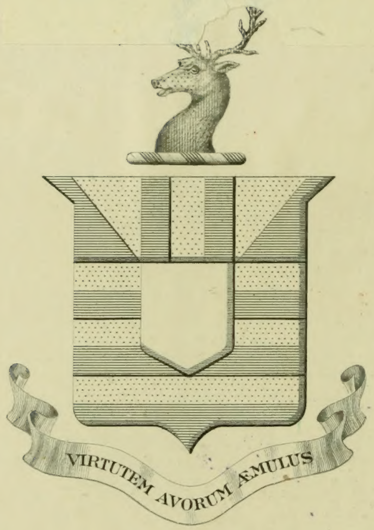

VIRTUTEM AVORUM ÆMULUS

CORNELIUS A LAPIDE.

COMMENTARII

IN SACRAM SCRIPTURAM.

LUGDUNI, EX TYPIS J. B. PÉLAGAUD.

R. P. C.

CORNELII A LAPIDE

E SOCIETATE JESU,
S. SCRIPTURÆ OLIM LOVANII, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS,

COMMENTARII
IN SCRIPTURAM SACRAM.

TOMUS III,

COMPLECTENS COMMENTARIA

IN PROVERBIA SALOMONIS,

INDICIBUS NECESSARIIS ILLUSTRATA.

EDITIO RECENS,

A QUAMPLURIMIS MENDIS, QUIBUS CÆTERÆ SCATEBANT, DILIGENTISSIMÈ EXPURGATA ET CASTIGATA,

APUD J. B. PELAGAUD,

S. S. D. D. PAPÆ BIBLIOTYPOGRAPHUM.

LUGDUNI, VIA MERCATORIA, 48. | **PARISIIS,** VIA TURNONENSI, 5.

M. D. CCC. LXV.

1865

COMMENTARIA

IN

PROVERBIA SALOMONIS.

ARGUMENTUM.

A Siracide, congruo tam materiæ quàm disciplinæ ordine transeo ad Salomonem, hoc est, à rivo ad fontem, à scintilla ad rogum, à radio ad solem. Uterque enim idem moralis sapientiæ de moribus et virtutibus tractat argumentum : sed Salomon uti prior, ita et sapientior longe fuit Siracide, cæterisque mortalibus, adeoque sapientum omnium magister et princeps. Quocirca hìc prolegomena nulla, vel pauca præmittam : quæ enim præmisi Siracidi, serviunt et Salomoni. Rem ergo aggredior, quia opus vastum, et tempus breve; scilicet magnum hìc æquor arandum ; si prius tribus verbis libri argumentum, partitionem, methodum, inscriptionem, auctorem, usum, scopum, parallela et Commentatores indicaro. S. Hier. notat Auctorem tribus nominibus fuisse insignitum : vocatus enim fuit primo, *Salomon*, id est pacificus ; secundo, *Cohelet*, id est Ecclesiastes ; tertio, *Iedidia*, id est amabilis Domino ; atque juxta hæc tria suî nomina, tria pariter edidisse volumina, scilicet Proverbia, in quibus fere instruit incipientes in sapientiæ et virtutis studio : Ecclesiasten, in quo proficientes; et Canticum Canticorum, in quo perfectos informat. Idem tradit B. Gregorius Nyssen. hom. 1. in Cantic. Audi ipsummet S. Hieron. epist. ad Paulinum de omnibus S. Script. libris : *Salomon pacificus, et amabilis Domini, mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam jungit et Christum, sanctarumque nuptiarum dulce canit epithalamium.* Plenius vero initio comment. in Ecclesiasten : *Tribus nominibus vocatum fuisse Salomonem Scripturæ manifestissime docent : Pacificum, id est* שלמה *Salomonem;* et ידידיה *Jedidia, hoc est, dilectum Domini : et quod nunc dicitur* קהלת *Cohelet, id est Ecclesiasten :* εκκλησιαςης *autem Græco sermone appellatur, qui cœtum, id est ecclesiam, congregat : quem nos nuncupare possumus concionatorem, eo quòd loquatur ad populum, et sermo ejus non specialiter ad unum, sed ad universos generaliter dirigatur. Porro pacificus et dilectus Domini, ab eo quod in regno ejus pax fuerit, et eum Dominus dilexerit, appellatus est.* Et mox : *Is itaque juxta numerum vocabulorum tria volumina edidit, Proverbia, Ecclesiasten et Canticum Canticorum. In Proverbiis parvulum docens, et quasi de officiis per sententias erudiens : unde et ad filium ejus sermo crebro repetitur. In Ecclesiaste vero maturæ virum ætatis instituens : ne quidquam in mundi rebus putet esse perpetuum, sed caduca et brevia universa, quæ cernimus. Ad extremum, jam consummatum virum, et calcato seculo præparatum, in Cantico Canticorum sponsi jungit amplexibus. Nisi enim prius reliquerimus vitia, et pompis seculi renuntiantes, expeditos nos ad adventum Christi paraverimus, non possumus dicere : Osculetur me osculo oris sui. Haud procul ab hoc ordine doctrinarum et philosophi sectatores suos erudiunt, ut primùm Ethicam doceant, deinde Physicam interpretentur : et quem in his profecisse perspexerunt, ad Theologiam usque perducant.* Subdit S. Hier. idipsum significare Salomonem titulis quos sibi diversos initio librorum indit. *In Proverbiis enim notatur : Proverbia Salomonis, filii David, regis Israel. In Ecclesiaste vero : Verba Ecclesiastæ, filii David, regis Jerusalem ; superfluum quippe est hìc Israel, quod male in Græcis et Latinis codicibus invenitur. In Cantico autem Canticorum, nec filius David, nec rex Israel, sive Jerusalem, præscribitur, sed tantum Canticum Canticorum Salomonis : sicut enim Proverbia quasi rudis institutio, ad duodecim Tribus, et ad totum pertinent Israel; et quomodo contemptus mundi non nisi metropolitis convenit, hoc est habitatoribus Jerusalem : ita Canticum Canticorum ad eos proprie facit mentionem, qui tantum superna desiderant. Ad incipientes et proficientes, et paterna dignitas, et regni proprii merito indicatur auctoritas : ad perfectos vero, ubi non timore eruditur discipulus, sed amore filius, proprium nomen sufficit et æqualis magister est, et nescit esse se regem.* Denique addit allegoriam de Christo : *Cæterum, ait, secundum intelligentiam spiritualem, pacificus, et dilectus Dei Patris, et Ecclesiastes noster est Christus, qui medio pariete destructo, et inimicitias in carne evacuans, fecit utraque unum, dicens : Pacem meam do vobis, et pacem meam relinquo vobis. De quo Pater ad discipulos : Hic est, inquit, filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, hunc audite; qui est caput omnis Ecclesiæ : nequaquam ad Synagogam Judæorum, sed ad Gentium multitudinem loquens, rex Jerusalem, vivis lapidibus exstructæ.* Simili modo Paphnutius Abbas apud Cassianum collat. 3. cap. 6. hosce tres Salomonis libros triplici abrenuntiationi gradatim accommodat.

Præterit S. Hieron. librum Sapientiæ, quia de ejus auctore æque ac auctoritate, an scilicet canonica sit Scriptura, dubitavit; de quo proinde suo loco accuratius agendum.

Porro tres libros jam citatos esse Salomonis, dictatos illi à Spiritu Sancto, ac consequenter eos continere veritatem divinam, atque obtinere canonicam S. Script. auctoritatem apud omnes

tam Hebræos, quàm Græcos et Latinos orthodoxos, quin et cacodoxos ac hæreticos in confesso est. S. Hieronymo ad stipulantur S. Basilius, Olympiodorus et alii. Audi S. Basilium in principium Proverbiorum : *Imprimis, ait, Proverbiorum liber instructio morum est quædam, nec non animi perturbationum correctio ; denique vitæ in universum documentum, frequentes ac breves eorum, quæ sunt agenda, continens præceptiones. Ecclesiastes vero physiologiam attingit, nobisque in hac vita vanitatem palam ostendit, ut in iis, quæ cito prætereunt, minime sit homini invigilandum, neque item animi curas in rebus vanis collocandum. Cantica Canticorum animæ perfectionis modum demonstrant : sponsi namque ac sponsæ concordiam continent, hoc est, animæ cum Deo Verbo familiaritatem.* Docet ibidem S. Basil. Salomonem in Proverbiis de singulis virtutibus, nulla prætermissa, exacte disserere; ideoque tradere non solum Ethicam proprie dictam, sed et Œconomicam ac Politicam, quæ sunt Ethices generice sumptæ tres partes et species. Instruit enim hic Salomon non tantum privatum, qua ratione seipsum, sed et patremfamilias, qua ratione familiam, ac principem, qua ratione rempub. gerere regereque debeat. Aliæ enim virtutes decent privatum, aliæ patremfamilias, aliæ principem. Unus exstitit Theodorus Mopsuestenus Episcopus (qui primo solitariæ ac monasticæ vitæ cum S. Chrys. cultor et collega, lapsus deinde in cœnum luxuriæ est, ex quo frustra eum extrahere satagit S. Chrysost. epist. ad Theodorum lapsum : hic enim fuit Mopsuestenus, ut Baron. anno Christi 428. et alii tradunt; idque liquet ex Hesychio Hierosol. in Synodo V. act. 5. Unde ulterius in hæreses varias prolapsus, factus est Nestorii magister. Quare cum vitæ licentiori se dederet, non tulit graves hasce Salomonis sententias et correptiones, præsertim luxuriæ, quas cap. 6. 7. et deinceps sæpius interserit), qui dicere non est veritus Salomonem, cum Proverbia et Ecclesiasten scriberet, prophetiæ gratiam non accepisse, sed tantum prudentia humana ea dictasse, uti refertur et damnatur in Synodo V. Constant. act. 4. Ex qua damnatione inferas Salomonem vere, cum hæc scriberet, prophetiæ gratiam accepisse, fuisseque Prophetam; idque liquebit. c. 30. v. 1.

Porro Hebræi nonnulli et Thalmudici censent Proverbia à Salomone viva voce fuisse dicta, eaque vulgi ore celebrata et trita, tandem ab Isaia post ducentos annos fuisse conscripta, et posteritati tradita : qua de re quid sentiendum sit dicam cap. 25. 1.

Adhæc Lyran. Vatabl. et alii nonnulli censent has sententias à Salomone dictas et dictatas, sed vario et promiscuo ordine; quocirca eas ab alio quopiam in unum hac serie et ordine, qua jam in hoc libro exstant, esse congestas et digestas. Cæterum verius est contrarium, scilicet hasce gnomas hoc ordine, quo nunc exstant, ab ipso Salomone esse conscriptas. Id enim rerum et sententiarum inter se connexio, et quasi contesseratio exigere videtur, saltem ab initio libri usque ad cap. 10. Nam post. cap. 10. non cernitur ille nexus et ordo : unde constat quasdam illarum non à Salomone, sed à posteris huc esse traductas, suoque ordine dispositas. Id patet ex titulo c. 25. et seqq. ubi dicitur : *Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt* (Vatabl. *huc retulerunt*) *viri Ezechiæ regis Juda.* Ubi τὸ *quoque* innuit, alias Salomonis sententias, quæ cap. 25. antecedunt, non à Salomone, sed ab aliis pariter esse collectas, et suo ordine digestas. Verum potius τὸ *quoque* referas ad ipsas parabolas, non ad earum ordinem, q. d. Hucusque fuere parabolæ Salomonis, quæ sequuntur, ejusdem sunt; at non ab ipso Salomone, sed à viris Ezechiæ huc ordine eo, quem cernis, traductæ et dispositæ.

Idem clare patet ex c. 24. juxta editionem Sept. à Romanis correctam. Ibi enim valde diversus est ordo ab eo qui est in Vulgato interprete Latino. Nam initio capitis ponuntur ea quæ habet Vulgatus eodem c. 24. usque ad v. 23, uti annotavit quoque Scholiastes ibidem; deinde nonnullæ sententiæ adduntur, quæ in Vulgato non exstant. Post eas subjunguntur ea quæ in Vulgato exstant c. 30, et initium c. 31. usque ad v. 10 : *Mulierem fortem quis inveniet ?* Deinde c. 25. habentur eadem quæ apud Vulgatum eodem cap. usque ad finem libri leguntur. Rursum τὸ *mulierem fortem quis inveniet?* aliqui codices Græci ponunt cap. 24, alii 31. Quanquam Vulgato interpreti quoad ordinem per omnia consentiunt Græci Complut. Vatabl. et alii, quin et ipse textus originalis Hebræus.

Duæ sunt primariæ hujus libri partes : prior à cap. 1. usque ad cap. 9. continet parænesin ad sapientiam. Ad eam enim omnes adhortatur Salomon proponendo ejus dignitatem, naturam, et causas omnes, puta materialem, formalem, efficientem et finalem; ac effectus, sive ingentes fructus et commoda, quæ sui studiosis plena manu confert sapientia.

Posterior à cap. 9. ad finem libri continet ipsa dogmata et præcepta sapientiæ : nam cap. 9. sapientia instituit sacrificium, indeque sacrum epulum, quod recte convivium sapientiæ nuncuparis; ac mox inducit Salomonem sapientissimum velut in hoc convivio præsidem et moderatorem, sapientiæ dogmata per varias, graves, acutas et elegantes gnomas edisserentem, et ritu convivali omnibus hominibus ad hoc convivium invitatis enuntiantem. Unde hoc sapientiæ et Salomonis convivium imitatus est Plato in Convivio, Plutarchus in Symposio, ubi septem Græciæ Sapientes super mensam sapienter interloquentes inducit; Athenæus in Cœnis sapientum, et alii passim. Quocirca Clemens Alex. lib. 1. Stromat. asseverat Platonem ex Proverbiis et Ecclesiaste Salomonis multa mutuatum, vel suffuratum esse. De hoc convivio plura dicam cap. 9.

Posterior autem hæc pars in binas vel ternas subdividi potest. Prima enim ejus pars est à cap. 9. usque ad 25, ubi interrupte loquitur, suaque Proverbia quasi oracula promit Salomon. Secunda est à cap. 25. usque ad 30, ubi ponuntur parabolæ Salomonis congestæ et digestæ à viris Ezechiæ regis Juda, uti dicitur c. 25. 1. Tertia, à cap. 30. ad finem, complectitur ænigmata et sententias *Congregantis filii Vomentis*, hoc est, ut hebr. est, gnomas *Agur filii Jache*, ac *Lamuelis* regis. Quocirca noster Salazar censet Salomonem in hoc sapientiæ convivio tres inducere interlocutores, nimirum ipsum Salomonem, Agur et Lamuelem, ideoque in versione Septuag. verba Agur et Lamuelis statim poni post c. 24, quasi hi interloquantur, eisque suas loquendi vices det Salomon : quibus

absolutis ipse suas resumat, sermonemque prosequatur usque ad finem libri; qua de re suis locis disseram. Sic Salomonem imitati Plato, Plutarch. Athenæus et alii in suis Dialogis convivalibus, Socratem, Protagoram, Alcibiadem, Homerum, aliosque sapientes quasi interlocutores inducunt. Verum enimverò omnia quæ hoc libro continentur, etiam verba Lamuelis c. 31. esse ipsius Salomonis omnes consentiunt; etsi Salomon ibidem, uti et aliàs subinde, matrem loquentem et se puerum docentem inducat. De solo cap. 30. dubitari posset an sit Agur, an Salomonis. Nec Agur ibidem ut interlocutor velut in dialogo, sed ut celebris illo ævo sapientiæ per ænigmata doctor introducitur. Denique in Aguri persona loquitur ipse Salomon, uti ostendam c. 30.

Hinc sequitur in proverbialibus hisce gnomis frustra quæri ordinem et connexionem earum inter se, cum sæpe nulla talis inveniri et assignari queat. Esto enim subinde de eodem argumento, et de eadem virtute duas vel tres coacervet sententias, tamen iis absolutis illico ad aliud prorsus thema digreditur. Veteres enim sapientes suam Ethicam tradebant per breves gnomas, easque diversas et disparatas, sine ullo connexionis ordinisve studio, uti ostendi proœmio in Ecclesiasticum; præsertim autem id faciebant in sermonibus mensalibus, puta in conviviis: in illis enim mens convivarum, epulis intenta, non fert sermonem nimis serium et connexum, uti illi morose attendere et intendere debeat, sed sententiarum elegantium varietate gaudet, seque pascit et oblectat. Unde Plutarch. in Quæst. conviv. 1: *Oportet*, ait, *esse quæstiones faciliores, propositiones claras, succinctas interrogationes; ne rudiores absterreant et defatigent.* Ita censent hujus libri commentatores ad unum omnes.

Porro Salomon scripsit Proverbia stylo ethico et suasorio, non prophetico. Unde S. Cyrill. lib. 7. contra Julian. asserit *Salomonem non vocari Prophetam à Christianis:* hinc et Proverbia olim in synagoga decantabantur voce ad suadendum composita. Audi Zamoram, l. 1. Grammat. cap. 4: *Pentateuchus,* ait, *et libri historici cantabantur modo plano et leni; libri Prophetales modo severo et satyrico: Psalterium modo contemplativo et gravi; Proverbia modo bono et consiliativo: Cantica modo alacri et jucundo: Ecclesiastes autem modo severo; sed ad hoc intelligendum opus esset experientia vivæ vocis illorum.* Salomon tamen veras aliquas hic miscet prophetias, ut patebit cap. 30. 1. et seq. imo Cantica Canticorum continua sunt prophetia de Christo in Ecclesia, c. 1. v. 1. Quare Salomon vocatur, et vere fuit Propheta, esto inferior Davide patre suo. Unde S. Greg. Thaumaturgus in Ecclesiast. cap. 1. versu 1: *Salomon,* ait, *Davidis et Prophetæ filius, item mortalium omnium clarissimus, et Propheta sapientissimus.* Et S. Aug. l. 17. de Civit. 20: *In Proverbiis*, ait, *Ecclesiaste et Canticis reperitur Salomon prophetasse de Christo et Ecclesia.* Idem in Psal. 126: *Per Salomonem salubria monita, et divina Sacramenta Spiritum S. operatum* asserit. Neque Neocæsariensis solum, verum et Hilar. can. 5. in Matth. vocat *Prophetam magnum, et merito dilectæ sapientiæ Deo charum;* itemque Ambr. lib. de Salomone, sive in fragmento enarrationis c. 30. Proverb. non solum communi aliorum Prophetarum appellatione, sed præ cæteris excellenti Salomonem dignatur: *Ante adventum,* ait, *Christi Prophetæ multi, concepto Spiritu Sancto, futura nuntiarunt inter quos et Salomon loco suo et ordine pro temporibus numeratur; sed inter alios et ipsum est aliqua distantia, ideoque cæteri solo Spiritu locuti sunt; Salomon autem Spiritu et adjuncta sapientia est locutus.* Isidorus etiam, l. de vita et morte Sanctorum cap. 34: *Salomon,* ait, *Sacramenta Ecclesiæ revelavit.* Eodem honoris titulo condecorant Salomonem Prosper par. 2. de Prædiction. c. 27, et Rupert. prologo in librum Psalmorum, c. 1. S. Antonius quoque in Histor. passim appellat Prophetam. Denique Franc. Georgius tom. 5. Problem. qui est de septem sapientum doctrina, sect. 1 problem. 2, asserit *ideo fuisse Salomonem unctum à Nathan Propheta, ut innueretur ipsum habiturum chrisma prophetici spiritus, quo nonnulla futura prædiceret, et multa recondita quamvis ænigmatice patefaceret; ad quorum quodlibet exigitur spiritus propheticus.*

Inscribitur hic liber hebraice משלי *misle,* græce à Septuag. παροιμίαι, latine *Proverbia*, vel *Parabolæ Salomonis;* quia continet sententias graves, et quasi ethica axiomata tantæ auctoritatis, veritatis et certitudinis, ut eis contradici nequeat, inquit S. Athanas. in Synopsi S. Script. cap. 14, quæ hominem quovis casu vel occursu ad sapienter agendum, vitamque prudenter instituendam erudiant et dirigant. Quare inter eas, aliæ sunt proverbia sive adagia, aliæ parabolæ sive comparationes et similitudines, aliæ apophthegmata, aliæ strophæ et ænigmata, de quibus plura dicam c. 1. v. 1. Ad hæc sententiæ aliæ sunt ethicæ, aliæ œconomicæ, aliæ politicæ, aliæ denique theologicæ. Insuper quædam sunt didascalicæ et doctrinales, quædam consolatoriæ, aliæ practicæ et adhortatoriæ. Audi S. Basilium in initium Prov. *Proverbiorum nomen*, ait, *de eo quod vulgariter dicitur, apud externos compositum est, et de illis plerumque quæ in triviis dicuntur. Oemos enim apud illos via dicitur. Unde parœmia definitur verbum juxta viam, usu multorum tritum, et quod à paucis ad plura similia transferri potest. Apud nos vero proverbium est sermo utilis, sub umbra figuraque idonea expressus, multum et usus et gravitatis complectens, in recessu quoque multum altæ sententiæ contegens. Ex quo Dominus: Hæc,* inquit, *in parœmiis locutus sum vobis. Tempus venit, ut non jam in parœmiis, sed palam vobis loquar; quasi sermo proverbialis apertam ac liberam dicendi viam non habeat, sed operimento quodam, et ænigmate, ac verbis aliis mentem atque sententiam narret.* Verum enimvero diligenter hic advertendum proverbiales hasce sententias non esse veras in hoc quod semper ita accidat: significant enim non quid semper, sed quid plerumque fiat, vel faciendum sit: subinde etiam notant duntaxat eventum, licet rarum: significant enim quid ex tali vel tali facto boni vel mali sequi, ac sperari vel timeri possit, quidquid subinde accidat, ut: *Divinatio in labiis regis, in judico non errabit os ejus*, Proverb. 16. 10. Similia sunt c. 10. 22. c. 18. 12. Idipsum pluribus exemplis ostendi canone 7. in Ecclesiasticum.

Porro versioni Latinæ Vulgatæ addam versionem Septuag. Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, Chaldæi, Syri, Arabici et aliorum. Ubi nota Septuag. hic, uti et alibi sæpe, dissidere ab He-

bræo et Vulgato Latino; quia, uti solerter advertit S. Aug. l. 2. de Consensu Evang. c. 66, Septuag. Dei spiritu acti sæpe non tantum interpretes, sed et paraphrastæ sunt. Accedit quòd Septuag. quædam aliter legerint in Hebræo, quàm Noster, præsertim cum affines sunt litteræ: tunc enim facile unam pro alia substituunt, indeque variant scriptores et codices. Sic pro littera ד subinde in suis codicibus habuerunt et legerunt litteram ר; pro ב legerunt כ, uti suis locis ostendam. Denique in versionem Septuag. per tot seculorum intervalla multi irrepere potuerunt, et de facto non pauci irrepserunt errores.

Denique auctor libri est Salomon, filius Davidis, rex Israel; qui in Ethica, æque ac in omni sapientia et scientia, excelluit, fuitque Dei dono et judicio mortalium omnium sapientissimus. Locutus est enim tria millia parabolarum, et quinque millia carminum, quorum nonnulla, eaque meliora, huic libro inserta sunt. 3. Reg. 4. 32.

Quocirca Salomon, uti ætate et antiquitate, sic et sapientia longe superavit septem Græciæ sapientes, cæterosque omnes: Salomon enim regnare cœpit à creatione mundi anno 2929 à diluvio anno 1272, à nativitate Abrahæ anno 980, ab exitu Hebræorum ex Ægypto anno 475, post captam Trojam anno 144, ante Olympiades anno 239, ante Romam conditam anno 262, ante monarchiam Persarum, sive ante Cyrum, sub quo floruere septem Græciæ sapientes, anno 482, ante Alexandrum Magnum, sub quo floruere Socrates, Plato et Aristoteles, anno 679, ante Christi natalem anno 1013. Vide tabulam chronologicam, quam præfixi Pentateucho. Eodem tempore regnabat in Tyro Suron rex, in Ægypto Vaphres, cujus filiam in uxorem accepit Salomon, teste Eupolemo et Eusebio lib. 9. Præpar. Evang. Apud Lacedæmonios rex erat Stratis, apud Corinthios Ion, apud Athenienses Archippus, apud Latinos Alba Sylvius filius Æneæ Sylvii: in Asia dominabantur Amazones, in Æthiopia regina Saba. Sub idem tempus floruere Homerus et Hesiodus, teste Eusebio. Unde et Cyril. lib. 7. contra Julianum, Homerum facit coævum Salomoni: natus est enim Homerus anno regni Salomonis 20, vixitque 104 annos, uti multis probat noster Salianus tom. 3 et 4. Annal. Quare Homerus potuit audire sapientiam Salomonis, eamque discere.

Sapientia vero Salomonis divina fuit, non humana, utpote ei indita non ab homine, sed à Deo: *Dedi tibi* (ait Deus Salomoni 3. Reg. 3. 12.) *cor sapiens et intelligens in tantum, ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te resurrecturus sit.* Et c. 4. 29: *Dedit quoque Deus sapientiam Salomoni, et prudentiam multam nimis, et latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris. Et præcedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium et Ægyptiorum, et erat sapientior cunctis hominibus; sapientior Ethan Ezrahita, et Heman, et Chalchol, et Dorda, filiis Mahol; et erat nominatus in universis gentibus per circuitum. Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas, et fuerunt carmina ejus quinque et mille.* S. Hieron. in Quæst. Hebr. in l. 3. Regum censet tria hæc millia parabolarum hoc Proverbiorum libro contineri: *In proverbiis enim*, ait, *versus nongenti quindecim continentur, in quibus etiam continentur tria millia parabolæ.* Intellige synecdochice, scilicet partem majorem trium millium contineri, non tota tria millia: præsertim quia Josephus lib. 8. Antiq. cap. 2. narrat à Salomone compositos parabolarum atque similitudinum libros ad tria millia. Adde quæstiones illas in lib. Reg. non videri esse S. Hieron. nam stylo ab eo discrepant, nec S. Hier. earum meminit lib. de Script. Eccles. ubi tamen meminit Quæst. in Genesin, uti solerter advertit Bellar. lib. de Script. Eccles. in S. Hier. Sed audi Josephum: *Composuit etiam libros odarum et carminum quinque supra mille, ac parabolarum et similitudinum libros ter mille; cuilibet enim speciei plantarum suam adhibuit parabolam ab hyssopo usque ad cedrum; idem fecit de pecoribus et cæteris terrestribus animalibus, natatilibusque et quæ per aerem feruntur.*

Porro Orig. prologo in Cantic. *Proverbia Salomonis*, ait, *succinctis brevibusque sententiis ingentes et perfectos continent sensus.* Quin et ipse Salomon Sapient. 8. 2: *Hanc* (sapientiam), ait, *amavi et exquisivi à juventute mea, et quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius. Generositatem illius glorificat, contubernium habens Dei* (græce, *illi convictus cum Deo*); *sed et omnium Dominus dilexit illam. Doctrix* (græce μυςις, id est *mystis*, initiatrix, sacerdotissa; sicut enim sacerdos divina pro dignitate tractat, sic et sapiens per sapientiam digne Deum colit, et sancte tractat sancta) *enim est disciplinæ Dei, et electrix* (græce, *sectatrix*; alii, *inventrix*; alii, *ponderatrix*) *operum illius.* Vide sequentia. Hac de causa Remigius in illud Coloss. 2. v. 9: *Inhabitat in ipso omnis plenitudo divinitatis corporaliter: Habitavit enim*, ait, *in Salomone per sapientiam, in Daniele per castitatem, in Prophetis per sanctitatem, in Moyse per mansuetudinem, in Christo vero per omnem virtutem et innocentiam.* Sic Trismegistus ad Tatium filium de heroibus et principibus ait, quod *mentem consecuti immortales habentur, intelligentia cuncta complexi*, juxta id quod paulo ante dixi è Script. Salomonem habuisse *latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris*, hoc est, ut explicat Vatabl. dedit illi Deus capacissimum animum, multa comprehendentem sua intelligentia. q. d. Dedit ei tam amplam mentem, quàm amplum locum occupat arena quæ est juxta mare. Hinc Nazianz. in carm. de Virginitate, Salomonem vocat *Sophiæ verticem.* Quin et Abulensis in 3. Reg. 3. q. 11. Salomonem in sapientia præfert Adamo, licet illum eidem postponant Pererius l. 3. in Genes. q. 3, Valentia tom. 1. disp. 7. q. 2. puncto 1, et Pineda l. 3. de Salom. cap. 11. n. 12.

Porro quia in Proverbiis Salomon omnem suam sapientiam expromit, hinc Proverbia à Patribus vocantur Sapientia Salomonis. Audi Euseb. l. 4. Histor. 22: *Porro non hic solus* (Egesippus), *sed Irenæus, et tota veterum turba Proverbia Salomonis sapientiam* πανάρετον, *id est, omni virtute refertam* (vel ut alii ad verbum vertunt, *cunctivirtuosam*, aut *omnistudiosam*) *affirmabant*; et cap. 10. ex Melitone: *Salomonis Proverbia*, ait, *sive sapientia.* Clemens Rom. l. 1. Constit. cap. 7. cum integrum fere c. 7. Proverb. de muliere prava recitat: *Audiamus*, ait, *quid in Sapientia præcipiat sanctus sermo: Fili, serva sermones meos*, etc. *Dic sapientiam sororem tuam esse.* Et cap. 8. iterum citans locum Prov. 31.

de Muliere forti: *Maritum tuum de te Sapientia laudet, cum per Salomonem ait: Mulierem fortem quis inveniet?* Et iterum, c. 10: *Verbum quod in Sapientia Domini scriptum est: Melius est habitare in solitudine, quàm cum loquace et pugnace muliere*, etc., quod est ex c. 21. Prov. Ac ne quis arbitretur fortuitum aliquem in Clemente memoriæ lapsum, sciat non solum librum Proverb., sed præterea omnes Salomonis libros eo *Sapientiæ* nomine indigitari; nam in ep. ad Jacobum fratrem Domini, Cantica item appellat *Sapientiam*: *Dei*, ait, *dilectio morti comparatur, dicente Sapientia: Valida est dilectio ut mors*, etc. De quo videndus omnino noster Turrianus in explanationibus Clementis, cap. 7. Atque adeo etiam S. Cyprianus, lib. 3. Testim. ad Quirin. c. 16, quod est de bono martyrii: *In Sapientia*, ait, *Salomonis: Liberat de malis animam testis fidelis*; quæ verba petita sunt ex c. 14. Proverb.; et c. 56. affert locum Proverb. 15: *In Sapientia*, ait, *Salomonis: In omni loco speculantur oculi Dei bonos et malos.* Ubi videndus Pamelius super c. 16. n. 40, existimans certo omnes Salomonis libros, ac non solum Proverbia, titulo *Sapientiæ* inscribi à Cypriano. Denique Ecclesia hosce libros vocat sapientales, et Sapientiam Salomonis. Unde cum in Missa vel Officio Eccles. quidquam ex hisce libris recitat, ex libro Sapientiæ id se depromere affirmat.

Ex dictis liquet primo falli eos, qui censent Salomonem nonnulla sua dogmata hausisse à Gentilium Philosophis et Sapientibus; aut ad Gentilium ritus, dicta et facta alludere (unde et ex illis ipsum explicant:) tum quia omnium prior, æque ac sapientior fuit Salomon, adeo ut ipse nullius fuerit discipulus, sed omnium magister; tum quia Hebræi nullam cum Gentilibus voluerunt habere communionem, tanquam populus sanctus, à Gentilibus separatus, et uni Deo consecratus; quare potius Gentiles sua à Salomone et Hebræis hauserunt, quàm Hebræi à Gentilibus, uti docent Euseb. passim de Præparat. Evang., S. Aug. de Civit. Dei, Theod. et alii, tum denique quia Sapientia Salomonis fuit divina et à Deo infusa; longe ergo omnia Gentilium dicta dogmataque transcendit. Unde et cum Gentilium dogmatibus, moribus et ritibus eam comparare indignum est, et Deo injurium; perinde ac indignum et injurium est heræ vel dominæ, eam cum ancilla componere: omnes enim scientiæ Gentilium Sapientiæ divinæ velut ancillæ serviunt et ancillantur.

Liquet secundò quanta sit parabolarum Salomonis antiquitas, dignitas, majestas, utilitas. Quocirca S. Hier. epist. 7. ad Lætam Albini conjugem, de Paulæ filiæ institutione, monet ut eam à teneris imbuat hisce parabolis: *Discat*, ait, *primo Psalterium, his se canticis avocet, et in Proverbiis Salomonis erudiatur ad vitam.* Pulcherrimæ enim hìc traduntur sententiæ, quibus in omni loco gressu (unde et vocantur Parœmiæ, quasi viatorum itinerariæ, quod viam et iter, id est, gressus et actiones omnes dirigant) sermone, et operatione utamur ad recte gradiendum, loquendum et operandum. Qua de causa separatim à cæteris S. Script. libris sententiæ Salomonis et Siracidis causæ exstant, exiguoque libello continentur, ut per vias à quolibet deferri, legi et teri possint, accipique quasi assiduus viæ comes, imo dux, et, ut ille ait: *Vade mecum.* Ita Illustriss. et Reverendiss. Matthias Hovius piæ memoriæ, nuper cum in Belgio agerem, Archiepiscopus Mechliniensis, libellum hunc Salomonis et Siracidæ gnomas continentem, assidue secum etiam per vias et itinera deferebat, cumque in curru et hospitiis (instar magni illius Stanislai Hosii Cardinalis, qui concilio Tridentino præfuit) diligenter legebat et relegebat: unde ejus sententias quæ particularem in rebus quibusque prudentiam, tam humanam quàm divinam docent et præscribunt, ad unguem callebat, atque ex earum præscripto et dictamine actus omnes suos, tum privatos, tum publicos moderabatur et dirigebat; ideoque Archiepiscopatum adeo probe et sancte gubernavit, ut præsentibus ingens suî desiderium, discipulis exemplum, posteris formam perfecti Pastoris et Episcopi, cum fama posthuma reliquerit et expresserit. Hac de causa inter elogia Salomonis illud imprimis celebrat Siracides dicens: *Et replesti in comparationibus ænigmata; ad insulas longe divulgatum est nomen tuum, et dilectus est in pace tua. In cantilenis, et proverbiis, et comparationibus, et interpretationibus miratæ sunt terræ*, Eccli. 47. 17. Vide ibi dicta, et Josephum 8. Antiq. c. 2. Denique S. Hier. in c. 12. Eccles. ad illa, v. 9: *Et investigans composuit* (Salomon) *parabolas multas: Aliud*, ait, *in medula habentes, aliud in superficie pollicentes. Proverbia quippe non hoc sonare quod scriptum est, etiam in Evangeliis edocemur; quod Dominus populo in proverbiis et parabolis sit locutus: secreto autem Apostolis dissolverit ea*, Matth. 13. *Ex quo manifestum est, et Proverbiorum librum, non ut simplices arbitrantur, patentia habere præcepta; sed quasi in terra aurum, in nuce nucleus, in hirsutis castanearum operculis absconditus fructus inquiritur: ita in eis divinum sensum altius perscrutandum.*

Scopus et finis horum Proverbiorum est cuique ætati, sexui, statui et generi hominum, in quovis rerum occursu leges recte agendi, normamque honestæ vitæ præscribere qua Deo placeant, ut ab illo post modicos brevis hujus ævi labores æterna felicitate et felici æternitate donentur, ac eamdem sibi subditos, sive in domo et familia, sive in republica et regno perducant. Hunc finem initio libri indicat Auctor dicens: *Parabolæ Salomonis, ad sciendam Sapientiam et disciplinam; ad intelligenda verba prudentiæ, et suscipiendam eruditionem doctrinæ, justitiam, et judicium, et æquitatem.* Quocirca vix alius inter S. Script. libros et hoc nostro ad dicendum, ad concionandum, ad persuadendum, ad ultimum mores hominum formandos reformandosque aptior; qua de causa ejus sententiis crebro utitur S. Gregorius qui optimus morum et virtutum est magister. Atque hac de causa sicut Ecclesiasticus, sic potiori jure hic liber vocetur πανάρετος, id est, omnium virtutum præceptor, ac πανχίρετος, id est, præ omnibus eligendus et legendus. Quocirca Basil. Imp. ad imperium instruens Leonem filium cognomento Philosophum, hoc ultimum ei dat præceptum: *Veterum sapientum sententias revolve, ut mores tuos omni ex parte excolas; multa enim in illis præcepta valde utilia reperies, præsertim in operibus Salomonis et scriptis Isocratis: adde etiam, si vis, Jesu Sirach documenta, è quibus multum civilis et regiæ prudentiæ haurire poteris.* Exstat in fine tomi 5. Biblioth. SS. Patrum. Hinc in Bibliis Arabicis huic libro hìc datur ti-

tulus : *Proverbia Salomonis sapientis, id est conciones ejus, qui regnavit in filiis Israel.* In Syriacis vero : *Liber Proverbiorum Salomonis, filii David, regis Israel.*

Dividunt Hebræi vetus Testamentum in tres partes, scilicet in Legem sive Pentateuchum, Prophetas et Hagiographa. Hagiographis accensent Proverbia cæterosque libros Salomonis. S. Augustinus tamen lib. 2. de Doctr. Christi. cap. 8, dividens Scripturam veterem in historialem et prophetalem, prophetali libros Salomonis annumerat : præsertim quia, uti ipse ostendit lib. 17. de Civit. 20, in hoc libro veræ et proprie dictæ prophetiæ de Christo et Ecclesia continentur, quod verissimum esse suis locis ostendam. Autumant Rabbini Salomonem primo scripsisse Canticum Canticorum, cum adhuc esset juvenis, Proverbia in virili ætate, Ecclesiasten in senio. Verum ordo gradusque materiarum contrarium indicat, scilicet eum primo scripsisse Proverbia, deinde Ecclesiasten, denique Canticum, atque hoc ordine in Bibliis libri ponuntur. In Proverbiis enim incipientes erudit; in Ecclesiaste, proficientes; in Cantico, perfectos, uti dixi initio ex S. Hieron.

Vertit hunc librum ex Hebræo S. Hier. ejusque versio est ea quam habemus in Latina Vulgata. Verum, quia tunc usitata, et toto orbe recepta erat versio LXX. Interpretum, hinc, ne eam prorsus mutare velle videretur S. Hieron. in eamdem, etsi ab Hebræo discrepantem, sæpe declinat : qua de causa nostra versio non per omnia exacte et ad amussim respondet Hebræo, sed ab eo subinde in Græcum deflectit, et, ut ita dicam, deviat. Ubi nota Septuag. subinde nonnulla addere, quæ modo non sunt in Hebræo, sive quia illorum ætate ea exstabant in Hebræo, sive quòd ipsi explicationis gratia nonnulla addiderint, uti addiderunt τὸ *ne attendas fallaciæ mulieris,* c. 5. 2 ; hoc enim tacite in sequentibus intelligitur, sive quòd ipsi non tantum interpretes fuerint, sed et scriptores hagiographi, uti docet S. August. l. 4. de Doctr. Christiana c. 7. et l. 1. de Consensu Evang. c. 66. Afflati ergo Spiritu Sancto, potuerunt ejus instinctu dictare sententias nonnullas, quæ in Hebræo non habentur, ideoque auctoritatem habent Canonicæ Scripturæ, atque ut tales eas recepit et probavit Ecclesia. Tum denique quòd sententiæ nonnullæ ex uno loco in alium translatæ sint, sive ab ipsis Septuag. sive ab eorumdem collectoribus. Sic Proverb. 4. v. ult. addiderunt : *Vias enim, quæ à dextris sunt, novit Dominus ; perversæ vero sunt quæ à sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cùrsus tuos, itinera autem tua in pace producet :* nihil enim horum est in Hebræo, nec in Chaldæo. Porro à cap. 10. usque ad finem Proverb. facile est discernere in editione Vulgata quæ sententiæ exstent in Hebræo, quæ non : illæ enim quibus sigillatim numerus in margine, ad indicandum ordinem versus, præponitur, exstant in Hebræo ; illæ vero quibus numerus non præponitur, sed numero versus præcedentis adscribuntur, non exstant in Hebræo ; ut c. 10. versus annexus versui 4 : *Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos,* non exstat in Hebræo, quia caret numero. Cap. 12. versus annexus versui 11 : *Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam*, non exstat in Hebræo. Cap. 14. versus annexus v. 15: *Filio doloso nihil erit boni,* etc., non exstat in Hebræo, æque ac annexus v. 21 : *Qui credit in Domino misericordiam diligit.* Pari modo, ut cæteros omnes recenseam, non exstant in Hebræo versus annexus v. 5. et 27. c. 15. Item annexus v. 5. c. 16. item annexi v. 16. c. 17 et v. 8 et 22. c. 18 et v. 9. c. 22 et v. 7. c. 23 et v. 10 et 20. (ubi duo sunt) c. 25 et v. 10. c. 27 et v. 27. c. 29. Igitur versum, cui proprius non præfigitur numerus, scito non exstare in Hebræo. Nam Septuag. Interpretes sequitur Noster : ipse enim ea quæ non invenit in Hebræo, sed in Septuag. ex iis descripsit, ne quid minus iis haberemus. Unde colligas versionem Vulgatam S. Hier. non esse puram putam ex Hebræo, sed nonnulla ex Græcis addita, sive ab ipso S. Hieron. sive aliquo alio.

Porro versio Septuag. ubi pura est et sincera, olim Vulgata fuit, ideoque Canonica Script. ac proinde etiamnum talis est : at eamdem subinde minus puram et sinceram esse, ex varietate lectionum quæ in ea reperitur, liquet. Quare velle eam semper cum Hebræo et Vulgata moderna conciliare, supervacuum est, imo impossibile. Ubi conciliatio facilis erit et prona, indicabo ; ubi difficilis et violenta, præteribo. Vulgatam enim modernam, velut genuinam S. Script. ab Ecclesia auctoratam, explicare destino. Sept. fere sequitur Syrus Interpres, Moses Bar-Cepha vetus auctor; et ipse Syrus lib. de Paradiso parte 1. pag. 307 : *Sciendum est*, inquit, *vetus Testamentum pluribus translationibus ex Hebræa lingua in Græcam esse transpositum ; Syriace vero redditum esse, una quidem interpretatione ex ipso Hebræo, altera vero ex Græco.* Verum Syra versio, quæ modo exstat, ex Græco traducta videtur : passim enim cum eo consentit, paucis exceptis.

Denique, ut ad oculum videatur quàm Salomon hisce libris sit accuratus sapientiæ ethicæque magister, quàmque ejus dogmata secuti sint posteri sapientes, præsertim Siracides auctor Ecclesiastici, qui Salomone 540 annis fuit posterior; ponam hìc ex ordine gnomas Siracidæ illustriores, quas ipse ex Salomone partim quoad rem et sensum, partim verbotenus deprompsit et mutuatus est, uti sequentia utriusque parallela ostendent : qua ex re mira pariter videbitur Siracidis cum Salomone in doctrina, harmonia et consonantia.

PARALLELA

JESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO,	ET SALOMONIS IN PROVERBIIS, ECCLESIASTE SAPIENTIA.
1. Omnis sapientia à Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum, *cap.* 1. *v.* 1.	1. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio, *Prov. c.* 8. *v.* 22.
2. Prior omnium creata est sapientia, et intellectus prudentiæ ab ævo, *v.* 4.	2. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis, antequam terra fieret, *v.* 23.
3. Et effudit illam super omnia opera sua, et super omnem carnem, *v.* 10.	3. Quando præparabat cœlos, aderam, *etc.*, *v.* 27. Cum eo eram cuncta componens, *etc*, et deliciæ meæ esse cum filiis hominum, *v.* 30.
4. Initium sapientiæ timor Domini, *v.* 16.	4. Timor Domini principium sapientiæ, *cap.* 1. *v.* 7.
5. In igne probatur aurum et argentum; homines vero receptibiles in camino humiliationis, *cap.* 2. 5.	5. Tanquam aurum in fornace probavit eos, et quasi holocausti hostiam accepit illos. *Sap. c.* 3. *v.* 6.
6. Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris, *cap.* 3. 22.	6. Qui scrutator est majestatis, opprimetur à gloria, *cap.* 25. 27.
7. Noli anxius esse in divitiis injustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ, *cap.* 5. 10.	7. Qui confidit in divitiis suis corruet: justi autem quasi virens folium germinabunt, *cap.* 11. 28.
8. Cum iracundo non facies rixam, et cum audace non eas in desertum, *cap.* 8. 19.	8. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso, *cap.* 22. 24.
9. Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et hæreditatem tuam, *cap.* 9. 6.	9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli: ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena, *Proverb. cap.* 5. *v.* 9.
10. Secundùm judicem populi, sic et ministri ejus, *cap.* 10. 2.	10. Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios, *cap.* 29. 12.
11. Servo sensato liberi servient, *v.* 28.	11. Servus sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres hæreditatem dividet, *cap.* 17. 2.
12. Melior est qui operatur et abundat in omnibus, quàm qui gloriatur et eget pane, *v.* 30.	12. Melior est pauper et sufficiens sibi, quàm gloriosus et indigens pane, *cap.* 12. 9.
13. Priusquam audias, ne respondeas verbum, *cap.* 11. 8.	13. Qui prius respondet quàm audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum, *cap.* 18. 13.
14. Est qui locupletatur parcè agendo, *etc.* Et nescit quod tempus præteriet, et mors appropinquet, et relinquat omnia aliis, et morietur, *v.* 18.	14. Unus est, et secundum non habet, non filium, non fratrem; et tamen laborare non cessat, *etc.*, nec recogitat dicens: Cui laboro, et fraudo animam meam bonis? *Ecclesiastæ*, 4. 8.
15. In bonis viri, inimici illius in tristitia: et in malitia (*afflictione*) illius, amicus agnitus est, *cap.* 12. 9.	15. Omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur, *cap.* 17. 17.
16. Et si humiliatus vadat curvus, adjice animum tuum, et custodi te ab illo, *v.* 11.	16. Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei: quoniam septem nequitiæ sunt in corde illius, *cap.* 26. 25.
17. Dives injuste egit, et fremet: pauper autem læsus tacebit, *cap.* 13. 4.	17. Cum obsecrationibus loquetur pauper, et dives effabitur rigide, *cap.* 18. 23.
18. Dives commotus confirmatur ab amicis suis: humilis autem, cum ceciderit, expelletur et à notis, *cap.* 13. *v.* 25.	18. Divitiæ addunt amicos plurimos: à paupere autem et hi, quos habuit, separantur, *cap.* 19. 4 et 7. Fratres hominis pauperis oderunt eum: insuper et amici procul recesserunt ab eo.
19. Ante obitum tuum operare justitiam: quoniam non est apud inferos invenire cibum, *cap.* 14. 17.	19. Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas. *Eccl.* c. 9. 10.
20. Beatus vir qui in sapientia morabitur, *etc.*, qui respicit per fenestras illius, et in januis illius audiens, *v.* 22 et 24.	20. Beatus homo qui audit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei, *cap.* 8. 34.

JESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO,	ET SALOMONIS IN PROVERBIIS.
21. Longe abest à superbia et dolo, *cap.* 15. 7.	21. Arrogantiam, et superbiam, et viam pravam, et os bilingue detestor, *v.* 13.
22. Non dixeris: Per Deum abest; quæ enim odit, ne feceris, *v.* 11.	22. Insipientia hominis violat, vel vastat vias ejus: Deum autem causatur, *vel* accusat, in corde suo. *Quæ verba ex Proverb. juxta Septuag. citat S. August. de Gratia et liber. arbitr. c.* 2, *cap.* 19. 3.
23. Ante hominem vita et mors, bonum et malum: quod placuerit ei, dabitur illi, *v.* 18.	23. Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum, et è contrario mortem et malum, *Deuter.* 30. 15.
24. A mortuo quasi nihil, perit confessio. Confiteberis vivens, vivus et sanus confiteberis, et laudabis Deum, *cap.* 17. 26.	24. Non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te, *etc.* Vivens vivens ipse confitebitur tibi, *Isaiæ* 38. 18.
25. Operarius ebriosus non locupletabitur: et qui spernit modica, paulatim decidet, *cap.* 19. 1.	25. Vacantes poculis, et dantes symbola consumentur, et vestietur pannis dormitatio, *cap.* 23. *v.* 21.
26. Qui multis utitur verbis, lædet animam suam: et qui potestatem sibi sumit injuste, odietur, *cap.* 20. *v.* 8.	26. In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est, *cap.* 10. 19.
27. Ex ore fatui reprobabitur parabola: non enim dicit illam in tempore suo, *v.* 22.	27. Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias; sic indecens est in ore stultorum parabola, *cap.* 26. 7.
28. Xenia et dona excæcant oculos judicum, et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum, *v.* 31.	28. Nec accipies munera, quæ etiam excæcant prudentes et subvertunt verba justorum, *Exodi* 23. 8.
29. Scientia sapientis tanquam inundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vitæ permanet, *cap.* 21. 16.	29. Torrens redundans fons sapientiæ, *cap.* 18. 4. Fons vitæ eruditio possidentis, *cap.* 16. 22.
30. Fatuus in risu exaltat vocem suam: vir autem sapiens vix tacite ridebit, *v.* 23.	30. Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti, *Eccles.* 7. 7.
31. Arenam, et salem, et massam ferri facilius est ferre quàm hominem impudentem, *cap.* 22. 18.	31. Grave est saxum, et onerosa arena: sed ira stulti utroque gravior, *cap.* 27. *v.* 3.
32. Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam, *cap.* 24. 5. Ab initio et ante secula creata sum, *v.* 14.	32. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio. Ab æterno ordinata sum, *cap.* 8. *v.* 22.
33. Ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens: gyrum cœli circuivi sola, et profundum abyssi penetravi, et in fluctibus maris ambulavi, et in omni terra steti, *v.* 6 et 7.	33. Quando præparabat cœlos, aderam: quando certa lege et gyro vallabat abyssos, *etc.* quando appendebat fundamenta terræ, *v.* 27.
34. Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et à generationibus meis implemini: Spiritus enim meus super mel dulcis, et hæreditas mea super mel et favum, *v.* 26.	34. Nunc ergo, filii, audite me: Beati, qui custodiunt vias meas. Audite disciplinam, et estote sapientes. Beatus homo, qui audit me, *etc.* Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem à Domino, *v.* 32.
35. Gratia super gratiam, mulier sancta et pudorata, *cap.* 26. 19.	35. Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum. *Septuag.* invenit χάριτες, *id est* gratias, *cap.* 18. 22.
36. Qui denudat arcana amici, fidem perdit, et non inveniet amicum ad animum suum, *cap.* 27. 17.	36. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana: qui autem fidelis est animi, amici celat commissum, *cap.* 11. 13.
37. Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet, *v.* 28. Qui foveam fodit, incidet in eam, *v.* 29.	37. Qui fodit foveam, incidet in eam, et qui volvit lapidem, revertetur ad eum, *cap.* 26. 27.
38. Quasi lutum figulis in manu ipsius, plasmare illud et disponere, *etc.* Sic homo in manu illius qui se fecit, *cap.* 33. 13.	38. Sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel, *Jerem.* 18. 6
39. Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavebit: quoniam ipse est spes ejus, *cap.* 34. 16.	39. Justus quasi leo confidens, absque terrore erit, *cap.* 28. 1.
40. Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum, *v.* 23.	40. Victimæ impiorum abominabiles Domino: vota justorum placabilia, *cap.* 15. 8.
41. Non apparebis ante conspectum Domini vacuus, *cap.* 35. 6.	41. Non apparebis in conspectu meo vacuus, *Exodi* 23. 15.
42. Quis credit ei qui non habet nidum, et de-	42. Sicut avis transmigrans de nido suo, sic

JESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO,	ET SALOMONIS PROVERBIIS.
flectens ubicumque obscuraverit, *cap.* 36. *v.* 28.	vir qui derelinquit locum suum, *Proverb.* 27. 8.
43. Omnia quæ de terra sunt, in terram convertentur, et omnes aquæ in mare revertentur, *cap.* 40. *v.* 11.	43. Ad locum, unde exeunt, flumina revertuntur, ut iterum fluant, *Eccles.* 1. 7.
44. Substantiæ injustorum sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt, *v.* 13.	44. Quasi tempestas transiens non erit impius : justus autem quasi fundamentum sempiternum, *Proverb.* 10. 25.
45. Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos, et radices immundæ super cacumen petræ sonant, *v.* 15.	45. Spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt. Et si in ramis in tempore germinaverint, infirmiter posita, à vento commovebuntur, et à nimietate ventorum eradicabuntur, *Sap.* 4. 3.
46. Curam habe de bono nomine : hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni, *cap.* 41. *v.* 15.	46. Melius est nomen bonum, quam divitiæ multæ : super argentum et aurum, gratia bona, *ut scilicet sis in gratia et benevolentia aliorum*, *Proverb.* 22. 1.

Cætera quæ à cap. 44. usque ad finem libri tradit Siracides, elogia sunt Salomonis, Davidis, Mosis, Patriarcharum et Prophetarum, quæ ex proprio cujusque libro, historia vel prophetia petita esse, adeoque illorum esse compendia, cuivis ea inspicienti liquet.

Porro adeo Siracides Salomonis fuit assecla, discipulus et æmulus, ut Patres plerique, æque ac recentiores librum Ecclesiastici Salomoni adscribant; quasi Salomon sententiarum ejus sit auctor; Siracides vero earumdem duntaxat collector et descriptor. Quocirca S. Aug. cæterique Patres Ecclesiasticum Salomonis nomine indigitant citantque, uti multis ostendi Proœmio in Ecclesiasticum.

Quapropter uno hoc tomo, si fieri possit, totam sapientiam Salomonis, puta Proverbia, Ecclesiasten, Sapientiam, et forte Canticum Canticorum, complecti destino; perinde ac totam Siracidis sapientiam uno tomo complexus sum, præsertim quia multas Salomonis sententias in Siracide, qui eas à Salomone mutuatus est, exposui. Quare illas eòdem remittam, ne jam dictum dicam, et actum agam.

Denique subinde similes Siracidis et aliorum sapientium, etiam Philosophorum, sententias citabo, quæ Salomonicis suî similibus vel lucem vel decus afferunt; tum ut rivos suo fonti restituam : à Salomone enim singuli sua hauserunt : tum ut ostendam quanta sapientiæ, id est veritatis et virtutis, sit vis, utpote quam etiam infideles, puta idololatræ et hæretici, subinde negare non sint ausi; esto in aliis multis cæcutierint, turpiterque errarint. Idipsum enim doctori orthodoxo faciendum esse præclare docet S. August. lib. 2. de Doctrina Christiana cap. 40. *Philosophi autem*, ait, *qui vocantur, si qua forte vera et fidei nostræ accommoda dixerint, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tanquam injustis possessoribus in usum nostrum vindicanda. Sicut enim Ægyptii non solum idola habebant, et onera gravia, quæ populus Israel detestaretur et fugeret, sed etiam vasa atque ornamenta de auro et argento, et vestem, quæ ille populus exiens de Ægypto sibi potius, tanquam ad usum meliorem clanculo vindicavit, non auctoritate propria, sed præcepto Dei, ipsis Ægyptiis nescienter commodantibus ea quibus non bene utebantur : sic doctrinæ omnes Gentilium non solum simulata et superstitiosa figmenta, gravesque sarcinas supervacanei laboris habent, quæ unusquisque nostrûm duce Christo de societate Gentilium exiens debet abominari atque devitare, sed etiam liberales disciplinas usui veritatis aptiores, et quædam morum præcepta utilissima continent, deque ipso uno Deo colendo nonnulla vera inveniuntur apud eos : quod eorum tanquam aurum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis divinæ providentiæ, quæ ubique infusa est, eruerunt, et quo perverse atque injuriose ad obsequia dæmonum abutuntur; cum ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus ad usum justum prædicandi Evangelii.* Actor. 7. Plura hac de re dixi proœmio in Ecclesiasticum. Porro in hac re cavenda est nimia licentia, qua nonnulli in Gentilium libris versati, S. Scripturam ad Gentilium historias, ritus et mores, quos mente præconceperunt, accommodant, imo explicant, cum potius hæc omnia S. Scripturam velut pedissequæ dominam, ut ait S. August. subsequi, illique subservire debeant. Idem olim vitio datum fuit Arnobio, qui grandior à gentilismo ad Christianismum conversus in scriptis subinde gentilizat, eo quòd non aliis quàm Gentilium litteris imbutus, non aliud sapere, nec eloqui posset, quàm quæ tot annis in Gentilibus legerat et didicerat. Sed venia ei danda, quòd vix catechumenus pro Christianis dira persecutione vexatis, de Christiana religione, quam necdum plene noverat, apologiam scripserit. Quid enim mirum si Gentilis adhuc Gentilitios illi nævos insperserit. Qui ergo in S. Scripturam scribere destinant, maturius et citius, à politiori litteratura ad sacram se transferant, eaque plane mentem imbuant oportet.

COMMENTATORES.

Scripsit S. Ambros. librum de Salomone (exstat tomo 2 Operum ejus) in quo non aliud tractat quàm parabolam, vel ænigma illud Proverb. 30. 18 : *Tria sunt difficilia mihi , et quartum penitus ignoro; viam aquilæ in cœlo , viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia.* Subdit deinde explicationem totius capitis 31. Proverb. de Muliere forti.

Exstat tomo VIII S. Hieron. Commentarius in Proverbia ; sed certum est illum ex officina S. Hieron. non prodiisse , tum quia stylus plane discrepat ab eo , tum quia in c. 30 , citatur nominatim S. Hieron. ac in c. 21 et 31. citatur S. Gregor. Papa, qui ducentis pene annis S. Hieronymo fuit posterior, tum quia idem Commentarius plane ad verbum exstat inter Opera Bedæ. Bedæ ergo est, ejusque stylum redolet , uti Bellarm. et alii notarunt; quare Bedæ nomine eum citabo. Scripsit S. Basilius hom. 12 , *in principium Proverbiorum* (unde subjungitur illa homiliis de Ira et Invidia), in qua primas sententias primi capitis Proverb. explicat. Sed nonnulli viri eruditi, qui acrem habent crisin, dubitant, imo negant hoc opus esse Basilii. S. August. in cap. 31 Proverb. de Muliere forti, scripsit serm. 217 et 218 de Temp. In lib. Salom. scripsit Honorius (excusus est Coloniæ anno Domini 1544) Augustodunensis presbyter , qui claruit anno Domini 1220, teste Trithemio. Rursum in c. 31. Proverb. de Muliere forti ingens volumen scripsit Albertus Magnus , in quo totum illud caput partim physice, partim ethice , partim mystice explicat.

Mystice quoque Proverbia et Ecclesiasten , sed breviter et punctim explicat Salonius Episcopus Viennensis (exstat tom. 5. Biblioth. sanctorum Patrum) cui Eucherius Lugdunensis dedicavit et inscripsit suos Commentarios in Genesin, et in lib. Regum , imo Salonium hunc fuisse filium Eucherii, genitum ab eo ante Episcopatum, docent Baron. anno Christi 441 , qui tam patrem quàm filium à doctrina et sanctitate dilaudat.

Caput 8. Proverb. contra Arianos explicat Faustinus presbyter (vulgo Gregorius Bæticus Episcopus Elibertinus), l. 6. de Fide contra Arianos ad Gallam Placidiam Augustam , tempore Theodosii Imp. Sed liber hic parvæ est auctoritatis, eo quod auctor fuerit schismaticus: fovit enim cum Marcellino presbytero schisma Ursicini contra B. Damasum Papam , tempore S. Hieronymi. Exstat tomo 4. Biblioth. sanctorum Patrum.

Exstat Romæ in Biblioth. Sfortiana et aliis , Catena in Proverbia Græcorum Patrum numero quindecim, nimirum Apollinaris, Basilii , Chrysost. Cyrilli Alexandrini , Didymi, Diodori , Epiphanii , Evagrii, Eusebii, Eustachii , Hippolyti, Juliani, Origenis , Olympiodori, Polychronei ; quam è Græco in Latinum convertit noster Theodorus Peltanus , editaque est Antverpiæ anno Domini 1614, quam crebro citabo.

Posteriori ævo scripsit in Proverbia Robertus Holcot, sed miscellanea continet ex varia eruditione, quæ concionatores illius ævi ac conciones suas venabantur. Sunt tamen qui putent illud opus non esse Roberti Holcot, sed Thomæ Anglici Galensis, uti in fronte libri prænotatum legimus. Lectiones in Proverbia scripsit Guillielmus Parisiensis. Lyran. Hugo, Dionys. Carthus. scripsere in Proverbia, æque ac cæteros omnes S. Scripturæ libros.

Antonius Giggeius doctor collegii Ambrosiani Mediolan. edidit Catenam trium Hebræorum Rabbinorum , scilicet Salomonis , qui à patre cognominatur *Isacides*, quia Isaaci filius ; à patria *Iarhi*, vel potius *Iarchi*, id est , Lunæus vel Lunensis, ab oppido Aquitaniæ quod *Lunel* appellatur ; nam à ירח *iarcach*, id est, *luna*, dictus videtur ירחי *iarchi*, id est, Lunensis. Hic inter Rabbinos percelebris est, eumque sæpe citat et sequitur Lyranus. Hic ergo primus est in Catena; duo reliqui sunt R. Abraham Ben Esræ et R. Lèvi Ben Ghersom. Porro Giggeius Catenam ex Hebræo in Latinum convertit, addiditque versionem Chaldaicam et Syriacam , quas crebro citabo. Qui hactenus in Proverbia scripserunt , nec hanc Hebræorum, nec illam Græcorum Catenam, uti nec Syram, nec alios nonnullos jam citatos videntur vidisse. Veritas ubivis Gentium reperiatur, colenda est , ac dicendum subinde cum Virgilio Ennium legente : *Gemmas è stercore colligo.*

E recentioribus , et nostro hoc seculo scripsere Hieron. Osorius, et è Societate nostra Theodorus Peltanus, quorum uterque Proverbia eleganti paraphrasi illustravit ; Constantinus Fontius, Petrus Nannius, Sixtus Senensis in Sophiamonotessaro , Michael Sidonius , Petrus Scarga è Societate nostra, et Robertus Baynus, Joannes Arboreus , Thomas de Vio Cardin. Cajetanus , Cornelius Jansenius more suo solide et profunde, ac plures alii ; sed post omnes et præ omnibus fuse et erudite noster Ferdin. à Salazar, qui multam non solum sacram, sed et profanam eruditionem continet, atque liberalius ad conceptus elegantes et morales, etiam à Gentilibus petitos, digreditur.

Paulo fusior hìc ero , tum quia Salomonem quasi sapientiæ fontem hìc explico, qui Ethicam tradit per gnomas breves et concisas , quæ singulæ sæpe virtutem integram explicant, quam Aristot. S. Augustinus , S. Thomas , cæterique Philosophi et Theologi pluribus fere capitibus et quæstionibus pertractant; tum quia liber hic totus moralis est : materia autem de moribus ampla est et perutilis tum legentibus , tum docentibus, tum concionantibus , tum cuique hominum generi. Quare singulorum Patrum et Interpretum sensus et sententias , easque sæpe verbatim affero ; sed brevitatis studio succisas, et in pauca contractas, ad rerum copiam, utque lector nihil jure desideret : sed unum nunc Commentarium legens, in eo omnes intueatur et legat magno sui et temporis , et laboris , et expensarum compendio ; multis enim non est otium, nec animus et vires ad tot tamque vastos et prolixos Commentarios evolvendos , id ego

in eorum gratiam præstiti, qui jam à 37 annis sacram Scripturam publice docendo, omnes omnium sacrorum librorum Interpretes evolvi, quin et è Patribus omnibus, Græcis, Syris, Latinis atque Scholasticis, cæterisque classicis auctoribus loca S. Script. sparsim ab iis petractata studiose collegi. Aliorum expositiones et sententias, præsertim probabiles, ingeniosas et symbolicas, licet minus probem, non tamen improbo et rejicio, tum ne de viris doctis et eminentibus censoriam virgulam mihi arrogem, tum ut lectorum judicio æque ac usui eos permittam et resignem, uti se fecisse profitetur S. Hieron. Quare varios sensus refero, sed magis genuinum indico semper et præfero. Hic enim est verus propriusque S. Scripturæ sensus, quem Spiritus Sanctus earum auctor concepit, et hisce gnomis significare intendit. Ea de causa illum velut germanam Spiritus Sancti mentem undequaque scrutor et venor, nec meo ingenio ingeniosisque conceptibus indulgeo. Hunc enim genuini sensus à Spiritu Sancto concepti scopum mihi ita præfixi, ut irretortis mentis oculis in eum jugiter intendam, nec vel pilum ab eo me dimoveri patiar; esto alii magis ingeniosi et plausibiles occurrant. Hi enim sæpe non sunt litterales et germani; unde curiosorum aures titillant, at animum veritatis avidum non satiant, nec explent. Hic enim evenit idem quod videmus in intellectibus hominum: alii enim sunt subtiles, acutoque pollent ingenio, at parvo sunt judicio; alii vicissim sunt prudentes, acrique pollent judicio, at exiguo sunt ingenio: nimirum id accidit, tum ex Dei dono, qui ita charismata sua partitur, tum ex temperie diversa et contraria. Ingenium enim et inveniendi acuta subtilitas in calore, fervore et æstu; judicium vero in frigore et quiete mentis sedatæ consistit: qua de causa senes ob frigidas sedatasque passiones valere consilio et judicio; juvenes vero ob fervorem sanguinis præcellere ingenio et acumine, experimur. Ita pariter in scientiis, ac præsertim in expositione S. Script. nimis acuta sunt parum genuina; quæ plus habent subtilitatis, minus habent soliditatis, quæ multum habent ingenii, exiguum habent judicii: quia S. Spiritus Scripturam non subtili et acuto, sed simplici, candido planoque stylo, utpote ad omnium, etiam rudium, captum accommodato, et ad disciplinam moresque conformandos apposito dictavit; ita tamen ut illi, ne vilescat, sua insit obscuritas et difficultas, quæ lectorum studium æque ac reverentiam exacuit, uti cap. 1. pluribus ostendam. Scitum est illud Philosophi: *Chrysippi acumen in seipso refrangitur.* Nimia enim rerum acumina, dum in nimias earum subtilitates, velut in atomos indivisibiles, ideoque invisibiles dissecantur, suî tenuitate dissolvuntur, ut mentis aciem fugiant et evanescant.

Denique addam sæpius apologos et gnomas aliorum Sapientum Salomonicis antistrophas, quæ magnam eis venustatem æque ac lucem afferent, ac præsertim Cyrilli, quos nemo Interpretum hactenus vidit, excepto uno Dionysio Carthusiano, qui illos frequenter citat. Titulus libri est: *Apologi morales S. Cyrilli in quatuor libros distributi.* Reperti sunt in celebri illa Budensi Bibliotheca Matthiæ Corvini regis Hungariæ, manuscripti; edidit eos noster P. Balthasar Corderius Viennæ Austriæ anno Domini 1630. In hisce Cyrillus multa Salomonis æque ac Ecclesiastici Proverbia luculenter, docte, pie, eleganter et sapienter explicat, uti intuenti patebit. Plura de iis dixi initio Ecclesiastici.

CAPUT PRIMUM

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, proponit finem et scopum horum proverbiorum, sive parabolarum, qui est docere sapientiam practicam, quæ in recte operando consistit, cujus proinde initium est timor Domini. Inde secundo, v. 8, hortatur omnes ad studium sapientiæ, utque caveant ab illecebris et insidiis insipientium, puta impiorum. Tertio, v. 20, ipsam sapientiam prædicantem, omnesque ad se invitantem inducit, venientibus ad se ingentia præmia promittendo, respuentibus ingentes poenas comminando.

1. Parabolæ Salomonis, filii David, regis Israel. 2. Ad sciendam sapientiam, et disciplinam : 3. ad intelligenda verba prudentiæ, et suscipiendam eruditionem doctrinæ, justitiam, et judicium, et æquitatem : 4. ut detur parvulis astutia, adolescenti scientia et intellectus. 5. Audiens sapiens, sapientior erit : et intelligens, gubernacula possidebit. 6. Animadvertet parabolam et interpretationem, verba sapientum et ænigmata eorum. 7. Timor Domini, principium sapientiæ. Sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt. 8. Audi, fili mi, disciplinam patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ : 9. ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo. 10. Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. 11. Si dixerint : Veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra ; 12. deglutiamus eum sicut infernus viventem, et integrum quasi descendentem in lacum. 13. Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis. 14. Sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrûm. 15. Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum à semitis eorum. 16. Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem. 17. Frustra autem jacitur rete ante oculos pennatorum. 18. Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, et moliuntur fraudes contra animas suas. 19. Sic semitæ omnis avari, animas possidentium rapiunt. 20. Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam : 21. in capite turbarum clamitat, in foribus portarum urbis profert verba sua, dicens : 22. Usquequo, parvuli, diligitis infantiam, et stulti ea, quæ sibi sunt noxia, cupient, et imprudentes odibunt scientiam ? 23. Convertimini ad correptionem meam : en proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea. 24. Quia vocavi, et renuistis : extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret. 25. Despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis. 26. Ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id, quod timebatis, advenerit. 27. Cum irruerit repentina calamitas, et interitus quasi tempestas ingruerit ; quando venerit super vos tribulatio et angustia : 28. tunc invocabunt me, et non exaudiam ; mane consurgent, et non invenient me : 29. eo quod exosam habuerint disciplinam, et timorem Domini non susceperint, 30. nec acquieverint consilio meo, et detraxerint universæ correptioni meæ. 31. Comedent igitur fructus viæ suæ, suisque consiliis saturabuntur. 32. Aversio parvulorum interficiet eos, et prosperitas stultorum perdet illos. 33. Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, et abundantia perfruetur, timore malorum sublato.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Parabolæ Salomonis, filii David, regis Israel.] Est hic titulus, simul et initium libri, indicans ejus argumentum, puta quod contineat parabolas; æque ac auctorem, scilicet quod auctor ejus sit Salomon rex, Davidis filius. Unde omnino videtur hic titulus non à collectore parabolarum, ut vult Lyranus et alii, sed ab ipso Salomone suo huic libro præfixus ; sequentia enim verba, quæ Salomonis esse constat, nimirum *ad sciendam sapientiam*, etc., ab hoc titulo pendent et reguntur ; alioqui enim illa verba carerent supposito, æque ac sensu

Quis enim ita librum inchoaret : *Ad sciendam scientiam,* nisi præmitteret, vel subderet : *Scriptus est hic liber à Salomone ,* vel quid simile? Salomon ergo primus fuit, qui libro huic suo nomen suum præfixit; id enim non fecit Moses, Josue, David, et auctores libb. Judicum, Regum, Paralip. etc. Salomonem secutus est Isaias, qui ita inchoat : *Visio Isaiæ ,* cæterique Prophetæ. Addit nomen patris, scilicet quod Davidis sit filius; quia hoc cognomine à cæteris, qui nomen habebant Salomonis, secernitur, et magnam libro sibique dignitatem conciliat, quod scilicet sapientis regis sapiens sit filius et rex, ait S. Basil. Hoc enim fidem et auctoritatem magnam ipsi tribuit. Quare improbabiliter Scholia Vatablo adscripta censent non tantum titulum hunc, sed et sequentia, totumque procemium non à Salomone, sed ab eo qui ejus sententias collegit, esse additum , operique præfixum.

Pro *parabolæ* hebr. est משלי *misle ;* chald. מתלי *mitle.* Chaldæi enim Hebræum ש mutant in ת, puta *s* in *t*, ut pro *misle* dicant *mitle ;* sic pro *scelas*, id est tria, dicunt *telas;* sic pro *sekel*, id est siclus , dicunt *tekel*, etc. , perinde ac Flandri Germanicum *s* mutant in *t*, ut pro *wasser* dicunt *water*, id est aqua ; pro *vas* dicunt *vat* , id est vas; pro *lassen* dicunt *laten* , id est relinquere. Græce vocantur παροιμιαι, id est parœmiæ. Noster vertit, *parabolæ;* Tigurina vertit, *sententiæ;* Vatablus, *apophthegmata* et *gnomæ.* Hæc omnia unum idemque significant. Igitur hæ sententiæ vocantur primo, hebr. משלים *mescalim*, et in regimine משלי *misle* (*à* rad. משל *mascal*, id est dominatus est, regnávit, præfuit, dominationem et potestatem habuit, præcelluit), id est illustres sententiæ, quasi prædominantes et excellentiores cæteris, axiomata, adagia , gnomæ ; sive illæ Proverbia sint, sive parabolæ, sive ænigmata , sive quid aliud ; quo factum est ut in Scriptura sæpe hæ voces parabola , proverbium, parœmia confundantur, et pro eodem sumantur, ut scilicet sententiam , sive ratiocinationem aliquam insignem et eminentem significent. *Misle* ergo significat sententias plenas sapientiæ, difficultatis, gravitatis, utilitatis, acuminis, auctoritatis, et quasi potestatis; hæ enim cæteris prædominantur et excellunt.

Rursum משל *mascal* per translationem significat assimilare, axiomata dictare, parabolizare, parabolam, ænigma, proverbium, adagia , sententias et scite dicta eloqui. Hinc *misle* significant parabolas, similitudines, comparationes, adagia, ænigmata , scite dicta. Unde R. Levi משל *mascal*, inquit, id est proverbium, vel parabola, est res quædam per similitudinem pronuntiata, ut animo exhibeatur forma rei de qua loquimur, ut eam facilius imaginari , comprehendere et intelligere queat.

Secundo, græce vocantur παροιμιαι, quasi sententiæ , quæ in via et trivio dicuntur (οιμος enim est via), puta sententiæ triviales, vulgoque usurpatæ et tritæ, ut et per viam recitentur et decantentur. Adeo enim dignæ, utiles et necessariæ sunt ad mores formandos , et vitam hominis quaquaversum instruendam et dirigendam , ut ubilibet, etiam in viis et compitis, legi, cani, iterari, et continue corde oreque versari terique debeant. Ita Hesychius, in Lexico , παροιμιαν dictam putat απο του οιμος. id est οδος, hoc est via , quasi παρο διαν. Julius Scaliger tamen l. 3. Poetices, c. 84, valde congrue censet παροιμιαν dici παρα τον οιμον, quod non modo viam , sed et verbum significat, ut παροιμια idem sit quod præter vel juxta primum verbum , q. d. A primo verbo ejusque sensu alterum verbum et sensus alter. Est enim proprie parœmia oratio allegorica et metaphorica , vel alludens, aliudque innuens. Adde, etiamsi οιμος accipias pro via, parœmiam idem significare, nimirum sententiam, quæ præter viam , id est præter communem loquendi modum (hunc enim significat Hebr. דרך *derech*, id est via) dicitur, sive quæ licet vulgo trita sit, tamen vulgatam loquendi consuetudinem transcendit, quia scilicet figurata est, recondita, eminens et illustris. Parœmia igitur est sermo subobscurus, etsi interim per quædam manifesta vim suam non omnino dissimulet; vel certe est sermo ejusmodi, qui prima quidem fronte facilem sensum offerre videtur, at in recessu quiddam reconditum atque abstrusum continet.

Usus est autem Salomon hoc obscuro orationis genere, ne hæc doctrina morum quasi facilis ab ignaris contemneretur, aut profanorum hominum insidiis et sannis temere exponeretur, atque ad acuendum in studiosis earum studium et investigationem. Ita Olympiod. in Catena Græcorum : *Scriptores profani,* ait, *parœmiam sermonem popularem et quasi trivialem definiunt ; cujusmodi is dici haberique potest , quem iter facientes inter se conferunt. Siquidem* οιμος *hominibus Græcis idem sonat , quod Latinis via. Apud eos autem qui sacra tractant , parœmia vel proverbium est sermo , qui sub modica verborum obscuritate gravem aliquam sententiam complectitur*, *eaque ratione legentibus vel audientibus usum adfert non vulgarem. Atque illud Christus diserte confirmat : Hæc in proverbiis locutus sum vobis ; venit hora , cum jam non in proverbiis loquar vobis, sed palam. Proverbialis itaque sermo non directe et perspicue , quò tendit , aperit , sed oblique et subobscure , ut cum dicitur : Dulce inexpertis bellum : Auxilium post conflictum : Stilla assiduo lapsu cavat lapidem.* Etymi causam dat Didymus in eadem Catena *: Proverbialis sermo alio nomine parœmia vocatur ,* inquit. *Nam cum initio viæ in milliaria , ut Romani appellant) necdum essent distinctæ , priscæ ætatis homines per certa itinerum intervalla signa defigebant, iisdemque aliquod problema vel apophthegma , vel illustre aliquod dictum adscribi curabant. Faciebant id autem duplici de causa : Harum una erat, ut viator hinc intelligeret quantum viæ spatium emensus esset; altera vero , ut ejusmodi sententiam animo versans, ejusdemque interpretationi inter proficiscendum insistens , melior doctiorque evaderet, simulque itineris molestiam falleret.* Additque: *Parœmia est oratio occulto modo veritatem ostendens.* Ac mox tertiam causam subdit : *Etenim,* inquit, *cum veritatis rationem non omnes curarent, ad illorum utilitatem vitæque institutionem, qui iter faciebant , gravem aliquam sententiam publicis viarum indicibus veteres sapientes adscribebant, quo vel obiter prætereuntes sensum illorum investigarent , investigandoque et hauriendo eruditiores et sanctiores evaderent ;* οιμος *namque græce idem significat, quod latine via. Sunt qui parœmiam hunc in modum definiant : Parœmia est dictum triviale , quod ab una aliqua notione ad plura transferri potest.* Sublimiorem causam dat Hippolytus ibidem : *Parœmiæ,* inquit, *sunt sermones exhortatorii ad omnem vitæ viam recte insti*

tuendam commodi; siquidem iis qui mentis affectum recta ad Deum tendunt, iter ostendunt. Habent se enim instar viarum indicum, qui itineris molestia et longitudine defatigatos recreant nonnihil et refocillant. Verum, ut dixi, parœmia extenditur ad significandum quodvis proverbium, et quamvis gravem sententiam. Unde Donatus: *Parœmia*, inquit, *est accommodatum rebus temporibusque proverbium.* Et Diomedes: *Parœmia est proverbii vulgaris usurpatio, rebus temporibusque accommodata.*

Tertio, à Latino nostro interprete Græca voce vocantur *parabolæ*, id est similitudines, à παραβάλλω, id est assimilo, comparo, quasi rerum dissimilium comparatione. Unde Donatus: *Parabola*, inquit, *est rerum genere dissimilium comparatio.* Inde extenditur parabola ad significandum exemplum, typum, figuram, fabulam, ænigma, omnemque sententiam illustrem, uti ostendi Hebr. 11. v. 19. ad illud: *Unde eum* (Isaac) *et in parabolam accepit.* Ita S. Chrysost. in Catena Græcorum: *Parabola*, ait, *est omnis sermo sapiens.* Ex *parabola* Itali et Galli per crasin formarunt suum *parola.* Nam Hispani, qui multa incorruptius servarunt, dicunt *palabra* per metathesin, pro *parabla;* ex quo fit *parlare* et *parler.* Quin etiam loquacem Itali vocant parabolanum, ait Angelus Caninius in Hellenismis, p. 8.

Ex dictis colligitur varios proverbialium harum gnomarum esse modos et species. S. Athanasius in Synopsi S. Script. cap. 14. in l. Prov. eas ad quatuor redigit species: Primo enim inter eas sunt parœmiæ, id est sententiæ faciles et triviales, quæ licet acutæ, tamen ita planæ sunt et claræ, ut etiam à plebeiis et rudibus intelligantur et usurpentur.

Secundo, sunt strophæ, quæ aliud in cortice litteræ sonant, sed per illud aliud significant, qualia sunt symbola Pythagoræ, Hori Apollinis, et Ægyptiorum. Exemplum dat S. Athanasius illud, c. 23. 1: *Quando sederis ut comedas cum principe*, etc., *statue cultrum in gutture tuo.* Et illud, c. 27. 25: *Aperta sunt prata, et apparuerunt herbæ virides, et collecta sunt fœna de montibus. Agni ad vestimentum tuum, et hœdi ad agri pretium.* Tale quoque est illud, c. 5. v. 15: *Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui. Deriventur fontes tui foras.* Et c. 1. 17: *Frustra jacitur rete ante oculos pennatorum.* Prisci enim Hebræi sua dogmata involucris quibusdam, ut parabolis, ænigmatibus, strophis, involvebant, tum ad eorum dignitatem et venerationem, tum ad acuendum discipulorum ad ea perscrutanda studium. Ab Hebræis idem mos manavit ad Ægyptios, qui suam sapientiam celabant suis Hieroglyphicis; ab Ægyptiis transiit ad Græcos. Unde Pythagoras sua dogmata tradidit per symbola. A Græcis denique manavit ad Latinos.

Tertio, sunt parabolæ, id est sententiæ comparatæ, sive similitudines; et his crebro utitur Salomon more Hebræo. Unde vulgo vocantur et inscribuntur parabolæ; permultæ enim Salomonis gnomæ vel expressam vel tacitam continent unius rei ethicæ cum alia re ethica vel physica comparationem: qua de causa acumen æque ac elegantiam et difficultatem continent; difficile enim sæpe est pervidere in quo consistat unius rei cum alia comparatio et similitudo. His addi possunt antitheses; sæpe enim una sententia hic alteri componitur per antithesin, hoc est ei opponitur: in qua oppositione acumen æque ac lepos insignis elucet. Exemplum parabolarum dat S. Athanasius illud, c. 25. v. 13: *Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit eum, animam ipsius requiescere facit.* Similes sunt eodem capite v. 14. 16. 18. 19. 20. 23. 25, etc.

Quarto, sunt gryphi et ænigmata. Exemplum dat S. Athanas. illud, c. 30. 15: *Tria sunt insaturabilia, et quartum quod nunquam dicit: Sufficit.* Tale est, c. 9. 1: *Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem, immolavit victimas*, etc.

Ex hisce et similibus sua symbola et ænigmata deprompsit Pythagoras, quæ veteres adeo celebrarunt, ac imprimis S. Cyrill. l. 9. contra Julianum, c. 2: *Pythagoras*, ait, *ænigmaticam manifestationem magni facit. Erat autem et aliud genus symbolorum tale: Stateram ne transeas, id est, ne avarus sis. Ne ignem gladio fodias, id est, impudentem et iratum animum asperis verbis non moveas. Coronam ne velluces, hoc est, leges ne offendas; nam civitatum coronæ scilicet erant. Ne cor edas, hoc est, ne conficias teipsum curis. Ne super chœnicem, vel modium, sedeas, hoc est, ne ignaviter vivas. Non suscipiendas hirundines in domum, hoc est, loquaces et impotentis linguæ homines non esse faciendos contubernales. Onus portantibus imponendum, non autem simul deponendum, hoc est, cooperare alteri ad laborem et virtutem, non ad vitium et ignaviam. Deorum imagines in annulis ne feras, hoc est, sententiam et sermonem de diis ne facile manifestes et divulges.*

Quinto, his addi possunt apologi, quibus animalia loquentia vel docentia in scenam vel scholam inducuntur, uti ea inducit Æsopus. Talis est c. 6. v. 6: *Vade ad formicam, ô piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam; quæ, cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe quod comedat.* Et c. 30. 15: *Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes: Affer, affer.* Et v. 18: *Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro: viam aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia.* Et v. 24: *Quatuor sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus: Formicæ, populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi; lepusculus, plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum; regem locusta non habet, et egreditur universa per turmas suas; stellio manibus nititur, et moratur in ædibus regis.* Et v. 29: *Tria sunt quæ bene gradiuntur, et quartum quod incedit feliciter: Leo fortissimus bestiarum ad nullius pavebit occursum; gallus succinctus lumbos; et aries; nec est rex qui resistat ei.*

Hæc omnia enim Hebr. vocant משלי *misle*, id est sententias prædominantes, principes et regias; tum quia inter sententias sunt id, quod rex inter plebeios; sicut enim rex excellit plebeiis, sic hæ præcellunt cæteris; tum quia sicut rex regit subditos iisque dominatur, sic hæ sententiæ dominantur aliis, quæ ex iisdem velut conclusiones è suis principiis educuntur. Quomodo Aristot. Analyt. poster. l. 1. c. 9. principia scientiarum vocat ἀξιώματα, id est dignitates, quia reliquis digniora sunt, et in cæteras conclusiones, velut proles ex se genitas principantur, ac dominatum exercent; simili enim modo hæ gnomæ non tantum suis conclusioni

bus et particularibus gnomis, quæ à vulgo multæ ex eis educuntur; sed et moribus vitæque hominum quasi leges dominantur et imperant; tum denique quia reges, qualis erat Salomon, tales decent. Nam, ut ille ait: *Principis verba oportet esse pauca, digna, sublimia et plane regia.* Eadem de causa illæ ipsæ Græce vocantur παροιμιαι, quod παρ οιμον, id est præter viam, hoc est morem loquendi communem, vel præter verbum commune efferantur, ac aliquid singulare et eximium contineant, ideoque omnium ore, etiam in viis et triviis celebrentur. Quocirca qui juxta eas mores suos dirigit, vitamque instituit, is vere sapiens et probus, cæteris mortalibus longe supereminet. Nam, ut ait Plato in Protagora: *Probus vir et philosophus magis præstat inter alios homines quàm rex inclytus inter plebeios.*

Eadem de causa vocantur parabolæ, quia facilem, planum et vulgatum loquendi modum superant, ac sæpe aliquid parabolici, id est aliquam similitudinem, comparationem, allusionem, metaphoram, allegoriam, similemve figuram continent. Hinc et vocantur proverbia, quasi verba procul petita, puta ab antiquitate, vel re arcana, aut è cœlo accepta. Quocirca Dion. Chrysost. proverbia vocat *cana verba.* Sicut enim senectus homini, sic et proverbiis affert suam auctoritatem et pondus. Aut planius vocantur *proverbia*, quasi communia omnium verba, quæ præ foribus et in ore omnium versantur. Tantam enim fidem et auctoritatem continent, ut uno omnium sapientum ac insipientum ore velut verissima, certissima et prudentissima celebrentur. Vide Ovid. 5. Fastor.

> Hac quoque de causa, si te proverbia tangunt,
> Mense malas Maio nubere, vulgus ait.

Et Cicero de Senectute: *Pares enim cum paribus, veteri proverbio, facillime congregantur.* Idem, de Amicitia: *Præposteris utimur consiliis, et acta agimus, quæ vetamur veteri proverbio.* Est igitur proverbium commune et antiquum aliquod dictum omnium voce celebratum.

Denique vocantur adagia, vel prisce adagiones, quasi ad agendum apta, ait Festus. Et Donatus in Eunuchum: *Et dicta,* ait, *et proverbia, et adagiones, quòd rem agant factis hominibus adscribuntur.* Unde Plautus in Amphit. *Vetus est adagium: Fames et mora bilem in nasum conciunt.* Et Ausonius in præfat. Monosyll. *Ut quod per adagionem cœpimus, proverbio finiamus.*

Idem ergo non tantum re et sensu, sed et connotato ac etymo sunt omnes hæ voces: Hebraicæ *misle*, Græcæ παπομιαι et παραβολαι, Latinæ *proverbia* et *adagia.*

Porro hæc omnia et singula varii varie definiunt: Græci: *Parœmia,* inquiunt, id est *proverbium, est sermo ad vitæ rationem conducibilis, moderata quadam obscuritate multam in sese continens utilitatem*; alii: *Proverbium est sermo rem manifestam obscuritate tegens.* Etsi enim non omnia sint obscura et figurata, pleraque tamen talia sunt, eaque censentur optima, quæ uti translationis pigmento delectant, ita sententiæ utilitate prosunt. Alii generalius: *Parœmia est celebre dictum, scita quapiam novitate insigne.* Hinc et *scita* vocantur, eo quod rem scitu dignam contineant, quæ antiquitate, æque ac eruditione, gratia et elegantia commendetur, quæque è sapientum dictis sit deprompta. Nostra vero hæc Salomonis insuper sunt oracula, quia ore Spiritus sancti ipsi velut regi sapientissimo dictata. Unde amplam, arcanam, sublimem, imo divinam, de moribus et virtutibus, vitaque recte secundùm Deum et felicitatem instituenda, sapientiam continent; idque cum variarum parabolarum, ænigmatum, schematum et figurarum sale, acumine et ornatu. Siquidem ut non mediocris est artificii gemmulam, puta adamantem, includere annulo, et aurum purpuræ intexere: ita non est cujusvis parœmiam apte decenterque adinvenire, eamque orationi inserere; sed hoc est opus sapientum, quorum parens, fons et origo est Spiritus sanctus. Omnia ergo hæc proverbia sunt lumina et oracula, non è tripode Apollinis, sed è mente Spiritus sancti deprompta, ideoque ejus sunt axiomata et apophthegmata, ut proinde nunquam ab ore fidelium, nunquam à corde excidere debeant.

Denique sicut nervus pondusque parœmiæ sive proverbii consistit in certa ejus fide, veritate et auctoritate: sic ejusdem venustas et gratia elucet in apta scitaque unius rei cum alia simili vel dissimili comparatione; comparatio enim fit nunc per similis synthesin et compositionem, nunc per dissimilis antithesin et oppositionem, sive ea realis sit, sive verbalis, sive potius realis et verbalis simul, quales sunt hæ: *Virgo non virgo exstitit Dina. Elcana cum Anna et Phenenna nuptiæ fuere non nuptiæ. Impiorum infelix est felicitas, piorum felix est infelicitas. Hostium dona non dona. Sanctus dicit: Portans non porto, habens non habeo, videns non video, audiens non audio. Iniquorum non metuendus metus. Non bellum bellum. Ornatus inornatus. Ingrata gratia. Elinguis loquacitas. Inopes sunt opes. Humilis est* μωροσοφος, *id est stulte sapiens. Amicus est* γλυκυπικρος, *id est dulciter amarus.* Sic enim, teste Plutarcho, suum affectum vocant amantes ex voluptate et dolore mixtum, ita ut libenter contabescant.

Comparatio autem petitur nunc ab animantibus, qualis est illa Luciani: *Iracundiores catellis, timidiores leporibus, adulantiores simiis, libidinosiores asinis, rapaciores felibus, contentiosiores gallis gallinaceis.* Item; *Cervo vivacior, graculo loquacior, luscinia vocalior, vipera virulentior, vulpe dolosior, echino asperior, anguilla magis lubricus, lepore timidior, limace tardior, delphino lascivior, phœnice rarior, vulture edacior, glire somniculosior, sue indoctior, asello stolidior, dama pavidior, hirundine bibacior.* Nunc à personis, ut David fuit Mose mitior, Salomone sapientior, Samsone fortior, Machabæis animosior. Item: Alter est hic Nabuchodonosor, novus Goliath, noster hic Judas: Christianorum hæc Susanna, Sara, Rebecca. Nunc à rebus inanimis, ut: Castus est nive candidior, melle dulcior, oleo tranquillior, auro purior. Acedus est plumbo stupidior, stipite tardior. Ebriosus est spongia bibacior, adria iracundior, pumice siccior. Beatus est stella lucidior, sole splendidior. Tales sunt illæ Tertulliani, lib. 1. contra Marcionem, cap. 1: *Nihil tam barbarum ac triste apud Pontum, quàm quòd illic Marcion natus est, Scytha tetrior, Hamaxobio instabilior, Massageta inhumanior, Amazonia audacior, nubilo obscu-*

rior, hieme frigidior, gela fragilior, Istro fallacior, Caucaso abruptior, etc. *Quis enim tam castrator carnis castior, quàm qui nuptias abstulit? Quis tam comesor mus Ponticus, quàm qui Evangelia corrosit?*

Juvat Proverbiorum elegantiam carmen vel rhythmus, qualis sæpe est in hisce Salomonis, præsertim in Hebræo, ubi multa sunt ὁμοιόπτωτα, id est similiter cadentia et desinentia.

Allegorice, Christi dogmata et sententiæ sunt משלי *misle, parœmiæ* et *parabolæ*; tum quia Christus more gentis suæ, puta more Syrorum, crebris utebatur parabolis et comparationibus, juxta illud : *Sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum est : Aperiam in parabolis os meum*, Matt. 13. v. 34. 35; tum quia sententiæ et dogmata Christi plane sublimia et regia sunt. Unde S. Chrysost. orat. 10. ex ultimis tom. 5 : *Christus*, inquit, *Evangelium regni, ceu regium quiddam toti orbi promulgavit*; Christi enim dogmata omnia philosophorum placita tantum superant, quantum rex superat populum; tum quia ex Evangelio quasi ex principio principante cætera fidei morumque dogmata derivantur; tum quia Evangelium dominatur mentibus hominum easque redigit in captivitatem et obsequium fidei, 2. Cor. cap. 10. v. 5; tum denique quia τὸ *parabolæ* significat in hisce sententiis, sub litterali sensu multos latere mysticos et parabolicos, qui sublimius quiddam et spiritualius menti ingerant, spiritumque fidelium pascant et accendant.

2. AD SCIENDAM SAPIENTIAM ET DISCIPLINAM, etc.] Subaudi conscriptæ sunt, q. d. Hæ sunt parabolæ Salomonis ab eo dictatæ, vel conscriptæ et editæ, ut eas legentes discant sciantque sapientiam, etc. Unde Vatablus vertit : *Sententiæ Salomonis, filii Davidis, regis Israel, unde disci potest sapientia et castigatio, ad intelligendum verba prudentiæ, et percipi eruditio prudenter agendi, justitia denique, judicium et æquitates.* Eaque sic explicat : *Discere sapientiam*, inquit, *est discere nosse Deum. Scire disciplinam, eruditionem, vel castigationem, est mortificare carnem. Ad capiendam disciplinam prudentiæ, id est ut intelligatur verbum Dei. Justitia est fides justificans. Judicium est condemnatio sui. Æquitas est id quod æquum et rectum est, quando scilicet omnia tribuimus Deo.* Hæc ipse.

Quæres primo quænam hîc intelligatur *sapientia*, et quomodo distinguatur à *disciplina*. Primo nonnulli per *sapientiam* accipiunt philosophiam. Aristoteles enim habitus intellectus ait esse quinque, nimirum sapientiam, scientiam, intellectum, artem et prudentiam : *Sapientia autem*, ait, *est rerum altissimarum cognitio; sive : Est rerum divinarum humanarumque scientia.* Ita ipse, l. 6. Ethicorum, c. 3. Sic Olympiodorus in Catena Græcorum : *Sapientia*, ait, *ex divinis operibus hauritur; disciplina vero certis legibus et regulis descripta continetur. Rursum sapientia est corporum et corporis exortium, et providentiæ quæ in iis spectatur cognitio. Doctrina vel disciplina est animæ moderatio circa patibilem, rationisque expertem ejusdem animæ partem.*

Accedit R. Levi Ben Gersom : *Sapientia*, ait, *est rei cognitio per proprias et intrinsecas causas.*

Secundo, Hugo et Dionys. per *sapientiam* accipiunt fidem. Hæc enim altissima SS. Trinitatis, Incarnationis, Beatitudinis, Resurrectionis, et cætera mysteria credit et comprehendit.

Tertio, Lyran. et alii per *sapientiam* accipiunt contemplationem, per *disciplinam* actionem. Sic et Salonius hîc : *Sapientia*, ait, *est divinarum rerum cognitio, sive fides. Disciplina est sanctæ et puræ vitæ conversatio.* Verum hos sensus non esse litterales, nec genuinos, patet ex dictis. Item liquet ex decursu totius libri; in eo enim pauca, et vix ulla invenies dogmata sapientiæ philosophicæ, fidei vel contemplationis, præsertim SS. Trinitatis, Incarnationis, Resurrectionis, etc.

Quarto ergo et genuine, *sapientiam* hîc non speculativam, sed practicam accipe, quæ est cognitio Dei et ultimi finis ac mediorum eò ducentium, puta legum divinarum earumdemque desiderium, pius affectus et amor. Unde eam ita definit Cajet. : *Sapientia est ratio et norma humanarum actionum recta secundùm altissimam causam, quæ est Deus.* Et S. Basilius, hom. in principium Prov. : *Ad dandam sapientiam, illam*, ait, *scilicet dignam* (nobilem) *pretiosam* (cum Gentilium et Philosophorum sapientia sit vilis et triobolaris, ut ait S. Chrys. hom. 21. in ep. ad Ephes.) *et veram, quæ tota in moribus sita est.* Sic et Socrates ac Philosophi prisci philosophiæ nomen soli dabant Ethicæ, quæ in moribus formandis consistit. Plura de hac sapientia dixi Eccli. 1. sub initium. Quocirca Salomon in hisce proverbiis sæpe inculcat Dei attributa, puta providentiam, potentiam, gloriam, etc., quæ homines ad Dei cultum inducunt. Unde c. 15. 3. ait : *In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos.* Et ejus operationem energiamque in creando orbe per Verbum, puta Filium, qui est Sapientia Patris, ut c. 8 : *Quando præparabat cœlos, aderam*, etc. Item acrem perspicaciam, directionem ac judicium, ut cum ait, cap. 15. 8 : *Victimæ impiorum abominabiles Domino; vota justorum placabilia. Abominatio est Domino vita impii : qui sequitur justitiam, diligitur ab eo.*

Disciplina vero vocatur passionum vitiorumque correctio et castigatio. Hanc enim significat Hebr. מוסר *musar*, à rad. יסר *iasar*, id est corrigere, castigare. Septuag. vertunt παιδείαν quia παισί, id est pueris, qui sensu et concupiscentia aguntur, non ratione, proprie competit disciplina, ut lascivientes in eis sensualitatis motus refrenet et corrigat. Chald. vertit מרדותא *marduta*, id est *eruditionem*; Syrus : *correptionem*; Tigur. *castigationem*; Vatablus : *mortificationem carnis.*

Quocirca *disciplina* proprie competit insipientibus; horum enim est cupiditates suas domare et frangere, ut ad sapientiam et virtutem perveniant; *sapientia* vero competit provectis et perfectis, qui edomitis passionibus per sapientiam, velut facem legis divinæ, illico vident quid in qualibet re faciendum vel non faciendum sit. Sensus ergo est, q. d. Parabolæ hæ docent tam incipientes quàm provectos, tam insipientes quam sapientes; illos enim docent *disciplinam*, id est passionum mortificationem; hos vero *sapientiam* plenamque virtutem. Sic Zeno Stoicorum princeps, ut ad suam scholam et sectam plures pelliceret, dictitabat *in Stoa* (ita vocabatur Schola à qua dicti sunt Stoici) *maturos jam fructus saporem novum accipere, immaturos vero præcoces fieri.* q. d. In Stoa et rudes discunt sapientiam, et docti in eadem proficiunt et perficiuntur, ideoque et juvenes

in ea senescunt, et senes in ea juvenescunt.

Symbolice, Lyranus et alii passim (esto nonnulli putent id esse litterale) per *sapientiam* accipiunt vitam contemplativam, per *disciplinam* vitam activam; hæ enim sunt duæ partes et species adæquatæ virtutis vitæque honestæ, quam docet philosophia, id est Ethica Christiana, uti tradit S. Gregorius Nazianzenus, orat. 25 : *Hæ enim*, ut idem ait, orat. de fuga sua, *sunt duæ alæ quibus in altum ad Deum evolamus;* quas in S. Basil. effulsisse idem testatur orat. 20. quæ est de laudibus ejusdem, ubi et eos qui actionem jungunt contemplationi, vocat ambidextros. Sensus ergo est, q. d. Salomon : Ecce hæ sunt parabolæ sapientiæ, ad quas omnes cohortor et invito, quia illæ suos studiosos facient ambidextros, alatos et duplici oculo bene oculatos ; duo enim oculi sunt actio et contemplatio, ait Nicetas in Tetrasticha Nazianz. Ita noster Salazar. in utroque consistit perfectio; perfectus enim est is, cujus contemplatio dirigit actionem, ac vicissim actio roborat et perficit contemplationem; otiosa enim et sterilis est contemplatio, quæ actionem non parit; vicissim actio languida est et inefficax, quæ contemplatione non animatur, dirigitur et roboratur. Ita Olympiod. in Catena Græc. *Sapientia,* inquit, *est quidam divinæ virtutis et sapientiæ afflatus, aut purus quidam divinæ gloriæ et majestatis defluxus. Neque enim quidquam omnino obscurum aut calliginosum in illam cadit. Est namque splendor æternæ lucis, et impollutum divinæ virtutis speculum, expressaque divinæ bonitatis imago. Qui igitur vera sapientia imbutus est, hæc omnia explorate cognoscit. Isthæc autem comperta habere, haud aliud est quàm divinæ dilectionis Filium, eamque sapientiam ; quæ Christus est, nosse; Christus enim Dei virtus et Dei sapientia est. Illud vero mysterium non revelatur à carne et sanguine, sed à cœlesti Patre.*

3. AD INTELLIGENDA VERBA PRUDENTIÆ (Syrus : *intelligentiæ* et Symmach. *ad percipiendum eloquia intelligentiæ plena*) ET SUSCIPIENDAM ERUDITIONEM DOCTRINÆ,] Aquila : *scientiæ;* Symmach. *prudentiæ;* Syrus, *ad suscipiendam eruditionem et timorem;* Arabicum : *scito* (si sciveris) *sapientiam et disciplinam, intelliges sermones; suscipe causas sermonum* vel *festum* aut *celebritatem sermonum;* hanc enim significat Arabicum חגג quod tam voce quàm significato respondet חגג *chagac*, id est diem festum egit, solemnitatem celebravit, panegyrim habuit. Unde videtur Salomon diebus festis hæc concionatus ad populum, uti nunc in festis concionantur præcones verbi Dei, suasque ad populum turmatim in templum festi causa concurrentem habent panegyricas.

Quæritur hic secundo, quænam sint *verba prudentiæ,* quæ docentur hisce parabolis, et quomodo distinguantur ab *eruditione doctrinæ?* Pimo, Dionys. per *prudentiam* accipit discretionem spirituum, per *eruditionem* doctrinæ docilitatem, q. d. Parabolæ hæ valent ad discendam discretionem spirituum et ad acquirendam docilitatem, ut scilicet libenter alios audias, sinasque te doceri.

Secundo, Lyran. per *verba prudentiæ* accipit verba Ethica, quæ dirigunt agenda; per *eruditionem* vero *doctrinæ* accipit Grammaticam, Rhetoricam, Logicam, etc. Verum frigida est hæc expositio. Nam has scientias non tradit hic Salomon.

Tertio, R. Levi, Ben Chersom : Sapientia, inquit, est cognitio rei per proprias et intrinsecas causas: בינה *bina* vero (quod Noster vertit, *prudentia*) est cognitio rei per causas extrinsecas, ut cum dicimus solem calefacere, lunam refrigerare, cum hæc tum calore, tum frigore careant.

Quarto, Hugo : *Prudentia*, inquit, est quæ præcavet insidias; *doctrina* quæ alios docet et erudit.

Quinto genuine, *verba prudentiæ* vocantur verba, quæ docent prudentiam, ut sciat quisque quid in quavis rerum peristasi et circumstantia prudenter, juxta dictamen rectæ rationis, puta juxta normam virtutis legemque Dei, agere vel non agere debeat ; quam enim prius vocavit *sapientiam*, hic vocat *prudentiam ;* et quam prius vocavit *disciplinam*, hic vocat *eruditionem doctrinæ :* hebr. enim utrobique idem est verbum מוסר *musar.* Explicat enim quod dixit, ad *sciendum sapientiam*, per τὸ *ad intelligenda verba sapientiæ*, et *ad sciendam disciplinam*, explicat per τὸ *ad suscipiendam eruditionem doctrinæ*, ut recte advertit Jansen. Unde pro *prudentiæ*, hebr. est בינה *bina*, id est discretionis, qua scilicet prudenter discernat בין *bin* id est inter bonum et malum, inter licitum et illicitum, inter utile et noxium, inter verum et falsum, inter bonum, melius et optimum. Nam, ut ait S. Basilius in princip. Proverb. : *Vera hominis consulti prudentia, discretio est rerum quæ faciendæ sunt et non faciendæ, et velut probus numularius, quod probum est retinet, et ab omni mali specie cavet.* Sicut enim numularius partim visu, partim tactu, partim pondere, partim sono monetam probam à falsa examinat et secernit : sic pariter prudens actiones bonas à pravis judicio rationis et legis divinæ dijudicat et discernit.

Eruditio vero *doctrinæ est* disciplina, quæ docet mores corrigere et formare juxta legem Dei; unde hebr. est מוסר *musar sechel*, id est *disciplina intelligendi*, id est *prudenter agendi*, ut vertit Vatablus qua scilicet homo suas passiones castigat, recteque vivendi leges sibi præfigit; hæc enim est præclarissima et sanctissima disciplina. Septuag. pro *ad suscipiendam eruditionem doctrinæ*, vertunt : *ad suscipiendas strophas*, id est involucra, id est parœmias, ait Olympiod. S. Hieron. in c. 16. Ezech. *strophas* vertit, *versutias sermonum et solutiones ænigmatum :* tum quia illæ docent *musar sechel*, id est disciplinam intelligendi et prudenter agendi; tum quia Hebr. exercebant et acuebant suos discipulos, et quoslibet juniores proponendo eis strophas et ænigmata, ut iis exercitati idonei accederent ad ipsam S. Scripturam. Unde, hanc vocabant juniorum logicam, sive rationalem doctrinam, siquidem, ut ait Basil. in Catena Græc. qui verborum stropha, id est flexu et inversione utitur, eos quibuscum agit decipit, atque, ut vulpes et leones eludere solent canes, eos ludit; siquidem hi aliò tendunt et aliò se tendere confingunt. Solertia ergo et solerti logica opus est ad eam retegendam, aut ut stropham convertat in anastropham, inquit Gregor. in Catena Græc. Audi Euseb. l. 11. de Præpar. Evang. c. 3. Hebræorum in parabolis exercitationem describentem : *Hac rationali doctrina*, ait, *ab ineunte ætate*, *sacrarum rerum*, *et utilis-*

simarum narratione historiarum, cantuum, epodarumque exercitio, compositione ænigmatum, et speculationis allegoricæ diserta elegantique oratione suos erudiebant. Itaque primariarum disciplinarum Deuterotas (sic enim litterarum suarum interpretes appellant) quosdam habuere, qui res ænigmatibus adumbratas, non vulgo quidem omnibus; sed iis tamen qui ad illarum intelligentiam idonei censerentur, illustriori explicatione reservarent. Hoc plane secutus sapientissimus apud eos Salomon; inde quoque Proverbiorum sui operis fecit initium, hac fere de causa ad hoc scribendi genus se adductum esse declarans, cum disertis conceptisque verbis oportere, ait quemlibet hominem scire sapientiam et disciplinam.

Allegorice, Epiphanius in Catena Græcorum : *Quæ circa Christum,* ait, *acciderunt, ea sermonum strophas aut inversiones hoc loco vocat. Nam et carnis expers incarnatur, et inaspectabilis sub aspectum venit, et impatibilis carne patitur, et immortalis nostrî causa moritur; nempe quo immortalitatem nobis largiretur. Ejusmodi autem rerum rationumque inversiones, omnes qui in Christum credunt, simpliciter citra ullam prorsus curiositatem aut hæsitationem admittant oportet : hoc hinc edocti, Dei Filium veram per hanc justitiam administrasse, verumque judicium exercuisse intelligant.*

Justitiam et judicium et æquitatem.] Repete *ad intelligendum*, vel potius, *ad suscipiendam justitiam*, etc.

Quæres tertio quid hæc tria significent, et qua ratione inter se differant.

Primo, R. Salomon per *justitiam* accipit eleemosynam ; sic enim accipitur psal. 111. 9. *Dispersit, dedit pauperibus; justitia*, id est eleemosyna, *ejus manet in seculum seculi;* et alibi : Per *judicium* sinceritatem judicandi, ut ad veritatis normam judicet; per *æquitatem* æquam compositionem, ut dissidentes et litigantes ex æquo et bono componat et pacificet.

Secundo, Aben Ezra per *justitiam* intelligit cultum Dei et omne opus bonum, per *judicium*, ut recte judicet inter verum et falsum, et recta in judicio proloquatur.

Tertio, Cajetanus *justitiam* proprie dictam accipit, quæ cuique tribuit jus suum, et quod ex jure ei debetur : per *judicium* accipit eruditionem judiciorum divinorum, quibus diversis modis homines affliguntur; hæc enim homines ad Dei metum cultumque impellunt : per *æquitates*, sive rectitudines, accipit virtutes, quæ hominem in seipso recte componunt, ut significentur hæc tria quæ hominem recte cum Deo, cum proximo et cum seipso ordinant. Nam justitia ordinat et componit hominem cum proximo, judicium cum Deo, æquitas, sive rectitudo cum seipso ; quo fit *ut sobrie, juste et pie vivamus in hoc seculo*, ut monet Apostolus ad Titum 2. 12. *sobrie* quoad nos, *juste* quoad proximos, *pie* quoad Deum; nobis enim debemus sobrietatem et continentiam, proximo justitiam, Deo pietatem.

Quarto, Vatabl. *Justitia*, inquit, est fides justificans. *Judicium* est condemnatio suî. Hoc enim judicium facit sibi anima in tribunali mentis suæ, quo sua errata et malefacta judicat et condemnat, de quo Apostolus : *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus*, Rom. 2. 15. Vide ibi dicta et Michææ 6. 8. per *æquitatem*, id quod æquum et rectum est, quando scilicet omnia tribuimus Deo.

Quinto, Beda, Hugo et Dionys. per *justitiam* accipiunt bona opera, per *judicium* discretionem, per *æquitatem*, vel, ut in Hebræo est, rectitudinem, rectam et sinceram intentionem.

Sexto, S. Ambros. ad illud : *Feci judicium et justitiam*, serm. 16. in psalm. 118 : *Judicii*, ait, *finis est justitia; in judicio est veritatis custodia, in justitia fructus æquitatis.* Et S. August. in psalm. 105. super illud : *Beati qui custodiunt judicium, et faciunt justitiam in omni tempore. Amat*, ait, *Scriptura illa duo simul ponere. Et fortasse propter vicinitatem significationis etiam alterum pro altero poni potest, vel judicium pro justitia, vel justitia pro judicio, tamen si proprie dicantur, aliquid interesse non dubito, ut judicium custodire dicatur, qui recte judicat ; justitiam vero facere, qui agit.*

Septimo, plane ad litteram et genuine : Hæc tria : *justitia, judicium, æquitas*, in re idem significant, nimirum officium virtutis, sive id quod justum, æquum et rectum est, qui est fructus et finis eruditionis et doctrinæ, quam præmisit : sed accumulantur per exaggerationem, ut virtutis perfectio significetur, utpote quæ hæc tria in se includat et comprehendat. Sensus ergo est, q. d. Hæ parabolæ erudient vos, tradentque doctrinam, quæ doceat quid in omnibus justitia, judicium et æquitas dictent, sive quid in omnibus justum, recto judicio consonum et æquum sit, quid scilicet in qualibet re juste et cum judicio, hoc est, cum justa ratione et discretione, atque cum æquitate fieri debeat. Quare justitiam hîc non particularem accipe, sed generalem, quæ est complexio omnium virtutum ; hasce enim docet Salomon hisce Proverbiis. Idem ergo hæc tria significant, scilicet officium et præscriptum cujuslibet virtutis, sed connotato et etymo differunt. Dicitur enim *justitia* respectu rei et objecti, quod in se justum est. Dicitur *judicium* respectu rectæ rationis et judicii, quæ hoc justum esse dictat et judicat, adeo ut Deus et quilibet æquus judex id justum esse definiat, et contrarium facientes judicet et condemnet. Dicitur *æquitas*, vel, ut Hebr. est מישרים *mescarim*, id est *rectitudines*, quia suæ normæ et regulæ, puta legi æternæ et divinæ, conforme, ideoque rectum est, non pravum, non obliquum et distortum. Unde Syrus pro *æquitatem* vertit, *rectitudinem ;* Chaldæus, *directionem ;* Septuag. vero *mescarim*, id est *rectitudines*, nectendo cum משפט *mispat*, id est judicio ; pro tribus jam dictis hæc duo tantum assignant : *Ad intelligendam justitiam veram* (non falsam, non fictam et hypocriticam) *et judicium dirigendum* vel *corrigendum*, uti vertit S. Hier. in cap. 18. Ezech. ut scilicet judicium per omnia sit directum, correctum et rectum. Alludit enim Salomon ad morem Davidis patris sui, qui psalmis identidem tam regi et judici, quàm privato cuique commendat hæc duo, judicium scilicet et justitiam, ut patet psalm. 9. v. 5. 8. 9. psalm. 16. 2. psalm. 17. 23. psalm. 36. 6. psalm. 71. 2. psalm. 88. 15. ubi ait : *Justitia et judicium præparatio*, id est basis, columen et fulcrum, *sedis tuæ*, q. d. Judicium, quo punis, ô Domine, reos; justitia, qua innocentes absolvis, protegis et vindicas, sunt bases regni tui ; judicii enim, quod exercet rex et judex, duæ sunt partes ; una, reum damnare ; hanc

significat *judicium :* altera, insontem absolvere et vindicare ; hanc significat *justitia.* Jam per catachresim idem transfert ad privatum quemque ; hujus enim officium in qualibet re est duplex ; unum, vitium damnare et declinare, quod significat *judicium ;* alterum, virtutem colere et exsequi, quod significat *justitia*, juxta illud : *Declina à malo et fac bonum*, psalm. 36. 27. Vitium enim in omni judicio tam divino quàm humano est reum, virtus vero est innocens, imo ipsa innocentia, justitia et sanctitas. Hæ ergo sunt duæ Christianæ justitiæ, sive officii et virtutis partes, puta timere et fugere malum, ac amare et prosequi bonum ; hoc enim si facias, tam tibi quàm cæteris omnibus eris officiosus, et nulli injuriosus. Hoc igitur est facere judicium et justitiam. Ita noster Prado in Ezech. 18. 4. Addit Salomon tertium, scilicet *æquitatem*, hebr. *rectitudines ;* ut significet justitiam et judicium esse æquissima et rectissima, adeoque esse ipsam æquitatem et rectitudinem moralem, quæ non est aliud quàm ipsum virtutis præscriptum et officium, uti jam dixi ; virtus enim est rectitudo et æquitas, vitium est obliquitas et iniquitas.

Huic accedit expositio nostri Salazar, qui per *justitiam* accipit probitatem et honestatem in genere ; per *judicium* prudentiam, quæ singulis virtutibus, in quibus probitas sita est, leges juraque præscribit ; per *æquitatem*, vel rectitudines, ipsas singulares virtutes, vel virtutum actiones, quas cum judicio prudentiæ exsequitur vir probus.

Accedit quoque expositio Jansenii : Omnis enim virtus, inquit, justitia est, judicium et æquitas ; quæ nomina eodem recidunt, congeruntur autem pro Hebræorum more ad perfectionem indicandam. *Justitia* enim est omne opus bonum, quia hoc justum est fieri. Idem est *judicium*, quia illud recta ratio et lex divina faciendum decernit. *Æquitas* est et rectitudo ; quia rectæ rationi consonum. Conjunguntur frequenter in Scripturis duo illa, *justitia et judicium ;* per quæ quid significetur, hîc insinuatur, dum additur, *æquitatem*, vel, ut habent Hebræa, pluraliter *rectitudines*, hoc est ea quæ recta sunt. Cæterum illorum duorum alterum est mentis decernentis quod justum est ; alterum est voluntatis conformantis se in operatione cum recto judicio mentis.

Itaque hæc duo conjuncta significant, nec satis esse recte judicare, nec satis esse quod rectum est agere ; sed necessum esse, ut et quod recte judicamus, recte agamus ; et quod rectum est, cum judicio agamus. Idem non aliud voluere S. Ambr. et S. August. paulo ante citati.

Denique huc accedit Didymus in Catena Græcorum : *Justitiæ*, ait, *primus gradus est, ut unicuique quod suum est integre tribuatur, maxime vero ut Deo, quod Dei est. Hinc illa : Dominum ex justis laboribus honora. Legem observa. Parentibus quod æquum præsta, et cæteris denique omnibus quod æquitatis ratio postulat, impertiri cura. Secundus, ut anima eo studio se in omni moderatione et æquabilitate conservet, ut nulla sui parte ad iniquitatem, aut aliquam omnino inæqualitatem inflecti se sinat. Judicium autem est, ut unusquisque seipsum judicare sciat, omneque consilium et votum suum ad bonum honestum dirigat.*

4. Ut detur parvulis astutia, adolescenti scientia et intellectus.] Septuag. : *Ut det innocentibus astutiam, puero autem novo sensum et cogitationem ;* Tigur. *quæ tradunt simplicibus solertiam, et imperitis scientiam et prospicientiam ;* Vatabl. *quæ dant ductilibus calliditatem, et juveni intelligentiam et consilium.* Pro *parvulis* hebr. est פתאים *petaim*, à rad. פתה *pata ;* unde Græcum πειθω, id est blandis verbis suadeo, pellicio, persuadeo ; inde פתי *peti* (unde Gallicum *petit*) vocatur parvulus, simplex, persuasibilis, cui facile quidvis persuadeas, qui est sequaci credulitate, ac blanditiis cito inescatur et decipitur. Unde pro *petaim*, Septuag. vertunt ακακοις, id est *malitia carentibus*, *innocentibus ;* Symmachus, νηπιοις, id est *parvulis ;* Aquila, θελγομενοις, id est *iis qui se facile palpari et lactari sinunt ;* Theodot. ηπατημενοις, id est *deceptis ;* Chaldæus et Syrus, *insipientibus ;* Tigur. *simplicibus. Peti* ergo hîc vocatur parvulus, tum ætate, tum sensu et prudentia, puta simplex, qui facile quidvis primo oblatum et abblandiens credit et amplectitur, itaque seducitur et in fraudem impellitur. Tales enim solent esse pueri et parvuli, tum quia ductiles et faciles, tum quia fraudum inexperti.

Pro *astutia* hebr. est ערמה *orma*, id est astutia, attentio, providentia, cautio, circumspectio. Unde ערום *arum* vocatur attentus, providus, astutus, callidus, cautus, vafer, solers. Rursum *arum*, id est congregatus, accumulatus, convolutus ; hinc serpens Genes. 3. 1. decipiens Evam vocatur *arum*, id est, suis dolis æque ac spiris et gyris circumplicatus et involutus : hæ enim spiræ indices erant internæ serpentis astutiæ, qua Evam implicavit et circumvenit. Tales quoque sunt strophæ et parabolæ hæ Salomonis, sed in bonum, quia arcana consilia, quibus res magnæ perficiuntur, tegunt, implicant et involvunt. Eo ergo alludit *orma.* Septuag. vertunt πανουργιαν, id est vafriciem, calliditatem ; estque vox media, quæ tam in bonam partem pro solertia, quàm in malam pro fraude, dolo, malitia accipi potest, ut πανουργιαν idem sit quod κακουργια, ait Didymus in Catena Græcorum. Unde πανουργος proprie significat eum, qui in omnibus rebus versatus est, à παν et εργον, quasi ὁ πασιν επιβαλλων, qui scilicet omnibus rebus sese immiscet. Verum, quia talis solet esse callidus et vafer ; hinc πνουργος vocatur prudens, solers, callidus ; item fraudulentus, versipellis, ardelio, maleficus, impostor. Id fecit similitudo vitii et virtutis, ait S. Thom. 2. 2. q. 55. art. 3. ad 1. Hic in bonum capitur. Unde S. Basil. in initium Proverb. ait, πανουργιαν, aliam esse vituperio dignam, aliam vero laudabilem : *Est enim πανουργια*, inquit, *actio animi cum attentione quadam et arte, et studio laudabili rerum omnium agendarum.* Dat exempla Hebræorum, qui astute petendo mutuo vasa aurea Ægyptiorum, spoliarunt Ægyptum, Exodi 12. 35. et obstetricum, quæ astute servarunt infantes Hebræorum, quos Pharao jusserat necari, Exodi 1. 19. et Rebeccæ, quæ astute fecit, ut Jacob benedictionem, et jus primogenituræ Esaü fratri præriperet, Genes. 27. 15. Ac distinguens deinde πανουργιαν, sive astutiam, bonam à mala : *Astuti appellatio*, inquit, *duo significat : Improbus quidem sensu et arte in alienis utitur damnis ; laudabilis vero cito et solerter bonum proprium vestigans, dolos et insidias alienas recte cognoscit, atque evitat.* Addit S. Basilius : *Vir astutus*

thronus est sensus; q. d. In viro astuto quasi in throno sedet *astutia*, id est prudentia, ratio et solertia, quæ quasi regina omnibus sensibus, animique et corporis motibus prudenter et solerter imperat, ut à malo declinent, et ad bonum omne provehantur.

Igitur Salomon ait se hæc Proverbia scribere, ut per ea detur parvulis et simplicibus *astutia*, id est prudentia, cautio, circumspectio. Unde S. Greg. Nazianzen. orat. 11. Proverbia Salomonis indigitat *sapientiam pædagogicam*, id est pueros et rudes instituentem instar pædagogi; sicut Clemens Alexandr. suos libros de moribus componendis inscripsit *pædagogum. In pueris* enim, ait Aristot. 3. Ethic. c. 1. *tacet ratio, et appetitus regit omnia*, iis ergo, utpote incautis, necessaria est cautio, quasi imperitis necessaria est peritia, quasi cupidis necessaria est prudens cupiditatum moderatio et refrenatio. Idque non tantum ut diaboli, mundi et carnis insidias illecebrasque effugiant, uti voluit Beda, Lyran. Hugo et Dionys. sed etiam ad prosequendum bonum virtutis, præsertim celsum et sublime, uti docet hîc S. Basil. Qui enim solers est, parvo labore magna sibi parat virtutum merita et incrementa; v. g. multi magnas subeunt pœnitentias, et parum in aliis virtutibus proficiunt; at qui mortificat passiones suas, et qui in charitate assidue se exercet, omniaque sua facit ex amore Dei, hic brevi perfectus evadet.

Hac astutia usus videtur Apostolus dicens: *Cum essem astutus, dolo vos cepi*. 2. Corinth. 12. 16. Eamdem commendat Salomon Proverb. 13. 16: *Astutus*, inquit, *omnia agit cum consilio*; et cap. 14. 15: *Astutus considerat gressus suos*; et Eccles. cap. 1. 6: *Astutias illius quis agnovit?* Eamdem Christianis præcepit Christus Dominus: *Estote*, inquit, *prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ*, Matth. 10. v. 16, q. d. Serpens est astutus et prudens: primo, quia pro capite totum corpus objicit fustibus et gladiis: ita et tu, ô Christiane, pro animæ salute totum corpus, opes et famam objice; secundo, serpens ne voces incantatorum audiat, isque inescetur et incantetur, aurem unam terræ affigit, alteram cauda occludit; ita et tu, ô Christiane, ne voces adulatorum, Sirenum, meretricum, aliorumque tibi in tuam perniciem abblandientium audias, aures instar Ulyssis claude et obtura; tertio, serpens, inquit S. Basil. hom. 9. Hexamer. Lippientibus oculis fœniculi succo medetur; ita et tu, ô fidelis, veræ prudentiæ et circumspectionis pharmaco discute omnes incogitantiæ et inconsiderationis, ex qua omne malum nascitur, nebulas et caligines; quarto, serpens per angustum foramen gliscendo pellem veterem sibi detrahit, ut novam inducat; ita et tu, ô Philothee, mortificatione renova tuos mores et vitam: *Via enim in cœlum angusta est, et virtute semper innovanda*; ait S. August. lib. 2. de Doctr. Christiana, cap. 16; quinto, serpens hostem se fortiorem per insidias aggreditur, et occulte mordendo necat; ita et tu, ô Christiane, diaboli vires supera consilio et provida solertia. Astutia hæc et solertia in bellis tum corporalibus tum spiritualibus est summi momenti; illa enim bellum conficit, et victoriam obtinet. Unde Vegetius de Re milit.: *Dux belli*, ait, *callidior sit quàm fortior*. Sic Gedeon cum trecentis militibus astute complodens lagenas, et tubis personans, turbavit et cecidit tota castra Madian. Judic. 7. 20. Similia strategemata passim in historiis legimus, quibus pauci imbelles ingentes hostium fortissimorum copias prostraverunt. Quocirca Hannibal *norat astus adjungere ferro*, id est, ex arte dimicare, ait Silius lib. 1. et Statius lib. 1. Achilleid:

> Tu tantum providus astu
> Tende animum vigilem, fecundumque erige pectus.

Tales erant Athenienses, præsertim incolæ Astu oppidi eis subditis: unde ab ἄστυ hoc eorum oppido dictus est astus, astutus et astutia, aiunt Lexicographi. Hinc illud Lysandri: *Ubi quod vis non assequeris per leonis exuvium, ibi vulpinum applicandum est*, q. d. Quod robore et viribus nequis, consilio et astutia perfice.

Symbolice, cum parvulis congrue opponitur et componitur astutia; quia eam rebus parvis indidit Deus, juxta illud: *Ingenio pollet, cui vim natura negavit*. Hinc parva vulpes astutior est magno leone, parvus canis sagacior est magno asino, parva simia solertior est magno bove, parvæ viverræ magnos lepores ex antris suis abigunt, et in venatorum manus adigunt; parvæ aves astutiores sunt magnis, parvi homines acutiores sunt magnis. Denique quid prudentius formicis et apibus exiguis animaculis? *Vidimus*, inquit S. Nilus apud Antonium in Melissa, *serpentem exigui corporis magnum aliquod animal devorasse, quod quidem ita facit; ossa et nervos paulatim conterit, et contrita exsugit; sic etiam parva prudentia magnas sæpe devoravit difficultates, atque digessit paulatim mordendo*; carpendo enim unam, mox alteram, tandem totam capit et tollit.

Notum est emblema scarabæi apud Alciatum, qui abscondens se alis aquilæ, ejus ova perforavit, atque pullos sustulit. Hoc symbolo tropologice monemur in parvitate, id est humilitate, summam consistere prudentiam et sapientiam; hæc enim vincit iras, offensas, lites, bella, cæterasque difficultates alias invincibiles. Unde S. Antonius, teste S. Athanasio in ejus Vita, in raptu videns totum mundum laqueis dæmonum plenum rogansque: *Domine, quis hos laqueos effugere poterit?* audivit: *Humilis et humilitas*. Igitur vera prudentia et astutia est humilitas, quæ proinde omnia insuperabilia transcendit et superat. Huc faciunt Sapientum gnomæ: *Non est sapiens, qui se sapientem existimat. Maxime scias sapientem, qui talem se negat. Absque livore, absque pompa qui sapit, tuto sapit. Quo quis sapit minus, hoc magis se venditat; quo quis sapit magis, hoc minus se venditat*. Exemplo tibi sit noster Salomon, qui licet Dei judicio esset omnium mortalium sapientissimus, tamen humiliter de se profitetur: *Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum*. Prov. 30. 2.

ADOLESCENTI SCIENTIA ET INTELLECTUS.] More Hebræo explicat quod dixit: *Ut detur parvulis astutia*. Hebræi enim in rhythmis et carminibus, uti videre est in Psalmis, posteriore hemistichio explicant prius. Astutia ergo est *scientia* et *intellectus*. Unde pro *intellectus* hebr. est מזמה *mezimma*, id est cogitatio tacita, vafricies, astutia, machinatio, stratagema, tamque in bonam quàm in malam partem capitur. Radix enim זמם *zamam* significat tacite cogitare, excogitare, concipere, machinari, formare aliquid in

animo. Hinc Theodotion. vertit συλλογισμὸν, id est *ratiocinationem;* Symmachus, αἴσθησιν, id est *sensum;* Septuag. ἔννοιαν, id est *cogitationem;* Syrus, *consilium;* R. Salomon, *cogitationem consilii;* Tigurina, *prospicientiam.* Omnia hæc eodem redeunt. Sensus ergo est, q. d. Parabolæ hæ dabunt parvulis astutiam, et adolescentibus *scientiam*, id est ut Septuag. sensum et *intellectum*, ut scilicet discant in rebus omnibus sensate et intelligenter, id est prudenter, caute et circumspecte, agere, ne quid per imprudentiam, ignorantiam, vel inexperientiam peccent. Nam ut ait vir sapiens: *Quatuor reddunt adolescentiam omnium ætatum periculosissimam:*

1. *Quia facillima ad malum.*
2. *Quia sequentis totius vitæ fundamentum.*
3. *Quia difficillime corrigitur.*
4. *Quia inconstantissima in bono.*

Hinc pariter *Quadruplex est adolescentum sapientiæ:*

1. *A pueritia statim pietati assuescere.*
2. *Statum vitæ præsentis diligenter perpendere.*
3. *Prompte Deo vocanti obedire.*
4. *Constanter in bonis cœptis perseverare.*

Quatuor adolescentum thesauri incomparabiles:

1. *Virginitas corporis, à nativitate accepta.*
2. *Innocentia mentis in baptismo data.*
3. *Ætas maxime virtuti opportuna.*
4. *Morum modestia et verecundia.*

Salomonem de more secutus Plato, et post eum Aristoteles, hæc de scientia et doctrina dedit partim dogmata, partim axiomata: *Tria dicebat pueris necessaria, ingenium, exercitationem, disciplinam. Aspectus à circumfuso aere lumen accipit, animus vero à liberalibus disciplinis. Studiorum radices amaræ, fructus autem suaves. Rogatus, quo differrent docti ab indoctis? Quo, inquit, viventes à mortuis. Eruditionem dicebat inter prospera esse ornamentum, inter adversa refugium, parentes qui liberos erudiendos curassent, longe honorabiliores esse his qui solum genuissent; eos enim vivendi tantum, illbs etiam bene beve beateque vivendi auctores esse. Rogatus quid ex Philosophia lucratus esset? Hoc, inquit, ut injussus faciam ea quæ plerique per legum metum faciunt. Interroganti, quo pacto discipuli egregie proficerent? respondit: Si excellentiores prosequentes, tardiores non morentur.* Hæc omnia Aristoteli tribuit Laertius in ejus Vita, l. 5.

Paulo aliter hæc alii explicant et distinguunt. Primo, S. Basil. in princ. Proverb. versionem Septuag. quæ habet: *Ut detur puero novus sensus et cogitatio*, sic explicat, q. d. Ut puero detur sensus, id est cognitio præsentium; cogitatio, id est cognitio futurorum. Sic et Polychron. in Catena Græcorum: Aut sensus, inquit, hoc est, omnes corporis vires ad animæ vires transferantur, serviantque menti, prudentiæ, legi Dei et virtuti. Didymus vero Catena Græcorum: Sensus, inquit, est cognitio historiarum, intellectus est cognitio allegoriarum.

Secundo, sagaciter noster Salazar; Aristot. inquit lib. 6. Ethicor. cap. 12. et magnorum Moral. lib. 2. cap. 54. tanquam prudentiæ partes enumerat industriam, et ingenium seu intellectum. Industria pertinet ad electionem et deliberationem, ingenium ad exsecutionem. Industrius (inquit Aristoteles) est qui facultate consultandi est præditus et recte judicare ac videre aliquid potest. Itaque industriæ munus est mediorum efficaciam omninò perspectam habere, atque media ipsa ordinare, et bonam in seriem redigere, ut electio sit prudens. Ingenium vero sequitur electionem, spectatque ad exsecutionem: *Est*, inquit Philosophus, *vis quædam, quam ingenium dicunt, quæ ejusmodi est, ut efficere possit, et adipisci ea quæ ad propositum finem pertinent.* Subdit. Aristot. *Ingenium non est prudentia, sed est habitus prudentiæ, quasi oculo animi innatus;* dirigit enim prudentiam, quasi oculus ad exsecutionem, ut quod illa prudenter concepit, hoc ipsa expedite et solerter exsequatur; unde sine ea prudentia est lusca vel monocula, quia exsecutio est cæca; esto conceptio et electio fuerint oculata.

Tertio, Lyran. *intellectum* accipit more Philosophico pro cognitione principiorum, *scientiam* pro cognitione conclusionum non tam speculativarum quàm practicarum, qualis est Ethica, de qua hîc agitur.

Quarto, Dionys. Hæc duo, inquit, sunt dona Spiritus sancti, nimirum donum sive spiritus scientiæ et intellectus, de quibus multa dixi Isaiæ 11. v. 1 et 2.

Nota: Salomon æque ac Siracides, suam hanc sapientiam sive Ethicam copiæ causa nunc vocat *scientiam*, nunc *intellectum*, nunc *prudentiam*, nunc *disciplinam*, nunc *eruditionem*, nunc *peritiam*, nunc *doctrinam*, nunc *astutiam*, nunc *calliditatem*, nunc *consilium*, nunc *judicium*, nunc *veritatem*, nunc *æquitatem*, nunc *justitiam.* Quæ omnia in re idem significant, nimirum sive Ethicam, sive cognitionem agendorum, etymo tamen et propria nominis significatione differunt, ut patet etymon cujusque intuenti vel vestiganti. Adde Ethicam, sive prudentiam, multas in se complecti partes, multosque actus consultationis sive consilii, electionis, disciplinæ, scientiæ, intellectus, etc., qui aliquando proprie et speciatim hisce nominibus significantur, aliquando vero generatim per ea totum genus prudentiæ intelligitur per synecdochen.

5. AUDIENS SAPIENS, SAPIENTIOR ERIT (hebr. *addet sapientiam*, id est ut R. Levi, *cumulabitur sapientia*) ET INTELLIGENS, GUBERNACULA POSSIDEBIT.] *Audiens*, scilicet has meas parabolas, easque ruminans, et in praxin deducens, per eas evadet sapientior. Unde Septuag. vertunt, *hæc enim audiens sapiens, sapientior erit;* Vatabl. *quas* (parabolas sive sententias hasce) *qui audit sapiens, cognitione promovebit*, q. d. Dixi hæc mea Proverbia valere, ut parvulos et simplices doceant prudentiam; nunc addo ea quoque pro futura sapientibus, ut in sapientia proficiant. Proprie ergo Salomon loquitur de suis hisce Proverbiis, ut recte notat S. Basil. à pari tamen vel simili idem vult extendi ad dicta cujuslibet sapientis, uti extendi Beda, Hugo et Lyran. Unde Noster indefinite vertit, *audiens sapiens;* q. d. Quicumque sapiens, etiam infidelis et Gentilis, qui vel hæc mea, vel cujuslibet alterius sapientis dogmata audierit, iisque obedierit, evadet sapientior, ut se et familiam, quin et rempub. prudenter gubernare valeat.

Nota τὸ *audiens:* significat enim modum pertingendi ad sapientiam esse, avide et humiliter eam audire. Nam, ut Aristot.: *Auditus est sensus disciplinæ;* superbi enim, qui se sapere putant, nolunt alios audire, ab iisque discere, ideoque in sua superba remanent insipientia.

Significat hic primo Salomon, se hujus suæ Ethicæ discipulum requirere attentum et audiendi avidum. Nam ut ait Isidor. Pelusiota, l. 3. epist. 343 : *Auris auditoris desiderium est sapientis. Neque enim multos labores magistro exhibet; siquidem ad cultum et segetem ingenii sagacitas sufficit.* Nam ut ait Philosophus : *Animus in ipsis hospitatur auribus. Audire ac tacere rerum est omnium arduissimum.*

Secundo, sapientis esse libenter audire et discere, atque audire plus, minus loqui, nimirum ut ait Seneca, epist. 77 : *Tamdiu audiendum et discendum est quamdiu nescias, et si proverbio credimus, quamdiu vivas.* et in Proverb. asserit, *eumdem finem esse discendi atque vivendi.* et alius: *Nulla ætas videri sera ad discendum potest. Litteras Græcas senex didicit Cato. Nulli fuit pudori discere quidquam à Barbaris. Tamdiu cuique est discendum, quamdiu quid nesciat. Admitte in aures cuncta, et disce ab omnibus. Alios quod es docturus, ante discito. Discunt facillime qui libenter audiunt. Multa indies addiscentes senescimus. Quotidie aliquid addiscens fit senex Solon.*

Alfonsus Aragonum rex audiens regem quemdam dixisse principi non convenire audire et discere, iratus exclamavit: *Bovis, non hominis, illa vox;* ita Lipsius Monit. polit. lib. 2. cap. 7.

Carolus IV imperator ad quatuor horas magistros in scholis Pragensibus audivit; cum id purpurati ægre ferrent, suggerentque horam cœnæ effluxisse : *Mihi*, inquit, *minime effluxit; nam cœna hæc mea est.* Ita Æneas Sylvius, l. 4. Gestorum Alfonsi. Hoc est quod David rex ait psalm. 50 : *Auditui meo dabis gaudium et lætitiam.*

Et S. August. in psalm. 49 : *Qui vis audiri, prior te audi et dic illud,* psalm. 84 : *Audiam quid loquatur in me Dominus. Qualis ergo ego, qui non audio quod in me loquitur, et volo ut alii audiant quod per me loquitur,* etc. *Admonet illum ut audiat. non ut deponat prædicationem, sed ut assumat obedientiam.* Quinimo S. August. jam Episcopus à quolibet, ac præsertim à S. Hier. audire, edoceri et discere cupivit et postulavit, ut patet epist. ad eumdem 12 et 15. in qua ait : *Lædes me, si mihi tacueris errorem meum, quem forte inveneris in factis, vel in dictis meis.* Et epist. 28 : *Quanquam te multo*, inquit, *quàm ego sum ætate majorem, tamen ipse etiam jam senex consulo; sed ad discendum quod opus est, nulla mihi ætas sera videri potest; quia etsi senes magis decet docere quàm discere, magis tamen discere quam quid doceant ignorare.* B. quoque Cyrill. Alexand. lib. 1. in Joan. cap. 2 : *Canes*, ait, *venaticos imitatur sapiens huc illuc feram quærentes. Ipse enim non intellectam rem sæpe ac multum investigans interrogansque tandem assequitur.* Denique S. Jacobus, c. 1. 19 : *Sit*, ait, *omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum.* Vide ibi dicta.

Hujus sententiæ elegans exstat vulpis et corvi apologus, nervosis scitisque gnomis interstinctus, apud Cyrillum, l. 1. Apol. moral. c. 1. cujus titulus est : *Semper disce, et in extremis horis sapientiæ magis stude.* Ubi sic ait : *Vulpes decrepita ardens cupidine plus sciendi, quærebat magistrum. Huic senectutis quidem infirmitate prægravatæ, aviditate tamen sciendi peragili, cum corvus astutior occurrisset, peracto mutuo salutationis officio, satis læta subjunxit : vere voluntas Dei fuit, ut cito mihi occurreret quod volebam. Te namque, qui cœli cardines perambulas, et multa consideras, ut me disciplinæ sitibundam instrueres perquirebam. Cui ille respondit: O antiqua calliditatis magistra, quid amplius quæris scire? Hoc certe tantum tibi restat, ut peccatum tuum finem habeat. Ad hæc discipula facta doctrix, ita dicitur respondisse : Numquid, frater mi, scriptum à Salomone est* (Prov. c. 1. 5.): *Audiens sapiens sapientiam, sapientior erit? et quare hoc dixit, nisi quod sapientiæ non est numerus?* Ex quibus deinde colligit alteram tituli gnomen : *Unde semper oportet addiscere, et in extremis horis studium sapientiæ desiderabilius indagare. Finis enim prudentis sapientia est, et ob hoc quanto huic fini viciniores sumus, tanto majore impetu ad amplectendum eum avidiores, cum natura curramus, virtutis enim motus naturalis in fine fortior est, et cum visus senio ingrossatur, aspectus ex parte rationis acuitur. Dignum ergo est, ut quando plus viget mentis judicium, disciplinæ tunc plus operam impendamus. Nam dum hic vivimus, nunquam in eodem statu manemus. Quare si non proficimus, mox deficimus. Sic enim perspicimus etiam accidere in mutabilibus rebus; quoniam sol, cum ultra non procedit, revertitur, et statim dies diminuitur, dum non crescit. Similiter cum non magis protenditur ætatis cursus, mox in senium inclinatur. Igitur donec in semita fueris, semper disce, nec unquam putaveris satis esse; quia si steteris, retrocedis. Nihil nimirum organorum nostrorum natura post, sed ante tantum composuit; ut in virtutis actibus non retrocedentes, imo semper procedentes crescamus. Plures enim sensuum nostrorum ante situati sunt, ubi etiam sunt manus et pedes. Quo dicto discessit.*

Et intelligens gubernacula possidebit.] Pro *gubernacula* Septuag. vertunt κυβέρνησιν, quod Complut. vertunt ad verbum, *gubernationem.* Romani, *rationem gubernandi.* Hebr. est תחבולות *tachbulot*, quod primo significat *consilia*, quibus scilicet se et alios gubernet. Unde Vatabl. vertit, *et qui judicio pollet, industria consilia consequetur;* secundo, proprie significat gubernationem et gubernacula, ut vertit Noster et Septuag. Radix enim חבל *chabal* significat colligare et funibus constringere, חבל *chebel* enim est funis. Inde חבל *chibbel* vocatur malus sive arbor navis, à funibus dicta, quibus circumquaque in summitate colligatur, ut illis retineatur dirigaturque, per quos חבול *chobel*, id est nauclerus vel gubernator, navem gubernat. Inde תחבולה *tachbula* à navis gubernatione ad quamlibet aliam publicam gubernationem transfertur, quæ consilio, industria, experientia et prudentia regenda est. *Tachbula* ergo non significat funes, nec funambulos, sed gubernacula, et βουλὰς, id est consilia, quibus gubernacula diriguntur, uti passim vertunt S. Hieron. Septuag. Chald. et Rabbini : esto à funibus sumpta sit translatio et metaphora, eo quod funibus velum mali, quo dirigitur navis, gubernetur. Quia ergo *tachbulot* duo significat, scilicet consilia et gubernacula, quæ utraque instar funium inter se connexa et implexa sunt; hinc duplex est hic versio, duplexque sensus. Prior R. Levi et Aben Ezra, quos sequitur Vatablus, q. d. Salomon : Qui hasce meas parabolas attente audierit, si sit sapiens, id est, sapientiæ studiosus et inchoate sapiens, evadet sapientior; qui vero eas penitus intellexerit et

perspexerit, hîc *tachbulot*, id est consilium, solersque ingenium acquiret. Secundo, et potius, *tachbulot* significat gubernacula naucleri, indeque sapientis. Sicut enim nauclerus malo et clavo regit navem, sic sapiens prudentia et consilio regit rempub. illi per omnia bene consulens, eamque recte dirigens et promovens.

Sensus ergo est, q. d. Qui hæc mea aliave aliorum sapientum proverbia audit et intelligit; is addicet magnam prudentiam, multaque consilia et praxes, quibus non tantum se, sed et domum, collegium, congregationem, civitatem et remp. sapienter regere queat, ideoque cum perspecta fuerit ejus hæc prudentia et sapientia, facile gubernaculis collegii vel reipub. admovebitur, eique gubernator ad eam moderandam præficietur. Ita videmus in repub. ad magistratus et præfecturas promoveri eos, qui sapientia et prudentia regendi pollent, quique in Ethica et Politica versati sunt. Ita S. Basil. Beda, Hugo et alii.

Audi S. Basil.: *Prudens navarchus*, ait, *est qui de recto ac firmo naturæ proposito iis utitur quæ accidunt, nec elatus in prosperis, nec rursus in calamitatibus demissus*, nimirum quia *tachbulot*, id est, prudentiam et sana consilia mentis suæ, quæ hoc libro traduntur, velut funes mali, quibus regenda est navis publica vel privata, constanter, ut iis se et suos in hoc mari procelloso tueatur, et dirigat ad portum salutis.

Unde S. Basil. hoc loco, scilicet hom. 12. triplex assignat mare mysticum, in quo navis humanæ vitæ à prudentia regitur, et ad portum dirigitur; primum est hoc seculum, in quo fortunæ lusus dominatur, dum hos extollit, illos deprimit; in hoc ergo mari navis est quilibet homo, et hominis sors prospera vel adversa; secundum mare est cor quod variis passionibus, cogitationibus et desideriis velut maris æstibus assidue agitatur et fluctuatur; in hoc mari navis est ipsa mens et voluntas; tertium est vitæ cursus viaque, qua pergimus in cœlum, quam obsident dæmones quasi piratæ, ut navim cum mercibus, id est animam cum bonis operibus, prædentur vel mergant. Idcirco ait in plurali, *intelligens*, id est prudens, lectitans hunc librum, vel legi audiens: *Tachbulot*, id est *gubernacula, possidebit;* quia multiplici prudentia quasi gubernaculo opus est, ut triplex hoc mare illæsi sulcemus, et ad portum salva nave et mercibus appellamus. Hinc rursum non ait: Habebit, nec tenebit; sed: *Possidebit;* quia continua prudentia opus est, ut nunquam consiliorum funes è manu dimittere, sed eos firmiter et jugiter usurpare, ac quasi hæreditatem possidere debeamus.

Adde quartum mare, quod est provinciarum cœtuumque hominum in mundo varietas, quæ variis populorum nutibus et motibus agitatur et fluctuat quasi mare. In hoc mari navis est quælibet respubl. uti docet Plutarch. in Polit. Plato lib. 2. de Legib. S. Chrysost. homil. 6. ad pop. et alii; quare navarcho indiget, id est gubernatore solerti et prudenti, qui eam velut ingentem populorum navem apte moderetur et regat, ut scilicet inter cives pax et concordia constet, ut vicini vel amici sint vel subditi, ut schismata, seditiones, conjurationes, hæreses, pravi mores caveantur vel extirpentur. In hac ergo navi anchora est religio, funes sunt leges, vela sunt sortes et opes civium, quæ vento secundo, id est fortunæ faventi, pandenda sunt, adverso constringenda.

Igitur docet hîc Salomon gubernatorem reipublicæ debere imitari nauclerum. Primo, sicut nauclerus sedet ad gubernaculum, puta ad clavum navis, ut eum possidere videatur; ita gubernator reipubl. sedeat et possideat justitiam, ut eam tueatur et cuique administret; hæc enim est in republ. id quod clavus in navi. Sicut enim clavus recta in portum dirigit navem, ita rectitudo justitiæ dirigit rempubl. ad pacem et prosperitatem. Unde Sigismundus Imp. *Velut is qui in puppi*, inquit, *sedens flectit gubernacula, simul navem ipsam flectit reflectitque; ita ad reipub. clavum constitutus, eam regit dirigitque.* Cumque quispiam magistratibus præferret tribunos militum, excandescens: *Tace*, ait, *ô Thraso*; *nulla nobis militia foret opus, si suas quisque civitates et imperia juste recteque gubernaret.* Notum est illud: *Sat probe gubernatori, clavum rectum si tenet.*

Secundo, nauclerus sedens ad clavum circumspicit totam navim, omnibusque et singulis tam personis quàm rebus prospicit providetque; ita gubernator reipubl. omnia et singula in republ. lustret et circumspiciat, tam bona quàm mala et pericula, ne quid eum lateat; ut bona promoveat, mala avertat. Unde summa lex gubernatorum est, *posse somnum vincere.*

Tertio, nauclerus multos habet nautas administros, sibique subordinatos et subservientes, ac maxime peritos sedulosque sibi seligit, quibus pro cujusque talento injungit et partitur navigandi officia. Unde illud: *Optimos gubernatores juvant remigum manus.* Idem faciat gubernator reip. ut incorruptos, sapientes et fortes deligat officiales, quibuscum curas et officia gubernandi partiatur pro cujusque aptitudine: *Navarchus*, inquit Plutarch. in Politicis, *optimos quærit nautas, ita princeps eos asciscat amicos, qui ad remp. administrandam sint idonei.* Atque hæc est potissima ratio et modus bene gubernandi. Cum enim princeps solus per se non possit obire omnia reip. munia et officia, necessum est ut ea obeat per alios; quare deligat oportet viros fidos, strenuos, magni judicii et spiritus. Quod si iis neglectis consanguineos vel amicos minus aptos, aut adulatores officiis admoveat, illi vel expilabunt remp. vel sua superbia, imprudentia, libidine eam perdent. Ita faciebat Mediolani S. Carolus Borromæus Archiepiscopus, ac proinds optime tantam rexit Ecclesiam. Ita faciebat Romæ Gregor. XIII, qui quatuor viros integros spectatæ prudentiæ, virtutis et zeli totius Ecclesiæ Romanæ regimini præfecit, inter eos operas et officia pro cujusque talento partitus, ac per eos tanta quanta legimus, imo conspicimus, effecit. Utinam omnes reges, principes, Pontifices et Prælati officiales graves fidosque, qui non sua, sed quæ boni sunt communis spectant, quærerent! sane invenirent; quos si adhiberent gubernaculis, et suæ conscientiæ, et Deo, et reip. satisfacerent, optimeque eam regerent. Ita fecit Moses secutus consilium Jethro jussu Dei, Exodi 18. 24. atque hâc ratione tot milliones Judæorum adeo durorum et præfractorum, tanta facilitate et felicitate gubernavit. Scitum est illud: *Imperare vis secure? judices statue optimos.* Tales fere sunt qui magistratum detrectant. Quocirca Alexander Severus imp. ambientes magistratu

arcebat, dicens : *Inviti, non ambientes, in republ. collocandi sunt.* Ita Lamprid in Alexandro. Nam *bene imperat, qui non libenter imperat.*

Quarto, nauclerus maxime attendit navis clavo et velo; inde enim pendet tota navis directio et salus; clavum per se regit, velum per nautas, qui per nauticos funes velum adventum quemlibet continua translatione obvertunt, nuncque illud plane explicant, nunc contrahunt et sinuant, nunc plane stringunt et complicant. Ita gubernator reip. ad clavum sedens sua circumspectione et vigilantia omnia dirigat, ac officiales jubeat velum accommodare vento, id est, consilia modumque regendi, et officia sua obeundi, accommodare occasioni et tempori. Alia enim gubernatio instituenda est tempore pacis, alia tempore belli, alia apud cives benevolos, alia apud malevolos, etc. Hinc navis passis velis sulcans mare, est quasi avis passis alis sulcans aera, et qua facilitate id facit avis, eadem facit et navis, si vela rite pandantur. Unde poetæ vocant *remigium alarum.* Talis plane, tamque facilis et felix est prudens gubernatio reip.

Quinto, nauclerus eminus providet et prospicit venientes tempestates, piratas et fluctus, atque prudenter nunc se eis opponit, ac vi superat, nunc cedit et declinat. Idem faciat gubernator reip. Tritum est illud : *Maxime ars gubernatoris tempestate cernitur;* et : *Regnare nescit, odia qui nimium timet. Peritus nauclerus, etiam scisso velo navigat.*

Sexto, nauclerus non suum, sed vectorum spectat commodum, ideoque navi dirigendæ incumbit. Idem faciat rex, princeps, episcopus, etc., ut non suum, sed reip. spectet bonum, ideoque ejus regimini totus invigilet, totumque se ejus saluti devoveat. Nam ut ait Damascenus in Historia Barlaam et Josaphat, cap. 36 : *Sicut in navigantibus quando nauta fallit, modicam vectoribus affert læsionem : quando vero gubernator totius navis efficit ruinam; sic in republ. si quis privatus delinquit, non tam populo quàm sibimet nocet; si vero rex, omnis operatur conversationis detrimentum.*

Septimo, nauclerus licet non sequatur jussa, vel placita victorum; scitum enim est illud : *Vectoribus nauclere, si pares, peris;* cuique tamen pro sua capacitate respondet et satisfacit; sic rector non sequatur regendorum cupiditates, sed tamen quemque pro sua indole et inclinatione gubernet, eique quoad potest se accommodet. Prudenter noster B. Franciscus Borgia : *Qui cæteris*, ait, *præesse volunt, non una omnes, qui parent, regula metiri oportet; sed bonos milites imitari, qui pro fistulæ captu machinam bellicam sulphureo pulvere implent.* Ita Ribadener. lib. 4. Vitæ ejus, cap. 8.

Hinc illud Titinnii apud Nonium : *Sapientia nauclerus navem torquet, non valentia.* Et illa vulgo celebrata : *Si diu imperare quæris, leniter impera, amore, non metu. Quisquis imperat recenter, non bene imperat. Non regit navim magister vi mera, sed leni manu. Qui vult amari, languida regnet manu. Regendi inhabile est, quidquid excedit modum. Juvenem facilius quàm seniorem rexeris.* Hinc illud S. Pauli monitum ad Timoth. epist. 1. cap. 5. 1 : *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem; juvenes, ut fratres; anus, ut matres; juvenculas, ut sorores in omni castitate.*

Octavo, nauclerus optimus est qui alteri perito prius servivit, ab eoque navim regere didicit. Item qui navarcho totius classis prompte obtemperat, ac seipsum flectere et regere novit. Sic prorsus se res habet in gubernatore reip. vel Ecclesiæ. Nam ut ait Gregor. in Pastor : *Ars artium est regimen animarum;* longo ergo usu et labore discatur oportet. Hinc illa regendi præcepta omnium ore vulgata : *Non potest bene imperare, qui male ante servivit. Nescit imperare, qui imperium alterius ferre nequit. Tum malum est regnare multos quàm regnare neminem. Alios regit feliciter, qui ipse se regit. Sibi imperare maximum imperium omnium est. Qui se rexerit, totum orbem rexerit. Regere potest nemo, nisi qui potest regi. Regi potest nemo, nisi regere qui potest. Nemo fert se regi ab ullo, qui seipsum regere nequit. Qui modeste paret, dignus est qui aliquando imperet. Expertus utrumque regi quàm regere mavult. Promptius pauca et parva, quàm multa et magna regas.*

Nono nauclerus sæpe in tempestate, ventis et procellis ad cœlum et stellas, præsertim polares, respicit, ut discat ubi terrarum sit, ac juxta eas cursum dirigat. Ita qui gubernat remp. vel Ecclesiam, crebro, præsertim in difficultatibus, Deum invocet, ab eoque consilium et auxilium ad bene regendum flagitet : *Nam omnium optime gubernat, cui gubernator est Deus.* Quin et Homerus censuit neminem recte gubernare nisi ex Deo; hinc et reges bonos vocat διοτρεφεῖς, id est *à Jove enutritos. Quis ergo optime gubernat? Qui vim habet numinis.*

Quocirca Symbol. Origenes in Catena hoc loco per *gubernacula* accipit peculiarem Dei gubernationem : *Hanc enim*, ait, *si sapiens semel nactus fuerit, nihil amplius grave patietur. Talis enim homo recta navigat ad Deum, tutoque ad voluntatis illius portum appellet. Qui autem ita comparatus non est, is utique naufragium patietur, aut circa spem, aut circa charitatem, aliamve virtutem, ut jure exclamet : Ad maris profunda deveni, tempestas demersit me.* Psal. 68.

6. Animadvertet parabolam, et interpretationem, verba sapientum et ænigmata eorum.] Explicat quod dixit versu præced. : *Audiens sapiens, sapientior erit;* quia scilicet hasce meas sententias et dogmata audiendo, *animadvertet*, id est cognoscet, *parabolam, verba sapientum*, etc. Unde pro *animadvertet* hebr. est להבין *lehabin*, id est ad intelligendum *parabolam*, hebr. *mascal*, id est gravem et sapientem quamlibet sententiam, uti dixi versu 1; unde *parabolam* explicans subdit : *Verba sapientum;* et *interpretationem*, ut scilicet parabolas et verba tam mea quàm aliorum sapientum, ac præsertim *ænigmata*, scite et acute interpretari valeat. Nam sicut τὸ *parabolam* refert et explicat per *verba sapientum*, sic τὸ *interpretationem* refert et explicat maxime per *ænigmata;* hæc enim quia involuta et obscura, acrem requirunt interpretandi vim. Unde Septuag. pro *interpretationem* vertunt, σκοτεινὸν λόγον, id est obscurum sermonem; hujus enim fit interpretatio, ea enim clarus sermo non indiget. Interpretatio ergo connotat et involvit obscurum sermonem. Hinc pro *interpretationem* hebraice est מליצה *melitsa*, quod à מלץ *malats* significante in niphal *dulcescere*, derivatur; quia sicut dulcis cibus, ut mel, ori suaviter sapit, sic menti sapit, dulcis et jucunda est *melitsa*, id est in-

terpretatio ænigmatis et rei obscuræ. Alii derivant à ליץ *luts*, id est risit, derisit; unde aliqui vertunt *cavillos*, q. d. Sapiens adeo facile res obscuras interpretabitur, ut quasi ridens per lusum et jocum id faciat, utque proponentes ænigmata irrideat et deludat: *Melitsa* enim, id est *interpretationem*, ad ænigmata pertinere patet ex illo Habacuc 2. 6: *Numquid non omnes isti super eum parabolam sument, et loquelam ænigmatum ejus?* Nam pro *loquelam* hebr. est *melitsa. Melitsa* ergo tam obscuram loquelam, ut vertunt Septuag. et Noster ibidem, unde et Symmach. vertit, *problema*, quam interpretationem ejus, uti Noster et Aquila vertunt hoc loco (unde Vatabl. vertit, *eloquentiam*) significat. Hinc Heraclitus vocatus est σκοτεινός, id est obscurus, tenebrosus, quod in dictis et scriptis suis affectaret obscuritatem.

Vere S. August. in psalm. 105. concione 2: *Quod difficilius quæritur*, ait, *solet dulcius inveniri*, *nec putetis ista vobis obscuritate subtracta, sed difficultate condita.* Ab obscuritate sententiæ ergo nascitur dulcedo interpretationis, cum mentis dentibus volvitur teriturque. Dulcius enim sapit, quod labore ceu sale conditur; sub labore ergo et difficultate delitescunt deliciæ, sicut diffracta nuce gustatur nuclei suavitas. Unde S. Hieron. epist. 13. ad Paulin.: *Totum*, ait, *quod legimus in divinis libris*, *nitet quidem et fulget etiam in cortice*, *sed dulcius in medulla est.* Et S. Greg. hom. 6. in Ezech.: *Magnæ*, ait, *utilitatis est ipsa obscuritas eloquiorum Dei*, *quia exercet sensum*, *ut fatigatione dilatetur*, *et exercitatus capiat*, *quod capere non potest otiosus. Habet adhuc quoque aliud majus*, *quia S. Script. intelligentia*, *si in cunctis esset aperta*, *vilesceret. In quibusdam locis obscurioribus tanto majore dulcedine inventa reficit*, *quanto majore labore fatigat animum quæsita.*

Porro prisci sapientes gaudebant ænigmatibus, tum ut iis arcanam sapientiam velarent, tum ut suum acumen ostenderent, tum ut suorum ingenium exercerent.

Talia sunt illa Ausonii, pia æque ac gravia, et acuta præ cæteris:

Quænam summa boni? Mens quæ sibi conscia recti,

Id est, quid optimum? Animus bene sibi conscius:

Pernicies homini quæ maxima? Solus homo alter,

Id est, homo homini lupus et dæmon:

Quis dives? Qui nil cupiat. Quis pauper? Avarus.

Dives est non qui multa habet, sed sorte sua contentus. Avarus omnis pauper, qui omnia quæ habet, non habet:

Quæ dos matronis pulcherrima? Vita pudica.

Mulier, indotata etiam, satis dotata est, si casta est:

Quæ casta est? De qua mentiri fama veretur.

Casta sæpe non est, de qua fama turpiter loquitur:

Quod prudentis opus? Cum possit, nolle nocere.

Proprium prudentis est, cum possit, nolle tamen ulcisci:

Quod stulti proprium? Non posse et velle nocere.

Malus, etiam cum non possit, optat tamen lædere.

Et illa Thaletis. Thales enim, rogatus *quid esset omnium vetustissimum*, respondit: *Deus.* Cur ita? ὅτι ἀγέννητος, hoc est, quia ingenitus, nunquam esse cœpit: *Quid esset pulcherrimum?* ait: *Mundus*; est enim opus Dei, quo nihil pulchrius: *Quid maximum? Locus*; capit enim omnia: *Quid velocissimum? Mens*; discurrit enim per universa hominis cogitatio: *Quid robustissimum? Necessitas*, sive fatum; superat enim omnia, cui ne Dii quidem resistunt: *Quid sapientissimum? Tempus*; nam invenit omnia, et in lucem profert.

7. TIMOR DOMINI (Arabicus, *Dei*) PRINCIPIUM SAPIENTIÆ. SAPIENTIAM ATQUE DOCTRINAM STULTI DESPICIUNT.] Procedit Salomon ordine disciplinæ, qui est ut in tradendis scientiis incipiatur ab ejus principiis; assignat hic ergo principia sapientiæ. Pro *principium* hebr. est ראשית *rescit*, quod tam principium, quàm caput (radix enim ראש *ros* significat caput) et principatum significat. Unde vertas: *Principatus sapientiæ est timor Domini*, q. d. In sapientia primas et principatum obtinet timor Domini, qui cætera sapientiæ dogmata edocet et imperat. Sic *principium* sumitur pro principatu psalm. 109: *Tecum principium*; id est principatus (hunc enim significat Hebr. נדבות *nedabot*) *in die virtutis tuæ.* Igitur aliqui *principium* hic proprie capiunt pro initio. Et hi per *timorem* accipiunt servilem, vel initialem; timor enim Dei vindicis est principium sapientiæ, id est justificationis. Ita S. Greg. Nazianzen. orat. 28. ubi et quædam addit, quæ in textu non habentur; sic enim habet: *Unam hanc sapientiam scio*, *quæ in timore Dei sita est. Nam et principium sapientiæ timor Domini; et finis sermonis: Omnia audi*, *Deum time. Hæc sapientissimi illius Salomonis verba sunt.* Et S. August. in epist. S. Joannis tract. 9: *Cœpit*, inquit, *aliquis credere diem judicii; si cœpit credere*, *cœpit et timere; sed quia adhuc nondum habet fiduciam in die judicii*, *nondum est in illo perfecta charitas. Numquid tamen desperandum est? In quo vides initium*, *cur desperes finem? Quod initium? Audi Script. Initium sapientiæ*, *timor Domini. Cœpit ergo timere diem judicii*, *timendo corrigit se*, *vigilat adversus hostes suos*, *id est peccata sua*, *incepit reviviscere interius*, *et mortificare membra sua*, *quæ sunt super terram.* Sic quoque hunc locum de timore servili S. August. de more secutus explicat S. Prosper lib. 1. de Vocat. Gentium cap. 27. et S. Gregor. lib. 2. in Ezech. hom. 19. S. Bernard. hom. 23. in Cant. Magister cum Scholasticis in 3 distinct. 34.

Alii *principium* capiunt pro principatu. Et hi *timorem* intelligunt filialem et perfectum, qui non est aliud quàm charitas. Hæc enim quia summe amat Deum, hinc summe timet eum offendere. Charitas ergo obtinet principium, id est principatum, in regno sapientiæ, id est justitiæ et virtutis. Septuag. explicationis gratia, ne quis putet hic agi de sapientia speculativa, ex psalm. 110. 10. addunt: *Intellectus bonus omnibus facientibus eum*, q. d. Illi vere intelligentes et sapientes sunt, qui sapientiam hanc non tantum mente concipiunt et intelligunt, sed et voluntate ac opere perficiunt et exsequuntur. Deinde quis timor hic significetur, explicant addendo: *Pietas autem est principium sen-*

sus. Pro *pietas*, græce est ευσεβεια, id est religio. Unde Clemens lib. 2. Stromat. legit : *Sapientiæ ergo initium est religio.* Et S. Basil. hom. 1. Hexam. *Principium sapientiæ timor Domini : Est enim*, ait, *hic reverentiæ erga Deum timor ad perfectionem contendenti velut fundamentum.* Et Tertul. : *Principium*, ait, *sapientiæ metus in Deum.* Hinc et Vatablus sic explicat, q. d. Qui sapientes ac docti vere sunt, hi timent Dominum. Alii : Fundamentum et basis veræ scientiæ est timor Domini ; aut : Prima et præcipua scientia est timor Domini. Hanc ergo sententiam : *Timor Domini principium sapientiæ*, Sept. explicant per duas quas adjungunt. Prior est : *Intellectus bonus omnibus facientibus eum;* posterior : *Pietas autem est principium sensus.* Cætera quæ ad explicationem hujus sententiæ pertinent, recensui Eccl. 1. 16. Ubi pariter ostendi quòd timor hic sit amor et charitas, ac proinde quòd ipse sit principium, medium et culmen, sive perfectio sapientiæ, id est virtutis.

Porro Olympiodorus in Catena Græcorum : *Sicut timor Domini*, inquit, *initium est sapientiæ, sic pietas in Deum initium est sensus, id est judicii secundùm intellectum. Exercet ea enim sensuum organa ad discretionem ; vel quia sensuum appetitioni dominatur, eosdemque secundùm spiritum vivere compellit.*

Tropol. et Anagog. Gregorius in eadem Catena : *Agit hìc,* ait, *de interioris hominis sensu secundùm quem et veram illam lucem cernimus, et abdita Dei eloquia audimus, et vitali esca pascimur, et fragrantiæ Christi participes efficimur, et verbum vitæ apprehendimus. Hujusce autem gustus vel sensus radix et causa est, pietas in Deum.* Et Evagrius : *Quemadmodum*, ait, *mens per sensus fertur in sensibilia, ita per virtutes in eorum contemplationem, quæ soli intellectui sunt obvia ; cujusmodi sunt cœlestia et spiritualia ; eapropter sapiens Salomon illorum quoque sensuum rationem habere nos voluit. Porro pietatem in Deum illius sensus causam vel initium asserit ; qui est secundùm intimum hominem, per quem omnia videmus quæ sub intelligentiam veniunt, et vitæ adhæc verbum attingimus.*

SAPIENTIAM ATQUE DOCTRINAM STULTI DESPICIUNT.] Apte subjungit hoc præcedenti sententiæ. Ejus enim est antithesis, q. d. Quia timor Dei est initium sapientiæ : hinc pii et timentes Deum reverentur sapientiam, eique se addicunt ; stulti vero, id est impii, quia timore Dei destituti despiciunt sapientiam, cujus initium, imo essentia, est ipse Dei timor. Unde pro *doctrinam*, Syrus vertit, *correctionem;* Septuag. et Chald. *disciplinam.* Pro *stulti* Symmachus, Aquila et Theodot. vertunt, αφρονες, id est *insipientes*, id est ut Sept. vertunt, ασεβεις, id est *impii.* Clemens Alexandr. legit αθεοι, id est *athei*, sine Deo. Atheismus enim est centrum impietatis et peccati ; summa enim insipientia et stultitia est impietas ac peccatum. Ita Olympiod. *Pii homines*, ait, *disciplinam et sapientiam avide consectantur ; qui autem Dei timore (qui interioris sensus radix et causa est) destituuntur, illi nullam disciplinæ aut sapientiæ gustum hauriunt, quin potius studio utraque aversantur.*

Pro *despiciunt* hebr. est בזו *bazu*, id est spernunt, contemnunt, aversantur. Et ita legunt Septuag. Noster, Chald. Syrus ac passim Græci et Latini : hoc enim significat radix בזה *baza.* Verum aliqui aliis punctis legunt בזזו *bazzu*, id est deprædantur, à rad. בזז *bazzaz*, id est spoliavit, rapuit, prædatus est, huncque dant sensum, q. d. Stulti, id est impii et athei, non tantum spernunt, sed et spoliant ac deprædantur sapientiam ; quia virtutem, ejusque arma et jura et vires denudant, exarmant et inermes reddunt, juxta illud Leonis Imp. *Jura exarmat impietas.* Verum legendum est בזו *bazu*, non בזזו *bazzu*, uti jam ostendi.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA HORTATUR AD STUDIUM SAPIENTIÆ, ET AD FUGAM INSIPIENTUM, PUTA IMPIORUM.

8. AUDI, FILI MI, DISCIPLINAM PATRIS TUI, ET NE DIMITTAS LEGEM (Vatabl. *directionem*) MATRIS TUÆ. Pro *disciplinam*, Syrus vertit, *legem ;* Chald. *eruditionem.* Pro *ne dimittas*, Syrus vertit, *ne obliviscaris ;* Chald. *ne erres ;* Septuag. : *Ne repellas statuta matris tuæ ;* aliqui vertunt : *Ne evellas legem matris tuæ.* Verum Hebr. נטש *natas* non significat evellere (quod significat נתש *nathas* per ת), sed dimittere, non curare, relinquere, abjicere, uti vertit S. Hier. Sept. Vatablus et Hebræi.

Postquam assignavit principium sapientiæ, puta timorem Dei, nunc utriusque dogmata et præcepta tradere incipit. Inter quæ primum sancit obedientiam, ut scilicet filius monita sana honesti patris et matris reverenter audiat, iisque humiliter obediat ; idque primo, quia pietati in Deum proxima est pietas in parentes. Unde et in Decalogo post tria præcepta primæ tabulæ, quæ spectant pietatem in Deum, illico primum secundæ tabulæ præceptum subjungitur de pietate in parentes ; quia parentes sunt viva imago Dei, qui est pater omnium : *Ex quo* proinde *omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur*, Ephes. 3. 15. Porro apte patri tribuit *disciplinam*, quia patris educatio est severior ; matri *legem*, quia matris educatio est lenior et blandior ; matres enim amant filios dulcius, sed patres fortius, ait Arist. in Œconom. Hinc Cicero tres Officiorum libros filio dicavit. Totidem Consiliorum libros Leo Imp. filio scripsit et inscripsit. Et S. August. de matre sua S. Monica loquens in Confession. : *Præcepta*, ait, *vitæ quæ in animo plantaverat verbo, rigabat lacrymis, alebat exemplis.* Salomonem sequitur Siracides, qui ethica sua præcepta ita orditur : *Filii sapientiæ, ecclesia justorum ; et natio illorum, obedientia et dilectio. Judicium patris audite, filii, et sic facite ut salvi sitis.* Eccli. 3. 1. Vide ibi dicta.

Secundo, quia prima optimaque ratio bonis et honestis moribus seipsum imbuendi est, si à puero quis suscipiat disciplinam patris et ma-

tris, cum scilicet pater et mater fideles sunt, et probis moribus; aut certe satagunt filios ad omnem probitatem erudire, quales erant in Israel. Alludit Salomon ad Davidem patrem suum, qui, cum esset sanctus et sapiens, sancte et sapienter educavit Salomonem, cæterosque suos filios. Idem fecit Bersabee mater Salomonis. Alludit quoque ad Roboam cæterosque filios suos, quos ipse in disciplina et Dei timore educavit. Verum sub nomine patris et matris symbolice Salomon hîc intelligit seipsum, qui, cum velit hîc juvenes erudire, eosque docere timorem Dei et sapientiam, nunc personam patris filium erudientis, nunc personam pædagogi et doctoris filium docentis et dirigentis induit. Unde v. 10. et seq. sæpe lectorem et discipulum blande nomine filii compellat, uti solent facere benigni præceptores discipulorum amantes.

Sensus ergo est, q. d. Me parœmiasten modo quidem fidi parentis et pædagogi personam sustinentem, modo rursus sedulum virtutis et sapientiæ doctorem agentem attente audite, præceptaque et documenta quæ trado, à sapientia mihi cœlitus indita, quasi à matre profecta, avide haurite, uti filii solent haurire monita matris dilectissimæ : ita fiet ut gratia quasi corona addatur capiti vestro. Sic Paulus ait Galatis c. 4. 19 : *Filioli mei, quos iterum parturio* (quasi mater dolore, quia amore vestrî plena), *donec formetur Christus in vobis.* Et S. Ambros. lib. 1. Offic. c. 7 : *Dulcius,* ait, *ac vehementiùs simul vos diligo quos Evangelio genui, quàm si conjugio suscepissem ; nam vehementior ac dulcior est ad amorem gratia quàm natura.* Ita Vatabl. Jansen. Baynus, Peltanus et alii. Porro B. Antiochus, hom. de inobedientia, hanc gnomen sic legit : *Filius solers obedit patri suo, filius autem inobediens in perditione erit;* subditque : *Vitemus istius inobedientiæ perniciem. Quid enim ad te resilit emolumenti, si virginitatem quidem indelibatam conservasti corporis, at animam dæmoni per inobedientiam prostituisti?*

Mystice Didymus in Catena Græc. Beda, Hugo, Lyranus per patrem accipiunt Deum, qui pater est universorum; per matrem Ecclesiam, cujus sponsus est Christus; statuta vero et leges ejus sunt Apostolicæ diatyposes et constitutiones : Ecclesia enim instar matris nos regeneravit, et nutricis lacte nos potat, cœlestique doctrinâ et divinis præceptis pascit molliterque enutrit. Idem faciunt Superiores religionum, Pastores, Confessarii, Prædicatores, qui fidelium sunt patres et matres spiritales.

9. Ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo,] Hebr. גרגרתיך *gargerotecha*, id est gutturibus tuis; quia guttur multis annulis quasi ansulis constat, ait R. Salomon. Pro *gratia*, Syrus vertit, *decori enim sunt;* Chald. *decor gratiæ*; hebr. est לוית חן *liviat chen*, id est, *additio* vel *copulatio gratiæ*, q. d. Lex patris et matris, si eam audieris et feceris, comparabit et copulabit gratiam capiti tuo; quia lex instruit intellectum, ut concipiat ea quæ intelligere oportet æque ac eloqui, ait R. Levi. Et Aben-Ezra : Ita, inquit, lex et disciplina apta erunt capitis tui ornamenta, ac si aliquid gratiam concilians copulatum esset capiti tuo. Optime Septuag. *liviat chen* vertunt, *coronam gratiarum;* quia in corona annulus annulo, flos flori nectitur, copulatur, intexitur et implectitur; sic enim habent : *Coronam enim charitum,* id est, *gratiarum, recipies capiti tuo, et torquem aureum circa collum tuum;* Aquila : *Quoniam accessio gratiæ sunt capiti tuo, et* περιτραχήλια, id est, *ornamenta colli tui;* Vatab. *Ea enim gratiam addent capiti tuo, et vice torquis erunt collo tuo,* q. d. Si hasce meas leges et monita susceperis, opereque exercueris, illa te condecorabunt et exornabunt, perinde ac corona solet caput, et torques aureus collum exornare. Sicut enim corona ex nexu florum vel circulorum, torques ex nexu annulorum plectitur et contexitur : sic et obedientiæ ac virtutum coronis decor et perfectio ex varia et continua earumdem operatione et exercitatione plectitur et contexitur. Igitur exstat sapienti gloriæ corona : exstant rursum voluptatis et deliciarum serta; exstat tandem justitiæ diadema. Gratiarum corona nihil aliud est quàm virtutum catenæ. Enimvero cum quis virtutem quampiam perfecte adeptus est, à reliquis immunis esse omnino non potest, adeoque ex omnibus quasi unam coronam texit; hoc autem serto interioris hominis vertex induitur. Ita Diodorus et Chrysost. virtutum orbem (quod hæ sibi mutuo cohærere soleant) gratiarum coronam appellat. Quin variis quoque donis et charismatibus ornati sint oportet, qui salute certe potiri volunt. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Nota : Idem est *addere gratiam capiti,* quod addere torquem collo ; est enim parœmia, significans gratiam obedientiæ ità ornare obedientem, perinde ac corona ornat caput et torques collum : posteriori enim hemistichio aliis verbis, et aliâ similitudine more Hebræo idem significatur, quod priori. Symbolice tamen Diodorus : *Per verticem et collum,* ait, *mentem designat, per torquem vero aureum notitiam spiritalemque animi ornatum. Aut certe torques aureus obedientiam, quam Deo debemus, denotat, aut illud præsidium quod ex sacris eloquiis peti consuevit.* Et Eusebius : *Quemadmodum mens per verticem et cervicem,* ait, *ita divinarum rerum notitia per coronam et torquem exprimi solet.*

Porro multiplex gratia et corona gratiarum hoc loco obedientiæ, et obedienti promittitur : Prima est gratia Dei et hominum, q. d. Si hisce meis disciplinis obedieris, conciliabis tibi primo gratiam, id est magnum decorem et pulchritudinem : ob eamque gratiam et favorem Dei, angelorum et hominum tibi accerses.

Secunda est corona gratiarum, id est virtutum omnium : has enim vel imperat, vel suadet et consulit obedientia ; illa enim imperat actum nunc religionis, nunc sobrietatis, nunc jejunii, nunc pœnitentiæ, nunc modestiæ, nunc humilitatis, nunc eleemosynæ, nunc charitatis, nunc cæterarum virtutum. Quare qui obedientiæ studet, continuam ex omnium virtutum exercitio sibi plectit coronam et torquem intorquet. Torques enim est indeficiens virtutum operatio, et continua earum connexio, cum scilicet una alteri innectitur et intorquetur assidue. Ita Beda ex S. Greg. *Sola,* inquit, *virtus est obedientia, quæ cæteras virtutes menti inserit, insertasque custodit.* Ita Joannes Abbas moriturus, rogatus à suis quænam esset compendiosa ad perfectionem via quâ ipse ad illam pervenisset, respondit : *Numquam feci voluntatem propriam, nec aliquem docui quidquam, quod ego prius ipse non fecerim,* uti refert Cassian. lib. 5. Instit. c. 28. Ita Paulus Simplex dis-

cipulus S. Antonii, simplici obedientia ad culmen virtutum omnium evasit. Unde et plura ac potentiora per eum miracula operabatur Deus, quàm per S. Antonium; ipse enim Deo erat in deliciis. Quocirca S. Antonius eum omnibus proponebat in exemplum, ut discerent voluntatem propriam abnegare, et studerent alacri obedientiæ, si cito ad perfectionem pervenire satagerent. Ita Ruffinus in Vitis Patrum l. 2. c. 51. in Vita Pauli Simplicis.

Tertia corona est copia et plenitudo (corona enim significat complementum) gratiarum, quam Deus obedientiæ remunerator obedienti infundit: illum enim omnibus suis donis, gratiis et influxibus cumulare solet. Insuper filios parentibus obedientes donat longa vita, sanitate, opulentia, bona fama, omnique prosperitate, uti inferius docebit; et pater Eccli. 3. 9: *In omni*, ait, *opere et sermone honora patrem tuum, ut superveniat tibi benedictio ab eo.* Unde in Vitis Patrum lib. 5. libello 14. de obedientia Num. 11. Abbas Hyperichius ait: *Ministerium monachi est obedientia, quam qui possidet, quod poscit exaudietur, et cum fiducia crucifixo adstabit; etenim Dominus sic venit ad crucem, factus scilicet obediens usque ad mortem.* Ita hanc Salomonis coronam fuse explicat Ecclesiasticus c. 1. v. 11, et c. 3. v. 1. usque ad 19. Vide ibi dicta.

Quarta est corona triumphi et regni cœlestis, de qua dicitur: *Vir obediens loquetur victoriam*, Prov. 21. v. 28; et Sapient. 5: *Accipient regnum decoris, et diadema speciei de manu Domini.* Ita de P. Petro Fabro, qui primus fuit S. Ignatii de Loyola discipulus, ac deinde socius, narrat in Vita ejus l. 2. c. 28. Orlandinus, quòd post mortem cuidam religioso apparuerit redimitus coronâ obedientiæ; eo quod ipse tam in vita, quàm in morte victima exstitisset obedientiæ. Mortuus enim est, eo quod Romam vocatus in summis æstatis caloribus, illam iisdem ingressus sit, cum sciret se certum adire vitæ periculum, malens vitam perdere quàm obedientiam, uti perdidit Christus suam. Quocirca in Vitis Pat. l. 5. libello 14. de obedientia n. 19. narratur quemdam vidisse quatuor ordines in cœlo: Primum, infirmorum et gratias agentium Deo; secundum, hospitalitatem sectantium; tertium, in solitudine conversantium; quartum, obedientium: *Utebatur autem*, ait, *ordo obedientium torque aurea et corona, et majorem quàm alii gloriam habebat; quia alii faciunt sua, secundùm propriam voluntatem; obediens autem omnes voluntates suas abjiciens pendet ad Deum, et ad jussionem patris spiritualis: propterea et majorem gloriam aliis habet.* Unde adhortando concludit: *Obedientia salus est omnium fidelium. Obedientia est genitrix omnium virtutum. Obedientia regni cœlorum inventrix est. Obedientia cœlos aperit, et homines de terra elevat. Obedientia cohabitatrix angelorum est. Obedientia Sanctorum omnium cibus est. Ex hac enim ablactati sunt, et per hanc ad perfectionem venerunt.* Dignum sane est ut caput, quod obediens submisit obedientiæ, exaltetur, ac corona et torque condecoretur.

Quocirca Beda putat hîc alludi ad coronas et torques, quæ victoribus in agone certantibus donabantur, q. d. Filius qui patri et matri per omnia obedit, tanquam pugil in certamine victor, corona et torque donabitur. Et noster Salazar fuse hîc censet alludi ad agones et coronas pueris agonem obeuntibus propositas, de quibus Plinius lib. 34. c. 8. et Plutarch. in Eumene: *Ablata est*, ait, *pueris pentathlis corona proposita.* Quin et Clem. Alex. l. 7. Strom. *Sicut in certaminibus gymnicis*, ait, *sic et in Ecclesia sunt coronæ virorum ac puerorum.* Sane obediens magnam subit luctam, ut voluntatem et judicium suum domet, ac Superiori substernat. *Hinc est enim*, ait S. Gregor. *quod potenter dimicantibus in munere torques datur: ut quia signa virtutum gestant, majora semper exerceant, et debilitatis crimen incurrere metuant, dum in semetipsis jam fortitudinis est præmium, quod ostentant. Unde recte in laude sapientiæ auditori cuilibet per Salomonem dicitur: Coronam gratiarum accipies capiti tuo, et torquem auream collo tuo.* Ita ipse 31. Moral. c. 11.

Hinc nonnullis illustrioribus Martyribus, qui obedientia, disciplina, fortitudine et charitate præcelluerunt, hanc gratiam datam legimus, ut caput recisum à cervicibus manibus gestarent, aut illud ipsum pro sanguine lac funderet. Qua de causa? an ut caput testaretur se in vita obedientiæ et legis Dei fuisse studiosissimum? an ut caput velut martyrii victimam et holocaustum Deo offerrent? an ut caput velut post mortem, imo in ipsa morte redivivum, quasi victoriæ de hostibus deque ipsa morte trophæum, in signum triumphi gestarent? Ita S. Dionysius Areopagita, plexus capite, *se erexit*, ait Hilduinus in ejus Vita, *sanctaque manu caput à corpore truncatum, angelico ductu gressum regente, et luce cœlesti circumfulgente, pendulis cœpit brachiis vectitare. Et facta est comes multitudo cœlestis exercitus exanimi ejus corpori caput proprium, ab ipso monte* (qui inde dictus est Mons Martyrum) *ubi fuerat decollatus, per duo fere milliaria deportanti usque in locum in quo nunc Dei dispositione, et suâ electione requiescit humatum, sine cessatione hymnis dulcisonis Deum laudans. Sed et cœlos petentia divinorum spirituum innumerabilia agmina sunt audita, canore inæstimabilis suavitatis alternis choris modulantia: Gloria tibi, Domine, adjuncto frequentius Alleluia. Quod videntes et audientes innumeri populi, et multi etiam persecutorum, in Dominum crediderunt: non credentes autem nimio terrore perculsi, quique in suas partes fugerunt.* An non fuit hîc cœlestis S. Dionysii triumphus? an non hîc addita fuit gratia et gloria capiti ejus?

S. Dionysii assecla B. Severinus Boetius senatus Romani princeps, ejusque ac fidei orthodoxæ acerrimus propugnator, à Theodorico rege Ariano capite mulctatus, caput suum abscissum utraque manu sustulit, rogatusque à quonam foret percussus, respondit: *Ab impiis;* cumque in vicinum templum venisset, et flexis genibus sacram synaxim sumpsisset, expiravit. Ita habet ejus Vita, et ex ea Baronius ad annum Domini 526.

S. Ursicinus medicus, ad martyrium corroboratus à S. Vitali, caput præcisum suis manibus detulit ad locum sepulturæ. Ferunt nonnulli tres palmæ ramos ex ejus collo exortos, sicque à S. Ursicino Episcopo cum capite in manibus, ac tribus ramis ex collo orientibus, prout viderat, depictum fuisse. Ita Hieron. Rubeus lib. 1. Histor. Ravennatis, qui hæc ex monumentis ejusdem Ecclesiæ accepit.

S. Domneo Bergomas nobilis, cùm Maximiano Imp. crudelitatem in Christianos, et impie-

tatem in Deum per litteras gravissime exprobrasset, ab eodem capite plexus est. Ferunt Bergomates illum caput suum propriis manibus acceptum usque ad eum locum, juxta quem ecclesia S. Andreæ exstructa est, gestasse : in qua ecclesia corpus ejus conditum asservatur, ita ex Officio Eccles. Bergom. Philippus Ferrarius in Catal. Sanct. Italiæ ad diem 16 Julii.

S. Donninus cubicularius ejusdem Maximiani Imp. ab eodem ob Christi fidem decollatus apud Juliam in agro Parmensi (quod nunc Burgum S. Donnini nominatur) caput suum manibus trans Sisteronem amnem ad jactum lapidis gestavit, post multum temporis aperto tumulo caput intra ulnas tenens, suavemque spirans odorem, repertus est per miraculum splendoris cœlestis : ità Surius et Philippus Ferrarius ad diem 9 Octobris. Qui pariter ad diem 5 Febr. narrat S. Gemulum Martyrem apud Gannam in agro Mediolan. caput sibi amputatum sustulisse, eoque cervici aptato ad Episcopum (cujus nepos erat) pervenisse, ab eoque fuisse sepultum. Sic et caput suum sustulisse narrat S. Proculum Martyrem Bononiensem, et S. Regulum Episcopum et Martyrem Populoniæ sub Totila.

S. Emygdius, Episcopus Asculanus in Piceno creatus à S. Marcello Papa sub Diocletiano Imp. capite plexus quòd multos ad Christum convertisset, caput suum manibus sublatum ad trecentos passus in proximum montem gestavit, ibique conditus est Nonis Augusti. Ita ex monum. Eccles. Asculanæ Philip. Ferrar. ad diem 5 Augusti.

Porro caput S. Pauli, à Nerone præcisum pro sanguine lac fudit, ac tres in terra dedit saltus, quibus tres fontes elicuit, qui etiamnum perennant, et magno advenarum studio visuntur: qua de re plura dixi in Proœmio epist. S. Pauli c. 6.

S. Secundina virgo et martyr Anagniæ sub Decio Imp. cum acriter cæderetur, in symbolum innocentiæ et virginitatis pro sanguine lac fudit, et odorem suavissimum exhalavit. Quo viso, populus virginem rogavit ut pro ipsis apud Deum intercederet; cumque virgo oraret, tonitruo ingenti personante, spiritum Deo reddidit; cujus animam virgineam Angeli concinentes : *Veni, sponsa Christi, accipe coronam quam tibi Dominus præparavit in æternum*, cum triumpho deduxerunt in cœlum. Ita ex monum. Eccl. Anagninæ Philip. Ferrar. ad diem 15 Januarii.

S. Æmilianus Episcopus Trebiæ et Martyr sub Diocletiano, post superatas ardentes faces, eculeum, feras, saxa et rotas, capite truncatus est. Ex cujus corpore lac pro sanguine fluxisse, arboresque flores et fructus emisisse ferunt. Ita ex monum. Ecclesiæ Spoletinæ et Trebiatis Philip. Ferrar. ad diem 29 Januarii.

Denique S. Greg. l. 3. Dialog. c. 13. narrat S. Herculanum Perusii Episcopum, à Totila capite truncatum, quadragesimo die à morte et sepultura inventum fuisse integrum et incorruptum: *Et quod*, inquit, *est magnâ admiratione venerandum, caput ejus unitum erat corpori, ac si nequaquam fuisset abscissum ; sic videlicet, ut nulla sectionis vestigia apparerent. Cumque et hoc in terga verterent, exquirentes si quod signum vel de alia monstrari incisione potuisset, ita sanum atque intemeratum omne corpus inventum est, ac si nulla hoc incisio ferri tetigisset.*

Claudant agmen SS. Ursus et Victor cum sociis è Thebæorum legione, qui capita sibi præcisa manibus gestarunt usque ad locum sepulturæ, ibique flexis genibus orantes ea deposuerunt, quasi reipsa dicerent : *Hæc requies nostra in seculum seculi.* Unde eodem in loco ecclesia in ipsorum honorem fabricata est; ita Surius tomo 7. ad diem 30 Septembris, qui et addit : *Venientesque surdi, cæci, claudi, paralytici, et quacumque infirmitate detenti, tangebant corpora Sanctorum, et subitam recipiebant sanitatem, æque ac energumeni. Et usque hodie, si fides petentium non titubet, per Dei gratiam curantur.*

Annon horum omnium capiti insignis addita fuit gratia et gloria?

Simplicius et congruentius alii censent hanc coronam et torquem præmium esse ingenuæ et probæ indolis, sapientiæ, virtutis et obedientiæ filialis. De ea enim hic agitur, non de fortitudine agonistica athletarum; nam nihil magis probam indolem pueri ostendit et decorat, quàm obedientia erga parentes. Unde Maximus serm. 23. ex Euripide : *Suos*, ait, *colens parentes est Deo gratus, vivus simul et mortuus. Nihil enim est quod magis decorum et ingenuum sit liberis, quàm si à patre bono nati sint, et ipsi genitoribus dignam referant gratiam.*

Porro quòd corona et torques olim fuerint præmium sapientiæ, liquet ex Daniel. 5. 16. ubi Baltassar expositionem manus in pariete scribentis : *Mane, tekel, phares*, à Daniele reposcens, hæc ei præmia promittit : *Purpura vestieris, et torquem auream circa collum tuum habebis, et tertius in regno meo princeps eris.* Et 3. Esdræ 3. v. 5. tres pueri disputantes de eo quod esset fortissimum ; primus enim dicebat : *Forte est vinum ;* secundus : *Fortior est rex ;* tertius : *Fortiores sunt mulieres, super omnia autem vincit veritas ;* vincenti hæc præmia statuunt : *Cujuscumque*, inquiunt, *apparuerit sermo sapientior alterius, dabit illi Darius dona magna, et purpura cooperiri, et in auro bibere, et super aurum dormire, et currum aureo freno, et cidarim byssinam, et torquem circa collum ; et secundo loco sedebit à Dario propter sapientiam suam, et cognatus Darii vocabitur.*

Hinc etiamnum viris doctis, cum in academiis creantur Doctores, datur pileus caput coronans, et torques aureus collum ornans. Unde Lyran. Antiquitus, inquit, sapientes utebantur torque aurea, et bulla ad pectus demissa in sapientiæ symbolum, quæ in pectore claudi existimatur. Sic et S. Greg. Nyssen. hom. in Cant. *Audi, fili, leges patris tui, etc. Ut infans*, inquit, *prompto et alacri animo attendat parentibus, pollicetur ex disciplinis ei ornamenta fore puerilia. Est enim ornamentum puerile torques aureus in collo resplendens, et quæ jucundis ex floribus corona nectitur.*

Significat ergo hic Salomon juvenes ingenuos, præsertim nobiles et regios, disciplina, obedientia et virtute eximios, corona et torque donari solitos. Idem sectati sunt Græci : hi enim pueros elegantes et optimis moribus præditos coronabant, uti de Lysi testis est Plato in Lysi. Sic et Pythagoram ob insignem sapientiam aurea corona redimiri solitum, eamque publico suffragio illi decretam narrat Ælianus lib. 12, Var. hist. c. 32. Idem pluribus confirmat Carolus Paschalius lib. 5. de Coronis c. 9. et l. 6.

c. 29. Cum enim sapienti et probo datur corona, ipsa sapientia et probitas coronatur. Unde Apoc. 4. seniores 24 ob sapientiam et virtutem coronis aureis coronantur.

Hinc secundo, apposite Lyran. Ut addatur, inquit, corona, scilicet pontificia, aut regalis aut ducalis, capiti tuo, q. d. Ob sapientiam quam obediendo disces à me, mereberis creari pontifex, rex, dux aut princeps: vox enim לויח *liviath*, id est additio, corona, alludit ad nomen *Levi*, id est additus vel auctus; sic enim eum vocavit mater Lia, eo quod jam tres filios peperisset, et marito addidisset, Gen. 29. 34. In tribu enim Levi fuit corona sapientiæ et pontificatus, q. d. Si parentum disciplinæ obedieris, vocaberis eritque Levi, id est additus auctusque corona doctori et pontifici debita. Sic Joseph obediendo parentibus meruit donari sapientia et dono prophetiæ, ob quam creatus est à Pharaone princeps Ægypti: Pharao enim ob prævisam septem annorum sterilitatem et fertilitatem, coronam capiti ejus imposuit, et torque aurea collum ejus exornavit, Genes. 41. v. 42. Corona enim potestatis et principatus, torques sapientiæ est insigne. Cum ergo potestati copulatur sapientia, tunc jure ei datur corona cum torque.

Addunt aliqui coronam annorum et longævitatis hìc accipi, qua pueri, apud Græcos, triennes et septennes coronabantur, quod jam discrimina mortis evasissent. Verum hæc corona Gentilium fuit, non Hebræorum; naturæ, non virtutis et gratiæ, ut patet ex Philostrato in Heroicis in Protesilao.

Denique pro *gratia* Septuag. vertunt στέφανον χαρίτων, id est, *coronam charitum*, sive *gratiarum*, q. d. Omnes gratiæ et Charites Dei suis gratiis et donis te condecorabunt. Hinc finxerunt Gentiles tres esse Charites sive Gratias, Jovis et Veneris filias, putà Aglaiam, Thaliam et Euphrosynen, quæ gratiam gratiæ adderent, imo rependerent. Sic iidem, ait Tertull. lib. de Corona militis, finxerunt Pandoram (q. d. Omne donum) esse mulierem gratiosissimam ac deam, cui cæteri dii et deæ dona dederint, nimirum Pallas sapientiam, Mars fortitudinem, Diana castitatem, Mercurius eloquentiam, Venus pulchritudinem. Ergo Charitum sive Gratiarum corona, est omnium virtutum et dotum, putà justitiæ, prudentiæ, fortitudinis, temperantiæ, pulchritudinis, eloquentiæ, etc. confluxus et conventus.

Porro Aristophanes pandoram ait esse symbolum terræ, eo quod terra omnia ad vitam necessaria nobis suppeditet ac donet. Verius Pandoram dixeris esse B. Virginem; utpote cui Deus omnia Angelorum et hominum dona contulerit, adeoque in qua ornanda certarit S. Trinitas: Deus enim Pater ei contulit suam paternitatem, ut unigenito suo esset tam vice patris quàm matris. Filius eam acceptavit in matrem, Spiritus Sanctus in sponsam, ac ut sponsam omnibus suis charismatibus eam honestavit. Ipsa enim S. Trinitatis, æque ac parentum suorum disciplinæ et legibus per omnia obedivit et obsecundavit.

10. Fili mi, si te lactaverint (Cajet. vertit, *incitaverint;* Syrus, *adulando deceperint;* Chald. *blanditi fuerint* (peccatores, ne acquiescas eis;] Syrus, *ne obedias eis;* Septuag. *Fili, ne te seducant viri impii, neque velis;* Vatabl. *Fili, si te decipere studeant peccatores, ne consentias*, ita ut eorum consilia ne quidem in mentem et voluntatem admittas, imo nec in aures, nedum in manus et opera. Congrue hoc monitum subnectit præcedenti de audienda disciplina patris et matris, q. d. Jussi te audire et obedire monitis patris et matris, eaque quasi lac maternum haurire, ut eo enutriaris ad omne robur virtutis: quocirca nunc te hortor ut caveas à blanditiis impiorum, quibus ipsi fraudulenter quasi lacte fallaci te inescare, et ad omnem impietatem pellicere satagunt. Parentibus opponit non extraneos, sed peccatores: quia præsupponit parentes esse bonos, ac fungi officio parentum recte instituendo filium, ait Cajetan. Pro *lactaverint*, hebr. est יפתו *ephattu*, id est allicere, pellicere, decipere, seducere. Unde פתי *peti* vocatur parvulus, qui facile pellicitur, illicitur et decipitur: quem proinde hìc præmonet Salomon, ut blanditias hasce devitet. Noster apposite vertit *lactare*, quia alludit ad lac disciplinæ maternæ, et quia *lactare* per metaphoram idem est, quod blanditiis et promissis velut lacte aliquem inescare, allicere et decipere. Unde Comicus: *Nisi me lactasses amantem, et falsa spe produceres.* Et: *Imperitos rerum in fraudem illicis sollicitando, et pollicitando eorum animos lactas.* Dicit ergo: Lactet te mater pia, non vero te lactent impii. Suscipe cum lacte physico lac morale doctrinæ maternæ, non adulterinæ prædonum: lac enim est sanguis concoctus, et primum infantis nutrimentum. Quocirca *adnata sunt lac et genitura*, ait Aristot. libr. 3. Histor. animal. cap. 20; imo *lac quibusdam pro genitura est, ut piscibus: quæ vero lac habent, omnia mammis id continent. Mammæ autem datæ iis sunt, quæ animal et intra se concipiunt, et in lucem edunt*, etc. *At quæ ova pariunt, hæc et mammis carent et lacte, ut pisces et aves. Lac tenuissimum cameli est, mox equæ, tum asinæ: crassissimum bubulum est.* Idem lib. 4. c. 10: *Leo minus lacte abundat; cibum enim quem raro assumit, quoniam carnivorus est, in corpus absumit.* Quale ergo lac puer haurit, talis et indole et moribus evadit. Hinc Tartari nonnulli suos infantes lactant lacte canino, ut evadant feri, pugnaces, rixosi instar canum.

Lac igitur maternum est symbolum puræ, sinceræ, utilis et commodæ doctrinæ: hæc enim nutrit animam, sicut lac carnem. Lac tale est doctrina legis divinæ, quam olim docuit Moses, deinde Christus. Quocirca S. Aug. in Ps. 30. conc. 1: *Christus*, ait, *sapientiam suam ut lac nobis faceret, carne indutus venit ad nos.* Idem in Psal. 67: *Lac*, ait, *significat gratiam; manat quippe ex abundantia viscerum maternorum, et misericordia delectabili parvulis gratis infunditur.* Et in Psal. 130: *Dominus*, ait, *noster Jesus Christus panis, se fecit nobis lac incarnatus, et apparens mortalis, ut in eo finiretur mors, et non aberraremus à verbo, credentes in carnem, quod factum est Verbum. Hinc crescamus, ipso lacte nutriamur: antequam validi simus ad capiendum verbum, non recedamus à fide lactis nostri.* Et inferius: *Sic nos Deus vult nutriri lacte, ut non ibi remaneamus, sed crescendo per lac ad solidum cibum perveniamus.* Idem lib. de Quantitate animæ c. 33. tom. 1. ostendens quàm utile sit lac Apostolicæ doctrinæ, quam Apostolus Paulus parvulis se potum dedisse prædicavit 1. Cor. 3: *Quod alimentum*, ait, *accipere cum quis à matre nutri-*

tur, utilissimum est; cum jam grandis est, pudendum: respuere, cum opus est, miserandum: reprehendere aliquando aut odisse, sceleris et impietatis; tractare autem ac dispensare commode, laudis et charitatis plenissimum est.

Hoc ergo lac doctrinæ legalis et Evangelicæ, avide parvulo hauriendum à parentibus, tum corporalibus, tum spiritualibus. Ex adverso lac peccatorum illi contrarium, utpote veneno peccati infectum, omnino declinandum est, ac cane pejus et angue fugiendum. Sicut enim venenum lacti immistum perniciosissimum est planeque lethale, tum quia cum lacte facile citoque permeat per totum corpus; tum quia lac, utpote liquidum et molle, totam veneni vim imbibit, ipsumque fit venenum: sic prorsus, si blanditiis et lenociniis suis virus peccati occulte misceant impii, illudque propinent juveni inexperto, et blanditiarum avido, virus hoc plane in totam juvenis animam penetrat, illamque inficit et occidit: putat enim se lac quod videt, quodque ambit haurire, non virus quod non videt. Quocirca S. Aug. de verbis Dom. secundum Matth. hom. 19. in fine: *Majorem prædam*, ait, *à viduabus blandimenta eliciunt quàm tormenta;* fere enim omnes virgines et viduæ, quæ naufragium castitatis faciunt, id faciunt illectæ blanditiis, cum tormentis multæ usque ad mortem restiterint, et etiamnum resistant. Et S. Greg. l. 4. Moral. cap. 25. explicans illud Jobi: *Cur lactatus uberibus? Enervis animus*, ait, *ad quædam se solatia falsæ consolationis inclinat. Unde fit ut incessanter crescat culpa favoribus nutrita. Curari autem vulnus negligitur, quod dignum præmio laudis videtur. Unde bene per Salomonem dicitur: Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. Peccatores etenim lactant, cum vel perpetranda mala blandimentis inferunt, vel perpetrata favoribus extollunt. An non lactatur, de quo per Psalmistam dicitur: Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ; et qui iniqua gerit benedicitur? Difficile enim emendatur peccatum, quod linguis pravorum nutritur.*

Unde sanctus Bernard. epist. 2. ad Fulconem: *Avunculus*, ait, *tuus quærit animam tuam, qui jam perdidit suam; verba oris ejus iniquitas et dolus, etc. Blanditur, sed sub lingua ejus labor et dolor. Lacrymatur, sed insidiatur. Sperne blandimenta, contemne promissiones. Promittit magna, sed ego majora. Offert plura, sed ego plurima. Dimittes ergo pro terrenis cœlestia, pro temporalibus æterna.* Et ep. 78. ad Suggerium: *Blanda, sed periculosa laus, cum laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicitur.* Et inferius: *Veri isti sunt laudatores, qui ita bona laudare soleant, ut lactare in malis non noverint. Sunt enim ficti laudatores, veri autem detractores, quos Scriptura commemorat dicens: Vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Hi plane sunt devitandi, juxta consilium Sapientis dicentis: Fili, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. Habent ergo et lac et oleum peccatores suave quidem, sed venenosum, sed mortiferum. Molliti sunt, inquit, sermones ejus, hoc est adulatoris, super oleum et ipsi sunt jacula. Habet oleum et justus, sed misericordiæ, sed sanctificationis, sed lætitiæ spiritualis.* Et post nonnulla: *Quærant sibi jam in parvulis Babylonis dulces, sed truces matres, quibus lac mortis emulgeant, quos blandis mulceant favoribus, ac flammis nutriant sempiternis. Nam Ecclesiæ alumnus ex uberibus sapientiæ lactis melioris expertus dulcedinem, jam in eo cœpit crescere in salutem, jam et eo satiatus eructat dicens: Meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis. Et hoc ad matrem: Verum item gustato ac probato quam suavis est Dominus, ut vere patrem dulcissimum, ait ad ipsum: Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!*

Porro duobus modis, ait Beda, lactant peccatores eos quos decipiunt, quia aut ad facienda scelera blandimentis alliciunt, aut facta jam favoribus quasi laudabiliter acta sustollunt. Istæ sunt lamiæ, de quibus mystice dicitur Thren. 4: *Sed et lamiæ nudaverunt mammam, lactaverunt catulos suos*, uti ibidem exponit S. Hieronymus.

11. SI DIXERINT: VENI NOBISCUM, INSIDIEMUR SANGUINI, ABSCONDAMUS TENDICULAS CONTRA INSONTEM FRUSTRA.] Sic et Aquila, Symmachus et Theodor. Verum Septuaginta: *Si advocaverint te dicentes: Veni nobiscum, particeps esto sanguinis, abscondamus autem in terram virum justum injuste;* Vatabl. *si dixerint: I nobiscum, insidias struemus sanguini, absconditi latitabimus contra insontem absque causa;* Chald. *abscondamur;* Pagnin. *Abscondamus nos contra innocentem gratis;* Syrus: *Abscondamus justo contritionem et perniciem;* R. Levi: *In latebris abdamus et occultemus; quod virum*, inquit, *quantumvis in insontem è medio tollant, licet in eos vel alios nullam intulerit noxam.*

Dat exemplum clarum et obvium prædonum, in quo ad oculum ostendit quibus artibus et lenociniis impii lactent et decipiant simplices. Solent enim adolescentes, cum sua luxuriose abliguriverunt, fieri fures et prædones, ut more solito licenter et deliciose vivere queant, ita R. Levi. Est mimesis; prædonum enim voces et gestus imitatur et repræsentat, quibus illi in suam societatem pellicere student adolescentes, proponendo eis multas prædandi illecebras. Prima est: *Veni nobiscum*, q. d. Non primus, non solus prædam invades, nos tibi duces erimus, tu nos duntaxat sequeris, aut comitaberis, ideoque sub alis nostris latitabis; nos enim et viribus et armis et animis prævalidi, te contra omnes viatorum incursus tutabimur. Ita nobiscum ages vitam liberam et licentiosam, ages quidquid volueris, delicate vives, non ex labore duro, sed ex rapto et obvio. Nos enim vivimus vitam libertinam, omnis jugi legisque expertem, ideoque felicem.

Secunda est: *Insidiemur sanguini*, id est vitæ; hæc enim consistit in sanguine, vel *sanguini*, id est ad sanguinem effundendum, ait R. Salomon, q. d. Non aperto marte, indicto bello vel duello, viatores aggrediemur: hoc enim nobis durum et periculosum foret, nec sine nostrorum sanguine, cæde et præda potiremur; sed in silvis, vel antris angulisque latitantes ex insidiis incautos, imparatos et inermes adoriemur, itaque certo eos conficiemus sine ulla nostrorum clade, vel strage. Unde idipsum iterant et exaggerant, addentes: *Abscondamus tendiculas contra insontem frustra.* Vox *tendiculas* non est in Hebræo, sed subintelligitur in verbo *abscondamus.* Tendicula enim est laqueus, quem avibus et feris tendunt et abscondunt venatores, ut eas illaqueent et capiant. Simili modo hi prædones *tendiculas*, id est laqueos et insidias,

struunt viatoribus. Sic Cicero pro Cæcinna ait: *Tum aucupia verborum et litterarum tendiculas in invidiam vocant.* Efficaciores erunt hæ prædonum illecebræ, si verba omnia ex Hebræo cum Vatablo vertas per futurum: *Insidiabimur sanguini, abscondemus tendiculas, deglutiemus vivum, etc.*

Magna ergo illecebra facinoris sunt insidiæ et latebræ, quæ scelus quasi velant et contegunt, ut videatur non esse. Quod enim secretum est populo, videtur non esse: *Vitia,* inquit Synesius, *lucem fugiunt, tenebras amant, et ut securius lateant, sub terras ire solent.* Hinc latro dicitur quòd à latere adoriatur; vel à latendo, quòd latenter insidietur, ait Festus. Sic et fur à furvo, id est ab atris tenebris quas sectatur, nomen accepit.

Tertiam illecebram suggerit τὸ *frustra*, quod primo Vatablus, Jansenius et alii passim vertunt, *sine sua culpa*, scilicet sine insontis noxa et merito. Unde Septuaginta vertunt ἀδίκως, id est *injuste.* Verum hic sensus illecebram non ponit; sed elidit et infringit. Innocentia enim et innoxia vita viatoris arcet homines, etiam barbaros, à nocendo. Quocirca Emmanuel Sà respondet τὸ *frustra* non à prædonibus dici, sed à Salomone interloquente esse additum. Multo magis impertinens est aliorum expositio, q. d. Abscondemus illi tendiculas, sed frustra; Dei enim tutela et ope eas evadet is qui insons est et innoxius.

Secundo, apposite Cajet. q. d. Invademus insontem *frustra;* hebr. *gratis*, id est absque ulla causa, absque ullo litigio vel irritatione; itaque eum occidemus improvidum, antequam se defendere queat, imo antequam sciat se suamque vitam peti.

Tertio, planior et nervosior erit illecebra, si τὸ *frustra* referas ad *innocentem*, cui cohæret, q. d. Ne dicas insidias has tendi *contra insontem*, Deumque esse innocentiæ vindicem; nos tibi asserimus ipsum esse insontem *frustra*, id est ipsum frustra studere innocentiæ: Deum enim non curare an quis nocens sit vel innocens; sed omnia permittere fortunæ et naturæ, qua fit ut qui fortior et sagacior est, uti nos sumus, infirmiorem et simpliciorem superet et devoret. Quare statuimus Deum non defensurum insontem, nec ejus innocentiam remuneraturum, imo permissurum ut in manus nostras cadat et pereat. Nec ergo innocentia, nec Deus eum tutabitur à nostris viribus, adeo armatis et insidiosis.

Quarto, noster Salasar τὸ *frustra* exponit fraudulenter, dolose: sic enim dicimus frustrari hominem pro decipere et fallere, q. d. Abscondamus tendiculas frustra, id est fraudulenter et dolose. Verum hebr. est חנם *chinnam*, id est gratis, sine causa, quod procul abest à τῷ dolose.

Porro minus apte Cajetanus censet hos latrones vere non intendere, sed simulare tantùm cædem, utpote ingens scelus quod juvenis statim exhorreret: igitur dicere se minaturos duntaxat necem viatori, ad hoc ut eum liberius spolient, ab eoque aurum extorqueant. Nam τὸ *insidiemur sanguini*, clare significat eos meditari effusionem sanguinis, id est necem, sed per insidias; volunt enim eum spoliare bonis, sed secreto, ut nemo factum resciscat, ideoque eum occidere destinant. Si enim vivum dimitterent, is dimissus scelus et sceleslos proderet, imo reos apud judices perageret; ut igitur hoc caveant prædones, eum primo occidunt, deinde spoliant. Scelus ergo, quia secretum, nihili æstimant, et ludum jocumque lanistarum vocant, ac sanguinem quasi aquam effundere se dictitant, imo jactitant.

12. Deglutiamus eum sicut infernus viventem et integrum (Chaldæus et Syrus, *immaculatum;* hunc enim significat quoque Hebr. תמימם *tamim*) quasi descendentem in lacum.] Syrus, *in foveam;* Vatablus, *in voraginem.* Hebr. est *iorede bor*, tritum de plane pereuntibus, imo perditis. Aliqui pro *infernus* vertunt *sepulcrum*, q. d. Deglutiamus eum sicut sepulcrum deglutit corpus nuper viventis, jam mortui. Tigurina, Lyranus et alii vertunt *barathrum* eodem sensu. Verum Hebr. שאול *scheol* proprie *infernum* significat, itaque hìc constanter vertunt Septuag. Chald. Noster, Vatablus, Pagninus et alii passim. Vide Delrio adagio 197. Et major est energia in devoratione inferni quam sepulcri: nam *infernus insatiabiliter cava guttura pandens*, innumeros homines absorbet, et tamen perinde semper hiat, ac si nullum absorpsisset.

Alludit ad Core, Dathan et Abiron, qui vivi descenderunt in infernum, Num. 16. Ad quos pariter David, quem sequitur hìc Salomon, alludit Ps. 123. 3. dicens: *Forte vivos deglutissent nos*, q. d. Sicut hosce tres vivos absorpsit infernus, iique integri descenderunt in lacum infernalem, ita pariter nos hunc deglutiamus vivum et integrum, ut nostram sceleris gulam humano sanguine expleamus.

Nota: Tὸ *deglutiamus* notat primo aviditatem et voracitatem, q. d. Esurimus et sitimus insontis sanguinem, vitam et opes adeo avide, ut optemus eum vivum et integrum glutire, sicut lupus integras vivasque gallinas deglutit. Unde S. Chrysost. hom. 9. in 1. ad Cor. ingluviem latronum describens: *Horum ora ferarum sunt*, inquit, *vel potius sæviora quam ferarum; avidius devorant, crudelius laniant, virulentius mordent.*

Secundo, notat facilitatem sceleris patrandi, q. d. Tam facile eum conficiemus, quàm facile infernus conficit homines. Ita Jansen. Unde pro *deglutiamus* hebr. est נבלעם *niblaem*, id est, *deglutiemus eos* subito et facillime.

Tertio, notat occultationem sceleris. Solet enim pudor juvenes à scelere deterrere. Hunc ergo abstergunt dicendo scelus fore occultum: se enim insontem quoad corpus sepulturos in sepulcro, quoad animam eum transmissuros in infernum, ita ut nulla ejus pars, mentio aut memoria, quæ sceleris sit indicium, exstet. Unde Septuaginta vertunt: *Deglutiamus eum sicut infernus viventem, et tollamus ejus memoriam de terra.* Ita Lyranus. Est hæc ergo quarta peccati illecebra, quam impii proponunt juveni, ut eum ad suî societatem pertrahant.

Est catachresis: *deglutire* enim ponitur pro plane perdere et occidere. Occisor enim morali æstimatione usuque loquendi videtur ob aviditatem iræ, invidiæ vel avaritiæ, haurire et glutire sanguinem et vitam occisi, sicut cetus glutivit Jonam vivum et integrum. Unde illæ phrases in Script. *Gladius devorabit carnes, percussi eos in ore gladii* (os enim gladii est os occidentis gladio), *de cruore occisorum bibet.* Ita Olympiod. in Catena Græc. Phrasi Script. ait deglutire vel

abolere, prorsusque dejicere et superare. Qui et mystice sic exponit, q. d. Impii, deglutiamus virum justum, id est, eum dejectum debellatumque in nostros amores transferamus, ita ut perinde ac nos aliud nihil sapiat, aliud nihil sectetur, aliud nihil ambiat, nisi terrena et tartarea, idque vivus, id est sciens et volens. Sic possessionem ejus, id est omnes quos Christo lucrifecerat, pessumdabimus. Sic et Evagrius et Polychron. ibidem.

Est quoque metonymia : deglutiri enim dicuntur homines cum eorum opes, fruges et cibi, ex quibus pendebat eorum vita, deglutiuntur. Unde parabolice, inquit Jansenius, notantur hîc præsides, monopolæ, usurarii et similes, qui suis artibus et fraudibus rempublicam et miseros expilant per monopolia, usuras, iniquos contractus, etc. qui quo sint fortiores, in suam societatem multos pertrahere student. Hinc illud Psal. 13. 4 : *Qui devorant plebem meam, sicut escam panis.* Et Jerem. 2. 3 : *Omnes qui devorant eum.* Et Marci, 12. 40 : *Qui devorant domos viduarum.*

Nota τὸ quod aiunt impii : *Sicut infernus ;* cum potuissent dicere : *Sicut lupus, sicut cetus.* Quid enim homines scelesti et infernales aliud, quàm scelus et infernum cogitent, loquantur, operentur? Jure ergo se inferno comparant, utpote quorum tanta est cum inferno vicinitas et cognatio, eoque tacite ominantur se in infernum ituros, utpote quem suis sceleribus deberi non ignorant. Tanta est vis conscientiæ, etiam impiæ.

Denique hæc maxime ad Judæos occisores Christi, qui insontium fuit innocentissimus (ejus enim sanguinem vitamque sitierunt, et glutierunt quasi lupi et leones infernales), pertinere, de eisque prophetice esse dicta et prædicta, censet S. August. l. 17. de Civit. c. 20. Hieron. Beda, Hugo, Jansen. et alii passim. Unde Septuag. et Noster vertunt in singulari, *deglutiamus eum*, esto in Hebræo sit plurale *eos.* Simile est Sapient. 2. 12. quod citat quoque et de Christo explicat S. Augustin. loco jam citato.

13. Omnem pretiosam substantiam (Symmachus πλουτον, id est, *divitias ;* Septuag. κτησιν, id est *possessionem*) reperiemus, implebimus domos nostras spoliis.] Est hæc quinta, eaque summa peccati illecebra, q. d. Occiso hero invademus ejus armaria et sarcinas ; in eis sine labore illico reperiemus aurum, argentum, gemmas et quaslibet res pretiosas, quibus quasi spoliis domos nostras replebimus. Hebr. enim מלא *male* significat implere duntaxat, non evacuare vel evertere, uti norunt omnes hebraice periti. *Omnem*, id est omnis generis, ut vertit Vatabl. est enim distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum, quam vocant logici. Efficacius vertunt Septuag. *omnem possessionem pretiosam* καταλαβώμεθα, id est *occupemus*, vel *recipiamus : impleamus domos nostras spoliis*, q. d. In promptu est opima præda, qua nos nostrosque sine labore ditemus, tantum eam recipere et occupare oportet, ultro nobis offertur, sponte nobis in manum se dat, imo in sinum nostrum incurrit; aperiamus eum, ac tantas opes acceptemus. Singula verba habent pondus et emphasim, q. d. Non aliquam, sed omnem ; non qualem qualem, sed pretiosam ; non transeuntem, sed solidam substantiam ; non magno labore vel pretio comparabimus, sed ultro oblatam reperiemus, eaque tanta est, ut non solum nos, sed et liberos, uxores, domosque nostras illa simus non ornaturi, sed prorsus repleturi.

Similem illecebræ fucum peccatori objicit dæmon, caro et mundus, cum eum ad superbiam, avaritiam, gulam, aliudve scelus sollicitat ; quidquid enim in peccato speciosum est et sensibus gratum, homini objicit ; quidquid vero in eo deforme est, periculosum et noxium, ut periculum infamiæ, carceris, vitæ, gehennæ, etc., subticet et occultat.

14. Sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrum.] Hebr. *sortem tuam cadere fac in medio nostrî : loculus unus erit omnibus nobis ;* Tigur. *sortire nobiscum ;* Vatabl. *consors noster sit ;* Septuag. *sortem mitte in nobis, et marsupium unum sit nobis.* Ità Complut. Addunt Roman. *Communem crumenam possideamus omnes.* Verum, ut iidem notant, hæc verba videntur esse altera interpretatio sententiæ jam positæ : *Marsupium unum sit nobis.* Sic Judas commune cum Judæis marsupium habuit, Act. 1. 18. inquit Evagrius in Catena Græcor. Qui et mystice addit impios cum dæmonibus habere fœdus, et commune marsupium iniquitatis, ideoque et commune marsupium damnationis in gehenna cum eis habituros. Sic et Georgius ibidem : Sors, inquit, est recta voluntatis electio justaque actio, q. d. Missa sancta et pia illa conversatione, qua usus es hactenùs, conspira nobiscum ad liberam et licentiosam. Verum hæc mystica sunt.

Ad litteram ergo primo sensus est, q. d. Subi nobiscum communem fortunæ aleam ; sors tua sit sors nostra, ut et unum nobis omnibus sit marsupium, in quod injiciamus quidquid prædati fuerimus, q. d. Communis tibi nobiscum erit omnis præda, commune omne lucrum. Ita Jansenius. Unde aliqui sic vertunt : *Sortem tuam dejicies*, vel *mittes, inter nos*, id est, particeps eris omnium quæ nobis prædando comparabimus.

Secundo, q. d. *Tuam sortem*, id est, tuas opes commisce cum nostris, ut communes sint omnium fortunæ et loculi. Hoc enim exigit lex societatis arctæ, qualis est inter prædones fœderatos.

Est hæc sexta sceleris illecebra, nimirum communio prædæ et opum quas habent socii prædones. Ubi recte notat noster Salazar verba hæc videri speciosa, sed dolum continere. Sævi enim et dolosi isti latrones, juvenem simplicem satagentes bonis spoliare, suadent, ut ea, quæ habet, in commune conferat, ut cum primum contulerit, ipsi abripiant. Rursum ex communione loculorum tacite inducunt ad communionem scelerum : ex illa enim hæc sequitur, imo illa ob hanc fit et initur. Quare hîc verum est illud elegans Hebræorum proverbium בכעס בכים בכוס *backis, baccos, baccaas*, id est in loculis, in poculis et in flammulis, sive in ira ; supple, cognoscitur indoles et ingenium hominis : Hebræum enim כים *kis*, quo utitur hîc Salomon, significat loculos, crumenam, marsupium, sacculum, in quem pecuniæ quælibet injiciuntur, ut asserventur et custodiantur. Igitur qui communem cum prædonibus habet bursam, is omnium prædationum et scelerum, quæ ipsi per hanc bursam communem committunt, sit reus et particeps : perinde ac primi Christiani olim, et Religiosi nunc omnia sua in commune conferentes, participes fiunt omnium bonorum

operum, quæ per hanc communionem opum, vitamque communem et socialem efficiuntur. Plus enim valet efficitque nummus, æque ac homo, sive pius, sive impius, in societate multorum sibi similium, quam si solus sit: perinde ac ciphra 0 sola nil valet, sed si eam subnectas unitati, facit decem; si denario, facit centum; si centenario, facit mille, et ita consequenter, juxta illud Eccl. 4. 9: *Melius est duos esse simul, quam unum: habent enim emolumentum societatis suæ*, etc. Vide nostrum Hieron. Platum, lib. 1. de Bono status Relig. c. 27.

Aliter Baynus, q. d. Capta præda sortes jaciemus, et quod sorte obtigerit tibi, id dabimus. Sin aliter mavis: *Marsupium unum sit omnibus nobis*, id est omnia in commune conferamus, ut communes sint loculi, communis mensa, communes expensæ, communis vita; ita ut altero alter nihil magis habeat, ait R. Levi. Sic et R. Salomon Isacides, q. d. Si voles, nobiscum spolia partieris: si etiam magis placebit, sociali communique marsupio nobiscum vives.

Porro dementiam eorum qui sociis armantur ad scelus, apposito piscium duorum apologo repræsentat Cyril. lib. 2. Apolog. moral. c. 17. cui titulus: *Contra superbientes ex amicorum multitudine, quibus etiam animantur in malum. Piscis quidam septem ordinibus dentium armatus, cum vidisset alium piscem gladiati oris armatura munitum, dixit: O utinam naturæ illius mirabilis ars, quæ tam disparibus formis, vena sapientiæ cuncta fudit, mihi satis intus dentibus armato, hanc etiam deforis fortitudinem addidisset! Cui alius: Quid, inquit, ageres eo gladiolo? Mox ille: Illud quod cum meo dente facio. Quo audito, alter subjunxit: Postquam certe velles eo uti in superbiam et ad prædam, carere tibi eo est melius quam habere. Præstat enim privari bono, quam uti in malum bono. Malæ enim voluntati licentia iniquitas est. Complet enim hujusmodi habita tanto iniquitatem celerius, quanto hanc agere sperabat avidius. Et propter hoc sulphur rogo, et gladius fatuo et iniquo, quid exspectatur inde, nisi ira, sævitia, violentia atque præda?* Deinde idipsum novo ursi et bovis apologo confirmat: *Dicam ergo (ne turberis charissime) illud quod olim bos urso dixit cornu appetenti: Amice, bona sunt cornua, sed non tibi. Quin imo longe melius esset tibi postquam naturalibus armis abuteris, ut omnino dentibus privareris. Cum enim tuum cor sæviret iracundia, vires deficerent: et cum sanguinem durus venter appeteret, dens nequitiæ deesset, et sic facultatis orbatio, aut iniquitatem corrigeret, aut sopiret. Quin etiam potestatis subtractio sæpe iram in mansuetudinem verteret, et in virtutem quidem necessitatem mutaret. Attamen cordi pessimo debet deesse organum tam armatum. Potestas enim superbiendi suscitat ausum invadendi, et mox quemlibet actum præparat nocendi, et quantum potest complet effectum male faciendi. O certe miserum, cui peccare licebit, quia ad facinus se armat! vah, qui amicitiam vel potentiam omnia vincentem trahit in superbiam, aut prædam, aut violentiam! Hinc profectio bonum malum est, et amicitia fit inimicitia, lux tenebra, potestas clementia, et dira calamitas fit fortuna. Quibus elucidatis secessit.*

15. Fili mi, ne ambules cum eis: prohibe pedem tuum a semitis eorum.] R. Levi, *ne vel una vice tantum*, ait, *cum illis iter habeas, ne illorum scelerata exempla in animum demittas*, q. d. Adeo noxium et pestilens est prædonum commercium, ut non tantum cavenda sit societas cum eis, et sors communis jam dicta; sed ne quidem ambulandum sit cum eis, nec commune iter cum eis habendum; idque primo, quia iter eorum tendit ad latrocinia et rapinas: qui ergo iter cum eis init, pergit cum eis ad latrocinia et rapinas: imo esto ipse id nescit, tamen data occasione facile prædationis vel rapinæ alicujus fit particeps, qua inescatus discet furari et prædari, habitumque furandi et prædandi induet, quem postea dediscere et deponere nequibit: inhæret enim et serpit instar gangrenæ furandi consuetudo, uti docet B. Antiochus, hom. 41. Hanc rationem innuit Salomon cum subdit: *Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.* Hujus rei rarum est naturæ exemplum et symbolum in lupo, cujus rapiendi et nocendi tanta est vis et noxa, ut scribat Plinius, lib. 28. c. 10. vestigia lupi ab equo calcata, illi afferre torporem et noxam: perinde ac torpedo pisculus manum piscatoris torpidam efficit. Tanta est societatis vis et contagio.

Secundo, quia cum eis versari et ambulare, est infame et probrosum. Audit enim cum eis versans socius furum, comes latronum, id est fur et latro.

Tertio, quia cum prædonibus ambulans in perpetuo versatur metu et periculo, ne aut ab iis ipsis ob avaritiam, iram vel vindictam occidatur; aut certe à judicibus, cæterisque, qui prædones insectantur, capiatur, et publico supplicio quasi fur et latro afficiatur, uti in Belgio subinde factum vidimus. Hinc sumpsit gnomen suam Ben Sira alphabeto 1. littera *phe: Averte faciem tuam à sociis malis, ne habeto cum eis iter. Cohibe pedem tuum ab eis, ne capiaris reti ipsorum.*

16. Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.] Syrus, *festinant ad oppressionem. Malum* accipe, primo culpæ. Unde Septuag. vertunt, *malitiam*, q. d. Prædones currunt ad latrocinia et rapinas quasi ad opima spolia.

Secundo, accipi potest malum pœnæ, q. d. Prædones prædando ruunt in suam perniciem, currunt ad malam crucem: hæc enim eos exspectat. Ita R. Salomon Isacides: *Decurrunt illi*, ait, *ut sui exitii sint artifices, adeoque in rerum ignoratione versantur, ut id non animadvertant.* Prior sensus magis genuinus est; sequitur enim: *Et festinant ut effundant sanguinem*, scilicet *alienum:* esto Salazar explicet suum, q. d. Ipsi occasionem præbent, ut sanguis ipsorum effundatur per judices, quorum est plectere fures et latrones. Hinc rursum sumpsit gnomen suam Ben Sira alph. 2. litt. *resch: Procul recede à vicinis malis, et ne annumereris societati eorum. Nam pedes eorum ad malum currunt, et properant effundere sanguinem.*

17. Frustra autem jacitur rete ante oculos pennatorum.] Syrus, *ante aves;* Chald. *ante volucrem pennatam;* Arab. *retia non extenduntur alatis tyrannice*, vel *cum tyrannide.* Aves enim non advertunt ad quid retia sint expensa; unde nihil formidant, sed ad escam, quæ juxta retia jacet, avide advolant, inquit R. Salomon Isacides: ita impii quod abripiunt, intuentur, cum inquiunt: Omnem substantiam pretiosam reperiemus: verum retia, quibus inambulant, non pervident, juxta illud: *Immisit in rete pedes suos*, Job 18. 8. Hinc dicitur frustra jaci, respectu

avium et impiorum ; quia ipsi licet videant rete sibi jaci, illud tamen non cavent, nec fugiunt : frustra ergo jacitur illis, cum nullum ex ejus visu commodum, sed ingens damnum, percipiant.

Porro hæc sententia à variis varie exponitur: primo, Cajetanus et noster Mariana, q. d. Sicut rete videntibus avibus frustra expanditur, nam continuo avolant: sic plerumque artes nocendi, et insidiæ furandi prædandique deteguntur : tum quia divites eas indagant, ut se suaque tutentur; tum quia Deus pios protegit, ut evadant incolumes. Dei ergo protectio, æque ac justorum virtus et justitia, justis pro pennis est.

Secundo, R. Levi : *Frustra*, inquit, id est sine culpa et noxa avium tenditur eis rete, q. d. Sicut aucupes innoxiis avibus tendunt retia : sic prædones illi innocentibus struunt insidias.

Tertio, noster Salazar tres ingeniosas affert expositiones. Prima est : *Frustra*, inquit, id est dolose, tenditur avibus rete : sic prædones dolose insontibus tendunt insidias. Verum Hebræum *chinnam* significat gratis, frustra, immerito, non dolose. Et latine, licet apud priscos nonnullos *frustra habere* sit idem quod frustrari et decipere : tamen nullum scio classicum scriptorem, qui *frustra* nudum pro dolose usurpet. Secunda est, sententiam hanc legendam esse per interrogationem, hoc modo : Frustrane jacitur rete ante oculos pennatorum ? q. d. Minime vero. Nam quantumvis libere per aera pennatæ aves ferantur, aliquando tamen sese ad terram demittunt, et cassibus implicantur. Cum igitur aves liberæ aucupum dolis captari soleant, haud sperent illi fures et prædones se evasuros, quantumvis liberi sibi videantur : tandem enim instar avium capientur et stransgulabuntur. Verum Latini codices omnes, æque ac Græci et Hebræi, hanc sententiam legunt assertive sine nota interrogationis, idque exigit τὸ *autem*, quod habent Latini, et τὸ γὰρ, id est *enim*, quod habent Græci. Tertia, quam cæteris præfert, est opes quas prædones abripiunt, hîc comparari avibus pennatis, q. d. Frustra, prædones sperent se opibus furto raptis ditandos, aut se iis diu fruituros; quia opes male partæ sunt quasi aves alatæ, quæ ab injusto possessore avolant, eumque eludunt, juxta illud c. 23. 5 : *Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere*, scilicet juste : *quia facient sibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cælum.* Hic sensus sane ingeniosus et subtilis est, ideoque magis symbolicus quam litteralis videtur, præsertim quia ad litteram videntur hîc homines comparari avibus, non opes.

Quarto, Beda, Lyran. Hugo, Dionys. Jansen. et alii passim hanc sententiam et parœmiam ad præcedentia referentes, sic plane et clare explicant, q. d. Fili, cave prædonum illecebras, imitare aves, quæ videntes rete sibi tendi, illico avolant, juxta illud Ovidii : *Quæque nimis patent retia, vitat avis.* Ita ergo et tu hisce meis monitis instructus, statim eorum retibus te expedi et avola, præsertim alis cœlestibus, scilicet timore et amore Dei, in cœlum.

Unde S. Greg. lib. 16. Moral. c. 10. in fine : *Frustra*, ait, *jacitur rete ante oculos pennatorum. Pennati quippe sunt bonorum spiritus, qui dum ad altiora per spem veritatis evolant, apposita pravorum hominum deceptionis retiacula declinant.* Et Salonius : *Frustra*, ait, *rete, id est laqueus diaboli, objicitur sanctis et electis viris ; quia facile superare possunt insidias diaboli, qui suam conversationem habent in cœlis.* Audi et Lyranum : *Frustra*, ait, *laqueus persecutionis aut mortis tenditur electis qui pennas habent spei, charitatis et aliarum virtutum, quibus et cœlestia dum vivunt, desiderent, et post mortem contingant. Habent et oculos mentis, quibus mala quæ patiuntur, transitura ; et bona, quæ merentur, mansura in æternum provideant : et reproborum superbiam finiendam, tormenta vero in æternum mansura.* Nimirum viri spiritales sunt mysticæ quædam aves oculos considerationis habentes, quibus retia dæmonum videant; et pennas auxiliorum cœlestium, et cooperationis propriæ, quibus longius aufugiant. Quare frustra dæmon ante illas laqueos obtendit, quos resistentes suæ nequitiæ non potest ad se pertrahere. Unde S. Bern. serm. 52. in Cantic. per pennatos accipit contemplativos et ecstaticos. *Frustra*, ait, *jacitur rete ante oculos pennatorum. Quid enim formidatur luxuria, ubi nec vita sentitur. Excedente quippe anima* (in ecstasi), *etsi non vita, certe vitæ sensu, necesse est etiam ut nec vitæ tentatio sentiatur. Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam ?* Hic sensus uti communis, ita planus et probabilis est. Tantum illi obstat quod pleræque aves non fugiant retia, imo retibus capiantur ab aucupe, ut passim fieri videmus.

Quocirca quintus, et quarto fere contrarius sensus, isque profundior et involutior, sed conformior Hebræo et Græco, est Hebræorum, qui hanc parœmiam non ad præcedentia, sed ad sequentia referunt: Hebræum enim כִּי, *ki*, id est quoniam, autem, porro, verum, enim vero, significat hîc novam incipere orationem, similitudinem et parabolam, quæ applicatur et explicatur versibus sequent. 18. et 19. Nam pro *ipsi quoque* Hebr. est וְהֵם *vehem*, id est *sic ipsi* (ו enim cum copulat similia, idem valet quod sic), ubi clarum est esse redditionem, sive explicationem similitudinis de reti et avibus, paulo ante propositæ. Rursum τὸ *sic semitæ*, etc., est postparabola, quæ parabolam retis et pennatorum clare ipsis prædonibus applicat et explicat: solet enim Scriptura et Christus in Evangeliis, parabolas et similitudines à se propositas mox applicare et explicare in postparabola, uti parabolam invitatorum applicat et explicat subnectendo : *Sic omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur*, Lucæ, 14. 11. Et parabolam operariorum vocatorum ad vineam applicat dicens : *Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi; multi enim sunt vocati, pauci vero electi*, Matth. 20. 16. Idem videre est in parabola pastoris requirentis ovem perditam, Matth. 18. 14, et servi nolentis dimittere debitum conservo, ibidem v. 35. et seminantis ac seminis, Matth. 13. v. 19 et 37. Sensus igitur est, q. d. Fili mi, cave ab istis prædonibus, quia ipsi in suam et tuam perniciem scientes et volentes ruunt. Ipsi enim tendunt quidem aliis retia et insidias, sed Deus illa ipsa retia ipsismet tendit, eaque convertit in perniciem ipsorum, ut iis quasi aves rapaces (hisce enim, utpote noxiis maxime tendi solent retia, æque ac feris noxiis, ut apris, lupis, etc.) capiantur. Sicut enim frustra tenditur rete avibus, frustra, inquam, quoad aves, licet non frustra quoad aucupes, eo quod aves ita stolidæ sint, ut licet retia expansa videant, tamen non cogitent ea sibi tendi; ideoque ad escam juxta rete sparsam advolent, itaque reti involvantur

et capiantur : sic pariter prædones isti, etsi videant sua furta, prædas et cædes passim detegi, ac periculum esse ne ob ea à judice, vel à vicinis oppidanis, vel à viatoribus capiantur et plectantur; tamen ipsi ita insipientes et stolidi sunt, ut id non curent, sed continue furari et prædari pergant : quo fit ut scientes et volentes in sua prædarum retia ruant, atque ob illas capiantur et suspendantur. Sic explicat R. Salomon, Isacides initio citatus, et noster Emmanuel Sà. Sensus est, inquit, q. d. *Ut aves in rete cadunt ante ipsas expansum, sic isti videntes perniciem pereunt.* Sic dicimus vulgo : Frustra gladium vel furcam minaris latroni, quia ipse eam non curat, nec ob eam prædari cessat; rete enim hic est quasi furca avium. Hoc volunt Septuag. ideoque vertunt negative, ut explicent vim vocis Hebrææ *chinnam*, quæ ambigua est, et nunc privationem fructus vel effectus, nunc privationem culpæ significat, ideoque nunc idem est quod frustra, sine fructu vel effectu, nunc idem quod sine culpa, immerito, injuste. Noster prius significatum secutus, vertit, *frustra*. Estque pulchra antithesis ad id quod dixit v. 11 : *Abscondamus tendiculas contra insontem frustra*, q. d. Prædones isti censent, dicuntque justum frustra et sine spe mercedis colere justitiam. At errant, quin vero ipsimet potius frustra sunt injusti, ipsi frustra injustas prædas et cædes exercent : quia nullum ex iis fructum capiunt, nisi rete, quo capiantur, et laqueum, quo suspendantur. Septuag. vero utrumque significatum complexi sunt. Utrumque enim significat ἀδίκως, q. d. Sicut avibus rapacibus ἀδίκως, id est frustra, ostenditur rete, quia ipse illud non curant, nec cavent; at non ἀδίκως, id est non injuste, non sine culpa, quia ipsæ suis furtis et rapinis meruerunt laqueum : sic pariter prædonibus istis ἀδίκως, hoc est frustra, ostenditur prædarum rete, id est supplicium et furca, quia ipsi eam non curant, nec cavent; at non ἀδίκως, id est non immerito, non injuste, quia ipsi suis prædationibus eam meruerunt. Igitur quod ait : *Frustra jacitur rete ante oculos pennatorum*, est proverbium significans frustra impiis ostendi supplicium, frustra furibus quem comminari carcerem et patibulum. Sic enim illud explicat Salomon dum subdit :

18. Ipsi quoque (Hebr. *et ipsi*, id est *sic ipsi*) contra sanguinem suum (minus recte Tigurina, Aben Ezra, et R. Levi pro *suum* vertunt, *illarum*, scilicet avium) insidiantur, quia insidiæ eorum ducunt eos ad necem et sanguinis vitæque effusionem, dum propter eas sæpe temporalem, semper æternam mortem incurrunt. Unde explicans addit : et moliuntur fraudes contra animas suas,] q. d. Fraudes, quas moliuntur aliis, recedunt in ipsorummet animas, dum eis periculum mortis præsentis et æternæ creant : τὸ enim *moliuntur* significat non intentionem prædonum : non enim intendunt procurare sibi crucem, sed effectum et consecutionem, puta supplicium, quod ex scelere eorum sequi natum est. Et mox :

19. Sic semitæ omnis avari animas possidentium rapiunt.] Est epiphonema, et postparabola sive applicatio parabolæ, q. d. Sicut aves advolantes ad escam in reti propositam eo implicantur et capiuntur : sic *semitæ*, id est actiones, puta furta et prædæ, quas avari isti prædones committunt, animas eorumdem, qui illas possident, capiunt et rapiunt, dum propter illas rapiuntur ad carcerem, indeque ad patibulum. *Avaritia* ergo *occidit animam, et sæpe corpus avari.* Unde pulchre Aben Ezra : *Quæ rapina sublata sunt*, inquit, *raptorem ipsum rapiunt.* Hinc Syrus et Chald. vertunt, *sic sunt viæ operantium iniquitatem, et animas dominorum suorum capiunt.* Furta ergo sunt retia, quæ ipsosmet fures illaqueant, et judici capiendos offerunt. Ita Vatabl. Sicut, inquit, aves tametsi sparsum rete ante se videant, non propterea avolant, et periculum effugiunt, escæ nimirum attentæ, illisque est exitio ea esca : sic pecunia ei solet esse auctor necis, qui furto aut rapto est eam consecutus.

Confirmat hunc sensum experientia, qua videmus aucupes non frustra tendere retia avibus : nam eo plurimas capiunt; aves enim pleræque exceptis passeribus, cum sint simplices et stolidæ, nesciunt rete sibi in laqueum parari, unde ad illud secure advolant. Itidem prædones advolant ad suas prædas, quibus capiuntur. Dices : Aves cum vident ante se jaci rete, avolant, esto cum jam jactum est, ad prædam revolent. Resp. Avolant non ob rete, sed ob motum et sonitum, quem facit auceps jaciendo rete, quemque aves vident et audiunt, sicut avolant si quis alium quemvis strepitum motumve excitet. Rursum, quæ propinquæ sunt avolant, non quæ remotæ. Denique Hebr. non est præsens זרה *zara*, id est *jacitur*, sed præteritum מזורה *mezora*, id est *jactum*, vel *expansum* est rete. Porro apte prædones comparat cum avibus pennatis, Hebr. בעל כנף *baal kanaph*, id est dominis alæ, vel pollentibus ala, hoc est egregie alatis, ac in volando velocibus et strenuis, quales sunt aves rapaces, quæ idcirco aduncos habent pedes, æque ac rostrum, ad prædam comprehendendam. Hæ enim partim natura, partim continuo usu et exercitio velocissime et fortissime in prædam involant. Idem faciunt prædones.

Quocirca Auctor Catenæ Græc. cum Septuag. legens : *Haud enim frustra retia alatis tenduntur*, sic explicat, q. d. Non injuria, inquit, sempiterni ignis supplicium præparatum est illis, sed æquissima ratione : utpote omnis generis malorum et flagitiorum magistris, et ducibus pessimisque consultoribus. Retis nomine multiplex animarum pœna ad alarum, hoc est justorum male enatorum, interitum et exustionem ordinata denotatur. Pennatorum autem voce insinuantur homines animi fastu, alisquæ superbiæ usque ad nubes volantes : vel certe homines, qui alis sublatis ab impiorum consortio, si velint, sejungere sese possunt. Hæc ipse.

Igitur deterret Salomon juvenem à societate prædonum, eo quod eorum insidiæ diu latere nequeant, sed tandem prodantur, itaque eos illaqueent et perdant : quare stultos esse, qui hisce laqueis sese ingerunt. Et hoc significat adagium : *Frustra jacitur rete ante oculos pennatorum*, q. d. Frustra furaci et stolido prædoni minaris crucem si furetur, frustra ei ostentas patibulum : ipse enim ita prædæ est avidus et assuetus, ut impotenter et stolide in periculum crucis et patibuli sese conjiciat, inserat et inferat. Similes parœmiæ sunt hæ : *Turdus viscum sibi egerit*; ex excrementis enim turdi fit viscus, quo ipse capitur. *Captantes capti sunt. Sibi parat malum, qui alteri parat. Nemo læditur nisi à seipso*; *sibi malum reperit. Fæcem bibat, qui vinum. Qui in altum mittit lapidem, super caput*

ejus cadet: et plaga dolosi dividet vulnera. Et qui foveam fodit, incidet in eam: et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo: et qui laqueum alii ponit, peribit in illo, Eccl. 27. 28. vide ibi dicta.

Hanc gnomen juxta communem plurium expositionem paulo ante recensitam, apologo corvi et vulpis festive illustrat, et quasi exhilarat Cyrillus, l. 1. Apolog. moral. c. 5. cujus titulus est: *Dum mortalis es, time ubique et semper.* Corvum famelicum, inquit, circumcirca volitantem vulpes æque famelica in antro latitans contemplata, ut eum ad se rostro feriendum alliceret caperetque, pedibus extensis procubuit quasi mortua; at corvus dolum metuens, astute pectus vulpis aspiciens, ex ejus respiratione et motu deprehendit in vulpe vitam et fraudem. Quare *ore sumpto lapillo, ipsum super aurem jacentis projiciens, dixit: Scito non minus vidisse corvinum oculum, quam vulpinum. Nam si tuus subtiliter comperit famem meam, et meus oculus rimatus est fraudem tuam; sed ut amplius dicam, pluries oculum fodi sic jacentis. Ad hæc vulpes respondens ait: Egoque sæpius læta collum tenui descendentis. Tunc corvus subjungit: Utquid hæc facere voluisti? an putabas minus me tolerare posse esuriem, cum et magis sobrietas me relevet? nam crapula gravat, sobrietas tollit mentem; et ut magis te arguam, nimis offuscat prudentiam fraus furibunda. At illa querulo dixit: Dudum hæc didici, sed plus novi, ut quandoque bonus dormitat Homerus, id est Philosophus. Nam non semper ingenium rutilat, nec pari modo mentis est validitas semper apta. Siquidem scientia præditi periere quam plurimi, et parum gnaris sæpe diligentia saluti fuit. Sic serpens callidus negligentia perit, et mus vigilantia ungulam murilegi astutioris effugit, ac frustra jacitur rete ante oculos pennatorum* (Proverb. 1. 17.). *Sed si scire volueris quare tibi fraudis laqueos tetenderim, disce quoniam inter fures, cum possibilitas aderit, non est fides. Vade igitur, et donec mortalis es semper time, et ubique timens circumspectus attendas. Quo dicto, divisi sunt.*

TERTIA PARS CAPITIS.

SAPIENTIA OMNES AD SE INVITAT, VENIENTIBUS MAGNA PRÆMIA, RECUSANTIBUS INGENTES POENAS INTENTANDO

20. Sapientia foris (Septuag. *in exitibus*) prædicat, in plateis dat (Syrus, *exaltat*) vocem suam.] Septuag. παρρησίαν ἄγει, quod Complut. vertunt, *audaciam sermonis habet:* Roman. *cum libertate agit*, liberam scilicet emittit vocem.

21. In capite turbarum (Pagnin. *tumultuantium*) clamitat, in foribus portarum urbis profert verba sua.] Pro *sapientia* Hebr. est חכמות *chacmot*, id est *sapientiæ* in plurali, quia licet sapientia complexe sit una, evoluta tamen est multiplex; multas enim continet partes, dogmata et præcepta. Ob amplitudinem ergo, æque ac majestatem, sapientia usurpat nomen plurale, perinde ac Deus Hebr. in plurali vocatur *Adonai*, id est Domini; quia ipse est Rex regum et Dominus dominantium; et *Elohim*, id est judices, vel gubernatores, quia ipse est judex judicum et gubernator gubernatorum. Imo per *sapientiam* hîc accipi potest ipse Deus sapientissimus, ut mox dicam. Sic Job 40. v. 10 et 20. elephas ob vastitatem corporis vocatur pluraliter *behemot*, id est bestiæ, quia instar multarum bestiarum est. Addit Vatabl. Utitur, inquit, plurali, eo quod sapientia à multis doceatur, scilicet à Mose et Prophetis.

Tò *foris* opponitur voci insipientium et impiorum, qui in angulis et domibus secreto sua venena spargunt, dicentes: *Veni nobiscum, insidiemur sanguini*, v. 11. insipientia enim et impietas male sibi consciæ fugiunt lucem, quærunt latebras; sapientia vero et sapientes de veritate confisi et audaces, libere et publice aperta fronte et clara voce in plateis prædicant. *Foris* ergo et *in plateis*, id est palam, ubique et apud omnes prædicat. Hebr. enim רחוב *rechod*, et Græcum et Latinum platea, à latitudine dicitur, idemque est quod lata. Unde mystice Salonius: Sapientia, inquit, id est Christus, prædicat in plateis, id est in latitudine orbis, gentiumque omnium. Arctius R. Salomon: Foris, inquit, id est in scholis.

Pro *prædicat* Hebr. est תרנה *taronna*, id est jubilat. Jubilus significat tum lætitiam, tum suavitatem, tum claritatem prædicationis sapientiæ. Unde Vatabl. vertit: *voce perstrepit;* R. Levi: *vocem suam extollit;* Aben Ezra: *clamat, et ut præco insonat;* alii: *elata sublimique voce vocat.* Radix enim רנן *ranan* significat exclamare ex lætitia, ovare, acclamare, gratulandi causa vociferari. Septuag. vertunt ὑμνεῖται, quod cum sit verbum medium, tam active vertas *hymnizat*, id est canit, laudat, quam passive *hymnizatur*, id est canitur, laudatur. Olim enim parœmiæ solebant à vulgo decantari in viis et plateis. Unde Syrus vertit: *sapientia in plateis laudatur.* Sic et S. Hilar. et Tertull. mox citandi. Melius vertas active; ipsa enim sapientia hîc hymnizat, id est quasi cantilando suaviter prædicat et concionatur. Undè Chald. vertit: *sapientia vicatim cantat.*

Per *sapientiam* accipi potest primo increata, quæ est ipse Deus; hic enim per prædicatores, per angelos, perque omnes creaturas, quin et per inspirationes internas, puta per illuminationes intellectui inditas, et impulsus voluntati immissos, potenter hominibus prædicat suî timorem et amorem. Unde Hebr. est חכמות *chacmot*, id est sapientiæ, in plurali; quia omnes scientiæ et sapientiæ inclusæ sunt in eminentissima et simplicissima Dei sapientia. Unde R. Levi: Hæc omnia, inquit, eo spectant, ut divina sapientia in rebus creatis patefiat mirabili quadam evidentia, cum animadvertetur incredibilis sapientiæ ratio, qua in rebus condendis est usus; hæc enim in omnium oculos et mentes statim incurrit.

Secundo, post Verbi incarnationem accipi potest sapientia incarnata, quæ est ipse Chris-

lus; Christus enim circuivit vicos, pagos et castella, prædicans ubique regnum Dei. Hanc enim sapientiam incarnandam tempore Salomonis prævidit Spiritus sanctus et per eum ipse Salomon. Vide dicta Eccles. 1. 1. Ita Beda. Et S. Hilar. in Psal. 118. littera *daleth*, in fine, ad illud: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Via ad vitam*, ait, *est angusta et tribulata, quia per multas tribulationes aditur. Sed sapientia in exitibus canitur, in plateis cum libertate agit. Ergo sapientia, quæ Christus est, in via illa, in qua nobis ex multis egressus est, canitur; in latitudinibus autem cum libertate agit, in quibus non solum habitare, sed etiam deambulaturam se esse promisit. Ergo viam Domini Propheta libere currit, posteaquam dilatato corde esse cœpit. Non enim ante potuit viam Dei currere, quam ipse illa digna et ampla Deo efficeretur habitatio.* Et Tertull. in Scorpiaco, c. 7. hæc explicans de Martyribus, intrepide Christum coram populis et judicibus prædicantibus: *Sophia*, inquit, *in exitibus canitur hymnis. Cantatur enim et exitus Martyrum. Sophia in plateis constantiam agit, bene enim filios suos jugulat. Super summos autem muros confisa dicit, cum quis secundum Isaiam hîc exclamat: Ego Dei sum. Et hîc vociferatur: In nomine Jacob. Et alius: In nomine Israelis. O bonam matrem! Opto et ipse in filios ejus redigi, ut ab ea occidar. Opto occidi, ut filius fiam.*

Porro Salvianus, lib. 4. ad Eccles. Cathol. *Sapientia*, ait, *in exitu canitur, cur eam non dixit cani in pueritia, non in juventute, non in statu rerum incolumium, non in prosperitatibus secundorum? scilicet, quia in his omnibus quidquid laudatur incertum est. Quamdiu enim quis subjacet mutationi, non potest cum securitate laudari, et ideo ait: Sapientia in exitu canitur. Exiens enim quis de incertis periculorum, certum merebitur evasa omni rerum varietate suffragium; quia tunc stabilis et firma laus est, quando meritum non poterit jam perire laudati. Sapientia, ait, in exitu canitur. Quid est, quæso, sapientia Christiani? Quid, nisi timor et amor Christi? initium enim, inquit, sapientiæ, timor Domini. Et alibi: Perfecta, inquit, dilectio foras mittit timorem. Ergo ut videmus, initium sapientiæ est in timore Christi, perfectio in amore. Itaque, si sapientia Christiani timor est atque amor Domini, ita demum vere sapientes sumus, si Deum semper ac super omnia diligamus; et hoc cum omni tempore, tum præcipue in exitu nostro, quia sapientia in exitu canitur.*

Tertio, cum Lyrano, Jansen. Salazar et aliis plane accipi potest sapientia creata, puta ipsa prudentia, honestas et virtus, ut si prosopopœia: Salomon enim hic inducit sapientiam quasi personam subsistentem, imo quasi doctricem et concionatricem toto mundo prædicantem. Simile est c. 9. v. 1.

Porro sapientia tempore Salomonis prædicabat in vicis et synagogis ad quas conveniebant turbæ populorum, per Levitas, Sacerdotes, Pontifices, Scribas et legis doctores: uti Esdras scriba legit et prædicavit Dei legem publice in platea, ante portam Aquarum per septem dies, 2. Esdræ, 8. 3 et 18. Tempore Christi vero ipse Christus et Apostoli virique Apostolici prædicarunt in compitis, vicis, foris, tribunalibus, uti prædicavit Paulus coram Felice Præside, Act. 24. et S. Malachias Archiepisc. Hiberniæ, teste S. Bernardo in ejus Vita, S. Dominicus, S. Franciscus; ac idipsum Patribus Dominicanis et Franciscanis indulsit Benedictus undecimus Extrav. *Inter cunctas*, de privileg. et Sixtus IV. in Compend. privileg.

Hic ergo modus prædicandi in plateis et compitis est priscus et Apostolicus, quem proinde hoc seculo Romæ, in Hispania, Lusitania, India, etc., à viris religiosis renovatum et revocatum magno cum fructu cernimus. Vide Francisc, Suarez, tomo 4. de Religione, l. 9. de Soc. Jesu, cap. 1. num. 25.

IN CAPITE TURBARUM CLAMITAT,] Aquila, Symmach. et Theodotion. *Dabit vocem suam. Caput turbarum* vocat locum, quo *caput*, id est præcipuum et quasi summa populi et turbarum confluit, qui proinde turbarum est quasi caput. *Caput* ergo est locus capitalis, id est primus et præcipuus populi, qualis est forum, nundinæ, compita, synagoga, templum, palatia principum, etc. Est climax sive gradatio, q. d. Sapientia non tantum in plateis, sed et in foris, nundinis, populique cœtibus præconis voce et more proclamat sua dogmata.

Secundo et pressius, *caput turbarum* est locus altior, uti caput membris eminet, ex quo præco vel orator ad turbam subjectam verba facit, uti Romæ erant rostra, apud Judæos et Christianos sunt pulpita, cathedræ, suggestus. Undè è locis editis præconizant, ut ab omnibus exaudiantur. Hinc et præcones verbi Dei pulpitis et cathedris concionantur. Ac S. Franciscus rogatus quis esset, respondit: *Præco sum magni Dei.* Sept. pro הומיות *homiot*, id est *turbarum*, legentes חומות *chomot*, id est *murorum*, vertunt, *super summos muros clamitat instar præconis;* hoc enim est κηρύσσεται. Hinc et Chaldæus vertit, *in capite arcium præconizat;* Syrus, *in vicorum principiis concionatur.*

IN FORIBUS PORTARUM URBIS PROFERT VERBA SUA,] Syrus, *in aditu portarum arcium;* Chald., *in introitu portarum per urbes*, quo scilicet confluit omnis turba rusticorum et viatorum, æque ac civium. Olim enim judicia fiebant in portis, ut exteri et advenæ libere ad ea accederent. Judices ergo sedebant in portis, quasi loco publico, libero, et omnibus tam advenis quam indigenis obvio. Ita S. Hieronymus in Amos, c. 5. qui et causam addit: *Ut nec agricola*, inquit, *ad causam veniens, frequentia civitatis, et novo terreretur aspectu; nec urbis habitator longe ab urbe properaret, et subvectionem quæreret jumentorum.* Unde Septuag. Complut. vertunt: *In portis civitatis considens dicit;* Septuag. vero Romæ correcti addunt: *Et in portis dynastarum assidet;* ut sit unius sententiæ Hebrææ duplex versio, quod et alibi subinde factum videmus. Mystice S. Hieronym. in Amos, c. 5. per *portas* accipit virtutes; hæ enim sunt portæ animæ credentis, per quas ad credentes Christus ingreditur.

Tropol. Polychron. in Catena Græcor. *Hæc*, ait, *summatim indicant sapientiam ubique præstare, ubique vim suam exercere, nec non omne hominum genus ad sui communionem et societatem invitare. Significant ad hæc, sapientiam in anima à malitia immuni percelebrem reddi; in ea porro anima sedem adeptam, quæ omni virtutum genere ornata et exculta est, admirabilia planeque stupenda operari, idque magna cum audacia et libertate. Tertio insinuatur sapientiam, dum apud sapientem abdita latet, justa laude*

frustrari; exitum autem per orationem sapientis sortitam, mirifice commendari, magnaque operari; siquidem per exitus et plateas illius splendor et nobilitas denotatur; per muros autem ejusdem utilitas, et ad omnem vitæ usum vis et energia; similiter per dynastas significantur doctores, verbo opereque potentes.

22. USQUEQUO, PARVULI, DILIGITIS INFANTIAM, ET STULTI EA, QUÆ SIBI SUNT NOXIA, CUPIENT, ET IMPRUDENTES ODIBUNT SCIENTIAM?] Chald. et Syrus, *usquequo, insipientes, diligitis insipientiam?* etc. R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra, *usquequo, simplices, seducti ab impostoribus diligitis infantiam,* id est, *vos ab iis seduci placido animo fertis?* In Hebr. est elegans et efficax paronomasia; nam pro *parvuli* Hebr. est פתאים *petaim*, pro *infantia* est פתי *peti*, q. d. Usquequo, parvuli, diligitis parvitatem? usquequo, parvuli, vultis esse et manere semper parvuli? usquequo, infantes, non vultis avelli ab infantia et nugis infantilibus? usquequo, simplices, non excutitis vestram simplicitatem, dum per fraudulentorum lactationes, adulationes et fraudes sinitis vos decipi, ac in fraudem et ruinam induci instar puerorum? Infantes enim et pueri prorsus nolunt avelli à matris uberibus et lacte, cui assueverunt. Unde matres ubera oblinunt sinapi, ut pueri acorem sapientes, ubera fastidiant, discantque uti solidiore cibo, itaque viribus et animo corroborentur et crescant. Pari modo homines carnales et pueriles nolunt à sua vita carnali et puerili avelli, donec per tribulationes Deus eam ipsis faciat molestam et exosam.

Secundo, pueri amant suas nuces et crepundia, eaque præponunt nummis aureis et argenteis; quia illas comedere possunt, sentiuntque suaves, nummos vero gustare nequeunt; omnis enim sapientia puerorum est in ore et sapore. Ita carnalis homo non sapit quæ spiritus sunt, sed quæ carnis, donec gustato spiritu desipiat illi caro. Certum et determinatum est tempus infantiæ, in quo infantibus nugas tractare et infantire permittitur, donec disciplinæ capaces sint, cum scilicet firmiore sunt corpore et cerebro, quo facto, pueriles nugæ eis adimuntur, et ad seria traducuntur. Ita pariter nonnulla tironibus in Ecclesia et monasteriis permittuntur, quæ maturioribus vetantur, uti docet Apostolus, Hebr. 5. 13.

Tertio, pueri amant libertatem et lusum: *Ludere par impar, equitare in arundine longa;* fabricare domos luteas, ex aqua et smigmate per fistulam sufflando bullas excitare, quæ mox tenues vanescant in auras. Unde impius Lysander apud Plutarch. in Apophth. dicit: *Jurejurando viros, talis pueros oportet fallere.* Ita major pars hominum ludricas et pueriles nugas amat. Quid enim sunt opes, deliciæ, honores hujus mundi, si cum cœlestibus et æternis comparentur, nisi lusus et nugæ puerorum? Merito ergo Salomon patrem Davidem Psal. 4. secutus, admirans eorum simplicitatem et stoliditatem, commiserando exclamat: *Filii hominum, usquequo gravi corde? utquid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?* Diligis speciosas domos, feminas, mensas? diligis vanitatem. Mentitur femina se esse speciosam, cum intus sit latrina stercorum et sordium. Mentitur honor se coli, et esse in pretio, cum honoratus à paucis, à multis vilipendatur, et probris afficiatur. Mentitur vinum se oblectare gulam, cum mox stomachum degravet, caput affligat, hominemque ad omnia, quæ hominis sunt, ineptum faciat. Usquequo ergo, ô pueri, diligitis infantiam, infantiles nugas, umbras, fraudes et mendacia?

Quarto, pueri cupiunt sibi noxia, v. g. mel, saccharum, poma, quæ in cruditates et vermes vertuntur, ideoque eis stomachi dolores et morbos conciliant. Rursum pueri arsenicum, quia simile, pro sacchаro comedunt, itaque eo, utpote veneno, se enecant: sic oleum hauriunt pro melle, vinum pro lacte, itaque illo stomachum, hoc caput inebriant et destruunt: simili modo carnales amant pueriles voluptates, quæ noxam corpori et animæ tum præsentem, tum æternam creant. Hinc illa trita: *Puer glaciem; puero gladium.*

Quinto, pueri oderunt scholas et scientiam, ne cogantur manum ferulæ, oculos libro, mentem disciplinæ subjicere et alligare. Nota est astutia pueri, qui jussus à magistro præeunte recitare alphabetum, ac dicere A, B, C, nunquam magistrum subsequi voluit, nec dicere A, B, C. Rogatus causam cur rem tam facilem detrectaret, respondit: *Nolo dicere, ne cogar discere.* Ita carnales nolunt subjicere se severæ disciplinæ virtutis et legis divinæ, sed vivere libertine et ad libitum, in quos convenit illud: *Bis pueri senes.* Hinc et apud Gentiles vera Dei fide destitutos, sapientia semper fuit infans. Quocirca *per infantiam* Lyranus et Hugo accipiunt *bona delectabilia;* Jansenius, *bona fortunæ;* Salazar, *levitatem morum, studia ludicra, irrisiones et ludibria,* quæ pueris familiaria esse solent. Unde pro eo, quod nos habemus, *et stulti ea quæ sibi sunt noxia cupient*, Hebr. est, *et derisores derisionem desiderabunt sibi.* Insipientes enim, æque ac pueri, sunt ridiculi, amantque derisiones, id est, res ridiculas et nugaces, quæ ipsis sunt noxiæ; unde eas ipsimet in aliis derident. Quocirca Vatablus vertit: *Quousque, stolidi, stoliditatem diligitis, et illusores sibi illusione placent* (gaudent illudi, imo sibi ipsis illudere), *et stulti scientiam odio habent?* Pagninus: *Usquequo, simplices, diligitis simplicitatem,* etc. Porro Septuag. *τὸ petaim* vertunt *simplices*, id est innocentes, ideoque justos, ac *peti* vertunt *innocentiam*, id est justitiam: sic enim habent, *quanto tempore innocentes inhæserint justitiæ, non erubescent.* Τὸ *non erubescent* non est in Hebræo, sed Septuag. ad explendum sensum suum id subaudiri censuerunt. Hæc versio licet prima fronte alio abire videatur, tamen in fine eodem quo nostra Latina redit, q. d. Pueri, qui suis næniis puerilibus semper inhærent, confusionem et probrum subeunt; igitur fiant *petaim*, id est simplices; sed alio sensu, scilicet fiant innocentes et justi: sic enim nunquam probro et confusioni subjacebunt, sed omnis probri expertem vitam agent: innocentia enim et justitia probro vacat, laude abundat.

Hujus sententiæ veritatem festivo sanguisugæ et formicæ apologo pulchris exemplis corroborato demonstrat Cyrillus, lib. 3. Apol. moral. cap. 16: *Membris infirmi corruptis humoribus aggravati, sitibunda sanguinis apposita sanguisuga sibi gratulari cœpit, quod ad fontem venarum venisset à se diutius exoptatum. Cum igitur acumen oris per cutis poros, thesauri vivifici venam attigisset, et totis nisibus deliciosa aviditate id quod sitiverat affatim biberet, arte mirabili nocivum ab utili sequestratum, natura diligenti sagacitate promanante, malis male cupida plena facta*

est. Cum autem lethalis haustus in ipsam totam perfusum virus inciperet ebullire, ac quantocyus pararet virus mortem venenatam cum ingenti dolore accersere; cœpit cum ingenti clamore disrumpens singultire. Ad cujus dolentis vocem mox accurrit formicula granum trahens, quæ dixit: Quid est quod accidit tibi? Cui illa: Amatum quippe sanguinis potavi alimentum, et exhausi venenum: cupidam enim decepit me propinator avarus, qui retinens sibi commodum, sugentis in perniciem dedit virus. Tunc formica subjunxit: Bene video, quod stulti ea quæ sibi sunt noxia cupiunt (Prov. 1. 22). *Et adjungens ait: Nescivisti quod qui alienum sanguinem sugit, propriam perditionem sumit? Et dum male, quod cupiverat, rapit, hoc lethaliter postmodum evomit, et se sibi charissimum perdit?* Deinde idipsum exemplo draconis, crocodili et raptorum evincit: *Hac etiam draco callidus peste cupiditatis illuditur, qui, ut naturales tradunt, dum hostiliter concupitum elephantis sanguinem avidius sugit, eodem se perimit, et non tam jucunde bibit, quàm dolorose se exstinguit. Totum enim quod rapitur, raptori virus est. An ignoras, quod avarus raptor, dum lupinis dentibus et crocodilico morsu alienam rem devorat, propriam alienat, totum se dissipat, et cor vastat? quoniam quod male congregat, raptoribus parat. Sic Chaldæus Assyrium, Persa Chaldæum, Græcus Persam, ac prædonem Græcum prædo expoliavit Romanus. Gaudeo igitur quod nullius sanguinem sugo, sed res meas providentia curo, diligentia quæro, justitia congrego, sapientia servo. Quo dicto sansuisuga simul cum vita cruorem raptum evomuit.*

Convertimini ad correptionem (Pagninus et Vatablus, *increpationem*) meam: en proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea.] Pro *proferam* Hebr. est אביעה *abbia*, id est *eructabo, emanabo, scaturire faciam.* Aquila et Theodot. ἀναβλύσω, id est *effundam*; Septuag. προήσομαι, id est *præmittam vobis spiritus mei dictionem*; Tigurina, *en efflo vobis spiritum meum;* Vatablus, *en depromo mentem meam.* Sensus ergo est, ait R. Levi et Aben Ezra, quasi dicat: Filii hominum, relinquite nugas pueriles, sat infantiæ datum; convertite vos ad meam disciplinam et meliorem frugem, date vos severiori vitæ, abdicate carnales voluptates, sectamini spirituales. En vobis impendam cordis et influxus mei scaturiginem, præstabo ut spiritus meus in vos affluenter derivetur, ut vobis perennes sapientiæ et virtutis influxus inde dimanent, ad eum modum quo è fonte aquæ scaturiunt.

Igitur *proferam vobis spiritum meum*, id est, ut sequitur, *ostendam verba mea*, quæ mente concepi, nimirum eloquar spiritus, id est mentis meæ sensa, ita clare, sincere, copiose ac libere, perinde ac è fonte aqua clara, limpida, copiosa et libera emanat, ita ut nulla vi aut obturatione sisti vel inhiberi queat; imo quo magis obturatur, eo majore vi et conatu erumpit. Talis enim debet esse doctor et præco sapientiæ, ut nullis blanditiis vel minis ejus libertas docendi veritatem, arguendi vitia, monendi et exhortandi impediatur; sed contra omnia obstacula fortius eluctetur et erumpat.

Insuper Beda per *spiritum* accipit iram et vindictam: irati enim iras spirant et naribus effluant, q. d. Nisi convertamini, depromam in vos spiritum, id est indignationem et vindictam meam, atque *ostendam*, id est, re ipsa exhibebo, et opere complebo minas meas, quas verbis meis vobis sæpe comminatus sum. De vindicta enim proxime sermonem subnectit. *Spiritus* enim significat vim, impetum, æstusque animi nunc miserantis, nunc indignantis, nunc dolentis, nunc lætantis, quales fuere in Eliu dicente: *Plenus sum sermonibus, et coarctat me spiritus uteri mei. En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod laguncculas novas disrumpit. Loquar et respirabo paululum: aperiam labia mea, et respondebo,* Job 32. 18. Hosce affectus hìc induit sapientia, ideoque ingenti spiritu concionatur. Nunc enim miseretur hominum infantiam et stoliditatem, nunc indignatur, nunc blanditur, nunc comminatur, ut ostendat verba sua esse vera, salutaria, necessaria ad felicitatem. Eosdem induat concionator et sapientiæ præco, ut magno spiritu et efficacia concionetur, ac auditores in omnes partes quaquaversum exagitet, donec eorum corda contundat, molliat et flectat ad timorem et amorem Dei.

42. Quia vocavi, et renuistis; extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret.] Hebr. *qui attenderet;* Septuaginta, *quoniam vocabam, et non obedistis; et extendebam verba, et non attendistis;* Syrus et Chaldæus, *quia vocavi, et non credidistis; elevavi manus meas,* Syrus, *extuli vocem meam et non auscultastis;* Arabicus, *quia vocavi vos, et non obedistis mihi: garrivi* (visus sum garrire vobis) *multos sermones, et non auscultastis eis.* Alloquitur impœnitentes, qui in sua infantia et insipientia, puta concupiscentia et peccatis, persistere volunt. Hisce enim indignatur, quod suam vocationem, opem, et consilium despiciant, ideoque eis minatur miserias præsentes et æternas.

Porro vocat Deus, tum exterius per verba S. Script. per doctores et prædicatores, per præceptores et viros pios, etc.; tum interius et præcipue per gratiam excitantem, puta objiciendo intellectui statum periculosum, in quo peccator versatur, damna peccati, gehennæ tormenta impiis parata, ac gaudia cœli piis decreta. Igitur hinc liquet Deum peccatores vocatione et gratia sua excitante prævenire, ut resipiscant et convertantur; sed in peccatorum libero arbitrium situm esse, ut vocationi et gratiæ Dei consentiant vel dissentiant pro libito, uti ex S. August. docet Concil. Tridentin. sess. 6.

Jam vocare proprium est verbi et vocis: hinc appropriatur Verbo, id est Filio Dei, qui ante incarnationem per verba mentibus hominum immissa, eos vocabat ad pœnitentiam et salutem; hæc enim verba creata manant à Verbo increato, ejusque formam gerunt, et ab eo vim suam accipiunt, uti docet S. August. tract. 1. in Joan. Post incarnationem vero, per os et vocem humanam à se assumpta, prædicando omnes vocavit ad se et ad salutem, dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos,* Matth. 11. 28. Apostolos vero virosque Apostolicos vocavit, et etiamnum vocat ad apostolatum, dicens: *Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum,* Matth. 4. 19. Mundus, inquit S. Bernard. vocat et jactat, ut inficiat; diabolus vero, ut etiam interficiat, ac tanquam lupus mactet et perdat; ego autem cur, nisi ut reficiam? Reficiam enim vos interno pastu, qui vestra satiet desideria, qui si-

tum exstinguat, qui requiescere vos faciat, ut non sit ultra quod cupiatis; in me enim sunt pascua vitæ, in me verissima et gratissima mentis refectio.

Jam extensio manus multa hîc subindicat: illa enim multis de causis fieri solet. Primo ergo Cajetanus censet hîc quatuor gratiæ Dei beneficia quatuor hisce membris denotari: in vocatione beneficium excitandi; in extensione manus oblationem auxilii; in consilio instructionem ad eligendum bona; in increpatione monitionem ad fugiendum mala: ut enim à mala vita convertamur, bene vivamus et salvemur, necesse est primo ut à Deo ad veteris vitæ detestationem, et novæ desiderium excitemur; secundo, ut ab eodem ad id perficiendum, per crebras excitationes et gratias corroboremur et adjuvemur; tertio, ut conversi ad malum non recidamus; quarto, ut bona opera studiose exerceamus, in iisque perseveremus usque ad finem vitæ. Hinc verbum Dei in Script. vocatur *brachium*, quia ita vocat et suadet, ut simul et brachio manuque potenter juvet ad id quod jussit exsequendum, ut inexcusabilis sit homo, si Dei vocationem non acceptet, et manum Dei ad opitulandum extensam non arripiat. Hoc est quod ait Isaias 52. 10: *Paravit Dominus brachium sanctum suum, in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.*

Secundo, Lyranus censet Deum manus extendere, ut peccatorem in barathro peccatorum demersum et sepultum potenter extrahat, et ad lucem gratiæ ac justitiæ educat: sic enim ei, qui in foveam profundam lapsus est, manum porrigimus, ut eum ex illa extrahamus.

Tertio, R. Salomon et Baynus censent sapientiam extendere manus, ut hoc signo omnes ad se advocet, ad hoc, ut in disciplinam suam, imo in sinum maternum se tradant. Sic enim mater exporrecta manu advocat et attrahit ad se filiolum, ut eum in sinum et ad ubera recondat. Unde Septuag. et Syrus vertunt: *Extendi verba et vocem meam.*

Quarto, Jansenius censet Deum manum extendere, ut indicet viam salutis, quæ est lex Dei. Sic enim extenta manu et digito viatori ignaro viam demonstramus.

Quinto, Vatablus censet Deum manum extendere, ut hoc signo silentium indicat, ut scilicet omnes silenter sapientiam loquentem audiant.

Sexto, Martinus de Roa l. 1. Singular. cap. 3. Manus, inquit, signum est quo Deus et sapientia suos ad militiam evocat, juxta illud Isaiæ 49. 22: *Levavo ad Gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum* (vexillum militare) *meum.* Hinc et olim inter Romana signa erant quædam in formam crucis, et supra eam manus extensa: manus enim est symbolum amicitiæ, æque ac pugnæ et belli pro amico. Deus enim, cum adhuc in alienis castris sub hostili principe et signo stipendia faceremus, summa cum benignitate nos vocavit, venientes cum majore recepit. Huc referri potest illud Proverb. 1: *Extendi manum, et non fuit qui aspiceret.* Queritur enim quod, cum multos ad se veluti sublato signo evocasset, nemo nomen illi dederit: hæc Roa. Huc pertinet quod manus extendere sit pacisci et reconciliari volentis, q. d. Deus: Ego injuriarum mihi à vobis illatarum oblitus, prior extendi dexteram invitans vos ad meam reconciliationem, utque vos vicissim in signum renovati fœderis dexteram vestram meæ consereretis: at vos me extendentem manum respuistis, vestramque retraxistis.

Septimo, Beda: Extendere manum, inquit, est beneficia offerre et conferre, imo incogitanti ea ingerere et obtrudere. Juxta hanc phrasin, ait Eccles. cap. 4. 36: *Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta.* Hinc Artaxerxes Longimanus, teste Plutarcho in Apoph. regum, dicebat sibi quasi principi (qui est Dei imago in terra) manum ad dandum, puta dexteram, esse longissimam, alteram vero ad detrahendum, puta sinistram, contractam esse et brevissimam: *Regalius enim esse addere, quàm adimere.* Sic Deus ad dandum est longimanus, ad accipiendum vero brevimanus, imo nullimanus. Quocirca S. Paulus celebrat hanc Christi sententiam: *Beatius est magis dare quàm accipere*, Actor. 20. 35. Vide ibi dicta.

Octavo, extensio manus signum est comminantis: sapientia enim minatur iis, qui se vocantem respuunt, pœnas gravissimas, uti mox audiemus.

Denique extensio manus signum est summi amoris et desiderii, quo Deus et sapientia homines omnes expansis charitatis brachiis complecti, stringere, sibique agglutinare satagunt. Hac de causa Christus in cruce brachia extendit, ut iis totum mundum amantissime complecteretur, imo extendit manus quasi rogans et obsecrans, ut ad eum accedamus. Extendimus enim manus, cum Deum oramus et obsecramus, uti multis ostendi 1. Timoth. 2. 8. Hoc est quod queritur Christus Isaiæ 65. 2. et Roman. 10. 21: *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas.*

Nota. Hæc primo et proprie ad primam vocationem, qua peccator ex peccato evocatur ad sapientiam, id est justitiam et virtutem, pertinent; quia enim hanc respuunt impii suis cupediis addicti, idcirco eis perditionem comminatur. Secundario tamen et consequenter possunt adaptari secundæ vocationi, qua quis ex minori justitia vocatur ad majorem, v. g. ad perfectionem, vel ad vitam religiosam. Hæc enim vocatio licet non sit præceptum, sed consilium, tamen quia à Deo manat, nullo modo respuenda est, ne ejus sapientiam, bonitatem et majestatem spernere et despicere videamur, quod sane Deo est injurium. Spernitur enim ejus sapientia, cum ejus vocantis ad se consilio posthabito mundi consilium sequimur. Spernitur ejus bonitas, cum ejus gratiæ, quam tam liberaliter vocato offert, bona seculi caduca anteponimus. Quocirca Deus hanc suî injuriam solet graviter punire et ulcisci, pœnis tam præsentibus quàm æternis.

Memorabile et huic loco proprium est, quod narrat S. Antoninus, 3. p. tit. 24. cap. 9. §. 7. Cum quidam aliquando Franciscani Ordinis votum suscepisset, postea vero mutato consilio factus esset Canonicus, post paucos menses incidit in morbum lethalem: quam ob causam admonitus à suis de anima per confessionem expianda, respondit nil esse opus, quoniam

ostensum sibi esset se esse damnatum; quare ne amplius sibi molesti essent, quia non posset confiteri. Apparuit enim mihi, inquit, Dominus iratus, dicens: *Vocavi et renuisti; ideo vade ad pœnas inferni;* quo dicto expiravit. Simile est quod in Vita S. Bern. legimus de fratre ejus Gerardo: hic enim cum Bernardi monita de seculo deserendo, juventutis, novæque militiæ fervore calidus obstinate respueret; Bernardus prophetico spiritu jam tum impulsus, digito in ejus latus intento: *Veniet*, ait, *dies et cito veniet, cum lancea huic tuo lateri infixa pectus aperiet salutaribus consiliis, quibus nunc est clausum.* Quod ut dixit, ita evenit: paucos enim post dies eo ipso loco vulneratus in pugna, captus etiam ab hostibus, cum recordatus esset fraternæ prædictionis, clamare cœpit se monachum esse Cisterciensem. Plura recenset P. Platus, l. 3. de Bono status Relig. cap. ult.

Denique Lucas Abbas S. Cornelii (exstat tom. 1. Biblioth. sanctorum Patrum) in Summariolis ad Comment. Aponii in Cant. hanc gnomen sic legit: *Clamabam, et non exaudiebatis; extendebam verba mea, et non intendebatis. Itaque et ego vestram perditionem ridebo. Hæc terribilis* (pergit Lucas) *locutio, quæ liquefaciet animam contemnentem Dei præcepta, lacrymabiliter demonstrat, qualia perpessa sit, eo quod pulsanti Christo aperire contempserit.*

25. Despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis.] Gravis est hæc querela sapientiæ et Dei, de suî despectu. Despicere enim plus est quàm spernere vel contemnere: despicere enim est quasi infra se, et ad pedes suos projectum aspicere et aspernari: ex adverso suspicere est sursum aspicere et venerari, quasi supra nos aspiciamus aliquem esse collocatum, quem revereamur. Unde pro *despexistis* hebr. est תפרעו *tiphreu*, id est, *evacuastis, otiosum et irritum fecistis*, Septuag. ἀκύρους ἐποιεῖτε, id est *exauctorata fecistis*, auctoritatem eis ademistis, irrita et cassa fecistis, ut scilicet apud vos nullum pondus, nullam vim obtinerent; Symmachus et Theodotion, *dissipastis;* R. Salomon, *abolevistis;* Pagninus, *cessare fecistis;* Tigur. *negligitis;* Chald. *commutastis;* pro *neglexistis* hebr. est לא אביתם *lo abithem*, id est, *non voluistis;* Septuag. *rebelles fuistis;* Complut. *non intendistis.* Omnia hæc eòdem redeunt, q. d. Despexistis consilia sana, quæ ego vobis in vestrum bonum et salutem suggessi, et pro eis amplexi estis consilia noxia, quæ vos in ruinam agunt, ut rebus frivolis vacaretis, atque somno et desidiæ vestræ indulgeretis, ne in obtinenda sapientia aliquid laboris impenderetis, atque ut id videremini ratione et jure agere, commutastis nomina sapientiæ et insipientiæ, puta virtutum et vitiorum; ut virtutes quas ego suggessi vobis, diceretis esse vitia; ex adverso vitia, quæ amabatis, virtutum nomine palliaretis et decoraretis. Sic enim mundani *fortem*, inquit Nazianz. orat. 20, *appellant temerarium; prudentem et circonspectum, timidum; temperantem, agrestem et inhumanum; justum, asperum.* Sic humilem vocant pusillanimem et abjectum; prodigum vocant, liberalem; avarum, frugalem; iracundum, magnanimum; gulosum, jovialem; dicacem, eloquentem; superbum, excelsum. Ex adverso: *Quidam*, inquit S. Hieron. ad Demetriadem, *superbiam libertatis loco ducunt, adulationem pro humilitate suscipiunt, malitiam prudentiæ vice amplectuntur, et stultitiæ simplicitatis nomen imponunt, ac demum fallaci et pessima similitudine decepti vitiis pro virtutibus gloriantur. Nonne hi aureos nummos cum adulterinis commutant?*

26. Ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo, cum vobis id, quod timebatis, advenerit.] Hebr. *cum venerit*, פחדכם *pachdechem*, id est, *pavor, horror, stupor vester*, id est cum venerit terribilis clades quam pavebatis, horrebatis et cujus vehementiam obstupescitis. Pro *in interitu* hebr. est באידכם *beedechem*, id est *confractione*, vel *contritione vestra;* Aquila, *in inundatione;* Septuag. *in perditione;* Symm. *in collocatione;* Arabic. *propterea ridebo exitium vestrum;* Tigurina, *ego ad vestrî perniciem ridebo;* Vatablus, *in calamitate vestra;* S. Augustinus in tract. 33. in Joan. legit *superridebo*, id est effuse ridebo: *Inter desperationem*, ait, *et spem fluctuat animus. Metuendum est ne te occidat spes, et cum multum speras de misericordia, incidas in judicium. Metuendum est rursus ne te occidat desperatio, et cum putas jam tibi non ignosci, quia gravia commisisti, non agas pœnitentiam, et incurras in judicem sapientiam, quæ dicit: Et ego vestræ perditioni superridebo.* Sic quoque legit S. Cyprian. l. de Singularit. cleric. sub initium. Pro *subsannabo*, Septuag. vertunt, *gaudebo;* Lucifer Calar. Apolog. pro S. Athanasio et S. Cypriano legunt, *gratulabor adversum vos;* B. Antiochus, hom. 38. de inobedientia, legit: *Quia vocavi, et non obedivistis, sed irrita fecistis consilia mea, igitur et ego vestræ perditioni insultabo;* Syrus: *Exultabo, cum venerit super vos vastitas et perditio repentina;* Hebr. est אלעג *elac*, id est, *subsannabo*, vel *balbutiendo et blæse loquendo vos irridebo:* לעג *laac* enim significat blæsitatem et balbutiem, indeque irrisionem, quæ per ea fieri solet. Vide dicta Isaiæ 28. 11. Porro *subsanna* est sannas, irrisiones et probra velut stulto irrogare. Unde Cælius Rhodigin. l. 15. Antiq. lect. cap. 22: *Apud Cratinum*, ait, *sannas fatuum significat; unde et sanna verbum Latinis frequens, puto defluxit, etiamsi à narium sonitu Grammatici opinentur dictum.* Sanna enim est solutus risus et derisus. Unde *sannio* vocatur, qui soluto risu et contortis corporis totius partibus, immoderatam quamdam alios deridendi formam effingit, et aliorum mores inepto quodam gestu per contemptum exprimit, ut stultus propemodum videatur ac ridiculus. Unde Cicero, l. 2. de Oratore: *Quid enim*, ait, *potest esse tam ridiculum quàm sannio est? sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso.* Loquitur anthropopathῶs, sive humano more: nec enim risus, qui fit deducto ore; nec sannæ, quæ fiunt contracto naso; nec ira ullave passio cadit in Deum qui incorporeus est et immutabilis. Tu enim, *Domine potentissime et justissime*, ait S. August. 1. Confess. cap. 4, *stabilis et immutabilis es: amas, nec æstuas; zelas et securus es; pœnitet te, et non doles; irasceris et tranquillus es.* Igitur hic risus et subsannatio significat Dei grave justumque odium, quo aversatur et acriter plectit impios suî contemptores; non quod Deus delectetur tortura impiorum, sed quod delectetur justitia, justaque vindicta, qua juste plectuntur scelerati. Ita S. Bern. serm. 9. in psal. *Qui habitat*, citatis hisce Salomonis verbis: *Ego quoque in interitu vestro*

ridebo. Quid ergo, ait, *in insipientium interitu sapientiæ credimus placiturum, nisi justissimam suam dispositionem et irreprehensibilem ordinem rerum? sane quod sapientiæ tunc placebit, sapientibus quoque placeat necesse est universis.* Unde Symmach. vertit : *Ridebo in collocatione vestra.* Deus enim, ait ibidem S. Bern. gaudet, cum res quæque suo loco collocatur, ut sit ordo congruus rerum in toto universo. Locus autem piorum est cœlum, locus impiorum est infernus. Gaudet ergo, cum quisque piorum in cœlo, et quisque impiorum in inferno, loco et gradu suo pro meritis vel demeritis collocatur : gaudet enim ordine rerum. Ordo enim est commune bonnm totius universi, et consequenter singularum ejus partium.

Sensus ergo est, q. d. Uti homo homini se offendenti offensus, eum, dum in gravi miseria constitutus est, suam opem implorantem ridere dicitur, cum ejus preces spernit, imo ridet, illique suam ingratitudinem et scelera exprobrat, ac in ejus miseria gaudet; ita et ego gaudebo in justa vestrî punitione et interitu, tum præsenti, tum æterno, ac vos in ea perpetuo deseram, et crimina vestra vobis in faciem per ipsammet vestram conscientiam perpetim vobis acclamantem, per parentes, socios, cæterosque vobiscum damnatos, perque ipsos dæmones insultantes objectabo. Alludit Salomon ad illud Davidis patris sui : *Qui habitat in cœlis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos,* Psal. 2.

Est sarcasmus sive hostilis irrisio. Ridet enim Deus impios, qui sua monita riserant; congrua justaque punitionis mensura, risus risui, subsannatio subsannationi respondet. Mitius minusque plene explicat S. Greg. 9. Moral. c. 20. in hunc modum : *Ridere Dei est humanæ nolle afflictioni misereri; quare ego quoque in interitu vestro ridebo, hoc est afflictioni vestræ nulla pietate compatiar.* Sed adhuc amplius innuitur hoc loco, nimirum quod Deus peccatoribus par pari referat, ut aperte significatur in illo *quoque*, ac si dicat : Idem quoque vobis reddam in morte, quod in vita mihi præstitistis, scilicet risum, subsannationem et æternum contemptum vestrî. Audietis enim : *Amen dico vobis, nescio vos,* non vos estis ex ovibus meis. Porro Beda exponens hunc locum de Christo et Apostolis: *Tale,* inquit, *est Psal.* 2. *Qui habitat in cœlis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos. Non quia buccis Dominus irrideat, aut naso subsannet; sed ea vis designata est tali verbo, quam dedit Apostolis, ut prævidérent nihil prorsus impios contra eum supra quam ipse permitteret, insidiis esse acturos, quin potius illorum cœpta omnia evacuanda, ejus vero gloriam post passionem per orbem terrarum esse dilatandam prænoscerent, ideoque superbiam eorum, etiam cum maxime valere conspicerent, pro nihilo contemnerent.*

Igitur ridet et subsannat Deus sceleratos suî suæque vocationis contemptores, jocis risibusque vacantes. Primo, dum eos hostiliter, sed juste pro meritis acriter punit, omnibusque irridendos et subsannandos objicit; secundo, cum eis sua scelera exprobrat, uti immisericordiam exprobrabit impiis à se in judicii die damnandis; tertio, dum de eorum justa pœna gaudet, facitque ut omnes Angeli et Sancti gaudeant, uti gavisuros de excidoi Babylonis docet S. Joan. Apocal. 18. 20 : *Exulta,* ait, *super eam cœlum, et sancti Apostoli et Prophetæ; quoniam judicavit Deus judicium vestrum de illa.* Quarto, dum eos hostibus, præsertim dæmonibus, tradit, qui eos necando et cruciando rideant et subsannent.

Exempla sunt: Primum in Antiocho sacrilego, cujus interitum Deus risit. *Orabat,* inquit Scriptura, *scelestus Dominum, à quo non esset misericordiam consecuturus,* 2. Machab. 9. 13. In Esau, qui *reprobatus non invenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lacrymis inquisisset eam,* Hebr. 12. 17. In Judæis occisoribus Christi, quibus hæc applicat Beda, quos Romani sub Tito vastantes illuserunt, et quasi mancipia tractarunt et mactarunt. In excidio Babylonis et Baltassar regis, cui Deus ridens insultat per Isaiam toto cap. 13. et 14. In excidio Tyri, cui Deus insultat per Ezechielem toto c. 28. In excidio Pharaonis et Ægypti, cui Deus insultat, Ezechiel. 29. 30. et seq.

Porro irrisiones et subsannationes dæmonum quibus hominibus damnatis insultant, videre est in Vita Udonis Archiep. Marpurgensis, qui cum vocem Dei monentis : *Udo, Udo, cessa à ludo, lusum satis, Udo,* negligeret, ad tribunal Christi citatus, et capite plexus missus fuit in tartara, uti narrat Nauclerus volum. 3. generat. 43, Fulgosius l. 9. c. 12, et noster Canisius l. 5. operis Mariani c. 20.

27. CUM IRRUERIT REPENTINA CALAMITAS, ET INTERITUS QUASI TEMPESTAS INGRUERIT : QUANDO VENERIT SUPER VOS TRIBULATIO ET ANGUSTIA.] Hebr. *cum venerit sicut desolatio pavor vester* (id quod timebatis et pavebatis, puta mors : hanc enim solam timent impii, qui futuræ vitæ bona et mala non credunt), *et exitium vestrum;* Pagnin. *contritio vestrî sicut turbo;* Septuag. *cum venerit vobis subito tumultus et subversio similis procellæ* (Aquila, συσσεισμῳ, id est concussioni, terræ motui) *affuerit et venerit vobis tribulatio et oppressio;* vel, ut Complut. *obsidio* vel *obsessio;* hanc enim proprie significat Græcum πολιορκια; Aquila, επιχυσις, id est *superfusio;* Theodotion, κατασπευσις, id est *conturbatio, præcipitatio;* S. Cyprianus de Singul. cleric. *pressura et expugnatio.* Pro *repentina calamitas* hebr. כשאה *kescoa,* quod R. Levi et R. Salomon vertunt : *sicut nubes, quæ repentino motu cietur, ac ingenti strepitu ac fragore detonat.* Proprie *schoa* est tumultus, impetus, tempestas, grassatio repentina cum fragore. Radix enim שאה *scaa* significat repente irruere, impressionem facere, irrumpere, præcipitanter ingruere, obruere cum magna vi, impetu et strepitu, uti fit cum hostes vi occupant urbem, cum domus terræ motu quassata magno fragore corruit, cum tempestas naves sorbet, cum grando segetes sternit, cum flumina exundant et agros obruunt. Simili enim modo Deus impios suæ vocationis contemptores subita, inexspectata, vehementi et horrida strage plectit et obruit, uti Sodomam sideravit igne cœlesti, orbem universum tempore Noe perdidit diluvio, Pharaonem cum toto exercitu prostravit in mari Rubro, Madianitas sub Gedeone mutua cæde trucidavit, Judic. 7. v. 20.

Simili plaga plectet Antichristum cum suis asseclis, juxta illud 2. Thessal. 5 : *Cum dixerint : Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habentis, et*

non effugient. Maxime vero ita plectet impios in die judicii, inquit Beda : tunc enim ira et vindicta Dei eos invadet vehemens, horrida, efficax et ineffugibilis velut procella, turbo, tempestas et desolatio extrema : tunc invadet eos *tribulatio et angustia*, Hebr. צוקה *tsuka*, id est coarctatio et pressura, ut in arctis positi et undique malis obsessi evadere nequeant, sed torculari iræ Dei, et gehennæ pressi et oppressi inconsolabiles effundant gemitus, complorationes et lamenta (unde Aquila vertit, *supereffusio ;* erit enim diluvium malorum, Theod. *præcipitatio*, quia præcipitabuntur in gehennam) quibus Deus et Sancti irrideant et subsannent. Quocirca malis obruti desperabundi dicent *montibus : Cadite super nos; et collibus : Operite nos*, Apocal. 6. Impii ergo hæc præcogitent, si sapiunt, ac Deo obsecundent, ut tantum malorum agmen evadant. Audiant et paveant Joelem cap. 2. 1. detonantem : *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ ; quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis, etc. Ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exsilient : sicut sonitus flammæ ignis devorantis stipulam. A facie ejus cruciabuntur populi, omnes vultus redigentur in ollam*, puta præ pavore et cruciatu pallescent et nigrescent instar ollæ.

Porro Cajetanus hæc omnia explicat de morte quam solam timent impii futurorum improvidi. Declarat, inquit, qualis est mors istorum, quæ appellata est timor et fractio eorum. Declarat autem tripliciter: Primo, quòd venit sicut desolatio, deinde quòd venit sicut turbo, et demum quod venit cum tribulatione et angustia. Oportuit autem à sapientia declarari istas conditiones mortis iniquorum, ad manifestandum quòd mors non est hujus vitæ privatio tantum, sed annexa habet multo pejora futuræ vitæ mala. Propterea enim describitur quòd veniet sicut desolatio, privans desolatum omni bono extrinseco et similiter describitur veniens ut ventus vehemens, propellens ad extranea, ut intelligamus quòd peccator moriens remanet vivus secundum spiritum. Propterea enim describitur miser tanquam desolatus, et tanquam propulsus à vento vehementi : nam et desolatus vivit, et propulsus à vehementi vento vivit. Unde et demum miseria ejus describitur ex multiplicatis undique angustiis : vivit enim, qui undique angustiatur. In tali itaque miseria peccatorum, dicit sapientia quod ridebit et subsannabit, derisibiles et subsannabiles reddendo eos.

28. TUNC INVOCABUNT ME, ET NON EXAUDIAM (Hebr. *non respondebo*), MANE CONSURGENT (Septuag. *quærent me mali*), ET NON INVENIENT ME.] Nota τὸ *tunc :* magnam enim habet emphasim et antithesim, q. d. Nunc ipsi nolunt audire me vocantem, idcirco tunc, cum scilicet imminebit eis undique angustia, pari modo non audiam eos invocantes me; reddam par pari : surdis me surdum præbebo. Tunc ergo pœna aperiet oculos, quos nunc culpa et voluptas tenet clausos.

Dices : Ergone in hora mortis sera est invocatio Dei et peccatoris pœnitentia ? Resp. Nunquam sera est in hac vita, si vera ; sed raro vera, quæ sera. Hi enim impii invocant Deum, postulantque remissionem non culpæ, sed pœnæ, ut scilicet mortem evadant. Idcirco non exaudiuntur, nec dimittitur eis culpa, utpote cum id non petant, sintque impœnitentes : nec pœna, utpote quæ remanente culpa, certo et inexorabiliter à Deo eis impœnitentibus est decreta ; sed, etsi pœniterent, seria contritione, et vero emendandi se proposito, obtinerent quidem remissionem culpæ, at non statim pœnæ, saltem totius. *Mane* ergo, id est illico ut se malis circumdatos viderint, surgent ut Deum pro liberatione à morte et interitu invocent : at non invenient, quia Deus in pœna inexorabilis est, auresque impœnitentibus claudet, quia ipsi suas Deo vocanti prius clausere.

Secundo, si τὸ *tunc* cum Beda et Lyran. accipias de die judicii, clarum est tunc irritam fore pœnitentiam, utpote quæ fit post mortem omnium et singulorum. Post hanc enim sequetur mane illud ultimum judicii extremi, quo Deus inexorabiliter piis præmia, impiis gehennam et supplicia decernet ; juxta illud quod canimus in hymno ad Laudes sabbati : *Et mane illud ultimum, quod præstolamur cernui, in lucem nobis effluat.* Multo magis impii non exaudientur in inferno, uti dives Epulo postulans ab Abraham mitti ad se et ad suos Lazarum, exauditus non est, Lucæ 16. 25.

29. EO QUOD EXOSAM HABUERINT DISCIPLINAM (Hebr. *scientiam*) ET TIMOREM DOMINI NON SUSCEPERINT;] Hebr. *non elegerint.* Pro *timorem* Septuag. Complut. recte legunt φόβον, quod Scholiastes interpretatur θεοσέβειαν, id est pietatem, vel Dei cultum; Vaticani vero legunt λόγον, id est verbum vel sermonem. Unde S. Cyprianus l. 1. contra Judæos legit : *Sermonem autem Domini non acceperunt.*

30. NEC ACQUIEVERINT CONSILIO MEO.] Hebræus, *noluerunt consilium meum ;* Septuaginta, *neque volebant meis attendere consiliis ;* Aquila, Symmachus et Theod. *non receperunt consilia mea.*

ET DETRAXERINT UNIVERSÆ CORREPTIONI MEÆ.] Hebr. *spreverunt ;* Septuag. *subsannabant ;* Symmach. et Theod. *irritaverunt ;* Vatabl. *exsecrati sunt.*

Dat causam cur impii Deum invocantes non exaudiantur, quia scilicet perseverarunt in quatuor hisce membris, quæ quatuor continent injurias sapientiæ per gradationem, qua à minore gradatim ascenditur ad majorem. Prima enim est, quod oderunt disciplinam et consequenter sapientiam : hæc enim disciplinam sancit et imperat. Secunda, quod timorem Domini non susceperunt. Est hæc major injuria, quia in Deum proxime redundat : qui enim spernit timorem Dei, spernit Deum terribilem et timendum. Unde Septuag. Romani legunt : *eo quod verbum Domini non assumpserunt*, id est, non ad se sumpserunt, non sibi, sed aliis applicarunt ; sic enim solent impii cum conciones audiunt, ea quæ de vitiis dicuntur et carpuntur, non sibi, sed aliis applicare. Tertia, magis assurgit, quod noluerunt admittere consilium Dei, saluberrime illis consulentis : hæc enim major est indignitas. Quarta et summa est, quod detraxerunt universæ correptioni meæ : pejus enim est detrahere quàm negligere. Septuag. *subsannabant meas redargutiones.* Græce ἐμυκτήριζον, id est suspenso naso irridebant : μυκτήρ enim est nasus ; nasus autem olim subdolæ irrisioni dicatus erat, teste Plinio, lib. 11. c. 32 ; unde illud Horatii : *Naso suspendis adunco;*

et Martial. *Nasutus sis usque licet, sis denique nasus.* Hinc mycterismus vocatur sanna, irrisio.

31. COMEDENT IGITUR FRUCTUS VIÆ SUÆ, SUISQUE CONSILIIS SATURABUNTUR.] Septuag. *sua ipsorum impietate implebuntur;* Lucifer Calar. pro S. Athanas. *saturabunt animas suas;* S. Cyprian. de Singul. cleric. *sua impietate saturabuntur.* Est parœmia, significans impios, sive juvenes sint, sive senes, recepturos pœnam et vindictam suis demeritis congruam et commensam, juxta illud Galat. 6. 8: *Quæ seminaverit homo, hæc et metet.* Et: *Comede quod intrivisti.* Similes sunt Isaiæ 59. 4: *Conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. Ova aspidum ruperunt, et telas araneæ texuerunt; qui comederit de ovis earum, morietur; et quod confotum est, erumpet in regulum.*

Alludit ad illud Davidis: *Labores manuum tuarum quia manducabis*, Psal. 127. 2. Id facit Deus primo, cum efficit ut voluptates et dignitates, quas ambiverunt impii, vertantur illis in nauseam, luctum et tormentum; sicut concupiscentia coturnicum versa fuit Hebræis in nauseam, numer. 11. 20. idque per saturitatem et plethoram, sive nimiam repletionem. Unde illud: *Omnis saturitas mala, panis autem pessima.* Sic juvenes, qui vacaruut gulæ et libidini, Deus punit, dum facit ut in senectute laborent podagra, asthmate, calculo, morbo Gallico, etc.

Secundo, cum efficit ut studia et consilia impiorum infelices habeant successus, et in ipsorum perniciem recidant. Unde Vatablus sic exponit: *Usque ad saturitatem utentur consiliis suis; Deus enim deseret eos, ut suo se consilio regant.* Qui enim nolunt regi à prudentia Dei, necesse est ut regantur ab imprudentia sua, ac in multos labantur errores, pericula et damna.

Tertio, cum impietatem eorum secundum demerita castigat et punit; sicut punivit gulam Hebræorum immittendo in eos plagam mortis, unde locus vocatus est sepulcra concupiscentiæ, Numer. 11. 33. Simili modo Deus justa vindicta, cuilibet hominum concupiscentiæ suum destinat supplicium et sepulcrum. Peccator ergo per peccata sibi ipsi plectit virgas et flagella. Ac sicut sibi quisque suæ fortunæ est faber, ita ipse sibi suæ miseriæ et infelicitatis est figulus et faber, uti docet Isaias c. 50. v. ult.

Denique alii sic exponunt: Impii sua impietate, id est sua impia vivendi consuetudine, replebuntur, id est replebunt se continuis suis vitiis et sceleribus. Hæc enim magna est eorum stultitia, æque ac pœna, præsertim quia continuo magnis augmentis damnationem eorum auget et aggravat. Hoc est quod dicitur Job 20. 11: *Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, et cum eo in pulvere dormient.* Vitia enim juventutis comitantur hominem usque ad senium, nec eum ante mortem deserunt.

32. AVERSIO PARVULORUM (rudium, simplicium, insipientium) INTERFICIET EOS, ET PROSPERITAS STULTORUM PERDET ILLOS.] Perperam aliqui pro *aversio* legunt *adversio;* Arabicus: *Quoniam pro eo quod opprimebant pueros, occidentur.* Est conclusio et epiphonema, paucis complectens causam ruinæ impiorum. Quæres: quænam hæc *aversio?* Primo, Chaldæus, Pagninus, Vatablus, Baynus et noster Salazar censent esse quietem et prosperitatem: rebus enim secundis stulti solent perdi, ut τὸ *aversio parvulorum interficiet eos*, explicetur per id quod subdit: *Et prosperitas stultorum perdet eos.* Sic enim Hebræi in carmine et rhythmo prius hemistichium explicant per posterius. Unde Syrus pro *aversio* vertit: *Conversio insipientium.*

Secundo et proprie, *aversio*, vel ut Tigurina, *defectio*, intelligitur à ratione, à recto, à sapientia, à Deo. Igitur *aversionem* intelligit quadruplicem, quam descripsit v. 29. dicens: *Eo quod exosam habuerint disciplinam, et timorem Domini non susceperint, nec acquieverint consilio meo, et detraxerint universæ correptioni meæ.* Eò enim respicit, seseque refert. Quare *aversio* hæc est à disciplina, à timore Domini, à consilio, à correptione sapientiæ. Notat enim hoc versu duos terminos peccati, unum à quo, alterum ad quem. In omni enim peccato est aversio à Deo Deique lege, et conversio ad prosperitatem et commoda bonorum temporalium. Unde S. Thomas et Scholiast. peccatum sic definiunt: *Peccatum est aversio à bono summo et increato, ac conversio ad bonum caducum et creatum. Qui enim à Deo avertitur et prosperatur, tanto perditioni fit propinquior, quanto à zelo disciplinæ invenitur alienus*, inquit hunc locum explicans S. Gregorius, lib. 1. in Ezechiel. homil. 12. Unde R. Levi: משובה *mescuba*, inquit, est recessus, quo peccator, eo quod minus propositi sit tenax, modo in hoc, modo in oppositum se convertit, prout mentis æstu abripitur. Hinc impii, licet grandævi, vocantur parvuli, quia instar parvulorum cupidinibus suis aguntur et rapiuntur, juxta illud Senecæ ad Lucilium: *Auctoritatem habemus senum, sed vitia puerorum*, imo infantium.

Porro *aversio* hæc tum passive, qua scilicet impii avertuntur à Deo juxta sensum jam datum; tum active, qua scilicet ipsi parvulos seducunt, et à Deo avertunt, accipi potest. Activam accipiunt Septuag. unde vertunt: *Pro eo quòd injuriam inferebant parvulis, occidentur;* et Lucifer pro S. Athanas. *nam quia decipiebant parvulos, occidentur.*

ET PROSPERITAS STULTORUM PERDET ILLOS.] Pro *prosperitas* hebr. est. שלות *scalvat*, quod Aquila, Symmach. Noster, Pagnin. et Vatabl. proprie vertunt, *prosperitas;* Chald. *error;* Sept. vero ἐξετασμὸς, id est, *inquisitio, examinatio;* hinc Arabicus vertit, *investigatio;* puta exquisitum judicium, quo à Deo, Christo et Sanctis, præsertim quos afflixerunt, examinabuntur, judicabuntur et damnabuntur in die judicii. Aut potius examinatio est ipsa prosperitas; hæc enim hominis indolem, virtutem et vitium patefecit. Nam ut ait S. Anselm. in Sententiis: *Tribulatio probat unam patientiam, prosperitas vero omnes virtutes examinat.* Porro Aben Ezra de culpa sic explicat, q. d. Stulti, id est impii, sua quiete perduntur, interimunturque improvidi: cum enim alta pace perfruantur, sceleribus sese obstringunt. Consequenter pari modo de pœna explices, q. d. Impii sua prosperitate insolescentes provocant iram Dei et hominum, qua fit ut perdantur et opprimantur, uti periit Sodoma, juxta illud Ezech. 16. 49: *Hæc fuit iniquitas Sodomæ superbia, saturitas panis et abundantia, et otium.* Ob hæc enim in tanta scelera prolapsa est, ut cœlesti igne deflagrarit. Prosperitas ergo impiorum in magnam calamitatem desinit, ideoque est prospera adversitas, et felix infelicitas.

Præclare S. Bern. ser. 3. in Domin. Palm. no-

tat dici; *Prosperitas*, non omnium, sed *stultorum perdet illos*, quia sapientes norunt prosperitate uti modeste ad suum commodum et profectum. Idem tamen lib. 2. de Consider. c. 12. docet sapienti majus esse periculum à prosperis quàm ab adversis. *Prosperitas* enim *incautis*, ait, *est hoc ad disciplinam, quod ignis ad ceram, quod Solis radius ad nivem vel glaciem. sapiens David, sapiens Salomon fuit : sed blandientibus nimis secundis rebus alter ex parte, alter ex toto desipuit. Magnus, qui incidens in adversis, non excidit vel parùm à sapientia; nec minor, cui præsens felicitas si arrisit, non irrisit. Quamquam facilius invenerim, qui sapientiam retinuerunt contraria sibi fortuna, quàm qui propitia non perdiderunt.* Idem serm. 39. in Cant. *Luxuriæ currus quadriga volvitur,* quatuor rotis *vitiorum, ingluvie videlicet ventris, libidine coitus, mollitie vestium, otii soporisque resolutione. Trahitur equis æque duobus, prosperitate vitæ et rerum abundantia; et qui his præsident duo, ignaviæ torpor, et infida securitas; quia et copia in ignaviam solvit et secundum Scripturam, Prosperitas stultorum perdet illos : non sane ob aliud, nisi quoniam male securos reddit. Cum autem dixerint: Pax et securitas, tunc subitaneus superveniet eis interitus,* 1. Thessalonicens. capite 5 versu 3.

Moraliter ergo disce magis timenda esse prospera quàm adversa, majusque pectus requiri ad illa quàm ad hæc moderanda. Sapienter Salvianus lib. 6. de Gubernat. *Tanta,* ait, *rerum secundarum prosperitate corrumpimur, tanta morum insolentium pravitate vitiamur, ut et Dei penitus obliviscamur et nostri,* etc. *ad hoc tantum data à Deo quiete utimur, ut in ebrietate, ut in luxuria, ut in flagitiis, ut in rapinis, ut in omni scelere atque improbitate vivamus : quasi vero beneficium datæ pacis sit vacatio probrositatis, et ad hoc inducias tranquillitatis Deo donante capiamus, ut licentius securiusque peccemus. Indigni itaque cœlestibus donis sumus.*

Quocirca sapienter monet Isidorus Pelusiota lib. 3. epist. 255 : *Da operam,* ait, *vir optime, ne te tanquam unum è vulgo mutet rerum secundarum aura. Verum firmum et constantem amicis servet philosophia, cum qua es educatus. Illud enim imperitis ac gregariis contingere solet; hoc autem iis qui insigni sapientia præditi sunt.* Nam ut ait Ausonius de Capua : *Freta secundis nescivit servare modum.* Et Plautus in Pseudolo:

Quasi solstitialis herba paulisper fui,
Repente exortus sum, repente occidi.

Et alius :

Fortunam reverenter habe, nam vitrea tota est ;
Cumque nihil statuis firmius esse, ruit.
Res ut læta redit, mens ebria surgit in altum,
Optima sors homini pessima corda facit.

S. Ambros. dum ad domum divitis cujusdam divertisset, qui sibi omnia ex voto toto vitæ tempore evenisse gloriabatur, è vestigio recessit : rogatus à comite cur fugeret tam liberalem hospitem : *Ne,* ait, *unà cum eo perpetua prosperitate uso male peream.* Neque id vanum omen ; vix enim domo recesserat, dum ea cum omnibus eam incolentibus terræ hiatu fuit absorpta. Ita Paulinus in Vita S. Ambr. Nam, ut ait ille : *Ira numinis procul diuque abesse à tam secundis rebus non potest.* Et : *Plerumque secundis rebus præter meritum uti, stolidis hominibus majorum calamitatum initium præbet. Res enim prosperæ judicium sæpe depravant.* Quocirca orat ille : *O numen, meis admisce prosperis quiddam mali. Fragilitatis enim humanæ nimia in prosperis est oblivio. Res secundas hinc superbia, inde ambit lascivia. Adversa frenant, prospera animos efferunt. Rarissima in re prospera prudentia est. Tumidus secundis, timidus est idem in malis.*

33. Qui autem me (sapientiam, quæ à vers. 20. hucusque loquitur et concionatur) audierit, absque terrore requiescet, et abundantia perfruetur, timore malorum sublato.] Vatabl. et Pagnin. *Qui autem mihi obtemperat, tutus* (hebr. *in spe*, vel *fiducia*, id est fiducialiter) *habitabit et securus erit à malorum metu;* Syrus: *securus erit à multitudine iniquitatum.* Nota τὸ *habitabit :* impii enim magnas spes concipiunt, sed in illis non habitant, quia iis excidunt, adeoque illæ sæpe vertuntur in desperationem : justi autem in spe, quasi in domo propria, perpetuo, secure et fidenter habitant; quia certi sunt de Dei ope, et obedientiæ ac justitiæ suæ remuneratione. Porro Jansenius, Baynus et Salazar hæc accipiunt de bonis præsentis vitæ ; hæc enim à Deo promissa erant Judæis illius ævi, q. d. Qui meæ disciplinæ studuerit et obedierit, bonis cunctis affluet; vel prospere aget, id est non variam, sed constantem experietur fortunam, adeo ut metu vacet *timore malorum sublato,* id est infortuniorum, quæ solent felicitatem commutare, juxta illud à Deo promissum : *Jerusalem habitavit confidenter,* Jerem. 33. 16. *Et comedetis panem vestrum in saturitate, et absque pavore habitabitis in terra vestra. Dabo pacem in finibus vestris : dormietis et non erit qui exterreat,* Levit. 26. 5. Unde Chald. hoc loco vertit: *Prosperitas quà stulti superbiunt ad bonis vertitur.*

Verum sub bonis temporalibus, quæ Deus promisit Judæis, mystice hîc et alibi in Script. intelliguntur bona spiritualia promissa Christianis; illa enim, utpote caduca et exigua, erant veteris ; hæc sunt novi Testamenti, quia cœlestia, divina et æterna. Justus ergo Christianus, qui pie vult vivere, etsi cruces exspectet : *Omnes enim, qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur*, 2. Timot. 3. 12; tamen inter cruces velut inter rosas et delicias stabit impavidus, imo lætus et alacer: quia abundantia cœlestis fortitudinis, fiduciæ et consolationis, quam ei Spiritus sanctus suggeret, faciet eum omnibus superiorem, ut in cœlo et Deo mente defixus omnia terrena bona et mala despiciat, imo in malis exultet et glorietur, quod ea pro Deo toleret, dicatque cum Paulo : *Gloriamur in tribulationibus*, etc., *quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis*, Roman. 5. 3. Summa ergo dictorum est solam sapientiam præstare tranquillitatem lætitiamque animæ et omnem mali metum excludere ; ut sapientes, id est justi, perpetuum agant sabbatum in timore Domini.

Anagog. hæc omnia perfectissime implebuntur in cœlo. Ibi enim fugiet dolor et timor : ibi erit abundantia gaudiorum et bonorum omnium. Quærit D. Thomas 2. q. 19. art. 11. an in cœlo aberit omnis omnino timor, ac respondet: Primo, ibi nullius mali fore timorem ; quia Beati erunt securi de sua felicitate, quòd in æternum

eis firma permanebit. Secundo, fore in cœlo Dei timorem non servilem, sed filialem, qui idem est cum charitate: ita tamen ut primus et proprius timoris actus, qui est timere, trepidare, angi, sollicitum esse, cesset, sitque tantum secundarius ejus actus, qui est Deum revereri, admirari et cavere omnem etiam minimam ejus offensam. Erit ergo ibi timor securus. Ita S. Gregor. 17. Moral. cap. 15. exponens illud Job 26: *Columnæ cœli contremiscunt, et pavent ante nutum ejus. Ipsæ*, ait, *virtutes cœlestium, quæ hunc sine cessatione conspiciunt, in ipsa contemplatione contremiscunt; sed idem tremor, ne eis pœnalis sit, non timoris est, sed admirationis; quia scilicet admirantur Deum, ut supra se existentem, et eis incomprehensibilem.* Et S. Aug. 14. de Civit. cap. 9. dubitans an in Beatis sit timor: *Timor*, ait, *ille castus permanens in seculum seculi; si erit in futuro seculo, non erit timor exiens à malo, quod accidere potest: sed tenens in bono, quod amitti non potest; ubi enim boni adepti amor immutabilis est, profecto si dici potest: mali cavendi timor securus est. Timoris quippe casti nomine ea voluntas significata est, qua nos necesse erit nolle peccare et non sollicitudine infirmitatis, ne forte peccemus, sed tranquillitate charitatis cavere peccatum. Aut si nullius omnino generis timor tibi esse poterit, ita fortasse timor in seculum seculi dictus est permanens, quia id permanebit, quo timor ipse perducit.*

Moraliter disce hìc sapientem, id est justum, in omnibus etiam adversis esse securum et intrepidum, tum ob fiduciam bonæ conscientiæ, tum ob animi fortitudinem, tum quia scit se Deo esse curæ et cordi. Unde Salvianus lib. 1. de Gubernat. *Nemo*, ait, *aliorum sensu miser est, sed suo; et ideo non possunt cujusdam judicio falso esse miseri, qui sunt vere sua conscientia beati. Nulli enim, ut opinor, beatiores sunt quàm qui ex sententia sua atque voto agunt. Humiles sunt Religiosi? hoc volunt; pauperes sunt? paupertie delectantur; sine ambitione sunt? ambitum respuunt; inhonori sunt? honorem respuunt; lugent? lugere gestiunt; infirmi sunt? infirmitate lætantur. Cum enim, inquit Apostolus, infirmor, tunc potens sum.* Et mox: *Labor itaque, et jejunium, et paupertas, et humilitas, et infirmitas non omnibus sunt onerosa, sed tolerare nolentibus; sive enim gravia hæc, sive levia, animus tolerantis facit.* S. Aug. in Ps. 31: *Quomodo mala conscientia tota in desperatione est, sic bona conscientia tota in spe.* S. Chrys. hom. 1. in epist. ad Rom. *Animi tranquillitatem et lætitiam*, ait, *non principatus magnitudo, non pecuniarum copia, non potentiæ tumor, non corporis fortitudo, nec quid aliud, sed sola parit conscientia bona; quàm certe qui puram habet, ut pannosus sit, ut cum fame luctetur, tamen tranquillior beatiorque est iis qui inter delicias degunt; sicut et qui sibi male conscius est, ut omnium bona possideat, omnium est miserrimus.* Illius exemplum dat S. Paulum, hujus Achab regem. Causam dat S. Gregor. in Psal. 143: *Nulla*, ait, *est major afflictio quàm conscientia delictorum.* Cum enim exterius patitur homo, ad Deum confugit. Quòd si malæ conscientiæ tribulationem perferens, *in arcano cordis Deum non invenit, quid facturus est homo? ubi consolationem inveniet? ubi requiem perquiret?* Justus autem licet afflictus, in arcano tamen cordis inveniens Deum, in eo lætatur et conquiescit. Ita S. Tiburtius Martyr tyranno minanti dira: *Omnis*, ait, *nobis vilis est pœna, ubi pura comes est conscientia.* Ex adverso: *Perversi trepidant, et ad omnia fulgura pallent. Igitur negligit calumniam omnem recta conscientia. Vacat timore quieta conscientia. Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa*, etc., *hic murus aheneus esto.* Talis ergo quovis rerum eventu securus, atque medios inter hostes, pericula et terricula Deo, cui se curæ esse scit, nixus, intrepidus ait cum Davide: *Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo*, psal. 26. Idem viderunt Philosophi, sed per umbram. Unde Horatius l. 3. ode. 3:

Justum, *ait*, et tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida, neque Auster,
Nec fulminantis magna Jovis manus.
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

POST ACREM SAPIENTIÆ CONCIONEM SAPIENS IPSE SALOMON ORATIONEM RESUMIT, DOCETQUE QUA RATIONE SAPIENTIA ACQUIRI POSSIT, NIMIRUM EJUS INVOCATIONE, STUDIO ET AUDITU; AC V. 10. QUIS EJUS ACQUISITÆ SIT FRUCTUS, NIMIRUM DEI GRATIA, ET CUSTODIA AB OMNI MALO, PRÆSERTIM AB HOMINE IMPIO, ET AB ADULTERA, QUÆ SAPIENTIÆ, ID EST CASTITATI, SANCTITATI ET FELICITATI INSIDIATUR. IGITUR DOCET CUM SAPIENTIA OMNIA DEI DONA VENIRE, OMNIAQUE MALA AVERTI, ET SINE EA UBIQUE ERRARI.

1. FILI mi, si susceperis sermones meos, et mandata mea absconderis penes
te, 2. ut audiat sapientiam auris tua : inclina cor tuum ad cognoscendam
prudentiam. 3. Si enim sapientiam invocaveris, et inclinaveris cor tuum
prudentiæ ; 4. si quæsieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis
illam : 5. tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies ;
6. quia Dominus dat sapientiam, et ex ore ejus prudentia et scientia.
7. Custodiet rectorum salutem, et proteget gradientes simpliciter. 8. Servans semitas justitiæ, et vias sanctorum custodiens. 9. Tunc intelliges justitiam, et judicium,
et æquitatem, et omnem semitam bonam. 10. Si intraverit sapientia cor tuum, et scientia
animæ tuæ placuerit, 11. consilium custodiet te, et prudentia servabit te, 12. ut eruaris à
via mala, et ab homine qui perversa loquitur : 13. qui relinquunt iter rectum, et ambulant
per vias tenebrosas : 14. qui lætantur cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis :
15. quorum viæ perversæ sunt, et infames gressus eorum. 16. Ut eruaris à muliere aliena,
et ab extranea quæ mollit sermones suos ; 17. et relinquit ducem pubertatis suæ, 18. et pacti
Dei sui oblita est : inclinata est enim ad mortem domus ejus, et ad inferos semitæ ipsius.
19. Omnes, qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ. 20. Ut
ambules in via bona, et calles justorum custodias. 21. Qui enim recti sunt, habitabunt in
terra, et simplices permanebunt in ea. 22. Impii vero de terra perdentur, et qui inique agunt,
auferentur ex ea.

CAPUT hoc est facile et clarum. Idem argumentum tractavit Ecclesiasticus, cap. 1. vers. 11 et seq. cap. 39. vers. 1. et seq. cap. 51. vers. 25. et seq. quocirca hîc brevis ero. Videat lector quæ locis citatis annotavi.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 et 2. FILI MI, SI SUSCEPERIS SERMONES MEOS, ET MANDATA MEA ABSCONDERIS PENES TE; Syrus : *in corde tuo*, UT AUDIAT SAPIENTIAM AURIS TUA, INCLINA COR TUUM AD COGNOSCENDAM PRUDENTIAM.] Arabicus : *Si audierit sapientiam auris tua, tradidisti cor tuum ad intelligendum.* Τὸ *fili* significat non esse verba sapientiæ, ut vult Baynus ; sed ipsius sapientis, scilicet Salomonis, q. d. Filius meus eris, si sermonibus meis auscultaveris, ait R. Levi. Salomon enim passim hîc discipulum instruit, eumque vocat filium. Id patet ex vers. seq. ubi ait : *Si enim sapientiam invocaveris*, etc. Si enim sapientia loqueretur, diceret utique : *Si me invocaveris.*

Nostra versio difficultatem habet ; quomodo enim cohærent : *Si susceperis sermones meos*, etc., cum τῷ *inclina cor tuum?* Qui enim suscepit sermones sapientiæ, utique jam ad eam inclinavit cor suum. Viderunt hoc Septuag. ideoque clare vertunt : *Fili, si suscipiens eloquium mandati mei absconderis penes te, obediet sapientiæ auris tua* (minus recte aliqui codices habent, *obediat auri tuæ ;* Aquila, Symmach. et Theodot. vertunt, *ad attendendum sapientiæ*) *et adjicies cor tuum*

ad intellectum. Adduntque insuper: *Adjicies autem ipsum in admonitionem filio tuo,* quod non est in Hebræo ; unde videtur aliunde irrepsisse : ac congruum habere potest sensum, q. d. Si me, ô fili, te quasi patrem docentem monentemque audieris, promitto tibi fore ut et te filius tuus docentem arguentemque audiat et obediat : sin mea monita spreveris, tua quoque spernet filius tuus. Justa enim est hæc lex talionis sancita à justo judice Deo, ut quod quis tribuit patri, hoc recipiat à filio suo. Aut ut explicat auctor Catenæ Græcorum, q. d. Si acer impigerque sapientiæ auditor fueris, eos propediem progressus in ea facies, ut alteri quoque quasi filio et discipulo tuo, doctrinam quam hausisti, impertiri valeas. Eumdem sensum habere posset nostra versio Latina, si pro *inclina* legas *inclinabis,* uti legit Baynus, Pagninus et alii.

Secundo, Vatablus censet sententiam horum duorum versuum pendere, ac post versus 3 et 4 qui per parenthésin interseruntur, expleri demum vers. 5. Unde sic vertit: *Fili mi, si acceperis verba mea, et præcepta mea penes te reposueris, ut sapientiæ aures tuas accommodes, et cor tuum inclines institutioni,* etc., *tunc intelliges timorem Domini.* Sic quoque hæc legit et nectit S. Hilar. in Ps. 127. initio : *Si enim,* ait, *sapientiam invoces et intellectui des vocem tuam, et exquiras eam tanquam argentum, et tanquam thesauros investiges eam, tunc intelliges timorem Domini.*

Tertio, Noster obscurius, sed profundius et germanius vertit, *inclina.* Docet enim hîc Salomon viam et modum acquirendi sapientiam, qui est inclinare cor suum ad sapientiam, eique totum cordis sinum magna attentione, humilitate et aviditate expandere. Id patebit ex seqq. Sensus ergo genuinus est, q. d. Si susceperis (hebr. *si suscipies*), id est, si suscipere volueris sermones meos, et si mandata mea absconderis (hebr. *si abscondes*), id est, si abscondere volueris apud te in sinu mentis tuæ, si, inquam, hoc agere cupis et destinas, inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam, sic ut auris tua audiat sapientiam ; quò enim propendet cor, eò ipsum inclinat et aurem ; τὸ enim ut *audiat sapientiam,* referendum est ad id quod sequitur: *Inclina cor.* Unde Baynus ex Hebræo sic vertit : *Ut attentam præbeas sapientiæ aurem tuam, inclinabis cor tuum ad intelligentiam.* Idem enim, ut jam sæpius *monui,* hîc sunt *prudentia, scientia, intelligentia;* hisce enim pluribusque aliis nominibus copiæ et amplitudinis causa, vocatur sapientia practica, sive ethica, quæ mores ad honestatem conformat. Ratio est, quòd verba Hebræorum sæpe significant actum non realem, sed mentalem, vel verbalem, ut *susceperis* sit idem quod si volueris suscipere, non autem si actu præterito jam susceperis. Sic Deus ait Jeremiæ cap. 1. 10 : *Constitui te hodie super Gentes, ut evellas, et destruas, et disperdas,* id est, ut prophetes et prædices Gentes fore evellendas, destruendas et disperdendas. Nec enim actu reali, sed mentali, vel potius verbali et prophetico Jeremias Gentes evulsit, destruxit et disperdidit. Vide ibi dicta. Rursum verba Hebræorum significant sæpe actum inchoatum et mente destinatum, non completum et opere perfectum : sic hîc *si susceperis,* id est, si suscipere destinaveris et inchoaveris.

Significatur ergo, ait Jansenius, necesse esse sapientiæ studioso, ut cor suum abstractum ab amore rerum terrenarum (ad quas ex natura sua corrupta semper inclinatur et propendet) inclinet, atque totum addicat prudentiæ cognoscendæ, seriò hoc ipsum et ex animo desiderans, sic ut non dedignetur auribus suis sapientiam ex aliis percipere, sed aures suas accommodet attente sapientum dictis percipiendis. Nisi enim cordis ad sapientiam propensitas et desiderium præcesserit, frustra aure corporali sapientia ex ore auditur sapientum. Inclinabis ergo cor tuum prudentiæ, sic ut audiat auris tua sapientiam : vel inclinabis cor tuum prudentiæ ad hoc, ut cum fructu et attente auris tua audiat sapientiam. Serium enim desiderium requiri ad comparandam sapientiam docet in sequentibus. Vox enim *absconderis* significat sapientiam esse rem pretiosam et cimelium summe desiderandum, et in arca, non argenti, sed mentis, studiose recondendum, juxta illud Psal. 118 : *In corde meo abscondi eloquia tua,* ne scilicet volucres cœli, id est aereæ potestates, ea diripiant et devorent juxta parabolam seminis, quam proponit Christus Matth. cap. 13. 19. Hinc pro *ut audiat*, hebr. est להקשיב *lehacscib*, id est, ut attendat, ut auscultet, ut attente intendat; verbum enim קשב *kascab* significat magnam attentionem mentis, quæ fit cum gestu, puta cum aurium arrectione ; unde in Script. passim auribus tribuitur. In verbis ergo Hebraicis *ut audias*, et *inclina,* est aliquid energiæ, inquit Baynus, quam Latinus sermo non assequitur, qua magnum studium et sedulitas in audiendo commendatur et humilitas cordis, dum aurem inclinat. Si audieris, inquit, sicut attendere facias aurem tuam sapientiæ. Hoc est quod Christus toties repetit : *Qui habet aures audiendi, audiat.* Valde difficile est juvenibus oblectare sese rebus seriis, habere aurem attentam sapientiæ præceptis, habere cor inclinatum ad intelligentiam scilicet eorum quæ sapientia docet. Vel potius, inclinare cor ad intelligentiam, est applicare animum ad res quæ mente et intelligentia percipiuntur, q. d. Remove cor et desiderium tuum à rebus quas vides, quas audis et quæ reliquis sensibus hauriuntur, et attentum habe ad res cœlestes, quæ cogitatione comprehenduntur et intelligentia, usque adeo id difficile est, ut humanas quodammodo superet vires ; et proinde ad preces confugiendum est, juxta id quod sequitur.

Igitur ut sapientiæ fias compos, aures et cor ipsi dede, cor totum ad illam inclina, aure tota illi ausculta. Cor enim est centrum animæ et pondus horologii nostri interni, juxta illud S. August. *Pondus meum amor meus, eò feror quocumque feror.* Amor enim est actus et affectio cordis, quæ facit ut voluntas rem amatam toto affectu prosequatur, ut intellectus ejus pulchritudinem jugiter consideret, ut memoria ejus semper recordetur. Huc faciunt illa vulgo trita :

Si cupidus es discendi, disces plurima.
Doceri velle, summa est eruditio.
Ubi deest mens, disciplina nil juvat.
Nunquam discitur satis, nunquam nimis quod discitur.
Amor, magister optimus discentium.

Denique cor est mens et voluntas cordata : hinc

cor symbolum et, juxta Galenum, sedes est sapientiæ, juxta illud :

Cor sapit, et pulmo loquitur, fel commovet iram,
Splen ridere facit, cogit amare jecur.

Vide quæ de corde fuse dixi Ezech. 36. vers. 26.

3. SI ENIM SAPIENTIAM INVOCAVERIS ET INCLINAVERIS COR TUUM PRUDENTIÆ.] Syrus : *Si ad intelligentiam vocem tuam extuleris.* Nonnulli codices Græci addunt : *Sensum autem quæsieris magna voce.* Sed cæteri ea delent : unde in Vaticano ad marginem sunt adscripta ; in alio autem notata sunt asterisco : videntur ergo ex alia versione in textum irrepsisse. Dat causam cur dixerit : *Inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam.* Tò *invocaveris* tripliciter exponi potest ' Primo, S. Hilarius in psal. 127. *Ante enim*, ait, *invocanda est sapientia, id est omne legendi officium intellectui est deputandum*, q. d. Sapientiam invocare, est eam legendo inquirere ; legenti enim lectio ipsa muta voce respondet, et sapientiam, quam liber continet, oculis mentique imprimit.

Secundo, Baynus : *Si invocaveris*, inquit, id est, si elegeris. Sic enim Israel vocatur מקורא *mecora*, id est *vocatus*, hoc est, electus Dei, Isaiæ 48. vers. 12 et 15 ; et S. Paulus hoc titulo gloriatur quòd sit *vocatus*, id est electus, *Apostolus*. Rom. 1. 1.

Tertio, simpliciter et plane : *Si invocaveris*, hebr. *si vocaveris*, vel clamaveris, scilicet ad sapientiam suspirando, et ardentibus precibus à Deo eam efflagitando, ita ut totum cordis tui sinum ad eam postulandam, æque ac acceptandam expandas. Chald. *Si matrem intelligentiam vocaveris*, significat ingenti desiderio et precibus, æque ac labore et studio parandam sapientiam. Sic Salomonem secutus Siracides explicat, dicens cap. 39. 1 : *Sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens*, etc., *cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum, et in conspectu Altissimi deprecabitur.* Vide ibi dicta.

Huc pertinet expositio Aben Ezræ, q. d. Si ita exclamaveris ad sapientiam accersendam, sicut quis amicum, cujus desiderio angitur, vocare solet. Porro Salonius : *Ille*, ait, *inclinat cor suum ad cognoscendum prudentiam, qui humiliat se et emundat animum à peccatis, ut dignus fiat ad percipienda mysteria divinitatis.*

Tunc ergo invocas sapientiam, cum cognitionem pulchritudinis et valoris veræ virtutis ad te oratione vocas, et eam à Deo instanter petis. Tunc inclinas cor tuum prudentiæ, cum in oratione positus non tantum Deum alloqueris, verum etiam ejus vocem reverenter auscultas, ut ipse te prudentiam doceat, et de natura ac pretio virtutis erudiat. Si ita virtutis notionem postulaveris, dabitur tibi tam profunda et efficax, ut in corde tuo magnum desiderium virtutis exsuscitet, et ad sequelam ejus instiget. Huc pertinet illud Senecæ in Proverbiis : *Oratorem te putes, si tibi ipsi quod oportet persuaseris.* Et illud Sapientis : *Prudentia non calliditate, sed consilio tuetur prudentem.*

4. SI QUÆSIERIS EAM QUASI PECUNIAM (Hebr. *sicut argentum* ; Syrus, *sicut thesaurum*) ET SICUT THESAUROS EFFODERIS ILLAM,] Hebr. תחפשנה *tachpesenna*, id est *scrutatus fueris ;* Septuag. *investiges eam.* Pro *thesauros*, Symmachus et Theodot. vertunt, ἀπόκρυφα, id est abscondita, occulta, recondita ; tales sunt thesauri ; θησαυρὸς enim græce dicitur quasi τεμένος εἰς αὔριον, id est repositus in crastinum, puta reconditus in longum tempus. Et Hebr. מטמון *matmon* (unde Chaldæum, Syrum, Græcum et Latinum *mammon* vel *mammona*) dicatur à טמן *taman*, id est *recondere ;* opes enim et thesauri arcte reconduntur.

Comparat ergo sapientiam thesauro : Primo, quod sicut thesaurus arcanus et absconditus est, sic et sapientia.

Secundo, sicut thesaurus magna aviditate à cupidis quæritur, sic et sapientia à suì studiosis. Unde S. Chrysost. in Catena Græcorum : *Sicut*, inquit, *avari quærunt argentum, ita tu sapientiam.* Quocirca huc allusit Christus in parabola thesauri, dicens : *Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro ; quem qui invenit homo, abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum*, Matth. 13. 44.

Tertio, sicut thesaurus magno et invicto labore quæritur, magnaque voluptate invenitur et effoditur, sic et sapientia : labori enim respondet fructus; et quod quis assidue quærit, hoc tandem invenit, nimirum :

Cœlites sudore cuncta fenerant mortalibus :
Serva sunt, et obsequuntur cuncta diligentiæ ;
Vincit naturam alta diligentia.

Clemens Alexand. lib. 4. Strom. ex Hesiodo asserit quòd sudor ante virtutem sit positus :

Via longa est, *inquit*, atque acclivis ad ipsam.
Ardua namque prius, sed cum ad fastigia ventum,
Fit facilis.

Et ex Simonide : *Fertur*, inquit, *virtus habitare in rupibus aditu difficilibus, nunc autem eam celerem castum locum tenere, et quæ nec aspici possit omnium mortalium ciliis, sed ab eo demum ad quem sudor venerit, qui medetur iracundiæ, et processerit ad summam animi magnitudinem.*

Hinc mystice philosophiæ interpretes, ait Pierius in hierogl. cordis et sagittæ, aiunt Plutonis cor ab Herculea sagitta vulneratum, eoque significari, nihil esse tam abditum in rerum natura, quò non pervenerit philosophiæ studium. Sic S. Gregor. Nazianz. orat. 20. ait S. Basilium suo studio philosophiæ latebras omnes penetrasse.

Quocirca mystice S. Gregor. lib. 5. Moral. c. 5. per sapientiam et disciplinam intelligit mortificationem, explicans illud Job. c. 3: *Quasi effodientes thesaurum. Omnes namque*, inquit, *qui fodiendo thesaurum quærunt, cum fodere altius cœperint, ad laborem instantius inardescunt ; quia quò se thesauro abscondito jamjamque appropinquare æstimant, eò in effodiendo enixius laborant. Qui igitur plene mortificationem suam appetunt, quasi effodientes thesaurum quærunt ; quia quanto fiunt viciniores ad finem, tanto se exhibent ardentiores in opere.* Et inferius aliter idipsum explicans : *Quia enim perfecte mori mundo non possumus, nisi intra mentis nostræ invisibilia à visibilibus abscondamur ; recte hi*

qui mortificationem suam appetunt thesaurum effodientibus comparantur. Mundo enim per invisibilem sapientiam morimur, de qua per Salomonem dicitur : Si quæsieris illam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis eam. Sapientia quippe in rerum superficie non jacet, quia in invisibilibus latet. Et tunc mortificationem nostram contingentes sapientiam apprehendimus, si relictis visibilibus in invisibilibus abscondamur : si sic hanc cor effodientes quærimus, ut omne quod terrenum mens cogitat, à semetipsa manu sanctæ discretionis ejiciat, et thesaurum virtutis, qui se latebat, agnoscat. Facile enim in se thesaurum quæsitum invenit, si eam, quæ se male presserat, molem à se terrenæ cogitationis repellat.

Urget Beda τὸ *effoderis* : multi enim fodiunt, sed non effodiunt. *Qui thesauros effodit*, inquit, *ejicit terræ rudera, efficit in altum foveam, et sedulus insistit labori, donec thesauros, quos inquirit, attingat. Et qui thesauros sapientiæ invenire desiderat, quidquid sibi terrenum inesse compererit, expurget, carnales illecebras abscindat, fossam humilitatis faciat, nec quiescat ab agendo prius quàm se venam veritatis invenisse cognoverit.*

Rursum τὸ *effoderis* significat totum sapientiæ thesaurum, quoad licet, exhauriendum esse. Nam sicut ii qui invenere thesaurum, non contenti partem ejus effodisse, assiduo labore pergunt effodere, donec totum exhauriant; sic pariter sapientiæ et virtutis avidus, non contentus partem ejus acquisivisse, indefesse pergit, donec eam totam ejusque perfectionem et culmen possideat. Hîc verum est illud : *Qui conatur, juvatur. Fatum adjuvat conatum, Tonans conantem.*

5. Tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei (Chald. *à facie Dei*) invenies.] Quæres quis hic *timor Domini*, et quid faciat ad sapientiam, quæ hîc ejus studioso à Sapiente promittitur. Primo, Cajetan. *timorem* accipit metonymice pro objecto timoris, puta pro retinendo respectu Dei, q. d. Tunc intelliges timendo à summo Deo, quæ coram eo vere sint timenda. Discernes enim metuenda à non metuendis relative ad fontem essendi (hunc enim significat Hebr. *Jehova*), nec timebis quæ mundani timent, nimirum timebis peccatum, judicium et gehennam, quæ Deus, minatur peccatori, ideoque vere sunt terribilia et summe metuenda; non autem timebis paupertatem, ignobilitatem, irrisiones ; quæ mundani minantur et timent quasi res terribiles, cum sint ludicræ, caducæ, et parvi momenti. *Et scientiam Dei invenies*; Hebr. *Elohim*, q. d. *Et invenies scire secundum Elohim*, id est judicem universorum, ut scilicet scias summe eum esse metuendum, cavendaque peccata quæ ipse judicaturus est, et igne æterno puniturus.

Verum alii passim proprie hîc accipiunt *timorem Domini* pro ejus metu, cultu, religione et amore. Jam cum duplex sit timor, scilicet servilis et filialis, dupliciter pariter hunc locum exponas : Primo, de servili, q. d. Si quæsieris sapientiam ejusque præceptis cor inclinaveris; tunc intelliges timorem Domini, id est, tunc incipies timere Deum, quasi summum insipientiæ et peccati judicem ac vindicem, et sic ad sapientiam et virtutem pervenies : hujus enim initium est timor Domini, uti dixit c. 1. v. 7. Alludit ad scrutinium thesaurorum : hos enim periti scrutari solent per signa et indicia quibus repertis recta via pergunt ad inveniendum thesaurum. Talia signa olim erant carbones et cineres : hos enim solebant terræ inspergere ii qui thesaurum abscondebant, ut iis quasi indiciis nossent locum, quo requirendus esset, ne ejus obliviscerentur, itaque eum perderent. Porro carbones et cineres sunt reliquiæ ignis, ac consequenter symbolum incendii gehennæ, quod est objectum timoris servilis.

Secundo, plenius exponas de timore filiali, q. d. Si toto corde quæsieris sapientiam, ejusque præcepta, utique consequeris timorem Domini, qui est ipsissima sapientia ac scientia Dei, quam Sapient. 10. 10. vocat *scientiam sanctorum*, juxta illud Job. 28. 28 : *Timor Domini, ipsa est sapientia ; et recedere à malo, intelligentia.* Hic enim timor est Dei amor et charitas ; amore enim stringit et complectitur Deum, quasi summum bonum, timore cavet ne tantum bonum perdat vel offendat. Sicut ergo veteres finxere aurifodinas et thesauros custodiri à gryphibus et draconibus : sic sapientiæ, virtutis et charitatis custos est timor castus et filialis. Ita S. Hilar. in Psal. 127. citato hoc loco : *Nobis*, ait, *timor Domini omnis in amore est, motumque ejus dilectio perfecta consummat. Dilectionis autem nostræ in eum hoc proprium officium est, parere monitis, statutis obtemperare, pollicitis confidere.* Sic et Beda, Hugo et Jansen. qui et sapienter annotat : Non est autem, ait, illud sic intelligendum quasi prius non habeatur Dei timor, aut aliquid sapientiæ divinæ. Nam ex Dei timore et sapientia procedit, ut quis pro sapientia precetur, eamque ardenti desiderio quærat. Sed dicit tunc timorem Dei intelligendum, et scientiam Dei inveniendam : quia tunc in homine firmabitur, perficietur, eique placere et dulcescere incipiet, dabiturque, quo adhuc indigebat, juxta illud Evangelicum : *Omni habenti dabitur.* Et Dionys. (*Tunc intelliges timorem Domini*) id est, inquit, vere experimentaliterque cognosces, atque invenies filialem Dei timorem. Quanto namque intentius studueris desuper illustrari, et dono sapientiæ perfici, tanto amplius formidabis summi Dei Patris aspectum offendere, et coram eo intimorate te gerere : ipsaque infusa sapientia te docebit istum timorem castum et sanctum, ostendendo tibi quàm infinite et incomparabiliter Deus altissimus sit sincere timendus, honorandus ac diligendus; sicque ingeret tibi sapientialem pudorem, ut ubique erubescas coram divini vultus præsentia inhoneste, negligenter aut turpiter te habere. Ad quod etiam Seneca admonens ait : Non aliter te habeas in secreto, aliter in publico. *Et scientiam Dei invenies*, id est sapientiam ejusque profectum et perfectionem obtinebis à Domino. De quo Psalmista psal. 33 : *Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ non confundentur.* De qua scientia dicit Dominus in Osee c. 6 : *Scientiam Dei volo plus quàm holocausta.* Apostolus quoque Philip. 3. 8 : *Existimo*, inquit, *omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei.* Hæc Dionysius.

Similiter hunc locum explicat S. Ambros. in Psal. 118. octon. ad illud : *Statue servo tuo eloquium tuum ;* qui et causam assignat : *Etenim*, ait, *vera sapientia à timore Dei incipit, nec est sapientia spiritalis sine timore Dei; ita timor sine sapientia esse non debet. Basis quædam verbi est*

timor sanctus. Sicut enim simulacrum aliquod in basi statuitur, et tunc majorem habet gratiam, cum in basi statua fuerit collocata standique accipit firmitatem; ita verbum Dei in timore sancto melius statuitur, fortius radicatur in pectore timentis Dominum, ne labatur verbum de corde viri: ne veniant volucres, et auferant illud de incuriosi et dissimulantis affectu. Et mox : *Timor ergo verbi est locus, sicut in pace locus ejus. Timor quædam statio verbi, verbum timoris est disciplina. Plenus enim disciplinæ timor non nutat ad lapsum.* Et inferius : *Timor informatur per sapientiam, instruitur per intellectum, consilio dirigitur, virtute firmatur, cognitione regitur, pietate decoratur.*

6. Quia Dominus dat sapientiam, et ex ore ejus prudentia et scientia.] Syrus, Septuag. et Chald. *et à facie ejus cognitio et intelligentia.* Τὸ *quia* dat causam ejus, quod dixit v. 3 : *Si enim sapientiam invocaveris*, etc., *invenies.* q. d. Non solo auditu et studio, sed et oratione et invocatione comparanda est sapientia, quia ipsa est donum Dei : Dominus enim dat sapientiam hanc et scientiam sanctorum. Sapientiam enim humanam disces ex Aristot. Platone, etc., sed divinam hanc non nisi à Deo, juxta illud Eccli. c. 39. 8 : *Si enim Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiæ replebit illum.* Et Jacobi, 1. 5 : *Si quis autem vestrûm indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter.* Hinc Thalassius Hecatontade 2. *Quod lux,* ait, *est videntibus et visis, hoc Deus est intelligentibus et intellectis. Solus Deus natura bonus est et sapiens : fit autem et mens participatione talis, modo studiosa sit.*

Quod sequitur : *Et ex ore ejus prudentia,* significat primo sapientiam hanc provenire ex Dei revelatione, facta Prophetis et Apostolis in S. Scripturis, quas populo exponunt et prædicant doctores et prædicatores; secundo hanc revelationem et prædicationem non sufficere ad percipiendam hanc sapientiam : sed insuper opus esse interna Dei illuminatione, qua Deus menti persuadeat illa quæ foris audit et legit, juxta illud Christi Joan. 6. 45 : *Erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit à Patre, et didicit, venit ad me. Cum igitur,* ait S. August. l. 1. ad Simplician. q. 2, *prædicatur Evangelium, quidam credunt, quidam non credunt; sed qui credunt prædicatori forinsecus sonanti, intus à Patre audiunt et discunt : qui autem non credunt, forinsecus audiunt; intus autem non audiunt, neque discunt.*

Nota sapientiam ita esse donum Dei, ut tamen sit opus quoque hominis : homo enim illam sibi parare debet partim studio, partim oratione. Simili modo virtus, v. g. castitas est donum Dei, et simul opus hominis eam libere amplectentis, ac pro ea contra vitia decertantis, ut fuse dixi 1. Corinth. 7. 7. Sic opera gratiæ sunt opera tum gratiæ quasi causæ principalis, tum liberi arbitrii quasi cooperantis.

Porro idem est sapientia, scientia, prudentia, uti sæpius monui; etsi Lyran. et Baynus ea distinguant hoc modo, quòd sapientia sit cognitio rerum cœlestium, scientia sit rerum necessariarum in hac vita, prudentia sive intelligentia spectet ad mores et integritatem conversationis inter homines.

Symbolice Beda : Verbum, inquit, quod est Sapientia, processit ab ore Patris, cum à mente ejus conceptum fuit, dictum et genitum ab æterno. Rursum ex ore ejus fluit scientia et sapientia, quia os hominis, nisi ab eo sanctificatum et consecratum fuerit, sapientiam eloqui nequit.

7. Custodiet rectorum salutem, et proteget gradientes simpliciter.] Hebræe, *abscondet rectis salutem, scutum* (clypeus est) *ambulantibus in perfectione;* Septuag. *thesaurizat rectè agentibus* (S. Aug. l. 1. Contra advers. Legis et Proph, c. 17. legit, *diligentibus se*) *salutem proteget gressus eorum;* Tigurina, *reponit justis essentiam* (id est, ait Vatabl. *is servat justis doctrinam veram*), *protegit innocenter ambulantes;* Chaldæus, *abscondet justis incolumitatem, et auxiliabitur his qui ambulant absque macula;* Syrus, *servat rectis spem, et adjuvabit ambulantes sine macula.*

Nota : Pro *custodiet,* hebr. est יצפן *iitspon,* id est abscondet, reponet, servabit quasi thesaurum. Thesaurus enim duo includit : Primo, rem esse pretiosam; secundo, esse arcanam et reconditam.

Pro *salutem,* hebr. est תושיה *tusciia,* quod Pagnin. Tigurina et alii vertunt οὐσίαν, id est essentiam, existentiam, substantiam, à rad. יש *ies,* id est *est.* Hebræum enim *ies* in omnes linguas transiit. Unde R. Levi. *reservabit rectis id quod est;* Chald. *incolumitatem;* Noster et Septuag. vertunt, *salutem,* quasi *tuscia* per allusionem et commutationem unius litteræ repiciat ad ישע *iesca,* id est salus, et תושיע *toscia,* id est *salvabit;* R. Moses vertit, *legem;* alii, *formam, præscriptum, et quidquid stabile est ac solidum;* alii, *fortunam, successum;* alii melius vertunt, *sapientiam* : quia sapientia est nobilissima solidissimaque res et essentia, ut hunc locum explicat Isaias cap. 33. 6. ubi Septuag. sic vertunt, *in thesauris est salus nostra;* quam explicant subdentes : *Sapientia et scientia et pietas in Deum, isti sunt thesauri sapientiæ.* Omnes hæ versiones eòdem recidunt : *tuscia* enim proprie significat *essentiam;* inde *sapientiam,* quia hæc est quasi anima et vita essentiæ hominis : inde *legem,* quia sapientia consistit in observatione legis, vel, ut R. David : Lex, inquit, dicitur *tuscia,* id est essentia, quia cum cætera sint caduca et vana, sola lex perpetuo durat; indè *salutem,* quia hanc tribuit sapientia, et ita de cæteris. Unde Aben Esra : *Sapientia,* ait, *essentiæ appellationem sortitur, quod sit, atque ad omnem æternitatem duret. Hæc porro à Deo justis reservatur, ut ejus ope servent justitiæ tramitem, hoc est præcepta divina.*

Igitur primo, Lyran. sic exponit : q. d. Deus rectis et justis pro præmio justitiæ dabit salutem, id est sanitatem mentis et corporis. Secundo, Jansenius, q. d. Deus apud se recondit sapientiam et salutem quasi ingentem thesaurum, eumque non omnibus, nec semper, sed solis rectis et justis erogabit tempore à se decreto. Tertio, Cajetan. et Salazar hunc versum referunt ad id quod dixit v. 4 : *Si sicut thesauros effoderis eam,* scilicet sapientiam, utique *invenies eam; quasi hîc ejus dicti det rationem, quia scilicet Deus custodit, reponit, occultat, thesaurizat* (*omnia in idem recidunt*) *salutem, sapientiam videlicet veram, quæ est justitia ipsa et salus animi. Si enim Deus thesauri adinstar sapientiam abscondit, recte sequitur thesauri in modum effodiendam esse. Dicitur autem abscondere vel thesau-*

rizare rectis, *vel recte agentibus ; hebraice : Iesarim, id est sedulis ; August. diligentibus se : quia locuples iste thesaurus, quem sic latere Deus voluit, nisi à sedulis et accuratam diligentiam navantibus non eruitur.* Hæc ipsi.

Hæ omnes expositiones veræ sunt et coincidunt : studiosis enim sapientiæ loco præmii promisit dandam ipsis à Deo sapientiam : nunc vero quantum id sit præmium quantosque fructus, bona et commoda afferat, explicat, dicens quòd Deus per sapientiam custodiat rectorum salutem, dum facit ut inter medias mundi tentationes, pericula et naufragia, quibus insipientes et impii cadunt et pereunt, sapienter incedant, ne ullam peccati gravioris labem contrahant, sed recta et feliciter ad portum salutis æternæ evadant. Congruum hoc est præmium, dum observantes Deum Deique legem vicissim servantur et observantur à Deo.

Unde nonnulli sic exponunt : Deus custodiet *tuscia*, id est essentiam, hoc est soliditatem et constantem in bono perseverantiam justorum, quæ ingens est thesaurus ; recta enim ducit ad gloriam cœlestem : perseverantia enim summum est Dei donum. Nam ut ait S. Bernard. (vel quisquis est Auctor) serm. de virtute obedientiæ : *Perseverantia est singularis filia summi regis*, quam qui duxerit, dotis nomine cœlum accipit. Et subdit : *Finis virtutum est*, *earumque consummatio est*, *totiusque boni repositorium.* Ecce hoc est quod hìc dicitur : *Reponit justis essentiam.* Igitur magnum perseverantiæ donum in manu solius est Dei ; quod justus mereri de condigno nequit ; sed tantùm supplicibus precibus ab eo flagitare et impetrare. Quocirca saluberrima est hæc precatio : Domine, da mihi perseverantiam ; da mihi assidue gratiam, quam prævides mihi fore congruam ; dirige me per eas vias, officia, status, actiones, quæ peccati non habent scandalum, quibus prævides me certo et infallibiliter perseveraturum, ac perventurum ad felicitatem æternam.

Anagogice ergo Pagninus in Thesauro linguæ Hebr. in voce *tuscia*, id est essentia : Deus, inquit, reservat et thesaurizat justis essentiam suam, ut scilicet eamdem illis clare videndam offerat in cœlo ; hanc ergo illis quasi thesaurum recondit : hinc Christus eamdem comparat thesauro, *quem qui invenit homo, præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum*, Matth. 13. 44. Sic et ex Pagnino, Jansenius et Salazar.

Allegorice, Rabbini nonnulli hæc referunt ad Christi incarnationem : Christus enim est Sapientia ex ore Patris procedens, quæ os nostrum carnemque assumpsit, ut nos veram sapientiam, viamque ad salutem Judæis occultam edoceret. In *Midras* enim, id est in expositione lamentationum Jeremiæ, dicitur : *Deus sanctus erit sedens, et exponens coram justis sensum legis per manus Messiæ, sicut dictum est Prov. 2 : Revelat vel occultat rectis legem, clypeus ambulantibus simpliciter, vel perfecte. Dixit R. Abraham Aben Esra : Celat rectis legem, quia occultat ab eis verbum sapientiæ, donec veniat tempus, et exponat eam ore suo coram magistris.* Ita Galatin. l. 3. c. 19. de Arcanis fidei.

Et proteget gradientes simpliciter.] Hebr. *clypeus est ambulantibus in simplicitate*, id est in innocentia et perfectione, q. d. Instar clypei defendet innocentes et perfectos. Hæc verba nectenda sunt sequentibus hoc modo : *Proteget gradientes simpliciter.*

8. Servans semitas justitiæ, et viam sanctorum custodiens.] *Servans*, id est servare faciens : hebr. enim לנצר *lintsor*, id est, ad servandum, ut scilicet justi servent, Deo eos servante, semitas justitiæ. Vel est hypallage, q. d. Deus servat in justis semitas justitiæ, hoc est, Deus servat justos in semitis justitiæ, ut ab eis non declinent ad dexteram vel sinistram. Sensus est, q. d. Deus protegit justos per sapientiam et gratiam suam, assidue servans mentem illorum, ut inter tot errandi et labendi præcipitia teneant firmiter semitas justitiæ, ut per eas jugiter incedant ; itaque viam sanctorum custodit, dirigit et perducit ad metam, puta ad cœlestem felicitatem. Unde Septuag. clare vertunt : *Protegit autem gressum eorum ad custodiendas vias justificationum, et viam reverentium se custodit ;* Syrus, *vias piorum suorum custodiet.* Sic Deus promisit Abrahæ justitiæ et obedientiæ præmium dicens : *Noli timere, Abraham, ego protector tuus sum* (hebr. *ego scutum tuum sum*) *et merces tua magna nimis*, Genes. cap. 15. 1. vide ibi dicta. Hoc est, quod orat Psaltes : *Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea*, psal. 16. 5. Alludit, imo citat illud Annæ matris Samuelis, 1 Reg. 2. 9 : *Pedes sanctorum suorum servabit, et impii in tenebris conticescent*, pro quo Salomon hìc v. 13. habet : *Ambulant per vias tenebrosas.*

Tunc intelliges justitiam, et judicium, et æquitatem, et omnem semitam bonam.] *Tunc* respicit præcedentia, q. d. Cùm præstiteris ea quæ dixi de invocatione et investigatione sapientiæ ; aut, cùm dederit Deus sapientiam, *tunc intelliges justitiam, judicium et æquitatem*, hoc est, omnem semitam bonam : in hisce enim tribus sita est sapientia. An et quomodo hæc tria distinguantur dixi cap. 1. v. 3. Præclare Thalassius Hecatontade 1 : *Jesum amans*, inquit, *liberabitur à malitia, et ipsum sequendo veram videbit scientiam. Mens à perturbationibus libera videt subtilius. Menti in summum purificatæ angusta sunt omnia quæ sunt, semperque esse cupit extra omnia quæ sunt facta. Vis semel ab omnibus affectionibus liberari ? assuefacito te charitati, continentiæ et precibus. Mens apud Deum moram faciens precando, affectivas animæ vires à passionibus liberat.*

Nota viam sapientiæ et virtutis vocari *semitam :* Primo, quia arcta est, cum reliqua via per quam currus incedunt, sit lata et larga. Ita S. August. in psal. 121. Secundo, quia compendiosa et brevis est ad perfectionem et felicitatem : sic enim semitæ sunt breviores viæ. Tertio, quia directa est, uti semita. Quarto, quia semitæ sunt viatoribus per montes et rupes, quos currus circumeunt : similiter enim via virtutis est ardua et excelsa. Ita Lyranus.

Pro *semitam* hebr. est מעגל *magal*, id est orbita, rotunda, per quam currus, puta rotunditas rotarum currilium incedit : עגול *agol* enim est teres et rotundum ; unde Aquila vertit, καμπτους, id est *flexus ;* Symmach. ἑλιγμούς, id est *involutiones*, gyros, flexus ; Septuag. vertunt, ἄξονας, id est *axes*, *orbitas*, *tramites*, semitas. Unde sic habent in Catena Græc. *Tunc justitiam et judicium intelliges, omnesque honestatis orbitas prospere absolves.* Orbitæ et axes rotarum, inquit auctor Catenæ, apposite ad ani-

mum transferuntur : ut enim axes, quibus rotæ inseruntur, in quadam æquabilitate perpetuo illas continent; ita justitia animam ejusdemque vires præcipue inferiores (hæ enim per rotas hoc loco insinuantur) firmat, jugiterque in officio continet. Possunt quoque per rotas præcepta Dei, quæ ad Deum ducunt, animumque ad ejusdem cognitionem dirigunt, accipi. Hæc auctor. Orbitæ ergo primo significant æquabilitatem sapientiæ et virtutis; secundo, facilitatem quam parat ipsa exercitatio : licet enim virtus initio incipienti, ob contrarias concupiscentias, sit difficilis, exercitio tamen eas superante fit facilis. Unde S. August. in illud Psal. 30 : *Posuisti in loco spatioso pedes meos*, quærens quomodo spatiosum simul et angustum est virtutis iter, punctim rem acu tangens respondet : *Certe angusta via est, laboranti angusta est, amanti lata est.* Tertio, orbitæ significant iter virtutis esse apertum, publicum, tritum et regium : talis enim est orbita curruum. Quarto, esse perfectum : circularis enim figura, qualis est orbitarum, est completa et perfectissima.

Flexus vero et gyri, ut vertunt Aquila et Symmach. significant primo, virtutis iter esse arduum et præceps, quod proinde nunc flectendo declinare et gyrare, nunc generose superare et transcendere oporteat.

Secundo, sapientiam et virtutem esse flexilem, quia in omnibus sinit se flecti, gyrari et regyrari freno rationis, legis et voluntatis divinæ. Sic hoc freno regendam esse linguam docet S. Jacobus c. 3. v. 3. de quo ibidem multa dixi.

Tertio, Beda censet hominem triplici motu cieri, nimirum per justitiam Deo satisfacere, per æquitatem proximo, per judicium sibi ipsi. Simili modo in Angelis, ut docet S. Dionys. c. 4. de Divin. nom. (et pari modo in animabus sanctis) sunt tres motus, nimirum reflexus, rectus et circularis. Reflexus est, cum angelus vel anima à creaturis reflectitur, et resilit ad Creatorem, eum in omnibus agnoscens, amans et laudans. Rectus est, cum rectà ad proximos tendit, illisque præstat, quod ex rectitudine justitiæ vel charitatis debet. *Recta linea*, ait, Dionys. *movetur anima ad ea quæ circa se sunt prodiens.* Circularis est, cum anima se recolligit, et in se ipsam redit suæ conscientiæ quieti, et conjunctioni cum Deo consulens. Tunc enim, ait S. Dionys. *circa identitatis auctorem pulchrum et bonum indesinenter choream ducunt.* Aptè ergo ait Salomon : *Tunc intelliges justitiam, et judicium, et æquitatem*, Deo videlicet famulans, tibi consulens, proximo providens, videlicet omnem semitam bonam, omnes flexus bonos, et omnes gyros bonos; sic omnes motus differentias spiritaliter exprimes. Ita Salazar.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DOCET QUIS SIT FRUCTUS SAPIENTIÆ, NIMIRUM CUM ILLA VENIRE OMNIA BONA, ET MALA OMNIA AVERTI.

10 et 11. SI INTRAVERIT SAPIENTIA COR TUUM (Septuag. *si venerit in tuam mentem*), ET SCIENTIA ANIMÆ TUÆ PLACUERIT (idem est *scientia* quod sapientia), CONSILIUM CUSTODIET TE, ET PRUDENTIA SERVABIT TE.] Septuag. *cogitatio sancta servabit te.* Pro *placuerit* hebr. est ינעם *iinam*, quod Septuag. vertunt, *pulchra esse videbitur;* Aquila, ευπρεπωσει, id est *decora et venusta erit;* Pagnin. *si dulcuerit;* alii, *si amœna, jucunda, suavis fuerit;* alii ad verbum, *si scientia pulchrescet animæ tuæ*, ut videaris tibi pulcher ex pulchritudine scientiæ, quam suspicis et admiraris ; Vatabl. *Si sapientia cor tuum invaserit, et scientia animum tuum delectaverit, prospicientia custodiet te, et intelligentiæ institutio te servabit.* Idem aliis et aliis verbis repetit, exaggerat et inculcat, ut sapientiæ honestatem et decus discipulo commendet, illumque in ejus velut sponsæ pulcherrimæ et castissimæ amorem accendat. Sensus est, q. d. Si sapientiam in animæ tuæ penetralia admiseris, ejusque decorem perspexeris et complexus fueris consilium quod ipsa tibi suggeret, quoque res tuas omnes sapienter et decore moderabitur, custodiet te (hebr. *super te*, q. d. Super te excubabit circumquaque, sicut vigil excubat super castra), et prudentia quam te docebit, servabit te ab omni malo, necubi per imprudentiam labaris : nimirum ut eruaris primo à via mala, et ab homine qui perversa loquitur; secundo, ut eruaris à muliere extranea; tertio, ut ambules in via bona, uti sequitur : non enim sufficit declinare à malo, nisi et facias bonum. Huc facit quod S. Chrys. hom. 63. ad Popul. docet tantam esse virtutis suavitatem, ut cætera omnia, quæ in mundo suavia sunt, illi comparata amara, et fellea esse videantur, imo ut omnes labores, dolores, cruces sua suavitate condiat, dulcoret et suaves efficiat.

Sic sapientia, virtus et charitas dulces effecit ignes S. Laurentio, leones S. Ignatio, sagittas S. Sebastiano, eculeos S. Vincentio, carbones S. Tiburtio. Sic S. Lucia Virgo sapiens ad rogum, quasi ad epulas invitata, læta et exultans processit. Sic et S. Agnes, S. Cæcilia, cæteræque virgines et martyres. Hinc de S. Stephano canit Ecclesia : *Lapides torrentis illi dulces fuerunt ; ipsum sequuntur omnes animæ justæ.*

Igitur sapientia et virtus est pulchra Noemi (à *iinam* enim et *naam*, id est *pulchra fuit*, dicta est *Noemi*) de qua dicitur Ruth 1. 20 : *Hæc est illa Noemi* decora et speciosa, quæ omnium oculos in suî speciem et admirationem rapit. Nam ut ait S. August. ep. 222. ad Consentium : *Quid est aliud justitia et virtus nobis, quàm interioris hominis pulchritudo ?* Et Philo l. de Vita Mosis, ex Platone in Convivio : *Virtus*, ait, *non pulchra tantum, sed ipsius pulchri idea est*, nimirum pulchritudinis, quæ in creaturis est exemplar et speculum. Ratio est, quia sapientia et virtus est summa participatio Dei : Deus autem in se pulcher est, adeoque ipsa increata,

essentialis et immensa pulchritudo, quam qui videt, non potest non summe adamare, ut patet in Beatis, qui toti in eamdem rapiuntur et absorbentur. Deus ergo sapientiæ et virtuti suam pulchritudinem præ cæteris rebus communicavit et indidit, atque in ea suam speciem et decorem ostendit: præsertim in Verbo incarnato, puta in Christo, qui omnis virtutis fuit speculum, de quo proindè dicitur psal. 44: *Speciosus forma præ filiis hominum*; quin et in passione sanguine suo purpuratus speciosus incessit, ut ejus speciem admirantes Angeli exclamarint: *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ*, Isaiæ 63. 1.

Unde S. Aug. in psalm. 44. post initium: *Christus*, ait, *pulcher in cœlo, pulcher in terra, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher in ligno, pulcher in sepulcro.* Et causam subdit: *Summa et vera pulchritudo, justitia est. Si ubique justus, ubique decorus.* Hinc et Martyres in sua fortitudine pulchrescunt, pulchramque petunt per vulnera mortem: quocirca purpurati in cœlis incedunt, palmis et laureis coronati, Apoc. 7. Id adeo verum est, ut Gentiles in suî admirationem rapuerit hæc sapientiæ et virtutis pulchritudo. Unde Lyricus in hymno de laudibus virtutis exclamat: *O virtus ardua laboriosaque hominibus, pulcherrima vitæ inventio. Tuam, ô virgo, ob venustatem etiam mori, optabilis in Græcia habetur mors, atque labores vehementes et indefessos perpeti. Tua ergo gratia Hercules Jove satus, Ledæque filii suis factis quid possent declararunt.* Dictum est veterum: *Solus sapiens decorus, omnis nequam turpis.* Et:

Virtus repulsæ nescia sordidæ,
Intaminatis fulget honoribus,

ait Horat. libr. 3. Carm.

12. Ut eruaris a via mala (ex Hebr. vertas, *mali*, id est quæ ducit ad malum; Syrus, *liberabit te sapientia à via mala* (et ab homine, qui perversa loquitur.

13. Qui relinquunt iter rectum, et ambulant per vias tenebrosas.] Hebr. *qui relinquunt semitas rectitudinis, ut ambulent per vias caliginis.*

14. Qui lætantur, cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.] Chald. *exultant in perversione malitiæ.*

Septuag. hæc pathetice efferunt, miscentque exclamationem; sic enim habent: *Ut eruat* (sapientia et cogitatio sancta) *te à via mala, et à viro nihil loquente* πιςον, id est fidele, vel nihil fide dignum, cui credi debeat, sed omnia fucata, fallacia, perniciosa et venenata. *O qui dereliquistis vias rectas abeundo in vias tenebrarum, qui lætamini in malis, et gaudetis in eversione mala.* Pendent hæc à versu præced. *Consilium custodiet te*, etc. *ut eruaris à via mala.* q. d. Duæ sunt viæ, id est vivendi rationes et modi: una mala, altera bona; sapientia custodiet te à mala, et deducet ad bonam, ut scilicet omne peccatum ducens ad gehennam cane pejus et angue fugias, ac omnem virtutem ducentem ad cœlum toto pectore prosequaris. Pro *qui perversa loquitur*, alii vertunt efficacius, *qui pervertentia loquitur;* Cajetan. *qui loquitur versutias*, id est strophas, flexus et versuras verborum, quibus versutus alios in errorem, fraudem et malum inducit. Hebr. enim תהפכות *tahapuchot* significat perversitates, quibus quis alium à vero et virtute avertit, ac in fraudem vitiumque convertit, itaque in ruinam agit, evertit et subvertit: atque alludit ad פוך *puch*, id est *fucus;* quia tales fucum aliis faciunt, et fucata sapientiæ virtutisque simulatione in errorem vitiaque abducunt.

Ait ergo Salomon sapientiam docere maxime cavendos esse pravos et perversos, qui non tantum prava agunt, sed et eadem alios docent vel suadent, idque callide per fraudes et illecebras: has enim detegit et patefacit sapientia. Porro, quia tales permulti sunt, hinc mutato per enallagen numero singulari in pluralem, eos describens ait primo: *Qui relinquunt iter rectum;* tale enim est iter sapientiæ et virtutis. Secundo: *Ambulant per vias tenebrarum et caliginis*, q. d. Vivunt in cæcitate et erroribus, saltem practicis, ac in operibus inhonestis, quæ quærunt tenebras, ac simillima sunt tenebris, atque ducunt in tenebras æternas. Quocirca Nazianz. Orat. ad 150 Episc. tales apte comparat sepiis: *Illi enim*, ait, *sermones, sicut et sepiæ atramentum, contra seipsos expuunt, quò effugiant venantes, et latitent indagantes.* Tertio, quod insuper lætentur, cum male fecerint, et exultent in rebus pessimis. Est climax, sive gradatio. Per gradus enim crescit oratio declarans malitiam crescentem impiorum. Eò enim crescit illa sensim, ut in peccatis rideant, gaudeant et exultent; sed risus hic est caninus et Sardonicus, qui dolorem et mortem conciliat: ridendo enim exterius, interna malorum conscientia cruciantur, ait S. Aug. serm. 24. de Tempore, atque ridendo moriuntur, de quo Eusebius Emissen. hom. de S. Epiphoro et Alexand. *Exultant*, ait, *in rebus pessimis, et de suî perditione lætantur, similes illis, qui forte sumentes exitiales herbarum succos, cum risu perire dicuntur.*

Pro *exultant* hebr. est גילו *gilu*, id est cantant, saltant, tripudiant: גול *gol* enim notat tripudium, exultationem et volutationem externam, qua quis internum cordis gaudium externis gestibus aperit et pandit, ut cum saltat, gyros facit, et volutat sese circuitionibus et circumrotationibus. Unde non multum dissonat à Græco αγαλλιαω. Sic S. Joannes Baptista audita salutatione B. Virginis exultavit, id est præ gaudio exsiliit, et subsiliit in utero matris, Lucæ 1. 41.

Tales ergo similes sunt illis quos in Apulia videmus morsos à tarantulis continuo saltare et tripudiare, ac saltando et tripudiando emori. S. Ambr. l. 1. ep. 6. eos comparat cicadis, quæ canendo, id est strependo, moriuntur: *qui sub ardore*, ait, *ferventium cupiditatum se mulcent cantu sibi noxio, statimque occidunt.* Sic Turcæ in honorem suî Mahomet solent se in orbem gyrare et rotare (quod proprie notat Hebr. *gol*), donec deficiente spiritu et mente cadant et corruant, illamque vocant choream Angelorum, quibus recte aptes illud: *In circuitu impii ambulant*, psal. 11. 9. Hi ergo uti *bibunt sicut aquam iniquitatem*, teste S. Job c. 15; ita vicissim ridendo et exultando pergunt tanquam vituli ad macellum, tanquam ebrii ad furcam, tanquam phrenetici (ait S. Greg. citans hunc locum hom. 4. in Ezech.) ad exitium, de quibus Isaias c. 3. 9: *Peccatum suum quasi Sodoma prædicaverunt.*

Væ animæ eorum, quoniam reddita sunt eis mala! ait S. Bern. serm. 16. in Cant.

15. QUORUM VIÆ PERVERSÆ SUNT, ET INFAMES GRESSUS EORUM.] Septuag. *quorum semitæ pravæ* (Simmach. σκαμβαὶ, id est *curvæ*, oblique incedentes more cancrorum; Theodotion, στρεβλαὶ, id est *tortuosæ*, intortæ instar strabonum, qui oculos distortos et intortos habent: item vafræ, callidæ, versutæ, sinuosæ instar serpentum) *et flexuosi cursus eorum;* Aquila, *et jactant se in flexuris suis, et subsannant in involutionibus* vel *gyris suis;* Tigur. *qui vias suas depravant, et propudiosi sunt in orbitis suis;* Vatabl. *quorum semitæ sunt obliquæ, et qui perversi sunt in semitis suis;* vel, *quorum rationes vitæ à recto aberrant et perversitates sunt in viis ipsorum.* Sic et Pagninus et alii, *et recedentes* vel *retrogredientes in semitis suis*, ut cancri. Addunt Septuag. *ad longe faciendum te à via recta et alienum à sententia.*

Igitur impiorum gressus et actiones sunt obliquæ et sinuosæ instar cancrorum et serpentum. Cancri enim, teste Aristot. et Plinio, vel retrorsum incedunt, vel oblique ad latus, præsertim sinistrum, quod symbolum est pravitatis, sicut dextrum est virtutis et bonitatis. *Cancri*, inquit Plinius libr. 9. cap. 31, *in pavore etiam retrorsum pari velocitate redeunt.* Quocirca S. Ambros. in psalm. 36. sic legit et explicat: *Flexuosus cursus eorum, sicut lubricus et flexuosus auctor eorum*, puta diabolus serpens antiquus. Unde S. Ephrem, agens de choreis et turpi saltatione, ait: *Choream non Petrus, non Joannes, sed draco antiquus suis voluminibus docuit.* Huc quoque alludens Nazianz. in carmine de Virginit. ita impios pingit:

> At velut obliquo gradientes tramite cancri,
> Aut velut oblongi sinuose membra trahentes
> Angues, vivetis depressi pondere carnis.

Sic enim impii instar cancrorum, non qua oculi aspiciunt, id est non qua ratio et lex Dei dictat, sed retrorsum, quasi aversi à lege et Deo incedunt, ac sinistra dextris, falsa veris, caduca æternis præferunt; nam, ut ait S. Ambr. lib. de Abraham: *Bona hujus seculi instabilia sunt, et rotarum in morem cum ipso seculo volvuntur.* Rursum instar serpentum in mille vitiorum orbes se sinuant et gyrant, dum ab uno scelere mox in aliud et aliud labuntur, donec universum scelerum circulum confecerint, quo confecto rursus à principio in orbem redeunt; quare merito infames sunt apud Deum, Angelos et homines.

16. UT ERUARIS A MULIERE ALIENA, ET AB EXTRANEA QUÆ MOLLIT SERMONES SUOS.] Vatabl. *quæ verbis suis blanditur*, vel blanditiis allicit; Symmach. *cujus verba sunt lubrica;* Chald. *cujus verba sunt lenia;* Baynus, *quæ verba sua polit; cujus cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem*, ait S. Cyprianus de singular. cleric. Mulier enim instar Sirenis mentem etiam sapientum incantat et excantat, uti patuit in ipsomet nostro Salomone, Samsone, Davide. Lege vitam S. Martiniani apud Surium 13 Februarii et mira hujus rei exempla invenies.

Alienam et extraneam vocat adulteram, quæ alterius viri uxor alios ambit amasios; licet alii per *extraneam* accipiant alienigenam, id est non Judæam, sed Gentilem. Verum simpliciter Hebræi mulierem exteram vocant meretricem. Pendet hic versus à v. 11; sic enim cum eo hic nectendus est: *Consilium sapientiæ servabit te, ut eruaris à muliere*, etc. Unde Septuag. hoc loco paraphrastice vertunt: *Fili, ne te comprehendat malum consilium* (mulieris) *quæ derelinquit doctrinam adolescentiæ*, etc.

Monuit cavendum à consortio et colloquio improborum, nunc monet cavendum à muliere illice et impudica; nihil enim ita contrarium sapientiæ, ac mulier illex. Ita Beda. Cujus causa Theologica est, quod Spiritus Sanctus auctor sapientiæ, cum sit purissimus spiritus, derelinquat et fugiat homines luxuriosos, utpote carni et ventri suo immersos.

Causa ethica est, quod inter concupiscentias vehementissima sit libido: concupiscentia autem rationi, ideoque sapientiæ è diametro adversatur. Unde libido dicta est ab eo quod libeat, ait Cassianus collat. 12. c. 2. Quocirca S. Wolstanus Episc. Wigorniensis appetitus ad libidinem à nobili matrona, facto signo crucis: *Fuge*, ait, *comes lasciviæ, mortis filia, vas Satanæ*, eique alapam summo nisu inflixit, et sic velut alter Joseph mulieris lenocinia compressit. Ita Surius tom. 1. in ejus Vita. Sic et S. Agnes ad Præfecti filium: *Discede à me*, ait, *pabulum mortis, fomes peccati.*

> Nam ruit in vetitum damni secura libido.

Et:

> Mulier blanda et bella etiam siliceum emollit virum.
> Corporis robur viresque animi libido effeminat.

Causa physica est prima, quod libido sua vehementia omnes sensus, mentem totamque animam ad se rapiat, ut luxuriosi aliud præter ipsam sentire, sapere, cogitare nequeant, multo minus cogitare cœlestia et divina, quæ suggerit sapientia. Secunda, quod in libidinis actu cum semine excernantur plurimi et nobilissimi spiritus, quibus mens indiget ad cogitandum et speculandum. Rursum semen est nobilissimus sanguis: exhausto ergo semine exhauritur et sanguis, in quo vitæ mentisque robur consistit. Unde videmus libidinosos robore corporis et vigore mentis destitui, ut ea, quæ sapientiæ et prudentiæ sunt, non capiant, imo subinde in delirium, amentiam, epilepsiam, apoplexiam incidere. Ita Galenus, l. 14. part. c. 10, ait nimiam venerem spasmum inducere. Quocirca nonnulli (quod non recte Platoni, utpote Græco, tribuitur): Venus, inquiunt, dicta est à *ve*, id est sine, et νοῦς, id est mens, q. d. Sine mente, quod rationem et mentem homini eripiat. Sicut *vecors* idem est quod *ve*, id est sine corde. Verum hæc ingeniosa est allusio, non genuinum etymon: Venus enim est vox Latina, non Græca; Venus, inquit Giraldus syntagm. 13. ex Cicerone lib. 2. de Natura deorum, dicta quod ad omnes res veniat, vel quod per eam omnia proveniant. Varro vero lib. 4. de Lingua Latina: *Venus dicitur*, ait, *non quod vincere velit, sed quod vincire, et vinciri ipsa. Vicre est vincire, à quo est in Asoto Ennii: Ibant malam viere Veneriam corollam.* Et mox: *Poetæ*, ait, *de cœlo, quod semen igneum cecidisse dicunt in mare, ac natam è spumis Venerem conjunctione ignis et humoris, quam habuerunt, vim significantes Veneris, à qua vi natis dicta vita*, juxta illud Lucilii: *Vis est vita, vides quæ nos facere omnia cogit.* Venus ergo vel

à veniendo, vel à viendo, id est vinciendo, vel à vi dicta. Hoc ultimum secutus S. Isidor. lib. 8. Orig. sub finem : *Venerem*, ait, *exinde dicunt*, *quod sine vi femina esse virgo non desinat.* Græcis Venus dicta ἀφροδίτη ab ἀφρῷ, id est spuma, quod ex maris spuma dicatur enata, teste Hesiodo in Theogon. vel, ut Aristot. quod semen sit spumosum. Sunt qui παρὰ τὸ ἀφραίνειν, id est insanire, dictam putent. Unde Euripides : *Nam stulta proxima Venus mortalibus.* Hinc Venus pingitur ardentem facem pectore gestans cum gratiis et Pitho, id est, Suadela, quod ignitum amorem intuenti infigat, eique omnia quæ vult persuadeat. Euripides vero in Hecuba Venerem dictam censet Aphroditen quasi ἀφροσύνην, id est imprudentiam et insipientiam ; hanc enim Venus inducit : unde ipsam vocat deam insipientiæ.

Porro sapientia, ut eruaris à muliere aliena, sita est non in fortitudine colluctationis, sed in prudentia fugiendi aspectum et consortium ejusdem. Ita S. Cyprianus de Singular. cleric. *Videte*, ait, *nunc prudentiam in isto bello*, *non fidem nobis datam esse victricem*, *quæ nos timiditatis remedio liberasset : et contemplamini quæ sunt modo arma sumenda*, *si vultis habere legis auxilia. Estote timidi*, *ut sitis intrepidi*, *et licet timor in certamine infirmitas esse videatur*, *tamen secundùm verbum Apostoli*, *virtus in infirmitate perficitur. Separamini*, *deprecor*, *separamini à contagione pestifera.* De illecebra mulierum tractat Eccles. 25. 29. et c. 42. 6. Vide ibi dicta.

Symbol. per mulierem hanc adulteram tam hîc quàm c. 7. 19. c. 9. 13. et alibi significatur hæresis vel falsa doctrina : hæc enim adulterat et corrumpit veram Dei fidem et sapientiam. Imo ad litteram hæresin hic significari censet Vatablus, cum R. Salom. et Hebræis. Audi Bedam : *Potest per mulierem extraneam hæreticorum pravitas intelligi*, *à Christi et Ecclesiæ membris aliena*, *quæ mollitia disertitudinis*, *et blandimentis linguæ corda decipere innocentium solet. Unde Psalmista*, *Psal.* 45 : *Mollierunt sermones suos super oleum*, *et ipsi sunt jacula.*

Porro R. Levi et alii per mulierem hanc accipiunt concupiscentiam quamlibet, rationi et sapientiæ repugnantem in homine. Hæc enim instar adulteræ vaga est, petulca, infida, instabilis, cupidinibus æstuans, omnium peccatorum et malorum mater. Unde Thalassius Hecatontade 2 : *Sicut concupiscentia*, ait, *et ira multiplicant peccata*, *ita continentia et humilitas eadem exinaniunt. Animam purificari*, *est eam ab affectionibus liberari. Hæc autem libertas charitatem Dei nobis parit. Occasus spiritales sunt animæ perturbationibus inquietæ : sol enim justitiæ illis occidit.* Et Hecatont. 3 : *Mens*, *cui affectiones imperant*, *cogitat quæ non decent. Quales autem cogitationes sint produnt sermones et opera. Malæ cogitationis dux est affectio*, *affectionis auctor sensus : quo ut male utamur*, *in causa est mens. Magna equidem mens*, *quæ ab affectionibus libera est et sequestrata ab his quæ sunt*, *ac in Deo versatur.* Et Hecatont. 4 : *Sicut absurdum est bonum dominum subesse improbo servo*, *ita et absurdum corruptibilis corporis mancipium esse rationalem mentem. Impera et tu Evæ*, *et à serpente cave*, *ne delusa tibi quoque de ligno præbeat. Monachum verum agit mens*, *quæ sensibus ita renuntiavit*, *ut ne videre quidem ferat cogitationem voluptatis. Mens affectionibus imperans*, *extra periculum et timorem est. Exspectatio futurorum bonorum mentem bonis exspectatis conjungit*, *quibus immorando præsentium obliviscitur.*

Quin et Architas Tarentinus, teste Cicerone lib. de Senectute, dictitabat *nullam pestem in mundo capitaliorem esse*, *quàm concupiscentiam et voluptatem.* Hinc enim patriæ proditiones, hinc rerumpubl. eversiones, hinc cum hostibus clandestina fœdera nasci : nullum denique scelus, nullum flagitium esse, ad quod suscipiendum libido voluptatis non impellat. Et Socrates apud Laertium, lib.2. admonebat juvenes, *ut voluptates fugerent quasi Sirenes*, si virtutem quasi patriam aspicere vellent instar Ulyssis, qui cera obturatis auribus præternavigavit Sirenes, ut Ithacæ fumum subsilientem cerneret. Et Seneca : *Sapiens*, ait, *hoc unum concupiscit*, *nihil concupiscere.* Celebre est illud monachi Ægyptii apud Nicephor. lib. 11. cap. 43. qui rogatus *cur toties voluptates sibi subtraheret*, respondit : *Ideo subtraho*, *ut iræ causam et occasionem præcidam. Scio enim illam semper de voluptatibus belligerari*, *mentemque meam perturbare*, *et cognitionem ipsam fugare.* Et illud Marci Eremitæ tract. de Lege spiritali : *Cor voluptatis amans*, *carcer et catena est animæ in tempore egressionis* (mortis) ; *at idem laboris studiosum*, *janua est aperta.*

17 et 18. ET RELINQUIT DUCEM PUBERTATIS SUÆ, ET PACTI (Syrus, *testamenti* seu *promissionis*) DEI SUI OBLITA EST.] Pro *ducem* Hebr. est אלוף *alluph*, quod Theodot. Pagnin. et alii cum Nostro proprie vertunt, ἡγούμενον, id est *ducem*, *rectorem*, hoc est, ut Syrus, *nutritium ;* Tigurina, *maritum pubertatis*, id est juventutis, vel *adolescentiæ suæ*, ut habent Hebr. tunc enim cœpit esse pubes et apta conjugio ; Chald. *quæ reliquit ducatum ;* Septuag. vero respicientes ad rad. אלף *alaph*, id est didicit, vertunt, διδασκαλίαν, id est *doctrinam ;* et Symmach. μάθησιν, id est *disciplinam ;* alii, *assuefactionem* vel *manuductionem* (hanc enim proprie significat *alaph*) qua scilicet puella prius assuefacta disciplinæ patris vel mariti, sinebat se ab ea regi. Itaque hæ versiones omnes eòdem recidunt.

Sensus est, q. d. Sapientia faciet ut eruaris sicut ab homine improbo, sic et à muliere adultera, quæ reliquit maritum, cui in adolescentia, cum pubescere cœpit, se despondit, eumque accepit quasi ducem et gubernatorem suæ juventutis. Hoc sensu liquet esse sermonem de adultera. Ita Beda, Baynus, Jansen. et alii. Posset tamen esse sensus de fornicaria : hæc enim relinquit ducem pubertatis suæ, id est patrem vel tutorem, qui est custos adolescentiæ et virginitatis suæ. In adolescentia enim virgines, cum pubescunt, maximas patiuntur tentationes, æque ac insidias castitatis : unde tunc maxime indigent custodia parentum et tutorum. Verum de adultera potius agi patet ex eo quod adjungit : *Et pacti Dei sui oblita est*, q. d. Oblita est sacramenti et sponsionis nuptialis à Deo institutæ, violavit pacta et jura conjugii à Deo sancita, Genes. 2. 24. Addit Aben Ezra quid subtile : Sacrosanctum, inquit, nomen suum Deus inter virum uxoremque interposuit, illud si demas, nihil aliud relinquetur nisi ignis, et incendium. Nam Hebr. איש *isch* est vir אשה *isscha* est uxor : deme ex illis יה *ia*, quod est nomen

Dei, nil remanet nisi אש ואש *es vaes*, id est ignis et ignis.

Uxor ergo æque ac maritus horreant adulterium. Horrebunt, si ejus turpitudinem, quot quantaque mala in se contineat, pervideant. Nam primo, conjux adulterans fallit fidem conjugalem, quæ summa est, datam alteri conjugi. Secundo, violat matrimonium, quod unum cum una esse voluit natura, ipseque naturæ auctor Deus, Genes. 2. 24. Tertio, violat Sacramentum: jam enim in lege nova matrimonium per Christum factum est ingens Sacramentum, ideoque sancte colendum, Ephes. 5. 32. Quarto, injuriam facit proli, tum natæ ex conjugio, utpote cui fratres et hæredes adulterinos injuste adsciscit; tum nasciturae ex adulterio, utpote quam facit spuriam, adulterinam et hæreditatis incapacem. Quinto, injuriam facit reip. quam lædit suo scandalo et injustitia. Quocirca injuria hæc in Deum redundat. Unde Septuag. vertunt, *testamenti divini oblita est*. Hac de causa Deus adulterii severus solet esse vindex et ultor, ut patet ex historiis tam sacris quàm profanis.

Porro τὸ *pubertatis* notat tres causas, ob quas puella indiget duce et custode. Prima est, quod pubertas sit ætatis mediæ inter infantiam et juventutem: in infantia est carentia rationis et judicii, ac proinde securitas à peccato: in juventute utriusque est maturitas: in pubertate et adolescentia utriusque est inchoatio. Quocirca si tunc puella rite dirigatur et instruatur, sapiens sanctaque evadet; sin sibi et procis insidiantibus permittatur, fiet impudica et meretrix: ergo tunc eget duce et custode, vel parente, vel tutore, vel sponso. Secunda, quod pubertas hæc sit in sexu femineo, id est molli, debili et lubrico, ac ob inexperientiam et imprudentiam incauto et flexili, qui proinde à viris facile seducetur, nisi à duce custodiatur. Tertia, quod pubertas cum maturitate generandi afferat stimulos carnis, et incentiva libidinis, quibus puellæ eorum hactenus inexpertæ resistere nesciunt. Unde ne eos sequantur, duce, monitore et custode indigent. Quocirca Eccles. c. 42. 9. *Filia patris*, ait, *abscondita est vigilia, et sollicitudo ejus aufert somnum, ne forte in adolescentia sua adultera efficiatur*. Vide ibi dicta. Igitur auget puellæ crimen, injuriam et stoliditatem, quod relicto duce adolescentiæ suæ, quem tam fidum, prudentem, cautum et amantem experta est, sequatur adulterum, infidum, imprudentem, incautum, inimicum. Unde

Tropol. Anima Deo in baptismo vel justificatione desponsa, concupiscentiis illecta, dum eis consentit, relinquit Deum sponsum et ducem pubertatis suæ, cujus amore et timore enutrita fuerat, cum per hæresim, vel etiam aliud quodvis peccatum oblita pacti cum Deo initi, fidem in baptismo Deo datam infringit, novamque concipit opinionem, amorem et fetum illicitæ delectationis. Unde Deus de hac suî injuria et contemptu conquerens, animamque vagam ad se revocans, Jerem. 3. 1. *Tu*, inquit, *fornicata es cum amatoribus multis: tamen revertere ad me*, etc. *Ergo saltem amodo voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ tu es*, uti ibidem exposui.

18. Inclinata est ad mortem domus ejus, et ad inferos semitæ ipsius] Septuag. *posuit* (Symmach. ὥρισεν, id est *terminavit*) *enim juxta mortem domum suam, et penes infernum cum terrigenis orbitas suas;* Aquila, *flexus suos;* Symmach. *gyros suos*, de quibus dixi v. 14. Chald. *quoniam in fovea mortis est domus ejus, et ad gigantes itinera semitarum ipsius;* Syrus, *oblita est liminis domus suæ, et itinerum semitarum ipsius.* Huc respexit S. Ambros. lib. 1. de Cain c. 5. dicens: *Viæ inferorum domus ejus, deducentes in secessum mortis*, q. d. Domus adulteræ vel meretricis est quasi vallis quædam inclinata, ducens et propendens ad sibi vicinum barathrum mortis et gehennæ.

Pro *inclinata est*, Hebr. est שחה *scacha*, id est *incurvata est;* estque pulchra paronomasia inter שכחה *scacecha*, id est *oblita est*, et *scacha*, id est *incurvata est*, q. d. Oblivio, id est peccatum et adulterium ejus, eam prius erectam inclinavit, incurvavit et depressit usque ad mortem, imo usque ad gehennam. Pro *inferos* Hebr. est רפאים *rephaim*, id est gigantes, sic vocantur dæmones et damnati apud inferos, tum ob superbiam giganteam, tum quod merguntur abysso inferni, sicut gigantes mersi sunt abysso diluvii, Genes. 6. 2 et 7. Recte comparat domos et fornices meretricum domibus gigantum, quia utræque erant depressæ et quasi foveæ subterraneæ. Unde illud Virg. 3. Æneid.

> Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro.

Et anterius, Enceladum gigantem ait sub Ætna degere, eamque concutere:

> Fama est Enceladi semiustum fulmine corpus
> Urgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
> Impositam ruptis flammam expirare caminis;
> Et fessum quoties mutat latus, intremere omnem
> Murmure Trinacriam, et cœlum subtexere fumo.

Frigidius R. Salomon Isacides *rephuim* interpretatur נרפים *nirpim*, id est, debilitatos et imbecilles, qui nimirum à recto tramite aberrant et vacillant, ac tandem in gehennam misere decident, Et Aben Ezra: *Rephaim*, inquit, significat mortuos quasi *nirpim*, id est debilitatos; quod eorum vires à mulieribus enervatæ sint, juxta illud: *Homo nudabitur et debilitabitur*.

Alludit ergo hîc Salomon ad lupanaria, quæ fiebant in specubus, locis subterraneis et fornicibus; unde et *fornicari* dictum, q. d. Domus, puta fornix fornicariæ, depressa et subterranea, inclinat et vergit ad sepulcra et inferos, ut hoc suo situ testetur illam, ejusque amasios vergere in mortem et gehennam. Rursum lupæ hæ viliores solebant extra urbes degere in sepulcris et monumentis; unde Jerem. 2. 23. Septuag. dicunt de meretrice: *Vide vias tuas in sepulcris multitudinis.* Hinc et illud Martial. lib. 1.

> Abscondunt spurcas et monumenta lupas.

Hinc et Venus cognominata est Libitina, eo quod præesset mortuorum feretris et sepulcris, in cujus proinde templo vendebantur et locabantur ea quæ ad sepulturam pertinent, teste Plutarcho in Problem. *A libendo Libentina est dicta*, ait Varro, ita Giraldus in Syntagm. Denique S. Chrysost. hom. in Psal. 50. *Quid est*, inquit, *mulier speciosa? Est sepulcrum dealbatum.*

Sensus ergo est, q. d. Meretricum habitacula sunt in fornicibus et monumentis atris, imis, spurcis, fetidis, ut hoc ipso repræsentent mor-

tem et gehennam, ad quam ipsæ cum suis procis recta vergunt et pergunt. Ob libidines enim multi incurrerunt mortem præsentem, adeoque pleræque gentes adulterium puniunt morte, uti ostendi Genes. 38. 24. Rursum quod cædes fiunt ob amasias et adulteras? Porro omnes incurrunt reatum mortis æternæ et gehennæ, adeoque viri graves censent longe majorem partem hominum damnari ob libidines. Infernus ergo est domus et eculeus libidinosorum. Hoc est quod de adulterio et libidine ait Job, c. 31. 12. *Ignis est usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina.* Ubi S. Greg. *Quid*, ait, *est libido, nisi ignis? Et quid de carne et mente exortæ virtutes, nisi flores? Quid item turpes cogitationes, nisi paleæ? Quis etiam nesciat, quia si in paleis ignis negligenter exstinguitur, ex parva scintilla omnes paleæ accenduntur? Qui ergo virtutum incrementa non vult exurere, ita debet libidinis ignem exstinguere, ut per tenuem scintillam nunquam possit ardere.* Quia ergo libido est ignis, idcirco punitur igne gehennæ, et ad eum ducit.

Quocirca S. Chrysost. hom. 21. ex variis in S. Matth. locis, hisce coloribus et epithetis mulierem ilicem pingit: *Quid est aliud mulier*, ait, *nisi amicitiæ inimica, et ineffugabilis pœna, necessarium malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni decore depicta?*

Denique posset quis suspicari alludi hîc ad *Geben Ennom* (unde dicta est gehenna) id est ad vallem filii Ennom, in qua parentes filios vivos cremabant idolo Moloch. Verisimile enim est in eadem valle fuisse fornices et antra luparum: Gentiles enim suos deos, id est dæmones, colebant non tantum sacrificiis, sed et comestationibus ac libidinibus, præsertim Beelphegor, sive Priapum, quem Cajetan. censet eumdem esse cum Moloch. Patent hæc Osee, 4. 14 et 3. Reg, 15. v. 12 et 13. Sicut ergo in hac valle Ennom inclinatæ et depressæ erant domus meretricum, adeoque erant in ipsa gehenna Moloch; sic pariter eædem inclinatæ erant ad gehennam Luciferi: ex illa enim gehenna in hanc directum erat iter, certusque post mortem transitus. Unde S. August. libidinem vocat æterni ignis æmulam.

19. Omnes qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ.] Septuag. has *semitas* dupliciter explicant; sic enim habent: *Omnes euntes in eam non revertentur, neque apprehendent semitas rectas; non enim apprehenduntur ab annis vitæ;* Chald. *omnes qui ingrediuntur, non revertentur in pace neque capient* (Syrus, *nec recordantur*) *semitas vitæ.* Vatab. *quotquot ad eam ingrediuntur, non redeunt, neque apprehendunt vias vitæ.* Tò *ad eam* Beda refert ad mortem, q. d. Cave à muliere extranea, quia illa te ducet ad mortem; quam si semel incurreris, nunquam redibis ad vitam. Alii nervosius referunt ad mulierem, q. d. Cave à muliere extranea, noli ad eam ingredi, id est noli cum ea rem habere; quia si ad eam ingressus fueris, incurres mortem, incidesque in barathrum libidinis et gehennæ, ex quo redire et emergere non poteris, perinde ut à morte et inferno non datur regressus ad vitam. Id verum est: tum quia per se et viribus naturæ nemo potest à peccato mortali, quale est adulterium et fornicatio, resurgere ad vitam gratiæ: tum quia qui semel implicitus est amoribus adulterarum et meretricum, ita cum iis intricatur, ut difficillime se iis expedire possit, etsi communes habeat gratiæ mensuras, quas Deus peccatoribus ad resurgendum largiri solet.

Non reverti ergo, est raro difficulterque deserere ardentes insanasque mulierum illecebrosarum libidines, quæ excæcant corda fornicatorum, et quasi visco ea alligant mulieribus, ut non nisi magna et rara gratia resipiscant. Sic mystice ex hæresi vera et formata, pauci redeunt ad fidem orthodoxam.

Causæ sunt multæ. Prima est infirmitas lapsæ naturæ contracta ex peccato Adæ: hæc enim ingens est in appetitu concupiscibili. In eo enim magna est proclivitas ad res sensibiles et carnales, cui si indulgeas et servias, eam tibi dominam, teque ejus mancipium constituis, ut in ea assidue te volutare gaudeas. Quare sicut ferrum ad se rapit magnes, sic carnalem ad se sua trahit Agnes, uti docet S. Basil. de Virginitate. Secunda, quod insatiabilis sit cupiditas, atque inde insatiabilitas peccatorum, ait Cajetan. Tertia, quod meretrices mille norint artes blandiendi et devinciendi sibi amasios, ut eorum opes emungant. Quarta, quod diabolus lapso refricet species voluptatis præteritæ, et ad eam iterato captandam assidue impellat: per peccatum enim in peccatores jus et dominium acquirit: unde eos ita exagitat, ut videantur energumeni et à dæmone possessi. Quocirca sanctus Chrysostomus libidinem vocat *dæmonem voluntarium;* et homil. 23. ad populum ait: Tam difficile est libidinosum castitati quam mortuum vitæ restituere. Quinta, quod libido hominem dementet, faciatque animalem et brutum. Videre hoc est in meretricibus, quæ subinde per prædicatores Deique instinctus compunguntur et pœnitent, sed illico ut amasium vident, in pristinos amores relabuntur, ac quasi cerebro et mente carerent, ruunt in sceleratos amplexus. Hoc est quod ait Osee, cap. 4. 11: *Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor.* Et cap. 5. versu 4: *Non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum: quia spiritus fornicationum in medio eorum.* Vide utrobique dicta. Quocirca Clemens Alex., lib. 2. Pædag. c. ult. *Parvam*, ait, *epilepsiam dicebat sophista Abderitanus esse venerem, existimans morbum immedicabilem.* Sic et Alexander Magnus usum veneris comparabat morbo caduco, ex eoque sese esse hominem, non deorum aliquem, clare perspicere asserebat. Addit Clemens: *Voluptas carnis tripliciter luitur:* quia carnalem triplici vita per triplicem mortem privat, nimirum vita gratiæ per peccatum, vita naturæ per citam mortem, vita gloriæ per mortem gehennæ æternam. Et hoc voluere Septuag. vertentes, *non comprehendentur ab annis vitæ.* Sapiens ergo sollicitatus à Thaide quapiam, ingens poscente veneris pretium, dicat cum Demosthene: *Ego tanti pœnitere non emo:* Ego tam brevis et spurcæ voluptatis compendium, tanto trium vitarum, et æternitatis dispendio non mercor. Chald. vertit, *non revertentur in pace*, id est ad pacem et prosperitatem: quia scilicet implicabuntur mille conscientiæ angoribus, morbis, molestiis, curis, sollicitudinibus, etc. ut vivant inquieti, tristes, miseri, pauperes, ærumnosi. Exemplum illustre est in S. August. qui quam ægre

et violento gratiæ motu sese concubinæ amoribus expedierit, fuse narrat, lib. 8. Confess., c. 7. et seq. Et in Salomone, qui mulieribus suis adhæsit in senio usque ad mortem, unde hoc nomine valde dubia redditur ejus salus æterna.

20. UT AMBULES IN VIA BONA (Hebr. et Chald. *in viis bonorum*) ET CALLES JUSTORUM CUSTODIAS.] Pendet hæc sententia à v. 11. *Prudentia servabit te, ut eruaris à via mala*, etc. atque *ut ambules in via bona.* Duos enim fructus et officia sapientiæ ac prudentiæ assignat, nimirum declinare à malo, et facere bonum : non enim sufficit ad justitiam et salutem mala non agere, sed requiritur ut et bonis operibus insistatur. Τὸ *calles* significat vitam justorum esse angustam, arduam et excelsam. Nam *callis est iter pecudum inter montes angustum et tritum, à callo pecudis vocatum, quasi callo pecudum præduratum*, ait S. Isidor., lib. 15. Origin. cap. ult.

Porro Septuag. sic vertunt, *nam si ambulassent semitas bonas* (Cassian. *rectas*) *invenissent utique semitas justitiæ leves;* semita enim virtutis ambulatione in ea, et exercitio usuque fit levis. Sic quoque legit sanctus Hieronymus vel potius sanctus Paulinus, epist. ad Celantiam : *Asperam*, ait, *nobis et insuavem virtutum viam nimia fecit vitiorum consuetudo, quæ si in alteram partem transferatur, invenietur; sicut Scriputra dicit, semita justitiæ levis.* Sic et legit Cassianus collat. 24. cap. 24. ubi docet legem Dei et virtutis esse in se levem, sed concupiscentia et vitio nostro fieri gravem : *Hos*, ait, *nos esse manifestum est, qui semitas Domini rectas ac leves pravis durisque desideriorum cautibus asperamus*, etc. *dum præsentium oblectationum illecebris occæcati, per obscuros impeditosque vitiorum sentibus calles, laceratis cruribus et dirupta illa nuptiali veste reptamus, non modo acutissimis veprium aculeis configendi, sed etiam virulentorum serpentum vel scorpionum illic latitantium ictibus prosternendi.*

Sic et S. August. de Natura et Grat., c. 69. ubi docet amantibus legem sapientiæ et charitatis esse levem, timentibus vero gravem. *Omnia quippe*, ait, *fiunt facilia charitati, cui Christi sarcina levis est; aut ea una est sarcina ipsa quæ levis est.* Et inferius : *Secundum hoc et illud dictum est : Si ambularent semitas bonas, invenissent utique semitas justitiæ leves.* Objicit deinde : *Quomodo* ergo dicitur, Psal. 16: *Propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras, nisi quia utrumque verum est ? Duræ sunt timori, leves amori : charitas ergo inchoata, inchoata justitia est : charitas provecta, provecta justitia est : charitas magna, magna justitia est : charitas perfecta, perfecta justitia est.* Rursum via justitiæ levis est, quia expedita et libera ab amore rerum temporalium, quarum cupiditate et onere impii degravantur. Tertio levis, quia alis gratiæ Dei sustollitur et vehitur. Unde Christus, Matth. c. 11. vers. 28. *Venite*, inquit, *ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite à me, quia mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve.*

21. 22. QUI ENIM RECTI SUNT, HABITABUNT IN TERRA, ET SIMPLICES PERMANEBUNT IN EA. IMPII VERO DE TERRA PERDENTUR : ET QUI INIQUE AGUNT, AUFERENTUR EX EA.] Pro *habitabunt*, Symmach. vertit, *hæreditabunt;* Arabicus, *et via impiorum peribit de terra, et qui transgrediuntur legem, ejicientur ab ea.* Pro *simplices* Hebr. est תמימים *temmim*, id est *perfecti;* Septuag. *sancti*, Pagnin. *immaculati;* Vatabl. *integri.* Pro *perdentur*, Hebr. est יכרתו *iicaretu*, id est *exscindentur.* Pro *auferentur*, Hebr. est יסחו *iissechu*, id est *everrentur, eradentur;* Chald. *direptores eradicabuntur ex ea;* Vatabl. *funditus evellentur;* Syrus, *radicitus extrahentur.*

Per *terram* accipe terrenam opulentiam et felicitatem, puta longam, pacificam, prosperam et opulentam vitam in terra : hæc enim Judæis illo ævo à Deo promissa erat, si pietatem colerent, Deuteronom. 11.

Anagogice et maxime sub terra præsenti intelligitur terra viventium, sanctis et electis à Deo promissa et parata in cœlo: sic enim, ut nuper dixi, hæ promissiones felicitatis terrenæ ad litteram accipiendæ sunt, quatenus factæ sunt Judæis; sed sub his spiritales adumbratæ sunt quatenus diriguntur ad Christianos. Ita sanctus Augustinus, lib. 4. de Civit., cap. 33. *Hoc*, ait, *est sacramentum veteris testamenti, ubi occultum erat novum, quod illic promissa et dona terrena sunt intelligentibus*, etc. *et quæ illis temporalibus significaretur æternitas, et in quibus Dei donis esset vera felicitas.* Nam bona temporalia, ut idem ait in psal. 105. *ideo nemini conferunt veram felicitatem, quia non exstinguunt insatiabilem cupiditatem. Qui enim biberit*, ait, *ex hac aqua, sitiet iterum*, Joan. 4. Unde Beda et Hugo per *terram* accipiunt Ecclesiam tum militantem, tum beatam et triumphantem. Porro nove auctor Catenæ Græcor. per *terram* accipit æthe-rem, in quo quasi in terra post mortem mites et sancti habitant, ut inde in die judicii transferantur in cœlum ad videndum Deum : *In illa namque*, ait, *mansueti velut in tabernaculis ætatem agunt, in ipsum cœlum deinde aliquando assumendi, ut appareant vultui Dei.* Videtur ergo auctor hic sentire animas justorum post mortem quiescere in æthere, nec videre Deum ante diem judicii, quo transferentur in cœlum. Verum hic est error accedens ad errorem Chiliastarum, qui censebant sanctos in hoc mundo regnaturos cum Christo per mille annos, ac deinde transferendos in cœlum, de quo dixi Apocal. 20. 4. Pejus Aben Ezra : Pii, inquit, terræ hæreditatem adipiscentur in futuro seculo. Hæc enim est fides et spes judaizantium, qui sub suo Messia non nisi terræ bona exspectant, cœlestium ignari.

Nota τὸ *hæreditabunt* ex Symmacho : significat enim terram tum præsentem, tum futuram in cœlis, solis justis et sanctis deberi jure quasi hæreditario, utpote filiis Dei, cujus est terra et plenitudo ejus. Unde illud : *Fideli totus mundus divitiarum est.* Impii ergo dum terram occupant jure non suo, etsi non injuste, certe inique eam occupant : invadunt enim hæreditatem Dei et filiorum Dei, cujus ipsi sunt inimici et hostes : quocirca quasi iniqui possessores ipsi ex ea non tantum auferentur, sed stirpitus exscindentur, et eradicabuntur, et nulla eorum supersit prosapia, fama vel memoria. Hoc apud Judæos Deus faciebat communiter; apud Christianos vero permittit impios ad tempus terra frui, sed in fine vitæ eos omnino ab ea abradit, et in tartara deturbat. Rursum τὸ *abradentur* et *exscindentur* significant impios invitos, et magno dolore ac cruciatu à terra auferri et evelli, ut-

pote illi toto corde affixos, nec habentes cœlestium spem; cum ex adverso sanctis terra sit exsilium, cœlum patria, ideoque è terra in cœlum migrare desiderent. Alludit ad Job, 18. 17: *Memoria illius pereat de terra*, etc. *Expellet eum de luce in tenebras, et de orbe transferet eum. Non erit semen ejus, neque progenies in populo suo, nec ullæ reliquiæ in regionibus ejus.*

[1] Quod de injusta vel iniqua impiorum possessione terræ dixi, intellige ethice et moraliter, non juridice et civiliter. Juridice enim impii æque et juste sua possident. Quocirca merito in Concil. Constantiensi, sess. 8. inter alios errores Joannis Wiclef damnatur iste ordine 15: *Nullus est dominus civilis dum est in peccato mortali.* Deus enim impiis hoc jus et dominium concedit, esto ipsi id non mereantur. Unde ethice verum est illud: *Divitiæ et opes sunt patrimonium virtutis*, quia virtus idipsum meretur et sæpe reipsa acquirit, ut rite illud administret et distribuat. Ratio à priori est, quod dominii et jurisdictionis fundamentum sit, non gratia divina, quæ per peccatum mortale tollitur, sed jus naturæ et gentium, atque consensus hominum respiciens bonum reip. politicum, qui sæpe dominium, imo principatum, hominibus impiis, etiam infidelibus attribuit. Si enim impii ejus essent incapaces, magna sequeretur reip. confusio et perturbatio per bella et seditiones. Vide inter alios Gregor. de Valentia, 2. 2. tractat. de Justitia, disp. 5. quæst. 4. puncto 2.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DOCET PRIMO QUOD SAPIENTIA VITAM PROLONGET, GRATIAMQUE DEI ET HOMINUM CONCILIET; SECUNDO, V. 5. SPERANDUM ESSE IN DEO, EUMQUE COLENDUM, AC PATIENTER FERENDAM EJUS CASTIGATIONEM; TERTIO, V. 13. LAUDAT SAPIENTIAM A PRETIO, PULCHRITUDINE, LONGÆVITATE, OPIBUS, POTENTIA, EFFICIENTIA, PACE ET SECURITATE; QUARTO, V. 27. ÆMULANDOS ESSE DOCET PIOS IN BENEFICENTIA, NON IMPIOS IN PRAVITATE; EO QUOD IMPIOS SEQUATUR PERDITIO, PIOS VERO BENEDICTIO.

1. FILI mi, ne obliviscaris legis meæ, et præcepta mea cor tuum custodiat,
2. longitudinem enim dierum, et annos vitæ, et pacem apponent tibi.
3. Misericordia et veritas te non deserant, circumda eas gutturi tuo, et
describe in tabulis cordis tui: 4. et invenies gratiam, et disciplinam bonam
coram Deo et hominibus. 5. Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo,
et ne innitaris prudentiæ tuæ. 6. In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse
diriget gressus tuos. 7. Ne sis sapiens apud temetipsum: time Deum,
et recede à malo: 8. sanitas quippe erit umbilico tuo, et irrigatio ossium tuorum. 9. Honora
Dominum de tua substantia, et de primitiis omnium frugum tuarum da ei: 10. et implebuntur
horrea tua saturitate, et vino torcularia tua redundabunt. 11. Disciplinam Domini, fili mi,
ne abjicias: nec deficias cum ab eo corriperis: 12. quem enim diligit Dominus, corripit; et
quasi pater in filio complacet sibi. 13. Beatus homo qui invenit sapientiam, et qui affluit pru-
dentia: 14. melior est acquisitio ejus negotiatione argenti et auri primi et purissimi fructus
ejus: 15. pretiosior est cunctis opibus; et omnia, quæ desiderantur, huic non valent compa-
rari. 16. Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiæ et gloria. 17. Viæ ejus
viæ pulchræ, et omnes semitæ illius pacificæ. 18. Lignum vitæ est his, qui apprehenderint
eam: et qui tenuerit eam, beatus. 19. Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit cœlos
prudentia 20. Sapientia illius eruperunt abyssi, et nubes rore concrescunt. 21. Fili mi,
ne effluant hæc ab oculis tuis: Custodi legem atque consilium: 22. et erit vita animæ tuæ, et
gratia faucibus tuis. 23. Tunc ambulabis fiducialiter in via tua, et pes tuus non impinget:
24. si dormieris, non timebis; quiesces, et suavis erit somnus tuus. 25. Ne paveas repentino
terrore, et irruentes tibi potentias impiorum. 26. Dominus enim erit in latere tuo, et custo-
diet pedem tuum ne capiaris. 27. Noli prohibere benefacere eum, qui potest: si vales, et ipse
benefac. 28. Ne dicas amico tuo: Vade, et revertere: cras dabo tibi; cum statim possis dare.
29. Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam. 30. Ne contendas adversus
hominem frustra, cum ipse tibi nihil mali fecerit. 31. Ne æmuleris hominem injustum, nec

imiteris vias ejus : 32. quia abominatio Domini est omnis illusor, et cum simplicibus sermocinatio ejus. 33. Egestas à Domino in domo impii; habitacula autem justorum benedicentur. 34. Ipse deludet illusores, et mansuetis dabit gratiam. 35. Gloriam sapientes possidebunt : stultorum exaltatio, ignominia.

PRIMA PARS CAPITIS.

MULTA rursum ex hoc capite mutuatus est Ecclesiasticus, cap. 1. cap. 3. cap. 15. quæ ibidem explicui. Quare hîc brevis ero.

1. 2. FILI MI, NE OBLIVISCARIS LEGIS MEÆ, ET PRÆCEPTA MEA COR TUUM CUSTODIAT. LONGITUDINEM ENIM DIERUM (Septuag. *ætatis*) ET ANNOS VITÆ, ET PACEM APPONENT TIBI.] Sunt verba non Dei, ut vult Lyran. nec patris cujuslibet, ut vult Cajetan. sed ipsius Salomonis, qui discipulum instruit, eumque docet veram sapientiam et virtutem : Salomon enim sapientiæ et virtutis præcepta discipulo traditurus, eum excitat ad eorum cupiditatem et studium, proponendo ei præmia, nimirum vitam longam, pacificam et prosperam.

Per *annos vitæ* primo accipe longævitatem; secundo, sanitatem et rectam valetudinem; nam anni languoris sunt potius anni mortis quam vitæ, ait Lyran. tertio, noster Salazar per *annos vitæ* accipit integram vitæ humanæ periodum, q. d. Vives 70 annos vitæ humanæ à Deo præscriptos, psal. 89 : *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni ;* quarto, Jansen. et Baynus *longitudinem dierum* referunt ad præsentem vitam, *annos* vero *vitæ* ad futuram et æternam, ne per tautologiam idem repeti videatur. Unde ex Hebræo vertas, *annos vitarum*, puta annos vitæ tam naturalis quam supernaturalis, tam præsentis quam æternæ, tam gratiæ quam gloriæ. Perperam R. Levi sic explicat, q. d. Si legi obedieris, diutius vives quam tibi ab astris fuerat constitutum : nec enim longævitas ab astris, sed à Deo decernitur et tribuitur. Per *pacem* accipe, primo, tranquillitatem; secundo, lætitiam; tertio, prospera omnia : hæc enim Hebræis significat *pax ;* quarto, Jansen. et Baynus accipiunt pacem conscientiæ, quæ illam Deo amicam efficit, ideoque exuperat omnem sensum, itaque omnis pacis omnisque boni est causa. Hæc quarta pax magis ad Christianos pertinet, tres primæ ad Judæos : Judæis enim bona temporalia promissa sunt, Christianis spiritalia et æterna.

3. MISERICORDIA ET VERITAS TE NON DESERANT,] Chald. *benignitas et veritas ne dimittant te;* Vatabl. *beneficentia et fides ne destituant te;* Septuag. *eleemosynæ et fides ne deserant te.* S. Chrysost. argumento in epist. ad Philippenses, post hanc sententiam addit et istam : *Misericordia et fides sit tibi vera.*

Quæres quænam virtutes sint *misericordia et veritas.* Primo, S. Chrysost. verbis jam citatis per *misericordiam* accipit eleemosynam, per *veritatem* veram fidem in Deum. Unde Arabicus vertit, *eleemosynæ et fidelitates non deficient à conspectu tuo.*

Secundo, Beda : *Misericordia*, ait, *in operibus, veritas elucet in verbis.*

Tertio, Lyran. : *Misericordia*, inquit, est erga pauperes, *veritas* erga omnes.

Quarto, Hugo : *Misericordia*, inquit, est erga proximos, *veritas* erga seipsum.

Quinto, noster Salazar : *Misericordia*, inquit, spectat proximum, *veritas* Deum, notatque verum ejus cultum. Alii è converso חסד *chesed*, id est pietas, quod Noster vertit *Misericordia*, referunt ad Deum : pietas enim proprie et primo respicit Deum; secundo, patriam et parentes; tertio, quoslibet pauperes et afflictos.

Sexto, auctor Catenæ Græcorum per *Misericordiam* accipit charitatis officia, piaque opera; per fidem autem sanum de rebus sacris judidicium, veramque in cæteris omnibus prudentiam.

Septimo, Dionys. *Veritas*, inquit, est triplex, scilicet vitæ, doctrinæ et justitiæ : vitæ, qua vere, id est recte, vivimus; doctrinæ, qua vera docemus et loquimur; justitiæ, qua cuique suum jus, quod ei vere debetur, tribuimus. Alii, veritas, inquiunt, est triplex, cordis, oris et operis : cordis, qua vere de agibilibus sentimus et judicamus; oris, qua id quod vere sentimus, eloquimur; operis, qua vere id quod legi et virtuti conforme est, operamur.

Octavo et maxime genuine : *Misericordia* significat opera virtutis indebita, quæ gratis et liberaliter præstantur : *veritas* sive fides, fidelitas et justitia, significat opera virtutis debita, quæ ex obligatione justitiæ, fidelitatis, similisve virtutis facienda sunt. Hisce ergo duobus S. Scriptura complectitur omne officium virtutis (omne enim vel debitum est, vel indebitum, et liberale) : quod proinde quasi primum et universale sapientiæ et virtutis præceptum, primo loco assignat hîc Salomon, ex eo deinde particularia singularum virtutum officia eliciturus. Ita Jansen. Baynus, Dionys. et Cajet. qui ait : Misericordia, Hebr. *chesed*, est gratia, qua ex libero nostro animo benefacimus proximo, non ex debito; veritas est, qua exclusa omni fictione adæquamus facta dictis, verba cordi, cor debitis.

TE NON DESERANT] Primo, per hypallagen sive conversionem sic exponas, q. d. Tu, ô fili, ne deseras misericordiam et veritatem : sic enim nec ipsæ deserent te. Sicut enim Deus, sic et sapientia virtusque neminem deserit, nisi prius ab eo deseratur, ut ait Concilium Tridentinum ex sancto Augustino, sess. 6. Unde Vatabl. τὸ *te non deserant* exponit, *sint tibi familiarissimæ.* Nam ut ait Sapiens : *Fugax est natura boni.* Ita S. Chrysost. loco jam citato, explicans hæc verba de perseverantia, sic ait : *Eleemosynæ ac fides ne deserant te. Non ait : Semel facias, neque secundo, neque tertio, neque decies, neque centies, sed perpetuo non deserant te, inquit. Et non dicit : Ne deseras illas, sed: Ipsæ ne deserant te; ostendens nos illarum, non illas nostro adjumento opus habere, docensque eo satagendum nobis esse, ut illas apud nos continuemus. Adapta, inquit, illas collo tuo.*

Præclare S. Laurent. Justin., cap. 2. de perseverantia, hæc idem dat elogia : *Perseverantia est singularis filia summi regis, finis virtutum, earumque consummatio, sine qua neque qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Nutrix est ad meritum, mediatrix est ad præmium, soror patientiæ, constantiæ filia, charitatis vinculum, sanctitatis propugnaculum. Tolle hanc, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Sola est, cui æternitas redditur, vel potius quæ æternitati hominem reddit, dicente Domino : Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*, etc. *Incassum enim bonum agitur, si ante vitæ terminum relinquatur.* Et inferius pluribus interjectis : *Solum non perseverasse, est amisisse coronam. Attollite oculos ad cœlum, intuemini ipsum certasse et vicisse, ac certantes fortiter adjuvare exhortationibus, exemplo, verbis, promissis et donis. Nulla debet esse trepidationis ignavia in tantis favoribus. Currite ad montem Dei, ad gloriam ipsius contemplandam, ad perfectionem virtutum, ad cacumen perseverantia.*

Secundo proprie, q. d. Misericordia et veritas tibi, ô fili, non sunt à natura insitæ, nec connaturales, sed extrinsecæ et adventitiæ : sunt enim quasi angeli è cœlo ad te demissi, ut te in cœlum deducant. Vide ergo ut eos observes, eis obsequaris, eos detineas tua bonitate et obedientia : ne, si eos per inobedientiam aliudve peccatum offendas, illi à te aufugiant, ac te deserant, nudumque et miserum relinquant. Sic enim S. Basil. de Virgin. ait : *Sicut apes fumo, ita angeli libidine et peccatis fugantur.* Est prosopopœia : Misericordia enim et veritas hîc quasi personæ, imo quasi angeli ad sapientiæ discipulum accedentes et recedentes inducuntur, ac velut pædagogi ejus qui studet sapientiæ et virtuti. Sic Gentiles finxerunt Gratias esse deas alatas, vel angelos, qui ad homines eucharites et gratiosos è cœlo advolarent, acharites vero et ingratos refugerent, et revolarent in cœlum : virtutes enim sunt gratiæ gratis à Deo homini immissæ.

Sic eleemosyna specie virginis pulcherrimæ, oleagina corona in capite redimitæ, apparuit sancto Joanni Eleemosynario dormienti, teste Leontio in ejus Vita, eumque à somno excitans, dixit : *Sum prima è filiabus magni regis : si tu me tibi amicam paraveris, potero te ei efficere familiarem. Nulli enim major est apud eum, quam mihi fiducia : quoniam ei ut è cœlo descenderet in terram, et carnem acciperet humanam, ego persuasi.* Quocirca S. Joannes totum se eleemosynis dedens, post mortem visus est à Sabino eremita, ab eadem virgine deduci ad thronum summi regis. Porro ex hac visione adeo factus est beneficus, ut, cum quadam die nullus ab eo postulasset beneficium, mœstus gemensque dixerit : *Hodie miserandus Joannes nullam ab aliquo accepit mercedem, nec ullum vel minimum potuit offerre piaculum Christo pro multis et magnis suis delictis. Quid hoc minus, nisi etiam majus dixeris illo Titi Imperatoris : Hodie non regnavimus, quoniam neminem affecimus beneficio.* Hæc Leontius.

Simili modo sapientia et castitas quasi duæ speciosæ virgines et sorores, per visum apparuerunt sancto Gregorio Nazianzeno, uti superius dixi. Ex adverso virtutes fugiunt infames et sceleratos. Sic Astræa, id est justitia, à Poetis dicitur, vitiis crescentibus indignata, evolasse in cœlum, ibique in signum Libræ esse conversa. Unde Ovid. 1. Metam

> Et virgo cæde madentes
> Ultima cœlestum terras Astræa reliquit.

Et Seneca in Octav.

> Neglecta terras fugit et mores feros
> Hominum, et cruenta cæde pollutas manus.

Oportet ergo nos sapientiam et virtutes colere, venerari, diligere, eique studere et obsequi; sic illam nobis amicam et familiarem efficiemus : amantes enim et colentes se ipsa redamat, ex adverso negligentes et spernentes vicissim ipsa spernit, fugit et aversatur. Hoc est quod ait Isaias, cap. 59. 14: *Conversum est retrorsum judicium, et justitia longe stetit : quia corruit in platea veritas, et æquitas non potuit ingredi.* Hinc Filius Dei de cœlo descendit, ut ad misericordiam et justitiam exsulantes et profugas reduceret.

Tertio, Jansen. hæc accepit non ut officia hominis, sed ut præmia à Deo leges suas observanti danda, q. d. Si Dei præcepta custodieris, nunquam te deseret Dei misericordia et veritas. Hebr. enim est אל יעזבך *al iaazbucha*, id est non *deserent te*, in futuro (licet futurum Hebræi sæpe capiant pro imperativo, vel optativo. Unde Noster et alii apte vertunt, *te non deserant.*) Hoc sensu vertit Syrus, *longitudo enim dierum et annorum vitæ addetur tibi; et pax, et benignitas, et veritas non relinquent te.* Et Aben Ezra sic explicat, quasi dicat : Si cor tuum præcepta mea custodierit, Deus emittet veritatem et misericordiam, ut ab iis serveris, ita ut nunquam à te divellantur : quam ob rem liga eas, etc., hoc est, ne unquam hæc oblivioni tradas. Et R. Levi : Verba, inquit, nihil aliud insinuant, quam veritatis pietatisque parentem et auctorem esse Deum.

Circumda eas gutturi tuo] Septuag. et Aquila, *Alliga eas super collum tuum;* Syrus et Chald. *liga eas in collo tuo;* S. Chrysost. argumento in ep. ad Philip. *adapta eas collo tuo. Sicut*, ait, *divitum liberi circa collum bullam habent auream, illamque nunquam deponunt, utpote quam tanquam nobilitatis suæ insigne gestant, ita et nos eleemosyna semper amiciendi sumus, ut ostendamus nos misericordis ac benigni patris esse filios, qui solem suum exoriri facit super bonos et malos.* Et inferius : *Circumdemus nobis istum ornatum. Torquem faciamus auream (eleemosynam dico) donec hîc fuerimus. Quamprimum enim hæc ætas transierit, nullus amplius erit ejus usus.* Vide quæ de torque dixi, cap. 1. v. 9.

Simili modo Plato in Cratylo : αρετη, inquit, id est virtus, dicitur, quasi αιρετη, quia *eligenda* præ omnibus quasi bonum præstantissimum. Aut quasi αει ρεον, id est quod sine ullo impedimento æquabili quadam et consentanea *semper* ratione *fluat*.

Ita in Vitis Patr. lib. 7. cap. 44, in Meditationibus 12. Anachoretarum, ordine undecimus hunc sibi quotidie virtutis stimulum adhibebat : *Imaginor*, ait, *virtutes esse personatas, quæ me undique circumcingant et circumvallent, ut post mortem testentur coram Deo quod requiem invenerint in me.*

Secundo, Dionys. *Circumda eas gutturi tuo*, hoc est, inquit, aliis quoque eas prædica, ut

et ipsi nequaquam misericordiam et veritatem relinquant, et quantum ad hoc *quasi tuba exalta vocem tuam*, ut ait Isaias, cap. 58. 1. et, ut Osee, cap. 8. 1 : *In gutture tuo sit tuba*, ut possis dicere cum S. Job., cap. 31 : *Non dedi ad peccandum guttur meum.*

Tertio plane et genuine Jansen. *Circumda eas gutturi*, hoc est, inquit, firmiter et undique tibi adsint, semperque tibi sint præ oculis; velut id quod circumdatur collo, et à collo dependet, undique hominem cingit, semperque ob oculos versatur.

Accedit Cajetan. *Liga eas super colla tua*, hoc est, jugiter habe eas præ oculis instar alligantis pendulum aliquid ex utraque parte colli, ut semper habeatur præ oculis. Sicut enim, inquit, collum jungit corpus capiti, ita humanum studium jungit corpus actionum humanarum capiti, quod est lumen rectæ rationis. Alligandæ virtutes præcipiuntur collis, hoc est humanis studiis, humanisque conatibus, ut non deserant hominem, ut non subterfugiant exercitationem. Circumda ergo illas collo tuo, id est, arctissime illas complectere, illis te cinge et orna, ut velut familiares tibi semper et ubique obversentur, teque honorent et ornent. Alludit ad Deuter., cap. 6. v. 8 : *Ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos.*

Igitur torques primo significat misericordiam et veritatem nobis debere esse familiarissimas, et conjunctissimas instar vestis; secundo, iis nos ornari, sicut torque aureo ornatur collum; tertio, eas nos facere ingenuos, liberales et nobiles : torques enim symbolum est ingenuitatis et nobilitatis. Unde S. Greg. in Decretal. § *Prudentes*, tit. 24. de donationibus : *Hanc sibi*, ait, *quodammodo nobilitas legem imponit, ut debere se, quod sponte tribuit, existimet, et nisi in beneficiis suis creverit, nihil se præstitisse putet.*

Quarto, torqui olim inerant amuleta contra venena et fascinationem : ita misericordia dissipat omnes fascinationes et livorem odii et invidiæ : beneficentia enim amicat tam inimicos quam amicos.

Quinto, torques signum est principatus : ita beneficentia et justitia decent faciuntque principes, juxta illud Christi : *Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici* (evergetæ) *vocantur*, Lucæ, c. 22. v. 25. *Largitas*, inquit Lactantius, *liberalitas et magnificentia regiæ laudes sunt.* Et S. Hieron., lib. 1. super Matth. : *Qui divitiarum*, inquit, *servus est, divitias custodit ut servus : qui autem servitutis discussit jugum, distribuit eas ut dominus.*

Sexto, torques signum est fortitudinis, militiæ, certaminis et victoriæ, uti ex Beda et sancto Gregorio dixi, cap. 1. v. 9. Significat ergo pro misericordiæ et veritatis officiis assidue fideli certandum esse pro viribus usque ad mortem, præsertim contra inimicitias et odia, ut ab iis se vinci non sinat, sed vincat in bono malum, adeoque inimicos beneficiis superet faciatque amicos.

Et describe in tabulis cordis tui,] Hebræis familiare est uni similitudini non insistere, sed illi aliam et aliam adjungere : ita hîc misericordiam et veritatem assimilavit, primo, comitibus vel pædagogis, qui adolescentem nunc ducunt, nunc deserunt; secundo torqui, qui circumdat et ornat guttur et collum; tertio, hîc scripturæ inscriptæ cordi. Estque gradatio : magis enim adhæret homini torques quam comites, ac magis inscriptio cordis quam torques : ut significet misericordiam et veritatem debere homini esse familiarissimas et intimas, intimoque cordi insculptas. *Tabulam cordis* vocat ipsum cor planum et instar tabulæ expansum : olim enim ante usum chartæ scribebant in tabulis, præsertim ceratis. Unde Symmach. vertit, *describe eam super pectus tuum.*

Porro *tabula* symbolum est latitudinis et expansionis, ac significat hasce virtutes debere toti latitudini cordis esse inscriptas, ut ipsum totum quantum quantum est, hasce virtutes imbibat, easque latissime in proximos expendat. Unde sicut cor capax est totius mundi, sic et cordis charitas et misericordia totum mundum amplectatur. Hinc pro πλακος, id est *tabula*, aliqui legentes πλατος, id est *latitudinem*, vertunt, *describe eas super latitudinem cordis tui.* Ita sanctus Hieronymus in cap. 2. Habacuc (qui et sic explicat : *Scribere jubetur planius, ut possit lector currere, et nullo impedimento velocitas ejus et legendi cupido teneatur.*) Quocirca S. Joannes Eleemosynarius dictitabat : *Etiamsi totus mundus conflueret Alexandriam ad petendam eleemosynam, nec Deo vires deessent, nec mihi animus ad eam singulis et omnibus erogandam. Ipsa enim experientia quotidie disco eleemosynam non depauperare, sed ditare : quo enim plura erogo, eò plura eroganda Deo dante accipio.* Sic S. Paulus, S. Xaverius, similesque viri Apostolici cordis latitudine complectebantur totum mundum, eique evangelizare, totumque ad Christum traducere optabant et satagebant.

Audi S. Chrysost. hom. ult. in epist. ad Roman. *Cor Pauli cœlo celsius, terra latius, solari radio lætius, igne calentius, adamante firmius. Cor nova vivens vita potius quam hac nostra. Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus, inquit. Christi igitur cor erat cor Pauli, Spiritus sancti tabula, gratiæ lebes*, etc. Sensus ergo est quasi dicas : Inscribe misericordiam et veritatem in tabulis non lapideis, in quibus inscripta fuit lex Moysis, sed carneis, in quibus legem suam per gratiam inscribit Christus, uti docet Apost., 2. Corinth. 3. nimirum inscribe et imprime eas in corde tuo per totam ejus tabulam, id est latitudinem, ut eas toto corde ames, de iis assidue cogites, ac ubique opere exsequi destines. Vide quæ de eleemosyna dixi Deuteronom., cap. 26, v. 12. ubi viginti insignes ejus fructus recensui.

Posset quoque *tabula cordis* metonymice accipi monile vel bulla, quæ ex torque collum cingente dependebat supra cor, quasi dicat : Hæ virtutes ita cingant et ornent os, vultum et collum tuum, ut simul bullæ cordis inscribantur : quo significatur omnem de eis cogitationem et sermonem qui fit ore et capite, debere habere connexionem cum corde, imo originem ex corde : nisi enim ex corde procedat virtus vel virtutis sermo, non verus, sed fictus et fucatus est. Rursum veteres bullæ cordis inscribebant nomen sui Dei vel amici, quem summe diligebant, ut eum semper in oculis, semper in corde haberent, uti ostendi Jerem., cap. 17. v. 1. ad illud : *Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo, exaratum super latitudinem cordis eorum.* Significat ergo misericordiam et veritatem adeo debere nobis esse amicas, ut bullæ cordis inscribantur, juxta id quod dicit cap. 7. v. 3 : *Liga eam in digitis tuis, scribe illam in tabulis cordis*

tui. Dic sapientiæ : Soror mea es, et prudentiam voca amicam tuam. Quæ ultima de sorore et amica verba hoc pariter loco in nonnullis Bibliis inserta leguntur.

Simili modo sponsæ ait sponsus, Cant. 8 : *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.* Ubi sanctus Gregorius : *In corde*, inquit, *sunt cogitationes, in brachio operationes. Super cor ergo et super brachium sponsæ dilectus ut signaculum ponitur : quia in sancta anima, quantum ab ea diligatur, et voluntate et actione designatur.*

4. Et invenies gratiam et disciplinam bonam coram Deo et hominibus ;] Syrus et Chald. *et invenies misericordiam* (Chaldæus, *gratiam*), *benignitatem et intellectum bonum.* Per *disciplinam*, vel *intellectum bonum*, accipe bonam morum compositionem, ex qua quis bene institutus, compositus, moratus, prudens et intelligens esse dignoscitur. Sensus ergo est, quasi dicas : Si monitis meis parueris, gratiosus eris in oculis tam Dei et Angelorum quam hominum ; insuper facies ut tua disciplina, tum mentis, tum actionis, puta morum compositio tum interna, tum externa, placeat Deo æque ac hominibus. Unde Septuag. pro ושכל *vesechel*, id est et disciplinam vel intellectum, legentes aliis punctis ושכל *vaskel* per crasin, pro והשכל *vehaskel*, vertunt eodem sensu, *provide bona coram Deo et hominibus ;* Aquila, Symmachus et Theodotus περινοῆσαι, id est *circumspice bona*, quod secutus sanctus Paulus, 2. Corinth. cap. 8. v. 21, ait : *Providemus bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus.* Sensus ergo est quasi dicas : Si feceris ea quæ dixi, gratiosus eris, et provide, id est providebis, bona, id est bonam disciplinam, morum compositionem, ædificationem coram Deo et hominibus, ut coram iis moribus compositus, virtute et sapientia præditus, prudens et intelligens appareas, atque ut talis ab iis habearis, lauderis et celebreris. Nota τὸ *circumspice :* significat enim opus quodlibet à sapiente et prudente quoad omnes sui partes, circumstantias, modos, rationes, intentiones ita interius et exterius circumquaque lustrandum, moderandum et componendum esse, ut nihil in eo sit mancum, incongruum, indecens, immodicum, quod carpi aut reprehendi possit ; ut instar imaginis perfectæ sit, quæ omnibus suis lineamentis ita quaquaversum adæquata, et exacte conformata est, ut nihil in ea desit vel supersit, ac proinde nil in ea notari aut vituperari queat. Sic ergo in quolibet opere omnia lustra, et instar Argi centum oculis circumlustra, ac singula ita concinne compone, ut cum Apelle dicere queas : *Pingo æternitati : vivo, operor æternitati.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE FIDUCIA, HONORE ET CULTU DEI.

A thesi descendit ad hypothesin, nimirum post generale præceptum misericordiæ et justitiæ transit ad particularia virtutum præcepta, quæ ex primo illo generali velut conclusiones è suo principio educuntur. Incipit autem à religione et cultu Dei, quia hæc est prima virtus, cæterarum fons et mater ; et quia à Deo ubique est inchoandum, præsertim in Ethica, juxta illud Nazianz. : *A te principium, tibi desinet.* Et illud S. Aug. 1. Confess. 15 : *Ecce tu, Domine rex meus et Deus meus, tibi serviat quidquid utile didici ; tibi serviat quod loquor, et scribo, et numero.*

5. Habe fiduciam (Syrus et Chald. *spera*) in Domino ex toto corde tuo, et ne innitaris prudentiæ tuæ.] Syrus, *sapientiæ animi tui*, sed Dei gratiæ ; Sept., *esto confidens in toto corde super Deo, in tua autem sapientia ne extollaris ; Rom., ne exalteris ;* Arabicus, *ne eleveris ;* Symmachus, *ne sis confidens*, quasi dicas : Innitere Deo, illique totus incumbe, non tuæ prudentiæ, ait Aben Ezra ; ac Dei providentiæ, non tuæ, omnia assigna et accepta refer, ait R. Levi, Vatabl. et Pagnin. : *Fide*, ait, *Domino ex toto corde tuo, et intelligentiæ tuæ ne innitaris ;* alii, *ne prudentiæ tuæ velut baculo incumbas et innitaris* (hoc enim proprie significat Hebr. ישען *iissaen*) sicut pater Scipionis senescens filio quasi scipioni innitebatur ; unde filius vocatus est Scipio, quasi dicas : Scipio sit tibi non tuum ingenium, non tuum consilium, sed spes in Deum ; si enim Deo velut scipioni incumbas, firmus in omni actione consistes : cætera enim sunt baculus arundineus, ut ait Isaias cap. 36. v. 6, et Ezechiel cap. 29.

Est sententia generalis docens in qualibet re, actione, tribulatione, exspectatione, periculo, metu, etc., ut felix sit successus vel exitus, spem omnem collocandam in Deo, idque ex toto corde, et non innitendum esse prudentiæ propriæ ; ita scilicet ut putes illam solam tibi sufficere, aut præcipuas rei conficiendæ partes et momenta in ea colloces : hæc enim collocanda sunt in Deo. Itaque vetaris hic ita fidere tibi tuoque ingenio et consilio, ut diffidas vel minus fidas Deo. Alioqui prudentis est ita fidere Deo, ut tamen et mentem consilio, et manum operi admoveat : hoc enim jubet Deus et natura ac gratia.

Prudentia enim est oculus et rector animæ, omniumque ejus motuum et actionum. Unde *prudens* dicitur quasi *porro* vel *procul videns*. *et prudentia* quasi *procul videntia*, sive *providentia*, ait ex Isidoro et Boetio S. Thomas, 2. 2. q. 47. a. 1. et q. 49. art. 6. Huc facit illud S. Gregorii Nazianzeni in Distichis : *Deo dante nihil potest livor, eodem abnuente nihil potest labor.* Et illud S. Basil. in Constit. monast., cap. 16 : *Ad perfectum virtutis cumulum conjuncta simul esse utraque hæc oportet, et humanum studium, et auxilium cœleste fidei opera ascitum et comparatum.* Et cap. 17 : *Causas cur illa sic fiant, Domino assignare debet animus, neque omnino esse quidquam existimare, quod suarum virium facultate assequi possit*, etc. *Porro humilitas tutissimus ...*

virtutum omnium thesaurus. Maxime tamen hæc sententia locum habet in obtinenda sapientia et virtute. Hæc enim cum sit donum Dei, idque in fidelibus et sanctis supernaturale, utique vires et prudentiam hominis transcendit. Unde à Deo speranda et postulanda est, ita tamen ut Deo operanti cooepereris et collabores. Quocirca Salonius et Beda censent hæc dici à Salomone ad erigendam pusillanimitatem et diffidentiam discipuli, quasi dicas : Ne existimes hæc mea sapientiæ et virtutis præcepta, quæ mox daturus sum, vires tuas superare, nec diffidas te sapientiam et virtutem, utpote arduam et cœlestem, posse consequi : spera duntaxat in Deo, ab eoque toto corde illam efflagita, ipse tibi eam elargietur; quare ne innitaris prudentiæ tuæ, quasi per eam tuis viribus et consiliis illam parare debeas : Deus illius est largitor, ipse eam poscentibus et sibi collaborantibus ultro illam donabit. Impia ergo et superba fuit philosophi vox de Deo :

Det vires, det opes, animum æquum mî ipse parabo.

Deus enim est qui mentem illuminat, voluntatem elevat, vires aspirat, ac perinde ut ventus navi aspirans feliciter eam in portum salutis impellit, uti pulchre docet S. Chrysost. homil. 34. in ep. ad Hebræos. Et S. Basil. hom. de Spiritu sancto : *Da mihi*, ait, *navim vacuam, gubernatorem, nautas, funes, anchoras, omnia disposita, et nusquam esse spiritum venti; nonne cessat omnis qualiscumque apparatus, si desit operatio spiritus? Ita, licet sit ampla sermonis supellex, mens profunda, et eloquentia, et intelligentia; si non adsit Spiritus sanctus qui vim suppeditat, otiosa sunt omnia.* Idem orat. 7. de virtute et vitio : *Beatus*, ait, *qui omni spe rerum hujus mundi seipsum orbavit* (nam ut idem ait ep. 19. ad Greg. Nazianz. : *Spes mortalium sunt somnia vigilantium*) *ac in solo Deo omnem spem fixit atque locavit suam. Sicut enim execrabilis est, qui spem ponit in homine; ita omni laude dignus, qui ex Deo totus pendet. Spes enim, quæ in Deo collocatur, non sinit se in alio constituere, neque sibi auxilium ferri vult*, etc., *sed oportet vere in Dei auxilio acquiescere.* Idem orat. 20. : *Sicut nulli alii nos præterquam Deo soli cultum tribuere par est, sic etiam in nulla alia re spem nostram constituere debemus, quam in Deo omnium rerum domino.*

Idem hom. 8. Hexam. spei exemplum dat halcyonem, vel halcedinem avem, cui in media hieme ovis juxta littus maris incubanti Deus tranquillat mare et ventos : *Silescunt*, ait, *et consopiuntur tum omnes venti, quiescunt undæ, tumida æquora placantur septem totis diebus, cum ovis incubat halcedo. Id omnes nautæ sciunt, et halcyonides dies illos appellant. Quid ergo à Deo etiam præter omnium spem tui causa non fuerit exorabile, quem ad imaginem ipse suam creavit, cum alitis tam exiguæ gratia mare tam vastum, tam terribile sævumque tranquillum esse media bruma jussum detinetur atque quiescit?* Hoc est quod ait Jeremias, cap. 17. v. 7 : *Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus*, etc. Vide ibi dicta. Denique τὸ *ne innitaris prudentiæ tuæ*, sanctus Dorotheus serm. 5. attribuit Religiosis, docetque eos sinere debere se regi à Deo per suos Superiores in omnibus et per omnia.

6. **In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos.**] Pro *cogita* hebr. est דעהו *daehu*, id est *scito*, vel *cognosce illum.* Sic et Syrus, et Chald. Vatabl., *in omnibus negotiis agnoscito illum*, ejus scilicet præsentiam, potentiam, majestatem, providentiam, bonitatem, justitiam, vindictam, etc. Est metalepsis : ex cogitatione enim intelligitur reverentia, obedientia, spes et amor : hæc enim parit attenta Dei, sive numinis, cogitatio et meditatio. *Cogita* igitur, id est cogitando spera, reverere, cole et dilige ut creatorem, gubernatorem, dominum, judicem ubique præsentem, omnesque tuos actus intuentem. Cogita, inquam, Deum ubique et semper, vel actu, vel virtute, ita ut vi hujus cogitationis arcearis à malo, et cogaris ad omne bonum, præsertim ad Dei metum, spem et amorem : de spe enim sermo præcessit. Ergo *cogita*, id est primo, frequenter (*cogito* enim est verbum frequentativum à *cogo*, ait Festus) menti tuæ objice, spera et invoca Deum : hoc enim si feceris, ipse diriget gressus tuos.

Secundo, *cogita*, id est time et reverere Deum ubique præsentem, ne quid committas quod oculos tantæ majestatis offendat; sed potius fac omnia quæ illos oblectant. Unde Boetius : *Magna nobis indicta est necessitas probitatis, cum omnia agamus in oculis Dei cuncta cernentis.* Cogito enim dicitur à cogo : *Cogendo enim animum reminisci, quod in ea repositum est, dicitur cogitatio*, ait Isid. lib. 1. Sentent., cap. 15; *cogo* autem dicitur quasi *coago*, id est in unum ago. Cogitatio enim numinis præsentis cogit nos ad ejus metum et cultum; cogitatio enim est rei præsentis, memoria absentis. Ita S. Isidor. de Different. cogitat. mentis et memoriæ, cap. 1 : *Memoria*, ait, *præterita revocat, mens futura præsentit, cogitatio præsentia complectitur.*

Tertio, *cogita*, id est intende in omnibus actibus Deum, ut ad illum quasi ad scopum et finem omnes referas, et in omnibus illi placere contendas. Ita Lyran et Cajet. censent hic præcipi rectam in omnibus intentionem : hæc enim in rectum finem dirigit gressus nostros.

Quarto, *cogita* eum, id est ejus operationem et gratiam, ut illi quasi omnium largitori omnia bona accepta referas, nil tibi arroges. Ita Hugo. Unde S. Hieron., dial. 3. contra Pelag., hinc probat necessitatem gratiæ. Unde Arabicus vertit, *agnosce sapientiam, ut dirigat vias tuas.*

Quinto, *cogita*, id est repræsenta tibi Deum, Deique voluntatem, vitam et legem, quasi normam tuarum actionum, cui ad amussim omnes conformare debeas; atque sic Deus, quasi norma et regula, rectissime diriget omnes gressus actusque tuos. Ita cogitabat Deum ubique David dicens, psal. 15 : *Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam à dextris est mihi, ne commovear.* Idem præceptum Tobias moriturus dedit filio, cap. 4. v. 6 : *Omnibus*, ait, *diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum, et cave ne aliquando peccato consentias, et prætermittas præcepta Domini Dei nostri.* Sic et Elias ac Eliseus : *Vivit*, inquiunt, *Dominus, in cujus conspectu sto*, 3. Reg. 17. 1, et 4. Reg. 3. 14, ac S. Job. cap. 31 : *Nonne Deus considerat vias meas, et cunctos gressus meos dinumerat?* Assidua enim cogitatio divinæ præsentiæ maxime stabilit mentem in Deo.

Hoc fuit olim, et etiamnum est, præcipuum Ascetarum et Religiosorum officium et exercitium, ut semper et ubique Deum cogitarent, cum eoque quasi præsente versarentur et colloquerentur. Unde Abbas Allois in Vitis Patr.,

lib. 5. libello 11. n. 5 : *Nisi*, ait, *dixerit homo in corde suo : Ego solus et Deus sumus in hoc mundo, requiem non habebit.* Et rursum : *Si vult homo, in una die usque ad vesperam, pervenit ad mensuram divinitatis.* Ibidem Abbas Bessarion : *Monachus*, ait, *debet totus esse oculus, sicut Cherubim et Seraphim,* qui jugiter intuentur, amant et glorificant Deum. Et Abbas Daniel : *Quis enim aufert à nobis Deum? nam et foris Deus est modo, et iterum in cella Deus est.* Et Abbas Theonas, n. 12 : *Quia impeditur mens nostra et revocatur à contemplatione Dei; propterea captivi ducimur in carnalibus passionibus.* Et Abbas Joannes : *Sicut, dum pluit, arbores producunt ramos; sic quando Spiritus sanctus descendit in corda Sanctorum, virescunt quodammodo et innovantur, et proferunt folia in timore Dei.* Unde idem operans non intendebat operi, quia mens ejus absorpta erat in contemplatione Dei. Ibidem n. 31. Abbas Serapion : *Sicut*, ait, *milites Imperatoris, cum ante ipsum stant, non debent dextera aut sinistra respicere; ita et monachus cum stat in conspectu Dei, et intentus est omni hora in timore ejus, nihil est quod eum de adversariis malis terrere possit.* Ibidem, n. 35. Abbas Hyperichius : *Cogitatio tua*, ait, *semper sit in regno cœlorum, et cito in hæreditatem accipies illud.* Et : *Vita monachi juxta imitationem Angelorum fiat, comburens atque consumens peccata.* Et alius, n. 42 : *Sicut nemo potest lædere eum qui est ad latus Imperatoris; sic Satanas nequit nobis nocere, si anima nostra inhæserit Deo :* scriptum est enim Zachar. 1 : *Appropinquate mihi, et appropinquabo vobis.* Plura de hac re dixi, Gen. 17. 1. et seq.

Et ipse diriget gressus tuos ;] τὸ *et* notat primo similitudinem et vicissitudinem, quasi dicas : Cogita de Deo, et ipse vicissim similiter cogitabit de te, ut dirigat gressus tuos ad omnem prosperitatem, sanctitatem et felicitatem, juxta illud quod Christus dixit sanctæ Catharinæ Senensi : *Filia, cogita semper de me, et ego cogitabo de te.* Tu, ut mihi obedias et servias : ego, ut te dirigam, protegam, et in omni gratia et gloria promoveam. Secundo, notat mercedem et præmium quasi ex promissione et pacto. Deus enim hic et alibi quasi pactum init nobiscum, quo promittit, seque quasi obligat ad dirigendum omnes actiones nostras, ut felicem et sanctum sortiantur effectum, si nos cogitemus de eo proponentes illi per omnia placere et obsequi, sequentes patrem fidei nostræ Abraham, cui Deus dixit : *Ambula coram me, et esto perfectus*, Gen. 17. 1. Idem filium monuit Tobias, cap. 4. v. 20 : *Omni tempore*, ait, *benedic Deum ; et pete ab eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.*

Ita Sancti in omnibus rogant impetrantque ut dirigantur à Deo, ut Deum habeant aurigam præsidentem animæ suæ, omnesque ejus motus et actus auriganteni. Ita David, ad quem alludit hic filius Salomon, Psal. 118 : *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum.* Idemque crebro eodem psalmo iterat. Et Psal. 22 : *Dominus*, ait, *regit me*, sicut pastor ovem, unde hebr. est, *Deus pascit me;* vel, *Deus est pastor meus ;* hinc *nihil mihi deerit : nam in loco pascuæ ibi me collocavit.* Quæ verba citans Philo l. de Agric. : *Impossibile*, ait, *est deesse commodum aliquod, ubi Deus præsidet, solitus plena perfectaque bona largiri rebus omnibus.* Ita S. August., lib. 11. Confess. cap. 2 : *Quando*, ait, *sufficio calami lingua enuntiare omnia hortamenta tua, et omnes terrores tuos, et consolationes et gubernationes, quibus me perduxisti*, etc. Ita sanctus Antonius apud sanctum Athanasium : *Unica*, ait, *est ratio vincendi inimicum, lætitia spiritalis, et animæ Dominum semper cogitantis jugis recordatio, quæ dæmonum ludos quasi fumum expellet.* Et : *Securitas animæ, præsentis majestatis indicium est.* Hinc docent Theologi ad bene agendum non sufficere justo habitus gratiæ et virtutum infusos vel acquisitos, sed insuper eum egere actuali motione, influxu, auxilio et directione Dei, præsertim in actibus difficilibus et heroicis, ac ad superandum graves tentationes. Imo censent justum in omni actu meritorio agere actuali motione Spiritus sancti, eo quod in Concilio Palæstino ; quod sæpe citat S. Augustin. contra Pelagium definitum sit, *gratiam ad singulos actus dari;* et Apostolus dicat : *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est, qui operatur in nobis velle et perficere*, 2. Cor. 3. Ita Dionysius.

7. Ne sis sapiens apud temetipsum,] Hebr. *In oculis tuis*, ut scilicet in iis et in vana opinione tua videaris tibi præ aliis sapere. Hæc enim est philautia, superba præsumptio et nimia sui æstimatio. Arab. *Ne sis apud animam tuam intelligens ;* Septuag. *Ne sis prudens apud temetipsum ;* quos secutus Apostolus Rom. 12. 16 : *Nolite*, ait, *esse prudentes apud vosmetipsos.* Ubi quatuor expositiones recensui. Ita Jansen. Lyranus et Baynus exponunt, q. d. : *Ne te sapientem esse* aut *prudentem vana elatione persuasum habeas;* Hugo: *Ne novas opiniones invenias, easque alienis anteponas ;* Cajet. *Ne tu ipse de tua sapientia judicium feras ;* Vatab. *Ne repules te sapientem.* Accedit R. Salomon Isacides : *Ne sis*, ait, *sapiens apud te, ut verba illorum, à quibus reprehensus es, negligas;* Aben Ezra : *Ut jactabundus dicas : Sapientia mea duce rectum iter capiam ;* R. Levi : *Ut inertiæ te dedas, et sapientiæ studium omittas, quod tibi sat sapere videare.* Porro Beda : *Videtur hoc idem esse mandatum cum eo quod præmissum est : Ne innitaris prudentiæ tuæ; sed multum distat. Innititur enim prudentiæ suæ, qui ea quæ sibi agenda vel dicenda videntur, patrum decretis præponit. Sapiens vero apud semetipsum est is, qui in illis quæ ex patrum magisterio potuit recte cognoscere, sese præ cæteris quasi doctior extollit.* Cajet. vero : *Hoc*, ait, *ad judicium, illud vero ad fiduciam spectat.*

Hic est fons omnium errorum et hæresum, quod scilicet eorum auctores videantur sibi præ aliis sapere, ideoque nolint Ecclesiæ et Doctorum sententiæ cedere et credere ; de quibus Isaias c. 5. 21 : *Væ*, ait, *qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes!* Verè Climachus gradu 3 : *In his*, ait, *qui sibi credunt, dæmon sæpe propheta fit.*

Quocirca vera sapientia, ait S. Jacobus c. 3. 17, modesta et humilis est; seipsam ignorat, quia non aspicit, nec reflectit ad se, juxta illud Pauli 1. Cor. 3. 18 : *Si quis videtur inter vos sapiens esse, stultus fiat ut sit sapiens.* Quin et Plutarch. : *Quo magis profeceris in philosophia, eo minus turgebis fastu.*

Time Deum, et recede a malo.] Pertinent hæc verba, primo ad τὸ *habe fiduciam in Domino*, quod præcessit v. 5. Spei enim subnectendus est ti-

mor, ait Beda, ut, quantum spes animum elevat, tantum timor d primat, itaque anima consistat in recto virtutis æquilibrio instar molæ, in qua lapis molaris superior inferiori incumbit, ab eoque fulcitur; lapis enim superior repræsentat spem, inferior timorem. Secundo, hæc verba pertinent ad id quod proxime antecessit; *Ne sis sapiens apud temetipsum;* quia superbiam et arrogantem sapientiæ præsumptionem nihil ita coercet et deprimit ac timor Dei, qui superbos humiliat, et humiles exaltat. Unde Apostolus Rom. 11. 20 : *Noli altum sapere, sed time.* Et Eccl. c. 25. 14 : *Timor Dei super omnia se superposuit.* Vide ibi dicta.

8. SANITAS QUIPPE ERIT UMBILICO TUO (Syrus, *carni tuæ*) ET IRRIGATIO OSSIUM TUORUM.] *Irrigatio*, id est medulla, ait R. Salomon, juxta illud Job 21. 24 : *Medullis ossa illius irrigantur.* Septuag. *Et erit sanitas corpori tuo, et curatio ossibus tuis.* Pro *irrigatio* Syrus et Symmach. vertit, πιοτης, id est *pinguedo*, puta medulla ; Theod. καταβροχη, id est *perfusio;* Aquila, ποτισμος, id est *irrigatio* vel *potio;* et hoc proprie significat Hebr. שקי *siccui ;* Septuag. επιμελεια, id est curatio, item *corporis cura et exercitatio;* v. g. qua athletæ corpus ad robur et luctam exercebant. Unde ex τω επιμελεια nascitur εμμελεια, id est concinnitas. Hinc apte, inquit S. Greg. Nazianz. orat. 20, mater S. Basilii vocata fuit Emmelia, quia moribus ita erat composita, ut ipsa concinnitas videretur, eamque filio S. Basilio cum lacte indidit. Sensus ergo est, q. d. : Totum corpus tuum sanum erit. Corporis enim sanitas maxime pendet ex sanitate tum teneriorum partium osse carentium, scilicet vitalium, puta cordis, hepatis, splenis, viscerum, quæ sunt juxta umbilicum, et ipsius umbilici; tum duriorum, puta ossium, quæ sunt quasi bases et columnæ nostræ domus et microcosmi. Ossium autem sanitas medullæ pinguedine irrigatur, fovetur, alitur et roboratur; unde ea deficiente ossa arescunt, ex quo sequitur tabes et corruptio hominis. Quocirca Galenus ossa vocat fundamenta corporis, eaque in homine numerat plusquam trecenta : ossium vero nutrimentum proprium asserit esse medullam ; hinc omnia animalia habere ossa concava pro medulla continenda, excepto leone qui ossa habet solida, ita ut nullam vel exiguam habeant medullam. Inter ossa asserit eminere spinam dorsi; medullæ autem spinalis, æque ac nervorum principium esse cerebrum ; ex medulla enim spinali oriri triginta paria nervorum indeque vires in inferioribus partibus. Umbilicus vero superiora membra cum inferioribus connectit. Rursum fœtus in utero matris per umbilicum nutrimentum attrahit et fugit, eoque alitur. Unde de umbilico hæc sunt Galeni pronuntiata : *Umbilicus ad amussium est in medio hominis. Umbilicus fœtus umbilico matris continuatur. In umbilico fœtus ligatur, et per eumdem nutritur. Ad umbilicum est quatuor vasorum conjugium; ad umbilicum enim junguntur duæ venæ et duæ arteriæ primariæ. Per umbilicum fœtus in utero reddit lotium.* Hisce de causis umbilicus symbolum est totius corporis, illudque repræsentat, cujus bases et columnæ sunt ossa. Ad litteram ergo grammatice significatur totum corpus totumque hominem fore sanum, vegetum et robustum; sed per hoc symbolice repræsentatur totam animam omnesque ejus partes fore sanas vegetas et validas. Est enim parœmia, in qua timor Domini comparatur sanitati umbilici et medullæ ossium.

Sensus ergo est, q. d. : Sicut si sanus sit umbilicus, et sana medulla ossium, totum corpus sanum et forte erit cum omnibus suis membris; sic pariter, si in te sit sanus et integer timor Dei, efficiet ut tota anima tua sana et valida sit, omnesque ejus partes, tam nobiles quam ignobiles, tam debiles quam fortes, ac præsertim appetitum tuum, qui est quasi umbilicus animæ, et rationem, mentem et spiritum, quæ sunt quasi ossa animæ eam sustentantia, sanabit, fovebit, roborabit, perficiet. Sicut enim per umbilicum fœtus conjungitur matri, ab eaque sugit alimentum ; sic pariter anima per timorem Dei conjungitur Deo, ab eoque omnem gratiam, sanitatem et robur sugit et haurit. Ita R. Levi et Jansen. Unde illud de Behemoth, Job 40. 11 : *Fortitudo ejus in lumbis ejus, et virtus illius in umbilico ventris ejus.* Et irrigatione ossium per medullarum pinguedinem significatur in Job bona hominis valetudo, Job 21. : *Viscera,* inquit, *ejus plena sunt adipe, et medullis ossa illius irrigantur.* Contra per ariditatem ossium mala valetudo designatur apud eumdem, Job 30 : *Cutis,* inquit, *mea denigrata est super me, et ossa mea aruerunt præ caumate.* Et Psalmista, ps. 101 : *Ossa mea sicut cremium aruerunt.* Est enim medulla ossium fomentum et firmamentum. Metaphorice ergo hac sententia significatur eum, qui prædicta fecerit, bona fore constitutione, potissimum secundùm animam et mentem, omnesque ejus animæ vires firmas fore et sanas, ut quæ Dei gratia et sanabuntur et firmabuntur, ac adipe et pinguedine cœlestium charismatum irrigatæ recreabuntur, juxta illud psal. 62 : *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Quidam non male sic explicant : Per timorem Dei est umbilico sanitas, quia per illum refrenantur pravæ cupiditates et libido, quæ in umbilico et circa illum viget, et est irrigatio ossium, quia per illum omnia corporis membra, omnesquæ animæ vires redduntur aptæ et agiles ad virtutum opera. Similis tropus, quod attinet ad irrigationem ossium, est Ecclesiastici 26 : *Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit.* Et Proverbiorum 15 : *Fama bona impinguat ossa.* Ita Jansen. et Hugo. Umbilicus enim, sive lumbi, sicut origo sunt seminis, ita concupiscentiæ sunt symbolum, ait Pierius hierogl. 34. c. 34. Unde illud Ezech. 16. 4. : *Non est præcisus umbilicus tuus.* Vide ibi dicta. Quare apposite per *umbilicum* intelligas vim animæ concupiscibilem, per *ossa* irascibilem, in qua est fortitudo, quam repræsentant ossa ; utramque enim sanat, vegetat et dirigit timor Dei.

Secundo, speciatim per umbilicum accipi potest stomachus ; hic enim umbilico adjacet, vel subjacet; ac per stomachum conscientia. Sano enim stomacho bona fit cibi concoctio, qua rite alitur et roboratur totum corpus. Sic pariter, si per timorem Dei sana sit conscientia, ipsa verbum Dei, quod est cibus animæ, ruminando concoquet, ut in illo alat omnes suas vires et potentias. Rursum sicut catapotiis, sive pilulis acribus et mordacibus, expurgantur è stomacho et visceribus pituitosi, biliosi, cæterique noxii humores, quibus expulsis corpus sanum consistit; sic pariter per timorem gehennæ et vindictæ Dei, qui acer est et mordax, expellun-

tur è conscientia omnes noxiæ cupiditates, quibus ejectis anima restat sana et integra. Quocirca cuique orandum est cum Psalte : *Confige timore tuo carnes meas; à judiciis enim tuis timui.* Hoc est quod ait Theod. l. 1. de Curandis Græcorum affect. *Timor Dei medicamentum est optimum, quod ex malis conficitur, sicut in theriacis accidit;* theriaca enim conficitur ex veneno, puta ex vipera. Nam, ut ait Isaias cap. 26. 18. juxta Septuag. : *Per timorem tuum, Domine, concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis.*

Tertio, umbilicus significat medium, eo quod umbilicus sit medium in homine. Unde umbilicus dictus est ab umbone, quæ est media pars clypei; umbilicus enim est ligamentum intestinorum, quod mediam fere planitiem ventris obtinet; ad hoc factum, ut per eum fœtus in utero matris nutriatur. Hinc Reate vocatur umbilicus, id est medium, Italiæ. Et Cicero Act. 6. in Verrem : *Et raptam*, ait, *esse Liberam, quam eamdem Proserpinam vocant, ex Ennesium nemore, qui locus, quod in media insula est situs, umbilicus Siciliæ nuncupatur.* Et Livius l. 5. Ætoliam vocat umbilicum Græciæ. Umbilicus ergo significat mediocritatem in actionibus omnibus servandam, ac medium, in quo consistit virtus, à quo si declines ad extrema, incides in vitium. Sensus ergo est, q. d. Si timeas Deum, et recedas à malo, puta à vitio, erit sanitas umbilico tuo, id est, erit sana et omnibus numeris absoluta actio virtusque tua, quæ fugiens extrema vitiorum in umbilico, id est in medio, consistit.

Quarto, umbilicus ob vicinos lumbos, ventrem et genitalia, repræsentat *facultatem spiritaliter generandi*, inquit Hugo, *per verbi prædicationem, qua pollent doctores; quam sanam futuram esse dicit, quia sana erit eorum doctrina atque zelus ardens.* Unde de sponsa dicitur Cant. 7 : *Umbilicus tuus crater tornatilis non indigens poculis, id est alii, quibus alget stomachus et venter, opus habent vini potione ut calorem afferat; non sic tibi, cujus in corde tantoperè exardet et æstuat charitas et zelus.*

Porro apte umbilicum componit et comparat ossibus; quia sicut reliquum corpus ossibus et nervis compingitur, ita venter umbilico quasi nodo et catena colligatur. Unde ruptura illius lethalis est. Hinc et Hebr. vocatur שורר *schorar*, id est nodus concatenatus.

Mystice primo, Lyran. : Sanitas umbilici, ait, est bona animi dispositio, puta moderatio in prosperis; medulla ossium est robur et constantia in adversis. Secundo, Beda : *Infirmitas,* ait, *operum adumbrata umbilico, ad statum perfectionis per timorem Dei convalescit. Per eumdem irrigantur ossa, id est, animi vires et robur recreantur et firmantur*, ad superandos omnes labores, tentationes et difficultates sine lassitudine; lassis enim et nimio labore fractis medulla ossium minui, et sensim consumi solet. Hinc S. Gregor. Nazianz. orat. 20. S. Basilium comparat Achilli, quem fingunt Poetæ educatum à Chirone centauro, ab eoque enutritum medullis leonum et cervorum. Longe enim melius sanctiusque educatus fuit S. Basilius à timore Dei quasi pædagogo, ab eoque et sanctam audaciam leonum, et pium pavorem cervorum hausit et suxit. Ita Nicetas ibidem, et ex eo noster Salazar. Tertio, auctor Catenæ Græcorum : Animæ ossa, ait, sunt robustiores firmioresque illius vires, quæ singulæ, ut suo munere probe fungantur, singulari cura et diligentia agent. Ad memoriam pertinet illud : *Memor fui Dei, et delectatus sum.* Ad mentem et contemplativam animæ partem illud : *Consideravi opera tua, Domine, et obstupui.* Ad appetentem vero ejusdem portionem illud : *Coram te, Domine, omne desiderium meum.* Ad ratiocinantem tendam illud: *Consideravi dies antiquos*, et quæ sequuntur. Porro autem per corpus, universam omnium animæ facultatum congeriem accipere licet :*Omnia ossa mea* (inquit Propheta) *dicent : Domine, Domine, quis similis tibi?* Cura proinde et studium virtutum integram sanamque vitæ tuæ conversationem conservabit; gratia autem et benignitas Dei corpori tuo sanitatem impertiet. Anagogice, corpora nostra in præsenti vita sunt infirma et ulcerosa; nam et caro concupiscit adversus spiritum, spiritus vicissim pugnat adversus carnem; at cum illud quod in corruptione satum fuerat, ex terræ pulvere semel surrexerit, integræ mox sanitati restituetur. Curatio autem perfecta tum demum humanis ossibus continget, quando os coibit ad os, et articulus ad articulum,et compago ad compaginem.Tunc enim, juxta Prophetæ prædictionem, ossa nostra florebunt sicut herbæ campi. Aliter : Tunc, inquit, corpus tuum perfectæ justitiæ actionem sortietur, florente nimirum jam tum illo, lætoque virtutum colore et venustate admirabiliter splendente. Et cogitationibus tuis, quæ ossium more animam intus constringunt, plena à Deo curatio obveniet. Hæc ille.

9. HONORA (Chald. *glorifica*) DOMINUM DE TUA SUBSTANTIA, ET DE PRIMITIIS OMNIUM FRUGUM (Syrus, *fructuum*) TUARUM DA EI.] Ita Rom. et Heb. Verum Beda, Lyran. et alii legunt: *da pauperibus;* Septuag. *honora Dominum de justis tuis laboribus* (Chald. *de tuo mammona;* Syrus, *de tua possessione;* Vatab. *de tuis opibus;* Pagnin. *divitiis tuis*), *et primitias da ei de tuis fructibus justitiæ;* Aquila, Symmach. et Theod. *de germine tuo;* Hebr. *de proventu tuo;* S. Augustinus serm. 1. de decimis : *Deliba ei de tuis laboribus.*

Primo, Beda, Lyran. Hugo, Dionys. hæc accipiunt de eleemosyna, q. d. Da eleemosynam, non tam ut subvenias pauperi, quam ut Deum per eam honores, scilicet faciendo eam pura intentione placendi uni Deo, eumque honorandi; ideoque fac eam animo hilari, largo et liberali, ac de primis et melioribus fructibus, uti præcipit Deus Num. 18. 29. *Da ei*, id est, da pauperibus propter amorem et honorem Dei; honor enim divinæ majestatis exigit ut meliora et majora ei dentur, non ex rapina, sed ex bonis justo labore partis, idque animo læto et liberali. Denique Dei honor est, quòd divites, quos ipse sui vicarios constituit, provideant pauperibus : Dei enim est omnibus providere de necessariis; sed partem suæ providentiæ transscripsit in divites, ideoque illis divitias dedit, ut ipsi per eas vice versa succurrant pauperibus. Quare cum id divites præstant, consulunt honori divinæ providentiæ, faciuntque ut pauperes eam agnoscant et glorificent. Hoc est quod ait Apostolus : *Ministerium hujus officii* (eleemosynæ) *non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationem ministerii hujus glorificantes Deum, etc. Gratias Deo super inenar-*

rabili dono ejus. 2. Cor. 9. 12. Ita hunc locum explicat S. August. (si tamen is est auctor) lib. de Vita Christiana, cap. 12 : *Melius est*, ait, *te non facere eleemosynam, quam unde paucos tegis, inde plurimos denudare. Illam eleemosynam Deus comprobat, quæ de justis laboribus ministratur, sicut scriptum est : Honora Deum de tuis justis laboribus, et deliba ei de tuæ justitiæ fructibus. Nam illam eleemosynam abominatur et reprobat, quæ de lacrymis præstatur alienis.*

Secundo, alii hæc accipiunt de oblationibus, victimis, decimis et primitiis juxta legem Deo offerendis; dum enim hæc offerebant Judæi Deo, hoc ipso protestabantur se hæc à Deo accepisse, ideoque illi accepta referre. Unde primitias dabant quasi primos et meliores fructus, decimas quasi frugum complementum; ut testarentur, tam prima quam media et ultima, adeoque omnia, se à Deo accepisse. Primitiæ, inquit Vatabl. significant inchoationem à Deo, decimæ vero perfectionem : Deus enim dat incrementum et perficit. Hac ergo protestatione honorabant et glorificabant Deum. Ita S. Hieron. in cap. 45. Ezech. Cyrill. lib. 2. in Joannem. c. 92. S. Greg. lib. 7. Registri epist. 111 : *Quidquid*, inquit, *in Dei sacrificio ex scelere offertur, omnipotentis Dei non placat iracundiam, sed irritat. Hinc scriptum est : Honora Dominum de tuis justis laboribus.* Sic et Cajetan. Baynus, Jansen. R. Salomon, R. Levi et alii.

Hic sensus hoc loco magis proprius et genuinus est; tum quia per vota, sacrificia, decimas et primitias proprie honoratur Deus. Illorum enim oblatio est actus religionis; cujus actus elicitus est Deo debitum honorem et cultum tribuere; eleemosyna vero est actus elicitus à misericordia, qui subinde duntaxat imperatur à charitate, vel religione; tum quia hæc omnia proprie spectant Deum, docentque actus quibus eum colere debeamus, nimirum sperando, reverendo, honorando illum per oblationes lege præscriptas.

Allegor. S. Cyrill. lib. 3. in Joan. c. 29 : Christiani, inquit, in lege nova offerunt Deo fructus justitiæ, cum non corruptibili et exteriori materia, sicut Judæi, sed ut veri adoratores adorant Deum in spiritu et veritate, uti sanxit Christus Joan. 4. 22. Sic et auctor Catenæ Græcorum, qui et addit : Allegoricus autem is Deo primitias offert, qui omnem recte sanctorum causam et laudem illi, tanquam primario auctori humiliter submissoque animo tribuit; sibi vero ex omnibus nihil quidquam proprium adscribit, aut qui ex quovis studiosæ actionis genere aliquid illi tanquam primogenitum offert. Exempli causa, mane dum à somno exsurgit, primitiarum loco defert illi orationem et gratiarum actionem; ex verbis autem tanquam primitivam offert illi psalmodiam : idemque in reliquis omnibus operibus et actionibus, ex quibus justa oblatio fieri potest, observare curat. Tum si omnem curam et cogitationem à primo exortu usque ad seram noctem ab omni vitio puram incontaminatamque retinere studet, omneque voluntatis suæ momentum Deo assignat. In summa, jubemus hîc omnes bonorum operum fructus Deo fideliter offerre. Per horrea autem et torcularia sensilis appetitus vires insinuat; per frumentum vero morum præcepta divinæque sapientiæ decreta, nec non reconditos sacrarum Scripturarum sensus; per cellas tandem facultates animæ, quæ rationi obstinate repugnant; has enim omnes iis rebus impleri oportet, quas quisque ex mystica sua messe aut spirituali vindemia collegerit. Hæc ille.

ET IMPLEBUNTUR HORREA (Aquila, *apothecæ*) TUA SATURITATE, ET VINO TORCULARIA TUA REDUNDABUNT:] Syrus, *vinum scaturient*, q. d. Si honores Deum dando eleemosynam pauperibus, vel potius dando oblationes, decimas et primitias lege præscriptas Deo; Deus vicissim dabit tibi copiosam messem frumenti, et uvarum vindemiam, ex quibus multa vini dolia exprimas ea copia, ut vinum redundet et superfluat. Per *saturitatem* enim intelligitur abundantia frumenti et frugum, quæ heros cum familiis affatim exsaturent. Est metalepsis vel metonymia; ponitur enim effectus pro causa, puta saturitas pro frumento. Unde Septuag. vertunt, *ut impleantur cellaria tua saturitate frumenti, vino autem torcularia tua redundent*, vel *superfluant;* Vatabl. et Pagnin. *vino torcularia tua se rumpent.* Hoc enim proprie significat Hebr. יפרצו *iprotsu*, q. d. Tanta erit vini copia, ut torcularia ipsa disrumpantur, ait Aben Ezra, S. Hieron. in cap. 45. Ezech. legit: *Implebuntur horrea tua frumento;* S. August. serm. 1. de decimis: *Replebuntur areæ frumento.* Additque : *Et non erunt in eis neque morbi, neque casus*, q. d. Erunt fruges tuæ uti multæ; ita sanæ et integræ, sine vitio, vel infortunio ullo. S. Isidorus legit : *Implebuntur horrea tua ubertate*, quæ vox ducta est ab uberibus lacte fecundis. Sicut enim hæc quo plus lactis emanant, eo plus novi admittunt et recipiunt; sic opes quo magis in eleemosynas et oblationes Dei eroganţur, eo magis affluunt. Unde Clemens Alexand. l. 3. Pædag. c. 1 : *Largitio*, ait, *bonus est finis benignitatis, et potum sitientibus communicans rursus augetur et repletur; sicut ad ubera, quæ suguntur vel mulgentur, solet lac copiosius accedere.*

Ratio est prima, quia idipsum hoc loco et aliis, quasi congruam pietatis mercedem et præmium Deus promisit. Unde Eccl. c. 35, 11 : *Sanctifica*, ait, *decimas tuas. Da Altissimo secundum datum ejus*, etc., *quoniam Dominus retribuens est, et septies tantum reddet tibi.* Vide ibi dicta.

Secunda, quia qui opes erogant in opera pia, hi recte eis utuntur; quare merentur earum esse dispensatores et domini. Quocirca illis eas credit et committit Deus, æque ac homines prudentes et pii, qui sua optime erogare et utilissime collocare cupiunt. Unde Hebræi eleganti, sed vera paronomasia dicunt : *asar ascar*, id est, *decima ditat*; nimirum si des decimas Deo, ipse te ditabit. Avaris vero qui opes recondunt; aut prodigis, qui eas inutiliter profundunt vel abliguriunt, tam Deus quam homines opes negant, imo subtrahunt. Unde S. Aug. Hom. 1. de decimis : *Hæc*, ait, *est Dei juxta consuetudo, ut si illi decimam non dederis, tu ad decimam revoceris, scilicet novem opum partibus detractis.* Ita Cain, qui avare pecora dabat Deo, Deus vicissim in os regerit : *Non dabit tibi terra fructus suos*, Genes. 4.

Tertia, quia hoc poscit natura frugum et opum, ut scilicet expendantur in id ad quod à Deo creatæ sunt, scilicet ad honorem Dei, et alimentum egentium; hic enim est finis, et quasi beatitudo earum. Unde χρηματα, id est pecuniæ, græce dicuntur απο του χρησθαι, id est ab utendo, quod scilicet eis bene uti, sancteque eas expendere

oporteat. Quare fruges, si loqui possent, clamarent; vel, si alas haberent, utique avolarent ad viros pios, qui illis pie utuntur, easque in Dei honorem erogant.

Quarta, quia id congruit Deo, nimirum Dei sapientiæ, justitiæ et sanctitati, ut sua dona sapienter, juste et sancte effundat in eos qui eisdem sapienter, juste et sancte sunt usuri ad Dei gloriam et pauperum alimoniam. Unde ipse Malach. 3. 10: *Inferte*, ait, *omnem decimam in horreum meum, et sit cibus in domo mea, et probate me super hoc; si non aperuero cataractas cœli, et effudero vobis benedictionem usque ad abundantiam.* Qua de re ibidem plura dixi.

Mystice, vir pius Deum sanctis operibus colens, omnesque suas dotes mentis et corporis, quas à Deo accepit, ad ejusdem honorem referens, ad ejusque laudem et gloriam expendens, implet horrea mentis suæ sapientia, gratia et virtute. Ita R. Levi. Quare in eo impletur spiritaliter, quod corporaliter præstitum et Judæis sub Ezechia, quorum hæc est vox 2. Paral. 31. 10: *Ex quo cœperunt offerri primitiæ in domo Domini, comedimus, et saturati sumus, et remanserunt plurima, eo quod benedixerit Dominus populo suo.* Audi S. Cyrillum lib. 16. in Levit. Justus manducans replet animam suam non cibo corporali (hic enim justis sæpe defuit et deest), sed cibo cœlesti, qui est verbum Dei et sapientia ejus, quo semper pascuntur justi.

11. Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, nec deficias (Aquila, *ne reprobes;* Chald. *ne execreris;* Theod. *ne reprehendas, neque fastidias;* Chald. *ne nauseas;* Syrus, *ne tædio afficiaris*) cum ab eo corriperis;] Septuag. *Fili, ne parvipendas disciplinam Domini, neque fatigeris* (græce μὴ ἐκλύου, id est ne dissolvaris, ne enerveris, ne cadas animo) *ab eo correptus;* S. Hier. in c. 20. Ezech. legit: *Fili, ne contristeris ad disciplinam, neque deficias quando ab eo argueris;* S. Cyprian. l. de Habitu virg. *Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, nec defeceris ab eo correptus;* Pagnin. *Correctionem Domini, fili mi, ne abjicias, et ne tædio afficiaris propter increpationem ejus;* Tigurina: *Castigationem Domini, fili, ne averseris, neque fastidias;* Vatabl. *Ne moleste feras ad increpationem ejus.* Quocirca ait R. Salomon Isacides: Si Deus ærumnis, quibus corrigaris, angi te velit, eas imprimis ut singulare Dei munus gratas habeto; sicut enim pater, qui filio unice dilecto benefacere studet, postquam illum flagello percusserit, mox eumdem blanditiis delinit, ita jucundiora tibi bona videbuntur, postquam vapularis.

12. Quem enim diligit Dominus, corripit (Sept. *arguit*), et quasi pater in filio complacet sibi.] Hebr.: *Et tanquam pater filium volet;* vel: *Et tanquam pater filium* (castigando) *delectatur;* Chald.: *Et sicut pater qui corripit* (Syrus, *erudit*) *filium suum;* Vatabl.: *Quem enim Dominus amat, objurgat* (Pagnin. *increpat*), *et tanquam pater filium* (corripit quem) *amat unice;* Septuag. vero aliis punctis legentes vertunt: *Quem enim diligit Dominus, arguit; flagellat autem omnem filium quem suscipit.*

Per *disciplinam* ergo accipe correptionem Dei, tum eam quæ fit per verba Dei vel vicariorum ejus, puta rectorum, concionatorum, confessariorum, magistrorum, etc., tum eam quæ fit per flagella et tribulationes à Deo immissas vel permissas, sive ad culparum commissarum castigationem, sive ad committendarum præservationem, dum videlicet ad patientiæ et virtutis incrementum Deus innocentem et immeritum affligit, uti afflixit S. Job. Error enim damnatus à Pontif. est hic: *Omnes justorum tribulationes sunt pœnæ peccatorum.* De verbali castigatione hunc locum explicat Christus Apoc. 3. 19. dicens: *Ego quos amo, arguo et castigo.* De reali per verbera et flagella explicat S. Paulus ad Hebræos 12. 5. Ubi ex Septuag. sic ait: *Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris, dum ab eo argueris; quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit.* Septuag. enim, et ex iis S. Paulus, aliis punctis in Hebræo legerunt כיאב *kieb*, id est *affligit*, flagellat, cruciat, dolere facit; pro quo Noster et alii legunt כאב *keab*, id est *sicut pater.* Esto Noster Ribera in Hebr. 12. 5. censeat Septuag. legisse iisdem pene punctis quibus Noster, scilicet כאב *kaab*; hoc enim primo significat *sicut pater;* secundo, *flagellat*, legendo כאב per *patach* sub aleph (et forte tempore Septuag. *camets* charactere non differebat à *patach*) ut *cal* ponatur pro *piel* vel *hiphil*, scilicet *kaab* pro *kieb* vel *hikiph.* Rursum Baynus subaudit τὸ *castigat;* unde iisdem punctis legens sic vertit: *Quem enim diliget Dominus, castigabit, et ut pater filium* (castigat) *cui bene vult.* Fuse hunc locum tractat S. Paulus Hebr. 12. 5. et seq. ac ego ibidem; quare hic plura non addam, ut ad ulteriora, quæ multa supersunt, pergam.

Summa est, per *disciplinam* significatur hic tum morum castigatio, tum severa educatio. Deus enim suos filios non educat blande ut mater, ne eos faciat molles et ignavos, juxta illud:

Blanda patrum segnes facit indulgentia natos;

sed dure ut pater: idque primo, ut puerilem levitatem deponant, fiantque maturi et viri. Secundo, ut vitia pueritiæ et naturæ innata resecent. Cum corriperis ergo, *ne deficias*, id est, ne pusillanimis fias, ne ob id te abjicias, ut servi facere solent; sed potius gloriare, et excellentem te reputa; tunc enim, ut pulchre ait Nazianzenus de plaga grandinis: *Recepisti monile ingenuorum.* Unde rationem correptionis subdit, dicens: *Et quasi pater in filio complacet sibi*, q. d. Quia Deus pro singulari amore filiorum in illis sibi complacet, idcirco nequit in eis aliquid tolerare, quod sibi displiceat; hinc illos castigat, ut illud tollat. Quare sicut medicus urens et secans non irascitur ægro, sed ægritudini; sic Deus castigans non irascitur filiis vitiosis, sed ipsis vitiis, adeoque pro filiis pugnat contra vitia. S. August. in Psal. 21: *Intellige*, ait, *homo, medicum esse Deum, tribulationem esse medicamentum ad salutem, non pœnam ad damnationem.* Unde Apostolus hanc Dei disciplinam ait esse consolationis, non desolationis, Hebr. 12. 5.

Tertio, ut evadant duri et fortes tam corpore quam animo, quasi athletæ ad subeundos quosvis labores et agones. Unde Seneca, lib. de Providentia: *Deus*, inquit, *bonos ut severi patres durius educat, vultque eos doloribus ac damnis colligere robur.* Et Glossa: *Tanto minus*, ait, *de flagello, quo castigamur, murmurare debemus, quanto certius in eo pignus paternæ dilectionis tenemus.* Hoc est quod ait Eccl. c. 6. 21: *Quàm aspera est nimium sapientia indoctis hominibus, quasi lapidis virtus probatio erit in illis.* Vide ibi

dicta. Et Isidorus Pelusiota : *Vir patiens*, inquit, *laborum exploratio est, et quasi lapis δοκιμῆς, id est probationis.* Sicut ergo lapide lydio probatur bonitas auri, sic labore et dolore probatur bonitas patientiæ et patientis. Nam, ut ait Nazianz. in carm. de virtut. et vitiis : *Patientia molestiarum est decoctio.* Sicut ergo bonus stomachus concoquit cibos quantumvis duros, sic valida patientia decoquit adversitates quantumvis graves. Ex adverso, sicut imbecillis stomachus carnem salsam concoquere non potest, sic infirma et debilis patientia acria verba et verbera digerere nequit. Unde S. Chrys., hom. 2. ad Popul. : *Quod* ait, *de voluptate dixi eam non in ciborum apparatu, sed in comedentium affectu sitam esse, idem de contumelia vel molestia dico, eam non à contumeliantium sententia, sed à patientium affectu construi vel destrui.* Hoc est quod ait Sapiens : *Contumeliæ dolorem non in se, sed in sensu sentientis sentiri.*

Quarto, denique Sanctos crucibus exercet Deus, ut mereantur gloriam æternam, ad quam eos destinat et præparat. Ita S. August. in Ps. 93 : *Duos filios*, ait, *habet homo; alterum castigat, alterum dimittit; facit unus male, et non corripitur à patre; alter, mox ut se moverit, flagellatur. Unde ille dimittitur, et ille cæditur? nisi quia huic cæso hæreditas servatur; ille autem dimissus exhæredatus est; videt eum non habere spem, et dimittit eum, ut faciat quod vult.* Plura hac de re dixi Jacobi 1. 2. Apoc. 3. 19. Eccl. 2. 1 et seq. Dum ergo, ô athleta Christi, affligeris, vexaris, tribularis, cogita, non ab homine, sed à Deo tibi hæc quasi disciplinam immitti, ideoque eo amore, quo Deus quasi pater tibi ea immittit, eodem quasi filius tanti patris ea suscipe, ac brachiis voluntatis extensis amplexare dicendo : Hæc crux, hæc ærumna mihi à te, ô Pater, ab æterno destinata est ; amplector eam ex toto corde, quia sic placitum ante te. Et cum S. Andrea : *O crux amabilis, diu desiderata, concupiscenti animo præparata! Gaudens ad te venio. Suscipiat me per te, qui pro me pependit in te, et per te me redemit.*

Nota. Hic finit Salomon præcepta de cultu Dei, quæ numero sunt quinque. Primum est de spe, quod assignavit 3. v. 5 : *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo ;* secundum de reverentia, v. 6 : *In omnibus viis tuis cogita illum;* tertium de timore, v. 7 : *Time Deum, et recede à malo ;* quartum de religione, v. 9 : *Honora Dominum de tua substantia;* quintum de patientia, v. 11 : *Disciplinam, Domine, ne abjicias.*

Moral. disce hic quantum bonum sit disciplina et castigatio Dei. *Disciplina*, ait S. August. tract. de Bono disciplinæ, tomo 9, *magistra est religionis, magistra veræ pietatis, quæ nec ideo increpat ut lædat, nec ideo castigat ut noceat. Denique mores hominum irata corrigit, inflammata custodit, ita Salomone dicente : Fili, ne deficias à disciplina Domini, neque fatigeris, cum ab eo increparis. Quem enim diligit Dominus, increpat; flagellat autem omnem filium quem recipit. Nihil profecto est quod non disciplina aut emendet, aut salvum faciat. Quam si quis sapiens apprehenderit, nec gratiam amicitiarum perdit, nec periculum damnationis incurrit.* Idem de Visitat. infirm. citato hoc loco : *Vis scire quia infirmitas corporis salutem animæ parturit? audi Dominum Apostolo respondentem : Virtus in infirmitate perficitur; ac si dicat : Complectere quam pateris infirmitatem, quoniam ita proficies de virtute in virtutem, si in infirmitate virtus argumentatur. Virtus autem est salus animæ, infirmitas corporis, quandoquidem per virtutem animæ parit salutem, donum Dei est; non enim est aliunde nisi ex Deo salus animæ. Flagellum ergo Dei ne contemnas, sed flagellatus dic : Deo gratias. Dilige corripientem, dilige corrigentem, dilige arguentem. Non in furore, non in ira, sed in misericordia aperi pulsanti, devotus esto vocanti, gratias age miseranti, redi ad te, cogita parumper, cogita de Deo, pensa si potes, quoniam super omnia opera sua ipsius miserationes. Ipse Deus est, ipse judex est, nec te vult damnari, nec vult te male judicari, vult tui misereri, flagellat in te misericorditer, quæ in eum deliquisti pertinaciter.*

Hinc S. August. lib. 1. de serm. Domini in monte (et habetur 23. quæst. 4. cap. 51. *ea vindicta*), docet Superiores debere imitari Deum, ut quasi patres castigent suos ex amore, non ex odio vel vindicta. Rursum Deus, inquit. S. Cyprianus, l. de Habitu virginum, corripit ut emendet per disciplinam, ac consequenter docet singulos, etiam sacerdotes, debere amare, non odisse disciplinam, ac eos qui se de erratis admonent et corripiunt. *Disciplina*, inquit, *custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac jugiter in Deo vivere, ad promissa cœlestia et divina præmia pervenire. Hanc et sectari salubre est, et aversari ac negligere lethale. Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, nec defeceris ab eo correptus, etc.* Causam subdit : *Considerantes quòd templa Dei sint membra nostra, ab omni fece contagionis antiquæ lavacri vitalis sanctificatione purgata; nec violari illa aut pollui fas est, quando qui violat et ipse violatur. Eorum nos templorum cultores et antistites sumus; serviamus illi, cujus esse jam cœpimus.*

TERTIA PARS CAPITIS.

DE DIGNITATE, USU ET PRETIO SAPIENTIÆ.

Idem argumentum tractat Ecclesiasticus c. 1. c. 15. c. 39. Vide ibi dicta.

13. Beatus homo qui invenit sapientiam, et qui affluit prudentia;] Syrus, *qui invenit prudentiam;* Chald. *qui profert* vel *eructat intelligentiam;* Septuag. *et mortalis* (S. August. contra Adimantum c. 19. legit : *Immortalis*) *qui vidit* (Scholiast. *qui tenuit*) *prudentiam*; Tigurina : *O felicem hominem qui invenit sapientiam* (id est cognitionem Dei, quæ fit per disciplinam et tri-

bulationem, ait Vatabl.) *et qui haurit* vel *eruit prudentiam*; Pagnin. *Beatus homo qui invenit sapientiam, et homo qui eduxerit eam in lucem.* Hebr. est יפיק *iaphic*, quod Aben Ezra exponit, q. d. Beatus homo qui, postquam sapientia imbutus fuerit, eam in vulgus prodit. Et R. Salomon: *Iaphic*, inquit, id est educit, q. d. Beatus est qui alios sapientia imbuit, qui scilicet illam corde suo conclusam et latentem ore suo depromit, et aliis communicat.

Beda, Aben Ezra, Dionys. Salazar et alii hæc nectunt præcedentibus: *Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias*, ut causam subdat dicens: *Beatus homo qui invenit sapientiam*, q. d. Disciplinam et castigationem Dei amplectere, imo beatum te æstima, quia per eam pervenies ad veram sapientiam et virtutem, in qua vera beatitudo consistit, juxta illud Job 5. 17: *Beatus homo qui corripitur à Deo; increpationem ergo Domini ne reprobes; quia ipse vulnerat, et medetur; percutit, et manus ejus sanabunt.* Dei ergo παθήματα sunt μαθήματα, imo μακαριότητες, nimirum passiones et cruces à Deo immissæ sunt disciplinæ et doctrinæ, imo beatitudines, atque ut ait S. Pacianus Episc. Barcin. in Parænesi ad pœnitentiam: *Tribulatio est repertorium divinorum, et inventarium cognitionis Dei.* In cruce enim invenitur Deus juxta illud Psaltis: *Cum ipso sum in tribulatione.*

Verum generalis est hæc sententia, nec arctanda ad solas cruces; redit enim de more Salomon ad laudes sapientiæ. Plenus ergo sensus est, q. d. Beatus ille qui sive per orationem, sive per studium, sive per tribulationem, sive quo alio modo invenit et acquirit sapientiam; beatior est, qui in ea sensim ita crescit, ut tandem affluat et abundet sapientia, ita ut et in alios eam eructet et effundat. Unde S. Bernard. de Convers. ad Clericos: *Si corde*, inquit, *habueris sapientiam, ore affilues prudentia; sed affluere, non effluere cura;* nimirum esto concha, non canalis; concha enim prius se ipsam implet aqua, antequam quidquam emittat; canalis vero omnem emittit aquam quam recipit, nec quidquam in se retinet. Prius ergo te imple sapientia, deinde eam in alios effunde; insipientes enim qui, statim ut aliquid sciunt, volunt esse doctores, totam sapientiam effundunt, et nil ejus in se retinent, uti idem ait ser. 18. in Cant. *Quamobrem si sapis*, inquit, *concham te exhibebis, et non canalem*, etc. *Verum canales multos habemus hodie in Ecclesia, conchas vero perpaucas.*

Huc facit illud S. Chrysos. orat. 4. contra Judæos: *Sicut*, inquit, *in pecuniis, qui duos lucratus est aureos, proclivis est ad decem, et ad viginti colligendos et congregandos; sic usu venit in virtute, qui fecerit bonum opus, officiumve præstiterit, exstimulationem et exhortationem sumit, ut quoquo modo benefacta cumulet.* Nam ut aiebat S. Dominicus Loricatus, rogatus quomodo ad tantam vitæ austeritatem pervenisset: *Sicut somnus somnum adescat, sic vigiliæ vigilias pariunt, labor laborem, pœnitentia pœnitentiam allicit et invitat*, ut si unam feceris, secundam, tertiam, quartam, etc. facere gestias, itaque in ea crescas, adeo ut tandem nulla tibi dura vel difficilis videatur, uti videre est in priscis illis Ascetis et Anachoretis. Simili modo aiunt Hebræi: *Peccatum trahit peccatum, et præceptum trahit præceptum*, q. d. Sicut peccatum unum allicit ad alterum, ita observatio præcepti unius allicit ad observationem alterius, ut, si unum impleas, cupias implere et alterum.

14. Melior est acquisitio ejus negotiatione argenti, et auri primi et purissimi fructus ejus.] Jansenius et alii legunt, *et auro purissimo fructus ejus;* Complut. *et auro primo fructus ejus;* Syrus, *auro purgato* vel *probatissimo pretiosiores fructus ejus.* Sic ergo Nostra versio nectenda et exponenda est, ut τὸ *melior est negotiatione* repetatur in posteriore membro, hoc modo: Melior est acquisitio sapientiæ negotiatione argenti, et fructus ejus melior est negotiatione auri primi et purissimi. Hunc esse sensum patet ex Hebræo, qui sic habet: *Quia melior est negotiatio ejus negotiatione argenti, et auro melior est proventus ejus.* Ita Pagn. Chald. Et Septuag.: *Melius est*, inquiunt, *illam mercari, quam auri et argenti thesauros;* Tigurina: *Quia potior est merx illius merce argenti, et proventus ejus auro puro puto*, q. d. Studium sapientiæ longe antecelli studium divitiarum, ait Vatablus.

Jam quia in negotiatione sunt duo, scilicet merx quæ emitur, et pretium quo illa emitur; hinc duplex hîc dari potest sensus: Prior, q. d. Sapientia est merx pretiosior auro et argento, ideoque præ omni auro comparanda. Posterior, q. d. Melius est sapientia quasi pretio mercari et emere salutem omneque bonum, quam auro mercari et emere merces quaslibet etiam pretiosissimas; proventus ergo et fructus, quem profert paritque sapientia, melior et præstantior est quolibet auro et proventu auri. Ex quo inferendum r[illegible]quit beatum esse eum qui invenit et acquirit sapientiam; hoc enim præcessit, idque hîc probat, scilicet beatum esse sapientem, eo quod sapientiæ pretium sit inæstimabile. Igitur significat duo: Primum, mercaturam optimam esse spiritalem, qua mercamur sapientiam et virtutem; mercamur autem eam oratione, studio, rerum terrenarum contemptu, exercitio, et adversitatum patientia, quare mercaturam hanc longe meliorem, id est digniorem æque ac utiliorem esse mercatura qua comparatur aurum et argentum; quia iis longe præstat, longeque dignior et fructuosior est sapientia, quo tacite innuit præ sapientia cætera omnia parvi vel nullius esse momenti. Secundum, longe melius nos per sapientiam mercari et comparare Dei gratiam et gloriam, quam mercatores per aurum et argentum mercentur et emant merces corporales etiam præstantissimas; quare huic uni sapientiæ mercaturæ nobis esse incumbendum præ omni mercatura auri et argenti, tum ut eam comparemus, tum ut per eam acquiramus felicitatem æternam. Ipsa ergo pretiosior est omni pretio et re pretiosa, ait Eustachius in Catena Græcorum. Igitur sicut mercatores laborant assidue, ut accumulent aurum, sic sapiens laboret noctes et dies, ut augeat et accumulet sapientiam et virtutem, puta opera bona et merita, quibus immensos gloriæ thesauros sibi in cœlis comparet. Addit R. Salomon meliorem esse negotiationem sapientiæ, quam sit auri et mercium; quia in hac qui illas vendit, easdem perdit et emptori resignat; in sapientia vero, qui eam aliis communicat, eamdem sibi reservat, imo adauget; perinde ac qui lumine candelæ suæ candelam alterius accendit, lumen suum non perdit, sed auget et multiplicat. Huc facit proverbium Ara-

bicum alibi à me citatum : *Acquire tibi aurum cum mensura, et scientiam sine mensura*, q. d. Opibus quantum vitæ sat est, at sapientiæ et virtuti in infinitum stude.

15. PRETIOSIOR EST CUNCTIS OPIBUS ; ET OMNIA, QUÆ DESIDERANTUR, HUIC NON VALENT COMPARARI.] Pagnin. et Vatabl. *Gemmis hæc est pretiosior, et omnia quæ expetere potes, ei æquari* vel *æquiparari non possunt.* Pro *opibus* Hebr. est פנינים *peninim;* quod Cajet. Pagnin. Tigurina et alii vertunt, *margaritis.* Noster c. 20. 15. vertit, *gemmis ;* Syrus: *Lapidibus pretiosis, et nihil est quod comparetur ei;* aliqui, *adamantibus.* Unde Septuag. quos sequitur S. August. contra Adimantum, cap. 19. paraphrastice nonnulla addentes sic vertunt: *Nonne resistet illi ullum malum? bene nota est omnibus appropinquantibus ei ; omne autem pretiosum non est illa dignum.* Significat sapientiam adeo esse pretiosam, ut dignitate et pretio superet omnes res pretiosissimas, uti gemmas, adamantes, margaritas, quæ olim, cum magna earum erat raritas itinere in Indias nondum patefacto, summi erant pretii. *Principium culmenque omnium rerum pretii margaritæ tenent*, ait Plinius, lib. 9. cap. 35. Huc alludens Christus, ait S. Chrysost. in Catena, ait Matth. 13. 45 : *Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas; inventa autem una pretiosa margarita, abiit, et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam.* Vide tredecim analogias inter margaritam et sapientiam sive virtutem, præsertim heroicam et Apostolicam, quas recensui Apocal. 21. 21 ; quare hìc plura non addam.

Hìc igitur verum est illud Tertull. in Scorpiaco, c. 4 : *Si tanti vitrum, quanti verum margaritum ?* id est, si vitreæ et fucatæ opes et honores ità illiciunt animas mundanorum, ut pro eis labores omnes, dolores et vitam insumant: quàm fideles excitare debent opes et gloria cœlestes, quas parit sapientia et virtus, ut pro eis ultro capessant labores omnes, ac probra, tormenta et martyria quælibet forti et alacri animo sustineant!

Secundo, significat sapientiam superare omne desiderabile, ideoque solam cordis nostri desiderium implere et exæquare; quia scilicet ipsa sapientia creata est divina, increata vero est ipse Deus, qui solus replet immensam animæ nostræ capacitatem et sitim ; ut *plena sit voluptas, dum non stimulatur aviditas,* ait Ambrosiaster in 1. Cor. 1. 12. Deus enim immensum est bonum, quod animam ita implet, satiat et inebriat, ut nil ulterius desiderare vel capere queat. Unde Nazianz. in carm. de Beatitud.

Felix qui Christum fortunis omnibus emit.
Felix qui pectus tradidit omne Deo.

Tertio, docet sapientiam et virtutem pretiosiorem cunctis gemmis et adamantibus, qui ferro, malleis et igni resistunt, imo fiunt duriores; simili enim modo virtus solida superat omnia adversa. Unde Septuag. vertunt, *non resistet illi ullum malum ;* imo *crescit adversis agitata virtus ;* est ergo fortior adamante. Audi S. Chrys. hom. 4. in Genes. *Adamantibus solidiores Dei gratia nos efficit, et, si volumus, omnino invictos. Itaque sicut qui adamantem tundit, nihil illi nocet, sed seipsum fatigat et robur suum imminuit ; in hunc modum se habent res nostræ cum salutis nostræ adversario, si armis quæ nobis Spiritus sancti gratia exhibet, nos muniamus.* Addit Plinius, lib. 37. cap. 4. et ex eo S. Hieron. in Amos, c. 7 : *Adamas,* ait, *venena irrita facit, lymphationes abigit, metusque vanos expellit à mente, et ob id quidam eum Anachitem vocavere.* Idem multo magis facit sapientia et virtus. Tertio, S. Isidorus (cui consentit S. August. 22. Civit. c. 4.) lib. 16. Origin. c. 13 : *Adamas,* inquit, *dissidet cum magnete lapide in tantum, ut juxta positus ferrum non patiatur abstrahi à magnete, aut si admotus magnes comprehenderit, rapiat atque auferat.* Ita Martyrum virtus minas, tormenta et terrores tyrannorum non tantum contempsit et irrisit, sed et ambivit, atque ad se attraxit. Audi S. Ambr. lib. 7. epist. 53. qua narrat S. Paulum sibi apparuisse et revelasse corpora, æque ac Martyrium SS. Gervasii et Protasii : *Astasius,* ait, *jussit B. Gervasium* (eo quod idola muta irrisisset) *tandiu plumbatis tundi, quandiu exhalaret spiritum. Quo remoto jussit sibi adstare Protasium. Cui et dixit : Miser vel tu vivere stude, et noli* βιοθανατος (violenta morte) *interire sicut et frater tuus Gervasius. Cui B. Protasius respondens ait : Quis est miser, ego, qui te non timeo, an tu, qui me timere probaris ? Astasius dixit : Ego te, miser homo, quomodo timeo ? B. Protasius dixit : In hoc probaris timere me et lædi, si non sacrificavero diis tuis* (Persuaserant enim idolorum sacerdotes Astasio, illum in bello non habiturum victoriam, nisi cogeret Gervasium et Protasium sacrificare diis iratis). *Si enim non timeres te lædi à me, ad sacrificium idolorum non me compelleres. Ego autem te non timens contemno minas tuas, et omnia idola tua ut stercora reputans, Deum solum, qui regnat in cœlis, adoro, etc. Age ergo quod cœpisti* (in me excruciando) *ut mihi possit occurrere cum meo fratre Gervasio hodie benignitas Salvatoris nostri. Tunc Astasius jussit eum capite cædi.*

Plura de adamante ac virtute Christi et Martyrum, quam repræsentat, dixi Amos 7. 7. Idem per umbram viderunt philosophi. Unde Stoicorum dogma erat, *nihil esse expetendum præter virtutem, nihil fugiendum præter vitium.* Antisthenes apud Laertium, lib. 6. cap. 1. asserit, *virtutem sibi sufficere ad felicitatem, nec ulla re opus habere nisi robore Socratico ; virtutem esse armaturam, quæ detrahi non possit. Ensis enim et clypeus excutiuntur ; sapiens autem ac virtute præditus nunquam non armatus est, eoque vinci non potest.* Phocion : *Unica virtus,* ait, *potens est, reliqua cuncta nugæ.*

16. LONGITUDO DIERUM IN DEXTERA EJUS, ET IN SINISTRA ILLIUS DIVITIÆ ET GLORIA.] Septuag. *longitudo enim ætatis et anni vitæ in dextera ejus, etc.* Arabic. *quia in dextera ejus longitudo ætatis, et in sinistra ejus divitiæ, honor et nobilitas;* Tigur. *ad dexteram ejus vitæ est diuturnitas, etc.* quod Vatabl. sic explicat, q. d. *In potestate sapientiæ est longa vita, opes et gloria.*

Est prosopopœia. Sapientia enim hìc more poetico et comico describitur ut cœlestis virgo, imo regina, dextera et sinistra præmia suî studiosis et asseclis ostentans. Dextera autem in Script. est dignior et potior sinistra, sicut dextra manus in homine potior et fortior est sinistra, dextræque partes animalis sunt potiores sinistris. Unde motus animalium incipit à dextera, ideoque bajuli onera imponunt sinistræ: *Cum enim dextera movere, sinistra moveri apta sit ob eam rem onera non parti moventi, sed mo-*

bili imponi debent, ait Aristot. l. de Gressu animal. Hinc et dextera pugnant athletæ et milites, ideoque dextera est symbolum defensionis et tutelæ, esto apud profanos an dextera, an sinistra fuerit potior, dubitent nonnulli. Fuit enim variarum ætatum et gentium varius hac in re mos et consuetudo. Unde Cyrus apud Xenophontem lib. 8. Pædiæ convivas suos, quos honoratiore loco excipere volebat, ad sinistram collocare solebat, eamque partem velut cordi viciniorem digniorem dixit. Idem probat Bellarm. lib. 1. de Rom. Pontif. c. 27. ex Eusebio. lib. 1. de Vita Constantini, ideoque S. Paulum asserit in priscis imaginibus pingi ad dexteram S. Petri, non quasi ipso digniorem. sed quasi ejus stipatorem et satellitem, ut scilicet gladio suo eum defendat; qui enim à dextris alicujus est, ejus quasi latero est et hyperaspistes. Ita Nebrissensis in Quinquag. c. 39. Plura vide apud Bellarm. Baron. Lipsium, etc. Verum apud Judæos dextera potior et honoratior erat sinistra. Nam in Script. boni et bona ponuntur ad dexteram, mali et mala ad sinistram, ut patet in electis et reprobis, Matth. 25. 33. Gaudet autem Salomon usu et comparatione dexteræ cum sinistra, ut patet c. 4. 27 : *Vias, quæ à dextris sunt, novit Dominus; perversæ vero sunt, quæ à sinistris sunt.* Et c. 27. 16 : *Oleum dexteræ suæ vocabit.* Et Eccl. 10. 2 : *Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius.* Et Cantic. 2. 6: *Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.* Igitur longitudinem dierum ponit in dextera sapientiæ, quia in homine nil melius est vita vitæque conservatione et continuatione. Vita enim est basis et fundamentum opum, gloriæ, cæterorumque bonorum omnium. Hinc licet æternitas in rebus inanimis, ut cœlis et elementis, sit duntaxat essentiæ æternitas; in animatis tamen, ut in Angelis et hominibus, est vitæ perpetuitas et æviternitas. Unde Isidor. Pelus. l. 3. epist. 149. ἡ ἀϊδιότης, inquit, οἷον ἀειζωότης, id est, æternitas est quasi æviternitas, vel æternævitas, id est æternæ vitæ continuatio, indeque eam proprie soli Deo, utpote qui solus ortus expers ab æterno vixerit, et in æternum victurus sit, congruere asseverat.

Porro Antonius Nebrissensis in Quinquagena c. 16. citato hoc Salomonis loco : Quamvis, inquit, per *longitudinem dierum* intelligatur interminabilis vitæ jucunda possessio; respicit tamen ad illud quod qui pertingebat annum vitæ centesimum, incipiebat in *dextra* manu computare, cum in *sinistra* superiores numerasset: ut de Nestore, qui apud Ovidium dixerat :

> Vixi
> Annos bis centum, nunc tertia vivitur ætas.

Juvenalis ait :

> Felix nimirum qui per tot secula mortem
> Distulit, atque suos jam dextera computat annos.

Et S. Hieron. l. 1. contra Jovin. *Centesimus numerus*, inquit, *de sinistra transfertur ad dexteram.* Modum computandi veterum per digitos dexteræ et sinistræ explicat ibidem Nebrissensis. Huc facit quod scribit Plinius lib. 34. cap. 7: *Janus geminus à Numa rege dicatus, qui pacis bellique argumento colitur, digitis ita figuratis, ut* CCCLXV *dierum nota, per significationem anni, temporis et ævi se Deum indicaret.* Janus enim est sol, cujus annuum cursum totidem dies conficiunt. Accedit quod in dextera sit religio. Unde Plin. l. 11. c. 45 : *Inest*, ait, *et aliis partibus religio; sicut dextera osculis aversa appetitur, in fide porrigitur.* Per dexteram enim datam fides datur sanciturque : quocirca ea porrecta salus denotatur. Hinc cum Marius in Romanos grassaretur, quos salvos volebat, sublata exporrectaque dextera, denotabat, teste Plutarcho et Appiano in ejus Vita. Dextrum etiam dicitur quod charissimum, ut Genes. 35. 18. Benjamin dicitur filius dexteræ, quia patri Jacobo in deliciis. Denique fœtus masculos in dextris gigni, feminas in sinistris docet Plinius, lib. 7. cap. 4. Hippoc. Aphor. 5. cap. 48. et Galenus, lib. 14. de Usu partium.

Ad litteram ergo ostentat in dextera promittitque sapientia suis discipulis longævitatem : quia Deus Judæis (quibus, utpote popularibus sibi coævis, primo et proxime scribit hæc Salomon) per Mosen, Levit. 26. et alibi promiserat longam et felicem vitam in hoc seculo, si sua, id est sapientiæ, præcepta servarent, ac deinde opes et gloriam, puta abundantiam vini, olei, frumenti, victoriam de hostibus, etc. Porro per hæc temporalia bona promissa Judæis, promittit similia spiritalia Christianis, æque ac Judæis : qui non Judaico et carnali sensu; sed spiritali et Christiano charitatis spiritu legem implebant, quales erant Moses et Prophetæ, aliique Sancti veteris Testamenti. Quocirca sapientia hic Christianis promittit vitam longam, id est æternam, in qua nostra beatitudo consistit; similiter gloriam et opes spiritales, quæ sunt virtutes, gratia et dotes gloriæ cœlestis. Sapientia ergo magis hæc dona à se promissa confert Christianis, quàm Judæis. Confert enim Christianis vitam æternam, inquit Jansenius, quæ hic in spiritu incipit, et in futura perficitur vita. Confert et veras divitias veramque gloriam, quia animam replet multis gratiarum charismatibus, et filios Dei efficit; eosque reges ac sacerdotes creat; et in futura vita omnis boni abundantiam et æternam gloriam præstat. Huc facit illud Catonis : *Magister artium est honor et gloria.* Honos enim alit artes.

Symbolice, multi per longitudinem dierum accipiunt æternam beatitudinem, per opes vero et gloriam temporalium bonorum copiam et felicitatem, q. d. Sapientia confert bona tam spiritalia et æterna, quàm corporalia et temporalia; sed spiritalia in dextera, id est per se et primario, temporalia vero in sinistra, id est comitanter et accessorie. Recte enim ista per dexteram, quia omnibus commoda et felicia sunt; hæc vero per sinistram, quia multis sinistra et infelicia sunt, uti fuere ipsimet Salomoni, adumbrantur. Unde R. Levi et Lyran. per dexteram et sinistram accipiunt primariam et secundariam intentionem, q. d. Sapientia et Deus suî cultoribus primario promittit et confert bona spiritalia et æterna; secundario vero quasi mantissæ loco adjicit opes et gloriam, juxta illud Christi : *Quærite primùm regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis*, Matth. 6. 33. Æterna enim sunt fida et certa (dextera enim fidelitatis est symbolum, ait Rhodiginus lib. 4. Antiq. cap 3. Unde in pactis, quibus unus alteri fidem suam obligat, dexteram dexteræ illius commiscet); temporalia vero infida, instabilia et mendacia, quia hominem sæpe deserunt. Sic et S. Gregor.

in Ps. 5. Pœnitent. *Constat*, ait, *quia per multiplicitatem dierum perennis vita accipitur : per paucitatem vero cursus istius seculi designatur; scriptum quippe est : Longitudo dierum in dextera ejus. Quid enim per dexteram, nisi perpetua vita designatur ? Quia ergo Sanctorum requies nullo clauditur termino, recte in dextera Dei dierum dicitur esse longitudo.* Idem 3. p. Pastor. c. 27. citans illud Cant. 2 : *Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Sinistram Dei*, ait, *prosperitatem videlicet vitæ præsentis, quasi sub capite posuit, quam intentione summi amoris premit : dextera vero Dei eam amplectitur; quia sub æterna ejus beatitudine tota devotione continetur. Hinc rursum per Salomonem dicitur : Longitudo dierum in dextera ejus, in sinistra vero illius divitiæ et gloria. Divitiæ itaque et gloria qualiter sint habenda docuit, quæ posita in sinistra memoravit.* Sic et S. Amb. in Psal. 118. octon. 14. ad illud : *Anima mea in manibus tuis semper*, citato hoc loco : *Bonis*, ait, *manus utraque dotata est dotibus. In eo tamen habent varietatem sui muneris, quòd et præsentia et futura tempora comprehendunt, ut læva præsentium remuneratrix, dextera futurorum sit.*

Præclarius vero S. Aug. in Ps. 120 : *Sponsa*, ait, *dicit de sponso, de Christo Ecclesia in amplexu pietatis et castitatis. Quid ait? Sinistra ejus sub capite meo, et dextera ejus complectetur me. Quid autem quia sursum erat dextera, deorsum sinistra; et sic complectebatur sponsus sponsam, supponens sinistram ad consolationem, imponens dexteram ad protectionem? sinistra, ait, ejus sub capite meo. Deus illam dat ideo sinistra ejus, quia omnia ista temporalia Deus dat.* Et paulo post : *Ergo si est sinistra, sit sinistra, sed sub capite sit. Supra illam sit caput tuum, id est, supra illam sit fides tua, ubi habitat Christus. Noli temporalia præponere fidei tuæ, et non erit sinistra super caput tuum; sed omnia temporalia subde fidei tuæ, et fidem tuam præpone omnibus temporalibus, et erit sinistra sub capite tuo, et recte dextera ejus complectetur te. Audi hoc ipsum exponi in Proverbiis, quid est sinistra ipsa, quid est dextera, cum de sapientia diceret : Longitudo, ait, dierum et anni vitæ tuæ in dextera ejus, in sinistra autem ejus divitiæ et gloria. Longitudo illa dierum æternitas est. Hoc enim proprio modo dicit Scriptura longum, quod æternum est. Nam quidquid finem habet, breve est. Alio loco : Longitudine, ait, dierum replebo eum.* Et mox : *Sed longævum pro æternitate illa positum est. Longa vita est in dextera ejus. At vero divitiæ et gloria, id est, sufficientia vitæ hujus, ea quæ bona existimantur ab hominibus, sinistra est. Nescio quis venit, et vult tibi percutere dexteram, id est, tollere tibi fidem tuam. Tu accepisti alapam in dexteram, præbe sinistram, id est, ut illud tollat, quod temporale est, et non ea quæ æterna habes. Audite Paulum Apostolum hoc facientem. Homines persequebantur in eo quod Christianus erat; percutitur illi dextera, ille sinistram opponebat : Civis Romanus sum, ait. Dexteram contemnebant illi, et ille de sinistra terrebat; quia illi dexteram ejus timere non poterant; nondum enim Christo crediderant.*

Denique Alchymistæ, ex eo quòd hìc dicuntur esse opes in sinistra sapientiæ, colligunt sapientiam invenisse alchymiam, id est artem ex ære aliove metallo vi lapidis philosophici faciendi aurum vel argentum, adeoque hujus artis auctorem fuisse Salomonem. Verum hæc frivola sunt et nugæ. Vide Pinedam, l. 4. de Rebus Salom. c. 21. n. 1. et seq. Melius Didymus in Catena Græcorum : *Per sapientiæ dexteram*, inquit, *perfectorum hominum virtus et energia significatur; per sinistram bonorum hujus vitæ affluentia. Per dexteram divinarum rerum cognitio ex qua immortalitatis vita oritur; per sinistram humanarum rerum notitia, ex qua gloria et opum abundantia nascitur.*

Aliter R. Salomon Isacides, q. d. Qui dextre in sapientia versantur, laboribusque rite funguntur, hi diuturnitatem vitæ, et comitanter opes gloriamque obtinebunt. Qui vero sinistro calle gradiuntur, cum labores obeant, haud tamen ad ejusdem nomen ac dignitatem pertingent, ab eadem nihilominus divitias gloriamque reportabunt.

Porro causæ cur sapientia et virtus vitam prolonget, sunt quinque. Prima, quia sapientia sapienter providet tam commoda quàm incommoda sanitati et vitæ; incommoda cavet, commoda accersit.

Secunda, quia sapientia moderatur iræ et tristitiæ, cæterisque animi passionibus, quæ vires, spiritus et vitam consumere solent, facitque hominem pacificum, lætum, hilarem, ideoque longævum : nam *animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exsiccat ossa.*

Tertia, quia sapientia docet prudentiam et temperantiam in cibo et potu, quæ est mater sanitatis et longævitatis. Hinc legimus in Vitis Patr. S. Paulum, S. Antonium, S. Macarium, S. Romualdum, etc. vixisse, imo superasse centesimum annum. Sic etiamnum in monasteriis videmus moniales, utpote curis vacuas, sobrias, contentas, hilares, vivere 90 vel centum annos.

Quarta, quia virtus non est aliud quàm honestas et rectitudo vitæ, quæ longitudinem vitæ meretur et efficit : justum enim est ut qui recte vitam exigit, eam longam et longævam sortiatur.

Quinta, quia lex Dei est : *Honora patrem tuum et matrem, etc., ut longo vivas tempore*, Deut. 5. 16; congruum enim præmium est ut ei vita servetur, qui vitæ cognoscit et honorat auctorem : Deus autem et sapientia est auctor et pater vitæ nostræ. Quare si eam honoremus, eique obediamus, ipsa vitam, quam dedit, conservabit et prolongabit.

Porro Septuag. hoc loco subnectunt aliam sententiam, quæ nec in Hebræo, nec in Chaldæo, nec in Latino habetur, scilicet hanc : *Ex ore ejus procedit justitia, legem autem et misericordiam in lingua portat.* In quæ verba Olympiodorus in Catena Græc. *Ante*, ait, *annorum vitæ, dexteræ itidem et sinistræ sapientiæ meminerat Sapiens; hìc vero ejusdem linguæ et oris mentionem facit, adeoque totius corporis effigiem, totamque illius compagem et symetriam describit, et per quamdam prosopopœiam ob oculos nobis ponit.*

Sensus ergo est, q. d. Sapientia ore promit, docet et jubet ea quæ justa et sancta sunt, nimirum quæ legi Dei æternæ, ac misericordiæ et pietati sunt conformia. Ita S. Aug. l. Contra advers. Legis et Prophet. c. 11 : *Qui* (Deus) *ait, nos æquo animo injurias sustinere et donare præcepit, etc. Et hoc ideo, quia de sapientia Dei dictum est, quòd legem et misericordiam in lingua*

portat. Nec per misericordiam debita debitoribus nostris scienter dimitteremus, nisi per legem ipsa debita discerneremus.

Secundo, idem S. Aug. lib. de Gratia et lib. arbit. c. 18. tom. 7. *Cum dicitur*, inquit: *Diligamus invicem, lex est; cum dicitur: Quia dilectio ex Deo est; gratia est. Sapientia quippe Dei legem et misericordiam in lingua portat. Unde scriptum est in Psal.* 83: *Etenim benedictionem dabit, qui legem dedit*, q. d. Sapiens a ore edicit sancitque legem, sed eodem ore promittit misericordiam, id est gratiam, qua legem impleas, juxta illud S. Leonis: *Juste instat præcepto, qui prævenit auxilio.*

Tertio, noster Salazar exponit, q. d. Sapientia præcepti duritiem mitigat dulcedine præmii. Nam eodem ore quo fert præceptum, affert et misericordiam, id est, præmium liberale et munificum, quod gravitatem præcepti edulcoret.

Denique S. Gregor. Nyssen. notat per prosopopœiam induci hìc sapientiam quasi sponsam regiam, quæ ab omni ornatu se ipsam lectori commendet; dicit enim: *In sinistra ejus divitiæ et gloria. Deinde oris quoque ejus dicit redolentiam, spirantem bonum odorem justitiæ, dicens: Ex ore egreditur justitia. In ejus autem labris pro rubore naturali legem florere dicit et misericordiam. Et ut hujus sponsæ inveniatur omni ex parte perfecta pulchritudo, laudatur quoque ejus incessus. dicit enim: In viis justitiæ ambulat. Ejus quoque pulchritudinis laudibus nec deest quidem magnitudo, cum ejus incrementum excurrerit tanquam planta aliqua bene germinans. Ut autem intelligas cui plantæ assimiletur ejus altitudo: Ipsa, ait, est lignum vitæ, quod est quidem nutrimentum iis qui eam apprehendunt; iis autem qui innituntur, columna firma ac stabilis, et quæ non potest labefieri. Per utrumque autem intelligo Dominum: ipse enim est vita et fulcrum ac firmamentum. Ita autem habet dictionis contextus. Lignum est vitæ omnibus qui apprehendunt eam. Comprehenditur autem cum cæteris ejus quoque laudibus potentia, ut per omnia bona impleatur laus pulchritudinis sapientiæ. Deus enim, ait, sapientia fundavit terram.* Et paulo inferius: *Post hæc autem incipit tanquam paranymphus deducere juvenem ad ejusmodi cohabitationem, ad divinum thalamum jam jubens intueri. Dicit enim: Ne dimittas eam, et retinebit te; dilige eam, et custodiet te: circumvalla eam, et te in altum evehet; honora eam, ut te amplectatur, ut det tuo capiti coronam gratiarum; corona autem deliciarum te proteget. Cum his nuptialibus coronis eam jam tanquam sponsam ornasset, jubet ab ea nunquam separari, dicens: Quando ambulas, duc eam; et sit tecum, cum dormies, te custodiat, ut tecum experrecto colloquatur.*

17. Viæ ejus viæ pulchræ, et omnes semitæ illius pacificæ,] q. d. Viæ, per quas sapientia incedit et præcedit, quasque nobis calcandas et sequendas proponit, sunt elegantes, pacemque et prosperitatem rerum omnium afferunt, juxta illud Cant. 7. 1: *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis!* Pro *pulchri* hebr. est נעם *noam*, id est pulchritudo, decor, venustas, elegantia, q. d. Viæ sapientiæ et virtutis sunt viæ pulchritudinis, decoris et elegantiæ. Virtus enim est vera Noemi, vera scilicet pulchritudo, verus decor, vera venustas animæ, et actionum totiusque hominis. Unde S. Aug. in bivio virtutis et vitii constitutus, cum hinc blanditiæ libidinis eum ad se pellicerent, inde decor castitatis; eo victus libidines omnes discussit: *Aperiebatur enim*, ait, *ea parte qua intenderam faciem, et quò transire trepidabam, casta dignitas continentiæ, serena et non dissolute hilaris, honeste blandiens ut venirem neque dubitarem, et extendens ad me suscipiendum et amplectendum pias manus, plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri et puellæ, ibi juventus multa, et omnis ætas, et graves viduæ, et virgines anus: et in omnibus ipsa continentia nequaquam sterilis, sed fecunda mater filiorum gaudiorum de marito te, Domine. Et irridebat me irrisione exhortatoria, quasi diceret: Tu non poteris quod isti et istæ? An vero isti et istæ in semetipsis possunt, ac non in Domino Deo suo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te stas, et non stas? Projice te in eum, noli metuere, non se subtrahet ut cadas. Projice te, securus excipiet te, et salvabit te.* Ita S. Aug. l. 8. Confess. c. 11.

Porro Hebræa ad verbum sic habent: *Et omnes viæ ejus viæ pulchritudinis, et omnes semitæ ejus pax*, id est plenæ pace, adeo ut ipsa pax vocari possint; Sept. *viæ ejus viæ bonæ, et omnes semitæ ejus in pace;* Syrus et Chald. *viæ ejus viæ suavitatis, et omnia itinera ejus pacifica;* Vatabl. *viæ ejus sunt viæ amœnæ;* Pagnin. *delectabiles;* Aben Ezra, *quæ voluptate ambulantem in eis perfundunt, et omnes semitæ ejus pacatæ;* Arabic. vero, *de ore ejus procedit justitia, et super linguam suam portat legem et misericordiam, viæ ejus viæ bonitatis, et cursus ejus in pace.*

Pro *viæ* Septuag. vertunt ἄξονες quod primo significat axes curruum; secundo tabulas in quibus leges cum suis pœnis et præmiis descriptæ sunt; tertio, tabulas in quibus militum nomina exarata sunt; quarto, vias et semitas. Quæ omnia recte adaptari possunt sapientiæ. Verum hoc loco ἄξονες non nisi vias et semitas significare patet ex Hebræo נתיבות *netibot*, quod omnes ad unum vertunt *vias*, vel *semitas*. Sensus ergo est sapientiæ sive virtutis vias, id est modos et rationes agendi, esse pulchras et elegantes; itaque decore compositas; ut omnes in sui speciem et amorem rapiant (cum ex adverso vitiorum praxes sint turpes, infames, exosæ, execrabiles) ac simul adducere pacem, id est serenitatem et lætitiam conscientiæ: hæc enim consistit in victoria passionum, quam parit virtus. Item adducere pacem cum Deo, quin et cum hominibus, quantum est ex parte virtutis. Hæc enim cuique jus suum tribuit, imò et charitatem exhibet, quæ mater est pacis. Denique adducere pacem, id est, omnem prosperitatem omneque bonum. Verum sicut inter dissidentes sæpe lite vel bello pax paranda est: ita et virtus, quia è diametro à concupiscentia dissidet, jugi cum ea colluctatione et bello victoriam et pacem sibi paret oportet; quo facto dicit cum Psalte Ps. 4: *In pace in idipsum dormiam et requiescam.* In Deo enim et Christo, qui est pax nostra, secura lætaque dormit et conquiescit. Unde Beda, qui hæc omnia accepit de Sapientia incarnata, puta de Christo: *Viæ, ait, id est, actiones Christi et doctrinæ, quæ in Evangeliis continentur, pulchræ sunt, quia divinæ, ac puri hominis modum longe transgressæ, et omnia ejus jussa ad pacem ducunt æternam: omnia quæ in carne gessit, ad reconciliandum Deo mor-*

tales, ad pacificandum cum Angelis genus humanum, ad demonstranda suis servandæ ad invicem pacis et dilectionis exempla pertinent. Addit auctor Catenæ Græcor. vias Christi pacificas esse, *quia ipse nobis inhibuit ne percussi repercuteremus, aut injuria appetiti resisteremus, aut injuste criminati recriminaremur, aut habiti ludibrio vicissim haberemus.* Ad hanc Salomonis gnomen pertinet illa S. Laurentii Justiniani: *Vitanda sunt quæ multis obstaculis impediuntur; quia opera Spiritus S. facilia sunt et æquabilia, diaboli vero aspera et plena sentibus.* Ita habet Vita ejus c. 9.

18. LIGNUM VITÆ EST HIS QUI APPREHENDERINT EAM: ET QUI TENUERIT EAM, BEATUS.] Septuag. *Lignum vitæ est omnibus qui complectuntur eam;* S. Aug. in Psal. 32. *omnibus possidentibus eam;* S. Hieron. In Isaiæ 65. *omnibus qui accedunt ad eam;* idem in Ezech. 47. *omnibus credentibus in eam.* Posset quoque proprie verti, *omnibus roborantibus eam*, id est, omnibus qui fortiter et robuste eam amplectuntur eamque tuentur, propagant et propugnant. Arabicus: *Ipsa est lignum vitæ, custodiens omnes qui ea proteguntur, et qui nituntur ei, tanquam illi qui nituntur Domino.* Est catachresis, q. d. Sapientia affert sui studiosis immortalem et suavissimam vitam, uti faciebat fructus ligni vitæ in paradiso, imo præ illo multo magis. Unde noster Pineda in Eccles. c. 2. v. 5. num. 9. sic exponit, q. d. Non ideo erat beatus Adamus, quia edere poterat de ligno vitæ, cujus fructus nullo manuum illius labore constabat: sed ideo beatus homo, qui labore et nisu manuum ita apprehenderit sanctitatem et honestum virtutis laborem, ut videatur sanctitas in illius manibus atque laboribus radices figere, ex quibus pullulet velut arbor vitæ, cujus fructus est beatitudo.

Eleganti metaphora comparat sapientiam ligno vitæ, q. d. Qui ita firmiter sapientiam, id est virtutem, tenet, ut in manibus illius quasi radices egisse videatur, nihiloque facilius ex illis evelli possit quàm antiqua arbor ex terra, in qua altissimas radices egit; fiet sane in illius manibus lignum vitæ, id est arbor, quæ vitalem fructum ferat illi, qui in paradiso proveniebat, similem itaque fructum manuum suarum comedet. Nam sicut paradisus tropologice significabat animam sanctam, perpetua lætitia virtutumque flore et fructu vernantem; sic arbor vitæ repræsentabat sapientiam, sive virtutem in genere; quatuor vero flumina, quæ juxta eam è medio paradisi scaturiebant, repræsentabant quatuor virtutes cardinales, nimirum Ganges prudentiam, Nilus temperantiam, Tigris fortitudinem, Euphrates justitiam. Ita S. Ambros. lib. de Paradiso c. 1, S. August. 13. Civit. 21, Origen. in Genes. 2, Philo lib. de Allegoriis. Vide dicta Genes. 2. v. 8 et 9.

Sapientia ergo dicitur *lignum vitæ*, vel ut ex Hebræo vertas, *vitarum:* Primo, quia vitam tam naturalem animæ, quàm supernaturalem gratiæ procurat, conservat, prolongat.

Secundo, quia sicut lignum vitæ vigorem vitæ, puta humidum radicale et calorem naturalem per defectum senectutis labascentem restaurabat, et pristinæ integritati restituebat: sic pariter sapientia sive virtus vires animæ et gratiæ, vitio concupiscentiæ arrosas et senescentes pristino vigori restituit, imo roborat et adauget. Ita Cajetanus juxta illud Isaiæ 65 22: *Secundùm dies ligni erunt dies populi mei, et opera manuum eorum inveterabunt.* Respicit enim ad id quod dixit v. 16: *Longitudo dierum in dextera ejus.* Unde S. Hieron. citans hunc locum Isaiæ 65: *Justus*, ait, *ut palma florebit quotidie triumphans de adversariis, et insigne victoriæ præferens.*

Tertio, sicut fructus ligni vitæ erat suavissimus, eratque quasi nectar et ambrosia hominis innocentis et sancti, jam inchoantis felicitatem; sic pariter est et sapientia ac virtus, juxta illud psal. 35: *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Ita Jansenius.

Quarto, sicut lignum vitæ præservabat hominem à morte, faciebatque ut homo vivus ab hac vita transferretur ad cœlestem et beatam: sic et sapientia transfert hominem à vita gratiæ ad vitam gloriæ, inquit Lyranus.

Quinto et maxime, lignum vitæ in paradiso repræsentabat visionem Dei, qua in cœlo fruuntur Sancti, ideoque immortales et beati redduntur per omnem æternitatem: hanc enim assequuntur merito sapientiæ et virtutis; ità S. Hieron. in Ezech. 47. S. Aug. in psal. 32. et alii. Idque ita esse patet ex Apoc. 2. 7: *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.* Et cap. 22. 1: *Et ostendit mihi fluvium aquæ vitæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni, et ex utraque parte fluminis lignum vitæ.* Vide quæ utrobique annotavi. Significat ergo Salomon usum et esum ligni vitæ, Adæ peccato deperditum, per sapientiam restitui ac consequenter restitui et immortalitatem, quam hoc lignum afferebat. Ita S. Hier. in Isaiæ 65. Huc facit vulgatum illud, ait Aben Ezra: *A sapientia viro, qui est parvus quidam mundus, vitam afferri.*

Alleg. S. Hier. in Isaiæ 65. per *lignum vitæ* accipit Christum, qui in medio paradisi, id est Ecclesiæ, quasi arbor vitalis, vitam omnibus in se credentibus largiens, erigitur. Sic et S. Gregor. 12. Moral. c. 4. S. Aug. l. 1. Contra advers. Legis et Proph. c. 15, et Beda quem audi: Sicut lignum vitæ vivificabit Adamum; *Ita per sapientiam Dei, id est Christum*, ait, *vivificatur Ecclesia: cujus et nunc Sacramentis ac sanguine pignus vitæ accipit, et in futuro præsenti beatificatur aspectu.* Lignum vitæ ergo inter alia repræsentabat Eucharistiam, quæ vitam gratiæ conservat, et cujus vi resurgemus ad vitam immortalem, uti docet Christus Joan. 6. 55. Sic et Dionys. *Christus*, ait, *vocatur lignum vitæ, quia multiplici alimonia reficit ac sustentat fideles, quousque de vita gratiæ ad vitam gloriæ eleventur videlicet pane lacrymarum, vigore operationum bonarum, donis gratiæ, virtutum consolatione, et spe futurorum, imo seipso, suique corporis ac sanguinis Sacramento.*

Porro Polychronius in Catena Græcorum per *lignum vitæ* accipit crucem, in qua Christus quasi fructus in arbore pependit, ut nos sua redemptione, sanguine et gratia cibaret et pasceret, ac immortalitati restitueret. *Per lignum vitæ*, ait, *crucem denotat: qui enim Christo sincere solideque adhæret, illi è ligno illo dimanat incorrupta vita. Qui vero basi illius sese adjungunt, iis fundamentum, cui inconcusse insistant, positum est prævalidum. Sunt enim perinde fere comparati atque illi qui pedem in tuto fixerunt. Sapientia omnibus est lignum vitæ, qui gnaviter illam sectantur; piis porro firmum est mu-*

nimentum, qui secure illi innituntur. Nam et in Deo requiescit, et super dilectum suum amore languida suaviter incumbit.

ET QUI TENUERIT EAM, BEATUS,] qui scilicet constanter eam tenuerit, anxia cura etiam minima ejus monita perpendens, ait R. Levi, et observans : quique in ea firmiter perseveraverit usque ad finem vitæ, hic utique beatus est, quia mox à morte æterna beatitudine donabitur. Hebr. est תומכיה *tomecha*, id est, *sustinentes eam;* תמך *tamach* enim est desuper sustinere, ne quid cadat aut pereat : virtus enim, quia in alto et arduo sita est, sursum est sustinenda assiduo labore et nisu, ne ex fragilitate et concupiscentia deorsum ad voluptates sensiles et carnales decidat et defluat. Unde Chald. vertit, *qui negotiantur* vel *occupantur in ea;* S. Aug. *possidentibus eam;* S. Hier. *qui reclinantur super eam*, non quasi super mollem et delicatum lectum, sed quasi super fortem columnam et infrangibile fulcrum (hoc enim significat Hebræum תמך *tamach* : et tale erat lignum vitæ;) et alibi, *credentibus in eam;* Pagninus, *qui fulciunt eam;* ita ut vicissim ab ea fulciantur et sustententur; Septuaginta, *qui incumbunt in eam sicut in Domino secura*, q. d. Sapientia iis, qui sibi innituntur et incumbunt, est ἀσφαλής, id est, tuta, fida, secura, perinde ac si ipsi Domino incumberent et inniterentur, uti revera ipsi incumbunt et innituntur. Sapientia enim Deum adducit, imo Dei individua comes est, socia et filia : Hebr. enim מאשר *meussar* tam significat securum, quàm beatum; radix enim אשר *isscher* in *piel* significat tam recta incedere, recta firmare gressus, hoc est, secure incedere, quàm beare et beatum facere. Unde S. Hilar. in psal. 1. omisso τῷ *secura* sic clare legit : *Lignum vitæ est omnibus qui complectuntur eam et qui incumbunt in eam sicut in Domino.* S. Hieron. verò in Isaiæ 65. legit : *Et qui innituntur super illam, quasi super Dominum firmitas*, supple, erit, vel accedet eis. Et S. August. in psal. 32. ex hoc loco docet Deum nobis esse securam possessionem. *Dicat*, ait, *anima omnino secura, dicat : Deus meus es tu, qui dicit animæ nostræ : Salus tua ego sum. Dicat secura, dicat : Non faciet injuriam, cum hoc dixerit; imo faciet, si non dixerit. Arbores volebas habere, quibus beatus esses. Audi Scripturam dicentem de sapientia : Lignum vitæ est omnibus possidentibus eam; ecce possessionem nostram dixit esse sapientiam; sed ne putes ipsam sapientiam, quia possessionem tuam dixit Scriptura, aliquid esse quod sit te inferius sequitur et adjungit : et incumbentibus in eam velut in domo tuta. Ecce Dominus tuus est tibi quasi baculus; securus homo incumbit, quia ille non succumbit. Dic ergo securus : Possessio tua est; possidentibus eam Scriptura dixit : Implevit fiduciam, removit dubitationem. Dic securus, ama securus, spera securus. Tua etiam illa verba sint in psalmo : Dominus pars hæreditatis meæ. Ergo unde beati erimus? Deum possidendo.*

Insuper Auctor Catenæ Græc. sic legit : *Lignum vitæ est omnibus qui adhærent illi, quique firmiter illi tanquam ipsimet Domino innituntur;* quod explicans Didymus : *Si Dei sapientia*, ait, *lignum vitæ, non injuria Adamus ab illo abstinere jussus est. Siquidem in malevolam animam non intrabit sapientia. Quia verò arbor vitæ oritur ex justitiæ fructibus, non inveniens cui rei comparet illum qui ad lignum illud vitæ anhelat, orationem in seipsam transferens, ait : Ita constitutus est, qui in me fidit, ac si in Dominum ipsum spem suam rejiceret.* Denique Salomonem de more imitatus Siracides, c. 15. 3 : *Cibabit*, ait, *illum* (sapientia discipulum) *pane sapientiæ et intellectus* (quasi ligno vitæ), *et aqua sapientiæ salutaris potabit illum; et firmabitur in illo, et non flectetur : et continebit illum, et non confundetur.* Quæ verba ibidem exposui.

19. DOMINUS SAPIENTIA FUNDAVIT (Syrus, *posuit fundamenta*) TERRAM, STABILIVIT (Syrus, *ordinavit*) COELOS PRUDENTIA.] Terra enim in medio mundi sine ullo fulcro pendula hæret, et firma immobilisque consistit, nulli innixa nisi Deo Deique sapientiæ, quæ eam ita fundavit, et fundatam continet, uti dixi Gen. 1. 1. Similiter cœlos, eorumque molem, numerum, ordines, motus, lucem, stellas, etc., in inani hoc et vacuo antea spatio ita stabilivit, ut perpetim eodem tenore subsistant; ipse ergo quasi Atlas eos sustinet et firmat. Septuag. pro *stabilivit* vertunt ἡτοίμασεν, id est, *subito expedivit*, vel *citra laborem produxit*, inquit Auctor Catenæ Græcorum. Hebræum enim כונן *conen*, id est, præparare, idem est quod creare, facere, firmare, stabilire. Hoc est, quod ait Psaltes : *Etenim firmavit* (Hebr. *con* vel *conen*) *orbem terræ, qui non commovebitur*, psalm. 92. 1. Fundavit enim terram quasi mundi centrum, basin et fulcrum, idque miratur Job cap. 38. 4 : *Ubi eras*, ait, *quando ponebam fundamenta terræ? Quis posuit mensuras ejus? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt?* Hæc dicit ut ostendat quanta sit sapientiæ celsitudo, utpote qua Deus usus sit et utatur in summis operibus, puta in creatione et gubernatione totius universi.

Per *sapientiam* accipe tum essentialem, quæ communis est toti S. Trinitati, tum notionalem sive personalem, quæ est Verbum sive Filius Dei. Unde Didymus in Catena Græcor. : *Et hæc quoque*, ait, *in Dei Patris Filium apte conveniunt, ut qui vera illa et sempiterna scientia et sapientia sit, per quem omnia facta sunt. Fundavit terram. Quin cujusque fidelis anima terra quoque appellari potest, ut quæ centesimum fructum proferre nata est. Hæc enim ea est, quæ de divinæ sapientiæ pinguedine sapiens efficitur, Deo Patre ipsam in ea fundante et constituente.* Quod ergo R. Salomon et neoterici Rabbini per *sapientiam* accipiunt legem Mosi, asseruntque per eam condita esse universa, insulsum est et fabulosum.

20. SAPIENTIA ILLIUS ERUPERUNT ABYSSI, ET NUBES RORE CONCRESCUNT.] Hebr. *manant* vel *stillant rorem*, id est, pluviam; vel *ex rore stillant*, supple pluviam : nubes enim concrescunt, et densantur, dum resolvuntur in rorem et pluviam, idque fit sapientia Dei, ut scilicet per pluviam nutriantur plantæ, germina et animalia. Hebræa sic habent ad verbum, *scientia* (Septuag. *in sensu*) *ejus abyssi scissæ* vel *ruptæ sunt* (Vatab. *dehiscunt*) *et æthera rorem distillant.* Ita et Syrus. Per *abyssum* primo, accipi potest abyssus, id est, immensa illa vorago aquarum creata initio mundi, ex qua cætera deinde formata sunt, Genes. 1. 2. Secundo, *abyssi* sunt fontes et fluvii, qui sub terra et è terra Dei sapientia variis in locis scaturiunt, inquiunt Vatabl. Lyran. Jansen. et alii. Tertio, proprie ruptæ sunt abyssi et cataractæ cœli in diluvio, cum depluerunt

in terram aquam, quæ totam terram obruit tempore Noe, Genes. 7. v. 11. Ita Beda et Cajet. Secunda expositio maxime videtur genuina: comparat enim abyssos, id est fontes, cum nubibus et rore quasi res stabiles et perennantes; fontes autem et fluvii dicuntur findi vel dividi et dissecari, tum quia terram aridam dissecando quasi dividunt, tum quia diversis et velut dissectis locis erumpunt.

Quæres quomodo hæc nectantur præcedentibus; quid enim facit sapientia physica, quæ creavit terram et cœlos, ad ethicam de qua hoc cap. et toto libro agitur? Resp. Variæ sunt causæ, ob quas hanc illi subjungit Salomon: Primo, quòd ipse hoc capite, uti et cap. 8. et eum secutus Siracides Eccles. cap. 24 et cap. 42 et 43, laudet sapientiam generice sive in communi, prout complectitur tam creatam quam, increatam tam physicam quam ethicam.

Secundo, quòd in Deo utraque sit unum quid, quin et una ita connexa sit cum altera, ut una vicissim exigat alteram, et sit quasi origo alterius. Quia enim Deus sapientissimam habet providentiam et omnipotentiam physicam, qua creavit cœlos et terram, et omnia quæ in eis sunt; hinc pariter habet sapientissimam providentiam et omnipotentiam ethicam, qua creaturas rationales, quæ in cœlo et terra sunt, quasi ejus partes et membra, puta Angelos et homines, ethice gubernet, doceatque recte et sancte vivere, proponens ad hoc magna id facientibus præmia, et non facientibus supplicia. Vice versa Deus ac Dei sapientia et sanctitas, qua gubernat rationalia, quamque communicat et aspirat hominibus et Angelis, poscit omnipotentiam ad creandam terram, in qua degant homines quasi in loco certaminis et luctæ, ac cœlos, quasi locum Angelorum, et quasi præmium recti certaminis hominum sanctorum, ut scilicet eos cœlo donet et beet.

Tertio, quia Deus in creatione universi non tantum ostendit sapientiam physicam, sed et ethicam. Deus enim, ut ait Psaltes, *Sanctus est in omnibus operibus suis.* Nimirum inter alia Deus in creatione cœli, terræ, etc., ostendit suam bonitatem, qua se suaque bona dignatus est communicare creaturis, præsertim homini et angelo, propter quos et ad quorum usum creavit omnia. Quocirca S. Hieron. in Ezech. 1: *Unaquæque res,* inquit, *fulgurat Dei cognitionem,* et consequenter Dei reverentiam, cultum et amorem. Mundus enim, ejusque creatio, conservatio et gubernatio est opus divinitatis Deoque proprium: quare in eo clare resplendet divinitas et consequenter Dei majestas, sapientia, sanctitas, etc.; hæc enim omnia in se includit divinitas. Quocirca *stabilivit cœlos prudentia,* quia magna Dei prudentia fuit tales, tot tantosque cœlos creare hominibusque et Angelis spectandos objicere, ut ex eorum specie Dei majestatem, sapientiam et sanctitatem agnoscerent, colerent, amarent, qua in re vera eorum sapientia, virtus et sanctitas consistit.

Quarto et proprie, hæc pertinent ad longitudinem dierum, opes, pacem, firmitatem, gloriam, etc., quæ paulo ante dixit suî studiosis afferre sapientiam. Estque argumentum à majori ad minus, q. d. Ne mireris quod dixerim sapientiam hæc omnia præstare; ipsa enim multo majora præstitit et præstat, dum creavit et etiamnum creat, id est conservat, cœlos, terram et omnia quæ in eis sunt; si enim hæc potest, quæ longe majora sunt, utique et illa quæ minora sunt poterit. Addit noster Salazar hæc dici, ut doceat sapientiam non esse inertem et otiosam, sed operatricem et negotiosam, ideoque homines debere laborare assidue in exercitio sapientiæ et virtutum, sicut Deus et Dei sapientia assidue operatur, dum conservat, movet, gubernat cœlos et terram, ac omnia quæ in eis sunt.

Mystice, Dionys. Cœli, inquit, repræsentant Ecclesiam triumphantem, terra militantem, nubes Prophetas et Apostolos, ros eorum doctrinam et gratiam, qua irrigarunt et fecundarunt hominum mentes, ut sapientiam et virtutem eos docerent. Sic fere et Beda. Hinc sicut terra pendet à cœlo, sic Ecclesia militans pendet à triumphante, utpote à qua nubes et rorem, id est viros Apostolicos, doctrinam et gratiam recipit.

Rursum auctor Catenæ Græcorum: Nubes, inquit, significant inexhaustam judiciorum Dei profunditatem.

21. Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis: custodi legem atque consilium.] *Oculos* non tam corporis quàm mentis intellige, q. d. Cave ne hæc mea præcepta et monita à mente et memoria tua, per occursationem aliarum rerum et specierum, tibi excidant; sed aliis omnibus omissis, et eorum quasi oblitus, his solis intende, hæc unica jugiter menti et memoriæ tuæ obversentur, ut ea opere expleas, itaque sapienter et sancte vivas, ut felicitatem æternam consequaris. Alludit ad pueros scholares, qui ob humidius cerebrum et ob mobilitatem ætatis, ut facile quid discunt, ita facile aliis speciebus occurrentibus effluere sinunt et obliviscuntur, cum senes qui siccius habent cerebrum, quod semel didicerunt hoc constanter retineant; quocirca magistri pueros identidem monent, ut quæ audiunt in mente conservent. Apposite S. Gregor. Nazianz. orat. 19: *Quod,* ait, *in tranquillis undis evenire cernimus, ut cum injectus lapillus centrum effecerit, alius super alium circulus excitetur, continenterque in superficiem agitatus extremum semper dissolvat. Id mihi plane hîc quoque accidit; aliud enim in mentem venit, aliud supervenit, aliud sese subduxit; atque in delectu laboro, dum id quod prius arripui, ei quod postea in animum influit, loco cedit et effluit.*

Septuaginta vertunt: *Fili, ne* παραρρυῇς id est, *effluas* vel *diffluas;* quò alludens S. Paulus, Hebr. 2. 1: *Propterea,* inquit, *abundantius oportet observare nos ea quæ audivimus, ne forte* παραρρυῶμεν, id est, *pereffluamus* vel *supereffluamus.* Ubi fuse hunc locum exposui: quare hîc ea non repetam.

Custodi legem atque consilium.] Hebr.: *Custodi essentiam meam et cogitationem.* Lex vocatur *essentia* vel subsistentia; tum quia est æterna semperque subsistit; tum quia suî observatores facit æternos, immortales et beatos; tum denique quia legis et virtutis bonum solidum et stabile est, reliqua omnia caduca et evanida, nisi legi et virtuti serviant. Vide dicta cap. 2. 7. Unde Septuag. vertunt: *Custodi meum consilium et sententiam;* Tigurina: *Observa essentiam et prospicientiam,* id est, ut Vatablus: *sanam doctri-*

nam et prudentiam. Huc facit illud Isocratis apud Maximum, serm. 17. de Eruditione : *Diligentius verborum, quæ à sapientibus audire licuit, quàm pecuniarum deposita servanda sunt.*

22. ET ERIT VITA ANIMÆ TUÆ, ET GRATIA FAUCIBUS TUIS.] *Vita*, scilicet gratiæ et gloriæ. Unde ex Hebr. vertas *vitæ* in plurali; nam חיים *chaiim*, in hac significatione Hebræis duntaxat est plurale, ideoque tam vitam quàm vitas significat; nimirum sapientia est lignum vitæ, sive arbor vitalis, uti dixi v. 18. Septuag. *ut vivat anima tua, et gratia sit circa collum tuum;* Syrus, *sit collo tuo charitas*, seu *pietas;* Pagnin. *et erunt* (mea præcepta) *vita animæ tuæ, et gratia gutturi tuo*, q. d. Si mea hæc præcepta observes, consequeris vitam gratiæ in hoc seculo, et gloriæ in futuro, juxta illud Baruch. 4. 1 : *Hic liber mandatorum Dei, et lex quæ est in æternum; omnes qui tenent eam, pervenient ad vitam; qui autem dereliquerunt eam, in mortem.* Insuper hæc mea præcepta erunt *gratia faucibus tuis*, id est gratiam Dei et hominum tibi conciliabunt, teque ornabunt, sicut torques aureus solet fauces et collum ornare, juxta illud c. 1. v. 9 : *Ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo;* quod hic repetunt Septuag. Vide ibi dicta. Secundo, Beda, q. d. Hæc præcepta dabunt tibi gustum et saporem divinorum (gustus enim est in faucibus) ut dicas cum Psalte : *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua!* et : *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus.* Tertio, Basilius in Catena Græcorum et Dionys. q. d. Temperantiæ virtus donabitur gustui tuo ad comedendum moderate; hanc enim docet et confert sapientia, sive prudentia. Quarto, Lyranus, Cajetanus et Hugo, q. d. Dabitur tibi gratia sermocinandi, docendi, prædicandi, persuadendi, ut scilicet ex faucibus, id est ex imo pectoris sensu, ardentia et efficacia verba depromas, quibus sapientiam et virtutem, qua plenus es, in alios effundas. Noster Salazar censet Salomonem alludere ad sapphirum, in quo legem Mosi datam à Deo inscriptam fuisse tradunt Hebræi, teste Lyrano et Abulensi, Exodi 24. 12, ac Suidas in verbo *Moyses;* S. Epiphan. lib. de 12 gemmis, et Anasthasius Nicæn. quæst. 38. in S. Script. Sapphirus enim pueris è collo pendere solebat, tum ornatus causa, tum ad amoliendum fascinum, inquit Plinius, lib. 37. c. 9, q. d. Lex olim in sapphiro inscripta magis ornabit collum tuum gratiamque Dei et hominum tibi conciliabit, ac amolietur omne fascinum carnis et mundi, quàm tuus ille gemmeus sapphirus, quo de more collum redimire soles. Adde sapphirum, ob suum splendorem, præsentiæ et majestatis Dei esse symbolum. Vide quæ de sapphiro notavi, Exodi 34. 10. et Apocal. 21. 19. ubi inter alia dixi olim Pontifices quasi antistites sapientiæ, è collo gestasse sapphirum, cui inscripta erat veritas.

23. TUNC AMBULABIS FIDUCIALITER IN VIA, ET PES TUUS NON IMPINGET.] Pagnin. *non percutiet;* Septuag. *ut ambules fidens in pace omnes vias tuas, et pes tuus non impingat*, juxta illud cap. 15. 19 : *Via justorum absque offendiculo;* Chald. *tunc ambulabis in spe* (Syrus, *cum spe*), *in viis tuis, et pes tuus non offendet*, q. d. Via sapientiæ et virtutis plana est, carens scandalis et offendiculis : quare si per eam incedas, securus incedes sine timore anxio, quia nusquam impinges, offendes, vel corrues, in nullam culpam vel pœnam incurres : si quæ tribulatio accidat, prudenter eam declinabis vel fortiter transcendes et superabis. *Ratiocinantis enim naturæ offensio, vel est immunda cogitatio, aut mendax falsave opinio*, ait Basil. Rursum *ambulabis*, id est proficies in via Dei et virtutis, et proficiendo confides in Domino, conscientiam quoque bonam habendo eris vir bonæ spei, ait Dionys. Nam et Philosophus asserit quod hi, qui in divinis bene se habent, melioris sunt spei. *Et pes tuus non impinget*, id est affectus tuus seu operatio, qua tendis ad finem tuum, non cespitabit recedendo à via virtutum ac medio rationis. Prudentia enim diriget te, ut cum Psalte, psal. 25. dicas : *Pes meus stetit in directo;* et cum Job, c. 23 : *Vestigia ejus secutus est pes meus.* Alludit ad illud Levit. 26. 3 : *Si in præceptis meis ambulaveritis*, etc., *absque pavore habitabitis in terra vestra. Dabo pacem in finibus vestris; dormietis, et non erit qui exterreat.* Denique Beda pulchre et pie explicat : *Fiducialiter*, ait, *in via nostra incedimus, cum Dei gratia confisi, profectum in bona nostra conversatione suscipimus. Si ergo ejus imperiis humiliter subdimur, et gustum superni amoris suavius faucibus mentis attingemus, et operationis bonæ augmentum semper obtinebimus; sed et in tentationibus, ne deficiamus, ipso juvante defendemur.*

24. SI DORMIERIS, NON TIMEBIS : QUIESCES, ET SUAVIS ERIT SOMNUS TUUS,] q. d. Sicut in ambulatione et motu promisi te fore securum, sic pariter te fore securum in quiete et somno promitto; tam ergo in motu quàm in quiete; tam in vigilia quàm in somno; tam per diem quàm per noctem, semper et ubique securus eris, intrepidus, lætus et alacer vives. Unde Septuag. : *Si enim sederis, sine timore eris; si vero dormieris, suaviter dormies;* Vatablus : *Cum quiesces, non pavebis : cum recumbes, jucundus erit somnus tuus;* tum quia suavis est somnus post laborem, tum quia virtus læta lætum parit somnum. Sicut enim tristitia occurrens vigilanti animo inordinato per diem, naturali quasi phantasiæ mentisque resonantia recurrit in somnis, facitque somnum tristem et molestum : sic vicissim lætitia quam ordinato animo parit operatio virtutis exercitæ per diem, naturali sympathia recurret phantasiæ per noctem, facietque somnum suavem et jucundum. Alludit ad Deuter. 28. 66 : *Dabit tibi Dominus cor pavidum*, etc., *et erit vita tua quasi pendens ante te. Timebis nocte et die, et non credes vitæ tuæ;* et ad psal. 90 : *Non timebis à timore nocturno, à sagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano. Cadent à latere tuo mille*, etc.

Anagog. *suaviter dormies*, id est suaviter morieris; *suavis erit somnus tuus*, id est suavis erit mors tua, ut ait Poeta :

Stulte, quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago?

Imo mortis frater, ait Homerus; adeoque mors inchoata et dimidiata. Unde Hebr. ערבה *areba*, id est *suavis erit*, nonnulli vertunt, *oppignoratus erit somnus tuus*, q. d. Somnus tuus suavis, erit pignus suavis futuræ mortis, ob spem beatæ resurrectionis, qua è morte quasi è somno evigilabis ad vitam æternam. Unde ab Hebræo *araba* et *arabon* deducitur Græcum ἀρραβών, et Latinum *arrha* seu *arrhabo*, id est, pignus quod dari solet creditori donec solvatur debitum. Hinc

qualis est somnus, talis solet esse mors : si ille serenus, quietus, lætus, mors pariter serena, quieta, læta accidet ob fiduciam virtutis et bonæ conscientiæ : si ille turbidus, inquietus, tristis, mors quoque turbida, inquieta et tristis obveniet ob scelera et pavorem malæ conscientiæ.

Denique auctor Catenæ Græcorum sic explicat : *Lege cautum apud Judæos exstabat, ut sive domi residerent, sive mane è strato surgerent, sive quid aliud agerent, divina eloquia animo semper pertractarent. Si nos ergo circa divinarum rerum meditationem sic occupati fuerimus, ab hostili metu immunes erimus pacemque et animi à pravis cogitationibus tranquillitatem obtinebimus, et sententia denique incerta minime fluctuabimus. Si, inquam, sapientia probe muniti fuerimus, neque domi sedentes metu concutiemur, neque noctu dormientes phantasmatibus turbabimur, neque malarum cogitationum insidiis, quæ ab externo hoste inferuntur, perterrefiemus, neque impii tandem et scelerati homines* (*qui ut vim nostram frangant bonisque naturæ nos spolient, non absque impetu hinc et inde irruere nonnunquam solent*), *facili negotio nos dejicient. Siquidem Dominus ita nos defendet, gressusque nostros ad eum modum firmabit, ut ubique immoti persistamus. Vel ad hunc modum hæc accipe : Sive in terra ætatem geris, timoris expers vives; sive per mortem hinc evoceris, cum gaudio è vita excedes; neque hostes, qui sub aspectum non veniunt, formidabis, sive illi opera tua ad examen adduxerint, sive sancti angeli.*

Idem per umbram videre Philosophi, qui docent justum somniare honesta et tranquilla, sceleratum inhonesta et turbulenta, adeoque ex somno licere colligere profectum in virtute. Ita Aristot. 1. Ethicæ : *Meliora*, ait, *sunt somnia studiosi;* et Plutarchus : *Quomodo quis suos in virtute profectus sentire possit*, inter alia signa dat somnium, si quis scilicet non turpia sed honesta somniet. *Siquidem, ut equi jugales*, ait, *recta currere instructi, non deserunt viam etiam dormiente auriga; ita bruti affectus domiti nec in somnis facile recalcitrant.* In carnalibus vero et impiis, *somnus est cogitationum mare, inquinationum fluctus, tertius ventris filius*, ait Nicetas in orat. 3. Nazianz.

25. Ne paveas repentino terrore, et irruentes tibi potentias impiorum.] Primo, multi hoc nectunt præcedentibus, quasi partem præmii studiosi virtutis, q. d. Ambulabis fiducialiter et requiesces, ne paveas, id est ita ut non paveas, vel non pavebis; sic enim ex Hebræo vertas. Unde Septuaginta : *Non timebis pavorem supervenientem, neque impetus impiorum ingruentes;* Chaldæus : *Non timebis à repentino terrore, et repentino casu, et à desolatione, vel calamitate impiorum, cum venerit;* Syrus : *Non pavebis à timore repentino, et ab impetu peccatorum.*

Secundo, hæc accipi possunt ut præceptum vel monitum; unde Scholiastes vertit : *Si animo percellaris, ne timueris*, q. d. Si quod periculum, si quis terror te inopinato invaserit, ne cedas, ne timeas, quia Deum habes à latere tuo. Melius tamen hæc non ut præceptum, sed ut præmium accipias. Nam promittitur hic studioso sapientiæ et virtutis securitas ab omni terrore, tam dæmonum quàm hominum, etiam qui subito et ex inopinato magna vi et potentia irruit, ideoque homines auxilii et consilii inopes percellere et consternare, imo obruere et opprimere solet, juxta illud Psaltis, psalm. 26 : *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum.* Pro *potentias*, Hebr. est שאה *schoa*, id est desolatio et calamitas impiorum, quæ dupliciter accipi potest. Primo, active, q. d. Calamitas quam impii infligunt aliis tibi vicinis, te non comprehendet, si vaces sapientiæ et Deo. Ita Noster. Secundo, passive, q. d. Si vivas ex virtute, calamitas publica, quæ alios impios obruit, te non involvet, quia Deus te ab illa proteget et eximet. Ita Chaldæus. Sic in fine mundi erunt horrendæ eclipses solis et lunæ, siderum casus, terræ motus, fremitus maris, et omnium rerum pavendæ mutationes, adeo ut homines arescant præ timore et exspectatione eorum quæ supervenient universo orbi. At Sancti tunc non pavebunt, sed gaudebunt. *His autem fieri incipientibus*, inquit Christus, Lucæ 21. 28, *respicite et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Levate capita, id est exhilarate corda*, ait S. Gregor. hom. 1. in Evang. *quia dum finitur mundus, cujus amici non estis, prope fit redemptio quam quæsistis.*

26. Dominus enim erit in latere tuo,] sicut satellites et stipatores sunt à latere principis, ut eum contra omnes insultus tueantur, ideoque laterani et latrones sunt dicti, teste Isidoro et Varrone, juxta illud Davidis, psal. 15 : *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commovear.* Pro *latere* Hebr. est כסל *kesel*, quod proprie significat stultitiam, inconstantiam, mutabilitatem. Unde *kesilim* passim vocantur inconstantes et vertumni, id est stulti. Inde כסיל *kesil* vocatur Orion, sidus ita dictum ab inconstantia, quòd eo tempore quo oritur (quod fit circa Novembrem) in mari et terra tempestates concitet, juxta illud Virgilii : *Fluctu nimbosus Orion.* Alii *kesil* stellas esse censent, quæ *Hyades* dicuntur ἀπὸ τοῦ ὕειν, id est à pluendo, quòd pluvias adducant. Eædem dicuntur *Suculæ*, non à suibus, sed ab Hebræo *kesil* per metathesin inverso, uti nonnulli viri docti autumant. Hinc et *Casleu* vocatur mensis Novembris à cœli intemperie et inconstantia. Igitur sic proprie ex Hebræo vertas : *Quoniam Deus erit in inconstantia, mutabilitate et mobilitate tua*, scilicet te fulciens, confirmans et sustentans, ne nutes, labaris et corruas. Unde explicans subdit : *Custodiet pedem tuum ne capiaris.* Hinc et R. Salomon sic vertit et explicat, q. d. *Dominus erit tibi præsto in iis, in quibus desipere videbaris.*

Secundo, *kesel* per antiphrasin significat contrarium ejus, quod jam dixi, scilicet firmitudinem, immobilitatem animi, fiduciam, constantiam, qua quis sibi constat, ut patet Levit. 3. 4 et seq. Job. 15. 27. psal. 77. v. 7 : *Ut ponant in Deo spem suam;* Hebr. כסלם *kislam.* Sic כסל *kesel* per metathesin est quasi idem quod שכל *sechel*, id est intelligentia, prudentia, constantia. Juxta hoc significatum vertas : *Dominus erit tibi in constantiam, fiduciam et immobilitatem*, ut scilicet te in lubrico, ancipiti et periculoso sustentet, ne cadas, faciatque constantem et immobilem. Unde Septuag. vertunt : *Dominus erit super vias tuas*, quasi earum præses, director et tutor; vel *in omnibus viis tuis*, quasi tecum ambulans, ducens et protegens, ut nec feræ, nec latrones, nec quis alius vel aliud tibi nocere valeat; Pagninus et Baynus, *quia Dominus erit fiducia tua;* R. Levi, *in iis quæ speraveris, aspira-*

bit tibi Deus, q. d. Aderit tibi Deus, tuebiturque in iis quibus eidem fisus et fretus fueris, quæque ab eodem speraveris, ac cavebit ne ullis calamitatibus impliceris.

Tertio, *kesel* significat ilia, lumbos, vertebram, spondylum. Unde vertas : *Deus erit in lumbis* vel *iliis tuis*, vel ad lumbos, ilia et spondylum tuum, id est ad latus tuum, ut vertit Noster. Causam dat Marinus in Lexico Hebr. quòd illis attribuatur stultitia et inconstantia, sicut renibus doctrina. Hoc significato vertit Tigurina : *Dominus*, inquit, *aderit lateri tuo*, ut scilicet lumbos et ilia, puta partes teneriores et vitales, ideoque transfossioni, vulneri et neci magis obnoxias, ac consequenter totum corpus, ipsamque vitam tueatur et confortet, ne ullo telo, noxa aut malo lædatur; Chaldæus : *Dominus erit in adjutorium tuum;* Syrus, *tecum*.

Et custodiet pedem tuum ne capiaris,] Syrus, *ne venatione capiaris*, uti capiuntur feræ laqueo; Septuaginta, *firmabit* (Scholiastes, *servabit*) *pedem tuum, ne commovearis;* Complut. *ne quatiaris* vel *concutiaris*, q. d. In insidiis, in via lubrica, in scopulis et scandalis Deus custodiet te et pedes tuos, ne capiaris, ne vacilles, ne impinguas et cadas, juxta illud psal. 65 : *Qui posuit animam meam ad vitam, et non dedit in commotionem pedes meos.* Symbol. S. Gregor. 31. Moral. c. 17. per *pedem* progressum in interiora virtutis, per *latus* circumspectionem et cautelam insidiarum accipit; unum enim sine altero non sufficit. *Bene ergo dicitur*, inquit, *Dominus erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum, ne capiaris; quia miles Dei divinæ gratiæ clypeo protectus, et quæ ex latere possint prodire circumspiciendo considerat, et gressum ante faciem ferre proficiendo non cessat.* Rursum, *ne capiaris*, intellige vel à malo temporali, vel à tentatione; tentatio enim intellectum boni delectabilis ostensione allicit, et affectum veliti amore devincit : Domini vero protectio hos duos animæ pedes à laqueo liberat, si eam suis jussis obsequentem inveniat. Illustrat ille intellectum justorum, qui suam voluntatem explere contendunt. Scriptum est enim : *Intellectus bonus omnibus facientibus eum*, psal 110. 10.

Moral. Hinc disce fructum sapientiæ et virtutis esse securitatem et immunitatem à timore, qui sane homini valde molestus est, eumque affligit et cruciat. Unde Seneca : *Heu*, inquit, *quàm miserum est metuendo fieri senem!* Hinc quo magis crescit virtus, eo magis crescit et securitas. Quocirca nonnulli ita perfecti evadunt, ut occurrente re terribili vel formidolosa, nec primos repentinæ formidinis motus sentiant, quod signum est magnæ virtutis, fidei et spei in Deum. Ita Psaltes, psal. 26. 1 : *Dominus*, inquit, *illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo?* Ita in Vitis Patrum legimus de Abbate Theodoro, quod cum à quodam rogaretur : *Si fiat strepitus aut sonitus magnus ex improviso, timesne?* responderit : *Si cœlum terræ adhæreat, Theodorus non formidat.* Etiamsi fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinæ; petierat enim à Domino ut auferret à se timorem, ac impetrarat. Et de S. Pachomio legimus, quòd serpentes et scorpiones in via occurrentes calcabat illæsus, quin et flumina vectus crocodilo tranabat securus, quia perfecta spes et charitas foras mittit timorem, 1. Joan. 4. 18. Et de Abbate Macario, quòd cum casu in sepulcro Paganorum cubaret, ac cadaver mortui vice cervicalis capiti supposuisset, dæmones, ad eum terrendum, ex cadavere et circa cadaver voces edere et colloqui cœperint. Tumque Macarius nil metuens, sed capite cadaver tundens, diabolo fidenter dixerit : *Surge, vade quò potes.* Ex adverso nonnulli adeo imperfecti et pavidi sunt, ut dum soli sunt, præsertim noctu, omnes sibilos, strepitus et umbras formident, qui sane miseri sunt : vincant ergo timorem audacia, fiducia et oratione, recitentque psalmum 90 : *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur*, etc., quem propterea ab Ecclesiasticis omnibus in Completorio sub noctem recitari jubet Ecclesia.

QUARTA PARS CAPITIS.

ÆMULANDOS ESSE BONOS IN BENEFICENTIA, NON MALOS IN PRAVITATE, EO QUOD DEUS BONIS BONA, MALIS MALA RETRIBUAT.

27. Noli prohibere benefacere eum, qui potest : si vales, et ipse benefac.] Post sapientiæ encomium redit ad particularia ejus præcepta. Igitur sicut v. 5. primum sapientiæ præceptum assignavit de cultu Dei; sic hìc secundum assignat de beneficentia in proximum. Hebr. ad verbum habent : *Ne prohibeas bonum ab heris* vel *dominis suis; cum est robur manui tuæ ad faciendum*, id est, cum potes facere. Quod varii varie explicant. Noster enim per heros vel dominos accipit divites et potentes, quibus suppetit facultas benefaciendi : deinde τὸ *noli prohibere* censuit repetendum in posteriore hemistichio, q. d. Ne prohibeas divites benefacere egentibus, sed et tu, cum potes idem facere, ne prohibeas teipsum tuamque manum ab opere bono. Salomoni suffragatur Ben Sira, dicens ; *Esto bonus, et manum tuam à bono ne prohibeas. Vir bonus*, ait Cicero, *est qui prodest quibus potest, nocet autem nemini.*

Alii vero per dominos intelligunt egentes et pauperes; his enim non ex justitia, sed ex charitate debetur beneficium et eleemosyna. Unde superflua divitum esse bona pauperum asserit S. Chrysost. S. August. S. Bernard. et alii. *Quid ergo indignaris cum pauperes aliquid à te petunt? paterna requirunt, non tua*, ait S. Chrysost. apud Antonium in Melissa, c. 7. Hinc et S. Joan. Eleemosynarius pauperes vocabat dominos suos. Ita Vatablus : *Ne arce*, inquit, *beneficium à do-*

mino suo, id est, ab eo qui tali beneficio est dignus; alii *à domino,* id est à paupere, qui eo opus habet. Ita R. Levi et Aben Ezra : Dominus beneficii, inquit, est tum pauper, tum ipse beneficus; hic enim pecuniæ suæ est dominus, cujus avarus est servus. Nam, ut ait Seneca : *Pecunia, si uti scias* (benefaciendo) *ancilla es; si nescias, domina.* Unde Septuag. *Ne abstineas benefacere egeno, quandocumque habuerit manus tua auxiliari.*

Rursum Cajetanus censet hìc præcipi restitutionem, q. d. Redde bonum, quod juste vel injuste possides, heris et dominis suis. Verum alii passim censent hìc agi de beneficentia. Unde Chald. *Ne desinas facere bonum, dum valet manus tua ad faciendum;* Syrus : *Ne te cohibeas à benefaciendo, dum id manus tua præstare potest.* Paulo aliter R. Salomon, q. d. Si amicum indigentibus beneficio prosequendis intentum videris, ne illum prohibeto, nec alio divertito, cum fuerit facultas tua ad faciendum, id est, quando in potestate tua est ut illum prohibeas et removeas à benefaciendo. Summa, Noster optime vertit; vult enim Sapiens neminem prohibendum à beneficentia, quin et benefaciendum cuique ei possit.

Causam dat P. Syrus in Sententiis : *Beneficium,* inquit, *dando accipit, qui digno dedit;* et : *Beneficium dignis ubi das, omnes obligas.* Nam *beneficium qui accipit, libertatem vendit.* Ex adverso, ut ait Antonius in Melissa, cap. 27 et 29. de Beneficentia ex Photio : *Qui multa dant indignis, tria committunt absurda; nam et ipsi jacturam faciunt ejus, quod dant, et malos roborant materia vitiorum suppeditata et in bonos contumeliosi sunt.* Quare charis, id est gratia, datur בעליו *bealau*, id est domino sive marito suo, cum datur digno; illi enim debet dari, ideoque illi quasi conjugio obligata est. Unde Homerus Pasitean, primam Charitum sive Gratiarum, dixit conjugio copulatam, quia scilicet dignos respicit illisque velut uxor obstricta et debita est. Præclarius S. Chrysost. apud Anton. in Melissa, c. 29 : *Non benefacit,* inquit, *qui benefacit, sed beneficium ipse accipit potius quàm dat. Majora enim accipit quàm largiatur; quoniam Deo mutuum dat, non hominibus; auget opes, non minuit; minuit autem si nihil demat, si nihil elargiatur.* Porro sicut primus beneficentiæ gradus est, benefacientes non impedire; secundus eos ad benefaciendum hortari et adjuvare; *virtutibus enim multis abundat, qui alienas amat,* ait Sapiens; tertius, per se benefacere : sic ex adverso, primus maleficentiæ gradus est nolle benefacere; secundus, benefacientes dehortari et impedire; tertius, malefacientes adjuvare et incitare; quartus, per se malefacere.

28. NE DICAS AMICO TUO : VADE ET REVERTERE; CRAS DABO TIBI, CUM STATIM POSSIS DARE.] Chald. *si habes apud te;* Septuag. addunt : *Non enim scis quid pariat sequens dies;* vel, ut legit S. Cyprian. l. 3. ad Quirinum ; *Non enim scis quid contingat sequenti die.* Hæc prima est causa cur statim dandum sit beneficium, ne, si differatur in sequentem diem, impedimentum aliquod donationem impediens superveniat. Ita Nazianz. orat. 16. cujus verba mox citabo. Secunda, quia qui cito dat, cito levat necessitatem proximi; qui tarde, sinit eum in illa infligi et in cruciatu durare. Tertia, quia qui cito dat, cum dono dat promptum et liberalem animum, qui potior est beneficio. Ex adverso *qui tarde fecit, diu noluit,* ait Seneca. Quarta : *Bis dat qui cito dat,* ait S. Hieron. et alii; tum quia cito succurrit indigentiæ et voto petentis; tum quia celeritas sæpe sortem duplicat; tum quia qui cito dat, potest secundo dare; una enim beneficentia invitat et provocat aliam. Præclare Seneca : *Omnis,* inquit, *benignitas properat, et proprium facientis cito facere, si de die in diem trahens profuit, non ex animo fecit. Itaque duas res maximas perdidit, et gratiam, et tempus.* Quinta, si differs, cogis petentem reverti sæpius, itaque facere jacturam temporis, negotiorum et lucri, quæ pluris subinde illi est quàm tuum beneficium : quare non raro eum pœnitet petiisse beneficium; raro enim illi stat, quod tot precibus, itineribus, laboribus, damnis emit. Vere sapiens : *Fit duplex bonitas, si accesserit celeritas.* Et Ausonius :

> Gratia quæ tarda est, ingrata est :
> Quæ fieri properat, gratia grata magis.

Et Democritus apud Antonium in Melissa, cap. 29. de Benefic. *Si benefacturus es, statim facito; tarditas enim vitiosum reddit munus. Parva potius largire quàm magna promitte. Hoc enim periculo vacat, et qui accepit re, non verbis indiget.* Præclarius idem Antonius in Melissa, c. 27. ex S. Gregor. Nazianz. *Gratitudinis specimen,* inquit, *Deo exhibeas quòd te fecerit unum illorum; qui beneficia præstare possunt, non autem qui opus habent accipere; et quod non inspiciendæ tibi sint alienæ manus, sed aliis tuæ. Dives esto, non solum opibus, sed etiam pietate; non solum auri, sed insuper virtutis possessione, alios antecellas exhibendo te probiorem et benigniorem. Deus esto calamitosis, Dei misericordiam imitando; nihil enim beneficentia divinius in hominem cadit. Misericordiam tuam ne nox quidem intercipiat; ne dixeris : Alias redi, et in crastinum dabo, ne quid forte accidat inter propositum tuum et beneficium, unde impediatur.* Idipsum præstitit Job, dicens c. 31 : *Si negavi quod volebant, pauperibus, et oculos viduæ exspectare feci.* Hujus præcepti formam et speculum exhibet Deus, cum amicissimos suos aliquid à se postulantes vacuos non dimittit, sed plenos bonorum quæ petunt, ac lætos et exsultantes apud se detinet. Ita Anna Samuelis mater sterilis ad templum oratura venit, et tanti filii futura mater abiit, 1. Reg. 1. Ita Sara à probro interfectricis maritorum per orationem illico Dei ope liberata est, Tobiæ 3. Ita Judith oratione magis quàm gladio armata, Deo duce Holofernem occidit, Assyriorum exercitum confudit, et Israelem liberavit, Judith. 13.

29. NE MOLIARIS AMICO TUO MALUM, CUM ILLE IN TE HABEAT FIDUCIAM.] Hebr. *Ne ares,* vel *fabrices super socium tuum malum, et* (id est *cum*) *ipse sedens in fiducia tecum;* Chald. *Ne cogites contra proximum tuum malum, cum ipse habitet tecum in pace;* Syrus, *qui sedet tecum in quiete;* Septuag. *Ne fabrices in tuum amicum mala prope habitantem et confidentem in te.* Ita Complut. et auctor Catenæ Græcorum, licet Roman. pro *amicum* legant contrarie *inimicum;* Tigur. *Ne machineris proximo tuo malum, cum ille securus tecum habitet;* Vatab. *cum ipse sibi à te nihil tale metuat.* Pro *moliaris* Hebr. est תחרוש *tacharos*, quod tam arare quàm fabricare significat : sicut enim, qui arat, præparat terram sementi; sic qui machinatur malum quærit et parat modos artesque fallendi

et supplantandi proximum. Ita R. Salomon. Idem fabricatur rem in specie bonam et amicam, sed interius inimicam et noxiam, sicut Græci fabricarunt equum Palladis, quæ est patrona misericordiæ; sed dolose ei imposuerunt milites, qui equo à Trojanis in urbem inducto noctu egressi, urbem Græcis prodiderunt.

Sententia clara est; post beneficentiam enim laudatam vituperat maleficentiam, præsertim in amicos. Hæc enim duplicem continet malitiam: primam, amicitiæ violationem, quòd amicum lædat; secundam, perfidiam, quòd eum specie amicitiæ dolose et perfide supplantet. Quare tales amici ficti pejores sunt inimicis publicis; ab his enim, utpote notis tibi, caves: illos, quia ignoras, imo amicos se simulant, cavere nequis. Illi ergo sunt pestes omnis cœtus, societatis et convictus humani, qui fide et amore constringitur et compaginatur. Unde Seneca: *Pejora sunt tecta odia quàm aperta; gravior est inimicus, qui latet sub pectore.* De quo plura cap. 11.

30. Ne contendas (Hebr. *ne litiges*) adversus hominem frustra, cum ipse tibi nihil mali fecerit.] Septuag. posteriorem partem aliter vertunt; habent enim: *Noli inimicitias exercere adversus hominem sine causa, ne quod tibi operetur* (Hebr. *retribuat*) *malum;* Vatablus: *ne tibi malum rependat;* Tigurina: *Ne temere litem cum quoquam suscipias, si tibi nihil malefecit;* Syrus: *Ne litiges cum homine absque causa.* Omnis enim lis est noxia, sed maxime quæ insonti intentatur; insontis enim tutor et vindex est judex, aut certe Deus. Hinc Seneca in Proverbiis: *Cum pari contendere, anceps est; cum superiore, furiosum; cum inferiore, sordidum.*

31. Ne æmuleris hominem injustum (Hebr. איש חמס *is chamas*, id est, ut Vatablus, *virum injustitiæ* vel *rapinæ;* Tigurina, *violentum;* Chaldæus, *raptorem;* Syrus, *iniquum*) nec imiteris (Hebr. *eligas*) vias ejus.] Syrus, *nec placeant tibi omnes viæ ejus.* Pro *æmuleris* Hebr. est תקנא *tekanne*, quod, quando cum *lamed* construitur, significat zelare, zelo fervere, vehementer aliquid ambire: quando vero cum *beth* construitur, uti hìc fit, significat irasci et invidere. Sensus ergo est, q. d. Ne irascaris quòd videas injustos vi et fraude alios opprimere, seque ditare et exaltare, neve eorum prosperitati indigneris et invideas, ut ad eam tibi accersendam velis imitari eorum vias, puta actiones et rapinas. Alludit ad psal. 36. 1: *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem.* Ubi pro *æmulari* Hebr. est תתחר *titchar*, id est ne irascaris, ne succenseas: pro *zelaveris* est idem verbum quod hìc, scilicet *tekanne.* Hinc secundo, aliqui τὸ *ne æmuleris*, exponunt *ne imiteris.* Ita Tigur. Unde et Septuag. vertunt: *Ne acquiras malorum virorum opprobria*, imitando scilicet eorum fraudes, rapinas et scelera, ut te instar illorum dites et locupletes. Est enim hæc, et fuit olim, communis piorum tentatio, quòd videant impios prosperari; se vero deprimi et adversis exagitari. Hac enim de re queritur et quasi expostulat cum Deo Jeremias, c. 12. v. 1. et seq. Job, cap. 21. 7. Habacuc, c. 1. v. 13. et David, ps. 72. toto. Verum viri in fide et virtute solidi hac re non turbantur, quia cœlestia sperant, terrena parvipendunt. Unde sanctus Chrysost. hom. 8. in 2. ad Timotheum: *Ne æmuleris*, inquit, *virum injustum: si nullus malus supplicio afficeretur, nemo putaret Deo humanarum rerum curam imminere: si omnes punirentur, nullus speraret resurrectionem futuram, quòd quasi merces hìc omnibus redderetur; idcirco hìc punit quosdam, plerosque non punit.* Inferius vero aliam suggerit causam: *Sunt plerique boni qui mali aliquid habent admixtum, quod hìc deponunt* (*nimirum pœnis exsolutis*), *et mali item, qui bonorum aliquid operum habeant, quorum hìc recipiunt vices, ut illic æterne puniantur. Si hæc omnia nobiscum reputaverimus, nihil nos lædere poterit aut perturbare, nihil ad æmulationem aut zelum provocare.* Tertiam causam dat S. August. epist. 70: *Hæc bona*, inquit, *ne putentur mala, dantur et bonis: ac rursus, ne putentur summa, dantur et malis. Itemque auferuntur ista bonis, ut probentur; et malis, ut crucientur.*

32. Quia abominatio Domini est omnis illusor, et cum simplicibus sermocinatio ejus.] Pro *illusor* Noster videtur legisse נלוץ *nalots*, per *tsade*, jam legunt נלוז *naloz* per *zain*, id est *pravus, perversus;* R. Salomon, *qui per devia transversus agitur;* R. Levi, *qui à recta via deviat et flexuosum iter ingreditur*, id est improbus. Improbus ergo vocatur *illusor;* tum quia seipsum et alios deludit specie illecebrosa voluptatis, qua sibi peccatum, indeque damnationem accersit; tum potius quia valde improbi, uti impii et athei, non tantum monitores et monita contemnunt, sed et omnia humana et divina derident (qui est summus impietatis gradus) et hi proprie in Scriptura vocantur לצים *letsim*, id est derisores vel illusores, ut patet psal. 1. 1. ubi primus peccatorum gradus statuitur: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum;* Secundus: *et in via peccatorum non stetit;* tertius et summus: *et in cathedra pestilentiæ* (Hebr. *letsim*, id est derisorum) *non sedit.* Audi B. Antiochum, hom. de Obedientia et Inobedientia: *Quis est illusor? Illusor est qui verba Dei perverse intelligendo et docendo corrumpit. Illusor est qui suos proximos simplices et pauperes insultando contemnit. Illusor est qui magna Dei promissa quasi parva despicit et pœnam æternæ damnationis quasi tolerabilem spernit.*

Quocirca illusori Salomon hìc opponit simplices, Hebr. ישרים *iescarim*, id est rectos, probos, justos. Unde Septuag. vertunt: *Immundus enim coram Domino omnis iniquus; in justis autem non facit consilium:* vel, *nec in justorum cœtu sedem* (judicialem ad vindicandum) *capit*, q. d. Deus judicat et condemnat omnem iniquum, velut impurum et immundum; at cum justis non agit in concilio, quasi pro tribunali et longo subsellio, sed amice et familiariter. Et, ut Hebr. habent *cum rectis*, סודו *sodo*, id est *secretum*, colloquium, familiaris sermocinatio Dei est; Chald. *quoniam amandatur à Deo omnis iniquitas, et cum rectis colloquium ejus.* Hæc clara est antithesis, q. d. Deus à se elongat iniquitatem et iniquos; sibi vero approximat æquos et justos. Syrus, *quia pollutus est iniquus coram Deo, et cum justis confabulatio ejus;* Pagninus, *quia abominatio Domini est omnis perversus, et cum rectis secretum ejus.*

Hebr. ergo *sodo* proprie significat secretum, arcanum, q. d. Ait Aben Ezra: Deus probis arcana sua consiliaque patefacit, v. g. qua calamitate impium vexare statuerit. Porro τὸ *quia* dat causam cur injusti, qui prosperantur, non sint æmulandi, nec imitandi; sed justi et pii, qui

vexantur et tribulantur; quia scilicet injusti sunt abominabiles Deo; justi vero amabiles, imo amici et secretarii, utpote quibus Deus sua arcana, judicia et consilia pandit, tum quæ in Scriptura revelavit, præsertim de præmiis cœlestibus, quæ Deus justis qui hìc vexantur, præparavit; tum quæ per internas inspirationes, consolationes, illustrationes illis suggerit, quibus eos ita roborat et exhilarat, ut et omnia mundi prospera generose calcent, ac nulla ejus adversa formident, juxta illud psal. 24. 14: *Firmamentum est Dominus omnibus timentibus eum, et testamentum ipsius ut manifestetur illis;* pro quo S. Hieron. vertit : *Secretum Domini omnibus timentibus eum, et pactum suum ostendit illis.*

Hebraice est idem nomen quod hìc scilicet סוד *sod*, quod proprie significat secretum; sed Septuag. per aphæresim *sod* acceperunt pro יסוד *iesod*, id est firmamentum vel fundamentum. Quare ex iis simili modo hìc vertas : *Et cum rectis* vel *simplicibus firmamentum ejus*, q. d. Deus firmat rectos eosque facit firmamentum cæterorum.

Quàm hæc sententia sit vera liquet ex vita Abrahæ, Isaac, Jacob, Mosis, Davidis, Isaiæ cæterorumque Prophetarum et Apostolorum, quibus Deus sua secreta patefecit, juxta illud Christi, Joan. 15. 16: *Jam non dicam vos servos; quia servus nescit quid faciat Dominus ejus. Vos autem dixi amicos; quia omnia quæcumque audivi à Patre meo, nota feci vobis.* Idem liquet ex vita S. Antonii, S. Hilarionis, S. Pachomii, aliorumque Anachoretarum, quibus Deus multa occulta et futura revelavit. Unde Abbas Anuph. apud Palladium in Lausiaca, c. 58. ait: *Nullius rei cupiditas in cor meum descendit, præterquam solius Dei. Nihil ex rebus terrenis occultavit mihi Deus, quod non significarit et ostenderit meis oculis. Non interdiu somnum cepi, non noctu requievi Deum quærens : unà mihi semper astitit angelus mundi ostendens potestates; omnem petitionem accepi à Deo protinus. Vidi Deo sæpe assistentes myriadas, vidi choros justorum, vidi Martyrum congeriem, vidi monachorum vitæ institutionem.* Et c. 43. Joannes Abbas, qui Theodosio Imperatori prædixit victoriam : *Oportet*, inquit, *mentem eorum, qui Deum quærunt, otium agere ab aliis omnibus. Vacate enim et cognoscite, inquit, quòd ego sum Deus*, psal. 45. *Qui ergo Dei cognitionem ex parte est consecutus (universam enim nemo potest accipere), consequitur quoque aliorum omnium cognitionem, et videt mysteria Dei illa ostendentis, et prævidet futura, et contemplatur revelationes, quales Sancti, et efficit virtutes, et obtinet à Deo omnem petitionem.* Et c. 20. Abbas Macarius sibi dicit : *Habes Angelos, Archangelos, omnes supernas Potestates, Cherubim et Seraphim, Deum horum effectorem. Illic versare, ne sub cœlos descenderis, ne incideris in mundanas cogitationes.* Idem patet ex Vita S. Mechtildis, S. Lyduvinæ, S. Mariæ Oigniacensis, S. Catharinæ Senensis, cum qua Christus ita familiariter versabatur, ut eam doceret legere, psallere et Horas recitare, etc.

Memorabile est quod in Vita B. Hermanni Josephi Ordinis Præmonstratensium legimus, eum à puero puerili simplicitate et candore solitum in Ecclesia visere imaginem B. Virginis cum puero Jesu, cum eaque familiariter colloqui, cibos et fructus offerre, ac dum ei semel obtulisset pomum, B. Virginem porrecta manu illud accepisse. Crevit cum ætate hæc Hermanni cum B. Virgine et Jesu familiaritas, adeo ut ipsa singulis subinde diebus eum visitaret, cum eo quasi cum fratre colloqueretur, pecunias ad victum et vestitum procuraret, morbos depelleret, tentationes et adversitates quaslibet discuteret; quin et eum in sponsum acciperet nomenque sponsi sui, scilicet Joseph, ei imponeret. Cum enim quadam nocte de more in oratione pernoctaret, vidit in medio chori virginem inenarrabilis pulchritudinis, regali schemate insignitam; eique duo assistebant dextra lævaque angeli, specie formosissimorum juvenum, quorum unus dixit: *Cuinam desponsabimus hanc virginem?* Respondit alter : *Cui tandem nisi fratri hìc præsenti?* Tum alter : *Veniat ergo*, inquit. Vocatus accessit sane pudibundus. Postquam autem usque ad reginam pervenit, alter angelus ei locutus est : *Oportet hanc illustrissimam puellam tibi desponderi.* Ille humilis et pudicus, tanta sponsa se indignum proclamavit. Cumque reluctando moras necteret, angelus dexteram ejus apprehendit, et manui B. Virginis copulavit hisque verbis eam illi despondit : *Hanc ego virginem tibi trado sponsam, sicut olim fuit desponsata Joseph, ut nomen sponsi pariter cum sponsa accipias, et de cætero Joseph vociteris.* Hinc perpetua ei cum B. Virgine, velut sponsa, familiaritas : à qua tandem in cœlestem thalamum evocatus est anno Domini 1236. Hæc et plura habet Vita ejus apud Surium die 7. Aprilis, quam ejus familiaris vir gravis conscripsit. Cito ultimam Surii editionem Coloniensem, quæ valde adaucta est à Mosandro.

Huc facit quod ex Officio Ecclesiæ Placentinæ Romæ approbato, scribit Philippus Ferrarius ad diem 4. Febr. in Catalogo Sanctorum Italiæ : S. Gelasius, inquit, puer Placentinus, cum S. Opilium fraterculum suum in cubiculo orantem invenisset, Angelorum multitudinem cum eo colloquentem propriis oculis conspexit, vocemque audivit : *Sinite parvulos venire ad me; talium est enim regnum cœlorum.* Vixit uterque sub annum Domini 420.

Unde Beda hoc loco : *Sermocinatio Domini*, ait, *cum simplicibus est, quia illos sapientiæ cœlestis secretis illustrat, quos terreni fastus ac duplicitatis nihil habere considerat. Hinc etenim dicit : Abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis*, Matthæi 11. Hausit hoc Beda ex sancto Gregorio 3. parte Pastor. admon. 12. ubi sic ait : *Cum simplicibus Deus sermocinari dicitur, quia de supernis mysteriis illorum mentes radio suæ visitationis illuminat, quos nulla umbra duplicitatis obscurat.* Igitur *simplices* hìc vocantur recti, ut habent Hebræa, et justi, quia hi simplices sunt in agendo et loquendo, cum pravi et peccatores sæpe sint duplices et ficti, aliud ore dicentes, aliud corde cogitantes, aliud opere agentes.

Alium sensum affert Lyranus et Dionys. ut τὸ *ejus* referatur ad illusorem, q. d. Illusor solet sermocinari cum simplice, ut eum decipiat; non cum astuto, qui novit ejus dolos. Nam, ut ait Nazianz. *parum cauta est simplicitas. Minime enim is suspicatur improbitatem, cujus animus ab improbitate liber est ac purus.* Et S. Ambros. 3. Offic. 10. loquens de Gabaonitis, qui fefellerunt Josue : *Josue*, ait, *cito credidit, adeo sancta erat illis temporibus fides, ut fallere aliquos posse non*

crederetur. Quis hoc reprehendat in Sanctis, qui cæteros de suo affectu æstimant? et quia ipsis amica est veritas, mentiri neminem putant; fallere quid sit ignorant; libenter credunt quod ipsi sunt, nec possunt suspectum habere quod non sunt. Verum prior expositio communis est et genuina, ut τὸ *ejus* respiciat Deum, non illusorem.

33. EGESTAS A DOMINO IN DOMO IMPII: HABITACULA AUTEM JUSTORUM BENEDICENTUR,] id est, bonis affluent. Primo temporalibus; hæc enim, uti Judæis promisit Deus, Levit. 26. Deuter. 28. et alibi, sic et reipsa præstitit; impiis vero uti minatus est egestatem, sic et reipsa inflixit. Ita Lyranus, Cajetanus, Jansenius et alii. Sic etiamnum meretrices, quantascumque à suis amatoribus opes emungant et corrogent, semper tamen sunt pauperes. Sic, et mechanici, et mercatores qui per fraudes et injustitias se ditare satagunt, depauperantur. Idem videre est in furibus, prædonibus, similisque farinæ hominibus.

Secundo, spiritalibus, puta dotibus gratiæ et virtutibus in hac vita, ac dotibus gloriæ in futura. Ita Beda et Hugo. Id semper verum: esto enim nunc sæpe pii egestate temporali premantur, spiritalibus tamen opibus abundant. Vice versa esto impii temporalibus abundent, in summa tamen spiritalium bonorum egestate degunt. Causam addit dicens: *à Domino*, q. d. Ideo pii sunt divites, impii pauperes, quia Deus piis, utpote amicis et filiis, benedicit, id est benefacit (Dei enim dicere est efficax, ideoque idem quod facere); impiis vero, utpote inimicis, maledicit et malefacit, eosque bonis privat, punit et castigat. Unde Hebr. habent: *Maledictio Dei in domibus impiorum; domui autem justorum benedicet;* Septuag. *Exsecratio Dei in domibus impiorum; tuguria autem justorum benedicuntur.*

Est hæc secunda ratio, qua probat id quod dixit v. 31: *Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus.* Prima enim ratio fuit vers. 32: *Quia abominatio Domini est omnis illusor* (Hebr. *perversus*), *et cum simplicibus* (Hebr. *cum rectis*) *sermocinatio ejus.* Secunda priori connexa est hic, quod Deus pios abundantia præmiet, impios egestate puniat. Porro Auctor Catenæ Græc. vertente nostro Peltano, sic habet: *In impiorum domibus moratur Domini maledictio, justorum autem casæ benedictione cumulantur.* Quod Olympiod. ibid. sic explicat: *Res impiorum*, ait, *etsi splendidæ magnificæque hominibus videantur, apud Deum tamen sunt viles et exsecrabiles. Contra vero res justorum, licet abjectæ et tenues cernantur, divina tamen benedictione copiose locupletantur. Sublimiori autem sensu per domum intelligentes animæ facultates designantur, per casas vero vel stabula irascentes et concupiscentes ejusdem vires; in illis enim brutæ rationisque exortes perturbationes et animi passiones grassantur lateque dominantur.* Et Basil. ibidem: *Domus impii, quæ tugurio vel casæ, quasi hominum domicilium, anteponitur, præstantiorque habetur, sortitur maledictionem: justorum autem stabulum, quod domui, veluti jumentorum receptaculum, postponitur, viliusque censetur, benedictione impletur: mystice vero, justorum casæ vel stabula accipi possunt pro externis illorum actionibus; domus autem pro contemplatrice animæ virtute. Aut casæ vel stabula sunt rudes, qui ad justos tanquam ad bonarum disciplinarum officinas adducuntur; domus vero, discipuli jam perfecti et eruditi. Quod si justorum casæ benedicuntur, multo magis illorum domus divina benedictione locupletabuntur. Et hæc quidem apud eos, qui pietati et religioni dediti sunt ita habent; apud impios autem contraria obtinent.* Et alius anonymus ibidem: *Immundorum spirituum diversæ sunt domus; una namque eorum domus sunt superbi, alia eorumdem domus sunt omnes invidi, alia itidem omnes fœdis voluptatibus mancipati, alia rursum omnes ambitiosi, alia tandem omnes hypocritæ; et in omnibus hisce domibus æterna sævit punitio. Casæ autem justorum sunt Sanctorum mansiones, quæ Dei benedictione affatim cumulantur.* Hæc Patres in Catena Græcorum.

34. IPSE DELUDET ILLUSORES (Hebr. *deridebit derisores*), ET MANSUETIS DABIT GRATIAM.] Tertia est hæc ratio, q. d. Noli imitari vias illusorum, id est impiorum, qui pios derident, eosque fraude et injustitia quasi ludendo divexant; quia Deus eos vicissim deridebit, juxta id quod dixit c. 1 v. 26: *Ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo;* ideoque eos hominibus et dæmonibus ridendos exhibebit. Hæc est enim justa lex talionis, ut Deus illusoribus illudat. Derisisti alium, derideberis ab alio. Fraudasti proximum, fraudaberis à proximo. Rapuisti terrena, vana et caduca, privaberis cœlestibus, veris et solidis, ac sæpe etiam terrenis. Jus, *enim*, inquit Cassiodor. l. 5. epist. *exigit sagittas fraudis redire in dolosum verticem sagittantis.* Quocirca apposite S. August. in psal. 122: *Ferto*, inquit, *insultantem, et ridebis postea gementem.* Simili modo animalia generosa non ferunt derisores. Plinius, et ex eo Pierius, Hierogl. l. 1. cap. 10. docet leonem febri correptum, etiamsi ad furorem exæstuet, simiæ pastione liberari: tanta enim indignatione simiam fert leo, ut nullum animal avidius perdere desideret. Causa est, animalis ridiculi petulantia, leonem indignissimis modis exagitantis. Nam simul ac vel ex arbore aliqua, vel ex tuto latentique loco nacta fuerit occasionem in leonem insiliendi, pro magno habet negotio caudæ ejus se applicare, natibusque affigere, atque ita quibuscumque potest modis regi suo illudere: quod cum impatienter ferat leo, impotenter admodum in hujusmodi animal efferascit.

Porro Septuaginta vertunt: *Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Et recte: Quia illusores sunt superbi et mansueti sunt humiles. Septuag. sequitur et citat S. Petrus, epist. 1. cap. 5. v. 5. et S. Jacobus, cap. 4. 6. ubi fuse hunc locum explicui, quare plura hic non addam, nec actum agam. Denique Syrus vertit: *Ipse illusores deturbabit et perdet* (Chald. *propellet*), *et in sapientes misericors erit.* R. Levi sic explicat, q. d. *Deus efficit ut, qui cæteros ludibrio habent ac sannis excipiunt, à cæteris derideantur, cum in exitium ruent; humilibus autem, qui cæteros honore prosequuntur et colunt, seipsosque demittunt, gratiam benevolentiamque apud mortales conciliabit.*

35. GLORIAM SAPIENTES POSSIDEBUNT: STULTORUM EXALTATIO (ita lege cum Roman. Græcis et Hebræis; non *exsultatio*, ut aliqui legunt). IGNOMINIA.] Est hæc quarta ratio, cur imitandæ sint viæ piorum, non impiorum, q. d. Sapientes et pii acquirunt gloriam præsentem et æternam, tum apud Deum et Angelos, tum apud homi-

nes; stultorum autem, id est impiorum, modica exaltatio et gloria vertetur in ignominiam præsentem et æternam in gehenna.

Noster in Hebræo legisse videtur מרום *marom*, id est *exaltatio*, celsitudo: jam legunt מרים *merim*, id est *exaltans*, q. d. Stultorum quisque exalta' ignominiam, hoc est, impius quantumcumque nitatur ad alta, tamen altissimæ et maximæ ignominiæ se exponit. Quo enim altius ascendit, eo profundius cadet, juxta illud Claudiani:

Tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant.

Unde Septuag. vertunt: *Gloriam sapientes hæreditabunt, at impii exaltabunt ignominiam.* Sanctus Hieronymus, Apolog. contra Ruffin. legit: *Impii exaltant contumeliam.* Chald. *Stulti suscipient tribulationem.* Syrus: *Hæreditabunt dolorem.* Pagnin. *At stultus exaltat quod est ignominiosum.* Tigurina: *Sapientes gloriam, stulti autem ignominiam, dum evehuntur, hæreditate acquirunt.* Vatablus: *Gloriam sapientes jure hæreditario assequentur, et unusquisque stultorum sustinet ignominiam, id est*, inquit, *stulti afficiuntur ignominia.* Aben Ezra: *Maledictio, id est egestas in domo impii à Deo, etc. Ipse derisores per interpretem alloquetur* (id est *deridebit*) *mansuetis* (id est *iis qui, quod sannis excepti derisique sint, abjecti videantur*), *dabit gratiam. Gloriam sapientes hæreditabunt, stulti elevant extolluntque ludibrium*, vel *stulti extollunt et honore prosequuntur virum ignominiosum.* R. Levi: *Probrum stultos suscipit et evehit.*

Pro *possidebunt* Hebr. est ינחלו, *iinchalu*, id est hæreditabunt, sive hæreditario quasi jure possidebunt, q. d. Ex adolescentiæ piis studiis atque laboribus devolvitur in viros sapientes et ætate provectos, tanquam prioris ætatis fructus et hæreditas, honor et gloria: sicut enim vitii individuus comes et assecla est probrum et dedecus; sic vicissim virtutis assiduus et fidus achates est honor et decus. Ex adverso impiorum *exaltatio*, id est possessio separata, hæreditas, pars illis peculiariter attributa, est *ignominia.* Opponitur enim *exaltatio* possessioni; Hebr. enim רום *rum* in *hiphil*, id est exaltare, idem est quod exaltando vel levando separare sibi, et secernere aliquid peculiare quod in possessionem suam cadat. Sic de Davide dicit Deus, psal. 88. 20: *Exaltavi electum de plebe mea;* Chaldæus: *Secrevi juvenem de populo.* Fuit enim David quasi peculium et cimelium Dei. Unde de eo ait Eccles. cap. 47. 2: *Quasi adeps separatus à carne, sic David à filiis Israel. Exaltatio* ergo idem est quod gloria, q. d. Gloria est propria dos et laus piorum, si dicas: Etiam impii subinde exaltantur et adipiscuntur gloriam; respondet gloriam hanc non tam esse gloriam, quàm ignominiam; tum quia impium non decet gloria, nec eum decorat, sed dedecorat; impius enim in gloria, est idem quod simia in purpura; tum quia gloria hæc mox vertenda est in ignominiam. Et sic liquet antithesis posterioris hemistichii cum priore. Veritas hujus sententiæ patet in Joseph, Aman, Mardochæo, Saüle, Davide, etc.

Secundo, R. Levi: Stulti, inquit, exaltabunt ignominiam, id est, alta et magna erit eorum ignominia, qua ob suam vecordiam notabuntur, ut propter eam amandentur, abiganturque ab illa sede in qua omnibus noti clarique erant. Tertio, impii exaltant, id est attollunt, et quasi ingens onus levant, ut capiti suo imponant gloriam mox vertendam in ignominiam, quod ipsorum elatas cervices gravabit et deprimet usque ad terram, imo usque ad abyssum et infernum. Igitur gloriam sapientes possidebunt, utpote quorum Deus pater est, quorum fratres Angeli sunt, quorum occupatio nobilissima est, scilicet sapere et servire Deo: quos Deus ut charissimos filios amat, B. Virgo ut natos pulcherrimos diligit, S. Ecclesia ut pretiosissimas gemmas, quibus illustris et splendida procedit, cordi habet.

Esto ergo quod pii in hac vita sæpe apud mundanos sint inglorii et inhonorati, impii vero gloriosi et honorati; tamen apud viros sapientes, qui norunt res juxta suum cujusque pretium æstimare, pii sunt gloriosi, impii inglorii, præsertim quia pii honores recusant et fugiunt. Nam, ut ait Aristot. *magna dignitas est non uti honoribus, sed efficere ut iis dignus sis.* Et S. Chrysostomus, homil. 1. in 1. ad Corinth. *Altus*, ait, *est qui nullis indiget, sed omnia despicit, et à se ipso habet magnitudinem.* Quocirca talem donabit Deus gloria æterna, imo in illa extollet et cæteris altiorem faciet. Causam dat auctor Catenæ Græcor. *Deus*, ait, *quatenus est ipsamet justitia per essentiam, obsistit injustis; quatenus autem prima veritas, mendacibus et falsis; quatenus summe mansuetus et humilis est, obsistit superbis*, recipit vero et amplectitur humiles; quatenus sapientia est, stultos abominatur, sapientes honorat et glorificat.

Quocirca S. Gregor. lib. 1. epist. 5. loquens de se vitam monasticam ante Pontificatum agente: *Nihil*, ait, *in hoc mundo appetens, nil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene impletum crederem illud Isaiæ* 58: *Sustollam te super altitudinem terræ. Super enim altitudinem terræ sustollitur, qui et ipsa, quæ alta et gloriosa præsentis videntur seculi, per mentis despectum calcat.* Et S. Cyprianus, de Orat. Dominic. *Qui renuntiavit jam seculo, major est honoribus ejus et regno; et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat.* Sic Moses gloriosior fuit Pharaone, cujus gloria mersa est in mari Rubro; Elias Achabo rege, Eliseus Joramo, Joannes Baptista Herode, S. Athanasius Constantino, S. Ambrosius Theodosio, S. Basilius Juliano.

CAPUT QUARTUM

SYNOPSIS CAPITIS.

PERGIT DISCIPULUM HORTARI ET INCITARE AD STUDIUM SAPIENTIÆ ET VIRTUTIS TUM SUO EXEMPLO, TUM SAPIENTIÆ COMMODA RECENSENDO. SECUNDO, V. 14. DOCET VIAM IMPIORUM QUASI TENEBROSAM DECLINANDAM, JUSTORUM VERO VIAM QUASI SPLENDENTEM CAPESSENDAM. TERTIO, V. 23. AGIT DE CUSTODIA CORDIS, ORIS, OCULORUM ET GRESSUUM.

1. AUDITE, filii, disciplinam patris, et attendite ut sciatis prudentiam. 2. Donum
bonum tribuam vobis, legem meam ne derelinquatis. 3. Nam et ego filius
fui patris mei, tenellus, et unigenitus coram matre mea : 4. et docebat
me, atque dicebat : Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea,
et vives. 5. Posside sapientiam, posside prudentiam : ne obliviscaris, neque
declines à verbis oris mei. 6. Ne dimittas eam, et custodiet te : dilige
eam, et conservabit te. 7. Principium sapientiæ, posside sapientiam, et
in omni possessione tua, acquire prudentiam : 8. arripe illam, et exaltabit te : glorificaberis
ab ea, cum eam fueris amplexatus. 9. Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona
inclyta proteget te. 10. Audi, fili mi, et suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vitæ.
11. Viam sapientiæ monstrabo tibi, ducam te per semitas æquitatis : 12. quas cum ingressus
fueris, non arctabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum. 13. Tene discipli-
nam, ne dimittas eam : custodi illam, quia ipsa est vita tua. 14. Ne delecteris in semitis im-
piorum, nec tibi placeat malorum via. 15. Fuge ab ea, nec transeas per illam : declina, et
desere eam. 16. Non enim dormiunt nisi malefecerint : et rapitur somnus ab eis nisi supplanta-
verint. 17. Comedunt panem impietatis, et vinum iniquitatis bibunt. 18. Justorum autem
semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem. 19. Via impiorum
tenebrosa : nesciunt ubi corruant. 20. Fili mi, ausculta sermones meos, et ad eloquia mea
inclina aurem tuam. 21. Ne recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui : 22. vita
enim sunt invenientibus ea, et universæ carni sanitas. 23. Omni custodia serva cor tuum, quia
ex ipso vita procedit. 24. Remove à te os pravum, et detrahentia labia sint procul à te.
25. Oculi tui recta videant, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. 26. Dirige semitam
pedibus tuis, et omnes viæ tuæ stabilientur. 27. Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram :
averte pedem tuum à malo ; vias enim, quæ à dextris sunt, novit Dominus : perversæ vero
sunt quæ à sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace pro-
ducet.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. AUDITE, FILII, DISCIPLINAM PATRIS (Vatablus, *castigationem paternam*), ET ATTENDITE (attento et intento animo hæc mea dogmata excipite) UT SCIATIS PRUDENTIAM.] Hebr. *ut sciatis intelligentiam;* Septuag. *ut sciatis cogitationem;* Aquila, *intellectum;* ut scilicet prudentiæ dictamina de virtute probisque moribus in opus conferatis et reipsa exsequamini. *Disciplinam* Hebr. מוסר *musar*, id est castigationem, eruditionem, disciplinam, qua puerorum levitas castigatur et coercetur. Unde Septuaginta vertunt, ακουσατε, παιδες, παιδειαν, id est, *audite, pueri, puerilem instructionem.* Quocirca quia hæc disciplina pueris et grandævis cupiditates suas more puerorum sequentibus (*Parvi enim refert an ætate an moribus puer sis*, ait Philosoph.) molesta est; hinc identidem illos ad eam amplectendam hortatur, proponendo eis fructus et commoda. *Patris*, id est meî ipsius, qui hîc me gero ut pater filios suos severe, sed vere et probe instituens. Salomonem hîc loqui patet ex eo quod subdit : *Nam et ego filius fui patris mei.* Minus recte ergo Hugo, Beda et alii censent hæc esse verba Dei.

Sensus est, q. d. O filii ô discipuli, audito

meam disciplinam de moribus castigandis et ad virtutis normam efformandis, quæ carni quidem onerosa et ingrata accidit, sed spiritui utilis est et necessaria; ideoque à me quasi patre vestro paterno affectu et amore vobis traditur, ut vos non tam meos quam sapientiæ filios efficiam, ut scilicet faciatis prudentiam: prudentia enim non tam in audiendo, quàm in agendo et audita faciendo consistit: *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur*, Rom. 2. 13. Audite ergo me qui, Deo jubente, hæc edico et quasi os divinum Dei jussa proloquor.

2. Donum bonum tribuam vobis, legem meam ne derelinquatis.] Sic et Septuaginta. Verum Vatablus et Pagninus vertunt: *Doctrinam enim bonam propono vobis, legem meam ne relinquite;* Galatinus, l. 2. de Arcan. fidei cap. 5: *Documentum bonum dedi vobis*, id est, legem, inquit, nam non est bonum nisi lex; R. Levi: *Possessionem bonam dedi vobis*. Hebr. enim לקח *lecach*, à rad. לאקח *lacach*, id est accepit, proprie est res accepta vel accipienda, puta donum quod accipitur; et quia inter dona primas obtinet lex et doctrina, hinc passim pro ea sumitur. *Donum* ergo *bonum* est doctrina legis divinæ jam tradita, et deinceps tradenda, quæ tanquam eximium donum et bonum neutiquam est derelinquenda. Quocirca *diis, parentibus et præceptoribus reddi æquale nequit*, ait Aristot. quia scilicet parentes naturam, cæteri doctrinam contulerunt. Pro *tribuam* hebr. est נתתי *nattati*, id est dedi, tradidi; sed Hebræi præteritum crebro sumunt pro quolibet tempore. *Nattati* ergo idem est quod dedi, do et dabo, q. d. Si leges et monita mea suscipiatis, ruminetis et opere perficiatis, sentietis quantum illa sint donum, quantum sapientiæ contineant, quantos fructus pariant.

3 et 4. Nam et ego filius fui patris mei, tenellus, et unigenitus coram matre mea: et docebat me, atque dicebat.] Hebr. *tener et unicus ad faciem matris meæ;* Septuag. *dilectus in facie matris meæ*. Hebræa ad לפני *liphne*, id est, in facie vel ad faciem, in margine habent לבני *libne*, id est in filiis, et ita legendum vult Galatin. lib. 2. cap. 5, q. d. Fui unicus in filiis, vel inter filios matris meæ. *Et docebat me*, non mater; hebr. enim est verbum masculinum וירני *ioreni*, id est, docebat me vir, puta pater meus; sed sub patre per syllepsin intellige et matrem. Unde Septuaginta vertunt, *qui* (pater et mater) *ducebant et docebant me;* Aquila, *illuminabant me;* Chald. *et docebant me; et dixit mihi Dominus*.

Moraliter, S. Ambros. in cap. 1. S. Lucæ docet proprium esse eorum qui nobili genere nati sunt, pietatem pariter cum sanguine ducere, ut appareat in eis *transmissa immaculatæ puritatis hæreditas. Sic Isaac à parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam posteris dereliquit*. In virtutibus et vitiis certa est hæreditas, ait Chrysost. serm. 111: *Parentis vitium filiorum exitium. Numquid non in semine tota arbor? vitium ergo seminis vitium est totius arboris*. E contra arguit sanctus Paulus: *Si delibatio sancta est, et massa; et si radix sancta, et rami, id est*, ut explicat Theoph. certa res est ut massa similis fermento evadat, rami radici, filii parentibus, Rom. 11.

Quæritur hìc primo quo sensu et qua de causa Salomon vocetur רך *rach*, id est tener vel *tenellus?* Respondeo primo, eo quod ætatis esset parvæ et teneræ, q. d. Pater meus David, rex sapiens et sanctus, me Salomonem à teneris instruxit, docuitque sapientiam, puta Deum timere et colere. Igitur et vos, ô parentes, vestros filios à puero instruite, eosque docete timorem Dei; ac vos, ô filii, eumdem à puero imbibite et discite sapere. Ita Lyr. Cajet. et alii. Addit Cajet. et alii nonnulli Salomonem fuisse puerum moriente Davide patre, q. d. Patrem meum Davidem non nisi tener et junior audivi et attigi: obiit enim antequam adolescerem, et tamen præcepta, quæ mihi puero instillavit, grandævus retineo. Hoc enim magnæ est virtutis: sæpe enim pueri demortuo patre, cujus disciplina coercebantur, sapientiam abjiciunt, sequedant suis cupidinibus. Favet S. Hieron. epist. ad Vitalem, ubi asserit Salomonem genuisse Roboam anno ætatis undecimo, et cœpisse regnare duodecimo. Ergo jam tunc vita functus erat David pater. Et S. Ignatius, ep. 8. ad Magnesiam. ubi ait Salomonem peregisse judicium meretricum cum adhuc esset puer. Verum contrarium longe verius est, scilicet Salomonem cœpisse regnare sub annum ætatis vigesimum, ac proinde viginti fere annis convixisse patri, ab eoque eruditum, uti ex Abulensi, Pineda, Saliano, imo ex ipsa S. Scriptura ostendi Eccles. 47. sub initium. Porro Davidem non tantum in vita, sed et in morte acria dedisse Salomoni monita sapientiæ et salutis, patet 3. Reg. 2. 1.

Secundo, alii Salomonem censent vocari *tenellum*, id est, tenere in deliciis enutritum. Unde Chaldæus vertit: *Filius fui patris mei delicatus*, q. d. Esto in deliciis regiis fuerim educatus, tamen sapientiæ et virtuti studui. Magna enim lis est virtuti cum voluptate, æque ac castitati cum pulchritudine, juxta illud:

Lis est cum forma magna pudicitiæ

Tertio, alii *tenellum* exponunt rudem, inexpertum, indoctum. *Nihil enim*, ait Beda, *magis ad spem percipiendæ sapientiæ mentes erigit quam cum eos, quos in sapientia jam clarere miramur, aliquando parvulos et indoctos fuisse meminimus*. Hoc sensu ait David, 2. Reg. 3. 39: *Ego adhuc delicatus et unctus rex*, id est tener, insuetus labori longioris gubernationis. Et Roboam vocatur *rudis et corde pavido;* Hebr. *Puer et tener corde*. 2. Paral. 13. 7.

Quarto, Pineda per teneritudinem hanc accipit educationem teneram, plenam curæ ac sollicitudinis. Ita ipse lib. 3. de Rebus Salomon. cap. 4. Adde teneram et delicatam corporis complexionem. Fuit enim Salomon delicato et optimo corporis temperamento, indeque docilis et capax sapientiæ. Nam ut ait Aristot. l. 2. de Anima textu 49: *Duri carne secundum intellectum sunt inepti, molles vero*, id est teneri, *bene apti*.

Quinto, recte *tenellum* interpreteris mollem, flexilem, ductilem, docilem, sicut cera mollis, quæ cito potest informari, ait Hugo. Talis enim fuit Salomon, tum ob bonum animum et indolem, quam à Deo sortitum se dicit Sapient. cap. 8. 19. tum ob formationem Davidis, tum ob exercitationem et studium sapientiæ, ideoque ad ejus culmen cito pervenit. Sunt enim ex adverso quidam pueri ita naturæ duræ, refractariæ, hebetis, indocilis, ut nihil addiscere velint aut possint, ut parentes et magistri in iis docendis oleum et operam perdere videantur. Unde Septuag. vertunt: *Filius enim ego fui patri obediens*. Huc facit illud Poetæ:

Dum tener est natus, generosos instrue mores.

Hinc et B. Antiochus hom. de Obedientia legit: *Filius fui et ego patri obediens, et* (ideoque) *dilectus in conspectu matris meæ;* matres enim diligunt filios obedientes.

Hinc S. Basilius in Regulis fusius explic. interrog. 15. sapienter docet parentes et magistros debere docere et formare pueros à teneris, cum instar ceræ molles sunt, formamque sibi impressam facillime recipiunt et retinent. Quocirca plerosque eximios Sanctos legimus à puero cœpisse operam dare sanctitati: plura eorum exempla recensui, 2. Timoth. 3. 14. Idem censuere Gentiles, ut Plato l. 6. de Legibus, Aristot. apud Laertium, l. 5. cap. 1. ubi asserit pueros doctos ab indoctis differre, sicut vivi differunt à mortuis. Rursum, visum lumen accipere à circumfuso aere, animum autem à disciplinis. Cleanthes apud Laertium, l. 6. cap. 6, ait pueros et homines imperitos sola forma differre à bestiis. Demades apud Anton. in Melissa, p. 1. serm. 50, asserit doctos ab indoctis tantum differre, quantum deos ab hominibus. Præclare Seneca epist. 69: *Ut dii immortales*, ait, *nullam didicere virtutem, cum omni editi, et pars naturæ eorum est esse bonos, ita quidam juvenes egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent perveniunt sine longo magisterio, et honesta complectuntur cum primum audiunt.* Præclarius S. Bernard. tract. de Ordine vitæ, sive de doctrina puerorum, post medium: *Pueri*, ait, *à puritate dicti sunt, et decet ut regnet in eis simplicitas, et innocentia, et puritas, hoc est virginitas, cum his crescant, et in his perseverent, ut mereantur sequi Agnum quocumque ierit.* Idem serm. 3. de Epiphan. *Pueris*, ait, *simplicitas naturalis, et cognata virginibus verecundia est*

Quæritur secundo quo sensu et qua de causa Salomon vocetur *unigenitus;* Scriptura enim contrarium videtur dicere. Nam, 1. Paral. c. 3. 5, præter Salomonem numerat tres alios Davidis ex Bethsabee filios, scilicet Simmaa, Sobab et Nathan. Dicendum breviter, inquit noster Salianus tomo 3. Annal. anno mundi 2989, n. 3. probabile videri Simmaa, et Sobab et Nathan filios fuisse Bethsabee ex Uria, priore marito. Ita censent Abulens. in cap. 3. 1. Paral. Lyranus et Vatablus, Torniellus loco citato, Hugo Cardin. in cap. 5. 2. Reg. nec displicet Salmeroni tract. 28. in tom. 3. Probatur autem; quia, si David multos ex Bethsabee liberos suscepisset, cum primus eorum, omisso parvulo innominato qui ex adulterio natus est, fuerit Salomon, tam naturæ ordine, ut constat ex 2. Reg. 12. vers. 24. quàm regiæ successionis dignitate, primus utique nominatus fuisset in filiis Bethsabee, non postremus. Ordinem enim nativitatis à Scriptura servari ex utroque loco 2. Reg. 3. 2 et 1. Paral. 3. 1. in quo numerantur filii Davidis, intelligi potest: utrobique enim Amnon tanquam primogenitus primus censetur, tum Daniel sive Cheleab, tertius Absalom, et ita deinceps. Cum ergo tres illi priore loco nominentur, priores nati fuerunt: non ex Davide, qui ex Bethsabee primum suscepit infantulum illum innominatum, tum Salomonem: ergo ex Uria, cujus filios propterea David adoptione fecit suos, quod sic reparabat injuriam factam patri. Cum enim ejus uxore corrupta filium ei affingere studuisset ignaro, ipse sciens prudensque ejus filios sibi per adoptionem attribuit; reparavit et factam filiis injuriam, quibus patrem sustulisset, dando illis pro privato homine parentem regem. Denique sic plurimum dilectæ Bethsabee gratificabatur, cujus Salomon dicitur *unigenitus.*

Probabilior nihilominus est sententia, tres illos, et insuper Salomonem, à Davide et Bethsabee genitos fuisse. Clarissima est enim Scripturæ id affirmantis ratio, 1. Paral. 3. 5: *Porro in Jerusalem*, ait, *nati sunt ei*, Davidi scilicet, *filii, Simmaa, et Sobab, et Nathan, et Salomon, quatuor de Bethsabee filia Ammiel.* Quomodo nati sunt Davidi quatuor, si tres eorum nati sunt Uriæ? magna profecto vocum abusio admitteretur, si pro uno, qui natus esset revera Davidi, quatuor ei nati dicerentur. Retenta igitur simplici significatione verborum, nec violenta interpretatione obscurata, dicendi sunt omnes filii Davidis naturales, ab eoque geniti. Deinde si Nathan non fuit verus Davidis filius, sed adoptivus, verus autem Uriæ, non recte utique à D. Luca per ipsum Nathan generatio Christi ad Davidem duceretur, quippe qui Davidis non fuerit, sed Uriæ. Hanc sententiam probant quicumque volunt Nathan fuisse fratrem naturalem Salomonis, quorum plurimos numerat Pineda, lib. 1. cap. 8. numer. 3. et l. 7. cap. 26. Eadem est enim cæterorum duorum ratio, et qui volunt natum Salomonem quadriennio post adulterium Davidis. Ejusdem sententiæ sectatores sunt Theodoretus et Procopius in 1. Paral. et ille idem Pineda, Salazar, Baynus, Arboreus, Jansenius, Cajetanus hoc loco, ac Clictovæus in Damascenum, l. 4. cap. 15. Salmeron tract. 28. t. 3. Barradius tom. 1. l. 5. c. 9. addunt et Annii Philonem biblicum, et si quos alios.

Igitur Salomon vocatur *unigenitus*, hebr. *unicus*, id est, unice à matre dilectus. Unde hebr. latine et græce non est unicus matris vel matri suæ, sed *unicus coram matre sua*, id est, uti Septuaginta vertunt, *dilectus in facie matris suæ*, id est unicus per singularem amorem, curam, sollicitudinem, perinde ac si esset solus et unigenitus. Significatur ergo Salomonem placidissimi et quietissimi fuisse ingenii, qui instar Jacob domi cum matre versaretur, quæ ei instillabat amorem et præcepta sapientiæ, non autem instar Esau in agris venaretur. Rursum eum matris, et vicissim matri fuisse amantissimum. *Unigenitus* ergo *coram matre sua*, id est tanquam unigenitus longe dilectissimus, non alieno, sed proprio matris lacte enutritus, semper in brachiis, in gremio, in oculis matris versatus. Unde ait ad eum mater, cap. 31. 2: *Quid, dilecte mi? quid, dilecte uteri mei? quid, dilecte votorum meorum?* Sic Ps. 85. 11. dicitur: *Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum.* Pro quo Hieron. et Chald. proprie legerunt: *Uni cor meum, ut timeat nomen tuum.* Quod alii ad effectum precandi et efflagitandi revocant: *Hoc unum tribue cordi meo, ut te timeat;* alii ad timoris magnitudinem et perfectionem, *unice te timeat cor meum;* alii ad conjunctionem intimam cordis cum divino timore, *uni cor meum timore tuo.* Sed melius *uni*, id est collige omnes cordis mei vires, ut te diligam ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus, ut tuo timori ac dilectioni unice invigilem, nihil mihi extra te sit in cœlo, et sine te nihil velim super terram, hæc

una mea sit cura et sollicitudo. Sic Psal. 21. 21. dicitur: *De manu canis unicam meam*, q. d. Unius me vitæ amor et sollicitudo pungit, hoc mihi solum superest, scilicet vita : hanc tu etiam ablatis cæteris rebus tuere et conserva. Sic dicit Salomon se unicum coram matre, in quo uno et oculos et animum mater defigebat, unicum amabat atque curabat ; ita Pineda, l. 1. de Rebus Salomon., c. 8. Sic Cantic. 6. dicitur : *Una est matris suæ* (id est *dilecta*, *et*) *electa genitrici suæ*.

Secundo, idem Pineda : *Unicus*, inquit, cum de filio regis dicitur, videtur respicere ad successionem regni, ut qui præ multis fratribus successione et hæreditate regni unicus sit. Sic Genes. 22. 2. το *Tolle filium tuum unigenitum*, Septuag. perinde existimarunt ac si diceret : *Tolle filium tuum dilectum ;* S. Ambros. *Tolle dilectum ;* Symmachus, *unicum tuum*. Sed cum haberet præterea Ismaelem, non intelligit *unicum* genitum ; sed successione et destinatione ad genus et principatum. Sicut et ipse David exponere videtur, dicens 1. Paralipom. 29. 1 : *Salomonem filium meum unum* (Septuaginta, *unicum*) *elegit Deus, adhuc puerum et tenellum*, quasi dicas : Quod ad regni successionem attinet, non habeo alium, qui regnandi particeps esse debeat.

Tertio, noster Salazar et Franc. Suarez 3. p. tom. 2. q. 27. disp. 2. sect. 3. *unigenitum* interpretantur primogenitum, q. d. Cum filii primogeniti amore et indulgentia parentum abuti ac protervire soleant; ego tamen ita disciplinæ me subdidi, ut starem quasi puer *coram matre mea*, ab eaque me doceri, regi, flecti et formari sinerem, illi per omnia me subjiciens et ab ejus nutu pendens. Licet enim prior Salomone filius fuerit infans ex adulterio Davidis cum Bethsabee conceptus ; tamen ille illico, ut lucem vidit, expiravit, ideoque quasi non natus in computum non venit, ait ex Glossa S. Thomas, 3. p. q. 27. art. 2. ad 3.

Si objicias Salomonem non videri primogenitum Davidis ex Bethsabee, eo quod tres ante illum filii nominentur, ipseque sit quartus et ultimus, 1. Paral. 3. 5 ; resp. sæpe in Script. in recensendis filiis non servari ordinem temporis et generationis. Sic Gen. 11. 27. dicitur : *Thare genuit Abram, Nachor et Aran*, et tamen Aran senior fuit Abramo ; nam Abram filiam Aran in uxorem duxit.

Addunt nonnulli Salomonem fuisse filium pœnitentiæ, puta genitum à Davide et Bethsabee de adulterio pœnitentibus, ideoque præ cæteris dilectum, quasi qui pignus esset divinæ reconciliationis et fructus gratiæ à Deo acceptæ. Audi nostrum Lorinum in cap. 1. Eccles. vers. 1. Fortasse etiam Salomon, qui post mortem infantis ex adulterio geniti susceptus est per legitimum matrimonium, et secuta in utroque parente pœnitentia, ideo maxime dilectus est, atque vel à matre ipsa nutritus, vel coram ipsa, cum alii extra domum et à nutricibus; ac proinde David eumdem summopere dilexit, utpote recuperata jam gratia, ab se genitum, regni successorem, ac de quo prolixe tam multa Deus promiserat, et vicissim Salomon gloriabatur hoc nomine, quod David filius et esset et diceretur.

Mystice, sive allegorice, Salomon hic repræsentat Christum, qui fuit tener et unigenitus Patris æterni, ac virginis Mariæ Deiparæ, ei unice dilectus et subjectus, Lucæ 2. 51. Ita Galatinus, lib. 2. de Arcan. fid. cap. 5. et lib. 3. cap. 22. qui putat hunc esse sensum litteralem, sed ex dictis liquet esse mysticum. Porro Christus proprie fuit unicus Patri cœlesti, quia ex eo solo genitus, qua Deus et Verbum ; atque unicus matri suæ, quia qua homo ex ea sola sine opera viri ex Spiritu sancto conceptus : unde sicut in cœlis est αμητωρ, id est sine matre ; sic in terris est απατωρ, id est sine patre. Atque hæc fuit causa unici et singularis amoris reciproci, tum Virginis in Christum, tum Christi in virginem matrem; amor enim filiorum solet dividi in patrem et matrem, ideoque in singulos minui : at in Christo fuit indivisus et collectus amor filialis; unicus enim et totus tetendit in solam matrem, quasi ipsa sibi pater esset et mater : fuit ergo ingens et ardens. Vicissim virgo Deipara amorem suum in filium non divisit cum marito, utpote qui nihil ei contulit, sed totum sola possedit. Fuit ergo et ille magnus et eximius, quia amore materno et paterno quasi mater et pater dilexit eum, eum, inquam, quem sciebat Deum esse æque ac hominem, ideoque immenso amore redamandum. Christus ergo fuit tener corpore, quia molle optimumque habuit corporis temperamentum, indeque tenerum et flexilem animum, ideoque bene disciplinabilem, ait Galatinus, et omnis sapientiæ capacissimum. Rursum Christus dicitur tener, quia in eo fuit ineffabilis pietatis teneritudo, et in trunco humanitatis clementissimæ divinitatis insertio, ac fructuosa plantatio. Ipse denique legem dedit Judæis per Mosen, Christianis per seipsum, de eaque dixit : *Hoc fac, et vives*, Lucæ 10.

4. Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea, et vives.] Pagnin. ad verbum Hebræa vertit : *Fulciat* vel *sustentet eloquia mea cor tuum ;* quod Baynus per hypallagen sic explicat, q. d. Eloquia mea fulciant cor tuum tenerum et fluctuans ; Septuaginta : *Firmetur noster sermo in tuo corde ;* Chaldæus : *Apprehendat* (Symmachus, *teneat*) *verba mea cor tuum ;* Syrus : *Resideant verba mea in corde tuo.*

Sunt verba non Dei, ut vult Chald. et Beda, quasi alludat ad colloquium Dei cum Salomone habitum, 3. Reg. 3. 5. sed Davidis ad Salomonem, ut patet ex dictis, q. d. O fili, suscipe monita mea auribus non tantum corporis, sed et mentis, nec tantum suscipe, sed et firma, ut nunquam excidant, nulla tentatione elidantur. Solent enim puerorum phantasiæ et mentes esse vagæ et fluidæ, ideoque quod audiunt, facile effluere et excidere sinunt : *Inquieta est ac mobilis juvenum mens, et animus semper fluctuat*, ait Aristot. 2. Politic. Firmare ergo eam jubet anchora constantiæ, constantisque amoris et timoris Dei, ut hæc patris et sapientiæ documenta constanter retineat, eaque contra parasitos et seductores fulciat, id est, tueatur et propugnet, ne ab iis se seduci et in vitia abduci patiatur.

Custodi præcepta mea, et vives,] q. d. Si custodieris mea præcepta, longævus eris tum vita naturæ, tum vita gratiæ, tum vita gloriæ in æternum. Unde Syrus vertit : *Custodi præcepta mea et vitam et legem, sicut pupillam oculi*, q. d. Quantum amas vitam tuam, tantum ama custodiam præceptorum meorum : quantum amas animam

tuam, tantum ama disciplinam meam: quantum amas et custodis pupillam oculi tui, tantum ama et custodi legem meam; quia hæc est vita, anima et pupilla oculi tui.

5. POSSIDE SAPIENTIAM, POSSIDE PRUDENTIAM: NE OBLIVISCARIS, NEQUE DECLINES A VERBIS ORIS MEI.] Hebr. קנה *kene* primo significat *eme*, *compara, acquire;* secundo, *posside*, quia emendo acquiritur rei possessio, et quod eminus hoc possidemus. Unde Vatablus vertit: *Compara sapientiam, compara intelligentiam;* Pagninus: *Eme sapientiam, eme intelligentiam.* Sensus ergo est: Compara tibi sapientiam practicam, sive prudentiam et virtutem, omnium opum pretio et omnium rerum dispendio; ipsa enim omne pretium, omnemque jacturam longe superat. At cum comparaveris, firmiter eam retine et posside, ut nullis blanditiis, promissis, minis, terroribus sinas eam tibi eripi, juxta illud cap. 23. 23: *Veritatem eme, et noli vendere sapientiam;* omnia enim hæc spectant ad perseverantiam et constantiam in sapientia et virtute, ideoque Noster optime vertit, *posside; posside* enim per metalepsin, primo, idem est quod eme, acquire, juxta illud Evæ Genes. 4. 1: *Possedi*, id est acquisivi, *hominem* (Cain filium) *per Deum.* Secundo, *posside* proprie idem est quod emendo occupa, detine, posside, q. d. Omni studio cura ut acquiras et possideas sapientiam tanquam rem summi pretii, perinde ac mercator satagit emere et possidere merces pretiosas

Moral. hîc disce parentes debere filiis magis providere de sapientia et virtute, quam de opibus et prædiis. Mundani faciunt contrarium, ideoque errant, et filiis pessime consulunt. Quid enim prosunt opes homini, qui nescit eis bene uti, imo cui sunt instrumenta superbiæ, gulæ, luxuriæ? Quid hoc est aliud quam dare gladium insipienti et furenti, quo in aliorum et suam ipsius necem ruat? Unde in præposteram hanc parentum curam graviter invehitur S. Basilius, Prosper et alii.

6. NE DIMITTAS EAM, ET CUSTODIET TE: DILIGE EAM, ET CONSERVABIT TE.] Septuag. *et adhærebit tibi;* Chald. *et proteget te;* Syrus, *ut liberet te;* Sanctus Hieronymus, epist. 2. ad Nepotian. *et apprehendet te;* idem in cap. 18. Ezech. sic legit: *Ama illam, et amplexabitur te; dilige illam, et custodiet te;* Arabicus: *Concupisce illam, et tutabitur te.* David quasi sollicitus pater idem identidem repetit, aliisque et aliis verbis inculcat filio, quasi rem summi momenti, in quo ejus felicitas omneque bonum situm sit, q. d. Sapientiam quasi sponsam indissolubili matrimonii vinculo tibi, ô fili, copula, nec des ei libellum repudii, ut eam dimittas; ita vicissim ipsa tibi fida erit firmiterque adhærebit, imo ab omnibus malis culpæ et pœnæ proteget, et in omni bono conservabit te. Secus faciunt sponsæ hominum, quæ sæpe sponsos deserunt, et ad adulteros transeunt; aut si in fide perstent, sponsos non alunt nec custodiunt, sed ab iis aluntur et custodiuntur.

7. PRINCIPIUM SAPIENTIÆ, POSSIDE (Baynus, *possidere*, et sic verti potest ex Hebræo) SAPIENTIAM; ET IN OMNI POSSESSIONE TUA, ACQUIRE PRUDENTIAM.] Hæc verba in speciem videntur esse contraria et continere antithesin: possessio enim sapientiæ non est principium, sed finis et complementum sapientiæ. Quocirca Tigur. ex Hebræo sic vertit: *Ante omnem cognitionem compara sapientiam;* Vatabl. *Principium sapientiæ, compara sapientiam;* Syrus et Chald. *Initio sapientiæ compara sapientiam;* Hebr. ad verbum habent: *Principium sapientiæ eme,* vel *posside intelligentiam.*

Igitur primo, τὸ *posside* potest accipi in actu inchoato, vel destinato, q. d. Principium sapientiæ est possidere, id est comparare sapientiam, puta illam emere, illi studere, illam audire, meditari, ut sic eam acquiras et possideas, juxta illud Sapient. 6. vers. 18: *Initium illius* (sapientiæ) *verissima est disciplinæ concupiscentia*, q. d. Tunc sapere incipies, cum eam amare et prosequi, illique vacare et studere cœperis. Sic enim se explicat subdens: *Et in omni possessione tua, acquire* (hebr. est idem verbum קנה *kene*, quod paulo ante Noster vertit, *posside*) *prudentiam*, q. d. Principium, via et modus acquirendi sapientiam et veritatem est, si omni studio, omni conatu, omni pretio, etiamsi omnes tuas opes impendere deberes, studeas eam tibi comparare. Sic ait Seneca: *Magna pars boni est velle fieri bonum.* Ita Dionys. Jansen. Hugo, Cajetanus et alii. Sensus ergo est, q. d. Principium sapientiæ non est arida speculatio et contemplatio sapientiæ, sed sapida voluntas et studiosus conatus ad sapientiam, ut scilicet timore Domini, qui etiam principium est sapientiæ, commoti, omni via et modo enitamur ad sapientiam acquirendam.

Secundo, alii, q. d. David ad Salomonem: Principium sapientiæ est eam mente concipere, comprehendere et possidere; inde enim fiet ut suo tempore eam opere exerceat. Tu ergo, ô fili, jam nunc à teneris eam menti imprime, ut grandior et rex factus eam exsequi, ac juxta eam vivere et gubernare queas. Aut, ut Baynus: Sensus, inquit, proverbii est: Sapientiæ primam curam habe; et non, ut inquit ille: *Quærenda pecunia primum, virtus post nummos. Et in omni possessione acquire prudentiam*, ut nihil vel possidere velis, vel discere quod à prudentia fuerit alienum. Aut, ut idem, q. d. In principio sapientiæ posside et disce sapientiam ab aliis, juxta illud Jacobi 1: *Sit autem omnis homo velox ad audiendum.* Et postea eris magis idoneus, ut res omnes cum intelligentia et prudenter tractes et tuopte ingenio intelligentiam augebis.

Tertio, noster Salazar sic exponit, *posside* vel eme *sapientiam*, hoc est, conjugio tibi copula sapientiam. Olim enim nuptiæ fiebant coemptione, qua sponsus sponsam cum parentibus certo pretio coemebat, uti Osee emit Gomer, cap. 3. 2: *Fodi*, inquit, id est emi, *eam mihi quindecim argenteis.* Jam conjugio copula, id est, arctissime tibi adstringe sapientiam et virtutem, ut ab ea divelli te non sinas. Unde sanctus Augustinus hoc spiritale conjugium repræsentatum in connubio Adæ cum Eva censet l. 2. de Gen. contra Manich. cap. 13; de illo enim dictum est Gen. 2: *Hoc nunc os de ossibus meis, et caro de carne mea. Os de ossibus*, ait, *fortasse propter fortitudinem, et caro de carne propter temperantiam. Hæ namque duæ virtutes ad inferiorem animi partem, quam prudentia rationalis regit, docentur pertinere.*

Quarto, pro *principium* hebraïce. est ראשית *rescit*, græce ἀρχὸν, quod tam summam, caput, principatum, quàm principium significat,

q. d. Principatus sapientiæ situs est in possessione sapientiæ: primas in sapientia tenebis, si cures ut eam possideas; summa perfectio et complementum sapientiæ consistit in ejus possessione.

Quinto, q. d. Sapientia et virtus sita est non in ejus lectione, auditione, speculatione, sed in ejusdem occupatione et possessione; si ergo eam cœperis possidere, habes principium sapientiæ: si in possessione ejus progressus fueris, eamque dilataveris, quantum in possessione, tantum quoque in sapientia progredieris: si eam plane possederis, habebis pariter plenam et perfectam sapientiam; porro, hæc possessio sita est in usu et praxi sapientiæ, sive virtutis. Is enim habet et possidet virtutem, qui eam exercet, ac ea utitur: virtus enim sita est in ejus usu, praxi et exercitio.

Summa, sensus est, q. d. Virtus non consistit in ejus cognitione vel speculatione, sed in ejus exercitio et praxi: quantum enim eam exercueris, tantum ejus possidebis. Simili phrasi quis dicat: Principium opulentiæ est possidere opes. Principium honoris est possidere honores. Sic ergo hæc sententia consentit, et in re eadem est cum illa, cap. 1. 7: *Timor Domini principium sapientiæ;* quia timor Dei instigat ut compares et possideas sapientiam, id est virtutem. Quare initium timoris est profectus sapientiæ et virtutis: profectus timoris est initium sapientiæ et virtutis; complementum timoris est complementum sapientiæ et virtutis. Vide dicta c. 1. v. 7.

Denique Hebræa ad verbum sic habent: *Principium chochma*, id est *sapientiæ*, *eme*, vel *posside bina*, id est, *intelligentiam* vel *prudentiam;* et sic legunt aliqui Codices Latinæ Vulgatæ editionis manuscripti, quod sic exponas: Si vis adipisci veram sapientiam, non speculativam, sed practicam, compara tibi prudentiam agendorum; hæc enim est vera, imo ipsissima sapientia, quam hìc deprædico. Hic sensus æque ac primus, quartus et quintus præ cæteris videntur litterales et genuini.

Tropolog. Baynus, q. d. Priusquam studio sapientiæ indulgeas et contemplationi, da operam ut sapientiam illam, quæ in moribus et integritate vitæ consistit, acquiras: Martha enim ducit ad Mariam, vita activa ad contemplativam. Qui enim illico inire volunt contemplativam, ante sedatas passiones per labores vitæ activæ, perinde faciunt ut qui Rhetoricam discere volunt non præmissa Grammatica; unde S. Sabas: *Sicut*, inquit, *flos fructum antecedit, ita vita cœnobitica anachoreticam.* Ita refert Cyrillus in Vita S. Joannis Silentiarii.

Anagog. Lyran. Principium, inquit, sapientiæ possidendæ in patria cœlesti est possessio sapientiæ in via, puta in hac vita.

Symbolice aliqui, q. d. Principium sapientiæ est possidere vel comparare sapientiam, id est doctorem sapientiæ et magistrum, qui te erudiat et doceat, sine quo nunquam sapientiæ sive virtutis et perfectionis peritus evades: ars enim hæc sublimis et divina sine doctore non discitur.

8. ARRIPE ILLAM, ET EXALTABIT TE: GLORIFICABERIS AB EA, CUM EAM FUERIS AMPLEXATUS,] id est, cum eam intra ulnas tuas et gremium strictiore tenebis complexu, ait S. Hieron. in Eccles. cap. 3. Pro *arripe illam*, Hebr. est סלסלה *salseleha* quod proprie significat: Sterne illi viam, aggesto aggere sive terræ cumulo viam illi eleva et complana, eleva et exalta illam; inde enim סוללה *soleta* vocatur agger, vallum, terra aggesta in cumulum. Unde psal. 67. versu 5: סלו לרכב בערבת *sollu larocheb baarabot;* quod Noster vertit: *Iter facite ei qui ascendit super occasum.* R. Abraham, Marinus et alii vertunt: *Elevate* vel *sternite viam equitanti in cœlos.* Septuag. hoc loco vertunt: περιχαράκωσον αὐτήν, id est, *aggeribus circumda* ve *circumvalla illam*, id est firmissime illam retine et communi. Hinc Maximus Cent. 5. cap. Œconom. cap. 83. legit: *Obside eam, et exaltabit te.* Sicut enim milites, obsidendo urbem, eam capiunt, ejusque spoliis ditantur: sic pariter qui obsident sapientiam, ejus opibus locupletantur et exaltantur. Symmachus: *Porta eam;* Aquila: ἀνάλαβε, id est, *suscipe, arripe*, vel *retine eam;* Chaldæus: *Dilige eam;* Pagninus: *Exalta illam, et exaltabit te;* alii: *Aggera et contumula illam;* Tigur. *Evehito ipsam, et evehet te;* R. Abraham: *Lauda illam;* alii: *Calca illam*, id est assidue illam tere, preme et versa: סלה *sala* enim significat *calcare;* à *sala* autem, קלל *salal* (unde סלו *sollu*) subinde sua tempora mutuatur.

Hinc et R. Levi sic exponit: Si iter facias sapientiæ, et incedas assidue in lege, honorem tibi conciliabit. Et R. Salomon: Perscrutare illam, inquit, diuturnoque studio in illa immorare, ut minutissima quæque pensites; sicut cum quis vindemiæ reliquias vestigans, hinc indeque discurrit ad racemos prætermissos asportandos. Apud Thalmudistas *salsel* significat crines discernere et examinare. Baynus vero explicat ut sint hæc verba Davidis ad Salomonem, q. d. Sterne iter sapientiæ, et fac ei expeditam et sublimem viam, ut possit facile vagari per regnum tuum, et ipsa exaltabit te; Hebræum enim *salseleha* significat viam sapientiæ et virtutis esse arduam et excelsam, ac proinde sternendam illi cum labore, elevatione et contentione corporis et animi. Loquitur de sapientia quasi de sponsa nobili, imo regina, cui proinde via sit sternenda et complananda, ut per illam curru vehatur et deducatur in domum sponsi, puta ejus qui eam amat et ambit.

Noster non ad verbum, sed ad sensum vertit: *Arripe;* ut primo significet magno desiderio et studio prosequendam esse sapientiam, ut non tam rogetur quàm rapiatur. Secundo, ut significet eam arcte menti copulandam esse: arripere enim est ad se rapere. Tertio, ut significet eam firmiter tenendam et custodiendam; quod enim rapimus, hoc firmiter stringimus, ne quis æmulus vel hostis nobis eripiat. Itaque τὸ *arripe sapientiam* in re idem est cum eo quod præcessit, *posside sapientiam;* sed modum possidendi suggerit, scilicet raptum, sicut Romani Sabinas virgines rapuerunt in uxores. Unde quarto, τὸ *arripe* significat vim adhibendam ad consequendam sapientiam et virtutem ob concupiscentias nostras, quæ illi reluctantur, juxta illud Christi: *Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud*, Matth. 11. 12. Unde Hugo: Arripe illam, inquit, hoc est ad te rape instar rapacis avis, puta accipitris, quæ in prædam nobilissimam totis viribus involat, eamque invadit, ut comprehendat; aut tanquam prædo violenta manu illam capta.

Quinto, τὸ *arripe* significat velocitatem, q. d. Festina ad illam, procurre ad illam, involа ad illam. Ita Lyran. Adeo amari et ambiri vult sapientia.

Porro versionem Septuag. sic explicat auctor Catenæ Græcorum: *Circumda illam aggeribus*, ait, *hoc est, jugi divinarum Scripturarum usu et meditatione illam confirma; nec enim ut sapiens sis sat est sapientiam amare, aut obiter illam degustasse, sed magna præterea opus est custodia et cura, ne, quam comparasti, denuo amittas. Aggerem autem seu vallum, morales virtutes hoc loco vocat: illæ enim sunt quæ mentem ad Dei cognitionem sublevant, eamdemque ab omni adversitate propugnant.* Unde ex hoc loco S. Isidorus, l. 3. Sentent. cap. 9, docet sapientiæ studioso necessariam esse assiduam S. Script. lectionem: *Nemo*, ait, *potest sensum S. Script. cognoscere nisi legendi familiaritate;* idque toto capite variis rationibus et similitudinibus demonstrat.

Et exaltabit te,] tum in præsenti vita, uti exaltavit Salomonem, tum in futura. Unde Glossa quædam Hebræorum paraphrastice sic explicat: *Et deducet te equitantem in cœlos.*

Glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus.] Septuag. *Honora eam, ut te amplexetur;* Chald. *Amplexare eam, ut glorificet te;* Syrus: *Ut te honore excolat.* Est enim reciproca sapientiæ et studiosi amplexatio, æque ac glorificatio; sponsus enim sua bona in connubio communicat sponsæ, et sponsa vicissim sua communicat sponso. Quare si amplexeris sapientiam, illa vicissim amplexabitur te; si eam glorifices, illa vicissim glorificabit te: *Cum eam fueris amplexatus duobus brachiis actionis et contemplationis*, ait Hugo. Idipsum sibi exoptat S. Hieron. præfat. in 2. lib. Comment. in Amos ad Pammachium: *Pammachi*, ait, *cano jam mecum capite impetra mihi à Domino, ut comitem mihi habere merear sapientiam, de qua scriptum est: Ama illam, et servabit te; honora illam, et amplexabitur te, ut ipsa adjuvante et socia cœptum in Amos opus expleam.* Idem nos quoque optamus et oramus.

9. Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inclyta proteget te, instar scuti vel potius galeæ. Hebr. *Dabit tibi copulam gratiæ* (Cajetan. *Societatem gratiæ*) *et diademate decoris cinget te;* Septuag. *Ut det capiti tuo coronam gratiarum, corona autem deliciarum* (Aquila, *gloriationis;* Symmach. *gloriæ;* Theodot. *decoris*) *proteget te;* Chald. *Ponet in capite tuo pulchritudinem gratiæ, corona decoris erit super te;* Syrus: *Ponet in capite tuo pulchritudinem charitatis, et in corona laudis saturabit te;* S. Hier. in cap. 44. Ezech. legit: *Coronam gratiarum suscipiet vertex tuus;* per eamque intelligit cidarim sacerdotalem; Tigur. *Dabit capiti tuo additamentum* (Pagnin. *conjunctionem*) *gratiæ;* Vatablus: *Sertum elegans, et muniet te magnifice corona;* Salomonem secuti Arabes: *Scientia*, inquiunt, *est diadema puero, et intellectus torques aureus.* Per *coronam gratiarum*, inquit auctor Catenæ Græc., virtutum catenam, divinorumque chrismatum congeriem accipe; per voluptatis autem diadema divinæ cognitionis ornatum; licet alii hæc duo pro eodem accipiant, ut τὸ *et* significet, *id est*, de quo mox.

Sensus est, q. d. Si sapientiam amplexatus fueris, illa dabit tibi cumulos gratiarum, iisque quasi corona ornabit, æque ac proteget te contra omnes tentationes et hominum insultus; conciliabit enim tibi gratiam non tantum hominum, sed et Dei, ab eoque impetrabit omnem gratiam et virtutem, quibus quasi corona pulcherrima redimitus, gratiosus sis et speciosus, æque ac robustus et inclytus in conspectu Dei, Angelorum et hominum, tum per gratiam in hoc seculo, tum per gloriam in futuro. Igitur לוית חן *liviat chen*, id est, copula gratiæ (quod Noster vertit, *augmenta gratiarum*) accipi potest, ut sit idem quod diadema decoris, sive *corona inclyta;* quia sicut in corona annulus annulo, flos flori, aurum auro copulatur et innectitur, sic et in sapientia ac virtute una lex alteri, una virtus alteri, una actio honesta alteri continua serie copulatur et innectitur, ut faciant coronam et catenam, imo coronidem omnium virtutum. Rursum faciet sapientia ut in virtutibus quotidie augearis et crescas, itaque coronam hanc tuam augeas, expolias perplectas, ejusque orbem consummes.

Porro corona hæc erit multiplex; primo enim dabitur tibi quasi sapientiæ doctori laurea doctoralis; secundo, quasi eximio in omni virtute dabitur tibi laurea virtutis; tertio, quasi victori passionum tuarum dabitur tibi corona triumphalis; quarto, quasi sponso, qui sapientiam quasi sponsam tibi despondisti, dabitur tibi corona nuptialis. Olim enim sponsi et sponsæ coronabantur (ut etiamnum fit) juxta illud Isaiæ 61. 10: *Quasi sponsum decoratum corona.* Et Cantic. 3. 11: *Egredimini et videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die lætitiæ cordis ejus;* quinto, dabitur tibi corona regni, ut quasi rex per sapientiam non tantum te, sed et totum regnum pie et sapienter administres. Has omnes coronas per sapientiam adeptus est Salomon, ac adipiscitur quilibet sapientiæ et virtutis studiosus. Rex enim evadit, etiamsi privatus et pauper sit, tum quia regit regnum animæ suæ, tum quia alios dirigere novit, tum quia regnum æternum adipiscetur per illam. Ita mendicus ille sapiens apud Taulerum interrogatus quis esset, respondit: *Rex sum;* ubi est regnum tuum: *In anima mea. Sic enim externos et internos sensus meos regere novi, ut cunctæ vires animæ meæ mihi subditæ sint. Quod profecto regnum cunctis mundi hujus regnis præstantius esse nullus ambigit.* Fuse hoc ejus colloquium enarravi, Rom. 12. 2. in fine. Plura de hac corona dixi cap. 1. 9. et Eccl. 11. 22. et cap. 6. 32

Moral. disce hîc quanta sit sapientiæ et virtutis præstantia, quæ suî studiosis honorem plusquam regium et imperatorium pollicetur. Nam, ut ait noster Alvarez de Paz de dignit. perfect. lib. 4. p. 3. cap. 32. Mundana nobilitas hominem ad tempus, sanctitas in æternum exaltat. Nobilitas amicum regum; perfectio Dei amicum, et Angelis parem constituit. Illa se amplectentes curis et negotiis laboriosis onerat; hæc quia sine onere magnos facit, se complexantes glorificat. Illa capiti, id est menti, nobilium solet per occasionem addere augmentum vitiorum; nam ex nobilitate superbiunt, et in omnia illa vitia impingunt, quorum est superbia principium; hæc perfectorum mentibus addit quotidie augmentum donorum, ac

spiritualium gratiarum, quia ex perfectione se dejiciunt, et illas virtutes assequuntur, quæ humilitati semper adhærent. Nobilitas denique corona insidiante circumdat; quia multi nobilibus invident, multi prosperitati eorum ac divitiis insidiantur; at perfectio cingit capita perfectorum corona protegente; omnes enim perfecto famulantur, et necessaria subministrant; et tantum abest ut eum lædant, quod ad ipsum ut ad asylum confugiunt, et sui ipsorum adjutorem profitentur. Idipsum præclare docet sanctus Basilius præfat. in Ascetica.

10. AUDI, FILI MI, ET SUSCIPE (Chald. *suscipe à me*, qui sum rex et doctor sapientissimus) VERBA MEA, UT MULTIPLICENTUR TIBI ANNI VITÆ.] Hucusque fuerunt verba Davidis ad Salomonem, nunc Salomon eadem sapientiæ studioso suis verbis confirmat et inculcat. *Annos vitæ* intellige tùm præsentis Judæis promissæ, tum æternæ fidelibus sapientibus, id est Sanctis, præparatæ. Vide dicta cap. 3. 16. Præclare S. Aug. serm. 90. de temp. tres assignat vias ad vitam et cœlum, scilicet *bonum cogitare, bonum dicere, et bonum facere;* tres pariter ad mortem et gehennam, scilicet *malum cogitare, malum dicere, et malum facere.* Et S. Ambros. serm. 74. de Natal. Martyr.: *Notas*, ait, *mihi fecit Dominus vias vitæ, cum me docuit fidem, misericordiam, justitiam, castitatem; his enim itineribus pervenitur ad salutem.* Unde Septuag. hìc addunt: *Ut fiant tibi multæ viæ vitæ*, id est, multæ honestæ actiones, quæ ad veram Dei cognitionem vitæque immortalitatem ducunt, inquit auctor Catenæ Græc. qui et addit: Vita, inquit, tria significat, nempe vitæ tempus, vitæ institutum, vitæ alimentum.

11. VIAM SAPIENTIÆ MONSTRABO TIBI. (Septuag. *doceo te;* Aquila, *deduxi te;* Tigurin. *dirigam te;* Vatabl. *docebo te per viam justitiæ incedere*) DUCAM TE PER SEMITAS ÆQUITATIS.] Hebr. *incedere te faciam in orbitis rectitudinis;* Septuag. *rectis;* Aquila, *in tramitibus rectitudinis. Viæ*, sive semitæ et tramites, *sunt ad virtutem aditus, quorum principium fit sapientiæ acquisitio*, ait Nyssenus orat. 2. contra Eunomium. Chald. et Symmach. *in semita recta;* Pagnin. *calcare te feci semitas rectas. Semitæ* ergo *æquitatis* sunt semitæ æquabiles, planæ, rectæ, sine scopulis et lapidibus; ut scilicet nusquam impingas. Tales sunt semitæ sapientiæ et virtutis. Vide dicta Isaiæ 26. 7.

Porro auctor Catenæ Græcor.: Sapientiæ orbitæ, inquit, sunt viæ, quæ de uno bono honestoque opere deducunt ad aliud; unum enim opus viam sternit et invitat ad aliud, una virtus ad aliam, q. d. Ostendam tibi quomodo in via virtutis nunquam consistere, sed continuos progressus facere debeas.

12. QUAS CUM INGRESSUS FUERIS, NON ARCTABUNTUR (Syrus, *non nutabunt;* Symmach. *non tribulabuntur;* alii, *non stringentur*) GRESSUS TUI, ET CURRENS NON HABEBIS OFFENDICULUM.] Septuag. *non concludentur tui gressus; si autem cucurreris, non laborabis*, vel *non fatigaberis;* Aquila, *non scandalizaberis;* Syrus, *non offendes;* alii, *non impinges, non corrues.* Explicat sapientiæ sive virtutis semitas æquitatis, id est, planas et æquabiles, q. d. Adeo plana et expansa est virtutis planities, ut in ea pedes et gressus tui arctari, vel in saxa impingere nequeant, sed per eam velut æquor porrectum totis viribus procurrere possis, sine ullo offendiculi metu vel periculo; qui enim gressus suos ob arctam aut scopulosam viam protendere nequit, parum abest quin cadat, ait R. Salomon. Licet enim incipienti sit arcta salutis et virtutis via, ut ait Christus, Matth. 7. 14, si nimirum libertatem carnis et concupiscentiæ spectes; hanc enim virtus stringit et arctat; tamen si in ea progrediaris et constanter pergas, senties eam complanari et exporrigi, nec in ea arctabuntur gressus tui, ita ut arctando collidantur, impingant aut lædantur; sed ad maxima commoda, ac ad veram libertatem conscientiæ et gloriæ lætus alacerque recta et velociter decurres, dilatatus et corroboratus tum per assiduum virtutis exercitium, et bonam bene agendi consuetudinem, quæ quasi in naturam vertitur, tum per suavitatem gratiæ, et flabra consolationum, quas tibi aspirabit Spiritus Sanctus. Vide dicta cap. 2. v. 9; quare cum Psalte canes; *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*, psalm. 118. 32. Igitur exercitium virtutis vires spiritui majores continuo addit, puta habitum et gratiam, indeque facilitatem majorem, quibus fit ut is non delassetur, sed novum majusque currendi in via Domini robur capiat; secus est in cursu corporali, quo nervi et arteriæ, quibus fit motus et cursus, luxantur, debilitantur et delassantur, ideoque minor vis ad procurrendum restat. Idem fit in cursu vitiorum, de quo impii dicunt Sapient. cap. 57: *Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, ambulavimus vias difficiles, et viam Domini ignoravimus;* cum ex adverso de virtutis studiosis, quibus fervor vires addit, sicut torpor minuit, clare pronuntiet, Isaias cap. 40. 31: *Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ; current, et non laborabunt; ambulabunt, et non deficient.* Vide quæ ibidem annotavi.

In virtute ergo verum est hoc paradoxum: *Labor non delassat, sed roborat; quies non roborat, sed delassat; labor vires auget, otium minuit. Labor laborem parit, quies quietem; somnus somnum adescat, languor languorem, torpor torporem; vigilias vero vigiliæ pariunt, virtus virtutem*, ut aiebat S. Dominicus Loricatus. Adde virtutem proprie in actu voluntatis consistere, quæ agendo et volendo non lassatur, sed intenditur et roboratur. *Ambulas*, inquit S. Augustinus (vel quisquis est auctor) de Cantico novo cap. 3: *Si amas. Non enim ad Deum passibus, sed affectibus currimus. Via ergo ista nostra ambulantes quærit; tria sunt hominum genera, quæ odit, remanentem, retro redeuntem, aberrantem.* Virtus enim continuum cursum mentis requirit, quia finem et terminum non habet, sed instar flammæ crescit in immensum. Quocirca Barlaam ad Josaphat apud Damascen. in Histor. cap. 19: *Proclivis*, ait, *ac facilis via est in cœlum; atque etiamsi ob corporis afflictionem arcta et angusta dicta est, tamen ob futurorum suorum spem iis recta et clara est, qui non stulte ambulant, verum Dei voluntatem exacte intelligunt, atque ad dimicandum adversus diaboli versutias ipsius armaturam induunt, et in oratione atque obsecratione cum patientia et spe in hoc ipsum invigilant.* Nam, ut ait Abb. ille in Vitis Patr. l. 5. libello 7. de patientia, n. 22: *A patiente Deus aufert bellum tentationis.* Unde ibidem n. 25. Asceta ille: *Totus labor*, ait,

quem hîc sustineo, nequit comparari cum una die tormentorum, quæ peccatoribus in futuro seculo præparantur. Et n. 47. alteri graviter tentato, et cogitanti discessum nocte apparuit gratia Dei specie virginis, dicens : *Nusquam vadas, sed sede hîc mecum; nihil enim mali fiet ex iis quæ audisti. Qui credens verbis ejus ibi sedit, et statim sanatum est cor ejus.* Huc facit apophthegma R. Nechoniæ filii Akana in *Pirke avoth*, id est in Sententiis patrum c. 3 : *Quicumque legis jugo colla submittit, ille liberat se altero, sed duriori, humani imperii jugo; et qui excutit jugum legis à cervicibus suis, paret eas jugo mundi et imperii, utique difficiliori.*

13. Tene disciplinam, ne dimittas eam : custodi illam, quia ipsa est vita tua,] tum formalis, quia actus virtutis est vita, id est, actus vitalis vel naturalis, vel supernaturalis; tum causalis, quia virtus est causa vitæ longævæ, uti dixit cap. 3. 16. Eadem est causa vitæ sanctæ per gratiam, et vitæ beatæ per gloriam, quam confert. Unde Hebræa habent : *Apprehende eruditionem, ne languescas; custodi eam, quia ipsa est vitæ tuæ*, id est multas vitas tibi conferet; Septuag. *Custodi eam tibi ipsi in vitam tuam;* Syrus : *Constanter persevera in disciplina;* alii : *Robustus esto in disciplina*, vel *robora te, et invalesce in disciplina* retinenda, peragenda, tuenda et propaganda, sicut pugil in stadio, et miles in prælio se roborat, omnesque vires colligit, ut hostem superet et victor evadat.

Hujus sententiæ veritatem eleganti ovis et cervi apologo speciosis exemplis instructo demonstrat Cyril. lib. 2. Apolog. mor. cap. 9. cujus titulus : *Contra appetitum superbæ libertatis. Ovis, ait, avida propriæ libertatis, sociali grege relicto, dominium sui pastoris effugit. Cumque per solitudinem errabundam cervus vagam et profugam invenisset, cœpit pius quærere ipsius solitudinis et erroris occasionem. Cui mox illa respondit : Dudum certe servile jugum durissimum passa, nunc frui volo sicut et vos libertate cunctis gratissima, atque patronum duriorem effugere, qui non solum me usque ad sanguinem emulgebat, verum etiam singulis annis ab opportuno vellere spoliabat. Tunc cervus illi compatiens : Satis, inquit, carissima, doleo de errabundo itinere tuo, sed multò magis de erroneo consilio. Nimirum libertas dulcis est, et thesaurus incomparabilis, sed non communiter universis.* Mox idem exemplo populi, corporis, navis, formicæ planum facit : *Plura enim sunt, quibus pax, vita, securitasque salutis tantum ex debita subjectione contingit, et propter hoc non est aliud libertas eis, quàm salutaris perditio libertatis. Nam libertas populi, quem regna non coercent, libertate perit. Sic corpus etiam animæ subjectum vivit, et mox cum ab ea liberatur, exstinguitur. Navis subjecta nautis, servatur à fluctibus, à quibus si libera fuerit, statim naufragio dissolvetur. Formica quoque alis librata, cum de fovea sursum erigitur, finali miseria captivatur. His ergo libertas, certa est perditionis captivitas. Hoc modo, mea carissima, crede rem etiam tecum se habere. Nam attende quomodo et qualiter nunc incedas sine duce pascualis itineris nescia, sine tutore nulla propria validitate armata, inter inimicos solivaga, atque in miseriis te circumvallantibus destituta. Nimirum via tibi error est, præcipitium ductor, esuries pascua, pernicies socius, et tui tandem crudelis interitus sunt extrema. Ego certe cornu, pede, magnitudine et agilitate munitus, vix à feris hujus solitudinis sum securus.* Deinde idipsum hoc dilemmate evincit, et sole clarius ostendit : *Ex quo autem naturaliter te delectat libertas, dic, amabo, si ad bene vel ad male faciendum? quippe si intendis benefacere, hoc tantum est, quod à te exigit pastor tuus, cur ergo refugis eum? si sine ratione agere cupis, ipsa erit tibi libertas, exitialis servitutis captivitas. Nam malæ voluntati libertas peccandi est causa, qua quidem iniquitas ejus consumatur, sed mox captivitas sequitur. Sic mala voluntas quanto liberior est, tanto servilior; quanto potentior, tanto infirmior; et quanto sublimior, tanto humilior. Audi igitur consilium meum, et quantocius ad dominum tuum revertaris, ne libere pereas, et teipsam lupis devorandam impendas. Nam si dominus tuus te mulget aut tondet, ab eo sumis hæc ipsa quæ tribuis, quia te custodit et pascit; eligibilius quippe est lac dare et vellera, quàm cum omnibus perdere vitam. Quibus auditis ovis gaudenter ad pastorem rediit.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

VIAM IMPIORUM UTPOTE TENEBROSAM DECLINANDAM, PIORUM VERO QUASI SPLENDIDAM CAPESSENDAM ESSE DOCET.

14. Ne delecteris in semitis impiorum, nec tibi placeat malorum via.] Pro *delecteris* Noster legit תבוא *tobe*, id est *velis, acquiescas*, ut vertit cap. 1. 10. *concupiscas, delecteris.* Jam aliis punctis legunt תבא *tabo*, id est *ingrediaris.* Unde Septuag. *Vias impiorum ne intres;* Chald. *In via impiorum ne ambules.* Jam sensus est, inquit Dionys. q. d. Ne delecteris impiorum actibus vitiosis, item spectaculis, torneamentis, hastiludiis, choreis et similibus vanitatibus, quæ vanæ sunt, et sæpe cum peccato conjunctæ, aut occasiones peccatorum.

Rursum pro *placeat* hebr. est תאשר *teasser*, quod proprie significat, *ne te bees* vel *beatifices*, id est, ne te beatum reputes in via impiorum. Ita Aquila, Theodot. et Vatabl. Pagninus vero : *Ne beatifices malos in via sua.* Abusive tamen idem verbum significat *incedere, dirigere, ducere*, ut אשר *ascar* sit idem quod ישר *iascar;* litteræ enim אהוי *ehevi* puta א et י inter se commutantur. Unde Pagnin. vertit : *Ne gradiaris in via malorum;* Septuag. *Ne æmuleris vias iniquorum;* alii : *Ne pedem* vel *gressum obfirmes in via impiorum*, scilicet ne firmiter in eorum via incedas, neu putes te firmo apud eos loco consistere, quia cito eos procella quæpiam

sternet et dejiciet. Festive Hugo : *Ne tibi placeat via malorum ; quia* , ait, *lutosa est in luxuriosis, tenebrosa in iracundis, spinosa in avaris, petrosa in detractoribus , cavernosa in simulatoribus , montosa in superbis.* Pulchrius et pientius sanctus Bernardus in Sentent. : *Viæ,* ait, *quæ ducunt ad mortem, trifaria ratione dividuntur. Alia ærumnosa, alia laboriosa, alia deliciosa. Ærumnosa est in pauperibus superbis, laboriosa in cupidis et avaris, deliciosa in divitibus deliciosis. Via quoque , quæ ducit ad vitam, simili ratione distinguitur. Est enim alia sanguinea , alia purpurea, alia lactea. Sanguinea in Martyribus, qui in sanguine Agni suorum corporum indumenta laverunt, et per iter martyrii triumphalis altitudinis solium attigerunt. Purpurea est in confessoribus, qui in sua carne vestigia Dominicæ passionis per abstinentiam expresserunt, et in suis corporibus vulnerum Christi stigmata portaverunt. Lactea in Virginibus, quæ in seipsis puritatis angelicæ candidatum* (candorem) *et virtutes sanctimoniæ consecraverunt, et per viam munditiæ ad amplexus et thalamos veri sponsi virtutum pennis feliciter evolarunt.*

15. FUGE AB EA, NEC TRANSEAS PER ILLAM : DECLINA, ET DESERE EAM.] Pro *fuge ab ea* hebr. est פרעהו *peraehu*, quod varii varie vertunt. Pagnin. *elongare* vel *cessa ab ea;* Vatabl. *desere eam;* Chald. *recede ne transeas cum eis;* Baynus, *abominare* vel *exsecrare eam ;* Septuag. *in quocumque loco castra metati fuerint, ne supervenias illuc ;* R. Salomon, *aversare, et flocci facito eam;* R. Levi, *abole et irritam fac eam*, q. d. Si vires sufficiant, eorum consiliis obviam ito, eaque dissipa , ne scelus , quod moliti sunt, expleant. Pro *nec transeas per illam*, Syrus vertit, *ne transeas per locum, quem illi habitarint;* Chald. *nec transeas cum eis.* Pro *declina et desere eam*, hebr. est, *recede ab ea et transi;* Chald. *declina et transi ab eis ;* Septuag. *declina ab eis et abscede ;* Lucifer in Apolog. *eos devita ;* Aquila, Symmach, et Theodot. *transi.* Hæc omnia pene synonyma jungit Salomon, ut ostendat quàm cavendum sit consortium cum impiis, adeo ut nec cum illis communem viam, multo minus vocem habere sustineamus : *Ne pes contagium trahat*, ait S. August. in psalm. 76 ; ne scilicet à communi via ad consortium, à consortio ad colloquium, à colloquio ad vitii communionem trahamur. Singula tamen ita distribuit et secernit Hugo : *Fuge ab ea, scilicet opere, et ne transeas per illam cogitationis delectatione, declina occasiones, desere locum;* quorum duo priora mystica sunt, duo posteriora litteralia. Sic et Cajetan. censet hìc præcipi fugiendam esse viam impiorum ob occasionem et periculum peccati. Scribit Plinius lib. 28. cap. 10. vestigia lupi obstupefacere equos : *Tanta vis est animalis* (lupi), ait, *ut vestigia ejus calcata equis offerant torporem.* Majorem torporem et noxam afferunt vestigia et consortia impiorum. Exemplum ad litteram formidabile exstat 3. Reg. 13, ubi Propheta à Deo jussus ire in Bethel, et arguere cultores vituli aurei, jussus est pariter nec cibum cum idololatris sumere , nec communi impiorum via, sed alia reverti ; et quia deceptus ab alio Propheta cibum in Bethel sumpsit, idcirco rediens à leone occisus est.

Mystice, per vias impiorum et impietatis accipe cogitationes et suggestiones improbas et impuras ; per has enim quasi vias impietas in animam ingreditur, eamque perdit et occidit ; quare illas omnino fugere et fugare oportet : ipsæ enim sunt ignita diaboli jacula, quibus ille animæ passiones ad malum succendit. Ita auctor Catenæ Græcorum.

16. NON ENIM DORMIUNT NISI (Syrus, *donec*) MALEFECERINT : ET RAPITUR) perperam Complut. et Dionys. legunt, *capitur*) SOMNUS AB EIS, NISI SUPPLANTAVERINT.] Septuag. *Non enim somnum capiunt, nisi malefecerint : ablatus est somnus eorum, et non dormiunt;* Chald. *Dividitur somnus eorum donec ponant scandalum ;* Syrus, *donec voluntatem suam expleant;* Tigurina : *Fugit somnus ab eis, ni ruinam aliquam dederint;* Vatablus, *nisi impingere fecerint*, q. d. Adeo avidi sunt scelerum , adeo iis invigilant et inhiant, ut somnum non capiant, nisi mala patrarint, ideoque sæpe in multam imo totam noctem pervigilant, ut suas nequitias et insidias, qua machinantur, expleant, atque ex prædis cœna instruant, in quibus laute comedant panem impietatis, et vinum iniquitatis bibant, ut sequitur. Hi similes sunt serpentibus illis, de quibus Plin. lib. 8. cap. 29 : *Qui tota æstate insomnes sunt, quamdiu venenum viget ; postea vero ex algore veneno orbati, dormiunt totam hiemem.* Rursum τὸ *non dormiunt*, notat eos noctu suas fraudes, dolos et scelera machinari et exsequi, utpote filios tenebrarum, qui oderunt lucem, juxta illud Poetæ :

> Nox, et amor, vinumque nihil moderabile suadent :
> Illa pudore vacat, Liber amorque metu.

Ita R. Levi : Nec etiam nocte, inquit, quiete somno frui possunt, nisi scelus aliquod perpetrent aliquem supplantantes. Hi similes sunt hyenis et lupis vespertinis sive nocturnis, qui noctu prædantur et grassantur, de quibus dixi Habacuc c. 1. v. 8. Opponit enim hosce impios noctambulones piis, quorum *lux splendens procedit et crescit usque ad perfectam diem.*

Nota : Aliqui codices pro *rapitur* legunt contrarie, *non rapitur ;* censent enim in Hebræo negationem, quæ in priori membro *non dormiunt* præcessit, in posteriori *et rapitur* esse repetendam, sicut repetenda est cap. 30. 3, cum ait : *Non didici sapientiam, et novi* (id est *non novi*) *scientiam sanctorum.* Sensus vero istius (ait Franc. Lucas in Notis hìc) : *Et non rapitur somnus eorum*, seu *ab eis*, idem est, qui præcedentis partis, *et non dormiunt ;* mutato enim dicendi genere idem dicitur iterum. Amplius tamen aliquid hâc repetitione significatur, nimirum quòd cum etiam prostraverint aut circumvenerint aliquem impii, somnum non tam capiant quàm rapiant. Rapiunt vero somnum, quia aut interdiu dormiunt, noctu insontibus perniciem machinati, aut brevem, et quasi furtivum dormiunt somnum, ut quamprimum ad sua negotia redire possint. Non enim sibi somno vacandum putant, quibus ea sunt assidua studia, quæ et dies facile desiderent et noctes ; dies, ut consilia capiantur ; noctes, ut capta consilia perficiantur. Porro quando sine negatione legitur : *Et rapitur somnus ab eis;* non tam significari videtur, quòd ipsi somnum rapiant (nam id fortasse significari posset) quàm quod somnus ipsis violenter abripiatur præ eo, quo fervent, male agendi desiderio. Etsi autem ista lectio : *Et non rapitur somnus ab eis*, commode possit et intelligi, et ex Hebræo

transferri ; non ideo tamen in Vulgatæ Editionis textum recipienda est, quippe quæ, quod fide digniores loquuntur codices, non Vulgati Interpretis scriptura sit.

Porro si tanta est impiorum aviditas ad malum, quanta debet esse piorum ad bonum, ut non dormiant nisi insigniter benefecerint ; et, si quando secus accidat, dicant cum Tito Imp. et cum S. Joanne Eleemosynario : *Diem perdidi ;* imo cum muliere illa forti, Prov. 31. 15, quæ *de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis*, si id non præstiterint, dicant : *Noctem perdidi.* Tales erant olim monachi dicti Acœmetæ, id est non dormientes, sive insomnes et vigilantes, quod noctu æque ac die vigiles in Dei laudibus et bonis operibus persisterent. Essæi vero diem orationi, labori et studio dedicantes, noctu modicum cibi et somni sumebant, teste Eusebio, Philone et aliis.

17. COMEDUNT PANEM IMPIETATIS, ET VINUM INIQUITATIS BIBUNT.] Chald. : *Quoniam cibus eorum cibus est impiorum ;* Lucifer Calar. in Apol. *cibantur cibis impietatis.* Dat causam et finem cur impii non dormiant, nisi malefecerint ; quia scilicet ex prædis et maleficiis suis cœnas instruunt ; dormire autem nolunt, nisi laute cœnarint. Ita videmus prædones in silvis tota die latitare et insidiari viatoribus, ac noctu egredi ad hospitia semota sibi nota, ibique splendide cœnare et perpotare, ac tum ebrios in somnum ruere. Vivunt enim ex rapto. Comedunt ergo *panem impietatis*, scilicet panem, id est cibum, impietate et scelere comparatum, ac bibunt *vinum iniquitatis*, hebr. חמסים *chamasim*, id est, rapinarum et violentiæ, id est raptum et *vi extortum.* Unde Vatabl. vertit :*Victitant enim cibo impie quæsito, et bibunt vinum vi extortum ;* alii, *vinum oppressionum ;* Symmach. et Aquila, *injustitiarum ;* Chald. *Vinum raptorum bibunt.* R. Levi, Cibi, inquit, illorum et potus criminibus et rapina constant ; quæ illis ita jucunda accidunt et deliciosa, ut nulla re alia, qua vescantur, indigeant. Verum parvo tempore hisce suis prædis fruuntur. Nam, ut dicitur Job 20. 15 : *Divitias, quas devoravit, evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus ;* Septuag. *Divitiæ injuste partæ evomentur.* Unde Nazianz. orat. 9. et ibi Nicetas : *Qui noxium*, ait, *cibum sumpsit, unà cum eo probos etiam evomit ; sic qui inique congerendis opibus studet, non solum ipsas, sed quas prius jure possidebat, plerumque amittit.*

Secundo, Beda, Hugo et Jansen. sic exponunt per hypallagen ; comedunt avide impietatem quasi panem, et iniquitatem sicut vini poculum pleno ore exhauriunt : ita enim cupiunt et sitiunt malefacere, ut sitim hanc explere nequeant, sed malefaciendo magis acuant ; una enim impietas excitat sitim et desiderium alterius, qua perpetrata nova siti sitiunt aliam et aliam, sicut bibones, quo plus potant, eo plus sitiunt et potare gestiunt, donec se plane inebrient. Unde Septuag. vertunt : *Vino autem iniquo inebriabuntur.* Vide S. Chrysost. pulchre impios ebriis assimilantem homil. 64. in Genes. et hom. 13. in epist. ad Roman. Alludit ad Job 15. 16 : *Qui bibit quasi aquam iniquitatem.*

Mystice Hugo hæc adaptat indigne communicantibus ; hi enim comedunt panem Eucharistiæ impie, et vinum sacrosanctum inique bibunt ; iis ergo Eucharistia est panis impietatis et vinum iniquitatis, quia ipsi impie et sacrilege ea abutuntur, eamque profanant et polluunt, ideoque judicium sibi manducant et bibunt, non dijudicantes corpus Domini, 1. Cor. 11. 29.

18. JUSTORUM AUTEM SEMITA, QUASI LUX SPLENDENS, PROCEDIT, ET CRESCIT USQUE AD PERFECTAM DIEM ;] τὸ *autem* notat antithesin inter viam piorum et impiorum, quòd scilicet piorum via sit lucida et lux, impiorum vero tenebrosa et caligo, ut sequitur. Hebr. : *Semita justorum velut lux splendens vadit, et lucet* vel *illuminat usque ad formatum*, vel *roboratum et firmatum diem.* Est pulchra paronomasia inter ארח *orach*, id est semitam, et אור *or*, id est lucem, q. d. *Orach* justorum est *or*, via et lex vitæ justorum est lux. Tigur. : *Via autem justorum inclarescit, quæ subinde fit illustrior usque ad perfectum diem;* Vatablus : *Via justorum promovet et splendescit usque ad perfectionem diei*, id est usque ad meridiem; Septuag. : *Viæ justorum similiter ut lux fulgent, procedunt et illuminant, donec dirigat* (Lucifer, *corrigat*) *se dies ;* Theodot. *tanquam lux splendens, vadens et illuminans usque ad stabilitatem diei ;* Aquila, *ad paratum*, id est, formatum et firmatum, *diem ;* Symmach. *ad stabilem diem ;* Arab. *Viæ autem justorum hac forma* (vel *imagine*) *splendescant lumine, et illucescent donec dirigatur dies*, vel *fiat dies perfectus ;* Syrus : *Procedit lux, donec stabiliatur dies ;* Auctor Catenæ Græcor. *Procedunt justi et lucent, donec dies hæc feliciter absolvatur.* Idque sic explicat : Præsens vita, inquit, erroribus, periculis et tentationibus plena nox potius est quàm vita ; quare in hisce ejus tenebris Deus justos posuit quasi lumina, qui eam illuminent, donec omnium tentationum nox penitus absolvatur, ut huc alludat S. Paulus Philipp. 2. 15 : *Ut sitis sine querela, et simplices filii Dei, sine reprehensione, in medio nationis pravæ et perversæ ; inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Sensus est, q. d. *Semita*, id est, vita et conversatio sancta, justorum est quasi aurora, vel Lucifer lucens mundumque illuminans ; sicut enim lux auroræ sensim intenditur et crescit usque ad perfectum diem, id est usque ad meridiem, in qua discussis omnibus nebulis et tenebris aurea, clara, plenaque lux toto hemisphærio resplendet ; sic pariter et justorum justitia et sanctitas sensim crescit, donec dissipatis omnibus ignorantiæ et concupiscentiæ nebulis, ipsa pura plenaque refulgeat, quod inchoate fit in hac vita ; perfecte vero fiet in cœlo, ubi amplius crescere non poterit, cum in hac vita semper crescat. Unde Beda sic explicat, q. d. : *Justorum opera in luce scientiæ peraguntur, et æternam ducunt ad vitam, quæ est perfecta dies.* Plenius Dionys. Semita justorum, inquit, est conversatio bonorum et contemplatio virtuosorum, in qua lux gratiæ, splendor sapientiæ, puritas cordis relucent. Hæc crescit spiritali profectu usque ad perfectum diem, id est, usque ad summum gradum doni sapientiæ ac virtutum, et usque ad diem æternitatis, de quo Cant. 2. 17 : *Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ ;* et psalm. 83. 11 : *Quia melior est dies una in atriis tuis super millia ;* hoc est, de fide transit ad spem, de spe ad comprehensionem, de charitate ad beatificam fruitionem. Et Isaias cap. 30. 21 : *Hæc est via, ambulate in ea.* Sic et S. Gregor. hom. 5. in

Ezech. et citatur de pœnitent. distinct. 2. c. 10: *Non revertebantur : Justorum semita quasi lux splendens*, etc. *In eorum enim animis*, inquit, *bonum desiderium atque intellectus lucis intimæ jam pars diei est ; sed cum usque ad finem vitæ in virtute proficiunt, ad perfectum diem tunc veniunt, quando ad cœlestia regna perducti in eam lucem, quam desiderant, jam minus aliquid non habebunt.* Vide eumdem lib. 29. Moral. cap. 2. ubi docet auroram Ecclesiæ et Sanctorum esse in terra, meridiem fore in cœlo.

Ex hoc loco refutatur error Joviniani dicentis justum unum alio non esse justiorem, nec posse in justitia crescere, eo quod virtutes omnes sint pares, æque ac vitia paria, uti censebant Stoici; et Lutheri, qui docet posse quidem justum crescere in virtute, at non in justitia ; eo quod hæc non sit inhærens, sed extrinseca, puta imputatio justitiæ Christi, quæ in omnibus justis est par et æqualis. Verum utriusque error jugulatur hîc à Salomone dicente, quod semita justorum, quæ utique non est alia quàm justitia et actiones justæ justorum, crescat instar lucis et auroræ usque ad perfectum diem et meridiem : atqui lux crescit et intenditur, atque ex minore fit major, donec sit maxima in meridie ; ergo pari modo intenditur et crescit justitia et sanctitas justorum. Vide Bellarm. l. 3. de justificat. cap. 16.

Moral. Nota justos recte comparari auroræ : Primo, quia aurora lucem suam mutuatur à sole ; sic justi suam justitiam hauriunt à Christo, qui proinde vocatur sol justitiæ, Malach. 4. 2. Hinc Poetæ finxerunt auroram Titanis, id est Solis, et Terræ filiam. Nam ex sole procedit illa claritas cœli, quam auroram vocamus, eademque intuentibus videtur è terra prodire. Hoc est, quod ait Psaltes de Deo psalm. 36. 6 : *Educet quasi lumen justitiam tuam, et judicium tuum tanquam meridiem.*

Secundo, aurora sensim crescit, sed ita ut paucis horis evadat in meridiem ; sic et justus sensim crescit, ac per heroicos actus cito enititur ad perfectionem, ut illi applicari possit illud Christi : *Exultavit ut gigas ad currendam viam*, etc., *nec est qui se abscondat à calore ejus*, Psalm. 18. versu 6. Dum ergo mane auroram et solem nascentem et crescentem intuemur, cogitemus nos totidem passibus tanquam veloci motu ad apicem virtutis eniti et contendere debere. Sol enim oriens in aurora tacite nos salutans occlamat : Surgite, mortales, somnum excutite, nox transiit, dies illucescit ; ite ad opus et labores honestos, actus virtutum exercete, crescite in sapientia et sanctitate. En ego vobis iter præeo, imo facem præfero, et præluceo, me sequimini, me imitamini. Ita S. Furseus raptus in extasin audivit Angelos sibi occinentes : *Ibant de virtute in virtutem, donec videatur Deus deorum in Sion ;* uti refert Beda lib. 3. Histor. Anglic. cap. 19. Dicat ergo sibi virtutis studiosus : Ego sum sol decora facie et pulcher aspectu, qui silentii gravitate, conversationis modestia, verborum et actionum mearum rectitudine, ac zelo, monendo, docendo, prædicando, celebrando, confessiones audiendo, consulendo, neminem lædere, omnes autem ædificare, illuminare et accendere teneor. Vide nostrum Alvarez de Paz de natura perfect. lib. 3. cap. 28.

Tertio, sol in aurora per nubes radios transmittens, pulcherrimus apparet ; unde à Poetis vocatur auricomus, et à Græcis ροδοδακτυλος, id est roseos habens digitos, id est radios. Sic pariter mira est pulchritudo animæ justæ et sanctæ, quæ charitate quasi aurea luce et igne resplendet. *Lux*, ait D. August. *regina oculorum est, dies imago vitæ, nox vero mortis.* Hinc de sole, et mystice de Christo, dicitur psalm. 18. 6: *Ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo.* Hinc Arabes luciferum vocant *azohora*, à splendore et pulchritudine ; radix enim זהר *zahar*, Hebraice, Chaldaice et Arabice significat splendere, effulgere, clarescere. Et forte ab *azohora* Latini acceperunt nomen *aurora*.

Quarto, aurora nil est aliud nisi aer obscurus et tenebrosus, qui post noctem illucescentis solis lumine collustratus, et tenebras abjicit, et luce sensim effulget, licet exigua, simulque cum modica luce in solem resolvitur ; ita anima justi, dum è tenebris vitiorum se convertit ad virtutem, luce gratiæ collustratur ; sed ita ut admistas habeat tenebras errorum et vitiorum quæ sensim crescente luce gratiæ dispelluntur. Unde S. Gregor. 16. Moral. cap. 25 : *Mens justi*, ait, *aurora dicitur, quæ peccati sui tenebras deserens, ad lucem jam erumpit æternitatis.*

Quinto, aurora vapores resolvens ex iis rorem omnibus optatum et gratum, quo herbæ et plantæ fecundantur, producit. Unde dicitur aurora, quasi aura rorans ; aut quasi aurea hora, quod lux cum sit alba, in aurora mista vaporibus et nubibus atris, per easque transparens et velut commista, videatur aurea. Sic pariter pœnitentia et contritio, qua peccator fit justus, quæque ei adducit justitiam, adducit pariter rorem doloris et lacrymarum ; item rorem, id est, fecunditatem bonorum operum. Ita S. Gregor. Cantic. 6. 9. Ecclesia, inquit, in incipientibus est aurora, quia è tenebris peccatorum luce sanctæ operationis splendere incipiunt. Rursum aurora est aurea hora, quia post longas noctis tenebras accidit optatissima et gratissima, utpote afferens lucem et diem, eamque sensim crescentem. Unde qui in aurora nascuntur peculiarem sortiuntur ejus influxum, qua vegeti, vitales, robusti, ingeniosi et ut nonnulli volunt, felices efficiuntur. Similem, imo præstantiorem affluxum gratiæ sentit peccator, dum ad justitiam traducitur, qua anima vitæ, vigori, saluti et felicitati restituitur, atque aurea charitate donatur.

Sexto, aurora pedetentim et graviter incedere videtur, ac primo sibi soli lucere, deinde crescente luce alia et alia sensim illustrare, suaque luce perfundere. Unde Cajet. legit : *Crescet usque ad directionem diei*, id est, *usquequo perveniat ad hoc, ut dirigat omnia claritate luminis sui.* Nam quo magis progreditur, magisque nobis appropinquat, eo pulchrior apparet et micantior, eoque plura, ac tandem omnia illuminat : ita justus sensim sine sensu crescit in justitia, ut et alios luce suæ doctrinæ, vitæ et spiritus illuminet, imo subinde integras urbes, provincias et regna convertat. Porro sicut sol hanc lucem spargit, et intendit vehementi et continuo motu ; sic et justus, ut lucem sapientiæ et virtutem spargat, ingenti labore et contentione utatur oportet. Audi S. Gregor. lib. 7. Registri epist. 125. ad Claudium : *Justorum semita quasi lux splendens procedit et crescit usque ad perfectum diem. Nunc enim cum lux nobis veritatis in-*

fulget, cum sese regni cœlestis suavitas mentibus aperit, jam quidem dies est, sed adhuc perfectus non est. Tunc autem dies perfectus erit, quando jam quidquam de nocte peccati in mente nostra non erit. Vos autem usque ad perfectum diem crescite; ut, quousque patria æterna videatur, bonorum hîc operum augmenta dilatentur; quatenus tanto post in retributione major sit fructus muneris, quanto nunc studium creverit laboris.

Septimo, aurora vehit solem; unde à Poetis vocatur currus Solis. Rursum Lucifer, sive Venus, parens auroræ, jugis est comes et assecla Solis. Nam mane orientem solem præcedit, facitque auroram; vespere occidentem solem sequitur, et vocatur Hesperus. Sic justi assidue ad Deum et Christum, per fidem, spem, charitatem, rectam intentionem et orationem respiciunt, atque cum eo instar Noë et Henoch ambulant jugiterque versantur; indeque ab eo suam lucem omneque lucis incrementum et complementum hauriunt, ut jam non in terris, sed in cœlis cum Deo et Angelis conversentur. *Sol* enim *visibile est Dei hieroglyphicum*, ait Horus Apollo lib. 1. Hierogl. cap. 6. et S. Gregor. Nazianz. orat. de S. Athanasio: *Quod sol est sensibus*, ait, *id intelligentibus est Deus.* Quocirca idem Nazianz. nomine Nicobuli scribens ad ejus filium, triplicemque assignans viam, unam terrenam, tenebrosam et nocti similem, per quam incedunt mundani et impii; secundam mediam, partim terrenam, partim cœlestem, per quam ambulant, qui à peccato ad justitiam convertuntur; tertiam cœlestem, puram et lucidam sine umbris, per quam ascendunt Sancti, donec ad præstantissimum lumen perveniant; hanc tertiam ita describit: *Hac præclara via*, ait, *ii omnes incedunt, quibus jam vita minime in terra est. Ter certe quaterque beati homines in terra sublimiorem terra vitam agentes, cœlibes, mundi contemptores, cœlipetæ, pauperes, tristes, humi cubantes.* Et post nonnulla: *Hos ego deorsum vergens pertimesco, ac velut Deum ipsum, cum ad homines accidit, perhorresco, ut qui longe supra mortales omnes assurrexerint.* Quin et Seneca epist. 41: *Radii Solis*, ait, *contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus et sacer et in hoc demissus, ut propiùs divina noscamus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ.*

Octavo, aurora tandem in solem desinit, ac in ejus perfectam lucem et meridiem transit et convertitur: ita et Sancti per plenam sapientiam, gratiam et gloriam in Christum et Deum quasi transformantur, ut videantur esse parelii, et dii quidam creati. Ita S. Dionys. lib. 4. Divin. nomin. docet Sanctos indies majori luce gratiæ à Deo perfundi, adeo ut tandem fiant toti lucidi et Deiformes. Et Christus ait: *Justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum*; Matth. 13. 43. Et Psaltes psalm. 109. 3: *In splendoribus sanctorum, ex utero ante Luciferum genui te*; pro quo Hebr. habent, *ex utero auroræ tibi* (ô Christe) *ros pueritiæ tuæ.* Quod ad litteram de personali Christi generatione, mystice de spiritali, qua ipse per gratiam in animis justorum nascitur, et crescit ad plenam lucem, accipias. Splendores enim sanctorum personales Christo, qua Deus est, est splendidissima gloria sanctissimæ divinitatis, omniumque ejus attributionum; qua vero homo est, sunt splendores gloriosæ Christi resurrectionis, ascensionis in cœlum, sessionis ad dexteram Patris, missionis Spiritus Sancti, et conversionis Gentium; qua vero Christus publica est persona, et pater justorum, splendores ejus sunt gloriæ Apostolorum, Virginum, Martyrum, cæterorumque Sanctorum, quibus decorabitur *in die virtutis*, id est in die judicii, qua potentiam suam toti orbi ostendet. Ita S. Aug. et Theodor. ibidem. Sensus ergo est primo, de deitate Christi, q. d. Ante Luciferum, ô Christe, eras in rore et flore adolescentiæ tuæ, id est, ab æterno genitus es Deus et Verbum divinum, ideoque gloriosum; secundo, de humanitate Christi, q. d. Ex utero Virginis tibi, ô Christe, erit ros pueritiæ tuæ, id est, nasceris puer ex utero Virginis sine opera viri ex illapsu Spiritus Sancti, sicut ros è cœlo in terram descendit quasi ex utero auroræ. Vel ros, id est plenitudo gratiæ, erit tibi, ô Christe, ab utero auroræ, id est, à primo instanti conceptionis tuæ, quo quasi divinus Lucifer terræ orieris ex alto. Ita S. August. in psalm. 109. et Tertull. lib. 5. contra Marcion. cap. 9; tertio, Maldon. et alii de Christo patre fidelium et justorum exponunt, q. d. Ex utero, id est in baptismo, tibi, ô Christe, nascitur ros pueritiæ, id est, multitudo sanctorum puerorum et juvenum; ros enim est minutissima pluvia, et frequentissime ac creberrime cadit. Vel ros, id est, gratia progeniei tuæ, id est, filiorum tuorum Christianorum, q. d. Generatio tua et posteritas, ô Christe, non carnalis erit, sed spiritalis, qualis est roris; qui in terra per gratiam, in cœlo per gloriam fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates, Daniel. 12. 3. Quid autem sunt stellæ, nisi oculi, gemmæ, pyropi et faces cœli?

Huc respexit S. Petrus scribens epist. 2. c. 1. 19: *Habemus firmiorem propheticum sermonem; cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti, in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris.* Vide ibi dicta. Denique huc facit illud Cant. 6. 9. *Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol?* Ubi S. Gregor. docet Ecclesiam in incipientibus progredi ut auroram, in proficientibus pulchrescere ut lunam, in perfectis electam esse ut solem. *Anima*, inquit, *quæ prius erat in tenebris, nunc quasi aurora splendens apparet. Eadem, dum peccantibus bona exempla præbet, quasi luna in nocte lucet. Dum vero magis ac magis crescit, et de die in diem per consuetudinem operis lumen justitiæ tam perfecte accipit, ut etiam bonis exempla imitationis præbeat; profecto jam luna sol efficitur quia quæ in nocte errantibus nunc lucebat, modo in die ambulantibus lumen veritatis manifestat.*

Rupertus vero et Hugo de S. Victore in Institut. Monast. serm. 34. idipsum applicantes B. Virgini, quæ primiceria, imo mater est justorum: B. Virgo Maria, inquiunt, fuit aurora Ecclesiæ, quia præcedentis temporis, puta judaismi et gentilismi, quod quasi nox fuerat, finis exstitit; et veræ lucis, puta salutis et christianismi, initium: fuit enim ipsa Solis justitiæ, puta Christi, qui ex ipsa genitus est, præventrix, sidusque antelucanum. Rupertus autem asserit B. Virginem exstitisse auroram in nativitate, lunam in conceptione Filii, solem in assumptione ad cœlum.

19. VIA IMPIORUM TENEBROSA : NESCIUNT UBI CORRUANT.] Hebr. nervosius habent : *Via impiorum caligo, nesciunt in quod impingant;* Chald. *in quo offendant;* Septuag. *quomodo offendunt;* Complut. habent utrumque ἐν τινι πῶς, id est, *in quo quomodo offendunt;* Symmach. *in quo infirmabuntur.* Opponit viam et vitam impiorum viæ et vitæ piorum, quod hæc sit lux, et ut aurora crescat ad perfectum diem; illa vero sit tenebræ et vesper, cujus caligo crescit usque ad perfectam noctem. Caligo hæc sita est : Primo, in errore practico, quo peccatores, dum peccant, judicant hîc et nunc peccatum præferendum esse virtuti. Gulosus enim sibi dicit in mensa delicata : Hîc melius mihi est explere meam gulam, et ventrem cibis saburrare, quàm iis temperare, geniumque fraudare. Iratus dicit : Satius est mihi et jucundius vindicare meam injuriam, eumque, qui me læsit, ferire quàm parcere et noxam condonare. Secundo, in imprudentia, quia qui passionis æstu agitur, non considerat locum, tempus, personas, aliasque circumstantias, quæ cum metu et pudore afficere, ac à peccato revocare possent. Tertio, in improvidentia, quia non prospicit finem, ac pericula et damna ipsi ex peccato obventura, v. g. periculum sanitatis, vitæ et gehennæ, quod sibi accersit. Aviditas enim et passio gulæ, veneris, honoris eum excæcat et obtenebrat, ut ista non consideret, non videat, quo fit ut perinde ac homo in nocte et tenebris ambulans, in lapides et scopulos tum culpæ, tum pœnarum impingat et corruat, et quandoque præceps in fossam et necem ruat : subinde anceps hæreat et nesciat quò pergere debeat, sed, ut ait S. Petrus, palpans et manu tentans viam perquirat. Porro hæ tenebræ per continuos peccatorum actus crescunt, donec hominem totum excæcent, ut ultro ruat in suam perniciem et gehennam. Unde S. August. in psal. 138 : *Cum peccant*, inquit, *tenebræ sunt; et cum insuper non confitentur peccata, sed ea defendunt, tenebrant tenebras suas.*

Has tenebras repræsentavit plaga tenebrarum Ægypti, quæ tantæ fuere, ut essent palpabiles, de quibus dixi Exodi 10. 22.

Denique analogias plures lucis et virtutis, ac tenebrarum et peccatorum recensui in epist. 1. S. Joan. c. 2. v. 8. et seq.

20. FILI MI, AUSCULTA SERMONES MEOS, ET AD ELOQUIA INCLINA AUREM TUAM.] Septuag. *Appone aurem tuam.* Salomon instar magistri identidem auditorem, quasi puerum oscitantem, ad attentionem excitat, tum quia disciplina morum molesta est, tum quia pueri mente vagari solent : unde crebro excitandi sunt, ut eam ad dicta magistri revocent. Rursum τὸ *inclina* notat humilitatem discipulo utilem et necessariam, q. d. Sicut dum sonum, v. g. musicam audire concupiscis, aurem inclinas, ut sonus per aures demissas ascendat, perque sinuosos aurium meatus surrepat ad ipsum auditus organum, itaque suaviorem in auribus harmoniam excitet : sonus enim natura sua fertur sursum ; sic pariter tu aures corporis et cordis humiliter inclina dictis meis, ita suaviora tibi accident. *Sinuatio interiorum aurium,* ait S. Amb. lib. 6. Hexam. c. 9, *modulandi quemdam numerum præstat et disciplinam. Siquidem per anfractus aurium quidam rhythmus efficitur, et modulis quibusdam ingressæ sonus vocis exprimitur.* Huc facit Lacedæmonum statua Apollinis : illi enim dabant quatuor aures totidemque manus, ut significarent sapientiam (hujus enim symbolum est Apollo) multarum rerum auditione et manuum operatione comparari, teste Pierio lib. 33. Hierogl. c. 25.

21. NE RECEDANT (Vatabl. *excidant;* Baynus, *effluant*) AB OCULIS TUIS, CUSTODI EA IN MEDIO CORDIS TUI.] *Oculos* tum corporis accipe, q. d. Jugiter ea aspice et lege in hoc S. Scripturæ libro descripta, tum mentis, q. d. Jugiter ea menti tuæ obversentur, jugiter ea intuere et contemplare ; tum voluntatis. q. d. Jugiter ea ama, volve et versa; oculi enim sunt indices amoris: *ubi* enim *oculus, ibi amor ; ubi manus, ibi dolor.* Unde Theodot. vertit : *Ne subsannentur ab oculis tuis ; custodi* (Vatabl. *asserva*) *ea in medio,* id est, in intimo, imò in ipso centro *cordis tui*, quasi rem summe pretiosam summeque dilectam. Ita explicant S. Basil. et Theod. illud psal. 39. 9 : *Et legem tuam in medio cordis mei*, q. d. Legem Dei mei in intimo cordis asservo, amo, rumino, cætera vel extra cor, vel ad extima ejus amando. Alludit ad fimbrias et frontalia, quibus Judæi inscribebant legem Dei, ut jugiter oculis obversaretur, de quibus dixi Exodi 13. 16. Miraberis Septuag. pro *oculis* vertere *fontes;* sed scito Hebr. עין *en* et oculum et fontem significare : fons enim est quasi oculus terræ, et vicissim oculus hominis est fons lacrymarum. Vertunt itaque : *Ne derelinquant te fontes tui; custodi eos in corde.* Per fontes primo, accipias oculos, ut sic Septuag. concilies et adæques Nostro juxta analogiam jam dictam. Secundo, auctor Catenæ Græcor. per fontes accipit virtutes : hæ enim sunt fontes è quibus fluunt bonæ actiones, atque ut fluxus non intercidatur, custodiendæ sunt in corde, ut ex eo jugiter manent ; tertio, apposite noster Salazar per fontes accipit prima hæc documenta sapientiæ, quæ tradit Salomon, q. d. Hæc mea dogmata sunt quasi fontes et principia cæterorum quæ deinceps traditurus sum, quare ea jugiter oculis tuis propone, ideoque ea in cordis meditullio asserva. Alludit ad fontes, qui in medio urbis erigi solent, ut omnibus civibus circumcirca habitantibus ex æquo inserviant, tum ad potum, tum ad incendium, si quod oriatur, restinguendum. Sensus ergo est, q. d. Ut hæc prima documenta mea, ex quibus reliqua fluunt tanquam è fontibus, à te longius non abeant : *Custodi ea in medio cordis tui,* ut omnes animi et corporis facultates hosce fontes in promptu habeant, ex iisque sua hauriant officia et exercitia ad vulgarem usum bonorum operum ; ac rursum ut, quando ignis exarserit concupiscentiæ, iræ, vel alterius passionis, è proximo suppetat unda ad exstinguendam flammam, id est, bona consilia ad temperandos animi ardores atque motus.

22. VITA ENIM SUNT INVENIENTIBUS EA, ET UNIVERSÆ CARNI SANITAS.] Hebr. *Medicina* vel *medela;* Septuag. ad fontes referunt, unde vertunt : *Vita enim est invenientibus eos.* Alludunt ad fontes medicos, uti sunt Spadani in Ardenna, qui inde bibentes à calculo aliisque morbis sanant et curant; simili enim modo animæ calculos et morbos curant hæc dogmata sapientiæ. Ipsa ergo sunt vita tam formalis, quia virtutes actuales sunt vitales actus voluntatis, quàm causalis, quia vitam animæ tum naturalem,

tum moralem, tum supernaturalem conferunt, curant, roborant, adaugent. Vide dicta c. 3. 8.

Hinc eadem sunt *universæ carni*, id est toti homini, *sanitas*, q. d. Totum hominem persanant, et in sanitate conservant. Sic enim per synecdochen sæpe *caro* sumitur pro toto homine, ut *Verbum caro factum est: caro*, id est, homo. *Videbit omnis caro* (id est homo) *salutare Dei.*

Secundo, metonymice *caro* sumitur pro anima et concupiscentia, quæ residet in carne quasi in sua materia, officina et figulina: concupiscentiam enim sopit et sanat sapientia et virtus. Sic dicitur: *Caro et sanguis* (id est homo carnalis et concupiscens) *regnum Dei possidere non possunt*, 1. Corinth. 15. 50. Vide S. August. epist. 146. et S. Cyprianum in prologo de Cardin. operib. Christi.

Tertio, proprie *carni* sunt *sanitas*, quia virtutes ipsum corpus sanant, roborant et vegetant. Unde S. Ambros. in psal. 45. legens juxta Septuag. *Fons est*, ait, *ut aquæ supereffluant requirentibus, quo et universæ carnis vel flagitia diluantur, vel incendia exstinguantur.*

TERTIA PARS CAPITIS.

DE CUSTODIA CORDIS, ORIS, OCULORUM ET GRESSUUM.

23. OMNI CUSTODIA SERVA COR TUUM, QUIA EX IPSO VITA PROCEDIT.] Arabic. *quia ex ipso processus vitæ.* Hebr. est מכל משמר *micol mismar*; quod primo, cum Aben Ezra, Bayno et aliis vertas: *Præ omni custodia serva* vel *custodi cor tuum*, q. d. Custodi cor tuum diligentius et fortius quàm custodias tuam domum, tuos agros, tuos thesauros, tuam uxorem, tuos filios, tuas arces et urbes; quia nil tam tuum tibique tam carum et pretiosum quàm cor, ex quo tua vita procedit et pendet, juxta illud:

Omnia si perdas, animam servare memento.

Chald. vertit, *omni monitione*; Syrus: *Omni cautione serva cor tuum*, q. d. Non cesses omni cura cor tuum admonere, ut à vitiis caveat et virtuti studeat, ac cavere ne quod vitiosum semen in illud irrepat. Unde Vatabl. *Omni cura muni pectus tuum:* nam domus, arcæ, opes, etc., exteriori tantum egent custodia; at cor tam interiori eget quàm exteriori. Nam ex ipso corde velut è terra udosa ebulliunt stirpes malarum cogitationum et desideriorum, quod ut non fiat, præmuniendum est cor sanctis cogitationibus et desideriis; aut si id factum est, illico malæ illæ cogitationes ex corde exstirpandæ sunt.

Secundo, cum Symmacho, Aquila, Cajetano et aliis vertas: *Ex omni custodia serva* vel *muni cor tuum;* Noster, *omni custodia*, etc., *omni*, id est, maxima, vel proprie *omni*, q. d. Omnem omnino custodiam, quam aliis quibusvis rebus adhibes, adhibe cordi tuo. Sicut enim cor naturale à natura, inquit Plinius lib. 11. c. 37, *firmo opertum est membranæ involucro, munitum costarum et pectoris muro, ut pariat præcipuam vitæ causam et originem*, quem cordis murum luxatum esse, imo apertum per costam unam à Deo sublatam, ex qua formata est mulier Eva quæ symbolum est voluptatis, eleganter docet S. Cyril. l. de Adoratione. Sic multo magis cor rationale, id est, mens et voluntas munienda et custodienda est omni munimine et custodia, quia ex ipsa vita virtutum, gratiæ et gloriæ procedit. Custodiis ergo, quibus custodis opes, famam, filios, uxorem, parentes tuos, iisdem, imo pluribus et majoribus, custodi cor tuum. Unde Beda: *Sunt*, ait, *qui recte vivere videntur hominibus; sed quia recta intentione non faciunt, à Deo, qui cor respicit pravum, vita eorum reprobatur, quæ credebatur bona: omni ergo diligentia cordis munditiem serva, quia ad ejus examen modus æstimabitur vitæ.* Et Dionys. *Omni custodia custodi cor tuum, id est, cum summa et jugi diligentia præserva mentem tuam ab omni cogitatione immunda, ab omni affectione iniqua, ab omni omissione culpabili; et insuper exerce eam assidue in meditationibus et affectionibus sanctis, et verbis actibusque virtutum, quia ex ipso vita procedit, id est, ex cordis puritate vita gratiæ derivatur in actu omni exteriori: et nisi cor custodiatur, reliqua bona fiunt inaniter. Imo quemadmodum ex corporeo corde dependet et oritur vita naturæ: ita à corde spirituali, quod est mens, pendet ac pullulat vita gratiæ, ac profectus in ea. Ideo ait Salvator: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Et in Deuter. Custodi temetipsum et animam tuam sollicite. Invisibiles namque hostes ipsum cor tanquam pretiosissimum obsident castrum, idcirco intentissima custodia est necessaria homini evadere cupienti.* Hinc ait Eusebius Emissenus: *Quid est quòd nos vigiliis laboribusque conficimus, et ea quæ Deus maxime in nobis esse desiderat, atque requirit (hoc est cor mundum à quotidianis culpis ac negligentiis istis: quas qui non vitat, paulatim deficit, et ad graviora perlabitur) non habemus?* Itemque: *Hæc est* (ait) *spiritualium bonorum ratio, ut, cum ea summo labore constet acquiri, tam facile pereant, ut vix possit intelligi. Et inde est quod interdum nos sanctos putamus, quoniam, lucra de laboribus æstimamus, et detrimenta subsequentia non pensamus. Itaque (juxta doctrinam Climachi) ponamus in janua cordis portarium et custodem, ipsum Dei timorem, qui nihil illicitum permittat intrare, aut intus manere, et sit cor nostrum semper in Domino. Nam quod amat, in eo se figere solet. Propter quod sanctus testatur Hieron. Gulosus cor habet in ventre, lascivus in lumbis, superbus in eminentia, avarus in pecunia.* Et S. Aug. serm. 90. de Temp. *Faciamus* illud quod scriptum est. *Omni custodia serva cor tuum. Consideremus cum Dei adjutorio, et custodiamus corda simul et conscientias nostras; et si est quisquam in nobis, cui cogitationem malam inimicus eliciat, quantum potest laboret, vel ut in sermone non peccet; ut, si ei diabolus unum diem rapuit, et convertit in noctem, vel secundum diem in illo obtinere*

non possit. Si vero et hoc subtilitate callidissima potuerit oblinere, ut malum et corde cogitemus et ore loquamur, si jam duos dies perdidimus, vel unum diem cum Dei adjutorio conservemus, ne etiam nos usque ad opera mala possit nequitia inimici subvertere. Si vero et hoc factum est, non tamen de misericordia desperemus, sed cito per pœnitentiam de luto fæcis pedes animæ nostræ excutere festinemus; non enim vult Dominus mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat.

Denique τὸ *omni custodia serva cor tuum*, intellige eodem modo quo illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto* vel *omni corde tuo*, quod fuse explicui Deuter. 6. v. 5.

Tertio, Hebr. משמר *mismar* et *asmora* significat custodiam, id est vigiliam militarem: Romani enim diem æque ac noctem in quatuor vigilias distribuerant, ita ut quælibet contineret tres horas, atque in initio cujuslibet vigiliæ mutabant excubitores. Unde sic exponas: Sicut milites omni custodia, id est, qualibet diei et noctis vigilia, custodiunt urbem et castra, sic tu qualibet hora, imo momento diei et noctis custodi cor tuum, juxta illud Psal. 129. 6: *A custodia matutina usque ad noctem.* Ita Auctor Catenæ Græc. Hebræi vero noctem dividebant non in quatuor, sed in tres vigilias, ut colligitur Judic. 7. 19. in Hebræo et Luc. 12. 38: *Et si in tertia vigilia venerit*, etc. Idem fecere prisci Græci. Unde Homerus, Iliade κ: *Præteriit*, ait, *nox plus duabus partibus, tertia autem adhuc pars reliqua est.* Ita S. Bern. serm. *de triplici custodia manus, linguæ et cordis*, primam vigiliam et custodiam debere esse docet manus, id est, operum: secundam linguæ, id est, verborum; tertiam, eamque summam, cordis; loquens enim de adventu Domini: *Si*, ait, *in tertia vigilia venerit, et ita invenerit, beati sunt servi illi. Quod nequaquam de prima, sed nec de secunda dictum quidem reperies. Est autem vigilia hæc super cor, cui sane omnem jam custodiam exhibere Sapiens monet: nimirum quia ex ipso vita procedit. Ego tamen etiam hanc constare arbitror specialiter in duobus: ut videlicet super affectionum pariter et cogitationum suarum greges mens sollicita vigilanter intendat. Et bene huic datur omnis custodia, à quo cæteras quoque duas procedere constat: nisi forte (quod absit) simulationis gerantur studio, et pietatis habeant speciem, non virtutem. Sicut enim fontis vena scaturiens, nisi fossas ante impleverit adjacentes, nec refluere, nec se dare, nec in altum sese tollere prævalebit, quod videlicet aliàs occupetur: sic humanus animus donec eas quas prædiximus manus et linguæ custodias solerter impleat, nec ad perfectam hanc sui ipsius poterit reflecti curam, nec jucunda devotionis tranquillitate frui, nec in sublimem divinæ contemplationis proficere gradum.*

Quarto idem S. Bern. serm. 46. inter parvos: *Omni custodia*, id est, ab omni parte, ab omni positionum differentia, puta ab ante et retro, à dextris et sinistris, à sursum et deorsum, custodi cor tuum, quia undique sunt hostes qui cor tuum obsident, eique insidiantur vel oppugnant. *Omni custodia*, ait, *serva cor tuum. Solent dicere homines hujus seculi: Bonum castellum custodit, qui corpus suum custodit, nos autem non sic: Sed sterquilinium vile custodit, qui custodit corpus suum; Apostolo teste: Quoniam qui seminat in carne, de carne metet corruptionem. Qui vero*, inquit, *in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Ac si dicat colendum et custodiendum magis animæ castrum, quoniam æterna ex ipso vita procedit. Sed castrum istud in terra inimicorum situm undique impugnatur: et idcirco omni custodia, id est, ex omni parte vigilanti sollicitudine est muniendum, inferius, superius, ante et retro, à dextris et à sinistris. Inferius impugnat concupiscentia carnis, quæ militat adversus animam, quia caro concupiscit adversus spiritum. Superius imminet judicium Dei: Horrendum est enim incidere in manus Dei viventis*, Hebr. 10. *Sollicite satis hac parte cor suum custodierat qui dicebat: Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum*, Job 31. *Retro mortifera delectatio est, quæ oritur ex recordatione præteritorum peccatorum. Ante instantia tentationum. A sinistris vero arrogantium fratrum et murmurantium inquietudo. A dextris obedientium fratrum devotio. Possunt enim ii quoque (nisi caveatur) duobus nocere modis: aut bonis eorum actibus invidendo, aut singularem gratiam æmulando.* Deinde vigiles et custodes singulorum recensens subdit: *Vigilet ergo adversus carnem rigor disciplinæ; contra judicium Dei judicium propriæ confessionis, et hoc sit duplex: manifestum de manifestis, occultum de occultis. Unde ait Apostolus: Si nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur*, 1. Cor. 11. *Contra delectationem, quæ procedit de recordatione præteritorum peccatorum, frequentia lectionis. Contra instantiam tentationis, instantia supplicis orationis. Contra fratrum inquietudinem, patientia et compassio. Adversus obedientium fratrum fervorem, congratulatio et discretio; congratulatio enim expellit invidiam, discretio nimiam æmulationem.*

Quinto, Hebr. משמר *mismar*, id est *custodia*, metonymice significat stationem et speculam, è qua vigiles et excubitores solent speculari et lustrare omnia circumcirca, ne quà hostis irrumpat. Sic ait Habacuc cap. 2. 1: *Super custodiam meam stabo.* Et Isaias cap. 21. 8: *Super speculam Domini ego sum, stans jugiter per diem; et super custodiam meam ego sum, stans totis noctibus.* Sic sensus erit, q. d. Ex omni mentis specula excuba, et custodi cor tuum, ne qua aliqua cogitatio, delectatio, suggestio hominis vel dæmonis irrepat, quæ cor tuum invadat, occupet et vitiet. Porro mentis speculæ sunt prudentia, circumspectio, providentia, cujus variæ sunt species et modi. Ita S. Gregor. 31. Mor. cap. 20. Unde S. Bern. ser. de tripl. genere cogitationum nostrarum, docet cor custodiendum à triplici cogitatione. Primo, otiosa et vana; secundo, carnali de cibo et potu; tertio, obscena et immunda. *Admonet*, inquit, *nos S. Benedictus* (fratres) *sollicitos esse circa cogitationes nostras. Sapientis utique consilium sequens, qui omni custodia cor custodire suadet; quoniam ex ipso vita procedit. Tria igitur occurrunt genera cogitationum, à quibus multa sollicitudine cavere necesse sit eos qui convertuntur ad cor, et dignum Deo in semetipsis templum exhibere festinant.* Ac deinde triplicem jam dictam cogitationem explicans concludit: *Oportet enim, si mundas conservare volumus animas nostras, adhuc longe agentibus cogitationibus hujuscemodi multa cum indignatione occurrere et exufflare à nobis, ut nullus eis detur accessus. Et primum quidem genus cogitationum, otiosarum scilicet, ad rem non pertinentium, lutum est, sed lutum simplex, id est, non inhærens, nec fœtens, nisi forte diutius immoretur in nobis, et per incuriam ac ne-*

gligentiam nostram in alterum genus cogitationum vertatur. Quod quotidie experimur; dum enim otiosa tanquam minima spernimus, ad turpia atque inhonesta dilabimur. Secundum vero cogitationum genus non lutum simplex, sed ut jam diximus viscosum ac limosum est. Nam tertium quidem sic cavendum est non tanquam lutum, aut limus, sed tanquam immundissimum ac fœtidissimum cœnum.

Sexto, *mismar* hebr. significat carcerem vel locum similem, in quo custodiuntur rei vel periculosi, ut virgines et filii regum, juvenesque protervi; idemque significat Latinum *custodia.* Cor ergo petulans et vagum carceri et custodiæ mentis mancipandum est, ne quod scelus admittat; custodiendum est ut virgo, ne à procis seducatur; servandum ut filii regum, ne quis eos tyrannus invadat et occidat. Quocirca Cassian. lib. 6. de Instit. renun. cap. 2. singulare remedium contra tentationes fornicationis assignat cordis custodiam : *Principaliter,* ait, *vitii hujus correctio de cordis perfectione descendit, ex quo etiam hujus morbi virus Domini voce prodire signatur. De corde,* ait, *exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia,* etc., Matth. 15. *Illud ergo est primitus expiandum, unde fons vitæ et mortis manare cognoscitur, dicente Salomone : Omni custodia serva cor tuum, ex his enim sunt exitus vitæ. Caro enim ejus arbitrio atque imperio famulatur, et idcirco summo studio parcimonia jejuniorum sectanda est, ne escarum abundantia referta, caro, præceptis animæ salutaribus adversata, rectorem suum spiritum dejiciat insolescens. Cæterum si omnem summam in castigatione tantum corporis collocemus, anima non similiter à cæteris vitiis jejunante, nec meditatione divina et spiritualibus studiis occupata; nequaquam ad illud sublimissimum veræ integritatis fastigium poterimus ascendere, illo, quod in nobis est principale, puritatem corporis infestante. Oportet ergo nos mundare prius, juxta sententiam Domini, id quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat et id, quod deforis est, mundum.*

In Vita S. Ægidii unius è primis S. Francisci sociis, quæ exstat apud Surium tomo 7, narratur quòd, cum quæreretur qua ratione malæ et immundæ cogitationes superandæ essent, variique varios modos suggererent, B. Juniperus dixerit : *Ego, cum procul adventantem hunc inimicum prospicio, portas animi bonis desideriis, sanctissimisque cogitationibus occludo, et interius sublata voce: Procul, procul, exclamo, occupatus est diversorii locus. Tunc Ægidius : Ego, inquit, arma Juniperi mihi assumo.*

Porro S. August. lib. de Custodia mulier. c. 5. notat non dici : *Serva* corpus, sed *cor tuum,* quia esto corpore sis castus, tamen, si cor turpi cogitatione delectetur, impurus et adulter es, juxta illud Christi : *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in corde suo,* Matth. 5. 28; quare custodiendi sunt oculi, aures, cæterique sensus, ne cor inficiant. *Voluntas enim prona faciendi,* ait, *reputatur pro opere facti : ac si dum aliquis mulierem libidinoso oculo considerat, per fenestras corporis sui in secretum mentis venenum mortis instillat.*

Insuper S. Bern. in Meditat. cap. 9. pulchre explicans instabilitatem cordis humani, quod statim evagatur et volvitur instar molendini, *dum ab amore cœlestium elongatur, et in amore terrestrium occupatur. Cumque elabitur,* ait, *illis et involvitur in istis, vanitas illud recipit, curiositas deducit, cupiditas allicit, voluptas seducit, luxuria polluit, torquet invidia, turbat iracundia, cruciat tristitia, sicque miseris casibus submergitur omnibus vitiis ; quoniam unum Deum (qui ei sufficere poterat) dimisit. Per multa dispergitur, et huc illucque quærit ubi requiescere possit, et nihil invenit quod ei sufficiat, donec ad ipsum redeat. A cogitatione in cogitationem ducitur, et per varias occupationes et affectiones variatur, ut saltem varietate ipsarum rerum impleatur, quarum qualitate satiari non potest. Sic labitur cordis miseria, subtracta divina gratia.*

Singulare ergo remedium ad custodiendum cor est, si illud uniamus Deo, et occupemus divinis cogitationibus sanctisque desideriis ; hæc enim excludent omnes motus pravos iræ, superbiæ, invidiæ, gulæ, acediæ, libidinis, etc. Unde S. Bern. in Meditat. cap. 6 : *Omne tempus,* ait, *in quo de Deo non cogitas, hoc computes te perdidisse. Quocumque loco consistis, cogitationes tuas jacta in Deum, et aliquid salutare in animo tuo versa : mens namque sapientis semper apud Deum est. Illum semper ante oculos habere debemus, per quem sumus, vivimus et sapimus. Templum enim sanctum est Deo mens pia, et altare optimum cor ejus.* Idem (vel quisquis est auctor) lib. de Passione Domini, cap. 2, docet cor nostrum uniendum cordi Jesu Christi ; ipse enim quasi Nazaræus נצר *natsar,* id est, servabit et custodiet cor nostrum. *O quàm bonum,* ait, *et quàm jucundum habitare in corde hoc ! Bonus thesaurus, bona margarita, cor tuum, bone Jesu, quem fosso agro tui corporis inveniemus. Quis hanc margaritam abjiciat? quin potius dabo omnia, omnes cogitationes et affectus mentis commutabo et comparabo illam mihi, jactans omnem cogitationem meam in cor Domini Jesu, et sine fallacia illud me enutriet.* Idem remedium assignat S. Basil. in Reg. fusius disp. interrog. 5 : *De cohibenda mentis ad futiles cogitationes evagatione. Omni custodia,* ait, *custodiendum fuerit cor nostrum, neque patiendum, ut assidua de Deo cogitatio ex animis nostris elabatur, neve eorum, quæ mirabiliter ab eo facta sunt, memoria contaminetur per futiles et evanidas cogitationes : contraque illud agendum assidue ut ex perpetua ac purissima recordatione impressam in animis nostris piam de Deo cogitationem, veluti indelebile aliquod signum circumferamus. Siquidem hæc est ratio, per quam erga Deum acquiri charitas consuevit, quæ simul cum ad conficienda ipsa Dei mandata nos excitet, tum vicissim quoque ab iisdem ipsa ad perpetuitatem stabilis conservetur. Quod ita esse docet Dominus ipse, qui quidem modo dicit : Si diligitis me, mandata mea servate, modo vero : Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea. Et quod efficacius etiam possit commovere : Sicut ego mandata Patris mei servavi, et maneo in ejus dilectione.*

Docet deinde S. Basil. animam cor suum custodituram, si omnia sua opera ex mente et voluntate Dei agere studeat ; idque probat similitudine fabri : *Ut enim faber ferrarius, verbi gratia quandocumque dolabram sive asciam cudit, si assidue illius memor sit, unde instrumentum illud faciendum ex pacto acceperit, et præscriptam sibi ab illo formam et magnitudinem animo versat, et ad voluntatem ejus, qui condixit opus, dirigit quod facit : alioqui si ejus memoriam menti sibi*

patiatur excidere, prorsus aut aliud quippiam omnino, aut longe dissimile efficiet ab eo quod facere instituerat : sic Christianus quoque si actiones suas omnes, sive minores, sive majores ad Dei voluntatem direxerit ; is sine controversia et egregie opus illud perficit, et simul assiduam illius in animo sibi memoriam conservat, à quo id jussus est facere ; vereque illud dicere poterit : Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commovear ; itemque præcepto illi Pauli satisfaciet : Sive manducatis, sive bibitis, sive quid aliud facitis, omnia ad gloriam Dei facite. Quòd si quis in eo, dum opus administrat, à perfecta illa præscripti mandati norma desciscat, hunc perspicuum est debilem Dei memoriam retinere.

Moral. hîc disce quàm Religiosus, sacerdos, imo fidelis, et homo quilibet debeat custodire suum cor, id est, mentem à cogitatione vana, et voluntatem à delectatione illecebrosa. Fuit hoc olim studium singulare Ascetarum et Monachorum. Ita senex ille apud Joan. Moscum in Prato spirit. cap. 110 : *Esto*, ait, *janitor cordis tui, ne intret peregrinus, dicens : Noster es an adversariorum?* Magnus ille Joannes Abbas apud Ruffin. in Vitis Patr. cap. 1. hoc suis dabat documentum : *Cordi nostro et cogitationibus præcipua adhibenda est cura ; observandum namque est ne qua cupiditas, ne qua voluntas prava, ne quod desiderium, et quod non est secundum Deum, radices in corde nostro defigat. Ex iis enim pullulant vanæ et inutiles cogitationes, et in tantum molestæ, ut nec orantibus nobis cessent, sed rapiant à nobis captivam mentem.* Et paulo inferius : *Quæ ergo hæc observat mens, Spiritui sancto aperit in se locum, qui cum ingressus fuerit et illuminaverit eam, semper ibi gaudia, semper lætitia, semper charitas, patientia, longanimitas, bonitas et omnes fructus Spiritus oriuntur. Et hoc est quod dicebat Dominus, Matth. 7 : Non potest arbor bona malos fructus facere.* Et post nonnulla : *Si ergo mundo corde astiterimus ante Deum, et liberi ab omnibus vitiis et passionibus, poterimus etiam, in quantum possibile est, videre Deum, et orantes oculum cordis nostri in ipsum dirigere, et videre invisibilem mente, non corpore. Maxime vero custodiendum est cor, mane cum è somno expergiscimur.* Nam ut ait Climach. gradu 26 : *Est è spiritibus* (dæmonibus) *unus, qui præcursor dicitur, qui nos è somno surgentes protinus excipit, primumque nostrum cogitatum protinus inquinare nititur. Da Domino primitias diei tuæ ; erit enim tota ejus qui prior occupaverit. Memorabile verbum operarius quidam optimus locutus est. Ab ipso*, ait, *matutino tempore cursum meum totius diei scio.* Idem Climach. gradu 29. docet hanc custodiam parere tranquillitatem cordis, quæ est paradisus hujus vitæ : *Nihil enim aliud ejusmodi tranquillitatem esse reor*, ait, *nisi mentis intimum cœlum versutias dæmonum ludibria jam æstimans. Ille igitur proprie tranquillus est, qui carnem quidem omni corruptionis labe purgavit, mentem vero supra creaturam omnem elevans, omnes illi subjicit sensus, atque vultui Domini animam sistens, supra virium suarum modum in illum se semper extendit.*

Quia ex ipso vita procedit.] Cor enim naturale est causa vitæ naturalis ; et cor morale, puta mens et voluntas, est causa vitæ moralis, puta virtutis, gratiæ et gloriæ. Cor enim purificat sanguinem et ex eo gignit spiritus vitales, eosque diffundit per totum corpus ; hi autem spiritus sunt causa motus, sensationis omnisque operationis vitalis. Cor enim est animæ receptaculum, voluntatis fons, consilium et rerum agendarum radicem continens. Igitur cor, sive mens, est tanquam rex in mortalium corpore, ait Aben Ezra. Hinc cor in homine est primum vivens et ultimum moriens. *Os primùm mori tradunt, cor novissime*, ait Plin. lib. 11. cap. 37. Unde pro eo quod habemus : *Ex ipso vita procedit ;* Hebr. habent : *Ex ipso exitus vitæ procedunt.* Quod aliqui explicant de morte, q. d. Conserva cor, quia si illud moriatur, exibit cum illo et anima vitaque tua. Verum genuine per *exitus vitæ* accipias emanationem vitæ, puta spirituum vitalium, qui à corde procedunt. Quocirca nullum animal vivens præditum sanguine est sine corde et jecore, atque cor in senium et mortem vergens sensim imminuitur. Hinc malum omen datum Julio Cæsari, quòd eo die, quo primum in sella aurea sedit et cum purpurea veste processit, in victima bovis opimi cor inventum non fuerit. Unde consternatus Spurina aruspex aiebat vereri se ne consilium et vita Cæsarem deficerent, quorum utrumque ex corde proficiscitur, itaque contigit, uti narrat Suetonius in Vita Julii, cap. 81. Sic et eo die, quo occisus est Helvius Pertinax Imp. in hostia non est inventum cor. In corde *mens habitat*, ait Plinius lib. 11. cap. 37. *Ex hoc fonte duæ grandes venæ in priora et terga discurrunt, sparsæque ramorum serie per alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigant. Solum hoc viscerum vitiis non maceratur, nec supplicia vitæ trahit, læsumque mortem illico affert. Cæteris corruptis vitalitas in corde durat.*

Denique audi S. Bern. lib. 46. inter parvos : *Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit. Duobus autem modis vita à corde procedit. Aut quia corde creditur ad justitiam, et justus ex fide vivit et fide mundatur cor, et mundo corde Deus videtur, id est, agnoscitur : et hæc est vita æterna, ut cognoscant te unum Deum, et quem misisti Jesum Christum ; aut quia Christus vita nostra, qui nunc per fidem habitat in cordibus nostris, erit cum apparebit, et nos cum ipso apparebimus in gloria ; et qui nunc latet in corde, tunc quasi de corde ad corpus procedet, quando reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corporis claritatis suæ. Unde et alius Apostolus ait : Nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus*, 1. Joan. 3.

Symbolice per *cor* accipe charitatem ; quod enim est cor in corpore naturali, hoc est charitas in corpore spiritali, puta in complexione virtutum. Quare charitas omni custodia servanda et custodienda est ; tanta enim est ejus dignitas, utilitas et necessitas, ut omnem custodiam exposcat. Audi S. Laurent. Justinian. in Ligno vitæ de charitate cap. 13. *De ipsa charitate hoc sentiendum est, quòd sit recta voluntas et ab omnibus terrenis ac præsentibus prorsus aversa, juncta Deo inseparabiliter, et unita igne quodam sancti Spiritus, à quo est et ad quem refertur incensa, inquinamenti omnis extranea, corruptionis nescia, nullo vitio mutabilitatis obnoxia, super omnia quæ carnaliter diliguntur, excelsa ; affectionum omnium potissima divinæ contemplationis avida, in omnibus semper invicta ; summa actionum bonarum, salus morum, finis cœlestium præceptorum, mors criminum,*

virtus pugnantium, palma victorum, sanctarum mentium arma, causa meritorum bonorum, præmium perfectorum; sine qua nullus Deo placuit, cum qua (si inquam illa perseveret) nullus unquam graviter peccare poterit; fructuosa in pœnitentibus, læta in proficientibus, gloriosa in perseverantibus, victoriosa in Martyribus, operosa omnino in omnibus fidelibus, ex qua quidquid est boni operis vivit. Plura vide apud nostrum Alvarez de Paz de natura perfectionis spirit. lib. 3. parte 2. cap. 17.

Ita cor et charitatem omni custodia custodiebat S. Maria Oigniacensis, de qua scribit Cardin. Vitriaco (apud Surium die 23 Junii exstat) lib. 1. Vitæ ejus cap. 6, *quòd ab exiguis et venialibus culpis ita sibi caveret, ut crebro ad dies quindecim nec unam inordinatam cogitationem in suo posset pectore reperire.* Et mox : *Tanta puritate cor suum custodire nitebatur, semper illud præ oculis habens: Qui modica negligit, paulatim decidit, ut ne verbum quidem ullum, aut aspectum inordinatum, nec inhonestum corporis habitum, nec risum immoderatum, nec indecentem vel indecorum corporis gestum, in ea unquam, aut certe rarò, advertere potuerimus.*

24. REMOVE A TE OS PRAVUM (Aquila et Theod. *oris obliquitatem* vel *perversitatem*) ET DETRAHENTIA (Septuag. *injusta ;* alii, *infamia ;* sic enim vertit Noster cap. 2. 15.) LABIA SINT PROCUL A TE.] Post cordis custodiam præcipit oris custodiam; nam hæc æque ac illa perdifficilis est: *Linguam* enim *nullus hominum domare potest*, ait S. Jacob. c. 3. 8.

Per *os pravum* Rabbini accipiunt irrisionem; irrisores enim os depravant et intorquent. Unde R. Salomon sic explicat, q. d. Ne illud facias, cujus gratia mortales de te obloquantur, atque in te ora obtorqueant. Aben Ezra vero, q. d. Ea cave à quibus in falsas opiniones detrudaris, quæ mentem suis vinculis implicent.

Melius alii per *os pravum* accipiunt os detractoris, q. d. Procul fuge à detrahente famæ proximi, ne audias ejus detractionem; illa enim velut pestis et lepra vicinis audientibus contagium suum affricat, eosque inficit et interficit, uti docet S. Bern. ser. 24. in Cant. Optime hæc accipias plane ut sonant, q. d. Noli os tuum depravare, eoque aliis detrahere; posterius enim hemistichium explicat prius, scilicet *os pravum* explicant *labia detrahentia.* Sicut enim cordis proprii custodiam præcepit, sic et oris proprii custodiam præcipit; magna enim est cordis et oris sympathia et connexio: unde sicut mors naturalis incipit ab ore, indeque sensim proserpit ad cor, uti dixi vers. præced. sic et mors moralis ab ore et verbis proserpit ad cor et voluntatem.

Quare per *os pravum* plene et plane accipias omnem sermonem pravum, sive is mendacium sit, sive blasphemia, sive irrisio, sive calumnia, sive detractio, sive quid aliud. Vere S. Bern. *Detractor*, ait, *et libens auditor, uterque diabolum in lingua portat.* Et Eccles. cap. 10. 11 : *Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit.* Vide quæ de malo detractionis dixi Ecclesiast. 5. 16. et cap. 28. 15, et Jacobi 3. v. 5. et seq.

25. OCULI TUI RECTA VIDEANT, ET PALPEBRÆ TUÆ PRÆCEDANT GRESSUS TUOS.] *Recta* potius est adverbium quàm nomen, q. d. Directe antrorsum respice, non retrorsum, non dextrorsum vel sinistrorsum. Nam Hebr. נכח *nochach* idem est quod coram, ante, è regione, puta recta sive in directum. Hebr. est ergo: *Oculi tui in directum aspiciant, et palpebræ tuæ dirigant* (Chald. *dirigantur*) *coram te ;* Pagnin. *Palpebræ tuæ dirigant viam coram te ;* Septuag. *Palpebræ tuæ annuant justa,* id est, nutu et nictu oculorum innuant honesta; nam ex adverso *impudicus oculus impudici cordis est nuntius*, ait S. August. ep. 109. Unde auctor Catenæ Græc. vertit: *Et palpebræ tuæ spectent ad justa,* id est, inquit, nutibus ad nequitiam ne utaris, sed quilibet sensus ad honesta tantum tibi obsequium præstet; Tigur. *Oculi tui ad ea sint intenti, quæ coram te sunt, et palpebræ tuæ recta inspiciant in ea quæ ante te sunt;* ut iter tuum recta dirigant, ait Vatabl. Hebr. enim יישרו *iaisciru* tam rectum facere quàm dirigere significat.

Post cordis et oris custodiam sancit custodiam oculorum; oculi enim in amore (virtutis aut vitii) sunt duces: atque ut custodias cor, opus est præ cæteris sensibus et membris custodire oculos, æque ac linguam. Sensus ergo est, q. d. Oculos coerce, nec sinas eos circumcirca oberrare et vagari, ne hauriant formas aut species illecebrosas, quæ pravas in corde cupiditates excitent: quare oculos tuos rege, ut tantum aspiciant recta, id est coram, sive ante se, ad hoc ut pedes et gressus hominis, necubi offendat vel erret, dirigant: ad hoc enim dati sunt oculi, ut viam prælustrent, per eamque dirigant iter totius corporis, quare ulterius non sunt jaciendi. Unde explicans subdit : *Et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos*, q. d. *Palpebræ,* id est oculi tui, ita vibrentur, ut viam præcipiant, per eamque inoffense dirigant pedes tuos, ulterius non ferantur; idcirco enim Deus eis dedit palpebras, ut eis coerceantur, ne aliorsum jaciantur. Magna enim est vis oculorum ad cor et mentem vulnerandum; species enim visa per oculos transit ad cor et mentem, illique suam formam, et consequenter amorem vel odium imprimit, quæ species hæret in corde, etiam postquam res visa abierit. Ita explicat S. Basil. lib. de S. Virg. Unde ibidem docet virginem in neminem debere defigere oculos et obtutum : *Oculi tui*, ait, *recta videant, et palpebræ tuæ innuant justa, neque te palpebræ rapiant, neque capiaris oculis tuis. Quòd si juxta naturæ rationem tactus quidam est oculorum ad corpora jactus ; et sicuti, cum in eos, qui morbo tenentur, oculorum obtutus diutius figimus , morbi ipsius consortes efficimur ; contraque cum his quæ aciem naturaliter juvant* (uti color viridis, speculum, aquæ limpidæ, etc.) *infigimus luminum radios, secretissima naturæ vi inde proficit noster intuitus ; ita profecto et cum in voluptatis indicia injicimus oculos, animus voluptatis morbo fit saucius; sicut etiam cum viris bonis intendimus, magna in anima per oculos emolumenta suscipimus.* Ac deinde : *Dux enim et prævius ac pronubus oculorum jactus est ejus ; cujus ministræ sunt manus, tactus.*

Mystice et analogice hæc passim accipiunt de oculis mentis, q. d. Sicut oculos corporis, sic multò magis oculos cordis, rationis et mentis coerce, ut recta duntaxat aspiciant ad ea quæ recta ratio facienda vel omittenda dictat, non oblique ad ea quæ cupiditas suggerit. Ita Beda, Cajet. Baynus, Jansen. et alii. Unde R. Salomon exponit, q. d. Veritatem et rectitudinem oculi

tui inspicere studeant. Et R. Levi : Oculi tui dispiciant quod rectum verumque sit. Quin et S. Greg. 3. p. Pastor. admonit. 16. in fine : *Palpebræ*, ait, *gressus præcedunt, cum operationem nostram consilia recta præveniunt ; qui enim negligit considerando prævidere quod facit, gressus tendit, oculos claudit, pergendo iter conficit, sed prævidendo sibimetipsi non antecedit ; atque idcirco citius corruit, quia quo pedem operis ponere debeat, per palpebram consilii non attendit.*

Et S. Ambr. lib. de Bono mortis, cap. 9 : *Oculi tui recta videant*, etc. *Quod non esset dictum*, ait, *nisi frequenter errarent. Vidisti meretricem, captus es vultu ejus, et forma decoram putasti : erraverunt oculi tui, perversa viderunt, aliena nuntiaverunt. Nam si vere vidissent, vidissent deformem meretricis affectum, inhorrentem procaciam, indecentem impudicitiam, marcentes libidines, tetram colluvionem, animæ vulnera, conscientiæ cicatrices.* Causam erroris subdit, dicens: *Errat igitur oculus, ubi errat affectus. Affectus ergo deceptio, est deceptio visus.* Denique Beda : *Palpebræ præcedant gressus tuos, id est*, inquit, *iter justitiæ, quò ingredi debeas, diligenter edisce, et in cunctis, quæ agere disponis, sollicitus ad quem sint ventura finem prævide.*

26. Dirige semitam pedibus tuis, et omnes viæ tuæ stabilientur.] Chald. *dirigentur. Dirige*, Hebr. פלס *palles*, id est *libra*, et ad libellam recte rationis adæqua semitam pedibus tuis, ut scilicet recta rationis, legis, prudentiæ et virtutis orbita incedas, non deflectas ad dexteram vel sinistram. Unde Septuag. vertunt : *Rectas orbitas fac pedibus tuis* (Aquila : *Cura* vel *muni viam pedum tuorum ;* Symmach. *Observa* vel *cave pedibus tuis*) *et vias tuas dirige ;* Aquila, Symmach. et Theodot. ἑτοίμαζε, id est, *para* vel *firma.* Ita se explicat Salomon subdens : *Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram.* Pagnin. *Pondera semitam pedum tuorum, et omnes viæ tuæ stabilientur ;* alii : *Regula* vel *trutina et æquilibra semitas pedum tuorum ;* S. August. ep. 47 : *Rectos cursus fac pedibus tuis.* Citat hunc locum S. Paulus juxta Septuag. Hebr. 12. 13 : *Gressus* (græce est τροχιὰς, eadem vox quæ hîc, id est orbitas, semitas, gressus,) *rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret.* Est metaphora à stratoribus viarum ; hi enim æque ut fabricatores domorum, ut vias recte sternant et complanent, illas ad libellam dimetiuntur, sternunt et fabricant; nullo enim pacto erigi possunt fabricæ vel viæ, nisi facierum angulorumque rectitudo per perpendiculorum indaginem exploretur : eaque præcipua est observatio in ædificiis, æque ac pavimentis moliendis, ut structuræ omnes perpendiculo respondeant, neque proclinationes, ut ait Vitruvius lib. 6. c. 11. et lib. 7. cap. 3, in ullam partem habeant. Simili modo structura virtutum in fabrica animæ debet fieri ad perpendiculum, puta ad rectitudinem rationis et prudentiæ, qua virtutes singulæ per se, et comparatæ cum aliis, rectum teneant ordinem et commensurationem, quam præscribit lex et recta ratio, nec in alterutram partem lateralem propendeant aut devergant. Sic enim opus erit appensum linea rationis libratumque.

R. Salomon Hebr. *palles* exponit, q. d. Pondera divini præcepti violationem cum mercede et præmio, pœnas item scelerum et præmia compara ; tunc enim recte eliges honestum et spernes peccatum.

Porro S. August. epist. 47. cujus verba recitabo v. seq. censet hîc alludi, imo probari liberum arbitrium, q. d. *Libra semitam pedibus tuis*, hoc est, accipe libram vel libellam liberi arbitrii, in eaque gressus et actiones tuas trutina, ut in æquilibrio rectæ rationis consistant, nec in alterutram partem earum bilances devergant, q. d. Vide quomodo vivas, recta regiaque sapientiæ et virtutis via incedito. Quod si id feceris, viæ, id est actiones tuæ stabilientur, ut stabiles et firmæ in virtute perseverent, ac dirigentur à Domino, ut prosperos habeant successus ; hi enim pendent à Deo ; Deus enim est causa omnis sortis et fotunæ nostræ, adeoque ipse est fortuna fortunans, qui hosce fortunat, illos non, uti ostendi Genes. 31. 27. et seq.

Mystice pedes sunt affectus animi, hi per sapientiam regulandi sunt, ut ad bonum tendant. Ita auctor Catenæ Græcorum. Rectas semitas, inquit, appellat animæ vires, quibus nixa in virtutibus progreditur, deque uno opere bono ad aliud provehitur. At vero animæ pedes ejusdem sunt impetus, per quos de hoc in illud fertur.

27. Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram : averte pedem tuum a malo.] Chald. *transfer pedem tuum à malo.* Sensus litteralis est clarus, q. d. Dirige gressus tuos juxta regulam rectæ rationis, legis et voluntatis divinæ, ut ab ea in neutram partem, puta nec ad dexteram, nec ad sinistram declines, juxta illud Isaiæ 30. 21 : *Hæc est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.*

Symbolice, S. August. in Deuter. quæst. 48. et alii per *dexteram* accipiunt prospera, et per *sinistram*, adversa. Baynus per *dexteram* accipit amicos, et per *sinistram*, inimicos, q. d. Nec amore prosperorum et amicorum, nec timore adversorum et inimicorum deflectas à recta virtutis via. Olympiod. vero in Catena Græcorum per *dexteram* accipit honorem et gloriam, per *sinistram* crucem et ignominiam, q. d. Si propter vitæ integritatem honoreris, ne efferaris animo : si vilipendaris, ne animum despondeas, aut ab officio desistas. Rursum S. August. l. 2. de Peccat. mer. c. 35 : *Non declines*, inquit, *in dexteram superba præsumptione justitiæ, nec in sinistram secura delectatione peccati.*

Moraliter, ex hoc loco S. Gregor. Nazianz. orat. 26. docet nimium zelum æque cavendum ac torporem, temeritatem æque ac pigritiam : *Æque enim*, ait, *inutiles sunt iners ac supina segnities et imperitus fervor ; ille ad bonum minime accedens; hic autem ulterius cadens, ac dextro dexterius aliquid efficiens. Atque id probe cognitum et exploratum habens Salomon : Ne declines*, inquit, *ad dexteram, neque ad sinistram, ne per contraria in æquale malum, hoc est, in peccatum incidas.* Et Cassianus, l. 11. de Instit. renunt. c. 4 : *Ne divertaris ad dexteram, neque ad sinistram, id est, ne tibi de virtutibus blandiaris et dextris successibus ac spiritalibus extollaris, nec deflectens ad sinistrum tramitem vitiorum, secundùm Apostolum, gloriam tibi ex eis in tua confusione conquiras. Nam cui sub specie succinctæ vestis ac nitidæ cenodoxiam non potuit diabolus generare, pro squalida et inculta ac viliore conatur inserere ; quem non potuit per honorem dejicere, humilitate supplantat ; quem scientiæ et elocutionis ornatu*

nequivit extollere, gravitate taciturnitatis elidit. Si jejunet palam, v nitatis gloria pulsatur : si illud contemnendæ gloriæ causa contexerit, eodem vitio elationis obtunditur.

VIAS ENIM, QUÆ A DEXTRIS SUNT, NOVIT DOMINUS ; PERVERSÆ VERO SUNT QUÆ A SINISTRIS SUNT.] Hic versus non est in Hebræo, nec in Chaldæo, nec in Complutensi, vel Regia Latina, nec in Cajetano, nec in manuscriptis nonnullis vetustis ; est tamen in Septuag. ex quibus eum Noster transcripsit. Unde colligas nostram Vulgatam versionem non per omnia puram putam esse sancti Hieron. quam scilicet ipse concinnavit ex Hebræo, cum nonnulla ex Septuag. sint addita, quæ non exstant in Hebræo. Ex Septuag. eadem legunt S. Gregorius Nazianzen. S. Hieronymus, S. Augustinus, S. Cyprianus, Beda locis mox citandis. Perperam ergo Lyranus et Cajetanus censent eam ex glossa aliqua in textum vitio scriptorum irrepsisse.

Nota : *Dextrum* significat bonum et felix, *sinistrum* malum et infelix. Primo, quia Gentiles illas voces sic usurpabant, et vero ita censebant. Unde Græci dextra fulmina censebant boni et felicis ominis, sinistra vero mali et infelicis. Secundo, quia dextra pars animalis potior et robustior est sinistra, quæ infirmior, est deficiens et quasi manca. Unde quæ sinistra manu fiunt, minus recte fiunt. Tertio, quia motus principium est à dextra parte. In homine enim et animalibus mutatio loci à dextra proficiscitur, eo quod ad impulsum expeditior sit ob calorem hepatis, et solidiorem ejus partis ac firmiorem musculorum naturam, uti docet Aristot. l. 3. de Part. animal. c. 4. et Galenus, 7. Aphorism. 44. Hinc et Physici Orientem, à quo cœlum moveri incipit, vocant dexteram cœli partem. Quarto, quia veteres in judicio de moribus virtutes et virtute præditos collocabant à dextris, vitia et vitiosos à sinistris. Quocirca Lactantius disputans de Y littera Pithagoræ, indice virtutis et vitii, l. 6. de vero Cultu c. 3: *Quid enim,* inquit, *opus est Y littera in rebus contrariis atque diversis? sed altera illa melior conversa est in Solis ortum, altera illa deterior ad occasum : quoniam veritatem ac justitiam sequitur, is accepto immortalitatis præmio, perenni luce potiretur; qui autem ab illo malo duce illectus prætulerit vitia virtutibus, mendacium veritati, necesse est ad occasum et tenebras deferatur.* Accedit Aristot. l. 2. de Cœlo, c. 2. qui de Pythagoricis loquens, ait : Via virtutis propterea, inquiunt, dextera dicitur, quia ad orientem solem tendit, id est ad lucem atque splendorem; via vero vitii sinistra, quia Occidentem versus, id est in noctem tenebrasque defertur. Hinc *dexter* idem est quod prosper et propitius, ut Quintil. lib. 4. 4 : *Adsit Domitianus dexter ac volens.* Et Virgil. 8. Æneid. :

Et nos, et tua dexter adi pede sacra secundo.

Sensus ergo est, q. d. Vias, quæ à dextris sunt, id est actiones bonas et laudabiles, ideoque felices, quæ nos constituent ad dexteram Christi in die judicii inter electos et beatos, *novit,* id est approbat, amat, promovet, prosperat et beat Dominus : odit vero, destruit et punit eas quæ à sinistris sunt, puta malas et probrosas, ideoque infelices, quæ impios constituent in die judicii à sinistris Christi inter damnatos et reprobos. Accedit S. August. quæst. 48. in Deuter. ubi per vias dextras accepit cœlestia, per sinistras terrena.

Verum difficultas est in nexu contextus ; videtur enim hic esse amphibolia, imo contradictio, ac posterior pars repugnare priori. Quomodo enim consentit τὸ *ne declines ad dexteram* cum eo quod subdit : *Vias quæ à dextris sunt novit,* id est probat, *Dominus;* si enim eas probat, ergo illæ non declinandæ, sed sequendæ et ambiendæ sunt.

Primo, S. August. epist. 47. ad Valentinum hinc probat necessitatem gratiæ æque ac liberi arbitrii : *Quia*, ait, *si non esset liberum arbitrium, non diceretur : Rectos cursus fac pedibus tuis, et vias tuas dirige : ne declines in dexteram, neque in sinistram. Et tamen sine Dei gratia, si posset hoc fieri, non postea diceretur : Ipse autem rectos faciet cursus tuos et itinera tua in pace producet.* Et mox : *Vias, quæ à dextris sunt, novit Dominus, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dextras, id est vias justorum, quæ sunt opera bona, quæ utique præparavit Dominus* (*sicut dicit Apostolus*) *ut in illis ambulemus; vias autem sinistras, perversas, id est vias impiorum, non utique novit, quia non eas ipse fecit in homine, sed homo sibi.* Objicit deinde sibi S. Augustinus, cur ergo dixit : *Ne declines in dexteram neque in sinistram, cum potius dicere debuisse videatur : Tene dexteram, et ne declines ad sinistram?* Ac respondet, *declinare in dexteram, qui bona ipsa opera quæ ad vias dextras pertinent, sibi vult assignare, non Deo. In sinistram vero*, qui omnia gratiæ tribuens, et nihil libero arbitrio, dicit : *Faciamus mala ut veniant bona*, q. d. *Non sic defendatis liberum arbitrium, ut ei bona opera sine Dei gratia tribuatis ; nec sic defendatis gratiam, ut quasi de illa securi mala opera diligatis.*

Secundo, S. Chrysostomus ex variis in S. Matthæum locis hom. 8. censet hic ludi in nomine dextrum et sinistrum, aliterque accipi quàm paulo ante. Hic enim per dextras vias, vel, ut ipse legit, partes, accipit justos ; per sinistras, peccatores ; quia Christus in die judicii justos et electos statuet à dextris, peccatores et reprobos à sinistris, Matth. 25; et sic explicat illud Matth. 6. v. 3 : *Te faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua*, q. d. Cum dextera das eleemosynam, noli te apud sinistram, id est apud avaros et peccatores, jactitare.

Tertio, S. August. lib. 2. de Peccat. merit. et remiss. cap. 35 : *In dexteram declinare*, inquit, *est seipsum decipere, dicendo se esse sine peccato ; in sinistrum autem, propter nescio quam perversam atque pravam securitatem, se tanquam impune dare peccatis. Vias enim, quæ à dextris sunt, novit Dominus* (Christus), *qui solus sine peccato est, et nostra potest delere peccata; perversæ autem sunt quæ à sinistris sunt amicitiæ cum peccatis.*

Verum hæc videntur mystica potius quàm litteralia, nec dubium lectoris animum explent. Dico ergo hanc sententiam : *Vias, quæ à dextris sunt, novit Dominus,* etc., cohærere cum proxime præcedenti : *Averte pedem tuum à malo* (scilicet capessendo vias quæ à dextris, non autem illas quæ à sinistris sunt) ; non autem cum illa remotiore : *Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram.* In Proverbiis enim, uti sæpius monui, sunt multæ sententiæ disparatæ, nec inter se connexæ; per tales enim gnomas prisci tradebant suam sapientiam. Forte etiam ex alio loco eam huc transtulerunt Septuag. nam

hoc loco non exstat in fonte Hebræo. Sic enim aliæ sententiæ nonnullæ ex uno loco in alium traductæ sunt à collectoribus earumdem, uti ostendi Procemio in Ecclesiasticum.

Porro una sententia alteri non est contraria, sed una cum altera recte consentit : nam cum ait vias à dextris nosci et probari à Domino, perversas vero esse sinistras ; tunc dextrum et sinistrum inter se sola comparantur, ac per dextrum significatur via virtutis, quia hæc coram Deo est dextera, id est proba et felix ; per sinistrum significatur via vitii, quia hæc coram Deo est sinistra, id est reproba et infelix. Cum vero ait : *Ne declines ad dexteram neque ad sinistram ;* tunc dextrum et sinistrum non inter se, sed cum media virtutis via comparat, ideoque dextrum et sinistrum significant vitia utrimque virtuti, quæ in medio est, per excessum vel defectum opposita. Virtus enim est in medio, à quo declinat vitium oppositum in dextrum per excessum, in sinistrum per defectum. Via ergo virtutis media est dextera, à qua si declines ad dexteram vel sinistram, aberras et peccas. Itaque vis est in τῷ *ne declines ;* hæc enim particula mutat phrasim et appellationem, ut loquuntur Logici. Nam via dextera est via virtutis ; declinare vero ab hac dextera est vitium, sive declines dextrorsum, sive sinistrorsum ; omnis enim declinatio et recessus à medio, quod præscribit virtus, est vitium. *Non ergo dexteram viam ambulare, sed ad dexteram declinare prohibemur,* ait Beda.

Ita acute explicat S. Gregor. Nazianz. orat. 26 : *Ne declines,* inquit, *ad dexteram, neque ad sinistram; ne per contraria in æquale malum, hoc est in peccatum incidas. Quanquam alioqui quod natura dextrum est, his verbis laudat : Vias dextras novit Deus; perversæ autem sunt sinistræ. Quî fit igitur ut qui dextrum laudat, idem rursum à dextro nos abducat? Intelligit profecto quod dextri speciem habet, cum revera tale non sit. Quod etiam spectans alio loco inquit : Ne magnopere justus sis, nec supra modum sapiens,* Eccl. 7. *Par etenim justitiæ atque sapientiæ detrimentum affert acris tam in actione, quàm in sermone animi impetus, à bono nempe, et à virtute propter excessum excidens. Hanc enim defectus et excessus peræque labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit quàm conveniat, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rectior, nec præcepto divino sublimior. Id vero qua tandem ratione consequemur? Nempe si modesti et compositi esse curemus, naturæ leges comprobemus, rationem ducem sequamur, ordinem et disciplinam non aspernemur.*

Et S. Hieron. in cap. 12. Zachar. *Devorabunt* (inquit) *duces Judæ et tribuni ad dexteram et ad sinistram eos qui in medio itinere incedere noluerunt, nescierunt* υπερβολας ειναι κακιας ; *unde Dei populus pollicetur : Nec ad dexteram, nec ad sinistram declinabimus ; via regia gradiemur,* Num. 20. *Via dextra parcitas est, quam Græci* φειδωλιαν *vocant: sinistra, luxuries ; media rectaque, frugalitas. Omnes igitur qui sunt in via dextra, quibus dicitur : Ne sis justus nimis ; et in sinistra qui audiunt : Viæ quæ ad sinistram sunt, perversæ sunt, devorans flamma consumet.* Idem in Ecclesiaste, cap. 10. explicans illud : *Cor sapientis in dextera,* etc. *Et in Evangelio,* ait, *præcipitur ut nesciat sinistra quid faciat dextera sapientis,* Matth. 6. *Et quando percutimur in maxillam dexteram, non jubemur sinistram genam præbere percutienti, sed alteram dexteram; justus enim sinistram in se non habet, sed totum in eo dextrum est. Et cum ad judicandum Salvator venerit, agni à dextris, hædi vero à sinistris erunt,* Matth. 25. *Et in Proverbiis scribitur : Dextras vias novit Dominus ; quæ autem perversæ sunt, à sinistris sunt. Qui ergo sapiens est, semper de futuro seculo cogitat, quod ducit ad dexteram; qui vero insipiens est, de præsenti, quod positum est in sinistra. Quæ quidem secutus idem philosophus et Poeta ait :*

> Dextera quæ magni Ditis sub mœnia ducit,
> Hac iter Elysium nobis, at læva malorum
> Exercet pœnas, et ad impia tartara mittit.

Firmianus quoque noster, in præclaro institutionum suarum opere, Y *litteræ meminit, et de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus et vitiis, plenissime disputavit. Nec putemus huic sententiolæ illud esse contrarium in quo dicitur : Ne declines in dexteram, neque in sinistram ; hîc enim pars dextera pro bono accipitur; ibi vero non tam dextera, quàm declinatio dexteræ accusatur : ne plus sapiamus quàm sapere nos necesse est; quia virtutes in medio sunt, et nimietas omnis in vitio est.*

Accedit et S. August. epist. 47 : *Averte,* ait, *pedem tuum à via mala, hoc est à sinistra. Quod manifestat in consequentibus, dicens : Vias enim quæ à dextris sunt novit Dominus Deus; perversæ vero sunt quæ à sinistris sunt. Eas utique vias ambulare debemus, quas novit Dominus Deus, de quibus in psalmo legitur : Novit Dominus viam justorum, et via impiorum peribit; hanc enim non novit Dominus, quia sinistra est. Sicut dicturus est etiam illis ad sinistram constitutis : Non novi vos. Quid autem quod ille non novit, qui utique novit omnia, sive bona hominum, sive mala. Sed quid est? Non vos novi, nisi tales vos ego non feci. Quemadmodum illud quod dictum est de ipso Domino Jesu Christo : Quia non noverat peccatum; quid est (Non noverat) nisi quia non fecerat ? Ac hoc quod dictum est : Vias quæ à dextris sunt novit Dominus, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dextras, id est vias justorum, quæ sunt utique opera bona, quæ paravit Deus (sicut dicit Apostolus) ut in illis ambulemus ; vias autem sinistras perversas, id est vias impiorum, non utique novit, quia non eas ipse fecit in homine qui fecit hominem, sed homo sibi. Propter quod dicit : Odivi autem ego perversas vias malorum, ipsæ sunt à sinistris.*

IPSE AUTEM RECTOS FACIET CURSUS TUOS ; ITINERA AUTEM TUA IN PACE PRODUCET,] q.d. Si ingressus fueris vias quæ à dextris sunt, id est vias probas et honestas, Deus, qui illas novit, id est probat et prosperat, rectos faciet, id est diriget cursus vitæ tuæ, ut in illis feliciter et animose progrediaris per plures annos vitæ, quos tibi pacificos dabit, facietque ut tandem moriens in pace exspectans felicitatem æternam obdormias et conquiescas. Unde Polychron. in Catena Græcorum : *Tu,* ait, *abstine ab omni malo et peccato : Ille interim viam tuam ad bona diriget, tuosque inimicos evertet. Indicat per hæc autem complurium rerum eventus in nostra potestate positos non esse, sed in Dei voluntate. Is enim est quì hominum studia in terris cæteraque omnia quæ ad æterna illa bona, quæ in cœlis reposita habemus, spectant, recte provideque administrat.* Præclare Seneca : *Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos,*

non subibit te veneratio ejus? non dices : Ista res major est altiorque quàm ut credi similis huic, in quo est corpusculo, possit ; vis istuc divina descendit, animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, cœlestis potentia agitat. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque majori suî parte illic est, unde descendit.

CAPUT QUINTUM

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet fugiendam esse meretricem ut pestem. Remedium fugæ suggerit v. 15. dilectionem uxoris propriæ : sic enim vitabitur aliena ' amor enim castus pellit incestum, uxor meretricem.

1. Fili mi, attende ad sapientiam meam, et prudentiæ meæ inclina aurem tuam, 2. ut custodias cogitationes, et disciplinam labia tua conservent. Ne attendas fallaciæ mulieris. 3. Favus enim distillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur ejus : 4. novissima autem illius amara quasi absinthium, et acuta quasi gladius biceps. 5. Pedes ejus descendunt in mortem, et ad inferos gressus illius penetrant. 6. Per semitam vitæ non ambulant, vagi sunt gressus ejus, et investigabiles. 7. Nunc ergo, fili mi, audi me, et ne recedas à verbis oris mei. 8. Longe fac ab ea viam tuam, et ne appropinques foribus domus ejus. 9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli. 10. Ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena, 11. et gemas in novissimis, quando consumpseris carnes tuas et corpus tuum, et dicas : 12. Cur detestatus sum disciplinam, et increpationibus non acquievit cor meum, 13. nec audivi vocem docentium me, et magistris non inclinavi aurem meam? 14. Pene fui in omni malo, in medio ecclesiæ et synagogæ. 15. Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui : 16. deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide. 17. Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui. 18. Sit vena tua benedicta, et lætare cum muliere adolescentiæ tuæ : 19. cerva charissima, et gratissimus hinnulus, ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter. 20. Quare seduceris, fili mi, ab aliena, et foveris in sinu alterius? 21. Respicit Dominus vias hominis, et omnes gressus ejus considerat. 22. Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur. 23. Ipse morietur, quia non habuit disciplinam, et in multitudine stultitiæ suæ decipietur.

PRIMA PARS CAPITIS

1. Fili mi, attende ad sapientiam meam (Septuag. *Sermonibus meis appone aurem tuam*), et prudentiæ meæ inclina aurem tuam.] Salomon novum sapientiæ documentum de fuga meretricis daturus, more suo discipuli attentionem excitat, ut ille advertat et ponderet quanti illud sit momenti. Dicit ergo illi : Silens studiose attende et intende meis sermonibus. Nam silentium discipuli disciplinæ custodia est. Unde Pythagoras suis discipulis silentium quinquennale indicebat.

2. Ut custodias cogitationes et disciplinam labia tua conservent.] Septuag. *Ut custodias cogitationem bonam* (Aquila, Symmach. et Theodot. *scientiam bonam*) *sensus autem labiorum meorum mandat tibi*, q. d. Labia mea enuntiant internam meæ sapientiæ cogitationem, ejusque sensum, ac mandant ut illum simpliciter, uti enuntiatur, accipias, menti imprimas et opere exsequaris. Alii legunt : *Sensum labiorum meorum mando tibi. Cogitationes* ergo hîc non discipuli, sed sapientiæ et Salomonis accipe, q. d. Attende ut custodias meos conceptus, meas cautiones, mea consilia, ut vertit Vatablus. Unde Chald. vertit, *ut admonitus sis in consilio;* Syrus, *ut cautus sis in cogitatione;* R. Levi, *ut custodias cogitationes, quibus instituaris ad prudentiam.* Sic et Aben Ezra. Consequenter tamen cogitationes quoque discipuli accipe; qui enim custodit cogitationes sapientiæ, hic utique et suas custodit. Nam hanc suarum custodiam docent et præscribunt cogitationes et consilia sapientiæ. Unde S. Greg. 3. p. Pastor. admon. 15. *Ut custodias cogitationes tuas : Nihil quippe*, ait, *in nobis*

est corde fugacius, quòd à nobis toties recedit, quoties per pravas cogitationes defluit. Cum ergo cogitatio per custodiam restringitur, cor, quod fugere consuevit, invenitur.

NE ATTENDAS FALLACIÆ MULIERIS.] Hæc verba non sunt in Hebr. expresse, sed tacite subintelliguntur. Unde Septuag. et ex iis Noster ea expresserunt. Quocirca hæc verba pendent ab iis quæ sequuntur: *Favus enim distillans labia meretricis*, etc.; ex iis enim hæc conclusio deducitur: *Ergo ne attendas fallaciæ mulieris.* Igitur per *fallaciam* intelligit blanditias, mollitiem et elegantiam verborum, pulchritudinem, ornatum vestium, faciei fucum, fictiones, artes et fraudes, quibus meretrices amasios ad se pellicere, inescare, et pervertere solent. Unde Septuag. habent: *Ne intendas* φαύλῃ, id est malæ, pravæ, perversæ, *fallaci mulieri;* S. Hieron. in c. 23. Isaiæ: *Ne attendas pessimam* (S. Cyri. l. 15. de Adorat. *improbam*) *mulierem;* quare mirum est Arabicum vertere: *Ne auscultes mulieri bonæ;* S. Chrysost. hom. 14. ad Popul. legit: *Ne discas pulchritudinem alienam, et ne occurras mulieri fornicanti; mel enim*, etc., quasi hæc pertineant ad oculos; ac si dicat: Noli aspicere faciem pulchram meretricis fucatæ et comptæ; quia hæc pulchritudo *aliena* est, id est alienæ mulieris, quæ tua non est uxor. Rursum *aliena*, quia pulchritudo hæc sæpe non est naturalis, sed fucata, et aliunde, puta à stibio, purpurisso et fuco, atque à vestibus et gemmis mutuata. Maxime enim mulier ferit et vulnerat aspicientem pulchram faciem et oculos, instar serpentis et basilisci. Magis tamen hoc loco respicit ad verba blanda et fallacia meretricum, ut patet ex seq. Hisce enim multos decipiunt et dementant, præsertim accedente fuco faciei et oculorum. Unde de iis canit Codrus:

> Sidera non tot habet cœlum, non flumina pisces,
> Quot scelerata gerit femina mente dolos.

Cum enim mulier nec viribus, nec ingenio, nec consilio polleat; hinc ad dolos se convertit, ut quod illis non potest, hisce obtineat et perficiat: sicut animalia imbellia eadem de causa dolosa sunt, ut vulpes, simiæ, feles, etc., cum ex adverso leones, tigrides, lupi non dolosi, sed violenti sint: quia cum viribus et robore sua exsequantur, dolo non indigent. Adde mulierem quid serpentinum habere. Videtur serpens Evam seducens, illi totique sexui suam indolem et fraudes inhalasse. Adde et meretricum malitiam studiumque fallendi, imo continuum exercitium, quo novas in dies decipiendi artes excogitant, ut non aliud cogitare, non aliud somniare, ac totæ ex fraudibus consutæ videantur. Idem argumentum tractat Ecclesiast., cap. 25. v. 22, ubi plura hac de re dixi. Quare hic brevis ero.

Præclare S. Hier., lib. 1. contra Jovin. sub finem: *Amor formæ rationis oblivio est, et insaniæ proximus, fœdum, minimeque conveniens animo sospiti vitium; turbat consilia; altos et generosos spiritus frangit, à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit, quærulos, iracundos, temerarios, dure imperiosos, serviliter blandos, omnibus inutiles, ipsi novissime amori facit. Nam cum fruendi cupiditate insatiabilis flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit; odium sui facit, et ipsi novissime sibi odio est.* Et post nonnulla: *Doctissimi viri vox est, pudiciam imprimis esse retinendam: quâ amissâ omnis virtus ruit. In hac muliebrium virtutum principatus est, hæc pauperem commendat, divitem extollit, deformem redimit, exornat pulchram: bene meretur de majoribus, quorum sanguinem furtiva sobole non vitiat.*

Quocirca S. Aug. l. de Honest. mulier., cap. 2: *Inter alia*, ait, *certamina Christianorum sola dura sunt prælia castitatis, ubi quotidiana est pugna, et rara victoria. Gravem namque sortita est castitas inimicum, cui quotidie resistitur et semper timetur.* Et S. Ephrem ser. adversus improbas mulieres: *Quid enim est mulier*, ait? *Laqueus comptus, et homines in voluptates illiciens, quæ splendida quidem specie et excelso collo oculis annuit, et genis arridet, lingua vero dulciter canens voce alios decipit, et sermone pellicit*, etc. *Quid est mulier? naufragium super terram, fons nequitiæ, thesaurus immunditiæ et malitiæ, mortifera conversatio atque confabulatio, oculorum pernicies, animarum exitium, cordis spiculum, juvenum perditio, sceptrum inferni, et concupiscentia præceps. Quid est mulier? causa diaboli, requies serpentis, diaboli consolatio, dolor inconsolabilis, caminus succensus, malitia incurabilis, diurna confabulatio, hospitium lascivorum et officina dæmonum*, etc. Hac de causa S. Hier. ad Nepotianum de vita clericorum et sacerdotum: *Hospitiolum*, ait, *tuum aut raro aut nunquam mulierum pedes terant. Omnes puellas et virgines Christi aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige. Ne sub eodem tecto mansites: nec in præterita castitate confidas. Nec sanctior Davide, nec Samsone fortior, nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper quod paradisi colonum de possessione sua mulier ejecerit.*

Porro inter alias meretricum fallacias est hæc una è præcipuis, quod ita fugiunt, ut velint videri; ita pugnat, ut velint vinci; ita odia exercent, ut tunc ament maxime. Ita de Cleopatra scribit Plutarch. in Antonio: *Dabat operam ut sæpe lacrymans videretur, statim autem lacrymas abstergebat, occultabatque quasi vellet Antonium latere.* Audi S. Hier., ep. 47: *Palliolum interdum cadit, ut candidos nudet humeros, et quasi videri noluerit, celat festina, quod volens detexerat.* Quocirca adolescens rogatus à meretrice cur nolit se audire, nec attingere, apud Plautum in Bacch. respondet:

> Quia isthæc lepida sunt memoratui,
> Eadem in usu, atque ubi periculum facias, aculeata sunt:
> Animum fodicant, bona destimulant, facta et famam sauciant.
> Apage à me, apage.

S. Nilus in Sententiis c. de fornicatione: *Mulierum*, ait, *cœtus fuge; ut primum eas conveneris, depressa humi facie leniter ac sedate loquuntur, atque ejusmodi lacrymas edunt, quæ commiserationem redoleant: modesteque sese componunt, et frequenter ingemiscunt: de castitate percunctantur, et studiose ac diligenter audiunt. Si eas prospexeris, paulisper caput attollunt. Post etiam defixioribus oculis te intuentur, ac subrident, imo profusum et dissolutum risum edunt, ac denique omnes mortis hamos et præstigiarum illectamenta* (imo philtra et veneficia) *atque omnis generis casses, quibus anima obsidetur, expediunt.* Et mox: *Viret*, ait, *herba, quæ aquis propinqua est, et libidinis affectus in muliebri colloquio. Forma fucata intemperantium exitium, et*

naufragium est. Quamobrem S. Greg. Nazianz. in præceptis ad virgines :

> Virgo, *ait*, sis oculis, virgo sis auribus atque
> Lingua; nam tribus his facile est decedere recto.

Diogenes duas mulierculas inter se colloquentes conspicatus : *Aspis*, ait, *à vipera venenum mutuatur;* ita Antonius in Melissa, p. 2. c. 34. Secundus Philosophus, rogatus ab Adriano Imp. *quid esset mulier*, respondit : *Viri naufragium, domus tempestas, vitæ captivitas, leæna complectens, exornata Scylla, animal malitiosum, malum necessarium.* Ita Maximus serm. 39. Ubi et citat sanctum Basilium dicentem : *Insipientissimæ mulieres naturali pulchritudine carentes ad colores confugiunt, et sunt, ut ita dicam, ornatæ ad spectaculum, per ornatum inornatæ, et per dedecus ac turpitudinem turpiores* Plura vide apud auctores jam citatos et Tiraquellum in leg. ix. connubial

Mystice, omnia quæ hic de meretrice dicuntur, Olympiodorus et Polychron. in Catena Græc. ac S. Hieron. in cap. 6. Ezech. et alii adaptant hæresi; Lyran. idololatriæ, tu adapta voluptati et concupiscentiæ, de qua scite ait Damascen. l. 3. Parall. cap. 28. ex S. Chrysost.: *Cani similis est voluptas, ô homo; si eam propellas, fugit; si alas, remanet. Malorum omnium metropolis est voluptas.* S. Basil. exhort. ad baptismum : *Voluptas*, ait, *diaboli hamus est ad exitium trahens. Voluptas peccati mater est, voluptas sempiterni vermis nutrix : quæ eum, qui se fruitur, ad aliquod tempus delinit, post autem felle amarius digeritur.* Sanctus Gregorius Nazianz. in Tetrastichis : *Omnis vitii esca est voluptas objecta, ad exitii hamum avidiores animos facile attrahens.* Quocirca voluptatem quasi meretricem ita pingit Claudian. lib. 2. in Laudes Stiliconis ;

> Blanda quidem vultu, sed qua non tetrior ulla,
> Interius fucata genas, et amicta dolosis
> Illecebris, torvos auro circumligat hydros,

puta serpentes.

Igitur :

> Sperne voluptatem, nocet empta dolore voluptas.

Quæcumque ergo de meretrice jam dicta, et deinceps dicenda sunt, mutato nomine concupiscentiæ attribue.

Rursum Beda, Cyril. Alexand. lib. 15. de Adorat. et Cyril. Hierosol. de decem dogmat. catechesi 4, et S. Hieron. in cap. 65. Isaiæ per meretricem accipiunt sapientiam humanam, quæ instar meretricis fucata, et pigmentis eloquentiæ illita, melle dulciores, oleo nitidiores effundit sermones.

3. Favus enim distillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur ejus.] Hebr. *Quia favum distillant labia extraneæ, et lenius oleo palatum ejus.* Ita Pagnin. et Vatablus : qui pro *lenius* vertit, *blandius;* alii, *lubricius;* alii, *levigatum præ oleo guttur ejus ;* Arabic. *Quoniam mel distillat ex duobus labiis mulieris meretricis, os tuum brevi tempore oblinet* mellitis et oleatis verbis ; Septuag. *Mel enim distillat à labiis fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces tuas :* Hebr. enim חלק *chalac* idem est quod mollis, tener, levis, lenis, lubricus; talia autem solent esse pinguia. Forte etiam Septuag. pro *chalac* legerunt חלב *cheleb*, id est, adeps, pinguedo. *Impinguat* ergo, id est, pingui blanditiarum oleo delinit, mulcet, infarcit, inescat. Unde Syrus vertit : *Molliora oleo verba ejus;* Chald. : *Lenius oleo guttur ejus.* Apposite Hugo victorin. l. de Carnal. nuptiis vitandis : *In favo mellis*, ait, *duo sunt, scilicet mel et cera. In facie meretricis similiter duo sunt, scilicet decor et gratia, hoc est, pulchritudo oris, et dulcedo sermonis. Cera succendit ignem, mel præbet dulcedinem; sic pulchritudo meretricis igne libidinis inflammat carnem, blandimento lenocinantis sermonis subvertit mentem; stillat mel ex cera, dum meretrix verba sua mollit et facit dulcia.*

Rursum amoris emblema est alveolus apum ex quo prodit absinthium, hoc est, *ex dulci amaritudo :*

> Vidisti alveolis si forte absinthia nasci :
> Sic specie dulci torquet amarus amor.

S. Chrysost. hom. 14. ad Populum *favum* labiorum refert ad oscula blanda meretricum, nitidum guttur præ oleo ad sermones blandos earumdem ; Hugo vero Cardin. *oleum* refert ad earum unguenta, quibus se inungunt ut gratum odorem redoleant et spargant : *Meretrix* enim, ait Chrysost. *amare nescit, sed insidiatur tantum; venenum habet illius osculum, toxicum os perniciosum. Si vero non statim apparet, propterea magis ipsam fugere oportet, quoniam obtegit perniciem, et mortem habet celatam, nec à primordiis manifestam apparere permittit. Itaque si quis voluptatem sectatur, et vitam lætitiæ plenam, fornicantium consortia mulierum fugiat ; bellis enim innumeris et tumultibus amatorum animo implent, et continuas ipsis pugnas contentionesque concitant per verba, per opera omnia.* Et S. Basil. de Virgin. : *Formosorum*, ait, *oscula cavere oportet, non secus ac venenatorum animalium morsus; diffunditur enim virus ex osculo in omne corpus.*

Melius alii passim utrumque referunt ad verba meretricum; hæc enim ipsæ ita edulcorant, ut mel stillare (unde Diogenes ea vocabat *mellitum laqueum*) ita emolliunt, ut oleo molliora videantur, ac efficacissima sint ad animos quantumlibet viriles deliniendos et emolliendos : instar olei enim lubricant et influunt in animos, eosque emolliunt, enervant et effeminant ; sunt enim voces et cantus Sirenum. Unde Ulysses, id est vir sapiens, obturat aures et fugit, ne iis dementetur et perdatur. Audi S. Fulgentium l. 2. Mythologiæ : *Sirenes*, ait, *græce tractoriæ dicuntur ; tribus enim modis illecebra amoris trahitur, aut cantu, aut visu, aut consuetudine. Amantur enim quædam speciei venustate, quædam etiam lenocinante consuetudine. Quas Ulyssis socii obturatis auribus transeunt; ipse vero religatus transit : Ulysses enim græce quasi* ὁ ὅλων ξένος, *id est, omnium peregrinus dicitur. Et quia sapientia ab omnibus mundi rebus peregrina est, ideo astutior Ulysses dictus est. Denique Sirenes, id est, delectationum illecebras et audivit et vidit, id est, agnovit et judicavit, et tamen transit nihilominus. Ideo quia auditæ sunt, mortuæ sunt; in sensu enim sapientis, omnis voluptatis affectus moritur. Ideo volatiles, quia mentes amantium permeant celeriter. Inde gallinaceos habent pedes, quia libidinis affectus omnia, quæ habet, aspergit. Denique et Sirenes dictæ sunt :* συρω *enim græce traho dicitur.*

Quocirca S. Cyprianus de Singular. cleric. : *Nunc*, ait, *blanditias exhibet meretrix, nunc verba mollia; et quod venenosius est super cuncta,*

psallere delectatur, cujus cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem. Quocirca S. Hier. ad Gaudentium : *Vocis dulcedines*, ait, *per aures animam vulnerantes fugiat.* Denique S. Ambros. lib. 2. de Abraham cap. 11. docet omnes sensus custodiendos esse castitatis studioso : *Quia et visus procacior*, ait, *habet crimen ;* et ideo scriptum est : *Noli intendere fallaci mulieri, neque capiaris oculis, neque abripiaris palpebris. Et in ipso auditu crimen est, si seducat meretrix, et multo blandimento sermonis et laqueis labiorum suorum te alliget.*

Porro verba blanda et fallacia recte comparantur oleo : primo, ob similem lubricitatem ; secundo, quia oleum vim maximam habet interius penetrandi ; eamdem habent verba mellita ; tertio, quia oleum, auctore Galeno lib. 11. de Simplic. medicament. facult. cap. 7, mordenti pariter ac lenienti facultate præditum est : *Nam quod oculos*, ait, *mordicet, quod guttur exasperet, sive ad tussim provocet, quod ventrem radat, atque secessus sanguinolentos efficiat, abunde magna testimonia sunt, mordacem illi inesse facultatem. At quod ulcera dolore liberet, et ventris mordicationes, aut irrigatum, aut infusum omnino sanet, quæque morsu irritantur mitiget*; *cum et ipsa non parva sint contrariæ ipsius facultatis indicia, plane omissa sunt.* Hæc ille. Recte igitur verba lenia, sed quæ aculeos in animum defigant, cum oleo comparantur; quod (ut est apud Galenum) cutem lenit, interiora mordet. Inde os sublinere idem est, quod adulando et blandiendo decipere.

Mystice, S. Ephrem tr. de Abstinendo à cupiditatibus, hæc accipit de voluptate carnis sive concupiscentiæ : *Meminerimus*, ait, *illius quod ait Paræmiastes : Favus distillans labia meretricis, dulcedinem concupiscentiæ favo significans ; quodque infert dicens : Quæ ad tempus nitidam guttur efficit, postea vero bile amarius invenies, et acutius ancipiti gladio.* Idem in illud : *Attende tibi*, c. 3. *Resiste*, ait, *urenti concupiscentiæ, ut flammam, quæ nunquam exstinguetur, effugere queas. Nam si nos perturbationes superarint, non recedent à nobis, quin et magis adversum nos insolescent. Audi eum, qui ait : Mel distillat à labiis mulieris fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces suas, posteà vero felle amariorem invenies, et acutam magis gladio ancipiti.* Præclare Boetius lib. 3. de Consolat. ante medium :

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes ;
Apiumque par volantum,
Ubi grata mella fudit
Fugit, et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Huic simile est emblema Sabini :

Cum puer alveolo furatur mella Cupido,
Furanti digitum cuspide fixit apis.
Sic etiam nobis brevis est et peritura voluptas,
Quam petimus ; tristi mista dolore nocet.

Quocirca recte ait Salomon *favus distillans*, quia voluptas tantum dat stillam mellis, mox datura mare fellis : ex adverso virtus dat stillam fellis, mox datura mare mellis.

Idipsum pulchre repræsentat Barlaam Josaphat regi apud Damascen. in Histor. cap. 13, per parabolam hominis fugientis unicornem, ac apprehendentis arborem, ex qua stillabat mel, quo inescatus homo periit : nam duobus muribus rodentibus sensim arborem, illa tandem cum homine corruit in subjectum barathrum ; unicornis enim est mors : arbor vita, vel voluptas; duo mures sunt dies et nox sibi continue succedentes vitamque consumentes ; barathrum est gehenna.

4. Novissima autem illius amara quasi absinthium, et acuta quasi gladius biceps.] Syrus, *quasi gladius duplicis aciei*, qui scilicet utrimque acutus est habetque aciem, qua utrimque scindat et secet. Septuag. *Postea vero amariorem felle invenies, et acutam plusquam ensem ancipitem ;* Arabic. *Novissime autem amaritudo ejus amarior absinthio, et acuet multo magis quàm gladius habens duo ora*, id est, duas acies.

Pro *absinthium* hebr. est לענה *laana*, quod nonnulli vertunt *amaritudo*, *toxicum* vel *venenum ;* communiter tamen vertunt *absinthium*. Significat ergo mel sermonum meretricis in fel dolorum converti; dolorum, inquam, qui tam acuti et lethiferi sunt, ac si gladio bicipiti inflicti fuissent ; perinde ac mel omniaque dulcia à stomacho in fel et bilem amaram et dolorosam convertuntur, uti docent Galenus et medici. Sicut enim gladius biceps corpus dissecat, sic sermones cantusque meretricum per aures in animam penetrantia, eam suo acumine transverberant et dissecant. Amaritudo hujus absinthii et acumen hujus gladii sentitur à fornicariis : primo, in sordibus, nausea et morbis, præsertim in lue Neapolitana, quibus Deus fornicationem castigat ; secundo, in damnis bonorum fortunæ ; meretrices enim emungunt opes ; tertio, in infamia ; quarto, in litibus, rixis et pugnis cum meretrice, quæ impudentior cane virus omne in amasium evomit ; quinto, in reatu peccati et iræ Dei : ac denique in morte præsenti et æterna, quam adducit; sexto, quia hominem privat ingenio, judicio, fortitudine tam mentis quam corporis, facitque hominem quasi irrationalem et brutum. Unde nonnulli nomen *Venus* derivant à *væ*, et νοῦς, quasi dicas : *sine mente*, *amens*, quia hominem dementat et quasi excerebrat. Vera est hæc allusio, at non verum etymon ; nam venus à vinculo est dicta, puta à viere, id est ligare, ait Varro; quod amantem amasiæ colliget et constringat. Idem notavit Plautus in Truculento : *In melle*, ait, *sunt hæ linguæ vestræ* (meretrices alloquitur) *atque orationes lacteæ, corda in felle sunt sita atque acerbo aceto. Elinguis dulcia dicta datis, corde amare facitis.* Verum sicut absinthii amaritudo tollitur per acetum, si scilicet illud aceto maceres, sic et noxa auditus vulnerati cantu meretricio tollitur compunctione et pœnitentia. Audi Bedam : *Novissima ejus*, ait, *quasi absinthium. Cum ergo expertus est absinthii amaritudinem, adhibeat pœnitentiæ dolorem. Nam dolor ille hoc dolore corrigitur ac solvitur.* Porro nota est absinthii amaritudo vel ex ipso nomine ; Græcis enim dicitur ἀψίνθιον ab ἀψεσαι, id est, à tangendo, quod nullum animal ob eximiam amaritudinem hanc herbam attingat. Veteres Græci Comici *apinthion*, id est impotabile vocarunt, quod hanc vix ullus ob insignem amarorem possit ebibere. Tam amara est luxuria, utpote quæ vires corporis debilitat, templa Spiritus sancti, ut ait Paulus, profanat, et in lupanar convertit turpitudinis. Hæc prava cupi-

ditas pulchritudinem tollit, salutem eripit, putidissimas ægritudines infert, celerem senectutem affert, famam eripit, et omnem corporis florem, ac optimam dispositionem diripit. Luxuria famam denigrat, ingenium hebetat, voluntatem captivat, appetitum illigat, sensum infatuat, et hominem rationis compotem quodam modo in brutum convertit. Ejus initia blanda quidem sunt et quasi melle illita, sed novissima amara quasi absinthium, et acuta quasi gladius biceps; media autem tot periculis, tot molestiis, tot inquietudinibus plena, ut impudicus etiam in hac vita pro brevissima voluptate dolorem centuplicatum recipiat.

Denique Josaphat rex apud Damasc. in Histor. cap. 24. ad hunc locum alludens, imo eum citans et explicans de mundi pompis ac deliciis: *Quid ergo*, ait, *perditè* (patrem regem Abenner alloquitur) *atque insanè gloriam eam retines et amplecteris, quæ instar recentium florum marcescit atque deletur, et execrandas ac fœtidas delicias, ventrisque et eorum quæ infra ventrem sunt affectiones, quæ quidem ad aliquod tempus stultorum sensus oblectant; cæterum amarius felle postea digeruntur, tum nimirum, cum umbræ istæ atque inanis hujusce vitæ insomnia præterierint, atque in perpetuo ignis nunquam exstinguendi ac tenebrosi cruciatu eorum amatores et qui iniquitati operam dant, provolventur, ubi insomnis vermis absque ullo fine ipsos corrodet, ac perpetuus ignis in infinita secula eos concremabit?*

Quocirca S. Ephrem, tract. adversus improbas mulieres, hoc remedium contra mulierum speciem et illecebras suggerit: *Et ne respicias in mulieris speciem, sed averte ab ea oculos, et non permaneas in loco ejus. Quando enim videris mulierem formosam, atque illustrem fulgentibus oculis, præclara forma, genis nitentibus, aspectu suo eximiam quamdam speciem præ se ferentem, ut exardescat animus, libido augeatur, cogita terram esse quod miraris, cineremque quod incendit, et comprimetur insana tua cupiditas. Explica quoque faciei pellem cogitatione, et cernes tunc omnem ejus pulchritudinis vilitatem. Nihil enim nisi ossa, nervos, fœtoresque reperies. Cogita etiam tandem senescentem, commutatam, morientem, totumque illum evanescentem pulchritudinis florem. Cogita quid admireris, et erubesce. Erubescens resipisce, et pœnitentiam age.* Id reipsa præstitit S. Ephrem. Quadam enim vice ingressurus civitatem, rogavit Deum ut ei occurreret quippiam bonæ ædificationis. Et ecce occurrit ei meretrix, quæ in eum intuens, ab eo increpita respondit: *Me decet te intueri, te vero terram; quia Eva ex Adamo facta est; Adam vero, puta vir, ex adama, id est ex terra. Tu ergo inspice matrem tuam.* Ita habet Vita S. Ephrem. Plura vide apud Isidorum Pelusiotam lib. 4. epist. 129, ubi tractans illud 1. Cor. 6: *Qui fornicatur, in corpus suum peccat*, decem illius loci expositiones, et totidem damna scortationis recenset. Vide S. Chrysost. hom. 24. in epist. ad Rom. et homil. 5. in 1. Thessal.

5. Pedes ejus descendunt in mortem, et ad inferos gressus illius penetrant.] Pro *penetrant* Hebr. est יתמוכו *iitmochu*, id est, sustentabunt, fulcient, fovebunt, roborabunt infernum, sicut sustentatur paries fulcro, ne cadat et pereat. Simili enim modo meretrices sustentant infernum, quia major pars hominum damnatur propter libidinem, q. d. Vacuaretur, et quasi caderet infernus, nisi libidinosi eum implerent et sustentarent, ait Cajet. et R. Levi: *Gressus ejus*, inquit, *mortem fovent et firmant, hoc est, summopere conferunt ut mors admirabili prorsus ratione inferatur, velut si mortis manus fulcirent, eisque ad vitam auferendam robur suppeditarent.* Libido ergo est fulcrum et basis inferni. Tigur. *Incessus ejus ad inferos trahit;* Pagnin. *Infernum gressus ejus tenebunt;* Septuag. *Imprudentiæ* (vel insipientiæ) *enim pedes ducunt utentes ea cum morte* (Scholiastes, *cum dolore*) *in infernum. Imprudentiæ*, id est, imprudentis et insolentis meretricis pedes ducunt eos qui illa impure utuntur ad mortem et infernum. Aut *imprudentiæ*, id est imprudentium hominum qui insipienter meretricem adeunt, pedes ducunt ipsosmet utentes ea ad mortem et infernum. Est prosopopœia significans summam fornicariorum imprudentiam, adeo ut videantur ab ipsa imprudentia et insipientia regi, agique in mortem et gehennam. *Mortem* intellige tum præsentem, tum æternam; libido enim spiritus et sanguinem exhaurit et inficit, itaque mortem advocat et accelerat, non unam, sed plures. Unde S. Cyprianus de Singular. cleric. in fine: *Per infinita dedecora*, inquit, *multiplices mortes invehit in perniciem perditorum.* Id veteres repræsentarunt per Scyllam et Charybdim, quas finxerunt feminas in fretum Siculum præcipitatas, in scopulum et voraginem fuisse conversas, inter quas cum navigant nautæ, aquarum arctarum vorticibus abrepti vel ad scopulum colliduntur, vel à voragine cum mercibus sorbentur. Unde Scylla dicta est à σκυλμα, id est confusio, ait S. Fulgent. lib. 2. Mythol. vel, ut alii, à σκυλαν, id est à spoliando; aut à σκυλλειν, id est vexando; Charybdis vero à χασκειν, id est ab hiando, et ροιβδω, id est sorbeo. Per Scyllam ergo et Charybdim repræsentarunt duos maxime periculosos humanæ vitæ scopulos, in quos major pars hominum impingit et colliditur, scilicet iram et libidinem. Ira enim hominem facit amentem, in furorem agit, et in rixas, cædes et ignes protrudit; libido vero est quoddam animi delirium, quod hominis opes, nobilitatem, famam, sanitatem, vitam, animam, æternitatem haurit et absorbet. Facit enim amor ut turpia videantur honesta, ac deformia pulchra, damnosa utilia, tristia læta, funesta augusta stulte amanti appareant, ut ob vilem meretricem opes, famam et vitam prodigat et præcipitet. Ita S. Fulgent. loco citato, et fusius Natalis Comes lib. 8. Mythol. c. 23.

6. Per semitam vitæ non ambulant, vagi sunt gressus ejus, et investigabiles.]Septuag. *Vias vitæ non ingreditur; lubricæ autem orbitæ* (Aquila, *flexus;* Symmach. *gyri*) *ejus, et non bene vestigabiles.* Ita habent Roman. licet Complut. deleant, *vias vitæ non ingreditur.* Pro *lubricæ*, græce est σφαλεραι, id est fallaces, infidæ, dubiæ, periculosæ, perniciosæ, item lubricæ; σφαλερος enim vocatur, qui in lubrico non potest consistere, titubans, vacillans fallente vestigio. Syrus: *Error sunt semitæ ejus, et ignorat;* Chald. *Instabiles sunt semitæ ejus, et ignorat.* Hebr. ad verbum habent, *viam vitæ forte libras* (hoc enim est Hebr. תפלס *tepalles*; male ergo vertit Cajet. *ne forte expenderes*, id est, inquit, ne minime ponderes viam vitæ) *et expandis; vagi*, vel *mobiles gressus ejus, ut non cognoscas*, id est, ut sint tibi incognoscibiles et imperves-

tigabiles, q. d. Si quæris viam vitæ, quæ ducit scilicet ad vitam, hic sanam et prosperam, in cœlis vero beatam et æternam, noli sequi pedes et gressus meretricum; quia ipsæ per viam vitæ non ambulant, sed vagæ sunt, et æstibus libidinum ita varie jactantur, uti impervestigabiles sint viæ earum, desideria et actiones. Amor enim vagus facit cor vagum, cor vagum facit phantasiam vagam, phantasia vaga facit vagari pedes, manus, totumque corpus. Noster Salazar τὸ *non scies*, vel *cognosces*, exponit, q. d. Si forte te pœniteat ingressus in domum et antrum meretricis, ac referre pedem velis, non scies iter, quà reverti debeas; quia antra hæc sunt extra communem semitam, ideoque carent vestigiis hominum, ut videantur esse antra mortis et inferni, à quo non est reditus ad vitam: quo significat eos qui semel implicuerunt se amoribus meretriciis, ægre ac vix redire ad frugem et castitatem, quasi in fossa et inferno Cupidinis depressi et demersi essent, nec inde sursum ascendere valerent. Aliter R. Salomon: Non scies, ait, tibi cavere, nisi quando quatieris et corrues. Hoc versu et præced. alludit ad lupanaria, fornices et antra meretricum, quæ speciem mortis et inferni referunt; imo olim subinde erant in ipsis mortuorum sepulcris, juxta illud Martial. lib. 1:

Abscondunt spurcas hæc monumenta lupas.

Alludit enim ad id quod dixit c. 2. v. 18 et 19: *Inclinata est ad mortem domus ejus, et ad inferos semitæ ipsius; omnes qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ.* Vide ibi dicta.

Porro stolida est Rabbinorum apud R. Salomonem expositio, qui sic explicant, q. d. Deus patere noluit iis qui singula præcepta observant, certa singulorum præmia, ne mortales, animadvertentes cui mandato major merces proposita esset, illud amplecterentur, cæteris neglectis. His ergo ait: Ne libres legis semitas, quænam amplectenda, quæve deserenda; nam vagi sunt gressus ejus; amovit nempe Deus explicationem semitæ legis, nec ejus cognitionem concessit. Stolida, inquam, imo impia; quid enim legi cum meretrice, de qua hic agitur?

7. Nunc ergo, fili mi, audi me, et ne recedas a verbis oris mei.] Septuag. *ne ακυρους*, id est, *antiquatos et irritos faciat sermones meos.* Solent enim juvenes amoribus impliciti sapientum monita, quasi senum deliria spernere et irrita facere. Auctor Catenæ Græcorum notat τὸ *nunc* trifariam accipi. Vox hæc *nunc*, inquit, quandoque adverbii temporis notionem obtinet, ut: *Ex hoc nunc et usque in seculum.* Nonnunquam temporis momentum denotat, ut: *Nunc turbata est anima mea.* Interdum vero rei statum et qualitatem indicat; atque hoc sensu hic usurpatur. Quia, inquit, ità comparatus es, ut ad impostricem et dolosam illam mulierculam divertere velle videaris: doctrinam meam exprime atque confirma opere, quod utique futurum est, si virtutem consectatus ab improbitate procul recesseris. Hæc ipse. Quarto, et genuine, τὸ *nunc* more Hebræo post recensita damna meretricis apte subjungitur, quasi particula concludentis et adhortantis ad ejus fugam, q. d. Dixi meretricem esse amariorem absinthio, acutiorem gladio ancipite, ducere ad mortem et infernum, etc. *Nunc ergo, fili mi*, etc. *longe fac ab ea viam tuam;* ne turpi et modica voluptate tanta damna insipienter tibi accersas. Simile *nunc* est Josue 24. 14. ubi Josue recensitis Dei in Israelem beneficiis, adhortans ad ejusdem cultum concludit, dicens: *Nunc ergo timete Dominum, et servite ei perfecto corde.* Et Deuter. 10. 12. ubi Moses, præmissis Dei præceptis et promissis, adhortans concludit: *Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus petit à te nisi ut timeas Dominum Deum tuum?* Simile est *nunc* Samuelis 1. Reg. 12. 7.

8. Longe fac ab ea viam tuam, et ne appropinques foribus domus ejus.] Totum enim remedium fornicationis, tota salus sita est in recessu, et fuga meretricum et occasionum, uti nervose et eleganter docet S. Cyprianus toto tract. de Singular. cleric. quem genuinum esse S. Cypriani partum docet Card. Baronius tom. 2. Annal. in Cypriano. Imo Apostolus 1. Corinth. 6. 18: *Fugite*, inquit, *fornicationem.* Nam meretricis fores attingere et vel leviter manu pulsare, potest et solet esse impuræ fornicationis exordium.

Mystice, levissima meretrix est levitas mentis, cujus fores, id est primos ingressus, vir religiosus vitare ac fugitare debet, nisi velit majoribus vitiis fœdari: levitas enim mentis, scurrilitates, detractiones et subsannationes generat, iras in his qui delusi sunt, atque indignationes exsuscitat, et in apertas contumelias ultro citroque jactatas non semel prorumpit. Hæc inimica est compunctionis, hostis devotionis, mater autem ineptæ lætitiæ, quæ solet sæpe in tristitiam ac dolorem desinere. Quia scriptum est: *Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat.*

9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli.] Pro *honorem* Hebr. est הוד *hod*, id est, celebritas, dignitas, honor, gloria, majestas, à qua aliquis celebratur, et quæ celebrem et gloriosum reddit.

Igitur hoc loco per *honorem* primo, accipe integritatis castitatisque decus et famam, q. d. Ne honorem et decus castitatis perdas per dedecus fornicationis, imo decus hoc prodigas tradasque alienis, scilicet infamibus meretricibus et lenonibus. Unde Chald. vertit, *ut non des aliis virtutem tuam.* Ita Jansenius.

Secundo, per *honorem* accipe honores publicos, ut magistratus, præfecturas, prælaturas, etc., q. d. Vide ne honorem et dignitatem officii tui, quod geris, commacules infamia libidinis. Rursum ne ad majores dignitates, quas speras vel ambis, per dedecus fornicationis tibi aditum præcludas. Ita Baynus. Nam, ut divine ait Cassiodor. l. 4. Variar. epist. 12: *Magistratus esse debet innocentiæ templum, temperantiæ sacrarium, ara justitiæ. Absit à judiciariis mentibus aliquid profanum. Pio principi sub quodam sacerdotio serviatur.* Meretrices enim magistratibus tempus, vires, consilium, mentem eripiunt, ejusque dominantur: ut una meretrix sæpe regat principem, princeps rempubl. itaque respubl. tota à meretrice regatur proterve, avare, turpiter, injuste et tyrannice.

Tertio, per *honorem* accipe rerum præclare gestarum decus et gloriam: hæc enim obscuratur per conversationem cum meretricibus. Unde Symmach. vertit: *Ne forte des alteri gloriam tuam.* Sic Salomon dedit maculam in glo-

riam suam, eamque offuscavit per tot concubinas.

Quarto, per *honorem* accipe florem juventutis, ejusque decorem et robur: hæc enim est et vocatur honor juventutis, juxta illud Virgil. *Oculisque afflavit honorem*, q. d. Ne fornicando perdas decorem et robur juventutis, tibique celerem senectam, imo mortem concilies: venus enim vires et sanguinem exhaurit, facitque hominem debilem, luridum, rugosum, canum, ut mortis simulacrum esse videatur. Unde Septuag. vertunt, ut non *projiciat* (alii, *prodat*) *aliis vitam tuam;* Vatabl. *Ne des aliis decus tuum.* Unde explicans subdit: *Et annos tuos crudeli.* Sæpe enim hic, æque ac in Psalmis, posterius hemistichium explicat prius, ut, *Deus in adjutorium meum intende*, explicatur per id quod subditur: *Domine, ad adjuvandum me festina.* Hæc enim est synonymia et elegantia metri et rhythmi. Chald. *Ut non des aliis virtutem tuam;* Chald. enim est הילך *chelach*, id est, tuum vigorem, strenuitatem, fortitudinem, et robur tam animi quàm corporis.

Alludit ad Samsonem, qui honorem suum tradidit alienigenæ, puta suæ Dalilæ Philistææ, cum illi revelavit suum fortitudinis secretum, scilicet suum robur, decus et honorem consistere in crinibus: illis enim ab ea detonsis quasi enervatus, captus à Philisthæis, cum robore portentoso perdidit decus et vitam, Judic. 16. Huc allusit Eccles. c. 9. 6, dicens: *Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et hæreditatem tuam.* Vide ibi dicta.

ET ANNOS TUOS CRUDELI;] Septuag. *ætatem tuam immitibus;* Syrus, *immisericordibus.* Per *crudelem* nonnulli accipiunt carnificem; Baynus maritum adulteræ, q. d. Cave ne ob adulterium perdas annos vitæ, et plectaris capite à judice per carnificem, vel occidaris à marito adulteræ, cujus thorum violasti. Pleræque enim gentes, etiam hæreticæ et infideles, adulterium quasi reipubl. pestem puniunt morte, uti alibi ostendi.

. Melius alii per *crudelem* accipiunt meretricem. Hæc enim crudelis est, quia opes, famam et vitam multorum crudeliter aufert: licet enim Hebr. אכזרי *achzari* sit masculinum, tamen comprehendit et femininum, ut Thren. 4. 3: *Filia populi mei crudelis*, Hebr. *achzar.* Jerem. 30. 14: *Percussi te castigatione crudeli;* Hebr. *achzari.* Unde Eccles. eam comparat serpenti c. 25. 22: *Non est caput nequius super caput colubri; et non est ira super iram mulieris. Commorari leoni et draconi placebit, quàm habitare cum muliere nequam.* Vide ibi dicta. Et Apoc. 17. 6. meretrix Babylonia crudelis perhibetur: *Et vidi*, ait, *mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, et de sanguine Martyrum Jesu.* Hic autem proprie dicitur *crudelis*, quod annos vitæ et sanitatis enervet, debilitet, abbreviet, succidat.

Aut, quod eòdem redit, per *crudelem* accipe libidinem; hæc enim crudeliter sævit in totum corpus vitamque hominis, quin et in mentem et animam, quam mille curis, zelotypiis, angoribus, remorsibus, peccatis, pœnis, ac tandem tormentis gehennæ excruciat. Vide S. Chrysost. hom. de decollatione S. Joannis Baptistæ, et hom. de muliere et pulchritudine, et sæpe alibi egregie hanc libidinis crudelitatem depingentem. Exstat de meretricum crudelitate emblema hoc titulo:

Meretricis facies.

Sphingis, an hæc potius vera est meretricis imago,
Quæ fera crura leæ, virginis ora gerit?
Semper ut inducat blandos quæ callida vultus,
Sævitiæ præbet post monumenta suæ.

Tropol. mystice Lyran. *Ne des honorem tuum*, id est, Dei cultum (qui tuus dicitur, quia honor est in honorante) *alienis*, puta diis et idolis: *et annos tuos crudeli*, id est, dæmoni, qui in suî cultores crudelis est, sævitque ut tyrannus, ideoque eis sæpe sanitatem et annos vitæ extorquet. Hausit hoc Lyran. more suo ex R. Salomone, qui sic explicat: *Ne des alienis honorem tuum*, id est, inquit, ne forte ad deos alienos convertaris, ut eis gloriam, laudem decusque tuum impendas: *et annos tuos crudeli* principi gehennæ, id est, dæmoni: *Ne forte impleantur extranei viribus tuis*, id est, ne idolorum sacrificuli artibus suis et fraudibus pecunias tibi subducant; et *labores tui*, id est, opes labore tuo partæ, sint in idolio, vel in domo sacrificuli. Porro Midras per *crudelem* accipit angelum mortis.

Rursum peccator quolibet peccato dat honorem suum, puta gratiam et adoptionem in filium et hæredem Dei, alienis, scilicet dæmonibus, et annos vitæ suæ crudeli, scilicet Lucifero, cui vitæ labores annosque impendit. Ita Salonius, qui sic explicat, q. d.: *Spatia vitæ, quæ tibi dedit Deus, male vivendo ne trudas diabolo.* Et S. Greg. 3. p. Pastor. admon. 13: *Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli: Qui namque*, ait, *alieni à nobis sunt, nisi maligni spiritus, qui à cœlestis sunt patriæ sorte separati? Quis vero honor noster est, nisi quia in luteis corporibus conditi, ad conditoris tamen nostri sumus imaginem et similitudinem creati? vel quis alius crudelis est, nisi ille Angelus apostata, qui et semetipsum pœna mortis superbiendo perculit, et inferre mortem humano generi etiam perditus non pepercit? Honorem itaque suum alienis dat, qui ad Dei imaginem et similitudinem conditus, vitæ suæ tempora malignorum spirituum voluntatibus administrat. Annos etiam suos crudeli tradit, qui ad voluntatem male dominantis adversarii accepta vivendi spatia expendit.*

Itaque peccatum, æque ac diabolus, est crudelissimus peccatoris hostis, tyrannus et carnifex. Audi S. Chrys. hom. unic. de Pœnitent. *Concepit dolorem*, ait, *peperit iniquitatem. Concepit peccator delicti dolorem, et, si non pœnituerit, parit sibi mortem. Parvulus, antequam prodeat ex utero, dolor est matri; postquam vero editus fuerit, venit ei gaudium. Peccatum vero conceptum coluber est in præcordiis hominis, parit mortem, nisi fuerit pœnitudine expiatum. Peccati conceptio serpens est in præcordiis latens. Consummatum, venenum spirat, et lethiferum generat morbum. Qui peccatum parit, in judicium cadit; et si neglexerit, in ipso manebit. Natura suum mulier libenter perlactat, natum vero peccatum facit exitium nutrienti.* Idem, hom. 30. ad Popul.: *Vides*, ait, *quod dæmone pejus est peccatum?* Et hom. 40: *Gravis*, ait, *gravis paralysis est peccatum.* Idem, hom. 2. in psal. 50, peccatum vocat feram immanem, quæ in Davidem insiliit, eumque allisit. Et in psal. 139. sub initium: *Nihil*, ait, *est quod lædat hominem*,

nisi solum peccatum; eo autem sublato omnia sunt facilia, explicata ac tranquilla : sicut, si id adsit, sunt omnia scopuli, tempestates et naufragia. Unde concludit, *vitiosum hominem esse fera improbiorem.* Idem, hom. 33. in Matth. *Magnus*, ait, *Dæmon peccatum est : quod si abs te abjeceris, major tu eris, mihi crede, quàm qui dæmonia ejiciunt.* Et hom. 5. de Pœnitentia : *Malorum omnium causam constat esse peccatum : ex peccato tristitia, ex peccato tumultus, ex peccato bella, morbi, atque omnes quotquot nos premunt passiones.*

10. Ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena] Septuag. *et labores tui in domum alienam veniant ;* Chald. *et laborem tuum introducas in domum alienam.* Jam τὸ *viribus* Jansenius et alii proprie accipiunt : has enim fornicando effundit fornicarius, ad explendam fornicariæ libidinem. Per effusionem enim crebram seminis, et subinde sanguinis, effunduntur pariter multi spiritus vitales, quibus effusis exhauritur corpus et debilitatur. Viribus ergo extranei implentur, cum per eas impudicarum mulierum satisfit desiderio, quas conservare oportuisset in procreationem prolium legitimarum ex legitimo et moderato uxoris usu. Unde medici docent, et experientia constat, eos qui ante matrimonium luxuriose vixerunt, viresque suas effuderunt, postea inito matrimonio quasi enerves et eviratos, inhabiles et impotentes esse ad generandum; Deo simul castigante priorem libidinem per sequentem sterilitatem.

Verum quia meretrices proprie non implentur viribus fornicariorum, imo potius æque ut fornicarii, fornicando vires suas debilitant, et enervant corpus suum; et quia Hebr. habent : *Ne forte saturentur alieni robore tuo ;* hinc potius per robur et *vires* accipias opes : hisce enim saturantur meretrices. Unde et Chald. vertit חילך *chelach :* חיל *chail* autem Hebr. et Chald. significat primo, robur et vires; secundo, facultates et opes; quia in his robur et potentia divitum consistit. Unde Vatabl. vertit : *Ne forte satientur alieni iis quæ viribus suis paravisti, et labores tui sint in domo aliena.* Sensus ergo est, q. d. Ne meretrices emungant tuas crumenas et opes, itaque labores, id est divitiæ labore tuo partæ, transeant in domum vilis et abominandæ meretricis. Posterius enim hemistichium more metri explicat prius : sic *vires, virtutes, robur*, vocantur divitiæ Job 31. 24. *Si putavi aurum robur meum*; Psalm. 48. 7; *Qui confidunt in virtute sua, et* (id est) *in multitudine divitiarum suarum gloriantur.* Sic S. Paulus, Hebr. 6. 5, *virtutes venturi seculi* vocat opes spiritales, puta gratias et charismata, quæ erunt in futuro seculo. Prov. 10. 15 : *Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus.* Ita Joannes Alba Electorum c. 87. Cajetan. et Salazar hîc : Meretrices enim non juvenes, sed juvenum crumenas et opes ambiunt, ac nunquam donis satiantur, donec omnia exhauriant, juvenesque dispolient, itaque nudos et pauperes omnibus ridendos exponunt. Quocirca S. Chrysost. hom. 63. ad Popul. *meretrices* vocat *patrimoniorum syrtes et scopulos ;* alii, *Scyllas et Charybdes*, uti dixi v. 5. Sic filius prodigus totum patrimonium in meretrices exhausit, ut præ inopia coactus sit pascere porcos, Lucæ 15. 17.

11. Et gemas in novissimis, quando consumseris carnes tuas et corpus tuum.] Pro *gemas*, Hebr. est נהמת *nahamta*, id est, rugias instar leonis famelici, aut vulnerati et cum morte luctantis : sic enim et rugit, id est, inconsolabiliter et miserabiliter luget et ejulat juvenis, cum fornicando consumptis omnibus tam viribus, quàm opibus, *in novissimis*, id est, demum vel tandem, invenit se opibus exhaustum, viribus et carnibus consumptum, idque irrecuperabiliter. Τὸ enim *in novissimis* idem est quod postea, sequenti tempore, tandem : hoc enim significat Hebr. אחרית *acharit.* Alii, *in novissimis*, id est, inquiunt, cum ad novissimam, id est extremam paupertatem et miseriam fueris redactus. Septuag. pro נהמת *nahamta* legentes נחמת *nachamta* vertunt : *Et pœniteas in novissimis, quando contritæ fuerint carnes corporis tui.*

Quàm amor viscera amantis exedat docet emblema ollæ bullientis, in qua inclusus liquor vel caro subjecto igne consumitur, de qua carmen :

> Exta velut clausis fervor consumit in ollis ;
> Sic mea consumit viscera cæcus amor.

Aliud emblema est tedæ, quæ igne quo ardet, consumitur :

> Ut qua nutritur pinguedine teda tabescit,
> Qua vivo, hac morior, quam pereo, hac pereo.

Rursum, sicut culices advolant ad flammam qua comburuntur, sic amantes ad amicas.

Porro libido totum corpus emaciat, singulorumque membrorum vigorem et carnes exhaurit. Primo, quia sanguinem et spiritus vitales, quibus aluntur et vegetantur omnes corporis partes, effundit. Secundo, quia lædit partes vitales, puta cerebrum, cor, jecur et stomachum, quæ cæteris partibus nutrimentum dant et robur. Ex cerebro enim decidi semen docet Galenus in comment. lib. 3. Epidemion. Unde libidinosi laborant cerebro, puta morbo comitiali, fiuntque epileptici, uti experientia constat. Quare *libidinem* non aliud esse quàm *parvam epilepsiam* dixit sophista Abderites apud Clementem Alexandr. lib. 2. Pædag. 10, eo quod totus homo per exinanitionem concubitus abstrahatur. Et Alexander Magnus, cum Deus à multis prædicaretur, se, quod mortalis esset, deprehendere dicebat somno et concubitu. Somnus enim mortis imago, concubitus species est morbi comitialis. Ita Plutarch. in Alexand. Tertio, quia semen à singulis corporis membris et partibus deciditur, ut singulas embryonis partes et membra membris parentis conformia efformare queat. Alia enim vis seminalis requiritur ad formandum caput, alia ad stomachum, alia ad cor, alia ad brachia, alia ad pedes embryonis efformandos. Igitur per semen crebro effusum singula membra vacuantur et attenuantur, imo singulorum membrorum melior et nobilior portio, ac radicalis vitæ substantia, et medulla effunditur. Hoc est, quod ait S. August. de Vera relig. c. 40 : *Aliud* (semen) *totius animalis latentes numeros accipit, et inchoatur in prolem, sive convenientia duorum corporum, sive tali aliquo phantasmate commotum, per genitales vias ab ipso vertice defluit in infima voluptate.* Plura vide apud Tiraquellum leg. 15. connubiali n. 45. et seq.

Mystice, omnia quæ hîc dicuntur de fornicatione accommodes cuilibet peccato et peccatori ;

hic enim vires bene operandi et merendi, ac opes spiritales, puta gratiam et virtutes, ac jus ad hæreditatem cœlestem exhaurit, easque, quas dare debuerat Deo, tradit peccato et diabolo : quocirca hanc suam stultitiam incusabit sero ardens in gehenna, factus dæmonum domicilium et ludibrium. Ita Polychron. in Catena Græc. *Quod hic carnium*, ait, *detritionem vocat, hoc paulo ante virium consumptionem appellaverat; aut per corporis carnes concupiscendi vim accipe, per carnes autem spiritus virtutem et energiam.* Ibid. Basil. *Ne*, ait, *in novissimis tuî te pœniteat, et doleas quando nimirum exactor accedet, corpusque quod magno ante studio curaveras, in terræ pulverem vertendum deseres. In inferno enim quis confitebitur tibi?* Ibi Georg. *Per carnium contritionem*, ait, *quamdam labem et corruptionem in carne infixam hic exprimit. Cæterum propter improba et scelerata opera permulti carnem Christi sacrilege conterunt, sanguinemque ejusdem pretiosum fœde consumunt, communem nimirum illum ducentes.* Clarius et præclarius S. Greg. 3. parte Pastor. adm. 13 : *Ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena. Quisquis enim*, ait, *per acceptam valetudinem corporis, per tributam sibi sapientiam mentis, non exercendis virtutibus, sed perpetrandis vitiis elaborat, nequaquam suis viribus suam domum; sed extraneorum habitacula, id est, immundorum spirituum facta multiplicat, nimirum vel luxuriando vel superbiendo agens, ut etiam se addito perditorum numerus crescat. Bene autem subditur : Et gemas in novissimis, quando consumpseris carnes et corpus tuum. Plerumque enim accepta salus carnis per vitia expenditur; sed cum repente subtrahitur, cum molestiis caro atteritur, cum jam egredi anima urgetur; diu male habita quasi ad bene vivendum salus amissa requiritur. Et tunc gemunt homines, quod Deo servire noluerunt, quando damna negligentiæ suæ recuperare serviendo nequaquam possunt.*

Harum luxuriæ noxarum veritatem pulchro viperæ et elephantis apologo, pulchris epithetis insperso, repræsentat Cyril. l. 4. Apol. moral. c. 9 : *Furibundæ viperæ*, ait, *ad coitum properanti, elephas obvius quæsivit ab ea, et dixit : Quo sic effrenato passu, jam effuso desiderii impetu, cupiditatis abruptissimo cursu ardenter, mi carissima, properas et festinas? At illa vix percepto eloquio mox respondit : Nimirum, frater, anhelo venereæ suavitatis ad gaudium, accelero ad inconsummatæ deliciositatis solatium, festino gaudiosæ felicitatis ad actum. Quo audito castus et prudens elephas ejus non minus deceptioni, quàm lethiferæ furiositati compassus, illico sic locutus est dicens : Scio certe quòd furibunda luxuria oculos non habeat, et ob hoc nequit videre quò ruat. Nimirum ad occasum amantissimæ vitæ tendis, ad basium mortis amarissimæ proficisceris, ad morsum cruentæ libidinis cæca animaris, duce furore.* Deinde ejus damna ita conglomerat. *Quid enim est coitus, nisi deliciosa pernicies, mors latens, venenositas blandiens, dulcis effusio vitam perdens, amplexus destructionem moliens, et suavitas dire fallens? Te siquidem dilectione contenebrat, ac vita privat : canes ad morsus acutissimos instigat, equum infatuat, cattum furore tormentat; stultum passerem suaviter evacuat, oculos occæcat, fœtore commaculat, rationem obscurat, beatissimam virginitatem violat, et vitæ horam decurtat.* Causam deinde delectationis venereæ subjicit : *Ad hæc, ait, vipera dixit : Si hæc venus, ut asseris, incutit, ut quid in coitu natura tantam delectationem infudit? Natura enim æquitate dominica neminem decipit, neque unquam sapientia eam gubernante erravit. Cui ille : Fateor, inquit, quod dixisti; attamen excessivum venereorum solatium læsionis eorum est evidens argumentum. Et nimium ipsa venere corporis valetudo contunditur, et nisi tanta veneris delectatio traheret, ad hoc natura ultra superfluum nullatenus moveretur. Venus enim per mille ululatus agitur, et ad scholæ ferulam ducit, qua puero suo mater blanditur. Quo dicto recessit.*

12 et 13. ET DICAS : CUR DETESTATUS SUM DISCIPLINAM, ET INCREPATIONIBUS NON ACQUIEVIT COR MEUM, NEC AUDIVI VOCEM DOCENTIUM ME, ET MAGISTRIS NON INCLINAVI AUREM MEAM?] Verba sunt clara : significant enim ingentem, sed serum et inutilem dolorem et pœnitentiam vitæ in libidinibus consumptæ, quando luxuriosus nudus, miser et æger exclamabit, et miseris inutilibusque querelis cuncta pulsabit. Unde Chald. vertit : *Quomodo odi disciplinam, et eruditionem execratum est cor meum*; Syrus, *et correctionem abominatur cor meum?* Similis est, sed magis pathetica impiorum vox, Sapient. 5. v. 6 : *Ergo erravimus à via veritatis, et justitiæ lumen non luxit nobis. Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles; viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tanquam umbra, etc.*

Pro *non acquievit*, Septuag. vertunt, *deliquit*; hebr. est נאץ *naats*, id est *sprevit*; Theodot. *exacerbavit.* Sunt hi quatuor gradus contemnentium correptionem. Primo enim tales cupidinibus impliciti, si moneantur de earum turpitudine, periculis et damnis, victi à voluptate non acquiescunt monitioni et monenti. Secundo, eum declinant et fugiunt, ne molestam sibi cantilenam denuo audire cogantur. Tertio, eum spernunt. Quarto, eumdem exacerbant, dum asperis verbis, risibus et probris eum afficiunt, eique pro beneficentia maledicta regerunt et rependunt.

Pro *docentium me* hebr. est מורי *morai*, quod Aquila, Symmach. et Theodot. vertunt, *illuminantium me*; proprie ad verbum vertas, *impluentium mihi.* Doctor enim et monitor suam doctrinam et monitionem, velut pluviam distillat et impluit in aures et animum discipuli, ut restinguat ardores concupiscentiæ et libidinis, juxta illud Mosis Deuter. 32. 2 : *Concrescat ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina.*

14. PENE FUI IN OMNI MALO, IN MEDIO ECCLESIÆ ET SYNAGOGÆ.] Vatablus : *Parum abfuit quin lapsus sim in malum contubernium, et cœtum omnis mali.* Per *malum* ergo, cum Vatablo primò accipe malum culpæ : libido enim est origo et causa omnis mali, id est, omnis culpæ et peccati, ait S. Chrysost. q. d. ait Aben Ezra : Pene totum me in criminibus volutavi, idque in medio Ecclesiæ et Synagogæ. Et Jansenius : *Propemodum*, ait, *incidi in omne malum in medio Ecclesiæ et Synagogæ.* Quod dupliciter accipi potest. Primo, ut sit sensus : Promemodum incipi in omne vitiorum genus, cum conversarer in cœtu impiorum et carnalium hominum;

ut per *Ecclesiam et Synagogam* intelligatur cœtus malorum. Neque enim vocabula illa hîc accipiuntur, ut distinguuntur aliquando, sed significant ex sua natura cœtum, qui *Ecclesia* dicitur, quasi convocatio; et *Synagoga*, quasi congregatio. Hoc enim ea nomina significant, et nonnunquam pro malorum cœtu accipiuntur, ut: *Odivi Ecclesiam malignantium*, psal. 25. Et: *Exarsit ignis in Synagoga eorum*, psal. 105. Itaque secundùm hunc sensum verba hæc sunt pœnitentis, et sero agnoscentis vitia, in quæ prolapsus est exemplis et societate corruptæ multitudinis. Sic et Origenes in Catena Græc. qui tamen caute legendus est, dum ait in damnatis in inferno manere semina virtutum, et sic misericordiam succurrendi fratribus mansisse in divite Epulone jam damnato.

Secundo, per *malum* accipe malum pœnæ, q. d. Pene omnia mala, hoc est calamitates omnes, me obruerunt, propemodum infelicissimus factus sum omnium hominum; idque in conspectu totius multitudinis: hoc enim aggravat infelicitatem hominis, quod ea conspicua sit multitudini, et pauperem, debilem et inglorium respublica videat, quem prius viderat divitem, sanum et boni nominis ac famæ.

Tertio, Polychronius in Catena Græcor. per *omne malum* accipit omnem infamiam, qua scilicet fornicarius infamis fit coram Ecclesia, id est, cœtu perfectorum; et coram Synagoga, id est, cœtu infirmorum et imperfectorum. Præclare S. Cyprian. de Singular. cleric.: *Respicite*, ait, *quanta mala conversatio pluralitatis hujus acquirat, quæ non nisi corruptionem seminat, pullulat vitia, cupiditatem concipit, ignominiam parit, rabiem concitat, porrigit furiam, lasciviam pascit, petulantiam nutrit, casus exaltat, ruinas ædificat, rapinas eripit, præcipitia instruit, periculis navigat, naufragiis velificat; perditione gaudet, interitum fovet, confusionem mercatur, thesaurizat opprobrium, criminationes exaggerat, accusationes inflammat, et catervatim semel in fascem glomerans numerosas indagines captionum, per infinita dedecorum multiplices mortes invehit in perniciem perditorum.*

Quarto, alii per *malum* accipiunt dæmonem, juxta illud: *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo*, id est, à dæmone, uti exponit S. Chrysost. et Tertull. ut sensus sit, q. d. Dum inter scorta et scortatores versarer, versabar quasi inter dæmones impuros et scelestos, qui non nisi tartareum ignem, cui similis est libido, exhalant: videbar mihi vivus inter dæmones agere, et in inferno defossus.

Quinto, per *omne malum* accipe gehennam. Sicut enim in cœlo est omne bonum, sic in inferno omne malum; in terra vero inter utrumque media participatio utriusque est, ac mixtio mali et boni, ut sensus sit, q. d. Per libidines pene prolapsus sum in gehennam; passus tantum inter me et gehennam interfuit, ait R. Salomon. Pœnitens ergo dicat cum S. Maria Ægyptiaca: *Misericordias Domini in æternum cantabo;* quia, nisi manus Domini tenuisset me, lapsus fuissem in gehennam, in quam libidine actus ultro ruebam, sed dextra Dei ruentem tenuit et stitit. Et cum Isaia c. 1. 9: *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrha similes essemus.* Hoc est, quod ait S. August. in psal. 102: *Amores turpes quantas molestias habent! quantas sollicitudines hîc in ista vita! omitto gehennam. Vide ne jam ipse tibi gehenna sis in hac vita.*

SECUNDA PARS CAPITIS

SUFFOCANDUM ESSE AMOREM MERETRICIS PER AMOREM UXORIS.

15. BIBE AQUAM DE CISTERNA TUA, ET FLUENTA PUTEI TUI;] Hebr. *et fluenta de medio putei tui;* Syrus, *et fluenta ex fonte tuo*: in puteis enim est fons et scaturigo aquæ vivæ; Septuag. *Bibe aquas de tuis vasis, et de tuorum puteorum fonte;* S. Hier. in Ezech. 32. legit: *Bibe aquam de tuis aquis, et de puteorum tuorum fontibus;* Vatabl. *Aquam è puteis tuis bibe, et fluenta ex fontibus tuis;* Arabicus: *Bibe aquas de vasis tuis, et de puteis fontis tui.*

Notæ sunt cisternæ, in quas colliguntur aquæ, præsertim deciduæ et pluviæ. Per *cisternam* et *puteum* R. Salomon accipit legem Mosi, de qua et sequentes versus usque ad v. 20. intelligit; R. Levi accipit mentem sive intellectum et rationem; alii passim sapientiam, q. d. Hauri aquam, id est, sanam doctrinam morum, ex lege Mosis, dictamine mentis et rationis, atque à sapientia quam tradit S. Scriptura. Verum hæc mystica sunt, de quo mox plura.

Igitur ad litteram primo, Cajet. per *cisternam* et *puteum* accipit fundos et facultates, q. d. Vive jucunde cum uxore tua è tuis facultatibus. *Deriventur fontes tui foras*, et ex facultatibus tuis largas disperge eleemosynas. *Habeto eas solus* cum uxore tua, *ne sint alieni participes tui*, id est, ne eas profunde in meretrices et lenones, de quibus sermo præcessit. Sic et S. Basil. in psal. 14: *Bibe igitur, miser*, ait, *de tuis vasis aquam, ut ait Salomon; hoc est, proprias considera facultates et subsidia vitæ: non ad alienos fontes propera, sed ex proprii fontis scaturigine tibi vitæ solatia collige.*

Favent Septuag. qui pro *habeto eas solus* vertunt: εςω σοι μονω υπαρχοντα, id est, *sint tibi soli existentia*, id est facultates. Verum υπαρχοντα, id est *existentia*, accipe potius sic, q. d. Tibi soli existant aquæ cisternæ tuæ, ut exteri eas non occupent. Unde Romani vertunt: *Sint tibi soli possessæ.* Adde toto hoc loco non de facultatibus, sed de mulieribus esse sermonem; atque cum hactenus egerit de odio et fuga meretricum, jam ad idipsum remedium suggerit amorem uxoris propriæ. Sed, quia carnalis et lubrica hæc materia castis auribus est exosa, hinc per parœmias et parabolas honesta quasi periphrasi eam circumscribit; quas deinde in postparabola explicat dicens, vers. 18: *Lætare cum*

mulieris adolescentiæ tuæ, q. d. Hæ omnes parabolæ cisternæ, putei, fontium à me hucusque allatæ, non aliud significant, nisi ut diligas uxorem, quam in adolescentia virginem tibi despondisti, cum eaque te exhilares: sic enim fiet ut non quæras illicitas voluptates et amores meretricum.

Secundo ergo et genuine, per *cisternam* et *puteum* accipe uxorem, ex qua marito hauritur aqua pura, id est casta voluptas matrimonii et procreationis liberorum. Alludit ad etymon Hebræum; Hebr. enim femina dicitur נקבה *nekeba* quasi מקבת *mackebet*, id est cisterna. Unde Isaias, cap. 51. 1: *Attendite*, ait, *ad petram, unde excisi estis, et ad cavernam laci* (Hebr. *mackebet*, id est cisternam) *de qua præcisi estis*, quam parabolam explicat subdens: *Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos.* Hæ ergo sententiæ: *Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui*, etc., sunt proverbia, sive parœmiæ et parabolæ, quæ sensu parabolico ad litteram non aliud significant, nec aliud castis auribus sonant quam: Dilige uxorem tuam, ea utere honeste in timore Dei; cum ea lætare, ut per illam restinguas sitim concupiscentiæ, et multos egregiosque liberos procrees. Ergo voluptatem conjugii castam, puram et fecundam hauri de uxore tua, quæ tibi sit instar cisternæ puræ carentis luto fornicationis, morositatis, zelotypiæ, etc.; talis enim quærenda vel formanda est uxor, scilicet casta, morigera, hilaris, non moroza, non zelotypa. Ita Beda, Hugo, Jansenius, Vatablus, Baynus, imo S. Hieron. in c. 3. Malachiæ et S. Chrysost. in cap. 1. Matth. Quocirca huic sententiæ Salomonis antistrophe respondet illa Ben Syra alphabeto 1. littera *mem. Aquæ mulieris quæ virgo juvenis est dulces sunt, et augent vires; sed aquæ mulieris vetulæ amaræ sunt ut absinthium, et debilitant vires, ut cisterna, quæ aquas habuit, quas ventus hauriendo absorpsit.* Deus enim ad sedandum ignem et sitim libidinis instituit matrimonium, eique gratiam suam addixit, ut conjuges caste hoc suo statu et vocatione, ad quam à Deo vocati sunt, vivant, præsertim in novo Testamento, ubi Christus matrimonium effecit Sacramentum, quod conjugibus gratiam ad caste et socialiter vivendum ex opere operato confert. Hanc gratiam cœlestem innuit vox *cisterna*, quæ aqua pluvia è cœlis defluente impletur. Hinc fit ut usus uxoris restinguat cupiditatem libidinis, non vero usus meretricis, qui magis eam accendit: libido enim vaga et intemperans similis est hydropi, qui in hydropicis continuam excitat sitim, ut quo plus bibunt, eo plus sitiant, ut docet S. August. de Genes. ad litter. l. 9. c. 10. et Eccles. c. 26. 15: *Sicut viator sitiens*, inquit, *ad fontem os aperiet, et ab omni aqua proxima bibet.*

Plura physica et medica dici possunt de analogia cisternæ et putei cum femina, sed castis auribus parco, sequorque Apostolum monentem: *Non plus sapere quàm oportet, sed sapere ad sobrietatem*, Roman. 12. 3. Sufficiat quod, sicut aqua è puteo et fonte hauritur, sic ab uxore jucunditas et numerositas filiorum fidelium et proborum. Hinc Jacob, Isaac, Abraham cum Rachele, Rebecca, Sara, fuere velut *fontes quidam generis humani*, ait S. Ambros. l. de Isaac cap. 4, *et specialiter devotionis ac fidei. Quid enim est puteus aquæ vivæ, nisi profundæ altitudo doctrinæ? Unde et Agar ad puteum Angelum vidit*, Genes. 16. *Et Jacob ad puteum Rachelem sibi invenit uxorem*, Genes. 29. *Moses quoque secus puteum futuri locavit merita prima conjugii*, Exodi 2. Hæc S. Ambros. Idem uxoris et conjugii remedium ad vitandam fornicationem suggerit Apostolus, Hebr. 13. 4, dicens: *Honorabile conjugium, et thorus immaculatus; fornicatores enim et adulteros judicabit Deus.* Et 1. Corinth. 7: *Propter fornicationem unusquisque uxorem suam habeat, et unaquæque virum suum.*

Jam hanc sententiam Patres mystice, sed varie admodum exponunt, variisque accommodant. Primo, Origenes, homilia 12. in Numer. ad illa verba, *De puteorum tuorum fonte: Unus*, ait, *puteus est scientia Patris, alius puteus cognitio Filii, tertius puteus cognitio Spiritus sancti. Sed horum puteorum unus est fons: una enim substantia est et una Trinitas.* De hoc fonte ait Dominus, Jerem. 2. 13: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.*

Secundo, S. August. lib. 2. contra Crescon. cap. 14. *per puteum* et *fontem* accipit Spiritum sanctum, per aquam dona Spiritus sancti, quæ participant soli fideles et sancti, non hæretici et impii. *Hujus*, ait, *fontis largo atque invisibili flumine lætificat Deus civitatem suam, de qua Propheta prædixit: Fluminis impetus lætificat civitatem Dei. Ad hunc enim fontem nullus extraneus, quia nullus nisi vita æterna dignus accedit. Hic est proprius Ecclesiæ Christi, cui tanto ante prophetatum est: Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi. De hac enim Ecclesia, et de isto fonte dicitur et in Cantico Canticorum: Hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ.* Idem, tract. 6. in Epist. S. Joan. *Quid est*, ait, *de fonte alieno ne biberis? Spiritui alieno ne credideris.* Simili modo S. Ambros. l. 1. de Spiritu sancto, cap. 20, per fontem accipit Filium Dei, puta Christum: *Quis dubitet*, ait, *flumen esse vitæ Dei filium, de quo æternæ vitæ flumina profluebant? Bona ergo aqua, spiritalis gratia. Quis hunc fontem dabit pectori meo, in me saliat, in me fluat vitæ largitor æternæ: supereffluat in nobis fons iste, non effluat. Dicit enim Sapientia: Bibe aquam de tuis vasis et de puteorum tuorum fontibus, inque plateis tuis superfluant aquæ tuæ. Quomodo hanc tenebo aquam ne effluat, ne qua penetrans rima peccati æternæ vitæ distillet humorem? Doce nos, Domine Jesu, doce sicut docuisti tuos Apostolos, dicens: Nolite vobis thesaurizare thesauros in terra.*

Tertio, S. Ambros. l. de Isaac, cap. 4, per *puteum* et *fontem* accipit sapientiam et moralem doctrinam, quæ medetur libidini et concupiscentiæ: *Eo quòd adversus tentamenta mundi*, ait, *remedium nobis vera sapientia sit, moralis quoque doctrina, quæ imaginem mundanæ voluptatis meretriciis quibusdam illitam fucis irriguo suo diluat, et fluento sui fontis abstergat.* Sic et Patres Græci in Catena, ut Olymp. *Bibe aquas*, ait, *hoc est, salutaria vitæ documenta ex sacris et divinis litteris hauri, et pietatis potum ex divinæ cognitionis puteis, quæ jam inde ab initio familiariter nobis cohabitavit, fontisque nomen accepit. Ex quo fonte proscaturiunt pocula, quæ*

mentem refocillant, animumque recreant, ac sese in plateas, in quibus sapientia libere concionatur, copiose diffundunt. Non sinit tamen fontis nostri aquas ea ubertate diffundi, ut concedant ad alienos : siquidem veneranda fidei mysteria ab iis, qui suo more turpem vitam agunt, vult nos abscondere, et ob id paulo infra subjungit : Nullus externus tecum communicet; sed illi solum qui ejusdem tecum sunt doctrinæ et fidei. Uxor autem pubertatis, cujus paulo post fit mentio, mystice doctrinam cui à puero familiariter assuevimus denotat. Oblectamentum autem ex illa capit conjux ejus, quando secundum theoricam notitiam, quam nactus est, operatur. Deinde Didymus : *Divinarum rerum cognitio,* ait, *et puteus, et fons est illis, qui ad virtutis studium primum accedunt, puteus est ; fons vero iis qui ad illius fastigium jam pervenerunt. Atque ita Christus salvator noster super fontem sedisse scribitur ; Samaritana vero fontem illum puteum nominabat ; aiebat enim : Neque in quo haurias habes, et puteus altus est. Eadem divinorum mysteriorum intelligentia et mater quoque, et uxor, et soror nonnunquam appellatur. Mater quidem, quia à Christo doctore per illam geniti sumus ; uxor vero, quia dum illa familiariter nobiscum degit, parit virtutes rectæque fidei dogmata ; soror autem, quia hæc æque ac nos ex Deo Patre orta est. Et sapientiam, inquit, sororem meam dixi. Potest aliter quoque sententia hæc exponi ; per hoc enim quod divinorum mysteriorum cognitionem fontem vocat, rerum quas continet, copiam ostendit : per id vero quod ipsi soli usum illius concedit, singularem voluptatem, quæ inde percipitur exprimit.* Mox polychron. *Denuntiat uxor, ut illi uni adhæreat, cui primo ad nuptias tradita fuerat. Deinde ad maritum reversus, ait : Fons aquæ tuæ tibi sit proprius, hoc est, sana illa castaque doctrina, quam à puero hausisti, tecum in vita perseveret.*

Quarto, S. Ambros. l. 3. Hexam. cap. 12. initio per *cisternam et puteum* accipit gratiam et sanctitatem internam : *In teipso*, ait, *suavitatis tuæ gratia est, ex te pullulat, in te manet ; intus, id est in teipso, quærenda jucunditas tuæ est conscientiæ. Ideo ait : Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus.* Sic et Christus Joan. 7. 37. clamabat : *Si quis sitit, veniat ad me et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre hujus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.*

Quinto, alii physice per *cisternam* et *fontem* accipiunt mentem bonam, ex qua emanant et ebulliunt cogitationes sanctæ, quibus anima irrigatur et fecundatur ad omne opus bonum. Ita S. Gregor. Nyssen. hom. 9. in Cant. ad illud : *Hortus conclusus fons signatus : Fons,* inquit, *est cogitativa nostræ animæ facultas, quæ omnis generis ratiocinationes in nobis facit scatere et emanare ; sed tunc noster fit motus cogitationis, quando omnis nostra movetur operatio ad ea quæ sunt nobis conducibilia, et bonorum exhibent procreationem. Quando autem quis converterit cogitationem ad excogitandum vitium, tunc in alienos consumitur fluentum : adeo ut bene alatur quidem spinosa vita irrigata ope malarum cogitationum, exsiccetur autem et marcescat melior planta, nullo humore bonarum cogitationum nutriente radicem.*

Huc pertinet expositio S. Hieron. in Malach. cap. 3. qui per uxorem cisterna et puteo significatam accipit legem naturalem, quam Deus mentibus omnium inseruit : *Uxorem adolescentiæ*, ait, *naturalem dicam intelligentiam, et legem in corde præscriptam, quæ omnibus hominibus insita est. Et de hac conjuge prædicatur à Deo, conjungitur uxor viro ; et jubemur ut de nostris aquis potemus et fontibus, etc.* Huc quoque spectat explicatio S. Ambros. l. 3. Offic. cap. 1. ubi per *cisternam* et *fontem* accipit cor proprium, ad quod post negotia redire, illudque consulere, et ab eo edoceri debemus : *David Propheta*, ait, *docuit nos tanquam in ampla domo deambulare in corde nostro, et conversari cum eo tanquam cum bono contubernali, ut ipse sibi diceret, et loqueretur secum ; ut est illud, dixi : Custodiam vias meas. Salomon quoque filius ejus ait : Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus, hoc est, tuo consilio utere. Aqua enim alta, consilium in corde viri. Nemo, inquit, alienus particeps sit tibi. Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et jucundare cum tua uxore quæ est tibi à juventute. Cervus amicitiæ et pullus gratiarum confabulentur tecum. Non ergo primus Scipio scivit solus non esse, cum solus esset; nec minus otiosus, cum otiosus esset : scivit ante ipsum Moyses, qui, cum taceret, clamabat ; cum otiosus staret, præliabatur ; nec solum præliabatur, sed etiam de hostibus, quos non contigerat, triumphabat.*

Sexto, Salonius hic et S. Hieron. in cap. 22. Ezech. et in cap. 4. Amos per *cisternam* et *fontem* accipiunt S. Script. cujus interpres et custos est S. Ecclesia, à qua haurire oportet sanam doctrinam, non autem à spurcis lacubus hæreticorum : *Cisternam*, inquit Salonius, *vocat catholicam, id est veteris et novi Testamenti doctrinam ; puteum vero, profunditatem et altitudinem ejusdem ; aquam, scientiam, fluenta, copiam et abundantiam scientiæ, id est, varios S. Script. appellat intellectus. Docet enim his verbis cavere à doctrina hæreticorum, et attendere lectionibus S. Script. Et est sensus : Bibe aquam de cisterna tua, id est, serva et opere imple doctrinam, quam aliis prædicas. Et fluenta putei tui, id est, abundantia sermonis tui, seu scientiæ, affluenter in te redundet in operibus bonis.*

16. Deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide.] Hebr. *Divisiones* vel *rivuli aquarum in plateas promanent.* Ita Vatablus, Septuag. *Effundantur tibi aquæ ex fonte tuo ; in tuas autem plateas transeant aquæ tuæ.* Ita legunt Complut. quibus consentit S. Ambros. superius citatus, qui legit : *In plateis superfluant aquæ tuæ;* licet Romani addentes negationem μη contrarie legant : *Non supereffundantur tibi aquæ extra tuum fontem.* Romanis consentit Origen. hom. 12. in Num. et Clem. Alex. l. 2. Strom. et Aquila qui vertit : *Ne dispergantur fontes tui extra ;* Chald. consentit Hebrææ et Complut. ac Nostro, vertitque affirmative : *Redundent aquæ tuæ foras, et in plateis rivi aquarum;* Syrus: *Abundent aquæ tuæ in plateis tuis, et in plateis fluant.* Pro *deriventur*, Hebr. est יפוצו *iaphutsu*, id est, *dispergantur*, longe lateque spargantur ; græce : υπερεκχεισθω, id est *supereffundantur*, id est, ut habet versio Catenæ Græc. *Magna ubertate profundantur*, ut redundent et supereffluant.

Sensus est, q. d. Ex te et uxore tua velut è copiosis purisque fontibus procreentur et promanent multæ legitimæ, pulchræ et bene moratæ proles, quæ discurrant per plateas, quasi rivi limpidissimi : quorum aquis, id est sanctis moribus, cum vicinia tota, tum etiam reip.

horti ac viridaria feliciter irrigentur, qui proinde tibi ac toti civitati sint ornamento, æque ac voluptati et utilitati. Ita Beda, Jansen. Baynus et alii. Significat finem et fructum conjugii esse bonum prolis et sobolis copiosæ et honoratæ, hocque debere spectare et quærere conjuges: cum ex adverso fornicarii et adulteri in fornicatione quærant duntaxat voluptatem, non sobolem, imo eam non raro impediant ne concipiatur, aut conceptam præfocent et enecent, ne crimen in vulgus emanet, neve prolem alere teneantur. Quod si qui prolem quærant et alant, illa ut spuria et adulterina, ideoque male educata et morata, parentibus est dedecori et civitati noxia. Spurii enim non raro à matre meretrice levitatem, et mores meretricios hauriunt et induunt: qua de causa dignitatibus publicis arcentur, et ad beneficia Ecclesiastica inhabiles Jure Canonico censentur.

Porro *fontes* vocat uxores, quia illo ævo Judæis permissa erat polygamia, sive pluralitas uxorum: sicut Abraham habuit duas, Saram et Agar; Jacob quatuor, scilicet Rachelem, Liam, Balam et Zelpham. Ut tamen ostendat monogamiam longe præferendam esse polygamiæ, ob pacem, et ob meliorem educationem filiorem; identidem uxorem in singulari vocat venam, cisternam, puteum, cervam, hinnulum.

Et in plateis aquas tuas divide,] q. d. Sicut è puteo vel fonte aquæ per canales et aquæ ductus derivantur et dividuntur per plateas, fora et compita ad magnum civitatis ornamentum et commodum; sic pariter tu filios et filias, quas ex uxore suscepisti, divide per connubia in varias domos et familias. Rursum in varia officia vel opificia, gradus et status reipub. ad tuum æque ac civitatis decus, voluptatem et utilitatem. Notat affinitates, dignitates et honores, quos per filios et filias è legitimo thoro susceptas, sibi suæque familiæ conciliabit; præsertim quia filii et filiæ honeste à patre et matre in conjugio educati, non tantum dignos talibus muniis se præstabunt, sed et parentum consilium ductumque sequentur: nam bene educati et morigeri filii et filiæ sinunt se à parentibus regi, ducique ad illa connubia, gradus et status; sicut aquæ sinunt se duci flectique ad arbitrium artificis, qui eas per canales, quocumque vult, ducit et flectit.

Præclare S. Cyprianus de Bono pudicitiæ: *Pudicitia*, ait, *est honor corporum, ornamentum morum, sanctitas sexuum, vinculum pudoris, fons castitatis, pax domus, concordiæ caput.* Idem de Singul. cleric. *Castitas*, ait, *munimen invictum est sanctimoniæ, et expugnatio fortis infamiæ, fortitudinis firmitas et lasciviæ petulantis infirmitas, probitatis præsidium et improbitatis excidium, animæ victoria et corporis præda, ubertas gloriarum et sterilitas criminum, pronuba sanctitatis et repudium turpitudinis, sinceritatis indicium et abolitio scandalorum.*

Mystice, sapientiæ et virtutis nostræ fontes foras derivamus, cum alios docemus, bene consulimus, monemus, et in omni sanctitate formamus et perficimus: aquas dividimus, cum congregationes cœtusque pios variis in locis erigimus, juxta illud Sapient. 7. 13: *Quam sine fictione didici, et sine invidia communico, et honestatem illius non abscondo.* Ita Patres paulo ante citati.

Porro sapientiam aliis communicare debemus large et liberaliter instar fontium, qui tantum aquæ emittunt, quantum recipiunt; tantum enim aquæ ex iis effluit, quantum affluit. Sic doctor, prædicator, monitor, etc., tantum sapientiæ in proximos effundat, quantum à Deo accepit, tantumdem rursus et continue à Deo recepturus. Quocirca ὑπερεκχείσθω, id est supereffluant aquæ sapientiæ ex ore doctorum, ut instar torrentium magno spiritu largissime et efficacissime eructent et egurgitent magnalia Dei et monita salutis, uti fecit S. Petrus et Apostoli, recepto Spiritu Sancto in Pentecoste, Actor. 2.

17. Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui.] Hebr. *Sint tibi soli tibi, et non alienis tecum.* Ita Vatablus, Septuag. *Sint tibi soli possessio, et nemo alienus particeps sit tibi.* Chald. *Erunt tibi soli, et alieni non participabunt tecum.* S. Chrysost. in psalmo 9. exponit, q. d. Custodi aquas, id est fontem, id est, uxorem tuam, ne cum aliis consuetudinem habeat; sed tu solus ea utaris, ne dubitare incipias an filii sint tui, an adulterorum. Verum melius hæc non tam de filiis, quam de uxore accipias cum Hugone, Jansenio, Bayno et aliis, q. d. *Habeto*, id est habebis, has aquas, puta proles legitimas, *solus*, si è sola uxores eas suscipias: nec alieni, scilicet adulteri et fornicatores, partem earum sibi vindicabunt, sicut vindicare poterunt, si eas ex meretrice vel adultera suscipias: meretrix enim sicut vaga est et multis se prostituit, sic et sæpe non tuos, sed nothos et spurios, quos ex alio concepit, tibi supponet, aut certe communes procreabit filios, in quibus scilicet partem aliquam obtineas tu, partem aliam alii, qui cum eadem fornicati sunt. Rursum alieni erunt participes tui; quia spurii, quos tibi quasi tuos substituet meretrix, partem hæreditatis tuæ adiount, eaque genuini tui filii fraudabuntur. Huic similis est illa gnome Ben Sira alphabeto I. littera *samech: Scriba docens alios ducat virginem, et ne ducat eam quæ virum experta est; nam aquæ virginis tibi soli erunt, aquas vero ejus quæ virum experta est antea, alius præter te hausit.*

Mystice S. Gregor. l. 1. in Ezech. hom. 12, et ex eo Beda ac Salonius hic, per *fontes* accipit sapientiam quam pura et sincera intentione promovendi Dei gloriam et salutem animarum prædicare debemus; ne, si vanæ gloriæ, similisve cupiditatis causa prædicemus, alieni, id est dæmones, partem in nostro labore sibi vindicent. Objicit enim sibi. S. Gregor. quòd posterior pars hujus versus priori adversari videatur: *Quomodo enim*, ait, *aquam scientiæ solus habere poterit, si hanc in plateis dividit?* Ac resp. *Sed cum prædicamus populis, nimirum in plateis aquas dividimus; quia in auditorum multitudinem scientiæ verba dilatamus. Cum vero nos adjuvante divina gratia intrinsecus custodimus, et ne maligni spiritus, qui jure à nobis alieni sunt, quia sortem beatitudinis perdiderunt, nobis in elatione subripiant, sollicitudine cauta circumspicimus; soli habemus aquas, quas in plateis dividimus, ut à nobis alieni in eis participes non sint. Hi nimirum de quibus scriptum est: Alieni insurrexerunt in me, et fortes quæsierunt animam meam. Aquas ergo et in plateis*

dividit, et solus habet, qui per hoc, quod multis prædicat, se in cogitatione temporalis gloriæ non exaltat. Tunc enim possidet homo quod docet, quando se non gaudet innotescere, sed prodesse.

Rursum S. Bern. l. 1. de Consider. cap. 5. ex hoc loco monet Eugenium Pontif. ut inter tot Pontificatus negotia subinde redeat ad fontem cordis sui, in eoque se recolligat: *Omnes*, ait, *pariter participant te, omnes de fonte publico bibunt pectore tuo, et seorsum sitiens stabis? si maledictus qui partem suam facit deteriorem, quid ille qui se penitus reddit expertem? Sane deriventur aquæ tuæ in plateas, homines et jumenta et pecora bibant ex eis, quin et camelis pueri Abrahæ potum tribuas; sed inter cæteros bibe tu de fonte putei tui. Alienus, inquit, non bibat ex eo. Numquid tu alienus? cui non alienus, si tibi es? Denique qui sibi nequam, cui bonus? Memento proinde, non dico semper, non dico sæpe, sed vel interdum reddere teipsum tibi.*

18. Sit vena tua benedicta, et lætare cum muliere (Hebr. *de uxore*, vel *cum uxore*) adolescentiæ tuæ.] Sept. *Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et jucundare cum uxore quæ à juventute tua*, quam juvenem juvenis duxisti. Syrus: *Fons tuus sit benedictus.* Vatabl. *Sit vena tua benedicta, et gaudium quod de uxore capis, quæ tibi in juventute desponsa est*, repete, *sit benedictum.* Hoc enim gaudium honestum est et castum juxta leges conjugii et timoris Dei, ideoque Deo placitum, ab eoque benedictum, ut juge sit, cumulatum et fecundum.

Jam primo, Cajetanus et alii citati v. 15. per *venam* sive fontem accipiunt facultates, q. d. Fac ut opes tuæ velut fontes deriventur in pauperes; sic fiet ut ipsæ benedicantur tum à pauperibus, tum à Deo, qui, ut ait Paulus, 2. Cor. 9. 10: *Multiplicabit incrementa frugum* iis qui in egenos profusi sunt. Sic et Jansenius. Unde Septuaginta habent, εςω σοι μονω υπαρχοντα, id est, *sint tibi soli existentia;* alii vertunt: *Sint tibi soli facultates.* Sed qua ratione hi fontes foras corrivandi sunt, dividendi in pauperes, et tamen solus illos Dominus debet habere, nec alieni participes esse debent aquarum illarum? Adde quod S. August. legit, l. 2. contra Crescon. cap. 14: *Fons aquæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi.* Contradicere enim sibi videtur, dum has aquas effundi vult et retineri. Nimirum, quia tunc bene retinemus, quando effundimus. Et ex eo quod effundimus, quasi perenni recursu divinarum benedictionum, nihil amisisse videmur; non secus ac si nihil effudissemus, nec alieni ex nostris opibus partem aliquam accepissent, sufficiente Deo semper eamdem, quam effundimus, materiam benigne satis, imo multo largiorem. Nam verba Septuag. *Sint tibi soli facultates*, interpretari possumus: Existima te solum divitem; tot enim tantaque Deus in te largitus est ut solus facultates possidere possis opinari.

Verum quia sequentia et præcedentia ad uxorem et proles spectant, non ad opes; hinc secundo, melius Hugo per *venam* accipit filios, q. d. Si ex uxore sola caste liberos susceperis, faciet Deus ut illi vicissim felix et faustum sortiantur conjugium, ex quo pari modo filios procreent, quibus quasi aquis multiplicatis urbem irrigent et civibus locupletent.

Tertio et optime, per *venam* accipias uxorem; hanc enim paulo ante vocavit *puteum*, id est venam et fontem aquarum, id est liberorum, q. d. Fac ut uxor tua fecunda sit et benedicta à Deo, ac benedictionibus uteri felix. Id efficies, si ejus amore et legitimo usu contentus, vires corporis non exhaurias vaga et aliena libidine; et per amorem Dei vitia declines. Sic enim uxor tua benedicetur à Deo, multosque insignes, validos æque ac probos filios tibi procreabit, juxta illud Psal. 127: *Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ; filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum.* Idem promisit Deus Judæis Deuteron. 28. 4. et alibi. Ita Vatablus, Baynus, Jansenius et alii, et patet ex eo quod explicans subdit:

Et lætare cum muliere adolescentiæ tuæ.] Hæc est postparabola, sive applicatio et explicatio parabolæ præcedentis de usu cisternæ, putei et venæ, q. d. Quod dixi: *Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui*, etc. *Sit vena tua benedicta;* nunc explico dicens: *Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ*, nimirum per hasce parabolas nihil aliud castis auribus ingero, quam ut caveant alienos amores meretricum, solaque uxore, quam virginem in adolescentia dilexerunt et duxerunt, contenti, ea quasi sibi à Deo data honeste utantur, ac cum ea lætentur et jucunde vivant; præsertim cum illa à Deo benedicta dabit marito egregios probosque liberos, indeque lætam et longævam senectam; cum ex adverso meretricum amor, uti inhonestus et adulterinus, ita infaustus sit, brevis et illiberis, ac in rixas, tristitias, odia et damna gravia desinat.

Ita lætabatur S. Joachim cum S. Anna, præsertim quando oraculo Angeli post longam sterilitatem, miraculo Deiparam Virginem Mariam ex ea genuit. Unde B. Damascenus, orat. 2. de Nativ. B. Mariæ, eam sic lætantem inducit: *Merito igitur Anna, divino spiritu plena, læto hilarique animo personat: Congaudete mecum, quæ promissionis germen ex sterili ventre peperi, ac benedictionis fructum uberibus meis, ut optaveram, nutrio. Sterilitatis mæstitiam exui, ac lætam fecunditatis vestem indui.* Et post pauca: *Dicant item matres omnes hac fecunditate præditæ: Benedictus qui orantibus id, quod optabant, largitus est, et fecunditatem sterili dedit, ac felicissimum illud Virginis germen concessit, quæ mater Dei secundum carnem fuit, cujus venter cœlum est, in qua habitavit is qui nullo loco capi potest.*

19. Cerva charissima, et gratissimus hinnulus. Ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter.] Hebr. *Cerva amorum, et hinnulus gratiæ* (gratiosus, etc.) *in amore ejus oberra semper;* Septuag. *Cerva* (vel *cervus*) *amicitiæ, et pullus gratiarum confabuletur* vel *conservetur tecum; at propria* (Scholiast. pro ιδια, id est *propria*, legit φιλια, id est *dilectio, amicitia;* sic quoque legit S. Ambros. l. de Jacob cap. 7.) *præcat te, et adsit tibi, et omni tempore; in hujus enim amicitia conversatus diuturnus eris.* Græce πωλος, id est *pullus*, significat pullum equi; et ita vertunt Complut. et Sanctus Ambrosius lib. de Jacob cap. 7; extenditur tamen ad fœtus cervorum, et aliorum animalium. Unde Noster vertit, *hinnulus;* Symmachus et Theodot. repetunt nomen *cervus*, vertuntque *cervus gratiæ;* Pagnin. et Rabbin. *ibex gratiæ;* Vatabl. *Sit hæc velut amata cerva*,

et caprea gratiosa; Syrus : *Cerva amoris et dama amoris;* Arabic. *Hinnula gratiæ tuæ;* alii vertunt : *Rupicapra gratiosa;* hæc enim, inquiunt, vocatur יעלה *iaala* ab עלה *ala*, id est, ascendit ; quòd montes et rupes ascendat. Unde Martial.

> Pendentem summa capram de rupe videbis;
> Casuram speres ; decipit illa canes.

Repete ex vers. 18. verbum *sit*, q. d. Sit tibi uxor cara et grata, sicut eris grata et cara est serva speciosa, mitis et placida, imo sicut hinnulus speciosus, gratiosus, obsequens et amabilis. Quare minus genuine Rabbini exponunt, q. d. Sicut cerva amorum invenit gratiam apud hinnulum, ita uxor maritum ex corde diligens vicissim à marito redamari debet : uxor enim hîc tam comparatur hinnulo, quam cervæ. *Hinnulus* vocatur fœtus, sive pullus capreolarum, caprarum, damarum, cervarum, qui sua specie, parvitate, gratia, motu, celeritate, cornutatione, saltu, ludicris gestibus mire recreat intuentes, eisque est in deliciis. Unde Cantic. 1. v. 9. ait Sponsa : *Similis est dilectus meus capreæ, hinnuloque cervorum.* Hinc et cervæ hinnulique ab homine cicurantur, hominemque se alentem quasi filii comitantur et sequuntur, imo subinde nutriunt, sicut cerva perpetua comes et assecla fuit S. Ægidii, eumque suo lacte per plures annos enutrivit, uti habet ejus Vita apud Surium die 1. Septembr. Similia de cervis in Vitis aliorum Sanctorum legimus. S. Prisco Episcopo Nucerino cum sociis fame afflictis cervam accurrentem lac præbuisse, eoque celebrante Angelos concinuisse, ac sorores sepultas ei defuncto medium in sepulcro locum cessisse scribit Paulus Regius Episcopus Equen. lib. de Sanctis Regni Neapolitan. part. 2, et ex eo Philip. Ferrar. in Catal. Sanctorum Italiæ, qui et addit, S. Gerontio Episcopo Phicoclensi jubente, cervam comitibus siti laborantibus lac præbuisse; floruit sub Symmacho Papa. Item Simeonem Armenum monachum in eremo cum duobus discipulis degentem, dum ob nives cibus haberi non posset, ad orationem confugisse, atque illico cervum affuisse, qui se occidendum comedendumque præbuit.

Innocens, ait S. Ambr. *est natura cervorum. Cerva* ergo *amorum* significat uxorem, quam puellam et virginem duxit maritus, moribusque suis affuefecit, pudicam, obsequentem, domesticam, pulchram, gratiosam, amabilem esse marito, ac amorem tum mariti, tum domesticorum sibi conciliare, atque efficere ut in familia sit pax, invicemque omnes ament, juvent, tolerent. Hic tamen amor est conjugalis, id est honestus et moderatus ; non adulterinus, id est inhonestus et immodicus. Nam Sixtus Pythagoreus, et ex eo S. Hieron. ait l. 1. contra Jovin. : *Adulter est in suam uxorem amator ardentior. In aliena quippe uxore omnis amor turpis, in sua nimius. Sapiens vir judicio debet amare conjugem, non affectu.* Et inferius : *Nihil est fœdius quàm uxorem amare quasi adulteram.*

Ubera ejus inebrient te (*ubera* significant amores. Unde Vatabl. vertit : *Amores ejus perpetuo te reficiant;* nam Hebr. דודים *dodim* significat amores, דדים *daddaim* ubera, quia ubera sunt illices amoris ; et quia cor, quod amoris est sedes, uberibus quasi stipatur et continetur Unde explicans subdit) in amore ejus delectare jugiter.] Sic et sponsa ait sponso Cantic. 1. 1 : *Meliora sunt ubera tua vino.* Et : *Memores uberum tuorum ; uberum*, id est amorum, gratiarum et beneficiorum, quæ à te in nos distillant, sicut lac ex ubere distento; constat enim sponsum non habere ubera, sed sponsam. Sic *ubera* accipiuntur pro amore inferius cap. 7. 18. Osee 2. 2. Ezech. 23. 17. et alibi.

Sensus ergo est, q. d. Amor, gratia, officia et obsequia uxoris tuæ, quibus te pascit, vestit, recreat, diligit, et per omnia conjugii officia obsequitur, instar uberum tibi sit, ô marite dulcissime ; itaque te inebriet, id est, tuam cupiditatem expleat et satiet, ut alienæ meretricis amoris et volupta tes non requiras; sed in unius uxoris amore et officiis delecteris jugiter. Hic tamen amor moderatus sit oportet, ut rectæ rationis et honestatis dictamen metasque non excedat. Unde Chaldæus addit : *Rationem disce in omni tempore*, q. d. Tuus amor sit rationabilis, honestus, ratione et honestate definitus. Sic enim vicissim provocabis amorem uxoris erga te, ut tibi fida sit, teque suî amantem redamet quasi cerva amorum, idque jugiter. Magnes enim amoris est amor, nimirum honestus et conjugalis ; qui idcirco stabilis est; cum amor inhonestus et meretricius illico dilabatur, imo in odium et rixas convertatur. Et sic exponas τὸ *delectare* per futurum, ut significet fructum amoris, q. d. Hoc modo delectaberis in amore ejus jugiter, juges habebis conjugii tui delicias. Septuag. vertunt : *In hujus enim amicitia conversatus*, vel *circumductus*, πολλοστος ἔσῃ ; quod Complut. vertunt : *multiplicabilis eris ;* Romani, *diuturnus eris ;* auctor Catenæ Græcor. *multesimus eris.* Sensus est, q. d. In casto amore uxoris tuæ vives vitam lætam, ideoque diuturnam, et accedes ad felicitatem primorum patrum ante diluvium, qui fere mille annos vixerunt ; tu enim pro mille annis, mille commodis, et gaudiis multis annis perfrueris. Unde S. Ambros. mox citandus legit : *plurimus eris.*

Porro conjuges delectationem copulæ moderari debere, eaque non propter se, sed ad generationem prolis uti, pulchro passeris et turturis apologo docet Cyril. lib. 4. Apolog. moral. cap. 10 : *Libidinosum passerem immoderatissime coitu sese effundentem turtur prospiciens, mox ad eum venit et dixit : Ut quid, mi frater, in tanto libidinoso impetu, et libidinis impetuoso fervore consumeris, ac tui prodigus temetipsum effundis ? an ignoras quod animalia multum coeuntia non diu vivant ? Parce tibi, quiesce, et cuncta cum moderatione age. Cui ille respondit : Si nosti delectationem veneream, quid miraris ? dulcis esca trahit ad hamum, et morsus unus gustatus suaviter rapit morsum alium. Ad hæc turtur, intelligens ipsum sola delectatione adduci, adjunxit : Scio certe quod generationis amore non duceris, sed delectationis venereæ cupidine ventilaris. Attamen quid est quod effundis ? nonne digestissimam medullam, nonne vitæ amabilis sementivam, et humanæ naturæ radicalis carnis substantiam, et divitiarum generativæ thesaurariam venam ?* Deinde, quòd hoc bono proprio, æque ac ordini naturæ repugnet, nervose edocet : *Attende igitur quid tuî prodigus destruas, quid insanus dispergas, quid ingratus in nihilum projicias, et iniquus depositarius na-*

turæ carissimum thesaurum tibi commendatum, inimicæ vanitati impendas. Profecto subversor es ordinis mundialis, et naturalis legis transgressor. Mundi enim ordo et lex natura hæc est, ut tanta naturæ delectatio dirigatur in prolem. Tu autem perempta et neglecta prole, auctor perversitatis, in delectationem umbratilem et transitivum, prolificum semen fundis. Quid plura? stultissimus quippe est, qui delectabiliter se destruit, et tanto dementius quanto lethalius se perdit. Quibus dictis, quievit.

Nota ex iis, quæ ante plures annos annotavi in cap. 5. epist. S. Pauli ad Ephesios sub finem, amores et officia conjugum optime repræsentari per cervas et cervos. Nam, ut docent Aristot. Ælianus, Plinius et Oppianus: primo, cervi cervæque amor est singularis; secundo, cerva amabilis est, et in deliciis homini; tertio, cervus et cerva carent felle, pari modo in connubiis olim Junoni pronubæ sacrificantes fel eximebant et abjiciebant, ad charitatem conjugum designandam, ait Plutarchus; quarto, cervus et cerva caste, nec nisi secreto congrediuntur; quinto, velocissimi sunt ad invicem opitulandum; sexto, cervorum in cervas amor uti ardentissimus, ita et fortissimus est. Unde de iis canit Seneca:

> Si conjugio timuere suo,
> Poscunt timidi prælia cervi,
> Et mugitu dant concepti
> Signa furoris.

Septimo, cervæ mari suo fidæ sunt, donec is ab alio cervo duellatore victus succumbat; unde Nemesianus: *Cerva marem sequitur;* octavo, cervus mox à congressu in scrobem se abdit quasi libidinis eum pudeat, donec pluvia ablutus, et quasi purificatus in pascua redeat; nono, cervus et cerva post conceptum congressu abstinent, q. d. Sapiens: Tale sit tibi, ô homo, conjugium, talis uxor, qualem jam cervam descripsi, scilicet amabilis, unica, sincera, blanda, casta, collaborans, ardens, fortis, fida, verecunda. Ita Ven. Beda.

Quibus adde decimo cervos et cervas invicem succolare et mutua capitum onera ferre, ut doceant idem facere conjuges, ac implere illud Apostoli Galat. 6: *Alter alterius onera portate*, quod omnibus quidem hominibus, sed maxime conjugibus jugiter invicem conviventibus faciendum est. Ita S. Aug. q. 71. inter 83: *Cervi*, ait, *cum fretum ad insulam transeunt pascuorum gratia, sic se ordinant, ut onera capitum suorum, quæ gestant in cornibus, super invicem portent, ita ut posterior super anteriorem cervice projecta caput collocet. Et quia necesse est unum esse qui cæteros præcedens, non ante se habeat cui caput inclinet, vicibus id agere dicuntur; ut lassatus sui capitis onere ille qui præcedit post omnes redeat, et ei succedat, cujus ferebat caput, cum ipse præiret. Ita invicem onera sua portantes fretum transeunt, donec veniant ad terræ stabilitatem. Istam fortasse cervorum naturam intenderat Salomon, cum ait: Cervus amicitiæ et pullus gratiarum tuarum colloquantur tecum. Nihil enim sic probat amicum, quemadmodum oneris amici portatio.*

Undecimo, cervæ ob uterum arctiorem difficillime pariunt; hinc ad faciliorem partum seseli herba utuntur, teste Plinio lib. 8. cap. 32. Deus etiam eas adjuvat per tonitru, juxta illud psalmi 28: *Vox Domini præparantis cervos*, S. Hieron., *obstetricans cervos;* Aquila et Symmach. *parturiens;* Chald. *parturire faciens cervos* cervæ enim matricem habent angustam, quæ pavore tonitrui dilatatur, ut facilius pariant. Hinc fit ut cervæ ament intime suos fœtus, utpote quos tanto dolore et nisu enixæ sunt. Idem faciat uxor, cujus pariter difficillimus est partus, ut filios, quos per novem menses utero gestavit, tantoque dolore peperit, diligat, educet, instruat, formet ad omne bonum prosequendum, et ad omne malum cavendum, ad quod opus est magna industria. Audi Aristot. lib. 6. de Histor. animal. cap. 29: *Cervæ parere juxta vias solent metu belluarum. Incrementum hinnuli celere, etc., ducere suum hinnulum ad stabula consuevit; quem locum sibi habet refugium; petra abrupta est uno aditu, unde defendere se repugnareque solet iis qui invadunt.* Addit Plinius l. 8. cap. 32: *Editos partus exercent cursu, et fugam meditari docent, et ad prærupta ducunt, saltumque demonstrant.* Simili modo probæ matres filios sollicite ac solerter educant et instruunt, monent exercent in omni virtute et fuga vitiorum.

Duodecimo, cerva serpentes insequitur et devorat; sic uxor bona insectatur scortatores: *Et gratissimus hinnulus*, id est, filius ex ea natus, ait Beda et Hugo, castitatis amator, ad bona agilis, et visu fidei perspicax, tibi jucundissimus erit. Hinc à Græcis cervus vocatur ἔλαφος quasi ἕλων ὄφεις, id est extrahens serpentes vel, quasi ἐλαφρὸς, id est levis, agilis. Cervos narium spiritu è cavernis extrahere serpentes docet Lucretius, l. 6. Addit Plinius, loco jam citato, cervos suo halitu urere serpentes. Hinc et singulare abigendis serpentibus remedium est cervini cornu suffitus, ait Nicander.

Decimo tertio, cervæ, quia frigidæ, timidæ sunt. Unde illud Chabriæ, et postea Philippi patris Alexandri Magni: *Melior est exercitus cervorum duce leone, quàm leonum duce cervo.* Et illud Tertulliani: *In pace leones, in prælio cervi.* Sed contra insidias hostium Deus cervas dotavit acri auditu et circumspectione; cum enim aures arrigunt, audiunt acerrime et insidias præsentiunt, fugiendoque evadunt, ait Aristo. Sic uxores timidæ sunt; timor hic eas uti et cætera animalia timida docet circumspectionem et prudentiam, præsertim ut audiendo vocem mariti, eique obediendo, pericula cuncta et damna devitent. Rursum bifida ungula cervæ notat discretionem et examen agendorum, ut uxores sint discretæ, caveantque ea quæ maritum vel familiam turbare vel exacerbare valerent. Insuper prudentiam cervi (nam cerva cornibus caret) notat, quod cornua positurus secretum petit, ne inermis deprehendatur. Unde Proverbium: *Ubi cornua ponunt cervi*, id est, loco incognito et inaccesso. Denique Aristot. lib. 1. Histor. animal. cap. 1: *Cervi*, ait, *ingeniosi sunt et timidi.* Vide eumdem lib. 9. cap. 5.

Denique cervæ, quia carent felle, sunt vivaces ac diutissime vivunt. Ita Aristot. loco jam citato. Et Plinius lib. 8. cap. 32: *Vita cervis*, ait, *in confesso longa est; post centum annos aliquibus captis cum torquibus aureis, quos Alexander Magnus addiderat. Febrium morbos non sentit hoc animal; quin et medetur huic timori.* Pari modo Salomon hic promittit conjugibus lon-

gævitatem, si castam, honestam, et concordem vitam agant in timore Dei. Sunt qui trecentos annos vitæ dent cervæ, alii plures, alii pauciores.

Mystice sicut per venam, fontem, cisternam, adumbrantes uxorem pudicam; sic et per cervam et hinnulum accipe sapientiam et virtutem; hæc enim nobis omni hinnulo speciosior, carior et gratior esse debet, quasi sponsa optatissima. Cui proinde omnes cervæ dotes jam recensitas facile accommodes, ob quas illa summo amore et studio dignissima est. Unde Chald. vertit: *Cerva amorum et exultatio gratiæ. Rationem disce in omni tempore, in amorem ejus incumbe semper;* Vatabl. *In dilectione ejus perpetuo sis implicitus;* Syrus: *Vias ejus disce omni tempore, et amorem ejus cogita.* Sapientia ergo et virtus est cerva amorum, quia amorem sui excitat; et quia homines amat, ac ab iis amari cupit, idque vehementer et ardenter.

Allegorice, cervus et cerva repræsentant connubium Dei cum anima sancta et religiosa, in quo omnia plena sunt amoris, voluptatis, gratiarum, laudum et jubilorum. Unde Hugo Victorinus, lib. 1. de Vanit. mundi, et ex eo noster Alvarez de Paz tract. de Incitamentis Religios. lib. 1. p. 3. cap. 25. sub finem per *cervum et ubera* accipit animam Religiosam, Christo per tria Religionis vota desponsam. Est ergo, inquit, anima Religiosa sponsa Dei, et Deus sponsus est animæ sibi per hunc felicem statum consecratæ; siquidem hoc inter illos arctum vinculum intercedit. Quos sponsos dulcissimos præterire non possum, nisi prius lætissimo corde illis congratuler: O domine Deus meus, ô sponse carissime, sit vena tua benedicta, et lætare cum muliere adolescentiæ tuæ, cerva carissima, et gratissimus hinnulus. Ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter. Hæc sponsa tua, sicut aquarum vena effundit aquas, ita sanctorum affectuum filios tibi profundat. Tam pulchra et decora sit, ut gaudii ac lætitiæ occasiones singulis momentis sibi præbeat. Tam fidelis, ut, quemadmodum cervi maria tranantes se invicem juvant, anteriore caput sequentis sustinente; sic tuæ domus curam et tuorum servorum sollicitudinem non invita sustineat. Tam amabilis, ut hinnuli, qui in deliciis habetur, gerat imaginem, ejusque convictu delecteris. Ubera ejus, Domine, quæ servus tuus Bernardus congratulationem et compassionem vocat, ita tibi satisfaciant, ut gaudio ejus de profectu bonorum, et compassione ejus de casibus pusillorum, veluti inebrieris, eique vicem rependens in suis bonis gaudeas, et suas infirmitates dissimules. Amor denique ejus erga te sic purus et ardens, sic à privato amore alienus inveniatur, ut ex eo tanquam ex amore sponsæ dulcissimæ capias voluptatem. Sic quoque S. Ambros. lib. de Jacob et vita beata cap. 7. totum hunc locum explicat de viro perfecto, qui uni Deo adhærens et serviens beatus est: *Quid enim requirat*, ait, *qui inferiora despicit? Præstantissimo autem inhæreat; sicut scriptum est: Cervus amicitiæ, et pullus equi gratiarum converseiur tecum. Amicitia autem præcedat te; et una sit tecum in omni tempore. Bona enim virtutum amicitia, et summi boni charitas. Nihil itaque aliud quærit perfectus ille, nisi solum et præclarum bonum; unde et dicit: Unam petii à Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, et videam delectationem Domini. Neque vero eum tanquam angustum inopemque fastidias, quia unius hominis velut solitaria societate contentus sit. Hujus enim amicitia circumdatus, plurimus erit: Abundant enim hujusmodi viro ad beatitudinem et ad possessionem boni, et ideo nihil aliud desiderat. Nihil enim quasi novum expetit, qui omnia habet. Nihil est enim boni, quod non habeat; nec superfluis delectatur, sed necessariis, et eo ipso necessario, quod non sibi, sed carni adhærenti sibi necessarium sit; idque indulget, quod ab interioris hominis proposito non discrepet, quòd faciat utraque unum, et reconciliet exteriorem hominem juxta atque interiorem Deo, ut fiat in utroque unus spiritus. Hujus igitur propositi vir nec dispendiis minuitur, nec adversis frangitur, nec repagulis inhibetur nec suorum amissionibus mœstificatur.*

Accedit Pierius Hierogl. 7. cap. 16. ubi per *pullum gratiarum* (ut vertunt Septuag.) accipit pullum columbinum, per quem intelligit Spiritum Sanctum, qui gratiarum est distributor. Itaque significari hic, ut semper Christi et Spiritus Sancti solatia requiramus. Verum Hebr. יעלת *iaala* pullum equi vel cervi, non columbæ significat. Unde Noster vertit *hinnulus.*

Symbol. S. Ambros. in psalm. 41. initio per *cervum amorum et pullum gratiarum* accipit Christum, qui est amor amorum et gratia gratiarum: *Cervus amicitiæ*, ait, *et pullus gratiarum confabuletur tibi; verus enim Dei filius in semetipso naturam, quam animantibus ipse donavit, expressit, qui in hunc mundum tanquam cervus advenit; et cum his se mira simplicitate jungebat, à quibus ei parabantur insidiæ. Fertur enim hujusmodi cervorum esse simplicitas, ut, cum se exagitari viderint, his sese equitibus adjungant, qui ministerio fraudis appositi, fugæ specie ac simulatione societatis inductos ad retia usque deducant. Ita ergo Dominus, tanquam ignarus periculi atque improvidus, Judæis dolum sibi struentibus admiscebatur, et societatem Judæ proditoris sui sibi adscivit, cujus simulatione funesta usque ad crucis laqueos et passionis retia pervenit.* Et post nonnulla: *Similis est*, ait, *consobrinus meus capreæ hinnuloque cervorum super montes Bethel. Bonus cervus, cujus mons est domus Dei, in quam tanta celeritate currebat, ut sponsæ vota et desideria prævenirel. Denique quem de longinquo venientem viderat, repente sibi adesse cognovit. Unde et ait: Ecce hic stat post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, eminens per retia.* Et paulo post ordiens psalm. 41: *Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum; ita desiderat anima mea ad te Deus. Cervi similitudinem suscipit etiam Christus, quia veniens in terras serpentem illum diabolum sine ulla sui offensione protrivit; cui calcaneum suum obtulit, sed ejus venena non sensit. Unde dictum est ei: Super aspidem et basiliscum ambulabis. Simus ergo et nos cervi, ut super serpentes ambulare possimus. Erimus cervi, si vocem Christi sequamur, quæ nos et præparat cervos, et facit morsus serpentium non timere; ac si qui forte fuerint vulnerati, aufert eorum dolorem, solvendo delictum. De his cervis dicit Dominus ad Job: Observasti partus cervarum, numerasti autem menses earum plenos partus? Dolores autem earum solvisti, enutristi filios earum ut non timeant?* Et mox: *Merito ergo cervus factus est Dominus, ut tales sibi cervos Domini vox præ-*

pararet, de quibus ait : In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Tollebant enim serpentes, cum spiritu oris sui sancti Apostoli de latebris corporum eruerunt nequitias spiritales, nec venena mortifera sentiebant. Denique cum exiliens de sarmentis Paulum vipera momordisset, videntes Barbari pendentem viperam de manu ejus, putabant repente moriturum. At ille stabat intrepidus, nec vulnere movebatur, nec veneno infundebatur. Unde videntes eum non tanquam hominis conditione genitum, sed tanquam Dei gratia editum, supra hominem esse arbitrabantur. Vide cervum viperam de latebris eruentem spiritu divino qui erat in naribus ejus, sicut dixit Dominus ad Job.

Tropol. S. Hier. in Isaiæ cap. 34. sub finem docet cervos et hinnulos gratiarum esse Apostolos et sanctos Doctores, qui quasi hinnuli celerrime discurrerunt et discurrunt per orbem, eumque magnis laboribus et doloribus converterunt et convertunt ad Christum ; de quibus ait Job cap. 39 : *Numquid*, etc., *parturientes cervas considerasti ? Incurvantur ad fœtum, et pariunt, et rugitus emittunt.* Vide rugitus S. Pauli et Apostolorum graphice describentem S. Gregor. eodem loco. Porro dotes tredecim cervæ paulo ante recensitas facile adaptabis Apostolis, doctoribus et prædicatoribus.

Rursum Beda : *Cerva carissima*, ait, *sive gratissima, ut quidam codices legunt, est sancta Ecclesia, quæ serpentinam odio habere solet et conterere doctrinam. Gratissimus hinnulus populus est, ejus virtutum varietate delectabilis, et eadem castæ semper fidei æmulatione succensus. Cujus uberibus inebriamur, cum utriusque testamenti paginis contra hæreticorum fraudes instruimur, cujus pace et amore jugiter delectari, magna est exercendarum occasio virtutum.*

Denique S. Aug. serm. 21. de Verbis Apostoli per cervum accipit amicum, qui amici onera portat, sicut cervi alter alterius cornua dorso vicissim excipiunt, dum mare transfretant : *Cervus amicitiæ*, inquit, *et pullus gratiarum colloquatur tecum. Nihil enim sic probat amicum, quemadmodum oneris amici portatio ;* juxta illud : *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi*, Galat. 6.

20. Quare seduceris, fili mi, ab aliena, et foveris in sinu alterius ?] Est conclusio, q. d. Cum ex dictis, ô fili, ô discipule, clare perspicias quanta sint commoda honestæ uxoris et conjugii, ac quanta damna inhonestæ meretricis et fornicationis, erisne adhuc tam demens et vecors, ut ab aliena meretrice te seduci et foveri sinas in tuam perniciem et ruinam ? Unde Hebr. habent : *Ut quid errabis, fili mi, in aliena, et amplexaberis sinum extraneæ ?* amor enim est error, et amantes sunt quasi amentes ; Sept. : *Ne multus sis ad alienam, neque contineaвis ulnis non propriæ ;* ubi πολυς, id est *multus*, opponitur τω πολλοςος, id est *multesimus*, quod præcessit, q. d. Cum deliciis uxoris tuæ abundes, sisque quasi multesimus in gaudiis solidis ; cur iis relictis et eorum vice stolide fias multus et multesimus in sumptibus, curis et doloribus in meretricem exhauriendis ? Cum enim illa multis assueverit, et à multis multa corriget, si tu ea potiri velis, oportet ut tu unus multorum vices subeas, fiasque ex uno multiplex, ut ejus cupiditati, ornatui et avaritiæ inexplebili satisfacias ; utque tu unus præsies ei quæcunque multi præstiterunt.

21. Respicit Dominus vias hominis, et omnes gressus ejus considerat.] Hebr. : *Coram oculis Domini viæ hominis, et omnes semitas ejus ad amussim librat* vel *ponderat ;* Syrus et Chald. : *Quoniam in conspectu oculorum Dei viæ viri, et omnes semitæ manifestæ sunt coram Deo.* Est hæc nova et efficax ratio ad dissuadendam fornicationem et consuetudinem cum aliena, quòd cum fornicatores quærant tenebras et fornices, in quibus lateant, quasi à nemine videantur ; Deus tamen clarissime eorum turpitudinem et scelera intueatur, eaque sit publico judicio ad lancem et trutinam expensurus, condemnaturus et puniturus. Ipse enim *omnes ejus gressus*, id est actiones, ad libellam librat, examinat et ponderat an bonæ sint, an malæ ; rursum quàm bonæ vel quàm malæ sint, ac quantum præmium vel pœnam mereantur. Unde Septuag. addunt causale *enim*, ut ostendant hìc novam rationem, et causam dari ad vitandam meretricem ; sic enim habent : *Sunt enim coram oculis Dei viæ viri, et in omnes ejus orbitas* (Aquila, *flexus ;* Symmach. *gyros*) *speculatur.* Expressius Vatablus hæc nectit versui præcedenti, prorogando hucusque notam interrogationis, hoc modo : *Cur enim, mi fili, alienæ esses implicitus ? cur in gremio alienæ adhæresceres ? quando viæ hominis oculis Domini sunt expositæ, et omnium itinera æqua lance expendat ?* Eumdem lucidissimum Dei oculum fornicariis intorquet, et multis intentat Ecclesiasticus cap. 23. 25 : *Omnis homo*, ait, *qui transgreditur lectum suum, contemnens in animam suam, et dicens : Quis me videt ? tenebræ circumdant me, et parietes cooperiunt me, et nemo circumspicit me ; quem vereor ? delictorum meorum non memorabitur Altissimus. Et non intelligit quoniam omnia videt oculus illius*, etc., *quoniam oculi Domini multo plus lucidiores super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas partes.* Ubi plura de hac re dixi : quare ea hìc non repetam.

22. Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus (S. Iren. lib. 3. cap. 10. legit, *restibus*) peccatorum suorum constringitur.] Symmachus, *comprehenditur ;* Arabicus, *ligatur ;* Vatabl. *irretitur ;* Pagnin. *tenetur ;* Hebr. יתמכן *iittamech*, id est *fulcitur, tenetur in alto ne cadat.* Unde R. Salomon interpretatur, *suspenditur.* Suspensus enim, inquit ipse, funibus laqueisque fulcitur, à quibus pendet. Sic et R. Levi, qui pro *capiunt* vertens, *illaqueant*, et pro *constringitur* vertens, *fulcietur ;* hoc est, inquit, retibus peccatorum funibusque fulcietur firmabiturque laqueis, quo perditus constringatur, quod plane multis flagitiosis accidisse constat, qui sibi ipsis fuere artifices exitii. Sept. : *Iniquitates virum capiunt et catenis peccatorum suorum implicatur*, vel *ligatur ;* Chald. *Peccata sua comprehendant impium*, quasi lictores et tortores reum.

Quæritur primo quorsum hoc dicat Salomon, et quid hoc faciat ad præcedentia et sequentia. Respondeo primo : Recte hic versus connectitur præcedenti, q. d. Deus judex et vindex respicit fornicationes et peccata cujusque, ut ea libret, judicet et puniat, nec ejus manus quisquam evadere poterit. Esto enim ad tempus peccata dissimulet, et peccatorem suæ libertati relinquat ; tamen is jam funibus pec-

catorum suorum constrictus tenetur, ut quasi reus suo tempore sistatur judici et plectatur.

Secundo, recte quoque cohæret cum v. seq. hoc sensu, ut sit occupatio, q. d. Fornicatores et peccatores fatentur se male agere, et coram Deo reos esse, sed sibi persuadent quod, in senio refrigescente ætate et concupiscentia, se amoribus meretriciis facile expedient, pœnitentiam agent, et saluti suæ consulent. Verum errant, quia vitia, præsertim libido, consuetudine roborata sunt quasi fines è multis actibus quasi filis implexi et contorti, qui ita valide ligant animam, ut ab iis etiam in senio se expedire non possint, juxta illud Job 20. 11 : *Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, et cum eo in pulvere dormient.* Quare juvenis, fornicari assuetus, etiam in senio fornicabitur vel realiter, vel mentaliter per memoriam et delectationes morosas præteritarum fornicationum : itaque in peccato suo morietur; nam, ut ait S. August. idipsum in se expertus, lib. 6. Confess. cap. 12. et seq. : *Dum servitur libidini, facta est consuetudo; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas*

Quæres secundo qui sint *funes peccatorum*, qui ligant impium. Respondeo primo : Est culpa sive macula peccati, quæ post actum remanet.

Secundo, est ipse reatus maculæ annexus, quo peccator reus tenetur et obnoxius iræ et vindictæ Dei ; peccata enim transeunt actu, manent reatu.

Tertio, est ipsa servitus diaboli, à quo peccator quasi mancipium captivus tenetur, juxta illud S. Petri epist. 2. cap. 2. 19 : *Cum ipsi servi sint corruptionis ; à quo enim quis superatus est, hujus et servus est.* Unde S. Isid. l. 2. de Summo Bono cap. 39 : *Principaliter his duobus vitiis,* ait, *diabolus humano generi dominatur, id est, superbia mentis et luxuria carnis.* Et S. Paulus 2. Timoth. 2. 26 : *Resipiscant à diaboli laqueis à quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.* Unde Dionys. : Peccator, inquit, est equus diaboli; sicut enim eques agit equum quò libet, sic et diabolus agit peccatorem. Reatus ergo peccati est quasi funis lictorum, obligans animam Deo, peccato, dæmoni ut tortori ; morti et inferno ut carceri, eculeo et suppliciis. Ita S. Hier. in cap. 4. Ezech. : *Alia,* ait, *sunt Domini vincula quibus in salutem ligamur, alia diaboli quibus decem et octo annis ligaverat mulierem in Evangelio.* Lucæ 13. 16 : *Unde et funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur.*

Quarto, *funes peccatorum* sunt peccandi habitus et consuetudines, quæ ita peccantem ligant et quasi necessitant, ut iis se extricare nequeat, nisi per singulare robur et gratiam cœlitus à Deo immissam, quale habuit David, dicens psal. 115 : *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis.* Ita S. Hilar. in psal. 118. lit. *chet : Modo funis,* ait, *ex pluribus minimis crescentis in multum, peccata tanquam longo fune tenduntur. Sunt etiam hæc delictorum vincula, de quibus in Proverbiis scriptum est : Fasciis peccatorum suorum unusquisque constringitur; stringit enim nos atque alligat, et his vitiorum funibus implicat diabolus, in omni vitæ nostræ cursu laqueos prætendens.*

Quinto, *funes peccatorum* sunt connexio et colligatio peccatorum ; unum enim peccatum trahit ad aliud, et hoc ad aliud, ut gula trahit ad libidinem, libido ad furtum, furtum ad homicidium, etc. ex quibus omnibus fit funis tam implexus et crassus, ut rudentibus nauticis vel curulibus æquari possit. *De Luxuria,* ait S. Gregor. 31. Moral. 31, *cæcitas mentis, inconsideratio, inconstantia, præcipitatio, amor suî, odium Dei, affectus præsentis seculi, horror autem vel desperatio futuri generantur,* juxta illud Isaiæ 5. 18 : *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum !* Ubi multa hac de re dixi. Ita Beda : *Impii,* ait, *funibus peccatorum suorum constringuntur, cum incessabili augmento suæ pravitatis intereunt. Qui enim funem facit, torquendo semper, et involvendo filis fila adauget. Talis est fortitudo malorum operum, tales libri hæreticorum. In quibus pravis prava nectentes, non aliud scribendo, quàm quo se arctius obligent, agunt.*

Porro S. Isidorus pro *funibus* legit *crinibus ;* per quos accipit intonsam comam et barbam, quæ olim erant pœna et symbola pœnitentium. Audi eum de Offic. Eccl. lib. 2. 16 : *Qui pœnitentiam agunt, et capillos et barbam nutriunt, ut demonstrent abundantiam criminum, quibus caput peccatoris gravatur, sicut scriptum est : Crinibus peccatorum suorum unusquisque constringitur. Vir quippe, si comam nutriat, ut ait Apost.* 1. *Cor.* 11. *ignominia est, illam ergo ignominiam suscipiunt pœnitentes pro merito peccatorum.*

Igitur per *funes* possunt accipi pœnæ et pœnitentiæ peccatorum ; hæ enim peccatorum ligant, cruciant et affligunt. Unde S. August. in Sententiis, sent. 75 : *Corpus,* ait, *carnis nostræ ornamentum fuit, peccavimus et compedes inde accepimus, ut vinculis mortalitatis omnis humanarum actionum cursus præpediretur.* Et sanctus Ephrem per *funes peccatorum* accipit pœnas gehennæ ; sic enim ait, tract. de Variis tormentis inferni : *Hisce suppliciorum locis distribuuntur miseri, quisque pro peccatorum suorum modo vehementius mitiusve, sicut scriptum est : Quia funibus peccatorum suorum constringitur unusquisque.* De iisdem dicitur psal. 17. 6 : *Dolores inferni circumdederunt me.* Ubi pro *dolores* hebr. est חבלי *cheble,* id est *funes,* ut vertit S. Hieron. qui dolores atroces, seu funes, hominem stringunt et coarctant, ut patet in parturientibus.

23. IPSE MORIETUR, QUIA NON HABUIT DISCIPLINAM, ET IN MULTITUDINE STULTITIÆ SUÆ DECIPIETUR.] Hebr. *errabit;* Symmach. *et stultitia illius errabit;* Septuag. *Is moritur cum his qui non habent disciplinam, et de multitudine vitæ suæ dejectus est, et periit propter imprudentiam,* vel *insipientiam.* Pro *vitæ* græce est βιότητος, quod Complut. vertunt, *violentiæ ;* sed minus recte : nam βία est violentia, βιότης vero est vita ; Chald. *Ipse morietur absque disciplina.*

Ex dictis v. præced. liquet quis sit sensus, nimirum, q. d. Assiduitas fornicandi et peccandi, quæ quasi funis ligat juvenem scortatorem, adiget eum ad mortem præsentem et æternam, quia disciplinam institutionemque non admisit, eique obedire noluit. Unde ob multam suam stultitiam decipietur; quia, cum sperabit longam adhuc vitam, subita peste vel lue correptus, aut gladio, telo, similive casu ictus morietur. Rursum, sperabit se in senio vitam mutaturum, et pœnitentiam acturum, sed decipietur; quia in senio vitia juventutis sibi inhærentia et agglutinata, imo inolita reperiet : quare iis adhærescens immorietur, peribit et damnabitur. *Justo enim Dei judicio fit ut*

peccator, qui in vita oblitus est Dei, in morte obliviscatur et sui, ait S. August. Unde Vatablus vertit: *Ipse morietur absque disciplina, in multitudine stultitiæ suæ implicabitur.*

Nota sunt exempla Chrysaorii in morte clamantis: *Inducias vel usque mane,* easque non obtinentis, apud S. Gregorium 4. Dialog. c. 38, et aliorum similium apud eumdem, et apud Ven. Bedam in Histor. Angl. Palladius in Lausiaca c. 26. scribit S. Pachomium optasse ferarum dentibus laniari, eo quòd 40 annorum solitudine, jejuniorum, aliarumque rerum asperitate, non potuerit hunc hostem expugnare, licet nunquam hosti succubuisset. Deinde et B. Mosen ex latrone eremitam, cujus vita quondam parum continens fuerat, nulla jejunii severitate potuisse lasciviam carnis domare: imo cum post sexennium jejunio vigilias diuturnas, longas preces, multasque lacrymas junxisset; nihil tamen obtinuisse, donec tandem post exantlatos multos alios labores benedictione Patris sui spiritualis quietem aliquam, fremente licet Satana, meruisset. Quibus exemplis Deus videtur ostendere voluisse quàm sit arduum initum semel cum luxuria fœdus dissolvere.

Quocirca ingens est stultitia, quod peccator semper longiorem vitam sibi promittat, nec peccandi finem facit, cum tamen hìc à Salomone præmonitus debeat citam mortem exspectare, imo subitam et inopinatam, juxta illud Christi: *Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet,* Lucæ 12. 40. Stultitiam hanc promovet dæmon, dum quolibet anno suggerit homini: Tu adhuc validus es, hoc saltem anno non morieris; facile ad unum annum vitam prorogabis: hoc ergo anno licebit frui solitis voluptatibus, sequenti pœnitentiam ages. Hunc autem sensum et suggestionem quolibet anno renovat: quo fit ut, dum animus ipse mortis adest, sibi idem persuadeant quod aliis annis, nimirum: Facile hunc annum superabis; interim decipiuntur, quia illo anno moriuntur, et imparati moriuntur; quia putaverunt se illo anno non morituros. Hic est ergo paralogismus dæmonis quo multos decipit et implicat ut male vivant, et male moriantur. Tu singulis annis prudenter potes sperare adhuc annum vitæ. Atqui inter singulos annos est annus mortis, quo scilicet Deus decrevit ut moriaris. Ergo illo anno potes sperare tibique persuadere te non moriturum, cum tamen Deus certo decreverit te illo moriturum. An non hæc manifesta est fraus et deceptio? Proinde audiant tales quod dictum est diviti illi promittenti sibi plures annos vitæ splendidæ: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te; quæ autem parasti, cujus erunt?* Luc. 12. 20. Et illud Job 21. 13: *Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt* gaudentes, epulantes, dormientes. Audiant ergo peccatores sapiens S. Aug. consilium in sententiis sent. 71: *Remedia conversionis ad Deum nullis cunctationibus sunt differenda, ne tempus correctionis pereat tarditate. Qui enim pœnitenti promisit indulgentiam, dissimulanti diem crastinam non spopondit.* Et sent. 138: *Animus male sibi conscius, dum videtur sibi nullam pœnam pati, credit quia non judicet Deus; cum abuti patientia Dei, et non intelligere parcentis benignitatem, jam sit magna damnatio.* Et sent. 235: *Nullus in Deo locus est, nec est quò fugiatur ab ipso nisi ad ipsum. Qui vult evadere offensum confugiat ad placatum.*

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet sponsori satagendum esse ut illico sponsione se liberet. Mox v. 6. pigrum formicæ exemplo ad laborem excitat. Ad hæc v. 12. describit apostatam, et septem vitia, quæ Deus odit. Deinde v. 20. exhortatur ad custodiam Legis, reditque ad inculcandum fugam meretricis et adulteræ.

1. Fili mi, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum
tuam, 2. illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis ser-
monibus. 3. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera: quia inci-
disti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum: 4. ne
dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. 5. Eruere quasi
damula de manu, et quasi avis de manu aucupis. 6. Vade ad formicam, ô
piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam: 7. quæ cum non habeat
ducem, nec præceptorem, nec principem, 8. parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe
quod comedat. 9. Usquequo, piger, dormies? quando consurges è somno tuo? 10. Paululum
dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias: 11. et veniet tibi quasi
viator, egestas, et pauperies quasi vir armatus. Si vero impiger fueris, veniet ut fons messis
tua, et egestas longe fugiet à te. 12. Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso,
13. annuit oculis, terit pede, digito loquitur, 14. pravo corde machinatur malum, et omni

tempore jurgia seminat. 15. Hinc extemplo veniet perditio sua, et subito conteretur, nec habebit ultra medicinam. 16. Sex sunt, quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus: 17. Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, 18. cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, 19. proferentem mendacia testem fallacem, et eum qui seminat inter fratres discordias. 20. Conserva, fili mi, præcepta patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ. 21. Liga ea in corde tuo jugiter, et circumda gutturi tuo. 22. Cum ambulaveris, gradiantur tecum: cum dormieris, custodiant te, et evigilans loquere cum eis; 23. quia mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitæ increpatio disciplinæ: 24. ut custodiant te à muliere mala, et à blanda lingua extraneæ. 25. Non concupiscat pulchritudinem ejus cor tuum, nec capiaris nutibus illius: 26. pretium enim scorti vix est unius panis; mulier autem viri pretiosam animam capit. 27. Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? 28. aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ ejus? 29. Sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui non erit mundus, cum tetigerit eam. 30. Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit: furatur enim ut esurientem impleat animam. 31. Deprehensus quoque reddet septuplum, et omnem substantiam domus suæ tradet. 32. Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam: 33. turpitudinem et ignominiam congregat sibi, et opprobrium illius non delebitur; 34. quia zelus et furor viri non parcet in die vindictæ. 35. Nec acquiescet cujusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.

PRIMA PARS CAPITIS

1. et 2. FILI MI, SI SPOPONDERIS PRO AMICO TUO, DEFIXISTI APUD EXTRANEUM MANUM TUAM, ILLAQUEATUS ES VERBIS ORIS TUI, ET CAPTUS PROPRIIS SERMONIBUS.] Docuit juvenem cavere à meretrice, ne cum ea opes suas dilapidet; nunc eumdem docet cavere à temeraria (nam rara et prudens, honesta est, opusque beneficentiæ et charitatis) fidejussione, quæ pari modo opes sæpe exhaurit. Sunt enim juvenes improvidi, qui pro quolibet amico illico fidejubent, ideoque eo deficiente debitum præstare coguntur, quo fit ut se et familiam sæpe in magnas angustias conjiciant, et ad extremam pauperiem, quin et in carcerem redigant. Idem fidejussionis argumentum fusius tractavit Eccles. c. 29. 19. et seq. et ego ibidem: quare hîc cum Salomone brevis ero.

Sensus est, q. d. Si pro crimine vel debito alterius fidem tuam et teipsum obligaris, scilicet te curaturum ut reus crimen purget, vel pro eo satisfaciat, adeoque pœnam statam luat, aut quasi debitor debitum exsolvat; *defixisti*, id est stipulatione et defixione manus tuæ in manum creditoris obligasti teipsum. Unde Chald. vertit clare: *Promisisti solvere extraneo manu tua*; Syrus: *Porrexisti manum tuam extraneo;* Septuag. *Trades manum tuam inimico tuo;* Scholiastes: *Infixisti in catenam manum tuam.* Hinc noster Martin. de Roa, l. 1. Singul. c. 4, sic exponit: *Defixisti manum tuam apud extraneum*, id est jus et potestatem extraneo fecisti, ut te manu prehendat et quasi debitorem suum apud judicem vocet, ac quæ spopondisti repetat. Insuper, *illaqueatus es verbis oris tui*, quia ore tuo promisisti te soluturum debitum, vel luiturum crimen amici pro quo fidejussisti; et *captus es verbis oris tui*, id est sponsione tua te obligasti, et quasi captivum tradidisti te creditori vel judici, ut te capere et in carcerem conjicere possit, si, deficiente debitore, debitum ejus non exsolvas. Unde Septuag. vertunt: *Laqueus enim fortis viro propria labia, et capitur verbis oris sui.*

Idem suasere Philosophi. Celebre est illud Thaletis: *Sponde, noxa præsto est.* Unde addit Ausonius in dicto Thaletis:

Per mille possum currere exempla, ut probem
Prædes vadesque pœnitudinis reos.

Et illud Chilonis: *Sponsioni non deest jactura.* Unde Plinius, l. 7. c. 32. *Mortales*, ait, *oraculorum societatem dedere Chiloni; tria ejus præcepta Delphis consecrando, aureis litteris quæ sunt hæc: Nosse se quemque; et nihil nimium cupere; comitemque æris alieni atque litis esse miseriam.* Chersias, apud Plutarchum in Convivio Platonis, refert fabulam Homeri de Ate quæ, quòd adfuerit Jovis sponsioni de nativitate Herculis, ab eo præcipitata est in terram.

Symbolice, hæc aliqui adaptant Christo, qui pro debitis et peccatis nostris vadimonium subiit, seque vadem et prædem Deo Patri quasi creditori exhibuit, dum reipsa solvit debita luitque crimina nostra, quando manus suas in cruce defigi permisit.

Mystice hæc referas ad pastores, episcopos, principes et reges, qui se Deo obligant spondentque se subditorum salutem curaturos: quare si subditi ipsorum negligentia pereant, Deus sanguinem eorum de manu ipsorum requiret. Unde Septuag. vertunt: *Fili, si spoponderis amicum tuum*; Aquila, *sodalem*; Symmach. et Theod. *proximum tuum*, scilicet stiturum te Deo salvumque exhibiturum. Ita Beda et S. Bernard. *Deus*, ait, *amicus est in sponsione, sed extraneus in exigenda ratione.* Audi S. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 5: *Spondere pro amico est alienam animam in periculo suæ conversationis accipere. Unde et apud extraneum manus defigitur, quia*

apud curam sollicitudinis, quæ ante deerat, mens ligatur. Verbis vero oris sui illaqueatus est, ac propriis sermonibus captus; quia dum commissis sibi cogitur bona dicere, ipsum prius necesse est, quæ dixerit, custodire. Illaqueatur igitur verbis oris sui, dum ratione exigente constringitur, ne ejus vita ad aliud, quàm admonet, relaxetur. Unde apud districtum judicem cogitur tanta in opere exsolvere, quanta eum constat aliis voce præcepisse. In die enim judicii Christus judex Episcopo, Pastori, Superiori dicet illud Jerem. 13. 20 : *Ubi est grex qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? Quid dices, cum visitaverit te? tu enim docuisti eos adversum te, et erudisti in caput tuum,* dando mala vitæ exempla, contraria iis quæ ore docebas. *Numquid non dolores apprehendent te, quasi mulierem parturientem?* Unde S. Thomas in c. 13. ad Hebr. lect. 3. τὸ *defixisti manum, et illaqueatus es verbis oris tui,* sic explicat, q. d. O pastor, obligasti te Deo, ut pro grege tuo impendas manum et os tuum, ut quidquid ore potes proloqui, et quidquid manu potes operari pro salute gregis tui, hoc ex sponsione tua tenearis præstare, nimirum pascere gregem tuum omnis virtutis exemplo, et perenni doctrinæ eloquio.

Rursum alii hæc accommodant ad vota præsertim religiosa, q. d. Si voveris Deo castitatem, paupertatem, obedientiam, pro amico, id est pro anima tua salvanda, votis tuis obstrictus teneris apud Deum. Discurre ergo, festina, ne des somnum oculis tuis, omnes curas intende, ut Deo reddas vota, quæ distinxerunt labia tua. Discurris, si internis mentis oculis pericula, violandi vota perlustres. Discurris, si media ea adimplendi exquiras. Discurris, si in diversas partes curras, et omnia dona quæ habes in auxilium accersas. Discurris, si eas de virtute in virtutem, de castitate in castitatem, de paupertate in paupertatem, de obedientia in obedientiam. Verum hic sensus est accommodatitius; non enim agitur hic de voto, sed de fidejussione; hanc enim significat Hebr. ערב *arab,* nisi dicas vota esse fidejussionem pro triplicis concupiscentiæ debito et reatu, quo anima cujusque hominis rea et obligata tenetur; pro concupiscentia enim carnis fidejubet et spondet votum castitatis : pro concupiscentia oculorum sive avaritia spondet votum paupertatis; pro superbia vitæ spondet votum obedientiæ. Unde R. Levi per amicum mystice accipit concupiscentiam.

Denique Basilius in Catena Græcorum per *amicum* mystice accipit corpus, per *sponsionem* emendationis propositum. *Laqueus fortis,* ait, *est pœnitentiæ et continentiæ dilatio; qui enim nimium differt, ille pravis suis operibus quasi propriis laqueis misere tandem capitur.* Et mox : *Cave,* ait, *ignavus aut dissolutus sis; cave animo concidas, aut fortitudinis molestias subterfugias. Corpus quod Deo oppignorasti edoma, et ad præceptorum, quæ ille proposuit, observationem subinde excita. Ne fracto sis animo : amicum pro quo spopondisti exacue identidem et excita. Carnem tuam laboribus assuefacias, inquit, molestisque rebus eamdem exerce; jam enim corporis exercitationem, incitationem hoc loco appellat.* Et inferius : *Vult autem Sapiens eum qui virtutibus ex proposito incumbit, animi prosperitate valere, supraque adversariorum laqueos fortiter sese efferre, virtutum nimirum alis in altum sublatum.*

3. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera; quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum : ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ.] *Temetipsum libera* ab obligatione sponsionis qua te pro amici debito debitorem, pro crimine reum creditori vel judici effecisti, ut ipse jam in te tuasque facultates, libertatem et vitam jus habeat possitque te bonis privare, carceri mancipare, imo neci tradere. *Quia venisti in manum proximi tui;* tum creditoris vel judicis, apud quem fidejussisti. Ita Vatablus, q. d. Tametsi amicus et proximus sit creditor, in cujus manus incidisti, propere tamen libera te ab obligatione: quanto magis tibi festinandum esset, si incidisses in manus alieni, quàm tui amici pro quo fidejussisti; pendes enim ab ejus manu, ut, si ille fugiat, vel piger et incurius nolit laborare, ut pro debito creditori satisfaciat; sed illud in te rejiciat, tu illud præstare debeas; nam paulo ante amicum pro quo quis spopondit, vocavit proximum, creditorem vero vocavit extraneum. Sicut enim amicus fuit negligens ante sponsionem, sic post eam negligentior fiet ad solvendum debitum, confisus de tua ope et opibus. Unde Septuag. vertunt: *Quia venisti in manus malorum propter amicum tuum;* Syrus: *Quia propter amicum tuum incidisti in manus inimici tui.* Quid ergo facto opus? Remedium suggerit, dicens : *Discurre, festina, suscita amicum tuum,* tum eum pro quo spopondisti, ut ille creditori satisfaciat, itaque te fidejussione tua liberet. Unde S. Ambros. lib. de Tobia cap. 23. legit : *Stimula civem tuum quem spopondisti;* Syrus : *Suscita igitur amicum cujus causa fidejussisti;* Symmach. et Theodot. *Incita civem tuum,* tum alios amicos, ut curent debitum vel judici exsolvi, aut ab eo remitti, aut te sponsione tua liberari. Unde Hebr. est *robora* (adhortatione tua) vel *suscita;* alii : *Multiplica amicos tuos* in plurali; hoc enim significat רעיך *reecha* cum *iod,* licet *iod* hic ut paragogicum et superfluum accipiant Noster, Septuag. Aquila, Symmach. et Theodot. qui vertunt in singulari : *Suscita amicum tuum;* Pagninus : *Vade, calcare fac te, et robora* (Tigur. *evehe*) *amicum tuum;* Clarius : *Vade, prosterne te,* etc. Vatablus : *Abi, humilia te ante eum, cui promiseris, eique quasi calcandum te præbe,* ut te obligatione fidejussionis tuæ liberet; sic et R. Levi et Aben Ezra : Alii: *Vade, calca te,* id est quasi calcaribus stimula te, *roborare amicis tuis;* Septuag. *Esto non remissus, stimula autem amicum tuum quem spopondisti.* Pro *stimula* græce est παρόξυνε, id est *exacue et stimula;* Symmach. et Theod. παρόρμησον, id est *incita, impelle.* Summa, hæ omnes versiones significant sponsori omni studio et sollicitudine esse laborandum, ut se obligatione fidejussionis liberet; unde addit: *Ne dederis somnum oculis tuis;* Symmachus et Theodot. *Ne des dormitationem oculis tuis, neque indormites palpebris tuis,* q. d. Ne sis somnolentus et tardus, sed vigil et acer, ut hoc onus excutias.

Magis vigiles et acres esse debent sponsores, sive susceptores, in Baptismo et Confirmatione, ut baptizatum et confirmatum, pro quo spoponderunt, instruant, moneant et dirigant in viam virtutis et perfectionis Christianæ. Maxime autem tales esse debent Pastores, qui curam animarum susceperunt, de quibus S. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 5 : *Quisquis,* ait, *ad viven-*

dum aliis in exemplum proponitur, non solum ut ipse vigilet, sed etiam ut amicum suscitet, admonetur. Et namque vigilare bene vivendo non sufficit, si non et illum cui præest, à peccati tempore disjungit. Bene autem dicitur: Ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. Somnum quippe oculis dare, est intentione cessante subditorum curam omnino negligere. Palpebræ vero dormitant, cum cogitationes nostræ ea quæ in subditis arguenda cognoscunt, pigredine deprimente, dissimulant. Plene enim dormire, est commissorum acta nec scire, nec corrigere. Non autem dormire, sed dormitare est, quæ quidem reprehendenda sunt cognoscere, sed tamen propter mentis tædium dignis ea increpationibus non emendare.

Dices : Quid ergo mihi facto opus? *Discurre, festina, suscita amicum tuum.* Plutarch. lib. de Sera numinis vindicta : Eryngium, inquit, herba est, quæ si in capræ vel capri præeuntis os immittatur, grex totus sistit : Sic, ait, si Superiores sistant, grex totus consistit; et quidquid ipsi præstiterint, subditi æmulabuntur. Ut igitur subditi non consistant, discurrat Superior, festinet, suscitet instigetque eos verbo et exemplo ad magnos virtutum progressus.

5. ERUERE QUASI DAMULA DE MANU, ET QUASI AVIS DE MANU AUCUPIS.] Septuag. *ut salveris tanquam damula è laqueis, et sicut avis de manu aucupis;* Syrus, *ut libereris velut dama à retibus, et velut avis à laqueo. Damæ* sunt capreæ, capreoli sunt capreæ sylvestres, quæ, quia timidæ, cavent sibi à venatoribus et laqueis, et quia veloces, celerrime aufugiunt, de quibus Martial. lib. 13 :

> Dente timetur aper, defendunt cornua cervum,
> Imbelles damæ quid nisi præda sumus?

Sensus ergo est, q. d. Sicut damula timida et suspicax celerrime effugit eripitque se è manu venatoris eam capere conantis, ac sicut avis volatu liberat se ab insidiis aucupis; ita et tu satage, ut illico è manu et jure creditoris te liberes, ne te tuaque capiat et in suum jus transcribat. Unde Tigur. *Elabere velut caprea è manu, et ut avicula è manu aucupis.* Parvæ enim aves timidiores sunt, ideoque viso aucupe statim evolant. Rursum, capreæ cum timore acerrimi sunt visus; unde græce vocantur δορκάδες à δέρκειν, id est videndo : hinc eminus venatores et canes vident, statimque fuga se proripiunt.

6. VADE AD FORMICAM, Ô PIGER, ET CONSIDERA VIAS EJUS ET DISCE SAPIENTIAM.] Syrus : *Disce hanc non habere messem;* Septuag. *Æmulare vias ejus, et esto illa sapientior;* Chald. *Similis esto formicæ,* etc.; Syrus : *Assimilare formicæ et considera vias ejus;* Arabicus : *O impotens, vade ad formicam, et cum perspexeris eam, assimilare viis illius.*

7. QUÆ, CUM NON HABEAT DUCEM, NEC PRÆCEPTOREM, NEC PRINCIPEM.] Chald. *quæ non habet messem, nec ducem, neque dominatorem;* Septuag. *nam cum non sit ei agellus, nec habeat qui cogat* (Aquila et Theodot. *qui extorqueat;* Chald. *eum à quo cogatur*) *nec sub dominio sit;* Syrus : *Et disce quòd non habeat messem, et non habet supra se dominatorem, neque qui incurvet eam,* ut sibi subjiciat.

8. PARAT IN ÆSTATE CIBUM SIBI, ET CONGREGAT IN MESSE QUOD COMEDAT.] Septuag. *Parat in messe alimentum* (Hebr. *panem*), *et multam in messe facit acervationem;* Scholiast. *Coacervat in messe escas suas;* Symmach. *necessaria sua;* Vatablus : *In messe alimentum suum comportat;* Syrus : *In horreum colligit;* Chald. *coacervat.* Huc facit proverbium Arabum cent. 1. n. 30 : *Esto in diebus æstatis formica,* id est labora et congrega fruges in æstate, quibus vivas in hieme, operare in juventute, ut lucreris ea quibus vivas in senectute, collige merita in terra, quæ te alant et beent in cœlo.

A fidejussione temeraria cavenda, ne per eam familia et res familiaris patiantur, congrue transit ad fugam inertiæ, et studium laboris ac diligentiæ, ut per illa quisque sibi et suæ familiæ de victu, vestitu rebusque necessariis provideat. Adducit vero stimulum aptissimum, nimirum formicæ, quæ adeo est provida, operosa et laboriosa, ut studio à Deo creata videatur ad hoc, ut hominibus præbeat exemplum providentiæ, laboris et diligentiæ, de qua proinde Horatius, lib. 1. Satyr. 1 :

> Parvula nam exemplo est magni formica laboris,
> Ore trahit quodcumque potest, atque addit acervo.

Porro providentia, solertia et diligentia formicarum multimoda est, multasque habet partes, et actus nobis imitandos. Primo enim formica faciendo frumentationem providet sibi cibum in æstate, ut eodem vivat in hieme. Ita S. Basil. hom. 9. Hexam. *Non tute,* ait, *eamdem, ô homo, diligentiam adhibebis? non hoc tempore præsenti fruges tibi recondes formicæ exemplo? formica temporis hiberni pabulum æstate sedulo sibi condit, et non, quòd hiemis incommoda nondum adsunt, otiosa tempus traducit; sed incessabili quodam intentoque studio legendi semina tantisper incumbit, dum sufficiens alimentum in cellulis sibi recondat. Neque id incuria facit, sed sapienti quadam providentia, ut quàm plurimo tempore pabulum sibi persistere conservarique possit. Secat enim unguiculis fructus medios, arrososque condit, ne rursus in fruges exeant è terra, atque inutiles inde sibi ad alimoniam fiant. Cum senserit eos madefactos imbre, profert atque exciccat. Nec omni tempore id agit, sed cum præsenserit aerem serena in statione teneri, serenumque cælum. Etenim nunquam ex nubibus imbrem defluxisse conspexeris, quanto tempore à formicis expositum est frumentum.*

Secundo, formica frumentum defert in sua antra, quasi in cellas et apothecas, ibique recondit et asservat. Unde formica dicitur quasi ferens, vel forans micas, id est, perforans, ait Isidorus et Aldrovandus lib 5. de Insectis, in Formica. Idem nobis faciendum, nimirum labore juventutis paranda sunt alimenta senectutis, ac sudore temporis præmia æternitatis. Ita Cyrill. Hierosol. catech. 6 : *Videns,* ait, *formicam in æstate sibi thesaurizantem cibos imitare, et thesauriza tibi ipsi fructus honorum operum in futura secula.* Porro Angelus Caninius in Hellenismis : A græco μύρμηξ, inquit, dicitur *formica; m* enim mutatur in litteram *b, b* vero in *f.* Sic ex ὕπνος fit somnus pro sopnus : ex Hebr. *bacar* et Punico *baccara* fit vacca : ex βίος fit vita. Jam à μύρμηξ est proverbium : *Bonorum myrmecia,* sive formicaria, significans summam opulentiam : hanc enim laborando parant formicæ. Myrmecia etiam sunt gymnasia, in quibus discipulorum frequentia sapientiæ dans est operam.

Tertio, formica grana incidit, et arrodit oculos seminis exedens, ait R. Levi, ne germinent et putrescant. Unde hebr. vocatur נמלה *nemala,*

id est incidens, circumcidens, à מול *mol*, id est, circumcidit. Ita et nos bona opera circumcidere debemus à vanitate, ne in vanam gloriam erumpant et corrumpantur.

Quarto, formica grana meliora seligit: ita et tu, ô Christiane, meliorum virtutum, quales sunt charitas et humilitas, actus exerce. Hinc Cicero de Natura deorum l. 3: *In formica*, ait, *non modo sensum, verum etiam mentem, rationem atque memoriam esse sustinemus*. Pythagorici quoque formicæ dabant mentem et rationem.

Quinto, formica præsentit serenitatem, tumque grana aeri exponit; et pluviam, tumque grana in antra recondit. Ita et fidelis in pace publice suam doctrinam actusque virtutum exponat; in tentatione vero et persecutione eosdem abscondat. Audi B. Petrum Damiani l. 2. ep. 18. ad Cardin. *Quis, quæso*, ait, *formicam ad hoc triturandi genus instituit, ut segetum grana discernat, et ignobilia respuens elegantioris frugem generis eligat? Acervum quippe segetum diligenter explorat, et hordeum quidem tanquam jumentorum pabula, quasi fastidiens aspernatur: ubi vero triticum reperit granum libenter amplectitur. Hæc etiam venturæ serenitatis tempus quibusdam deprehendit indiciis, et cum cellaria sua aerio cernit humore madescere, propriis humeris repositas victui suo fruges exportat, et damna domestica præcavens torrentibus eas radiis solis exciccat; et tanquam non sufficiat, eadem ore proprio grana præcidit, ne videlicet per hiemalis inclementiam imbris iterum turgeant, et negata spe victus in herbas erumpant.*

Sexto, Plinius l. 30. c. 11: *Formicæ*, ait, *ut apes communicant labores; sed apes utiles faciunt cibos, hæ condunt, et si quis comparat onera corporibus earum, fateatur multa portione vires esse majores: gerunt ea morsu; majora aversæ postremis pedibus moliuntur humeris obnixæ. Est iis reipublicæ ratio, memoria, cura. Semina arrosa condunt, ne rursus in fruges exeant è terra, majora ad introitum dividunt, madefacta imbre proferunt atque siccant. Operantur et nocte plena luna, eædem interlunio cessant. Jam in opere qui labor, quæ sedulitas?*

Quocirca formicæ in commune assidue et fervide laborantes repræsentant agmina Religiosorum in commune ferventium et desudantium. Unde hoc formicarum studiose laborantium intuitu compunctus et permotus fuit S. Malchus, ut profugus cum vitæ periculo ad monasterium rediret. Audi eum in Vita quam scripsit S. Hier. *Aspicio*, ait, *formicarum gregem angusto calle fervere, ferre majora onera quàm corpora. Aliæ herbarum quædam semina forcipe oris trahebant: aliæ egerebant humum de foveis et aquarum meatus aggeribus excludebant. Illæ venturæ hiemis memores, ne madefacta humus in herbam horrea verteret, illata semina præcidebant; hæ luctu funebri corpora defuncta deportabant: quodque magis mirum est, in tanto agmine egrediens non obstabat intranti; quin potius, si quam vidissent sub fasce et onere concidisse, suppositis humeris adjuvabant. Quid multa? pulchrum mihi spectaculum dies illa præbuit: unde recordatus Salomonis ad formicarum solertiam nos mittentis, et pigras mentes tali exemplo suscitantis, cœpi tædere captivitatis et monasterii cellulas quærere, ac formicarum illarum similitudinem desiderare, ubi laboratur in medium; cumque nihil cujusquam proprium sit, omnium omnia sunt*, etc.

Porro tantæ solertiæ causa est, quòd formica temperamento sit sicca; mens autem sicca est sapientissima. Rursum, quòd loco sanguinis habeat humorem tenuiorem; sapientiora enim sunt animalia, quæ habent sanguinem tenuem et mundum, probeque temperatum. Hanc causam dat Aristot. lib. 2. de Part. animal. c. 4.

Septimo, formica quod viribus nequit, hoc consilio et continuatione perficit. Unde assidue laborando excavat semitas, saxa et rupes: eadem enim semita, eaque regia et secura semper incedit. Ita et tu, ô Philothee, regia patrum via ingreditor: noli novos novantium calles dubios et periculosos ingredi; certoque tibi persuade nihil esse tam difficile, quod non continuato labore per Dei gratiam evinces. Audi Aristot. l. 9. Histor. animal. c. 38: *Insectorum officiosissimum præ cæteris omnibus animalibus genus formicarum et apum est*, etc. *Eadem semita semper ambulant, et cibaria recondunt, et cellas promptuarias faciunt; nec interdiu solum, sed etiam noctibus plena luna laborem exercent.* Præclarius S. Ambr. l. 6. Hexam. c. 4: *Est*, ait, *in natura quadrupedum, quod imitari nos sermo adhortatur propheticus, quo exemplo caveamus desidiam, exiguitate vel infirmitate corporis à virtutis studio non reflectamur, neque revocemur ab ullius propositi magnitudine. Exigua est enim formica, quæ majora suis audet viribus, neque servitio ad operandum cogitur, sed spontaneæ proposito prospicientiæ futura alimentorum subsidia sibi præstruit. Cujus ut imiteris industriam, Scriptura commonet te, dicens: Confer te ad formicam, ô piger, et æmulare vias ejus, et esto illa sapientior. Illa enim nullam culturam possidet, neque eum, qui se cogat, habens, neque sub domino existens, quemadmodum præparat escam, quæ de tuis laboribus sibi messem recondit: et cum tu plerumque egeas, illa non indiget.* Et inferius: *Nigro convectatur agmine præda per campos, fervent semitæ comitatu viantium, et quæ comprehendi angusto ore non possunt, humeris grandia frumenta truduntur. Spectat hæc dominus messis, et erubescit tam parca piæ industriæ negare compendia.*

Octavo, Plinius lib. 37. 10. et lib. 11. cap. 31. ait formicas grandes in India eruere aurum ex arena. Additque: *Erutum hoc ab eis tempore hiberno Indi furantur æstivo ardore, conditis propter vaporem in cuniculos formicis, quæ tamen odore sollicitatæ provolant, crebroque lacerant, quamvis præ velocibus camelis fugientes. Tanta pernicitas feritasque est cum amore auri.* Solinus aliud addit pene miraculum, dum formicis istis pedes tribuit leoninos: *Formicæ*, inquit, *ibi ad formam canis maximi arenas aureas pedibus eruunt, quos leoninos habent, quas custodiunt ne quis auferat, captantesque ad necem prosequuntur.* Ælianus, lib. 3. c. 4. easdem formicas auri custodes nuncupat. Sic labore et studio philomusorum, quasi formicarum rationalium, eruitur aurum sapientiæ et charitatis, cui tantum quisque sibi accumulat, quantum in eruendo laborat. Hinc in Isthmo Soli immolabatur formica: quia sicut sol omnia quotidie terrarum opera visitatione collustrat; ita pari diligentia formica omnia deprehendit: quæ quisquam accuratissime occultaverit. Formicæ ergo laborando immensas corrogant opes; unde proverbium: Ἀγαθῶν μυρμηκιὰ, id est, *Bonorum myrmecia*, pro thesauris maximis; μύρμηξ enim est formica.

Nono, licet Cardanus lib. 9. de Subtil. scribat formicas carere oculis, ac pro eis uti cornibus ad prætentandam viam; tamen Albertus Magnus et ex eo Ulysses Aldrovandus, lib. 5. de Insectis, asseverant contrarium; nec enim possent tanta itinera et opera peragere sine oculis. Formicæ ergo geminos habent oculos, qui corpus regunt, et iter dirigunt. Si quæ oculis orbetur, hæc formicam oculis pollentem fortissime amplectitur, nec dimittit nisi domum reducta: magnus enim inter eas est amor mutuus, pax, concordia, auxilium. Unde Plinius, lib. 11. c. 30: *Et quoniam*, inquit, *ex diverso convehunt altera alterius ignara, certi dies ad recognitionem mutuam nundinis dantur. Quæ tunc earum concursatio? quàm diligens cum obviis quædam collocutio atque percontatio? Silices itinere earum attritos videmus. Sepeliuntur inter se viventium solæ, præter hominem.* Oculus nobis sit ratio et consideratio, ut nihil sine ratione et consilio unquam agamus; ita nunquam facti nos pœnitebit. Quin et cum S. Job oculus simus cæco, pes claudo, et inopes consilio dirigamus et adjuvemus.

Decimo, formicæ, quamvis vivant in grege, non tamen habent regem, ducem vel præceptorem. Rursum licet duce careant, tamen sibi mutuo benevole obsecundant et obtemperant. Domum sive civitatem simul construunt, quam habitaculis variis distinctam plantarum tegunt particulis. Unde Arist. lib. 1. Histor. animal. cap. 1: *Civilis*, inquit, *generis est homo, apis, vespa, formica, grus; quarum aliæ sub duce degunt, ut grues et apes: aliæ nulli subditæ imperio sunt, ut formicæ. Habent tamen formicæ suos ductores,* non veros duces. Ita Ælianus lib. 2. cap. 25: *Seniores*, inquit, *formicas constituunt exploratores quæ ipsis præsint, et adducant in meliora pabula; non duces quorum imperio subdantur.* Hæc civilia et socialia vitæ communis officia imitentur quicumque in eadem repub., civitate, monasterio, domo, vitam agunt. Audi Bedam hic: *Si tantillum*, inquit, *animal principe carens, et rationis expers, natura duce sibi providet in posterum, multo magis tu ad imaginem Dei conditus, ad videndam ejus gloriam vocatus, doctorum magisterio adjutus ipsum conditorem habens ducem, debes in præsenti bonorum operum fructus congregare, quibus in æternum vivas in futuro. Hæc etenim vita in eo messi comparatur et æstati, quòd nunc inter ardores tentationum tempus est colligendi futurorum merita præmiorum. At dies judicii hiemis similatur rigoribus: quia tunc nimirum nulla relinquitur facultas pro vita laborandi, sed tantum cogitur quisque de horreo priscæ actionis, quod recondidit, proferre.*

Undecimo, formicæ res fœtidas, ut origanum, sulphur, cornu adustum adeo oderunt, ut, si eorum fumus aut cineres super earum domos spargantur, ex iis aliò emigrent. Ita fidelis non tantum res fœdas, sed et fœdam famam, puta infamiam et malum nomen devitet.

Duodecimo, formicæ omnes circa ventrem strictæ, et quasi tinctæ sunt, in senio more avium assumptis alis volant. Nam, ut ait Cardanus loco citato, et ex eo Aldrovandus, consolatur illorum imbecillitatem natura volatu addito: sed ab editis alis parum supervivunt. Ita philomusus ventrem stringat per temperantiam et abstinentiam: ac senescens vacationem à negotiis sibi indicat, otiumque quietis et contemplationis sectetur, quò se ad evolandum in cœlum comparet.

Decimo tertio, philomelæ formicas et earum ova avide quærunt et comedunt, quia ex his convalescunt ægrotæ, et sonoræ efficiuntur. Ita virgines quærunt prudentiam et operationem instar formicarum, quibus à morbo acediæ curantur, et sonoræ ad laudandum tum Deum, tum laborem et industriam efficiuntur. Unde in cœlo cantabunt canticum novum, Apocal. 14.

Decimoquarto, myrmicoleon, sive formicaleo, cibum formicarum rapit, comeditque in hieme, quia in æstate improvidus sibi de cibo non providit. Ita otiosi et hypocritæ insidiantur opibus laborantium et strenuorum, easque per vim vel fraudem diripiunt. Unde S. Chrysost. in psalm. 48: *Sapiens*, inquit, *ostendit vel formicis esse deteriorem virum pigrum et desidem, et otio languentem, cum illuc mittit, ut discat esse laboriosus et industrius: Vade, dicens, ad formicam, ô piger, et imitare vias ejus.* Rursus myrmicoleon est dæmon, qui virtutes et virtute præditos devorare satagit: si eum timeas, sæviet ut leo; si contemnas, timidior et infirmior erit formica. Ita S. Gregor. explicans illud Job. 4. 11: *Tigris periit eo quòd non haberet prædam;* ubi Septuag. et ex iis S. Gregor. pro *tigris* legit *myrmicoleon*, id est, formicarius leo. Sic de Modesto Valentis Imp. præfecto conante S. Basilium pertrahere ad arianismum, canit Cyrus Theodorus: *Modeste Basilio Magno subes. Formica sane es, rugias licet ut leo.*

Decimo quinto, formicis proprium est, quòd in majori sua ætate virtute crescunt. Auctor de Natura rerum lib. 1. de Temp. c. 9, et ex eo Aldrovandus, asserit solam formicam inter animalia senio fortificari et crescere. Ita sapientes et sancti eunt de virtute in virtutem, adeoque in senio maxime sapiunt.

Decimo sexto, formicæ arte multiplici onera reddunt faciliora portatu, quia illa dividunt et in plures partiuntur, aut plures eidem oneri succollant, aut illud inflectunt apteque componunt, illudque nunc pedibus, nunc ore gerunt, aut protrudunt. Sic sapientes omnia, licet difficilia, facilia efficiunt consilio et solertia, præsertim cum alios rei peritos socios operi adhibent.

Decimo septimo, formicæ hieme quiescunt, et cibo fruuntur æstate collecto. *Sic unusquisque Christianus in rerum tranquillitate, quam significat æstas, colligat verbum Dei, ut in adversitate et tribulationibus, quæ hiemis nomine notantur, habeat unde spiritaliter vivat*, ait S. Aug. lib. Contra Adiman. c. 24.

Decimo octavo, formicæ à vino cavent, quia si illud gustent subito inebriantur; ita sapientes cavent à vino, in quo est luxuria, quæ mentem homini eripit facitque amentem.

Decimo nono, formicæ sunt prænuntiæ mortis; ita eamdem prænuntiavere Cimoni, teste Plut. in ejus Vita, et Neroni: cum enim is somniasset se pennatarum formicarum multitudine oppleri, concitata in se multitudine, mortem paulo post sibi conscivit, teste Suetonio in Nerone. Causam dat Aldrovandus: Formicas, inquit, esse mortis indicium asserunt, quòd terræ filiæ sint, et in subterraneis caveis habitent, quò identidem mortuorum cadavera inferuntur. Ita sapiens semper prospicit imminentem mortem, sibique quotidie dicit: *Omnem crede diem tibi*

diluxisse supremum: Hinc Plato: *Philosophia* (Ethica), ait, *non est aliud quàm meditatio mortis.* Hinc et Ægyptiis formica erat hieroglyphicum trium illustrium dotum. Per eam enim primo, denotabant diligentissimam investigationem rerum quæ ad usum vitæ facerent; secundo, providentiam solertem; tertio, indefessam laboris perseverantiam. Affirmabat Pythagoras laborem omnem, licet gravem, si paulatim à primordiis vitæ ei nos dedamus, uti formica facit, dulcem et facilem fieri toleratu: unde ipse suis aliud non inculcabat quàm ut otium, utpote omnium malorum causam, fugerent, ac laborem indefessum quasi omnis virtutis et boni parentem, amplecterentur.

Exstat apologus Aphthonii sophistæ, qui talis est: Cicadæ olim æstate assiduis cantibus indulgebant; formicæ vero hiemis memores laboribus fructibusque colligendis operam dabant. Verum cum hiems advenisset, formicæ iis, quæ collegerant, pascebantur: cicadas autem delectatio illa et canendi voluptas eò indigentiæ miseriæque perduxit, ut esurirent omnes et fame conficerentur. Sic juventus laborem fugitans male habet in senectute. Legitur hic idem apologus inter fabulas Gabriæ Græci, et sic latine redditur:

Petebat à formica cicada cibum;
Sed formica ait: Quid æstate faciebas?
Quod acute æstate caneret, dixit:
Hieme salta, inquit, nec ama cibum.

Vigesimo, formicis laboris et agilitatis stimulus est bilis. Nam et *formicis sua bilis inest*, qua eos, qui antra illarum ingrediuntur, turmatim invadunt, mordent et sæpe enecant. Ita hominibus natura dedit bilem, quasi cotem virtutis: illa ergo ut cote, non vindictæ, sed virtutis, utantur. Irascere ergo tuæ pusillanimitati et acediæ, si vis fieri magnanimus. Irascere tuæ gulæ, illique caput amputa, ut fias sobrius. Irascere tuæ iræ, et cum Nazianz. Iambico 21. adversus iram dicito: *Irascor iræ, dæmoni intus condito.*

Vigesimo primo, formicæ rectas sequuntur semitas: quærunt enim viarum compendia; sed tamen viam suam obliquant discursu implicito. Ita sapiens rectum virtutis iter capessat rectamque ad perfectionem viam, quæ est crux, optetque multa pati pro Christo; sed tamen odia et persecutiones obliquando devitet.

Denique fabulati sunt veteres Myrmidones (populi nomen est in Græcia) prognatos esse ex myrmecibus, id est formicis, vel ex Jove in formicam transmutato, uti refert et ridet Clemens Alexand. Adhortat. Ad Gentes, pagina 11, sive folio 6. Verum acutius Ovidius, et ex eo Aldrovandus, censet Myrmidones ita vocatos, quod formicarum instar seduli essent, et indefessi in tolerando labore.

Myrmidonasque voco, nec origine nomina fraudo.
Corpora vidisti, mores quos ante gerebant,
Nunc quoque habent: parcum genus est patiensque laborum,
Quæsitique tenax, et quod quæsita reservet.

Myrmidones ergo sint Religiosi, Sacerdotes, omnesque fideles in studio virtutum et bonorum operum, ac præsertim in zelo animarum: quocirca instar formicarum non spectent præterita vel præsentia, sed futura, ut eorum habeant providentiam, sibique de annona prospiciant. Plura de formicis vide apud Ulyssem Aldrovandum lib. 5. de Insectis, in Formica, Pierium Hieroglyph. 8. Scripsit et in hanc Salomonis sententiam librum, cui titulus Formicarium, Joannes Nider S. Theolog. Doctor ex ordine S. Dominici tempore Concilii Costantiensis, in quo ex Aristot. Plinio, Æliano, Alberto Magno et aliis sexaginta duas conditiones et dotes formicarum recenset, easque mystice et piè adaptat fidelibus, ut ex iis discant sapientiam, vitamque honeste et sancte instituant.

Mystice noster Alvarez de Paz lib. 1. de exstinct. vitior. part. 2: Formica, inquit, hominem providum et in negotiis gerendis strenuum Ægyptiis significat. Et apud Hieron. aut Bedam potius in Prov. diligentem operarium significat, qui in præsenti vita velut in æstate fructus justitiæ, quos in æternum recipiat, sibi recondit. Juxta quam interpretationem formica duce, præceptore ac principe carens virum mihi secularem indicat (et ego aliquos tales vidi), qui sine directione spiritualis magistri, et sine magnis adjumentis quibus nos in vita Religiosa perfruimur, vitam spiritualis conversationis arripuit. Hic quia solerter vitiis exstirpandis et virtutibus inserendis intendit, cito proficit, et non semel viros Religiosos excedit. Si hujusmodi hominem apud te habes, et forte habes, et ei tanquam magister rationem procedendi præscribis; illius vitam attente considera, et videbis quàm acriter tuam segnitiem reprehendat. Ipse quidem in corde suo omnium se minimum reputat, ore tibi omnia sua interiora pandit, et te velut præceptorem interrogat, signis ex corde profectis tibi vitam Religiosam profitenti se submittit. At vita ejus clamat, et te acriter increpat, et dicit: *Usquequo, piger, dormies? quando consurges de somno tuo? Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias; et veniet tibi quasi viator egestas, et pauperies quasi vir armatus.*

Post hunc versum de formicis, adjungitur similis de apibus apud Septuaginta in editione Romana, estque hic: *Aut vade ad apem, et disce quomodo operaria est; operationemquoque, quàm venerabilem facit* (Scholiast. εμπορευεται, id est *mercatur,* uti legit S. Ambros. lib. 5. Hexamer. c. 21.) *cujus labores reges et idiotæ,* id est privati, *ad sanitatem afferunt. Appetibilis autem omnibus est et clara: etiam cum sit robore infirma, sapientiam honorans evecta est.* S. Hier. c. 3. Ezech. legit: *Vade ad apem, disce quomodo operatrix sit, et opus suum castum faciat; cujus laboribus reges et imperiti pro salute abutuntur,* id est utuntur. S. Ambros. loco jam citato legit, *cujus labores reges et mediocres ad salutem sumunt.* Noster Peltanus in Catena Græcor. Clare vertit: *Aut vade ad apem et disce cujusmodi sit, quàmque admirandam opus conficiat. Cujus quidem labores tum reges, tum privati quique ad sanitatem depromunt. Et quamvis viribus invalida atque imbecilla est; apud omnes tamen inclyta apprimeque grata habetur: utpote ad sapientiam commendandam et excolendam in lucem edita.*

E Latinis eumdem versum citant S. Ambros. et Hieron. locis jam citatis: ac S. Paulinus epist. 21. ad Amandum. Commode enim formicæ annectitur apis, quia utraque laboriosa; sed formica sibi soli, apis sibi et aliis laborat. Unde docet homines facere eleemosynam et benefi-

centiam, uti docent S. Ambros. et S. Basil. jam citati. Igitur pro, *quomodo operaria est*, græce est, ὡς ἐργάτης ἐστί; quod alii vertunt, *quàm operatrix est;* S. Basil. *quomodo sapiens operatrix est;* alii, *quàm argumentosa est.* Unde illud in Officio Eccl. S. Cæciliæ : *Cæcilia tibi, Domine, quasi apis argumentosa*, id est gnava, industria, sedula, *deservit.*

Pro *operationem quoque venerabilem facit*, græce est σεμνήν, id est gravem, castam, pudicam, innocentem, splendidam, religiosam, augustam, seriam, colendam, reverendam, venerandam; quia apes sunt castæ et virgines, nesciuntque concubitum, et tamen maximum examen filiorum producunt; et quia ex rore cœlesti conficiunt mel et ceram, ex qua fiunt cerei, quos accendimus in honorem Dei et Sanctorum. *Digna*, ait S. Ambros. l. 1. de Virgin. *virginitas, quæ apibus comparetur; sic laboriosa, sic pudica, sic continens. Rore pascitur apis, nescit concubitus, mella componit;* unde repræsentat B. Virginem parientem Christum, castitatis fontem. *Est enim apis animal mundissimum*, ait Aristot. l. 9. Histor. anim. c. 4. Unde Columella lib. 9. c. 5 : *Maxime cavendum est*, inquit, *curatori qui apes nutrit, ut pridie castus sit à rebus venereis.* Et Ælian. lib. 5. c. 11 : *A complexu venereo recentem agnoscunt, atque illum sicut hostem insequuntur.*

Pro *clara*, alii vertunt, *illustris;* alii, *gloriosa.* Pro : *Etiam cum sit robore infirma, sapientiam honorans evecta est*, S. Ambr. legit : *Itaque, cum ipsa sit infirma robore, valida est vigore sapientiæ et amore virtutis.* S. Chrysost. hom. 2. in Isaiam : *Est quædam*, ait, *apis super apes; et quomodo inter apes rex quidam est, qui nominatur esse rex; sic princeps apum Dominus meus est Jesus Christus, ad quem mittit me spiritus, ut comedam mel: bonum est enim, et favus ejus, ut indulcentur fauces meæ. Et forte subtiliores litteræ favi erunt, mel vero est qui in his est intellectus. Atqui licet sit imbecilla viribus, ut quæ sapientiam honorarit, provecta est.*

Igitur Septuag. proponunt hic exemplum et stimulum laboris, apem : apis enim assidua est in opere, nec patitur quampiam otiari; unde inertes fucos expellit, juxta illud : *Ignavum, fucos, pecus à præsepibus arcet.* Rursum modus operandi apum est mirabilis : operantur enim in communi, suumque habent regem et rempubl. quasi monarchicam. Unde repræsentant Religiosos, eorumque monasteria, ait S. Aldhelmus lib. 2. de Laudibus virgin. cap. 2. Quocirca Plutarch. civibus dans exemplum vitæ civicæ, apes : *Aliæ*, inquit, *ceras struere, aliæ mel coquere, aliæ favos polire, aliæ flores libare, aliæ denique æquare ab initio discunt.* Quid mirabilius, quàm videre favos apum tanta proportione et pulchritudine in sexangulas formas compositos, in iisque cellas, in quibus mel et ceram condant, tam affabre concinnatas? quid mirabilius, quàm videre apes singulas tanto ordine laborare, quasi partitis inter se ex condicto operis : examina nova procreare, fovere, animare, educere? Quocirca hæc admirans Virgil. in Georg. lib 4. ait :

> Esse apibus partem divinæ mentis, et haustus
> Æthereos dixere.

Quin et Aristot. lib. 3. de Gener. animal. cap. 10: *Nihil*, inquit, *habent* (crabrones) *divinitatis, ut habent apes.*

Porro opus apis, puta mel, usurpari ad sanitatem docent medici. Mel enim sobrie sumptum salubre est, conditque cibos omnes, quin et à corruptione corpora præservat, etc. Unde Plinius lib. 11. cap. 14 : *Solis radiis*, inquit, *medicamenta, non mella, gignuntur, oculis, ulceribus, internisque visceribus dona cœlestia.* q. d. Mella non tam sunt mella, quàm medicamenta et dona cœlestia. Igitur in apibus hæc præ cæteris nobis admiranda et imitanda à Deo proponuntur.

Apibus omnibus communis est labor : nullus, cum per cœlum licuerit, otio perit dies.

Communis est omnium cibus; neque enim separatim vescuntur, ne inæqualitas operis et cibi fiat, et temporis.

Pax inter eas præcipua.

Apes, quæ aculeum perdunt, mella de cætero facere non possunt.

Sunt et inter apes diversa officia. Aliæ struunt, aliæ poliunt, aliæ suggerunt, aliæ distribuunt ex eo quod allatum est. Videres omnes certare de munere. Videres alias invigilare quærendæ annonæ. Videres de castris alias esse sollicitas, eaque custodire. In apibus totius virtutis insigne reperies, et quæ in aliis animalibus sigillatim sparsæ videntur, in istis natura mater propensiori beneficio congregavit. Quibus est adolescentia ad opera exeunt, seniores intus operantur. Integritas est cunctis apibus corporis virginalis, et tamen maximum filiorum examen emittunt. Non solum ab odoriferis, quibus delectantur, sed etiam à fœtidis mel sugunt. Mira munditia in eis. Pariter aggregatæ suaviter cantant. Habent privatim consilia. Tempora prænoscunt : prædivinant enim imbres ventosque, et tunc se continent tectis. Si dies futurus est mitis, provolant universæ. Hilaritate et nitore sanitas apum æstimatur. Vita apum longissima septennis : nunquam autem ultra decem annos perdurant. Hieme latent, et tunc vescuntur melle, quod æstate congregarunt. Vespæ persequuntur apes et impugnant. Juniores disciplina quadam matribus subditæ sunt; nec agunt quidquam sine majorum imperio. Denique, ut ait Virgil.

> Ingentes animos angusto in corpore versant.

Quocirca S. Hier. epist. ad Rusticum monachum et habetur de consecr. dist. 5. can. 32 : *Nunquam non facito*, inquit, *aliquid operis, ut semper te diabolus inveniat occupatum*, etc., *vel fiscellam texe junco, vel canistrum plecte viminibus, sarriatur humus, areolæ æquo limite dividantur*, etc. *Apum fabricare alvearia, ad quas te mittunt Salomonis Proverbia, et monasteriorum ordinem, ac regiam disciplinam in parvis disce corporibus.* Plura de apibus vide apud Aristot. Plinium, Ælianum, Aldrovandum, ac apud Thomam Cantiprat. qui Apiarium, sicut Joannes Nider Formicarium conscripsit, puta libros duos apum : in quibus octoginta duas apum proprietates dotesque recens et, quas ingeniose et pie fidelibus et Religiosis adaptat.

Mystice, Didymus in Catena Græcor. *Versandum*, ait, *nobis est in S. Script. ut apes in campis floridis, ut ex illis opportuna libantes, mellis, id est sapientiæ, favos nobis conficiamus, eos denique dextre in mentis alveari recondamus.*

Alius ibidem per apem accipit S. Ecclesiam, quæ apum labores et studia imitatur. Unde lautam doctrinæ, Sacramentorum et exemplorum mensam familiæ suæ proponit, ut ex ea saginati fideles matrem suam imitentur, sintque strenui et assidui in opere virtutum.

Denique S. Chrysost. ibidem : *Apis*, ait, *diligens et operosa erat Paulus, utpote à legis floribus, ejusdem umbris et typis prædulces mellis favos colligens, sapientiæque studium præ cæteris omnibus in honore habens. Cujus quidem mellis dulcedine et reges et idiotæ, hoc est, illi qui ex Israel, et illi rursum qui ex Gentibus conversi erant, ad sanitatem usi sunt. Idem ille licet viribus parum firmus esset, ut ipse fatetur, in Christo tamen robustus erat. Ego, inquit, in infirmitate et tremore; sed omnia possum in eo qui me confortat.*

Porro S. Ephrem, serm. ascetico ad Fratres, formicam cum ape combinat, indeque hoc efficit proverbium : *Post formicam apis*, hoc est, post laborem requies, post amaritiem dulcedo, post tribulationem consolatio, post certamina corona et gloria. *Acerbitatem laboris*, inquit, *dulcedo quietis excipit, et asperitatem vitæ gaudium.* Additque, sicut Salomon nos jubet imitari formicam et apem, sic Christus serpentem et columbam, dicens : *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Serpens enim, inquit, analogus est formicæ, columba api. Unde subdit : *Nisi odio habiti fuerimus sicut serpentes, non reddemur amabiles quasi columbæ. Nisi viles et abjecti exstiterimus instar formicarum, non erimus industrii ut apes.*

9. Usquequo, piger, dormies? quando consurges e somno tuo?] Pro *dormies* hebr. est *jacebis :* solent enim dormituri jacere. Pro *consurges* Septuag. vertunt, *excitaberis.* Est acris increpatio acediæ et acedorum, quos paulo ante exstimulavit exemplo formicæ et apis. Per *somnum* intellige inertiam et pigritiam, item somnum proprie dictum : solent enim inertes et pigri esse somnolenti, et noctes diesque dormire, q. d. Usquequo inertiæ, otio et somno indulges, ô ignave? Usquequo stertis, et Endymionis somnum dormis, ut non tam vivere quàm lethargo laborare et mori videaris; quando soporem hunc, qui est viva mors, animo excuties? Expergiscere tandem; sat somno mortique datum : evigila, age, satage, vive, laborem cum alacritate capesse.

10. Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias.] Hebr. *parum somnorum, parum dormitationum, parum connexionis manuum ad dormiendum.* Heb. תנומות *tenumot* significat dormitationes, id est, propensiones in somnum, cum homo dormiturit, et incipit nictare et dormire, q. d. Dices mihi, ô piger : Sinas, quæso, ô ergodiocta, operumque exactor, me parum dormire; aut, si hoc nolis, saltem dormitare : ego enim dormiturio. Cui respondet : Non tantum ex profundo longoque somno, sed etiam ex crebra hac dormitatione, cui assuevit, secuturam egestatem. *Et veniet*, inquit, *tibi quasi viator egestas*, etc. Septuag. *paulum quidem dormis, paulum autem sedes, parum autem dormitas, paulum autem amplecteris manibus pectora.* Desides enim nunc jacent dormituri, nunc sedent otiaturi, et utrumlibet facturi inertes manus inerti applicant pectori. Unde Syrus vertit : *Pones manus super pectus tuum.*

11. Et veniet tibi quasi viator, egestas, et pauperies quasi vir armatus.] Hebr. *quasi vir clypei*, id est, vir clypeo armatus. Ita Symmach. Theodot. *tanquam vir hastifer;* Syrus, *sicut vir scutatus;* Septuag. *deinde supervenit tibi tanquam malus viator paupertas, et egestas tanquam bonus cursor.*

Jam primo, R. Levi, Isidorus Clarius et Baynus sic exponunt, q. d. Si parum dormias, et irruerit egestas, illa non durabit, sed velut viator pertransibit, et vir armatus, qui non manet, sed semper procedit, donec perveniat ad belli aciem. Verum hic sensus frigidus est, et enervat vim mentemque sententiæ, quæ suadet laborem, dissuadet inertiam incommodo egestatis ante oculos posito.

Secundo ergo et genuine, q. d. Si somno inertiæ te dedas, imo si dormites duntaxat, veniet tibi subita et inopinata egestas instar viatoris seu cursoris, ac paupertas adeo valida, ut illi resistere nequeas : insiliet enim illa seu vir armatus in te inermem et desidem, teque profligabit et prosternet. Unde Aben Ezra : *Ad te*, ait, *divertet egestas tanquam peregrinus, cujus adventus, donec astet, ignoratur; et paupertas tanquam qui clypeo munitus ad aliam expugnandum accedit.* Septuag. per malum viatorem intelligunt insidiatorem et prædonem, q. d. Egestas instar prædonis invadet et prædabitur te, teque nudum et egenum efficiet. Per bonum cursorem accipiunt velocem, qui velociter currit ad prædam et spolia, uti faciunt milites expugnata urbe vel castris hostium, q. d. Simili modo spoliabit te paupertas, et ob inertiam ad extrema te rediget. Ita passim Interpretes.

Tertio magis genuine et nervose noster Mart. de Roa lib. 3. Sing. cap. 2. per *viatorem* accipit non eum qui iter agit, sed lictorem vel apparitorem. *Viatores enim*, ait, *olim ii dicebantur, qui magistratibus aderant, et cives, ut se sisterent, evocabant, aut etiam prehendebant, qui nunc alguaziles ô porteros.* Unde Cicero de Senectute : *A villa*, ait, *in senatum arcessebantur Curius et cæteri senes; ex quo, qui eos arcessebant, viatores nominati sunt.* Idem in Vatin. *Miserisne viatorem, qui M. Bibulum vi domo extraheret.* Viatores etiam in ludis Circensibus dicebantur, qui huc illuc cursitabant, agitatorum jussu; si qua forte re egerent. In sacris autem Litteris cursores sive emissarii dicuntur regum judicumque ministri, qui semper illis adsunt parati ad accipienda et præstanda mandata, 1. Reg. 22. Vide igitur quid miles in capta urbe, quid apparitor in oppignorata domo, aut nexa et obærata efficiat. Idem enim paupertas efficiet : ubi ingruerit, nec aurum, nec argentum factum infectumve relinquitur, pretiosa vasa et aulæa venduntur, nec in agro villa, nec in urbe ædes, nec in ædibus lectus, nec vestis in corpore remanet, cuncta vel pereunt, vel nectuntur, aut pignoribus apponuntur. Ea vero, quæ proxime sequuntur dicta confirmant. Hæc Roa.

Moral. disce hic quàm fugiendum sit otium et inertia tum corporalis, tum spiritalis : utraque enim causat egestatem, corporalis corporalem, spiritalis spiritalem. Quocirca Ausonius epigr. 110 :

Sanus piger, *ait*, febriente multo est nequior.
Potat duplum, dapesque duplices devorat.

Et alius :

> Assecla pigris semper indigentia est :
> Se pigra virtus nunquam astris extulit.

Isocrates in Areopagitico: *Prisci Athenienses*, ait, *tenuiores ad agriculturam et negotiationes deducebant, dictitantes inopiæ causam esse pigritiam, et ad rapinas cædesque inopia plerosque impelli. Quare fonte malorum sublato, etiam cætera delicta, quæ inde velut ebullirent, auferri.* Unde Cato :

> Plus vigila semper; nec somno deditus esto;
> Nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat.

Porro paupertatem ex pigritia nasci docet Salomon c. 10. v. 4 et 5. c. 24. 30. et seq. et Eccl. c. 4. 5. et c. 10. 18. Et Poeta :

> Spinam qui timet, non carpet rosam.
> Otium vivi est hominis sepultura.
> Ante mortem viva se sepulcro infert inertia.
> Destruit rem, destruitque dignitatem inertia.
> Vita pro sale ut sui (*porco*) sic et data est inertibus.

S. Isidor. Pelus. l. 2. ep. 197: *Solertia*, ait, *oblectamento roborata, ipsius quoque naturæ oblivionem quasi affert, atque extra ipsius terminos jaculatur. Quod si quis socordiam exstinxerit, rectas cogitationes, quæ et jus et judicium confirment, pullulantes conspiciet.*

S. Petrus Chrysol. serm. 106: *Infructuosa arbor intricat cespitem, necat spatia, exhaurit terræ vires, cultorem conficit damno, afficit tædio possidentem; ac si excidere istam lucrum est, est istam commodum non habere. Sic homo utique, qui naturæ donum, munus animæ, rationis beneficium, excellentiam sensus, judicium mentis, artis industriam, culturæ bonum per steriles atque inopes actus evertit, occupat, mergit, auctori fructum, cultori gratiam negat: sicut arbor è terra, sic iste è vita meretur excidi. Et sicut infecunda arbor, si fuerit in vinea, dum fundit mortiferam subjectis vitibus umbram, inimica non sibi soli, sed etiam palmitibus fit fecundis: ita homo deses et ignavus, si præsit populis, non sibi soli fit noxius, sed multis, dum sequentes se suo vitiat et perdit exemplo.*

Denique S. Bernardus de Modo bene vivendi c. 51: *Qui Deum*, ait, *tota mente diligit, propter Deum otium postponit. Regnum Dei non dabitur otiosis; sed in servitio Dei studiosis. Regnum Dei non dabitur vagantibus, sed pro servitio Dei digne laborantibus.* Cogita illud S. Francisci: *Modicus labor, gloria immensa. Modica voluptas, pœna æterna.*

Mystice S. Chrysost. in Catena Græc. Somnus animæ, inquit, est pravarum cogitationum nequitia, earumdemque ignoratio. Dormitatio est in easdem inclinatio consensu quodam imperfecto. Inde sequitur egestas et defectus sanctarum cogitationum, desideriorum, illustrationum, gratiæ, virtutis omnisque boni.

Si vero impiger fueris, veniet ut fons messis tua, et egestas longe fugiet a te.] Septuag. addunt: *Tanquam malus cursor.* Est antithesis impigri ad pigrum, q. d. Piger pigritia sibi parit egestatem, impiger vero et sedulus per laborem et diligentiam parat sibi copiosam messem bonorum, quæ ita exuberet, sicut fons exuberat aquis. Hic versus non est in Hebræo, Chaldæo, Syro, nec in Septuag. Complut. sed exstat in Septuag. Romæ emendatis, atque ex iis in Latinum Vulgatum translatus est: apte enim apponitur et opponitur versui præcedenti, q. d. Si pigrescas, egestas velut miles armatus te inermem invadet et sternet, omniaque tua auferet; sin impigre labores, tu vice versa velut miles armatus egestatem inermem propelles, et longe fugabis à te, ac ejus loco opes et divitiæ domum tuam instar fontis nunquam sistentis, bonorum omnium abundantia complebunt. Nam, ut canit Poeta :

> Impiger parat sudore, quod vir fortis sanguine.
> Impiger invenit, ut post; si velit, piger fiet.
> Optima homini industria, ut pessima est ignavia.
> Fortuna lapsa est, subleves industria.
> Natura præstat arti, utrique industria.
> Præstantior violentia est industria.
> Cuncta perficit tentando multiplex solertia.

Et alius :

> Assiduus labor et solers industria quid non
> Edomat? huic cedent omnia, dura licet.

Denique *bonorum laborum gloriosus est fructus*, Sapient. c. 3. 15.

Moraliter Dionys. Carthus. Ex his docemur, inquit, in Dei obsequio omnem pigritiam somnolentiamque vitare, atque viriliter aggredi opera bona. Et certe pigris valde est ponderandum ac formidandum, quod in Apoc. c. 3. 16. ait Altissimus: *Utinam frigidus esses aut calidus! sed quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo.* Denique pigri in divinis in præsenti et in futuro sustinent detrimentum, quia idipsum boni quod agunt, faciunt cum labore et tædio, sine consolatione et gustu, propter quod aut parum aut nihil merentur. Ferventes vero et agiles Deo serviunt cum gaudio, et delectabile est eis exercere divina. Ideoque in præmio crescunt præcipue, et sunt Deo chari et complacentes. Pigritia ex charitatis defectu, et inconsideratione divinæ majestatis ac novissimorum procedit. Ideo ait S. Bernard. Pigri si diu in suo torpore permanserint, aut opprimuntur sub onere, et succumbunt, aut quodam modo in inferno sunt, ut nunquam ad plenum respirent in lucem miserationum Domini, nec in libertatem spiritus, quæ sola facit jugum suave et onus leve. Inde autem tam perniciosa emanat tepiditas, quia voluntas eorum nondum purgata est, nec sic volunt ac diligunt bonum, sicut noverunt, à propria concupiscentia abstracti et illecti: amant enim in carne sua terrenas consolatiunculas sive in verbo, sive in signo, sive in facto. Et si hæc aliquando interrumpunt, non tamen penitus rumpunt. Inde est quod raro dirigunt affectiones suas in Deum, et compunctio eorum non continua, sed horaria est.

12. Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso.] Arabicus: *Vir dives, transgrediens legem, decurrit viam non rectam.*

13. Annuit oculis, terit pede, digito loquitur.] Arabicus: *Hic enim oculis suis annuit, et indicat pedibus suis, et docet nutibus digitorum suorum.*

14. Pravo corde machinatur malum, et omni tempore jurgia seminat.] Apte et congruo ordine ab otio et pigritia transit ad impietatem et scelera, quæ ex otio nascuntur: otiosi enim sunt garruli, rapaces, machinatores malorum, susurrones, etc. *Nam multam malitiam docuit otiositas.* Otiosus ergo, vel est, vel fit apostata.

Pro *apostata* hebr. est בליעל *beliaal*, quod aliqui derivant à בלי *beli* et עלה *ala*, q. d. *Non ascendit*, sed descendit; sicut Lucifer, superbe volens ascendere in cœlum, misere descendit in Tartara. Melius R. David derivat à *beli*, id est sine, et יעל *iaal*, id est utilitate, q. d. Inutilis. Eò hìc alluditur; ait enim: *Homo apostata, vir inutilis.*

Tertio et optime, derives à *beli* et עול *ol*, id est, *sine jugo:* ita enim vertere solet alibi S. Hieronym. et Aquila. Hinc *belial* significat primo, inobedientiam, rebellionem, impietatem; secundo, inobedientes, rebelles, impios; tertio, diabolum, qui princeps fuit omnis apostasiæ et inobedientiæ, quique primus apostata, legis, fidei et obedientiæ Dei jugum excussit. Hinc *viri* vel *filii Belial* vocantur apostatæ, q. d. filii diaboli, vel filii inobedientiæ, rebellionis, impietatis, hoc est, improbissimi et impiissimi. Ita Vatabl. Belial, inquit, est qui omni ratione, humanitate, religione, pietate et omni probitate, destitutus est; vel homo nihili, impius et inutilis, aut apostata, et sui instituti desertor qui nihil promovet. Chald. *belial* vertit, *calumniator.* Igitur per *apostatam* hìc non tantum apostatam à fide vel religione de quo hunc locum explicat S. Thomas 2. 2. q. 12. art. 1. ad 2. tales enim pauci erant ævo Salomonis; sed generatim impium, qui à Deo Deique lege desciscit, accipe, juxta illud Eccli. 10. v. 14: *Initium superbiæ hominis, apostatare à Deo; quoniam ab eo qui fecit eum, recessit cor ejus.* Et Eccli. 19. 2: *Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes.* Unde Septuag. et Syrus pro *homo apostata* vertunt, *vir insipiens et iniquus;* insipiens enim in hoc libro significat iniquum et impium: hic enim summe est insipiens. Isidorus Clarius vertit, *homo impius:* Hebr. enim *belial* significat hominem insigniter impium, puta superbum, contumacem, violentum, turbatorem pacis, factiosum, seditiosum. Quocirca S. Bern. loco mox citando per *apostatam* accipit superbum; R. Levi, mendacem; Chald. calumniatorem; S. Greg. vero eum qui seminat discordias: unde et in Hebræo reliqua apostatæ epitheta, ut *terit pede*, *annuit oculis*, *digito loquitur*, etc. efferuntur per participium; ultimum vero, scilicet *jurgia seminat*, effertur per verbum, quasi hoc sit proprium apostatæ vitium et officium. Et in seq. v. 16: *Sex sunt quæ odit Dominus;* ubi sex, imo septem, apostatæ vitia et officia recensentur, ultimum et pene præcipuum, quod proinde Deus detestatur, est: *Seminat inter fratres discordias.* Id magis patebit v. 16. ex versione Septuag. Hinc rursum *belial*, sive apostatæ, datur epithetum איש און *is aven*, id est, *vir iniquitatis*, id est, iniquus, sceleratus, de quo mox. Quocirca apostasiæ vitium hìc non unum est, sed multiplex; apostasia enim vocatur impietas, et apostata homo insigniter impius, cujus septem vitia hìc et v. 16. c. 1. numerat.

Apostatam ergo hisce moribus quasi coloribus pingit: Primo, quod sit *vir inutilis*, id est, noxius. Est miosis: parum enim dicitur et plus significatur. Sic psal. 13. dicitur: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt.* Et Job 15. 16: *Abominabilis et inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem.* Unde hebr. est איש און *is aven*, id est, vir iniquitatis, vanitatis, cupiditatis, mendacii, idoli, nihili, laboris, afflictionis; Septuag. *vir iniquus;* Tigur. *vir vanus.* Porro S. Thomas 2. 2. q. 12. a. 1. hæc explicans de apostata proprie dicto: Apostata, inquit, dicitur vir inutilis, quia nihil facere potest boni, quod placeat Deo, eo quod caret fide, sine qua impossibile est placere Deo. Hebr. 6. Sic peccator et reprobus est vir inutilis, quia frustra natus in mundo, frustra accumulat opes, honores, filios; frustra studet, negotiatur, laborat. Quid enim sunt reprobi, nisi folles et fomenta gehennæ?

Secundo, quod *graditur ore perverso;* Septuag. *ambulat in perversitate* (Symmach. *in perversitatibus*) *oris:* quia è corde perverso perversum habet os, dum perversa, id est fraudulenta, loquitur, quibus alios decipiat et in fraudem deducat; dum ore amicitiam simulat, corde odium gerit. Rursum *os perversum* est os procax, impudens, scurrile, mendax, etc. Syrus, *vir stultus, vir iniquus oblique graditur;* R. Salomon, *graditur labiis distortis*, id est, inquit, in alios ora diducit.

Tertio, quod *annuit oculo;* Septuag. *innuit oculo;* Aquila et Theodot. *carpit oculo.*

Quarto, quod *terit pede;* Septuag. *significat pede;* Symmach. *proterit pede;* Pagnin. *loquitur pedibus;* Vatabl. *indecore pedes suos succutit*, vel feriendo terram, vel premendo pedem socii. Unde R. Salomon, *pedibus calcat pedem.*

Quinto, quod *digito loquitur;* Septuag. *docet nutibus digitorum;* Symmach. *digitis demonstrans;* Chald. *indicans;* Syrus, *annuit digitis.*

Quæres: Quidnam, et quosnam hi gestus denotant? Primo, Vatablus hæc refert ad immodestos et inconditos gestus et gesticulationes impii, quibus affectat gravitatem et auctoritatem, q. d. Homo vanus, superbus, impius componit oculos ad ea quæ dicit, et gesticulatione quadam manuum et pedum utitur, uti solent pseudoprophetæ, scilicet componit sese totum, fingit vultum, plodit pede, quasi auctoritatem habens, etc. ut facilius imponat. Sic S. Hier. epist. ad Rusticum taxans Grunnium, id est Ruffinum, fastus: *Cum mensa posita*, ait, *librorum exposuisset struem, adducto supercilio, contractisque naribus, ac fronte rugata, duobus digitulis concrepabat, hoc signo per summam ostentationem ad audiendum discipulos provocans.* Et S. Bernard. tract. de Gradib. humil.: *Primus*, inquit, *superbiæ gradus est curiositas. Hanc autem talibus indiciis deprehendes*: *si videris monachum, de quo prius bene confidebas, ubicumque stat, ambulat, sedet, oculis incipientem vagari, caput erectum, aures portare suspensas, è motibus exterioris hominis interiorem immutatum agnoscas. Vir quippe perversus annuit oculo, terit pede, digito loquitur, et ex insolenti corporis motu recens animæ morbus deprehenditur, quam, dum à suî circumspectione torpescit, incuria suî curiosam in alios facit.*

Secundo, alii hæc referunt ad simulationem et hypocrisin, q. d. Impius et hypocrita fraudulenter agit, nutuque oculorum quasi annictando amicitiam simulat; solent enim amici amicis oculis annictare. Plodit pede, ut similet se admirari dicta et facta amici. Digito loquitur, ut extento digito eamdem admirationem simulet, ac interim corde machinatur eidem malum.

Tertio, alii hæc referunt ad irrisionem, q. d. Impius, ut quempiam irrideat, aliis annictat oculo, quasi notans alterius dicta factaque esse ridicula risuque digna. Eadem de causa plodit

pede, et digitum extendit; quasi alium pede proterendum, et digito subsannandum indicans. Huic simile est proverbium : *Medium ostendere digitum.* Medio enim digito porrecto summum contemptum significabant. Unde satyricus :

Mandaret laqueum, mediumque ostenderet unguem.

Sic Diogenes apud Laertium hospitibus quibusdam Demosthenem videre cupientibus, non indice digito, sed medio porrecto demonstravit, dicens : *Hic est vobis ille Atheniensium concionator.* Simul significans Demosthenem et gloriæ avidum et effeminatum.

Quarto, aptius alii hæc referunt ad fraudes et machinationem mali, q. d. Improbus, fraudulentus et veterator, dum ore blando amice cum quopiam colloquitur, qui corde machinatur malum, tunc simul per intervalla latenter, cum se ab amico videri non putat, sociis et complicibus suis annuit, et, ut Septuag. annuit oculis, significans quid facto sit opus, ut amicum fraudulenter impetant, eumque affligant. Eadem de causa plodit pede, et digito loquitur, significans sociis, qui gestus ejus ex condicto intelligunt, qua arte et fraude amicum circumvenire debeant. Sic olim heri, crepitantibus digitis, indicabant servis quid fieri vellent. Unde illud Martial. l. 3. Epigram. 40 :

Digiti crepitantis signa novit eunuchus.

Huc spectat illud Eccl. 27. 25 : *Annuens oculo fabricat iniqua.* Nictatio enim oculorum, si sit naturalis, signum est timiditatis, ait Plinius, l. 11. c. 37; sin autem sponte sit assumpta, signum est amoris, vesaniæ, fraudis, adulationis, machinationis mali.

Denique S. Isidorus lib. 1. Orig. c. 25 : *Sunt*, ait, *quædam et digitorum notæ, sunt et oculorum, quibus secum taciti proculque distantes colloquuntur. Sic mos est militaris, ut quoties consentiat exercitus, quia voce non potest, manu promittat : alii quia voce non possunt, gladiorum motu salutant. Ennius de quadam impudica : Quasi in choro pila ludens dotatim* (forte legendum *datatim*) *dat sese, et communem facit. Alium tenet, alii adnutat, alibi manus est occupata, alii pervellit pedem, alii dat annulum spectandum, et à labris alium invocat, cum alio cantat, attamen aliis dat digito litteras. Et Salomon : Annuit oculo, terit pede, digito loquitur.*

Sexta nota et vitium apostatæ, id est hominis improbi et belial, id est diabolici, est : *Pravo corde machinatur malum;* hebr. *fabricat malum ;* S. Ephrem tract. Contra impudicos legit, uti Noster, *machinatur malum : Sicut enim*, ait, *ex latebris multitudo venenatarum bestiarum egreditur, sic ex corde similium hominum multitudo pessimarum cogitationum procedit.* Cor enim malitia depravatum quid cogitare, velle et eructare potest, nisi mala prava et perversa ? sicut fons amarus non nisi amaram aquam fundere potens est. Unde Hebr. sic planius habent: *Perversitas in corde ejus fabricatur malum;* Vatabl. *Concinnat malum omni tempore;* Septuag. *Perversum cor architectatur mala.*

Septima est : *Et omni tempore jurgia seminat ;* Hebr. *contentiones spargit;* Chald. *jurgia jacit ;* Syrus, *inter duos conturbat;* Septuag. *in omni tempore, qui talis est, turbationes affert civitati;* Vatabl. *immittit occasiones contentionum.*

Hoc est ultimum et pessimum, summeque noxium apostatæ vitium, in quo excellunt apostatæ à fide vel Religione, in quos hæc omnia imprimis quadrant. Quantum sit hoc vitium quantaque reip. pestis ex hoc loco docet S. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 24 : *Ecce,* ait, *quem seminantem jurgia dicere voluit, prius apostatam nominavit; quia nisi more superbientis Angeli, à conspectu conditoris prius intus aversione mentis caderet, foras postmodum usque ad seminanda jurgia non veniret. Qui recte describitur, quod annuit oculis, digito loquitur, terit pede. Interior namque est custodia, quæ ordinata servat exterius membra. Qui ergo statum mentis perdidit, subsequenter foras inconstantia motionis fluit, atque exteriori mobilitate indicat, quod nulla interius radice subsistat. Audiant jurgiorum seminatores, quod scriptum est : Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Atque è diverso colligant, quia si filii Dei vocantur qui pacem faciunt, procul dubio Satanæ sunt filii qui confundunt.*

15. Huic extemplo (Syrus, *ideo extemplo*) veniet perditio sua, et subito conteretur (Hebr. *confringetur*), nec habebit ultra medicinam.] Vatabl. *Subitoque sic conteretur, ut mederi nemo queat*, q. d. Plaga ejus erit insanabilis et immedicabilis, conteretur ut vas figuli, quod reparari nequit, sed in minutissimas partes dissilit, et in pulverem contunditur.

Quàm hoc verum sit docet experientia : ita enim sæpe videmus homines improbos, machinatores malorum, et turbatores publicæ pacis, repentinis, inopinatis et inevitabilibus adversitatibus obrui, quæ non raro eis mortem afferunt præsentem et æternam : justa enim et congrua est pœna, ut qui aliorum pacem et amicitiam (cujus læsio sæpe est irreparabilis) disciderunt et lacerarunt ipsorum quoque sanitas et salus irreparabiliter discindatur et laceretur. Brevis ergo est impiorum vita et malitia, sin autem quandoque paulo prolixior sit, utique cedit eis ad pœnæ augmentum; Deus enim tarditatem supplicii gravitate compensat. Adde Hebr. פתאם *pitom*, proprie significare inopinatam, improvisam, subitaneam ruinam : ut, cum in flore et culmine sunt bonorum et voluptatum, et exultant in rebus pessimis, tunc subito et improviso à Deo elidantur et confringantur, ut illico ab extremo ad extremum, puta à summo gaudio ad summum dolorem transeant : quæ res pœnam et doloris sensum valde adauget.

16, 17, 18 et 19. Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur (Syrus, *exsecratur*) anima ejus (Hebr. *et septimum abominatio animæ ejus*): Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem : cor machinans (Syrus, *excogitans*) cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia testem fallacem, et eum qui seminat inter fratres discordias.] Cum paulo ante descripserit belial, id est apostatam, ejusque mores et scelera, in quæ per otium et desidiam solent homines decidere; ideoque eum graves clades et exitium sibi accersere : nunc catalogum gravissimorum criminum subjicit, quæ Deo summe exosa sunt, in quæ desidia solet apostata sive belial, id est homines improbos deducere. Porro hæc crimina similia et pene eadem sunt cum ante recensitis in apostata v. 12. Ad apostatam enim hæc omnia pertinere patet, tum quia illi mox hæc subjicit, tum ex Septuag. qui clare hæc cum eo connectunt, eique attribuunt, dum pro eo

quod Noster et Hebræa habent : *Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus;* ipsi vertunt, *quoniam gaudet* (belial, id est apostata, qui præcessit) *omnibus quæ odit Deus ; conteretur autem propter immunditiam animæ,* quam explicant per septem vitia quæ sequuntur.

Idem colligas ex eo quod septem hæc vitia, septem recensitis in apostata quasi ex æquo, imo nonnulla ad verbum respondeant. Nam primo, τῷ *oculos sublimes* respondet τὸ *annuit oculis ;* secundo, τῷ *linguam mendacem* respondet τὸ *graditur ore perverso;* tertio, τῷ *manus effundentes innoxium sanguinem* respondet τὸ *vir inutilis*, Hebr. איש און *is aven*, id est vir iniquitatis ; quarto, τῷ *cor machinans cogitationes pessimas* respondet τὸ *corde machinatur malum;* quinto, τῷ *pedes veloces ad currendum in malum* respondet τὸ *terit pede*, ut currat ad malum, proximumque pessumdet et proterat ; sexto, τῷ *proferentem mendacia testem fallacem* respondet τὸ *digito loquitur;* dum digito indicat mendacia, fraudes, insidias; digito enim sociis insidiantibus signum dat, modumque innuit sceleris exsequendi ; septimo τῷ *qui seminat inter fratres discordias* respondet τὸ *et omni tempore jurgia seminat.* Igitur recenset hîc Salomon septem flagitia, in quæ viri belial, sive apostatæ, id est, homines inertes et improbi, prolabi solent, non quidem simul in omnia, sed nunc in hoc, nunc in illud, et tandem in omnia.

Quæritur quomodo *seminare inter fratres discordias* hoc loco ponatur septimum et gravissimum peccatum, de eoque dicatur : *Et septimum detestatur anima ejus*, q. d. Septem jam recensenda sunt, quæ Deus abominatur ; aut, q. d. Ubi ad sex priora accedet septimum, omnia reddet prorsus execranda. Ita R. Salomon. Unde Vatabl. vertit : *Sex sunt quæ odit Dominus ; imo septem sunt quæ abominatur;* et Aquila, Symmach. Theodot. *Septem sunt abominationes animæ ejus.*

Verum hæc non satisfaciunt nostræ versioni Vulgatæ quæ habet : *Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur*, id est execratur, *anima ejus;* plus enim est detestari vel execrari aliquid, quam simpliciter odisse. Cum ergo Deus execretur susurrationem sive seminationem discordiarum, reliqua vero sex dicatur tantum odisse, sequitur susurrationem cæteris sex esse graviorem, esseque scelus gravissimum. Sic etiam vertit Tigur. *Hæc sex*, inquit, *odit Dominus ; septimum autem ex animo detestatur.* Sæpe enim Hebræi numerum cardinalem accipiunt pro ordinali, puta *septem* pro *septimum.* Sic *una sabbatorum* vocatur prima sabbatorum, sive dierum, puta Dominica, prima dies septimanæ. Similia videbimus c. 30. v. 15. 18. 21. 29. et Amos 1. 3. Huc alludens S. Paulus Roman. 1. 29. vocat *susurrones Dei odibiles.*

Dico ergo, licet homicidium per se sit gravius susurratione, quia hæc tollit amicitiam, illud vitam ; tamen ex adjunctis et effectis, quorum susurratio est causa vel occasio, ipsa homicidio et cæteris quinque vitiis hîc recensitis est gravior Deoque magis exosa et detestabilis. Ita docet D. Thomas 2. 2. q. 73. art. 3. ad 1 et 2. Ratio est prima, quia susurratio sæpe tollit fraternum amorem et charitatem, eamque quasi occidit et interimit inter fratres. Gravius est autem adimere et quasi occidere charitatem, quam vitam naturalem per homicidium : charitas enim longe præstantior est vita. Audi S. Greg. 3. p. Pastor. admon. 24 : *Omnes*, inquit, *qui per discordiam separantur, à viriditate dilectionis arefiunt. Qui etsi boni operis fructus in suis actionibus proferunt, profecto nulli sunt ; quia non ex unitate charitatis oriuntur. Hinc ergo perpendant seminantes jurgia quàm multipliciter peccant, qui dum unam nequitiam perpetrant, ab humanis cordibus cunctas simul virtutes eradicant. In uno enim malo innumera peragunt; quia seminando discordiam, charitatem, quæ nimirum virtutum omnium mater est, exstinguunt. Quia autem nihil pretiosius est Deo virtute dilectionis, nil est delectabilius diabolo exstinctione charitatis. Quisquis ergo seminando jurgia dilectionem proximorum perimit, hosti Dei familiarius servit ; qua ille amissa cecidit, hanc iste vulneratis cordibus subtrahens, eis iter ascensionis abscidit.*

Secunda, quia ex susurratione sequuntur sæpe cædes, non una, sed multæ. Quot prælia inter reges et principes amicos, cum multorum millium strage, regnorum et rerumpubl. eversione, suscitarunt susurrones et etiamnum suscitant. Quocirca S. Clemens epist. 1. ad Jacobum fratrem Domini : *Homicidiorum*, inquit, *tria genera dicebat esse S. Petrus, et pœnam eorum parilem fore asserebat. Sicut enim homicidas interfectores fratrum, ita detractores quoque eorum, eosque odientes homicidas esse manifestabat.* Et S. August. ut habetur 11. q. 3. c. *Nemo : Nemo*, inquit, *peritorum aut prudentium putet quòd minus periculum sit in verbis lingua mentiendo, quam manibus sanguinem fundendo.* Qua de causa passim in Script. susurronum et detractorum lingua comparatur gladio, novaculæ acutæ, armis et sagittis. Denique S. Bernardus ser. 3. in Cant. *Proditores sunt*, inquit, *quia in hoc Domini castrum inimicos ejus introducere moliuntur, quales sunt utique detractores Deo odibiles, qui discordias seminant, nutriunt scandala inter fratres.*

Tertia, quia ex susurratione oriuntur plurima peccata, puta odia, calumniæ, lites, rixæ, cædes, rapinæ, incendia, vastationes urbium et regnorum, milleque alia scelera. Unde Eccles. cap. 28. 15 : *Susurro*, inquit, *et bilinguis maledictus ; multos enim turbabit pacem habentes. Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem. Civitates muratas divitum destruxit, et domos magnatorum effodit ; virtutes populorum concidit, et gentes fortes dissolvit*, etc. Vide ibi dicta.

Quarta, quia susurratio per se evertit civitatem, remp., collegium, monasterium, ordinem. Tollit enim unionem civium, Religiosorum, domesticorum, etc., ac civitatem ordinemque lacerat et discendit. Facit enim schisma, id est scissionem reip. Legimus schismata Ecclesiæ, ac vidimus quot quantasque clades pepererint; indeque didicimus nullam majorem esse Ecclesiæ pestem quam schisma, quia ipsum solum totam Ecclesiam dilacerat, et quantum est in se, avertit. Facit enim ut una pars in aliam insurgat, cum eaque confligat, itaque mutuis odiis et gladiis sese invicem conficiant. Vide S. Cypr. lib. 1. epist. 6. ad Magnum, perstringentem schisma Novatiani, et epist. 8. ad plebem. Vide ea quæ dixi in epist. S. Judæ v. 19.

Denique S. Thom. 2. 2. q. 74. a. 2. in corp. *Susurratio*, inquit, *majus est peccatum quam detractio, etiam quam contumelia ; quia amicus* (quem aufert susurro) *est melior quam honor*,

et amari quam honorari, uti 8. *Ethic. c.* 8. *Philosophus dicit.* Et in respons. ad 3 : *Hoc peccatum* (susurrationis) inquit, *maxime contra Deum est, quia Deus dilectio est, ut dicitur* 1. *Joan.* 4; *et propter hoc dicitur Proverb.* 6*: Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus; et hoc septimum ponit eum, qui seminat inter fratres discordias.* Sic et Hugo, Dionys. Jansen. et alii.

Apposite observat Jansen. quod in hisce septem vitiis priora quinque referuntur tanquam vitia particularium partium hominis, incipiendo ab oculis, qui in suprema hominis parte collocantur, et deinde procedendo secundum ordinem quem habent partes in corpore humano usque ad pedes; duo vero reliqua vitia referuntur tanquam personarum vitia, non autem partium hominis. Et videri potest quinque illa vitia, quæ partibus corporis tribuit, considerasse tanquam per quæ à partibus suis vitietur et lædatur totus homo; duo vero reliqua, quæ personarum sunt, tanquam per quæ lædatur, communitas et respublica, cujus personæ illæ sunt partes. Multum enim communitatem lædunt testis fallax, qui judicium corrumpit, judicemque inique judicare facit cum oppressione innocentium; et qui seminat discordias inter eos, quos maxime conveniebat esse concordes.

Jam primum inter septem scelera Deo præ cæteris exosa, recenset *oculos sublimes;* Vatabl. *elatos;* Syrus, *superbos;* per quos primo, aliqui accipiunt impudentiam et luxuriam. Nam, ut ait Ecclesiast. cap. 26. 12: *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum.* Unde R. Levi accipit *eos, qui perfricta fronte oculos superbe attollunt.* Additque; *Recenset Salomon singula membra ex ordine; orditur à sublimiori, et desinit in infirmum.*

Secundo, alii passim accipiunt superbiam et fastum, indeque aliorum contemptum et despectum; superbus enim elatos habet oculos, iisque quasi ex alto despicit et vilipendit alios, quasi se longe inferiores, viles et abjectos. Unde Septuag. vertunt, *oculus contumeliosi;* vel, ut Lucifer Calar. Apol. pro S. Athanas. legit, *oculus contumeliosus.* Despicere enim est ex alto deorsum aspicere, et quasi sub se posita spernere. Ita Beda, Hugo, Lyran. Jansen. Cajet. quin et S. Hier. in cap. 2. Nahum: *Ut autem sciamus*, inquit, *quomodo injuria oculis fiat, Salomon testis est dicens: Oculus contumeliosus, lingua iniqua.* Fastus enim, æque ac contumelia, maxime se prodit in oculis elatis et despicientibus. Hinc orat Ecclesiast. cap. 23. 5: *Extollentiam oculorum*, inquit, *ne dederis mihi.* Et Job cap. 41. 25. de diabolo sub figura leviathan, id est ceti, ait: *Omne sublime videt, ipse est rex super universos filios superbiæ.* Et Isaias c. 2. 11: *Oculi sublimes hominis humiliati sunt.* Et c. 5. 15: *Humiliabitur vir, et oculi sublimium deprimentur.*

Secundum vitium Deo exosum assignat *linguam mendacem*, id est *fallacem*, ut vertit Pagnin. Septuag. vertunt, *lingua injusta*; S. Hieron. Apocal 2. contra Ruffin. legit, *lingua iniqui.* Triplex enim est mendacium, scilicet otiosum, jocosum et perniciosum; tertium solum est peccatum mortiferum Deoque exosum, reliqua duo venialia sunt. Loquitur ergo hîc de mendacio pernicioso, ait R. Levi, quod Deo et hominibus valde est invisum; tum quia directe adversatur Dei veritati et fidelitati; tum quia injurium est proximo, illique grave damnum injuste infert; tum quia evertit omnia hominum commercia, contractus et societates, ideoque toti reipubl. est exitiale. Quis enim contractum ineat, negotietur, tractet cum eo qui mentitur et fallit; qui quod dicit, non præstat; qui promittit, nec facit? lingua enim homini data est tum ad Deum laudandum, tum ad vitam socialem, ut quisque quod corde concipit, hoc ore aliis enuntiet, itaque contractus, fœdera, connubia, etc., ineat. Quod si id non facit, sed fraudulenter aliud dicit ore, aliud servat in corde; hic lingua sua abutitur ad noxam proximi, et quantum in se est, omnem civilem conversationem evertit.

Sic *mendacium* in Script. sæpe sumitur pro fraude, fallacia, injustitia, ut Osee 4. 2: *Maledictum, et mendacium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit.* Et c. 7. 1: *Revelata est iniquitas Ephraim, et malitia Samariæ, quia operati sunt mendacium; et fur ingressus est spolians, latrunculus foris.* Et Apoc. 22. 15: *Foris canes, et venefici, et impudici, et homicidæ, et idolis servientes, et omnis qui amat et facit mendacium.* Et c. 21. 27: *Non intrabit in eam* (Jerusalem cœlestem) *aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens et mendacium.*

Tertium assignat *manus effundentes sanguinem innoxium;* Hebr, נקי *naki*, id est, *innocentis;* Septuag. *sanguinem justum.* Homicidium enim summum est scelus secundæ tabulæ spectantis proximum; aufert enim vitam homini, quæ longè præstat famâ, uxore, opibus cæterisque ejus bonis. Unde in Script. *effusio sanguinis* per antonomasiam et catachresin significat quodlibet scelus enorme. Vide dicta Genes. 9. 6.

Mystice Basil. in Catena Græc. *Hominis flagitiosi oculus*, ait, *et lingua injusta, et externæ hominis partes, quæ ordine hîc exponantur, significant vires animæ; hæ enim per corporis membra ad malum feruntur. Nam quod in corpore est oculus, et lingua et manus; hoc in anima sunt ratio, appetitus et judicium. Inter cæteros autem illi effundunt sanguinem justum, qui fœdis operibus contaminati sanguinem Domini bibunt.*

Quartum assignat *cor machinans cogitationes pessimas;* Hebr. *cor fabricans cogitationes iniquitatis;* tum cujuslibet, tum præsertim ejus quæ injuria est proximo, qua scilicet quis machinatur proximo eripere fortunas, famam, dignitatem, vitam, etc.; omnia enim hæc septem vitia spectant noxam proximi. Notat apposite Jansen. *cor machinans mala* medio loco poni, id est, quartum inter septem vitia; quia cor cæterorum est fons et scaturigo. Idem notat Polychr. in Catena Græcor. qui et addit dæmonem observare externos corporis motus, ut ex illis internos cordis affectus rimetur et deprehendat. Porro recte dicitur, *cor fabricans;* quia sicut faber fabricat domum, unum laterem alteri, unam trabem alteri, unum parietem alteri jungendo et superædificando, nunc recta, nunc oblique, nunc angulariter, nunc transversim, etc. sic pariter cor quod machinatur alteri malum, unam fraudem alteri, unam calumniam alteri, unam rationem alteri innectit et implectit, nunc directe, nunc indirecte, etc., ut suam mali fabricam exstruat et perficiat.

Quintum assignat *pedes veloces ad currendum in malum;* Septuag. *pedes festinantes ad male faciendum.* Velocitas hæc notat inexplebilem sceleris aviditatem, et destinatum studium. Nam

ex subita cholera, vel casu sanguinem fundere, non ita grave est; at destinato studio, et quasi siti sanguinis, eum tanta alacritate fundere grave est, et Deo abominabile; sceleratis enim pruriunt pedes ad currendum, et manus ad infligendum vulnera. Alludit ad illud psal. 13 : *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.*

Sextum assignat *proferentem mendacia testem fallacem;* Hebr. *efflabit, conflabit, inflabit mendacia testis falsitatis. Inflabit.* Sicut enim bullæ flatu puerorum inflantur, sic et mendacia flatu oris impiorum, qui plusquam pueri sunt; ac sicut bullæ, sic et mendacia vacua et inania sunt. Rursum sicut tubicen magno conatu et spiritu inflat tubam prælii; sic impii inflant tubam mendacii; vim enim ingentem sibi inferunt, ut contra conscientiam, veritatem et famam mendax et falsum testimonium proferant. Unde Seneca : *Mendacia proferentes*, inquit, *strangulari solent, et per singula verba hæsitare.* Ita videmus testes mendaces, dum testimonium falsum coram judice proferunt, expallescere, titubare, tremere, ut vix effari queant, ac ingenti oris, vultus, totiusque corporis confusione prodere internum cordis sui scelus, orisque fallaciam. *Conflabit,* quia sicut faber vitrarius ingenti oris flatu conflat vitrum: sic testis mendax eodem conflat calumniam et mendacium, quod fragile est ut vitrum, ac instar vitri elucescente veritate frangitur et rumpitur. *Efflabit,* quia sicut fornax accensa efflat scintillas, quæ sæpe segetes, imo domos succendunt; sic mendax efflat falsa testimonia, quæ instar ignis homines, familias, civitates et regna accendunt et perdunt. Hoc proprie significat Hebr. יפיח *iaphiach.* Unde פיח *piach* vocatur favilla, quæ facili flatu excitatur, et è fornace efflatur; et פחם *pecham* vocatur carbo, qui flatu accenditur et ignescit. Unde Septuag. vertunt, ἐκκαίει ψευδῆ μάρτυρ ἄδικος, quod Complut. vertunt, *exurit mendacem testis injustus;* quia videlicet testis injustus mendacem actorem suo mendaci testimonio roborans, excitat et accendit ad prosequendam causam et litem injustam, qua comburat et perdat innocentem. Auctor Catenæ Græc. τὸ ψευδῆ sumit passive, nempe pro eo qui mendaciis impetitur et oneratur, non pro mendace qui impetit et onerat. Mendax enim eum, quem impetit calumniis, exurit, id est affligit, cruciat et perdit. Melius τὸ ψευδῆ accipias non ut masculinum, sed ut neutrum significans mendacia, non mendacem. Unde Romani et alii vertunt, *accendit falsa testis injustus*, q. d. Testis falsus excitat mendacia, struitque falsa testimonia, quibus accendantur et perdantur innocentes. Falsum enim testimonium est quasi ignis suscitatus flabello linguæ testis mendacis, qui innocentes afflat et exurit, ut condemnentur à judice, perdantque opes suas, quin et famam sæpe ac vitam. Imo testis fallax et mendax est quasi fornax, quæ jugiter exhalat favillas et scintillas mendaciorum, fraudum, calumniarum, etc.

Septimum assignat *eum qui seminat inter fratres discordias;* Septuag. κρίσεις, id est, *judicia immittit in medio fratrum.* Hebr. enim מדנים *medanim* derivatum à דין *dun*, id est judicare, litigare, contendere, significat judicia, contentiones, lites, rixas. Unde Scholiast. κρίσεις vertit, ἀντιδικίας, id est lites, jurgia, discordias. Iidem Septuag. versu 14 : *Medanim* derivantes à מדינה *medina*, id est regio, provincia, sive colonia juri ac judiciis alicujus regni vel reip. subjecta, vertunt : *Qui civitatibus affert dissidia*, vel *turbationes;* ut ponat בין *ben*, id est inter, vel interstitium et dissidium inter fratres.

Quantum sit hoc malum dixi v. 14 et 16. Sic et Amos cap. 9. excidium intentat Tyriis, quòd *non sint recordati fœderis fratrum;* quòd scilicet Idumæos ex Esau prognatos, ideoque fratres Jacobi et Judæorum, suscitarint ad bellum Judæis inferendum, uti exponit Vatabl. Et v. 11. idem intentat Idumæis eamdem ob causam. Vide ibi dicta.

Præclare S. Cyrillus Hieros. catechesi 15 : *Fraternum*, inquit, *odium locum dabit Antichristo. Præparat diabolus schismata populorum, ut tanto facilius hostis recipiatur.* Sicut enim fraterna charitas domum præparat toti S. Trinitati, juxta illud Joan. 14 : *Ad illum veniemus, et mansionem apud eum faciemus,* ita diabolo et Antichristo nihil aptiorem præparat locum quàm odium, lites, schismata, ac præsertim seminatores eorumdem.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE CUSTODIA LEGIS, ET FUGA MERETRICIS.

20. CONSERVA, FILI MI, PRÆCEPTA PATRIS TUI, ET NE DIMITTAS LEGEM MATRIS TUÆ.] Septuag. : *Et ne expellas jura matris tuæ;* Syrus et Chald. : *Ne aberres à lege matris tuæ.* Redit de more ad inculcandam custodiam disciplinæ et legis divinæ, quam ipse quasi pater filiis inculcavit, singulique patres et matres probæ filiis inculcare debent et solent. Quare cum hæc sententia eadem sit cum illa cap. 1. v. 8 ibique sit explicata, hîc plura non addam.

Quantum vero valeat in filiis institutio parentum, liquet hodie in Japonia, ubi parentes Christiani parvulos ita efformant ut ambiant martyrium; quare pueri læti et alacres carnificibus jugulandos ultro se offerunt, ac viros virtute superant. Patheticum est quod narrat Victor Uticens. lib. 2. de Wandal. persecut. de matre filiolum incitante et protrahente, ut Confessoribus damnatis ad exilium comitem passionis et martyrii se adderet; sic enim eum compellabat, imo compellebat : *Curre, Domine mi, vides universos sanctos, quomodo pergunt et festinant hilares ad coronas? Quam nos cum increparemus, quod importuna videretur, aut viris pro sexu jungi, aut exercitui Christi sociari, respondit : Benedicite et orate pro me, et pro isto nepote parvulo meo; quia, etsi peccatrix, filia sum quondam Zuritanæ civitatis Episcopi. Cui nos: Et quare ita abjecte ambulas, et qua ratione de tam longo itinere, huc pergere demonstraris?*

Quæ respondit : Cum hoc servo vestro parvulo ad exilium pergo, ne inveniat eum solum inimicus, et à via veritatis revocet ad mortem. Ad hæc verba repleti, nihil elicere valuimus nisi ut voluntas fieret Dei. Idem Victor. l. 3. narrat duodecim pueros, in fide orthodoxa et pietate probe à parentibus educatos, Arianis mira constantia restitisse : *Indignantur*, inquit, *ob hoc graviter Ariani, et se superatos à pueris erubescunt. Unde accensi subdi fustibus jubent, quos jam ante paucissimos dies variis verberibus dissipaverant. Imprimuntur vulneribus vulnera, et rursum pœna restaurata crudescit. Factum est, Domino confortante, ut nec ætas minor deficeret in dolore, et magis animus cresceret roboratus in fide. Quos nunc Carthago miro colit affectu, et quasi duodecim Apostolorum chorum conspicit puerorum. Unà degunt, simul vescuntur, pariter psallunt, simul in Domino gloriantur.* Et sub finem libri Maximum puerum ita celebrat : *Unum tamen vehementi conatu, qui inter eos infantulus videbatur, nomine Maximum, cupiebant auctores malorum à Sanctorum consortio separare, dicentes : Infantule, quid festinas ad mortem ? dimitte eos, insaniunt, et audi consilium nostrum, ut possis invenire vitæ remedium, et tanti regis adire palatium. Tunc ille ætate quidem puerili, senili tamen maturitate clamabat : Nemo me separat à sancto Patre meo Liberato Abbate, et fratribus meis qui me in monasterio nutrierunt. Cum ipsis sum in timore Dei conversatus, cum ipsis desidero passionem suscipere, cum quibus credo me et futuram gloriam invenire. Nolite putare quia potestis seducere pueritiam meam. Simul nos Dominus septem voluit congregare, dignabitur omnes uno martyrio coronare. Quomodo nemo perire potuit de septenario illo numero felicium Machabæorum, ita etiam septenus nostræ congregationis numerus nullum inveniet detrimentum.* Denique sicut Salome, mater septem Machabæorum, eos enutrivit et erudivit ad tantam in tormentis fortitudinem ; sic pariter S. Symphorosa septem filios, ac S. Felicitas totidem suos educavit ad lauream martyrii, quorum triumphos quotannis celebrat Ecclesia.

21. LIGA (Syrus, *firmiter fige ;* R. Salomon, *circumliga*) EA IN CORDE TUO JUGITER, ET CIRCUMDA GUTTURI TUO.] Septuag. *Liga ea super animam tuam semper, et quasi torquem circumda* (Symmach. *stringe*) *circa collum tuum ;* Chald. *Alliga ea collo tuo.* Vatablus exponit, q. d. Sint semper in corde tuo et in ore tuo, quod per *guttur* intelligitur ; scilicet semper corde ea rumina, et ore ea proloquere, ut aliis æque ac tibi ea commendes et inculces. Alii, q. d. Inscribe, vel notis brevibus insculpe ea in bulla appensa super cor tuum, ut ea jugiter cordi et oculis tuis obversentur. Similiter inscribe ea in fimbriis colli tui, vel in torque qui ex collo tuo dependet. Aut sint tibi pro bulla cordis tui, et pro torque colli tui, hoc est, summe sint tibi cordi et curæ. Hæc sententia pari modo quo prior, eadem est cum illa cap. 3 : *Circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui.* Vide ibi dicta.

22. CUM AMBULAVERIS, GRADIANTUR TECUM : CUM DORMIERIS, CUSTODIANT TE, ET EVIGILANS LOQUERE CUM EIS.] Tria hìc tempora memorandæ disciplinæ et legis commendat, quæ cætera omnia complectuntur, nimirum primo, tempus ambulandi, quo totum diem complectitur ; dies enim est tempus ambulandi et negotiandi ; secundo, tempus dormitionis, puta noctem ; tertio, tempus evigilandi, puta mane quo significat ea per diem ita jugiter esse mente volvenda, ut eidem noctu dormienti per somnium recurrant, de iisque somnietur, ac mane evigilanti primo sese objiciant. De primo ait : *Cum ambulaveris, gradiantur tecum.* Hebr. est תנחה *tanche*, quod tam est secundæ, quàm tertiæ personæ. Unde tam vertas, *deduc tecum* legem, quàm, *ipsa* (lex) *deducat te*, uti vertunt Aquila, Symmach. Theodot. et Chald. Utrumque eòdem redit, et utrumque significavit Noster vertens : *Gradiantur tecum ;* ita scilicet, ut tu ea tecum adducas, et ipsa vicissim deducant te recta virtutis via, necubi impingas vel cespites. Syrus : *Tibi ea adstare curato, tecumque sint.*

De secundo ait : *Cum dormieris, custodiant te ;* Hebr. : *Custodiant super te ;* Vatabl. *ut super dormientem excubent ;* Syrus : *Custodi ea, ut custodiant te ;* q. d. Ale et fove per diem memoriam legis, ut ipsa noctu te dormientem custodiat ab omni illusione et insidiis dæmonum, æque ac hominum ; si enim per diem illi studueris, ipsa vicissim noctu instar excubitoris excubabit et custodiet te ; perinde ac famuli et milites, quos princeps alit per diem, noctu pro eodem vigilant et excubant, eumque securum reddunt, ut tuto quiescere et dormire queat.

Moraliter hìc disce optimum remedium contra nocturnas illusiones esse sanctas cogitationes et orationes, ut quis iturus cubitum illas animo verset, illisque indormiat ; illæ enim quasi vigiles sepiunt implentque mentem, ne sopita diabolicis illusionibus pateat. Hoc remedium suggerit S. Bernardus tract. de Vita solitaria.

De tertio ait : *Evigilans loquere cum eis ;* Hebr. : *Cum evigilaveris, ipsa (lex) te alloquatur.* Sic et Septuag. Syrus vero : *Et quando excitatus fueris, hæc tibi sint meditatio ;* Chald. *Si evigilaveris, ipsa sint locutio tua.* Significat ita assidue mente revolvendam esse legem, ut ipsa et dormienti et evigilanti prima occurrat ; ex primordiis enim cogitationum mane pendent et derivantur cogitationes totius diei. Unde diabolus id sciens evigilanti conatur objicere primò cogitationes fœdas, mundanas et vanas, uti ex Climacho superius dixi ; vide et dicta Deuter. 6. v. 8. Sensus ergo omnium est, q. d. Ambulans, sedens, cubans, surgens, aut aliud quidvis agens, semper legem Dei animo pertractes, assiduoque in illa meditare. Ita Polychron. in Catena Græc. : *Sensus*, inquit, *est, quandocumque aliquid meditaberis, aut loqueris, aut operaberis ; omnia semper secundùm legem à Christo præfinitam facito et operare. Ambulationis enim vox horum omnium vim et rationem in se continet. Qui enim legis mysteria studiose rimatur, universam legem lumen quoddam esse deprehendit.* Est prosopopœia ; nam sapientia, sive disciplina et lex, inducitur ut persona suî studiosum comitans, deducens, protegens, viam prælucens, deque omnibus admonens et præmonens.

Anagog. Beda et R. Salomon : Cum ambulaveris, inquit, id est cum vitam deges, lex tecum gradietur, id est tecum assuescet, teque deducet ; cum dormieris, id est, cum in sepulcro reconditus fueris, custodiet te ; cum expergefactus fueris, te alloquetur, id est, quando mortui ad vitam revocabuntur, ut ju-

dicium subeant, sacra lex te alloquetur, id est, patrocinium tuum suscipiet.

Denique huic sententiæ similis est illa c. 3. 21 : *Custodi legem, etc., tunc ambulabis fiducialiter in via tua, et pes tuus non impinget; si dormieris, non timebis.* Vide ibi dicta.

23. QUIA MANDATUM LUCERNA EST, EX LEX LUX, ET VIA VITÆ INCREPATIO DISCIPLINÆ.] Septuag. : *Quia lucerna mandatum legis, et lumen viæ vitæ, et correptio et disciplina;* Aquila, Symmach. et Theodot. *increpationes disciplinæ;* Syrus, *increpatio et eruditio.* Dat causam cur tam studiose amplectenda sit lex et disciplina, curque eam ita commendet et inculcet, nimirum eo quod ipsa sit lucerna præiens, illuminans et dirigens omnes actus nostros ad virtutem et felicitatem. Quare eadem est lux pellens ignorantiæ tenebras, et demonstrans quid faciendum sit, sicut lux demonstrat quà sit eundum, juxta illud psalmi 18. 9 : *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.* Nec tantum lux est, sed et *via vitæ*, id est via ad vitam. Nam *increpatio disciplinæ*, vel *eruditionis*, est increpatio redarguens et castigans pravos hominum mores; quæ non est aliud quàm lex nos increpans et castigans, aut humana patris et Superioris redargutio juxta Dei legem, q. d. Si huic meæ disciplinæ et legi Dei parueris, per obedientiam hanc quasi viam, pervenies ad vitam longævam et felicem in hoc seculo, ac ad æternam et felicissimam in futuro. Id innuit Hebræum תורה *thora*, id est lux, quæ vox deducitur à ירה *iara*, id est sagittare, emittere jaculum vel spiculum. Sic enim pater vel Superior, qui legis est custos, sua increpatione et castigatione quasi spiculo et stimulo legem imprimit subditis, juxta illud Ecclesiastæ 12. versu 11 : *Verba sapientium sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt à pastore uno.*

Alludit, imo citat Salomon illud Davidis patris sui, psal. 118. v. 105 : *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis.* Ubi S. Augustinus censet esse repetitionem : posteriori enim membro idem dici et repeti, quod dictum est priori, ut idem sit *lucerna*, quod *lumen*; et *semitæ*, quod *pedes*. Idem enim verbum, id est mandatum Dei, dicitur esse *lucerna pedibus*, et *lumen semitis*; lucerna enim dicitur à luce, quia lucem suam per lumen diffundit et spargit. Elegantiæ ergo, rhythmi et variæ synonymiæ causa, mandatum, sive lex, dicitur *lucerna* et *lux*. Lucerna, quia, ut ait S. Ambros. in psal. 118. versu 105 : *Nobis in hac mundi nocte prælucet, ne, sicut in tenebris ambulantes, incertis titubemus vestigiis, et viam veram invenire nequeamus.* Lux, quia per diem ambulantibus viam virtutis præmonstrat. Ita S. Hilar. in eumdem psal. 118. v. 105 : *Scit*, ait, *se nisi in verbo Dei illuminatum has corporum tenebras, et hanc seculi noctem ferre non posse. Scit ubique adesse lapides offensionum, laqueos funium, scrobes fovearum : ut enim quis nocte egressus lucernam antefert, et quò pedem inferat contuetur, atque ad singulos gressus lumine præeunte sollicitus est: ita unusquisque nostrûm manens in se verbum Dei, in omnes operum processus tanquam lucernam prætendit. Omnis etenim doctrina cœlestis dux nobis ad iter vitæ est, quæ lucernæ modo in hac nocte seculi præferenda est, cum aliquid aut agimus, aut cogitamus, aut loquimur.* Et inferius : *Ad omnem igitur animæ nostræ pedem utamur Dei verbo ut lucerna, sed lucerna semper ardente, semper in officium suum per nostram prudentiam præparata. Verbum autem, quod pedibus lucerna est, ipsum illud et semitis lumen est. Sensim enim et domestice ingredientibus lucerna opus est, peregrinum autem et publicum iter ingredientibus lumen potius necessarium est, ne latro insidietur, ne ambiguæ viæ error occurrat. Per incrementa enim à minori ad majus acceditur; ut ei qui verbum Dei primum lucerna sit pedibus, id ipsum verbum ei fiat lumen in semitis.*

Sic et S. Hieron. ibidem. Et Cassiodorus : *Idem verbum*, ait, *est lucerna pedibus in nocte diversis offensionibus irretita, et lumen semitis; per ipsum siquidem, dum ad vitæ bonæ cursum instruimur, clarificati corde directis gressibus ambulamus.* Quin et Baruch, cap. 4. 2, loquens de lege data Judæis, illi dat lumen et splendorem : *Convertere*, inquit, *Jacob, et apprehende eam; ambula per viam ad splendorem ejus contra lumen ejus.*

Hujus lucernæ symbolum est gemma dicta lychnis, vel lychnites, id est lucernula, vel lucernalis. *Lychnis*, inquit Isidor. l. 16. Origin. cap. 13, *ex genere ardentium lapillorum est, appellata à lucernarum fragrantia : gignitur in multis locis, sed apud Indos probatissima. Est hujus duplex facies, una quæ purpura radiat, altera quæ cocci rubore, sculpturis resistit.* Sic clara et ardens est sapientia et lex, et tum cœlesti purpura radians, et tum cocci rubore accensa. Eadem omnibus fortunæ telis resistit, nusquam se deformari patiens. Ita noster Caussinus, l. 11. Parab. histor. c. 43.

Mystice S. Ambros. in ps. 118 : Lex, inquit, imperfectis est lucerna, eadem perfectis est lux et sol, quia imperfectis rudiora, perfectis sublimiora ostendit. *Mihi lucerna est*, ait sanctus Ambrosius, *Angelis lux est. Petro lux erat, quando astitit ei Angelus in carcere, et lumen refulsit ei. Paulo lux erat, quando euntem ad persequendum populum Christianum, circumfulsit eum lux de cœlo, et audivit dicentem sibi : Saule, Saule, quid me persequeris?* Et mox : *Oleum tuum humilitas est quo cervicis nostræ dura mollescunt. Oleum tuum misericordia tua est, quo etiam collisa scopulis peccatorum foventur corpora.* Et sub finem : *Pedibus*, ait, *lucerna satis ad ambulandum, sed semitis non satis est ad illuminandum; idem verbum tamen et pedibus lucerna est, et semitis lux est; quia idem unigenitus Dei Filius et delinquentibus advocatus, et remunerator est fortibus; peccatorum remissor, præmiorum largitor. Itaque cui lucerna fuerit verbum Dei, huic quocumque pergit, lucent semitæ; sicut lucebat sancto David, et ideo quasi in lumine ambulans dicit : Juravi et statui custodire judicia justitiæ tuæ.*

Secundo, S. Basilius et Theodor. in eumdem vers. 105. psal. 118 : Lex vetus, inquit, fuit lucerna, quia unam gentem illuminavit. Unde et Joannes Baptista, qui fuit terminus legis, dictus est *lucerna ardens et lucens.* Evangelium vero est lumen, quia totum orbem illuminat; hinc Christus fuit sol justitiæ, et Apostoli lux mundi.

Tertio, S. August. in eumdem psal. Verbum in

creatum, inquit, est lumen, imo lux, verbum creatum est lucerna.

Quarto, alii : Lex, inquiunt, justis postea casuris et reprobandis prælucet ut lucerna ad modicum tempus ; nam mox exstinguitur : justis vero perseveraturis et salvandis prælucet ut lux solis, quæ semper suî similis permanet. Alii aliter, quæ omnia strictim, sed exacte more suo complexus est noster Lorinus : Lucernæ munus, inquit, ad dispellendas noctis tenebras magis videtur pertinere, luminis ad ambulandum de die.

Quod per mysticum sensum referri potest ad res adversas et prosperas ; ad præcepta et consilia ; ad legem veterem, quæ præcessit solem novæ, et ad ipsam novam ; ad Judæorum sub modio lucernam, et ad Gentilium fidelium super candelabrum ; ad exemplorum propositionem, et ad præcepta vivendi, quæ per illa comprobantur et illustrantur ; ad inæquale in diversis gratiæ lumen, sicut est quoque gloriæ : ad exiguum et subobscurum lumen viæ, et ad clarius patriæ ; ad lumen pedibus prædicatoris necessarium, et ad singulas ejusdem, vel aliorum privatorum actiones eodem dirigendas ; ad Christi divinitatem velut in laterna inclusam seu in testea Gedeonica lagena, Judic. cap. 7. v. 16, vel in candela sive teda, face, cereo, et ad eamdem secundum se, atque ut à Patre luminum procedentem.

Et lex lux,] tum quia lex clara est et lucida intellectui, tum potius quia lex intellecta et cognita dirigit hominem in operando. Perperam ergo ex hoc loco hæretici colligere contendunt, quod S. Scriptura tota sit clara et legenti perspicua. Nec enim omnis S. Scriptura est lex, cum præter leges contineat historias, prophetias, multaque alia. Nec rursum omnis lex per se, nisi explicetur, est cuilibet clara et perspicua ; unde non solum Christiani, sed et Judæi suos habebant scribas et doctores, qui eam populo explanarent. Nota elegantem aptamque allusionem inter *lex* et *lux*. Similis paranomasia est in vocibus Hebraicisx תורה *thora*, id est lex, et אור *or*, id est lux. Le enim dicitur *thora* ab הורה *hora*, id est, docuit : docet enim et illuminat subditos circa ea quæ agenda sunt. Sic lex græce dicitur νομος à νεμειν, id est, pascere et instruere, uti notat noster Azor. par. 1. l. 5. c. 1. quæsito 1. et Salas, p. 2. tract. 24. disput. 1. sect. 3. num. 8. Hinc et juxta Isidorum, l. 2. Etymol. c. 10, *lex* dicitur à *legendo*, eo quod edatur et scribatur, ut legi possit, vel ut sæpius legatur ad instructionem et illustrationem mentium, juxta illud psal. 18 : *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.* Cicero vero l. 1. de Legibus legem derivat à *deligendo*, eo quod lex doceat quænam deligenda et eligenda sint. Sic et Dom. Soto, l. 1. de Justit. q. 1. art. 1. Cæterum D. Thomas 1. 2. q. 90. a. 1. legem derivat à *ligando*, quod homines liget et obliget ad aliquid præstandum vel omittendum. Unde et lex dicitur *jugum* vel *vinculum*, juxta illud ps. 2: *Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus à nobis jugum ipsorum.*

Lex ergo est lux, quia ipsa est radius lucis æternæ manans à sole increato, qui est ipse Deus. Lex enim creata est participatio legis æternæ et increatæ, quæ est in mente Dei, quam Deus hominibus indidit ad recte, sancte et feliciter vivendum, juxta illud psal. 4 : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Hominibus dico, sed præsertim principibus et magistratibus, tum secularibus, tum Ecclesiasticis. Horum enim officium est legem Dei populo proponere, tueri et vindicare, et per pœnas et præmia populum cogere ad illam observandam ; quin et leges humanas condere, quæ juvent ad legis divinæ custodiam. Quare ipsi populo sunt animata et viva lex, præcipue cum ipsi primi legem observant, populoque viam obedientiæ et virtutis præeunt.

Hac de causa olim quinque Patriarchis, qui ut dignitate, ita sapientia et sanctitate cæteris antecellere debent, puta Romano, Constantinopolitano, Alexandrino, Antiocheno, Hierosolymitano, ac ipsi Imperatori præferri solet lampas, teste Theodoro Balsamone in Melete, sive disceptatione de hoc ritu, et Curopalate de Officiis Ecclesiæ et aulæ Constantinop. cap. 6. num. 37. quem audi : *Imperator,* ait, *crucem in dextra semper portat, in sinistra vero involucrum codici simile, ligatum mantili, habetque intus cavitatem, et vocatur Acacia* (id est sine malitia, innocentia), *quasi dicat illud : Imperatorem humilem esse ut mortalem, neque propter imperii sublimitatem efferri, neque insolenter se jactare. Per mantile significatur inconstantia ejusdem imperii, et mos ab uno ad alium transeundi. Lampadem præferunt Imperatori propter illud Christi dictum : Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* Porro lampadis hujus supremæ partes, ut idem ait num. 7. sanctis crucibus coccineis, cinnabari et bractea erant ornatæ. Insuper Patriarcha in festo Epiphaniæ lampadem dabat Imperatori, ut idem ait cap. 8. num. 2. Ad hæc Imperator, inquit idem cap. 10. num. 3 : *Palmarum festo nihil aliud fert, nisi stemma et saccum, dextra portans crucem sinistra mantile cum acacia, ut moris est, et lampadem.* Idem eum facere feria quinta magnæ hebdomadæ et in Paschate narrat in seqq. Sic et olim regibus Chaldæorum et Persarum ignis præferebatur, ut dixi Jerem. 1. 13.

24. Ut custodiant te a muliere mala, et a blanda lingua (Hebræus et Chaldæus, *à lenitate;* Syrus, *à criminatione*) extraneæ.] Hæc verba pendent à præcedentibus, finemque et usum legis ac disciplinæ significant, q. d. Gradiantur tecum lex, quæ est lux, ac increpatio disciplinæ, *ut custodiant te à muliere mala,* id est, ut Symmach. *à meretrice ;* Aquila, *à muliere sodalis tui.* Meretrix enim *mala*, imo pessima, est *mulier,* sive spectes malitiam fornicationis, sive impudentiæ, sive rixarum, sive consumptionis opum, sive damnorum omnium. Eadem vocatur *extranea*, quia non est uxor propria, sed vaga, et commune omnium prostibulum, imo non raro alterius viri uxor, ideoque adultera. Unde Septuaginta vertunt : *Correptio et disciplina ad conservandum te à muliere nupta, et à calumnia linguæ alienæ.* Identidem redit et inculcat fugam fornicationis, meretricis et adulteræ; quia hic est laqueus, quem dæmon tendit omni hominum generi, præsertim juventuti, eoque majorem hominum partem capit, illaqueat, dementat et occidit. Nihil ergo ita contrarium sapientiæ et virtuti, uti Venus et meretrix. Vide dicta, cap. 2. v. 16. et cap. 5. vers. 3.

25. Non concupiscat pulchritudinem ejus cor

TUUM, NEC CAPIARIS NUTIBUS ILLIUS.] Nota, τὸ *concupiscat;* inde enim liquet contra Pharisæos et Rabbinos nonnullos, lege veteri non solum vetitum fuisse opus externum fornicationis, sed et internam ejus concupiscentiam ab opere semotam; illa enim prohibita est nono et decimo Decalogi præcepto: *Non concupisces.* Ita enim contra eos hoc præceptum explicat Christus dicens: *Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo*, Matth. 5. 28. Vide dicta Roman. 7. 7. Unde Septuag. vertunt: *Non te vincat formæ concupiscentia;* S. Hieron. in cap. 27. Ezech. *Non te decipiat pulchritudinis desiderium, ne capiaris oculis tuis;* Aquila, Symmachus et Theodot. clare: *Ne concupieris pulchritudinem ejus in corde tuo.* Nam ut ait S. August. serm. 83. de Temp. *Prima adulterii oculorum tela sunt, secunda verborum;* nihil enim illecebrosius est formoso vultu comptoque habitu mulieris. Unde S. Ambros. l. 1. de Pœnitent. cap. 14: *Ne te vincat*, inquit, *concupiscentia formæ. Si non vis vinci, non congrediare, ne de te vitia coronentur.* Idem, l. 1. de Abel et Cain, cap. 5: *Ne vincat te formæ desiderium, adulterina est, fucis illita, nequaquam sincero fulgens decore.* S. Chrysostomus, homilia 3. de verbis Isaiæ, legit: *Ne cognoscas pulchritudinem alienam;* sicque exponit, q. d. *Ne studio animadvertas, ne curiose intueare, ne vitiosæ contemplationi immoreris, quæ ab animo corrupto, et concupiscentia proficiscitur. Sed quid* (*inquiet aliquis*) *mali hinc possit oriri? ex hoc amor velut ignis excitatur. Ut enim ignis ubi fenum aliquod arripuerit nihil moratur, sed simul ut attigit materiam lucidam, accendit flammam. Itidem et ignis concupiscentiæ, quæ est in nobis, simul atque per oculorum intuitum elegantem ac venustam attigerit formam, protinus exurit animam.* Unde concludit Chrysostomus: *Proinde ne spectes temporaneam illam, quæ ex aspectu proficiscitur, voluptatem: nam illa inflicto vulnere plerumque celeriter avolat, at vulnus non avolat, sed plerumque manet et interficit. Et quemadmodum cerva confixa jaculo in vitali corporis parte, etiamsi venatorum effugerit manus, nihil inde fert lucri: sic et anima accepto concupiscentiæ jaculo è lascivo curiosoque aspectu, etiamsi cum jaculo permittatur abire sine opere, tamen ipse per se corrumpitur ac perit.*

Salomonem secutus Siracides cap. 25. 28: *Ne respicias*, ait, *in mulieris speciem, et non concupiscas mulierem in specie.* Ubi multa hac de re dixi, æque ac hìc cap. 5. vers. 3 et 4; quare hìc plura non addam. Remedium est avertere oculos, ne videant vanitatem et vanam pulchritudinem mulieris, ac dicere cum S. Job cap. 31. 1: *Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine.* Si inadvertenti illa objiciatur, illico ad se mens oculos revocet, ac inter alia cogitet speciosam mulierem non esse aliud quàm sepulcrum dealbatum, foris speciosum, intus sordibus deforme et abominatione plenum. Quocirca Religiosus, ille in Vitis Patr. lib. 5. libello 5. de fornicat. num. 24, cum memoria cujusdam pulchræ mulieris illi recurreret, illumque affligeret, ivit ad sepulcrum ejus (erat enim jam mortua), ac cruorem putredinis ejus mire fœtentem admovens naribus: *Ecce*, inquit, *desiderium quod quærebas, satiare ex eo;* itaque ardorem concupiscentiæ fœtore graveolentiæ restinxit.

NEC CAPIARIS NUTIBUS ILLIUS.] Hebr. *et non capiat te pupillis suis;* Septuag. *neque capiaris oculis tuis, neque abripiaris ab ejus palpebris;* Pagnin. *et non capiat te splendoribus suis;* Chald. *ne seducat te palpebris suis.* Hebr. vox עפעפים *aphappaim*, id est *palpebris*, geminata est à rad. עוף *oph*, id est, volavit, vibravit, celerrime movit et jecit, sicut sol celerrime vibrat radios, et sicut nubes vibrant fulgura. Simili enim modo volant palpebræ, et oculi in palpebris, quasi aviculæ bellæ in alis expansis, quæ suî decore et specie rapiunt ad se intuentes. Sicut ergo lynx avicula, quæ à colli versura vertilla et torquilla dicitur, de qua Aristot. lib. 2. de Histor. animal. cap. 12. fertur intuentes in suî amorem rapere, et quasi dementare, teste Pierio Hierogl. lib. 25. cap. 51. Rursum sicut sol vibrat radios, iisque homines ad se rapit: sic mulier vibrat radios oculorum, quibus quot jactus, tot sagittas amoris jaculatur in aspicientes. Denique nutus ictusque palpebrarum ejus sunt totidem fulgetra, quibus perstringit oculos intuentium, et quasi obstupefacit, ut ab eorum intuitu avelli, alioque se convertere nequeant, uti docet S. Ambros. lib. 1. de Abel cap. 4. Iis ergo mulier cepit sapientissimum Salomonem, sanctissimum Davidem, fortissimum Samsonem, ut nemo sibi persuadeat se eos sustinere et eludere posse.

Audivi in Belgio matronam sapientem et sanctam monentem confessarios, etiam Religiosos et sanctos, ut caverent sibi ab aspectu et colloquiis feminarum pœnitentium. Quia, inquiebat illa, adeo illices sunt oculi earum, ut, si in virum quempiam illos defigant, illum suî amore plane illaqueent et irretiant. Addebat: Certa sum non esse virum adeo gravem et constantem, cui, si fixe eum reciproce per quadrantem intuita fuero, non persuaserim quidquid voluero.

Oculi ergo feminarum fascinum quoddam continent, quo fascinant et quasi reti illaqueant intuentes. Unde S. Ambr. lib. 1. de Pœnitent. cap. 14. legens juxta Septuag. *Neque capiaris oculis tuis: Ipsi*, ait, *nobis oculi retia sunt, et ideo scriptum est: Neque capiaris oculis tuis. Ipsi ergo nobis tendimus retia, quibus involvimur et implicamur; ipsi nobis vincula nectimus, sicut legimus, quia vinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur.* Et inferius: *Multa retia tenduntur à diabolo, multa retia sunt; oculus meretricis laqueus amatoris est.* Hinc Syrus vertit: *Ne sis præda venationis oculorum ejus, et palpebris suis captivum te faciat.* Salomoni succenturiatur Ben Sira alphabeto 2. littera *he: Absconde*, ait, *oculos tuos à muliere gratiosa, ne capiaris reti ejus*, id est forma et nutibus nictibusque ejus; hoc enim est rete feminarum, quo potentissimos et sapientissimos quosque capiunt. Et littera *vau: Væ ei qui vadit post oculos suos, quos novit esse filios scortationum*, id est scortationi addictos!

Hanc gnomen apposito et eleganti araneæ et muscæ apologo, bellis dogmatibus decorato, illustrat Cyrill. l. 1. Apolog. Moral. cap. 6. cui titulus: *Vide pedem, cui tribuas, et in securioribus dubita.* Sic enim ait: *Texenti araneæ retiaculum artis suæ, musca volitans coram ea posita dixit: Ut quid concludis fallaci reti semitas liberioris naturæ? quonam jure usurpas publicum, et densis retiaculis apertissimum claudis gradiendi modum? At illa respondit: Nimirum naturæ auc-*

toritate hæc facio, quia doctrix effecta, scholas meas in semitis maxime apertis extendo. Tunc musca subjunxit: Si ita est, disciplinæ tuæ regulas pande. Cui illa libenter annuens: Scito, inquit, quod mortalium vita nonminus pendet ab oculorum rectitudine, quam à corde. Quod ut panderet quidem sapientia natura repleta, multum sibi invicem cor et oculum conformavit; videlicet in agilitate motus, in copiositate spiritus, et in unitate conductus. Propter hoc maxima diligentia gubernandis adhibenda est oculis, ne, si erraveris, vitam perdas. Nunquam pariter ambos claudes, sed quiescente uno vigilans alius te gubernet. Lucerna enim corporis tui est oculus tuus (Matth. 6. 22.) *et idcirco ambos una si clauseris, statim ductus in tenebras offendiculis confunderis.* Ex hisce deinde tria insignia sapientiæ ad oculum æque ac pedem regendum dogmata, sive regulas colligit. Prima est: *Omni custodia serva cor tuum*, Prov. 4. 23, *et diligentia vigili oculum tuum. Secunda, vide ut non sis prodiga de pedibus tuis: nunquam enim des alicui simul pedes tuos, ne forte porrectis in malum perditionis causa sis eorum. Pes enim sapientis est prudens, et fatuorum stolidus.* Eccl. 21.25. Prov. 4. 25: *Palpebræ igitur tuæ præcedant gressus tuos, nec pes unquam ducem oculum antecedat. Tertia autem finalis regula mea est, ut ibi semper plus timeas, ubi tibi plus arridet securitas: ac ibi minus speres ubi spei plus apparet. Quod enim quæres in certo, aliquando reperies in incerto; et quia dubitabis in solidis, hinc nimirum in dubiis tutus eris. Sapiens enim timet et declinat: stultus autem transilit et confidit. Doceo igitur te quiescere, moneo te cum cautela procedere, et pedem tuum ad prævisum passum tantum extendere.* Confirmat deinde dicta infausto stolidæ muscæ, exemplo et casu: *His*, ait, *cum admiratione auditis musca sic inquit: Certe valde magna sunt quæ instruis. Mox illa respondit: Verum est, si hæc facis; nam intellectus bonus omnibus facientibus eum. Musca deinde regularum et monitionis oblita, quietis impatiens et incauta, cum in araneæ laqueum incidisset, rea cœpit lamentari de judice quod captum fraudulentia decepisset. Cui illa respondit: Arte capere pestilentem, puto non esse dolum fraudis, sed diligentiam æquitatis. Olim dixi tibi: Quiesce, aut caute perge, et non audisti. Discant ergo alii in malo tuo, quod neglexisti incauta bonum tuum. Et hoc dicto, damnavit eam.*

26. PRETIUM ENIM SCORTI VIX EST UNIUS PANIS (S. August. mox citandus legit: *Vix est dimidium panis*); MULIER AUTEM VIRI PRETIOSAM ANIMAM CAPIT.] Hebr. *Pro scorto usque ad frustum panis, mulier autem viri pretiosam animam venatur.* Quod primo Tigur. sic vertit et explicat: *Nam propter meretricem adigitur quispiam ad cibum panis*, q. d. Cave à meretrice, quia illa tibi loculos emunget, redigetque te ad inopiam, ut arido pane famem explere cogaris. Huc etiam trahi posset versio Vulgata, q. d. Pretium, quod domi habet meretrix, vix est unius panis. Sic et Cajetan. et Vatabl. Meretrix, inquit, decoquet omnia usque ad buccellam panis; atque interim animam insuper capit, rapit et perdit. Sic et R. Levi et R. Salomon vertunt: *Propter scortum ad monetam panis, id est, ad egestatem rerumque inopiam redigeris, juxta tritum illud: Qui pascit meretrices, facultates suas profligat.* Sic et Aben Ezra: *Propter meretricem ad pretium panis*, id est, inquit, *propter scorta tantum profunditur, ita ut cogatur ab aliis stipem unius panis emendicare.* Rursum Cajetanus et Baynus per *scortum* accipiunt meretricem; per *mulierem viri*, adulteram, quæ inquit Cajet. *animam*, id est vitam, viro eripit, quia solent adulteri capite plecti. Aut, ut Baynus, *animam*, id est mentem et sapientiam viro adimit. Verum melius per *scortum* et *mulierem viri* accipias eamdem meretricem, sive ea innupta sit, sive nupta, ideoque adultera.

Secundo, Chald. vertit: *Quia sermo meretricis similis est placentæ panis, sed pretiosam viri animam venatur;* Syrus: *Similis est enim meretrix tortæ panis*, etc., q. d. Sicut aucupes et venatores per escam, puta per grana et frusta panis, venantur aves et feras: sic meretrix sermone blando et melleo velut placenta mellita inescat, venatur, capit et perdit animas virorum. Ita S. Cyprianus, l. de Singul. cleric. *Quanti*, ait, *et quales Episcopi, Clerici simul et laici, post confessionum victoriarumque calcata certamina, post magnalia et signa noscuntur cum his omnibus naufragasse, cum volunt in navi fragili navigare! Quantos leones domuit una mulieris infirmitas delicata, quæ, cum sit vilis, et misera de magnis efficit prædam! quod Salomon loquitur dicens: Pretium mulieris tantum est unius panis; mulier autem pretiosas animas captat.*

Tertio et genuine, q. d. Res vilissima est scortum: pretium enim ejus vix est unius panis: si eam pretio æstimes, invenies eam vix uno pane licitari et æstimari. Quod ergo hebr. est: *Pro scorto usque ad frustum* vel *tortam panis;* sic expone: *Pro scorto*, id est, pretium scorti, *usque*, id est summum est, *pretium panis;* ut, si pretium ejus extendas et exaltes quoad potes, vix perventurum sit usque ad pretium panis. Hunc sensum poscit versio Vulgata et Septuag. qui sic habent: *Pretium enim mulieris meretricis quantum est unius panis; mulier autem virorum pretiosas animas capit. Panem* accipe non minutum convivii, qui singulis singulus apponitur, ideoque exigui est pretii, sed magnum familiæ, qui multis in locis plures pendit libras, ideoque majoris est pretii, ac sæpe æquat pretium scortationis.

Sensus ergo est, q. d. Scortum vilissimum capit rem pretiosissimam, puta *animam viri*, tum quia eam dementat, tum quia eam gehennæ ream facit. Satagit enim Salomon ostendere indignitatem scorti et scortationis ex ejus vilitate, quæ tamen rem pretiosissimam perdit, atque ejus objectu adolescentem ab illa avocare. Ita sanctus Ambrosius in Apol. David, cap. 3: *Vilis*, ait, *tibi videtur mulier ad pretium, sed fortis est ad vitium, quia virorum pretiosos animos capit;* quia nobiles virorum mentes ad æternam felicitatem à Deo creatas, Christi sanguine emptas, ad summæ S. Trinitatis similitudinem effigiatas, donis gratiæ decoratas, imo Spiritus sancti domos et templa, diabolo, peccato et gehennæ mancipat. Anima viri dicitur *pretiosa*, inquit Aben Ezra, quòd à divina luce sumpta est. Est enim divinæ particula auræ, ut ait Poeta, et quasi participatio divinitatis. Anima enim viri magis quam anima feminæ participat nobilitatem, dominium, sapientiam et eminentiam Dei ac divinæ mentis.

Porro *pretium scorti* accipi potest primo proprie, quia scorta scortatione sunt vilissima, fœtore et lue venerea putidissima, infamia fa-

mosissima, loquacitate dicacissima, inopia sordidissima. Quid enim est scortum nisi vilissimum veneris prostibulum, publicum impudentiæ propudium, juventutis pestis, latrina sordium, totius reip. dedecus et probrum? Quare sapienter monet Martialis :

> Subdola famosæ, moneo, fuge retia mœchæ ;
> Abscondunt spurcas hæc monumenta lupas.

Secundo, *pretium scorti* accipi potest metonymice pro pretio scortationis, sive congressus cum scorto ; hoc enim parvum et vile esse solet, præsertim si meretrix sit publica et omnibus exposita, q. d. Disce ex vili libidinis pretio quàm vilis sit ipsa libido ; communi enim hominum judicio vile ei statutum est pretium. Qua de causa meretrices videmus esse pauperrimas, et communiter vix habere panem domi, quem comedant. Hinc etiam olim panis dabatur meretrici pro mercede fornicationis, ut patet ex Athenæo lib. 3; idque significat hìc Salomon, dicens : *Pretium scorti vix unius panis.* Ita Dionysius, Salazar et alii. Sane meretrix non meretur panem quem comedit, satiusque foret eam veneno emori, quam pane vesci, eoque vitam tam turpem et noxiam prorogare.

Symbol. et moral. *Pretium meretricis vix est unius panis*, id est meretriciæ fornicationis turpitudo exiguo brevis et modicæ voluptatis pretio emitur. Ita Beda : *Recordare*, ait, *quia brevis voluptas est fornicationis, et perpetua pœna fornicatoris. Sicut enim unus panis diurnam solum effugat esuriem, et nihilominus postmodum esurit qui comesto pane satur abscesserat ; sic qui intrat ad scortum, ad horam quidem evaporat libidinem, sed post paululum ardentior redit.* Sic et S. Aug. hom. 250. de Tempore : *Pretium meretricis*, ait, *vix dimidium panis, mulier autem pretiosam viri animam capit. Et quanta iniquitas, et quam lugenda perversitas ! ita ut animam, quam Christus sanguine suo redemit, luxuriosus quisque propter unius momenti delectationem libidinis, diabolo vendat. Vere enim nimium plangenda et misera conditio est, ubi cito præterit quod delectat, et per diabolum in cruce manet sine fine quod cruciat : sub momento enim libidinis impetus transit, et opprobrium infelicis animæ permanet.*

Eadem habet tract. de Honest. mulier. cap. 3. Quocirca S. Chrys. homilia 29. ad popul. *Quid*, ait, *luxuria correptus à dæmoniaco differt?* etc. *Quo fit ut nunquam sit in se ipso, sed in sepulcris versetur. Sepulcra sunt meretricum diversoria, cum multo fœtore, multa putredine sunt repleta.*

Mystice hæc omnia quæ dicuntur de meretrice, mutato nomine applices hæresi et cuivis concupiscentiæ. Hæc enim res vilissima est, et interim æternis animas pretiosas pœnis addicit. Hæc ignis est, quo conflagrant opes, fama, sanitas, vita, felicitas, æternitas. Idem monui cap. 5.

27, 28 et 29. NUMQUID POTEST HOMO ABSCONDERE IGNEM IN SINU SUO, UT VESTIMENTA ILLIUS NON ARDEANT? Aquila, Symmach. et Theodot. *Numquid subagitabit homo ignem in sinu suo*, etc. AUT AMBULARE SUPER PRUNAS (Syrus : *Super prunas et ignem*), UT NON COMBURANTUR PLANTÆ EJUS? SIC QUI INGREDITUR AD MULIEREM PROXIMI SUI (Septuag. *Ad mulierem nuptam*), NON ERIT MUNDUS CUM TETIGERIT EAM.] Hinc sumpsit gnomen suam Ben Sira alphabeto I. littera *daleth: Abstrahe carnem tuam à muliere gratiosa, tanquam à carne prunarum*, id est tanquam à corpore vel acervo et congerie prunarum. Aut potius caro mulieris vocatur *caro prunarum*, quia instar prunarum rivales ejus accendit et adurit. Alludit ad nomen Hebræum mulieris, q. d. אשה *isscha*, id est mulier, est אש *esch*, id est ignis, quia caro ejus non tam caro est, quam prunæ ardentes : ipsa ergo est ignis carneus et caro ignita. Huc facit emblema Amoris, quo pingitur ipse quasi teda cerea, quæ admoto igne torretur, remoto liquatur, subjecto hoc carmine quasi lemmate :

> Proxima fax igni flagrat, atque remota liquescit;
> Me procul ipse liquat, me prope torret Amor.

Jam difficile est parabolam concinne adaptare postparabolæ. Quid enim habet ustio sinus, vestium et plantarum facta per ignem, cum immunditie facta per tactum et ingressum ad uxorem proximi? Primo, S. Ambr. per ignem in sinu accipit cogitationem ardentis libidinis in sinu mentis, quæ instar ignis exurit et exurendo denigrat totam animam et corpus. Sic enim scribit in psal. 1 : *Alligabit quis ignem in sinu, vestimenta autem ejus non comburentur? Et enim qui semel in sinu mentis flagitii flammam ferventis adoleverit, cito corporis sui vestimenta comburet. Et in stipulam ignis exsiliens inhæret ac permanet, donec omne quod corripuit absumat; ita vel exigua scintilla peccati, si quo vitiorum fomite fuerit excitata, incendium grande excitat. Noli ergo stare in peccato.* Idem, l. 1. de Pœnit. cap. 13 : *Bonum*, ait, *est nubere quam uri ; est enim flammu quæ interna urit. Unde hunc ignem non alligemus in sinu mentis et recessu pectoris, ne interioris nostri uramus exuvias, et forense hoc nostræ animæ vestimentum, velamenque carnale edax libidinis flamma consumat ; sed transeamus per ignem. Et si quis incidit in amoris incendium, transiliat, et non alliget adulterinam cupiditatem vinculis cogitationum, nullos sibi nodos assiduæ nexu meditationis adstringat, non intendat sæpius in formam mulieris meretricis, nec adolescentula ad vultum juvenis oculos levet. Etsi fortuito aspexit, et capta est ; quanto magis capietur, si curiosa aspexerit?*

Et inferius remedium suggerens : *Verum esto*, ait, *inciderit oculus, sed non intendat affectus. Vidit carnalis oculus, sed premat cordis oculos mentis verecundia.* Et post nonnulla : *Et si viderit caro ignem, non alligemus in sinu, hoc est in secreto mentis animique arcano. Non implicemus ignem hunc ossibus, non ipsi nobis nodos injiciamus, non misceamus sermonem aliquem cum hujusmodi, unde exæstuet ignis. Adulterinus sermo juvenculæ nodus adolescentium est : verba adolescentis vincula sunt amoris. Vidit hunc ignem Joseph, quando eum adulterii cupida mulier allocuta est ; voluit eum capere sermone, misit laqueos labiorum suorum ; sed pudicum virum ligare non potuit. Solvit enim vincula mulieris vox pudoris : sermo gravitatis, habena cautelæ, fidei custodia, castimoniæ disciplina. Capere igitur eum retibus suis impudica non potuit ; misit manum et apprehendit vestem ejus, ut nodum stringeret. Verba petulantis mulieris cupiditatum retia sunt, manus ejus amoris nodus est. Sed nec retibus capi potuit mens*

pudica, nec nodo : excussa veste, solutus est nodus; et ideo quia non alligavit ignem in sinu mentis suæ, non combussit corpus suum. Et c. 14. docet viro mulieris speciem plane animo esse excutiendam. *Transiliamus ergo eam, ne nobis dicatur : Ambulate in igne flammæ vestræ, quam accendistis; quoniam sicut ille, qui alligat ignem in sinu, vestimenta comburet; sic qui ambulat per ignem, pedes comburat necesse est, quoniam scriptum est : Ambulabit quis super carbones ignis, pedes autem non comburet? Gravis ignis est, et ideo non demus illi alimenta luxuriæ. Pascitur libido conviviis, nutritur deliciis, vino accenditur, ebrietate flammatur. Graviora his sunt fomenta verborum, quæ vino quodam Sodomitanæ vitis mentem inebriant.* Idem in Psal. 118. octon. 1: *Quomodo*, inquit, *te in lupanari non vidit Christus, quando te vidit, qui adulterando in corde tuo te ipsum lupanar effecisti?*

Secundo, S. Aug. serm. 250. de Temp. per *ignem in sinu* accipit aspectum libidinosum, puta speciem pulchræ mulieris ardentem in oculis aspicientis, eosque suî amore incendentem. De oculis enim hisce sermo præcessit : *Non concupiscat pulchritudinem ejus cor tuum, nec capiaris nutibus illius.* Iisdem ergo oculis hæc annectit S. Aug. *Quomodo enim,* ait, *si aliquis carbones ignis apprehendat, si eos cito projecerit, nihil nocebunt; si vero diutius tenere voluerit, sine vulnere eos jactare non poterit : ita et ille, qui ad concupiscendum oculos defixerit, et libidinis malum in corde suscipiens, moras in suis cogitationibus habere permiserit, excutere à se sine animæ occisione vel plaga non poterit? Et ideo cum Propheta jugiter clamemus : Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos, etc.* Basilius vero, sive is Magnus sit, sive Seleuciensis, sive quis alius, in Catena Græcor, per ignem in sinu accipit sermonem obscenum : *Fovet*, ait, *ignem ille in sinu, illigatque in eo, qui immundum sermonem avide haurit, aut fœdam cogitationem in corde suo immorari sinit. Ambulat autem super incensos carbones, qui per opus peccati, aut consensum in peccatum animam suam perdit.*

Tertio, Chald. Hugo, Cajetan. Dionys. Jansen. Baynus et alii passim hæc accipiunt de ipso adulterio; hoc enim esse ignem in sinu, qui totum corpus cum veste exurat. Ingredi enim ad uxorem proximi phrasi Script. idem est quod eam cognoscere, et cum ea adulterium committere. Sed τὸ *non erit mundus,* applicant et explicant diversimode. Primo, Hugo et Cajetanus explicant de immunditie peccati et culpæ, q. d. Sicut qui sinu gerit ignem, vestes adurit; et qui ambulat super carbones, plantas ustulat; sic qui uxorem proximi adulterio vitiat, igne libidinis conscientiam inurit, decolorat et maculat. Secundo, Jansen. et Baynus exponunt de immunditie famæ, puta de infamia, quam sibi consciscit adulter, q. d. Sicut ignis in sinu, et prunæ calcatæ pedibus tegi celarique nequeunt, quia fumus et nidor sinus et pedum ignem latentem et proserpentem produnt : sic pariter adulterium licet secreto commissum latere nequit, quin per colloquia, gestus, aliaque indicia erumpat, itaque ingenti infamia, adulterium aspergat et maculet. Tertio, R. Levi et Jansen. Τὸ *non erit mundus,* Hebr. נקי *naki,* id est insons, innocens, innoxius, explicant *non erit impunitus.* Sic enim hæc phrasis accipitur Exodi 20. 7: *Nec enim habebit insontem* (id est, non sinet impunitum) *Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra.* Et alibi sæpe. Unde S. Cyril. legit : *Non erit immunis;* Septuag. enim vertunt, οὐ ἀθωωθήσεται, quod primo vertas, *non erit innocens;* secundo, *non erit indemnis et impunitus :* uterque enim vocatur ἀθῶος. Sic sensus erit, q. d. Sicut qui ignem gerit sinu, inde sentit noxam, dum vestis ejus igitur, atque qui pedibus premit prunas, iis aduritur : sic pater, qui adulterium committit, sentiet noxam et pœnam, quia vel à marito adulteræ, vel à judice vita mulctabitur et occidetur. Imo adulteri olim igne cremabantur. Unde Judas Thamar quasi adulteram rogo adjudicavit, Genes. 38. 24. Scribit Lucianus in Apolog. *pro mercede conductis*, Salethum Crotoniensem principem legem tulisse, ut adulteri vivi cremarentur. Atque cum ipse fratris uxorem deinde commaculasset, deprehensus atque se excusans dum causam diceret, quòd amore captus fecisset, *Voluntarius* (ut Lucianus ait) *et nihil reluctans in ignem animo magno insiluit.* Opilius etiam Macrinus Imp. adulterii reos semper vivos simul incendit junctis corporibus.

Quarto, Patres passim accipiunt hæc non de ipso adulterio, sed de familiaritate, colloquiis, tactu simplici, conversatione cum feminis et uxoribus proximorum. Nam τὸ *ingredi ad uxorem proximi,* hîc non significat cum ea rem habere, sed cum ea colloqui, versari. Unde Syrus vertit: *Sic qui ingreditur ad uxorem proximi, et ad illam prope sit.* Sic Gabriel Archangelus ingressus dicitur ad B. Virginem, cum ei nuntium incarnationis Christi detulit Lucæ 1. Salomon enim hîc, postquam monuit claudendas esse aures sermonibus atque cantilenis, atque oculos formæ illecebrosæ mulierum, nunc generatim monet omnem cum eis familiaritatem esse cavendam, ac præsertim ne eas adeamus, manusque aut vestes earum tangamus; eo quòd, sicut ignis in sinu adurit vestes, sic tactus et conversatio mulieris adurit, suîque amore incendit corpus tangentis, ac per corpus quasi per vestem transit ad ipsam animam, illamque fœdo concupiscentiæ incendio et tartareo libidinis igne inflammat, denigrat, maculat. Et sicut is, qui pedibus nudis ambulat et calcat carbones accensos, plantas ustulat : sic qui conversatur cum muliere, etiamsi obiter quasi ambulando duntaxat, igne concupiscentiæ afflabitur, ac ustulabit pedes, manus, oculos, aures, omnesque sensus suos; quin et proserpente hoc igne ustulabit phantasiam, memoriam, ipsamque mentem et voluntatem, ut aliud cogitare, memorare, amare, concupiscere nequeat quàm amoris hunc ignem; quo accensus sensim totus concrematur et ardet. Igitur familiaritas mulierum, et leves vel aspectus vel contactus, vel confabulationes et risus, famam conversantis infamia, animam vero etiam nescientem et non advertentem, vanis et illecebrosis concupiscentiis inquinant, atque ad fornicationem vel adulterium incitant.

Ita hunc locum explicat S. Cypr. tract. de Singular. cleric. paulo post initium. Dissuadens enim clericis habitationem et consortia feminarum : *Incerta*, inquit, *victoria est inter hostilia arma pugnare. Et impossibilis liberatio est flammis circumdari, nec ardere; quod Salomon non negat dicens : Quis alligabit in sinu suo ignem, vestimenta autem sua non comburet? Aut quis*

ambulabit super carbones ignis, pedes vero non comburet? Sic qui introierit ad uxorem proximi sui, non erit immunis : neque omnis qui tangit eam. Credite, quæso vos, credite divinæ fidei, quin imo plusquam nostræ : quia omne quidquid pollicetur, non potest fallere, dicente Domino : Facilius est, inquit, cœlum et terram præterire, quam de lege unum apicem cadere. Unde pluribus interjectis concludit : *Amputanda sunt omnia nobis, quæcumque igniferi fomitis sulphurantibus flammis scatens fornax exæstuantis carnis exæstuat, ne vel tenuis quædam scintilla servata majora conflet incendia.* Sic et S. Aug. serm. 250 : *Non solum,* inquit, *ab extranearum familiaritate, sed etiam ancillarum nostrarum, vel quarumcumque vicinarum, aut filiæ, aut alumnæ, aut ancillæ unusquisque familiaritatem, vel secretam collocutionem vitare contendat; quia quanto earum vicinior conditio, tanto facilior ruina est. De familiaritate enim talium Salomon nos admonet dicens : Numquid alligabit quis ignem in sinu suo et vestimenta ejus non ardebunt? aut ambulabit quis super prunas, et non comburentur plantæ ejus?*

S. Chrysost. epist. 7. ad Olympiam: *Salomon,* inquit, *qui valde bene noverat quàm periculosum esset virum mulieri propinquare, dicebat : Alligabit quis in sinum ignem, et vestimenta non comburet?* etc. *Hoc est autem quod dicit : Sicut est impossibile conjunctum igni non incendi, ita qui accidit ad mulierem, non potest illud effugere.* S. Basil. tract. de Virgin. *Ac veluti stupa,* inquit, *si stupam contigerit, ignisque rursus ignem fumum ex se minime excitant : stupa vero, si ignem odorata fuerit, protinus inflammata succenditur, ita et femineum corpus masculum tangens non multo labore, nec inflammatione ad concubitum opus habet, sed cum naturali ad se invicem rapiantur ardore, simul ac se contingunt, scintillam voluptatis fumantem intrinsecus sentiunt. Unde scriptum est : Alligabit quispiam ignem,* etc.

Quocirca S. Franc. Xaverius monebat confessarios ut caverent à feminis : illas enim adiri minori fructu, majori periculo vel famæ, vel continentiæ, vel utriusque : ex fumo enim flamma. Hinc S. Hieron. epist. ad Eustochium de custodia virg. hisce Salomonis verbis acriter perstringit agapetas, hoc est feminas, quæ quasi spiritales spiritalibus viris cohabitabant, amorem castum foris præ se ferentes, sed intus ardentes cupiditate luxuriæ : *Unde,* inquit, *in Ecclesias agapetarum pestis introiit? unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? imo unde novum concubinarum genus? Plus inferam: unde meretrices univiræ? eadem domo, uno cubiculo, sæpe uno tenentur et lectulo; et suspiciosos nos vocant, si aliquid extimemus* (ita legunt veteres codices, ab extimeo: minus recte ergo Erasmus correxit *existimamus.*) *Frater sororem virginem deserit, cœlibem spernit virgo germanum, fratrem quærit extraneum; et cum in eodem proposito esse se simulent, quærunt alienorum spiritale solatium, ut domi habeant carnale commercium. Istiusmodi homines Salomon in Proverbiis spernit, dicens : Alligabit quis in sinu ignem, et vestimenta ejus non comburentur?* Easdem agapetas pari acrimonia insectantur. S. Basil. Nazianz. Chrysost. cæterique Patres. Agapetæ græce idem sunt quod latine caræ, dilectæ, uti etiamnum à nonnullis vocitantur, et pari loco, vel pari suspicione et periculo habentur.

Severa, sed vera est sententia S. Bernardi serm. 65. in Cant. *Cum femina semper esse, et non cognoscere feminam, nonne plus est quam mortuum suscitare? Quod minus est non potes, et quod majus est, vis ut credam tibi?* Vere quoque Comicus : *Omnis amans, amens.*

Moral. hinc disce quàm cavenda sit conversatio cum muliere : vox enim ejus, oculi, vultus, totumque corpus feminæ est quasi ignis, intuentem, colloquentem, conversantem tartareis libidinis flammis tacite et nescium succendens. Sensim enim hic ignis ab oculis et sensibus ad phantasiam prorepit, inde ad cor, mentem et voluntatem proserpit, nec cessat, donec totum hominem inflammet. Hoc est quod ait Job. 31. v. 12: *Ignis est* (libido) *usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina.* In quæ verba commentans S. Gregor. *Quid est,* inquit, *libido, nisi ignis? et quid de carne et mente exortæ virtutis, nisi flores? quid item turpes cogitationes, nisi paleæ? Quis etiam nesciat, quia si in paleis ignis negligenter exstinguitur, ex parva scintilla omnes paleæ accenduntur? Qui ergo virtutum incrementa non vult exurere, ita debet libidinis ignem exstinguere, ut per tenuem scintillam nunquam possit ardere.*

Quocirca S. Chrysost. ep. 7. ad Olymp. agens de Joseph sollicitato ab hera sua, asserit tentationem hanc fuisse pejorem fornace Babylonia, et lacu leonum, in quem conjectus fuit Daniel; et ventre ceti, quo sorptus fuit Jonas : *Et sicut,* ait, *Babyloniam fornacem manus illæ Persicæ cum multo studio succendebant, abundantiorem escam ignibus suggerentes, et porrigentes flammæ diversa fomenta; sic tunc misera hæc atque miseranda mulier accendit ignem illa fornace majorem unguentis oblita, fucamentis genarum, picturis oculorum, voce confracta, motibus et gressibus dissolutis, mollibus vestimentis, auricirculis et infinitis ejusmodi machinamentis, quasi per magica quædam turpitudinum volens illicere infantem.* Et post multa igneam tentationis hujus vim repræsentans : *Sed tamen in tantis retibus constitutus, et tam urbanam feram videns ad semetipsum accedere, omni eum ex parte percutere requirentem, per tactum, per vocem, per oculos, per colores, per stibium, per aurum, per unguenta, per vestimentum, per affectum, per verba, per circumpositum ornamentum, per secretum, per solitudinem, per hoc quod poterat latere, per divitias, per potentiam, et quæ habebat in eo secum facientia, cum his omnibus quæ supra commemoravi, ætatem, servitutem, peregrinationem : vicit omne illud incendium.* S. Nilus, orat. 20. adversus vitia : *Ad ignem potius ardentem,* ait, *quàm ad mulierem appropinqua. Nam si ad ignem accesseris, dolore affectus resilies : at si feminæ desiderio incensus fueris, haud ita facile recedes. Est enim mira hujus ignis natura, qui, dum delectat, urit; sed abeunte delectatione, manet livor et plaga.* Hinc scortum, sive masculum, sive femineum, vocatur à Poetis ignis. Ita Virg. ecloga 3:

> At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas.

Ovidius lib. 2. Amorum :

> At meus ignis abest, verbo peccavimus uno.

Nemes. 4. eclog. *Lycidæ crinitus Jopas Ignis erat.* Terent. Eunuch. *Accede ad ignem hunc* (ad meretricem), *jam calesces plus satis.* Apul. l. 2 : *Discede, miselle, quàm procul à me, à foculo discede; nam si te vel modice meus ignis afflaverit, ureris intime.*

Dices: Quid remedii contra hunc ignem? Respondet Salomon: Noli ad eum appropinquare, et non afflabit te; fuge ab eo quantum potes, fuge omnem ejus cogitationem, quia hæc illecebrosa est, ac placendo displicens et displicendo placens, assidue blandiendo ex sensu facit consensum, mentemque sibi subjugat. Quocirca Religiosus ille in Vitis Patr. lib. 5. libello 4. de continentia num. 68. matrem senem per fluvium translaturus, prius illam pallio involvit ne eam contingeret, sicque involutam transtulit. Rogatus ab ea, causam dixit: *Quia corpus mulieris ignis est; et ex eo ipso quo te contingebam, veniebat mihi in mente recordatio aliarum feminarum.* Alius ibidem libello 5. de fornicatione num. 37. tentatus à meretrice, ut flammam tentationis restingueret, digitum unum, mox secundum et tertium, cæterosque ex ordine in lucernam ardentem immisit, itaque igne lucernæ exstinxit ignem concupiscentiæ.

Memorabile est quod de S. Francisco scribit L. Waddingus in Annal. Minor. anno Domini 1222. Barii in Apulia, inquit, Fridericus II. Imp. meretricem submisit, quæ tentaret castitatem S. Francisci. At ille lectum igneum ei proposuit, in eoque decumbens meretricem ad secum decumbendum invitans, illam in fugam conjecit. Idque per rimam spectans vidensque Imperator, exclamavit: *Surge, vir Dei, quia Deus tecum est; nam, ut video, nec odor ignis est in te, nec vis incendii tibi molestiæ, quidquam intulit. Tuum est Deo gratias agere, qui virtutem dedit ut non timeres à timore nocturno, nec Veneris aut ignis flammam sentires.* Idem alia vice eumdem tentationis ignem frigore nivis, eam in gelida hieme amplexando, restinxit, perinde ac in Vita S. Malachiæ, de rege Mumoniæ, ejus discipulo, scribit S. Bernard. *Quotidiano,* inquit, *aquæ frigidæ balneo, male calentem exstinguebat in carne libidinem.*

Similis fuit tentatio, similisque per ignis contactum victoria alterius, cui proinde dæmones victi quasi victori acclamarunt: *Vicisti, vicisti, quia in igne fuisti, et non arsisti*, uti alibi fusius enarravi. Sane qui ignem mulierum vicit, vincet ignem tortorum, dicetque cum S. Laurentio in craticula ustulato: *Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.* Quòd enim S. Laurentius ignem Valeriani vicerit, id heroicis ejus virtutibus, ac præcipue angelicæ ejus castitati, qua ignem concupiscentiæ vicerat, tribuendum est: perinde ac quòd trium puerorum corpora in fornace Babylonia manserint illæsa, virginitati eorum attribuit Damascen. lib. 4. de Fide c. 25. Vide historiam Daniel. 3. 50, ubi plura hac de re dixi.

Mystice, mulier est hæresis et concupiscentia; quare si libros hæreticorum vel obscenos videas et legas, sensim sine sensu ad hæresin et obscenitatem incitaris. Quare merito Patres Concil. Trident. utrosque sub gravibus pœnis vetuerunt, et Vulcano mancipandos censuerunt. Igitur insipienter et perperam faciunt, qui ob elegantiam styli et phrasis eos legunt: nam pro exili vanoque fructu longe majora damna, ignesque præsentes et æternos sibi accersunt. Non desunt alii probi castique, qui elegantiam cum honestate, imo pietate, doceant; ut quid ergo eam à cœnosis et venenatis auctoribus, cum tanto conscientiæ periculo haurire malunt?

Rursum Auctor Catenæ Græcor. *Mulier nupta,* inquit, *mystice est malitia, cui vir est diabolus, qui unà cum illa generat iniquitatis filios. Quicumque tetigerit illam, inquinabitur: hoc est, quicumque colloquiis illius fretus, aut familiaritate ejusdem usus fuerit, esto quod pravum opus attinet, mundus evadat, intra se tamen inquinabitur.* Denique S. Cyrill. catechesi 2. per ignem hìc proprie accipit peccatum. *Urit enim,* inquit, *peccatum nervos animæ, et conterit ossa mentis spiritalia, et lumen cordis obtenebrat.* Porro ipse sic legit; *Involvat quis ignem in sinu, et vestes ejus non urantur?*

30. Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit: furatur enim ut esurientem impleat animam.] Componit et anteponit adulterium furto in noxa et scelere. Dices: Furtum rei notabilis est peccatum mortiferum, et ut quidam ait, furtum est panis diaboli: quomodo ergo hìc dicitur *non grandis* esse *culpa?* Respondet S. Chrysost. hom. 10. ad Popul. sensum Salomonis esse, q. d. *Gravis quidem res etiam fur, sed non tam gravis quam adulter. Ille enim, etsi frigidam causam habet, tamen ex pauperie necessitatem prætendere potest; hìc vero, nulla ipsum cogente necessitate, præ dementia sola in peccati voraginem corruit. Hoc et de jurantibus dicere licet: nec enim isti ullum habent quem præmittant prætextum, sed contemptum solum.* Eadem fusius habet scribens in psal. 49. ad illud: *Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas.* S. Thomas vero 2. 2. q. 66. art. 6. ad 1: *Furtum,* inquit, *dicitur non esse grandis culpa duplici ratione. Primo quidem, propter necessitatem inducentem ad furandum, quæ diminuit, vel totaliter tollit culpam, ut patebit art. 7: furatur enim ut esurientem impleat animam. Secundo, per comparationem adulterii quod punitur morte. Unde subditur de fure, quod deprehensus reddet septuplum: qui autem adulter est, perdet animam suam.* Hebr. Symmach. et Aquila habent: *Non spernent furem cum furatus fuerit, ad implendam animam suam cum esurierit;* Chald. *non vitio vertitur furi*, etc. Vatabl. *non reputant probro furi*; Syrus, *non mirum est*, q. d. Minus probrum est furari quàm adulterari. Noster causam probri et infamiæ assignavit, vertens, *non grandis est culpa;* ex culpa enim nascitur infamia et probrum.

31. Deprehensus quoque reddet septuplum, et omnem substantiam domus suæ tradet,] quia scilicet fur tenuis fortunæ et substantiæ esse solet. Quare si rem magni pretii furatus sit, cogaturque reddere septuplum, omnem substantiam suam restitutione impendet, imo si ea non sufficiat, impendet se ipsum, juxta legem Exodi 22. 3: *Si non habuerit quod pro furto reddat, ipse venumdabitur.* Sed quo jure *reddit septuplum?* Nam jure divino Judæis sancitur, Exodi 22. 1. ut qui furatus est ovem, reddat quatuor, qui vero bovem, reddat quinque boves; non autem septem. Respondet Hugo forte apud alias nonnullas gentes furi indictam mulctam in septuplum. Verum hoc est conjectare: hucusque non legi ullas gentes id fecisse. Quare planius et certius Jansenius et alii sic explicant: *Reddet septuplum*, id est, reddet *multuplum,* puta quadruplum, vel quintuplum, q. d. Cogetur abunde et copiose restituere, ac sarcire damnum quod furando intulit. Sic dicitur Job 5. 19: *In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non*

tanget te malum. Est Poeticus hebraismus, q. d. Licet septies, id est pluries et omnimode, in tribulationes incidas, semper Deus ex iis eruet te. Sic *septupla*, id est multiplex, *ultio datur de Cain,* Genes. 4. 24. Sic dicitur Eccli. 7. 3: *Non semines mala in sulcis injustitiæ, et non metes ea in septuplum,* id est multipliciter. Similia sunt Levit. 26. 28. Jerem. 15. v. 9. Amos 1. 3. Proverb. 30. 15. et alibi.

Aliter respondent Aben Ezra et Vatabl. Sapientem loqui copulatim: copulasse enim duas taxas duobus casibus furi præscriptas. Nam Exodi 22. v. 1 et 4. præscribitur ut, si furtum inveniatur in manu furis, reddat duplum; sin vendiderit vel occiderit, reddat quintuplum: copula duplum et quintuplum, habebis septuplum.

Sensus est, q. d. Fur damnum quod domino intulit abunde resarcit; adulter autem non potest restituere marito injuriam et noxam, quam illi uxorem ejus violando intulit. Ergo adulterium gravius et nocentius est furto, cum hujus damnum sit reparabile, illius irreparabile, nec nisi sanguine adulteri expiabile. Unde Septuag. vertunt: *Si autem deprehensus* (fur), *reddet septuplum, et omnem substantiam domus suæ dans liberabit seipsum.*

32. Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam.] Hebr. *Adulter est deficiens corde, corrumpens animam suam, ipse faciet illud;* Chald. *Qui quærit perdere animam suam, ipse facit illud;* Septuag. *Mœchus propter inopiam mentium perditionem animæ suæ acquirit;* Tigurina: *Qui adulterium committit cum muliere, excors est, et qui hoc facit, animam suam perdit.* Sensus est, q. d. Fur furando perdit opes suas: at adulter adulterando perdit mentem, item animam suam. Ergo adulterium deterius est furto. Per *animam*, primo intellige vitam: adulter enim jure gentium omnium morte mulctatur, ut ostendi Genes. 38. 24; secundo, salutem animæ: hanc enim prodigit adulter, animamque devovet diabolo et gehennæ.

Quæres quænam sit *inopia cordis* adulteri, qua perdit animam suam. Resp. primo: Aliqui per *inopiam mentis* accipiunt concupiscentiam libidinis; hæc enim mente et ratione destituitur, soloque irrationalis et brutæ voluptatis œstro agitur, agitque adulterum in scelus et exitium: sicut enim venter non habet aures, sic concupiscentia non habet mentem; imo mentem non audit, sed ea quæ suggerit libido.

Secundo, *inopia mentis* est inopia animi, puta mollities, imbecillitas et infirmitas roboris et virium mentis. Adulter enim constantia et robore animi destituitur; sinitque se molliter et effeminate capi, ducique ab adultera quasi bos ad victimam. De quo plura cap. seq.

Tertio, *inopia mentis* est inopia judicii, quia libido judicium evertit, hominemque dementat, ut videatur esse demens et insanus, imo delira et insana faciat pro amore suæ pellicis et adulteræ, uti experientia sæpe fieri videmus. Amans ergo est amens. Unde Chald. vertit: *Indiget intellectu.*

Quarto, *inopia mentis* est inopia rationis; adulterium enim ratione hominem privat, eumque efficit brutum, imo pejorem bruto. Multa enim bruta furantur alimenta sua, at alienam feminam non invadunt, sed castum cum consorte colunt connubium, uti faciunt cervi, elephantes, leones, turtures, columbæ, etc. Hisce ergo pejor est adulter violans jura et sanctitatem conjugii, quæ jam in lege nova longe major est, utpote evecta ad dignitatem Sacramenti: conjugium enim est septimum legis novæ Sacramentum, ideoque prorsus insolubile, sanctum et inviolabile.

Ex adverso venenata animalia cum alienis commiscentur, ut vipera, quæ exitialis est, cum muræna congreditur, sed ita ut prius venenum evomat, inquit S. Basil. hom. 7. Hexam. Adulteri ergo viperæ sunt, imo viperis pejores: quia venenum adulteri retinent. Audi S. Ambros. lib. 5. Hexam. c. 7: *Jussit Deus ambos* (Adam et Evam) *esse in uno corpore et in uno spiritu; quod unum separas corpus, unum dividis spiritum, naturæ adulterium est. Sed hoc docet murænæ et viperæ non jure generis, sed ardore libidinis, expetitus amplexus. Discite, ô viri, qui alienam permolere quærit uxorem, cujus serpenti sibi adsciscere cupiat contubernium, cui etiam comparandus ipse serpenti sit.*

Propria adultero eaque insignis mentis inopia et insipientia est, quod, cum possit eamdem, imo majorem voluptatem haurire ex muliere soluta, v. g. ex meretricibus formosissimam sibi diligere, ubi minor est culpa, minor infamia, minus periculum, imo omnis apud homines impunitas; ipse amore cæcus malit conjugatam, ubi longe major est culpa et infamia, et certum periculum, ut vel à marito, vel à cognatis, vel à judice deprehendatur et capite plectatur. Et hanc significat Salomon, dum subdit: *Quia zelus et furor viri non parcet in die vindictæ.* Quæ ergo tua, ô adulter, est phrenesis et vesania, ut sine necessitate, sine causa, ex mera libidine te in hæc discrimina conjicias? In perpetuo versaris metu, anxietate, suspicione, ne res emanet, ne maritus resciscat, ne ad judicem deferaris. Hi metus et angores omnem tuam in adulterio voluptatem diluunt, imo suffocant et exstinguunt.

Audi S. Chrys. hom. 3. de verbis Isaiæ, hanc adulteri inopiam mentis citantem et explicantem: *Nam quæ potest esse voluptas, ubi metus, ubi discrimen, ubi periculum, ubi tantorum malorum exspectatio, ubi tribunalia, ubi accusationes, ubi judicis ira, ubi ruina, ubi gladius et carnifex, ubi barathrum ac deportatio? quin potius, si voles, tollantur hæc omnia. Ponamus nulli notum esse flagitium præterquam ipsi viro et mulieri quam adulteravit. Quomodo feret conscientiam redarguentem, acerbam et amarulentam accusationem ubique secum ferens? quemadmodum enim seipsum nemo potest fugere; ita nec illam ejus curiæ sententiam; hoc enim tribunal non pecunia corrumpitur, non adulationibus acquiescit, eo quòd divinum est, et à Deo nostris impositum mentibus. Vere adulter per inopiam sensus exitium suæ ipsius animæ conciliat.* Sed, ut ait vir sapiens: *Furibunda luxuria oculos non habet, idcirco casum et barathrum, in quod ruit, nequit intueri.* Hac de causa S. Basil. epist. 3. canonica ad Amphilochium, inter canones pœnitentiales, can. 58. adulteris duplam, fornicatoribus simplam pœnitentiam injungit. *Qui adulteravit*, ait, *in quindecim annis Sacramentis non communicaverit. In his autem quindecim annis sic quoque dispensabitur. Quatuor annis erit deflens* (stans extra fores Ecclesiæ, confitens scelus suum, et fideles ingredientes rogans ut pro se deprecen-

tur, ut ait can. 56.) *quinque audiens* (lectiones sacras et conciones), *quatuor substratus, in duobus consistens sine communione. Fornicator septem annis non communicabit, duobus deflens, et in duobus audiens, et in uno solo consistens, octavo autem ad communionem admittetur.*

33. TURPITUDINEM ET IGNOMINIAM CONGREGAT SIBI ET OPPROBRIUM ILLIUS NON DELEBITUR.] Verba sunt clara. Clarum enim est adulterum apud omnes gentes esse infamem, haberique quasi probrum et pestem reipublicæ. Unde aliæ adulteros mutilant auribus, aliæ naribus, aliæ verendis, aliæ publico ludibrio eos exponunt, ac tandem capite mulctant. Esto enim culpa adulterii per pœnitentiam adultero condonetur à Deo; manet tamen apud homines memoria et infamia perpetrati sceleris, ac quandiu durat memoria, durat et infamia: quin etsi quos ex adulterio liberos suscipiat, illi ipsi etiam post mortem exstabunt ad ignominiam monumenta, ait S. Chrys. hom. de carnis concupiscentia.

Perperam ergo ex hoc loco Tertull. l. de Pudicitia c. 18. contendit probare, ex eo quod hìc dicitur: *Opprobrium non delebitur*, culpam adulterii esse indelebilem et irremissibilem. Aliud enim est culpa, aliud opprobrium, uti jam dixi. Adde non raro per pœnitentiam insignem deleta culpa deleri et infamiam, uti contigit Davidi. Sed et audi Tertull. *Nam et in Proverbiis Salomon specialiter de mœcho inexpiabili: Mœchus autem*, ait, *per indulgentiam sensuum perditionem animæ suæ acquirit dolores et dehonestationes sustinet. Ignominia autem ejus non abolebitur in ævum. Plena enim zeli indignatio viri non parcet in die judicii.* Verum quod mœchia sit inexpiabilis, id est irremissibilis, jam est exploratus error. Nimirum Tertullianus, nimio pudicitiæ amore in hæresin lapsus, librum de Pudicitia contra Psychicos, id est animales Catholicos, scripsit pro hæresi Montani, de non recipiendis Pœnitentibus, saltem mœchis et fornicatoribus, maxime cum culmen criminum teneant mœchia et fornicatio, uti ipse initio libri profitetur. Unde et cap. 5. mœchiam idololatriæ et homicidio comparat, et quasi æquiparat. Sed, ut dixi, ipse uti nimius fuit castitatis amator, ita nimius fuit adulterii osor, nimisque illud elevat et aggravat.

Pro *turpitudinem* hebr. est נגע *nega*, id est *plagam*. Septuag. *Dolores et ignominias sustinet*; Chald. *Plaga et ignominia accedet ei*; Symmach. *Plagam et contumeliam inveniet*; Syrus: *Ipse facit ut ad eum accedat calamitas, et ipsum deprehendant, et ignominia non recedat.* Per *plagam* ergo primo cum Nostro et Syro accipe sceleris publicationem, infamiam et ignominiam. Secundo, cum Septuag. accipe dolores, tum corporis quos parit luxuria, item verberationes, fustigationes, aliasque pœnas eidem à judice infligendas, tum cruciatus et angores mentis et conscientiæ, quos graphice depingit S. Chrys. hom. 1. de Lazaro: *Etenim*, ait, *qui adulterium committit, etiamsi millies fuerit dives, etiamsi nullum habeat accusatorem, non desinit tamen seipsum accusare; et voluptas quidem temporaria est, dolor vero perpetuus, timor undique ac tremor, suspicio et anxietas: angulos metuit, umbras ipsas formidat, suos ipsius famulos conscios, inscios, illam ipsam quam corrupit, et virum quem affecit contumelia; obambulat amarum accusatorem, circumferens conscientiam, cum sit suo ipsius judicio condemnatus, nec vel ad breve tempus possit respirare. Nam et in lecto, et in mensa, et in foro, et in domo, et interdiu, et noctu, et in ipsis frequenter somniis hæc iniquitatis simulacra videt, ipsiusque Cain vitam agit gemens ac tremens super terram, cum nemo sciat, intus tamen habet ignem implicitum.*

Porro quanta fornicationis et mœchiæ sit turpitudo et ignominia, apta similitudine explicat Isidorus Clarius orat. 35. tomo 1: *Si quis virginem*, ait, *condemnasset, ut animalibus ratione carentibus permisceretur, deinde illa permixtione delectaretur; nonne ob hanc causam maxime lacrymis esset digna, quod ab hoc morbo liberari non posset, ex eo quòd ne morbum quidem esse intelligeret? Hoc prorsus est manifestum. Quòd si illud res molestissima est, hoc nihilo est inferius. Nam à domesticis contumelia affici miserabilius est, quàm ab alienis. Hos homicidis ego deteriores judico: nam mori præstat quàm ita ignominiose vivere. Homicida enim à corpore animam divellit: hic vero animam simul cum corpore perdit, et quodcumque peccatum dixeris, nihil huic sceleri æquale reperies. Si enim de scortatione disserens Paulus dixit: Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem scortatur in proprium corpus peccat; quid de hac insania furoreque dicamus, qui tanto scortatione deterior est, quantum ne dici quidem potest: Neque enim solum dicendum est quòd qui hæc patitur sit mulier, sed quòd perdit etiam esse virum, et neque in alteram mutatus est naturam, et quam habet non servavit; sed communis utriusque proditor effectus est, dignusque qui à viris et mulieribus expellatur, ut qui utrumque genus affecerit injuria. Atque ut discas quantum hoc sit: si quis accedens polliceretur efficere ut canis evaderes, nonne ut corruptorem illum caveres? Tu vero ipse te ex homine non canem fecisti, sed rem multo ignominiosiorem. Nam canis res usui apta est, hic vero nulli rei utilis.* Audi et Plinium l. 8. c. 27: *Panthera sic avida est excrementorum hominis, ut, si in vase suspendantur altius quàm ut possit attingere, enecet sese defatigati porrectu corporis*: ita nonnullis quod est fœdissimum, id dulcissimum est. Cogita quàm horridum sit tangere leprosos, putidos, moribundos, sanie et tabe fluentes: deinque attribue meretrici; ipsa enim sordibus et fœtoribus plenior est, quàm sit leprosus et moribundus.

Igitur adulter, qui in fœdis libidinibus volutatur, similis est porco, qui luto et cœnosis aquis pascitur; porcus enim est spurcus, et ipsa quasi spurcities. Habet hac de re insignem apologum porci et felis Cyrill. l. 4. Apolog. moral. c. 1: *Stabat*, ait, *felis in splendido prato lingua sua pellem lingens, ut adhærentem ei pulverem expiaret. E contra vero porcus in vicino cœno fœtido sese volutans, cutem turpissima jactatione hujusmodi sordidabat, dicens: O quàm amœnissimus mihi lectus, et stratus dulcissimus hic est! ô quàm mihi delectabilissimus sensus! ô quàm suave balneum carni meæ! quàm dulcis hæc aqua refrigerii! quàm nobilis hæc stilla roris transcendens Libani latices, Damasci fontes, et Panormitana balnea sospitate!* At cattus, hæc audiens, indignans dixit: *Quid est hoc ubi jaces? Tum ille respondit: Lutum et cœnum. Tunc cattus, increpando, adjunxit: Merito es porcus, quia delectaris in fœtidis, impinguaris in sordidis, et lætaris in rebus pessimis. Cui porcus impatiens dixit: Vade, judica mures tuos;*

quid mihi et tibi? At ille : Recte, ut video, Salomon dixit (Prov. 9. 8.) : *Noli arguere derisorem, ne oderit te. Attamen pestilenti muri judex auctoritate naturæ sum constitutus, et ibi immundo, si percipis ab eadem natura in moribus corrector sum præfectus. Te namque lingendo lingua, vitare sordes doceo, si attendis; atque illum judico, cum in maleficiis eum judicialis ungula comprehendit.* Deinde castitatem comparans cœlo, animæ, floribus et gemmis ejus pulchritudinem ostendit : *Vide quàm cara sit Deo grataque munditia, tam animæ, quàm naturæ. Ille enim cœlum in sempiternum sibi paravit mundissimum, et replevit clarissima luce mundum : animam de candidato semine generat, et de puro sanguine membrum cibat. Mira quidem rutilantia flores germinant, ac splendenti pluma, squama et pellicula carnes ornat, natura quoque pretiosissimas gemmas gignit purissimas, et metalla puritate splendentia parit, et condit suo diverso modo digesta. Ut quid ergo in immunditiis delectaris? Nescis quòd expulsiva virtute dissoluta, retentis fœditatibus, caro perit. Ideo si vitam tantum diligis, sordes fuge, et ad purgativum lavacrum mox ascende; quo dicto requievit.*

34. QUIA ZELUS ET FUROR VIRI NON PARCET IN DIE VINDICTÆ.] Septuag. *Plenus enim zeli furor viri ejus non parcet in die judicii.* Apud Judæos enim maritus per se adulterum occidere non poterat, sed debebat eum accusare apud judicem, à quo condemnabatur ad lapidationem. Apud alias tamen gentes, quin et apud Romanos, jure Cæsareo permittitur marito impune occidere adulterum, in adulterio cum sua uxore deprehensum ; hoc enim conceditur justo ejus dolori, qui tantus est, ut maritum agat in zelum et furorem, qui vix retineri possit, quin manus in verbera et cædem erumpant. Unde Chald. vertit : *Quia zelus est ira viri;* Vatabl. *Maritus enim zelotypiæ impatientia accensus, cum ei vindicandi occasio offertur, non parcit.* Impune dico apud homines, non apud Deum. Apud Deum enim occidens adulterum privata auctoritate, homicidii reus est.

35. NEC ACQUIESCET CUJUSQUAM PRECIBUS, NEC SUSCIPIET PRO REDEMPTIONE DONA PLURIMA,] quia injuria thori maxima est, nec ullis donis compensari potest, ideoque maritum qui læsus est facit implacabilem et inexorabilem. Loquitur de eo quod fit ut plurimum. Mariti enim quidam adeo viles sunt, ut ob pecuniam noxam adultero condonent; alii adeo modesti et pii, ut ei injuriam remittant. Hinc colligendum relinquit : si maritus adeo ulciscitur adulterium, quomodo illud ulciscetur Deus, qui matrimonium sanxit et instituit? Quocirca ipsum nullis legis veteris hostiis poterat expiari; unde nec ullæ ad ejus expiationem in Levitico fuere præscriptæ. Hebr. est : *Non suscipiet facies omnis* כופר *copher*, id est, *propitiationis*, vel expiationis aut satisfactionis; *et non volet, cum multiplicaveris munus;* Septuag. *Non commutabit ulla redemptione inimicitiam, neque dissolvetur multis donis ;* Aquila : *Munerum oblatione ;* Theodot. *Non accipiet personam ullius satisfactionis;* Vatablus : *Ullius intercessoris ;* Pagnin. *Non accipiet personam omnis pretii*, etc. Nam, ut ait S. Hieron. in c. 6. Amos : *Libentius audit maritus uxorem interfici, quàm pollui.*

Similis et reciprocus est zelus uxorum in maritos, fidem sibi datam per adulterium violantes. Illæ enim implacabiles rugiunt, et sæviunt sicut leænæ raptis catulis, ac sæpe maritos obtruncant. Ita scribit Cicero, l. 2. Offic., Alexandrum Phæreum à Thebe uxore interfectum propter pellicatus suspicionem. Et Justinus, l. 26, narrat Demetrium Antonii regis filium jussu Arsinoes uxoris interemptum, quod cum Berenice socru stupri consuetudinem haberet. Alter Demetrius cognomento Nicanor à Cleopatra uxore occisus est, ob zelum Rhodogunæ Phraatis regis sororis, ut tradit Appianus in Syriaco. Clytemnestra, audiens Agamemnonem maritum deperire Chryseidem, et se adulterio cum Ægistho polluit, et maritum ipsum morte mulctavit. Sed instar multorum sit, quod scribit Apollonius Rhodius, l. 1. Argonauticon Lemnias mulieres zelotypia incensas, quod mariti captivas quasdam feminas adamarent, maritos suos omnes et præterea universum genus masculinum obtruncasse. Denique, Seneca in Medea ita canit :

Nulla vis flammæ tumidique venti
Tanta, nec teli metuenda torti,
Quanta cum conjux viduata tedis
Ardet et odit.

Plura congessit Tiraquellus in leg. 13. connubial. n. 28. et seq.

Mystice adulterium est hæresis, et quodvis peccatum mortiferum ; per hoc enim anima Deo desponsa, eo spreto, adulteratur cum carne, mundo et dæmone; unde peccator dolores et ignominiam sibi congregat, et opprobrium illius non delebitur; quia zelus et furor viri, puta Dei, non parcet in die vindictæ, id est in die mortis et judicii. Ita Beda : *Dominus*, ait, *qui nunc parcit reprobis, non parcet in die mortis, nec acquiescet precibus sero clamantium ad se, nec dona, quorum non est ibi tempus vel facultas suscipiet; zelatur enim si quis sponsam suam, id est Ecclesiam, sive animam quamque fidelem, corrumpere præsumit.* Et S. Hieron. (loquens de die judicii) epist. ad Heliodorum : *Tunc*, ait, *ad vocem tubæ pavebit terra cum populis; tu gaudebis. Judicaturo Domino lugubre mundus immugiet, et tribus ad tribum pectora ferient. Potentissimi quondam reges nudo latere palpitabunt. Adducetur cum suis stultus Plato discipulis : Aristotelis argumenta non proderunt. Tunc tu rusticanus et pauper exultabis, et dices : Ecce judex, qui involutus pannis in præsepio vagiit*, etc. Plura in hanc rem dixi, Joelis 2. v. 31.

CAPUT SEPTIMUM

SYNOPSIS CAPITIS.

Ut ea, quæ de meretrice et fornicatione dixit, magis confirmet et illustret, producit in scenam meretricem, sive moecham, suis verborum et fucorum lenociniis juvenem illicientem et seducentem : ac deinde v. 22. ejus insipientiam ostendit, quod ad victimam, laqueum, animæque exitium ducatur.

1. Fili mi, custodi sermones meos, et præcepta mea reconde tibi. 2. Fili, serva mandata mea, et vives, et legem meam quasi pupillam oculi tui : 3. liga eam in digitis tuis, scribe illam in tabulis cordis tui. 4. Dic sapientiæ : Soror mea es; et prudentiam voca amicam tuam, 5. ut custodiat te à muliere extranea, et ab aliena, quæ verba sua dulcia facit. 6. De fenestra enim domus meæ per cancellos prospexi, 7. et video parvulos, considero vecordem juvenem, 8. qui transit per plateam juxta angulum, et prope viam domus illius; 9. graditur in obscuro, advesperascente die, in noctis tenebris, et caligine. 10. Et ecce occurrit illi mulier ornatu meretricio, præparata ad capiendas animas : garrula et vaga, 11. quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis, 12. nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos insidians. 13. Apprehensumque deosculatur juvenem, et procaci vultu blanditur, dicens : 14. Victimas pro salute vovi, hodie reddidi vota mea. 15. Idcirco egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre, et reperi. 16. Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Ægypto. 17. Aspersi cubile meum myrrha, et aloë, et cinnamomo. 18. Veni, inebriemur uberibus, et fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies; 19. non est enim vir in domo sua, abiit via longissima. 20. Sacculum pecuniæ secum tulit : in die plenæ lunæ reversurus est in domum suam. 21. Irretivit eum multis sermonibus, et blanditiis labiorum protraxit illum. 22. Statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, et quasi agnus lasciviens, et ignorans quod ad vincula stultus trahatur, 23. donec transfigat sagitta jecur ejus : velut si avis festinet ad laqueum, et nescit quod de periculo animæ illius agitur. 24. Nunc ergo, fili mi, audi me, et attende verbis oris mei. 25. Ne abstrahatur in viis illius mens tua : neque decipiaris semitis ejus. 26. Multos enim vulneratos dejecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab ea. 27. Viæ inferi domus ejus, penetrantes in interiora mortis.

PRIMA PARS CAPITIS.

Multa ex his jam cap. præced. explicata sunt, alia castis auribus minus grata : quare omnia paucis expediam.

Fili mi, custodi sermones meos, et præcepta mea reconde tibi,] velut thesaurum pretiosum, qui vitam animamque tibi servabit; *reconde*, inquam, in arca mentis tuæ, ut ex ea tempore opportuno ad aliorum salutem illa liberaliter depromas. Unde Syrus vertit : *Absconde in corde tuo.* De more novum orsurus sermonem excitat discipulum ad attentionem, proponendo dogmatum suorum præstantiam. Septuag. huic sententiæ subnectunt aliam, quæ nec in Hebræo, nec in Chaldæo, nec in Latino habetur, nec huic loco est opportuna : unde ex alio loco huc traducta et inserta videtur. Est autem hæc : *Fili mi, honora Dominum, et valebis, et præter eum ne timueris alium.* Eamque legunt Complut. Roman. Lucifer Calar. Apol. pro S. Athanasio, S. Ephrem tract. Contra impudicos, qui pro *alium* vertit, *alienum. Valebis*, id est, bona eris corporis mentisque, Deo dante, valetudine, inquiunt aliqui. Verum græce est ἰσχύσεις, id est, potens et validus eris ad quidvis aggrediendum, et ad malis omnibus resistendum. Unde S. Hieron. in c. 6. ad Ephes. legit : *Fili, honora Dominum, et confortaberis*, q. d. Si Deum, ut decet, honores et colas, Deus te faciet omnibus malis et hostibus validiorem ; quare præter eum neminem alium, nec dæmonem, nec hominem, nec deum fictitium timeas, id est, reverearis, metuas et colas, juxta illud Isaiæ 8. 12 : *Timorem ejus ne timeatis, neque paveatis : Dominum exercituum ipsum sanctificate ; ipse pavor vester, et ipse terror vester.* Et illud Christi : *Nolite timere eos qui occidunt corpus ; sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam*, Matth. 10. 28.

2. Fili, serva mandata mea, et vives (Hebr. Aquila, Symmachus et Theodot. *et vive*, id est

certo vives, tum in hac vita vitam longævam et felicem, tum in futura æternam et beatam) ET LEGEM MEAM QUASI PUPILLAM OCULI TUI.] Hebr. כאישון *keischon*, id est, *sicut virunculum oculi:* ab איש *isch* enim, id est *vir*, derivatur diminutivum אישון *ischon*, id est, *virunculus:* ita dicitur pupilla, quod in ea virunculi imago resplendeat. Sic Græci pupillas vocant κόρας, ut vertunt Septuag. q. d. Virgines et Nymphas, quod virginis imago appareat in pupilla. Unde Plutarch. scribit oratorem quemdam acute, sed salse, dixisse de impudente quodam, quod in oculis haberet non κόρας, sed πόρνας, id est, non virgines, sed meretrices. Sic et Latini pupillam vel pupulam vocant quasi parvam pupam, id est parvam puellam. Unde Manil. lib. 4:

Parvula sic totam pervasit pupula cœlum.

Mirum est quod scribit Plinius lib. 28. cap. 26: *Augurium ex homine ipso est non timendi mortem in ægritudine, quamdiu oculorum pupillæ imaginem reddant.* Inde etiam vox pupillus, quasi pupus et pupa. Alii censent pupillam dici *ischon*, id est caliginem vel nigredinem, quod ipsa tenebrosus et nigerrimus sit orbiculus oculorum: ex quo tamen elucet virtus visiva et scintilla luminis. Nam sicut Deus ex tenebris produxit lucem mundi, Genes. 1. v. 2. dicendo: *Fiat lux;* ita ex illa oculi caligine mire produxit lucem corporis. Quo alludens Apostolus, 2. Corinth. 4. 6: *Deus*, ait, *qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Jesu.*

Porro Aristot. l. 5. de Gener. animal. c. 1. docet vim visus in aqueo humore consistere, nigredinem autem signum esse copiæ humoris aquei. Idem, lib. 1. de Histor. anim. c. 1: *Candidum oculi*, ait, *magna ex parte simile in omnibus est. At quod nigrum dicitur variat: aliis enim atrum; aliis admodum cæsium; aliis fulvum; aliis caprinum, quod morum optimorum indicium est, et ad cernendi claritatem primatum obtinet.* Nigredo enim necessaria est ad congregandos colores, qui videndi sunt; quia lux et color lucidus, puta albus, visum disgregat et dispergit.

Sensus ergo est, q. d. Tam tibi cordi et curæ sit mea lex et disciplina, quàm est pupilla oculi, quam ut teneram pupulam et virgunculam summe diligis et custodis: quàmque est ipse orbiculus niger pupillæ, in quo acumen visus consistit: esto enim in lege quædam sint atra, id est, obscura et difficilia, tamen in iis vis mentis, rationis et virtutis consistit. Multo ergo magis ea custodi, quàm tutor custodit pupillum et res pupilli: magis enim diligitur pupilla oculi quàm pupillus mortui.

Igitur sicut pupilla, inquit S. Basilius hom. 11. Hexamer. à natura tribus quasi propugnaculis munitur et custoditur, nimirum primo, quadruplici tunica, scilicet speculari, reticulata, crystallina et cornea; secundo, palpebris et ciliis contra muscas, arenas et pulveres; tertio, superciliis, sub quibus in cavo quasi antro delitescit, ne lædi queat; utque ipsa aciem visivæ potentiæ recta intendant ac moderentur. Supercilia ergo sunt quasi oculi domicilium et propugnaculum; ipsa enim sunt quasi tectum tegens oculos, ne capitis frontisque sudor in eos, sed potius in tempora genasque defluat. Vide S. Basilium loco citato.

Secundo, sicut pupilla est quasi fax, stella, et parvus sol totum hominem illuminans, prælucens, dirigens, ut omnes vias et actiones clare et recte obire possit: nam sine luce pupillæ homo cæcus esset, nihilque peragere posset, sed in mille lapides et scopulos impingeret; sic pariter lex est lux hominem dirigens ad honeste recteque operandum in quovis rerum occursu. Unde Christus: *Lucerna*, ait, *corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit*, Matth. 6. 22.

Tertio, sicut pupilla, licet parva, in se res omnes, quin et cœlum mundumque continet et comprehendit; sic lex et disciplina, licet in rebus parvis sita videatur, tamen in se continet omnem honestatem, omnem virtutem, omne bonum, quin et cœlum ac beatam æternitatem, perennemque felicitatem.

Hæc ergo verba sibi repræsentet Religiosus et fidelis quisque, eaque sibi occini putet à Spiritu Sancto: Fili mi, custodi sermones meos, etc. sicut pupillam oculi, nimirum exactissime, summo studio, amore, conatu, perfectione. Fugata ergo procul socordia ad perfecta, magna, celsa enitere, quæ tibi status et vocatio tua suggerunt. Si hæc quotidie audis, nec obedis; si quotidie illis monearis, nec moveris; excitaris, et non assurgis, nihil perfectum, nihil tua vocatione dignum aggrederis, utique invisus es illi, cujus adhortationes spernis, et à cujus perfectione degeneras.

Porro si custodiverimus legem Dei ut pupillam oculi, ipse Deus vicissim custodiet et diliget nos ut pupillam oculi sui, juxta illud Zachar. 2. 8: *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.* Quæ sane res est miræ consolationis et spei, gaudiique inæstimabilis. Quocirca pro ea instanter orat David, psal. 16. 8: *Custodi me ut pupillam oculi;* Hebr. *quasi pupillam filiam oculi;* Chald. *ut pupillam orbicularem, quæ est in medio oculi.* Pupilla enim videtur esse filia oculi, quia in eo et quasi ex eo enata imaginem filiolæ sive virgunculæ, uti paulo ante dixi, repræsentat.

3. LIGA EAM IN DIGITIS TUIS (Syrus *in collo tuo*), SCRIBE ILLAM IN TABULIS CORDIS TUI.] Septuag. *Circumpone eam digitis tuis, inscribe eam super latitudinem cordis tui;* ut scilicet eam jugiter in corde et pectore velut incisam et insculptam geras: *Ut semper animæ tuæ molitionibus astet*, ait R. Levi. De quo plura dixi cap. 3. 3. Alludit ad illud Mosis Deuter. 6. 8. Exaudi 13. 16: *Ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos*, quod Judæi crasse ad litteram, ut sonat, accipientes legem Decalogi membranulis inscriptam brachio, fronti et fimbriis affigebant et alligabant. Eaque vocabant phylacteria, q. d. Conservatoria legis, ut patet Matth. 23. 5.

Melius noster Salazar hæc accipit de annulis digitorum, q. d. Legis à me tibi traditæ observationem perfectam vice annuli digitis insere, atque id tibi pro arrhabone et pignore ad nuptias sapientiæ erit: exinde enim licebit tibi sapientiam et prudentiam sororem tuam, id est, sponsam conjugemque pleno ore nuncupare. Solet enim in nuptiis à sponso digito sponsæ inseri annulus nuptiarum pignus et arrhabo: atque in annulo solebat olim incidi effigies sponsi, vel amici, reive adamatæ. Annulus hic

digito quarto inseritur, quia in eo vena quædam sanguinis ad cor usque pervenit, ait Isidor. l. de Offic. c. 15. Igitur annulus hic symbolum est amoris conjugalis, quod scilicet sponsa sponsum non tantum in annulo et digito, sed et in corde gerat, omnemque amorem in illum defigat

Verum, quia non dicitur hîc : *Incide ea in annulo*, vel *per annulum insere ea digito ;* sed *liga ea super digitos tuos*, ut habent Hebr. Aquila, Symmach. et Theodot. ac Noster ; Septuag. *circumpone eam digitis tuis ;* hinc simplicius et planius accipias hoc ut parœmiam, quæ non aliud significat, quàm, q. d. Habeto legem jugiter præ oculis, habeto eam semper in mente, semper ejus recordare, perinde ac si illa digitis tuis alligata foret : solemus enim, cum alicujus recordari volumus, illudque præ oculis habere, digito filum vel quid simile alligare, ut illud rei, cujus recordari volumus, memoriam et quasi præsentiam suî, oculis mentique objiciat et sistat. Esse enim parœmiam et similitudinem patet ex nota similitudinis *quasi*, cum ait Moses : *Ligabis ea quasi signum in manu tua ;* eò enim alludit hîc Salomon quod, si quis religiosior legis memoriam, filo, charta, similive re digitis alligare velit, oculisque objicere, is plane ad litteram monitum Mosis et Salomonis servabit. Ita faciebant Judæi per sua phylacteria, qui non ob ea carpuntur à Christo, sed quod in phylacteriis duntaxat gestarent legem, non in corde, nec opere eam exsequerentur. Omitto nugas et superstitiones, quas posteriores Judæi phylacteriis addidere.

Secundo, Baynus apposite sic explicat, q. d. Lex oculis mentique tuæ semper obversetur, perinde ac eisdem digiti obversantur. Rursum decem sunt Decalogi præcepta, totidem tibi Deus dedit digitos. Cuique ergo digito per imaginationem et memoriam affige unum præceptum, primo primum, secundo secundum, etc. ut, quoties digitos tuos intueris, toties in illis Dei præcepta quasi alligata intuearis, uti faciunt rhetores, et qui artem memoriæ docent. Hi enim partes orationis, vel rei recordandæ, digitis cogitatione affigunt, per eosque ordine distribuunt, ut ita eorum intuitu singulorum ex ordine recordentur, cum singula memoriæ referant, reddantque fideliter digiti quasi pignora sibi commissa et concredita.

Tropol. liga legem in manu et digitis, id est, iisdem illam exsequere et operare. Ita Beda : *In digitis*, ait, *in actibus dicit* : *In tabulis cordis*, *in latitudine cogitationis. Unde et alia translatio dicit : Describe eam in latitudine cordis tui.* Sic et Lyran. Addit Dionys. per digitos notari discretionem ; sunt enim digiti ab invicem discreti, q. d. : *Liga legem in digitis, id est, operibus eam cum discretione associa. Sicut enim in manu vis operativa, ita in digitis vis discretiva mystice designatur. Unde Psalmista : Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prœlium et digitos meos ad bellum*, psalm. 143. 1. Denique Auctor Catenæ Græc. : *Per manum*, ait, *plena suisque numeris et partibus absoluta operatio designatur ; per digitum autem simplex minusque perfecta. Ait ergo : Meis verbis, meæ doctrinæ obsecutus, cor ad virtutum susceptionem diffusum, capaxque et facile exhibeto.*

4. Dic sapientiæ : Soror mea es (ita Hebr. et Roman. male ergo aliqui legunt, *est*) et prudentiam voca amicam tuam.] Septuag. *Dic sapientiæ sororem tuam esse, et prudentiam notam* (Chald. *cognatam*) *redde tibi;* Aquila et Theodot. *et notam intelligentiam vocabis;* R. Salomon et Aben Ezra : *Sapientiam tanquam propinquam et affinem semper habeto.*

Sensus est, q. d. Sapientiam dilige et adama intime ut sororem unicam, omni decore ornatam, illamque *sororia tibi dilectione conjunge*, ait Beda. Sic et R. Levi : *Dic*, ait, *sapientiæ : Soror mea es ob amorem, quo illam complecteris. Et prudentiam voca amicam tuam*, hebr. מודע *moda*, *id est, bene notam et propinquam ; ita ut semper cum prudentia et sapientia conjunctionem habeas.*

Sapientia recte vocatur *soror :* Primo, ob puritatem amoris, qua nos diligit, et vicissim à nobis diligitur, cum sponsa apud homines innuat carnalem complexum.

Secundo, quia sapientia nobis quasi congenita et connaturalis est : illius enim semina et quasi rudimenta insevit nobis et ingeneravit Deus et natura. Ita Cajet. Rursum sapientia filia est primogenita Dei patris, cujus pariter filius est homo, æque ac angelus.

Tertio, quia sapientia soror est mentis et rationis : homo autem est animal mentis et rationis compos. Nam sapientia sive virtus non est aliud, quàm perfectio rationis, sive amor boni rationalis, quod scilicet recta ratio amat ac dictat, judicatque ab omnibus esse amandum. Rursum sapientia supernaturalis est soror spiritus, sive hominis baptismo et spiritu Dei renati, ac evecti ad statum supernaturalem filiationis et hæreditatis Dei. Huc allusit Christus dicens : *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei*, *qui in cœlis est, ipse meus frater, et soror, et mater est.* Matth. 12. 50.

Rursum per *sororem* accipe sponsam et uxorem ; ut enim juvenem avocet à meretrice, offert illi sapientiam sponsam, q. d. Si sponsam ambis, ambi sapientiam, ambi virtutem : sive enim sapientiam quæras, illa sapientissima est : sive nobilitatem, illa nobilissima est : sive divitias, illa opulentissima est : sive speciem, illa speciosissima est. Illam ergo uti sponsam ama et complectere, cum eaque dissuaviare, ut ejus amoribus occupatus et implicitus, omnes spurcos meretricum, velut stultarum, infamium, pauperum, deformium, amores fastidias et devites. Sic sponsa in Canticis vocatur à sponso *soror*. Primæ enim sponsæ et sponsi fuere sorores et fratres, utpote filiæ et filii ejusdem patris Adæ. Hoc est quod ait Salomon Sap. 8 : *Hanc amavi à juventute mea, et quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius.*

Physice simul et ethice disce hîc studium sapientiæ esse optimum remedium ad fugiendam libidinem et servandam castitatem : tum quia mens occupata studio non cogitat de venere : tum quia sapientia ex diametro opponitur veneri, perinde ac spiritus carni, cœlum terræ, Angelus bruto plane adversatur. Audi nostrum Alvarum de Paz de castitate l. 5. c. 75 : *Litterarum studia, præsertim sacrarum, optima sunt castitatis instrumenta, et juvenibus valde accommodata ; quibus et necessaria sibi, et aliis discunt, et sapientes evadunt, et impudicitiæ cogitationes avertunt. Quapropter Sapiens hujus utilis laboris meminit, ut juvenem ad castitatem incitaret : Dic sapientiæ: Soror mea es ; et pru-*

dentiam voca amicam tuam, ut custodiat te à muliere extranea, et ab aliena, quæ verba sua dulcia facit. Si pulchritudinis, inquit, amator es, si verborum suavitate delectaris, ostendam tibi pulcherrimam sponsam, cujus amplexibus satieris, ostendam sororem fidelissimam et suavissimam, cujus alloquio miram percipias suavitatem. Sapientia tibi in sponsam data est. Nam quidam tuî similis sum ego, qui et alio loco dixi: Quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius. Erit, inquam, sponsa tua perpetuo vinculo tibi conjuncta, propter quam habebis claritatem ad turbas, et filios ex ea scilicet verissimos rerum sensus accipies. Est etiam soror tua ex eodem Deo patre progenita. Hanc ergo sororem voca, et amicam appella, seu (ut clarius loquar) in locum sponsæ, sororis et amicæ habe. Si ita feceris, illa te à concupiscentia carnis liberabit, et ejus dolos ac fallacias, quibus te illaqueare nititur, deteget et dispellet.

Notum est exemplum S. Gregorii Nazianzeni, cui per visionem sese quasi amicas obtulerunt sapientia et castitas, specie duarum virginum sororum, eo quod ipse castitatis æque ac sapientiæ esset studiosus; quod superius recitavi. Sic hodie in monasteriis, ubi viget studium litterarum et sapientiæ, viget pariter castitas et disciplina Religiosa: ubi jacet illud, jacent et hæ.

Anagog. Polychronius in Catena Græcor. per sapientiam accipit contemplationem et vitam contemplativam, quam repræsentat Magdalena; huic enim dicit Martha, id est, vita activa: Soror mea es, quia duæ hæ vitæ quasi sorores, ab eodem Christo quasi patre procreatæ et institutæ, ad eamdem in cœlis hæreditatem cernendam ducunt, atque utralibet ab altera quasi soror à sorore juvetur et fulciatur oportet: actio enim eget directione contemplationis, contemplatio vicissim indiget labore et fructu actionis.

5. Ut custodiat te a muliere extranea (meretrice et mœcha) et ab aliena, quæ verba sua dulcia facit.] Hebr. *quæ sermones suos lenificat;* Vatabl. *quæ verbis suis blanda est;* Symmach. et Theodot. *cujus verba lubrica et mollia;* Syrus, *cujus verba blandiendo decipiunt;* Septuag. *quæ te sermonibus adoritur gratiosis*, uti legit S. Ambros. l. 1. de Caino c. 4. Qui mystice hæc exponens: *Duæ enim mulieres*, inquit, *unicuique nostrûm cohabitant, inimicitiis ac discordiis dissidentes, velut quibusdam zelotypiæ contentionibus nostræ replentes animæ domum. Una earum nobis suavitati et amori est, blandæ conciliatrix gratiæ, quæ vocatur voluptas. Hanc nobis opinamur sociam ac domesticam, illam alteram immitem, asperam, feram credimus, cui nomen virtus est. Illa igitur meretricio procax motu, infracto per delicias incessu, nutantibus oculis et ludentibus jaculans palpebris retia, quibus pretiosas juvenum animas capit (oculus enim meretricis laqueus est peccatoris) quemcumque viderit sensu indignum prætereuntem in angulo, in transitu domus suæ, sermonibus adoritur gratiosis, faciens juvenum volare corda, domi inquieta, in plateis vaga, osculis prodiga, pudore vilis, amictu dives, genas picta. Etenim quia verum decorem naturæ habere non potest, adulterinis fucis affectatæ pulchritudinis lenocinatur speciem, non veritatem.*

Mystice quoque R. Levi: Sapientia, inquit, custodiet te à muliere aliena, ne scilicet obsequaris animæ concupiscenti.

6. De fenestra enim domus meæ per cancellos prospexi,] quia exempla delectando magis movent quàm præcepta; hinc Salomon exemplo (sive vere id gestum sit, sive, ut volunt Vatabl. Jansen. et alii, arte compositum et comice confictum ad rem illustrandam) quod frequenter accidit, in medium adducit, quo ostendit quantum sit juvenibus à meretrice periculum; ac simul graphice meretricis mores, modosque illiciendi et seducendi describit. Ait ergo: *Per cancellos prospexi.* Cancelli angusti et reticulati esse solent; quo fit ut qui per eos prospicit, alios videat, sed ab iis non videatur. Salomon ergo, ut mores juvenum specularetur, per cancellos prospicit, ut eos conspiciens ab iis non conspiceretur. Sic enim præceptor per cancellos in scholam et discipulos intuetur, ut ipsi nescientes se videri libere agant, indolemque et mores suos prodant, quos deinde ipse formet, corrigat vel dirigat. Idem faciant Superiores, ut subinde secreto advertant mores indolemque subditorum, cum ipsi se liberos et à nemine cerni putant. At sint memores istius dicti: *Ne quid nimis*, ne subditi advertentes omnia sua curiose notari ab eis alienentur, fiantque diffidentes et pusillanimes, aut ficti et hypocritæ, aut iracundi et effrontes. Idem facit Deus; ipse enim omnia videt, et tamen à nemine videtur, nisi à viris timoratis et perfectis, qui illuminato mentis oculo sciunt, cogitantque se ubique à Deo videri, ideoque omnia sua honeste sancteque agunt, ne qua in re oculos tantæ majestatis offendant. Viri ergo illuminati cancellos hosce retegunt, ipsumque Deum cominus semper intuentur.

Audi S. Bern. in formula honestæ vitæ, inter decem profectus spiritalis documenta hoc nono loco assignantem: *Nonum*, ait, *est ut quisquis quibuscumque negotiis implicetur, Deum in corde memoriter studeat habere, et semper honorem Dei omnibus anteponat; sed ad hoc præcipue nitatur ut sic semper Deum præsentem intelligat, ac si ipsum, qui præsens est in sua essentia, videret: sicque eum timeat et revereatur, et intenso amore in eum feratur, eoque prout potest in via fruatur, et in ipso non in alio requiescat.*

Septuag. pro prima persona substituunt tertiam, itaque prospectum hunc non Salomoni tribuunt, sed meretrici et mœchæ, de qua sermo præcessit. Sic enim habent: *De fenestra enim è domo sua in plateas prospiciens, quemcumque viderit stultorum filiorum adolescentem inopem cordis*, etc. Ubi cancellorum non fit mentio, et pro *prospiciens* græce est παρακυπτουσα, id est, prono totoque quasi corpore inclinata, per fenestram circumquaque prospectans: meretrices enim fugiunt cancellos, quia cupiunt videre, ut videantur et ipsæ. Prima enim illecebra earum est, prospiciendo per fenestras ostentare se, et quasi offerre transeuntibus. Unde S. Ambros. mystice per meretricem accipiens quamlibet voluptatem et concupiscentiam, quæ hominem ad peccatum illicit et sollicitat lib. 1. de Caino c. 4: *Nam quid*, ait, *tam meretricium, quàm secularis voluptas, quæ à fenestra domus suæ intrat, oculis prima tentamenta præludens, et penetrat cito sensum in plateas prospiciens, id est, in publicas transeuntium vias, non autem in legis interna mysteria obtutum mentis intendas.*

7. ET VIDEO PARVULOS, CONSIDERO VECORDEM JUVENEM.] Pro *parvulos* hebr. est פתאים *pethaim*, id est ut Chald. *insipientes ;* Septuag. *stultos ;* Tigur. *stupidos ;* Vatablus, *simplices*, imperitos, inexpertos.

Sensus est, q. d. Ego per cancellos prospiciens vidi multos per plateam inambulantes juvenes, incautos, imprudentes, inexpertos, atque inter eos unum præ cæteris *vecordem ;* Hebr. *carentem corde;* Chald. *deficientem intellectu;* Septuag. *inopem mentis ;* S. Ambr. *indigum* (ita Roman. male ergo alii legunt *indignum*) *sensu.* Hanc juvenum vecordiam scite repræsentat vetus emblema. Nam veteres juventutem pingebant quasi adolescentem nudum, velo quodam obductos oculos habentem, cujus dextra post tergum vincta erat, læva soluta : hunc insequebatur tempus multas occasiones subministrans, singulis vero diebus filum unum de velo, quo facies illius operiebatur, detrahebat. Cujus picturæ hæc est explicatio : Primo, nudus adolescens significabat quod ætas illa judicio et ratione caret, et de malis quæ gessit, gloriatur, tantum abest ut erubescat. Secundo, velatos habet oculos, quia tanquam cæcus per singula sæpe momenta offendit, et in vitia præceps fertur, non habens alium ductorem quàm pravos suos affectus. Tertio, dextram habet ligatam, et sinistram solutam ; quia nihil dextre et considerate agit, sed omnia sinistre, inconsiderate, perturbate, prout pravo affectu ducitur. Quarto, hunc persequitur tempus ad mortem. Quinto, tempus filum unum de velo, quo ejus clauduntur oculi, quotidie detrahit; quia ejus vita sensim per singulos dies minuitur, et quo plura detrahuntur fila, eo clarius animadvertit, quàm prave incedat, quotque pravis affectibus quasi tyrannis vinctus teneatur : et experientia discit maturescente sensim ætate, quò miser tendat, quanquam plurimi sint, qui nec affecta jam ætate à pravis adolescentiæ moribus recedant ; sed in morte videntes suam vanitatem et stultitiam, ac pericula æternitatis, sapiunt, sed sero. Vide exemplum Chrysaorii clamantis : *Inducias usque mane*, apud S. Greg. 4. Dialog. cap. 38. Porro sagaces sunt meretrices, ut juvenem vecordem dignoscant et adoriantur, non cordatum et castum ; idque dignoscunt ex habitu et vultu, sed maxime ex oculis. Cum enim vident oculos vagos, lascivos, curiosos, agnoscunt vecordiam ; cum vero vident oculos graves, modestos, constantes, agnoscunt illos esse sapientis, eumque fugiunt. Unde Palladius in Vita S. Chrysost. : *Infelicia*, ait, *scorta ex ipso oculorum motu pudicos agnoscunt ac fugiunt viros ; non secus atque infirmus oculus Solis jubar, et vultur unguentum ;* scilicet *fur furem, lupa lupum, ac vicissim agnus agnum, leo leonem*, ut vulgo dicitur.

8. QUI TRANSIT PER PLATEAM JUXTA ANGULUM, ET PROPE VIAM DOMUS ILLIUS.] Sic enim solent proci et rivales amicarum domus noctu obire et ambire, ac juxta angulos inambulare, ut in iis vel abscondere se, vel per diverticula elabi queant, si quis eos insequatur.

9. GRADITUR IN OBSCURO, ADVESPERASCENTE DIE, IN NOCTIS TENEBRIS ET CALIGINE.] Hebr. *In crepusculo, in vespera diei, in nigredine noctis et obscuritate.* Libido enim lucifuga est, et tenebras quærit, utpote male sibi conscia, pudenda et infamis.

10. ET ECCE OCCURRIT ILLI MULIER ORNATU MERETRICIO (Hebr. *Habitu meretricis;* Septuag. *Speciem habens meretriciam.*) PRÆPARATA AD CAPIENDAS ANIMAS ; GARRULA ET VAGA.] Pro : *Præparata ad capiendas animas*, hebr. est נצרת לב *netsurath leb*, id est *custodita, reservata corde*, id est vafra, callida, insidiosa, illecebrosa, ut capiat animas juvenum. Aut *observata corde*, id est, quæ cor habet quod observat juvenes, eisque insidiatur, ut decipiat; Pagnin. *Anxia corde;* Vatablus : *Cauta corde;* Cajetan. *Immunita corde;* R. Salomon : *Munita corde.* Sicut enim civitas circumdatur munitionibus, ita meretricis cor calliditate et stultitia circummunitur. Alii per antiphrasin vertunt : *Incustodita corde;* quæ scilicet cor habet liberum, impudens, vagum, volaticum æque ac oculos et manus. Unde et tales facit oculos et corda juvenum sese affectantium. Quocirca Syrus et Septuag. vertunt : *Quæ facit juvenum volare corda*, ut volaticam volatici sequantur ; forte Syrus et Septuag. pro נצרת *netsurath* legerunt נצצת *notsetsath*, id est, *evolare faciens :* נוץ *nots* enim est avolare; inde נוצץ *notsets* in *poel* est avolare facere, idque cum impetu et rapacitate quasi ad prædam : inde enim à rapacitate accipiter dicitur נץ *nets;* unde aliqui nisum avem rapacem dictum putant. Sic enim meretrix juvenes quasi nisos ad se velut prædam allicit, et avolare facit. Denique Baynus vertit : *Anxia corde,* vel *ligata corde*, hoc est, anxietate cordis amorem simulans : ut *netsurath* sit à verbo צור *tsur*, id est, coarctare, non à נצר *natsar*, id est servare. Possunt hæc verba *netsurath leb*, id est corde ligata sive anxia, referri ad cordis secreta, et dissimulationem. Ego, ait Baynus, mallem referre ad habitum corporis et ornatum, quem laxum et lascivum gestabat, sed circa præcordia strictum et colligatum, ut corporis elegantiam ostentaret. Chaldæus alio sensu vocem Hebræam *netsurath* interpretatur, nempe pro fortitudine, ut sit sensus : Fuit habitu meretricio dissoluta et effeminata, sed corde robusto et virili, utpote inverecunda et impavida. Potest denique exponi *desolata* sive *destituta corde*, hoc est sine intellectu, juxta illud Isaiæ 1. 8. : *Sicut civitas quæ vastatur;* Hebr. *netsura*, id est, *desolatur;* R. Levi Ben Gersom ad habitum sive ornatum meretricium refert, q. d. Erat nudo collo et pectore corde tenus, quod vestitum et tectum habebat. Et hunc sensum ex Chaldæo licet intelligere, cum vox Chaldæa utrumque significet, fortitudinem et absconsionem. David Kimchi vertit : *Observata corde*, à verbo *natsar*, ut sit sensus : Erat cauta, quæ cum alios deciperet, ipsa decipi non potuit. Hæc Baynus.

Describit illecebras meretricis : Prima est, habitus et ornatus meretricius ; nam lege et usu Romanorum aliarumque gentium, meretrices cedunt habitu ab honestis matronis diverso. Vide Alexandrum ab Alex. l. 5. Genial. c. 18. Rursum meretrices ornant se supra opes et statum : atque ornatus earum est levis, illecebrosus, spirans amorem. Qua de causa multæ rubra vel coccinea tunica incedunt : cum matronarum etiam nobilium et divitum ornatus sit gravis, castus, et sæpe pullus aterque. Esto enim sub noctem oberrare dicat meretricem, tamen sublustrem noctem notat; cum sat adhuc ornatus conspici potest. Adde eam per diem ornare se, ac ornatam se exhibere in os-

tiis et fenestris juvenibus transeuntibus conspiciendam. Unde S. Cyprian. lib. de Habitu virginum : *Ornamentorum*, ait, *ac vestium insignia, et lenocinia formarum non nisi prostitutis et impudicis feminis congruunt ; et nullarum fere pretiosior cultus est, quàm quarum pudor vilis est. In Apocal. c.* 17. *describitur meretrix illa perdita, cum qua fornicati sunt reges terræ, amicta pallio purpureo et coccineo*, etc. Multa de hoc ornatu dixi Isaiæ 3. v. 26 et 1. Petri 3. 3. Notat noster Pineda in Salomone prævio l. 7. c. 8. Hebr. שית *schit*, id est ornatus, posse verti spinam aut vepres. Sic enim vertit Noster, Isaiæ c. 5. v. 6. et c. 10. 17. et c. 27. 4. Et eadem vox cum levi punctorum mutatione psal. 72. 6. sumitur pro operimento, vel ornamento iniquorum : *Operti sunt iniquitate et impietate sua*, q. d. Etiam spinis ornantur, quæ alios pungant, et instar hami alicujus rapiant quidquid ipsis applicitum fuerit. Ubi Chald. legit : *Coronam imponent capiti suo de rapina sua.* Itaque ornatus meretricis est spina, est hamus pungens oculos libidinosorum. Cum enim videant quod concupiscunt, sed frequenter frui non possunt, necessarium est frequentissime dolere, et, ut S. Petrus dicebat, habere oculos plenos adulterii et incessabilis delicti cum desiderio, quod excutiet animum. Sic Alexander Magnus dicebat Darii filias esse dolores oculorum ; erant enim speciosæ.

Secunda est, quod *præparata* sit *ad animas capiendas*, quod scilicet mille norit, milleque alias indies cogitet artes et fucos, quibus incautos illiciat et seducat.

Tertia est, quod *garrula* sit et *vaga;* Pagnin. *tumultuosa et perversa;* alii, *clamosa et proterva*, vel, ut Chald. *prævaricatrix;* Vatabl. *strepera et inconstans ;* Syrus, *rebellis et comessatrix;* Septuag. ανεπτερωμενη και ασωτος ; quod Complut. vertunt, *elevata est* (superba) *et luxuriosa;* Roman. *vaga est et luxuriosa;* alii proprie, *volatica* sive *alata est et infrunita;* Aquila, σχολαζουσα, id est, *vacans est otioque diffluens ;* alius, *tumultuosa* est instar frementium fluctuum, *latratrix* instar canum, *personans* instar ursorum, *tumultuans* instar ebriorum vel populi furentis.

Porro mulier hæc dicitur *vaga* quasi *vacua*, quod sine negotio temere huc illucque discurrat. Ita Perottus, aut *vaga* quasi *vana agens*, vel *vadendo agens.* Ita Papias : *Vagus*, ait, *dicitur erraticus, discurrens, vadendo agens. Vagatur, discurrit, vagus et dissolutus : dispersus est, errat ; vagus agit*, aut *vaga* quasi *vi acta :* agitur enim æstu cupiditatis, uti vaccæ aguntur œstro.

Ex adverso matrona honesta et virgo, primo, ornat se modeste. Secundo, præparat se, ut alias ad modestiam et verecundiam adducat. Tertio, pauciloqua est et οικουρος, id est, domus custos, uti ait Apostolus Tit. cap. 2. 5. ubi dixi ejus symbolum esse testitudinem, quæ semper est domi, quia domi porta domum suam secum defert : quæ enim vagatur instar Dinæ, sæpe *Penelope venit, abit Helene*, ut ait Poeta. Ita de S. Bern. qui virginum fuit flos et decus, scribit auctor Vitæ ejus l. 3. c. 2 : *Incessus ejus, et habitus omnis modestus et disciplinatus, præferens humilitatem, redolens pietatem, exhibens gratiam, exigens reverentiam, solo visu lætificans et ædificans intuentes.*

11 et 12. Quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis.] Hebr. *in domo non habitant* (Septuag. *non quiescunt ;* Chald. *non morantur*) *pedes ejus.* Nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos insidians.] Chald. *et contra omnem angulum opportuna.*

Quarta est hæc conditio et illecebra meretricis, quod, cum ardeat libidine et studio alliciendi amasios, sit instabilis et nequeat domi consistere ; sed nunc ad ostium, nunc in plateis, nunc in angulis sese ostentet, et impudice insidietur pudicitiæ juvenum, cui tam ardenter inhiat. Tò *nunc foris*, *nunc in plateis*, idem est, q. d. Nunc foras ante ædes, nunc longius in plateam progressa. Ita Baynus et Jansen. Aut, ut noster Salazar : Foris, inquit, id est, in limine domus atque in vestibulo ; is enim solet subesse sensus illi particulæ *foris.* Cantic. 8 : *Ut inveniam te foris*, id est, in limine. Et S. Matth. c. 26. v. 69. de Petro ait : *Sedebat foris ;* Lucas vero locum expressius significans habet : *Sedebat ad ostium foris*, id est, in vestibulo domus. Ergo cum hæc mulier domi pedes coercere non posset suos, nunc foris erat, id est, in limine domus sedebat; nunc in plateis (crescit oratio) juxta angulos insidians.

Porro hæc mentis pedumque instabilitas, evagatio et discursatio evidens est signum meretricis. Unde Tiraquellus in legem 10. connubialem n. 34. ex hoc loco, et ex leg. 11. *qua illustris*, docet quod ea meretrix præsumitur, quæ alienas domos, nunc hanc, nunc aliam intrare consuevit. Hinc et meretrices vocabantur peregrinæ. Unde Comicus in Andria : *Adeone*, ait, *es demens in peregrina? id est, in meretrice*, inquit ibidem Donatus : *Mulieres enim peregrinæ, inhonestæ et meretrices habebantur.* Et in Eunucho Parmeno, cum Thais dixisset matrem suam Samiam fuisse, et habitasse Rhodi, tacere se posse respondit, quoniam videlicet verisimile esset posse meretricem nasci ex peregrina et ipsa meretrice : dixerat enim Parmeno taciturum se quæ vera à Thaide dicerentur.

13. Apprehensumque deosculatur juvenem, et procaci vultu blanditur, dicens.] Pro *procaci*, hebr. est *forti facie*, id est, ut Chald. Septuag. et Tigur. *impudenti facie;* Theodot. *impudenter egit in vultu suo;* Symmach. *audacia obduravit faciem suam ;* Syrus, *fronte perfricata inquit illi.* Huc pertinet proverbium Arabicum : *Homo sine pœnitentia est tanquam fluvius sine aqua, et mulier sine verecundia est tanquam lampas sine lumine.*

Quinta est hæc conditio et illecebra meretricis, qua manifeste prodit suam impudentiam et libidinem per impura oscula, blanditias et verba : sicut enim manus usu et exercitio callo obdurescunt ; sic et frons usu scelerum perfricta impudentiæ callum induit.

Sapienter S. Basil. tract. de Virgin. docet cavenda esse oscula etiam fratrum et sororum : *Sufficit enim*, ait, *peccatum, et per tactum fraternæ manus, et per pacis ac dilectionis osculum, sensum carnis ad sua molienda opera latenter excitare, et concupiscentiæ oculos, sicuti Adæ, post voluptatis gustum amplius ad malum aperire.* Citat philosophum dicentem : *Oscula cavere oportet, non secus quàm animalium venenatorum morsus ; diffunditur enim venenum ex osculo per omne corpus*, etc. *Est enim gravis, ac vehemens insita masculinis corporibus adversus feminas flagrantis concupiscentiæ vis, instar stuppæ, quæ*

si ignem odorata fuerit, protinus inflammata succenditur.

Audi et auctorem Catenæ Græc. hìc: Osculum, inquit, insani diabolicique amoris est argumentum; incensusque et libidinosus animi sensus ad obscenum turpeque veneris commercium, data opera invitans hominemque provocans. Cum autem dicit: *Victima pacifica est mihi*, aperte mentitur; siquidem malitia nihil habet vere pacatum, eademque vultum nostrum rubore magis perfundere, quàm sincera dilectione recreare satagit. Quare externa persona assumpta multa, quæ ad fraudem et imposturam faciant comminiscitur. Hæc ille.

Memorabile est quod in Vita Gregorii VII. Pontif. legimus, eum gratia compunctionis fuisse privatum, eo quod monile neptis suæ manu tractasset. Et in Vita S. Apollinaris scribit noster Raderus, eam virili vestitu inter monachos vitam egisse; cui ægrotanti cum infirmarius assisteret, identidem illum sensisse tentationes libidinis, ideoque exclamasse: *Monachus hic, aut diabolus est, aut femina.* Denique S. Ephrem adversus improbas mulieres: *O malum*, ait, *malorum pessimum mala mulier! laqueus comptus, naufragium super terram, fons nequitiæ, thesaurus immunditiæ, mortifera conversatio, oculorum pernicies, animarum exitium, cordis spiculum, sceptrum inferni, concupiscentia præceps, causa diaboli, requies serpentis, diaboli consolatio, dolor inconsolabilis, caminus insensus, eorum qui salvantur offensio, malitia incurabilis, officina dæmonum, amor flagitiosus, bestia impudens, incontinentissimus impetus, effrenatum os rerum arcanarum, triumphus tenebrarum, dux delictorum, oblectamentorum magistra, insatiabilis concupiscentia nequitiæ, æterni supplicii conciliatrix, prudentia terrena, viri socordia, vipera vestita, pugna voluntaria, quotidiana calamitas, procella domus, viri naufragium, immanis bellua, adulterorum diversorium, arma diaboli, expetita rabies, exornata mors.* Unde contra eam hoc remedium suggerit: *Cogita terram esse quod miraris; cinerem, quo incendetur et comprimetur insana tua cupiditas. Explica quoque faciei pellem cogitatione, et cernes tunc omnem ejus pulchritudinem esse vilitatem: nihil enim nisi ossa, nervos fœtoresque reperies. Erubesce quid mireris. Erubescens resipisce, et pœnitentiam age.*

14 et 15. VICTIMAS PRO SALUTE VOVI, HODIE REDDIDI VOTA MEA.] Hebr.: *Victimæ pacificorum super me.* Syrus: *Sacrificia pacifica sunt hæc;* Septuag. *Sacrificium mihi est hodie, reddo vota mea.* IDCIRCO EGRESSA SUM IN OCCURSUM TUUM DESIDERANS TE VIDERE, ET REPERI.] Septuag.: *Desiderans faciem tuam, te inveni;* Chald. *Propterea egressa sum in occursum tuum, quippe me vertens ad quærendam societatem; quod dixeram me te adducturam,* vel *te à me repertum iri.*

Primo, Baynus ex Hebræo sic explicat, q. d. Nunc obligata sum reddere victimas pacificas in gratiarum actionem (quas homines solent reddere, dum votorum compotes fiunt), posteaquam te adeo desideratum et quæsitum invenerim. Jam dudum votum feceram de victimis pacificis solvendis, quàm primum tuî compos fierem; ecce jam compos facta, solvam quæ vovi; hodie mihi occurristi, hodie reddam et solvam vota. Verum Noster vertit: *Reddidi* in præterito, non *reddam* in futuro.

Secundo, alii q. d. Victimas pro salute vovi et obtuli; hac de causa egressa ut te reperirem, ecce illico te reperi. Hic enim est fructus votorum et victimarum mearum, quæ utique tantum bonum meruerunt et impetrarunt. Quo dicto meretrix impudenter se suaque Deo placere mentitur, ac Deum in partem sui sceleris trahit, quasi Deus faveat et cooperetur ejus lenociniis, ideoque juveni de scelere non esse erubescendum, utpote quod secundet et prosperet Deus. Quæ sane ingens est blasphemia in Deum; sed ad eam cæcos agit libido.

Tertio et genuine, q. d. Ecce vovi Deo victimas pacificas pro tua meaque salute; tanti enim mihi est salus tua, quanti mea; atque hodie eas obtuli, ex eisque de more convivium opiparum (hostia enim pacifica majori ex parte cedebat offerenti, qui ex ea suis epulum apparabat, uti dixi Levit. 3.) tibi instruxi; idcirco egressa sum, ut te ad illud invitem, et deducam; et ecce, quæ bona est utriusque nostrûm sors illico te reperi. Eamus ergo, epulemur, ut in bonis ducamus diem hunc, tam nobis faventem et fortunatum. Ita Hugo, Cajet. R. Salom. R. Levi, Jansen. et alii.

Sexta est hæc meretricis et mœchæ illecebra, scilicet sacrificium simul et epulum, ad quod juvenem invitat, ut ad luxuriam perducat; venter enim cibo meroque æstuans despumat in libidines, ut ait S. Hier. Et S. Paulus 1. Timoth. 5. 6. loquens de vidua: *Quæ*, inquit, *in deliciis est, vivens mortua est*, q. d. Corpus deliciosum est castitatis sepulcrum. Addit S. Chrys. hom. 2. de Lazaro, ipsum esse mentis et animæ sepulcrum: *Mortuus est*, ait, *dives et sepultus est, nimirum anima illius in corpore tanquam in monumento defossa, ac sepulcrum circumferente, nempe carnem. Non secus enim ille, quàm si catena quadam temulentia ac ventris ingluvie vinctus esset, sic otiosam illam ac mortuam reddiderat.* Alludit ad illud Platonis in Cratylo: σῶμα dicitur quasi σῆμα, quod corpus sit quasi sepulcrum animæ.

16. INTEXUI FUNIBUS LECTULUM MEUM, STRAVI TAPETIBUS PICTIS EX ÆGYPTO,] q. d. Ut mollius cubes, non tabulis ligneis ideoque duris, sed funibus lineis vel laneis, ideoque mollibus instravi et contexui lectum meum. Septuag. Roman. pro *funibus* habent, *institis.* Instita erat tenuissima fasciola, quæ stolæ extremitatem ambibat eique subsuebatur, qua matronæ honestæ utebantur. Unde Aquila et Theodot. vertunt: *Peristromatis circumstravi.* Verum melius Complut. Græcum κειρίαις τέταχα τὴν κλίνην μου vertunt: *funibus tetendi lectum meum;* quod plane consentit cum Nostro, ac cum Hebræo et Chaldæo, qui habent, *stragulis*, puta funibus substratis, *stravi lectum meum.* Idem significant institæ, puta funes delicatiores, quibus quasi fasciis substractus erat lectus ad molliter cubandum. Syrus: *Stramentis lectum meum stravi, et ornamentis lecti Ægyptiis illum ornavi.* Porro stramenta vel stragula hæc pretiosa fuisse patet ex Hebræo *marbaddim:* quod Noster c. 31. 22. vertit, *stragulatam vestem.*

STRAVI TAPETIBUS PICTIS EX ÆGYPTO.] Sic et Septuag. et Chald. atque Hebr. חטבות *chatuboth*, id est *incisa*, significat tapetes; quia hi variis florum, hominum, animalium figuris inciduntur et insculpuntur. Addit Aben Ezra: Tapetes hi erant *chatuboth*, id est, incisi in modum anguli ad similitudinem templi. Porro

vox Hebr. *ethun* hic tantum reperitur, quam Chald. Vatablus et alii vertunt, *funem;* Septuag. et Noster (quibus, utpote antiquioribus et eruditioribus, magis credendum est) vertunt, *pictis.* Tapetes enim omnes varias continent picturas, atque in picturarum elegantia eorum ornatus consistit. Unde et Theodot. vertit: *Descripsi picturam Ægypti.* Aliqui per tapetes pictos accipiunt delicatissimas easdemque variegatas sindones; hæ enim fiebant ex lino præstantissimo Ægypti.

Quare longius abit Vatablus qui sic vertit et explicat: *Tapetibus adornavi lectum meum, qui constat chatuboth, id est, lignis cælatis et funibus Ægyptiis. Cælata ligna*, ait, *vocat asseres incisos et elaboratos, qui intexti erant lino Ægyptio, quod est in summo pretio;* et Baynus: *Ornamentis ornavi lectum meum, trabibus cælatis, funibus Ægypti;* et Pagninus: *Tapetibus adornavi lectum meum incisis fune Ægyptio;* et Cajet. *Pavimentis pavimentavi lectum meum elevatis funibus;* et R. Levi: *Lectulus*, ait, *confectus est ex incisione cedrorum; funes vero per eum extensi sunt reticulati ex cannabe Ægyptio, id est, confecti ex cannabe purissimo Ægyptio, cum ibidem sit sericum præstantissimum: sericum,* id est byssus, puta linum, uti ostendi Exod. 25. 4. Ubi videas in quam varia quasi augurando abeant, qui à Vulgata et à Septuag. recedunt. Quare hisce invicem consentientibus, non illis, assentiendum esse æquus prudensque lector censebit.

Moral. disce hic lecti mollitiem esse pulvinar diaboli; incitat enim ad lasciviam et libidinem. Unde Amos cap. 6. v. 4. Illi væ æternæ maledictionis intentat: *Væ*, ait, *qui opulenti estis in Sion*, etc., *qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris*, etc., *bibentes vinum in phialis, et optimo unguento delibuti!* Talis fuit dives epulo, qui propterea sepultus fuit in inferno. Quocirca S. Chrysost. hom. 1. de Lazaro docet fideli imitandum esse Davidem ejusque lectum regalem: *En*, ait, *ostendo tibi lectum B. David. Qualis igitur erat ille? non argento et auro, sed undique lacrymis et confessione erat exornatus. Hæc ipse fatetur, ita loquens Psalm.* 6: *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. Itaque vice margaritarum undique lacrymis erat distinctus.* Et inferius: *Vis tibi alium commonstrem lectum Jacob? solum habebat substratum, et lapidem capiti suppositum, eoque vidit illum intelligibilem lapidem, easque scalas, per quas ascendebant et descendebant Angeli, Genes.* 28. *Hujusmodi lectos excogitemus, ut ejusmodi videamus insomnia.*

Mystice, meretrix est quævis cupiditas, ac speciatim hæresis, cui hæc omnia adaptant Beda ac Basilius, Gregor. et Olympiodor. in Catena Græc. Hæresis enim est superba, tumultuosa, clamosa, instabilis, ac quod uno die asserit, sequenti negat, indiesque nova dogmata figit et refigit, imo fingit et refingit. Notat autem Basil. voluptatem esse causam hæresis, uti hic innuitur; ut enim homines voluptati sine metu numinis indulgeant, negant fidem et numen, juxta illud: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus*, psalm. 13. 1.

17. Aspersi cubile (Hebr. משכבי *miscabi*, id est, lectum) meum myrrha, et aloe, et cinnamomo.] Vatabl.: *Cubile meum odoratum reddidi myrrha*, etc. Aliqui hæc accipiunt de liquore vel suffitu. Unde Pagnin. vertit, *suffivi;* alii, *perfudi.* Planius hæc accipias de ipsis aromatibus vel eorum floribus; iis enim meretrices solere suos lectos aspergere patet 2. Paral. 16. 14, ubi de Asa rege defuncto dicitur: *Posuerunt eum super lectum suum, plenum aromatibus et unguentis meretriciis, quæ erant pigmentariorum arte composita.* Unde Theodot. vertit: *Cubile meum myrrha* ἐκαλλώπισα, id est, *ornavi, compsi;* Septuag. vero: *Aspersi cubile meum croco, et domum meam cinnamomo.*

Myrrham odoratam esse eaque aspergi solere vestes et lectos patet psalm. 44. 9. De aloe vide Plinium, lib. 27. cap. 4. et fusius Dioscoridem, lib. 3. cap. 22. ubi tradit aloen florem album germinare, qui gratum odorem expiret. De cinnamomo quàm odoratum sit, præsertim si distilletur, experientia constat, et docet Plinius lib. 15. cap. 7.

Septima est hæc aromatum et odorum illecebra, quæ corpus mentemque sua suavitate emollit et effeminat: *Voluptas* enim *est esca malorum*, ait Plato et ex eo Cicero in Catone Majore. Quocirca Clem. Alexand. lib. 2. Pædag. cap. 8. docet Christiano fugiendos esse deliciosos odores et unguenta: primo, quia excitant mollitiem et libidinem; secundo, quod S. Magdalena pœnitens eos obtulerat Christo, ungens ejus pedes: *Eo*, ait, *quod apud se pulcherrimum esse existimabat, nempe unguento, honoravit Dominum, atque etiam ornamento corporis, nempe capillis suis, abstersit unguentum quod redundabat, libans Domino lacrymas pœnitentiæ: propterea ejus peccata remissa sunt;* tertio, quod Apostolorum et fidelium sit fragrare virtutibus, non aromatibus, ac cum sponsa dicere Christo sponso: *Trahe me, post te curremus in odorem unguentorum tuorum*, Cant. 1. Unde Apostol. 2. Corinth. 2. 14: *Deo gratias*, inquit, *qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco; quia Christi bonus odor sumus Deo*, etc. Unde concludit Clemens: *Oportet viros imprimis apud nos unguenta non olere, sed vitæ probitatem. Spiret autem femina Christum, qui est regalis unctio, non unguenta, et diapasmata; divina autem semper ungatur pudicitiæ unctione, sancto delectata unguento, nempe spiritu. Hanc suavis odoris unctionem hominibus notis suis Christus comparat, ex aromatibus cœlestibus hoc unguentum componens. Hoc autem unguento ipse quoque Dominus ungitur, sicut per David meminit psalm. 44: Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. Myrrha, et stacte, et casia à vestimentis tuis.* Et post nonnulla: *Suavis autem odoris studium est esca otii et mollitiei, quæ ad libidinosam et intemperantem cupiditatem paulatim attrahit. Et sicut boves* (et bubali per nares) *annulis et funibus, ita etiam intemperans suffitibus et unguentis et suave olentibus coronarum odoribus trahitur.* Et inferius: *Desipientes autem mulieres, quæ canos quidem tingunt, capillos autem ungunt, celerius canescunt propter aromata desiccatoria. Quocirca sunt etiam, qui unguntur, sicciores; facit autem siccitas caniores; sive enim canities est pilorum exsiccatio, sive calidi defectus; siccitate proprium pilorum nutrimentum ebibente humidum, et efficiente canos, quomodo unguenta adhuc amaverimus, propter quæ cani fiunt qui canos fugiunt? Quemadmodum autem, qui naribus sunt sagacibus canes, feras odore investigant; ita ex nimis curiosa unguen-*

torum fragrantia, qui moderati sunt et temperantes, venantur intemperantes; ideoque male olentes et putidos agnoscunt. Idcirco enim meretrices odorifera circumferunt, ut suum fœtorem contegant; quia ipsæ putent et pessime olent, juxta illud Poetæ:

Posthume, non bene olet qui bene semper olet.

Subdit Clemens valde odorata nocere corporibus: *Nux*, ait, *emittit spiritum, qui torporem et veternum immittit, ut vel ipsa ostendit nominis etymologia.* (Nux enim græce dicitur καρυα απο του καρου, hoc est à torpedine, aut gravedine); *narcissus vero flos est gravis odoris; id autem arguit nominis appellatio, ut qui nervis ναρκην, hoc est torporem, afferat.* Clementi adstipulatur Plinius l. 15. c. 22: *Caryon*, ait, *à capitis gravedine propter odoris gravitatem convenit dictum.* Sic et *nux* Latinis dicitur à nocendo, quaxi noxa. Unde Ovidius epigram. de Nuce:

Quoniam sata lædere dicor,
Imus in extremo margine fundus habet.

Nux enim generale est nomen fructuum omnium, qui duro clauduntur cortice, sicut *pomum* omnium qui molli sunt cortice. Unde sunt nuces myristicæ et odoratæ; quin et ex nucibus vulgaribus fit oleum et unguentum, multo magis ex nucibus pineis, cedrinis, cypressinis, etc.

Clementi consonat S. Ambr. lib. 1. de Caino cap. 4: *Spargit*, ait, *odores suos voluptas, quia Christi odorem non habet.* Et S. Chrysost. 1. de Lazaro: *Miles es spiritualis*, ait, *talis autem miles non dormit in lecto eburneo, sed humi, non oblinitur unguentis; nam ista cura est meretriciis amoribus implicatorum ac perditorum, scenicorum, mentisque deploratæ hominum. Te vero non oportet olere unguentum, sed spirare virtutum; nihil immundius anima, quoties corpus talem habet fragrantiam. Corporis enim ac vestium fragrantia arguit intus latere animum graveolentem et immundum. Quam enim diabolus aggressus deliciis eviraverit animam, omnique vitiorum genere compleverit, tum et in corpore suæ corruptionis lectum oblinit unguentis. Nec secus atque hi qui pituita nasi catharroque perpetuo laborant, et vestes et manus et faciem contaminant, eo quod subinde narium profluvium abstergunt; anima quoque istius pravi profluvii malitiam in corpus abstergit. Quis enim præclarum aliquid, aut bonæ frugis, opinabitur de eo qui spirat unguenta?*

Horribile hac de re narrat exemplum B. Petrus Damiani Cardinalis epist. ad Blancam Comitissam cap. 11 et ex eo Baron. tomo 10 anno Christi 998, n. 20, de uxore Ducis Venetiarum, quæ ita delicate vivebat, ut aquas communes dedignata, rore cœli à famulis undique collecto sese ablueret. Ejus porro cubiculum tot thymiamatum aromatumque generibus redolebat, ut pudor sit referre. Hæc enim, ulciscente hanc mollitiem numine, toto corpore computruit, adeo ut nemo famulorum ejus fœtorem ferre posset. Sensim ergo computrescens, doloribus putidis miserabiliter cruciata diem clausit extremum.

Sapientior fuit magnus Arsenius, de quo hæc legimus apud Surium die 19 Julii: Aqua, qua palmarum ramos madefaciebat, ut fierent molliores, nunquam ab illo mutabatur; sed sic diu manebat, ut tandem corrumperetur maleque oleret, et aspectu terra esset; adeo ut quidam ex Patribus senem rogarent cur hoc faceret, et ei exprobrarent socordiam. Is vero: *Cum*, ait, *suaveolentia et aromatibus prius usus sim, odoratus damnum modo corrigo contrariis.*

18. VENI, INEBRIEMUR UBERIBUS, FRUAMUR CUPITIS AMPLEXIBUS, DONEC ILLUCESCAT DIES.] Solent enim luxuriosi vario uberum contactu explere suas libidines. Unde Hebrea vox דודים *dodim*, tam *amores*, quam *ubera* significat. Quocirca Septuaginta vertunt: *Veni, et fruamur amicitia* (Syrus, *fruamur amore*) *usque ad diluculum; veni et colluctemur cupidine;* Aquila, Symmach. et Theodot. *circumplicemur in amoribus;* Chald. *Veni, delectemur amoribus usque mane, et mutuo adhæreamus desideriis;* Tigur. *Ades, amori indulgebimus in crastinum usque; amore nos exhilarabimus.*

Nota τὸ *inebriemur*, id est satiemur, expleamus ad satiem nostram libidinem. Sed et vere libido mentem inebriat, id est dementat, ut luxuriosus instar ebrii dicat et faciat infanda, quæ sobrius et sanæ mentis compos non auderet dicere vel facere, imo nec cogitare, uti docet S. Chrysost. homil. 5. contra Judæos.

Octava est hæc illecebra uberum et amplexuum, eaque uti impudentissima et patentissima, sic et summe illecebrosa ac potentissima; amplexus enim luxuriosi sunt proxima dispositio ad concubitum, ejusque initium et inchoatio. Porro quàm ignitus et venenatus sit amplexus, imo tactus mulieris, liquet ex eo quod scribit S. Greg. l. 4. Dial. c. 11. de Ursino presbytero, qui animam agens, cum mulier, olim ejus uxor, naribus ejus aurem admoveret, ut sentiret an adhuc ei vitale spiramen inesset, collecto spiritu et voce exclamavit: *Recede à me, mulier, adhuc igniculus vivit, paleam tolle.* Et ex eo quod scribit Jacobus de Vitriaco Card. in Vita S. Mariæ de Oignies lib. 2. cap. 5, nimirum cum quidam amicus ejus, vir spiritualis, ex devotione manum ejus stringeret, indeque sentiret primos carnis motus insurgere, audivit vocem quasi è cœlo lapsum: *Noli me tangere.* Et ex eo quod scribit Chronicon Hirsaug. Joan. Trithemii ad annum Domini 1091, nimirum brachium Gebhardi Abbatis miraculose sanatum, cum is illud feminæ devotæ osculandum præbuisset, rursum obriguisse; atque Wilhelmum Abbatem sanctum ei dixisse; *Hæc est pœna temeritatis tuæ, frater, qui manum Deo consecratam, ipsiusque miseratione sanatam, feminæ, gloria tactus inani, præbuisti osculandam.* Simile est quod narrat S. Gregor. de Andrea Fundano Episc. lib. 3. Dialog. c. 7. Et aliud quod narrat Joannes Moschus in Prato spirit. c. 19.

Denique quàm potens sit hic amor docet emblema, in quo Cupido pingitur insidere leoni, eumque domare et regere, cum hoc lemmate;

Vidi ego qui durum possit frenare leonem:
Vidi ego qui solus corda domaret amor.
Omnia vincit amor.

Hinc amoris hieroglyphicum est salamandra, quæ creditur igne vivere et ali, quo cætera consumuntur:

Te nutriunt, salamandra, ignes qui cætera perdunt:
Alterius nobis vivere morte datum est.

19 et 20. NON EST ENIM VIR IN DOMO SUA, ABIIT VIA LONGISSIMA. SACCULUM PECUNIÆ SECUM TULIT, IN DIE PLENÆ LUNÆ REVERSUS EST IN DOMUM SUAM.] Non est hæc mœchæ illecebra, qua juveni om-

nem eximit metum. Dicit ergo impune eum secum posse comessari et luxuriari, eo quod maritus domo absit. Ne vero juvenis reditum ejus metuat; asserit eum abiisse via longissima, ideoque sacculum pecuniæ pro viatico secum tulisse. Denique eum non reversurum ante plenilunium, puta ante medium mensis lunaris, quali utebantur Hebræi; quare usque ad illum diem impune eos posse agere quodlibet. Poterat diem scire mœcha, tum ex mariti dictis, tum ex ejus negotiis. Unde Pagninus vertit, *in die statuti temporis;* Cajetan. *supputato tempore;* Tigur. *certo die.*

Pro *in die plenæ lunæ,* Hebr. est ליום הכסא *leiom hackese*, id est, ad diem obtectionis, scilicet lunæ, puta ad plenilunium, cum luna plane lumine solari tegitur et obducitur. Septuaginta vero accipiunt neomeniam sive novilunium; quia tunc luna lumine destituta obtegitur, agitque quasi in tenebris. Ita Aben Ezra, R. Levi, Baynus et Vatablus.

Symbolice S. Ambros. lib. 1. de Caino cap. 4: *Absentiam viri,* ait, *hoc est injuriam legis, obtexit; lex enim absens peccantibus est; nam si adesset, non delinqueretur. Et ideo ait : Nam adest vir meus; abiit autem viam longinquam involucro pecuniæ accepto in manu. Quid hoc esse dicam, nisi forte quia divites putant nihil esse quod non cedat suæ pecuniæ, et in gratiam suî legem velint esse venalem?*

Mystice, Hugo per virum sive maritum accipit Christum. *Non est vir,* id est Christus, inquit, *in domo sua*, id est, in mundo visibili specie; *abiit via longinqua,* puta ascendit in cœlum; *sacculum pecuniæ secum tulit,* id est corpus ex quo sanguis divinus redemptionis nostræ pretium fluxit: *In die plenæ lunæ reversurus est in domum suam*, hoc est, in die judicii, cum plena erit Ecclesia sanctis virtutibus et meritis, redibit in mundum, ut bonos præmiet et beet, malos puniat et damnet. Hinc peccatores sibi licere putant impune peccare usque ad diem mortis et judicii, quasi tunc pœnitentiam acturi, sancteque victuri. Atque interim repentina vel inopinata morte obruti, sceleribus pleni trahuntur ad igneum Christi tribunal. Quocirca præmonuit omnes Christus dicens : *Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit,* Matth. 24. 42.

21. Irretivit eum multis sermonibus, et blanditiis labiorum protraxit illum.] Pro *irretivit* Hebr. est התתו *hittahu*, id est, *declinare fecit illum;* Septuag. *seduxit;* Tigur. *flexit.* Pro *multis sermonibus* Hebr. est ברב לקחה *berob liccha*, quod Theodot. vertit, *in multitudine donorum;* לקח *lecach* enim et sermonem, quia accipitur à loquente, et donum, quod accipitur à donante, significat. Radix enim לקח *lacach* significat accipere in genere. Unde illud: *Accepisti dona in hominibus*, psal. 67. 19. *Accepisti*, id est dedisti, uti explicat Apostol. Ephes. 4. 8. Vide ibi dicta. Meretrices enim dona exigua solent dare vel promittere, ut majora impetrent.

Pro *protraxit illum* Hebr. est תדיחנו *taddichennu*, quod Aquila, Symmach. et Theodot. vertunt, *pepulit illum;* Baynus, *impulit;* Tigur. *perpulit;* Pagnin. *expulit;* Syrus, *abripuit eum;* Septuag. *laqueis labiorum suorum alligans domum adusque attraxit.* Græce est ἐξώκειλεν, quod Complut. vertunt, *impegit illum.* Romani et S. Ambros. *attraxit illum.* Significat blanda et captiosa meretricis verba ita inescare, ligare et dementare animum et concupiscentiam juvenis, ut eum quasi funibus attrahant, et violenter propellant ad ejus cupidines explendas. *Thesauros*, inquit S. Ambros. l. 1. de Caino cap. 4, *demonstrat regna promittit, amores spondet continuos, inexploratos concubitus pollicetur, sine pædagogo disciplinas, sine monitore sermones, vitam sollicitudine, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem. Seducens eum,* inquit, *multo blandimento sermonum, et laqueis labiorum suorum alligans, domum adusque attraxit.* Formulam verborum, schemaque meretricis (mystice voluptatis) subjicit S. Ambros. : *Ipsa,* ait, *in medio stans. Bibite,* ait, *et inebriamini, ut cadat unusquisque, et non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille meus est, qui suus non est; ille mihi gratior, qui sibi nequior. Calix aureus Babylonis in manu mea inebrians omnem terram, à vino meo biberunt omnes gentes. Qui est ergo insipientior, divertat ad me; et indigentibus sapientia præcipio dicens : Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furti dulciorem bibite. Manducemus et bibamus; cras enim moriemur*, etc.

Quare juvenes à meretricibus sollicitati illico animos colligant, eosque in castitate obfirment, ac imitentur S. Wolstanum Episcopum Wigorniensem in Anglia, qui à nobili pulchraque femina ad turpitudinem provocatus, facto signo crucis dixit : *Fuge, fomes lasciviæ, mortis filia, vas Satanæ;* et simul alapam mulierculæ tanto nisu impegit, ut crepitus illisæ palmæ tota domo audiretur; ita eam procul à se abegit. Ita habet ejus Vita apud Surium die 29 Januarii. Simile fecisse legimus S. Edmundum Cantuariensem Episcopum, qui, illectus à femina, illam ad facinus nudatam ita virgis cecidit, ut omnem ab ea tentationem dispulerit, utique per opem B. Virginis, cui ipse virginitatem voverat, ideoque in annulo insculptam gestabat Salutationem angelicam. Nullum enim remedium contra carnis tentationes præsentius cultu et invocatione Deiparæ. Illa enim est virgo virginum, castitatis asylum, puritatis antistes, acerrima virginitatis custos et vindex, ut ex omnium seculorum historia notum est.

Apposite Plutarchus, tract. *quod amor non sit judicium*, docet amoris ænigma et symbolum esse sphingem. Sicut enim sphinx erat Thebanum monstrum ex variis animalibus commistum, imo confictum, sic et amor ex variis tum amati ideis, tum amantis imaginationibus conflatur et confingitur. Sphinx enim vultu et manibus similis erat puellæ speciosæ, corpore carni, alis avi, unguibus leoni, cauda draconi, voce homini; quæ homines prætereuntes difficilibus et inextricabilibus quæstionibus remorari ferebatur. Ita Pierius Hierogl. 1 et 7. Unde Ausonius in Grypho ternario :

Illa etiam thalamos, *ait*, per trina ænigmata quærens,
Qui bipes, et quadrupes foret, et tripes, omnia solus,
Terruit Aoniam volucris, leo, virgo, triformis,
Sphinx volucris pennis, pedibus fera, fronte puella.

Sic mulier hæc illecebrosa habet vultum speciosum puellæ, sed corpore procax est, impudens et luxuriosa ut canis; alas habet avis, quia per fora et compita ad cœtus juvenum non tam currit, quam volat; ungues leonis, quia amasios suos lacerat; caudam draconis, quia eos-

dem in fine implectit, perdit, occidit, devorat ut draco. Unde implexum ænigma hujus sphingis, puta meretricis, proponit Plutarchus loco citato. *Sed quinam*, ait, *amoris ungues ac dentes sunt? suspicio, zelotypia. At habet quidpiam illex ac floridum? Sphinx etiam varietatem alarum illecebrosam habuit, et ad solis radios conversæ aureus erat bestiæ color; adversus nubes autem cæruleus, quale jubar iridis relucet. Sic etiam amor habet quiddam gratiosum, nec inelegans, sed blandum et jucundum. Rapit autem hominum vitas familiasque, et nuptias, et imperatores; non ænigmata proponens, sed ipsemet ænigma inventu solutuque difficile existens. Ut si quis hujusmodi ænigma componat: Quid sit quod oderit simul et amet, fugiat et persequatur, minetur et supplicet, irascatur et misereatur, desinere velit ac nolit, eadem re maxime tum gaudeat, tum tristetur.* Ac deinde illud sic exponit: *Amantium autem affectus veri sunt; amant, oderunt; eumdem absentem desiderant, præsentem metuunt; adulantur, convicia dicunt; pro amato moriuntur, occidunt; optant non amare, abstinere amore nolunt, emendant et obcæcant; docent, ac perdunt; imperare volunt, et servitutem tolerant. Hæc est causa cur hic affectus maxime pro insania reputetur. Hinc amatorius vir Euripides inquit: Amabam; amor autem hominibus furor est.* Hinc sphinx dicta ab affectu, quod homines suis verbis et quæstionibus ita stringat, ut se expedire non possint. Nam σφιγγειν est constringere, vel vincire. Unde Luctatius in lib. 1. Thebaidos scribit sphinga monstrum fuisse alas et ungues habens in similitudinem Harpyiarum, quod insidens scopulo viæ imminenti insolubilia ænigmata transeuntibus proponebat; quæ cum solvere non possent, ex improviso veniens alis et unguibus ad se in rupem trahebat. Ita amasios implicat meretrix, atque ad se rapit, perdit et necat. Quid ergo implicatius sphinge? meretrix. Quid rapacius Harpyia? meretrix. Sphinx filia erat Chimeræ et Orci canis. Quæ major Chimera quam meretrix? quis canis tam impudens quam meretrix.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA OSTENDIT JUVENIS AMORE CÆCI INSIPIENTIAM, QUOD A MERETRICE SINAT SE DUCI AD LAQUEUM ET EXITIUM, QUASI BOS AD VICTIMAM.

22. STATIM EAM SEQUITUR QUASI BOS DUCTUS AD VICTIMAM, ET QUASI AGNUS LASCIVIENS, ET IGNORANS QUOD AD VINCULA STULTUS TRAHATUR.] Describitur hîc juvenis illecebris meretricis capti vesania; primo, cum ait: *Statim eam sequitur*; quia foris illecebra meretricis, intus concupiscentia ejusdem stimulatur. Externa ergo cupiditas internæ occurrens illam exosculatur, sibique illigat, ducitque quò vult. Qua ratione enim juvenis amore æstuans amores meretricis oblatos, imo stimulantes et pene cogentes respuat? Septuag. vertunt: *Ipse autem secutus est eam* κεπφωθεις quod Complut. vertunt, *elatus*; Roman. *infatuatus*; S. Ambros. *circumventus*; alii, *deceptus.* Resp. enim hæc vox Hebr. פתאם *pitom*, quam noster vertit, *statim*; Septuag. vero ex sua radice פתה *patha*, id est, seductus est (unde *peti* vocatur parvulus, insipiens, qui facile credit et decipitur) vertunt, κεπφωθεις, quod est participium à κεπφοω; κεπφος autem est species avis marinæ levissimæ, quæ facile à quovis vento circumagitur quæque facile decipitur et capitur, inquit Hesych. ideoque insipiens et stolida. Unde κεπφος proverbialiter sumitur pro decepto et stolido. Hinc κεπφος παρα του κουφοτητος, id est, à levitate dicitur, inquit Oppianus; inde κεπφουσθαι idem est quod efferri, et leviter circumagi in modum του κεπφου. Unde κεπφωθεις à Suida interpretatur elatus, irritatus, celeriter actus, inescatus, deceptus, in fraudem impulsus. Addit Suidas: *Cepphus genus est avis, quæ larus vocatur. Est autem levis et innatans undis. O cepphe, id est, ô vilissime et loquax. Cepphum enim talem esse dicunt. Dicitur autem hoc proverbium de viris inconsideratis. Cepphus enim spumam marinam comedit. Piscatorum vero filii primùm eminus spumam projiciunt, deinde proxime, denique manu tenent, itaque cepphum spumæ inhiantem decipiunt et capiunt.* Hæc Suidas. Idem docet Arist. Gaza cepphum putat esse fulicam, alii larum: Aldrovandus censet esse avem laro congenerem, cujus formam ipse depictam exhibet Ornithol. tom. 3. p. 89. Cepphus ergo vocatur homo inconstans, levis, fatuus. Unde Pierius Hierogl. 23. cepphum asserit esse hieroglyphicum fatuitatis et stuporis, quo avis hæc egregie laborat.

Adagiographus vero: *Cepphus larus*, inquit, est proverbium dici solitum in garrulum ac vecordem, præcipue qui cujusvis rei cupiditate deceptus capitur: ab avis ingenio sumptum, quam spuma marina gaudere et capi tradunt. Apposite ergo noster hic juvenis inescatus à meretrice, stolideque sequens spumam Veneris, à Septuag. vocatur κεπφωθεις, id est, vecors instar cepphi. Audi Polychronium et Didymum in Catena Græc. κεπφος, inquit Polychron. *larus vel fulica, avis est stolida et clamosa, spuma victitans, et ad libidinem admodum propensa. Ab hoc autem nomine deductum est verbum* κεπφοω, *quo hoc loco usi sunt Septuaginta interpretes. Cum hujus autem avis natura et qualitate nonnullam affinitatem habet hæreticorum sermo: videtur is enim propter apparentem compositionis splendorem et venustatem, utcumque candidus et virilis; verum reipsa est stolidus, viribusque destitutus, atque ideo captu perquam facilis.* Et Didymus: *Assignantur*, ait, *tres erodiorum seu fulicarum species, nimirum cepphus, leucus et asterias, hoc est, fulica seu larus ardea vel ardeola, et stellaris. Præ cæteris autem ad coitum propensa est fulica vel larus; interim congressus sortitur admodum difficiles. Vociferatur namque et, usque dum sanguinem per oculos mittat, conatur; jacetque non-*

nunquam quasi sensu destituta; ita ut laqueo, vel manu quoque facillime capiatur, et parit tandem magna cum difficultate. Tali itaque avi propter libidinis ardorem Sapiens hoc loco comparat illum qui, meretrices sectatus, iis denique obsequitur.

Primo ergo juvenis hic vecors comparatur cepplo; secundo, bovi. Unde ait: *Sequitur* (meretricem et mœcham) *quasi bos ductus ad victimam;* Hebr. *ad lanienam;* Septuag. *ad mactationem;* Chald. *sicut bos ad macellum;* Tertull. *sicut taurus ad victimam.* Cum enim laniones tauros feroces ducere volunt ad macellum, præmittunt vaccas, quarum libidine actus taurus stolide sequitur, itaque decipitur, ligatur et mactatur. Simili prorsus modo juvenis hic meretricem sequens ab ea dicipitur, verbisque ejus illecebrosis quasi funibus ligatur, et in exitium corporis simul et animæ ducitur. Notum est boves esse stolidos, adeoque symbolum stoliditatis. Exstat emblema bovis arantis, qui fatigatus et senescens frustra detrectat jugum, quod ipse juvenis subiit: Ergo

> Ne juvenile actum doleas ætate senecta;
> Quid facias, juvenis, tu prior ipse vide.
> Sero detractat onus qui subiit.

Tertio, comparat juvenem luxuriosum agno. *Et quasi agnus,* inquit, *lasciviens.* Primo, quia agni simplices sunt et stolidi; talis enim est hic juvenis. Sane Columella, libr. 7. de Re rustica c. 3, ait agnos tam esse stolidos, ut recens editi matrem propriam non agnoscant, sed oves primo obvias, quin et subinde vulpes luposque, quasi matres, sequantur: ita juvenis hic lupas, id est meretrices, quasi matres, imo sponsas sequitur, ut ab iis devoretur; secundo, agni cum lascivire et in agnas insilire incipiunt, ducuntur ad macellum et jugulantur: tunc enim habentur agni perfecti, ac caro eorum solida est aptaque ad esum, imo multis in locis ad delicias expetita: sic et juvenis hic, lascivire incipiens cum meretrice, aptus est macello Satanæ et gehennæ. Porro Arist. l. 5. de Histor. anim. c. 11: *Oves et capræ,* inquit, *anniculæ coeunt;* puta cum sunt agni unius anni. Tertio, agni grandiores, puta arietes, valde in venerem propensi sunt ac lasciviunt, imo furunt. Addit Arist. l. 6. de Histor. anim. c. 19: *Coeunt,* inquit, *tam oves quàm capræ, quamdiu vivunt.* Ita et juvenis hic ad insaniam usque lascivit, ruens ad necem animæ et corporis; lascivit, inquam, per omnem vitam, quæ proinde ei brevis est, æque ac oculus. Nam, ut ibidem ait Aristot. *Vita capris ad octonos cum plurimum annos, ovibus ad denos, sed magna ex parte ad pauciores.*

Hæc comparatio agni lascivientis non est in Hebræo, sed hoc loco apposita. Forte noster Interpres pro עכס *eches*, id est *compes,* legit כבש *kebes,* id est *agnus,* sicut Septuag. pro eo videntur legisse כלב *keleb,* id est, *canis.* Unde vertunt, *et sicut canis,* inquiunt, *ad vincula;* sic et Syrus ac Chald. Canis enim valde luxuriosus est et impudens. Unde Diogenes cognominatus est Cynicus, quod publice instar canum venerem exerceret. Unde et discipuli ejus dicti sunt Cynici, quasi canini, ob impudentem mordacitatem et libidinem. Ita Laertius in Vita Diogenis, Lactant. lib. 3. c. 25, S. Chrysost. hom. 34. in Matth. et S. August. 15. Civit. 20. Sicut ergo canis mas petulans lascivit, omniaque miscet et turbat, præsertim dum œstro libidinis agitur, canesque feminas insequitur; quare necesse est eum vinculis alligare, ac subinde suffocare, suspendere, vel in flumen demergere: sic prorsus lascivit hic juvenis, ideoque à Deo vinculis malorum illigatur et astringitur. Hinc *canis* in proverbium abiit, notatque impudentem et luxuriosum; pluraque à cane sunt proverbia, ut illud Theocriti: *Periculosum est canem intestina gustasse,* q. d. Qui semel cum scorto peccavit, difficulter ab eo abstinet: illecebram ejus velut auctoramentum libidinis degustavit. *Canis masculi infinita cubilia,* q. d. Luxuriosus una non contentus, passim per aliena cubilia volutatur. *Canum vincula.* q. d. Luxuriosus seipsum dat in servitutem meretrici, sicut canes ultro seipsos heris præbent vinciendos cibi lenocinio.

Quarto, juvenis hic *ignorans* est, *quòd ad vincula stultus trahatur;* Symmach. *exultans super vinculis stultus;* Pagnin. *et sicut compes ad castigationem stulti;* Vatabl. *ceu dum compes stulto ad castigationem adhibetur*, q. d. Juvenis sequitur meretricem, ut cum ea libere lasciviat; at nescit quod ab ea ad vincula trahatur: meretrix enim ei erit compes; suis enim lenociniis, dolis et fraudibus ita eum sibi illigabit, ut se ab ea avellere, expedire et extricare nequeat. Erit ergo semper ejus quasi servus et mancipium, vinculis meretriciis adstrictus et compeditus. Pro *compes* hebr. est עכס *eches,* quod R. Salomon vertit, *venenum. Et sicut venenum,* ait, *ad castigationem stulti.* Melius alii vertunt, *tintinnabulum* vel *crepitaculum,* quod olim puellæ leviores, præsertim meretrices, calceis applicabant, ut ejus sono juvenes ad se intuendum excitarent, et in sui amorem provocarent, ut patet Isaiæ 3. 16 et 19. Dicit ergo: Juvenis hic videt auditque hoc crepitaculum, capiturque incessu et forma meretricis: unde eam sequitur; sed ignorat quod hoc crepitaculum erit ei compes, qua pedes ejus astringentur, ut quasi vinctus et captivus à meretrice teneatur, ac quidquid ei libuerit, agere et exsequi debeat. Igitur sicut stulti et insani vinciuntur compedibus, ne sibi aliisque noceant: sic et ipse similis sponte sibi compedes induit. Rursum tintinnabula solent gestare stulti, indeque stulti dignoscuntur. q. d. Juvenis hic captus tintinnabulo calceorum meretricis stultescit: unde dignus est ut quasi stultus tintinnabula gestet, iisque castigetur et notetur infamia, q. d. Juvenis hic infamis est, omniumque risibus et sibilis exponitur, quasi stultus, qui in signum stultitiæ gestat tintinnabula. Sic videmus vere stultos subinde cum feminis stultis et amentibus tintinnabulatos incedere.

Aliter alii: censent enim hic alludi ad tintinnabulum, quod olim gestabant rei capite mulctandi, ut ejus sonitu populus ad supplicium concurreret, sive ne quis ad eos approximans contaminaretur: uti ex Zonara et aliis docet Turnebus lib. 11. Adversar. c. 21. et lib. 23. c. 11. Sic sensus foret, q. d. Juvenis ille mœcham sequens similis est reo, qui ad necem ducitur, ideoque tintinnabulum gestat. Simili enim modo ipse quasi ad necem damnatus, ultro ad eam pergit et properat.

Verum prior explicatio videtur simplicior et planior, ideoque germanior, præsertim quia illa compedum similitudo priscis fuit usitata. Simili enim modo *aureas compedes* per proverbium vocarunt servitutem splendidam et ama-

bilem, qualis est amantium et aulicorum vita. Unde Diogenes scripsit Aristippum in aula regia aureis teneri compedibus, ne posset avolare. Seneca in dialogo quodam affectus et rationis: *Stulti est*, ait, *compedes suas quamvis aureas amare.* Loquitur de uxore formosa. Sic et Horat. de amica speciosa: *Tenetque grata compede vinctum.* Igitur Salomon, ut juvenis luxuriosi vecordiam et amentiam repræsentet, comparat eum primo, ceppho sive laro: secundo, bovi ducto ad victimam; tertio, agno lascivienti; quarto, compedibus insani; quinto, cervo sagitta transfixo jecur; sexto, avi laqueo captæ, uti ex Septuag. audiemus v. seq.

23. DONEC TRANSFIGAT SAGITTA JECUR EJUS; VELUT SI AVIS FESTINET AD LAQUEUM, ET NESCIT QUOD DE PERICULO ANIMÆ ILLIUS AGITUR.] Syrus, *et nescit se ad mortem suam pergere;* Septuag. addunt nomen *cervus: Et tanquam cervus*, inquiunt, *sagitta vulneratus in jecore* (Syrus, *sicut cervus, cujus hepar sagitta transfoderit*), *festinat autem tanquam avis in laqueum, nesciens quia pro anima currit.*

Duplici sagitta juvenis hîc transfigitur: prima amoris meretricii, quæ jecur ejus sauciat. Jecur enim sedes est amoris et concupiscentiæ, juxta illud celebre:

> Cor sapit, et pulmo loquitur, fel commovet iram,
> Splen ridere facit, cogit amare jecur.

Secunda, doloris quem parit amor, q. d. Juvenis hic sauciatur sagitta amoris, ideoque sauciabitur mox sagitta doloris. Alludit ad cervos, qui ardent amore cervarum, eoque capiuntur et sagittis transfiguntur. Nam, ut tradit Aristot. lib. 9. Histor. animal. cap. 5, venatores, ut cervos capiant, cervarum lascivientium vocem imitantur: ad illam illico accurrunt cervi: mox illos, inter arbusta latentes venatores sagittis configunt. q. d. Simili modo juvenis mœchæ blanditiis illectus eam sequitur, et ecce à marito mœchæ, qui scelus odoratus in insidiis latet, confoditur, aut à judice, vel certe à Deo punitur et plectitur. Unde Isidor. Clarius sic exponit: *Non quiescit miser, nec abstinet à scorto, donec maritus scorti spiculo configat jecur ejus.* Priorem sagittam amoris magis notasse videntur Septuag. dum vertunt, *et tanquam cervus vulneratus in jecore*, scilicet sagitta amoris sequitur meretricem. Posteriorem sagittam doloris magis notat. Noster, dum vertit, *donec transfigat sagitta jecur ejus;* et Chald. *sicut cervus in cujus hepar sagitta volat:* quanquam et prior sagitta amoris hisce verbis accipi queat, q. d. Juvenis voce et specie meretricis illectus eam sequitur, donec sagitta amoris plane transfigat jecur ejus, id est, donec meretrix irremediabiliter et immedicabiliter sauciet ejus appetitum (cujus symbolum est jecur) concupiscentia sui. Sicut ergo cervus sagitta ictus fugit, sed mortem non effugit, quin potius currendo vulnus auget et aggravat, mortemque sibi accelerat: sic qui sagitta amoris in corde ictus est, huc illuc discurrit, et vulnus amoris mortisque adauget. Nam ex vulnere amoris illico sequetur vulnus doloris; sine dolore enim non vivitur in amore. Doloris, inquam, tum remorsus et angoris conscientiæ, ut intelligit Jansen. tum morborum, litium, paupertatis, infamiæ, periculorum, milleque miseriarum, quæ libidines et adulteria sequi solent; tum mortis quæ illi vel à marito ejusque cognatis, vel à judice paratur; tum gehennæ et damnationis æternæ, qua illum Deus configet.

Denique de cervo ita scribit Plin. l. 8. c. 32: *Animal simplex est, in tantum ut hominem juxta venantem non cernat; aut si cernat, arcum ipsum sagittasque miretur.* Quo quid opportunius ad exponendam hominis stoliditatem, feminæ speciem, id est arcum ipsum, et sagittas quibus transfigitur, demirantis? Addit Plinius, *pastorali fistula et cantu mulceri.* Addit Aristot. lib. 5. de Histor. animal. c. 5. ita sibilo et cantu venantium allici, ut altero venantium cantante alteri liceat clam à tergo ferire. Quod ex Aristotele repetunt Xenophon, Varro, Ælianus, et ex Ægyptiorum disciplina Horus lib. 2. Hieroglyph. cap. 87; illi enim hominem adulatione deceptum significabant picto cervo cum tubicine. Quo quid similius ad exponendam tum vim muliebris cantus, tum stoliditatem cervinam adolescentis, quem petulans femina *protraxit, et irretivit multis sermonibus, donec transfigat sagitta cor ejus*, et pereat in efficacia vocis?

Per *jecur* metonymice intelligit vitalia, puta cor, hepar, cæterasque partes hominis vitales: dicit tamen transfigi *jecur* potius quam cor, pectus aut ventrem. Primo, quia, ut dixi, jecur sedes est amoris: ubi ergo juvenis peccavit amore, ibi transfigitur et dolore; secundo, quia *jecur* est fons sanguinis, et consequenter seminis; semen enim non est aliud quam sanguis purissimus: quia ergo jecore effudit semen, hinc eodem effundet sanguinem, eritque plaga hæc immedicabilis et lethifera, quia in sanguine consistit hominis vita; tertio, quia dum sagitta jecur transfigitur, subinde fit, ait Aristot. l. 3. de Part. animal. c. 10, ut homo rideat, et ridendo moriatur: ita mœchi et mœchæ sæpe ridendo, dum scilicet amori indulgent, imo subinde in ipso flagranti adulterio occiduntur, vel à marito, vel à cognatis, vel à corrivalibus, vel ab ipso Deo; quarto, quia jecur symbolum est voluptatis, felicitatis et gloriæ, juxta illud Thren. 2. 11: *Effusum est in terra jecur meum.* Vide ibi dicta. Dum ergo jecur transfigi dicitur, hæc omnia transfigi et perimi significantur; quinto, quia transfixo jecore illico homo concidit et moritur: ita mœchi et mœchæ sæpe subita morte plectuntur. Unde S. Ambros. mox citandus legit: *Et sicut cervus sagittatus in jecore hæret saucius.* Cervus enim in armo aut capite saucius currere non cessat; at saucius in jecore hæret, cadit et moritur: sexto, quia sæpe mors mœcho infertur à mœcha, et vice versa. Ita amor occidit amorem, amans amantem, cujus symbolum est jecur. Horribile exemplum recenset Nauclerus col. 2. Chronog. gen. 20. anno 574. de Rosimunda uxore Alboini regis Longobardorum, quæ Helmechildum adulterum adamavit, eumque ad necem mariti impulit: sed postea Longinum adamans, cum Helmechildo venenum propinasset, isque vim ejus persentisceret, ab eo stricto gladio coacta reliquum veneni ebibere, tam seipsam quàm adulterum veneno sustulit.

Denique ipse concubitus solaque venus multos occidit. Galenus, l. 1. de Spermate, scribit animales partes non solum seminaria humiditate destitui ex superfluo coitu, sed etiam vitali spiritu, qui ex arteriis evacuatur cum spermatica humiditate. Quocirca non mirandum, si im-

becilliores efficiantur multum utentes venere, utpote re purissima ab universo corpore exeunte, et accedente insuper delectatione, quæ per se potest vitale robur exsolvere. Ex quo factum est ut quidam immoderate delectati mortui sint; hæc fere Galenus. Et profecto plerique, aut quia nimium delectati sunt in opere venereo (ut ille dicit), sive etiam, quia immoderate commixti sunt, in ipso concubitu occubuisse leguntur. Nam, ut refert Plin. lib. 7. c. 53, Cornelius Balbus prætorius et Q. Heterius eques Romanus in venere obiere. Cujus etiam rei meminit Valerius lib. 9. c. 12. Tradit etiam Petr. Damianus quemdam principem Tarentinum, dum cum meretrice congrederetur, animam emisisse. Jovianus quoque Pontanus, in libro de obedientia, scribit se compertum habere Beltrandum quemdam, cognomento Ferrerium, in venere expirasse. Observatum quoque est in Græcorum monumentis idem Pindaro illi novem Lyricorum (ut Fabio placuit) principi accidisse: licet aliter sentiat Valerius Maximus lib. 9. cap. 12. Et id quoque contigisse Speusippo Platonico prodit Tertull. in Apologetico. Hæc et plura Tiraquellus in leg. 15. connub. n. 27. Hinc Venus Libitina, quasi mortis et sepulturæ præses, colebatur in æde Libitinæ, teste Plutarcho in Numa. Eadem cognominata est ἀνδροφόνος, id est homicida.

Mystice, cervus sagitta ictus, dictamum herbam comedens, sagittam excutit. Unde Plinius lib. 8. c. 27: *Dictamum herbam*, ait, *extrahendis sagittis cervi monstravere percussi eo telo, pastuque ejus herbæ ejecto. Chelidoniam visui salubrem hirundines monstravere, vexatis pullorum oculis illa medentes.* Ita juvenis sagitta amoris ictus illam excutiat per pœnitentiam et mortificationem; hujus enim symbolum est dictamus. Dictamus enim, ait Dioscorides l. 3. c. 31, est herba acris, mordax, pulegio similis, purgandi vim habens, serpentibus inimica, ac vulneribus corporum medetur. Talis prorsus animæ et conscientiæ est pœnitentia. Unde Tertull. lib. de Pœnitentia sub finem: *Cervus*, inquit, *sagitta transfixus, ut ferrum et irrevocabiles moras ejus de vulnere expellat, scit sibi dictamo medendum. Hirundo, si excæcaverit pullos, novit illos rursus oculare de sua chelidonia. Peccator, restituendo sibi institutam à Domino exomologesin sciens, præteribit illam, quæ Babylonium regem in regna restituit?*

Huc facit S. Ambr. l. 1. de Caino c. 5. qui per mœcham mystice accipiens voluptatem, ejus remedium assignat virtutem. Inter virtutes enim sola pœnitentia et mortificatio proprie et ex diametro opponitur voluptati, eamque perimit. *His auditis*, ait Ambr., *velut cervus sagittatus in jecore hæret saucius: quem miserans virtus, et casurum cito videns, improvisa occurrit, verita ne inter moras illecebris demulcentibus, mens concidat humana.*

Noster Salazar per dictamum accepit virginitatem, ac amorem et invocationem B. Virginis, quæ, ut superius dixi, singulare est remedium adversus tentationes carnis. Affert rationem; quia dictamus, inquit, græce παρθένιον, latine *virginale*, dicitur; vel quia nullo semine sato adolescit, vel quia comestum venerem enecat. Verum nihil tale habet Plinius, Theophrastus, Dioscorides, Ruellius ac similes, qui de plantis herbisque scripsere; quin potius Dioscor. l. 3. c. 31. æque ac cæteri plane dictamum à parthenio, quod et matricariam vocant, distinguunt.

Huic Salomonis gnomæ antistropha est illa Syrorum: *Ne pandas fenestras, ut excipias sagittas, quibus feriatur cor tuum*, hoc est, ne aperias oculos et aures; ut excipias species et cantilenas feminarum, quibus saucietur cor tuum amore illecebroso, indeque dolore salebroso.

Velut si avis festinet ad laqueum.] Est hæc sexta et ultima comparatio, q. d. Sicut avis advolat ad escam ibique capitur ab aucupe; sic juvenis hic incaute sectans illecebram meretricis et mœchæ, eadem capitur, illaqueatur et perimitur.

Rursum, sicut avis, femina ligata ab aucupe juxta retia sua voce et cantu alias ad se advocat, præsertim mares sibi congeneres, quæ ad eam advolantes reti implicantur et capiuntur: ita mœcha hæc, illiciens juvenem, ducit eum ad laqueum et necem. Vidi in Belgio anates paleutrias, sive illices et seductrices, ab aucupe cicuratas, quæ ad anates sylvestres advolantes, eas turmatim post se ad retia ducebant, magna spectantium voluptate et aucupum lucro. Chald. vertit: *Et festinat sicut passeres ad laqueum.* Passeres enim salaces sunt; unde mas feminæ amore in retia et laqueum se dat.

Et nescit quod de periculo animæ illius agitur.] Τὸ *nescit* Jansenius refert ad avem, bovem, agnum, cervum, etc.; magis genuine ex Hebræo referas ad juvenem, cum allusione tamen ad avem, bovem, etc. ut sit epiphonema, q. d. O insignem juvenis stoliditatem, qui sequitur mœcham, et nescit quod sequendo eam conjicit se in certum animæ, id est vitæ, tum præsentis, tum æternæ periculum, quæ sane magna et miseranda est ejus vecordia. Sicut enim bos sequitur vaccam, et nescit se sequendo eam lanione duci ad macellum; et sicut canis inhiat escæ, et nescit se accedere ad laqueum, etc., sic prorsus juvenis hic stolidus sequitur mœcham, et nescit, id est, non cogitat, non advertit quod sequendo eam incurrat præsens et æternum vitæ discrimen. Unde Chald. vertit: *Et nescit quod tendat ad mortem animæ suæ.*

24 et 25. Nunc ergo, fili mi, audi me, et attende verbis oris mei. Hebr. habent in plurali: *Nunc ergo, filii, obaudite mihi, et animum advertite verbis oris mei.* Ita Vatabl. Ne abstrahatur in viis illius mens tua: neque decipiaris semitis ejus.] Hebr. *Ne declines ad vias ejus cor tuum; neque erres in semitis ejus*, ut scilicet à vera virtutis et castitatis via aberres, easque in devios vitii et libidinis labyrinthos, ac præsertim ne deserta castrorum societate et contubernio deflectas et devies, ad aberrandum per vias quæ ducunt ad domum meretricis, à qua juveni omnis mali originem fontemque exstitisse audivimus.

Nominat *semitas*, quia meretrices, præsertim secretæ, quæ publice honestæ haberi volunt, solent in secessibus, antris et lustris habitare. Unde à via regia turpitudinis pudore sese elongant, ideoque per semitas secretas ad eas tenditur; quin et quæ publice pudorem suum prostituunt, in semitis consident, ut transeuntes aucupentur; indeque *semitariæ* sunt dictæ.

26. Multos enim vulneratos dejecit, et for-

TISSIMI QUIQUE INTERFECTI SUNT AB EA.] Septuag. *Multos enim vulnerans dejecit, et innumerabiles sunt quos trucidavit* (ita legit S. Ambr.) ; Hebr. *et fortes omnes* (qui scilicet eam secuti sunt) *interfecti ejus*, id est, ab ea. Hoc dicit, ut nemo suis viribus, suæ præteritæ castitati præfidat : quia mulier fortes, annosos, castos per omnem vitam in senecta dejecit, corrupit, perdidit. Ita *filiæ hominum*, id est, filiæ Caini, sua specie illexerunt et corruperunt *filios Dei*, puta filios Seth, indeque orti sunt impii gigantes, ob quos Deus totum orbem perdidit diluvio, Genes. 6. Quis Hectorem, Trojam, totumque Asiæ regnum perdidit? una Helena. Quis fortissimum Samsonem Philisthæis tradidit? Dalila. Quis sanctissimum Davidem ad adulterium et homicidium impulit ? species Bethsabeæ. Quis sapientissimum Salomonem dementavit ? concubinæ.

Quanti et quales Episcopi, ait S. Cyprian. tr. de Singul. cleric. *clerici simul et laici, post confessionum victoriarumque calcata certamina, post magnalia et mirabilia et signa usquequaque monstrata, noscuntur cum his omnibus naufragasse ! Quantos leones domuit una mulieris infirmitas delicata, quæ, cum sit vilis et misera de magnis efficit prædam !* Igitur Martyres, qui tormenta vicerant, à feminis deinde victi sunt. Confessores, qui tentamenta quælibet superarunt, à muliere superati sunt. Quis ergo tam demens sit, ut tot tantorumque heroum exemplo non sapiat ? ut se unicum cæteris omnibus fortiorum æstimet ? ut in igne illæsum se fore confidat ? *Ignis, mare, mulier, mala tria*, ait Menander, imo malum unicum. Mulier enim est ignis et mare, quod plurimos et validissimos haurit sorbetque.

27. VIÆ INFERI DOMUS EJUS, PENETRANTES IN INTERIORA (manuscripti legunt, *inferiora*, MORTIS.] Syrus et Pagninus, *ad cubicula mortis;* alii, *ad penetralia mortis ;* Septuag. *deducentes in promptuaria mortis.* More rhythmi Hebræi idem dicit posteriori hemistichio, quod dixit priori. Igitur idem est : *Viæ inferi domus ejus,* quod *penetrantes in interiora mortis.* In inferno enim mors suum intimum habet cubile, suum penetrale, suum thronum et regiam. Si ergo quæras : *Quid est infernus?* apte respondebo : *Infernus est penetrale et regia mortis ;* quia in eo mors æterna pleno jure in omnes damnatos, tam dæmones quam homines dominatur, et in perpetuum dominabitur. Reprobi ergo in hac vita sunt quasi in atrio mortis; in inferno vero erunt in ipsis penetralibus et visceribus mortis. Sicut vice versa electi in hoc mundo sunt quasi in atrio vitæ : in cœlo vero erunt in ipsis penetralibus vitæ, ubi vita dominatur et regnat perpetim. Sensus ergo est, q. d. Meretrix ornavit cubile suum, aspersitque aloë et myrrha : sed hæc non tam convivii et voluptatis, quam mortis et sepulturæ sunt indicia et prænuntia : iis enim inungi solent corpora defunctorum. Scias itaque certo, ô juvenis, cum adis domum meretricis, te ire ad domum mortis et gehennæ; quia fornicando et adulterando vitam abbrevias, incurrisque certa pericula vitæ, et illico post mortem detruderis in tartara. Quare domus meretricis, ait Aben Ezra, est infernus quidam, quia ipsa inferni est via et initium. Idem minatus est Salomon c. 2. v. 18 ; vide ibi dicta. Dicit *viæ* in plurali, ait Vatabl. non *via :* quod multis rationibus cadant, qui sequuntur eam.

Tropol. meretrix et mœcha est concupiscentia ac hæresis : hæc omnibus insidiatur, et omnes, qui illam sequuntur, occidit : hæc quoque recta ducit ad inferos. Ita Polychron. in Catena Græcor. *Innumeri*, ait, *hoc loco dicuntur, qui per latam viam incedunt, siquidem tales non sunt digni, qui aliquo numero aut loco habeantur : sunt itidem permultæ vitiorum et flagitiorum species, quæ flagitiosos ad inferos præcipites trahunt.*

Porro quàm formidabilis sit infernus, et judicium, graphice depingit S. Cyrill. Alexand. orat. de exitu animæ et de secundo adventu : *Metuo mortem*, ait, *quoniam acerba mihi est. Metuo gehennam, quia æterna est. Metuo tartarum, quia nihil habet coloris. Metuo tenebras, quia nihil habent lucis. Metuo vermem veneniferum, quoniam æternus est. Metuo genios judicio præficiendos, quoniam sunt immisericordes. Metuo, cum cogito illius diei terribile et muneribus inexpugnabile concilium, tribunal horribile et judicem incorruptum. Metuo flumen ignis ante tribunal illud fluens, vehementissimamque flammam, torrentem et acutos enses. Metuo severissimas pœnas. Metuo supplicium finem non habens. Metuo tetram illam caliginem. Metuo profundas tenebras. Metuo infracta vincula, stridorem dentium, fletum inconsolabilem.* Et S. Ephrem tract. de Variis inferni tormentis : *Hanc diem*, ait, *mente volventes sancti Dei martyres, non sunt miserati sua corpora, sed omne tormenti genus subierunt, spe coronarum gaudentes. Alii, in solitudinibus et montibus atque speluncis, in jejunio et virginitate decertarunt ; ac jam quidem contendunt non tantum viri, sed et mulieres, pars debilior : ac per angustam portam arctamque viam incedentes, regnum cœleste rapiunt. Quis ergo patiatur se illo rubore suffundi, ut, cum mulieres illa hora coronentur, multi autem viri condemnentur ? non enim est ibi masculus et femina ; sed unusquisque propriam mercedem recipiet secundùm proprium laborem.*

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

CAPITE PRÆCED. IN SCENAM PRODUXIT MULIEREM MERETRICEM SUIS LENOCINIIS, FUCIS ET FRAUDIBUS OMNES AD SE ALLICIENTEM ET PERDENTEM. JAM UT AB EA OMNES AVOCET, HOC CAP. IN SCENAM PRODUCIT FEMINAM, IMO REGINAM, ET QUASI DEAM CASTISSIMAM ET SAPIENTISSIMAM, PUTA IPSAM SAPIENTIAM, QUÆ MERETRICIS ÆMULA ET ANTAGONISTA AB EA OMNES AD SE ADVOCAT, PROMITTENDO EIS PRIMO SE DOCTURAM VERITATEM, JUSTITIAM, SCIENTIAM, TIMOREM DEI, PRUDENTIAM ET FORTITUDINEM. SECUNDO, V. 15. PROMITTENDO REGNUM, OPES ET GLORIAM : QUÆ OMNIA ASSERIT ESSE SUA, ET A SE SUIS DISCIPULIS DONARI. TERTIO, V. 22. ALTIUS ASSURGENS ASSERIT SE ESSE DEO COÆTERNAM, DEUMQUE PER SE CREASSE ET COMPOSUISSE COELUM ET TERRAM, OMNIAQUE QUÆ IN EIS SUNT. QUARTO, V. 32. CONCLUDENDO HORTATUR OMNES, UT SESE AUDIANT, ITAQUE HAURIANT A DOMINO VITAM ET SALUTEM ; SI ENIM SE SPERNANT, MINATUR ÆTERNAM MORTEM ET MISERIAM.

1. NUMQUID non sapientia clamitat, et prudentia dat vocem suam ? 2. In sum-
mis excelsisque verticibus supra viam, in mediis semitis stans, 3. juxta
portas civitatis in ipsis foribus loquitur, dicens : 4. O viri, ad vos clamito,
et vox mea ad filios hominum. 5. Intelligite, parvuli, astutiam, et insipien-
tes animadvertite. 6. Audite quoniam de rebus magnis locutura sum : et
aperientur labia mea, ut recta prædicent. 7. Veritatem meditabitur guttur
meum, et labia mea detestabuntur impium. 8. Justi sunt omnes sermones
mei, non est in eis pravum quid, neque perversum, 9. recti sunt intelligentibus, et æqui in-
venientibus scientiam. 10. Accipite disciplinam meam, et non pecuniam ; doctrinam magis,
quam aurum eligite. 11. Melior est enim sapientia cunctis pretiosissimis : et omne desiderabile
ei non potest comparari. 12. Ego sapientia habito in consilio, et eruditis intersum cogitationi-
bus. 13. Timor Domini odit malum : arrogantiam, et superbiam, et viam pravam, et os bilin-
gue detestor. 14. Meum est consilium, et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo.
15. Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt : 16. per me principes impe-
rant, et potentes decernunt justitiam. 17. Ego diligentes me diligo : et qui mane vigilant ad
me, invenient me. 18. Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ, et justitia. 19. Melior
est enim fructus meus auro, et lapide pretioso, et genimina mea argento electo. 20. In viis
justitiæ ambulo, in medio semitarum judicii, 21. ut ditem diligentes me, et thesauros eorum
repleam. 22. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à
principio. 23. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis antequam terra fieret. 24. Nondum
erant abyssi, et ego jam concepta eram : necdum fontes aquarum eruperant ; 25. necdum
montes gravi mole constiterant : ante colles ego parturiebar : 26. adhuc terram non fecerat,
et flumina, et cardines orbis terræ. 27. Quando præparabat cœlos, aderam ; quando certa lege,
et gyro vallabat abyssos : 28. quando æthera firmabat sursum, et librabat fontes aquarum :
29. quando circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis, ne transirent fines
suos : quando appendebat fundamenta terræ. 30. Cum eo eram cuncta componens : et delecta-
bar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore ; 31. ludens in orbe terrarum, et deliciæ
meæ esse cum filiis hominum. 32. Nunc ergo, filii, audite me : Beati, qui custodiunt vias meas.
33. Audite disciplinam, et estote sapientes, et nolite abjicere eam. 34. Beatus homo qui audit
me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei. 35. Qui me invenerit,
inveniet vitam, et hauriet salutem à Domino : 36. qui autem in me peccaverit, lædet animam
suam. Omnes, qui me oderunt, diligunt mortem.

PRIMA PARS CAPITIS.

Nota primo sapientiam hic per prosopopœiam poeticam et comicam induci ut personam, quæ humani corporis organa, gestus, vocem, concionem usurpat. Idem factum est, cap. 1. et Eccles. cap. 24 et Sapient. cap. 7. Sic enim elegantior æque ac efficacior est concio, cùm ipsa sapientia, id est ipsa honestas et virtus, suam pulchritudinem, fructus et dona ostentans, omnesque ad se invitans, in scenam inducitur, ut singuli eam videntes, et loquentem audientes, divina ejus specie et oratione illecti, protinus eam sequantur. Ita Nazianz. orat. 39.

Nota secundo sapientiam, sive prudentiam et virtutem, hoc loco, uti et passim in libris sapientialibus, sumi in genere, prout abstrahit, aut prout communis est increatæ et creatæ; sive sapientiam hic significare tam creatam, quàm increatam, quæ reipsa idem est cum deitate et Deo, quatenus ipsa communicat se sapientiæ creatæ et creaturis. Unde quædam hic dicuntur quæ magis conveniunt creatæ, ut quod v. 22. dicitur juxta Septuag. *Dominus creavit me in initio viarum suarum ;* quædam magis competunt sapientiæ increatæ, ut quod ibidem dicitur : *Ab æterno ordinata sum ante omnem creaturam.* Ita Nazianz. orat. 39. Tertull. Scorpiaci c. 7. Cajetan. Jansen. et alii. Hinc rursum S. Athanas. Cyrill. Hilar. et alii passim disputantes contra Arianos, hæc litterali sensu accipiunt de sapientia incarnata, puta de Christo, indeque probant Christum esse Deum, de quo plura v. 22. Sapientia enim incarnata partim creata est, partim increata; Christus enim ut homo creatus est, ut Deus vero increatus.

Salomonem secutus Siracides, Eccles. toto c. 24, sapientiam similia, imo eadem de se prædicantem inducit : quare ibi pleraque quæ hoc cap. dicuntur explicui.

1. Numquid non sapientia clamitat, et prudentia (Theodot. *intelligentia*) dat (Chald. *elevat*) vocem suam?] Simile audivimus c. 1. 20 : *Sapientia*, ait, *foris prædicat, in plateis dat vocem suam.* Vide ibi dicta. Syrus : *Ideo* (ut scilicet avocet te à meretrice, cujus æmula est) *sapientia prædicat, et prudentia respondebit tibi.*

Mirum est Septuag. aliter plane vertere; sic enim habent : *Tu sapientiam prædicabis* (græce κηρύξεις, id est præconizabis, promulgabis ea ut præco), *ut prudentia tibi obediat.* Sapientia in re idem est quod prudentia; sapientia enim hic non speculativa, sed practica accipitur, quæ scilicet actiones et mores dirigit, quod est officium prudentiæ. Porro hujus versionis Septuag. varii varios dant sensus. Primus est, q. d. Si sapientiam præconizabis, id est magna voce (qualis solet esse vox præconis), evocabis et invocabis, illa votis tuis obediens advolabit ad te, tecumque habitabit ac te sapientem efficiet, omnesque actiones tuas diriget sapienter et ad beatum finem perducet. Sapientia enim submissas preces et exilia vota non audit, magnas poscit, contentis votis vult evocari.

Secundus, q. d. Si sapientiam ejusque præcepta tuæ animæ et menti magna voce instar præconis inclames, ut illa feriant, penetrent, et sibi subjugent omnes animæ tuæ vires; tunc sapientia sive prudentia obediet tibi, id est tunc tu obedies prudentiæ, ut sit hypallage, q. d. Sapientiæ et gratiæ Dei est efficere ut ejus dogmata audiamus et capiamus, eisque obediamus. Ita noster Salazar.

Tertius planior, q. d. Si sapientiam animæ tuæ prædices et persuadeas, ut illi obediat, seseque dedat vicissim ipsa sapientia obediet, seseque dedet tibi. Sapientia enim et Deus colentes se colit, honorantes se honorat, obedientibus sibi obedit, juxta illud v. 17 : *Ego diligentes me diligo.* Et illud Dei per Samuelem ad Heli : *Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum,* 2. Reg. 2. 30. Et illud : *Voluntatem timentium se faciet.* Sic Josue obediens Deo per miraculum stitit solem, *obediente Domino voci hominis, et pugnante pro Israel*, Josue 10. 14. Hæc enim est lex amicitiæ, qualis est inter justos et Deum, ut amicus faciat id quod vult petitque amicus, ejusque desideriis obsequatur : hæc est dignitas justi, hæc dignatio Dei nostri. Rursum si sapientiæ et virtuti obedias, utique illa quoque tibi obediet, facietque quod vis; quia quod ipsa vult, idipsum tu vis, nimirum bonum honestum amplecti, et voluntatem legemque Dei implere.

Quartus, q. d. Si sapientiam, id est fidem et virtutem, magno et Apostolico spiritu quasi præco Dei prædicabis, utique illa tuum præconium secundabit illique obsequetur et obediet; faciet enim ut populi, quibus ita prædicas, tuæ prædicationi se subdant et obediant, q. d. Sapientia dabit prædicationi tuæ vocem virtutis, ut efficaciter auditoribus persuadeas quod prædicas, juxta illud : *Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa*, ps. 67. 12. Ita Christus, qui est Dei sapientia, duodecim Apostolis eum prædicantibus affuit eisque subjecit et obedientem fecit totum quasi orbem. Idem hodie facit viris Apostolicis, qui Indos, Japones, Sinas convertunt.

2. In summis excelsisque verticibus supra viam (Syrus, *inter vias*) in mediis semitis stans.] Hebr. *In capite excelsorum supra viam in loco semitarum constituta ;* Septuag. *Super excelsas summitates et inter medium semitarum stetit ;* Chald. *In capite collium est sapientia*, etc.

3. Juxta portas civitatis in ipsis foribus loquitur, dicens :] Hebr. *Ad os civitatis, ad ingressum ostiorum præconizabit*, vel *jubilabit*, id est jubilando prædicabit; hoc enim significat Hebr. תרנה *taronna;* Septuag. *Apud portas enim potentium assidet, et in introitibus canitur :* de qua phrasi dixi c. 1. v. 20 et 21 ; Chald. *In foribus juxta portas in introitu civitatis;* Syrus : *In aditu portarum laudat et dicit.*

Hæc omnia generatim significant sapientiam ubique, tam in locis excelsis quàm humilibus, tam in viis et triviis quàm in portis et foris, ubi est hominum concursus, prædicare, nec formidare judicum, qui in portis olim sedebant, judicia; sed omnes tam nobiles quàm plebeios, tam principes quàm subditos, ad virtutem et Dei cultum adhortari, tum per homines probos

et ferventes, quos quovis submittit, tum per Angelos et sanctas inspirationes, tum per ipsas creaturas, quæ singulæ sapientiam Dei repræsentant, et ad ejus cultum et amorem nos invitant, ut sapientia et virtus, ac via ad beatitudinem jure omnibus cognita esse debeat, cum omnes vocem ejus audiant, nemoque se excusare possit dicendo se eam non audisse.

Particulatim vero significat primo, Deum è summo cœlorum vertice sapientiæ suæ leges et dogmata, puta suî timorem et amorem dictare, et prædicare toti mundo, tum per fabricam, gubernationem, ac pulchritudinem cœlorum, juxta illud psal. 18 : *Cœli enarrant gloriam Dei.* Unde S. August. l. 10. Confess. c. 6 : *Cœlum et terra*, ait, *et omnia quæ in eis sunt, ecce undique mihi dicunt ut amem te, nec cessant dicere omnibus ut sint inexcusabiles.* Et Marcianus Anachoreta apud Theodoret. in Historia SS. PP. c. 3. visitantibus eum Episcopis verbumque ædificationis postulantibus, ingemiscens : *Deus*, ait, *universorum quotidie loquitur per creaturas, et per divinas Scripturas disserit et monet ea quæ oportet, et inducit ea quæ sunt utilia, terretque minis, et adhortatur promissis; et ex his nullam capimus utilitatem. Quomodo ergo loquens profuerit Marcianus, qui tantam utilitatem amittit cum aliis, et commodum non vult ex eis capere?*

Secundo, sapientia, puta Deus, legem dedit Mosi et Hebræis in vertice montis Sina, Exodi 19 et 20. Sic et Christus in monte promulgavit legem novam, altissimaque perfectionis dogmata, ac præsertim octo beatitudines ibidem edidit, Matth. 5. 1. et seq. ut ostenderet fidelem in montem, id est ad excelsa, vocari, ac Christianos celsiorem terris debere agere vitam, puta cœlestem et divinam.

Tertio, sapientia prædicavit assidue in templo quod erat in monte Sion, per Sacerdotes et Scribas. Ibidem Christus et Apostoli promulgarunt et prædicarunt legem Evangelicam, juxta illud Isaiæ 2. v. 3 : *De Sion exibit lex et verbum Domini de Jerusalem.* Et illud psal. 2. v. 6 : *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus prædicans præceptum ejus.* Iidem in viis et triviis, in portis et tribunalibus publice et intrepide coram regibus et magistratibus, nihil veriti eorum minas, mortes et cruces, prædicabant fidem et sapientiam veri Dei incarnati.

Quarto, Prophetæ, qui legem Dei prædicabant, degebant in montibus, uti Elias et Eliseus, cum filiis Prophetarum agebant in monte Carmelo. Unde Carmelitarum origo. Sic et in novo Testamento viri sanctitate eximii in montibus, rupibus et columnis degentes, docuerunt mortales veram sapientiam esse terrena despicere, amare cœlestia. Talis fuit S. Antonius, Macarius, Hilarion. Talis Simeon Stilites, qui in columna 36 cubitos alta stetit usque ad extremam senectam. Cujus hæc quotidie erat concio, teste Theodoreto in Histor. SS. Patrum, c. 26 : *Jubet*, inquit, *in cœlum suspicere, et evolare, et à terra discedere, et regnum, quod exspectatur, visione apprehendere, et gehennæ minas timere, et terrena contemnere, et futura exspectare.*

Quinto, quia in Ecclesiis ex locis editis, puta è pulpitis, prædicatores prædicant Dei verbum et sapientiam, ut procul à toto populo audiri possint; sicut præcones è loco edito in foro contenta voce ut ab omnibus audiantur, solent promulgare leges et scita principis ac magistratus. Hoc est quod dixit c. 1. 21 : *In capite turbarum clamitat.*

Symbolice, per *verticem* accipias lumen et dictamen rationis, quod in capite quasi in arce et vertice posuit Deus, ut toti corpori viam virtutis ostendat, et iter felicitatis præluceat. Unde noster Salazar sic explicat, q. d. *In summis excelsisque verticibus supra viam*, id est ad eum modum, quo evenire solet viatoribus itineris insolentibus, uti à pastore vel alio quolibet, quem eminus è montis vertice in viam spectantem aspexerint, statim exquirant, rectane in destinatum locum pergant, an deerrent et in avia ferantur : sic et de illis, qui viam honestatis aggressi sunt, decernere debemus. Semper enim illis præsto est in arce mentis, quasi è vertice montis in viam prospectans ipsa sapientia, id est honestatis cognitio sufficiens, à qua de rectitudine atque erroribus illius viæ optime edocentur. Hujus sententiæ auctor mihi fuit Hebræus Philo in libro de Plantatione Noe, ubi sic habet : *Ei sane, qui viam carpit vitiorum, semper adest vel tenuis aliqua cogitatio boni in mente, veluti ex scopulo in viam prospectans pastor, quæ illum à via mala revocat, et ad virtutis iter adhortatur.*

Hic sensus appositus est, ac nonnullis litteralis mihi potius symbolicus videtur, si cum præcedentibus jam recensitis, quo litteralis esse liquet, comparetur.

Mystice, per vertices Ecclesiæ et sapientiæ accipias Apostolos et viros Apostolicos, qui quasi homines cœlestes et à Deo cœlitus missi, ejus sapientiam et sanctissima jussa deprædicant. Unde S. August. in psal. 96 : *Annuntiaverunt cœli justitiam ejus, et viderunt omnes populi gloriam ejus. Qui cœli*, inquit, *annuntiaverunt? Cœli enarrant gloriam Dei. Qui sunt cœli? qui facti sunt sedes ipsius. Quomodo enim in cœlis sedet Deus? sic sedet in Apostolis, sic sedet in prædicatoribus Evangelii. Et tu, si vis, cœlum eris. Si vis esse cœlum, purga de corde tuo terram. Si terrenas concupiscentias non habueris, et non frustra responderis sursum te habere cor, cœlum eris. Si resurrexistis cum Christo, fidelibus Apostolus loquitur, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, et non quæ super terram. Cœpisti sapere quæ sursum sunt, et non quæ super terram, et sub terra sunt, nonne factus est cœlum? Carnem portas, et corde jam tecum est, cœlum es. Conversatio enim tua in cœlis erit.*

Mystice, rursum Ecclesia hæc proprie adaptat B. Virgini; unde hoc caput legit in lectionibus festi B. Virginis ad Nives die quinta Augusti. Idque tum quia B. Virgo fuit estque idea et exemplar sapientiæ, id est virtutis et sanctitatis, tum quia ipsa est mater æternæ Sapientiæ in ipsa incarnatæ, tum ob alia quæ recensui Ecclesiast. 24. initio capitis, tum denique quia Virgo Deipara illo ad Nives festo Romæ se suamque sapientiam ostendit et prædicavit in monte Esquilino, dum illum in summis æstatis caloribus nivibus cooperuit, locumque templo in eo ædificando Liberio Pontifici et Joanni Patricio per visum apparens, designavit, in quo tum Deus, Christus et ipsa colerentur, tum martyres, qui in eo monte plurimi martyrii lauream consecuti sunt, honorarentur. Ideo enim mon-

tem eum sibi præ cæteris delegit, ejusque quasi hæres à Joanne Patricio institui voluit, ut inter Martyres quasi Martyrum regina in martyrio, id est in templo habitaret. Olim enim non nisi super sepulcra Martyrum altaria et templa ædificabantur, quæ inde vocabantur martyria, uti ostendi Apocal. 6. 9. Quare Martyrum illorum sanguis et corpora partim in eadem B. Virginis basilica, partim in vicinis S. Praxedis, S. Pudentianæ et S. Biblianæ ad Ursum Pileatum templis sepulta, à fidelibus religiose visuntur et coluntur. Igitur B. Virgo ex hoc monte et templo per se, perque concionatores prædicat, omnesque ad se vocat, commendans eis niveam suam puritatem, humilitatem, charitatem, Dei timorem et cultum, quæ vera est sapientia. Unde in hoc templo S. Greg. hom. jam octav. habuit ad populum in Natali Christi, et 21. in Paschate, et 22. infra octavam ejusdem, quæ non nisi cœlestem et virginalem sapientiam spirant. Olim Mæcenas, amicus Augusti Cæsaris, in Esquiliis habuerat hortos amœnissimos : Nero deinde ibidem palatium exstruxit, quod ipse ab auri incastratura aureum indigitavit, atque ex eo ludibunde et exultans spectavit suum illud Romæ incendium. Verum cessere hi Esquiliarum montem VirginiDeiparæ, quæ est *hortus conclusus, fons signatus,* atque unica Mæcenas nostra, eaque beneficentissima, quæ pariter est domus aurea et nivea, restinguens Neronianos libidinis et crudelitatis ignes in Esquiliis pariter fuit nemus et templum Lucinæ, sive Dianæ, quæ à Gentilibus colebatur quasi dea pudicitiæ, ac viis præesse credebatur. Unde ejus simulacrum in biviis et triviis collocabant, ut iter agentibus viam demonstraret. Sed falsam Dianam exclusit Deipara vera virginitatis antistes, veraque stella maris, ac fida viæ dux in cœlum tendentibus. Ita Andreas Fulvius, insignis antiquitatum Roman. investigator, l. 2. c. 6, cum dixisset in hoc monte fuisse lucum Dianæ, subdit : *Eodem loco Ecclesia sanctæ Mariæ Majoris ad præsepe viget, quæ felicioribus quàm Lucina auspiciis nostris temporibus lucem et vitam largitur iis qui nascuntur.* Hæc ergo basilica est omnium non solum quæ in Urbe, sed quæ in orbe universo sunt B. Virginis, augustissima et sanctissima, in qua ipsa in Esquiliis quasi in excubiis, pro fidelibus Urbis et orbis excubat, eosque docet, illuminat, protegit, opitulatur, ditat opibus tam spiritalibus quàm corporalibus ; quare illi optime adaptes sequentia Salomonis elogia, ac præsertim illud v. 15 : *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt, etc. Ego diligentes me diligo, et qui mane vigilaverint ad me, invenient me. Mecum sunt divitiæ et gloria, opes superbæ, et justitiæ, etc.* Uti ex exemplis quæ mox subjiciam patebit. In hac basilica conditum est præsepe Domini, cunæ, fenum et panni, quibus involutum fuit Verbum infans, quæ S. Hieron. S. Paulam et nobilitatem Romanam olim traxerunt in Bethlehem. Unde ipse, epist. 17. ad Marcellam : *Illud præsepe*, inquit, *in quo infantulus vagiit, silentio magis quàm infimo sermone honorandum est.* Et mox : *Ecce in hoc parvo terræ foramine cœlorum conditor natus est, hîc involutus pannis, hîc visus à pastoribus, hîc demonstratus à stella, hîc adoratus à Magis. Et hic, puto, locus est sanctior Tarpeia rupe.* Tarpeia ergo rupe puta Capitolio sanctiores sunt Esquiliæ, quæ quasi posthuma Bethlehem Domini præsepe continent. Quocirca migrante è Bethlehem Romam præsepio Christi, eòdem remigravit et S. Hieron. illius enim reliquiæ in basilica Virginis juxta præsepe Domini conditæ sunt, ut apud quod vivens deliciatus est, etiam mortuus in pace conquiescat. In eadem basilica visuntur reliquiæ S. Matthiæ aliorumque Apostolorum, Martyrum et Confessorum multorum, qui omnes muta voce adeuntibus et orantibus inhalant et inclamant veram sapientiam : ut scilicet ipsorum heroicos virtutum actus et agones æmulemur. Sic præsepe Christi omnibus inclamat Christi amorem, humilitatem, paupertatem, mundique contemptum.

Vis plura, eaque admiranda ? accipe. In hac Virginis basilica, uti narrant Carolus Siconius lib. 1. de regno Italiæ, noster Canisius lib. 5, Marialis cap. 22, Pompeius Ugonius lib. 1. de Stationibus Roman. statione 8, et alii, grassante atroci illa peste, quæ Romam afflixit et Pelagium Pontificem sustulit, S. Gregor. Magnus tempore Paschali supplicationem totius populi instituit, indeque cum litaniis processit versus basilicam S. Petri ad placandam Dei iram, in qua solemni pompa circumferebatur imago B. Virginis depicta à S. Luca : ac ubicumque imago hæc procedebat, illico pestilenti cœli gravitate et caligine dispulsa, succedebat optata auræ claritas et salubritas. Quin et juxta eam audita fuit melodia Angelorum concinnentium : *Regina cœli, lætare, alleluia. Quia quem meruisti portare, alleluia; resurrexit sicut dixit, alleluia.* Quibus succinuit S. Gregor. *Ora pro nobis Deum, alleluia.* Atque exinde hunc hymnum usurpavit Ecclesia, quasi Paschalis lætitiæ argumentum, ad congratulandum Beatæ Virgini gloriosam Filii resurrectionem. Porro Ordo Romanus, et ex eo Baron. tom. 8. anno Christi 590, tradunt imaginem B. Virginis delatam fuisse ab ipso S. Gregor. dumque ille cum eadem pervenisset ad molem Hadriani Tiberi adjacentem, in signum reconciliari Numinis visum fuisse angelum, qui nudatum gladium in vaginam reponeret, eoque symbolo luem cessasse significare voluisse ; sicut prius eadem per sagittas cœlitus lapsas fuerat præmonstrata, uti refert S. Grgor. l. 4. Dial. c. 36. Atque ob hanc angeli apparitionem, moles Hadriani deinde semper castellum S. Angeli nuncupata fuit.

Porro majora beneficia B. Virginem in hac ecclesia quàm in aliis, se colentibus et invocantibus, impertiri experientia constat.

Memorabile est quod scit B. Petrus Venerabilis Abbas Cluniacensis, S. Bernardo coævus, l. 2. Mirac. cap. 30, nimirum Romanos solere in vigilia Assumptionis B. Virginis offerre eidem ingentes cereos, eosque sub vesperam accendere in hac ejus basilica, qui cum totam noctem usque ad ipsius festi diei horam sextam vel nonam arserint, reperiuntur ejusdem esse ponderis, quod habuerunt antequam accenderentur. Idque miraculum continue per centum annos durasse, et etiamnum durare ipse testatur. Id facit incorrupta et æterna virginitas Deiparæ, cujus symbolum est cereus albens et ardens, qui ab ape virgine conficitur.

In hac basilica Missam celebrans S. Martinus I. Pont. per B. Virginem miraculose à morte servatus est.[1] Cum enim Olympius Exarchus spatharium submisisset, qui eum gladio transfoderet ; spatharius ad altare accedens à B. Vir-

gine excæcatus fuit, ut refert Platina, Baronius et alii in Vita S. Martini.

In eadem ipso Assumptionis B. Virginis festo, publicas litanias peragens cum clero et populo Leo IV. Pontif. anno Domini 847, urbem à pestifero serpente eum necando liberavit, uti referunt Anastasius Bibliothecarius, Baronius et alii.

Illustre est quod scribit Joannes Nauclerus vol. 2. generat. 34. de S. Henrico Imperatore qui cum S. Cunegunde conjuge perpetuam servavit virginitatem : *Fertur*, ait, *de Henrico hoc, quòd semper primam noctem ingrediens Urbem, solitus fuerit orando pernoctare in ecclesia S. Mariæ Majoris; contigit autem semel quòd, dum solitarius oraret, visus sit sibi Christus Pontificalibus indutus procedere Missam celebraturus, quem sequebatur S. Laurentius, et loco Subdiaconi Vincentius; post hos Virgo Dei genitrix cum multitudine Virginum et Angelorum; dehinc Joannes Baptista cum Patriarchis et Prophetis; post hos Petrus et Joannes cum cæteris Apostolis et Evangelistis, S. Stephanus cum Martyribus, S. Martinus cum Confessoribus, Angeli inceperunt introitum : Suscepimus, Deus, misericordiam; et dum cantaretur : Dextera tua plena est justitia, omnes, Christum et Beatam Virginem imitantes, extenderunt digitos in Henricum. Post Evangelium indicibili jubilo angelus librum deosculatum à Christo præsentavit B. Mariæ; et post eam omnibus per ordinem deosculandum, demum annuit B. Virgo angelo, ut porrigeret librum etiam Henrico ad osculandum, dicens : Præbe ei pacis osculum, cujus mihi virginitas placet. Et cum, præ nimio gaudio raptus, nesciret ad plenum intendere, angelus ipsum in nervo tangens, dicit : Hoc tibi erit signum dilectionis Dei propter tuam castitatem et justitiam; et exinde usque ad mortem claudicabat : ex quo eventu vocatus est Henricus Claudus.*

Igitur B. Virgo, deligens sibi domum in vertice Esquiliarum, inde clamitat, omnesque ad se advocat, ut ab ea sapientiam discant ejusque beneficiis et gratiis potiantur.

4 et 5. O VIRI, AD VOS CLAMITO, ET VOX MEA AD FILIOS HOMINUM. INTELLIGITE, PARVULI (id est, ut Septuag. *simplices;* Tigur. *incauti*), ASTUTIAM, ET INSIPIENTES ANIMADVERTITE.] Hebr. *insipientes corde, intelligite ;* Septuag. *cor apponite ;* Syrus, *stulti prudentes sint in cordibus suis.* Pro *astutiam*, Tigur. vertit, *solertiam;* Vatabl. *scientiam. Astutia* ergo est hìc cautio, prudentia et providentia, uti dixi c. 1. v. 4.

Cajetan. per *viros* homines virilis sexus, per *filios hominum* feminas notari autumat, q. d. Omnes tam viros quam feminas appello, et ad sapientiam *advoco.* Melius noster Salazar per *viros* accipit proceres et magnates, per *filios hominum* plebeios, qui cum nomine familiæ non commendentur *filii Adam*, in universum appellantur. Unde Aben Ezra : Compellat, inquit, *viros*, id est divites, et *filios hominum*, id est pauperes. Simplicissime cum Jansenio accipias eosdem ; iidem enim sunt *viri*, qui *et filii hominum*, præsertim quia viros hos mox vocat parvulos; et quia solet Salomon, æque ac David, in suis hisce gnomis et quasi rhythmis posteriori hemistichio explicare prius. Unde Septuag. vertunt : *Vos, ô homines, advoco, et profero vocem meam filiis hominum.* Sub viris et feminas more communi intellige. Sensus ergo est, q. d. O viri, ô, inquam, filii hominum, id est, ô homines universi, ad vos voce contenta ex corde ardenti clamito ; clamosa enim vox procedit ex ardenti cordis desiderio ; illam ergo audite eique obedite : Quicumque inter vos parvuli sunt, non ætate, sed sensu et prudentia, quales per naturæ lapsæ infirmitatem, perque nativitatem omnes sunt, plerique etiam per inexperientiam et concupiscentiam, cujus instinctum sequuntur, tales evadunt; quicumque, inquam, parvuli sensu estis, intelligite et discite astutiam, id est, prudentiam et cautionem, ut caute et prudenter vitam instituatis. *Et insipientes animadvertite*, Hebr. *apponite cor* præceptis hisce monitisque meis; sic enim fiet ut nihil per imprudentiam vel inconsiderationem peccetis.

Mystice Beda notat sapientiam, id est virtutem, poscere viros, non feminas, puta non effeminatos, sed viriles animos ; quia à viro dicta est virtus quasi virilitas ; hæc enim requiritur ad resistendum concupiscentiis femineis, atque ad terrores et difficultates quaslibet fortiter superandum.

6. AUDITE QUONIAM DE REBUS MAGNIS LOCUTURA SUM ; ET APERIENTUR LABIA MEA, UT RECTA PRÆDICENT.] Syrus : *Aperit os meum rectitudo.* Pro *magnis* Hebr. est נגידים *negidim*, quod Septuag. vertunt, *præclaris ;* Syrus, *principalibus ;* Vatabl. *nobilibus et eximiis ;* Chald. *principe dignis ;* Symmach. *ducalibus*, quæ scilicet principes et duces decent et ornant, quæque Deo summo omnium principe et duce digna et decora sunt. Unde R. Salomon : *Locutura sum verba principum et gravissima.*

Attentionem sibi conciliat sapientia promittendo quod dictura sit res magnas et rectas. Magnas, tum quia agit de virtutibus, quibus ad æternam salutem, quæ in Dei possessione consistit, tendendum est, ac gehennæ tormenta vitanda sunt. Verum enim est illud : *Nullum bonum, nisi æternum ; nullum malum, nisi æternum*, tum quia non solum Ethicam, sed et Œconomicam ac Politicam, qua magnæ resp. et regna administranda sunt, docebit; qua de causa Aristot. triplicem hanc suam Ethicam, Magna moralia inscripsit. Unde Aben Ezra vertit : *Locutura sum ac si essem princeps et dux.* Rectas, quia tradet disciplinam corrigendi mores pravos, eosque rectos et honestos efficiendi. Hæc et sequentia clara et perspicua sunt, nec magno commentario indigent. Antistropha Salomoni est Christi, veri Salomonis et Sapientiæ incarnatæ, vox : *Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi*, Matt. 13. v. 35. Christus enim annuntiavit, imo fuit, *magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria*, 1. Timoth. 3. ult. Quocirca Christus ab Isaia, c. 9. 6, juxta Septuag. vocatur *magni consilii Angelus*, id est, nuntius et legatus.

Mystice B. Virgo magna prædicavit, cùm concepto Dei verbo cecinit : *Magnificat anima mea Dominum ; et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia fecit mihi magna, qui potens est*, etc. Lucæ c. 1.

7. VERITATEM MEDITABITUR GUTTUR MEUM, ET LABIA MEA DETESTABUNTUR IMPIUM.] *Meditabitur*, id est, meditato loquetur ; hoc enim significat Hebr. יהגה *iega* juxta illud : *Os justi meditabitur*

(id est meditatam eloquetur) *sapientiam.* Unde explicans subdit: *Et lingua ejus loquetur judicium,* psal. 36. 30. Est metonymia; ponitur enim causa pro effectu, antecedens pro consequente, puta, meditatio pro locutione, quæ ex meditatione manat.

Sensus est, q. d. Auscultate me attentissime, nam veritatem loquar, non speculativam et otiosam, sed practicam, quæ vos faciet beatos; loquar, inquam, illam, non extemporaneè, quasi promens quidquid in buccam venit, sed diu meditatam, quam multo tempore, studio et meditatione, mente versavi, discussi, probavi, veramque et salutiferam per omnia judicavi. Opponit se sapientia et anteponit philosophis, qui vera quædam docuerunt, sed veris falsa miscuerunt.

Et labia mea detestabuntur impium.] id est impietatem, ut habent Hebr. et Chald. *Impium* ergo hîc est generis non masculini, sed neutri, significans id quod impium est sive impietatem, q. d. Loquar vera, id est honesta, pia, sancta, ideoque redarguam labia falsa et *mendacia*, ut vertunt Septuag. et Syrus, puta inhonesta, impia, scelerata. Veritas enim practica est ipsa honestas, pietas, sanctitas, ideoque falsitas practica illi opposita est inhonestas, impietas, pravitas. Consequenter tamen sapientia detestatur quoque hominem impium, quatenus impius est; quia non naturam, sed impietatem ejus detestatur: unde sæpe hoc libro redarguit insipientes et impios. Aliter noster Salazar, q. d. *Labia mea detestabuntur impium*, id est, *impius detestabitur labia mea*, ut sit hypallage. Impius enim odit veritatem juxta illud: *Veritas odium parit*, quia veritas moribus impiorum adversatur, eosque culpat et reprehendit, de quo vide S. Augustin. libr. 10. Confess. cap. 23.

8. Justi sunt omnes sermones mei, non est in eis pravum quid, neque perversum.] Hebr. *In justitia* (Septuag. *cum justitia*) *sunt omnia verba oris mei, nihil in eis implicatum et tortuosum.*

Probat sapientia se loqui veritatem, quia loquitur justitiam; veritas enim practica non est aliud quam justitia, et rectitudo actionum vitæ et morum.

9. Recti sunt intelligentibus, et æqui invenientibus scientiam,] q. d. Sermones mei *recti*, id est justi et æqui in se sunt, talesque videntur iis qui vere sunt intelligentes, quique studio et usu inveniunt et acquirunt scientiam agibilium, hoc est, prudentiam. Vatablus vertit: *Rectos reddunt eos qui inveniunt scientiam.* Potest secundò rectitudo hîc accipi pro candore et sinceritate, ut opponatur simulationi et hypocrisi, quæ verbis obliquis, implicatis, circumtortis suam nequitiam velat et obtegit, q. d. Loquar candide, sincere, aperte, sine fuco, quia nihil in me est pravum et perversum, id est simulatum, fucatum et fictum; tertio, Hebr. נכחים *nechochim* non tantum rectos, sed et ante oculos positos, claros et perspicuos significat. Unde Vatabl. vertit: *Obvii sunt intelligenti;* Septuag. *Præsentes sunt intelligentibus;* Chald. *Manifesti sunt viro intelligenti et comperti ei qui expetit scientiam;* Syrus: *Manifesti sunt ei qui hæc scire desiderat*, q. d. Sermones mei plani, faciles et evidentes sunt iis qui rationem et prudentiam, non vero erroneum concupiscentiæ judicium sequuntur. Unde auctor Catenæ Græcor. duas ultimas expositiones jungens sic explicat, q. d. *Doctrina mea nihil continet sophisticum, nihil perplexum, nihil tortuosum; omnia quæ tradit sunt recta et plana: omnia sana et manifesta: nihil illa continet fucatum, nihil subdolum, nihil germana sinceritate destitutum.*

Solent oratores, in exordio orationis, conciliare sibi auditorum attentionem, docilitatem et benevolentiam, sive eos facere attentos, dociles et benevolos. Attentos promittendo se dicturos de rebus magnis, raris, utilissimis, imo necessariis. Dociles, promittendo se dicturos clare, breviter et methodice, ut ab omnibus facile capi et intelligi possint. Benevolos, promittendo se dicturos pulchra, grata, jucunda. Ita Salomon hîc, sive Sapientia, attentionem sibi conciliavit v. 6, pollicendo se de rebus magnis locuturum. Docilitatem hîc conciliat, pollicendo se clare et perspicue dicturum et docturum. Benevolentiam conciliat v. 11. dicens: *Melior est enim sapientia cunctis pretiosissimis.* Et v. 18: *Mecum sunt divitiæ, et gloriæ, opes superbæ, et justitia*, etc.

10. Accipite disciplinam (Hebr. מוסר *musar*, id est, eruditionem et correptionem) meam, et non pecuniam; doctrinam magis quam aurum (codices antiqui habent: *quam thesaurum*) eligite.] Hebr. *et scientiam præ auro electo;* Septuag. *et scientiam super aurum probatum;* Chald. *conflatum;* Syrus, *purissimum.* Sensus est, q. d. Capessite mea, hæc sacræ Ethices dogmata, eaque præferte omni pecuniæ. Non ergo vetat omnino studium pecuniæ congregandæ; hoc enim habent reges, mercatores Christiani et patresfamilias, quorum est thesaurizare filiis, ut ait Apostol. 2. Corinth. cap. 12. 14; sed confert tantum et præfert disciplinam pecuniæ. Unde comparationem hanc explicans subdit: *Doctrinam magis quam aurum eligite*, q. d. Studete magis colligendæ sapientiæ et virtuti, quam nummis et auro; virtus enim omne aurum superat. Hebræi enim, dum duas res inter se comparant, majorem asseruut, minorem negant; quæ negatio comparative accipienda est, ut significet minorem rem postponendam majori; ut cum Dominus ait, Osee 6: *Misericordiam volui, et non sacrificium;* negatio hæc non significat Deum nolle vel odisse sacrificium, cum ipse illud sanxerit in Levitico; sed tantum notat Deum malle et pluris facere misericordiam, quam sacrificium. Negatio ergo hæc non negationem, sed comparationem et postpositionem significat. Cum ergo major pars hominum inhiet divitiis, eisque primum, imo fere totum studium impendat, dicatque illud: *O cives, cives, quærenda pecunia primum est, virtus post nummos;* Sapiens et sapientia præposterum hoc hominum judicium corrigit, dicitque: *Quærite primùm regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis*, Matth. 6. 33.

Secundo, aliqui negationem hîc proprie accipiunt, quasi sapientia hîc dehortetur à studio opum, et adhortetur ad studium virtutum, q. d. Nolite studere congerendis opibus, sed virtutibus; qui enim student opibus, facile propter illas festa, justitiam, aliasque Dei leges violant. Hic sensus est verus, sed prior magis ex phrasi et mente Script. Unde sequitur: *Melior est enim sapientia cunctis opibus.*

Tertio, noster Pineda libr. 4. de Rebus Salomon. cap. 18. acute notat *aurum* hoc loco Hebr.

vocari חרוץ *charuts*, id est præcisum vel separatum, id est, purgatissimum, quod Latini vocant *obryzum*, quasi ad obrusam examinatum et à scoria expurgatum; ut sensus sit, q. d. Sicut aurum ex etymo sui nominis eligitur, secernitur et separatur ab omni alia inutili et viliori materia; sic multo majori jure vos, ô veritatis amatores, veram et salutarem sapientiam eligite, eamque secernite à doctrinis falsis et peregrinis, atque ab erroribus quos suggerit mundus, caro et diabolus.

11. MELIOR EST ENIM SAPIENTIA CUNCTIS PRETIOSISSIMIS (Hebr. מפנינים *mippeninim*, id est, *præ margaritis;* Symmach. *intimis;* R. Salomon, *præ gemmis et lapidibus pretiosis*), ET OMNE DESIDERABILE EI NON POTEST COMPARARI,] quia ipsa est ordinis cœlestis et divini; ergo omne terræ etiam totius pretium longe superat. Unde Sept. *Omne autem pretiosum non est illa dignum;* perinde ac non est dignum, imo indignum, lutum comparari cum auro; Syrus: *Præstantior enim est sapientia auro purissimo, et melior gemmis, et nihil est illi æquale.* Dicit ergo sapientia et virtus: Ego sum pretium, et quidem eximium, quo homines mortales ad immortalitatem perveniunt. Ego gemma pura et splendida, qua animæ sanctæ exornantur. Ego thesaurus, cujus possessione omnes Angeli et Sancti ditescunt. Ego altitudo, ex qua tum cœlestia, tum terrestria conspiciunt, et quale unumquodque sit manifeste cognoscunt. Ego claritas è sole justitiæ ad mortales delapsa, civitas Regis magni, et imago pulcherrima regni cœlorum. Per me homines, antea inimici, se in Dei amicitiam ac familiaritatem insinuant; et animæ sanctæ ad filiarum et sponsarum Dei dignitatem ascendunt; et felicitatem omnem huic mortali vitæ cognatam acquirunt. Ego inter universa Dei opera evidenter emineo, cujus possessionem solis carissimis scio esse concessam, qua templum Dei fiant, et omnis fœditatis impuritatem abjiciant. Mecum sunt divitiæ et gloria, puræ deliciæ et justitia.

12. EGO SAPIENTIA HABITO IN CONSILIO, ET ERUDITIS INTERSUM COGITATIONIBUS.] *Eruditis*, id est sapientibus et prudentibus, puta, honestis, piis, sanctis. Nam, ut initio dixi, sapientia, id est honestas et virtus, hoc libro nunc vocatur doctrina, nunc intellectus, nunc eruditio, nunc scientia, nunc disciplina, etc.

Commendavit hucusque se sapientia, suique desiderium auditoribus excitavit, nunc desiderantibus locum domumque suam ostendit, ut ad eam tendant, ibique ejus compotes fiant. Ait ergo: *Ego sapientia habito in consilio;* hebr. ערמה *orma*, id est, *in astutia*, vel *cum astutia*, vel *astutiam*, ut vertit Symmach. omnibus enim his modis verti potest. Per *astutiam* accipe cautionem, solertiam, consilium, circumspectionem, providentiam, uti dixi c. 1. 4. Unde Septuaginta vertunt: *Ego sapientia habitavi consilium;* Pagnin. *Ego habitavi cum astutia;* Tigurina: *Ego cohabito solertiæ*, q. d. Nunquam me deserit solertia, inquit Vatabl. et Aben Ezra: Sapientia, inquit, opus habet solertia, sine qua illa consistere nequit, aut q. d. Ego sapientia calleo perspectamque habeo calliditatem, ac si in illius meditullio stationem haberem: ipsa etiam descendo ad extremum cognitionis omnis solertis cogitationis. Sensus ergo est, q. d. Quicumque me concupiscitis, et quæritis locum habitationis meæ, adite domum prudentiæ, sive solertiæ, et consilii: ibi me docentem audietis; ibi enim est thronus meus: ibi sum præsens; imo sedeo regina et præses, ut omnia consulte, solerter, circumspecte et sapienter dirigam et moderer. Unde hoc suum officium explicans, subdit: *Et eruditis intersum cogitationibus.* Intersum quasi præses, id est, præsum. Sic Seneca ait: *Cum præesse nobis Deum et interesse probaremus*, q. d. Ego sum quæ omnes sapientes, honestas et sanctas cogitationes, sermones et actiones dirigo: imo suggero, suadeo et impero. Hebr. est, *Ego scientiam cogitationum invenio*, id est, ut Vatabl. Ego sola invenio bonas et sanctas cogitationes. Ego enim sum omnis consilii, omnis honestatis, omnis virtutis præses, imo doctrix et dictatrix. Unde Septuag. *Scientiam et cogitationem ego invocavi*, id est evocavi, è mente mea elicui et produxi; et Syrus: *Ego creavi astutiam et cognitionem, et consilium ego acquiro;* Chald. *invenio;* R. Salomon: *Ego habito juxta solertiam.* Cum enim, inquit, legis cognitione quis præditus fuerit, erga res omnes solertia et acumine imbuitur. Habitat ergo sapientia in consilio, quia habitat in corde sapientis et justi, ubi sana et recta consilia excogitantur, ut ea excitet atque promoveat.

Porro auctor Catenæ Græc.: *Per consilium sanum*, ait, *voluntatis circa piacula electionem hoc loco insinuat; per cogitationem autem et cognitionem, accuratam circa cætera considerationem.* Et mox: *Siquidem hic, nempe in cœlestium rerum meditatione, quasi in propria sede dego; ibique nimirum in rerum externarum consideratione, quasi in tabernaculis habito.* Antistropha Salomonis est Christi, qui est Sapientia incarnata, sententia: *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo*, ut tractent Christiana, honesta, eaque quæ Christi sunt, *ibi sum in medio eorum*, Matth. 18. 20. Et illa: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*, Joan. 14. 23.

Antiqui Codices legunt: *Ego habito in concilio*, quod eòdem redit; in concilio enim sapientum senatorum agitatur vigetque consilium. Unde Cicero agens de senatu et senatusconsulto lib. 3. de Legibus: *Senatori*, ait, *tria jussa sunt: ut adsit, nam gravitatem res habet, cum frequens ordo est; ut loco dicat, id est rogatus; ut modo, ne sit infinitus.* R. Levi videtur hæc referre ad scholas et academias; sic enim explicat: *Ego sapientia ea loca inhabito in quibus reperitur solertia, studiorumque rationes, ordines nimirum, qui à Logica præscribuntur.* Aptius referas ad Synodos, ad collationes Patrum, etc.

Mystice, hæc apte congruunt B. Virgini. Primo, quia ipsa præest in Conciliis et piis congregationibus ipsius nomine et honore erectis: ex quibus admirabilis in totam Ecclesiam redundat fructus, adeoque experientia docet, per hosce cœtus multis in locis fidem orthodoxam restitutam, pietatem avitam revocatam, accensum bonorum omnium studium et zelum. Id liquet ex sodalitate Rosarii, quam jussu B. Virginis S. Dominicus Ordinis Prædicatorum fundator instituit, per quam ipse mira in omni hominum genere ad Dei gloriam effecit, et etiamnum per sui Ordinis alumnos efficere pergit. Romæ in basilica S. Mariæ Majoris præclarissima sodalitas, vulgo dicta *Confalonis*, est erecta,

quæ ad S. Bonaventuram suam refert institutionem, cujus industria Urbs quorumdam studio divexata, suo splendori est restituta tempore Clementis VI. anno Jubilæi 1350. Plura de Sodalitatum B. Virginis erectione, usu, fructu, numero, splendore, vide apud nostrum P. Antonium Spinellum in Mariali, cap. 40.

Secundo, B. Virgo præest sanctis cogitationibus et consiliis de vita emendanda, de capessendo sancto vitæ statu, de amplectendis consiliis Evangelicis, de ineunda perfectionis via, de consectandis heroicis virtutum actibus.

Oculatus hujus rei sum testis. Cum enim ante viginti annos agerem Confessarium in æde Beatæ Virginis Asperi collis juxta Lovanium, ac confessiones peregrinorum eo quotidie turmatim per centenos, imo millenos confluentium exciperem, multi sua virtutis consilia et vota per B. Virginem transigenda mecum communicarunt. Hic enim dictitabat se hanc peregrinationem suscepisse, ut B. Virginem consuleret de statu vitæ capessendo. Ille, ut virginitatem ei offerret et dicaret. Iste, ut Religionem ingrederetur. Alius, ut remedium scrupulorum, aliarumque tentationum à Beata Virgine posceret. Alius, ut è salebris amorum et peccatorum emergeret. Alius, ut opus aliquod heroicum conficeret. Alius, ut lites rixasque ope ductuque B. Virginis componeret, etc., se eam religiose adire, suaque ei vota offerre affirmabant. In Aspero colle ergo quasi è summo vertice, uti dixit v. 2, clamat Deipara, omnesque ad se advocat, ut sana omnis honestatis consilia doceat et suggerat. Vide nostrum Hieron. Platum lib. 1. de Bono status Religiosi cap. 24, ubi ostendit B. Virginem primam omnium vitam Religiosam in paupertate, castitate et obedientia egisse, ejusque exemplar posteris dedisse, atque ideo illam tum Ordines omnes, tum Religiosos singulos, peculiari cura et amore complecti, imo ipsam omnes Ordines excitasse: idque nominatim de Carthusiensi, Carmelitano, Dominicano, Franciscano, Olivetano, Hieronymitano, ac Societate Jesu ex ipsorum chronicis demonstrat.

Tertio, B. Virgo præest eruditis et eruditioni cuilibet. S. Gregorius Thaumaturgus Neocæsar. Episcopus, qui S. Macrinam, et per eam S. Basilium, in fide et pietate instruxit, jussu B. Virginis edoctus fuit à S. Joanne Apostolo, qui per visum apparens tradidit ei Symbolum, cujus ope ipse cum populo ab omni Arii aliorumque hæreticorum errore permansit intactus, uti refert S. Gregorius Nyssenus in ejus Vita. Ipsa S. Cyrillum contra Nestorium docentem B. Virginem esse Christiparam, non Deiparam, non tantum erudivit, sed et armavit, effecitque ut Nestorii blasphema lingua computresceret, isque misere infelicem animam exhalaret. Ipsa S. Joannem Damascenum contra Copronymum, Leonem Isaurum cæterosque iconoclastas ad eos debellandos instruxit. Ipsa S. Dominicum contra Albigenses instituit, effecitque ut hæresin per se et suos aboleret. Denique celebre illud Ecclesiæ in Officio Deiparæ elogium: *Gaude, Maria virgo, cunctas hæreses sola interemisti in universo mundo.* Taceo Rupertum Abbatem Tuitiensem, Albertum Magnum, Hermanum Contractum Comitem, pluresque alios, qui cum rudi essent ingenio, ope Virginis acumen mentis, quin et Philosophiæ, S. Script., Theologiæ, aliarumque scientiarum peritiam insignem sunt adepti. Denique S. Ambros. lib. de Institut. virg. c. 7. loquens de Deipara: *Eadem*, ait, *postea Joanni Evangelistæ est tradita conjugium nescienti. Unde non mirum præ cæteris locutum mysteria divina, cui præsto erat aula cœlestium sacramentorum.* Et Rupertus l. 1. in Cant.: *Horum*, ait, *discernendorum utique magistram te esse oportebat, ô B. Maria et magistra magistrorum, id est Apostolorum, juxta illud: Fons hortorum, puteus aquarum viventium, qua fluunt in perpetuum de Libano.*

Tropol. disce hîc utilissimum esse erudita, id est, honesta sanctaque cogitare, legere, audire, loqui. Huic enim cogitationi, lectioni et collocutioni quasi rerum ad se pertinentium, inserit et immiscet se sapientia, puta Deus ipse, ideoque eam promovet, auget, perficit per lumina quæ intellectui immittit, et per pios impulsus quos voluntati afflat. Ita discipulis euntibus in Emmaum ac de Christi morte loquentibus Christus ipse se immiscuit, suamque resurrectionem et gloriam ostendit, Lucæ 24. Ita S. Antonius audiens legi in ecclesia: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus;* illudque meditans mundo valedixit, Deoque totum se in vita monastica consecravit. Eadem sententia eodem modo à seculari conversatione ad vitæ perfectæ studium traductus est S. Franciscus. Ita vicissim S. Augustinus audiens à Potitiano vitam S. Antonii, eamque ruminans, sese ad continentiam, imo ad æmulationem S. Antonii convertit, uti ipse refert lib. 8. Confess. c. 6 et 7. Ita S. Simeon Stilites cogitans illud quod in Missa legi audiebat: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum;* non tantum paupertatem Evangelicam amplexus est, sed et columnam quasi ad cœlum conscensurus ascendit. Ita S. Joannes Columbinus legens trutinansque vitam S. Mariæ Ægyptiacæ, non tantum vitæ perfectæ se dedit, sed et Ordinem Jesuatorum instituit. Ita S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, à seculo ad Deum conversus est lectitans in lecto, cum è vulnere decumberet, animoque volvens vitas et gesta heroica Sanctorum.

13. TIMOR DOMINI ODIT MALUM: ARROGANTIAM, ET SUPERBIAM, ET VIAM PRAVAM, ET OS BILINGUE (Syrus, *perversum*) DETESTOR.] Tigur. *Timor Domini odium mali est* (Vatabl. *odisse malum est*), *fastum et arrogantiam, et os perversum ego odi;* Baynus: *Superbiam et superbum, et viam mali, et os versutiarum detestor;* Pagnin. *Et os loquens perversitates odivi.* Probat sapientia se eruditis, id est sapientibus, honestis et bonis cogitationibus, ac consequenter locutionibus et actionibus, quæ ex cogitationibus manant, interesse, imo præesse à contrario: quia scilicet timor Dei, quem ipsa habet, quemque ipsa dixit c. 1. 7. esse principium sapientiæ, odit omne malum, id est, omnem ineruditionem, sive omnem insipientiam, inhonestatem, malitiam. Quocirca ego imprimis, inquit, detestor *arrogantiam et superbiam;* hæc enim est origo omnis peccati, juxta illud: *Initium omnis peccati est superbia*, Eccl. c. 10. v. 15.

Rursum detestor omnem *viam*, id est, actionem et consuetudinem, *pravam:* item *os bilingue*, id est fraudulentum, mendax, detractorium, quod ore simulat amicitiam, cum corde tegat inimicitiam. Dixit se odisse malum: id

probat per ternas mali species, quas ipsa detestatur. Ait enim se detestari *arrogantiam*, quæ est in mente; pravitatem, quæ est in via, id est, actione; et dolum, qui est in ore. Huic simile est illud Eccli. cap. 1. 27 : *Timor Domini expellit peccatum*, etc. *Iracundia enim animositatis illius, subversio illius est.* Et c. 15. 7 : *Longe enim abest à superbia et dolo*, consule quæ illis locis dixi.

Huc facit apologus hominis et Satyri apud Æsopum. Homo quidam, inquit, cum Satyro inita societate, unà cum eo comedebat. Hiems vero et frigus cum foret, homo manus suas admotas ori afflabat. Rogante autem Satyro quam ob causam hoc faceret, ait : Manus meas calefacio propter frigus. Sed paulo post edulio calido allato, homo admotum ori insufflabat in ipsum. Consulente rursus quare id faceret, ait : Ferculum frigefacio. Suscepto sermone Satyrus : *Sed ego*, ait, *ex nunc renuntio tuæ amicitiæ ; quia ex eodem ore et calidum emittis et frigidum.* Affabulatio. Fabula significat fugere nos amicitias oportere, quarum anceps est affectio.

Antistropha Salomoni est illa Christi sententia : *Discite à me, quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris*, Matth. 11; et illa : *Nisi efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum*, Matth. 18. 3; et illa : *Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur*, Luc. 14. 11.

Mystice, B. Virgo timore et amore Dei plena odit malum, sed præsertim arrogantiam et superbiam detestatur, eo quod ipsa sit humillima, ac humilitatem et humiles summe amet. Sciebat enim humilitatem esse virtutem, quæ propriæ divinæ debita est majestati, ut ait S. Bernard. Infinita enim illa Creatoris celsitudo et majestas infinitam jure suo poscit sub se creaturæ inclinationem et humiliationem. Sciebat Evam per superbiam displicuisse Deo, ideoque per humilitatem sibi placendum esse Deo. Unde S. Aug. tract. super *Magnificat : Eva*, ait, *propter superbiam abjecta, Maria propter humilitatem electa ; superbam Deus despexit, et humilem aspexit, id quod superba perdidit, humilis recepit.* Et Ven. Beda hom. in 6. feria 4. tempor. Decemb. : *Decebat*, inquit, *ut, sicut per superbiam Evæ mors intravit, ita per humilitatem Mariæ panderetur introitus vitæ.* Sciebat filium suum per humilitatem summam reparaturum mundum, ideoque deitatem suam inclinaturum usque ad carnem mortalem, imo usque ad flagella, crucem et mortem. Huic ergo ipsa se adaptare, et quasi præire viamque sternere debuit : præsertim quia, sicut superbæ matres filiis ingenerant superbiam, altosque spiritus ; sic humiles suis ingenerant spiritus placidos et submissos. Unde noster Canisius l. 4. Marial. c. 8 : *Mater*, ait, *à filio haud quaquam degeneravit, sed filius potius matris indolem ac naturam expressit.* Solent enim infantes magis matrissare quàm patrissare, id est, magis matrem referre et sequi quàm patrem. Quocirca S. Ambr. : *Humilem*, ait, *et mitem paritura, humilitatem debuit ipsa præferre.* Sciebat ipsa diaboli caput, id est, superbiam conterendam esse sua humilitate, juxta illud Genes. c. 3. 15 : *Ipsa conteret caput tuum.* Unde S. Ildephonsus ser. 2. de Assumpt. : *Ideo*, ait, *Christus humilis ad humilem Virginem venit, ut de tam profunda humilitate triumphum extolleret salutis.* Denique sciebat illud Ecclesiast. 3. 20 : *Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam.* Unde S. Bern. ser. in illud Apoc. 12. : *Signum magnum apparuit in cælo : Cum Maria*, ait, *quanto major erat, humiliaret se in omnibus, certe humiliata est præ omnibus, quia major omnibus exstitit. Quapropter merito facta est novissima prima, quæ cum prima esset omnium, se novissimam efficiebat : merito facta est omnium domina, quæ se omnium exhibuit ancillam. Magna enim prorsus et rara virtus est humilitas honorata.* Ait idem S. Bern. serm. 4. super *missus est* ; præsertim si illa summa sit in summo honore, ut scilicet mater Dei sentiat et dicat se ancillam, ut virgo stet inter corruptas, cum iisque quasi impura purificetur, uti B. Virgo fecit in festo Purificationis; ut omnium prima faciat se omnium ultimam, uti ipsa fecit in consessu fidelium in Pentecoste, Act. 1. v. 14. ut in tot donis et prærogativis nihil sibi tribuat, sed totum Deo ejusque gratiæ refundat, uti ipsa fecit, dicendo : *Magnificat anima mea Dominum*, etc. ; *quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus. Respexit humilitatem* (græce ταπείνωσιν, id est abjectionem, vilitatem : vere enim humilis non vult humilis æstimari, sed vilis reputari) *ancillæ suæ :* unde hac humilitate meruit fieri mater Dei. Ipsa enim *humilitate concepit filium Dei, virginitate peperit*, ait S. Bernardus. Et S. Ildephonsus serm. 2. de Assumpt. : *B. Virgo*, inquit, *humiliat se in cunctis, ut totam suscipiat in se gratiam conditoris ; quia quod per partes aliis datum est, tota simul in eam venit gratiæ plenitudo, quia scilicet multum se humiliavit inter immensa dona, inter divinitatis commercia.*

Rursum S. Bern. serm. 1. super *missus est : Nec mediocriter*, ait, *Deo placet illa anima, in qua et humilitas commendat virginitatem, et virginitas exornat humilitatem ; sed quanta putas veneratione digna est, in qua humilitatem exaltat fecunditas, et partus consecrat virginitatem?* Idem serm. 2. de Adventu : *O Virgo*, ait, *virga sublimis, in quam sublime verticem sanctum erigis ! usque ad sedentem in throno, usque ad Dominum majestatis ; neque enim id mirum, quoniam in altum mittis radices humilitatis.*

Denique S. Ambr. paucis perstringens humilis Virginis mores lib. 2. de Virgin. : *Virgo*, ait, *erat non solum corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli ambitu sincerum adulteraret affectum ; corde humilis, verbis gravis, animo prudens, loquendo parcior, legendi studiosior, non in incerto divitiarum, sed in prece pauperis spem reponens ; intenta operi, verecunda sermone, arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum quærere, nullum lædere, bene velle omnibus, assurgere majoribus natu, æqualibus non invidere, fugere jactantiam, rationem sequi, amare virtutem.* Et mox : *Nihil torvum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum; non gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior ; ut ipsa corporis species simulacrum fuerit mentis, figura probitatis.* Et S. August. serm. 35. de Sanctis post medium : *O vere beata humilitas, quæ Deum hominibus peperit, vitam mortalibus edidit, cælos innovavit, mundum purificavit, paradisum aperuit, et hominum animas ab inferis liberavit. O, inquam, vere gloriosa Mariæ humilitas, quæ porta paradisi efficitur, scala cæli constituitur. Facta est certe humilitas Mariæ scala cælestis, per quam*

descendit Deus ad terras. Quia respexit, ait, *humilitatem ancillæ suæ; ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.*

14. MEUM EST CONSILIUM, ET ÆQUITAS, MEA EST PRUDENTIA, MEA EST FORTITUDO.] Cajet. *potentia;* S. Prosper, *virtus.* Pro *æquitas*, hebr. est תושיה *tuscia;* quod Septuag. vertunt, *securitas;* S. Prosper lib. 1. de Vocat. Gentium cap. 9 : *Tutela;* Aquila, ευνομια, id est, *bona legum institutio;* Syrus, *doctrina;* Chald. *cogitatio;* Tigur. *essentia;* Pagnin. et Baynus, *lex;* Cajet. *statutum;* alii, *constantia;* alii, *sapientia;* alii, *fortuna;* alii, *efficacia.* Vide quæ de *tuscia* dixi, cap. 2. v. 7, ubi dixi *tuscia* significare essentiam, indeque legem et æquitatem conformem ipsi naturæ rerum, sive ipsi essentiæ et justitiæ; hinc addit : *Mea est prudentia;* hebr. est אני בינה *ani bina*, id est, *ego sum intelligentia* et sapientia, scilicet, quæ omnia cum ratione sapienter ordino, decerno, jubeo.

Redit sapientia ad id quod dixit v. 12 : *Ego sapientia habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus;* quia scilicet mei juris, mei dominii est consilium, ad me pertinet, imo ex me proficiscitur et manat, ac consequenter mea est æquitas, mea prudentia, mea fortitudo. Hæ enim consilii et sapientiæ sunt comites, imo partes. Vera enim sapientia et prudentia non est, nisi sit æqua, et justitiæ æquitatique conjuncta. Idem dicas de fortitudine. Sapientia enim non est temeritas nec temere agit, sed consulto et prudenter, ideoque fortiter. Nihil enim agit nisi cujus rationes et modos rite exsequendi, remque perficiendi, optime præviderit et perspexerit, indeque fortiter rem exsequitur et perficit. Hinc de Romanis dicitur, quod obtinuerunt et *possederunt omnem locum consilio suo et patientia*, 1. Machab. 8. 3. Adde sapientiam adsciscere sibi comitem fortitudinem; hæc enim illi necessaria est instar brachii, ut cum acrimonia comprimat vitia, et subditos in officio legum suarum contineat.

Mystice, noster Canisius, et ex eo Salazar : *B. Virgini*, ait, *competunt tria, quæ stulti Græci in sua Minerva* (dea sapientiæ) *velut eximia prædicant; scilicet virginitas, prudentia et fortitudo.* Et mox eam comparat Penthesileæ Amazonum ducissæ : *Hæc Virgo*, ait, *Amazonum, id est, sine mammis mulierum, optimam se ducem præbet. Siquidem prima est quæ hanc virginitatis semitam ingressa fuit, quamque innumerabiles puellarum vere Amazonum copiæ sunt secutæ.*

Rursum S. Bonavent. serm. 1. de B. Virgine : *Virgo*, ait, *fuit cælum, puta firmamentum, uniformiter semper motum per patientiæ firmitatem. Nam licet in ea aquæ inferiores, id est, vires sensitivæ et sensibiles, fortissime fuerint concussæ in filii passione; superiores tamen à sua non fuerunt pace commotæ. Et licet sentina navis, id est pars sensibilis, repleta fuerit aquis maris, pars tamen superior navis semper ventis prosperis navigavit.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

SAPIENTIA PROMITTENDO OPES, GLORIAM, JUSTITIAM, ETC., OMNES AD SE INVITAT.

15. PER ME (Hebr. *in me*) REGES REGNANT, ET LEGUM CONDITORES (Hebr. *principes;* Vatablus, *consiliarii;* alii, *gubernatores*) JUSTA DECERNUNT.] Septuag. *et dynastæ scribunt justitiam;* Aquila, Symmachus et Theodot. *decernunt justitiam;* Chald. *et potentes ungo justitia.*

16. PER ME PRINCIPES IMPERANT, ET POTENTES (Syrus, *judices justi;* Chald. *in rectitudine*) DECERNUNT JUSTITIAM.] Pro *potentes* hebr. est נדיבים *nedibim*, id est benefici; ita vocantur principes; quia eos decet clementia et beneficentia. Hinc illud Christi : *Reges Gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur*, Lucæ 22. Unde Aquila et Symmach. vertunt, εξουσιαζομενοι, id est *magnifici, qui ultro dant;* Septuag. *Per me magnates magnificantur, et tyranni* (id est reges et principes) *per me tenent terram;* Pagninus : *Per me principes habebunt principatum, et principes omnes judicant terram;* Tigur. *Per me domini dominantur, et omnes judices terræ munifici sunt et liberales;* Vatabl. *Et nobiles et omnes judices terræ*, repete, imperant et dominantur.

Sapientia hic sibi arrogat jus in regna et imperia, in reges, principes et magistratus omnes, atque hoc jus educit ex eo quod dixit versu 14 : *Meum est consilium et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo.* Hæ enim sunt dotes principum et magistratuum; adeoque qui iis quatuor virtutibus præditi sunt, digni sunt magistratu et principatu, ac sæpe ad eum evehuntur.

Igitur per sapientiam regnant reges et principes. Primo, quia omnes à sapientia prima et increata, puta à Deo, suum regendi jus et regnum accipiunt, juxta illud Apost. Roman. 13. 1 : *Non est potestas nisi à Deo.* Deus enim summum et infinitum habet dominium, à quo homines et Angeli omne suum partiale jus, dominium et regnum accipiunt et participant, non tantum boni, sed et mali. Audi S. August. de Natura boni contra Manich. cap. 32 : *Item quia etiam nocentium potestas non est nisi à Deo, sicut scriptum est, loquente sapientia : Per me reges regnant, et tyranni per me tenent terram. Dicit et Apostolus : Non est potestas nisi data à Deo. Digne autem fieri in libro Job scriptum est : Qui regnare facit*, inquit, *hypocritam hominem propter perversitatem populi. Et de populo Israel dicit Deus : Dedi eis regem in ira mea*, Osee cap. 13. *Injustum enim non est ut improbis accipientibus nocendi potestatem, et bonorum patientia probetur, et malorum iniquitas puniatur. Nam per potestatem diabolo datam et Job probatus est, ut justus appareret; et Petrus tentatus est, ut non de se præsumeret; et Paulus colaphizatus, ne se extolleret; et Judas damnatus, ut se suspenderet.*

Sapienter quoque noster Suarez lib. 3. de Legibus cap. 4. n. 5 et 6. Hæc sententia, ait, *per*

me reges regnant, duo significat : primo, hanc potestatem secundum se spectatam esse à Deo, et esse justam et conformem divinæ voluntati ; secundo, supposita translatione hujus potestatis in regem, jam eum gerere vicem Dei, et jus naturale ac divinum obligare, ut pareant illi. Electio hujus personæ in regem non est immediate à Deo, sed mediantibus hominibus, ad quos jus eligendi pertinet.

Secundo, quia sapientia reges illuminat et dirigit, ut regaliter, id est sapienter, juste et sancte, non tyrannice, id est impotenter, injuste, impie subditos regant. Unde hanc sapientiam à Deo postulavit et impetravit Salomon rex Israel, 3. Reg. 3. v. 6. Quocirca sapienter Aristides tomo 2. orat. Rhodiaca : *Reges*, ait, *optime res humanas administrant, cum se universi Domino Deo reddunt similes ; civitates autem, si ad principum sententiam accedant proxime, reguntur optime.* Quocirca, ex hac Salomonis gnome S. Thom. 1. 2. q. 98. art. 3. docet omnem legem regum et principum derivari à lege æterna ; hæc enim idem est cum sapientia æterna. Nam ut idem ait art. 1 : Sicut Dei sapientia, quatenus per eam cuncta sunt creata, rationem habet exemplaris, vel artis, vel ideæ; ita eadem sapientia movens omnia ad debitum finem, habet rationem legis, quare lex æterna nil aliud est, quàm Dei sapientia, secundum quod est directiva omnium actionum et motionum.

Tertio, quia viri sapientes solent eligi et evehi ad gubernacula reip., sapientia enim hìc non tantum Ethicam, sed et Œconomicam ac Politicam complectitur. Sicut enim Ethica sapientia regit privatum quemque, Œconomica totam domum et familiam ; sic Politica remp. et regnum.

Tropol. auctor Catenæ Græcor. Reges, inquit, sunt sancti, qui per sapientiam pravis animi affectionibus et perturbationibus dominantur. Reges rursum et magnates sunt, qui opere et sermone potentes sunt. Tyranni tandem, qui carnem lascivosque ejusdem sensus acriter opprimunt et edomant.

Allegor. per sapientiam incarnatam, puta per Christum, etiam qua homo est, reges et principes imperant. Primo, quia David, Salomon, cæterique reges Juda propter Christum ex eis nasciturum, à Deo evecti sunt ad regnum, ac creati reges. Decebat enim Christum Regem regum è regia stirpe nasci, ac continua regum propagine honorari. Ita Rupert. in c. 2. Cantic.

Secundo, Christus Dominus, non solum qua Deus, sed et qua homo, habuit et habet absolutum et directum dominium, non tantum spirituale, sed et temporale ; nimirum habuit potestatem super omnia regna mundi, per quam posset illa moderari, regere et mutare pro arbitrio. Ita docet D. Thom. lib. 1 de Regim. princ. cap. 22, Turrecremat. lib. 2. Summæ Eccles. cap. 116, S. Antoninus, Almainus et Navarrus, quos citat et sequitur Suarez 3. p. q. 22. art. 4. disp. 48. sect. 2, ubi docet Christum habuisse per se et directe excellens et transcendens dominium, ac potestatem in res omnes creatas et super omnes omnium hominum et Angelorum actiones. Hoc enim illi à primo instanti conceptionis suæ debitum fuisse, tum ratione unionis hypostaticæ cum Verbo, tum ratione redemptionis et infiniti ejus meriti, quo Christus meruit summam exaltationem nominis sui, ad quam pertinet : *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur*, Philip. 2. Quare hoc dominium et regnum Christi altioris erat ordinis, quàm sit dominium regum et principum, adeoque inter illud et summum immensumque Dei in omnia imperium erat quasi medium. Probat id ex Script. Nam Apoc. 1. Christus vocatur *princeps regum terræ ;* poterat ergo Augustum Cæsarem, Herodem, cæterosque reges de thronis suis ut summus eorum princeps deponere, aliosque eis surrogare ; sed noluit in hac vita hoc suo jure uti, quia venerat daturus exemplum humilitatis, paupertatis et contemptus mundi, ac sua passione redempturus orbem. Apoc. 19 : *Habet in femore*, id est in humanitate, *scriptum : Rex regum, et Dominus dominantium.* Unde Apostolus Hebr. 2. attribuit Christo homini illud psalmi 8 : *Omnia subjecisti pedibus ejus, constituisti eum super opera manuum tuarum.* Et 1. Corinth. 15 : *Omnia*, ait, *subjecta sunt ei præter eum, qui subjecit ei omnia.* Matth. ult. ait. Christus : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.*

Quocirca S. Cyrill. Alex. initio lib. de Recta fide ad Theodos. Imp. : *Tam pii*, ait, *et præclari vestri imperii summum præsidium est, Dominus noster Jesus Christus. Nam per illum reges regnant, et potentes scribunt justitiam, sicut scriptum est. Estque illi potentissima voluntas, solus et nutus, boni omnis impletio. Distribuit autem prompte diligentibus se omnia quæ laudabilia, et admirabilia ac eximia. Adhæc quæ dixi demonstranda sufficiunt, vel ea quæ vestræ majestati donata sunt, et adhuc danda, ut credimus. Quod autem gloriosa in Deum pietas, regiis honoribus immobile sit fundamentum, etiam ex ipsa sancta divinaque Scriptura docere attentabo, idque quanta fieri potest brevitate.*

A Christo hoc regnandi et imperandi ejus participavit B. Virgo tanquam ejus mater. Regis enim mater regina sit oportet, uti concludit S. Athanas. in serm. de Deipara. Idque primo, quia mater in filium regem jus habet maternum, quo ei quasi filio potest præcipere et imperare : quare hoc quoque jus habuit B. Virgo in Christum. Cum enim filius naturaliter parentibus subjectus sit, hinc fit ut quæcumque naturaliter habet filius, eadem quoque parentibus cedant et obveniant. Christus autem naturaliter, puta ex vi unionis hypostaticæ, habuit dominium in omnia ; ergo idem obvenit quoque ejus matri. Unde ipsa à S. Athanasio, Ruperto, Ildephonso, Anselmo, Bernardo et aliis, imo à tota Ecclesia salutatur *Regina cœli et terræ*, *regina hominum et Angelorum.* Audi Damascenum orat. 2. de Assumptione : *Oportebat Dei matrem ea quæ Filii erant possidere, atque ab omnibus rebus conditis ut Dei matrem adorari. Quamquam etiam semper ita comparatum est, ut hæreditas à parentibus ad filios devolvatur; nunc autem* (*ut eruditi cujusdam viri verbis utar*) *sursum sacrorum fluminum fontes fluunt. Etenim filius matri res omnes conditas in servitutem addixit.* Audi et Rupert. in Cant. 4 : *Hæc in cœlis regina Sanctorum, et in terris regina regnorum est ; quandoquidem est mater Regis coronati, quem constituit Dominus super opera manuum suarum, ac proinde regina constituta totum in jure possidet filii regnum.*

Secundo, B. Virgo habet hoc omnium dominium, titulo Deiparæ. Tanta enim est dignitas

et sublimitas esse matrem Dei, ut poscat dominium omnium quæ in Dei sunt potestate, et à Deo creata sunt. Unde S. Aug. serm. 35. de Sanctis : *Quid dicam*, ait, *pauper ingenio; cum de te quidquid dixero, minor laus est quàm tua dignitas meretur. Si cœlum te vocem, altior es. Si matrem gentium dicam, præcedis. Si formam Dei appellem, digna existis. Si dominam Angelorum vocitem, per omnia te esse probaris.* Et S. Methodius serm. de Purificatione : *Euge*, ait, *quæ debitorem habes eum, qui omnibus mutuatur; Deo enim universi debemus, tibi autem etiam ille debet.*

Tertio, quia Christus summe honorat matrem, ideoque hoc dominium ultro et liberaliter ei communicat. Ita Hippolytus orat. de sanctificatione : *Qui dixit*, ait, *Honora patrem et matrem, ut decretum à se promulgatum observaret, omnem gratiam matri et honorem impertit.* Et S. Bern. serm. 2. super *missus est : Deus*, ait, *cui subditi sunt Angeli, Principatus et Potestates, subditus erat Mariæ et Joseph propter Mariam. Mirare ergo utrumlibet, et elige quid amplius mireris, sive filii Dei benignissimam dignationem, sive matris excellentissimam dignitatem. Utrimque stupor, utrimque miraculum; et quod Deus feminæ obtemperet, humilitas absque exemplo; et quod Deo femina principetur, sublimitas sine socio.* Pluribus hæc confirmat Salazar.

Quarto, quia fideles omnes hoc jus, hunc titulum deferunt ultro Deiparæ. Unde omnes gentes sua lingua eam vocant et invocant *Dominam*, idque significat nomen *Maria*, uti ostendi Exodi 15. 20.

Quocirca Constantinus Imp. ædificata urbe Bysantio, quæ deinde ab eo Constantinopolis est dicta, illam per Episcopos eò convocatos solemni ritu B. Virgini dedicavit. Ita Zonaras l. 3. Annal. et Nicephorus l. 8. c. 26 : *Encœnia*, ait, *et consecrationis festum diem celebrant, incruento sacrificio operantur; precibus votisque urbem abunde prosequuntur et firmant, eamdemque Dei genitrici dedicant, novam Romam, imperantemque Constantinopolim cognominantes, Alexandro tum Byzantii Ecclesiam regente.* Addit Gregor. Turon. de Gloria Mart. c. 9. in ejus fabrica ope B. Virginis tres pueros in altum extulisse tres columnas, quæ præ magnitudine nulla vi, nullis machinis attolli poterant. Hinc et B. Virgo Constantinopolim quasi suam sæpe ab Hunnis, Avaribus, aliisque Barbaris defendit.

Narses Justiniani Imp. dux militum inclytus, qui Gothos ferocissimos diuturnis victoriis insolentes penitus profligavit, Italiamque à periculo Arianismi, cui illi erant vehementer addicti, et ab eorum tyrannide in libertatem asseruit anno Domini 553. Deiparæ virginis adeo studiosus fuit, ut ejus intercessione ac peculiari directione in præliis instructus, ingentes de hostibus retulerit victorias.

Ludovicus Pius, Caroli Magni filius, templa in Virginis honorem construxit; cui ita addictus fuit, ut ne venatum quidem proficisceretur, nisi sacram Deiparæ imaginem secum ferret, ut coram illa in media solitudine suas funderet preces, auctore Crantzio lib. 1. c. 10.

Hungaria adeo B. Virgini fuit devota, ut ipsa *regnum virginis* vocata sit. Nam S. Stephanus rex Hungariæ se ipsum regnumque suum, per votum et oblationem, in Deiparæ tutelam assiduis precibus obtulit : Ecclesiam in honorem Virginis in Alba regali magnificentissimam exstruxit, et regia munificentia exornavit : Assumptionis festum Hungaris celeberrimum esse, et diem dominæ ab iisdem appellari voluit, quos Virgini devotissimos ex institutione S. Stephani, et S. Gerardi Martyris Episcopi Canadiensis, testatur Hungarorum capitis submissa inclinatio ad nomen Virginis. Ita Bonfinius de Rebus Hungariæ, et noster Canisius lib. 5. Marial. cap. 28.

Joannes Comnenus Imp. Constantinop. victorias insignes, quas de Scythis aliisque hostibus retulit, Virgini Deiparæ acceptas tulit : unde eidem vota persolvit instituto festo quod Pazzinacarum vocant, in rei gestæ monumentum, et grati animi testimonium, quas victorias Deiparæ ut unicæ victrici acceptas referens, eidem religiosum anno Domini 1123. paravit triumphum, qui à Niceta Choniate ita describitur : *Currus gemmis pretiosissimis ornatus à quatuor equis candidissimis trahebatur; habenas viris potentissimis moderandas, et cognatis suis currum curandum dedit. In curru Dei genitricis imaginem collocavit, ipse crucem manu gestans currum sequebatur, et sanctæ Sophiæ templum ingressus, atque in conspectu omnis populi ob successus gratiis Deo actis, in palatium abiit.* Hæc Nicetas.

Idem ante eum fecerat Joannes cognomento Zimisces, Imp. Constantinopolitanus, anno Domini 971, propter ingentem victoriam de Barbaris Deiparæ præsidio partam.

Henricus I. Imper. se suumque imperium B. Virgini subjecit.

Sic Lusitani repertum à Vasco Gama iter in Indiam, ipsamque Indiam B. Virgini obtulere. Audi nostrum Maffeium initio l. 2. Histor. *Patefacta jam India, primum omnium Emmanuel toto regno supplicationes indixit : dein Mariæ Virgini ejus navigationis præsidi exstructam ab Henrico principe ædiculam, in ipso aditu portus Olissiponensis miram in amplitudinem extulit, auxitque. Ad ejus templi custodiam et cæremonias, et navalis præsertim turbæ ducumque animos rite expiandos, eximia sanctitate monachi acciti è Hieronymiana familia : locus sumpto à Christi incunabilis nomine Bethlehem dictus, imprimis totius Hispaniæ tum structura, tum religione visendus.* Hæc Maffeius.

17. Ego diligentes me diligo (hebr. *diligam*), et qui mane vigilant ad me, invenient me.] Roman. *et quærentes me invenient;* at Complut. *invenient gratiam;* S. Ignatius epist. ad Mariam Cassabolitem, *invenient pacem.*

Promisit sapientia suis multa et magna, imo regna et imperia, suique desiderium accendit; nunc modum, quo obtineri possit, suggerit, nimirum dilectionem. Qui enim diligit ex corde sapientiam et virtutem, ille omnem adhibet laborem et studium ad eam consequendam, ac difficultates omnes, quæ occurrunt in vincendis cupiditatibus, facile superat et transcendit. Nam *omnia vincit amor.* Et *amanti nihil difficile.*

Porro si de sapientia increata, vel incarnata, puta de Deo, vel de Christo, hæc accipias, clarum est illam diligentes se diligere : tum quia ipse vult à nobis diligi, ut nos vicissim magis diligat, ideoque dilectione et amore suo nos prævenit, ut cogat nos ad se redamandum, juxta illud 1. Joan. 4 : *In hoc est charitas Dei; non quasi nos dilexerimus eum, sed quoniam ipse prior di-*

lexit nos ; tum quia Deus per dilectionem et charitatem nos elevat ad sui amicitiam. Amicitiæ autem prima lex est ut amicus diligat amicum, et vicissim ab eo diligatur. *Magnes* enim *amoris est amor. Si vis amari, ama.*

Quocirca antistropha Salomoni est illa Christi sententia Joan. 14 : *Qui diligit me, diligetur à Patre meo ; et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.* Unde S. Ignatius epist. ad Mariam Cassabol. *Fax it Deus, Maria*, ait, *ut tuî similis sim, quæ Jesum filium Dei amas; quare et ipse dicit tibi : Ego diligentes me diligo ; et qui me quærunt, pacem invenient.*

Porro, hic notanda sunt amoris paradoxa et axiomata, quæ variis locis tradit S. August. *Amando*, ait, *non ambulando itur ad Deum. Amandus est Deus ea ratione, ut ejus amore nostrî obliviscamur. Amare Deum est diligere seipsum. Minus Deum amat, qui cum eo aliquid amat, quod non propter ipsum amat. Quisquis seipsum præ Deo amat, nec Deum, nec seipsum amat. Non amatur Deus nisi de Deo. Amans Deum facile quæ mundi sunt deserit. Amando bonum, boni et meliores efficimur. Amor meus pondus meum, illo feror quocumque feror. Amor bonus vel malus facit affectiones bonas vel malas. Amator Dei mulierum amore non vincitur. Fecerunt civitates duas amores duo, terrenum, scilicet amor suî usque ad contemptum Dei, cœlestem vero amor Dei usque ad contemptum sui.* Ita ipse l. 14. de Civ. c. 28.

ET CUI MANE VIGILANT AD ME, INVENIENT ME.] *Mane*, id est cito, mature, tempestive, puta à prima ætate, à pueritia, à teneris. Pueri enim, cum sint tabulæ rasæ, facile discunt, et quod didicerunt usque ad senium retinent, juxta illud :

> Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
> Testa diu.

Rursum *mane*, id est diluculo : diluculo enim post somnum et quietem restauratis jam viribus et spiritibus, maxime viget mens hominis ad meditandum, studendum, orandum, et ea, quæ virtutis sunt, obeundum, uti pluribus ostendi Eccli. 39. 6. et Deuter. 6. 7.

Tertio, *mane*, id est sollicite, per catachresin ; de quibus enim solliciti sumus, illa primo experrectis occurrunt, illa mane cogitamus, machinamur et molimur. Audi S. Bern. serm. 99. in Cant. *Et qui mane vigilaverint ad me, invenient me. Vides quomodo non solum de amore suo certum te reddat, sed etiam de sollicitudine sua, quam pro te gerit, si te senserit sollicitum suî. Vigilas tu, vigilat et ille : consurge in nocte, in principio vigiliarum, accelera quantum vis, etiam ipsas anticipa vigilias, invenies eum, non prævenies. Temere in tali negotio, vel prius aliquid tibi tribuis vel plus : nam ille te magis amat et ante.* Sic S. Magdalena amore Christi ebria, summo mane quærens Christum in sepulcro, prima meruit eum videre resurgentem, ejusque pedes sanctissimos deosculari, Joan. 20. 1. et 16. Vide ejus amores, affectus et gemitus graphice depingentem Origenem, hom. de Magdalena.

Notat R. Salomon, pro *invenient me*, hebr. scribi ימצאננני *iimtsaunni*, per duplex *nun*, quorum prius est paragogicum, q. d. *nun*, id est quinquaginta prudentiæ fores illos reperire curabo, qui me requirunt. *Nun* enim index est numeri quinquagenarii quem Rabbini partem esse volunt rationum quibus prudentia obtinetur. Verum hoc frivolum olet rabbinismum, et cabalisticum videtur.

Mystice, B. Virgo diligentes se diligit, sed longe majori dilectione, idque primo, quia ipsius charitatis est ardentissima. Nam Spiritus Sanctus, in eam superveniens, *velut ignis ferrum totam decoxit, incanduit et ignivit, ita ut in ea Spiritus Sancti flamma tantum videatur, nec sentiatur nisi tantum ignis amoris Dei et hominis*, ait S. Ildephonsus serm. 1. de Assumpt.

Secundo, quia ipsa est mater Christi; quare quos Christus summe dilexit, ut vitam pro eis daret, ipsa pariter summe diligit, quasi Christi sui filios, suosque nepotes. Unde Orig. tom. 1. in Joan. in præfat. docet *Mariæ filium esse Dominum Jesum Christum, et præterea omnem eum, qui est perfecte Christianus : qui enim hujusmodi est, non amplius vivit ipse, sed in ipso vivit Christus; et ideo de eo dici potest Mariæ : Ecce filius tuus Christus.* B. Petrus Dam. serm. 1. de Nativ. Virg. *Scio*, ait, *domina, quia benignissima es, et amas nos amore invincibili, quos in te et per te filius tuus et Deus tuus summa dilectione dilexit. Quis scit quoties refrigeras iram judicis, cum justitiæ virtus à præsentia deitatis egreditur? In manibus tuis sunt thesauri miserationum Domini, et sola electa es cui tanta gratia conceditur.* Addit summum amorem Virginis junctum esse summæ potentiæ et efficaciæ : *Fecit*, ait, *in te magna, qui potens est, et data est tibi omnis potestas in cœlo et in terra.* Causam subdit : *Quomodo illa potestas tuæ potentiæ poterit obviare, quæ de carne tua carnis suscepit originem? Accedit enim ante illud aureum humanæ reconciliationis altare, non solum rogans, sed imperans; Domina, non ancilla.*

Tertio, quia unus idemque est habitus charitatis, quo diligitur Deus et proximus, teste S. Thoma 2. 2. q. 25. art. 1. Cum ergo habitus charitatis, quo diligit Deum, sit maximus in Deipara; sequitur et habitum (ac consequenter actum) qui habitui adæquatur) quo diligit homines, in eadem esse maximum. Nos ergo diligimus eam habitu et actu intenso, v. g. ut octo; illa autem nos diligit habitu et actu intenso ut millio, sive ut millies millesies : quantum ergo millio superat octonarium, tantum dilectio Virginis superat nostram.

Quarto, quia Christus Deiparam præfecit Ecclesiæ et fidelibus, ut eorum sit regina, patrona et mater. Sicut ergo Christus à S. Petro, dum eum præfecit Ecclesiæ, summum præ aliis Apostolis exegit amorem, ut oves suas eodem pasceret, dicens : *Simon Joannis, diligis me plus his ?* ac accepto Petri responso : *Domine, tu scis quia amo te;* subjungens : *Pasce agnos meos*, Joan. 21. Sic pariter Deiparam præficiens Ecclesiæ, summum illi contulit amorem, ut omnes eodem regeret et pasceret quasi regina et mater. Quocirca moriens S. Joannem, et in eo fideles omnes, Virgini commendavit, dicens : *Mulier, ecce filius tuus.* Unde S. Antonius 4. p. tit. 15. c. 2 : *Quia*, inquit, *Joannes interpretatur in quo est gratia, cuilibet etiam, qui Joannes dicitur, et existit, in quo scilicet est gratia gratum faciens, datur Virgo Maria in matrem.*

Quinto, quia ipsa peperit Christum, qui est amor Dei et hominum, eumque quasi carnem suam Deo in cruce obtulit pro salute totius

mundi. Unde S. Bern. serm. de Assumpt. : *Aut dubitare*, ait, *aliquis potest omnino in affectum charitatis transisse Mariæ viscera, in quibus ipsa, quæ ex Deo est charitas, novem mensibus corporaliter habitavit?* Et S. Antonius affectum amoris Deiparæ erga genus humanum, quem ipsa in passione Christi præ se tulit, exprimens 4. p. tit. 15. c. 20. §. 11 : *Quod*, ait, *dicitur Rom.* 8. *de Patre æterno Christi, id et de ejus matre temporali dici potest. Proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, scilicet passum, voluntate et affectu : Et quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit pertinentia ad recreationem nostram?*

Denique magnitudinem amoris Virginis in homines testantur innumera et immensa ejus beneficia, sæpe per miraculum hominibus præstita, quibus plenæ sunt historiæ et Vitæ Sanctorum. Unde S. Bern. serm. 4. de Assumpt. *Sileat*, ait, *misericordiam tuam, Virgo beata, si quis est qui invocatam te in necessitatibus suis sibi meminerit defuisse.* Et infra : *Quis ergo misericordiæ tuæ, ô benedicta, longitudinem, latitudinem, sublimitatem et profundum valeat investigare?*

Porro omnes quidem diligentes se diligit Deipara, sed maxime eos qui mane ad eam vigilant, id est pueros, qui à teneris illi servire incipiunt. Sicut enim Christus parvulos præ cæteris amat, dicens : *Sinite parvulos venire ad me, talium est enim regnum cœlorum,* Matth. 19; sic eosdem præ cæteris diligit Deipara : tum quia ipsa purissima est, ideoque pueros, id est puros diligit, ut eos in puritate conservet : tum quia ipsa Christum puerum tenerrime dilexit, fasciis involvit, lactavit, etc. ac in eo didicit amare et educare pueros : pueri enim ipsi Christum puerum repræsentant, tum denique quia major est Dei gloria, majorque fructus curare et instituere pueros, quàm grandævos vel senes. Pueri enim sicut lanæ primam tincturam plane hauriunt, imbibunt et retinent : grandævi vero jam vitiis tincti difficile novam virtutis tincturam admittunt, aut receptam facile abjiciunt. Quocirca viri sapientes et religiosi maxime laborant in educanda juventute, atque in ea sitam esse censent reformationem Ecclesiæ, ac bonum totius reip. Illius enim semen, radix et fundamentum est juventus : juvenes enim fient viri, regentque Ecclesiam, vel remp. quisque pro suo talento et gradu, ac quæ à puero didicerunt, aliis instillabunt verbo et exemplo, legibus, consiliis, concionibus et moribus; itaque instar fermenti timore et amore Dei fermentabunt et imbuent omnes sibi subditos, cognatos, amicos, vicinos. Id experimur in scholis Societatis nostræ ac Sodalitatibus B. Virginis, quas in iis instituimus, per quas integras urbes et resp. ab hæresi purgamus, vitia inolita corrigimus, lapsos mores reformamus, et primitivæ Apostolorum Ecclesiæ, quoad licet, restituere conamur, auspiciis B. Virginis, ideoque prospero ubique eventu felicique passim successu.

18. MECUM (Septuag. *mihi;* Symmach. *à me*) SUNT DIVITIÆ, ET GLORIA, OPES SUPERBÆ, ET JUSTITIA.] Pro *opes superbæ* perperam Complut. legunt, *opes supernæ. Superbæ*, id est amplæ, magnificæ, splendidæ : sic superba palatia et templa vocantur magnifica. Hebr. est הון עתק *hon atec,* id est *substantia antiqua*, ut vertit Theodot. antiqua enim habentur in pretio; Syrus, *opes antiquæ;* Aben Ezra, *opes sublimes et validæ;* Aquila, *substantia cum pace;* Symmach. *vita antiqua;* Septuag. *possessio multorum;* Vatablus et Isidorus Clarius, *opes duraturæ;* R. Levi, *opes stabiles.*

Dixit sapientia v. 16. sua esse regna principatus et regimen orbis; nunc pariter dicit suas esse opes, gloriam et justitiam : per justitiam enim subsistit resp. et conservatur orbis. Nam per injustas rapinas, fraudes, cædes, latrocinia, oppressiones et tyrannides evertuntur resp. regna et imperia. Unde Aben Ezra per *justitiam* accipit felicitatem, juxta illud psal. 84. 12 : *Justitia*, id est felicitas, *de cœlo prospexit.*

Porro sapientiam parare gloriam opesque stabiles et durabiles liquet experientia, qua videmus viros prudentes et solertes sua prudentia et solertia fieri divites, honoratos et gloriosos; cum opes insipientium, id est impiorum, quas ipsi parant per fraudes et scelera, illico data occasione ab injustis possessoribus avolent, juxta illud : *De malè quæsitis non gaudet tertius hæres.*

Hæc sententia significat non quid semper fiat : videmus enim multos sapientes probosque viros esse inglorios et pauperes; sed quid sæpe fiat factumque sit, præsertim in veteri Testamento, ubi Deus Judæis, si legi et virtuti studerent, promiserat opes temporales, felicitatem et gloriam terrenam; quidque ex sapientia natum sit fieri, nisi quid extrinsecus impediat. In novo vero Testamento sapientibus, id est probis, qui student mundi contemptui, paupertati et humilitati, Christus promisit opes spiritales gloriamque æternam in cœlis, esto non raro adjiciat quoque gloriam opesque terrenas, uti ipse pollicitus est, Matth. 6. 33.

Exemplum sit ipse auctor Salomon, qui per sapientiam factus est regum omnium maximus, opulentissimus, gloriosissimus, justissimus. Unde sapientia in suo sapiente Salomone existens tam de ipso, quàm de se loquens ait : *Meum est consilium et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. Per me reges regnant* (Salomoni enim quasi regi regum parebant, muneraque deferebant *omnes reges Arabiæ, ducesque et satrapæ terrarum*, 3. Reg. 10. 15. *et omnia regna Philistinorum*, 3. Reg. 4. 21.) *et legum conditores justa decernunt*, etc. *Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ, et justitia.* Ita noster Pineda, lib. 5. de Rebus Salom. c. 1, hæc censet de ipso Salomone quasi sapientiæ præside dici.

Porro spiritales gratiæ et virtutum opes, quæ solæ veræ, stabiles et frugiferæ sunt divitiæ, semper secum affert sapientia : illæ sunt quas perniciosis avarorum gazis opponens Apostolus recenset, 1. Timoth. 6. 11 : *Tu autem*, ait, *ô homo Dei, hæc fuge; sectare vero justitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem.* Sunt ergo hæ sex : justitia, quæ modum imponit habendi cupiditati, faciens ut his qui vitæ sunt satis, contentus quis vivat, aliena ne concupiscat quidem : pietas, quæ dum Deum verum colit, abjicit avaritiæ idololatriam; vel dum benigne aliis facit, non sinit adhærescere cum crudelitate avaritiam : fides, quæ meliora objiciens futura bona, præsentiam facile persuadet contemptum : charitas, quæ facit ut Deum diligens ipsius exsequatur de dandis eleemosy-

nis, deque amore fraterno præcepta : patientia, qua vel cum gaudio nostra rapientes sustineamus, non inopiam duntaxat rerum : mansuetudo, ut adversus aviditatis irrequietem, et cupiditati permistum furorem, domes feros durosque cum aliis mores.

Nota : Gloria individua est sapientiæ, id est virtutis, comes et assecla. Gloria enim, ait Cicero l. 2. de Invent. *est frequens de aliquo fama cum laude.* Et, ut ait S. Aug. (vel quisquis est auctor) l. 83. q. in 31, *Gloria est clara cum laude notitia.* Unde *gloria* dicitur quasi *claria* et claritas : ac *gloriari* idem est quod *clarificari*, ait S. Aug. tr. 80 et 100 in Joan. Hinc quanta est sapientia et virtus, tanta est et gloria. Quare divina sapientia et virtus, quæ est ipse Deus, cum sit immensa, immensam habet gloriam, scilicet in se et S. Trinitate. Unde essentialiter Pater glorificat Filium et Spiritum sanctum, et hi vicissim Patrem infinita glorificatione. Notionaliter vero Verbum est gloria Patris, juxta illud Hebr. 1 : *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus.* Verbum enim clare repræsentat et celebrat omnes virtutes et perfectiones Patris. Homines vero et Angeli cum creatam et exilem habeant Dei notitiam, hinc create et exiliter laudant et glorificant Deum. Infinita enim restat in Deo dotum et perfectionum claritas et gloria, quam Angeli et homines adæquare, imo assequi nequeunt, cum omnem creatam mentem et vim etiam Beatorum in immensum transcendat. Jam sicut Deus homini communicat particulam suæ sapientiæ et virtutis, sic communicat et gloriæ. Primo, ergo eam communicat Beatis : unde hæc proprie à nobis vocatur gloria ; et ad eam omnes aspirare debemus, non quomodolibet, sed ad ejus culmen conniti. Fideli enim, præsertim Sacerdoti et Religioso, sufficere non debet, si salvet animam suam, et gloriam assequatur ; hoc enim desidis est et pusillanimis; sed ad summos ejus gradus, quos cum Dei gratia juxta vocationem suam assequi potest, aspirare debet ac totis viribus contendere, ut ad Seraphinos, vel Cherubinos, vel Dominationes ascendat, ait S. Chrysost. Secundo, communicat eam Sanctis in hac vita, qui virtuti et sanctitati tum suæ, tum alienæ student, quique in omnibus Deum glorificare satagunt. Quare hoc singulis in qualibet actione propositum esse deberet, quod S. Ignatius fundator Soc. nostræ nobis verbo et exemplo commendavit, ac scripto quasi testamento reliquit : *Ad majorem Dei gloriam.* Dicat ergo sibi quisque in quolibet opere : Volo hoc opus tam perfecte, tam intense, tam heroice perficere, ut ex eo quàm maxime fieri potest glorificetur Deus. Dei enim gloria est principium et finis gloriæ nostræ : quare quo magis gloriam Dei propagamus, eo magis gloriam quoque nostram adaugemus, tum in terris ad tempus, tum in cœlis per omnem æternitatem. Quare quod boni operis hìc negligimus, ejus gloria privamus non solum nos, sed et ipsum Deum per totam æternitatem. Quæ sane consideratio quemque stimulare debet, ut nihil boni operis, nihil virtutis et perfectionis, quod cum Dei gratia assequi potest, prætermittat. Quod enim hìc per momentum negligis, perdis in perpetuum. Quanta gloria est eritque in omne ævum S. Pauli, S. Athanasii, S. Augustini, S. Cæciliæ, S. Sebastiani, S. Thomæ, S. Ignatii, S. Francisci Xaverii, cæterorumque Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Virginum ! Illam ambi, illam æmulare.

Mystice, gloria inter puras creaturas est quasi propria dos B. Virginis ; tum quia ipsa uti gratia, ita et gloria est plenissima, omnemque omnium Apostolorum, Martyrum, Virginum, hominum et Angelorum gratiam et gloriam in se complectitur, ac multis parasangis transcendit ; tum quia eam copiose fidelibus communicat : *Quia hæc est voluntas ejus* (Dei) *qui totum nos habere voluit per Mariam*, inquit S. Bernard. serm. de Nativ. Unde Patres immensitatem gloriæ Virginis miris laudum præconiis celebrant. Andreas Cretensis orat. de dorm. Virgin. *O sancta*, inquit, *et sanctis sanctior, et omnis sanctitatis sanctissime thesaure.* Ad hunc gloriæ cumulum immensum respiciens dicebat Ildefonsus, serm. 2. de Assumpt. *Sicut incomparabile est, quod gessit ; et ineffabile donum, quod percepit : ita inæstimabile atque incomprehensibile præmium et gloria, non dico inter cæteras sacras virgines, verum etiam ultra omnes Sanctos, quod promeruit.* S. Chrysostomus in Liturgia eam vocat, *incomparabiliter gloriosiorem quàm Seraphim.* Petrus Damiani serm. de Assumpt. ostendit rationem cur Virgo dicatur *pulchra ut luna : Virgo,* ait, *inter animas Sanctorum et Angelorum choros supereminens et evecta, merita singulorum et omnium titulos antecedit, et quantumlibet aliæ stellæ reluceant ; luna tamen magnitudine præeminet et splendore : sic utramque naturam Virgo singularis exsuperat immensitate gratiæ, et fulgore virtutum.* Deinde affert rationem cur dicatur *electa ut sol : Quoniam sol*, inquit, *lucidius incandescens, ita sibi siderum et lunæ rapit positionem, ut sint quasi non sint, et videri non possint ; similiter et virga Jesse veri prævia luminis in illa inaccessibili luce prælucens, sic utrimque spirituum hebetat dignitatem, ut sint quasi non sint, et comparatione illius nec possint, nec debeant apparere.* Hoc ipsum prius significavit S. Hieronymus in Prologo ad Sophoniam Prophetam, ubi in commendationem mulierum commemoratis aliquibus ex veteri Testamento : *Taceo*, ait, *de Anna et Elisabeth, et cæteris sanctis mulieribus, quarum velut siderum igniculos clarum Mariæ lumen abscondit.* Idem habet Basilius Seleuciæ Episcopus orat. de Annuntiat. *Virgo,* ait, *universos Martyres suo splendore tantum excedit, quantum sol reliqua astra.* S. Bern. serm. *Signum magnum : Jure*, ait, *Maria sole perhibetur amicta, quæ profundissimam divinæ sapientiæ, ultra quàm credi valeat, penetravit abyssum, ut, quantum sine personali unione creaturæ conditio patitur ; luci illi inaccessibili videatur immersa. Illo nimirum igne Prophetæ labia purgantur, et illo igne Seraphim accenduntur : longe vero aliter Maria meruit, non velut summatim tangi, sed operiri magis undique et circumfundi, et tanquam ipso igne concludi.* Bonavent. in Speculo B. Virg. c. 6 : *Ecce*, ait, *quàm gloriosum gloriæ Mariæ privilegium est, quod ipsa in gloria gloriosissima est post Deum ! gloriosum gloriæ Mariæ privilegium est, quod quidquid post Deum pulchrius, quidquid dulcius, quidquid jucundius in gloria est, hoc Maria, hoc in Maria, hoc per Mariam est. Gloriosum omnino gloriæ Mariæ privilegium est, quod quidquid post Deum major gloria nostra, majus nostrum gaudium est, de Maria est. Unde*

S. Bernardus : Summa gloria est, ô Maria, post Dominum te videre.

Porro, ut alia taceam, bellicam victoriarum in prœliis gloriam, ac triumphos, ducibus et regibus sibi devotis largita est B. Virgo. Narseti duci Justiniani Imp. illustres contra Gothos numerosos et præpotentes victorias ipsa concessit anno Domini 552, quando trucidato toto Gothorum exercitu Italiam ab eorum tyrannide liberavit. Audi Evagrium illius ævi historicum, l. 4. c. 26 : *Commemoratum est*, ait, *ab his qui unà cum Narsete fuerunt, dum precibus et aliis pietatis officiis divinum numen placaret, debitumque cultum ei tribueret, sanctam Virginem Deiparam ei apparuisse, planeque tempus præscripsisse quo bellum cum hostibus gereret, atque ut non prius ad prœlium committendum se accingeret, quàm cœlitus signum acciperet. Multæ aliæ quoque res à Narsete valde memorabiles gestæ sunt.*

Heraclium Imp. rebus imperii quasi desperatis spem omnem post Deum in B. Virgine posuisse, ac ejus ope Cosrohem regem Persarum profligasse, atque crucem Domini recepisse anno Domini 626 narrat Paulus Diaconus lib. 18. Histor. et Theophanes in Annal. Græcorum in gestis Heraclii.

Pelagius I. Hispan. rex, Saracenos Hispaniam occupantes anno Domini 718, invocata Virginis ope, cecidit, capto eorum duce Aleman, ac cæsis mersisque 80 hostium millibus. Testes sunt Lucas Tudensis, Mariana et alii Hispanorum Historici.

Basilius Imp. Constant. Saracenos Deiparæ et Christo insultantes, ejus auspiciis ad internecionem pene cecidit anno Domini 867, teste Curopalate.

Christiani terram sanctam ductu Virginis infidelibus extorserunt, cum mandatum esset omnibus ut diebus singulis sabbati Officium B. Virginis recitarent. Nec irritæ fuere preces et vota : nam ipsi, duce Godefrido Bullonio post varia cum Saracenis prælia, Hierosolymam expugnarunt anno Domini 1099. Ita Tyrius in Bello sacro, Baron. et alii.

Anno Domini 1212, Alfonsus VIII. Castellæ rex cum paucis immensam Maurorum multitudinem præeunte signo crucis et regio vexillo, in quo erat imago B. Virginis cum filio, invasit, prostravit, perdidit, cæsis Maurorum ducentis millibus, cum è Christianis vix 25 aut 30 occubuerint. Hæc victoria, qua nulla illustrior exstitit in Hispania, ab Hispanis anno festo recolitur die 16 Julii, sub titulo Triumphi crucis.

Anno 1571, sub Pio V, illustris de Turcis relata est Navalis victoria ope Virginis, quæ titulo S. Mariæ de Victoria, die 7. Octob. annua gratulatione celebratur. Plura vide apud nostrum Spinellum in Mariali tract. de Miraculis B. Virg. pag. 654. et seqq.

19. MELIOR EST ENIM FRUCTUS MEUS AURO, ET LAPIDE PRETIOSO, ET GENIMINA MEA ARGENTO ELECTO.] Pro *lapide pretioso*, Hebr. est פז *paz*, quod primo significat aurum præstans et purificatum, quasi jam soliditatem (radix enim פזז *pazaz* significat *solidare, roborare*) adeptum, ut amplius diminui non possit. Aurum ergo *paz* est aurum *ophaz* per aphæresin litteræ *o*, sive aurum ophir, puta aurum obrizum et optimum. Unde Symmachus vertit : *Præ auro ophaz ;* Aquila : *Præ auro obrizo;* Chald. *Præ conflato et auro obrizo.* Hinc et Arabes aurum vocant *fes.* Unde Joannes Leo in Descript. Africæ l. 3. Fessam Africæ urbem dictam putat ex eo quod, cum urbis fundamenta jacerentur, *fes*, id est auri cumulus inventus sit.

Secundo, *paz* significat lapidem pretiosum, uti melius vertunt Septuag. et Noster tam hîc quàm Psal. 18. 11; quia aurum immediate præcessit. Unde psal. 118. 127. Septuag. et S. Hieron. *paz* vertunt : *Topazium*, de quo multa dixi Apoc. 21. 20. Marinus Brixianus in Lexico censet *paz* esse *adamantem*, quia adamas pretiosissimus, æque ac fortissimus et solidissimus est.

Tò *enim* non est in Hebræo, nec in Septuag. illudque nonnulli Codices Latini omittunt; retinent tamen Romani et plures alii. Pro *fructus* hebr. est פרי *peri*, quod proprie significat fructum arborum, qui sponte sine labore et cultura hominis obvenit. Pro *genimina* vero est תבואה *tebua*, quod significat fructus agrorum, vinearum, hortorum, etc., qui ex cultura et industria hominis proveniunt. Unde priores repræsentant gratias prævenientes, quæ à solo Deo sine libera hominis cooperatione ipsi immittuntur : posteriores significant actus virtutum, quos homo gratiæ prævenienti consentiendo et cooperando producit. Sensus est, q. d. Ne, ex eo quod dixi : *Mecum sunt divitiæ et gloria*, censeas hæc duntaxat mei esse juris, ut cui velim ea distribuam, ac me nihil amplius vel excellentius habere, quos meos ditem; assero et pronuntio hæc tantum esse externos et accessorios mihi fructus; interni enim et mihi proprii fructus et proventus sunt pretiosiores omni auro, et argento, et lapide pretioso; sunt enim altioris ordinis; imo ipsi sunt fons et scaturigo bonorum omnium, ex quo proinde divitiæ, gloria, cæteraque hujusmodi velut rivuli dimanant et profluunt. Fructus et proventus hi sunt, cogitationes et actiones omnis honestatis et virtutis, præsertim eximiæ, heroicæ et divinæ. Hæ enim ex sapientia, id est ex virtute, velut fructus ex arbore, et seges ex messe, et uvæ è cultura vineæ, imo velut filiæ à matre prodeunt et gignuntur. Unde sapientiæ non tam officia, quàm membra et partes esse videntur. Quocirca Septuag. vertunt : *Melius est me pro fructu percipere super aurum et lapidem pretiosum, et genimina mea argento electo.* Fructus enim à fruendo dicitur : quare qui fruitur sapientiæ officiis et actibus, hic ejus fructus percipere, ipsaque sapientia et virtute frui dicitur. Sic *genimina* dicuntur à gignendo vel generando : quare qui virtutis actus quasi filias ex matre producit et gignit, hic ejus genimina, quæ meliora sunt auro et argento, percipit et gustat.

Quocirca S. Cyrillus Alexandr. l. de recta Fide ad Theodos. Imp. post initium : *Itaque*, ait, *Indicæ gemmæ reverenda vestra adornant capita; animæ vero et mentis spiritualis ornatus sit fides recta et inadulterata, quam servaturos vos confisus, offero librum, quasi mentis fundamentum, et animæ splendorem, et cordis coronam. Scriptum est enim : Melior est sapientia lapidibus sumptuosis, et omne pretium non est illa dignum.*

Salomoni succinit gnome Syrorum et Arabum cent. 2. n. 25 : *Non est gloriatio in operibus et stemmate, sed gloriatio in scientia et eruditione.* Et n. 29 : *Acquire tibi aurum in mensura, et scientiam sine mensura*, q. d. Non opibus, sed scientiæ in infinitum studendum est. Et cent. 1. n. 86 ; *Di-*

tissimus divitiarum intellectus est, id est divitiarum omnium præstantissimæ sunt intellectus, seu eruditio.

Mystice fructus B. Virginis est Christus, pretiosior omni auro et lapide pretioso. Unde de eo dixit Elisabeth, imo dicit tota Ecclesia : *Benedictus fructus ventris tui.* In quæ verba scribens S. Bonaventura : *Melior*, ait, *est fructus meus, fructus ventris mei (quem ego tanquam meum hominibus, et pro hominibus offero) auro et lapide pretioso.* Quocirca Hesychius Hierosolymitanus ait uterum Virginis esse auri fodinam, ex qua Christus, hoc est, divinitatis aurum cum terra humanitatis nostræ permistum, effossum erutumque est. Eleganter vero Damasc. orat. 1. de Nativit. Christum margaritæ, B. Virginem conchæ comparans : *Lætetur*, ait, *mundi mare; in ipso enim concha gignitur, quæ cœlitus ex divinitatis fulgetro in utero concipiet, et Christum ingentis pretii unionem pariet.* Porro virtutes topazii, quas recensui Apocal. 21. 20, facile est adaptare B. Virgini.

Hac de causa B. Virgo à Patribus vocatur mediatrix et auctrix redemptionis salutisque nostræ : non quod ipsa per se ejus litrum et pretium solverit (hoc enim soli Christo competit); sed primo, quod ipsa è carne sua purissima conceperit et pepererit Christum, qui est pretium salutis nostræ. Secundo, quod B. Virgo astans cruci, Christi filii sui vitam, dolores et mortem atrocissimam Deo obtulerit ardentissima charitate in holocaustum, et ut victimam pro peccatis totius mundi, sicut Abraham obtulit Isaac Deo in holocaustum, Genes. 22. Quocirca sanctus Epiphan. serm. de Laud. Virg. B. Virginem vocat sacerdotem et altare : *O Virginem*, ait, *stupendum Ecclesiæ thesaurum, qui adeptus est ingens mysterium ! Virginem appello velut sacerdotem pariter et altare, quæ quidem mensam ferens dedit nobis cœlestem panem, Christum, in remissionem peccatorum.* Sicut ergo Christus immolans se in cruce, pretium justum pro nobis Patri persolvit; sic B. Virgo, eumdem ac seipsam cum eodem offerens Patri, quantum potuit cooperata est Christi sacrificio, et consequenter redemptioni nostræ. Christus enim est res et peculium Virginis; Christus enim ad Virginem pertinebat quasi filius ad matrem, eratque pars matris, utpote caro de carne ejus, et os de ossibus ejus. Unde S. Bonaventura in illud Joan. 3 : *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*, addit et ait : *Sic scilicet Maria dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret.* Fuse et erudite idipsum hîc probat noster Salazar, qui totum hoc caput pie et luculenter in sensu mystico applicat B. Virgini.

Porro per Christum B. Virgo innumerabiles in Christianis toto orbe diffusis, tum gratiarum et virtutum, tum hominum sanctorum, puta Virginum, Martyrum, Apostolorum, Doctorum, Episcoporum, Anachoretarum, fructus et genimina edidit editque assidue. Quocirca B. Petrus Chrysolog. sermone 140 : *Quantus*, ait, *si Deus satis ignorat ille, qui hujus Virginis mentem non stupet, animum non miratur; pavet cœlum, tremunt Angeli; creatura non sustinet, natura non sufficit, et una puella sic Deum in sui pectoris capit, recipit, oblectat hospitio, ut pacem terris, cœlis gloriam, salutem perditis, vitam mortuis, terrenis cum cœlestibus parentelam, ipsius Dei cum carne commercium pro ipsa domus exigat pensione, pro ipsius uteri mercede conquirat, et impleat illud Prophetæ : Ecce hæreditas Domini, filii; merces fructus ventris.* Ita Chysologus. Plura in hanc rem attuli Eccli. 24. 16. ad illud : *Et in plenitudine sanctorum detentio mea.*

20. In viis justitiæ ambulo, in medio semitarum judicii,] ne à medio tramite ad sinistram vel ad dextram deflectam, ait Aben Ezra et R. Levi; virtus enim est in medio, imo ipsa est medium vitiorum. Septuag. *In viis justitiæ ambulo, inter semitas justificationis versor* : Pagnin. *In via justitiæ ambulare faciam*; Hebr. enim אהלך *ahallech*, cum sit futurum *piel*, tam *ambulare faciam*, quàm *ambulabo* significat.

21. Ut ditem diligentes me, et thesauros eorum repleam.] Syrus : *Magnifico diligentes, spem et horrea eorum impleo.* Quod enim spes sperat, hoc orat et orando impetrat : quare quantam habes spem, tantam habebis et rem; quantum enim speras, tantum impetrabis, ut alibi dixi ex sancto Bernardo.

Hebr. *ut hæreditare faciam diligentes me* יש *ies*, id est *esse*, sive *id quod est*, puta substantiam solidam et permanentem. Unde Aben Ezra : *Ies*, inquit, est substantia ad omnem æternitatem duratura, estque vox generica, quæ aurum, gemmas, omnesque opes et thesauros complectitur. Hinc Pagnin. vertit : *Ut hæreditare faciam diligentes me esse perpetuum*; hoc enim absolute est *ies* sive *ens*, quod scilicet semper est. Sapiens ergo amat *ies*, id est rem existentem et solidam, qualis est virtus : insipiens amat umbram rei, puta voluptates inanes et fugaces, quæ non habent esse solidum et stabile. Sapiens ambit Deum, qui est τὸ Ens : *Ego*, ait, *sum qui sum*, Exodi 3. Insipiens ambit mundi vanam speciem, quæ non est res vera, sed apparens duntaxat et spectrum.

Unde Chald. *Ut hæreditare faciam diligentes me annos multos, et cellaria eorum repleam*, ut scilicet donem eos longævitate et rerum abundantia; Septuag. *Ut distribuam amantibus me substantiam, et thesauros eorum impleam bonis.* Thesauri enim primo significant cellas et apothecas, in quibus conduntur opes et thesauri : has ergo spondet sapientia se bonis impleturam. Secundo, thesauri significant ipsasmet opes pretiosas, quæ reconduntur. Et sic quod Noster vertit : *Et thesauros eorum repleam*, accipi potest, q. d. Ut plenas opes, plenos et cumulatos thesauros eis conferam. Implere enim Hebræis sæpe idem est quod plene dare.

Porro posterius hemistichium de more explicat prius. Idem ergo est : *In viis justitiæ ambulo*; quod *in modo semitarum judicii*, repete, *ambulo*; *judicium* enim idem est quod *justitia*, quæ hîc generalis est virtus, omniaque sua facit prudenter cum ratione æquoque judicio. Sic, *ut ditem diligentes me*, explicat per id quod subdit : *Et thesauros eorum repleam.*

Sensus est, q. d. Ego sapientia versor in viis, id est, actionibus justis, puta honestis, probis et sanctis, quæ in medio vitiorum extremorum juxta dictamen rectæ rationis et judicii versantur; iis oblector, iis præsum et dominor, eas moderor et dirigo. Ne vero quis putet me inopem esse, meosque discipulos pauperes facere, aut relinquere, eo quod solis actibus justitiæ intendam, cætera videar negligere; addo, quod superius dixi, meas quoque esse opes et gloriam; hæ enim sunt ancillæ et quasi pedissequæ sapien-

tiæ : atque ideo ita actibus justitiæ intendo oculo dextro, ut tamen sinistro respiciam quoque opes et gloriam ; quare primario meî studiosos doceo formoque in moribus sanctis, secundario tamen curam quoque opum habeo : *ut ditem diligentes me ;* tum quia ipsi opibus digni sunt, cum insipientes et improbi iis indigni sint. Unde opes, si haberent sensum et rationem, aufugerent ab improbis quasi indignis, et confugerent ad probos quasi dignos, utpote qui iis rite utuntur ad Dei, qui eas dedit, voluntatem et gloriam, puta ad suum et aliorum commodum ; tum quia justi opes suas colligunt juste, ideoque illæ eis permanent et perdurant, injusti vero eas corradunt injuste per fas et nefas, ideoque ipsi eis non diu gaudent, sed mox in suam inopiam relabuntur ; tum denique quia justi opibus suis, licet non ita magnis, contenti et securi vivunt, iisque læte utuntur in timore Dei ; injusti vero, quia avari, quo plus habent eo plus desiderant ; unde semper remanent pauperes ; pauper enim est qui semper appetit, et plura desiderat. Rursum injusti, quia male sibi opes pepererunt ; hinc male sibi conscii semper metuunt ne illæ ipsos deserant, atque ab eis auferantur. Itaque ad litteram divitias hîc temporales accipio, sub quibus mystice spiritales intellige ; sapientia enim maxime ditat suos gratiis et virtutibus.

Septuag. versui jam dicto hunc subnectunt : *Si annuntiavero vobis quæ in diem* (id est quotidie) *fiunt*, *memor ero quæ à seculo numerare ;* qui non exstat in Hebræo nec Latino. Apte tamen Septuag. eum hîc inserunt paraphrastice, ut sequentia præcedentibus connectant, q. d. Hactenus annuntiavi et recensui ea quæ quotidie efficit præstatque sapientia, scilicet opes, gloriam, consilium, justitiam, etc. ; nunc majora recensebo, nimirum ea quæ ipsa à seculo, puta ab initio mundi, fecit, puta quod ipsa crearit cœlos et terram totumque orbem. Unde sequitur :

TERTIA PARS CAPITIS.

SAPIENTIA ALTIUS ASSURGENS COMMENDAT SE SUI STUDIOSIS, ASSERENDO SE DEO COÆTERNAM, DEUMQUE PER SE COELOS TOTUMQUE UNIVERSUM CONDIDISSE ET COMPOSUISSE.

22. Dominus (hebr. *Jehova*, quod est nomen proprium Dei) POSSEDIT ME IN INITIO VIARUM SUARUM (hebr. *viæ suæ*,) ANTEQUAM QUIDQUAM FACERET A PRINCIPIO.] Hebr. *ex tunc*, id est, à principio ; Syrus : *Dominus creavit me in initio creationis.* Sic et Chald. *Dominus*, inquit, בראני *beraani*, id est, *creavit me ;* et Septuag. : *Dominus* εκτισε, id est, *condidit* vel *creavit*, *me initium viarum suarum in opera sua ;* Syrus : *Dominus creavit me in principio creaturarum suarum ;* Arabicus : *Dominus creavit me in principio viarum suarum in operibus suis.*

Pro *possedit me*, hebr. est קנאני *kanani*, **id est**, possedit vel acquisivit me ; hîc tamen melius vertas, *possedit me;* quia sapientia æterna est increata æque ac ipse Deus ; ac proinde acquisita non fuit, sed semper exstitit in Deo ipsi connaturalis et coæva. Laudavit enim hucusque sapientia seipsam ab operibus creatis, quæ operatur in hominibus, nunc laudat se ut divinam ab iis quæ divine operata est in Deo et cum Deo, dando illi ideam rerum fabricandarum, puta cœli, terræ et totius universi ; per quam Deus omnia condidit et creavit. Laudat ergo hîc se, quod ipsam possederit Deus, et per ipsam cætera omnia ; ac proinde quod ipsa fuerit, et sit tota possessio propriumque peculium Dei, in qua eminenter continentur et possidentur cætera omnia, non tantum creata, sed et ipsa attributa Dei, quæ increata sunt. A mente enim et sapientia manat voluntas et amor, indeque rerum creatio et affectio, uti dixi Eccles. 1. 4. Unde Aquila vertit : *Dominus possedit me ab initio opificiorum suorum ;* Symmach. *Dominus possedit me principium viarum suarum ante opificium suum ;* Theod. *Ante opificium ejus à tunc et ex tunc ante seculum præparata sum.* Sensus est quasi dicat : Deus me sapientiam possedit in initio operum suorum ; cum enim cœpit condere cœlum et terram per me, tunc me uti cœpit meamque vim et energiam, quæ antea in Deo solo inclusa latebat, eratque quasi otiosa, exerere et patefacere : unde tunc cœpit quasi me possidere, id est, possessione mea uti, possessionis meæ vim et fructum ostendere ; imo vero, *antequam quidquam faceret à principio*, puta ab æterno, *possedit me ;* sed quasi thesaurum absconditum et incognitum, solique Deo notum. Ab æterno ergo possedit me per modum habitus, in tempore vero quo per me creavit omnia, possedit me per modum usus. Unde Tertull. lib. contra Hermog. cap. 18. legens ex Septuag. *creavit* vel *condidit me : Sophia ipsius*, ait, *exinde nata et condita est*, *ex quo in sensu Dei ad opera mundi disponenda cœpit agitari ;* cum scilicet eam applicavit ad res creandas. Qui enim rem aliquam possidet otiose, nec ea utitur, videtur eam non possidere, nec habere, juxta illud Christi : *Omni habenti* (id est utenti talento suo, ejusque lucrum afferenti) *dabitur* (plus talentorum,) ei *autem qui non habet* (id est, qui non utitur talento suo), *et quod videtur habere* (puta talentum, quod quia otiosum relinquebat, potius non habere quàm habere videbatur) *auferetur ab eo*, Matth. 25. 29 ; usus ergo rei est ejus viva possessio, ac habere et possidere rem est ea uti.

Porro Septuag. qui solent consentire Hebræo, nec dissentire ab Aquila, Symmacho et Theod. videntur pari modo vertisse : *Dominus* εκτησε, id est, *possedit me*, à κταω, id est possideo, ut notat Bellar. lib. 1. de Christo cap. 18, imo S. Hieron. lib. 8. in Isaiæ cap. 26. Unde levi mutatione unius litteræ η in ι manavit εκτισε, id est, *creavit me*, à κτιζω, id est condo, creo. Conjecturam hanc juvat quod iidem Septuag. Genes. 4. 1. ubi idem est verbum : *Possedi hominem per Deum ;* ipsi pro *possedi* vertunt

ἐκτήσατο per η. Jam tamen ἔκτισε per ι legunt omnes codices Græci et passim Patres; indeque tanta lis cum Arianis, qui ex hoc loco contendebant probare Filium Dei (hic enim est Sapientia Patris) non esse Deum, sed esse creaturam. Aut certe Septuag. secuti sunt alterum significatum קנה *kana*, quod est *acquisivit me*, puta, cum *creavit et condidit me*. Imo pro eodem accipitur *possedit me* per metalepsin. Sic enim Eva gignens filium vocavit eum *Cain*, id est, *possessio*, dicens, קניתי *kaniti*, id est, *possedi*, id est, genui et gignendo possedi, *hominem per Deum*; est enim filius possessio et supellex parentum. Unde jure naturæ est parentum in filios potestas.

Rursum pro *in initio* Septuag. et Symmachus vertunt, *initium*. Sic et Pagnin.: *Dominus*, inquit, *possedit me principium viæ suæ*, id est operum suorum, inquit Vatablus; et hoc proprie significat Hebr. ראשית *rescit*, id est principium, sed *rescit* sæpe sumitur pro בראשית *berescit*, id est, in principio (præpositionem enim ב, id est *in*, Hebræi æque ac Græci et Latini sæpe subticent et subaudiunt); et ita accepit Noster, Aquila, Tigur. et alii. Insuper Hebr. *rescit*, Græcum ἀρχή, et Latinum *principium*, subinde significant id quod in aliqua re est præcipuum et princeps, juxta illud de *behemot*, id est elephante: *Ipse est principium viarum Dei*, Job 40. 14, q. d. Elephas est præcipuus inter animalia, eorumque quasi princeps, sive magnitudinem, sive clementiam, sive robur spectes. Sic sapientia est princeps operum Dei, et præcipuum, quod Deus in animo habuit, inquit Aben Ezra.

Quæres: Quænam hîc sapientia intelligitur? Ineptiunt Rabbini, qui per sapientiam accipiunt legem Mosi, quam ipsi bis mille annos ante mundum à Deo creatam fabulantur. Vide Galatinum lib. 7. de Arcanis fidei cap. 1. Igitur

Resp. primo cum Tertull. jam citato: Intelligitur hîc sapientia increata, eaque essentialis, quæ communis est toti S. Trinitati, puta Patri, Filio et Spiritui Sancto; hanc enim possedit, id est habuit, Deus ab æterno, per eamque concepit, dixit et fecit omnia; per illam enim velut ideam sapientissimam et perfectissimam architectatus est cœlum, terram, totumque universum. Hanc quoque juxta Septuag. creavit, id est elicuit, Deus anthropopathωs, sive nostro modo concipiendi. Cum enim in nobis et Angelis omnis sapientia, sapiensque rerum faciendarum conceptio, idea, dispositio et ordo sit actus à mente et intellectu elicitus (est enim ipsa rei intellectio et conceptio, quæ verbum mentis dicitur); hinc et in Deo talem concipimus, quia ex nostris actibus metimur et concipimus divinos, sicut ex rebus creatis concipimus Creatorem. Esto enim hic actus in Deo proprie non sit elicitus, sed substantialis, quia deitati intrinsecus, adeoque cum ea re ipsa unum quid idemque; tamen nostro modo concipiendi (qui divina uti in se sunt concipere non possumus, sed tantum eo modo, quo videmus illa fieri in humanis) vocatur elicitus, quasi manans ab ipsa substantia et perfectione deitatis, sicut lux manat à sole. Nam creandi verbum ab Hebræis amplissime sumitur pro facere, elicere, concipere, ut cum ait Isaias cap. 45. 6: *Ego Dominus formans lucem, et creans tenebras, faciens pacem, et creans malum*, id est faciens, eliciens malum et tenebras; hæ enim, cum sint mera privatio, proprie creari nequeunt. Et psalm. 50. 12: *Cor mundum crea*, id est effice, elice, *in me Deus*; nec enim cor jam creatum proprie creari potest, nec ejus mundities, cum sit merum accidens.

Secundo, accipi potest sapientia increata, sed notionalis, sive personalis, puta Filius Dei, qui est Sapientia genita et Verbum Patris, uti docet S. August. lib. 7. de Trinit. cap. 2. et Magister. sent. in 1. dist. 28. lit. F. et ibid. Bonav. ac D. Thom. in 1. dist. 32. art. 2. Hanc enim possedit Pater ab æterno per generationem, tanquam prolem et imaginem suam. Unde sanctus Hier. epist. ad Cyprianum: *Possessio*, inquit, significat quod *semper Filius in Patre*, *et Pater in Filio fuerit*. Una enim persona alteri est intima, eam occupans et possidens per mutuam περιχώρησιν, id est circumincessionem, ait Damascen. de qua plura dixi initio 1. epist. sancti Joannis. Unde in ea consistit S. Trinitatis immensa opulentia, felicitas et beatitudo. Hinc nonnulli censent, et innuit Beda S. Joannem ex hoc loco accepisse initium Evangelii sui: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Hæc enim verba explicant τὸ *Dominus possedit me in initio viarum suarum*. Clarius S. Epiphan. hæresi 73. contra Semiarios: *Cum*, inquit, *sapientia dixerit: Creavit me principium viarum suarum, principium exposuit* (S. Joannes) *dum dixit: In principio erat Verbum; ut ne in prolatione, sed in substantia solida passionis exortem, ex Patre Deum Verbum intelligamus*. Ibidem S. Epiph. docet S. Paulum verba Salomonis usurpasse, sed nonnihil transmutasse, dum de Christo dixit: *Primogenitus omnis creaturæ*, et, *in ipso creata sunt omnia*. Alludit Salomon ad Genes. 1. 1: *In principio creavit Deus cœlum et terram*. Ubi mystice S. August. S. Ambr. S. Basil.: *In principio*, inquiunt, id est, in Verbo et Filio, q. d. Per Verbum quasi ideam et sapientiam Pater creavit omnia. Hinc et à S. Paulo Christus vocatur *principium et primogenitus omnis creaturæ*, id est, prior genitus ante omnem creaturam, Coloss. 1. v. 15 et 18. Hinc et Filius vocatur *brachium* Patris, quia Pater eo quasi brachio potenti creavit, et perdita recreavit omnia, Isaiæ 53. 1.

Dices: Quomodo de Filio Dei dici potest: *Dominus creavit me?* Inde enim Ariani concludunt Filium Dei non esse Deum, sed creatum et creaturam; hicque est eorum Achilles.

Respondet primo S. Basilius lib. 2. contra Eunom. S. Epiphan. hæresi 69. S. Hier. epist. ad Cyprian. in Hebræo non esse *creavit*, sed *possedit*; creavit ergo idem est quod elicuit, genuit, et gignendo possedit.

Resp. secundo, ἔκτισε non tantum significat *creavit*, sed et *condidit*, fecit, operatus est. Sic et Latinum *creavit* in Script. sæpe idem est quod *fecit*; fecit autem vel condidit Deus Pater filium suum, quia illum genuit. Sic in Script. hæc tria *creare*, *facere*, *gignere*, sæpe pro eodem sumuntur; verbum enim *creo* amplissime sumitur, uti paulo ante ostendi. Ita S. Athanas. serm. 3. contra Arian. et S. Cyrill. lib. 5. Thesauri cap. 6, qui idipsum probant ex eo quod Filius Dei dicatur hîc creatus, antequam Deus quidquam crearet et faceret, imo per ipsum creasse omnia. Filius ergo fuit ab æterno et increatus; quare cum dicitur creatus,

non aliud quàm genitus significatur. Sic Latini dicunt creare et procreare liberos, pro gignere et generare. Vide nostrum Alf. Salmeronem in epist. S. Pauli disp. 21. p. 2, ubi varia verbi *creo* significata recenset.

Resp. tertio, cum Concilio Orientali apud S. Hilarium lib. de Synodis paulo post initium, anathematismo 5: Filii Dei productio nunc dicitur *generatio*, quia est productio in eadem substantia, puta in eadem numero deitate; nunc dicitur *creatio* tantum ad hoc, ut significetur productio sine mutatione creantis. Vox ergo *creavit* notat Patrem generasse Filium sine passione, decisione, imminutione gignentis; cùm in humanis pater generet filium cum magna passione et decisione seminis. Audi S. Hilar.: *Sapientia quæ se dixit creatam, eadem in consequenti se dixit et genitam, creationem referens ad parentis indemutabilem naturam, quæ extra humani partus speciem et consuetudinem, sine imminutione aliqua ac demutatione suî creavit ex seipsa quod genuit. Creantis enim opus non habet passionem aut permixtionis, aut partus. Esse enim aliquando incipit, quod creatur ex nihilo. Et qui creat, efficit pro potestate quod condit; et est opus virtutis creatio, non naturæ ex natura gignente nativitas. At vero nativitas legitimæ originis et genuinæ naturæ profectus est. Ex natura enim generante naturam sumpsit genita natura. Sed quia Dei filius non corporalis partitudinis est genitus exemplo, sed ex perfecto Deo perfectus Deus natus est, idcirco ait creatam se esse sapientia, omnes in generatione sua corporales passiones excludens.*

Igitur cum nulla vox possit perfecte explicare quomodo procedat Filius à Patre, hinc pluribus utitur Script. ac nunc dicit genitum, ut notet eum recipere substantiam Patris gignentis, nunc dicit creatum, ut sine alteratione vel mutatione generantis eum gigni significet. Utrumque igitur dicitur, ut ex utroque sumatur quod est perfectionis, relinquatur vero quod est imperfectionis. Ita D. Thom. lib. 4. contra Gentes cap. 8.

Porro S. Epiphan. hæresi 69. pro *possedit* et *creavit* legit: *Dominus me ut pullum exclusit;* græce enim habet ενοσσοσε, id est nidificavit, et pullum in nido exclusit: νεοσσος enim est pullus. Videtur ipse in Hebræo legisse קנני *kinnenani*, id est in nido me exclusit; *ken* enim est nidus. Filius Dei dicitur pullus, sed Patri coævus, et per omnia coæqualis, ut notetur sublimis, cœlestis et divina ejus generatio quod quasi aquila ab aquila sit genitus, puta Deus de Deo.

Resp. quarto Hebr. ראשית *rescit* non tantum principium, sed et principatum significare; significat enim quodlibet principium, sive temporis, sive dignitatis, quale est principatus: hinc Amos 6. 1. *nescit goim* vocantur capita, sive principes populorum; unde et Latina vox *principium* pro principatu sumitur psal. 109, cum ait: *Tecum principium*, id est principatus, *in die virtutis tuæ.* Itaque sic recte vertas et exponas: *Dominus creavit me* vel *mihi principatum viarum suarum*, hoc est, Dominus ab æterno in seipso habuit et possedit me, sed in tempore, quo creavit mundum, dedit mihi principatum operum suorum, primas operum mihi detulit, constituit me principem operum suorum, præfecit me omnibus operibus suis; omnia enim per me creavit, conservat et gubernat. Sic dicuntur creari reges, præsides, magistratus, cum dignitas regalis, præfecturæ et magistratus eis confertur. Igitur Pater Verbum suum præfecit toti creaturæ, operique creationis, dum per illud omnia condidit. Rursum Pater gignendo Filium suam creandi potestatem, suum in creaturas jus et dominium omne eidem cum essentia communicavit. Unde S. Athanas. lib. de decretis Nicenæ Synodi, pro *creavit* legens *præfecit*, sic exponit: *Dominus præfecit me operibus suis incipiendis, rebusque inchoandis*, huncque maxime genuinum hujus loci esse sensum censet noster Salazar. Sic et Olympiodor. in Catena Græcor. ac ibidem Didymus, S. Cyrillus et alii.

Unde solerter advertit S. Cyrill. S. Athanas. et alii, non dici absolute: *Dominus creavit me principium*, sed *principium ad opera sua;* vel, ut alii vertunt: *In opera sua*, aut *propter opera sua*, q. d. Deus constituit me principium et causam ad creandum et producendum opera sua. Sic et Nazianz. orat. 4. de Theolog. *Sapientia*, ait, *dicitur creari, non secundum se, sed secundum progressum, quem ad creandum facit.* Unde Eusebius Cæsar, lib. 3. ad Marcellum, ait εκτισε positum pro κατεταξε vel κατεςησε, id est ordinavit, sive constituit, ut refert Socrates, lib, 2. Hist. cap. 17.

Audi et S. Ambros. l. de Filii divinitate, c. 2: *Hæc*, ait, *est illa sapientia ineffabilis, quæ initium viarum Dei apud Salomonem vel condita, vel genita, vel creata describitur, quam tamen sic conditam dicit, ut semper eam cum Deo fuisse ostendat. Quid enim Deo dabis, ut initium possis sapientiæ ipsius consignare? Non enim ita Deus sapientiam suam condidit, quasi aliquando sine sapientia fuerit. Sed cum initium viarum suarum dicat: Initium motus operis alicujus ostendit, ut hoc initium habeat sapientia Dei, quod de Deo processit ad creanda omnia, tam cœlestia quàm terrestria, non quo cœperit esse in Deo. Creata est ergo sapientia, imo genita, non sibi, quæ semper erat, sed his quæ ab ea fieri oportebat, ut, quia quanta et qualis esset scire non poterat, de effectu operum suorum virtus ejus et potentia nosceretur: ut quod de conditis æstimamus tunc magis timeremus, cum facta miramur.*

Hinc et τὸ *creavit* accipi potest pro *creare me fecit*, potestatem creandi mihi dedit, ut sit hebraismus, quo *cal* ponitur pro *hiphil*, qui in Script. est creber. Unde S. Athan. serm. 3. contra Arian. sic exponit, q. d. Sapientiam creari non in se, sed in suis exemplaribus, id est, in creaturis: hæ enim exemplar sapientiæ divinæ referunt, quia ad illud et ex illo sunt expressæ.

Resp. quinto: Multi Patres censent notari hîc generationem Filii Dei, non divinam et æternam, sed humanam et temporalem, qua *Verbum caro factum est.* Humanitas enim et caro Christi fuit creata et creatura, uti est caro cæterorum hominum. Nam paulo post de eodem dicitur: *Ante omnes colles ego parturiebar;* quare hîc notari geminam Christi naturam: divinam, cum dicitur, *parturiebar;* humanam, cum dicit, *creavit me.* Ita S. Athanas. Nazianzen. Cyrill. August. et alii mox citandi.

Audi S. Epiphan. hæresi 69. contra Arianos: *Dominus, ait, creavit me, hoc est, ædificavit me in utero Mariæ, principium viarum suarum in opera sua. Principium enim viarum descen-*

sus Christi in mundum, est corpus ex Maria, quod est assumptum in opere justitiæ et salutis ipsius.

Tertio, sapientia potest hîc accipi creata et participata: hanc enim ab æterno possedit Deus, quia scilicet ab æterno illam, ut derivatam à sua prima et increata sapientia, ac destinato à se tempore creationi applicandam, et creaturis communicandam intellexit, suoque intellectui cognoscendam et voluntati decernendam objecit Deus. Hanc enim proprie in tempore ipse creavit; ab æterno vero creavit, id est, creare decrevit et prædestinavit. Sic enim Hebræi sæpe verba realia usurpant pro mentalibus aut verbalibus, ut cum Apostolus 2. Timoth. 1. 9. ait gratiam Christi ante tempora secularia nobis esse datam, id est, dari decretam et prædestinatam. Et Jeremias, cap. 1. 10, ait se constitutum super regna, ut ea evellat, destruat et disperdat, id est evellenda, destruenda et disperdenda prænuntiet, et quasi vice Dei decernat. Huic etiam sequentia satis apte conveniunt, quæ significant res omnes à Deo creatas esse juxta sapientiæ normam, cuique propriam et convenientem. Denique ad creatam sapientiam capessendam proprie et primo hîc invitamur: nam increatam, quæ Deo est propria, assequi nequimus. Ita D. Thom. 1. p. q. 41. art. 3. Unde noster Hier. Prado in c. 2. Ezech. sic exponit: *Dominus possedit*, vel *creavit*, *me initio viarum suarum*, id est, Dominus operi à se creato me insculpsit, uti Phidias sculptor clypeo Minervæ à se sculptæ vultum suum insculpsit. Ex sapientia enim, quæ lucet in creaturis, cognoscitur sapientia Creatoris, quasi eis insculpta.

Quarto, accipi hoc loco potest sapientia incarnata, quæ est Christus homo. Hunc enim in tempore à se decreto creavit et possedit Deus, ab æterno vero creavit et possedit, id est, creare et possidere decrevit et prædestinavit: nam per unionem hypostaticam divinitas possedit humanitatem Christi, illamque effecit suam, ita ut Christus non tantum qua Deus, sed et qua homo, sit et dicatur Filius Dei naturalis, utque omnes actiones et passiones Christi hominis sint actiones et passiones Dei. Unde à sancto Dyonisio vocantur *theandricæ*, id est, *Deiviriles*. Atque inde infinita vis merendi, satisfaciendi et redimendi in Christo processit, puta à deitate infinita, cui humanitas hypostatice erat conjuncta.

Rursus S. Ambrosius et S. Chrysost. serm. de Trinitate, τὸ *creavit* exponunt per futurum *creabit*, q. d. Dominus in tempore incarnationis creabit me: prædicit enim futurum quasi jam esset factum. Christo enim qua homo proprie competit esse creatum in tempore (hinc et Deus hic non vocatur Pater scilicet Filii Dei, sed Dominus, scilicet humanitatis ejusdem. *Caro Dominum agnoscit*, ait S. Ambros. l. de Fide c. 7, *gloria Patrem significat; creatura nostra Dominum confitetur, charitas Patrem novit*), sicut eidem, qua Deus est, competit genitum esse ab æterno. Porro Christum hominem creavit et possedit Deus *in initio*, vel, ut Septuag. ἀρχὴν, id est, principium et principatum, *viarum*, id est, operum suorum. Primo, dignitate; quia Christum fecit primum, principem, caput et ducem omnium Sanctorum, imo omnium Angelorum et hominum totiusque universi. Secundo, tempore et causalitate; quia nonnulli Theologi censent Christum per se primo à Deo prædestinatum fuisse, ante prævisionem Adæ et peccati originalis, eo quod Deus primo voluerit condere Christum, et in eo ostendere divitias gloriæ et magnificentiæ suæ, ac deinde propter Christum voluerit condere Angelos, Adamum, cæterosque homines et creaturas universas. Atque id plane significari volunt hoc loco: *Dominus creavit me initium*, vel, ut alii legunt: *In initio viarum suarum.* Quare hanc sententiam suæ opinionis faciunt basin et fundamentum. Ita Alexander Alensis, Scotus, Albertus, Claudius Turinensis, Catharinus, Pighius et alii, quos citat et sequitur noster Suarez 3. p. q. 1. art. 3. disp. 5. sect. 2. Verum non satis efficaciter idipsum ex hoc loco probant, uti multis ostendit hîc Salazar.

Alii ergo cum D. Thom. 3. p. q. 1. art. 3. iique non minoris notæ et numeri, quos citat et sequitur Gabr. Vasquez 3. p. tom. 1. disp. 10. censent Christi incarnationem à Deo fuisse decretam et prædestinatam post lapsum Adæ, ad ejus reparationem, et totius generis humani redemptionem. Hanc enim, non aliam, incarnationis Christi causam tradunt Script. et Patres passim. Et tunc decretum Dei de creatione mundi, Angelorum et hominum, ac de permittendo Adæ lapsu peccatoque originali, fuit prius decreto de incarnatione Christi in genere causæ materialis; eodem tamen fuit posterius in genere causæ finalis, et quasi formalis. Christi enim incarnatio fuit finis, decor, forma et complementum creationis Angelorum et hominum, ac totius universi. Quocirca inter creationem mundi et incarnationem Verbi fuit mutua quædam contradependentia. Nec enim Deus decreverat creare mundum, Angelos, Adamum, ejusque lapsum permittere, nisi simul decernendo Christi incarnationem ad restaurandum Adæ lapsum, et ad complementum decoremque totius fabricæ suæ: nec vicissim decreverat incarnationem Christi, nisi simul decernendo creare mundum, ac permittere Adæ lapsum, utpote in cujus remedium decernebat Christum incarnari. Unde fit ut decretum creationis mundi et permissionis lapsus Adæ sit quidem prius decreto incarnationis Verbi in genere causæ materialis; eo tamen sit posterius in genere causæ finalis, et quasi formalis. In eo ergo Christi incarnatio fuit prior, ac principium omnium viarum, id est operum, Dei, vel, ut Septuaginta vertunt: *Ad opera sua*, ut scilicet homines peccato Adæ perditos restauraret et revocaret ad vitam.

Verum quidquid sit de ordine et prioritate incarnationis Christi respectu naturæ, et status naturalis universi, certum est respectu gratiæ et status supernaturalis tum hominum, tum, ut multi volunt, Angelorum, Christum priorem fuisse; quia per Christum ejusque merita Deus decrevit hominem lapsum redimere, ac Sanctis quibuscumque, sive Martyribus, sive Virginibus, sive Apostolis, sive quibuslibet aliis, quin et, ut multi volunt, Angelis quoque omnibus suam dare gratiam et gloriam. Christus ergo fuit principium, id est, causa meritoria, exemplaris et finalis, omnium viarum, id est, omnium operum supernaturalium Dei; quia Deus eum fecit principem et institutorem ordinis hujus supernaturalis, ejusque primatum et principatum ipsi addixit, fecitque ipsum caput omnium suarum prædefinitionum et prædestinationum, prædestinatorum, effectorum, donorum, gra-

tiarum, virtutum, dotum gratiæ et gloriæ, quas ab illo et per illum in cæteros Sanctos, quasi per influxum capitis in membra derivat. Unde S. Ambrosius, l. 1. de Interpellatione Job : *Soli Christo*, ait, *servabatur magnarum prærogativa virtutum ; quia ipse est virtutum principium, sicut dixit : Dominus creavit me principium viarum suarum.* Et sanctus Basilius, Apolog. ad Cæsarianos : *Christus*, inquit, *principium Evangelicarum viarum nominatur, quæ nos deducunt ad regnum*, ut per nos ruinæ Angelorum, æque ac hominum instaurentur et reparentur. Sic quoque de Christo incarnato hunc locum accipiunt S. Athanas. serm. 3. contra Arian. Nazianz. orat. 4. de Theologia, Cyrill. l. 5. Thesauri c. 4, S. August. l. 1. de Trinitate cap. 12, Polychron. et Beda hìc, S. Hieronymus in cap. 4. Micheæ, Hilar. l. 12. de Trinit. sub finem, S. Ignatius epist. ad Tarsenses, Epiphan. hæresi 69, S. Basil. l. 4. contra Eunom. Damasc. l. 4. de Fide cap. 4, et alii plures quos fuse citat Gabr. Vasquez 3. p. tom. 1. disp. 10. n. 10.

Audi S. Ambros. lib. 3. de Fide cap. 4. nunc locum sic litteraliter, æque ac moraliter explicantem : *Principium*, inquit, *nostræ virtutis est Christus. Principium integritatis, qui docuit virgines non viriles exspectare concubitus, sed integritatem mentis et corporis Sancto magis dicare Spiritui, quàm marito. Principium parcimoniæ Christus, qui pauper factus est, cum esset dives. Principium patientiæ Christus qui, cum malediceretur, non remaledixit, cum percuteretur, non repercussit. Principium humilitatis Christus, qui formam servi accepit, cum Patrem Deum majestate virtutis æquaret. Ex illo enim accepit virtus unaquæque principium. Et ideo ut hæc virtutum genera disceremus, Filius datus est nobis, cujus principium super humeros ejus. Principium illud crux Dòmini est, principium fortitudinis, quo via sanctis est reserata Martyribus ad sacri certaminis passionem.*

Ubi nota Heb. *rescit* significare primo, initium, principium ; secundo, primitias frugum et fructuum, quæ ex lege Deo offerebantur ; tertio, principatum ; quarto, originem, fontem et causam. Christus ergo est *rescit*, id est primo, principium operum Dei ; quia primus sanctorum, electorum et prædestinatorum. Secundo, idem est primitiæ sanctitatis, quas genus humanum peccato infectum Deo obtulit. Tertio, idem est princeps omnium Sanctorum, Angelorum et hominum, quia ad triplex hoc *rescit*, id est, principium, creavit et destinavit eum Deus. Quarto, idem est causa, fons et origo omnis sanctitatis, omnis gratiæ et gloriæ omnium hominum, et, ut multi, omnium Angelorum. Ita Didymus in Catena Græcor. : *Sapientia*, inquit, *quæ ab æterno fuit in Deo, facta est in tempore principium, id est causa et effectrix operum Dei.*

Porro S. Cyrillus lib. 5. Thesauri cap. 5. per *vias* accipit leges et præcepta Dei ; his enim quasi viis imus in cœlum, quorum principium ait fuisse Christum, tum quia Christus viam in cœlum exemplo suo nobis præivit, atque eòdem ingrediendi initium nobis donat præveniendo mentem per gratiam suam ; tum quia lex vetus ultimos quasi limites legum Dei dedit ; Christus vero earum principia, id est præcipua et excellentiora, edocuit, ut v. g. lex vetus dicit : *Diliges amicum tuum ;* Christus addit : *Diligite inimicos vestros.* Sic in pluribus aliis Christus legem evexit et perfecit, quæ recenset S. Matth. cap. 5. Audi S. Cyrill. lib. 5. Thesauri cap. 4 : *Dominus creavit me initium viarum : Vias* (inquit) *sanctos viros, Prophetas scilicet et legislatores appellarunt, quia possunt monendo ad eum ducere. Ergo creavit me, hoc est, fecit me super Legem et Prophetas initium, id est potestatem, ut non in illorum verbis sistere faciam, sed ad meliora documenta traducam.* Sic et S. Basil. in Apol. ad Cæsarianos : *Principium*, inquit, *Evangelicarum viarum nominatur, quæ nos deducunt ad regnum; factus est enim secundùm dispensationem via nostra.* Et S. Fulgentius : *Quod autem*, inquit, *initium viarum Domini creatus est Filius, quid est aliud, nisi quod ipse via nobis est factus, ut eo duce et rectore per adoptionis, quam recepimus, gratiam, ad virtutum nobis profectum pateret ingressus.*

Denique Christus fuit novi mundi principium, tum quia novam Ecclesiam novumque Christianorum et Sanctorum populum instituit ; tum quia resurgendo à mortuis novæ vitæ et beatæ suis dedit exordium, ac Beatorum cœtum inchoavit. Unde ab Isaia, cap. 9. versu 6, vocatur *pater futuri seculi ;* de quo Sibylla apud Virgilium ecloga 4 :

> Tu modò nascenti puero, quo ferrea primum
> Desinet, et toto surget gens aurea mundo,
> Casta fave Lucina.

Mystice, Dominus creavit et possedit B. Virginem, utpote Christi matrem, quasi principium viarum, id est operum suorum ; quia, ut recte notat Suarez 3. p. tom. 2. q. 27. disp. 1. sect. 3, mater à filio non fuit disjuncta etiam in electione divina. Quod videtur insinuasse Andreas Cretensis ser. de Assumpt. dicens de B. Virgine : *Hæc est declaratio profundorum divinæ incomprehensibilitatis ; hic est scopus, qui excogitatus est ante secula.* Pluribus congruis naturæ et gratiæ rationibus idipsum probat ibidem Suarez. Quocirca S. Epiphan. contra Ariomanitas hæresi 69: *Quandoquidem*, ait, *ipsa sapientia ædificavit sibi domum, fortassis à persona humanæ ipsius naturæ pie dici poterit, ut præsentia ipsius in carne de ipsius deitate dicat : Dominus creavit me, id est, ædificavit me in utero Mariæ, principium viarum suarum in opera sua. Principium enim viarum descensus Christi in mundum est corpus ex Maria, quod est assumptum in opere justitiæ et salutis ipsius.* Insuper B. Virgo in ipso initio viarum, ipsoque momento conceptionis et vitæ, à Deo solo possessa fuit tanquam hæreditas amplissima, mater utique Dei dilectissima futura.

Igitur B. Virgo ab æterno prædestinata fuit, ut esset principium, id est prima, princeps et domina omnium operum Dei, puta omnium purarum creaturarum. Secundo, ut esset idea sanctitatis, juxta quam sanctos Angelos, Apostolos, Martyres, Virgines, Confessores, Religiosos efformaret. Cum ergo Deus B. Virginem mente concepit et prædestinavit, hos omnes adeoque fideles omnes prædestinavit. Tertio, principatum gratiæ et gloriæ ei decrevit, principatum sanctitatis æque ac dominii ei addixit : destinavit enim eam, ut esset omnium creaturarum princeps, regina et domina. Quarto, Deus eam fecit primitias operum suorum. Solebant Deo offerri primitiæ frugum, ut per eas cæteræ fruges censerentur Deo oblatæ et sanctificatæ : ita mundus obtulit Deo B. Virginem

quasi primitias naturæ humanæ, per quam omnes homines totaque natura censeretur ei oblata, purificata et sanctificata. Qua de causa pulchre Rupert. in cap. 2. Cant. B. Virginem ita de se loquentem inducit : *Priusquam nascerer, Deo præsens aderam; antequam fierem, bene illi cognita fueram. Elegit me ante mundi constitutionem, ut essem sancta et immaculata in conspectu ejus in charitate. Et si deliciæ ejus esse cum filiis hominum, quanto magis deliciabatur cum ista ancilla Domini, miraculo cunctorum filiorum hominum?*

Petrus Damian. ser. de Nativ. Virg. agens de Deipara super illud : *Non est factum simile opus in universis regnis : Nihil*, inquit, *verius, nihil sublimius, nihil dulcius misere mortalitati et mortali miseriæ. Nam etsi multa magna facta sunt in creaturis mundi, nihil tam excellens, tam magnificum fecerunt opera digitorum Dei. Virgo Dei genitrix, cujus pulchritudinem sol et luna mirantur.* Germanus patriarcha Constantinopolitanus orat. de Zona Virg. : *Omnia*, inquit, *in Virgine sunt admirabilia, et naturæ vires excedentia, in qua Deus suam exeruit potentiam; fecit enim in me magna qui potens est.* S. Bern. hom. 1. super *missus est : Et quid*, inquit, *mirum si Deus, qui mirabilis legitur et cernitur in sanctis suis, mirabilem se exhibuit in matre sua?* S. Bernardinus Senensis tom. 1. conc. 61. art. 6. cap. 4. agens de dignitate Dei genitricis : *Unde*, inquit, *Propheta : Elevata est magnificentia tua super cœlos Deus; magnificentia enim Dei dicta est virgo Maria.* Idem tom. 3. ser. 11. art. 1. c. 2. eumdem Psalmi versiculum de Deipara explicans : *Singularis*, inquit, *magnificentia Dei fuit B. Virgo; quia in ejus exaltatione plus magnificatur, et etiam in ejus humiliatione, devotione, gratiarum actione, et omnium bonorum Dei fruitione plus ipsa magnificat Dominum, quàm omnis creatura alia simul sumpta. Unde merito elevata dicitur super cœlos, id est super Angelos.* Sane fecit in ea magna qui potens est; quin etiam maximum operum suorum, hoc est, Dominica incarnatio; in ejus utero est perfectum; merito igitur *magnificentia Dei* dicitur. In Revel. S. Brigit. in ser. angel. cap. 5 : *Mundo*, inquit, *creato adhuc unus minor mundus, qui est Virgo Maria, coram Deo cum omni venustate nondum creatus astabat, à quo major gloria Deo, et Angelis major lætitia, atque omni homini ejus bonitate frui volenti major utilitas, quàm de hoc majori mundo provenire debebat.* Et infra sermonem ad Virg. dirigens : *Florigeris*, inquit, *ac fructiferis arboribus comparari possent opera tua; nam charitate ea factura eras, quæ plus omnium florum pulchritudine, et fructuum suavitate Deum atque Angelos delectare debebant; Deusque in te ante suam creationem plures virtutes prævidit, quàm in omnibus herbarum, florum, arborum, fructuum, lapidum, gemmarum seu metallorum generibus, quæ inveniri possent in totius orbis amplitudine; unde mirum non est, si Deus in te, ô minor munde, qui adhuc creandus eras, magis delectabatur, quàm de hoc majori mundo*; hæc ibi. Et certe merito Virgo sanctissima microcosmos, seu minor mundus, in hac S. Brigittæ revelatione appellatur, tum quia Deum omnia continentem in se portavit, tum etiam, quia ut ait S. Bonav. in Speculo Virginis cap. 6 : *Quidquid post Deum pulchrius, quidquid dulcius, quidquid jucundius est in gloria, hoc Maria, hoc in Maria, hoc per Mariam est.* Quare Petrus Galatinus lib. 7. de Arcanis Catholicæ veritatis cap. 18. reddens rationem cur B. Virgo Jerem. 17. dicatur *solium gloriæ Dei : Quia*, inquit, *sicut sedes ornata ac regio more parata sedentis magnificentiam ac majestatem indicat, ita Deus in B. Virgine ostensurus erat gloriam suam et claritatem.*

Consonant veteres Rabbini, ut R. Haccados apud Galatin. lib. 7. cap. 1 : *Ideo*, inquit, *mundum Deus creavit, quia viderat ex Israel excidendam petram sine manibus, puta B. Virginem, ex qua Messias proditurus erat, juxta illud : Dominus possedit me in initio viarum suarum.* Et c. 2. citat R. Onkelos dicentem : *Propter sapientiam creavit Deus cœlum et terram, hoc est, amore intemeratæ Virginis, quæ est mundi sapientia, creavit Deus cœlum et terram; vel amore Messiæ filii sui, cui in divinis sapientia attribuitur. Non solum amore Virginis conditus est mundus, sed etiam sustentatur. Ob scelera enim innumera, quæ mundani committunt, nullo pacto consistere posset; nisi ipsa gloriosa Virgo cum sua misericordia et clementia pro nobis orando sustineret.* Et cap. 4. docet Rabbinos matrem Messiæ vocare *primum hominem*; cujus proinde cæteri homines filii nuncupari possint. Primum intellige non creatione et tempore; sed tum dignitate, tum fine et scopo; tum in prædestinatione et decretis Dei, uti jam explicui. Unde S. Bern. serm. 1. in *Salve Regina : De hac*, inquit, *et ob hanc, et propter hanc omnis Scriptura facta est; propter hanc totus mundus factus est; et hæc gratia Dei plena est; et per hanc homo redemptus est, Verbum Dei caro factum; Deus humilis, et homo sublimis.* Idem, serm. de B. Virgine, B. Virginem appellat mundum specialissimum : *Mariam*, inquit, *Deus tanquam mundum specialissimum sibi condidit, quem in justitia et sanctitate fundavit.* Et S. Epiphan. serm. de Laudibus Virginis, eam *cœli terræque mysterium* nuncupat; quia scilicet per lapsum hominis lapsæ sunt pariter in deterius omnes creaturæ, propter hominem factæ et homini servientes; per B. Virginem vero Christum parientem homo pristinæ virtuti restitutus est, et per hominem cæteræ creaturæ. Ergo B. Virgo fuit quasi reparatrix totius mundi, uti docet Damasc. orat. 1. de Nativit. Virg. S. Ansel. lib. de Excellentia Virginis c. 10. Et S. Bonav. in Psalterio Virgin. : *Dispositione tua*, inquit, *Virgo sanctissima, perseverat mundus, quem et tu cum Deo ab initio fundasti*; quia scilicet propter B. Virginem et Christum Deus fundavit mundum; ipsa enim toto mundo longe est nobilior et præstantior, imo ipsa est mundi decus et pulchritudo. Rursum B. Virgo, cœlum dissidens à terra ob peccatum Adæ, eidem per Christum reconciliavit; atque sicut ipsa Christum è cœlo in terram sua puritate et humilitate devocavit; sic pariter ipsa prima verbo et exemplo viam omnibus hominibus in cœlum patefecit. Quocirca Christus eam electis omnibus patefecit, voluitque ut nemo salvetur cœlumque conscendat, nisi ipsa consentiente, imo adjuvante et dirigente. Qui ergo salvus esse cupit, et salutem suam assecurare, cultor sit B. Virginis, ac in ejus amore et devotione quotidie crescat et proficiat. Plura, si lubet, vide apud nostrum Salazar hîc, cujus præcipua laus est in laudibus Virginis.

Denique sicut Christus, sic et B. Virgo novo Christianorum seculo, ac novo aureoque Virginum, Martyrum et Sanctorum omnium mundo

dedit exordium, de quo Sibylla apud Virgil. ecloga 4:

> Magnus ab integro seclorum nascitur ordo,
> Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna.
> Jam nova progenies cœlo demittitur alto.

Tropol. sapientiam, Christum et Deiparam imitantur, qui per Dei electionem et gratiam faciunt se auctores magnorum et heroicorum operum, ut qui instituunt novas Ecclesias, sanctos Ordines, Religiones, Congregationes, etc., quales fuere Apostoli, S. Antonius, S. Basilius, S. Augustinus, S. Benedictus, S. Romualdus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus. Hi enim recte dicant: *Dominus creavit* et constituit *me principium;* imo principem *viarum* et operum suorum, ut scilicet me faceret fundatorem novæ gentis et Ecclesiæ, aut sancti Ordinis, quo quasi via omnes mei asseclæ recto itinere contenderent ad culmen perfectionis, ad vitam Apostolicam, ad excelsam in cœlis gloriæ lauream. Hi enim non tantum habent meritum et laudem propriæ vitæ, sed et omnium suî asseclarum etiam post mortem, quamdiu durabit Ordo sanctus ab ipsis fundatus, v. g. S. Dominico tribuitur laus sanctitatis et sapientiæ S. Thomæ Aquinatis, S. Vincentii Fererii, S. Catharinæ Senensis, cæterorumque omnium, qui ex ejus institutione et disciplina religiose et sancte vixerunt, vivunt et vivent. Quare ejus laus et laurea crescit et crescet usque ad diem judicii; atque in cœlis omnes S. Dominicani S. Dominicum ut parentem, ut magistrum, ut ducem, ut causam suæ sanctitatis et gloriæ colent, diligent, laudabunt et celebrabunt per omnem æternitatem. Quæ sane magna est laus et gloria. Hi enim sunt novi Ordinis, quasi novæ Ecclesiæ, et novi mundi sancti conditores, hi sunt veræ sapientiæ doctores, præcones et fundatores. Hosce notavit Daniel cap. 12. dicens: *Qui docti fuerint, fulgebunt ut splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Ibi Petrus,* inquit S. Greg. hom. 17. in Evang.: *Cum Judæa conversa, quam post se traxit, apparebit. Ibi Paulus conversum, uti ita dixerim, mundum ducens. Ibi Andreas post se Achaiam, ibi Joannes Asiam, Thomas Indiam, in conspectum sui Judicis conversam ducet. Ibi omnes Dominici gregis arietes cum animarum lucris apparebunt, qui sanctis suis prædicationibus Deo post se subditum gregem trahunt.*

Rursum hæc gnome monet initia actionum per sapientiam esse ordinanda; ex initiis enim pendent media et finis: qualia enim sunt initia, tales solent esse et fines actionum. Unde symbolum est Pythagoræ: *Egredienti introeuntique valvas esse exosculandas, hoc est initia, et fines actionum et institutorum sapienter esse disponenda et complectenda.*

23. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis antequam terra fieret.] Hebr. *A capite, ab ante terram;* Tigurinus et Pagninus: *Ab initio ante terram;* Syrus: *Ab æterno ante omnia opera;* Arabicus: *Ante seculum fundavit me in principio.* Pro *ordinata sum,* Hebr. est נִסַּכְתִּי *nissachti,* id est, *principatum habui,* princeps exstiti, ita Pagnin. Baynus: *Coronata sum;* Vatabl. *Princeps facta sum;* nam sapientia, inquit, potestatem habet in omnia quæ facta sunt; Chaldæus: *Ante seculum præparata sum;* Aben Ezra: *Electa fui;* R. Levi: *Donata sum fortitudine, potestate dominandi et præstanti sublimitate;* Septuaginta: *Ante seculum fundavit me* (vel *fundata sum*) *in principio antequam terram faceret.* Sic et Syrus: *Ante seculum,* inquit, *stabilivit me, et à principio antequam formaret terram;* Marinus in Lexico: *Ego meipsam inauguravi.* Hebr. enim נסך *nasach* proprie significat fundere, effundere, libare, sacrificare: in libatione enim effundebatur oleum vel vinum Deo. Hinc *nasach* significat regem vel principem, sive laicum, sive sacrum, ordinare, inaugurare, inauctorare; hoc enim fiebat fuso in principem oleo. Unde Psal. 2. ubi Noster vertit: *Ego autem constitutus sum rex super Sion;* hebr. est *nissachti,* vel, ut jam legunt: *Nasachti;* quod Chald. vertit: *Ego autem inauctoravi* (alii, *ordinavi*) *regnum meum.* Quare Noster optime cum Tigur. et aliis vertit: *Ordinata sum.* Unde mirum est interpretem doctum id negare, ideoque pro *nissachti* legere נִסַּסְתִּי *nasasti,* id est vexillavi, instar vexilli militum me ordinavi. Nam omnes codices Hebræi habent *nissachti,* non *nasasti.*

Igitur τὸ *ordinata sum* significat primo, sapientiam à Deo ordinatam et constitutam esse principem rerum creandarum. Secundo, eamdem ordinatam esse sacerdotem (*nasach* enim significat libare et sanctificare, quod est sacerdotum); sapientia enim Dei sancta est sanctificans omnia, Deoque offerens, consecrans et quasi sacrificans res à se conditas. Quo pertinet illud Trismegisti: *Mundus hic est pulcherrimum Dei templum,* in quo scilicet sapientia est sacerdos, victimæ sunt res creatæ, quæ muta voce laudant Deum, eique se offerunt, obediunt et serviunt, atque homines et Angelos ad Dei creatoris sui laudem cultumque invitant et incitant. Tertio, τὸ *ordinata sum* significat sapientiam in se esse ordinatissimam, resque omnes creatas optimo ordine disponere, collocare et gubernare. Ordo enim est summum universi bonum; providentia enim et bonum universi consistit in congruo partium singularum ordine, mutuaque ad invicem coordinatione et dispositione. Hæc enim, si servetur, erit ubique pax; sin turbetur, illico oriuntur dissidia et bella etiam inter cœlos et elementa, ut patet in vacuo, in hiatibus, in terræ motibus, in fulminibus et tonitruis, in ventis et turbinibus, in procellis et tempestatibus. Vide Nazianz. orat. 26. Hinc discant principes regimen sapientiæ consistere in ordine, ut quamque rem et personam suo ordine, loco et gradu collocent, dicant, faciant. Sic enim regent ordinatissime, ideoque sapientissime et optime.

Igitur primo, sapientia increata essentialis ordinat in Deo omnia ejus attributa, omnes personarum divinarum processiones, ut scilicet prius origine Pater generet Filium, deinde posterius origine cum Filio spiret Spiritum sanctum. Ad hæc ordinat omnia Dei decreta, omnes actiones, omnes rerum faciendarum ideas; ideæ enim in Deo sunt ordinatissimæ, ideoque cum juxta eas res creat, conservat et gubernat, ordinatissime et sapientissime creat, conservat et gubernat. Hinc ex Hebræo vertas: *Ab æterno ordinans fui,* vel *ordinavi, omnia;* נִסַּכְתִּי *nissachti* enim tam est conjugationis *piel* activæ, quam *niphal* passivæ. In *piel* ergo significat *ordinavi;* in *niphal, ordinata sum.* Sapientia enim ab æterno ordinavit omnes mundi ordines, omnes ætatum, legum,

temporum, regnorum, regum, Ecclesiarum, Prælatorum, Pontificum, etc., vicissitudines et successiones.

Secundo, sapientia increata notionalis, quæ est Verbum sive Filius Dei, ordinatissima est: tum quia ab æterno ordinata est, ut per omnia Patri genitori suo assimiletur, ejusque sit viva imago et character, tum quia in sancta Trinitate Filius secundum, ideoque medium, obtinet locum, qui locus est ei debitus, estque locus ordinis; medium enim est ordo extremorum; quia ea in se ordinat et unit. Quare Filius vocari potest ordo Patris et Spiritus sancti; quia cum ipse medius sit, et à Patre genitus, efficit ut Pater in sancta Trinitate sit primus, ipse vero sit secundus, ac Spiritus sanctus sit tertius, qui est congruus et debitus personarum sanctæ Trinitatis ordo. Rursum dum ipse cum Patre producit Spiritum sanctum, unit Spiritum sanctum tam sibi quàm Patri.

Tertio, sapientia incarnata ordinata est, quia humanitas subordinata est divinitati: unio enim hypostatica facit ut illa huic optimo et decentissimo ordine sit copulata et devincta. Rursum Christi potentiæ, cogitationes, verba et actiones omnes fuere ordinatissimæ. Denique Christus quasi princeps ordinatissime disposuit, regitque Ecclesiam et fideles singulos, dando cuique cum gratiarum ordinem, quem sapientia ei dictat. Christus ergo ordinatus est rex Ecclesiæ, juxta illud: *Ego autem constitutus sum* (hebr. *nissachti*) *rex super Sion*, Psal. 2. Idem ordinatus est Pontifex Ecclesiæ, juxta illud: *Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech*, Psal. 109.

Quarto, sapientia creata ordinata est, quia manat ab increata. Hæc enim ordinatissime creavit cœlum sursum, terram quasi centrum deorsum, in medio cætera elementa, quodque in ordine et statione sua. Eadem cœlis, stellis, soli et lunæ suum dedit ordinem, motumque ordinatissimum. Denique ipsa res omnes per sapientiam et ordinem cuique inditum sapientissime et ordinatissime disposuit, movet, regit et gubernat, juxta illud: *Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti*, Sapient. 11. 21. Quocirca omnes Angeli, homines et creaturæ quælibet in sua statione adeo apposite à sapientia sunt collocati, ut videantur esse castrorum acies ordinata, à qua Deus vocatur *Dominus sabaoth*, id est, exercituum: hi enim exercitus non sunt alii quàm ordines et acies Angelorum, hominum et creaturarum omnium.

Multi τὸ *ordinata* accipiunt pro *præordinata sum*, illudque exponunt, quasi dicas: *Prædestinata sum ab æterno*. Sed minus genuine; Hebræus enim *nissachti* non significat prædestinare, sed ordinare et regere; sicut rex ordinat rempublicam magister discipulos, pater filios, dux milites.

Septuaginta vertunt: *Fundata sum;* quæ enim ordinata sunt, hæc et fundata firmiterque solidata sunt. Ordo enim dat stabilitatem rebus, ut patet in fabricis domorum et templorum: in hisce enim si omnia debito ordine fundamento superædificentur, fabrica consurgit fortis et solida. Unde sanctus Fulgentius in Responsione ad object. Arian. respons. 3, idipsum explicans de Christo docet, voce *fundata sum*, significari quod Verbum, quòd est sapientia Patris, per assumptionem humanitatis non sit mutatum; quia firmiter retinet suam divinam naturam æque ac personam, quæ inde hypostasis, id est subsistentia, dicitur, quod in ea fundatum sit, firmiterque consistat et subsistat: *Ante secula*, inquit, *sapientia fundatam se dicit, ut nativitatem suam, qua de Patre nata est, immutabilem esse monstraret. Quod enim fundatum dicitur, nulla ratione convellitur; quod autem convellitur, non mutatur.* Et Polychron. in Catena Græcor. *Significat*, inquit, *Verbum menti paternæ, non ut reliqua, sed instar firmamenti firmissime adjunctum esse. Aut, q. d. Totius universi principium et fundamentum me constituit.*

Hinc consequenter Christus qua homo fundatus est, quia humanitas in hypostasi Verbi fundata est, et hypostatice subsistit. Unde S. Athan. serm. 3. contra Arianos: *Quantum ad humanitatem*, inquit, *fundatur, ut nos super illum velut pretiosi lapides inædificemur, efficiamurque templum habitantis in nobis Spiritus sancti*, juxta illud: *Superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu; in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino*, Ephes. 2. 20. Sensus ergo τοῦ *fundata sum*, est, q. d. Deus ab æterno constituit ut ego Christus in carnem venturus essem fundamentum Ecclesiæ, cui omnes fideles inædificarentur. Architectus enim ante fabricam præconcipit fundamentum, idque solidum, ut, si machina rimam patiatur, possit ex soliditate fundamenti restaurari. Ita S. Cyrillus, l. 6. Thesauri cap. 8: *Præfundatur*, ait, *ante nos Christus, et in ipso nos omnes superædificamur, idque ante initium mundi in præscientia Dei*, etc., *ut, si prævaricatione caderemus, in ipso rursus renovaremur.*

Denique per sapientiam accipi possunt sapientiæ objecta et dictamina, qualia sunt, Deum esse colendum, honorandos esse parentes, cuique suum jus esse tribuendum, proximo esse benefaciendum, etc. Hæc enim toto hoc libro tradit Salomon: atque hæc ab æterno in mente Dei ordinata et decreta sunt, ut in tempore crearentur, ac communicarentur Angelis et hominibus, cæterisque creaturis pro earum capacitate et modulo.

Mystice, hæc omnia adaptes B. Virgini. Ipsa enim ab æterno ordinata fuit; quia ipsa est opus magnificum, et fabrica divina, non unius horæ, mensis, anni aut seculi, sed seculorum omnium. Ab æterno eam ordinavit Deus, ab initio mundi eam in variis figuris, archetypis, exemplaribus per secula omnia delineavit; ita ejus virginitatem delineavit et prælusit in Angelis, charitatem in Seraphinis, sapientiam in Cherubinis, integritatem in cœlis, splendorem in stellis, in pratis gratiam, in arboribus fructum, in animalibus spirandi agendique virtutem: adeoque omnium justorum virtutes non nisi umbratilia quædam præludia exstiterunt, in quibus Deus delineando prima tantæ fabricæ rudimenta præludebat. Quocirca ipsa à Bernardo opposite vocatur *negotium omnium seculorum.* Et Ven. Beda: *O Virgo*, inquit, *beatissima, in te sola rex ille dives et prædives exinanitus est.* Igitur ipsa ab æterno in Dei prædestinatione fuit ordinata et constituta à Deo princeps et regina cœli et terræ, Angelorum et hominum, uti dixi versu præced.

Secundo, ipsa fuit ordinata et constituta

sacerdos mystica, ut Christum suum in holocaustum et victimam pro peccato offerret Deo, ad redemptionem totius generis humani.

Tertio, ipsa fuit ordinatissima, ideoque sanctissima in omnibus suis cogitationibus, sermonibus et actionibus, quas particulatim describit S. Ambros. l. 1. Offic. cap. 18. et fusius l. 2. de Virgin. initio. Hinc pariter ipsa ordinat et disponit congregationes sibi addictas, Ordines, Religiones, item Virgines, Martyres, Confessores, Doctores, quos opportune Ecclesiæ submittit ad ejus vel restaurationem vel incrementum; uti S. Dominicum et S. Franciscum Christo volenti mundum sceleratum perdere, ad ejus renovationem suggessit et obtulit. Vide P. Platum, l. 1. de Bono status Relig. cap. 34. Audi Damascenum, orat. de Nativ. Virg. quàm miro virtutum ordine et concentu ordinata et ornata fuerit Deipara, particulatim et eleganter depingentem: *Cupiditatem omnem ad id, quod solum expetendum et amandum est, intentam habes; iram vero adversus peccatum duntaxat, illiusque parentem. Appetitus tuus in hoc situs est, ut divinis sermonibus nutriaris, hisque sagineris: sanctam omnem et cum animæ utilitate conjunctam cogitationem habes; contra supervacaneam et animo exitiosam, antequam gustes, ejicis: oculi semper ad Dominum, perenne et innaccessum lumen intuentes; aures divinum sermonem audiunt; ac spiritus cithara oblectantur, per quos Verbum carnem assumpturum ingressum est; nares unguentorum sponsi odore deliniuntur. Quod quidem divinum unguentum est sponte exhaustum, atque humanitatem suam unguens; porro labia tibi sunt Dominum laudantia, ipsiusque labris adhærentia; lingua et fauces Dei verba discernentes: cor purum ac labis expers; venter, in quo habitavit is qui nullo loco capitur; lactis ubera, quæ puerum Jesum aluerunt; manus Deum gestantes; genua thronus Cherubinis sublimior; pedes Dei lege tanquam lucerna deducti; tota denique Spiritus thalamus es, gratiarum pelagus.*

Hinc ipsa vocatur *castrorum acies ordinata*, Cant. 6. 9. Quia ipsa Sanctorum aciem instruit ad debellandum diabolum, mundum, carnem, ad eradicandam libidinem, simoniam, cæteraque scelera.

Ipsa quoque ordinata fuit consanguinea S. Trinitatis. Peperit enim Christum, qui non tantum qua Deus, sed et qua homo, est Filius Dei Patris naturalis. Christus ergo qua homo, est filius naturalis tam Deiparæ, quàm Dei Patris. Quare Deo Patri consanguinea est Deipara; quia eumdem genuit Filium, quem et Deus Pater, eumque naturalem, non adoptivum. Rursum ipsa est sponsa Spiritus sancti, quia ejus ope et opera sine viro virgo manens concepit et peperit Christum. Unde Poeta:

Salve, Virgo, Dei filia, sponsa, parens.

Fuit enim ipsa filia Dei Patris, sponsa Spiritus sancti, parens Dei Filii.

Ipsa denique ordinavit et conjunxit hominem Deo; tum quia genuit Christum Deum et hominem; tum quia per Christum Deum hominibus, et homines Deo reconciliavit. Unde omnes seculorum ordines, successiones et status optarunt videre Virginem concipi et nasci; et, ut ait Damascen. serm. 1. de Nativit. Virg. *Certabant secula quodnam maxime ortu tuo gloriaretur. Verum eorum concertationem præfinitum Dei, à quo facta sunt secula, consilium superavit, et postrema prima facta sunt, dum ipsis felicissima nativitas tua obtigit.*

Quocirca Albertus Magnus super *missus est*, et ex eo S. Antoninus 4. p. tit. 15. c. 14. §. 3. docet Virginem esse matrem omnium quatuor de causis: *Primo*, inquit, *quia genuit omnes sanctos spiritualiter. Secundo, propter curam quam gerit omnium. Tertio, dignitate; quia est primogenita ante omnem creaturam, et est excellentissima creaturarum. Quarto, prioritate prædestinationis; ipsa enim ante secula prædestinata est, ut esset, ex quo recreandum fuit omne creatum. Et sic dicitur de ea Proverb. 8: Dominus possedit me in initio viarum suarum, id est in principio operum suorum, ut sim prima omnium quæ puræ creaturæ sunt.*

Ab æterno ergo ordinata es, ô Virgo sanctissima, et antequam terra fieret, ut ad te oculos attolleret, quem culpa premeret, deprimeret afflictio, peccati reus, salutis incertus, et ab omnibus derelictus; ut in te et per te inveniret reus veniam, afflictus consolationem, derelictus asylum, insipiens sapientiam, peccator justitiam, justus perseverantiam. Urbs vere refugii, portus naufragantium, et solatium omnium in te sperantium. Tu stella maris, cujus radius universum orbem illuminat, cujus fulgor et præfulget in supernis et inferos penetrat; terras etiam perlustrans et calefaciens magis mentes quàm corpora, fovet virtutes, excoquit vitia. Tu, inquam, es præclara et eximia stella, super hoc mare magnum et spatiosum necessario sublevata, micans meritis, illustrans exemplis.

Moral. sapientiæ, æque ac Deiparæ discipulus et filius est, qui motus omnes animæ ordinat, regit et componit, ut ejus anima possit dicere: Ab æterno ordinata sum in mente Dei; in tempore vero ordinata sum in mente mea. Atque hic facile alios ordinabit et reget, juxta illud: *Rex eris, si reges te ipsum. Qui se regit, alios rexerit.* Ex ordine enim oritur pax, unio, concordia et amor, non tantum hominis in seipso, sed et cum Deo, cum Angelis, cum cæteris hominibus et creaturis universis, uti patuit in Adamo in statu innocentiæ, cum corpus sensui, sensus rationi, ratio menti, mens Deo subordinata esset, ac subjecta obediret. Nam, ut ait S. Bernardus ex S. August. serm. 3. inter parvos: *Pax corporis est ordinata temperantia partium. Pax animæ irrationalis, ordinata requies appetitionum. Pax animæ rationalis, cogitationis actionisque consensio. Pax corporis et animæ, ordinata vita et salus animantis. Pax hominis ac Dei, ordinata in fide sub æterna lege obedientia. Pax hominum, ordinata concordia. Pax domus, ordinata imperandi atque obediendi concordia cohabitantium. Pax civitatis similis est. Pax cœlestis civitatis, ordinatissima et concordissima societas fruendi Deo, et vivendi in eo. Pax omnium rerum, tranquillitas ordinis. Ordo est partium disparium rerum, sua cuique loca tribuens dispositio.*

Idem in Octo punctis vitæ spiritalis, hoc septimum assignat: *Discretum, moderatum et ordinatum te in omnibus exhibeas; quia Deo nunquam placuit aliquid immoderatum, instabile, confusum, inordinatum; super humilem autem et quietem requiescit Spiritus Domini.* Hoc vero

octavum : *Discas tibi ipsi præesse et teipsum regere, non alios; propriam vitam ordina, mores tuos compone, teipsum judica, apud teipsum accusa et condemna, nec impunitum dimitte excessum. Tibi ipsi esto durus, nunquam aliis.*

Idem, l. 3. de Consider. sub finem agens de clericis, eorumque inordinato et indecenti vestitu : *Pellicula discolor*, ait, *suorum ordinem decolorat. Quid sibi vult quòd clerici aliud esse, aliud videri volunt? Id quidem minus castum minusque sincerum. Nempe habitu milites, quæstu clericos, actu neutrum exhibent. Nam, neque pugnant ut milites, neque ut clerici evangelizant. Cujus ordinis sunt? Cum utriusque esse cupiunt, utrumque deserunt, utrumque confundunt. Unusquisque in suo ordine resurget. Isti in quo? An qui sine ordine peccaverunt, sine ordine peribunt? Aut si summe sapiens Deus veraciter creditur, à summo usque deorsum nihil inordinatum relinquere; vereor istos non alibi ordinandos, quàm ubi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. O miserandam sponsam talibus creditam paranymphis; qui adsignata cultui ejus, proprio retinere quæstui non verentur. Non amici profecto sponsi, sed æmuli sunt.*

24. NONDUM ERANT ABYSSI, ET EGO JAM CONCEPTA (Pagnin. et Tigur. *formata*) ERAM ; Septuag. *Antequam abyssos faceret;* Arabicus : *Antequam abyssos faceret. Abyssos* intellige immensas voragines et profunditates aquarum creatas initio mundi, de quibus dixi Genes. 1. 2. NECDUM FONTES AQUARUM ERUPERANT.] Hebr. *In non fontes graves*, vel *gravidi aquis;* Pagnin. *Adhuc non erant fontes aggravati aquis;* fontes enim videntur quasi gravidi et prægnantes aquis, ut eas parturiant et effundant. Septuag. *Priusquam procederent* (Arabicus : *emitterentur*) *fontes aquarum;* Chaldæus : *Antequam essent fontes moles aquarum;* Vatablus : *Necdum fontes aquis redundabant.*

25. NECDUM MONTES GRAVI MOLE CONSTITERANT.] Hebr. *Antequam montes essent immersi*, demersi, infixi; Pagnin. *fundati;* Tigur. *Antequam montes mergerentur*, silicet aquis primigeniæ abyssi, Genes. 1. 2. Aut potius *terræ immergerentur* et infigerentur, inquit Vatablus. Radices enim montium videntur terræ immersæ et infixæ, perinde ac fundamenta domorum et templorum terræ immerguntur, id est profunde eipem infiguntur, in eaque fundantur et solidantur.

ANTE COLLES EGO PARTURIEBAR.] Hebr. est חוללתי *cholalti*, quod Noster vertit : *Concepta eram;* Vatablus, *formata sum;* Aquila et Theod. ὠδινήθην, *per partum erupi;* Symmachus : *Quasi obstetricis opera conformata sum;* Septuag. *Ante omnes colles gignit me;* S. Cyprianus : *Genuit me.*

Sic et S. August. lib. de Trinitate c. 12 : *Ante omnes*, inquit, *colles genuit me*, id est, *ante omnes altitudines creaturarum.*

Explicat τὸ quod dixit v. 22 : *Dominus possedit me in initio viarum suarum*, etc. *Ab æterno ordinata sum*, dicendo quòd ante abyssos, ante fontes, montes et colles, id est ante creationem mundi ab æterno à Deo concepta et formata sit. Est miosis; minus enim dicit, sed plus significat; significat enim sapientiam ita fuisse in mente Dei ab æterno, ut illi ideam dederit abyssorum, montium, collium, omniumque rerum in tempore creandarum, atque in tempore creationem Dei direxerit ad illa sapienter creanda et efformanda. Ideo enim dicit : *Necdum erant abyssi, fontes et montes;* quia scilicet hi per sapientiam creati sunt, et sine ea creari non poterant.

Sapientia hîc intelligitur essentialis, communis toti S. Trinitati. Hæc enim in mente Dei concepta fuit ab æterno, et per hanc in tempore Deus creavit omnia. Potest et accipi notionalis, puta Verbum sive Filius Dei; hic enim genitus est à Patre, ac per eum pariter facta sunt secula, Hebr. 1. 2. Ita de æterna Filii generatione hunc locum accipiunt S. Cyrill. S. Hilar. S. Epiphan. S. Fulgent. et alii scribentes contra Arianos, quos citavi v. 22. ut sensus sit, q. d. *Necdum erant abyssi, et ego jam concepta eram*, puta à Patre per intellectum, et quia conceptio illa perfectissima semper atque integra fuit, utpote indivisibilis, et tota simul subjungit : *Ante omnes colles parturiebar.* Est enim conceptio in eadem natura divina, ideoque generatio et partus, ait D. Thomas. 1. p. q. 27. art. 1. ad 2. Unde Mercurius Trismegistus loquens de divina Verbi generatione : *Intelligentia illa Deus*, inquit, *cum maris ac feminæ vim haberet, et vita et lumen esset, genuit Verbum, alteram scilicet mentem opificem*, etc. Et Poetæ finxerunt Minervam deam sapientiæ ex cerebro Jovis natam, ut significarent sapientiam et Verbum genitum à solo Patre, esse ideam ejus primariam, ad quam ipse omnia architectatus est. Denique posset hîc accipi sapientia incarnata, puta Christus homo; sed tum τὸ *concepta eram et parturiebar* accipiendum est non realiter, sed mentaliter, sive in mente et prædestinatione Dei. Ita Hugo.

Verbum *parturiebar* significat primo, sapientiam quasi ab æterno stimulasse Deum ad pariendum et creandum res in tempore. Sic enim mulier, cum parturit, stimulatur ad enitendum fœtum. Secundo, sapientiam ejusque opera esse res arduas et operosas, quæ in se requirant parturitionem, id est longam meditationem, molitionem et operationem; licet Deo sint plana et facilia ob infinitam ejus potentiam, qua in momento solo jussu nutuque creavit cœlum et terram. Atque hac de causa Deus rerum creationem molitus est perfecitque per sex primos mundi dies, ut significaret quàm molitio hæc in se esset ardua et difficilis, licet sibi utpote omnipotenti esset facillima. Tertio, τὸ *parturiebar* significat mentem Dei sapientia quasi gravidam et prægnantem ab æterno, in tempore eam peperisse; cum scilicet ejus opera, puta cœlum et terram creavit et quasi peperit. Quarto, τὸ *parturiebar* idem est quod pariebar et partu enixa eram, gignebar et genita eram. Utrumque enim significat Hebr. *cholalti*, quod est temporis præteriti. Significat ergo in Deo idem esse gignere et genuisse, gigni et genitum esse. Unde Filius in eodem instanti æternitatis semper et gignitur et genitus est, semper nascitur et natus est. In divinis enim et æternis idem est fieri et factum esse; æternitas enim est quasi punctum indivisibile, semper durans unum idemque, ac proinde sine ulla suî mutatione coexistit tempore præterito, præsenti et futuro. Quia enim hæc successive coexistunt eidem instanti æternitatis semper manenti et constanti; hinc juxta illa dicitur Pater genuisse, gignere et geniturus semper Filium, cum proprie duntaxat semper gignat Filium, ac semper Filius ab eo sit genitus. Ita clare docet S. Hilar. l. 7. de Trinit. post medium, clarius S. August. in Psalm. 2, clarissime Origen. Hom. 6. in Jerem. *Filius*, ait, *continuo*

ecce suum accipit et manat à Patre, sicut splendor à sole. Unde tropol. addit : *Nos etiam, qui fratres sumus Christi, semper à Deo generari per singulos intellectus, per singula opera et verba sancta; si semen, id est gratiam, ejus suscipiamus, eique cooperemur.* Hinc S. Thomas, l. 4. contra Gentes, c. 11, docet in partu corporali, eo quod fiat cum motu et successione, primo esse conceptionem; secundo, parturitionem; tertio, partum; quarto, præsentiam rei partæ ipsi parienti : at in Deo qui caret motu et successione, partum ab æterno fuisse plenum atque perfectum, ideoque simul fuisse Verbi Conceptionem, parturitionem, partum et præsentiam Patri parienti, hoc est gignenti; atque ut hoc significaret Salomon, cum dixisset : *Ante omnes colles parturiebar*, ne quis parturitionem præcessisse partum existimaret, illico subjunxisse : *Quando præparabat cælos, aderam*, q. d. Ab æterno parturiebar, sed plene et perfecte, ut eodem instanti perfecte existerem essemque præsens Patri gignenti, cum eo moliens cœlos totumque universum.

Mystice hæc adaptes B. Virgini. Unde Ecclesia hæc pro Epistola legit in sacrificio Missæ Conceptionis et Nativitatis ejusdem. Conceptio enim et Nativitas Deiparæ fuit principium operum Dei circa redemptionem hominum, in quo magnum pietatis Sacramentum, puta incarnatio Verbi mox peragenda et celebranda erat. Ipsa enim est thalamus et thronus veri Salomonis nostri, in quo Deus suam omnipotentiam et magnificentiam ostendere voluit : *Et magnum magni Numinis illud opus.* Quare fecit B. Virginem in sui conceptu et ortu nobiliorem et pulchriorem omnibus Angelis, etiam Seraphinis, imo fecit eam ideam perfectionis, virtutis et sanctitatis, ut ipsa esset exemplar decoris et gratiæ tam Angelorum quàm hominum, quin et creaturarum omnium; imo fecit ut ipsa esset imago divinitatis, in qua Deus præ cæteris puris creaturis suam sapientiam, amorem, virtutes, et decus omne, quod fas erat, exprimeret et mundo repræsentaret. Ipsa ergo est oceanus pulchritudinis, fons paradisi, templum et sacrarium Dei, *abyssus humilitatis, gratiæ et sapientiæ*, uti eam vocant S. Ildefonsus et S. Bernard. imo *abyssus miraculorum*, ait Damascen. orat. 1. de Nativit. Ipsa pariter præ omnibus collibus fuit mons in vertice montium : quia, *ut ad conceptionem Verbi pertingeret, meritorum verticem super omnes Angelorum choros usque ad solium deitatis erexit*, ait S. Gregor. in lib. 1. Reg. cap. 1. Idcirco ante colles et montes ab æterno concepta fuit in mente et prædestinatione Dei, quæ ex tunc illam parturiit quasi gestiens illam eniti et parere, ideoque tempore à se decreto illam quasi enixa est et peperit. B. Virgo enim ab æterno prædestinata fuit à Deo, non tantum ut esset sancta, sed ut esset mater Sanctorum, imo idea sanctitatis, ut scilicet juxta eam reliquos sanctos Apostolos, Martyres, Virgines, Confessores efformaret. Habet enim ipsa puriorem virginitatem quàm habeant cæteræ virgines, majorem scientiam quàm habeant Doctores, fortiorem patientiam quàm Martyres, clarius lumen propheticum quam Prophetæ, ardentiorem zelum quàm Apostoli, denique sanctitatem quamcumque majorem quàm habuerit ullus Sanctorum. *Tot tibi sunt dotes, Virgo, quot sidera cælo. Cæteris*, inquit S. Ildefonsus et S. Bernardus, *datur gratia per partes, Mariæ vero tota gratiarum plenitudo.* Cum ergo Virginis conceptionem et nativitatem celebramus, nostram quoque celebramus : nam in ipsa quasi in matre filii nos concepti et nati sumus. Porro concepta est B. Virgo quindecim annis ante partum et nativitatem Christi; Christum enim peperit anno ætatis 15. Quare cum Christus natus sit anno Augusti Cæsaris 42, si retro 15 annos Virginis computes, incides in annum Augusti 27; illo ergo anno concepta fuit B. Virgo, quo et Augustus Cæsar, uti narrat Josephus, lib. 1. Belli c. 15 et 16, Dei instinctu, licet arcani nescius, præter morem in Syriam profectus, ut provinciam lustraret, Herodem regem Judææ magnis honoribus affecit, et novis provinciis præficiens exaltavit : Herodes vero in gratiarum actionem urbe magnificam exædificavit, quam à Cæsare Cæsaream appellavit, quin et juxta fontes Jordanis insigne templum ex marmore candido Cæsari exstruxit. Nimirum quia in Syria et Judæa tunc concipiebatur Virgo, quæ fonte purior et marmore candidior erat Dei templum ac viva possessio, cui proinde Augustus, veniendo in Syriam, honorem detulit. et dominatum ac imperium quasi resignavit.

26. ADHUC TERRAM NON FECERAT, ET FLUMINA, ET CARDINES ORBIS TERRÆ.] Hebr. *Adhuc terram non fecerat et plateas* (vel *ea quæ extra sunt*, ita Tigurina) *et caput pulverum orbis.* Unde, primo, Hebræi censent hìc tria notari elementa, puta per *terram* globum terræ; per *ea quæ extra sunt*, aerem, qui extra terram arctam sursum spatiose lateque expanditur ; per *caput pulverum terræ* notari ignem, qui est caput et princeps terræ cæterorumque elementorum, q. d. Ego sapientia fui ante omnia elementa. Nam de quarto aquæ elemento mox subdit, dicens se fuisse ante abyssos.

Secundo, Septuaginta vertunt : *Dominus fecit regiones, et inhabitabiles et summitates habitatas ejus quæ sub cælo est;* S. Hilar. lib. 12. de Trinit. *et cacumina quæ habitantur sub cælo*, q. d. Deus fecit terram, eamque dispescuit in regiones habitabiles et inhabitabiles. Inhabitabiles sunt, quæ teguntur mari; habitabiles, quæ è mari exstant et eminent, quæ vocantur *caput pulverum orbis*; quia sunt pulverulentæ et siccicate sua ubique pulverem creant.

Tertio, Noster optime per חוצות *chutsot*, id est *plateas*, vel *ea quæ extra sunt*, accipit *flumina;* quia flumina sunt quasi plana in terra, vel extra teram siccam plateæ, quæ eodem itinere placido semper tenore et æquore fluunt. Nec enim de plateis urbium hìc sermo esse potest, cum initio mundi nullæ fuerint urbes. Unde Aquila et Symmachus vertunt : ἐξόδους, id est *exitus*, quales sunt effluxus fluminum.

Porro per *caput pulverum terræ*, licet Chald. accipiat *verticem terræ*, et Septuag. *summitates habitatas terræ ;* Noster tamen optime vertit : *cardines orbis terræ.* Cardines enim continent pulverem terræ friabilem et solutum ne diffluat, itaque terræ fundatur et fiet. Porro, per *cardines terræ*, Jansen. accipit quatuor mundi limites, scilicet Orientem, Occidentem, Meridiem et Septentrionem, quibus quasi columnis sustinetur et consistit mundus. Sic et Aben Ezra τὸ *pulverum* interpretatur *plagarum.* Alii accipiunt polos mundi, circa quos cœlum vertitur. Noster Pineda in Eccles. cap. 3. vers. 20. numer. 3. censet alludi hìc ad creationem hominis et ani-

malium è pulvere terræ; igitur *caput pulverum terræ* vocari pulveres, qui sunt principium, et velut fundamentum hominis, et brutorum animalium, quæ terram calcant. Melius accipias cum nostro Salazar centrum terræ: ad hoc enim quasi ad caput revocantur omnes lineæ, à circumferentia terræ per medium ejus ad alteram circumferentiam ductæ. Centrum enim proprie continet et coercet pulverem terræ, ut non dilabatur et diffluat, sed suo loco immobilis consistat. Unde centrum est quasi basis et fundamentum terræ, juxta illud Job 38. 4: *Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Indica mihi, si habes intelligentiam.* Possent quoque per *caput*, id est capita, *pulveris* accipi aggeres arenarum, qui in littoribus mare continent et coercent, ne exundet et terram obruat. Sic enim promontoria in mari eminent, ejusque impetus refringunt. Unde et *capita* vocantur, ut promontorium Bonæ Spei vocatur caput Bonæ Spei; sic et cætera in littore maris Arabici et Indici eminentia, vocantur capita. Atque sic τὸ *caput* acceperunt Septuag. et Chald. Quare sic Nostrum cum Septuag. conciliabis, si per *flumina* accipias tam fluvios quàm æquora sive maria, quæ Septuag. vocarunt regiones inhabitabiles; ac tunc summitates habitatæ, uti vertunt Septuaginta erunt aggeres maris montesque, qui mare in suo alveo coercent ne terram montibus subjectam et habitatam obruat. Unde Hebr. vocantur *capita*, à Nostro vocantur *cardines terræ*, quia terram fulciunt et muniunt contra mare, ne ab illo exundante mergatur. Meminit montium, collium, fluminum, abyssi et fontium; quia hi omnes stabiles sunt, vel situ ut montes, vel fluxu ut fontes. Unde vocantur fontes perennes, quia suo perenni fluxu æternitatem repræsentant, q. d. Sapientia magis stabilis, magis antiqua et æterna est, quam sint montes, mare et fontes, quæ apud homines habentur maxime stabilia et perennantia. Eamdem mox cœlis conferet et anteferet, dicendo: *Quando præparabat cœlos, aderam.* Gradatim enim ab inferioribus ad superiora conscendit.

27. QUANDO PRÆPARABAT COELOS, ADERAM (Syrus: *Cum eo fui*); QUANDO CERTA LEGE ET GYRO VALLABAT ABYSSOS.] Septuaginta: *Cum pararet cœlos, aderam illi;* Hebræus: *In parando illum cœlos, ibi ego, in describendo ipsum circulum super faciem abyssi;* Pagn. *Quando describebat circino faciem voraginis;* Tigur. *Cum constitueret globum super faciem abyssi;* Syrus: *Quando fecit circulum super faciem abyssi;* Chaldæus: *Cum gyrum circumduxit in faciem abyssi.* Quod explicans Vatabl. primo, per *abyssum* accipit centrum terræ, quia profundissimum, q. d. Ego sapientia aderam Deo, cum ipse globum et peripheriam terræ quasi circino circumscriberet circa centrum ejusdem, hoc est, dum ipse collocaret centrum terræ in medio mundi, et circa illud terræ circulum, cœlorumque orbes rotundos efformaret, ac quasi circino circumscriberet. Sic et Aben Ezra et R. Levi per *abyssos* accipiunt terram, quæ est centrum cœlorum et sphærarum cœlestium.

Secundo, Cajetanus per *abyssos* accipit cœlos, sicque vertit: *Quando circino sculpebat super facies abyssi;* hoc est, inquit, quando cœlum unum velut circino in rotunditate elaboratum alteri cœlo supponebat; unde cœlum dicitur quasi cælatum.

Tertio, alii per *abyssos* accipiunt maria, sed varie explicant. Primo, aliqui sic: Gyro vallare abyssos est idem quod circumdare mari terminum suum, puta terram in circuitu maris elevare, eaque ratione quasi vallum mari opponere, ne transgrediatur. Ita Ludovicus Molina tract. de Opere sex dierum disp. 11. Accedit Lyran. R. Salomon et Hugo, qui per *abyssos* accipiunt maria, quæ Deus certa lege et gyro metatus est, ut appareret arida. Secundo, alii, q. d. Gyro vallare abyssos, est facere globum aquæ rotundum. Unde Melchior Canus et alii censent aquam per se esse rotundam, ac facere globum separatum à globo terræ. Verum hoc recte refutat noster Clavius in Sphæra, et Ludovicus Molina loco jam citato. Tertio, alii, qui censent aquam et terram unum globum efficere, sic exponunt: Gyro vallare abyssos est efficere ut aquæ terræ commistæ unum cum ea globum efficiant, ac utramque uno gyro et circulo complecti.

Quarto, Jansenius per *abyssos* accipit aerem omniaque elementa, quæ subjacent sphæris cœlestibus, q. d. Deus gyro, id est, circulo cœlestium sphærarum, omnia elementaria corpora conclusit.

Quinto, alii melius per *abyssos* accipiunt aquas, quæ sunt super firmamentum, de quibus dixi Genes. 1. 2 et 6. Agit enim hîc de cœlis et abyssis cœlestibus, postea acturus de mari et abyssis terrenis. Initio enim mundi, ut ostendi Genes. 1. 1. et seqq. Deus creavit tantum cœlum empyreum sursum, et terram deorsum, ac totum spatium intermedium replevit abysso, id est, immensa vi aquarum, ex quibus deinde cœlos, aerem et cætera omnia efformavit. Quare primo die mundi superne vallavit abyssum hanc gyro cœli empyrei, ut illud non excederet, imo nec ingrederetur; inferius vero vallavit eamdem circulo terræ, ut ultra illum sese non extenderet. Rursum quando Deus ex hac abysso formavit firmamentum dividens aquas superas ab inferis, abyssum hanc supernam, puta aquas, quæ sunt supra cœlos sidereos, superne vallavit eodem gyro cœli empyrei; inferne vero vallavit eas gyro primi cœli siderei sive primi mobilis, ut nec superne, nec inferne hosce gyri sui limites transgredi possent. Quocirca noster Salazar censet hasce aquas inter cœlum empyreum et cœlos sidereos, præter alias rationes hac etiam de causa ibidem positas esse, ne primum mobile suo motu secum raperet cœlum empyreum. Hoc enim, utpote Dei et Beatorum sedem, voluit Deus esse immobile: quare Deus noluit illi cœlos sidereos, qui moventur, esse contiguos, ne illi empyreum secum raperent, ideoque medias interjecit aquas, quæ vim impetumque primi mobilis eludant et hebetent, ne ad cœlum empyreum perveniat. Hoc videntur voluisse Septuag. dum vertunt: *Cum secerneret sedem suam;* Aquila et Symmachus: *turrim suam* (Addunt Septuag. *super ventos.* Sed hoc ad sequentia pertinet), q. d. Cum Deus cœlum empyreum velut sedem gloriæ suæ altiorem faceret aquis super cœlestibus, illamque ab eis secerneret et elevaret, tum ut esset thronus Dei et Beatorum, tum ut aquas super cœlestes suo circulo definiret, circumscriberet et quasi circino exornaret; ego sapientia aderam Deo, omnia dirigens et moderans.

Hucusque æternitatem suam ostendit sapientia, dicens se ante montes et fontes ab æterno

conditam et possessam à Deo; nunc ostendit quid in tempore per eam operatus sit Deus, nimirum cœlos et abyssos cœlestes per se produxisse, limitasse et quasi circulo eleganti circumscripsisse. Unde auctor Catenæ Græcorum sic explicat : *Quando præparabat, hoc est cœlum stellis ornabat, una aderam; non dicit* παρημην, *sed* συμπαρημην, *nempe quo per hoc indicet in gloriæ et majestatis solio se Patri assidere, ejusdemque virtutis, honoris et potestatis cum illo esse : quando* αφωριζε *seorsumque ab aliis sedem suam ponebat, aderam, operamque conferebam; egebat namque latio illa ad summa rerum fastigia, potestate virtuteque Deo digna.* Hebr. enim הכין *hachin* significat præparare, parare, ornare, solidare et stabilire. Unde Aben Ezra vertit : *Quando firmabat cœlos;* R. Levi : *Quando disponebat cœlos ad illum numerum, constitutionem, latitudinem, magnitudinem qua constant; item sidera in eis defixa; tunc aderat sapientia hæc omnia disponens et ordinans.*

Mystice, B. Virgo aderat Deo cœlos et aquas cœlestes formanti, quia quidquid in eis pulchre condebat Deus, id totum vel litteraliter, vel spiritualiter pulchrius destinabat indere B. Virgini, quia ipsa futura erat cœlum animatum, in quo plenitudo divinitatis inhabitatura erat corporaliter. Unde Damasc. orat. 1. de Nativ. Virginis : *Hodie,* inquit, *ex terrena natura cœlum in terra condidit ille, qui olim firmamentum ex aquis finxerat, atque in altum extulerat. Ac sane illo longe divinius est : nam qui in illo solem effecerat, in hoc justitiæ sol ortus est.* Porro non unum duntaxat, sed quintuplex cœlum fuit B. Virgo, inquit S. Bonav. serm. 1. de Laudibus Virg. tom. 3: *Domina nostra,* ait, *fuit cœlum aereum per puritatem omnimodam : cœlum igneum per ardentissimam charitatem; cœlum sidereum per patientiæ firmitatem; cœlum aqueum per frigidissimam castitatem; cœlum empyreum per totius sapientiæ claritatem.* Jam abyssum aquarum spiritualium Virginis accipe ex S. Bernard. serm. de B. Maria : *Dominus altissimus eam quasi mundum specialissimum creavit, quam in justitia et sanctitate coram ipso fundaret, et fluentis sapientiæ irrigaret, et cœlestibus desideriis instar aeris sublimaret, et igne dilectionis accendendo illustraret. Hinc in ejus mente tanquam in quodam firmamento solem posuit rationis, et lunam scientiæ, et virtutes tanquam stellas speciei omnimodæ, etc.*

In Revelat. S. Brigittæ in serm. Angel. cap. 5: *Mundo,* ait, *creato adhuc unus minor mundus. Virgo Maria, coram Deo, cum omni venustate nondum creatus astabat, à quo major gloria Deo et Angelis, major lætitia, atque omni homini ejus bonitate frui volenti major utilitas, quam de hoc majori mundo provenire debebat.* Et infra sermonem Virg. dirigens : *Florigeris,* ait, *ac fructiferis arboribus comparari possent opera tua; nam charitate ea factura eras, quod plus omnium florum pulchritudine et fructuum suavitate, Deum atque Angelos delectare debebant.* Additque : *Scimus Deum in te ante suam creationem plures virtutes prævidisse, quàm in omnibus herbarum, florum, arborum, fructuum, lapidum, gemmarum seu metallorum generibus, quæ inveniri possent in totius orbis amplitudine : unde mirum non est, si Deus in te, ô minor munde, qui adhuc creandus eras, magis delectabatur, quam de hoc majori mundo.*

28. QUANDO ÆTHERA FIRMABAT SURSUM, ET LIBRABAT FONTES AQUARUM.] Pro *æthera* heb. est שחקים *scechakim*, id est cœli, æther, aer levissimus. Radix enim שחק *scachac* significat contundere, molere, levificare. Unde שחק *scachac* vocatur pulvis contusus et minutissimus, momentum, cœlum, æther; quia leves et subtiles sunt : licet cabalistæ ita cœlos dictos putent, eo quod justis molant manna, uti fecere Hebræis in deserto. Unde Syrus et Chaldæus vertit, *nubes. Quando,* inquit, *roborabat* (Chald. *condensabat*) *nubes;* Septuag. *ventos et nubes. Cum validas,* inquiunt, *faceret super ventos nubes;* Aquila vertit : *momenta;* S. Athanas. in Synopsi cap. 14. legit : *Quando segregabat thronum suum super ventos;* Vatabl. *cœlos : Quando firmabat,* inquit, *cœlos desuper.* Cajetanus accipit cœlum empyreum; R. Levi firmamentum quod Deus ex aquis fluidis formavit, densavit et firmavit. Verum de cœlis jam egit sapientia, quare noster cum Symmach. Pagnino et Tigurino optime vertit, *æther.* Descendit enim Salomon à cœlis et abysso ad æthera, et inde ad aquas, ab aquis ad terram, quæ ima est. Per *ætherem* accipe aerem, et cum Lyrano ignis elementum, si quod est super aerem. Adde etiam si vis orbes planetarum, præsertim Lunæ, Martis et Veneris, qui Soli subjacent, quos multi censent esse similes aeri purissimo, ideoque vocari *ætherem.* Igitur Deus ætherem firmavit, quia aerem (et cætera jam dicta) licet fluidum et secabilem ita stabilivit, ut semper perduret, ac nubes aqua gravidas sustineat et suspendat, atque validos ventos in terram emittat.

Pro *librabat* Hebr. est יעזוז *iaazoz*, id est *fortificabat.* Unde Chald. et Syrus : *Cum roboraret fontes abyssi;* Septuag. *Cum confirmatos* (Tertull. *firmos*) *ponebat fontes ejus, quæ sub cœlo;* Tigurina : *Cum æthera superne figeret, fontesque abyssi firmaret;* Aquila et Theodot. *In statuendo gyrum super faciem abyssi*

Per *fontes* Jansen. accipit nubes, quæ instar fontium aquam, pluviam ex æthere effundunt. Hos enim ita librat Deus, ut in aere suspensi hæreant, juxta illud Job 26. 8 : *Qui ligat aquas in nubibus.* Unde S. Athanas. in Synopsi cap. 14. legit : *Quando firmabat ea quæ super nubes sunt, eram cum eo cuncta componens.*

Melius accipias fontes qui in terra sunt. Hos enim, inquit Molina, loco superius citato; Deus libravit, id est, quasi libra et trutina per terram aptissimis spatiis divisit, distribuit et dimensus est. Rursum, ut noster Salazar, librare aquas dicuntur, qui illas per suos canales et aquæductus dirigunt, et altitudinem metiuntur, ad quam ascendere possunt; non enim altius deduci possunt, quàm sit earum origo et scaturigo. Unde in jure libratores et libellatores vocantur. Deus ergo per sapientiam *libravit fontes aquarum,* id est per secretos terræ meatus direxit et dispersit fontes, ut opportunis locis erumpant, locorum altitudinem et depressionem quasi ad libellam examinans, ut per illas aquæ secundùm nativam conditionem decurrant, et in novas scaturigines deducantur, ibique in fontes emanent. Hebr. est : *Cum roboraret fontes abyssi;* quia Deus initio mundi abyssum, id est aquarum vastitatem, quæ totam terram operiebat, à terra deduxit et separavit (ut terra posset habitari ab hominibus et animalibus), eamque partim in maria et flumina distribuit, partim per venas

in singulas terræ regiones, ita æque ac apposite quasi ad libellam libramque justitiæ dispertiit, ut nulla queri possit se aquis destitui. Unde experientia docet quocumque fere loco, si fodiatur, reperiri aquam, ut patet in puteis, qui ubivis fere locorum effodiuntur. Sicut ergo ex hepate sanguis per venas distribuitur in totum corpus singulasque ejus partes, ad illud humectandum, calefaciendum et alendum, miro naturæ artificio et beneficio; ita pariter mirabili arte et sapientia Deus aquas abyssi per venas in omnes terræ regiones libravit, id est æqualiter divisit, et quasi ad libellam distribuit, ut omnes possint producere gramina, herbas, plantas, arbores, etc., utque suis locis in fontes et flumina erumpant ad portandum homines et animalia, et ad alios quoslibet eorum usus. Quod sane magnum et mirabile est sapientiæ divinæ opus. Insuper librat Deus fontes abyssi, dum facit ut ex mari tantum aquarum effluat in flumina, in vapores et nubes, quantum aliunde ex fluminibus et pluviis influit, ut alludat ad illud Eccl. 1. 7 : *Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat ; ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant.*

Tertio, potest τὸ *librabat* accipi pro librare, id est ejaculari faciebat. Sicut enim milites librant, id est ejaculantur, magnaque vi intorquent tela, saxa, balistas, tormenta; sic pariter Dei nutu fontes magna copia et impetu vibrant et ejaculantur aquas.

Quarto, *librabat*, id est graves faciebat fontes, ut scilicet è montibus locisque editis in planitiem terræ decurrerent ad hominum et animalium usum. Sic Plinius, l. 11. c. 10 : *Apes*, inquit, *si cooriatur procella, apprehensi ponduscuto lapilli librant se*, id est, graves se faciunt, ne vi procellæ abripiantur. Et Cicero 5. Tuscul. *Unde terra, et quibus librata ponderibus, quibus cavernis maria sustineat.* Hinc pondera vocantur libramenta

Et hoc significat Hebr. יעזוז *iaazoz*, id est *roboraret.* Roboravit enim Deus fontes, dum eos perennes effecit, ut magno robore continuo aquam largiter effundant et ejaculentur. Rursum roborat et graves facit aquas, ut deorsum ad hominum usum decurrant, ne instar levis aeris et nubium, ventis et procellis hinc inde difflentur et dispergantur.

Simili modo sapientia ab aquarum copia, fluxu et ordine sese dilaudat Eccl. 24. 40: *Ego sapientia effudi flumina. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio, ego quasi fluvii dioryx, et sicut aquæductus exivi de paradiso, etc.* Vide quæ ibidem annotavi.

Mystice, B. Virgo est æther, id est aer et aura cœlestis æque ac fons et aquæductus gratiarum, uti ostendi Eccl. 24. 40. Unde illud viri sancti : *Quoties suspiro et respiro, toties ad te suspiro, Jesu, Maria.*

Tropol. Olympiod. in Catena Græcorum per *æthera*, id est ventos et nubes, accipit Angelos, qui homines cœlesti doctrina perfundunt; per *fontes*, divinos doctores et magistros. Horum enim mater est sapientia, per quos homines erud

29. QUANDO CIRCUMDABAT MARI TERMINUM SUUM, ET LEGEM PONEBAT AQUIS, NE TRANSIRENT FINES SUOS.] Hebr. *Quando ponebat mari statutum suum* (statum terminum), *ne transiret os suum*, id est ut Pagninus, oram et littus suum. Aliter Vatabl. *Ne transiret*, inquit, *os ejus*, id est jussum Dei statuentis sibi littus in terminum. Sic et Syrus : *Mari*, inquit, *legem ponebat, et aquæ non prætergrediantur os ejus.* Alludit ad Job 38. 10 : *Circumdedi illud terminis suis, et posui vectem et ostia, et dixi : Usque huc venies, et non procedes amplius, et hìc confringes tumentes fluctus tuos.*

Termini maris sunt eminentiora terræ et moles arenarum, quæ sua siccitate mare exæstuans sorbent, ac sua quantitate et densitate coercent, ne transgrediatur et terram obruat. Eosdem appellat *ostia*, quibus quasi repagulis clauditur mare, ne egrediatur ; ac *vectes* propter firmitatem et soliditatem, præsertim rupium et montium mari adjacentium, illudque continentium et reverberantium ne exundet. Hic versus deest in Septuag. Romanis in Complut. tamen sic exstat : *In ponendo mari præscriptionem suam* (terminum à se præscriptum) *et aquæ non transibunt os suum*, id est littus suum.

Symbolice, Deus fluctibus maris, id est tentationibus et tribulationibus seculi, limites ponit, cum ob Christi merita earum impetum imminuit et reprimit, ac fideles ita corroborat, ut illi resistendo sint; cumque facit ut non diu durent, ne sua longitudine tædio afficiant et dejiciant pugilem Christi, ac tandem post conflictum optatam animæ tranquillitatem pacemque impertitur.

Mystice, Deus initio mundi mare circumdans suo alveo quasi alvo, suisque littoribus quasi terminis respexit in hoc typo ad antitypum, puta ad B. Virginem, quam facturus erat Deiparam, ita ut illa simili modo suis visceribus conciperet et concluderet Dei Verbum, quod est mare et abyssus sapientiæ, potentiæ, virtutis omnisque entis et boni juxta illud Job 38. 8 : *Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens; cum ponerem nubem vestimentum ejus, et caligine illud quasi pannis infantiæ obvolverem ?* Hinc nomen ei inditum *Maria*, quod Hebr. primo significat amaritudinem maris à מר *mar*, id est amaritudo, et ים *iam*, id est maris; quia ipsa mare jam dictum ambiit, puta Christum, qui omnem amaritiem generis humani dulcoravit, imo in meram dulcedinem convertit. Ita S. Ambr. l. de Institut. virg. c. 5 : *Speciale*, inquit, *Maria Domini hoc nomen invenit, quod significat Deus ex genere meo. Dictæ sunt et ante Mariæ multæ : nam et Maria soror Aaron dicta fuit ; sed illa Maria amaritudo maris vocabatur. Venit ergo Dominus in amaritudinem humanæ fragilitatis, ut conditionis amaritudo dulcesceret verbi cœlestis suavitate et gratia temperata. Hoc significavit fons Mara per lignum dulcoratus*, Exodi 15, *eo quòd populus nationum amarus antè peccatis, vel caro nostra temperamento Dominicæ passionis in usus alteros mutaretur. Egregia igitur Maria, quæ signum sacræ virginitatis extulit, et intemeratæ virginitatis pium Christo vexillum levavit.*

Ubi nota S. Ambros. censere nomen *Maria*, vel ut Hebræi dicunt, *Mariam*, per crasin dici quasi מרחם יה *merechem ia*, id est *ex utero Deus*, quia scilicet ipsa ex utero concepit et genuit Deum.

Secundo, S. Epiphan. nomen *Maria* autumat dici quasi מור ים *mor iam*, id est myrrha maris; quia scilicet ipsa myrrham maris passionum Christi assistens cruci, pectore suo sustinuit et conclusit, juxta illud Cant. 1. 12 : *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera*

mea commorabitur. Itaque magnum fuit mare dolorum ipsius, majus fuit mare amoris ejusdem in Deum et homines. Quocirca mare amoris in se conclusit et quasi absorpsit mare doloris.

Tertio, alii *Mariam* derivant à ירה *iara*, quod in *hiphil* הורה *hora* idem est quod ostendere, docere, dirigere. Unde מורה *more* est doctor; hinc *Mariam* est doctrix vel illuminatrix maris, quia ipsa omnes in hoc seculo velut mari procelloso se invocantes docet, illuminat, et ad portum salutis æternæ dirigit.

Quarto, alii *Mariam* interpretantur *pluviam maris :* מורה *more* enim etiam pluviam significat; quia ipsa gratiarum copiam et quasi mare, è cœlo à Deo suis precibus elicit, et in homines depluit.

Quinto, multi *Mariam* exponunt, ut idem sit quod Domina maris. *Mara* enim Syriace est domina (unde *maran ata* idem est quod *Dominus noster venit*, 1. Cor. 16. 22.) *iam* est mare; quia ipsa maris, terræ, totiusque mundi est princeps et domina.

Sexto, alii *Mariam* interpretantur per anagramma quasi רם ים *rum iam*, id est *celsitudo maris*, vel רמה מים *rama miiam*, id est *excelsior mari;* quia ipsa omnes hujus seculi ærumnas, persecutiones, tribulationes, mortes, etc., longe superat et transcendit. Quare ipsa sicut puritate est virgo, et pietate mater omnium viventium verius quàm Eva, sic pariter omnium dolores et afflictiones ipsa in se concipit, concludit, absorbet, dum eos ad se suspirantes solatur, curat, sanat, exhilarat, vivificat, corroborat.

QUANDO APPENDEBAT FUNDAMENTA TERRÆ.] Pro *appendebat* hebr. est חוקו *chuko*, id est decernebat, delineabat, statuebat, constituebat. Chald. *ponebat;* Syrus, *faciebat;* Septuag. *fortia faciebat;* Pagnin. *describebat;* Cajetan. et Marinus, *sculpebat;* S. Hieron. *aptabat* et *stabiliebat.*

Noster Salazar per *fundamenta* accipit jam dictos maris terminos, puta littorum aggeres, quibus quasi vallis se munit, fundat et stabilit terra contra æstus maris, ne iis obruatur. Verum de terminis maris jam egit Salomon, nec satis apte ii appendi dicuntur ut fundamenta. Quocirca Lyranus, Hugo, Baynus, Cajetan. Jansen. et alii passim per *fundamenta terræ* accipiunt centrum terræ; hoc est enim quasi basis et fundamentum terræ. Aut simplicius per *fundamenta terræ* intelligunt ipsam terram cum suis partibus in imo fundatam, q. d. Ego sapientia aderam Deo, illique suggerebam ideam juxta quam fundaret et locaret terram in ima parte mundi, ut ipsa esset centrum quasi sustinens totum universum. Deus enim singulis terræ partibus gravitatem indidit, qua fit ut omnes deorsum vergant ad infimum mundi locum, ibique constipatæ firmam terræ molem constituant: quo fit ut terra firma consistat, perinde ac si robustissimis saxorum fundamentis innixa foret. Est catachresis; terra enim proprie nulla habet fundamenta, sed in seipsa suisque partibus conglobata et fundata consistit.

Alludit ad illud Job 38. 4: *Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ?* etc. *Quis posuit mensuras ejus, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem angularem ejus?* Magnum enim sapientiæ divinæ opus fuit, quòd terram sine fulcro sola sua potentia sustineat, itaque firmet, ut ipsa non modo firmissima consistat, sed et totam universi molem, velut Atlas humeris suis sustineat. Unde Noster solerter vertit: *Quando appendebat*; primo, ut significet Dei nutu terram quasi pilam pendulam hærere in mundi medio, firmarique in vacuo. Centrum enim terræ natura sua non magis exigebat hunc situm et locum, in quo reipsa à Deo locatum est, quàm alium quemlibet; poterat enim Deus illud locare in cœlo vel supra cœlos: et si ibidem locatum à Deo fuisset, tam firmiter ibi consisteret, et totus mundus circa illud, quàm nunc in suo loco sibi à Deo decreto consistit. Ipse ergo Deus per se centri mundique totius est centrum, qui scilicet sua vi centrum mundumque sustinet, firmat et stabilit. Vide dicta Genes. 1. 1. Hinc illud Poetæ, 1. Metamorph. de chao ante terræ mundique creationem:

> Nec circumfuso pendebat in aere tellus
> Ponderibus librata suis.

Secundo, τὸ *appendebat* juxta nonnullos innuit terram quasi in libra suspensam, librari et motu librationis moveri, eo quod ipsa ob montes, maria et valles hinc inde sibi inserta, aliud habeat centrum magnitudinis, aliud gravitatis: ac proinde, cum terra una suî parte nova imposita mole urbium, templorum, palatiorum, navium, exercituum, tormentorum prægravatur, illam centrum gravitatis mutare, ideoque librare et trepidare; sed quia in tanta terræ vastitate hæ moles impositæ exiguæ sunt, hinc quoque motus librationis inde consequens exiguus et insensibilis est, eademque de causa centrum magnitudinis à centro gravitatis non multum distat, sed unum alteri vicinum est. Sed de hoc plura Eccles. 1. 4.

Mystice, idipsum recte adaptes B. Virgini, in qua Deus, qui est centrum magnitudinis, ideoque centrum creaturarum omnium, ut ait Trismegistus, sociavit se terræ et humanitati nostræ quasi centro gravitatis, dum ipsa deitatem Verbi corporavit, suaque carne induit et vestivit. Mirum enim hoc fuit sapientiæ opus, quæ ita deitatem cum humanitate temperavit ac libravit, ut humanitati accedat dignitas deitatis, et tamen deitati suus maneat honor et majestas. Ipsa vicissim est centrum, ad quod confluunt omnes creaturarum perfectiones, omnes Angelorum et hominum prærogativæ ac dotes: item omnes hominum preces, ærumnæ, tentationes, afflictiones, ut ipsa eas sustentet, sublevet, curet et sanet.

30. CUM EO ERAM CUNCTA COMPONENS.] Hebr. אמון *amon*, quod primo Aquila et Chald. vertunt: *Eram in latere ejus nutrita;* R. Salomon: *Apud eum nutriebar*, q. d. Ego sapientia quasi filia Dei alebar divinis ejus opibus et operibus, earum pulchra compositione, specie et artificio me pascens et oblectans, ut sequitur.

Secundo, R. Levi: *Eram,* inquit, *apud Deum qui alit, amplificat, et præparat quæ ad prudentiam pertinent;* et Vatabl. *Cum eo sum velut alumnus, velut is qui alit ista inferiora.*

Tertio, Pagnin. vertit active: *Eram apud eum velut nutritius,* q. d. Sicut proceres, procreatis liberis, solent eos nutricibus et præceptoribus alendos formandosque tradere; ita Deus rebus à se creatis nutricem assignavit sapientiam, ut eas gubernet, alat et quamque ad suum finem

dirigat. Hinc Sapient. 16. 25. sapientia Dei dicitur *nutrix*, id est, altrix omnium tanquam mater indulgentissima. Sicut enim principes filiis lactatrices procurant, ita Deus suæ sapientiæ et providentiæ commisit homines et res alias, ut ab ea benigne alantur, foveantur et perficiantur.

Quarto, Tigurina vertit : *Fida illi aderam*, quasi fida œconoma res omnes Dei fideliter disponens, ordinans, dispensans.

Quinto, Symmach. et Theodot. *Eram apud illum firmata*, ut scilicet perpetuo Deo adessem, ejusque opera perpetim gubernarem et firmarem.

Sexto, alii vertunt : *Aderam illi quasi artifex*, vel *architectus*. Sic enim אמן *aman* artificem significat, Cant. 7. 1, q. d. Ego sapientia in opere creationis fui quasi architectus Dei, qui totam universi molem quasi unam Dei fabricam et domum, architectonica arte optime et elegantissime disposui et composui.

Septimo, Septuag. vertunt : ημην παρ' αυτω αρμοζουσα; quod Complut. vertunt : *Eram apud eum componens;* Roman. *disponens;* Tertul. *modulans;* alii, *compingens*, *compaginans*, *consocians*, *coaptans :* αρμοζω enim idem est quod compono, adapto, conjungo, conglutino, compagino; unde tribuitur conjugibus, de quibus ait Apost. *Despondi* (græce ηρμοσαμην) *vos uni viro virginem castam exhibere Christo*, 2. Cor. 11. Simili enim modo sapientia omnes res aptissima αρμονια, id est coagmentatione, compositione, junctura, concordia et quasi conjugio inter se copulavit, perinde ac si harmonico et musico concentu moderata et modulata forent. Unde illud : *Concentum* (Heb. *nabla*) *cœli quis dormire faciet?* Job 38. 37. Quod Pythagorici, imo S. August. epist. 28. ad S. Hieron. et Leo Castrius in Isaiæ 40. v. 26, ac Georg. Venetus in sua harmonia, proprie de musica musicoque concentu accipiunt. Censent enim cœlos tam apposite coordinatos esse, ut suo motu suavissimum efficiant sonum et concentum. Verum certum est hunc concentum non esse musicum, sed mysticum, nihilque aliud significare quàm ordinatissimam cœlorum harmoniam ; dispositionem, motum et circulationem, quæ contemplantium non auribus, sed mentibus jucundissimum ingerit concentum. Unde præmisit Job loco citato : *Quis enarrabit cœlorum rationem?* puta ordinem, dispositionem, circulationem. Quocirca Plato in Timæo asserit ideo maxime nobis à natura datos esse oculos, ut circuitus, qui in cœlo ordinatissime peraguntur, intuentes, ad vitæ disciplinam traduceremur, et erraticos animi motus cœlorum adinstar moderaremur et componeremus.

Huc alludens, imo hæc citans S. Dionys. de Divin. nom. c. 7 : *Hæc* (Dei sapientia), inquit, *ut scripta divina tradunt, omnium est artifex, et semper omnia componit, estque causa indissolubilis cohærentiæ et ordinis omnium : finesque priorum cum sequentium principiis semper connectit, et unam universi conspirationem concentumque pulcherrime efficit.*

Mysticè, hæc omnia adaptes B. Virgini. Ipsa enim quasi peculiaris et propria filia Dei, apud illum in omni sapientia et sanctitate enutrita fuit : ipsa vicissim in iisdem omnes homines enutrit, componit, promovet, efficitque ut tota Ecclesia, imo anima cujuslibet fidelis et sancti, sit αρμοζουσα, id est harmonice et ordinatissime coaptata instar citharæ suavissime modulantis, ut ait Damasc. orat. de Nativit. Virg. adeoque instar cœli et mundi, qui à suî specie græce κοσμος, id est ornatus et pulchritudo, nuncupatur. Fuit enim ipsa cœlum animatum, et mundus quidam supramundanus ac divinus. Multis idipsum hìc ingeniose et pie prosequitur et confirmat noster Salazar. Ego actum non agam, et brevitati studens ad ulteriora pergo.

31. ET DELECTABAR PER SINGULOS DIES, LUDENS CORAM EO OMNI TEMPORE; LUDENS IN ORBE TERRARUM : ET DELICIÆ MEÆ ESSE CUM FILIIS HOMINUM.] Sensus est, q. d. Ego sapientia cum Deo omnia moliens, creans, conservans, propagans, gubernans, tum in ipsa rerum adeo pulchrarum creatione, tum post eam *orbe perfecto*, ut habent Septuag. considerans scilicet jugiter omnium rerum per me conditarum perfectionem, decorem et ordinem; delectabar in hoc intuitu et contemplatione per singulos dies, id est perpetim; quia perpetim ea intuebar cum gaudio, et sine ulla satie aut fastidio, quod hominibus obvenire solet, etiam in rerum pulcherrimarum continuo longoque aspectu. Unde eram *ludens* coram Deo omni tempore : *ludens*, id est *gaudens*, inquit Beda, et Salonius qui et causam addit : *Ludebat enim*, inquit, *per singulos dies Filius, id est gaudebat se esse unum, id est, unius substantiæ, cum Patre à principio ex diebus æternitatis.* Alludit ad pueros quorum, mox ut nati sunt, proprium opus est ludere : unde παις, id est puer, dicitur à παιζω, id est ludo, uti dixi Eccli. 30. v. 9.

Rursum eram *ludens*, quia creationem, conservationem, propagationem et gubernationem tam facile et jucunde peregi et perago, ac si luderem, et ludendo id egissem et agerem. Porro, lusum hunc maxime perago *in orbe terrarum*, ubi continue produco nova animalia, novos pisces, novas aves, nova saxa, novas arbores, novos fœtus tam artis quàm naturæ. Sed tamen deliciæ meæ esse cum filiis hominum, q. d. In aliis ludo, sed cum hominibus delicior, imo singulares habeo delicias, ideoque cum illis habito, præsertim in templo, ubi cum eis dissuavior. Unde Deus templum vocat suas delicias, suam voluptatem, juxta illud Psal. 26. 4 : *Unam petii à Domino, hanc requiram, etc. ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus.* Hinc Deus Deut. 33. 12. dicitur in eo *moraturus tota die quasi in thalamo*, qui est sedes sponsalitii amoris et amplexuum, q. d. Deus semper in templo celebrabit nuptias, et perpetua charitate complectetur accedentes ad se. Ibi ergo *deliciæ meæ esse cum filiis hominum*, q. d. In templo quasi in domo meæ lætissime ago cum filiis meis quibus stipatum me video, sicut Job felicem se æstimabat dicens c. 29. 5 : *In circuitu meo pueri mei.* Denique per Isaiam. c. 56. 7. sancit et promittit : *Adducam eos in montem sanctum meum, et lætificabo eos in domo orationis meæ.*

Nota primo : Pro *delectabar*, Heb. est שעשעים *scaascuim*, id est, *et deliciæ de die in diem*, quod tam active, quàm passive accipi potest. Passive accepit Noster vertens, *delectabar*, q. d. Ego versabar in assiduis deliciis, adeo iis plena, ut viderer non aliud esse quàm meræ deliciæ. Active, q. d. Ego eram Deo in deliciis, ego oblectabam Deum. Unde Septuag. vertunt :

Ego eram cui adgaudebat ipse, q. d. Deus me oblectatus mihi adgaudebat, congratulabatur, arridebat et applaudebat de tam sapienti et pulchra rerum creatione, ordinatione, gubernatione. Deus enim magis adgaudet suis attributis, quæ in se habet (qualis est sapientia) utpote immensis et divinis, quam ipsis creaturis. Unde Septuag., utramque significationem jungentes, sic totum hunc locum reddunt: *Ego eram cui adgaudebat; quotidie autem jucundabar in facie ejus, in omni tempore cum lætaretur orbe perfecto, et lætaretur in filiis hominum.* Interpres Catenæ Græcor. vertit: *Ego eram cui blande arridebat*, id est, inquit, *cui abblandiebatur*, vel *cum quo jucunde lætabatur*, idque *orbe perfecto.* Cernens enim Adamum et Evam, simul videbat et cognoscebat omnes Sanctos, qui olim ex illis nascituri erant, videndoque oblectabatur: hæc auctor Catenæ. S. Ignatius Epist. 7. ad Tarsenses intelligit de Christo Deo, legitque: *Quando faciebat cœlos, una ipsi aderam, et ibi aderam illi coaptans singula, et congratulabatur mihi quotidie congaudebatque.* Tertull. lib. contra Hermog. c. 18, legit: *Ego eram ad quam gaudebat; quotidie autem oblectabar in persona ejus. Quando oblectabatur cum perfecisset orbem, et inoblectabatur in filiis hominum.* S. Athanas. in Synopsi c. 14: *Ego eram in qua lætabatur, singulis diebus in conspectu ejus deliciabar*; προσωπον enim et conspectum, sive faciem, et personam significat. S. Cyrill. lib. 2. contra Julian. *Gaudere Deum*, inquit, in suis operibus patet ex divina Script. *Ego eram cum qua lætabatur, in conspectu ejus in omni tempore.*

Porro Hebr. שעשועים *scaascuim* est nomen geminatum, cujus simplex est שעה *scaa*, id est aspexit blande, cum voluptate intuitus est: unde *scaascuim* significat oblationes ex rei pulchræ intuitu, jucunditates, delicias, ludos qui fiunt cum applausu et blando amplexu, qualia sunt blanda oscula, suaves complexus. Alludit ad illud Genes. 1. 31: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona*, ideoque iis quasi bonis adgaudebat, approbabat, oblectabatur, quod proinde, per singulos creationis dies, ad quælibet Dei opera Genes. 1. repetitur.

Nota secundo: Pro *ludens* Hebr. est משחקת *mesacheket*, quod Vatablus vertit, *ludo ridens*; Baynus, *ridere faciens.* Sic et R. Levi: *Sapientia*, inquit, *per res à se conditas et subministratas, lætitia voluptateque perfundit mortales.* Itaque ludus hic sapientiæ et Dei significat, primo, ejus oblectationem in rerum adeo pulchrarum tam sapienti creatione, conservatione, propagatione et gubernatione; secundo, facilitatem, quod quasi ludens et jocans sine labore res creet, conservet, propaget, gubernet; tertio, rerum vicissitudinem, qualis est in ludo taxillorum, latrunculorum, alearum, etc.; quarto, rerum ordinem, pacem, consonantiam, et quasi concentum musicum. Lusit ergo, et assidue ludit Deus in musica quasi harmonia, et gyratione orbium cœlestium, atque in aptissima dispositione, motu, progressione tot stellarum et siderum.

Rursum ludit in cœlis per eclipses, per hiatus, per maculas solis et lunæ, per astra innumera viæ lacteæ instar lactis candida et splendentia. Ludit in æthere per fulmina, tonitrua, halones, parelios, cometas, dracones, cæteraque phænomena, ac per ventos, procellas, turbines, nives, grandines, etc. Quid enim aliud videtur esse tonitruum, nisi vastorum Dei globorum collisio et ludus? Quid parelii, nisi radiorum intermicantium spectra? quid fulgetra, quid coruscationes, nisi ignium arte factorum ludicra et joci? Ludit magis in terra et aquis per monstra marina et terrestria, per æstus et fluctus, qui sese videntur attollere usque ad sidera, per terræ motus, per ignes Ætnæ, Vesuvii, Heclæ, etc., per fossilia et mineralia, uti sunt aurum, argentum, æs, sulphur, vitriolum, etc. Ludit in plantis, arboribus, herbis tot ac tantis, quæ tam pulchros et varios pariunt fructus et affectus. Ludit in animalibus adeo speciosis et multiplicibus. Ludit in agnis, hædis, catellis, capreolis; sed maxime ludit in hominibus, tam varias eis indens indoles, voces et vultus, ut nullus alteri per omnia sit similis; per dotes naturæ et gratiæ tam magnas et diversas, per status tam difformes et uniformes:

Ludit in humanis divina potentia rebus.

Ludit hunc exaltando, illum deprimendo; hunc ditando, illum depauperando; hunc occidendo, illum vivificando. *Etenim nos quasi pilæ sumus in manu Dei*, ait Comicus. Hoc est, quod ait Philo in lib. quod Deus sit immutabilis, sub finem: *Verbum divinum choreas in orbem ducit, quod vulgus hominum fortunam nominat;* quia scilicet quasi ludendo facit ut res singulæ velut in chorea in orbem eant, ac nunquam sint stabiles, sed semper mobiles, nuncque sursum quasi exsiliant, mox deorsum resiliant, juxta illud Daniel. 2. 21: *Ipse mutat tempora et ætates, transfert regna atque constituit.* Unde S. Cyprian. tract. de Vanit. Idolorum: *Regna*, ait, *non merito accidunt, sed sorte variantur, et acceptum tempus certo finem custodiunt.*

Nota tertio: Ludit Deus in cæteris creaturis, sed ejus deliciæ singulares sunt cum filiis hominum. Primo, quia peculiarem omnium et singulorum curam gerit, utpote propter quos cætera omnia crearit. Homines enim amat tanquam vivas sui imagines, ad suum exemplar creatas et expressas. Secundo, quia sapientia solos homines cupit informare, ac docere sapientem ethicam, qua ratione videlicet honeste et sancte Deo servire debeant, ut ab eo beentur. Tertio et maxime, quia Verbum sive Filius, qui est sapientia Patris, hominum amore homo fieri voluit, ut eos salvaret, ac veram sapientiam verbo et exemplo doceret. Quarto, *quia Christus summe desiderat*, ait Beda, *in animis nostris quiescere, in iisque quasi in templo et sacrario suo habitare*, ut in iis suas virtutes, merita, operaque bona inserat et producat, quibus nos ad se videndum fruendumque perducat. Idcirco dedit seipsum nobis quasi cibum vitalem in Eucharistia, in qua vere deliciamur cum Christo, et Christus nobiscum. Unde pro *deliciæ* hebr. est שעשועים *scaascuim*, id est applausus, amplexus, oscula, basia, uti paulo ante dixi.

Lege vitam S. Gertrudis, et miraberis delicias Christi cum ea. Inter alia, l. 3. c. 5. cùm quadam vice illa diceret: *Domine, offero me tibi, ac parata sum pati quidvis, quo tu lauderis;* audiit ab eo: *Meus amor adeo intrinsece tibi con-*

jungitur, ut nolim sine te beate vivere; quia ex quo in te meum amorem collocavi, sustinere nequeo ut à te separer. Et c. 26: *Ego*, ait, *Deus, qui sum purus et merus amor, cum te mihi elegerim, ita desidero ut uniaris mihi indissolubili unione, sicut homo desiderat retinere halitum et spiritum suum, sine quo nequit vivere.* Lege illud caput, ubi narrat se unitam cordi Christi, ab eo suxisse omnem consolationem, gratiam et benedictionem. Et l. 4. c. 3. nocte Nativitatis Christi audiit ab eo: *Collocavi te in sinu paternæ meæ benignitatis, ut jugiter impetres à me quidquid desiderat anima tua.* Vidit tum pariter Christum infantem, unigenitum Patris, mira aviditate sugere et rapi ad cor Virginis matris: quo viso intellexit quod, sicut humanitas Christi pascebatur lacte Virginis, sic divinitas ejusdem mire deliciabatur frui corde illo innocentissimo et dilectissimo. Et lib. 1. c. 4. ait Christus: *Ego totus sum illius* (Gertrudis), *quia toto affectu inter brachia ejus velut in carcere me inclusi, ac tali amore divinitatis meæ illi sum inseparabiliter unitus, quali in eodem metallo conflata vi ignis uniuntur aurum et argentum.* Et inferius: *Ista est columba mea fellis expers; ista est lilium electum quo mire delector, illudque manibus gesto; ista est rosa mea, quam feci suavissimam.* Et post nonnulla: *Cum sceleribus hominum offendor, offensas irasque meas in ipsa conquiescens remitto, placor, et amore ipsius condono peccata innumeræ hominum multitudini.* Et lib. 4. cap. 55. narrat Christum delicias amoris sui erga S. Gertrudem ostendisse sanctis Angelis, eosque illis mire exhilaratos, vicissim sua Gertrudi obsequia detulisse. Similia legas in Vita S. Lutgardis apud Surium 16. Junii, quam scripsit Thomas Cantiprat. Doctor illustris Ordinis S. Dominici, ubi inter cætera ait: *Quadam die audiente alia moniali ejusmodi vox super illam insonuit: Deliciæ meæ esse cum filiis hominum;* quam vocem rei eventus comprobavit.

Mystice, Sapientia incarnata lusit ab æterno apud Patrem, eum sua specie oblectans, juxta illud psal. 109: *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum; ex utero ante luciferum genui te;* Hebr. *ex utero ab aurora tibi ros adolescentiæ tuæ;* Aquila, *pueritiæ tuæ.* Filius enim ex vi æternæ productionis suæ appellatur adolescens, imo puer in ipso primævo ætatis rore et flore coram Patre ludens. Idem ante incarnationem ab origine mundi lusit in orbe terrarum: quia per creationem hominis et mundi, per tot sui figuras, oracula, cæremonias, sacrificia, etc., prælusit suæ incarnationi, eamque quasi in ludo quodam mystico repræsentavit. Deliciæ vero ejus fuere cum filiis hominum, quando humanam naturam induit, hominumque frater et filius effici voluit. Hæc est philanthropia Dei nostri, de qua Paulus ad Titum 3. v. 4; itaque in Christo amoris magnitudo omne naturæ et miseriæ humanæ fel in mel, omnes dolores et cruces in delicias convertit. Hæc ergo sententia verissima est in Sapientia incarnata, quæ, ut ex immensa dilectione se communicaret hominibus, cum iisque deliciaretur, eorum ærumnas omnes, excepto peccato, in se suscepit, ut iis sua bona rependeret. Quocirca amor hic et deliciæ Christi erga nos effecerunt, ut pariter ipsi in deliciis foret nostra fames, sitis, labor, dolor, mors et cruces universæ. Nam, ut ait S. Bern. hom. 2. super *Missus est: Videas si attendas* (in Christo) *tristari lætitiam, pavere fiduciam, salutem pati, vitam mori, fortitudinem infirmari. Sed, quod non minus mirandum est, ipsa ibi cernitur tristitia lætificans, pavor confortans, passio salvans, mors vivificans, infirmitas roborans.* Nostræ ergo miseriæ fuere deliciæ Christi, ut ejus felicitates fierent deliciæ nostræ. Clarius S. Petrus Chrysol. serm. 150: *Christus*, ait, *venit suscipere infirmitates nostras, et suas nobis conferre virtutes; humana quærere, præstare divina: accipere injurias, reddere dignitates; ferre tædia, referre suavitates: quia medicus, qui non fert infirmitates, curare nescit, et qui non fuerit cum infirmo infirmatus, infirmo non potest conferre sanitatem.* Unde jure obstupescens hunc Christi amorem exclamat S. Bern. serm. 64. in Cant. *O suavitatem, ô gratiam, ô amoris vim! summus omnium factus est omnium. Quis hoc fecit? amor dignitatis nescius, dignatione dives, affectu potens, suasu efficax. Quid violentius? triumphat de Deo amor?* ut et de nobis triumphet, cogatque nos par pari reddere, ut nos totos dedamus amori Christi, sicut ipse se totum dedit amori nostri.

Quare Christi deliciæ potius fuere cum hominibus, quam cum Angelis: tum quia hominum, non Angelorum naturam assumpsit: tum quia homines, quibus ob naturæ corruptionem ardua et difficilis est virtus, suis consolationibus roborat, mulcet et detinet, ut virtus eis facilis et suavis videatur. Ita effecit ut in deliciis esset S. Petro crux, S. Laurentio craticula, S. Sebastiano sagittæ, S. Vincentio eculeus, S. Agneti rogus, S. Francisco sacra stigmata, etc. Porro cum Sanctis nonnullis eximiis, uti cum S. Paulo, cum S. Antonio, cum S. Catharina Senensi, cæterisque Virginibus et Martyribus quantæ fuere Christi deliciæ! Denique deliciæ hæ tantæ fuerunt in Christo, ut ipsum nectare amoris ebrium effecerint. Annon amore ebrius fuit Christus, quando propter homines è cœlo in uterum Virginis descendit, ex utero ad præsepium, è præsepio ad crucem? Annon quasi ebrius cursitabat per villas et castella, per urbes et pagos, prædicans regnum Dei, patiens famem et sitim, æstus et frigora, probra et maledicta, irrisiones et blasphemias amore hominum? Annon in cruce, non tam dolore quam amore ebrius, infamis, irrisus, nudus et quasi scurra, imo latro, pependit, et animam exhalavit? Quocirca Christus vicissim propinans Christianis eximiis hoc amoris sui nectar, eos pariter ebrios, imo amentes effecit. Amor enim eximius, teste S. Dionys. parit exstasin et amentiam. Annon amore Christi non tam amans quam amens erat Paulus, cum diceret: *Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus.* Et: *Sive mente excedimus* (alii vertunt, *sive insanimus*) *Deo, sive sobrii sumus, vobis?* 2. Corinth. 5. 13. Et: *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo,* Gal. 6. Et: *Spectaculum facti sumus mundo et Angelis et hominibus, nos stulti propter Christum,* 1 Cor. 4. 9. Annon amore ebria, imo quasi exanimis erat sponsa, quando à sponso ducta in cellam vinariam suspirans dicebat: *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo?* Annon amore ebria erat S. Monica, quando sumpta

S. Synaxi exclamabat : *Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum ; volemus in cœlum?* Annon amore ebrius, imo amens erat S. Franciscus, quando se fecit mundi ludibrium, dicens se esse *fatuellum Christi?* Exstat ejus amoris Canticum italice scriptum, sed latine redditum apud Lucam Waddingum in Opusc. S. Francisci l. 3, in quo inter cætera ita cum Christo dissuaviatur et deliciatur :

Urit amor, me torquet amor, sum factus amori
Alter amor : nostri est victor amoris amor.
Hunc mihi non undæ, non flamma, nec auferet ensis.

Et inferius alloquens Christum, ait eum sibi furatum esse cor et mentem per amorem, imo se esse *impazzito*, id est delirum et stultum effectum à Christo :

Cor mihi furatus, cogis habere modum ?
In te mutato quid superesse potest ?

Quid mens, quid faciat non potis ipsa suî ?
Si te, Christe, refert mens mea, facta tua,
Culpa tua est, quidquid victus amore gero.
Desipio ? per te sum rationis egens.
Mentis inops ? amor est, qui facit esse inopem.

Et post nonnulla :

Tu vulneratus ipse
Amoris es sagittis.
Te devocavit æthre,
Terrisque collocavit
Nudumque pauperemque,
Ardes amore vivens,
Et occidens amore.
Ibas amore victus
Ceu ebrius per orbem.

Et nonnullis interjectis :

Ergo si facit ebrium,
Si mentis facit impotem,
Si vires amor eripit,
Amor te quoque perdidit ;
Qui me desipere impulit,
Hic mentem eripuit tibi.

Summa : *Da, Domine, ut amore amoris tuî moriar qui amore amoris mei dignatus es mori.*

Mystice quoque hæc attribuas Virgini Deiparæ: sapientia enim Dei simili modo lusit et prælusit in figuris, quibus adumbrata fuit B. Virgo, in Eva, in arca Noe, in arca testamenti, in rubo ardente et incombusto, in virga Aaron frondente, etc. Rursum Deiparæ deliciæ sunt esse cum Deo, utpote filio suo, et cum filiis hominum, quibus filium hunc genuit ; unde Cantic. 8. dicitur : *Quæ est ista quæ ascendit de deserto; deliciis affluens, innixa super dilectum suum?* In quæ verba B. Petrus Damiani serm. de Annuntiat. *Non est locus voluptatis*, ait, *nisi uterus Virginis.* Hinc ipsa à nobis et à tota Ecclesia quotidie salutatur et invocatur : *Salve, regina, mater misericordiæ, vita, dulcedo et spes nostra, salve.*

QUARTA PARS CAPITIS.

EST CONCLUSIO, QUA SAPIENTIA POST RECENSITAS SUI DOTES ET FRUCTUS, STIMULAT OMNES AD SUI STUDIUM ET OBSEQUIUM.

32 et 33. NUNC ERGO, FILII, AUDITE ME (mihi obedite) : BEATI, QUI CUSTODIUNT VIAS MEAS. AUDITE DISCIPLINAM, ET ESTOTE SAPIENTES, ET NOLITE ABJICERE EAM.] Pro *abjicere* Hebr. est תפרעו *liphrau*, quod Septuaginta vertunt : μηκαποῤῥαγῆτε, id est, *ne obstruamini*, vel *ne obturemini*; Chald. *ne conculcetis eam* ; Syrus, *ne erretis* ; Vatabl. *ne sitis ignavi;* Pagnin. *ne postponatis eam* ; alii, *ne feriamini*, id est, nolite ferias et otium agere, sed studete et laborate, ac labore et sudore parate vobis sapientiam, partamque conservate, augete et promovete. Quare τὸ *ne feriamini*, non significat, ne percutiamini, ne pœnas detis, à verbo ferio et ferire, sed à ferior feriari ; idem est quod, *ne otiemini*, ne pigri et remissi sitis, ut ob laboris diutini tædium sapientæ studium abjiciatis. Hoc enim significat Hebr. פרע *para*, et Septuag. vertentes, *ne obstruamini*, q. d. Ne pigritiæ et acediæ torpore ac sopore aures animumque obstruatis, ut nullum detis aditum audiendæ et percipiendæ sapientiæ. Sic enim indociles et incapaces omnis disciplinæ in vestra insipientia, et concupiscentiis, ac vitiis indormietis et immoriemini. Notat juvenes effrænes, qui suî cupidinibus addicti obturant aures, ne audiant monita et correptiones parentum, magistrorum, concionatorum, ut suis voluptatibus libere et impune fruantur.

34. BEATUS HOMO QUI AUDIT ME, ET QUI VIGILAT AD FORES MEAS QUOTIDIE, ET OBSERVAT AD POSTES OSTII MEI.] Hebr. *custodit postes ostiorum meorum;* Septuag. *servans limina meorum introituum.* Est metalepsis, vel metaphora petita à discipulis diligentibus, ac summo mane advolantibus ad scholas magistri, qui ibi pervigiles præstolantur, dum ostia reserentur, ut in scholas ingrediantur, q. d. Beatus est, qui instar discipuli diligentis festinat ad scholas meas, id est, ad me. Ita R. Salomon : *Beatus*, ait, *qui vigilat ad fores meas, ut primus scholas synagogamque ingrediatur, et exeat postremus.* Vigilat ergo, id est, ardenter me amat, ideoque ad fores meas pervigilat. Nam ut habet gnome Arabum : *Amans dormire nequit; amor enim amanti somnum interdicit.*

Alii per *fores* domus accipiunt ostia Ecclesiæ. Beda accipit S. Scrip. et Doctores. Hi enim sunt quasi janitores sapientiæ, qui ejus scholam et disciplinam auditoribus reserant. Salomoni succinit Siracides Eccli. 6. 36 : *Si videris sensatum*, ait, *evigila ad eum, et gradus ostiorum illius exterat pes tuus.*

35. QUI ME INVENERIT, INVENIET VITAM, tum naturæ, tum gratiæ, tum gloriæ (undè hebr. est חיים *chaim*, id est, *vitas* in plurali) ET HAURIET

SALUTEM A DOMINO.] Pro *salutem* hebr. est רצון *ratson*, id est voluntatem, beneplacitum, benevolentiam. Unde Chald. vertit: *Habebit beneplacitum à facie Dei;* Aben Ezra, *benevolentiam conditoris sui sibi comparabit;* Pagnin. *educet quod voluerit, à Domino;* Cajet. *quidquid voluerit, à Deo facile obtinebit;* Tigur. *proliciet favorem Domini;* Vatabl. *hauriet voluntatem à Domino,* id est, *assequetur quidquid volet, à Domino*, puta salutem animæ et corporis rerumque omnium. Unde Symmachus, Aquila, Theodot. vertunt, *salutem*, æque ac Noster : salus enim omne bonum optabile complectitur. Τὸ *hauriet* significat tum facilitatem, tum copiam, q. d. Tam facile et copiose hauriet vitam et omne bonum ad vitam spectans, à Deo, quam facile et copiose hauritur aqua è fonte vel fluvio.

Porro Septuag. vertunt: *Egressiones meæ egressiones vitæ, et præparatur voluntas à Domino.* Legerunt ipsi pro יפק *iaphec*, id est educit, aliis punctis in *hophal*, יֻפַק *iuphac*, id est educitur, excitatur, præparatur. Et Syrus : *Quoniam processiones meæ vitæ sunt processiones, et procedit complacentia à Deo.* Quod primo sic accipi potest, ut *voluntas* sit idem quod beneplacitum, favor, benevolentia, et, ut Syrus vertit, *complacentia Dei :* hoc enim passim in Script. significat hebr. *ratson*, pro quo Sept. alibi vertunt, εὐδοκία. Et sic sensus erit, quem alii jam recensiti assignarunt, q. d. Qui me invenerint, invenient vitam, ac simul præparabitur eis favor ac benevolentia Dei, ex qua hauriant omne bonum. Unde aliqui vertunt : *Depromet benevolentiam à Deo,* q. d. Deus erit ei velut penu et promptuarium dives, ex quo depromat quidquid ei placuerit.

Secundo, *voluntas* θέλησις non Dei, sed hominis hìc accipi potest, q. d. Sapientiæ studiosi ab ea hauriunt vitam, et omnia bona recensita : ne vero ea sibi, suoque studio arrogent, indeque superbiant, sciant, voluntatem hanc suam studendi sapientiæ, et vacandi virtuti, originem habere non à seipsa, sed à Deo. Deus enim suâ gratiâ præveniente præparat, allicit, impellit voluntatem nostram ad vacandum sapientiæ et virtuti. Unde R. Emmanuel sic vertit et explicat: *Educet voluntatem à Domino, id est, Deo illuminante cognoscit quid ei gratum sit et beneplacitum.*

Sic hunc locum accipit S. August. scribens contra Pelagianos, ex eoque probat initium salutis et bonæ voluntatis esse à gratia præveniente, non à libero arbitrio. Ita ipse epist. 107. et passim alibi, ac ex eo Concil. Arausic. II. can. 4. S. Prosper et Fulgentius. Et sic quoque accipi potest versio nostra : *Hauriet salutem à Domino,* q. d. Hauriet à Domino gratiam bene operandi; in quo salus nostra consistit. Porro τὸ *præparatur* universim, puta de omni præparatione utili ad salutem, explicat Concil. Arausic. can. 4. et S. August. Enchir. 32. et optime l. 6. de Gratia et l. arbitr. c. 16. et 17. Unde sicut ex diversa præparatione tum seminis, tum terræ semen recipientis, varii et dispares generantur fructus : sic ex diversa præparatione, tum gratiæ, tum voluntatis varii et dispares proveniunt virtutum actus, uti pulchre docet S. Prosper libr. 2. de Vocat. Gentium c. 3.

Huic sententiæ objiciebant Pelagiani illud Zachar. 1 : *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos;* et illud Proverb. 16 : *Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam.* Resp. S. Aug. libr. 2. ad Bonifacium c. 8. et lib. de Gratia et libero arbitr. c. 5. commendari in his sententiis liberum arbitrium, sed non excludi gratiam prævenientem, quemadmodum in illis : *Converte nos, Deus salutaris noster;* et : *Præparatur voluntas à Domino;* commendatur gratia præveniens, sed non excluditur arbitrii cooperatio. Si enim solus Deus ista faceret, frustra diceretur hominibus : *Convertimini;* et si homines soli ad hoc sufficerent, frustra diceretur Deo : *Converte nos;* et si Deus sine nobis nos præpararet, falsum esset hominem præparare animam ; et si absque Deo nos corda nostra præpararemus, falsum esset præparari voluntatem à Domino. Unde concludit S. Aug. c. 8. jam citato : *Quapropter multa Deus facit in homine bona, quæ non facit homo; nulla vero facit homo, quæ non facit Deus ut faciat homo.* Primi enim impulsus voluntatis ad bonum amandum, et illuminationes intellectus ad bonum cognoscendum, sunt à solo Deo : sunt enim actus à Deo eliciti, ideoque necessarii, non liberi : voluntas enim impellitur et necessitatur (ut ita dicam) à Deo ut vitaliter eos eliciat, ideoque necessario, non libere : consensus vero et cooperatio libera voluntatis partim est ab arbitrio hominis, partim à gratia Dei, quæ prius erat præveniens et operans, jam est comitans et cooperans.

Mystice, qui quærit et invocat opem B. Virginis, illam illico invenit et assequitur, atque ex S. Maria quasi ex mari haurit copiam bonorum omnium : si eam ergo corde invoces, ore hauries, juxta illud Psal. 118 : *Os meum aperui, et attraxi spiritum.* Exemplum tibi sit S. Elisabeth, quæ salutans B. Virginem se visitantem, ac ab ea resalutata, illico cum prole S. Joanne Baptista repleta est Spiritu sancto : *Ut facta est,* ait, *vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo*, Luc. 1. 44. Quæ verba expendens Guerric. ser. de Joanne Baptista : *Vox,* ait, *Mariæ dum in auribus Elisabeth sonat, ad cor Joannis penetrat, spiritum ejus animat, gaudioque salutari vegetat.* Imo, ut ait Concil. Basileense instituens festum Visitationis Deiparæ : *Ipsa non solum supplicantes exaudiet, sed, sicut ex sua clementia consuevit, etiam supplicare volentium preces præveniet.* Causam dat S. Anselm. l. de Excellentia Virginis : *Velocior est,* ait, *nonnunquam salus memorato nomine ejus, quam invocato nomine Jesu unici filii sui. Et id quidem non ideo fit, quod ipsa major et potentior eo sit (neque enim ille magnus est et potens per eam, sed illa per ipsum). Dicam quod sentio : Filius ejus Dominus est, et judex omnium, discernens merita singulorum, dum igitur ipse à quovis suo nomine invocatus non exaudit, juste quidem facit : invocato autem nomine matris, etsi merita invocantis non merentur, ut exaudiatur, merita tamen matris intercedunt ut exaudiatur.* Salomonem sequitur Siracides Eccli. c. 24. v. 26 : *Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et à generationibus meis implemini ; spiritus enim meus super mel dulcis,* etc. *Qui edunt me, adhuc esurient : et qui bibunt me, adhuc sitient.* Vide ibi dicta.

36. QUI AUTEM IN ME PECCAVERIT, LÆDET ANIMAM SUAM. OMNES QUI ME ODERUNT, DILIGUNT MORTEM,] non formaliter, sed materialiter : quia scilicet oderunt virtutem, et amant cupiditates ac vitia, quæ ducunt ad mortem præsentem et æternam. Pro *lædet* hebr. est חמס *chomes*, id est

injurius est animæ suæ, illi violentus, tyrannus et raptor est; quia eam eripit sapientiæ, sibi ac Deo, traditque peccato, diabolo et gehennæ. Unde sibi ipsi est tortor et carnifex : spoliat se enim gratia, pace, gloria, omnique bono; et ultro accersit sibi peccati fœditatem, angores conscientiæ, iram Dei, ignem æternum, omneque malum, idque in æternum. Unde Chald. vertit : *Disperdet animam suam;* Septuag. : *Impie agunt in suas ipsorum animas;* Aquila et Symmachus : αδικει την ψυχην αυτου, id est, injuria afficit, offendit, inique opprimit animam suam; Pagnin. *Spoliat animam suam;* Cajet. *Torquet animam suam;* quia eam vi à bono distorquet ad malum, à cœlo in infernum, à Deo ad diabolum. Salomoni succinit Tobias c. 12. 10 : *Qui faciunt peccatum et iniquitatem, hostes sunt animæ suæ.* Porro τὸ *in me peccaverit* idem est quod *me spreverit*, audire noluerit, dereliquerit, et, ut Aben Ezra, *peccaverit*, id est, *in me contumax fuerit*, vel à me aversus : quia animum ad cupiditates, quas ego veto, applicat et convertit; τὸ enim *peccaverit*, opponit τῷ *qui audit me, et qui vigilat ad fores meas*, v. 34. Sensus est, q. d. Terque quaterque beati illi qui me audiunt, mihique obediunt : terque quaterque miseri, qui me audire, mihique obedire nolunt, vel per ignaviam, vel per concupiscentiam, vel per malitiam.

Mystice : sicut signum prædestinationis est cultus et devotio erga Deiparam; ita signum reprobationis, et causa damnationis est irreverentia et inobedientia erga eamdem, ut patet in Nestorio, Helvidio, Constantino Copronymo, Juliano Apostata. Qui enim Deiparam colit, Christum Deum ejus filium colit : qui in illam peccat, in Christum peccat. Quocirca sicut Christus in Ecclesia, quasi in familia sua, est tanquam paterfamilias : sic in eadem B. Virgo est quasi materfamilias, ex dono et voluntate Christi. Ecclesiam accipio tam triumphantem, quam militantem. Quocirca Germanus Constant. Patriarcha orat. de Deipara : *Sicut*, ait, *continua respiratio non solum est signum vitæ, sed etiam causa; sic sanctissimum Mariæ nomen, quod in Dei servorum ore assidue versatur, simul argumentum est, quod vera vita vivant : simul hanc ipsam vitam efficit et conservat*, *omnemque eis lætitiam et opem ad omnia impertitur.* Unde addit: *Nemo salvatur, nisi per te, ô Virgo sanctissima.* Et S. Bonavent. in Psalterio Virginis : *Quem vis*, ait, *salvus erit ; et à quo avertis faciem tuam, ibit in interitum.* Et rursum : *Qui digne coluerit illam, justificabitur ; et qui neglexerit illam, morietur in peccatis suis.* Quocirca exclamat Damascen. orat. de Nativit. Virg. *Donum omnium donorum præstantissimum est Maria Virgo*, *quæ sola Creatore digna erat, vivum cœlum, cœlis ipsis latius.*

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Parabolice describitur domus et convivium sapientiæ, ad quod ipsa simplices invitat. Nam derisores asserit esse incapaces correctionis et sapientiæ. Deinde sapientia v. 13. inducit, depingitque sui æmulam mulierem stultam; quæ vecordes seducit, imo secum ad tartara ducit.

1. Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem. 2. Immolavit
victimas suas, miscuit vinum, et proposuit mensam suam. 3. Misit ancillas
suas ut vocarent ad arcem, et ad mœnia civitatis : 4. Si quis est parvulus,
veniat ad me. Et insipientibus locuta est : 5. Venite, comedite panem
meum, et bibite vinum quod miscui vobis. 6. Relinquite infantiam, et
vivite, et ambulate per vias prudentiæ. 7. Qui erudit derisorem, ipse injuriam sibi facit : et qui arguit impium, sibi maculam generat. 8. Noli
arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, et diliget te. 9. Da sapienti occasionem,
et addetur ei sapientia. Doce justum, et festinabit accipere. 10. Principium sapientiæ, timor
Domini : et scientia sanctorum, prudentia. 11. Per me enim multiplicabuntur dies tui, et addentur tibi anni vitæ. 12. Si sapiens fueris, tibimetipsi eris : si autem illusor, solus portabis
malum. 13. Mulier stulta et clamosa, plenaque illecebris, et nihil omnino sciens, 14. sedet in
foribus domus suæ super sellam in excelso urbis loco, 15. ut vocaret transeuntes per viam, et
pergentes itinere suo : 16. Qui est parvulus, declinet ad me. Et vecordi locuta est : 17. Aquæ
furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior. 18. Et ignoravit quod ibi sint gigantes,
et in profundis inferni convivæ ejus.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. SAPIENTIA ÆDIFICAVIT SIBI DOMUM, EXCIDIT COLUMNAS SEPTEM.] Pro *sapientia* hebr. est חכמות *chochmot*, id est *sapientiæ* in plurali; ut significetur sapientiæ dignitas, majestas et amplitudo, quod scilicet ipsa in se una sit instar multorum, pluraque comprehendat, adeoque ipsa sit omnium sapientiarum, consiliorum, intelligentiarum, prudentiarum, etc., complexio et mater. Pro *excidit*, Septuag. vertunt, *subdidit;* Syrus, *erexit;* S. Ambros. lib. 1. de Fide c. 7, *sustulit;* S. Athanas. in disput. contra Arium, *stabilivit;* Chald. *Statuit in ea columnas;* Arabicus: *Fecit eam inniti septem columnis.* Hæ ergo columnæ sunt fulcra et bases, quibus sapientia domum superædificat, perinde ac Romæ basilicas S. Petri, S. Pauli, S. Laurentii, S. Joannis Lateranensis, B. Virginis Majoris, S. Cæciliæ, etc., columnis è marmore excisis, iisque plurimis et magnificis insistentes et inædificatas videmus. *Excidit* ergo, id est è rupe succidit, dolavit, polivit, erexit, stabilivit quasi bases domus sapientiæ. Ita Galatin. l. 3. de Arcanis fidei c. 3. et Aben Ezra. Est catachresis et metalepsis.

Quæres: Quænam hæc domus et fabrica sapientiæ? Nota hic esse quasi continuam allegoriam vel parabolam, ideoque Salomonem hic loqui parabolice et ænigmatice, uti et sæpius alibi in hisce Proverbiis. Hæc enim ipse contexuit ex gravibus, insignibus, elegantibus, obscuris, acutis, et præsertim parabolicis gnomis: unde omne genus sententiarum huic libro inseruit et immiscuit. Igitur quia cap. 7. 14. proposuit illecebras et domum convivii à meretrice apparati, ad quod ipsa juvenem invitat, ut eum perdat et pervertat; idcirco hoc loco ei componit, opponit et anteponit domum convivii à sapientia exstructam, veris deliciis instructam, ad quam juvenem invitat, ut eum à meretrice avellat, et ad sui studium animæque salutem traducat. Hic igitur proponit et exponit ei suas delicias, de quibus dixit c. præced. v. 31: *Deliciæ meæ esse cum filiis hominum.*

Grammatice ergo et in cortice litteræ, domus hic convivii à sapientia instructi, sive triclinium, accipitur, in quo ipsa sua, sapientiæ scilicet, fercula, dogmata, monitaque salutis proponit. Alludit ad primas sapientum cœnas, in quibus sapientes quasi symbola sapientiæ conferebant, ac promebant sententias acutas, graves, obscuras, parabolas, ænigmata, etc., ut patet ex Athenæo de Cœnis sapientum, Platone, Macrobio, Plutarcho, imo ex Siracide Eccli. 32. c. 4, ut ibidem docui.

Huc facit quod de œconomica, sive de sapienti domus constitutione censuere septem Græciæ Sapientes apud Plutarch. in eorumdem convivio. Primus enim Solon: *Ea*, inquit, *mihi optima videtur domus, ubi res est neque injuste parta, neque in ea vel conservanda diffidentiæ, vel in sumenda pœnitentiæ est locus. Bias: in qua dominus sua sponte talem se gerit, qualem foris propter leges. Thales: in qua plurimum otii domino conceditur. Cleobulus: in qua plures sunt qui diligant, quàm qui metuant dominum. Pittacus: ubi neque requiruntur supervacanea, neque desiderantur necessaria. Chilon: maxime oportet domum urbi, quæ sub rege est, similem esse; adjecitque Lycurgum cuidam qui populare imperium Spartæ instituere ipsum juberet, respondisse: Prius tu hoc domui tuæ facito.*

Parabolice vero sub hoc cortice grammatico per domum intelligit templum, templique Synagogam. Hoc enim ædificavit Salomon sapientiæ præses et princeps quasi domum sapientiæ, id est Dei, 3. Reg. 6. 1. et cap. 7. 1; et hoc suffulciebatur et ornabatur septem, id est multis, columnis. In eo quoque erat mensa, id est altare, in quo victimæ Deo mactabantur, cum libamine, id est mistione et effusione vini, item mensa panum propositionis. Atque in eo docebatur sapientia, id est vera fides, lex, virtus, prudentia, religio et cultus Dei, à sacerdotibus, Scribis et Pharisæis. Porro per templum accipe Synagogam et Ecclesiam, quæ congregabatur in templo ad audiendos cultores et doctores sapientiæ: tam enim Synagoga quam templum erant typus, ac typice repræsentabant Ecclesiam, quam sapientissimus Salomon, puta Christus, construxit et inhabitat, ibique velut in schola docet per suos magistros, sacerdotes et doctores Christianam sapientiam et virtutem, de quo mox plura. Sapientia ergo Dei, sive Deus per sapientiam, ædificavit templum et Synagogam, id est domum suam, in qua coleretur, ac per suos sacerdotes et doctores doceret Judæos et proselytos sapientiam, id est veram Dei cognitionem, amorem cultum, omnemque honestatem et virtutem. Ita per domum et mensam hanc templum Salomonicum accipiunt Hebræi, et noster Hier. Prado in Ezech. c. 5. n. 7. ejusque assecla Vilalpando in Ezech. cap. 40. tom. 2. part. 2. l. 3. c. 20. Ubi docet præter plurimas columnas, quibus fulciebatur templum, præcise septem fuisse columnas porticuum templi, id est atrii. Atrium enim erat templum populi: nec enim populus, sed soli sacerdotes ingredi poterant Sanctum, et solus pontifex Sanctum sanctorum. Pro singulis ergo atrii porticibus docet septenas fuisse columnas hinc et hinc, hoc est, universim quatuordecim, iisque repræsentatas fuisse tres tesseradecades genealogiæ Christi, Matth. 1. 17. Sed audi Vilalpandum: *Bini sunt in porticibus singulis columnarum ordines; ordo septenis constat columnis: tres hujusmodi porticus domum Dei, Sanctumque sanctorum complectuntur medium. Quid, si huc forte respexit S. Matthæus. c. 1. 17. Universam Christi genealogiam in tres partitus tesseradecades, quot columnis extrinsecus Dei Domus cingebatur?* Tres enim erant porticus et quæque habebat tesseradecadem columnarum, puta septenas columnas in uno ordine, et septenas in altero illi opposito: tres ergo erant columnarum, æque ac genealogiarum Christi tesseradecades. Simili modo Siracides, post elogia sapientiæ, ait eam domum fuisse in Sion et Synagoga Hebræorum. *Et sic*, ait, *in Sion firmata sum, et in civitate sanctificata similiter requievi, et in Jerusalem potestas mea*, Eccli. 24. v. 15.

Rursum noster Pineda lib. 3. de Rebus Salo-

monis cap. 28, et Joannes de Carthagena lib. 10. hom. 10. de B. Virgine inveniente Jesum in templo, per domum accipiunt academiam. Sapientia ergo ædificavit sibi domum, hoc est, inquiunt, Salomon sapientissimus sapientiæ nomine in monte Sion juxta regiam et juxta templum, imo in atrio templi, ædificavit academiam, in qua doctores docerent sapientiam. Unde et Romæ academia et gymnasium, in quo docentur omnes facultates, vocatur *sapientia. Excidit columnas septem*, id est, septem artium liberalium suggesta, sive altas cathedras è marmore elaboratas, è quibus doctores docerent. Unde hebr. vocantur עמודים *ammudim*, à rad. עמד *amad*, id est stetit, q. d. status, stationes, in quibus scilicet stabant doctores.

Septem ergo columnæ sunt septem gymnasia, in quibus totidem erant cathedræ, è quibus doctores profitebantur omnes artes liberales, quisque suam. Qua de re audi Optatum Milevit. l. 3. contra Parmen. ad illud Isaiæ 22 : *Onus vallis visionis : Non ait, in Sion, sed in una ejus valle ; non in illo monte Sion, quem in Syria Palæstinæ à muris Jerusalem parvus disterminat rivus, in cujus vertice est non magna planities : in qua fuerunt septem Synagogæ, ubi Judæorum populus conveniens legem per Moysen datam discere potuisset, ubi nulla lex audita est, nec ab aliquo celebratum judicium, nec aliqua est illic ab aliquo judice lata sententia ; quia locus erat doctrinæ, non controversiæ.* Post doctrinam, si quid agendum erat intra muros Jerusalem, agebatur. Inde scriptum est in Isaia propheta, cap. 2 : *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.* Hinc et Aben Ezra per septem columnas accipit septem artes liberales. Scientiæ enim, inquit R. Levi, sunt columnæ prudentiæ et sapientiæ.

Ancillæ à sapientia missæ ut vocarent ad arcem, id est ad academiam in arce Sionis erectam, diversæ sunt facultates, quæ in academia tradebantur. Hæ enim, sui objectu et specie, alliciebant et invitabant omnes Hierosolymitas et Judæos, quin et proselytos exterosque, ad adeundam et audiendam hanc scholam sapientiæ. Unde Justinus in dialogo contra Tryphonem asserit antiquos Mithræ, id est Solis, sacerdotes imitatos fuisse Hebræos in saxorum Sionis sublimitate docentes; quippe qui simili modo in saxea spelunca discipulos suos Mithræ sacris imbuerent. Idem affirmat Tertull. lib. de Corona militis sub finem, et lib. de Præscript. contra hæret. c. 40.

Porro sunt, qui in porta templi Orientali locum academiæ fuisse commemorent. Ita Arias Montanus in Apparatu, et S. Antoninus p. 1. tit. 5. c. 1. §. 5. Eumdem notavit Paulus dicens Actor. 24. 12 : *Neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem*, puta in gymnasio, quod in atrio templi erat. Hanc academiam Christus præsentia sua et auctoritate honorare et auctorare voluit, cum, ut ait S. Lucas c. 2, parentes invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum. Addit Pineda l. 3. de Rebus Salom. cap. 28. hanc Salomonis academiam fuisse matricem cæterarum, ex qua proinde prodierit Pythagoras, teste S. Ambr. lib. 1. epist. 6, Plato, Socrates, Aristoteles, etc. Hosce enim cæterosque Gentium Philosophos sua dogmata à Salomone et Hebræis hausisse docet Euseb. lib. 3. de Præpar. c. 13, Clemens Alex. lib. 1. Strom. et alii ; quare in hac sua academia docuisse ipsummet Salomonem, utpote auctoratum à Deo sapientiæ doctorem, atque has aliasque parabolas dictasse, juxta illud : *Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas ; et fuerunt carmina ejus quinque et mille. Et disputavit super lignis, etc.* 3. Reg. 4. 32. Hinc consequenter inferunt Salomonem hæc dictasse post ædificatum templum et domum suam, sub annum regni sui 26. Nam quarto anno regni sui cœpit ædificare templum, illudque post septem annos absolvit, ac deinde ædificavit domum suam per tredecim annos, 3. Reg. 7. 1. Quod si omnes hos annos in unum confles, invenies 25, post quos in gymnasio juxta templum ædificato primus ipse docere cœpit, cum privatim domi suos docuisset. Unde ex variis ejus sententiis, diversis temporibus ab eo pronuntiatis, vel etiam repetitis, collectus et concinnatus est hìc Proverbiorum liber, ut patet ex c. 24. v. 23, et ex c. 25. v. 1.

Allegorice, domus sapientiæ, puta vetus Judæorum templum, Academia et Synagoga, repræsentabat Ecclesiam Christi. Hanc enim Christus, qui est Sapientia increata et incarnata, ædificavit, id est erexit et inchoavit, in eodem Sionis templo docens et prædicans. Unde in eodem Apostoli in Pentecoste receperunt Spiritum sanctum, et linguis igneis ibidem promulgarunt legem novam. Ita S. Ambros. lib. 1. de Fide c. 7. Cæsarius Arelat. hom. 7. de Pascha, Anastas. Nicen. q. 40. in Scrip. S. Athanas. orat. 5. contra Arianos, S. Isidor. lib. 8. Etymol. c. 1, S. Thomas 3. p. quæst. 32. art. 1. ad 3, et auctor Quæst. veteris et novi Testam. apud S. Aug. tom. 4. q. 52 : *Domus Christi est Ecclesia*, ait, *quam ædificavit sibi sanguine suo.*

Audi S. Greg. 33. Moral. c. 15 : *Domus sapientiæ*, ait, *Ecclesia vocatur : quæ septem sibi columnas excidit ; quia amore præsentis seculi disjunctas, ad portandam ejusdem Ecclesiæ fabricam, mentes prædicantium erexit. Quæ pro eo quod perfectionis virtute subnixæ sunt, septenario numero designantur. Immolavit victimas, quia vitam prædicantium mactari in persecutione permisit. Vinum miscuit, quia divinitatis et humanitatis suæ nobis pariter arcana prædicavit. Mensam quoque proposuit, quia Scripturæ sacræ nobis pabula aperiendo præparavit. Ancillas etiam suas misit, quæ ad arcem nos atque civitatis mœnia vocarunt : quia prædicatores infirmos abjectosque habere studuit, qui fideles populos ad spiritalis patriæ ædificia superna colligerent.*

Quæres quænam sint septem Ecclesiæ columnæ. Respondet primo S. Aug. lib. 17. Civit. c. 4. et S. Gregor. 23. Moral. 1. esse singulas particulares Ecclesias, è quibus Ecclesia universalis conflatur et consistit. Septenarius enim est symbolum plenitudinis et universitatis : septem ergo columnæ sunt omnes Ecclesiæ particulares, quæ conflant Ecclesiam universalem : *Per septenarium numerum*, ait S. Aug., *est universa Ecclesiæ significata perfectio.* Hujus rei symbolo S. Joannes Apocalypsin ita inscribit : *Joannes septem Ecclesiis* ; quia, ut ait S. Greg. *Joannes septem Ecclesiis scribit, ut unam catholicam septiformis gratiæ spiritu plenam designaret.*

Secundo, auctor Catenæ Græcor. et Lyran. per septem columnas accipiunt septem Sacramenta Ecclesiæ Christianæ, quibus quasi columnis illa fulcitur.

Tertio, auctor Imperfecti in S. Matth. apud

S. Chrysost. hom. 50. per septem columnas accipit septem dona Spiritus sancti, quibus ipse suffulsit Ecclesiam, Isaiæ 11. 2. Hi enim spiritus sunt robusti, imo robur Ecclesiæ : roborant enim tam Prælatos quam fideles singulos contra omnes inimicos, puta contra hæreticos, infideles, atheos, politicos, et quoslibet impios, imo contra dæmones, totamque inferni potentiam.

Quarto, S. Ambr. (vel quisquis est auctor : nam idem Comment. inter opera Bedæ invenitur) in Apocal. c. 1. ante finem, per septem columnas accipit universitatem prædicatorum, quos Deus per septem, id est omnes, mundi ætates illi submisit : *Sapientia*, ait, *ædificavit sibi domum, quando Dominus noster Jesus Christus ab initio mundi usque ad finem ejus, ex numerositate electorum Ecclesiam sibi construxit et constituit. Excidit columnas septem, quando iis septem temporibus prædicatores, qui singulis temporibus convenirent, in Ecclesia sua statuit, qui et monitis salutaribus et bonorum operum exemplis eam sustentarent.*

Quinto, Salonius per septem columnas accipit omnes Ecclesiæ doctores : hi enim velut columnæ eam suffulciunt. Unde Paulus Gal. 2. 9. Petrum, Jacobum et Joannem vocat columnas Ecclesiæ. Audi Salonium : *Columnæ domus hujus sunt sancti doctores; quæ columnæ bene septem esse dicuntur, quia sancti doctores repleti sunt septiformi gratia Spiritus sancti. Quomodo ergo excidit sapientia has columnas? quia mentes prædicatorum ab amore præsentis seculi velut à sua lapidicina separavit, et ad portandam ejusdem ecclesiæ fabricam erexit.*

Symbolice : Sapientia increata, puta Filius Dei, ædificavit sibi domum, id est, corpus humanum in incarnatione, in qua inhabitavit plenitudo divinitatis corporaliter; columnæ septem sunt septem dona Spiritus sancti, quibus plena et suffulta fuit Christi humanitas, Isaiæ 11. 2. Mensa est mensa Eucharistiæ, in qua Christus nobis suam carnem comedendam, et suum sanguinem bibendum proponit, de qua mox. Ita S. Athan. in disp. contra Arium in Concil. Nicæno : *Sapientia*, ait, id est *Verbum sive Filius Dei, cum esset incorporeus, ob nostram salutem ædificavit sibi domum in utero Deiparæ Mariæ sine commercio virili, et homo factus est, et seipsum exhibuit exemplar omnis virtutis : ut qui illum sequi vellent, quasi in divino itinere haberent vestigia, ad quæ similes facti, divinæ naturæ participes redderentur.* Domus ergo Christi est corpus, per quod Christus, ait S. Athanas., nobis σύσσωμος, id est concorpor, effectus est. Sic et S. Greg. Nyssenus orat. 2. contra Eunomium : Sapientia ædificavit sibi domum, hoc est carnem, inquit, quam assumpsit, q. d. *Verbum caro factum est.* Et S. Aug. l. 17. Civit. c. 20, ubi totum hunc locum sic explicat : *Hîc certe agnoscimus Dei sapientiam, hoc est Verbum Patri coæternum, in utero virginali domum sibi ædificasse corpus humanum, et huic tanquam capiti membra Ecclesiam subjunxisse, Martyrum victimas immolasse, mensam in vino et panibus præparasse; ubi apparet etiam sacerdotium secundùm ordinem Melchisedec; insipientes et inopes sensu vocasse, quia, sicut dicit Apostolus : Infirma hujus mundi elegit Deus, ut confunderet fortia.* Sic et Anastas. Nicenus in Quæst. S. Script. q. 40 : *Sapientia*, ait, *ædificavit sibi domum, cum verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Paravit mensam, scilicet divinæ carnis et sanguinis in Eucharistia : *Miscuit vinum suum, ut qui suam divinitatem carni univit tanquam vinum merum.* Sic et Cæsarius Arelat. hom. 4. de Pascha, S. Ambr. l. 1. de Fide c. 7. et l. 3. de Spiritu sancto c. 8, et S. Gregor. 33. Moral. c. 15 : *Sapientia*, ait, *domum sibi condidit, cum unigenitus Dei Filius in semetipso, intra uterum Virginis mediante anima humanum sibi corpus creavit. Sic quippe corpus unigeniti, domus Dei dicitur, sicut etiam templum vocatur; ita vero, ut unus idemque Dei atque hominis filius ipse sit qui inhabitat, ipse qui inhabitatur.* Quocirca graviter more suo S. Leo epist. 13. ad Pulcheriam Augustam : *Sacramentum*, ait, *reconciliationis nostræ ante tempora æterna dispositum mille implebant figuræ, etc. ut et intra intemerata viscera ædificante sibi sapientia domum, Verbum caro fieret, et forma Dei ac forma servi in unam conveniente personam, creator temporum nasceretur in tempore; et per quem facta sunt omnia, ipse inter omnia gigneretur.* Sic et S. Thomas 3. p. q. 32. art. 1. ad 3.

Porro de triclinio et convivio Eucharistiæ hunc locum accipiunt S. Chrysost. in psal. 22, S. Ambr. l. 1. de Fide c. 7, S. Cyprian. l. 2. epist. 3. ad Cæcilium, Anastasius Nicen. q. 40. in Script. Beda, Hugo et alii hîc; quin et Ecclesia in Officio Vener. Sacramenti, quod composuit S. Thomas, in quo prima Antiphona ad Laudes est hæc : *Sapientia ædificavit sibi domum, miscuit vinum, et posuit mensam. Alleluia.*

Physice, Hebræi in Sanedrim apud Galatinum l. 3. de Arcanis fidei c. 3. sic exponunt : *Sapientia ædificavit domum suam, id est, Deus per sapientiam creavit mundum. Dolavit columnas ejus septem, id est, ordinavit septem dies primordiales creationis mundi, quibus omnia creavit, formavit, et suis locis ordinibusque quasi per columnas distinxit. Immolavit victimam suam, vel coxit victimam suam, vel decoctionem suam : per hoc intelliguntur maria, flumina, et omnia mundi necessaria. Misit puellas suas, ut vocarent, hi sunt Adam et Eva.* Hæc Hebræi in Sanedrim, et R. Salomon hîc. Potho Prumiensis presbyter, sub annum Domini 1152, scripsit tract. de Magna domo sapientiæ, qui exstat tom. 12. Biblioth. SS. Patrum editionis Coloniensis recentissimæ, parte 1, pag. 642, in quo per domum sapientiæ symbolice accipit hoc universum; per septem columnas, septem dies creationis mundi, item septem dona Spiritus sancti, quæ deinde per singulos dies prosequitur, et cuique diei suum donum adaptat, juxta illud : *Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit cœlos prudentia*, Prov. 3. 19. Allegorice vero domum sapientiæ interpretatur uterum B. Virginis, in quo Deus homo factus novem mensibus habitavit; unde ornatum et dedicationem templi Salomonis eidem mystice accommodat.

Tropolog. sapientia, id est Christus, per gratiam ædificat domum, id est templum in anima fideli, cum eam sanctificat. Tunc enim in ipsa erigitur templum virtutis et sanctitatis, in quo S. Trinitas inhabitat, imo cœnat, juxta illud Apocal. 3. 20 : *Si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi januam, intrabo ad illum, et cœnabo cum illo, et ipse mecum.* Et illud Joan. 14 : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.* Ita S. Athanas. in orat. 5. contra Arianos et in disp. contra

Arium in Concil. Nicæno, et auctor Imperfecti hom. 29. in Matth.

Audi S. Bern. serm. 3. de Adventu: *Beatus, apud quem mansionem facies, Domine Jesu. Beatus, in quo sapientia ædificat sibi domum, excidens columnas septem. Beata anima, quæ sedes est sapientiæ. Quænam est illa? Anima utique justi. Merito plane; quia justitia et judicium præparatio sedis tuæ. Quis in vobis est, fratres, qui desiderat in anima sua sedem parare Christo? Ecce quænam illi serica, quæ tapetia, quod pulvinar oporteat præparari. Justitia, inquit, et judicium præparatio sedis tuæ. Justitia virtus est, quod suum est unicuique tribuens. Tribue ergo tribus quæ sua sunt. Redde superiori, redde inferiori, redde æquali, cuique quod debes, et digne celebras adventum Christi, parans ei in justitia sedem suam. Redde, inquam, reverentiam Prælato, et obedientiam, quarum altera cordis, altera corporis est.* Ubi et septem domus hujus spiritalis columnas assignat, nimirum sui sibique commissorum custodiam et disciplinam, erga Prælatos reverentiam et obedientiam, erga fratres consilium et auxilium: ac septimum assignat judicium, quo nos coram Deo judicemus et humiliemus. *Hæc planè*, ait, *est digna sedis præparatio Domino majestatis, ut et justitiæ mandata studeat observare, et semper indignum sese et inutilem arbitretur.*

Porro S. Bonav. tract. de Septem donis Spiritus sancti, septem sapientiæ columnas assignat ex illo S. Jacobi cap. 3: *Sapientia, quæ de sursum est, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, judicans sine simulatione.* Itaque septem columnas sic construit et erigit: *Prima columna est pudicitia in carne, secunda simplicitas in mente, tertia modestia in sermone, quarta suadibilitas in affectu, quinta liberalitas in effectu, sexta maturitas in judicio, septima sanctitas in intentione.*

Præsertim vero domus sapientiæ est anima digne communicantis. Hæc enim cum Zachæo suscipit Christum in domum suam, ab eoque meretur benedici, et omni cœlesti benedictione cumulari. Ita ex S. Athanas. Salazar. Talis ergo anima est triclinium sapientiæ, quia tribus lectis, totidemque convivis ornatum et instratum, nimirum memoria, voluntate et intellectu. In memoria epulatur gratiarum actio, juxta illud psalm. 110. 4: *Memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus: escam dedit timentibus se.* In voluntate quasi conviva accumbit et epulatur charitas, juxta illud eodem psal. *Initium sapientiæ timor Domini:* hic enim timor est filialis, ait S. Aug. ideoque charitas. In intellectu conviva est et epulatur Dei cognitio et contemplatio juxta illud eodem psal. *Intellectus bonus omnibus facientibus eum*, qui animum exstimulat ad omnem virtutem, operaque heroica justitiæ, ac præsertim ad perennem Dei laudem et jubilum. Unde sequitur: *Laudatio ejus manet in seculum seculi.* Rursum hoc triclinium, ejusque triplices delicias ita pingit S. Thomas, et ex eo Ecclesia in Officio Ven. Sacram. ad secundas Vesp. *O sacrum convivium, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis ejus, mens impletur gratia, et futuræ gloriæ nobis pignus datur!* Multo magis sapientia ædificat sibi domum, cum sanctum quempiam vitæ statum, v. g. Religionem, vel Ordinem, instituit, præsertim in quo docetur omnigena sapientia, qualis nunc est Societas Jesu, et olim fuere plerique alii Ordines. Vide quæ de hac mystica virtutum ordinumque fabrica dixi in fine Aggæi Prophetæ.

Mystice: Sapientia, id est Filius Dei, ædificavit sibi, id est in proprium suum usum, domum se dignam, scilicet uterum Virginis Deiparæ, cum illum sibi in habitaculum elegit: ideoque ut esset divinum ac dignum Deo, præ Angelis, Cherubinis et Seraphinis, summis id gratiis adaptavit et adornavit, puta septem columnis, id est robustissimis virtutibus, puta tribus theologicis robusta fide, spe et charitate; ac quatuor cardinalibus, robusta prudentia, justitia, fortitudine et temperantia. Audi Bernard. serm. 9. inter parvos: *Hæc itaque sapientia quæ Dei erat, et Deus erat, de sinu Patris ad nos veniens, ædificavit sibi domum, ipsam scilicet matrem suam Virginem Mariam, in qua septem columnas excidit. Quid est in ea septem columnas excidere, nisi ipsam dignum sibi habitaculum fide et operibus præparare? nimirum ternarius numerus ad fidem, propter sanctam Trinitatem; quaternarius pertinet ad mores, propter quatuor principales virtutes. Quod autem in B. Maria sancta Trinitas fuerit (fuerit dico per præsentiam majestatis) ubi solus Filius erat per susceptionem humanitatis, testatur nuntius cœlestis, qui ei arcana mysteria reserans ait: Ave, gratia plena, Dominus tecum.* Et post pauca: *Spiritus S. superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ecce habes Dominum, habes virtutem Altissimi, habes Spiritum sanctum, habes Patrem et Filium et Spiritum sanctum.* Et inferius: *Fuit igitur B. Virgo Maria fortis in proposito, temperans in silentio, prudens in interrogatione, justa in confessione. His itaque quatuor morum columnis, et tribus fidei prædictis, exstruxit in ea sibi domum sapientia cœlestis: quæ adeo mentem ejus replevit, ut de plenitudine mentis fecundaretur et caro; ac Virgo singulari gratia eamdem ipsam sapientiam carne tectam pareret, quam prius mente pura conceperat. Nos quoque, si ejusdem sapientiæ fieri domus volumus, necesse est ut eisdem septem columnis exstruamur, id est, ut fide et moribus ei præparemur. Et in moribus quidem solam puto sufficere justitiam, tamen virtutibus circumfultam. Itaque ne errore fallatur ignorantiæ, sit ei prævia prudentia. Sint hinc inde temperantia atque fortitudo, ne forte labatur, vel in dexteram, vel in sinistram partem declinando.* Vide Franc. Suarez. 3. p. q. 27. a. 3. disp. 4. sect. 2, ubi docet Deum B. Virgini in conceptione primaque ejus sanctificatione indidisse omnes habitus virtutum, omniaque dona Spiritus sancti. Unde S. Athanas. serm. de sanctissima Deipara, illi applicans illud Psaltis: *Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus*, asserit in ipsam descendisse Spiritum sanctum cum omnibus suis virtutibus essentialibus, Et S. Bonav. in Psalterio Virginis, loco *Te Deum laudamus: Tu*, ait, *sponsa et mater regis æterni; tu templum et sacrarium Spiritus sancti, totius beatissimæ Trinitatis nobile triclinium.* Audi B. Petrum Chrysol. serm. 141: *Quantus sit Deus satis ignorat, qui hujus Virginis mentem non stupet, animum non miratur: pavet cœlum, tremunt Angeli, natura non sufficit, et una puella sic Deum in sui pectoris capit, recipit,*

oblectat hospitio, ut pacem terris, cœlis gloriam, salutem perditis, vitam mortuis, terrenis cum cœlestibus parentelam, ipsius Dei cum carne commercium pro ipsa domus exigat pensione, ut impleatur illud Prophetæ: Ecce hæreditas Domini, filii merces, fructus ventris.

Quocirca per domum sapientiæ accipiunt uterum B. Virginis S. Ignat. ep. ad Philippenses: *Sapientia*, ait, *ædificavit sibi domum, et factus est sicut homo Deus cum corpore, quod suscepit ex Virgine, non ex collocutione scilicet, aut semine viri : Virgo enim*, inquit Isaias c. 7, *in utero concipiet et pariet filium.* Et S. Hier. in c. 7. Isaiæ ad illud : *Ecce virgo concipiet.* De Deipara quoque explicat S. Ildephonsus l. de Virginitate Deiparæ, et ser. 3. de Assumpt. et Bern. ser. 9. ex parvis : *Quid est*, ait, *in ea septem columnas excidere, nisi ipsam sibi dignam habitaculum fide et operibus præparare?* Petrus Damianus ser. de Nativit. similiter de Virgine exponit, quam dicit esse domum columnis septem suffultam, septem scilicet donis Spiritus sancti dotatam. S. Hier. in Isaiæ cap. 3, et l. contra Helvidium, uterum Deiparæ vocat *sacri ventris hospitium, cujus novem mensibus habitator fuit Jesus.* Andreas Cretensis orat. in Salutat. Angel. *consecratum* vocat *regis palatium; unicum illius, qui nusquam capitur, habitaculum.* Georgius Nicom. orat. de oblat. *domum gloriosam* vocat. Similiter Bonavent. in Speculo c. 8. de ea vult dici illud Psal. 92 : *Domum tuam decet sanctitudo, Domine.* Et patriarcha Jacob, Genes. 28, de eadem mystice pronuntiavit : *Non est hîc aliud, nisi Domus Dei et porta cœli.* Denique S. Epiphan. hæresi 73. Pro *Verbum caro factum est*, inquit Salomon, *Sapientia ædificavit sibi domum.*

Anagogice : Sapientia ædificat sibi domum, cùm suis discipulis et filiis, puta sapientibus, qui juxta sapientiam et virtutem vixerunt, post mortem dat corpus gloriosum, juxta illud Christi Joan. 2. 19 : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud*, q. d. Crucifigite me, et corpus meum occidite, atque ego illud tertia die à morte ad vitam gloriosum suscitabo. Unde subdit S. Joannes : *Ille autem dicebat de templo corporis sui.* Rursum cum eis dat domum et thronum in cœlo, juxta illud S. Pauli 2. Corinth. 5. 1 : *Scimus quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, æternam in cœlis.*

2. IMMOLAVIT VICTIMAS SUAS (Arabicus, *holocausta sua*), MISCUIT VINUM, ET PROPOSUIT MENSAM SUAM.] Septuag. *mactavit* (S. Ambr. l. 1. de Fide c. 7. *interfecit*) *hostias suas, miscuit in cratere vinum suum, et mensam suam paravit ;* Chald. *ordinavit;* Syrus, *præparavit;* Aquila, *disposuit;* Arabicus, *posuit;* Symmach., *apposuit;* Theodot., *stipavit;* Vatabl., *instruxit mensam suam;* Cajet., *laniavit laniationem suam;* Tertullian. mox citandus, *sophia jugulavit filios suos.* Pro θυματα, id est *victimas,* legit υιους, id est *filios.* Pro *miscuit* Cajetan. vertit, *colavit*, id est, purgavit, defæcavit vinum, q. d. Purum et limpidum merum apposuit. Verum Hebr. מסך *masach* significat *miscuit*, non *colavit.* Et solebant veteres, tum sanitatis, tum sobrietatis studio, vinum aqua miscere et diluere, ne caput feriret, hepar accenderet, et bilem acueret; itaque concitet ardores et febres. Adde dilutum facilius concoqui et ad cor deferri quàm merum. Ita Hippocrates et Galenus, ac ex iis Cornelius Celsus lib. 1. de Medic. c. 4. Unde Aben Ezra hîc : Vinum, inquit, aqua temperatum ita prodest potanti, sicut concoctio vescenti.

Mystice primo, Anastasius Nicenus quæst. 40. in Script. : *Christus*, inquit, *suam divinitatem carni univit, tanquam vinum merum aqua diluens.* Et S. Hieron. in c. 2. Ecclesiastæ : *Sapientia*, inquit, *in cratere misto prætereuntes ad se convocat. Corpus Domini craterem magnum debemus accipere, in quo non meraca divinitas, ut in cœlestibus, fuit, sed propter nos humanitate media temperata est, et per Apostolos in minora* κυλικια, *scyphos parvulos et crateres, in toto orbe credentibus effusa sapientia est.* Secundo, τὸ *miscuit* significat mistionem aquæ cum vino in Eucharistia, de quo mox. Tertio, quod Christus præceptorum suorum poculum ex narratione historica, et intelligentia spiritali contemperarit, ait S. Gregor. mox citandus. Quarto, quod ex Judæis quasi ex mero, et ex Gentibus quasi ex aqua unam Ecclesiam commiscuerit, ait Cæsarius Arelat. homil. 7. de Pascha. Quinto, aqua mista vino significat Deum adversa prosperis miscere suis fidelibus.

Quæres : Quænam hîc mensa, quæ victimæ, quod vinum ad litteram intelligitur ? Doctus Interpres censet hæc omnia nihil significare, sed tantum per ethopœiam ad ornatum parabolæ adhiberi : parabolam autem convivii sapientiæ non aliud significare, quam sermonem et doctrinam sapientiæ, eo quod olim sapientes in conviviis suam sapientiam depromere et docere solerent. Verum cum hæc omnia parabolæ, puta convivii sapientiæ, necessariæ sint partes, videntur necessario aliquid repræsentare, et parabolice significare, æque ac ipsa parabola. Unde cæteri interpretes singula hæc explicant et adoptant. Quocirca

Nota primo : Mensa tum in Script. tum apud profanos est symbolum alimoniæ, deliciarum, omniumque bonorum. Talis maxime fuit mensa Solis apud Ægyptios, omnibus epulis quotidie instructissima, et cuivis accedere volenti semper parata, de qua Herodot. lib. 3. Similis, imo longe opimior et præclarior est hæc mensa sapientiæ.

Nota secundo : Veteres inter epulas sacrificabant, imo sacrificium epulo sacro claudebant. De Judæis patet Exodi 12. De Christo et Christianis patet in ultima Christi cœna, ubi post sacrificium et epulum agni instituit sacrificium et epulum Eucharistiæ, ac deinde ardentem illum de sapientia, id est charitate, habuit sermonem, Joann. 13. et sequent. De Gentilibus liquet ex Macrobio, Virgilio, Homero, Athenæo, qui victimis subjungunt epulas, imo sacrificia vocant quasi sacras epulas.

Nota tertio : Alluditur hîc ad mensas veterum, quæ non minus sapientia, et eruditis ac sapientibus colloquiis, disputationibus, lectionibus, quam dapibus et vino condiebantur, uti pulchre docet Plutarch. l. 1. Sympos. problem. 1. Macrob. l. 7. Saturn. c. 1. Gellius l. 6. c. 13. Athenæus l. 15. Dipnosophist. (id est cœnarum sapientum) cap. 21. Tales fuere mensæ et cœnæ Christi Lucæ 11. 38. et cap. 22. 15. ac Christianorum primorum, teste Tertull. Apolog. cap. 39. adhibita etiam lectione S. Script. uti docet S. August. lib. de Communi vita sacerdotum, et

epist. 109. Simile hîc instruitur convivium sapientiæ.

Respondeo ergo : Per mensam hanc et convivium accipitur sacrificium, et eo peracto agape sive convivium, quod offerentes et sacrificantes in atrio templi instruebant ex victimis Deo sacrificatis : harum enim pars magna in victima pacifica cedebat offerentibus, uti dixi Levit. 3. Sapientia ergo, invitans suos ad hanc mensam, tacite invitat ad offerendum Deo sacrificium. Hic enim est primus actus religionis, summusque Dei cultus, quem præscribit sapientia : utque eum cum voluptate obeant, simul eos invitat ad epulum sacrum ex victimis Deo oblatis, quod ipsa per sacerdotes et Levitas, perque pios offerentes, et convivas condiebat sermonibus doctis et piis, præsertim sententiis ex Scrip. petitis, quæ omnia hîc nomine mensæ et convivii significantur. Atque hæc mensa optime repræsentat allegorice mensam Eucharistiæ, ejusque agapes, de qua passim Patres hunc locum accipiunt, uti mox ostendam. Quocirca partialiter S. Gregor. citatus vers. 1. et ex eo Beda per mensam accipit S. Scripturam : *Quæ fessos*, ait, *atque à seculi oneribus venientes pane verbi reficit.* Et Anastasius Nicenus : *Paravit*, ait, *mensam suam, scilicet Trinitatis cognitionem.* In mensa enim exponebantur codices, v. g. Biblia, ut à quolibet legerentur, juxta illud : *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum ; mensa*, id est S. Script. inquit Origen. S. Hieron. Hilarius, Euthym. Anselm. Cajetan. et alii, q. d. Quia Judæi ex Script. nolunt agnoscere Christum, hinc fiat ut ex Script. mortem et excæcationem petant, ex qua vitam et lumen captabant. Unde sequitur : *Obscurentur oculi eorum.*

Igitur sapientia paravit mensam, victimas et vinum, cum in Levitico sanxit ritum colendi Deum per varia sacrificiorum, libaminum, rituum et cæremoniarum genera (in victimis enim quasi cibis adhibebatur vinum quasi potus qui libabatur, id est effundebatur Deo) : ut iis Judæos pie semper ac jucunde in Dei cultu occupatos detineret, ne ad Gentium idola et vitia deflecterent : præsertim quia inter sacrificia Sacerdotes et Levitæ canebant Dei laudes et psalmos, tum voce, tum musicis instrumentis; legebant Mosen et Prophetas, eosque populo explicabant docendo et concionando, uti jam fit in templis Christianorum sub Missarum solemnia. Mensa ergo hîc est altare : altare enim est mensa Dei, in qua ipse cum hominibus convivatur. Unde in Script. altare vocatur mensa, uti dixi initio Levitici. Porro ut eo alliciat Judæos, illecebram adhibet mensæ convivalis, quam post sacrificium fieri sanxit in atrio templi, quam simul sacris sermonibus condiri instituit. Huc ergo omnes invitat sapientia, ut ad Dei cultum omnemque virtutem traducat. Vetus est Comici dictum : *Nunquam satis ornatur navis et mulier*, adde tertium, *nec mensa principis.* Quocirca hæc sapientiæ mensa, æque ac navis et sponsa, tot ferculorum, rerumque jam dictarum varietate ac elegantia ornata est, ut amplius ornari nequeat, perinde ac decet mensam Dei.

Rursum noster Pineda, l. 3. de Rebus Salom. cap. 28. sicut per domum sapientiæ accepit academiam à Salomone erectam in monte Sion juxta templum, sic per mensam accipit mensam academiæ, in qua doctores accumbebant cum discipulis, ut eos docerent temperantiam æque ac sapientiam. Sic mensa Minervæ consecrata celebris est, et mensa Ægyptia quæ in schola Ægyptia proponebatur. Athenæus quoque, lib. 5. post initium, illas philosophorum Atheniensium conviviales delicias celebrat, quibus pecuniam Theophrastus legavit, non ut in eo congressu lascive et impudenter protervirent, sed ut, quos haberent in convivio sermones, temperanter et docte persequerentur. Sed illud subjicit, philosophis etiam curæ fuisse cum juvenibus ad se coactis stata quadam lege convivari, quam Xenocrates in Academia sua, itidemque Aristotel. in Lyceo moderandis conviviis tulerunt. Ac nihil notius quam cœna philosophica. Et discipulos illos Mithræ panis oblatione initiari docuit Justinus in Apolog. ad Antoninum Pium, et Tertullianus de Præscript. cap. 40, ubi videndus Pammel. num. 244, S. Hieron. super Amos prophetam ; idemque epist. ad Paulinum scribit Apollonium de Tantali fonte potasse, id est, ut Philostratus lib. 3. de Vita Appollonii cap. 10. scribit, de illa potione quæ non tam amicitiæ vulgaris, quam mutui consensus inter sapientes firmandi causa apud Indos inventa est. Erat autem (ut idem Philostratus c. 7. narrat) eo loco, ubi Iarchas cum Apollonio coram aliis sapientibus colloquebatur, statua Tantali subscriptione notata, similis propinanti phialam, quæ plena sitienti cuipiam abunde potum sufficeret: in qua humor distillabat incorruptibilis potionis, quæ phialam mensura nunquam excedit. Existimare enim opus est Tantalum dicendi facultate non caruisse, cumque ipsam hominibus communicaret, increpitum à poetis fuisse, quod nectar hominibus bibendum dedisset. Hæc Pineda.

Allegor. hæc de mensa à Christo incarnato proposita in Ecclesia tum in cruce, tum potius in Eucharistia, passim accipiunt Patres et Interpretes, indeque probant Eucharistiam esse sacrificium, simul et Sacramentum : victimæ enim notant sacrificium; mensa, id est altare, notat tam sacrificium quam Sacramentum. De mensa, id est altari crucis, explicat S. Greg. et ex eo Beda, Lyran. et alii, q. d. Sapientia immolavit victimas, id est Christus immolavit seipsum in cruce. Audi S. Greg. lib. 17. Moral. c. 17: *Immolavit Dominus victimas, seipsum offerendo pro nobis. Miscuit vinum, præceptorum suorum poculum ex narratione historica, et intelligentia spiritali contemperans. Unde aliàs dictum est : Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto. Et posuit mensam, id est Scripturam sacram, quæ fessos ad se, atque à seculi oneribus venientes pane verbi nos reficit, et contra adversarios sua refectione nos roborat. Unde et aliàs ab Ecclesia dicitur : Posuisti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Misit ancillas suas, Apostolorum videlicet animas in ipso suo initio infirmas, ut vocarent ad arcem et mœnia civitatis : quia dum æternam vitam denuntiant, ad alta nos mœnia supernæ civitatis levant, quæ profecto mœnia nisi humiles non ascendunt. Unde illic ab eadem sapientia subditur : Si quis est parvulus, veniat ad me; ac si aperte dicat : Quisquis se apud se magnum æstimat, aditum sibi mei accessus angustat : quia tanto ad me altius pertingitur, quanto uniuscujusque mens apud se verius humiliatur.*

Dices : Christus unicam obtulit victimam, id

est seipsum : hîc autem sapientia dicitur obtulisse victimas in plurali. Resp. Christi victima omnes victimarum species complexa est : ipsa enim fuit holocaustum, sacrificium pro peccato, et victima pacifica ; ita Lyran. imo S. Aug. 17. Civit. 20. Addit Beda Christum non unam, sed multas sustinuisse mortes, ac instar multarum fuisse victimarum ; quia plurima tormenta sustinuit, quorum quodlibet sufficiebat ad eum occidendum. Denique in Hebræo non est *victimas*, *sed victimam* in singulari. Accedit auctor Catenæ Græcor. : *Miscuit in cratere vinum*, inquit, *nam primo Christus Dominus seipsum Deo Patri in hostiam et sacrificium pro omnibus obtulit. Mox Apostolos, aliosque et alios mortis suæ imitatores fecit Per craterem autem Ecclesiam accipere licet : hæc enim sanguinem, qui pro ea effusus est, in usum suscepit, sancteque custodit, atque distribuit. Quem etiam sanguinem arcaniori quadam ratione vinum hoc loco appellat, sicut mensam in ipsa instructam paratamque Dominici corporis escam. Possunt etiam per hæc vasa ad mysticam oblationem deputata, ut sunt altaria, calices, aliaque ejusmodi, accipi.*

De mensa Eucharistiæ accipiunt alii passim. Unde et hîc utriusque speciei, scilicet panis et vini, fit mentio, ac victimæ carnis et sanguinis Christi : atque in celebratione Eucharistiæ canuntur Deo laudes, recitantur prophetiæ, Epistolæ, Evangelia, fiunt conciones et exhortationes. Denique post eam olim celebrabatur agape, id est convivium sacrum, in symbolum charitatis, uti dixi 1. Corinth. 11. v. 21. et 33. et c. 14. v. 26. Alludit ad mensam panum propositionis, quæ erat typus Eucharistiæ et eleemosynæ, de qua dixi Exodi 25. 23. Alludit quoque ad illud Psal. 22 : *Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me.* Ita S. Aug. 17. Civit. 20. et S. Athanas. in disput. contra Arium in Concil. Nicæno : *Sapientia*, ait, *posuit mensam sacri altaris, in quo panis, id est sacrosanctum Christi corpus et sanguis, edendus et bibendus proponitur.* Et S. Cyprian. l. 2. epist. ad Cæcilium (quæ in alia editione ordine est 63) : *Per Salomonem*, ait, *Spiritus sanctus typum Dominici sacrificii ante præmonstrat immolatæ hostiæ, et panis et vini, sed et altaris et Apostolorum, faciens mentionem : Sapientia, inquit, ædificavit sibi domum, et subdidit columnas septem, mactavit suas hostias, miscuit in cratere vinum suum, et paravit mensam suam, etc.* Atque ex τῳ *miscuit*, probat in calice Eucharistiæ vinum esse aqua miscendum : *Vinum mixtum*, ait, *declaratur, id est calicem Domini aqua et vino mixtum prophetica voce denuntiat, ut appareat in passione Dominica* (in ultima Christi ad passionem euntis cœna) *id esse gestum quod fuerat ante prænuntiatum.* Simili modo ex τῳ *miscuit*, aquam vino esse miscendam in Eucharistia colligit R. Samuel Marochianus lib. de Adventu Messiæ c. 20, qui exstat tom. 5. Biblioth. SS. Patr. Sic et S. Isidor. de Vocat. Gentium, c. 26 : *Dei*, ait, *sapientia constituit sibi domum S. Ecclesiam, in qua mactavit sui corporis hostias, in qua miscuit vinum sui sanguinis in calice Sacramenti divini, et præparavit mensam, id est altare Domini, cum mittens servos suos Apostolos atque doctores ad insipientes, id est ad omnes gentes verum Deum ignorantes, ait : Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis.*

Sic et S. Hier. in Isaiæ 55. v. 1 : *Emitte absque argento, etc., vinum et lac : Spreto*, ait, *illo argento, et pecuniis quibus aquas Domini emere non possumus, pergamus ad eum qui calicem tenens Sacramenti discipulis loquebatur : Accipite, et bibite, hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum. Quod vinum miscuit et sapientia in cratere suo, omnes stultos seculi, mundique sapientiam non habentes, provocans ad bibendum.* Denique ita hunc locum accipit Ecclesia in Officio Ven. Sacramenti. Vide Adrianum Finum in Flagello Judæorum, l. 8. c. 11.

Quocirca ad hoc sapientiæ convivium allusit Christus in parabola invitatorum ad nuptias ; mittens enim servos ait : *Dicite invitatis : Ecce prandium meum paravi, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata ; venite ad nuptias*, Matth. 22. 4. Nam primo, nuptiæ, id est nuptiale convivium, quod rex, id est Deus, fecit filio suo, est mensa Evangelicæ doctrinæ et Sacramentorum, maxime Eucharistiæ à Christo institutæ. Ita Orig. Euthymius et auctor Imperfecti ibidem ; secundo, filius regis sponsus est Christus incarnatus, cujus sponsa est Ecclesia. Ita Origen. Hilar. S. Hieron. S. Gregor. ibidem ; hujus nuptiæ quasi sponsalia inchoata sunt in Incarnatione, et consummabuntur in cœlo ; tertio, invitati sunt Judæi, tum ante, tum post Incarnationem Christi, ut eam vel futuram, vel factam crederent. Ita iidem ; invitati, inquam, per legem Moysi, deinde vocati per servos, id est Prophetas et Apostolos ; quarto, tauri et altilia significant convivium opipare esse instructum. Ita S. Hieron. et Euthym. Itaque idem est ; *Tauri mei et altilia occisa sunt*, cum eo quod de sapientia hîc dicitur : *Immolavit victimas. Altilia* enim non sunt alites, id est volucres, sive aves ; sed vituli, boves, oves, etc., ita dicti ab alendo. Hoc enim significat Græcum σιτιστὰ, id est altilia saginata, uti vituli saginantur ad splendidum convivium.

Physice et ethice : sicut per fabricam domus sapientiæ Hebræi in Sanedrin accipiunt creationem mundi, sic consequenter S. Dionys. Areopag. epist. 9. ad Titum Pontif. per mensam accipit mensam divinæ providentiæ, qua mortalibus de omnibus affatim providet, duplicesque cibos, solidos scilicet et liquidos, proponit : *Calix autem*, inquit, *cum rotundus sit, et patente apertoque ore, patentem et omnia obeuntem omnium providentiam, quæ principio et fine caret, significat.* Accedit R. Salomon : Proposuit mensam suam, hoc est, inquit, rerum omnium naturam sicco et humido constare voluit. Vide Theodoretum et alios, lib. de Providentia et Numine.

Tropolog. mensa sanctorum dogmatum et exemplorum in Ecclesia proponitur, et ad eam quisque fidelis invitatur, juxta illud Eccli. 15 : *Cibabit illum pane vitæ et intellectus, et aqua sapientiæ salutaris potabit illum.* Unde auctor Catenæ Græc. : *Per victimas*, ait, *divina mysteria, secretaque eorum sensa, nec non sanam sinceramque S. Litterarum interpretationem denotat.* Huc facit quod, ut notat Pineda, à sponso Christo dictum est Ecclesiæ Cant. 7. 2 : *Umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis ;* pertinet enim tum venter, qui est mentis symbolum, ubi cibus doctrinæ concoquitur, tum crater et poculum ad sapientiæ significationem, sic exponente S. Ambr. super Exod. 16 : *Est*

enim, ait, *in omni doctrina tornatus, et potius spiritualis non deficiens plenitudine, et cœlestium secretorum cognitione.* Et forte colludit cum hac ipsa cæremonia illud Isaiæ 28. 9 : *Quem docebit scientiam? et quem intelligere faciet auditum? ablactatos à lacte, avulsos ab uberibus*, id est, à poculis quæ uberum figuram habebant, in quibus, initiandis sapientiæ discipulis vase in modum femineæ mammæ lac propinabatur apud Ægyptios, uti Apuleius auctor est. Hoc est quod ait Christus Matth. 22. 4 : *Ecce*, ait, *prandium meum paravi, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata; venite ad nuptias.* Ubi auctor Imperfecti apud S. Chrysost. hom. 41, per mensam accipiens S. Script. per tauros exempla Prophetarum, Sacerdotum et Martyrum in S. Script. nobis ad exemplum proposita : *Quidquid*, ait, *jam quæritur ad salutem, totum jam adimpletum est in Scripturis. Qui ignarus est, inveniet ibi quod discat. Qui contumax est et peccator, inveniet ibi futuri judicii flagella, quæ timeat. Qui laborat, inveniet ibi glorias et promissiones vitæ perpetuæ, quæ manducando excitetur amplius ad opus. Qui pusillanimis est et infirmus, inveniet ibi mediocres justitiæ cibos, qui, etsi pinguem animam non faciant, tamen mori non permittunt. Qui magnanimus est et fidelis, inveniet ibi spiritales escas continentioris vitæ, quæ perducant eum prope ad Angelorum naturam. Qui percussus à diabolo, et vulneratus est in peccatis, inveniet ibi medicinales cibos qui eum per pœnitentiam revocent ad salutem. Ut quid ibi scriptum est : Achar propter furtum laminæ aureæ lapidatus, nisi ut habeant fures quod timeant? ut quid ibi filii Israel, qui fornicati sunt cum filiabus Moabitarum, percussi refugerunt in Beelphegor, nisi ut habeant fornicatores, quod perhorrescant? ut quid concupitores carnis castigati sunt in deserto, nisi ut nemo delicias concupiscat? ut quid David arguit Nathan et suscepit, nisi ut adulteri et homicidæ pœnitentiæ remedium non desperent? Raab meretrix sanctificata est, ut meretricibus spes daretur. Nihil ergo minus est in hoc convivio, quàm quod necessarium habet salus humana.*

Huc facit quod scribit B. Petrus Damiani in Vita S. Bonifacii Camaldulensis monachi, deinde Archiepiscopi ac Martyris, nimirum eum, cum Othonii III. Imp. esset consanguineus, itaque carus, ut ab eo non alio nomine vocaretur nisi *anima mea*, ingressum in ecclesiam S. Bonifacio Martyri cognomini suo dicatam, imitationis illius et martyrii desiderio accensum dixisse : *Et ego Bonifacius vocor; cur ergo etiam ipse Martyr esse non debeo?* Quocirca ingressus Ordinem S. Romualdi, indeque creatus Archiepiscopus, et Apostolus Russiæ, eam cum suo rege tum prædicatione, tum miraculo, scilicet per medium ignem transeundo illæsus, convertit, ideoque à regis fratre occisus Martyr occubuit. Sic et Cornelius Musius, teste Miræo, assidue à S. Cornelio Pontifice et Martyre sibi cognomine postulavit, ut ei tam sanguine, quàm nomine assimilaretur, ac impetravit; nam anno Domini 1572, captus in Hollandia, sanguinem pro Christo dedit.

Magis apposite et proprie S. Aug. 17. Civit. 20. et Anastasius Nicenus q. 40. in Script. victimas, quas sapientia immolavit, accipiunt Martyres, quos sibi ipsi Deus quasi victimavit. Sic et Tertul. lib. contra Gnosticos cap. 7 : *Sophia*, ait, *jugulavit filios suos; sapienter utique jugulavit, dum in vitam; rationaliter, dum in gloriam. O bonam matrem! Opto et ipse in filios ejus redigi, ut ab ea occidar. Opto occidi, ut filius fiam.* Rursum victima est mortificatio, et quia crebro et quotidie oportet mortificare se Deo; hinc ait *victimas* in plurali; quæ tamen condiendæ sunt vino orationis et devotionis; sicut enim amari cibi melle condiuntur, ut gustui suaves dulcesque evadant; sic et mortificatio oratione condienda, ut Deo hominique dulcescat.

Anagog. Hugo mensam accipit æternæ refectionis et beatitudinis, de qua Christus Lucæ 22. v. 29 : *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.*

Mystice B. Virgo mensam nobis instruxit et proposuit, cum Christum panem animarum verum nobis peperit et dedit. Ita S. Epiphan. serm. de laud. Virg. : *Ipsa est*, ait, *fidei mensa intellectualis, quæ vitæ panem mundo suppeditavit.* Et post pauca : *Locuples est, carissima, et virtutibus plena, mensa virginea, optimis quibusque cibis abundans, quibus terra fruatur. O candelabrum virgineum*, etc. Et Andreas Cretensis hom. 2. de dormit. Virginis : *Ostendit*, ait, *suam sanctissimam mensam, utpote quæ ipsum totum vivificum panem Dominum nostrum Jesum, qui est vita æterna, qui creatam continet naturam, ex fermento Adamicæ conspersionis panem factum in utero gestavit œconomice; qui eos qui sancte ad eum accedunt, reducit ad vitam recentiorem, et reddit in Deo perfectos. Quo quidem modo eos quoque expurgat, et reddit immortales, qui participatione novæ illius et pulchræ ejus communionis ei conjunguntur, fiuntque familiares.* Eadem miscet vinum aquæ, cum lites et schismata sopit, cum homines et gentes diversas, imo adversas, commiscet, vinculoque pacis et charitatis in unum consociat. Unde Synodus Constantinop. epist. ad Hormisdam Pontif. *Ecce*, ait, *intercessione sanctissimæ Virginis olim quæ fuerant membra divisa, per Spiritus sancti gratiam ad unitatem et charitatem perfectam sunt redacta.* Denique ipsa quasi sophia jugulavit filios suos, ut legit Tertull. puta Christum Dominum et Martyres, quos astans cruci Deo immolavit, et indies immolat et offert. Unde S. Ephrem de Laudibus Virginis : *Virginem*, ait, *appello, velut sacerdotem pariter et altare, quæ quidem mensam ferens, dedit nobis cœlestem panem in remissionem peccatorum.* Et B. Petrus Damiani serm. de Nativit. : *Cibum*, inquit, *Eva tradidit* (alii legunt, *comedit*) *per quem nos æterni convivii fame mulctavit; cibum Maria dedit, qui nobis cœlestis convivii aditum patefecit.* Porro noster Fernandez in Genes. c. 3. num. 7. recte expendit τὸ *miscuit vinum.* Quid, quæso, ait, immiscuisti, ô Dei mater, sanguini filii tui, quem potamus? Anne limpidissimam aquam lacrymarum, quas in circumcisione, et quas stans juxta crucem Jesu mater ejus, ex oculis istis virgineis copiosissime et dolentissime profudisti, visaque fuit ista commistio sanguinis filii et lacrymam matris? ô si mihi flueret torrens iste voluptatis, quo anima mea perfunderetur! Jure optimo D. Epiphan. vocat Virginem Dei matrem, *mensam fidei.* Nimirum in Virgine sua matre dignissima proposuit Deus omnia quæ divinus amor excogitavit epularum, ac ciborum, et condimentorum, et liquorum genera, quibus animæ piorum et impiorum etiam pasci, nutriri confir-

ma-ique possent. Venite (inquit), bibite vinum quod miscui vobis. An illud verbum miscere usitatum in poculis amatoriis, à Virgine matre similiter usurpatur? Quod si ita est, significatur plane in divina Eucharistia vis quædam admirabilis, et velut amatoria, quam piorum animæ sentiunt, cum rite communicantes corpus et sanguinem Domini, solvuntur in lacrymas, ardent amoris ignibus, humana omnia fastidiunt, divinis inhiant, suique prorsus immemores, ac priore vita deposita sese in Deum suum transmutant. Hæc Fernandez.

3. MISIT ANCILLAS SUAS, UT VOCARENT AD ARCEM, ET AD MOENIA CIVITATIS.] Pro *ancillas* hebr. est נערות *naaroth*, id est puellas, juvenculas, adolescentulas, ut vertit Theodot. Aquila et Symmach. Septuag. vero et Syrus vertunt, *servos suos*. Sic ergo habent Septuag. : *Misit servos suos, convocans cum excelsa prædicatione ad craterem;* Syrus : *Misit servos suos ad vocandum super excelsa.* Sic et Arabicus ; uterque enim solet sequi Septuag.

Quæres primo quænam sint *ancillæ* sapientiæ ab ea missæ ad evocandum, et invitandum omnes ad ipsius convivium. Cajet. accipit virtutes omnes quæ sapientiæ ancillantur, hominesque ad virtutem et cœlum invitant; alii accipiunt Angelos; omnes enim sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis, Hebr. 1. R. Salomon accipit Adamum et Evam, item Mosen et Aaronem.

Verum dico per *ancillas* accipi prædicatores, doctores, Prophetas et Apostolos. Hi enim olim ante Christum omnes vocabant ad Synagogam et Dei cultum, post Christum vocant omnes ad Ecclesiam et Christianismum. Hi vocantur *ancillæ*, id est servi, ut vertit Syrus et Septuag. quia sapientia hìc inducitur ut matrona et domina, quæ in suî obsequium poscit ancillas potius quàm servos, puta feminas potius quàm viros. Hoc enim exigit decor et venustas parabolæ.

Tropol. addit Hugo Prophetas et Apostolos vocari *ancillas* ob vilitatem et humilitatem, et quia, inquit, molles erant et tractabiles ad infirmitatem proximi sublevandam. Sic enim ancillæ ad infima et durissima quæque sese demittunt, ut heræ suæ obsequantur. Quocirca sicut oculi ancillarum semper in heram respiciunt, sic oculi Apostolorum et Doctorum in Christum, ut ejus nutus observent, ab eo gratiam postulent, illi se totos mancipent, juxta illud :*Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostrî;* psalm. 122. 2. Ita S. Gregor. cujus locum et verba superius recitavi, atque ex eo Beda et Hugo. Sic et S. Athanas. in disp. contra Arium in Concilio Nicæno : *Post igitur illius* (Christi) *passionem*, ait, *et resurrectionem emisit sapientia, virtus, Verbum, Deus Apostolos ad omnes stultos, brutos scilicet, Gentiles, Deique ignaros, proposita mensa, nimirum sacro altari; et in eo panem cœlestem, et incorruptibilem, et omnibus vitam donantem qui inde participarent, sanctum videlicet et sacrosanctum suum ipsius corpus, exhibuit; vinumque exhilarans mentem, quod sobrietatem facit in cujusque animo qui inde degustant, quasi in cratere suum ipsius sanguinem miscet, advocans sibi prædestinatos atque electos per Apostolos suos. Atque ita omnis quidem stultitia omittitur; regni autem cœlorum cives efficiuntur, qui illos audiunt.* Denique Honorius Augustodunensis presbyter Comment. brevem scripsit in Proverbia Salom. qui exstat tom. 12. Biblioth. SS. Patrum edit. Coloniensis, ubi per *ancillas* accipit Apostolos; hos enim vocari ait ancillas : *Propter insipientiam, infirmitatem et paupertatem; quia idiotas, infirmos, pauperes et despectos elegit Christus Apostolos, quos ad prædicandum misit in mundum, ut fideles populos vocarent ad arcem æternæ beatitudinis, et ad mœnia Jerusalem cœlestis.* Hæc Honorius. Eadem ad verbum habet Salonius, qui longe anterior fuit Honorio.

Tropol. et mystice, per *ancillas* accipe eloquentiam, scientiam, miracula, virtutes sanctorum fidelium vere sapientum; per hæc enim quasi per ancillas sapientia et Deus homines ad se allicit et advocat, ut patet ex Actis Apostol. et vitis Sanctorum. Unde D. Thomas 1. p. q. 1. art. 5: Sapientia, inquit, est Theologia, ancillæ sunt aliæ scientiæ, quæ Theologiæ, sive scientiæ rerum divinarum, ancillantur et inserviunt.

Quæres secundo quænam sit *arx* et *mœnia civitatis, supra* quam, ut Hebræus, *et ad* quam, ut habet Noster, ancillæ sapientiæ omnes ad ejus convivium evocant. Nota. Hebr. ad verbum est: *Vocavit super*, vel *ad pinnacula* (vel *fastigia*) *excelsorum urbis.* Nam גפי *gappe*, quod Noster vertit, *arx*, significat *pinnas, fastigia*, et *summitates* domorum et murorum : unde Pagninus vertit : *Vocavit ad summitates excelsorum civitatis;* R. Levi : *Vocavit super alas altiorum partium civitatis;* Chaldæus: *Vocavit in altitudine collium validorum;* Syrus : *Super excelsa;* Vatablus : *Misit puellas suas invitatum ad summam urbis arcem.* Hoc posito,

Resp. quam vers. 1. vocavit *domum sapientiæ* propter amorem et unionem, hìc propter munitionem et amplitudinem vocat *arcem* et *mœnia civitatis*, id est, arcem et civitatem mœnibus munitissimam, qualis erat arx Sion, quæ et civitas David dicta est, in qua erat Salomonis regia et templum. Simili de causa Ecclesia triumphans vocatur civitas Jerusalem, Apocal. 21. 2.

Arx ergo est templum et synagoga in arce Sion ædificata; ac Ecclesia Christiana, quæ prædicante Christo et Apostolis in eodem loco inchoata est. Dicitur *arx*, quia erat loco edito, et muris circumdatis munitissima instar arcis, ut in omnium esset oculis et conspectu; utque inde vocum tubarumque sono longe lateque resonante omnes ad eam evocarentur. Ita noster Pineda, l. 3. de Rebus Salom. cap. 28. Porro, inquit, quod subditur : *Et ad mœnia civitatis*, procul dubio designatur civitas ipsa David, vel arx Jebusæi : hæc enim arcis nomine appellatur frequenter in Scripturis, 1. Paral. 11. 4. 5. 7. 2. Regum 5. 7. 9, et Josephus passim præsertim 7. Antiq. cap. 3. Porro quod subditur : *Et ad mœnia civitatis*, indicat murum et mœnia munitissima, quibus suam civitatem, id est arcem Sion, cinxit David, 2. Regum 5, quam arcis murum vetustissimum et fortissimum appellat Joseph, cap. 6; et videtur quidem peculiaris aliqua turris, eaque præcelsa et fortissima, in Sione à Davide exædificata, ut indicatur Cant. 4. 4. Quæ cum propter altitudinem opportunissima esset ad circumspiciendum et speculan-

dum, opportunum etiam erat sapientiæ atque doctrinarum symbolum; quare sapientissime eò loci domum doctrinæ constituit Salomon, et ad hanc ipsam rem alludens dixit ad sponsam: *Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis; mille clypei pendent ex ea.* Quod Theodoreto exponente hunc habet sensum: Habet collum tuum, quod caput tuum et faciem sustinet, omnes aliorum doctrinas, quibus tanquam jaculis cunctos adversarios transfigis. Habet etiam clypeos multos, quibus protegeris, et ignita hostis tela exstinguis. Munita enim es spiritus armatura, et sic facile hostes vulneras, cum omnibus fortium sagittis abundes; eosque modo per Prophetas, modo per Apostolos redarguis, atque ipsorum retegis imbecillitatem.

Tropol. arx significat Ecclesiam esse munitam instar arcis, quia undique à dæmonibus, carne et mundo obsidetur et impugnatur: quare fideles ideo evocari ad convivium sapientiæ in arce, ut ejus victimis et vino roborati, illique obstricti et devincti acriter arcem hanc propugnent, ac decertent contra omnes concupiscentiæ motus, aliosque Ecclesiæ et fidelium hostes. Sciant ergo hoc esse convivium militare, quod ad præliandum, non ad quiescendum instruitur, juxta illud: *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me*, Psal. 22. Solent enim duces milites præliaturos convivio excipere, aut vinum potumque eis propinare, tum ut eos sibi devinciant, tum ut eos ad pugnam cibo vinoque corroborent. Tale est convivium Eucharistiæ, quo quasi militari pascimur, ut contra omnes mundi dæmonumque phalanges quasi pugiles Christi generose decertemus, juxta illud S. Chrysostomi, hom. 61. ad Popul. *Tanquam leones igitur ignem spirantes ab illa mensa recedamus, facti diabolo terribiles, et caput nostrum revolventes, et charitatem quam nobis exhibuit.* Unde notant nonnulli hanc mensam adumbratam fuisse per mensam panum propositionis, quam cingebat *corona interrasilis*, pro qua Septuag. vertunt στεφάνη παλαιστοῦ, quod Complut. vertunt: *Corona pugilis*, sed perperam; vertendum enim est cum Romanis: *Corona palmi*; hunc enim significat Hebr. טֹפַח *tophach*, quæ est mensura quatuor digitorum, sive palmus, ut vertit Noster et Chald. παλαιστής ergo, unde est genitivus παλαιστοῦ, hoc loco non significat pugilem, uti putarunt Complutenses, sed palmum; Hebr. enim *tophach* palmum significat, non pugilem.

Secundo, *arx*, vel, ut Hebr. est, *summitates et pinnæ excelsorum urbis*, puta Sionis, notant Ecclesiæ altissima et tutissima loca, uti est status perfectionis, qualis cernitur in Ordinibus et Religionibus, ubi viget disciplina. Sapientia enim omnes vocat non tantum ad Ecclesiam et Christianismum, sed etiam ad Christianismi perfectionem et apicem, præsertim omnes sacerdotes, religiosos, doctores, prædicatores, qui sunt sal terræ et lux mundi. Hi enim in arce, id est, in celsitudine sapientiæ et virtutum, consistere debent, ut alios eodem magis vita et exemplo quam verbo vocent. Unde Cajetanus vertit: *Vocavit super humeros excelsorum urbis*; sicque explicat, q. d. Ancillæ, id est virtutes, à sapientia missæ ad invitandum omnes idipsum præstant, ac reipsa omnes invitant et advocant, si non ore, sed humeris portentur, id est, si non verbis, sed rebus et factis sustententur, et præponantur per *excelsos civitatis*, id est per eos qui excellunt statu, conditione et officio; horum enim est sicut statu et gradu, sic et virtute et meritis excellere, et reliquis antecellere. Sic enim erit excelsa eorum prædicatio, ut vertunt Septuag. Talis fuit hoc seculo S. Carolus Borromæus, qui in excelso virtutum omnium culmine consistens post se traxit Mediolanensem Ecclesiam, quam moribus adeo sanctis imbuit et decoravit, ut videretur esse paradisus terrestris.

Igitur status perfectionis et Religio est arx Ecclesiæ, quæ est Sion civitas David, puta Christi. Primo, quia instar arcis munita est legibus, orationibus, pœnitentiis, exemplis, exhortationibus, etc. Unde S. Bern. serm. 4. de Dedic. Eccl. Religionem vocat arcem Dei, et quidem munitissimam: *Optimum*, inquit, *certe castrum tulisti Christo, si inimicis ejus tradideris Claram vallem.* Et S. Hieron. ad Hedibiam, ep. 150: *Vis*, inquit, *esse perfecta, et in primo stare fastigio dignitatis, fac quod fecerunt Apostoli, vende quæ habes, et da pauperibus, et sequere Salvatorem, et nudam solamque crucem virtute nuda sequaris.* Et S. Cypr. de Orat. Dom. *Qui renuntiavit jam seculo major est honoribus et regno; et ideo, qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat.* Nam quasi aquila in arduis posuit nidum suum, Job 39. 27.

Secundo, quia instar arcis excelsa est. Unde Apoc. 21. 2. Jerusalem cœlestis vocatur, quia scilicet è cœlis à Deo vocata est, et ad cœlum nos ducit. Quocirca S. Bern. ad Fratres de monte Dei agens de Religiosis: *Quos*, inquit, *quo nomine dignius appellem nescio, homines cœlestes, an Angelos terrestres, degentes in terris, sed conversationem habentes in cœlis.* Et Climachus gradu 4. monasterium ait esse cœlum quoddam terrenum; et ideo quo affectu ac reverentia credimus Angelos ministrare Deo, eodem nos etiam fratribus nostris ministrare debere.

Tertio, quia ipsa est Sion, id est specula; tum quia cœlestia speculatur, tum quia omnia terrena respicit et despicit, tum quia ex alto omnes hostium insidias circumspicit et avertit, tum quia ipsa est specula in quam omnium oculi conversi sunt. Quocirca præclare S. Gregorius Nazianzenus, orat. 1. in Julian. Religiosos vivis hisce coloribus pingit: *Videsne*, inquit, *hos pauperes victu ac tecto carentes, hos humiles et terrenos, et supra terrena; qui inter homines versantur, et rebus humanis sunt superiores; qui vinculis pressi, et liberi sunt; retenti, et teneri non possunt; qui nihil in mundo habent, et omnia habent; qui mundo superiores sunt; hos, inquam, propter mortificationem immortales, propter solutionem Deo conjunctos; qui ab amore alieni, sed divino amore ardentes; quorum fons lucis, et quorum jam radii, splendorisque trajectiones; quorum angelici psalmorum cantus, et pernox statio, et mentis ad Deum excessio ante mortem in cœlum se rapientis; quorum purgatio, et tamen purgantur, quippe nullum ascensus et deificationis modum sibi constituentes; quorum est conteri et abjici, et quorum simul est super thronos sedere; qui et nudi sunt, et incorruptibili vestiuntur indumento; qui in solitudine hujus seculi, alterius seculi frequentia ac celebritate fruuntur; qui voluptates ab-*

jiciunt, et tamen perpetuam atque inexplicabilem animorum oblectationem habent; quorum lacrymæ peccati diluvium sunt, et mundi expiamentum, quorum extensio manuum flammas exstinguit. Sancti Gregorii comes sanctus Basilius, sermone de Monachi institut. illum ait, qui seculo nuntium remisit, hoc imprimis cogitare, semperque animo versare debere se jam ultra humanæ naturæ fines processisse, seque ipsum ei instituto tradidisse, quod sit quam maxime à corpore sejunctum, ac propterea Angelorum conversationem imitandam suscepisse; siquidem hoc angelicæ naturæ proprium est, liberum esse à vinculis terrenis, nec omnin o distrahi ad aliam ullam pulchritudinem contemplandam, sed oculos in Dei vultum assidue defixos habere. Id expertus alter S. Gregor. cognomento et rerum gestarum gloria Magnus, mire luget suum è monasterio lapsum, vel potius raptum ad pontificatum, uti patet lib. 7. Registri ep. 126. ad Leandrum. Et l. 1. ep. 5. ad Theoctisten sororem Imper.: *Alta*, inquit, *quietis meæ gaudia perdidi, et intus corruens ascendisse exterius videor; unde me à conditoris mei facie longe expulsum deploro. Conabar namque quotidie extra mundum, extra carnem fieri, cuncta phantasmata corporis ab oculis mentis abigens, superna gaudia incorporaliter videre; et non solis vocibus, sed totis medullis cordis ad Dei speciem anhelans dicebam: Tibi dixit cor meum: Quæsivi vultum tuum, et vultum tuum, Domine, requiram. Nil autem in hoc mundo appetens, nil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene crederem impletum, quod pollicente Domino ex Propheta didicissem: Sustollam te super altitudines terræ.*

Mystice: B. Virgo mittit ancillas, id est animas sibi devotas, ut alios advocent ad ejus convivium, quod ipsa apparavit tum in generatione et educatione Christi, tum tota vita sua, splendidissimum omnium virtutum exemplar nobis ad imitandum proponens, idque in Sion, ubi ipsa post ascensionem Christi in cœlum habitavit; invitat enim ipsa omnes ad arcem Sionis, id est ad vitam excelsam et contemplativam. Unde experientia docet omnes pene Religiones ejus instinctu et ope institutas, atque in particulari, quicumque ad eas evocantur, ipsius fere auxilio et quasi voce evocari. Ita videmus viros B. Virgini devotos, ac præsertim congregationum ejusdem Sodales zelo animarum fervere, ideoque B. Virginem per eos in omnibus orbis provinciis mira et magna operari, nimirum infideles et hæreticos convertere, urbes antiquæ virtuti et pietati restituere, multos utriusque sexus ad vitam cœlibem, imo angelicam traducere, sive domi, sive in variis Religiosorum Ordinibus. Vide nostrum Spinellum de Deipara c. 40.

B. Virgo ergo vocat ad craterem cum excelsa prædicatione, quia ipsa fuit crater continens et propinans nobis carnem et sanguinem Christi, juxta illud Cant. 7: *Umbilicus tuus crater tornatilis nunquam indigens poculis.* De quo S. Ambr. l. de Instit. Virg. cap. 14: *Vere*, inquit, *alvus ille Mariæ crater tornatilis, in quo erat sapientia, quæ miscuit in cratere vinum suum, indeficientem cognitionis piæ gratiam divinitatis suæ plenitudine subministrans. In quo Virginis utero simul acervus tritici, et lilii floris gratia germinabat; quoniam et granum tritici germinabat et lilium.* Et S. Ildephonsus, serm. 1. de Assumpt. eadem mutuatus ex S. Ambros. *Vere*, inquit, *alvus Mariæ tornatilis fuit, quia in eo sapientia se influxit, quæ in cratere illo vinum miscuit.* Sic Ildephonsus, quem citat Vincentius Beluacensis in Speculo Historiali, libro 7. cap. 121.

4 et 5. SI QUIS EST PARVULUS, VENIAT AD ME. ET INSIPIENTIBUS LOCUTA EST: VENITE, COMEDITE PANEM MEUM, ET BIBITE VINUM QUOD MISCUI VOBIS.] Pro *parvulus* hebr. est פתי *peti*, id est parvulus, cui facile quidvis persuadetur; Septuag. Chald. et Syrus, *insipiens;* S. Cyprianus, lib. 2. Testimon. contra Jud. numer. 2, *insciens;* alii, *simplex*, de quo plura cap. 1. 4. Pro *insipientibus* Hebr. est חסר לב *chasar leb*, id est ei qui deficit corde, puta inopi cordis, et cui deest cor; Septuag. *egenti sensu;* Chaldæus, *indigentibus intellectu;* alii, *carenti mente.* Idem ergo est *parvulus* quod *insipiens*, puta homo, qui sensu et carne tantum ducitur; posterior enim pars de more explicat priorem. S. Greg. tamen symbolice per parvulum accipit humile m; humilis enim capax est sapientiæ: *Qui enim*, inquit, *necdum semetipsum despicit, humilem Dei sapientiam non apprehendit, juxta illud Christi: Confiteor tibi Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis,* Matth. 11.

Sunt hæc verba sapientiæ invitantis ad se suasque epulas. Unde subauditur *d τὸ icens*, quod proinde supplent Septuag. hoc modò, *dicens: Si quis parvulus, veniat ad me.* Per panem et vinum accipit agapen, sive convivium sacrum ex victimis Deo immolatis, quod sacris lectionibus et sermonibus condiebatur, uti dixi v. 2. Sub quo allegorice intellige epulum Eucharistiæ, quod comedendum est ore et stomacho tum corporali, tum spiritali, puta attenta meditatione, oratione, desiderio, amore, humilitate, animique unione cum Christo sumendum et ruminandum. Omnes ergo ad S. Synaxim hic invitat sapientia, id est Christus, uti hisce verbis Ecclesia omnes ad illud evocat in Festo Ven. Sacramenti; et S. Gaudentius, in serm. 19. ad Neophytos: *Contendite*, inquit, *pulli generosi, ad sacram offam, in qua est vita, et ex cœlesti illo cibo mica non cadat.* Nam, ut ait S. Ambrosius, l. 4. de Sacram. cap. 2: *Bonæ aquilæ circa altare; ubi enim corpus, ibi et aquilæ. Forma corporis altare est, et corpus Christi est in altari; aquilæ vos estis.* Atque Zacharias, cap. 9. v. 17: *Quid enim*, inquit, *bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines?* Ubi multa de fructu sanctæ Communionis dixi, æque ac Exodi 16. vers. 35. Ubi fuse egi de manna, quod erat panis cœli et panis Angelorum, omne delectamentum in se habens, omnemque saporis suavitatem: quo solo pasti Hebræi in deserto sani vegetique ad continuam peregrinationem, ac robusti ad bella contra Amalec, Og et Basan conficienda evaserunt. Atque idcirco manna expressus erat typus Eucharistiæ, qui est panis cœlestis sanitatem, delicias et immortalitatem tam animæ quàm corpori conferens, juxta illud Christi: *Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur, etc. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum, et panis, quem*

ego dabo, caro mea est pro mundi vita, Joan. 6. 51.

Ex hoc loco parvulos esse docendos et formandos ad virtutem docet Joannes Gerson, parte 2. tract. de Parvulis trahendis ad Christum, ubi laboris hujus fructum et meritum exaggerat, ac seipsum in exemplum proponit. Ipse enim, cum esset Cancellarius Parisiensis, et summis Academiæ negotiis districtus, pueris tamen erudiendis eorumque confessionibus audiendis assidue vacabat, secutus exemplum Christi, qui ait : *Sinite parvulos venire ad me; talium enim est regnum cœlorum,* Matthæi 19. 14. Ideoque et parvulos judicio maturos illico ad S. Synaxim hortabatur.

6. RELINQUITE INFANTIAM, ET VIVITE, ET AMBULATE PER VIAS PRUDENTIÆ,] q. d. Relinquite pueriles et infantiles nugas, errores, desideria, concupiscentias, *et vivite*, id est, et sic vivetis vitam humanam et rationalem, sequentes ductum rationis et honestatis, cum antea more puerorum vixeritis vitam animalem, qualem agunt bestiæ rationis expertes, quæ sola phantasia et sensu aguntur; *et ambulate*, id est sic relinquendo infantiam ambulabitis, *per vias prudentiæ;* vel *et*, id est idcirco, *ambulate per vias prudentiæ.* Si enim per vias prudentiæ ambuletis, utique relinquetis infantiam et imprudentiam, ac vitam homine dignam capessetis, quæ vos ducet ad vitam beatam et æternam. Unde Chald. vertit : *Amandate à vobis insipientes vecordiam* (Syrus : *stultitiam*) *sive indigentiam intellectus vestri, et vivite;* Septuag. Complut. *Relinquite insipientiam, et vivetis; et quærite prudentiam, ut vivatis;* Romani vero : *Relinquite stultitiam, ut in seculum regnetis, et quærite prudentiam.*

Pro *ambulate per vias prudentiæ*, hebr. est, *dirigite in via intelligentiæ*, vel *rectam facite viam prudentiæ*, hoc est per viam rectam prudentiæ incedite, ac juxta ejus dictamen opera vestra dirigite. Unde Aquila et Symmach. *Recte ite in via intelligentiæ;* Septuag. *Corrigite scientiam et intelligentiam;* S. Cyprian. l. 2. Testim. 2. legit : *Corrigite scientiam et intelligentiam;* Syrus : *Vias rectas cogitate.*

7. QUI ERUDIT DERISOREM, IPSE INJURIAM SIBI FACIT : ET QUI ARGUIT IMPIUM, SIBI MACULAM GENERAT.] Syrus : *Qui corripit flagitiosum capiet sibi ignominiam.* Dat causam cur parvulos et simplices, qui facile monenti cedunt et credunt, advocarit, non versutos, puta derisores et impios, in sua impietate obstinatos (hos enim opponit parvulis et insipientibus); quia scilicet derisor, utpote superbus et tumidus, deridet monita et monitores. Ita Beda, Cajetan. Jansen. et alii. Quare qui eum monet, *injuriam sibi facit* (Hebr. et Septuag. *accipit ignominiam*); primo, quia exponit se suaque risui et ludibrio derisoris.

Secundo, quia imprudentiæ notam sibi accersit, quod sine fructu, imo cum damno, derisorem corripiat. Facit enim contra illud sapientis, Eccli. 32. 6 : *Ubi auditus non est, non effundas sermonem.* Et contra illud Christi, Matth. 7. 6 : *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis.* Ubi notat primo per *sanctum* et *margaritas* significari doctrinam Evangelii et veritatis, per *canes* et *porcos*, perversos et obstinatos, idque propter immunditiam et rebellem oblatrationem. Vetat incorrigibiles ergo docere et corripere, quia, ait, illi velut porci sermones suis appetitibus et immunditiis contrarios contemnunt et calcant; deinde vero acuuntur in sermonis auctorem, eumque vel verbis vel verberibus lacerant. Nota secundo hoc intelligendum per se : nam per accidens Christus, S. Stephanus, Paulus et alii perversissimis Judæis prædicarunt eorumque incredulitatem acriter corripuerunt, tum ut publicum perhiberent testimonium veritati et gloriæ Dei, tum ad contestationem inexcusabilis impietatis improborum, tum propter aliorum adstantium utilitatem, et vitandum scandalum. Tunc enim sancta non dantur porcis, sed potius Deo et electis ejus.

Tertio, quia causa vel occasio est, ut derisor gravius peccet, dum peccatum suum tueri satagit, in eoque se obfirmat, ac monenti detrahit, obmurmurat, eumque deridet. Unde Plutarchus : *Pertinacem*, inquit, *in delicto monere perinde est, ac speculum cæco objicere,* qui putans se suamque cæcitatem rideri, objicienti indignatur, in eumque sævit et furit.

Quarto, qui irritat derisorem, ut reddat talionem, ut scilicet eadem vel similia vitia in corripientem retorqueat, et petulanti lingua probra in eum reciprocet, ut ita sua tegat vel propugnet. Unde S. Gregor. l. 8. Moral. c. 24 : *Scirpus in flore,* inquit, *est hypocrita in laude. In flore suo manum carpentis incidit, quia in laude hypocrita positus, ne hanc quisquam corripere audeat, asperitate sua protinus vitam corripientis secat. Sanctus namque esse non appetit, sed vocari; et cum fortasse corripitur, quasi in opinionis gloria detruncatur. Deprehensum se in pravitate irascitur, sibi loqui redarguentem prohibet, quia quasi in occulto vulnere tactus dolet. Qualis imperitis innotuit, talis vult ab omnibus æstimari; et paratior est mori quàm corripi.*

Ex dictis liquet perperam Aben Ezra pro *derisorem* vertere in nominativo *derisor*. Derisor, inquit, qui arguit alium, ipse sibi ignominiam accersit. Quando enim, qui alium arguit, deridet, ostentatque risum et cachinnum; tunc sibi conflat dedecus. Correptio enim facienda est gravi maturoque vultu, non irrisorio. Perperam, inquam : nam omnes alii vertunt, *derisorem* in accusativo æque ac *impium*, de quo sequitur.

Iisdem de causis, *qui arguit impium sibi maculam generat;* præsertim quia impius in impietate obstinatus insuper conatur alios ipsumque arguentem ad suam impietatem pertrahere, ejusque culpa vel suspicione maculare. Hebr. est : *Et qui increpat impium maculam ejus*, scilicet sibi attrahit vel adauget et multiplicat; Chald. *Et correptio impii macula est ipsi*, tum impio, tum corripienti; Septuag. *Arguens impium maculavit seipsum.* Nonnulli Codices addunt : *Correptiones enim impii livores sibi*, q. d. Si corripias impium, quot verba, tot livores et dolores lividos vividosque ei infligis, qui proinde livorem indignationis, maledicentiæ et vindictæ stillare non cessant, ut monentem vel verbo, vel verbere reverberet, illique dolores et livores pariles, tum in corpore, tum inanimo vicissim impingat.

8. NOLI ARGUERE DERISOREM (Septuag. *malos;* Syrus, *scelestum*), NE ODERIT TE. ARGUE SAPIENTEM, ET DILIGET TE.] Est antithesis correptionis derisoris et sapientis; quod illa creet odium, hæc dilectionem, ideoque hæc sit amplectenda, illa omittenda; utpote quæ tam corripienti quàm correpto, quem ad odium, aliaque peccata ex-

citat, et quasi irritat, est damnosa. Per *sapientem* intellige sapientiæ, id est virtutis, studiosum; vel etiam in sapientia et virtute perfectum: nam perfectio hujus vitæ mixta est cum imperfectione; nemo enim tam perfectus est, qui non habeat nonnulla vitia, quæ corrigat. Unde sanctus Gregor. loco jam citato: *Redargutione*, inquit, *deterior redditur, quia quasi diræ percussionis æstimat jaculum puritatis verbum. Unde exasperatus protinus in contumelias surgit, et quæ mala exaggeret, contra vitam correptoris inquirit. Demonstrare longe incomparabiliter reum reprehensorem suum desiderat, ut innocentem se non suis actibus, sed alienis criminibus ostendat; ita ut sæpe homo redargutionis aliquid se dixisse pœniteat, et quasi à carpentis manu, sic à corripientis animo quidam, ut ita dixerim, sanguis mœroris currat. Unde bene per Salomonem dicitur: Noli arguere derisorem, ne oderit te. Neque enim justo timendum est ne derisor, cum corripitur, contumelias inferat, sed ne tractus ad odium pejor fiat.*

Sapientes vero et sancti diligunt corripientes et correptionem, quia per hanc diriguntur ad morum emendationem et vitæ perfectionem. Sapiens ergo diligit correctionem, quia diligit veritatem et virtutem; virtus enim est veritas. Quid enim aliud sunt dictamina virtutum, nisi lumina veritatis? Impii vero amant vitium, ideoque mendacium. Quid enim est vitium, nisi mendacium practicum, quo malum pro bono appetitur et laudatur? in illo ergo verum est illud Comici: *Obsequium amicos, veritas odium parit*; ideoque correctionis medicina ei vertitur in venenum. Igitur sicut sol ceram liquefacit, lutum indurat; sic correctio et veritas à sapiente blande, à stulto et impio dure accipitur; ac in illo amorem, in hoc odium parit. Audi Patianum Parænesi ad pœnitentiam: *Ut cœnum solet tunc maxime fœtere, cum moves; et incendium tunc maxime ardere, si vertas; et rabies tunc maxime sævire, si provoces: ita illi objurgationis necessariæ stimulos contrario calce fregerunt, non sine suo quidem malo et vulnere repugnantes. Nam à Domino dictum est: Argue stultum, et odio te habebit.* Rursum, sicut vinum melli infusum mellescit, felli vero mixtum fellescit: et sicut aqua infusa vino vinescit, aceto vero mixta acescit, imo illa in vinum, hæc in acetum transit. Insuper sicut terra lapidosa et senticosa omnem humorem et pluviam in lapides, sentes et vepres commutat; terra vero mollis et pinguis pluviam in herbas et flores transfert. Denique sicut stomachus bonus cibum in bonum succum et sanguinem convertit; stomachus vero biliosus cibum in bilem vertit, non vitio cibi, qui bonus et suavis est, sed vitio stomachi, qui amarus et biliosus est; sic pariter sapiens correptionem in amorem, impius eamdem in bilem et odium traducit, non vitio correptionis, quæ bona est; sed vitio impii, qui cor habet superbia et ira infectum.

Moraliter hìc nota correptionem sapienti esse amandam et ambiendam, sicut amatur sal, licet salsum, ad condiendas carnes; et pilulæ, licet amaræ, ad expurgandos malos humores; et lixivium, licet acre et mordax, ad defricandum sordes capitis: ut pari modo per correptionem anima suo nitori restituatur, imo ad illustrem sanctimoniam et perfectionem assurgat. Quocirca parentes liberorum, magistri discipulorum, Superiores subditorum, Prælati Religiosorum amantes, crebro eos monere et corrigere solent, ut ita nævos omnes deponant, ac obedientiæ et humilitati assuefacti, magnis continuæ mortificationis passibus ad perfectionem contendant. Justis ergo necdum perfectis dicitur tanquam studiosis sapientiæ discipulis: *Audite, filii, disciplinam patris, et attendite, ut sciatis prudentiam;* justis vero perfectis tanquam magistris illud etiam Salomonis injungitur: *Argue sapientem, et diliget te; da sapienti*, id est discipulo, sapientiæ *occasionem, et addetur ei sapientia. Doce justum, et festinabit accipere.* Ad hos namque omnes pertinet imperfectiones arguere, occasionem proficiendi dare, et veram virtutem docere, non tam sermone quàm opere, et purissimæ sanctitatis actione.

9. DA SAPIENTI OCCASIONEM, ET ADDETUR EI SAPIENTIA (Hebr. *et sapiens erit amplius.*) DOCE JUSTUM, ET FESTINABIT ACCIPERE,] scilicet doctrinam quam doces. *Occasionem*, sapientiæ scilicet et discendi. Unde Chald. *Doce sapientem, et sapientior erit adhuc; ostende justo, et addet scientiam.* Hebr. tantum est, *da sapienti*, scilicet *doctrinam et consilium*, inquit Cajetanus.

Significatur hac parœmia sapienti porrigendam esse occasionem sapientiæ et virtutis, eo quod sapiens illius avidus occasionem sibi datam illico arripiat, ut quod optat et quærit, in sapientia proficiat: nam in omnibus sui profectum vestigat. Unde hæc sententia variis aptari et varie explicari potest.

Primo, ut per *occasionem* cum Cajetano accipiamus doctrinam et consilium, q. d. Da sapienti sanam doctrinam et consilium; nam ipse illico illud amplectetur et exsequetur; itaque fiet sapientior, et, ut ita dicam, virtuosior. Unde explicans subdit: *Doce justum, et festinabit accipere.* Posterior enim pars rhythmi explicat priorem.

Secundo, per *occasionem* accipias correptionem, de qua sermo præcessit; correptio enim sapienti est occasio proficiendi, suosque defectus corrigendi. Unde S. August., epist. 48. ad Vincentium, ex hoc loco docet Donatistas aliosque hæreticos, in hæresi sordescentes, non tantum verbo Dei instruendos, sed et vi pœnisque cogendos esse ad Orthodoxam fidem, eo quod pœnæ sint illis occasio sapiendi, idque probat experientia multorum, qui pœnis reducti sunt ad sanam fidem. Unde concludit: *His omnibus harum legum terror, quibus promulgandis reges serviunt Domino in timore, ita profuit, ut nunc alii dicant: Jam hoc volebamus, sed Deo gratias, qui nobis occasionem præbuit jam faciendi et dilationum morulas amputavit.*

Tertio, significat sapienti duntaxat suggerendam esse occasionem proficiendi: ex illa enim ille ulterius se provehet. Unde illud: *Sapiens nutu, stultus fuste monendus est.* Ita S. Antonius epist. 2. ad Fratres Arsenoitas: *Erant*, inquit, *et alia multa quæ velim docere; sed si dedero occasionem sapienti, sapientior erit*, q. d. Multa scripturiebam, sed ex paucis quæ scripsi, cætera colligetis. Sapiens enim ex dictis non dicta, ac stulto expresse dicenda, per se rimatur et colligit. Vel si *dedero occasionem*, id est spatium et tempus cogitandi discendique. Unde

Quarto, Syrus per *occasionem* accipit tempus opportunum, q. d. Noli tempore importuno, sed opportuno docere, corrigere, exhortari et stimu-

lare sapientem ad meliora. Sapiens enim si importuno tempore moneatur, v. g. cum est aliis occupatus, cum mœstitia deprimitur, cum mente obnubilatur, ex monitione affligetur vel exacerbabitur: sin opportuno, cum v. g. serenus est, docilis, hilaris, optime accipiet monitionem. Sic ergo Syrus vertit: *Da tempus sapienti, ut iterum sapientia imbuatur.* Sensim enim discitur sapientia et virtus, atque qui hodie infirmi et invalidi sunt ad opus aliquod heroicum, cras vel perendie robustiores facti ad illud fortes erunt et validi. Infirmis ergo æque ac pueris danda sunt temporis spatia, quibus se suamque infirmitatem superent et vincant. Sic Christus ad tempus Apostolorum vitia et infirmitates toleravit, allegans inter cætera, *utres vetustos novum vinum facile ferre non posse,* Matth. 9. 17.

Quinto, significat Sapiens parentes, magistros et superiores debere subinde filiis, discipulis et subditis dare occasionem proficiendi in sapientia et virtute, ejus exercendæ occasiones suggerendo et objiciendo. Sic magistri obscuras quæstiones discipulis proponunt, ut earum solutionem investigent, sicque ingenium acuant. Sic B. Aloysius Gonzaga agens cum Patribus et Doctoribus, ut sermonem de rebus spiritualibus induceret, proponebat eis quæstiones de virtutum et vitiorum actibus, de sensu certarum sententiarum S. Scripturæ, de officiis Religiosi, etc., quasi cupiens ab eis edoceri. Sic senex ille in Vitis Patr. dicebat Superiores debere noviliis et subditis opportune suggerere occasiones exercendæ nunc patientiæ, nunc humilitatis, nunc obedientiæ, nunc resignationis, nunc charitatis, etc., ideoque verbis acrioribus subinde eos pungere, stimulare et mortificare: atque eum, qui id facere negligat, esse in suos crudelem, et panem filiis debitum subtrahere: sicut enim pane alitur corpus, sic occasionibus et stimulis alitur virtus, et acuitur spiritus. Hac de causa Deus quasi peritus magister nobis objicit nunc tribulationes, ut discamus patientiam; nunc contemptus, ut discamus humilitatem; nunc afflictos et pauperes, ut discamus beneficentiam, etc., juxta illud Apostoli: *Creati in operibus bonis* (id est, ad opera bona) *quæ præparavit Deus ut in iis ambulemus,* Ephes. 2. 10.

Denique significat sapientem occasiones discendi non perdere, sed ex omnibus profectum capere, ac justum, si ansam amplius se justificandi nactus sit, eam non omittere, sed instar aucupis aves hasce cœlestes aucupari et captare. Occasio enim instar avis prætervolat, ni statim ut se offert, prehendatur, juxta illud:

Fronte capillata est, à tergo occasio calva;

ut, cum pertransiit, prehendi nequeat. E contrario, insipientes et impii infinitas bene agendi occasiones præterire sinunt, quas serio, sed sero quærent, ac occasiones male agendi obviis manibus amplectuntur; unde in æternum eos pœnitebit, juxta illud Sap. 5. 6: *Erravimus à via veritatis,* etc., *lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles. Et virtutis quidem nullum signum valuimus ostendere, in malignitate autem nostra consumpti sumus.*

10. PRINCIPIUM SAPIENTIÆ, TIMOR DOMINI: ET SCIENTIA SANCTORUM (Syrus, *justorum*) PRUDENTIA.] Quod Sapiens sapientiæ statuit principium, c. 1. 7; idem statuit hîc ipsa sapientia, scilicet timorem Dei: in hoc enim sapientiæ basis, imo summa consistit. Pro *principium* hoc loco hebr. est תחלת *techillat,* quod non nisi principium significat, cum cap. 1. 7. sit ראשית *rescit,* quod etiam primas, primitias et principatum significat, ut ibidem dixi. Probat principium sapientiæ esse timorem Domini, ex eo quod scientia sanctorum sit prudentia: prudentia enim idem est quod sapientia; cum ergo hæc sit scientia sanctorum, id est eorum quæ sancta, honesta, et pia sunt, quæque suî studiosos faciunt sanctos; sequitur eamdem esse timorem Dei, quia hic in se sanctus est, et suî studiosos facit sanctos. Significatur ergo, inquit Jansenius, de ea sapientia hîc esse sermonem, quæ incipit in nobis esse et crescere ex concepto Dei timore: sicque parvulos et insipientes posse ad sapientiam pervenire, si Dei timorem concipiant: quem quia omnino abjecerunt impii et derisores, ob id sapientiam non posse percipere. Ad indicandam expressius differentiam inter hanc sapientiam et eam, à qua juxta mundum quidam dicuntur sapientes, subditur: *Et scientia sanctorum prudentia,* hoc est, scientia et cognitio rerum sanctarum, quales scilicet Scriptura docet, et scientia quam habent sancti homines, illa sola est vera prudentia vel intelligentia. Potest enim τὸ *sanctorum* exponi, ut vel ad res, vel ad homines referatur; et potest in Hebræo repeti in secundo membro *principium,* ut sic vertatur, *et scientia sanctorum est principium prudentiæ.* Unde R. Salomon: *Radix prudentiæ est scientia sanctorum,* seu sacrorum, puta Dei et Angelorum, ait Aben Ezra; ac cœli et beatarum mentium, ait R. Levi. Aut vice versa cum Vatablo vertas: *Principium scientiæ est sanctorum intelligentia,* quæ utique non est alia quàm timor Domini. Omnis enim prudentia, et intelligentia, et sapientia sanctorum, id est rerum sanctarum, quamque habent homines sancti, consistit in timore, id est cultu, reverentia, obedientia et amore Dei. Unde alius vertit: *Summum in prudentia est, nosse divina;* Septuag. vertunt: *Consilia sanctorum intelligentia.* Adduntque explicationis gratia: *Cognoscere enim legem mentis est bonæ,* q. d. Vera intelligentia et sapientia est consulere ea quæ sancta sunt, ipsosque Sanctos sancta operantes; quia hi, cum sint mentis bonæ, cognoscunt non speculative tantum, sed et practice, Dei timorem et cultum situm esse in observatione legis divinæ: illam enim opere explent, ideoque habent timorem Dei, ac consequenter veram sapientiam et prudentiam, quæ in Dei timore et sanctitate consistit. Idem ergo in re, vel quasi idem sunt timor Dei, scientia Sanctorum, sapientia, prudentia, intelligentia, sanctitas, scientia, et cognitio practica, id est custodia legis divinæ. Timor enim Dei stimulat cogitque hominem, ut custodiat Dei legem, imo plene timere Deum est custodire Dei legem, quod est esse Sanctum. Hic ergo est Sorites, qui in orbem circulumque vadit: ubi est sapientia, ibi est timor Dei; ubi est timor Dei, ibi est scientia Sanctorum et sanctitas: ubi est sanctitas, ibi est prudentia; ubi est prudentia, ibi est cognitio, id est observatio legis divinæ. Ergo à primo ad ultimum, ubi est sapientia, ibi est observatio legis divinæ, in eaque omnis sapientia consistit, juxta illud Eccles. 12. 13: *Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time et mandata ejus observa; hoc*

est enim omnis homo. Prudentia ergo est virtutum princeps, regina, oculus et lux, quæ, ut ait Jamblicus epist. ad Amphalum, *singulorum vitam ad exemplar divinum referens, qua potest optima similitudine depingit, ideoque sui possessores Deo similes facit.*

Porro S. Chrysost. in Catena Græc. *Nihil aliud fere,* inquit, *est sanctorum consilium, quàm prudens et sagax de rebus, quæ in praxim veniunt, judicium. Sed et nihil quoque æque student et desiderant iidem illi prudentes et sancti, atque divinam cognoscere voluntatem,* practice scilicet, id est cognitam exsequi. *Nam Spiritus sanctus est vita animæ.* Hucusque S. Chrysost.

Hujus gnomes appositus exstat Apologus apud Cyrillum l. 1. Apolog. moral. c. 3. cujus titulus est: *Prudentia vera est quæ simplicitatis innocentia decoratur.* Animalia, inquit, inter se quæsierunt quodnam ex ipsis esset prudentius, ac volatilia proposuerunt corvum, terrestria vulpem; accessit simia, dixitque tam corvum, quàm vulpem, esse astutos ac dolosos, at non prudentes; idque hac ratione evicit: *Astutia nocendi conjuncta est cum ignorantia virtuose agendi; prudentia autem vera est ars præclarissima recte vivendi cum simplicitate, nescia quemquam lædendi. Quæ itaque minus provida sunt, arte quidem armata, calliditate et stimulis nocendi malitiosiora fore dicam, sed non prudentia. Nam is tantum prudens est, qui ratione recta in omnibus gubernatur. Verum recta ratio naturæ rationalis illa est, quæ suum finem ut optimum intendit, et omne quod impedit ad hunc finem consequendum, effugit; et cuncta quæ expediunt ad illum finem agit et quærit; et in his omnibus quousque ad illum finem perveniat, firma constantia permanet. Finis autem naturæ rationalis est, sine omni malo, gaudere omni vero bono, et cum perpetuitate securitatis, et securitate veritatis lætari. Ad hunc capessendum cuncta impeditiva sunt vitia, et omnes virtutes opportunæ. Quo definito, unusquisque sociorum secessit in sua.*

11. PER ME ENIM MULTIPLICABUNTUR DIES TUI, ET ADDENTUR TIBI ANNI VITÆ.] Septuag. *Hoc enim modo multo vives tempore, et adjicientur tibi anni vitæ; τὸ enim* dat causam non tantum versus præcedentis, sed et v. 5. et sequentium, puta dat causam totius orationis, et invitationis sapientiæ, q. d. Invitavi, et assidue omnes ad me, puta ad sapientiam, et ad timorem Dei, invito; nunc venientibus magna promitto præmia. Ego enim sum, quæ meî studiosis porrigo vitam sanam et felicem per multos annos in hoc seculo, et per omnem æternitatem in futuro. Vide dicta cap. 3. 8.

12. SI SAPIENS FUERIS, TIBIMETIPSI ERIS: SI AUTEM ILLUSOR (Syrus, *improbus*), SOLUS PORTABIS MALUM.] Est hic alter stimulus, quo sapientia pungit omnes ad suî sequelam, q. d. Si, ô fili, meis sapientibus monitis parueris et sapienter vitam institueris, tibimetipsi, id est ad tuum, non ad meum vel alterius, commodum et præmium id feceris; si autem ea spreveris et deriseris, tu solus pœnam lues, q. d. Tibi, non mihi, seritur et metitur, ne putes mea me lucra spectare, meque ad meum honorem discipulos aucupari: ego nec discipulis nec honore indigeo; sat mihi docta, sat honorata sum: tuam utilitatem, tuum honorem quæro; tibi consulo, et ut tute tibi ipsi consulas suadeo: si enim mihi parueris, ut sapias tibi ipsi, gloriam, vitam et felicitatem promereberis; sin me deluseris, teipsum deludes, tibique mortem et gehennam accerses: *Unusquisque enim onus suum portabit,* Galat. 6. 5. Septuag. addunt, *tibi et proximis;* Syrus, *tibi et amicis tuis. Si,* inquiunt, *sapiens fueris, tibi eris et proximis: si autem malus evaseris, solus utique hauries* (Græce ἀντλήσεις, q. d. Exantlabis magno labore, dolore et angore) *mala;* Symmach. *Si autem pestilens fueris, portabis mala;* Septuag. secutus S. Ambr. in ps. 35. v. 1. hoc discrimen inter justum et injustum constituit, quod hic inutilis mundo sit, ille utilis et proficuus: *Injustus,* inquit, *et aliis inutilis, et sibi noxius; justi autem vita fructuosa aliis, sibi dulcis. Dicit enim Salomon: Fili, si sapiens eris, tibi sapiens eris et proximis; si autem malus evaseris, solus hauries mala. Advertimus ergo quia justitia aliis potius est nata, quàm sibi: commune commodum, non suum spectat, et alienum bonum pro suo ducit emolumento. Beata est præclara justitia, cujus bonum omnibus proficit. Ex uno plerumque proficiscitur, atque ad omnes provenit.*

Quocirca idem S. Ambr. in ps. 118. Octon. 10. ad illa: *Qui timent te, videbunt me, et lætabuntur,* docet justum solo aspectu aliis prodesse, suamque afflare justitiam. *Prophetas,* inquit, *totum orbem replendum esse timore divino, et ideo quasi timentes Deum Sanctorum dicit cognitione lætari. Qui enim videt justum et gaudet, etiam ipse vult esse justus. Pulchrum est enim ut eo in aliis delectetur, quod vult ipse in se servare, si possit. Est enim insitum bonis, ut castum pudicus, prudentem sapiens affectu pio diligat, misericors liberalem, et virtutes suas in aliis amet. Plerisque enim justi aspectus admonitio correctionis est, perfectioribus vero lætitia est. Quàm pulchrum ergo ut videaris et prosis! Bonum ergo vir justus.* Probat id exemplo avis, quæ vocatur icterus, quod ictero, id est morbo regio, laborantes sanet; de qua Plin. lib. 30. c. 11: *Avis icterus,* inquit, *vocatur à colore; quæ si spectetur, sanari id malum tradunt.* Ad quæ verba alludens S. Ambros.: *Nam si est tanta vis,* inquit, *in naturalibus, ut animal visum prosit ictericis, ita ut mortui quoque ejus animantis corpus prodesse dicatur, si fuerit demonstratum iis qui hujusmodi inciderint passionem; dubitare possumus quòd justi sanet aspectus. Nonne vel ipsi oculorum radii virtutem quamdam videntur infundere iis qui fideliter eum videre desiderant?* Subdit S. Ambr. contrarium evenire impiis: *Sed quemadmodum,* inquit, *justus lætificat cor innocentium, cum videtur, ita et improbi justorum cognitione torquentur, quia vel tacitis sanctorum moribus arguuntur. Torquet castitas incontinentiam, avaritiam liberalitas, impietatem fides.*

Post hunc versum nonnulli codices Græci subjiciunt ista: *Filius disciplinam nactus sapiens erit, imprudente autem ministro utetur.* Addunt Romani et S. Cyprian. in Conc. Carthag. ac Syrus sequentia: *Qui fidens est in falsis, hic pascit ventos; idem autem ipse sequetur aves volantes: deseruit enim vias vineæ suæ, semitis vero agelli sui erravit; ingreditur autem per avia loca atque arida, et terram destinatam in sitim: contrahit autem manibus infructuosa;* vel, ut clarius habet Syrus, *etiam ipse nihil congregavit.* Verum hæc omnia non sunt in Hebræo, nec in Latina Vulgata, nec in Græcis Complut. et pleraque habentur cap. seq. unde ex eo huc translata videntur.

SECUNDA PARS CAPITIS.

PRODUCIT SCHEMA MULIERIS STULTÆ, QUÆ JUVENES SEDUCIT, SECUMQUE AD TARTARA DUCIT.

1. MULIER STULTA ET CLAMOSA (Syrus, *deceptrix blandiendo*) PLENAQUE ILLECEBRIS, ET NIHIL OMNINO SCIENS.] Sapientiæ, quasi reginæ invitanti omnes ad regium virtutis epulum, opponit mulierem insipientem, quæ ad suas delicias cunctos pellicit: ut illius honestas et pulchritudo, hujus inhonestas et turpitudo ex mutua collatione clarius appareat, utque invitati hujus fraudes et illecebras exitiales agnoscant et caveant, illius vero honoratum veritatis probitatisque epulum sectentur et ambiant. Salomonem de more secutus Plato et philosophi similia narrant de Hercule. *Is enim*, ut ex iisdem narrat S. Basil. hom. 24 de legendis libris Gentilium, *cum quadam die an sequenda esset via voluptatis, an virtutis, ambigeret; astiterunt illi duæ feminæ, quarum conditionem statim ex ipso habitu agnovit. Altera, inquit, forma conspicua, molliore facie, lascivis oculis, sermone blando, omnia fausta faciliaque et ad vitæ solatia tendentia per otium pollicendo, Herculem ad se trahere conabatur. Altera vero vultu rigido, squalenti mœstoque ore, magnam fiduciam atque constantiam præ se ferens, nihil jucundum, nihil amœnum ostendebat, laboresque immensos terra marique subeundos.*

Quæres: Quænam est hæc mulier stulta? Resp. eamdem esse, quæ descripta est cap. 7. 10; quam enim ibi depinxit sapiens, eamdem hîc depingit ipsa sapientia, quasi sibi æmulam, corrivalem et antagonistam. Grammatice ergo mulier hæc est meretrix: nihil enim ita contrarium sapientiæ, quæ pudica est, spiritalis, angelica et divina, ac meretrix et libido, quæ impudica est, carnalis, diabolica et tartarea. Ita S. Ambros. lib. 1. de Caino c. 4, et S. Hieron. in Osee cap. 13, et Clemens lib. 3. Pædag. cap. 12, Beda, Jansen., auctor Catenæ Græcor. et alii hîc.

Parabolice vero per meretricem repræsentatur ipsa insipientia, puta cupiditas, sive concupiscentia, ac prava doctrina, præsertim hæresis. Unde S. Ambros. censet per duas hasce mulieres describi virtutem et voluptatem sibi invicem adversantes, quarum quælibet omnes ad se invitat. S. August. vero, S. Hier. Polychron. Evagr. et alii accipiunt hæresin: hæc enim est falsa sapientia, quæ veræ sapientiæ ex diametro opponitur. Audi Philonem (cujus verba recitat S. Ambros. lib. 1. de Caino et Abele c. 4.) lib. de Merced. meretr. non accipienda in sacrarium, graphice hoc Annæ et Phenennæ, vel potius Saræ et Oollæ, id est virtutis et voluptatis, litigium et illicium depingentem. *Duas*, inquit, *nostrûm quisque uxores habet in suo contubernio, easque infensas sibi invicem, et animæ domum replentes contentionibus zelotypis. Harum alteram diligimus, quasi amicam blandam et familiarem, quæ voluptas dicitur; alteram odio prosequimur, ut immitem ac tetricam, et nobis minime benevolam: hæc virtus nominatur.* Deinde antequam earum jurgia exponat, utriusque habitum depingit: *Illa*, inquit, *ad nos accedit ornatu meretricio, fracto incessu præ mollitie, obtutu lascivo inescans animas juvenum, temeritatem et impudentiam præferens in oculis, elata cervice supra nativam staturam assurgens, ridens cachinnabundaque, calamistrata et cincinnatula, fucata facie, pictis superciliis, recens lota, purpurissata, pretioso floridoque amicta palliolo, aureis gemmatisque armillis superba, et murenulis mundoque muliebri cætero, spirans unguenta fragrantissima; non tam domum suam quàm fora compitaque diligens, petulans, suæ formæ prodiga, ascititiæ vero avida. Et cum ea pedissequæ domesticæ, vafritia, injustitia, nequitia, quibus stipata more principis sic pertentat animum.* Hîc prolixum subnectit sermonem, quo voluptas in adversariam sibi virtutem invehitur, et suos ad se allicit amatores. Deinde ad virtutem similiter depingendam transit. *Altera*, inquit, *in abdito stans, verita ne forte illa mariti communis animum ad se solam pertraheret, corruptum donis, vel oblatis, vel ostentatis; neve pretioso aspectu emolitum deciperet: quando ascititio cultu et magicis eum allectari demulcerique animadvertebat præstigiis, repente supervenit, ingenio, matronalique incessu gravis, vultu serena, genuino quodam pudoris colore suffusa, simplex moribus, vitæ integra, mente semper suî similis, verbis haud blanda, sanam mentem veraciter exprimentibus, decora nativo habitu, moderata gestu, vestitu modica, ornata non auro, sed longe pretiosioribus ornamentis. Comites eam sequebantur, pietas, sanctitas, veritas.* Hîc deinde insignem subtexit orationem, qua virtus cum æmula sibi voluptate expostulat; et qua miseros homines voluptatis nexibus implicatos, ad beatam ipsius virtutis evocat libertatem.

Igitur tam meretrix, quam concupiscentia et hæresis, primo, est *stulta*, Hebr. אשת כסילות *escet kesiluth*, id est, *mulier stultitiæ*, q. d. Est ipsa stultitia personata et habitu muliebri vestita: tum quia meretrix libidine et avaritia ebria mentem et rationem perdidit, ac quasi dementata et vesana non nisi sordes et luxurias cogitat: tum quia meretrix symbolum est stultitiæ, puta cupiditatis et hæresis, quæ ipsissima est stultitia. Quocirca S. Isidorus lib. 8. Origen. cap. 11: *Venus*, inquit, *vocatur Cupido propter amorem; est enim dæmon fornicationis. Qui ideo alatus pingitur, quia nihil amantibus levius, nihil mutabilius invenitur. Puer pingitur, quia stultus et irrationabilis amor. Sagittam et facem tenere fingitur: sagittam, quia amor cor vulnerat; facem, quia inflammat.* Hinc Poetæ Venerem Vulcano nupsisse ferunt, ut significent amorem ardore incendi. Rursus eam strabam pingunt, quia pravus est amor.

Secunda meretricis, et concupiscentiæ, ac hæresis conditio est, quod sit *clamosa*, Hebr. הומיה *homia*, id est *tumultuosa*, vel *tumultuans*, ut vertit Origen. Vatabl. et Pagnin. *Mulier stulta*, inquit, *tumultuatur;* Septuag. *audax*. Quàm sint clamosæ et tumultuosæ meretrices liquet experientia, quæ docet plerasque lites, rixas et cædes excitari per vel propter meretrices. Idem ex eadem liquet de cupiditate et hæresi, quæ tot tumultus, bella et incendia nostro hoc seculo excitavit in Gallia, Anglia, Scotia, Belgio, totaque Europa; ut per eam passim templa et monasteria concremata, urbes eversas, provincias vastatas, innumera hominum millia trucidata cernamus. Addit S. Ambr. l. 1. de Caino c. 4: *Illic comessantium tumultus, concertantium clamor, litigantium cædes, concentus canentium, saltantium strepitus, ridentium cacchinnus, lascivientium plausus, confusa omnia.* Et c. 5: *Illa vini ebrietas, fomes libidinis, quo per carnes vaporantur interna viscera, animus ignescit, anima exuritur. Sævus criminum stimulus libido est, quæ nunquam manere quietum patitur affectum. Nocte fervet, die anhelat, de somno excitat, à negotio abducit, aufert consilium, amantes inquietat, lapsos inclinat, castis insidiatur, potiendo inflammat, usuque accenditur. Nullus peccandi modus, et inexplebilis scelerum sitis, nisi morte amantis exstingui non potest.* Similes tumultus ostendit in cupiditate avaritiæ, sive æris libidine. *Omnibus*, inquit, *invida, sibi vilis, in summis divitiis inops, affectu extenuat, quod censu abundat. Nullus rapiendi modus ubi nulla mensura cupiendi. Sic inflammat, sic igne suo pascit animum, ut hoc solo distet, quod illa formarum adultera sit, ista terrarum. Elementa concutit, mare sulcat, terram effodit, nec sereno grata nec nubilo, condemnat proventus annuos, fætusque terrarum arguit.*

Tertia, quod sit *plena illecebris*, Hebr. פתיות *petaiuth:* quod primo, Cajet. et Pagnin. vertunt, *simplicitatis;* Marinus, *stoliditatis*, q. d. *Mulier simplex;* Vatabl. *imperita;* Marinus, *stolida;* פתי *peti* enim est parvulus, simplex, rudis, imperitus. Secundo, Septuag. vertunt, *indiga panis;* unde auctor Catenæ Græc. legit: *Et ad frustuli panis inopiam redigitur;* ut *petaiuth* derivetur à פת *path*, id est frustum, buccella panis, q. d. *buccellaria:* quales sæpe sunt meretrices, quia omnia dilapidant, ideoque, ut ait S. Chrysost. hom. 6. 3. ad Populum: Similes sunt dolio perforato. Tertio, optime Noster vertit, *plena illecebris*. Radix enim פתה *patha* significat suadere, illicere, decipere, seducere. Unde Tigurin. vertit, *persuasiones habet*, q. d. Pitho est, sive Suada, vel Suadela. Pitho enim Gentilibus fuit dea suasionis, persuadens quidquid volebat, de qua Horatius lib. 1. epist. 6:

Ac bene nummatum decorat suadela venusque.

Et Cicero de Claris Orator. πειθω, inquit, *quam Græci vocant, cujus effector est orator, hanc Suadam appellavit Ennius: ejus autem Cethegum medullam fuisse vult, ut quam deam in Periclis labiis scripsit Eupolis sessitavisse, hujus hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit.* Talis suada est meretrix, æque ac voluptas, de qua S. Ambros. lib. 1. de Caino c. 4: *Illa*, inquit, *meretricio procax motu, infracto per delicias incessu, nutantibus oculis, et ludentibus jaculans palpebris retia, quibus pretiosas juvenum animas capit (oculus enim meretricis laqueus est peccatoris) quemcumque viderit sensu indigum prætereuntem in angulo, in transitu domus suæ, sermonibus adoritur gratiosis, faciens juvenum volare corda: domi inquieta, in plateis vaga, osculis prodiga, pudore vilis, amictu dives, genas picta. Etenim, quia verum decorem naturæ habere non potest, adulterinis fucis affectatæ pulchritudinis lenocinatur speciem, non veritatem. Vitiorum succincta comitatu, et quodam nequitiarum choro circumfusa, dux criminum, talibus verborum machinis murum mentis aggreditur humanæ.* Et inferius: *Thesauros demonstrat, regna promittit, amores spondet continuos, inexploratos concubitus pollicetur, sine pædagogo disciplinas, sine monitore sermones, vitam sine sollicitudine, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem.*

Has illiciendi artes egregie callebat Anna Bolena, quæ cum esset meretrix, et à Gallis vocaretur Equa Anglicana, Henrico VIII. Angliæ regi ejus congressum expetenti, asseruit se esse virginem, neminique se virginitatis florem, nisi viro suo dedicaturam. Colloqui, colludere, simul etiam cum rege saltare, nunquam à sua modestia alienum judicavit, tantum à concubitu abhorrere se finxit. Quibus artibus ita regem inescavit, ut jam ei fixum esset, repudiata Catharina, tam sanctam virginem in uxorem ducere. Duxit, periit, Angliamque perdidit usque in præsentem diem. Ita Sanderus lib. 1. de Schism. Anglic.

Quarta est, *nihil omnino sciens* præter suos amores et libidines, ac illiciendi nummosque emungendi artes: hisce enim totam mentem intendit et expendit, ut nihil aliud scire vel cogitare posse videatur. Unde Septuag. sensum reddentes vertunt, *quæ non novit pudorem*, quia tota impudens est, ut ad impudicitiam suam juvenes pelliciat. Sicut enim virginitatis et castitatis paranymphus est pudor, sic impudicitiæ pronuba est impudentia. Vide S. Ambros. lib. 1. de Virgin. Chald. vertit, *nescit bonum;* Syrus, *nescit utilia.*

14. Sedet in foribus domus suæ super sellam in excelso urbis loco.] Syrus: *Sedet super thronum excelsum;* tum quia superba est, ait Aben Ezra, tum ut suam pulchritudinem ostentet, omnesque ad suos amores invitet. Hic enim est mos meretricum: imo nonnullæ curant se gestari per urbem sellis undique patulis, quasi veneres quasdam, ut suam formam venditent et nundinentur, ideoque post se trahunt greges juvenum, uti faciebat S. Pelagia primo peccatrix, deinde conversa à B. Nonno, pœnitens et sancta, cujus Vita exstat apud Surium die 8. Octobr. Hinc illud Jerem. 3. 3: *Frons meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.* Magnum sane illicium est in oculis feminarum. Quocirca S. Lucia (non celebris illa heroina Syracusana, sed alia, quæ proinde quasi patrona invocatur ab iis qui oculis laborant, et à nonnullis vocatur Lucilla) sentiens ob oculorum pulchritudinem se expeti à tyranno, oculos sibi eruit, eosque ad tyrannum misit, hoc dicto: *Scito nihil amplius in me superesse, quo à te mihi timeam injuriam;* vere implens illud Evangelii: *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te.* Ita Sabell. lib. 4. exempl.

c. 8. Simile exemplum recenset Isidor. Pelus. lib. 2. ep. 53 ; vide eum. Simile habet Joannes Moschus in Prato spirit. cap. 60.

15. UT VOCARET TRANSEUNTES PER VIAM, ET PERGENTES ITINERE SUO.] Hebr. *qui dirigunt semitas suas ;* Septuag. *qui recta pergunt in viis suis ;* Cyrus et Chald. *quorum viæ rectæ sunt.*

16. QUI EST PARVULUS, DECLINET AD ME. ET VECORDI (Hebr. *carenti corde*) LOCUTA EST.] Eadem in Hebræo sunt verba quæ v. 4. sapientiæ attribuit. Unde Septuag. vertunt : *Qui est vestrûm insipientissimus, divertat ad me, et indigentibus sapientia præcipio, dicens.* Clemens Alexandr. lib. 3. Pædagogi c. 12 : *Quisquis est vestrûm stultissimus, ad me declinet ; ei autem qui eget prudentia præcepit, dicens.* Solent enim meretrices insidiari viatoribus, eosque incautos aggredi, et ad se pellicere. Unde in semitis desident, quà eis transeundum est, indeque *semitariæ* sunt appellatæ. Porro Septuag. vertunt, *insipientissimus ;* Chald. *mente captus ;* quia summa insipientia est sequi stultam et clamosam meretricem. Unde anonymus Rabbinus in Glossa magna Hebr. sic paraphrastice vertit: *Et columbæ seductæ non habenti cor verba hæc fecit.* Columbæ enim amant aquas, cumque ex eis bibunt, colla non resupinant, teste Plin. lib. 10. c. 30, uti resupinant aliæ aves, eo quod fauces habeant arctiores, et quia timent insidias et laqueos, quos eis juxta aquas tendere solent aucupes : columbæ vero stolidæ pronæ bibunt, et pleno se proluunt ore, ideoque insidias aucupum non circumspicientes, is facile capiuntur. Tales sunt adolescentes stolidi, qui blanditiis meretricum seduci se sinunt, et aquis earum furtivis, id est meretriciis voluptatibus, totos se immergunt et submergunt. S. Ambros. l. 1. de Caino c. 4. hæc ita paraphrastice exponit : *Ipsa in medio stans : Bibite,* inquit, *et inebriamini, ut cadat unusquisque, et non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille meus est, qui suus non est : ille mihi gravior, qui sibi nequior. Calix aureus Babylonis in manu mea inebrians omnem terram, à vino meo biberunt omnes gentes. Qui est ergo insipientior, divertat ad me, et indigentibus sapientia præcipio, dicens : Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furti dulciorem bibite. Manducemus et bibamus, cras enim moriemur.*

17. AQUÆ FURTIVÆ DULCIORES SUNT, ET PANIS ABSCONDITUS (Hebr. *panis absconditorum* vel *absconsionum*) SUAVIOR.] Septuag. *Panes occultos libenter attingite, et aquam furti dulcem ;* S. Ambros. lib. 1. de Caino c. 4 : *Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furti dulciorem bibite ;* S. Hieron. in Osee 13 : *Et aquæ furtivam dulcedinem;* Pagnin. *Aquæ furatæ dulciores sunt, et panis in abscondito comestus magis sapit.* Pro *furtivæ,* Hebr. est גנובים *genubim,* id est furto subductæ (unde גנב *gannab* est fur, et גנבה *geneba* furtum,) ideoque clandestinæ, secretæ et absconditæ, ac proinde quæ secretam, nec passim notam, continent, aut continere putantur, suavitatem. Idem enim sunt aquæ furtivæ, quod panis absconditus : fures enim clanculum furantur, furtumque abscondunt.

Nota : Meretrix hæc stulta imitatur sapientiam invitando omnes, æque ac ipsa fecit, ad suum convivium; sed longe impar et dispar. Sapientia enim ad vinum vocat, inquit Jansenius, meretrix ad aquas : quia aqueum, id est insipidum, exsuccum et frigidum est, quidquid mundus aut caro ostentat. Illa mensam suam bene instructam palam proponit, hæc suam mensam occultam esse insinuat. Illa ad suum panem vocat, dicens : *Venite, comedite panem meum ;* hæc ad aquas furtivas, dicens : *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus,* hoc est, qui in abscondito editur, quia scilicet furtivus, *suavior* est. Videtur autem ab hac muliere desumpta hæc sententia ex vulgatis proverbiis, ut vulgatum proverbium suo accommodarit proposito. Et sic esse, ut proverbium significat, res ipsa docet.

Igitur *aquæ furtivæ,* et *panis absconditus* sunt clandestina et furtiva scortationis et adulterii voluptas, quam velut cibum et mensam suam meretrix hæc proponit et opponit convivio sapientiæ, v. 5. Sicut enim famuli ex dolio aquæ aut vini, quod herus recondit, sibique soli servat, ardent furtim aliquid haurire, et, si epistomium desit, terebrato dolio per fistulam vinum sorbillando exugunt, qua in re miram sentiunt delectationem, esto vinum in se vulgare sit, minusque sapidum. Sic pariter mœchi et scortatores ardent furtiva libidine alienæ uxoris vel meretricis, esto illa minus pulchra et compta sit. Unde noster Salazar per *panem absconditum,* sive furtivum, accipit furfureum, qui fit ex furfuribus, qui datur porcis et canibus, item hominibus vilibus, quales sunt mancipia et scorta. Hos enim qui porcos et canes fœditate et impudenti libidine imitantur, porcinis et caninis siliquis cum filio prodigo, Lucæ 15. v. 16. ali par est. Nam furfures à furando dicti videntur, quod eos cribrum, vel excerniculum, transmissa farina subtiliori in se retineat atque elfuretur, uti et pauperes qui divitum panes pinsunt, eosdem sibi non raro servant et furantur. Unde Terentius in Eunucho asserit meretrices *panem atrum* (qualis est furfureus) *vorare jure hesterno madefactum.*

Porro in omnibus quidem rebus furtivæ delectationes sunt majores, sed maxime in venere. Unde passim Poetæ, qui tractant de amoribus, celebrant amorem furtivum, id est clandestine, et quasi furto acceptum, et scortatores et lenones maxime quærunt puellas furtivas, id est aliunde abductas, vel raptas, juxta illud Plauti in Curcul. *Qui suas mercari furtivas, atque ingenuas virgines.* Et in Persa :

Adduxit simul
Forma expetendam mulierem
Furtivam, abductam ex Arabia penitissima.

Imo ipsum adulterium vocatur *furtum,* quia est furtum uxoris alienæ, quod utique majus est, quam furtum bovis vel equi. Unde Tibullus :

Celari vult sua furta Venus,

id est adulteria. Et Ovidius 2. Metamorph.

Hoc certe furtum conjux mea nesciet, inquit.

Et puer conceptus furto vocatur conceptus ex adulterio. Ita Clemens Alex. lib. 3. Pædag. cap. 12 : *Dulcem furti aquam,* inquit, *furtivam dicit venerem. Hinc adjutus* Bœotius Pindarus : *Dulce quid,* inquit, *furtiva cura veneris.*

Porro cur furtiva sint suaviora patentibus, causa est, quod furtivorum majus sit deside-

rium et concupiscentia, idque ob multas rationes. Prima est, quam dat S. Hieron. in c. 13. Osee: *Quidquid enim non licet, magis desideratur.* Nam *nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.* Vetatio ergo acuit rei vetitæ concupiscentiam, sicut frigus circumstans calorem exacuit per antiperistasin.

Secundam addit idem, quia *quod raritate dulce est, assiduitate in amaritudinem vertitur.* Obvia enim, velut quæ habemus in manibus, parvi facimus: at secreta, reclusa et abscondita, velut nova, rara et curiosa, ambimus. Ita S. August. cujus verba mox recitabo. Curiosa enim præ cæteris est venus et libido: unde novas semper quærit pellices, novos amores, novos libidinis modos et artes. Quocirca Plutarch. lib. de Curiositate, adulterium ait non esse aliud quam curiositatem alienæ voluptatis. Libido enim, quia insatiabilis, una satiari nequit; unde alias et alias assidue quærit, ut se exsatiet, nec satiem invenit, quia, ut dixi, insatiabilis est, perinde ut hydropicus aliam et aliam appetit aquam, quia ejus sitis insatiabilis est.

Tertia, quia puellæ furtivæ, v. g. bello captæ, aut vi raptæ, aut fraude abductæ, vel seductæ, sæpe sunt pudicæ et virgines, quæ magis à scortatoribus expetuntur. Hi enim meretrices velut viles et sordidas fastidiunt, atque virgines velut honestas et nobiles ambiunt. Vicissim virgines, quia inexpertæ, putant in libidine arcanam et miram latere voluptatem, hinc acrius ea tentantur. Ita S. Hieron. epist. de vitando suspecto contubernio: *Inter illecebras voluptatum*, inquit, *etiam ferreas mentes domat libido, quæ majorem in virginibus patitur famem, dum dulcius putat omne quod nescit. Libidinosa mens, quod non licet, dulcius suspicatur.*

Quarta, quia furtiva adipisci difficilius est: difficultas autem rei cupitæ desiderium adauget. Ita Quintil. declamat. 14: *Ut in furorem*, inquit, *charitas aliqua convalescat, opus est difficultatibus: brevis de concessis, et statim satietati vicinus affectus est.*

Quinta, quia in furtivis delectat ipsa ars fallendi et furandi, quæ sæpe valde ingeniosa est, magnamque continet solertiam: ideoque valde delectat tum illa, tum quod per illam quis adipiscitur. Unde Poetæ Mercurium faciunt Deum, quod ipse artis et fallaciarum, ac doli fraudisque inventor et concinnator sit, ideoque illi dant cognomentum κλέπτης, id est fur: quo alludens Horat. lib. 1. ode 10:

> Candidum, *inquit*, quidquid placuit jocoso
> Condere furto.

Ita S. August. l. 3. Confess. 4. et seq. narrat se cum sociis furatum pira non ob pira, sed ob artem et fallaciam, quæ est in furto: *Et ego*, inquit, *furtum facere volui, et feci nulla compulsus egestate, nec penuria, sed fastidio justitiæ et sagina iniquitatis, etc. non ad nostras epulas, sed ut fieret à nobis, quod eo liberet quo non liceret.* Et in fine c. 6: *An libuit facere contra legem saltem fallacia, quia potentatu non poteram, ut mancam libertatem captivus imitarer faciendo impune quod non liceret, tenebrosa omnipotentiæ similitudine?* Et c. 9: *Risus erat, quasi titillato corde quod fallebamus eos, qui hæc à nobis fieri non putabant, et vehementer nolebant, etc. cum dicitur: Eamus, faciamus, et pudet non esse impudentem.* Simile exemplum monachi furantis panem, quo non indigebat, recenset Cassian. collat. 2. c. 11. Similia plura audiunt Confessarii, qui excipiunt confessiones furunculorum.

Denique dæmon, ut homines ad furta et furtivas libidines pertrahat, eis persuadet illas voluptatibus conjugii, aliisque licitis esse suaviores. Quare in eorum imaginatione pingit et fingit chimeram voluptatis illicitæ tanquam suavissimæ, ut imaginentur, sibique persuadeant nihil esse suavius meretrice, cum à parte rei sæpe nihil ea sit deformius, sordidius, putidius. Unde pro *suavior*, hebr. est ינעם *iinam*, id est *pulchrescit*, id est pulcher videtur, suavis apparet.

Mystice: *aquæ furtivæ* sunt pravæ artes et scientiæ, quæ clanculum docentur, uti est ars magica, sortilega, divinatoria, astrologia judiciaria, ac præsertim hæresis. Ita S. August. tract. 97. in Joannem: *Cavete*, inquit, *timendo et orando, ne irruatis in illud ænigma Salomonis, ubi mulier insipiens et audax, inops panis effecta, convocat prætereuntes, dicens: Panes occultos libenter attingite, et aquæ furtivæ dulcedinem. Hæc enim mulier vanitas est impiorum, cum sint insipientissimi aliquid se scire opinantium, sicut de ista muliere dictum est: Inops panis efficitur. Quæ cum sit inops panis, promittit panes, id est, cum sit ignara veritatis, promittit scientiam veritatis; occultos tamen panes promittit, quos tamen dicit libenter attingi, et aquæ furtivæ dulcedinem: ut ea scilicet libentius et dulcius audiantur et agantur, quæ palam in Ecclesia dici credique prohibentur.* Causam subdit, quam paulo ante secundo loco assignavi: *Ipsa quippe occultatione condiunt quodam modo nefarii doctores sua venena curiosis, ut ideo se existiment aliquid discere magnum, quia merentur habere secretum; et suavius hauriant insipientiam, quam putant scientiam, cujus prohibitam quodam modo furantur audaciam. Hinc et nefarios ritus suis hominibus sacrilega curiositate deceptis, vel decipiendis, magicarum artium doctrina commendat. Hinc illæ illicitæ divinationes inspectis pecudum visceribus occisarum, aut vocibus et volatibus avium, aut signis multiformibus dæmoniorum insusurrant auribus hominum periturorum* (aliàs *imperitorum*), *per colloquia perditorum. Propter hæc illicita atque punienda secreta mulier illa non solum insipiens, verum audax etiam nuncupatur. Sed hæc non solum re ipsa, verum et à nomine nostræ religionis aliena sunt. Quid? quod mulier hæc insipiens et audax, sub Christiano vocabulo tot scelestas hæreses condidit, tot nefandas fabulas finxit.*

Audi et S. Greg. 23. Moral. c. 26: *Sunt*, inquit, *nonnullæ hæreses, quæ aperte metuunt prædicare quod sentiunt, et apud infirmorum mentes verba sua tanto magis condiunt, quanto quasi amplius reverenter abscondunt: miseris enim cordibus occulta hæreticorum verba eo magis sapiunt, quo cum reliquis communiter non habentur.* Idem, c. seq. 27, istam aquam furtivam et panem absconditum præsentis vitæ delectationem vocat. Tantum vero solet esse irritamentum in voluptate, bonoque alio hujusmodi terreno, ubi primum non conceditur, sed negatur, aut saltem difficulter habetur, ut eo

artificio sæpius utatur diabolus : quod in Pharaone paleas negante, et nihilominus Hebræos ad opera luti cogente mirabiliter expressum est. Exodi 5. dicitur : *Nequaquam ultra dabitis paleas populo ad conficiendos lateres.* Ubi egregie Procopius ita edisserit: *In hunc modum sollicitat diabolus eos qui Deo operam dare student, difficilem præbet malitiam, ne ejus satietas fastidium pariat suo cultori; nitimur enim in vetitum semper, cupimusque negata; et quo magis inhibemur, eo magis cupidine ardemus.* Hæc Procopius.

Sic viris Religiosis dæmon sæpe immittit tædium continuæ obedientiæ, ac immittit desiderium vitæ separatæ, qua quis sibi et Deo quasi beatus vivat. Quod Abbati Carnotensi contigit, qui Prælati vitam onusque fastidiens cogitabat Hierosolymam, ut ibi privatam et beatam ageret vitam. Ad quem S. Bernardus epist. 82 : *Sed dices,* ait, *Unde ergo mihi tantum desiderium, si ex Deo non est? pace tua dixerim, quod sentio. Aquæ furtivæ dulciores sunt, et hujusce modi (ut ita loquar) absinthio amariorem dulcedinem ab angelo Satanæ, sub prætextu angeli lucis, sitienti cordi tuo infundi non dubitat; quisquis ejus astutias non ignorat. Siquidem is cujus invidiâ mors intravit in orbem terrarum, etiam nunc bonis, quæ te facere videt, invidet; et, cum sit mendax ab initio, mentitur et nunc meliora pollicens, quæ non videt; falsum mel cum vero felle permiscens, dum promittit dubia pro certis, immittit etiam vera pro falsis, non ut conferat, quod frustra speras, sed ut auferat quod fructuose tenes. Sed confido quod nullis maligni versutiis abduci vel seduci poteris, spe incerti boni certum inire malum, et æque certum deserere bonum.* Hæc Bern. sparsim illa epistola.

Denique aquæ furtivæ sunt cupiditates quæ, quia fœdæ et turpes, latibula quærunt, et furtim explentur; cum virtus, utpote honesta, lucem ambiat, nulliusque oculos vereatur. Huic præest Deus, qui fons est omnis boni; illi diabolus, qui umbras duntaxat boni promittit et præstat. Unde jure queritur Deus Jerem. 2. 13. dicens : *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.*

18. ET IGNORAVIT QUOD IBI SINT GIGANTES, ET IN PROFUNDIS INFERNI CONVIVÆ EJUS.] *Ignoravit*, non meretrix, sed juvenis ab ea illectus. Nam Hebr. est verbum masculinum לא ידע *lo iada*, id est *non scivit*, scilicet parvulus, et vecors juvenis invitatus et seductus à meretrice, q. d. Rudis et vecors adolescens nescit in domo meretricis dominari gigantes, ejusque convivas cum ipsa ad infernum descendere. Unde improvidus et sine metu gigantum ac inferni, quasi bos ductus ad victimas sequitur meretricem, ibique incidit in manus gigantum, à quibus ducitur ad tartara : hæc enim supplenda esse patet ex cap. 7. v. 22. Pro *gigantes* hebr. est רפאים *rephaim*, Septuag. γηγενεῖς, id est *terrigenæ*, sive geniti è terra ac terræ filii. Sic enim vocati gigantes, utpote terrenorum avidi, cœlestium inanes. Scholiastes vertit θεομάχοι, id est *pugnantes cum Deo;* Tigur. et R. Levi, *mortui;* alii vertunt, *manes inferi.* Per *gigantes* significantur dæmones et damnati : hi enim gigantibus uti scelere, ita et damnatione sunt similes, ac cum Deo bella et odia æterna gerunt. Alludit ad gigantes, qui ex luxuria nati sunt, Gen. 6. 2. Job 26. 5 : *Ecce gigantes gemunt sub aquis, et qui habitant cum eis.* Sicut enim gigantes mersi sunt diluvio tempore Noe, et inde in tartara deturbati : sic et dæmones ac damnati. Abyssus enim inferni subjacet abysso aquæ. Unde S. Script. gigantes passim quasi damnatos ob insignem superbiam et impietatem collocat in inferno, atque infernum vocat domum gigantum, Proverb. 2. 18. et c. 21. 16, Sapient. 14. 6, Isaiæ 26. 14. Imo Gentiles, teste Macrobio lib. 1. Saturn. c. 20, gigantes Poetarum aiebant significare impiam gentem deos contemnentem et negantem; ideoque draconum pedes eis affinxerunt, ut repræsentarent nihil eos rectum cogitasse, totius vitæ eorum gressu atque processu in inferna tendente. Igitur significat gigantes, id est dæmones, dominari in domo meretricis, ut tam ipsam quam amasios ejus ad libidinem, omneque nefas incitent. Unde S. Chrysost. Homil. 2. in Matth. cubiculum meretricis vocat officinam diaboli. Idem in psal. 41 : *Sicut,* inquit, *ubi est cœnum, eò porci concurrunt; ita ubi sunt meretrices, et meretricia cantica, illic congregantur dæmones.* Et S. Ephrem in tract. Contra improbas mulieres : *Quid,* ait, *est meretrix? Causa diaboli, diaboli consolatio, arma diaboli, triumphus tenebrarum, dux delictorum.* Aliter vertunt Septuag. *Ipse,* inquiunt, *nescivit quod gigantes apud eam pereunt;* Chald. *Et non novit quod ibi dejiciuntur gigantes;* Tigur. *Et non novit quod mortui illic sunt;* Syrus : *Nescit fortes apud eam perire,* q. d. Juvenis audax, præfisus suis viribus animi et corporis, nihil sibi mali à quoquam timet in domo meretricis; sed nescit in eadem dejectos periisse gigantes, id est homines viribus, sapientia, imò et sanctitate potentes et præstantes, uti fuere Samsones, Davides, Salomones; quare multo magis ipse in eadem dejicietur et peribit, tum corpore per luxum et libidinem mortem sibi accelerando; tum anima, obligando eam dæmoni et gehennæ. *Fortissimos viros libido domuit, et violentos unius feminæ congressus impulit in ruinam,* ait S. Basil. de S. Virgin. *Etenim via,* inquit, *quæ ad domum ejus ducit, recta ad infernum, mortisque barathrum tendit : at ille interim luxu obcæcatus, carnique et gulæ deditus, haud considerat non modo pygmæos, sed gigantes quoque apud illam perire. Siquidem qui illius moribus atque consiliis obsequuntur, prorsus terreni atque carnales efficiuntur, totique in carnem versi ad sempiternum tandem interitum abducuntur.* Clemens Alex. lib. 3. Pædag. c. 12. pro *gigantes*, vertit *serpentes : Miser autem nescit,* inquit, *quod serpentes apud ipsam habitant;* sed per *serpentes* accipit gigantes : quia, teste Macrobio 1. Saturn. 20. et S. Gregor. Nazianz. orat. 2. contra Julianum, veteres pingebant gigantes superne homines, inferne serpentes, sive cum spiris serpentum, ut significarent eos potentiam miscuisse calliditati et fallaciæ, ut quod viribus non poterant, id fraudibus perficerent. Tam ergo serpentes quam gigantes repræsentant dæmones : sed serpentes notant eorum vafritiem et dolos, gigantes robur et ferociam. Alludit ad diabolum, qui specie serpentis decepit Evam, et per Evam Adamum, Gen. 3. Simili enim modo in dies per mulieres et meretrices seducit et perdit majorem hominum numerum. Hinc consequenter per *serpentes* accipi potest ipsa meretrix, ejus-

que sociæ et lenæ. Hæ enim serpentis halitu quasi afflatæ serpentinos hausere mores, dolos et fraudes quibus mille lenociniis et artibus, quasi spiris, ita amasios involvunt et implicant, ut sese expedire nequeant, juxta illud Eccl. 25. v. 22 : *Non est caput nequius super caput colubri, et non est ira super iram mulieris, etc.* Vide ibi dicta.

Exstat inter apologos Gabriæ ultimus de serpente et agricol. : *Agricola*, inquit, *serpentem frigore pene congelatum sinu suo condidit; at serpens calore sinus incalescens agricolam momordit et occidit.* Sic mali tractant benefactores; sic scilicet meretrices tractant suos amasios ; nonne ergo serpentes sunt? Quid igitur est meretrix? Respondet S. Ephrem tract. Contra improbas mulieres : *Est expetita rabies, vipera vestita;* et Anast. Nicenus, q. 63. in Script. : *Est quies serpentis, diaboli solatium, officina dæmonum.* Idem dicas de cupiditate quavis; hæc enim mystica est meretrix. Porro gigantes hi, puta dæmones, à Scholiaste vocantur θεομάχοι, id est pugnantes contra Deum, quia dæmones, cum in Deum, utpote gehennæ ignibus se cruciantem, ardeant ira et vindicta, nec ipsimet Deo nocere possint, sæviunt in homines, tanquam in vivas Dei imagines, in eosque iras suas effundunt; quare sollicitant eos ad libidines et scortationes, ut iis in se imaginem Dei deturpent, profanent et perdant. Nam ut ait S. Ambr. epist. 82 : *Virginitas fons est, in quo maxime imago Dei lucet ac splendet.* Adde dæmonem ex libidine ad alia scelera gradum facere, imo per illam ad hæc viam sternere ; cum enim castitatem hominis expugnavit, facile eum ad quælibet crimina, ipsamque hæresim pertrahit. Unde Balaam hoc consilium impium dedit Balac regi Moab ad perdendum Mosen et Hebræos : Submitte, inquit, in castra Hebræorum speciosas puellas Moabitides, quæ illos ad suî amorem illiciant, nec tamen suî copiam faciant prius quàm Hebræi adorarint suum idolum Beelphegor. Et consilio respondit eventus. Vide Historiam N. 25, ubi eam pertractavi. Sic hodie Luthero, Calvino, cæterisque apostatis libido fuit et est origo causaque apostasiæ et hæresis.

ET IN PROFUNDIS INFERNI CONVIVÆ EJUS.] Hebr. Aquila, Symmach. et Theodot. : *Invitati ejus*, q. d. Meretrix hæc suos convivas et amasios interficit, mittitque ad orcum et tartara, ut sicut hîc convivæ ejus fuerunt in scelere et ardore libidinis, ita ibidem ejus convivæ sint in ardore gehennæ. Dicat ergo ipsa suis amasiis illud Leonidæ : *Prandete hîc mecum, commilitones, apud inferos cœnaturi.* Unde Septuag. vertunt : *Et in profunditatem inferni occurrit;* S. Hieron. in cap. 13. Osee : *Terrigenæ apud eam pereunt, et in profundum inferni occurrunt ;* auctor Catenæ Græc. πέταυρον, id est *profundum*, vertit quoque *rete* vel *laqueum ;* meretrix enim est rete diaboli, et laqueus inferni ; qui ergo illum effugere cupit, fugiat à meretrice, sicut aves avolant à rete.

Quare Salonius hîc : *Qui verba meretricis libenter audit*, inquit, *et oscula ejus delectabiliter suscepit, quasi januam pulsat inferni.* Nam, ut ait S. Greg. : *Ex quo luxuria mentem alicujus occupavit, vix eum bona cogitare permittit. Sunt enim desideria viscosa ; ex consensu oritur operatio, ex operatione consuetudo, ex consuetudine desperatio.* Vide dicta c. 2. v. 18. et c. 5. 5. Fornicatoribus ergo inculcetur illud Isaiæ c. 33. 14: *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Vide ibi dicta. Porro S. Ephrem tract. de Variis tormentis inferni : *Illud*, inquit, *in profundo inferni, declarat quosdam quidem esse apud inferos, sed non in profundo, seu ima parte inferni, qui longe mitius puniuntur.* Luxuriosi ergo, qui in profundo inferni sunt, cæteris damnatis gravius puniuntur.

Audi S. Cyrillum Alex. orat. de exitu animi et de secundo adventu, tom. 4, pœnas inferni recensentem et graphice oculis subjicientem : *Væ sontibus*, inquit, *cum ex aula nuptiarum exigentur! heu quæ tum pœnitentia, quæ afflictatio, quis angor, quæ jactatio futura est? Grave est à Sanctis separari; durius à Deo separari, ignominiosum est pedibus manibusque colligari, et in ignem conjici; molestum est in imas detrudi tenebras; tetrum dentibus stridere atque tabescere; odiosum nullo fine cruciari; malum linguam inflammari funestam, aquæ guttam petere, neque obtinere; acerbum in igne esse, et clamare, neque subveniri; insuperabiles fauces, immensus gurges; ubi inclusus quis et detentus evadere aut aufugere nequeat; insuperabilis custodiæ murus; immites custodes, tenebricosus carcer, infracta vincula, inconvulsæ catenæ, diri ferique flammæ illius ministri, graves illæ quæ ad supplicium adhibentur scuticæ, firmi ungues et infracti, duri nervi, turbida pix atque torrens, fœtens sulphur, ignea illa cubicula, exstincta pyra, putidus virosusque vermis, inexorabile Concilium, invictus gratia judex, inexcusabilis defensio? notis compuncti magnatum vultus, exoleti optimates, mendici reges, imperiti sapientes, fatui et rejectitii oratores, dementes divites, non auditæ falsa scribentium assentationes, manifestæ malitiosorum versutiæ, perspicuæ fraudatorum calliditates, virosus avarorum odor, aperta personarum simulatio, verberones, impostores, omnia apud illos nuda atque patefacta. Væ improbis! profani, scelerati et impuri sunt in Dei conspectu.*

Adjiciunt Septuag. Romani hanc gnomen : *Sed resili, ne moreris in loco, neque injicias oculum tuum ad eam ; ita enim transibis aquam alienam.* Quod ita explicat Clemens Alexand. 3. Pædag. cap. 2 : *Ne ad alienum fluvium accedamus, nobis suadet pædagogus, per alienum fluvium alienam uxorem libidini deditam* (et instar fluvii secum rapientem, et absorbentem amasios) *allegorice significans; ut quæ ad omnes dimanet, et per meretriciam intemperantiam omnium voluptati effundatur.* Sicut ergo ne à torrente rapido abripiaris, procul ab eo fugis ; sic ne torrente libidinis abripiaris, procul fuge à meretrice. Mystice, idem Clemens lib. 1. Strom. hisce verbis significari ait, cavendum esse ab hæreticorum baptismo.

Insuper addunt Septuag. Rom. : *Ab aqua autem aliena abstine te, et de fonte alieno ne biberis, ut longum vivas tempus, adjiciantur etiam tibi anni vitæ.* Hæc etiam legit Syrus, et Concil. Carthagin. apud S. Cyprian. ubi Nemesianus ex iis probare contendit, cavendum esse hæreticorum baptisma, ideoque illud esse invalidum et irritum, qui fuit error S. Cypriani et totius illius Concilii. Clemens vero lib. 3. Pædag. c. 2. ad litteram de meretrice exponit : *Ab aliena*, inquit, *aqua abstine, et ex fonte alieno ne bibe-*

ris, titillantis sensum delectationis fluentum nos vitare admonens, ut vivamus longo tempore; adaugeantur autem nobis anni vitæ, sive alienam voluptatem non venantibus, sive etiam hæreses declinantibus. Hinc notat auctor Catenæ Græcor. Sicut, inquit, apud Deum est fons vitæ, ita apud diabolum est vena vel fons mortis. Rursum, ut fons Dei est virtutis et agnitionis, ita fons diaboli est nequitiæ et inscitiæ. Verum hæc omnia absunt ab Hebræo, Latina Vulgata, et Græca Complut. Quare certam S. Scripturæ fidem non obtinent.

SECUNDA PARS LIBRI.

Hucusque porrigit se encomium et parænesis, sive exhortatio ad sapientiam, quo Salomon laudes, dotes et fructus sapientiæ recensendo, inculcando et exaggerando, omnes ad eam invitavit et incitavit. Posito ergo hoc quasi Procemio nunc ipsas Parabolas, id est, gnomas et dogmata sapientiæ, sive Ethicæ, tradere aggreditur. Igitur hæc secunda pars inscribitur hebr. משלי *misle*, id est *Parabolæ*, id est gnomæ, et sententiæ practicæ Salomonis, quæ in Hebræo velut carmina et rhythmi perelegantes sunt, tum antithetis, tum paronomasiis, tum homioptotis, sive similiter cadentibus, aliisque schematibus, ac sæpe posterius hemistichium oppositio est prioris; licet subinde tacite duntaxat et obscure per metonymiam, qua ex causa effectum; et metalepsin, qua ex antecedente consequens oppositum, aut vice versa ex consequente antecedens, vel comitans, oppositum subintelligendum lectori relinquit. Exempla dabo cap. 10. v. 6. 8. 9. 13. 14 et seq. Crebro enim opponit sapientem stulto, justum impio, strenuum pigro, divitem pauperi, ac generatim virtutem vitio, virtuti sua præmia, vitio suas pœnas annectens. Sunt tamen nonnullæ gnomæ meræ parabolæ, id est similitudines, quibus unam rem, v. g. virtutem, alteri comparat et assimilat; quædam etiam sunt non tam de moribus quàm de eventis hujus vitæ, quæ scilicet certos status, officia, actiones in hac vita comitari, vel subsequi solent, sive frequenter, sive nonnunquam. Insuper nonnullæ sunt comminatoriæ, aliæ promissoriæ, quædam ethicæ, aliæ œconomicæ, aliæ politicæ, ut dixi in Prologo. Denique gnomæ hæ mistim et disparatæ sine ordine proponuntur et commiscentur, uti fit in distichis Catonis, P. Syri, aliorumque veterum Gnomologorum. Unde Hugo ad cap. 10: Hoc caput, inquit, æque ac sequentia usque ad cap. 25. tot habet partes quot parabolas; quare hìc connexio non est quærenda, nec capita in certas sectiones dividi queunt.

PARABOLÆ SALOMONIS.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Alternat sermonem de filio sapiente et stulto, id est probo et improbo, operante et otioso, simplici et pravo, de charitate et odio, ac præsertim de linguæ bono, ejusque malo, eorumque pœnis et præmiis.

1. Filius sapiens lætificat patrem: filius vero stultus mœstitia est matris suæ.
2. Nil proderunt thesauri impietatis: justitia vero liberabit à morte.
3. Non affliget Dominus fame animam justi, et insidias impiorum subvertet. 4. Egestatem operata est manus remissa: manus autem fortium divitias parat. Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos; idem autem ipse sequitur aves volantes. 5. Qui congregat in messe, filius sapiens est: qui autem stertit æstate, filius confusionis. 6. Benedictio Domini super caput justi: os autem impiorum operit iniquitas. 7. Memoria justi cum laudibus: et nomen impiorum putrescet. 8. Sapiens corde præcepta suscipit: stultus cæditur labiis. 9. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter: qui autem depravat vias suas, manifestus erit. 10. Qui annuit oculo, dabit dolorem, et stultus labiis verberabitur. 11. Vena vitæ, os justi: et os impiorum operit iniquitatem. 12. Odium suscitat rixas, et universa delicta operit charitas. 13. In labiis sapientis

invenitur sapientia, et virga in dorso ejus qui indiget corde. 14. Sapientes abscondunt scientiam : os autem stulti confusioni proximum est. 15. Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus : pavor pauperum, egestas eorum. 16. Opus justi ad vitam : fructus autem impii ad peccatum. 17. Via vitæ, custodienti disciplinam : qui autem increpationes relinquit, errat. 18. Abscondunt odium labia mendacia : qui profert contumeliam, insipiens est. 19. In multiloquio non deerit peccatum : qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. 20. Argentum electum, lingua justi : cor autem impiorum pro nihilo. 21. Labia justi erudiunt plurimos : qui autem indocti sunt, in cordis egestate morientur. 22. Benedictio Domini divites facit, nec sociabitur eis afflictio. 23. Quasi per risum stultus operatur scelus : sapientia autem est viro prudentia. 24. Quod timet impius, veniet super eum : desiderium suum justis dabitur. 25. Quasi tempestas transiens non erit impius : justus autem quasi fundamentum sempiternum. 26. Sicut acetum dentibus, et fumus oculis, sic piger his qui miserunt eum. 27. Timor Domini apponet dies, et anni impiorum breviabuntur. 28. Exspectatio justorum lætitia : spes autem impiorum peribit. 29. Fortitudo simplicis via Domini, et pavor his qui operantur malum. 30. Justus in æternum non commovebitur : impii autem non habitabunt super terram. 31. Os justi parturiet sapientiam : lingua pravorum peribit. 32. Labia justi considerant placita, et os impiorum perversa.

1. Filius sapiens lætificat patrem ; filius vero stultus moestitia (Syrus, *confusio*) est matris suæ.] Arabicus, *contristat*, vel *mœstam facit matrem suam. Filius sapiens* est probus, modestus, obediens ; *stultus* est improbus, petulans, contumax. Ita passim hoc libro sapiens vocatur probus ; stultus vero improbus ; quia vera sapientia est ipsa virtus et probitas, ac vicissim summa insipientia est vitium et improbitas. Dicit ergo quòd filii probitas patri sit gaudio, improbitas vero matri sit mœrori ; quia filius est pars, caro et sanguis parentum : filii ergo virtus et vitium in parentes proxime redundat ; eisque vel lætitiam, vel tristitiam conciliat. Sub patre intellige et matrem, ac vicissim sub matre intellige et patrem. Tribuit tamen lætitiam patri, mœstitiam matri : primo, copiæ causa ; secundo, quòd patres, utpote sanguinei, proniores sint ad lætitiam, matres vero, utpote phlegmaticæ et melancholicæ, ad tristitiam ; tertio, quia patres severius educant castigantque filios ; quo fit ut filii bonos induant mores, quibus patrem lætificant ; matres vero blandius et conniventius tractant filios ; quo fit ut filii evadant vitiosi, petulantes, contumaces ; itaque mœrorem matri afferant, eo magis, quo ipsa per nimiam indulgentiam causa vel occasio fuit ut tales evaderent filii. Mœret ergo, quia ipsa mœroris ansam dedit. Ita Baynus. Vere Quintilianus : *Mollis*, inquit, *illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes et mentis et corporis frangit ;* quarto, quia filius sapiens ad publicos evehitur honores, officia et cathedras, quæ spectat pater, ideoque lætatur ; stultus vero privatim cum matre vivit vitam ignavam et voluptuariam, matrique gravis est et rebellis ; quare ipsa occulta hæc dedecora et probra filii spectans, assidue luget et mœret. ita R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra. Denique matres tenerius amant filios quàm patres, tum quia feminæ sunt, tum quia certiores sunt illos suos esse filios, quàm patres, tum quia plus filiis conferunt quàm patres ; nam, ut alia taceam, novem mensibus in utero alunt gestantque eos cum magnis doloribus, fastidiis et angoribus ; deinde pariunt eos cum ingenti cruciatu et periculo vitæ ; denique jam natos lacte suo alunt nutriuntque per plures annos. Hinc fit ut magis anxiæ sint de filiorum vita et moribus, magisque doleant et mœreant, si pravi evadant, quos tantis impendiis, laboribus et doloribus genuerunt et educarunt. Accedit quòd filii ob rationes jam dictas magis imitentur indolem matris, quàm patris ; quare matri culpæ et probro datur magis quàm patri, si filius evadat insolens et improbus. Igitur mœret ipsa probrum et culpam tum filii, tum suam. Huc facit illud Menandri : *Lætitia patris filius sapiens.* Vice versa Valer. Max. l. 1. c. 2. hanc dat rationem, cur Dionysius tyrannus scelerum pœnas vivens non dederit : *Dedecore*, inquit, *filii mortuus pœnas rependit, quas vivus effugerat.*

Porro, hanc gnomen primo loco collocat Salomon, ut moneat tum parentes honeste filios educare, eorumque vitia castigare, ut illis sint gaudio, non mœrori ; tum filios, ut probe se gerant, parentibusque sint obsequentes ; sic enim fore ut eos exhilarent, non contristent. Solent enim filii amore et reverentia parentum tangi, adeoque hic summus est eis ad virtutem stimulus, quem proinde eis hîc adhibet Salomon. Ita S. Augustinus sua hæresi et scortatione mœrori fuit S. Monicæ matri suæ, cujus dolores et lacrymas, quibus eum secundo quasi parturiit, fuse ipse recenset in libris Confess. Ita Blanca, regina sancta, magna sollicitudine educavit S. Ludovicum regem Francorum filium suum, ac causa fuit sanctitatis ejusdem. Identidem enim ei occinebat illud : *Fili, mallem te aspicere mortuum, quàm committentem aliquod peccatum mortale, quo Dei offensam odiumque incurreres.* Ita non raro filii improbi sua improbitate matres ingenti mœrore afficiunt, imo conficiunt et enecant ; quare veri sunt parricidæ et matricidæ.

Mystice : *Filius sapiens* est fidelis probus, præsertim peccator pœnitens ; hic *lætificat patrem*, id est Christum, qui eum sanguine suo genuit et matrem, id est Ecclesiam, quæ eum utero baptismi peperit ; improbus vero eosdem contristat. Typus hujus mœroris exstat in matre vidua urbis Naim, lugente filium uni-

eum jam mortuum, quem Christus matris lacrymis commotus ad vitam revocavit, Lucæ 7. v. 11, ut ibidem explicant S. Ambr. S. Greg. S. August. Beda et alii.

Rursum filii sapientes sunt discipuli, subditi, pœnitentes; hi enim, si bene se gerant, lætificant suos magistros, Superiores, Confessarios, etc., sin male, eos magno mœrore afficiunt; quia, ut ait Sixtus philos. in Sentent. num. 164: *Peccata discentium, opprobria sunt doctorum.* Nam iidem erga subditos affectum habent tam matris, quàm patris. Unde ille dicebat Prælato:

Verbera patris habes, ubera matris habe.

Dicant ergo cum Jeremia cap. 9. 1: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei.*

2. Nil proderunt thesauri impietatis: justitia vero liberabit a morte.] Primo, aliqui cum Hugone hæc accipiunt generatim de quibusvis thesauris et opibus, etiam juste liciteque partis; omnes enim opes dicuntur *impietatis*, id est impiæ, eo sensu quo à Christo vocatur *mammona iniquitatis*, Luc. 16. 9. scilicet primo, quia opes sæpe per injustitias conquiruntur. Unde illud: *Dives aut iniquus, aut iniqui hæres;* secundo, *iniquitatis*, quia divitiæ sunt occasio, materia et stimulus omnis peccati, præsertim injustitiæ; tertio, *iniquitatis*, id est iniquæ, id est infidæ, fallaces, caducæ, vanæ et mendaces, non veræ, non fideles et stabiles, uti explicat Christus ibidem versu 11, eodem cap.; quarto, addit S. August. serm. 35. de Verbis Domini, *iniquitatis*, quia iniqui solas eas putant esse divitias; non enim norunt spiritales, cœlestes et æternas, quæ à nemine eripi possunt. Unde pro *thesauri impietatis* hoc loco aliqui vertunt: *Thesauri inquietudinis, turbationis, motus, seditionis;* hæc enim omnia significat Hebr. רשע *resca.* Sic ergo sensus erit, q. d. Thesauri quantumvis magni non prosunt, sed potius obsunt, quia animo afferunt perpetuam inquietudinem, turbationem et quasi seditionem passionum, ut nunc metus eas amittendi confligat cum cupiditate eas retinendi, nunc spes eas augendi confligat cum timore eas minuendi, nunc anxietas eas conservandi confligat cum obligatione et dolore eas restituendi, vel erogandi in amicos aut egenos. Hac de causa Christus opes vocat spinas, quæ tangentem pungunt et lacerant, Matth. 13. 22. Unde sanctus Gregorius et S. Bernard. docent eas non esse amandas; utpote *quæ amatæ inquinant, possessæ onerant, omissæ cruciant.* Quocirca Clemens Alex. lib. 6. Pædag. cap. 6: *Divitiæ*, inquit, *serpenti similes, quem si quis nescit inoffense eminus accipere, bestiam sine periculo summa cauda apprehendens, ea manui circumplicabitur et mordebit. Ita et divitiæ, si ab imperito viro apprehenduntur, inhærent, et mordent. Sed si quis, se magnificum præbens, recte et scienter eis utatur, illæsus permanebit.* Vide S. Chrysost. hom. 82. in Matth. ubi avarum dæmoniaco, et illum æque ac hunc mille æstibus agitari, furere et insanire multis demonstrat.

Secundo, proprie et genuine *thesauri impietatis* vocantur opes *impietate acquisitæ*, ut vertit Pagnin. sive per impietatem partæ, vel conservatæ, v. g. per usuras, rapinas, injustos contractus, per immisericordiam, per violationem festorum, aliarumque legum divinarum, vel humanarum. Ili enim, licet ad modicum tempus prodesse videantur, quo eis fruitur dives impius, tamen tandem non prosunt ei, sed obsunt; tum quia *male parta, male dilabuntur;* tum quia, etsi apud homines subinde prosint, apud Deum tamen non prosunt; Deus enim impietatem ejus puniet sæpe in hac vita, et semper in futura; Deus enim auro corrumpi nequit, uti corrumpuntur judices et principes, tum denique quia in hora mortis non liberabunt divitem impium à morte tam præsenti, quam æterna; illius enim reus est impius, juxta illud Christi Matth. 16: *Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* At contra *justitia liberabit à morte*, quia, etsi nonnunquam apud homines, inquit Jansen. ob justitiam justi occidantur; apud Deum tamen justitia hominis frequenter efficit ut communem aliquam evadat ultionem divinam atque humanam persecutionem, ut patuit in Daniele et tribus pueris; semper autem efficit ut à perpetua morte (quæ sola vera mors est) liberetur homo, pro qua evadenda nihil proderunt thesauri impii. In hac autem parte satis insinuatur thesauros juste partos et distributos prodesse, juxta illud: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in seculum seculi.* Cæterum ut prior sententia adhortatoria est ad sapientiam, ut per quam parentes exhilarantur; ita hæc ad justitiam, ut qua certius quis assequitur, quod impii per divitias suas assequi conantur.

Significat ergo Salomon studendum esse potius justitiæ, quam opibus corrogandis; quod illa prosit, hæ obsint; estque antithesis inter impietatem impiosque thesauros, et justitiam justosque thesauros; quod hi liberent à morte, illi nequaquam, imo causa sint mortis. Hoc est quod ait Eccles. cap. 40: *Substantiæ injustorum sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt.* Et Christus: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te; quæ autem parasti, cujus erunt?* Luc 12. 20. Et Abraham ad divitem Epulonem in inferno positum: *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris*, Lucæ 16. 25. Ita divites in inferno sero sapientes gemunt ejulantque: *Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tanquam umbra,* Sapient. 5. 8.

Porro Septuaginta vertunt: *Non proderunt thesauri* ἀνόμοις, id est *exlegibus* legem prævaricantibus. Alludunt ad νόμισμα, id est numisma, quod à νόμῳ, id est à *lege*, dicitur, q. d. Νόμισμα non proderit ἀνόμοις, numus non proderit exlegibus; quia cum numus à lege dicatur, non nisi legis studiosis convenit et prodest; exlegibus autem non convenit et obest. Numisma enim dicitur à νόμῳ, et numus quasi νόμος, addito υ, ut fiat νοῦμος, prima producta, eo quod deposita veteri rem cum re permutandi consuetudine lege signatus sit numus, eique pretium impositum. Unde numus dictus moneta, quod signo numismatis monerentur homines, cujus pretii esset; Ita Festus Pompeius, Ambr. Calepinus et Nicolaus Perotus in epigramma 4 et 40. Martialis, licet Isidorus, l. 16. Etymolog. c. 17: *Numi*, inquit, *à Numa Pompilio secundo rege*

Romano vocati sunt, qui eos primùm apud Latinos imaginibus notavit, et titulo nominis sui præscripsit. Hinc et numisma dicitur, quod nominibus principum effigiebusque signabatur. Addit Petrus Gregor. de Republ. et ex eo noster Salazar, numos à νομω, id est lege, dici : Quod juxta leges et justitiæ canones parandi et expendendi sunt. Quare cum impii eos illegitime contra jus et fas conflent, vel asservent, hinc quasi iniqui possessores à Deo iis spoliabuntur; quin et vita mulctabuntur, sicut vita mulctantur, qui illegitimos et adulterinos numos cudunt. Unde S. Ephrem, tract. contra divites: *Si,* inquit, *adulterantes pecunias contra leges lex punit, Deus etiam eos, qui contra jura sua adulterinas opes sibi parant, merito spoliat.* Quin et Plutarch. in Moral. *Qui,* inquit, *malo viro addit opes et gloriam, is fabricanti ministrat vinum, bilioso mel, cœliacis obsonia, quæ morbum animi, hoc est stultitiam, augeant.*

Mystice, auctor Catenæ Græcor. Thesauri impietatis, inquit, sunt artes, eloquentia et scientiæ, quas magno studio sibi comparant tum hæretici, tum homines vani et ambitiosi. Verum hæ omnes nihil eis proderunt, nec liberabunt eos à morte præsenti et æterna. Præclare noster Thomas Theodidactos de Imitat. Christi, l. 1. cap. 3 : *Adveniente,* inquit, *die judicii non quæretur à nobis quid legimus, sed quid fecimus; nec quam bene diximus, sed quam religiose viximus.* Et l. 3. cap. 48 : *Veniet tempus quando apparebit Magister magistrorum, Christus Dominus Angelorum, cunctorum auditurus lectiones, hoc est, singulorum examinaturus conscientias; et tunc scrutabitur Jerusalem in lucernis, et manifesta erunt abscondita tenebrarum, tacebuntque argumenta linguarum.*

JUSTITIA VERO LIBERABIT A MORTE.] Quænam hæc *justitia?* Primo, Vatabl. intelligit sapientiam : Sapientia, inquit, quæ gignit justitiam, liberat à morte. Secundo, R. Salomon et R. Levi intelligunt eleemosynam, juxta illud Ps. 111. 9: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia* (id est eleemosyna) *ejus manet in seculum seculi.* Et illud Tobiæ ad filium, cap. 4. 11 : *Eleemosyna ab omni peccato et à morte liberat, et non patietur animam ire in tenebras.* Tertio, Lyranus accipit justitiam proprie dictam, quæ est virtus jus suum cuique tribuens; hæc enim opponitur injustitiæ, et opibus injuste partis. Quarto, auctor Catenæ Græcor. per *justitiam* accipit pœnitentiam; hac enim pœnitens juste puniens peccatum liberat se à morte animæ. Quinto, et optime *justitiam* hîc accipias universaliter, prout generalis est virtus, sive complexio omnium virtutum faciens hominem justum, pium et sanctum : opponitur enim impietati et opibus impie, id est improbe, partis. Hæc justum sæpe liberat à morte præsenti (uti liberavit Noe à diluvio, Lot ab incendio Sodomæ, tres pueros à camino ignis ardentis, Danielem à leonibus, Jonam è ventre ceti) semper ab æterna.

3. NON AFFLIGET DOMINUS FAME (Chaldæus : *Non facit esurire*) ANIMAM JUSTI, ET INSIDIAS IMPIORUM SUBVERTET.] Jussit Deus Judæos affligere animas suas per jejunia, sed jejunium est sanitas animæ et corporis. *Non affliget fame* ergo, scilicet coacta et noxia, ut eos invitos fame conficiat. Unde Septuaginta vertunt : *Non occidet Dominus fame animam justam;* S. Hieronymus, in Isaiæ 65 : *Non interficiet;* Symmach. et Theodot. ου λιμαγχονησει, id est, *non suffocabit fame quasi angina justum;* fames enim instar anginæ fauces constringit, itaque suffocat famentem. Sensus ergo est, q. d. Deus non sinet affligi fame justum, ita ut anima, id est vita, illi eripiatur, et quasi stranguletur; sed potius cibos illi submittet mira novaque providentia, sicut Danielem aluit in lacu leonum per Angelum rapientem Habacuc, Eliam aluit per corvos, Hebræorum tres milliones in deserto aluit manna per quadraginta annos. Ex adverso Deus impiis Judæis comminatus est et immisit famem, ut cum tempore Eliæ clausit cœlum, ne plueret per tres annos. Rursum cum Judæos, qui Christianos bonis spoliarant, teste Apostolo Hebr. 10. 34, ad tantam famem redegit, ut matres comederent suos filios, ac multa eorum millia fame quasi angina strangulavit. Audi Hegesippum, l. 5. de Excidio Jerusalem, c. 24 : *Interclusis jam faucium meatibus strangulabantur, obriguerant interiora viscerum, obstructi erant ductus ciborum, aruerant jecoris venæ, quæ cibos attrahunt; perierat usus, et aviditas cumulabatur; virtus defecerat, et appetentia manebat.*

Igitur hæc sententia coercet avaritiam et errorem mundanorum, qui ne egestatem et famem patiantur, per fas et nefas opes corrogant. Decipiuntur enim, et per hoc ad famem rediguntur.

Dices : Numquid subinde videmus justos affligi fame? nonne legimus plures Martyres in carceribus cruciatos, imo enectos fame? Resp. Hæ sententiæ significant non quid semper, sed quid sæpe eveniat. In veteri autem Testamento ordinarie Deus non permittebat Judæos justos fame affligi, quia promiserat eis opum frugumque abundantiam, si legem suam observarent. In novo autem Testamento Christianis justis opum non tam temporalium, quam spiritalium copiam promisit. Quare cum Deus justos famere sinit, copiam alimoniæ spiritalis, puta gratiæ et consolationum cœlestium, eis subministrat, eaque animam pascit, roborat, lætificat, impinguat. Promissis enim stat, qui pro re prava, v. g. denario quem promisit, dat majorem, v. g. aureum. Igitur Deus promittens temporalia, si pro eis substituat spiritalia, quæ longe majoris sunt momenti, utique promissis stetisse dicendus est. Porro Deus etiam in lege nova raro justos (excipio Martyres; in his enim fames est pars Martyrii et triumphi) permittit fame confici; imo sæpe per miraculum eos alit, uti aluit sanctam Magdalenam in Balma raptu cantuque angelico; ac sanctum Paulum, primum Eremitam in deserto per corvum, qui per 60 annos quotidie dimidium ei panem afferebat; adveniente vero sancto Antonio duplicavit annonam, integrumque panem attulit. Sic plures Martyres in carceribus aluit per Angelos. Sic in dies alit tot millia monacharum et monachorum pauperum, præsertim mendicantium, ut miraculi sit instar, quod in uno sancti Francisci Ordine Deus assidue eleemosynis piorum alat plusquam millionem, hoc est decies centena millia Religiosorum (hunc enim numerum adæquant, imo superant, si numerentur omnes viri et feminæ, paupertatis S. Francisci et S. Claræ assectæ) qui nullum habent censum, nullos reditus, sed sola paupertate sunt divites, so-

laque benedictione S. Francisci, qui hoc suis dabat pro viatico : *Jacta cogitatum tuum in Domino, et ipse te enutriet.* Hic ergo impletur illud Apost. 2. Cor. 6 : *Nihil habentes, et omnia possidentes.* Hoc est centuplum pauperibus spiritu promissum à Christo, Matth. 19. 29. Hæc est paupertatis Evangelicæ majestas, quæ scilicet totius mundi possessionem sibi vindicat. *Fideli enim totus mundus divitiarum est*, ait S. Bern. serm. 21. in Cant.

Porro justum hîc quemlibet, sed maxime eleemosynarium accipe, juxta illud Christi promissum : *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Unde S. Cyprian. de Opere et eleemosyna : *Metuis*, inquit, *ne patrimonium tuum deficiat, si operari largiter cœperis? Quando factum est ut justo deessent subsidia vitæ, cum scriptum sit : Non occidet Dominus fame animam justi?* quasi dicas : Impossibile est ut Deus fame perire sinat eum qui famentes alit; ut Deus fame eripiat vitam illi qui famelicorum vitam fame pereuntium sustentat.

Mysticè S. Basil. in cap. 1. Isaiæ, Beda et Hugo hæc accipiunt de fame spiritali, hoc est, de defectu verbi Dei, gratiæ et Sacramentorum. Unde notat S. Basil. hîc dici : *Non affliget Dominus animam justi fame; non enim loquitur*, ait, *hîc de fame corporis (utique enim dixisset de corporibus justorum), sed de inedia animarum.* Hugo vero accipit famem vitiorum. Quid est, inquit, luxuria nisi fames insatiabilis voluptatis? quid superbia nisi fames insatiabilis dignitatum? quid avaritia, nisi fames insatiabilis facultatum? Quæ quidem concinunt cum his quæ Joannes dixit : *Quidquid est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ.* Hinc S. Thomas, opusc. de Eucharistia, ad ejus frequentationem allicit hac sententia : *Non affliget Dominus fame animam justi;* quia Eucharistia famem vitiorum jam dictam sedat : rursum sedat famem animæ ad eam anhelantis, cæteraque ejus vota et desideria ; quin et non raro famem corporis. Sic Joannes Abbas apud Palladium in Lausiaca, cap. 61, per plures annos sine cibo vixit, sola se pascens Eucharistia in Dominica. S. Catharina Senensis diu sola Eucharistia vixit, imo ea sumpta fastidiebat omnem cibum corporeum; cumque eum jussu confessarii accipere cogeretur, illico illum stomacho reluctante rejiciebat.

Et insidias impiorum subvertet.] Pro *insidias* hebraice est הוּת *hauvat*, pro quo Septuag. legentes חוּת *chauvat*, verterunt, vitam : *Vitam autem*, inquiunt, *impiorum evertet.* Verum cæteri legunt *hauvat*, id est vanitatem, pravitatem, insidias, fractiones, contritiones. Unde Tigur. vertit, *astutiam* (Vatablus, *calamitatem, damnum, perniciem*), *vero impiorum propellet.* Sicque est antithesis cum hemistichio præcedenti inter justitiam justorum et insidias impiorum; illam enim tutatur alitque Deus, has evertit, q. d. Non sinet Deus justos probosque spoliari bonis, et fame affligi ; improbos vero, qui per fraudes et insidias eos bonis spoliare et ad famem redigere conantur, impellet in eamdem perniciem, quam ipsi probis machinati sunt, ut suis dolis capiantur, suisque artibus quasi retibus illaqueentur ; itaque eos subvertet. Unde Pagnin. *Et propter pravitatem impios Deus expellet.* Duplici ergo beneficio Deus justum afficit, et quasi duplici telo pro ipso depugnat. Primo, quod famem ab eo depellat ; secundo, quod insidias impiorum eum ad famem redigere conantium dissipet et evertat, juxta illud psal. 33. 11 : *Divites eguerunt et esurierunt; inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono.* Porro David insidias impiorum comparat insidiis leonum prædæ insidiantium, et in eam involantium. *Insidiatur*, inquit, *in abscondito quasi leo in spelunca sua ; insidiatur ut rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum*, psal. 9. 9 ; sed Deus has insidias leonum conterit. Unde subdit v. 15 : *Contere brachium peccatoris et maligni ; quæretur peccatum illius, et non invenietur.*

Denique *hauvat* Chald. vertit קינינא *kiniana*, id est *possessiones*, R. Saadia et Baynus, *substantiam et opes.* Unde Syrus : *Facultates impiorum perdet ;* Chaldæus : *Possessiones impiorum expellet*, q. d. Deus opes piorum tuebitur, ne fame affligantur, impiorum vero opes evertet, ut fame crucientur. Hebr. enim *hauvat* derivatur ab היה *haia*, id est esse, subsistere ; unde substantiam, id est facultates, significat et alludit ad הון *hon*, id est opes. Rursum *hauvat* vertas *esse*, hoc sensu, q. d. Deus evertet impiorum esse et vivere, id est vitam eis adimet, uti vertunt Septuag.

4. Egestatem operata est manus remissa ; manus autem fortium divitias parat.] Sensus est clarus, quasi dicas : Labor parit opes, otium inopiam ; diligentia ditat, negligentia depauperat; fervor est parens opulentiæ, torpor egestatis.

Pro *egestatem* hebr. est ראש *ras ;* quod, si alio puncto legas ראש *ros*, significat toxicum, venenum, q. d. Pigritia est quasi lentum venenum, quod sensim proserpens totum hominem inficit, eumque torpore æque ac fame conficit et enecat. Verum legendum est *ras*, id est egestatem, non *ros*, id est venenum ; *ras* enim legunt Septuag. Noster, Chaldæus et cæteri. Egestatem accipe ad litteram pro inopia opum. Allegorice, Beda accipit egestatem bonorum in cœlo, q. d. Quicumque in vita remisse et pigre vixit, hic bonis omnibus in futuro seculo carebit.

Pro *remissa* hebr. est רמיה *remia*, quod tam fraudulentam, quam projectam, id est remissam, inertem et pigram significat. Pigri enim solent ex inertia manus torpidas exporrigere, imo projicere ; iidem quia nolunt laborare, fraudulenti evadunt et fures, ut victum sibi comparent, ut videmus in pigris mendicis. Rursum, qui fraudi innititur, remissus fit et iners ; quia fraudem sibi ad victum parandum sufficere putat, sed decipiuntur utrique ; quia tam fraus quam pigritia causa est egestatis ; Deus enim fraudulentos punit redigitque ad paupertatem, uti experientia constat. Unde vertit Chald.: *Paupertas attenuat virum dolosum, et manus recti ditat ;* Syrus : *Manus autem justorum dabitur ;* Pagn. *Pauperem facit manus fraudulenta ;* Tigurina : *Qui operatur fraudulenta manu, egenus est ;* Vatabl. pro *fraudulenta* vertit, ut Noster, *remissa*, et utrumque connectens sic explicat, q. d. Qui malis artibus optat augere rem suam, ut faciunt otiosi, qui decipiunt alios ut vivant, ad egestatem redigetur. R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra כף רמיה *caph remia* (quod

Noster vertit, *manus remissa;* alii, *fraudulenta*) vertunt: *Bilances fraudulentæ.* Unde sic transferunt: *Egenus erit, quisquis bilances habet fraudulentas*, ut justum non det mercium pondus, cum eas vendit; et plus justo ponderet eas, cum emit. Septuag. vertunt: *Paupertas virum humiliat*, id est, facit ut manu sit projecta et abjecta, uti solent esse viles et humiles; Septuag. de more secutus Arabicus vertit: *Paupertas deprimit hominem; manus audacium ditabuntur.*

Aliqui per *manum remissam*, scilicet ad dandum, accipiunt manum avaram, q. d. כף *caph*, id est curva et clausa manus, avara, et bonorum tenax egestatem et penuriam adducet; contra vero *manus fortium*, id est adaperta, id est liberalis, et in eleemosynas effusa, divitias et fortunas cumulat. Unde Eccles. cap. 4. 36: *Non sit*, ait, *porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta.* Nam ut ille ait: *Plures opum condi, promi paucissimi.* Verum hic sensus arctior est; atque *manus remissa* proprie non est avara, sed aceda et pigra; sicut *manus fortium* non est liberalis, sed laboriosa, sedula, industria.

Pro *fortium* Hebraice est חרוצים *charutsim*, quod Syrus vertit *justorum;* Chaldæus, *rectorum;* Septuag. ἀνδρείων, id est *virilium*, qui viriliter agunt. Tigurinus, *sedulorum;* Baynus, *sollicitorum*, quales solent esse mercatores ad rem attenti; unde Pagninus vertit: *Et manus mercatorum sollicitorum ditabit illos.* Proprie *charutsim* significat viros acres, qui quod cogitant et inchoant, strenue prosequuntur, nec desistunt, donec ad destinatum finem perducant. Radix enim חרץ *charats* significat acuere, exacuere, exertare vim et virtutem suam, acriter et alacriter agere, urgere, ad finem rem perducere. Alii *charutsim* vertunt, *incisos, concisos, præcisos*, quales sunt attenti ad rem, qui præcise ad obolum vel momentum sua exigunt, vel disponunt. Unde mercatores hoc habent axioma: Si vis ditescere, attentus esto ad omnia etiam minima, nihil negligas, nullam occasionem lucri etiam exigui prætermittas; quia ex multis exiguis quid fit magnum et eximium. Noster vertit, *fortium*, id est sedulorum, strenuorum. Qui enim fortis est, rem strenue urget, et ad finem usque perurget. Pro *divitias parat* Hebraice est תעשיר *tascir;* quod si alio puncto sinistro legas תעשיר *tasir*, id est *decimat*, sensus erit, q. d. Labor strenuus sedulorum ex uno lucratur decem, sortemque decuplat; sicut terra fecunda ex uno grano seminato producit decem, imo 30, 60 et centum.

Porro hæc sententia in opibus tam spiritualibus, puta sapientia et virtute, quam temporalibus locum habet. Virtutum enim studiosus magnos earum cumulos et thesauros congregabit, negligens vero et piger earum inops manebit; nimirum ut ait Comicus:

> Cœlites sudore cuncta fœnerant mortalibus,
> Quidquid est in orbe servit omne diligentiæ,
> Labore virtus crescit ac pecunia.

Sicut ergo mercatores intenti opibus quotidie lucrum adjiciunt lucro, denarium denario, aureum aureo: sic multo magis mercator meritorum quotidie virtutem virtuti, actum actui, gradum gradui adjiciat, ac diem sibi periisse putet, quo nihil in virtute promovit, quo nulli eleemosynam corporalem aut spiritalem contulit, quo in re quapiam se ipsum non vicit, quocirca desidiam et otium ut pestem fugiat. De sancto Antonio scribit Sozomenus, l. 1. histor. cap. 13: *Neque ipse otiari aliquando in animum induxit, et qui præclare vitam esset acturus ad laborandum hortatus est.* Et S. Athanas. ait eum instar apis collegisse mel virtutum ex Sanctorum conversatione: ab uno enim qui in humilitate excellebat, didicisse humilitatem, ab alio patientiam, à tertio charitatem, à quarto aliam virtutem in qua eminebat. Sanctus Ephrem, in Cant. spirit. *Qui amat otium*, inquit, *nunquam prosperabitur.* S. Ambros. l. 1. de Caino cap. 4: *Non dormientibus*, inquit, *non otiantibus, sed vigilantibus pollicentur præmia, et labori merces parata est.* S. Leo: *Non dormientibus provenit regnum cœlorum, nec otio et desidia torpentibus beatitudo æterna ingeritur.* Sanctus Hieronymus, vel quisquis est auctor, ep. ad Demetriadem: *Excitandus est*, inquit, *spiritualibus stimulis semper animus, et majore quotidie ardore renovandus. Orationis instantia, illuminatio, lectio, sollicitudo vigiliarum, diurna et nocturna ejus incitamenta sunt. Nihil enim in hoc proposito otio deterius est, quod non solummodo non acquirit nova, sed etiam parata consumit; sanctæ vitæ ratio processu gaudet et crescit, cessatione torpescit et deficit.* S. Bern. l. 2. de Consid. ad Eugen. cap. 13: *Si recte*, ait, *Sapiens hortatur sapientiam in otio scribi, cavendum et in otio otium est. Fugienda proinde otiositas, mater nugarum, noverca virtutum.* S. Basil. in Constit. Monast. cap. 5: *Quid Apostoli, nonne ipsi quoque Dominum sunt imitati? nonne assidui in laboribus erant? Animadverte Paulum indivulse laborantem.* De B. Alcuino, qui tempore Caroli Magni in Gallia laude doctrinæ floruit, scribit auctor Vitæ ejus: *Fugiebat modis omnibus otiositatem. Nam aut legebat, aut scribebat, aut discipulos erudiebat, aut orationi vacabat, aut psalmorum decantationi inevitabilibus tantummodo corporis indulgens necessitatibus.* S. Bonavent. in Regula Novit. cap. 8: *Per tria ista tota vita tua decurrat, ut semper ores aut legas, aut servias, et potissimum senibus, forensibus et infirmis; et factis servitiis non stes cum fratribus otiosus, sed statim vade ad cellam, et ibi ores aut legas.*

Hoc olim fuit unicum studium Religiosorum et Anachoretarum, qui inde Ascetæ, id est exercitatores, sunt dicti, quod in continua vitiorum lucta et victoria, ac in perpetuo virtutum contrariarum usu sese exercerent. Talis fuit Barlaam, qui Josaphat discipulum ad eamdam ascesin exhortans, inter alia ait *virtutes esse scalas cœli;* quare sicut cœlum ingenti altitudinis spatio à nobis elongatum distat; ita multis magnisque per virtutum scalas passibus eò contendendum et conscendendum est. Vide Damasc. in Histor. cap. 11. et seq. Quod si quotidie in charitate, humilitate et patientia cresceremus; si quotidie tres eis gradus adjiceremus; totidem quasi passibus in cœlum ascenderemus, ac post annum, imo post decem vel viginti annos, quam alte nos ascendisse, quantos virtutum meritorumque cumulos coacervasse cerneremus et gauderemus? Æternitatem cogita. Brevis est vita, vive, patere, labora, mercare æternitati. Abbas Athanasius. ait Joannes Moschus in Prato spirit.

cap. 130, raptus in exstasin vidit choros laudantium Deum, cumque averet ad eos ingredi, audivit: *Nemo huc ingreditur negligens; abite, certate, contemnite vanitates seculi.* Sic itur ad astra. Et cap. 105, Angelus ait ad Christophorum: *Ora ut accendamus candelam tuam.* Tum ille ad se: *Christophore*, inquit, *majori labore opus est.*

QUI NITITUR MENDACIIS, HIC PASCIT VENTOS; IDEM AUTEM IPSE SEQUITUR AVES VOLANTES.] Hæc sententia jam deest in Hebræo, Chaldæo, nonnullis Latinis ac Septuag. Complut., licet in Roman. eadem habeatur, non hoc loco sed cap. præced. post vers. 12. Habent tamen eam Latini Romani, illamque legit S. August. l. 3. contra Crescon. cap. 9, Clemens Alexand. l. 1. Strom., Antonius in Melissa serm. 22. et alii. Quare videtur olim exstitisse in Hebræo, et habere auctoritatem canonicam S. Script. Huic affine est proverbium Arabum: *Mendacium infirmitas est, et veritas sanitas. Mendacium vilitas est, et veritas magnificentia,* sive *nobilitas.*

Per *mendacia* primo, accipe opes per fraudes et mendacia comparatas, ut pertineat hæc gnome ad eam quæ præcessit: *Egestatem operata est manus remissa*, pro quo alii vertunt, *fraudulenta,* quasi dicat: Qui per mendacia et fraudes satagit ditescere, hic pascit ventos, id est vane et frustra laborat perinde ac si pasceret ventos; vel, ut vulgo dicitur, reti venaretur ventos; mox enim per illud erumpunt venti: simili enim modo divitiæ, quas per fraudes avarus quærit, instar venti et avium volantium avolabunt ab eo, sequetur eas, nec assequetur. Unde præclare S. Gregor. Nazianz. *Quid*, inquit, *opus est multas opes reponere temporum mutationibus, quæ aliàs in alios ventilant instabilem opulentiam.* Idem ad cives timore perculsos: *Magis*, inquit, *ventis aut litteris in aqua descriptis fidendum est, quam divitiis.* Et in orat. ad Julianum tributorum exæquatorem: *Ut pulvis*, inquit, *à turbine*, *sic opes ab aliis ad alios subinde ventilantur atque jactantur, et sicut fumus dilabuntur, et insomnii more homines deludunt, umbræque instar manibus teneri nequaquam possunt, nec desperatæ carentibus, nec satis certæ possidentibus.* Idem ad Seleucum Iambico 3. opes asserit *mentes avaras ludere*, ac imitari

Meretricis astus, quæ procos fallax suos,
Hunc hoc, et illum dispari ludit modo.

Rursum eas

Similes esse fluctibus, motu levî
Quos ferri in altum cernimus, labi et cito.

Unde Septuag. Romani cap. 9. 12, post *Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos*, hasce duas gnomas subjungunt: *Deseruit enim vias vineæ suæ; in semitis vero agelli sui erravit; ingreditur per loca avia atque arida, et terram destinatam ad sitim, contrahit autem manibus infructuosa.* Quibus verbis nitentem mendaciis, sicut primo, comparavit pascenti ventos; secundo, sequenti aves volantes; ita tertio, comparat stolido agricolæ, qui deserit vineam suam, et per agrum suum (ex quo æque ac ex vinea, si utrumque coleret, magnos vini ac frumenti fructus perciperet) oberrans transit ad loca avia, arida et siccitate siticulosa, ex quibus nullum potest sperare fructum: unde *congregat manibus infructuosa;* vel, ut vertit interpres Clementis Alexand. l. 3. Strom. *Colligens manibus sterilitatem fructuum*, q. d. Vice fructus et messis nil reportat nisi ἀκαρπίαν et sterilitatem. Unde Clemens hæc omnia adaptans mendaci hæresi et hæreticis, l. 3. Strom. *Qui*, inquit, *falsis innititur, is pascit ventos, et insequitur aves pennatas. Non intelligit verbum hîc philosophiam, cum hæc in multis probabiliter argumentetur, et probabiliter loquatur; sed hæreses insectatur. Infert itaque: Reliquit enim vias vineæ suæ, in semitis autem propriæ agriculturæ suæ erravit. Hæ autem sunt, quæ Ecclesiam relinquunt ab initio. Jam vero qui cecidit in hæresim, transit per solitudinem sine aqua inhabitabilem, sitibundam terram pervadens, colligens manibus sterilitatem fructuum.*

Secundo, per *mendacia* accipe mendaces et fallaces spes, quas relicto Deo homines reponunt in amicis, cognatis, principibus; item in suis opibus, viribus, ingenio, sapientiæ, ut beneficium, dignitatem, opes, prælaturam, gloriam, etc., assequantur. Hic enim pascit ventos, id est inaniter laborat; quia vel id quod ambit non assequitur, vel, si assequatur, non inveniet in eo quietem et gaudium quod quærebat; sed molestias, tædia, angores, invidias, milleque similes ærumnas, ut eum facti pœniteat, optetque et dicat: Utinam nunquam hanc dignitatem ambivissem! utinam nunquam eam assecutus fuissem!

Tertio, per *mendacia* accipe falsas rationes, errores, paralogismos, fallacias, quibus hæretici, sophistæ et doctores superbi sua dogmata tueri et fulcire nituntur. Hi enim pascunt ventos, quia patefacta rationum falsitate ruunt eorum dogmata, honor et auctoritas, quæ ab eis fugiunt instar avium volantium. Ita S. August. l. 3. contra Crescon. c. 9, qui hanc gnomen applicat Cresconio et Donatistis, ac per ventos accipit dæmones, qui sunt spiritus inflati et inflantes ut venti: *Qui fidit in falsis,* inquit, *hic pascit ventos, id est, fit esca spiritibus malis.* Verum hoc mysticum est, non litterale.

Quarto, per *mendacia* accipe quælibet mendaciter dicta et facta quibus mendaces sua vitia excusare et tegere, aut quippiam obtinere nituntur. Qui enim iis nititur, pascit ventos: nam detecto mendacio et fraude nihil consequetur, nisi nomen mendacis et fraudulenti.

Quid sit *pascere ventos* explicui Osee 12. 1, ubi de Israele ponente spes suas in Assyriis et Ægyptiis, sed fallaces, eo quod per ipsos à manu Nabuchodonosoris Chaldæi non fuerit liberatus, ait: *Ephraim pascit ventum, et sequitur æstum.* Ubi dixi τὸ *pascit* posse primo accipi passive, q. d. Ephraim pascit, id est comedit ventos; vivit et pascitur vento. Sic superbi pascuntur honore, et tumida suî opinione quasi vento, quo inflati et turgidi incedunt, sicut chamæleontes pascuntur vento; sed sicut chamæleon vento vivens exsuccus est et exsanguis, ideoque colores mutat, et rei cui applicatur colorem induit: sic et ambitiosus ambitione exsuccus, et metu honoris perdendi exsanguis, nunc rubicundus est et lætus, nunc pallidus et mœstus, nunc felix, nunc miser; quare beatus esse nequit. Ita Aristot. lib. 1. Magnor. moral. cap. 3.

Secundo, τὸ *pascit* posse accipi active, ut

pascit ventos idem sit quod cibat ventos, puta seipsum dat in cibum ventis; ut venti, puta Assyrii, in quibus confidit, eum devorent. Aut *pascit*, id est regit, et ad pascua ducit ventos, sicut pastor regit et pabulatum ducit boves, oves, capras, etc. Hoc enim proprie significat Hebr רעה *raa*, juxta illud psal. 22. 1 : *Dominus regit* (Hebr. *raa*, id est pascit quasi pastor oves) *me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit.* Stultum enim et impossibile est ventos quasi oves regere, et ducere ad pascua : esto per magiam magi subinde videantur pascere ventos. Nam Methonenses, ait Pausanias in Corinth. vento sævienti offerunt gallum gallinaceum, eoque lacerato et sub vitibus defosso sedant noxios Africi flatus. Eunapius et Suidas, atque ex eis Sigonius lib. 4. Imperii Occident. narrant Constantinum Magnum capite mulctasse Sopatrum philosophum, quòd incantationibus suis ventos retinuisset, ne naves frumenta deveherent Constantinopolim fame afflictam. Finni et Lapones Septentrionales populi mercatoribus ventos venales exhibebant, tres nodos magica arte sacratos à loro pendentes eis offerentes; quorum primo soluto placidos, secundo vehementiores, tertio vehementissimos essent habituri. Ita Olaus, l. 3. c. 16, ex Saxone grammatico. Ea arte utuntur in navigantes ex arbitrio, ita ut his favere vel minus visum fuerit; sic sistunt et movent flamina et flumina, inquit Zieglerus in Scandia. Plura vide apud Alexandrum ab Alex. lib. 3. Genial. cap. 12. Verum hæc superstitiosa sunt et magica, ac proinde summe noxia. Magi enim suas seque consulentium animas et corpora diabolo pro vento oppignerant. Omissis magicis accipe physicum. Cum aliquando Etesiæ ita vehementer flarent, ut fruges læderent, Empedocles jussit asinos excoriari et utres fieri, eosque in promontoriis extendi, ut ventum exciperent; quo sopito appellatus fuit κωλυσανέμας, id est prohibitor ventorum, ait Suidas, penes quem sit fides. Nam et hoc difficile est creditu; et esto verum sit, hoc non est pascere, id est ad libitum regere ventos; nec pabulum eis præbere. Solus enim Deus est, qui ventos uti creat, ita pascit et regit, atque in eo suam magnificentiam et omnipotentiam ostendit. Hinc dicitur ambulare, imo volare super pennas ventorum, psal. 17. 11; ac venti sunt Angeli, id est nuntii Dei, juxta illud : *Qui facis Angelos tuos spiritus*, id est ventos, psal. 103. 4. Et Job. c. 28. 25 : *Qui fecit*, inquit, *ventis pondus, et aquas appendit in mensura.* Et Amos. 4. 13. vocatur Deus *formans montes, et creans ventum*, ubi plura hac de re dixi. Hinc Theodosio Imp. pugnante pro Deo, venti Dei pugnarunt pro Theodosio contra Eugenium, cum tela hostium in ipsosmet hostes retorserunt, ita ut Theodosius ventos pavisse et vicissim venti Theodosium dici possint; de quo Claudian. in Panegyr.

O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Nota : Recte mendacium comparatur vento et pastori ventorum. Primo, quia, uti ventus fluidus est, levis et evanidus, statimque tenues vanescit in auras, sic et mendacium instar venti et fumi dissipatur et evanescit. *Quæ decipiunt*, inquit Seneca epist. 8, *nihil habent solidi; tenue est mendacium, si diligenter inspexeris.*

Secundo, sicut ventus non hæret, sed celerrime pertransit, sic et mendacium. Unde eleganter Petrarcha, l. 2. de Vita solitar. mendacium cum urinatore, qui sub aquis degit, conferens : *Simulata*, inquit, *illico patescunt, fucus sudore diluitur, et argutum etiam mendacium vero cedit, coramque pressius intuente diaphanum est. Nemo sub aqua diu vivit, erumpat necesse est, ac frontem quam celabat, aperiat, ut ventis ac molli aura pascatur.*

Tertio, sicut ex uno vento plures generantur, iique contrarii, qui inter se confligunt et colluctantur : sic ex uno mendacio plura nascuntur, eaque sibi invicem contraria et colluctantia.

Quarto, ventus, licet sit tenuis et inanis, utres tamen distendit : et mendaces turgent vento vanitatis et superbiæ. Rursum ventus canoras facit aves; nam cycni favonio afflati canunt suavius. Erigitur enim alarum densitas, fidium nervos temperatos referens, et plectrum statim zephyrus suggerit. Insuper, sicut organa sunt hydraulica, quæ aqua aguntur : sic sunt et anemaulica quæ vento arte excepto harmonice personant. Talia vidi Tusculi, in quibus philomelæ aliæque aves, arte factæ instar vivarum philomelarum et avium, miro venti artificio canebant et modulabantur. Simili modo, ventus vanitatis et ostentationis agit mendaces, ut artificiose et eleganter sua mendacia concinnent atque decantent; sed sicut in illis præter sonum nullus est fructus, sic et in his. Mendaces enim sunt velut æs sonans et cymbalum tinniens.

Quinto, S. Basil. hom. 6. Hexam. Vultures, inquit, et galli in aerias subvecti plagas solo ventorum flatu haustuque concipiunt ova quæ, quia ex vento sunt, ideo irrita et inania ac subventanea vocantur. Sic mendaces ex vento, id est ex diabolo, qui est pater mendacii, concipiunt mendacia, fraudes et dolos, quæ exterius speciosa, intus inania sunt et in fumum evanescunt; quæ nullum pascunt nisi diabolum, cujus sunt ova et fœtus. Unde S. August. l. 3. contra Crescon. c. 9 : *Porro*, inquit, *si maledictus, qui spem suam posuit in homine, quanto magis qui spem suam ponit in falsitate opinionis humanæ? ut in illud aliud incidat quod scriptum est : Qui fidit in falsis, hic pascit ventos, id est, fit esca spiritibus malignis.* De talibus ait Osee cap. 10. 13 : *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii; quia confisus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum.*

Sexto, ventus, licet subtilis, subinde ita validus est, ut arbores, turres, domos sternat et evertat : sic mendacium, licet in se inane, tamen subinde fucis et fraudibus ita palliatur et armatur, ut inter reges et populos bella internecina concitet, ac urbes, regna et imperia evertat.

Tropol. ventosi sunt et ventos pascunt, qui vulgi opiniones et rumores consectantur; et qui adulationibus propriis ac detractionibus aliorum gaudent; hisce enim multa permiscentur mendacia. Nam, ut ait Jerem. c. 9. 3 : *Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii.* Quare tales pascunt ventos, et instar canum stolidorum sequuntur aves volantes, donec suam stoliditatem advertentes sero pœniteant, eamque rideant et damnent. Ita Hugo. Denique, qui creaturis potius fidunt quàm Creatori. Omnes enim creaturæ ventus et umbra sunt, si cum Creatore conferantur. Unde Psaltes, psal. 4. 3. commi-

serans exclamat : *Filii hominum, usquequo gravi corde? utquid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?* Et Isaias c. 28. 15 : *Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus*, etc. *Subvertet grando spem mendacii.* Et Jerem. c. 13. 25 : *Hæc sors tua, parsque mensuræ tuæ à me, dicit Dominus, quia oblita es mei, et confisa es in mendacio.* Et c. 16. 19 : *Vere mendacium possederunt patres nostri, vanitatem, quæ eis non profuit.* Post gnomen jam explicatam Septuag. hoc loco subnectunt aliam, quæ nec in Hebræo, nec in Latina Vulgata exstat, estque hæc : *Filius eruditus sapiens erit, imprudente autem utetur ministro;* eamque legit S. August. l. 16. de Civit. cap. 2, et sic explicat : *Solent impii pacem perturbare Sanctorum; sed hæc in usum cedunt proficientium, juxta illud Apostoli : Oportet hæreses esse, ut probati manifesti fiant in vobis. Unde etiam scriptum est : Filius eruditus sapiens erit; imprudente autem ministro utetur*, q. d. Dei providentia fit ut impii, v. g. hæretici, exagitent fideles et pios, ad eorum probationem, ut scilicet crescant in fide et virtute : quocirca imprudentes, id est impii, esto videantur dominari piis, revera tamen ministrant et serviunt; quia Deus eis quasi ministris utitur ad acuendam piorum virtutem et gloriam. Rursum, q. d. Filius in disciplina eruditus, et moribus compositus, est sapiens; sæpe tamen, Deo disponente, fit ut ministrum habeat imprudentem, ut is exerceat tum ejus patientiam, tum prudentiam, utque imprudens minister à prudente hero prudenter regatur, discatque prudentiam. Ad hæc servi, quia servili sunt ingenio; hinc si herum sapientem, id est modestum piumque, nacti sint, insolescunt eique molesti sunt; sin durum et imperiosum, cervices submittunt. Sapiens ergo servilia ingenia serviliter tractet, usurpetque illud Melaniæ apud Palladium in Lausiaca c. 117 : *Contra stolidos animi elatione, velut cane et accipitre utendum est.*

Tertio, et valde apposite sic exponas, ut significetur hîc sapientiæ vis, potestas, dignitas et majestas, quæ tanta est, ut etiam insipientibus imperet et dominetur, q. d. Filius eruditus et prudens non tantum sibi sapiens erit, sed et alios regere poterit, imo imprudentibus et insipientibus tanquam ministris uti noverit; sua enim sapientia sciet quomodo domandi et regendi sint, quibusque ministeriis applicandi, ut sibi sapere, aliis prodesse discant. Hoc est quod Salomonem secutus Ecclesiasticus ait cap. 10. 28 : *Servo sensato liberi servient.* Vide ibi dicta.

5. Qui congregat in messe (Chald. *Qui operatur in æstate*) filius sapiens est; qui autem stertit æstate (Chald. *in messe*) filius confusionis.] Hebr. *Filius confundens*, tam se, quàm suos parentes, domum et familiam. Est hoc præceptum vel monitum prudentiæ œconomicæ. Igitur grammatice ad litteram significat in messe æstate laborandum esse agricolæ (quales fuere prisci patres, et plerique hominum primis mundi seculis) ex præcepto Dei, Genes. 2. 15. et. c. 3. 17, ut paret sibi suisque alimenta in hiemem : nam si otietur et stertat, sinatque præterire messem, in hieme famebit et mendicare cogetur vel fame conficietur; quod ipsi ingens erit damnum, æque ac confusio et probrum. Huic gnomæ parallela est illa Ben Siræ Alphabeto 2 littera *lamed : Ne dormias in juventute tua, et in senectute tua ne ducas vetulam.* Nam quatuor sunt ætates secundum totidem partes anni. Pueritia est ver, æstas juventus, autumnus ætas provectior, hiems senectus. Atque sicut æstas apta est colligendis frugibus in hiemem, sic juventus idonea est comparando viatico in reliquam vitam; quod non potest facere qui dormit et stertit, qui otiosus est et deses, quo sensu dicimus, *Jus vigilantibus scriptum esse, non dormientibus.*

Symbolice ergo sub cortice litteræ et parabolæ significatur : primo, laborandum esse in adolescentia, ut parentur alimenta senectuti. Rursum in adolescentia studendum sapientiæ et virtuti, ut ea fruamur in senectute. Adolescentia enim recte vocatur æstas et messis, quia vegeta, animosa, fervida, studio et laboribus apta, docilis, ingeniosa; sicut enim formatur et assuescit animus corpusque sive virtuti vel vitio, sive labori vel otio in adolescentia; sic durat et perseverat fere per reliquum vitæ. Unde Septuag. vertunt, *incolumis* (legerunt ipsi pro אגר *oger*, id est congregans, aliis punctis *agur*, id est collectus, servatus, incolumis) *evasit ab æstu filius intelligens; correptus autem à vento fit in messe filius iniquus*, q. d. Juvenis sapiens in adolescentia, quando ebullire solet ardor sanguinis et concupiscentiæ, ab eo immunis evadit; quia ardorem hunc restinguit domando et mortificando suas passiones; insipiens vero, qui à vento ardente, sive uredine concupiscentiæ, in adolescentia abripi se sinit, *fit filius iniquus in messe*, id est in senectute, in qua homines metere solent id quod seminarunt et didicerunt in juventute. Virtutes enim et vitia adolescentiæ adhærent homini usque ad senium et mortem. Uredo est ventus urens, qui siccat frumenta, puta spicas, ut inanes sint, nec dent farinam; ita concupiscentia siccat omnem virorem et medullam virtutis, facitque hominem inanem, omnique bono et virtute vacuum. Auctor vero Catenæ Græcor. versionem Septuag. sic explicat, q. d. Cruces et calamitates patienti animo acceptæ vitam, impatienti autem mortem adferunt : *Vir intelligens*, ait, *qui per cruces et calamitates non secus excoctus et probatus est, atque aurum per incensam fornacem probari solet, lætos justitiæ fructus edit; contrario, vir iniquus ab iis etiam rebus, per quas melior alioqui evadere debebat, sæpe corrumpitur et depravatur, et omnino etiam perditur.* Didym. ibidem : *Qui naturali*, inquit, *sapientia et intelligentia valet, illum neque sol exurit per diem, neque luna per noctem. Per ardorem, vitæ hujus curas et molestias designat. Illos vero qui propter istiusmodi res dejiciuntur et quasi deficiunt, fenum vocat. Christus servator noster afflictiones et persecutiones illas quæ propter Dei verbum interdum eveniunt, in Evangelica parabola æstum appellat.*

Secundo, *æstas* et *messis* est symbolum occasionis, sive temporis idonei ad rem bene gerendam, q. d. Qui arripit occasionem rei conficiendæ, dum illa sese offert, ille sapit; qui negligit, desipit : nam *fronte capillata est, à tergo occasio calva.*

Tertio, *æstas* symbolum est præsentis vitæ, hiems mortis et status futuri seculi, ibi nullum est laborandi et metendi tempus, q. d. Qui laborando congregat sibi in hac vita merita bonorum operum, ut ex iis colligat præmia æternitatis, ille demum sapiens est : qui vero in hac vita ea negligit, ac corpori, gulæ et luxuriæ in-

hiat et indormit, ille insipiens est, et confundetur in die judicii : quia tunc videbit se ob neglectum hoc tempus damnari, et cruciari in gehenna flammis æternis. Unde sapienter monet Ecclesiast. cap. 9. 10 : *Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quò tu properas.* Quocirca S. Greg. Nazianz. in Tetrastichis vitam præsentem ait esse nundinas, in quibus omnia mercari liceat, post eas nihil :

Hanc esse vitam nundinas credas velim ;
Negotiari si scias, lucrum feres,
Caduca mutans commodis perennibus,
Post tempus istud alterum non suppetet.

Hæc Nazianzenus.

Mystice Hugo : Tribulationes, inquit, et labores, quibus assidue homines afflictantur in hac vita, sunt æstus et æstas, in qua magnam humilitatis, patientiæ, charitatis, cæterarumque virtutum messem colligere licet; qui ergo sapit, tempus hoc captat; qui autem desipit, impatientia, inertia et acedia sua præterfluere sinit et perdit. Huc facit exemplum formicæ propositum à Salomone, cap. 6. 6 : *Quæ parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe, quod comedat.* Ubi multas formicæ et dilligentiæ analogias recensui.

6. Benedictio Domini super caput justi ; os autem impiorum operit iniquitas.] Complut. et alii nonnulli legunt, *iniquitatem*; Heb. *benedictiones super caput* (vel *capiti*) *justorum*; *os autem impiorum operit iniquitas*, vel *iniquitatem*, ut vertit Symmachus et Aquila; Theodot. *rapinam*; Vatabl. *injuriam*.

Jam primo, Vatablus hunc dat sensum, q. d. Solet justus benedici ; impius autem semper cogitat malum, ut scilicet aliis inferat injuriam, calumniam, rapinam. Verum hic nulla apparet antithesis inter justum et impium.

Secundo, Cajet. q. d. Justi indoles et ingenium est aliis benedicere, id est bene precari et benefacere, si possit : at *os impiorum operit iniquitas*; vel, ut ipse vertit, *operitur iniquitate*; quia plenum est maledictionibus, calumniis, probris, etc. Hic clara est antithesis inter benedictionem pii, et maledictionem impii.

Tertio, aliqui τὸ *super caput*, exponunt, *aperto capite, et ore jactitat : Benedictio Domini super caput justi,* id est, inquiunt, justus, quæ juste peperit, et honesta industria quæsivit, ostentat venditatque palam. Sic enim infra dicitur : *Bonorum labiorum gloriosus est fructus.* Et Actor. 20. 34. S. Paulus gloriabundus dicebat : *Ipsi scitis quoniam mihi, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ.* Contra vero : *Os impiorum operit iniquitatem*, vel rapinam, vel injustitiam (omnia in idem recidunt), id est celat absconditque lucra, nec audet palam exponere artes et fraudes, quibus ditatus est; fraudes enim et scelera, quia pudenda, lucem fugiunt, tenebras amant.

Quarto, q. d. *Benedictio*, id est gratia Dei, operit caput justi; at iniquitas et scelus operit os et caput impii, q. d. Gratia et peccatum secernunt justum ab impio; justo enim propria est gratia, impio peccatum. Quocirca opera justi sunt opera gratiæ et virtutum ; opera vero impii sunt rapinæ, fraudes et scelera. Unde Chald. vertit : *In ore impiorum operitur rapina.* Et R. Levi : *In justi*, inquit, *caput benedictiones defluunt, nimirum ut si cordatus; jugiter enim versabitur in cogitatione bonorum, vel etiam vox capitis innuit rei primordia; in exordio enim justus patefacit benedictiones, quibus cumulatus incedit; impius vero iniquitatem, quam machinatur, occultat; ne, si detegat, explere vetetur. Significat ergo justum, cum aliquid aggreditur, semper benedictione se auctum experiri; tum etiam cumulari se bonis, auxiliumque præberi, ut optato fine fruatur; cum nihil præter honesta, utque aliis benefaciat, in votis habeat. Quare in negotii exordio sperandum est ei benedictiones impensum iri; si enim cæteri conscii sint cogitationis illius, libentissime suppetias ferent. Impiis autem secus contingit. Verentur enim semper, ne potiantur iis quæ vehementer appetunt, si alii id perspectum habeant; quamobrem occultum aliis esse crimen volunt, quod præstare nefarie moliuntur. Qua in re par pari illis refertur, cum memoria justi sit in benedictione, etc.*

Quinto, et genuine, q. d. *Benedictio*, id est affluentia bonorum omnium, defluet, et quasi è cœlo depluet in caput justi; os autem et caput impiorum operiet iniquitas, id est pœna iniquitatis, quæ quia justa, ita os eorum obturabit, ut ne mutire quidem, vel hiscere, contra Deum vel homines audeant, juxta illud Psal. 106. 42 : *Videbunt recti, et lætabuntur; et omnis iniquitas oppilabit os suum.* Impios ergo operiet confusio, condemnatio et supplicium fraudum, mendaciorum, injuriarum, aliarumque iniquitatum, quas ore et capite (ibi enim est ratio et voluntas) commiserunt.

Ubi nota primo per *os* accipi caput et vultum synecdochice; sed dicit *os*, quia impii plerasque fraudes, injustitias et scelera ore perpetrant; secundo, *iniquitas* metonymice sumitur pro pœna iniquitatis tam hic quam alibi sæpe, Unde Septuag. vertunt : *Os autem impiorum operiet luctum intempestivum*; græce πένθος ἄωρον, quod interpres Catenæ Græc. vertit in nominativo : *Planctus et luctus intempestivus.* Unde Origen. ibidem hoc explicat : *Justo prudenti et ornato res quoque difficiles et afflictæ faciles evadunt ; sed aliter affecto etiam levia et consolationem quamdam habentia, difficiles videntur.* Sensus ergo Septuag. est, q. d. Cito impii, et ante tempus ab ipsis præcogitatum punientur, ideoque lugebunt; esto subinde per confusionem luctum suum celare, et vultum lætum præ se ferendo operire tegereque conentur. Rursum erit hic planctus intempestivus, id est ante tempus judicii extremi et gehennæ, ut hic luctus sit præludium planctus æterni; tertio, per *justum* accipe quemlibet, sed maxime misericordem et eleemosynarium; hic enim peculiariter in Script. vocatur justus; et hic, utpote beneficus, solet benedici à Deo et hominibus. Unde huic apte opponitur חמס *chamas*, id est violentia, injuria et iniquitas, quam aliis inferre solet impius, ideoque in pœnam et supplicium incurrere, juxta illud Psal. 108. 17 : *Persecutus est hominem inopem, et compunctum corde mortificare; dilexit maledictionem, et veniet ei.* Quocirca noster Salazar sic exponit, q. d. *Benedictio Domini super caput justi*, id est, affluentia bonorum omnium misericordi continget; *os autem impiorum operit iniquitas*, hoc est, iniquitatis pœna, puta Dei maledictio, inopia et egestas, incumbet immisericordi et avaro, præsertim cum in

die judicii, cum suî similibus immisericordibus audiet à Christo judice : *Ite, maledicti, in ignem æternum. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare ;* cum ex adverso misericordes audient : *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis à constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare,* Matth. 25. Unde S. Chrysost. hom. *quod eleemosyna sit ars omnium quæstuosissima : Eleemosyna,* inquit, *vestis est, quæ cum homine resurget ; his vestibus fulgebunt, qui tunc audient : Esurientem me vidistis, etc.*

Exemplum hujus sententiæ illustre exstat in Joseph, Genes. 49. 25. quo hîc alludit Salomon : Jacob enim pater moriturus benedixit filio suo Joseph, justo et sancto, dicens : *Omnipotens benedicet tibi benedictionibus uberum et vulvæ, etc.* Vide ibi dicta.

7. Memoria justi cum laudibus ; et nomen impiorum putrescet.] Hebr. *memoria justi in* (vel *ad*) *benedictionem ;* Septuag. *memoria justi cum encomio, nomen vero injusti exstinguitur ;* Chald. *memoria justi benedictio ;* Syrus, *in benedictione ;* Tigurin. *memoria justi laudem habet* (Vatabl. *celebris est et plausibilis*)*; impiorum vero nomen sordet :* Vatabl. *exolescet, putrescet.* Sensus est, q. d. Justi memoria grata, suavis et honorata est, ut tam Deus quam homines cordati cum ejus mentionem faciunt, eum benedicant, laudent, celebrent; impiorum vero nomen, fama, existimatio, laus, gloria sensim corrumpitur, sordet, abjicitur et aboletur. Sic Abraham, Noe, Mosen, Aaronem, Davidem, aliosque justos veteris testamenti laudat Ecclesiast. c. 44. et seq. ac Apostolus, Hebr. 11. Rursum Aben Ezra sic vertit et explicat : *Memoria justi cum benedictione,* hoc est, recordabitur justi Deus ob benedictionem qua illum cumulabit, juxta illud Psal. 113. 12 : *Dominus memor fuit nostri, et benedixit nobis.* Justi ergo recordabitur, eumdemque benedictione prosequetur ; nomen autem improborum putrescet, id est, oblivioni tradetur tanquam arbor putrefacta, quæ non succrescit. Et Baynus : Fieri potest, inquit, ut improbus dum scelus occultat, justi et probi viri fama aliquandiu fruatur : sed ut flos marcescit paulatim, et caro putrescit, quæ sale non conditur; sic fama impii carens fructu virtutis, et divinæ sapientiæ sale, marcescit et corrumpitur.

Est metalepsis, *putrescet*, id est, uti res putrida putebit et fœtebit, q. d. Impii erunt infames, juxta illud Exod. 5. 21 : *Fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone*, id est invisos et abominabiles nos fecistis Pharaoni : *Habent enim mores suos colores, habent et odores; colorem in conscientia, odorem in fama*, ait S. Bern. serm. 71. in Cant. Itaque ex putredine intelligitur corruptio, ex corruptione fœtor, ex fœtore abominatio, et infamia infamisque exsecratio. Fama ergo et gloria temporanea impiorum sensim atteritur, corrumpitur et putrescit, ut omnes cordati, cum eorum meminerunt, eos vituperent, lacerent et abominentur, juxta illud Mathathiæ de Antiocho : *A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria ejus stercus et vermis est*, 1. Machab. 2. 62.

Apte infamia impiorum comparatur putredini. Primo, quia putrefactio fit, cum in toto pars aliqua corrumpitur, quæ sensim alias inficit et corrumpit. Sic unum vitium serpit ad aliud, et consequenter una infamia ad aliam, quæ sensim totum hominem inficit et maculat.

Secundo, putrefactio fit, cum partes putrescentes separantur à sanis et integris ; sic infamia oritur cum vitia à virtutibus separantur, cumque quis à consortio proborum se separat, et improbis sociatur ; hi enim ipsi suam improbitatem affricant, et infamiam afflant.

Tertio, putrescunt primo humida, deinde sicca, cum scilicet partes quæ corrumpuntur, segregant se à natura, ac à naturali sua temperio caloris et frigidi, humidi et sicci : *Quapropter et putrescunt alia omnia excepto igne ; etenim terra, et aqua, et aer putrescunt* (quin et ligna, et lapides ac metalla) ; *omnia enim hæc sunt materia igni*, ait Aristot. lib. 4. Meteorol. cap. 2. Sic cum quis à suo officio desciscit, puta ab ea moderatione quam requirit ejus status et gradus, tunc vitium contrahit et infamiam.

Quarto, Aristot. ibidem putredinem ex suis principiis et causis ita definit : *Putrefactio*, inquit, *est corruptio ejus, quæ in unoquoque humido proprie, et secundum naturam, caliditatis, ab aliena caliditate ; hæc autem est, quæ ambientis. Quare, quoniam secundum indigentiam patitur calidi, quia autem indigens tali virtute frigidum omne, ambæ utique causæ erunt, et putrefactio communis passio, et frigiditatis propriæ, et caliditatis alienæ. Propter hoc enim et sicciora fiunt, quæ putrescunt omnia, et tandem terra et fimus. Exeunte enim proprio calido, evaporat quod secundum naturam humidum, et inducens humiditatem non est amplius; inducit enim trahens propria caliditas.* Pari modo putrescit anima ex frigore interno et calore externo, cum scilicet in ea refrigescit amor Dei, et accenditur amor mundi, puta opum, honorum, voluptatum; per illum enim sensim evaporat omnis vitalis charitatis et virtutum succus, ejusque loco succedet concupiscentiæ tabes et corruptio.

Quinto, Aristot. ex dictis colligit res putrefieri facilius in æstate quàm in hieme, in tepore quàm in fervore, in quiete quàm in motu. *Et in frigoribus*, inquit, *minus putrescunt quàm in æstu; in hieme enim paucum est in ambiente aere et aqua calidum ; quare nihil potest; in æstate autem amplius. Et neque quod congelatum : magis enim frigidum quàm aer calidus, non igitur vincitur; movens autem dominatur. Neque fervens aut calidum : minor enim quæ in aere caliditas ea quæ in re; quare non dominatur, neque facit transmutationem ullam. Similiter autem et quod movetur et fluit, minus putrescit, quàm quod non movetur; debilior enim fit motus, qui ab ea quæ in aere caliditate quàm qui in re præexistit; quare nihil facit permutari. Eadem autem causa, et quare multum minus quàm paucum putrescat; in majori enim amplior est ignis proprius, et frigidum, quàm ut dominentur, quæ in circumstante, virtutes. Quapropter et mare secundùm partem quidem divisum cito putrescit ; totum autem non. Et aliæ aquæ eodem modo.* Simili modo in æstate, id est in prosperitate, facilius putrescit virtus et fama per vitia quàm in hieme, id est in adversitate : similiter in tepore potius quàm in fervore, atque in quiete potius quàm in motu, quo fertur ad bona opera. Hic enim motus calorem virtutis et charitatis acuit, qui omnem putredinem vitiorum excludit; æque ac societas justorum, quæ est quasi mare sanctitatis, à quo si quis sese separat, facile corrumpitur et putrescit, uti videre est in apostatis Religionum.

Sexto, ex putredine nascuntur vermes et serpentes. Unde illud Ovidii, 15. Metamorph.

Sunt qui, cum clauso putrefacta est spina sepulcro,
Mutari credant humanas angue medullas.

Porro putridiora, magisque fœda et horrida esse cadavera et vermes eorum qui vacarunt deliciis, ventri et veneri, quàm sobriorum et castorum, docet ratio et experientia. Simili modo infames ob vitia generant serpentes, puta filios, nepotes, amicos, socios serpentinis moribus; hos enim verbo et exemplo ipsi docuerunt. Sic fama posthuma et putida Arii, Lutheri, Calvini, Machiavelli etiamnum parit Arianos, Lutheranos, Calvinistas, Machiavellistas, præsertim quia eorum discipuli et libri supersunt, qui eorum sectam assidue proseminant. Nihil enim virulentius et pestilentius libris hæreticis, magicis, amatoriis; ex hisce enim multi hæresin, magiam, amores condiscunt et imbibunt.

Septimo, Plinius remedium putredinis assignat mel. Sic enim ait, lib. 32. c. 24, *mellis talis natura est, ut putrescere corpora non sinat jucundo sapore atque non aspero, alia quàm salis natura.* Sicut ergo sal sua salsedine, sic mel sua dulcedine corpora à putredine præservat. Mel symbolum est bonitatis, benignitatis, affabilitatis, beneficentiæ; hæc enim homini optimam famam conciliat omnemque infamiam dulcorat et emendat. Hinc de Josia dicitur Eccl. c. 49. 1: *Memoria Josiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarii. In omni ore quasi mel indulcabitur ejus memoria.* Vide ibi dicta. Rursum, cedrus medetur putredini; nam, ut ait Plinius, l. 24. 5, *defuncta corpora incorrupta ævis servat, viventia corrumpit; mira differentia cum vitam auferat spirantibus, defunctis pro vita sit.* Hinc cedro digna, vocantur digna æternitate; cedrus enim, quia incorruptibilis, immortalitatis et æternitatis est symbolum. Cedrus autem symbolum est sapientiæ, integritatis et roboris, uti fuse ostendi Eccl. 24. 17. Insuper, balsamum medetur putredini, quia succum odoratum fortemque suggerit, quo corpora quasi alantur et serventur. Balsamum symbolum est odoratarum et sanctarum actionum, quibus alitur fama et gloria ne putrescat. Unde Plutarch. in Moral. *Deliacum* inquit, *navigium dum subinde sarcitur et reconcinnatur, perpetuum in multa secula redditur: sic famæ semper aliquid addendum est, ne putrescat.*

8. Sapiens corde præcepta suscipit: stultus cæditur labiis.] Tò *corde* cohæret cum *sapiens*, non cum *præcepta*, ut patet ex regimine Hebræo. Pro *cæditur* Hebr. est ילבט *iillabet*, quod Septuag. vertunt: *Supplantabitur;* Chald. *Capietur.* Theodot. φυρησεται, id est *fermentabitur*, instar fermenti subigetur et macerabitur; Aquila: *Vapulabit;* Symmachus: *Torquebitur;* Baynus: *Corruet;* R. Josephus: *Claudicabit;* R. Salomon: *Fatigabitur;* Tigurina; *In varia incurrit;* Marinus Vatablus et alii passim: *Impingit, offendit.* Omnes hæ versiones eòdem redeunt.

Primo, ergo sensus planus est, q. d. Is qui *corde*, id est vere sapit, admittit Superiorum et magistrorum præcepta libenter, patitur se ab eis doceri et moneri: at stultus cæditur labiis docentis et corripientis, quia molestum est ei audire docentem suosque defectus redarguentem: quare quot verbis corripitur, tot quasi flagellis cæditur et castigatur. Ita Beda, Lyran. Jansen. Baynus et alii, atque hoc sensu clara est antithesis sapientis et stulti.

Secundo, *stultus cæditur labiis* propriis, et, ut Chald. vertit, *labiis suis capitur*, quia scilicet temere multa effutiens, Superiori obmurmurans, detrahens, minans, facile à circumstantibus mendacii, vel seditionis, fraudis, calumniæ, maledicentiæ, etc., arguitur, imo non raro pœnas dat; itaque labiis suis petulantibus cæditur, id est sibi ictus, plagas et verbera accersit. Unde Pagninus vertit: *Propter labia punietur.* Opponit ergo sapientem stulto, quòd ille doctrinam, monita, leges, edicta Superiorum, tacens, patiens libensque excipiat; hic vero garrulus et tumultuosus iis obstrepat, obmurmuret, multaque in prælatos et Superiores deblateret (uti videmus fieri, cum novæ leges conduntur et promulgantur), ob quæ punitur, graviaque sibi damna accersit. Horum enim stultitiam perstringit hic Sapiens. Hic sensus valde est appositus.

Tertio, τὸ *labiis* ex Hebræo necti potest cum *stultus*, non cum *cæditur*, ut sit antithesis inter sapientem corde et stultum labiis, vel, ut Cajetanus vertit, *stultum labiorum.* Unde Septuag. vertunt: *Qui non est tectus* (male aliqui legunt *rectus* pro *tectus;* hoc enim est ἀστεγος) *labiis obliquans supplantabitur. Stultus labiis* vel *labiorum* dicitur, qui temere loquitur, et quidquid in buccam venit, effutit; qui nil celare, nil dissimulare potest; sed iram, odium æstusque animi verbis prodit; qui præceps est ad loquendum, ut prius velit docere quàm discere, ut sensus sit, q. d. Qui corde sapit, non temere ore loquetur quod corde sentit, non subito ad docendum prosiliet; sed potius malet alios audire, et ab eis præcepta vitæ suscipere. At qui stultus est, tam corde quàm ore et labiis, temere prosiliens ad eloquendum quidlibet, ad docendum potius quàm ad discendum, hic impinget et offendet, tum ad culpam praviloquii, tum ad ejus pœnam: nam nunc offendet veritatem per mendacium, nunc charitatem per detractionem, nunc reverentiam per nimiam libertatem, nunc pacem per lites et dissidia, etc., ac consequenter offendet, id est pœnas dabit harum culparum, ut nunc mendacii redarguatur, nunc ut calumniator puniatur, nunc ut seditiosus capite plectatur. Unde Arabum est proverbium: *Cave ut feriat lingua tua collum tuum.* Non raro enim homines ob linguæ incontinentiam capite mulctantur. Quocirca monet S. Jacobus, c. 1: *Sit autem omnis homo velox ad audiendum; tardus autem ad loquendum.*

Porro, quod Theodot. vertit: *Stultus labiis fermentabitur*, notat qualitates fermenti competere stulto; scilicet stultum dum labiis monitorum corripitur, instar massæ fermentatæ vi fermenti, id est correptionis, primo, ira inflammari et superbia intumescere; secundo, in acorem et amaritudinem verti, ut in corripientem insurgat eumque litibus et probris laceret; tertio, hanc suam amaritudinem per totam massam, id est totum populi cœtum spargere; quarto et genuine, τὸ *fermentabitur* notat eum instar massæ fermentatæ pinsentium manibus subigi, id est verbis et verberibus cædi, confundi, macerari, cruciari, uti vertit Noster et cæteri omnes. Addunt aliqui fermentum hic accipi pro malitia, q. d. Sapiens præcepta virtutis avide excipit et haurit: at stultus gaudet labiis,

quæ fermentum, id est malitiam, puta amores, impudicitiam, obcœnitatem, rixas, rebelliones suggerunt. Unde iis illico fermentatur, id est inficitur, polluitur, corrumpitur, juxta illud: *Quia inflammatum*, aut, ut alii vertunt: *Fermentatum est cor meum, et ego ad nihilum redactus sum, et nescivi*, psal. 72. 21. Quæ verba S. August. et alii accipiunt de ardore libidinis, qui renes urit.

Rursum, quod R. Josephus vertit: *Stultus labiis claudicabit*, significat primo stulti sermones claudicare, id est deficere ac defectibus scatere, esseque mancos et mutilos, scilicet veris falsa miscere, honestis turpia, prudentibus imprudentia, aptis inepta. Secundo eos opere non exsequi, quod ore docent. Claudicat enim oratio, cum ei ex æquo non respondet operatio; oratio enim et operatio sunt velut duo pedes doctoris et concionatoris, uti docet S. Chrysost. hom. 20. ad Populum.

Denique, Septuag. vertunt ο δε αςεγος χειλεσι σκολιαζων υποσκελισθησεται, id est, *qui autem non tectus est labiis obliquans* (Roman. *Perverse agens*) *supplantabitur*, ςεγος enim est tectum; nam ςεγω idem est quod tego, celo, suffero, patior, tolero. Unde αςεγος idem est quod carens tecto, peregrinus, impatiens, qui nil, licet secretum, celare, nil sufferre valet, intolerabilis. Garrulus ergo est αςεγος, quia est instar domus habentis ostium (os enim est ostium); sed carentis tecto, ideoque omnibus aeris injuriis obnoxiæ; sic enim garrulus omnium risibus, probris et sannis exponitur. Unde Plutarch. in Moral. *Sicut ædium*, inquit, *ostio carentium nulla est utilitas, ita multo magis oris claustro carentis nullus est usus.* Sensus ergo est, q. d. Loquax similis est peregrino, qui carens tecto et domo per vias et regiones incognitas oberrat, sæpiusque à via aberrat et obliquas carpit semitas, quibus in avia fertur, ac subinde in lapides impingit, in fossas, rupes et præcipitia rapitur. Simili enim modo loquax de rebus incognitis, in quibus hospes et peregrinus est, sermocinatur linguaque oberrat. Unde necesse est eum sæpe à vero, recto, honesto et prudenti aberrare, ac in falsa, torta, turpia, insulsa et inepta impingere, ob quæ verbis et verberibus vapulabit. Ut verbo ergo rem omnem complectar: *Qui temere quidvis effundit semper fere impingit.* Nam lingua alios flagellans, sibi ipsi maximum est flagellum. Vide quæ de damnis linguæ dixi Jacobi, 3. 5. et Eccl. 28. v. 16.

9. QUI AMBULAT SIMPLICITER, AMBULAT CONFIDENTER: QUI AUTEM DEPRAVAT VIAS SUAS, MANIFESTUS ERIT.] Septuag. *Qui ambulat simpliciter* (Aquila et Symmach. *In simplicitate*) *ambulat fidens; qui autem distorquet vias suas, cognoscetur.* Aliqui pro *cognoscetur* vertunt, *conteretur*, quasi ידע *iada*, id est *cognovit*, per commutationem litteræ ד cum affini ר, ut potius per catachresin, sit idem quod ירע *iara*, id est *contrivit*; sic enim Judic. 8. 16. cognoscere aliquem in spinis, hebraismo significat aliquem spinis flagellare et conterere. Ita R. Salomon, Aben Ezra, Pagnin. et Cajet. Verum cæteri omnes vertunt, *cognoscetur*, non *conteretur*; *iada* enim proprie significat cognoscere. Hugo τὸ *simpliciter* exponit *humiliter*, q. d. Qui ambulat in humilitate suique contemptu, hic fidenter ambulat, quia, cum se imo collocet loco, non habet quo ulterius cadat et descendat, quare non timet depressionem et honoris jacturam, quam superbi summe metuunt. Aut, inquit, *simpliciter ambulat*, qui una tantum via, quæ est Christus, ambulat, scilicet qui Christi vitam et virtutes sequitur. Verum dico, *qui ambulat*, id est vivit, agit, conversatur, *simpliciter*, id est innocenter, candide, sine fictione et dolo, integre, perfecte; hic *ambulat confidenter*, id est intrepide, tuto, secure, animose, fidenter. Unde Hebr. est *ambulans in integritate* (Chald. *Qui ambulat in perfectione;* Pagnin. *perfecte*) *ambulat in spe.* Ratio est, quia innocentia, candor et integritas nihil timet, nullius oculos veretur; sed aperta fronte, vultuque sereno et intrepido, utpote bene sibi conscia, palam, coram Deo, Angelis et hominibus incedit; optat enim sua omnibus patere, quia laude digna sunt; nec quidquam agit, cujus eum pudere aut pœnitere debeat. Nec ergo puniri, nec confundi, nec in fictione et fraude deprehendi metuit. Ita S. Gregor. 3. p. Pastor. c. 12: *Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. Fiducia quippe*, inquit, *magnæ securitatis, est simplicitas actionis.* Incedit igitur confidenter, id est, primo, intrepide; secundo, aperta fronte, et palam, coram omnibus; tertio, fidenter, et, ut vertit Syrus, *in spe;* quia fidit de Dei ope et protectione, quod scilicet Deus ejus innocentiam tutabitur contra omnes hostium calumnias et insidias; dicitque cum Psalte, psal. 26. 1: *Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo?* quodque Deus omnia adversa ei in bonum et salutem convertet, juxta illud: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*, Rom. 8. 28. Et: *Quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis?* 1. Petri, 3. 13. Unde Beda: *Facile*, inquit, *spernit adversa, qui se per isthæc ad gaudia æterna venturum sperat, dicens cum Propheta: Dominus defensor vitæ meæ, à quo trepidabo?* Ex adverso, *qui depravat vias suas*, id est, qui prave agit, ac præsertim qui fraudulenter et ficte operatur, *hic manifestus erit;* fictio enim et pravitas diu latere nequeunt, quin se indicio aliquo prodant et deprehendantur: quare tunc homini pudorem et pavorem, insuper et noxam pœnamque afferunt. Est hîc, uti et in aliis proverbiis, antithesis, sed tecta metalepsi, qua consequens ex antecedente, et metonymia, qua effectus ex causa, et vice versa intelligitur. Igitur τὸ *manifestus erit* opponitur τὸ *confidenter ambulat;* quia prave ambulans, cum metuat suæ pravitatis et fraudis manifestationem, semper incedit pavidus; postquam vero illa manifestata fuerit, incedit confusus et anxius: cum justus incedat confidens, id est impavidus, liber, interritus. *Semper enim præsumit sæva perturbata conscientia*, Sapient. 17. Et, ut ait Job, c. 15, *sonitus terroris semper in auribus ejus, et cum pax sit, ille semper insidias suspicatur. Non credit quod reverti possit de tenebris.* Quocirca vere S. Cyprianus, epist. 3. l. 1. ad S. Cornelium Pontif. de Fraudibus Fortunati: *Hæc est*, ait, *frater, vera dementia, non cognoscere et nescire, quòd fallaciæ non diu fallunt. Nox est tandiu, quandiu elucescit dies; clarificato autem die et sole oborto, luci tenebras et caliginem cedere, et quæ grassabantur latrocinia, cessare necesse est.*

Moral. disce hîc quanta sit vis et robur simplicitatis, candoris et innocentiæ, utpote quæ faciat hominem metus expertem, in periculis lætum, in adversitate fidentem, denique casi-

bus, ipsaque morte superiorem et celsiorem. Unde auctor Operis imperfecti apud S. Chrysost. hom. 25. in Matth. : *Sicut*, ait, *si brevem scintillam in magnum dejeceris profundum, statim exstinxeris; itidem et omnis tristitiæ superabundantia in bonam missa conscientiam, exstinguitur facile.* Et Plutarch. in Moral. : *Ut nepenthes herba*, ait, *ab Homero prædicata, addita poculis omnem tristitiam discutit* (unde Græce dicitur *nepenthes*, quasi νη πένθος, id est, *sine dolore*), *ita bona mens insita nobis omnem vitæ sollicitudinem abolet.* Denique S. Gregor. lib. 12. Moral. : *Nihil est*, ait, *quod pati ab aliis simplex formidet; habet enim quasi artem quamdam suam simplicitatem, nec suspectus est pati, quod se fecisse non meminit. At contra mens prava semper in laboribus est, quia aut molitur mala, quæ inferat; aut metuit, ne sibi hæc ab aliis inferantur.*

Exempla sunt in Vitis Patr. Abbas Theodorus dicebat : *Si cœlum terræ adhæreat, Theodorus non formidat.* Poposcerat enim precibus à Deo, ut auferret ab eo formidinem. Abbas Sisois orans pro discipulo à dæmone correpto : *Deus*, ait, *vis, non vis, non dimitto nisi curaveris eum;* et curatus est. Alius senior ingressus speluncam leonis frementis : *Quid angustiaris*, ait, *ô leo? est locus qui capiat te et me; si vero non vis, egredere hinc.* Leo autem non ferens, egressus est inde foras. Sic S. Antonius confidens in Deum, risit omnia dæmonum spectra; et S. Athanasius omnes Arianorum persecutiones. S. Pachomius fiducia in Deum serpentes calcabat, et crocodilos domabat. Æneas Sylvius narrat Alfonsum regem rogatum quisnam foret liber? respondisse :

Sapiens, sibique imperiosus,
Quem neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent.

Celebre est illud P. Syri : *Nocens precatur, innocens irascitur.* Hinc innocentiæ symbolum est salamandra in ignibus illæsa, de quo Poeta :

Ambulat in medios salamandra illæsa per ignes;
Nempe illæsa manet semper et integritas.

Et echinus in pilam convolutus contra canes, de quo Poeta :

Integritas virtusque suo munimine tuta,
Non patet adversæ morsibus invidiæ.

Unde pingitur ipsa innocentia intrepida hoc lemmate : *Nil fulgura terrent:*

Fulgura non metuo, pellunt ea germina lauri;
Fortunæ insultus despicit integritas.

Sic S. Petrus innocens, postero die capite plectendus, securus dormiebat in carcere, Actor. cap. 12. et Daniel in lacu leonum : *Invicta vis semper sua innocentia est.* Memorabile est quod scribit Osorius, lib. 8. de Gestis Emmanuelis, Albuquercium Proregem Indiæ rerum gestarum gloria inclytum, in gravi tempestate arrepto puero dixisse : *Hujus innocentia fretus, confido me Christi benignitate è fluctibus emersurum.* Audiit Christus, adfuit et emersit. Tanta est aliena apud Deum innocentia, quanti ergo propria nimirum *securitatis mater innocentia est. Nam vera innocentia ne quidem inimico nocet.*

10. Qui annuit oculo, dabit dolorem : et stultus labiis verberabitur,] id est punietur, cruciabitur tum in hac vita, tum in futura. Unde Salonius : *Verberabitur*, inquit, id est *condemnabitur, propter verba iniqua quæ locutus est.* Difficile est videre connexionem prioris partis cum posteriore. Dico breviter, ea nectenda esse partim per antithesin hoc modo, q. d. Qui petulanter annuit oculo, dat aliis dolorem; at stultus, qui petulanter loquitur, labiis dat sibi ipsi dolorem, quia ab iis, quos verbis læsit, verberabitur. Comparat enim linguam effrenam et petulantem cum oculo effreno et petulanti; quod hic aliis, ille sibi dolores et plagas conciliet. Partim per similitudinem hoc modo, q. d. Qui annuit oculo similis est stulto labiis. Sicut enim annuens oculo, sibi æque ac aliis affert dolorem et plagas, dum ob suos nutus et nictationes plectitur et verberatur; sic pariter et stultus labiis tam sibi quàm aliis parit dolores et plagas. Nam sicut alios lingua verberat, sic vicissim ab eis et verbis et plagis castigatur ac verberatur. Igitur sicut v. 8. stultum labiis opposuit sapienti corde; sic nunc eumdem componit et comparat cum annuente oculis; pluribus enim sententiis hìc vitium et petulantiam linguæ insectatur. Porro, apte comparat stultum labiis annuenti oculis; quia stulti, id est impii, scelus, quod palam eloqui non audent, innuunt oculorum nictu; unde ut idipsum labiis inter suos, sic nictibus oculorum apud alios eloquuntur; tam ergo oculis quàm labiis sermocinantur.

Porro, annuere oculis solent homines variis de causis. Primo, ex lascivia et libidine; sic enim juvenes puellas ad se pelliciunt nictatione oculorum. Primi enim amoris indices et illices sunt jactus oculorum. Hi dant dolorem tum marito uxoris, cui annuunt, quia movent ei zelotypiam; tum ipsi uxori, quæ idcirco à marito vapulat; tum sibi ipsi, quia exponit se periculo, ne à marito velut adultera occidatur. Ita exponit Clemens Alexandr. lib. 3. Pedag. : *Lascivi*, ait, *aspectus et versatilibus, et tanquam conniventibus oculis intueri, nihil est aliud quàm oculis mœchari, cum per oculos cupiditas ineat prima pugnæ prœludia. Annuens enim oculo cum dolo, viris congregat mœrores. Talem utique effeminatum Sardanapalum regem Assyriorum in lecto pedibus sursum sublatis purpuram carpentem, et albuginem oculorum versantem pingunt. Quæ hæc exercent mulieres, suo intuitu suî ipsarum lenæ sunt.*

Secundo, annuunt oculis adulatores, iidem sunt stulti labiis; quia iisdem cæduntur. Ita noster Salazar, q. d. Adulator annuendo oculis, et probando vitia aliorum iis, quibus adulatur, dolorem infert; quia causa est, ut ipsi vitia vitiis adjiciant, ob quæ deinde in graves dolores et pœnas incurrunt : unde idem quasi stultus labiis verberabitur; quia ab eo cui adulatus est, cuique causa fuit dolorum, tandem reportabit plagas et vulnera. Quocirca Plutarchus in Moral.: *Ut pictura*, ait, *est tacita poesis, ita silentio sæpe laudat adulator, scilicet vultu, nutu et obsequiis.* Et Maximus, serm. 11 : *Ut corvi*, ait, *involantes cadaverum oculos effodiunt, sic adulatores suis adulationibus oculos, rationem scilicet et mentem corrumpunt*, κόλαξ ergo est κόραξ, id est, *adulator* est *corvus.* Unde illud, κρεῖττον εἰς κόρακας ἢ εἰς κόλακας ἐμπεπτεῖν, id est, *satius est in corvos quàm in adulatores incidere.* Hos cavendos monet Ecclesiastes, cap. 7. 6 : *Melius est*, ait, *à sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi.* Nam

ut ait S. August. in Psalm. 59, *plus persequitur lingua adulatoris, quàm gladius persecutoris.* Adulator ergo est similis polypo, ait S. Basil. hom. de legend. lib. Gentil.: *Nam quod justum est, ait, apud eos qui justi rationem habent, laudat, apud iniquos statim vituperat more polypi, qui colorem terræ, quem attigerit, reddit.* Vide Plutarch. in Compar. adulatoris et amici.

Tertio, annuunt oculis irrisores. Hi enim dolorem dant irriso, et sæpe sibi ipsis. Qui enim irrident alios, vicissim irridentur ab ipsis, et irrisiones suas simili irrisione, aut etiam plagis et verberibus luunt; irrisor ergo annuens oculis dat dolorem aliis, ideoque vicissim ipse quasi stultus labiis suis verberatur, dum ob labia sua irrisoria verbis et verberibus mulctatur. Ita Aben Ezra, Beda et Cajetan. Unde Hebr. קרץ *carats* proprie significat excidere, incidere, indeque per metaphoram annuere oculis; quia nictans, oculos quasi incidit et palpebras in illa crebra et sæpius repetita nictatione, eoque signo videtur pariter incidere honorem illius quem nictando irridet. Ita Marinus in Lexico.

Quarto, fures, proditores, latrones, aliique facinorosi oculis annuunt sociis, ut iis secreto innuant modum et tempus perficiendi furti, proditionis, cædis, similisve sceleris, in quod ante occulta fœderatione conspirarunt. Ita R. Salomon, R. Levi et Baynus.

Quinto, et maxime apposite, annuunt oculis ficti, simulati, dolosi, hypocritæ, qui simulant se amicos, et data occasione inimicitiam, quam corde fovent, exerunt, amicumque incautum supplantant. Unde Septuag. vertunt: *Qui annuit oculo cum dolo* (Syrus, *cum fraude*) *congregat viris tristitias.* Sic enim in Script. præsertim apud Salomonem annuere oculis dicuntur dolosi et fraudulenti, ut cap. 6. 12: *Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, annuit oculis*, etc., *pravo corde machinatur malum.* Alludit ad illud Davidis patris sui, Psalm. 34. 19: *Non supergaudeant mihi, qui adversantur mihi inique, qui oderunt me gratis, et annuunt oculis;* quod explicans subdit: *Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur, et in iracundia terræ loquentes, dolos cogitabant.* Accedit Tigur. quæ sic vertit: *Qui annuit oculis, negotium facesset; stultius autem labiis suis in varia incurrit*, id est, inquit Vatabl. *qui fucatus est vultumque fingit, graviter lædet; qui autem stulte loquitur, parum lædit, quia statim deprehenditur.*

Denique sic Salomonem interpretatur ejus de more assecla Ecclesiastic. cap. 27. 25. dicens: *Annuens oculo fabricat iniqua, et nemo eum abjiciet; in conspectu oculorum tuorum condulcabit os suum, et super sermones tuos admirabitur; novissime autem pervertet os suum, et in verbis tuis dabit scandalum;* et consequenter *dolorem*, ut ait hîc Salomon.

Porro Septuag. pro ילבט *iillabet*, id est *verberabitur*, legentes ישלח *jescallem*, id est *pacificabit*, vertunt: *Qui annuit oculo, cum dolo congregat viris tristitias; qui autem arguit cum libertate, pacificat;* Septuag. de more sequitur Syrus: *Qui, ait, annuit oculo cum fraude, colligit mœrores; qui manifeste reprehendit, pacem conciliat*, q. d. Qui occulte annuens oculo, dolose vitia alterius subsannat, aut ei malum machinatur, hic illum mœrore afficit, tum quia illum irridet, aut malum molitur: tum quia occulte et dolose id facit; at qui vitia alterius manifeste redarguit, hic pacem conciliat quia redargutione sua facit, ut correptus corrigat vitia, quæ erant causa odiorum et litium, itaque redeat pax pristina inter amicos, socios et cives. Aut, ut auctor Catenæ Græc., q. d. Sapiens per liberam vitiorum increpationem sæpe peccatorem ad pœnitentiam et frugem adducet; at fraudulentus nihil serit, nisi dolorem et inimicitiam.

11. Vena vitæ os justi: et os impiorum operit iniquitatem. Aliqui legunt, *iniquitas.* Unde Syrus: *Et os impiorum tegit iniquitas;* Arabicus, *fons vitæ in manus justi, et os impii obturat pernicies. Venam vitæ* nonnulli accipiunt venam sanguinis; in sanguine enim consistit anima et vita, q. d. Sicut vena jugiter continet sanguinem vitalem, eumque per corpus dispergens illi dat vitam; sic pariter os justi manat verba sanguinea, id est, vitalia, quæ vitam animabus audientium afferant. Verum *vena vitæ* hîc vocatur *fons vitæ*, ut vertunt Septuag. Chald. Aquila, Symmach. et sic vertit Noster, Psalm. 35. 10: *Quoniam apud te est fons vitæ:* jam *fons vitæ* dicitur, qui jugiter aquas vivas, id est fluidas, limpidas, dulces et salutiferas effundit; aquæ enim mortuæ vivis oppositæ vocantur aquæ quietæ, quæ non fluunt, ideoque putent, amaræ sunt et salsæ, ac noxam afferunt; quales sunt in stagnis et paludibus. Unde et mare Mortuum vocatur lacus Asphaltites, tum quia stagnat, tum quia nec piscem, nec ullum vivens alit. Sensus ergo est, q. d. Os justi est vena et fons vitæ; quia jugiter eructat verba vitalia, quæ scilicet audientibus aspirant vitam gratiæ; docet enim eos recte vivere, ut à Deo vitam beatam et æternam consequantur. E contrario *os impiorum* in se *operit* et concludit *iniquitatem*, ita ut sit quasi vena et fons iniquitatis, quæ jugiter ebullit verba iniqua, luxuriosa, detractoria, blasphema, fraudulenta, injusta, impia, quæ audientibus perniciem et mortem afferunt. Unde Hebr. est, *os impiorum operiet rapinam;* Tigur. *violentiam;* Chald. *injuriam.* Ita Aben Ezra: *Os justi, ait, est tanquam fons vitam afferens iis, qui ab illius ore disciplinam hauserint. Igitur ab eo vita emanat, cum alios morum institutione conformat.*

Os ergo impiorum est quasi stagnum aquis mortuis, id est, rebus verbisque putidis, inhonestis, noxiis et pestiferis, quæ in alios affundit, restagnans; imo os impii est quasi mare Mortuum omnia mortificans, et jugiter sulphureos vapores, id est, infernales concupiscentias et passiones, exhalans. Illud ergo *operit iniquitatem*, vel *iniquitas;* primo, quia ita plenum est iniquitate, ut ipsa iniquitas quasi exundans restagnet et operiat os ejus; secundo, quia operit et celat ore iniquitatem, quam machinatur et premit corde; tertio, quia iniquitas, id est iniquitatis pœna, in ejus velut auctoris os redit, ipsumque confusione et dolore cooperit. Nota, sub ore intelligi et cor. Cor enim proprie est vena et fons vitæ et mortis, id est, sermonum vitalium et lethalium; sed cor ita annexum est ori, et vicissim os cordi, ut unum idemque in homine esse videantur. Accedit Hugo, qui sic exponit, q. d. Os justi est quasi purus fons aquæ, quia candide sui cordis sensa promit, nihil fingit, nihil celat; at os impiorum operit et celat iniquitatem, quam corde machinatur,

ut suo tempore eam operetur in aliorum perniciem.

Rursum Lyran. hæc adaptat confessioni peccatorum, q. d. Os justi vere pœnitentis emanat vitales aquas puræ et sinceræ confessionis peccatorum, per quam veniam vitamque gratiæ consequitur; at os impœnitentis et impii operit sua scelera; itaque manet in morte et peccato mortali. Fuse et eleganter hæc confessioni accommodat noster Salazar. Verum hæc arctior est explicatio: Sapiens enim generatim loquitur, magisque agit de verbis salutiferis doctorum, monitorum, confessariorum, concionatorum, quibus audientes ad virtutem vitamque gratiæ excitent; hi ergo sunt venæ et elices vitalia verba in omnes emanantes. Adde, confessionem sacramentalem tempore Salomonis necdum fuisse institutam; ac peccatorem confitentem necdum posse vocari *os justi*, sed pœnitentis.

Mystice Hugo: Vena vitæ est os justi, id est Christi, inquit, qui est justus antonomastice; quia Sanctus sanctorum; nam Christi verbo multæ animæ à morte peccati ad vitam gratiæ, ac multa corpora à morte naturæ ad vitam humanam revocata sunt.

Porro Septuag. vertunt: *Fons vitæ in manu justi; os autem impii operiet perditio*; quod noster Salazar fuse et eleganter more suo explicat de eleemosyna, q. d. Eleemosyna in manu justi est quasi *fons vitæ*, id est, fons vitalis et perennis, qui jugiter fundit, imo eructat aquas beneficentiæ et largitionum; os autem impiorum, id est orificium fontis, puta liberalitatis impiorum, operit perditio, puta perdita cupiditas et avaritia, qua omnia corradere, nil elargiri volunt. Et sic S. Basil. hom. in ditescentes avaros, et S. Chrysost. hom. 55. ad Populum, docent beneficentiam esse quasi fontem, ex quo jugiter bona et dona omnia scaturiant; quia quantum superne exhauriunt dando, tantum inferne scaturit recipiendo, uti fit in puteis et fontibus. Verum priorem sensum exigunt Hebræa, Chald. Syrus, Aquila, Symmach. et Noster; agitur enim hîc de ore et verbis, non de manu et eleemosyna. Quare Septuag. ne à textu originali cæterisque interpretibus dissentiant, sic exponendi sunt, q. d. Fons vitæ est in manu, id est in potestate, puta in ore justi, quo ad libitum promit verba vitalia. Unde per antithesin ei opponunt: *Os autem impiorum operiet perditio*, q. d. Ora autem impiorum jugiter promunt verba perdita, noxia, pestifera; hæc enim, non alia, in se continent, operiunt et contegunt. Unde auctor Catenæ Græc. sic exponit Septuag., q. d. Actiones justi pariunt salutem et vitam æternam; impiorum autem sermones aliud nihil progignunt et promerentur, quàm supplicium et pœnam; quia enim pleræque actiones fiunt manu, hinc manus significat actiones quaslibet, etiam locutiones, quæ ore fiunt. Ita Salonius.

12. Odium suscitat rixas: et universa delicta operit charitas.] Arabicus, *eleemosyna;* Sept. *odium suscitabit contentionem* (Symmach. et Theodot. *pugnas*)*; super omnes autem non contendentes operiet amicitia;* Scholiastes, *omnes autem injuriam facientes operit amor;* S. Athanas. in Synopsi S. Script. cap. 14. pro νεῖκος, id est *contentionem*, legit νῖκος, id est *victoria;* unde sic habet: *Odium excitat victoria* (victoria enim excitat æmulationem, invidiam et odium. Unde et Arabicus vertit, *odium elevat dominum;* vel *superioritas*, vel *victoria*)*; omnes vero qui contentiosi non sunt, contegit amicitia.* Sed vera lectio Septuag. est νεῖκος, ut patet ex Hebræo, Symmach. Theodot. et Latina vulgata. Syrus alio abit: *Odium*, ait, *excitat judicium*, *et super omnes iniquos operiet confusio;* Tigur. *odium excitat occasiones contentionum*, *sed dilectio omnes prævaricationes obtegit;* Vatabl. *charitas condonat aliis omnia delicta.*

Sensus est, q. d. Odium facit ut eo laborans captet occasionem carpendi eum quem odio prosequitur, cum eoque contendendi et rixandi, etiam ubi nulla est culpa vel delictum. At amor et charitas adeo fugit lites et rixas, ut etiam culpas et delicta, quæ rixarum possent esse causa, operiat, celet et abscondat. Unde auctor Catenæ Græc. exponens versionem Sept. *Odium*, ait, *et simultas movent pugnas et contentiones; pacis autem studium generat gratiam et amicitiam.*

Lyranus hæc arctat ad correptionem: *Sicut*, ait, *odium per rixam manifestat defectus aliorum; sic charitas celat*, *nisi quantum correctio fraterna requirit;* imo et correctio hæc primo secreta facienda est, juxta præceptum Christi, Matth. 18. 15: *Si peccaverit in te frater tuus*, *vade*, *et corripe eum inter te et ipsum solum.* In quæ verba scribens S. August. causam dat: *Nam si solus*, ait, *nosti*, *et vis coram omnibus arguere*, *non es corrector*, *sed proditor.*

Verum generalis est hæc sententia, nec ad solam correctionem arctanda. Unde S. Petrus eam citans epist. 1. cap. 4. 8. ad omnia charitatis officia eam extendit: *Ante omnia*, inquit, *mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes; quia charitas operit multitudinem peccatorum.* Et S. Jacobus, cap. 5. 20: *Qui converti*, inquit, *fecerit peccatorem ab errore viæ suæ*, *salvabit animam ejus à morte*, *et operiet multitudinem peccatorum.* Vide utrobique dicta. Nam 1. Petr. 4. ample hæc explicui, ostendique charitatem operire peccata tam propria quàm aliena, tam præterita quàm præsentia et futura. Quare hîc verbum non addam, nec actum agam.

13. In labiis sapientis invenitur sapientia: et virga in dorso eju squi indiget corde], id est insipientis. Hebr. *virga super cor ejus qui minutus est corde.* Primo, Septuag. sic vertunt et explicant: *Qui ex labiis profert sapientiam*, *virga percutit virum vecordem*, q. d. Sapientia invenitur in labiis sapientis; at stultus, quia per eamdem videt detegi corrigique suam stultitiam et vitia, hinc eam horret ut virgam qua flagellatur. Unde aliqui sic vertunt: *In labiis sapientis reperitur sapientia*, *et eadem virga est in corpore ejus qui indiget corde.*

Secundo, Baynus, q. d. Si quis quærit sapientiam, inveniet eam in labiis sapientis; verum quia insipiens eam sibi non quærit, idcirco tandem invenietur in dorso ejus virga, et dabit vexatio intellectum ei qui doceri noluit.

Tertio, Cajet. q. d. Sapiens sponte ultroque sapientiam proloquitur; at stultus non nisi virga compulsus, ut, nisi flagro eum adegeris, nec micam sapientiæ ab ejus ore sis eliciturus.

Quarto, aptius alii, q. d. Sapiens sponte libensque sapientiam eructat; at stultus, qui quasi asinus virga impelli debet ad sapientiam, ut scilicet eam non tam doceat, quàm discat et agat, ad idipsum adigi debet correptione acri-

que stimulo sapientis, q. d. Sapiens abundat sapientia; at stultus caret sapientia, et abundat insipientia, ideoque indiget virga, ut ea compulsus discat sapere.

Quinto, apposite noster Salazar: In labiis sapientis invenitur sapientia, id est, sapientis sapientiam testantur verba quibus utitur; insipientis vero et excordis stultitiam et fatuitatem, verbera et flagra quibus tunditur; verberum, inquam, vibices, atque plagarum livores, qui impressi remanent. Id sibi volunt illa verba: *Et virga in dorso ejus qui indiget corde;* supple, invenitur, id est virgæ vestigia. Compendio dixerim: Sapientiam intelligentis verba, fatui vero stultitiam verbera testantur.

Sexto, planius et plenius Jansenius: Indicat, inquit, quòd per sapientiam fit ut in labiis sapientis inveniatur sapientia, quæ sapienter eum loqui multa facit, quod ad ipsius sapientis facit decorem et gloriam. At per insipientiam fit ut in dorso stulti inveniatur virga, hoc est, ut propter multa quæ insipienter et agit et dicit, graviter ipsum castigari et puniri contingat cum multo ipsius dedecore. Significat ergo sapientiam suum possessorem apud homines decorare, insipientiam dedecorare; et quod, sicut in labiis sapientis invenitur decus ejus, ita in dorso stulti dedecus ejus. Hæ tres ultimæ expositiones genuinæ sunt, et eodem fere redeunt. Igitur clara est antithesis, quod sapiens decus sapientiæ gerat in ore, stultus dedecus insipientiæ portet in dorso, puta vibices flagrorum, quibus adactus est, ut aliquid bene et sapienter agat, discat et dicat. Eamdem notat allusio et antithesis vocum Hebr. שפתי *siphte*, id est *labia*, et בשבט *scebet*, id est virga, q. d. Sapiens decus suum gerit in *siphte*, id est labiis sapientiæ; stultus vero suum dedecus et probrum portat in *scebet*, id est in virga, id est, in vibicibus virgæ in dorso ejus.

Moraliter notat Hugo et Salazar sapientiam inveniri in labiis sapientis, quasi thesaurum absconditum in agro. Igitur sicut olim thesaurus quæri solebat indicio carbonum, vel fragmentorum vitri, aut urticarum (hisce enim signis olim notabant locum thesauri, quem defodiebant); sic pariter, qui quærit sapientiam et sapientem, labia quædam diligenter vestiget, quæ verba incorrupta præ se ferant instar carbonum denigrantia, instar vitri fragminum vulnerantia et sanguinem effundentia, urticarum in morem pungentia et lancinantia. Labia, inquam, vestiget, quæ vitia carpant, scelera incusent, peccata redarguant, et quæ nullis adulationibus emollescant.

Mystice Beda: *Virga in dorso*, ait, *est vindicta in posterioribus, id est in sequenti vita. Qui ergo non vult virgam portare in dorso, portet in labiis sapientiam, loquatur laudes Christi, et præcepta deprædicet.*

14. Sapientes abscondunt scientiam: os autem stulti confusioni proximum est.) Septuag.: *Sapientes occultabunt sensum, os autem temerarii;* Græce πραπετους, id est præcipitis, procacis; *appropinquat contritioni.* Pro *confusioni* Hebr. est מחתה *mechitta*, id est contritio, fractura, sive corporis, sive animi, qualis est animi consternatio, confusio. Unde Syrus vertit: *Os festinum proximum effractioni;* Chald., *ori stultorum consumptio proxima;* Tigur., *Sapientes dissimulant scientiam; os vero stulti terrorem accersit;* Pagnin., *os stulti est contritio propinqua;* alii, *os stulti est prostratio sibi ipsi;* Baynus, *os stulti fracturæ vicinum;* Vatablus, *ori stulti est pernicies* (clades) *propinqua.* Aliqui cum R. Levi accipiunt contritionem et perniciem activam, q. d. Stultus sua garrulitate, petulantia, dicacitate et mendaciis omnia turbat, rixas concitat, multisque contritionem et perniciem affert. Melius alii accipiunt contritionem passivam; unde Noster vertit, *confusioni proximum est.* Sensus ergo est, q. d. Sapiens arroganter non ostentat sapientiam, sed eam sapienter et modeste abscondit et celat, ut tempore opportuno eam depromat et eloquatur: quare nihil dicit nisi bene expensum et mente ruminatum; at stultus nescit celare id quod scit, vel scire se putat; sed instar musti ebullientis, quidquid habet in mente, temere ore eructat: quo fit ut multa dicat insulsa, arrogantia, seditiosa, maledica, ob quæ redarguitur; ideoque confunditur, et pudore ac ignominia afficitur; imo conteritur, ac plagis et verberibus afficitur, ac subinde lingua aliove membro, quin et vita mulctatur. Hinc R. Salomon: Sapientes, inquit, sapientiam abscondunt, id est, imo corde reponunt, ne ullo unquam tempore aboleatur, juxta illud: *Abscondi in corde meo eloquia tua.* Sic et R. Levi et Aben Ezra.

Quod si aliquando os stulti non confundatur, causa est vel ejus improbitas et impudentia, vel quod inter ejus verba et irrisionem audientium interjacet cortina simulationis. Coram enim eo risum dissimulant, vel etiam adulando eum laudant; sed in corde, eo præsente, eoque absente inter se palam insulsa ejus dicta subsannant. Parallelæ huic sententiæ sunt Philosophorum gnomæ. Zenonis: *Ob id binas aures habemus, et os unicum, ut plurima audiamus, loquamur autem paucissima. Quare loquacibus aures in linguam defluxere.* Ita refert Laertius, lib. 7. cap. 1. Euripidis: *Infreni oris et illegitimæ stultitiæ finis, est infortunium et dentifragium.* Apollonii: *Loquacitas multos habet errores, silentium autem tutum est.* Catonis:

Nam nunquam tacuisse nocet, nocet esse locutum.

Demosthenis: *Si tam multa sapuisses, nunquam tam multa locutus fuisses.* Democratis: *Avaritia est omnia velle dicere, et nihil audire.* Theocriti in Anaximenem verbosum: *Incipit verborum flumen, mentis gutta;* indicans eum multum habere verborum, parum mentis et sapientiæ. Theophrasti: *Magis fidendum est equo effreno, quàm verbo incomposito.* Denique Arabum est proverbium: *Os linguæ carcer est.*

Moral. disce sapientes celare suam sapientiam et virtutem, quia uni Deo eam probare satagunt; quare hominum oculos laudesque non aucupantur, dicuntque cum Apostolo: *Modo enim hominibus suadeo an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem*, Galat. 1. 10. Tales fuere primi Christiani, de quibus idem Apostol. Coloss. 3. 3: *Mortui estis, et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo;* ubi multa in hanc rem dixi. Horum primiceria fuit B. Virgo, quæ secreti amans abscondit se in templo usque ad angeli de Verbo pariendo nuntium; *intenta operi, verecunda sermone, arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum quærere*, ait sanctus

Ambr. initio lib. 2. de Virgin. Eam imitati Essæi, ac deinde tot examina Ascetarum, ut S. Antonius, S. Hilarion, qui, ut ait S. Hier. in ejus vita, *crebro locum mutabat, honorem fugiens et importunitatem; semper enim silentium et vitam ignobilem desiderabat;* S. Paulus, S. Macarius, S. Pachomius, S. Romualdus, aliique innumeri. Et quot hodie sunt in Religionibus viri et feminæ sapientia et virtute præstantes, qui ut mundi gloriam calcent, solique Deo et animarum saluti vacent, dicunt cum Psalte: *Elegi abjectus esse in domo Dei mei magis, quàm habitare in tabernaculis peccatorum.* Hi Deo cogniti, mundo incogniti, calentes Deo pro orbe universo offerunt lacrymas; unde horum meritis precibusque stat mundus. Horum hoc est axioma: *Vive tibi, imo vive Deo, et longe nomina magna fuge. Bene vixit, qui bene latuit;* λαθε βιωσας, λαθε αποβιωσας, *latenter vive, latenter morere;* ut in magno illo et decretorio seculi die, qui erit horizon temporis et æternitatis, pro spreta mundi pompa cœlitum choris, gloriaque Sanctorum sempiterna, à Christo judice donari bearique merearis.

Hanc gnomen illustri pavonis et erinacii apologo festivis rerum parabolis insignito, oculis quasi spectandam exhibet Cyril. l. 2. Apolog. moral. c. 21. cui titulus: *Contra vane gloriosos et volentes apparere. Pavo,* ait, *erinaceo occurrens, ut coram eo propriam gloriam ostentaret, ipsumque de spinosa cute confunderet: mox sublimata cauda, et quasi purpurea varietate, mirabili stellari specie pennis aureis ordine situatis, effuse volitans hinc inde offerebat se luminibus intuentis. Verum ille nutu prudentiæ pavonem vana gloria efferri comprehendens, ipsam ut perderet, sub globo collecti corpusculi et recondita facie, spinas undique tantum præbuit. Quo quidem facto, cum pavo se illusum cerneret, statim ira correptus, lamentativis eloquiis illum aggressus dixit: Quamquam homo pulchras res mirabili admiratione semper cernere delectetur, tu tamen occultatis oculis non solum eam pulchritudinem videre sprevisti, imo te ipsum mihi horrendum spinarum globum, deformemque formulam tribuisti. Cui ille respondit: Nemini certe facit injuriam, qui utitur re sua. Attamen, quæso, ut pacifice dicas mihi quid pluris tibi sit videri, an esse? nimirum si dicis esse, quid tibi cum oculis meis? nam sine his non minus existis. Sed si videri plus appetis, jam pompa factus es umbratilis, et pupillare speculum quæris. Memento quod basilisci oculus occidit. Quin etiam pace tua recte dixero tibi, quod olim simiæ sibi ante speculum gratulanti vulpes dixit: Gaude, soror, magis quod es, et nequaquam quod in luce similitudinis specularis appares. Nempe quia es, habes substantiam feritatis; sed in quantum in similitudine speculi appares, tantum umbra efficeris vanitatis.* Deinde idipsum variis parabolis tigridis, fumi, seminis, lepræ, aromatum, castaneæ demonstrat: *Non audisti quod tigris velocissima raptos catulos perdidit, quia fixo per viam in speculum oculo mentitam sui similitudinem admirata, jam eos se invenisse putavit, et sic ob vanam apparentiam amatam filiorum substantiam amisit. Quid ergo ventilabro pompositatis effunderis, et tantum in superficie id, quod foris est, quæris? Recordare quod fumus evanescit cum spargitur; et tellus non pullulat, nisi immissum semen visceribus suis recondat. Albedo extrinseca nubilat oculum, et lepra per cutem respersa contaminat membrum. Occultata vero forma micat lucidius, et res aromatica cum est abscondita plus delectat olfactum. Sic etiam castanea sub spinoso cortice reconditur, ut spreta vana apparentia, sub vera existentia medullaris dulcedo requiratur. Hoc modo igitur ego spinis vallor exterius, ut in substantia sim tutus. Sic* (Exod. 34. v. 33.) *Moysi facies luminoso velamine conditur, et* (Exod. 36. 14. 19.) *Sanctuarium Dei multiplici undique operimento velatur.* Denique apologo formicæ et chamæleontis concludens hoc epimythium assignat: *Si audisti formicæ consilium, datum chamæleonti de colore aureo glorianti et lætanti, hoc ipsum tibi dictum puta, scilicet claude oculum, et eris in vera gloria stabilitus. Nam duobus superciliis, ut clausura à firmiori servetur, oculus clauditur, et uno tantum, ut raro sit suspensa palpebra, aperitur. Quo dicto pavoni se admirabiliorem reddens, ipsum reliquit.*

15. Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus: pavor pauperum, egestas eorum.] Chald. *possessio divitis civitas est divitiarum ejus* (Syrus, *civitates munitæ*), *et pavor pauperum, necessitas eorum;* R. Salomon, *egestas pauperum est summa calamitas eorum;* Aben Ezra, *pauperes*, id est excordes, *à suamet egestate profligabuntur.* Sensus est, q. d. Divitiæ divitem muniunt, vallant et roborant contra paupertatem, persecutiones, calumnias cæterasque hujus vitæ calamitates, perinde ac urbs fortis munit et defendit cives contra omnes hostium incursus, rapinas, cædes, etc. Quare dives in divitiis quasi in urbe munita confidens, animosus habitat: at pauper ob egestatem omnium injuriis patet, quia non habet opes quibus se redimat et defendat: ideoque incedit timidus et pavidus, perinde ac frigidi et ægri, quibus deest sanguis et calor, incedunt pallidi et pavidi: nam *opes homini pro sanguine sunt*, inquit Sapiens. Unde Tigur. vertit, *opibus velut urbe fortissima fidit locuples: pauperes vero sua ipsorum pauperies timidos reddit;* Vatabl. *consternatio inopum est egestas eorum, id est, diffidunt pauperes propter inopiam suam.* Ita videmus divites incedere erectos, fidentes, animosos, impavidos; pauperes vero contractos, abjectos, pusillanimes, pavidos.

Pro *pavor* Hebr. est מחתת *mechitta*, id est consternatio, *contritio*, ut vertit Pagnin. *fractura* vel *fractio*, ut Syrus. Ita Beda: *Divites*, ait, *confidunt in divitiis, quasi in civitate munita. Pauperes ideo pavent, ne deficiant, quia se norunt egenos.* Hinc dicitur pauper à parvo ære vel lare, ac πτωχος græce à πτωξ, id est pavidus, formidolosus. Unde πτωχευειν, id est inopem degere et mendicare, est πτωκαζειν, id est formidare, pavere, metu percelli. Et Lyran. *Dives*, ait, *confidit in magnitudine divitiarum, suarum, sicut obsessus in fortitudine murorum: pavor pauperum, egestas eorum: quia homines mali non formidant pauperibus injuriari.* Nam, ut ait Eccl. c. 7. 13, *sicut protegit sapientia, sic protegit pecunia.* Significat ergo Salomon magna esse divitiarum commoda, si quis eis recte utatur: paupertatem autem ex se esse incommodam, nisi altiore spiritu puta Evangelico, fulciatur, et quasi animetur. Unde et Aristot. 1. Ethic. c. 10. docet opes esse instrumentum ad acquirendam felicitatem aptissimum, easdemque materiam præbere virtuti.

Porro hæc sententia, cum sit parœmia, in-

definita et generalis, variis rebus et finibus aptari potest. Hugo, Cajetan. et noster Salazar putant eam dici contra divites et divitias, quod hæ superbiam et audaciam pariant; ac contra pauperes et paupertatem, quod hæc hominem abjiciat, ideòque tacite commendari auream mediocritatem; hanc enim expetiit Salomon cap. 30. dicens : *Divitias et paupertatem ne dederis mihi, tribue tantum victui meo necessaria.* Nam ut ait Poeta :

> Auream quisquis mediocritatem
> Diligit, tutus caret obsoleti
> Sordibus tecti, caret invidenda
> Sobrius aula.

Sic et noster Fernandez in Genes. cap. 17. sub finem : *Substantia divitis urbs fortitudinis ejus*, q. d. Clausum, inquit, circumseptum, egregie communitum, denique fortem et invictum, imo et victorem se tenet dives intra suas opes, vel adversus ipsam legum et judicum justitiam et potestatem. Enim vero inexpugnabilis solet esse pecuniosi aut illustris viri causa, licet execrandis nobilitata flagitiis. Quid plura? Tam vere, quam eleganter scripsit S. Cyprianus epist. ad Donatum : *Nullus de legibus metus est; de quæsitore, de judice pavor nullus : quod potest redimi, non timetur. Esse jam inter nocentes innoxium (*adde tu et pauperem et ignobilem*) crimen est.* Sic ille. Quem videris absolvi, time ne dives sit; quem damnari videris, pauperculum scias. Iste hodie mundus est, hæc Fernandez.

Huc faciunt Senarii Menandri apud Stobæum serm. 89, quibus non alios se deos agnoscere canit, quam argentum et aurum, qui omnia possunt :

> Ego utiles deos vero esse arbitror
> Nostros, et argentum, et aurum maxime :
> Istos quidem, si dedices tua in domo,
> Quidquid voles, roges, tibi omnia aderunt,
> Ager, domus, servique et argyromata (*argentea vasa*)
> Testes, amici, judices : tandem dato,
> Ipsos habebis, vel ministrantes deos.

Melius Baynus, Jansen. et alii referunt ad laborem et fugam otii, de qua dixit v. 4. et 5 : *Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium divitias parat.* Sensus ergo est, q. d. Esto sedulus in opere et labore, ut tibi pares opes sufficientes ad commodam vitam : hæ enim te munient instar urbis fortissimæ; si enim ex pigritia vaces otio, incides in egestatem quæ te faciet pavidum, utpote omnium injuriis obnoxium. Favent Septuag. dum vertunt: *Possessio divitum civitas munita, contritio impiorum paupertas.* Ubi cum divites opponant impiis, videntur per *divites* accipere impigros et sedulos; per *impios* vero pigros desidesque, ideoque fraudulentos et furaces, q. d. Impigri suo labore parant sibi possessiones, quæ ipsis sunt præsidio, quasi civitas munita; at pigri et impii suo torpore creant sibi paupertatem, quæ ipsos conterit, redigitque ad angustias famis, inediæ et mortis.

Hinc tropolog. significatur labore parandas esse opes virtutum : hæ enim sunt quasi urbs inexpugnabilis, quæ hominem contra omnia adversa protegant et communiant. Unde Hugo : *Hæc affluentia est urbs electorum*, ait, *cujus vallum est contemptus terrenorum, murus spes; antemurale patientia, turris humilitas, fons turrim muniens luctus, rivulus hujus fontis aqua lacrymarum, speculator prudentia, janitor obedientia, rex charitas, custodes milites justitia, temperantia et fortitudo.* Vere Lyricus : *Sunt veræ opes, quæ serviunt virtutibus. Summas opes, summam virtutem existimes.*

Anagog. significatur laborandum hic esse, ut per bona opera magnas gloriæ opes comparemus in cœlesti Jerusalem, quæ erit nobis urbs invicta et fortissima. Unde auctor Catenæ Græc. sic explicat, q. d. *Homines virtutibus dediti, qui bonis operibus abundant, cœlestem Jerusalem, quæ est civitas præ cæteris munita, per virtutem sibi comparant; impii vero qui nullum bonum opus possident, sempiterni supplicii reatu sese obligant. Nam per contritionis nomen hoc designavit, sicut per bonorum operum penuriam mortem ipsam.* Et Beda : *Qui in Deum*, ait, *dives est per bona opera, confidit in illo quasi in urbe inexpugnabili, quia à nullo hoste possit superari. At qui virtutum inopia coangustantur, ideo cœlestibus egent divitiis, quia noxio pavore timent duros pro domino tolerare labores.* Ubi adverte Bedam τὸ *pavor* accipere active, q. d. Pavor pigrorum, puta pavor horrorque laboris est causa egestatis eorum; sicut ex adverso fortitudo, id est, labor fortis et strenuus est causa substantiæ divitis. Esto magis genuine ad litteram *pavor* hic accipi debeat passive ut effectus, sicut patet ex τῷ *urbs fortitudinis*, quæ pavori opponitur : ut sensus sit, q. d. Sicut substantia divitis causat urbem fortitudinis, id est, confidentiam et securitatem, qualem habent cives in urbe forti; sic ex adverso egestas pauperum causat in eis pavorem.

Sed redeo ad sensum Bedæ. Cœlestis Jerusalem vocatur *urbs fortitudinis* : primo, quia per fortitudinem aditus in illam parandus est, nemoque nisi fortis in illam ingreditur. Unde in Vitis Patr. in Vita Epicteti et Astionis Martyrum legimus Vigilantium, ab Astione missum ad parentes, ut eos de sua morte solaretur, eis rogantibus quænam esset illa regio paradisi, in qua filium degere et vivere asseruerat, Vigilantius respondit : *Regio est robustorum seu virorum fortium; civitas Christicolis nuncupatur Jerusalem cœlestis, cujus murus ex auro purissimo est constructus, habens portas duodecim; et in singulis dependent margaritæ.* Hæc civitas, et aula fortium Christi, adumbrata fuit per triginta fortissimos milites aulæ Davidis, 2. Reg. 23.

Secundo, quia in se fortissima est. Unde de ea canit Isaias 26. 1 : *Urbs fortitudinis nostræ Sion; Salvator in ea ponetur murus et antemurale.* Alii vertunt ex Hebr. *Urbs fortitudinis in nobis est Sion; Deus salutem ponet ei in muros et propugnaculum*, q. d. Vis nosse quàm fortis sit illa Beatorum urbs? Audi : ipsa salus suis muris et propugnaculis eam cinxit; Deus posuit salutem ei pro muris et propugnaculis : ipsa ergo salus urbem undique cingit et propugnat. Nemo autem est qui ipsi saluti et incolumitati nocere queat.

Porro S. Ambros. hæc accommodat eleemosynæ, quæ non tam robore quam liberalitate emit cœlum, Martyres enim emunt cœlum caro, quia sanguine; eleemosynarii autem vili pretio, puta argento et auro, id est alba et rubra terra. Sic enim, ait S. Ambros. l. 3. epist.

25. ad Vercellensem Ecclesiam longiuscule ante finem : *Est ergo*, ait, *et his materialibus divitiis virtuti locus. Quasi gubernatores estis in magno mari. Si quis bene gubernat suum navigium, cito transit fretum, ut perveniat ad portum ; qui autem nescit regere suum censum, onere suo mergitur. Ideo scriptum est : Possessio divitum civitas firma. Quæ est ista, nisi Jerusalem quæ in cœlo est, in qua regnum Dei? Bona hæc possessio, quæ fructus perpetuos facit. Bona possessio, quæ non hîc relinquitur, sed illic possidetur. In hac possessione qui fuerit, dicit : Portio mea Dominus. Non dicit : Portio mea ab illis usque ad illos porrecta et diffusa terminos.*

16. OPUS JUSTI AD VITAM : FRUCTUS AUTEM IMPII AD PECCATUM.] Pro *fructus* hebr. est תבואה *tebua*, id est, *proventus* : qualis est seges agrorum et vindemia vinearum. Unde Aquila, Symmach. et Theodot. vertunt, *genimina impiorum;* Septuag. *Opera justorum vitam faciunt; proventus autem impiorum* αμαρτιαι, id est *peccata*, scilicet sunt; vel ut Complut. legunt, αμαρτιαις, id est *peccatis*, supple, serviunt vel abundant.

Primo, R. Salomon sic explicat, q. d. Salomon opus templi perfecit ad vitam Israelitarum, ut scilicet ibidem sua crimina expiarent : fructus autem Manassis fuit ad peccatum, eo quod in templum induxerit idolum. Verum hæc expositio vel mystica est, vel per exemplum duntaxat.

Secundo, alii per *opus* accipiunt opus hominis, per proventus fructus terræ, ut *opus* sit lucrum labore partum, *fructus* sit census et reditus illaboratus, qui terræ fecunditate otioso diviti provenit : ut Salomon hîc vitam laboriosam tenuium præferat otiosæ et inerti divitum, q. d. Opus et labor, quo justus tenuis fortunæ victum quærit, melior, sanctior et felicior est otio inerti divitum, quibus sponte terra vel census annui opes subministrant. Labor enim vitam corporis sustentat, vitam gratiæ consequitur, et vitam gloriæ promeretur. At vero otium iners, quo dives impius opibus luxuque diffluit, multorum peccatorum, ut superbiæ, gulæ, luxuriæ, etc., illi est causa. Hic sensus valde est accommodus. Huic consentit illud Lyrici : *Opum voluptas atque luxus asseclæ.*

Tertio, Cajet. exponit, q. d. Justus opera et labores suos refert ad tuendam vitam tam corporis quàm animæ ; at impius non tantum labores, sed et proventus terræ refert ad peccatum : tam prava siquidem est ejus intentio, ut bonis etiam, quæ natura sponte profert, abutatur ad peccandum.

Quarto, simpliciter et plane Jansen. Justus, inquit, operatur et laborat, non ut habeat unde luxurietur, et desideriis pravis satisfaciat, sed ut vivat; at fructus, vel, ut habent Hebræa, proventus qui impio provenit ex laboribus ipsius, aut etiam citra ejus operam, usurpatur ab eo ad peccatum. Hoc est ergo differentiæ inter justum et impium, quod justus quærit opus, impius fructus et proventus operum sive suorum, sive alienorum. Justus quærit ex opere suo vitam, impius utitur suis bonis ad peccatum. Quocirca huic sententiæ antistrophæ sunt illæ sapientum : *Vitam ad tuendam, non ad regendam, opes datæ. Opes oculatas efficit prudentia. Opes sapienti serviunt, stulto imperant. Opes sapientis sunt, insipiens opum.*

Mystice, sub vita corporali intellige spiritalem gratiæ, q. d. Justus omnia sua facit, ut vitam gratiæ et gloriæ adaugeat, ut scilicet per magna bonorum operum merita magnam in cœlo gloriam consequatur; at impius omni suo labore et proventu abutitur ad peccatum, ut concupiscentias suas expleat; itaque sibi majora in dies tormenta in gehenna parat. Est clara antithesis : nam justi opera ad vitam tendunt; impii vero ad peccatum, et consequenter ad mortem præsentem et æternam. Ita Lyran. Hugo, Jansen. et alii. Porro Dion. Fructus, inquit, impii, id est delectatio ejus, seu actio interior tendit ad peccatum ; quia concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum, Jacobi 1. Cogitationes ergo, intentiones et molitiones justi feruntur ad bonum, puta ad virtutes, quæ homini conciliant vitam gratiæ et gloriæ : impii vero feruntur ad malum, puta ad peccata, quibus sibi conciliant mortem et gehennam; gulosus enim non fertur nisi ad delicias, avarus ad opes, iratus ad rixas, superbus ad fastum, etc.

17. VIA VITÆ, CUSTODIENTI DISCIPLINAM : QUI AUTEM INCREPATIONES RELINQUIT (Syrus, *odit*), ERRAT.] Hebr. מתעה *mate*, id est, *faciens errare ;* quia non tantum ipse errat, sed et in suum errorem alios adducit. Jam quia Hebræi carent casibus, hinc vario casu hæc varie vertunt. Septuag. *Vias vitæ custodit disciplina : disciplina autem carens increpatione* (græce ανεξελεγκτος, quod auctor Caten. Græc. vertit, *quæ examinata et probata non est*) *errat;* Scholiastes, *via vitæ custodit innocentes ;* Symmach. *semita ad vitam custodientium disciplinam ;* Pagnin. *semita ad vitam custodiens correctionem ;* Syrus et Chald. *via vitæ custodit disciplinam.*

Pro *disciplinam* hebr. est מוסר *musar*, id est castigatio, correctio, increpatio, disciplina, sive quæ ab homine datur, sive quæ à Deo, qualis est cum morbos, famem, bella, aliasque tribulationes immittit. Sensus ergo est, q. d. Via vitæ est custodia disciplinæ; sive, qui custodit disciplinam vel increpationem, hic recta regiaque via graditur ad vitam sanctam, felicem et æternam : qui vero increpationem respuit, hic aberrat à via vitæ, rectaque graditur ad mortem æternam. Docet ergo Salomon sapientem libenter se subjicere disciplinæ et correctioni, tum hominum, tum Dei, cum scilicet Deus nos corripit, vel per S. Scripturam, vel per internas inspirationes, vel per externa flagella et tribulationes, ut vitam mutemus, et vitia resecemus; vel ad majorem humilitatem, patientiam, mundi contemptum, cæterasque virtutes ascendamus. Causam à priori dat S. Chrysost. in Psal. 7. 10 : *Infer*, ait, *supplicium, et cessare facies à vitio ; quemadmodum enim putrefactiones cedunt usturis et sectionibus, ita et à supplicio arcetur improbitas. Qui scinditur et uritur, iter ad sanitatem ingreditur.* Unde Clem. Alexandr. l. 1. Pædag. c. 8 : *Est*, ait, *reprehensio veluti quædam chirurgia affectionum animæ ; medicamentum autem est probri insimulatio, quæ resolvit affectiones quæ jam occaluerunt, impudicæque ac libidinosæ vitæ sordes expurgat, fastusque ac superbiæ carnes quæ excreverunt exæquat. Jam vero admonitio est veluti quædam diæta ægrotantis animæ ; quæ sunt sumenda, consulit ; et quæ non sunt, prohibet.* Et paulo post : *Benevolentiæ*, ait, *non odii signum est reprehendere ; ambo enim probrum objiciunt et amicus et inimi-*

cus, sed inimicus quidem irridens, amicus vero benevolens, ut scilicet ad virtutem et salutem eum quem corripit, deducat. Igitur labores, correptiones et tribulationes sunt *regia ad cœlum via*, ait Nazianz. orat. de plaga grandinis : qui autem eas rejicit, hic à cœlo aberrat, et devius abit ad tartara. Hac scilicet via incessit Christus rex noster, ideoque ait : *Nonne oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?* Lucæ 24. Si ergo molestiam sentis in disciplina, in correptione et tribulatione, respice finem : illa enim te ducet ad cœlum, ducet ad gloriam. *Non ergo aspicias*, inquit S. Chrysost. *quod via est aspera, sed quò ducit; neque aliam, quod lata est, sed ubi desinat :* via enim arcta ducit ad cœlum, lata ad infernum, ut ait Christus, Matth. 7. 13. Idem Chrysost. hom. de eruditione disciplinæ tom. 5 : *Eruditio*, ait, *disciplinæ custos est spei, et dux viæ ad vitam ferentis, et spiritualium magistra virtutum; ad cœlestes repromissiones perducit, et ad divina præmia facit pervenire : hancque nos sectari oportet ad vitam, et averti ab omni malitia; dicit enim Psalm. : Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa.*

Porro cur Deus statuerit ut disciplina, correctio et tribulatio, sit via ad vitam, ejus vero repudium sit via ad mortem et gehennam, causa est innata nobis concupiscentia : hæc enim, ne sibi relicta, luxuriet et exundet in vitia, disciplina coercenda est; sicut virga coercemus petulantiam puerorum. B. Ægidius socius S. Francisci, rogatus cur S. Joannes Baptista, cum esset à peccato purus et innocens, in deserto tamen tam asperam vitam egisset, apte respondit : *Cur caro sale perfricatur? utique ne putrescat; sic et caro innocens sale pœnitentiæ et asperitatis perfricanda est, ne voluptate corrumpatur.* Hoc est paradoxum, quod quasi principium suæ doctrinæ statuit S. Jacobus, initio epistolæ dicens : *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis; scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet;* ubi multis hac de re egi. Huc facit illud Poetæ :

Quamlibet è mediis consurgunt lilia spinis ;
Sic virtus ipsis crescit ovatque malis.

Virtus enim, æque ac farina, cribrata evadit purissima.

Denique notanda est versio Septuag. *Disciplina vero, carens increpatione, errat :* quia carens norma limaque increpationis temere vagatur et aberrat, nec finem suum, qui est morum correctio, assequitur. Notent hoc Superiores et concionatores, qui nimis suaves sunt et dulces : indeque discant dulcedini miscere increpationes et objurgationes, cum opus est : sine iis enim vitia inolita non resecantur; sicut sordes inolitæ scutellis stanneis non eluuntur, nisi lexivio acriore perfricentur : atque morbi graviores non curantur, nisi ferri sectione, vel ustione cauterii. Audiant et discant tam ipsi, quàm audientes et subditi, illud Apostoli : *Quod si extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes; ergo adulteri, et non filii estis, etc. Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris : postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ*, Hebr. 12. 8. Talis concionator fuit Christus Dominus, qui ita exorsus est prædicare : *Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cœlorum*, Matth. 4. 17. Idem identidem væ maledictionis et damnationis æternæ Scribis et Pharisæis intentavit, ut patet toto cap. 23. Matth. Talis fuit Joannes Baptista in Judæos detonans : *Progenies*, inquit, *viperarum, quis demonstravit vobis fugere à ventura ira? facite ergo fructum dignum pœnitentiæ*, Matth. 3 7. Talis S. Petrus : *Pœnitemini*, inquit, *et convertimini, ut deleantur peccata vestra, ut, cum venerint tempora refrigerii à conspectu Domini*, etc., Act. 2. 19. Talis S. Paulus in Areopago : *Et* inquit, *tempora quidem hujus ignorantiæ despiciens nunc Deus, annuntiat hominibus ut omnes ubique pœnitentiam agant, eo quod statuit diem in quo judicaturus est orbem in æquitate*, Act. 17. 30. Idem Elymam magum ita redarguit : *O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas. Et nunc ecce manus Domini super te, et eris cæcus*, Act. 13. 10; et Galatas c. 3. 1 : *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati?* Tales fuere cæteri Apostoli, quorum ex præcepto et exemplo Christi hæc erat perpetua concio : *Pœnitentiam agite.* Tales fuere omnes Prophetæ, ut liquet ex eorum libris et oraculis.

Denique huc spectat paradoxum Climachi gradu 4, quod est apex perfectionis Christianæ, imo Religiosæ : *Bibe*, inquit, *summa alacritate objurgationes et irrisiones à quovis homine tibi propinatas, non aliter quam aquam vitæ.* Cur? quia hac ratione, primo summe honoras Deum, offersque ei uniones mysticos. Secundo, simillimus es Christo dicenti : *Ego autem sum vermis, et non homo, opprobrium hominum, et abjectio plebis.* Tertio, summe humilias te, pateris, vincis teipsum. Quarto, impetras magnam Dei gratiam. Quinto, assecuras tibi salutem. Sexto, in eo consistit vera sanctitas et apex perfectionis. Septimo, redimis pœnas inferni. Octavo, das aliis exemplum et speculum heroicæ virtutis. In illis ergo exulta et jubila, uti faciebat Juniperus socius S. Francisci, qui probra in se jacientibus respondebat : *Amice, projice uniones hos in sinum meum; hasce enim margaritas ambio.*

18. Abscondunt odium (Syrus, *inimicitiam*) labia mendacia : qui profert contumeliam, insipiens est.] Hebr. *proferens infamiam ipse stultus;* Septuag. contrarie vertunt : *Operiunt inimicitiam labia injusta; qui autem proferunt contumelias, insipientissimi sunt.* Verum pro *labia* δίκαια, id est *justa*, videtur legendum ἄδικα, id est *injusta*, uti vertit Theodotion. Hebr. enim habent, *labia mendacii;* Aquila et Symmach. *labia mendacis.* Pro *contumelias* Hebr. est דבה *dibba*, quod significat rem infamem, scelus, probrum, contumeliam. Unde Aquila et Symmach. vertunt, *vituperationes*, sive eæ in absentem fiant per detractionem, sive in præsentem per contumeliam. Jam primo, ex Hebræo. Tigur. sic vertit, et explicat per modum unius sententiæ bimembris : *Qui celat odium labiis mendacibus, et qui infamiam prodit, æque stultus est.*

Hoc secutus Jansenius Vulgatam versionem carpit; ea enim recitata sic ait : Ad hunc vel similem modum omnes fere vertunt, cum nec sensus recte constet, nec Hebræa sic habeant.

Non est enim verbum pluralis numeri, sed singularis *abscondens*, vel *operiens ;* ut ad hunc modum vertendum videatur. *Abscondens odium labiis mendacibus , et proferens infamiam , ipse stultus ,* hoc est, uterque horum est stultus. Itaque duo linguæ vitia inter sese contraria hîc describuntur , quorum alterum est tegere odium verbis falsis et sermonibus amicitiam simulantibus ad decipiendum ; alterum est ex odio proferre alicujus infamiam et contumeliam. Ambo hæc , quantumvis sint diversa et contraria, insipientis sunt et stulti : quia imprudenter fiunt et impie. Nostra littera , ut ad hunc sensum accedat, sic est accipienda : Labia mendacia nonnunquam maligne abscondunt latens in corde odium , et tamen simul cum eo qui hoc agit, etiam est insipiens qui odium non abscondit, sed ex odio alterius profert infamiam ; hæc Jansen. Verum Vulgatæ versioni consentiunt Septuag. Syrus , Pagnin. et Chald. *Insidiatur,* inquit, *inimicus labiis mendacii , et qui profert detractionem , stultus est.* Licet enim מכסה *mecasse* , id est abscondit, operit, tegit, sit singularis numeri : tamen per enallagen Hebræis frequentem sumitur pro plurali מכסים *mecassim* , id est abscondunt ; præsertim, quia sequitur nomen singulare שנאה *sina*, id est odium , esto cum eo non cohæreat : ac שפתי *siphte* , id est labia , cum quo cohæret , licet sit duale , usurpatur tamen tam pro plurali quam pro duali et singulari : imo omnia nomina dualia et pluralia apud Hebræos, quæ carent singulari , vel potius usitata sunt in duali vel plurali, quàm singulari, quale est *siphte*, id est duo labia ; tam singulare quàm plurale vel duale significant, puta tam unum labium quàm duo, vel plura labia. Unde verbum vel participium cum iis cohærens, tam in singulari, quàm in plurali ponere, æque ac vertere licet ; ut hoc loco tam vertas, *abscondit labium,* quàm *abscondunt labia.* Aut certe Noster pro מכסה *mecasse* in singulari legit מכסות *mecassot* in plurali feminino : *siphte* enim , id est labia , hebr. sæpe est feminini generis, subinde tamen est masculini. Estque elegans antithesis inter mendacem abscondentem odium et stultum proferentem contumeliam, q. d. Qui callide absondit et celat odium, præferens labiis amicitiam, hic tectus et fictus, puta hypocrita , mendax et fraudulentus est : at qui contumeliam et probrum alterius, quod secreto novit, non celat et abscondit, sed in lucem profert et prodit, hic insipiens est. Insipiens , id est nequam, iniquus et impius : quia crimen et probrum proximi secretum, in lucem profert, ideoque mortifere peccat contra charitatem et justitiam , ut docet D. Thom. 2. 2. q. 72. a. 2. et q. 73. a. 2. et ibidem cæteri Theologi.

Rursum insipiens est proprie : Primo, quia prodit suam garrulitatem, imprudentiam, maledicentiam. Secundo, quia per eamdem provocat eum cujus crimen prodit, ut ipse vicissim par pari referat, suaque occulta scelera pandat; itaque seipsum exponit periculo infamiæ. Tertio, quia creat sibi inimicitiam, iras, lites graviaque mala, ac subinde mortem. Quarto, quia puerile et femineum est conviciari. Insipientes enim et imbelles pueri ac feminæ, cum manibus non possint se ulcisci, ulciscuntur ore, jaciendo probra et plaustra maledictorum in adversarium. Plura mala, proferens contumeliam, insipienter sibi creat, si crimen, quod alteri vel occulte per detractionem , vel publice et palam per contumeliam objicit, non sit verum , sed falsum. Tunc enim ille cui detrahit vel conviciatur, juste potest eum arguere mendacii et falsitatis, eumque calumniæ in judicio reum peragere, ac pœnam talionis ab eo deposcere. Quod si id ipse, eo quod probus et patiens sit, non faciat, eo major ejus resultat laus, ac vicissim majus calumniatoris probrum et dedecus. Nam, ut sapienter ait S. Aug. ser. 15. de Resurrect. : *Maledictum patientia repercussum in suum redit auctorem , illæso eo qui petebatur.* Unde et Seneca epist. 77 : *Æquo animo , ait, audienda sunt imperitorum convicia , et ad honesta vadenti contemnendus est ipse contemptus.*

Carpit ergo Salomon hîc duo vitia in speciem opposita, sed reipsa sæpe connexa , et ex eadem odii radice prodeuntia. Prius est, abscondere odium : satius enim est odium patefacere quam abscondere : patefactum enim exhalat et minuitur, vel evanescit ; absconditum vero sese intendit, densat et gliscit : sicut ignis absconditus serpit, crescit et gliscit ; in flammam vero erumpens, vel seipso consumitur, vel ab hominibus aqua injecta restinguitur. Unde Moses, imo Deus Levit. 19. 17, sancit : *Non oderis fratrem tuum in corde tuo , sed publice argue eum , ne habeas super illo peccatum.* Quin et Seneca in Prov. : *Gravior est ,* ait, *inimicus , qui latet in pectore, gravius malum est omne quod sub aspectu latet. Nam eum qui palam est adversarius , facile cavendo vitare possis. Trojanus equus ideo fefellit , quia formam misericordiæ mentitus est.* Idem alibi : *Amari ,* ait, *et agnosci amat , qui odium ostendit.* Accedit quod hîc sit duplex nequitia, scilicet prima , odium ; secunda , hypocrisis , puta absconsio odii , et simulatio amicitiæ. Atqui, ut ait Cassiod. in Psal. 54 : *Gravissimum inimicitiæ genus est esse corde adversarium , et lingua se simulare devotum.* Et Boetius l. 3. de Consol. : *Nulla ,* ait, *pestis est efficacior ad nocendum , quam familiaris inimicus.* Quocirca Aristot. in Ethicis docet sapientem et magnanimum esse apertum tam in amore quam in odio , ac utrumque palam libereque edicere et profiteri. Sic enim ait lib. 4. Ethic. c. 3 : *Necesse est etiam ut aperte tam odium quàm amorem præ se ferat magnanimus ; latere enim velle timentis hominis est : majoremque veritatis curam quàm opinionis habeat dicatque et agat omnia aperte.*

Posterius est contumeliam proferre, quod ex priori oritur, puta ex odio : ideo enim odium ad tempus celatur, ut opportuno tempore in contumeliam et injuriam erumpat. Quocirca remedium utriusque vitii est succidere radicem , puta deponere odium : sic enim nec ut mendaces abscondemus odium, nec ut stulti proferemus contumeliam. Hoc forte voluere Septuag. dum vertunt : *Labia justa aperiunt inimicitias ,* id est eas abolent, delent, exstinguunt (*charitas enim operit multitudinem peccatorum*), ne in contumeliam erumpant, fiantque irreconciliabiles. Nam ut sapienter ait Plutarch. in Moral. : *Amicitiæ post convicia mutua et famæ lacerationes invicem datas , aut non coeunt , aut cicatricosæ coeunt.* Unde infert Beda : *Si ergo ,* ait, *verax et sapiens esse desideras , odium neque in abscondito cordis contege , nec per oris contumeliam profer , sed tuum et cor dilectione et os veritate repleatur.*

19. IN MULTILOQUIO NON DEERIT PECCATUM, QUI AUTEM MODERATUR LABIA SUA, PRUDENTISSIMUS EST.] Hebr. : *In multitudine verborum non cessabit prævaricatio*, vel *transgressio ; et qui cohibet* vel *prohibet labia sua, intelligens* vel *prudens est;* Septuag. *Ex multiloquio*, vel, ut legit S. Cyprian. *ex multiloquentia, non effugies peccatum* (Symmach. *vitium*); *parcens autem labiis sensatus erit;* S. Isidor. in Soliloquio : *Multiloquium non effugiet culpam.*

Quæres quodnam vocetur hîc *multiloquium.* Nam et Christus et Sancti multa sancte locuti sunt et scripserunt, ut patet ex Evangeliis et Patrum libris, in quibus proinde defuit peccatum. Primo, Clemens Alexand. l. 2. Pædagogi c. 6. per *multiloquium* accipit verba inepta, otiosa et nugosa : *Ineptæ etiam nugæ*, ait, *sunt silentio prætereundæ. Nam Scriptura ait : Ex multiloquio non effugies peccatum.* Hæc vera est, at non adæquata expositio. Huc accedit S. Bern. qui per *multiloquium* accipit verba otiosa. Sic enim scribit ser. de triplici custodia, manus, linguæ et cordis : *Quàm vera*, ait, *sententia, fratres, in multiloquio non effugiendum peccatum! Ut enim prætercam cætera, si propterea est otiosum verbum, quod nullam rationabilem causam habeat; quam rationem de eo reddere poterimus, quod est præter rationem? Nemo nostrûm, fratres, parvi æstimet tempus, quod in verbis consumitur otiosis, siquidem tempus acceptabile est, et dies salutis. Volat verbum irrevocabile, volat tempus irrevocabile, nec advertit insipiens quid amittat. Libet confabulari, aiunt, donec hora prætereat. O donec prætereat hora, ô donec pertranseat tempus, donec hora prætereat, quam tibi ad agendam pœnitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad gloriam promerendam miseratio conditoris indulget. Donec transeat tempus, quo divinam tibi repropitiare debueras pietatem, properare ad angelicam societatem, suspirare ad amissam hæreditatem, aspirare ad promissam felicitatem, excitare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem.*

Secundo : Cresconius Grammaticus per *multiloquium* accipit eloquentiam, quasi ars oratoria, sive Rhetorica hîc notetur et damnetnr. Unde ipse sic legit : *Ex multa eloquentia non effugies peccatum.* Quem redarguens sanctus Augustinus, lib. 1. contra Cresconium, cap. 1, *multiloquium* ita definit : *Dictum*, ait, *non est, ex multa eloquentia, sed ex multiloquio. Multiloquium autem est superflua locutio, vitium scilicet amore loquendi contractum. Plerumque autem loqui amant etiam qui nesciunt quid loquantur, etc. Eloquentia vero facultas dicendi est congruenter explicans quæ sentimus : qua tunc utendum est, cum recta sentimus. Hoc modo ea non usi sunt hæretici.* Unde ibi lib. 1. Retract. in Prologo causam scribendi libros Retractationum hanc assignat : *Illud etiam quod scriptum est : Ex multiloquio non effugies peccatum, terret me plurimum, non quia multa scripsi, vel quia multa etiam, quæ dicta non sunt, tamen à me dicta, conscripta sunt. Absit enim ut multiloquium deputem, quando necessaria dicuntur, quantalibet sermonum multitudine ac prolixitate dicantur. Sed istam sententiam Scripturæ sanctæ propterea timeo, quia de tam multis disputationibus meis sine dubio multa colligi possunt, quæ si non falsa, at certe videantur, sive etiam convincantur non necessaria. Quem vero Christus fidelium suorum non terruit, ubi ait: Omne verbum otiosum, quodcumque dixerit homo, reddet pro eo rationem in die judicii?* Matth. 12. Idem libros suos de Trinitate hac prece ad Deum concludit : *Coram te est firmitas et infirmitas mea ; illam serva, istam sana. Coram te est scientia et ignorantia mea. Ubi mihi aperuisti, suscipe intrantem : ubi clausisti, aperi pulsanti. Meminerim tuî, intelligam te, diligam te. Scio scriptum esse : In multiloquio non effugietur peccatum. Sed utinam prædicando verbum tuum, et laudando te tantummodo loquerer ! non solum fugerem peccatum, sed meritum bonum acquirerem, quamlibet multum sic loquerer.*

Igitur *multiloquium* est vitium, quo nimis gestit homo loqui, ideoque locuturiens plura quam oportet proloquitur, ac verborum est prodigus, uti faciunt qui incontinentis et intemperantis sunt linguæ, ac semper loqui avent, deque rebus omnibus miscent sermones, ac temere suum de singulis proferunt judicium et censuram. Hi enim facile incidunt in peccata : quia labente lingua, et fallente memoria, ac rapiente prurigine loquendi, facile veris immiscent falsa, utilibus noxia, necessariis vana et otiosa ; ac difficile, imo impossibile est ut cautelam et circumspectionem, quæ requiritur, omnibus suis dictis adhibeant. Quocirca imprudenter multa effutiunt, multosque offendunt, ac in detractiones, irrisiones, scommata, convicia, desultoria linguæ levitate dilabuntur. Ita S. Ambr. l. 1. de Cain et Abel c. 9 : *Nos autem*, ait, *claudamus ostium, ne culpa intret, ne lapsus aliquis sermonis exeat : intrat culpa, si lapsus exierit. Audi quomodo intret culpa. Ex multiloquio, inquit, non effugies peccatum : exivit multiloquium, peccatum intravit ; quia in multiloquio nequaquam, qui exit sermo, trutinatur, imprudenter labitur, licet ipsum ultra mensuram loqui, grande peccatum non sit.* Et S. Greg. admonit. 15. 3. p. Pastoral. *Admonendi* (inquit) *sunt multiloquio vacantes, ut vigilanter aspiciant, à quanto rectitudinis statu depereant, dum per multiplicia verba dilabuntur. Humana etenim mens aquæ more circumclusa ad superiora colligitur : quia illud repetit, unde descendit, et relaxata deperit : quia se per infima inutiliter sparsit. Quot enim supervacuis verbis à silentii sui censura dissipatur, quasi tot rivis extra se ducitur : unde et redire interius ad suî cognitionem non sufficit ; quia per multiloquium sparsa, à secreto se intimæ considerationis excludit.* Hæc et plura S. Greg.

Aliam causam cur multiloquium sit causa peccatorum dat S. Antiochus hom. 102. de silentio : *Immoderata*, ait, *et effrænis verborum prolatio, qua periclitatur mentis tranquillitas, non solum circa operationem spiritualem lentescere facit eam, ac desidere; sed et molestissimo dæmoni acedia mancipat illam ac dedit. Et quemadmodum exæstuantis balnei fores continenter apertæ si sint, intimum calorem ocius efflant, et expellunt in ea quæ sunt extrinsecus : ita etiam anima, etc.* Consentit S. Dorotheus doctrina 24. de compunctione : *A multiloquio*, ait, *abstine ; hoc enim exstinguit cordi advenientes cogitationes rationales et cœlestes*, datque similitudinem furni (simile est in hypocaustis) calentis, qui calorem servat, quamdiu ostium clauditur ; at si illud reseretur, calor exhalat. Simili enim modo cor devotionis calorem et spiritum conservat, quamdiu ostium oris claudit : at si illud reseret, per verba exhalat ille calor spiritus.

Tertio, cum S. Chrysost. in Psal. 140. præcise et rigide : In quovis multiloquio, etiam pio, sancto et necessario, non deest peccatum ; quia impossibile est homini debili et caduco, singulis suis dictis adeo multis, illam circumspectionem et moderationem adhibere, quæ requiritur, perinde ac impossibile est per plures dies aliquid agere et vivere sine vitio et peccato, uti docet Francisc. Suarez, imo Salomon c. 24. 16 : *Septies*, ait, *in die cadet justus.* Simile est in sagittario, qui etsi peritissimus sit sagittandi, et scopum sagitta certo configat, quoties ei libuerit, tamen, si centies in scopum continuo jaculetur, impossibile est ut semper eum configat et nunquam aberret : quia humanæ mentis attentio et contentio finita est ac caduca, postque plures actus elicitos mollescit, flaccescit ac labitur. Quare præstat breves facere conciones et sermones ac crebros, uti fecit S. Leo, S. Ambrosius, S. August. S. Bernardus, et alii, quam prolixos et raros. Peccant hac in re concionatores, qui horam in concionando excedunt, itaque sua prolixitate auditoribus tædium, sibi fatigationem et periculum male loquendi creant. Mens enim, velut arcus intentus, tanto tempore in hac attentione et intentione durare nequit, quin fatigetur et labatur : ad breves autem sermones attentionem congruam præstare valet, et in eodem mentis vigore ad modicum tempus durare sufficit : *Alliga*, inquit S. Ambros. l. 1. de Offic. c. 3, *sermonem tuum, ne luxuriet, et multiloquio peccata sibi colligat ; sit restrictior, et ripis suis coerceatur: cito lutum colligit amnis exundans.*

Remedium ergo hîc suggerit Salomon : *Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est.* Hebr. משכיל *maskil*, id est *prudens* est, scilicet antonomastice per excellentiam, hoc est *prudentissimus est.* Pro *moderatur* hebr. est חושך *chosech*, id est prohibet, inhibet : tum per silentium, quod est *tutum animi asylum*, ait S. Ambros. 1. Offic. tum consequenter per moderatum et circumspectum eloquium : utrumque enim opponitur multiloquio, illudque corrigit. Porro silentium docet præmeditari quid et quomodo dicas, itaque circumspecte et prudenter loqui. Tacens ergo et parce loquens prudentissimus est; primo, quia cavet damna linguæ exuberantis, quæ plurima et maxima sunt. Rursum quia regit linguam, quæ ob suî lubricitatem difficillima est gubernatu. Itaque qui eam gubernare novit, mire prudens et perfectus est, uti docet S. Jacobus c. 3. v. 2.

Secundo, quia silentium est index et effectus animi maturi, collecti, divini; qui enim tacet, secum et cum Deo loquitur. Unde Solon dicebat: *Stultus tacere nequit ; quare si tacuerit, sapiens reputabitur.* Et Seneca : *Taciturnitas stulto homini pro sapientia est.* Quocirca S. Benedictus Religiosorum in Occidente Patriarcha in Regula cap. 6. de taciturnitate ita sancit : *Faciamus,* ait, *quod ait Propheta Psalm.* 38. *Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, obmutui et humiliatus sum, et silui à bonis. Hic ostendit Propheta, si à bonis colloquiis interdum propter taciturnitatem debet taceri, quanto magis à malis verbis, propter pœnam peccati debet cessari. Ergo, quamvis de bonis et sanctis ad ædificationem colloquiis, perfectis discipulis propter taciturnitatis gravitatem, rara loquendi concedatur licentia; quia scriptum est : In multiloquio non effugies peccatum.* Et Diadochus in asceticis de Perfectione, c.70 : *Silentium,* ait, *mater est sapientissimarum cogitationum. Ut si balnei ostium nimis frequenter aperias, calor abit: sic nimis os loquendo aperiens, devotionem amittit.* Et S. Isidorus : *Linguosus homo imperitus est, sapiens paucis utitur verbis. Brevem sermonem scientia facit.* (Hinc angeli, quia pollent ampla scientia, uno verbo tantum dicunt, quantum homines mille verbis, et Deus omniscius unico verbo omnia dicit.) *Loqui multum stultitia est. Vox enim insipientis in multiplicatione sermonis. Maneat igitur in verbo mensura, in sermone statera.*

Tertio, quia prudens loquela cum tota dirigatur ad alios, præ cæteris actionibus hominis magnam requirit circumspectionem ; ideoque qui illam habet, prudentissimus sit oportet. Qui enim orat, sibi et Deo orat : qui jejunat, sibi jejunat : qui dat eleemosynam, dat quod lubet : at qui loquitur debet prævidere quid, ubi, quomodo, quando, coram his illisve loquatur, ut omnes ædificet, neminem lædet vel offendat. Aliter enim coram Prælatis, aliter coram subditis, aliter coram doctis, aliter cum rusticis, aliter cum justis, aliter cum peccatoribus, aliter cum Hispanis, aliter cum Italis, etc., loquendum : quod enim phlegmatico, v. g. prodest, hoc cholerico obest. Vide S. Greg. 3. p. Pastor. ubi fuse docet quomodo admonendi sint elati, pusillanimes, gulosi, iracundi, fervidi, torpidi, etc., quisque pro sua conditione accommodate ad suam indolem. Hinc moderationis linguæ symbolum est elephas, qui cùm mole animalium sit maximus, idemque prudentissimus, linguam tamen habet perexiguam, atque interius positam, ut pene oculos fugiat, teste Arist. l. 2. de Animal. c. 6. Ita generosissimi quique et prudentissimi verbis sunt parci, sed factis efficaces : *Non credo auguribus, qui aures verbis divitant,* ait Accius in Astyanacte. Salomonem secutus Siracides Ecclesiast. c. 28. 29. graviter monet de cura et custodia linguæ adhibenda : *Aurum tuum,* ait, *et argentum tuum confla, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos ; et attende, ne forte labaris in lingua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in mortem.* Ubi plura hac de re dixi.

Exemplum memorabile est in lib. Sentent. sive Apophtheg. Patrum c. 45. Anachoreta, inquit, celebris vidit, cum fratres de S. Scriptura rebusque piis loquerentur, angelos se eis miscentes, hilari vultu exultantes. Cum vero ad vana colloquia deflecterent, vidit angelos recedentes cum indignatione, dæmones vero specie porcorum inter colloquentes se volutantes. Quare circumiens monasteria monebat, dicens : *Cohibete, fratres, à multiloquio, et ab otiosis verbis linguam, quia malus interitus animæ generatur, et non intelligimus quoniam per hæc et Domino Deo, et sanctis angelis odibiles sumus. Dicit enim Script. divina : Quia in multiloquio non effugies peccatum ; hæc enim infirmam et vacuam efficiunt mentem atque animam nostram.*

20. Argentum electum, lingua justi : cor autem impiorum pro nihilo.] Pro *electum* Septuaginta vertunt, πεπυρωμένον, id est, ignitum, igne examinatum, igne defæcatum et purgatum tum à terra et scoria, tum à stanno, plumbo, aliisque metallis. Nam, ut ait Plinius lib. 34. c. 16, in eadem vena nascitur stannum, argentum et plumbum. Materia enim igne liquata primo

fundit stannum, deinde argentum et plumbum : *Ejus*, ait Plinius, *qui primus fluit in fornacibus liquor, stannum appellatur; qui secundus, argentum : quod remansit in fornacibus, galena, quæ portio est tertia addita venæ. Hæc rursus conflata dat nigrum plumbum.* Magna enim est metallorum inter se vicinitas, ideoque argentum accedit ad aurum. Unde ut idem ait lib. 33. 4 : *Omni auro inest argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octava parte, etc. Ubicumque quinta argenti portio est, electrum vocatur;* quod priscis in pretio fuisse testatur.

Modum vero eruendi purgandique argenti idem describit lib. 33. c. 6 : *Non nisi in puteis*, ait, *reperitur, nullaque suî spe nascitur, nullis ut in auro lucentibus scintillis. Terra est alia rufa, alia cineracea. Excoqui non potest, nisi cum plumbo nigro, aut cum vena plumbi, galenam vocant, quæ juxta argenti venas plerumque reperitur; et eodem opere ignium descendit pars in plumbum; argentum autem superne innatat ut oleum aquis. Reperitur in omnibus pene provinciis, sed in Hispania laudatissimum.* Addit deinde originem argenti vivi : *Est et lapis in his venis, cujus vomica liquoris æterni argentum vivum appellatur, venenum rerum omnium. Exest* (exedit) *ac perrumpit vasa permanans tabe dira. Omnia ei innatant præter aurum; id unum ad se trahit. Ideo et optime purgat, cæteras ejus sordes expuens crebro jactatu fictilibus in vasis, ita vitiis abjectis, ut et ipsum ab auro discedat.*

Hinc argentum ob suî puritatem in Script. significat sapientiam, legem, doctrinam et eloquia Dei, ait S. August. l. 17. Civit. 5. et S. Greg. 4. Moral. c. 28. Et patet Psal. 11 : *Eloquia Domini casta* (sicut) *argentum igne examinatum, probatum septuplum; casta*, id est pura, sancta, irreprehensibilia, et, ut ait ibidem S. August. *Eloquia Domini casta, sine corruptione simulationis, probata peccatoribus per tribulationes. Purgatum septuplum per timorem Dei, per pietatem, per sanctimoniam, per fortitudinem, per consilium, per intellectum, per sapientiam*, puta per septem dona Spiritus sancti. Ambrosiaster vero in Apoc. 3. v. 18. : *Septuplum*, ait, *propter septuplam purgationem, quæ fit per septem virtutes vitiis capitalibus contrarias.* Nam superbia purgatur per humilitatem, ira per mansuetudinem, luxuria per castitatem, gula per abstinentiam, invidia per amorem, acedia per fervorem, avaritia per liberalitatem.

Sensus ergo est, q. d. Lingua justi proloquitur sapientia et sancta, puta eloquia Dei, quæ pura et pretiosa sunt instar argenti, quia manant ex sapienti et sancto corde. At cor impiorum, et consequenter ejus lingua et verba, quia insipientia et impura, idcirco nihili æstimantur, et pro nihilo habentur. Ostendit quod dixit v. præced. *Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est.* Quia scilicet lingua ejus est quasi argentum electum, q. d. ait Aben Ezra : Justi lingua est tanquam argentum probatissimum; illa enim effatur verba cum delectu et moderatione, quæ tanquam argentum, purum, putum et probatum, magna sint in æstimatione. R. Salomon vero : Lingua justi, illius scilicet, inquit, qui ea ad alios corrigendos scit uti, est quasi argentum electum : cor autem impiorum pro nihilo, quòd nimirum justi reprehensiones non admittat.

Nota quinque analogias argenti et linguæ sermonisque sapientum et justorum. Argenti enim dotes sunt quinque : Prima, est candor et nitor; secunda, pretium; tertia, soliditas; quarta, puritas; quinta, sonus. Eædem sunt in lingua justi.

Igitur primo, sicut argentum præ auro cæterisque metallis candet, nitet et splendet; sic candent, nitent et splendent verba sapientum, suntque instar fontis limpidissimi, de quo Poeta :

> Fons erat illimis, nitidis argenteus undis.

Verba ergo æque ac cor sapientis argentea sunt, id est instar argenti nitentia et grata : verba vero æque ac corda impiorum sunt plumbea, ænea et ferrea, id est atra, tetra, gravia, dura, molesta. Ita de S. Mechtilde legimus in ejus Vita : *Silentium exacte servabat; cum vero loqueretur, loquebatur ut Angelus; ita ut, si cum ea colloquereris, putares te loqui cum Angelo.*

Secundo, sicut argentum post aurum inter metalla est pretiosissimum, sic et pretiosa sunt verba sapientum, et à cordatis auscultantur, æstimantur magnoque habentur in pretio. Hinc pretium commune rerum est argentum et moneta argentea, quæ successit priscæ, rudi et æneæ : ita pretium virtuti ponit sapiens, ut quod ille dixerit et fecerit, id omnes honestum, ipsamque virtutem æstiment : majus enim pondus et pretium addit virtuti vita et factis, quàm ore et verbis. Audi Plinium l. 33. c. 3 : *Servius rex primus signavit æs. Antea rudi usos Romæ Remeus tradit. Signatum est nota pecudum. Unde et pecunia appellata. Argentum signatum est anno Urbis* DLXXXV. (corrigendum videtur CCCCLXXXV; primum enim bellum Punicum cœpit anno Urbis CCCCXC.) *Q. Fabio Consule, quinque annis ante primum bellum Punicum. Et placuit denarius pro decem libris æris.* Et mox : *Aureus nummus post annum* LXII. *percussus est quàm argenteus.* Hinc Æsculanum fecere deum, quasi præsidem æris; et Argentinum, quasi præsidem argenti. Quod irridens S. August. l. 4. de Civit. c. 21 : *Romani*, inquit, *commendabant se Marti et Bellonæ, ut bene belligerarent; deæ Victoriæ, ut vincerent; deo Honorino, ut honorarentur; deæ Pecuniæ, ut pecuniosi essent; deo Æsculano et filio ejus Argentino, ut haberent æream argenteamque pecuniam. Nam ideo patrem Argentini Æsculanum posuerunt, quia prius ærea pecunia in usu esse cœpit, post argentea. Miror autem quòd Argentinus non genuit Aurinum; quia et aurea subsecuta est. Quem Deum isti si haberent sicut Saturno Jovem, sic et patri Argentino, et avo Æsculano Aurinum præponerent.* Verius, vir sapiens et sanctus est Argentinus; quia argentea, id est cœlestia (nitor enim candorque, æque ac valor argenti repræsentat cœlum sublime, præstans, nitidum et candidum), et divina argentine loquitur.

Tertio, argentum est solidæ naturæ, nec facile labefactatur, ait R. Levi : ita solida sunt dicta justorum, tum quia bene expensa et præmeditata; ideoque veracia et circumspecta, tum quia manant ex dictamine justitiæ et prudentiæ, æque ac constantiæ; quia impavide et constanter veritatem proloquuntur, pro eaque stant fortes usque ad mortem : sicut argentum purum constans est, ignique resistit. Ex soliditate enim probant argentarii argenti puritatem : cum enim argentum igne extractum nihil amisisse, sed in bilance appensum idem habere pondus, quod ante ignis examen habebat, cernunt, tunc purum putum esse judicant.

Quarto, argentum electum proprie est id quod à fœcibus, scoriis, aliisque metallis, expurgatum est et selectum. Unde Septuag. vertunt πεπυρωμένον, id est ignitum et igne defæcatum. Similis est lingua justorum : hæc enim ea quæ dicere cogitat, prius expurgat ab omni mistione falsitatis, vanitatis, adulationis, ostentationis, obscenitatis, hypocrisis, fraudis : imo non nisi pauca cum magno delectu, ideoque rara et selecta loquitur.

Quæres : In qua fornace et igne ignitur et purgatur sermo linguæ? Resp. primo, in igne considerationis, discretionis et judicii : hoc enim quia acre et exactum, in Script. vocatur ignis, ut Daniel c. 7. 9, ubi describens judicium Dei : *Thronus ejus*, ait, *flammæ ignis ; rotæ ejus ignis accensus. Fluvius igneus* (ignea judicii sententia) *rapidusque egrediebatur à facie ejus.* Igitur sapiens in fornace discretionis examinat et expurgat ea quæ dicturus est, juxta illud S. Bernardi : *Verba prius bis ad limam veniant, quàm semel ad linguam.*

Secundo, ignis hic est gratia Christi ac charitas, ejusque auctor Spiritus sanctus, qui corde justorum purgat, regit, ignitque; ut non nisi recta, vera, sancta et charitate ardentia loquantur. Hoc est quod de Christo prædixit Malachias cap. 3. 2 : *Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum; et sedebit conflans et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum.* Vide ibi dicta. Hinc S. August. paulo ante citatus, ignem purgantem linguam assignat septem dona Spiritus sancti.

Mystice : hic ignis est tribulatio et persecutio, quæ excoquit mentes et linguas Confessorum et Martyrum, easque ab omni levitate, timore, concupiscentia purgat, ac constantiam, Deique ardentem amorem eis inspirat, ut coram tyrannis et impiis fidem legemque Dei intrepide profiteantur, doceant et prædicent, dicantque cum S. Laurentio : *Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas*, Psal. 16. 3. Pro quo S. Hieron. vertit : *Probasti cor meum, visitasti nocte; conflasti me, et invenisti cognitiones meas non transire os meum ;* ut ex æquo veritas et professio oris respondeat cognitioni et confessioni cordis : nec alia proloquatur os, quam cogitet cor. Igitur sicut argentum ab igne non tantum non consumitur, sed etiam purius et splendidius efficitur, inquit Baynus ; sic justi et sapientis viri lingua, tantum abest ut vel osoris mendaciis, vel stulti detractionibus inficiatur, aut maledictum rependat maledicto, convicium convicio, ut etiam juxta Paulum bene precetur maledicentibus : à litibus seminandis inter fratres usque adeo aliena, ut multos ad concordiam reducat, et esurientes pascat verbo vitæ, quo vivit homo, non in solo pane. O pretiosam et electam linguam, cui nulla persecutionis flamma silentium imponere potest, quo minus fidem Christi resonet, odium à corde, et mendacium à lingua dulcissimo sono expellat. Talis erat Christi Jesu lingua, in cujus ore non est inventus dolus : qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur ; cui Dominus dedit linguam eruditam, ut sciret sustentare eum qui lapsus est verbo. Quæ tamen lingua, quamvis electa, cor improborum Judæorum non penetravit : nam valde parum cordis et intelligentiæ habent improbi, et ob defectum cordis verbo vitæ, et pabulo hujus linguæ non sunt pasti, sed ut stulti fame mortui sunt.

Quinto, argentum præ auro, stanno, ære, aliisque metallis, argenteo, id est jucundo gratoque, sono resonat : unde nummularii sono solent explorare bonitatem et puritatem argenti. Hinc et Deus jusserat Mosi facere tubas ex argento, ut iis tot millia, imo milliones populi convocaret, Numer. 10. 2; tubæ enim argenteæ præ corneis et æneis sunt sonoræ et jucundæ. Unde et nolis et campanis, dum eas ex ære fundunt et conflant, solent miscere argentum, et quo plus argenti miscetur, eo plenius et suavius resonant. Simili modo plene et suaviter resonant argenteæ igneæque voces, dictaque sapientum et justorum ; quales fuere Apostoli, de quibus dicitur Psal. 18. 5 : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* Et Elias, de quo Eccl. 48. 1 : *Surrexit Elias quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat.* Ubi plura dixi de hisce linguis. Quocirca earum symbolum est piscis appellatus lucerna, de quo noster Causinus l. 8. Histor. parabol. cap. 48. Subit, inquit, in summa maria piscis ex argumento appellatus lucerna, linguaque ignea per os exerta tranquillis noctibus relucet, ait Plinius lib. 6. cap. 27. Ita sapientes, quales erant Apostoli, sunt lucerna mundi, qui orbem sua luce collustrant, et linguis igneis amore divino accendunt, *solemque novum nova sidera portant.*

Denique lingua sapientis est instar hydrargyri, sive argenti vivi, quod in omnem partem sese librat et agitat, quodque efficaciter aurum expurgat : sic enim lingua justi sapientia fulgentis, et charitate ardentis, sese agitat in omnem partem, ut quidquid vitiosum est etiam in viris Religiosis, eradat et expurget. Memorabile est quod in Vita S. Antonii Patavini legimus, ipsum argentea et ignea lingua concionando, instar hydrargyri ubivis gentium hæreses, odia, libidines, usuras, aleas, aliaque scelera sustulisse, ideoque hoc præmium tulisse, ut post mortem reliqua ejus carne sensim consumpta, lingua duntaxat integra et illæsa perduraret, quam proinde 32 post mortem ejus anno S. Bonaventura religiose visitans, et cum lacrymis exosculans : *O lingua benedicta*, ait, *quæ semper laudasti Deum, multisque eumdem laudandi causa exstitisti! nunc clare liquet quanti apud eum sis meriti et pretii, qui te ad tam sublime præconis sui officium efformavit.*

Cor autem impiorum pro nihilo.] Hebr. *cor impiorum sicut modicum ;* Aquila et Theodot. *sicut parum ;* Symmach. ευτελης, id est *vili* et *nullius pretii;* Chald. *contritio;* Syrus, *rebellio.*

Jam primo, Tigur. sic vertit et explicat : *Lingua justi electum est argentum, quod cor impiorum parvi pendit;* Heb. *æstimat ut parum, ut* rem modicam, q. d. Impii parvi pendunt sapientiam quam lingua justus proloquitur.

Secundo, Vatablus : *Cor*, inquit, *impiorum est velut pauxillum*, supple, argenti, q. d. Parvi est pretii, parvo ære et argento æstimandum. Accessit Pagnin. qui vertit : *Cor vero impiorum parum est electum.*

Tertio, Baynus vertit : *Cor impiorum ut exiguum;* quod referri potest, inquit, ad qualitatem, vel ad tempus, q. d. Parvo tempore dura

intellectus improbi; vel parum boni sensus et cordis habent improbi.

Quarto, Aben Ezra, q. d. Perexiguum est quod discas ab impio. Aut cor, id est scientia, impiorum non multum probatur.

Quinto, R. Salomon : Cor impiorum pro nihilo, inquit, quia justorum reprehensiones non admittit.

Sexto, R. Levi, q. d. Impiorum animus et cor non nisi brevissimi temporis usuram in corpore habebit.

Septimo, Septuag. vertunt : *Cor autem impiorum deficiet*, q. d. Cor et lingua justi instar argenti electi solida sunt, ideoque durant et constantia sunt; at cor et lingua impii, puta ejus sensa et eloquia, fragilia et caduca sunt, ideoque cito deficient. Porro naturale cordis augmentum, æque ac decrementum ita describit Plinius lib. 11. c. 37 : *Augeri id* (cor) *per singulos annos in homine, ac binas drachmas ponderis ad quinquagesimum annum accedere; ab eo detrahi tantumdem, et ideo non vivere hominem ultra centum annos defectu cordis, Ægyptii existimant;* ut scilicet post quinquagesimum annum cor quotannis deficiat et decrescat ad duas drachmas, sicut ante quinquagesimum quotannis ad duas drachmas accrevit. Longe majus et velocius est decrementum cordis moralis, puta sensus et sapientiæ insipientis et impii : quia rapiente semper cupiditate, ad stultas illico cupedias, nugasque suas transit et abit. Hinc *stultus sicut luna mutatur*, Eccl. 27. 12. Unde Origen. in Catena Græc. totum hunc versum sic explicat : *Justorum sermo probatur (*ut argentum electum) *eo quod rebus ipsis fidem faciat. Deficit autem cor stultorum, quia perpetuo mutatur et fluctuat.*

Octavo, ad verbum plane et plene vertit Noster : *Cor impiorum pro nihilo*, id est mens et sensus, ac consequenter sermo inde manans, impii, parvi vel nullius est pretii et momenti : cum ex adverso cor, id est, mens et sensus, ac sermo justi sit pretiosus instar argenti.

Quæres cur Salomon linguæ justi opponat non linguam, sed cor impii. Resp. Sub corde intelligit os et linguam : quod enim sentit cor, hoc os eloquitur ; præsertim quia insipientes et impii quidquid habent in corde, hoc ore effutiunt, juxta illud Eccl. 21. 29 : *In ore fatuorum cor illorum ; et in corde sapientium os illorum.* Igitur insipientes et impii sicut res viles et nullius momenti, imo impuras, malas et noxias, corde ruminant; sic easdem ore eructant. Sapientes vero et pii sicut res sublimes, sanctas, cœlestes et divinas corde volvunt; sic easdem ore profantur : horum ergo cor et os argentum est, illorum plumbeum, terreum et sordidum.

21. LABIA JUSTI ERUDIUNT PLURIMOS : QUI AUTEM INDOCTI SUNT (Hebr. אוילים *evilim*, id est insipientes, stulti, ita Chald. et Syrus), IN CORDIS EGESTATE MORIENTUR.] Pro *erudiunt*, Hebr. est ירעו *iiru*, id est pascent, utique docendo, id est erudient : nec enim labia aliter pascere possunt, juxta illud Jerem. 3 : *Et pascent vos scientia et doctrina.* Jam ergo clara est sententia, ejusque antithesis, q. d. Justi adeo abundant sapientia, ut non tantum se, sed et plures alios erudiant, doceantque honestos et sanctos mores, quibus ad vitam beatam pervenitur : at indocti et insipientes, id est impii, adeo inopes sunt sapientiæ, ut seipsos (multo minus alios) erudire et dirigere non sciant : quare in cordis egestate, id est in sua inopia mentis et sapientiæ, scilicet in sua insipientia, id est concupiscentia et impietate, sicut vivunt, sic et morientur : ideoque justi erunt felices, tendentque ad vitam æternam ; impii vero ob suam insipientiam et impietatem erunt miserrimi, ibuntque ad tartara, ubi perpetua esurie mentis et sapientiæ ac morte æterna cruciabuntur. Nam in insipientia hebraismo idem est quod propter insipientiam : ejus enim demerito morte plectuntur, q. d. Impii ob suam imprudentiam et improbitatem perniciem mortemque sibi accersunt. Ita R. Levi.

Rursum cum Jansenio sic explices, ut non significetur differentia inter effectus et conditiones justorum et stultorum, sed tantum describatur efficacia eloquiorum justi, quæ tamen non perveniat ad stultos, ut sit sensus : Labia justi pascunt quidem multos ; at stulti, quoniam à justo pasci recusant, propter defectum sapientiæ morientur. Atque hunc sensum secutus videtur noster Interpres, et sic recte constat nostra versio. Est enim sensus : Labia justi erudiunt multos : atqui ab eis se doceri non patiuntur, sed indocti manent, morientur per cordis egestatem.

Hinc et vulgo dicitur, ait Lyran. *Multum est pauper, qui est fatuus vel indoctus.* Septuag. pro litera ר legentes affinem ד aliaque puncta substituentes, pro ירעו רבים *iiru rabbim*, id est, *erudiunt multos*, legerunt ידעו רמים *iadeu ramim*, id est, *sciunt excelsa ;* unde vertunt : *Labia justorum sciunt excelsa*, scilicet speculantur cœlestia et divina, quorum inops est mens et cor insipientum et impiorum, ideoque moritur morte peccati et gehennæ. Ita auctor Catenæ Græcor. *Justi*, ait, *rationem sublimium rerum norunt ; insipientes autem nihil sublime sapiunt aut quærunt.* Chaldæus vero cum Syro ירעו *iiru* accepit in significatione Chaldaica et Syriaca, qua radix רעה *raa*, quæ Hebræis significat pascere, Chaldæis et Syris significat cogitare, velle, amare, et amorem conciliare. Unde Chaldæus vertit : *Labia justi multo. placant ;* Syrus, *multum amant*, vel *amare faciunt.* Justus enim possidet pacem et charitatem, iisque plenus eadem aliis aspirat et afflat etiam solo aspectu. Unde facile sedat lites, et pacem inter dissidentes conciliat, secutus illam Christi beatitudinem : *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Matth. 5. Unde S. Bernardus serm. 23. in Cant. *Tranquillus Deus*, inquit, *tranquillat omnia, et quietum aspicere quiescere est.* Hanc Dei tranquillitatem participant Sancti, qui sunt sedes et thronus Dei, in quibus, ut idem ibidem ait, *non est sensus egens, nec cura pungens, nec culpa mordens.* Idem l. 5. de Consider. c. 5. in fine : *Deus*, inquit, *amat ut charitas, novit ut veritas, sedet ut æquitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, tuetur ut salus, operatur ut virtus, revelat ut lux, assistit ut pietas. Quæ omnia faciunt et Angeli, facimus et nos : sed longe inferiori modo, non utique bono quod sumus, sed quod participamus.* Quocirca S. Chrys. hom. de mansuetudine tom. 5 : *Si capitales*, inquit, *inter se inimici sint, mansueti viri correptione placantur et mansuescunt, etiamsi natura in iram et furorem propensi sint. Qui vero per hanc conciliari nequeunt, intractabiles plane sunt, nulloque honore digni.* Addit deinde : *Mox ut viderit, mitigat furibundos, neque enim multis ei verbis vel admo-*

nitionibus opus est; sed parem, priusquam loquitur, persuadet. Quemadmodum Solis jubar, ut primum apparet, fugat tenebras : ita benignus et justus sua præsentia res turbulentas componit, quietasque ac tranquillas reddit. Est autem et hoc dignum recenseri, quod Christus solum pacificos filios Dei vocat. Et quare suum vocabulum pacificis communicat? Quia solus hic Filium Dei pro viribus imitatur, qui pacis et amicitiæ auctor aliis fit. Et mox pacifico hæc dat similia et analoga : *Porro quod in corporibus nostris nervi, hoc pacificus in domo, in Ecclesia, in civitate ; Paulus enim more suo fratres vocat corpus et membra invicem. Unde verum est illud, quod pacificator eamdem habet virtutem in domo, Ecclesia et urbe, quam habent in corporibus nervi dispersa et separata conjungentes et connectentes.*

22. Benedictio Domini divites facit (Hebr. *ipsa ditat*) nec sociabitur eis afflictio.] Septuag. *Benedictio Domini super caput justi hæc ditat ; et non adjicietur eis afflictio,* vel, *nec ullam adjunctam habet cordis tristitiam ;* Vatabl. *Benedictio Domini locupletat, nec quidquam molestiæ secum affert.* Quare minus recte Cajet. per *afflictionem* vel dolorem accipit pœnitentiam, non hominis, sed Dei, q. d. Non pœnitet Deum, quod justos ditarit ; unde divitias eis semel datas non revocat, nec aufert : *sine pœnitentia enim sunt dona Dei,* Roman. 11. v. 29. Pro *eis* hebr. est *ei*, scilicet benedictioni, q. d. Benedictio Dei mera est benedictio : quare ei sociari nequit ullus dolor vel maledictio. Sed cum hæc Dei benedictio reperiatur in divitibus, puta justis, quos Deus ditat, hinc recte vertit Noster *eis*. Sensus ergo est, q. d. Non casus, non fortuna, non fraus, non usura, non rapina, quibus ditescere satagunt impii, non etiam industria vel labor proprius, sed Dei favor et benedictio, id est beneficentia, est propria et præcipua causa ditans homines justos, quæ pariter facit ut eis non societur afflictio, vel in acquirendo, vel in conservando, vel in expendendo opes sibi à Deo datas : quia justi spem in Dei providentia et benedictione collocantes, illique magis quàm suo labori et industriæ (etsi eum non negligant) confidentes, in ea securi, conquiescunt, scientes se Deo esse curæ : quare laborant sine anxietate, et fructum lucrumque laboris sui Deo committunt, contenti illa lucri opumque mensura, quam Deus dederit : cum ex adverso impii mille curis et angoribus crucientur, ut opes parent, augeant et conservent, nec unquam eis sint contenti, sed plura semper desiderent.

Per divitias accipe temporales : hæ enim Salomoni et Judæis promissæ fuere à Deo, sub quibus mystice intellige opes spiritales, puta sapientiam, gratiam, virtutes, etc., promissas Christianis, juxta illud Sapient. 7. 9 : *Omne aurum in comparatione illius arena est exigua, et tanquam lutum æstimabitur in conspectu ejus.* Et rursum : *Non habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus illius,* sed charitatem et gaudium.

Significat ergo primo Dei esse ditare, ac proinde volenti ditescere, Dei favorem et benedictionem esse ambiendam, tum per justam sanctamque vitam, tum per orationem, et invocationem.

Secundo, maledictionem Dei esse causam egestatis : ideoque videmus pauperes, qui per fraudes, furta, iniquos contractus satagunt ditescere, Deo eis maledicente depauperari, ac omnes eorum labores et curas inanes reddi, et in fumum abire.

Tertio, opes à Deo datas justis secum afferre animi quietem, moderationem, lætitiam, gaudium ; cum opes à mundo datæ mille advehant sollicitudines, turbationes, lites, mœrores ; quæ omnem opum voluptatem obruunt et exstinguunt ; hoc enim mœrorum additamentum vice auctarii et fœnoris donis suis omnibus miscet adjicitque mundus.

Sic Deus benedicendo Abrahæ, Isaac, Jacob, Davidi, Salomoni, etc., eos ditavit, idque ipsimet agnoverunt, et cum gratiarum actione confessi sunt, ut patet Genes. 12. 2, et c.18. 18, et c. 22. 17, et c. 24. 1, et seq. Sic de viris Religiosis et Apostolicis ait Apost. *Nihil habentes, et omnia possidentes. Providentia enim Dei est census pauperum*, ait S. Chrysost. isque certus, perennis et inexhaustus. Unde S. Franciscus suis non aliud dabat viaticum quàm hoc : *Jacta cogitatum tuum in Domino, et ipse te enutriet.* Videmus quot quantosque fundos et census Dei benedictio dederit monasteriis Ordinis S. Benedicti. Sane ii tanti fuere, ut scribat Trithemius, si omnes in unum colligerentur, facile tertiam Europæ partem æquaturos. Vulgatum est illud regis Franciæ de S. Mauro : *Monachus hic plus acquisivit suo breviario, quàm majores mei gladio.* Causam dat S. Hieron. scilicet quod Religiosus pro Deo relinquens omnia possideat Deum : Dei autem sunt omnes opes. Sic enim ait epist. ad Pammach. *Religioso Christus est omnia, ut, qui omnia propter Christum dimiserit, unum inveniat pro omnibus, et libera possit voce proclamare* : *Pars mea Dominus,* qui dives est in misericordia, æque ac opulentia.

23. Quasi per risum stultus operatur scelus; sapientia autem est viro prudentia.] Noster Salazar τὸ *quasi* accipit non proprie, ut notam similitudinis, sed per catachresin ut notam veritatis, sicut accipitur Joan. 1. 14 : *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre.* Unde Septuag. pro litera כ legentes affinem ב, puta pro כשחוק *kischoc* legentes בשחוק *bischoc*, vertunt : *In risu insipiens agit male ;* Chald. *Quando ridet stultus, operatur scelus.* Sensum ergo esse primo, q. d. Stultus, id est improbus, dum ridet et arridet, dum se hilarem et jucundum ostendit, machinatur scelus et noxam : *Sapientia autem viro est prudentia*, id est prudenti sapientia est cautio, ne ab improbo deludi aut circumscribi se patiatur; prudens enim ex modo risus indagat animum et machinationes insipientis, Est enim, ut ait Seneca, *risus, cachinni, arrisio, irrisio et subrisio. Rident sinceri, cachinnos edunt stulti, arrident adulatores, irrident scurræ, subrident callidi et dolosi. Hæc prudentes viri perspicue discernunt.*

Secundo, q. d. In risu, seu quando ridet, stultus operatur malum, id est risus et joci opportunitatem sceleribus magnis præbent. Rationem dat Aristoteles l. 4. Ethicor. cap. 8. Quia risus licentiam et liberiorem quamdam facultatem administrat, et inter risus et jocos abit pudor, verecundia discedit. Et pseudo-Augustinus ser. 39. de Diversis, qui numeratur 97. de Tempore : Risus frequens, ait, corrumpit mores ; relaxat enim nervos rigoris adstrictos ; severus autem vultus custos est disciplinæ. S. Chrysostomus, hom. 62. ad Populum, recen-

set quædam loca ubi risus liberior est, et in his maxima quæque delicta evenire docet, scilicet in theatris, in conviviis, atque ejusmodi aliis. Sensum ergo esse, q. d. Risus et joci solventes animi rigorem causa sunt, ut animus diffluat in gulam, venerem, convicia, aliaque scelera. At *sapientia viro prudentia*, id est ipsamet sapientia, qua pollet vir prudens, jocis ac risui modum imponit, leges præscribit, ne forte excessus peccandi licentiam et libertatem adducat; hæc apposite Salazar.

Verum planius et simplicius alii passim τὸ *quasi* accipiunt proprie ut notam similitudinis: Hebræa enim ad verbum habent, *quasi ridere est stulto facere scelus.* Et hoc voluere Septuag. vertentes, *in risu*, id est instar risus, per modum risus, *insipiens agit malum;* Vatabl. *jocus est stulto scelus designasse.* Sensus ergo planus clarusque est, q. d. Stultus, id est impius, quasi ludendo et ridendo scelera etiam ingentia designat et perpetrat; at *sapientia est viro prudentia*, id est, at sapientia docet virum prudenter et serio agere, ideoque sceleri impii resistere, omniaque agere ex præscripto sapientiæ, rationis et legis divinæ.

Porro τὸ *quasi per risum* multa innuit: primo, facilitatem et pronitatem stulti ad scelera, q. d. Stultus tam facilis est ad scelus, quam ad risum. Unde Jansen. et Cajet. sic exponunt, q. d. Quasi risus est stulto operari scelus, hoc est, putat rem esse ridiculam et jucundam; non magni facit peccare, sed parvi pendit, imo lætatur operando scelus, et ridet: *Sapientia autem est viro prudentia*, vel ut hebr. est, *intelligentia*, hoc est, adfert ei prudentiam et intelligentiam, qua scilicet cognoscat quàm sit res gravis et execrabilis operari scelus.

Secundo, recreationem; quod scelere se oblectet, q. d. Stultus sicut risu, sic et scelere se recreat et pascit; unde studio et ex proposito illud committit, imo captat, quærit et ambit, uti quærimus jocos et ludos. Si tamen inde pœna vel infamia ipsi immineat, sese excusat dicens: Jocatus sum, ludens dixi, ridens feci, ita Hugo. Quocirca hanc gnomen spectaculis obscenis et crudelibus adaptans S. Salvianus lib. 6. de Providentia: *Ludi publici*, ait, *ludibria vitæ nostræ. In theatris et circis deperimus*, *juxta illud: Stultus per risum operatur scelus.*

Tertio, levitatem, q. d. ait R. Solomon: Sicut stultus leviter et quasi per risum operatus scelus; sic sapientia prudenti est levis, dum quasi per risum præstat illa quæ sapientia præcipit. Et Aben Ezra: Sicut, inquit, leve est stulto scelus designare; sic sapienti viro prudentia, supple, levis est, aut facilis propter assuetudinem.

Quarto, inconstantiam, q. d. ait R. Levi: Stultus sicut per mentis inconstantiam fortuito et temere ad quidvis sine causa, sine deliberatione ridet et arridet; sic et idem simili modo scelus admittit; nunc enim hoc patrat, nunc aliud et aliud, prout eum rapit occasio et libido. At sapiens agit omnia prudenter cum ratione et destinato consilio; ideoque omnia quæ molitur felicem consequuntur effectum.

Quinto, pro *scelus*, hebr. est זמה *zimma*, quod verti potest *cogitationem*, q. d. Stultus nil facit graviter et mature, sed omnia quæ cogitat, hæc ridicule et jocose operatur: at *sapientia est viro prudentia*, id est, at sapientia docet virum ea quæ cogitat prudenter, id est mature, serio et prævia deliberatione, tractare et exsequi. Tales sunt in aulis principum assentatores, qui ut principum cupidinibus indulgeant, omnia eorum scelera per jocum et cachinnum excusant, vel eludunt. Talis in aula Henrici VIII regis Angliæ fuit Franc. Brianus, Eques auratus. Cum enim rex, amoribus Annæ Bolenæ captus, cogitaret eam in uxorem ducere, quam dictitabant esse ipsiusmet regis filiam, eo quod mater Annæ regis concubina exstitisset, à Briano quæsivit, inquit Sanderus lib. 1. de Schismate Anglic. *quale peccatum videretur matrem primùm, deinde filiam cognoscere?* Cui Brianus: *Omnino*, inquit, *tale, ô rex, quale gallinam primùm, deinde pullum ejus gallinaceum comedere.* Quod verbum cum rex magno risu accepisset, ad Brianum dixisse fertur: *Ne tu merito meus es inferni vicarius.* Brianus enim jam prius ob impietatem notissimam vocabatur inferni vicarius. Rex igitur cum et matrem prius, et postea filiam Mariam Bolenam pro concubina tenuisset, demum ad alteram quoque filiam Annam Bolenam animum adjicere cœpit.

Sapientia est viro prudentia.] Hebr. *intelligentia;* primo, Septuag. sic genuine vertunt et explicant: *Sapientia viro parit prudentiam;* unde Lyran. Sapientia, inquit, est cognitio de divinis. Hæc virtuoso parit prudentiam; quia per notitiam de divinis procedit ad dirigendum humanos actus, circa quos proprie versatur prudentia. Et S. Thom. 1. p. q. 1. art. 6: *Prudens*, ait, *vocatur sapiens, in quantum ordinat humanos actus ad debitum finem. Unde Proverb.* 10. *dicitur: Sapientia est viro prudentia;* secundo, Chald. vertit: *Sapientia est viro prudenti*, ut per sapientiam scelus, quod stultus per risum operatur, devitet, et contra illud se tueatur; tertio, Tigur. *Jocus*, ait, *est stulto scelus designasse; id vero si quis animadvertit, sapientia est;* quarto, Vatabl. *sapientia est viro intelligentiæ*, id, est sapientia pollet vir intelligens; quinto, Jansenius verba transponens: Prudentia, inquit, est viro sapientia, id est prudenter animadvertere et intelligere quàm seria res sit operari scelus, et ad quantum malum perducat hominem, est viro magna sapientia. Porro jam sæpius monui sapientiam et prudentiam hoc libro in re idem significare, scilicet ethicam, sive scientiam practicam. Unde signanter dicitur: *Sapientia est viro prudentia*, q. d. In rebus humanis sapientia est prudentia, et sapiens est vir prudens, quia prudenter ordinat actiones vitæ humanæ ad ultimum finem; nam alioqui sapientia simpliciter sumpta toto genere distat à prudentia, estque contemplatio rerum altissimarum, puta Dei, Angelorum, rerumque cœlestium. Ita D. Thom. 2. 2. q. 47. a. 2. ad. 1.

24. Quod timet impius, veniet super eum; desiderium suum justis dabitur.] Hebr. *Formido impii ipsa eveniet ei;* Syrus: *Impius ad perditionem trahetur; et justo quod sperabat, dabitur;* Vatabl. *Impiis accedunt, quæ metuunt; justis vero datur, quod cupiunt;* Septuag. *In perditione impius circumfertur; desiderium autem justi acceptabile.* Vel clarius, ut vertit interpres Catenæ Græcor. *In perditionis fovea volutatur impius; justi autem desiderium Deo est gratum*, seu *acceptum;* idque sic explicat, q. d. In perditione impius volutatur; siquidem tentatione aliqua ingruente absque omni timore statim peccato sese dedit; cum

è diverso per patientiam et tolerantiam tentationi, quæ advenerat, debuisset resistere.

Hæc sententia connexa est præcedenti, eamque limitat et temperat per occupationem. Dicet enim quis : Si stultus per risum operatur suas cogitationes et scelera ; ergo semper lætus est et alacer, agens vitam jucundam et beatam. Respondeo risum hunc magno timori permistum esse, adeoque exterius impium ridere, interius vero timere et trepidare. Dum enim scelus machinatur, patravit aut patrat, illico conscientia suggerit ei agmen pœnarum et malorum sceleri et scelesto impendentium, quæ ipsum ingenti metu et angore concutiant. Nec enim timor hic inanis est et vanus, sed realis et serius ; quæ enim timet ab irato Deo, advenient ei. Mala hæc sunt tum futura in gehenna, tum præsentia, puta infamia, si scelus prodatur; jactura bonorum ; metus ne quod machinatur infelicem habeat exitum, ut votis et spebus suis per scelus non potiatur; offensa amicorum, vicinorum, omniumque civium ; carcer denique, ac mors ipsa : hæc enim omnia ipsum scelus meretur. Ex adverso justi, qui gravi et severo vultu prætendunt prudentiam, hi in corde celant suas spes et gaudia; quia certo sperant se desideriis suis fruituros. Deus enim id eis hìc et alibi promisit, ut Psalm. 144. 19 : *Voluntatem timentium se faciet, et deprecationem eorum exaudiet, et salvos faciet eos*; atque hujus rei arrham et pignus dat ipsum desiderium. Cum enim Deus donum aliquod cuipiam vult elargiri, prius eidem ingens illius desiderium immittit : tum ut per hoc fiat capax, oretque pro dono; tum ut eo gratius sit donum, quo magis et diutius fuit desideratum : qua de causa solet Deus pariter differre rem desideratam, ut dilatio augeat desiderium et orationem, desiderium cumulet gaudium, cum re ipsa potietur. Igitur est hìc una, sed virtute duplex antithesis, q. d. Impio adveniet non id quod sperat, sed id quod timet : at è contrario justo accedet non quod timet, sed quod sperat. Ita videmus et experimur Deum implere in bonis desideria servorum suorum, etiam in rebus domesticis et parvis ; imo ea prævenire et superare, juxta id quod profitetur Ecclesia : *Deus qui merita supplicum excedis et vota*, etc.

Legimus in Vita S. Hildegardis multos se ejus precibus commendare solitos, ac compotes voti factos ei gratias egisse; cumque illa miraretur, eo quod ipsorum oblita pro eis non orasset, accepit à Deo responsum : Deum id eis præstitisse non quod actu pro eis orasset, sed quod orare destinasset : ipsum enim exaudire tacita et virtualia suorum vota, etsi in actum non exeant.

Porro maxime implet Deus in servis suis desiderium majoris virtutis et perfectionis. Hoc enim desiderium efficax est medium ad perfectionem oratione postulandam, et operatione procurandam. Quocirca, ut sapienter monet B. Laurent. Justin. lib. 1. de Discipl. et perfect. monast. cap. ult. : *Quicumque illius supernæ vitæ deliciis, divitiis, honoribusque abundare desiderat, donec in carne vivit, quandiu operari licet; virtutum semina spargere non desistat; ut meritorum manipulos in horreis cœlestibus valeat aggregare, semper proficere studeat; qualiter in via Dei crescere possit, assidue meditetur. Et nunquam eradicari de se permittat perfectionis desiderium ; quin potius quantumcumque profecerit, quamvis plurimis virtutibus locupletatus exstiterit, continue Apostolo dicat : Ego me non arbitror comprehendisse. Atque ex his æstuantis amoris provocatus stimulis semper majora appetat dona, et meliora spiritus charismata concupiscat.* Desideria itaque magni momenti sunt ad perfectionem assequendam, præsertim ardentia et efficacia : ea igitur augenda et acuenda sunt.

Cum ergo, ô homo Dei, tibi sentis immitti à Deo desiderium alicujus gratiæ, virtutis, conversionis animarum, etc., scito Deum rem desideratam tibi efflagitanti reipsa daturum : ideo enim ejus desiderium tibi immittit, et quasi prænuntium præmittit. Sicut enim, ut ait Alcuinus in Responsis ad Carolum Magnum Imp., timor, quo Deus impiorum mentes ante supplicium percellit, est *iræ et vindictæ divinæ fecialis;* sic desiderium, quo Deus lactat animas piorum ante donum, est *beneficentiæ divinæ fecialis.* Sicut enim fecialis apud Romanos erat sacerdos denuntians bellum hostibus ; sic timor prænuntiat supplicium impiis, ac desiderium rem desideratam prænuntiat piis mox affore.

25. QUASI TEMPESTAS TRANSIENS NON ERIT IMPIUS : JUSTUS AUTEM QUASI FUNDAMENTUM SEMPITERNUM.] Hebr. *Sicut transit turbo, sic non erit impius; justus vero ut fundamentum mundi* vel *seculi :* hoc est, ait Vatabl. *Quam cito prœterit turbo, tam cito desinet esse impius; justus vero permanebit in vita, sicut fundamentum mundi perseverat*; Chald.: *Sicut transit turbo, sic transibit impius;* Syrus : *Velut turbo repente transit, ita profligabitur impius, et non reperietur; justorum autem fundamenta in æternum ponentur;* Arabicus : *In transitu turbinis perit impius; justus autem, cum declinaverit mala, servabit se in æternum.* Septuag. rursum pro כ legentes ב puta pro כסופה *kesupha*, id est *quasi tempestas*, legentes בסופה *besupha*, id est in *tempestate*, vertunt : *Prætereunte* vel *ingruente procella deletur* (vel *evanescit*) *impius; justus autem inde declinans servatur in seculum*, vel *in æternum.* Pro *tempestas*, hebr. est סופה *supha*, id est turbo, tempestas, procella, quasi vastans, obruens et finem aliis æque ac sibi afferens. Radix enim סוף *suph* significat cessare, desinere, finire; et סוף *soph* est finis, terminus.

Jam in genere sensus adæquatus est, q. d. Sicut tempestas cito transit et desinit, sic et impius; justus vero perdurat tum in hac vita, tum magis in futura et æterna. In specie vero, sive in particulari magis hæc sigillatim applicando, quia tempestas dupliciter accipi potest, scilicet passive et active; hinc duplex hìc est sensus. Prior accipiendo passive, q. d. Cum quæ ingruit publica clades et calamitas, tentatio et tribulatio, illa corripitur et abripitur impius; at justus in ea manet firmus et inconcussus; vel quia prudenter eam declinat, vel quia à Deo protegitur, vel, si in eum ingruat, fortiter eam tolerat et superat. Ita Jansenius.

Huic expositioni favent Septuaginta, quorum verba jam recitavi, et Tigur. dum vertit : *Ubi tempestas prœterit, impius nuspiam est; at justi fundamentum perpetuum est.* Unde Christus justum comparat domui fundatæ super petram, quæ omni tempestati et procellæ resistit; impium vero domui ædificatæ in arena, quæ procella sternitur, Matth. 7. 24. Simili modo Jeremias, cap. 23. 19 : *Ecce turbo*, ait, *Domnicæi*

indignationis egredietur, et tempestas erumpens super caput impiorum veniet. Et Nahum, capite 1. v. 3 : *Dominus in tempestate et turbine viæ ejus.*

Posterior accipiendo active, q. d. Impius est similis procellæ et turbini transeunti ; quia etsi ad tempus instar tempestatis terribilis sit hominibus, non diu tamen subsistit, sed ritu procellæ prætereuntis subito è vita tollitur ; quæ quantumvis videatur longa hic esse, tamen ad æternitatem sequentem, in qua æternùm moritur mortem, brevis est; justus autem fundamento sempiterno, hoc est diu duranti, comparatur ; quia juxta promissiones veteris Testamenti diu in hac vita persistit, aut, etiamsi hic non diu vivere detur, non tamen vivere desinit ; ut qui per mortem corporalem veram æternamque adipiscatur vitam. Hunc sensum exigunt Hebræa, Chald. Syrus et Noster. Salomonem de more secutus Eccl. c. 40. 13 : *Substantiæ impiorum*, ait, *sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt.* Vide ibi dicta.

Nota impium recte comparari procellæ et turbini. Primo, quia impii instar turbinis irruunt in justos, eosque affligunt et vexant ; at justus afflictiones hasce forti animo sustinet, quasi fundamentum firmum et inconcussum.

Secundo, quia sicut tempestas, sic et grassatio impiorum, sæva est, violenta, confragosa et horribilis, cum reboant tonitrua, coruscant fulgura, perstrepunt venti, cadunt fulgetra, torrentes imbrium depluunt, etc., juxta illud Virg. Æneid. 5 :

> Tempestas sine more furit tonitruque tremiscunt
> Ardua terrarum et campi, ruit æthere toto
> Turbidus imber aquis, densisque nigerrimus Austris.

Tertio, utraque subita est, et inopinata ; subito enim oritur, at subito pertransit et occidit. Quocirca forti animo sustinenda est, utpote certa spe, quod illico transibit et evanescet. Ita Julianus Apostata quasi tempestas pertransiit sæviendo in Christianos : nam vix biennium regnavit. Unde cum S. Athanasium Alexandria ejiceret, ideoque Christiani illacrymarentur : *Bono animo,* inquit Athanasius, *estote; nebula enim est, et brevi evanescet.* Verus fuit vates : nam eodem anno in Perside Julianus occubuit. Ita Sozomenus, l. 5. c. 14.

Quarto, quia utraque ingentia sæpe dat damna. Lege historiam decem persecutionum primitivæ Ecclesiæ, puta primæ, Neronis ; secundæ, Domitiani ; tertiæ, Trajani ; quartæ, Antonini ; quintæ, Severi ; sextæ, Maximini ; septimæ, Decii ; octavæ, Valeriani ; nonæ, Aureliani ; decimæ, Diocletiani ; et videbis quantas Christianorum ediderint strages.

Quinto, quia utraque semetipsam interemit, ac in semetipsa desinit, stragemque et interitum, quem aliis affert, eumdem sibi conciliat; ac sicut bombyx glomo suo se involvit et emoritur. Impius ergo tempestate sua mergitur; at justus eam superat vel per eam transit et enavigat ad portum felicitatis et stabilitatis æternæ. Sic Nabuchodonosor comparatur turbini et tempestati, Jerem. 4. 13 : *Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus ejus; velociores aquilis equi illius; væ nobis, quia vastati sumus.* Et de Antiocho invadente Ptolemæum Philometorem ait Daniel, cap. 11. 40 : *Quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis in curribus et in equitibus, et in classe magna.* Et de Cyro invadente Babylonem ait Isaias, cap. 21. 1 : *Sicut turbines ab Africo veniunt, de deserto venit, de terra horribili.* Similia sunt, cap. 28. 2. c. 29. 6. c. 66. 15. et alibi.

Porro R. Levi sic exponit: *Quasi tempestas,* etc., q. d. *Quando procella et tempestas ingruet, non nisi ad impium abolendum urgebit, perinde ac si finis tempestatis esset ad iniquum exitio mulctandum.* Sic Aristot. in Meteor. ait Deum tonare, ut hoc fragore homines impios metu numinis percellat. Unde et fulminibus non raro tanguntur peccatores, v. g. adulteri, scortatores, pederastæ, cum sunt in flagranti delicto ; indignatur enim fremitque aer tonando et fulminando in impios, qui aere ad scelus abutuntur, ac Creatori æque ac creaturis sunt injurii, juxta illud Sap. 5. 21 : *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directe emissiones fulgurum, et tanquam à bene curvato arcu nubium exterminabuntur, et ad certum locum insilient.*

Denique eleganter hunc locum explicat noster Fernandez in Genes. 31. sect. 8. numer. 8 : *Quasi tempestas non erit impius.* Cœlum, inquit, aliquando tenebris obducitur ; dein maligno fulgore intermicant fulgura, reboat æther, immugiunt tonitrua, furit tempestas. Quid ergo? pavor horrorque in terris. Bene, sed soluta demum in pluvias nube tempestas silet, cœlo redit serenitas, terras lux alma revisit. Quievit tandem fragor, qui gentes terruerat ; sola in terris visenda restant lutum sordesque. Sic habent filii hujus mundi, dum vivunt, honorum dignitatumque nominibus ac titulis, pomparum vanissimarum strepitu, auri argentique facti et infecti tinnitu reboant, audiuntur, sciuntur, celebrantur, mortalibus sunt admirationi ac terrori; tempestas est. Cæterum mortis interventu sepultis illorum cadaveribus, pariter illorum superbia et memoria sepelitur. Optime vero adjungit Sapiens : *Justus autem quasi fundamentum sempiternum.* Impius quidem in oculis et in ore hominum est; justus vero sub humo latet infossus, ut parietis cæmenta contemnitur, opprimitur. At quam dispar utriusque finis! illius anima sempiternis deputatur incendiis, evanescit gloria, et in perpetuam oblivionem memoria tumulatur. At justo dicitur : Leva caput tuum, attolle sursum oculos, quia appropinquat redemptio tua : surge ab humo, et intra in gaudium Domini tui.

Moraliter, justus est fundamentum æternum ; quia in Deo et cœlo fixus, immotus inter adversa et prospera consistit, dicitque :

> Etiamsi fractus illabatur orbis,
> Impavidum ferient ruinæ.

Hinc Aristoteles in Ethicis docet virum virtute præditum esse similem quadrato lapidi, qui in quodcumque latus volvatur, quadrate et firme consistit, omnemque fortunæ aleam quadrato mentis vultusque situ excipit. Et Seneca definit virtutem esse æqualitatem et tenorem vitæ per omnia sibi consonantem. Atque in Cebetis tabulis vera disciplina pingitur insistens quadrato lapidi; fortuna vero globo volubili. Adde justos esse fundamentum mundi: quia propter eos mun-

dus est stabilis, qui alioqui ob scelera impiorum sæpe à Deo everteretur. Unde illud Ruffini præfat. in Vitasp. *Quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum.*

Eleganter S. August. in Ps. 86. 1 : *Fundamenta ejus in montibus sanctis. Non frustra*, ait, *de lignis quadratis ædificata est arca Noe, quæ nihilominus figuram gestabat Ecclesiæ. Quid est enim quadrari? Attendite similitudinem quadrati lapidis. Similis debet esse Christianus in omni tentatione sua. Christianus non cadit, et si impellitur, et si qua vertitur, non cadit : nam quadratum lapidem quacumque verteris, stat. Cadere visi sunt Martyres, cum percuterentur; sed quid dixit quædam vox Cantici? Cum ceciderit justus, non conturbabitur; quoniam Dominus confirmat manus ejus. Sic ergo conquadramini ad omnes tentationes parati; quidquid impulerit, non vos evertat: stantem te inveniat omnis casus.*

Præclare S. Gregor. Nazianz. orat. 28 : *Est quædam in fabulis arbor*, ait, *quæ cum cæditur viret, et adversus ferrum certat, morte vivit, et sectione pullulat, atque cum absumitur, crescit. Talis plane esse vir philosophus* (sapiens) *videtur. Floret enim inter cruciatus, ac vitæ molestias virtutis segetem existimat, atque in adversis gestit et gloriatur.* Unde post plura subjicit : *Duo hæc arripi et superari nequeunt, Deus et Angelus; tertium est philosophus, in materia expers materiæ, in corpore incircumscriptus, in terra cœlestis, in passionibus impatibilis, omnibus rebus se vinci facile ferens, præterquam animi magnitudine, eo ipso quod vinci se patitur, eos qui superiores sibi videntur, devincens.*

26. SICUT ACETUM DENTIBUS, ET FUMUS OCULIS, SIC PIGER (Chald. *nuntius piger*) HIS QUI MISERUNT EUM.] Acetum purgat quidem firmatque dentes, sed tamen suo acore eis dolorem et stuporem affert, ut cibos mandere nequeant; aceto enim hebetantur et obstupescunt dentes, fiuntque acidi, ait Lyran. Quare perperam Cajetanus pro *acetum* contendit vertendum esse *acre* : acria enim, inquit, nocent dentibus, cum acetum prosit iisdem. Fumus vero oculos limpidos sua caligine offuscat, cruciat, elicitque lacrymas. Unde exstat ænigma fumi apud Symposium :

Sunt mihi sunt lacrymæ, sed non est causa doloris,
Est iter ad cœlum, sed me gravis impedit aer;
Et qui me genuit, sine me non nascitur ipse.

Jam sensus in genere adæquatus est, q. d. Sicut acetum molestiam noxamque affert dentibus, et fumus oculis : sic pariter piger molestiam noxamque creat iis qui miserunt eum; quia pigre, remisse, imperfecte, negligenter peragit ea, ob quæ missus est, tardeque redit et renuntiat mittenti ea quæ gessit.

In specie vero primo, Jansen. sic explicat : Monet, inquit, hæc sententia despicere diligenter quibus quis negotia sua gerenda et curanda committat. Sicut, inquit, acetum est dentibus noxium, quos ob acredinem stupefacit, inidoneosque redit ad bene masticandum, et sicut fumus est noxius oculis, quos hebetat et pungit; sic piger his qui miserunt illum est noxius et molestus; quia dum causam eorum sibi commissam male curat per suam pigritiam, nocumentum simul et dolorem eis adfert, facitque ut causam suam bene disponere nequeant. Sic et R. Levi et Aben Ezra. His adde illud Ausonii epigram. 110 :

Sanus piger febriente multo est nequior,
Potat duplum, dapesque duplices devorat.

Secundo, alii, q. d. Sicut fumus ante oculos abit in aerem et evanescit; sic piger missus ab hero abit, nec redit; itaque eum suspensum tenet. Rursum sicut aceto stupefacti dentes cibum mandere, et oculi fumo offuscati rem præsentem cernere nequeunt : sic herus avidus sciendi quid piger à se missus in re quam cordi habet gesserit, dum ille tardat, nec cibum avet sumere, nec quid jucundi videre, quia pigri reditus et responsum eum sollicitum tenet.

Tertio, sicut acetum acidos et acedos pigrosque ad manducandum efficit dentes, ac fumus tardos pigrosque ad cernendum facit oculos; sic piger pigritiam suam afflat hero, ut ob ejus tarditatem cogatur tarde, lente et imperfecte rem acrem, quam mente destinarat, exsequi.

Quarto, pressius et nervosius noster Salazar censet hic significari quod piger hero sua pigritia concitet iram, bilemque moveat, q. d. Sicut ex aceto dentium stupor, ex stupore stridor et collisio accidit; item ex fumo oculi obtenebrescunt et perstringuntur; sic etiam ob pigrum ministrum tarde et cunctanter res sibi demandatas præstantem, eos qui miserunt aut demandarunt, tam vehemens et acerba ira nonnunquam corripit, ut illorum dentes bile excitata stupefacti strideant et collidantur, et oculi caligantes hebetescant præ furore; conceptam vero iram atque furorem omnem in socordem illum ministrum tandem effundant. Hinc Aristot. apud Stobæum, sermone 18 : *Ut fumus*, ait, *mordicans oculos non videre permittit quæ pedibus adjacent; sic iracundia oboriens rationem offuscat, et quod bonum habitura mens fuerat à ratione, eo non sinit ipsam iracundia sine labore potiri ac molestia.* Huc facit illud Comici : *Nuntiorum plurimos sua interemit tarditas.* Et tamen subinde ea uti prudentia suadet, juxta illud ejusdem : *Festinare noli tristi destinatus nuntio.*

Symbolice, piger et pigritia symbolum est iniquitatis et pravitatis, quæ animæ magis nocet quàm acetum dentibus et fumus oculis; tum quia pigritia, sive acedia, est unum è septem vitiis capitalibus, tum quia ipsa est fons et origo malorum omnium : *Multam enim malitiam docuit otiositas*, Eccles. 33. 29. Unde Septuag. sic vertunt : *Sicut uva acerba dentibus noxia est, et fumus oculis, sic iniquitas his qui ea utuntur;* et Syrus de more sequens Septuag. *Sicut uvæ acerbæ*, ait, *dentes lædunt, sic nocet iniquitas illam perpetranti;* hoc est, ut explicat auctor Catenæ Græcorum : *Iniquitas noxia est suis auctoribus; nam et sensum adimit, et mentem graviter offendit, nec semel exorsa finem facile facit.* Alludit ad illud Mosis, Deut. 32. 32 : *De vinea Sodomorum, vinea eorum, et de suburbanis Gomorrhæ, uva eorum, uva fellis, et botri amarissimi.* Huc vicissim alludit Ezech. c. 18. 2 : *Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt.*

Porro citant hanc versionem Septuag. S. Hieron. in Ezech. 18. 2. S. Ambros. in psal. 35. et S. August. in psal. 48. ubi sic eam legit et explicat : *Sicut uva acerba dentibus vexatio est, et*

fumus oculis; ita iniquitas utentibus ea. Qui manducaverit enim iniquitatem, id est, qui libenter eam habuerit, non potuerit manducare justitiam. Panis enim justitia est. Quis est panis? Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi; ipse est panis cordis nostri. Quomodo ergo qui manducat ore uvas acerbas, obrigescunt et obstupescunt dentes ejus, et minus idoneus fit ad manducandum panem, et remanet illi laudare quod videt, et manducare non posse. Sic is qui iniquitate usus est, et pastus peccatis, incipit non posse manducare panem, laudat verbum Dei, et non facit. Unde non facit? Quia cum cœperit facere, laborat; quomodo sentimus laborare dentes post uvas acerbas, cum cœperimus manducare. Sed quid faciunt illi quibus obstupuerunt dentes? Temperant se aliquantulum ab uvis acerbis, et incumbunt pani: sic et nos, si volumus manducare justitiam, temperemus nobis ab iniquitatibus, et incumbamus justitiæ, et nascetur in corde non solum delectatio laudandi justitiam, sed etiam facilitas manducandi, hoc est operandi.

Porro *iniquitas* recte comparatur aceto et uvæ acerbæ; quia sicut hæc acerba est dentibus, sic iniquitas acerba est mentibus; illis enim creat stuporem, et dolores tam præsentes quàm æternos. Rursum, sicut uva acerba est immatura, quæ ante tempus maturitatis decerpitur et gustatur: sic iniquitas et iniquus voluptatem ambit gustare ante tempus; ideoque ex ejus acerbitate dentes ipsius obstupescunt; voluptatis enim tempus est in futura vita; laboris vero et crucis tempus est in præsenti. Insuper, iniquitas recte assimilatur fumo. Primo, quia instar fumi *seculari caligine aciem mentis obducet*, ait S. Ambros. lib. 2. de Cain et Abel cap. 1. Peccatum enim excæcat judicium rationis, ut malum judicet esse bonum, ac concupiscentiam censeat esse prudentiam. Secundo, sicut fumus ciet lacrymas, sic et iniquitas multos dolores, indeque lacrymas concitat. Tertio, sicut fumus mox evanescit, sic et voluptas peccati illico transit; sed infixum menti relinquit aculeum et reatum. Quarto, S. Macar. hom. 16: *Velut domus*, ait, *fumo repleta effundit illum in aera, ita peccatum abundans in anima redundat exterius.* Quinto, sicut flamma fumo proxima est; fumus enim oritur ex igne, et rursum vertitur in ignem et flammam: sic iniquitas oritur ex igne concupiscentiæ, et vicissim magis eum accendit et inflammat. Sexto: *Sicut fumus apes fugat, sic custodem vitæ nostræ angelum lacrymabile peccatum expellit*, ait S. Basil. hom. de Invidia et livore. Septimo, idem S. Basil. in Isaiæ 14: *Natura fumi*, ait, *neque substantialiter in se subsistit, neque corpore ullo constat.* Sic peccatum non est substantia, imo non est ens; omne enim ens est bonum. Peccatum ergo est tantum privatio entis et boni; et ut ait S. August. *Peccatum est non ens, peccatum est nihil.* Octavo, S. Basil. ibidem fumum ita definit: *Vapor est peracri sapore sollicitans gustum, sursum versus à latione ignis è suffumigante materia remissus.* Sic acris est sapor peccati, illudque ab igne concupiscentiæ exhalans tendit sursum per superbiam, omnes transcendere ambiens et satagens. Nono, sicut in fumo lux tenebris miscetur; fumus enim vapores crassos cum tenuibus et pellucidis convolvit: sic in peccato vera falsis, bona malis miscentur. Ita S. Basil. ibidem: *Fumum hunc*, inquit, *nonnulli vocant dextrum, qui corruptum habent mentis judicium, deque rebus pronuntiant opiniones secum pugnantes ac permutatas, asserentes quod amarum est dulce, et quod dulce est amarum, ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem. Hi in fraudem et errores pellecti ab eo qui se transfigurat in Angelum lucis, Aquilonem asserunt esse dextrum, eum qui sinister sit ac vitandus.* Denique sicut fumus in ignem desinit, sic peccatum desinit in ignem æternum gehennæ.

Mystice et tropologice, Lyranus: *Acetum*, ait, *quod à vino degenerat; et fumus, qui ab igne ascendens evanescit; hi sunt qui ab Ecclesiastica sua vita et charitate per superbiam vel socordiam recedunt, et etiam verbis impugnant, de quibus dicitur* 1. Joan. 2: *A nobis exierunt, sed ex nobis non erant.* Et Salonius: *Piger*, ait, *est male vivens Catholicus, qui non laborat nec operatur, ut ad æternam beatitudinem pervenire mereatur. Per acetum et fumum hæreticorum designatur perfidia; per oculos et dentes prædicatores sanctæ Ecclesiæ, qui bene oculi dicuntur, quia recta itinera prævident; pulchre etiam dentes, quoniam spiritualia alimenta fidelibus ministrare solent. Ergo sicut acetum dentibus, et fumus oculis, id est sicut perfidia hæreticorum est contraria bonis doctoribus; quia contristat eos, et molestiam illis gignit et lacrymas; sic piger, id est Catholicus malus, gravis est eisdem bonis doctoribus, qui miserunt eum, hoc est, qui jusserunt ut fidem suam operibus impleret. Ideo gravis est, quia fidem suam pravis operibus destruit.*

27. Timor Domini apponet dies, et anni impiorum breviabuntur.] Septuag. *minuentur;* Vatabl. *succiduntur*, juxta illud: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos*, psal. 54. 24, q. d. Impietas facit impios brevis ævi, at timor Dei pios facit longævos. Vide dicta c. 3. 2. et Eccli. 1. 12. Hæ sententiæ significant non quid semper, sed quid sæpe accidat, præsertim illo ævo judaismi. Porro R. Levi sic explicat: *Hic*, ait, *viro diuturnius vitæ spatium concedit; nam cum is in divinæ providentiæ gremio jaceat, calamitates evadit, quibus pressus ad mortem adigeretur ante naturæ senescentis ætatem: verum impiorum anni decidentur, neque ad constitutum tempus devenient; immatura enim eos morte prava illorum mulctabit deliberatio*, puta intemperantia vel imprudentia, qua se in mortis periculum temere conjiciunt, aut certe demerita, ob quæ Deus eos morte cita punit. Denique S. August. in Quæst. novi et vet. Testam. q. 33. per impios accipit idololatras. *Cum Salomon*, ait, *dicat: Anni impiorum minuentur, quomodo ergo est quòd videamus impios aliquando longævos? Dignum erat quidem omnes impios non solum citius hac luce carere, verum etiam nec unius momenti temporis vita frui, qui conditoris sui immemores, vitæ totius auctoritatem imputant creaturæ. Sed Scriptura hos impios alloquitur, qui cum sub Dei lege agerent, propensiores in idolis erant. Pejores enim sunt cæteris impiis; scientes enim Deum, et contemnentes eum, obtemperant servis. Et quod de his dictum sit probat Apostolus, dicens: Scimus autem quoniam quæcumque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur; Gentiles autem non habentur in numero vivorum.*

28. Exspectatio justorum lætitia: spes autem impiorum peribit.] Pro *exspectatio* hebr. est תוחלת *tochelet*, id est spes, exspectatio; Symmach. ὑπομονή, id est patientia, tolerantia,

perseverantia in re molesta cum exspectatione melioris sortis; puta patiens exspectatio, qua spe præmii duramus in malis, et nos rebus melioribus servamus. Theodot. vertit : προσδοκια, eodem sensu Aquila : παραδοκια, id est præstolatio, qua caput, finis et summa rei alicujus spectatur et exspectatur, de qua ait Apostolus, Rom. 8. 19 : *Exspectatio* (græce αποκαραδοκια) *creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat;* Septuag. *immoratur justis lætitia.* Exspectatio, sive spes, primo proprie sumi potest, q. d. Spes justorum est læta, et gaudet etiam in tribulationibus; quia certa est ex promissione Dei se re sperata, v. g. beatitudine æterna, potituram. Unde Syrus vertit : *Spes justorum in gaudio.* At spes impiorum non est læta, sed anxia et crucians; quia dubia timet, vel diffidit se rem speratam adepturam; nam si sperat bona temporalia, illa sæpe non consequitur; si æterna, illis certo privabitur. Hoc est quod ait Apostolus Rom. 12. 12: *Spe gaudentes ;* ideoque ob hanc spem *in tribulatione patientes.* Et Hebr. 11. 1. fidem spei conjunctam ita definit : *Fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.* Vide ibi dicta. Hac de causa dicebat S. Franciscus : *Tanta est gloria quam exspecto, ut omnis me pœna delectet.* Hinc illa ejusdem brevis, sed efficax concio, assidue meditanda : *Brevis voluptas, pœna æterna. Modicus labor, gloria immensa. Multorum vocatio, paucorum electio, omnium retributio.*

Secundo, *exspectatio* et spes sumi potest metonymice pro adeptione rei speratæ, cum scilicet spes vertitur in rem, q. d. Felicitas, quam sperant et exspectant justi, certo eis obveniens, magnam eis afferet lætitiam ; cum enim cernant se re adeo læta et tandiu sperata potiri, votique compotes factos, ac bonis omnibus circumfluere, lætabuntur mirifice ; at impii spebus suis excidunt, ideoque affliguntur et cruciantur; tum quia spes eorum tota fixa est in rebus præsentibus, quæ, utpote fluxæ et evanidæ, cito transeunt et pereunt, ait auctor Catenæ Græcorum; tum quia bona æterna, quæ primarium sunt spei objectum, non assequuntur.

Addit Hugo tertio : *Exspectatio justorum lætitia,* hoc est, inquit, ipsamet lætitia justos exspectat in cœlo, eo quod ab ipsis cœlum honestandum et decorandum sit, ipsaque beatitudo quasi nobilitanda; ipsius enim dignitas est, quod non tribuatur impiis, sed justis, quorum virtus tantum præmium meretur, itaque justi sicut beatitudine decorantur et glorificantur; sic ipsi vicissim beatitudini et cœlo decorem ac splendorem afferunt. Tanta est justorum dignitas, tantus justitiæ decor, tantus gratiæ et sanctitatis splendor. Præclare S. Bernardus in in psal. 90. serm. 4 : *Si exspectatio,* ait, *justorum lætitia, et tanta lætitia, ut omne quod desideratur in seculo, non valeat ei comparari, ipsum quod exspectatur quid erit? Oculus non vidit, Deus absque te, quæ præparasti diligentibus te,* Isaiæ 64. Idem, serm. 67. in Cant. exspectationem comparans adorationi, possessionem gustationi : *Denique,* ait, *exspectatio justorum lætitia; nam peccator nihil exspectat. Et inde peccator, quòd bonis præsentibus non modo detentus, sed et contentus nihil in futurum exspectat, surdus ad vocem illam : Exspecta me* (*dicit Dominus*) *in die resurrectionis meæ in futurum. Et ideo justus erat Simeon, quia exspectabat et odorabat jam Christum in spiritu, quem necdum in carne odorabat. Et beatus in exspectatione sua ; quia per odorem exspectationis pervenit ad gustum contemplationis. Denique ait : Et viderunt oculi mei salutare tuum,* Luc. 2. *Justus quoque Abraham, qui et ipse exspectavit, ut videret diem Domini, et non est confusus ab exspectatione sua ; nam vidit et gavisus est. Justi Apostoli cum audiebant : Et vos similes hominibus exspectantibus dominum suum. Quidni justus et David, quando aiebat : Exspectans exspectavi Dominum?* psal. 39.

29. Fortitudo simplicis via Domini : et pavor his qui operantur malum.] Pro *simplicis* hebr. est לתום *lattom,* id est *integri;* Septuag. *sancti;* vel in dativo, *integro, innocenti, perfecto.* Pro *pavor* hebr. est מחתה *mechitta,* id est contritio, confractio sive corporis, sive animi, puta consternatio et pavor.

Primo, Syrus sic vertit et explicat : *Roborat perfectos via Domini, et frangit operantes malum;* Chald. *Et absumptio his qui faciunt iniquitatem;* Septuag. *Munitio uti firmamentum, et robur viri sancti est timor Domini; contritio autem operantibus mala.* Hebr. enim מעוז *maoz,* et fortitudinem et locum fortem, puta munitionem et arcem significat. Unde Arx Antichristi à munitione vocabitur *Maozim,* Daniel. 11. 39 ; Tigur. *Via Domini integro robur est, facinorosis autem pavor ;* Vatabl. *Animi consternatio,* supple, *est via,* sive *mandatum Dei; quia solet frangere ejus animum, qui operatur iniquitatem.* Huic enim lex minatur iram Dei et exitium ; sicut eam observanti promittit Dei gratiam et gloriam. Lex ergo pium roborat, impium consternat.

Sensus ergo est, q. d. *Via Domini,* id est lex legisque custodia, puta virtus, justitia, probitas, sanctitas, qua justi sciunt se placere Deo, seque illi esse curæ quasi amicos et filios, à quo exspectant hæreditatem æternam : hæc, inquam, sanctitas ita roborat illos, ut nil adversi timeant, omnesque tribulationes et persecutiones fortiter superent : at eadem lex et sanctitas percellit, consternat, pavidosque efficit eos qui operantur malum; quia ea destituti sciunt se Deo invisos et exosos ; ideoque ab eo non nisi iram, supplicia et vindictam exspectant; jure ergo pavent. Hic sensus connexus et profundus est, ideoque genuinus. Similem gnomen audiemus cap. 21. 15.

Secundo planius, q. d. Sicut *via Domini,* id est probitas roborat, et animosum facit simplicem, id est integrum et perfectum, sic ex adverso via impiorum, qui operantur malum, id est eorum malitia et improbitas eis tremorem et pavorem affert; male enim sibi conscii non nisi mala et pœnas exspectant. Causa est, quod via Domini ducit ad Dominum; ideoque ab eo dirigitur, protegitur, munitur, roboratur. Igitur *fortitudo simplicis via Domini* in re idem est, quod fortitudo simplicis est ipse Deus, juxta illud psal. 42. 2 : *Quia tu es Deus fortitudo mea;* hebr. *maozi,* 2. Reg. 22. 33 : *Deus qui accinxit me fortitudine,* hebr. *maoz.* Proverb. 18. 10 : *Turris fortissima* (hebr. *oz,* idem quod *maoz*) *nomen Domini; ad ipsum currit justus, et exaltabitur.* Psal. 36. 39 : *Salus autem justorum à Domino, et protector* (hebr. *maoz,* id est fortitudo, fortis defensor) *eorum in tempore tribulationis.* Jam *si Deus pro nobis, quis contra nos?* Rom. 8. Et S. August. *Quid, ait, times, ô homo, in sinu Dei positus?*

Quocirca inferius c. 28. 1. ait Salomon : *Justus quasi leo, confidens absque terrore erit.* Quin et Cicero pro Milone : *Magna*, ait, *est vis conscientiæ in utramque partem, ut neque timeant, qui nihil commiserunt, et pœnam semper ante oculos versari putent qui peccarunt.* Et Poeta :

Hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Innocens ergo securus agit inter tot vitæ pericula, nec ullus est tantus terror, qui illum commoveat. Est enim mente defixus in Deo, illique fidit uni, ac se ei novit peculiari esse curæ, cui sit parere universa. Ex adverso nocens et peccator ubique pavidus est et trepidat. *Sicut enim umbræ corpora, sic peccata sequuntur animas, et manifestas facinorum repræsentant imagines*, ait S. Basil. apud Anton. in Melissa parte 1. serm. 16. Et S. Chrysost. apud Maximum serm. 26 : *Sicut*, ait, *qui noctu ambulant, tremunt, etiamsi nemo sit qui terreat; sic et qui peccant non possunt confidente animo esse, etiamsi nemo sit qui redarguat.* Sequitur enim eos terribile spectrum et larva peccati. Idem, hom. 22. de nequitia depulsa : *Sicut*, inquit, *qui carcerem habitant capitis damnati, damnationem operientes et mortem; vel, si deliciis abunde fruantur, vitam longe agunt molestiorem et anxiam; sic et qui improba conscientia molestantur.* Idem, serm. de Job. et Abraham : *Tuta*, inquit, *armatura est timor Dei, inexpugnabile scutum.*

30. JUSTUS IN ÆTERNUM NON COMMOVEBITUR : IMPII AUTEM NON HABITABUNT SUPER TERRAM.] Pro *non commovebitur* hebr. est לא ימוט *lo iimot*, id est *non nutabit;* Aquila, μη σφαλη, id est *non offendet*, vel *non succumbet;* Vatabl. *non movebitur loco.* Alludit Salomon ad illa Davidis patris sui : *Qui facit hæc non movebitur in æternum*, psal. 14. *Qui confidit in Domino, sicut mons Sion, non commovebitur in æternum*, psal. 124. *Justi autem hæreditabunt terram, et inhabitabunt in seculum seculi super eam*, psal. 36. Pro *in æternum* hebr. est לעולם *leolam*, id est in seculum, id est longo tempore, multis annis et seculis. Sensus ergo ad litteram est, q. d. Justus justique familia, puta filii et nepotes, Deo protegente in urbibus domibusque suis tuti firmique degent multis annis et seculis, agentque vitam tranquillam et felicem : at impii diu non habitabunt in terra; sed ex ea Deo vindice cito expellentur vel ab hoste, vel à morte (sic lex Judæorum dicitur æterna, id est multis seculis usque ad Christum duratura.) Id enim Deus promiserat Judæis justis, et injustis comminatus erat, Levit. 26. et alibi. Quod si quando id reipsa non præstabat, brevitatem et ærumnas hujus vitæ æternitate et felicitate alterius in cœlo pensabat. Unde Cajetanus censet hîc promitti Judæis firmam possessionem terræ sanctæ, si in Dei cultu et justitia persisterent : expulsionem vero ab ea, si à justitia desciscerent. R. Levi vero : Justus, inquit, stabilis in sua sede permanet; at impii non nisi brevissimo tempore certum aliquem locum incolent; cum enim sceleratis actionibus assueverint, complurimis invisi erunt.

Anagogice, Christianis justis promissa est terra viventium in cœlis, à cujus possessione in æternum non dimovebuntur; impii autem eam non hæreditabunt, sed sub cœlo et sub terra detrudentur in tartara, ait Hugo.

Tropologice, justus non commovebitur, esto gravi tribulatione vel tentatione pulsetur; sed constans fortisque stabit, nec à Deo, lege et justitia dimoveri se sinet. Unde Aquila vertit : *Non offendet, non succumbet;* Hebr. *non nutabit;* et R. Levi : *Justus*, inquit, *in seculum*, id est intra præscriptum illi vivendi spatium, *non commovebitur*, juxta illud Exodi 23. 26 : *Et numerum dierum tuorum implebo.* Et auctor Catenæ Græc. *Justus ad eum modum in gratia Dei firmatus est, ut per viam vitæ incedens turbari, aut de bono in malum transmutari nequeat.*

31. OS JUSTI PARTURIET SAPIENTIAM, LINGUA PRAVORUM PERIBIT.] Pro *parturiet*, Hebr. est ינוב *ianub*, id est *fructificabit;* Tigur. *propagabit;* Chald. *notum facit;* Syrus, *loquitur*, q. d. Sicut terra profert et parturit fructus suos, ut triticum, uvas, poma, nuces, etc., sic os justi velut terra fecunda profert et parturit sapientiam, quæ stabile quiddam æternumque est, ait R. Levi, eamque in alios propagat et disseminat; ideoque dignum est ut os hoc maneat et perduret instar agri vel arboris fructiferæ : at lingua impiorum, quia profert inania, stulta, prava, impia, instar arboris sterilis et noxiæ meretur perire et exscindi, ac de facto sæpe perit et exscinditur. Unde hebr. est, *lingua pravitatum* vel *perversitatum excidetur;* Syrus, *amputabitur.*

Τὸ *parturiet* notat primo justum nil loqui nisi mente præconceptum, examinatum et præmeditatum, ideoque probrum et perfectum instar fructus et fœtus bene efformati; *sermo enim est fructus cogitationum*, ait Clemens Alexandr. lib. 1. Pædag. c. 5. Secundo, sermones justi esse quasi ejus proles et fœtus, quos ipse magno nisu, labore et molimine parit, sicut mulier magno nisu et dolore prolem parturit. Tertio, justum opportuno tempore loqui, sicut terra stato tempore maturatos fructus producit. Tales sunt sermones concionatorum, confessariorum et similium, qui animas magno labore, dolore et gemitu Christo pariunt instar cervarum, uti fuse docet S. Gregor. in illud Job 39. 1 : *Numquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes cervas considerasti?* etc. *Incurvantur ad fœtum, et pariunt, et rugitus emittunt.* Quarto, *parturiet* æque ac Hebræum *ianub* notat uberem sermonum justi fructum; à *ianub* enim fit תנובה *tenuba*, id est proventus et copia fructuum, inquit Aben Ezra; labori enim respondet merces fructus : atque sicut terra, sic et mens linguaque justi pretiosos copiososque sui fœtus et fructus magno temporis et laboris molimine enititur et parturit.

Septuag. vertunt, *os justi* αποσταζει, id est *distillat sapientiam.* Τὸ *distillat* significat primo pretium verborum justi. Sicut enim myrrha distillat stacten, quæ myrrha est pretiosissima; sic os justi distillat eloquia sancta, præsertim hortando peccatores ad pœnitentiam et mutationem vitæ, juxta illud Cantic. 5. 13 : *Labia ejus lilia distillantia myrrham primam.* Secundo, paucos et parcos esse sermones justi, sicut stilla et resina guttatim distillat. Tertio, eosdem esse bene expensos et eliquatos, sicut eliquatæ sunt aquæ, quæ è rosis et herbis ab aromatariis distillantur. Quarto, justum se accommodare ruditati et infantiæ discipulorum. Sicut enim præceptor pueris sensim instillat modum legendi et scribendi, cæteraque Grammatices

præcepta, ne, si simul omnia eis tradat, eorum memoriam confundat et obruat; itidem facit sapiens et justus; rudes enim et pueri similes sunt vasis angusti oris, in quæ proinde stillare, id est guttatim oportet liquorem infundere; si enim totum infundas, supereffluet et perdetur. Quinto, justum multo plura in corde servare quam ore proferat. Unde S. Chrysost. hom. 43. in Matth. *Ex verbis*, inquit, *velut è rivis multo majorem fontem esse conjice. Quod enim extra profertur ex illo profluit, ejusque superfluum est quod intus est.* Et mox: *Pari etiam ratione probæ verba multo probatiorem virtutem intus esse significant.*

32. Labia justi considerant placita, et os impiorum perversa.] *Considerant*, id est considerato proferunt. Est metalepsis, qualis est illa: *Os justi meditabitur*, id est meditato loquetur *sapientiam*. Pro *considerant* hebr. est ידעון *iedeun*, id est *sciunt;* Aquila et Theodot. *cognoscent;* Pagnin. *Labia justi sciunt quod placitum est Deo, et os impiorum loquitur perversa;* Vatabl. *Labia justi cognoscunt beneplacitum* (Tigur. *grata*), hoc est, inquit, *scite et apposite loquuntur ea quæ placent Deo et hominibus.*

Sensus est, q. d. Justus considerat quæ Deo ac hominibus sunt placita, eaque cum gratia, decore et venuste proloquitur; ideoque omnibus placet omnesque ei applaudunt: at os impii loquitur perversa, quæ Deo et hominibus displicent; ideoque ab omnibus displauditur. Unde Septuag. pro ידעון *iedeun*, id est *sciunt*, litteris vicinis, sed aliis punctis legentes ירעיף *iariph*, id est *distillant;* aut potius ידעון *iiddeun* in *piel*, id est cognoscere faciunt, erudiunt; vertunt: *Labia virorum justorum distillant gratias* (quasi gemmas); *os autem impiorum* καταστρέφεται, quod Complut. vertunt, *avertitur;* alii, *pervertitur, subvertitur;* melius Roman. *pervertit.* Quod ergo verba loquitur justus, tot gratiæ, tot rosæ, tot margaritæ ex ore ejus distillant, juxta illud sponsæ, psal. 44: *Diffusa est gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in æternum.* In Belgio celebris est Joscio Religiosus S. Bertini, qui ante 500 fere annos quotidie salutans Deiparam quinque psalmis, insipientibus à totidem litteris nominis *Maria*, post mortem inventus est quinque rosas vultu et ore gestare cum inscriptione nominis *Maria.* Rosas ergo psalmorum offerens Deiparæ in vita, post mortem ab eadem meruit totidem rosis cœlestibus decorari, ita habent archiva monasterii S. Bertini, S. Antonius et alii. Quoties ergo Salutationem Angelicam Deiparæ devote recitas, totidem ei rosas ore tuo depromis; quam si iteres ad numerum psalmorum, rosarium in modum psalterii corona rosea, imo gemmea, præstantius illi offeres.

Porro frigide Cajetanus sic vertit et explicat: *Labia justi faciunt scire voluntatem*, id est justus voluntatem suam verbis explicat sine fuco et fraude: *At os impiorum loquetur revolutiones*, id est consilia sua fraudulentis verbis involvit. Melius R. Salomon: *Labia justi sciunt* רצון *ratson, id est benevolentiam sui conditoris sibi comparare, eumdemque delinire; rationem etiam perspectam habent, qua mortales sibi devinciant, amicitiaque inter eosdem conservetur.* Et R. Levi: *Lingua justi ratson, id est propensionem mortalium sibi demereri sit, cum ejus verba consentanea jucundaque accidant.* Et interpres Catenæ Græcor. sic ex Septuag. vertit et explicat: *Justorum virorum labia gratam fundunt orationem; os autem impiorum velut perversum, fastidium movet*, q. d. Justorum sermones ita sunt apti et concinni, ut gratiis referti videantur; ita rursum firmi, ut solvi nequeant; impiorum autem oratio parit tædium et abominationem. Hoc est quod monet Apostol. Ephes. 4. 29: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat; sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus.* Et Coloss. 4. 6: *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere.*

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Varias habet gnomas de justitia, æquitate, divitiis, consilio, secreto, beneficentia, etc.; sed plurimas antitheses de justis et injustis, quibus justorum fructus et felicitatem post hanc vitam, injustorum damna et infelicitatem repræsentat.

1. Statera dolosa abominatio est apud Dominum: et pondus æquum, voluntas ejus. 2. Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia: ubi autem est humilitas, ibi et sapientia. 3. Simplicitas justorum diriget eos, et supplantatio perversorum vastabit illos. 4. Non proderunt divitiæ in die ultionis: justitia autem liberabit à morte. 5. Justitia simplicis diriget viam ejus, et impietate sua corruet impius. 6. Justitia rectorum liberabit eos, et in insidiis suis capientur iniqui. 7. Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes: et exspectatio sollicitorum peribit. 8. Justus de angustia liberatus est, et tradetur impius pro

eo. 9. Simulator ore decipit amicum suum : justi autem liberabuntur scientia. 10. In bonis justorum exultabit civitas, et in perditione impiorum erit laudatio. 11. Benedictione justorum exaltabitur civitas, et ore impiorum subvertetur. 12. Qui despicit amicum suum, indigens corde est : vir autem prudens tacebit. 13. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana : qui autem fidelis est animi, celat amici commissum. 14. Ubi non est gubernator, populus corruet : salus autem, ubi multa consilia. 15. Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo : qui autem cavet laqueos, securus erit. 16. Mulier gratiosa inveniet gloriam, et robusti habebunt divitias. 17. Benefacit animæ suæ vir misericors : qui autem crudelis est, etiam propinquos abjicit. 18. Impius facit opus instabile : seminanti autem justitiam merces fidelis. 19. Clementia præparat vitam, et sectatio malorum mortem. 20. Abominabile Domino cor pravum, et voluntas ejus in iis qui simpliciter ambulant. 21. Manus in manu non erit innocens malus : semen autem justorum salvabitur. 22. Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua. 23. Desiderium justorum omne bonum est : præstolatio impiorum furor. 24. Alii dividunt propria, et ditiores fiunt : alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt. 25. Anima, quæ benedicit, impinguabitur : et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. 26. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis : benedictio autem super caput vendentium. 27. Bene consurgit diluculo qui quærit bona : qui autem investigator malorum est, opprimetur ab eis. 28. Qui confidit in divitiis suis, corruet : justi autem quasi virens folium germinabunt. 29. Qui conturbat domum suam, possidebit ventos : et qui stultus est, serviet sapienti. 30. Fructus justi lignum vitæ : et qui suscipit animas, sapiens est. 31. Si justus in terra recipit, quanto magis impius et peccator?

1. STATERA DOLOSA (S. Ambr. lib. 3. de Officiis cap. 9. legit *adultera*) ABOMINATIO EST APUD DOMINUM : ET PONDUS ÆQUUM, VOLUNTAS EJUS.] *Voluntas*, id est volitum, beneplacitum, gratum Deo. Est metonymia ; ponitur enim abstractum pro concreto, potentia pro objecto. Hebr. Aquila et Symmachus : *Bilances doli abominatio Domini ; et lapis perfectus*, vel integer, *voluntas*, vel beneplacitum, *ejus ; lapis, id est pondus perfectum*, ut vertit Aquila, et *plenum*, ut Symmach. Olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus, uti etiamnum nonnullis in locis faciunt. Exstat Valentis Imp. lex, qua jubet ut publicæ mensuræ et pondera sint ænea vel lapidea, ne facile deterantur et minuantur ; unde jam passim sunt ferrea vel ænea. Quocirca Septuag. clare vertunt : *Stateræ dolosæ abominatio Domini ; et pondus justum acceptum est ei* ; Syrus, *pondera justa amat.*

Ad litteram sensus est manifestus. Jubet enim ut in emendo, vendendo, omnique rerum permutatione, distributione, contractu, justa adhibeatur mensura ; nec ei emptor aliquid addat, vel venditor demat. Ratio est, quia justitia consistit in æqualitate arithmetica et præcisa ; quare medium justitiæ consistit in indivisibili, ut scilicet tantum præcise des quantum ex justitia debes, cum in cæteris virtutibus medium suam habeat latitudinem ; ut v. g. temperantia dictat ut cibi libram plus minus comedas ; esto ergo paulo amplius, vel paulo minus sumas, à medio virtutis temperantiæ non deflectis. Unde Aristot. lib. 5. Ethic. 7. ait omnis juris et justitiæ essentiam in æquilibrio consistere, ideoque jus et justitiam apud omnes gentes esse eamdem ; esto leges et statuta diversa sint ; sicut apud omnes eadem est mensurandi et ponderandi ratio, esto mensuræ (quibus leges assimilantur) sint diversæ.

Porro Deus identidem Judæis præcepit ponderum et mensurarum æquitatem, gravibusque pœnis vertit earum per fraudem imminutionem et immutationem ; ut per Mosen Deuter. 25. 14, per Amos cap. 8. 5, per Osee cap. 12. 7, per Michæam cap. 6. 11, per Ezechielem cap. 45. 10 ; quia fraus in mensuris et ponderibus turbat contractus et commercia hominum, eorumque societatem, vitam civilem et remp. evertit ; hæc enim tota nititur justitia, quæ proinde est basis et columen reip. Cum ergo justitiam aufers è rep., solem aufers è mundo, eumque excæcas, confundis et perdis. Tolle justitiam, et omne honestum, omne sanctum sustuleris. Hac de causa Romæ in Capitolio amphoræ, pedis, cæterarumque mensurarum et ponderum idea exstat, ne quo dolo vitiari et imminui queant. Quocirca S. Aug. serm. 216. de Temp. : *Ille vero*, ait, *non solum Christianus est, sed et ipse Christus in illo habitat, qui stateras dolosas et mensuras duplices velut gladium diaboli pertimescit.* Et Concil. Moguntinum sancit : *Ut quicumque justa pondera et mensuras lucri causa mutare ausus fuerit, per triginta solidos dies in pane et aqua tantum pœniteat.*

Symbolice, statera symbolum est justitiæ. Idem ergo sancit hìc Salomon, quod Pythagoras suo hieroglyphico : *Stateram ne transilias*, ait Clemens Alexandr. lib. 2. Strom. nimirum ut in omnibus servemus justitiam, æquitatem et æqualitatem, ne in judicio, distributione bonorum vel onerum, aliave re simili amico causam adjudicemus, et inimicum suo jure privemus ; ne divitem præferamus pauperi, nobilem ignobili, cognatum vel popularem extraneo, etc. Sic et Beda hunc sensum quasi litteralem affert : *Statera dolosa*, ait, *non tantum in mensuratione pecuniæ, sed in judiciaria discretione tenetur. Qui enim aliter causam pauperis, aliter potentis, aliter sodalis, aliter audit ignoti, statera utique librat iniqua.* Imo in Jure Canon. 45.

cap. 10. *Omnis*, ex S. Isidoro lib. 3. Sentent. cap. 52. ita sancitur : *Omnis qui juste judicat, stateram in manu gestat. In utroque penso* (in utraque lance, puta in absolvendo et condemnando), *justitiam et misericordiam portat ; sed per justitiam reddit peccati sententiam, per misericordiam peccati temperat pœnam, ut justo libramine quædam per æquitatem corrigat, quædam vero per miserationem indulgeat.* Hinc et justitia pingitur quasi virgo velatis oculis stateram manu gestans, et pensa utriusque bilancis æquilibrans. Quocirca Pompeius Phraati Parthorum regi postulanti, ut Euphratem Romanæ ditionis limitem esse vellet : *Imo*, inquit, *illud magis postulandum, ut Romanorum fines à Parthorum regno justitia dirimat*, teste Plutarcho in Apopht. Rom. Et Trajanus Imp. præfecto Urbis strictum ensem in conspectu omnium dedit, dicens : *Cape ferrum hoc ; et si quidem recte imperium gessero, pro me ; sin aliter, contra me hoc utere.* Ita Niceph. lib. 3. Hist. cap. 23. Alfonsus vero Aragon. rex principes negligentes justitiam assimilabat cadentibus morbo comitiali : *Nam cum animæ*, inquit, *materia sit sola justitia qua tenditur ad vitam, quid restat principibus sublata justitia, quæ est vitæ quasi nutrimentum et cibus ?* Ita Panorm. de dictis Alfonsi.

Tropol. Beda : *Sed et is, inquit, qui sua bene gesta meliora quàm proximorum, suaque errata judicat leviora, trutina ponderat dolosa. Nec non et ille, qui onera importabilia imponit in humeros hominum ; ipse autem uno digito suo non vult ea tangere. Ille etiam qui in publico bona et mala agit in occulto, pro iniquitate dolosæ libræ abominatur à Domino. At qui sinceriter agit in omnibus, qui causam et causam æqua lance discernit ; is nimirum justi judicis voluntati et actioni congruit.*

Hugo vero per stateram primo accipit judicium rationis, quod rectum et sincerum est, cum in eo vera falsis, honesta turpibus, sancta profanis præponderant, juxta illud Eccl. 21 : *Verba prudentium statera ponderabuntur ;* dolosum vero et pravum, cum pluris æstimat profana quàm sancta, turpia quàm honesta, falsa quàm vera. Sic et auctor Catenæ Græcor. : *Statera*, ait, *sublimiori sensu vis est discernendi et judicandi, quæ cum à natura in nobis exstat, ab omni prava affectione, et animi perturbatione libera esse debet.*

Secundo, inquit Hugo, est statera amoris, in qua, si recta sit et sincera bilanx amoris Dei, præponderat amori mundi ; sin dolosa et corrupta, amor mundi superat amorem Dei ; tertio, statera est cor hominis, cujus una bilance appenditur præsens felicitas et pœna æterna ; in altera præsens tribulatio et æterna felicitas, juxta illud Eccl. 15 : *Apposuit tibi aquam et ignem ; ad quod volueris, porrige manum tuam. Ante hominem vita et mors, bonum et malum ; quod placuerit ei, dabitur illi.*

Quarto, est statera S. Script. quæ recta est et fidem orthodoxam parit, si eam juxta unanimem Ecclesiæ sanctorumque Patrum sensum accipias ; dolosa vero, si eam ad hæreticorum vel philosophorum errores detorqueas. Ita sanctus August. lib. 2. cap. 6. contra Donat. Et habetur 24. q. 1. cap. : *Non afferamus*, inquit, *stateras dolosas, ubi appendamus quod volumus, et quomodo volumus pro arbitrio nostro, dicentes: Hoc grave est, illud leve ; sed afferamus divinam stateram de Scripturis sanctis, et in illa quid sit gravius appendamus ; imo non appendamus, sed appensa à Domino cognoscamus.* Et infra : *Video*, ait, *quid homines detestentur, quid horreant ; verumtamen recurrens ad illam stateram, ubi non ex humano sensu, sed ex auctoritate divina omnia pensantur*, etc.

Quinto, statera est conscientia, quæ recta est, cùm Dei legem et rationes æternas sequitur; dolosa vero, cùm fucatas carnis rationes, prætextus et fraudes assectatur. Unde Apostolus ad hoc rectæ conscientiæ tribunal Gentes, quæ lege carent, vocat et citat Rom. 2. 15 : *Qui ostendunt*, inquit, *opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum judicabit Deus occulta hominum ;* tum enim recta conscientia in lucem prodibit, et dolosam damnabit. Unde S. Isidor. in Deut. cap. 12 : *Vetatur*, inquit, *ne in conscientiæ nostræ domo mensuras duplices habeamus ; id est, ne ipsi quæ districtionis regulam molliant remissiore indulgentia præsumentes, eos, quibus verbum Dei prædicamus, districtioribus præceptis et gravioribus, quàm ipsi perferre possimus, gravemus ponderibus.*

Sexto, S. Ambr. lib. 3. epist. 19. ad Constantinum : *Ponderet*, inquit, *unusquisque sermones suos non cum fraude et dolo. Statera fallax improbabilis apud Deum ; non illam stateram dico, quæ mercem appendit alienam, et in vilibus quidem rebus raro constat fallacia ; sed statera verborum ipsa apud Deum est execrabilis, quæ prætendit pondus gravitatis sobriæ, et subnectit versutias fraudulentiæ. Hoc maxime condemnat Deus, si decipiat aliquis proximum suum promissorum benignitate, et subdola iniquitate defœneratum opprimat, nihil sibi profuturus astutiæ suæ artibus.*

Septimo, statera est animus hominis, in quo bilances sunt ratio et sensus, voluntas et concupiscentia. Item ipse homo, in quo bilances sunt anima et corpus. Ita S. Basil. in illud : *Attende tibi ipsi : Nam sicut*, ait, *in stateris contingit ut, si unam depresseris lancem, alteram illi oppositam elevaris ; simili modo assolet in animo et corpore contingere; unius exuberans copia necesse est ut alterum imminuat.* Huc facit illud Ps. 61. 10: *Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum*, id est, ut S. Hieron. vertit : *Verumtamen vanitas filii Adam, mendacium filii viri, in stateris dolosis fraudulenter agunt simul.* Et Theodot. *Vapores sunt filii hominum, mendacium filii viri, ut momentum stateræ, quod mox sursum, mox deorsum fertur.* In quæ verba S. Basil.: *Mendaces, inquit, homines corrupta habentes animæ judicia, quos et Propheta miseros prædicat, dicens : Vah dicentibus tenebras lucem et lucem tenebras, amarum dulce, et dulce amarum. Mihi, inquis, præsentia dentur, quis novit futura ? Male libram expendis, mala pro bonis eligens, vana veris anteponens, momentanea perpetuis potiora ducens, transitoriam denique voluptatem pro lætitia nunquam desitura ac perpeti præeligens. Mendaces ergo homines in stateris iniquitatis.* Et mox : *Nec enim in die illo judicii tibi licuerit dicere : Quia nescivi quid esset bonum. Tibi namque propria datur libra, quæ sufficiens discrimen boni ac mali demonstrat. Corporea namque pondera in libræ lancibus probamus ; quæ vero ad instituendam vitam eligenda veniunt, per liberum arbitrium discernimus ; quod et stateram*

nominavit, quod momentum æquale ad utramlibet (lancem) *possit capere.*

Et in eumdem psalm. Ruffinus : *Sunt*, ait, *mendaces filii hominum in stateris, id est in libra justitiæ, in boni malique deliberatione, dum bonum malo præponderant. Dictum est hoc à simili eorum, qui in stateris in quibus videtur esse justitia, emptores decipiunt.* Et S. Hilar. : *Mendaces*, ait, *quia impietatis suæ sensu aut falluntur, aut fallunt ; et in eo mendaces, ut decipiant in stateris, sub justitiæ scilicet nomine injusta peragentes.* Et Theod. : *Vanæ quidem*, ait, *omnes res humanæ sunt ; verumtamen plurimi confidunt rebus fluxis tanquam perennibus, qui æquitatem despiciunt ; iniquæ autem mentis trutinam tenent, et justitiam quidem contemnunt, injustitia vero gaudent.* Et Cassiodorus : *Mendaces filii hominum in stateris ; sive illos tangit*, ait, *qui ponderibus iniquis ementium decipiunt simplicitatem, sive quod homines sibi placentes, justi atque immobiles videri volunt, cum sint deceptrici mutabilitate fallaces. In stateris enim hoc significat, quasi in libra justitiæ collocati, non creduntur amare fallaciam.* Et S. Ambr. in eumdem Psalm. 61 : *Mendaces filii hominum in stateris : Nam filii hominum*, inquit, *videntur sibi ponderare æquitatem, et gravitate severioris judicii examinare justitiam, duri aliis, remissi operibus iniquis, sermone censores. Unde Salomon ait, Proverb.* 20: *Execrabile Domino duplex pondus, et statera fallax non bona. In quo significat eos qui rapinam inexplebili corde meditantur, et sobrietatem fronte prætendunt. Tales Scribæ Judæorum sunt, qui onera gravia aliis observantiæ durioris imponunt, non habentes rectum jugum animæ suæ, sed propensa iniquitate curvati.*

Anagog. S. Ambr. l. 3. ep. 19. ad Constantium: *Pendet*, ait, *per singulos nostrorum statera meritorum, atque exiguis vel boni operis, vel degeneris flagitii momentis huc atque illuc sæpe inclinatur ; si mala vergant, heu me ! si bona, præsto est venia. Nemo enim à peccato immunis, sed ubi propendunt bona, elevantur peccata, obumbrantur, teguntur. Ergo in die judicii aut nostra opitulabuntur nobis opera, aut ipsa nos in profundum tanquam molari depressos lapide mergent. Gravis est enim, utpote talento plumbeo suffulta, iniquitas, intolerabilis avaritia, atque omnis superbia, tetra fraudulentia.*

2. UBI FUERIT SUPERBIA, IBI ERIT ET CONTUMELIA ; UBI AUTEM EST HUMILITAS, IBI SAPIENTIA.] Hebr. *Venit superbia, et venit ignominia*, q. d. Quocumque ingressa fuerit superbia, illico eòdem ingreditur et ignominia. Sic dicimus : Venit fur, et venit carnifex : præcedit enim fur, sequitur carnifex qui eum suspendet. *Raro enim antecedentem scelestum deseruit pede pœna claudo :* raro superbum deserit ignominia. Chald. *Ingrediente superbia, adest ignominia.* Septuag. pro *superbia* vertunt ὕβρις, id est *injuria ;* Syrus, *contemptus.* Sed ὕβρις hîc verius superbiam et arrogantiam designat, ait auctor Catenæ Græcor. Sic ergo habent. Septuag. *In quemcumque invadit superbia, illum occupat et ignominia ; os autem humilium meditatur sapientiam ;* Hebr. et Syrus : *Cum modestis* vel *humilibus sapientia.* Pro *humilibus* hebr. est צנועים *tsenuim*, quod Noster Micheæ 6. 8. vertit, *sollicitum : Sollicitum*, ait, *ambulare cum Deo tuo.* Ubi multa de hac voce dixi. Hinc Symmach. vertit : *Apud accuratos sapientia ;* Arabicus : *Quò intrat fastus, ibi it contemptio ; et os humilium meditatur* (meditato loquitur) *sapientiam.*

Porro ignominia hæc duplex est, passiva et activa. Passiva, q. d. Superbia Deo et hominibus est exosa ; ideoque superbi ab omnibus despiciuntur, vituperantur, deprimuntur, ignominia et probris afficiuntur : ex adverso humilitas Deo et hominibus est grata et honorata, ideoque humilis vere sapit : et ubi est humilitas, ibi est et sapientia ; quia vera sapientia est Deo et hominibus per humilitatem placere. Rursum, q. d. Superbus læditur et affligitur suî contemptu, ignominia et contumelia, quia cum ambiat honorari, valde dolet cum contemnitur, irridetur, conviciis afficitur ; at vero humilis humiliter et sapienter tolerat, vel dissimulat suî contemptum, irrisiones et probra ; imo iis gaudet ; gaudet enim suî humiliatione, gaudet et tranquillitate paceque animi, quæ nusquam nisi in humilitate reperitur. Superbi ergo per superbiam contumeliam sibi accersunt ; humiles vero per sapientem contumeliæ tolerantiam, honorem et gloriam sibi conciliant. Sicut ergo humilitas est vera sapientia, et humilis est vere sapiens, ideoque honoratus : sic ex adverso superbia est mera insipientia, et superbus est vere insipiens, ideoque despectus. Est metalepsis, catachresis et metonymia, in hisce antithesibus frequens : ex antecedente enim et causa intelligitur consequens et effectus, ac vice versa ex effectu causa ; puta ex superbia insipientia, ex insipientia despectus ; atque vice versa ex humilitate sapientia, ex sapientia decus et honor. Unde S. August. in Psal. 50 : *Esto*, ait, *humilis in humili Deo tuo, ut sis excelsus in glorificato Domino Deo tuo.* Et inferius : *Nostis quia excelsus est ; si te excelsum feceris, longinquabitâ te ; si te humiliaveris, propinquabit ad te.* Idem, tr. 104. in Joan. *Humilitas*, ait, *claritatis est meritum, claritas humilitatis est præmium.* Activa est superbi ignominia, q. d. Ubi est superbia, ibi est superbus aliorum despectus, irrisio et contumelia. Superbi enim ex fastu, quo præ se cæteros despiciunt, eosdem contemnunt, irrident, probris afficiunt ; perinde ac nubes vaporibus tumentes et gravidæ in grandines, tonitrua et fulmina dissiliunt. Superbia ergo parit contemptum et contumeliam ; at vero humiles nemini se anteponunt, sed omnibus postponunt : ideoque vere sapientes, id est humiles et virtute præditi, censentur, atque ob hanc humilitatem et sapientiam ab omnibus honorantur et amantur. Ita Aben Ezra.

Hic sensus cohæret priori, ejusque est causa.

Plenus ergo sensus erit, si activam ignominiam passivæ jungas hoc modo, q. d. Superbus ob fastum ab aliis despicitur, et contumeliis afficitur, ideoque vicissim eos despicit, et contumeliis afficit, cum eisque jurgatur et conviciis certat, ut superet ; ita auctor Catenæ Græc. At vero humilis cum despicitur, et probris vexatur, humiliter tacet, sapienter dissimulat, ac pro probris regerit verba sapientiæ, quibus suam patientiam et charitatem patefacit, ac iratos et probra jacientes lenire, sedare et in suî amorem rapere, ac ad Dei timorem traducere satagit ; quare nunc modeste monendo, nunc blande compellando, nunc leniter consolando, mitigat eorum iras, avertit contumelias, impetrat amorem et benevolentiam.

Nota hîc superbiam congrue puniri ignomi-

nia, humilitatem vero coronari gloria ; quia par est ut qui se exaltant humilientur, et qui se humiliant exaltentur, ut ait Christus. Quocirca Deus punire solet superbos, aut errore in consiliis, aut infelicitate eventuum, ait Jansenius : humiles vero donare sapientia qua prudenter se gerant, indeque sapientiæ nomen et gloriam ab omnibus consequantur, cum ex adverso superbus mirabilia supra captum suum imprudenter aggrediatur, ideoque dum eis non valet satisfacere, ab aliis temeritatis stultitiæque damnatur. Incipit enim turrim, id est rem magnam, efficere sumptibus necessariis minime computatis, et, cum eam perficere nequeat, omnes qui vident, illudunt ei dicentes : *Quia hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare.* Sic de regibus superbe volentibus prælio decernere cum Nabuchodonosor, ait Habacuc, cap. 1. 10 : *Tyranni ridiculi ejus erunt*, id est, superbos principes audentes secum congredi risu et sibilo explodet. Unde sanctus Augustinus, in illud Psal. 37 : *Computruerunt livores mei* (sic enim ipse legit, pro quo nos legimus : *cicatrices meæ*) *à facie insipientiæ meæ. Si fueris humilis*, ait, *erigeris ; si fueris elatus, curvaberis ; non enim deerit Deo pondus, unde te curvet. Illud erit pondus, fascis peccatorum tuorum ; hoc replicabitur in caput tuum, et curvaberis.* Idem, initio l. 1. de Civit. Dei, docet superbiam constituere civitatem diaboli, humilitatem vero civitatem Dei, ideoque eam omnium principum transcendere dignitates. *Nam scio*, ait, *quibus viribus opus sit ut persuadeatur superbis quanta sit virtus humilitatis, qua fit ut omnia terrena cacumina temporali mobilitate nutantia, non humano usurpata fastu, sed divina gratia donata celsitudo transcendat.* Idque probat ex illo : *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*, Jacobi 4. 6. et 1, Petri 5. 5. Vide ibi dicta. Idem S. August. in Evangel. secundum Matthæum, serm. 10, explicans illud Christi : *Discite à me, quia mitis sum et humilis corde. Magnus esse vis*, ait, *à minimo incipe. Cogitas magnam fabricam constituere celsitudinis, de fundamento prius cogita humilitatis.* Altitudinis ergo et gloriæ fundamentum est humilitas. Causam dat hom. ult. inter 30 : *In rebus quippe visibilibus*, ait, *ut excelsa quisque contingat, in excelsum erigitur ; Deus autem cum omnium sit excellentissimus, non elatione, sed humilitate contingitur. Unde per Prophetam dicitur : Prope est Dominus his qui attriverunt cor. Et iterum : Excelsus est Dominus, et humilia respicit, et excelsa à longe cognoscit. Excelsa ipsa posuit pro superbis. Illa ergo respicit, ut attollat : ista cognoscit, ut deprimat et dejiciat.* Idem, serm. 49. de Tempore : *Melior est*, ait, *peccator humilis, quam justus superbus.* Et sermone 213 : *Humilitatis, ait, passibus ad cœli culmina conscenditur ; quia Deus excelsus non superbia, sed humilitate attingitur,* etc. *Discamus humilitatem, per quam Deo propinquare poterimus ; sicut ipse in Evangelio ait : Discite à me, quia mitis sum et humilis corde ; et invenietis requiem animabus vestris.* Matth. 11. *Per superbiam mirabilis Angelorum creatura cecidit de cœlo, per humilitatem Dei fragilitas humanæ naturæ ascendit ad cœlum. Honesta est enim inter homines humilitatis consuetudo, sicut Salomon ait : Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia ; ubi autem humilitas, ibi et sapientia. Item alius sapiens : Quanto, inquit, major es, tanto humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam. Item Deus per Prophetam ait : Ad quem autem respiciam, nisi ad humilem et quietum, et trementem verba mea ? Quicumque humilis et quietus non fuerit, non potest in eo habitare gratia Spiritus sancti. Deus humilis factus est nostræ salutis causa; erubescat homo superbus esse. Quantum humilitate inclinatur cor ad ima, tantum proficit in excelso. Qui enim humilis erit, exaltabitur in gloria*

3. Simplicitas justorum diriget eos ; et supplantatio (id est fraus qua alios circumveniunt et supplantant, ait Aben Ezra) perversorum vastabit eos.] *Simplicitas,* id est integritas, innocentia, perfectio ; Septuag. *Perfectio rectorum* (interpres Catenæ Græcor. vertit, *rectarum,* scilicet *virtutum*, inquit) *deducet eos; et supplantatio contemnentium* (Dei legem, ait auctor Catenæ Græcor.) *deprædabitur eos.* Ita passim videmus milites similesque, qui prædas exercent, tandem aliis prædam fieri ; sicut pisces, qui minores prædantur, majoribus præda fiunt, ab eisque devorantur. *O piscis, prædam vis de parvo, præda efficieris majori,* ait S. August. in psal. 64. Chald. *Simplicitas rectorum diriget eos, et pervertent direptores, tunc conteres eos.* Siggeius in Catena Hebr. suspicatur interpretem in Bibliis Regiis errasse, et pro *direptores* vertendum *derisores.* Verum eum non errasse patet ex Chaldæo, qui habet בזוזי *bozaze*, id est *direptores*, non בוזי *boze*, id est contemptores et irrisores. Syrus : *Spes justorum ædificabitur, et superbia iniquorum profligabitur.* Sensus est planus, q. d. Integritas justorum diriget eos, ut in suis conatibus prosperum habeant successum, ac impiorum fraudes, dolos et laqueos inoffensi pertranseant. At vero impiorum pravitas, qua alios supplantare conantur, ipsosmet vastabit ; quia incident in laqueum quem aliis tetenderunt, suisque dolis et fraudibus capientur ; perversitas, quam aliis machinati sunt, in ipsorum caput recidet ; ac in eamdem, vel similem perniciem Deo ulciscente incurrent. Hoc est quod ait sanctus Hieronymus, epist. ad Pammach. *Simplices tuti sunt inter dolones.* Dolones sunt flagella intra quorum virgas latet pugio, inquit Servius in 7. Æneid. Dolones dicti à fallendo, quod decipiant ferro, cum ligni speciem præferant. Et sanctus Ambrosius, l. 3. ep. 19 : *Bona*, inquit, *puri sermonis sinceritas, et locuples apud Deum, etiamsi inter laqueos ambulet.* Et S. Macar. hom. 40 : *Anguis quidem lubricus inter ipsas elabitur manus, columba superne volans retia despicit ; simplex vero dolos et fraudes facile defugit*, q. d. Quam facile anguis sua lubricitate è manibus elabitur, ac columba supervolans retia prætervolat, tam facile justus dolos et fraudes sibi structas evadet ; tum quia à Deo dirigitur, tum quia didicit et in praxim redegit illud Christi : *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ*, Matth. 10. Denique Eccles. cap. 27. 28 : *Plaga dolosa*, ait, *dolosi dividit vulnera, et qui foveam fodit, incidet in eam ; et qui statuit lapidem proximo suo, offendet in eo ; et qui laqueum alii ponit, peribit in illo;* uti Aman suspensus est in cruce quam parabat Mardochæo. Vide ibi dicta. Præclare sanctus Augustinus, in psalm. 123 : *Ideo*, inquit, *quærit te major raptor, quia invenit minorem raptorem ; ideo te quærit major aquila, quia prior cepisti leporem ; præda tibi fuit minor*,

præda eris majori. Ita R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra.

Denique videmus Deum simplices et sinceros dirigere et tutari, ac fraudulentos sæpe in laqueos, quos sinceris posuerunt, impingere. Causa est, quod sinceri proxime accedunt ad Deum, qui simplicissimus et sincerissimus est; hinc et *rerum simplicitas vestigium est Dei*, uti docet S. Augustin. l. de Vera Religione. Idem, l. 11. de Civitate, cap. 10: *Est itaque,* ait, *bonum solum simplex, et ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Ab hoc bono creata sunt omnia, sed non simplicia, et ob hoc mutabilia. Creata sane, inquam, id est, facta, non genita. Quod enim de simplici bono genitum est, pariter simplex est.* Et mox: *Pater qui genuit simplex est, et Filius qui genitus est, pariter simplex est; sed ideo simplex dicitur, quoniam quod habet hoc est, excepto quod relative quæque persona ad alteram dicitur.* Et S. Bern. serm. 80. in Cant. simplicitatem Dei ita describit: *In ea et multa in unum, et diversa in idem rediguntur, ut nec numerositate rerum sumat pluralitatem, nec alterationem de varietate sentiat. Loca omnia continet, et quæque suis ordinat locis, nusquam contenta locorum. Tempora sub ea transeunt, non ei. Futura non exspectat, præterita non recogitat, præsentia non experitur.* Et serm. 81: *Qui tribuit in simplicitate*, inquit, *diligitur à Deo, et simplicitas candor est; nam nævus duplicitas, quid duplicitas nisi dolus?* Et mox: *Sponsus itaque et cum sit virtus, in virtutibus complacet sibi; et cum sit lilium, inter lilia commoratur; et cum sit candor, delectatur candidis.* Et serm. 82: *Manet in fundamento prorsus inconcussa simplicitas, sed minime apparet duplicitate operta humanæ dolositatis.*

Mystice, supplantatio perversorum, qua videlicet mentem et rationem perverse supplantant et subdunt concupiscentiæ, perdet eos; quia rationem, quæ domina est, faciunt servam; et concupiscentiam, quæ serva est, faciunt dominam. Caput ergo habeat in pedibus, et pedes in capite.

Huc facit apologus aucupis et viperæ apud Æsopum: *Auceps,* inquit, *visco accepto et arundinibus, aucupatum egressus est; viso autem turdo super alta arbore sedente, et arundinibus inter se in longitudinem conjunctis, sursum eum comprehensurus suspiciebat. Cæterum ignarus viperam dormientem conculcavit. Hæc vero irata momordit ipsum. Ille jam agens animam dicebat: Me miserum, alium enim captaturus, ipse ab alio captus sum ad mortem. Affabulatio. Fabula significat eos, qui proximis insidiantur, ignaros sæpe ab aliis idipsum pati.*

4. NON PRODERUNT DIVITIÆ IN DIE ULTIONIS (Hebr. *iræ*, vel *indignationis,* supple, *Domini*); JUSTITIA AUTEM LIBERABIT A MORTE.] Sensus est clarus, q. d. Cum Deus ulciscetur peccata, vel in hac vita, vel in die judicii, ultionem hanc peccator redimere non poterit divitiis; quia Deus iis non flectitur, nec indiget, cum sit earum dominus; sed justitia est, quæ ultionem hanc redimit, et à morte per eam intentata liberat, juxta illud Danielis ad Nabuchodonosor, cap. 4: *Peccata tua eleemosynis redime.* Sic justitia liberavit Noe à diluvio universali, Loth ab incendio Sodomæ, Josue et Caleb à morte, qua cæteri omnes Hebræi ob murmur perierunt in deserto, numer. 14; Susannam ab infamia et lapidatione, Daniel. 13; Danielem à devoratione leonum, Daniel. 6. Maxime autem in die judicii divitiæ non proderunt, sed sola justitia liberabit nos à sententia damnationis et à morte gehennæ: Justitia, inquam, tum proprie dicta, puta probitas et sanctitas; tum improprie accepta, puta beneficentia, ait auctor Catenæ Græc. et eleemosyna: ob hanc enim præstitam Christus electos adjudicabit cœlo, et reprobos inferno ob eamdem neglectam, Matth. 25. Unde Chaldæus vertit: *Non prodest mendacium* (mendaces et fallaces divitiæ, in eisque repositæ spes divitum) *in die iræ; justitia vero liberat à morte mala.*

Justitia ergo *liberabit à morte*, quam justus venientem æquo animo exspectat, accedentem sustinet, et ut initium vitæ melioris admittit. Vivit ergo cum moritur, et secundum exteriorem speciem victus à morte, mortem ipsam vincit ac proterit, eamque conculcans, ac velut scabellum pedum suorum efficiens, immortalem vitam apprehendit; nec tantum se, sed et alios liberat à morte. Sic enim corpus Elisei tangens mortuum, eum à morte ad vitam revocavit, 4. Reg. 13. Tam viva, tam efficax est justitia. Huic sententiæ similis est gnome, c. 10. 2: *Nil proderunt thesauri impietatis.* Et illa Eccles. cap. 5. 10: *Noli anxius esse in divitiis injustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ.* Vide ibi dicta. Et illud Tobiæ cap. 12. 9: *Eleemosyna à morte liberat, et ipsa est quæ purgat peccata, et facit invenire misericordiam et vitam æternam.*

Græci codices hic interserunt aliam gnomen, quæ non est in Hebræo, nec in Latino, nimirum hanc: *Moriens justus reliquit pœnitentiam* (male Complut. legunt, *pœnitentem*)*; facilis autem fit et jucundus impiorum interitus.* Quod sic exponas, q. d. Justi in hac vita agunt pœnitentiam, at in morte ei valedicunt, quia propter eam transeunt ad gloriam; aut, ut Didymus in Catena Græcorum: Justus moriens mœrorem et luctum aliis relinquit, quia alii de interitu ejus lugent ac dolent; at impii qui in bonis ducunt dies suos, pœnitentiam seram inchoant in morte, ideoque eam continuabunt per omnem æternitatem; quare eorum pœnitentia et interitus jucundus accidit justis quos afflixerunt, juxta illud: *Lætabitur justus, cum viderit vindictam peccatoris.*

5. JUSTITIA SIMPLICIS DIRIGET VIAM EJUS ET IN IMPIETATE SUA CORRUET IMPIUS.] *Simplicis*, Hebr. תמים *tamim*, id est *integri*, *immaculati*, *perfecti.* Unde Septuag. *Justitia immaculatas* (Complut. legunt: ἀμώμου, id est *immaculati*) *dirigit vias; impietas autem incidit in injustitiam.* Quocirca primo sic explices, q. d. Justitia dirigit, id est, ut Chald. *facit rectam*, justam et probam viam, vitamque immaculatorum; ex adverso impietas impiorum detorquet viam impiorum, eamque facit curvam, pravam, improbam, injustam. Rursum impii in Deum facile labuntur in injustitiam, fiuntque injusti in proximum. Qui enim fidem Deo datam non servat, multo minus servabit fidem datam vel debitam homini.

Secundo et genuine, q. d. Justitia vias, id est actiones, justorum dirigit, id est fortunat et prosperat, ut inoffensi per omnia pericula incedant, ac felices rerum suarum Deo secundante sortiantur successus; at vero impius ob impietatem suam in multa impinget adversa et damna, corruetque in multa infortunia, ut videantur omnia in tibias ejus, ut vulgo dicitur,

resilire. Sic *dirigere* pro fortunare et prosperare sumitur psalm. 139. 12: *Vir linguosus non dirigetur*, id est non prosperabitur, *in terra*. Et alibi sæpe, præsertim in Psalmis. Ita R. Levi, Hugo, Jansen. et alii.

Porro, *justitiam* hìc rursus proprie et ample accipio, quia ei opponitur impietas; Baynus tamen et noster Salazar per *justitiam* accipiunt solam elemosynam, quasi dicas: Eleemosyna eleemosynarium prosperat, rectaque via dirigit in cœlum; at impietas, id est avaritia, qua quis impius est in pauperes, facit ut impius corruat in mala ipsamque gehennam. Unde S. Chrysostomus, homilia 9. de pœnitentia, rectam regiamque viam in cœlum docet esse eleemosynam: *Eleemosyna*, ait, *regia via, quæ homines celerrime in cœlorum axes adducit. Magna res est eleemosyna* (*vide quàm recta in cœlum pergat*), *præcedit aerem, transit lunam, solis radios excedit, ad ipsum venit cœlorum culmen, ipsos pertransiens cœlos, et Angelorum populos decurrens, Archangelorumque choros et omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno.* Et S. Augustinus, serm. 25. de verbis Domini: *Via cœli*, ait, *est pauper, per quam venitur ad Patrem. Incipe ergo erogare, si non vis errare. Patrimonii tui quo es ligatus compedem solve, ut liber ad cœlum possis ascendere.*

6. Justitia rectorum liberabit eos; et insidiis suis capientur iniqui.] Similis est hæc sententia præcedentibus; sed ibi dixit justitiam conciliare bona, hìc vero eamdem liberare à malis. Pro *insidiis*, Hebr. est הוות *hauvat*, quod Pagnin. vertit, *in pravitate*; Vatablus, *ob improbitatem* vel *ob oppressionem* qua alios solent opprimere; Syrus, *in iniquitatibus suis*; Septuag. Rom. εν απωλεια, id est *in perditione*; Complut. vero, εν αβουλια, id est *in inopia consilii*, vel *temeritate sua*; Procopius, εν ασεβεια, id est *in impietate sua*; Aquila, Symmach. et Theodot. *In injustitia injuste agentes capientur. Justitiam* rursus regeneratim accipe pro probitate: licet Baynus et noster Salazar more suo speciatim accipiant eleemosynam. Utraque liberat à malis tum præsentis vitæ, tum futuræ. Unde Cajet. accipit liberationem à carcere et vinculis, juxta illud S. Chrysost. hom. 7. de pœnitentia: *Eleemosyna vincula disrumpit, tenebras solvit, exstinguit ignem, carcerem aperit.* Idem hom. de divitiis et paupert. docet eleemosynam liberare ab amore divitiarum, quo quasi vinculo alligantur avari, ut divitiis suis quasi mancipia adstricti et concatenati videantur. Unde noster Salazar, τὸ *et insidiis suis capientur iniqui*, sic exponit, q. d. Avari et injusti pecuniarum asservatores in insidiis suis, hoc est suismet ipsorum opibus injuste et inique partis, captivabantur; quæ sane pecuniarum servitus et captivitas major est, quam sit vinculorum ferreorum. Unde sanctus Chrysostomus, hom. 13. in 1. ad Corinth. *Quando divitiis*, ait, *fuerimus alligati, quomodo adversarios vincemus? sunt enim vinculum grave his qui uti nesciunt, sævus tyrannus et inhumanus, omnia imperans in perniciem illorum qui illi serviunt; sed si voluerimus, hæc vincula, et acerbam hanc tyrannidem de sede deturbabimus. Quomodo autem id fiet? si divitias omnibus distribuerimus: quando enim Plutus fuerit solus adversus solos, sicut latro quidam in solitudine omnia facit mala; cum autem in medium eum adduxerimus, non amplius nos superabit, omnibus eum undique alligantibus.* Hic sensus subtilis est et pius, sed arctior, et symbolicus potius quam litteralis: nam ad litteram sic ut quamvis justitiam rectorum, sic et quasvis insidias impiorum accipe.

7. Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes; et exspectatio sollicitorum peribit.] Pro *sollicitorum*, hebr. est אונים *onim*, quod Vatablus vertit, *violentorum*; R. Salomon, *fortitudinum*; Chald. et Syrus, *iniquorum*; Septuag. *impiorum*; Pagn. *divitiarum*; alii, *mendaciorum*; alii, *vanitatum*; alii, *cupiditatum*, vel *cupidorum*; alii, *dolentium*; alii, *raptorum*; Noster optime vertit, *sollicitorum* sive anxiorum, qui scilicet sollicite, anxie et cum dolore cupiditati opum, voluptatum et honorum hujus mundi se dedunt, imo inhiant. Hi enim, ut cupiditatem suam per fas et nefas expleant, laborant, satagunt, solliciti sunt et anguntur. Hæc est mala cupiditatis sollicitudo: nam est et bona sollicitudo de qua sanctus Bernardus, libr. 2. de Consideratione ad Eugenium: *Sollicitudo*, ait, *officium Prælati est, non celsitudo. Nec locus est otio, ubi sedula urget sollicitudo omnium ecclesiarum.* Et serm. 1. ad Fratres: *Esto magis sollicitus*, ait, *ut scias quid desit tibi; utinam sic essemus cupidi gratiæ spiritualis, quemadmodum seculares homines pecuniæ temporalis!* Et serm. 69. in Cant. *Dilectus meus mihi, et ego illi. Nec dubitat se amari qui amat. Ita est. Amor Dei amorem animæ parit, et illius præcurrens intentio intentam facit, sollicitudoque sollicitam*, quæ efficit ut sollicite ambulet cum Deo suo, Michææ 6.

Copula *et* vel est nota similitudinis copulans similia, idem valens quod *sic*; vel est exegetica et explicativa, idem valens quod *hoc est*. Priori acceptione sensus est, q. d. Sicut in morte perit omnis impii spes vitæ tum præsentis, ad quam redire nequit; tum æternæ, à qua excluditur; sic pariter omnis spes et exspectatio hominum sollicitorum, id est anxie et sollicite cupiditati opum et honorum inhiantium, in morte, imo sæpe ante mortem, interibit.

Posteriori modo sensus est, q. d. Cum moritur, aut cum mortuus est homo impius, nulla restat ei spes, *et*, id est *hoc est*, exspectatio sollicitorum, qui avare et cupide bonis mundi contra vel præter Dei legem inhiarunt, peribit. In morte enim perit vita, et cum vita omnis spes impiorum, qui in hac vita solliciti sunt ad accumulandas opes, quasi in æternum hìc victuri. Significatur ergo, inquit Jansenius, impio per mortem intercipi et auferri irreparabiliter, quod sperare et desiderare solitus fuit, divitias scilicet, gloriam, et omnem vitæ hujus felicitatem, ut idem hìc significetur quod per Prophetam: *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis.* Et: *Non descendet cum eo gloria ejus.* Et alibi: *Sunt reliquiæ homini pacifico. Injusti autem disperibunt, simul reliquiæ impiorum interibunt*; quia post mortem nihil est ei reliquum. Secundùm spiritualem intelligentiam significari etiam hìc recte intelligitur, impio post mortem nullam esse spem veniæ, quia in inferno nulla est redemptio. R. Salomon vero: *Exspectatio sollicitorum*, hebr. אונים *onim*, *id est filiorum spes*, ait, *qui sunt illorum robur et divitiæ, peribit et irrita fiet; nam ob parentum demerita haud bonis ullis gaudebunt. Cum autem justus vita functus fuerit, illius soboles habebit quod*

speret, ob parentum justitiam. Aben Ezra: *Exspectatio iniquorum*, inquit, *qua se sperabant iniqua gesturos, irrita fiet;* R. Levi, q. d. *Impius pene totus moritur; spes etiam quam in insigni suo robore et vi collocabat, evanescet. Aut q. d. Mortuo impio cessabit spes, qua illius amici ab ejus viribus et facultatibus certum munimen sibi despondebant. Exspectatio etiam, qua eidem fidebant futurum, ut opem præsentem afferre posset, irrita corruet: eodem enim vita functo, vis omnis et robur disperibit.*

Alludit ad Benjamin quem mater Rachel, in partu cupide enixa, dolore emoriens vocavit *Benoni*, id est filium doloris mei; pater vero Jacob vocavit eum *Benjamin*, id est filium dexteræ, q. d. Sicut Rachel filiorum cupidissima, hanc suam cupiditatem luit morte: nam partu Benjamin interiit, indeque vocavit eum *Benoni;* sic pariter exspectatio *onim*, id est sollicitorum, id est cupiditatibus inhiantium, ideoque dolentium et suspirantium, peribit, imo ipsosmet enecabit: quod enim appetitur sollicite ex amore, hoc acquiritur cum dolore, et amittitur cum mœrore, qui sæpe hominem ita affligit et cruciat, ut vitam ei adimat.

Porro Septuag. si tamen in codices eorum non irrepsit error, contrarie vertunt, ut latentem hîc antithesin exprimant; sic enim habent: *Ubi justus mortuus fuerit, spem non amittet, impiorum vero jactantia et gloriatio post mortem interit,* q. d. Justus moriens spem melioris vitæ non amittit, sed præmittit per bona opera, quæ in vita fecit; hæc enim eum post mortem in cœlo excipient ac beabunt; at impii spes omnes quas in opibus, amicis et dignitate sua repositas habebat, ac de quibus se jactabat et gloriabatur, in morte cum ipsa vita, in qua fundatæ erant, evanescent. Unde auctor Catenæ Græcor. per exempla sic exponit: *Sperabat justus venustam ex legitima uxore prolem se suscepturum, et ecce suscipit; sperabat susceptam magnis honoribus, multisque opibus potituram, et ecce potitur. Idem statuam de cæteris similibus. Quin ad futuram quoque vitam et resurrectionem sermo hic transferri potest; subindicat enim justum bonis omnibus hîc usum, futurorum quoque bonorum spe neutiquam frustratum iri; aut post mortem non modo in se, sed in suis quoque liberis gloriosum et celebrem futurum. At impiorum gloriam, qua inaniter sæpe gloriati fuerant, et in qua finem suum tantum non collocaverant, vanam et momentaneam fore.*

8. Justus de angustia liberatus est; et traditur (perperam aliqui legunt, *trudetur*) impius pro eo.] Hebr. *Et veniet impius pro eo,* quod Hugo exponit, *propter eum*, q. d. Impius propter justum à se afflictum veniet et subibit in ejus angustias. Planius alii τὸ *pro eo* exponunt *in locum ejus*, puta *in angustiam ejus.* Unde Vatablus: *Justus*, inquit, *ex adversitate eripitur, sed impius succedit illi;* Syrus: *Subibit impius pro eo.*

Dupliciter hæc sententia exponi potest. Primo, presse, q. d. Deus justum liberat sæpe à malo, quod illi impius struit, facitque ut impius pœnam talionis luat, ac in malum, quod justo struxit, incurrat. Uti Aman incurrit in furcam quam struxerat Mardochæo; inimici Danielis incurrerunt in fauces leonum, quos Danieli appararant; senes adulteri inciderunt in lapidationem quam machinati erant Susannæ Daniel. 13.

Secundo, ample, q. d. Justus ad tempus modicum in hac vita affligitur et angustiatur; at mox Deus afflictioni finem imponit, eumque liberat; impios vero ad modicum tempus gaudere et dominari permittit; at mox gaudio eorum finem imponit, facitque ut in angustias justi succedant. Hæ enim proprie competunt et debentur impio, ut cum eo quasi reo sibi subdito, proprioque subjecto semper perdurent. Id sæpe fit in vita, semper in morte, cum justi angustiis hujus vitæ liberati evolant in paradisum; impii vero in eas subintrant, perpetuo cruciandi in gehenna.

Septuag. vertunt: *Justus* ἀπὸ θήρας, id est, *à venatione* vel *captura, liberatus est; pro eo autem tradetur iniquus*, q. d. Dives venatur pauperem justum; at justus ab ejus laqueis insidiisque à Deo eripitur, et in easdem recidit dives, dum alius potentior eum venatur et devorat, juxta illud Eccli. 13. 23: *Venatio leonis, onager in eremo; sic et pascua divitum sunt pauperes.* Unde auctor Catenæ Græc. legit: *Justus, ne prædatorum præda fiat, liberatur; pro eo autem in captionem tradetur impius.* Ubi Didymus: Justus, inquit, divinam legem animo semper versans, seseque in illa oblectans, et à mortis laqueis eripitur, et à venatoribus dæmonumque insidiis liberatur, et ab omni tandem seditioso et turbulento sermone custoditur. Traditur autem et conjicitur in illa incommoda impius. Quod si vir justus ut homo quandoque conciderit, statim rursus consurgit atque emergit. Et inferius: Aut ideo hoc dicitur, quia justus ut homo subjacebat quibusvis noxiis, quæ impius per vexationem injuste illatam in illo punit, et quasi exstinguit; adeoque justum à pœna, quam in altero seculo subiturus erat, liberat; seipsum vero propter iniquam vexationem certæ pœnæ reatu obstringit; objicitur autem huic pœnæ impius non ab alio quàm à seipso, suaque propria malitia, ut qui jam ante in reprobum sensum sponte seipsum conjecisset.

9. Simulator ore decipit amicum (Hebr. רעהו *reehu*, id est, *proximum*) suum: justi autem liberabuntur scientia.] Pro *decipit* hebr. est ישחית *iaschit*, id est *corrumpit.* Unde Aquila, Symmach. et Theodot. *in ore hypocritarum corrumpet amicum suum*, supple, impius qui præcessit; Chald. *ore dolosus nocet amico suo. Simulator* est tum adulator, tum quivis hypocrita, deceptor et impostor, quasi dicat: Fallax adulator et hypocrita decipit, id est, decipere et perdere conatur (et actu incautos sæpe decipit) proximum suum; at justi sua scientia hasce ejus fraudes dignoscent, evitabunt et discutient. Itaque *scientia justi* opponitur ori simulatoris; illius enim hypocrisin et dolos deprehendit et devitat. *Scientiam* accipe tum cognitionem sanctæ Scripturæ, rerumque divinarum, tum prudentiam et cautionem. Hæc sententia clara est in hæreticis, qui simulant se doctores veritatis, cum sint præcones falsitatis, quorum imposturas detegit scientia, id est, vera fides et Theologia. Ita Beda, Hugo, Jansen. et alii.

Septuag. vertunt: *In ore impiorum laqueus est avibus, sensus autem justorum prospere procedens;* vel, *justorum autem sensus felix faustusque existit.* Idem reipsa dicunt quod Vulgata; laqueus enim oris impiorum non est alius quàm simulatio, hypocrisis et adulatio; sed laqueos

hosce justi sensu et sapientia præditi prospere et feliciter vel evadunt, vel dissipant.

10. IN BONIS JUSTORUM EXULTABIT (male aliqui legunt, *exaltabitur*) CIVITAS : ET IN PERDITIONE IMPIORUM ERIT LAUDATIO.] Hebr. *in bonitate*, vel *in bono*, id est, in prosperitate et felicitate, q. d. Cum prospere justis omnia succedunt, cum bonis vel temporalibus vel spiritalibus affluunt, tunc exultat civitas ; tum quia justitia et virtus omnibus est amabilis et veneranda, tum quia ipsa in totius urbis exemplum et commodum redundat. Si enim justi abundent, ipsi bona sua cum aliis totaque civitate communicant ; at *in perditione impiorum erit laudatio*, hebr. רנה *rinna*, id est jubilatio, ovatio, communis lætitia et exultatio ; tum quia omnes laudabunt Dei justitiam, quæ impios perdidit, morteque merita mulctavit ; tum quia exultabunt omnes, quòd ab impiorum vexatione, rapinis, scandalis, etc., sint liberati. Porro non parva est hæc virtutis commendatio, et vitii vituperium, quod virtuti omnes applaudant, vitio omnes insultent ; vox enim populi est vox Dei. Unde Aristot., lib. 5. Moral. cap. 1, docet vocem populi firmam continere veritatem, similem illi quam habent oracula.

Pro *exultat* Symmach. vertit, αγαλλιασονται πολεις, id est, *exultabunt civitates* ; Theodot. ευφρανθησονται, id est, *lætabuntur* ; Syrus, *roborabitur civitas* ; Septuag. κατωρθωσε, quod Complut. vertunt, *recta gessit civitas* ; quia scilicet exemplum virtutis justorum imitata est : Roman. *bene se gessit* ; auctor Catenæ Græc. clare : *In prospero justorum successu civitas promovet et floret ; in impiorum autem interitu exultatio et plausus exoritur.* Sic et Complut. ac Chaldæus ; Tigur. : *Cum bene est justis, exultat civitas ; et cum pereunt impii, ovat.* Est ergo antithesis objecti lætitiæ et exultationis, quod scilicet civitas exultet de bonis piorum, et de malis eorum doleat ; at de bonis impiorum doleat, et de malis eorum exultet. Cajet. pro *erit laudatio* vertit, *erit cantus* ; nimirum vita justorum est quasi cantus, qui omnes recreat, atque ad simile virtutis studium festivo plausu excitat improbus dum vivit, omnes offendit ; ideoque dum moritur, sic omnes ejus luctus et funebria justa recreant, ut illa cantibus, sæpe compositis ad publica gaudia carminibus concelebrent.

11. BENEDICTIONE JUSTORUM (Hebr. *rectorum*) EXALTABITUR (Vatabl. *evehitur et floret*) CIVITAS : ET ORE IMPIORUM SUBVERTETUR.] Aquila, Symmach. et Theodot. *dejicietur.* Pro *civitas* Chald. vertit, *provincia.*

Hic versus dat causam præcedentis ; cur scilicet in bonis justi exultet civitas, et in perditione impiorum jubilet ; quia nimirum per benedictionem justorum exaltatur, et per os impiorum subvertitur.

Quæres quænam sit *benedictio justorum.* Resp. primo : *Benedictio* hic uti et alibi sæpe accipi potest pro rerum affluentia et opulentia ; justi enim, cum sint opulenti, in cives sunt benefici, et civitatem collegiis, monasteriis, templis, aliisque fabricis magnificis ornant et exaltant ; ut *benedictio* sit idem quod bona justorum, in quibus exultare civitatem dixit v. præced. Ita auctor Catenæ Græcor., q. d. Opulentia justorum cives et civitatem exaltat, facitque splendidam et magnificam ; at vero verba impiorum eamdem subvertunt. Opponit *os* opulentiæ ; quia tam perversum est os impiorum, ut æquipolleat, imo præpolleat, opulentiæ justorum ; plus enim illud destruit quàm hæc ædificet. Adde opulentos fere eligi in magistratum, ac civitati præesse, eamque regere ; quare cum justi sunt opulenti, eliguntur in magistratum, tumque justis suis sanisque consiliis et legibus exaltant civitatem ; at vero *os*, id est imperium, impiorum eam subvertit ; quia dum in ea imperant impii, impiis suis decretis, exactionibus, rapinis eam subvertunt. *Os* enim sæpe significat jussum et imperium ; ut cum Prophetæ toties ingeminant : *Os Domini locutum est*, id est, Dominus hoc quod dicimus imperavit.

Secundo, *benedictio* idem est quod beneficentia ; dicere enim Dei et Sanctorum est efficax, ideoque idem quod facere ; quod enim dicunt, hoc faciunt. Sic sensus erit, q. d. Justi sua beneficentia et eleemosynis sustentant et magnificant civitatem ; at impii suo ore, id est sua maledicentia æque ac maleficentia eam evertunt.

Tertio, magis proprie et genuine *benedictio* est boni precatio, et benedicere est bene precari, q. d. Cum justi bene precantur civitati, Deus preces eorum exaudit, ac civitati bene facit, eamque exaltat ; at impii ore suo maledicentes tam Deum quàm cives, merentur ut Deus eam subvertat. Sic impii cives Sodomæ meruerunt eam incendio subverti ; at Lot, fugiens è Sodomis in Segor, eamdem ab incendio, cui pariter destinata erat, sua oratione et benedictione liberavit, Genes. 19. 21. Sic Jacob Genes. 49, et Moses Deuter. 33, morituri benedicentes Israeli, eum bonis cumularunt. Sic Deus servavit Jerusalem ab excidio Sennacherib, ob preces Isaiæ et Ezechiæ, Isaiæ cap. 37 ; ac Salomoni et Judæis benedixit propter Davidem, juxta illud : *Propter David servum tuum non avertas faciem Christi tui*, Psalm. 131. 10. Sic S. Gregor. litaniis suis urbem gravi peste liberavit. Hoc est quod ait Sapiens cap. 6. 26 : *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum.*

Quarto plenius, *benedictio justorum* sunt bona eorum consilia, monita, eloquia, exempla, quibus ignorantes docent, mœstos consolantur, errantes corrigunt, omnesque ad virtutem et ad Deum traducere satagunt. Hisce enim exaltatur civitas ; cum *impiorum ore*, id est malis consiliis, litibus, rixis, seditionibus, dolis, etc., evertatur, juxta illud Plutarchi in Moral. : *Unius linguæ dolo et proditione urbes conciderunt, regna, respublicæ.* Hoc est quod ait Ecclesiast. cap. 28. 16 : *Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem, civitates muratas divitum destruxit.* Vide ibi dicta.

Addit Hugo per *benedictionem* accipi eloquentiam et efficaciam dicendi, quam habent Sancti, per quam subinde urbes et regna ab exitio liberant. Sic S. Leo sua dicendi facundia et gravitate Attilam compescuit, ne Romam vastaret ; et Genserico jam Romam occupanti persuasit, ut ab ejusdem incendio, ignominiis et cædibus temperaret. Ita S. Gregorius sua modesta humilique suaviloquentia Mauritium Imp. aliosque principes sibi et Urbi offensos reconciliavit. Ita S. Bernardus in schismate Petri Leonis, sua dicendi agendique gratia regem Angliæ aliosque magnates Innocentio II, legitimo Pontifici, ejusque Ecclesiæ astrinxit, ac schisma sustulit. Simili modo suos Ordines et monasteria celebrarunt

et exaltarunt Religiosi sapientia et eloquentia præstantes; uti Ordinem S. Benedicti celebrarunt Gregor. VII, Leo IX, Victor II, Urbanus II, aliique permulti, qui ex eo ob sapientiam et virtutem evecti sunt ad Pontificatum. Ordinem Cisterciensium celebravit S. Bernardus, Dominicanum S. Thomas Aquinas, S. Vincentius Fererius, Petrus Tarantasius, qui creatus Pontifex dictus est Benedictus XI et alii; Franciscanum S. Bonaventura, Alexander Alensis, Joannes Duns Scotus, et alii.

12. QUI DESPICIT AMICUM SUUM, INDIGENS CORDE EST; VIR AUTEM PRUDENS TACEBIT.] Pro *despicit* hebr. est בז *baz*, id est *spoliat*, scilicet suo honore et æstimatione per contemptum et despectum. Unde *baz* per apocopen idem est quod בזה *baza*, id est contempsit, despexit ex alto, alto supercilio dedignatus est. Septuag.: *Subsannat cives indigens corde. Despicit* ergo non tantum corde, sed et ore; opponitur enim τῷ *tacebit*. Itaque *despicit*, id est despecte et contemptim, uti sentit, sic et loquitur de amico suo.

Sensus ergo est, q. d.: *Qui de corde despicit amicum*, id est, ut Hebr. proximum suum, eo quod in eo aliquod vitium aut defectum notet, ideoque ore despicatius de eo loquitur, vilipendit, deprimit, ridet; hic *indiget corde*, id est intellectu, judicio et sapientia, hoc est, insipiens et *vecors* est, ut vertit Vatabl. tum quia proximum irritat et provocat, ut vicissim eum despiciat, et contemptim de eo loquatur; tum quia sapientia dictat vitia esse celanda, virtutes autem propalandas; tum quia justo Dei judicio fit ut qua mensura mensi fuerimus, remetiatur nobis, juxta illud Isaiæ 33. 1: *Væ qui spernis, nonne et ipse sperneris?* tum quia hic despectus oritur ex superbia, qua se sapientem, alium dementem æstimat, ait R. Levi; superbia autem est insipientia. Addit Hugo eum indigere corde, id est cordis commiseratione, compassione et lenitate, quæ aliorum vitia celanda, et secreta suavique correctione curanda esse docet, Galat. 6. 1.

VIR AUTEM PRUDENS TACEBIT.] Hebr. *Vir intelligentiarum* vel *prudentiarum*, id est, valde intelligens et prudens, *tacebit*; Septuag. *Vir autem prudens silentium ducit*; Syrus, *in silentio habitat*, quasi in cella cordis, pacis et tranquillitatis suæ, q. d. Vecors propalat vitia proximi, eum despicit, ridet, probris lacessit; at vir prudens vitia proximi dissimulat, imo cum à vecordi despicitur et probris lacessitur, probra non regerit, sed suffert et tacet. Qui hoc facit, is sane *vir prudentiarum*, id est multæ prudentiæ, et quasi sapientiæ miraculum est; tum quia animi pacem, modestiam et magnitudinem, quæ probra omnia despicit, ostendit; tum quia sua modestia despicientem redarguit, confundit, compescit. Nam qui exprobranti probra regerit, is ea magis accendit, ut plura audiat; qui ad ea tacet, suo silentio ea sopit; perinde ac qui latranti cani oblatrat, eum irritat ut magis latret; at qui tacitus transit, latratum inhibet. Unde S. Basil., hom. de ira, eos comparat echo. Sicut enim si vocem emittas, respondebit eadem voce echo, et quo magis vociferaris, eo magis vociferabitur echo; sic pariter qui voce probra jacit, similia sibi ab alio, quasi ab echo, responderi jacique audiet. Quocirca concludens sanum hoc suggerit consilium: *Noli ergo*, ait, *malam ferre gratiam, neque mali mutui restitutor esse. Contumeliam intulit iratus, vince amoveque silentio malum. Tu vero contra facis, qui velut undam fluentem illius iram in cordis penetralia suscipiens, ventos imitaris contra flatibus adversis resistentes. Noli tuo adversario pro magistro uti, nec quem odio persequeris, hunc æmulari, nec fieri veluti speculum irati velis, illius formam in te ipso repræsentans. Rubicundus est ille ob iram? Tu minime ruborem præferas; illi sanguinei oculi? tibi quiete et cum gravitate aspiciant; vox illi aspera? tibi mitis et blanda, imo potius nulla.* Audi et Bedam in Collectaneis tom. 3: *Cum vero*, ait, *linguæ derogantium corrigi nequeunt, æquanimiter sunt per omnia tolerandi. Sæpe vero cum de vita proximorum conquerimur, mutare locum conamur, secretum vitæ remotioris eligere; videlicet ignorantes, quia si desit spiritus, non adjuvet locus. Tolerandi sunt ergo ubique proximi; quia Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exercet.* Sic Saul initio regni sapienter se suosque regens, ad contumelias suorum obticuit. Audi Script. 1. Reg. 10. 27: *Filii vero Belial dixerunt: Num salvare nos poterit iste? et despexerunt eum, et non attulerunt ei munera; ille vero dissimulabat se audire.* Verum est enim illud: *Qui nescit dissimulare, nescit regnare.* Porro R. Levi generalius hæc accipit: Prudens, inquit, socium suum non deludit et contemnit, sed silet dum alter loquitur, attenteque illius sermones audit; licet autem is in medium proferat ea quæ ipse perspecta habet, auscultat tamen ejus dignitati favens, licet nihil inde percipiat emolumenti.

Salomonem secutus Rabbi Simeon in Pirke avoth: *Per omnem vitam*, ait, *educatus fui inter sapientes, nec inveni quidquam corpori salubrius silentio.* Et Ben. Sira in Sentent. *Vidisti asinum nigrum? neque nigrum, neque album*, hoc est, ut ejus Scholiastes exponit: *Doce linguam tuam, ut semper dicat: Nescio, ne quando in responso capiaris.* Sic cæteri Hebræorum Rabbini negationem in respondendo vel silentium commendant. Unde Anonymus: *Doce linguam tuam dicere: Nescio, quod æquilibre est auro et argento.* Huc facit gnome Arabum cent. 2. n. 52: *Sæpenumero silentium est responsum, ut quis respondeat omittendo responsum.* Nimirum multorum accusationes, querelæ et calumniæ manifestam sæpe habent falsitatem, nec responsum aut apologiam merentur; unde ad eorum criminationes silere, sufficienter respondere et se purgare est. Et cent. 1. n. 98: *Taciturnitas conciliat suis amorem. Pœnitentia super silentio melior est pœnitentia super sermone;* hoc est, præstat pœnitere taciturnitatis, quam silentii: *Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum*, ait Cato. Pergunt Arabes: *Taciturnitas sapientia est, sed rarus est agens eam.* Huc pertinet distichon Catonis:

> Demissos animo, ac tacitos vitare memento:
> Qua flumen placidum est, forsan latet altius unda.

Ita S. Maurilius Episcopus Andegav. *erat sermone silens, et silentio loquens*, ait Fortunatus in ejus Vita.

13. QUIA AMBULAT FRAUDULENTER, REVELAT ARCANA; QUI AUTEM FIDELIS EST ANIMI, CELAT AMICI COMMISSUM.] Hebr. *Ambulans delator revelat secretum; fidelis spiritu aperiens verbum;* Chald. *Qui accusator* (Syrus, *calumniator*) *est, aperit secretum: et qui fidelis est in spiritu, celat secresum;* Septuag. *Vir bilinguis revelat consilia in con-*

sessu : fidelis autem spiritu abscondit res; Symmach. *custodit verba.*

Pro *qui ambulat fraudulenter*, hebr. est רכיל *rachil*, id est *negotiator*, indeque delator, detractor, calumniator. Est pulchra metaphora. Detractor enim vocatur *rachil*, id est mercator, sive negotiator; quia sicut hic merces comparat non pro se, sed ut eas distrahat et divendat; sic delator verba et gesta aliorum vestigat et conquirit, ut illa ad alios deferat, et per circulos quasi venum circumferat, ut inde lucrum aliquod reportet. Unde *rachil* uti litteris, ita et significatione alludit ad רגל *ragal*, id est ire, ambulare, deferre. Ita Pagninus in Lexico : Ut negotiator, inquit, multas habet species mercium quas ab aliquibus emit, et aliis vendit : itidem detractor verba hinc et inde collecta et audita aliis refert. Consonat R. Abraham, qui ita scribit : Sicut mercator quod ab uno emit, alteri vendit; ita detractor, quod ab aliquo audivit, alteri revelat. *Rachil* ergo est, qui explorat aliorum secreta, vel vitia, vel consilia, eaque deinde aliis enuntiat. Unde Cajet. vertit : *Explorator revelat secretum, et fidelis spiritus tegit;* S. Hieron. in Isaiæ, cap. 39 : *Qui fidelis est spiritus, abscondit negotia.*

Sensus ergo est, quasi dicat : Explorator, qui ficte et fraudulenter cum amico simulans se amicum conversatur, itaque expiscatur amici mentem, ejusque arcana consilia et secreta, hic eadem mox revelat aliis; qui autem fidelis est animi et spiritus, hic celat amici *commissum*, id est secretum, quod sibi commisit et concredidit. Rursum *commissum*, id est admissum sive perpetratum aliquod delictum. Ita Dalila expiscans Samsonis viri sui secretum, fortitudinem scilicet ejus consistere in capillis, illud prodidit Philisthæis, et Samsonem perdidit, Judic. 16. v. 17. Huc facit Proverbium Arabum centur. 2. n. 54 : *Arcanum tuum de sanguine tuo est; sæpe aperuisti illud, et est causa mortis tuæ.* Et cent. 2. n. 61 : *Secretum est fides*, hoc est, *commendatum fidei alterius*, q. d. Qui servat secretum, pro fideli habetur; qui divulgat, pro infideli. Ibid. n. 65 : *Arcanum tuum est captivus tuus, si custodieris illud; tu autem captivus es, si manifestetur.* Et n. 59 : *Pectus tuum dilata secreto tuo*, hoc est, *ne detege illud illi. Possidet homo animam suam* (vel *seipsum*), *qui occultat secretum suum ab amico suo.* Et n. 36 : *Ne aperi secretum tuum simiis, id est, ne detege arcanum tuum derisoribus.* Simiæ enim omnia quæ vident imitantur et iterant, itaque agentes deridere videntur. Et cent. 1. n. 74 : *Os linguæ carcer est. Cave ut feriat lingua tua collum tuum.* Huc facit gnome Hebræorum : *Intrat vinum, exit arcanum.* Quod enim latet in animo sobrii, hoc natat in lingua ebrii. Similis est gnome Poetæ :

> Eximia est virtus, præstare silentia rebus ;
> At contra gravis est culpa, tacenda loqui.

Et illa Thaletis : *Vide ne te in jus vocet sermo contra conjunctos tibi ac socios dictus*, q. d. Ne fidas amicis, ut eis committas arcana, ut inde illa effutiant, magna tua infamia et ignominia. Ita Laert. l. 1. cap. 1. Et illa Aristonis : *Venti nobis molestissimi sunt, qui abstrahunt pallia; nam his contra ventos munimur ; ita gravissime lædunt amici, qui expiscantur arcana.* Et illa Tiberii Imperat. apud Dionem : *Principis animum, aut nemini aut paucis cognitum esse oportet.* Et illa Metelli Macedonici qui, rogatus quidnam acturus esset post subactos Arbachos, resp. : *Tunicam meam exurerem, si eam consilium meum scire existimarem.* Et illa Bedæ in Collect. : *Imperiti sicut loqui nesciunt, sic tacere non possunt. Amicum secreto admone, sed palam lauda.* Plura de revelatione secretorum dixi Ecclesiast. 27. 17.

Pro *fidelis animi* Aquila et Theodot. vertunt, πιςὸς πνεύματι, quod cum Roman. vertas *fidelis spiritu*, ut πνεύματι respondeat Latino ablativo, quo Græci carent; noster tamen Salazar proprie accipiens in dativo vertit, *fidelis spiritui*, sicque exponit : *Fidelis spiritui*, id est animo suo, dicitur qui arcana servat; quia ea quæ in animo tuto latent, palam discere, et in vulgus spargere, quoddam est proditionis genus adversus animum; animus enim non secus ore aperto proditur, quàm urbs aliqua ostio reserato. Vel aliter : Qui secreta non violat, fidelis spiritui dicitur, id est Spiritui sancto; quasi vero è contra is, qui arcana amicorum palam facit, Spiritui sancto infidelis sit.

Causas duas subdit : Prior est, quia Spiritui sancto, qui primus et notionalis est amor, tribuitur omnis honesta benevolentia, omnisque amicitia ejus opera copulatur. Nihil autem æque amicorum concordiam distrahit, sicut arcanorum et secretorum revelatio. Posterior, quod secretorum revelatio ex amore proficiscatur; jure ergo optimo eidem revelatio secretorum tribuitur, cui dilectio etiam accommodatur, puta Spiritui sancto, qui est amor formalis et causalis : ubique enim amorem et amicitiam astringit et copulat. Verum hæc mystica, vel accommodatitia sunt; vera enim versio est, *fidelis spiritu*, ut habent Septuag. Chald. Noster, et alii passim. Ita tacitum apud se servabat secretum amicorum S. Ambrosius, ut ne quidem fratri dilectissimo Satyro illud communicaret. Unde de Obitu Satyri : *Cum omnia*, inquit, *nobis essent nostra communia, individuus spiritus, individuus affectus; solum tamen commune non erat secretum amicorum; non quo conferendi periculum vereremur, sed tenendi servaremus fidem, etc. Erat enim fidele indicium extraneo non esse proditum, quod non esset cum fratre collatum.*

14. Ubi non est gubernator, populus corruet; salus (Syrus, *liberatio*) autem, ubi multa consilia.] Pro *gubernator* Hebraice est תחבלות *tachbuloth*, de qua voce fuse dixi c. 1. 5, docuique significare gubernacula navis, indeque reipubl. ac consequenter consilia, industriam, solertiam, quibus gubernatur navis, æque ac resp. Unde Hebræa ad verbum habent : *Ubi non sunt consilia et consulta gubernacula* (Cajet. *ingenia*) *corruet populus; et salus in multitudine consiliarii*, id est consiliariorum ; Theodot. *In incogitantia corruit populus ; salus autem in homine multi consilii;* Septuag. *Quibus non est gubernatio, cadent tanquam folia* (legerunt עלים *alim*, id est folia, pro עם *am*, id est populus) *salus autem in multo consilio;* Chald. *in multitudine consilii.* Recte populus comparatur foliis arborum, tum ob copiam, tum ob vicissitudinem, qua aliis cadentibus alia subnascuntur; tum ob decorem ; sicut enim folia decorant arborem, sic populus rite compositus rempubl. Vatabl. *Ubi non consilia, cadit populus; ubi autem satis consiliariorum est, conservatur.* Ita et Cassianus collat. 2. de discretione, cap. 4, legit : *Quibus non est gubernatio, id est consilium et discretio*, inquit, *cadunt ut*

folia. Est metalepsis : ex consiliis enim intelligitur gubernatio bona, consulta et prudens ; ex gubernatione ipse gubernator, ut vertit Noster. Sensus est, q. d. Ubi non est gubernator sapientia et prudentia gubernandi præditus, ibi in multa pericula et damna corruet populus ; at ubi is adest, et consilio vel proprio pollet, vel alieno utitur, ibi populus salvus, et à malis omnibus immunis securusque consistit.

Vox ergo תחבלות *tachbuloth* pluralis significat primo, multis magnisque consiliis modisque regendi opus esse rectori reip., utpote qui ad varias variorum hominum et populorum conditiones, indoles, appetitus sese attemperare debeat, ut quemque conformiter ad suum ingenium regat. Hujus apologum vel exemplum Poetæ dant Proteum, qui in mille formas sese vertebat, ut cuique sese assimilaret, ejusque indoli et moribus sese conformaret. Accedit quod ait Sallust. in Jugurth. *Vulgus ingenio seditiosum atque discordiosum, cupidum novarum rerum, quieti et otio adversum.* Et ut idem ait in orat. Marcii : *Impigræ linguæ, ignavi animi.* Et Livius, lib. 23 : *Hæc,* ait, *est natura multitudinis; aut servit humiliter, aut superbe dominatur. Libertatem, quæ media est, nec spernere modice, nec habere sciunt.* Philo, l. de Josepho : *Sicut,* ait, *gubernator pro ratione ventorum mutat navigationis subsidia, non uno modo navem dirigens ; sic reipublicæ moderator debet esse multiformis ac multiplex, alius in pace, alius in bello ; aliter se paucis, aliter multis opponens adversariis,* etc. Astipulatur S. Greg. de Nazianz. in orat. Apol. *Nam profecto,* inquit, *ars quædam artium et scientiarum mihi esse videtur, hominem regere, animal maxime varium et multiplex; id est, ars una est plures artes coercens.* Et post pauca : *Quemadmodum,* inquit, *si quis belluam variam et multiplicem, ex multis belluis magnis juxta parvisque feris mitibusque compactam, cicurare ac ducere aggrediatur; huic in natura adeo varia et prodigiosa gubernanda, maximus utique labor subeundus sit, magnumque certamen : quippe nec vocibus eisdem, nec alimentis, nec manus attrectationibus ac sibilis, nec reliquis delectetur ; sed alii aliis pro sua quique natura et consuetudine vel gaudeant, vel offendantur ; ut qui ejusmodi belluæ curam susceperit, eum varia omnino et multiplici scientia ornatum esse oporteat. Haud dissimili modo communi huic Ecclesiæ corpori, instar compositæ cujusdam et inæqualis belluæ, ex pluribus variisque moribus et sermonibus coagmentato, summopere quoque necesse est Antistitem scilicet simul et simplicem esse, quantum ad eam, quàm ad res omnes adhibere debet animi integritatem ; et quam maxime varium et multiplicem, quantum ad id attinet, ut uniuscujusque benevolentiam sibi conciliet.*

Secundo, *tachbuloth* significat gubernatorem reip. debere imitari gubernatorem navis, de quo multa Plato in dialogo de Regno, et lib. 8. de Repub. et Plutarch. in Moral. ubi inter cætera ait : *Ut in magnis tempestatibus validissimo clavo, optimo gubernatore, et pluribus fulturis opus est; sic magnas et turbulentas res administranti summa sapientia opus est ; quam cum gubernator non habeat ex se, à probis consiliariis mutuetur et discat oportet.* Unde Veget. lib. 3 : *Fieri,* ait, *quid debeat cum multis tracta; quid facturus sis, cum paucissimis, vel potius ipse tecum.* Vide dicta, cap. 1. 5.

Quocirca Pius II, sapiens et generosus Pontifex, lib. 1. ep. 387. ad Ludovic. Galliæ regem : *Scriptura,* inquit, *quæ ait : Ubi multa consilia, ibi salus consiliorum multitudinem non requirit, sed maturitatem et digestionem ; quæ res in paucis quàm in multis facilius reperitur ; neque enim honestas aut justitia multitudine facile suadetur, quæ variis affectionibus agitata ad prona frequenter inclinat confusioni ; subita est consulentium multitudo, neque bene res se habet ubi suffragia numerantur, non ponderantur ; sæpe enim fit ut major pars meliorem vincat.* Justinianus edixit quoque hoc modo : *Sed neque ex multitudine auctorum quod melius et æquius est judicatote, cum possit unius forsan et deterioris sententia, multos et majores aliqua in parte superare.* Testis Cicero : *Q. Scævolam juris peritissimum, cum de jure prædiorum consuleretur, suos interdum consultores ad Furium et Casellium prædicàtores rejecisse.* Et constat Bartolum ad judicium mercatorum et opificum pleraque sua elucubrasse. Nam ut idem tradit M. Tullius : *Assiduus usus uni rei deditus et ingenium et artem sæpe vincit.*

Ita Severus Imper. nil statuit unquam absque plurimorum Jurisconsultorum, aliorumque peritorum corona. Augustus ad consilium etiam privatum adhibebat Mæcenatem et Agrippam, sicut Julius Cæsar Q. Pedium et Cornelium Balbum. Et Augustus post mortem illorum, si quid, cujus eum pœniteret, accidisset, exclamabat : *Horum nihil mihi accidisset, si aut Agrippa aut Mæcenas vixisset.*

Tertio, *tachbuloth* notat salutem reip. consistere tum in sapientia gubernatorum, tum in obedientia civium, sicut salus navis pendet à nauclero, chori à chorago, orbis à sole. Quod enim est sol in mundo, choragus in choro, nauclerus in navi, hoc est sapiens rex vel princeps in republ. Hinc rursum Hebræi consilium vocant סוד *sod* à יסד *iasad,* id est fundavit ; quod enim fundamentum est in domo, hoc consilium est in re agenda, ut eo stante stet, ruente ruat. Audi S. Chrys. hom. 34. in ep. ad Hebr. *Magistratum ducemque et rectorem non habere malum est, et est argumentum multarum calamitatum et principium defectus ordinis, et perturbationis et confusionis. Nam sicut si chori coryphæum à choro et ducem sustuleris, non erit amplius chorus modo congruus et ordinatus ; et si à phalange exercitus amoveris imperatorem, non erit amplius numerosa et ordinata acies, et si à navigio dempseris gubernatorem, navem demerges : ita etiam, si à populo rectorem abstuleris, omnia evertisti et delevisti.* Deinde de his qui principem habent, non tamen illi parent, hæc annectit : *Atque malum quidem est magistratus et rectoris defectus, occasio scilicet eversionis ; non minus autem malum est inobedientia subditorum. Populus enim non parens rectori nec magistratui, est similis ei qui non habet, et forte etiam deterior : nam his qui rectore carent datur venia, si ordo atque moderatio non servetur ; his autem non ita, sed pœna digni sunt.*

Idem fuit sensus Philosophorum, Aristot. Rhetor. ad Alexandr. *Consiliari,* ait, *eorum, quæ inter homines, divinissimum ;* Platonis : *Quiddam sacrum profecto consultatio est ;* nam consilio stant regna, urbes, domus. Sallustius ad Cæsar. *Ego,* ait, *ita comperi, omnia regna, civitates, nationes usque eo prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt. Ubicumque gratia, timor, voluptas ea corrupere, paulo post*

imminutæ opes, deinde ademptum imperium, postremo servitus imposita est. Omnium suffragio damnatur ipse Julius Cæsar, nec in dictatura, nec in consulatu consilio senatus usus, ait Sueton. unde et se et rempubl. perdidit. Idem fecit Nero, qui senatum capitaliter oderat, ait Sueton. Similis fuit Hieronymus Siciliæ rex, qui nulla de re convocavit vel consuluit publicum consilium, teste Livio l. 4. belli Punici secundi. Fuse hoc argumentum tract. Cardin. Palæotus l. de Sacri Consistorii consultationibus, et Martinus Laudensis tract. de Consiliariis, et Boetius de Auctoritate magni consilii. Huc facit quod omnes reges et principes suos habeant consiliarios, senatores, parlamentum, etc. Porro, *consiliorum gubernaculum lex divina sit,* ait S. Cyprianus.

Tropol. S. Dorothæus ex hoc loco docet fidelem virtutis studiosum egere ductore et gubernatore. *Cavere,* ait, *nos admonet ne nosmetipsos informemus, ne nos sciolos habeamus, ne persuadeamur esse nos satis nobis ad regimen nostrum. Opus enim nobis est auxilio præter Deum, opus coadjutoribus. Nihil est miserabilius, nihil quod citius expugnari queat his, qui nullos duces, nullos auctores habent ad viam Dei. Ait enim : Quibus non est gubernatio, decidunt ut folia. Folium à principio semper virens, semper germinans, semper delectabile est : non multo post arescit et languet, et cadens conteretur et conculcatur. Talis homo est, qui à nemine regitur. A principio ferventissimus ad jejunia, ad vigilias, ad quietem, ad obedientiam, et ad quæcumque cætera bona. Paulo post exstincto eo fervore, si nullum habuerit suum gubernatorem aut fotorem, qui exstinctum ignem suscitet et accendat, desiccatur et cadit, ac demum destitutus ab hostibus suis captivus trahitur, qui ut voluerint in ipsum grassantur.* Hæc ille et optime.

Hanc gnomen illustri apologo vulpis et formicæ festivis parabolis ceu filis sericis phrygionice acupicto exornat Cyril. lib. 1. Apolog. moral. c. 10. cujus titulus : *Ubi multa consilia sunt, ibi salus. Vulpeculæ,* ait, *ut super terram sibi domum construeret, materiam congreganti formica obviavit, et salute dicta, quid esset quod faceret exquisivit. At illa respondit : In obscuris terræ latibulis hactenus habitavi, modo fert animus in luce cunctis gratissima mihi nidum construere. Cui formica mox dixit : Fuitne tibi forte unquam molestum primum illud habitaculum? Cui illa : Nunquam certe, sed tutissimum et quietum ; attamen ad voluntatem hanc dulcedine lucis inclinor. Tum formica subjunxit : Nimirum dulce est lumen, et delectabile oculis videre solem, sed longe magis sapit vita, et delectabilior est secura quies. Quamobrem, soror, licet non sim tanti, ut consiliaria sim prudentiæ tuæ, hoc tamen tibi in memoriam revoco, et in hac novitate verum est, quod gallinariis et pellionibus non es modicum odiosa; illis quidem, propter zelum gallinarum, istis vero, pellium cupiditate tuarum. Suadeo itaque ut in novo negotio consilium antiquorum requiras : nam consilium custodiet te, et prudentia te servabit. Ad hæc vulpes inconsulte respondit : Minimum quidem, soror, hoc attendo ; nam egere tuo consilio me minime puto. Cui formica prudenter respondit : Principia quidem rerum mole minima, virtute sunt maxima. Nam ex parvo semine ingens palma nascitur. Quare in minimis exordiis maxima sunt consilia agenda. Quoniam parvus error in principio, maximus est in fine. Sic modica radicis corruptio in totum arboris corpus effunditur, eo quod in suo principio totius realitas continetur. Adde quod, si minima negligas, paulatim defluas in majora,* Eccl. 19. 1. *Propter quod Salomon in Proverbio dixit : Audi consilium, et suscipe doctrinam, ut sis sapiens in novissimis tuis,* Prov. 19. 20. *Nam et cogitationes consilii roborantur. Ad hæc vulpes, victa ratione, respondit : Etsi in hoc ipso, quod paro, consilio uti sit opus; tamen satis mihi à natura consilii est domi. Cui prudenter formica : Conscriptum est, inquit,* Prov. 3. 7, *ne sis sapiens apud temetipsum, et ne innitaris prudentiæ tuæ, quia dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt.* Idipsum deinde similitudine oculorum, radiorum et nautarum confirmans, subdit : *Nonne plura vident quatuor oculi quàm duo? et multiplicati radii plus illustrant? major certe facultas est plurium, et ratis pluribus nautis securius gubernatur. Verumtamen cujus est consilium? nonne est sapientiæ? nimirum hæc quæ abscondit uni, revelat alteri : et humilitatis amatrix ut plurimum, rectum de agendis consilium docet per alienum. Quod si bene judicasti, teste consiliario addito, certior eris, et recte in melius dirigeris. Quanto igitur consilium est ex pluribus, tanto salubrius existit. Quoniam ubi multa consilia, ibi salus. Sic audiens sapiens, sapientior erit, et intelligens gubernacula possidebit,* Prov. 1, 5. *Ad hæc vulpecula dixit : Scio quod provida es; doce, quæso, cujus sit consilium audiendum. Tunc illa : Sapientis, inquit, prudentis, scientis, experti, amici fidelis, magnanimi, Deumque timentis. Quibus dictis, provida callidam à se eruditam vale dicto dimisit.*

15. Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo : qui autem cavet laqueos, securus erit.] q. d. Qui fidejubet pro alio, affligetur multis molestiis, et subinde damnis : cogetur enim debitum debitoris, si is solvendo non sit, aut solvere nolit, ex suo ære dependere et præstare ; qui autem cavet laqueos obligationum, qui in sponsione et fidejussione latent, ab hisce molestiis et damnis immunis et securus erit. Vide dicta c. 6. v. 1. et seq. et Eccl. 29. 4. et seq. Hic sensus patet ex Hebræo, qui sic habet : *Contritione conteretur homo, cum fidejusserit pro extraneo ; et qui odit defigentes* (stipulantes et fidejubentes defigendo et conserendo manum manui creditoris), *confidit;* Symmach. *Qui autem odit captiones* (laqueos cautionum et sponsionum), *confidit;* Theodot. *odio habens laqueis implicari confidet,* id est, confidenter et secure aget, non timens lites et damna quæ ex fidejussione sequuntur. Septuag. vero sic vertunt : *Malus male facit, cum commistus* (Hebr. enim ערב *arab* proprie miscere, indeque stipulari et spondere significat) *fuerit justo : odit autem sonum securitatis.* Hebr. enim תקע *taka* et defigere, et sonare tubaque clangere significat. Potest hæc Sept. versio ad Vulgatam adaptari, q. d. Malus, id est avarus creditor, affligit justum, qui ex charitate pro debitore spopondit. Hinc justus odit sonum, quem in stipulatione fidejussionis vel assecurationis manu conserta edere solet, q. d. Odit complosionem manus suæ cum manu creditoris, hoc est, odit fidejussionem. Si tamen ea ample ut sonant accipias, significant justo periculosum esse omne cum malo sive impio commercium : periculum enim est ne ab eo fraudetur, intricetur aut seducatur. Unde auctor

Catenæ Græc. sic Septuag. clare vertit et explicat : *Improbi inter justos immisti faciunt improbe, sermonemque de salute et securitate* (doctrinam salutis) *institutum aspernantur.* Et Syrus de more assectans Septuag. : *Improbus*, ait, *male facit, cum occurrerit justo, quod oderit spei compotes;* Chald. vero : *Malus*, ait, *male agit contra justum, eo quod fidejussor stetit pro extraneo, et odit eos qui spem suam collocant in Deo.* Cassianus denique collat. 1. c. 20 : *Malignus*, inquit, *nocet, cum se commiscuerit justo; id est diabolus decipit, cum fuerit colore sanctitatis obtectus : odit autem sonum tutelæ, id est discretionis vim, quæ de seniorum verbis ac monitione procedit.*

16. MULIER GRATIOSA INVENIET GLORIAM, ET ROBUSTI HABEBUNT DIVITIAS.] Pro *robusti*, Hebr. est עריצים *aritsim*, id est fortes, prævalidi, valentiores, potentiores, qui aliis prævalent, puta qui animo sunt infracto, omnisque laboris patientes. Unde sæpe in malum sumitur, significatque tyrannos et prædones, qui vi et armis alios subjugant, spoliant, confringunt. Unde Theodot. vertit : *Et irrumpentes apprehendent divitias;* quidam Hebræi vertunt : *Formidabiles ditantur;* quia talibus cæteri ex metu munera deferunt, ait Aben Ezra. Hinc R. Salomon mystice, sed judaice, sic exponit : *Mulier gratiosa, id est Israelitica Synagoga, ad divinam gloriam proxime accedet et ad ejus legem; robusti autem, id est filii Esau, divitias per furtum rapinamque auferenti se addicent.*

Mulier gratiosa, vel, ut hebr. est, *gratiæ* : primo est mulier pulchra et venusta; secundo, gratiosa in verbis et factis; tertio, honesta, pudica, obsequens marito, sedula, omnique virtute prædita. Unde aliqui vertunt : *Mulier virtuosa sustentat honorem, et prævalidi divitias;* Chald. *Mulier benigna dividit gloriam, et robusti currunt post divitias;* Symmach. *Mulier bona assequetur gloriam;* Vatabl. *Mulier modesta assequetur gloriam*, id est, mulier quæ obsequens erit marito, commendabitur : severi autem vel rigidi assequentur divitias.

Jam primo Baynus sic exponit, q. d. Mulier gratiæ, id est uxor pulchra, gloriam suæ pulchritudinis viro in dotem affert : unde et feminæ valde pulchræ sine dote nubunt, quia dos earum est forma et pulchritudo. At עריצים *aritsim*, id est viri robusti, solliciti, et ad rem attenti, pulchritudini anteferunt opes, et cum conjuge opulentam dotem quærunt, plus gloriæ ex opibus quàm ex pulchritudine sperantes. Verum hæc expositio multa addit, ac alienior videtur, alioque detorta.

Secundo, melius noster Salazar, q. d. Sicut decor mulieri parit gloriam, id est dives et nobile matrimonium, puta splendidum et copiosum maritum; sic labor viro parit opulentiam, q. d. Feminis quidem opes et magnam dotem pulchritudo et forma; viro autem fortunas et facultates sua tantummodo industria parit : atque adeo feminæ sedentariam, socordem et mollem vitam agere fortasse licet; viro autem non item, sed labore et sollicitudine impigra opus est. Sic *gloria* pro opibus sumitur, Genes. c. 31. v. 1. in Hebræo. Ita Aben Ezra.

Tertio, Cajetan. q. d. Sicut viri fortes et strenui fulciunt suas opes et familias sua fortitudine et strenuitate, sic uxor gratiosa, id est casta et bene morata, sustentat portatque honorem et gloriam tam suam, quam mariti : nam viri honor et gloria consistit in uxoris castitate et probitate. Accedit R. Levi : Gratia, inquit, feminæ dignitatem fulcit et conservat, perinde ac si columna fulcrumque esset, cui gloria inniteretur : sicut robusti conservant divitias, et sunt tanquam columnæ quædam, quæ illas à prædonibus vastatoribusque tuentur. Hebr. enim תמך *tamach*, quod noster vertit, *inveniet* et *habebunt*, proprie significat fulcire, sustentare, uti domum fulciunt columnæ.

Quarto, simpliciter et genuine Jansenius : Hebraice, inquit, ad verbum habetur : *Mulier gratiæ apprehendet gloriam et fortes apprehendent divitias.* Est autem mulier gratiæ, mulier gratæ venustatis et probitatis. Unde Noster vertit, *mulier gratiosa;* alii, *mulier venusta;* significaturque quod, quemadmodum mulier sua pulchritudine et gratia morumque probitate obtinet gloriam apud homines; ita viri sua fortitudine consequi debent divitias; ut intelligamus quod, quemadmodum gloria viri est mulier venusta, ita familiæ opes pendent ex fortitudine et sedulitate viri. Docet ergo in mulieribus maxime requiri formam et morum gratiam, in viris industriam et laborem.

Porro quantam decor (animæ magis quam corporis) feminæ gloriam conciliet pulchre docet S. Basil. tr. de Virg. : *Talem se*, ait, *habitu, incessu et toto corporis gestu femina exhibebit, ut, qui illi sorte obvii fuerint, quasi vivum Dei simulacrum aspicientes, faciem ad reverentiam atque admirationem sanctitatis inclinent; venerentur, inquam, aspectum illius, atque ut dixi, tanquam divinæ imagini reverenter de via decedant.* Talis fuit Judith, cujus gloria fuit forma, sed magis pudicitia, virtus et fortitudo, qua Holofernem occidit, et Israelem liberavit. Unde ei victrici populus acclamavit : *Tu gloria Jerusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri*, Judith 15. 10. Talis fuit Esther, quæ sua forma et gratia gloriam regni, thorumque Assueri assecuta, Aman suspendit, Hebræos servavit.

Porro Septuag. interjiciendo unam sententiam, hanc gnomen aliter efferunt per bimembrem antithesin : *Mulier gratiosa*, inquiunt, *suscitat viro gloriam; thronus autem ignominiæ mulier odio habens justa*, id est, improbæ, impudenti, perversæ mulieri ignominia insidet quasi throno suo : nusquam enim magis dedecus et ignominia cernitur, quam in femina improba, lasciva et perversa. Pergunt Septuag. : *Divitiarum indigentes sunt pigri, fortes vero nituntur divitiis.* Septuag. more suo sequitur Syrus : *Mulier pia*, ait, *viro adipiscitur laudem; sedes autem ignominiæ mulier quæ veritatem odit. Inertes etiam in divitiis sunt indigentes, fortes autem obtinent scientiam.*

Symbolice et mystice, auctor Catenæ Græcor. *Mulier benigna et gratiosa*, ait, sublimiori sensu est sententia mitis grataque auribus, cujus vir est mens vel animus : thronus autem ignominiæ est vis vel potestas infamiæ. Nam ut homo, in quo peccatum regnat, et veluti rex in solio suo sedet, vocatur sedes iniquitatis : ita homo probro et ignominia coopertus appellatur *sedes ignominiæ.* Ignominia autem nascitur ex malitia, hæc autem ex peccato. Quod autem ex aliquo natum est, hoc pars illius est, ut lapis ex saxo, et cespes ex terra, aliaque similia : atque ideo ignominia est species vel proles peccati : *Pigri opum inopes evadunt, robusti autem et impi-*

gri divitiis cumulantur. Vir fortis et animosus edomat et subjugat corpus suum, lascivus autem et intemperans unà cum anima ipsum quoque corpus corrumpit et perdit. Aliter : Vir bonus et fortis corporis illecebras fortiter contemnit ; totus autem in eo est, ut animæ suæ bene sit : qui vero alio modo affectus est, is præterquam quod animæ suæ non parcit, suum quoque corpus corrumpit et interimit. Hæc ille.

17. BENEFACIT ANIMÆ SUÆ VIR MISERICORS : QUI AUTEM CRUDELIS EST, ETIAM PROPINQUOS ABJICIT.] Hebr. est עכר *ocher*, id est turbat, conturbat. Pro *propinquos*, hebr. est שארו *seero*, id est carnem suam ; sed quia propinqui sunt consanguinei et concarnei, ut ita dicam, utpote ex eadem carne parentum progeniti, hinc caro in Scriptura significat propinquos, ut Genes. 37. v. 27. Judas ait de Joseph : *Frater et caro nostra est.* Pro *benefacit* hebr. est גומל *gomel*, quod primo significat ablactare ; secundo, retribuere et benefacere.

Primo ergo Vatablus sic vertit et explicat: *Ablactat animam suam*, id est, defraudat suum genium et desiderium vir pius, ut in alios sit misericors : immisericors autem omnia abligurit et devorat, ideoque etiam in propinquos crudelis est. Alii, q. d. Misericordia misericordem ablactat à pravis desideriis, et à nimio suorum amore, ut in vere pauperes sit misericors, opesque suas effundat.

Secundo, Septuag. vertunt : *Vir misericors animæ suæ benigne facit ; ast immisericors quoque corpus suum perdit.* Quod Jansen. sic explicat, q. d. Vir misericors animæ suæ, id est sibi ipsi, benefacit : at crudelis non modo alios, sed etiam carnem suam, id est seipsum, lædit. Alii, q. d. Vir beneficus utitur bonis suis, sibique ex iis benefacit : at avarus semetipsum defraudat et inedia conficit. Sic enim juste punit Deus avaros, ut, quia opes suas in alios non erogant, sibi ipsis quoque vitæ alimenta ex avaritia derogent et negent. Auctor vero Catenæ Græcor. sic q. d. Vir benignus et liberalis ex instituto deditus est animæ ; avarus autem et tenax nec animæ, nec corpori parcit; quippe quod non nutrit, nec tractat ut oportebat, aut certe immodice crudelis et parcus est : se enim immodice saturans, in adversam valetudinem et paupertatem deflectit, et tandem omnino perit. Hæc ille.

Tertio, melius noster per *carnem* accipit propinquos, uti et Vatabl. et alii. Unde sic explicant Lyr. Hugo et Dionys. q. d. Vir misericors, dum aliis benefacit, animæ suæ benefacit : at crudelis etiam in propinquos, et consequenter in carnem et animam suam, immisericors est. Ratio est primo, quia misericors in alios, tot sibi patronos ante Deum numerat, quot suis subsidiis sublevat. Secundo, quia Deum sibi debitorem facit; Deus enim promisit : *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*, Matth. 5. Tertio, quia sola misericordia post mortem defunctos comitatur, ut agat eorum causam in tribunali Christi, inquit ex S. Aug. Lyr. Unde pro *benefacit*, Aquila et Theodot. vertunt, *retribuit animæ suæ;* Syrus : *Vir pius*, inquit, *facit sibi pignora bona.* Huc accedit expositio Cajetani : Vir misericors, inquit, non modo aliis, sed et animæ suæ benefacit; quia rependit illi quod debet, scilicet actum virtutis : virtus enim animo debetur, ex eo quod animus suopte instinctu ad virtutem impellitur, eamque postulat et desiderat.

Quarto, noster Salazar sic antithesin profundius concinnat, q. d. Qui vere et ex animo misericors est, is quidem benefacit animæ suæ, id est non ex affectu carnis beneficia et eleemosynas collocat suas : sed ita expendit ut animæ suæ prosint, id est non proximis solum et consanguineis, quos plerumque ex affectu humano fovere solemus; sed etiam alienis distribuit bona sua. Contra vero, *qui crudelis est, etiam propinquos abjicit :* ille scilicet, qui propter avaritiam misericordiam exuit et sævitiam induit, non solum alienis non succurrit; sed etiam in consanguineos et carnis cognatione conjunctos impius existit.

Quinto, plane et simpliciter, q. d. Vir misericors liberaliter sua expendit, ideoque imprimis animæ suæ, id est sibi ipsi, benefacit; deinde superflua in alios egentes benefaciendo dispertit : at crudelis, id est avarus et immisericors, primo externos, deinde propinquos, tertio seipsum tandem vitæ necessariis defraudat. Multa enim per aposiopesin subticet Salomon, quæ lectori subaudienda relinquit. Gnomæ enim hæ brevitate sua elegantes et acutæ lectoris ingenium exercent et acuunt. Aut clarius, q. d. Vir misericors benefacit animæ suæ, id est sibi ipsi, suæque familiæ et propinquis : immisericors autem non tantum in extraneos, sed et in propinquos suamque familiam, et consequenter in seipsum et animam suam crudelis est. Unde Symmachus vertit : *Turbat suas ipsius domos ;* Chald. : *Retribuit bonum vir benignus; qui perdit corpus suum, crudelis est.* R. Salomon : Misericors, inquit, et pius animæ suæ, id est propinquis (quos amat ut animam suam) beneficia impendit; crudelis autem propinquos suos conturbat et abjicit. Per homœosin enim simile ex simili, vicinum ex vicino, conjunctum ex eo cui jungitur, v. g. amicus ex amico, propinquus ex anima propinqui intelligitur.

Mystice, significatur viri pii primum et proprium opus esse, ut consulat animæ suæ, ejusque saluti æternæ per studium virtutum et bonorum operum : scit enim nihil sibi vicinius et charius esse anima, quam si perdat, omnia perdit : unicam enim tantum habet, non duas, non tres. Si unicam ergo perdit, omnes et omnia perdit, idque irreparabiliter per omnem æternitatem. Undet monet Sapiens : *Omnia si perdas, animam servare memento.* Hoc est quod inculcat Ecclesiast. c. 30. 24 : *Miserere animæ tuæ, placens Deo.* Vide ibi dicta.

Denique notat S. Thomas 2. 2. q. 159. art. 1. ad 3. crudelitatem hîc sumi pro immisericordia, quæ propinquis beneficia subtrahit : nam alioqui crudelitas, inquit, proprie opponitur clementiæ, estque atrocitas animi in exigendis pœnis, sicut clementia est lenitas animi ad facile eas remittendum et condonandum. Dicitur enim crudelitas à cruditate : nam sicut ea quæ sunt cocta et digesta, suavem habent saporem ; ita ex adverso illa quæ sunt cruda et indigesta, asperum crudumque habent saporem. Simili modo clementia est lenitas et suavitas, crudelitas vero asperitas in exigendis pœnis : illa suavis et sapida, hæc austera et aspera. Ita D. Thomas.

Hanc gnomen pulchro bombycis et araneæ

apologo, bellis gnomarum rosis florido, illustrat Cyrill. l. 3. Apolog. moral. c. 18. cujus titulus : *Quæ differentia sit inter avarum et liberalem. Bombyci*, ait, *dixit aranea : Ut quid, frater mi, sic temetipsum torquens evisceras te pro non tuo? At ille : Tu autem te, ut quid? Cum illa : Ego, inquit, laboro pro meo. Mox ille : Quid est tuum? cui aranea dixit : Bonum meum est præda, quam capio in hoc retiaculum incidentem. Ad hæc ille : Quænam est præda? tum illa : Præda mea est musca. Quibus auditis, vermis locutus est dicens : Certe, soror, detestanda mihi videtur ars fraudulentiæ, cassus labor dementiæ, ac repudianda præda miseriæ. Nondum nosti, ut video, quid sit verum proprium bonum, hoc est intrinsecum, non extrinsecum. Tantum nempe illud est verum proprium bonum, quod nisi possessor ejus sponte ipsum reliquerit, est invictus : is namque veraciter vincitur, qui à bono proprio spoliatur. Bonum autem extrinsecum est, quod nolente etiam possessore abripitur. Sic enim bonum proprium virtus sola dignoscitur, quæ nimirum te, nisi eam reliqueris, non relinquet.* Idipsum sibi bombyx applicans subjungit : *Igitur bonum meum est verissima liberalitatis virtus, qua cum communico propria, mihi hæc ipsa magis approprio, quam cum aliena possideo ; et cum distribuero, colligo; et dum expendo, recondo. Propterea nimirum, ut cunctis proficiat cœlum cursu rapidissimo volvitur, et sidera lumen diffundunt, aer roridus concrescit in pluviam, et ubique tam commoda germinat terra. Sic etiam non sibi, sed aliis natura gemmificat, et liberalis metalla progenerat; scaturiunt fontes, fructificant arbores, mellificant apes, et cara vellera gerunt oves. Tota igitur naturæ ars, labor et studium, ad beneficium exhibendum ex virtute liberalitatis concurrunt. Hoc igitur agendo sequor eam, et ex medullis carioribus beneficia impendere conor. Quibus auditis, illiberalis aranea à doctore liberalitatis confusa obmutuit.*

18. IMPIUS FACIT OPUS INSTABILE, SEMINANTI AUTEM JUSTITIAM MERCES FIDELIS.] Perperam aliqui vertunt, *seminanti in justitia*, huncque dant sensum, q. d. Impii opus, v. g. agricultura, est instabile: Hebr. *est mendacium;* quia scilicet messem copiosam, quam labor exigebat et promittebat, non præstat : at justus qui seminat in et cum justitia, laboris et agriculturæ suæ, Deo illi benedicente, copiosam mercedem messemque percipit. Perperam, inquam, nam Hebr. ad verbum habent : *Impius facit opus mendacii*, id est mendax, instabile et fallax ; *seminanti autem justitiam merces veritatis ;* id est *vera, fidelis, stabilis;* Septuag. : *Impius facit opera injusta; semen autem justorum merces veritatis;* Chald. : *Impius facit opus iniquitatis* (Syrus, *oppressionis) et qui seminat in justitia, veritas merces ejus erit. Veritas*, id est stabilitas, soliditas, q. d. Merces ejus erit stabilis et solida : sic enim Hebræi id quod certum, solidum et firmum est, vocant verum et veritatem ; quod vero fallax est instabile et evanidum, vocant mendax et mendacium. Rursum *veritas ;* quia vere messis et merces respondebit suo semini, puta gloria gratiæ, quies labori, beata æternitas passioni temporariæ : veritas enim messis in eo sita est, ut suum semen referat et reddat, sed novum et multiplicatum.

Est antithesis inter impium facientem impia, et pium, sive justum, facientem pia et justa, quod pii opus, id est merces et fructus operis sit verus, id est certus, stabilis, fidelis : impii vero merces fructus operis sit mendax, id est evanidus ; quia non perdurabit, nec fructum et mercedem quam sperabat assequetur. Similis ergo est impius araneæ, quæ se eviscerat, ut telam texat, cujus nullus est usus vel fructus, nisi ut capiat muscas. Quid enim aliud sunt opes, honores, deliciæ, pro quibus laborat et sudat impius, nisi titillantes molestæque muscæ? juxta illud Isaiæ 59. 5 : *Telas araneæ texuerunt.* Et Oseæ 8. 6 ; *In aranearum telas erit vitulus Samariæ.* Justus vero similis est api, quæ ceram et mel quasi nectar cœleste conficit. Hoc est quod ait S. Paulus Galat. 6. 7 : *Qui seminat in carne, de carne et metet corruptionem ; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Et David : *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua ; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos*, Psal. 125. 6.

Justitiam hìc, uti et superius, generatim accipio pro quovis opere justo, et impietatem pro quovis opere impio et injusto : R. Salomon tamen et noster Salazar justitiam arctant ad eleemosynam, et impietatem ad avaritiam, q. d. Impius, id est avarus, facit opus instabile, id est colligit ac comparat opes instabiles ac mendaces ; quæ nimirum nunquam diu apud aliquem durant, sed ocius deserentes ad alium demigrant, quæ fallaces sunt et inanes : *Seminanti autem justitiam merces fidelis.* Nomine *justitiæ* eleemosynam aliquando intelligi aliàs animadverti. Itaque ait : Qui facultates atque opes suas seminis instar spargit in pauperes, fidelem, constantem et minime fallacem mercedem auferet. Eleemosynam vero semini conferri solitam nemo ignorat. Hic sensus est accommodus, sed arctior : prior ergo plenus est et adæquatus. Unde Vatabl. clare vertit : *Impius facit opus fallax* (irritum, mendax); *qui vero serit justitiam, solidam mercedem recipiet.*

19. CLEMENTIA PRÆPARAT VITAM, ET SECTATIO MALORUM MORTEM.] Hic versus explicat præcedentem, ejusque dat causam, q. d. Opus justi est stabile, impii vero instabile : quia justitia ducet ad vitam, impietas vero quæ mala sectatur, sæpe præsentem, semper æternam affert mortem. Pro *clementia* enim Hebr. est *justitia.* Unde Hebr. ad verbum sic habent : *Sicut justitia ad vitas, sic persequens malum ad mortem suam;* Septuag. : *Vir justus progignitur in vitam ; persecutio autem impii tendit ad mortem ;* Aquila et Symmachus : *Et sectator mali ad mortem suam;* Chald. : *Sicut qui facit justitiam, servatur ad vitam ; sic qui sequitur malum, servatur ad mortem;* Syrus : *Filius justitiæ ad vitam, qui facit malum ad mortem ;* Vatablus : *Firmum quid est justitia ad vitam ; qui autem malitiam sectatur, mortem sibi accersit.* Ex his patet justitiam hìc ample sumi, opponique cuivis malitiæ et sceleri. Noster tamen pro *justitia* vertit *clementia;* tum quia ponit speciem pro genere, et exemplum pro regula generali : tum quia inter opera justitiæ excellit clementia et eleemosyna ; unde in Script. per *justitiam* sæpe significatur eleemosyna; ut Ps. 111. 9 : *Dispersit, dedit pauperibus, justitia (*id est eleemosyna*) ejus manet in seculum seculi.*

Quocirca noster Salazar hoc loco pariter *justitiam*, uti est in Hebræo, accipit pro eleemosyna, ideoque censet Nostrum vertisse *clemen-*

tia. Unde sic exponit, q. d. *Clementia præparat vitam* et beatitudinem, et *sectatio malorum*, id est, avara divitiarum disquisitio et sordida asservatio *mortem*, supple præparat. Forte etiam Noster in Hebræo pro צדקה *tsedaka*, id est justitia, legit חסד *chesed*, id est pietas, clementia; unde חסידה *chasida* est ciconia, avis pia in parentes. Ut ut est, verius videtur quod ait Jansenius, per *clementiam* synecdochice intelligi quamlibet justitiam (opponitur enim *sectationi malorum*, id est iniquitati et injustitiæ); quia ex clementia omnis bonitas, justitia et sanctitas, velut rivus è fonte promanat. Nam ut ait S. Ambros. de Obitu Satyri fratris : *Si libido atque iracundia reliquorum vitiorum educatrices sunt, jure castitatem atque clementiam dixerim quasdam virtutes parentes; quamquam pietas quoque ut omnium principium bonorum, ita etiam virtutum seminarium est cæterarum.* Hinc clemens dicitur qui non irascitur, quasi colens mentem, nec irascendo vexans aut turbans, ait Donatus. Mens enim clemens, lenis, quieta, placida et benigna, uti passionum turbationes excludit, ita virtutum omnium capacem se reddit. Unde Poeta:

Quo quisque est major, magis est placabilis iræ,
Atque animos faciles mens generosa capit.

Et Comicus:

Proxime Deo propinquat, qui utitur clementia.
A bestiis nos separat clementia.
Clementia omnes, sed magis reges decet.
Clementia una homines pares facit diis.

Denique Christus apicem justitiæ et virtutis Christianæ posuit in clementia et mansuetudine : *Discite*, inquit, *à me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris*, Matth. 11. Et Dei prima dos, nomenque proprium quod sibi indidit, est *clemens et misericors*, ut patet Exod. 33. 19. et cap. 34. 6. Jonæ 4. 2.

20. Abominabile Domino cor pravum; et voluntas ejus in iis qui simpliciter ambulant.] Hebr. *Abominatio Domino perversi corde* (ita Aquila et Symmach.), *et beneplacitum ejus perfecti*, vel *integri via;* Septuag. *Abominatio Domini viæ perversæ; accepti autem ei omnes immaculati in viis suis*, hoc est ut clare vertit Vatabl. *Abominatur Dominus pravos corde; integris vero conversatione delectatur;* et Syrus: *Amat* (Chald. *vult*) *qui sine macula sunt in via ejus.* Ratio est clara, quia Deus est ipsa bonitas, integritas, sinceritas, sanctitas, cui proinde extreme contraria et exosa est omnis malitia, pravitas, duplicitas, iniquitas. Peculiariter autem ei exosa est fraus, fictio et simulatio, quia monstri simile est, ait noster Salazar, duplex in uno homine homo; ut alius homo se ostendat in ore, alius lateat in corde; ut aliud proloquatur, aliud cogitet et sentiat. Sapientia enim æterna, puta Deus, est ipsa veritas, sinceritas, *candor lucis æternæ, et speculum sine macula*, Sapient. 7.

Talis fuit Satyrus frater S. Ambrosii, de quo ipse scribit in orat. funebri de Obitu ejus : *Quam plaudebam mihi quod tali me Dominus fratre donaverat, tam pudico, tam efficaci, tam innocenti, tam simplici? ut cum meam innocentiam cogitarem, efficaciam desperarem; cum efficaciam, innocentiam. Sed utrumque mira quadam virtute jungebas.* Et inferius : *Tantæ simplicitatis erat, ut conversus in puerum, simplicitate illius ætatis innoxia, perfecta virtutis effigie, et quodam innocentium morum speculo reluceret. Intravit igitur in regnum cœlorum, quoniam credidit Dei verbo, quoniam sicut puer artem repulit adulandi, injuriæ dolorem clementer absorbuit, quam clementius vindicavit, quærelæ quam dolo promptior, satisfactioni facilis, difficilis ambitioni, sanctus pudori, ut frequenter in eo superfluam magis verecundiam prædicares, quam necessariam quæreres.* Et post pauca : *Etenim intemerata sacri baptismatis dona servavit, mundus corpore, purior corde; non minus adulterini sermonis opprobrium quam corporis perhorrescens, non minorem ratus pudicitiæ reverentiam deferendam integritate verborum, quam corporis castitate.*

21. Manus in manu non erit innocens malus; semen autem justorum salvabitur.] Syrus et Chaldæus hæc accipiunt de violenta injectione manuum in alios, deque pugnis et verberibus : sic enim vertunt: *Qui extendit manum suam contra socium, non erit immunis à malo.* Accedunt Septuag. *Manui manus injiciens injuste, non erit impunitus; qui autem seminat justitiam, accipiet mercedem fidelem;* Symmach. *Manus manui conserens;* S. Hieron. contra Ruffinum, *manus inferens;* Hebr. *Manus ad manum non erit insons impius;* Arabicus: *Qui injicit manum in oppressione, non erit sine supplicio; et qui seminat justitiam, præmium fidele*, scilicet recipiet.

Proverbium hoc videtur ænigma; quare obscuritas ejus varias et perplures peperit expositiones. Eas ad novem redigit Joannes Baptista Navaretus in Thren. 3. Prima est : In Hebræo est *manus ad manum*, id est plaga super plagam, et adhuc impius non est innocens, sed in sua perseverat malitia, uti fecit Pharao. Quæ verba etiam repetuntur, cap. 16 : *Abominatio Domini est omnis arrogans; etiamsi manus ad manum fuerit, non est innocens.* Sumpta metaphora à linteaminibus sordidis, quæ semel atque iterum sapone lavantur et non dealbantur.

Secundus sensus hujus loci est : Quidquid conetur malus, licet ambas congerat manus, abundet opibus et favore, non expiabit peccatum suum, nisi pœnitentiæ pharmacum sumpserit.

Tertius : Licet peccator suum dissimulet peccatum, quemadmodum una manu posita super aliam pecuniam tegimus; sic licet sua velit occultare crimina, non effugiet supplicium Dei.

Quartus sensus est : In Hebræo est *manus ad manum.* Loquitur Salomon de homine fraudulento; et ideo dixerat : *Abominabile est Domino cor pravum, et voluntas ejus in iis qui ambulant simpliciter;* et statim subjungit: *Manus in manu*, hoc est, licet fraudulentus tribuat propria manu tibi munera, atque ea in manu tua reponat; ne te illi committas, neque ei fidas; quia non intendit benefacere, sed decipere. *Semen autem justorum salvabitur*, id est à fraude, et dolo, quem impii machinantur, liberabit Deus justum.

Quintus sensus est Joannis Arborei. Septuag. legunt: *Manui manum injiciens*, seu conserens, *non erit innocens impius*, id est, licet impius manum manui jungat, et ad horam à pravo opere manum retrahat, nilque mali exterius operetur, non retinet cordis innocentiam; malum enim corde machinatur, interius alit monstrum, et sic exponit D. Gregor. lib. 25. Moral. cap. 3. et Beda.

Sextus sensus : *Manus in manu*, hoc est, citissime et repente superveniet ultio impio. Itali solent dicere, *à mano à mano* pro statim, et cum res aliqua est juxta aliquem, solemus dicere, *res est ad manum. Non erit innocens*, est Hebraic. tropus; pro eo quod est, non erit impunitus. Ita 1. Reg. 26 : *Quis extendet manum in Christum Domini, et innocens erit?* hoc est, erit impunitus. Vel *manus ad manum*, id est subito, celeriter, facillime; nil enim facilius aut celerius facimus, quam unam manum alteri jungere, q. d. Subito iniquitas impii manifestatibur. Ita exponit Cajetan. et legit *manus ad manum*; asseritque esse aliquorum Hebræorum sensum.

Septimus sensus : Etiamsi conspirent impii in unum, et mutuo sibi præstent auxilia, et in signum hujus conspirationis manus sibi dent, non evadent supplicia, licet multi sint in scelere participes. Tali enim malorum factioni opponitur congregatio justorum, de qua dicit Salomon: *Semen autem justorum salvabitur.* Ita exponit Jansen. Et sic Psal. 19. de impiis dicitur : *Adipem suum concluserunt*, id est omnes vires suas sociavere ad perpetrandum mala, et sic addit David : *Os eorum locutum est superbiam.*

Octavus sensus, qui est Bayni : Ubi manus filii ad manum patris additur ad malum, cum filius et posteri peccata majorum sequuntur, non erunt impuniti, et sic sequitur : *Semen autem justorum salvabitur.* Ad mercedem justorum multum valet parentum pietas quam sequuntur.

Nonus sensus : Si manus Dei ad manum hominis accedat, hoc est, si Dei præcepta conferantur cum operibus quæ malus facit, cognoscetur manifeste supplicii reus, nec poterit supplicium evadere. Chaldæus paraphrastes supplet quædam dicens : *Qui extendit*, vel *mittit manum contra socium suum, non est innocens à malo.*

Duas alias expositiones de Avaritia et eleemosyna affert cæterisque præfert noster Salazar. Prior est : *Manus ad manum*, scilicet addita, significat plures manus; sicut dies ad diem, annus ad annum, scilicet additus, significat plures dies et annos. Sensus ergo est, q. d. Avarus qui plures habet manus ad deprædandum aliena, estque instar Briarei gigantis centimanus, non erit innocens, id est impunitus; sed suorum scelerum et rapinarum pœnas exsolvet : *Semen autem justorum salvabitur*, id est, filii autem misericordium, qui aliena non rapiunt, sed sua in pauperes liberaliter elargiuntur, omnia evadent supplicia.

Posterior : Olim, inquit, apud Romanos mos erat manus manui injicere, aut conserere, cum lis alicui super fortunis aut re familiari intendebatur. Unde illud Tullii epist. ad Trebatium :

> Non ex jure manu consertum, sed mage ferro
> Rem repetunt.

Quare juxta Septuag. sic exponit; *Manus manui injiciens*, aut conserens injuste, non erit impunitus, id est, qui injustas pauperibus lites intendit, et manu consertos in jus vocat, ut bonis suis per injuriam eos spoliet, meritas sui sceleris pœnas dabit. Qui autem seminat justitiam, accipiet mercedem fidelem; *justitia* sumitur pro eleemosyna, q. d. Qui è converso non spoliat pauperes, sed liberalibus largitionibus illis succurrit, et inopiam eorum sublevat, fidelem, hoc est certam et constantem mercedem auferet. Verum hic ritus conferendi manum in lite fuit Romanorum, non Hebræorum.

Igitur hoc proverbio : *Manus ad manum*, Septuag. Syrus, Arabic. et Chald. censent significari violentiam; alii otium et pigritiam, ut Salonius; alii cognationem; alii multitudinem; alii secretum; alii fraudem; alii conatum; alii celeritatem. Unde Pagnin. vertit : *Mox mox non erit impunis vir malus; semen autem piorum evasit.* Et R. Levi sic exponit : *Manus in manu*, id est, quando acerbissimæ calamitates quasi de manu ad manum inopinato ingruent, universique ob illas periclitabuntur, periculum duntaxat ad justos pertinebit, noxa vero ad impios; impii enim iis punientur, justi vero commune periculum sine noxa evadent. Rursum Evagrius in Catena Græc. *Per injustam*, inquit, *manuum in manus injectionem, munerum venationem, jure prohibitam hoc loco significat. Qui igitur aliter affecti, hoc est à vitio illo alieni, seminant justitiam, illi accipient mercedem fidelem, veram et certam, ut qui avaritiæ non attendant, ut illi. Quia vero qui justitiam operatur, ex Deo natus est, Deus autem vita est, fit ut ille justitiam seminare recte dicatur, qui de Dei cognitione virtutumque studio alios instruit.*

Verisimilius est hoc proverbium : *Manus ad manum*, significare conspirationem, societatem, propaginem, posteritatem, q. d. Licet malus sive impius multos habeat sceleris socios, successores et posteros quasi manus auxiliares, non tamen erit innocens, id est impunitus. Esto manum filiorum et nepotum, amicorum et sodalium quasi exercitum in aciem educat; tamen hic eum tutari, ut potentiorem Dei vindicis manum evadat, non poterit. Ita Jansen. Sensus, inquit, est, q. d. Etiamsi inter sese conspirarint impii, non eruut tamen impuniti; at justi eorumque posteri impiorum conspirationem, æque ac punitionem evadent. Sic apte constat antithesis; opponitur enim semen justorum semini et posteritati impiorum, quasi congregatio congregationi, societas societati, successio successioni, posteritas posteritati. Justi enim in se et in posteris præmiantur, suntque felices; impii vero in se æque ac in posteris puniuntur, suntque infelices. Hunc sensum arguit repetitio hujus sententiæ, cap. 16. 5. Ubi de superbo, qui filiis sociisque stipatus gloriosus incedit, dicitur : *Abominatio Domini est omnis arrogans, etiamsi manus ad manum fuerit, non erit innocens.* Rursus eumdem arguit, quod manus sit symbolum societatis, indeque potentiæ ct roboris, juxta illud :

> An nescis longas regibus esse manus?

Et illud : *Multæ manus onus levius reddunt.* Nam ut ait Heraclides : *Invalida pugna est unicæ tantum manus, quia unus vir nullus vir.* Et illud Virg. *Juvenum manus emicat ardens;* est enim hæc militum manus copiosa, ideoque valida.

Moral. S. Greg. 25. Moral. cap. 3 : *Ad Deum*, inquit, *quasi tot gressibus mens accedit, quot bonis motibus proficit. Et rursum tot gressibus longe fit, quot malis cogitationibus decrescit. Unde plerumque contingit ut needum procedat in opere motus mentis, et tamen perfecta jam culpa sit ex ipso reatu cogitationis, sicut scriptum est : Manus in manu non erit innocens malus. Manus enim manui jungi solet, quando quiescit in otio, et nullus eam usus laboris exercet.*

Manus ergo in manu non erit innocens malus, ac si diceret : Et cum m nus cessat ab iniquo opere, malus tamen non est innocens per cogitationem.

22. CIRCULUS (Syrus, *sicut circulus*) AUREUS IN NARIBUS SUIS, MULIER PULCHRA ET FATUA.] Septuag. *Inauris aurea in nare porcæ, sic mulieri κακόφρονι*, id est *male prudenti* (Complut. *stultæ*; S. Hieron. in 16. Ezech. *male moratæ*) *pulchritudo;* Hebr. *Quod inauris est in naribus suis, hoc est mulier pulchra, et recedens à sapore et sensu*, id est deficiens consilio et sapientia, insulsa, vecors, stulta. Hebr. נזם *nezem* proprie significat inaurem, id est ornamentum aurium, sive monile ex aure pendulum : pari modo tamen significat monile ex fronte vel naribus dependens, qualis est circulus aureus. Unde Chald. vertit : *Sicut monile aureum in naribus suis, sic mulier pulchra et fœtido sensu;* Syrus et Arabicus : *Tanquam inauris auri in naribus porcæ, sic pulchritudo in muliere fœtida gustu*, id est quæ ore fœtet, sive cui fœtet anhelitus; aut potius quæ fœtet insipientia; gustus enim, cibos discernens, symbolum est sapientiæ virtutes à vitiis discernentis, q. d. Quæ corruptum habet palatum et judicium mentis, id est insipiens et imprudens.

Primo, Jansenius sic exponit, q. d. Sicut aureus circulus non convenit in naribus suis, nec suem ornat; ita nec pulchritudo, quæ per se res est præclara, non convenit mulieri stultæ, sed male ibi videtur à natura collocata, sicut postea dicitur : *Non decent stultum verba composita.* Et : *Non decent stultum deliciæ.* Sicut enim sus circulo aureo naribus infixo non novit bene uti, ita nec mulier stulta sua pulchritudine. Deinde, quia sicut sus circulo aureo non cohibetur à suffodienda terra, sed nihilominus se cœno immergit circulumque fœdat : ita et mulier vecors, cum pulchritudine sua gloriam sibi comparare deberet, non ea tamen retrahitur à voluptatum illecebris, sed voluptatum cœno se immergit, sicque pulchritudinem sua insipientia fœdat et obscurat. Quocirca viro uxorem pulchram et fatuam habenti faciendum est, quod monet gnome Syrorum et Arabum : *Si habueritis rete, trahe illud, ne forte traharis ab ipso, id est, si habueritis uxorem, subjice illam tibi, ne ipsa te sibi subjiciat, ac secum perdat.*

Secundo et nervosius, comparat mulierem pulchram, sed stultam et impudicam immundæ sui, sive porco; pulchritudinem vero ejus circulo aureo in naribus, q. d. Sicut sus naribus cœnum sursum deorsum versans, aureum illum circuli ornatum corrumpit, planeque deformat; sic mulier pulchra et impudica inquinat et deturpat pulchritudinem sua immunditia, imo, ea abutitur ad libidinem, juxta illud Poetæ :

> Lis est cum forma magna pudicitiæ.

Ita applicat auctor Catenæ Græcor. Beda, Lyranus, Baynus, imo Clemens Alexandr. 3. Pædag. capite 11 : *Quemadmodum*, inquit, *aurum polluitur immunditia suis, cœnum rostro suo conturbantis; ita quæ sunt paulo magis luxui deditæ mulieres, si nimiis copiis invitentur ad libidinem et impudicitiam, probro ac dedecore afficiunt veram pulchritudinem, eam inquinamentis Veneris polluentes.* Sic et S. Chrysost. quem citat ibidem Scholiast. Clement. *Sicut porca*, inquit, *ea maxime parte corporis sui* (*id est nare*) *lutum ac cœnum vertens, aurum mundum vitiat atque inquinat; sic et mulier suam ipsius commaculat bonam formam.*

Tertio, noster Salazar, q. d. Sicut aureo circulo naribus adacto sus trahitur à quolibet quocumque lubet : sic mulier auro et donis trahitur à quolibet ad explendam ejus libidinem. Similis est phrasis Job 40. 21 : *Numquid pones circulum in naribus ejus?* Septuag. *Numquid circumpones capistrum circa nasum ejus?* Verum quia donorum hìc non fit mentio, sed tantum fatuitatis et pulchritudinis, quæ comparantur circulo aureo, ut vertunt Septuag. Hinc

Quarto, aptissime et nervosissime mulier impudica comparatur *sui*, fatuitas *circulo* narium, pulchritudo *aureo;* feminæ enim fatuitas, id est facilitas, qua viris arridet, confabulatur, consentit, puta vecors lascivia et impudicitia est instar circuli, quo eam viri lascivi apprehendunt, et circumagunt ad suas quisque libidines; pulchritudo vero est instar auri splendentis quod virorum oculos ferit rapitque, ut circulum hunc aureum, id est lascivam pulchritudinem apprehendant, per eamque mulierem suæ concupiscentiæ subjiciant. Alludit notatque inaures et monilia, quibus se ornant feminæ, ut viros alliciant. Pulchritudo enim hìc tam naturalis quàm adscititia, qua se feminæ stibio fucant, et monilibus ornant, intelligitur. Hebr. enim נזם *nezem* significat ornamentum seu monile, quod publice vel in fronte, vel in naribus, vel in auribus prostituitur causa merendi gratiam; unde aliqui lexicographi *nezem* per duarum priorum litterarum metathesin, adjecta littera *mem*, derivant à זנה *zana*, id est fornicari, mereri, prostituere se.

Dicit ergo quòd pulchritudo hæc feminarum tam naturalis, quàm adscititia ex fuco et monilibus, sit similis circulo aureo suum, sive porcorum. Primo, quia, sicut hic ornatus sues non decet, nec decorat, sed potius dedecorat; sic et pulchritudo ista mulieres fatuas et lascivas non condecorat, sed deturpat et infamat. Secundo, quia, sicut sues circulum aureum narium, dum naribus vertunt cœnum, luto commaculant : sic feminæ lascivæ suam formam fœdant, dum eam libidine inquinant. Tertio, sicut circulo aureo sues trahuntur et circumaguntur à subulcis; sic feminæ sua forma ab impudicis trahuntur et rapiuntur ad scelus. Quarto, naribus suis gratius et suavius olet cœnum quàm unguentum, ait Lucret. lib 6; ita meretrici suavius olent sordes fornicationis, quàm aromata et lilia castitatis.

Porro feminæ vecordes et impuræ recte adæquantur sui. Primo, quia sus est animal plane stolidum; unde S. August. lib. 6. contra Faust. c. 7 : *Quod in rerum figuris porcus*, inquit, *hoc in rerum genere stultus.* Et Horus Apollo in Hieroglyphicis docet Ægyptios sapientem repræsentare per elephantem, stultum et stolidum per suem. Quod ergo est gladius in manu phrenetici, hoc est pulchritudo in femina fatua et lasciva : sicut enim ille gladio impotenter utitur, multosque ferit, sic et lasciva sua forma verberat, feritque multorum oculos et animos.

Secundo, sues totos dies in cœno se volutant, eoque gaudent : sic et feminæ lascivæ nonnisi lascivia et impudicitia delectantur. *Porci*, ait auctor Imperfecti in Matth. hom. 17, *proprium*

est in cœno se volutare, nunquam in cœlum aspicere, nec quærere dominum suum : sic et impudicæ in cœnum voluptatum projectæ nunquam in cœlum aspiciunt, nunquam Deum Dominum vindicemque cogitant.

Tertio, sues sunt pronæ admodum in venerem, teste Aristot. lib. 6. Histor. animal. c. 18; sic et feminæ lascivæ. Rursus, sus est animal fœdum, gulosum et immundum. Unde Cicero l. 2. de Natura Deorum : *Sus*, inquit, *quid habet præter escam? cui quidem ne putresceret, animam pro sale datam esse dicit Chrysippus.* Hac de causa suillæ carnis esus vetitus fuit Judæis, Levit. 11. v. 7. Vide ibi dicta.

Quarto, sus est animal impudens æque ac indocile : tale est et femina impudica sive meretrix. Unde Aristophanes Hypocratis filios suem resipere dixit, quòd inscii essent et moribus non admodum comptis. Et Pierius, Hierogl. 9. c. 11 : Sus, inquit, est hieroglyphicum indocilitatis; nam apud Physiognomos suilla frons, brevis quippe et hispida capillis sursum versus erectis, indocilitatis indicium est manifestissimum. Est enim animal maxime brutum sus, nullumque animalium magis indocile, cum reliquæ omnes pecudes aliquid habeant in quo, dum vivunt, usus, vel industria, vel frugalitas prosit. Hinc proverbium : *Sus Bœotica*, pro valde tardo et stupido. Hinc et porcus priscis erat delirii piaculum, ut ibidem ostendit Pierius, cap. 19.

Denique S. Chrysost. in Catena Græcorum proponit quæstionem : *Cur Deus, naturæ auctor, mulierem mente destitutam specie effingit venusta? Aut cur, cum venusta condita esset, effecta est stulta?* Ac respondet : *Deus mulieribus natura stolidis formæ pulchritudinem nonnunquam indulget, ne prudentes sagacique ingenio præditæ liberalis formæ gratiam plus æquo mirentur; verum prudentiam et intellectum formæ venustati anteponant, illudque consectentur quod vere bonum et pulchrum : sic fatuis quoque hominibus magnas quandoque opes concedit et facultates; quo prudentes intellectus donum, quod stultis deest, considerantes et admirantes, propter opum penuriam animo non concidant, sed illud, quod vere bonum est, studiose persequantur.*

Quocirca auctor Imperfecti, homilia 45. in Matth., sanum hoc juvenibus dat consilium : *Tu itaque, juvenis*, ait, *quando uxorem ducere vis, noli quærere divitem, sed bene morigeratam; quia mores boni divitias frequenter acquirunt, divitiæ autem mores nunquam fecerunt. Et gloriosior est paupertas fidelium, quàm divitiæ peccatorum. Noli quærere speciem, quia scriptum est : Sicut inaures aureæ in naribus porci, ita mulieris male morigeratæ species. Quia in specie meretrices placent; in moribus autem matronæ.*

Hanc gnomen eleganti pavonis et corvi apologo explicat S. Cyrill. l. 2. Apolog. Moral. c. 25. cui titulus : *Contra eos qui gloriantur in carnis specie. Pavo*, inquit, *aureis pennis decoratus, ac plumea luce pomposus, coram corvo vanam sese effundebat in gloriam, atque illum de pennæ nigredine confundebat. Cujus mox corvus dementiam deridens : Bene video, inquit, quòd in te regula physionomiæ non fallat. Nam quia parvum tanto corpori habes caput, ideo minoris es sensus. Unde non miror si in penna volatili, quæ à vento rapitur et defertur, tuam ut levis leviter gloriam posuisti; omnis enim caro fenum* (Isaiæ 40. 6.), *et omnis gloria ejus quasi flos agri; decor namque floris pulchritudo est carnis. Formositate quippe materiæ rutilat, soliditate non durat, et levitate quantocius evolat. Amens ergo gloriaris in umbra; sed sicut aureus circulus est in naribus sordidæ suis, sic et carnis luciditas cum ignavia mentis. Quòd si igitur ex venustate corporis gloriaris, jam te tua luciditas denigrabit, tuaque te specie deformabit. Nam forma carnis mentis pulchritudinem abstulit, et lumen corporis splendorem animæ fugavit.* Ostendit deinde hanc majori deformitate obscurari et obrui. *Te laudarem, si deformitatem in tuæ formæ substantia non viderem. Nam caput habes serpentinum, sonum pectoris ululosum, cor malevolum, pedem fœdum. Numquid carnis vanæ laudanda species est, cum substantialis formæ defectu mens ipsa deformis sit? Absit : nam anima quanto caro sit pulchrior, tanto fit ipsa deformior. Vera igitur species est, virtus mentis, et gloriosa formositas, claritas rationis. Quibus dictis, ex sua specie confutatum pavonem dimisit tristem.*

Tropol. Abbas Nesteros apud Cassian. Collat. 14. c. 16. Hæc accipit de viris doctis, sed turpiter viventibus : *De istis ergo*, inquit, *qui imaginem quamdam scientiæ videntur acquirere, vel de his qui, cum sacrorum voluminum lectioni, ac memoriæ Scripturarum diligenter insistunt, carnalia tamen vitia non relinquunt, in Proverbiis eleganter exprimitur : Sicut inauris aurea in naribus suis; ita mul[illegible] malæ moratæ species. Quid enim prodest que[illegible]iam ornamentum eloquiorum cœlestium, et illa[illegible]etiosissimam Scripturarum speciem consequi, si eam lutulentis operibus vel sensibus inhærendo, quasi immundissimam terram subigendo confringat, aut cœnosis libidinum suarum polluat volutabris?* Sic et S. Hieron. in Ezech. c. 16. ad illa : *Et dedi inaurem super nares tuas. Quando vivimus*, inquit, *et de nobis dici potest : Non mortui laudabunt te, Domine, sed nos, qui vivimus; tunc odoratur Deus odorem sacrificii nostri bonæ fragrantiæ, et aureum circulum sensuum ac dogmatum divinorum habemus in naribus. Quando vero mortui sumus, et versamur in cœno atque in sordibus turpitudinum, habemus illam inaurem in naribus, de qua scripsit Salomon* : *Sicut inauris aurea in naribus porcæ, sic mulieri male moratæ pulchritudo.* Sic et Salonius : *Circulus aureus*, inquit, *est scientiæ ornamentum, quod instar suis cœno immergit, qui illud immunda actione sordidat. Hujus enim anima pulchra est per scientiam, sed fatua per actionem.*

Rursum, mulier fatua et pulchra est anima fidelis, in baptismo vel pœnitentia à peccatis abluta et dealbata, quæ deinde pristinis cupiditatibus illecta ad eas redit, cum eisque quasi amasiis scortatur, sicut sues lautæ redeunt ad lutum, juxta illud S. Petri, epist. 2. c. 2. 22 : *Contigit enim eis illud veri Proverbii : Canis reversus ad suum vomitum; et : Sus lauta in volutabro luti.* Ubi multa hac de re dixi. In his enim circulus aureus, quo eos diabolus apprehendit, circumagit, et ad solita scelera reducit, est veterum amorum recordatio, viva voluptatum præteritarum repræsentatio, ac dulcedinis illecebrosæ memoria. Hanc enim excitat acuitque dæmon, præsertim in agone mortis; quo fit ut multi tunc per delectationes morosas peccent et damnentur. Qui sapit ergo, dum vivit et viget, has species et illecebras è mente aboleat per contrarias imaginationes, orationes, meditationes virtutum et rerum divinarum, præ-

sertim Passionis Christi, qua nihil est efficacius.

Huc facit apophthegma R. Josue in *Pirke avoth*, id est in Capitulis Patrum: *Quotidie vox quædam de monte Horeb exibat, non obscure intentans væ hominibus illis per quos legi damnum infertur, aut injuria; quia vere quicumque negligenter incumbit in studium legis, is prorsus reprobus est et infelix, sicut dicit Script. Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua.*

Denique Salvian. initio l. 4. de Gubern. Dei: *Quid est aliud*, inquit, *principatus sine meritorum sublimitate nisi honoris titulus sine homine? aut quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto? quid est aliud vocabulum sanctum sine merito, nisi ornamentum in luto? Circulus aureus*, ait Sapiens, *in naribus suis, mulier pulchra et fatua. Et in nobis itaque Christianum vocabulum, quasi aureum decus est, quo si indigne utimur, fit ut sucs cum ornamento esse videantur.*

23. Desiderium justorum omne bonum est : præstolatio impiorum furor.] Chald. *Desiderium justorum ad bonum est, exspectatio impiorum ad furorem;* Hebr. *Justorum desiderium tantummodo bonum est; exspectatio autem impiorum furor*, sive *ira penetrans;* Septuag. pro עברה *hebra*, id est furor, aliis punctis legentes עברה *abera*, id est transivit, vertunt : *Spes autem impiorum transibit*, id est *peribit;* Scholiastes *abscedet.* Est metonymia, *desiderium* enim vocatur res desiderata, sive id quod desiderant justi : *Præstolatio impiorum* est id quod præstolantur et exspectant impii.

Sensus est, q. d. Desiderium justorum fertur ad *omne bonum*, id est ad omne honestum, ad omnem virtutem; justi non desiderant aliud quam operari bonum. Ita Polychron. in Catena Græc. Impii vero præstolantur et exspectant, ut furiose se gerere possint, ut iram et furorem suum in alios evomant; ira enim qua quis modum excedit, vocatur עברה *hebra*, id est furor; quia limites rationis עבר *abar*, id est, transgreditur, ait Aben Ezra. Aut, ut alii, quia omnia pervadit, inflammat et vastat instar ignis. Unde Baynus, et ex eo noster Salazar vertunt : *Cupiditas justorum omnis bona est*, sicque explicant : Justi nil concupiscunt nisi benefacere, ac ubi potestas deest, cupiditas benefaciendi adest et acuitur; è contrario *impiorum præstolatio*, id est exspectatio et desiderium, est *furor*, id est impiorum vota longe diversum est studium; nam præstolatio eorum furor. *Præstolatio* hîc sumitur etiam pro desiderio, nimirum impiorum vota ex furore et ira profecta aliorum perniciem avidissime exoptant. Itaque quemadmodum pii ac justi homines plura bona conferre desiderant quam impendunt, et quod deest facultati, votis compensant; sic etiam impii plura mala inferre cupiunt quam inferunt, et malefaciendi facultatem desiderio nocendi longe superant; atque ideo majoribus pœnis se subjiciunt, quam illa sunt quæ damnis illatis respondent. Hinc illud : *Tota vita justi est boni desiderium;* quia non nisi bona agere desiderant, non nisi bonum esuriunt et sitiunt, juxta illud : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam*, Matth. 5. Talis fuit Daniel, qui proinde vocatur *vir desideriorum;* ideoque meruit intelligere 70 hebdomades adventus Christi, Daniel. cap. 9. 23. et cap. 10. 19. Vide S. Bern. ep. 10, ubi inter cætera ait : *Desiderium peregrinationis in plenitudinem commutabitur dilectionis, etc. Sicut autem fides ducit ad plenam cognitionem, sic desiderium ad perfectam dilectionem.*

Tropol. ex hac gnome disce praxim facilem crescendi in omni virtute et merito esse, si crebra et ardentia earum desideria concipias Per hæc enim virtutem quamlibet, etiam quam exterius ob paupertatem, infirmitatem, aliumve defectum exercere non possumus, interius in animo concipimus, firmamus, augemus. Verbi gratia, pauper habens efficax ingensque desiderium faciendi eleemosynam, si opes haberet, acquirit virtutem eleemosynæ, ac per illud tantum vel plus meretur, quantum dives, qui ex consuetudine dat eleemosynam. Infirmus, qui jejunare vel cilicia ferre nequit, desideret hoc facere. Religiosus, certo officio ab obedientia alligatus, desideret cætera omnia quæ alii obeunt, obire; desideret efficaciter concionari, docere, audire confessiones, visitare infirmos, Indis prædicare, etc., si liceret, illaque Deo offerat : nam Deus hæc desideria ita grata habebit, ac si ea opera compleret. Id ita esse docet S. Paulus, 2. Cor. 8. 12 : *Si enim*, inquit, *voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet;* his verbis nobis significans Deum magis promptam voluntatem, quam donum ipsum spectare. Hujus ratio est; quia eleemosynæ et alterius cujusvis virtutis perfectio et meritum in voluntatis promptitudine, non item in multitudine operumque magnitudine consistit. Unde S. August. in Psal. 105 : *Bonam*, inquit, *Deus voluntatem coronat, quando non invenit facultatem.* Et S. Bern. ep. 77 : Deus, ait, indubitanter tribuit bonæ voluntati, quod defuit facultati. Causam à priori dat S. Thomas 1. 2. quæst. 20. art. 2 : *Quia*, ait, *tota formalis bonitas operis exterioris pendet à bonitate actus interioris, quia à voluntate elicitur.* Unde sequitur, si Deo placere appetimus multumque promereri, frequenter pia desideria concipiamus bona præstandi opera, nec non bonas intentiones applicandi, non solum operibus quæ facere intendimus, verum etiam illis quæ facturi non sumus, non quidem bonæ voluntatis, sed facultatis defectu. Quo hæc bona voluntas promptior fuerit, eo uberiorem producet spiritualium proventuum segetem, teste D. Bernardo. Tantum mereris quantum vis; et bona crescente voluntate, crescit pariter et meritum.

Symbolice Lyranus : Justorum desiderium est omne bonum, hoc est ipse Deus, in quo eminenter est omne bonum, quique est bonus et bonum per essentiam. Unde Christus interpellatus à quodam dicente: *Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam?* Respondet : *Quid me interrogas de bono? unus est bonus Deus.* Et David : *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum; ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum; quando veniam, et apparebo ante faciem Dei?* Psal. 41. 2. S. Bern. serm. 84. explicans illud Cant. 3 : *In lectulo meo per noctes quæsivi, quem diligit anima mea. Magnum bonum*, inquit, *quærere Deum. Ego hoc nulli in bonis animæ secundum existimo. Primum in donis, ultimum in profectibus est; virtutum nulli accedit, cedit nulli. Cui accedat? quam nulla præcedit. Cui præcedat? quæ omnium magis consummatio est; quæ enim virtus adscribi possit non quærenti Deum, aut qui termi-*

nus quærenti Deum? Quærite, inquit, faciem ejus semper. Existimo quia nec, cum inventus fuerit, cessabitur à quærendo. Non pedum passibus, sed desideriis quæritur Deus. Et utique non extendit desiderium sanctum felix inventio, sed extendit. Numquid consummatio gaudii, desiderii consumptio est? oleum magis est illi; nam ipsum flamma. Sic est. Adimplebitur lætitia, sed desiderii non erit finis, ac per hoc nec quærendi. Idem tract. de Diligendo Deo, agens de complexu sponsi et sponsæ, puta Christi et animæ sanctæ : *Hinc*, inquit, *illa satietas sine fastidio. Hinc insatiabilis illa sine inquietudine curiositas. Hinc æternum illud atque inexplicabile desiderium nesciens egestatem. Hinc denique sobria illa ebrietas, vero, non mero ingurgitans; non madens vino, sed ardens Deo.*

Anagog. desiderium justorum tendit ad bonum, puta ad beatitudinem cœlestem, quæ est complexio omnis boni : *Præstolatio impiorum furor*, id est, id quod præstolantur impii, sors quæ illis obventura et exspectanda, est furor, id est Dei ira et vindicta in gehenna, usque ad intima non tantum corporis, sed et animæ penetrans, comburens et crucians. Ita R. Salomon, Hugo, Dionys. et alii.

Unde S. Bernard. serm. 5. in vigilia Nativit. Domini : *Desideria nostra*, inquit, *in tribus maxime constituta videntur, quod decet, quod expedit, quod delectat*, puta triplex desiderium est, boni honesti, boni utilis, boni delectabilis. Atque hoc docet in cœlo duntaxat implendum; ibi enim est *summum bonum*, inquit, *summa utilitas, summa gloria, summa voluptas. Atque hæc quidem interim exspectatio nobis nostra est, et promissa nobis visio majestatis, ut sit Deus omnia in omnibus, omne jucundum, omne utile, omne honestum.* Idem in Sententiis : *Triforme*, inquit, *est desiderium electorum. Unanimiter habitare in domo. Unde est : Unam petii à Domino, victoriam obtinere de mundo. Unde est : Quis me liberabit de corpore mortis hujus? Præsentialiter frui Deo. Unde est et illud : Cupio dissolvi, et esse cum Christo.*

24. ALII DIVIDUNT PROPRIA, ET DITIORES FIUNT; ALII RAPIUNT NON SUA, ET SEMPER IN EGESTATE SUNT.] Hebr. *Est sparsor et addetur adhuc; est prohibens à rectitudine, verumtamen ad defectum;* Vatabl. *Est qui dispergit rem, et augetur res ejus magis; et qui parcit rei suæ plus æquo, sed ad inopiam*, id est, sed penuria et egestate opprimitur. Noster τὸ *prohibens à rectitudine*, accipit pro eo qui *recedit à justitia*, facitque injusta, ut opes accumulet; unde vertit : *Alii rapiunt non sua;* Septuag. *Sunt qui propria seminantes* (Aquila, Symmach. et Theodot. *dispergentes*) *plura faciunt; sunt autem qui congregantes* (*aliena*, addit Auctor Catenæ Græc.) *minuuntur;* Chald. *Est qui dispergit, et rursus addetur ei; indigentia erit ei qui recedit à rectitudine;* Syrus : *Est qui semina sua, et multum introducet; est qui non sua congregat, et modicum est illi.* Syrus ergo nostro consentit.

Sensus est clarus. Opponit enim liberalem avaro; quod liberalis sua distribuat, in omnes sit beneficus, multasque faciat eleemosynas, et tamen inde non fiat pauperior, sed ditior; avarus vero recondens suas opes, easque augens et accumulans per fas et nefas, per fraudes, usuras et injustos contractus, quibus rapit aliena, inde tamen non evadat ditior, sed pauperior. Rationem dat τὸ *seminantes*, ut vertunt Septuag. Eleemosyna enim et beneficentia est quasi seminatio. Sicut enim agricola, qui jacit semen, pro uno grano vel modio recipit viginti, triginta, imo subinde sexaginta et centum; dum copiosam colligit messem; sic pariter beneficus spargens suas opes in egenos, jacit quasi semina, ex quibus multiplicatis magnam cum ingenti fœnore à Deo percipit bonorum tum temporalium, tum spiritualium abundantiam. Avarus vero similis est hero, qui frumentum in granario recondit, ubi illud situ contrahitur, corrumpitur, à muribus corroditur, itaque sensim minuitur, nullumque dat fructum; sic enim et avari opes reconditæ Deo maledicente sensim pereunt, minuuntur et consumuntur. Hoc est quod docet S. Paulus, 2. Cor. 9. 6 : *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet*, etc. Ubi plura hac de re dixi. Vide et S. Chrysost. hom. *quod eleemosyna sit ars omnium quæstuosissima.* Exempla plura hujus rei reperies apud Leontium in Vita S. Joannis Eleemosynarii Patriarchæ Alexandrini. Igitur hoc est fidelium paradoxum, sed divinum et verissimum : *Eleemosyna ditat, tenacitas depauperat; quod das, acquiris; quod retines, perdis; erogando opes accumulas, condendo imminuis.* Hæc sententia, uti et aliæ, significat, non quid semper, sed quid sæpe fiat; nam subinde videmus contrarium fieri, scilicet avaros ditari, liberales depauperari; sed tunc Deus pauperiem temporalium ubertate spiritalium donorum compensat. Ita Basil. in Catena Græcorum.

Hanc raptorum vesanam infelicitatem graphice hoc lupi et bovis apologo repræsentat Cyrill. l. 3. Apolog. mor. cap. 15 : *Vagabundus otio lupus rapax, cum cerneret bovem post jugum laboris ac commodi, in cibum falce linguæ herbas demetentem, mox ad eum veniens, dixit : Quid est hoc, quod tam validum animal acutisque cornibus armatum, non solum ab homine jugum toleras gravissimæ servitutis, sed, quod deterius est, post tam gravis laboris onus, vivis edulio vilitatis? Certe si supra artem doli, vigoremque dentis, mihi tantam natura validitatem dedisset; etiam sine labore, ita bonis carnibus vescerer, ut aselli etiam esum dedignarer. At hæc bos, ruminata sententia, dicitur respondisse : O si innocentiæ bonum, mansuetudinis fructum, æquitatis commodum, pacisque decus libra rationis appenderes, et hostilis rapacitatis reatum diligentiori circumspectione librares; videres utique quantæ calamitatis sit sævire hostiliter, ac rapaciter vivere, cum nequissima vita miseræ juventutis sit lues. Nam cum male vivitur, virtutis nobilior vita vera perimitur; et ea quæ relinquitur vita, cum in ea vivat vitalis calamitas, nequior mors efficitur, et sic vera vita per semetipsam damnatur. Quid igitur gloriaris, quod otiosæ rapacitatis vivis malitia?* Unde concludens subjicit : *Omnis namque furis est mens immundissima, discordiæ amica, fellita voluntas, civilitas æmula, ferocissima vita. Ferre ergo jugum suavissimum onus virtutis est mihi, et tempestuosa libertas in præjudicium aliorum, ac servitus vitiositatis sit tibi. Sic nempe carius est mihi comedere fenum de labore justitiæ, quam hædum de scelere avaritiæ violentum. Quo audito, lupus confutatus discessit.*

25. ANIMA, QUÆ BENEDICIT, IMPINGUABITUR; ET QUI INEBRIAT, IPSE QUOQUE INEBRIABITUR.]

Hebr. *Anima benedictionis impinguabitur ; et irrigans etiam ipse* יורא *iore*, id est, *pluvia est*, id est, ipse aliis benefaciendo pluviam frugibus suis, ut lætissimæ et copiosissimæ evadant, inducit. Sua enim beneficentia meretur ut Deus pluviam suis frugibus impluat, omniaque ejus bona fortunet, prosperet et multiplicet. Ratio est, quod Deus det opes dignis ; opibus autem dignus est, qui iis uti novit ; iis autem bene uti norunt, qui benefici sunt, easque in egenos dispensant. Noster, æque ac alii apud Pagninum in Lexico, יורא *iore*, per metathesin accipiunt pro ירוה *irue*, id est irrigabitur et inebriabitur ; hoc enim ex æquo respondet τῳ מרוה *marue*, id est, qui irrigat et inebriat ; *inebriat*, id est affluenter largitur eleemosynam; sic ebrietas sumitur pro satietate, copia et affluentia, Psalm. 35. v. 9. Cant. 5. 1. Proverb. 5. 19. Est metonymia ; ponitur enim effectus pro causa ; ex copia enim rerum sequitur ebrietas. Unde vertit : *Et qui satiat pauperes, ipse satiabitur ;* quia ut dicitur, c. 19. 17 : *Feneratur Deo qui miseretur pauperis, et vicissitudinem suam reddet ei.*

Aliqui τὸ *benedicit* proprie accipiunt pro *bene precatur*, q. d. Qui aliis bona apprecatur, huic vicissim alii bene precantur, ac Deus ipse benedicet. Verum hoc arctius est : *Benedicit* ergo, id est benefacit sive bene precando, sive sua erogando, sive consilia suggerendo, sive docendo, sive quo alio modo. Dat causam ejus quod dixit v. præced. *Alii dividunt propria, et ditiores fiunt,* nimirum quia qui aliis benedicit, id est benefacit, hic à Deo impinguatur et ditatur bonis, tam spiritualibus quam temporalibus; et qui alios suis opibus satiat et quasi inebriat, hic vicissim à Deo inebriabitur, id est abunde locupletabitur. Alludit ad fontes et flumina ; quantum enim aquarum è fontibus inferne defluit, tantum superne in eos influit; ac quantum apertis cataractis flumina depluunt, tantum superne in eadem impluit. Beneficus enim et eleemosynarius est instar fontis et putei, qui jugiter beneficia scaturit, ebullit et effundit, uti docet S. Basil. in illud Lucæ 12 : *Destruam horrea mea.* Unde Chrysost. Homil. 23. in Acta : *Fontes,* inquit, *ex quibus irrigua ducitur aqua, in summis locis debent oriri. Igitur simus et nos animo sublimes, et statim misericordia diffluet. Non enim potest fieri summam animam et divitias contemnentem non etiam misericordem esse,* juxta illud : *Sursum divinorum fluminum fontes.* Aliam similitudinem uberem adhibet Clemens Alexand. lib. 3. Pædag. cap. 7: Sicut, inquit, ad ubera, quæ suguntur vel mulgentur, lac solet confluere, sic et opes confluunt ad eos qui erogant illas. Quocirca B. Petrus Chrysol. serm. 104 : *Esto,* inquit, *dives in misericordia, si semper esse vis dives. Et tunc erunt horrea tua majora, tunc plena, si non fuerint largitate vacua, cupiditate inclusa.*

Porro hæc gnome magis in spiritalibus quam in temporalibus bonis locum habet, ut experientia docet. Unde Chald. pro *Qui inebriat, ipse inebriabitur*, vertit : *Qui docet, etiam ipse addiscet.* Ita videmus doctores, concionatores, confessarios, etc., qui sua Spiritus sancti charismata in alios liberaliter effundunt, copiosius iisdem à Spiritu sancto rigari et inebriari ; ac quo ipsi in proximum Dei amore liberaliores sunt, eo vicissim Deum in se liberaliorem experiuntur. Unde S. Gregor. 3. Pastor. cap. 26 : Τὸ *anima quæ benedicit, ipsa impinguabitur*, sic explicat : *Qui enim prædicando exterius benedicit, interius augmenti pinguedinem percipit ; et dum vino eloquii auditorum mentem debriare non desinit, potus multiplicati muneris debriatus excrescit.* Huc facit Beda in Collectaneis, qui inter tria ænigmata hoc primum proponit : *Quæ est illa mulier quæ innumeris filiis ubera porrigit, quæ quantum sucta fuerit, tantum inundat ?* ac respondet : *Mulier ista est sapientia.* Secundum : *Ubi est anima hominis, cum dormiunt homines ? In tribus locis, aut in corde, aut in sanguine, aut in cerebro.* Tertium : *Qui sunt tres amici et inimici, sine quibus nemo vivere potest ? Ignis, aqua et ferrum.*

Mystice τὸ *benedicit* innuit eleemosynarium esse Sacerdotem mysticum, qui egenis benedicat ore, et magis manu. Sic Paulus docet, 2. Corint. 9. 12, eleemosynam esse sacrificium, cujus victima sint opes erogatæ, altare sint pauperes, sacerdos sit eleemosynarius, immolatio sit erogatio : distribuens eas, v. g. Paulus, sit Diaconus. Fusius idem docet S. Chrys. hom. 20. in ep. 2. ad Corinthios.

Porro Septuag. prorsus aliò abeunt, planeque dissident ab Hebræo, Chaldæo et Latino ; sic enim habent : *Benedicta omnis anima simplex; vir autem animosus non est formosus ;* vel, ut Auctor Catenæ Græcor. *Vir autem iracundus est incompositus ;* alii, *indecorus* vel *inhonestus ;* hoc enim est Græcum οὐκ εὐσχήμων, quod S. Chrysost. hom. 17. in Joan. sic exponit, q. d. Anima sincera, doli et simulationis expers, æque ac modesta et mitis, est benedicta caraque Deo ; at vir animosus, sive iracundus, non est formosus, nec decorus : quia indecorum et turpem vultum, indecoros clamores, indecoras iræ actiones et gestus induit. Turpitudinem hanc vultus in ira pulchre repræsentat S. Basil. hom. de ira. Denique Syrus per antithesin vertit : *Anima, quæ benedicit, benedicetur : quæ maledicit, maledicetur.*

26. QUI ABSCONDIT FRUMENTA, MALEDICETUR IN POPULIS ; BENEDICTIO AUTEM SUPER CAPUT VENDENTIUM.] Hebr. *Prohibenti frumentum maledicet ei populus ;* S. Ambr. l. 3. Offic. cap. 6 : *Captans pretia frumenti* (S. Cypr. *captans annonam*) *maledictus in plebe est ;* Aquila : *Maledicent eum populi;* Symmachus et Theodot. *Maledictus à populo ;* S. Chrysost. hom. 39. in epist. 1. ad Cor. *Qui frumenti auget pretium, est populo execrandus;* Septuag. vero : *Qui continet frumentum, relinquat illud nationibus ;* et Chald. *Qui prohibet frumentum in necessitate, illud hostibus suis relinquet.* Solent avari tempore famis frumentum abscondere, vel etiam coemere, ut crescente fame carius illud vendant : quo fit ut crescat frumenti pretium, ac pauperes famem patiantur, et subinde fame enecentur. Quod sane est inhumanum, ac peccatum grave contra charitatem et justitiam legalem. Illud ergo hìc insectatur Salomon. Qui id faciunt, flagellatores annonæ, et Dardanarii vocantur, à Dardano quodam qui annonam supprimebat, ut carius venderet, contra quos Ulpian. in l. *Annonam.* de Extraord. criminibus. Et S. Gregor. Nazianz. orat. 15 : *Quid ad hæc,* inquit, *dicemus, qui frumentum emimus et vendimus, ac temporum difficultates observamus, ut opes nobis comparemus, et in alienis calamitatibus delicias capiamus, atque non ut Joseph Ægyptiorum facultates majoris*

dispensationis causa (*utramque enim norat, nimirum et recte colligere, et recte annonam tribuere; quemadmodum etiam et famem prospicere, et eminus ei obsistere*) *; sed ut iniqui et conscelerati popularium nostrorum opes acquiramus?*

Et Isidorus Pelus. l. 3. epist. 81 : *Inexplebilem*, inquit, *quemdam ac sævum et crudelem Dardanarium, hoc est frumenti cauponem, te esse nonnulli aiunt ; ut qui tempora observes, ad de egestatibus occasionem lucrandi arripias, et de calamitatibus messem colligas. Quamobrem hoc tecum reputans, alios non tam tua, quam te Dei ope indigere, fac te cognatio moveat.* Et Apollonius frumentarius, epist. 85 : *Terra*, ait, *mater est omnium ; justa enim est. At vos, cum injusti sitis, vestram duntaxat matrem eam effecistis, et nisi destiteritis, perficiam ut vobis in ea consistere non liceat.*

Uberius et nervosius S. Ambr. l. 3. Offic. c. 6. vitii hujus enormitatem exaggerat : *Cur*, inquit, *ad fraudem convertis naturæ indulgentiam? cur invides usibus hominum publicos partus? cur populis minuis abundantiam? cur affectas inopiam? cur optari facis à pauperibus sterilitatem? Cum enim non sentiant beneficia fecunditatis, te auctionante pretium, te condente frumentum, optant potius nihil nasci quam te de fame publica negotiari. Ambis frumentorum indigentiam, alimentorum penuriam, uberes soli partus ingemiscis, fles publicam fertilitatem, horrea frugum plena deploras, exploras quando sterilior proventus sit, quando exilior partus ; votis tuis gaudes arrisisse maledictum, ut nihil usquam nasceretur. Tunc messem tuam venisse lætaris, tunc tibi de omnium miseria congeris opes ; et hanc tu industriam vocas, hanc diligentiam nominas, quæ calliditatis versutia, quæ astutia fraudis est? et hoc tu remedium vocas, quod est commentum nequitiæ? latrocinium hoc an fœnus appellem? Captantur tanquam latrocinii tempora, quibus in viscera hominum durus insidiatur obrepas.* Et inferius : *Recte igitur Salomon : Qui continet, inquit, frumentum, relinquet illud nationibus, non hæredibus ; quoniam avaritiæ emolumentum ad successorum jura non pervenit. Quod non legitime acquiritur, quasi ventis quibusdam ita extraneis diripientibus dissipatur. Et addidit : Captans annonam maledictus in plebe est ; benedictio autem in capite ejus qui participat. Vides ergo quod largitorem frumenti esse deceat, non pretii captatorem. Non est igitur ista utilitas, in qua plus honestati detrahitur quam utilitati adjungitur.*

Memorabile est quod tradunt Trithemius, Cochlæus, Genebrardus, Munsterus, Demochares et alii quos citat noster Serarius, l. 4. Moguntiac. rerum cap. 1. de Hattone Archiepiscopo Moguntiac. sub anno Domini 970, eum scilicet avare condidisse frumenta, ac pauperes vocitasse mures, eosque quasi mures fame perire permisisse ; ideoque justa Dei vindicta à muribus invasum, ad turrim, quæ etiamnum in medio Rheni visitur, et turris murum appellatur à multis, confugisse, ibique à muribus insequentibus peremptum esse et devoratum. Esto Serarius ibidem contendat historiam hanc esse fabulam. A dardanariis Stratensibus occisus est anno Christi 1127. B. Carolus Comes Flandriæ, filius S. Canuti regis Daniæ et Martyris, eo quod eorum avaritiæ obsisteret, eosque cogeret tempore famis frumenta divendere; locus necis mihi ostensus est Brugis Flandrorum, ubi quasi Martyr colitur ; sanctitatem enim ejus Deus miraculis pluribus declaravit, et cæsores ejus gravi ultione mulctavit. Ita Molanus in Natalibus Sanctorum Belgii die 2. Martii, et Aimoinus, l. 5. de Gestis Francor. c. 5. Exstat Vita ejus recens, impressa Parisiis, anno Domini 1615.

Porro dardanarios, quia communem victum occupando famem conciliant, velut civium pestes populus execratur, et diris devovet, ac non raro tumultu facto deprædatur, imo occidit et discerpit. Notanda versio Septuaginta et Chald. *Qui continet frumentum, relinquat* (Chaldæus et auctor Catenæ Græcor. *relinquet* in futuro) *illud nationibus.* Quibus verbis Salomon optat, vel prædicit frumentum avare servatum ab avaro distributum iri in populos : hoc enim meretur avari avaritia, hoc pariter poscit frumenti conditio : ad hoc enim illud condidit Deus, ut eo alantur populi et pauperes. Auctor Catenæ Græcor. legit : *Qui frumentum detinet gentibus et infidelibus illud relinquere compellitur;* ac per gentes accipit dæmones, qui avarorum sunt hæredes, eorumque bona invadunt et dissipant. Atque mystice sic exponit : *Frumentum est verbum Dei, quod, dum Judæi abdere contendunt, datum est Gentibus facientibus justitiam ejus.* Ita revera sæpe accidit justa Dei vindicta, uti docet S. Chrysost. hom. 39. in 1. ad Corinth. *Multi*, inquit, *etiam integra dolia exinanierunt, et nec acetum quidem dederunt gentibus ; acetum autem ex vino factum totum humi jecerunt, et dolia sua simul cum vino corruperunt. Alii autem rursus, cum ne offa quidem esurientem impertierint, integras frumenti capsas in fluvium projecerunt ; et quia Deum non audierunt jubentem dare egenis, jubente curculione vel inviti quidquid erat intus, effuderunt ad exitium et extremum interitum : multum quidem risum, et multas execrationes simul cum hoc damno in caput suum attrahentes. Ipsi autem nequaquam impunes abeunt.* Addit enim Chrysost. *Sicut enim isti à curculione exesum, et inutile redditum frumentum in fluvios jaciunt ; ita eos qui hoc fecerunt, propter hoc ipsum factos inutiles projiciet Deus in fluvium ignis. Sicut enim frumentum curculio et vermis, ita justorum animas exedit crudelitas et inhumanitas.* Curculio est animal parvum frumentum corrodens, ejusque medullam exedens: dictum curculio quasi gurgulio, eo quod in eo nihil pene aliud videtur quam guttur, ait Varro.

Benedictio autem super caput vendentium.] Septuag. *In capite ejus qui communicat ;* S. Cyprian. *In capite ejus qui participat*, id est, in caput ejus qui alios suarum opum participes efficit; Auctor Catenæ Græcorum : *Favor autem et benedictio super caput distribuentis*, quasi dicas : Tempore famis distribuens frumentum, Dei et hominum gratiam, favorem et benedictionem nanciscitur ; omnes enim ei benedicunt et applaudunt, omnes eum laudant et celebrant.

Mystice S. Gregor. 3. parte Pastor. cap. 26 : *Frumenta abscondere*, inquit, *est prædicationis sanctæ apud se verba retinere ; in populis autem talis quisque maledicitur, quia in solius culpa silentii pro multorum, quos corrigere poterat, pœna damnabitur.* Ipsissima S. Gregorii verba

transcribit Salonius, et adnectit : *Illi vendunt frumenta, qui verba vitæ suis auditoribus annuntiant. Quod pretium accipiunt ab eis? Pretium fidei et confessionis sanctæ. Quomodo veniet benedictio super eorum capita? Quia singulis eorum dicturus est Dominus : Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, intra in gaudium Domini tui.* Hæc Salonius. Eadem ad verbum habet Beda ; unde ex Beda hæc et alia nonnulla descripsisse videtur Salonius. Beda enim fusior est, et Bedæ stylum hæc redolent. Quocirca Salonius hic non videtur esse ille priscus discipulus Salviani, et filius S. Eucherii, qui postmodum creatus est Episcopus Lugdunensis sub annum Domini 440; nam Beda S. Eucherio fuit longe posterior ; floruit enim sub annum Domini 730. Alius ergo hic Salonius sit oportet.

27. BENE CONSURGIT DILUCULO, QUI QUÆRIT BONA; QUI AUTEM INVESTIGATOR MALORUM EST, OPPRIMETUR AB EIS.] Pro *consurgit diluculo*, Hebr. est שוחר *schocher*, id est aurorans, diluculans, manicans, id est mane consurgens, mane quærens, mane aliquid faciens; mane enim solent homines res suas requirere, ac negotia sua peragere. Pro *bene* Hebr. est טוב *tob*, id est *bonum* neutre, vel *bonus* masculine, ut vertit Aquila, Aben Ezra, R. Salomon et R. Levi. Sed Noster adverbialiter accepit *tob* pro לטוב *latob*, id est *ad bonum*, id est *bene*; vel simplicius *tob* accepit masculine, quasi dicat : *Bonus aurorans est*, id est, *bene consurgit diluculo, qui quærit bona.* Sensus ergo est, q. d. Qui mane, dum surgit, concipit, vestigat, quærit et destinat opera bona quæ per decursum totius diei peragat, hic utique bene consurgit ; quia sibi parit et parat magna merita, quibus Dei hominumque gratiam sibi conciliat; unde Hebr. habent: *Quærens mane bonum, quærit beneplacitum*, vel *bonam gratiam*, ut vertit Aquila et Septuag. *Qui autem investigator est malorum*, id est qui mane cogitat, machinatur, vestigat mala quæ per diem operetur; hic utique male consurgit, quia ad malum suum : nam mala, quæ machinatur, in caput ejus recident, eumque oppriment : sicut Saul, quærens pythonissam, ab ea nuntium cladis et mortis accepit, ait Lyranus. Unde Aquila clare vertit : *Matutina consurrectio boni quærit gratiam bonam*, q. d. Cum vir bonus mane consurgit, quærit operari bona, quibus gratiam Dei et hominum demereatur; et Chald. *Qui consurgit diluculo ad bonum quærit beneplacitum ; qui quærit malum, veniet super eum;* Syrus: *Qui quærit bonum, quærit beneplacitum;* Septuaginta : *Fabricans bona quærit bonam gratiam*, Dei et hominum ; *exquirentem mala, comprehendent eum.* Quod explicans auctor Catenæ Græcorum : *Per eos*, inquit, *qui bona in corde fabricant, illos designat, qui ea suggerunt quæ ad bonum inducunt; et illos rursum, qui disciplina indigentes incitant, ut eam capessant ; tales enim accipiunt gratiam à Domino.*

Porro noster Salazar hæc, uti et plura alia hoc capite, arctat ad eleemosynam et beneficentiam. Unde sic explicat : *Bene consurgit diluculo, qui quærit gratiam ;* ille scilicet, qui beneficiis ac donis liberalibus gratiam aliorum inire contendit ; *bene*, id est non frustra, non in vanum, non gratis, aut sine mercede, diluculo consurgit ad beneficia collocanda. Mane autem surgere ad donandum, ad opportunitatem referendum est. Nam opportunitas beneficia atque munera auget plurimum ; donum quippe cito ac tempestive collatum duplex quodam modo est (ut alibi diximus). Contra vero : *Qui investigator est malorum, opprimetur ab eis.* Hæc pars cum superiori sic consuenda est ; illi scilicet, qui non beneficia, sed mala aliis inferre parat, secus accidet ; nam mala, quæ aliis intendit, in ipsum cumulatius redibunt.

Hæc expositio est apposita, sed arctior, nec adæquans mentem Salomonis ; Salomon enim loquitur de quolibet bono et de qualibet virtute. Multi enim sunt pauperes, qui eleemosynam facere nequeunt, et tamen hi bonum aliud mane destinare, ac per diem operari possunt et debent. Rursum sapientis est mane vacare non tam eleemosynæ, quàm sapientiæ et Deo per orationem, meditationem et studium, uti monuit Salomon cap. 8. 34, et Moses Deuter. 6. 7, ac David dicens : *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo;* Psalm. 62. 2. Unde Doctores mane docent, et discipuli discunt artes et scientias ; mane enim maxime viget mens et ingenium. Quocirca Pagnin. vertit : *Qui quærit bonum, quærit quod placitum est Deo ; et qui quærit malum, veniet ei.* Sic et Vatablus. Hinc et R. Salomon sic vertit et explicat : *Vigilator bonus, qui in rectum iter mortales deducere studet, eosque arguit et instituit, hic quærit bona, id est benevolentiam divinam sibi demereri expetit ;* Tigurina sic vertit : *Qui mature consectatur bonum, invenit quod desiderat ; qui autem malum quærit, eveniet ei.* R. Levi hoc modo explicat : *Bene consurgit, etc.*, hoc est : *Qui bonus est, bonumque studiose sectatur, Deo acceptus est, ut bono fruatur ; cum enim à Deo ita homo sit constitutus, ut bona anxie appetat, ideò dubio procul optati finis composerit; qui autem investigator malorum, etc., hoc est, malo opprimetur, qui mala appetit. Secus enim quàm decreverat res male succedent ; quæ enim in alios machinabatur, in ipsum recident, atque implicabitur retibus, quæ in alios occulte pararat.*

Huc accedit Jansenius, qui pro *quærit bonum*, legens ex Hebræo *quærit beneplacitum*, idipsum cum Tigurina accipit de eo quod placitum, gratum et jucundum est operanti, q. d. Quicumque mane consurgit ad bonum sectandum, is sane illud inquirit, quod cum obtinuerit, ipsimet pergratum erit ac volupe; secus ille, qui ex aviditate malefaciendi novas scelerum rationes vestigat; hic enim ob malum, quod tam avide sectatur, tunc cum evenerit, dolebit maxime.

Vir ergo bonus et probus ex bonis propositis quæ mane concipit, semper quietus et jucundus est ; quia bonum et sanctum, ideoque jucundum et lætum in sanctis operibus transigit diem; impius vero ex malis machinationibus malum et improbum, ideoque tristem et anxium totum agit diem. Significat ergo Salomon, diluculo cum surgimus, mentem illico elevandam ad Deum, ut illi suggerat et inspiret, quæ ipsi placita sunt, ac mentem ex iis efformare debere bona proposita virtutum, ait Lyran. v. g. beneficentiæ, humilitatis, mortificationis, patientiæ, etc., quæ per diem obeat; ac quærere modos et rationes, quibus magis placeat Deo, ideoque destinare aliqua heroica victoriæ sui et perfectionis opera, quæ ad Dei gloriam illo die exerceat, quibus Deum valde honoret et oblectet, seipsum sanctificet, ac proximos ædificet.

A propositis enim matutinis, si efficacia et ardentia sint, pendet felix sanctusque totius diei decursus. Unde solent sapientes et virtutis studiosi mane disponere opera totius diei, quid scilicet singulis horis facturi sint, modumque faciendi sibi præscribere, atque omnia deinde Deo offerre, ut illi sint grata, ipseque ea dirigat et prosperet. Ex adverso impii, instigante diabolo, mane machinantur et destinant fraudes et scelera, quæ per diem operaturi sunt, quibus diabolus pascatur, ipsi fiant sceleratiores, ac alios in eadem scelera verbo et exemplo pertrahant; sed horum finis est gehenna, illorum beatitudo.

Unde Glossa anagog. sic exponit: *Bene consurgit diluculo, qui quærit bona, etc., id est, ad vitam consurget in tempore resurrectionis, quia nunc bona agit in tempore operationis; qui autem mala quæ dicat vel agat inquirit, eorum pondere ab altioribus retardatur.* Quocirca Abb. Silvanus in Vitis Patr. lib. 7. cap. 43. (sequor editionem nostri Heriberti Rosweydi) docebat mane de omni virtute esse cogitandum: *Surgens mane*, inquit, *sumat initium sapientiæ in omni virtute, et in omni mandato Dei, in magna patientia et longanimitate, et charitate Dei, cum humilitate animæ et corporis, in oratione et deprecatione, cum gemitu, cum puritate cordis et oculorum, et custodia linguæ, etc. Cogita omni die mortem vicinam esse, et quasi jam clausus in monumento nihil de hoc seculo cures. Inedia escarum, humilitas et luctus non recedant à te. Timor Domini omni hora permaneat in te. Hæc ergo, et si qua alia virtus est in his, prospice.* Et lib. 5. libello 1. num. 8. Abb. Joannes: *Per singulos dies*, inquit, *surgens mane de omni virtute sume principium, et mandatum Dei custodi in magna patientia, cum timore et longanimitate, in tribulatione cordis et observationis, in oratione multa et supplicationibus, cum gemitibus, in puritate et munditia linguæ, et custodia oculorum, injuriam patiens et non irascens, pacificus et non reddens malum pro malo; non attendens ad vitia aliorum, neque te ipsum exaltans; sed esto subditus et humilior omni creaturæ; renuntiando omni materiæ corporali, et his quæ secundum carnem sunt, in cruciatu, in certamine, in humilitate spiritus, in jejunio, in fletu, in laboribus, includens te sepulcro tanquam jam mortuus, ut videatur tibi esse proxima mors omni die.*

28. Qui confidit in divitiis suis, corruet: justi autem quasi virens folium germinabunt;] τὸ *virens* non est in Hebræo, sed id Noster subintelligit. Septuag. vertunt: *Qui autem inhæret justis*, ἀνατελεῖ. Quod Complut. vertunt, *orietur*; Romani, *germinabit*; Vatabl. *Justi velut arbor frondibus ornata florebunt.* Sensus est clarus, q. d. Qui spes suas fidenter et arroganter collocat in suis divinis potius quàm in Deo, ob easque securus et superbus omnia præsumit, hic *corruet*; Hebr. *cadet*, scilicet ut folium aridum decidit ex arbore; tum quia divitiæ instabiles sunt, cadunt et pereunt, ut qui hodie est dives, cras sit pauper; qui hodie est Cyrus, cras sit Irus, Iroque pauperior; tum quia divitiæ multis ærumnis et tribulationibus, ac præsertim iræ et vindictæ Dei, resistere nequeunt, juxta illud Eccl. 5. v. 10: *Noli anxius esse in divitiis injustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ.*

Justi autem quasi virens folium germinabunt,] quia spes suas in Deo reponunt, qui facit ut opera eorum instar virentis folii germinent producantque fructus gratiæ et gloriæ, qui perennent in omne ævum; folium enim semper virens, quale est cedri, lauri, palmæ, refert speciem vitæ immortalis et æternæ, ait sanctus Ambr. in Psalm. 1. Unde Lyran. Justi, ait, sicut folium virens germinabunt, id est, proficient de bono in melius, sicut ex caudice folii germinat calyculus, ex calyculo flos, ex flore fructus, v. g. pomum, nux, pyrum. Unde R. Levi: *Sicut*, inquit, *sub folio germen enascitur, ita justi in germen se induent, ut proferant fructus, quos à Deo speraverant.* Et Cajetan. Justus, inquit, imitabitur arborem folia proferentem; quia sicut arbor folia virentia, sic ipse innumerabiles filios suæ justitiæ imitatores et asseclas progignit. Justum accipio in genere pro quolibet justo et sancto; licet noster Salazar more suo justum arctet ad eleemosynarium, cujus folium virens est spes beatæ immortalitatis; ut sensus sit, q. d. Sicut arbor veris, calore confota, folia virentia progerminat; sic liberalis et misericors (hic enim nomine justi notatur, ut sæpe aliàs animadverti), charitatis calore et misericordiæ æstu tepefactus, spem pullulabit virentibus foliis quasi vernantem. S. Chrysost. in illud Apostoli: *Oportet semper hæreses esse. Sicut radix*, inquit, *in pingui plantata solo singulis annis tempestivos affert fructus et folia, sic et pecunia in manibus pauperum plantata, non solum in singulos annos, sed etiam in singulos dies spirituales nobis fructus foliaque producit; fidentiam scilicet in Deum, peccatorum abscessum, conscientiam bonam, lætitiam spiritualem, spem jucundam, et bona quæ præparavit Deus diligentibus se.* Hoc est quod ait Paulus 1. Timoth. c. 6. 17: *Divitibus hujus seculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum) bene agere, divites fieri in bonis operibus, etc., thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant vitam æternam.* Vide quæ ibidem annotavi.

Alludit Salomon ad illud Davidis patris sui: *Justus ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur*, Psalm. 91. 13. Et illud de justo: *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo; et folium ejus non defluet, et omnia quæcumque faciet prosperabuntur*, psalm. 1. 3. Huc vicissim allusit Isaias, cap. 35. 1: *Lætabitur deserta, etc., et florebit quasi lilium. Germinans germinabit, et exultabit lætabunda, et laudans: Gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron.*

Ubi nota primo: Homo est quasi arbor inversa, cujus radix, id est caput, vergit sursum versus cœlum, à quo rationem et mentem accepit; rami, id est pedes, sunt in terra; secundo, impii sunt arbores steriles sine fronde, flore, fructu; justi vero sunt arbores fructiferæ, et semper virentes instar palmæ et oleæ; tertio, folia sunt verbum Dei, ait S. August. in Ps. 1. aut, ut S. Ambr. ibidem, sunt virtutes morales Gentilium; fructus sunt virtutes christianæ et divinæ. Aut, ut Orig., fructus sunt justitia et amor sapientiæ; folia vero sunt opes et cætera quæ ad usum vitæ pertinent. Aut, ut Theodot. in Psalm. 1, flores et folia sunt spes beatitudinis; fructus vero est ipsa beatitudo. Simplicius, fructus sunt opera bona charitatis et virtutum

in hac vita ; ac laudis, gloriæ et confessionis Deo in altera, puta in cœlo. Justi ergo velut palmæ semper virent foliis et frondibus, id est virore et vigore animi et operationis, atque modestia, gratia et decore externæ conversationis, qua quasi folia fructus, id est virtutes internas ornant, tegunt, fovent, tuentur, in diesque novas eliciunt et progignunt; quarto, hæc omnia habet justus, quia velut arbor plantatus est juxta aquas et fluenta gratiæ, legis et verbi Dei, à quibus rigatur, et perennem succum vitalem sugit. Ita Theodor. et S. Athanas. ibidem. Hinc quinto, prospere semper agit; quia à Deo regitur et gubernatur. Ita Euseb. ibidem.

Symbolice, arbor vitæ est Christus in cruce erectus, cujus rami sunt Apostoli virique Apostolici, quin et fideles omnes ; agricola est Deus pater, radix est fides et sapientia ; folia sunt spes et oratio multiplex ; fructus sunt electi qui salvi fiunt, vel fructus est sanguis et aqua ex latere Christi profluens, ut sanguine martyrium, aqua baptismum à se institutum repræsentaret. Fructus crucis floruit in Patriarchis, germinavit in Prophetis, dedit odorem in incarnatione, maturuit in passione, comeditur post resurrectionem. Ita S. Chrys. in Psalm. 1 : *Funus enim Christi versum est in fœnus immortalitatis.* Quocirca Beda hunc Salomonis versum sic explicat, q. d. : *Qui confidit in divitiis, etc.*, hoc est, *qui præsentibus bonis inhians futura non cogitat, utrisque in novissimo carebit ; qui autem spe futurorum præmiorum bona faciunt in præsenti, juste quod sperant accipiunt. Virens quippe in arbore folium fructus, quos nondum ostendere habet, signat affuturos ; et justi quasi virens folium germinant ; quia spe salvi facti, in fidei ac virtutum gratia proficere non cessant.*

29. QUI CONTURBAT DOMUM SUAM, POSSIDEBIT (Hebr. *hæreditabit*) VENTOS : ET QUI STULTUS EST, SERVIET SAPIENTI.] Hebr. *et servus stultus sapienti corde ;* Septuag. *Qui non conversatur domi, hæreditabit ventum ; et serviet imprudens prudenti;* græce, μὴ συμπεριφερόμενος, quod alii aptius ad rem præsentem vertunt : *Qui domi se facilem et comem non exhibet ;* de quo mox. Nam συμπεριφέρεσθαι et conversari et facilem se præbere significat. Posterius significatum hoc loco exigit Hebr. עוכר *ocher*, id est *perturbans domum suam.*

Jam primo Syrus sic vertit et explicat : *Qui ædificat domum suam in oppressione, relinquit filiis suis suspiria ; qui non congregat in domo sua, dividit ventos filiis suis*, q. d. Pater qui opes per usuras, fraudes et rapinas colligit, aut eas dilapidat, hujus patrimonium abibit in ventum, nec filiis aliam hæreditatem relinquet quàm ventum, id est nihilum.

Secundo, Tigurin. vertit : *Qui perturbat domum suam, ventum hæreditate accipiet ; et servus stulti ad sapientem corde transit*, q. d. Herus qui servos et ancillas vexat, objurgat, verberat, fame conficit ; hic faciet eos fugaces, ut instar venti ab eo aufugiant, et transeant ad herum prudentem, qui eos clementer et humaniter tractet.

Tertio, Vatabl. q. d. *Qui perturbat domum*, id est, qui dilapidat rem familiarem tandem nihil est habiturus; *et stultus erit servus sapienti corde*, id est, quidquid stultus possidet habiturus est sapiens : bona stulti quasi ab indigno possessore avolabunt ad sapientem, quasi justum sui herum et dominum. Accedit R. Levi : Vox servi, inquit, fortuitos casus significat, q. d. Opera laborque vecordis in sapientis utilitatem cedet, juxta illud : *Injustus præparat, justus autem induetur.*

Quarto, Cajet. q. d. Pater crudelis, sæviens in filios, privat se potestate patria in filios, vel quia filii ab eo aufugiunt, vel quia princeps eos potestate tyrannica patris eximit : vice versa, pater sapiens filium insipientem et protervum humanitate sua in suam redigit potestatem.

Quinto, auctor Catenæ Græc. ex Septuag. sic vertit : *Qui domui suæ se facilem commodumque et comem non exhibet, ille possidebit ventos; qui autem mente caret, serviet prudenti,* idque sic explicat : *Qui de quolibet domestico incommodo incenditur* (ira excandescit, litigat, vociferatur, etc.) *extorris tandem à patria fiet, et ab auræ intemperie humiliabitur ; debet autem commodus frugique paterfamilias omnibus, quoad ejus fieri potest, sese accommodare ; debet, exempli causa, uxori tanquam vasi infirmiori nonnulla indulgere, illique in quibus licite valet gratificari : debet, nec levi de causa filios in iram, aut animi tristitiam conjiciat, summopere cavere : debet fratres egestate pressos ope et auxilio sublevare : debet servis justitiam et æqualitatem administrare : debet denique omnibus quod æquum et justum est præstare, enixeque ut omnia hæc faciat, contendere. Per ventum autem accipere licet animi ægritudinem ex intempestiva ira natam. Stultus autem serviet prudenti, nam prudentia valens dat operam, ut insipientes ad se attrahat, et in suum usum convertat.*

Sexto et genuine, q. d. Insipiens et stultus, qui domum, id est familiam, suam perturbat, sive litigiis et rixis malaque administratione eam vexando et dissipando, sive gula et luxuria dilapidando rem familiarem, hic hæreditabit ventum, id est, ad nihilum extremamque inopiam redigetur, ideoque ipse quasi stultus cogetur servire sapienti, qui res suas ac reditus fundosque administret, ut eos in integrum vel ex toto, vel ex parte, restituat, juxta illud Eccl. 10. 28 : *Servo sensato liberi servient.*

Simili modo Aristot. 1. Polit. cap. 3 et 4. asserit sapientum esse regere, insipientum vero regi à sapientibus. Et Philo lib. Quòd deterius poster. insid. *Sapiens*, inquit, *dicitur Deus insipientis*, juxta illud Dei ad Mosen : *Constitui te Deum Pharaonis*, Exod. 7. 1. Et S. Greg. Nazianz. de sapiente et fideli Episcopo : *Pronubus*, inquit, *animarum, et, ut ita dicam, Deus est, aliosque deos efficit.*

Mystice Glossa : Stultus servit sapienti, id est, inquit, impius vivit pio : ille damnatur, iste accipit bravium, pro quo certabat.

Tropol. S. Greg. 20. Moral. cap. 19 : *Dum injusti sæviunt*, inquit, *justi purgantur, et utilitati innocentium militat vita pravorum, dum hanc et premendo humiliat, et humiliando semper ad melius format. Unde recte quoque per Salomonem dicitur : Qui stultus est serviet sapienti. Et tamen sæpe conspicimus sapientes subesse, stultos vero arcem dominii tenere ; sapientes serviliter obsequi, stultos tyrannica elatione dominari. Quomodo igitur definitione divinæ sententiæ sapienti stultus servit, dum plerumque hunc jure temporalis dominii comprimit ? Sed sciendum est quia contra sapientis vitam, dum stultus præeminens terrorem

potestatis exercet, dum hunc laboribus fatigat, contumeliis lacerat, profecto hunc ab omni vitiorum rubigine urendo purgat. Stultus ergo sapienti etiam dominando servit, quem ad meliorem statum premendo provehit. Sic nonnunquam pupillis dominis ad disciplinæ magisterium servi præsunt, terrent, premunt, feriunt; et tamen esse servi nullo modo desistunt: quia ad hoc ipsum ordinati sunt, ut proficientibus dominis etiam feriendo famulentur. Quia igitur mala reproborum bonos dum cruciant, purgant, utilitati justorum militat etiam potestas iniquorum. Sic et Beda, qui et insuper addit eum, qui perturbat domum animæ suæ, pascere ventos, id est oblectare dæmones. *Stultus*, inquit, *est peccator quilibet, qui dum vitam sapientis, hoc est justi, invidet*, *atque invidendo persequitur, ad probationem ejus velut ignis auro deservit. Qui mentem suam tumultibus cogitatuum noxiorum conturbare non metuit, hanc utique malignorum spirituum fluctibus, quibus obruatur, aperit. Et qui stultus est, sapientem persequitur. Per hoc ei etiam dominando servit: quia patientiam ejus premendo probatiorem reddit, ut, se videlicet damnato, ille bravium pro quo certabat accipiat.*

30. Fructus justi lignum vitæ: et qui suscipit animas, sapiens est.] Chald. *et susceptrix animarum est sapientia;* Cajet. *et capiens animas est sapientia. Lignum vitæ* est arbor vitæ, sive vitalis, qualis creata fuit in paradiso ad prorogandam homini vitam, Genes. 29. Jam *lignum* sive arbor *vitæ* ponitur pro fructu arboris vitæ. Sic enim verba apte ordinanda sunt. q. d. Fructus justi est instar fructus ligni vitæ, quem scilicet proferebat arbor vitæ. Arbor enim vitæ mystice est ipsa sapientia et justitia, et consequenter ipse sapiens et justus: fructus vero ejus sunt opera justa et sancta. Sensus ergo est, q. d. Justus est similis arbori vitæ: sicut enim hæc sita in medio paradisi suaves et gratos proferebat fructus, qui homini prorogassent vitam, et conciliassent immortalitatem, ex quibus cuilibet accipere licebat quantum volebat. Ipsa enim arbor omnibus erat exposita, ac copia et suavitate fructuum omnes ad se invitabat et alliciebat. Sic pariter justus sua sapientia et virtute suaves et gratos edit justitiæ fructus, quibus tam sibi quàm aliis, quos verbo et exemplo justitiam docet, conciliat vitam æternam et beatam immortalitatem, atque eos omnibus offert, eisque omnes ad se allicit et invitat. Quare justus qui *animas suscipit*, Hebr. לוקח *lokeach*, id est *capit*, id est, ut Vatabl. *inescat*, allicit ac trahit ad se, et ad Deum, hic utique sapiens est: sapit enim non tantum sibi, sed et aliis, quos erudit, justificat, et recta semita ducit ad beatam æternitatem. Unde Pagninus vertit: *Qui docet animas sapiens est;* לקח *lacach* enim subinde significat docere: unde לקח *lecach* vocatur doctrina, quia eam discipulus ab ore doctoris excipit et suscipit. Hoc est quod ait Daniel, cap. 12: *Qui ad justitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Rursum *suscipere* in Script. est opitulari, dirigere, fovere, protegere, uti patet passim in Psalmis. Suscipere ergo animas est eis auxiliari, easque omni ope et opera dirigere ad virtutem et salutem.

Porro quòd Septuag. addita de more impiorum antithesi, vertunt: *De fructu justitiæ nascitur arbor vitæ; auferentur autem intempestive animæ iniquorum;* et Syrus: *Exterminabuntur animæ impiorum;* et Arabicus: *Ex fructibus justitiæ modificabitur arbor vitæ; et animæ declinantium à lege removebuntur ante terminum suum;* similem habet sensum, q. d. Ex justitia quasi ex semine pullulat arbor vitæ, id est vitæ, præsentis longævitas et felicitas, ac futuræ beata æternitas, similis illi quam conferebat esus pomi arboris vitæ: vice versa, iniqui cito et immature ante senectam, imo ante ætatem virilem ex hac vita auferentur. Cum enim vita à Deo detur et prorogetur ad faciendam justitiam, qui eam non facit, sed inique vivit, hic utique vita meretur à Deo privari. Similis fuit gnome cap. 3. 18, ubi de sapientia, id est justitia, dicitur: *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam; et qui tenuerit eam, beatus.* Vide ibi dicta.

Noster Salazar rursum hæc arctat ad eleemosynam, q. d. Justus, id est misericors, mercedis loco capiet arborem vitæ, id est, vitam non secus producet quàm si fructu ligni vitæ vesceretur, ætatis in dies labantis jacturas quotidie redimens. *Et qui suscipit animas, sapiens est*, q. d. Quapropter qui suscipit animas, id est qui multos pauperes sublevat, qui peregrinos excipit, et necessariis emolumentis donat, etc., hic vere et ex animo sapit. Hæc expositio apposita est, sed arctior, nec adæquata, ut patet ex dictis.

Mystice, auctor Catenæ Græc. per *lignum vitæ* accipit perfectam Dei notitiam quæ ex justitia nascitur: *De proventu justitiæ nascitur arbor vitæ*, hoc est, inquit, *finis virtutum est justitiæ fructus; harum autem perfectio est notitia Dei, quæ lignum vitæ interdum appellatur.* Vide quæ de ligno vitæ dixi c. 3. 18. Gen. 2. 9. Apoc. 2. 7, et c. 22. 2.

Moral. disce hîc sapientis et sancti esse suscipere animas etiam peccatis oneratas, ærumnis afflictas, tentationibus oppressas, ignorantia cæcas, angoribus et scrupulis implicatas, etc., easque sublevare, consolari, roborare, illuminare, expedire, Deoque saluti et cœlo restituere. Anima enim etiam unica vilissimi rustici, Indi, vel barbari, pluris est, majorisque pretii quàm sit cœlum et terra, totumque universum. Ipsa enim est viva imago Dei et S. Trinitatis, creata ad ejus gloriam, ut ipsum in æternum laudet et celebret: cum anima, quæ peccato perditur, perpetim Deum et Sanctos execretur et blasphemet in gehenna. Ita animas quaslibet suscipiebat Christus, quasi verus earum pastor. Unde ipse ait Joan. 18. 10: *Ego sum Pastor bonus. Bonus Pastor animam suam dat pro ovibus suis.* Et S. Paulus Rom. 15. 7: *Propter quod suscipite invicem*, inquit, *sicut et Christus suscepit vos in honorem Dei.* Ita omnes suscipiebat S. Ambr. uti habet ejus Vita: *Facillimi*, inquit, *ad eum aditus, etiam infimis; palam omnibus eum alloqui cupientibus sanctus vir propositus erat, nullus ingredi à janitoribus vetabatur, imo nec adventum alicujus sibi voluit nuntiari: omnes ad se venientes benigne excipere; uniuscujusque audire negotia, commodis et opportunitatibus omnibus inservire, singulorum levare molestias, et perferre miserias et infirmitates consuevit.* Et inferius: *Quotiescumque illi aliquis ad promerendam pœnitentiam lapsus suos confitebatur, ita afficiebatur commiseratione, ut flens aliena sicut sua peccata, ad fletum pœnitentem etiam com-*

moveret, et causas criminum, quas illi confitebantur, nulli nisi Domino apud quem intercedebat, loquebatur. Hæc Paulinus in Vita S. Ambr. Ita ipse suscepit S. Augustinum tunc juvenem Manichæum et concubinarium, dum eum ad fidem et castitatem convertit. Ita suscepit Theodosium Imper. post cædem Thessalonicensium, dicens: *Qui secutus es errantem* (Davidem), *sequere pœnitentem.*

Mirus in hac re fuit Vitalius, qui quotidie laborando manibus pretium laboris impendebat in meretrices, ut eo fornicationem illarum redimeret, uti refert Leontius Neapolis in Cypro Episcopus in Vita Joannis Eleemosyn. *Ingrediens*, inquit, *civitatem, scribit omnes quæ notæ erant meretrices, et cœpit laborare opuscula, et accipere per singulos dies siliquam unam. Cum ergo occumberet sol, manducabat unius ærei lupinos. Et intrabat ad unam meretricum, et dabat ei æreos nummos, et dicebat: Dona mihi noctem istam, et noli fornicari. Et manebat juxta cam nocte illa, observans eam ne fornicaretur. Stabat ergo à vespere in uno angulo cellulæ, ubi dormiebat mulier, psallens et orans pro ea, et mittens genuflexiones usque ad auroram, et exiens accipiebat verbum ab ea, quòd nulli diceret actionem ejus.* Sic et S. Simeon, cognomento *Salus*, scortationem meretricum dato eis pretio redimebat, uti refert idem Leontius in ejus Vita: qui et addit eum à Deo donum castitatis accepisse adeo eximium, ut etiam cum meretricibus conversans, omni prorsus libidinis sensu careret.

31. Si justus in terra recipit, quanto magis impius et peccator.] Aliqui hanc sententiam exponunt de justi præmiis, quasi ea opponantur injusti suppliciis, q. d. Si Deus justos non tantum in futura vita præmiat, sed et in præsenti multis cumula donis; quanto magis impios non tantum in gehenna puniet, sed et in præsenti vita multis cruciabit afflictionibus? Unde aliqui Hebræi sic vertunt: *Justus pacem habebit in terra.* Hebr. enim שלם *scalam* et pacare et retribuere significat; Chald. *Ecce justus in terra roboratur: impii autem et peccatores de terra perdentur.*

Melius alii passim hæc accipiunt de tribulationibus justorum; q. d. Si justi ob leves et veniales culpas in hac vita tot castigantur ærumnis, quomodo castigabuntur impii ob gravissima scelera non tam in hac vita quam in gehenna? Unde Septuag. quos sequitur S. Petrus epist. S. cap. 4. 18. vertunt: *Si justus quidem vix salvatur, impius et peccator ubi parebunt?* Arabicus: *Peccator ubi apparebit.* Cajetan. *Ecce justus in terra emendabitur:* Syrus: *Si justus vix vivit, impius et peccator ubi reperietur?* q. d. Si justus magno cum labore per multas tribulationes ad salutem eluctando ægre pertingit, quanta pro tot enormibus sceleribus supplicia luent impii in gehenna? Hinc illa S. Hilarionis tremebundi in morte ad animam vox: *Septuaginta prope annis servisti Christo, et mortem times?* Ita S. Ambros. lib. 2. Apologiæ David cap. 3: *Si justi*, inquit, *pœnæ atrocioris receperunt sententiam, tu quemadmodum tibi spem impunitatis proponis, cum Scriptura dicat: Si justus vix salvus fit, peccator et impius ubi parebunt?* Et S. August. lib. 20. contra Faustum: *Quid enim justius unico* (Dei filio) *cui tamen Deus non pepercit? Et quid evidentius quod nec justis parcat, emendans eos varietate tribulationum? cum de hac re aperte sit dictum: Et si justus vix salvus erit.* Et S. Greg. 26. Moral. c. 17: *Peccata*, inquit, *nequaquam divina severitas inulta remanere permittet, sed iram judicii à nostra* (justorum) *hic correptione incipit, ut in reprobatione damnatorum tanquam in fine motus conquiescat:* sicut lapis movetur per aerem, sed in terra quasi in centro conquiescet. Fuse et exacte hanc sententiam explicui, 1. Petr. 4. 18, quare hîc ea non repetam, nec actum agam. Porro Lyran. per exempla sic eam explicat: *Si Martyres*, inquit, *tanta patiuntur injuste, quanta tormenta manent eorum tortores? Si Job, Tobias, et alii Dei electi tanta in hac vita passi sunt, quid miramur si nos longe inferiores aliqua afflictio tangat? etsi enim impii non sumus, certe si nos peccatores negamus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est*, 1. Joan. 1. Huc facit illud Catonis:

Quod merito pateris, patienter ferre memento:
Cumque reus tibi sis, ipsum te judice damna.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MORE SUO PROPONIT ANTITHESES DILIGENTIS DISCIPLINAM ET EAM ODIENTIS, IMPII ET JUSTI, OPERANTIS ET OTIOSI, STULTI ET SAPIENTIS, VERACIS ET MENDACIS, FIDELIS ET FRAUDULENTI : SÆPIUS VERO INCULCAT BONA ET MALA LINGUÆ, PUTA A V. 13. USQUE AD 20. ET A V. 22. USQUE AD 24.

1. Qui diligit disciplinam, diligit scientiam : qui autem odit increpationes,
insipiens est. 2. Qui bonus est, hauriet gratiam à Domino : qui autem
confidit in cogitationibus suis, impie agit. 3. Non roborabitur homo ex
impietate, et radix justorum non commovebitur. 4. Mulier diligens
corona est viro suo, et putredo in ossibus ejus quæ confusione res dignas
gerit. 5. Cogitationes justorum judicia, et consilia impiorum fraudulenta.
6. Verba impiorum insidiantur sanguini : os justorum liberabit eos.
7. Verte impios, et non erunt : domus autem justorum permanebit. 8. Doctrina sua noscetur
vir : qui autem vanus et excors est, patebit contemptui. 9. Melior est pauper et sufficiens sibi,
quam gloriosus et indigens pane. 10. Novit justus jumentorum suorum animas : viscera autem
impiorum crudelia. 11. Qui operatur terram suam, satiabitur panibus : qui autem sectatur
otium, stultissimus est. Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit
contumeliam. 12. Desiderium impii munimentum est pessimorum : radix autem justorum
proficiet. 13. Propter peccata labiorum ruina proximat malo : effugiet autem justus de angus-
tia. 14. De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, et juxta opera manuum suarum retri-
buetur ei. 15. Via stulti recta in oculis ejus : qui autem sapiens est, audit consilia. 16. Fatuus
statim indicat iram suam : qui autem dissimulat injuriam, callidus est. 17. Qui quod novit
loquitur, index justitiæ est : qui autem mentitur, testis est fraudulentus. 18. Est qui promittit,
et quasi gladio pungitur conscientiæ ; lingua autem sapientium sanitas est. 19. Labium veri-
tatis firmum erit in perpetuum : qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacii.
20. Dolus in corde cogitantium mala : qui autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium.
21. Non contristabit justum quidquid ei acciderit ; impii autem replebuntur malo. 22. Abo-
minatio est Domino labia mendacia : qui autem fideliter agunt, placent ei. 23. Homo versutus
celat scientiam, et cor insipientium provocat stultitiam. 24. Manus fortium dominabitur : quæ
autem remissa est, tributis serviet. 25. Mœror in corde viri humiliabit illum, et sermone bono
lætificabitur. 26. Qui negligit damnum propter amicum, justus est ; iter autem impiorum de-
cipiet eos. 27. Non inveniet fraudulentus lucrum, et substantia hominis erit auri pretium.
28. In semita justitiæ, vita, iter autem devium ducit ad mortem.

1. QUI DILIGIT DISCIPLINAM, DILIGIT SCIENTIAM (Septuag. *sensum*) : QUI AUTEM ODIT INCREPATIONES, INSIPIENS EST.] Arabicus : *Qui amat disciplinam, amat bonitatem*, vel *beneficium*. Pro *disciplinam*, hebr. est מוסר *musar*, id est castigationem, correptionem, increpationem. Unde Tigurin. : *Qui diligit castigationem, diligit scientiam ; qui vero castigationem odit, obbrutescit*, id est fit bardus et brutus : hoc enim est Hebr. בער *baar*. Per *scientiam* intellige practicam, puta morum conformationem, honestatem et virtutem.

Sensus ergo est : Qui amans est disciplinæ, ac, cum ab officio et à recto aberrat, sinit se corrigi, libentique animo correptionem excipit; hic utique amat scientiam morum, puta honestatem et virtutem, ac proinde vere sapit, vere philosophus, id est amator sapientiæ est : qui autem odit increpationem, nec, cum male agit, patitur se corripi ; hic utique insipiens est, idque primo, quia ostendit suam superbiam et arrogantiam, qua putat se plus cæteris sapere, ideoque sua vitia et defectus stolide et superbe defendit. Secundo, quia in errore et vitiis per-

tinaciter persistit, nec instrui et corrigi vult; ideoque incorrigibilis et inemendabilis est. Tertiam causam mox subjiciam ex Antiocho. Quare sicut æger desipit, qui ægritudinem non agnoscit, nec ei cauterium aut pharmacum acrius admoveri patitur, itaque in ægritudine manet et moritur : et sicut à via aberrans desipit, si nolit in rectam viam reduci ; et sicut discipulus à veritate declinans desipit, si nolit à magistro emendari et instrui ; sic prorsus desipit, qui à virtute et via salutis aberrans non vult corrigi, instrui, dirigi, et in viam virtutis et salutis reponi. Ita S. Chrys. tom. 3. hom. de ferendis reprehens. : *Qui*, ait, *odit reprehensiones , ait Salomon, insipiens est. Non dixit sic vel sic redargui, sed tantum redargui; nam si quidem juste arguit amicus, agit ut peccatum corrigat : sin absque ratione et immerito, jam laudanda est voluntas ejus, et probanda intentio mentis, agnoscendumque et testandum amicitiæ beneficium. Non enim reprehenderet, nisi multum diligeret. Proinde ne stomachemur, nec succenseamus, cum arguimur.* Causam subdit : *In peccatis*, ait, *id efficiunt reprehensiones, quod in vulneribus remedia. Idcirco sicut insipiens est qui pharmaca rejicit, ita et stultus est, qui non grato animo suscipit reprehensiones.* Addit simile ex sole : *Quid lucidius sole? Et tamen lux ejus deficit. Et profecto sicut lucidam illam lucem sæpenumero supervenientes tenebræ obtegunt, ita et intellectum nostrum quasi in meridie fulgentem et perspicuum inconsiderantia obrepens tenebrosum reddit ; et nonnunquam evenit ut sapiens non videat quod oportet, et minor et hebetior clare et acute illud perspiciat.* Unde concludit S. Chrys. : *Correptionem bene ferre, non vulgaris, sed summæ philosophiæ præconium et laus est.* Sic quoque explicat Antiochus hom. 68 : *Homo*, ait, *si quidem de se quam modestissime sentit, seque pro abjecto habet et vili, multa cum animi voluptate et benevolentia exoptat, quæ in se recidunt correptiones, aut quamlibet asperam objurgationem. Beatus monachus, qui se aliud esse censet nihil quam omnium peripsema.* Peripsema, inquit Scholiastes, est ramentum et limatura, qua scilicet monachus omnium judiciis et censuris quasi limis se corrigendum, radendum in humilitate omnique virtute expoliendum subjicit. Probat id Antiochus ; *Qui odit increpationes insipiens est, quia ei impendet non simplex tribulatio; qui autem diligit eas, liquet hunc jam nulla percelli animi perturbatione, sed sedato est animo. Quam igitur profuerit benigne eos excipere, qui nos suis exercent sannis et scommatibus, quamlibet amarulentis, præ illis qui nos adornant suis commentitiis laudibus, qui juxta Script. differunt ab eo qui maledicit!*

Insuper S. Aug. scripsit librum de Correptione et gratia, in quo objicientibus Pelagianis neminem debere corripi, quod corrigere vitia sit opus gratiæ Dei, non liberi arbitrii et humanarum virium, uti faciebat S. Aug. et Orthodoxi, resp. c. 5 : *Quicumque corripi non vis, ex eo sane corripiendus es, quia corripi non vis. Non vis enim tua tibi vitia demonstrari : non vis ut feriantur, fiatque tibi utilis dolor quo medicum quæras : non vis tibi tu ipse ostendi, ut, cum deformem te vides, reformatorem desideres, eique supplices ne in illa remaneas fœditate.* Et post pauca : *Dolor quippe ille quo sibi displicet, quando sentit correptionis aculeum, excitat eum in majoris orationis affectum, ut Deo miserante, incremento caritatis adjutus, desinat agere pudenda et dolenda, et agat laudanda et grata* *nda.*

His adde apophthegmata S. Aug. lib. de Correptione : *Melius est à justo misericorditer corripi quam fallaciter laudari.* Ita ipse in ps. 140 : *Nemo corripitur et instruitur sine labore et dolore ; quia virtus in infirmitate perficitur.* In Psal. 89 : *Correptio ad emendationem pertinet, redargutio furoris, id est accusatio ad damnationem.* In Ps. 6: *Quem non corrigunt verba, corrigent experimenta.* Serm. 50. de Temp. : *Non corrigimur nisi dono Dei.* Homil. 2. inter 50 : *Veritas etiam per iniquos corripit peccatores.* Ibid. hom. 5. Huc facit proverbium Sixti Philosophi n. 237 : *Qui sapienti non obtemperat, nec Deo obtemperabit.*

2. Qui bonus est, hauriet gratiam (Hebr. רצון *ratson*, id est benevolentiam, favorem, gratiam) a Domino : qui autem confidit in cogitationibus suis, impie agit.] Hebr. est ירשיע *iarscia*, quod, cum sit in *hiphil*, significat primo valde impie agere, ut patet Daniel. 9. v. 5, et c. 12. v. 10. Secundo significat impietatis reum agere et condemnare. Unde Pagninus vertit : *Et malas habentem cogitationes condemnabit ;* et Tigur. : *Scelestus impietatis condemnabitur.*

Igitur sensus generalis et adæquatus est, q. d. Vir bonus, qui bonitati et bonis actionibus, quibus Deo placeat, assidue intendit, hic hauriet à Deo gratiam, ut de bono in melius proficiat, juxta illud : *Ibunt de virtute in virtutem ; videbitur Deus deorum in Sion.* Psal. 83. 8 : *Qui autem confidit in cogitationibus ;* Hebr. *vir cogitationum*, vel machinationum et imaginationum, qui scilicet suas imaginationes sequitur, iisque totus innititur, non Deo Deique voluntati et legi; hic assidue impie aget, ac quotidie de una impietate progredietur ad aliam, de minore ad majorem ; donec culmen impietatis conscendat, fiatque totus impius, indeque cum Lucifero à Deo præcipitetur in tartara. Unde Chald. vertit : *Bonus est qui suscipit voluntatem Dei ; viri impii consilium infringetur ;* Syrus ; *Benefiet viro qui custodit voluntatem Domini, impius condemnabitur ;* Aquila : *Bonus* ὑπερεκχέει, id est, *supereffundit;* vel potius *abunde et affluenter hauriet beneplacitum et gratiam à Domino.* Undè Beda apposite et clare sic explicat : *Qui bonus est non confidit in cogitationibus suis, sed Domini gratiam quærit, et quæsitam invenit ; per illam vero accipit, ut pie vivere possit. Qui autem in cogitationibus suis fidit, bonus esse nequit ; nam quia gratiam superni adjutoris petere non curat, merito in impia actione perdurat.*

Porro, *bonus* hìc quilibet *justus* intelligitur, sed præsertim *humilis*, inquit Beda et Hugo, qui humiliter disciplinam et correptionem, de qua præcessit, excipit : hic enim directe opponitur superbo, qui in suis cogitationibus confidens disciplinam respuit. Humilis enim sua humili submissione, qua se instruenti et corripienti subjicit, meretur insignem à Deo gratiam, qua tum vitium de quo corripitur efficaciter corrigat, tum se in virtute opposita cæterisque valde promoveat. Unde Antiochus hom. 68. jam citata: *Vir humilis*, ait, *incredibili lætitia perfunditur tacitus super correptione privata et contemptu, magis quam pro exhibito honore, et proprii celebritate nominis; unde et talis à Deo prædicatur beatus, juxta Isaiæ testimonium : Sanctificate eum qui extenuat animam suam; qui autem odit correptiones, imprudens.* Sicut enim hauriens

aquam; eo puriorem et copiosiorem haurit, quo major est putei profunditas, ex quo haurit; sic et justus eo majorem et copiosiorem Dei gratiam prolicit, quo major est animi ejus humilitas et demissio; ex hac enim velut è puteo haurienda est aqua vitæ, puta Dei gratia.

Denique Septuag. habent : *Melior* (minus recte Complut. legunt, *melius*) *qui invenit gratiam à Domino; vir autem iniquus tacebitur.* Quæ sententia obscura est et hiulca; unde eam plenius et clarius sic effert Catena Græc. : *Melior* vel *præstantior est, qui gratiam invenit apud Dominum, quàm qui honoratur apud homines; vir autem iniquus legisque prævaricator silentio obruetur. Etenim*, ut ibidem ait Didymus, *comperiuntur quidam boni, bonisque actionibus intenti, soli Deo noti. Hos autem illis præfert, qui apud homines honorantur, magnique fiunt. Qui enim apud homines commendantur, sæpenumero ejusmodi laudem et commendationem in superbiam vertunt : at qui soli Deo cogniti probatique sunt, illi virtutem usque ad finem incontaminatam conservant; nec injuria. Verum apud homines iniquos et improbos nihil ejusmodi locum habet : quando quidem apud illos omnia sunt perversa et distorta.*

Huic sententiæ Salomonis parallela est illa Platonis in Theæteto : *Deo nihil est similius, quàm cum ex hominibus aliquis justissimus est. In hoc nimirum et vera hominis præstantia et facultas versatur, et quantum inde homo abscedit,* οὐδενία *et* ἀνανδρία, *id est nullitas, et hujusmodi quædam ignavia sive imbecillitas, ut hominis nomen amittat, sane existit.* Et rursum : *Philosophia et vera sapientia est animi reditus è tenebrosa ista vita, quæ potius nox quàm dies appellanda est, ad veram illam entis lucem.* Et illa Pindari in Isthmiis ode 6 : *Si quis delectatus labore exercet à Deo structas virtutes, simul Deus illi amabilem gloriam serit, jam ad ultimos felicitatis fines appellens anchoram jecit, divinitus honoratus existens.* Et illud Sixti non Pontificis, ut voluit Ruffinus, sed Philosophi Pythagorici n. 1 : *Fidelis homo, electus homo est; electus homo, homo Dei est; homo Dei est, qui Deo dignus est; Deo dignus est, qui nihil indigne agit.*

Moral. ex hoc versu et præced. disce quàm fideles virtutis studiosi, præsertim Religiosi, debeant faciles esse in admittenda disciplina, correptione, objurgatione et castigatione, imo eam amare, desiderare et ambire. Hæc enim est scala ad vitæ emendationem, ad humilitatem, ad patientiam, omnemque virtutem et perfectionem. Quocirca Antiochus Abbas Lauræ S. Sabæ, qui ante mille annos floruit eo tempore, quo Heraclius Imp. sanctam crucem reportavit Hierosolymam sub annum Domini 614, Antiochus, inquam, hom. 68. jam citata : *Sane*, ait, *quàm eum par est magnum censeri et admirabilem qui, cum increpatur acrius, et ignominia non levi aspergitur, perfert tamen; quemadmodum honesta illa Chananitis, magnique meriti, quæ quidem simul atque à Domino audisset, non est bonum sumere panem filiorum, et mittere catellis; non modo indignata non est, sed ex diverso seipsam extenuans respondit : Imo, Domine; etenim catelli edunt de buccellis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Hoc responso in admirationem tantæ istius et humilitatis et fidei se surrigens Dominus, dixit : O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.* B. Isaias Abb. orat. 8. inter alia apophthegmata hoc habet : *Si quis reprehendit te propter rem aliquam quam fecisti, vel non fecisti, si taces, Jesu te similem præbes; sin respondes : Quid, inquiens, feci? non amplius ei similis es. At si par pari refers, es omnino dissimilis.* B. Doroth., doctrina 21, docet efficax remedium adversus quælibet peccata esse patientiam correptionis.

Verum præ aliis sublimiter et divine hoc argumentum tractat Joannes Climachus gradu 4. de obedientia. Accipe pauca è multis : *Sicut crudele est*, ait, *ex ore famelici infantis manibus panem rapere, ita et seipsum et operarium lædit, qui animas suscipit regendas, nisi illi coronas quantas illum sustinere posse novit, horis singulis providere satagat, sive per contumelias, sive per ignominias, sive per abjectiones, sive per ludibria. Tria enim maxime cavenda committit : Primum, quod ipse increpationis mercede privatur; secundum, quod aliis ex alterius virtute prodesse posset, id agere omisit. Tertium vero est, quod est gravissimum, quod ii nonnunquam qui videntur esse probatissimi, et laboris patientissimi, si ad tempus negligantur, atque jam ut virtutibus prælati non corripiantur, sive probris atque injuriis non afficiantur, ea quæ in eis inerant modestia et tolerantia destituentur. Nam etsi bona et frugifera pinguisque terra est, consuevit tamen aquæ, id est ignominiæ, defectus illam infructuosam ac sylvestrem efficere, spinasque fornicationis et noxiæ securitatis in ea germinare.*

Affert deinde inter alia exemplum Abbacyri, quem quotidie ab omnibus corripi et probris exagitari videns, interrogavit : *Quid est*, ait, *frater Abbacyre, quod te quotidie à mensa expelli video, ac nonnunquam dormire incœnatum? Qui ad hæc respondit : Crede mihi, pater, probant me patres mei, utrùm monachus esse cupiam; non autem vere id faciunt; quam ego patris aliorumque intentionem non ignorans, levissime ac sine ulla molestia omnia tolero. Et ecce* 15 *jam annum ego istud cogitans, sicut et ipsi quando monasterium intravi, dixerunt mihi, quod usque ad* 30 *annum renuntiantes probare solerent. Et recte quidem, pater Joannes, sine probatione enim aurum non perficitur. Hic igitur egregius Abbacyrus, secundo anno postquam adveneram, migravit ad Dominum in monasterio hoc, patribus cum deficeret, dicens : Gratias ago Domino et vobis, patres, quod me ad salutem meam tentastis jugiter; hac enim ex causa immunis à tentatione dæmonum hactenus mansi.* Unde hortando concludit : *Affige in animæ ligno* (*quam crucem dicimus*) *incudem, videlicet mentem, ut per alternos malleorum ictus et crepitus percussa ludibriis et maledictis irrisionibusque lacessita, injuriis affecta, infracta, et in nullo læsa seu dissoluta perseverans, tota lenis et plana, immobilisque persistat. Exue te voluntatibus tuis, ut confusionis amictu; atque his nudus stadium pietatis ingredere; irrisiones horis singulis ut aquam vivam bibe.* Et pluribus interjectis subdit aureo hoc apophthegmate rem obsignans : *Is qui ad placidissimam animi quietem atque ad Deum currit, die omni qua maledicta non sustinet, ingens detrimentum se sustinuisse arbitratur.*

3. Non roborabitur homo ex impietate, et radix justorum non commovebitur.] Pro *non roborabitur*, hebr. est, לא תכן *lo ticcon*, id est *non dirigetur*, ut habent Septuag. Complut. et Chald. item, *non firmabitur, non stabilietur.* Ita Aquila et Symmachus, Septuag. Roman. : *Non*

prosperabitur homo ex iniquo; radices autem justorum non auferentur; Tigurin. : *Nemo cum impietate firmus erit ; radix autem justorum non movebitur ;* Vatablus : *Homo impius non perdurabit, sed cito peribit.*

Sensus generalis et adæquatus est, q. d. Impietas non prosperat, nec stabilem facit impium, sed potius efficit ut in adversa multa incidat, evertatur, et evellatur : at vero justitia et probitas justos prosperat, stabilit et firmat, ut videantur esse instar arboris, quæ firmas in terra egit radices, ideoque nulla ventorum vi evelli, aut loco moveri potest.

Jam sub hoc generali sensu ad particulares descendere licet. Unde primo, Baynus hæc adaptat ad hæredes et filios, q. d. Impius paucos, vel nullos, relinquit hæredes et posteros, eosque miseros et infelices, qui proinde ejus domum et familiam propagare et exaltare nequeant : at vero justus instar arboris bene radicatæ, ideoque multos ex se ramos spargentis, numerosam, felicem et splendidam progignet sobolem, per quam suam familiam propagabit, copiosamque et splendidam efficiet. Sic et Aben Ezra : *Radix*, ait, *est symbolum posteritatis quam justi, cum vita defunguntur, post se relinquunt.*

Secundo, noster Salazar hæc more suo arctat ad divitias, q. d. Ex impietate, id est ex opibus injuste partis, nemo roboratur, hoc est, nemo robustam, firmam et stabilem fortunam inde adipiscitur. Nam cum male parta male dilabantur, cum his pariter fortuna hominis labitur et ruit ; *Radix autem justorum proficiet*, q. d. Facultates justorum, id est juste partæ, tanquam arbor quæ altiores egit radices, nulla vi evellentur, vel auferentur, stabiles erunt et immotæ. Audi S. Chrysost. hom. 2. in ep. ad Ephes. : *Si vis filiis tradere divitias, posside justas, si ullæ sint tales ; hæ enim manent, stantque firmæ et stabiles : quæ autem non sunt ejusmodi, cito pereunt et intereunt.*

Tertio, Lyran. Radix justorum, inquit, est eorum stabilitas in virtute et honore : unde David fuit stabilitus in regno pro se et pro sua posteritate.

Quarto, alii hæc referunt ad actiones : has enim injustis prosperat Deus ; in impiis vero infaustas reddit. Ita auctor Catenæ Græc. : *Quamquam, ait, justus è medio abeat, et moriatur, attamen radix ejus manet firma. Nec ea tantum, sed bonæ quoque laudabilesque actiones sanaque consilia, quæ inde prodierant, etc. Siquidem præter alia hoc justis adhuc residuum est, quod denuo ad vitam aliquando redituri sunt.*

Tropol. Radix justi est justitia, gratia et charitas, quæ nunquam excidet, cum cætera omnia, etiam scientia et prophetia, peritura sint, 1. Corinth. 13. 8. Gratia enim est radix et semen gloriæ : sicut enim ex radice pullulat arbor; sic ex gratia et charitate progignitur gloria æterna. Unde Apostolus Ephes. 3. 17 : *In charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum.*

Allegor. radix justorum est Deus et Christus : quia enim justi in Deo et cruce Christi, quasi arbore vitali et immobili, radicati sunt, hinc nulla tentatione vel tribulatione concutiuntur aut commoventur, dicuntque cum S. Paulo : *Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, etc. Certus sum quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque altitudo, neque fortitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro.* Hinc Christus vocatur *radix David*, Apoc. 5. 5. et c. 22. 16, ac *radix Jesse*, Isaiæ 11. 1.

Anag. radix justorum est æternitas: sectantur enim bona æterna, in iisque mentem spesque omnes defigunt ; quocirca nullis temporalibus bonis vel malis, utpote caducis et evanidis, commoventur. Impii vero, qui sectantur bona præsentia, cum iis transeunt et evanescunt : quare firmi et stabiles esse nequeunt. Unde S. Chrys. hom. 2. in Genes. : *Tale quiddam*, ait, *sunt divitiæ, tale quiddam universa hujus vitæ prosperitas, nihil firmum habens, nihil subsistens, nihil fixum, nihil radicatum; sed magis quam fluminum fluenta prætercurrit. Atqui spiritualia non sunt talia ; sunt enim firma, immobilia, vicissitudinem non accipientia, sed ad omne seculum se extendentia. Quantæ ergo sit inscitiæ nutantia cum immobilibus commutare?*

4. MULIER DILIGENS CORONA EST VIRO SUO : ET PUTREDO IN OSSIBUS EJUS, QUÆ CONFUSIONE RES DIGNAS GERIT.] Hebr. : *Quæ pudefacit ;* Tigur. : *Mulier pudefaciens* (Vatabl. *dedecorosa*) *est ceu tabes in ossibus ejus.* Huic simile est illud Sixti non Pontificis, uti voluit Ruffinus, sed Philosophi in Proverbiis sive Sententiis, quæ habentur in Biblioth. SS. Patrum, n. 228 : *Mulier pudica est viri gloria; reverentiam habens uxori, habebis eam reverentem.*

Aliqui τὸ *diligens* accipiunt ut participium verbi *diligo*, ac interpretantur *amans maritum;* sed perperam : nam hebr. est אשת חיל *escet chail*, id est *mulier virtutis*, id est strenua, sedula, virilis : quæ strenue filios et familiamregit, continet, promovet; ideoque marito non tantum est fida, pudica et casta, sed et laborum dolorumque ejus omnium socia, solamen et remedium; cujus proinde dotes heroicas describit toto c. 31. Unde Theodor. vertit: *Mulier fortitudinis;* Symmach., *abundantiæ;* Septuag. : *Mulier fortis;* Chald., *honesta;* Syrus, *virilis;* Tigur. : *Virtutibus prædita;* Aben Ezra : *Mulier, quæ divitias congerit, est mariti corona; quia illius opera in pretio habetur et honoratur; sicut diadema regium caput cæteris verendum reddit.*

Hæc viro suo est *corona*, id est instar coronæ eum ornat, lætificat, tegit, roborat, sanctitate, vigore, gaudio, omnique bono afficit et replet. Corona enim symbolum est perfectionis et cumuli, nihilque notat nisi perfectum et suis numeris absolutum, uti alibi dixi. Rursum corona dicitur id quod decorum et gloriosum est. Alludit ad coronam nuptialem, qua sponsus et sponsa coronari solent in signum amoris et concordiæ, gratulationis et gaudii nuptialis, uti docet Carolus Paschalius l. 2. de Coronis, c. 16 et 17, et Alexand. ab Alex. lib. 2. Genial. cap. 5. Unde Claudianus in nuptiis Honorii Imp. ita canit :

Tu festas Hymenæe faces ; tu gratia flores
Elige, tu geminas concordia necte coronas.

Rursum corona hæc symbolum erat victoriæ, quod scilicet conjuges conjugio vicissent scortationem, adulterium, procos et mœchos, omnemque vagam et pudendam libidinem. Ita

S. Chrys. hom. 9. in 1. ad Corinth. in morali : *Idcirco*, ait, *coronæ imponuntur capiti, ut victoriæ signa sint, quod scilicet antea libidini fuerint impenetrabiles. Ita demum cubiculum ingrediantur, quia scilicet à voluptate superati non sunt. Quod si libidine superatus quispiam seipsum scortis addixerit, cujus jam rei gratia coronatus incedat, qui tam fœde libidini colla subdiderit.* Tertio, eadem signum erat laboris et strenuitatis. Unde moris fuit olim, ut nova nupta januam viri lana coronaret, quasi quæ sedula in lanificio futura, lineis laneisque pannis virum et filios esset amictura, juxta illud c. 31. 13 : *Quæsivit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum.* Et v. 21 : *Non timebit domui suæ à frigoribus nivis ; omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus.* Quarto, corona hæc symbolum est regni : maritus enim est quasi rex, cujus regnum est uxor et familia. Unde S. Chrysost. hom. in Ps. 4 : *Quoniam*, inquit, *David mulierem* (Bethsabee uxorem Uriæ) *quæ in viri potestate erat, tanquam alienum regnum occupaverat* (*cuilibet enim viro regnum est propria conjux ; et non sic rex purpuram et diadema ut vir uxorem suam diligit*), *propterea qui ex uxore ei natus erat filius, insurrexit tyrannus volens abripere regnum patris : vi rapuit ipse regnum alienum, et vim passus est circa proprium ; et qui clanculum peccaverat, de eo triumphus palam actus est.* Quinto, corona hæc symbolum est integritatis, virtutis et perfectionis, juxta illud Isaiæ 61. 10 : *Induit me vestimentis salutis, et indumento justitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis.* Sexto, corona hæc symbolum est filiorum multorum et insignium, quæ uxor virilis parit et educat marito. Hi enim sunt corona, id est decus et gloria parentum, qui eos et in mensa et foris stipant, et circumdant instar coronæ. Unde Apostolus 1. ad Thessal. c. 2. v. 19 : *Quæ est enim*, inquit, *nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? nonne vos, etc.* Et illud Psal. 127. 3 : *Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ*, q. d. Deo tibi benedicente, teque Deo cooperante, ex uxore multos insignes procreabis, et in omni virtute educabis filios, qui proinde quasi corona te cingent et ornabunt.

Mystice, mulier diligens et strenua est Ecclesia, et quælibet anima sancta, quæ Christum sponsum decorat et delectat quasi corona, juxta illud Cantic. 3. 11 : *Egredimini, et videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die lætitiæ cordis ejus*, puta in die incarnationis, quo Christus carnem nostram sibi despondit, et in ea cæteros homines fideles et sanctos, uti explicant S. Athanas. S. Ambr. S. Greg. S. Bernard. Cassiodor. Philo Carpathius et alii ibidem. Et Isaias cap. 62. 3 : *Eris*, ait, *corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui.* Porro in Incarnatione corona Christi fuit caro et humanitas assumpta : hæc enim Verbum cinxit et coronavit; in passione vero corona Christi fuit spinea, per quam meruit adipisci in cœlis roseam et gemmeam. Atque spineam in hac vita communicat suis electis, uti communicavit realiter S. Catharinæ Senensi. Spinea enim corona Christus se exhibet regem patientium, afflictorum et tribulatorum, eosque præcedit quasi antesignanus, ut per spinas, dolores et cruces suos deducat ad immarcescibilem gloriæ coronam. *Pudeat*, inquit S. Bern. ser. 5. in festo omnium sanctorum, *sub spinato capite membrum fieri delicatum.* Turpe censebant primi Christiani coronari floribus ritu Gentilium, quòd Christus spinis coronatus fuisset, ne Christo illudere et insultare viderentur. Unde Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. c. 8 : *A ratione*, ait, *alienum est ut qui audierimus Dominum fuisse spinis coronatum, ipsi venerabili Domini passioni per ludum insultantes, habeamus capita redimita floribus.* Idem docet Tertull. lib. de Corona militis. Addit S. Athanas. Christum coronatum fuisse spinis, ut omnes nostrarum sollicitudinum et angorum spinas in se suscipiens, nos sua securitate et lætitia donaret, suoque patrocinio protegeret et coronaret. Unde tract. de Passione et cruce sic ait : *Christus spineam coronam gestavit, ut vitæ nostræ curas* (quasi spinas in se suscipiens) *aboleret.*

Mystice, S. Thomas serm. de S. Cæcilia hoc thema sermonis proponit : *Mulier diligens corona est viro suo.* Fuit enim, inquit, S. Cæcilia diligens quintupliciter : Primo, in carnis maceratione; secundo, in Dei dilectione; tertio, in devota oratione; quarto, in eleemosynarum largitione; quinto, in aliorum conversione. Eadem fuit corona viro suo, quia eumdem ad Christum et ad castitatem convertit : unde cum eo meruit ab angelo corona liliorum donari. Eadem corona gemmea est viro suo in vita æterna. Idem S. Thom. in 1. Corinth. 7. lect. 2. hisce novem coronis S. Cæciliam condecorat. Primo, sapientia in parte rationali ; secundo, munditia in parte concupiscibili ; tertio, constantia in parte irascibili; quarto, modestia contra multiloquium ; quinto, veritate contra mendacium; sexto, discretione contra stultiloquium ; septimo, sanctimonia in facto ; octavo, verecundia in signo ; nono, gratia in conversando.

Porro auctor Catenæ Græc. per *mulierem virtutis* mystice accipit virtutem : per *rem confusione dignam*, vitium et malitiam : *Sensus est*, ait, *sicut virtus mentem exornat, ita malitia eamdem profanat et perdit, pravamque et insolentem conviciatricem reddit. Rursum, mulier virilis est anima justi : hæc enim viriliter contra vitia et animi perturbationes decertat ; et ut quavis adversitate superior evadat, strenue laborat.*

ET PUTREDO IN OSSIBUS EJUS, QUÆ CONFUSIONE RES DIGNAS GERIT.] Salonius, Beda, Lyranus et Hugo τὸ *ejus* referunt ad mulierem, q. d. Mulier impudica sua libidine conciliat sibi morbos et putredines, uti patet in lue venerea, quibus et caro et ossa ejus putrescunt et tabescunt, uti experientia docet meretrices et mœchas computrescere. Verum ex antithesi, et ex Hebræo pronomine masculino, liquet τὸ *ejus* referri ad virum, q. d. Sicut mulier pudica et strenua instar coronæ virum ornat, lætificat, corroborat, vivificat : ita ex adverso mulier impudica, desidiosa et pigra (huic enim opponitur *diligens* et sedula. Ita R. Levi), rixosa, ebriosa, prodiga, aliisque vitiis pudendis dedita, virum dedecorat, affligit, infamat, mœrore et molestiis conficit, adeo ut medulla ossium ex tristitia diffluat et consumatur, itaque omne ejus robur (quod est in ossibus) et vigor intereat, ipseque etiam senectam contrahat et emoriatur. Alludit ad illud Adæ de Eva : *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea*, Genes. 2. 23. Ubi Anasta-

sius Sinalta : Os, ait, ad robur, caro ad voluptatem pertinet ; quia uxor bona marito non tantum voluptatem, sed et robur ad superandos omnes labores et familiæ difficultates affert. Additque: Vice versa uxor mala os, id est robur, mariti exedit et consumit. Unde Septuag. vertunt : *Sicut autem in ligno vermis, sic virum disperdit mulier malefica ;* et Syrus more suo legens vestigia Sept. *Sicut fungus et vermis in ligno, ita virum profligat mulier malum faciens,* q. d. Sicut teredo et tinea sensim lignum exedunt, erodunt et consumunt : sic mulier mala et perversa vires viri erodit et absumit. *Malefica* est maligna, item incesta et mœcha, indeque proprie malefica et venefica. Solent enim mœchæ, ut amasiis mœchis fruantur, maritis secreto propinare venena, vel naturalia vel magica, quibus eum vel cito, vel sensim conficiant et enecent, juxta illud Ausonii :

Toxica zelotypo dedit uxor mœcha marito.

Et illud de maleficiato ad veneficam apud Athenæum, lib.6: *Tu illum venenis tuis putrefecisti, et velut lignum carie corruptum vitiasti.* Cum enim mulieres sint timidæ et imbecilles, quod vi et robore nequeunt, hoc fraude et veneficiis peragunt, ut non aperto marte, sed ex insidiis inimicos appetant et perdant. Refert Diodorus, lib. 5, Hecaten feminam omnium primam aconitum invenisse, et ad venena mortifera conficienda summum studium impendisse. Nota est Medea, Circe, et Thessala mulier, id est venefica. Hinc tot sagæ et veneficæ, cum pauciores viri sint sagi et magi. Denique leges civiles mulieres adulteras et veneficas jungunt, velut quadam affinitate conjunctas : sunt enim adulterium et veneficium proxima et cognata, ut mulier quæ impudica est non raro sit venefica. Leges hasce citat Tiraquell. leg. 8. connub. num. 22. et seq. Huc facit Hebræorum initio Gemaræ adagium : *Quod eruca sesamis, id meretrix est in domo.* Sicut enim eruca sesama et olera, in quibus degit, depascitur et vastat : sic meretrix domum in qua habitat consumit, et miserum maritum devorat. Hinc à Comico vocatur *limax:* limaces enim olera exedunt.

5. Cogitationes justorum judicia, et consilia impiorum fraudulenta.] Hebr. *consilia impiorum dolus ;* Septuag. *gubernant impii dolos.* Hebr. enim תחבלות *tachbuloth* et consilia et gubernacula significat. Unde cum Septuag. sic ad verbum vertas, *gubernacula impiorum dolus,* q. d. Gubernacula, quibus impii se suaque gubernant et promovent, sunt fraudes et doli. Est metaphora à gubernaculo navis : sicut enim illo nauclerus regit navem, illudque intra navim absconditur : sic fraudulenti per dolos sua peragunt, eosque in corde celant et abscondunt. Chald. *Solertia* (Syrus, *molitiones* vel *conversatio*) *impiorum fraus est;* Pagnin. *Cogitationes justorum ad faciendum judicium, consilia impiorum ad faciendum dolum.*

Quæres quænam sint *judicia* quæ cogitant menteque versant justi. Primo, auctor Catenæ Græc. respondet esse Dei judicia, ejusdemque præcepta : hæc enim justi meditatione cordeque et animo jugiter pertractant, iisque Numinis metum et cultum sibi inducunt.

Secundo, idem : *Judicia,* ait, *exercent, qui secundum rationis dictamen assidue operantur.* Sic et S. Gregor. 19. Moral. 13. explicans illud Job. 29 : *Et diademate, judicio meo : Justorum judicia,* inquit, *recte diademati comparantur ; quia per magni operis gloriam ad retributionis ducunt coronam. Quæ nimirum judicia secum quotidie introrsus agunt : quid Deo, quid proximo debeant solerter aspiciunt, atque ad agenda bona se vehementer accendunt, et de perpetratis malis districte redarguunt. Unde bene quoque per Salomonem dicitur : Cogitationes justorum judicia. Justi quippe ab omni strepitu seculari ad corda sua redeunt, ibique ascendunt tribunal mentis, atque ante oculus se et proximum statuunt, et deducunt ad mediam regulam testamenti, qua dicitur : Quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos eadem facite illis. Transferunt in se personam proximi, et sollicite attendunt quid sibi, si ita essent, fieri, vel non fieri juste voluissent : sicque districto jure atque judicio causam suam et proximi, juxta tabulas divinæ legis in foro cordis examinant. Bene ergo dicitur : Cogitationes justorum judicia ; quia ipse eorum intimus motus cordis, quasi quædam libra est judiciariæ potestatis.*

Hujus conscientiæ tribunalis personas omnes apte repræsentat S. Bern. lib. de Inter. domo c. 14 : *In domo propria,* ait, *et in propria familia habeo accusatores, testes, judices et tortores. Accusat me conscientia, testis est memoria, ratio judex, voluptas carcer, timor tortor, oblectamentum tormentum : quotquot enim fuerunt oblectamenta mala, tot erunt tormenta dura in pœna. Nam inde punimur, unde delectamur.* Accedit Beda : *Justi,* ait, *sua facta si Domino placeant, sedula meditatione dijudicant ; ne forte ipsis minus sollicitis supernus arbiter contra eos invisibiliter adversa disponat, juxta illud Apostoli : Si nosmetipsos dijudicaremus, non utique dijudicaremur,* 1. Corinth. 11. *At reprobi, divini timoris obliti, de fraude quam faciunt sua consilia cogunt.*

Tertio, S. Hieron. in c. 5. Amos per *judicium* accipit mentis constantiam, q. d. Justi mature deliberant; at ubi deliberarunt, in proposito constantes sunt : impii vero in horas mutant sua consilia et decreta. *Volvetur,* ait, *quasi aqua judicium pessimorum ; quia non stat in una sententia, sed circumfertur omni vento doctrinæ. Quod probaverant improbant, et quod prius laudaverant, putant esse pro nihilo.*

Quarto, et genuine, Vatabl. Jansen. Lyran. et alii per *judicium* accipiunt jus et justitiam, q. d. Cogitationes justorum sunt *judicia,* id est sunt justitiæ, hoc est, sunt justæ et æquæ, ut nulli faciant injuriam, sed cuique jus suum tribuant (est metonymia : ponitur enim abstractum pro concreto, *justitia* pro *justæ*). At vero cogitationes, machinationes et *consilia impiorum* sunt de dolis et fraudibus. Non enim aliud cogitant, quam qua ratione aliis fucum facere, eosque decipere ac rebus suis fraudare queant, ut per fraudes et dolos res suas augeant et promoveant.

Moraliter : Cogitationes justorum debent esse judicia, ut, quemadmodum judicium non inconsiderate agitur, sed à judice magna mentis attentione exercetur : ita mens justi, et ad perfectionem anhelantis cogitationes rationis judicio selectas recipiat, et non indifferenter ex otiositate aut curiositate insurgentes admittat. Comprimat eas timor Domini sanctus, qui occulta etiam cordis nostri et secreta rimatur : liget eas spes donorum cœlestium, quæ non

inania cogitantibus, sed pura et sancta considerantibus frequenter offertur.

Porro tangit hic Sapiens radicem omnis boni vel mali; hæc enim est bona vel mala cogitatio. Unde Beda in Collectaneis: *Istis fomitibus*, ait, *quasi gradibus coalescit omne peccatum. Cogitatio namque pravi delectationem parit, delectatio consensionem, consensio actionem, actio consuetudinem, consuetudo necessitatem.* Vice versa, cogitatio sancta rei sanctæ delectationem parit, delectatio consensionem, consensio actionem, etc.

6. VERBA IMPIORUM INSIDIANTUR SANGUINI: OS JUSTORUM LIBERABIT EOS.] Cohæret hæc sententia præcedenti; estque gradatio, q. d. Impii non solum student pios fraudare bonis, sed et spoliare vita: tum ut facilius bona eorum occupent, tum quia oderunt eos eorumque pietatem et virtutem, quæ quasi sudes in oculis ipsorum impietatem assidue pungit, cruciat et flagellat. Sic Jezabel per falsos testes sustulit Naboth, ut ejus vineam occuparet, 3. Reg. 21.

AT OS JUSTORUM LIBERABIT EOS.] Quos? eos scilicet, quorum sanguini insidiantur impii: sicut Daniel liberavit Susannam, cujus vitæ insidiabantur senes incesti, Daniel. 13; ita Lyran. Baynus et Cajet. Porro Jansen. extendit etiam ad impios, q. d. Impii cupiunt alios perdere; at justi omnes tam pios quàm impios satagunt salvare. Noster Salazar ad solos impios refert, q. d. Justi non referunt par pari, sed eos ipsos à quibus fraudulentis accusationibus damnantur, eos, inquam, ipsi testimonio suo absolvunt. Virtus enim non modo se ipsam, sed et alios quoslibet tuetur et salvat: *Enimvero virtus earum est virium, ut non modo seipsam adjuvet atque defendat, sed alios propugnet, opemque ope destitutis ferat,* inquit auctor Catenæ Græc. Tanta et tam ampla est justorum charitas, ut omnes etiam inimicos brachiis amoris complectatur, ac vincat in bono malum, ex inimicis faciat amicos, juxta illud: *Inimicos æque ac amicos amicat amor.*

Denique Decretum 5. qu. 5. c. fin. per os *justorum* accipit os judicis impios castigantis, itaque eos ab impietate liberantis: *Aliud est,* ait, *ex charitate aliorum crimina deferre, ut quos secreta admonitione corrigere non possumus, convictos judicis sententia corripiat; atque aliud insidiando falsa objicere, vel insultando vera facile exprobrare. Illud vero charitatis, hoc autem impietatis est officium. Unde in Proverbiis dicitur: Verba impiorum insidiantur sanguini; os justorum liberabit eos.*

7. VERTE IMPIOS, ET NON ERUNT: DOMUS AUTEM JUSTORUM PERMANEBIT.] Pro *verte* hebr. est הפך *haphoc*, quod tam est infinitivi modi quàm imperativi; unde tam *vertere* quàm *verte* significat. Infinitivus autem apud Hebræos pro omni tempore, modo, numero et persona accipitur. Unde Pagnin. vertit: *Vertet Deus impios, et non erunt;* et Vatabl. *Evertentur impii, ut nusquam sint;* et Chald. *Subvertuntur impii, et non inveniuntur.* Hebræi enim, cum careant verbis compositis, simplex usurpant pro composito; unde הפך *haphac* significat tam convertere, evertere, subvertere, quàm vertere.

Verum Noster proprie et nervose vertit in imperativo *verte*, sed sensu difficili. Primo, Beda exponit, q. d. Converte, ô Deus, impios, præsertim hæreticos et infideles, ad bonam frugem, et sic desinent esse impii, eruntque pii; desinet hæresis et infidelitas, ac triumphabit ubique fides et pietas. Verte ergo illos, ut quod fuerant non sint amplius impii, neque inimici, sed evadant pii et amici. Sic et S. Gregor. hom. 32. in Evang. *Relinquamus*, ait, *nosmetipsos quales peccando nos fecimus, et maneamus nosmetipsi, quales per gratiam facti sumus. Ecce etenim, qui superbus fuit, si conversus ad Christum humilis factus est, semetipsum relinquit. Si luxuriosus quisque ad continentiam vitam mutavit, abnegavit utique quod fuit. Si avarus quisque ambire jam desiit, et largiri didicit propria, qui prius aliena rapiebat, procul dubio semetipsum reliquit; ipse quidem est per naturam, sed non est per malitiam. Hinc enim scriptum est: Verte impios, et non erunt. Conversi namque impii non erunt, non quia non erunt omnino in essentia, sed scilicet non erunt in impietatis culpa. Tunc ergo nosmetipsos relinquimus, tunc nos ipsos abnegamus, cum mutamus quod per vetustatem fuimus, et ad hoc nitimur, quod per novitatem vocamur. Pensemus quomodo se Paulus abnegaverat qui dicebat: Vivo autem jam non ego. Exstinctus quippe fuerat sævus ille persecutor, et vivere cœperat pius prædicator.* Hic sensus moralis est, non litteralis, ut pate ex antithesi quæ sequitur: *Domus autem justorum permanebit.*

Secundo, Jansen. exponit, *verte*, id est everte, ô Deus, ut amplius non sint, nec pios opprimant.

Tertio, alii, q. d. Averte, ô homo, paulisper te vultumque tuum ab impiis; cumque te rursus ad eos converteris et respexeris, videbis eos non esse et periise, juxta illud psal. 36: *Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani. Transivi, et ecce non erat: quæsivi eum, et non est inventus locus ejus.* Verum sic dicendum esset: *Verte te ab impiis;* jam autem dicitur: *Verte impios, et non erunt.*

Quarto, noster Salazar: *Verte*, inquit, id est circumage impium, aut in orbem gyra, ut sensus sit: tam cito impius perit atque esse desinit, quàm cito volvitur in gyrum, id est, non longiori spatio permanebit, quàm est id quo gyrus absolvitur. Verte igitur in gyrum, et interim non erit. Ad id spectat illius Philosophi facinus, qui, rogatus ut suam de vitæ humanæ brevitate enuntiaret sententiam, vertit semetipsum in orbem; innuens scilicet se vitæ spatium unius gyri duratione metiri. Huc alludit adagium Græcorum: κυκλος τα ανθρωπινα, id est circulus aut orbis res humanæ; quod ergo non ad vicissitudinem, sed potius ad durationem refero, id est, res humanæ ea velocitate abeunt et deficiunt, qua circulus vel orbis conficitur à saltatore vel ab alio quovis. Hæc ipse.

Quinto, simpliciter germane, *verte*, id est, si vel modicum verteris impios, videbis eos everti et non esse, q. d. Impii tenuissimam habent subsistentiam, quæ minima conversione, et, ut ita dicam, flatu uno, instar bullæ difflatur, dissipatur et evanescit, perinde ac in ludo scachiorum, alearum, taxillorum, verte scachium vel aleam unam, et totum lusum, totam ludentis vincentisque sortem et fortunam everteris. Quid enim est vita et sors impii, nisi lusus fortunæ, nisi ludus aleæ? Unde Septuag. *Quocumque se verterit impius, deletur;* et Cajetanus: *Verte impios,* id est converte, ait, rotam fortunæ impiorum, ut conversa rota impii, qui in cul-

mine consistebant, deorsum devolvantur in imum, et videbis eos jam non esse, utpote depressos, ac fortunis, honore, statu et gradu, tandemque ipsa vita privatos et eversos. Rursum, *verte impios*, id est, volve impiorum ætatem et seculum, volve paucos annos vitæ ipsorum, et videbis eos morte consumptos, juxta illud Eccles. 1 : *Generatio præterit, generatio advenit.* Omnia enim hæc notant citum transitum, finem et interitum impiorum cum sua sobole, q. d. Verte non nihil rotam temporum et seculorum jugiter rotantium sibique succedentium, videbis post paucos annos defecisse impios. Sicut enim in libro, si vertas folium unum, succedit aliud quod prius operit et sepelit; et sicut si intuearis verti volvique aquam fluminis, cernes aquam, quæ coram te est, illico labi et defluere, aliamque succedere et affluere, quæ præcedentem extrudat : ita prorsus se habent impii, eorumque domus et familiæ parva conversione temporum, si paucos annos eos requiras, videbis plane interiisse, nec reliquisse hæredes, sed è terra abrasos et æterna oblivione sepultos : videbis alios ac sæpe externos in eorum locum, domum, gradum, opes et prædia successisse, imo illos ipsos exclusisse, et deturbasse impios : at vero domus et familiæ justorum, quia fundatæ in justitia, et in Dei patrocinio, permanent et perdurant per multa secula.

Denique auctor Catenæ Græcorum sic Septuag. vertit et explicat : *Quocumque impius cogitatione se vertit, omnis illius conatus et cogitatus omneque studium atque consilium frustraneum est. Per domus autem justorum bonas cogitationes hoc loco exprimit; quandoquidem bonæ sententiæ, bonaque et salutaria cogitata, haud secus ex illorum animo prodeunt; atque ex divite quodam penu. Sunt hi enim ut illorum quoque domus supra petram ædificatæ.*

8. DOCTRINA SUA NOSCETUR VIR : QUI AUTEM VANUS ET EXCORS EST, PATEBIT CONTEMPTUI. *Noscetur*, id est publice cognoscetur, laudabitur et celebrabitur; hoc enim significat hebr. יהלל *iehulal*, hoc enim exigit antithesis. Hebr. *ad os* (id est juxta quantitatem et mensuram) *intellectus laudabitur vir; et perversus corde erit in contemptum;* Septuag. *Os intelligentis laudatur à viro : socors autem subsannatur*, vel, ut vertit et explicat auctor Catenæ Græcor. *Viri prudentis os vulgo laudatur : qui autem hebetis ignavique cordis est, ab omnibus subsannatur; vir operosus bonisque actionibus ex instituto deditus, tametsi rudis et idiota sit, melior honoratiorque est ignavo diserta comptaque oratione utente;* Syrus : *Os prudens laudant mortales, excors autem despicietur velut stultus;* Chald. *Vir laudatur juxta intellectum;* Symmach. *Secundùm prudentiam suam laudabitur vir; qui autem corde divaricat pudefiet.* Nonnulli doctrinam hìc speculativam accipiunt, q. d. Ex doctrina sua noscetur vir, an scilicet sit philosophus, an grammaticus, an medicus, an jurisperitus, etc. Qui enim docet aut docte disserit de rebus philosophicis, is noscitur esse philosophus; qui de medicis, esse medicus; qui de juridicis, esse jurisperitus; verum hic sensus hoc loco est impertinens.

Alii per *doctrinam* accipiunt veritatem, q. d. Qui veritatem loquitur, is noscetur esse verax et cordatus : at vanus et excors, qui mendacia proloquitur, noscetur esse mendax; ideoque patebit contemptui.

Verum dico : *Doctrina* hìc, uti et toto hoc libro, non speculativa, sed practica intelligitur, idemque est quod *prudentia* tam in loquendo quàm in agendo. Sensus ergo est, q. d. Per doctrinam, id est prudentiam, *noscetur;* Hebr. *laudabitur vir;* quia quantum in dicendo et operando ostenderit prudentiam, tantum pariter famam et laudem consequetur : ex adverso qui vanus et excors est, Hebr. *qui curvus* vel *obliquus*, id est pravus et perversus est *corde*, qui scilicet prava loquitur vel agit; hic erit contemptui, quia habebitur imprudens, insipiens, pravus et perversus.

Porro prudentia hæc requirit ut quod dicimus et agimus, primo, sit verum et alienum ab omni falsitate et mendacio; secundo, ut sit sincerum et alienum à simulatione et hypocrisi; tertio, ut sit grave, seriumque et alienum à levitate, et ludicro jocorum et nugarum; quarto, ut sit justum, et alienum ab injuria aliorum; quinto, ut sit utile et alienum à damno et noxa; sexto, ut sit maturum et opportunum, nimirum personis, loco et tempori congruum ; quæ enim importuno loco vel tempore dicuntur vel aguntur, hæc imprudentiam sapiunt, ideoque dicentem et agentem velut imprudentem contemptui et ludibrio exponunt.

Exemplum sit Joseph, qui et in carcere et in domo Putipharis ita prudenter se gessit, ut omnium ore celebratus, à Pharaone præfectus fuerit Ægypto, ac sua prudentia fami, quæ Ægyptum et vicinas provincias occupaverat, succurrerit, juxta illud psal. 104. 21 : *Constituit eum dominum domus suæ, et principem omnis possessionis suæ, ut erudiret principes ejus sicut semetipsum, et senes ejus prudentiam doceret.* Et David, de quo dicitur 1. Reg. 18. 5 : *Egrediebatur quoque David ad omnia quæcumque misisset eum Saul, et prudenter se agebat.* Et v. ult. *Prudentius se gerebat David quàm omnes servi Saul, et celebre factum est nomen ejus nimis.* Et Daniel, qui à Nabuchodonosore ob eximiam prudentiam præpositus fuit toti monarchiæ Babyloniorum, Daniel. 2. 48. et c. 5. v. 12.

Porro in sermone illico cernitur prudentia vel imprudentia. Unde Socrates aiebat : *Loquere, adolescens, ut te videam ;* in sermone enim velut in speculo videtur indoles pectoris et mentis. Idem dictitabat : *Qualis homo est, talis etiam ejus erit oratio ; orationi autem facta simillima, factis vita.* Testis est Cicero Tuscul. 5; et de Scipione cauto in verbis et factis dicebat Cato :

Ille sapit solus, volitant alii velut umbræ.

Maximus, serm. 15, citat Romulum dicentem *vasa fictilia sono et percussu, hominem vero sermone explorandum esse;* et Demonactem asserentem *in speculis vultus figuram, in colloquiis autem animi naturam et imaginem cerni posse ; sermonem enim quasi figulum, animi formam effingere et proferre;* et Solonem dictitantem *orationem esse operum simulacrum :* ea quippe, quæ in opus proruunt, prius animo concepta verbis indicantur. Democriti apud Stobæum hæc est vox : *In speculo faciei figura; in verbis autem animi qualitas cujusque hominis deprehenditur.*

Mystice Beda : *Doctrina sua*, ait, *quisque vir esse noscitur; quia si recta docet, et hæc operibus implet, sanctus esse colligitur.*

MELIOR EST PAUPER ET SUFFICIENS SIBI, QUAM GLORIOSUS, ET INDIGENS PANE.] Hebr. *Melior est*

vilis vel *ignobilis et servus sibi, quàm se glorificans et deficiens pane.* Pro *et servus sibi*, alii vertunt : *et servus ipsi.* Unde Chald. *Melior est abjectus qui habet servos;* Pagnin. *Melior est qui flocci pendet se, et servus est ei, quàm qui glorificat se, et caret pane;* et Vatabl. *Præstat abjectus qui servos habet, id est dives est*, etc., q. d. Pluris fit, et à pluribus colitur, qui abjectus plebeio vestitu sine pompa famulorum et equorum incedit, ac interim domi habet famulos, qui agros et vineas colant, aut merces comparent, quibus rem ipsius augeant, quàm gloriosus qui vestibus sericis aureisque amictus, multis stipatus famulis pompose incedit, et tamen domi non habet alimenta, quibus se suosque alat. Sunt enim nonnulli, qui exterius suum splendorem ostentant, omniaque sua in externa ornamenta impendunt, quo fit ut domi egeant; malunt enim domi esurire, et foris splendere, quàm domi abundare, et foris sordere, in quos fuse invehitur S. Chrysost. hom. 22. in Matthæum.

Verum Noster melius vertit : *Melior est pauper et serviens*, id est *sufficiens sibi;* qui enim sibi laborando servit, nec servilia opera detrectat, hic facile sibi sufficientem victum et vestitum comparat. Hic *melior* est, id est præstantior et sapientior judicatur, plurisque fit, et à pluribus colitur, quàm gloriosus, qui quasi nobilis magnifice incedit, ideoque non vult laborare, sed gloriatur nobilitate avorum et atavorum, ac splendore vestium et famulorum, atque interim domi vix panem habet quem comedat. Unde Symmachus vertit : *Melior est vir in vilitate serviens sibi;* Syrus : *Qui sibi usui est et servit;* et Tigur. *Obscurus homo, qui sibi laborat, præstat glorioso qui pane indiget.* Sic et R. Salomon, Aben Ezra et R. Levi : *Præstantior*, ait, *est qui abjectus sibi servit, agrosque colit, itaque ditatur, quàm qui honore excolitur, sibique vult à cæteris servitium exhiberi, cum panis egestate laboret.* Clarissime vero Septuag. in Catena Græcor. sic habent sicque explicantur à Basilio et Chrysost. *Vir, qui honore contempto commodis suis servit, præstat homini gloriam aucupanti, neque panem tamen, quo vescamur, habenti.* Basil. *Satius*, ait, *est suis commodis operam dare, etiamsi ea de causa contemptui apud nonnullos habeatur, quàm reipsa agere, et velle nihilominus inter divites censeri.* Chrysost. *Quandoquidem multi laborem detrectant, non solum tanquam molestum, verum etiam tanquam parum honestum, primum quidem per exemplum à formicæ industria et labore petitum eximere studuit (ad has enim pigros omnes supra amandabat); hic vero alteram istam suspicionem è medio submovere contendit, qua quis imbutus dicere forte poterit : Heus tu, quid de labore concionaris? laborare res vilis et probrosa est, utpote mancipiorum propria. Ad hæc autem ille : Et quando satius est hoc qualecumque probrum sufferre, et laute vivere, quàm fame tabescere? Qua, quæso, de causa laborare dedecorosum ducis? nec enim alteri servis ut probrum devites, sed tibi ipsi, et id quidem sponte. Nisi enim teipsum ab inediæ incommodo liberare velles, nullam penitus aliorum rationem haberes, ea propter tute ipse es, qui ex tali servitute fructum capis, adeoque non tam alteri quàm tibi ipsi servis. Adverte milites, nonne unusquislibet illorum sibi ipsi servit? Nonne qui manuum opera vitam tolerant, pari modo sibi ipsi serviunt? Ne igitur* ob *laborem succenseas; tu tui namque ipsius dominus es, et non alius quispiam. Nonne cernis egenos qui victum ostiatim quæritant, nulli servire? Ergo illi quoque sibi serviunt. Qualis, obsecro, honor est illis, pane quo pascantur egere?* Hucusque S. Chrysostmus.

Porro Septuaginta eleganter opponunt ἀτιμίαν sufficientis sibi τιμῇ egentis pane, q. d. Præstat sufficiens sibi inglorius, qnàm gloriosus egens pane; præstat ignobilis satur nobili famelico.

Hinc disce divitias præstantiores esse nobilitate juxta illud :

> Et genus et formam regina pecunia donat.

Indeque laborem otio, ac pauperem sibi laborantem, suisque licet paucis contentum, præstare glorioso, cui nihil sufficit ad jactantiam, cum omnia desint ad vitam. Unde Apostolus : *Est*, ait, *quæstus magnus pietas cum sufficientia*, græce αὐταρκεία, id est animo suis contento, 1. Timoth. 6. 6. Salomoni succinit Siracides : *Melior est*, ait, *qui operatur, et abundat in omnibus, quàm qui gloriatur, et eget pane*, Eccli. 10. 30. Vide ibi dicta. Succinunt et gnomæ Philosophorum. Antonius in Melissa c. 37. citat Socratem dicentem *satius esse se in paucis facultatibus continentem hilariter agere, quam in magnis infeliciter. Quare ditissimum esse, qui paucissimis contentus est.* Epictetus, rogatus *quis esset dives*, respondit : *Cui satis est quod habet.* Maximus, serm. 12, citat Democritum qui, rogatus *quomodo quis dives fieri posset*, resp. *Si cupiditatum pauper erit, si inopi erit desiderio. Quare eos qui naturalibus divitiis contenti sunt, ditiores esse iis qui, cum multa possideant, plus tamen concupiscunt : illis enim nihil deest, his plura quam possident.* Plato, interrogatus *quantas opes habere conveniret*, dixit : *Quantæ possidenti neque insidias pariunt, neque rerum necessariarum inopiam.* Cleanthes suam vitam laboriosam præferens otiosæ nobilium : *Dum illi*, ait, *pila ludunt, ego fodiens duram humum exerceo.* Sensit vir sapiens hominem non ad otium, sed ad laborem à Deo conditum esse ut eo victum sibi paret. Maximus, serm. 32, citat Democritum qui, rogatus *quomodo laboriosi et industrii differrent à desidiosis : Quo*, ait, *impii à piis, spe nimirum bona. Sperant quippe qui corpus laboribus exercent, opima laborum præmia; desides autem præsentem intuentur egestatem.* Probus Imp. non patiebatur militem esse otiosum, sed multa opera manu militari perfecit, dicens *annonam gratuitam militem comedere non debere.* Ita Flavius Vopiscus in Vita Probi. Alfonsus Aragonum rex, reprehensus à quodam quod propriis manibus laborasset: *Numquid*, ait, *Deus et natura frustra à regibus manus dederunt?* Rursum : *Regum cibus est honos*, ait, *quem dii immortales non otio aut luxu, sed improbis laboribus multisque sudoribus hominibus vendunt.* Ita Panorm. de Gestis Alfonsi.

Vera ergo nobilitas sita est in labore, non in otio : non in pompa, sed in virtute; in factis et stemmatis non avorum, sed cuique propriis : labore enim sustentamur et vivimus, virtute gloriamur, factis celebramur. Præclare Cicero orat. contra Sallustium sibi objicientem generis ignobilitatem : *Satius est*, ait, *meis gestis florere quàm majorum opinione uti; et ita vivere, ut sim posteris meis nobilitatis initium, et virtutis exemplum.* Et Poeta :

> Et genus et proavos, et quæ non fecimus ipsi,
> Vix ea nostra voco.

Et Cassianus collat. 2. c. 10: *Nihil*, ait, *nostrum est nisi hoc tantum, quod corde possessum, atque animæ nostræ cohærens, à nemine prorsus potest auferri.* Igitur: *Nobilitas sola est atque unica virtus. Nobilissimus Deo est, clarissimus virtutibus. Aliena laudat, qui genus laudat suum.* Et Solon, apud Ausonium: *Pulchrius multo paratur quam creatur nobilis.* Urbanus III. Pontifex objicienti sibi generis humilitatem: *Magni viri*, ait, *non nascuntur, sed virtute fiunt.* Maximilianus Imp. cuidam, oblato auro, nobilitatem emere volenti: *Ditare quidem te possum*, ait, *at nobilitare non nisi te propria virtus potest.* Nimirum: *Simia haud leæna fiat regio diplomate.* S. Greg. Nazianz. orat. 19. de Gregorio patre suo: *Unam nobilitatem*, ait, *in pietate sitam esse censebat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem perventuri simus intelligamus.* Aureè vero apud Prudentium Peristephanon, sive de Coronis, Romanus Martyr genere nobilis, sed fide et effuso sanguine nobilior.

Postquam inter ictus hymnum dixit plumbeos,
Erectus infit: Absit ut me nobilem
Sanguis parentum præstet, aut lex Curia:
Generosa Christi secta nobilitat viros.

Et S. Agatha apud Quintianum Præsidem: *Multo præstantior*, ait, *est Christiana humilitas et servitus regum opibus ac superbia.*

Mystice Salonius: *Vere*, ait, *melior est frater idiota et simplex, qui operatur bona quæ novit, unde vitam æternam mereatur habere in cœlis, quam gloriosus, id est clarus eruditione, vel comptus doctoris officio, qui indiget pane dilectionis, quia neque Dominum diligit, neque proximum. Vel certe ideo pane indiget, quia non operatur quæ intelligit aut docet*, v. g. Melior est S. Franciscus Aristotele et quovis philosopho ac inani Theologo.

Hanc gnomen pulchro simiæ et vulpis apologo venustat Cyril. l. 3. Apol. moral. c. 10. cujus titulus: *Quod melius sit minus egere, quam plus habere.* Cum simia, inquit, jocosa, veste induta et vana catenula irretita, jubilans exsultaret, suamque opulentiam et felicitatem jactaret; retudit eam vulpes, dicens hæc non tam esse copiam, quàm inopiam, quòd vestis indigentiæ catenula captivitatis sit signum. *Nam paupertas est*, ait, *indigere; fortunæ vero habere, hanc unde suppleas indigentiam, avaritiæ vero semper plus cupere. Si amplius habes, aut eo indiges, aut non indiges; et si habes, aut his uteris, aut non uteris. Si uteris luxuriando, fatua; si non uteris, es retinendo avara. Si vero egens habes, quàm artificialiter dives, natura tam pauper es. Vide igitur quod plus habere, aut sine vitiositate, aut sine aliqua paupertate nemo possit: vane igitur, quia plus habes, gloriaris. Ego certe me minus egere nunc glorior, et arte nudam esse; quia nec egeo, nec cupio vestimentum, ditiorem me puto. Nimirum, qui minus eget, is natura dives est, cum sit ipse sufficiens. Solam namque hanc, ni fallor, æstimaverim esse veram opulentiam non aliunde mendicatam, sed cupiditate abdicatam, natam habere sufficientiam. Cupiditatis victor Diogenes, hoc se ditiorem putavit, quo minimis indigeret. Hinc cum virum quemdam naturali vase manuum haustum sumere vidisset, jam seipso dives ejus exemplo factus, potationis vasculum confregit. Quare hujusmodi divitiæ, aut naturalis paupertatis opitulativum solatium, aut cupiditatis anxiæ jugum sunt onerosum. Disce igitur quod melius sit non egere, quam indigentem habere.*

10. NOVIT JUSTUS JUMENTORUM SUORUM ANIMAS: VISCERA AUTEM IMPIORUM CRUDELIA.] Syrus: *Impii autem claudunt viscera sua;* Chald. *miserationes impiorum crudelitas.* Hebr. enim רחמים *rachamim* et miserationes, et viscera, quæ sedes sunt misericordiæ, et miseratione commoventur, significat. Sensus ergo Chaldæi est, q. d. Miserationes impiorum sunt crudeles, adeoque non sunt miseratio, sed crudelitas. Si quando enim misericordiam aliquam præstant, tot moris miserum trahunt, ac tanta verborum asperitate et supercilio beneficia in odium adducunt, denique tot conditionum et usurarum onere ea aggravant et vendunt, ut non tam misereri quàm feritatem et crudelitatem exercere videantur.

Sensus Vulgatæ versionis est, q. d. Novit justus quantos labores et dolores animæ jumentorum suorum patiantur: ideoque eos moderatur, mitigat, solatur et medetur. Rursum novit quid jumenti anima appetat, illudque ei exhibet. Unde Pagnin. vertit: *Cognovit justus appetitum jumenti sui.* Anima enim sedes et symbolum est appetitus. *Novit* ergo non speculative tantum, sed et practice: *novit*, id est attendit et curam gerit suorum jumentorum. Sic dicitur 2. Tim. 2. 19: *Cognovit Dominus qui sunt ejus*, id est amat, curat, protegit, promovet Deus suos electos. Et Psal. 1. 6: *Novit Dominus viam justorum; novit*, id est, diligit, dirigit, secundat et prosperat. Unde Septuag. vertunt: *Justus miseratur animas jumentorum suorum; viscera autem impiorum immisericordia.*

Jam per *jumenta* primo, Lyran. accipit servos et ancillas: *jumenta* enim dicuntur quasi *juvamenta;* servi autem juvant herum.

Secundo, Beda per *jumenta* accipit proximos rudes et hebetes instar jumentorum: hos enim juvare, et vicissim ab iis juvari debemus lege naturæ et charitatis. *Justus*, ait, *compatitur, et miseretur hebetudini et fragilitati proximorum sibi commissorum.* Quam enim curam gerit bubulcus suorum boum et jumentorum, ac pastor suarum ovium, eamdem gerere debet rector subditorum.

Tertio, proprie et genuine Aben Ezra: Novit, ait, justus qua re indigeant sua pecora, illamque misericorditer eis præstat; quia justus non tantum hominum, sed et brutorum miseretur; præsertim quia hæc misericordia in suum commodum redundat. Qui enim alit et impinguat bovem suum, seipsum alit et impinguat: bos enim arabit hero terram, segetesque producet, ac deinde cedet ei in cibum. Itaque esto amicitia et charitas proprie non sit inter nos et bruta, ut docet S. Thomas et Aristot., tamen ad illa quasi per mantissam et auxesin quamdam sese extendit: estque hic amor non tam amicitiæ, quam concupiscentiæ; quia herus amat bovem non ob bonum bovis, sed quia bos est jumentum, peculium et bonum suum. Ita S. Chrys. hom. 29. in ep. ad Rom. *Sunt enim*, ait, *Sanctorum animæ vehementer mites et hominum amantes, non solum erga suos, sed etiam alienos: ita ut hanc suam mansuetudinem etiam ad animantia bruta extendant. Propterea et sapiens quidam dixit: Justus miseretur animarum jumentorum suorum. Si ergo jumentorum, multo magis hominum.* Idem Chrys. plenius in Catena Græc. hunc lo-

eum sic explicat : *Quid, ait, audio? Numquid justus jumentorum suorum animas miseratur? Utique erga illa quoque magnam humanitatem et clementiam ostendamus oportet, idque cum ob alia, tum ob id maxime, quod ea ratione et occasione illis compati et condolere discamus, qui ejusdem nobiscum sunt generis. Nec enim Deus citra causam in lege præcepit, ut jumentum prolapsum erigamus, et errabundam ovem ad viam reducamus; neque bovis triturantis os obligemus. Vult itaque ut magnam in bruta quoque animantia misericordiam exerceamus. Primo quidem propter nos ipsos, deinde vero ut quoad necessaria ministeria obeunda magis sint idonea; postremo autem ut curam et humanitatem in illa exercere assueti, quæ sua nobis ministeria præstant, erga proximos paulatim benigni et misericordes evadamus. Qui enim exterorum miseretur, multo magis familiarium et domesticorum miserebitur, et qui misericordiam exercet in jumentum, magis exercebit illam in fratrem consanguineum. Sed dices forsan: Jumentum ministerii usum affert, frater autem nullum omnino. Imo vero magnum: conciliat enim tibi æternam apud Deum mercedem. Ecce qualem curam et servitutem jumentis impendimus, ut bene sit illis : neque turpe aut ignominiosum hoc ducimus, et hominibus servire turpe ducemus? Tropicos autem per jumenta indociles, et rationis luce pene destitutos discipulos hoc loco significat.*

Idcirco ergo Deus Judæis præceperat misereri jumentorum, ut discerent misereri proximorum, ne, si in jumenta essent crudeles, discerent efferari in homines. Ita sanxit : *Non arabis in bove simul et asino*, Deut. 22. 10; quia asinus impar est bovi: quare si idem cum bove jugum traheret, plus æquo gravaretur. Et : *Non coques hædum in lacte matris suæ*, Exod. 25. 19; quia crudele est ut lac matris, quod hædo est alimentum vitæ, fiat eidem tormentum mortis. Et : *Si ambulans per viam, in arbore vel in terra nidum avis inveneris, et matrem pullis vel ovis sed desuper incubantem, non tenebis eam cum filiis, sed abire patieris*, Deut. 22. 6. Ita sanxit diem Sabbati, ut in eo quies daretur tam jumentis, quàm hominibus, ab omni opere et labore, quo per septimanam desudant, Deuter. 5. 14. Hanc misericordiam Deus sanxit non tantum suo verbo, sed et exemplo. Ipse enim jumentorum curam gerit. Unde illud ps. 35. 7. *Homines et jumenta salvabis, Domine.* Et Christus, ait S. Bern. in præsepio positus fuit inter bovem et asinum, ut salvaret homines et jumenta. Et Ps. 103. 14 : *Producens fenum jumentis.* Et Ps. 146. 9 : *Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum.* Deum ergo Deique pietatem imitantur, qui in bestias misericordes sunt.

Sic S. Anselmus, ut habet ejus Vita, affectu commiserationis movebatur erga bestias, easque deflebat, cùm laqueis venatorum irretitas cerneret. Gordianus senior Imp., teste Capitolino, tantæ bonitatis erat, ut in scholis, si quis puerorum vapularet, lacrymas non teneret.

Præ reliquis sensum hunc pietatis in bestias ostendit S. Franciscus, de quo ita scribit. S. Bonav. l. 1. Vitæ ejus c. 8 : *Consideratione primæ originis omnium, abundantiori pietate repletus, creaturas quantumlibet parvas fratris vel sororis appellabat nominibus, pro eo quod sciebat eas unum secum habere principium. Illas tamen viscerosius amplectebatur et dulcius, quæ Christi mansuetudinem piam similitudine naturali prætendunt, et Script. significatione figurant. Redemit frequenter agnos, qui ducebantur ad mortem : illius memor agni mitissimi, qui ad occisionem duci voluit pro peccatoribus redimendis.* Narrat deinde eum sui, sive porcæ, quæ agnum occiderat, maledixisse, ac suem mox infirmari cœpisse, et intra triduum mortuam; similiter eum aves et pisces captos libertate donasse: quocirca eas illi applausisse, ac ab eo invitatas cantu suo Deum laudasse. Mira sunt quæ addit de cicada, phasiano, falcone, et lupis à viro sancto dilectis et protectis, atque ad Dei laudem invitatis.

Mystice R. Levi : Justus, inquit, novit animam jumenti sui, id est vitam corporis sui (corpus enim est quasi jumentum animæ) tuetur et curat, ideoque cavet ne corpus nimium labore affligat, ne nimia austeritate vigiliarum, inediæ, ciliciorum, disciplinarum illud conficiat. *Viscera autem impiorum crudelia*, quia dum gulæ, libidini et vitiis intemperanter indulgent, crudeliter in seipsos sæviunt: nam et sapitatem et robur lædunt, quin et vitam non raro sibi auferunt, aut certe decurtant.

Denique notanda hìc collectio et dogma arcanum Cassiani collat. 11. c. 10 : *Justus*, ait, *miseretur animas jumentorum suorum; viscera autem impiorum sine misericordia. Ideoque iisdem vitiis subjacere monachum certissimum est, quæ in alio inclementi atque inhumana severitate condemnat. Rex enim rigidus incurret in mala*, Prov. 13. juxta Septuaginta.

11. QUI OPERATUR TERRAM SUAM, SATIABITUR PANIBUS; QUI AUTEM SECTATUR OTIUM, STULTISSIMUS EST.] Hebr. *indiget corde.* Pro *otium* hebr. est רקים *rekim*, quod Aquila, Theod. et Septuag. vertunt : ματαια, id est *vana*; Syrus : *Qui festinat post vanitatem*; Chald. *vacua*; Pagninus, *vacuos*; Baynus, *inania*; Tigurinus, *perditos. Rekim* enim significat homines ignavos, otiosos, inanes, perditos, quales sunt scurræ et mendici validi; item res inanes, vanas, perditas. Qui enim cum scurris ignavis et otiosis versatur, sectatur ignavum, vanum, turpe et sceleratum otium, fitque scurra, maledicus, fur, etc. Huc facit proverb. Syrorum et Arabum, cent. 2. n. 27: *Acquire diligentiam ; ea enim est thesaurus magnus*; et n. 28 : *Recede à pigritia, quia ipsa est plena damno.*

S. Chrysostomus, in Catena Græcorum, hæc ita præced. v. 9 et 10. connectit, q. d. *Non quia operandum et laborandum dixi, injuste quoque ditescendum dixi. Bona sane et honesta est operatio, sed ea quæ cum justitia est conjuncta, cujusmodi est agricultura. Ignavia enim malitiam parit et fovet, non etiam rem familiarem auget.* Accedit S. Hieronymus qui per *vana* accipit mercaturam, utpote periculosam et incertam, quasi ab ea Sapiens avocet homines ad agriculturam. Explicans enim illud Isaiæ 23. de Tyro : *Operare terram tuam; etenim naves nequaquam veniunt de Carthagine. Profuit enim Tyro*, inquit Hieronymus, *naves interire peregrinas, ut cogatur operari terram suam, de qua in Proverbiis dicitur : Qui operatur terram suam, satiabitur panibus, etc, ut nequaquam de incerto fluctuum naufragiorumque discrimine, sed operis sui vivat frugibus.*

Verum sub agricultura hìc quodlibet opus honestum, et quamlibet artem honeste ditescendi accipit : hæc enim opponitur inerti otio : proponit tamen agriculturam, tum quia ea est

maxime necessaria, tum quia ipsa est *ars innocentissima* (ait S. August. scribens contra Faustum Manichæum, eam damnantem homicidii, quod plantas evellendo eis animam vitamque adimat), ideoque præcepta Adæ in paradiso, et rursum post expulsionem è paradiso, quam proinde primi Patriarchæ, ac deinde reges etiam et principes, uti Job, Abraham, Moses, Esau, etc., exercuere. Quin et Diocletianus, teste Eutropio, relicto imperio in rusticatione consenuit, atque Herculeo et Galerio eum ad imperium resumendum invitantibus: *Utinam*, ait, *Salonæ possetis visere olera nostris manibus instituta! profecto istud tentandum nunquam judicaretis.* Faraotes Indorum rex Apollonio de ejus victu sciscitanti: *Ego*, ait, *palmarum fructibus, aut oleribus pascor, aut quæ præbent mihi arbores, quas ego his manibus colo.* Lysander Lacedæmonius, cum ad Cyrum minorem Persarum regem venisset, in hortum ductus, admiratus et proceritates arborum, et directos in quincuncem ordines, et humum subactam, Cyrum interrogavit à quo essent arbores plantatæ, et cujus solertia tam apte dimensæ? Cui respondens Cyrus ait: *Atqui ego ipse sum ista dimensus, mei sunt ordines, mea descriptio; mea enim manu sunt satæ.* Tum Lysander purpuram ornatumque persicum multo auro splendentem intuens dixisse fertur: *Recte, Cyre, te beatum ferunt homines, quoniam virtuti tuæ fortuna conjuncta est.* Ita Cicero in Catone.

Quæres cur sectans otium vocetur *stultissimus.* Resp. primo, quia otium inducit pauperiem et hominem ad famem necemque redigit. Quid autem stultius quam inerti otio sibi famem mortemque consciscere, et quid aliud est otium *quam vivi hominis sepultura*, ut ait Philosophus?

Secundo, quia otium facit mentem ignavam hebescere et brutescere, sicut hebescit et rubigine obducitur ferrum otiosum, ut gladius et culter quo nemo utitur. Unde Cassiodorus: *Natura humana,* ait, *sicut duris laboribus instruitur; ita per otia torpentia infatuatur.* Consonat Plutarchus in Moralibus: *Ingenium*, ait, *hominis ceu cariem et senium in otio contrahit, propter obscuritatem, et quies vitaque sedentaria non modo corporibus, verum etiam animis marcorem affert.* Et S. Chrysost. hom. 5. in 1. ad Corinth. *Eorum* (qui laborant) *sunt animæ puriores*, ait, *eorum sunt mentes robustiores ac firmiores. Nam qui est otiosus, et multa temere loquitur, et multa agit temere, et toto die nihil operatur, torpore et veterno mentem repletam habet.*

Tertio, quia otium parit detractiones, calumnias, irrisiones, furta, estque causa omnis mali; otiosi enim fiunt aleatores, compotores, scortatores, prædones, etc. Quocirca Diogenes, teste Laertio l. 6, otiosorum negotium dicebat esse amorem; quod hic affectus potissimum occupet otio deditos. Ita enim fit ut, dum otio vacant, in rem negotiosissimam incidant. Et Appius Claudius, teste Valerio Maximo, dictitabat populo Romano longe melius committi negotium quam otium; quod populus bellis excitetur ad virtutem, in pace defluat ad voluptates ac luxum, ex quibus nascitur rerumpublicarum ac regnorum exitium.

Mystice, Polycron. in Catena Græc. *Terram*, ait, *hìc vocat animam, in qua bonæ et malæ cogitationes generantur: bonæ, si eam sanctis cogitationibus et operationibus exerceas; malæ, si eam otiari sinas. Panes vocat divini verbi pabulum; stultos autem eos dicit qui circa vanam doctrinam occupantur.* Sic et Beda: *Ille*, ait, *terram suam strenue operatur, qui arcana cordis sui per quotidiana exercitia, per legis meditationem, per vigilantiam mentis, quasi qui exercet agriculturam, instanter erudit, atque spiritualibus cibis velut panibus, ne fame ignorantiæ periclitetur, interioris hominis sui sensum reficere non desistit. Qui exercet animam suam spiritualibus studiis et nunc virtutibus, et tunc dapibus saturabitur præmiorum; qui autem pro salute animæ suæ nunc laborare detrectat, tunc inter stultos reprobabitur: tametsi nunc vel divina, vel mundana sapientia gloriosus videtur.*

Rursum B. Petrus Damiani per terram accipit corpus, quod laboribus et pœnitentiis subigendum est, ut continentiæ et beneficentiæ fructus proferat. Sic enim ait in epist. ad Fratres mandatorum transgressores: *Quisquis desiderat spiritualium segetum ubertate ditescere, desudet nunc agrum sui corporis disciplinæ ac continentiæ vomere continuo labore sulcare, et tanquam novalium suorum glebas sarculo sapiente confringat; dum quidquid durum, quidquid infecundum in se deprehenderit, jugis pœnitentiæ contusionibus terat. Nec desinat gulæ prurientes urticas, atque inhorrescentes carnalium desideriorum vepres radicitus exstirpare, quo uberes proventus spiritualium segetum valeant sui corporis rura proferre. Unde Salomon ait: Qui operatur terram suam, satiabitur panibus.* Vide quæ de agricultura litterali et mystica dixi, Genesis 2. 15.

QUI SUAVIS EST IN VINI DEMORATIONIBUS (perperam Beda et Lyran. legunt: *In vini moderationibus*) IN SUIS MUNITIONIBUS RELINQUIT CONTUMELIAM.] Hic versus deest in Hebræo, sed eum habent Rom. et Græca, quæ sic habent: *Qui jucundus in vini conversationibus* (symposiis) *immoratur, in munitionibus suis ignominiam relinquit.* Sensus est, q. d. Qui delectatur immorari symposiis, et vini compotationibus, hic *in suis munitionibus*, id est domibus, arcibus, urbibus, locisque aliis quantumvis munitis relinquit infamiam et ignominiam; quia ebrietas multa secum affert probra, dedecora et damna, inter quæ primum est, quod ebrius mente captus effutiat quidquid in animo habet, omniaque sua secreta prodat, ob quæ odia sibi concitat, insidias accersit, fortunis et sæpe vita privatur. Rursum ebrius præ æstu meri nudat corpus, ejusque partes, quas honestas contegit. Sic Noe ebrius nudavit verenda sua, quæ sane magna est ignominia, ideoque irrisus fuit à Cham filio suo, Gen. 9. 22.

Secundum, quod, ubi mero incaluit, multa dicat agatque ridicula, insulsa, delira. Unde sanctus Basilius, orat. de ebrietate: *Cum multum*, ait, *meri infusum fuerit, quasi tyrannus quidam arcem petit, et à summo vertice ingentes tumultus animæ præbet, nulli rei ne principali quidem parcens; sed ipsam primùm rationem in servitutem captam adducit; deinde eam dispositionem, ac ornamentum, qui doctrinæ partus est, confundit ac perturbat risu indecoro, voce horrenda, ira præcipiti, libidine effrænata, œstro ac furore in omnem inhonestam voluptatem.*

Tertium, quod cœnaculum et cubiculum repleat vomitu, crapula, sordibus, juxta illud

Isaiæ 28. 8 : *Mensæ repletæ sunt vomitu.* Et Jerem. 48. 26 : *Allidet manum Moab in vomitu suo , et erit in derisum etiam ipse.* Et illud Habacuc 2. 16 : *Repletus es ignominia ; bibe tu quoque, et consopire ; circumdabit te calix dexteræ Domini , et vomitus ignominiæ super gloriam tuam.*

Quartum , quod potando decoquat patrimonium, itaque se, filios et uxorem redigat ad inopiam et paupertatem. Nam, ut ait S. Ambr. l. de Elia et jejunio c. 12 : *Ebrii uno die bibunt multorum dierum labores.*

Quintum , quod civium et militum ebrietas det occasionem hosti invadendi , capiendi et vastandi arces et urbes ; ita auctor Catenæ Græcorum. Sic Baltazar sua compotatione perdidit vitam, Babylonem et monarchiam Babyloniorum , Daniel. 5. 30. Sic Holofernes ebrietate sua perdidit se totaque Assyriorum castra, Judith 13. 10. Quocirca ut ait S. Ambros. l. de Elia et jejunio, cap. 9 : *Unius mulieris* (Judith) *jejunium innumeros stravit exercitus ebriorum.* Sic Troja indulgens genio à Græcis capta est, juxta illud Virg. 2. Æneid. :

Invadunt urbem vino somnoque sepultam.

Vere Plato apud Stobæum, serm. 18 : *Gubernator ebriosus,* ait, *et quivis cuicumque rei præpositus omnia subvertit , sive navigium , sive currum , sive exercitum , sive urbem, sive quamcumque rem fidei suæ commissam.* Quocirca idem Plato dial. 3. de Republica ita sancit : *Non conceditur custodi ut ebrietate gravatus , ubi terrarum sit, nesciat, nempe ridiculum esset custode indigere custodem.*

Denique probra et damna ebrietatis describit S. Ambr. l. de Elia et jejunio, cap. 16 : *Ebrietas,* ait, *fomentum libidinis, ebrietas incentivum insaniæ , ebrietas venenum sapientiæ. Hæc sensus hominum mutat et formas, per hanc fiunt ex hominibus equi adhinnientes. Siquidem naturali vapore corporis calidi, et præter naturam vini calore flammati cohibere se non queunt , et in bestiales libidines excitantur, ut nullum tempus præscriptum habeant , quod doceat indulgere concubitui ; vocem amittunt , colore variantur, oculis ignescunt, ore anhelant , fremunt naribus , in furore ardescunt, sensu excidunt. Hinc phrenesis periculosa, hinc calculi gravis pœna, hinc exitialis cruditas , hinc vomitus frequens semesas epulas cum internorum viscerum cruore fundentium.* Et nonnullis interjectis : *Hinc etiam vanæ imagines , incerti visus , instabilis gressus ; umbras sæpe transiliunt sicut foveas. Nutat his cum facie terra , subito erigi et inclinari videtur , et quasi vertatur, timentes in faciem ruunt et solum manibus apprehendunt, aut concurrentibus montibus sibi videntur includi. Murmur in auribus tanquam maris fluctuantis fragor et resonantia fluctu littora. Canes si viderint, leones arbitrantur et fugiunt. Alii risu solvuntur incondito , alii inconsolabili mœrore deplorant , alii cernunt irrationabiles pavores. Vigilantes somniant , dormientes litigant. Vita his somnium est , somnus his mors est ; excitari nullis vocibus possunt quantolibet stimulando impulsu petas ; nisi resipuerint, evigilare non possunt. Unde bene Jeremias hujusmodi hominem tanquam superfluam creaturam deflendum putat. Quid est homo ebrius, nisi superflua creatura ?*

12. Desiderium impii munimentum est pessimorum; radix autem justorum proficiet.] Perperam Beda, Lyranus et Complut. pro *munimentum* legunt *monumentum*, sicque exponunt, q. d. Desiderant impii, gaudentque dum impii similes vigent in hominum memoria, dumque eis splendida , sepulcra et monumenta eriguntur. Perperam inquam : nam Hebr. מצוד *metsod* significat arcem et munimentum, non monumentum ; significat quoque rete et venationem. Unde R. Salomon vertens, *venatio* , sic explicat, q. d. *Impii hoc maxime optant , ut iis vescantur, vitamque sustentent, quæ scelerati per fraudem et rapinam venati fuerint.* Melius Chaldæus vertit : *Desiderat impius retia mali ;* Syrus : *Ad malum præstandum ;* Cajet. *Desiderium impii laqueus malorum*, q. d. Impius optat et quærit modos, artes et dolos, quibus quasi retibus justos illaqueet et perdat ; at vero justi, Deo protegente, illos evadent : *Radix enim justorum proficiet ;* Syrus, *germinabit ;* Chaldæus, *permanebit ;* Tigurinus vertit : *Qui impietatem desiderat, malum venatur ; at radix justorum ferax est ;* Vatablus : *Optat impius rete malorum , id est , optat sibi dari artes malorum vel munitionem et præsidium malorum, quo scilicet possit tuto alios lædere.* Hæc versio plana est et facilis, ad eamque Vulgata accommodari potest. Planior tamen Vulgatæ versionis sensus est, q. d. Desiderant impii muniri et roborari pessimos, ut eorum societate et robore se suamque impietatem communiant et stabiliant contra viros principesque pios et probos. Sic hæretici unius urbis vel regni desiderant hæreticos aliarum urbium et regnorum roborari, ac potiri victoriis contra principes orthodoxos , ut per eos se suamque hæresim stabiliant, ac fidem orthodoxam cum principibus eam propugnantibus pessumdent et evertant. At incassum laborant. Nam Deo impietatis vindice fidem fidelesque suos protegente : *Radix justorum proficiet;* ut scilicet justitia et justi firmiores agant radices , id est magis confirmentur , roborentur , ac magis magisque crescant et proficiant : ex adverso impietas cum impiis sensim infirmetur , decrescat et evanescat, uti nunc hæresim decrescere cernimus et gratulamur. Quocirca auctor Catenæ Græcor. ex Septuag. sic vertit et explicat : *Desideria impiorum sunt improba, at piorum radices quasi vallo cinctæ sunt firmæ.* Et Paulus quoque Apostolus pietatem et charitatem radicem et fundamentum appellat : *In charitate,* scribit, *fundati et radicati.* Sunt autem ejusmodi in tuto collocati ; siquidem pietas ab omni adversitate liberat. Aut ob id certe istud dicitur ; quia illorum sententiæ et cogitatus supra petram, quæ Christus est, fundati sunt, hactenus auctor.

Rursum noster Salazar, Septuag. ex Complut. et Rom. sic ad verbum vertit : *Cupiditates impiorum malæ ; radix autem justorum in munitionibus.* Idque tripliciter explicat : Primo , q. d. Impiorum cupiditates et studia rebus malis , id est , caducis et terrenis , affixa sunt , nihil sublime et cœleste cogitant ; contra vero radices justorum , id est , eorum affectiones et studia in munitionibus , q. d. Justi altiora et sublimiora affectant , cœlestia meditantur, in hisque figunt desideria sua. Vel aliter : Impii quidem voluntas et mens exarmata est atque imbellis, atque adeo illam innumeræ cupiditates et pravæ affectiones invadunt. At vero *radix justorum* , id

est, eorumdem voluntas animusque, *in munitionibus*, id est, septus undique ac munitus est, ne scilicet pravæ cupiditates illum adoriantur et debellent. Aut denique, quod satius reor, nomen *radicis* ex familiari Scripturæ loquendi modo divitias et fortunas sonat. Atque adeo sensus est: Cupiditates impiorum malæ, id est, ad malum inferendum pronæ; justos enim et probos circumvenire, et bonis suis spoliare cupidissime desiderant. Radix vero piorum, id est eorum facultates, in munitionibus, hoc est tutæ atque securæ sunt ab eorum insidiis, quasi muris septæ ac præcinctæ forent. Hæc ipse more suo eleganter et ingeniose.

13. PROPTER PECCATA LABIORUM RUINA PROXIMAT MALO: EFFUGIET AUTEM JUSTUS DE ANGUSTIA.] Tò *malo* est generis masculini, non neutri, q. d. Homini malo, non rei malæ, vel ad rem malam. Pro *ruina* hebr. est מוקש *mokes*, id est laqueus, qui homines et aves ducit in ruinam et mortem. Unde ex Hebræo vertas, *in prævaricatione labiorum laqueus malo*, id est homini impio, supple, approximat. Alii vertunt, *laqueus malus*, q. d. Impius fraude quam labiis concinnat, malum aliis struit laqueum. Verum prior versio est aptior. Unde Septuag. vertunt: *Propter labiorum lapsum peccator incidit in laqueos* (Chald. *corruit malus;* Syrus, *capietur*) *justus autem ejusmodi laqueos facile declinat;* Vatabl. *Sermone suo irretitur malus; justus autem ex angustiis evadit.*

Sensus est, q. d. Impius intemperantis est linguæ, suaque garrulitate et dicacitate imprudenter parat sibi laqueum et ruinam; quia propter eam in multas incidit lites et calamitates. At justus effugiet de angustia; tum quia cavet à garrulitate, quæ parit laqueos et angustias; tum quia justus ita sapiens est et cautus, ut, si quando in aliquam angustiam incidat, sua loquendi agendique prudentia et sagacitate, norit se ex ea expedire, et laqueum effugere. Ita David accusatus apud Achis regem Palæstinæ, quod esset proditor à Saule ad eum perdendum submissus, calumniam hanc effugit, prudenter simulando se stultum et delirum, 1. Reg. 21. 13. Sic Abigail excidium domui suæ ob duritiem Nabal mariti sui imminens à Davide, prudenti et humili sermone iras Davidis sedando, discussit et effugit, 1. Reg. 25. 23. et seq.

Mystice, S. Thom. serm. de decollat. S. Joannis Baptistæ, hanc sententiam eidem adaptat, eamque quasi thema sermonis proponit: Baptista, inquit, hodie decollatus ab Herode liberatus fuit à triplici angustia, scilicet carceris, corporis et seculi, etc., quia scilicet transiit in libertatem gloriæ filiorum Dei; ivit enim ad limbum patrum, nuntians eis Christum advenisse. Unde et Christus sequenti anno crucifixus et mortuus, ad limbum descendens, eidem cum cæteris patribus gloriam beatitudinis contulit, eumque gloriosum in cœlum ascendens secum cum triumpho deduxit.

Post hunc versum Septuag. in editione Romana hanc gnomen, quæ nec in Hebræo, nec in Græco, nec in Vulgata Latina exstat, interserunt: *Qui videt levia, misericordia dignus habebitur; qui autem occurrit in portis, vexabit animas;* hoc est, inquit Scholiastes: *Qui videt levia;* id est probus, modestus et non curiosus, misericordia dignus est: *At qui occurrit in portis*, id est curiosus, et qui se intrudit in negotia, vexabit multos. Auctor vero Catenæ Græcor. hunc versum sic enuntiat, sicque explicat: *Qui placido misericordique oculo intuetur, et ipse misericordiam consequetur; qui autem in portis se obviam fert, animas exterit. Placide cernentem eum vocare videtur, qui nulla neque invidia, neque avaritia laborat, neque quid discretio exigat, ignorat; per eum autem, qui in portis occurrit, avarum designat, aut illum sane, qui proximo insidias parat, eidemve adversatur; aut hominem ejusmodi, qui illis qui controversiarum causa in tribunal ingrediuntur, in ipso statim introitu sese objectat; aut eum denique qui à viis, quæ ad vitam ducunt, ad malas semitas eos abducere conatur, quibus mala machinatur.* Et Olympiod.: *Qui non videt aspere, hoc est, qui recta placidaque mente ornatus est, is (utpote nihil asperitatis ex peccato reliquum habens) Deum videbit. Qui autem in portis occurrit, est avarus; siquidem quærens quem exterat et consumat, quasi in portis, ubi olim jus dicebatur, occurrere et insidiari dicitur.*

14. DE FRUCTU ORIS SUI UNUSQUISQUE REPLEBITUR (Hebr. *saturabitur*) BONIS, ET JUXTA OPERA MANUUM SUARUM RETRIBUETUR EI.] Ita Hebr. Aquila, Chald. et Symmach. licet Septuag. pro *manuum*, habent, *labiorum. Et retributio labiorum ejus*, inquiunt, *dabitur illi.* Perperam Cajetan. à citatis Interpretibus recedens, vertit: *De fructu oris viri saturabitur bono*, scilicet auditor, *et juxta opera manuum suarum retribuetur ei;* sicque explicat, quasi hîc ponatur discrimen fructus sermonum et operum; quod scilicet fructum sermonum percipiat, non loquens, sed audiens; fructum vero, id est, mercedem operum percipiat ipse operans. Contrarium enim hîc dicit Salomon, scilicet tam oris quàm operis fructum ad suum pertinere ac redire auctorem. Unde Vatablus sic explicat, q. d. Verba et opera accipient à Deo retributionem. Sic et S. Chrysost. in Catena Græcor.: *Ne arbitreris*, inquit, *in operibus tantum virtutem consistere; nam persæpe quoque consistit in verbis. Quare subdit: Retributio labiorum ejus tribuetur illi. Atque huc quoque spectat illud Domini: Ex ore tuo judico te, serve nequam.* Alius ibidem: *Virilis animæ sermo ad virtutem tendit; et quidem bonus bonos generat fructus, sicut è diverso malus malos. Dominus autem tanquam benignus et liberalis dator liberalem mercedem persolvit bonis, supplicia autem ex instituto non irrogat, verùm mali sibi ipsis illa adsciscunt.*

Maxime vero significat hîc sapiens eos, qui blandis verbis æque ac eleemosynis mœstos, ægros et afflictos solantur, lætificant et exhilarant; simili modo, ac pari, imo majori mensura (ut innuunt Septuag.) à Deo et ab aliis lætificandos fore et exhilarandos, juxta illud S. Greg.: *Et gaudia tribuens, unde es lætificandus, accipies.* Et illud: *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Et illud Christi: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Matth. 5.

15. VIA STULTI RECTA IN OCULIS EJUS: QUI AUTEM SAPIENS EST, AUDIT CONSILIA.] Pagnin.: *Obtemperat consilio;* Symmach. invertit: *Qui vero audit consilia, ait, sapiens erit;* quia ex consilio quod suscepit, proficiet in sapientia. Sensus est, q. d. Stultus, id est, insipiens et imprudens, id quod concepit et judicat, vel concu-

piscit et amat, oculis mentis suæ censet esse æquum et rectum; unde sibi præfidens alios consulere negligit, at sapiens suo judicio diffidens alios consulit, eorumque consilia libens amplectitur et sequitur. Ratio est prima, quod stulti sunt superbi, putantque se plus aliis, imo se solos sapere. Rursum: *Dum docti et sapientes magis putari quàm esse concupiscunt, ideo alios audire detrectant*, ait S. August. epist. 174. At sapientes sunt humiles, sciuntque in propriis facile quemlibet falli, nec ambiunt haberi, sed esse sapientes; idcirco libenter alios audiunt, imo consulunt. Alii enim sincerius de nobis rebusque nostris judicant, quàm nos ipsi. Nos enim in nostris excæcat amor proprius.

Secunda, quia stulti amant suas cupiditates, iisque ita affixi sunt, ut ab eis avelli nolint; quare cavent alios consulere, ne prava eorum desideria et judicia arguantur, eamdemque relinquere et mutare vi veritatis cogantur. Sapientes vero sequuntur judicium rationis, virtutis et legis divinæ, quæ suadet ut in propriis alios consulamus, ne latens amor cupiditatis alicujus judicium offuscet, ac cupiditatem pro ratione substituat.

Tertia, quòd stulti duri sint cerebri, pertinaces et obstinati in eo quod semel sibi persuaserunt; at sapientes sinant se duci et flecti quocumque eos ratio et veritas consiliorum, quæ ab aliis suggeruntur, ducit. Sic Moses, licet assidue cum Deo colloquens, Jethro tamen soceri sui consilium de partiendo in alios regiminis onere libens admisit, magno suî et totius populi commodo, Exodi 18. Sic S. Petrus, licet caput Ecclesiæ, Pauli licet inferioris consilium, imo correptionem, de non judaizando humiliter audivit et suscepit, Galat. 2.

Eminuit hac in re S. August. qui cùm ingenio esset acutissimo, et doctrina eminenti, tamen alios, ac imprimis S. Hier. de dubiis S. Scripturæ consulere solitus fuit, ut patet ex epist. ejus 8. ad S. Hier. in cujus fine ait: *Sane idem frater aliqua scripta nostra fert secum, quibus legendis si dignationem adhibueris, etiam sinceram atque fraternam severitatem adhibeas quæso. Non enim aliter intelligo quòd scriptum est: Emendabit me justus in misericordia, et arguet me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum; nisi quia magis amat objurgator sanans, quàm adulator unguens caput. Ego autem difficillime bonus judex lego quod scripserim, sed aut timidior recto, aut cupidior. Video etiam interdum vitia mea, sed hæc malo audire à melioribus, ne cum me recte fortasse reprehendero, rursus mihi blandiar, et meticulosam potius mihi videar in me quàm justam tulisse sententiam.* Item S. Ambr. qui scribens ad Sabinum, illius licet se eruditione inferioris censuræ scripta sua subjicit, causamque addit: *Nescio enim quomodo præter imprudentiæ caliginem, quæ me circumfundit, unumquemque fallunt sua scripta, atque ut filii etiam deformes delectant, sic etiam scriptorem indecores etiam sermones sui palpant.*

Denique parallela Salomoni est illa Siracidis gnome: *Fili, sine consilio nihil facias, et post factum non pœnitebis*, Eccl. 32. 24. Et illa Tobiæ ad filium cap. 4. 19: *Consilium semper à sapiente perquire.*

16. FATUUS STATIM INDICAT IRAM SUAM.] Hebr.: *Stulti in die cognoscetur ira ejus*, id est, ut Septuag. et Syrus: *Imprudens eadem die enuntiat iram suam;* S. Cyprianus: *Patefacit furorem suum;* Chald. *Stultus importune iram suam ostendit.*

QUI AUTEM DISSIMULAT INJURIAM, CALLIDUS EST.] Hebr.: *Tegens ignominiam, callidus est;* Vatabl. *cautus est;* Septuag. *abscondit* (Beda, *occultat*) *autem ignominiam vir astutus. Callidus* ergo hic idem est quod prudens et astutus: ita auctor Catenæ Græcor. significat in offensa et ira maxime dignosci sapientem à stulto; quòd stultus illico iram prodat, sapiens eam tegat, celet et dissimulet. Hinc illud elegans Hebræorum proverbium בכיס בכוס בכעס *backis backos backaas*, id est *in crumena, in calice, in ira* maxime cognoscitur indoles et ingenium hominis; in crumena enim cognoscitur ejus avaritia, vel liberalitas; in calice ejus sobrietas, vel ebrietas; in ira ejus prudentia dissimulandi, vel imprudentia indignandi vel ulciscendi.

Triplex ergo hìc innuitur discrimen, quo in ira sapiens à stulto secernitur. Primum est: Stultus si verbo asperiore, multo magis si verbere pungatur, illico ira corripitur et excandescit; quia passione, non ratione agitur. At sapiens licet scommate, aliove verbo, aut facto duriore appetatur, mentem cohibet ne irascatur; quia illam habet placidam, eo quod iram mortificarit, iræque potens sit et dominus. Quocirca in sapiente *ira rationi sicut canis pastori obedit*, ut ait S. Basil. hom. de ira, ut scilicet instar canis nunc immittatur in gregem, nunc revocetur à ratione ad ejus libitum.

Secundum: Stultus ira correptus illi interius in animo indulget. Dum enim injuriam sibi factam jugiter recogitat et exaggerat, animum ira gravidum magis accendit et inflammat; non enim studuit mortificationi, sed instar bruti iras et appetitus suos sequitur, illisque indulget; quo fit ut ex ira incidat in indignationem et furorem. At vero sapiens, esto aliquando ira subita corripiatur, tamen illam statim in animo refrænat et compescit. Illico enim judicium mentis advocat, quod multas illi rationes iræ reprimendæ suggerit. Rursum sapiens novit illud Sixti philosophi, num. 275: *Magnam scito esse sapientiam, per quam ferre potes ineruditorum insipientiam.* Et n. 283: *Domesticorum indignationes ferre sapientis est.* Præclare S. Ambr. in cap. 6. S. Lucæ ad illud: *Beati pauperes: Mitiga*, ait, *affectum tuum, ut non irascaris, aut certe iratus ne peccaveris, juxta quod scriptum est: Irascimini, et nolite peccare. Præclarum est enim motum temperare consilio, nec minoris virtutis ducitur cohibere iracundiam, quàm omnino non irasci, cum plerumque illud lentius, hoc fortius æstimetur.*

Tertium: Stultus iram animo conceptam exterius prodit per vultum iracundum, per verba indignationis plena, per gestus minaces, etc. Clamat enim, vociferatur, minatur, complodit manus, pedibus pulsat terram, convicia jactat, etc. Sicut enim scintilla ignis injecta in stipulas, nisi restinguatur, serpit, gliscitque, nec desinit donec interius totam domum pervaserit; quo facto foras per fenestras et tecta erumpit, sic prorsus res se habet in ira, cui stultus non resistit, sed eam sequitur, fovet et auget. At vero sapiens iram etiam juste animo conceptam premit et tegit, ne foras erumpat. Sapienter enim cogitat, si eam prodat, se tam alios, quàm seipsum, magis ira accensurum,

lites et rixas concitaturum, nilque boni, sed multum mali effecturum, juxta illud Apostoli : *Irascimini, et nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram*, Ephes. 4. 26 ; vide ibi dicta : *Injurias enim qui ulciscitur, exaggerat*, ait Aristot. Prudenter ergo iram quasi feram animo cohibet, ne, si leo hic furens foras exsiliat, in noxam et cædem multorum ruat ; quare exspectat dum, sedata ira, ratione rem suam agat, ac injuriam sibi illatam vel corripiendo offendentem, vel juridice causam suam agendo, vel potius eam condonando deleat et obliteret. Ita Cassianus collat. 16. cap. 27 : *Stultus eadem ipsa hora pronuntiat iram suam ; occultat autem ignominiam suam astutus. Non enim*, ait, *ignominiosam iracundiæ passionem ita à sapientibus occultari debere decernit, ut iracundiæ velocitatem culpans, non prohibeat tarditatem, quam utique si per necessitatem humanæ infirmitatis irruerit, ideo censuit occultandam, ut, dum ad præsens sapienter obtegitur, in perpetuum deleatur. Hæc enim natura est iræ, ut dilata langueseat et pereat, prolata vero magis magisque conflagret. Dilatanda ergo atque amplianda sunt pectora, ne angustiis pusillanimitatis arctata, ita iracundiæ turbulentis æstibus oppleantur, et recipere secundum Prophetam illud nimis latum mandatum Dei angusto corde nequeamus, nec dicere cum Propheta : Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatares cor meum.*

Igitur sapiens judicat satius esse ignominiam sibi illatam occultare et condonare, quam commemorando renovare et augere ; scit enim hac ratione plus virtutis et gloriæ sibi accessurum, quam si iram minando vel vindicando proderet. Nam, ut ait S. Basil. hom. de ira : *Si nihil moveris, integer es animo et sanus ; si vero aliquid animo pateris, saltem in te conde tristitiam. In me turbatum est cor meum* (*ait Propheta*), *id est, non extra perturbationem animi ostendi, sed veluti quamdam intra littus abruptam undam retinui.* Et mox : *Sedabis igitur mentem latrantem et exacerbatam.* Modum suggerit : *Tecum in tui cordis recessu rationis tribunal verebere, sicut pueri immodestum aliquid agentes viri venerabilis præsentiam vereri solent.* Ita Saul jam rex creatus dissimulabat suorum scommata et obloquia, iramque et vindictam continebat, 1. Reg. 10. 27: *Qui enim nescit dissimulare, nescit regnare.*

Varios iræ sedandæ modos recensui Ephes. 4. v. 26 et 31 ; sed nullus fere efficacior est consideratione Christi crucifixi, si ejus passiones æque ac patientiam intuearis et rumines. Nam ut ait S. Ambros. tr. de Conflictu virtutum et vitiorum : *Si passio Redemptoris ad memoriam reducatur, nihil tam durum, quod non æquo animo toleretur.* Ita S. Elzearius Comes Arriani iram domuit meditatione passionis Christi, adeo ut jam iræ expers et ἀπαθής videretur. Quoties enim aliquid injurium sibi dici vel fieri sentiebat, illico confugiebat ad Christi passionem, nec ab ejus consideratione cessabat, donec tantæ patientiæ exemplo, motus iræ subsideret, redi-retque pristina animi placidi tranquillitas.

Huc faciunt prudentiæ axiomata, sive doctrina, S. Severini episcopi in Biblioth. SS. Patrum, tom. 15, sive in Supplemento recenter à Theologis Coloniensibus edito : *Nemini opprobrium dixeris ; nullum contemnas ; de nullo malum loquaris ; simultates odio habe ; inimicos noli exasperare ; utilius est enim eos amicos facere, quam inimicos habere ; cum nullo litiges ; inimicitias dissolve ; sectare silentium, quia absque pœnitentia est ; tumultum pœnitentia subsequitur ; concupiscentias animi tui vince. Justitiæ opera sunt, semper Deo gratias agere, Dei cultores amare, nemini nocere, nec contristare quemquam, pudice vivere, misericordem esse, proximum sicut seipsum diligere, esurientes saturare, etc. Sicut lucerna ardens ita esto, et Angelus Dei vocaberis. Absentem noli condemnare, præsentem juste accipe. Ex argumentis noli condemnare, ne et tu condemneris. Misero noli exprobrare, ne et tu exprobrabilis efficiaris ; circa omnes enim judicium Dei est, et ut justum est judicat. Facies seniorum semper inquire, ut instruaris verbis eorum. Sapientum enim sensus pleni sunt fructibus vitæ. Ducem vitæ tuæ ut Deum habe ; à Deo enim tibi missus est ut salveris.* Qui hæc servat, facile iram cohibet, et offensam dissimulat ac condonat.

Talis sit sacerdos oportet, ait S. Ambr. l. 3. ep. 25. ad Vercellensem Ecclesiam : *Ut sit promptus ad misericordiam, promissum non remordeat, lapsum revocet, compatiatur dolori, mansuetudinem teneat, pietatem diligat, iram depellat vel decoquat ; sit quidam lituus plebis excitandæ ad devotionem, mitificandæ ad tranquillitatem. Vetus dictum est : Assuesce unus esse, ut vita tua quamdam picturam exprimat ; eamdem servans semper imaginem quam acceperit. Quomodo potest unus esse, qui nunc iracundia inflammatur, nunc indignatione gravi exæstuat, nunc vultu excandescit, nunc pallore immutatur per momenta varius et discolor ? Sed esto sit naturæ irasci, aut plerumque causæ ; hominis est tamen temperare iracundiam, non leonino raptari furore ; non norit assuescere clamori, non serere, nec acerbare familiare jurgium. Scriptum est enim : Vir iracundus effodit peccatum*, Prov. 15.

17. QUI QUOD NOVIT LOQUITUR, INDEX (perperam Complut. Hugo et alii legunt, *judex*) JUSTITIÆ EST : QUI AUTEM MENTITUR, TESTIS EST FRAUDULENTUS.] Hebr. *Efflans veritatem annuntiabit justitiam ; testis falsitatum dolum*, repete, annuntiabit vel efflabit ; Septuag. *Plenam fidem annuntiabit justus ; testis autem injustorum dolosus* ; Symmach. *Qui patefacit fidem* (id est rem veram et certam) *annuntiat justitiam ; testis falsi dolus* ; Chald. *Loquetur fidelitas et annuntiabit justitiam ; testimonium falsum dolosum* ; vel, *qui attestatur veritatem, narrat justitiam*, etc. Syrus : *Veritatem eorum quæ videntur justus eloquitur ; testis fallax fraudulentus est* ; Vatabl. *Qui loquitur veritatem, nuntiat justitiam, et testis mendaciorum est fraudulentus* ; hoc est, inquit ipse : *Qui verax est, loquitur quæ justa sunt ; mendax vero est fraudulentus.*

Sensus planus et genuinus Vulgatæ versionis est, quasi dicat : Qui id quod certo cognovit, utpote quia vidit, vel à viris fide dignis audivit, eloquitur, sive in judicio, sive extra illud ; hic indicat id quod æquum et justum est ; quod enim verum est et bona fide dictum, hoc pariter æquum et justum est ; veritas enim est justa, imo veritas est justitia : *Qui autem mentitur, testis est fraudulentus*, tam in judicio quam extra ; quia fraudem facit, et in fraudem judices aliosque inducit, persuadendo eis mendacium ; ideoque injustitiam facit, tum quia mentiendo fallit, tum quia mendacium falsumque crimen alteri affingendo causa est, ut alter injuste de-

crimine, quod non fecit, condemnetur. Huc accedit R. Salomon, qui sic explicat: In judicio verax vera deponit, ut justum demonstret insontem. Et Aben Ezra: Qui, ait, sermone suo justa veraque profert, ac rite assuevit, cum in testem advocatur, procul dubio veritatis integer erit assertor, neque ab æquitatis norma recedet; fraudator autem mentiendo assuetus, quando ad testimonium ferendum deposcitur, iniquitatis et mendacii amore inflammatus falsa testabitur. Accedit et Baynus, qui sic explicat, q. d. Qui solet loqui quod novit, id est qui solet loqui veritatem, hic *index est justitiæ*, id est solet adsciscì in testem veritatis, ut in judicio testetur id quod verum et justum est: *Qui autem mentitur*, id est, qui solet mentiri, hic ut mendax et fraudulentus à testimonio ferendo in judicio repellitur. Jure enim præsumit vel metuit judex eum, qui extra judicium solet mentiri, etiam mentiturum in judicio.

Porro Hebræum: *Efflans veritatem annuntiabit justitiam;* et Septuag. *Plenam fidem annuntiabit justus;* sic apposite explicat noster Salazar: *Efflans veritatem*, id est, qui confidenter, qui pleno spiritu rem enuntiat, qui, cum dicit testimonium, non promit vocem tremulam, et veluti sulfurato spiritu strangulatam (ut mos est mendacibus), is quidem *index justitiæ est;* ipso enim dicendi ac proferendi modo satis innuit se vera et sibi constantia loqui: *Qui autem mentitur, testis est fraudulentus*, id est qui hæsitat, titubat, ut hi solent qui mendacia proferunt, hic falsidicum testem se esse prodit. Hoc sibi vult Hebr. lectio: *Testis falsitatum dolum,* supple, dictione ipsa præ se fert. S. Chrys. tamen in Catena Græcor. sic Septuag. explicat, ut sensus sit: *Quidquid vir justus et fidelis asserit, id statim tanquam verum recipitur; aut justus ea tantum narrat, quæ certo explorata habet; at homo dolosus, qui mendacium texere, aut injustitiam persuadere nititur, fidem haud temere invenit, injustorum autem nomine designat hoc loco hæreticos: nam licet hi contra veritatem armati insurgant, et falsitatem urgeant, fidem tamen apud sapientes nullam obtinent. Dolosi quoque dicuntur iidem, quia nihil recti aut sani in pectore gerunt.* Hæc S. Chrysostomus.

18. Est qui promittit, et quasi gladio pungitur conscientiæ; lingua autem sapientium sanitas est.] Syrus: *sanat;* pro *est qui promittit*, Hebr. est בוטה *bote*, id est qui temere aliquid effutit aut jurat, promittit et vovet. Unde ex Hebræo sic vertas: *Est effutiens velut transfossiones* vel *compunctiones gladii.* Minus recte Theodot. et Symmach. pro בוטה *bote* legentes בוטח *botech* vel *boteach*, id est sperans, confidens, vertunt: *est fidens in punctione gladii.* Symmach. *ut punctio gladii.*

Igitur Hebræa, primo, sic apte reddunt Septuag. *Sunt qui loquentes vulnerant ut enses*, vel ut habet auctor Catenæ Græcorum: *Sunt qui oratione sua non secus vulnerant quàm ense; linguæ autem sapientum sanitatem afferunt*, idque sic explicat, q. d. Imprudentes, dum aliquem carpunt, ita acerbe, imprudenter et barbare id faciunt, ut verba eorum videantur esse enses transfodientes animam: at vero prudentium reprehensio sanat potius quàm vulnerat; licet enim gladio acutius ferire videatur, attamen mystica illa sectio vitam verius quàm mortem affert. Huc accedit versio Tigurina: *Temere effutire perinde est atque gladio perfodere; at sapientam lingua salubris est.*

Secundo, Aben Ezra hæc refert ad perjurium. q. d. Perjurus temere pejerans suo falso testimonio ita lædit proximum, ac si ense eum transverberaret: at linguæ sapientum, qui ad amussim hæc testimonia examinant, eorumque falsitatem deprehendunt et coarguunt, medentur huic vulneri, quod testis perjurus inflixerat.

Tertio, R. Levi, Cajetanus et Jansenius hæc referunt ad falsas criminationes et calumnias, q. d. Calumniator qui falsum alteri crimen impingit, perinde est, ac si gladio eum confoderet; quia non raro ob crimen falso impactum innocens morti adjudicatur. Unde Chald. vertit: *Sunt qui dicunt quasi gladios tumultuosos;* at lingua sapientum non nisi honesta, justa, honorifica eloquitur, quæ animos etiam exulceratos solantur et sanant.

Quarto, Noster apte τὸ *bote* retulit ad votum et promissionem, uti et Aben Ezra: *Pertinent*, ait, *hæc ad eos qui gravia difficiliaque vovent.*

Rursum, *gladio conscientiæ*, idem est quod *scientiæ quasi gladio.* Est hypallage similis illi psal. 5: *Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ* (hoc est bona voluntate tua ut scuto) *coronasti nos.* Unde Beda legit: *conscientia* in nominativo.

Sensus ergo est, q. d. Qui temere aliquid promittit aut vovet, cujus postea eum pœnitet, vel quia rem illicitam aut indecentem promisit, uti Jephte vovit se immolaturum id quod primo sibi è domo sua occurreret, si victor rediret; occurrit autem primo filia: quocirca voti eum pœnituit, Judic. 11. 35; vel quia promissum aut votum est difficile et arduum, ideoque illud præstare nequit, aut non vult; is perpetuo animi dolore et conscientiæ remorsu, quasi gladio compungitur, sibique dicit: Cur me voto, vel promissione, adeo difficili obstrinxi? Cur temere ad rem tam arduam præstandam me obligavi? Quomodo hoc voti onus mihi tam durum excutiam? Ita Beda: *Promittunt*, ait, *nonnulli divinæ obedire voluntati, sed ubi tentatio terrens sive blandiens impedimentum præstiterit, deserunt quidem cœpta, sed tamen conscientia promissi quasi gladio punguntur.* Huc pertinent vota et juramenta iratorum, ut cum parentes irati vovent vel jurant se filium petulantem verberaturos, mutilaturos, exhæredaturos, cujus postea eos pœnitet, cum ira deferbuit. At lingua sapientum, quæ nihil nisi bene consideratum et præmeditatum promittit et vovet, sanat omnes dolores animique ægritudines, quæ ex promissione et voto oriri possunt. Hasce enim omnes sapiens ante promissionem prævidit, et animo præconcepit, ac pariter de remedio singulis afferendo easque persanando prospexit.

Rursum, lingua sapientum non tantum proprios, sed et alienos sanat dolores, puta odia, lites, rixas, cæterasque animorum ægritudines; novit enim prudentibus consiliis dulcibusque verbis eos lenire, mulcere, et, ut ita dicam, excantare. Talis fuit lingua nostri R. P. Petri Canisii, de qua illud vulgo ferebatur: *Lingua Canisii est lingua canis;* quia uti canis lingendo ulcera sanat, sic et Canisius sua sapientia et suavi loquentia odia, lites, dissidia, omnesque animorum ægritudines persanabat. Ita refert P. Sachinus Secretarius Societatis Jesu in Vita Canisii. Sic videmus hodie viros sanctos unico

verbo subinde lenire afflictorum mœrores, eorumque timores, scrupulos et angores dissipare.

Hoc est, quod monet Salomon, Eccl. 5. 1: *Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo*, etc. *Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere; displicet enim ei infidelis et stulta promissio; sed quodcumque voveris redde; multoque melius est non vovere, quàm post votum promissa non reddere.* Huc facit illud Sixti, sive Sexti, Pythagorei in Sentent. c. 187: *Age magna, non magna pollicens;* insipientes enim magna pollicentur, sed parva præstant.

19. Labium veritatis firmum erit in perpetuum: qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacii.] Hebræa more suo sunt concisa et ambigua, ac pro עד *ed*, id est *testis*, jam legunt אד *ad*, id est *usque*. Rursum ארגיעה *argia* significat momentum, citum; radix enim רגע *raga* significat concitatum esse, commotum, conturbatum subito; unde apte Noster vertit: *repentinus*.

Igitur ex Hebræo, sic primo vertunt Septuag. *Labia veracia dirigunt testimonium; testis autem citus* (Scholiast. θυμώδης, id est *iracundus*) *linguam habet injustam*, q. d. Testis consideratus et verax rectum et verax perhibet testimonium: at testis inconsideratus et præceps falsum sæpe et injustum eloquitur ac testatur. Unde auctor Catenæ Græcorum sic vertit, sicque explicat: *Labia veracia rite moderantur testimonium; testis autem præceps injustam habet linguam. Hic planius et accuratius exponit, veracis hominis linguam veritati patrocinari, suoque testimonio fidem facere, et veritatis studiosos dirigere: at vero præcipitis incontinentisque linguæ hominem veritati adeo non favere, ut contra veritatem quoque linguam suam amare non dubitet.* S. Chrysost. Ibidem: *Utrobique*, ait, *est lingua; sed ibi vulnera, hic pharmaca. Quid hoc autem adferri potest admirabilius? Cernis hic linguam sua natura non esse malam; siquidem usus illius ad opposita sese extendit, nempe ad bonum et malum.*

Secundo, Chald. *Labium veritatis dirigetur in seculum, et festinus linguæ testis falsitatis est;* et Syrus: *Labia veracia recta sunt, iniqua est lingua testis repentini.*

Tertio, Pagninus, Cajetanus et Vatablus: *Labium veracis firmum erit in perpetuum, et ad momentum lingua mendacis*, q. d. Veritas est stabilis et æterna, sed falsitas labilis et momentanea, nimirum statim prodit se lingua mendax, ejusque mendacium deprehenditur et dissipatur: at veritas linguaque verax firma et inconcussa perdurant. Ita R. Salomon: Labium verax, inquit, solidæ basi nititur, atque ad æternitatem durabit; testis fallax vero temporis momento breviquè durabit, nec ullum progressum faciet, cum, ut aiunt, mendacia pedibus trunca sint. Et R. Levi: Mendax, inquit, aliquando casu veritatem dicit, sed ad momentum; nam illico falsa veris miscens, ad sua mendacia relabitur.

Quarto, Aben Ezra Hebr. ארגיעה *argia*, id est *repentinus*, accipiens ut futurum à verbo רגע *raga* vertit, *cessare faciam, et abolebo linguam fallacem.*

Quinto, optime vertit Noster: *Labium veritatis*, etc., q. d. Verax qui meditato veritatem eloquitur semper sui similis, firmus in veritate consistit, idemque semper obfirmate asseverat, nec ulla in re sibi contradicit, ac vicissim ei jure contradici nequit, quia verum non contrariatur vero, sed falso; unde veritas est invicta, ideoque ferrea et adamantina. Quare S. Ephrem, tract. de Veritate, eam cum silice comparat, quia veritas, inquit, instar silicis, primo robusta est et firma; secundo, argumentis icta clarius elucet et resplendet; tertio, scintillas excutit, quæ si mentem semel corripiunt, totum animum collustrant et accendunt.

At vero testis repentinus, hebr. *argia*, id est concitatus, qui levitate vel odio, aliave passione concitatur et conturbatur, temere ad testimonium ferendum prosilit; ideoque impræmeditate et præcipitanter testatur et dicit, quod illi cupiditas, vel ira, vel levitas suggerit. Hic concinnat linguam mendacii; quia non veritatem spectat, sed suam cupiditatem et levitatem, quæ sæpe veritati est contraria; itaque facile mentitur: atque dum unum mendacium dixit, ut illud tueatur, necesse est ut plura alia concinnet et effingat: quo fit ut facile variet, et in contradictoria impingat, sibique contradicat, ac cum veritate famam præcipitet, habeaturque fallax et mendax. Veritas enim soli falsitati opponitur; at falsitas una non tantum veritati, sed et alteri falsitati, eique multiplici opponitur et contradicit. Unde Tigurina vertit: *Verax labium firmum est semper; mendax vero lingua in momento variat*, hoc est, ait Beda: *Doctrina sacra, dum à veritate non deviat, in æternum firma persistit.* Sed hoc mysticum est. Hinc notat Lyranus non dici *labia* in plurali, sed *labium* in singulari; quia veritas ùna est et singularis, nec variatur de uno in aliud, sed quasi uno tantum ore et labio loquatur, una semper eademque perseverat, quod certum est veritatis argumentum. Nam, ut recte Tertull. lib. de Præscript. cap. 28: *Quod*, inquit, *apud multos unum invenitur, non est creatum, sed traditum.*

Est metalepsis Salomoni hic frequens et assidua. Ex antecedenti enim subintelligit connexa et consequentia, quæ per entithesin priori parti opponuntur. Sensus ergo est, q. d. Homo verax mature et prudenter vestigat veritatem, nec antequam eam certo compererit, eloquitur; quocirca in ea jam comperta constans est et firmus: at levis et mendax impræmeditate loquitur quod ei in buccam venit; indeque multa falsa effutit, quæ proinde infirma et instabilia sunt, ac instar fumi dissipantur et evanescunt. Igitur *testis repentinus*, id est impremeditatus, temerarius, concitatus, facile mendacium aliquod suæ loquacitati qua prurit, suoque testimonio quod effutit immiscet; quod deinde pluribus aliis à se confictis mendaciis tueri cogitur; nimirum ut concinne et consequenter loquatur fucum, dolos et simulationes dictis suis immiscet; nam veritas, quæ simplex est et solida, fucum omnem ascititiumque ornatum rejicit, et simplici oratione assertioneque se tuetur. Huc facit proverbium Hebr. אמת *emeth*, id est *veritas, quadratos et stabiles habet pedes; at* שקר *sceker*, id est *mendacium, acutos et debiles.*

20. Dolus in corde cogitantium mala: qui autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium.] Pro *cogitantium* hebr. est חורשי *choresce*, id est fabricantium, ut vertunt Septuag. ac, ut Aquila, Symmachus et Theodotion: *Machinantium mala.* Sicut enim faber cudendo fabricat

gladium, sic impius cogitando fabricat dolos et fraudes. Rursum, pro *qui pacis ineunt consilia*, hebr. est ליועצי *leioatse*, id est *consiliarios pacis*, vel eos qui consulunt pacem, *sequitur gaudium*.

Jam primo, R. Levi censet proprie et præcise hìc dolum impiorum opponi gaudio piorum. Est, inquit, calliditas qua quis versutus fiat, ut aliis astute perniciem inferre possit; sed enim fraus, quam is molitur in pacis consilia ineuntes, hoc est probos, quorum studia et consilia ad pacem recteque agendum spectant, in eorumdem gaudium et voluptatem redundabit; nec enim detrimentum ullum accipient ex nefariis machinationibus impiorum, in quorum caput hujusmodi scelus recidet, Deo justos in eorum potestatem venire prohibente: qua de causa justis gaudium continget, gaudium, inquam, ad æternitatem duraturum; ex quo fiet ut profligati exitium subeant. Ea etiam erit horum sententia, mentem nefaria machinantium assidue cum fraude doloque detineri ad malum inferendum; in animo autem consulentium pacem semper gaudium residere; quamobrem in scelesti animo fraus; in justi autem mente lætitia stationem semper habet. Ita ipse.

Secundo, aptius alii censent per metalepsin gaudium pacificorum opponi dolo, id est dolori quem parit dolus machinantium mala; cum enim cogitationes fraudis plenas assidue versent, nulla lætitia voluptateque perfunduntur, ait R. Salomon, ut è contra pacis consilia ineuntes gaudio perfruuntur. Sicut enim parturientes fœtum ingenti dolore exagitantur, sic et parturientes dolum mille timoribus, curis et angoribus excruciantur, juxta illud Job 15. v. 35: *Concepit dolorem, et peperit iniquitatem, et uterus ejus præparat dolos*. Et illud psal. 7. 15: *Ecce parturiit injustitiam, concepit dolorem, et peperit iniquitatem*. Et illud Isaiæ 59. 4: *Conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. Ova aspidum ruperunt, et telas araneæ texuerunt; qui comederit de ovis eorum, morietur: et quod confotum est, erumpet in regulum*. Vide ibi dicta. Hinc און *auen*, id est iniquitas, contractum in און *on*, idem est quod dolor; quia ex iniquitate nascitur et contrahitur dolor, sicut ex ovo nascitur pullus; quare si pullum doloris averseris, tolle ovum iniquitatis; ex illo enim non alius quàm doloris pullus progignitur.

Porro omnes probos, sed maxime pacificos, qui pacem consulunt et conficiunt, sequetur gaudium; quia pax præ cæteris ingens et divinum est donum, Deo gratum, Angelis jucundum, hominibus exoptatum, uti alibi sæpius ostendi.

21. NON CONTRISTABIT JUSTUM QUIDQUID EI ACCIDERIT: IMPII AUTEM REPLEBUNTUR MALO.] Pro *contristabit* hebr. est יאנה *ieunne*, quod primo significat *occurret*; secundo, *contristabit*; radix enim אנה *ana* significat occurrere et lugere. Rursum, pro *quidquid ei acciderit*, hebr. est כל און *kol auen*, quod primo vertas: *omnis iniquitas*; secundo, *omnis dolor*. Prius significatum secuti Septuag. vertunt: *Non placebit justo quidquam injustum; impii autem replebuntur malis*; et Syrus: *Non est bonum justo aliquid injustum*; et Chald. *Non decet justum aliquid iniquum*; Pagnin. *Non causabitur à justo omnis iniquitas*; Tigurinus: *Justo nulla impendet iniquitas*: quod Vatablus sic explicat, q. d. *Nulla iniquitas hominis injusti poterit lædere virum justum; at impii pleni sunt malitia, q. d. Impii non solum læduntur à malitia quæ exterius advenit, sed etiam à sua, qua pleni sunt nequitia*.

S. Chrys. vero in Catena Græcor. sic Septuag. explicat: *Quemadmodum quod injustum est, justo non placet; ita nec injusto quoque justum. Non provenit hoc autem ex rerum natura; aut inde certe non tantum, verum à diversa eorum opinione et judicio, qui de iisdem aliter et aliter statuunt et sentiunt. Quamobrem ne dixeris mihi: Iste vel ille veritate offenditur; iste rursum vel ille veritati non credit. Ab ipsis enim judicibus vitium hoc nascitur, non à rebus quæ judicantur. Ut enim sol hic corporeus nullam radiis suis utilitatem aut suavitatem illis adfert, qui oculorum infirmitate laborant, sed damnum potius et pœnam: ita manifesta quoque veritas nullum perversæ animæ commodum aut gaudium parit*. Alius in Catena Græcorum: *Dat*, ait, *causam cur justo nulla placeat iniquitas; quia, inquit, virtutes omnes sunt connexæ, omnesque sibi cohærent, et in unum scopum tendunt*. Adde bonum oriri ex integra causa, et è complemento totius; malum vero ex singularibus defectibus. Quare, ut quis justus sit, requiritur ut omni justitia et virtute polleat; ut quis vero sit injustus, sufficit si unum scelus admittat, v. g. ut sit raptor, vel adulter, vel homicida.

Secundo, melius Noster vertit: *Non contristabit justum, quidquid ei acciderit*, id est ullus dolor, puta ulla res tristis, quæ ei dolorem concitet; *impii autem replebuntur malo*, puta multiplici ærumna et dolore. Sic et R. Levi: *Non continget justo*, inquit, *res ulla perniciosa, Deo illum subducente à calamitate, quam illi inferre scelerati cogitabant, ne scilicet ratione aliqua lædatur. Eosdem etiam illæsos servabit Deus à morum pravitate et opinionum ob peculiarem providentiam*; cum impios permittat, imo curet, multis affici plectique afflictionibus. Notat Hugo τὸ *acciderit*: *Accidens*, inquit, *adest et abest præter subjecti corruptionem; ita præsens prosperitas et tribulatio viro justo adest et abest præter ejus contristationem et conturbationem*.

Huc facit apologus piscatorum apud Æsopum: *Piscatores*, inquit, *trahebant verriculum, quod cum grave foret gaudebant et exultabant multum inesse prædæ existimantes; sed cum in littus ipsum traxissent, piscesque paucos quidem, sed lapidem in eo permagnum invenissent, tristari et mœrere cœperunt, non tam piscium paucitate, quàm quòd contraria ante animo præsumpserant; quidam autem inter eos natu grandior dixit: Ne tristemur, ô socii; nam voluptati, ut videtur, soror est tristitia; et nos igitur oportebat tantum ante lætatos omnino aliqua in re etiam tristari. Affabulatio. Fabula significat non oportere tristari, frustrata spe*.

Porro non dicit: *Justo nil accidet mali*; contrarium enim sæpe videmus, scilicet Tobiam affici affligique cæcitate, Jobum morbis variis, Lazarum ulceribus, Davidem persecutionibus, Danielem leonibus, Susannam calumnia, etc. Sed dicit: *Non contristabit justum quidquid ei acciderit*; quia justus tribulationes quaslibet sive à Deo, sive à dæmone, sive ab homine, sive à natura obvenientes, patienti, forti hilarique animo patitur et sustinet: quo fit ut nulla ærumna turbetur, nulla afflictione concidat, animumque despondeat, sed placidus fidensque et imperturbatus in omni adversitate consistat. Nam, ut ait P. Syrus: *Medicina calamitatis est æquanimitas*. Et Sixtus philosophus in Sentent.

Præpara et apta animam tuam ad tribulationes, et beatus eris. Tyrannus beatitudinem non aufert. Quocirca S. Thom. 3. p. q. 15. a. 6. docet in Christo et justis fuisse tristitiam, quæ apprehenderet et sentiret mala, non quæ perturbaret rationem.

Causæ, cur justus nulla re contristetur et turbetur, sunt variæ: Prima, quod res omnes hujus mundi, quæ turbationem afferre possunt, parvi æstimet, ideoque eas non amet; quare, si illæ ipsi auferantur, non dolet, quia illas non curat. Unde Sixtus philosophus in Sententiis cap. 14: *Omnia, inquit, auferenti à te cede præter libertatem. Sapiens vir et pecuniæ contemptor similis est Deo.* Et Isocrates ad Demonicum: *Existima*, ait, *nihil humanum esse stabile; sic enim neque fortunatus eris præter modum lætus, neque infortunatus præter modum tristis.*

Secunda, quia justus refrænat suas cupiditates, quæ sunt causæ peccatorum, et consequenter perturbationum ac tumultuum, juxta illud Thren. 1. 8: *Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est;* ubi multa hac de re dixi. Quocirca Tertull. lib. de Patientia. c. 7: *Quod nostrum*, inquit, *videtur, alienum est: nihil enim nostrum, quoniam Dei omnia, cujus ipsi quoque nos. Ita si damno affecti impatienter senserimus, non de nostro amissum dolentes, affines cupiditatis deprehendemur. Alienum quærimus, cum alienum amissum dolentes ægre sustinemus. Qui damni impatientia concitatur, terrena cœlestibus anteponendo, de proximo in Deum peccat; spiritum enim quem à Domino sumpsit, secularis rei gratia concutit. Libentes ergo terrena amittamus; cœlestia tueamur. Totum licet seculum pereat, dum patientiam lucrifaciam.*

Tertia, quia justus pacem et quietem animi rebus omnibus anteponit, ideoque eam quarumvis rerum dispendio emit aut redimit, juxta illud S. Pauli ad Colos. 3. 15: *Pax Christi exultet in cordibus vestris.* Et illud Philip. 4. 7: *Pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, et intelligentias vestras, in Christo Jesu.*

Quarta, quia justus scit se suaque Deo esse curæ: quare in paterna vigilique ejus providentia suaviter conquiescit, dicitque cum Psalte psal. 22. 1: *Dominus regit me, et* (idcirco) *nihil mihi deerit.* Auditque illud Apostoli Philip. 4. 6: *Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione, etc. petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Et illud Rom. 8. 28: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Huc facit illud Pindari in Isthmiis ode 3: *Tempus, dum volvuntur dies, aliàs aliam affert rerum vicissitudinem; sed tamen invulnerabiles filii deorum.*

Quinta, quia mentem habet in Deo fixam, cum eoque ita se unit, ut unus cum eo spiritus efficiatur. Quare Deus cum sit immutabilis, et consequenter imperturbabilis, justos quoque qui sibi agglutinati sunt, facit quasi immutabiles et imperturbabiles. Unde Sixtus, non Pontifex, sed philosophus, in Proverbiis sive Sententiis, cap. 1. 36: *Semper apud Deum*, inquit, *est mens sapientis. Sapientis mentem Deus inhabitat. Sapiens semper similis est sibi.* Et c. 36: *Deum honora, ut ipse dominetur tuî. Si autem dominatum tuî gerit Deus, ita demum tu dominaberis omnibus.* Et c. 40: *Templum sanctum est Deo mens pii, et altare optimum est ei cor mundum et sine peccato.* Denique S. Chrysost. hom. 1. in 2. ad Corinth. *Nihil aliud*, inquit, *tam molestum est quam Deum habere offensum. Id si absit, non afflictio, non insidiæ, non alia res ulla molestiam afferre potest recte sapienti; sed quemadmodum exiguam scintillam, si in profundam aquam immergas, exstinxeris; ita quamvis magna animi dejectio, si bonam incidit conscientiam, perit facileque evanescit.* Idem alibi sæpe hoc argumentum præclare tractat, ut orat. *Quod nemo læditur nisi à seipso*, et in epistolis ad Olympiadem.

Moraliter hîc disce justitiæ fructum esse animi imperturbati quietem et tranquillitatem, quæ summum pene hujus vitæ est bonum, etiam Philosophorum communi voce testimonio. Unde Synesius Episcopus Ptolemaidis, qui sanctitate et doctrina admirandus floruit sub annum Domini 420, coævus S. Ambrosio, Augustino et Hieronymo, hymno primo, qui exstat tomo 8. Biblioth. SS. Patrum, sic canit:

Alius equos scite agitet,
Alius arcum bene tendat,
Alius acervos opum custodiat,
Celebris admodum alius sit:
At mihi tranquillam liceat
Vitam cæteris ignotam, sed Deo notam ducere.

Et Pentadius:

Non est, falleris, hæc beata vita,
Fulgentes manibus videre gemmas,
Aut auro bibere, et cubare coco,
Regales dapibus gravare mensas;
Sed nullos trepidum timere casus,
Nec vano populi favore tangi.

Et Comicus:

Continentis ac patientis vita tranquillissima est;
Beata vita perpes est tranquillitas:
Gymnasium sapientiæ est tranquillitas:
Vis dolere, vis gaudere parcius? vive tibi.

Et Lyricus:

Est mihi rus parvum, fœnus sine crimine parvum;
Sed facit hæc nobis utraque magna, quies.
Castra alios operosa vocent sellæque curules,
Et quidquid vana gaudia mente movet.
Pars ego sim plebis nullo conspectus honore,
Dum vivam dominus temporis ipse mei

Et Epigrammatographus:

Ut qui præcelsæ rupis stat vertice tutus,
Irati ridet vimque minasque maris;
Sic animus se pace tenens, rerum undique circum
Latrantes fluctus despicit impavidus.

Hæc imperturbati animi quies maxime cernitur in Vita religiosa et monastica, de qua inter alios Simon Junior egregie in Capp. moralibus cap. ult. *Quies monastica*, inquit, *est imperturbatus animi status, liberæ et exultantis animæ serenitas, basis, quædam cordis, nullis agitata turbis, nullis inundata fluctibus, contemplatio luminis, mystica Dei cognitio, sermo sapientiæ, abyssus consiliorum Dei, raptus mentis, pura cum Deo conversatio, oculus pervigil, intellectualis adoratio, unio et copulatio cum Deo, terminus, deificatio, et in magnis asceticæ vitæ laboribus sine labore requies.* Causam dat cap. 52: *Qui in uno* (Deo) *per unum videt; et seipsum et omnia videt: et in eo absconditus, nihil omnium videt*, q. d. Religiosus unum Deum videt et amat, ac per eum cætera omnia: at præter Deum nihil videt.

nihil curat, nihil amat: in Deo ergo fixus, immotus et imperturbatus consistit.

22. ABOMINATIO EST DOMINO LABIA MENDACIA: QUI AUTEM FIDELITER AGUNT, PLACENT EI.] Hebr. *factores veritatis* vel *fidelitatis* רצונו *retsono*, id est *beneplacitum ejus.* Ita Aquila, Symmach. et Theodot. At Septuag. *Qui facit fides* (id est *qui bona fide agit*, ut vertit auctor Catenæ Græcor. qui scilicet ubique fidelis fidem datam præstat) *acceptus est ei;* Pagnin. *et in facientibus veritatem est voluntas ejus;* Tigur. *Labia mendacia abominatur Dominus; qui autem veritati studet, favorem habet ejus.*

Per *labia mendacia*, intellige fraudulenta, quæ alios decipiunt, aut per mendacia noxam inferunt, qualia sunt falsi testis, qui per calumniam falsum crimen alteri impingit; itaque causa est ut innocens in judicio condemnetur. Ita Aben Ezra. Hæc enim execratur Deus: unde eis opponit factores fidelitatis vel veritatis, qui scilicet veritatem enuntiant, quique fidem aliis datam nec verbo, nec facto fallunt, sed re ipsa præstant. Item qui testes in judicio sincerum veritati testimonium perhibent, ut innocens absolvatur, nocens condemnetur. Hi enim patroni et defensores sunt fidei, æque ac justitiæ et innocentiæ, ideoque Deo pergrati.

23. HOMO VERSUTUS CELAT SCIENTIAM: ET COR INSIPIENTIUM PROVOCAT STULTITIAM.] Pro *versutus*, hebr. est ערום *arum*, id est astutus, cautus, prudens, ut vertunt Septuag.; opponitur enim insipienti, id est imprudenti. Pro *provocat*, hebr. est יקרא *iicra*, id est vocat, provocat, evocat, scilicet è corde ad os et linguam, hoc est profert, eloquitur, prædicat, jactat, ostentat. Rursum *provocat*, id est ambit et quærit occasiones evulgandi suam stultitiam, prodendo arcana sibi commissa. Unde Chald. *stultus autem repetit scientiam*, hoc est iterum iterumque secretum quod novit, aliis et aliis data occasione enuntiat et prodit: quia mente et ore prurit, ut secretum in mente reconditum pandat, et velut fœtum parturiat, ac in lucem producat. Addit Dionys. Stultus, inquit, suo stultiloquio provocat audientes ad ineptam lætitiam, risus cachinnos, quin et ad libidines aliaque scelera. Quocirca clare Vatabl. vertit: *Vir cautus dissimulat scientiam; at cor stultorum deprædicat stultitiam.* Sensus ergo est, q. d. Vir cautus et prudens non jactat, sed celat scientiam, id est arcanum quod scit et novit, quodque corde et mente clausum gerit, idque primo, studio secreti, prudentiæ, humilitatis et modestiæ; secundo, studio quietis, ne cogatur arcanum quod scit, palam enuntiare; tertio, ad vitandam æmulorum et imperitorum invidiam, contentiones, lites et rixas; quarto, ut sua scientia, ejusque fructu et lucro majore fruatur. Sic cauti artifices dum in arte sua novam aliquam rem, aut arcanam praxin valde utilem inveniunt, eam celant, ex eaque ingentes opes sibi comparant: cum soli eam norint et exerceant. Sic versuti lusores aleæ, scachiorum, pilæ, etc. dissimulant se illius lusus peritos, ut alios ad ludendum provocent, superent, lucrentur et ditentur. Ex adverso insipientes, cum quid excogitarunt, didicerunt, audierunt, aliove modo sciunt, scientiam hanc sive arcanum quod norunt celare nequeunt; sed instar gallinarum, dum ova ponunt, vociferantur, eamque plenis buccis jactant et deprædicant; quo fit ut non tam scientiam quàm stultitiam suam jactent, omnibusque pandant. Idque primo, ex superbia, ut suam scientiam ostentent; secundo, quia garruli sunt et clamosi, ac secreti et quietis impatientes; tertio, quia gaudent contentiones litibus et rixis; quarto, quia imprudentes sunt, nec vident ex hac scientiæ ostentatione ejus fructum et lucrum sibi imminutum iri. Quare imitantur corvum, qui invento cadavere quasi epulo crocitat; itaque alios advocat, qui epuli partem ipsi eripiant, de quo Poeta:

> Nam tacitus pasci si posset corvus, haberet
> Plus dapis, et rixæ multo minus invidiæque.

Denique prudens, ait R. Levi, celat id quod scit, id est, quod audivit, vel aliunde didicit, donec plane certus sit id esse verum, ne, si dubium sit aut falsum, ignominiam sibi consciscat: at stultus illico quod audivit aut scit, etiamsi dubium, eloquitur; unde, si id falsum deprehendatur, omnium risibus exponitur.

Porro Septuag. pro כוסה *chose*, id est tegit, operit, *celat*, aliis punctis legentes כסה *kisse*, id est sedes, thronus, solium, vertunt: *Vir prudens sensus, sive intelligentiæ, thronus existit; cor autem insipientis execrationibus obnoxium erit.* Quod Olympiodorus et S. Chrysost. Catena Græcor. sic exponunt. Olympiod. *Universus enim illius sensus, propter prudentiam qua pollet, in eo conquiescit. Aut ob id virum prudentem sensus, judicii, vel intelligentiæ thronum vocat, quia sensum omnium regina et quasi caput est prudentia. Denique ut is qui plenus est malitia aut inscitia, sedes malitiæ vel inscitiæ appellari solet: ita qui omnia novit, recte sensuum vel scientiæ sedes vocatur. Vocatur quoque prudentia principium sensus, quia imperium obtinet in illo.* S. Chrysost. *Vir prudens thronus vel sedes ob id dicitur sensus, quia est sapientiæ cathedra, sensusque atque judicium ad eum modum in illo quiescunt, ut nunquam inde recedant. Cor autem insipientium execrationibus*, etc. *Unde hoc? quia ut quidem ex sapientibus dixit, viam persequitur quæ maledictioni et execrationi subjacet; sed et omnis quoque iniquus apud Dominum execrabilis est: sicut omnis etiam insipiens propter iniquitatem suam detestabilis est.*

Huc facit proverbium Sixti Pythagorei in Sentent. n. 54: *Bona mens chorus est Dei, mala mens chorus est dæmonum.* Et n. 40: *Mens pii templum est sanctum Deo.* Huc quoque facit emblema serpentis: serpens enim hebr. vocatur ערום *arum*, id est astutus, versutus, cautus, quia se suaque celat, ne voce et sibilo suo prodatur et ab hominibus necetur: quare silet nec sibilat nisi in pugna, aut magna tempestate jamjam ingruente. Idem facit vir prudens: ne enim vox sibi exitio sit silet, nisi quæ necessitas loqui cogat. Unde Isocrates ad Demonicum, tempus loquendi et tacendi hisce cancellis definit et circumscribit: *Duas fac occasiones loquendi, vel de quibus scis clare, vel de quibus necesse est loqui; in his enim solis sermo silentio est melior, in aliis autem melius est tacere quam loqui.* Et Thales Milesius apud Laertium l. 1. c. 1: *Sapiens*, inquit, *non nisi cùm res postulaverit loquetur, et paucis suam absolvet sententiam; stultus autem non habita ratione loci, temporis, personarum, etc., sua loquacitate omnia effutiet.* Nam ut aiebat Solon: *Stultus silere nequit.*

ꝟ. 24. MANUS FORTIUM DOMINABITUR : QUÆ AUTEM REMISSA EST, TRIBUTIS SERVIET.] Pro *fortium* Hebr. est חרוצים *charutsim*, id est præcisorum, acrium, strenuorum, sedulorum, sollicitorum; Theodot. ἀνδρείων, id est *virilium;* Aquila, συντεμνόντων, id est *abbreviantium*, qui brevi, id est celeriter et cito, negotia sua expediunt; Septuag. ἐκλεκτῶν, id est *electorum;* Pagnin. *Manus mercatorum sollicitorum dominabitur ;* Tigur. *Sedulorum manus primas obtinet ;* Vatab. *Qui strenue obeunt munia sua solent esse domini aliorum, contra cessatores erunt tributarii justorum, id est servient justis.* Porro ne quis difficultatem strenuitati obtendat, Septuag. eam tollunt addendo *facile : Electorum manus*, inquiunt, *facile*, vel *citra difficultatem, rerum potietur.* Pro *remissa* Hebr. est רמיה *remia*, id est remissa, tarda, pigra : hæc enim directe opponitur *manui fortium*, id est, forti et strenuæ.

Sensus est clarus, q. d. Fortes, diligentes et strenui sua virtute et strenuitate parant sibi opes, dominium et imperium : at vero ignavi, remissi et pigri à fortibus et strenuis sub jugum mittuntur, fiuntque eis tributarii, quo fit ut strenui post laborem in opibus sibi partis conquiescant, vivantque quiete ex aliorum, quos sibi subjecerunt, laboribus et tributis ; pigri vero per desidiam à strenuis subacti, post otium et inertiam laborem, quem fugerant, amplecti cogantur, ut census et tributa strenuis persolvant. Nimirum hæc est justa merces laboris, hæc pariter congrua pœna otii et inertiæ ; ut scilicet strenui donentur quiete, otiosi damnentur ad labores. Sic Romani sua fortitudine acquisierunt imperium, majorique orbis parti dominati sunt. Sic et Græci, Assyrii, Persæ et Germani, qui deinde degenerantes in delicias, luxum et segnitiem, ab aliis spoliati sunt dominatu, ac sub jugum et tributum missi, uti Sardanapalus ob luxum et ignaviam spoliatus fuit imperio Assyriorum, quod fortitudine sua obtinuerat Ninus. Baltassar compotatione sua perdidit monarchiam Babyloniorum, quam strenuitate sua erexerat Nabuchodonosor. Darius ignavo luxu perdidit monarchiam Persarum, quam virtute sua fundarat Cyrus. Chilpericus desidia sua perdidit regnum Francorum, quod vigore suo inchoarat Pharamundus.

Secundo, tamen רמיה *remia* idem est quod dolosa, fraudulenta ; ita Syrus. Unde Sept. *dolosi autem erunt in direptionem;* Aquila et Symmach. *in tributum ;* hoc est, ut Vulgata, *tributis serviet ;* Pagnin. *manus dolosa erit tributaria. Manus* enim *dolosa* indirecte opponitur manui forti, quia manus fortis est laboriosa, dolosa vero est otiosa : quod enim laboriosa obtinet per laborem, hoc dolosa obtinere satagit per dolos et fraudes. Sed fallitur et spe sua frustratur : quia Deus benedicit laboriosis, maledicit dolosis, facitque ut patefactis dolis, bonis, quæ per dolos corraserunt, spolientur vel per judices, vel per milites et prædones. Unde Cajetanus vertit, *et dolus erit ad liquefactionem :* quia sicut nives æstu liquantur et evanescunt, sic opes fraude partæ ea detecta auferuntur et pereunt. Denique hæc gnome affinis est illi c. 10. 4 : *Egestatem operata est manus remissa ; manus autem fortium divitias parat.*

Mystice hæc sententia verior est in dominio et servitute spiritali, q. d. ait Dionys. Qui fortes sunt in operatione virtutum, hi solent præfici fratribus, ac præesse sensitivo quoque appetitui, ejusque passionibus imperare. Unde Seneca : *Vis*, inquit, *habere honorem ? dabo tibi magnum imperium : impera tibi.* Qui vero ad opera virtutum pigri sunt et remissi, hi implentur peccatis, et principi tenebrarum, puta et dæmoni serviunt, cujus exactioni seu tentationi dant assidue pro tributo consensum in malo : quocirca cum illo tandem mittentur in carcerem infernalem, ubi ei perenne laborum et dolorum omnium tributum pendent.

Igitur manus remissa egestatem sibi parit et servitutem ; quia sua operandi negligentia vitia ex tepiditate manantia fovendo, bonos mores prius acquisitos attenuat ; et quæ antea virtutibus fulta dominabatur, nunc vinculis socordiæ ligata virtute, hostibus suis, scilicet vitiis, subjicitur. Unde sapienter de rege voluptatibus corrupto canit Prosper epigramm. 53 :

> Licet amplo
> Utatur regno, sat miser est famulus.
> Cum mens, carnali nimium dominante tyranno,
> Tot servit sceptris subdita, quot vitiis.

Opera ergo tepide et remisse facta hæc damna creant. Primo, Deum non placant; secundo, Angelis et Sanctis stomachum movent; tertio, dæmones ad risum et contemptum provocant ; quarto, operantem non perficiunt ; quinto, majorem in dies difficultatem bene operandi inducunt; sexto, tempus sine fructu consumunt. Ita Alvarez de Paz libr. 5. p. 3. de documentis perfect. cap. 31.

25. MOEROR IN CORDE VIRI HUMILIABIT ILLUM, ET SERMONE BONO LÆTIFICABITUR.] Pro *mœror* Hebr. est דאגה *deaga*, id est sollicitudo, sollicitus metus et pavor, cujus comes, imo filius est mœror. Pro *humiliabit illum* Hebr. est ישחנו *iaschenu*, id est incurvabit illum, et quasi in שחת *scachat*, id est foveam, dejiciet. Sensus ergo planus est, q. d. Sollicitudo, indeque angor et mœror, viri, quantumvis fortis et magnanimi, cor animumque dejicit, sternit, et quasi in foveam pusillanimitatis, diffidentiæ et desperationis præcipitat : at sermo bonus, id est suavis, jucundus, hilaris, illud id spem melioris fortunæ erigit, animat, lætificat, vivificat.

Porro quia hic mœror sæpe oritur ex tristiore nuntio, aut ex acriori increpatione vel comminatione, quæ directe opponitur sermoni bono, id est suavi, læto et blando, eoque curatur et sanatur; hinc Sept. vertunt : *Terribilis sermo turbat cor viri; nuntiatio autem bona lætificat eum ;* et Chald. *Verbum timoris in corde viri terrorem gignit ;* Syrus : *Formidolosi sermo cor viri perturbat*, q. d. Sicut formidolosi sermo audienti formidinem injicit, sic eam disjicit sermo animosi, qui audienti animos, fiduciam et lætitiam ingerit. Rursum sermo terribilis est verbum acre, mordax, minax, præsertim Superioris, Principis, Prælati, quod turbat sternitque cor viri, præsertim subditi, adeo ut aliquando ei mentem eripiat, eumque faciat amentem et delirum, uti experientia constat : at remedium est, si idem vel quis alius, verbis formidolosis vel acribus turbato suggerat verba animosa, lenia, blanda, jucunda, quæ formidinem vel acrimoniam priorum obliterent, superent et extundant, perinde ac canis vulnus quod mordendo inflixit, lingendo sanat; atque viperæ morsus ejusdem carne, puta theriaca (hæc enim fit ex carne

viperæ) curatur. Unde Theodor. de Curand. Græcor. affect. *Verborum ictus*, inquit, *ut accidit in theriacis*, *verbis curantur; et quæ sermo attulit damna, sermo redimit.* Contraria enim contrariis curantur, puta iracundus et mordax sermo curatur sermone miti et leni.

Denique auctor Catenæ Græcor. per sermonem terribilem metonymia in Scriptura usitata accipit rem terribilem, qualis est labor, q. d. Labor hominem dejicit, merces excitat. Unde sic et Sept. vertit sicque explicat: *Sermo terribilis conturbat cor hominis; ast fama vel sponsio bona lætificat illud. Qui vitam circa actionem occupatam primo aggrediuntur, illos molestiæ, quæ passim occurrunt, earumdemque commemoratio non nihil conturbant; interim promissorum bonorum merces eorum animos denuo solatur et excitat. Siquidem perfecte justus non timebit ab auditione mala; munitus est enim timore Domini, qui superat hæc omnia.*

26. QUI NEGLIGIT DAMNUM PROPTER AMICUM, JUSTUS EST; ITER AUTEM IMPIORUM DECIPIET EOS.] Hebr. *errare faciet eos.* Pro *qui negligit damnum*, Hebr. est יתר *iather*, id est reliquus, superstes, excellens, præstans, abundans. Unde primo Aquila vertit: *Abundans præ proximo suo justus*, id est, ut Pagnin. *Abundantior est amico suo justus*, q. d. Justus qui non nisi per justos contractus, modos et praxes rem suam adauget, fit ditior socio qui non est justus, ait Vatabl. ideoque per fas et nefas, puta per fraudes, usuras et iniquos contractus se locupletare satagit: opes enim jure partæ Dei benedictione augentur et stabiliuntur; opes vero per injuriam acquisitæ, Deo maledicente, imminuuntur et dispereunt. Ita Aben Ezra: Sensus, inquit, est, q. d. *Major est justo opum copia quam sit ejus socio.*

Secundo, Chald. vertit: *Melior est justus socio suo; melior*, tum ethice, hoc est justior: unde Syrus vertit: *Justus dat bonum consilium amico suo;* tum physice *melior*, id est excellentior, unde Tigur. *Præstantior erit justus proximo suo*, q. d. Justus honore et gloria antecellit cæteris sociis suis, esto divitibus, honoratis et nobilibus, quia justitiæ decus et splendor omnem opum et honorum splendorem transcendit et superat. Summa enim est justitiæ gloria et majestas, adeo ut omnis externa gloria illi comparata ingloria, omneque dedecus esse videatur, ait S. Chrys. in Psal. 34.

Tertio, R. Levi: Justus, ait, יתר *iather*, id est, proficit ex amico suo, hoc est, justus arripit ab amico præstantiam, cum ab eo præstantissima addiscat, quibus in omni virtute perficiatur: secus accidit in scelestis qui à sociis nonnisi vitia et scelera, quæ intuentur et audiunt, addiscunt.

Quarto, R. Salomon: Justus, ait, יתר *iather*, id est condonat proximo, q. d. Vir probus pravis amici moribus parcit, erroresque condonat.

Quinto, Sept. Compl. vertunt: *Sapiens justus sui ipsius amicus erit;* Roman. *Cognitor justus sui ipsius amicus erit; eos autem qui peccant, persequentur mala, et via impiorum seducet eos.* In nonnullis libris additur: *Sententiæ autem eorum immites.* Verum auctor Catenæ Græc. plenius Sept. sic vertit, sicque explicat: *Justus cordatus et sui ipsius et proximi quoque amicus est; at impiorum viæ in errorem deducunt illos. Observa hic quod justus ad utramque fortunam commodum et benevolum se præbeat. Etenim si quid boni de proximo audit, non dolet, nec invidet, sed ex animo gaudet; contra vero si quid mali illi accidisse intellexerit, animo conturbatur et contristatur. Veruntamen tam dolor quàm gaudium illius sunt moderata. Apud impios autem diversa affectio obtinet: nam ubi eos ob terrificas comminationes merito formidare et conterreri oportebat, ibi lætantur et aspernantur. Contra ubi propter bona, quæ alicui obvenerunt, gaudere debebant, ibi propter invidiam tabescunt, opposita nimirum affectione ducti et incitati.* Alius anonymus in eadem Catena: *Qui*, ait, *secundùm Dei imaginem sese conditum agnoscit, ille secum habitat, modesteque de se ipso sentit; nec non, ne aliquid quod ad inimicitiam vel malitiam faciat, designet, diligenter cavet, neque bonorum tandem cogitationes perturbat, aut pia studia infestat.* Alius: *Vir*, ait, *prudentia et justitia excultus amici commoda perpetuo spectat et curat, observatque quonam modo singula rite administret. Et si quod erratum amicum committere contigerit, illud dissimulat et ignoscit; impii autem, contrarium plane iter ingressi, omnia in deteriorem partem rapiunt.*

Sexto, noster Latinus Interpres profunde et germane Hebr. יתר *iather*, vertit: *qui relinquit*, vel *negligit damnum suum;* radix enim יתר *iathar* significat superesse, restare, relinquere, quasi dicat: Qui relinquit, scilicet sua lucra, hoc est qui negligit damnum suum. Sensus ergo est, quasi dicat: Qui non tantum alios non defraudat, sed et damna sua negligit, ut proximorum commodis consulat, hic demum antonomastice et per excellentiam justus, id est æquus, honestus, probus est, ac charitate præditus, ideoque Deo charus, et hominibus honoratus: qui proinde damnum quod Dei et virtutis amore subiit, abunde rependent, facientque ut cæteris ditior evadat, cum ex adverso impii, qui per fraudes ditescere satagunt, et sua commoda aliorum damnis redimunt, inde non ditentur, sed depauperentur; quare *iter eorum seducet eos: iter*, id est via, ratio et modus agendi, puta ditescendi per fraudes et damna aliorum, decipiet eos; quia ab opibus speratis deducet eos ad inopiam. Unde sequitur: *Non inveniet fraudulentus lucrum suum.*

Sic Abraham cessit meliorem regionem Pentapolis nepoti suo Lot; sed Deus vicem illi rependit in Chananæa, ubi eum bonis omnibus ditavit. Vice versa, Lot præripiens Abrahæ Pentapolim, opes omnes, quas in ea congesserat, ejus incendio conflagrantes perdidit, Gen. 13. cap. 9. et seq. et c. 19. Sic Isaac puteos à se effossos invadentibus Geraritis ultro concessit; sed Deus ei vicem rependit, dum opes ingentes ac nominatim alium puteum, quem ob copiam aquarum vocavit *Abundantiam* (unde urbs quæ juxta eum deinde ædificata est, dicta est Bersabee, id est puteus abundantiæ) illi attribuit, Genes. 26. 21 et 33. Sic Jacob, cedens Labano socero suo meliorem ovium fœturam, majorem à Deo accepit, Genes. 31. 7. et seq.

Memorabile est quod in Annalibus Societatis Jesu legimus, P. Joannem Baptistam Romanum in naufragio arreptam tabulam Judæo cuidam cessisse ea lege, ut, si enataret, Christianus fieret; enatavit uterque, Judæus tabulæ incubans, Baptista mari, aut potius Deo: itaque sibi temporalem magna meriti lætitia cumulatam, Judæo tam temporalem quàm spiritalem vitam imper-

tiit : Judæus enim tantæ charitatis exemplo victus manus nomenque Christo dedit, ac baptismo regeneratus Christiano deinceps ritu vixit.

Denique S. Tho. 2. 2. q. 26. art. 4. ad 2. docet ex hac Salomonis sententia, ex charitate negligi posse bona temporalia ob majus bonum amicitiæ, non vero spiritalia : magis enim debeo vitare peccatum meum quàm proximi, magisque curare salutem meam quam alienam.

Hinc consequenter inferunt Theologi per charitatem licere amico vitam pro tuenda amici vita periculo objicere, uti apud Gentiles fecerunt Pylades et Orestes, Nisus et Euryalus, Damon et Pythias, aliique quos recenset Valer. Maxim. lib. 4. c. 7, quos à tam generoso amicitiæ actu laudant Patres, ut S. Ambros. lib. 3. Offic. cap. 12. asseritque Dionysium tyrannum visa Damonis et Pythiæ amicitia, qua alter pro altero vadem se morti offerebat, optasse eos sibi in amicitiam assiscere. Eosdem laudat S. August. 4. Confess. cap. 6, et S. Hieron. in c. 7. Michææ. Quin et Aristot. 9. Ethic. cap. 8 : *Qui*, ait, *pro aliis mortem oppetere consueverunt, eligunt magnum quoddam honestum sibi ipsis.* Generosus enim et perfectus amicitiæ et magnanimitatis actus est mori pro amicitia et amico. Denique Christus, Joan. 15 : *Majorem*, inquit, *dilectionem nemo habet, quàm ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Pluribus rationibus idipsum confirmat Suarez 2. 2. q. 26. art. 4. contra Palud. et Durand. Si licet vitam ponere pro vita amici, multo magis licet pro ejus pudicitia, aliave virtute defendenda. Sic S. Didymus vitam exposuit pro vita et castitate S. Theodoræ, dum mutatis cum ea vestibus pro ea in lupanari remansit : unde postea cum eadem martyrio laureatus est. Celebratur eorum natalis dies in Martyrol. die 28. Aprilis. Eosdem dilaudat S. Ambros. lib. 2. de Virgin. Sic S. Alexander S. Antoninam, mutatis cum ea vestibus, è prostibulo liberavit, ac deinde simul cum ea martyrium igne consummavit, ut habent Martyrol. die 3. Maii : exstat eorum Vita apud Surium. Idem præstitisse quemdam virgini Corinthiæ narrat Palladius in Lausiac. cap. 54. Sic matronæ Lacænæ maritos carceri mancipatos, mutato cum eis habitu, et carcere et morte liberarunt, uti refert. Valer. Maxim. l. 4. de amore conjug. cap. 6.

27. Non inveniet fraudulentus lucrum : et substantia hominis erit auri pretium.] Hebr. לא יחרך *lo iacharoc*, id est *non aduret*, vel *non assabit dolosus venationem suam*, id est, non comedet feram vel prædam, quam venatur per dolos et fraudes; ita R. Salomon, R. Levi, Aben Ezra, R. David, Pagnin. Vatablus et alii passim. Alius : *Non perforabit aucupium suum*, id est, perforando non capiet, non assabit, non comedet id quod aucupatur ; alius : *Non obsepiet prædam suam*, ut scilicet diu illa fruatur ; nam illa cito illi eripietur vel elabetur ; inde enim חרכים *charackim* vocantur *cancelli*, quia rem obsepiunt, vel quia perforati sunt.

Idem omnium est sensus. Est enim proverbium Hebræis, imo et aliis gentibus, usitatum: *Fraudulentus non assabit prædam suam*, id est, non potietur, non vescetur et fruetur præda sua ; quia eam quam per fraudes aucupatur, vel non assequetur ; unde Chald. vertit : *Non fiet obviam venatio viro doloso*, vel, si assequatur, illa ei eripietur, ut eam assare, eaque vesci et frui nequeat. Unde Noster clare vim proverbii expressit vertendo : *Non inveniet fraudulentus lucrum suum*, quod fraude et dolo venatur ; et Septuag. οὐκ ἐπιτεύξεται, id est, ut Rom. *Non consequetur;* Complut. : *Non fabricabit venationes suas.* Nimirum : *Male parta, male dilabuntur.* Et :

De male quæsitis non gaudet tertius hæres.

Est metalepsis. Ex assatione enim prædæ intelligitur tam præcedens ejus vestigatio et comprehensio, quàm consequens comestio et epulatio.

Et substantia hominis erit auri pretium.] Legit יקר *iekar*, id est *pretium;* jam aliis punctis legunt יקר *iakar;* id est pretiosus. Rursum חרוץ *charuts*, id est præcisum, significat tam hominem strenuum, sedulum, acrem, quàm aurum. Unde primo Pagnin. vertit : *Et divitiæ hominis pretiosæ, sollicitudo*, vel strenuitas et sedulitas ; quia per strenuitatem parantur opes et imperia, tam temporalia quàm spiritalia, ut dixit versus præced. et R. Salomon : *Substantia viri solliciti* (et negotiationi incumbentis, ait, Aben Ezra) *est pretiosa et honorifica ;* et Vatabl. *Substantia hominis seduli pretiosa est ;* alii : *Substantia hominis pretiosa, est sedulitas*, q. d. Pretiosissimum quod in opibus hominis est diligentia et sedulitas. Ita R. David.

Secundo, Chald. vertit : *Substantia hominis erit aurum pretiosum ;* quæ versio eumdem cum Vulgata reddit sensum.

Tertio, R. Levi : *Substantia viri pretiosi* et gloriosi, puta justi, *erit aurum*, quod omnium facultatum est præstantissimum.

Quarto, Hebræus apud Pagninum in Lexico : *Substantia quæ per sollicitudinem paratur, pretiosa*, id est, rara est et chara ; et Baynus : *Divitiæ pretiosæ hominis solliciti*, q. d. Opes hæreditate relictæ sunt charæ, at chariores sunt, quæ proprio labore et sollicitudine parantur ; quare esto illas subinde quis prodigat, has tamen, quasi laboris sui fructus et præmium, studiose tuetur et servat.

Quinto, Sept. vertunt : *Possessio autem pretiosa vir mundus ;* qui scilicet ab omni scoria peccati, avaritiæ et fraudum instar auri igne defæcati expurgatus est ; hoc enim significat Hebr. חרוץ *charuts.* Unde auctor Catenæ Græc. vertit : *Vir autem sincerus scelerisque purus pretiosum est peculium.* Sic et Syrus more suo legens vestigia Septuag. : *Substantia pretiosa*, ait, *homo electus.* Quid enim pretiosius sinceritate, puritate, justitia, sanctitate ? Audi S. Ambr. lib. 1. Offic. cap. 3 : *Denique pretiosa possessio homo mundus. Sepi ergo hanc possessionem et circumvallato cogitationibus, munito piis sollicitudinibus, ne in eam irruant et captivam ducant irrationabiles corporis passiones, ne incursent motus graves, ne diripiant vindemiam ejus transeuntes viam. Custodi interiorem hominem tuum. Noli eum quasi vilem negligere ac fastidire, quia pretiosa possessio est. Et merito pretiosa, cujus fructus non caducus et temporalis, sed stabilis atque æternæ salutis est. Cole ergo possessionem, ut sint tibi agni.*

Sexto, Noster legens יקר *iekar*, id est pretium, optime vertit : *Substantia hominis erit auri pretium. Hominis*, scilicet veracis, serii et strenui ; hic enim solus dignus est nomine hominis, vereque est homo ; et hunc intelligi suadet,

imo cogit antithesis. Sensus ergo est, q. d. Opes, quas fraudulentus per fraudes congerit, illum non pascent, nec ditabunt, sed ab eo velut à prædone ad alios avolabunt; at vero opes justi et sinceri, quas ipse suo labore et sedulitate sibi parat, erunt *auri pretium*, id est erunt stabiles et pretiosæ, ac auri pretio æstimabuntur, hoc est, magnæ multæque erunt; quod enim auro admetimur, hoc magnum et pretiosum est.

Anagog. Beda: *Non inveniet fraudulentus lucrum*, etc., *fraude namque acquisita pecunia plus in anima damni, quam lucri addit in arca; et qui propriam pro Domino substantiam novit dispensare, remunerante ipso pro terrenis cœlestia dona recipiet. Aliter: Non inveniet fraudulentus lucrum, et substantia hominis erit auro pretium*, q. d. *Qui fraudulenta mente simulat se esse bonum nequiter vivens in occulto, non inveniet bona vitæ sequentis. Qui autem substantiam virtutum spiritualium veraciter acquirit, mercabitur ex ea claritatem regni perennis, quod verbis sequentibus apertius dicit: In semita justitiæ vita*, etc. *In semita enim justitiæ substantiam acquirit virtutum, virtutibus æternæ vitæ claritas auro pretiosior emitur. Iter autem pravum, quo fraudulentus incedit, perdito lucro temporali quod appetit, ad mortem, quam prævidere noluit, tendit sempiternam.*

28. In semita justitiæ, vita: iter autem devium ducit ad mortem.] Pro *iter devium*, Hebr. est *iter semitæ ejus*, hoc est, iter per aliam novamque semitam, devians à regia via et communi semita justitiæ, q. d. Justitia est quasi via regia, quæ ducit ad vitam, et in vitam desinit: *iter* autem *devium*, puta actio et conversatio à justitiæ norma deflectens et devians, ducit ad mortem præsentem et æternam.

Porro Septuag. *iter semitæ* referunt et arctant ad injuriarum memoriam; quia per eam quasi semitam assidue it reditque iracundus, et vindictæ appetens: *In viis*, inquiunt, *justitiæ vita; viæ autem eorum, qui memores sunt injuriarum, in mortem;* nam ex injuriarum memoria accenditur vindictæ cupido, quæ in necem aliorum et suî ipsius ruit: Chald. *iter semitæ* interpretatur *iter patrum nostrorum*, puta impietatem tritam à patribus impiis.

Recentiores pro אל מות *el mavet*, id est *ad mortem*, legentes alio puncto אל מות *al mavet*, id est *non mors*, plane aliter vertunt: *In semita justitiæ vita est, et hæc ipsa nequaquam ad mortem ducit;* ita Tigur. Pagnin. R. Levi, R. Salomon, et alii. Verum hæc lectio obscurius et exilius repetit id quod clare et sublimiter jam asseruit; atque caret sua antithesi, quam Vulgata et Septuag. exhibent. Illorum ergo lectio vera et germana est.

Hæc gnome est stimulus acer ad sectandam justitiam virtutemque, ac fugiendam injustitiam et vitium. Quid enim optabilius homini quàm vita, eaque beata et æterna? Quid execrabilius quàm mors, eaque cumulata æternis gehennæ incendiis? Quocirca eamdem usurpavere Philosophi, ac imprimis Plato sæpius eadem stimulat suos ad omnem honestatem. Et Sixtus Philos. in Sentent. num. 11, hoc quasi vitæ honestæ principium constituit: *Immortales crede te manere in judicio honores et pœnas*, nimirum: In gehenna *æternum quod cruciat, momentaneum quod hîc delectat; in cœlo æternum quod delectat, momentaneum quod hîc cruciat. Elige.*

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Gnomæ de filio sapiente, de oris custodia et inconsiderato ad loquendum: de paupere divite, et divite paupere: de lucerna impiorum, substantia festinata, dilatione spei: de nuntio impio et fideli, de novalibus patrum: omnia cum consilio agenda, et cum sapientibus conversandum: de parcente virgæ, et ventre impiorum insaturabili.

1. Filius sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non audit cum arguitur. 2. De fructu oris sui homo satiabitur bonis: anima autem prævaricatorum iniqua. 3. Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala. 4. Vult et non vult piger: anima autem operantium impinguabitur. 5. Verbum mendax justus detestabitur: impius autem confundit, et confundetur. 6. Justitia custodit innocentis viam: impietas autem peccatorem supplantat. 7. Est quasi dives, cum nihil habeat: et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit. 8. Redemptio animæ viri, divitiæ suæ: qui autem pauper est, increpationem non sustinet. 9. Lux justorum lætificat: lucerna autem impiorum exstinguetur. 10. Inter superbos semper jurgia sunt: qui

autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia. 11. Substantia festinata minuetur: quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur. 12. Spes, quæ differtur, affligit animam: lignum vitæ desiderium veniens. 13. Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat: qui autem timet præceptum, in pace versabitur. Animæ dolosæ errant in peccatis: justi autem misericordes sunt, et miserantur. 14. Lex sapientis fons vitæ, ut declinet à ruina mortis. 15. Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum vorago. 16. Astutus omnia agit cum consilio: qui autem fatuus est, aperit stultitiam. 17. Nuntius impii cadet in malum: legatus autem fidelis, sanitas. 18. Egestas, et ignominia ei qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur. 19. Desiderium si compleatur, delectat animam: detestantur stulti eos qui fugiunt mala. 20. Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur. 21. Peccatores persequitur malum, et justis retribuentur bona. 22. Bonus relinquit hæredes filios, et nepotes: et custoditur justo substantia peccatoris. 23. Multi cibi in novalibus patrum, et aliis congregantur absque judicio. 24. Qui parcit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit. 25. Justus comedit, et replet animam suam: venter autem impiorum insaturabilis.

1. Filius sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non audit cum arguitur.] Pro *doctrina* Hebr. est מוסר *musar*, id est disciplina, institutio, eruditio. Hæc gnome acrem dat stimulum tum parentibus, ut filios in omni virtutis disciplina instituant; tum filiis, ut eamdem tota mente capessant. Sensus ergo est, q. d. Filius sapiens audit doctrinam patris, eique obedit: *Qui autem illusor* et derisor *est*, id est insipiens, qui monita patris ridet et spernit, hic non audit eum increpantem, cum ab eo de vitiis suis arguitur. Ita Chald.: *Filius sapiens*, inquit, *suscipit doctrinam patris;* Syrus: *Filius sapiens patri suo auscultat, at improbus, qui non recipit objurgationem, peribit;* Septuag. *Filius astutus* (cautus, prudens, *sapiens*, uti vertit Aquila, Symmach. et Theodot.) *obedit patri, filius autem inobediens in perditione.*

Nota: Noster ex Hebræo nervosius vertit, *doctrina*, quàm cæteri *doctrinam*, scilicet audit. Primo, quia filii proprium est erudiri doctrina patris, perinde ac lac sugere à matre; patris enim doctrina in animum filii paterne, naturaliter et suaviter influit, eumque flectit quocumque libet, ac sibi similem efficit. Unde Tigur.: *Sapiens filius est disciplina patris*, id est, ait Vatabl. *Ex disciplina patris evadit filius sapiens.* Est metonymia; ostenditur enim effectus paternæ disciplinæ, scilicet quod causet et producat in filio sapientiam. Decus autem patris est filius sapiens, sicut dedecus est insipiens. Huc facit gnome Sixti philosophi in Sent. n. 245: *Excrucient te liberi male viventes, magis quàm morientes.* Et num. 164: *Peccata discentium, opprobria sunt doctorum.*

Secundo, pressius et significantius: *Filius sapiens est doctrina patris;* quia non tantum eam suscipit, sed et refert ac repræsentat, sicut imago repræsentat suum exemplar. Sicut ergo forma et figura, v. g. Alexandri, in ejus imagine repræsentatur, et cernitur, ut visa imagine dicamus: Hic est Alexander; sic pariter pater, et doctrina patris, in filio sapiente et obediente, quasi in viva suî imagine repræsentatur et resplendet, ut viso filio dicere possis: Hic est pater, hic est doctrina patris; quia scilicet filius vivum est speculum paternæ virtutis et sapientiæ. *Doctrina* ergo hic potius et nervosius accipitur ut nominativi casus quàm ablativi; quanquam et in ablativo accipi possit, q. d. Filius sapiens fit, vel evadit, doctrina patris, id est, per doctrinam patris; significantius tamen in nominativo, filius sapiens dicitur *doctrina patris* metonymice, id est, effectus doctrinæ patris; vivum simulacrum, in quo intuearis doctrinam et virtutem patris; vivus liber, in quo expressam legas sapientiam patris, ut de eo dicas: En hic est sapientia patris. Hinc filius Hebr. vocatur בן *ben* quasi fabrica ad patris effigiem exsculpta; radix enim בנה *bana* significat ædificare et fabricare, et græce τέκνον, quasi genitura patris; et latine natus, à nascendo; ac filius quasi φίλος, id est amor patris, inquit Sipontinus. Unde Cicero, lib. 2. de Finibus: *Effigies probitatis paternæ, filius.* Idem Cæcinnæ: *Imago animi et corporis, filius.* Hinc Filius Dei Patris vocatur Patris imago, character, sapientia: *Splendor gloriæ et figura substantiæ,* Heb. 1. 3. Hunc Dei Filium filii hominum imitentur, ut patris, et præsertim Dei, qui summus omnium est parens, sapientiam et virtutem referant et repræsentent.

Porro filius, suscipiens doctrinam patris, vocatur estque sapiens; quia per susceptionem doctrinæ paternæ nanciscitur primo, sapientiam; secundo, nomen et famam sapientiæ; tertio, hæreditatem patris ampliorem. Pater enim filio obedienti et sapienti plus bonorum relinquet, quàm inobedienti et insipienti.

Tertio, proprie et præcise Beda: Filius sapiens est doctrina patris, id est docet patrem: *Tantum*, inquit, *inter sapientem distat et stultum, ut hic aliquando profectu eruditionis ad eum, qui se docuerat, docendum perveniat; ille nec cum arguerit, noverit audire.* Sic filii, id est famuli, Naaman docuerunt ipsum obedire Eliseo, scilicet lavari in Jordane; quo facto à lepra curatus est, 4. Reg. 5. 13. Sic S. Franciscus Xaverius per filios Indorum à se instructos instruebat et convertebat eorum parentes. Idem crebro est videre in scholis nostris, in quibus discipuli ea, quæ didicerunt, docent suos parentes.

2. De fructu oris sui homo satiabitur bonis: anima autem prævaricatorum iniqua.] Pro *bonis* Hebr. est טוב *tob*, id est bonum neutre, et bonus masculine. Jam quia Hebræi carent casibus,

hinc pro **oris** alii vertunt, *os boni*, vel justi. Insuper quia hæ sententiæ parabolicæ sunt, hinc acutæ pariter sunt et concisæ, ac multa lectori vestiganda et supplenda relinquunt. Unde primo, Septuag. subaudientes τὸ *justitiæ* (fructus enim boni et justi non est alius, quàm fructus justitiæ et operum justorum) vertunt: *De fructibus justitiæ comedet bonus*, puta *os boni; animæ autem iniquorum peribunt immaturæ*, q. d. Justus ob opera justa fruetur longævitate sancta et jucunda, ac fructus juventutis juste transactæ percipiet in bona senecta, nimirum sapientiam, gaudium, consilium, honorem, auctoritatem, spem vitæ futuræ et beatæ, filios et nepotes prudentes, graves et honoratos; at impii per crapulas, libidines, aliaque scelera abbreviant sibi vitam, aut à Deo celeri morte puniuntur, ut præmature moriantur, nec ad senectam pertingant, vel eam infelicem et ærumnosam sortiantur; sicut ergo fructus immaturi acerbi sunt, sic eis acerba est vita et senecta; vice versa sicut fructus maturi suaves et sapidi sunt, sic justis suavis et sapida accidit ætas et senecta. Unde S. Hieron. ad Nepotian.: *Senectus*, ait, *eorum qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerunt, et in lege Domini meditati sunt die ac nocte, ætate fit doctior, usu certior, processu temporis sapientior, et veterum studiorum dulces atque maturos fructus metit.*

Secundo, Pagnin. repetens τὸ *de fructu* sic vertit: *De fructu oris viri comedet vir; et de fructu animæ prævaricatorum comedet vir iniquus.*

Tertio, Cajet. vertit: *De fructu os viri* (boni) *comedet bonum, et anima mentientium iniquum*, sicque explicat. In genere, inquit, hìc dicitur quod Paulus in specie dixit: *Christi bonus odor sumus, aliis odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem.* Ex uno siquidem eodemque fructu legis, fidei, justitiæ et doctrinæ diversos, imo contrarios cibos comedunt homines diversimode dispositi. Nam *os* (id est mens) viri nulla prava affectione infectum comedet bonum, et anima mentientium iniquitatibus suis Deo, comedet iniquum, interpretando fructum sive fidei, sive justitiæ, sive doctrinæ, in malam partem.

Quarto, Hebræa sic plane vertas: *De fructu oris sui quisque bonum comedet; anima autem peccatorum violentiam*, quod Vatablus explicat, q. d. *Prævaricatores afficientur injuria.* Sicut enim ipsi in alios fuerunt violenti et injurii, sic pariter lege talionis Deoque juste disponente, ipsi alios in se violentos experientur, et injurios sentient; et Chald.: *Unusquisque de fructu oris sui satiabitur bono; animæ autem prædonum dejectione*, repete, saturabuntur; Syrus, *disperdentur.* Idem voluit Noster vertens: *De fructu oris homo satiabitur bonis, anima autem prævaricatorum iniqua;* Hebr. *iniquitate*, repete, *saturabitur*, q. d. Sicut anima bona satiatur fructu boni sui eloquii, quo alios docuit bona, dum propter illud gaudebit se id boni præstitisse, eoque alios profecisse, atque idcirco vel ab hominibus, vel certe à Deo, magnis præmiis afficietur; sic ex adverso anima prævaricatorum, qui scilicet Dei legem et justitiam prævaricantur, ac alios prævaricari docent, iniqua est, id est aliis injuria et violenta, ideoque iniquitas hæc sive vis et violentia, in caput eorum recidet, ut ob eam violenter multa dura pati et devorare cogantur. Sicut ergo anima eorum iniqua fuit in vi et culpa, sic pariter iniqua erit in violenta pœna; qua iniquitas eorum et violentia juste castigabitur, quamque ipsi subire compellentur; pœna enim aliàs (puta ante peccatum) iniqua, post peccatum fit æqua et justa, adeoque iniquitas pœnæ iniquitati culpæ directe respondet, proprieque congruit et debetur. Anima enim, quæ inique tractavit Deum Deique legem, meretur inique, indigne et tyrannice tractari à tortoribus et carnificibus, præsertim dæmonibus, juxta illud Osee 10. 13: *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii.* Et illud Psaltis de Deo ps. 17. 26: *Cum sancto sanctus eris*, etc., *et cum perverso perverteris*, q. d. Tu, ô Deus, sanctis te sanctum, innocentem, bonum et benignum exhibebis; at cum vafris et perversis non benigne, sed prave et perverse, id est severe et vafre ages, ac morem tibi proprium, qui est misereri et benefacere, invertes; quia ipsi ab iis qui esse deberent, inversi et perversi sunt. Ita S. Hier. ibidem. Unde Chald. vertit: *Cum Abraham, Isaac, Jacob piis multiplicasti pietatem; cum Pharaone et Ægyptiis, qui cogitaverunt cogitationes malas adversus populum tuum, conturbatos reddidisti eos in cogitationibus suis.*

3. QUI CUSTODIT OS SUUM, CUSTODIT ANIMAM SUAM: QUI AUTEM INCONSIDERATUS EST AD LOQUENDUM, SENTIET MALA.] Chald. *Qui tegit os suum, cavet animæ suæ; et qui aperit labia sua, terror imminet ei;* Arab. *et audax in labiis trepidare faciet animam suam;* Syrus: *facit contritionem animæ suæ, custodit animam suam;* primo, ab omni angore et mœrore; secundo, à multis peccatis, quæ ore committuntur; tertio, à periculis, hostibus et insidiis. Unde Vatabl. *Custodit animam,* hoc est, inquit, *vitam suam.* Nam, ut ait Plinius: *Sæpe vox temere emissa redit per jugulum.* Crebro inculcat custodiam oris et linguæ, quod illa tam vel magis custodienda sit, quàm urbs hostibus cincta; unde sicut urbs munitur muris, portis et seris; sic natura et Deus munivit et sepsit linguam palato, dentibus et labiis. Rursum, sicut in portis urbium excubat vigil, ne quà hostis irrumpat vel irrepat; sic supra portis oris excubat mens et ratio, ne quid ex ore exeat, vel introeat, quod homini malum creet. Quocirca Ecclesiast. cap. 28. 29: *Aurum*, ait, *et argentum tuum confla, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos; et attende ne forte labaris in lingua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in mortem.* Vide ibi dicta.

Pro *sentiet mala*, Hebr. est מחתה לו *mechitta lo*, quod primo vertas cum Pagnino et Vatablo: *Aperienti labia contritio est illi;* Syrus: *Confractionem efficit sibi*, q. d. Qui inconsiderate loquitur, conteretur, confringetur et perdetur, imo sua inconsideratione loquendi conteret, confringet et perdet seipsum. Secundo, *terror est illi;* Chald. *terror imminet ei;* Theodot. *confusio;* Septuag. *et qui temerariis est labiis terrebit seipsum*, q. d. Accerset sibi multos angores et terrores; terribilibus enim malis et modestiis seipsum exponit. Hac de causa instanter orat Psaltes: *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis*, psal. 140. 3.

4. VULT ET NON VULT PIGER: ANIMA AUTEM OPERANTIUM IMPINGUABITUR.] Hebr. concise habent: *Concupiscit, et non, anima*, vel *animæ pigri.* Quod primo sic explet et exponit Chaldæus: *Desiderat anima pigri aliquid, et non obvenit ei;*

Syrus : *Omni tempore in concupiscentiis jacet homo qui non operatur;* sic et Arabicus et Pagnin. *Concupiscit anima pigri, et non est ei quod optat; anima autem sollicitorum impinguabitur;* Tigur. *Animus ignavorum avet, et nil habet; anima autem sedulorum impinguabitur.* Vatabl. *Desiderat, et non fit voti compos anima pigri*, q. d. Multa concupiscit piger, sed ea non obtinet, quia non vult laborare, nec labore sibi parare ea quæ concupiscit. Otium enim facit eum multa desiderare, sed inertia prohibet eum illa consequi; quia hæret semper in otiosis desideriis, nec ultra progreditur, ut manum adhibeat operi et labori, quo ea quæ desiderat adipiscatur. Huic expositioni apte respondet sequens antithesis : *Anima autem operantium impinguabitur;* quia scilicet opus et laborem non refugit, sed eo parat sibi ea quæ concupiscit. Piger ergo est *nevolus* (nolens), *ideoque multivolus;* nam nil vult habere laborando, sed omnia vult habere otiando; hinc ejus voluntati et cupiditati nihil sufficit; plenus enim est desideriis, iisque æstuat, cum nil aliud agat quàm concupiscere : quare ipse non aliud esse videtur quàm cupiditas, ipsaque cupido; ubi enim non est labor opulentiæ, ibi omnia implet ventus iners concupiscentiæ.

Secundo, Noster Hebr. sic explet et explicat : *Concupiscit*, vel *vult, et non*, supple et repete, *vult anima pigri.* Idque nervosius est; prior enim expositio jam data tetigit finem et effectum mali; hæc vero ejus radicem tangit, et causam assignat, q. d. Causa acediæ et pigritiæ, omnisque mali quod ex ea sequitur, est quod acedi et pigri voluntas sit languida et torpida, adeo ut nescias, imo ipsemet nesciat, an velit, an nolit; quia enim languida est, hinc vix sentitur, ac minimo motu et suggestu evariat, ut quod nunc vult, mox nolit. Hinc fit ut sit irresoluta et pendula, nec quidquam aggrediatur, sed in perpetua consultatione et deliberatione versetur, nec quidquam concludat; atqui instar bilancium in libra nunc assurgat volendo, nunc deprimatur nolendo. Rursum piger vult, id est, optat inefficaciter opes, sapientiam, virtutes; at non vult absolute et efficaciter, quare in eo est velleitas duntaxat, non absoluta voluntas; vult enim, id est vellet finem; at non vult absolute adhibere media, puta laborem ad finem assequendum necessarium. Unde aliqui ex Hebræo ad verbum sic vertunt : *Vult et non est animus pigro;* quod Itali significanter dicunt: *Non gli basta lanimo*, id est, non sufficit ei animus; quod Noster clare reddit : *Vult et non vult piger*, q. d. Piger vult remisse, et non vult efficaciter; hinc secum luctatur nunc volendo, nunc nolendo; atque in hac inani voluntatis libratione et lucta tempus omne consumit, nec ultra ad rei volitæ prosecutionem progreditur; quocirca eam non adipiscitur; at vero anima operantium operando rem desideratam prosequitur et assequitur, itaque ea fruitur et impinguatur. Ratio est, quod sit resoluta, et efficaciter velit id quod vult, ideoque laborem omnem ad rem consequendam opportunum adhibet, præsertim quia sapientia et virtus quam concupiscit proprie sita est in voluntate efficaci. Virtus enim non aliud est quàm amor et cupido boni honesti. Qui ergo vult resolute esse humilis, patiens, fortis, temperans, etc., hoc ipso saltem inchoate fit humilis, patiens, fortis, temperans, etc., talisque coram Deo censetur.

Tertio, Sept. sic explent : *Concupiscit, et non*, supple, *aliud facit anima pigri*, q. d. Nil facit nisi concupiscere. Unde vertunt : *In desideriis est* (vel, ut auctor Catenæ Græc. *Agitatur, jactatur, et fluctuat* instar fluctus et æstus marini) *omnis otiosus, omnis* proprie; et *omnis*, id est totus, q. d. Otiosus et piger omne suum otium impendit in nuda aridaque desideria, in iis suas vires, suum tempus insumit et consumit; quare nil ei restat, quod operi et labori ad rem desideratam consequendam necessario impendat. Sic et Syrus : *In omni tempore*, ait, *in desideriis jacet, qui opera non facit;* et S. Hier. in Ezech. cap. 16. 49. ad illa : *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium. In desideriis*, ait, *est omnis anima otiosi; quod videlicet semper aliquid agendum sit, ne ager pectoris nostri, cessante manu, malarum cogitationum sentibus oppleatur.*

Denique pro *vult* hebr. est מתאוה *mitauue, à* rad. אוה *aua*, id est concupiscere, velle, desiderare. *Mitauue* autem est participium conjugationis *hitpael*, quæ significat actionem reflexam, cum scilicet idem est agens et patiens, sive cum agens agit in seipsum, suamque actionem in se reflectit. *Mitauue* ergo idem est quod concupiscens, in seipso excitans desiderium et concupiscentiam, in seipso volens : qui scilicet nil agit exterius, sed totam concupiscendi et volendi actionem interius in seipsum reflectit, nihilque aliud agit quam velle et concupiscere, puta velleitatum et concupiscentiarum æstus fluctusque in seipso ciere et fovere. Acedi enim et pigri pleni sunt desideriis et concupiscentiis, sicut folles pleni sunt vento : unde operis alteriusve rei solidæ non sunt capaces.

ANIMA AUTEM OPERANTIUM (hebr. חרוצים *charutsim*, id est sollicitorum, sedulorum, strenuorum, uti dixi c. 12. 14. Unde Chald. vertit, *anima fortium;* Syrus, *validorum;* Septuag., *manus autem fortium in sedulitate*) IMPINGUABITUR,] q. d. Strenui et seduli, cum opes, sapientiam et virtutes volunt et concupiscunt, non diu deliberant quid facto sit opus, sed illico manum operi admovent, ac strenue laborando parant sibi opes et virtutes concupitas, quare iis impinguantur, id est implentur, saturantur et abundant. Aliter Arabicus : *Et manus audacium*, ait, *in sollicitudine est.*

Audi Bedam, et ex eo Glossam : *Recte pigri vocabulo denotatur, qui vult regnare cum Domino, et non pati pro eo; delectant præmia, cum pollicentur : deterrent certamina, cum jubentur; de quo Jacobus ait : Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis*, Jacob. 1. *Et filius Sirach : Væ peccatori terram ingredienti duobus viis!* Eccles. 2. *Qui autem jussa operantur Domini, ideo faciunt, quia anima illorum perfecta supernorum dulcedine reficitur, juxta eum qui Dominum obsecrat, dicens : Sicut adipe pinguedinis repleatur anima mea*, Psal. 62. *Vel certe anima operantium impinguabitur; quia qui piis pro Domino laboribus insudant, cœlesti et immarcescibili post labores corona donabuntur.* Præclare Angelus, in Vitis Patr. contra laboris tædium, jucundam occupationis alternationem suggerit, quam Poeta sic carmine reddidit :

Nunc lege, nunc ora, nunc cum fervore labora :
Sic erit hora brevis, et labor ipse levis.

Quocirca S. Hieron., ep. ad Rusticum, eum monet ut otium quasi pestem fugiat : *Facito*, ait, *aliquid operis, ut semper te diabolus inveniat occupatum.* Et inferius ; *Scribantur et libri, ut et manus operetur cibum, et anima saturetur lectione. In desideriis enim est omnis otiosus. Ægyptiorum monasteria hunc morem tenent ; ut nullum absque opere et labore suscipiant, non tam propter victus necessitatem, quam propter animæ salutem, ne vagetur perniciosis cogitationibus mens, et ad instar fornicantis Jerusalem omni transeunti divaricet pedes suos.* Unde Abbas Abraham apud Cassian. collat. 24. cap. 2. quibusdam ei suam tentationem de revisendis specie pietatis parentibus, pandentibus respondit : *Desidiam cordis vestri desideriorum vestrorum pervagatio protestatur, etc., ideoque vos illa otii ægritudine sentio laborare, quæ in Proverbiis ita notatur : In desideriis est omnis otiosus.* Vide eumdem, l. 10. de spiritu acediæ, cap. 21. Quin et Pharao desiderium Hebræorum exeundi ex Ægypto adscripsit eorum otio et desidiæ : *Vacant*, ait, *et idcirco vociferantur, dicentes : Eamus, etc.* Unde causam succidens : *Opprimantur*, ait, *operibus et expleant ea*, Exodi 5. 8.

5. VERBUM MENDAX JUSTUS DETESTABITUR ; IMPIUS AUTEM CONFUNDIT, ET CONFUNDETUR.] Hebr. : *Impius autem fœtere faciet, et pudore afficiet ;* Chald.: *Impius faciet putrescere et vituperare.* Noster Hebr. יחפיר pro *iachpir* in *hiphil*, id est pudore et rubore afficiet, legit in *cal* יחפר *iachpor*, id est erubescet, confundetur, pudefiet : vel certe *hiphil* accepit quasi positum pro *cal*, uti subinde fit apud Hebræos. Sic et Septuag. qui proinde vertunt : *Impius autem confundetur, et non habebit libertatem loquendi ;* et Syrus : *Confundetur et erubescet ;* Pagninus : *Verbum mendax odio habebit justus ; impius autem putrescere faciet opera sua, et pudore afficiet animum suum ;* Arabicus denique : *Verbum oppressionis odit justus, et impius relaxabitur, et non habebit fiduciam.*

Pro *verbum mendax*, Septuag. vertunt : *Verbum injustum odit justus*, quod primo, per metonymiam in Script. usitatam accipias pro re sive opere injusto, q. d. Justus opus iniquum, quod videt, vel audit, ab alio patrari, odit, illudque reprehendit et coarguit ; at impius dissimulat et connivet : itaque facit ut malum putrescat, id est iterando in deterius vergat, ac tanquam res putris infamiam ex se spargat, quæ vituperium, pudorem et confusionem creet.

Secundo, proprie *verbum mendax* accipias mendacem calumniam, vel detractionem, qua falsum crimen alteri impingitur. Hanc enim execratur justus : impius vero eam concinnat, vel fovet et laudat, ideoque alios confundit et fœtere facit, id est pudore quasi pedore famæ afficit ; sed tandem, veritate comperta, ipsemet velut mendax et calumniator confundetur, pudore afficietur et explodetur. Hinc S. Chrysost. hom. 32. ad Pop. detractionem comparat cœno porcorum : *Non cernitis*, ait, *porcos cœnum edentes ac volventes? sic et isti detractores. Quid enim fœtidius verbis, quæ contumeliosi loquuntur?* Imo eam comparat stercori, hom. 5 : *Si quis*, ait, *prætereunte stercus commoveat, nonne hoc facientem contumelia et convicio afficias? Hoc fac circa detractorem ; non enim sic commotum stercus, illum fœtorem suscipientem cartilaginem (narium) percellit : sicut aliena peccata excussa et commota, atque vita aliorum impura prodita audientium animos contristare et perturbare solet.*

Tertio, per *verbum mendax* accipias mendacem laudem et adulationem, qua falsa virtus, vel dos, alicui assentando tribuitur. Hæc enim confundit et pudore afficit eum qui laudatur, cum ei tribuitur falso quod non habet : ac proinde, adulatione comperta, ipse adulator pudefiet et confundetur.

Denique per *verbum mendax* quodvis mendacium, dolum, falsitatem accipias, præsertim quæ Deo injuria est, aut proximo noxia. Hæc enim est peccatum mortiferum, ideoque eam execratur justus, utpote amator et filius veritatis et virtutis : quapropter magnum honorem et laudem apud Deum et homines meretur et obtinet ; impius vero amat mendacia, dolos et fallacias, quia osor est veritatis et justitiæ, ideoque pudorem et probrum meretur, sibique consciscit.

Salomoni astipulantur Philosophi. Sixti, sive Sexti, Pythagorei in Proverbiis, sive Sententiis n. 155, hæc est vox veridica : *Melius est vinci vera dicentem, quam vincere mentientem.* Et n. 158 : *Nihil tam vernaculum sapientiæ quam veritas.* Et n. 20 : *Optimam purificationem putato, nocere nemini.* Et n. 33 : *Revereatur vitam tuam mundus ; nihil admittas quod tibi invehat notam.* Aristot. rogatus *Quid lucrifacerent mendaces : Ut vera loquentibus*, ait, *non credatur.* Ita refert Laertius l. 5. cap. 1. Cyri gnome fuit : *Omnino non est mentiendum. Apertum enim mendacium maxime impedimento est ad veniam consequendam.* Ita refert Xenophon, l. 2. Pædiæ. Epænetus, teste Plutarcho in Lacon., dictitabat mendaces omnium scelerum et injuriarum auctores esse. Denique passim sapientes et Philosophi et Christiani explodunt illud Platonis paradoxum : *Mendacio quandoque utendum est tanquam elleboro. Mendacium concedendum est medicis, aliis vero minime.* Tritum est istud : *Ostende mihi mendacem, ostendam tibi furem.*

6. JUSTITIA CUSTODIT INNOCENTIS VIAM ; IMPIETAS AUTEM PECCATORUM SUPPLANTAT.] Hebr. : *Justitia custodit integrum via, impietas autem deflectit*, vel *detorquet*, vel *obliquum facit*, vel *pervertit* (hæc omnia enim significat סלף *salaph*) *peccatum ;* Tigur. : *Justitia observat viam integram ; impietas autem deflectit ad peccandum ;* Vatab. : *Impietas autem evertit peccatorem*, hoc est, inquit, *eum voto suo frustratur ;* Pagnin. : *Justitia custodit perfectum via ; impietas autem pervertet viam peccantis ;* Septuag. : *Justitia custodit innocentes via ; at impios, malos* (pravos, perversos) *facit peccatum ;* Symmachus nervose : *Injustitia vero attrahit peccatum ;* Chald. : *Injustus autem instabilis erit propter peccatum ;* Syrus : *Justitia custodit eum qui innocens est in via ; peccator autem à suis criminibus perditur.* Omnia hæc eòdem redeunt, sed rem sensumque exaggerant. Sensus ergo est, q. d. Justitia custodit justum, ut recta semper justitiæ semita incedat, ideoque eum ab omni malo tum culpæ, tum pœnæ, tutatur et custodit : at impietas, errans et vaga, à rationis et justitiæ semita obliquat et deflectit, ideoque impius eam sequens ex una labitur in aliam et aliam, ut in dies fiat deterior, majorque culpæ et pœnæ obnoxius : quare *impietas peccatorum*, quæ scilicet facit ut impius ex uno peccato continue labatur in aliud, nec nisi peccata sibi accumulet (τὸ enim *peccatorum* genitivus est à

nominativo *peccatum*, ut patet ex Hebr. חטאת *chattat*, non *peccator*) impium *supplantat*, id est pedibus calcat et premit quasi omnis culpæ malique reum. Rursum R. Salomon : Peccator, inquit, vocatur *chattat*, id est peccatum, ob ingentem impietatem, sicut insigniter scelestum vocamus *scelus*. Impietas ergo peccatorem *supplantat*, id est eum susque deque vertit, deturbat, transversum agit, ut undique impingat, ac instar suis in cœno turpitudinum volutetur. Et Aben Ezra : Impietas, inquit, peccatum, id est peccato obstrictum supplantat, eumque in obliquum trahit. Et R. Levi : Consuetudo, ait, cui vir probus juste vivendo assuevit, ei conservabit vitæ rectitudinem, quam in singulis rebus exposcit ; ille enim integritatis semitam terit propter justitiæ morem, cujus est tenacissimus. Secus vero se habet qui impietati assuevit; ab illa enim supplantatur, et transversum agitur ab iis ad quæ tendebat ; ita ut animo destinata præstare nequeat. Sic videmus peccatores, auditis concionibus, vel monitionibus, subinde compungi, vitæque emendationem proponere, sed ab inolita peccandi consuetudine, mox ut illecebræ offeruntur, illico ad eas rapi velut equi ad pabulum. Est enim catena virtutum, æque ac vitiorum : sicut enim in catena annulus prior trahit sequentem, sic et virtus trahit virtutem, et impietas trahit aliam impietatem. Hoc est quod ait Origen. hom. 23. in Num. : *Ex justitia generatur justitia, et ex castitate castitas. Si quis enim primo tenuiter castus esse cœperit, accepto castitatis fermento quotidie castior efficitur.* Unde S. Dominicus cognomento Loricatus à lorica ferrea, quam ad nudam carnem gestabat, rogatus qua ratione tantas pœnitentias disciplinarum (quas per integra psalteria quotidie faciebat) ciliciorum, jejuniorum peragere posset, respondit se sensim à minoribus ad majores gradum fecisse, ac proinde eas jam sibi faciles effectas : *Somnus enim somnum adescat*, ait, *vigilias vigiliæ pariunt, et in quo corpus humanum sensim enutritur, in eo per incrementa postmodum roboratur.*

S. Basil. in c. 9. Isaiæ affert similitudinem graminis : Sicut enim gramen demessum, vel comesum ab equis recrescit, aliudque et aliud subnascitur : *Sic unum peccatum*, ait, *aliud velut congenitum per gradus excipit, ceu fornicatio fornicationem, et ipsa assuefactio mendacii mater fit mendacii ; et qui mentem diu exercuit ad furandum, nullo jam negotio aggreditur iniquitatem. Quod enim prævertit illum occupare peccatum, hoc illi fit occasio alterius peccati.*

Aliud simile magnetis affert Beda serm. de Nativit. : *Sicut magnes ferrum*, ait, *sic peccatum ad se trahit.* Item ut ferri annulus magneti adhærens alium levat, et hic rursus alium, donec catena sit, sic peccata alia ex aliis pendent.

Tertium simile est lini, fili, et funis. Sicut enim linum trahit linum, una pars fili et funis trahit et complectit aliam ; sic pariter una virtus innectit trahitque aliam, atque unum vitium implectit aliud, illudque ad se *attrahit*, ut vertit Symmachus juxta illud Isaiæ 5. 18 : *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis!* Ubi plura hac de re dixi.

7. Est quasi dives, cum nihil habeat ; et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit.] Hebr. *Est ditans se, et nihil ei ; est depauperans se, et substantia multa;* Septuag. : *Sunt qui ditant se nihil habentes, et sunt qui se humiliant in multis divitiis ;* Symmachus, *medicantes;* Theodot. : πτωχοφανής, id est, *qui apparet mendicus, qui mendici speciem præbet;* Chald. : *Est qui divitem facit semetipsum, et nihil habet ; est qui pauperem facit animam suam, et multam habet substantiam;* Syrus : *Sunt qui seipsos ditant, et nihil habent ; sunt qui se pauperes faciunt, et multum possident.*

Primo, R. Salomon, Aben Ezra et Cajetanus sic exponunt, q. d. Est qui sua industria, vel fortuna, evadat dives, cum prius nihil haberet; et est qui sua inertia, imprudentia, vel infortunio in pauperiem incidat, cum multas habeat possessiones et divitias.

Secundo, idem R. Salomon, q. d. Est qui ditescat furto à pauperibus bona subducens, qui tandem divitiis omnibus spoliatus in pristinam pauperiem recidet.

Tertio, Hugo et alii, q. d. Opulentus suis opibus non contentus, sed plura insatiabiliter appetens, est quasi dives, id est videtur dives; sed revera dives non est, cum nihil habeat, id est, nihil vel parum habere se putet; aut nihil habeat, quia non habet animi quietem, ut sit sua sorte contentus; qui enim eam non habet, nihil habet; vice versa, pauper, sua tenui sorte contentus, est in multis divitiis : divitem enim non opes faciunt, sed animus, cui sua sufficiunt, suaque sorte quietus et lætus, juxta illud Poetæ :

Quis dives ? qui nil cupit. Et quis pauper? avarus.

Unde S. Ambros. l. 3. ep. 25. ad Ecclesiam Vercell. *Sed vultis*, ait, *divites esse, estote pauperes? Tunc eritis per omnia divites, si fueritis pauperes spiritu. Non census divitem, sed animus facit. Sunt qui se humiliant in multis divitiis, et recte ac prudenter. Satis enim dives omnibus naturæ lex est, cui cito invenias quod abundet. Cupiditatibus autem omnis divitiarum abundantia, inopia est. Denique nemo pauper nascitur, sed fit. Non ergo naturæ paupertas, sed opinionis est; ideoque cito invenitur dives naturæ, difficile cupiditati; etenim quo plus unusquisque acquisierit, plus sitit, et quasi quadam inardescit ebrietate cupiditatum suarum.* Idipsum deinde fuse prosequitur ac ostendit, vere divitem duntaxat esse justum et sanctum, qui dicere potest : *Portio mea Dominus.*

Hanc gnomen apposito crocodili et aviculæ apologo, bellis in similitudinibus variegato, venustat Cyrill. l. 3. Apol. mor. cap. 3. cui titulus : *Quod cupidi quantumcumque habeant, sint pauperes.* Avicula quædam, ait, per os crocodili ingressa ejus viscera laniavit, eumque lethaliter sauciavit; egressa deinde avolansque crocodilo, de injuria eam accusanti, respondit : *Si communis est omnibus amica justitia, juste certe reus est cunctis qui aliquibus nocuit. Tu autem insatiabilis cupiditatis depravatum exemplar, totum te voragini tribuisti, dum non obstructo ore, sed aperto, quasi nunquam satiatus dormis; et latiore rictu, stipante te tuorum dentium serie, et unguium immanitate armaris, cum tamen vorabilia tibi non deficiant ; quia dummodo repleatur tua voracitas, qualia rapueris non discernis. Ideo propter cupiditatem juste vitalia tua perdis, ut quemadmodum pravæ actionis formam dedisti, ita et portes eam. Sic nimirum cupidus magis evo-*

mit, quam exhaurit. Nullus enim plus perdit, quam qui seipsum amittit. Quid enim est quod possides, quando avaritia te absorbet? Ignis nunquam dicit: Sufficit, neque cupiditati satis fuit unquam. Quare destructio cordis est avaritia, et omnes devorat possessiones. Stomachus exinanitus appetit, et incendio naturali membrum arefactum famescit. Locus evacuatus attrahit, et ardore pectus febricitantis magis sitit. Unde concludens hoc epimythium subjicit: *Igitur cupiditas mentis est egestas, ac tanto major, quanto fuit avidior ejus flamma. Diogenes, nihil extra seipsum cupiens, mundum sprevit; Alexander vero, omnia possidens, amplius concupiscit: quis ergo ditior? nonne qui sprevit? nimis enim plenus venter eructat, et tunc flumen extra diffunditur, cum exundat. Vides igitur quod plus cupere infelix paupertas sit, nihil vero desiderare opulentia summa sit? Quo dicto, cum crocodili vita finiverunt verba.*

Rursum dives, qui nihil habet, est opulentus, qui amplum habet dominium, sed nullum vel parvum ejus usum et fructum, vel quia est minorennis et pupillus, vel quia prodigus, vel quia obærata sunt ejus prædia, similive de causa; pauper vero multas habens divitias est, qui parum habet dominii, sed multorum usum, uti sunt Religiosi *nihil habentes, et omnia possidentes.* Sic expositum hoc proverbium habet speciem ænigmatis.

Quarto, alii, teste Vatablo, vertunt: Sunt qui in penuria rerum omnium divites esse sciunt; sunt qui, cum immensis opibus abundent, sciunt esse frugales et pauperes. Et ad hunc sensum, qui valde appositus est, exponi potest versio Vulgata. Magnæ enim prudentiæ est suo tempore ostendere suas opes et liberalitatem; ac vicissim, cum tempus exigit, sumptibus parcere suamque ostendere parcimoniam. Talis erat Paulus qui ait: *Scio et humiliari, scio et abundare* (*ubique et in omnibus institutus sum*), *et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati*, Philipp. 4. 12. Sapiens ergo scit ubi se gerat ut pauperem, ubi ut divitem.

Quinto et genuine, q. d. Sunt qui divites se simulant, cum nihil habeant; sunt, vice versa, qui simulant se pauperes, cum divitiis abundent. Hunc esse sensum liquet primo, ex τῷ *quasi*, quod simulationem et apparentiam externam significat. Secundo, quia hebraice est מתעשר *mitasser*, id est, qui facit, fingit, simulat se divitem, et מתרושש *mitrosces*, id est, qui facit, fingit, simulat se esse pauperem, cum revera talis non sit, sed dives. Utrumque enim est conjugationis *hitpael*, quæ sæpe significat fingere, simulare, præ se ferre. Tertio, quia ita vertunt Septuag. Chald. Syrus, Theodot. paulo ante citati, et Vatablus, Pagninus, R. Levi et alii.

Significat hæc gnome non facile hominem judicandum ex specie externa, eo quod illa sæpe fallat, cum divites appareant foris, qui domi sunt pauperes, et vice versa. Divites enim subinde se gerunt ut pauperes, et pauperes ut divites, idque vel ex superbia, vel ex avaritia, vel ex prudentia, vel ex humilitate et modestia, aliave virtute.

Porro hæc gnome universalis est, et variis particularibus casibus aptari potest: Primo, nobilibus et avaris, q. d. Sunt nobiles qui, ut nobilitatis suæ dignitatem tueantur, simulant se divites, ideoque splendidis vestibus famulisque stipati forinsecus incedunt, cum domi vix habeant panem quem comedant; vice versa, sunt divites qui opibus abundant, sed quia avari, pauperes se simulant, ne cogantur splendide vivere, eleemosynas erogare, magna tributa pendere, etc.

Secundo, principibus et plebeiis, q. d. Sunt reges et principes, qui videntur divites, cum nihil habeant, imo sint in gravi ære alieno, eo quod opes ingentes quas habent in opera reip. ac præsertim in milites et exercitus impendant; vice versa, sunt plebeii, qui videntur pauperes, cum opibus abundent. Ita hodie videmus reges et principes ærarium in bellis exhaurire, ut revera pauperes sint; vice versa, plebeios opibus abundare, ac proportionaliter in statu et gradu suo melius habere regibus, iisque esse commodiores et opulentiores.

Tertio, superbis et humilibus, et hos maxime videtur notare hìc Salomon, q. d. Sunt superbi qui se suaque splendide jactant et ostentant, quasi divites sint, cum revera nihil vel parum habeant; vice versa, sunt humiles et modesti, qui cum opibus abundent, eas tamen modeste tegunt, ut videantur esse pauperes. Pari ratione idem tribuas prudentibus et imprudentibus; prudentes enim celant suas opes, imprudentes eas ostentant. Unde

Tropol. hoc proverbium intorqueas in arrogantes, qui scientiam vel virtutem quam non habent, sibi arrogant. Aut in eos qui gloriantur quasi divites sint, eo quod polleant opibus, non virtutibus. Unde Auctor, l. de 12. abusionibus tom. 9. Sancti Augustini: *Prima*, ait, *abusio est, sapiens sine operibus; secunda, senex sine religione; tertia, adolescens sine obedientia; quarta, dives sine eleemosyna; quinta, femina sine pudicitia; sexta, dominus sine virtute; septima, Christianus contentiosus; octava, pauper superbus; nona, rex iniquus; decima, Episcopus negligens; undecima, plebs sine disciplina; duodecima, populus sine lege.* Octavo autem, puta pauperi superbo, adaptat hanc gnomen Salomonis: *Est quasi dives, cum nihil habeat, et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit. Quasi pauper ergo,* ait, *in multis divitiis, est dives humilis spiritu; et nihil habens quasi dives est pauper superbus mentis affectu. Nobilis ergo inopia est mentis humilitas, et ineptæ divitiæ sunt animorum enormitas.*

Rursum Beda mystice hanc gnomen adaptat iis qui sunt divites opibus, sed pauperes bonis operibus, qualis fuit dives Epulo, ac iis qui sunt pauperes opibus, sed divites virtutibus, qualis fuit Lazarus. *Dives,* ait, *ille sibi videbatur, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide; sed quia Deum non habuit, comperit in fine nihil fuisse quod habuit. Unde dictum est de talibus: Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. Pauper è contra videbatur Lazarus, qui jacebat ad januam ejus ulceribus plenus; sed in multis erat divitiis, quia virtutem habuit humilitatis, quia conditorem omnium divitiarum, videlicet Deum, corde gestabat.* Mutuatus est hæc Beda ex sancto Augustino, serm. 212. de Tempore, ubi fuse hanc sententiam et sequentem pertractat, ac inter cætera ait: *Sunt qui se divi-*

tes affectant, cum sint pauperes, id est justi videntur, cum sint impii, etc.; justos se volunt videri, cum in cella conscientiæ non habeant aurum justitiæ. Et sunt pleni tanto humiliores, quanto ditiores, de quibus dictum est : Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Lucet aurum, sed plus lucet fides. Et de his paulo ante dixit : *Sunt divites in corde, divites pleni fortitudine, opimi pietate, abundantes charitate; secum sunt divites, interiores sunt divites.* Atque toto sermone docet veras opes consistere in copia, non auri, sed fidei et virtutum. Unde post initium ait : *Morbus autem divitiarum est superbia magna. Nam grandis animus est qui inter divitias isto morbo non tentatur. Major animus divitiis suis, qui eas vincit non concupiscendo, sed contemnendo. Magnus est ergo dives, qui non se ideo magnum putat, quia dives est. Qui autem ideo se magnum putat, superbus et egenus est. In carne crepat, in corde mendicat, inflatus est, non plenus.* Et inferius : *Omnes ergo divites boni fideles. Nemo se contemnat, pauper in cella, dives in conscientia. Dives quippe in conscientia securior dormit in terra, quam dives in purpura. Ibi non excitat sollicitudo maligna compuncto corde. Serva divitias in corde tuo, quas tibi contulit paupertas Domini tui. Imo ipsum adhibe tibi custodem; ne pereat de corde quod dedit, servet ipse qui dedit. Omnes ergo divites boni fideles, sed non divites hujus mundi. Denique divitias suas nec ipsi sentiunt, sentient postea.*

8. Redemptio animæ viri, divitiæ suæ; qui autem pauper est, increpationem non sustinet.] Pro *redemptio* hebraice est כֹּפֶר *copher*, quod Cajet. vertit, *pretium*, sensumque dat, q. d. Divitiæ hominis sunt pretium ejus; tanti appretiamur hominem, quantum est opulentus; vulgus enim omnem dignitatem ponit in opibus, et juxta opes quemque æstimat; vice versa, pauper adeo abjectus est vilisque pretii, ut ne quidem admittatur ad audiendam increpationem, sed ab oculis et alloquio hominum velut per ipsema repellatur. Verum *copher* proprie non significat pretium, sed redemptionem, expiationem, satisfactionem. Unde Symmachus et Theodot. vertunt, *propitiatio*; Septuaginta, *redemptio*; Syrus : *Salus viri divitiæ ejus.* Notat S. Hieron. in Ezech. cap. 18. significanter dici *divitiæ suæ* : *Ne*, inquit, *de rapinis et usuris, et alieno malo quæsitum panem vertamus in misericordiam.*

Igitur primo, S. August. serm. 212. de Temp. sic exponit, q. d. Divitiæ viro addunt animos et robur, ut oblectetur quibusvis adversitatibus in se incurrentibus; ab iis enim suis opibus se potest liberare et redimere; at pauper pusilli est animi, et quavis acriore increpatione percellitur; quare minanti cedit, etiam ut sceleri ejus cooperetur : *Quando illi*, ait, *dictum fuerit ab aliquo potente : Dic hoc verbum contra inimicum meum, dic falsum testimonium, ut eum quem volo opprimam; et donum dat. Forte negat dicens : Non facio, non mihi adduco peccatum. Sed tantum negatur, donec dives minari incipiat; nam pauper non suffert minas;* sed iis cedit et succumbit. Huc accedit expositio sancti Hieronymi in capite 22. Ezech. *Pauper*, ait, *non sustinet increpationem, id est injuriam vel malum sibi intentatum*, q. d. Pauper facile injuriis opprimitur, et damnis intentatis prosternitur, et, ut vulgo dicitur : *Qui non habet in ære, luit in pelle.*

Secundo, alii sic exponunt, quasi hæc dicantur in laudem divitiarum, q. d. Divitiæ divitem à quolibet malo incurrente liberant et redimunt; at pauper non sustinet increpationem; quia ante correptionem illico ut accusatur, damnatur, juxta illud Poetæ :

> Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Tertio, Rabbini in *Midr as agada* : Pertinent hæc, inquiunt, ad dimidium siclum, qui in lege pro redemptione animæ præceptus erat, Exodi 30. 12; qui quidem pauperi æque ac diviti pari erat debito solvendus, ne scilicet pauper convicium increpationemque audiret à divite, majorem se partem in communi omnium sacrificio habere, jactante.

Quarto et genuine, assignat hic Salomon commodum divitiarum et commodum paupertatis; hocque illi præfert, q. d. Divitiæ hoc commodi afferunt diviti, quod, si forte in periculum animæ, id est capitis et vitæ incidat, facile illud excutiat, seque redimat auro, juxta illud Eccles. 7 : *Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia.* At pauper sæpe ob hoc duntaxat increpationes, accusationes et lites evadit, quod pauper sit, quod scilicet non habeat opes, quibus accusatores inhiant, ut eas sua criminatione emungant. Reddit causam cur sint, qui velint videri divites, et vicissim qui velint videri pauperes, uti dixit v. præced. nimirum divites videri volunt, ut periculum auro redimant; pauperes ut periculum sua paupertate declinent et effugiant. Ita Aben Ezra, Jansenius, Vatabl. et alii. Hunc sensum exigunt Hebræa quæ habent : *Et pauper non audit;* Syrus : *Non recipit increpationem.*

Audi sanctum Chrysostomum, in Catena Græcorum : *Quid dicis? quid facis? cur pecunias usque adeo extollis? Non quasvis pecunias, vel opes, eam vim habere dixit; sed proprias, hoc est, justis laboribus partas, non vi aut fraude raptas; hæ enim non sunt propriæ. Mendicus autem non sustinet minas. Numquid res mala est paupertas? an hoc forsan, quod mox sequitur, dicere voluit? Ecce egestas res usque adeo secura et tuta est, ut ne minari quidem spoliationem quis pauperi valeat, nedum spoliare; illum enim qui nihil omnino habet, quomodo quis exterrere queat? Hujusmodi enim vita, quod ad curas attinet, est prorsus secura et otiosa. Possunt hæc ad suppliciorum quoque metum referri; qui enim adversa fortuna premuntur, suppliciorum interminationem non formidant.* Huc facit illud Theodor. or. 7. de Provid. *Pauper non metuit strepitum fori, nec præconis vocem reformidat, nec judicis torvo vultu et oculis ignem spirantibus terretur.* Et illud Poetæ :

> Sic reus ille fere est, de quo victoria lucro
> Esse potest : inopis vindice facta carent.

Et illud :

> Cantabit vacuus coram latrone viator.

Ita S. Hilarion, teste S. Hieronymo in ejus Vita, circumventus à latronibus, ab eisque rogatus : *Quid*, inquiunt, *faceres, si latrones ad te venirent?* resp. *Nudus latrones non timet.* Et illi : *Certe*, aiunt, *occidi potes. Possum*, ait, *possum, et ideo latrones non timeo, quia mori paratus sum.*

Et S. Franciscus, à similibus interrogatus quis esset, intrepide respondit : *Præco sum magni Dei.* Et S. Martinus, captus à prædonibus, asseruit se nihil omnino metuere : *Scio enim*, ait, *Deum in majoribus periculis magis esse præsto, magisque opitulari confidentibus in se.* Ita Severus in ejus Vita.

Mystice : *Redemptio animæ viri sunt divitiæ ejus*, id est divitiæ propriæ, ideoque non temporales ; hæ enim sunt alienæ et peregrinæ, non propriæ et domesticæ, sed spiritales, puta virtutes, de quibus ait S. Paulus : *Quòd in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo et scientia*, 1. Cor. 1. 5. Ita S. Hieron. epist. ad Lucinum : *Possumus quidem divitias*, ait, *intelligere quæ non de alieno, non de rapinis sunt, juxta illud : Honora Deum de tuis laboribus; sed melior est intelligentia, ut proprias divitias cognoscamus thesauros* (virtutum et bonorum operum) *in cœlo repositos, quos nec fur possit suffodere, nec latro violentus eripere.* Et Beda : *Quid autem veræ divitiæ valeant, quid vera paupertas agat, subdendo manifesta : Redemptio animæ viri divitiæ suæ, qui autem pauper est, increpationem non sustinet. Qui ergo animam suam vult redimi à futura ira, congreget divitias operum bonorum. Qui enim eget hujusmodi divitiis, increpationem districti judicis sustinere non valet, de qua Psalmista postulat, dicens : Domine, ne in ira tua arguas me ; neque in furore tuo corripias me. Alioquin pauperes non ibi increpantur à Domino, sed benedictionem æternæ hæreditatis percipiunt.*

Porro præ cæteris operibus, eleemosynæ sunt animæ redemptio. Unde S. Chrysostomus : *Dives*, ait, *in periculum animæ suæ recipit opes ; quapropter cum illas recondit, animæ suæ jacturam facit ; cum autem largitur egenis, animam suam liberat. Quia redemptio animæ propriæ divitiæ.* Denique S. Hieronymus in c. 2. ad Galatas : *Pauper*, ait, *non sustinet comminationem. Non enim potest futurarum pœnarum audire terrorem pauper in fide, pauper in gratia, non habens divitias spirituales* ; et S. Ambros. in Annotationes Exodi, c. 30 ad Justum : *Est*, ait, *redemptio animæ misericordia. Redemptio enim animæ hominis divitiæ ejus sunt, quibus utique fit misericordia, quæ sumptu pauperes juvat. Fides igitur gratia, gratia misericordia, misericordia redemptio est animæ, quæ drachma, hoc est integro pretio summæ plenioris expenditur.* Hinc et illud Danielis consilium datum Nabuchodonosori, cap. 4 : *Peccata tua eleemosynis redime.* Idem S. Ambros. l. 3. epist. 25. ad Ecclesiam Vercellensem : *Redemptio animæ viri*, ait, *divitiæ ejus, quoniam qui pauperi donat, redimit animam suam.*

9. LUX JUSTORUM LÆTIFICAT : LUCERNA AUTEM IMPIORUM EXSTINGUETUR.] Septuag. *Lux justis semper; lux autem impiorum exstinguetur* ; Chald. *Lux justorum exsultabit*, id est exsultare faciet tam ipsos quàm alios. Hebr. est ישמח *iismach* in *cal*, id est *lætabitur*, id est lætari faciet. Ponitur enim *iismach* pro ישמח *iesammach* in *piel*; et sic forte legit Noster ; eædem enim utrobique sunt litteræ, mutatis duntaxat punctis.

Quæres : quænam hæc *lux* ? primo, Aben Ezra et Pagninus accipiunt animam justi, quæ lux dicitur ; quia sapientia lucet et prælucet aliis. Unde Pagnin. vertit : *Anima justorum, quæ est veluti lux, lætabitur ; anima impiorum, quæ est velut lucerna, exstinguetur.* Nam anima justi similis est luci solis exorientis, quæ permanet, imo crescit ; impii vero lucernæ, quæ lucis firmitate caret et absumitur, ait Aben Ezra.

Secundo, Vatabl. *Lux*, inquit, est intelligentia, de qua Christus Joan. 8 : *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ* ; intelligentia autem impii exstinguetur, juxta illud Lucæ 8 : *Quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.* Justi enim lumen rationis et fidei, illud excolendo ac juste vivendo, adaugent : at impii illud injuste vivendo sensim imminuunt et exstinguunt, juxta illud S. Ambros. l. 1. de Abraham : *Lumen illud quod homini à Deo cum mente inditum fuit, superbiæ status et voluptatis humor sopit.*

Tertio, *lux* symbolum est lætitiæ ; sol enim sua luce exhilarat universos. Sic sensus erit : Ut sol exortus suo lumine mundum exhilarat, sic justorum animi vultusque hilares tristitias hujus mundi et molestias facile discutiunt, q. d. Mens serena lætaque justorum aliqs lætos efficiet, aut in suo lumine et pura conscientia unusquisque justorum lætus erit ; improborum vero lucerna, id est lætitia et gaudium vanum est et fallax, ideoque cito occidit et evanescit. Ita auctor Catenæ Græcorum.

Quarto, *lux* symbolum est prosperitatis et felicitatis, sicut tenebræ adversitatis et infelicitatis, q. d. Felicitas justorum solida est et perdurat, quia fundata in justitia, ideoque solidam liquidamque tam sibi quàm aliis affert lætitiam : at lucerna, id est modica et brevis impiorum felicitas, ocius exstinguitur et deperit, præsertim dum more suo eam ostentant, itaque invidiam et æmulationem sibi concitant ; invidi enim et æmuli eam sæpe exstinguunt. Ita Lyranus, Baynus, Salazar et alii. Hic sensus valde appositus est.

Quinto, *lux* symbolum est famæ, claritatis et gloriæ, q. d. Fama et gloria piorum similis est amplæ luci, quæ omnes illustrat, exhilarat, lætificat : at lucerna, id est brevis et exigua fama, impiorum illico exstinguitur, ideoque solidam claritate et lætitiam afferre nequit.

Sexto et sublimius, *lux* symbolum est doctrinæ, justitiæ, virtutis, gratiæ, quæ est lux cœlestis et divina, de qua Christus Matthæi 5 : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est*, q. d. Justi sua splendida doctrina et gloriosa vita, ac præsertim sua beneficentia et eleemosynis tam spiritalibus quàm corporalibus illuminant et lætificant cunctos. Unde à Christo vocantur *lux mundi*, Matthæi 5. At lucerna, id est modica doctrina, virtus et gloria impiorum, quæ in nocte hujus vitæ et seculi fulgere videtur, sæpe in ea, semper post eam, sive ea transacta, exstinguetur, ac oriente die æternitatis gloriaque cœlesti, velut stellæ oriente sole occidet et evanescet. Alludit ad Job 18. 5 : *Nonne lux impii exstinguetur, nec splendebit flamma ignis ejus? lux obtenebrescet in tabernaculo ejus, et lucerna, quæ super eum est, exstinguetur.* Hunc sensum innuunt Septuag. dum post hunc versum explicationis gratia subjiciunt hunc, qui non est in Hebræo : *Animæ dolosæ errant in peccatis; justi autem miserantur et miserentur* quem Noster ponit inferius et annectit versui 13. Ita anonymus in Catena Græcorum.

Nota : Sapientia, virtus, dignitas, lætitia et felicitas justorum comparatur אור *or*, id est luci amplæ, qualis est solaris; quia solida est, in-

gens, jugis, stabilis et per omnes orbis partes sese diffundit, juxta illud Proverbiorum 4. 18 : *Justorum autem semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem.* Vide ibi dicta. Talis fuit Christi, qui fuit sol universi, de quo psal. 18. 7 : *Exultavit ut gigas ad currendam viam; à summo cœlo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus, nec est qui se abscondat à calore ejus.* Unde Aben Ezra : *Lux justorum,* ait, *similis est lumini venturi seculi* (imo illud inchoat, et in illud desinit, juxta illud psal. 35. 10 : *Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo*, puta in lumine gloriæ, *videbimus lumen)* aut salutis splendori, juxta illud Isaiæ 9. 2 : *Habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.* Denique *or* justorum est אור *ur*, id est ignis, puta claritas et zelus, quo alios amore Dei inflammant. At vero sapientia, virtus, lætitia et prosperitas impiorum comparatur lucernæ, quia instabilis est, modica, brevis, frigida, evanida, ac minimo adversitatis reflante vento exstinguitur.

Nota secundo antithesin : nam τὸ *lætificat* per metalepsin opponitur τῷ *exstinguitur;* lux enim justorum, quia solide perdurat, crescit et augescit; hinc lætificat ipsos et cæteros : lucerna vero impiorum, quia illico minuitur et exstinguitur; hinc solidam lætitiam afferre nequit, sed umbraticam et fucatam, quæ evanescens in majorem deinde luctum et mœrorem desinit et terminatur. Talis est lux, id est doctrina et splendor hæreticorum, hypocritarum, fraudulentorum, mendacium, etc., quæ detecta hæresi, hypocrisi, fraude, mendacio, illico evanescit. Rursum, lux justorum *lætificat*, vel, ut Hebr. est *lætatur*, id est læta est, ampla, clara; quia in dies intenditur et magis clarescit : lucerna vero impiorum quasi mœsta languescit, et instar lucernæ deficiente oleo emoritur et exstinguitur. Unde noster Salazar : *Lux*, ait, *justorum lætificat*, id est augetur; lucerna vero impiorum decrescit et exstinguitur : sic *læta* seges vocatur magna, aucta et ampla. Sic Hebræi palmum magnum vocant palmum שוחק *schochec*, id est ridentem et lætum; palmum vero parvum vocant palmum עצב *atseb*, id est tristem et mœstum. Sic c. 10. 1. dicitur : *Filius sapiens lætificat patrem : lætificat*, id est magnificat et magnum reddit. Lætitia enim rebus dat incrementum et vitam : mœstitia vero decrementum et interitum.

Moraliter, noster Alvarez de Paz, l. 3. de Perfect. par. 2. c. 14 : Lux, id est vita, inquit, et conversatio justorum lætificat Deum, Angelos et homines : Deum, cui illi purissimum honorem exhibent; Angelos, quorum se discipulos et imitatores ostendunt; homines, quos vitæ sanctitatem et bonorum operum perfectionem docent. Si viri perfecti orent, tanto spiritus fervore, tanta reverentia et timore, tanta fiducia et amore orant, ut non tam homines fragiles, quàm terrestres quidam angeli videantur. Si, cogente necessitate aut charitate, loquantur, tanta circumspectione et modestia loquuntur, ut nihil otiosum, nihil mœstum, nihil durum audientibus ex ore suo prodire permittant. Si corpus cibo et potu sustentent tantam abstinentiam et sobrietatem retinent, tanta districtione appetitum cohibent, ut scientes ne in modico quidem excedant temperantiæ mensuram. Si quid aliud agant, sic agunt ut bonæ ac perfectæ actionis circumstantias non deserant; sunt enim veluti artifices virtutis peritissimi, et pictores sapientissimi, qui ex suis manibus nullum opus impolitum aut minus decorum abire concedunt. Thomas enim Aquinas, explicans qua ratione Deus omnia bene faciat, his pene verbis nos ad ejus imitationem exhortatur : Similiter et nos diligentiam apponere debemus, ut singula opera nostra, quantum unquam melius possumus, faciamus ex omni virtute Domini Jesu Christi, et cum omni desiderio triumphantis et militantis Ecclesiæ, et sub nomine Creatoris, quasi tota salus nostra, et omni laus Dei, et universitatis utilitas ex uno opere dependeat, quasi nunquam ad id opus reversuri, neque opus aliud postmodum incepturi. Hæc ille.

10. Inter superbos semper jurgia sunt : qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia.] Hebr. *Tantum in superbia dabit* (superbus) *litem, et cum consultis sapientia.* Septuag. *Malus cum contumelia agit mala; qui autem suî ipsorum cognitores* (videntur legisse יודעים *iodeim*, id est cognitores, cum Noster et alii legant, נועצים *noatsim*, id est consulti vel consiliarii) *sapientes.* Septuag. de more sequitur Syrus : *Vir improbus*, ait, *cum contumelia malum operatur;* Aquila, Symmachus et Theodot. quos sequitur Lucifer Calar. Apolog. pro S. Athanasio, et sanctus Hieronymus contra Ruffinum : *Malus in superbia dabit pugnam;* pergit Theodot. : *Et in iis qui consilium adhibent, sapientia;* Chaldæus : *Attamen in superbia venit contentio, et hi qui consilium ineunt sapientes sunt;* Tigurinus : *Arrogans temeritas nihil quàm rixas excitat; at cum consultis sapientia*, id est, ut Vatablus : *Peculiare est superbo excitare litem*, etc.

Sensus est, q. d. Superbia facit ut superbi jugiter litigent et rixentur; facit enim ut quisque alium anteire, et præ eo sapere ac honorari velit; quare in consilio superbus vult suam sententiam cæterorum omnium judicio præferri, nec ulli etiam sapientiori cedere sustinet; hinc lites et jurgia. At vero *qui suî ipsius cognitor*, ut vertunt Septuag., id est suæ infirmitatis et ignorantiæ conscius est, libenter audit aliorum consilia, eaque suis anteponit, et iis acquiescit; quare nulla habet jurgia, nullas discordias, sed pacem cum omnibus, ac prudenter et feliciter res gerit, ideoque sapiens est. Hinc videmus inter hæreticos tot esse jurgia, tot sectas quot capita. Audi S. Augustinum de Pastoribus in c. 34. Ezech. c. 10 : *Alia secta*, ait, *in Africa, alia hæresis in Oriente, alia in Ægypto, alia in Mesopotamia, verbi gratia : diversis locis sunt diversæ; sed una mater superbia omnes genuit; nec mirum, si superbia parit dissensionem; hæc enim ejus germana soboles est.* Idem, epist. 120. ad Honoratum, explicans illud psal. 21 : *Et à cornibus unicornium humilitatem meam : In unicornibus*, ait, *superbi intelliguntur; quia superbia odit omne consortium.*

Antithesis rursum hîc est obscura; clara esset si dixisset : *Inter superbos semper sunt jurgia; inter humiles autem semper viget concordia et pax;* sed more suo per metalepsin et metonymiam docere voluit, humilitatis comitem et effectum esse auditum et sequelam consilii, æque ac concordiæ et pacis sapientiam. Ideo enim inter superbos sunt jurgia, quia nolunt audire et sequi sana aliorum consilia, ac utraque de causa

insipientes sunt; insipientium enim est jurgari, atque ac sequi superbum et insipiens cerebrum proprium. E contrario inter humiles constat pax, quia hi libenter aliorum audiunt et sequuntur judicia, ac utraque de causa sapientes sunt. Vera enim sapientia est humilitas, suique cognitio et demissio. Unde illud sapientissimum Apollinis Delphici oraculum : γνωθι σεαυτον, id est *nosce teipsum*. Hinc rursum vera sapientia est, non niti suo judicio, sed agere omnia cum sapientum consilio. Superbia ergo causa est jurgiorum, dissensionum, schismatum, hæresum, litium, bellorum : humilitas vero causa est et mater concordiæ, pacis, unionis, charitatis. Hoc significant Hebræa, quæ habent : *Vere*, vel *tantum in superbia* (superbus) *dabit litem; in superbia*, id est propter superbiam; nam ob solam superbiam et fastum dissensio et rixa oritur, ait R. Salomon; cum iis autem qui consulto agunt sapientia est; quia hæc in consilio habitare se profitetur, Proverb. 8. 12 : *Ego sapientia*, inquit, *habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus*. Sic et Aben Ezra : *Significat*, inquit, *à fastu lites oriri; qui autem consilium ineunt, ne superbe se gerant, cum iis sapientiam esse.* Exempla sunt in bellis civilibus Romanorum et Græcorum, quæ ab ambitione ortum duxerunt; qualia fuere Syllæ et Marii, Cæsaris et Pompeii, Augusti et Antonii, Antiochorum et Seleucorum in posteros continua serie propagata per 150 et amplius annos.

11. SUBSTANTIA FESTINATA MINUETUR : QUÆ AUTEM PAULATIM COLLIGITUR MANU, MULTIPLICABITUR.] Hebr. : *Divitiæ ex vanitate minuentur, sed colligens per manum augebit*, supple, divitias suas. Unde primo R. Levi sic exponit : Divitiæ quæ ex rebus vanis congeruntur, valde minuentur; quia scilicet res vanæ et fragiles facile franguntur et evanescunt. Vidi Lovanii quemdam, qui opes suas expendebat in scyphis vasisque vitreis conflandis, ut ea alibi caro divenderet, cumque iis currum onerasset, is in itinere allisus ad scopulum eversusque, omnia vitra ad saxa allisit et confregit : ita ex divite repente factus est pauper.

Secundo, Cajet. τὸ *ex vanitate* refert ad *minuetur*, non ad *substantia*, q. d. Substantia, quæ in res vanas expenditur, ex hac vanitate minuetur : quia scilicet herus vacat symposiis, conviviis, splendidis vestibus, equis, famulis, rhedis, cæterisque vanitatibus; at colligens per manum, id est qui opes suas asservat, et manu laborando multiplicat, is augebit eas.

Tertio, alii, q. d. Substantia ex vanitate, id est quæ obiter et perfunctorie colligitur, minuetur. Ita R. Salomon : Qui studia sua, inquit, congestim et desultorie agit, minuetur, hoc est ea paulatim oblivioni tradet.

Quarto, idem Cajetan. et ex eo noster Salazar : *Substantia*, inquit, *ex vanitate minuetur;* Symmachus, *ex vacuitate*, id est, quæ nullo labore aut industria constitit possessori suo : quia illam vel à majoribus accepit, vel subita aliqua fortuna nactus est. Et quidem hanc (ex mea sententia) noster Interpres vocavit *festinatam*, acceleratam, vel subitam *substantiam*, quam sine industria sua aut labore quis subito percepit. Hæc igitur imminuetur; quia opes illas quas quis sine labore obtinuit, minoris æstimat, atque adeo temere profundit. Quæ autem paulatim manu colligitur, multiplicabitur : illa videlicet substantia, quæ longo tempore manu, id est, labore et propria industria, conquiritur, haud temere expenditur; quin potius in dies amplificatur. Nam qui illam eo modo acquisivit, maximi quidem habet, atque adeo parce insumit, et cumulatius quotidie augere curat. Huc facit illud Threviri : *Aer*, inquit, *qui summo mane præcociter elevat nebulam et nubes, fere affatim à prandio pluviam mittit; sic non solent retinere filii quod congesserunt patres avare;* nimirum decoquunt et profundunt patrimonia avare à patribus congesta.

Quinto, et genuine, *substantia ex vanitate*, id est vanis pravisque modis artibusque, ut per magiam, usuram, rapinam, fraudes, etc., acquisita, minuetur : quia Deo vindice, ab injusto et violento possessore avolabit ad alium, vel justum, vel minus injustum; quæ autem *per manum*, id est justo, strenuo et continuo manuum labore colligitur, multiplicabitur. Noster vertit *festinata*, id est festinanter acquisita : quia quæ sic acquiritur, fere illicitis modis per fas et nefas corraditur. Adde, videtur Noster pro מהבל *mehebel*, id est *ex vanitate*, legisse מבהל *mebohal*, id est *festinata*, per metathesin. Sic et Sept. qui tamen utrumque legisse videntur, nimirum eleganti paranomasia hoc modo : הון מהבל מבהל *hon mehebel mebohal*, id est, ut ipsi vertunt : *Substantia* επισπουδαζομενη μετ' ανομιας, id est *festinata cum iniquitate, minor fit; congregans autem cum pietate implebitur.* Addunt Septuag. : *Justus miseretur et commodat;* et Chaldæus : *Opulentia iniquitate* (Syrus, *ex iniquitate*) *possessoris acquisita minuetur, et qui congregat et dat pauperi* (Syrus, *quæ autem juste congeritur*) *multiplicabitur.* Accedit quod τὸ *mebohal* non *mehebel* habeatur cap. 20. 21, ubi pene eadem est sententia : *Hæreditas*, ait, *ad quam festinatur* (hebr. *mebohelet*) *in principio, in novissimo benedictione carebit.* Ita explicat Aben Ezra, Auctor Catenæ Græc. Lyran. Jansen. et alii. Astipulantur Philosophi. Menander :

Nunquam vir æquus dives evasit cito.

Huc respexit ille qui Syllæ jactanti sese dixit : *Quomodo vir bonus esse potes qui tantas possideas opes, cum à patre nihil tibi sit relictum?* Ita Plutarch. in vita Syllæ. Gnome est Quintiliani, l. 10. c. 3 : *Nihil rerum ipsam naturam voluisse magnum cito effici, præposuisseque pulcherrimo cuique operi difficultatem; quæ nascendi hanc quoque fecerit legem, ut majora animalia diutius visceribus parentum continerentur.*

Porro causa cur opes, cito collectæ, cito diffluant; sensim autem congregatæ, perdurent, prima est ea quam jam dixi, scilicet quod opes cito collectæ sæpe partæ sint per usuram, rapinam, fraudem, aliave scelera. Male autem partæ male dilabuntur.

Secunda, quod opes, quæ cito colliguntur, colligantur præcipitanter et temeraria sine consideratione et prudentia. Unde Hebr. *mebohal* significat festinationem cum præcipitantia et temeritate; quæ autem temere et imprudenter corraduntur, facile alicui vectigali, tributo, hypothecæ, obligationi, alterive oneri aut vitio sunt obnoxia, quod postea cum deprehenditur, opes ipsas imminuit vel aufert. Rursum præcipitantia hæc facit, ut opes collectæ non satis prudenter firmentur et conserventur; quocirca facile vel ab homine, vel à casu aliquo eripiun-

tur aut subvertuntur. Qui autem sensim opes congregat, is prudenter id facit, ideoque eas sibi firmas stabilesque efficit.

Tertia, quod opes cito facileque collectæ large et liberaliter expendantur, imo prodigantur; qui vero opes sensim cum labore parat, is eas parce expendit, ac quotidie eis aliquid adjicere et accumulare satagit. Denique tritum est illud : *Quod cito fit, cito perit.*

Porro hæc gnome locum habet in opibus non tantum temporalibus, sed et spiritualibus. Sic enim videmus eos qui festinato satagunt evadere docti, ideoque simul student Grammaticæ, Rhetoricæ et Philosophiæ (quod S. P. N. Ignatio, initio conversionis suæ, contigit), nihil vel parum proficere, tempusque perdere. Rursum videmus eos qui cito in virtute perfecti evadere volunt per immodicum fervorem, eam non assequi; quia fervor ille cito defervescit : unde tales quod subito amplexi sunt, subito derelinquunt. E contrario virtus et scientia, quæ moderato et continuato studio, per humilitatem et exercitia scholastica sensim acquiritur, crescit et perdurat. Unde Græcum ἐπισπουδαζομένη aliqui vertunt : *Substantia effervescens minuetur.* Nam ut apte ait Plutarch. in Moral. præpropera et tumultuaria ista opum, scientiarum et virtutum augmenta similia sunt lacti vel aquæ per ignem effervescenti et ebullienti, cujus major pars in spumas et vapores abit, ac per cacabi labra dilabitur; reliquum mox, ut ab igne deponitur, subsidit, ac imminutum consumptumque apparet : sicut ergo lac præ cæteris liquoribus fervore attollitur, et eodem fervore consumitur deprimiturque : sic prorsus intempestivi Novitiorum fervores ipsos extollunt, sed et debilitant ac consumunt vires tam animi, quam capitis et corporis, itaque in majorem animi dejectionem deprimunt et prosternunt, quo fit ut subito tam fiant languidi et torpidi, quam paulo ante fuerant vegeti et fervidi.

Hujus fervoris intempestivi typus et symbolum est asinus Maurusius, cui, ut scribit Ælianus lib. 14. de Animal. c. 10 : Initio, cursus est velocissimus; volare eum, non currere diceres; sed hic fervor illico intepescit, et in maximam tarditatem degenerat celeritas. Simili modo in ardentibus principia sæpe fervent, tepent media, ultima frigent : quo fit ut qui ita se gerunt, nunquam ad solidam sapientiam et virtutem perveniant, cui perseverantia opus est vel maxime. Causam dat Lucretius lib. 4. Rerum naturalium dicens :

> Nam leviter quamvis quod crebro tunditur ictu,
> Vincitur in longo spatio tamen atque labascit.
> Nonne vides etiam guttas in saxa cadentes
> Humoris, longo in spatio pertundere saxa?

Hinc illud tritum : *Festina lente*, cujus symbolum est delphinus anchoræ implicatus, quod Augusto et Tito Impp. pro insigni fuit. Huc facit illud Accii in Chrysippo :

> Minus pigrasse quam properasse est nefas.

Rursum præmaturi incrementi symbolum est salix arbor, ita dicta, quod ea celeritate in ramos et frondes accrescat, ut salire videatur, ait Verrius (esto Festus Pompeius aliud salici det etymon); sed mox eadem celeritate salix in autumno defrondescit, et rami amputantur. Ita Pierius, hierog. 52. c. 29.

Ejusdem symbolum est cucurbita pinum complexa cum hoc lemmate : *Cito nata, cito pereunt.* Et aquila insistens testudini, de qua Poeta :

> Et tardus nimis, et præceps nimis esse caveto.
> Ille sapit, medium qui inter utrumque tenet.

Audi Thucydidem : *Duo sunt adversissima rectæ menti, ira et celeritas.* Audi et Comicum :

> Clarius quo fulsit ignis, citius hoc exstinguitur.
> Esse non potest celebre, quod celeriter nascitur.
> Fructus esse idem diuturnus ac præcox nequit.
> Non ferunt ætatem, adepta quæ statim sunt exitum.
> Aliud celeritas, aliud est maturitas.
> Natura magnum nil voluit fieri cito.
> Cæcos parit catellos festinans canis.
> Factum satis cito est, quod factum est bene.
> Fortuna quam raptim effert, raptim destruit.
> Obliviosa, nec sat suî compos est festinatio.
> Quo magis es festinus, hoc rem tardius perficis.

Præclare Tacitus, lib. 3. Annal. c. 66 : *Festinatio multos bonos pessumdedit, qui, spretis quæ tarda cum securitate, præmatura vel cum exitio properant.* Huc facit apologus cucurbitæ cito, et oleæ tarde crescentis. Olea enim mirabatur juxta se natam brevi tantum crevisse, ut se esset longe altior, quæ annos plures in eodem fuerat loco. Sed cum, adventante hieme, cucurbita exaruisset : *Minime, inquit olea, cito crescentibus est invidendum, quibus tam cito paratus est interitus.* Apologus hic significat nimis festinata non esse diuturna.

Similis cucurbitæ et palmæ apologus exstat apud Cyrillum, l. 3. Apolog. moral. c. 14 : *Orta,* inquit, *cucurbita juxta palmam, radicem habens minime firmam, paucis diebus in altum elata, et antiquissimæ palmæ velocioribus incrementis adæquata, proposuit dicens : Palma soror, quantum temporis habes? cui illa : Centum vitæ annos. Tunc cucurbita, magis mature se crevisse gaudens, grata naturæ dixit : Gratias tibi, quia pro anno mihi diem dedisti; nam quod palmæ annus, hoc mihi dies dedit. Mox ei palma, ut superbiam ejus dejiceret, ita fertur dixisse : Recte es cucurbita, cum curvatum judicium habeas. Nam si sane sentires, attenderes quod, regularitate mirabilis natura cuncta disponens, juxta modos augmentationis mensuret periodos durationis.* Probat id ratione à priori, quam exemplo piscis hemerobii, elephanti et torrentis confirmat : *Etenim quod mature crescit, cito decrescit; et paulatim auctum, in longum est durativum. Hemerobius piscis repentinis augmentis excrescens, eo die, quo oritur, moritur; et elephas trecentenarium pertingit ad terminum, quia festinum non habuit incrementum. Torrens rapidus cito consumitur, sed tardus passu moderaminis amplius antiquatur. Melius est ergo paulatim crescere et diutissime vivere, quam celerius supercrescere, et quantocius ariditate finiri.* Unde seram cucurbitæ pœnitentiam subjicit, dicens : *Quibus non sine tribulatione auditis, suspirans cucurbita dixit : Quis te hoc docuit? cui illa : Tarditatis meæ antiquitas; nam in antiquis est sapientia. Tunc illi mœstitia abdita suboriente, eidem scientialibus in præjudicium suum, et commodum aliorum, erudita cucurbita cum lacrymis exclamavit, et dixit : O nimium infelicem rapacitatem cupidinis, ac violentæ radicis! O felicissimam moderantiam æquitatis! Quæ enim cito vorat violenta*

rapacitas, post modicum effunduntur, sed quæ paulatim acquirit æquitas, nunquam deficiunt; quia in sempiternum manet justitiæ fundamentum. Quibus dictis, conticuit.

12. SPES, QUÆ DIFFERTUR, AFFLIGIT ANIMAM (Hebr. : *Spes protracta est languor, infirmitas*, vel *ægritudo cordis*); LIGNUM VITÆ, DESIDERIUM VENIENS.] Primo, Baynus censet hîc spem bonorum temporalium componi et opponi spei bonorum spiritalium et æternorum, quod prior caduca ac vana semper differatur, et nunquam veniat, itaque sperantes deludat et cruciet. Posterior vero stabilis et vera illico veniat; tum quia bona æterna, quæ speramus, per certam spem quasi manu tenentur; tum quia per rem brevi manu tenenda et possidenda obvenient : quare hæc spes instar ligni vitæ animam pascit et oblectat. Unde S. Greg. : *Spes*, ait, *in æternitatem animum erigit, idcirco nulla mala exterius, quæ tolerat, sentit.* Et Orig. hom. 9. in Exod. : *Futurorum spes laborantibus requiem et solatium parit, sicut in agone positis dolorem vulnerum mitigat spes coronæ.* Id multis exemplis ostendit Apostolus ad Hebræos toto cap. 11. uti ibidem ostendi. Dei ergo promissa, æque ac dona, sunt aurea et gemmea : ex adverso mundi promissa sunt aurea, spes vero et res vitreæ ; gemmam enim pollicetur mundus, cum vix præstet crystallum.

Secundo, Septuag. Complut. hunc versum sic efferunt : *Justus miseretur, et commodat ; bonum autem*, vel *honestum desiderium, est arbor vitæ ;* quia sicut ex arbore vitæ nascebantur fructus optimi, qui vitam longævam homini prorogabant; sic ex bono desiderio nascuntur opera bona, quibus justus miserendo et commodando aliis vitam impertit. Verum Septuag. Romani sic habent : *Melior est qui incipit auxiliari corde, illo qui promittit et in spem adducit; arbor vitæ desiderium bonum ;* et Syrus : *Melior est qui juvare incipit, quam qui spem suspendit ;* et Chaldæus : *Melior est qui projicit sarculum suum, illo qui pendet in spe.* Sed arbitror, inquit Siggeius, esse errorem, ac pro דמשדי *demisde*, id est projicit, legendum esse דמשרי *demisre*, id est qui incipit. Unde sic vertas : *Melior est incipiens* (auxiliari, ut vertunt Septuag. et Syrus) *illo qui pendet in spe.* Quare ex illis versionem Vulgatam sic explicat noster Salazar : *Melior est qui incipit auxiliari corde*, id est, longe gratior accidet ille, qui illico et actutum ex corde incipit benefacere, et auxilia proximo impendere, quam ille qui magna promittens longa spe torquet animum accipientis. Addit autem : *Arbor vitæ desiderium veniens ;* id est, res optata, non quidem dilata, sed in manus optantis cito veniens, arbori vitæ assimilis est. Huc facit illud : *Qui cito dat, bis dat.* Et : *Beneficium inopi duplicat, qui confert celeriter.* Auctor vero Catenæ Græcor. sic clare Septuag. vertit et explicat : *Melior est qui ex corde et re ipsa juvat, juvareque incipit, quam qui se adjuturum promittit, et in auxilii spem erigit. Pulchrum est mature virtutem auspicari, neque de die in diem exspectando spe vana Deum hominesque lactare. Qui enim sperat cras se exordium facturum, quid crastina lux adductura sit prorsus ignorat. Hoc enim significat dum ait : Qui incipit corde juvare.* Hic sensus verus et appositus est, sed arctior : nam non adæquat, nec explet totam sententiæ vim. Unde

Tertio, plene et adæquate : *Spes* ponitur metonymice pro re qualibet desiderata, uti et alibi sæpe. Sic dicitur Rom. 8. 24 : *Spes* (id est res sperata) *quæ videtur, non est spes.* Unde explicans subdit Apostol. *Nam quod videt quis, quid sperat?* Itaque sensus est, ait Jansenius : Cum res quælibet quæ speratur sive ab homine, sive ab angelo, sive ab aere, sive ab alia creatura, sive à Deo, differtur, hæc dilatio angit cruciatque mentem ; cum vero res diu, vel multum, desiderata advenit desideranti, tunc illum pascit, oblectat, exhilarat, roborat instar ligni vitæ. Sicut enim fructus arboris vitæ cor roburque hominis ætate senescens, debilitatum et languescens recreasset, restaurasset et pristino vigori restituisset : sic prorsus cum quis potitur et fruitur re multum desideria, cujus desiderio languescit, ex ea recreatur, exhilaretur, convalescit et corroboratur. Unde in Hebræo clarior est antithesis ; habet enim : *Spes protracta est languor et ægritudo cordis.* Infirmitati enim cordis apposite apponitur lignum vitæ, inquit Jansen. cujus est vivificare et sanare ejus infirmitatem. Significatur ergo spem protractam languidum facere cor animumque hominis, ita ut impediatur à plerisque suis functionibus, nec lubeat vivare; vice versa, ex rerum quæ desiderantur præsentia cor animumque vivificari, confortari et exhilarari, non secus quam si ex pomo ligni vitæ, quod erat in paradiso, quis comedisset. Unde clare vertit Vatablus : *Exspectatio dilatat cor ; cum vero venit id quod desideratur, ceu lignum vitæ est*, Chaldæus : *Lignum vitæ* (qui) *desiderium adducit*, q. d. Quam gratum erat lignum vitæ ; tam gratus est qui rem desideratam adducit et exhibet.

Huic sententiæ parallelæ sunt gnomæ Philosophorum. P. Syri : *Etiam celeritas in desiderio est mora.* Epicteti : *Quid est longissimum? Spes. Quid est spes? Vigilanti somnus exspectanti dubius eventus.* Senecæ : *Cum exspectatio longior est, consenescit animus, et debilitatur mens.* Comici : *Desideranti invisa est quævis mora. Desiderium acuit absentis vicinitas. Post spem omne desiderium impatientissimum est.* Nazarii orat. in Constantinum imper. *Flagrantia sunt animorum desideria, cum occultorum solatia perdiderunt.* Symmachi, l. 3. ep. 46 : *Gravis est sitis bonarum rerum, cui sola fruendi assiduitas medicinam facit.* Sic Jacob languebat præ desiderio Rachelis, serviitque pro ea Laban socero septem annis : *Et videbantur illi pauci dies præ amoris magnitudine*, Genes. 29. 20. Sic sponsa sponsi amore et desiderio languens : *Fulcite*, ait, *me floribus, stipate me malis ; quia amore langueo.*

Id experiuntur viri sancti, qui anhelant ad cœlum, ut Deo et Christo fruantur; de quibus Apostolus, Rom. 8. 22 : *Scimus*, ait, *quod omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc. Non solum autem illa, sed et nos ipsi primitias spiritus habentes : et ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei exspectantes, redemptionem corporis nostri.* Et cap. 7. 24 : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Et Phil. cap. 1. 23 : *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Ubi multa in hanc rem dixi.

Unde Beda hunc locum de desiderio cœlestis gloriæ sic explicat : *Spes quæ differtur affli-*

git animam; lignum, vitæ desiderium veniens. Quia nimirum, ait, *quamdiu differtur spes æternorum, affligitur anima fidelium; vel pro dilatione videlicet bonorum quæ amat, vel pro illatione malorum quæ tolerat. At ubi venerit quod desiderat, facile obliviscitur quod sustinuerat; quia in æternum vivere incipit cum suo Redemptore, quem tota intentione quærebat; ipse est enim lignum vitæ amplectentibus se.*

Sic B. Virgo insatiabiliter desiderabat migrare ex hac vita, ut Christo suo frueretur, atque hoc desiderium eam languentem efficiebat, sensimque conficiebat; ideoque illam non morbo, sed hoc desiderio mortuam esse censent Franc. Suarez, Ribadeneira, aliique Theologi.

Sic animæ patrum in limbo, ac præsertim Adæ, Evæ, Seth, Enos, etc., quæ per tria annorum millia in limbo inferni exspectabant adventum Christi, qui eos inde liberaret, hac longa exspectatione affligebantur. Unde clamabant assidue: *Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant Justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem*, Isaiæ 45. 8. Sic animæ in purgatorio, præter ignem et pœnam sensus, mire torquentur pœna damni, puta desiderio speratæ, sed dilatæ beatitudinis visionisque Dei; adeoque, inter illas, sunt nonnullæ quæ purgatorium habent non ignis, nec alterius pœnæ sensibilis, sed solius desiderii et exspectationis, quo languent et cruciantur; quia clare cernunt quantum quàmque desiderabile sit bonum, quod exspectant, à quo ob culpam suam retardantur. Unde ex apparitionibus animarum constat hoc purgatorio exspectationis inter alios torqueri animas illas, quæ amantiores fuere vitæ præsentis, quæ ægrius mortem exceperunt, quæ non satis desiderarunt, nec anhelarunt ad transitum in cœlum, etc.

13. Denique S. Thom. 1. 2. q. 32. art. 3. docet spem causare delectationem ex apprehensione boni sperati, et fiducia illud obtinendi. Objicit deinde sibi secundo loco hanc sententiam: *Spes, quæ differtur, affligit animam; ergo spes causat afflictionem, non delectationem.* Respondet: *Nihil prohibet idem secundum diversa esse causam contrariorum. Sic igitur spes in quantum habet præsentem æstimationem boni futuri, delectationem causat; in quantum autem caret præsentia ejus, causat afflictionem.*

QUI DETRAHIT ALICUI REI, IPSE SE IN FUTURUM OBLIGAT; QUI AUTEM TIMET PRÆCEPTUM, IN PACE VERSABITUR.] Hebr. *Qui contemnit verbum* יחבל לו *iechobel lo;* id est, *obligat* vel *oppignerat se;* Baynus, *perdit se;* Vatablus, *damnum patietur;* alii, *corrumpetur*: *Qui contemnit verbum*, inquiunt, *corrumpetur*, vel *corruptioni est sibi.* Rursum pro *in pace versabitur*, Hebr. est ישלם *iesculam*, quod secundo verti potest, *retribuetur.* Unde Vatablus vertit: *Qui rem contemnit, damnum capiet*; *qui præceptum timet, huic rependetur*; Pagninus vero: *Contemnens aliquod, corrumpetur propter contemptum ipsum*; *et timenti præceptum reddetur merces.*

Jam primo, Aben Ezra sic explicat, q. d. Qui contemnit verbum, id est correptionem et institutionem, ejus consilia infelicem habebunt successum et ruent; qui autem timet præceptum, id est qui Deum veretur, ideoque ejus præcepta reveretur, hic sedebit in pace et tranquillitate fruetur.

Secundo, Hebræi cæteri, quasi dicant: Qui contemnit verbum, id est decretum vel edictum principis, hic ab eo punietur, et capite plectetur.

Tertio, melius R. Salomon, et alii passim per *verbum* accipiunt legem Dei; sicque constat antithesis, claraque est sententia, quasi dicat: Qui spernit legem Dei, se obligat, id est, reum et obnoxium facit judicio, id est condemnationi et pœnæ transgressoribus statutæ; qui autem timet, ideoque observat Dei præcepta, hic liber à pœna in pace, utpote Deo carus, versabitur. Unde Chaldæus vertit: *Qui contemnit verbum, detrimentum patietur ab eo*, (Syrus, *destruetur ab eo*); *qui autem timet præceptum, bonis compensabitur;* Syrus, *liberabitur.*

Verum Hebræi sæpe per *verbum* metonymice accipiunt rem verbo significatam, ut cum dicitur Lucæ 1: *Non erit impossibile apud Deum omne verbum*, id est ulla res. Sic *verbum* pro re accepit hic Noster, R. Levi, Vatablus et alii.

Jam per *rem*, R. Levi accipit malum impendens, q. d. Qui malum sibi proxime impendens contemnit, neque consilium de illo arcendo inire studet, idcirco exitium subibit, extremaque patietur; qui autem timet et observat præcepta Dei, pace fruetur, impendentia sibi mala contemnens, quod in Deum spem suam conjecerit.

Secundo, Baynus per *rem* accipit rem familiarem, q. d. Qui negligit curam rei familiaris, hic ejus jacturam patietur.

Tertio et genuine, per *rem* accipias rem bonam et honestam lege Dei præceptam vel probatam, puta opus honestum vel actum cujuslibet virtutis. Hoc enim exigit antithesis, quasi dicas: Qui contemnit vel detrahit rei bonæ à lege probatæ, puta virtuti, hic obligat se judicio, id est condemnationi, iræ et vindictæ divinæ; qui autem timet præceptum, resque in eo præceptas observat, in pace versabitur. Et sic hic sensus coincidit cum Hebræo juxta tertium sensum paulo ante assignatum. Ita Baynus. Sensus, ait, est, quasi dicas: Qui rebus sacris detrahit culpando quæ à Deo sunt ordinata, vel qui detrahit et obloquitur bonis hominibus, mandatum Dei transgressus, et pacem dissolvens inter homines, hic obnoxius et obligatus erit ad pœnam à lege, vel à Deo transgressoribus statutam: è contrario, qui servans mandatum Dei amat proximum omneque honestum, hic pacem habet cum Deo, et cum hominibus, juxta illud psalm. 118: *Pax multa diligentibus legem tuam.*

Huc facit auctor Catenæ Græcor. qui in Septuag. pro πραγμα, id est res, legens ταγμα, id est ordo, ordinatio, præceptum, sic vertit: *Qui despicit mandatum, despicietur vicissim ex eo; qui autem præceptum reveretur, hic mente præditus est sana*; sicque explicat, q. d. *Qui virtutem contemnit, ac malitiæ patrocinatur, paria refert, quia vicissim ab illa contemnetur; in ea autem intricabitur, nec injuria; rei enim natura hoc exigit*, quasi dicas: Virtus se contemnentem contemnit; vice versa, eadem se honorantem et observantem honorat et observat, ac pace, id est prosperitate, rerum abundantia, omnique bono cumulat et beat.

Potest tamen hæc sententia extendi quoque ad rem malam, et intorqueri in detractores, qui vitia proximorum carpunt. Ita Lyranus: *Qui*, ait, *detrahit alicui rei eam vituperando, ipse se in futurum obligat ad non commendandum eam; quia sic inhoneste veniret contra verbum suum. Qui autem timet præceptum, id est transgressionem præcepti divini, in pace versabitur, nimirum in pace triplici: Primo, in pace interna quoad conscientiam; secundo, in pace fraterna, quia cum proximo facit justitiam; tertio, in pace superna, quia finaliter venit ad gloriam.* Hæc Lyranus. Et Jansenius: Qui de re quapiam, inquit, male loquitur, sive bona sit, sive mala, is se in futurum obligat; quia si male loquitur de re bona, obnoxium se facit pœnæ et condemnationi; si autem de re mala magis se obligat ad ejus mali vitationem, ne quod in alio culpavit, postea ob id ipsum merito reprehendatur, juxta illud: *Qui prædicas non furandum, furaris*, Rom. 2. Ita fere Beda exponit. At simplicius fuerit, et magis conveniens posteriori parti, ut intelligatur solum de detractione rei bonæ, cui proprie dicitur detrahi; qui enim ei detrahit, ipse se in futurum obligat ad pœnam, reprehensionem aut defensionem, qua obligatione se injicit in magnam perplexitatem ac animi perturbationem. Contra, qui timet præceptum divinum, quo et detractio prohibetur, et quid cuique faciendum sit decernitur, is et hîc in pace conscientiæ animique tranquillitate versabitur, et cum hominibus quoque pacem habebit, et in futuro seculo pacem aget æternam et inconcussam. Qui enim alienæ vitæ curiosi sunt scrutatores et detractores, pacem mentis habere non possunt; at qui opus suum juxta Apostoli præceptum probat, et ad Domini præcepta expendit, hic in semetipso habet gloriam et pacem. Huc allusit S. Jacobus, c. 4. 11, dicens: *Qui detrahit fratri, aut qui judicat fratrem suum, detrahit legi. Si autem judicas legem, non es factor legis, sed judex*, etc. Ubi varias illius loci explicationes recensui.

Animæ dolosæ errant in peccatis; justi autem misericordes sunt, et miserantur.] Hic versus non est in Hebræo, sed Noster cum transcripsit ex Septuag. qui eum habent v. 9, ubi eum explicui; in Septuag. Roman. ponitur, cap. 14. 15. Septuag. de more secutus Syrus: *Viro fraudulento*, ait, *non erit bonum; et viri sapientis, cujus opera recta sunt, etiam via ejus ponetur in capite*, id est, ut clare ex Septuag. vertit auctor Catenæ Græcor. *Filio doloso nullum obtinget bonum; prudenti autem famulo prosperæ suæ succedent actiones, ac viæ ejus feliciter dirigentur;* idque sic explicat: *Filium dolosum*, ait, *appellat hoc loco Israelem; sapientem autem servum, illos, qui ex gentibus conversi in Christum crediderunt, quorum ille viam tanquam fidelium sospitat, riteque dirigit.* Verum hic sensus symbolicus potiùs est et mysticus; nam litteralis est clarus, quem verba præ se ferunt.

Obiter hîc adverte versus illos, qui non sunt in Hebræo, in Vulgata Latina editione non habere numerum proprium, sed jungi versui præcedenti, ejusque numero assignari, idque ut sciatur qui versus exstent in Hebræo, qui non. Talis est hic.

14. Lex sapientis fons vitæ, ut declinet a ruina mortis.] Hebr. *Lex sapientis vena vitarum ad reducendum à laqueis mortis;* Septuag. *Lex sapientis fons vitæ; demens autem sub laqueo morietur.* Minus recte aliqui pro *sapientis* legunt *sapienti* in dativo, huncque dant sensum, q. d. Lex Dei ipsimet sapienti est fons et origo vitæ recte agendæ, ac moderandæ, ad vitanda et evadenda omnia mortis discrimina. Id videlicet interest sapientem inter atque stultum, probum atque improbum; quod sapienti et probo lex vitæ agendæ initium est, à malo quidem avertens et ad bonum dirigens, stulto autem atque improbo eadem ruinarum causa existit. Nam lex præcipitia et lapsuum occasiones offert, quas stultus declinare aut nescit, aut non vult. Unde fit ut ille, quem fortasse ante cognitionem legis ignoratio excusaret à crimine, jam inde cognita lege sciens ac volens peccet.

Verum Hebr. Græca et Latina habent: *Lex sapientis* (non *sapienti*) in genitivo, puta lex quæ manat à mente et ore sapientis, sive quam docet ipse sapiens. Sensus ergo est, q. d. Lex quam docet et dictat sapiens affert vitam, ut tam ipse quàm quivis ejus discipulus legem ejus sequens declinet evadatque laqueos et pericula mortis. Unde Syrus vertit: *Lex sapientis fons vitæ iis qui declinant à laqueis mortis. Vitam* accipe tum temporalem, tum spiritalem gratiæ, tum gloriæ æternam. Unde Hebr. est *fons vitarum* in plurali. Ita R. Levi: *Lex sapientis*, ait, *est fons vitæ, quod ex illa vitæ immortalitas dimanet, mortisque ruina vitetur, præterquam quòd Deo sapiens ob illam peculiari est curæ.* Causa est, quòd sapiens doceat prudentiam et virtutem, puta prudenter, juste sancteque vivere: prudentia autem, virtus et sanctitas causa sunt vitæ præsentis et æternæ; quia prudenter declinant pericula mortis, sibique accersunt vitæ adminicula, atque à Deo præmium vitæ longioris in hoc seculo, et æternæ in futuro emerentur et accipiunt. Ita lex vetus à Mose sapiente dictata Judæis promisit et præstitit vitam longævam et felicem, Levit. 18. 5. Lex vero nova à Christo dictata Christianis affert vitam gratiæ et gloriæ æternam, Joan. 5. 24.

Sic leges et regulæ Ascetis et Religiosis dictatæ à S. Antonio, Pachomio, Basilio, Augustino, Benedicto, Dominico, Francisco, asseclis suis conferunt vitam sanctam, religiosam et gloriosam. Ex adverso leges et dogmata insipientium, puta hæreticorum, politicorum, Saracenorum, Philosophorum, afferunt mortem præsentem et æternam. Talia sunt dogmata Epicuri: omne bonum et felicitatem hominis situm esse in voluptate: non esse Numen et providentiam Dei: animam post mortem non sentire, sed cum corpore interire. Et Stoicorum: omnia fieri fato et necessitate; misericordiam esse animi imbecillitatem, ac proinde non esse miserendum: sapientem posse, imo debere, se occidere, ne misere vivat: omnes Deos mortales esse, excepto Jove; non esse ignoscendum reo qui offendit: pluraque similia, quæ recensui Actor. 17. v. 17.

15. Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum vorago.] Hebr. *Intellectus bonus dabit gratiam, sed via transgressorum dura.* Septuag. *Intellectus bonus dat gratiam, noscere autem legem, mentis est bonæ: viæ autem contemnentium in perditione;* Chald. *Via fortis direptorum peribit;* Syrus: *Iter impiorum ad perditionem;* Tigur. *Intellectus bonus conciliat gratiam*

(Vatabl. *facit hominem gratum*), *at via prævaricatorum dura est.* Pro *vorago* hebr. est איתן *ethan* : quod primo R. Salomon vertit, *difficultas;* q. d. Contemptorum via, id est conversatio, difficilis et gravis est, tum illis ipsis, tum cæteris. Secundo, Aben Ezra, Vatabl. Pagninus vertunt, *dura,* q. d. Ita obstinati sunt contemptores, ut, licet sapiens omnes artus sapientiæ adhibeat, eos tamen à criminosa via revocare nequeat. Tertio, R. Levi vertit, *aspera*, q. d. Via et doctrina prævaricatorum est aspera, perinde ac si sentibus lapidibusque esset obsita. Quarto, alii vertunt, *pertinax et instabilis.* Quinto, Marinus in Lexico vertit, *via prævaricantium fortitudo*, vel, *vis et vehementia*, q. d. Robustæ, vehementes et violentæ sunt actiones et mores prævaricantium. Sexto, optime Noster vertit, *vorago*, scilicet exitii et perditionis, ut vertunt Septuag. Chald. et Syrus.

Sensus est, q. d. *Doctrina bona,* id est sapiens et prudens institutio et disciplina, init Dei hominumque gratiam, facitque tam docentem quam discipulum Deo et hominibus acceptum, ut consuetudinis ejus suavitate illecti ejus vitam doctrinamque capessant, imitentur, et moribus exprimant, ait R. Levi; itaque instar magistri, Dei et hominum gratiam sibi concilient : at *iter*, id est vita et doctrina, *contemptorum,* id est qui sanam doctrinam contemnunt, legemque Dei prævaricantur, est *vorago* perditionis et gehennæ, in quam ipsi se suosque discipulos præcipitant. Unde Barlaam, apud Damascenum in Historia cap. 12, Josaphat regi vanitatem et stultitiam peccatorum repræsentat per parabolam hominis ab arbore pendentis, qui ex ea modicum mellis degustat, sed mox cum ea in subjectam voraginem dilabitur, ubi à serpentibus, draconibus et scorpionibus devoratur. Similem peccatorum voraginem per visionem spectavit S. Carpus, teste S. Dionysio Areopag. ep. 8. ad Demophilum. Via ergo impiorum est *ethan*, id est dura, inhumana, sæva, alios devorans, horrore concutiens, et instar voraginis absorbens et perdens, ac in voraginem exitii et gehennæ pertrahens. Sic psal. 73. 15. dicitur : *Tu siccasti fluvios ethan*, id est fluvios fortes, puta profundos, voraginosos et rapaces, qui in suam voraginem et abyssum omnia abripiunt et demergunt. Et Amos 5. 24 : *Torrens fortis*, Hebr. *ethan*, vocatur rapidus, qui omnia in suam voraginem abripit et mergit.

Porro alii aliter hæc explicant. Primo, Jansenius ex mente Rabbinorum : Sensus, inquit, est, quasi dicat : Bona institutio dat hominibus gratiam, hoc est, efficit ut sint gratiosi, quia facit clementes et humanos; via autem contemnentium bonam institutionem efficit inhumanos, asperos et intractabiles, ac ob id invisos et exosos.

Secundo, Baynus, qui *ethan* vertit, *dura*, vel *roborata per consuetudinem* : Vita transgressorum, inquit, qui tenebris errorum habentes obscuratum oculum mentis, ut male decernunt, sic male agunt, fortis est et dura, difficillime corrigitur, ut in qui in utroque errant intellectu, videlicet speculativo, qui male discernit, et practico, actionibus scilicet ex errore manantibus, dum non intelligit cœlestium et terrenarum rerum quàm latum sit discrimen. Aliter : Intellectus bonus, vel qui bonus est suo intellectu et prudentia, dabit magnam gratiam aliis, et ut ipsi concipiant rectam fidem, et gratiam inveniant in oculis multorum; sed, contra viam et consuetudinem vivendi transgressorum, non prævalebit intellectus, quantumvis bonus, quantumvis magna doctrina : ubi obduratum fuerit cor eorum, sive vivendi modus consuetudine induruerit, ad modum semitæ sæpius frequentatæ. Proverbium docet intellectum et fidem integram in primis necessariam ad sapientiam, hoc est ad probitatem vitæ : hæc Baynus.

Tertio, Cajet. vertit : *Intellectus bonus dabit gratiam, et via mentientium dura;* sicque explicat, q. d. Qui bono intellectu docilique ingenio pollet, hic gratiosus est, id est, benevolus et beneficus in alios : qui vero duro et hebeti est ingenio (quales hìc mentientes vocantur), ipsius via, id est vita et mores sunt duri et asperi.

Quarto, noster Salazar : Bonus intellectus dabit gratiam, id est, inquit, facilitas ingenii ac morum mititas gratiam ac benevolentiam omnium conciliat; at via, id est conversatio contemnentium, id est hominum protervornm et pervicacium, quorum mores difficiles et acerbi sunt, est vorago, id est, in eorum conversatione subest magna et præceps labendi occasio : qui enim cum aspero et difficili homine conversantur, sicut hi qui per asperam viam iter agunt, sæpius offendunt et concidunt. Porro lenis et mitis appellatur vir *boni intellectus* vel ingenii : nam sicut irasci et furere in belluarum et ferarum naturam degenerat, sic etiam mitescere et mansuetum esse homines imprimis decet. Audi S. Chrysost. hom. 34. in Genesim, ubi sic ait : *Hoc enim certissimum signum, quo internoscitur vir ratione et ingenio præditus, si mansuetus fuerit, si lenis, si mitis, si modestus et quietus, si non quasi servus ducatur et trahatur ab ira, aut ab aliis affectionibus; sed ratione vincat internos illos incompositos motus, nobilemque suam generositatem servet, ne in brutorum ferociam negligentia degeneret.*

Quinto, idem Salazar, q. d. Sana et vera doctrina per semetipsam, absque lenociniis et pigmentis placet et grata est; at vero doctrina contemptorum, qui scilicet veritatem contemnunt, et fallacia dogmata tradunt, suspecta est, nemoque ei fidit : semper enim subest suspicio foveæ aut voraginis, id est, erroris alicujus latentis, in quem mens deduci vel prolabi possit. Verum sensum initio datum exposcit versio Vulgata, Septuag. Chald. et Syrus.

16. Astutus omnia agit cum consilio : qui autem fatuus est, aperit stultitiam.] Hebr. *Omnis callidus res suas faciet cum scientia; stultus autem manifestabit*, vel *expandet*, *stultitiam;* Septuag. *Expandet suam nequitiam;* Aquila, Symmach. et Theodot. ἀφροσύνην, id est *insipientiam. Astutus*, Hebr. ערום *arum*, id est prudens, cautus, discretus, callidus. Unde Tigur. *Cautus omnia scite* (Vatabl. *cum scientia, id est, discretione*, puta discrete) *facit; stultus autem stultitiam prodit* : hoc est, ait Vatabl. *Ineptus est is qui quid deceat non animadvertit, velut si quis apud imperitam plebeculam disputet de obscuris quæstionibus, omissa interim timoris Dei ac fidei doctrina;* Chald. *Omnis astuti opus est scientia; stultus autem sibi expandit stultitiam suam;* Syrus : *Cum scientia omnia callidus agit; insipiens autem vaniloque sermocinatur.*

Sensus est clarus, q. d. Astutus, id est, cau-

tus et prudens, omnia agit cum scientia, id est, cum ratione, cum consilio, cum deliberatione, cum providentia. Antequam enim quid aggrediatur, et per se et per alios, quos in consilium adhibet, cogitat et providet difficultates, successus et exitus rei : item media quibus difficultates superari, et res confici possit; quare actiones suas prudenter et feliciter instituit, ac in omnibus suam sapientiam ostendit, at fatuus sine consilio et consiliariis temere aggreditur res vel impossibiles, vel importunas et intempestivas; vel opportunas quidem, sed per media incongrua et importuna; hic prodit, imo expandit, coram omnibus stultitiam suam : quia vel ex opere quod agit, vel ex mediis, per quæ opus agit, apparet et ab omnibus agnoscitur stultus, stulteque agere. Hanc gnomen superius inculcavit Salomon, c. 12. 15 : *Via stulti*, ait, *recta in oculis ejus ; qui autem sapiens est, audit consilia.* Et c. 2. 10 : *Si intraverit sapientia cor tuum*, etc. *consilium custodiet te.*

17. Nuntius impii cadet in malum : legatus autem fidelis, sanitas.] Pro *nuntius impii* ex Hebræo cum Aquila et Theodot. vertas, *nuntius impius;* et sane nuntius impii, qui scilicet impia ejus consilia defert et annuntiat, impius sit oportet; cooperatur enim ejus impietati, eamque exsequitur. Rursum pro *legatus fidelis*, Hebr. habent, *legatus veritatum*, vel *fidelitatum, est sanitas* vel *medicina.* Septuag. pro מַלְאָךְ *malach*, id est *nuntius*, legentes מֶלֶךְ *melech*, id est *rex*, vertunt : *Rex audax incidet in mala; nuntius autem sapiens liberabit eum ;* Aquila autem et Symmach. *obses fidei sanitas;* Theodot. *custos fidei.* Sensus est, q. d. Rex temerarius sæpe lacessit alios bello, itaque ab eis capitur; sed legatus vel obses missus à republ. aliove principe, sua prudentia mitigans iras eorum quos lacessivit, liberabit eum. Verum Hebr. constanter legunt *malach*, *id est* nuntius, non *melech*, id est rex.

Igitur ex Hebræo primo, aliqui hunc dant sensum, q. d. Nuntius impius, id est infidelis, qui infideliter et fraudulenter res à principe aliove quolibet sibi commissas annuntiat, aut secreta ejus prodit, hic quasi perfidus et proditor à principe vel judice, aut eo qui misit eum, punietur et plectetur; legatus autem fidelis, qui scilicet fideliter principis dominive sui jussa vel commissa annuntiat, hic sibi conciliabit sanitatem, id est incolumitatem : legatus enim fideliter sancteque legationem suam obiens, jure gentium ubique etiam apud hostes est salvus et inviolabilis. Rursum legatus fidelis annuntians consilia domini sui fidelia, id est æqua, justa et sancta, multis, et quandoque toti reip. salutem affert. Sic nuntius impius fuit Balaam, inquit R. Salomon, qui à Balac rege missus ad maledicendum Israeli, impium consilium perdendi Hebræos per puellas speciosas dedit regi, ideoque ense Hebræorum periit, Num. 25 et 31; legatus vero fidelis fuit Moses, qui salvavit Israelem. Legatus ergo est sanitas, id est salutaris tam sibi et domino, à quo mittitur, quàm iis ad quos mittitur.

Secundo, q. d. Nuntius principis hominisve impii, qui scilicet impios ejus dolos et fraudes, quibus aliis malum machinatur, annuntiat; hic iis detectis pœnas dabit, quod dolis et fraudibus impii sit cooperatus, q. d. Improbi legati fraus tandem deprehenditur, et deprehensa plectitur : at vero legatus fidelis, qui scilicet vera, fidelia et justa sui principis vel heri mandata annuntiat, hic tum sibi, tum principi, tum reipubl. salutem afferet. Hic sensus genuinus est Vulgatæ versionis.

Tertio, noster Salazar τὸ *fidelis* accipiens, ut genitivum oppositum genitivo *impii*, sic explicat : *Nuntius impii cadet in malum*, id est, legatus ab impio rege aut principe missus, suo ipsius principi perfidus erit : illius enim consilia et rationes hostibus prodet. Id sibi vult illud : *Cadet in malum*, id est, malitiose ac perfide aget; quod perinde est ac si dicat : Princeps impius ac tyrannus ob suam impietatem et tyrannidem perfido ac proditore legato utetur. Ex adverso autem, *legatus fidelis sanitas;* nimirum principis justi et non tyranni, qui legitime et ex fide belli atque pacis res administrat, legatus mandata sibi commissa fideliter peraget, et salutem principi, publicis autem rebus incolumitatem afferet. Itaque secundùm hanc expositionem principis justi ac tyranni dissimilitudinem proponit Salomon ex eo quod justus fidelibus ministris utitur, tyrannus autem perfidis ac perduellibus.

Verum τὸ *fidelis* potius est nominativi casus. Hebr. enim *nuntius fidelitatum* idem est quod nuntius valde fidus et fidelis : atque hic opponitur nuntio impii oblique et indirecte (crebræ enim hîc sunt antitheses non directæ, sed obliquæ); quia ordinarie qualis est nuntius, talis est et herus qui eum mittit : quare nuntius impii pariter est impius, ac vicissim nuntius fidelis non nisi ab hero fideli mitti solet, juxta id quod subdit Salomon : *Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit ; amicus stultorum similis efficietur.*

Moral. Beda : *Legatus fidelis sanitas*, hoc est, inquit, *Catholicus quisque prædicator sanitatem sibi suisque auditoribus acquirit æternam.* Sic Gabriel missus à Deo ad Danielem c. 9, nuntians ei liberationem Israelis è Babylone, et adventum Messiæ post septuaginta hebdomadas, Danieli languenti robur et sanitatem, totique populo lætitiam et salutem attulit. Sic idem Gabriel missus à Deo, et annuntians B. Virgini Deiparæ conceptionem Verbi æterni, illi totique orbi salutem apportavit. Idem fecere Angeli pastoribus annuntiantes Christi nativitatem, ideoque concinentes : *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*, Luc 2. v. 14. Idem præstant cæteri Angeli, qui ex officio sunt angeli, id est nuntii fideles Dei ad homines, juxta illud : *Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium, missi propter eos qui hæreditatem capient salutis*, Hebr. 1. 14.

Sic legati fideles Dei ad homines salvandos fuere omnes Prophetæ et Apostoli : Apostolus enim græce idem est quod latine legatus, missus à Deo in mundum, uti de Isaia patet cap. 6, de Jeremia, Ezechiele, et cæteris patet ex initio prophetiæ eorumdem. Horum dux et princeps fuit Christus à Patre missus ad redemptionem generis humani, qui proinde ait Isaiæ 61. 1 : *Spiritus Domini super me, eo quod Dominus unxerit me, ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem.* Vide ibi dicta.

18. Egestas et ignominia ei qui deserit disciplinam ; qui autem acquiescit arguenti, glori-

FICABITUR.] Pro *disciplinam* hebr. est מוסר *musar*, id est instructionem, correptionem, castigationem, qualis es puerorum, quorum appetitus et levitates ab instructore corrigendi et castigandi sunt.

Sensus est clarus, q. d. Qui deserit disciplinam et correptionem, quia vult suæ libertati et concupiscentiis indulgere, hic incidet in egestatem et ignominiam : tum quia indulgendo ventri et veneri, etc. ; exhaurit suas opes, et sibi probrum accersit : tum quia probrum est esse pervicacem, et nolle acquiescere bene monenti et consulenti : quare qui ob pudorem non vult corripi, in majus incidet dedecus, ob quod magis pudefiet; pudorem ergo minorem fugiens incurret in majorem. Atqui humiliter et modeste acquiescit arguenti, et juxta ejus monita sua vitia resecat, moresque corrigit, hic utique glorificabitur; quia gloriosum est parere bene consulenti, æque ac mores suos recte componere. Denique Deus honorantes se honorat, et dedecorantes dedecorat; quare servantibus suam legem et disciplinam opes et gloriam impertitur; spernentibus vero eam egestatem et ignominiam immittit. Ita explicat S. Augustinus in Quæst. novi et veteris Testam. c. 34, quamquam hic liber non sit S. August., sed in fide suspecti auctoris ; forte Hilarii Diaconi Romani, qui Luciferi schisma propagavit, uti solerter conjicit Bellarm. de Script. Eccles. in Ambrosio et Augustino.

Pro *qui deserit* hebr. est פורע *porea*, id est qui dissolvit, evacuat, enervat. Rursum τὸ *ei* non est in Hebræo; ac pro *egestas et ignominia* verti potest, *egestatem et ignominiam*. Hebræa enim nomina, quia carent casibus, quolibet casu verti possunt. Unde Septuag. sic vertunt : *Paupertatem et ignominiam aufert disciplina.* Vice versa Chald. sic : *Pauper, et qui ignominiosus est, deserit disciplinam ;* et Syrus : *Paupertas et tribulatio disciplinam irritam reddunt;* et Symmachus : *Egestas et ignominia dissolvit correptionem.* Utrumque verum, utrumque congruum. Disciplinæ enim, puta virtutis et honestæ vitæ, individui comites et asseclæ sunt opes, pudor et honor, qui fugant egestatem et ignominiam quasi individuos comites vitii, vitæque inhonestæ, sibi è diametro oppositos. Sicut enim virtus gignit pudorem, ita vitium gignit impudentiam, quæ causa est ut pudor et virtus deseratur. Cum enim quis perfricat frontem, induitque impudentiam, uti faciunt pauperes, mendici et infames, tunc abjicit pudorem, ejusque comitem disciplinam et virtutem. Vice versa, qui abjicit pudorem et virtutem, fitque impudens et vitiosus, hic statim adsciscit sibi vitii comites paupertatem et ignominiam. Summa, sicut egestas et ignominia dissolvit et fugat disciplinam, sic vicissim disciplina et virtus dissolvit fugatque egestatem et ignominiam. Hinc virtute præditus fit dives et honoratus, vitiosus vero fit pauper et vilis ; ac vice versa, sicut honorati et opulenti induunt honestatem et virtutem, sic pauperes mendici et viles induunt vitium, tractantque res indecoras, probrosas et infames : quia pudorem, qui à scelere retrahit, perdiderunt.

Parallelæ Salomoni sunt hæ sapientum gnomæ. S. Chrysost. serm. de disciplina : *Correptio pudorem immittit ; pudor autem à crimine deterret.* Arist. Probl. 6 : *Pauperes et infames non pudefiunt ;* S. Ambros. lib. 1. de Officiis cap. 18 : *Est verecundia pudicitiæ comes , cujus societate castitas ipsa tutior est. Bonus enim regendæ castitatis pudor est comes ; qui, si prætendat ad ea quæ prima pericula sunt , pudicitiam temerari non sinat.* S. Bernardus in Declamat. : *Impudentia et frontositas , cum obduruerit, ut non paveat, non hæreat, non contremiscat, ea jam demum desperatio est.* S. Gregor. Nazianz. in Parænet. ad Olympiadem : *Protinus exstincto subeunt mala cuncta pudore.* Quocirca illa impii C. Caligulæ Imp. vox : *Ego nihil in natura mea magis probo quàm inverecundiam*, carnifice potius quàm Cæsare digna habita fuit. Diogenes pudorem aiebat esse *virtutis tincturam*, teste Laertio in ejus Vita. Demetrius Phalereus admonebat adolescentes, *Ut domi parentes, in via obvios, in solitudine revererentur seipsos.* Pudor enim juvenes optime deterret à peccando, qui nusquam non adest, si quis revereatur seipsum. Ita Laert. lib. 5. cap. 5.

19. DESIDERIUM, SI COMPLEATUR, DELECTAT ANIMAM : DETESTANTUR STULTI EOS QUI FUGIUNT MALA.] Hebr. : *Desiderium factum*, vel *existens dulcescit animæ, et abominatio stultorum recedere à malo ;* sicut abominantur sues reduci à cœno, in quo gaudent volutari. Pro *si compleatur* hebr. est נהיה *niia*, quod R. Levi, Cajet. Pagnin. et alii vertunt : *Fractum, contritum*, à nomine הוה *houa*, id est fractio, contritio, unde vertunt: *Desiderium fractum*, vel *cupiditas debilitata dulcescet animæ;* huncque dant sensum, cum cupiditas debilitatur et edomatur, mens et spiritus delectatione perfunditur, eo quod imperium suum in illam exerceat, eamque sibi subesse cogat ; hoc autem stultis est invisum : ægre enim ferunt quòd cupiditatibus obsequi vetentur, et se à male agendo contineri detestantur. Verum *niia* idem est quod *factum*, completum, non *fractum* et eversum ; est enim participium passivum à rad. היה *haia*, id est *fuit, exstitit.* Per *desiderium* ergo accipe bonum duntaxat et honestum; hoc enim exigit antithesis stultorum, qui detestantur eos qui fugiunt mala. Unde Chald. vertit : *Desiderium honestum suave est animæ ;* et Septuag. *Desideria piorum* (ita Roman. legentes, εὐσεβῶν; male ergo Complut. contrarie legunt, ἀσεβῶν, id est, *impiorum) delectant animam ; opera autem impiorum longe à scientia ;* Syrus : *Inquinatio iniquorum divulsa à scientia.*

Sensus ergo est, q. d. Desiderant justi honesta, puta facere bonum et recedere à malo, idque optant tam aliis quàm sibi ; quare cum hoc desiderium completur, cumque audiunt quippiam ab aliis honeste et sancte gestum, hoc ipso mire delectantur et recreantur : vice versa, impii desiderant inhonesta, puta facere malum, et recedere à bono ; quare detestantur pios, qui fugiunt mala ; et amant impios, qui mala sectantur. Timent enim, si crescat piorum numerus et robur, ne regnum impietatis, quod ipsi amant, debilitetur et evertatur ; quare cum crescente impiorum numero et robore illud crescit, gaudent et delectantur. Eadem ergo res quæ delectat impios, contristat pios ; nimirum virtus crescens delectat pios, contristat impios ; crescens vero vitium delectat impios, contristat pios. Sic videmus hæreticos contristari Catholicorum augmentis et victoriis, gaudere vero cum hæretici sibi similes dominantur et triumphant; vice versa, Catholici de Catholicorum

prosperitate et incremento gaudent, dolent vero de hæreticorum felicitate.

Causa est, quòd desiderium est quasi fames et sitis animæ, quæ esurit et sitit rem desideratam. Sicut ergo si famelicus comedat mel, et sitibundus bibat nectar, illo plane reficitur, restauratur et recreatur; sic pariter, si fames et sitis desiderii satietur præsentia et gustu rei desideratæ, mens mira dulcedine afficitur et delectatur, juxta illud Christi Matth. 5: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Et illud psalm. 41. 1: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sitivit anima mea ad Deum fortem* (ita Hebr. licet Latini multi legant *fontem*) *vivum; quando veniam et apparebo ante faciem Dei*, etc. Jam sicut eo major est saties et voluptas comedentis et bibentis, quo major fuit ejus fames et sitis, sic pariter quo majus est desiderium, eo major est delectatio complementi illius, puta dum illud completur et perficitur. Hinc Beati, qui summe desiderarunt in hac vita frui Deo, eo viso et possesso summe delectantur. Mensura ergo desiderii præeuntis est mensura delectationis rem adeptam subsequentis.

Porro Septuag. qui vertunt: *Desideria piorum delectant animam, opera autem impiorum longe à scientia*, hunc dant sensum, q. d. Pii non tantum exterius opera bona exercent, sed et interius mentem ornant piis sanctisque cogitationibus et desideriis, quibus mire pascuntur et delectantur; at impii quia non tantum interius mala cogitant et desiderant, sed et exterius opere ea perpetrant, hinc longissime absunt à scientia, scilicet practica, hoc est à prudentia et virtute.

20. Qui cum sapientibus graditur (Hebr. *ambulat;* Septuag. Rom. συμπορευομενος, id est *simul ambulans;* Complut. συμπεριφερομενος, id est, *qui circumfertur*) sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur.] Hebr. est elegans paronomasia ורועה כסילים ירוע *veroe kesilim ieroa*, quod primo Chald. vertit: *Qui societatem habet cum stultis, malum erit ei;* Syrus, *lædetur;* R. Salomon, *effringetur*, vel *collidetur;* secundo, Vatabl. *Qui cum stultis amicitiam jungit, malo afficietur;* tertio, Pagnin. *Qui amicus est stultis, conteretur;* R. Levi, *exscindetur;* quarto, Baynus: *Socius stultorum male* vel *infeliciter aget;* quinto, Cajet. *Comes stultorum frangetur;* sexto, alii: *Pascens stultos*, vel *qui pascitur et convivatur cum stultis, confringetur.* Hebr. enim ירוע *ieroa* significat et male agere et malo affici: רע *ra* enim malum tam culpæ quàm pœnæ significat. Septuag. pro ד legentes ר puta pro ירוע *ieroa* legentes יודע *iivadea*, id est *cognoscetur*, vertunt συμπορευομενος (Complut. legunt, συρρεμβομενος, id est *qui unà circumvertitur;* Scholiast. συμπλανωμενος, id est, *qui simul errat*) id est, *ambulans cum insipientibus agnoscetur.* Sed legendum est, *ieroa,* id est, *malo afficietur*, ut vertunt Aquila, Symmach. Theodot. Denique Noster solerter *ieroa* vertit, *similis erit;* quia *ieroa* derivat partim à רוע *roa*, id est malus fuit, vel malo affectus fuit, partim à רעה *raa*, id est, amicus socius exstitit, id est similis fuit; amicus enim amico est similis, socius socio. Sæpe enim ordines verborum imperfectorum affinium, qualia sunt *roa* et *raa*, apud Hebræos commiscentur, unumque ab altero inflexionem aut significationem mutuatur. Et hoc exigit antithesis, æque ac paronomasia, *roe, ieroa*, q. d. Amicus mali amicus et similis erit ei in malo et stultitia.

Sensus ergo est manifestus, q. d. Qui familiaris est sapientibus, id est viris prudentibus et probis, cum eisque conversatur, hic prudens probusque evadet; qui autem conversatur cum stultis, id est imprudentibus et improbis, hic pariter fiet imprudens et improbus. Fere enim tales evadimus, quales sunt illi quorum consuetudine oblectamur. Collocutio enim et conversatio crebra et frequens sua sensa, suos affectus et mores ei, cum quo versatur, etiam nescienti sensim instillat, ingerit et imprimit, præsertim si unus alterum amet et redamet, ejusque dictis et factis delectetur et gaudeat; perinde ac qui ambulant in sole, ejus radiis etiam nescii afflantur et incalescunt; sic qui in aere frigido versantur, ejus frigus tacite excipiunt; aer enim ubique nos comitatur, et per respirationem attractus intima hominis viscera penetrat, eisque suum calorem vel frigus impertit.

Porro τὸ *circumfertur* vel *circumvertitur* significat eum, qui versatur cum socio quo oblectatur, ad omnes nutus ejus, affectus, motus, actiones se flectere, accommodare, et circumvertere, ut, si probus sit, omnes ejus probos mores; sin improbus, omnes ejus improbitates imbibat. Majus enim est contagium mali quàm boni; facilius enim affricatur et addiscitur vitium quàm virtus. Unde videmus unam ovem scabiosam inficere cæteras; ac unum gulosum, superbum, luxuriosum, maledicum, impium cæteros quibuscum versatur efficere gulosos, superbos, luxuriosos, maledicos, impios; cum ex adverso multi casti vix unum incestum efficere queant castum, ac multi humiles vix unum superbum efficere queant humilem, et ita de reliquis. Sic modicum fellis, myrrhæ vel absinthii, totum lactis vel vini, quin et mellis, poculum amarum efficit; cum ex adverso integrum poculum mellis vix vitrum myrrhæ vel absinthii edulcoret. Vitium enim est fel, virtus est mel. Significat ergo Sapiens societatem et conversationem esse rem maximi momenti in alterutram partem, utpote ex qua pendeat probitas vel improbitas, et consequenter æterna hominis salus vel damnatio. Quocirca parentes filiis, præceptores discipulis, confessarii pœnitentibus ante omnia inculcent, ut, si animam salvare velint, fugiant consortium improborum velut basiliscum; captent vero societatem proborum velut unicum salutis asylum. Nam ut ait ex Isidoro Beda in Locis communibus, cap. 62: *Sicut multa bona habet communis vita sanctorum, sic plura mala affert societas malorum. Melius ergo est habere malorum odium, quàm consortium; sicut enim optandum est ut boni pacem habeant ad invicem, sic optandum est ut mali sint ad invicem discordes.* Quocirca præclare monet S. Gregor. Nazianz. carm. 50. Nicobuli ad filium:

Ne tibi qui vitiis scateat conjunge sodalem:
Namque etiam firmos pestis gravis occupat artus.
Non tu virtutem tribues, sed dedecus ipse
Accipies, vitiis atque inficiere profanis.

Et Comicus:

Talis quis esse putatur, qualis ei est sodalitas.
Sed non morantur unà nox, dies; bonus, malus.

Vix diurnant discrepantium morum contubernia :
Vix una domo moratur cum potatore sobrius.
Vis fieri sapiens ? sapientis contubernio utere.
Nanquam coeunt vitia ipsa cum virtutibus
Periculose cum serpente lusites.

Et alius :

Claudicare disces, uni si vel claudo assueveris.
Conversatio bonorum de malo facit bonum :
Fermentumque item farinæ vim suam communicat.
Nil nisi sordidum è servili contubernio trahas.
Pestilentius malorum contubernio nihil.
Consortio redderis improbi improbus,
Mores trahuntur quique à conversantibus.
Vis nosse regem ? familiares noscito.

Patet in Roboam, 3. Reg. 12.

Denique Crates, epist. 12. ad Origenem : *Non rus, ait, bonos reddit, neque urbs malos, sed bonorum et malorum commercia. Quare si vis tibi bonos et non malos evadere liberos, mitte non in agrum, sed ad Philosophi domum, quo et ipsi commeantes honestatem didicimus. Constat enim exercitatione virtus, neque ultro se in animos hominum ingerit quemadmodum malitia.*

21. PECCATORES PERSEQUITUR MALUM : ET JUSTIS RETRIBUENTUR BONA.] Septuag. : *Eos qui peccant persequentur mala ; et justos apprehendent bona. Malum* accipe tum culpæ, tum potius pœnæ, supplicii et vindictæ. Culpa enim admissa persequitur eum qui illam admisit, jugiterque ejus conscientiam stimulat, pungit, angit, cruciat, ut ubique criminis sibi conscius paveat, trepidet, et carnificem vel vindictam Dei meticulosus exspectet. Unde S. Basilius apud Antonium in Melissa parte 1. serm. 16 : *Sicut*, ait, *umbræ corpora, sic peccata sequuntur animas, et manifestas facinorum repræsentant imagines.* Sic in Vitis Patr. legimus umbram pueri ab homicida occisi jugiter homicidam, etiam jam monachum effectum, fuisse persecutam, ac ejus imaginationi perpetim se stitisse, dixisseque : *Cur me occidisti ?* ita ut monachus angore et tædio victus, monasterio egressus, ultro se judici plectendum tradiderit. Hoc conscientiæ flagellum nemo impius evadit. Unde Poeta :

Evasisse putes quos diri conscia facti.
Mens habet attonitos, et surdo verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum.

Et alius :

Hi sunt qui trepidant, et ad omnia fulgura pallent.

E contra, *justus confidit ut leo.* Præclare Pacatus in Panegyr. Theodosii Imp. cap. 43 : *Habet vires*, ait, *habet nescio quos internos mens scelerata carnifices, aut ipsa sibi carnifex conscientia est.* Et Quintilian. declam. 12. §. 18 : *O tristis*, ait, *recordatio ! O tormentis omnibus conscientia gravior !* Et Chrysol. serm. 15 : *Ruit, destruitur, stare non potest, quem conscientia destituit, impellit reatus.* Philostratus, lib. 7. de Vita Apollonii, cap. 7 : *Conscientia est quæ homines punit, cum se male operatos fuisse recogitant. Eadem enim Furiarum pœnas apposuit Oresti, quando adversus matrem insaniit.* S. August. in Ps. 36 : *Quisquis malus est, male secum est. Torqueatur necesse est ; sibi ipsi tormentum est. Ipse enim est pœna sua, quem torquet conscientia sua ; fugit ab inimico quo potuerit ; à se quò fugiet ?* S. Greg. in Psalm. 143 : *Nulla est major afflictio quàm conscientia delictorum. Cum enim exterius patitur homo, ad Deum confugit. Quod si malæ conscientiæ tribulationem perferens, in arcano cordis non invenit Deum, ubi consolationem inveniet ? ubi requiem perquiret?* Vice versa, magnum justorum bonum et præmium est testimonium bonæ conscientiæ, tempus fructuose expendere, sanctæ puritati operam dare, Deo in tranquillitate ac sinceritate vacare, ait Euseb. Emissenus, et ex eo Dionys. hìc.

Pœna vero et vindicta Dei, æque ac judicum hominumque, persequitur peccatorem, ut merita ab eo supplicia exigat. Justitia enim Dei nullum scelus sinit abire impunitum, ac vice versa nullum bonum sinit irremuneratum. Unde Beda in Proverbiis : *Ante Dei vultum nil pravi constat inultum.* Et Poeta : *Raro antecedentem scelestum deseruit pede pœna claudo ; noxa caput sequitur.* Igitur sicut prætor persequitur fures ut suspendat, sic vindicta persequitur peccatorem ut plectat. Notum est emblema Rhinocerotis de vindicta :

Rhinoceros stimulis ut vix pungentibus iras
Colligit, accensas sed satiare nequit :
Sic tandem in sontes Nemesis divina redundans,
Majori in pœnam fœnore tarda venit.

Præclare Orosius, lib. 7. adversus Paganos, cap. 22 : *Provocat*, ait, *pœnam suam obliviosa malitia. Impietas enim flagella quidem excruciata sentit ; sed à quo flagellatur obdurata non sentit. Sic et sentit nocens prius carnificem quàm videt.* Et : *Nemo iniquus est, à tergo cui non est pœna sua.*

22. BONUS RELINQUIT HÆREDES FILIOS, ET NEPOTES : ET CUSTODITUR JUSTO SUBSTANTIA PECCATORIS.] Hebr. *Bonus hæreditare faciet filios filiorum, et reconditæ justo facultates peccantis ;* Septuag. *Et thesaurizantur justo divitiæ impiorum ;* Syrus, *peccantium divitiæ quas non vidit orbis.* Hæc sententia clara est, et significat non quid semper, sed quid crebro vel subinde fiat, præsertim in veteri Testamento, cui promissa erant à Deo bona temporalia. Quare tunc communiter vir bonus et probus bonorum suorum hæredes relinquebat filios et nepotes, præsertim si illi patris bonitatem sequerentur, ac tam paternæ probitatis quàm substantiæ essent hæredes. Idem nunc quoque sæpe fit. Mali vero et improbi sæpe bona sua non transcribunt in posteros et nepotes, præsertim si injuste parta sint, juxta illud :

De male quæsitis non gaudet tertius hæres.

Imo non raro Deus custodit, id est, recondit et transcribit justo substantiam peccatoris, ut quidquid ab eo relictum est, in usus justi transferatur, juxta illud : *Improbus præparabit, et justus induet.* Dico non semper id fieri, sed crebro, vel subinde ; quia crebro contrarium quoque fieri videmus, scilicet bonos à malis rebus suis spoliari, juxta illud Hebr. 10. 34 : *Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.* Exempla hujus sententiæ sunt in Jacob fideli, cui Deus dedit pecudes et opes Laban infidelis soceri sui, Genes. 31. 9; in Hebræis qui egredientes Ægypto jussu Dei, mutuo accipientes ab Ægyptiis vasa aurea et argentea, etc., ea deinde retinuerunt, Exodi 12. 35 ; de quibus proinde dicitur Sap. 10. 19 ; *Ideo justi tulerunt*

spolia impiorum. Iidem, duce Josue expugnantes terram Chanaan, opes et bona Chananæorum occupaverunt. Sic hodie hæretici non raro juxta Jura Civilia et Canonica privantur bonis suis, illaqueidantur Catholicis. In Cod. Theodosiano, lib. 16. tit. 5, sunt leges Honorii et Theodosii 43, 52 et 54, in quibus præcipitur ædificia, prædia, et loca quæ ad conventicula Donatistarum vel aliorum hæreticorum antea pertinuerant, ab Ecclesiis Catholicis vindicari, vel eisdem sociari debere; quas cum velut injustas Catholicis objiceret Petilianus Donatista, sic eidem ex hoc Salomonis loco resp. S. August. lib. 2. contra Petilianum cap. 43: *Si autem*, ait, *de rebus vel locis Ecclesiasticis, quos tenebatis et non tenetis, querimini, possunt et Judæi se justos dicere, et iniquitatem nobis objicere; quia locum in quo impie regnaverunt, modo Christiani possident. Quid ergo indignum, si ea quæ tenebant hæretici, secundùm parem Domini voluntatem Catholici tenent? ad omnes enim similes, id est ad omnes impios et iniquos, illa vox Domini valet: Auferetur à vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti justitiam. An frustra scriptum est: Labores impiorum justi edent? Quapropter magis mirari debetis quod adhuc tenetis aliquid, quàm quod aliquid amisistis.* Et cap. 59, cum objiceret Petilianus: *Dictum est: Non concupisces rem proximi tui. Vos nostra diripitis, ut pro vestris habeatis;* resp. S. August. *Et si quæ jam præcisi possidere cœpistis, quia nobis oblata nobis Dominus dedit, non ideo concupiscimus aliena, quia illius imperio cujus sunt omnia, facta sunt nostra, et juste nostra sunt; vos enim his utebamini ad præcisionem, nos ad unitatem. Alioquin et primo populo Dei possent illi objicere alienæ rei concupiscentiam, qui divina potestate ab eorum facie, quia ea terra male utebantur, expulsi sunt; et ipsi Judæi, à quibus ablatum est regnum, secundùm verba Domini: Et datum est genti facienti justitiam; possunt objicere alienæ rei concupiscentiam; quia Ecclesia Christi possidet, ubi persecutores Christi regnabant.* Quæ omnia ex S. August. translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 23. q. 7. cap. 2.

Huic gnomæ antistropha est illa, cap. 28. 8: *Qui coacervat divitias usuris et fœnore liberali in pauperes congregat eas.* Ubi plura hac de re dicam.

Mystice Beda et Baynus: Vinea et substantia cœlestis, id est Dei lex, gratia et Ecclesia cum cæteris bonis olim Judæis reposita, ab eis tanquam malis agricolis ablata, Gentibus locantur in sanguine Christi justificatis, Matth. 21. 33 et seq. Sic in gratiam et apostolatum traditoris Judæ successit justus Matthias. Hinc dicitur Apoc. 3. 11: *Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam.* Vide ibi dicta.

23. Multi cibi in novalibus patrum: et aliis congregantur absque judicio.] Hebr. *Multus cibus in sulcis*, vel *in aratione capitum; et est congregatus* vel *consumptus absque judicio.* Quæ verba varii varie explent et explicant. Hebr. enim ראשים *rascim* tam capita, id est patres et primores, quàm pauperes significat. Rursum נספה *nispe* tam congregari, quàm absumi et perdi significat.

Primo ergo Cajet. sic vertit: *Multus cibus sulcus capitum, et est consumptus in non judicio;* sicque explicat, q. d. Aliquis ager profert fruges multas, et aliquis invenitur consumptus *absque judicio*, id est absque ratione, cur hic sit consumptus, non ille, intellige de judicio et ratione humana; Deus enim non sine judicio hanc disparitatem facit, quam sæpe videmus accidere.

Secundo, Aben Ezra, R. Salomon et Vatabl. vertunt: *Plurimum cibi est in novali pauperum; ubi vero non agitur cum judicio, inopia est.* Aut sic: *Et est qui pereat ob non jus*, id est, eo quod non rite colit agrum suum; quia non servat leges consuetas colendi agrum. Hebr. enim משפט *mispat*, id est judicium; significat rationem, ritum, legem, jus, consuetudinem. Chald. τὸ *perit* non ad agrum, sed ad hominem, puta agricolam, refert, qui perit et ad egestatem pervenit, eo quod bono judicio in colendo agro sese non exerceat. Unde vertit: *Multus cibus evenit pauperi, et est qui præter jus mortem oppetit.* Baynus vero optime τὸ *perit* ad cibum refert, sive annonam; hæc enim frequenter agricolis perit, dum non legitimo tempore dispensatur; vel dum hæredibus parum frugi relinquitur. Sic sensus erit, q. d. Multus cibus erit pauperibus, quando terræ semina credent, eamdemque diligenter colent cum judicio, puta juxta leges agriculturæ; nam ut dixit cap. 12. 11: *Qui operatur terram suam, satiabitur panibus.* Sin sine judicio perperam et negligenter terram colant, perdentur fruges ipsius, ipsique fame peribunt. Unde Isidorus Clarius sic clare vertit: *Multi cibi in novalibus pauperum; ille autem qui perditur, est absque judicio;* hoc est, inquit, qui in agro suo in tempore omittit debita exercere officia arandi, occandi, sarriendi, metendi, etc., illius novale nihil proferet.

Huc facit apologus agricolæ et filiorum apud Æsopum: *Agricola quidam*, ait, *vita excessurus, ac volens suos filios periculum facere de agricultura, vocatis ipsis ait: Filii mei, ego jam è vita discedo, vos autem si quæ in vinea à me occultata sunt, quæsieritis, invenietis omnia. Illi igitur rati thesaurum illic defossum esse, omnem vineæ terram post interitum patris defoderunt, et thesaurum quidem non invenerunt; sed vinea pulchre fossa multiplicem fructum reddidit. Affabulatio. Fabula significat laborem thesaurum esse hominibus.*

Mystice, noster Salazar et alii hæc ad eleemosynam referunt, q. d. Pauperes utique arva sunt arata, iterata et novata, quæ, cum eleemosynarum semen exceperunt, uberrimos fructus afferunt. Quapropter *aliis congregantur absque judicio*, nimirum cibi, q. d. Illi prorsus judicio ac mente carent, qui cum possint divitias suas in pauperes spargere, et se cum ipsis in cœlum transferre, eas aliis congerunt et asservant. Unde S. Ambros. l. de Nabutha Jezraelita. c. 7. ad illa verba: *Seminate vobis ad justitiam*, Osee cap. 10: *Esto*, ait, *spiritualis agricola; sere quod tibi prosit; bona satio in corde viduarum: Si terra tibi reddit fructus uberiores quàm acceperit, quanto magis misericordiæ remuneratio reddet multiplicatiora quæ dederis? Tibi proficit, quidquid inopi contuleris; tibi crescit, quidquid in pauperes erogaveris; seminatur in terra, germinat in cœlo, plantatur in pauperes, apud Deum pullulat.* Et S. Basil. hom. in ditescentes avaros: *Sicut*, ait, *frumentum in terram cadens lucrum projicienti parit, sic et panis in esurientem projectus.* Simi-

lia plura habet S. Chrysost. hom. 42 et 55. in Genes. et hom. 5. in Matthæum.

Tertio, Septuag. et Syrus per *novalia* intelligunt annos; eo quod singulis annis agri arentur et noventur; ut sit metalepsis, similis illi Virgilii :

Post aliquot mea regna videns mirabor aristas.

Insuper per *rascim*, id est capita, accipiunt justos, qui apud Deum hominum sunt capita et primores. Denique per *cibos* accipiunt opes; unde vertunt : *Justi faciant in divitiis annos multos cum voluptate* (ut habent Septuag. in Catena. Græc.); *injusti autem peribunt brevi;* Septuag. vero : *Multi anni divitias profligant, et homines penitus perierunt.* Juxta Septuag. ergo hic versus cohæret præcedenti, eumque explicat, et per auxesin amplificat, q. d. Justi non tantum bonorum suorum hæredes relinquent filios et nepotes, sed et ipsi longævi per multos annos bonis suis fruentur; injusti vero adeo non relinquent bona sua hæredibus, ut et ipsimet brevis futuri sint ævi, brevique tam vita quam bonis sint spoliandi.

Quarto, alii vertunt : *Multus cibus in novalibus principum est consumptus absque judicio.* Sensus est clarus, q. d. Principes multa habent prædia, ex quibus magnas quidem fruges et opes colligunt; sed quia eas sine judicio, id est, sine discretione, temere in famulos, asseclas, parasitos profundunt et consumunt, hinc pauperes remanent et nudi, perinde ac si prædia tanta non haberent.

Quinto, Noster optime vertit : *Multi cibi in novalibus patrum; et aliis congregantur absque judicio.* Ubi imprimis nota : *Novale* est novus ager, idque tripliciter; primo enim *novale* dicitur arvum tunc primum ad sementem proscissum, ait Servius. Unde Virgil. ecloga 1 :

Impius hæc tam culta novalia miles habebit ?

Novale ergo est pratum vel sylva, cùm excisis arboribus sentibusque ager fit, arandoque subigitur. Secundo, novale est quod alternis annis seritur. Unde Varro : *Qui intermittitur, à novando novalis ager dicitur.* Tertio, quilibet ager, dum arando quasi innovatur, novale dicitur. Unde Festus : *Novale*, ait, *est ager novæ relictus sementi.* Et Servius : *Novale*, ait, *est nova terra, quæ per singulos annos renovatur per semina.*

Rursum pro *aliis* tredecim codices legunt, *alii;* cui lectioni favent Hebræa et Chald. Hebr. enim est *et est* נספה *nispe*, id est congregatus (cibus) absque judicio. Si ergo legas *alii*, antithesis est clara. Sensus enim, ait Jansenius, est, q. d. Multos cibos parant sibi filii ex novalibus patrum suorum, hoc est, si insistant laboribus patrum et eorum diligentiam æmulentur, quia cibi sic quæsiti divina benedictione multiplicantur. At sunt alii cibi, id est, aliqui cibi sunt, qui à plerisque congregantur injuste, non cum debito judicio, quia scilicet non discernunt, et quomodo debite cibi parandi sint, juxta habentes sive per fas, sive per nefas, sive honeste, sive inhoneste congregent; et quomodo injuste parta mox dilabentur. Docet ergo hæc sententia juxta hunc intellectum quosdam sibi colligere prudenter et honeste, alios imprudenter et inhoneste.

Verum, quia codices Romæ emendati cæterique passim habent *aliis*, non *alii*, quæ lectio etiam consentit Hebræo; *nispe* enim significat contraria, scilicet congregare, et auferre sive adimere. Unde congregare subinde in Script. sumitur pro auferre et perdere, et congregatio vocatur mors et perditio, ut Osee 4. 3 : *Et pisces maris congregabuntur*, id est, auferentur, deficient, morientur, ut vertunt Septuag. et Chald. Causas hujus phrasis et significationis ibidem assignavi. Igitur cibi, qui aliis congregantur, Hebr. vocantur *nispim*, id est ablati, adempti, perditi; quia quæ aliis congregantur, hæc ab hero auferuntur et adimuntur, itaque congreganti pereunt. Et sic hic sensus eòdem recidit, quo secundus paulo ante datus, qui est plurium Hebræorum : *Et est qui perit defectu judicii;* vel ut Tigur. *Ubi vero non agitur cum judicio, inopia est.* Sensus ergo est, q. d. Sunt qui, cum multos cibos habeant ex patrum suorum novalibus, id est arvis et agris arando innovatis et excultis, hoc est, cum victus eis abundet ex prædiis opibusque paternæ hæreditatis; tamen hæc omnia ab eis usque judicio, id est stulte et imprudenter aliis congregantur, q. d. Tam stulti sunt plerique, ut quod eis à patribus relictum est, eo non utantur sibi, sed idipsum aliis stulte congregent; quia scilicet prodigi sunt, et sua in alios profundunt, vel negligentes et improvidi sinunt sua perire, et ab aliis occupari. Significat ergo hæc parœmia, prædia opima parentum sæpe à filiis profundi et dissipari; eo quod careant judicio et prudentia ea excolendi, conservandi, et frugaliter dispensandi. Sic videmus ampla patrimonia everti, cum hæredibus parum frugi, vel improvidis, aut incuriis relinquuntur, cum scilicet illa quæ parentes industrii magno labore congregarunt, filii prodigi dilapidant, et vecordes dissipant; unde illud tritum : *O quam magnum vectigal est parcimonia!* Hinc patet hanc gnomen : *Multi cibi in novalibus patrum, et aliis congregantur absque judicio*, parallelam esse illi quæ antecessit : *Bonus relinquit hæredes filios et nepotes, et custoditur justo substantia peccatoris*, Peccator enim est, qui absque judicio aliis, præsertim justis, sua congregat.

Mystice Beda, et ex hoc Dionys. *In novalibus*, inquiunt, *id est in libris, doctrinis, exemplis, patrum sunt multæ alimoniæ spiritales, quæ aliis sine judicio congregantur, dum quis talia prædicat proximis, nec tamen ipse proficit inde, neque reficitur mente.* Sic S. Gregor. initio Moral. c. 1. et initio Dial. fatetur se exemplis et alloquiis Sanctorum mire ad virtutem excitari, ideoque se eorumdem vitam in Dialogis scribere. Idem de se testatur S. Bern. serm. 14. in Cant. Vide nostrum Alvarez de Paz, l. 5. de Perfect. p. 2. cap. 23.

Pari modo hanc parœmiam applices sacerdotibus, pastoribus, prædicatoribus, qui in novalibus, puta in doctrina, scriptis et gestis S. Petri, S. Pauli, S. Augustini, S. Leonis, S. Gregorii, etc., magna spiritus et doctrinæ alimenta et fomenta habent; sed nonnulli quibus magis sapit caro et mundus quam spiritus, hæc laicis legenda, ruminanda, et exercenda relinquunt. Simili modo Religiosi copiosa et delicata spiritus alimenta sibi reposita habent in novalibus patrum suorum, puta in regulis scriptis et exemplis fundatorum, patrum, antecessorumque suorum, v. g. S. Antonii. S. Basilii,

S. Benedicti, S. Bernardi, S. Francisci, S. Dominici, S. Ignatii, S. Xaverii, etc., sed qui tepidi vel torpidi sunt, hæc aliis, etiam secularibus, imitanda relinquunt, qui proinde præcedent illos in regno Dei cum magno ipsorum probro et confusione, juxta illud Christi, Matth. 12. 41 : *Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam; quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ. Et ecce plusquam Jonas hic*, etc. Et cap. 11. v. 21 : *Væ tibi, Corozain! væ tibi, Bethsaida! quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis : Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii, quam vobis*, etc.

Aliter hanc parœmiam explicat Lyran. *Multi cibi in novalibus patrum; quia patres antiqui*, ait, *suis laboribus coluerunt terras prius incultas, quæ dicuntur novales; et sic multiplicati fuerunt cibi in sustentatione sequentium. Et aliis congregantur absque judicio*, *id est, absque labore, id est, quia non sequuntur talia quasi mercedem laboris sui, in quo est quædam executio justitiæ, quæ proprie est judicium. Mystice exponas de cibis mentis; quia antiqui patres et philosophi multum laboraverunt in inventione scientiarum et artium, quibus posteri reficiuntur absque tali labore.* Hucusque Lyran. quem sequitur Hugo.

Aliter et noster Salazar, qui putat agriculturam, velut artium innocentissimam et utilissimam, conferri et præferri mercaturæ, q. d. Optima et justissima parandarum copiarum industria est in agris colendis, qua parentes ad filios locupletandos uti debent; qui bene ad modum cum liberis suis agunt, si illis amplos fundos et prædia ad culturam hæreditario jure relinquant : *Et aliis congregantur absque judicio;* nimirum aliis rationibus aut artibus cibi, id est facultates, congeruntur liberis sine judicio, hoc est injuste, et contra fas fraude et injuria. Nam mercatura et negotiatio fraudibus atque injuriis plurimum subjacet; agricultura vero innocentissima ars est.

Symbolice idem (licet ipse putet esse sensum litteralem) per *novalia patrum* accipit filios, q. d. Arva et agri parentum sunt filiorum mentes, quas parentes bonis præceptis et disciplinis arare et seminare debent, ut eos dignos facultatum suarum hæredes relinquant : *Et aliis congregantur absque judicio*, id est, si quis pater aliis quam his rite cultis et institutis filiis congerit congregatque, is equidem imprudens est et vecors. Facit id pater, qui mag.s intendit congerendis opibus et prædiis, quæ filio relinquat ut eum ditet, quam invigilet ejus institutioni, disciplinæ et virtuti. Talis enim filius carens disciplina nesciet opibus sibi relictis uti, sed eas prodiget, et in meretrices ac parasitos consumet, quibus proinde ea pater congregavit, non filio. Sic Plutarch. tr. de Liberis educandis : *Sicut in agrorum*, ait, *cultura bonam esse imprimis terram oportet, tum seminandi peritum agricolam, denique bona semina; pari modo terræ filium, agricolæ præceptorem, seminibus studiorum institutiones et præcepta assimilabis.* Et S. Chrysost. in epist. 1. ad Timoth. hom. 9 : *Vis*, ait, *filium relinquere divitem, bonum illum ac benignum esse doce; ita enim rem familiarem etiam auctiorem facere poteris. Quod si malus ille fuerit, etiamsi infinitam substantiam relinquas, non illi custodem reliquisti. Rursus filiis non recte institutis præstat quidem pauperes esse quam divites; paupertas enim vel invitos coercet, atque intra virtutis limites continet. Opes vero ne volentes quidem pudice ac temperanter vivere sinunt, verum exorbitare faciunt atque pervertunt, malisque innumeris subjugant.*

24. QUI PARCIT VIRGÆ (Septuag. *baculo*) ODIT FILIUM SUUM; QUI AUTEM DILIGIT ILLUM, INSTANTER ERUDIT.] Hebr. *Qui prohibet* vel *abstinet virgam suam, odit filium suum; et qui amat illum, manicat*, id est mane quærit illi castigationem, mane illum castigat; Septuag. *Diligenter erudit;* Scholiastes : *Diluculo adhibet ei castigationem;* S. Hier. *Qui autem diligenter corripit, diligit.* Sensus est clarus, q. d. Qui non castigat filium peccantem, ne eum affligat, videtur id ex nimio ejus amore omittere; at revera hic non est amor, sed odium; quia causa est ut filius fiat ignavus, rebellis, improbus, talisque quem pene necessario pater aversari et odio habere debeat. Unde illud :

Blanda patrum segnes facit indulgentia natos.

At qui vere et cordate diligit filium, hic assiduo eum *erudit;* יסר *iasar*, græce παιδεύει, id est instituit, format, corripit, et cum opus est flagellat, ut vitia resecet, virtutes inserat.

Hinc præclare Hugo Victor Institut. monast. ad novitios, cap. 10. ait, *Disciplinam malorum desideriorum esse carcerem, frenum lasciviæ, elationis jugum, domare intemperantiam, levitatem constringere, incompositos animi motus suffocare.*

Sed cur Hebræa addunt τὸ *mane* vel *diluculo?* Resp. primo, quia matutinum tempus maxime opportunum est institutioni, doctrinæ et disciplinæ; mane enim viget mens, animus, ingenium. Ita R. Salomon et Aben Ezra.

Secundo, quia quod mane discit filius, illius memor est, illudque retinet et facit per totum deinceps diem; quare matutina disciplina est illi monitor et cautio usque ad vesperam, ne quid mali committat.

Tertio, *mane*, id est à pueritia, à prima ætate : hæc enim est velut aurora totius vitæ. Ita R. Levi.

Quarto, quia mane animus est sedatior et tranquillior, inquit Jansenius, ut non ex ira quæ jam deferbuit, sed ex ratione delicta præcedentis diei corrigat et castiget. Simili modo Deus quos amat, castigat, juxta illud cap. 3. 12 : *Quem diligit Dominus, corripit; et quasi pater in filio complacet sibi.* Quare sicut maximum signum est odii et indignationis Dei, cum non corrigit peccatores, sic maximum amoris indicium est, cum eos castigat, juxta illud psalm. 98. 8 : *Deus tu propitius fuisti eis, et ulciscens, in omnes adinventiones eorum.* Et 2. Machab. 6. 13; *Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium.*

Salomonem de more secutus Ben Sira in Sententias sic pronuntiat; *Aurum indiget percussionis, et puer verberationis,* hoc est, *aurum tundi debet, et puer verberari.* Quod si ferulæ parcas, fit nequam et inutilis, perinde ut aurum minus utile existit, nisi malleo in certam formam cudatur; Scholiastes explicat hoc modo : Ut aurum, si illud tundas, magis fulget; sic puer, si eum verberes, evadit melior. Nam, ut argilla, ita rudis ætas, in quamcumque ducas partem,

sequitur; at ubi obduruit ingenium, haud facile in aliam refingitur formam. Quocirca sapienter præcipit Salomon ne puerum castigatione, cum opus est, privemus, Proverb. 23. 13. Quoniam annexam habet cordi stultitiam, quam virga castigatrix propellit; ait c. 22. 15. Proinde, qui filium amat, castigationem maturat, inquit c. 13. 24, qua ei sapientiam conciliat, ait c. 29. 15, et sibi animi voluptates, ibid. v. 17. Postremo quod maximum est, filii animam ab inferno defendit, ait c. 23. 14.

Singulares in liberorum institutione fuere Lacones sive Spartani, de quibus Plutarchus in Laconicis: Apud Lacedæmonios, inquit, puer abs quopiam castigatus, si querelam ad patrem detulisset, turpe erat patri, si hoc audito non iterum filium emendasset; siquidem ex institutione majorum habebant hanc de se mutuo fiduciam, ut crederent neminem esse, qui cujusquam liberis, quos quisque pro suis habebat, quidquam imperaret inhonestum. Prima ætas, quoniam nondum sentit quid turpe, quid honestum sit, verberibus eget. Solent autem pueri à præceptoribus cæsi apud parentes queri de crudelitate eorum à quibus castigati sunt. Ea res, quoniam minuebat aliorum seniorum auctoritatem, hanc fenestram occluserunt liberis suis, ut omnium seniorum eadem esset in pueros auctoritas quæ patribus. Themistocles, quoniam adolescens feroci mutabilique ingenio videbatur, mirantibus mutatos mores dicere solebat, *Asperos et indomitos pullos in optimos equos evadere, si quis illis adhibeat disciplinam rectamque institutionem.* Ita Plutarchus in ejus Vita. Idem ei pædagogus dicere solebat: *Nihil mediocre futurus es, ô puer; nam, aut magnum bonum eris Reipublicæ aut magnum malum.* Generosa enim indoles, si accedat recta institutio, magno bono est patriæ: sin ad vitia degeneret, ingens affert malum. Ita Plutarchus in Themistocle. Demetrius Phalereus, adolescentum fastuosorum sublimitatem dicebat in educatione amputandam esse; sed relinquendam sobrietatem. Docuit vir sapientissimus hæc ingenia non esse desperanda, sed quod redundat in institutione recidendum esse. Ita Laertius, l. 5. c. 5.

25. JUSTUS COMEDIT, ET REPLET ANIMAM SUAM: VENTER AUTEM IMPIORUM INSATURABILIS.] Hebr. *Justus comedit ad saturitatem animæ suæ* (id est, desiderii sui, ait Vatablus, hoc est, desiderium, suum explet); *venter autem impiorum deficiet* vel *egebit;* Septuag. *Animæ autem impiorum egenæ.* Baynus τὸ *deficiet* sic exponit, q. d. Justus temperantiam servans in cibo robur stomachi conservat, ut ad satietatem comedere possit; at pius gulæ et crapulæ indulgendo stomachum ita debilitat, ut cibos aspernetur, nec cibum vitæ sustentandæ necessarium sumere et dirigere valeat.

Alii, *deficiet:* Quia, inquiunt, avari ex avaritia, ut opes augeant, non audent vesci ad saturitatem, sed fame ventrem latrantem conficiunt.

Verùm alium sensum poscit versio Vulgata, q. d. Justus comedit usque ad satietatem, satiatque animam, id est animæ suæ famem et desiderium; tum quia prudens et liberalis, suisque frugaliter et temperanter utitur ad justam sui suorumque sustentationem; tum quia suo labore victum, quo se saturet, sibi parat; tum denique, quia ex Dei benedictione fit ut justus alimenta ad saturitatem necessaria sibi conquirat, utque hæc eum sufficienter alant, saturent, roborent, exhilarent ad melius sua munia obeundum, Deoque serviendum. *Impiorum* autem *venter insaturabilis est;* quia eorum fames et gula non satiatur, sive quia nova semper pluraque et magis delicata appetit, ideoque est inexplebilis; sive ob penuriam et egestatem, in quam vel ob socordiam, vel ob Dei maledictionem incurrit. Unde hebr. est *deficiet* vel *egebit.* Hinc et *insaturabilis* sumi posset pro *insaturatus,* q. d. Venter impiorum non saturatur, sed egestate et fame conficitur. Sic *incredibilis* sumitur pro *incredulo*, ad Titum 1. 16. Baruch. 1. 19. Eccli. 1. 36. et alibi. Sic et Jerem. c. 15. 18, ait: *Plaga mea desperabilis,* id est desperata, *renuit curari.*

Tres ergo causæ sunt cur justus saturetur: prima, quod labore sibi paret victum quo satietur; secunda, quod moderetur suæ gulæ per temperantiam; tertia, quod Deus ejus laboribus et frugibus benedicat, eisque virtutem satiandi et nutriendi tribuat. Totidem causæ sunt cur impius non saturetur; prima est desidia qua torpet, nec vult laborare, ut alimenta comparet; secunda, quod gulæ suæ indulgeat: gula autem est insatiabilis. *Initium vitæ hominis aqua et panis,* ait Ecclesiast. c. 29. 28; gulosis autem non sufficiunt tot genera fructuum, leguminum, herbarum: quæruntur novi in mari pisces, novæ in terra feræ, novæ volucres in aere, saginantur altilia, atque his nova miscentur aromata, nova condimenta, et gulæ irritamenta infarciuntur. Tertia, quod Deus frugibus et alimentis impiorum maledicat, vimque nutriendi et satiandi adimat, et quasi exsufflet, juxta id quod minatur, Osee cap. 4. 10: *Et comedent et non saturabuntur;* Et Aggæus cap. 1. 6: *Seminastis multum, et intulistis parum; comedistis, et non estis satiati; bibistis, et non estis inebriati; operuistis vos, et non estis calefacti; et qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum.* Vide ibi dicta.

Sic manna satiabat justos, imò dabat eis omnem saporis suavitatem, Sapient. 16. 20. Impiis vero movebat nauseam, Num. 11. 4.

Hæc sententia sæpe vera est in bonis corporalibus, sed semper in spiritalibus.

Unde allegorice S. Hieronymus hæc accipit de cibo verbi Dei quo pascitur Ecclesia. Audi eum in Amos, c. 8. sub finem: *Ex quo intelligimus,* ait, *quando doctrina non fuerit in Ecclesiis perire pudicitiam, castitatem mori, omnes abire virtutes; quia non comederunt verbum Domini, quod qui comederit, saginatus ejus cibo audiet per Salomonem: Justus comedens saturat animam suam; animæ autem impiorum esurient. Et David cantabat: Juvenis fui, et senui; et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem. Quanti Martyres in persecutionibus perierunt fame, et indiguerunt frumento alimentisque istis corporum. Ergo de eo dicit pane, qui de cœlo descendit; quem qui comederit, nec esurire poterit, nec sitire.*

Tropologice Dionysius: Justus, inquit, spiritalibus se reficit alimentis, et animam suam replet piis affectibus. Venter autem impiorum insaturabilis, id est cor eorum terrenis non satiatur, imo instar hydropicorum quo plura acquirunt, eo plura desiderant, ac sicut hydropicis crescit ex potu sitis, sic ipsis ex adeptione crescit

affectio. Unde Seneca : *Inopi, ait, pauca desunt; avaro omnia.* Restringendus est igitur venter, id est cordis desiderium et aviditas. Et Hugo Card. Justus comedit, inquit, ubique, et replet animam suam, venter autem impiorum insaturabilis. Et mox : Venter impiorum est cupiditas ; quæ insatiabilis est, sicut dicitur Eccles. 5 : *Avarus non implebitur pecunia.* Et multis de causis est insatiabilis : prima est, quia non habet fundum ; est enim quasi saccus pertusus. Secunda, quia semper crescit, etiam ex solo aspectu cibi, id est divitiarum. Tertia, quia nihil eorum quæ cupit, mittitur in hunc ventrem. Cupiditas enim in corde est, ubi pecunia intrare non potest, quomodo ergo exstinguere potest famem cordis pecunia in arcam missa? Quarta est, quia hujusmodi cupita non sunt impletiva cordis humani, ubi est fames cupiditatis. Sicut enim deliraret, qui conaretur arcam implere sapientia, quæ illius omnino capax non est ; sic certe multi delirant, qui cor humanum conantur implere pecunia. Quinta est, quia omnia hujusmodi concupita vana sunt, et potius faciunt vacuitatem quam repletionem, juxta illud Gen. 1 : *Terra autem erat inanis et vacua.* Hæc Hugo.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

GNOMÆ DE VARIIS SAPIENTIÆ ET STULTITIÆ PROPRIETATIBUS : PRUDENTIAM QUOSLIBET STATUS RITE ORDINARE ; EAMDEM COMMOVERE AD MISERICORDIAM , ET AFFECTIONES MODERARI ; IMPRUDENTIAM AUTEM ET VITIA PERDERE FILIOS ADÆ.

1. SAPIENS mulier ædificat domum suam : insipiens exstructam quoque manibus destruet. 2. Ambulans recto itinere, et timens Deum, despicitur ab eo qui infami graditur via. 3. In ore stulti virga superbiæ : labia autem sapientium custodiunt eos. 4. Ubi non sunt boves, præsepe vacuum est : ubi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis. 5. Testis fidelis non mentitur : profert autem mendacium dolosus testis. 6. Quærit derisor sapientiam, et non invenit : doctrina prudentium facilis. 7. Vade contra virum stultum, et nescit labia prudentiæ. 8. Sapientia callidi est intelligere viam suam, et imprudentia stultorum errans. 9. Stultus illudet peccatum, et inter justos morabitur gratia. 10. Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, in gaudio ejus non miscebitur extraneus. 11. Domus impiorum delebitur, tabernacula vero justorum germinabunt. 12. Est via, quæ videtur homini justa : novissima autem ejus deducunt ad mortem. 13. Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat. 14. Viis suis replebitur stultus, et super eum erit vir bonus. 15. Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos. Filio doloso nihil erit boni : servo autem sapienti prosperi erunt actus, et dirigetur via ejus. 16. Sapiens timet, et declinat à malo : stultus transilit, et confidit. 17. Impatiens operabitur stultitiam, et vir versutus odiosus est. 18. Possidebunt parvuli stultitiam, et exspectabunt astuti scientiam. 19. Jacebunt mali ante bonos, et impii ante portas justorum. 20. Etiam proximo suo pauper odiosus erit : amici vero divitum multi. 21. Qui despicit proximum suum, peccat; qui autem miseretur pauperis, beatus erit. Qui credit in Domino, misericordiam diligit. 22. Errant qui operantur malum : misericordia et veritas præparant bona. 23. In omni opere erit abundantia : ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas. 24. Corona sapientium, divitiæ eorum : fatuitas stultorum, imprudentia. 25. Liberat animas testis fidelis ; et profert mendacia versipellis. 26. In timore Domini fiducia fortitudinis, et filiis ejus erit spes. 27. Timor Domini fons vitæ, ut declinent à ruina mortis. 28. In multitudine populi dignitas regis, et in paucitate plebis ignominia principis. 29. Qui patiens est, multa gubernatur prudentia : qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam. 30. Vita carnium, sanitas cordis : putredo ossium, invidia. 31. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus : honorat autem eum qui miseretur pauperis. 32. In malitia sua expelletur impius : sperat autem justus in morte sua. 33. In corde

prudentis requiescit sapientia, et indoctos quosque erudiet. 34. Justitia elevat gentem : miseros autem facit populos peccatum. 35. Acceptus est regi minister intelligens : iracundiam ejus inutilis sustinebit.

1. SAPIENS MULIER ÆDIFICAT DOMUM SUAM : INSIPIENS EXSTRUCTAM QUOQUE DESTRUIT.] Hebr. *Sapientes mulierum*, id est unaquæque sapiens mulier, ait Vatabl. *ædificavit domum suam*, *et stultitia* (id est stulta, per stultitiam suam) *destruit illam*. Unde Chald. *Quæ sapiens est inter mulieres*, etc. Septuag. *Sapientes mulieres ædificarunt domos, imprudens autem demolita est suis manibus*.

Per *domum* accipe familiam et rem familiarem, puta filios, filias, ancillas, servos, corumque pacem, concordiam, virtutem ac strenuitatem, qua fit ut annona, vestibus, cæterisque rebus abundent, ac opes et prædia adaugeant. Hæc enim præstat sapiens materfamilias, ut patebit cap. 31; hujus enim est domum regere, sicut viri est curare res externas et forenses. Unde Apostolus jubet Titum cap. 2. 5. erudire *adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, sobrias, castas, domus curam habentes*. Hinc et Glossa Interl. Genes. 2. ad illa : *Et ædificavit Dominus costam quam tulerat in mulierem : Costa*, ait, *ædificata in mulierem, ut mulier ipsa domus gubernandæ exemplar esset*. Et Aristot. in : Œconom. lib. 2. c. 1 : *Probam mulierem*, ait, *omnibus quæ sunt intus dominari oportet, curamque habere omnium secundum scriptas leges*. Et inferius : *Matrisfamilias vita totius domus est regula*. Sic Ruth ædificavit domum Boos : *Rachel et Lia ædificarunt domum Israel*, Ruth 4. 11. Sara domum Tobiæ, Abigail domum Nabal, etc. Sic etiamnum in Calabria, ubi vigent mori et bombyces nentes sericum, quibus præsunt feminæ, videmus per domos feminam unicam hujus artis peritam alere totam domum et familiam. Itaque sensus est, ait Jansen. q. d. Uxor sapiens sua diligentia ac prudenti administratione et gubernatione familiam suam etiam exiguam, et nullius imprimis pretii, egregie instruit, amplificat, et auget, prospiciens domui de omnibus necessariis, recteque educans suos filios ac domesticos. Contra insipiens etiam ab alio bene instructam non tantum perire sinet, sed suis ipsa manibus per suam insipientiam destruet ac perdet, domesticas opes dilapidando, ac domesticos quosque suis sermonibus, factis et exemplis evertendo. Simonides laudat uxorem, quæ similis est apiculæ, casta, frugalis, intenta operi, non vagabunda, fovens sobolem. Mystice hæc sententia impleta est in Ecclesia Gentium et Synagoga Judæorum.

Symbolice, mulier sapiens est regina, quæ sua sapientia tam domum et familiam stirpemque mariti, quam totum regnum ædificat, cumulatque omni bono temporali et spirituali. Sic Clotildis ædificavit domum Clodovæi et regnum Franciæ, præsertim dum maritum cum regno ad Christum convertit. Sic S. Cunegundis ædificavit domum Henrici I. Imper. totumque Imperium; S. Blanca ædificavit domum S. Ludovici regnumque Galliæ; S. Hedwigis regnum Poloniæ; S. Elisabetha regina Lusitaniæ, nuper à S. D. N. Urbano VIII. Sanctorum catalogo adscripta, ædificavit regnum Lusitaniæ; unde ab ea deinceps omnes reges Hispaniæ et Lusitaniæ usque ad modernum Philippum IV. recta serie descendunt.

Tropol. mulier sapiens est mens, quæ domum animæ suæ, ait Hugo, ædificat omni virtute et sapientia.

Porro Beda in Locis communibus cap. 72. de simplicitate, fabricam spiritualem animæ, sive domum virtutum, apposite ita ex S. Hieron. per partes sigillatim construit et describit: *Fabrica spiritalis et fides firma in corde, galea salutis in capite, verbum veritatis in ore, bona in mente voluntas, dilectio Dei in pectore, præcincta castitas in ardore, honestas in actione, sobrietas in consuetudine, stabilitas in bonitate, patientia in tribulatione, spes in Creatore, amor vitæ æternæ, perseverantia usque in finem*. Plura de mystica hac Ecclesiæ et animæ fabrica dixi in fine Aggæi Prophetæ.

Allegor. mulier sapiens est B. Virgo quæ per Christum ædificavit, et in dies ædificat Ecclesiam numero et virtute fidelium, puta Apostolorum, Martyrum, Virginum, Confessorum, etc, uti pluribus dixi c. 8. 22. et c. 9. 1.

2. AMBULANS RECTO ITINERE, ET TIMENS DEUM, DESPICITUR AB EO QUI INFAMI GRADITUR VIA.] Hebr. *Ambulans in rectitudine sua timens* (vel *timet*) *Dominum : et perversus viis quis despiciens* (vel *despicit*) *eum*. Ubi τὸ *eum* tam referre potest *Dominum* quàm ambulantem in rectitudine sua. Ad *Dominum* referunt R. Salomon, R. Levi, Jansen. et alii, idque duplici sensu. Prior est causalis, q. d. Causa cur quis ambulet recta virtutis via, est timor Domini, sive quod timeat Dominum. Hic enim timor eum assidue stimulat, ut recta incedat via Deo placita, ne sicubi exorbitet Deum offendat. Vice versa, causa cur quis pravus et perversus sit in viis, id est actionibus, suis, est, quod despiciat Deum Deique timorem. Qui enim excussit Dei metum, hic effrænis sensim in omnia scelera ruit, uti ruunt athei et politici. Ita auctor Catenæ Græcor. Rursum sic exponas, q. d. Qui ambulat recta virtutis via, hic manifestum dat indicium quod timeat Deum : qui vero perversa vitii via incedit, hoc ipso significat, se Deum despicere. Vita enim exterior testatur internum Dei timorem vel contemptum, juxta illud S. Gregorii : *Probatio dilectionis exhibitio est operis*.

Posterior est, q. d. Qui recta legis divinæ norma ambulat, hic timet, id est reveretur et religiose colit Deum; qui autem à norma hac exorbitat, hic paulatim Deum, Deique reverentiam et cultum despicit. Sicut enim virtus parit timorem cultumque Dei, sic vitium et vitiosa vita parit Dei, religionis et pietatis contemptum, juxta illud psal. 13. 1 : *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus*. Et illud Prov. 18 : *Impius, cum in profundum venerit, contemnit*.

Verum Noster, Aben Ezra, Baynus et alii τὸ *eum* referunt ad ambulantem recto itinere, q. d.

Impius et perversus despicit pium, qui recta secundùm legem ambulat, Deumque timet et veneratur. Eòdem tamen tandem redit sensus hic quo priores: nam qui despicit timentem Deum, ipsum Deum indirecte despicit; sicut qui despicit servum, despicit quoque herum servi, ac tandem crescente despectu directe despicit ipsum herum, puta Deum. Hoc est quod ait Christus, Joan. 15: *Si de mundo fuissetis, mundus utique quod suum erat diligeret; quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.* Et Job, c. 12. 4: *Deridetur justi simplicitas.* Ubi vide S. Greg. Tanta enim est impiorum hominum perversitas, ut, nisi omnes tales efficiant quales ipsi sunt, non conquiescant; unde pios et probos rident, vocantque Collatortos, hypocritas, Jesuitas, etc. Causa est morum dissimilitudo: vident enim suam vitam et vitia contrariis piorum virtutibus moribusque reipsa culpari et redargui; quare perpetuos hos vitæ suæ censores, velut sudes in oculis non ferentes, eos rident, vexant, persequuntur, ut sibi similes efficiant. Hanc causam dat S. Prosper in Sentent. et epigramm. cap. 32. de odiis mundi in Christianos: *Omnes*, ait, *qui in Christo volunt pie vivere, necesse est ut ab impiis et dissimilibus patiantur opprobria, et despiciantur tanquam stulti et insani, qui præsentia bona perdant, et invisibilia, sibi ac futura promittant. Sed hæc despectio et hæc irrisio in ipsos retorquebitur, cum et abundantia eorum in egestatem, et superbia transierit in confusionem.*

Impia pars mundi parti est infesta piorum,
Nec tolerare potest dissimiles animos.
Ridens nolentes opibus præsentibus uti,
Sperantesque sibi credita posse dari.
Sed spernenda hæc sunt populis opprobria sanctis,
Quæ stulte jaciunt corda aliena Deo.
Nam spes nostra ex hoc visu fit certior omni,
Quod spondens, quidquid credimus, hoc Deus est.

Et Salvianus, lib. 8. de Gubernatione Dei: *Maxima causa discordiarum*, ait, *est diversitas voluntatum; quia fieri aut omnino non potest, aut vix potest, ut eam rem in alio quisquam diligat, à qua ipse dissentit; itaque eos non sine causa oderunt, in quibus omnia sibi æmula atque inimica decernunt.* Quin et Plinius in Panegyr. Trajani c. 53: *Hoc*, ait, *primum erga optimum imperatorem piorum civium officium est, insequi dissimiles; neque enim satis amarint bonos principes, qui malos satis non oderint.* Et Comicus:

Semper bonos odit malorum factio.

Porro Septuag. τὸ בוזהו *bozehu*, id est, *despicit eum*, accipiunt reciproce pro *despicit seipsum.* Idem enim Hebræis est pronomen reciprocum quod absolutum. Unde vertunt: οδε σκολιαζων ταις οδοις αυτου ατιμασθησεται, id est, *qui tortuose incedit viis suis, inhonorabitur*, vel *ignominià afficietur.* Sicut enim virtus parit laudem, sic vitium parit probrum et ignominiam, ob quam vitiosus ab omnibus despicitur et contemnitur. Ipse ergo suo vitio despectum sibi conciliat, ejusque sibi ipsi faber est et causa.

3. IN ORE STULTI VIRGA SUPERBIÆ: LABIA AUTEM SAPIENTIUM CUSTODIUNT EOS.] Septuag. *Ex ore imprudentium baculi contumeliæ* (Theodot. *virgula injuriæ*); *labia autem sapientum custodiunt* (Scholiastes *sanant*, scilicet animi dolores et vulnera, quos vel ipsis vel aliis lingua superba et contumeliosa inflixit) *ipsos;* Chald. *In ore stulti virga et tribulatio;* Syrus, *stimulus et contumelia.* Superbia enim parit injuriam et contumeliam; superbi enim, ut se præ cæteris attollant, eos despiciunt, eisque injurii sunt et contumeliosi. Noster Salazar per *virgam* accipit sceptrum, sive virgam, quæ sit imperii et potestatis insigne, ut sensus sit: *In ore stulti virga superbiæ*, id est stultus ac vecors peccator præ fastu et superbia, perinde ac si virgam et sceptrum imperii ore suo gereret, putat sibi in omnium famam licere, atque adeo omnes probris appetit, conviciis onerat, detractionibus denigrat. Verum hebr. non est שבט *scebet*, id est sceptrum, sed חוטר *choter*, id est virga, seu baculus ad feriendum, puta ad infligendum probra, injurias et contumelias, uti vertunt Septuag. Theodot. Chald. Syrus, Noster et Hebræi. Unde Vatabl. *Baculus*, inquit, sive *virga superbiæ est lingua, qua cædimus homines, ut virga equos.*

Sensus ergo solidus et clarus est, q. d. Stultus, quia superbus, ore suo et lingua quasi virga superba flagellat cæteros, hunc ridendo, illum despiciendo, istum conviciando, etc., sed flagellando alios flagellat quoque seipsum: quia quos flagellat, ab eis vicissim lege talionis flagellatur. Superba, ergo ejus verba quæ ore profert, erunt ei virga, id est causa et instrumentum et ferula, qua vapulet, confundatur et plectatur. *Labia autem sapientium custodiunt eos:* tum quia cavent ne instar stulti suis maledictis flagellent alios, eorumque flagella tum verborum, tum verberum vicissim sibi accersant: tum quia si à stulto flagellis maledicentiæ appetantur, contra ea se tuentur scuto prudentiæ, modestiæ et mansuetudinis. Ita enim prudenter, modeste et mansuete agunt et respondent, ut suam innocentiam probent, et stultum maledicentem confundant, cogantque silere, juxta illud S. August. serm. 15. de resurrect. *Maledictum patientia repercussum in suum redit auctorem, illæso eo qui petebatur.* Et Beda sic exponit: *In ore stulti*, ait, *virga superbiæ et labia sapientium custodiunt eos; quia stulti per vaniloquium humiles, quos despiciunt, affligunt; sed iidem humiles spiritu per doctrinam se sapientia, ne decipiantur, muniunt.* Unde S. Ambr. l. 3. de Offic. c. 4, docens alienis incommodis non esse nostra lucra quærenda, ostendit quàm grave sit peccatum detractionis et contumeliæ. *Quæ enim pœna gravior*, ait, *quàm interioris vulnus conscientiæ? quod severius judicium quàm domesticum, quo unusquisque sibi est reus, seque ipse arguit quod injuriam fratri indigne fecerit? Quod non mediocriter Scriptura condemnat, dicens: Ex ore stultorum baculus contumeliæ. Stultitiæ ergo condemnatur, qui contumeliam facit. Nonne hoc magis fugiendum quàm mors, quàm dispendium, quàm inopia, quàm exilium, quàm debilitatis dolor? quis enim vitium corporis, aut patrimonii damnum non levius ducat vitio animi, et existimationis dispendio?*

Symbolice, S. Gregor. 24. Moral. c. 9. hanc gnomen adaptat superbis prælatis et prædicatoribus: *Sed hæc*, ait, *esse propria arrogantium prædicatorum solent, ut etiam afflictos auditores suos magis districte corripere appetant, quàm blande refovere: plus enim student, ut mala objurgando increpent, quàm bona laudando confir-*

ment. Superiores quippe videri desiderant, atque adeo magis gaudent, cum eorum animos ira elevat, quàm cum charitas exæquat; semper invenire appetunt quæ increpando rigide feriant; unde scriptum est : In ore stulti virga superbiæ ; quia percutere rigide scit, sed compati humiliter nescit.

S. Gregorium de more sequitur S. Isidor. 1. Origin. cap. 41 : *Superbi doctores*, ait, *vulnerare potius quàm emendare norunt, Salomone attestante : In ore stulti virga superbiæ; quia increpando rigide faciunt, et compati humiliter nesciunt.* Quia, ut ait Polychron. in Catena Græcor. *quos reprehendunt, non tam emendare, quàm confundere student.* Sic et S. Chrysostom. ibidem. Sic et Hugo : *In ore stulti virga superbiæ*, id est, inquit, imperiosa correctio est in ore stulti, et è converso in ore justi virga mansuetudinis et dulcedinis. Propterea in arca manna simul cum virga fuit. Et de virga Aaron legitur, quod fronduit et amygdala protulit : quæ sunt cibus infirmorum.

Denique S. Hieron. initio Apologiæ 3. contra Ruffinum, ejus in se invectivam in ipsummet retorquens : *Intellexi*, ait, *illud Salomonis in te esse completum : In ore stulti baculus contumeliæ.*

4. UBI NON SUNT BOVES, PRÆSEPE VACUUM (hebr. *mundum*) EST : UBI AUTEM PLURIMÆ SEGETES, IBI MANIFESTA EST FORTITUDO BOVIS.] Perperam Theodot. pro באין *been*, id est *ubi non*, legens באון *beon*, id est *in labore* vel *robore*, vertit : ἐν ἰσχύει, id est, *in fortitudine boum in præsepe cogetur genimen, et multitudo geniminum in potentia tauri.* Sic enim nulla est antithesis, sed tautologia inanis, legendum ergo *been*, id est *ubi non sunt boves.* Est liptote et metonymia : ubi enim desunt boves, qui arando fruges producant, non solum præsepe vacuum est, sed et horreum : nam ubi palea non est, nec frumentum esse potest, q. d. Ubi bos deest, ibi ager coli non potest; agro autem inculto et inarato, nulli ex eo proventus sperandi sunt. Unde Hebr. אבוס *ebus*, id est *præsepe*, Marinus et alii vertunt, *apotheca, horreum, granarium*, item *area* in qua segetes excutiuntur et triturantur. Igitur ex præsepi per metonymiam et metalepsin intellige tum apothecas et cellaria, tum mensas (præsepe enim est quasi mensa boum et jumentorum), tum cibum et annonam ; hanc enim continet præsepe, et jumentis comedendam offert. Ex jumentis autem intellige homines; nam ubi deest annona jumentis, ibi consequenter deest et hominibus. Unde ex Hebræo sic vertas : *Ubi non sunt boves, apothecæ mundæ, id est vacuæ sunt ; et copia proventuum est à fortitudine boum*, hoc est, ait Vatabl. *Qui laborat, habet quod manducet; qui autem otium sectatur, egestatem habet in domo.* Aut : *Ubi est labor et laborantes, ibi est copiæ rerum ; ubi vero otium et otiantes, ibi egestas.* Eòdem redit versio Symmachi, *eo quod non sint boves genimen præsepis*, id est fenum quod in præsepi jumentis apponitur, supple, succrescit loco tritici : *et multitudo geniminum in potentia tauri;* Chald. *multitudo frugum in fortitudine bovis ;* et Aquila : *Ubi non sunt boves, fit fenum ; genimen electum, et multitudo fructuum in fortitudine juvenci*, q. d. Ubi non sunt boves arantes terram, ibi terra non fruges, sed sterile fenum sponte ebullit et generat : at ubi boves fortiter arant, ibi copia non feni, sed frugum producitur. Parœmia ergo hæc grammatice et physice docet, ait Jansen., agricolis dandam esse operam ut sibi de bobus iisque validis prospiciant, per quos terram recte excolere possint, si ex ea copiosum fructum referre velint. Deinde ethice sub hoc exemplo significatur omnibus laborandum esse, qui manducare et ditescere velint, otiumque sectantibus egestatem obventuram. Politice vero reipubl. prospiciendum esse de strenuis prudentibusque moderatoribus, qui si desint, resp. omnibus sit modis destituenda ; si adsint, omnium bonorum copiam indefesso suo labore et prudentia illi sint allaturi. Meminit boum potius quàm equorum : tum quia in Palæstina et Ægypto, æque ac in Italia, aliisque locis, bobus arant potius quam equis ; tum quia boves lente quidem, sed magis profunde et nervose arando sulcant proscinduntque terræ glebas ; quo fit ut sementis majores agat radices, et copiosius germinet, pluresque det fruges : tum denique quia boves parci sunt, ac herba et feno vivunt, equi vero avena, hordeo, frumento : unde magnam partem frugum quam producunt, ipsimet absumunt, cum boves palea et feno contenti frumentum omne hero relinquant, itaque eum ditent. Hinc bos priscis arationis, indeque messis et fertilitatis erat symbolum, ut patet in bobus fortibus, quos vidit Pharao, Genes. 41. 2. Vide dicta Isaiæ 32. v. ultimo.

Mystice et tropol. S. Hieron. in Habacuc, c. 3 : *Boves*, inquit, *non erunt in præsepibus ; quia ubi plena sunt præsepia, manifesta est fortitudo bovis. Bos operarius est; bos Domini sustentans jugum, bos, in cujus vestigium qui severit, beatus est.* Et S. Gregor. l. 3. Registri ep. 30. ad Eulogium : *Quod*, inquit, *crescit Ecclesiæ populus, quod ad cæleste horreum spiritales segetes multiplicantur, hoc de omnipotentis Dei gratia, quæ in beatissimis vobis large influit nunquam habuimus incertum. Gratias itaque omnipotenti Deo solvimus, quia impletum videmus in vobis esse quod scriptum est : Ubi plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo boum. Si enim bos fortis aratrum linguæ in terra cordis audientium non transfixisset, tanta fidelium seges minime surrexisset.*

Particulatim vero Beda singula singulis sic adaptat : *Boves*, inquit, *doctores catholicos, præsepe cœtum auditorum, segetes dicit fructus operum bonorum. Incassum ergo tumet superbus et indocta eloquentia verberat aures ac corda subjectorum ; quia ubi non sunt docti prædicatores, frustra ad audiendum confluit turba plebium ; ubi autem plurimæ operationes apparent virtutum, ibi apertissime claret ; quia non hæreticus in vanum garrivit, sed pro verbi fruge laboravit ille, qui et ipsum verbum casto ore ruminare, et viam veritatis recto discretionis pede noscet incedere. Nec mirandum cur in præsepi auditores significari dixerimus ; cum bos alatur de præsepi, doctor autem verbo audientes soleat nutrire ; sed intuendum, quia et de labore bovis præsepe impletur, et ipse bos suo fructu de præsepi reficitur. Quia nimirum prædicator fidelis et audientes verbo reficit, et eadem refectione apud Deum ipse proficit ; quod in opere figuratur Eliæ, qui Sareptanam viduam pascit, à qua et ipse pascitur.*

Porro bovis dotes apposite congruunt doc-

tori et prædicatori Evangelico, adeo ut si illas inspiciat et æmuletur, abunde omnes sui muneris numeros sit expleturus. Nam primo, bos est laboriosissimus adeoque symbolum laboris. Unde veteres, teste Pierio in Hierogl. volentes laborem pingere, pingebant caput bovis; simili modo doctor et prædicator ut fructum faciat, valde in prædicando et docendo laboret oportet; qua de re plura dixi Ezechiel. 10. 14.

Secundo, bos est animal innocens, simplex, sincerum. Talis quoque sit prædicator, ut omnibus bene, nulli malefaciat. Unde Ovidius 15. Metamorph.

> Quid meruere boves, animal sine fraude doloque,
> Innocuum, simplex, natum tolerare labores?

Tertio, bos aliis laborat, non sibi, juxta illud: *Sic vos non vobis fertis aratra boves.* Itidem prædicator Evangelicus non sibi, sed aliis laborat et prædicat, adeoque instar sancti Pauli totum se aliorum saluti impendit et superimpendit. Hinc bos symbolum est beneficentiæ.

Quarto, sunt validi et fortes: fortis sit et prædicator, ut neminem vereatur. Ita sanctus Dionysius de Cœlesti hierarch. cap. 15: *Bovis imago*, ait, *fortitudinis ac roboris præfert speciem, et qua spirituales sulcos suscipiendos cœlestibus fecundisque imbribus scindunt.* Hinc boves cum celeritate fortiter figunt pedem in cursu; hinc et cornibus armantur, iisque hostes impetunt, fugantque vel prosternunt.

Quinto, bos frugalis est sibi, tantumque paleas, herbas et fenum comedit: *Taurus*, inquit Horus Apollo in Hierogl. cap. 44, *integris viribus, fortis ac temperans.* Ita sobrius et frugalis cibi sit prædicator. Certe sanctus Petrus, teste S. Nazianzeno, lupinis duntaxat vescebatur. Sicut tamen par est bovem ali ex messe in qua laboravit; sic et prædicatorem ali à fidelibus quibus prædicat convenit, juxta id quod sanxit Deus per Mosen et per Paulum: *Non alligabis os bovi trituranti*, Deuter. 25. 4, et 1. Cor. 9. 9.

Sexto, bos erat victima quæ Deo mactabatur. Unde religionis erat symbolum, æque ac mortificationis et martyrii, ac repræsentat Martyres: quales fuere Apostoli et prædicatores Apostolici.

Septimo, in quatuor mysticis Ezechielis cap. 1. 10. animalibus, quæ currum gloriæ Dei et Evangelii quaquaversum per orbem agebant, erat planta pedis vituli, adeoque tertium animal erat bos. Quod explicans S. Gregor. hom. 3. in Ezechiel. *Quia*, inquit, *prædicatores sancti boum nomine designantur, docet Paulus Apostolus legis testimonium exponens: Non obturabis os bovi trituranti. In sanctis ergo prædicatoribus planta pedis est vituli, scilicet mature incedens, et fortis, et divisa; quia unusquisque prædicator et venerationem habet in maturitate, et fortitudinem in opere, et divisionem ungulæ in discretione. Non enim facile prædicatio ejus accipitur, si levis in moribus esse videatur. Et nulla erit maturitatis ostensio, si contra adversa omnia non adfuerit operis fortitudo.*

Octavo, bos in incessu et aratione lentus est, sed exactus et perfectus; ita doctor lentus sit, ut populo rudi tardoque se accommodet, nec eum tædeat idem crebro et minutim explicare et inculcare.

Nono, terra quæ à bobus aratro non subigitur, germinat fenum, spinas et tribulos; quæ vero ab iis subigitur, producit lætam frumenti messem: sic animæ, quæ à prædicatoribus aratro verbi Dei non excoluntur, sylvescunt, nec nisi lolium et tribulos vitiorum proferunt; at quæ eodem sulcantur, sarriuntur, seminantur, lætam virtutum frugem progenerant.

Decimo, apposite Cajet. et ex eo Salazar præsentem boum parabolam sic explicant: Sicut qui caret bobus habet præsepe, id est stabulum mundum; qui autem boves habet, etsi stabulum immundius illi sit, gaudet tamen multitudine proventuum atque fructuum; sic etiam qui curas animarum non suscipit, nec in agro Domini excolendo laborat, sed sibimetipsi totus vacat, majori fortasse munditia et puritate conscientiæ fruitur; qui autem boves jungit suos, id est operas suas proximis navat, et activam vitam contemplationi adnectit, hic sane mentis ac conscientiæ suæ præsepe aut stabulum immundius habet: nam ex hominum consuetudine et negotiosa vita semper aliquid sordium saltem levium accedit, tamen uberiores, ac copiosiores fructus metit.

Hujus sententiæ veritatem cernimus felici hoc nostri ævi seculo, quando viros Religiosos zelo Dei ardentes, boum instar strenue in agro Domini laborantes, in Gallia et Germania multa hæreticorum millia ad orthodoxam fidem convertisse, atque Imperatorem Æthiopiæ cum toto ejus imperio Romanæ Ecclesiæ subjecisse videmus, gratulamur et miramur; quando B. Franciscum Xaverium ejusque asseclas Indos, Japones, Sinas ad Christum traducere conspicimus, Deoque gratias agimus. Sane in una Japoniæ insula ad septingenta Christianorum millia numerantur, è quibus multi pro Christo sanguinem vitamque libentes alacresque profundunt. Equidem, ut alia taceam, unico anno Domini 1624, centum sexaginta quinque Christiani in Japone constanter mortem pro fide oppetiverunt. Ex iis quinquaginta et plures lento igne cremati assatique, alii gelu enecti, alii in mare mersi, alii crucifixi, alii gladio percussi. Duces eorum fuere tres è Societate Jesu Patres. Hos quasi pastores suos secuti nobiles, plebeii, virgines, conjuges, quin et senes decrepiti, ac pueri infantesque perplures, qui ludibundi ad mortem quasi ad epulas processere. Non defuere, sive causam, sive ætatem, sive sexum, sive gradum, sive genus mortis spectes, novi Laurentii, novæ Agnetes, novæ Symphorosæ, novi Machabæi et Machabææ, novi Adriani, novi Getulii, novæ Nataliæ, novi Pancratii, novi Viti, novi Innocentes; quia non defuit novus Herodes; quibus proinde pariter accinas illud quod priscis occinit Ecclesia:

> Salvete, flores Martyrum,
> Cœloque nascentes rosæ,
> Aram ante ipsam simplices
> Palma et coronis luditis.

Horum sanguine Japoniæ rigata longe felicius succrescet Ecclesia; nimirum ut canit Prudentius περὶ στεφάνων, id est, de coronis:

> Martyrum semper numerus sub omni
> Grandine crevit.

Recentibus jam è Macao litteris affertur novissime quingentos è Christianis in Japone, pro fide Christi variis tormentorum generibus trucidatos fortiter occubuisse, adeo ut jam plura cæsorum pro Christo millia in Japone numerentur.

Ite jam fortes, ubi celsa magni
Ducit exempli via. Cur inertes
Terga vertatis? superata tellus
Sidera donat.

5. TESTIS FIDELIS NON MENTITUR; PROFERT AUTEM MENDACIUM DOLOSUS TESTIS.] Hebr. *Testis veritatum*, aut, *fidelitatum*, *non mentietur*; *efflabit autem mendacia testis falsitatis*; Septuaginta: *Accendet autem falsa* (Complut. et Regia, *mentientem*) *testis injustus*; Aquila, Symmachus et Theodotion: *Enuntiat falsa testis mendax*; Chaldæus: *Qui loquitur mendacium, testis detractor est*; Vatablus: *Testis verax non mentitur; falsus testis evomit mendacia.* Sensus videtur planus, sed tamen plura continet, quæ varii sic varie efferunt.

Primo, R. Levi, R. Salomon, Jansenius et Baynus, q. d. Testis qui non solet in familiaribus colloquiis mentiri, ac mendacia aversatur, hic pariter fidelis veraxque testis erit, cum vocabitur ad judicium, ut aliquid juridice testetur; qui vero mendacia inter suos effutire solet et assidue mentiri, hic si rogetur à judice, facile mendax erit, falsumque de more promet testimonium. Consuetudo enim vertitur in habitum, habitus in naturam, estque quasi altera natura; quare qui assuevit semper verum dicere, difficile flectet se, ut casu aliquo falsum proferat; et vice versa, qui solet mentiri, difficile se à mendacio cohibet, præsertim cum ad id spes lucri, vel alterius commodi eum alliciet et invitabit.

Secundo, R. David, q. d. Qui vult haberi testis fidelis, abstinet à mendacio; si enim vel semel in mendacio deprehendatur, perdet fidem, etiam cum verum dicet nemoque ei credet; qui ergo vel semel profert mendacium, hic deinceps perdet fidem, atque passim habebitur testis dolosus et mendax, aut certe de mendacio suspectus.

Tertio, Hugo, q. d. Testis fidelis esto subinde fallatur, et ex errore falsum dicat, tamen nunquam ex proposito mentitur, id est contra mentem loquetur, ut quod scit esse verum, dicat esse falsum, vel è contra; testis autem dolosus ex proposito mentitur, asseritque esse vera, quæ scit esse falsa; et contra.

Quarto, nervosius Lyranus et ex eo Salazar: *Testis fidelis non mentitur*, id est nulla prece vel pretio, nullis minis vel pœnis, adduci potest ut mentiatur; at testis mendax sine pretio et minis sponte sua profert et efflat mendacia, sicut caminus efflat et exhalat favillas et scintillas. Hebr. enim יפיח *iaphiach*, id est efflat, significat primo facilitatem et pronitatem ad mentiendum; secundo, copiam mendaciorum, quanta est favillarum in igne; unde Vatablus vertit: *Evomit mendacia.* Tertio, cor ejus plenum esse fraude et falsitate, ideoque eamdem ore exhalare, sicut fumus igne plenus ignis scintillas jugiter per caminum exhalat. Quarto, vim et impetum, q. d. Mendax magna vi et impetu efflat sua mendacia, ut ea auditoribus persuadeat, sicut rogus magna vi et impetu suas ejaculatur scintillas. Quinto, vanitatem, nimirum mendacia esse evanida; veritatem autem esse firmam et stabilem. Mendacia enim sunt sicut bullæ, quæ à pueris per fistulam è smigmate facile efflantur, sed eadem facilitate difflantur; cum enim in aerem ascendit bulla tenuis et fragilis, minimo aeris motu rumpitur, et tenues subito evanescit in auras; simili enim modo mendacium cito fingitur et conflatur, idemque cito dissipatur et difflatur. Rursum Hebr. כזב *cazab*, id est *mendacium*, sicut litteris sic et significato alludit ad כשף *casaph*, id est præstigium, fascinum, maleficium; tale enim est mendacium; unde mendax est quasi præstigiator et maleficus, qui mendacio quasi fascino aures audientium præstringit, fascinat, obnubilat et seducit. Hinc rursum mendacium vocatur כחש *cachas*, id est tenuitas, macies, macilentia; quia nil habet veritatis et substantiæ, ut, si mendacium pingere velis, pingas mulierem strigosam et macie confectam. Porro *cachas* alludit ad שכח *sacach*, id est *oblitus est*; et ad כשך *chasach*, id est *obtenebratus est*, per metathesin. In mendacio enim mera vanitas, memoriæ confusio et mentis obscuritas concurrunt.

Denique *fidelis non mentietur*, quia quam cara est ei fides, tam cara est ei veritas, tamque exosum mendacium; quare sicut fides, sic et veritas ei sancta est, et instar juramenti. Quocirca Christus fidelibus vetuit jurare, Matth. 5. 34: *Ego autem dico vobis non jurare omnino*, etc. *Sit autem sermo vester: est, est; non, non; quod autem his abundantius est, à malo est*, puta à vitio incredulitatis et diffidentiæ innato homini ex peccato originali; quo fit ut sæpe simpliciter asserenti non credatur, juranti credatur. Jurare ergo non licet, nisi cogat hoc malum, puta incredula hominis diffidentia. Unde in paradiso, ubi hoc malum non erat, jurare non licebat, sicut nec licet Beatis in cœlo: Beati enim ita veraces sunt, itaque reverentes nominis divini, ut jurare non audeant. Quin et Isocrates ad Dæmonicum, licet Gentilis: *Boni viri*, inquit, *fideliores se exhibent juramento.* Et Plutarch. in Problem. *Juramentum*, inquit, *homini libero pro tormento est.* Romani enim à servis veritatem extorquebant per tormenta, à cive juramento, à sacerdote solo verbo. Ita Chromatius Aquileinsis Episcopus, quem S. Hieron. sui ævi vocat doctissimum et sanctissimum, scribens in citata Christi apud Matth. verba, ait Christum vetuisse fidelibus juramentum, quia ipsorum verba *ita semper debent esse vera*, *ita fidelissima*, *ut pro juramento habeantur.* Ac subdit: *Juramenti causa est, quia omnis qui jurat, ad hoc jurat, ut quod verum est loquatur. Et ideo Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam voluit esse distantiam; quia sicut in juramento nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum debet esse mendacium; quia utrumque et perjurium et mendacium divini officii*; alii verius legunt: (*judicii*) *pœna damnatur, dicente Scriptura: Os quod mentitur occidit animam. Quisquis ergo verum loquitur, jurat, quia scriptum est: Testis fidelis non mentietur. Jurat* non expresse et formaliter, sed tacite et finaliter; quia scilicet verum loquitur, ob quod omnis juramenti usus introductus est; juramenti enim finis est veritas et veritatis cognitio, quam fidelis sine juramento simpliciter, rem uti se habet enuntians, assequitur; interpre-

tative ergo jurat, id est facit et assequitur id simplici assertione, quod alius qui jurat, assequitur suo juramento. Hæc Chromatii (male in priscis codicibus Juris Canonici legitur Chrysostomi) verba translata sunt in jus Canonicum, et habentur 22. q. 5. cap. 12: *Juramenti*, ubi recte Glossa notat, τὸ *Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam voluit esse distantiam*, limitandum esse ad generalitatem præcepti, quod, sicut Deus vetuit omne perjurium, sic et vetuit omne mendacium, ne quis putaret extra perjurium licitum esse mentiri, uti explicat Chromatius, alioqui in gravitate sceleris magna est distantia; longe enim gravius peccat perjurus pejerando quam mendax mentiendo. Concludit Chromatius: *Sic à Deo qui verax est et mentiri nescit, quidquid dicitur pro juramento prohibetur; quia verum est omne quod loquitur.* Tam sancta est Deo veritas, quam fideles imitari decet.

Mystice, auctor Catenæ Græcor. *Testis*, inquit, *injustus et infidelis* est diabolus; hic enim cum temporariæ voluptatis usum insipientibus promittat, aliud nihil quam sempiterni ignis supplicium præstat. *Testis* autem *fidelis* est Dominus; quippe qui in omnibus dictis et promissis suis sit fidelissimus, neque unquam mentiatur aut fallat. *Incendit* porro testis injustus mendacium, quia quod exstinctum jacebat, vel nova accusatione, vel falsa testificatione denuo exsuscitat. Hæc auctor Caten. juxta Septuag.

Rursum testis fidelis est Martyr, qui fidei veritatem suamque in Deum fidelitatem morte sua testatur, et sanguine suo obsignat. Rursum qui recte et sancte vivit ac in sanctitate fideliter perseverat resistendo quibusvis difficultatibus et tentationibus. Unde B. Theodor. Studita inter homilias Catecheticas, quas edidit Joannes Livineius Canonicus Antverpiensis, decimæ hunc titulum præfixit: *Martyres esse non solum qui sanguinem profundant, sed etiam qui vitam obeant divinam;* idque probat tum auctoritate S. Pauli, tum ratione. Ait enim Apostolus, inquit, Hebr. 11: *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, et speluncis, et in cavernis terræ.* Et paulo post: *Tantam habentes nubem Martyrum, deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum.* Viden' ut universe Martyres vocavit omnes pietatis amantes afflictamque vitam tolerantia trahentes? Quare et nos, fratres, numerati in hoc martyrio sumus: nam qui tolerantes vitæ ærumnas crucigeræ amplectamur, qui virginale votum tueamur, nec morigeratione detrectanda, in qua inest quiddam instar certaminis, Jesum testamur et Christum esse et Dei Filium, testamur judicium ac remunerationem futuram, testamur vitæ exactæ rationem reddituros ad terribile Christi tribunal, obsistentes diabolo Christi inimico torquenti, et assidua cogitationum ac lethalium voluptatum objectatione, velut flagris urgenti negare nos esse Deum. Hactenus Studita.

6. QUÆRIT DERISOR SAPIENTIAM, ET NON INVENIT; DOCTRINA PRUDENTIAM FACILIS.] Hebræus: *Quærit irrisor sapientiam, et non*, supple, *invenit;* vel ut Cajet. *Adest, et scientia intelligenti levis;* Symmachus: *Quæsivit pestilens sapientiam, et non est.* Pro *facilis*, Chaldæus vertit: *Et scientia prudenti vilescit*, id est parvo et vili pretio comparatur. Τὸ *doctrina prudentium facilis* dupliciter accipi potest: primo, passive, q. d. Doctrina prudentium facilis est, ut discatur ab ipsis prudentibus, sive prudentes facile capiunt et addiscunt doctrinam. Unde Hebræa habent: *Scientia intelligenti*, vel intelligentis, *levis* vel *facilis;* sicque clara et directa est antithesis inter derisorem et intelligentem, sive prudentem in discenda sapientia, quod derisori difficilis, imo impossibilis, sit sapientia; quia omni suo labore quo eam quærit, non invenit; intelligenti vero, sive prudenti, eadem sit facilis, quia scil. derisor suis voluptatibus addictus non quærit eam serio, sed quasi per jocum et risum, imo eam ridet et deridet: tales sunt hypocritæ, hæretici et Judæi; prudens vero cordate, serio et resolute eam vestigat, ideoque facile eam invenit; quia taliter quærenti occurrit, et ultro se offert sapientia, puta honestas et virtus. Unde Vatablus vertit: *Qui autem judicio pollet, huic obvia est sapientia.* Ita Beda et Jansenius; nam, ut ait sanctus Cyrillus in Joannem, lib. 1. cap. 12: *Canes venaticos imitatur sapiens huc illuc feras quærentes. Ipse enim non intellectam rem sæpe ac multum vestigans, interrogansque tandem assequitur.*

Secundo, active, q. d. *Doctrina prudentium est facilis*, non tantum ut ab eis discatur, sed et ut ab eis doceatur; quia prudentes facile docent doctrinam sive prudentiam, utpote quam ipsi longo studio usuque didicerunt et apprime callent; ac proinde rudes et imperiti facile ab eis eamdem discent, si eorum doctrinæ se subjiciant. Unde Septuaginta vertunt: *Quæres sapientiam apud malos, et non invenies; sensus autem apud prudentes facilis est;* vel, ut auctor Catenæ Græcorum vertit: *Apud prudentes sensus et intelligentia inventu sunt facilia.* Quia licet mali subinde speculative bona virtutum dent monita et præcepta, tamen, quia opere contrarium faciunt, hinc auditoribus qui magis operibus credunt quam sermonibus, eamdem non persuadent; at prudentes et probi, quia quæ docent verbo, eadem monstrant exemplo, hinc facile eadem aliis ingerunt et imprimunt.

Huc reducuntur variæ variorum probabiles et congruæ hujus versus expositiones. Nam primo, R. Salomon exponit, q. d. Derisor quando sapientia opus habet, eamque quærit, animum suum ea spoliatum experitur. Id maxime fiet in die judicii juxta parabolam virginum fatuarum, quibus veniente sponso defecit oleum, Matth. 25.

Secundo, Baynus per derisores accipit pueros, qui jocis et ludis addicti non capiunt præcepta sapientiæ, sed ad ea quasi stupent et rident; moxque ea fastidientes ad suas nugas et ludicra revolvuntur, q. d. Joculatores, jocisque et ludis addicti, non capiunt sapientiam, sed prudentes, cordati et severi; hisce enim virtus, quæ in maturitate et severa passionum castigatione consistit, est facilis.

Tertio, nervose et particulatim Jansenius, q. d. Derisor, id est qui longo tempore non tantum per infirmitatem non acquievit sapientum salutaribus monitis, sed etiam inveterata malitia obstitit veritati et sapientiæ, eamque

deseruit; justo Dei judicio incidens in tribulationes et angustias, atque ob id quærens sapiens consilium, quo evadat urgentia mala, frequenter non invenit sapientiam sibi assistentem et bene consulentem, sed suis consiliis sinitur semper in pejora prolabi. Rursum, qui veritatis doctrinam irrident, ut faciunt hæretici et Judæi, quantumvis summis studiis sapientiam veram quærant, non tamen inveniunt: tum quia male quærunt, et extra Ecclesiam ubi non est: tum quia traditi in reprobum sensum, stulti facti sunt, et quasi cæsi palpantes in meridie. Item qui à juventute se totos nugis vanisque rebus addixerunt, sapientiæ recusantes morem gerere, fere cum ad adultam provecti ætatem sese sapientiæ tradere volunt, eamque percipere desiderant, deprehenduntur difficulter eam percipere posse, et ægre in ea proficere. Contra, *doctrina prudentium facilis*, pro quo hebraice est, *scientia prudenti* (intelligenti) *est facilis*, hoc est, homo prudens, qui prudentiam semper dilexit, et intelligentiæ se à juventute semper accommodavit, is facile percipiet scientias quasque, et quidquid sapienter dicitur. Huic expositioni favet Syrus, dum vertit: *Quærit improbus sapientiam, et non invenitur.*

Quartò, Lyranus et ex eo noster Salazar explicant, q. d. Derisor, id est, superbus, qui præ fastu et tumore aliorum, licet Doctorum et Sapientum, doctrinam aspernatur, ac sapientiam suo ingenio, cui præfidit, vestigare, judicare et metiri præsumit; hic utique eam non assequetur; quia sapientia non à proprio, rudi et superbo ingenio, sed à sapientibus et modestis discenda est: sicut enim ventus ferarum vestigia difflat, easque indagandi vim et odoratum in canibus hebetat; sic etiam fastus et superbia, qua suo quis ingenio plurimum tribuit, aliosque spernit et deridet, sapientiæ indagandæ vim adimit. At *doctrina prudentium facilis*, id est, quicumque alios humiliter auscultant, et ab ipsis edoceri volunt, hi facile brevique tempore magnam sapientiam sibi parant.

7. VADE CONTRA VIRUM STULTUM, ET NESCIT LABIA PRUDENTIÆ.] Pro *nescit* Jansenius et alii nonnulli legunt *nescito*. Sic enim habent Hebræa huncque dant sensum, q. d. Si iveris contra virum stultum, hoc est, si eidem te disputando opposueris, nescies, hoc est, non deprehendes in illo labia prudentiæ, nec ab illo disces docte prudenterque loqui. Imperativi enim hìc non præceptum significant, sed permissionem, aut potius sequelam unius ex alio, sive quid uno posito secuturum sit. Simile fuit cap. 12: *Verte impios, et non erunt*, q. d. Si impios vertas, inde consequetur ut amplius non sint. Alii pro *prudentiæ* contrarie legunt: *Nescito labia imprudentiæ*, q. d. Cave ne ex consortio stultorum dicas stulte et imprudenter loqui.

Verum Codices Romani, Beda et alii legunt: *Nescit labia prudentiæ.* Unde Beda primò sic exponit, q. d. Si aperte contra stultitiam stulti disputando incedas, ille nescit intelligere quæ prudenter dicis. Sic et Lyranus ac Dionysius, q. d. Si in stultum incurras illum arguendo, vel cum illo disputando, is quidem te audiet; at nesciet, id est, non capiet tuos sermones, quantumvis scite et prudenter prolatos.

Secundò et germanius, pro *contra* hebraice est מנגד *minneged*, id est, è regione, à coram, hoc est, eminus, longe, procul. מן *min* enim remotionem et elongationem significat. *Minneged* ergo idem est quod *longe, procul;* opponiturque *leneged*, id est, *coram*. Sensus ergo est, q. d. *Vade contra*, id est, è contrario viri stulti, ut, si ille eat ad Orientem, tu ab eo recedens vadas in Occidentem; hoc est, fuge, secede, elonga te à stulto; *et*, id est, quia, *nescit labia prudentiæ*, hoc est, quia nescit prudentiam audire aut loqui, sed quæcumque in buccam veniunt, temere et imprudenter effutit. Ita Aben Ezra. Cum, inquit, hæc dictio נגד *neged* adjunctum habet מן *min* significat longe recedere: quod si eidem adscribatur *lamed*, significat rei propinquitatem, seu ad rem accessum, q. d. Abscede à stulti conspectu, ac procul esto à stolido atque scientiæ experte, nam labia prudentiæ scientiam significant. Sic et R. Levi: Longe, inquit, remove te à vecorde, ne cum illo societatem contrahas. Sic et Chald. Pagninus, Tigurinus et alii.

Dices: Qua fide Noster vertit, *et nescit* in tertia persona, cum in Hebræo sit, *et nescivisti* in secunda, hoc est, *nescito*, vel *nescies*? Resp. Noster videtur censuisse esse hìc commutationem personæ, quæ crebra est in Scriptura, ut scilicet Salomon à sapiente se convertens ad stultum dicat: Tu, ô sapiens! vade contra virum stultum, id est, contraria via te à stulto elonga; at tu, ô stulte! nescito verba prudentiæ, id est, tibi soli serva tuam nescientiam et ignorantiam prudentiæ, noli eam sapienti pandere, nec simplicibus inhalare: quod Noster clare vertit, mutans secundam personam in tertiam, *et*, id est, *quia*, stultus *nescit labia prudentiæ;* Hebræis enim usitata est, sed Latinis inusitata et insolens hæc subita personæ commutatio. Similes tacitæ et repentinæ personarum commutationes crebræ sunt in Prophetis et Canticis: Prophetæ enim subito à Syro, Davide, Salomone, etc., avolant ad Christum, ut patet Isaiæ, 45. 8. et c. 16. 1. Aut certe si ad eamdem sapientis personam hæc referas, dicendum est esse antiphrasin, ut τὸ *prudentiæ* ponatur pro *imprudentiæ*, uti legunt nonnulli Codices Latini et Pagninus qui vertit: *Vade à longe cum viro stulto, et nescies labia mendacia.* Stultus enim videtur sibi sapiens ac prudentissime loqui: sed hæc ejus sapientia et prudentia apud sapientes vera est imprudentia et stultitia.

Porro alii varie hæc ex Hebræo vertunt et exponunt. Primò, R. Salomon: *Vade*, inquit, *coram viro stulto, et nescies labia prudentiæ*, hoc est, si cum stulto conversaris, non disces ab eo prudentiam.

Secundò, Tigurina: *Vade à facie hominis stulti, in quo non animadvertis labia scientiæ.*

Tertiò, Vatablus: *Vade à facie insipientis, cum non noveris sermones scientiæ*, hoc est, nihil sit tibi commercii cum stulto, si inexpertus fueris et ignorans: quia à stulto non disces scientiam, sed stultitiam.

Quartò, Chaldæus: *Vade per viam aliam à viro stulto; quia in labiis ejus non est scientia;* et huc Vulgatam versionem revocant Cajetanus et Baynus, subaudiendo pronomen *eum*: *Vade*, inquiunt, *contra virum stultum, et eum qui nescit labia scientiæ*, id est, procul discede à stulto, et ab eo qui imperite et imprudenter loquitur.

Quintò, Jansenius, quasi dicat: *Vade contra*

virum stultum, id est elonga te à stulto, *et nescito labia scientiæ*, id est tace, imo, si opus sit, simula te nihil scire, ac loquendi imperitum et prudentiæ expertem esse, potius quàm ut cum stulto sermocineris vel disputes.

Sexto, Septuag. prorsus aliò abeunt: *Omnia*, inquiunt, *contraria viro imprudenti; arma autem sensus* (græce αἰσθήσεως, id est sensus, judicii, scientiæ, doctrinæ, id est prudentis et sensati animi, αἴσθησις enim est νόησις) *labia sapientia*, vel, ut vertit auctor Catenæ Græcorum: *Viro stulto omnia cadunt adversa; labia autem sapientis organa sunt judicii et sensus*, hoc est, inquit, *sapientum labia sunt idonea judicii et sensus organa, ut quæ insipientiam avertunt, et malitiam data opera insectantur; malitia enim cum vera sapientia nihil commune habere potest.* Sicut enim in organis exacto aurium judicio, fistulæ minores gradatim cum majoribus magna sonorum proportione harmonice coaptantur et contemperantur, indeque suavem edunt melodiam et concentum: sic pariter sapiens sermones suos magno prudentiæ sensu disponit et contemperat, indeque mirum audientium tam illis quàm sibi conciliat decorem et gratiam, adeo ut, cum eum loquentem audiunt, organorum concentum se audire existiment. Græcum enim ὅπλα non tantum arma, sed et organa et instrumenta quælibet significat. Sin *arma* hoc loco vertas cum Complut. et Roman. sensus erit, q. d. Viro imprudenti ob imprudentia ejus verba, quibus sibi omnium odia accersit, omnia accidunt contraria et adversa; omnes enim in eum insurgunt, eumque lacessunt: *arma autem sensus labia sapientia*, id est arma hominis sensati, quibus se contra adversa omnia communit, imo inimicos quoque sibi amicat, sunt verba prudenter et gratiose labiis ejus prolata. Aut, ut noster Salazar, q. d. Omnes et omnia imprudenti crudele movent bellum; sed tamen nulla adversus eum arma sæviora sunt, quàm labia sapientia hominis sensati. His enim crudelius quàm sagittis et jaculis configitur, his sævius quàm gladiis hastisque confoditur ejus stoliditas et stultitia. Porro stultus hîc, et in cæteris proverbiis, idem est quod imprudens, vitiosus, pravus, improbus; sapiens vero est prudens, virtute præditus, rectus, probus; hæc est enim sapientia vera et practica, uti sæpius monui. Ita S. Ambros. l. 3. epist. 19. post initium: *Eloquia tua*, inquit, *plena intellectus sint. Unde et Salomon ait: Arma intellectus labia sapientia. Et alibi* (Proverb. 15:) *Labia tua alligata sint sensu, id est fulgeat sermonum tuorum manifestatio, intellectus coruscet, et eloquium tuum atque tractatus aliena non indigeat assertione, sed sermo tuus velut armis suis sese ipse tueatur.*

Denique Theodorus Abbas apud Cassianum collat. 6. cap. 9. sic Septuag. explicat: *Ut*, inquit, *de perfectis ac sapientibus dicitur: Diligentibus Deum omnia cooperantur ad bonum, ita de infirmis pronuntiatur ac stultis: Omnia adversa viro insipienti; nec prosperis enim rebus proficit, nec emendatur adversis. Ejusdem namque virtutis est tristia fortiter tolerare, cujus etiam secunda moderari, et eum qui in uno eorum superatur, neutrum sufferre certissimum est. Facilius tamen quis elidi potest prosperis, quàm adversis. Hæc enim interdum etiam invitos retinent atque humiliant, et compunctione saluberrima vel minus peccare faciunt, vel emendant; illa vero mollibus mente ac perniciosis extollentia blandimentis, securos felicitatis suæ proventu ruina majore prosternunt.*

8. SAPIENTIA CALLIDI EST INTELLIGERE VIAM SUAM: ET IMPRUDENTIA STULTORUM ERRANS.] Chaldæus: *Sapientia callidi est intelligentia viæ suæ; stultitia vecordium fraudulenta;* Syrus: *Solers in sapientia sua intelligit viam suam; at via stulti in errore. Callidus*, hebr. ערום *arum*, in hisce Proverbiis in bonam partem sumitur pro cauto et prudenti. Sensus est, q. d. Vir cautus et prudens intelligit suas vias, id est actiones, quia antequam eas obeat, prævidet et prospicit modum, quo prudenter, recte et honeste juxta Dei legem et voluntatem eas operetur, ut per eas ad vitam honestam, ac tandem beatam recta contendat ac perveniat. Et in hoc sita est vera ipsius sapientia. At vero imprudentia et insipientia stultorum in eo consistit, quòd ipsi non intelligant, non prospiciant, ut viæ eorum sint rectæ; sed à rectitudine aberrant in avios et devios voluptatum errores, ad quos eos abripit sensus et concupiscentia; unde ab una voluptate aberrant et vagantur in aliam et aliam, donec assidue aberrando magis et magis, tandem in ruinam et gehennam corruant, qui summus et irrevocabilis est error.

Pro *erras* hebr. est מרמה *mirma*, id est dolus, fraus, deceptio, ut vertunt Aquila, Symmachus, Theodot. ac Septuag. *Dementia*, inquiunt, *imprudentium* ἐν ἀπάτῃ, id est in deceptione vel in errore; quia scilicet error eorum decipit eos, ducitque in exitium et tartarum. Et sic in re idem est dolus et deceptio, quod error, ut vertit Noster. Ita auctor Catenæ Græcorum: *Sapientia prudentium vias illorum intelligit; stultorum autem amentia in errorem inducit: Quia prudentes*, inquit, *omnes actiones suas prudenter instituunt; amentes autem ne tum quidem, dum errant, errorem suum agnoscunt, sed in obscuris ignorationis et inscitiæ tenebris nunquam non versantur.* Potest secundo dolus hîc proprie accipi. Unde Vatablus, repetens τὸ *intelligere*, sic vertit: *Sapientia cauti est intelligere viam suam; stultitia autem stultorum est intelligere dolum*, hoc est, stulti nihil aliud cogitant quàm quomodo aliis imponere possint. Sicque pulchra est antithesis, q. d. Sapientia vere prudentis et cauti est non cognoscere fraudes et dolos, quibus opes vel honores comparet, aut proximum suum callide opprimat, sed cognoscere viam suam, quid scilicet sibi agendum sit et quà eundum, ut ad cœlum vitamque beatam perveniat. Ex adverso sapientia stultorum est machinari dolos et fraudes, quibus se ditent et magnificent; putant enim se sapientes et callidos, cum eo per dolos pertingere valent: at hæc eorum sapientia summa est insipientia et imprudentia; quia negligunt scrutari et cognoscere vias suas, quibus scilicet ad felicitatem tendant, ac toti sunt ut scrutentur vias alienas, id est actiones proximorum, ut eas per dolos et fraudes evertant; qua ratione non tam proximos quàm se ipsos evertunt, ac in ruinam et gehennam præcipitant. Quo quid stultius? nam, ut ait Psaltes, psalm. 7. Stultus et impius *lacum aperuit, et effodit eum, et incidit in foveam quam fecit;* doli enim in caput dolosi, fraudes in caput fraudulenti recidunt et evolvuntur.

Alludit ad prudentiam serpentis, qui hebr vocatur ערום *arum*, id est callidus, Genes. 3.

v. 1. de quo Christus : *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Inter cætera autem prudentiæ serpentis argumenta unum est, ait Salazar, quod, cum pedibus careat, ideoque reptare debeat, fugit prærupta, et fere per plana et æquabilia vias suas dirigit, teste Plinio, lib. 6. cap. 15; in planis vero tam velociter fertur, ut levissimorum equorum cursum adæquet, q. d. Salomon : Imitare, ô homo, calliditatem serpentis; sicut enim hic diligit vias planas et sibi convenientes, sic et tu dilige *vias,* id est actiones, studia et occupationes naturæ et ingenio tuo commodas ; hæ enim homini planæ, imò proclives sunt, reliquæ difficiles et acclives. Unde

Tertio, et magis proprie : *Sapientia callidi est intelligere viam suam*, id est sibi convenientem et congruam, q. d. Sapiens intelligit quæ via, id est quis status, quis gradus, quod officium, quæ occupatio, quod studium, quæ ars, quæ actio sit sua, id est sibi conveniens, quæ scilicet suæ complexioni, indoli, propensioni, viribus, talentis congruat. Et in eo consistit ejus sapientia. *At imprudentia stultorum est deceptio, dolus et error;* quia non cogitant quid sibi suæque indoli, æque ac saluti conveniat; sed id amplectuntur quò eos rapit ambitio, levitas, avaritia aut libido; quo fit ut in graves difficultates præsentes et æternas incidant, ex quibus se expedire nequeunt: quæ magna est imprudentia. Sic quotidie videmus plerosque errare in statu vitæ deligendo, in officiis amplectendis, ex eo quod non considerent an is status vel officium sit sibi congruum et salutiferum; sed an sit opulentum, splendidum, honorificum, v. g. offertur pastoratus, abbatia, episcopatus pinguis et splendidus, illico arripitur, nec prius discutitur an is arripientis, naturæ, gratiæ, viribus, humeris sit commensus; quo fit ut multi oneri sint impares, nec tantum se, sed et subditos, quorum curam acceptant, in perditionem præcipitent. An non hæc est imprudentia, eaque summa, utpote in re gravissima? talis enim est salus æterna, quæ est ultimus finis, summumque hominis bonum. Quid enim magis præposterum, quàm media fini, puta episcopatum saluti, anteponere, ac deinde finem ad media à se præelecta, puta salutem ad episcopatum, accommodare, imo cogere velle? *O curas hominum! ô quantum est in rebus inane,* imo insipiens, stultum et perniciosum ! Alius amplectitur matrimonium, quia offertur sponsa dives, pulchra, nobilis; nec considerat an ejus mores moribus suis congruant, quo fit ut postea mores ejus moribus suis dissimiles, imo adversos deprehendens, in perpetua vivat afflictione, litigiis, mœroribus. Alius se applicat studio, ut præbendam vel dignitatem consequatur, cum sit hebeti ingenio, et natus ad mechanica : hic perdit tempus, perdit indolem, perdit talentum sibi à Deo datum, et aliud sibi non datum vi invadere satagit, et ita de cæteris. Hinc animæ perditio, et salutis naufragium. Quàm multi in seculo damnantur, qui in statu ecclesiastico, vel Religioso salvarentur, et vice versa. Igitur docet Salomon in eo veram sapientiam consistere, ut quisque sapienter secundùm Deum ex rectæ rationis judicio, sepositis privatis affectibus, ac mundi carnisque illecebris dijudicet quæ via, id est quæ occupatio, quis status, quod officium, quæ actio, sibi, id est suæ indoli et inclinationi, ac suis tam naturæ quàm gratiæ viribus proportionata sit, commensurata et congrua, ut recte et honeste vivat, itaque ad æternam felicitatem, ad quam à Deo creatus est, et ad quam hæc vita non nisi via, peregrinatio et cursus est, perveniat, qui secus faxit hunc imprudentem esse, nec tam alios quàm seipsum ludere et decipere.

Radix hujus disparitatis est, quod sapiens ex dictamine sapientiæ omnia examinet, et libret secundum rationes divinas et æternas; insipiens vero secundum rationes humanas, temporales et caducas, quas divinis et æternis anteponit, quæ summa est insipientia. Notat hoc noster B. Aloysius Gonzaga ; qui proinde pingitur cum bilance, in cujus una lance appendit rationes temporales, in altera æternas, quæ longe prioribus præponderantes ipsum incitant, ut omnia sua agat et mensuret juxta dictamen rationum divinarum et æternarum, non vero humanarum et caducarum. Hoc est quod ait sapiens :

Quidquid agas, prudenter agas, et respice finem.

Et S. Bernard. serm. 20. inter parvos : *Attende, homo, unde venis, et erubesce ubi es, et ingemisce quò vadis, et contremisce.* Et Psaltes : *Cogitavi dies antiquos*, inquit, *et annos æternos in mente habui.* Si sapis ergo, in singulis actionibus hoc elige, hoc age, quod in hora mortis, quod in die judicii, quod per omnem æternitatem voles te elegisse, te egisse : *Semel dictum, cogitatum factum, æternum est : Vive, stude, laboru æternitati.* Hæc est sapientia Sanctorum.

9. Stultus illudet peccatum ; et inter justos morabitur gratia.] Pro *stultus* Compl. et codex Montis Amiati ac Longobardus legunt *stultis* in dativo plurali, et sic verti potest ex Hebræo. Pro *illudet*, Hebr. est יליץ *ialits*, quod varii varie vertunt : primo, illudere ; secundo, cavillari, hoc est, factum vel dictum alicujus in malam partem interpretari ; tertio, palliare sive excusare ; quarto, loqui præsertim sophistice; quinto, intercedere. Unde primo Chaldæus vertit : *Stulti comparationes ponunt in peccato ; et inter rectos est beneplacitum*, q. d. Stulti scelera sua imminuunt comparando ea cum sceleratioribus, ac sibi blandiuntur, quod præ illis boni et honesti videantur ; secundo, Pagnin. *Stultus loquitur verba delicti; et inter rectos erunt verba dilectionis*, id est, ut Vatabl. Si Stultus quid malefecerit, id palam eloquitur; et inter rectos semper fit mentio charitatis ; tertio, Tigurina : *Stulti excusant delictum, sed inter rectos est beneplacitum* vel *benevolentia ;* quarto, R. Emmanuel : *Quilibet ex stultis palliabit delictum, et inter rectos voluntas bona*, aut, *stultus interpres* vel *mediator delicti erit, et inter rectos benevolentia;* quinto, Baynus : *Stultus loquitur delictum, et inter rectos gratia*, id est, inquit, stultus loquitur turpia quæ nec nominari debent; at justorum sermones gratia et venustate conditi sunt; sexto, R. Salomon vertit : *Pro stultis mulcta intercedit.* Cum enim, inquit, in Deum et homines peccarint, necesse est ut utrisque pro offensa per mulctam satisfaciant, sicut Philisthæi pro delicto in arcam Dei commisso solverunt quinque anos aureos, 1. Reg. 6. 5 ; septimo, R. Levi vertit : *Peccatum loqui faciet stultos.* Cum enim, inquit, per peccatum se finem quem optabant, non consecutos, imo pœnas et ærumnas incurrisse viderint, loquentur et conquerentur de

misera et infelici sua sorte; octavo, Aben Ezra: ילִיץ *ialits*, inquit, est interpretari mentem aliorum, eique se accommodare; מליץ *melits* enim est interpres, q. d. Stultus, id est impius, loquitur ad mentem eorum, quibuscum peccatum perpetrare satagit, juxta illud Isaiæ, 3. 9: *Peccatum suum quasi Sodoma prædicaverunt, nec absconderunt.*

Verum Noster optime et maxime proprie ילִיץ *ialits* vertit, *illudet*, et Symmach. *irridet*, quod multa complectitur; primo, q. d. Stultus cum risu et joco quasi ludens perpetrat peccatum, perinde ac si cum peccato luderet, illique illuderet, juxta id quod dixit cap. 10: *Quasi per risum stultus operatur scelus.* Et c. 2: *Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.* Ubi plura hac de re dixi. Rursum cum de peccato arguitur stultus, id est impius, illudit, id est, tergiversando, excusando, ridendo eludit arguentem, ejusque correptionem; at vicissim stultus illudetur à peccato, unde Compl. et codices jam citati ac Dion. Carthus. legunt: *Stultis illudet peccatum*, sicut esca in hamo decipit pisces, ait Dionys. Et Aquila: *Stultis illudet peccatum, inter justos autem erit gratia*, q. d. Voluptati et culpæ impiorum illudet pœna, quam culpa ex improviso eis inducet; sed apud justos erit Dei gratia, quæ eos prosperabit, et tandem beabit. Stultus ergo qui effrænis ruit in scelera, videtur illudere peccato; at magis illudit ipsi peccatum, peccatique præses diabolus; nam ob peccatum cruciabit eum acerrime tum in hac vita, tum in gehenna, ubi illum deridebit, illudet et subsannabit, quod tam demens fuerit, ut sibi hosti suo jurato ad peccatum tentanti cesserit, imo crediderit, quod tam insensatus fuerit, ut non cogitarit incendia gehennæ; sed pro modica voluptate iis animam suam tradiderit. At *inter justos morabitur gratia;* quia honesta agendo gratiam Dei et hominum sibi conciliabunt. Unde Syrus vertit: *Stultis faciunt peccatum et recti beneplacita.*

Secundo, stultus illudit peccatum, non suum, sed alienum, id est, deridet peccantes, eorumque peccata per risum et jocum commemorat, aliisque ridenda proponit; sub peccato enim metonymice ipsos peccantes intelligit. Huic sensui valde congruit sequens antithesis: *Et inter justos morabitur gratia.* Hebr. רצון *ratson*, id est beneplacitum vel benevolentia, q. d. Stultus, cum videt quem peccantem, ejus peccatum propalat, ridet, subsannat, eumque omnium risibus objicit, quo fit ut ejus aliorumque iram et odia in se concitet; at justus, si quem peccantem videt, ejus peccatum benevole tegit, excusat, et secreto benigne corripit ut emendet; quocirca inter justos moratur gratia, id est benevolentia, pax, concordia, amicitia. Ita Jansenius.

Tertio, peccatum sæpe metonymice sumitur pro hostia quæ offertur pro expiatione peccati, ut Levit. 6. 17, et cap. 5. 6. Sic Christus dicitur pro nobis factus maledictum et peccatum, id est hostia pro peccato et maledicto, 2. Corinth. 5. v. 21. Rursum רצון *ratson*, id est gratia, beneplacitum, subinde sumitur pro victima gratiosa voluntarie oblata, ut Isaiæ 60. 7: *Offerentur super placabili altari meo*, Hebr. *super altare ad gratiam*, id est tanquam gratiosa et voluntaria victima.

Sensus ergo est, q. d. Impius admisso peccato, si moneatur offerre hostiam lege Levitici, c. 4, pro peccati expiatione præscriptam, nolet illam præstare, sed illudet, id est eludet vel deridebit monentem. At *inter justos morabitur gratia*, qua se à peccato illibatos conservent, ut hostia pro peccato non egeant; quare si quam offerunt, non pro peccato, sed ad gratiam, id est tanquam gratiosam et spontaneam Deo sistunt. Huc facit versio Sept. *Domus iniquorum debebunt mundationem, domus autem justorum acceptabiles*, q. d. Iniqui nolent solvere hostiam pro peccato debitam, sed in hoc debito permanebunt quasi illudentes, et irridentes tam peccatum quam hostiam pro peccato; at vero justi sunt acceptabiles, id est, Deo grati ac accepti, unde non indigent hostia pro peccato; sed si quam offerant, non pro peccato, sed spontaneam ad Dei gratiam magis sibi conciliandam offerunt. Ita Salazar. Unde Syrus more suo assectans Sept. vertit: *Domus iniquorum quærunt recte munditiem, et domus justorum eam recipiunt.* Hic sensus obscurior et profundior est, secundus vero clarior et planior.

10. Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, in gaudio ejus non miscebitur extraneus.] Syrus: *Cor cognoscens*, vel *intelligens, mœstitia est animæ suæ;* Arabicus: *Cor viri sensitivum* (quod facile tangitur, et sentit), *anima ejus tristis est; et in gaudio ejus non miscebitur magnificentia;* primo, Jansenius et Baynus sic exponunt, q. d. Cor, quod angitur et conscium est sibi secreti mœroris, non capietur facile solatiis, quæ extrinsecus adhibentur. Verus enim dolor, qui cor penetrat et pervadit, non facile tollitur blandimentis externis. Atque hoc est, quod dicitur: *Extraneus*, vel extraneum quid, *non miscebitur in gaudio ejus;* quia scilicet non adfert ei gaudium, nec temperabit gaudio cordis mœrorem; nullus enim externus dilectionis affectus poterit ei esse in gaudio, id est, ad gaudium, ut scilicet gaudio se det, eoque velut solatio tristitiam temperet. Id experiuntur peccati gravioris sibi conscii. Unde Symmach. vertit: *Et in gaudio ejus non miscebitur extraneis*, scilicet deliciis et gaudiis. Nam ut ait S. Augustin. contra litteras Petiliani, lib. 3: *Si conscientiam mordet veritas criminis, quid mihi prodest, si me continuis laudibus mundus extollat? hoc enim mere externum est, illud intimum.* Quocirca S. Ephrem tract. de Oratione: *Omnis*, inquit, *mundana et profana voluptas in amaram conscientiam conjecta, quasi parva mellis stilla est in absinthii dolium refusa.*

Secundo, Cajet. q. d. Vir cordatus dolores et angores animæ suæ celat et corde premit, juxta illud:

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

Idem pariter, cum lætatur et gaudet, celat lætitiam, solusque gaudii sui conscius est: *Imprudentium vero ut gaudia, sic dolores exundare solent*, ait Seneca epist. 100.

Tertio, noster Salazar duas affert expositiones; prior est addendo τὸ *solum* hac ratione: *Cor quod novit solùm*, inquit, *amaritudinem animæ suæ*, id est cor quod in adversa fortuna solum novit sentitque suos angores, nec ullum habet sui doloris conscium vel consortem, hoc ipsum cum secunda deinde utetur fortuna, neminem in suæ lætitiæ et gaudii consortium acerset, sed secum silens solum pariter gaudiis suis potietur et fruetur.

Posterior, quam ipse priori præfert, ut τὸ *novit* sumatur pro *amat*, q. d. *Cor quod novit amaritudinem animæ suæ*, id est, cor nimirum, quod eò doloris et angoris pervenit, ut suam ipsius amaritudinem et acerbitatem adamet, et tristitia illi voluptati sit : *In gaudio ejus non miscebitur extraneus*, q. d. Papæ, aut apage : Profecto in partem et societatem talis gaudii et voluptatis nemo vocari volet. Itaque proverbium illos incusat, qui tristitiæ habenas laxantes eò deveniunt, ut huic jam libenter incumbant, utque suos mœrores et dolores adament, et deosculentur. His succenset Seneca in lib. de Consolatione ad Martiam : *Quemadmodum omnia vitia penitus insident, nisi dum surgunt, oppressa sint ; ita etiam hæc tristia, et misera, et in se sævientia, ipsa novissima acerbitate pascuntur ; et fit infelicis animi prava voluptas, dolor.*

Verum hæ expositiones ingeniosæ quidem sunt, at planam Salomonis sententiam obscurant vel intricant. Igitur Hebræa habent : *Cor cognoscit amaritudinem animæ suæ, et in gaudio ejus non miscebitur alienus*, id est, ait Vatabl. Mens ipsa cognoscit amaritudinem et lætitiam conscientiæ suæ, et non alius; nullus enim satis explicare potest alteri latentem in animo mœrorem, vel gaudium ; neque quantumvis explicet, alter ea percipere potest, uti ipse ea in animo sentit. Aliud enim est ea audire, vel videre, aliud ea sentire. Tigurina vertit in genere neutro : *Et in gaudio ejus nihil alienum se immiscet*, q. d. Merum ac purum putum est ejus gaudium, nec ullo dolore aliave passione mixtum.

Interpres noster nervosius hanc sententiam stringit, subaudiendo, more Hebræornm, relativum *quod;* unde sensus ejus est, q. d. Cor, id est mens et conscientia, quæ sola perfecte conscia est suæ amaritudinis et tristitiæ, hæc pariter sola perfecte gaudii sui erit conscia et compos, cum è tristitia emerget in gaudium : sicut qui è periculo et angore naufragii evasit et enatavit ad littus, hic solus uti suos angores in naufragio sensit; ita solus evasionis et liberationis suæ gaudium gaudiique pondus sentit, æstimat et gustat. Sic Jacob lugens Joseph quasi mortuum, cum audiit eum superesse ac vivere, *revixit spiritus ejus, et ait : Sufficit mihi, si adhuc Joseph filius meus vivit ; vadam, et videbo illum antequam moriar*, Genes. 45. 28. Sic non nullæ matres putantes filios in bello occubuisse, ideoque lugentes, cum illi ex insperato apparerent, vivosque se matribus sisterent, præ subito nimioque gaudio resolutis spiritibus vitalibus animam exhalarunt. Sic Hebræi afflicti à Pharaone in Ægypto amare lugebant; at liberati à Mose mire gavisi sunt, nec eorum gaudiis se miscuit Ægyptus, aut quis exterus.

Porro hæc sententia cuilibet cordis tristitiæ et lætitiæ aptari potest; maxime tamen vera est in tristitia et lætitia supernaturali, præsertim in compunctione animi, qua pœnitens amare dolet de peccatis suis vel alienis, cæterisque spiritus periculis vel ærumnis; huic enim compunctioni miscetur gaudium inenarrabile, quod nec pœnitens explicare, nec alius compunctione carens capere potest ; adeoque compunctio in se suoque dolore mirum et cœleste continet gaudium, idque primo, quia compunctio sancta est, animamque Deo conciliat, quæ materia et causa est ingentis gaudii. Unde S. Ephrem, magnus compunctionis amator et præco, serm. 3. de compunct. exclamat : *O lacrymarum vis! quousque pertingis, quæ multa cum fiducia, nullis impedita retinaculis, ipsum cœlum penetras? O vis lacrymarum, quæ si velis ante sanctum atque excelsum immaculati Domini thronum cum gaudio adsistere potes! O vis lacrymarum, in cujus præsentia atque confidentia Angelorum ordines cœlestesque omnes virtutes semper exultant ! O lacrymarum potentia! quomodo in ictu oculi quasi præpetibus sublata pennis in cœlum revehis atque ascendis, et postulata à Deo sancto obtines ; occurritque tibi hilariter indulgentiam ac remissionem peccatorum deferens? Largire igitur mihi indigno famulo tuo, Domine, lacrymas, illuminationem cordis atque fortitudinem , ut fontes lacrymarum jugiter cum dulcedine fundens, cor meum illustretur in oratione munda ; ut magnum illud delictorum meorum chirographum modicis lacrymis deleatur, ignisque ardens ibi exiguo fletu exstinguatur.* Et ser. 4. loquens de Davide : *Una*, ait, *nocte peccavit, et per singulas noctes flevit ac vigilavit, lectum rigavit, et vulnus eluit, lacrymarumque virtute effectus est beatus.* Et mox : *O lacrymarum virtutem, quæ ab inferis ad cœlos usque reducis desiderantes te ! O virtutem lacrymarum, quæ medicinalis officina es peccatorum ! per te peccatores efficiuntur beati; unde et Dominus noster beatos tales prædicat, dicens : Beati qui nunc fletis; quoniam ridebitis, in futurum scilicet. Non quidem dixit beatos illos, qui deflent mortuum, aut damnum domus, aut necessitatem, aut quid aliud seculi hujus : Sed beati,* inquit, *illi, qui lugent de peccatis suis. Nunc enim ad modicum tempus plorant ; illic autem in sempiterna consolabuntur secula. O quantum gaudium est in cœlis, simul ac peccator in terra lacrymas profuderit!*

Secundo, quia compunctio procedit ex amore Dei : ideo enim pœnitens dolet se offendisse Deum, quia videt quantum bonum sit Deus quem offendit, quàmque sibi et omnibus sit amabilis : amor autem causat gaudium. Unde S. Basil. hom. 4. de gratiarum actione objiciens sibi : Si gaudium perenne præcipis, ô Paule, Philip. 4. 4, cur lacrymas interponis ? *Ad hæc*, inquit, *dicere possumus Sanctorum lamenta lacrymasque provenire à fervore charitatis : oculis enim cordis in eum conjectis quem diligunt, lætitiam sibi illinc accumulant.* Et Paulo post : *Apostolus*, inquit, *ut cum flentibus fleamus permittit ; quod hujusmodi lacrymæ sint seminium quoddam ac fœnus, quibus æternum illud gaudium increscit quotidie et cumulatur.* Itaque lacrymæ spiritualem lætitiam non impediunt, sed accumulant, et tanquam oleum ignem nutriunt et accendunt.

Tertio, quia pœnitens cupit et gaudet compungi, ipsaque compunctione et lacrymis quasi epulis delicatissimis pascitur. Unde τὸ *cor quod novit*, exponas, *cor quod amat amaritudinem*, id est compunctionem, *animæ suæ.* Sic dicit Christus reprobis : *Nunquam novi vos*, id est, non amo vos, odi vos, Matth. 7. 23. Quocirca B. Antiochus hom. 107. de compunctione : *Rorulentæ*, inquit, *aspergines lacrymarum, ut dulcor mellis sunt cordi, aut suave fragrans thymiama apud Deum.* Recte D. Petrus Cellensis lib. de Panibus, c. 12 : *Panis*, inquit, *lugentium abundantia est lacrymarum. Sicut enim panis esurientem, sic lacryma reficit animam dolentem: deficit esuriens sine pane, lacerata languet anima*

sine lacrymarum effusione, panis mitigat famem, lacryma lenit dolorem. Ulterius progressus D. Ephrem, tom. 1. orat. de extremo judicio et compunctione: *Certe*, inquit, *scitote, fratres, non fore in terra quid dulcius gratia lacrymarum, si quis vestrûm expertus lacrymarum dulcedinem mediante oratione desideraverit elevari è terris: totus hic extra corpus in cœlum fertur. Et quid dico extra corpus? imo extra seculum universum totus est, nec amplius conversatio ejus invenitur in terris.* Hoc compunctionis gaudium gustabat Psaltes dicens: *Cibabis nos pane lacrymarum, et potum dabis nobis in lacrymis in mensura*, Psal. 79. 6. Sic S. Magdalena pascebatur suis lacrymis, quibus rigabat pedes Christi, magis quàm Simon suis epulis. Unde secessit in Balmam, ibique triginta annos sola soli Christo vacavit in compunctione et lacrymis suavissimis: quare quotidie in cœlum subvecta, meruit Angelorum concentum audire, eoque velut cibo tam corpore quàm mente pasci.

Quarto, quia compunctio certam affert spem beatitudinis, cœlestisque gaudii est quasi arrha et prægustus. Unde bene senior Macarius homil. 15: *Habent*, inquit, *Christiani consolationem spiritus lacrymas, luctum et planctum; suntque illis et lacrymæ deliciarum loco.* Imo D. Chrysost. hom. 24. in epist. ad Ephes.: *Nulla*, inquit, *res est æque jucunda atque luctus qui est ex Deo.* Hanc lacrymarum suavitatem expertus S. Aug. in Psal. 127: *Si spes*, inquit, *tam dulcis est, quantò res dulcior erit?* Et nonnullis interjectis: *Dulciores sunt lacrymæ orantium quàm gaudia theatrorum.* Hoc est quod Christus promittit Matth. 5. 5: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Ubi D. Chrysost. hom. 15: *Ubi vero*, inquit, *dic mihi, consolabuntur? et hîc profecto, et quod est amplius, in futuro. Itaque si vis consolari, luge. Neque putes ænigma esse quod dixi. Quando enim consolatur Deus, etiamsi millia mœrorum irruant, cunctis superior existis.*

Quinto, quia compunctio recreat Deum, Angelos et Sanctos universos; quidni ergo gaudeat pœnitens, quod per eam Deum et Angelos oblectet? Audi Christum: *Gaudium erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta novem justis*, Lucæ 15. 7. Quo alludens D. Bernardus serm. 68. in Cant. *Gaudent*, inquit, *Angeli ad pœnitentiam peccatoris. Quod si deliciæ Angelorum lacrymæ meæ, quid ipsæ deliciæ?* Ergo lacrymæ peccatorum vinum sunt Angelorum. Et Psaltes ps. 55. 9: *Posuisti*, inquit, *lacrymas meas in conspectu tuo;* ubi Symmachus vertit: *Posuisti lacrymas meas intra te.* Lacrymæ ergo sunt gemmæ plusquam crystallinæ, quas Deus ita caras habet, ut eas in sinu suo recondat. Quocirca Deus eos qui se dant compunctioni miris consolationibus mulcet, juxta illud: *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam*, Psal. 93. 19.

Porro compunctionis materia et causa sunt primo, peccata propria; secundo, aliena: qui enim zelat honorem Dei et salutem animarum, mire compungitur et cruciatur, quoties videt vel audit aliorum peccata, quibus divina bonitas et majestas offenditur. Ita Psaltes: *Vidi*, inquit, *prævaricantes, et tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt*, Ps. 118. 158. Et: *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.*

Tertio, ærumnæ, tentationes et pericula plurima ac maxima hujus vitæ, è quibus vir sanctus eripi et alios eripere cupit; unde compunctus ingemiscit cum S. Paulo: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?*

Quarto, desiderium cœlestis patriæ, ex quo suspirans dicit: *Cupio dissolvi, et esse cum Christo. Quàm dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini.*

Quinto, desiderium Dei; anima enim sancta insatiabiliter desiderat sititque Deum, puta ardenter desiderat intentissime illum amare, illique placere, rursum illum videre, eoque frui; quocirca dum videt se hoc corpore degravari, nec tantum Deum suum amare, semperque illum in mentem præsentem habere, sicuti vellet, compungitur et ingemiscit. Ita Psaltes ps. 41. 4: *Fuerunt*, inquit, *mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus? Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam: quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei.* Et sponsa sponsi desiderio compuncta: *Quæsivi*, inquit, *quem diligit anima mea; quæsivi illum, et non inveni. Surgam, et circuibo civitatem per vicos et plateas, quæram quem diligit anima mea.*

Ita, ut habetur in Vitis Patrum, l. 5. libello 3. de Compunctione, S. Arsenius toto tempore vitæ suæ lacrymabatur, ideoque sudarium gestabat in sinu, ut continuas has lacrymas abstergeret. Abbas Pastor: *Monachus*, inquit, *debet semper habere luctum in semetipso.* S. Syncletica: *Labor*, inquit, *est et magnum certamen impiorum, qui convertuntur ad Deum, et postea inenarrabile gaudium. Etenim scriptum est quia Deus noster ignis consumens est: ita oportet et nos divinum hunc ignem cum lacrymis et laboribus in nobis accendere.* Abbas Hyperichius: *Nocte et die*, ait, *laborat monachus vigilans, in orationibus permanens; pungens autem cor suum producit lacrymas, et celerius provocat Dei misericordiam.* Alius ibidem: *Si improperium*, ait, *matris meæ sustinere non potui, quomodo Christi et sanctorum Angelorum ejus adversum me confusionem potero in die judicii sustinere?* Alius videns quemdam ridentem: *Coram cœli et terræ Domino*, ait, *rationem totius vitæ nostræ reddituri sumus, et tu rides?* Alius: *Sicut umbram corporum nostrorum ubique nobiscum circumferimus, sic debemus fletum et compunctionem habere nobiscum, ubicumque simus.* Alius: *Flere debemus semper ac dicere: Væ mihi, væ mihi!* Alius: *Lacrymæ sunt sicut terra repromissionis, ad quas si perveneris, jam non timebis bellum. Ita enim vult Deus affligi animam, ut semper desideret ingredi in terram illam.* Plura eaque mira vide apud Climachum, gradu 5. de accurata pœnitentia, et S. Chrysost. libris duobus quos scripsit de Compunctione cordis. Vide et Thomam nostrum Theodidactum de Imit. Christi, l. 1. c. 16. et seq. ubi hoc axioma sancit: *Da te ad cordis compunctionem, et invenies devotionem.* Devotionis enim devotique gaudii mater est compunctio. Quocirca ad eam acriter adhortatur omnes S. Chrysost. hom. 65. ad Popul. causamque addit, quòd ipsa pariat sinceram cordis lætitiam, cum mundi gaudia pariant tristitiam, in eamque desinant.

Anagog. Beda, Lyran. Dionys. et alii hæc accipiunt de gaudio cœlesti, q. d. Pœnitentes

et patientes, qui in hac vita dura patiuntur et amarè lugent, hi per luctum pervenient ad gaudia cœlestia, quibus non se miscebit extraneus, puta impœnitens, impatiens ideoque reprobus. Hauserunt hoc ex S. Greg. qui l. 6. Moral. c. 10: *Cor*, ait, *quod novit amaritudinem animæ suæ*, etc. *Humana enim mens animæ suæ amaritudinem scit, cum æternæ patriæ desideriis accensa peregrinationis suæ pœnam flendo cognoscit. Sed in ejus gaudio extraneus non miscebitur, quia qui nunc à mœrore cordis alienus est, tunc particeps ad lætitiam consolationis non est*, quæ verba alibi etiam repetit. Hoc est quod Apostolis ait Christus: *Amen, amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit; vos vero contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.* Causam et magnitudinem hujus gaudii explicat, dum subjicit: *Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet à vobis.*

Imo sic explicant et Rabbini, qui uti et auctores jam citati hunc sensum afferunt quasi litteralem. R. Salomon: *Justus*, ait, *laboris et doloris sui conscius est*, *quem ob legis studium exantlavit. Quamobrem quando in futuro ævo præmia reportabit, gaudio ejus non miscebitur extraneus.* Aben Ezra: *Consentaneum est*, ait, *ut mens corpus suum mœrore ac molestia afficere, jejuniis castigare, et ab hujus seculi deliciis retrahere studeat; gaudio autem quo perfundetur, non miscebitur extraneus*, *hoc est, imbecillitas et labor voluptati ejus non miscebitur, voluptas autem hæc pertinet ad futurum seculum, quam nullus dolor perturbabit: vel intelligitur salutis voluptas, juxta illud: Lætatus sum in salutari tuo.* Hæc ille.

Porro Septuag. vertunt: *Cor viri sensitivum, tristis est anima ejus; quando autem lætabitur, non miscetur contumeliæ;* et ex iis Syrus: *Cor intelligens omni tempore mæstum sibimet mæstum est;* quod noster Salazar sic explicat: *Cor viri sensitivum*, id est, quod imbecille est ad sentiendum, et facile mœrore tangitur, atque levioribus de causis dolet: *tristis est anima ejus;* nimirum semper tristis est, quia leves dolendi causæ et rationes semper hinc inde suppetunt. *Quando autem lætabitur*, *non miscebitur contumeliæ*, id est, si quando lætitiam conceperit, non dissolute id faciet, non miscebitur his qui diffluunt gaudio, effunduntur in risus, solvuntur in cachinnos: id enim probrosum et contumeliosum est. Vel aliter et potius, nomine *contumeliæ* intelligit *irrisionem et ludibrium*, q. d. Non erit dissoluta ejus lætitia, non scurrilis; non enim miscebitur irrisioni aut ludibrio, etc.

Sublimius et pientius auctor Catenæ Græcor. sic Septuag. vertit et explicat: *Cor viri peccati vim sentientis mæstam illius reddit animam; cum autem lætitia perfunditur, cum superbia non miscetur.* Mens peccati, sensum capiens, contristat animum; qui enim boni viri nomen obtinere, ejusdemque rationem tueri desiderat, peccata quæ admisit recolens, non potest non intra se commoveri, admissaque ex corde detestari. Ad lætitiam porro quod attinet, de ea hoc loco sermo est, quæ secundùm virtutem suscepta est. Pari modo non de quavis injuria vel insolentia hìc agitur, sed de ea quæ cum malitia conjuncta est; nec enim contraria simul in unum coire possunt. Hæc auctor. Cat. Græc Atque si hoc modo legas et explices Septuag. consentiunt cum Vulgata, eritque sensus idem cum eo quem paulo ante assignavi.

11. DOMUS IMPIORUM DELEBITUR: TABERNACULA VERO JUSTORUM GERMINABUNT.] Hebr. *tentorium rectorum florebit;* Tigurina, *florere faciet;* Septuag. *tabernacula rectorum stabunt*, vel *immota consistent.* Sensus litteralis clarus est, q. d. Domus, id est habitacula et palatia, quæ divites impii magnifice ædificant, ut in omne ævum perennent, æque ac familia et propago eorum, cito Deo vindice delebuntur; at vero domus, familia et soboles justorum efflorescet, ac stabilis et firma per multa tempora consistet. Ita videmus Romæ magnifica illa palatia, columnas, statuas, trophæa Julii Cæsaris, Pompeii, Augusti, Neronis, Decii, etc., funditus interiisse, adeo ut nec ruinæ supersint, imo vix sciatur locus in quo erecta fuerunt. At vero Basilicæ Lateranensis, S. Petri, S. Pauli, S. Laurentii, erectæ à Constantino Magno, ac S. Mariæ Majoris erecta à Joanne Patritio, cæteræque similes usque hodie perdurant, frequentantur, celebrantur. Quin et Thermæ Diocletiani, quia à Christianis Martyribus ædificatæ, usque hodie perdurant, versæque sunt in templum S. Mariæ Angelorum, ne labor Martyrum periret, sed B. Virgini serviret: hujus enim ope lauream martyrii adepti sunt. Fuere hi S. Cyriacus, S. Largus, S. Smaragdus, S. Zeno, cum decem millibus militum, quos, utpote Christianos, metuens Diocletianus damnavit ad fabricam thermarum; qua finita jussit ad unum omnes trucidari ad aquas Salvias, ubi à Nerone capite plexus fuerat S. Paulus. Eorum natalem diem anniversaria memoria recolit Ecclesia, die 9. Julii.

Anagog. impii ædificant domos, quasi in iis semper habitaturi, ideoque illæ cito à Deo delentur. At justi scientes se hìc hospites et peregrinos, non domos ædificant, sed tabernacula, quæ eis germinant arbores virtutum, ex quibus construant sibi domos æternas, è quibus ædificetur Jerusalem cœlestis. Ita Beda: *Domus quidem in mansione*, inquit, *tabernaculum haberi solet in itinere. Domus ergo impiorum delebitur; quia habitaculum vitæ præsentis, in quo manere desiderabant, perdent in morte improbi. Tabernacula autem justorum germinabunt, quia ex tabernaculis vitæ præsentis, in quibus modo peregrini sunt et hospites in patriam cœlestem transferantur.* Sic et Auctor Catenæ Græc. qui et Tropologiam addit: *Tabernaculum*, inquit, *minus quidam est quàm domus; domus enim fixe manentium sedes est; tabernaculum vero transeuntium, vel in motu existentium. Quamobrem per hoc cogitatus adhuc vagus et instabilis designatur: per illam autem habitus firmatus, si ergo impiorum domus destruuntur, multo magis eorumdem tabernacula evertentur. Apud justos autem contrarium est receptum. Aut certe per iniquorum domos significantur pravæ usque firmatæ illorum actiones: per tabernacula autem rectorum, liberæ eorumdem electiones.* Igitur *tabernacula justorum germinabunt*, id est, florebunt semper et vernabunt meritis et gloria, donec germinent et producant ipsos fructus gloriæ cœlestis.

12. EST VIA QUÆ VIDETUR HOMINI JUSTA: NOVISSIMA AUTEM EJUS DEDUCUNT AD MORTEM.] Hebr. *novissimum autem ejus itinera mortis;* Chald. *Est via quam putant filii hominis esse rectam, et finis*

ejus est via mortis; Syrus, *viæ ejus mortis semita;* Aquila, Symmach. et Theodot. *vadunt in viam mortis;* Septuag. *Est via quæ apud homines recta videtur, interim novissima ejus ad inferorum fundum deducunt.* Via hæc est cupiditas, affectus inordinatus, voluptas, ambitio, quæ, licet prava, tamen cupido, voluptuario, ambitioso sua cupiditate, voluptate et ambitione excæcato videtur honesta, æqua et recta; at via hæc revera devia est à recto, salute, cœlo et Deo: quare quo magis eam sequuntur, eo magis à recto et cœlo aberrant, ac tandem recta in mortem tum culpæ, excæcationis et obstinationis, tum gehennæ descendunt, idque non una, sed multis viis et itineribus: quot enim sunt ejus cupiditates et scelera, tot sunt viæ ad mortem et gehennam. Ita auctor Catenæ Græc. *Via*, inquit, *hoc loco est mens aut voluntas humana libidine occæcata, quæ bonis veris apparentia, stabilibus fluxa, temporalia sempiternis et immortalibus anteponit.* Nam ut ait S. August. serm. 12. de Tempore: *Voluntatis propensio auctoritatem vitiis quærit; et quod malum est, bonum aut bono proximum esse suadet.*

Nota τὸ *novissima.* Cupiditas enim non statim ducit homines ad peccatum mortale et gehennam, sed initio venialis est: at sensim à minoribus ad majora progrediens, tandem in peccatum mortale prolabitur, cui continuo assuescens in eo obduratur et moritur, itaque descendit ad tartara. Quocirca monet hîc Sapiens initiis cupiditatis esse obsistendum; parvus enim error in principio magnus fit in fine. Unde illud:

> Principiis obsta, sero medicina paratur;
> Cum mala per longas invaluere moras.

Quare hæc sententia competit cuilibet vitio, cui si indulgeas, ex uno in aliud et aliud, ac tandem in exitium prolaberis. Igitur via virtutis arcta et aspera est, sed ducit ad cœlum: via voluptatis lata est et amœna, sed ducit ad tartarum, Matth. 7. 13. Elige, sed respice finem. Huic sensui congruit parœmia sequens: *Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat.*

Secundo, Baynus et Salazar per *viam* hanc accipiunt felicitatem terrenam, cui quia omnia prospera et ex voto cadunt, multi applaudunt, putantque esse viam rectam ad plenam beatitudinem, sed errant: nam finis ejus desinit in ruinam et interitum, idque per varias vias, modos et rationes. Unde Eusebius Emissenus homil. de S. Epiphoro et Alexandro: *An tu hunc,* ait, *felicem vocas, qui in mortem suam fortis est? cui proventuum fallax umbra præsentium, æternorum congregat causas malorum? quis probabiliter laudet velocem ad ardua præcipitia festinantem? quis ejus miretur ascensum, quem de summo prospicit esse casurum?*

Tertio, *via* hæc accipi potest error, vel in fide, vel in moribus. Error in fide est atheismus, paganismus, saracenismus, hæresis. Atheo enim atheismus, Pagano paganismus, Saraceno saracenismus, hæretico hæresis videtur recta fides, rectaque via ad salutem: at novissima ejus ducunt ad mortem et gehennam. Error in moribus est, quo quis licitum putat et honestum legique Dei conforme, quod difforme est, inhonestum et illicitum. Id autem crebro accidit, cum quis nimis indulget et credit judicio vel suo, vel imperitorum aut pravorum consiliariorum, magistrorum, confessariorum, etc. Quare tacite monet hîc Salomon ne quis confidat suo judicio, vel aliorum, nisi noverit eos peritos esse et probos. Imprudens enim et infelix est, qui sequens ductum malorum consiliariorum vel confessariorum, rogatus: *Quò vadis?* respondet: *Quò isti me ducunt:* isti enim se suosque asseclas ducunt ad mortem. Huc facit apologus vulpis apud Æsopum. Cum enim animalia omnia à leone ad antrum suum invitata certatim illud ingrederentur, sola vulpes restitit. Rogata causam dixit: *Quia cerno vestigia animalium aversa omnia, nullum reversum; nimirum omnia ingredi video, nulla regredi;* scilicet omnia à leone in antro discerpebantur: hic erat finis, hic terminus ingredientium, quem spectans vulpes sapienter vitabat ingressum. Vulpem imitetur vir prudens, qui à carne vel dæmone invitatur ad voluptates illicitas, ducentes in gehennam.

13. Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat.] Hebr. *In ridendo dolebit cor;* Symmach. *laborabit cor;* Chald. *Etiam in risu dolet cor, et finis lætitiæ mœror.* Sic et Syrus.

Hæc sententia proprie pertinet ad risum et gaudium impiorum, sicque cohæret cum versu præced. eumque confirmat et explicat, q. d. Impiis suæ illecebræ et voluptates perplacent, rectæque et justæ videntur: at errant, tum quia eorum risus et voluptas magnis doloribus permixta est, tum quia gaudium eorum novissime desinet in luctum. Causa est, tum quia comes ipsorum est mala conscientia, quæ semper eos terret et cruciat, ut nunquam puram solidamque habeant lætitiam; tum quia voluptatibus immodice utuntur, in easque se effundunt: omne autem quod immodicum est, noxium est et affligit: tum quia sæpe eorum voluptates sunt in gula, crapula, libidine, quæ nauseas, vomitus, febres, sordes et morbos creant; tum denique, quia Deus hanc impiis impietatis pœnam doloris statuit. Sic mel à stomachis biliosis in fel et bilem vertitur, teste Galeno lib. de Euchymia et cacochymia: sic omnes aquæ fluviorum dulces desinunt in mare, ibique amarescunt.

Rursum noster Alvarez de Paz lib. 5. de Documentis ad assequendam perfectionem, p. 3. cap. 41, apte hanc sententiam refert ad levitatem mentis, quæ in risum et cachinnos se effundit, et majoribus vitiis aditum aperit. Levitas enim mentis et risus effrenis scurrilitates, detractiones et subsannationes generat: iras in his delusi sunt, atque indignationes exsuscitat, et in apertas contumelias ultro citroque jactatas non semel prorumpit. Hæc inimica est compunctionis hostis devotionis; mater autem ineptæ lætitiæ, quæ solet sæpe in tristitiam ac dolorem desinere; quia scriptum est: *Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat.* Inanis profecto risus dolore miscetur, dum verbo, quo ridens fratrem punxisti, amarus sermo resistit: et extremum gaudii luctus occupat, cùm ignominioso vocabulo, quo illum contristasti, manifesta in te prolata contumelia respondit. Hæc Alvarez.

Hujus mixturæ gaudii cum mœrore apud impios symbolum est asilus piscis, araneæ magnitudine, qui cæteros pisces vexat, præsertim

thynnos. Sic ergo thynnus asilos in tranquillo, sic omnis voluptas et felicitas humana suas experitur spinas. *Splendet sæpe, at eadem nimbis interdum nigret*, ait Accius in Bacchis.

Rursum hujus risus symbolum sunt phalangia animalia lethifera, quæ cum risu necant, teste Strabone libr. 11; sic enim mundi risus sæpe in tragœdias et gemitus solvitur, in quo Laponum choreas imitari videtur. Lapones enim sub rigido Septentrione algentes, ut se recreent, convivia instruunt accitis citharœdis, in quibus in saltus et choreas effunduntur: sed mox in gemitus et alta suspiria revoluti, in terram ruunt. Hæc mala mentis gaudia. Vide Olaum lib. 4. cap. 8. Item Fenellæ pomum gemmeum, quod quicumque tetigisset, statim multis jaculis confodiebatur, ut iis confossus fuit Kemethus rex Scotorum, teste Cardano lib. 12. cap. 56. Sic voluptas jaculis dolorum suos asseclas configit. Insuper ursi Russiæ, qui melli apum inhiantes, caput, quod debilissimum habent, in clavam ferreis cuspidibus armatam, quam melli venatores apponunt, impingentes illud obterunt seseque enecant, teste Olao lib. 18. c. 14, nimirum *nocet empta dolore voluptas.*

Potest tamen secundò hæc sententia generatim accipi de quovis risu et gaudio ob hujus vitæ commoda, etiam honesta vel indifferentia. Omne enim hoc gaudium dolore miscetur, et sæpe in luctum desinit.

Causa est quòd hæc sit natura voluptatis et bonorum temporalium, ut multis malis sint permixta, quæ dolores creant: sicut enim omnia mixta constant quatuor elementis sibi invicem contrariis, sic omnes res constant mixtura contrariarum rerum et qualitatum, quæ tristitiam et lætitiam pariunt, idque fecit Deus ut ab iis nos avocaret ad solida bona et gaudia virtutum et gloriæ cœlestis; unde voluit ut in cœlo mera et pura essent gaudia, in inferno meri et puri dolores et angores: in terra vero, quæ inter cœlum et infernum media est, gaudiis permiscuit dolores, ut ad pura cœli gaudia homo aspiraret, et meros inferni dolores devitaret. Sicut ergo pomo innascitur vermis, et vino immixtæ sunt fæces: sic voluptati innatus et immixtus est dolor; unde in eum voluptas despumat, in eumque velut in fæces desinit. Omnia igitur mundana gaudia brevia sunt et felle mixta, juxta illud vulgo tritum: *Ubi uber, ibi tuber; ubi mel, ibi fel.* Unde Philosophi dixere Deum duplex habere dolium, unum mellis, et alterum fellis, et ex utroque cuique suum craterem propinare. Et Psaltes: *Calix in manu Domini vini meri plenus mixto; et inclinavit ex hoc in hoc*, psal. 74. 9. Et Comicus: *Ita diis placitum est; ab eodem culmine voluptas, et ei mœror comes sequitur.* Apuleius l. 2. Floridorum: *Verbum verum est profecto quod aiunt: Nihil quidquam homini tam lætum divinitus datum est, quin ei admixtum sit aliquid difficultatis; ut etiam in amplissima quaque lætitia subsit, quæpiam vel parva querimonia, conjugatione quadam mellis et fellis, ut, si quid illud solvit, hoc adstringat.* Audi apologum Platonis in Phædo: Voluptas et dolor apud Jovem se vicissim accusabant, conviciisque lacessebant. Ille cum pacem et amicitiam inter eos conciliare vehementer niteretur, nihil efficiebat. Tandem adamantina catena eos colligavit, ut quantumcumque odiis dissiderent, semper tamen simul essent, seseque mutuo sequerentur. Quid sub hoc figmento credemus mysterii? In turbidis adversisque rebus de fortuna secundiore non est desperandum omnino. Rursum in secundis et optatis non est vacandum prorsus à metu: nam in vita humana perpetuo læta tristibus, et tristitia lætis succedunt; et voluptas dolore, dolor voluptate temperatur. Hoc est ergo voluptatis γλυκυπικρον, id est dulciter amarum, vel, suavamarum. Athenæus l. 11. pag. 43. et Herodotus lib. 4. scribunt Hypanim fluvium è fontibus quinque dierum via exilem profluere ac dulcem; deinde post aliorum quatuor dierum iter perquam amarum: ita voluptas initio mellea ad extremum acescit, et fit fellea. Nam, ut ait Cicero orat. pro Cœlio et l. 2. de Orat.: *Amores et deliciæ celeriter deflorescunt, et in omnibus rebus voluptatibus maximis fastidium finitimum est.*

Præclarius noster Romanus Consul, Philosophus et Martyr Severinus Boetius, lib. 3. metro 7. ita canit:

> Habet omnis hoc voluptas:
> Stimulis agit fruentes;
> Apiumque par volantum,
> Ubi grata mella fudit,
> Fugit et nimis tenaci
> Ferit icta corda morsu.

Quocirca Epictetus art. 20: *Dignus est*, inquit, *deorum conviva, qui rebus creatis moderate utitur; qui vero licitas etiam voluptates contemnit, non jam conviva Dei est, sed consors.*

Alludit Salomon ad risum effusum et nimium, qui spiritus vitales cordis dissolvit, itaque cor cruciat, atque in tristitiam desinit. Id videre est in melancholicis, qui aliquando lætissimi sunt, et in risum sese effundunt, sed mox fiunt tristissimi et mœstissimi. Unde signum melancholiæ est effusio animi in risum et lætitiam: hanc enim excitat natura, ut contra melancholiam sese obarmet; sed ea mox subeunte vincitur eique succumbit, q. d. Salomon: *In ridendo dolebit cor, et finis lætitiæ tristitia.*

Exemplum illustre et primipilum dat Christum Dominum S. Bern. serm. 1. in Dominica Palmarum: in illa enim Christus cum triumpho inductus fuit à populo in Jerusalem quasi rex et Messias; at quinto deinde die ab eodem vociferante: Crucifige, crucifige, postulatus fuit ad crucem. *Videat*, inquit, *secularis anima, videat, et intelligat quoniam extrema gaudii luctus occupat*, etc. *Unde et processionis gloria voluit sublimari, qui paulo post sibi noverat imminere diem ignominiosissimæ passionis. Quis ergo sperare jam debeat in incerto gloriæ temporalis, cum videat in ipso quoque, qui peccatum non fecit, creatore temporum, et conditore universitatis post exaltationem tantam, tantam nihilominus humiliationem sequi? In eadem enim civitate, à plebe eadem, et eodem tempore nunc quidem processionis gloria, et divinis est laudibus honoratus: post modum vero interrogatus contumeliis et tormento, et cum sceleratis reputatus. Hic est transitoriæ finis lætitiæ, hic fructus gloriæ temporalis. Propterea prudenter orat Propheta: Ut cantet Domino gloria ejus, et non compungatur, id est processionem habeat, quam passio non sequatur.*

Omnia ergo mundi gaudia antecedit dolor, comitatur dolor, terminat dolor. Sane Carolus V, præpotens et felix Imperator, cum

Bruxellæ suas ditiones et regna in Philippum II, filium suum transferret, coram toto Senatu cum lacrymis professus est se toto regni tempore nec ad unum quidem horæ quadrantem putam habuisse meramque lætitiam; sed omnem illam multis curis, angoribus, doloribus permixtam, et velut felle copioso inspersam fuisse. Sicut ergo in musica soni graves acutis miscentur et temperantur, itaque moderatum et suavem edunt concentum; sic Deus prospera adversis, læta tristibus miscet et temperat, ut homo suavem temperantiæ, patientiæ, spei et orationis edat concentum. Unde S. Ambr. lib. 1. de Cain et Abel, cap. 4: *Deus,* ait, *deliciis et gaudiis nostris ponit modum, ne supra alveum effusæ rationem obruant.* Hæc prima est causa. Secundam dat S. August. serm. 29, in Matth.: *Ideo,* ait, *Deus felicitatibus terrenis amaritudines miscet, ut illa quæratur felicitas, cujus dulcedo non est fallax.* S. Chrysost. vero hom. in Psal. 123: *Ideo,* ait, *Deus nec homines semper dimittit in tristitiis, ne deficiant; nec in quiete et prosperitate sinit, ne fiant socordiores; sed mutationibus ac vicissitudinibus eorum salutem evariat.* Denique sicut mel senescens instar fellis amarescit, sic et voluptas: *Mel omne vetustum redditur coctione amarum; neque id mirum, cum vel citra cocturam tempore amarius ex dulciori reddatur,* ait Galenus de Antidotis post initium.

Conclusio ergo sit: Vita humana est continua tragœdia, cujus catastrophe et finis in luctum desinit, præsertim in morte. Porro sicut tragœdiæ triplex est argumentum, scilicet terribile, mirabile et miserabile, idque ob triplicem finem et affectum, quem in auditore excitare satagit, nimirum per terribile terrorem, per mirabile admirationem et venerationem, per miserabile compassionem, uti docet Aristot. in Poetica; sic pariter triplex hoc objectum spectat tragœdia vitæ humanæ, ad eumdem triplicem finem et affectum à Deo ordinata, uti patet intuenti; tragici enim aliorum, imo nostri, casus primò, nos deterrent à voluptate, quæ eorum est parens; secundò, venerationem Numinis injiciunt ac judiciorum ejus admirationem; tertiò, compassionem, ut mortalium tragicæ vitæ compatiamur consolando et medendo quoad possumus. Hujus ergo Salomonis sententiæ exempla et viva specula sunt tragici eventus, et neces potentum et felicium hujus seculi, ut Cyri, Alexandri, Darii, Pompeii, Julii Cæsaris, Neronis, Vitellii, Galbæ, Juliani, Valentis, etc., ac divitis Epulonis, Lucæ, 16. 22.

Porro Septuag. vertunt: *In lætitiis non admiscebitur tristitia, novissime autem in luctum vadit;* Scholiastes, *et extrema ejus lætitia mala.* Quæ lectio directe adversatur Hebræo, Chaldæo, Vulgatæ Latinæ, cæterisque omnibus; quare videtur in ea irrepsisse negatio *non;* illa enim sublata eumdem reddit sensum, quem Hebræa et Vulgata: si tamen eam cum τῷ *non* tueri velis, ut cæteris congruat, sic explicat, q. d. Licet subinde, quantumvis raro, lætitia sit pura, ut ei non misceatur tristitia, tamen illi non præfidendum, nec incumbendum quasi semper duraturæ; quia mox ei succedet tristitia. Aut ut Auctor Catenæ Græc. qui sic legit: *Plenæ lætitiæ nullus admiscetur mœror, extrema autem gaudii luctus excipit;* sicque explicat: Sapiens, ait, agit de ea lætitia quæ in futuro seculo justis obtingit; illa enim plena est, et omnis tristitiæ exors. Gaudii autem extrema præsentis vitæ jucunditatem appellat, q. d. In cœlo duntaxat est plena meraque lætitia, in terra autem omne gaudium desinit in luctum, ideoque in cœlis est felicitas per omnia felix; in terra autem felicitas infelix ac misera, ac felix miseria, et infelicitas.

14. Viis suis replebitur stultus (Hebr. *Aversus corde;* Vatabl. *Perversum cor;* alii, *retrocessio cordis*), et super eum erit vir bonus], q. d. Stultus, id est, impius, ad tempus pascitur suis opibus et voluptatibus; at eum superat vir bonus, quia pascitur bonis solidis et æternis, quæ certa fide et spe apprehendit. Unde Chald. vertit: *Viis suis saturabitur qui est evanidus corde suo, et vir bonus satiabitur timore suo.* Timor enim annexam habet fidem et spem quibus pascitur et satiatur justus. Septuag. *Viis suis satiabitur audax corde* (S. Hier. contra Ruffinum legit, *temerarius*), *à cogitationibus autem vir bonus.* Justus enim gaudet sua fide et spe ex eaque exspectat satiem æternam: stultus vero suis voluptatibus se opplet et inebriat; at iis non pure nec solide saturatur, præsertim quia mox post eas exspectat famem æternam. Noster Salazar per *stultum,* vel, ut Chald. *evanidum corde,* accipit superbum; per *virum bonum* vero humilem, q. d. Superbus sua superbia replebitur, id est, plena superbiæ suæ pœnas dabit; at humilis humilitatis suæ præmium feret, ac præferetur superbo, illumque sibi subjiciet.

Porro Cajet. sic vertit: *Viis suis saturabitur egressus à corde et de foliis suis vir bonus* (Hebr. עלי *ale* et *folia,* et *super,* ut vertit Noster, significat) sicque explicat: Qui extra se ad externas delicias egreditur, satiabitur suo egressu, id est, ejus pœnas luet, quia deliciis saturabitur usque ad nauseam; mox enim ille ipsi vertentur in tædium, ut pulchre docet S. Greg. hom. 36. in Evangel.: *Et de foliis suis vir bonus,* repete, *saturabitur,* id est, ait Cajetanus: *Vir bonus habitans se ipsum non solum fructibus, sed etiam frondibus saturatur, quia justis omnia cooperantur in bonum juxta illud,* Psalm. 1: *Et folium ejus non defluet.* Ubi Theodor.: *Folia et flores,* ait, *sunt spes beatitudinis, fructus est ipsa beatitudo;* quia sicut folia et flores prænuntii sunt fructuum, imo eos pariunt et causant; sic pariter spes prænuntia est beatitudinis, eamque efficit et causat. Rursum folia significant modestiam et decorem conversationis externæ, ait Origen. in Psalm. 1.; hic enim instar foliorum tegit, ornat, servat et auget decorem fructuum, id est, virtutum menti internarum. Jam sicuti vermes omnes, qui foliis vescuntur, nendo fila conficiunt, ut erucæ, bombyces, etc., testibus Plinio et Aristotele; imo bombyces ex foliis mori fila serici nent, quibus tandem sese involventes emoriuntur, ac calore veris reviviscentes fiunt papiliones, evolantque in cœlum; sic pariter ex modestia, decore conversationis, ac gratia sermonis et ædificationis justus sibi net fila spei cœlestis gloriæ, quibus immoriens ac in resurrectione reviviscens evolabit in cœlum. Unde S. Basil. homil. 8. Hexamer. docet transformationem bombycis expressum esse typum resurrectionis nostræ. Porro spes recte comparatur filo, et ab Hebræo vocatur תקוה *ticua,* id est, extensio, sive filum extensum; quia sicut fila et funiculos inde contortos extendimus longissime, nosque rebus remotissimis

alligamus et astringimus : sic pariter per spem, quam ad Deum et a l cœlum extendimus, Deo et cœlo nos alligamus et astringimus. Spes ergo est *ticua*, id est filum, et linea longæ exspectationis, qua se animus sperantis ad rem speratam extendit et prolongat, dum ad eam sperando anhelat, itaque quasi eam sibi copulat, uti dixi Osee 2. 15.

15. INNOCENS CREDIT OMNI VERBO : ASTUTUS CONSIDERAT GRESSUS SUOS.] S. Ambr. lib. 3. de Officiis cap. 10, cujus verba translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 22. q. 4. cap. finali, per innocentem accipit justum, simplicem et candidum, qui ex candore suo alios metiens, facile cuivis fidem adhibet, nec mali est suspicax, qualis fuit Josue, qui Gabaonitis mentientibus se longe dissitos esse, credidit, cum eisque fœdus præter Dei voluntatem iniit, Josue 9 : *Et quia*, ait, *adhuc erat ignarus locorum, atque incolarum inscius, non cognovit fraudes eorum, neque Deum interrogavit, sed cito credidit. Adeo sancta erat illis temporibus fides, ut fallere aliquis posse non crederetur. Quis hoc reprehendat in Sanctis, qui cæteros de suo affectu æstimant? Et quia ipsis amica est veritas, mentiri neminem putant, fallere quid sit ignorant; libenter credunt quod ipsi sunt, nec possunt suspectum habere quod non sunt. Hinc Salomon ait : Innocens credit omni verbo. Non vituperanda facilitas, sed laudanda bonitas. Hoc est innocentem esse, ignorare quod noceat; et si circumscribitur ab aliquo, de omnibus tamen bene judicat, qui fidem esse in omnibus arbitratur.*

Subdit S. Ambr. Josue, deprehensa Gabaonitarum fraude, pacem quam eis dederat non revocasse : *Ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret.*

Verum pro *innocens* Hebr. est פתי *peti*, id est parvulus, inexpertus, imperitus, insipiens, cui quidvis facile persuadetur, cujus hîc nimia facilitas et levitas ad credendum quidlibet taxatur. Unde Aquila vertit : θελγόμενος, id est *delinitus, palpatus credit omni verbo, astutus intelligentia utitur;* Symmach. *parvulus*, aut *puer;* Chald. et Tigur. *insipiens.* Unde Beda : *Hanc innocentiam vetuit*, ait, *et hanc habere docuit astutiam Joannes epist.* 1. cap. 4 : *Cum ait : Carissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sunt.*

Sensus ergo clarus et planus est, q. d. Rudis, inexpertus et insipiens facile credit omni verbo, ac proinde credit cuilibet suggestioni, impulsui et consilio, quod ei datur à quolibet, etiam fraudulento et inimico, quo fit ut sinat se duci in suam perniciem et ruinam; at vero astutus, id est, cautus et prudens, non credit omni verbo et consilio, sed considerat gressus suos, ubi scilicet prudenter et secure actionis suæ pedem figat, necubi in scrobem aut fossam temeritatis et perditionis corruat; quare caute bonum consilium à malo dijudicat et secernit. Unde Syrus vertit : *Astutus discernit bonum à malo;* Chald. *Attendit ad bonum suum.* Hebr. enim אשור *ascur*, id est gressus, alludit, imo quoad thema, id est cum אשר *oscer*, id est beatitudo, felicitas, successus rectus, bonum hominis. Hoc videntur voluisse Septuag. dum vertunt : *Simplex credit omni verbo; astutus autem vadit in pœnitentiam*, q. d. Astutus prævidet pœnitenda, id est, mala ex verbo et consilio, quod ei perperam suggeritur, secutura, quorum eum, si id sequeretur, pœniteret; quare eorum præscius dicit : Ego tanti pœnitere non emo, non credo, non sequor illud consilium; quia ducet me ad seram pœnitentiam; damno nimiam credulitatem, quia ejus comes est pœnitentia. Hoc significat Hebr. יבין *iabin*, id est, considerat, intelligit, prævidet, quid scilicet בין *ben*, id est inter bonum et malum consilium vel iter intersit. Opponit ergo פתי *peti*, id est, mollem et flexilem ad credendum ערום *arum*, id est cauto et cordato, qui nil credit nisi bene examinatum; nam ut ait Adagiographus : *Cupresso non innascuntur vermes propter amaritudinem, nec buxo propter duritiem; ita pestis adulationis fugit severa et tristia, ingenia mollia captat et facilia.* Et Seneca : *Et omnibus*, ait, *et nulli credere vitium est; alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius.* Tam enim nimia tarditas ad credendum, quàm nimia levitas in vitio est. Illa est hæreticorum, qui nihil credunt, nisi quod vel oculis vident, vel mente comprehendunt, de quibus exstat liber de Arte nihil credendi; hæc puerorum est et leviculorum.

Paulo aliter Septuag. vertit et explicat auctor Caten. Græc. : *Simplex*, ait, *credit omni verbo; quin astutus quoque qui citius credidit quàm oportuit, pœnitudine ducitur;* sicque explicat : Ergo omni verbo credere amentia est? est omnino. Qui, ait, consilio et ratione omnia agit, is detrimenta illa, quæ incautis et præcipitibus accidere solent, facile evadit. At vir simplex (cujusmodi est, qui post primam imaginationem statim concludit, aut quæ superficie tantum tenus audivit, è vestigio credit) levis et imprudens est. Imo vero prudens quoque, si primæ impressioni fidem mox habuerit, non raro decipitur, adeoque pœnitentia ducitur.

Denique hæc sententia generalis est, unde variis applicari potest : primo, iis qui credunt adulatoribus, ideoque pluris sese æstimant quàm revera sint; secundo, iis qui credunt suggerentibus mala consilia; tertio, iis qui credunt detractoribus; quarto, iis qui credunt temerariis suis imaginationibus et suspicionibus, uti faciunt melancholici, cum iis resistere deberent, sibique dicere : Hoc suggerit melancholia, non veritas; ergo triste et falsum est, non lætum et verum. Ita suadet Seneca lib. 2. de Ira : *Nihil*, inquit, *nisi quod in oculos incurret manifestumque erit, credamus* (de alienis vitiis), *et quoties suspicio nostra vana apparuerit objurgemus credulitatem. Hæc castigatio consuetudinem efficit non facile credendi.*

Salomonem sequitur Siracides Eccl. 19. 4 : *Qui cito credit, levis est corde, et minorabitur;* vide ibi dicta. Porro quàm adulatores sint mendaces et fallaces, ut eis credere non liceat, docet Alanus lib. de Complanctu naturæ : *Hi*, ait, *sunt principum laterales, palatini canes, adulationis artifices, fabri laudis, figuli falsitatis; hi sunt qui magniloqua commendationis tuba in divitum auribus insonant, qui ut emungant munera, caput divitis oleo adulationis inungant.*

Hanc gnomen pulchro bovis et porci apologo illustrat Cyrill. lib. 1. Apolog. moral. cap. 11, cujus titulus : *Diligentiore ruminatione omnia digeras priusquam agas.* Apologus sic habet : *Post aliquantulam sumpti cibi digestionem, denuo bos ipsum ad fauces revocans, cum recumbens ruminaret, porcus hoc aspiciens ad eum accessit, et*

dixit? Quid est hoc quod agis, cornute? cui ille : Rumino, ait. Tunc porcus : Paulo ante tam onerosum jugum deposuisti, cur modo non quiescis? Nonne semel satis est masticasse? Ad hoc bos ita fertur dixisse: Utique, mi frater, si ruminares, nequaquam ita sentires. Ubi, quæso, situs est alimenti sensus? nonne in faucibus? Propterea quanto diligentius edulium masticamus, tanto amplius ejusdem saporem percipimus, et per judicialem gustum vehementius delectamur. Certe molares dentes duplices natura provida fabricavit, ut masticatio major adsit; et gustandi sensus providenter est collocatus in ore, ut delectatione cibum diutius sub fauce teneamus. Quin et quando rumino, melius digero, et alimentum magis depuratum assumo. Tunc porcus his auditis adjunxit : Quis ruminare te docuit? Cui ille : Nimirum ars illa me hoc agere erudivit in corpore, quæ sapientem edocuit ruminare in mente. Prudens enim subtili meditatione ruminat quæcumque dicit, aut facit. Quapropter digesta quidem loquitur, et probata similiter operatur. Ad quid enim communicatum est homini clarum rationis consilium; et carissimum illi concessum est meditationis bonum? nonne ut his salubriter in rebus agendis utatur? Unde præmeditationis masticatio semper præponenda est in cunctis actibus humanis. Qui scilicet sapientia gubernantur, ut plurimum magis digesta, et puriora studia sectantur. Addit deinde sæpius idem esse expendendum, idque probat ex quatuor cibi digestionibus : *Nec semel satis est*, ait, *rem agendam videre, sed necesse est subtiliter eam pluries ruminare; sicut quatuor digestionibus cibus præcoquitur, ut inde membris purior tribuatur. Omnis enim cibus, antequam animæ uniatur, quatuor digestionibus præpurgatur. Primum vadit ad stomachum, et ibi digeritur, et purum ab impuro sequestratur, et quod impurum est, per secessum emittitur. Deinde purum derelictum ad hepar transmittitur, ubi digeritur, et fit sanguis; et purum iterum ab impuro sequestratur, atque impurum per urinam emittitur. Deinde purum derelictum à renibus attrahitur, ubi tertio digeritur, et iterum sequestratur purum ab impuro, impurumque per sudorem et sputum emittitur. Deinde purum derelictum per membra spargitur, et in membris quarto digeritur; et rursum purum ab impuro sequestratur, et illud impurum, quod quasi purum est, in vasis spermaticis asservatur, et in generatione emittitur; purissimum autem derelictum in membrorum substantiam conversum, demum animæ copulatur, factum vivum et substantia vitæ. Unde nulla cibi impuritas ad animam accedit, nisi cum quater cibus ab omnibus impuritatibus sit expurgatus. Tu ergo, carissime, quia non ruminas, impurius suscipis alimentum, et propter hoc divina lege animal judicaris immundum. Quibus auditis, erubescens porcus discessit.*

FILIO DOLOSO NIHIL ERIT BONI : SERVO AUTEM SAPIENTI PROSPERI ERUNT ACTUS, ET DIRIGETUR VIA EJUS.] Hæc gnome non est in Hebræo, ideoque in versibus numerum non habet, sed copulatur numero versus præcedentis. Transcripsit eam Noster ex Septuag. qui eam collocarunt in capite præcedenti, ubi eum explicui.

16. SAPIENS TIMET, ET DECLINAT A MALO : STULTUS TRANSILIT, ET CONFIDIT.] Pro *transilit* hebr. est מתעבר *mitabber*, quod tam irasci quàm transire et transilire significat; unde Tigur. vertit: *Stultus, cum est transgressus, confidens est*; Vatab. vero : *Stultus irascitur et confidit*, q. d. ait : Stultus stomachatur contra legem Dei, et confidit quando perperam agit; et Chald. *Stultus fervet in stultitia, et confidit in ea*; Septuag. autem in suo codice pro מתעבר *mitabber* per metathesin habuerunt מתערב *mitareb*; unde vertunt: μιγνυται ανομω, id est, *miscebitur iniquo : Sapiens*, inquiunt, *timens declinabit à malo; imprudens autem sibi fidens miscebitur iniquo*; et Syrus : *commiscetur in eo confidenter*; Auctor Catenæ Græcorum : *Qui sibi confidit iniquitate polluitur*. Accedit S. Hieronymus contra Ruffinum : *Sapiens*, ait, *timendo declinat in malum; stultus confidens miscetur ei*; et Lucifer Calaritanus in Apol. pro S. Athanasio : *Stultus timendo declinabit in malo; insipiens autem miscetur confidens iniquo*. Verum pro *in malo* legendum videtur *à malo*, ut habent cæteri codices Græci et Latini. Eòdem redit terna hæc versio, q. d. Sapiens timet pœnas et supplicia, ideoque declinat à malo, et calamitati se subtrahit : at stultus ira excandescens transilit leges et jura, miscetque se in iniquis hominibus et actibus temerariis, confidens nihil inde sibi mali eventurum, imo se dominaturum tam legibus quàm hominibus, quocirca in graves litium tricas, aliasque calamitates et pœnas seipsum conjicit. Unde R. Salomon hebr. [illegible]בוטח *boteach*, id est *confidit*, vertit : *Labitur et in terram decidit*; sed perperam, ut patet hebraice peritis. Sic Remus, frater Romuli, primos Romæ muros temere transiliit; sed temeritatem hanc luit morte, à fratre Romulo capite plexus. Unde Hugo : *Stultus*, ait, *est velut equus effrenis et exoculatus, qui nihil timet, quia nihil videt; unde vulgo dicitur nihil esse audacius equo cæco. Timor* enim *est frenum animi exultantis*, ait S. Basil. quia oculatus prospicit futuras calamitates sibi ex malo obventuras; quocirca eas timens, à malo abstinet. Sicut videmus eos qui natura sunt frigidi, ideoque timidi, cavere sibi à periculis, in quæ improvide se conjiciunt præfervidi, audaces et præcipites. Multo magis id facit timor Dei, qui longe majora gehennæ damna sibi ex peccato obventura prævidens, omni studio peccatum fugit, ne in tanta incendia ultro se conjiciat. Sic et Beda : *Sicut stulti*, ait, *est de sua alacritate confidere torrentem rapidum vel voraginem latiorem saltu velle transire; sapientis autem ad planum, vel pontem divertere : ita qui peccatum, quantum valet, declinat, timens ne involvatur malis, sapiens est; stultus autem ille, qui contemptim peccat, blandiens sibi; quia aut posteriori tempore pœnitentiam aget commissorum, aut si repente moriatur, fortiter pœnas inferi sufferet.* Denique Glossa interlinealis sic explicat : *Sapiens pœnas timet, stultus de impunitate confidit.*

17. IMPATIENS OPERABITUR STULTITIAM : ET VIR VERSUTUS ODIOSUS EST.] Hebr. *Brevis*, vel *arctus naribus faciet stultitiam : et vir cogitationum odietur. Brevis naribus* est οξυθυμος, id est velox ad iram; sicut longus, vel latus naribus vocatur μακροθυμος, id est longanimis et tardus ad iram; hoc enim signum est lenitatis, illud choleræ, imo et causa; quia in eo qui latas habet nares, facilius spiritus et cholera expirat; cum in eo qui arctas habet nares, stringatur et comprimatur, itaque eum faciat cholericum, uti dixi Exodi 34. 6.

Pro *vir versutus* hebr. est איש מזמות *is mezimmot*, id est vir cogitationum, molitionum, ma-

chinationum, id est vir cogitabundus, multa machinans et moliens. Sed quia id varie fieri potest, hinc varie hîc vertitur. Primo, Chald. accipit lentum et tardum : *Qui præceps*, ait, *est in spiritu suo, reputatur stultus, et odio prosequitur differentem consilium suum*, scilicet lentum et morosum, præsertim qui dilata ira furorem compescit; iracundi enim oderunt frigidos, tardos et moderatos, quasi sui dissimiles, suæque iræ et præcipitationi obsistentes. Rursum, *vir cogitationum*, ait Vatablus, est vir qui semper cogitat et nihil agitat, puta otiosus, quem quasi pigrum, inertem, et inutile terræ pondus, omnes oderunt.

Secundo, Septuag. per virum cogitationum, sive cogitabundum, accipiunt virum prudentem; unde vertunt : *Impatiens agit cum temeritate; vir autem prudens multa suffert;* Auctor Catenæ Græcorum : *Multa dissimulat et sustinet.* Videntur ipsi in suo codice legisse ישא *iissa*, id est suffert, tolerabit, pro quo Noster et cæteri, inserta littera *nun*, legunt ישנא *iissane*, id est audietur. Tigurina accipiens א pro ה (has enim litteras inter se commutant Hebræi) et pro ש *sin* legendo ש *schin*, puta pro ישנא *iissane* legendo ישנה *iiscane*, vel *iisne*, id est *mutabitur*, vertit : *Iracundus designat stultitiam; qui autem circumspectus est, aliter agit.* Porro Septuag. sic explicat, sicque eis Vulgatam Latinam adaptat noster Salazar : Differentiam, inquit, inter imprudentem virum, et eum qui prudentia pollet, describit Salomon. Ille enim ex ira multa committit temeraria et absurda, hic vero multa patitur; ille infert damna, hic sustinet; ille ictus et plagas aliis infligit, hic excipit; ille irrogat injurias, hic ab aliis illatas non detrectat. Ad hunc sensum revocanda est translatio vulgata : *Impatiens operatur stultitiam*, id est stultissime irascitur ac sævit : *et vir versutus odiosus est;* is nimirum qui ex versutia et calliditate laudabiliter iram cohibet, et illatas sibi injurias et contumelias æquo animo perfert, invisus est eidem stulto, etc. Verum hic sensus videtur coactior. Ergo

Tertio, plane et genuine Noster per virum cogitationum accipit versutum, qui scilicet mente versat artes et fraudes, ac per dolos machinatur aliis mala, ut odium, vel malitiam suam in eos data occasione expromat; versutus enim vocatur, qui mentem ad malitiam convertit, vel qui inconstanti quodam animi motu huc atque illuc varie et simulate fertur. Unde Festus : *Versuti*, ait, *dicuntur, quorum mentes crebro ad malitiam vertuntur.* Et Cicero, l. 3. de Natura Deorum : *Versutos eos appello, quorum celeriter mens versatur.* Versuto affinis est versipellis, qui scilicet facile vertit pellem, hoc est vultum, et quomodolibet faciem mutat, puta callidus, simulator, veterator. Opponit enim Salomon iracundum, qui statim iram suam prodit per signa et verba impatientiæ, versuto, qui iram callide premit, et ad tempus dissimulat, quæritque nocendi et ulciscendi se opportunitatem et modum. Impatiens enim illico bilem evomit, tantumque in eo peccat, quod iram stulte promit et prodit per clamores gestusque inconditos; unde ab eo parum, vel nihil, ubi jam ira deferbuit, tibi metuendum est : tantum furenti ad momentum cede et sile. Iracundos enim, ait S. Gregor. 3. parte Pastor. admonit. 17 : *Melius corrigimus, si in ipsa iræ suæ commotione declinamus; perturbati quippe quid audiant ignorant, sed ad se reducti tanto libentius exhortationis verba recipiunt, quanto se tranquillius toleratos erubescunt.* At versutus dissimulat iram, simulat amicitiam, coquit versatque animo dolos, quibus te incautum, cum minime putabis, opprimet : hic ergo tibi metuendus est. Ira enim et excandescentia impatientis similis est flammæ, quæ accensa ardore suo illico seipsam consumit : odium vero versuti simile est carbonibus ignitis, sed cinere obtectis, quos cum imprudens tetigeris, ab igne latente adureris.

Rursum, impatiens similis est cani latranti, sed non mordenti; versutus vero similis est serpenti non latranti, sed secreto mordenti. Proverbium ergo hoc monet nihil agendum per iram, multo minus per odium et dolum. *Ira enim est momentanea insania*, ait S. Basil. hom. de Ira. Et S. Chrysost. hom. de Mansuetudine : *Ecquis*, inquit, *videns hominem ira furere, dubitaret vel dæmonio agitari miserum, vel voluntarie in tantam insaniam prosilire? Ira voluntarius dæmon, optata insania mentis est defectio. Dolus vero et odium obstinata est insania, obstinatus dæmon. Non ergo*, ait auctor serm. ad Fratres in eremo apud S. Augustinum, tomo 10. serm. 28 : *Habeamus cor intinctum odio, ne filii Judæ proditoris simus, ne cum eo suspendamur, et à diabolo pariter cum eo trahamur ad tartara. Qui odium in corde portat, secundus diabolus est; et qui pacem impedit, Antichristus est; et qui pacem ordinat inter fratres, revera filius Dei est.*

18. Possidebunt parvuli stultitiam, et exspectabunt astuti scientiam.] Pro *possidebunt* hebr. est נחלו *nachalu*, id est *hæreditabunt*, ut vertunt Aquila, Symmachus, Theodot. et Syrus. Quæ vox significat primo parvulos, id est insipientes, quasi innatam habere stultitiam, ait Vatablus, ut eis propria quasi dos, hæreditas et peculium esse videatur; secundo, eos non sinere se avelli à stultitia, sicut hæres non patitur se divelli à sua hæreditate; tertio, illos stultitia gaudere, pasci et frui, velut opimo suo prædio; quarto, illos stultitiam suam aliis communicare, sicut dives bona agri aliis communicat. Unde Septuag. vertunt : *Divident imprudentes malum; astuti autem tenebunt sensum.* Stultitia enim hîc practica accipitur, puta malum et malitia, sicut ex adverso *scientia* vel *sapientia* accipitur pro bono, ipsaque bonitate et virtute. Porro τὸ *divident* auctor Catenæ Græcorum tripliciter explicat : *Opponit*, inquit, *malitiæ sensum; malitia autem opponitur virtuti : sensus itaque hoc loco significat virtutem. Malitiam, inquit, quasi quoddam delicatum obsonium inter se dividunt stulti; nec non in partes et sortes discindunt, vel dividunt inter se nequitiam stulti. Nam qui temerarius vel plus justo audax est, is formidolosus non est; neque qui palpo vel adulator est, is quoque superbus est.* Alius ibidem sic explicat : *Idem statuatur de cæteris similibus oppositis vitiis. Insipientes dividunt inter se malitiam quasi communem thesaurum; quandoquidem et sese mutuo odio habent, et se invicem mordent, et injuria afficiunt, et sibi mutuo invident; et ita malitia ex æquo quodam modo inter se partita contra se invicem insurgunt. Justi autem sensum obtinent, quia omnibus sensibus imperant, eosdemque in officio accurate continent, ne videlicet per visum, vel auditum, aut olfactum, aut gustum, aut tac-*

tum, aut per verba, aut facta, aut cogitata aliquid committant quod Deum offendat, adeoque cœlesti regno indignos sese reddant.

Mystice, Hugo : *Sapientes*, ait, *hujus mundi ideo parvuli appellantur à Sanctis; quia quasi parvuli pueri abecedarii, seu elementarii, in libro universi pulchritudinem creaturarum, quæ sunt litteræ hujus libri, admirantur et stupent; sensum autem earum, scilicet Dei potentiam, sapientiam, bonitatem et alia attributa omnino non capiunt.*

Porro *exspectabunt astuti scientiam*, hoc est, prudentes studebunt scientiæ et virtuti, patienter exspectantes studii et laboris sui fructum, ut scilicet scientiæ et virtutis perfectionem assequantur, possideant et teneant, ut vertunt Septuag., adeo ut eam in alios effundant. Unde Syrus vertit : *Prudentes divident scientiam*, sicut divites pauperibus, et parentes filiis dividunt panem et escam.

Pro *exspectabunt*, Hebr. est יכתירו *iachtiru*; quod proprie significat cingere et coronare. Unde Chald. vertit : *Corona astutorum est scientia*; R. Salomon : *Astuti capiti suo scientiæ coronam nectent*; Aben Ezra : *Sapientes scientiæ diadema acquirent, et ad honores evehentur*; Vatabl. *Solertes coronabunt se scientia*; Pagninus : *Coronabuntur scientia*; alii : *Coronabunt scientiam*; alii : *Coronabunt alios scientia.* Ternas hasce versiones apposite et sapide explicat Baynus, Vatablus, Jansenius, Cajetanus, et ex iis noster Salazar. Prima est, ait : *Astuti imponent sibi coronam scientiam*, id est sola virtutis et honestatis cognitione gloriabuntur et efferentur, et quasi corona redimiti regis aliis imperabunt. Vel aliter : Eam cognitionem veluti coronam quamdam excipient qua sui ipsorum reges et imperatores constituentur ad moderandas animi vires. Secunda est : *Astuti coronabunt scientiam*, q. d. Plurimos quidem ad veræ sapientiæ studium adducent, ut jam non destituta, sed plurimorum discipulorum turba cincta et coronata videatur. Vel, *coronabunt scientiam*, hoc est nobilitabunt illam, gloria et splendore donabunt. Nam, cum sapientes, ob sapientiæ suæ vim, coronam, honores atque imperium forte adepti sunt, non tam ipsi quàm eorum sapientia redimitur et coronatur. Sic enim vulgo litterarum et sapientiæ præmia et ornamenta dicimus ea quæ litteratis et sapientibus conferuntur. Tertia est : *Et astuti coronabunt alios scientia*, id est, non modo sibi ipsis sapient, sed etiam aliis quos simili sapientia condecorabunt et honestabunt.

19. JACEBUNT MALI ANTE BONOS, ET IMPII ANTE PORTAS JUSTORUM.] Pro *jacebunt*, Hebraice est שחו *scachu*, id est *incurvabuntur* ; Septuag. *labentur ;* Syrus, *cadent ;* Chaldæus : *Corruunt mali coram bonis, et impii obstupescunt in portis justorum.* Id ita fore in futuro ævo censent R. Salomon, Beda et Hugo; tunc enim dives Epulo, ante cujus mensam jacuit pauper Lazarus, jacebit ante pedes Lazari; Nero confusus jacebit ante pedes S. Petri et Pauli; Trajanus infelix procumbet ante pedes S. Ignatii; Decius ante pedes S. Laurentii; Dacianus ante pedes S. Vincentii, etc. Verum esto universim et maxime id futurum sit in venturo seculo, tamen in hoc quoque non raro fit ut Deus pios exaltet, impios humiliet, cogatque eos supplices fieri piis, eorumque opem implorare. Sic de impiis et de idololatris Gentibus Ecclesiæ subjiciendis vaticinatur Isaias, c. 49. 23 : *Erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ; vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent.* Sic Diocletianus et Maximianus jacuerunt ante pedes Constantini Magni; Eugenius, Maximus, cæterique tyranni ante pedes Theodosii; Saxones et Saraceni ante pedes Caroli Magni. Sic hodie Calvinistæ et hæretici Germaniæ jacent ante pedes Ferdinandi II clementissimi et piissimi, ideoque à Deo benedicti, et felicissimi Imperatoris.

Porro malos subjici bonis ingens bonum est non tantum bonorum, sed et malorum. Boni enim malos sibi subditos cogunt ad fidem, pietatem et salutem, qui alioqui ob suam impietatem ituri erant in gehennam. Hic ergo affectus est amoris, benevolentiæ et prædestinationis Dei; sicut ex adverso signum et effectus odii, maledictionis et reprobationis divinæ est, cum sinit malos dominari bonis. Unde Septuaginta vertunt : *Impii observabunt* vel *colent portas justorum ;* quia pœnitentia tandem ducti justorum doctrinæ se subjiciunt, ait auctor Catenæ Græc. Sic Romæ videmus Gentes olim idololatras, imo peccatores quoslibet, qui pœnitentiæ causa ad urbem ventitant, magna demissione et devotione procumbere ad limina Apostolorum illaque venerari, deosculari, et profusis irrigare lacrymis; ut à S. Petro Christi cœlique clavigero noxarum veniam, Deique gratiam, qua eis cœlum pandatur, emereantur. Ideoque et Summo Pontifici, quasi Christi Vicario, et S. Petri successori, cervices inclinant, et ad ejus pedes se prosternunt, ut absolutionem et benedictionem impetrent.

20. ETIAM PROXIMO (Hebræus et Chaldæus, *socio*) SUO PAUPER ODIOSUS ERIT; AMICI AUTEM DIVITUM MULTI.] Septuaginta : *Amici odio habebunt amicos mendicos.* Loquitur de amicis non veris; hi enim, licet pauperes, amant ob honestatem amicitiæ; sed ollaribus, qui amicitiam utilitate metiuntur more vulgi, juxta illud :

Vulgus amicitias utilitate probat.

Hi enim cum amicitiam non nisi ob commoda, quæ ex ea sperant, colant, amicos pauperes, utpote sibi incommodos, imo onerosos aspernantur; divites vero ambiunt. Odium hic non positivum, sed negativum accipe, ut sit idem quod minor amor, despectus, fastidium; nec enim proprie et positive dives odit cognatos pauperes. *Odiosus* ergo, id est minus dilectus, neglectus, contemptus. Sic dicitur, Gen. 29. 31. Lia odio habita, id est minus dilecta et neglecta præ Rachele à Jacob, et Malach. 1. 3 : *Esau odio habui*, id est neglexi; et Joan. 12. 25. jubemur odio habere, id est minus diligere animam, eamque postponere legi divinæ et amori Christi. Sic Job et Tobias, ad paupertatem redacti, odiosi fuere suis, etiam uxoribus. Tritum est illud :

Si fueris felix, multos numerabis amicos;
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Et Maximus, serm. 11. ex Socione : *Delphini*, ait, *quousque unda subest, navigia comitantur natantes; in littus vero nunquam egrediuntur. Sic adulatores in secunda fortuna manent, in adversa deserunt.* Hos Cicero, l. 4. ad Herenn., comparat hirundinibus quæ æstate advolant, hieme avolant : *Ut hirundines*, ait, *æstivo tempore*

præsto sunt, frigore pulsæ recedunt ; ita falsi amici sereno vitæ tempore præsto sunt ; simul atque fortunæ hiemem viderint, evolant omnes. Unde Epictetus in Altercatione cum Adriano Imper. *Quid*, ait, *est homo pauper? quem ut puteum desertum omnes aspiciunt, et suo loco illum relinquunt.* Et Martialis :

Semper eris pauper, si pauper es, Æmiliane;
Dantur opes nullis nunc nisi divitibus.

Hoc est quod in fidelibus taxat S. Jacobus, cap. 2. 2 : *Si introierit*, ait, *in conventum vestrum vir aureum annulum habens in veste candida; introierit autem et pauper in sordido habitu, et intendatis in eum qui indutus est veste præclara, et dixeritis ei : Tu sede hic bene ; pauperi autem dicatis : Tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum, nonne judicatis apud vosmetipsos, et facti estis judices cogitationum iniquarum?* Vide ibi dicta.

Mystice, R. Levi et auctor Catenæ Græc. divitem et pauperem accipiunt non tantum opibus, sed et scientia ac eloquentia. Docti enim et eloquentes multos habent asseclas, ut ab eis scientiam et eloquentiam addiscant; rudes vero et indiserti ab omnibus negliguntur et vilipenduntur.

21. QUI DESPICIT PROXIMUM SUUM, PECCAT ; QUI AUTEM MISERETUR PAUPERIS, BEATUS ERIT.] Noster Interpres in Hebræo pro *pauperis* legit, עניים *aniim*, id est pauperum, jam legunt, ענוים *anavim*, id est mansuetorum. Hebræa ergo et Chald. sic habent : *Spernit socium suum peccator ; miserescens autem mansuetorum*, vel *afflictorum, beatitudines illi*, id est, terque quaterque beatus est. Septuag. *Qui inhonorat pauperes peccat ; qui autem miseretur mendicorum, beatissimus*, juxta illud Davidis : *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem*, Ps. 40. 1. Sensus est clarus, q. d. Qui spernit proximum suum egentem, peccat primo, superbia, quia superbe eum despicit ; secundo, immisericordia et inhumanitate, quia indigentem deserit, nec ei in necessitate succurrit; et quia peccat, hinc miser est, et miserias tum præsentes, tum æternas sibi accersit. Ex adverso, qui miseretur pauperis, opus eleemosynæ præclarum, et quasi divinum facit, ideoque in spe nunc beatus est, reipsa post mortem futurus beatus in cœlo. Unde pro *peccat* Hebr. est חוטא *chote*, id est aberrat, deviat, deflectit à via, scopo, lege, puta à virtute misericordiæ, à Deo, à cœlo et beatitudine, ad quam recta misericordiæ via tendit misericors, alioqui *peccare* latine dicitur quasi *pellicare*, id est cum pellice congredi, vel adulterium committere, ait Sipontinus : inde tamen peccare extenditur ad quodvis crimen, et significat legem quamlibet transgredi ; uti hic notat eum, qui violat jura charitatis et eleemosynæ. Hic tamen mystice quoque pellicatum vel adulterium committit; quia opes suas quasi pellices ita amat, ut malit legem Dei transgredi, quam eas pauperibus, ut lex charitatis jubet, erogare.

Quæres : Cur qui miseretur pauperis est beatissimus? Resp. primo, quia pauperes sunt beati, juxta illud Christi paradoxum : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum ;* hoc regnum ergò utpote suum pauperes dabunt iis quos in hac vita experti sunt beneficos. Beati enim beneficis suis suam beatitudinem communicabunt, eosque pariter beabunt. Quocirca Christus, Lucæ 16. 9 : *Facite*, ait, *vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Unde S. Augustinus, homilia 39. inter 50 : *In tali causa*, ait, *operarius felix vivit, et securus jam moritur, cum quo ambulat patrimonium in immortale horreum, in quo debitorem fecit Dominum, dum alterum pavit dando. Nullam poterit incurrere perniciem, qui comparaverit eleemosynis pietatem, cui Propheta tale exhibet testimonium : Salva eum, et vivifica eum, Domine. O duplex Prophetæ beneficium ! Salvat pariter, et commendat pariter ut salvetur, quia et ipse salvavit ut vivificaretur, et ipse vitam poscenti donavit in terra.* Et S. Chrys. hom. 36. ad Populum : *Tanta*, ait, *vis est eleemosynæ, cum multa fiducia suos introducit alumnos ; est enim cœli nota janitoribus; sponsalis thalami fores observantibus, quin et venerabilis, et quos suî cultores agnoverit, cum multa introducet libertate ; et contradicet nemo, sed omnes cedent.*

Secundo, quia *beatius est magis dare quam accipere*, ut ex Christi disciplina ait S. Paulus Act. 20. 35, ubi multa de hac re dixi.

Tertio, quia Christi promissio est: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Unde S. August. homilia 29. inter 50 : *Ante fores gehennæ*, ait, *stat misericordia, et neminem permittit in carcerem mitti.* Et S. Chrysost. hom. 33. ad Populum : *Melius est*, ait, *hanc artem dandi eleemosynam scire, quam esse regem, et diademate coronari, etc. Hæc namque te docet quomodo possis Deo similis fieri, quod est omnium summa bonorum.* Et homil. 36 : *Ait Script. Magna res homo, et pretiosa vir misericors. Hæc major est gratia quam mortuos resuscitare. Multo namque majus est, quam in nomine Jesu mortuos resuscitare, esurientem pascere Christum : nam hic quidem tu de Christo bene mereris, illic autem ipse de te. Ac merces est in bene gerendo, non in bene patiendo. Hic enim in signis, inquam, ipse Deo debes, in eleemosyna vero Deum habes debitorem.* Et hom. 9. de pœnitentia : *Eleemosyna regina illa virtutum homines in ipsorum cœlorum arces celerrime adducet, advocati optimi loco fungens. Magna res est eleemosyna, præcidit aerem, transit lunam, solis radios cædit, ad ipsum venit cœlorum culmen, ipsos pertransiens cœlos, et Angelorum populos decurrens, Archangelorumque choros, et omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno.* S. Hieronymus, ep. 150 ad Hedibiam : *Vis esse perfecta, et in primo stare fastigio dignitatis, fac quod fecerunt Apostoli ; vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et sequere Salvatorem. Non vis esse perfecta, sed secundum vis tenere gradum virtutis? dimitte omnia quæcumque habes, da filiis, da propinquis.*

Quarto, eleemosyna nos facit homines divinos, et quasi deos quosdam terrestres ; ergo beat facitque beatos. Ita S. Gregor. Nyssen. l. de Beatitudinibus : *Si misericordis*, ait, *appellatio Deum decet, ad quid aliud te sermo Christi hortatur, nisi ut Deus fias, tanquam insignitus propria nota deitatis.* S. Gregor. Nazianz. in orat. de pauperum amore : *Nihil tam divinum homo habet, quam de aliis bene mereri, tametsi ille majora, hic minora beneficia conferat, uterque nimirum pro suis viribus. Fac calamitoso sis Deus, Dei misericordiam imitando.* Vide dicta Deuter. cap. 15. 10, et cap. 26. 12. ubi viginti et unum

fructus et quasi beatitudines eleemosynæ recensui. Vide et Julium Fulcum, l. de Bono eleemosynæ.

Qui credit in Domino, misericordiam diligit.] Hic versus deest in Hebræis et Septuag.; exstat tamen in Bibliis Romæ correctis, ideoque retinendus est, non abolendus, ut volunt Cajet. et Jansen. Jam

Primo, Lyr. et Dionys. sic exponunt, q. d. *Qui credit in Domino* fide charitate formata, hic *misericordiam diligit;* qui enim per charitatem diligit Deum, eadem diligit et proximum, in eumque misericordiam exercet. Charitate enim diligimus Deum propter se, et proximum propter Deum.

Secundo, Hugo, q. d. Qui credit oraculis Dei, quibus in sacra Scriptura ampla misericordibus promisit præmia, hic utique diligit misericordiam, ut per eam præmia jam dicta consequatur. Inter quæ nonnulli, ac inter eos noster Salazar, constituunt illud, Deum firmissimo apud se decreto statuisse, ut nullus in eleemosynis erogandis liberalior in peccato mortali impœnitens decedat. Cujus rei plura suppetunt exempla.

Tertio, planius et nervosius, q. d. Qui credit in Domino, vel, qui confidit in Dei bonitate, qui fiduciam suam in Deo collocavit, qui spes suas in Deum transtulit, certo sperans Deum in se liberalem fore, si ipse se in pauperes liberalem præstet, ac proinde nihil sibi ad vitam necessarium defuturum, quin potius rebus omnibus abundaturum, hic utique misericordiam diligit, et diligendo exercet, confidens, imo sciens per eam opes ingentes se acquisiturum. Tota enim causa, cur timidi et avari sua non erogent in pauperes, est timor inopiæ, et diffidentia in Deum: hanc ergo amolitur hic Salomon. Hoc est quod ait Apostolus adhortans Corinthios ad eleemosynam, ep. 2. cap. 9. 10: *Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstabit, et multiplicabit semen vestrum, et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ.* Ubi docui eleemosynam similem esse semini, quod jactum in terram, puta in sinum pauperum, centuplicatum regerminat; et citati verba sancti Basilii, quibus eleemosynam comparat puteo, qui quo plus exhauritur, eo plus aquæ purioris scaturit et ebullit.

22. Errant qui operantur malum; misericordia et veritas præparant bona.] Syrus: *Misericordes et justi faciunt omnia bona.* Pro *errant* Hebr. est יתעו *hitu*, id est deviant, aberrant, scilicet à via virtutis et salutis, instar erronum, vel ovium errantium, juxta illud Isaiæ 53. 6: *Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit.* Hinc Christus quasi pastor bonus peccatores velut oves errantes in humeros accepit, et in viam salutis reduxit. Aut instar ebriorum, qui cerebro fumis oppleto nesciunt gressus suos regere, sed pedibus vacillant, et à semitis deviando in avia aberrant, juxta illud Isaiæ 19. 14: *Dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis, et errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius et vomens.* Peccator enim velut ebrius suis concupiscentiis vacillat et errat, ac ubique in scopulos impingit. Septuag. vertunt πλανώμενοι, id est errantes, vel errones, ac quasi planetæ, seu stellæ erraticæ, quæ recta non incedunt uti stellæ fixæ, sed lateraliter per gyros oberrant; unde S. Judas in sua epist. v. 13. hæreticos vocat *Sidera errantia, quibus procella tenebrarum servata est in æternum.*

Pro *operantur* Hebr. est חרשי *choresce*, id est, qui arant, vel qui fabricant malum, quod Cajetanus exponit, q. d. Errant non tantum illi qui manibus operantur malum, sed etiam qui mente illud concipiunt, et machinantur. Noster plenius vertit: *Qui operantur;* arare enim et frabricare est operari, adeoque præcipua mechanicorum opera sunt aratio et fabricatio, ac machinari est operari; tam enim mens machinando quam manus operando operatur.

Igitur Hebræa ad verbum sic habent: *Numquid errant fabricantes*, vel *arantes*, *malum? misericordia et veritas fabricant*, vel *arant*, *bonum.* Est metaphora ab agricultura, vel ab arte fabrili. Ab agricultura, q. d. Qui operantur malum, male arant, et aberrant à via recta rectisque liris et sulcis virtutis, ac delirant, ut ita dicam; quocirca non respondebit eorum arationi et sementi messis, hoc est, non referent præmium, sed pœnam et supplicium. Ita Aben Ezra et R. Levi. Ait ergo: Numquid errant qui lapidosum vel spinosum arantes agrum, in eo seminant semina noxia et venenata? quid enim exinde metent nisi spinas, lolium, colocynthidas, cæterasque herbas malas et venenatas? q. d. Utique errant, et quidem gravissime. Pari modo gravissime errant, qui in agro pravi cordis sui seminant pravas cogitationes, et desideria superbiæ, iræ, gulæ, libidinis, etc.; inde enim non metent nisi fastum, lites, rixas, crapulam, fornicationes, adulteria, etc., quibus sibi creabunt malum, puta mortem et perniciem tam præsentem quam æternam. Ex adverso, qui in pingui agro boni cordis seminant bonas cogitationes, hi ferent fructum bonorum operum, et per ea præmium beatitudinis æternæ. Ab arte fabrili, q. d. Sicut errat peccatque faber fabricans arma nova et noxia, quia iisdem sæpe ipse perit et occiditur; sic errant qui fabricant peccatum, quod est quasi gladius occidens animam peccantis. Peccator ergo sibi ipsi mortis et gehennæ est faber; sicut Cyclopes sui interitus sibi fuere fabri, et sicut Perillus inventor et faber bovis ænei primus à Phalaride tyranno eidem inclusus et concrematus est; de quo Ovidius in Arte amandi:

> Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
> Torruit; infelix imbuit auctor opus.

Errant igitur impii toto cœlo, quia fabricando malum culpæ fabricant sibi malum pœnæ et gehennæ; ex adverso pii fabricando sibi bonum virtutis, fabricant sibi bonum præmii et gloriæ cœlestis; hoc autem bonum virtutis est vel misericordia vel veritas, id est justitia; omne enim officium virtutis vel est debitum, et vocatur *justitia*, vel indebitum, liberale et gratuitum, ac vocatur *misericordia*, uti jam sæpius monui. Hoc vult Noster, dum vertit: *Misericordia et veritas præparant bonum*, scilicet mercedis et gloriæ tam præsentis quam æternæ; quia fabricant domos, imo palatia cœlestia, juxta illud S. Chrysost. hom. 8. de pœnitentia: *Æterna sunt tabernacula in cœlis, quæ non tempore cadunt nec possessores mutant. Hanc in structuram pecuniam impendamus, non architectorum sane, aut operariorum magna nobis fuerit cura.*

Pauperum manus ejusmodi domos construunt; claudi et esurientes illas ædificant; et ipsa eleemosyna artifex est.

Hinc Septuag. vertunt : *Errant qui fabricant mala; misericordiam et veritatem fabricant boni.* Quod explicant dum subdunt : *Non sciunt misericordiam et fidem fabricatores malorum; eleemosyna autem et fides apud fabricatores bonos.* Sic et Syrus, quasi dicant : Errant qui fabricant mala; quia dum non sciunt, id est, non cogitant, non æstimant, non ponderant quantum sit bonum misericordiæ et fidei, id est, justitiæ, eo neglecto fabricant opera immisericordiæ, vel avaritiæ et injustitiæ, quibus sibi fabricant eculeum in gehenna; at vero probi, quia æstimant et ponderant quantum sit bonum misericordiæ et justitiæ, hinc illud exercent, et fabricant, caventque ab omni immisericordia et injustitia; atque hoc ipso fabricant sibi domos et coronas æternas in cœlis.

Porro, quia Hebræi carent casibus, ideoque nomina eorum quovis casu reddi possunt, hinc pro *fabricant*, vel *præparant*, alii vertunt, *fabricantibus*, vel *præparantibus*. Ita Chald. *Perversi*, ait, *errant, qui cogitant malum; misericordia et veritas his qui cogitant bonum*, q. d. Dei misericordia et veritas, id est fidelitas, misericorditer et fideliter reddet præmium bonis quod promisit, ut, sicut ipsi se misericordes et fideles Deo exhibuerunt, sic vicissim Deum in se misericordem et fidelem sentiant. Misericordia enim nostra in proximos allicit et provocat Dei misericordiam in nos, ac fidelitas fidelitatem. Ita Jansen. Baynus et Tigur. quæ vertit : *An non errant* (Vatabl. *frustrabuntur*) *qui malum machinantur? at benigne et fideliter agetur cum his qui bonum moliuntur;* et Pagnin. *Misericordia et veritas erit operantibus bonum.* Hic sensus esto grammatice et vocaliter diversus, quoad sensum tamen eòdem tandem redit quò prior jam assignatus, ut intuenti patet.

Posset quoque per *veritatem* accipi lumen, quo Deus intellectum bene operantis illustrat, ut magis cognoscat dignitatem virtutis, bonaque ei à Deo promissa, ut ardentius eamdem exerceat, juxta illud Psalm. 118 : *Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis.*

Nota : Error hic, quo errant qui operantur malum, non est speculativus, sed practicus, puta est erronea et perversa electio, et operatio mali culpæ, quod secum defert malum pœnæ. Quare hic error proprie est imprudentia, et imprudens electio, qua malum præfertur bono. Electio autem est actus voluntatis et liberi arbitrii; quare in eo proprie est hic error. Hic tamen error voluntatis ordinarie comitem, imo antecessorem, habet errorem in intellectu peccantis. Subinde enim intellectus errat speculative putans esse licitum, quod est vetitum et illicitum, ut patet in iis qui peccant ex ignorantia: sæpe tamen non est speculativus, sed practicus, puta est dictamen et judicium practicæ rationis dictantis, v. g. furi : Hìc et nunc tibi furandum est, ut vitæ et voluptati tuæ consulas; vel certe est inconsideratio plurium rationum et motivorum, quæ possent voluntatem continere et cohibere à peccato. Sæpe enim peccator non habet judicium explicitum, v. g. Hic et nunc oportet te hoc furti peccatum committere, sed tantum defectum considerationis, quo ita considerat pulchritudinem et commoda pecuniæ, quam furari intendit, ut parum vel nihil consideret turpitudinem et damna peccati, quæ huic furto annexa sunt. Unde fit ut pulchritudine et commodis pecuniæ ab intellectu ea considerante propositis, voluntas abrepta eligat furari, non æstimans damna inde sibi obventura. Hic tamen defectus considerationis ordinarie affert secum judicium partim explicitum, partim implicitum peccandi. Fur enim, v.g. antequam decernat furari, habet hoc judicium explicitum; hìc et nunc bonum est tibi accipere hanc pecuniam; in quo interpretative continetur hoc judicium implicitum : Bonum est tibi hìc et nunc peccare et furari; quia hìc et nunc accipere pecuniam alienam non est aliud quam furari et peccare. Hoc igitur judicium practicum de agendis vel appetendis absolute ab intellectu et ratione prolatum cum tali inconsideratione, est actus imprudens, et difformis tam judicio, quam appetitui recto; quare practice est erroneum, quod proinde sequens et amplectens voluntatis electio pariter errat, fitque erronea. Ita D. Thomas et Scholastici 1. 2. q. 78. art. 1. ad. 1. Sic peccavit Adam, Lucifer et Angeli, in quibus nullus erat error, sed clarissima rerum legisque Dei cognitio, per merum defectum considerationis; ita enim considerarunt suam pulchritudinem, non considerando eam se habere à Deo, ut sibi plus æquo placuerint, superbiverint, ac tandem Deo rebellarint. Simili modo peccant, qui peccant ex certa scientia et malitia. Vere S. August. in Conf. *Jussisti, Domine, et ita est, ut pœna sibi sit omnis inordinatus animus, etc. Spargis pœnales cæcitates super illicitas cupiditates.*

23. In omni opere erit abundantia ; ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.] Pro *opere* Hebr. est עצב *etseb*, id est, labor, dolor, cura, sollicitudo, fatigatio, afflictio; radix enim עצב *atsab* significat laborare, dolere, excruciari animo. Pro *abundantia* Hebraice est מותר *mothar*, id est argumentum, abundantia, superabundantia, excellentia, dignitas, prærogativa. Pro *egestas* Hebr. est מחסור *machsor*, id est defectus, penuria, egestas.

Primo, Pagnin. ex Hebræo sic vertit : *In omnibus, quibus homo laborat, est dignitas; sed verbum labiorum superfluorum vere imputatur ad defectum*, q. d. Labor homini est dignitas, loquacitas vero est indignitas et egestas. *Homo* enim *nascitur ad laborem, et avis ad volatum*, Job. 5. 7. Hinc Adam parens omnium nobilium, regum et principum, non tantum post lapsum, sed et ante eum in paradiso positus fuit, ad eum labore suo excolendum, Genes. 2. 15.

Secundo, Baynus ex Hebræo sic vertit, sicque explicat : *In omni dolore et tristitia, quam secum retinet homo, erit abundantia; et quotidie crescit secreta mœstitia, verum per verba labiorum diminuitur; hoc est detectus dolor, et in sinum fidelis amici transfusus mitigatur. Et juxta hunc sensum potest ad confessionem accommodari versiculus; nam revera nihil magis mitigat tristitiam, quam quis concipit de peccatis suis, quam sincera et libera confessio facta in auricula pii sacerdotis. Illa enim verba labiorum confitentis videlicet et absolventis, luctum de peccatis conceptum vehementer mitigant et consolationem adferunt.*

Tertio, Cajet. vertit : *In omni labore erit abundantia; et verbum labiorum tantum ad defectum.*

Et est sensus parabolæ, ait, quod omnis labor suapte natura parit aliquod lucrum, præter laborem in locutione. Quanto enim magis laborat aliquis ad multiplicanda verba, eo magis tendit ad defectum. Ita quod multiloquium suapte natura non tendit ad lucrum, sed duntaxat ad defectum, et vere sic est. Quoniam auditori fastidium, sermoni peccatum, et sibi ipsi indignitatem multiloquio parit. Hucusque Cajetan.

Quarto, Noster optime vertit : *In omni opere erit abundantia*, etc., q. d. Ex quolibet opere et labore provenit emolumentum, rerumque abundantia ; at nullus fructus provenit ex inani sermone. Quacumque in arte quis laboret, insignis laboris fructus constabit; at vero verbositas nil nisi inanitatem et egestatem parit. Ita R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra. Significatur ergo, ait Jansenius, labore ac diligentia opes parari, non garrulitate, quæ ad egestatem et defectum frequenter conducit, quod garruli otio fere tempus transigi sinant. Dicit autem : *In omni opere et labore*, hoc est, per quemvis laborem, aut cujuscumque generis opus, proveniet homini abundantia ; quia per varia operationis genera divitiæ parantur, per agriculturam, per negotiationem, per artificia, etc. Honestus ergo labor commendatur ut aliis multis hujus libri sententiis, ita et hoc versiculo, garrulitas otiosa condemnatur. Porro quod ad litteram intelligitur de laboribus corporis et corporali commoditate ; mystice de operatione virtutum accipi debet. Nam qui juxta parabolam Evangelii acceptis quinque talentis operatus fuerit in eis, lucrabitur et alia quinque, omnique habenti dabitur, et abundabit. Qui autem verbis tantum delectantur, et de virtute tantum loquuntur non ex animo, sed ore tenus; aut Deum tantum invocant verborum multitudine, steriles interim in bonis operibus, ad frugem non pervenient, defectum virtutum et gratiæ Dei patientur, et tandem egestatem sempiternam. *Non* enim, inquit Dominus, *omnis qui dicit mihi : Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est*, Matth. 7. 21.

Huc facit versio Chaldæi : *In omni*, ait, *quod sollicitum te facit, erit tibi commodum; et labia superflua in egestate erunt.* Sollicitudo enim acuit industriam quærendi modos omnes, et vestigandi rationes quaslibet, ut res, quæ nos angit et sollicitos tenet, dextre et feliciter conficiatur. Et Syrus : *In quacumque re sollicitus fueris, erit gaudium voluptatis ; qui autem in domo sua egenus est, quietus erit et jucundus. Omnem dolorem sanat Dominus. Sermo labiorum iniqui eis egestatem parit.* Dignum enim est ut verbis suis pascantur, non panibus, qui non nisi verba fundere, nec laborare noverunt. Et Septuag. *Id omni sollicito erit abundantia; dulcis autem et carens dolore in egestate erit.* Noster Salazar per dulcem carentem dolere accipit parasitum et adulatorem ; hic enim præ cæteris verbosus est, et adulando mensam sibi quærit; sicut canis capite caudaque blandiendo ab heris mendicat escam, q. d. Ubi est labor, ibi est rerum copia; ubi adulatio, nugæ, scurrilitas, ibi egestas; qui enim turpi verborum lenocinio divitias aucupantur, semper egent et inopes sunt. Auctor vero Caten. Græcor. sic Septuag. vertit et explicat : *Omni sedulo atque sollicito adest abundantia; qui autem suaviter, curæque et doloris expers vivit, conflictabitur cum egestate. Qui virtutum studio serio incumbit, is cum in actione, tum in cognitione quoque excellat necessum est. Fieri enim vix potest ut ille qui circa earum rerum considerationem, quæ sub actionem veniunt, perpetuo occupatur, in utroque non abundet. Verum qui diverso modo affectus est, virtutis labores et molestias aversetur omnino consentaneum est.*

Igitur *in omni opere erit abundantia*, etc., q. d. Non in loquendo, sed in agendo virtus sita est; nec justus est qui bona dicit, sed qui bona strenua actione complet.

Porro, Abbas Abraham apud Cassian. collat. 24. cap. ult. sic Septuag. explicat : *Qui suavis et sine dolore est, in egestate erit. Regnum enim cœlorum non desides, non remissi, non delicati, non teneri, sed violenti diripiunt. Qui ergo hi violenti sunt? Nempe illi qui non aliis, sed voluntatibus suis præclaram inferunt violentiam, qui direptione laudabili omni se præsentium rerum voluptate fraudantes, voce Dominica egregii direptores pronuntiantur, et per hujuscemodi rapinam regnum cœlorum violenter invadunt. Regnum enim cœlorum secundùm sententiam Domini vim patitur, et violenti diripiunt illud. Isti profecto sunt laudabiles violenti, qui vim faciunt perditioni suæ.*

Denique huic parœmiæ similis est illa v. 4 : *Ubi non sunt boves, præsepe vacuum est ; ubi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis.* Consule quæ ibidem annotavi.

24. Corona sapientium, divitiæ eorum : fatuitas stultorum, imprudentia.] Primo, planus sensus est, q. d. Divitiæ sapienti sunt ornamento, eumque instar coronæ quasi regio diademate cingunt et decorant. At *fatuitas stultorum imprudentia ;* hebr. *Stultitia stultorum est stultitia*, id est, omne decus stultorum est stultitia, stulti non habent coronam ullam, qua se ornent, nisi stultitiam ; quia esto sint divites, tamen divitiæ, utpote quibus recte uti nesciunt, eis non sunt honori et utilitati, sed damno et dedecori. Unde Chald. vertit : *Et decus stultorum stultitia eorum*, q. d. Stulti nil habent in bonis nisi stultitiam, omnis res, omnis spes illorum est mera stultitia ; totum prædium eorum est stultitia ; omnes opes eorum, omniaque bona abeunt in stultitiam, juxta illud : *Simia manet simia, etiamsi aurea gestet insignia.* Significat Salomon divitias sapientiæ addere auxesin quamdam et dignitatem, sicuti Salomoni addiderunt. Unde ipse ait : *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa, etc., quoniam horum omnium mater est*, Sapient. 7. 11. Et : *Utilior est sapientia cum divitiis, et magis prodest videntibus solem*, Eccl. 7. 12. Sic Lysander Cyro gratulatus est : *Recte te beatum ferunt*, ait, *quoniam sapientiæ tuæ fortuna juncta est*, teste Cicerone lib. de Senectute.

Igitur divitiæ instar coronæ ornant sapientem, eique splendorem addunt : primo, quia sapientia meretur iis coronari, iisque splendescit ; non stultitia, puta virtute præditi opibus decorantur, non vitiosi ; secundo, quia divitiæ in manu sapientis sunt bene collocatæ, et quasi beatæ; quia per sapientem finem suum ad quem à Deo conditæ sunt, assequuntur, qui est, ut rite expendantur in eleemosynas cæteraque virtutis opera. Divitiæ enim sapienti magnorum operum sunt instrumenta. Unde Bion dicebat *opes esse nervos actionum*, quod sine his nihil agatur, teste Laertio lib. 4. cap. 7. Alius dixit *opes esse belli nervos.* Pythagoras asseruit *ne-*

que equum sine freno, neque divitias sine prudentia quemquam gubernare posse. Democritus pecuniarum usum cum prudentia utilem esse dicebat ad exercendam liberalitatem, et ad juvandum alios; cum stultitia vero communem largitionem esse, teste Stobæo serm. 92. Quare, si divitiæ sensu, ratione, voce et aliis præditæ forent, à stultis, impiis et avaris avolarent ad sapientes, pios et liberales, clamarentque: Nolumus habitare cum impiis, sed cum sanctis; nolumus recondi in arca avarorum, sed in ventre pauperum; fit nobis injuria, vis infertur, cum ineptis et indignis donamur, eorumque avaritiæ, superbiæ, ventri et veneri servire cogimur duram servitutem; venite, sancti, venite, misericordes, vindicate nos ab hac dura servitute, rapite nos ut vobiscum sanctificemur, et misericordiam exerceamus; hic enim est finis, hæc beatitudo nostra, ad quam à Deo conditæ sumus; tertio, quia sapientes dispertiunt opes in eleemosyna; eleemosyna autem est regina virtutum, ait S. Chrysost. hom. 7. de pœnitentia, ac proinde coronam suam regiam capiti sapientum imponit. Et hom. 9: *Eleemosyna regina illa virtutum homines clarissime in ipsorum cœlorum axes deducet, advocatæ optimæ loco fungens.* Et hom. 8. sic addit: *Huic multa cum facultate aperiuntur cœlorum portæ, ac velut eorum regina ingrediente, nullus custodum in ipsis portis positorum audet interrogare quæ sit, aut unde iter agat; magis vero suscipiunt omnes. Eleemosyna enim regina omnino est;* quarto, quia sapiens utitur divitiis quasi dominus et rex earum, stultus vero et avarus iis mancipatur quasi servus; ille possidet aurum, hic possidetur ab auro: ita S. Chrysost. hom. 16. in Matth. Aurum ergo sapienti quasi regi servit ut corona regia, stultum ligat et vincit ut compedes et vincula; quinto, sapientes, quia norunt recte uti divitiis, iis decorantur, fiuntque sapientiores et sanctiores, ac magis misericordes; at stulti divitias nacti iis magis infatuantur, fiuntque stultiores, et quasi amentes et insani, ut ait S. Chrysost. hom. 7. in epist. ad Coloss. Denique divitiæ sapienti sunt corona, quia ab illo in opera pietatis expensæ, illi pariunt coronas immarcescibiles in cœlis, quas solis eleemosynariis decernet et adjudicabit Christus in die judicii, Matth. 25.

Secundo, Lyran. Corona sapientum, inquit, est sapientia, quæ eos ornat et ditat veluti ingentes divitiæ, q. d. Sapientem coronat decoratque sapientia magis quàm ullæ divites, aureæ et gemmatæ coronæ; quia ditissima est corona sapientiæ. Unde Aristot. lib. 12. Rhet.: *Et quia, inquit, regnare res suavissima est, etiam sapientem videri suave; præditum enim esse sapientia regium est.* Calanus Gymnosophista ad Alexandrum Magnum: *Rex, inquit, eris, si te rexeris; Rex eris, si te ratio rexerit.* Et Bias capta civitate fugiens, cum moneretur ut more cæterorum opes suas secum efferret, respondit: *Omnia mea mecum porto.* Ita quoque explicat auctor Cat. Græc. Opes, ait, vel gloria sapientum est prudentia. De hac corona sapientiæ et virtutum plura dixi cap. 4. versu 9, et Eccl. 1. v. 11 et 12.

Tertio, Septuag. in suo codice pro עשרם *osram*, id est divitiæ eorum, expuncta littera ש legentes ערם *arum*, id est *astutus*, vertunt: *Corona sapientum astutus; conversatio autem imprudentium mala.* Sic et Syrus suo more assectans Septuag. Sensus est, q. d. Vir unus astutia, id est, solertia et sapientia, eminens, instar coronæ decorat et ornat cæteros sapientes, totumque eorum collegium et cœtum; at vero unus imprudens et stultus sua stultitia dedecorat totum cœtum tam sapientum quàm insipientum; quia eis suæ stultitiæ et vitiorum virus, vel certe dedecus et infamiam aspirat et afflat. Sic corona Ecclesiæ Alexandrinæ fuit S. Athanasius, Africanæ S. Augustinus, Græcanicæ S. Basilius, Romanæ S. Gregorius, qui, ut ait S. Ildefonsus lib. de Viris illustribus: *Vicit sanctitate Antonium, eloquentia Cyprianum, sapientia Augustinum.* Sic corona Cisterciensium fuit S. Bernardus, Camaldulensium B. Petrus Damiani, Dominicanorum S. Thomas Aquinas, Franciscanorum S. Bonaventura, etc.

Mystice Beda: *Stultorum, ait, fatuitas maxima hæc est, quod improvidi æternorum de præsentibus tantum commodis gaudent. Imprudentia enim dicitur quasi improvidentia.*

25. Liberat animas testis fidelis: et profert mendacia versipellis.] Hebr. *Eruit animas testis veritatis, et efflat mendacia dolus*, id est dolosus, vel repetendo τὸ *testis; et efflat mendacia testis doli*, id est dolosus; Septuag. *Liberabit de malis animam testis fidelis* (S. Cypr. lib. 3. Testim. legit: *Martyr fidelis*); *accendit autem mendacia* (Roman. et Complut. *mendacem*; utrumque significat Græcum ψευδῆ) *dolosus*; Chald. *Qui loquitur mendacia dolosus est. Mendacia* accipe plena et perfecta, puta non otiosa et jocosa duntaxat, sed damnosa et perniciosa; hæc enim in Script. antonomastice vocantur *mendacia*, quæ mendax quasi ignes pestiferos ore efflat et ejaculatur in insontes, sicque constat antithesis, q. d. Qui vel publice, vel privatim, ait Jansen. de factis dictisque alicujus testatur, et rem ut se habet indicat, frequenter liberat animas, hoc est homines qui injuste opprimuntur. Liberat autem ab imminente morte, ab intentata calumnia et injuria, ab infamia et quavis injusta oppressione, à quibus dum unum aliquem liberat, non unam tantum animam liberat, sed multorum, ut totius familiæ ejus, et amicorum, qui cum illo ignominia aspergerentur, ut bene dictum sit: *Liberat animas testis fidelis.* Contra, qui falsum perhibet de re testimonium, animas opprimit, quas vel hæreditate et facultatibus, vel vita, vel honesta denique fama privat.

Secundo, profundius noster Salazar censet hìc dari indicium, quo verax testis dignoscatur à falso. Verax quippe, inquit, sontibus liberandis maxime studet, excusans, et quoad fieri potest, elevans delicta; ex adverso autem fallax damnare, et opprimere mendaciis suis adnititur, parva delicta exaggerans, et culpas leviores amplificans. Quocirca inter alia Bartoli Jurisconsulti documenta, quibus judices ad testes dignoscendos informat, illud falsi nobile indicium esse docet: *Si delicta exaggerat, reique condemnationes plurimum se optare verbis innuit. Nam veritas, inquit, benevola est; mendacium vero crudele et sævum.*

Denique hic versus coincidit cum v. 5. et cum v. 17. cap. 12; quare hìc plura non addam.

Mystice testis verax est Christus, ait Hugo, et quivis prædicator doctorque doctrinæ veræ et salutiferæ; hic enim liberat animas à pec-

cato, diabolo, morte et gehenna. Testis falsus est hæreticus, impostor et hypocrita, qui adulando, et voluptatum illecebras carnisque libertatem proponendo, animas in hæresim, luxuriam et fastum impellit, itaque perdit, et in gehennam præcipitat.

26. In timore Domini fiducia fortitudinis, et filiis ejus erit spes.] *Timor Domini* hîc maxime filialis intelligitur, qui non est aliud quàm reverentia, cultus et amor Dei. *Fiducia fortitudinis* est fiducia fortis et robusta. Unde Syrus: *Timor Domini est spes valida et fortis;* aut per hypallagen *fortitudo fiducialis*, quæ scilicet fidenter, libere et intrepide omnia agit et sustinet, imo ardua quæque aggreditur et superat. Igitur significat timorem Domini parere tam fortitudinem quàm fiduciam; dicit tamen conjunctim *fiducia fortitudinis*, ut innuat fiduciam esse causam fortitudinis. Ideo enim timentes Deum, sunt fortes et robusti; quia omnem suam fiduciam collocarunt in Deo omnipotente; quare cum se Deo sciant esse curæ et cordi, nihil trepidant, sed omnes tentationes, persecutiones, tribulationes, hostes generose superant; timor enim Dei superat timores rerum omnium, quæ Deo inferiores sunt; sicut lux Solis superat et offuscat lucem quamlibet. Dicunt ergo cum S. Paulo: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Et cum Davide, Psalm. 26. 1: *Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo;* q. d. Qui me vincere volet, Deum prius vincat oportet; Deus enim est meus protector et hyperaspistes. Ita S. Greg. 5. Moral. cap. 12: *In via Dei*, ait, *à timore incipitur, ut ad fortitudinem veniatur. Nam sicut in via seculi audacia fortitudinem, ita in via Dei audacia debilitatem parit. Et sicut in via seculi timor debilitatem, ita et in via Dei timor fortitudinem gignit, Salomone attestante: In timore Domini fiducia fortitudinis dicitur, quia nimirum mens nostra tanto valentius terrores rerum temporalium despicit, quanto se auctori earumdem veracius per formidinem subdit, quæ in timore Domini constituta non invenit extra, quod metuat, quia dum recto metu conditori omnium conjungitur, potestate quadam supra omnia sublevatur.*

Hoc est quod Salomonem de more secutus Siracides crebro inculcat, ut Eccl. 25. 14: *Timor Domini super omnia se superposuit.* Et cap. 34. 19: *Oculi Domini super timentes, eum protector potentiæ, firmamentum virtutis, tegimen ardoris, et umbraculum meridiani, deprecatio offensionis, et adjutorium casus, exaltans animam, et illuminans oculos, dans sanitatem, et vitam, et benedictionem.* Vide ibi dicta. Hoc Dei timore armatus S. Laurentius superavit craticulam, S. Sebastianus intrepide suscepit omnium sagittas, S. Vincentius risit eculeos Daciani, S. Agnes, S. Cæcilia, S. Agatha, S. Lucia, etc., vicerunt ignes, catastas, leones, omniaque tyrannorum tormenta. Hoc timore loricatus S. Athanasius contempsit omnes Arianorum persecutiones, S. Antonius omnes dæmonum illusiones quasi telas aranearum discussit, S. Hilarion, S. Macarius, cæterique Ascetæ transcenderunt omnia carnis blandimenta, omniaque mundi tentamenta. S. Ignatius nostræ Societatis fundator, cum res arduas crebro supra vires naturæ aggrederetur, mirantibus respondere solebat: *Nescitis quantas vires habeat spes in Deum.* Scivit ipse, quia assidue eas experiebatur. Fiducia ergo in Deum est fiducia fortitudinis; fiducia in reges et principes est fiducia fragilitatis. Unde Psaltes: *Nolite*, ait, *confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus.* Psalm. 143. 2.

Et filiis ejus erit spes.] Pro *spes* hebraice est מחסה *machse*, id est ut Chald. protectio, tutela, perfugium, indeque spes: nam, ut ait R. Levi, spes instar clypei tuetur et protegit sperantem; Septuag. *firmamentum;* R. Salomon, *confugium:* confident enim, inquit, et sub umbra meritorum parentis filii tuti latebunt.

Baynus pronomen *ejus* refert ad Dominum qui præcessit, q. d. Filiis Domini Dei erit spes; ut sensus sit: In timore Domini est fiducia fortitudinis, quia timor Domini facit timentes filios Dei: filiis autem Dei summa est spes; quid enim non sperent filii Dei à Deo patre suo?

Melius Beda, Auctor Catenæ Græc. et alii pronomen *ejus* referunt ad timorem Domini, q. d. Filiis timoris Domini, id est, iis qui summe timent Deum, adeo ut ex timore Domini veluti è matrice sati, concepti et geniti videantur, erit spes, tutela et protectio. Sic enim valde sapientes vocantur filii sapientiæ, valde obedientes vocantur filii obedientiæ, valde diligentes vocantur filii dilectionis, ut ex dilectione velut è matris utero prognati videantur. Sic Romani dicebant Catonem adeo esse continentem, ut ex continentiæ utero genitus appareret. Simili ergo modo filii timoris Dei vocantur, qui valde Deum timent et reverentur, ideoque sollicite ambulant in conspectu ejus; satagendo ut par omnia ipsi placeant, nec eum vel in minimo offendant.

Rursum τὸ *ejus* referas ad timorem Domini non in abstracto, sed in concreto; *ejus* ergo, hoc est timentis Dominum: concretum enim *timens* latet, et includitur in abstracto *timor*. Et hæc phrasis ac relatio ad concretum in abstracto conclusum frequens est Hebræis. Planus ergo sensus est, q. d. Timor Domini parit fiduciam fortitudinis, non solum ipsi timenti, sed et filiis ejus; hoc enim Deus fortificat, roborat, omnique sua benedictione cumulat ob timorem et merita patris. Hujus filii ergo spes ingentes alunt, indeque animos excelsos gerunt; sicut filii regum et principum, quia spes sublimes alunt; hinc sublimes pariter fovent spiritus.

Denique quanta sit hæc spes, quantaque ejus fortitudo, nervose describit S. Leo serm. 2. de Ascens. *Hanc fidem* (et spem: *fides enim est substantia rerum sperandarum*, Hebr. 11. 1.) *ascensione Domini auctam et Spiritus Sancti munere roboratam, non vincula, non carceres, non exilia, non fames, non ignis, non laniatus ferarum, nec exquisita persequentium crudelitatibus supplicia terruerunt. Pro hac fide per universum mundum non solum viri, sed etiam feminæ: nec tantum impubes pueri, sed etiam teneræ virgines usque ad effusionem sui sanguinis decertarunt. Hæc fides dæmonia ejecit, ægritudines depulit, mortuos suscitavit. Unde et ipsi beati Apostoli, qui tot miraculis confirmati, tot sermonibus eruditi, atrocitatem tamen Dominicæ passionis expaverant, et veritatem resurrectionis ejus non sine hæsitatione susceperant; tantum de ascensione*

Domini profecerunt, ut quidquid illis prius intulerat metum, verteretur in gaudium.

Pluribus exemplis idipsum confirmat S. Paulus toto c. 11. ad Hebr. ubi ostendit quanta prisci patres passi sint, quàmque heroica virtutum opera peregerint per fidem et spem eximiam, qua pollebant, ac tandem concludens v. 33. ait : *Sancti per fidem* (et spem) *vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, exstinxerunt impetum ignis, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, etc. Lapidati sunt, secti sunt, in occasione gladii mortui sunt : circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus.*

27. TIMOR DOMINI FONS VITÆ, UT DECLINENT (Syrus, *iis qui declinant*) A RUINA MORTIS.] Sept. *Præceptum Domini fons vitæ : facit autem declinare de laqueo mortis;* Symmach. et Theodot. *à scandalis mortis.* Timor Domini enim consistit in observatione præceptorum divinorum, quæ est via ad vitam, juxta illud Christi : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, Matth. 19. 17. Sensus planus et clarus est, q. d. Timor Domini est quasi fons perennis scaturiens vitam gratiæ et virtutum in hoc seculo, ac immortalitatis et gloriæ in futuro : quo fit ut declinet *à laqueis mortis*, puta *laqueis diaboli*, ut vertit Vatabl. quibus ille captos mulctat morte peccati, ac deinde morte secunda et æterna in gehenna. Vide S. Aug. in Psal. 118. et serm. 214. de Tempore. Hic versus coincidit cum versu 15. c. 13. et v. 11. c. 10 ; quare hìc plura non addam.

Secundo, noster Salazar acute et apposite sic exponit : *Timor Domini fons vitæ*, id est timor Domini adinstar fontis jugis esse debet, ut nullo tempore intermittatur aut deficiat, sed semper instinctus suos immittat et influat in animam viri fidelis, *ad declinandum à laqueis*, vel *à scandalis mortis* : quia, si quando fluxus hic timoris intermittitur, illico diabolus et caro suggerent ipsi tentationes, quibus induceretur ad peccatum mortale, nisi lorica timoris Dei obarmatus iis resistat. Unde orat Psaltes Ps. 118 : *Confige timore tuo carnes meas ; à judiciis enim tuis timui.* Addit idem ex S. Greg. 5. Moral. c. 12. fideles imitari columbas, quæ juxta aquas et fontes degere solent, ut, in iis umbram accipitris vel milvii videntes, illico avolent, ne in eorum ungues et necem incurrant. Simili enim modo fideles in timore et lege Dei velut in fonte intuentes non modo peccata, gehennam et diabolum, sed etiam eorum umbras, illico aufugiunt, ac timori Dei, ipsique Deo se arctius astringunt.

28. IN MULTITUDINE POPULI DIGNITAS REGIS : ET IN PAUCITATE PLEBIS IGNOMINIA PRINCIPIS.] Hebr. *In consumptione populi contritio principis* ; Vatabl. *attritio imperii* ; Sept. *In defectu* (Symmach. *in raritate*) *populi contritio principis;* Tigurin. *In multitudine populi magnificentia regis est : ubi vero nullus est populus, formidat princeps.* Hebr. enim הדרת *hadrat* est dignitas ; decor, ornatus, magnificentia.

Sensus ergo clarus est, q. d. *In multitudine populi*, vel, ut ex Hebræo vertas : *In multiplicari populum*, hoc est, cum populus multiplicatur tum numero, tum probitate, virtute, obsequio, tum opibus et sensu, tum sapientia, industria, robore et fortitudine, multiplicatur pariter, augescit et crescit rex, tum numero subditorum, tum opinione virtutis ; ex populo enim æstimant regem : qualis enim rex, talis populus est ; et

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

tum divitiis ; populus enim dives suis tributis et donis ditat regem : tum sapientia et robore ; populi enim sapientia, industria et politia manat à sapientia principis, juxta illud cap. 11. 14 : *Ubi non est gubernator, populus corruet ; salus autem, ubi multa consilia.* Rursum populus robustus robustum facit principem : quia in bellis eum tuetur et propugnat etiam cum vitæ periculo. Quare vere Symmachus epist. 34. l. 10 : *Amari*, ait, *coli, diligi, majus imperio est.* Et Poeta :

Non cives tantum princeps, sed nutrit et hostes :
Alterius fœtum ceu lupa cana feræ.

Ex adverso, cum deficit populus tum numero, tum virtute, tum sensu, tum sapientia et robore, deficit iisdem pariter et princeps : opes enim et bona principis sita sunt in opibus et bonis populi. Quare signum est principem vel esse imprudentem, vel avarum, vel improbum, cum populus deficit. Princeps enim bonus sua sapientia, clementia, politia, industria allicit ad se suumque regnum advenas et exteros undequaque : malus autem et tyrannus, suos tributis et oneribus gravans, eos dispergit et fugat, ut alias quærant terras, ubi meliorem nacti principem melius tractentur. Princeps enim bonus non suum, sed populi commodum quærit : imo populi commodum suum æstimat, uti revera est ; tyrannus autem suum, non populi commodum spectat, unde populum expilat, aggravat, opprimit; qui proinde odit tyrannum, et vel eum declinat, vel fraudat et suffuratur quidquid potest ; vel etiam rebellat, eique perniciem machinatur. Unde Septuag. vertunt : *In defectu populi contritio*, vel *eversio principis.* Nam, ut recte ait B. Petrus Chrysol. serm. 175 : *Sicut honor capitis ad membra pertendit, ita membrorum pœna ad dolorem capitis, ad capitis pertendit injuriam.*

Hinc Deus, utpote Rex regum et Dominus dominantium, suam magnificentiam ostendit in multitudine innumerabili SS. Angelorum, Beatorum, stellarum et creaturarum omnium sibi servientium. Unde Daniel eam conspicatus, c. 7 : *Millia*, ait, *millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei.* Et Christi regnum magnificum ita describit Psaltes, ps. 2 : *Postula à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* Et Ps. 71. 8 : *Dominabitur à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos orbis terrarum.*

Hinc Salomon typus Christi mire fuit magnificus in numero, opibus et fortitudine militum et famulorum, adeo ut ex solo eorum visu obstupuerit regina Saba, 3. Reg. 10. Sic de Cyro scribit Xenophon, l. 8. Cyropædiæ c. 49 : *Erat ea hominum erga ipsum affectio, ut natio quævis detrimentum se accipere duceret, si non Cyro mitteret quidquid ipsis egregium in regione sua vel nasceretur, vel aleretur, vel arte perficeretur. Itidem quævis urbs, quivis homo privatus opulentum se arbitrabatur, si rem Cyro gratam præstitisset. Nam et accipiebat à singulis Cyrus ea quorum copiam illi qui dabant haberent; et vicissim eis largiebatur, quibus eos destitui animadverteret.*

Ex adverso, tyranni efficiunt, imo affectant

subditorum inopiam, impotentiam, paucitatem, ne contra se exsurgere et rebellare audeant: uti legimus de Dionysio cæterisque Siciliæ tyrannis. Idem videre est hodie in Turca, de quo hoc vulgo tritum est: Quocumque pedem infert Turca, eòdem mox sequitur desolatio et vastitas terrarum et incolarum. Causam dat Aristotel. lib. 5. Polit. c. 10: *Custodia*, ait, *regi à civibus suis est; tyranno autem à peregrinis: populo suo in nulla parte confidit. Itaque arma civibus suis adimere, ac multitudinem populi conculcare, ac ex urbe pellere, et vacuam habitatoribus civitatem reddere, proprium tyrannidis est: vexare item nobilitatem, clam evertere et palam, et in exilium mittere, tanquam adversarios et machinatores contra potentiam suam. Unde Periandri consilium Thrasybulo datum supereminentes spicas decerpere, tanquam opportunum fuerit eminentiores civium de medio tollere. Hæc omnia principia sunt mutationum.* Vide eumdem, c. 11. ubi docet tyrannum, ut tyrannidem suam confirmet, primo, subditis adimere animum; secundo, cives inter se discordes efficere; tertio, omnem potentiam, opes, vires eis accidere.

Symbolum hujus rei est physeter pisciculus qui balænam præit, ducit et regit: prætentat enim vada et pericula. Sicut enim physeteris decus est magnitudo balænæ, sic regis decus est magnitudo populi, de quo Poeta:

> Hoc balæna suo tuta est ductore per undas,
> Principe et est felix plebs vigilante suo.

Nam, ut ait Comicus:

> Civium labore fit res gloriosa principum:
> Dedecus pastoris est, si non habet pecus bene:
> Membro principe ægrotante, corpus omne habet male:
> Nemo amicus, nemo fidus est ingrato principi:
> Pauper est sibi, divesque publico princeps bonus:
> Omnium securitati providens spernit suam.

Denique Deus pios humilesque reges donat multitudine populi, impios et superbos mulctat paucitate ejusdem, ut patet in Davide. Unde in jure Canonico 1 q. 4. c. 11. *Ecclesia*, ex S. Gregorio, vel, ut prisci codices habent, S. Augustino dicitur: *Aliquando pro meritis Prælatorum depravatur et damnatur vita subditorum ut Prælatis suis subditi faventes ad malum cum eis simul corruant, sicut filii Israel diu portantes* (tolerantes) *peccata sacerdotum, tandem cum eis ceciderunt in manus hostium. Item David populum numeravit*, 2. *Reg. ult. quo peccato gladius Domini desævit in populum. Sed in lata* (ampla, multa) *gente gloria regis est, in diminutione plebis contritio principis. Qui ergo de numerositate suæ gentis superbivit, jure in ejus diminutione punitus est.*

Intellige hæc de multitudine rite instructa, composita et ordinata; hæc enim decus et robur affert regi: si enim incomposita sit et inordinata, potius regem dedecorabit et infirmabit, adeo ut à paucis strenuis in acie recte dispositis sternatur et profligatur. Exemplum sit Xerxes, qui mare classibus sternens, terram copiis, imo Hellesponto juncto, Athoque monte perfosso, maria pedibus peragrans, et classibus montes, ait Cicero l. 2. de Finibus, ducensque in aciem vicies mille Persas, ad Thermopylas à trecentis Lacedæmoniis duce Leonida fusus cæsusque est, idque futurum Demaratus ipsi prædixerat, quem sic ad Xerxem sapienter loquentem inducit Seneca l. 6. de Benefic. c. 31: *Demaratus solus dixit ipsam illam, qua sibi placeret, multitudinem indigestam et gravem, metuendam esse ducenti; non enim vires, sed pondus habere, immodica nunquam regi posse, nec diu durare quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones objecti dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in vestigio fixi, et commissas sibi angustias tuebuntur et corporibus obruent. Tota illos Asia non movebit loco. Tantas minas belli et pene totius generis humani ruentis impetum paucissimi sustinebunt.* Et inferius: *Verum est quod dicitur, majorem belli apparatum esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis; sed hæc res contra nos est. Ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia non capit. Uti toto te non potes. Præterea quæ una rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, et inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labentia. Multo ante vinceris, quàm victum esse te sentias. Cæterum non est, quòd exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus ejus duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est quod perire non possit, cui nascitur in perniciem, ut alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua, causa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat, divina atque humana impellentem, et mutantem quidquid obstiterat, trecenti stare jusserunt: stratusque per totam Græciam passim Xerxes, intellexit quantum ab exercitu turba distaret.*

29. QUI PATIENS EST, MULTA GUBERNATUR PRUDENTIA; QUI AUTEM IMPATIENS EST, EXALTAT STULTITIAM SUAM,] id est stultitiam prodit et exerit altis vocibus, clamoribus, jactatione manuum et brachiorum. Hebr. *Longus naribus* (id est longanimis et tardus ad iram, ut superius dixi) *multus intelligentia; at brevis spiritu exaltans stultitiam suam;* Chaldæus: *Qui longanimis est, multæ prudentiæ est; et qui præceps est in spiritu suo, multiplicat stultitiam;* Septuag. μακρόθυμος, id est, *longanimis vir, multus in prudentia;* ὀλιγόψυχος, id est *impatiens*, vel *pusillanimis, valde imprudens;* Complut. *At impatiens fortis* (legunt enim ἰσχυρός, id est fortis, pro ἰσχυρῶς, id est fortiter, valide, valde) *stultus;* Syrus: *Tristis autem valde est stultus;* quia sua pusillanimitate et tristitia malum suum non lenit, sed auget, duplicat et triplicat. B. Antiochus, homilia 24, legit: *Longanimis vir multæ est prudentiæ; pusillanimis autem fortis est stultitia;* S. Hieronymus, in cap. 5. ad Galat. *Pusillanimis vehementer insipiens; qui vero patiens est et universa sustentat, vir sapiens.* Longanimes enim sunt magnanimi, ideoque prudentes, patientes et tardi ad iram; pusillanimes autem sunt parvi animi, ideoque imprudentes, impatientes et celeres ad choleram, ut patet in pueris et feminis. Hinc Hebr. vocantur *breves spiritu*, id est animo exili, arcto et angusto, qui nihil ferre potest, sed statim exilit prosilitque in iram. Qua de re pulchre Aristot. l. 7. Ethic. cap. 6: *Ira*, ait, *aliqua ex parte, sed non perfecte rationem audire videtur, perinde ac veloces ministri, qui quidem antea quam totum id audierint quod dicitur, excurrunt; proinde in agendo oberrant. Canes etiam antequam considerent si sit amicus, si tantum pulsaverit ostium, latrant; sic et ira propter caliditatem celeritatemque naturæ, audita quidem ratione, non præcepto autem audito, ad ipsam

properat ultionem. Quocirca B. Hugo Lincolniensis Episcop. *In omnibus*, ait, *exhibeamus nos sicut Dei ministros, uti monet S. Paulus*, 2. Corinth. 6. 4. *Multa vero patientia in eo lucet, si multa contraria sive adversa, in multa lenitate perferat longanimitas multa. Patientia enim sine longanimitate, non multa, sed curta erit; absque lenitate vero prorsus nulla erit.* Ita habet ejus Vita. Vide Cassianum collat. 16. cap. 27. et collat. 18. c. 13.

Audi sanctum Ephrem, tract. de Vitiis et virtutibus: *Vir longanimis multa prudentia gubernatur. Quid vero eo præstantius? Longanimis enim semper in gaudio, atque lætitia et exultatione versatur, spem in Domino defixam habet, et ab omni iracundia alienus. Omnia enim longanimis sustinet, non facile ad iram concitatur, neque ad contumelias convertitur, non facile verbis movetur inanibus. Si afficiatur injuria, non moleste fert. Sibi adversantibus non resistit. In re quacumque firmus constansque permanet. Nullis imposturis fallitur. Non facile ad iracundiam provocatur. In adversis gaudet. Delectatur omni opere bono. Invidos æquo ac lubenti animo perfert. Jussus non repugnat, objurgatus non dolet. In longanimitate seipsum semper exercet.*

Porro, prudentia patientis et imprudentia impatientis primò ostendunt sese in eo, quod patiens ostendat se dominum iræ, impatiens ejusdem servum; patiens ergo dominatur sibi suisque affectibus, ideoque in jugi pace et tranquillitate consistit; impatiens vero passionibus agitur continuis, ideoque in perpetuo animi tumultu et perturbatione degit. Unde Abbas Benjamin apud Palladium in Lausiaca, hydrope gravi cruciatus, condolentibus sociis placide ait: *Orate ne interior meus homo sit hydropicus. Hoc enim corpus neque, cum bene se habuit, mihi profuit; neque, cum male, me læsit.* Præclare S. Gregorius, l. 5. Moral. cap. 30: *Si ergo ira*, ait, *quietem mentis subtrahit, suam sancto Spiritui habitationem claudit, cujus recessione animus vacuus ad apertam mox insaniam ducitur, et usque ad superficiem ab intimo cogitationum fundamento dissipatur.* Et post pauca: *In quo itaque iste ab arreptitiis longe est, qui actionis suæ conscius non est? Unde plerumque fit ut usque ad manus ira prosiliat; et quo ratio longius recedit, audacior exsurgat, seque ipsum animus retinere non valeat, quia factus est potestatis alienæ, et eo furor membra foris in ictibus exercet, quo intus ipsam membrorum dominam mentem captivam tenet.*

Secundo, patiens tacendo et patiendò dominatur non tantum iræ suæ, sed et alienæ; impatiens utrique servit et mancipatur. Sic S. Vincentius in eculeo Daciano tyranno insultans: *Insurge*, ait, *in me, et toto malignitatis spiritu debacchare; videbis me Dei virtute plus posse quam possis ipse qui torques.* Dixit et fecit, adeo ut Dacianus furens exclamarit: *Victi sumus.* Sic et S. Laurentius insultans Valeriano: *Infelix*, ait, *has epulas ego semper optavi; ista flamma mihi refrigerium præstat.*

Tertio, patiens patiendo sæpe convertit impatientem, eumque sua patientia facit patientem; impatiens vero sua impatientia aliàs patientem facit impatientem. Impatiens ergo est quasi febricitans, patiens est quasi medicus qui febrim impatientiæ sanat, et impatientem patientiæ mentique restituit. Audi B. Petrum Chrysost. serm. 38: *Nonne quoties miserum hominem choleræ inflammaverit incendium, et dominante febre vesanum reddiderit ægrotantem, turbatur sensus, mens deperit, feritas accedit, recedit humanitas, et ne multis, moriente homine, furor vivit? Hinc est quod frendet dentibus, parentes laniat, scindit proximos, cædit pugno, morsu agit atque afficit obsequentes; tunc medicus ad virtutis laudem, ad artis gloriam, ad famæ cumulum armatur; patientia tolerantiam sumit, injurias despicit, morsus sustinet, fert labores, et non leves pœnas patitur, ut à pœna liberet laborantem; fovet oleo, insistit curis, erogat medicinam; certus quod mercedem honoris obsequiis repenset ægrotus, dum receperit sanitatem. Rogo quæ major phrenesis, quæ gravior vis furoris, quæ par dementia sancti hominis percutere maxillam, mansueti fratris faciem verberare, placidi vultus gratiam tristi livore perfundere? nudare hominem solo quo tegitur vestimento? et ob vilem prædam nil Deo, nil homini, nil naturæ relinquere, nil pudori? angariare hominem suis actibus occupatum? et alienam pœnam suum solatium computare? Ergo, fratres, si talia perpetrantes gravissima phrenesi laborare cognovimus, obediamus Christo, et furentum fratrum morsus, verbera, onera tota pietatis virtute portemus, ut et fratres nostros liberemus à pœna, et nos æternum patientiæ præmium consequamur.* Vide quæ de patiente et patientia fuse dixi Exodi 1.

Ita sanctus Gregorius Magnus Mauricio Imper. ejusque filiis se persequentibus dicebat: *Quoniam ego peccator sum, vos tanto magis (ut opinor) Deum vobis conciliatis, quanto magis me illi ignaviter servientem affligitis.* Sic tandem quem armis non poterat, patientia vicit; ita habet ejus Vita libro 4. cap. 17. Nimirum:

Nobile vincendi genus est patientia: vincit,
Qui patitur; si vis vincere, disce pati.

Quarto, quia patiens patiendo acquirit perfectam patientiam. *Patientia autem opus perfectum habet*, Jacob. 1. 4. Vide ibi dicta. Unde S. Ignatius, fundator Societatis Jesu, rogatus quænam esset compendiosa ad perfectionem via, resp. *Si multa Christi nomine patiare.* Quocirca nobilis illa matrona Alexand. apud Cassianum à S. Athanasio petiit ægrotam permolestam, ut illi serviendo, et probra ab ea recipiendo, disceret patientiam: *Ut*, ait, *bonum pro malo, pro injuria beneficium reddere assuescam. Igitur agere fortia Romanum est, pati fortia Christianum est; quia regina rerum omnium patientia*, quæ omnia superat, sicut *rupes ferendo vincit assultus maris.*

30. VITA CARNIUM, SANITAS CORDIS; PUTREDO OSSIUM, INVIDIA.] Hebr. קנאה *kina*, id est zelus, æmulatio, invidia est, q. d. Cor sanum, id est, animus sanus à passionibus, præsertim à livore et ira (unde Septuaginta vertunt, *cor mansuetum*), facit etiam corpus et carnem vivida et sana; at passiones animæ, et maxime invidia adeo corpus afficit et exedit, ut etiam ossa, quæ durissima et solidissima sunt, conficiat et tabefaciat. Ex bona enim et læta habitudine animi per naturalem sympathiam consequitur bona habitudo corporis, et contra, ut docent Physici et experientia. Animus enim suam sanitatem, quietem, lætitiam, æque ac ægritudinem, turbationem, mœstitiam afflat et communicat cor-

pori, utpote qui intime unitur. Ita R. Levi, et R. Salomon, Aben Ezra, Jansenius et alii. Audi S. Basilium, hom. de invidia: *Ipso fatentur ore hoc vitium invidi; aspectus est illis aridus, gena subtristis et cava, supercilium demissum:* inde invidia vocatur livor, id est dolor cordis, et quia lividos, id est subnigros, pallidos ac tristes facit oculos, nasum, os, etc. Invidi enim exedentes se dolore lividum colorem contrahunt, juxta illud Virgilii epigramm. de Livore:

Livor tabificum malis venenum,
Intactis vorat ossibus medullas,
Et totum bibit artubus cruorem.

Hunc esse sensum patet ex Septuag. *Mansuetus vir cordis est medicus; tinea autem ossium cor sensitivum.* Auctor Catenæ Græcorum vertit: *Cor mœroris sensu saucium*, quod scilicet invidia, atra bile vel ira ægrum facile adversa sentit, et passionibus agitatur, ac vel verbulo uno minus apposite dicto, velut acu tactum pungitur et feritur. Graphice cor sensitivum depingit Seneca, l. 3. de ira, cap. 10: *Nam, ut ulcera*, ait, *ad levem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt; ita animus affectus minimis offenditur; adeo ut quosdam salutatio, epistola, oratio et interrogatio ad litem evocent: nam sine querela ægra tanguntur.* Et cap. 29. l. 3, sic ait: *Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in hominibus stolidis deprehendes; frivolis turbamur et inanibus. Taurum color rubicundus excitat, ad umbram aspis exsurgit, ursos leonesque mappa proritat; omnia quæ natura fera et rabida sunt, consternantur ad minima. Idem stolidis ingeniis evenit, rerum suspicione feriuntur, adeo ut injurias vocent modica beneficia.*

Hunc sensum innuit quoque Chaldæus: *Qui dividit iram cordis sui, medicina est carni ejus; et sicut putredo in ligno fortis, sic et in ossibus invidia;* et Syrus: *Qui sedat iram suam est sibi medicus, tinea ossium invidia;* et Vatabl. ac Pagninus: *Vita corporis est animus lenis; et putredo ossium est invidia*, q. d. Salubritas corporis est abdicare sese ab ira et lenem esse; invidia vero corrumpit corpus. Ubi nota: Hebr. מרפה *marpe* idem est quod sanitas et lenitas; medici enim morbos pharmacis leniendo sanant. Cor sanum ergo est lene, cor non leve, uti perperam vertunt nonnulli.

Igitur *sanitas cordis*, primo, est ipsa lenitas et mansuetudo; hæc enim directe opponitur iræ et invidiæ, quæ summa est cordis ægritudo, tabes et mors; et hæc carni et corpori sanitatem et longævitatem affert, quam imminuit et incidit ira et invidia. Unde tritum: τα αχολα μακροβια, id est, animalia quæ carent bile et felle sunt longæva, ut cervi.

Secundo, *sanitas cordis* est amor et charitas. Unde S. Augustinus, vel quisquis est auctor, serm. 17. de diversis: *Cognoscant*, ait, *omnes invidi, qui de aliorum tribulationibus gaudent, quia membra sunt putrefacta et abscissa et mortua, et ideo non habent sensum, et cum discedunt ab aliis membris, non sentiunt, quia sine sensu sunt. Sensus noster, fratres, una fides est, et una charitas, una sanitas est; teneamus fidem tanquam sensum, teneamus charitatem tanquam sanitatem; et quamvis diversa membra diversa munera habeant, tamen unitate charitatis teneantur, ut mereantur ire post caput.*

Tertio, *sanitas cordis* est sanitas rationis, mentis et judicii; hæc enim iram et invidiam sopit, proponendo rationes iram et invidiam lenientes, v. g. quod res hujus mundi sint viles et leves, et indignæ ob quas homo cœlo natus irascatur, vel cuipiam invideat; quod majus sit bonum charitatis, gratiæ, pacis animi, quam omne illud, ob quod quis alteri invidet; quod invidia magis noceat invido quam ei cui invidet; summum enim invidi tormentum est invidia, juxta illud:

Invidia Siculi non invenere tyranni
Tormentum majus.

Quocirca sanctus Gregorius, l. 5. Moral. c. 34: *Qui*, ait, *livoris peste plene carere desiderat, illam hæreditatem diligat, quam cohæredum numerus non angustat, quæ et omnibus una est et singulis tota; quæ tanto largior esse ostenditur, quanto ad hanc percipientium multitudo dilatatur. Imminutio ergo livoris est affectus surgens internæ dulcedinis, et plena mors ejus est perfectus amor æternitatis. Nam cum mens ab ejus rei appetitu retrahitur, quæ accipientium numero partitur, tanto magis proximum diligit, quanto minus ex profectu illius sua damna pertimescit.*

Quarto, R. Salomon, Baynus et Tigurin. pro *sanitas cordis* vertunt, *cor sanans:* hoc enim proprie significat Hebr. מרפא *marpe;* unde *sanitas cordis* hic non tantum passiva, quæ est in ipso corde in se sano, sed et activa, quæ alios ægros afflictosque sanat, accipi potest, q. d. Cor mansuetum, prudens, et charitate plenum sanat aliorum dolores et passiones, eos prudentibus dulcibusque rationibus instruendo, consolando, animando, itaque vitam quoque et lætitiam carni et corpori eorum restituit. Contrarium plane facit cor livore tabidum; hoc enim tam animos quàm carnes et ossa, tam sua quàm aliena, inficit et consumit. Unde Septuag. vertunt: *Mansuetus vir cordis est medicus;* quia iram et invidiam, quæ gravis est morbus, ab animo tam suo quam aliorum discutit; et quia livorem et tabem carnium et ossium, ab invidia manantem, dispellit. Mansuetus ergo est *marpe*, sive Raphael, id est medicus Dei, vel medicans et sanans Deus; quia sicut Raphael sanavit et liberavit Tobiam seniorem à cæcitate, juniorem ab Asmodæo, Saram à viduitate et angore; sic pariter mansuetus curat omnes animi ægritudines.

Alludit ad sanitatem cordis naturalem; sicut enim hæc parit vitam et sanitatem carnium, cæterorumque membrorum; cor enim est officina generans spiritus vitales, quos in singula membra immittit; unde, si sanum sit et vegetum, vivos et vegetos creabit spiritus, quos per membra dispertiens, ea pariter viva et vegeta efficiet; sin ægrum maleque affectum sit, spiritus vitiosos gignet, quos per membra dispergendo, eis suam ægritudinem vitiumque afflabit; adeo ut ossa putrescere ac tabescere efficiat. Sic pariter sanitas cordis, id est mentis, generat spiritus, id est cogitationes et affectiones sanas, id est vivas et vegetas, quibus omnes sensus tum interiores, tum exteriores, ipsaque caro et totum corpus vegetatur et efflorescit, imo aliis eamdem vegetationem et florem as-

pirat; sin mens ira, invidia aliave passione ægra sit, creabit cogitationes iracundas, invidas, tristes, etc., quibus eosdem affectus et ægritudines sensibus omnibus, totique corpori imprimet, uti docet Isaias, cap. 1. v. 5 et 6. Unde S. Chrysost. hom. 6. in Acta: *Non ita statim*, inquit, *medicus febricitantem hominem à febribus liberavit sua curatione, ut longanimis vir alium iracundum, et præ ira flagrantem, apprehensum refrigeravit per spiritum propriorum sermonum.* Et inferius: *Mansueti quidem*, inquit, *invidiam pessimam omnium affectionem curant; imo potius gravem illum morbum in suam animam nunquam admittit vir mansuetus; sed si viderit fratres honoratos, congaudet et gratulatur, aliorum gloriam suam putans, et amicorum omnia communia censens, in bonis quidem congaudet; in tristibus autem condolet.* Hac de causa tam instanter monuit cap. 4. 23. dicens: *Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit;* ideoque assidue cum Psalte psal. 50. orandum: *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis.* Deus enim est qui ait: *Dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri*, Ezechielis 36. 26. Ubi multa de hoc corde dixi.

Mystice, S. Gregor. lib. 5. Moral. cap. ult. et 3. p. Pastor. admonit. 6. per carnes et ossa accipit virtutes debiles et fortes: *Vita carnium*, inquit, *sanitas cordis; quia, si mentis innocentia custoditur, etiam quæ foris infirma sunt, roborantur, et putredo ossium invidia; quia per livoris vitium ante Dei oculos pereunt etiam fortia facta virtutum. Ossa quippe per invidiam putrescere, est quædam etiam robusta deperire.*

Moraliter disce hìc quàm noxia et pestifera sit invidia, non tantum aliis, quibus invidetur, sed ipsi invido. Unde S. Basil. hom. de Invidia: *Sicut*, inquit, *viperam dicunt abrupto ventre matris nasci, sic invidia concipientem se animam corrodit et tabefacit.* S. Basilii frater S. Gregor. Nycen. in Vita Mosis: *Invidia*, inquit, *malorum princeps, mortis mater, prima peccati janua, vitiorum radix, doloris initium, calamitatis parens, inobedientiæ causa, ignominiæ principium, mortifer stimulus, mucro reconditus, naturæ morbus, bilis venenosa, tabes sponte adhibita, telum amarum, figens animam clavus, flamma cordis, intestinorum ignis. Hanc qui habet, non suis malis, sed alienis bonis infelix est. Milviis similis, quos cadaveribus pasci, et pretioso unguento emori aiunt.* S. Hieronymus in cap. 5. ad Galat. *Invidia aliena felicitate torquetur, et in duplicem scinditur passionem; cum aut ipse est aliquid in eo, in quo alium esse non vult, aut alium esse videns meliorem, dolet se ei non esse consimilem. Pulchre quidam de invidia lusit, dicens:*

Justius invidia nihil est, quæ protinus ipsum
Auctorem rodit, discruciatque animum.

S. Chrysost. hom. 40. ad Populum: *Invidi pejores sunt feris, dæmonibus autem pares, et forte deteriores; nam feræ escæ indigentes, vel à nobis irritatæ adversus nos armantur; invidi vero, etiam beneficiis allecti, bene meritos maleficiis prosecuti sunt. Dæmones quoque, licet contra nos bellum exerceant impacatum, consortibus tamen generis non insidiantur; unde Judæis Christus os occlusit, cum eum in Beelzebub ejicere dæmonia calumniarentur. Invidi vero neque naturæ communionem reveriti sunt, neque sibi pepercerunt.* Et paulo post: *Omni venia caret hoc peccatum. Nam fornicator quidem concupiscentiam prætendere potest, fur paupertatem, homicida furorem. Tu vero quam dices causam? rogo: nullam penitus nisi tantum intensam nequitiam*, etc. *Hoc vitium et fornicatione pejus est et adulterio. Hoc enim in operato tantum sistit, invidiæ vero vis totam subvertit Ecclesiam, et toti nocet terrarum orbi. Hæc homicidii mater est: Ita fratrem Cain occidit, ita Jacob Esau, ita Joseph fratres, ita cunctos homines diabolus.*

Quocirca invidi symbolum et imago est basiliscus. Sicut enim basiliscus, teste Solino, Æliano et aliis, serpens est exitialis ad funera terrarum natus, solo aspectu auras inficit, plantas urit, necat animalia, saxa ipsa dissolvit; atque hic idem, si se intueatur in speculo, repercusso in se halitu propriis telis necatur: sic invidus et calumniator, qui maledicta in puram animam ejaculatur, suis ipse sagittis conficitur, et proprio se jugulat gladio.

Symbolice Hugo: *Vita carnium sanctitas cordis. Cordis nomine*, inquit, *Prælatus denotatur; quia ab ipso spiritus vitæ in alios velut in cognata membra effluit tunc, cum sanus et incolumis est;* sin male sanus sit, et vitiis laboret, sua vitia subditis sibi membris instillabit, adeo ut et ossa, id est in virtute fortes et validi, sensim vitiis marcescant et tabescant, ac præsertim si vitio invidiæ laboret, doleatque subditos sibi sapientia et gratia æquari vel antecellere; hæc enim invidia subditorum aversionem, iram, invidiam vicissim provocabit, quæ ossa, id est intima et validissima Reipublicæ, collegii, monasterii, etc. erodet, exedet et consumet.

Præclare Seneca, lib. de Clementia: *Principibus quidem*, inquit, *invideri et invidere cognata mala sunt; sed invidere majus malum est; invideri enim virtutis est, invidere infirmitatis et insaniæ.* Igitur *putredo ossium invidia;* quia, sicut ossium medulla à capite et cerebro per spinam dorsi fovetur et irrigatur; ideoque deficiente et vacuato cerebro deficit et evacuatur; sic et deficiente principe, qui est caput per invidiam, ossa Reipublicæ, puta proceres, tabescunt; inde enim generantur simultates, suspiciones, odia, bella, seditiones, quibus tam rex quàm proceres conficiuntur.

Huc facit quod legimus in Vita S. Mechtildis, ipsi graviter capite laboranti, adeo ut nullam caperet requiem, apparuisse Christum, ac ostenso cordis sui vulnere dixisse: *Huc intra, ut quiescas;* illico illa intravit cum gaudio, ac visum est illi tot cervicalibus sericeis caput refocillari, quot dolorum ictibus tundebatur. Unde Christum dicentem audivit: *Bombyces sericum gerunt, et de me scriptum est: Ego sum vermis, et non homo.* Quocirca illa in omni tribulatione et necessitate ad cor Christi confugiebat, ex eoque mirum lenimen et gaudium sugebat.

Denique ex hoc loco et similibus Chæremon Abbas apud Cassianum, collat. 12. cap. 6, docet mansuetudinem et patientiam efficacissimum esse remedium contra tentationem carnis, cæteraque vitia omnia, eo quod patientia pacem animæ membrisque omnibus imperet et afferat. *Per quod*, inquit, *evidenter ostenditur, ita efficacissimam medicinam cordis esse patientiam, secundum illud Salomonis: Mansuetus vir cordis est medicus, ut non solum iræ, tristitiæ, acediæ, cenodoxiæ, superbiæ, verum etiam libidinis om-*

niumque pariter exstirpet fomitem vitiorum ; in longanimitate enim (ut ait Salomon) prosperitas regis. Nam, qui mitis semper atque tranquillus est, nec iracundiæ perturbatione succenditur, nec acediæ atque tristitiæ angore consumitur, nec cenodoxiæ vanitate distenditur, nec superbiæ tumore sustollitur. Pax enim multa diligentibus nomen Domini, et non est illis scandalum, psal. 118.

§ Anagogice, S. Hieronymus in fine Comment. in Isaiam ad illa : *Vermis eorum non morietur. Hic vermis*, inquit, *à plerisque conscientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in suppliciis constitutos, juxta illud quod dicitur psal.* 31 ; *Versatus sum in miseria, dum configitur spina. Et in Proverbiis*, c. 14 : *Tinea ossium cor intelligens* (græce αισθητικη, id est sensitivum). *Et iterum Proverb.* 25 : *Sicut tinea vestimentum, et vermis lignum ; sic mœror excruciat cor viri.* Damnati enim in inferno instar canum summa torquentur invidia, ira, tristitia, angore et remorsu conscientiæ, quod intelligant et sentiant, quàm gravia ob levem peccati voluptatem cogantur ferre supplicia ; hæ enim passiones instar tineæ eos mordet et rodunt; sed ita ut nunquam exedant et consumant, sed in æternum mordendo et rodendo perdurent. Unde ait Isaias : *Vermis eorum non morietur.*

31. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus : honorat autem eum qui miseretur pauperis.] Pro *calumniatur*, hebr. עשק *oscec*, id est vim facit, defraudat, opprimit. *Calumniatur* ergo, id est calumniam et probrum jacit, irridet, subsannat. Rursum, *calumniatur*, id est per calumniam, sycophantiam (Septuag. enim vertunt συκοφαντει, de qua voce plura dicam cap. 28. v. 16.), fraudulentiam defraudat vel jure suo, vel eleemosyna sibi debita ; opponitur enim τω *qui miseretur.* Unde Pagnin. vertit : *Qui aufert quid à paupere ;* Tigurin. *Vim faciens tenui ;* alii : *Qui defraudat inopem.* Pro *exprobrat*, Septuag. vertunt : παροξυνει, id est *irrigat*, vel *exacerbat*, Theodotion, *blasphemat ;* S. Hieronymus adversus Ruffinum, *lacessit ;* Chald. *Qui opprimit pauperem, opprobrium facit animæ suæ : et qui miseretur injuriam patientis, honorat se ;* quia omnes fratres sumus ex eodem Deo patre, imo ex eodem Adamo, et eadem terra, Evaque prognati. Sicut ergo qui opprimit vel juvat fratrem, opprimit vel juvat quasi partem suî et se ipsum : sic et qui opprimit vel sublevat pauperem, opprimit vel sublevat fratrem suum et seipsum ; frater enim est quasi alter ego. Syrus : *Qui mala pauperi loquitur, iram ciet Creatori ; qui honorat Dominum, miseretur pauperis.*

Quæres cur ? Causa prima est generalis, quam jam dedi, quod scilicet pauper communi jure creationis sit opus et creatura Dei; qui autem creaturam laudat, vel vituperat, tacite Creatorem quasi opificem, qui illam creavit et fabricavit, laudat vel vituperat. Ita S. Paulinus epist. 32 : *Qui spernit*, ait, *pauperem, exacerbat eum qui fecit illum, id est communem omnium Creatorem, qui sicut refectione inopum gaudet, ita defectione tristatur.*

Secunda et propria, quod scilicet paupertas æque ac opulentia creata sit à Deo. Voluit enim Deus majorem partem hominum esse pauperem, tum ad meritum patientiæ et paupertatis; tum ut paupertate cogerentur laborare, agros colere, omnesque artes mechanicas exercere, sine quibus vita humana et ordo universi non constaret, nec subsisteret. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homilia, *contra eos qui tantum in festis conveniunt*, quæ est antepenultima tomi V: *Paupertate sublata vitæ totius constitutio tolleretur, et omnis vivendi ratio perturbaretur ; quia neque nauta erit, neque gubernator, neque agricola, non textor, non sutor, non pictor, nec alius ullus opifex ; quibus si nobis carendum sit, omnia pessum ibunt ; nunc enim quasi magistra quædam optima necessitas paupertati, singulos ad opera vel invitos perurget. Quod si omnes essent divites, omnes etiam in otio viverent ; atque ita omnia corrumperentur, et nihil non perriet.* Atque ex hac re S. Chrysostomus ibidem ostendit esse Numen, ejusque providentiam circa res humanas demonstrat. Hoc est quod ait Ecclesiast. cap. 11. 14 : *Paupertas et honestas* (id est divitiæ) *à Deo sunt.* Vide ibi dicta. Qui ergo pauperem carpit vel ridet, tacite carpit et ridet Deum, Deique providentiam, quæ pauperum ordinem et seriem constituit. Multo magis id facit qui opprimit pauperem. Arbitratur enim violentus oppressor, quod Deus pauperem à sua potestate et vi subtrahere nequeat, ait R. Levi et Aben Ezra.

Tertia magis propria et peculiaris est, quod Deus ineffabili sua providentia et dispositione res omnes ita ordinarit, ut in particulari hic et ille essent pauperes; iste vero et alii divites, juxta illud Proverb. 22. v. 2 : *Dives et pauper obviaverunt sibi ; utriusque operator est Dominus.* Audi S. Chrysostomum in Catena Græcorum : *Duo peccata hoc loco assignat, nempe pauperum calumniam, et Dei offensionem. At quomodo conviciator pauperum irritat Deum, qui fecerat illum? quia Deus non modo secundùm animam et corpus condidit illum; verum etiam condidit talem, nempe pauperem et miserum, eoque modo comparatum, qui lingua maledica facile capi carpique posset. Dices rursum : Si Deus quosdam creat inopes, inopemque et miseram vitam ducere illos pro sua sapientia ordinat, quorsum nos eorum misereamur? etenim audivi non paucos, qui ita dicerent : Quo jure obligamur nos in pauperes liberales et misericordes esse? si Deus illos amasset, pauperes non fecisset. Quousque contra salutem nostram ludimus ? quousque de his ridemus, propter quæ merito nos tremere, formidare et horrere oportebat? sordidumque ac mille malis repletum ludibrio habemus? utrum Deus magis amabat Lazarum mendicum et ulcerosum, an vero divitem Epulonem? Nimirum hoc nos perdit, quòd divina quoque eloquia in facetias et dicteria vertamus.*

Quarta, quia Deus pauperes velut à mundo derelictos, et sæpe oppressos, sibi arrogat, ac peculiarem eorum curam, providentiam et protectionem gerit, sicut mater peculiarem gerit curam filiorum parvulorum, ægrorum, afflictorum, juxta illud : *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor*, ps. 9. 34. Pauperes ergo œconomum et procuratorem sui victus et vitæ habent Deum, qui Angelis in cœlo præsidet, et sub quo curvantur qui portant orbem. Hinc et Christus : *Quod uni*, ait, *ex minimis meis fecistis, mihi fecistis ;* unde et in die judicii liberales in pauperes, quasi in semet beneficos, cœlo adjudicabit, avaros vero in pauperes, quasi in semet maleficos, tartaro addicet, Matth. 25.

Quinta, quia Christus in mundum veniens paupertatem honoravit, consecravit et quasi deificavit; quia eam sibi, hoc est Deo, hypostatice cum humanitate univit : *Nam pauperem*

matrem, *pauperem censum*, *et omnia denique pauper a elegit*, ait Concilium Ephesinum. Pauper ergo est viva imago pauperis Christi, ut aiebat S. Franciscus.

Sexta, quia Christus paupertatem voluntariam velut consilium Evangelicum sanxit, ac inter beatos sui regni primo loco collocavit, dicens: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum*, Matth. 5. 3. Hæc enim paupertas divina est: Deique perfectiones imitatur et refert. Sicut enim Deus sibi sufficiens eminet supra omnes res creatas, sic et pauper spiritu contemnens terrena, et anhelans ad cœlestia, in Deo defixus despicit omne quod sub Deo est.

Rursum sicut Deus Dominus est mundi totius, sic et suo modo pauper spiritu, juxta illud S. Pauli, 2. Corinth. 6: *Nihil habentes et omnia possidentes*. Unde Climachus, gradu 17, asseverat pauperem monachum dominum esse mundi, et quia jactavit in Deum curam suam, possidere per fidem omnes Gentes in servos. Idem addit pauperem Dei famulum nullam rem amare vitiose; omnia enim quæ habet, aut habere potest, reputat quasi non sint; et, si recedere contingat, æstimat ut stercora. Quo eodem sensu egregie S. Bernardus, serm. 21. in Cant. quod ab Unigenito, ut ipse loquitur, dictum est: *Si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum*; idem quoque omnibus ejus fratribus ait esse commune, quibus omnia non solum adjiciuntur, sed etiam subjiciuntur, si modo terrenis rebus spoliati, ac super illas altius elati fuerint. Quod si ita est, inquit: *Non putent divites hujus seculi, fratres Christi sola possidere cœlestia, quia audiunt dicentem: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Non eos, inquam, æstiment sola cœlestia possidere, quia ea sola audiunt in promissione. Possident et terrena, et quidem tanquam nihil habentes, et omnia possidentes, eo pro certo magis domini quo minus cupidi. Denique fideli homini totus mundi divitiarum est. Totus plane, quia tam adversa quàm prospera ipsius æque omnia serviunt ei, et cooperantur in bonum. Ergo avarus terrena esurit ut mendicus, fidelis contemnit ut dominus. Ille possidendo mendicat, iste contemnendo servat.*

Insuper sicut Deus dives est gratia et virtutibus, sic et pauper spiritu; quem ut ait S. Ambrosius, lib. 3. epist. 1: *Solum Deum divitum novit*, utpote *qui sit dives æternitate, qui non opum, sed virtutum fructus recondat. Nonne tibi videtur dives, qui habet pacem animi, tranquillitatem, quietem, ut nihil concupiscat, nullis exagitetur cupiditatum procellis, nec vetera fastidiat, nec nova quærat, et semper desiderando fiat in summis divitiis inops?*

Ad hæc, sicut Deus supra terrena omnia elevatus degit in cœlo, sic et pauper spiritu, juxta illud S. Cypriani tract. de orat. Dominic.: *Qui renuntiavit jam seculo, major est honoribus ejus et mundo; et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat.* Et S. Greg. lib. 1. Registri epist. 5, describens statum mentis suæ, cum esset religiosus: *Nihil*, ait, *in hoc mundo expetens, nihil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene impletum crederem, quod pollicente Domino ex Propheta* (Isaia, c. 58) *didicissem: Sustollam te super altitudinem terræ. Super enim altitudinem terræ sustollitur, qui et ipsa quæ alta et gloriosa præsentis videntur seculi, per mentis despectum calcat.* Pauper ergo spiritu, ideoque mundi contemptor agit:

> Innocuos sine nube dies, sine crimine noctes;
> Occupat in terra cœlum, nec sidera desunt.

Denique pauper spiritu æmulatur, quoad fas est, Dei et Christi puritatem, sanctitatem, perfectionem, satagitque suam in divinam plane transfundere voluntatem, ut idem per omnia velit quod vult Deus, ac sic unus cum eo spiritus efficiatur; ideoque Dei stabilitatem et æternitatem ambit et imitatur. Audi S. Bern. serm. 21. in Cant.: *Eris*, ait, *inter adversa et prospera mutabilium temporum tenens quamdam æternitatis imaginem, utique hanc inviolabilem et inconcussam constantis animi æqualitatem, benedicens Dominum in omni tempore, proindeque vindicans tibi etiam in hujus nutabundi seculi dubiis eventibus certisque defectibus, perennis quodam modo incommutabilitatis statum, dum te cœperis renovare et reformare in insigne illud antiquum similitudinis æterni Dei, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Quippe sicut ipse est, ita et tu eris in hoc mundo, nec in adversis timidus, nec in prosperis dissolutus.*

Quocirca Salvianus Massiliens. Episc. qui floruit anno Domini 460: *De illis*, ait, *qui expedit ab omnibus, vel pene ab omnibus sarcinis, Salvatoris viam sequuntur, et Dominum Jesum Christum non sanctitate solum, sed etiam paupertate imitantur, nihil est quod dici possit, nisi illud tantum quod etiam Propheta dixit: Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus; hos enim non aliter quàm imitatores Christi honoro, non aliter quàm Dei imagines colo, non aliter quàm membra Christi suspicio.* Idem, l.3. Contra avaritiam, pauperes vocat nummularios Salvatoris, et lib. 4. nervose: *Sunt*, ait, *quibus etsi desint multa, non desint omnia. Christus tantummodo solus est, cui nihil est quod in omni humano genere non desit. Nullus servorum suorum exulat, nullus frigore ac nuditate torquetur, cum quo ille non algeat. Solus cum esurientibus esurit; solus cum sitientibus sitit. Et ideo quantum ad pietatem illius pertinet, plus quàm cæteri eget. Omnis enim egestuosus pro se tantum in se eget; solus tantummodo Christus est, qui in omnium pauperum universitate mendicet. Et cum hæc ita sint, quid ais, ô homo! qui Christianum te esse dicis. cum Christum egere videas, ut facultates tuas in quibuscumque non indigentibus derelinquas? Christus pauper est, et tu opes divitum cumulas. Christus esurit, et tu delicias affluentibus paras. Christus etiam aquam sibi deesse queritur, et à te apothecæ ebriosorum vino replentur: Christus rerum omnium egestate conficitur, et à te luxuriosis copiæ congregantur. Christus tibi pro muneribus à te datis præmia sempiterna promittit, et tu nil præstituris cuncta largiris.*

Huc pertinet historia B. Martini Ambiani Christum in paupere vestientis, quando Christus sequenti nocte eidem Angelorum choro stipatus apparuit, vestem pauperi ab eo datam ostentans dicensque: *Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit.* Ita Severus in Vita S. Martini.

Præclare S. Chrysost. paupertatem ait esse quamdam personam seu larvam, sub qua latitet et occultetur ipse Deus: et, dum mendicus

manum extendit, Deum ipsum accipere eleemosynam.

32. IN MALITIA SUA EXPELLETUR (ita Rom. alii legunt, *repelletur*) IMPIUS; SPERAT AUTEM JUSTUS IN MORTE SUA.] Variæ variorum sunt hîc versiones, et consequenter expositiones; primo, Baynus pro *sua* vertens *ejus* sic exponit : Impius in ipsa machinatione malitiæ suæ, dum scilicet eam orditur et molitur, sæpe et vita et molitione sua expellitur; hinc justus sperat in morte ejus quod scilicet, eo morte sublato, liberabitur ab ejus vexatione et injuria.

Secundo, Septuag. vertunt : *In malitia sua repellitur impius, qui autem fidit sanctitati suæ justus;* vel, ut legit auctor Catenæ Græc. *Impius propter malitiam suam expelletur et proscribetur; qui autem justitia et sanctitate sperat in Dominum, justus censebitur;* idque sic exponit : *Impius*, inquit, *ob suam malitiam expelletur, et eradicabitur è terra, expulsusque in angustum locum demergetur, atque ibidem perpetuo custodietur et observabitur. Qui autem confidit in Dominum, etc. Pulchrum sane et tutum est confidere in Dominum; si quis tamen bonis operibus instructus fuerit, si quidem talis justi sanctique viri nomen apud illum promerebitur. Frustranea enim et temeraria est spes, quæ bonis operibus prorsus destituitur.*

Quæres : Cur Septuag. pro *morte* substituunt *sanctitatem?* Respondeo, quia vitam sanctam justi mors sancta consequitur : mors ergo justi sancta est, imo sanctitas; quia justum in sanctitate confirmat, beat et glorificat. Atque hæc est causa cur justus speret in morte sua : quia nimirum mors ejus sancta est et consummatio sanctitatis. Si enim mors ejus esset impia et scelerata, utique eam non speraret, sed horreret. Forte etiam Septuag. Græcum ὁσιότης, id est *sanctitas*, innovant, novumque ei significatum tribuunt (uti aliis nonnullis vocibus Græcis fecere), ut significet idem quod ὅσια, id est mortuorum exequiæ, funerum justa, parentalia, animarum expiatio. Unde ὁσιόω est expio, justa persolvo, item sanctifico, consecro. Sanctitatem ergo non tam vitæ quam funeris hîc intelligunt, qua scilicet defunctus more fidelium precibus et sacrificiis vivorum expiatus, è pœnis Purgatorii liberetur, et transeat in requiem æternam. Hanc enim moribundi exoptant, suisque commendant, ac in ea spes suas post mortem reponunt.

Tertio, Chaldæus : *In malitia sua repellitur* (Syrus, *destruitur*) *impius; et qui confidit se moriturum, justus est;* Syrus : *Qui confidit se peccatis carere, justus est.* Qui enim peccatis caret, non timet, sed exspectat mortem veluti januam et transitum ad vitam meliorem. Unde Climachus gradu 6 : *Probatus ille est*, ait, *qui mortem singulis diebus exspectat; sed ille sane sanctus, qui hanc horis singulis desiderat.*

Quarto, Jansenius : *Pro repelletur*, ait, *dictio Hebraica magis significat, impelletur aut propelletur, secundum quam significationem convenientissime significabitur impium per suam malitiam impellendum, ita ut nunquam sit securus aut stabilis, sed animo semper sit intranquillo, exagitante illum conscientiæ remorsu; ut ad quævis vitia rapiatur, impellente eum passionum ipsius ac malarum suggestionum flatu; ac divinæ justitiæ dispositione ex uno infortunio impellatur in aliud. Hoc enim est quod psalmus primus comparat impium pulveri quem projicit ventus à facie terræ.* Et alio loco : *Fiant*, inquit, *sicut pulvis ante faciem venti, et angelus Domini coarctans eos*, ps. 34; *vel, ut habent Hebræa : Impellens eos. Ideo et Isaias impios dicit esse quasi mare fervens, quod quiescere non potest, nec esse impiis pacem*, Isaiæ 57. *Huic sensui bene convenit quod opponitur; sperat autem justus in morte sua, hoc est, cum impius per suam malitiam semper impellatur, ut nunquam usquam sit securus; contra justus etiam in morte sua, cum maxime metuere soleant homines, bene confidit et securus est.*

Quinto, nervosius Noster Hebr. ידחה *iiddache* vertit, *expelletur*, q. d. *in malitia*, id est à malitia, per malitiam, propter malitiam, ac sæpe in ipsa malitia, ipsoque flagranti delicto, impius expellitur è vita, spe, machinatione, felicitate, omnibusque bonis suis, ac truditur in gehennam mancipandus æternis vinculis, ignibus et tormentis : quare invite, trepide, anxie moritur, imo per vim expellitur è vita; at justus sperat in morte sua, scilicet se per mortem transiturum ad vitam beatam, à terra in cœlum, ab hominibus ad Angelos et Deum, à tempore ad felicem æternitatem; quare libenter, lætus et alacer moritur. Sperat ergo et confidit in morte sua, id est confidenter moritur, imo mortem optat et desiderat quasi finem laborum, dolorum et ærumnarum hujus vitæ, et principium gaudiorum ac felicitatis æternæ. Hinc philosophus, interrogatus *qua re pii differrent ab impiis*, respondit : *Bona spe.* Pii enim sperant sortem et vitam meliorem, impii desperant, imo exspectant sortem et vitam miserrimam in inferno. Igitur impius sperat in vita opes, voluptates, honores; sed iis expulsus, spe sua excidit; justus autem nihil sperat in hac vita, nihil in ea exspectat nisi tribulationes; sed sperat in morte, quod scilicet per illam finientur ejus afflictiones, et incipient delectationes. Dicit ergo : *Mihi vita est in tædio, mors in desiderio.* Ita violenter, pavide et anxie expulsi sunt è vita Antiochus, 2. Machab. 9, Herodes infanticida, Diocletianus, Valerianus, Maximianus, Valens, etc.

Ex adverso piorum in morte confidentium hæ fuere voces S. Nicolai : *In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum;* S. Martini : *Sinite me cœlum potius quam terram aspicere, ut suo jam itinere iturus ad Dominum spiritus dirigatur;* S. Ambrosii : *Non ita vixi ut pudeat me vivere. Nec mortem timeo, quia bonum habemus Dominum;* S. Hieronymi : *Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est! Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus;* S. Mariæ Ægyptiacæ : *Nunc dimittis servam tuam, Domine, secundùm verbum tuum in pace;* Ven. Bedæ : *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto;* S. Gorgoniæ : *In pace in idipsum dormiam et requiescam;* S. Francisci : *Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo, me exspectant justi donec retribuas mihi;* B. Petri Alcantaræ : *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus;* S. Mariæ Oigniacensis : *Quam pulcher es, rex noster Domine! Alleluia;* S. Nicolai Tolentinatis : *Dominus meus Jesus Christus sanctissimæ matri suæ et Augustino Patri nostro innixus, dicit mihi : Euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui.* Plura vide apud S. Gregor. lib. 4. Dialog. et Joannem Seve

ranum, qui anno elapso ingens volumen edidit de pretiosa morte Sanctorum.

Maxime autem sperant in morte sua Martyres; quia per martyrium transeunt ad coronas et palmas Martyrum. Unde noster Edmundus Campianus, nobilis fidei pugil in Anglia, ad crucem damnatus præ gaudio cecinit: *Te Deum laudamus;* quod ante eum fecerat Joannes Fischerus episcopus Roffensis. Rodolphus vero Sherwinus, Campiani in morte socius: *Hæc dies*, ait, *quam fecit Dominus, exultemus et lætemur in ea.* Cæterorum Martyrum similes fuere voces, similes exultationes et jubili: mors enim eis est semen æternæ gloriæ summæque coronæ. Quocirca Psaltes iis gratulans occinit: *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus*, Ps. 115; quam scilicet pretiosam facit in Confessoribus vita, in Martyribus causa, quorum anteacta vita tingitur morte perpetua. Hinc Prudentius περὶ Στεφάνων.

> Pulchra res, *ait*, ictum sub ense persecutoris pati,
> Nobilis per vulnus amplum porta justis panditur.

Ita *S. Genesius Arelatensis*, ait Eucherius, *Christo immolatur, et triumphanti cruore perfunditur, undaque pretiosi sanguinis baptismi Sacramenta complentur. Ac revera pretiosa sunt Martyrum vulnera, quæ brevem vitam sub æternitatis commercio Deo fenerantur.* De quibus merito dicas:

> Ibat purpureus niveo de pectore sanguis.

Et illud Claudiani in Honorio:

> Gaudensque sacris vulneribus leo,
> Admittit hastam morte superbior.

Quot enim in Martyre sunt vulnera, tot sunt decora. Hinc Tertull. l. de Anima, c. ult. ait de ipsis cicatricibus corporis gloriari et gaudere eos:

> Qui vulnere ferri,
> Munere martyrii, gemma superba, nitent.

Et Fortunatus de Machabæis:

> Pectora belligero poterant quæ vincere ferro,
> Invitant jugulis vulnera cara suis.

S. Leo, serm. de S. Laurentio: *Omnia tormenta*, ait, *ad gloriam Martyrum reperta, quando in honorem triumphi transierunt instrumenta supplicii.* S. Cyprian. l. 2. ep. 6: *Fluebat sanguis*, ait, *qui incendium persecutionis exstingueret, qui flammas et ignes gehennæ glorioso cruore superaret*; et in Exhortatione ad Martyres: *Pretiosa mors hæc est quæ emit immortalitatem pretio sui sanguinis, quæ accepit coronam in consummatione virtutis.* Sic apud Eucherium: *Filios Machabæos mater, gloriosis luctibus honorabilis, in gremium divinæ adoptionis invidenda morte transfudit.* Et Arnulphus Lexov. serm. in Concilio Turonen. *Felices*, ait, *qui impretiabilem sanguinem Christo, suo indigno et corruptibili sanguine compensarunt! Pulchrum est nobis* (ait Tertullian. c. 50. Apologetici) *quod provocamur ad tribunalia, vincimus cum cædimur; hæc palmata vestis, hoc curru triumphamus: sanguis Martyrum semen Christianorum; nam tale damnum lux rependit largiter, hoc genus mortis decorum est.* Prudentius: *Triumphus Domini passio est Martyrum, et pro Christi nomine cruoris effusio et inter tormenta lætitia.*

33. In corde prudentis requiescit sapientia, et indoctos quosque erudiet.] Hebr. *In corde intelligentis quiescit sapientia, et in medio stultorum cognoscitur;* dum scilicet prudens et intelligens sapientiam suam promit inter stultos, id est improbos, ut eorum stultitiam et impietatem compescat, eosque doceat prudentiam et probitatem, q. d. Sapientia in corde sapienti, id est prudenti et probo, velut in thalamo et throno suo considens conquiescit, illumque omni suo splendore, decore et gloria ornat, illustrat et condecorat, adeo ut et stultos et impios illuminet et immutet, eosque faciat sapientes et pios. Tanta est vis sapientiæ et virtutis! Tantus vicissim zelus et ardor sapientis et sancti, qui sciens sapientiam et sanctitatem sibi datam non pro se duntaxat, sed veluti bonum universale, aliis omnibus præsertim insipientibus, eamdem impertit et communicat! Quare adeo de sapientia sua nihil deperdit, ut eam magnis graduum incrementis adaugeat: perinde ut ignis vicinis stipulis se insinuans, ardorem suum non minuit, sed amplificat, et sol radios suos diffundens, lucem suam non evacuat, sed multiplicat, et Deus creans Angelos, homines, mundum, iisque suas dotes communicans, eas non imminuit, sed longe lateque dilatat: divinitatis enim proprium est se suaque creaturis communicare sine ullo sui damno, imo cum magno gloriæ suæ incremento. Deum ergo imitetur sapiens et sanctus, ut quasi sol inter stultos incedat, omnibusque radios suæ sapientiæ aspiret:

> Velut ambulans in terra Deus,
> Et sanctus in carne Angelus.

Porro Septuag. Aquila et Theodot. vertunt contrarie: *In corde bono viri requiescit sapientia; in corde autem imprudentium non dignoscitur*, q. d. Sapientia et virtus habitat in corde sapienti et sancto; in corde autem insipienti et pravo habitat, non sapientia, sed insipientia et malitia, juxta illud Sapient. 1, 4: *In malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.*

Videntur ergo olim variasse codices Hebræi: nam ii quibus usi sunt Septuag. Aquila et Theodot. habuerunt negationem *non;* ea vero caruerunt codices quibus usus est Noster et Chald. uti eadem carent hodie omnes passim codices Hebræi et Latini: et utrique lectioni suus verus congruusque constat sensus, uti patet ex dictis.

34. Justitia elevat gentem; miseros autem facit populos peccatum.] *Justitiam* hic tum generalem accipe pro qualibet virtute, tum specialem quæ est virtus cuique jus suum tribuens: hæc enim maxime exaltat et elevat reges, regna et resp. sicut ex adverso rapinæ, tyrannides, omnesque reliquæ injustitiæ et impietates, regum et regnorum sunt ruinæ et pernicies. Pro *miseros facit* Hebræis est duplex lectio. Aliqui enim codices legunt חסר *cheser*, id est defectus, imminutio, egestas, miseria. Ita legerunt Septuag. Unde vertunt: *Peccata autem tribus et familias diminuunt.* Sic quoque videtur legisse Noster.

Jam pro חסר *cheser*, legunt חסד *chesed*, id est pietas, affines enim et vicinæ sunt litteræ ר et ד; τὸ autem *chesed* varii varie vertunt et explicant. Primo aliqui, q. d. *At pietas populorum est pec-*

catum, hoc est, religio et pietas gentium, est peccatum idololatriæ: ipsorum enim religio est cultus idolorum, non Dei veri. Alii, q. d. Quidquid Gentes idololatræ sine fide faciunt, est peccatum. Verum hic est error, qui pugnat cum dictis S. Pauli Rom. 2. 14. Matth. 5. 47. Daniel. c. 4. 24. Vide dicta Roman. 14. 23. ad illa: *Omne quod non est ex fide, peccatum est.*

Secundo, alii, q. d. *Chesed*, id est pietas seu misericordia, populis est peccatum, id est sacrificium pro peccato, quo scilicet populus peccata sua expiet, juxta illud Daniel. 4: *Peccata tua eleemosynis redime. Peccatum* enim in Scriptura non raro per metonymiam significat hostiam pro peccato. Unde Vatablus vertit: *Beneficentia autem populis est expiatorium sacrificium.*

Tertio et magis apposite, *chesed* hîc, ut et Levit. 20. v. 17 et 25. accipi potest pro probro, q. d. Justitia gentem gloriosam facit: at peccatum eamdem facit probrosam et miseram, ut vertit Noster. Unde et Chald. *Opprobrium populi peccatum;* Syrus: *Viles facit peccatum.*

Quarto, apposite etiam noster Salazar *chesed*, id est misericordiam, metonymice sumit pro miseria, quæ est objectum misericordiæ, q. d. *Misericordia populorum est peccatum*, id est peccatum populos miseratione et misericordia dignos reddit, scilicet propter miseriam eorum; cum vice versa justitia populos laude et gloria afficiat, ac proinde eos non miseratione, sed æmulatione usque ad invidiam dignos efficiat.

Porro justitia exaltat reges et populos, tum opibus, celebritate et gloria, tum dilatando eorum regna, fines et terminos; tum per omnia eos secundando, tum denique ornando eos omni virtute et gratia in hac vita, ac gloria in futura, qui est finis omnis reipubl. nimirum ut populos per virtutes dirigat ad felicitatem et gloriam cœlestem. Vice versa, miseria quam populis invehit peccatum est multiplex, puta fames, pestis, bellum, seditiones, rapinæ, doli, fraudes, ignominia, crimina, ac denique gehenna. Exempla sunt in tribu Benjamin, quæ ob stuprum commissum in uxorem Levitæ plane accisa, et pene excisa est, Judic. 20. 47. Item in familiis Jeroboam, Jehu et omnium regum Israel, quæ vicissim à successoribus funditus deletæ sunt; cum ex adverso sub Davide, Salomone, Ezechia et Josia, quando justitia et pietas floruit, tam eorum familia, quàm populus eis subditus fuerit potens, dives, felix et gloriosus. Idem hodie videre est in regibus et regnis justis et piis. Sane Ferdinandum II Imperatorem tot victoriis, terris et regnis exaltat dilatque Deus, ut à multis centenis annis nullus Imperatorum eo fuerit potentior, felicior, gloriosior, ipseque videatur esse suorum temporum, imo plurium seculorum justa felicitas, ac felix justitia; justitia enim parit exaltationem, exaltatio felicitatem. Equidem hisce diebus quibus hæc scribo, justitiam et pietatem suam ostendit insigni et regio apophthegmate. Cum enim princeps quidam hæreticus posceret ab eo libertatem religionis, prudenter æque ac juste, imo religiose respondit *libertatem hanc non esse sui juris et fori, illamque non à Cæsare, sed à Pontifice postulandam.* Vide Thomam Bozium de Signis Ecclesiæ, ubi fidelium et piorum in omni genere rerum felicitatem, infidelium vero et impiorum infelicitatem enarrat et demonstrat.

35. Acceptus est regi minister intelligens: iracundiam ejus inutilis sustinebit.] *Inutilis* hîc vocatur insipiens et imprudens, ideoque damnosus et noxius, utpote regem pudefaciens. Hic enim opponitur intelligenti.

Intelligens ergo regis minister est, qui in consiliis est prudens, in inveniendo solers, in conversando versatilis, in tractando dexter, in exsequendo efficax, in maturando celer, denique in omni actione sapiens et fortis, æque ac fidus et probus; itaque utilis est regi: ad omnia ejus negotia sapienter et feliciter conficienda. Hic ergo acceptus est regi, imo est quasi os, manus et anima regis. Quocirca Sixtus non Pontifex, sed Philosophus in Sententiis num. 180: *Cole*, inquit, *virum sapientem, tanquam imaginem Dei viventis.* Et num. 137: *Sapientem mentem Deus inhabitat.*

Hebr. Symmach. Aquila et Theodot. habent: *Beneplacitum* vel *gratia regis erga servum intelligentem, et ira* vel *furor ejus erit confundens*, id est pudore afficiens; Chald. *In ira* vel *offensa ejus erit pudefaciens;* Syrus: *In sapientia sua aboletur iniquus;* Pagn. *Amor regis est ad servum intelligentem, et ira ejus erit contra eum qui pudore eum afficit;* Tigur. *At ignominiosus iram ejus accendit.* Regimen reip. et populorum res est summe difficilis et ardua: unde summam poscit prudentiam et sapientiam. Quocirca reges et principes seligunt sibi consiliarios et administros sapientia pollentes, eosque valde caros, imo quasi magistros et gubernatores habent, amant et colunt; ex adverso oderunt imprudentes et insipientes, qui vel imprudentia suggerunt consilia, vel prudenter à se constituta imprudenter exsequuntur, quales sunt temerarii, imperiti, inexperti, præcipites, indiscreti, iracundi, et similes. Hi enim tam se quàm regem, cujus sunt administri, pudore et probro afficiunt, eique dedecus et ignominiam conflant. Eorum enim imprudentia et fatuitas regi, qui eos destinavit, adscribitur et imputatur: sicut vice versa, prudentia et sapientia legati vel ministri regi tribuitur; talis enim æstimatur rex, qualis est ejus legatus, consiliarius, administer. Ille ergo decus, vel dedecus sui regis, in ore et manu sua portat: sic sapiens minister Saulis fuit David, eique in deliciis, donec cæso ab eo Goliath, audiens Saul illum sibi anteferri à populo occinente: *Percussit Saul mille, et David decem millia;* invidia motus eum persecutus est. Sic sapiens Arcadii minister, imo magister fuit Arsenius, postea Anachoreta; Justiniano Belisarius, Theodorico Cassiodorus, Henrico VIII Angliæ regi Thomas Morus, non μωρὸς, sed sapiens: cui quamdiu se credidit Henricus, tamdiu sapuit; ast ubi libidine abreptus ejus sana consilia respuit, desipuit, ideoque Thomam occidit; in cujus nece non tam Thomæ, quàm sibi ipsi, totique Angliæ caput amputavit. Insipientes ministri fuere Eusebius Constantino, Valens et Ursatius Ariani Constantio, Eutropius Arcadio, Maximus Juliano, Wolsæus Henrico VIII Angliæ regi, qui proinde iram regum incurrerunt, misereque perierunt. Memorabilis est sententia Homulii Senatoris Romani dicentis *optare se potius malum principem, qui bonos haberet consiliarios ac amicos, quàm bonum, qui malos haberet, quibus administrationem committeret.* Hæc enim magis ab iis quasi

administris pendet quàm ab ipso principe : hi quoque, si boni sunt, principem bonum efficient. Ita Fulgos. l. 7. cap. 2. Alfonsus Aragonum rex dictabat *Regum consiliarios ut reges esse, aut regum animos habere oportere.* Idem suadentibus Cathalanis, ut Alfonso filio adolescentulo septem daret gubernatores sapientes, justos et integros, respondit : *Si horum non dico septem, sed unum tantum dederitis, continuo illi et regimen et regnum ipse facile concesserim.* Ita Æneas Sylvius et Panormitan. lib. 2. de Gestis Alfonsi. *Pyrrhus* Epiri rex, ait Plutarch. in ejus Vita, *profitebatur urbes plures per Cineam oratione, quàm armis à se subactas. Habebat eum in honore, ejusque utebatur maximis in rebus opera*, juxta illud Euripidis : *Omne id expugnare verba compta, ferrum quod minax possit.* Hic est ille Cineas qui, præmissus à Pyrrho, sermone suo sapienti et diserto populos quoslibet Pyrrho devinciebat et subjiciebat, qui tandem Pyrrhi dominandi libidinem sapienter et modeste redarguens : *Quid*, ait, *faciemus, ô Pyrrhe, capta Italia? Siciliam invademus*, ait Pyrrhus. *Quid, post captam Siciliam?* infert Cineas : *Africam et Carthaginem tentabimus*, ait Pyrrhus. *Quid, post Africam?* regerit Cineas. *Ubi rerum potiti erimus, quid tum?* Subridens Pyrrhus : *In otio*, inquit, *vivemus, bone vir, compotabimus quotidie, et mutuis inter nos sermonibus oblectabimur.* Tum opportune Cineas : *Et nunc*, inquit, *quid obstat quominus compotemus, et otium inter nos traducamus, cum jam teneamus hæc, et citra negotium ad manum sint, quæ per sanguinem, per multos sudores, per discrimina petituri sumus, multasque calamitates allaturi aliis et accepturi?* Annon hoc sapiens consilium? felix fuisset Pyrrhus, si illi obsecundasset; sed libido regnandi eum transversum egit et perdidit, ut Romanis præda factus sit.

Porro Septuag. explicant quis sit intelligens minister, dum addunt : *Acceptus est regi minister intelligens, sua autem agilitate aufert ignominiam*, q. d. Intelligens minister ideo gratus est regi, quia sua agilitate, id est sedulitate, solertia, gratia, celeritate illico expedit, quod ei à rege demandatum est. Unde auctor Catenæ Græcor. legit : *Sua namque versutia et agilitate è medio tollit ignominiam.* Græce enim est ευςροφια, id est versutia, agilitas, qua se quis in omnes partes vertit et versat, ut rem conficiat. Unde ευςροφος est bene retortus, tortilis, volubilis, agilis, versatilis, itaque errorem illico corrigens; qualis fuit Ulysses, qui se in omnes hominum formas et mores transformabat. Unde ab Homero vocatur πολυτροπος, id est multiformis, multimodus, multivarius; et tales debent esse legati et ministri principum, ut pro re nata sciant se vertere in omnes formas et rationes, pro loco, personis et tempore opportunas, quibus negotia sibi commissa transigant, et errores commissos corrigant.

Porro Auctor Catenæ Græcor. ευςροφιαν hanc mystice refert ad pœnitentiam, qua pœnitens et resipiscens à peccato convertitur ad Deum, ejusque exempla dat SS. Petrum et Paulum : *Talis ευςροφιας*, inquit, *hoc est facilis felicisque conversionis, minister erat Paulus; siquidem zelum quo flagrabat, sed non secundùm scientiam, cœlesti Numine tactus repente permutavit in eum qui erat secundùm scientiam. Talis etiam minister erat Petrus; nam Dominum ter inficiatus, toto animo rursum ad pœnitentiam conversus, à fœda illa negationis labe non modo sese expedivit, verum etiam illustrior, Deoque quàm antea erat carior evasit.*

Pro posteriore autem versus parte sive antithesi Septuag. vertunt : *Ira perdit etiam prudentes;* quasi ad verbum ex Hebræo vertant : *Ira est pudefaciens*, id est perdens, sapientes; nec enim stulti pudefiunt, utpote qui probris rebusque pudendis pleni, frontem perfricuerunt ac pudere dedidicerunt, imo in pudoris sensu dedoluerunt.

Tropol. si rex quærit ministros intelligentes, et odit insipientes, quanto magis Deus qui est Rex regum? Unde S. Ambrosius in Psalm. 118. octon. 6 : *Plurimarum*, inquit, *operationum solertes ministros habet. Iidem piscatores, iidem etiam venatores sunt atque messores.* Hi sunt Apostoli Apostolicique doctores et prædicatores, qui omnem solertiam adhibere debent in captandis animis, quam piscatores adhibent in capiendis piscibus, venatores in capiendis avibus et feris, messores in messe colligenda, uti pulchre docet S. Basil. homil. in illud : *Attende tibi.*

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

RESPONSIO MOLLIS ET LINGUA SAPIENTIS GRATA, VICTIMÆ IMPIORUM INGRATÆ, OMNIA DEO NOTA, COR GAUDENS FLORIDUM, DIES PAUPERIS MALI, SECURA MENS BONA, VOCARI AD OLERA CUM CHARITATE, VIR IRACUNDUS RIXOSUS, LAUS PATIENTIS, ITER PIGRORUM, DOMUS SUPERBORUM, FIDE ET MISERICORDIA PURGANTUR PECCATA, DE ABJICIENTE DISCIPLINAM, LAUS TIMORIS DOMINI ET HUMILITATIS.

1. RESPONSIO mollis frangit iram : sermo durus suscitat furorem. 2. Lingua sapientium ornat scientiam : os fatuorum ebullit stultitiam. 3. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. 4. Lingua placabilis, lignum vitæ : quæ autem immoderata est, conteret spiritum. 5. Stultus irridet disciplinam patris sui : qui autem custodit increpationes, astutior fiet. In abundanti justitia virtus maxima est : cogitationes autem impiorum eradicabuntur. 6. Domus justi plurima fortitudo, et in fructibus impii conturbatio. 7. Labia sapientium disseminabunt scientiam : cor stultorum dissimile erit. 8. Victimæ impiorum abominabiles Domino, vota justorum placabilia. 9. Abominatio est Domino via impii : qui sequitur justitiam, diligitur ab eo. 10. Doctrina mala deserenti viam vitæ : qui increpationes odit, morietur. 11. Infernus et perditio coram Domino : quanto magis corda filiorum hominum ? 12. Non amat pestilens eum qui se corripit, nec ad sapientes graditur. 13. Cor gaudens exhilarat faciem : in mœrore animi dejicitur spiritus. 14. Cor sapientis quærit doctrinam, et os stultorum pascitur imperitia. 15. Omnes dies pauperis, mali : secura mens quasi juge convivium. 16. Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles. 17. Melius est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio. 18. Vir iracundus provocat rixas : qui patiens est, mitigat suscitatas. 19. Iter pigrorum quasi sepes spinarum : via justorum absque offendiculo. 20. Filius sapiens lætificat patrem, et stultus homo despicit matrem suam. 21. Stultitia gaudium stulto, et vir prudens dirigit gressus suos. 22. Dissipantur cogitationes ubi non est consilium : ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur. 23. Lætatur homo in sententia oris sui; et sermo opportunus est optimus. 24. Semita vitæ super eruditum, ut declinet de inferno novissimo. 25. Domum superborum demolietur Dominus, et firmos faciet terminos viduæ. 26. Abominatio Domini cogitationes malæ, et purus sermo pulcherrimus firmabitur ab eo. 27. Conturbat domum suam qui sectatur avaritiam : qui autem odit munera, vivet. Per misericordiam et fidem purgantur peccata : per timorem autem Domini declinat omnis à malo. 28. Mens justi meditatur obedientiam : os impiorum redundat malis. 29. Longe est Dominus ab impiis, et orationes justorum exaudiet. 30. Lux oculorum lætificat animam : fama bona impinguat ossa. 31. Auris, quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientium commorabitur. 32. Qui abjicit disciplinam, despicit animam suam : qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis. 33. Timor Domini, disciplina sapientiæ : et gloriam præcedit humilitas.

1. RESPONSIO MOLLIS FRANGIT IRAM : SERMO DURUS SUSCITAT FUROREM.] Hebr. *Responsio tenera reverti facit* (reducit, retrahit) *iram : verbum doloris* (id est pungens, dolore afficiens) *ascendere facit furorem ;* ira enim quasi flamma ex corde et felle, per inflammationem spirituum et sanguinis ascendit in caput et nares, easque accendit ; unde Hebr. אף *aph* faciem et nares ac iram, quæ in naribus et facie emicat, significat. Ita Aben Ezra, Septuag. *Responsio submissa avertit furorem, sermo autem tristis suscitat iras.*

Pro *mollis* hebr. est רך *rach*, id est *tenera ;* Septuag. *submissa ;* Theodot. *delicata ;* Tigur. *mitis.*

Pro *sermo durus*, Hebr. est *verbum doloris*; Septuag. *sermo tristis*; Aquila, σκληρος, id est *durus*; Symmach. θρασυς, id est *audax*; Theodot. πονικος, id est *molestus*; Pagnin. *dolore afficiens*; Tigur. *asper*; Vatabl. *atrox*; Syrus: *Verbum molle avertit iram; et verbum asperum suscitat furorem*; Arabicus: *Ira perdit sapientes, et responsio bene morata repellit iram; et verbum scindens extollit ambitiones iræ.*

Sensus est, ait R. Levi, q. d. Molli responso sedabit quis indignationem, qua alter in eum effervescebat; è contrario asperò sermone quis placido bilem movebit, ejusque furorem contra se suscitabit, et accendet. Simile est in natura. Sicut enim vis tormenti, puta glandis plumbeæ, quam pulvis accensus è sclopo ejaculatur, refringitur, dum molli lana excipitur; ibi enim suam vim ponit, impetumque sedat per mollitiem lanæ. Et sicut fulmen re molli, ut stipula, exceptum solvitur et evanescit; sin incidat in rem duram, ut in ossa, ferrum, æs, acuitur eaque diffringit: sic pariter ira alterius infringitur responsione leni; dura vero exacerbatur et sævit. Insignis sententia est, ait Jansenius, artem docens qua indomita alioqui fera cicuretur et mansuescat. Si quis, inquit, irato suaviter et benigne respondeat, comiter et honorifice eum compellans, et placidis utens verbis, hujusmodi mollis responsio frangit accensam aut commotam iram. Exemplum habemus in Abigail. Contra, sermo durus, hoc est, acerbus, etiam jacentem et sopitam iram sic suscitat, ut furor fiat. Mollis enim responsio minuit iræ materiam, è contra sermo durus auget; cujus exemplum habemus in Roboam. Ira enim nascitur ex superbia alterius, aut injuria vera vel reputata.

Superbia irati frangitur humilitate humilique responso; injuria pariter submissione mitique responso, qua quis se irato quasi subjicit et substernit, domatur et vincitur. Tunc enim iratus et injuria affectus videtur ultionem peregisse, et honorem suum recuperasse, cum reum vel æmulum sibi subjectum et quasi supplicem aspicit. Rursum ira habet quid magnanimi et leonini; leones autem, cum vident quem supplicem, iras ponunt eique parcunt juxta illud:

Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni,
Et faciles animos mens generosa capit.

Insuper ira excandescens est quasi ignis effervescens, qui exstinguitur injecta leni aqua, hoc est miti mollique responso; et sicut vermis tener sensim erodit lignum, sic et mansuetudo iram.

Convicii ergo vindicta imo victoria sit, aut culpæ modesta confessio; aut si culpæ non est sibi conscius, humilis et mansueta responsio. Sic Gedeon fortissimus appetitus verbis asperis à viris Ephraim indignantibus, quòd ab eo non fuissent evocati ad prælium, post victos Madianitas, modesta responsione vicit seipsum, vicit et viros Ephraim: *Melior est*, inquit, *racemus Ephraim vindemiis Abiezar. In manus vestras tradidit Dominus principes Madian, Oreb et Zeb. Quid tale facere potui, quale vos fecistis?* Unde effectum subdens Scriptura subjungit: *Quod cum locutus esset, requievit spiritus eorum, quo tumebant contra eum*, Judic. 8. 2.

Præclare S. Gregor. Nazianz. in carmine adversus iram, eam vocat dæmonem; sic enim orditur:

Irascor iræ, dæmoni intus condito.

Ac versus finem iræ remedia suggerit: primum, orationem; secundum, signum crucis; tertium, humilitatem; quartum, præsentia nihili ducere; quintum, probrum, inquit, quod iratus in te conjicit, vel verum est, vel falsum; si verum, agnosce; si falsum, nihili æstima. Objectiones deinde diluens subdit:

At læsit hic me? tu cave hunc lædas item.
At reprimetur? forsan hinc crescet furor.
At cœpit ille? protinus verbis tuis
Frangatur, atque moribus blandissimis,
Solutus instar fluctuum ad terram illico;
Aut ut procella, cum nihil renititur.

q. d. Sicut maris insani fluctus ad littoris arenas impacti dissolvuntur, et sorbentur, aut resiliunt; sic irati furor et minæ in mitem animum linguamque incurrens, ejus mollitie sorbetur, dissolvitur, infringitur. Et inferius:

An non furentes pateris hos qui dæmone
Agitantur, ac vi perciti horrendum latrant?
Quid? mente captos non feres? vel ebrios?
Quid? rabidus ad te forte si currat canis?
Quid? si camelus quispiam ferox tonet,
Stabisne pugnax? nonne qui sapit, fugit?

Et post nonnulla:

——— Ira torridum jocis petas:
Adversus iram nam joco nil fortius,
Quid rebus cunctis exstat mitius? Deus.
Quis fervet ira? carnifex mortalium.
O ira, fervor, dæmonis domus horridi,
Manifesta vultus macula, turbo mentium,
Crapula, et asile tartari ad lacus ferens,
Horrenda legio multiplex labes mali.

Simile pulchrum dat S. Chrysost. hom. 3. de Davide et Saule: *Sicut*, ait, *si infles in scintillam ignis, excitas incendium; si inspuis, exstinguis; idem fit in inimicitia proximi; si inflatos ac vecordes ingeras sermones, excitas ignem, sin mites ac moderatos, iram omnino exstinxeris;* uti iisdem exstinxit iram Heli pontificis Anna mater Samuelis, 1. Reg. 1. 17; et David iram Saulis, 1. Reg. 24. 9.

Illustre exemplum est apud Sophronium, vel potius Joannem Moschum in Prato spirit. cap. penult. de Abbate Sergio, qui agricolam injuriantem et furentem humili lenique responso, quo probra in se conjecta agnoscebat, eorumque se reum fatebatur, non tantum pacavit, sed et sibi supplicem, imo monachum effecit. Idem fecisse Abbatem Pœmenem cum Diacono suo à dæmone ira percito narrat cap. ultim.

Porro iram hoc modo vincere, ejusque damna præcidere ingentis est tam virtutis quam gloriæ. Nam, ut ait Beda in Proverbiis: *Gloriosius est injuriam tacendo tolerare, quam respondendo vindicare. Melius est bene vinci, quam male vincere.* Hic enim, dum tacet, respondet; ac suo quieto lenique silentio docet mansuetudinem, ideoque dum vincitur, vincit, atque iratum quieti restituit, eumque sibi devincit et subjugat.

Mystice hanc gnomen adaptes Deo, q. d. Responsio mollis, id est, confessio humilis redar-

guenti reddita frangit iram Dei, ut patet in Davide, qui Nathan Prophetæ redarguenti respondens : *Peccavi Domino*, mox audire meruit, *Dominus quoque transtulit peccatum tuum*, 2. Reg. 12. 13. Contra sermo durus eorum, qui arguenti resistunt, majorem iram districti judicis provocat, ut patet in Saule, qui Samueli se corripienti duriter respondens : *Imo audivi vocem Domini*, etc., audivit se abjectum à regno Israel, 1. Reg. 15. 20. Ita Beda : *Responsio mollis frangit iram*, q. d. inquit : *Qui verba increpantis humiliter recipit, jam propinquat veniæ reatus quem gessit ; at qui superbus arguenti resultat, majorem contra se iram districti judicis provocat.* Unde Galatinus, l. 8. de Arcanis fidei, cap. 12 : *Tò verbum durum suscitat furorem*, applicat Judæis, qui Christum accusantes apud Pilatum dureque conclamantes : *crucifige, crucifige*, provocarunt in se furorem Dei, qui proinde per Titum et Vespasianum Hierosolymam cum tota Judæorum gente, funditus vastavit.

2. Lingua sapientium ornat scientiam : os fatuorum ebullit stultitiam.] Pro *ornat* Hebr. est תיטיב *tetib*, id est *bonam pulchramque facit*, id est ornat; Pagninus, *condecorat; Septuag.* vero, *bona novit ;* Tigur. *Bene utitur scientia;* R. Levi : *Bonam facit audientium mentem.* Pro *ebullit* Hebr. est יביע *iabbia*, id est, ut Chaldæus, *eructat;* Aquila et Symmach. ἀναβλύει, id est *effundit ;* Septuag. ἀναγγελεῖ, id est *pronuntiat*, nuntiat, enuntiat; Syrus, *evomit ;* alii, *scaturit*, redundat ; manat quasi fons. Igitur primo, lingua sapientum ornat scientiam ; quia ipsa ostendit se sapientia præditam, ac per eam sese sapientis nomen et decus possidere. Unde Septuag. vertunt: *Lingua sapientum bona novit;* vel, ut vertit auctor Catenæ Græcor. *Lingua sapientum callet honesta ; os autem amentium annuntiat mala.*

Secundo et proprie, quia lingua sapientis apte, ordinate et sapienter suo tempore et loco sapientiam eloquitur; hoc enim magnum est sapientiæ decus, dum isto discretionis et prudentiæ ornamento decoratur ; at vero os fatuorum sine discretione loci et temporis, non considerans an hîc et nunc opportunum sit loqui talia, vel importunum, instar fontis aqua pleni eructat et ebullit sua stultiloquia. Unde Syrus vertit : *Evomit maledictionem ;* Tigurina : *Lingua sapientum apte et commode utitur scientia; os vero stultorum ebullit stultitiam ;* Aben Ezra : *Lingua sapientum opportune utitur scientia; os vero stultorum est quasi torrens scaturiens et redundans*, *quasi dicas : Stultitia ab illorum ore nunquam cessat, sed perenniter ab eo fluit.*

Tertio, quia, ut Vatabl. vertit : *Sermo sapientum est plenus scientia et eruditione ;* nam, ut ait Christus, Matth. 12. 34 : *Ex abundantia cordis os loquitur.*

Quarto, quia, ut R. Levi, sermo sapientum bonam rectamque facit audientium mentem ; sermones vero stultorum in causa sunt ut dementia judicetur, ac videatur emanare à scaturigine cordium eorum, ut scilicet stultitiam suam promant, eaque alios aspergant; itaque eos sibi similes, id est stultos, vitiosos et impios efficiant.

Quinto, lingua sapientis ornat, id est commendat et honorat scientiam, scilicet practicam, id est honestatem et virtutem ; *ornare* enim Latinis sæpe idem est quod laudare : unde Cicero de Aruspic. respons. *Testimoniis*, ait, *clarissimorum Imperatorum ornatissimus Deiotarus.*

Sexto, lingua sapientis est condita gratia, facundia et eloquentia : hoc autem ornat scientiam, q. d. Eloquentia sapientis ornat ejus sapientiam. Sic videmus nonnullos sapientes pollere mira gratia dicendi vel scribendi, ut etiamsi idem dicant quod alii, tamen illorum dicta vel scripta longe magis sapiant, placeant et influant in auditorum mentes, quam aliorum doctorum, qui hac gratia carent. Igitur lingua sapientis ornat. Hebræus, *bonam*, id est ornatam, gratam, jucundam *efficit* scientiam, q. d. Sapientis est ornate, eleganter, concinne loqui; et parem animi sensui et scientiæ sermonem afferre ; è contrario *os fatuorum ebullit stultitiam*, id est stultorum uti sensus depravatus est, sic et sermo quoque inornatus et indecorus. Quocirca Tullius, l. 3. de Oratore : *Eloquentia*, ait, *nihil aliud est quam copiose loquens sapientia.* Et inferius : *Hanc cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi veteres Græci sapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones; atque ab hac similitudine Coruncani nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, etc.* Absurdum præterea existimat, inutile et reprehendendum dissidium linguæ atque cordis, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Quippe cum ipsum benedicere, sapere sit; nulla vero sapientia perfecta, quæ oratione illustri insignique verborum luce destituatur. Atque ut alibi testatus est : *Eloqui copiose, modo prudenter melius est, quam vel acutissime sine eloquentia cogitare.* Tandemque inutilem *sapientiæ thesaurum absconditum*, et qui videri atque lucere in oculis mortalium non possit, neque copiosa oratione, aut luculenta inscriptione exornari, hic verbis describere visus est, 1. Tuscul. q. paulo ab initio : *Mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas neque disponere, neque illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter otio abutentis et litteris.* Porro hæc eloquentiæ gratia varia est et multiplex, quam proinde in varios Deus varie partitur. Unde Cicero, l. 3. de Orat. ejus principes nominans, ostendit pariter in qua ejus dote quisque excelluerit : nimirum suavitas fuit Socratis, subtilitas Lysiæ, acumen Hyperidis, sonitus Æschinis, vis Demosthenis, gravitas Africani, lenitas Lælii, asperitas Galbæ, profluentia canora Carbonis, jucunditas Catuli, varietas ac temperatio Cæsaris, limata Sulpitii subtilitas, animi impetus et summa contentio Cottæ, vehementia, commotio, acrimonia Antonii : constans denique fuit semperque suî similis Ciceronis dictio, in eaque diligens verborum et sententiarum eligendarum cura.

Multo magis lingua et eloquentia varia Doctorum Ecclesiæ tam Græcorum, quam Latinorum ornat sapientiam Christianorum. Nam, ut solerter advertit noster Hieron. Platus, l. 3. de Bono status Religionis cap. 11, S. Basilii stylus doctrinam redolet, ac præceptis sanctitatis mirifice abundat. Profundior ubique Nazianzenus, atque in altissima mysteria sese ultro inferens cum magno verborum ac rerum pondere. Athanasius lenior, sed tamen plenus, ac sermone temperato sibi semper similis, multaque eum auctoritate docens. Epiphanius contra hæreses acer. Theodoretus in Scriptura interpretanda diligens

et planus. Damascenus doctissimus, atque in difficillimis fidei dogmatibus enodandis aptissimus. Chrysostomus vero, ut suo nomine præ se fert, disertus ac popularis, et in audientium animos influens, atque eleganti verborum copia quasi pleno eloquentiæ flumine in omnem partem impellens. Inter Latinos Cypriani oratio pura et copiosa, nihil tamen redundans, plena dignitatis et ponderis; denique, ut de ipso testatur S. Hieronymus, instar fontis purissimi dulcis et placide incedens, ut merito Augustinus quoque eum doctorem suavissimum appellet. Ambrosius autem suum ipse quoque habet dicendi genus sententiarum ubertate refertum, verbis fluens lectissimis, ac præterea numeris suis aptissime astrictum, ut plane vel Theologum oratorie, vel oratorem theologice dicentem audire videaris: de cujus dulcedine quid majus dici potest, quam quod ab ipso Deo grandi prodigio præsignificata sit jam, tum ut accepimus, cum infantis in ore apum examen consedit? Hieronymi quoque sermo doctus et antiquitatis exemplis abundans multoque acumine, deinde, quod caput est, ad omnia exprimenda apprime factus, sive Scriptura ad verbum interpretanda, sive præcepta omni vitæ præscribenda, sive quidpiam laudandum, aut vituperandum sit, sive denique aliquis ad virtutem cohortandus, in quibus omnibus ita valet, ut plane illa cœlestis eloquentia videatur. Augustinus autem uberrimus, copiosissimus, lenissimus; idem ad arduas quasvis quæstiones, idem ad populares conciones aptissimus, in quibus multa cum gratia et mentem instruit, et movet voluntatem. Leone vero quis gravior, numerosior, atque, ut sic loquar, rotundior? cujus oratio majestate plena, et quibusdam quasi verborum fulminibus instructa? Gregorius totus ubique moralis, quo in genere mirifice excellit, idemque suavissima quadam exemplorum ac similitudinum copia lectorem retinens, eumque tum ad virtutem doctrina erudiens, tum etiam styli lenitate ac varietate demulcens. Quid de Bernardo dicamus, quem vere appellare possumus plane mellitum, qui spiritualibus documentis scatens, iisque optimis ac perfectissimis, id etiam præcipuum habet, ut ita Scripturas sacras in suum stylum immisceat et contexat, ut vel ipse Scripturæ verbis loqui, vel Scriptura ipsius ore sonare videatur? quæ res una cum lepore gravitatem quoque ac vim habet mirabilem.

Denique lingua sapientum, id est piorum ornat scientiam, id est virtutem et probitatem; quia scilicet eorum lingua vitæ probæ comes est, ac proinde eam ornat, et vicissim ab ea ornatur; quod enim dicunt ore, hoc docent opere; opus ergo ori, et facta verbis ornatum conciliant. Audi Nazianz. orat. de plaga grandinis: *Ille quidem sapiens est vere, qui pauca quidem de virtute verba facit, cæterum per ea quæ agit, multa demonstrat, ac fidem et auctoritatem sermoni suo per vitam conciliat. Venustior enim meo judicio est pulchritudo ea quæ oculis cernitur, quam quæ sermone solum pingitur, et divitiæ quas manus tenent, quam quas somnia effingunt; et sapientia quæ per opera demonstratur, quam quæ sermone nitet et splendescit.* Et D. August. l. 4. de Doctrina Christiana: *Talis doctor qui non contemptibiliter vivit, non solum submisse ac temperate, verum etiam ornate et granditer dicit.* Itaque ex vita in orationem ornatus, magnitudo et majestas redundat. Subdit vero: *Si autem hoc quidem potest, ita conversetur, ut non solum præmium comparet, sed etiam præbeat aliis exemplum et sit ejus quasi copia dicendi forma vivendi; quid pulchrius?*

Nota τὸ *ebullit*, vel ut Chaldæus, *eructat*; stulti enim os velut cacabus ebullit, et velut stomachus plenus stultitia eam eructat. Nam, ut ait S. Basil. in psal. 44. sub initium ad illa: *Eructavit cor meum verbum bonum: Ructus est occultus quidam flatus, qui ex fervore alimenti erumpentibus bullis exhalat.* Et ut S. Hieronymus: *Est digestio cibi, et concoctarum escarum in ventum efflatio.* Additque: *Juxta qualitatem ciborum è stomacho ructus erumpit, et boni vel mali odoris flatus indicium est; ita interioris hominis cogitationes verba proferunt; et ex abundantia cordis os loquitur.* Hinc verba ipsa experimenta hominum vocari possunt, dicente Apostolo 2. Cor. 13. 3: *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* juxta id quod scriptum est, Prov. c. 15. 2: *Os stultorum ebulliet* (eructabit et scaturiet tanquam ex fonte) *stultitiam.* Nam prodit quod intus latet: *Effigies animi*, inquit Seneca, *sermo est.* Ita Pineda de Rebus Salomon. l. 5. c. 4. et l. 3. c. 12.

Tales sunt hæretici, cæterique infideles, et impii: *Ut Porphyrius et Julianus, qui contra Ecclesiæ doctores stultitiæ suæ fluenta fundebant*, ait Beda.

3. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos.] Pro *contemplantur*, hebraice est צופות *tsophot*, id est, ut Septuaginta, σκοπευουσι, id est *speculantur*; inde enim צפית *tsaphit* vocatur specula, et צופה *tsophe* speculator; qualis est Deus, qui ex alta cœli, imo æternitatis suæ specula speculatur omnia quæ fiunt in cœlo, terra et abysso; omnia præterita, præsentia et futura; omnia tam patentia, quam secreta et cordis arcana; quem proinde ubique oculis mentis et memoriæ vicissim speculari, revereri et colere debemus, juxta illud quod canit Ecclesia in hymno ad Laudes Feria V, ex Prudentio:

Nec lingua mendax, nec manus,
Oculi nec peccent lubrici,
Nec noxa corpus inquinet:
Speculator astat desuper,
Qui nos diebus omnibus,
Actusque nostros prospicit
A luce prima in vesperum.

Porro finem et fructum hujus speculationis oculorum Dei assignat Psaltes, dicens, psal. 33. 16: *Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum.*

Idem fuit sensus omnium veterum, etiam Poetarum et Philosophorum. Unde Victorinus lib. 4. adversus Arium (exstat tomo 5. Biblioth. SS. Patrum) docet Deum olim non tantum creditum mundi oculum, sed etiam in mundi vertice constitutum, ut aspectu minime versatili omnia intueretur. Deus ergo bonos speculatur oculis placidis et benevolis, malos oculis iratis et malevolis; bonos, ut salvet et beet; malos, ut perdat et damnet; utrosque, ut judicet singulorum cogitata, dicta, facta. Vide dicta c. 3. v. 6. Eccli. 23. 28.

Mystice, oculi Dei sunt providentia, favor, gratia, ac vicissim ira, indignatio, vindicta; horum enim indices, ideoque symbola sunt oculi.

Porro in Hebræo, ut liquet ex accentu *ethnach*, hæc sententia, æque ac cæteræ, est bimembris, sicque sonat : *In omni loco oculi Domini sunt speculantes bonos et malos.* Prius hemistichium dat rationem et quasi causam posterioris, q. d. Ideo oculi Domini ubique speculantur bonos et malos; quia ubique et in omni loco sunt per essentiam, præsentiam et potentiam. Oculi enim hîc non corporis intelliguntur, sed mentis, puta ipsa mens et intuitus Dei, quæ non est aliud quàm ipsa deitas. *Deus enim totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus suî*, ait Plinius, lib. 2. c. 7.

Hunc versum jure sibi attribuit S. Franciscus; cum enim à F. Masseo ad explorandam ejus humilitatem rogaretur : *Unde fit quòd totus mundus abeat post te, cum tu non sis nobilis, non dives, non doctus*, etc.? Respondit S. Franciscus : *Vis scire unde mihi quòd totus mundus abeat post me? hoc mihi est ab illis oculis altissimi Dei sanctissimis, qui in omni loco contemplantur bonos et malos. Hi enim oculi non vident inter malos majorem peccatorem, aut viliorem vel ineptiorem quàm me. Et quia ad efficiendum hoc mirabile opus quod intendit facere in terra, creaturam minus idoneam non vidit, propterea me elegit; quia stultum mundi elegit Deus, ut confundat sapientes, et ignobilia et contemptibilia et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia* (nobiles et magnates et fortes), *ut sublimitas virtutis sit ex Deo, et non ex creatura, ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus; sed qui gloriatur, in Domino glorietur.*

Denique, versum hunc Sanctus Thomas in festo S. Michaelis pro themate concionis proponit, eumque explicat varias intuitus Dei causas, modos, effectus et fructus recensendo.

Tropol. si oculi Dei in omni loco contemplantur nos, par est ut nos vicissim in omni loco eum contemplemur, nunc orando, nunc psallendo, nunc laudando ac dicendo cum Psalte, psal. 102 : *In omni loco dominationis ejus benedic, anima mea, Domino;* nunc invocando et dona poscendo; quis enim pauper, cum à divite benigne respicitur, oculos ad illum non efferat, ut subsidium suæ paupertatis accipiat? Si semper à Domino oculis misericordiæ aspiceris, tu, qui pauper et mendicus es, fac ut assidua mentis elevatione in ipsum accipias semper ea quibus à miseriis eripiaris.

4. LINGUA PLACABILIS, LIGNUM VITÆ : QUÆ AUTEM IMMODERATA EST, CONTERET SPIRITUM.] *Placabilis*, id est placans, placida, leniens iram aut dolorem, ut Hebr. מרפא *marpe* derivetur à רפה *rapha* per ה id est lenire; litteræ enim א et ה sæpe apud Hebræos inter se commutantur. Alioquin si in *marpe* retineamus ultimum א, vertendum est, sanitas vel medicina linguæ, id est sanans et medicans lingua, puta iram aut dolorem, est lignum vitæ, id est suavis, grata et accepta instar ligni vitalis paradisi. Unde ex Hebræo sic ad verbum vertas : *Medicina linguæ lignum vitæ est; perversitas* (id est perversa lingua, qualis est immoderata et temeraria) *in ea, confractio spiritus.* Mirum est Septuag. pro *perversitas* et *confractio* vertere contrarie : *Sanitas linguæ*, inquiunt, *arbor vitæ; qui autem conservat eam, implebitur spiritu;* et Syrus : *Sanitas linguæ lignum vitæ; et qui de fructibus ejus vescitur, satiabitur ab ea;* et Chald. *Medicina linguæ arbor vitæ; et qui comedit ex ea, de fructibus ejus satiabitur ;* R. Salomon vero posteriorem partem sic vertit : *Cum quis nefarie lingua utitur, est profligatio in vento, hoc est, perniciem accerset gravissimam, quæ vento Orientali comparatur; hic enim constitutus est ad puniendos sceleratos*, juxta illud Jerem. 18. 17 : *Sicut ventus urens* (Hebr. *Orientalis*) *dispergam vos*, psal. 47. 8 : *In spiritu vehementi* (Hebr. *Orientali*) *conteres naves Tharsis.* Simile est Exodi 14. 21. Et R. Levi : *Quies linguæ*, ait, *est lignum vitæ, hoc est, cum quis sermonibus parcit, silet et quiescit, sibi vitam pariet; cum enim quis ad damnum ei inferendum insurgit, hujus sermonibus delinietur; qui autem in lingua sua pravitatem vastitatemque collocat, sibimet gravissima inopinataque discrimina gignet; sicut arbor quæ venti vehementia confringitur; iram enim adversarii irritabit.* Verum melius Noster, Septuag. Chald. Syrus et alii per רוח *ruach* accipiunt spiritum, non ventum. Unde Noster vertit : *Conteret spiritum;* Septuag. vero : *Satiabitur spiritu;* quia Hebr. שבר *sceber* et contritionem et escam qua satiamur significat.

Igitur *lingua placabilis*, primo, est lingua placida, ac linguæ sanitas est lingua in se sana; quæ scilicet nullis iræ, invidiæ, impatientiæ morbis laborat; hæc proinde instar fructus arboris vitæ. Primo ipsummet hominem cujus est, in jugi pace, serenitate, lætitia conservat. Secundo, vitam ejus, tum corporis, tum animæ conservat et prorogat; mors enim animæ, et sæpe corpori, irrogatur per detractiones, calumnias, lites, rixas, aliaque linguæ intemperantis crimina, à quibus cavet lingua mitis et placida. Tertio, omnes animæ potentias, motus, sensus, affectus, totumque hominem temperat et componit, sublatis iræ et concupiscentiæ cum ratione dissidiis : qua in re sanitas animæ, et consequenter corporis, consistit. Vide quæ de ligno vitæ dixi capite 3. 18, et c. 11. 30, et Genesis 2. v. 9.

Secundo, *lingua placabilis* et sanans est lingua mitis et placida, quæ sua lenitate et gratia dolores et ægritudines animi in aliis curat et sanat; sicut lignum vitæ curabat omnes corporis alterationes; nimirum iratos sedat, dissidentes conciliat, invidos amicat, superbos facit humiles, pusillanimes erigit, etc. Quæ autem *immoderata*, Hebr. *perversa est*, puta immitis, iracunda, aliove vitio infecta et depravata, *conteret spiritum;* quia menti alterius infigit aculeos iræ, doloris, vindictæ, pusillanimitatis, mœroris, angoris, aut imprudentiæ et stoliditatis, quibus animi spiritusque pax, sanitas, vigor et robur frangitur et conteritur. Magna hæc linguæ est dos et gratia, quam S. Bernardus in Prælatis requirit, serm. 25. in Cant. Explicans enim illud : *Nigra sum, sed formosa, filiæ Jerusalem*, ait hæc verba esse sponsæ, quæ, ut æmulas stimulis invidiæ contra se agitatas leniret, eas amice vocat *filias Jerusalem.* Additque : *Omnibus quidem optanda est ista perfectio; proprie autem optimorum forma est Prælatorum. Sciunt quippe boni fidelesque Præpositi languentium sibi creditam animarum curam, non pompam. Cumque internum murmur cujuspiam illarum querulæ vocis indicio deprehendunt, etsi in ipsos usque in convicia et contumelias prorumpentis,*

medicos se et non dominos agnoscentes, parant confestim adversus phrenesim animæ non vindictam, sed medicinam. Hæc igitur ratio cur sponsa filias Jerusalem dicat eas ipsas, quas malevolas sustinet atque maledicas, videlicet ut in blando sermone deliniat murmurantes, commotionem sedet, sanet livorem. Scriptum est enim : Lingua pacifica compescit lites. Sic enim legit, imo explicat S. Bernardus quod nos legimus : *Lingua placabilis lignum vitæ.*

Huc facit discrimen iracundi et patientis, quod dat B. Antiochus in Pandectis : *Ramus*, inquit, *cum viret ac lentus est difficile, frangitur, quia cedit manui; qui autem aridus est facile confringitur, quia non cedit. Sic item mitis sane vir difficile convellitur, quia cedit et leniter flectitur; at iracundus, flecti nescius, uno tantummodo verbo frangitur.*

Porro Septuag. vertunt : *Sana lingua est arbor vitæ; quisquis eam custodierit, implebitur spiritu*, scilicet lenitatis, pacis, charitatis, sicut furnus calefactus, si clausus custodiatur, impletur spiritu caloris. Auctor vero Catenæ Græcorum sic Septuaginta explicat : Est, inquit, duplex linguæ sanitas : una quæ sanat, altera quæ sanatur. Ea lingua merito vocatur sana, quæ verbo non peccat; morbus enim linguæ est peccatum per illam admissum. Impletur autem spiritu, qui lingua non peccat, non quovis, sed sancto. Exhortatur infra quoque Sapiens ad cautam linguæ custodiam. Ait enim : *Favus mellis sunt boni sermones; dulcedo autem illius sanitas est animæ.* Doctrina de rebus utilibus et salutaribus germinat scientiam; hæc autem est lignum vitæ.

Denique, S. Chrysostomus in psalmum 104. v. 3. ad illa : *Pone, Domine, custodiam ori meo*, docet Adamum et Evam pulsos paradiso, quia linguam non custodierunt, sed cum serpente colloquia miscuerunt ; iis enim persuasi pomum vetitum comederunt : quare custodiam linguæ esse necessariam, ut felicitatem paradisi, quam loquendo perdidit Adam, quoad licet recuperemus. Hinc per Cherubim gladio igneo custodientem paradisum, mystice accipit custodiam linguæ ex cogitatione et terrore judicii divini. *Quænam autem*, inquit, *fuerit hæc custodia nisi ratio et cogitatio, quæ urget terribiliter habens præ manibus ignem eos usturum, qui ore suo temere usi fuerint?*

5. Stultus irridet disciplinam patris sui : qui autem custodit increpationes, astutior fiet.] Syrus : *Prudens autem custodit increpationes patris ;* Chaldæus : *Et qui sibi cavet ab ejus increpationes callidus est.* Pro *irridet* Hebr. est ינאץ *iinats*, id est aspernatur; Chald. *reprobat;* Septuag. *subsannat.* Sententia clara est, q. d. Stultus, id est insipiens et impius suo judicio suisque concupiscentiis addictus, cum de iis corripitur à patre, correctionem aspernatur, qua in re stultitiam suam ostendit; quia cum correctio hæc proficiscatur ex amore paterno, quo pater summe cupit bonum filii, ut scilicet eum doceat sapientiam et virtutem, ipse stulte et bonum hocce suum et amorem paternum spernit, ultroque in vitia, quæ eum in ruinam et gehennam ducent, ruit; in dies enim fit stultior, et in stultitia, id est vitiis et iniquitate, obstinatior.

At vero *qui custodit increpationes, astutus;* Septuag. *astutior,* id est prudentior et sapientior fiet; quia proficiet in omni honestate et virtute, quæ ei decus et felicitatem præsentem et æternam conciliabit. Hebr. est יערים *iarim*, id est astutus, callidus fiet instar serpentis; serpens enim oculos catulorum debiles et palpitantes solet acuere succo feniculi; atque inde tam acer visus in serpente, uti tradit Albertus Magnus, quin et Plinius, l. 21. c. 23 : *Feniculum*, ait, *nobilitavere serpentes gustatu senectam exuendo, oculorumque aciem succo ejus reficiendo.* Idem vero, l. 8. c. 27 : *Anguis*, ait, *hyberna latebra visu obscurato marathio herbæ sese affricans, oculos inungit ac refovet; si vero squamæ obtorpuere, spinis juniperi se scabit.* Simili modo parentes correptione sua acuunt prudentiam et virtutem filiorum. Hæc sententia sæpius inculcatur à Salomone, quia principium est et causa omnis boni filiorum, ut cap. 3. 1. cap. 4. 1. c. 7. 1. et nominatim cap. 12. 1. cap. 13. 1. Vide ibi dicta.

In abundanti justitia virtus maxima est : cogitationes autem impiorum eradicabuntur.] Hic versus non est in Hebræo, sed in Septuag. è quibus eum Noster transcripsit. Pro *virtus* græce ισχυς, id est robur, fortitudo, q. d. Justus, dum quotidie in justitia proficit, quotidie robur ejus augendo, corroborat pariter seipsum in bonis tam corporis quàm animi; quo fit ut omnes tentationes, persecutiones, afflictiones in dies fortius superet, omniaque hujus mundi adversa æque ac prospera generose transcendat, nec ullis promissis aut minis à justitia et virtute se vel latum unguem abduci sinat; quia in Deo et cœlo cor defigens omnia terrena despicit; at cogitationes et desideria impiorum, quia in terrenis opibus, amicis, honoribus collocantur; hinc debiles sunt, caducæ et evanidæ; ideoque cito radicitus succidentur et interibunt. Videntur Septuag. hanc sententiam addidisse sequenti, quæ exstat in Hebræo explicationis gratia; illius enim videtur esse paraphrasis et interpretatio, ut patet utramque conferenti.

Denique, nonnulli *justitiam* hîc accipiunt particularem, quæ est virtus jus suum cuique reddens, sicque explicant, q. d. Justitia est maxima virtutum moralium, ut docet Aristot. lib. 5. Ethicæ cap. 1. et S. Thomas 1. 2. q. 66. art. 4. qui et causam dat, quod justitia sit propinquior rationi, quodque ejus subjectum sit voluntas, objectum vero sint operationes, quibus homo recte et juste ordinatur ad alterum; cum fortitudo sit in appetitu irascibili, temperantia in concupiscibili, ejusque objectum sint cibus, potus et res venereæ. Verum pro *virtus* græce non est αρετη sed ισχυς, id est robur, fortitudo, uti dixi.

6. Domus justi plurima fortitudo : et in fructibus (Hebr. *proventibus*) impii conturbatio.] Septuag. *Domibus justorum fortitudo multa; fructus autem impiorum peribunt.* Pro *fortitudo* hebr. est חוסן *chosen*, id est robur, fortitudo; item opes et thesaurus reconditus et protectus.

Primo ergo R. Levi sic explicat : Domus justi munita est et firma duplici ratione, tum proprio robore, tum peculiari Dei providentia, qua justum complectitur. Verum, cum illam impius subibit, eadem conturbabitur, et excidium non evadet, auferetur que ab illa tum munimen, tum meritum. Accedit R. Salomon : Domus justi, inquit, est templum à Davide, vel potius à Salomone ædificatum, quod Israelitis tutissimum fuit munimentum et turris fortitudinis. Sed cum in illud Manasses idolum induxit, tunc conturbatum, profanatum et dissipatum fuit.

Secundo, Baynus, q. d. Non opes, sed justitia dat vires ad tolerandas adversitates : quibus proindè domus justi resistit, non impii.

Tertio et genuine, *fortitudo* hìc non tam robur, quam opes et thesaurum significat : hìc enim directe opponitur *fructibus*, Hebr. *proventibus*, impii ; et hunc significat Hebr. חסן *chosen;* quia fortitudo divitum sunt eorum divitiæ, juxta illud cap. 10. 15 : *Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus.*

Unde Pagnin. Vatabl. Cajetan. Marinus, Aben Ezra, et alii passim vertunt: *Domus* (vel *domui*, aut *in domo*) *justi thesaurus multus*, id est *magnus*, q. d. In domo justi multæ congregantur et conservantur opes, eæque manent et durant : quia sunt *chosen*, id est conditi et protecti à sapientia justitiaque, et à Deo : at fruges et proventus impii conturbantur, id est disturbantur et dissipantur vel grandine et procellis, vel à prædonibus et militibus eas diripientibus, vel ab ipsis domesticis, qui in domo impii solent pariter esse iniqui et rapaces, ut quisque sibi rapiat quod potest; itaque proventus domus et heri dissipantur et pereunt. Cum ex adverso proventus opesque justi Deus tuletur à procellis, à prædonibus, ab omni adversitate : ac domestici justi pariter sint fideles et justi, qui proinde in bonum et opes domus et heri collaborant et conspirant. Rursum justus conservat opes, riteque expendit in suos usus et in eleemosynas, ob quas Deus vicissim ei majores proventus attribuit. At impius bona sua in symposia, ludos, aleas, meretrices effundit et dilapidat: quo enim major ei proventus et annona obvenit, eo liberius peccat, et in luxum diffluit. Unde Baynus : Proverbium hoc docet, inquit, opes justis fore materiam virtutis, impiis vero vitiorum fomenta. Aben Ezra vero : Justi domus, inquit, est instar munitionis, id est apothecæ justi annona plenæ sunt, q. d. In domo justi ampla horrea frugibus referta sunt.

Insuper *chosen*, id est fortitudo, fortisque thesaurus, significat opes justi justo labore partas recondi, et diu servari in familia justi, et à patre ad filios et nepotes solere transfundi ; cum ex adverso opes impii, utpote per rapinam, usuram et iniquos contractus partæ adeo non durent, ut domum conturbent, dum de earum possessione et hæreditate litigant hæredes, vel inter se, vel cum iis, à quibus injuste ablatæ sunt. Denique videmus in domibus piorum vigere pacem, amorem, concordiam ; domos vero impiorum assiduis odiis, litibus, rixis conturbari. Unde Tigur. vertit : *In domo justi thesauri multi sunt ; at in proventibus impii perturbatio;* Vatabl. : *Per fructum impii labefactatur*, scilicet *domus ipsius*, puta *per opera prava ; hæc enim sunt fructus impii.*

Mystice, hæc accipias de thesauris virtutum et bonorum operum, præsertim eleemosynarum, quæ cum justo perdurant, imo eum perducunt ad regnum cœleste, juxta illud Christi : *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur*, Matt. 6. Cum ex adverso opera impiorum non perdurent, vel quia prava ; vel si bona, non sunt stabilia; illico enim impius ad impia relabitur.

Allegorice, auctor Catenæ Græcor. : *Per domos justorum*, inquit, *accipe Ecclesias, in quibus Dei fortitudo per Spiritus sancti præsentiam existit ; per fructum autem impiorum prava illorum opera, propter quæ certo interituri sunt.* Et Beda : *Domus justi*, ait, *est Ecclesia Christi, quæ plurimam habet fortitudinem, ita ut pluvia, ventis fluminibusque tentationum frequentium nequaquam possit dirui ; et in operibus diaboli conturbatio fervet assidua, quæ eamdem Christi domum vel per falsos fratres, vel per apertos adversarios dejicere tentat.*

7. LABIA SAPIENTIUM DISSEMINABUNT (Hebr. *spargunt;* Tigur., *serunt;* Symmachus, *custodiunt*) SCIENTIAM : COR STULTORUM DISSIMILE ERIT.] Hebr. : *Cor stultorum non sic;* Syrus et Pagnin. : *Non est rectum;* Tigur. : *Non est solidum;* R. Salomon : *Non est verum;* Chald. : *Labia sapientum notam faciunt* (Syrus, *loquuntur*) *scientiam*, et *stultorum non ita;* Septuag. : *Labia sapientum alligata sunt sensu; corda autem imprudentium non secura;* vel ut auctor Catenæ Græc. : *Sapientum labia judicio et sensu alligantur ; stultorum autem corda sunt lubrica et instabilia.* Pro *dissimile* enim Hebr. est כן *ken* quod est adverbium significans *sic, ita;* idem est nomen significans *rectum, verum ;* item *firmum, solidum.*

Pro *disseminabunt* Hebr. est יזרו *iezaru*, quod primo significat, ventilatione spargent, seminabunt, ut vertit Noster, Vatabl. Pagnin. et cæteri. Secundo, constringent, cingent, complectentur, alligabunt sibi scientiam, ut vertunt Septuag. verbum enim זרה *zara* est contrariæ significationis (qualia plura habent Hebræi) ut non solum spargere, sed et constringere, sive ea quæ sparsa et soluta erant, complicare et accingere significet; ut tam litteris (licet transpositis) quam significatione alludat ad אזר *azar*, id est cinxit, accinxit. Unde R. Salomon vertit : *Sapientes scientia coronabuntur;* זר *zer* enim coronam significat. Utrumque significatum huic loco congruit, et eòdem redit.

Sensus ergo planus est, q. d. Sapientes illi sapientiam et virtutem (hæc enim est scientia Sanctorum) cordi suo, et vicissim cor sapientiæ alligant, ut ea plene cor imbuant et impleant, quo fit ut cor mentemque habeant fixam et stabilem, utque sapientia pleni, eamdem deinde eructent, et in alios disseminent ; at vero cor stultorum dissimile est : nam alligatum est non sapientiæ, sed stultitiæ; quo fit ut mentem habeant instabilem, vagam et lubricam, qua ab una concupiscentia in aliam volvantur et dilabantur, utque stultitiam, qua pleni sunt, eructent et in alios disseminent. Unde S. Gregor. 3. p. Pastor. admonit. 19 : *De istis*, inquit, *scribitur: Cor stultorum dissimile erit. Cor quippe sapientum sibimetipsis semper est simile : quia dum veris persuasionibus acquiescit, constanter se in bono opere dirigit; cor vero stultorum dissimile est; quia dum mutabilitate se varium exhibet, nunquam idem quod fuerat manet.* Quare, ut ait Sixtus philos. : Sapiens semper similis est sibi, insipiens semper dissimilis. Id videre est in hæreticis, qui semper alia et alia, imo prioribus contraria docent. Videatur Lutherus septiceps apud Cochlæum.

Igitur Hebr. *iezaru* significat sapientes in docenda sapientia, id est virtute, id facere debere, quod faciunt agricolæ in seminando semine, juxta parabolam seminantis propositam à Christo, Matth. 13. 3 ; nimirum primo, quod, sicut agricolæ *iezaru*, id est ventilant semen seminandum, ut illud sit purum et à paleis secretum: sic pariter sapiens scientiam et sapientiam

quam docet, eventilet purgetque ab omni errore, æque ac mentem à cupiditate. Secundo, quod sicut agricolæ *iezaru*, id est sibi alligant et astringunt saccum seminis seminandi : sic pariter sapiens astringat sibi scientiam docendam, ut scilicet cordi suo eam penitus imprimat, ut dum docet, non ex ore, sed ex intimo cordis sensu, affectu et spiritu eam promere et expiare videatur. Hoc est quod ait Christus : *Exiit qui seminat seminare semen suum;* qui scilicet semen, id est verbum Dei, jam facit suum, id est suo cordi intime illud indidit et impressit. Peccant hac in re multi doctores et concionatores, qui conciones à se conscriptas ex memoria ad verbum recitant, perinde ac si recitarent orationem Ciceronis, quam didicerunt : quare eorum concio est arida et frigida declamatio; at sapientes magis ex corde quam ex memoria dicta sua promunt, ideoque illa viva sunt, efficacia et ardentia, quibus mentes auditorum accendunt et impellunt quocumque volunt. Tertio, sicut agricolæ *iezaru*, id est seminant semen liberaliter spe copiosæ messis; sic et sapiens sapientiam suam large spargit et disseminat, sciens eam esse semen, et ad seminandam eam sibi à Deo esse datam, qui hujus seminationis exactam ab eo exiget rationem in die judicii, præsertim quia pariter scit suæ seminationi amplam à Deo promissam esse mercedem, nimirum lauream doctorum in cœlis, et conversionem auditorum in terris. Esto enim auditores illico non convertantur, suo tamen tempore concionis auditæ memores; fructum vel in se vel in aliis non pœnitendum producent. Unde S. Chrysost. hom. 41. in Gen. : *Agricola quidem*, inquit, *non pari alacritate seminat, cogitans fructus hactenus fuisse inutiles; nos autem ab hac cura liberi sumus. Nam, licet jacto æquali semine ob auditorum ignaviam fructum non capiamus, perfecta tamen nobis futura est messis ac merces.* Hinc monet Sapiens Ecclesiastæ 11. v. 1 : *Mitte panem tuum super transeuntes aquas; quia post tempora multa invenies eum.* Et v. 4 : *Qui observat ventum, non seminat; et qui considerat nubes, nunquam metet.* Et Isaias c. 32. 20 : *Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini.* Igitur sicut agricola totum agrum suum serit, nec partem fertiliorem à minus fertili secernit : sic et prædicator non consideret an multi sint auditores vel pauci, an nobiles vel ignobiles, an docti vel rudes; sed dicat cum Apostolo : *Sapientibus et insipientibus debitor sum;* omnique data occasione strenue doceat et prædicet. Sic S. Franciscus, teste S. Bonaventura, eadem mentis alacritate, eodem spiritus fervore concionabatur paucis et multis, divitibus et pauperibus, civibus et rusticis. Tales fuere Apostoli, virique Apostolici, de quibus dicitur psal. 125 : *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.*

Quarto, S. Ambr. in Ps. 36 : *Labia sapientum*, ait, *alligata sunt sensu, eo quod omnia quæ loquuntur vero sensui congruere videantur, et sensus etiam sui prudentia intelligant quæ loqui debeant vel tacere, ut quæ silenda sint cohibeant claustro quodam nexuque labiorum; in his autem quæ oporteat dici, labiorum vincula resolvant.*

Idem in Ps. 38 : *Labia sapientis alligata sunt intellectu. Quando ergo vides illudentibus protervis sapientem tacere, dic : Ligavit iste intellectu labia sua; hoc est, prudenter tacet, ne labiorum suorum vinculis alligetur. Posuit ori suo custodiam, sepsit aures suas spinis, vectem adhibuit foribus oris sui; servat thesaurum cordis, et argentum eloquii sui, ut examinatum et purgatum, quando, oportet proferat, ne quisquam prius fur in cor ejus aut perturbator irrumpat, et ad eos captivum trahat, quibus flagitia sua vendat.* Item l. 3. epist. ad Constantium : *Labia tua alligata sint sensu, id est*, ait, *fulgeat sermonum tuorum manifestatio, intellectus coruscet et alloquium tuum, atque tractatus aliena non indigeat assertione; sed sermo tuus velut armis suis sese ipse tueatur, nec ullum verbum tuum in vanum exeat, et sine sensu prodeat. Est enim alligatura, quæ constringere solet animorum vulnera; quam si quis rejicit, desperatam sui prodit salutem. Et ideo circa eos, qui gravi ulcere vexantur, utere oleo sermonis, quo foveas mentis duritiam. Appone malagma adjunge alligaturam salutaris præcepti, ut vagos et fluctuantes circa fidem vel disciplinæ observantiam, nequaquam soluto animo et remisso vigore patiaris perire.* Plura vide apud S. Chrys. S. Ambros. Barradium, Salmeronem, et alios interpretes explicantes parabolam seminantis, Matth. 13. 3.

8. VICTIMÆ IMPIORUM ABOMINABILES DOMINO : VOTA JUSTORUM PLACABILIA,] id est grata et accepta sunt Deo, aptaque ad Deum conciliandum et placandum. *Vota* hìc significant non promissa Deo facta, sed preces; hebr. enim est תפלה *tephilla*, id est oratio, preces, supplicationes. Hebræa ergo sic habent : *Sacrificium impiorum abominatio Domini, et oratio rectorum beneplacitum ejus;* Chald. *et in oratione justorum placabitur;* Syrus, *gratas habet justorum preces;* Septuag. in Catena Græc. *Dominus impiorum victimas execratur; ast illorum preces, qui rationem vitæ recte instituunt, acceptæ sunt apud eum.* Sententia est clara. Ratio est, quod olim ante Christum omnia sacrificia Judæorum et Gentilium totam suam vim merendi, satisfaciendi et impetrandi habebant ex opere operantis, hoc est ex sanctitate et dignitate offerentis. At in lege nova Christus instituit sacrificium Eucharistiæ, quod valet non tantum ex opere operantis, sed longe magis ex opere operato, id est per se et vi sua; quia tam offerens, quam victima ejus, est ipse Christus, qui Deo gratissimus est; quare etiamsi offerens, puta sacerdos, sit impius, tamen sacrificium Eucharistiæ ab eo oblatum vim suam, quam habet ex opere operato, retinet et conservat, uti docent omnes Theologi. Et S. August. lib. 2. contra Parmen. cap. 6. ipsi cæterisque Donatistis hunc locum Salomonis objicientibus, ex eoque contendentibus baptismum ab hæreticis, utpote impiis, collatum, esse Deo ingratum, ideoque invalidum et reiterandum, respondet negando consequentiam. Objiciunt, inquit : *Sacrificia impiorum, execratio est Domino. Etenim*, inquiunt, *inique offerunt illa.*

Respondet ad hoc S. August. : *Jam supra responsum est, quia non est iniquus Christus, qui pro nobis seipsum obtulit, et noster in cælo mediator est; quo suam Ecclesiam gubernante bonis mali non oberunt, qui vel ignorantur, vel pro pace tolerantur, donec ipse veniat, ac separet præmissis messoribus à messe zizania, et ventilabro paleas à frumentis.* Et inferius : *Sacrificia ergo impiorum eis ipsis oberunt, qui offerunt impie.*

Nam unum atque idem sacrificium propter nomen Domini quod invocatur, et semper sanctum est, et tale cuique fit, quali corde ad accipiendum accesserit. Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat. Non ait, aliis, sed sibi. Orationes tamen et oblationes Christianorum, æque ac Judæorum, vim suam habent, non ex opere operato, sed operantis; quare si operans sit in statu peccati mortalis, ideoque Deo ingratus et exosus, parvam vim et pondus apud Deum habet ejus oratio, nisi eum peccati pœniteat, vel pœnitere incipiat. Nam ut ait S. August. serm. 19. de Verbis Domini: *Deus cor interrogat, non manum,* id est corda appendit, non oblationes: sanctitatem æstimat, non munus; intentiones ponderat, non orationes. Huic sententiæ parallela est illa Eccli. 34. 23: *Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis.* Vide ibi dicta. Ita hunc locum explicat S. Gregor. l. 7. Registri epist. 127. ad Recaredum regem Visigothorum, laudans eum ob munera S. Petro transmissa. Ejus verba translata sunt in Jus Canonicum et habentur 3. q. 7. c. 5. *In gravibus,* ubi sic dicitur: *In gravibus peccatis quis positus dum suis premitur, aliena non diluit. Cuncti enim liquido novimus, quia cum is displicet, qui ad intercedendum mittitur, irati animus procul dubio ad deteriora provocatur. Scriptum quippe est: Victimæ impiorum abominabiles Deo sunt, vota justorum placabilia. Neque enim in omnipotentis Dei judicio, quid, sed à quo datur, inspicitur. Hinc est enim quod scriptum est: Respexit Dominus ad Abel, et ad munera ejus; ad Cain autem et ad munera ejus non respexit. Dicturus quippe quia Dominus respexit ad munera; præmisit sollicite, quia respexit ad Abel. Ex qua re patenter ostenditur quia non offerens à muneribus, sed munera ab offerente placuerunt. Dona quippe iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes eorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. Item: Longe est Dominus ab impiis, et orationes justorum exaudiet.*

Porro Calvinistæ ex hisce Salomonis sententiis inferunt sine fide non posse fieri ullum opus bonum, etiam morale duntaxat, ideoque omnia opera infidelium et impiorum esse peccata. Quibus egregie respondet Bellarm. lib. 5. de Grat. et libero arbit. cap. 10. Multum interest, inquit, inter sacrificia et opera moralia; nam ut fiat bene opus morale, non requiritur ut fiat cum detestatione peccatorum, vel cum conscientia pura, quod tamen requiritur ad sacrificium rite offerendum. Cujus differentiæ ratio est; quia sacrificium habet pro fine placare et reconciliare Deum, vel ab illo beneficia aliqua impetrare, aut pro acceptis gratias agere; qui autem Deum sibi reconciliare nititur, et tamen peccata non detestatur, nec relinquit, is pugnat cum ipsa sua actione, nec tam Deum placat, quàm ad iracundiam provocat. Sic etiam qui vult à Deo beneficia impetrare, vel ei pro acceptis gratias agere, et tamen cum eo inimicitiam gerit, eumque offendere legem ipsius prævaricando non cessat; is Deum non tam honorat quàm irridet. Quare nihil est mirum, si sacrificium ejus Deo non placeat, quippe quod non rite offertur. At opus morale, ut eleemosyna in pauperem, non habet pro fine nisi egenti opem ferre, ad quem finem consequendum nihil pertinet puritas, vel impuritas, vitæ et conscientiæ ejus qui eleemosynam facit.

9. Abominatio est Domino via impii: qui sequitur justitiam, diligitur ab eo.] Chald. *Sequentes autem justitiam diligit.* Sententia hæc est clara, datque causam præcedentis, q. d. Ideo Deus execratur victimas impiorum, quia execratur eorum viam, id est vivendi agendique rationem; ideo vero preces justorum acceptat, quia eorum via, id est modus vivendi, puta justa eorum opera ipsi placent. Pro *qui sequitur* hebr. est מרדף *meraddeph*, id est, *qui persequitur justitiam*, quo significatur justitiam velut cœlestem virginem fugere homines terrenis cupiditatibus plenos, juxta illud Poetæ:

Ultima virtutum terras Astræa reliquit.

Quare virtutis studiosos debere eam fugientem insequi; idque ingenti contentione, conatu et studio, ut eam velociter præcurrentem velociori cursu assequi et apprehendere valeant. Igitur quo conatu canis venaticus persequitur leporem, præ illo gressus accelerando et multiplicando, donec leporem assequatur et comprehendat; eodem nos virtutem persequi debemus, nec à cursu continuo cessare, sed eum intendere, donec illam consequamur.

10. Doctrina mala deserenti viam vitæ: qui increpationes odit, morietur.] Tò *vitæ* non est in Hebræo, sed subintelligitur: *Via* enim *vitæ* est lex Dei, quæ ducit ad vitam longævam hìc, et deinde ad æternam in cœlis. Pro *doctrina* hebr. est מוסר *musar*, id est castigatio, disciplina, correctio. Sensus ergo est, q. d. Disciplina et correctio impio qui suas cupedias sequens deserit viam vitæ, id est legem Dei, est *mala*; tum quia ei ingrata est, insuavis et molesta; sic enim *bonum* sæpe sumitur pro jucundo et læto, *malum* vero pro tristi et molesto, ut cum ait Christus Matth. 6: *Sufficit diei malitia sua;* id est sua molestia, sua crux, sua afflictio: tum quia lex Dei impio comminatur pœnas pessimas tam in hoc seculo, quàm in futuro, illisque, si spernatur, ipsum addicit. *Qui* autem non tantum deserit viam vitæ, sed etiam *increpationes odit*, *morietur;* tum morte intempestiva, qua sæpe Deus improbos punit; tum morte æterna in gehenna; unde Septuag. vertunt: *Qui autem oderunt increpationes, moriuntur turpiter;* tales enim sunt incorrigibiles et quasi desperati, similes phreneticis et lethargicis, qui dormire volunt in suis peccatis, et dormiendo mori. Ita S. August. serm. 50. de Verbis Domini: *Prorsus,* inquit, *tales sunt homines lethargicis similes, qui in lucem oculos intendere pigrescunt, et his qui eos excitare volunt, molesti sunt. Recedite à me, ait lethargicus. Quare? Dormire volo. Sed ille: Morieris. Inde ille amore somni: Mori volo, respondet. Sed charitas desuper: Nolo.* Vide dicta v. 5. et locis ibidem citatis.

Hunc esse sensum liquet ex Hebræo, qui sic habet: *Correptio mala relinquenti semitam;* et ex Chaldæo: *Disciplina mali hominis,* inquit, *errare facit viam suam;* et Tigur. *Desertorum semitæ gravis castigatio manet;* et Vatabl. *Disciplina est gravis et ingrata homini, qui viam rectam deserit;* et Pagnin. *Flagellum malum est relinquenti semitam Domini;* et R. Salomon: *Supplicia gravia,* inquit, *pœnæque constitutæ et paratæ sunt divinum tramitem transilienti.* Sic et Aben Ezra, R. Levi,

Jansen. Salazar et alii. Porro Septuag. contrarie vertunt : *Disciplina innocentis cognoscitur à prætereuntibus ;* et Syrus ; *Correptio eorum qui mala nesciunt manifesta est.* Verum in Septuag. pro ακακου, id est *innocentis,* videtur corrigendum κακου, id est, *mali, nocentis ;* sic enim habent Hebr. Chald. et cæteri jam citati, quin et Scholiastes Septuag. : *Disciplina,* inquit, *est malum derelinquenti viam ;* quod plane consentit cum cæteris jam citatis.

Aliter explicat Baynus, q. d. Patris vel doctoris, qui deserit viam vitæ, id est legem Dei, doctrina mala est ; quia sicut ipse vitiosus est, sic eadem vitia verbis et factis docet, imprimitque filiis et discipulis.

Aliter quoque Hugo, q. d. Male docet qui sola verbi doctrina, id est solo ore, docet, cum opere deserat viam vitæ, id est legem Dei; quia, ut ait Beda in Proverb. : *Male vivere et bene docere nihil est aliud, quàm se sua voce damnare ;* et, ut ait Chrysost. hom. 17. in Matth. *Doctrinæ ipsius magnis vocibus ipsa facta reclamant.* Vide auctorem Imperfecti apud S. Chrys. homil. 9 et 10, in Matth. ubi inter alia ait : *Talis non alterum instruit, sed se ipsum castigat. Nemo enim potest in valle stare, et de monte loqui ; sed aut ubi stas, inde loquere ; aut unde loqueris, ibi sta. Si in terra est animus tuus, ut quid de cœlo loqueris ?* Et inferius : *Melius est facere et non docere, quàm docere et non facere ; quia qui facit, aliquos corrigit suo exemplo ; qui autem docet et non facit, non solum neminem corrigit, sed insuper multos scandalizat. Quis enim non movetur ad peccandum, cum viderit ipsos doctores justitiæ peccantes?*

11. Infernus et perditio coram Domino : quanto magis corda filiorum hominum ?] Sept. : *Infernus et perditio manifesta coram Domino, quomodo non et corda hominum ?* Hebr. est אף כי *aph ki,* quod in comparatione, qualis hic est, significat *quanto magis,* vel *multo magis.* Ita Pagnin. Vatabl. Marinus, Baynus, Jansen. et alii. Quare frigide et parum apte nonnulli vertunt : *Infernus et perditio coram Domino, etiam et corda filiorum hominum.* Alludit ad illud Job. 26. 6 : *Nudus est infernus coram illo, et nullum est operimentum perditioni.*

Infernus et perditio.] Hoc est, infernus omnia perdens, ut sit hendiadys ; infernus enim dicitur *perditio,* hebr. אבדון *a baddon,* id est interitus, consumptio, locus omnino nobis occultus et multa caligine obvolutus, barathrum et præcipitium, in quod cum aliquid descendit, periisse videtur tenebris et oblivionis caligine immersum et obrutum, juxta illud ps. 87.13: *Numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, et justitia tua in terra oblivionis ?* Aut simplicius, *infernus* est locus imus terræ et totius mundi, ac carcer damnatorum ; *perditio* est ipsa mors, gehenna et damnatio æterna eorumdem. Rursum *perditio* sunt ipsi perditi, puta damnati tam homines quàm dæmones in inferno. Unde Apoc. 9. 11. angelus præses abyssi vocatur hebr. *abaddon,* græce απολλυων, latine *exterminans ;* vel perdens. Quare minus probabiliter per infernum Cajetan. et Jansenius accipiunt statum mortuorum ; Mercerus, sepulcrum ; alii, mortem, q. d. Deus novit statum mortuorum (scilicet ubi sint mortui, quid patiantur) qui hominibus in hac vita videtur abstrusissimus. Ergo multo magis novit corda hominum hic viventium ; hæc enim hominibus non ita videntur abstrusa ; licet à parte rei magis abstrusa, secreta et arcana sint. Verum Hebr. שאול *scheol* proprie infernum significat, non mortem, nec sepulcrum, præsertim cum ei additur אבדון *abaddon,* id est perditio. Unde Ecclesia damnat Calvinum, qui negat Christum descendisse ad inferos ; et per inferos accepit sepulcrum, quasi idem in Symbolo sit : *Descendit ad inferos,* quod *et sepultus est.*

Aben Ezra et R. Levi hunc versum connectunt cum præcedenti hoc modo : Dominus, in cujus conspectu est infernus et perditio, hoc est, cui nihil est absconditum, probat cogitationes et corda filiorum hominum, qui relinquunt viam disciplinæ, et odio habent castigationem, ac dabit illis mercedem, ut moriantur ante diem suum, atque descendant ad infernum et perditionem. Timorem ergo hic Salomon incutit iis qui deserunt vias rectas, quasi possint latere et fallere oculos Dei, qui etiam secretissima clare perspiciunt. Idem facit pater Salomonis David psalm. 138. 7 : *Quò ibo,* ait, *à spiritu tuo, et quò à facie tua fugiam? si ascendero in cœlum, tu illic es ; si descendero in infernum, ades,* etc.

Est argumentum à minus difficili ad magis difficile, q. d. Deus cognoscit infernum et damnationem ac damnatos ; ergo multo magis cognoscit corda, id est cogitationes et volitiones cordium eorum, qui in terra hac vivunt ; illud enim difficilius est, hoc facilius.

Difficultas est quomodo hæc sententia sit vera. Ratio dubitandi est, quòd infernus et damnatio sint res physicæ, ideoque determinatæ ac certæ, quæ facile sciri possunt ; at vero cogitationes et intentiones hominum sunt res liberæ, ideoque indeterminatæ, secretæ et arcanæ, ideoque soli Deo cognitæ. Unde Angeli, dæmones et damnati cognoscunt infernum et pœnas damnatorum ; non vero cognoscunt secreta cordium.

Respondet primo Jansenius et Cajet. Salomonem loqui de difficultate, quæ est non à parte rei, sed in opinione hominum ; homines enim putant difficilius esse, imo vere eis difficilius est cognoscere secreta inferni quàm secreta cordium ; quia illorum nulla habent indicia, horum vero habent per verba, vultum, gestus, facta, etc.

Hæc responsio est facilis et probabilis. Scriptura enim subinde loquitur ex mente et sensu hominum, ac phrasibus et moribus hominum sese accommodat.

Secundo, R. Levi sic argumentum concinnat ; infernus est locus imus, et à Deo remotissimus ; cor autem sive mens hominis est Deo vicina, quia ad Dei imaginem creata. Si ergo oculi Dei penetrant usque ad imum inferni à se remotissimum, multo magis penetrabunt corda hominum sibi vicina.

Tertio, Hugo corda hominum limitat ad homines bonos, q. d. Si Deus respicit infernum et damnatos in eo, ut illos pro mensura malorum ab ipsis commissorum puniat ; quanto magis respiciet corda bonorum, ut ea pro bonis mente destinatis et opere perfectis præmietur ?

Quarto, magis genuine et profunde per infernum et perditionem accipe damnationem et damnatos, præsertim dæmones, q. d. Deus cognoscit secreta inferni et damnatorum, præsertim dæmonum ; ergo multo magis cognoscit

secreta hominum viventium. Dæmones enim uti naturæ subtilitate, sic et mentis profunditate ac celandis secretis superant homines; unde magis versuti, fraudulenti et dolosi sunt quàm homines, ut patet ex eorum tentationibus, quibus viros etiam sanctos sæpe implicant, seducunt et prosternunt. Rursum Deus novit omnes actus etiam internos et secretos cordium, tam dæmonum quàm hominum damnatorum, quos habuerunt in via; ideoque cuique inflixit eam pœnarum in gehenna mensuram, quam quisque suis actibus meritus est. Insuper Deus novit omnes cogitationes et volitiones dæmonum et damnatorum, quas nunc habent, et quas habituri sunt per omnem æternitatem; ergo multo magis cognoscit cogitationes et volitiones hominum, qui in terra misere et modice vivunt.

Denique τὸ *coram Domino* non tantum significat Deo nota esse corda hominum, æque ac dæmonum et damnatorum, sed etiam illa esse in manu, potestate et dominio Dei, ut de illis faciat quod lubet, ut cogitationes et volitiones eis immittat quascumque voluerit, ut pœnas vel præmia et gaudia eis indat, prout ei placuerit. Corda enim omnium Angelorum, dæmonum et damnatorum ita sunt in manu Dei, sicut lutum est in manu figuli, ut ait Jerem. cap. 18. 6, et sicut cera est in manu cerarii. Ergo pari, imo potiori ratione eodem modo in manu Dei sunt corda hominum, juxta illud S. Pauli: *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat;* Rom. 9. 18 et 20. Hinc Deus à S. August. et aliis vocatur *Rex mentium;* quia totus eas penetrat, possidet, occupat, ut eis intime illabi, cogitationesque et volitiones quascumque voluerit, vitaliter indere queat, quod nequit dæmon vel angelus. Recte ergo argumento à magis difficili ad minus difficile argumentatur Salomon. Si Deus sua sapientia penetrat, et sua potentia possidet mentes dæmonum et damnatorum in inferno, adeo ut eas igne cruciet et urat ergo multo magis penetrat et possidet corda hominum adhuc viventium, qui cum dæmonibus in versutia et robore comparari nequeunt.

Simili phrasi ait Abraham ad Lot Genes. 13. 9: *Ecce universa terra coram te est*, id est, in tua potestate et arbitrio est ut eligas in ea regionem, quæ tibi magis arridet. Et David Deo psal. 37. 10: *Domine, ante te omne desiderium meum*, q. d. In tua manu est ut illud expleas. Isaiæ 40. 10: *Opus illius coram illo*, id est in illius manu et arbitrio est. Cant. 8. 12: *Vinea mea coram me est;* mei juris est et potestatis.

12. Non amat pestilens (Septuag. *indisciplinatus*, qui disciplinam et correptionem aversatur et excutit) eum qui se corripit: nec ad sapientes graditur.] Vatabl. *accedit;* Septuag. *cum sapientibus non conversabitur;* Syrus, *non ambulat;* quia enim futurum putat ut ab iis arguatur, idcirco eos fugit, ait Aben Ezra. Pro *pestilens* Hebr. est לץ *lets*, id est irrisor, illusor, qui omnia monita irridet et cachinno exsibilat, quales suo contemptu, sannis, jocis et dicteriis pestilentissimi et summe noxii sunt: quia omnia jura tam divina quàm humana in jocum vertunt, et risu eludunt; qui proinde ut pestes fidelibus vitandi, et ab eorum cœtu velut membra putida ejiciendi et resecandi sunt: quia suo malitiæ contagio multos inficiunt, animasque eorum interimunt. Tales sunt hæretici, de quibus proinde ita sancit Apostolus ad Titum 3. 10: *Hæreticum hominem post unam et secundam correptionem devita, sciens quia subversus est, etc., cum sit proprio judicio condemnatus.* Nam ut idem ait 2. Timoth. 2. 17: *Sermo eorum ut cancer serpit.*

13. Cor gaudens exhilarat (Pagn. *decorat*) faciem: in mœrore animi dejicitur spiritus.] Septuag. *Cordis læti facies floret* (Complut. *viret;* Origen. hom. 4. in Cant. *florida est*); *in tristitiis autem posita mœsta est;* Syrus: *Cor hilare pulchrum reddit corpus, cor triste spiritum dolore afficit;* Tigur. *In mœrore cordis languescit spiritus;* Vatabl. *Frangitur, obscuratur, aut perit et obsolescit spiritus.*

Primo, R. Salomon sic exponit, q. d. Si cordi Dei gaudium afferas, ejus semitam amplectendo, Deus vicissim erga te vultum benevolum et hilarem præ se feret, votis tuis satisfaciens. Sin vero eidem dolendi ansam præbeas, ille vicissim spiritu perturbato erga te se monstrabit, sicut legimus tempore Noe ob scelera hominum Deum tactum dolore cordis intrinsecus dixisse: *Delebo hominem quem creavi*, Genes. 6. Hic sensus hoc loco est impertinens: agitur enim hìc de gaudio cordis humani, non divini.

Secundo, R. Levi: Cor gaudens, inquit, ad contemplationem mirifice confert. Hac de causa Eliseus psaltem adduci jussit, ut musica exhilaratus ejus animus assurgeret ad divina, spiritumque propheticum acciperet, 4. Reg. 3. 15. Vice versa, tradunt Rabbini Jacobum patriarcham ob amissum Joseph filium suum mœrentem, spoliatum fuisse Spiritu sancto, nimirum spiritu lætitiæ et hilaritatis, quo gaudet et per quem magna operatur Spiritus sanctus. Sic et Hugo per *spiritum* hìc accipit Spiritum sanctum, quem affligit et ex animo tristi pellit tristitia. Quin et B. Antiochus, hom. 25. de Tristitia: *Averte*, inquit, *à te tristitiam hanc, et ne contristes Spiritum sanctum qui in te habitat, ne forte interpellet Deum, et recedat à te; Spiritus enim Dei, qui in hanc etiam carnem se effudit, tristitiam non fert, neque animi angustiam.* Et iterum: *Tristitia Spiritum sanctum mœstificat, qui homini datus est hilaris. Ut enim acetum vino si immisceatur, nihil affert jucundi gustus; sic etiam tristitia Spiritui sancto immixta paraclesim ejus reddit inamœnam.* Mutuatus est hæc B. Antiochus ex lib. Pastoris, sive Hermæ, discipuli S. Pauli, qui lib. 2. mandato 10. sic ait: *Tristitia omnium spirituum nequissimus est, et pessima servis Dei, et omnium spiritus exterminat, et cruciat Spiritum sanctum.* Ac paulo post subdit: *Aufer ergo tristitiam à te, et noli offendere Spiritum sanctum, qui in te habitat, ne roget Dominum, et recedat à te. Spiritus enim Domini qui datus est in carnem, tristitiam non sustinet.* Et tandem: *Cum ergo mixta fuerit oratio cum tristitia, non patietur orationem mundam ascendere ad altare Dei. Sicut enim vinum aceto mixtum eamdem suavitatem non habet: sic etiam tristitia Spiritu sancto mixta eamdem orationem mundam non habet.*

Tertio et genuine, q. d. Cor gaudens non tantum in seipso gaudet, sed et suum gaudium per naturalem sympathiam in corpus, ac præsertim in faciem transfundit: hanc enim facit hilarem, roseam, decoram, florentem, ut spiritum hilaritatis efflare videatur: vice versa cor, sive animus tristis et mœstus tristem mœstumque deji-

cit spiritum, et consequenter faciem et vultum consternat, eumque nubilum, luridum et atrum efficit : spiritus enim in vultu maxime affectus suos patefacere solet. Unde auctor Catenæ Græcor. ex Septuag. sic vertit : *Quando cor gaudet, facies viret; cum autem in mærore jacet, spiritus tristis ac tetricus incedit;* spiritus enim est qui agitat corpus, et in illo se suosque affectus lætitiæ vel tristitiæ exerit per spiritus vitales et animales, quos corpori præsertim faciei suggerit : hinc spiritus lætus spiritosum et lætum roseumque facit vultum, collum erectum, genas vividas, oculos alacres, corpus agile, pedes veloces, vocem argenteam : vice versa, spiritus tristis tetricum luridumque facit vultum, collum demissum, genas depressas, oculos lividos, corpus grave, pedes plumbeos, vocem tremulam. Porro vera lætitiæ causa est justitia et virtutum studium, ait auctor Catenæ Græc. sicut vera tristitiæ causa est mala vita et conscientia. Tacite ergo monet Salomon studendum virtuti, ut semper gaudeamus, ac cavendum à peccato, ut evitemus tristitiam. Unde S. Chrysost. hom. *Quod non datur pariter secundùm Deum et secundùm mundum gaudere,* sic ait : *Justorum lætitia vera est animæ pariter ac corporis recreatio, et sempiternæ fruitionis præsagium et flos.* Quocirca fideles hortatur Apostol. dicens : *Gaudete in Domino semper; iterum dico, gaudete,* Philipp. 4. 4. Vide ibi dicta.

Nota : Pro *dejicitur* Hebr. est נכאה *nechea*, id est, *perturbatur, conturbatur, obscuratur* spiritus, utpote cui lux gaudii adempta est; Marinus, *est mæstus,* Pagnin. *est tristis;* Tigur. *languescit;* Vatabl. *frangitur, perit, obsolescit.* Nam, ut ait S. August. epist. 20. ad Honoratum cap. 14, explicans illud psalmi 21 : *Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei : Tristitia quasi solvit cor. Unde dicitur etiam græce λυπη, quod hinc appellata sit λυπη,* id est tristitia, eo quod λυη, id est, solvat et tabescere faciat cor. Et B. Antiochus hom. 25 : *Tristitia,* ait, *os leonis est, quod nullo negotio mærore confectum absorbet.* Et S. Nilus, orat. 5. de Tristitia, pulchris et appositis similitudinibus ignis, fumi, aquarum, febris et parturientis idipsum declarat : *Ignis,* ait, *assiduus plumbum imminuit, et mundi tristitia mentem atterit. Oculorum aciem hebetat fumus, et contemplatricem animi vim obtundit tristitia. Aquæ profunditas non admittit solis splendorem, et cor triste non exhilarat lucis contemplatio. Ut gustus vim adimit febris, sic animi sensus aufert tristitia.* Et iterum : *Doloribus,* inquit, *afficitur mater, dum filium parit; sed posteaquam peperit, non dolet amplius. Tristitia vero et in ipso partu dolorem affert; et posteaquam nata est, vehementer excruciat.* S. Greg. Nazianz. Iambico 15. paucis ita lætitiam et tristitiam definit :

Lætitia quidnam ? mentis est diffusio ;
Tristitia ? cordis morsus et turbatio.

S. Chrysost. epist. 3. ad Olympiad : *Tristitia,* ait, *tinea est non ossium tantum, verum etiam mentis, et perpetuus carnifex non latus fodiens, sed animi vires labefactans.* Quocirca S. Basilius, hom. de Gratiarum actione, docet fidelem debere generoso animo violentas impressiones et assultus tristitiæ à sese depellere : *Ingenerosæ prorsus,* inquit, *nec virilis animæ, et quæ parum constanti spe innitatur Deo, est ad eum modum adversis frangi, rebusque parum lætis succumbere. Ut enim vermes plurimum innasci solent tenerioribus lignis; haud secus angor iste dejectioris animi in eos hominum se insinuat, qui molliore sunt nec constanti ingenio.*

Et inferius remedium tristitiæ assignat spem et cogitationem retributionis æternæ : *Affecit,* inquit, *te aliquis ignominia? Quin tu ad eam suspice gloriam, quæ reposita in cælis est tibi paranda merito patientiæ, jacturam rerum tuarum adiisti? Imo oculos imprime fixius illis cælestibus divitiis, et thesauro incomparabili, quem tibi ipsi pretio bonorum operum seposuisti. Patrione solo exclusus es? At patriam habes cælestem illam Jerusalem. Periit tibi filius? sed Angelos habes quibuscum in circuitu divini illius throni tripudies, lætitia sempiterna exhilarandus.*

Idem, orat. 12. de Mœrore : *Nam res adversæ,* inquit, *animum, sicuti ignis aurum, probant; ac sane illis qui recte sunt instituti, calamitates veluti alimenta quædam athletica atque exercitationes sunt, quæ luctatorem ad paternam gloriam deducunt. Nimia autem tristitia auctor peccati esse solet, cum mæror mentem submergat, consilii inopia vertiginem afferat, penuria cogitationis animum ingratum generet. Turpe enim est benedicere vos ob res secundas, silere vero ob adversas; imo tunc vel maxime gratiæ nobis agendæ essent, cum exploratum habeamus, quod, quem diligit Dominus castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit. Eripit quidem ex miseriis sanctos suos Deus, non tamen absque probatione, sed tolerantiam ipsis tribuit.*

Denique Salomonem secutus Siracides : *A tristitia,* inquit, *festinat mors, et cooperit virtutem, et tristitia cordis flectit cervicem,* Eccl. 38. 19. Vide ibi dicta.

14. COR SAPIENTIS QUÆRIT DOCTRINAM (Hebr. *scientiam*), ET OS STULTORUM PASCITUR IMPERITIA.] Hebr. *stultitia;* Symmach. *pascit iniquitatem;* Septuag. *correctum quærit sensum; os autem indisciplinatorum cognoscit mala;* Chald. clare : *Cor intelligens quærit scientiam, et os stultorum stultitiam. Sapiens* hìc est prudens et justus; *hic quærit doctrinam* et scientiam, scilicet practicam, puta prudentiam, honestatem et virtutem, ut quotidie in iis crescat et proficiat; stultus autem, id est peccator, vitiis addictus, pascitur stultis concupiscentiæ suæ cupediis, et gulæ vitiorumque illecebris, quibus quotidie magis se implicat et inebriat; unde Syrus vertit : *Cor justorum quærit scientiam, os stultorum improba eloquitur;* et R. Levi : *Ore,* inquit, *stultorum fovetur cordis stultitia, quod à corde ad os sermo progreditur.* Melius Jansenius, q. d. Sapiens avet audire et discere prudentia sapientum dogmata; at stultus ore hiante et patulo avide excipit insulsas et carnales insipientium fabulas, nugas, spurcitias, perinde ac si iis quasi epulis pasceretur. Verum hæ epulæ non sunt hominum, sed pascua brutorum. Hæc enim significat Hebr. ירעה *ire;* id est *pascitur,* quod de brutis dicitur. Optime utrumque jungas, q. d. Cor sapientis quærit doctrinam audire et discere, ac ubi didicerit, eamdem alios docere; at os stulti pascitur imperitia, quia avet eam audire æque ac proferre, atque de ea jugiter colloqui et sermocinari, ut eam alios doceat, eosque insipientes, id est, carnales et vitiosos, efficiat. Unde Septuag. vertunt : *Os indisciplinatorum cognoscit mala,* id

est, mala audiet et eloquetur; et Symmach. *pascit injustitiam* vel *stultitiam*, id est alit, fovet et nutrit improbitatem, tum in animo suo, tum in mentibus aliorum, eam probando, laudando, extollendo, docendo.

Symbolice, Hugo: *Os stultorum*, inquit, *pascitur imperitia*, id est, vanitate et falsitate. Quatuor autem sunt animalia, quæ totidem elementis victitant, salamandra igne, chamæleon aere, halec aqua, talpa terra; sic etiam quatuor occurrunt stultorum genera, qui ejusmodi rebus pascuntur et vivunt. Invidi et iracundi igne furoris pascuntur; superbi et ambitiosi aere vanæ laudis; luxuriosi aqua voluptatis, cupidi et avari terra caducæ prosperitatis: hæc ille.

15. OMNES DIES PAUPERIS, MALI: SECURA MENS QUASI JUGE CONVIVIUM.] Hebr. *Omnes dies pauperis mali, et bonus corde* (vel *bonum cor*) *juge convivium*; Chald. *et cujus hilaris est animus, continuum est convivium*; Syrus, *et jucundi omni tempore sunt quieti.* Nota: *Bonum cor* Hebræis idem est primo, quod bona, pura et sancta conscientia; secundo, quod quieta, læta et jucunda mens ac conscientia; hæc enim duo sunt connexa: puritas enim conscientiæ parit quietem, quies lætitiam conscientiæ. Utrumque significavit Noster vertendo, *secura mens.*

Porro varii varie hunc versum vertunt, et explicant; omnes probabiliter et apposite.

Primo, Tigurina vertit: *Omnes dies afflicti hominis mali sunt; cor autem lætum juge convivium est.* Hebr. enim עני *ani* est pauper, miser, afflictus. Et sic clara est antithesis; opponitur enim afflictus et tristis læto, quod afflicti dies mali, id est miseri, sint; læti autem sint felices, perinde ac si in jugi versaretur convivio. Sic et Aben Ezra: עני *ani,* inquit, id est pauper et afflictus, hic vocatur, qui mœrore se vinci patitur; hic enim opponitur bono corde, id est læto et jucundo.

Secundo, R. Levi et ex eo Vatab. per *pauperem* accipit insipientem; hic enim pauper et inops est non census, sed sensus et mentis, q. d. Tota vita insipientium, puta impiorum, qui malam habent conscientiam, misera est; at sapientum, id est justorum, vita festa et jucunda est instar perennis convivii. Simili modo conscientiam puram opiparo convivio comparat S. Chrysost. hom. 15. in Matth. *Cum nullis stimulis*, inquit, *conscientiæ animus pungitur, magno semper fruitur gaudio, adeo ut nemo id oratione possit exponere. Quid enim tibi videtur in præsenti vita jucundum atque suave? mensane deliciosa? Sed hæc illi voluptati, quæ virtutem consequitur, collata, amara et tristitiæ plena videtur.* Porro Hugo: *Convivæ*, ait, *hujus convivii sunt virtutes, quæ omnes propriis ferculis reficiuntur.*

Tertio, R. Salomon censet hic opponi et præponi divitem pauperi, q. d. Pauper dies agit malos, id est miseros; at dives semper habet bonum, id est lætum cor: quia in perpetuis agit conviviis et deliciis. Verum hic sensus crassus est et Judaicus

Quarto, alii *pauperem* proprie accipiunt, ejusque paupertatis bonum, puta securitatem, censent hic commendari, q. d. Vulgus pauperes æstimat malos, id est miseros, et paupertatem esse miseriarum maximam; at ego Salomon aliter sentio, nimirum securam mentem, quam suggerit paupertas, esse quasi juge convivium. Nam ut ait S. Chrysost. homil. 30. in Matth. *Pauper semper securus est, et omni metu vocat; summa autem potestas sine timore periculi nunquam est.* Idem, hom. de recipiendo Severiano: *Paupertas*, ait, *est tutum asylum, perpetua securitas, portus tranquillus, deliciæ periculorum expertes, voluptas sincera.* Et Seneca, epist. 2. ad Lucilium: *Honesta res est*, ait, *læta paupertas. Imo jam non est paupertas, sed opulentia cordis, si læta est. Denique non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert quantum illi in arca, quantum illi in horreis jaceat, quantum pascat aut feneretur, si imminet alieno, si non acquisita, sed acquirenda computet? Quis sit divitiarum modus quæris? primus, habere quæ necesse est; secundus, quod satis est.* Huc accedit Budæus in Annotationibus reliquis in Pandectas, p. 18. *Qui τὸ mali* non refert ad *τὸ dies pauperis*, sed ad *secura mens*, q. d. Omnes dies pauperis sunt mens secura mali, id est, secura a malo. Sic enim ait: *Absimili Latini sermonis ignoratione, nisi fallor, corruptum est pulcherrimum apophthegma Sapientis, c.* 15. Prov. *Omnes dies pauperis mali; secura mens quasi juge convivium, neque enim mali epithetum est pauperis, ut scholiastæ et glossularii intellexerunt; sed est substantivum nomen, hoc sensu: Omnis vita pauperis, animi est constitutio securitate mali prædita. Sic Lucanus ait in 5. Pharsal.*

> O vitæ tuta facultas
> Pauperis angustique laris! ô munera nondum
> Intellecta deûm! quibus hoc contingere templis,
> Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu
> Cæsarea pulsante manu?

Securus enim genitivo jungitur, ut apud Quintilianum in VIII qui de tautologia loquens: Hæc enim, inquit, *quanquam non magnopere summis auctoribus vitata, interim vitium videri potest; in quod sæpe incidit Cicero, securus tam parvæ observationis. Et apud Virgilium: Securus amorum.* Et Lucanus, lib. Pharsal. de leone:

> Per ferrum tanti securus vulneris exit.

Securus, id est negligens et contemptor. Verum hæc expositio non convenit textui Hebræo, in quo liquet *τὸ mali* referri ad *dies pauperis*, non *ad secura*, vel, ut Hebr. est, *bona mens.*

Quinto, noster Salazar censet hic pauperes necessitate opponi pauperibus spiritu, q. d. Pauper, qui paupertatem odit, vitam agit miseriis obrutam; at *secura mens*, Hebr. *bonus corde*, qui scilicet æquo animo paupertatem acceptat, suaque sorte tenui contentus vivit, hic vivit jucunde, agitque quasi *juge convivium.* Unde Seneca, l. 1. de Remediis fortunæ: *Paupertas*, ait, *mihi gravis est, imo tu gravior paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere illa expedita est, hilaris, tuta; tu illam opinione gravem reddis.* Et epist. 2: *Cui cum paupertate bene convenit, dives est. Non est in paupertate vitium, sed in animo; illud quod paupertatem nobis gravem facit, divitias quoque graves facere potest. Quemadmodum enim nihil differt utrum ægrum in lecto ligneo an in aureo colloces; quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transfert; sic nihil refert utrum ægri animus in divitiis, an in paupertate ponatur; malum enim suum sequitur.* Hic sensus appositus est, sed arctior; arctat enim

securam mentem, quæ omnium est piorum et sanctorum, ad pauperes spiritu.

Sexto ergo, adæquate et genuine, opponit Salomon paupertatis malo, quod vulgus summum æstimat, bonum securæ mentis, quod revera summum est hujus vitæ, q. d. Sicut homines summum malum æstimant paupertatem, ita ego ex adverso summum hujus vitæ bonum judico securam mentem et conscientiam. Quare hoc remedium pauperibus suggero, ut malum paupertatis depellant, q. d. Omnes dies pauperis mali, id est, laboriosi, molesti, miseri sunt; si tamen curent ut in paupertate adsit eis secura mens; hæc omnes paupertatis miserias leniet, imo absorbebit. Secura enim mens facit mentem lætam et hilarem, perinde ac si in jugi versaretur convivio. Unde Pagninus vertit : *Omnes dies pauperis mali sunt ; sed jucundus corde est ac si esset in jugi convivio.* Nam ut ait S. Chrys. hom. 2. in Epist. ad Romanos : *Qui conscientiam puram habet, licet pannosus sit, et cum fame assidua luctetur; tamen beatior et tranquillior est illis qui inter delicias magnopere degunt.*

Nota : *Secura mens* hebr. vocatur *bonum cor; bonum*, tum ethice, id est, purum et sanctum ; tum physice, id est, lætum, hilare, jucundum ; tale enim est purum et sanctum ; puritatis enim individua comes est lætitia. Hinc *securus* dicitur quasi *seorsim à curis*, puta qui vacat perturbationibus animi, ait Budæus loco jam citato; securitas enim opponitur curæ et anxietati, estque animi recta placidaque constitutio, malorum impendentium cura vacans. His ergo Salomonis verbis beata illa securitas significatur, quam Democr. Euthym. appellavit, id est, animi rectam placidamque constitutionem malorum impendentium cura vacantem, de qua ait Cicero lib. 5. de Finibus : *Democriti autem securitas, quæ est animi tanquam tranquillitas, quam appellant Euthymiam, eo separanda fuit ab hac disputatione; quia ista animi tranquillitas est ipsa beata vita.* Id. in 5. Tusc. *Qui autem illam maxime optatam securitatem (securitatem autem nunc appello vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam possit, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum!* Enimvero securitatis hujus causa est Dei gratia. Quid enim timeat justus, qui scit se Deo curæ esse et cordi? Secura ergo est mens justi, hoc est, quieta serena, tranquilla, confidens, hilaris, magnanima, quia Deo nixa.

Sed Septuag. pro עני *ani*, id est, *pauperis*, legentes עיני *ene*, id est, *oculi*, sic vertunt, ut habet Auctor Catenæ Græc. *Oculi improborum omni tempore hauriunt mala ; boni autem semper versantur in pace, et animi tranquillitate.* Idem Auctor hunc versum connectit præcedenti : *Cor rectum quærit sensum et intelligentiam ; ineruditorum autem os experietur mala ;* ac deinde utrumque sic nectit et explicat : *Convenienter*, inquit, *hoc loco cor cum ore et oculis conjungitur ; homines autem mali et indocti subeunt mala, nempe pœnam factis suis dignam. At boni, qui à vitiis et peccatis ferias agunt, ab adversis liberi sunt, ideoque quod secundùm cordis sui sensum bonum videtur, pacate operantur.*

Moraliter, disce hîc quantum bonum sit securitas bonæ conscientiæ, nimirum quod sit quasi juge convivium, præsertim in lege nova, ubi quotidie in convivio Eucharistiæ cum Christo epulatur, juxta illud Ecclesiæ ex S. Thoma Aquin. in Festo Ven. Sacram. *O sacrum convivium in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis ejus, mens impletur gratia, et futuræ gloriæ nobis pignus datur!* Ut jam in Christianis impleatur illud Isaiæ, cap. 66. 23 : *Et erit mensis ex mense, sabbatum ex sabbato*, id est, festum festo continue succedet, agitabunt Christiani continua festa et convivia ; *mensis* enim hîc significat festum Neomeniæ, sive novilunii. Adde quod Christiani ex hoc convivio in terris exspectant convivium perenne in cœlis, promissum à Christo, Luc. 22. 29 : *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.* Quocirca recte S. Ambros. in psalm. 45 : *Quis*, inquit, *puritate et simplicitate pectoris dulcior fructus? quis cibus suavior quàm is quem animus bene sibi conscii et mens innocentis epulatur?* Hugo Victor. lib. 3. de Anima, c. 11 : *Conscientia bona*, inquit, *titulus est religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium Angelorum, arca fœderis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus Sancti, liber signatus et clausus, et in die judicii aperiendus.* S. Bern. lib. de Conscientia : *Nihil*, ait, *est jucundius, nihil tutius, nihil ditius bona conscientia; premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, illa erit secura. Bona conscientia secura erit cum corpus morietur ; secura, cum anima coram Deo præsentabitur ; secura, cum utrumque in die judicii ante tribunal terrificum justi Judicis statuetur. Futuræ benedictionis non est utilius remedium, nec certius testimonium bona conscientia. Cum mundus omni volubilitate circumrotetur, ploret, rideat, pereat, transeat, nunquam marcescit bona conscientia. Subjiciatur corpus in pœna, in injuriis maceretur, verberibus lanietur, eculeo distendatur, gladio trucidetur, crucis patibulo affigatur, secura erit conscientia.* S. Aug. breviter sed nervose in Sententiis, n. 90 : *Non potest*, ait, *quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Æterna enim exultatio est, quæ bono lætatur æterno.* Clemens Alexand. lib. 7. Stromatum : *Universa*, ait, *vita justi est quidam celebris ac sanctus dies festus.* Et S. Ambr. lib. 2. Offic. cap. 1 : *Vitam beatam*, ait, *efficiunt tranquillitas conscientiæ et securitas innocentiæ.* Quin et Plutarch. in Moral. *Ut nepenthes*, inquit, *herba ab Homero prædicata, addita poculis omnem convivii tristitiam discutit : ita bona mens indita nobis omnem vitæ sollicitudinem abolet.*

Præclare, S. Cyprianus, de Orat. Dominica : *Quis*, ait, *ei de seculo metus est, cui in seculo Deus tutor est?* Idem, de Exhort. Martyr. asserit *timendas non esse injurias et pœnas persecutionum; quia major est Dominus ad protegendum quàm diabolus ad impugnandum.* Quin et Cicero ad Torquatum : *Conscientia*, ait, *rectæ voluntatis, maxima rerum incommodarum est consolatio.* Quocirca sapienter S. Basil. homil. de gratiarum actione : *Nulla*, inquit, *quamlibet splendida ac luculenta humanarum rerum conditio animæ tuæ ingerat gaudium, quod immoderatum sit; nullæ res afflictivæ aut tristes illam dejiciant de gradu suæ celsitudinis, et maturæ gravitatis, mœrore aut calamitate contractam.* Plura vide apud S. Gregor. lib. 8. epist. 45. et lib. 9. epist. 49. et apud S. Chrys. homil. 14. 15. 16. 17. 18. et 19. in Epist. ad Roman. Euge ergo, ô anima sancta et in sanctitate de Deo tuo secura : *Suffi-*

cis in Deo tuo, sufficiat tibi Deus tuus; non est quod præter eum requiras, et requirendo doleas, perdasque beata mentis tuæ gaudia. Illi soli conjungere, illo fruere, cum illo epulare; ille jugis tibi erit conviva, ille et juge convivium. Dic ergo: *Dilectus meus mihi, et ego illi qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, et inclinentur umbræ*, Cant. 2. 16.

16. Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles.] Hebr. *Præ thesauro multo et tumultus in eo;* Chald. *quam thesauri multiplicationis in quibus est turbatio;* Vatab. *contritio, id est in quibus sit afflictio et tribulatio quædam;* Syrus, *quam thesauri iniquorum;* Sept. *quam thesauri magni sine timore;* Noster solerter vertit: *insatiabiles;* ideo enim thesauri sunt insatiabiles, id est non satiant appetitum divitis et avari, quia eum turbant, affligunt, molestant cura et anxietate suî, tum augendi, tum conservandi: quot enim molestiis, laboribus, angoribus, curis lancinatur animus divitis, ut opes suas tueatur et adaugeat? Dicuntur ergo thesauri *insatiabiles* active, id est insatiativi, ait Dionysius, quia appetitum non satiant, sed irritant.

Igitur hujus sententiæ ratio est: prima, quod timor Dei majus sit bonum quam omnes thesauri; quare qui eum habet, opulentior est omnibus divitibus qui thesauris abundant. Unde S. Chrysost. homil. 26. in epist. ad Hebr. *Adsit*, inquit, *timor Dei, et nihil erit molestum, sive dixeris paupertatem, sive morbum, sive captivitatem, sive servitutem, sive quidvis aliud molestum; sed et ipsa nobis opem afferent ad contraria. Scilicet paupertas divitiis honestior, morbus sanitate firmior, captivitas denique et servitus libertate gloriosior ac potior erit.* Unde tanta timoris Dei vis ad commutandas malorum vices? Paulo post addit: *Timor Dei concupiscentias exstirpat.* Sane cupiditas malorum omnium radix est; hanc vero radicem timor Dei stirpitus eruit: qua eruta, mala omnia in bonum permutantur; paupertas transit in divitias, morbi in valetudinem, captivitas in libertatem.

Secunda, quod timor Dei faciat mentem quietam, et sua sorte à Deo sibi admensa, contentam, lætam et hilarem, juxta id quod præcessit: *Secura mens quasi juge convivium;* hæc autem mentis quies et lætitia potior est omnibus opibus.

Tertia, quod timor Dei expleat satietque mentem; quia eam unit Deo; qui autem Deum habet, quid amplius desideret? Cui Deus non sufficit, quid sufficiet? Thesauri autem cupiditatem non satiant, sed acuunt; cupiditas enim est quasi hydrops, qui semper sitiens quo plus bibit, eo plus bibere gestit, juxta illud:

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Quarta, quod thesauri multas afferant turbationes, puta curas, labores, angores, lites, rixas, tristitias, etc., quæ omne opum commodum et gaudium siccant et exsorbent.

Quinta, quod parva substantia justi sit secura et utilior quam magna injusti. Unde S. Gregor. Nazianz. orat. 26. legit: *Melior est exigua pars cum securitate, quam magna cum infirmitate et incertitudine.* Huc facit illud Pindari in Nemæis ode 8: *A Deo satæ divitiæ hominibus durabiliores.*

Sexta, quod modicæ opes faciant modestos, humiles, sobrios; immodicæ faciant audaces, superbos, deliciosos; unde Auctor Catenæ Græcorum vertit: *Melior est exigua portio cum timore Domini, quam thesauri magni cum præfracta audacia;* ἀφοβία enim significat securitatem, audaciam, animum timoris nescium, et, ut Complut. vertunt, *intrepiditatem.* Idem auctor citat similem Hesiodi sententiam: *Humana amicitia facit subinde ut parva suavius sapiant, animumque magis oblectent quam magna, præsertim male parta. Neque enim gloria genuina, aut voluptas, in magno censu aut sumptu consistit, sed contra in genuina voluptate et gratia magnus census et sumptus sese ostendit.* Denique R. Levi: Longe præstant, inquit, tenues facultates cum Dei timore et juste comparatæ thesauris maximis, congestis strepitu et clamore ob eorum lacrymas, qui vi fraudeque circumventi sunt: nam tenues divitiæ ad felicitatem et diuturnitatem spectant; ingentes vero perniciem damnaque extrema afferunt.

Mystice idem auctor Catenæ Græcor. sic explicat, q. d. *Melior est exigua scientia cum justa operatione, quam tota, vel cumulata scientia cum iniqua actione.*

17. Melius est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio.] Hebræus: *Bona est esca oleris et dilectio illic, præ bove præsepii* (id est in præsepio saginato), *et odium illic;* Chaldæus: *Melius est prandium oleris ubi est charitas, quam boves pingues ubi est odium;* Septuag. *Melior est hospitalitas cum oleribus ad amicitiam et gratiam, quam appositio vitulorum cum inimicitia;* Theodotion: *Super bovem saginatum.*

Primo, noster Salazar charitatem et odium hîc accipit Dei, non hominum, quasi hîc causa detur v. præced. q. d. Melius est parum cum timore Dei, quam thesauri magni sine timore Dei; quia Deus optimus maximus plerumque ex charitate et amore amicis suis immittit paupertatem, nec nisi oleribus eos pascit; divitias vero ex odio tribuit suis inimicis, ut vitulis saginentur; quia divitiæ omnium peccatorum, litium et malorum sunt occasio, fomentum et causa.

Secundo, S. Chrysost. homil. 1. in epist. ad Coloss. odiosas esse docet divitum mensas, licet opiparas; pauperum vero licet tenues, amabiles et optabiles, ut has amare et ambire, illas odisse et fugere conveniat; eo quod mensæ pauperum in tribus, scilicet in honore, voluptate et libertate superent mensas divitum, ac proinde amicæ sint, benevolæ et charitatis plenæ; cum divitum sæpe sint superbæ, superciliosæ, malevolæ, ideoque magis odio quam amore dignæ: *In tribus*, inquit, *illos superamus, scilicet voluptate, honore, libertate et gratia. Nam ego malim quidem solum panem sumere cum gratia, quam innumerabiles cibos cum servitute; et melius reor esse vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio.*

Tertio, plane et genuine, R. Salomon: *Melius est*, inquit, *convivium oleris indigenti exhibitum cum benevolentiæ significatione, cum scilicet hilari benevoloque vultu excipitur, quam cum eidem edendæ præbentur carnes pingues cum jurgio et ira.* Et Aben Ezra: *Melius est*, inquit, *amicitiæ donum vitulo saginato; præstat esui bovis altilis ut quis ab altero ametur, quam ut sagi-*

nato bove vescatur, et tamen alter alterum odio prosequatur.

Sensus ergo genuinus est, q. d. Satius est majorisque voluptatis et utilitatis excipi oleribus cum charitate, amicitia et benevolentia, quam magno apparatu vitulorum et epularum cum odio, inimicitia aut malevolentia; quare illa potius quàm hæc sunt adeunda, præ sertim cum quis ad illa invitatur. Rursum Hugo, q. d. *Gratius est modicum quod datur cum hilaritate, quæ est signum amoris, quàm multum quod datur cum tristitia, quæ est signum odii. Unde Eccles. c.* 35 : *In omni dato,* ait, *hilarem fac vultum tuum, et cum exultatione sanctifica decimas tuas.*

Significatur ergo hîc primo, ei, qui quærit hospitium vel prandium, quærendum esse potius hospitem, qui sit hospitalis, id est, animo hospitali præditus. Commendatur igitur hîc virtus hospitalitatis, quam docet Salomon non tam in epulis, quàm in animo benevolo et officioso consistere. Sunt enim multi qui ob avaritiam nolunt esse hospitales; hosce hîc docet Salomon, ut, si magno sumptu nolint aut non possint, saltem animo et frugali mensa sint hospitales. Ita S. Ambros. lib. 2. Offic. cap. 21 : *Inde*, inquit, *se immersit avaritia, velut quædam bonorum ariditas officiorum, ut hominis damnum putent, quidquid præter morem impenditur. Sed etiam in hoc adversùs avaritiam, ne quod afferri possit impedimentum, prospexit Scriptura venerabilis dicens : Quia melior est hospitalitas cum oleribus; et infra : Melior panis in suavitate cum pace. Non enim prodigos nos docet esse Scriptura, sed liberales.*

Secundo, docetur is qui convivium instruit, ut illud magis amore quàm epulis instruat : nam si illud livore et rancore condiat, non tam convivium faciet quàm convicium, ut ait Ausonius in Ephemeride. Finis enim, imo forma et anima convivii est amor, charitas, benevolentia, ut patet in convivio Eucharistiæ quod Christus instituit, ut fideles omnes tam sibi quàm inter se per charitatem uniret. Atque hac de causa post illud olim Christiani instruebant convivium escarum vulgarium, ad quod invitabant omnes fideles etiam pauperes in symbolum charitatis, ideoque illud vocabant Agapen, id est, charitatem, uti dixi 1. Corinth. 11. Quare maligni sunt, qui in convivio discordias, lites, rixas exercent, imo perfidi et proditores, qui hostes ad epulas invitant ut occidant, uti inter eas occisus est Simon Machabæus cum filiis à Ptolomæo, 1. Machab. 16. 16; et Amnon invitatus ad convivium ab Absalomo, ab eodem in eo trucidatus est, 2. Reg. 13. 28. Et Christus in ultima cœna proditus, et ad necem Judæis traditus fuit à Juda; quod proinde ingenti doloris stimulo Christum pupugit, adeo ut psalm. 54. 13. graviter de eo queratur : *Quoniam,* inquit, *si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique, etc. Tu verò homo unanimis, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos in domo Dei ambulavimus cum consensu,* q. d. Tu ô Juda, qui eras mihi conviva! factus es mihi proditor; hoc me pungit, hoc cruciat.

Mystyce primo, Auctor Catenæ Græcor. sic explicat, q. d. Satius est pauca scire cum charitate, quàm magnam scientiam vindicare et cum pace pugnare. Secundo, satius est exigua beneficia conferre ex magna charitate, quàm magna ex parva vel ægra; beneficium enim maxime æstimatur ex animo conferentis. Tertio, satius est parva virtutum officia exercere ex magno amore Dei, quàm magna sine eo. Unde vidua Evangelica offerens duo minuta in gazophylacium, plus cæteris omnibus obtulisse judicatur à Christo, Lucæ, 21. 3. Hoc autem maxime locum habet in convivio Eucharistiæ; qui enim in eo oleribus pœnitentiæ et compunctionis vescitur ex charitate, longe præstat illo qui in eodem vitulo saginato superbæ sapientiæ et contemplationis pascitur sine amore, existens in peccato mortali. Talis enim *judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini*, 1. Corinth. 11. Aut simpliciter, ait Hugo : *Melius est cum charitate comedere olera, quàm cum odio accedere ad Eucharistiam; Christus enim in Eucharistia est vitulus saginatus, de cujus plenitudine omnes accepimus,* Joan. 1. Quarto, Glossa : *Multo utilius est,* inquit, *simplicis vitæ innocentiam cum charitate servare, quàm virtutum exteriùs fulgere miraculis, et interiora mentis ab odiorum sordibus non purgare.* Quinto, Hugo per *olera* accipit mandata, per *vitulum saginatum* consilia Evangelica, q. d. *Melius est cum charitate servare mandata quàm cum odio implere consilia.*

18. VIR IRACUNDUS (Hebræus, *vir excandescentiæ*) PROVOCAT RIXAS; QUI PATIENS EST, MITIGAT (Syrus, *exstinguit*) SUSCITATAS.] Septuaginta : *Vir animosus parat* (male aliqui legunt, *parit*) *rixas; longanimis autem et eam quæ futura erat mitigat.* Iidem replicando subdunt : *Longanimis vir exstinguet judicia* (lites, quæ in judiciis et tribunalibus agitantur); *impius autem suscitat magis;* Vatablus : *Vir iracundus excitat contentionem; at longanimis sedat litem.*

Pro *provocat* hebr. est גרה *gera*, id est, trahit, attrahit; unde מגרה *megra* vocatur serra, quasi traha, à trahendo. Sicut ergo serra assidui tractus reciprocatione secat saxa etiam durissima; sic qui lingua repetit et reciprocat injurias, secat amores etiam maximos, ac inter amicissimos concitat rixas. Rursus *gera*, id est, gutture trahit, gargarizat, ruminat et ruminando provocat. Unde גרון *garon* vocatur guttur, quo cibum trahimus et ruminamus. Significat ergo quod, sicut guttur in animalibus attrahit rumen, id est, cibum è stomacho, eumque rursus masticat et ruminat : sic quoque iracundus, id est, propensus ad iram, alterius dicta vel facta in suî contemptum, assidue in memoriam revocat, indeque lingua ea volvit, crebro de iis loquendo eaque exaggerando, quo fit ut iras et rixas tam in se quàm in aliis suscitet. Sicut ergo gargarizatione provocantur phlegmata; sic ruminatione injuriarum provocantur rixæ. Patiens autem, quia injurias non ruminat, nec in mentem aut linguam vocat, sed potius eas oblivione sopit et sepelit, aut certe extenuat, mitigat et sedat, quoad potest; hinc pariter mitigat et sedat rixas. Patiens igitur validum habet mentis stomachum, qui omnia dura illico concoquit; iracundus verò stomachum mentis habet bile infectum, quæ assidue injurias sibi factas ruminat et eructat, itaque lites suscitat. Ita Cassianus, l. 8. de Instit. renunt. cap. 1, ubi ex hoc et aliis Proverb. locis docet iram homini eripere tria decora : primum, gravitatem; secundum, consilium; tertium, pacem : *Quia,* inquit, *ira viri justitiam Dei non operatur. Ipsam quoque honestatis gravitatem, quæ etiam viris*

seculi hujus solet familiaris existere, nullo modo possidere poterimus, licet nobiles et honesti natalium prærogativa putemur; quia vir iracundus inhonestus est. Consilii etiam maturitatem nullatenus valebimus obtinere, quamvis graves et summa scientia præditi videamur; quia vir iracundus agit sine consilio. Sed nec quieti esse à perturbationibus noxiis, nec poterimus carere peccatis, tametsi nequaquam nobis inquietudines ab aliis inferantur; quia vir animosus parat rixas, vir autem iracundus effodit peccata.

Sapienter Seneca in Proverb. *Semper dissensio ab alio incipiat, à te reconciliatio.* Et Thucydides: *Duo sunt adversissima rectæ menti, celeritas et ira.* Huic Salomonis sententiæ subalterna est illa ejusdem vers. 1: *Responsio mollis frangit iram; sermo durus suscitat furorem.* Præclare S. Gregor. Nazianz. orat. 19: *Nihil*, ait, *persecutorem ita superat, ut patiens alacritas.* Et sanctus Chrysostomus, hom. 6. in Acta: *Neque ferrum ignitum*, inquit, *aqua intinctum illico calorem amittit; sicut si incidat in animam longanimem vir iracundus.* Idem, hom. 19. in epist. ad Hebr. *Arbores*, ait, *quo magis ventilantur et agitantur à ventis, eo fiunt fortiores et densiores. Et nos quoque, si simus lenes et patientes, erimus etiam fortes ac validi.* Et homilia 22: *Adeo excelsus est lenis et patiens, ut ne plagam quidem à plaga accipiat.* Sanctus Valerianus, homilia 12: *Infinita virtus est*, inquit, *odia vicisse beneficiis; nam ille inter cæteros palmam perfectæ virtutis obtinet, qui ad vicem veneni pocula dulci melle componit.* Huc spectat versus Comici:

Multa trophæa vis eripit, plura sed patientia.
Impeccabilis esse quæris? sis patiens, sis continens.
Nil sic contumeliosos urit ut patientia.
Quidquid emendare non est, lenias patientia.
Adamanta quisquis verberat, se verberat.
Rupes ferendo vincit assultus maris.
Regina rerum omnium patientia.

Denique S. Bernard. epist. 87. ad Ogerium: *Humiliatio*, inquit, *via est ad humilitatem, sicut patientia ad pacem, sicut lectio ad scientiam.* Idem in Sententiis sub initium: *Patientes*, ait, *possident animam suam, quibus dicitur: In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Matth. 5: *Pacifici possident non solum suam, sed etiam aliorum in quibus faciunt pacem; unde merito filii Dei vocantur, etc. Sed etiam volentes pacem auferre diligunt, sicut scriptum est psal.* 119: *Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. Ecce isti sunt, in quibus requiescit, et mansionem Deus facit.* Unde idem alibi hortatur, dicens: *Et tu tanquam Angelus pacis sollicitus esto auferre scandala, turbationes sedare, dissidentes et litigantes pacificare. Angeli enim affectu benigni, religione pii, castimonia integri, unanimitate sunt individui, pace securi, à Deo conditi, divinis laudibus et obsequiis dediti*, ait idem, l. 5. de Considerat. cap. 4.

19. Iter pigrorum quasi sepes spinarum; via justorum absque offendiculo.] Hebræus: *Via pigri velut senticetum spinarum; et semita rectorum strata* vel *complanata;* Chaldæus: *Via pigrorum tribuli et spinæ; et via rectorum munda et pura;* Septuaginta: *Viæ otiosorum stratæ spinis, fortium vero tritæ.* Alludit ad hortos et paradisos sepibus spinarum obseptos et circumdatos; sicut enim viator, qui vult fructibus hortorum gaudere, necesse est ut sepes illorum spinosas penetret; sic qui vult fructibus virtutum frui, oportet ut sepes tentationum et difficultatum prævias perrumpat. Unde pro *sepes* hebr. est מְשֻׂכַת *mescucha*, id est senticetum, vepretum, dumetum, spinetum. Igitur sicut in spineto vel dumeto, primo est spinarum multitudo; secundo, densitas; tertio, aculeus; quarto, implexio; una enim alteri continue innectitur et implectitur; sic et difficultates, quæ virtutem obsident et circumdant, primo, sunt multæ; secundo, densæ; tertio, aculeatæ et pungentes; quarto, implexæ, ut, si unam evellas vel superes, mox in aliam et aliam incurras, quæ res facit pigros et pusillanimes desperare; sed justi fortes et strenui sensim et patienter unam post aliam carpunt et superant, itaque tandem omnes evellunt et vincunt, uti suadebat Abbas ille in Vitis Patrum.

Jam primo, Tigur. vertit: *Via pigri velut sentibus obsita squalet; via autem rectorum complanata est.* Unde noster Salazar sic exponit: Salomon, ait, illos pungit his verbis, qui ex incuria et inertia prædia sua et fundos nec visunt, nec excolunt. Itaque ait: *Iter pigrorum, quasi spes spinarum;* id est via eorum in prædia et in fundos spinis ac tribulis horret, perinde ac sepes hirsutis vepribus implicata, nimirum quia inertia domi jacentes illam non exterunt, non calcant; nam quæ non calcantur viæ enatis vepribus citius silvescunt, horridæ atque immeabiles sunt. *Via justorum absque offendiculo;* Chald. *Via justorum trita.* Nomine justorum impigros et strenuos intelligo, quia pigris opponuntur. Unde Septuag. vertunt: *Viæ fortium*, seu *strenuorum, tritæ;* viæ nimirum ad prædia et fundos eorum sunt tritissimæ: quia dum ad illa invisenda et excolenda eunt redeuntque, semitam proterunt atque calcant. Et Vulgata: *Viæ justorum absque offendiculo*, id est, semita eorum expedita est ac purgata: quia cum sæpius per illam pergant, omnia impedimenta atque obices inde pellunt. Hac autem paraphrasi Salomon significat pigrorum et inertium agros ac prædia inculta silvescere, at sollicitorum fundos accuratissime coli et tractari.

Secundo, Auctor Catenæ Græc. ex Sept. sic vertit: *Ignavorum hominum viæ quasi spinis obsitæ sunt asperæ; fortium vero semitæ sunt planæ atque protritæ.* Quod sic explicat, q. d. Ut ignavi sibi et aliis obsunt, ita contra studiosi sibi et aliis prosunt.

Tertio, alii hunc versum nectentes præcedenti per *pigros* intelligunt insipientes, puta iracundos, quos v. præced. Salomon dixit suscitare rixas, cujus rei causam hîc assignat, quod sint spinosi et aculeati: aculeis enim et spinis suæ dicacitatis ita pungunt alios, ut rixas suscitent. Huc facit R. Agadæ adagium, quod citat hîc R. Salomon: *Via Esau est tanquam spina floccis lanæ implicita, quam si inde removeas, aliunde emerget.* q. d. Improborum manus nemo evadit nisi pecuniarum ope: quia si hac parte contra illorum insultus te munias, alia te pungent et affligent.

Quarto et genuine, q. d. Iter ad honestas virtutum actiones pigris, ob cupiditatem et pigritiam torpentibus, videtur durum nimis, arduum, implexum et impervium, perinde ac si spinis obsitum et obseptum foret: via autem justorum qui impigre et strenue progrediuntur in via

justitiæ, justis ipsis ob assuetudinem studiumque et desiderium virtutis videtur, ut revera est, *absque offendiculo*, id est complanata, facilis et trita : esto enim in ea tentationes et difficultates occurrant, tamen justi generose eas superant et transcendunt, cum pigri et impii eis territi animum despondeant, cedant et succumbant, juxta illud c. 22. 13. *Dicit piger : Leo est fortis, in medio platearum occidendus sum.*

Ita Beda, Hugo, R. Salomon, R. Levi, Cajet. Baynus, Arboreus et alii. Unde Vatablus sic vertit et explicat : *Via pigri est quasi sepes spinosa; et via rectorum est elevata;* hoc est, *insipiens, id est impius, est piger, quasi esset septus spinis : sapiens vero est diligens, quasi incederet per viam stratam lapidibus.* Sic et Aben Ezra ac Pagnin. Quin et S. Greg. l. 30. Mor. c. 13 : *Multos*, ait, *sæpe videmus vitam quidem sanctæ conversationis appetere, sed ne hanc assequi valeant ; modo irruentes casus, modo futura adversa formidare : qui incerta mala, dum quasi cauti prospiciunt, in peccatorum suorum vinculis detinentur. Multa enim ante oculos ponunt, quæ si eis in conversatione eveniant, subsistere se non posse formidant ; de quibus bene Salomon ait : Iter pigrorum quasi sepes spinarum. Nam cum viam Dei appetunt, eos velut spinæ obstantium sepium, sic formidinum suarum oppositæ suspiciones pungunt ; quod quia electos præpedire non solet, bene illic secutus adjungit : Via justorum absque offendiculo.*

Et Cassianus Collat. 24. c. 24 : *Viæ*, ait, *secundùm sententiam Salomonis nihil operantium stratæ sunt spinis, fortium vero tritæ sunt; et ita ab itinere regio deviantes ad illam metropolim, ubi noster cursus indeclinabiliter semper debet esse directus, non poterunt pervenire. Quod etiam Ecclesiastes satis significanter expressit : Labor, inquiens, stultorum affliget eos qui non noverunt ire in civitatem; illam scilicet Jerusalem cœlestem, quæ est mater omnium nostrûm.*

Vide proprietates et discrimina pigri et seduli sive ferventis, quas ex S. Bern. serm. 6. de Ascensione Domini recensui Rom. 12. 11. ad illud : *Spiritu ferventes.* Idem c. Bern. serm. de triplici custodia manus, linguæ et cordis, pigris acrem dat stimulum ad spinas omnes in via virtutis occurrentes animose disjiciendas : *Nemo*, ait, *nostrûm, fratres, parvi æstimet tempus quod in verbis consumitur otiosis. Siquidem tempus acceptabile est, et dies salutis. Volat verbum irrevocabile, volat tempus irremeabile, nec advertit insipiens quid amittat. Libet confabulari, aiunt, donec hora prætereat. O donec pertranseat hora, ô donec pertranseat tempus! Donec hora prætereat quam tibi ad agendam pœnitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad gloriam promerendam miseratio Conditoris indulget. Donec transeat tempus, quo divinam tibi repropitiare debueras pietatem, properare ad angelicam societatem, suspirare ad amissam hæreditatem, aspirare ad promissam felicitatem, excitare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem.* Vide sequentia. Idem, sermone de multiplici utilitate verbi Dei, pigritiæ remedium assignat audire vel legere et ruminare verbum Dei. *Sermo enim quem loquitur*, ait, *spiritus et vita est. Si cor tuum induratum est, memento Scripturæ dicentis : Emittet verbum suum, et liquefaciet ea*, Ps. 147; et item : *Anima mea liquefacta est ut dilectus locutus est.* Cant. 5. *Si tepidus es, et evomi jam formidas, non discedas ab eloquio Domini : et inflammabit te, quia eloquium ejus ignitum valde.* Proprium enim acediæ et pigritiæ remedium est amor Dei : ubi enim est amor, ibi non est labor, nec tepor aut torpor; sed ardor et fervor, juxta illud :

> Non ita disruptis flammas vomit Ætna caminis,
> Æstuat ut quis amans ictus amore Dei.

Mystice Hugo : Iter pigrorum, inquit, est vita præsentis voluptatis, quæ suî amore implicatos detinet, pigrosque facit ad omne bonum. Sepes spinarum sunt spinosa et pungentia desideria pigrorum. Unde sicut sepes spinarum non transitur absque læsione pedum, sic nec præsens voluptas absque punctione affectuum. Quod autem deliciæ præsentis sitæ spinæ sint, dicit Job c. 30 : *Esse sub sensibus delicias computant.* Unde rusticus in luna fasce spinarum onustus quid aliud est, quàm homo in mutabilitate præsentis vitæ sub onere præsentium voluptatum? Unde Nahum 1. 10. dicitur : *Sicut spinæ se invicem complectuntur, sic convivium eorum pariter potantium ; consumentur quasi stipula ariditate plena. Via justorum absque offendiculo*, quia recta, quia plana, quia lucida, quia secura : nam quidquid adversitatis vel difficultatis acciderit, æquo ferunt animo, juxta illud c. 12 : *Non contristabit justum quidquid ei acciderit.* Ideo semper procurrunt justi in via sua, quousque perveniant ad patriam, juxta illud Isaiæ c. 40 : *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient.* E converso via impiorum plena est spinis avaritiæ, quæ suffocant semen, Matth. 13, et gladiis detractionis, juxta illud c. 22 : *Arma et gladii in via superbi.* Item laqueis adulationis, juxta illud Eccl. 9 : *Communionem mortis scito, quoniam in medio laqueorum ingredieris, et super arma dolentium ambulabis.* Item lapidibus contentionis et objurgationis, juxta illud Eccl. 21 : *Via peccantium complanata lapidibus.*

Denique S. Ephrem serm. Ascet. ad imit. Prov. *Propria proditio*, ait, *est negligentia ; negligentia autem gravis ac dira est captivitas ; at vigilantia captivam etiam ducentes captivitatem capit et apprehendit.*

20. FILIUS SAPIENS LÆTIFICAT PATREM : ET STULTUS HOMO DESPICIT MATREM SUAM.] Hebr. *spernit;* Symmach. *vilipendit;* Sept. *subsannat*, vel *deridet matrem suam;* Syrus vero, *confusio est matris suæ;* ut τὸ despicit idem sit quod despici facit, et ut R. Salomon explicat, *in causa est ut à cæteris illa despiciatur.* Sub patre matrem, et sub matre patrem intellige. Sed lætitiam tribuit patri, despectum matri; quia patres, utpote majoris animi et ingenii, pluris æstimant sapientiam, indeque lætitiam majorem de filiis sapientibus, id est probis, concipiunt : matres vero, quia minoris animi, et sexu ac natura sunt infirmiores, facilius à filiis protervis despiciuntur, indeque tristantur et dolent; quia tenerius diligunt filios quàm patres, eo quod plus tribuerint filiis : filius enim à matre in utero totam pene materiam et substantiam accipit, eamque mater format, organizat, et quasi animat; ac deinde jam natum lactat, fasciat, educat, instituit, etc., quare hac parte plus debet filius matri quam patri, ac consequenter si eam despiciat, graviorem ei facit injuriam. Antithe-

sis exigebat ut diceret : *Contristat matrem suam.* Sed more suo Salomon causam contristandi assignat, nimirum despectum. Siculi ergo filius sapiens sua obedientia, probitate et virtute lætificat parentes : sic insipiens sua proterva improbitate, gula, libidine et vitiis contristat eosdem, præsertim matrem; qua in re ille suam sapientiam, hic suam insipientiam ostendit : tum quia sicut sapientiæ est colere virtutes, ita insipientiæ est mancipare se vitiis, ut eorum se faciat vile mancipium : tum quia sicut sapientiæ est colere et exhilarare parentes, sic insipientiæ est eosdem despicere et contristare. Quid enim charius, quid vicinius, quid conjunctius filio quàm parentes ? quare qui eos colit vel despicit, colit vel despicit seipsum, imo Deum ipsum : parentes enim sunt vicarii Dei, ejusque viva quasi imago et simulacrum. Unde Plato eos quasi deos quosdam terrestres, ac deorum simulacra à filiis colendos esse docet lib. 11. de Legibus : *Censendum est*, ait, *nullum apud deos magis venerandum simulacrum nos habere debere, quàm patres senio confectos matresque simul, quibus honorandis Deus gaudet.* Hinc Deus filiis honorantibus parentes promisit vitam longævam suamque benedictionem ; inhonorantibus verò comminatur mortem et maledictionem. Vide dicta c. 10. 1. et Eccl. 3. 1. et seq. ubi fuse egi de honore parentum.

Tropol. Auctor Catenæ Græc. : *Filius sapiens*, inquit, *est honestum cogitatum, quod parentem suum, nempe mentem, lætificat ; stultus autem quòd proprio sensu recte uti nesciat, et seipsum et alios quoque confundit.*

21. Stultitia gaudium stulto ; et vir prudens dirigit gressus suos.] Hebr. *Stultitia gaudium est ei qui deficit corde* (vecordi, excordi), *et vir intelligentiæ rectum facit seipsum in eundo ;* Chald. *Et vir prudens recte graditur ;* Septuag. *Dementis semitæ indigentes mente ; vir autem prudens recta tendens vadit*, vel *dirigens ambulat ;* Syrus : *Demens excors est ; prudens recta ambulat ;* Aben Ezra : *Prudens rectum iter quærit, quod ineat.*

Sensus planus et clarus est, q. d. Stultus gaudet de sua stultitia, id est, de suis stultis cogitationibus, sermonibus, operibus : at verò prudens gaudet de sua prudentia, quod scilicet prudenter dirigat et rectos faciat gressus, id est, actiones suas. Stultus instar vituli petulantis gaudet vitulari, lascivire, huc illud incondite et insulse saltare : at prudens recto et composito gressu incedit. Ita R. Salomon : *Ipsamet vecordia*, ait, *apud vecordes gaudii loco ducitur ;* sic et R. Levi. Accedit Auctor Catenæ Græc. qui ex Septuag. sic vertit : *Amentis semitæ judicio et mente carens ; vir autem prudens non absque cautione per viam incedit ;* sicque explicat : *Amentis semitæ recte vocantur fatuæ ; nam cùm ejusmodi homines mentis judicio sint destituti, nihil faciunt cum ratione, sed temere et inconsulte omnia.*

Potest secundo per anastrophen sic exponi : *Gaudium est stultitia stulto*, q. d. Stultitia stulti est suum gaudium, scilicet quod nesciat moderari et dirigere sua gaudia : stulti enim effundunt sese in ineptam lætitiam, risus et cachinnos.

Unde ex Hebræo sic vertas cum Cajetano et aliis : *Stultitia gaudii carenti corde ;* quod primo, Cajetanus sic explicat, q. d. Gaudium nimium et effusum testatur stultitiam et vecordiam : stultus enim nescit temperare sua gaudia, uti, nec suos mœrores. Secundo, Vatabl. q. d. Gaudet stultus rebus secundis ; at justus recte ambulat, quia moderatus est et constans in adversis æque ac secundis. Tertio, Salazar, q. d. *Stultitia gaudii carenti corde ;* nimirum lætitia effusior et intemperans hominem, qui cor suum moderari nescit, ad pleraque stulta fatuaque facienda compellit : nam vecors animus lætitia laxatus inordinatissime se gerit. *Vir autem prudens dirigit gressus suos ;* videlicet in lætitia et gaudio non desipit et immoderate agit, sed actiones suas prudenter cauteque disponit. Itaque verba illa Vulgatæ : *Stultitia gaudium stulto*, non ita capienda sunt, quasi dicant fatuum ex stultitia gaudere, sed potius stultum ex gaudio prorsus desipere et stultius agere ; ut sensus sit : Gaudium stultitia est stulto, non vicissim stultitia gaudium vel gaudio est stulto.

22. Dissipantur cogitationes ubi non est consilium : ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur.] Pro *dissipantur* hebr. est הפר *hapher*, id est, irrita, frange, dissipa, vel irritare, frangere, dissipare, hoc est, irritat, frangit, dissipat cogitationes defectus consilii : Hebræi enim infinitivo utuntur pro indicativo et alio quolibet modo, vel infinitivus sumitur pro nomine, q. d. Dissipare, id est, dissipatio cogitationum est, ubi non est consilium. Rursum pro *consilium* hebr. est סוד *sod*, id est, secretum indeque consilium : hoc enim solet esse arcanum et secretum. Igitur

Primo, Chald. sic vertit : *Franguntur* vel *dissipantur cogitationes, ubi non est secretum ; et in multitudine consiliariorum consilium confirmatur*, q. d. Ad res magnas perficiendas duobus opus est, scilicet secreto et consilio. Secreto, ne, si res in vulgus emanet, multi se ei opponant, eamque vel clam vel palam impediant. Consilio, ne imprudenter quid fiat ; consilium autem petendum à multis consiliariis : jam, si multis secretum communices, periculum est ne secretum non maneat, sed ab aliquo eorum propaletur. Quare prudentis est hæc duo ita associare, ut nec secretum careat consilio, nec consilium propalet secretum. Id fiet, si fidi consiliarii deligantur, iique duntaxat necessarii, qui consilium sibi communicatum, vel à se datum, secretum servent. Quin verò, si res sit manifesta, nec consultatione egeat, quisque secretum sibi soli servet, nec cum consiliariis, vel certe non nisi cum paucis communicet. Sæpe enim totus nervus rei consistit in secreto. Memini, cum in Belgio agerem, Alexandrum Farnesium ducem Parmensem, inclytum Belgii gubernatorem, communicasse duobus consiliariis secretum ingens de recuperanda urbe maximi momenti, cumque illud deinde proditum rem evertisset, se vocasse utrumque ac dixisse : Aut ego, aut alteruter vestrûm proditor est. Ego scio me non prodidisse : ergo alteruter vestrûm proditor sit oportet, uterque id pernegavit ; unde uter prodidisset sciri non potuit.

Secundo, Septuag. vertunt : *Differunt cogitationes, qui non honorant consessus* vel *consilia ; in cordibus autem consultantium manet consilium.* Vel clarius, ut vertit Auctor Catenæ Græcorum : *Qui prudentium consensum pro nihilo ducunt, cogitatus suos de die in diem transferunt ; in corde autem deliberantium salutare existit consilium*, q. d. Principes et quivis alii, qui suo judicio præfidentes nolunt alios consulere, hi cogita-

tiones suas de die in diem differunt, dum novas menti suæ difficultates objici sentiunt, quas per se expedire et resolvere nequeunt : quo fit ut occasiones opportunas rei conficiendæ è manibus elabi sinant, et rem vel nunquam vel tempore importuno, ideoque in cassum et frustra aggrediantur, qui autem alios consulunt, cum iisque deliberant, hi illico sanum accipiunt consilium : quo fit ut opportuno tempore rem exsequantur, ac prudenter et sæpe feliciter eam conficiant. Idem credo voluisse Syrum, qui sequi solet Septuag.; quare mendose in eo legi : *Irritas reddunt cogitationes, qui honorem deferunt consessui;* deest enim negatio *non*, quam habent Septuag. Hebr. Chald. et cæteri omnes. Unde sic in eo videtur legendum : *Irritas reddunt cogitationes, qui honorem consessui non deferunt*, id est, qui consiliarios non consulunt, uti jam explicui.

Tertio, nonnulli sic vertunt : *Dissipa cogitationes, quando non est consilium; et in multitudine consiliariorum confirmaberis*, sicque explicant, q. d. Dissipa, id est, sparge in vulgus, id quod agere destinas, cùm consiliarios sufficientes non habes quos consulas; sic enim audies multorum etiam sapientum judicia et consilia, quæ te docebunt quid facto sit opus. Nam, vel confirmabunt id quod destinas, vel certe quid melius suggerent. Ita facere solent principes astuti et solertes, idque faciendum suadet Aristot. l. 3. Polit. Nam, si res facienda spargatur, vulgus vel probabit id quod princeps destinat, et tunc secure idipsum exsequi poterit; vel si non probet, causam cur non probet indicabit; quam cognitam princeps vel sequi debebit, vel certe amoliri. Durum enim et periculosum est principi, si quid contra populi sensum tentare vel aggredi velit; hoc enim est omnes irritare, omnium odia in se concitare, et quasi contra stimulum calcitrare. Verum Hebr. הפר *hapher*, id est, *dissipa*, non significat, sparge in vulgus, sed frange, rumpe, irrita et cassum redde.

Quarto, optime Noster vertit : *Dissipantur cogitationes ubi non est consilium; ubi verò sunt plures consiliarii, confirmantur;* Hebr. *et in multitudine consiliariorum stabit;* Aquila, Symmachus et Theodot. *confirmabitur*, scilicet consilium; Vatablus : *Frustrantur cogitationes, etc.* Sensus est, q. d. Ubi consultatio non intercedit, cogitata optatum exitum non sortientur; cùm autem multos mature consulentes in consilium adhibemus, qua ratione id quod optamus perfici possit, res ipsa respondet cogitationi de re efficienda susceptæ. Multi enim multa sana congruaque suggerunt consilia, quibus res rite conficitur, et ad optatum finem perducitur. Ita R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra. Tunc ergo cogitata *confirmantur*, id est, à multorum consiliis robur et firmitatem accipiunt. Rursum, *dissipantur cogitationes* initæ sine consilio; quia qui diu eas mente versat, in eis invenit plures difficultates et pericula. ob quæ eas refutat, aliasque meliores sese offerentes capessit; quæ verò à pluribus consiliariis difficultates omnes proponentibus et discutientibus mature suggeruntur, hæ *confirmantur*, id est, firmatæ sunt, solidæ et securæ.

Docet hæc sententia neminem suo judicio præsidere debere, præsertim in rebus propriis, in quibus amor proprius, cupiditas et philautia quemlibet excæcant, sed alios consulere oportere, eorumque consiliis acquiescere. Quocirca inter tria documenta quæ S. Bernardus moriens suis testamento reliquit, hoc fuit secundum : *In primis*, ait, *nemini in vita mea scandalum dare volui, et si aliquando incidit sedavi ut potui. Secundo, minus semper sensui meo credidi quàm alterius. Tertio, læsus nunquam vindictam expetivi. Ecce hominis charitatem, humilitatem et patientiam.* Ita habet Vita ipsius.

23. LÆTATUR HOMO IN SENTENTIA ORIS SUI : ET SERMO OPPORTUNUS EST OPTIMUS.] Hebr. *Lætitia est viro in responsione oris sui; et verbum in tempore suo quàm bonum!* Chald. *Gaudium est viro in verbo oris sui; et verbum in tempore suo dictum quàm bonum!* Syrus : *Qui loquitur in tempore, bonum est ei.* Igitur *sermo opportunus* est qui profertur tempore opportuno, id est, congruo, commodo, utili et apposito. Opportunus enim dicitur ab *ob* et *portus;* quia sicut navigantibus portus maxime utilis est et appositus, sic res opportuna vel sermo opportunus audientibus maxime est utilis et commodus. Sensus ergo est, q. d. Lætatur quisque in sua sententia, quam rogatus ore profert; quisque enim gaudet suo judicio et sensu, eumque aliorum judicio præfert; cuique enim suum videtur pulchrum, cuique suum perplacet : attamen non omnis sententia, sed opportuna duntaxat, quæ scilicet suo tempore et loco profertur, est optima, id est, gratissima, commodissima et utilissima. Docet ergo hoc proverbium prudentiam in dicenda sententia, sive in consilio, sive extra illud, servandam, nimirum ut sententiam accommodemus tempori. Sæpe enim quod in se est bonum et utile, hoc tempore non est bonum, sed malum et noxium. Quare prudens vitat sententiam importunam, captatque opportunam, id est, tempori congruam. Prudentia enim dicendi et agendi consistit in particulari, imo in individua rerum peristasi et circumstantia; prudens enim actio vel sermo est, qui utilis et appositus est huic loco et tempori, et hisce personis; imprudens, qui, esto in se sit prudens, huic tamen loco vel tempori, aut hisce personis est incongruus et inutilis, vel etiam noxius. Unde illud cap. 25. v. 11 : *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.*

Aliter paulo noster Salazar : *Sermo opportunus*, ait, *non est sermo opportune et tempestive dictus, sed qui opportuna et accommodata enuntiat et consulit*, quasi dicas : Non est fides adhibenda cuivis consulenti et consilio; quia quisque consulens suam sententiam et consilium aliis præfert, censetque esse optimam; sed fides adhibenda est sermoni et consilio opportuno, quod scilicet accommodatum est ad rem de qua agitur conficiendam. Monet ergo Salomon eum qui consilium opus habet, q. d. Consilia non quæ tibi jucundissima visa fuerint, quia tua; sed quæ optima et maxime apposita ad rem conficiendam, etiamsi aliorum sint, præferto ac sequitor, juxta illud Solonis : *Consule non quæ jucundissima, sed quæ sunt optima.* Aut certe, ait Salazar, sermo opportunus est, qui id quod animus sentit, accommodatis et appositis verbis enuntiat, juxta illud S. August. lib. 2. de Doctrina Christi : *Sententiam animi verbis assequi mire delectat oratorem; at, cùm propria verba fugiunt dicentem, et aliena occurrunt, sic*

cruciatur, quasi legato sapienti et erudito malus eveniat interpres.

Mystice, Galatinus, l. 3. de Arcanis fidei c. 29, per sermonem vel verbum opportunum accipit verbum congruo tempore à Deo destinato incarnatum, ut hominibus eructaret Dei arcana abscondita à constitutione mundi. Unde ait Apost. Galat. 4. 4: *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.*

Denique, Septuag. hæc versui præcedenti nectentes aliò abeunt. Cum enim versu præcedenti dixissent: *In manibus consultantium manet consilium,* hoc versu subjungunt, uti vertit auctor Catenæ Græcorum: *Verum mali ita comparati sunt, ut neque facile illi obtemperent, neque aliquid quod opportunum, aut è re communi sit, in medium afferant.* Quo significant, ei qui captat consilium, cavendum esse à malis et improbis; hi enim bona bonorum consilia refutant, ac pro eis mala et improba, quæ eis mens improba suggerit, substituunt.

24. Semita vitæ super eruditum, ut declinet de inferno novissimo.] Hebr. *Via vitæ super intelligentem ut declinet ab inferno infimo;* Chald. *Via vitæ sursum est intelligenti, ut declinet ab inferno inferiori;* Syrus: *Via vitæ est ascensus intelligenti.* Pro *super* hebr. est למעלה *lemaala,* id est superna, sursum, superior, supra.

Significat ergo primo viam virtutis, quæ ducit ad vitam beatam quam eruditus, id est prudens, init et capessit, esse ipso longe superiorem, utpote altam, elevatam, cœlestem, ut semper sursum in cœlum scandendum sit; ac proinde secundo viam hanc esse arduam et difficilem, ac vires naturæ hominis superantem, quia ex diametro recedere debet ab inferno, imo in cœlorum summum conscendere, cum impiorum via voluptatis sit prona et facilis, sed quæ descendat infernum. Hoc est quod canit Virgilius 6. Æneid.

Facilis descensus Averni,
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est; pauci quos æquus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Dis geniti potuere.

Sapiens ergo semper sursum habet cor, os et manus, dicitque cum Apostolo: *Nostra conversatio in cœlis est,* Philipp. 3. 20. Et illud: *Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens.* Huc spectat ingens elevatio et distantia cœli à terra, quæ facit ut homo contendens in cœlum magnis passibus sursum assidue tendere debeat, si in cœlum pervenire velit. Mathematici enim docent concavum firmamenti, sive cœli stellati, octoginta millionibus milliarium distare, et elevatum esse super terram. Quare, si quis bis mille annis viveret, et quotidie directe in altum ascenderet ad centum milliaria, idque continuo, post bis mille annos necdum perveniret ad concavum firmamenti. Rursum, post alios bis mille annos tantumdem quotidie ascendens, non perveniret à concavo ad convexum firmamenti; quando ergo à convexo firmamenti ad cœlum empyreum, quod longe magis distat et elevatum est, perveniret? Vide dicta Genesis 1. v. 14. Hinc Deus sanxit ut passibus non corporis, sed mentis tanta spatia transmittamus; ut nimirum eamus de virtute in virtutem, donec videamus Deum deorum in Sion. Hunc sensum exigit antithesis, qua τὸ *lemaala,* id est *super,* opponitur *inferno novissimo;* Hebr. *Qui est infra* vel *deorsum,* id est, qui est imus vel ima pars mundi.

Ubi nota ex hoc loco et similibus liquere quod Judæis in veteri Testamento non tantum fuerint promissa bona terræ, sed promissum fuerit et cœlum, ejusque gloria et felicitas, ac vicissim comminata eis fuerit gehenna inferni, si Dei leges violarent. Hinc et Septuag. ut habet auctor Catenæ Græcorum, vertunt: *Viri prudentis cogitata sunt viæ vitæ; præstant namque ut salvus evadat ab inferno.* Prudentes enim non aliud cogitant quàm quomodo fugiant infernum, et conscendant in cœlum; et Aben Ezra: *Semita vitæ,* ait, למעלה *lemaala,* id est, *superna est intelligenti,* q. d. *Sapiens laborat ut conditoris sui voluntati obtemperet, quo iter carpere possit vitæ quæ superna est, hoc est animæ, quæ desiderio flagrat redeundi ad Deum, inferni sedibus devitatis in ima sede constitutis;* et R. Levi: *Via vitæ,* inquit, *longe superior est erudito. Quamobrem in suis contemplationibus ad sublimiora et nobiliora provehetur.* Ista ergo vocantur à Salomone למעלה *lemaala,* id est sublimiora, quæ dignitate præstant. Quanto enim quidque in hac mundi machina est sublimius, tanto est nobilius et præstantius. Unde cœlum præstantius est elementis; et inter elementa quanto quodque est altius, tanto est præstantius; unde ignis præstat aeri, aer aquæ, aqua terræ. Cor igitur justi est præstantissimum; quia altissimum, utpote fixum in cœlo empyreo, ipsoque Deo. Conemur itaque semper sursum ascendere per cœlestes cogitationes; quia quo magis ascenderimus, eo magis recedemus ab inferno, et accedemus ad Deum, et ad securitatem salutis æternæ. Sic Simeon Stylites gradatim columnam ascendit, altius sensim et altius, ut pedetentim remotior à terra vicinior fieret cœlo. *Primum enim,* inquit Theodoretus in Historia SS. Patrum, *jussit ædificari columnam sex cubitorum, deinde duodecim, postea viginti duorum; nunc autem sex et triginta. Cupit enim in cœlum evolare, et ab hac terrena liberari conversatione.* Quocirca idem bis quotidie ad populum, turmatim ejus visendi causa confluentem concionabatur, *jubens in cœlum suspicere et evolare, et à terra discedere, et regnum quod exspectatur visione apprehendere, et gehennæ pœnas timere, et terrena contemnere, et futura exspectare.* Quin et in columna stans mortuus est; *corpus autem ne sic quidem cadere sustinuit, sed rectum stetit in loco certaminum* (cœlum suspiciens) *tanquam invictus Christi athleta, nulla parte membrorum volens terram tangere.* Hucusque Theodoretus. Sic et S. Franciscus et vita et voce non aliud prædicabat quàm: *Sursum corda, ad cœlum, ad cœlum.* Unde hoc ejus erat apophthegma: *Militaturis Deo nihil mundanorum esse reservandum, sed eos sese omnibus debere exuere,* et, ut ipse aiebat, *expropriare.* Plura citabo v. 26. sub finem. Age ergo, ô fidelis, ô Christiane, ô Sacerdos, ô Religiose, qui à Deo ante tempora secularia conscriptus es civis domus Dei, et hæres cœli, cohæres Christi, mundana despice; superna respice, altiorem terris vitam age, cum Angelis conversare, eorum vitam æmulare, brevi in beata æternitate eorum consors futurus.

Hinc tertio, Beda: Via vitæ, inquit, est super eruditum, id est, via vitæ transcendit vires naturæ hominis; quare cœlesti eget lumine et gratia à Deo aspirata, ut iter virtutis, quod ad cœlum ducit, ineat. Fides enim, spes, charitas, cæteræque virtutes Christianæ, sunt supernaturales, ac proinde cœlitus infusæ, quibus ad gloriam cœlestem, inferni periculis devitatis, tendimus et pervenimus.

Aliter Dionys. et Arboreus, q. d. Semita vitæ est lex Dei, quæ est super hominem justum; illi enim justus se subdere et obedire debet, si velit declinare ab inferno, et viam ad vitam beatam inire; lex ergo superior est justo, illì mandans et imperans, cui proinde justus sponte se subjicit et obtemperat.

Denique infernus vocatur *novissimus;* quia ultima est et infima mundi pars, ac proinde cœlo, quod primum et summum est, opposita. Galatinus, lib. 6. de Arcanis fidei cap. 9, docet Hebræos priscos credidisse duo post mortem animarum receptacula, unum bonorum, alterum malorum, utrumque tamen infernus vocatur; sed prius vocatur infernus superior, sive limbus Patrum, alterum infernus inferior, sive gehenna damnatorum.

25. DOMUM SUPERBORUM DEMOLIETUR DOMINUS: ET FIRMOS FACIET (Hebr. *statuet*, vel stabiliet) TERMINOS VIDUÆ.] Pro *superborum*, Septuag. vertunt ὑβριστῶν, id est *injuriosorum*, *contumeliosorum;* Syrus, *stultorum.* Pro *demolietur*, hebr. est יסח *iissach*, id est *everret*, sicut scopis everrimus sordes domus; superbi enim sunt sordes mundi, idcirco Deus eos everrit; Sept. *diruit;* Syrus, *eradicabit;* alii, *exstirpabit*, id est stirpitus evellet et evertet; R. Levi, *solo æquabit.*

Sensus planus est, q. d. Deus superborum hostis et antagonista eorum domos, id est familias, æque ac opes et prædia, sternet et evertet; eriget vero et stabiliet domos, id est, familias et prædia humilium et afflictorum, quales imprimis sunt viduæ. Viduæ enim quasi desolatæ, et ab omnibus derelictæ, specialiter Deo sunt curæ, juxta illud Psalm. 145: *Pupillum et viduam suscipiet.* Celebre est illud Æsopi Mythologi, qui rogatus *quid Deus faceret*, respondit: *Superbos humiliat, humiles exaltat.* Addit S. Ambros. lib. de Viduis, alias duas hujus curæ divinæ causas. Prior est, ut conjugatæ sint univiræ, ut scilicet contentæ uno matrimonio, mortuo marito alium non quærant; scientes se, si viduæ maneant, in Dei curam et patrocinium transire. Unde addit: *In divinis judiciis nullo peccato Judæi Dominum læsisse produntur, quam quod viduæ gratiam minorumque jura violarunt; hæc propheticis causa vocibus conclamatur; hæc sola causa delicti invidiam mitigatura memoratur, si honoretur vidua in honoribus, eique justitia deferatur. Sic enim habes Isaiæ 1: Judicate pupillo, et justificate viduam, et venite disputemus, dicit Dominus.* Posterior est, quod vidua repræsentet Ecclesiam, cujus sponsus Christus mortuus abiit in cœlum; ipsa ergo remanet vidua. Ait ergo S. Ambros. Deum curare viduas, quia ipsæ *Ecclesiæ referunt viduitatem quæ Christum virum suum amisit secundùm corporis passionem, de qua dictum est illud apud Isaiam: Quoniam multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum.*

Unde mystice Beda per superbos accipit hæreticos, quos quasi sordes Ecclesiæ ex ea everrere solet Deus; per viduam vero accipit Ecclesiam, cujus terminos firmare et propagare idem solet. Auctor autem Catenæ Græcor. per superbos accipit Synagogam superborum Judæorum, qui Christum occiderunt, ideoque excisi sunt; per viduam vero Ecclesiam Gentium, quam Deus Synagogæ prætulit et stabilivit.

Tertiam causam addit idem S. Ambr. Adhort. ad virgines, quod viduæ exemplum castitatis illustre præbeant non solum conjugatis, sed etiam virginibus; facilius enim est virgini non expertæ carnales illecebras servare virginitatem, quam viduæ eas expertæ, servare viduitatem: *Exemplum viduitatis*, inquit, *et virginitatis magisterium est.* Dum enim videt virgo viduam intactam servare viduitatem, incitatur et ipsa ut illibatam servet virginitatem.

26. ABOMINATIO DOMINI COGITATIONES MALÆ: ET PURUS SERMO PULCHERRIMUS FIRMABITUR AB EO.] Τὸ *firmabitur ab eo*, non est in Hebræo, Græco et Chald. nec in Latinis Complut. sed intelligitur ex antithesi; Hebræa enim ad verbum sic habent: *Cogitationes mali*, id est, rei malæ (Vatabl. *mali*, scilicet *viri*) *abominatio sunt Domini; et pura eloquia pulchritudinis*, id est, pura eloquia pulchrescunt, repete *Domino*, q. d. Sicut Deus abominatur cogitationes malas, sic puros sermones, gratos pulchrosque habet, iisque quasi decoratur et pulchrescit; quare eos suo assensu et cooperatione firmat, id est, affirmat et confirmat: ita Vatabl. Sept. *Abominatio Domino cogitatio injusta; castorum autem locutiones* σεμναί, id est *graves*, *puræ*, *honestæ;* Symmach. ἁγναί, id est *castæ;* Theodot. καθαραί, id est *mundæ;* Chald. *et puri sermones suaves sunt;* Vatabl. *jucundi sunt;* alii, *puri sunt sermones decoris* vel *pulchritudinis;* Syrus, *pura verba delectabilia sunt;* Aben Ezra: *Puri sincerique sermones reputantur ut argentum ab omni scoria segregatum, quibus delectatur Deus.* Cogitationibus malis opponit purum sermonem, hoc est puram cogitationem; ex hac enim sequitur purus sermo; ex abundantia enim cordis os loquitur. Et metalepsis crebra Salomoni. Sensus ergo est, q. d. Deus abominatur cogitationes malas, indeque prodeuntes malos sermones; vice versa, amat puras cogitationes, indeque prodeuntes puros sermones, qui in oculis Dei æque ac hominum pulcherrimi sunt, ideoque ei perplacent, ab eoque diriguntur et confirmantur. Unde R. Levi ex Hebræo sic vertit et explicat: Detestatur Deus improbi cogitationes, quod semper in improbitate voluntentur; quæ vero animo versant puri et mundi, nihil aliud sunt quàm sermones qui Deo jucundi sunt.

Tangit hìc radicem omnis mali et boni, nimirum cogitationes malas et bonas. Ex mala cogitatione enim mentis naturaliter oritur delectatio in voluntate; ex delectatione appetitus; ex appetitu consensus, ex consensu opus, ex opere consuetudo, ex consuetudine obstinatio, ex obstinatione gehenna. Vice versa ex cogitatione bona hæc eadem, sed bona oriuntur, ac tandem cœlestis gloria et felicitas. Vide hìc prosapiam cogitationis bonæ et malæ, ejusque filios, nepotes et pronepotes. Quare summa homini cura adhibenda est circa cogitationes, ut non nisi bonas animo verset, et malas vel à

dæmone, vel à concupiscentia, vel ab hominibus immissas statim excludat, et velut ova aspidum exterminet. Qui enim semper bonas cogitationes mente versat, non nisi bonum appetere potest; voluntas enim sequitur intellectum et cogitationem. Hoc est quod ait Christus Matth. 15. 19: *De corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ; hæc sunt quæ coinquinant hominem.* Vide ut Evangelium legi Christus verus Salomon prisco Salomoni astipuletur. Huc facit illud Sixti philosophi: *Bona mens* (quæ bona cogitat) *chorus est Dei; mala mens* (quæ mala cogitat) *chorus est dæmonum. Templum sanctum est Deo mens pii, et altare optimum est ei cor mundum.*

Rursum cogitationes bonas, vel malas, amplectitur, vel abominatur Deus; quia ipsæ sunt indices et effectus amoris boni vel mali, quem Deus amplectitur vel abominatur, juxta illud S. August.: *Amor meus pondus meum; eò feror, quocumque feror.* Voluntas enim quasi domina movet intellectum, ut cogitet de re sibi cara, ejusque pulchritudinem sibi repræsentet, ut ea se oblectet. Vis scire quid ames? vide quid sæpe cogites; hoc enim amas. Igitur ex cogitatione Deus metitur amorem, in quo tota hominis bonitas vel malitia moralis consistit. Denique docet hîc Salomon cogitationes morosas, quibus voluntas plene vel semiplene consentit esse peccata, etiamsi in opus non exeant, juxta illud Christi: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo.* Prohibitæ enim sunt nono Decalogi præcepto: *Non concupisces*, ut ostendi Deuter. 5. 21 et Roman. 7. v. 7.

Audi S. Gregor. 21. Mor. cap. 2: *Per Moysen*, ait, *luxuria perpetrata; per auctorem vero munditiæ luxuria cogitata damnatur. Hinc enim est quod discipulis primus Ecclesiæ pastor dicit: Propter quod succincti lumbos mentis vestræ, sobrii, perfecti, etc. Lumbos enim carnis succingere, est luxuriam ab effectu refrenare; lumbos vero mentis succingere, est hanc etiam à cogitatione restringere. Callidus namque adversarius noster est, et dum exterius ab effectu operis expellitur, secreto polluere cogitationem molitur. Unde serpenti à Domino dicitur: Pectore et ventre repes. Serpens nimirum ventre repit, quando hostis lubricus per humana membra sibi subacta usque ad expletionem operis pervenit; serpens autem repit pectore, quando eos quos in opere luxuriæ non valet, polluit in cogitatione. Sed quia per cogitationem ad explenda opera pervenitur, recte serpens prius pectore, et deinde serpere ventre describitur.*

Porro cogitationes malæ, primo, sunt machinationes malæ, quibus quis alii malum molitur; secundo, simulationes, doli et fraudes, de quibus hunc locum sic explicat noster Salazar: *Abominatio Domini cogitationes malæ*; id est, Deus vehementi odio prosequitur dolos et insidias, quas impii ad proximorum perniciem assumunt: *Purus* autem *sermo pulcherrimus firmatur ab eo*; sermo videlicet sincerus et doli expers ab ipso pulcherrimus asseritur, et existimatur; hic scilicet ipsi probatur et arridet. Homines enim ea verba pulchra magis, lepida et salsa esse existimant, quæ technas aliquas aut dolos aut simulationes continent; Deo autem nullus vel pulchrior vel lepidus magis ac salsus videtur sermo, quàm sincerus et candidus, cui nihil doli aut deceptionis subest, nihil falsitatis aut simulationis.

Tertio, cogitationes malæ sunt obscenæ et luxuriosæ; his enim directe opponitur cogitatio et *sermo purus;* Symmach. *castus;* Theodot. *mundus.* Præ cæteris enim cogitationibus malæ sunt, Deoque displicent cogitationes venereæ; tum quia summe contrariantur divinæ puritati et sanctitati; tum quia illecebrosæ sunt, facileque voluntatem illiciunt trahuntque ad consensum, saltem imperfectum vel tacitum et implicitum, idque ob concupiscentiam nobis innatam, quæ in rebus venereis est vehementissima; sicut ergo qui tangit picem, inquinatur ab ea, et qui luctatur cum sordibus et stercore, ab eo sordidatur, juxta illud: *Vinco vel vincor, semper ego maculor;* sic pariter qui disputat et luctatur cum cogitationibus impudicis, iisdem inquinatur. Quare cæterorum vitiorum cogitationes resistendo, luxuriæ vero fugiendo vincuntur, juxta illud Apostoli: *Fugite fornicationem.* Ita Cassianus, Climachus, Dorotheus, et S. August. serm. 250. de Tempore: *Inter omnia*, ait, *Christianorum certamina sola duriora sunt prælia castitatis, ubi quotidiana est pugna, et rara victoria. Gravem castitas sortita est inimicum, qui quotidie vincitur et timetur. Et ideo nemo se falsa securitate decipiat, nemo de suis viribus periculose præsumat, sed audiat Apostolum dicentem: Fugite fornicationem*, 1. Cor. 6. Probat id exemplo Joseph, qui fugiendo heram se tentantem vicit; et Davidis, qui non fugiendo tentationi succubuit, et adulterium commisit.

Quarto, per cogitationes malas accipe vitiosas quaslibet, uti superbiæ, iræ, invidiæ, gulæ, acediæ, etc. Omnes enim has abominatur Dominus; atque anima, ut Deo placeat, ab omnibus sese expurget oportet, ut in conspectu ejus pura et nitida sit instar tersi speculi, imo angeli.

Antistrophæ huic Salomonis sententiæ sunt apophthegmata priscorum Patrum, Hyperichii dicentis: *Cogitatio tua semper sit in regno cælorum, et cito in hæreditatem accipies illud.* Ita habetur in vitis Patr. l. 5. libello 11. n. 35; ibidem in meditationibus duodecim Anachoretarum ordine quartus: *Ego sic sum*, ait, *ac si in monte Olivarum sedens cum Domino et discipulis ejus. Et dixit mihi: Nullum agnoscas secundùm carnem; sed esto semper cælestis conversationis imitator, sicut bona Maria Magdalena ad pedes Jesu sedens, et verba ejus audiens. Efficiamini sancti et perfecti, sicut et Pater vester qui in cælis est. Et: Discite à me quia mitis sum et humilis corde;* Ordine vero nonus ait: *Ego quotidie Ecclesiam intellectualium virtutum exspecto, Dominum gloriæ in medio eorum video super omnes splendentem; quando autem abscedo ab eo, ascendo in cælum, exspectans admirandas pulchritudines Angelorum, ut quos emittunt hymnos incessabiliter Deo et dulces eorum cantilenas audiam, differorque sonis et vocibus et suavitate, ut libeat reminisci quod scriptum est: Cæli enarrant gloriam Dei, etc. Et omnia quæ super terram sunt, sicut cinerem et stercora opinor.* Ecce hæ sunt cogitationes bonæ et sermones puri, qui Deum et Angelos oblectant, sicut impuri delectant Luciferum et dæmones. Quocirca Barlaam ad Josaphat apud Damas. in Hist. c. 19, instanter adhortatur

eum ad cogitationum puritatem et curam : *Non enim*, ait, *actiones duntaxat, verum etiam cogitationes nostræ apud Deum in numerato sunt, coronasque aut supplicia nobis conciliant. Siquidem Christum simul cum Patre ac Spiritu Sancto, in puris cordibus habitare perspectum habemus. Ac rursum illud non ignoramus, quod, quemadmodum fumus apes, eodem modo pravæ cogitationes divini Spiritus gratiam à nobis propellunt. Quamobrem summo studio in hoc enitere, ut omni vitiosa cogitatione ex animo tuo exstincta et deleta, optimas quasque cogitationes in eo inseras, templumque Spiritus Sancti teipsum efficias. Siquidem per cogitationes ad actiones ipsas venimus; atque omne opus à cogitatione animique agitatione progrediens parvum primo initium arripit, ac deinde tacitis incrementis augescens ingens ad extremum efficitur.*

Abbas Joannes in Vitis Patr. lib. 3. apud Ruffinum, n. 208 et 209, docet cogitationes pravas oratione superandas : *Quandocumque*, ait, *cogitatio turpis succensa fuerit ab inimico, tunc aquam orationis effundat, et exstinguat illam.* Syncletica ibidem, lib. 5. libello 4. de continentia, n. 42 : *Sicut*, inquit, *venenosa animalia acriora medicamenta à se expellunt; ita sordidam cogitationem jejunium cum oratione expellit ab anima.* Ibidem l. 6. sub finem, n. 25, senior quidam ait : *Qui in anima sua memoriam malitiæ ligat, similis est ignem inter paleas occultanti.* Ibid. l. 5. libello 11. n. 53, alius senior ait : *Timor Dei velut ignis comburit arundinetum cogitationum.* Et libello 10. n. 88. cuidam roganti : *Quid faciam, quia cogitationes sollicitant me, et nescio quomodo repugnem eis?* hoc remedium suggerit senior : *Non repugnes contra omnes, sed contra unam; omnes enim cogitationes monachorum unum habent caput; necessarium ergo est considerare quæ et qualis sit* (capitalis) *et adversus illam reniti; ità enim et residuæ cogitationes humiliantur.* Victa enim cogitatione radicali et capitali reliquæ omnes, quæ quasi fibræ ex ea pullulant, vincuntur et succiduntur. Radix ergo cogitationum cuique solerter examinanda et vestiganda, qua cognita securis mortificationum illi adhibenda; illa enim amputata reliquæ ex ea manantes amputantur, uti docent rerum spiritualium magistri. Abbas Macarius ibid. lib. 5. libello 18. n. 9. Theoctisto tentato : *Si tibi*, ait, *ascenderit cogitatio mala, nunquam deorsum aspicias, sed semper sursum, et statim te Dominus adjuvabit.* Joannes Moschus in Prato spirit. cap. 69. refert illud Palladii Abbatis apophthegma : *Cogitationum observatio est medicamentum salutis.* Ibidem Abbas Pastor cuidam variis cogitationibus æstuanti jussit apprehendere ventum; cumque ille diceret se id facere non posse, subintulit : *Sic nec potes cogitationes prohibere ne introeant, sed tuum est eis resistere.* Denique vetus ille in Religionibus mos est ut novitii cogitationes et tentationes suas pandant Superiori; quo fit ut tum merito humilitatis, tum Superioris prudentia et consilio cito eis liberentur.

27. Conturbat domum suam qui sectatur avaritiam; qui autem odit munera, vivet.] Chald. *Perdit domum suam, qui congregat mammonam iniquitatis; et qui odit munus gratis* (datum), *vivet.* Avarus conturbat domum suam : primo, quia ut avaritiæ suæ satisfaciat, cogit domesticos, servos et ancillas plus æquo laborare etiam diebus festis et vetitis, ac honesto victu et vestitu eos defraudat, misereque, dure et acerbe eos tractat; quo fit ut illi contra eum murmurent, litigent, et inter se rixentur, dum quisque onus et laborem à se excutere, et in alium rejicere satagit; secundo, avarus per fraudes, usuras et injustos contractus solet se ditare, ob quos lites vel illi vel hæredibus ejus intentantur, quæ magna ipsis damna afferunt, et subinde bonis spoliant; tertio, quia Deus avaros solet punire privatione opum avare et perperam congestarum, ut in quo peccaverunt, in eo et puniantur. Pro *conturbat* Hebr. est עוכר *ocher*, qua voce alludit ad Achan, qui avare suffurans pallium ex spoliis Jericho contra præceptum Dei, conturbavit domum suam, imo totum Israelem, qui propterea cæsus fuit à Chananæis. Unde Achan lapidatus à Josue in valle, quæ inde dicta est Achor, id est turbationis, audivit : *Quia turbasti nos, exturbet te Dominus in die hac*, Josue 7. 25. Sic et Giezi avare et simoniace accipiens munera à Naaman, quem Eliseus herus ejus curaverat à lepra, eamdem sibi et domui suæ, id est toti suæ posteritati, accersivit, 4. Reg. 5. 27.

Qui autem odit munera, vivet.] Antithesis æque exigebat ut diceret : *Qui autem odit avaritiam, vivet.* Verum Salomon more suo ponit speciem magis usitatam pro toto genere avaritiæ, atque ex specie totum genus per synecdochen intelligit, q. d. Judex, consiliarius, et quivis officialis qui in ferenda sententia, vel dando consilio, in distribuendis beneficiis, vel officiis publicis, etc., non sinit se corrumpi muneribus, sed ab iis abstinet, ut æquam pro justitia ferat sententiam, ut sanum sincerumque det consilium, ut officium vel beneficium magis dignis aptisque conferat; hic utique Deo dante *vivet*, id est aget vitam quietam, felicem, longævam in hoc seculo, et æternam in futuro. Quod autem dico de odiente munera, idem à pari vel simili intelligo de odiente usuram, simoniam, et quamlibet avaritiam. Nam ex una specie acceptionis numerum totum genus avaritiæ intelligo.

Hinc et Sept. ut priorem partem posteriori per antithesin adæquarent, pro genere avaritiæ speciem eamdem ponentes, sic vertunt : *Disperdet seipsum acceptor munerum; qui autem odit munerum acceptiones, salvatur.* Sic et Syrus.

Noster Salazar per odientem munera accipit odientem usuras; usura enim, cum non sit debita, utique est donum et munus, quod usurarius à petente mutuum injuste deposcit et exigit. Verum ut hoc sit verum, usura est species duntaxat avaritiæ; unde totum ejus genus non adæquat; quare non æqua, sed manca remanet antithesis.

Porro Jansenius recte advertit hanc sententiam maxime competere Ecclesiasticis, qui avare se et suos ditare satagunt; hi enim primo peccant, animamque suam inquinant avaritia, puta pluralitate beneficiorum et pensionum (taceo de simonia, usuris, etc.) quæ in eis gravior est quam in laicis; ipsorum enim professio est vacare Deo et cœlestibus, ac fastidire temporalia. Unde dum fiunt clerici, dicunt cum Levitis : *Dominus pars hæreditatis meæ, et calicis mei.* Si Dominus eis est pars, cur partes terræ ambiunt? secundo, conturbant domos et familias suas multis curis, laboribus, litibus, quas secum vehit cupiditas, imo domos suas et suorum,

quas per avaritiam ditare volunt, hoc ipso depauperant et evertunt. Experientia enim docet bona Ecclesiastica, cum ad laicorum domos transferuntur, eas earumque opes consumere et devorare, perinde ac pennæ aquilarum aliarum avium pennis immistæ eas consumere perhibentur; tertio, scandalizant Ecclesiam Dei; dicit enim populus fidelis: Si clerici illiberes Deoque sacrati inhiant bonis terrenis, multo magis nos, qui liberos habemus, ea accumulare debemus. Unde ex Climacho Dionys. *Avarus*, ait, *est Evangelii subsannator; quoniam terrenorum contemptum Christus exemplo et verbo præcipue commendavit.* E contrario Pastores et Ecclesiastici, qui bona terrena contemnunt, eaque largiter in pauperes dispensant, vivent per gloriam in cœlis ac per memoriam, famam et gloriam in terris, uti vivit S. Gregorius Magnus, qui sibi pauper, aliis dives, egenos omnes non solum Romæ, sed et per totam Italiam, imo et per Hispaniam, Galliam, Palæstinam totumque orbem aluit; ac nostro seculo S. Carolus Borromæus, cujus paupertatem opumque contemptum ac liberalitatem utinam legant et imitentur omnes Prælati et Clerici! Vide dicta Ezechiel. 34. 3.

Hanc gnomen apologo simiæ et vulpis exornat Cyril. lib. 3. Apolog. moral. cap. 12: Simia, ait, ab histrione favum mellis pro munere accipiens, illi se in famulam ad joculares ludos populo exhibendos obtulit; quare ab eo, ne fugeret, catenula alligata, ac in ludibrium populo exposita, sero captivitatis ac miseriæ, duræque sortis pœnitere cœpit; unde munus acceptum damnans exclamavit: *O subornatum deceptivæ cupiditatis hamum, lethiferum munus, munerum naturalium adoptivum, gravissimum obligationis pignus, stulti et sapientis commercium minimum, maximum emptionis pretium, servitutis jugum, iniquitatis fermentum, captivitatis indicium, fermentum discordiarum, subversio civilitatum, omnium seminarium malorum, amatum venenum!* Profert deinde exempla philosophorum, qui quod munera regum spreverint, regibus fuere superiores: *Quantis enim gloriæ titulis effertur ille Diogenes, quod calcatis regiis opibus per medias Alexandri Macedonis gazas, corporis cultu pauper, sed virtute opulentus incessit? Siquidem hoc locupletior majorque splenduit, quo plus fuit hoc ipsum, quod accipere noluit, quam id quod ille dare disposuit. Quantis laudationibus morum cultor Socrates attollitur, cum Archelai regis satis magnis petebatur muneribus honorandus? et respondit nolle se ad eum venire, à quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Liber quippe esse voluit, dum ante reddere, quam suscipere cogitavit. Quantis similiter præconiis exornatur Fabricius virtute ditissimus, dum munus sibi viro pauperi à Pyrrho oblatum renuit, magis eligens honestate civis liberi, quam muneribus empti regis gloriositate potiri? Qua profecto in re multo magis emicuit, dum rex admiratus spectabilem virum super solem erexit, dicens: Ille est Fabricius, qui difficilius ab honestate, quam sol à rectitudine cursus sui averti potest.*

PER MISERICORDIAM ET FIDEM PURGANTUR PECCATA; PER TIMOREM AUTEM DOMINI DECLINAT OMNIS A MALO.] Hic versus transcriptus est ex Septuag. Nam in Hebræo non exstat hoc loco, sed c. seq. v. 6, ubi pro *fidem* Hebr. est אמת *emeth*, id est veritas. Veritas autem cum opponitur misericordiæ, idem est quod justitia, et significat opus debitum, sicut misericordia significat opus indebitum gratuitum et liberale. Sensus ergo est, q. d. Per opera virtutis eleemosynæ gratuita, et per opera virtutis justitiæ quoquo modo debita purgantur peccata; quia per hæc opera facta in gratia Dei satisfacimus pro pœna peccatis debita; quin et si in culpa ac peccatosimus, illud per illa abolemus, si adsit vera mentis contritio; si nimirum ex corde contritio pro expiatione culpæ illa Deo offeramus. *Per timorem Domini* vero quis *declinat à malo*, q. d. Eleemosyna expiat peccatum jam commissum; timor Dei vero præservat à committendo. Fac ergo eleemosynam, ut expies præterita, ac indue timorem Dei, ut caveas futura; sic purum te à peccato servabis, tuamque salutem in securo constitues. Unde S. Cyprianus, vel quisquis est auctor, tract. de Opere et eleemosyna, docet Deum statuisse duo peccati lavacra, scil. baptismum ad eluenda crimina ante illum perpetrata, et eleemosynam ad expianda peccata post illum commissa: *Coarctati*, ait, *eramus, et in angustum innocentiæ præscriptione conclusi. Nec haberes quid fragilitatis humanæ infirmitas atque imbecillitas faceret, nisi iterum pietas divina subveniens justitiæ et misericordiæ operibus ostensis, viam quamdam tuendæ salutis aperiret, ut sordes postmodum quascumque contrahimus eleemosynis abluamus. Loquitur in Scripturis Spiritus sanctus et dicit: Eleemosynis et fide delicta purgantur; non utique illa delicta, quæ fuerant ante contracta; nam illa Christi sanguine et sanctificatione purgantur. Item denuo dicit: Sicut aqua exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum. Hic quoque ostenditur et probatur, quia sicut lavacro aquæ salutaris gehennæ ignis exstinguitur, ita eleemosynis atque operibus justis delictorum flamma sopitur. Et quia semel in baptismo remissio peccatorum datur, assidua et jugis operatio, baptismi instar imitata Dei rursus indulgentiam largitur.* Salomoni adstipulatur Christus Luc. 11. 41: *Quod superest*, ait, *date eleemosynam; et ecce omnia munda sunt vobis.* Eleemosyna ergo remittit peccata venialia et pœnam mortalium; ad hæc disponit ad remissionem culpæ mortalis, eamque de facto abolet, si fiat ex contritione. Vide Origen. S. Ambr. Bedam, Toletum et alios in Lucæ cap. 11. 14. Vide et quæ dixi Daniel. 4. 24. ad illa: *Peccata tua eleemosynis redime.*

28. MENS JUSTI MEDITATUR OBEDIENTIAM; OS IMPIORUM REDUNDAT MALIS.] Glossa et alii pro *obedientiam* legunt *sapientiam*. Unde discas veram sapientiam esse obedientiam, si scilicet quis obediat Deo et Superioribus quasi vicariis Dei, præsertim quia obedientia debet condiri sapientia ut sapiat Deo, ait S. Bernard. Hebr. est לענות *laanoth*; quod duo significat: primo, *respondere*; secundo, *humiliari*. Addit tertio R. Levi et R. David significare *negotiari*.

Unde primo Pagnin. Tigurin. Clarius, R. Salomon et alii vertunt: *Cor justi meditatur quod respondeat; os vero impiorum eructat* vel *effutit mala*, q. d. Justus interrogatus non illico respondet, ne præcipiti responso quid dicat quod impium sit in Deum, aut injurium proximo, sed meditatur quid sapienter respondeat, juxta illud S. Bernardi: *Verba bis ad limam, antequam semel ad linguam;* at vero impius sine præmedi-

tatione mala quæ corde gerit, ore effutit, et quidquid in buccam venit, eructat instar fontis omnem aquam, tam puram quàm sordidam à se receptam ebullientis. Unde aliqui vertunt, *evomit mala.* Sicut enim vomitu ejicitur crapula, phlegmata et sordes stomachi: sic impius maledicentiam, calumniam, petulantiam, fastum, iram; etc. quæ corde gerit, ore evomit. Aben Ezra hæc refert ad vers. 27, qui in Hebræo immediate præcedit, q. d. Judex incorruptus, qui odit munera, vivet; ideoque mens ejus, auditis partibus inter se litigantibus meditatur quid respondeat, ut ad justitiæ normam jus dicat. Verum alii ad judicem hæc non arctant, sed generatim ut sonant accipiunt. Huc facit illud Demosthenis, cui, cum objiceretur quod elaborata pronuntiaret, respondit *se non modo scripta, sed etiam sculpta dicturum esse, si posset.* Addiditque: *Ego civem improbum duco, qui sine meditatione audet reipublicæ consilium dare.*

Secundo, R. Levi, Vatabl. et R. David hebr. *laanoth* censent idem esse quod לְעִנְיַן *leinian*, id est *negotium.* Unde vertunt: *Cor justi meditabitur negotium* aut *negotiari*, q. d. Justi mens semper intenta est cogitationi rei et negotii ex quo emolumentum capiat. Aut, q. d. Cor justi meditatur loqui cum negotio et rerum pondere, cum decore et amœnitate rerum, ac cum fructu: è contrario os impii leviter, indecore, temere et sine fructu omnia quæ cogitat, effutit. Notatur ergo loquacitas insipientis, et commendatur gravitas loquendi sapientis.

Tertio, Noster optime vertit: *Mens justi meditatur obedientiam*, puta humilitatem, subjectionem, mansuetudinem, q. d. Cum justo quid præcipitur, quantumvis durum et arduum, à lege, à Deo aut Superiore, imo cum ipse ab eodem, vel alio æquali, aut inferiori, de vitiis et defectibus suis admonetur; illico mentem humiliter et mansuete instar agni subjicit præcepto et obedientiæ, vel admonitioni et admonenti; at vero impius cum quid displicens præcipitur, aut cum de vitiis arguitur; recalcitrat, obmurmurat, et mille impatientiæ verba eructat, estque instar fluminis exundantis, quod omnia vicina aquarum copia opplet; sic enim et ipse ex abundantia cordis maledicentiæ profluvium continue ebullit, eoque omnes onerat et obruit.

Hoc videntur voluisse Septuag. dum vertunt: *Corda justorum meditantur fidem, et os impiorum respondet mala;* et Chald. *Cor justi meditatur in fide, et os impiorum eructat mala.* Per *fidem* enim intelligunt *fidelitatem*, ut explicat Syrus, quam inferior debet suo Superiori, puta *obedientiam.*

Porro justus meditatur obedientiam, primo, meditando obedientiæ præstantiam, utilitatem, fructum et necessitatem præsertim præcepti vel voti, si illam voverit. Nam, ut ait Climachus Gradu 4: *Obedientia est perfecta abnegatio propriæ animæ et corporis, mors voluntaria, vita sine sollicitudine, navigatio sine damno, sepultura voluntatis; est iter facere dormiendo sub onere aliis imposito, et super aliorum ulnas ne mergaris natare.* Secundo, meditando rationes, quæ eum flectant ad obediendum, ac præcepti rigorem temperent mitigentque, ut, cum Superior vocat, vel quid arduum jubet, illico cum Samuele dicat: *Ecce ego;* et cum S. Paulo: *Domine, quid me vis facere?* ac præsertim meditando obedientiam Christi, qui factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, ut nos per inobedientiam Adæ perditos suæ obedientiæ exemplo restauraret, doceretque obedire, q. d. Inspice, et fac, obedique secundum exemplar, quod tibi in monte Calvariæ ostendi. Tertio, meditando gradus obedientiæ, ut eos sensim ascendat. Hi gradus sunt tres: Primus et infimus est facere opus præceptum; secundus, velle opus præceptum, illudque amare, ac libenter, prompte et alacriter capessere; tertius, non tantum velle, sed et judicare opus præceptum melius esse quàm quodvis aliud, ita ut non tantum voluntatem, sed et judicium suum Superiori submittat, credatque melius esse id quod Superior præcipit, quàm quod ipsi mens propria vel quivis alius suggerit. Quarto, meditando modos dextere exsequendi id quod præceptum est. Unde S. Bernard. serm. de virtute obedientiæ: *Fidelis obediens*, inquit, *nescit moras, fugit crastinum, ignorat tarditatem, præcipit præcipientem, parat oculos visui, aures auditui, linguam voci, manus operi, itineri pedes, totum se colligit ut imperantis colligat voluntatem.* Et S. Hieron. epist. ad Rusticum: *Credas salutare quidquid monasterii Præpositus præceperit, nec de majorum sententia judices, cujus officii est obedire et implere quæ jussa sunt, dicente Moyse: Audi, Israel, et tace.* Cassianus lib. 4. Institutionum: *Ægyptii monachi universa complere quæcumque fuerint à Præposito suo præcepta, tanquam si à Deo cœlitus sint edita, sine ulla discussione festinant.* Et S. Gregor. lib. 2. in 1. Regum: *Nescit judicare, quisquis perfecte didicit obedire.* S. Basil. in Constit. Monast. c. 23: *Apostoli*, inquit, *submissa mentis cervice obedientiæ jugum subierunt, alacrique animo in fora, in contumelias, in lapidationes, in ignominias, in cruces, in varias neces processere. Hanc obedientiam is qui secundùm Deum vere est monachus, Antistiti suo præstet oportet.* Rursum S. Bernard. in serm. de virtute obedientiæ: *Tertius*, ait, *gradus obedientiæ est hilariter obedire. Non ex tristitia, inquit Apost. aut ex necessitate. Serenitas in vultu, dulcedo in sermonibus multum colorant obedientiam obsequentis.* Unde et Gentilis ille Poeta ait sic:

—— Super omnia vultus
Accessere boni.

Quis enim locus obedientiæ, ubi tristitiæ cernitur ægritudo? Ostendunt plerumque voluntatem animi signa exteriora, et difficile est ut vultum non mutent qui mutant voluntatem.

Talis fuit obedientia Abrahæ, qui proinde fuit pater fidelium, et patriarcha obedientium, de quo Apost. hebr. 11. 8: *Fide*, inquit, *qui vocatur Abraham obedivit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem; et exiit, nesciens quò iret.* Major fuit ejusdem obedientia in immolatione filii Isaac; ex quo jam ante Deus illi promiserat posteritatem plurimam instar stellarum cœli: quare tunc *in spe contra spem credidit*, etc., *plenissime sciens, quia quæcumque promisit Deus, potens est et facere;* nimirum credidit Abraham, quòd si immolando occideret filium, Deus illum à morte suscitaret, ut promissam sibi ex eo posteritatem præstaret. Idem S. Bernardus tract. de Dispensat. et præcepto: *Perfecta obedientia*, ait, *legem nescit, terminis non arctatur, neque contenta angustiis professio-*

nis largiori fertur voluntate in latitudinem charitatis, et ad omne quod injungitur spontaneo vigore liberalis alacrisque animi, modum non considerans in infinitatem extenditur.

Post hunc versum et sententiam hanc subjungunt Septuag. *Acceptabiles apud Dominum sunt viæ justorum (per eos autem et inimici amici redduntur*, quæ non exstat in Hebræo nec in Latino: posterior tamen pars exstat in utroque cap. seq. v. 7, ubi eam explicabo. Causam dat Auctor Catenæ Græcorum hìc. Cum enim, inquit, justi Dei voluntatem indefesse expleant, fit ut ex inimicis quoque amicos facere queant. Nam cum Deo semel se dedicaverint et consecraverint, pro aliis quoque intercedunt, eosdemque, si inimici erant, Deo conciliant, amicosque reddunt.

Simili modo Septuaginta transponunt versus proxime sequentes, eosque alio loco et ordine collocant, quàm sint in Hebræo et Latino.

29. Longe est Dominus ab impiis; et orationes justorum exaudiet.] Deus ubique et in omnibus est realiter et personaliter per essentiam, præsentiam et potentiam, longe tamen abest ab impiis per favorem et opem: quia eos odit, eosque suam opem implorantes non exaudit; sic vero vicinus est justis, scilicet per amorem et beneficentiam, utpote quos protegit, dirigit, et se invocantes exaudit. Est solita metalepsis et metonymia: ex elongatione enim Dei intelligitur ejus non exauditio; quia apud homines elongatio, et magna intercapedo ac distantia, causa est cur quis clamantem non audiat. Hanc intercapedinem et distantiam mystice et spiritaliter inter Deum et peccatorem facit superbia, libido, cæteraque peccata. Ab impiis ergo longe abest Deus per odium: odit enim eos et detestatur, eo quod ipsi elongent se à Deo per scelera quæ Deo summe exosa sunt et adversantur. Rursum Deus exaudit justos orantes; quia ipsi audiunt Deum præcipientem, eique obediunt: quia ergo ipsi faciunt voluntatem Dei, hinc vicissim Deus facit voluntatem eorum, eisque talionem reddit. Vice versa, impii non faciunt voluntatem Dei, sed diaboli; hinc pariter Deus non facit voluntatem eorum.

Tertiam causam dat Psaltes, quod impii non invocent Deum in veritate, id est vero et sincero corde et amore, uti faciunt justi. Sic enim ait psal. 144. v. 18: *Prope est Dominus omnibus invocantibus eum, omnibus invocantibus eum in veritate. Voluntatem timentium se faciet, et orationes eorum exaudiet, et salvos faciet eos.* Vis ergo ut Deus te exaudiat, tu prior exaudi Deum pulsantem et vocantem. Vis ut Deus faciat voluntatem tuam, tu prior fac voluntatem Dei. Vis ut Deus sincero corde amet te, benevelit et benefaciat tibi, tu prior sincero corde ama Deum. Ita Auctor Catenæ Græcor. Non abest, inquit, Deus loco ab impiis, sed animo, hoc est favore et gratia, aut more certe et vitæ instituto juxta illud: *Quantum distat cœlum à terra, tantum distant viæ meæ à viis vestris, ait Dominus.* Et Polychron. ibidem: *Non spatii intercapedine abest Deus*, inquit, *sed sententiæ diversitate; siquidem contraria plurimum à se invicem dissidere solent. Ut autem justi Deo sunt vicini (certum est autem id ad locum non referri), ita facili quoque momento ab illo audiuntur.*

Hoc est quod ait Psaltes psal. 36: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui.* Quocirca S. Chrysost. homil. 41. in Genes. docet homines justos et sanctos non tantum sibi, sed et sæpe toti civitati ac reipubl. salutem precibus suis afferre. *Cum igitur videris*, inquit, *virum externo habitu amictum vili, virtute vero intrinsecus vestitum; noli id quod apparet despicere, sed contemplare animæ divitias, internamque gloriam. Talis erat B. Elias, qui melotem tantum habebat: at purpuratus Achab illius melote indigebat. Vide Achab inopiam, Eliæ autem divitias.*

30. Lux oculorum lætificat animam (Hebr. *cor*); fama bona impinguat ossa.] Hebr. *os;* Septuag. *Oculus contemplans pulchra lætificat cor: fama autem bona impinguat ossa.* Pro *fama* Hebr. est שמועה *scemua*, id est auditio, nuntius, rumor, fama.

Unde primo Aben Ezra hæc referens ad tres versus seqq. per *scemua*, id est auditionem, accipit correptionem quam quis audit, de qua versus sequent. q. d. Lux, quæ oculis hauritur, cordi voluptatem affert: cum vero objurgationem quis auscultarit, in quo vita sita est, et inter sapientes commoratus fuerit, tunc increpationes majus incrementum afferent, quàm si bonum quodpiam nuntium audivisset. Pari modo per *scemua*, accipias auditiones S. Script. legis, doctrinæ sacræ, librorum piorum, etc.; horum enim lectio, vel auditio, mire impinguat ossa, id est animæ intima, eaque implet medulla sanctarum cogitationum et desideriorum, quibus totus hominis spiritus in Dei amore incalescit et corroboratur.

Secundo, alii per *scemua*, id est auditionem, accipiunt famam virtutum, operum et exemplorum sanctorum: qua quis apud alios bene audit, q. d. Sicut lux mire recreat oculos, indeque cor et animam intuentis: ita fama virtutum et exemplorum recreat auditum, indeque mentem audientis, ejusque ossa et robur ad similia audienda corroborat: *ossa* enim sæpe significant vires et robur animæ, ait S. Hier. in cap. 58. Isaiæ, juxta illud Psalm. 34. 10: *Omnia ossa mea dicent: Domine, quis similis tibi?* Unde Christus Matth. 5: *Sic*, ait, *luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* Ubi S. Chrysost. *Nihil*, inquit, *est quod hominem sic efficiat insignem, atque conspicuum, etiamsi magno ambitu optet latere, ut splendor iste virtutis; sicut enim ipso sole circumdatus, ita utique homo justus clarius refulget; nec in terram solummodo lucis radios emittit, sed supra ipsum etiam cœlum proprio fulgore radiat.*

Porro fama virtutum impinguat ossa animæ non solum audientium, qui incitantur ut eas æmulentur, ut jam dixi ex S. Chrysost. et Origene, sed etiam ipsius virtute præditi, de quo est fama. Hic enim advertens hanc bonam de se opinionem parere admirationem et imitationem in animis audientium, exhilaratur, incitatur et corroboratur, ut opera virtutum, quæ tanto aliis sunt splendori et exemplo, multiplicet et adaugeat. Unde sic exponas, q. d. Sicut qui intuetur lucem vel res *pulchras*, ut vertunt Septuag. puta imagines elaboratas, mire hoc intuitu exhilaratur; sic pariter qui suæ virtutis imagines, in animis audientium per famam et existimationem ad vivum exsculptas et expictas contemplatur; hic utique hac contemplatione gaudet et corroboratur, ut plura suæ virtutis edat exempla, quæ audientes pari modo

audiendo, admirando et imitando in corde suo depingant et exsculpant.

Tertio et magis genuine, per *scemua* accipias famam, rumorem et nuntium bonum, q. d. Sicut lux solis post longas noctis vel hiemis tenebras, mane vel in vere exoriens, orbique irradians mire intuentium oculos, indeque cor et animam illuminat, lætificat, vegetat, roborat et vivificat; sic pariter nuntium bonum, cum scilicet quid læti nuntiatur, non tantum aures mulcet, sed et per aures penetrat usque ad cor et mentem ejusque ossa, id est, intimas ejus medullas pervadit, exhilarat, vivificat et corroborat; quin et ipsa corporis ossa recreat, irrigat et vegetat. Comparat enim hic duos primarios sensus, scilicet visum et auditum, quod, sicut res visæ, præsertim lux, animum oblectant, ita pariter res auditæ, puta nuntii rerum lætarum oblectent animum, et consequenter corpus et ossa per naturalem sympathiam, qua affectus, v. g. lætitia vel tristitia animi, derivatur et transit in corpus animæ cohærens; lætitia enim vehemens adeo afficit animum, ut redundet et exuberet in corpus. Ossa ergo tum metaphorice pro intimis animæ, tum proprie pro ossibus corporis accipias; sicut enim nuntium triste contrahit, dejicit et timore ac mœrore consternat animum et corpus; sic è contrario nuntium lætum præsertim valde desideratum, lætitiam, vitam et vigorem instillat et inspirat tum animæ, tum corpori audientium; uti jam læta nuntia de fide toto terrarum orbe, præsertim in Germania, Gallia, Æthiopia, Tartaria, triumphante mire Catholicos recreant, animant, roborant. Quocirca, apud veteres, nuntii bonorum significati fuere per milvos, qui veris vernæque hilaritatis sunt nuntii, quos proinde prisci adorabant; mos enim fuit apud nonnullos populos milvos adorare, quod illi post rigentis hiemis inclementiam vernæ tempestatis fideles nuntii apparerent. Unde adagium : *Provolvitur ad milvum.*

Talis fuit S. Joannes Baptista, nuntius Evangelii, paranymphus, imo index Christi; hic enim lucem et cœlestis veris clementiam prænuntiavit, nimirum adesse jam Salvatorem et salutem. Unde vox ejus mirifica lætitiæ jucunditate aures omnium perfudit : *Appropinquavit*, ait, *regnum cælorum. Parate viam Domini.* Ita noster Causinus, l. 6. Parabol. hist. cap. 75. Tales nuntii læti fuere Apostoli cæterique præcones Evangelii. Evangelium enim græce, idem est quod latine bonum lætumque nuntium, juxta id quod Angelus, nuntians pastoribus Christi ortum, dixit : *Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo; quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus*, Lucæ 2. 10. Tales nuntii fuere Prophetæ, ac præsertim Isaias, qui de Christo ejusque passione et redemptione non tam prophetiam quam historiam texuit, nec tam Propheta quam Evangelista fuit, teste sancto Hieronymo. Unde de Apostolis ait, cap. 52. vers. 7 : *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion : Regnabit Deus tuus!* Et cap. 53. 1 : *Quis credidit auditui* (hebr. שמועה *scemua*, eadem vox quæ hic) *nostro, et brachium Domini cui revelatum est?* etc.

Denique Basilius in Catena Græcor. partim mystice, partim litteraliter, hunc versum hic exponit : *Oculus*, ait, *tum demum contemplatur bona, quando earum rerum, quæ sub aspectum veniunt, contemplatione et comprehensione non læditur, sed perficitur. Si quidem rerum conditarum contemplatio animæ vires corroborare nata est. Fama autem bona aut ea est, quam quis de alio audit; aut ea certe quam aliquis per virtutem et eruditionem sibi comparavit; aut oculum bona contemplantem omnem omnino justum, qui mentem in mandatorum Christi observationem semper intentam habet, appellat. Talis enim lætificat Deum. Fama denique et vox ea apprime grata oppidoque jucunda erit, quam olim audituri sunt justi, nempe illa Christi : Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum. Hæc enim justos, quos ob fidei firmitatem ossa vocat, mirifice recreabit et impinguabit.*

Sane qui nuntium accipit suæ prædestinationis, electionis et felicitatis æternæ, est quod gaudeat, est quod totis animæ ossiumque medullis exultet; quia nuntius hic affert ei beatitudinis omnisque boni securitatem. Quocirca S. Franciscus, cum in exstasi de sua prædestinatione certior factus esset, ut sibi redditus est, exclamavit statim : *Laudetur Dominus meus, ipsi gloria et honor sine fine;* quin etiam proximos octo dies sic transegit, ut nec ulla de re loqui, ac ne Horas quidem canonicas recitare posset, sed hoc solum in ore haberet, idque semper repeteret : *Laudetur Dominus*, tanta ejus animus lætitia atque exultatione, et quidem jure ac merito, gestiebat. S. Maria Oigniacensis, accepto simili prædestinationis suæ nuntio, extra se quasi rapta, jubilando ingeminabat : *Ibimus in Sancta sanctorum. Et quid sunt Sancta sanctorum?* Ita refert Cardin. Jacob. de Vitriaco in ejus Vita. B. Petrus Alcantara, nuper data certa spe salutis, in morte cum Psalte cecinit : *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus.*

AURIS QUÆ AUDIT INCREPATIONES VITÆ, IN MEDIO SAPIENTIUM COMMORABITUR.] *Increpationes vitæ*, ait Jansenius, hebraica phrasi vocat increpationes vitales, hoc est salutares et vivificatrices, quæ et doceant hic recte vivere, et ad æternam vitam perducant. Hujusmodi increpationes qui libenter audit, dicitur commoraturus in medio sapientium, hoc est inter sapientes, sive quia inter illos gaudebit adesse, quærens illorum consortium, à quibus possit moneri et corripi; sive quia dignus efficietur, qui et ipse inter sapientes honoretur, sapientisque nomen et locum obtineat. Ita Beda : *Discipulus*, ait, *qui increpationibus docentium obedienter annuit, plerumque proficiendo ad cathedram usque doctoris ascendit. Denique Paulus, qui increpationi sui conditoris sese humiliter substravit, ad sedem postmodum Apostolicæ dignitatis sublimiter pervenit.* Huc facit illud Climachi : *Omni die objurgationes quasi aquam vitæ bibe.*

32. QUI ABJICIT DISCIPLINAM, DESPICIT ANIMAM SUAM; QUI AUTEM ACQUIESCIT INCREPATIONIBUS, POSSESSOR EST CORDIS.] Septuag. *Qui expellit* (Chaldæus, *deserit*) *disciplinam, odit seipsum; qui autem servat correptionem, diligit animam suam.* Sententia est clara. Ejus ratio est, quod disciplina, id est institutio, correctio et castigatio vitiorum, sit summum animæ bonum; illa enim illuminat, purgat, ornat, omnique virtute decorat et perficit. Quare qui discipli-

nam despicit et odit, animam suam despicit et odit, perinde ac æger, qui odit medicinam et medicum, odit sanitatem suam; ad hanc enim medicina dirigitur. Sic qui negligit aratro proscindere et sarculo sarrire agrum suum, eum ejusque bonum despicit; quia impedit fruges quas ager produceret, quibusque seipsum ornaret, ac herum suum ditaret. Quod enim est aratrum agro, sarculus horto, lima ferro, lixivium panno, fornax auro, pecten capiti, carminatio lino, tritura tritico, frenum equo, cauterium vulneri, pharmacum febri, virga puero, hoc est disciplina homini carnali et vitiis addicto.

QUI AUTEM ACQUIESCIT INCREPATIONIBUS, POSSESSOR EST CORDIS.] Hebr. קונה *kone*, id est *acquisitor, emptor, possessor* est cordis, q. d. Qui acquiescit correptioni, acquirit dominium cordis, ejusque fit possessor; tum quia non sinit illud pro libito vagari, et sese dedere suæ libertati et concupiscentiæ; tum quia ejus superbiæ, iræ, impatientiæ cæterisque affectibus et passionibus dominatur, easque frenat et sub jugum rationis et correptionis mittit, tum denique quia illud flectit et regit ad libitum. Ex adverso, qui non acquiescit increpationibus, non possidet cor, sed possidetur à cordis superbia, ira, impatientia, inobedientia, suarum passionum est servus et mancipium. Igitur qui acquiescit increpationibus, possessor est cordis, et suî ipsius est dominus. Talis ergo primo cor possidet per humilitatem qua illud sibi, puta rationi et disciplinæ, humiliat et subjugat. Secundo, per mansuetudinem, quia mansuetudine excipit nitrum correptionis, juxta illud Christi: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*, Matth. 5. Tertio, per patientiam, qua patienter tolerat increpationes aliorum, sinitque se de vitiis admoneri et castigari, juxta illud Christi: *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Quarto, per obedientiam, qua cor obedire facit corripienti, sive is Superior sit, sive quis alius. Quinto, per sapientiam et prudentiam; quia sapienter et prudenter defectus, de quibus arguitur, emendat, et virtutes contrarias capessit. Unde Chaldæus vertit: *Et qui audit increpationem, possidet* (Syrus, *comparat*) *sapientiam*, aut *mentem. Talis enim*, ait Dionysius, *rite advertit quod increpatio sit opus misericordiæ, eleemosyna spiritualis, medela salubris, charitatis indicium, dilectionis internæ ac justitiæ sanctæ effectus.* Igitur sicut herus emens mancipium, vel bovem, illius dominium acquirit, illumque omni jure possidet, ut de eo quodlibet agere ei liceat; sic pariter qui cor subjicit correctioni et disciplinæ, illud sibi mancipat servumque efficit, ut illud quasi mancipium possideat, ac quocumque voluerit flectere et vertere possit. Verum hæc servitus cordis veram ei dat libertatem; quia facit ut regatur à sapientia, disciplina, lege et à Deo ipso; servire autem Deo, regnare est. Sicut ergo cœli, inquit Philo, cum careant mente et prudentia, sinunt se regi et moveri ab assistente intelligentia, hocque eorum et totius universi bonum est; sic pariter juniores cæterique quibus parum est experientiæ et prudentiæ, si sapiunt, sinant se regi, doceri, gubernari à viro sapiente; sic enim sapientiam, quam ex se non habent, ab eo discent, omniaque sua sapienter peragent. Hinc sexto, talis cor possidet per amorem; quia cogit illud amare Deum, ac amore Dei subdere se legi et correctioni. Unde Septuag. vertunt: *Qui autem servat correctiones, diligit animam suam*, q. d. Qui odit correptionem et corripientem, non tam ipsum quàm seipsum suumque bonum (tale enim est vitiorum correptio) odit; at vero qui correptiones et corripientem amat et observat, non tam illum quàm se suumque bonum amat et servat; quia per illas discit odio prosequi vitia, amare virtutes, Deum colere et revereri.

33. TIMOR DOMINI, DISCIPLINA SAPIENTIÆ; ET GLORIAM PRÆCEDIT HUMILITAS.] Hebr. *Ante gloriam* vel *coram gloria humilitas;* Syrus: *Timor Domini fons vitæ, et laus humilis graditur ante ipsum*, q. d. Timor Dei per disciplinam castigando vitia docet veram sapientiam, id est honestatem et virtutem, quæ est summa hominis dignitas et gloria; quare ut quis hanc gloriam nanciscatur, necesse est ut præeat humilitas, qua ex timore Dei humiliter se disciplinæ et correptioni subjiciat. Quocirca hoc est iter ad gloriam, nimirum: timor Dei ducit ad disciplinam, disciplina ad sapientiam, sapientia ad gloriam, tum præsentem, tum æternam. Unde Septuaginta: *Principium*, vel potius *principatus* (utrumque enim est ἀρχὴ) *gloriæ respondebit ei*, q. d. Timor Dei et disciplina initio dura, molesta, humilia et abjecta videntur; at ne terrearis, ô fidelis timens Deum: quia tandem pro fructu, mercede et præmio afferent tibi gloriæ principatum. Hinc et tales ad gubernacula, ad dignitates et prælaturas, tam seculares quàm Ecclesiasticas, seligi et promoveri videmus. Addunt Complut. *Præcedit autem humiles gloria.* Quæ verba, ut notant Romani, videntur esse altera interpretatio prædictæ sententiæ; unde ipsi cum Procopio ea delent. Porro Auctor Catenæ Græcor. sic Septuag. vertit: *Timor Domini parit disciplinam et sapientiam; utraque autem principium est gloriæ quam humilitas antegreditur*, q. d. Nulla res mentem hominis, quæ libera est et sui juris, posset legibus disciplinæ quasi vinculis constringere, nisi timor Dei. Hic ergo parit disciplinam, et per eam sapientiam ac gloriam, quam proinde humilitas disciplinæ antegreditur. Hinc et Arab. Septuag. de more secutus, vertit: *Principium nobilitatis est responsio ejus, et gloria deambulat*, vel *decurrit ante humiles.*

Pro *humilitas* hebr. est ענוה *anava*, id est humilitas, mititas, modestia; item humiliatio, oppressio, afflictio. Unde primo Symmachus et Theodotion vertunt: *Ante gloriam modestia*, aut *mansuetudo;* et Cajet. *In face honoris* (vel coram honore et gloria) *mansuetudo*, q. d. *Per mansuetudinem homines elevantur ad statum honorabilem. Amantur enim mansueti, et idonei censentur ad gubernandum, tanquam alieni à passionibus animi. Aut coram honore, id est coram viro honoris floret mansuetudo; quoniam talis delectatur in mansuetudine tam sua quàm aliorum.* Hucusque Cajetanus.

Secundo, alii vertunt: *Timor Domini castigatio sapientiæ, et ante gloriam afflictio;* quod S. Petrus, ep. 1. c. 1. v. 11, παθήματα reddit, id est afflictiones, passiones, cum ait: *Prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones et posteriores glorias.* Vide ibi dicta.

Tertio, Vatablus vertit: *Ante gloriam est dejectio*, q. d. Deus, antequam quem glorificet,

prius eum dejicit, sternit et humiliat; quod Noster optime vertit: *Gloriam præcedit humilitas*, juxta sensum initio assignatum. Nimirum æterna lege sancitum est ut per humilitatis viam tendatur et ascendatur ad gloriam. Hæc est via, et non est alia. Hoc est quod ait Christus: *Omnis qui se humiliat, exaltabitur.* Et de Christo ait Paulus: *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum*, Philipp. 2. 9. Vice versa, de superbia ait Salomon cap. sequenti, vers. 18: *Contritionem præcedit superbia.*

Quarto, ex eo quod ad verbum Hebr. habent: *Coram gloria humilitas;* Septuag. Complut. contrarie vertunt: *Præcedit autem humiles gloria;* quod secutus Syrus vertit: *Laus humilis graditur ante eum;* Chald. *Qui gloriosus est sit humilis.* Utrumque ergo verum est, et quod gloriam præcedat humilitas; et vice versa, quod humilitatem præcedat gloria: nimirum humilitas præcedit gloriam, quasi gloriæ meritum; vicissim gloria præcedit humilitatem, quasi humilitatis spes corona et præmium; sicut ergo meritum in ratione meriti præcedit præmium in genere causæ meritoriæ, sic pariter humilitas præcedit gloriam; et sicut præmium in ratione præmii præcedit meritum in genere causæ finalis (unde laboranti et certanti ante laborem et certamen proponi solet præmium), sic pariter gloria præcedit humilitatem. Hæc ergo duo sunt connexa, et unum ex altero sequitur: nimirum ex eo quod humilitas præcedat gloriam in ratione meriti; necessario sequitur quod gloria præcedat humilitatem in ratione præmii. Sic Christus, ait Apostolus Hebr. 12. 2, *proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusione contempta.* Unde sanctus Gregorius Nazianzenus, orat. 3: *Gloriam præcedit humilitas*, hoc est, ait, *sicut calamitas insolentiam, ita splendor et gloria humilitatem comitatur. Dominus enim superbis resistit; humilibus autem dat gratiam: atque contraria contrariis vicissim inducit, qui omnia juste admetitur.*

Huc faciunt axiomata et paradoxa S. August. de Humilitate; primum: *Deus, cum omnium sit excellentissimus, non elatione, sed humilitate contingitur;* ita ipse, homilia ultima inter 50; secundum: *Excelsus est Dominus, et humilia respicit, et excelsa à longe cognoscit*, psal. 137: *Excelsa posuit pro superbis; illa ergo respicit ut attollat, ista cognoscit ut deprimat et dejiciat;* ibid. tertium: *Scit serpens nos non posse redire* (ad Deum) *nisi per humilitatem, qui per superbiam lapsi sumus. Dux nobis ipse fuit ad superbiam, modo ad humilitatem ducem Christum sequamur;* ibidem, hom. 12, quartum: *Humilitatis passibus ad cœli culmina conscenditur; quia Deus excelsus non superbia, sed humilitate attingitur, discamus humilitatem, per quam Deo propinquare poterimus;* ita ipse serm. 213. de Temp. Quintum: *Per superbiam mirabilis Angelorum creatura cecidit de cœlo: per humilitatem Dei fragilitas humanæ naturæ ascendit in cœlum;* ibidem sextum: *Quantum cor humilitate inclinatur ad ima, tantum proficit in excelso: qui enim humilis erit, exaltabitur in gloria;* ibidem septimum: *Quanto quis humilior erit de seipso, tanto major erit in conspectu Dei. Superbus vero quanto gloriosior apparet inter homines, tanto dejectior erit ante Deum: qui enim sine humilitate bona opera agit, in ventum pulverem portat;* ibidem octavum: *Descende ut ascendas, humiliare ut exalteris, ne exaltatus humilieris; qui enim sibi vilis videtur esse, ante Deum pulcher est: qui sibi displicent, Deo placent: esto igitur parvus in oculis tuis, ut sis magnus in oculis Dei;* ibidem nonum: *In summo honore summa tibi sit humilitas: Honoris laus est, humilitatis virtus;* ibidem decimum: *Superbia ex Angelis dæmones fecit, humilitas homines similes Angelis constituit.* Ita Auctor serm. ad Fratres in eremo apud S. Augustinum, tomo 10. serm. 12.

Huc quoque spectant gnomæ S. Cyril. et S. Ambrosii, quas citat hîc Dionys. Charthus. Cyrilli: *Crede mihi, quia maxime se vilifacit qui magnum se reputat. Sicut qui se judicat sapientem fit amens. Lux quidem luce confunditur, et altitudo altitudine incurvatur. Ubi ergo profunda humilitas, ibi excelsa est dignitas, et ubi ex te ipso dejectio magna, ibi ex virtute dignificatio maxima: dumque mundanis cardinibus nos judicamus indignos, sempiternis atque cœlestibus mansionibus reddit humilitas mox nos dignos.* S. Ambr. *Quisquis cupit divinitatis tenere fastigia, humilitatis ima sectetur; quicumque vult fratrem suum prævenire regnando in cœlis, prius illum præveniat obsequendo in terris, sicut ait Apostolus: Honore invicem prævenientes vincat eum officiis, ut possit vincere sanctitate.*

Gradus ergo ad gloriam est humilitas et humiliatio. Vice versa, gradus ad ruinam est superbia ac superba sui exaltatio. Quocirca sapienter S. Bernardus sermone 34. in Cantica: *Oportet*, ait, *humiliter sentire de se nitentem ad altiora, ne, dum supra se attollitur, cadat à se.* Et paulo post: *Nisi humilitatis merito maxima minime obtinentur.* Et S. Augustinus in Sent. n. 88: *Non acceditur*, ait, *ad altitudinem Dei, nisi per humilitatem, cui propinquat subditus, longe ab eo recedit elatus.* Porro, ut idem ibidem ait, n. 83: *Vera fidelium humilitas est, in nullo superbire, in nullo murmurare; nec ingratum esse, nec querulum; sed in omnibus Dei judiciis gratias Deo agere, Deumque laudare, cujus omnia opera, aut justa sunt, aut benigna.* Salomonem more suo secutus Eccl. 11. 1: *Sapientia*, ait, *humilitati exaltabit caput illius, et in medio magnatorum consedere illum faciet.* Vide ibi dicta.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HOMO ANIMAM PRÆPARAT, DEUS LINGUAM GUBERNAT, ET SPIRITUS PONDERAT, AC VIAS HOMINUM DIRIGIT, OMNIA PROPTER SE IPSUM OPERANS, CUI ABOMINATIO EST OMNIS ARROGANS : MISERICORDIA REDIMUNTUR PECCATA : PONDUS ET STATERA DEI JUDICIA : INDIGNATIO ET CLEMENTIA REGIS : LAUS SAPIENTIÆ, PRUDENTIÆ, ERUDITI, AC DULCIS IN VERBO, ET PATIENTIS : VITUPERATUR INSIPIENS ET PERVERSUS : SORTES A DOMINO TEMPERANTUR.

1. HOMINIS est animam præparare, et Domini gubernare linguam. 2. Omnes
viæ hominis patent oculis ejus : spirituum ponderator est Dominus.
3. Revela Domino opera tua, et dirigentur cogitationes tuæ. 4. Universa
propter semetipsum operatus est Dominus : impium quoque ad diem
malum. 5. Abominatio Domini est omnis arrogans : etiam si manus ad
manum fuerit, non est innocens. Initium viæ bonæ, facere justitiam ;
accepta est autem apud Deum magis quam immolare hostias. 6. Miseri-
cordia et veritate redimitur iniquitas, et in timore Domini declinatur à malo. 7. Cum placue-
rint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem. 8. Melius est parum cum
justitia, quam multi fructus cum iniquitate. 9. Cor hominis disponit viam suam, sed Domini
est dirigere gressus ejus. 10. Divinatio in labiis regis, in judicio non errabit os ejus. 11. Pon-
dus et statera judicia Domini sunt, et opera ejus omnes lapides sacculi. 12. Abominabiles regi
qui agunt impie : quoniam justitia firmatur solium. 13. Voluntas regum labia justa : qui recta
loquitur, diligetur. 14. Indignatio regis, nuntii mortis : et vir sapiens placabit eam. 15. In
hilaritate vultus regis, vita : et clementia ejus quasi imber serotinus. 16. Posside sapientiam,
quia auro melior est : et acquire prudentiam, quia pretiosior est argento. 17. Semita justorum
declinat mala : custos animæ suæ servat viam suam. 18. Contritionem præcedit superbia, et
ante ruinam exaltatur spiritus. 19. Melius est humiliari cum mitibus, quam dividere
spolia cum superbis. 20. Eruditus in verbo reperiet bona : et qui sperat in Domino,
beatus est. 21. Qui sapiens est corde, appellabitur prudens : et qui dulcis eloquio,
majora percipiet. 22. Fons vitæ eruditio possidentis : doctrina stultorum, fatuitas. 23. Cor
sapientis erudiet os ejus, et labiis ejus addet gratiam. 24. Favus mellis, composita verba :
dulcedo animæ, sanitas ossium. 25. Est via quæ videtur homini recta, et novissima ejus ducunt
ad mortem. 26. Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum. 27. Vir impius
fodit malum, et in labiis ejus ignis ardescit. 28. Homo perversus suscitat lites, et verbosus
separat principes. 29. Vir iniquus lactat amicum suum, et ducit eum per viam non bonam.
30. Qui attonitis oculis cogitat prava, mordens labia sua perficit malum. 31. Corona dignitatis
senectus, quæ in viis justitiæ reperietur. 32. Melior est patiens viro forti : et qui dominatur
animo suo, expugnatore urbium. 33. Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino tempe-
rantur.

1. HOMINIS EST ANIMAM PRÆPARARE, ET DOMINI GUBERNARE LINGUAM.] Hebr. *Homini dispositiones vel ordinationes cordis, et à Domino responsio linguæ.* Hic versus deest in Septuag. Complut. et Roman. nonnulli tamen alii codices eum sic efferunt : *Homini applicationes cordis, et à Domino responsio linguæ.* Unde et Syrus de more sequens Septuag. sic vertit : *Ab homine est consilium cordis, à Domino sermo linguæ.* Sic et Chaldæus.

Jam ex Hebræo sic recte exponit Aben Ezra q. d. Homo in animo suo recte cogitationes ordinat et disponit, sicut dux disponit et ordinat in acie milites; sic enim mente ordinat homo ea quæ dicturus est, sibique dicit : Hoc dicam primo loco, hoc secundo, hoc tertio, etc. (hoc

enim significat Hebr. ערך *arach*, cui per metathesin opponitur עכר *achar*, id est turbare, confundere); at Dei est ordinare et disponere sermones, ut quod mente concepisti et ordinasti, hoc ordinate, apposite et efficaciter ore proloquaris. Sicut ergo ducis est ordinare milites in acie, sed Dei est dare eis pugnandi animos, robur et victoriam : sic pariter hominis est ordinare ea quæ dicturus est, sed Dei est dictionem dirigere, ut id quod intendit, persuadeat audienti. Et R. Levi : *Licet*, ait, *ad virum spectet res et verba mente disponere, indiget nihilominus divino auxilio, ut verba sua rite pronuntiare possit; quot enim sunt verba quæ licet scite mente concepta et ordinata essent, in pronuntiatione tamen confusa sunt et perturbata.* Huc facit illud S. August. l. 2. de doctrina Christ. *Sententiam animi verbis assequi mire delectat oratorem; ac cum propria verba fugiunt dicentem, et aliena occurrunt, sic cruciatur, quasi legato sapienti et erudito malus eveniat interpres.* Et Vatablus : Sensus, ait, est, q. d. Id quod vulgo dicitur : *Homo proponit, Deus disponit.* Istud in Balaam factum videmus, cujus maledictionem Deus vertit in benedictionem. Cum enim ipse animo destinasset maledicere Israeli, Deus ejus linguam ita flexit, ut eidem benediceret, Num. 23.

Minus plene Cajetanus hanc sententiam ex Hebræo arctat ad responsa, q. d. Cum quis interrogatur, præmeditetur quid respondeat; sed tamen præmeditationi suæ non confidat, seseque Deo commendet; quia Dei est linguam dirigere, ut eo modo respondeat, quo menti interrogantis satisfaciat. Verum hæc arctior est interpretatio; nam hebr. *respondere* vocant loqui, etiamsi nulla præcesserit interrogatio. Unde Noster generatim vertit : *Domini est gubernare linguam.*

Pelagiani hoc loco abutebantur ad suam hæresim, ut probarent initium salutis esse à libero arbitrio; hoc enim bene operando et ornando prævenire et præparare se ad gratiam Dei excipiendam. Hominis ergo esse *præparare cor*, id est inchoare bonum, sed Dei esse illud complere et perficere. Quem sensum redarguit divus Augustinus, l. 2. contra duas epistolas Pelagii c. 8. ex illo Christi, Joannis 15. 5 : *Sine me nihil potestis facere;* et ex illo Pauli 2. Cor. 3. 5 : *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Igitur S. Augustinus per responsionem linguæ accipiens responsum linguæ divinæ, non humanæ, sic explicat, q. d. Hominis, non solius, sed Dei gratia adjuti, est præparare cor suum ad excipiendam Dei loquelam, ut audiat quid in se loquatur Dominus; sed Dei solius est huic hominis præparationi respondere, eique sermones suos satusque divinos inserere. Sed audi S. Augustinum : *Ideo quippe scriptum est : Hominis est præparare cor, et à Domino responsio linguæ, quia homo præparat cor, non tamen sine adjutorio Dei, qui tangit cor. Homo præparat cor; in responsione autem linguæ, id est, in eo quod præparato cordi lingua divina respondet, nihil operis habet homo, sed totum est à Domino Deo. Nam sicut dictum est : Hominis est præparare cor, et à Domino responsio linguæ; ita etiam dictum est : Aperi os, et implebo illud*, psal. 80. *Quamvis enim nisi adjuvante illo, sine quo nihil possumus facere, os non possumus aperire, tamen os aperimus illius adjumento ex opere nostro. Nam quid est præparare cor et os aperire, nisi voluntatem parare? Et tamen in eisdem litteris legitur : Præparatur voluntas à Domino.* Unde aurea hæc sent. concludit : *Quapropter multa facit Deus in homine bona quæ non facit homo; nulla vero facit homo quæ non facit Deus ut faciat homo.*

Verum hæc expositio potius mystica videtur quàm litteralis. Nam ad litteram intelligitur hîc lingua hominis, non Dei. Unde Noster pro : *A Domino est responsio linguæ*, clare vertit : *Domini est gubernare linguam*, utique non suam, sed hominis. Quocirca sensus planus et simplex est, ait Jansenius, ut Salomon significare velit hominem quidem apud se posse cogitare, et frequenter disponere quid sit locuturus et responsurus; at citra Dei auxilium, quod disposuit, non bene elocuturum, nec quod concepit ad effectum perducere posse, non quod cor se disponere, et parare possit ad loquendum sine gratia Dei; sed quod etiam id quod cum Dei gratia loqui disposuit, eloqui bene non valeat, sine nova et singulari Dei gratia, quæ linguam moderetur et gubernet, ut intelligamus doctam utilemque orationem non tribuendam soli meditationi præcedenti, nec sufficere ad bene salubriterque loquendum, ut quis apud se diligenter cogitet quid loquendum sit, sed post omnem nostram industriam pendendum nobis ab adjutorio Dei, qui non tantum memoriæ suggerere debet quod præcogitatum est, sed etiam dicentis linguam moderari, ut bene, utiliter et cum gratia auditorum dicantur, quæ concepta sunt. Simile est in scriptione; idem enim est sive ore, sive manu et calamo loquaris. Unde Psaltes : *Lingua mea*, ait, *calamus scribæ velociter scribentis*, psal. 44. 2.

Ubi nota contra Pelagianos de fide esse cordis præparationem ad bonum pertinens ad salutem esse à gratia Dei. Sed Sapiens hîc generatim loquitur, etiam de cogitatione et locutione rerum indifferentium, quæ ad salutem non pertinent, ac loquitur juxta hominum morem et experientiam. Videmus enim difficilius esse sensa animi apte exprimere, quam eadem cogitare et concipere. Non ergo excludit gratiam prævenientem et excitantem ad cogitationes salutiferas, sed majorem cum minore comparat, q. d. In rebus salutiferis homo, excitatus communi Dei gratia, potest corde concipere bona; et majori gratia eget, ut eadem apposite eloquatur; præsertim quia inter loquendum surrepit superbia, ira, invidia, item defectus memoriæ, pudor, metus, aliaque plura impedimenta recte loquendi; quæ omnia non nisi per Dei gratiam amovere et superare possumus. Quare tantum significat magis in nostra potestate esse cogitationem et voluntatem, sive propositum, quam exsecutionem operis, q. d. Non sufficit in naturalibus cum concursu Dei generali, in supernaturalibus etiam cum gratia Dei præmeditari quod dicturus es, nisi Deus posteà in ipsa locutione speciali gratia dirigat linguam; ità D. Thom. 1. 2. q. 112. art. 2. in corp. Quod hîc dicit Salomon de verbis; idem v. 9 et c. 20. 24. asserit de factis et operibus : facile enim est cum communi gratia Dei ea mente destinare, sed nova et speciali opus est ut quæ destinasti, opere exsequaris. Inter operandum enim multæ occurrunt difficultates, quæ sine singulari Dei ope vinci nequeunt.

Atque hæc est prima ratio à priori, cur hominis

sit disponere cor, Dei autem gubernare linguam; et utrumque scilicet tam disponere quam gubernare, magis sit opus Dei quam hominis; secunda est, quod in elocutione multæ occurrunt circumstantiæ à loquente improvisæ. Cum ergo eas non prævideril homo, ut illis lingua ejus attemperetur, necesse est ut gubernetur à Deo. Adde multas esse secretas conditiones in audiente, æque ac loquente, soli Deo cognitas, quibus ut sermo loquentis congrue aptetur, necesse est ut dirigatur à Deo. Tertia et præcipua est, quod hominis quidem sit exterius loqui et formare verba; sed Dei solius est eis interius dare vim et vigorem ad persuadendum id quod sonant, audienti; alioqui loquens est tantum æs sonans et cymbalum tinniens, ut ait Apost. 1. Cor. 13. Sicut enim agricola serit semen, sed Deus solus sementi internam indit vim germinandi, seque multiplicandi; sic prorsus fit in verbo, quod velut semen serit loquens, sed Deus ei indit spiritum et efficaciam ad convertendum audientem. Deus enim inspirat menti audientis id quod proponit loquens, eamque suæ gratiæ luce et impulsu illuminat et inflammat, ut idipsum intelligat, amet et prosequatur. Hoc est quod ait Apost. *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit*, 1. Cor. 3. 6; et Christus: *Omnis qui audivit à Patre, et didicit, venit ad me*, Joan. 6. 45; et v. 44: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Idem passim contra Pelagianos docet S. August. præsertim l. de Correpl. et gratia.

Hæc gnome ubique locum habet, sed maxime in professione fidei et Martyribus tempore persecutionis, de quibus proprie eam explicat Beda, ut idem hic dicat Salomon quod Christus Matth. 10. 19: *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Ita Esther pro salute Judæorum, jam per Aman damnatorum ad mortem, intercessura apud Assuerum maritum suum, orat Deum: *Tribue*, ait, *sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis, et transfer cor illius in odium hostis nostri*, Esther 14. 13. Multæ enim causæ concurrere debent, ut loquens persuadeat audienti quod intendit, ac præsertim cor audientis debet mulceri et flecti, ut iis, quæ audit, afficiatur, ac contrarias affectiones exuat; hoc autem solus potest facere Deus. Quocirca concionatori, confessario, et cuivis animas salvare satagenti orandus est Deus ut linguam suam ita dirigat, ut feriat mentem audientis, eique persuadeat quod dicitur. Oret ergo cum Psalte: *Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam.* Ita S. August. apud Possidon. in Vita ejus narrat se in concione quadam prorsus alia dixisse quam prius mente conceperat, ac postea advertisse id factum à Deo ad convertendum quemdam Manichæum, qui concioni intererat. Causam dat S. Jacobus, c. 3. 8: *Linguam autem nullus hominum domare potest.* Ubi multa in hanc rem dixi. Ergo necesse est ut eam frenet et domet Deus. Unde S. Chrys. hom. 50. in Matth. *Regius*, ait, *equus est lingua; si ei frenum injicias doctrina tua, gradarium effeceris; ascendet in eum rex, et quiescet in eo.* Sicut ergo Bucephalum nemo regere poterat, nisi Alexander Magnus; nec ille ullum alium patiebatur sessorem, nisi Alexandrum; sic pariter linguam nemo regere potest, nisi Deus; nec illa alium sessorem patitur, nisi Deum. Quare Hugo de S. Victore l. de Anima: *Lingua*, ait, *labilis est, et teneri non potest, sed labitur, et fallit. Labitur ut anguilla, penetrat ut sagitta.*

Denique ex hac gnome: *Domini est gubernare linguam*, solerter et caute colligit Franc. Suarez, tom. 1. de Gratia proleg. 3. cap. 5. n. 7, gratias gratis datas, quas recenset S. Paulus 1. Cor. 12. inter quas prima est sermo sapientiæ, non dari per habitus, sed per actualem spiritus sancti motionem, qua ipse directe excitat mentem, facitque ut illi verba apta occurrant, modique loquendi congrui, atque aufert impedimenta quæ mentem distrahere aut perturbare possunt. Id maxime verum est in concionatore, ut dixi, confessario et similibus, qui animas convertunt. Hi ergo crebro orent ut Deus gubernet eorum linguam ad aliorum salutem, scilicet ut faciat eos ita apposite loqui, ut audientes feriant et convertant.

2. OMNES VIÆ HOMINIS PATENT OCULIS EJUS; SPIRITUUM PONDERATOR EST DOMINUS.] Pro *patent* Hebr. est זך *zach*, id est mundus fuit, purus ab omni labe et vitio, sincerus, clarus, irreprehensibilis. Unde זכוכית *zecuchit*, vocatur vitrum et crystallus, propter munditiem et transparentiam. Pro *ponderator* Hebr. est תוכן *tochen*, quod tria significat: primo, dirigens, disponens; secundo, mensurans; tertio, ponderans. Proprie *tochen* est pensitans, penitus perpendens, certo metiens, numerans, dijudicans spiritus, an suæ mensuræ et regulæ, puta legi divinæ, rationi et præscripto virtutis adæquentur, et ad amussim respondeant. Noster vertit, *ponderans*, id est appendens et examinans an verum virtutis habeant pondus. Unde Chald. vertit: *Omnes viæ viri mundæ in oculis ejus, et Deus dirigit vias ejus;* Syrus: *Omnes viæ hominis puræ sunt in oculis suî ipsius;* Septuag. *Omnia opera humilis manifesta sunt apud eum; impii autem in die mala peribunt.* Notant Romani in uno codice Septuag. sub asterisco hæc haberi: *Homini applicationes cordis, et à Domino responsa linguæ. Quanto major es, humilia teipsum, et coram Domino invenies gratiam. Omnia opera humilis manifesta apud Deum; et firmans ipsos spiritus Dominus. Devolve super Dominum opera tua, et firmabuntur cogitationes tuæ. Omnia opera operatus est Dominus propter seipsum, impii autem in die mala peribunt.*

Jam primo, Cajet. Hebr. *zach*, quia masculinum et singularis numeri, sic vertit: *Omnes viæ viri mundi in oculis ejus*, hoc est, ait, omnes actiones externæ viri justi et sinceri patent oculis ejus, cum ipse eas examinat et dijudicat; at vero spiritus et internos instinctus, quibus ad hasce actiones impulsus fuit, non pervidet; hosce enim solus Deus ponderat, id est appendit, penetrat et mensurat. Verum omnes τὸ *zach*, vertunt, *mundæ* vel *patentes* et *claræ*. Apud Hebræos enim crebra est enallage et permutatio generum et personarum. Rursum τὸ *zach* accipi potest ut abstractum, q. d. Omnes viæ hominis in oculis ejus videntur mundities, id est omnino mundæ. Huc accedunt Septuag. qui hæc arctant ad humilem: *Omnia opera humilis*, inquiunt, *manifesta apud Deum.* Quocirca noster Salazar versionem Vulgatam accommodans ad Sept. hæc de solo humili accipit, sicque explicat, q. d. Omnia opera humilis in conspectu ejus sunt vitrea, id

est clara et perspicua; quare minimos etiam nævos et defectus suos in iis notat juxta illud Isidori Pelusiotæ, lib. 2. epist. 24 : *Hypocrita vitrum ponit loco veri margariti*, id est, sua opera vana et nullius meriti pro magnis venditat, et quasi pretiosa ostentat : *Humilis vero margaritas æstimat vitrum*, id est, sua heroica opera parvi vel nihili facit, eaque æstimat fragilia instar vitri. At *spirituum ponderator est Dominus; spirituum*, id est superborum qui altos gestiunt spiritus; sic enim *spiritus* sæpe superbiam et fastum significat. Jam τὸ *ponderat* tripliciter explicat: primo, q. d. *Deus ponderat*, id est ponderando librat, complanat et adæquat superborum spiritus, dum eos dejicit, cæterisque hominibus abjectis et demissis quasi perpendiculo adæquat; secundo, *ponderat*, id est ponderibus degravat, q. d. Deus fastum sublimium imposito aliquo onere tribulationis deponit et deprimit; tertio, proprie *ponderat*, id est in statera justi judicii sui appendit, et superborum levitatem; humilium vero pondus et momentum probe cognoscit. Hæc Salaz. Auctor vero Cat. Græc. *Per hoc*, ait, *quod humilium opera Deo asseruntur manifesta, insinuatur Deum nolle superborum opera aspicere, multo vero minus approbare. Vel manifesta dicuntur, quia sunt velut lux quædam.*

Verum τὸ *humilis* non est in Hebr. Chald. Syro et Latino, multo minus τὸ *superborum*, quod ne quidem habent ipsi Septuag. Quare generatim hanc sententiam ut sonat, accipiendo de homine quolibet, notandum est cum dicitur : *Omnes viæ hominis patent oculis ejus*, pronomen *ejus* posse vel ad Deum, qui v. 1. præcessit, vel ad hominem referri. Ad Deum referunt Beda, Lyran. Aben Ezra, Hugo et Dionys. huncque dant sensum : *Vias, id est actiones, omnium, bonorum videlicet et malorum, Dominus videt, ut etiam spiritus singulorum, quid in occulto cogitent, certa lance discernat*, ait Beda, q. d. Deo omnes actiones hominis sunt vitreæ et crystallinæ, id est claræ et perspicuæ instar vitri et crystalli; quia Deus earum radicem et fundum, scilicet cor, mentem et spiritum cujusque intime pervidet, illumque appendit et ponderat, an scilicet æquum justumque bonitatis habeat pondus, an vero diminutum, mancum et iniquum. Unde infert Boetius, l. 5. de Consol. prosa 6. sub finem : *Aversamini igitur vitia; colite virtutem; magna vobis indicta est necessitas probitatis, cum ante oculos agitis judicis cuncta cernentis.*

Secundo, simplicius Syrus, Chald. Vatabl. Pagnin. R. Levi, Jansen. et alii pronomen *ejus* referunt ad hominem, qui immediate præcessit, q. d. Homini patent suæ actiones externæ, ipseque sæpe ex philautia et amore proprio eas probat, censetque esse puras et sanctas, at non raro errat; quia spiritum internum ex quo manant, non pervidet; hujus enim ponderator, id est liberator, examinator, introspector est Deus.

Ubi nota per *spiritum* hic primo accipi mentis cogitationem et voluntatem, quam Deus solus ponderat, an sit bona an mala, q. d. Homo videt actionem externam, eamque probat quasi in se bonam et honestam. At Deus videt volitionem internam quæ sæpe vitiosa est, ideoque maculat et vitiat totam actionem externam : quare esto illa homini pura videatur, à Deo tamen impura judicatur. Hunc sensum clarius exprimit Salomon, cap. 21. 2. dicens : *Omnis via viri sibi recta videtur; appendit autem corda Dominus*, q. d. Nolite vobis blandiri, quod opera vestra vobis placeant, probaque et justa esse videantur; quia Deus ea divini sui judicii trutinam vocabit, in qua subtilissimi spiritus, et abditissimæ cogitationes expenduntur; unde in ea sæpe ut malum reprobatur et damnatur, quod ab homine ut bonum probabatur et laudabatur.

Secundo, *spiritus* significat intentionem et fundum cordis, q. d. Homo cernit actiones suas, at intentionem et fundum cordis sui non pervidet; sed eum pervidet, imo ponderat et librat Deus; ideoque sæpe condemnat actionem, quæ hominibus recta et justa videtur. Opus enim bonum factum mala intentione malum est, et non bonum; verbi gratia, cum quis dat eleemosynam pauperi, ut eum pertrahat ad luxuriam vel hæresim. Opus vero ex se indifferens, id est, nec bonum, nec malum, bonum fit, si fiat bono fine bonaque intentione. Opus autem in se pravum nequit fieri bonum, etsi ex optima manet intentione. Ecce harum intentionem omnium ponderator est Dominus. Nemo ergo sui sit censor, nemo de suo judicio superbiat, sed de divino contremiscat. Huc pertinet explicatio nostri Vilalpando, p. 2. de Temp. lib. 3. c. 9. quæ talis est : *Omnes viæ hominis patent oculis ejus, spirituum ponderator est Dominus*, q. d. Opera sunt via, quæ cuique recta videtur ac plana; sed ejus asperitas et exitus homini sibi ipsi plurimum fidenti, et cæco, occulta sunt et invisa; Deo autem patent. Ipse enim spiritus dijudicat, et discernit quò quisque in qualibet suarum ducatur actione.

Tertio, per *spiritum* accipias affectum, amorem, intentionem, fervorem, zelum, vim, efficaciam, q. d. Homo videt opus externum, illudque magni æstimat, censetque esse valde pium et sanctum; at Deus ponderat spiritum, id est quantitatem affectus, intentionis, amoris et zeli, ex quo opus promanat, juxta illud : *Deus considerat non quantum, sed ex quanto.* Opus enim magnum factum parvo spiritu, affectu et amore, coram Deo justo virtutum æstimatore parvi est ponderis et meriti; opus vero parvum factum ex magno spiritu et amore, magni apud Deum est ponderis et pretii. Unde S. Thom. 1. p. q. 91. art. 4. ad 3. ait temerarium esse definire uter sanctior fuerit S. Petrus, an S. Joannes : nam *spirituum ponderator est Dominus.*

Quarto, per *spiritum* accipias quantitatem gratiæ et charitatis, quæ pondus dat operi. Idem enim opus bonum factum ab homine qui magnam habet gratiam et charitatem, ideoque eminenter est sanctus, Deique amicus longe majoris est ponderis, pretii et meriti apud Deum, quàm idem opus æque intense factum ab alio, qui parvum habet gratiæ et charitatis habitum, ideoque parum est Deo gratus et amicus, uti docet Franc. Suar. tract. de Gratia, part. 3. l. 12. c. 22. num. 2. et alii passim. Hanc autem gratiæ et charitatis quantitatem solus Deus ponderat et mensurat. Unde dicebat S. Franciscus: *Tantus quisque est, quantus est apud Deum, et non amplius.* Dei ergo est ponderare opera, an gravia sint an levia, ex spiritu gravi vel levi qui illa producit. Rursum Deus, ait Lyran. spiritus appendit, ad retribuendum merita et demerita. Unde hebr. *tochen* Tigurina vertit, *disponens. Dominus*, ait, *disponit spiritus*, hoc est, ait Vatablus, *operatur in nobis quæ bona*

sunt; R. Levi vertit *dirigens*, q. d. Deus dirigit, inquit, actiones justorum ut è curvis rectæ fiant; aut, si rectæ sunt, rectæ perdurent, ac ipsi continue recto virtutis et salutis itinere insistant, itaque ad præmia æterna perveniant; impiorum vero opera prava dirigit ad merita gehennæ supplicia.

Alludit ad Job 28. 25: *Qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura;* ubi pro *appendit* hebr. est *tichen;* unde *tochen*, quod Noster hîc vertit, *ponderator.* Sicut enim Deus ventis, licet levissimis, dat suum pondus, hoc est mensuram, puta à se dimensam et definitam quantitatem, vim et efficaciam; atque aquas, v. g. mare, appendit in mensura, ut, licet intumescat, tamen limites à Deo statutos, sibique commensos, non excedat; sic pariter Deus dat spiritibus jam dictis justum suum pondus et mensuram, atque juxta illam singulos coæquat et mensurat.

Porro pondus spiritus et animæ est amor juxta illud S. August. *Pondus meum, amor meus; eò feror, quocumque feror.* Quantus ergo est amor in anima, quanta charitas, tantum ejus pondus; charitas enim dat pondus, id est dignitatem, valorem et pretium operi et operanti. To ergo *ponderator* dupliciter capi potest: primo, q. d. *ponderis dator;* secundo, q. d. *ponderis mensurator.* Deus enim omnium actionum tam malarum quàm bonarum pondus mensurat; bonarum vero etiam pondus dat, quod scilicet ipse ab æterno per suam prædestinationem æquavit et commensus est tum bono, saluti et gloriæ ipsius operantis; tum bono publico, puta statui et officio quod operanti commisit, ad bonum Ecclesiæ, vel reipubl. Homo igitur est corporum ponderator, sed Deus spirituum, adeoque Angelorum, Cherubinorum et Seraphinorum omnium.

Hic sensus apte cohæret versui præcedenti et sequenti, q. d. Sicut Deus in loquendo est gubernator linguæ, sic in operando est ponderator spirituum et intentionum; atque in volendo est cogitationum director, ut sequitur. Ipse ergo est auriga cordis, oris et operis. Unde v. seq. pro *dirigentur* hebr. est יכונו *iicconu*, quod alludit ad *tochen.* Vere ergo Beda in Prov. *Sicut*, ait, *fistula absque inspiratione nullum reddit sonum, sic cor hominis absque inspiratione divina nullum recipit bonum.* Hinc S. Michael, quasi vicarius Dei, pingitur libripens, id est in libra appendens animas morientium, earumque merita et demerita æstimans et ponderans. Sic Deus ponderavit spiritum et opera Baltazar regis Babyloniorum, cum in pariete scripsit: *Mane, tekel* (quæ vox alludit ad *token*, quod hîc est in Hebræo) *phares; tekel, appensus es in statera, et inventus es minus habens*, Daniele 5. 27, ubi plura de hac Dei statera et ponderatione dixi.

Antistropha Salomoni est illa sancti Pauli gnome Hebr. 4. 12: *Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti; et pertingens usque ad divisionem animæ, ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis.* Vide quæ ibidem annotavi. Sic vides ubique Salomonem antistrophe respondere Christo et Apostolis. Hic nimirum est consensus legis et Evangelii, hæc harmonia novi et veteris Testamenti.

Moraliter hîc disce quanti faciendus sit spiritus, puta mens et intentio, in qualibet actione nostra. Intentio enim bona operi etiam indifferenti dat bonitatem; ac quo illa est melior, eo melius, majorisque meriti est opus. Bona est intentio, si fugias peccatum, et facias bonum ad cavendum pœnas gehennæ. Melior, si id facias spe mercedis cœlestis. Optima, si id facias amore virtutis, v. g. ex obedientia, ut impleas legem; ex gratitudine, ut Deo gratias agas; ex pœnitentia, ut pro peccatis satisfacias; ex justitia, ut proximo jus suum tribuas; ex religione, ut Deum colas; et maxime ex charitate, ut Deo magis placeas, illique rem gratam præstes. Charitas enim nobilissima est virtutum, earumque princeps et regina; quare actus quos ipsa elicit, vel per intentionem imperat, facit divinos et nobilissimos, summique apud Deum meriti. Quocirca Apost. 1. Cor. 10. 31: *Sive*, ait, *manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis; omnia in gloriam Dei facite.* Quod explicans S. Basil. in Regul. brevior. reg. 196: *Is nimirum*, ait, *manducat et bibit ad gloriam Dei, quando divinorum beneficiorum erga se memoriam conservat, et ejuscemodi animi affectionem retinet, quæ ex compositione etiam corporis declaretur, ut non tanquam securus omnino manducet, sed ut qui inspectorem habeat Deum, et quando in sumendo cibo illud sibi propositum habet, ut non tanquam ventris mancipium propter voluptatem manducet, sed tanquam operarius Dei, ut in operibus iis, quæ sunt ex mandato Christi, exsequendis firmior esse posset.* Et B. Laur. Justin. l. de Discipl. c. 10: *Omnes Christi servi*, ait, *Deo placere cupientes, primordia diei et actionum conentur consecrare Altissimo, quatenus cætera secutura opera, à suo non declinent principio; quapropter mox ut somno evigilant, semper cor suum erigere contendant, prima vox, prima cogitatio, primus affectus divinam resonet laudem, ignitam ad Deum dirigat supplicationem, et illi se sincero corde permittat, qui valet potenter de imminentibus periculis liberare.* S. Doroth. doct. 13: *Si timore gehennæ*, ait, *benefaciamus, in servili statu sumus; si ut mercedem recipiamus, in mercenarii; si bonum ipsius gratia faciamus, ad filiorum statum transimus.*

Memorabile est quod Jonvillius gallice scribit in Vita S. Ludovici regis Galliæ, Ivonem (ex præclara S. Dominici familia), cum ab hoc Ludovico ad magnum Damasci Sultanum legatus esset, mulieri cuidam ætatis admodum provectæ fuisse obvium, quæ una manu lebetem ardentibus carbonibus, altera amphoram aqua plenam gestabat. Hoc spectaculo attonitus, eam rogat quem in finem duo hæc secum deferret. Ista hunc in modum respondit: *Paradisum igne hoc exurere, et aqua ac inferni flammas exstinguere animo meo sedet.* Inopinato hoc responso amplius quam prius stupefactus, denuo eam rogat cur id aggredi tentaret. Illa: *Ne in posterum*, ait, *quispiam virtuti et bonorum operum praxi se dedat spe mercedis, et ne à malo se temperet gehennæ timore, verum pure ob honorem Dei, et quem ei debemus singularem amorem.* Ubi hoc intellexit, totus admirabundus hæsit; tanto ingens mulieris hujus pietas et perfectio, magnusque erga Dei honorem zelus, animum ejus stupore concusserat.

S. P. Ignatius, cupidus excitandi suæ professionis alumnos ad hanc perfectionem, loquitur

in hunc modum : *Omnes rectam habere intentionem studeant, non solum circa vitæ suæ statum, verum etiam circa res omnes particulares ; id semper in eis sincere spectantes, ut serviant et placeant divinæ bonitati propter seipsam, et propter charitatem, et eximia beneficia, quibus prævenit nos, potius quàm ob timorem pœnarum; vel spem præmiorum (quamvis hinc etiam juvari debeant) et in omnibus quærant Deum, exuentes se, quantum fieri potest, amore omnium creaturarum, ut affectum universum in ipsarum creatorem conferant, eum in omnibus creaturis amando, et omnes in eo, juxta sanctissimam ac divinam ipsius voluntatem.*

Quatuor illa animalia, quæ Ezechieli Prophetæ c. 1. ostensa fuere, extensas suas pennas, et capita sursum erecta habebant, Deo hac visione significante, virtute præditos oportere intentiones suas in sublime extollere, eas nimirum ob Dei honorem exsequendo. Evidenter rex David pure se Dei honorem investigare præ se tulit, cum dicebat: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*, Psalm. 113. Hoc est quod vulgo dicitur:

Quidquid agant homines, intentio judicat omnes; quia, ut ait S. Ambr. l. 2. Offic. *Affectus tuus operi tuo nomen imponit.* Nam uti rami et fructus succum ex ima radice trahunt, ita bonæ actiones præcipuam bonitatem, et meritum à bona intentione hauriunt. S. Gregor. l. 28. Moral. c. 13. tanti eam æstimat, ut totius spiritualis ædificii basim eam appellet.

3. Revela Domino opera tua, et dirigentur cogitationes tuæ.] Pro *revela*, Noster legit גַּל *gal*, à radice גָּלָה *gala*, id est revelavit. Jam alio puncto legunt גֹּל *gol*, id est volve, devolve, à radice גָּלַל *galal*, id est volvit. Unde *gilgal* vocatur sphæra, rota cœlum a volubilitate et rotunditate. Igitur sic vertunt Pagninus, Vatablus, Cajetanus et alii : *Volve* vel *devolve*, aut *verte ad Dominum opera tua, et dirigentur*, vel *firmabuntur cogitationes tuæ*, idque varie exponunt. Primo, Cajet. refert ad intentionem et finem, q. d. Opera quæ facere destinas, verte et refer in Deum quasi ad ultimum tuum finem ; ita fiet, ut ad suum finem et scopum recta dirigantur cogitationes tuæ. Et Vatablus : *Perfice*, ait, *quidquid agis, in honorem Dei, et non frustraberis cogitationibus tuis ;* et R. Levi : *Universa*, ait, *quæ agis ad divinam servitutem referto; et cogitata tua recte succedent, opem ferente, ut desideriorum tuorum metam attingas.*

Secundo, Baynus et Salazar hæc referunt ad gratiarum actionem, q. d. Omnia quæ agis, revolve per gratiarum actionem ad Deum illorum auctorem ; quidquid boni feceris id totum in Deum reflecte, illique quasi omnis boni fonti acceptum referto ; ita *dirigentur cogitationes tuæ*, nimirum rectissime ferentur, nec aberrabunt. Si enim ex his, quæ bene agis, quidquam tibi ipsi arroges, aberras prorsus ; unde Hebr. *gol* verti potest, *instar pilæ reciproca et restitue* Deo opera sancta, quæ ipse in te conjecit. Nam, ut ait S. Chrysost. hom. 8. tom. 5 : *Opera nostra bona in Deum referre debemus, quemadmodum in sphæræ ludo jacit unus, alter vero refert pilam, tam diuque eleganter ludus producitur, quam diu inter utriusque manus jacta et reciprocata sphæra non excidit.* Ergo quidquid beneficii, Deo quasi jaciente, acceperis, ne excidat (ait Salomon), sed id continuo illius manus revoca, ut inde veluti repercussum iterum ad te redeat, idque non tantum in prosperis, sed et in adversis, q. d. Quidquid boni feceris, aut mali toleraveris, id quidem Deo acceptum refer, et per gratiarum actionem revoca. Tunc autem peritior eris, cum adversa et infausta ab illo in te jacta, ne dicam excussa prompte atque expedite remiseris. Subdit : *Et dirigentur cogitationes tuæ ;* hebr. *ordinabuntur*, aut *stabilientur*, q. d. Hoc humili judicio præjacto, *cogitationes*, id est, consilia tua et rationes, minime nutabunt. Pulchre S. Chrys. hom. 3. de Lazaro docet quomodo omnia tam adversa, quam prospera, in Deum per gratiarum actionem reflectere debeamus.

Tertio, plenius et aptius ad Vulgatam versionem hæc referas, tam ad spem et invocationem, quam ad laudem et gratiarum actionem. Explicat enim id quod dixit v. præced. *Spirituum ponderator est Dominus ;* et v. 1 : *Hominis est animam præparare*, nimirum revelando et exponendo Deo sua negotia, ac postulando ut ipse ea dirigat, confirmet et prosperet. Sensus ergo est, q. d. Devolve in Deum opera tua, id est, illi ea revela, annuntia, offer, commenda, illique ea plane committe, certo confidens quod ipse ea optime diriget firmabitque ad suam gloriam, tuamque et aliorum salutem. Volvimus enim, ait Jansen. ad Dominum nostra opera, cum Domino acceptum ferimus, si quid à nobis recte fiat, et cum ad honorem ejus omnia nostra opera referimus, et cum ea quæ nobis incumbunt facienda, illi commendamus et committimus, orantes ut ipse ea dirigat, atque ad salutarem effectum perducat.

Tertium horum consulit Sapiens, dum hic dicit : *Volve ad Dominum opera tua.* Illi enim convenit quod sequitur : *Et dirigentur*, vel, ut alii vertunt : *Stabilientur cogitationes tuæ ;* hoc est, Deo prosperante, quæ cogitasti, feliciter procedent et adimplebuntur. Idem ergo hic monet quod Tob. cap. 4. 20, dicens : *Pete ab eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.* Et quod David Ps. 36. 5 : *Revela Domino viam tuam, et spera in eo, et ipse faciet.* Monemur ergo Domino revelare opera nostra, non ut manifestemus ei, quasi ea ignoraret ; sed ut in precibus nostris ea illi proponamus, auxilium ejus et favorem implorantes. Unde Beda : *Domino*, ait, *opera nostra revelamus, quando eum, quem nihil latere novimus, in cunctis quæ agimus, in memoriam reducimus, atque illius in omnibus flagitamus auxilium.* Sic et Paulus Philip. 4 : *Nihil*, ait, *solliciti sitis; sed in omni oratione et obsecratione petitionis vestræ innotescant apud Deum.*

Igitur sicut infans revelat matri suæ desideria, illaque in ejus sinum et curam devolvit et resignat, ibique recumbit, indormit et quiescit; sic pariter fidelis omnia sua revelet, resignet et committat Deo, in ejusque paterna providentiæ cura indormiat et conquiescat, juxta illud cap. 3. 6 : *In omnibus viis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos*, ubi plura in hanc rem dixi. Ita R. Salomon. גֹּל *gol*, ait, id est devolve, projice, q. d. *In Deum devolve omnia quibus opus habes, et quæ cogitas feliciter succedent. Vel etiam : Preces ad Deum funde ob universa quibus indigebis.* Et Aben Ezra : *Cum*, ait, *Deus omnia effecerit propter virum labe carentem, votis ejus-*

dem annuit: et quando aliquid post ululaverit, liberaliter id concedit. Quod si ei tua consilia aperias, quæ expetieris, benevole præbebit. Sic Lyran. Hugo, Dionys. et alii. Τὸ *volve* significat sollicitudinem esse ingens pondus, quod animam solliciti degravet; ipse ergo illud ab anima sua devolvat in sinum Dei, ita liber erit, et securus de felici rei successu.

Denique S. Chrysost. hom. 41. ad Popul. hæc refert ad confessionem, q. d. Revela, id est confitere Deo tua peccata et mala opera, sic ipse te diriget ad eorum veniam suamque gratiam, atque ad humilitatem cæterasque virtutes. *Non tibi dico*, ait, *ostenta teipsum, nec apud alios accusa, sed obedi Prophetæ dicenti : Revela Domino viam tuam, ea coram Deo confitere, coram judice confitere peccata tua deprecans; et, si non lingua, saltem memoria, et ita pete tibi misericordiam exhiberi; si peccata jugiter habes in memoria, nunquam in proximum iræ memoriam servabis; non dico : si tibi persuaseris te peccatorem esse. Non ita potest hoc animam humiliare, sicut ipsa per se peccata et per species ruminata. Non eris mali memor, hæc semper in memoria gerens; non irasceris, non conviciaberis, non altum sapies, non rursum in eadem cades, eris ad bona fortior. Vides quot exspectatorum memoria nascantur bona?*

Simili ratione pulchre noster Alvarez de Paz lib. 4. p. 4. de effectibus humilitatis, c. 5, hæc adaptat manifestationi conscientiæ; præsertim illi quam religiosi plerique statis temporibus faciunt suo Superiori, quasi vicario et interpreti Dei : per hanc enim optime à Superiore, imo à Deo diriguntur ad suam aliorumque salutem.

4. UNIVERSA PROPTER SEMETIPSUM OPERATUS EST DOMINUS, IMPIUM QUOQUE AD DIEM MALUM.] Pro *propter semetipsum* hebr. est למענהו *lemaanehu*, quod primo verti potest, *propter ipsum*, scilicet opus, ait Pagninus : Deus enim nulla re indigebat, aut potius *propter ipsum*, scilicet hominem, qui præcessit, v. 2 et 1. Unde Chald. vertit : *Omnia opera sunt Dei pro his qui obediunt illi, et impius servatur in diem malum*; sicque clara est antithesis inter obedientes et malos sive inobedientes, quod Deus omnia opera sua, ac præsertim cœlum præparaverit obedientibus sibi; inobedientibus vero præparavit malum, id est exitium et gehennam.

Secundo, R. Salomon *lemaanehu* vertit, *ad suam laudem;* ענה *ana* enim significat canere et laudare, juxta illud ps. 146. 7 : *Præcinite* (hebr. ענו *enu*, id est canite) *Domino in confessione.*

Tertio, idem R. Salomon *lemaanehu* exponit *ad testimonium sui*, hoc est, ut de ipso Deo omnia testimonium perhiberent, quod opera divina testentur Dei fortitudinem et majestatem.

Quarto, optime Noster, Pagnin. Vatabl. et alii *lemaanehu* vertunt, *propter semetipsum*, quod R. Jona exponit, q. d. secundùm voluntatem et beneplacitum suum. Longe melius alii, q. d. propter suam gloriam, ut sensus sit : Deus mundum et omnia, quæ in eo sunt, creavit non coacte, aliorum serviens utilitati, sed sponte suæ ipsius obsequens gloriæ propter semetipsum, tanquam propter finem ultimum rerum omnium. Ipse enim sicut est prima causa efficiens omnium, sic et omnium est finis et scopus; omnia enim tendunt ad Dei laudem, ut Creatoris sui potentiam, misericordiam, justitiam, sapientiam toto orbe promulgent et celebrent. Hinc Deus in omnibus idem est, suique per omnia similis. *Deus*, ait S. August. *nec major est in maximis, nec minor in minimis.*

Ubi nota Deum non ex cupiditate gloriæ operatum esse omnia propter se, sed quia rerum natura et ordo id poscit. Creatura enim ex intima totaque essentia sua refertur, respicitque Creatorem, quasi suum finem summumque bonum. Vicissim Creatoris natura et divinitas tantæ est dignitatis et majestatis, ut poscat omnia ad se referri, imo dos una divinitatis propria et essentialis est, quod illa sit ultimus rerum omnium finis. Monet ergo hæc gnome ut omnia nostra opera ad Deum referamus, eaque propter illum operemur, sicut ipse omnia operatus est, ac illa ipsa opera operatur nobiscum propter semetipsum. Cum ergo Deus omnia propter semetipsum operetur, par est ut nos quoque illi cooperantes in eadem cum ipso intentionem conspiremus, atque omnia nostra operemur ad ejus laudem et gloriam, discamusque illud S. Ignatii fundatoris Societatis Jesu : *Omnia ad majorem Dei gloriam.*

Ad hoc novum stimulum dat versio Chaldæi, quæ sic habet : *Omnia opera Dei sunt pro his qui obediunt ei; et impius servatur in diem malum*, q. d. Deus, etsi ultimate omnia creaverit propter se, proxime tamen et mediate omnia creavit propter justos obedientes sibi, eorumque obsequio solem, lunam, ignem, arbores, fructus, omniaque creata addixit; ut ipsi vicissim eadem suaque omnia Dei servitio mancipent. Si enim Deus propter hominem omnia facit, ergo par est ut homo vicissim omnia propter Deum faciat. Si objicias malos quoque et impios uti rebus à Deo creatis, hasque illis servire; resp. modicum et breve esse hoc servitium. Nam impius servatur ad diem malum damnationis et gehennæ, quo cœlum, terra, gehenna, omnesque creaturæ in ejus supplicium et tormentum conspirabunt, et quasi conjurabunt. Unde S. Bern. serm. 3. de Pentec. *Omnia*, ait, *facit propter semetipsum, gratuita videlicet bonitate; omnia propter electos suos; pro eorum scilicet utilitate, ut illa quidem efficiens causa sit, hæc finis.* Vide S. Thom. 1. p. q. 44. art. 4, ubi docet Deum esse primam causam efficientem, exemplarem, et finalem rerum omnium : quia Deus in earum productione intendit illis communicare suam bonitatem, et illæ intendunt eamdem participare. Finis enim est id quod intenditur ab agente. Verum Deus eas non est operatus propter se ut finem sui ipsius (Deus enim non habet finem sui ipsius, sed ipse omnium est finis), sed ob finem et bonum creaturarum. In Deo enim sapientia, bonitas et operatio sunt unum idemque cum Deo, ac proinde ipse earum finis esse nequit; Deus ergo omnia *operatus est propter se*, hoc est, operatus est omnia ad hoc, ut suam bonitatem, sapientiam, potentiam, magnificentiam, gloriam, etc., creaturis ostenderet et communicaret, quod est bonum creaturarum, non Dei. Deus enim ex hac sui communicatione nihil acquisivit, cum nihil ei addi possit (unde et gloria qua eum glorificant homines, Angeli et creaturæ omnes, nihil ei addit, cum ipse in se habeat gloriam increatam et infinitam), sed creaturæ suam essentiam, proprietates, dotes, omneque bonum hause-

runt à Deo. Vide S. Thom. et Scholast. q. citata, et qu. 65. art. 2. Hoc est quod ait S. Dionys. *Divinus Dei amor non reliquit eum sine germine esse.* Et Christus : *Ego sum α et ω, principium et finis,* Apoc. 1. 8. Quin et Plato in Timæo, inquirens cur Deus fabricarit mundum, respondet : *Optimus erat; ab optimo porro invidia longe relegata est. Itaque consequenter suî similia cuncta, prout cujusque natura capax beatitudinis esse poterat, effici voluit.*

Hanc sententiam luculenter docta, profunda et sapida contemplatione explicat noster Alvarez de Paz lib. 3. parte 3. decad. 9. contemplat. 80. *Quòd Deus est ultimus finis.* Eam hîc attexam, quia profunde gnomen hanc explicat; ac pauci auctorem hunc habent et legunt. Primum punctum, inquit, O Domine Deus sanctissime, tu es ultimus finis omnium rerum, et universa creata nihil quærunt, ut finem ultimum, præter te. Nam omnia tua potentia creasti, non propter aliquam indigentiam tuam, sed ut ipsa tuam infinitam perfectionem pro suo modulo participarent. Eorum ergo finis est ad te tendere, aliqua ratione tuî similitudinem induere, tibique Creatori appropinquare. Et quidem creaturæ rationis expertes ipsa natura impellente ad te tanquam ad finem tendunt, quatenus suum proprium bonum quærunt, quod participatio est tuæ bonitatis. Solus miser homo non semel à te peccando separatur, et ad vilitatem creaturæ convertitur. Sed tu qui non finis utcumque, sed quasi magnes cordis nostri es, nos ad te trahe, et viam rectitudinis intrare compelle.

Secundum : Res universæ in suo fine quiescunt, et ab illo sejunctæ moveri non cessant, quousque ad illum suo modo pertingant. Tu, ergo, Domine, quies nostra es. Tua sola majestas cor nostrum potest implere, tua bonitas et dulcedo satiare. Hanc capacitatem nostram nec dignitates, nec divitiæ, nec voluptates, neque universa bona creata replent; sed unum tantum bonum infinitum et increatum, quod tu ipse es, replere potest et felicem efficere. Tu, Domine, es civitas in quam tendimus; portus, in quem navigamus; lectus, in quo quiescimus; baculus, quo sustentamur. Hedera arborem, qua sustentatur, et in altum erigitur, mille ramis quasi brachiis adstringit, quia suam ab illa perfectionem et erectionem accipit. Ego igitur omni amore, quo possum, te amplecti volo, quoniam sine te nec ad momentum subsisto.

Tertium : Cum igitur te meum ultimum finem possedero, tunc beatus ero. Repatriasse erit hoc, exisse de exilio corporum in regionem spirituum. Ipsa gratia tu es Deus noster, maximus spiritus, maxima mansio spirituum beatorum. Ubi totum veritas est, sapientia est, virtus, æternitas, summum bonum est. Dum à te absumus, et hîc sumus, vallis est lacrymarum in qua sensualitas regnat, et consideratio exulat. In qua libere quidem se exerit sensus corporeus, sed intricatus caligat oculus spiritualis. Enitamur igitur, ô Deus, ab hoc exilio egredi saltem desideriis et sanctis affectibus, in te summo bono nostro commorari. Amen.

Ex dictis liquet quod, cum dicitur Deum creasse et operari omnia *propter se*, hoc est propter gloriam suam, *gloria* accipi debeat non creata, quam Deus accipit à creaturis, sed increata et infinita, quam Deus ab æterno habuit habetque à seipso et in seipso; quæ est ipse Deus, q. d. Deus creavit et operatur omnia hoc fine, ut immensam suæ essentiæ, bonitatis, potentiæ et sapientiæ gloriam creaturis suis patefaceret, eamque illis quoad fas est communicaret, ut illæ ejus participes fierent. Ex hac tamen increata gloria naturaliter et necessario resultat gloria creata, qua Creatorem suum laudant homines, Angeli, omnesque creaturæ : hæc enim gloria ab illis Deo omni jure debetur. Estque hæc gloria vel patens et clara, uti in hominibus et Angelis, vel tacita et muta, uti in creaturis irrationalibus : hæc enim muta voce glorificant Deum, sicut opus glorificat suum opificem, v. g. domus suum architectum, pictura suum celebrat pictorem.

Non potuit tamen hæc gloria creata proprie esse finis Dei, quem scilicet Deus sibi appetierit, ut propter eam assequendam crearit universum, et operetur omnia; tum, quia hæc gloria est extra Deum, estque creatum quid et exile : tum, quia hæc nihil addit gloriæ increatæ et infinitæ, quam Deus in se habuit, habetque ab æterno; tum quia hæc gloria, sive glorificatio, potius est bonum creaturarum, quam Dei. Creaturæ enim felicitas est, quod suum agnoscat, amet, colat et glorificet Creatorem, juxta illud : *Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te,* ut ait S. Augustin. 1. Confession. 1.

Impium quoque ad diem malum,] scilicet operatus est Deus, ait Calvinus et Beza : Quia, inquiunt, ante omnem culpæ et peccati prævisionem, Deus tanquam absolutus omnium dominus impios prædestinat et creat ad supplicia, ut in iis gloriam justitiæ suæ ostendat; sicut electos ante omnem meritorum prævisionem prædestinat ad præmia, ut in iis clementiam suam demonstret. Verum hic est error. Sic enim pariter Deus prædestinare deberet media ad hæc supplicia, scilicet peccata homini immittere, et facere homines impios (pœna enim essentialiter respicit culpam, ejusque est correlativum : unde nemo punitur nisi culpæ reus.) Quæ est horrenda blasphemia : tollit enim liberum arbitrium, ac pro eo inducit fatum peccati, atque in Deum, qui per essentiam est ipsa sanctitas, et bonitas, omnem peccati culpam transcribit, ut jam non peccator, sed Deus ipse culpandus et puniendus veniat Calvino. Quæ sunt blasphemiæ portenta seculis omnibus inaudita. Vide quæ dixi de obduratione Pharaonis, Exodi 7. 3. Dico ergo : Deus ex se nullius supplicium, sed omnium salutem, et consequenter beatitudinem vult, cupit et præcipit, ut patet ex 1. Timot. 2. 4, et Ezech. 33. 11, et ex continuis omnium aliorum Prophetarum adhortationibus et comminationibus.

Quare pro responsione et intelligentia hujus loci et similium nota Hebræos sæpe, ac præsertim in carmine et versu, concise loqui, et multa subintelligere, quæ lectori supplenda relinquunt. Igitur cum ait Salomon, *impium quoque (supple iturum, vel, ut Chald. et alii vertunt, qui servatur et ordinatur) ad diem malum,* repete ex præcedenti hemistichio, *propter semetipsum operatus est Dominus.* Hanc enim repetitionem exigit conjunctio *quoque,* q. d. Omnes res creatæ, adeoque ipsi mali et impii, qui non videbantur facti propter Deum, nec gloriæ ejus

subesse et servire; illi tamen revera subsunt et serviunt. Nam Deus qui produxit omnia ad gloriam suam, etiam eos quos prævidit fore impios, si à se crearentur, sibique et gloriæ suæ reluctaturos, creavit tamen et permisit male agere, ut reddita eis pro culpis admissis pœna quam merentur, in eis justitiæ suæ gloriam patefaciat. Unde Vatabl. sic vertit et explicat : *Et etiam impius decidet in diem afflictionis, id est, perditionis, ut scilicet cognoscatur ira Dei.* Hoc est quod ait Paulus Rom. 9. 22 : *Deus volens ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam.* Tantum autem abest, ut recte colligit Bellarm. l. 2. de Amiss. gratiæ c. 12, ut Salomon dixerit quod vult Calvin. Deum ante peccati prævisionem decrevisse aliquos damnare, ut potius contrarium significasse videatur, cum ait Deum omnia operari *propter semetipsum*, id est, ut gloriam misericordiæ justitiæve suæ demonstret. Hanc damnationem decernere ob prævisa peccata, justitiæ est : sine prævisione autem peccatorum damnationem decernere, injustitiæ esse videtur. Sic enim loquitur S. Aug. l. 3. in Julian. c. 18 : *Bonus est Deus, justus est Deus, potest aliquos sine bonis meritis liberare, quia bonus est; non potest quemquam sine malis meritis damnare, quia justus est.* Et in epist. 106. ad Paulinum : *Quemquam immeritum et nulli peccato obnoxium, si Deus damnare creditur, alienus ab iniquitate non creditur.* Non potuit igitur Deus ante prævisionem peccati decernere damnationem alicujus, justitiam suam ea damnatione monstraret. Justitia enim justæ vindictæ et pœnæ præexigit et præsupponit reatum culpæ.

5. Abominatio Domini est omnis arrogans : etiam si manus ad manum fuerit, non est innocens.] Pro *arrogans* hebr. est גבה לב *geba leb*, id est, *elatus corde*; Septuag. significanter ὑψηλοκάρδιος, id est, *sublimis corde.* Secundam partem ita explicant Sept. *Manui autem manus inferens injuste, non erit innocens;* et Syrus : *Qui extendit manum suam in proximum suum, non prohibetur à malo;* Chaldæus, *à malo non mundabitur;* Scholiast. *et manus manui miscens*, etc.

Sensus est, q. d. Deus abominatur omnia peccata et peccatores, sed maxime arrogantiam et arrogantes; quare etiamsi ipsi multos habeant socios, quibus se tueantur, et per quos junctim manus violentas in alios injiciant, ut peccata peccatis assidue attexant, non tamen erunt innocentes, id est impuniti; sed cito ira Dei in eos desæviet, eorumque fastum sternet. Causa est quòd arrogans sit æmulus et antagonista Dei, ut velut alter Lucifer velit se Deo æquare, et cum eo de honore et primatu contendere; illum ergo ut sui honoris æmulum Deus insectatur, siderat et sternit, uti alibi ostendi. Unde S. Gregor. p. 3. Pastor. admon. 25. hanc gnomen applicans vanis et superbis prædicatoribus : *Audiunt*, ait, *quod scriptum est : Abominatio Domini est omnis arrogans; quia videlicet dum in verbo Dei gloriam propriam quærit, jus dantis invadit, eumque laudi suæ postponere nequaquam metuit, à quo hoc ipsum quod laudatur, accepit.*

Aliter Pagnin. qui vertit, *mox non erit impunitus*; et Vatabl. *mox non habebitur pro insonte*, id est statim punietur, *quasi* τὸ *manus ad manum*, idem sit quod *cito, illico.* Aliter et Cajetan. q. d. Etiamsi arrogans manu manum fricet, tergat, et abluat; nulla tamen aqua, nulla lustratione absterget suum arrogantiæ scelus : nec erit innocens, id est impunis, sed acriter à Deo punietur. Aliter et R. Levi : *Manus ad manum*, id est assiduis malis implicabitur; et R. Salomon : Pœna, inquit, illi per manus infligetur. Aben Ezra vero vertit, *manus Domini propter manum impii*, q. d. Manus Domini hunc exterminat, eo quod fraudulenta manu utatur. Vide quæ de hac parœmia dixi cap. 11. 21.

Initium viæ bonæ, facere justitiam : accepta est autem apud Deum magis quam immolare victimas.] Hic versus non est in Hebræo et Chald. transcriptus est ex Sept. qui sic habent : *Initium bonæ viæ facere justa; accepta autem sunt apud Deum magis quàm immolare hostiam.* Noster Salazar per *justitiam* accipit misericordiam, q. d. Inter reliquas bene vivendi partes principem locum obtinet misericordia erga pauperes et egenos, atque hanc Deo ipsi gratiorem accidere quàm hostias et victimas ingentes, habes Osee c. 6. 6 : *Misericordiam volo, et non sacrificium.* Audi S. Chrys. hom. 5. in Matth. *Vis*, ait, *corpus Christi honorare? non despicias ipsum nudum; neque hic quidem in Ecclesia sericis pannis induas; foris autem frigore ac nuditate confici negligas. Qui enim dixit : Hoc est corpus meum, et rem simul cum verbo confecit, idem dixit : Esurientem me vidistis, et non cibastis; et in quantum non fecistis uni eorum minimorum, nec mihi fecistis. Hoc certe corpus Christi non amictu, sed anima munda indiget; illud autem multa cura et magna diligentia eget. Utique ad hoc non est opus vasis, sed animis aureis : hoc dico, non quia vitare velim talium vasorum oblationem; sed quia dignum putem ante omnia misericordiæ et benignitatis esse incumbendum.* Ex quibus constat Deum tantum pauperibus deferre, vel potius sibi ipsi in illis, ut, quod attinet ad externa, honestius, liberalius et decentius secum in his agi velit, quàm in Eucharistiæ Sacramento. Et quidem hæc una ratio antiquos Ecclesiæ proceres permovit, ut in magnis pauperum angustiis sacros calices comminuerint, et pretia eorum pauperibus impenderint. Addit autem Salomon misericordiam et eleemosynam non solum Deo gratiora esse quàm sacrificia et victimas, sed etiam homini utiliora; nam si hostiæ ad mundanda et eluenda peccata potissimum institutæ sunt, *misericordia* quidem *et veritate redimitur iniquitas*, etc.

Hic sensus appositus est, sed arctior. Quare alii passim *justitiam* generatim accipiunt, prout sese extendit ad quamlibet virtutem, q. d. Initium ad *viam bonam*, id est ad virtutem et vitam honestam, est *facere justitiam*, id est exercere opera virtutum, q. d. Via ad virtutem est, non speculatio, sed actio et exercitium virtutis : sic enim *humiliatio est via ad humilitatem*, ait S. Bern. *sicut lectio ad scientiam, passio ad patientiam.* Dicit autem *initium*, quia potissima difficultas virtutis est in ejus initio, ut quis eam inchoet, q. d. Inchoa opera virtutis, incipe operari honesta et sancta, ac experieris virtutem non adeo esse arduam, uti eminus tibi, instigante diabolo et mundo, apparebat; imo reipsa disces illam,

ejusque apicem continuo suî exercitio facilem esse adeptu. Hîc verum est illud Horatii:

Dimidium facti, qui bene cœpit, habet.

Et illud Ausonii epig. 83:

Incipe, dimidium facti est cœpisse; supersit
Dimidium, rursum hoc incipe, et efficies.

Et alius:

Incipe quidquid agas; pro toto est prima operis pars.

Hinc prudentes, cum quid ardui occurrit, illico illud aggrediuntur; et clausis quasi oculis mentis, ne ejus difficultate aspecta terreantur, manum operi admovent, itaque primam difficultatis apprehensionem quæ vehementissima est, superant; qua superata reliqua deinde facile evincunt, sensimque rem omnem conficiunt: perinde ac ægri pillulas aliasque medicinas amaras clausis oculis hauriunt, illicoque transglutiunt, itaque sanitatem sensim recuperant. Rursum, pro *initium* græce est ἀρχὴ quod tum principium, tum præcipuum principatum et summam significat, q. d. Præcipuum et summa viæ bonæ, id est virtutis vitæque honestæ consistit non in speculando, sed in faciendo justitiam, id est opera justa et sancta. Quare idem docet hîc Salomon quod Christus Matth. 19. 17: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, inquit auctor Catenæ Græc. imo idem quod dixit Salomon cap. 1. 7: *Timor Domini principium sapientiæ*. Timet enim Dominum, qui Dei mandata servat. *Accepta est autem apud Deum*, tum ipsa justitia, tum ipsa via, id est vita bona quam efficit justitia, *magis quam immolare victimas*, juxta illud: *Misericordiam volo et non sacrificium*, Osee 6. 6. Quod enim de misericordia dixit Deus, idem de charitate, justitia, patientia, aliave virtute dixerit: Charitatem, justitiam, patientiam, etc. volo et non sacrificium, eo sensu quo explicui Osee 6. Actus enim internus charitatis, justitiæ, patientiæ, etc. magis placet Deo quàm externum sacrificium, sive victima boum et ovium, cum ille animatus sit et rationalis, hæc bruta et irrationalis. Unde dignitas externi sacrificii nascitur et mensuratur dignitate interni actus religionis et devotionis, ex qua manat et offertur: quantus enim est actus hic internus, tantus est et externus; quantumque ille, tantum hic placet Deo. Loquor de sacrificiis in genere, qualia erant vetera, quæ omnem vim et dignitatem accipiebant ex opere interno, puta ex devotione operantis. Secus est de sacrificio Eucharistiæ, quod vim habet ex opere operato sive ex [illegible] ipso.

6. Misericordia et veritate redimitur iniquitas: et in timore Domini declinatur a malo.] Pro *redimitur* Hebr. יכפר *iecupar*, id est expiatur, propitiatur; Chald. *Benignitate et veritate expiatur peccatum, et timor Dei avertit à malo.* Hic versus repetitur: positus enim fuit quoque cap. præced. vers. 27, ubi eum Noster transscripsit ex Septuag. hic vero ex Hebræo. Ibidem eum explicui: quare hîc plura non addam. Jam *si misericordia et veritate redimitur*, et ut Hebr. habent, *expiatur* iniquitas: ergo per earum opera satisfacimus pro pœna peccato quoad culpam remisso, adhuc reliqua et debita, ait Bellarm. l. 4. de Pœnit. c. 8. Nam non minus ad justitiam pertinet redemptio quàm satisfactio. Et si absurdum esset dicere nostris operibus satisfieri pro peccatis, multo esset absurdius dicere nostris operibus redimi peccata: sicut etiam ipsi hæretici gravius ferunt, si dici velimus aliqua ex parte redemptores quàm satisfactores.

7. Cum placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem.] Hebr. *In volendo Dominum vias viri, etiam inimicos ejus pacificabit cum illo;* Vatabl. *hostes quoque ejus conciliat ei;* Chald. *pacificos reddit ei;* Syrus vero: *In voluntate Domini sunt viæ hominis; etiam ejus inimico pœnas retribuet.* Hebr. enim שלם *scalam* et retribuere et pacificare significat. Septuag. (qui hîc passim multas sententias transponunt, imo diversas addunt) c. præced. v. 27. sic habent: *Acceptæ apud Dominum viæ hominum justorum; per ipsos autem et inimici fiunt amici.*

Primo, Baynus sic exponit: Inimicitias et odia inter sese exercent homines, quod Dei non quærant amorem, q. d. Fieri non potest ut fideles inter sese sint amici, qui Deum ut oportet non amant. Sin Deum amamus, inter nos amicitia facile coibit. Charitas enim qua amamus Deum extendit se ad proximum: facit enim ut propter Deum amemus et proximum quasi Dei imaginem. Igitur si in utraque dissidentium parte excitetur charitas et amor Dei, idem flectet utrosque, ut propter Deum ament sese invicem, pacemque ineant. Sin autem una pars amet Deum, altera obstinate in odio perseveret, prior saltem quæret pacem, satagetque adversam partem pacificare et sibi conciliare quoad poterit, ut sit hypallage, q. d. *Inimicos quoque ejus convertet ad pacem*, id est, justus amans Deum pacem suam et amorem convertet quoque ad inimicos, hoc est, diliget inimicos propter Deum, satagetque eos sibi pacificare, ut pacem cum eis ineat et colat. Quocirca Demosthenes homines justos, æquos et placidos vocabat *coagulum civitatis;* quia sicut coagulum stringit et unit lac ex se liquidum et fluidum: sic justus omnium tam amicorum quàm inimicorum animos pace et concordia stringere atque tam sibi quàm inter se unire studet.

Secundo, simplicius et germanius, q. d. Cum quis studet per omnia placere Deo, fit sæpe ut Deus vicissim inimicos ejus placet, et ad pacem convertat, ut cupiant ipsi placere, sicut ipse placet Deo: idque triplici de causa. Prima est, quod inimici videant se non posse prævalere contra eos qui Deum amant, et quos vicissim Deus amat, protegit et propugnat. Secunda, quod virtus et pietas ubique sint amabiles, omnesque etiam hostes rapiant in suî amorem et admirationem: quo fit ut, cum inimici vident suum adversarium virtute præditum, sincerum, sanctum, cogantur eum amare, pacemque cum eo redintegrare. Unde Beda sic explicat: *Tanta est sanctitas*, inquit, *divinæ religionis, ut eam plerumque etiam qui foris sunt venerationi habeant; et quos perfecte Deo servire perspexerint, cum his pacem habere quantumvis religione discrepantes incipiant.* Tertia, quod Deus in manu sua habeat corda inimicorum, ut ea ad amorem vel odium flectere possit prout vult. Cum ergo justis amicis suis optime velit, flectit corda inimicorum, ut cum amicis suis pacem cupiant et colant. Denique Deus est centrum amoris et amicitiæ: quare sicut in centro

coeunt et uniuntur omnes lineæ circulum in duas æquales partes secantes; sic in Deo uniuntur omnes amici æque ac inimici: sicut enim centrum in se unit omnes lineas, licet sibi adversas, sic Deus amicat et conglutinat homines quoslibet, etiam sibi invicem inimicos. Dico sæpe id fieri, non semper: nam videmus justos sæpe ab æmulis continuas persecutiones pati, uti passi sunt fideles et Martyres primis trecentis Ecclesiæ annis à Nerone usque ad Constantinum.

Exemplum hujus sententiæ clarum est in Salomone, cui Deus omnes vicinos reges et populos, etiam hostiles, vel subjecit, vel fœdere sociavit: unde ipse vocatus est *Salomon*, id est pacificus: quia plenam cum omnibus tam inimicis quàm amicis pacem habuit, 3. Reg. 10. 23. Rursum patet istud in Davide, cui Saul aliquoties reconciliatus est, Deo cor illius ob merita Davidis commovente. In Tobia item qui, quoniam memor fuit Domini in toto corde suo, dedit illi gratiam Deus in conspectu Salmanasar regis, ut patet Tobiæ 1. Patet idem in Assuero, coram quo Esther et Mardochæus, et per eos populus Judaicus, invenit gratiam. In Joseph item, Daniele, et in tribus pueris. Item in Alexandro Magno et Jaddo sacerdote, cujus historiam videre est apud Josephum, lib. 11. de Antiq. Judaic. c. ult. Sed omnium maxime in populo Christiano, cujus inimicos reges et principes post multas persecutiones Deus tandem pacificavit cum eo, ita ut non tantum à persecutione cessaverint, sed etiam jugo fidei sese submiserint.

Docet ergo, hac gnome, primo et ante omnia fideli quærendum esse amorem et cultum Dei, ut ei per omnia placeat, etiamsi propterea hominibus displiceat, dicatque cum Apostolo: *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem;* tum quia placere Deo longe melius est quam placere hominibus: ac displicere Deo longe deterius et perniciosius est quàm displicere hominibus, tum quia Deus facile potest, et sæpe solet amicis suis inimicos convertere ad pacem, uti gentes Christo et Apostolis inimicas convertit ad pacem, fidem et obedientiam. Ac parentes qui initio obsistunt filiis Religionem ingredientibus, sæpe convertit ut visa deinde filiorum pietate, profectu et fructu, eosdem præ ceteris liberis ament.

Docet secundo efficax et optimum medium ad conciliandos hostes esse, si prius nobis conciliemus Deum: Deus enim in manu sua habet corda hostium; quare si ejus benevolentiam nobis conciliemus, facile ipse hostes nobis conciliabit, præsertim si id instanter ab eo flagitemus: Deus enim facit voluntatem timentium se, et obedientibus sibi quasi obedit, cæteraque omnia, quin et hostes ipsos, facit obedire. Adde Deum in lege veteri peculiariter promisisse Judæis, si legi suæ obedirent, victoriam de inimicis et pacem stabilem. Exod. 23. 27. et Levit. 26. 6. et seq.

Huc spectat axioma R. Simeon in *Pircke avoth*, id est in Apophth. Patrum c. 2: *Ita voluntati Dei morem gere sicut tuæ, imo relicta voluntate tua, illius arbitrio te submitte; sic enim et alios protinus tuis facies desideriis et voluntatibus inservire.* Deus enim, in cujus manu sunt omnium voluntates, eas flectet, tibique faciet obsequentes.

Mystice, q. d. Si per obedientiam subjeceris te plane Deo, ejusque legi et voluntati, ut ei per omnia placeas, fiet ut sensus quoque tui appetitus, omnesque vires animæ et corporis, ac præsertim cogitationes et tentationes, subdant se menti et voluntati tuæ, ut eas facile supprimas, compescas, eisque domineris, uti dominatus est eis Adam in paradiso, quandiu obedivit Deo: at ubi Deo rebellavit, mox rebellem sensit carnem et concupiscentiam. Hæc est enim justa lex talionis, ut si te subdas tuo superiori, subdantur tibi pariter inferiores tui: sin superiori rebelles, sentias pariter rebelles subditos tuos. Unde S. Aug. l. 1. de Nuptiis et concupis. c. 6: *Injustum enim erat*, ait, *ut obtemperaretur à servo suo, id est à corpore suo, ei qui non obtemperaverat Domino suo.* Et l. 2. Contra duas ep. Pelag. c. 22: *Faciebat quippe hoc ordo justitiæ, ut quia eorum anima famulum corpus à Domino acceperat, sicut ipsa eidem Domino suo, ita illi corpus ejus obediret, atque exhiberet vitæ illi congruum sine ulla resistentia famulatum.* Et mox: *Nondum quippe anima rationalis domina carnis, inobediens exstiterat Domino suo, ut pœna reciproca inobedientem experiretur carnem famulam suam cum sensu quodam confusionis et molestiæ suæ.* Et l. 14. de Civit. c. 15: *In illius peccati pœna, quid inobedientiæ nisi inobedientia retributa est? Nam quæ hominis est alia miseria, nisi adversus eum ipsum obedientia ejus ipsius, ut quoniam voluit quod potuit, quod non potest velit:* Imo Deus magnis Sanctis et amicis suis subjicit summos inimicos, tam suos quàm nostros, puta dæmones, juxta illud Christi ad Discipulos: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici; et nihil vobis nocebit.* Luc 10. 19. Sic S. Antonius, S. Hilar. S. Macarius, S. Franciscus dominabantur dæmonibus, eosque ab energumenis expellebant, sibique subdebant.

8. Melius est parum cum justitia, quam multi fructus cum iniquitate.] Hebr. *Quàm multi proventus absque judicio.* Sed *judicium* Hebræis sæpe significat æquitatem: unde Noster secutus Sept. recte vertit: *cum iniquitate.* Sic enim habent Sept. et ex iis S. Hier. in cap. 4. Eccl. legit: *Melior est acceptio parva cum justitia, quàm multa genimina cum iniquitate.* Pro *acceptio* græce est λῆψις, id est captura, occupatio, possessio.

Primo, Baynus per *justitiam* accipit eleemosynam, q. d. Melius est modicum *cum justitia*, id est cum piis opibus et eleemosynis, quàm multitudo fructuum *absque judicio*, hoc est inique et ex rapina collectorum. Non enim proderunt divitiæ in die iræ, nisi ex illis fiat justitia, id est opera misericordiæ, quibus iniquitas redimitur, uti dixit v. 6.

Secundo, simplicius et plenius, *justitiam* generatim accipias pro complexione virtutum, q. d. Satius est habere parvos fructus et opes cum virtute et sanctitate, quàm multos cum iniquitate; quod dupliciter exponas: primo, q. d. Satius est parvas opes ex labore justo colligere, quàm multas ex injusto, v. g. per usuras, fraudes et illicitos contractus. Unde Vatabl. vertit: *Pusillum quod cum justitia possidet, præstat proventibus immensis inique partis.* Secundo, q. d. Satius est modicum cum justa vita, quàm multum cum injusta et iniqua. Causa est prima, quòd justitia et sanctitas majus sit bonum quàm omnes opes mundi: sanctitas enim est bonum cœleste et divinum, adeoque ipsa est summa participatio Dei et divinitatis. Secunda, quòd

qui modicum possidet cum justitia, gaudet animi pace, tranquillitate, lætitia, quæ omnibus mundi bonis antecellit, juxta illud Eccl. 4. 6 : *Melior est pugillus cum requie, quàm plena utraque manus cum labore et afflictione animi.* Ubi S. Hier. *Eleganter*, ait, *justitia requiem habet, iniquitas laborem.* Ex adverso, qui multa possidet injuste et inique, perpetuis agitur conscientiæ remorsibus et angoribus, item forensibus litibus et molestiis, quæ omnem opum voluptatem exhauriunt et absorbent. Tertia, quòd Deus efficiat ut justus ex modico commodius, felicius et sæpe lautius vivat quàm iniquus ex multo, juxta illud c. præced. v. 16. : *Melius est parum cum timore Domini, quàm thesauri magni et insatiabiles.* Vide ibi dicta. Et illud Ps. 36. 16 : *Melius est modicum justo super divitias peccatorum multas*, quo alludit hîc Salomon. *Melius* ergo *est parum cum justitia ; melius*, id est felicius, quietius, lætius, ditius, copiosius, uberius est. Hoc est quod ait Christus Matth. 6. 33 : *Quærite primùm regnum Dei, et justitiam ejus; et hæc omnia adjicientur vobis.* Ubi S. Chrys. notat Deum vetuisse nimiam curam temporalium, ut certius eadem à Deo Deique providentia obtineamus : nimia enim sollicitudo nos iis facit indignos; spes vero in Dei providentia reposita efficit dignos. *Jubeo*, ait, *ista non quæri et non curari, non quidem ne accipias, sed ut abundantius accipias. Nam sollicitudine afflictus, et curarum morsibus sæpe discerptus, hisce bonis te facit indignum.*

Mystice Beda : *Beati, ait Dominus, pauperes; quia vestrum est regnum cœlorum.* Et iterum : *Væ vobis divitibus ! quia habetis consolationem vestram. Potest et sic accipi : Quia melius sit in simplici conversatione Deo devote servire, quàm multis abundare virtutibus, verbi gratia, eleemosynis, orationibus, jejuniis, doctrina, castitate, ac proximorum facta despicere, et de sua quasi sublimitate gloriari.*

9. COR HOMINIS DISPONIT VIAM SUAM : SED DOMINI EST DIRIGERE GRESSUS EJUS.] Hebr. *Cor hominis cogitabit viam suam, et Dominus diriget* vel *firmabit gressum ejus.* Pro *diriget* aliqui vertunt, *librabit*, sed minus recte : nil enim tale significat. Hebr. יכין *iachin.* Unde Sept. *Cor viri cogitat justa, ut à Deo dirigantur gressus ejus ;* S. Cyprian. tract. de Zelo sub finem, *et à Deo dirigentur gressus ejus.* Sed quæ et qualia justa cogitabit justus, ut disponat viam suam ? Audi ea tradentem S. Cyprian. ibid. *Habes*, ait, *multa quæ cogites. Paradisum cogita, quò Cain non redit, qui zelo fratrem peremit. Cogita cœleste regnum, ad quod non nisi concordes atque unanimes Dominus admittit. Cogita quòd filii Dei hi soli possint vocari, qui sint pacifici, qui nativitate cœlesti et lege divina ad similitudinem Dei patris et Christi respondeant adunati. Cogita sub oculis nos Dei stare, spectante, ac judicante ipso conversationis ac vitæ nostræ curricula decurrere : pervenire nos tunc demum posse, ut eum videre contingat, si ipsum nunc videntem delectemus actibus nostris, si nos dignos gratia ejus et indulgentia præbeamus, si placituri semper in regno, in hoc mundo ante placeamus.*

Sensus Vulgatæ lectionis est, q. d. Homo cum generali Dei concursu cogitat et disponit opera naturalia, cum concursu vero ejusdem supernaturali cogitat et disponit opera virtutum supernaturalia, quæ illi agenda incumbunt : at vero neuter concursus Dei sufficit, ut id quod cogitavit homo opere exsequatur, sed ad hoc opus est nova et singulari Dei gratia, quæ difficultates omnes in executione occurrentes submoveat, vel complanet, vel superet. Significatur ergo hîc quòd concursus et gratia subsequens major sit, magisque necessaria quàm præveniens, juxta illud Apostoli : *Deus est qui operatur in vobis velle et perficere pro bona voluntate.* Phil. 2.

Secundo, Tigurina vertit : *Cor hominis deliberat de via sua ;* Vatabl. *Diligenter excogitat suam*, q. d. Hominis officium est diligenter, prudenter et sollicite præmeditari quid ei agere conveniat, illudque Deo commendare : quòd si id, ut par est, fecerit eo modo quem paulo ante exposui, sane Deus diriget, id est rite disponet, ac fortunabit et prosperabit actiones ejus : scilicet efficiet primo, ut illæ rectæ, prudentes et sanctæ sint; secundo, ut felicem sortiantur effectum. Simile est quod de lingua dixit v. 1 : *Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam.* Hinc aliqui Theologi sic exponunt, q. d. Constitutus in gratia Dei potest per liberum arbitrium gratia imbutum proponere, Deum nunquam lethaliter, imo nec venialiter deliberate offendere, castitatem servare, tentationes omnes superare; sed Domini est dirigere gressus ejus, hoc est, sed id sine novo et quotidiano Dei auxilio præstare non potest. Simile est in lingua : justus enim proponit Deum nunquam verbo otioso aut noxio offendere; sed indiget peculiari Dei auxilio, ut id reipsa præstet, ut scilicet non labatur in lingua, Deumque illo sermone offendat. Significat ergo Salomon gubernationem linguæ et gressuum directionem post propositum cordis esse à solo Deo : quia solius Dei est auferre omnia interna et externa impedimenta, quæ gubernationem linguæ et directionem gressuum impedire solent. Hæc ergo optimo jure dicitur gratia subsequens, qua homo opere ipso confirmatur, et perficitur in bono proposito, et ablatis impedimentis in eo usque ad opus consummatum perseverat. Ita ex S. Aug. Gabriel Vasquez 1. 2. tom. 2. dis. 183. n. 50. Quocirca ita contra Pelagianos orare fideles docet Concil. Arausic. c. 2 : *Largire*, ait, *supplicibus tuis, ut cogitemus te inspirante quæ recta sunt, et te gubernante eadem faciamus.* Et Ecclesia in Secreta pro iter agentibus orat : *Et viam illorum præcedente gratia tua dirigas et subsequente comitari digneris.* Et S. Hier. Dialog. 3. contra Pelag. *Jam*, ait, *in Domini potestate est ut id quod cupimus, quod laboramus, quod nitimur, illius ope et auxilio implere valeamus.* Probat idipsum exemplo regis Assueri, qui variis cogitationibus distractus post epulas, quando somnus facilius obrepere solet, dormire tamen non potuit, ita disponente Deo propter redemptionem populi sui. Ubi novam agnoscit gratiam, quoties opere exsequimur id quod desideramus, aut periculis imminentibus liberamur.

10. DIVINATIO IN LABIIS REGIS, IN JUDICIO NON ERRABIT OS EJUS.] Pro *errabit* Hebr. est ימעל *limal*, id est, ut vertit Aquila et Theodot. *non prævaricabitur os ejus*; Chald. *non mentietur*; Symm. *non faciet injuriam.* Primo, aliqui hæc exponunt imperative, q. d. Labia regis sint veracia, ita ut in judicio non errent, nec illud in gratiam cujuspiam pervertant; sed responsa sententiæ ejus ita sint vera et certa, ut videantur

esse oracula, ac rex ipse ita sit verax et fidelis neminem fallendo, omnibusque fidem datam præstando, ut videatur ipse esse fatidicus et fata decernens, inquit Aben Ezra, Isidorus Clarius, et alii. Unde Vatabl. sic vertit et explicat : *Velut divinatio est super labia regis, id est divina quædam loqui debet.* Et Lyran. Divinatio, inquit, id est divinarum rerum lectio, sit in oculis et labiis regis. Hoc etymou divinationis ridiculum et alienum est. Res tamen olim fuit vera; sic enim de rege sancit Deus Deut. 17. 18 : *Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine*, etc. *Legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum.*

Secundo, alii priorem partem accipiunt assertive, posteriorem imperative. Unde Tigurina vertit : *Oracula sunt quæ de labiis regis procedunt dum pronuntiat : ne ergo prævaricetur os ejus.*

Tertio, Vatablus rursum sic exponit, q. d. *Quando prophetia est in labiis regis, tunc in judicio non solet mentiri os ejus.*

Quarto, melius alii passim utramque partem accipiunt assertive et absolute : hoc enim exigit versio Vulgata, Septuag. Hebr. Chald. et cæteri Interpretes. Verum, qua ratione id verum est? Scimus enim Achab, Jeroboam, Manassem, aliosque reges impios erroneas et impias dictasse sententias. Respondeo : Salomon loquitur non de tyrannis, nec de regibus infidelibus et impiis, quales fuere jam recensiti, sed de regibus fidelibus, piis, probis et justis, qui æque et sapienter regio munere funguntur, et regnum digne administrant, uti veros reges decet, qui probe regis officium exercent, omnesque regiæ obligationis numeros explent. Hi enim sunt vicarii Dei, et veluti dii quidam terrestres, juxta illud : *Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes*, Psal. 81. 6. Quibus proinde Deus peculiari ope assistit et cooperatur, ut subditos juste et sapienter regant justas leges sanciendo et veris sententiis lites dirimendo. Sensus ergo est, q. d. Edicta, placita et sententiæ justi probique regis accipienda sunt ut oracula Dei, cujus loco præest populo, quique ei in Deum et justitiam intento et defixo, velut vicario suo assistit, ne in mandando vel judicando erret. Si enim rex edicta et sententias ferat juxta leges et jura, ac si sapientes consiliarios in consilium adhibeat, eorumque judicium sequatur, utique non errabit; quia semper et ubique conformabit se dictamini legum et sapientum; hoc autem dictamen est prudens, et practice verum certumque. Porro hæc sententia maxime locum habet in rebus et sententiis obscuris, dubiis et perplexis, sive eæ sint facti, sive juris : quædam enim juris decreta adeo obscura sunt, ut videantur esse ænigmata, quæ quasi divinando resolvere et interpretari debet rex vel imperator. In iis ergo si rex sapientum consilio utatur, Deumque invocet; utique is eum diriget, ut veram justamque sententiam proferat : uti astitit Salomoni in judicio meretricum, qui infantem vivum veræ matri assignavit, eo quod solerter in illa viscera amoris materni perspiceret, 3. Reg. 3. 26. Tunc enim sententia regis quamdam divinationis speciem habet. Unde et prisci Romani judicium rei obscuræ et incertæ, v. g. uter accusatorum esset deligendus, vocabant divinationem. Causam dat Gellius, l. 2. c. 4 : *Divinatio*, inquit, *judicium appellatur; quoniam divinare quodam modo judicem oporteat, quam sententiam sese ferre par sit*, etc., *quod in aliis quidem causis judex ea quæ dicit, quæque argumentis vel testibus demonstrata sunt, sequi solet : In hac autem re cum diligendus accusator est, parva admodum et exilia sunt, quibus moveri judex possit, et propterea quinam magis ad accusandum idoneus sit, quasi divinandum est.* Hinc actio Ciceronis in Verrem vocatur divinatio. Simili modo de doctore quis dicere posset : Divinatio in ore doctoris ; in doctrina non errabit os ejus. Et de confessario : Divinatio in ore confessarii ; in judicio conscientiæ non errabit os ejus. Idem dicas de consiliariis, jurisconsultis, medicis, ac quarumvis artium professoribus. Si enim quisque artis suæ præscripta et dictamina sequatur, uti debet, in artis suæ exercitio non errabit. Huc spectat illud : *Sacerdotes vivant ut numina, loquantur ut oracula ;* et, ut ait Malachias c. 2. 7 : *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est.*

Tacite ergo Salomon hac sententia monet reges suæ dignitatis et officii, ut meminerint se Dei esse quasi internuntios et Prophetas, ac proinde summa prudentia, diligentia, moderatione et maturitate in judicando et præcipiendo utantur, ut divinæ videantur esse eorum sententiæ ac sanctiones. Vicissim monet subditos, ut decretis suorum regum et principum non secus quàm oraculis divinis obtemperent, candide ea interpretando et benigne amplexando, ac animose ea defendendo et propugnando. Veritas hujus sententiæ liquet ex codice Juris civilis, in quo exstant leges Theodosii, Constantini, Valentiniani, Justiniani, etc., adeo justæ, prudentes et veræ, ut quot sunt decreta, totidem videantur esse oracula. Similia sunt dicta Cyri apud Xenophontem, et Alfonsi regis Aragonum apud Æneam Sylvium et Panormitanum. Denique talia sunt apophthegmata regum apud Plutarchum.

Regis ergo vox et sententia vocatur *divinatio :* primo, quia apud omnes rata et firma est, tantæque auctoritatis, ac si esset quasi oraculum, cui refragari est nefas ; secundo, quia os regis est quasi os Dei ; Deus enim per regem loquitur, leges fert, regitque populum. Rursum omnis lex regum derivatur à lege æterna, quæ est in mente Dei. Deus ergo est primus summusque legislator, qui per reges et principes leges et decreta sancit ; hinc vocantur sanctiones quasi sancitæ à sancto Deo ; tertio, quia rex jubet et ordinat de rebus futuris, sicut divini divinant futura ; quarto, quia reges in ferendis legibus et sententiis prævident futura commoda et incommoda, et juxta ea dicta et decreta sua moderantur ; quinto, quia subinde res adeo obscuras et implexas decidunt, ut divinare videantur. Unde lib. 10. Cod. de Legib. ait Imperat. *Quis legum ænigmata solvere, et omnibus aperire idoneus esse videbitur, nisi is cui soli legislatorem esse concessum est ?* sexto, quia reges et principes sancti subinde fuerunt viri Prophetæ, uti fuit Moses, Josue, Samuel, David, Salomon, quorum proinde oracula exstant in Pentateucho, libro Josue, Judicum, Regum ; septimo, quia reges Judæorum, uti paulo ante dixi, debebant ex lege Dei et Deuteronomio judicare et regere populum. Eorum ergo decreta erant oracula Dei, utpote petita ex Deuteronomio. De-

nique *cor regis in manu Domini, quocumque voluerit, inclinabit illud*, Proverb. 21. 1.

Sciant ergo reges et principes se, ut bene regant, Deo niti, ab eoque regi debere, juxta illud Proverb. 8. 15 : *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt ;* ac proinde cum Deo per orationes crebras conversari, illique esse familiares assuescant, ut ejus in regendo regno digna sese faciant organa et instrumenta. Orent ergo cum Salomone Sapient. 9. 4 : *Da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam*, etc. *ut mecum sit, et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te ; et erunt accepta opera mea, et disponam populum tuum juste, et ero dignus sedium patris mei.* Quocirca Agapetus Diaconus in Admonitor. Justinianum Imp. ita admonet num. 9 : *Sollicitam Imperatoris animam speculi in modum abstergi oportet, ut divinis splendoribus semper coruscet, rerumque distincta judicia inde condiscat. Nihil enim adeo facit quæ peragenda sunt conspicere, atque custodire eam perpetuo sinceram.* Hinc Moyses in dubiis omnibus consulebat Deum, eumque ex tabernaculo sibi respondentem audiebat. Eumdem consulebat et audiebat David cæterique reges Israel per pontificem, *Urim* et *Tummim* indutum, 1. Reg. 14. 17. cap. 23. 2. et cap. 28. 15. Hinc et gentium legislatores, ut legibus suis pondus darent, finxere se cum diis colloqui, ut Lycurgus Spartanorum cum Apolline, Numa Pompilius Romanorum cum dea Egeria, Minos Cretensium cum Jove, Zoroastres cum Numine, Zamolxis cum Vesta, Menas cum Mercurio, Mahomet cum Angelo. Quare leges et edicta sua asserebant esse divinationes et deorum oracula.

Allegorice hæc sententia verissima est in Christo, qui est Rex regum, et Dominus dominantium, ac prima veritas, ut in judicio errare nequeat; sed omnia ejus dicta sint divinationes et oracula. Ita Beda : *Illum*, ait, *significat regem, de quo dictum est psalm.* 71. 1. *Deus, judicium tuum regi da. Quis est enim regum temporalium, qui nunquam erret in judicio ? in cujus labiis est divinatio ; quia non suorum solummodo sermones et facta dirigit, sed et Gentilium vates, qui vulgo divini appellantur, quid sciscitantibus respondeant, illo intus indicante disponitur.* Rursum Christus hanc dotem communicavit Pontificibus. Nam de Pontifice veteris Testamenti ita sancitum est Deut. 17. 8 : *Si difficile et ambiguum apud te judicium esse perspexeris*, etc., *venies ad sacerdotes Levitici generis, et ad judicem qui fuerit illo tempore, quæresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem*, etc. *Qui tem superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio*, etc., *morietur homo ille.* Unde Caiphas licet impius, tamen quia pontifex, oraculum protulit, quod expedit unum hominem mori pro populo, ut non tota gens pereat, Joan. 11. Multo magis assistit Christus Pontificibus novi Testamenti, ut in decretis fidei et morum non errent, uti docent Orthodoxi. Vide Bellarm. tract. de Pontifice.

Mystice auctor libri de Essentia divinitatis, qui exstat tom. 4. S. August. : *Labia Domini*, inquit, *utriusque testamenti consonantia intelliguntur, de quibus duobus testamentis in Proverbiis scriptum est : Divinatio in labiis ejus, in judicio non errabit os ejus*, q. d. Judicium de rebus fidei et morum petitur ex utroque testamento, novo scilicet et veteri, quæ sunt quasi duo labia Dei ; ideoque illud certum est, et instar divinationis atque oraculi. Utrumque enim testamentum est Dei, qui est Rex regum, oraculum.

11. PONDUS ET STATERA JUDICIA DOMINI SUNT : ET OPERA EJUS OMNES LAPIDES SACCULI.] Ita legendum cum Roman. et Hebr. non *seculi*, uti perperam legunt Beda et alii. Antiqui enim, ait Vatablus, designabant pondera lapillis, ideo *lapides* pro pondere accipiuntur ; solebant autem asservari in sacculis. Hebr. *Statera et bilances judicii Domino ; et opus ejus omnes lapides crumenæ.* Pro *Pondus* enim Hebr. est פלס *peles*, id est, æquilibratio stateræ, lingula, amussis, regula in bilance, vel id quod libripens manu tenet, dum libra rem ponderat. Radix enim פלס *palas* significat æquilibrare, trutinare, rectificare, regulare. Unde aliqui vertunt : *Regula*, vel *æquilibrium et bilances judicium Domini.* Jam primo, Tigurina sic vertit et explicat : *Statera, bilanx, judicium Domini sunt ; omnia pondera opus ejus sunt*, q. d. ait Vatablus : Omnia quæ inventa sunt ad servandam justitiam inter homines, qualia sunt statera, bilanx et pondera justa, non tam hominum inventa sunt quàm *judicia Domini*, id est justo Dei judicio constituta et sancita, ideoque sancta sancteque custodienda, ut qui ea violat non tam humana quàm divina statuta sacrilege violasse videatur. Deus enim justissimus, ad justitiam, indeque societatem et pacem, conservandam inter homines, voluit et sanxit ut pondera cæteraque justitiæ instrumenta sint æqua et justa. Favet Chald. qui vertit : *Pondus et statera justa à facie Domini sunt ; et opera ejus omnia pondera veritatis*, id est vera et æqua ; et Aben Ezra : *Statera*, inquit, *et bilances judicii Domino sunt, id est, propter Dominum sunt ; ille enim præcepit ut æquo pondere et trutina justum unicuique tribuatur. Rursum Domino*, vel *Domini, sunt ; hoc est Dominus eorum æquitate et rectitudine delectatur.* Sic et Cajet. Jansen. et Baynus. Hic sensus ex Hebræo valde appositus et genuinus videtur.

Secundo, Septuag. vertunt : *Momenta stateræ justitia apud Deum, opera autem ejus pondera justa.* Symmach. *Pondus et stateræ justæ apud Deum, etc.* Theodot. *Opera ejus omnia pondera marsupii.* Quod Auctor Catenæ Græc. sic explicat : *Non quovis modo justus est Deus, sed ita justus et æquus, ut omnia ejus opera ad amussim, et quasi ad libellam sint redacta. Ut illa enim, quæ ad bilancem expenduntur, ad eam rediguntur æqualitatem, ut nullum prorsus excessum aut defectum admittant ; ita omnia opera Dei ad justum pondus exactissime sunt facta.*

Tertio, Syrus vertit : *Bilances stateræ judicium Domino, omnia opera ejus pondera veritatis ;* et Noster : *Pondus et statera judicia Domini sunt.* Licet enim in Hebræo sit in genitivo : *Statera* vel *bilances judicia Domini sunt ;* tamen in re hoc idem est quod, *pondus et statera judicia Domini sunt.* Nam *bilances judicii* vocantur *judicia* Dei in statera et bilancibus justitiæ ad amussim librata et examinata, hoc est justissima et æquissima. Ergo *bilances judicii*, id est *justæ*, ut vertit Symmach. sunt ipsa judicia Dei justissima ; aut per hypallagen, *statera et bilances judicii* vocatur judicium stateræ, id est, in statera et bilancibus appensum et libratum ; tale enim est omne Dei judicium et opus, quod undequaque justa sua habet libramenta. De-

nique Hebræi subinde per antiptosin sumunt regimen genitivi pro nominativo absoluto, puta *statera judicii*, pro *statera judicium Domini est.*

Jam R. Salomon sic exponit, q. d. Judicia Domini sunt pondus, id est justitia mortalium, et crimina à Deo velut pondere et statera, justa librantur. R. Levi vero hæc refert ad v. præced. *Divinatio in ore regis, in judicio non errabit os ejus.* Mens enim, inquit ipse, est instar regis in homine. Mens ergo erit veluti divina et divinans, ut in judicio non erret, si pondus et statera ejus sint judicia Domini, id est, si recto rationis pondere et libratione examinet et judicet quid coram Deo justum sit; quid scilicet bonum sit, quid malum; quid Deo gratum, quid ingratum, quid temporaneum et vanum, quid æternum et solidum, ut caduca spernat, et æterna sectetur. Verum hoc symbolicum est et mysticum.

Igitur ad litteram sensus est, q. d. Dei judicia, sive proprie dicta, sive quæ metonymice vocantur *judicia et justificationes;* quia æqua et justa, puta ipsa Dei mandata et præcepta, sunt pondus et statera, id est, exactissima et justissima, perinde ac si ad amussim et æquilibrium in statera appensa forent; sic enim revera appensa et librata sunt in statera judicii, mentis et censuræ divinæ: *Et opera ejus omnes lapides sacculi;* id est, opera Dei paria et similia sunt omnibus lapidibus sacculi, id est, quibusvis ponderibus etiam ad amussim exactis et justis, quæ pondera olim erant lapides qui ad ponderandum servabantur in sacculis; quia scilicet omnia Dei opera ita perfecta et exacta sunt, ut nihil eis addi vel detrahi possit; ita Beda, Lyran. Hugo, Dion. et alii passim.

Porro *judicia* Dei proprie dicta sunt varia: Primo, sunt supplicia, quæ juste Deus peccatoribus ad mensuram scelerum admetitur et infligit. Unde Mauricius Imp. ob scelera à Phoca cum filiis occisus, moriens pœnitensque exclamabat: *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum.*

Secundo, sunt præmia quæ justis tum in hac vita, tum in futura pro mensura meritorum Deus rependit.

Tertio, sunt variæ conditiones, status et sortes hominum, v. g. quod hic sit pauper, ille dives; quod hic sit æger, ille sanus; quod hic sit felix, ille infelix; quod hic sit rex, ille plebeius; quod hic sit doctor, ille idiota; quod hic ad imum, ille ad medium, iste ad summum gratiæ gradum provehatur, fiatque Apostolus et Martyr, etc. Hæc omnia, si homines spectes, videntur fortuita, sortes et casus; at, si Deum earum auctorem respicias, sunt judicia, id est, justo judicio librata et distributa. Unde mystice Beda legens *seculi,* pro *sacculi: Lapides seculi,* inquit, *justos et fide fortes appellat; quales esse desiderabat Apostolus Petrus eos, quibus admonens dicit: Et vos tanquam lapides vivi superædificamini in domos spirituales. Nullus igitur ab initio seculi sua virtute electus, et cœlesti ædificio aptus est; sed ejus potius opere, qui omnia in pondere et mensura et numero constituens, unicuique, sicut voluit, mensuram fidei et gratiarum distribuit.*

Quarto, sunt tentationes et tribulationes; has enim justo judicio ita librat Deus, ut viribus hominis tum naturæ, tum gratiæ congruant et commensæ sint, ut ferendo sint, juxta illud 1. Cor. 10. 13: *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis; sed faciet cum tentatione proventum.* Rursum, sicut in libra si in una bilance pondus imponas, altera prius depressa attollitur; sic Deus onus tribulationis corpori et portioni animæ inferiori imponit, ut pars superior et mens prius in terram et terrena depressa, sese elevet et attollat ad Deum et amorem cœlestium. Insuper sicut aurum igne excoctum in libra appenditur; si enim in ea æquale dat pondus, quod habuit ante ignis examen, signum est fuisse purum, nec quidquam habuisse scoriæ; hæc enim igne consumitur; itaque consumpta auri pondus imminuit, sin inæquale et minus reddit pondus, signum est fuisse impurum et scoria mixtum; ignis enim scoriam excoquens quantum scoriæ, tantum et ponderis auro ademit. Sic pariter Deus tentatione et tribulatione explorat justorum robur et constantiam; si enim nihil de ea in tentatione justus deperdat, signum est illam fuisse puram et solidam; sin aliquid illi tentatio detrahat, signum est illam fuisse mixtam et infirmam; quantum enim sui roboris deperdidit, tantum infirmitatis et mixturæ amoris carnalis habuit. Unde Job cap. 31. 6: *Appendat me,* ait, *in statera justa, et sciat Deus simplicitatem meam;* Hebr. *et videat perfectionem* vel *integritatem meam.*

12. Abominabiles regi qui agunt impie: quoniam justitia firmatur solium. Hebr. *Abominatio regum facere impietatem; quia in justitia firmatur* (Chald. *dirigitur*) *solium;* Septuag. *Abominatio regi is qui facit mala: cum justitia paratur solium principatus.* A Deo descendit ad regem, qui est viva Dei in terris imago, q. d. Rex, qui veri regis munus et decus implet, imitatur Deum; sicut enim Deus in suis judiciis et operibus est justissimus, ita vicissim rex justus et probus abominatur omnem injustitiam et impietatem cum iis qui eam operantur; ac proinde in eos justam exercet vindictam, bonis et vita eos mulctando, ut probos ab eorum injuriis et scandalis defendat et tueatur. Rationem à priori subdit, dicens: *Quoniam justitia firmatur solium; justitia,* id est justa vindicta impiorum, et justis præmiis piorum, quo fit ut omnis injustitia et impietas è regno exulet, ac justitia pietasque dominetur et triumphet. Sic enim et regna et reges in regnis firmantur et prosperantur; tum quia justitia est causa pacis, concordiæ, commerciorum, opum et bonorum omnium; tum quia Deus reges et regna, in quibus viget justitia, roborat, ditat et prosperat. Hinc solium Salomonis gradatim à duodecim leonibus ex auro elaboratis sustentabatur, 3. Reg. 10. Leones enim sunt symbolum fortitudinis, ac robustæ justitiæ et vindictæ in impios. Significabant ergo Salomonem fortitudine justitiæ, perque robustas vindictas impiorum quasi per gradus ascendisse ad regni solium, in eoque confirmari et roborari. Salomon enim initio regni occidit Joab, Semei, Adoniam aliosque quorum scelera punire nequiverat David, sed eorum vindictam moriens commiserat Salomoni, 3. Reg. 2. juxta illud Proverb. 20. 26: *Dissipat impios rex sapiens, et incurvat super eos fornicem.* De quo ibidem plura. Ex adverso reges, qui non tam regis quàm tyranni vitam agentes, amant foventque impios, et sese et regna evertunt, ut patet in omnibus regibus

Israel schismaticis à primo rege Jeroboam usque ad ultimum Osee; lege librum 4. Regum.

13. VOLUNTAS REGUM LABIA JUSTA : QUI RECTA LOQUITUR, DILIGETUR.] Ita legendum cum Roman. Hebr. Græcis, non *dirigetur*, ut legit Beda et alii, q. d. *Qui recta loquitur, rectis passibus dirigetur in vitam æternam*, ait Beda. Hebr. *Beneplacitum* (ita Aquila et Theodot.) vel *benevolentia regum labia justitiæ, et loquens recta diligetur;* vel, ut Vatablus : *Placent regibus labia justa, et recta loquentem amant;* Septuag. *Accepta regi labia justa, et sermones rectos diliget;* Chald. *Et verbum rectorum diligitur;* Syrus : *diligit.* A factis descendit ad verba, q. d. Sicut rex sapiens et probus odit injusta opera, amat justa : ita pariter odit injustos sermones, justos amat et recta loquentes diligit, colit et exaltat. Describit ideam veri regis; significat enim non quales reges sint, sed quales esse debeant. Multi enim reges et principes in aulis habent adulatores, parasitos et hypocritas, qui, cum probi sint, simulant se probos, ut palpando et adulando principibus, ab eis ad opes et dignitates evehantur. Hi non justa, nec recta, sed blanda, et ea quæ principum concupiscentiæ et ambitioni jucunda accidere sciunt, loquuntur : quare eos secum trahunt in scelus et ruinam. Unde Alfonsus Aragonum rex, teste Panorm. l. 3. de ejus gestis, adulatores comparabat lupis; nam sicut lupi titillando et scalpendo asinos vorare solent, sic adulatores blanditiis suis ac mendaciis perniciem principibus intendunt. Constantinus vero Imperator assentatores et parasitos vocabat tineas et sorices palatii, teste Nicephoro ejusque Scholiaste, lib. 8. cap. 54. Audi Senecam, epistola 21 : *Monstrabo tibi cujus rei inopia laborant magna fastigia, et quid omnia possidentibus desit : Unum scilicet qui verum dicat, dum nemo ex animi sententia dicit aut suadet, sed adulandi certamen est unum amicorum omnium officium.*

Monet ergo Salomon hìc reges, ut adulatores qui blanda, sed noxia suggerunt, quasi pestes devitent; accersant vero sibi viros justos, graves, probos, qui vera, justa, recta consilia suggerant, etiamsi principibus subinde injucunda, severa et molesta accidant. Vicissim subjungens : *Qui recta loquitur, diligetur*, monet consiliarios et aulicos, ut recta et sana, licet austera, principibus dent consilia; esto enim initio eos experturi sint minus benevolos et faventes; tamen comperta tandem eorum sinceritate, fide et veritate principum amorem sibi conciliabunt, ac prior austeritas in benevolentiam, aversio in gratiam, horror in dilectionem convertetur. Ex adverso, si eis adulando blanda pro salutiferis, ficta pro veris suggerant, cum hæc fictio, ut fit, deprehendetur, eorum indignationem, indeque mortem incurrent. Nam, ut sequitur : *Indignatio regis, nuntii mortis.* Unde Auctor Catenæ Græcorum sic explicat : *Et Christo Domino, et regi cuicumque fideli et probo labia justa sunt accepta. Nam et veritatem fidei habere, et justitiæ incumbere, res sunt quæ ad regis regnique promotionem plurimum faciunt. Si ergo rex es, regem Christum imitare; quod si illum imitari non conaris, utique veri regis nomine non es dignus, neque justum illius judicium evades. Neque enim privatorum tantum hominum judex est Christus, verum etiam regum et principum.*

Mystice Beda : *Reges*, inquit, *dicit sanctos, qui vitiis principaliter imperare, et virtutibus animæ quasi obsequentium comitum cuneis stipari consueverunt, de quibus Dominus : Multi, inquit, prophetæ et reges cupierunt videre quæ vos videtis, et non viderunt*, Lucæ 10. *Alioquin reges terreni multum sæpe labia justa detestantur, ut Herodes Joannis : propter quod eum et capite punivit.*

14. INDIGNATIO REGIS, NUNTII MORTIS : ET VIR SAPIENS PLACABIT EAM.] Hebr. *Ira regis legati mortis, et vir sapiens expiabit illam;* Septuag. *Furor regis nuntius mortis, et vir sapiens placabit eum;* Chald. *Indignatio regis angeli mortis sunt, et vir sapiens exstinguet eam;* R. Salomon : *Regis indignatio est velut nuntius necem nuntians;* vel *est velut qui ad mortem inferendam à rege mittitur;* Aben Ezra : *Regis ira est velut Angelorum mortis indignatio, qui impios internecioni dedunt.* R. Levi hanc sententiam nectit præcedenti, q. d. Rex, cum videt se ab adulatore vel hypocrita blanda, sed injusta et noxia suggerente deceptum, eumque falsa pro veris, damnosa pro utilibus suasisse, ob ejusmodi fallaciam vehementer irascitur et indignatur, adeo ut hæc ira sit velut destinatio ad mortem, imo mortis index et nuntius. Jam

Primo, noster Salazar mortem regis ipsius indignantis accipit, quasi Salomon reges absterreat ab indignatione, quod illa sibi ipsi mortem præsagiant et accersant, q. d. *Indignatio regis nuntii mortis*, id est rex ille, qui ob leves causas indignari et in suos sævire solet, manifestissimam suæ mortis præsensionem habet; nam subditi sævitiam et difficiles principis mores ægre ferentes illum sæpius aut veneno, aut proditione, aut seditione oborta de medio tollunt.

ET VIR SAPIENS PLACABIT EAM,] id est, cum regem tanto discrimini ira objiciat, utique vir qui ad regnum sapientiam affert, iram suam temperat, atque mitem et facilem et clementem se subditis præbere studet; clementia enim atque facilitas morum ante alia principem tuentur, adeo ut nullum vel copiosus vel fortius satellitium principibus adesse possit, quàm humanitas et clementia, ut docet Plato, l. 1. dialogo de Regno, circa medium. Alii passim communi consensu mortem non regis irati, sed ejus cui rex irascitur, intelligunt. Unde

Secundo, Hugo censet moneri hìc reges, ne indignationem suam in quempiam conceptam exterius ostendant, eo quod hæc ostensio ministris regis illi gratificari volentibus sit occasio et stimulus, ut necem ei, cui rex est iratus, denuntient, imo reipsa inferant; ut deinde eam regi enuntient, itaque ejus gratiam sibi concilient. Exempla dat Hugo : Primo quidem illius qui Davidi Saulis regis mortem denuntiavit; et alterius qui necem Isboseth eidem detulit; neuter quidem impune. Eorum tamen animus erat regis indignationi obsequi; neque enim mitissimos illius mores noverat. Accedit etiam facinus illud à ministris Henrici II. Anglorum regis in D. Thomam Cantuariensem admissum, qui ut regis sui furori obsecundarent, sanctissimum Pontificem crudeliter peremerunt.

Tertio, plane et simpliciter, q. d. *Indignatio regis est nuntii*, id est nuntius (est enallage numeri) *mortis*, ei qui regem offendit, eique indignationem concivit : sicut è contrario hilaritas regis est nuntius et index vitæ lætæ et honoratæ, ut dicitur v. seq. Salomon enim sicut

v. præced. ostendit quid regi placeat vel displiceat, sic hoc versu congrue subnectit quanti æstimandum sit regi placere vel displicere, puta quanti æstimanda sit regis indignatio vel benevolentia, nimirum quod hæc vitæ, illa mortis sit causa et prænuntia, ut subditi discant regem timere, colere et observare, ait Auctor Catenæ Græcorum. Regum enim ira gravis et acerba est; tum quia censent majestatem regiam summe esse colendam; unde, si quis eam vel in minimo lædat, graviter indignantur, et quasi proculcatæ majestatis suæ acrem vindictam parant; tum quia iræ juncta est potestas; habet enim summam potestatem in vitam et necem omnium: potestas ergo acuit iram. Unde Chald. et Septuag. vertunt: *Ira regis est angelus mortis*. Angelus autem mortis in Script. dæmonem significat, qui solet mortis esse nuntius, imo carnifex, q. d. *Ira regis angelus mortis*, id est ira in rege dæmon quidam est voluntarius, illum ad sævitiam et crudelitatem impellens. Et sane multi locum illum, 1. Reg. 19: *Et factus est spiritus Domini malus in Saul*, de iracundia interpretantur, quæ Saulem tam vehementer concitabat ut similis arreptio cuipiam fureret.

Rursum, D. Basilius in hom. de Ira: *Neque enim*, inquit, *ensis, acies, neque ignis, neque horrendum aliquid animum ira intumescentem satis compescere valebit; non magis quàm à dæmonibus detenti, à quibus irati nihil nec forma, nec animi affectu differunt*. Et rursus iram, *voluntarium dæmonem* appellat.

Sensus ergo, q. d. Indignatio vel furor regis est velut nuntii mortis; quia, ut illi, terrorem magnum incutit, instantemque mortem aut gravem aliquam ultionem portendit, ut Esther c. 7. patet in ira Assueri regis adversus Aman. Sic et postea hìc c. 19. 12. comparatur rugitui leonis: *Sicut fremitus*, ait, *leonis, ita et regis ira*; ubi et subditur per antithesin, quod cum sequenti consentit parabola: *Et sicut ros super herbam, ita et hilaritas ejus*. Quamvis autem gravis sit et periculosa ira regis, sapientia tamen vinci potest et placari. Unde sequitur: *Et vir sapiens placabit eam*; quia scilicet sapienti suo eloquio, aut solerti aliqua adinventione iram regis contra se, vel alios, conceptam avertit et sedat, ut patet de Joab, 2. Reg. 14, qui per solertiam mulieris Thecuitæ sedavit iram David contra Absalom. Ita Jansenius. Huc facit gnome Bedæ in Proverbiis: *Tempestas grandis est indignatio regis*. Et illa Senecæ: *Ubi ira cum potentia habitat, fulmen est*.

Apologus elegans capreæ et leonis furentis in hanc rem exstat apud Gabriam:

Leonem, *inquit*, caprea ut vidit furentem:
O fatum ferarum, ait, miserrimum!
Si compos mentis intolerabilis es leo,
Quomodo nunc furens non plena facies lacrymarum?

Affabulatio: quod non oporteat eum, qui potestatem habet, excandescere; nec prudentis sit eum ad iram provocare, sed illam omnino declinare.

Exemplum est in Domitiano Imperatore, quem ita pingit Plinius in Panegyr. Trajani: *In occursu visuque terribilis, superbia in fronte, ira in oculis, femineus pallor in corpore, in ore impudentia multo rubore suffusa; non adire quisquam, non alloqui audebat, tenebras semper secretumque captantem, nec unquam ex solitudine sua prodeuntem, nisi ut solitudinem faceret*; quibus de causis omnibus invisus, à suis tandem domesticis ob nimiam crudelitatem interfectus est. Quocirca Plinius, Domitiano opponens Trajanum, ita ejus humanitatem et benevolentiam dilaudat: *Cui*, inquit, *ex convictu civium multa voluptas, provocando reddendoque sermones; et cujus non solum datur videre cubiculum, sed ipsum principem cernere in publico*. Quibus officiis ita populum sibi devinxit ut Optimi titulum ab eo adeptus sit, ac novo Imperatori deinceps quasi fausti ominis gratulatione ab omnibus acclamaretur: *Augusto felicior, Trajano melior*.

Mystice, Beda per regem accipit Christum, cujus in die judicii ira in reprobos erit tanta, ut ipsi dicturi sint *montibus et petris: Cadite super nos, et abscondite nos à facie sedentis super thronum, et ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ ipsorum, et quis poterit stare?* Apoc. 6. 16. Hæc ergo ira Christi erit reprobis nuntius mortis, cum in eos detonabit sententiam et tonitruum æternæ damnationis, dicens: *Discedite à me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus*, Matth. 25. 41. Sed vir sapiens, qui scilicet sapienter prævenit iram et judicium Christi, satagitque ut in hac vita crimina caveat, vel, si quæ commisit, ea per pœnitentiam deleat, ac studet per omnia placere Christo, hic utique placabit ejus iram, eumque placidum et hilarem experietur in tremendo illo judicii die, ac audiet optatam illam vitæ sententiam: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi*, Matth. 25. 34.

15. IN HILARITATE VULTUS REGIS VITA: ET CLEMENTIA EJUS QUASI IMBER SEROTINUS.] Hebr. *In luce facierum regis vita, et benevolentia ejus ut nubes serotinæ pluviæ*; Chaldæus: *In luce vultus regis vita, et voluntas ejus quasi nubes in serenitate*; Syrus: *ut nubes serotina*; Pagninus clare: *Cum illuxere facies regis est vita, et benevolentia ejus erit velut nubes serotinæ pluviæ*; Vatablus: *Serenus vultus regis ita est, et gratia illius velut nubes imbris serotini*. Septuag. aliò abeunt, uti inferius ostendam. Lux faciei est serenitas, lætitia, hilaritas faciei; horum enim index et symbolum est lux. Pro *imber serotinus*, Hebr. est עב מלקוש *ab malcos*, id est *nubes* (in pluviam resolvenda vel resoluta) *serotina*.

Ubi nota in Palæstina duplicem esse pluviam, unam in octobri, cum jaciuntur semina, ut illa humore pluviæ resolvantur, et germinare incipiant; ac proinde hæc pluvia vocatur temporanea vel matutina: alteram in vere, cum maturescunt fruges, ut grana humore pluviæ alantur, grandescant et crassescant, quæ proinde serotina dicitur, estque gratissima, jucundissima et utilissima, qualis est clementia regis. De duplici hac pluvia sæpe dixi in Prophetis minoribus, et Jacobi 5. 7. Denique, sicut versu præcedenti mors, sic et hoc vita vel regis ipsius, vel aliorum, cui rex hilarem vultum ostendit, accipi potest.

Unde primo, aliqui uti mortem, sic et vitam regis accipientes sic exponunt, q. d. Sicut rex iratum et truculentum vultum subditis ostendens, eorum vicissim iras in se provocat, ut ei necem machinentur: sic vicissim, si ipse placidum, lætum et benevolum vultum suis exhibeat, omnes sibi conciliat, omnium amorem ad se

rapit, ut ejus vitam servare, protegere et propugnare etiam cum vitæ propriæ periculo satagant. Quare regis benevoli vita est in securo; irati vero et sævi vita magno objicitur discrimini. Secundo, et magis genuine, vitam subditorum accipias; hoc enim exigit altera pars hemistichii: *Et clementia ejus quasi imber serotinus*, subditos irrigans et exhilarans.

Sensus ergo est, q. d. Lucidus, id est serenus, lætus, hilarisque vultus regis subditos allicit, recreat, exhilarat, adeo ut eis vitam, id est florem lætitiamque vitalem afflare videatur: sicut vice versa vultus iratus vel mœstus regis subditorum animos consternat, pavidos mœstosque efficit, ac velut mortem quamdam mœstitiæ et mœroris eis aspirat. Ratio est; tum quia rex est in populo id quod caput in homine: sicut ergo sanitas et hilaritas, æque ac infirmitas et molestia capitis redundat in membra sibi subjecta, eisque suam qualitatem imprimit; sic pariter hilaritas vel ira et austeritas regi subditos afficit, similemque eis affectum imprimit. Quocirca docet Plutarchus in Politicis principi regendos esse animi affectus, præsertim, iras, metus et mœrores, ne subditis eosdem imprimat. Ita fecit Æneas in naufragii periculo, de quo Virgil. 1. Æneid.

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

Secunda, quod à regis amore, vel ira, vel odio pendeat subditorum vita vel mors; reges enim sua potestate possunt et sua voluntate cupiunt his quos amant vitam prorogare; iis vero quos oderunt mortem inferre. Baynus censet esse metaphoram à luce auroræ, q. d. Sicut auroræ jamjam appetentis lux noctis tenebras discutit; sic etiam jucunda regum facies mœrorem ac metum ex animis pellit, et simile puro atque sereno cœlo imperium efficit. Audi Senecam, lib. de Clementia: *Utrum*, inquit, *mundi status gratior oculis, pulchriorque sit sereno et puro die; an, cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, et ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est clementis ac moderati imperii, quàm sereni cœli atque nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est inter trementes et ad repentinum sonitum expavescentes, nec eo quidem qui omnia conturbat inconcusso.* Hinc de Christo Rege regum dicitur psal. 109: *Tecum principium* (Hebr. *nedaboth*, græce ἀρχὴ, id est *principatus*) *in die virtutis tuæ: ex utero ante luciferum genui te;* Hebr. *Ex utero ab aurora tibi est ros adolescentiæ tuæ;* Aquila: *A vulva, ab aurora oriente sive apparente tibi ros pueritiæ tuæ;* ubi ros, æque ac aurora, mentis vultusque Christi suavitatem, hilaritatem et dulcedinem significat, ait R. Salomon.

Noster Salazar censet potius metaphoram peti à luce solis; nam ut sol est oculorum, sic cordis lumen est sapientia. Rursum, rex in terra est id quod sol in cœlo et mundo. Rex enim est sol beneficentiæ, hilaritatis et vitæ toti regno, q. d. *In luce vultus regis vita*, id est regis facies serena et benevola solem imitatur, cum candidissime lucet. Sicut enim sol radiis suis cuncta fovet, et rebus omnibus vitam, risum et lætitiam inspirat: sic etiam benevolentia et gratia principis subditos erigit, et jucundam quamdam amœnitatem, amœnamque lætitiam illis affert, quos benevole intuetur; contra severus regis vultus est veluti sol deficiens, qui hominibus rebusque omnibus, mœrorem, languorem, morbos ipsamque mortem affert. Audi Agapetum Diaconum ad Justinianum imperatorem de Officio principis: *Solis profecto partes sunt illustrare radiis orbem; principis vero virtus est egenorum misereri. Porro sole ipso clarior est Imperator qui pius est: ille namque cedit succedenti nocti; hic autem rapacitati pravorum non concedit indulgere quidquam; sed lumine veritatis iniquitatis occulta coarguit.* Et Plutarch. in Moral. *Ut Deus in cœlo pulcherrimum ac jucundissimum suî simulacrum constituit solem; sic in Republica principem, qui prudentia, justitia, benignitate se erga omnes repræsentet.* Hinc Cyrus totius Persidis fuit sol: Cyrus enim persice solem significat. Vide multas analogias regis et solis, quas recensui Isaiæ 45. 1.

Et clementia ejus quasi imber serotinus.] Comparavit regis hilaritatem auroræ, et soli omnia illuminanti et vivificanti: nunc clementiam ejus, et, ut Hebr. est, benevolentiam comparat pluviæ vernæ, quæ terram et fruges hiemis rigore squallentes, mœrentes et pene emortuas resuscitat, exhilarat, vivificat, facitque ut terra in germina, frondes et flores erumpat; ac fructus omnis generis suavissimos et plurimos producat. Simili enim modo regis clementia, benevolentia et beneficentia, omnes, tam divites quàm pauperes, refovet, recreat, promovet, ac bonis omnibus locupletat, uti fecisse Trajanum, Antonium, Constantinum, Theodosium, etc., legimus in eorum Panegyricis et vita. Vide Senecam lib. de Clementia ubi lib. 1. cap. 8. celebrat Augusti Cæsaris clementiam, qui L. Cinnam vitæ suæ insidiantem in gratiam recepit: *Vitam tibi*, inquit, *Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat. Contendamus utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas? Post hæc detulit ultro consulatum, questus quod non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque habuit, hæres solus fuit illi. Nullis amplius insidiis ab illo petitus est.* Porro Septuag. pro פני *pene*, id est vultus, in suo codice legentes בני *bene*, id est filii, sic vertunt; *In lumine vitæ regis filius; qui autem valde accepti sunt ei, quasi nubilum serotinum;* sic enim legunt Complut. et Romani, quod Auctor Catenæ Græcorum sic clarius reddit, sicque tropologice exponit: *Filius regis versatur in luce vitæ; quos autem ille recipit, sunt instar nubis serotinæ. Qui in veritatis scientia secundùm Christum pecfecte edoctus est, regis aut Dei verius filius appellari potest. Qui autem post Christi adventum ad fidem accesserunt, sunt veluti nubes serotinæ, utpote circa seculi consummationem ad Deum tandem adjuncti.* Alius: *Filius regis est discipulus Jesu; assimilatur hic autem nubi serotinæ, quia multis bonis operibus cumulatus est.*

Potius mystice accipias hæc de Christo, q. d. Christus Filius regis æterni, puta Dei Patris, ab eo accepit lucem vitæ: primo, divinæ, cum ab eo genitus est ab æterno; secundo, humanæ, cum Verbum caro factum est; tertio, omnis gratiæ in eadem incarnatione; quarto, omnis gloriæ in resurrectione. Hanc vero utramque vitam suis communicat; nam eis *qui valde accepti sunt ei*, ipse est *quasi nubilum serotinum*, id est quasi nubes verna, quæ copiosum gratiæ, ac deinde gloriæ imbrem suis fidelibus et electis irrorat et impluit.

Verum vera et genuina lectio Septuag. videtur esse ea quam habet Scholiastes, qui sic legit: *In luce filii regis vita*, etc. Hæc enim lectio respondet Hebræis et Latinis mutato tantum nomine *pene*, id est *vultus*, in nomen *bene*, id est *filius*. Sic sensus eòdem redibit quò Hebr. et Vulgata, si per filium regis accipias ipsum regem, ex phrasi Scripturæ, quæ *filios hominum* vocat homines, *filios regum* reges. Sin autem proprie filium regis accipias pro regis nato et futuro hærede, sensus erit quem dat noster Salazar: *In luce filii regis vita*, id est bona felixque gentis fortuna ex bona indole et moribus, quibus filius et hæres regis fulget, omnino pendet: quapropter unà omnes illius ingenium et mores observant. *Et qui accepti sunt ei quasi imber serotinus*, id est fortuna quidem et felicitas eorum qui apud ipsum gratiam nacti sunt, similis est imbri serotino, qui, licet tardius decidat, tamen uberius terram fecundat. Nam post moras temporis, et diuturnam exspectationem, cum tandem aliquando hæres regno potitur, amicos et familiares suos ingentibus fortunis et honoribus amplificat. Sicut enim vere primo vehementiores et longiores imbres defluere solent, ut observat Philosophus problem. sect. 2; sic etiam regis beneficentia in primo regni aditu uberior et copiosior esse solet. Aut, si sic dispungas: *In luce filii regis vita*, sensus erit, q. d. Sicut ex face fax, ex lucerna una alia accenditur, sic filii vita est quasi lucerna accensa à patre; unde Salomon vocatur *lucerna* Davidis 3. Reg. 15. 4. Sicut ergo cursores olim, decurso stadii demenso sibi assignato, successori tradebant lampada: sic et parentes, emenso vitæ curriculo, filio quasi successori dant lampada suæ vitæ, virtutis, opum et gloriæ, ut in eo quasi vivere pergant et perennent, juxta illud Lucretii:

Et quasi cursores vitai (*vitæ*) lampada tradunt.

In luce ergo *filii regis vita*, id est rex suam vitam sapientiam, mores et virtutes in filium transferre debet, ut, sicut una lucerna accenditur ex alia; ita filii vita, indoles et mores accendantur ex institutione et exemplo patris, ac pater moriens vivat nihilominus et resplendeat in filio, quem hæredem sibi similem et quasi alterum se relinquat, quasi lucem ex luce, vel quasi lucernam ex cursu traditam: *qui autem valde accepti sunt ei, quasi nubilum serotinum*, q. d. Qui gratiam inibunt filii regis, his ipse erit quasi nubes verna, quæ sero quidem post longam regni exspectationem, sed copiose in eos opes, dignitates, bonaque omnia impluet et communicabit.

Allegorice, idipsum optime competit Verbo incarnato, puta Christo; Christus enim quà Verbum est vita Patris, æque ac Spiritus sanctus consequenter et creaturarum omnium, præsertim plantarum, animalium, hominum et Angelorum; per Verbum enim omnes sunt creatæ, ac per Verbum Deus omnibus rebus dat vigere, durare, crescere et propagare se; quà homo, est vita Angelorum et hominum; hi enim omnes vitam gratiæ et gloriæ Christi quasi capitis sibi hauriunt et participant. Unde huc alludens S. Joan. cap. 1. 4: *In ipso*, inquit, *vita erat, et vita erat lux hominum*. Et v. 9: *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Et v. 16: *Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia; quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est*. In Christo ergo velut in fonte est omnis omnium vita. Unde S. August. ibidem sic explicat, q. d. Ipsa Verbi substantia est vita; hæc enim est omnium creaturarum idea; idea autem est ipsa essentia et vita Dei. S. Chrysost. vero, Cyrill. Theoph. et Ammon. ibid. *In ipso*, inquiunt, *erat vita*, id est vigor rerum omnium, duratio et conservatio; erat autem non formaliter, sed causaliter, quia à Verbo et per Verbum causatur et producitur. Unde S. Joannes sæpe Christum vocat lucem, et vitam æternam. Vide dicta epist. 1. Joannis c. 1. v. 2. et seq.

16. POSSIDE SAPIENTIAM, QUIA AURO MELIOR EST: ET ACQUIRE PRUDENTIAM, QUIA PRETIOSIOR EST ARGENTO.] Pro *posside* Hebr. est קנה *keno*, id est acquire, eme, compara, posside in imperativo; vel acquirere, emere, possidere in infinitivo; unde Pagninus vertit: *Acquirere sapientiam multo melius est, quàm acquirere aurum pretiosum; et acquirere intelligentiam multo melius est, quàm acquirere argentum electum;* Chald. *Qui possidet sapientiam, melior est ei auro conflato; et qui possidet prudentiam, melior est argento electo*. Hæc sententia habetur similibus verbis expressa c. 8. 10. et c. 4. 5. ubi eam explicui.

Porro Septuag. pro קנה *keno*, aliis punctis legentes קן *ken*, et per ה paragogicum *kinne*, id est nidus, aut certe litteram ה per diastolen referentes ad vocem sequentem חכמה *chachma*, quasi sit ה articulus, sive ה demonstrativum *chochma*, id est *sapientiæ*, aut brevius et verius pro קנה legentes קנת *kinnot* (ה enim et ת sunt charactere affines) id est *nidi*, vertunt: *Nidi sapientiæ magis eligendi auro, et nidi prudentiæ magis eligendi sunt super argentum*. Quod primo, S. Chrysostomus in Catena Græcorum sic exponit, q. d. *Divinæ sapientiæ sensa et theoremata multis partibus mundanam sapientiam excedunt. Quemadmodum autem aurum præstantius est argento, ita sapientia quoque nobilior est prudentia. Hæc enim in rerum cognitione præcipue occupatur; illa vero incognitarum dilucidatione et interpretatione*. Alius ibidem: *Nidus duo significat, nempe locum ubi avium pulli conservantur, et ipsos rursum pullos, qui in nido continentur. Per nidum itaque sapiens divina theoremata designat; in his enim sapientia habitat; quæ etiam præstantiora dicit mundana falsive nominis sapientia. Quod si prudentiam sapientiæ affinem alibi docuerit, dicendum est sermonis sapientiam mundi sapientiæ prætulisse. Nam, ut aurum præstantius est argento; ita hæc illi quoque præstat. Aut sapientiæ nidos appellat Christi Ecclesias, aut Sanctorum mansiones; sapientiam autem Christum ipsum*.

Secundo, S. Ambrosius, l. 5. Hexam. cap. 17, magis ad litteram per *nidum* sapientiæ accipit nidum à sapiente fabricatum, qualem hirundo pro ovis et pullis construit, q. d. Sapientia docet hirundines cæterasque aves nidos construere, in iisque pullos procreare et educare, ut per illas typum et exemplar det omnibus sapienter procreandi et educandi filios, ac discipulos in omni virtute et disciplina. Nam v. præced. dixerant Septuag. in filio quasi vivere patrem etiam post mortem, nunc apte subjungunt, ut gloriose pater vivat in filio, non probrose, debere filium educare in nidis sapientiæ, ut in iis sapiens et generosus, quasique aquilinus pullus, nimirum dignus patre filius, ac patri sapienti similis, imo sapientior evadat; hos

enim nidos sapientiæ præstat filio congerere quàm thesauros auri et argenti; hisce enim longe pretiosior est sapientia.

Sed audi sanctum Ambrosium de sapientia nidi hirundinis physice philosophantem: *Habemus aviariæ sobolis erga cultus patrios pietatis exemplum; accipiamus nunc maternæ sedulitatis in filios grande documentum. Hirundo minuscula corpore, sed egregie pio sublimis affectu quæ indiga rerum omnium, pretiosiores auro nidos struit, quia sapienter nidificat. Nidus enim sapientiæ pretiosior est auro. Quid enim sapientius, quam ut et volandi vaga libertate potiatur, et hominum domiciliis parvulos suos et tecta commendet, ubi sobolem nullus incurset? Nam et illud est pulchrum ut à primo ortu pullos suos humanæ usui conversationis assuescat et præstet ab inimicarum avium insidiis tutiores. Tum illud præclarum, qua gratia domos sibi sine ullo adjutore tanquam artis perita componat. Legit enim festucas ore easque luto illinit, ut conglutinare possit. Sed quia lutum pedibus non potest deferre, summitatem pennarum aqua infundit, ut facile his pulvis adhæreat, et fiat limus, quo paulatim festucas vel minutos surculos sibi colligat, atque adhærere faciat; eo genere nidi totius fabricam struit, ut quasi pavimenti solo pulli ejus intra ædes suas sine offensione versentur, nec pedem aliquis interserat per rimulas texturarum, aut teneris frigus irrepat. Sed hoc industriæ officium prope commune multis avibus; illud vero singulare in quo est præclara cura pietatis et prudentis intellectus et cognitionis insigne, tum quædam medicæ artis peritia; quod si qua pulli ejus fuerint cæcitate suffusi oculis, sive compuncti, habet quoddam medendi genus, quo possit eorum lumina intercepto usui reformare*, nimirum: *hirundo, si excæcaverit pullos, novit illos oculare rursus de sua chelidonia*, ait Tertull. l. de Pœnit. sub finem. Eadem habet S. Basil. hom. 8. Hexam. ex quo illa transcripsit S. Ambr. sed eleganti pariter Latini sermonis stylo donavit.

Igitur nidi sapientiæ filio sunt honesta domi educatio; deinde scholæ, academiæ, seminaria, collegia, monasteria, in quibus juventus instruitur et educatur in sapientia æque ac virtute; ut ibidem efformata, instar pullorum fortiter et sapienter avolet ad prædam, possit et alios sapientia et virtute quam didicit imbuere, imo et nidos sapientiæ suis similes alibi construere et erigere. In animis enim eriguntur nidi sapientiæ, cum animi scientia et disciplina ita componuntur et efformantur, ut se ipsos, quin et alios per omnia sapienter dirigere ac contra cuncta vitiorum scandala tutari sciant et valeant.

17. SEMITA JUSTORUM (Hebr. *rectorum*) DECLINAT MALA; CUSTOS ANIMÆ SUÆ SERVAT VIAM SUAM.] Chaldæus: *Semita justorum est declinare à malo; qui cavet animæ suæ servat viam suam;* Tigur. *Et qui custodit viam suam* (mandatorum Dei, ait Vatablus), *custodit animam suam;* Septuag. vero; *Semitæ vitæ declinant à malis; longitudo autem vitæ viæ justitiæ*, nimirum censuere Septuag. quod *custos animæ* idem sit quod *prolongans vitam*, q. d. Justitia suî asseclas facit longævos hîc, et in futuro æternos; qui ergo servat vias justitiæ, huic obtinget fausta longitudo vitæ præsentis, et beata æternitas futuræ. Vox *semita* significat viam et vitam justorum esse rectam, occultam et arctam, ut declinat curva et prava lataque vitiorum diverticula, quæ undique eam circumstant et ambiunt, per quæ impii quasi per vias curules, amplas et liberas spatiantur. Dicitur enim semita latine quasi semi iter, sive via dimidia et arcta. Unde Virgil. 9. Æneid.

Rara per occultos ducebat semita calles.

Pro *semita* Hebraice est מסלה *mesilla*, id est via trita, ager, semita strata et elevata lapidibus, ne viatores per lutum incedere cogantur; unde סלם *sullam* vocatur scala. Via ergo et vita justorum est *mesilla*, tum quia elevata et terris altior, utpote cœlestis et divina: nam per virtutes quasi per scalas contendunt et ascendunt in cœlum; tum quia continuo longoque bonorum operum virtutumque exercitio calcata est, complanata et trita, ideoque facilis et secura.

Porro Septuag. sententiam hanc duabus aliis explicant et illustrant, quæ non habentur in Hebræo, nec in Latino. Sunt autem hæ: *Qui recepit disciplinam, bonis omnibus affluet; sic qui observat increpationes, in sapientia progressus faciet. Qui custodit vias suas, custodit animam suam; qui autem vitam suam diligit, ori suo parcat oportet.*

18. CONTRITIONEM PRÆCEDIT SUPERBIA; ET ANTE RUINAM EXALTATUR SPIRITUS.] Hebr. *Ante confractionem superbia; et ante impactionem* (qua quis in lapidem vel scandalum impingit) *elatio spiritus;* Syrus: *Ante morbum exaltatio spiritus*; Aquila: *Ad faciem contritionis superbia;* Tigur. *Præit comminutionem fastus, et anteit ruinam superbia animi*, hoc est, *calamitas est comes superbiæ*, ait Vatablus; Chaldæus: *Ante interitum venit superbia, et ante ruinam elevatur spiritus;* Septuag. *Ante contritionem præcedit* υβρις, id est *contumelia*, vel *injuria* (Syrus, *opprobrium*), *et ante ruinam* κακοφροσυνη, id est *mala cogitatio;* Complut. et Roman. *immodestia;* alii, *temeritas, stultitia;* κακοφρων enim est insanus, impatiens, mala cogitans, quasi κακα και δολους φρονων. Sensus ergo est, q. d. Antequam quis grave malum subeat, quo conteratur, confringatur et evertatur, solet præire illius superbia, qua superbe sese extollat, ut aliis dominari velit; hanc enim Deus sternere et confringere solet. Similiter antequam quis in levius quodpiam malum impingat et ruat, solet præire in eo elatio spiritus, sive fastus aliquis et tumor animi, qui hoc malum mereatur. Porro malum accipe tum pœnæ, uti sunt morbi, paupertas, ignominia, persecutiones, exilia, ipsaque mors; tum culpæ: Deus enim culpam minorem et occultam alia majore et aperta castigat. Sic Deus occultam superbiam Adæ, qua intumuit audiens ab Eva promissum serpentis: *Eritis sicut dii*, punivit permittendo lapsum ipsius in apertam et claram inobedientiam, qua pomum vetitum comedens se totumque genus humanum perdidit; uti pulchre ex hoc loco docet S. August. l. 14. de Civit. cap. 13: *Illud*, inquit, *malum* (superbiæ) *præcesserat in abdito, ut sequeretur hoc malum, quod perpetratum est in aperto. Verum est enim quod scriptum est: Ante ruinam exaltatur cor, et ante gloriam humiliatur. Illa prorsus ruina, quæ fit in occulto, præcedit ruinam quæ fit in manifesto, dum illa ruina esse non putatur. Quis enim exaltationem ruinam putat, cum jam sit ibi defectus, quo est relictus excelsus? Quis au-*

tem ruinam esse non videat, quando fit mandati evidens atque indubitata transgressio? Propter hoc Deus illud prohibuit, quod cum esset admissum, nulla defendi posset imaginatione justitiæ. Et ideo audeo dicere superbis esse utile cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum, unde sibi displiceant qui jam sibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit, quando flevit, quam sibi placuit, quando præsumpsit. Hoc dicit et sacer psal. 82: *Imple facies eorum ignominia, et quærent nomen tuum, Domine, id est ut tu eis placeas quærentibus nomen tuum, qui sibi placuerant quærendo suum.*

Igitur contritionem præcedit superbia. Quam contritionem? omnem. Nunquam enim in peccatum cadimus, nisi per superbiam saltem tacitam, vel interpretativam adversus Deum erigamur. Superbia Deo ipsi adversatur; proximis intolerabilis, et ipsi superbo supra modum nociva reperitur; quia nisi homo reverentiam et subjectionem Deo debitam desereret, et erecto collo adversus eum ejusque mandata superbiret; nunquam in gratiæ dissipationem et peccatorum ruinam incideret.

Versio Septuag. habet: *Ante contritionem præcedit injuria, et ante ruinam mala cogitatio.* Nota hic quàm emphatice superbia per antonomasiam dicatur injuria, scilicet Deo inflicta. Tam grave malum est superbia, ut Deum ipsum quasi conviciis et irrisionibus illudat, colaphos in faciem Dei impingat, eam sputis illinat, et velut nolentem ac renuentem in certamen provocet Deum. Quam etiam invenies in illo Apostoli Jacobi 4: *Deus superbis resistit.* Non ait: *obsistit*, it obviam, quietos impugnat; sed *resistit*, quasi impugnantibus et lacessentibus Deum superbis, ipse, ut suo consulat honori pro laribus et focis repugnat, propulsans à se potius injuriam, quam subinferens; defendens se potius quam alios offendens. Quod aliquando S. August. expertus sic dolebat: *Sed ego, Domine, conabar ad te, et repellebar abs te, ut saperem mortem; resistebas ventosæ cervici meæ, etc.*, 4. Confess. 15. En ventosum caput superbi: tamen stultus sibi de vento blanditur suo.

At cur superbia, sive magna, sive modica, præit et causat pene omnes omnium, etiam Sanctorum, casus, ruinas et contritiones; primam causam dat Cassianus collat. 6. cap. 17. quod ex minoribus soleat fieri gradus ad majora. *Lapsus vero quispiam*, inquit, *nequaquam subitanea ruina corruisse credendus est; sed aut pravæ institutionis deceptus exordio, aut per longam mentis incuriam paulatim virtute animi decidente, et per hoc sensim vitiis increscentibus casu miserabile concidisse. Ante contritionem enim præcedit injuria, et ante ruinam mala cogitatio; quemadmodum domus nunquam subitaneo ad ruinam procumbit impulsu, nisi aut antiquo vitio fundamenti, aut longa inhabitantium desidia, stillicidiis primum paucissimis penetrantibus corrupta sensim fuerint munimenta tectorum, quibus per vetustam negligentiam in majorem modum patefactis atque collapsis, rivatim post hæc influit pluviarum imbriumque tempestas.*

Secundam causam dat S. Chrys. l. 5. de Incompreh. Dei natura, nimirum superbiæ gravitatem et pondus, quæ tanta est, ut superbum in ima deprimat.

Tertia et potissima causa est Dei vindicta. Deus enim extremo odio prosequitur superbiam et superbos, ideoque eos fulminat et sternit usque ad tartara. Unde Æsopus rogatus à Chilone quid Jupiter faceret, et in quo occuparetur, respondit: *Ut excelsa deprimat, extollat humilia.* Ita Laertius, l. 1. in Chilone. Et Septuag. Interpretes, interrogati à Ptolemæo Philadelpho quo pacto vitare quis posset superbiam, responderunt: *Si cogitet quod Deus superbos deprimit, mites autem et humiles exaltat.* Hoc est quod superbis minatur Deus per Abdiam v. 4: *Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum, inde detraham te.* Et de Nabuchodonosore Baltasari ejus filio ait Dan. c. 5. 20: *Quando elevatum est cor ejus, etc., depositus est de solio regni sui, et à filiis hominum ejectus est, sed et cor ejus cum bestiis positum est.* Est enim hic magnus stimulus ad humilitatem, si cogites per eam te exaltandum; sin superbias, certo certius te deprimendum, et forte usque ad tartara cum superbo Lucifero. Sicut enim signum prædestinationis est humilitas, sic signum reprobationis est superbia. Cum ergo senseris in mente elationem quampiam, tumorem et fastum, scito hoc esse signum instare tibi casum et ruinam; sicut enim fumus signum est proximi incendii, sic elatio signum est proximæ ruinæ. Quare sicut, dum vides attolli fumum, illico accurris, ut aqua injecta illum, et sub eo latentem ignem suffoces et opprimas; ita prorsus dum sentis in animo tumorem, illico eum contunde et confringe, itaque lapsum tibi imminentem discute et averte. Lapsus enim et ruina est individuus comes superbiæ; neminem enim Deus punit ante peccatum, neque peccat aliquis nisi ex superbia quadam, nempe quod coram Deo humiliari nolit. Nunquam enim contemptim et mortaliter transgredimur Dei præcepta, nisi pluris facientes nostram vel voluntatem vel voluptatem quam Dei imperium. Unde bene dicitur Eccl. 10. 15: *Initium omnis peccati est superbia.*

Nota. Humiles et sancti subinde nutu Dei affliguntur et deprimuntur, at non ut ruant et conterantur, sed potius ut exaltentur, uti patet in Joseph, Job, Davide, etc. Eædem ergo calamitates justis sunt merita et coronæ: superbis vero sunt demerita et supplicia, quia illis ad virtutis et gloriæ augmentum, his ad tormentum à Deo irrogantur. Denique quanta est superbia, tanta eam sequitur ruina et contritio; mensura enim pœnæ respondet mensuræ culpæ. Sicut ergo qui ex alto ruit, profunde cadit, planeque conteritur: sic quo major est elatio, eo majus est præcipitium, juxta illud Claudiani:

> Tolluntur in altum,
> Ut lapsu graviore ruant.

Sic Deus contrivit superbiam Pharaonis per Moysem, Goliæ per Davidem, Pharisæi per Publicanum, Absalomi per Joab, Adoniæ per Salomonem, gigantum per diluvium; quin et præsumptionem Petri asserentis se moriturum cum Christo, per ancillam, quæ eum perculit et impulit ad negandum Christum.

Recentius exemplum valde appositum recenset B. Petr. Damian. epist. 14. cap. 6. de clerico superbo, qui, dum in Missa legeretur illud Christi: *Qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur*, Lucæ 14. 11, irrisit, fastuque plenus et nimia bellicæ faculta-

tis fiducia in prælium, quasi victor futurus prosiliens, in ipso conflictu misere cæsus occubuit. Simile est quod narrat S. Antoninus 2. p. tit. 3. cap. 2. de quodam tyranno, qui radi de libris imperavit ex Deiparæ Cantico : *Dispersit superbos mente cordis sui*; *deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles*; quod se de sua sede deponi negaret posse. Cum semel post balneum vestes illius Angelus, ipsum referens, induisset, et ad domum cum aulicis venisset; ille vero laceras vilesque sumere coactus, illuc reversus in aulicos diras et minas jactaret, pro stolido habitus ad Angelum deductus est, qui verus princeps habebatur, à quo, postquam cum aulici effuse risissent, in penetrale admissus, deque modestia monitus, proprias vestes induit, deinceps in honore tanquam legitimus herus habitus est.

19. MELIUS EST HUMILIARI CUM MITIBUS, QUAM DIVIDERE SPOLIA CUM SUPERBIS.] Chald. : *Melior est humilis spiritu et mansuetus;* Syrus : *Melior est humilis spiritu et oculis dimissis, quam qui dividit prædam cum fortibus*; Septuag. : *Melior mansuetus cum humiliatione, quam qui dividit spolia cum contumeliosis* vel *injuriantibus ;* quia hæc spolia sunt injusta : quare qui spoliorum partem accipit, injuriæ consentit et cooperatur, ac proinde idem cum injuriantibus exitium subibit, ait Aben Ezra. Superbi enim solent ex fastu esse aliis injurii, eosque bonis suis spoliare, sociosque et amicos in partem rixæ vel belli ac spoliorum vocare ; sed utrosque eadem manet Dei vindicta, idem interitus. Hæc gnome quasi conclusio educitur ex præcedenti : si enim superbia parit contritionem et exaltatio ruinam, uti jam dixit; ergo melius est humiliari spiritu, ut habent Hebr. hoc est demittere sese cum humilibus et mitibus (qui enim humiles sunt, sunt et mites) quam cum superbis se supra alios attollere, eosque spoliare ac spoliis eorum se ditare. Alludit Salomon ad illud Davidis patris sui : *Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum,* Psal. 83. 11.

Unde secundo sic exponi potest, q. d. Melius est humiliari, id est affligi spiritu, puta animo et mente, cum mitibus, ac patienter ferre injurias et spoliationem superborum, quam cum eis injuriam aliis facere, eorumque spolia injuste dividere. Unde Cajetanus et Baynus sic exponunt, q. d. Superbi homines humilibus nonnunquam inferunt injuriam, bona diripiunt, spolia dividunt; tamen virtus animi est melior quam bona externa, quamlibet bene comparata. Si cum humilibus et mansuetis ambulaveris, si fueris etiam ipse humilis, cœlestem quamdam vitam in terris agis, in pace et tranquillitate animæ. Inter superbos vero semper sunt jurgia : noli igitur vulgi judicio, sed sapientum, res æstimare ; virtutem vitio, animæ quietem externis bonis præpone.

Tertio, sic exponas : Melius est humiliari, id est depauperari cum mitibus, quam dividere spolia, id est ditari cum superbis, præsertim si quis fiat pauper spiritu, juxta illud Christi : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum,* Matth. 5. Ita Vatablus et auctor Catenæ Græcorum.

Quarto, plenius et profundius, per catachresin ex τὸ *mitibus*, intelligas pacem et tranquillam vitam quam parit conversatio cum mitibus : ex τὸ vero *dividere spolia* intelligas odia et rixas quas parit superbia. Nam, ut ait S. Chrysost. homil. 8. in Matth. : *Nutrix dilectionis* (et consequenter pacis ac concordiæ) *humilitas est; mater autem omnis mali superbia.* Sensus ergo est, ait noster Salazar : *Melius est humiliari cum mitibus*, hoc est, præstat quidem ex animo dejici et humilem esse : sic enim inter humiles licebit agere, qui mitissimi plerumque sunt, et nulla eos distrahit indignatio aut dissidium, sed mutua potius benevolentia cohærentes tranquillam valde vitam degunt. Præstat, inquam, cum his agere, quam superbia intumescentem cum superbis versari, qui assidue inter se confligentes spolia partiuntur : id est, qui in semetipsos invicem incurrunt, ac se mutuo honoribus atque fortunis spoliant; qui vitam denique innumeris fluctibus et tumultibus plenam transigunt. Itaque sapiens humilitatem superbiæ ideo præfert in hoc loco, quia humiles cum humilibus valde tranquille et benevole conversantur; superbi autem inter se confligunt, ac se invicem direptis fortunis spoliant.

Mystice, auctor Catenæ Græc. q. d. Melior est exigua cognitio cum humilitate, quam magna scientia cum superbia.

20. ERUDITUS IN VERBO REPERIET BONA; ET QUI SPERAT IN DOMINO, BEATUS EST.] Hebr. : *Intelligens super verbo inveniet bonum*; *et qui confidit in Domino, beatitudines illi*, scilicet sunt, vel erunt. Chald. : *Qui contemplatur in verbo;* Syrus : *Intelligens verbum;* Septuag. clare : *Intelligens in negotiis inventor bonorum*; *et qui fidit in Deo, beatissimus. Verbum enim* metonymice significat rem verbo significatam, puta negotium.

Primo, Aben Ezra hanc gnomen refert ad præcedentem, q. d. Qui humilitatis studio cum mitibus eruditur, ut alta de se non sentiat, bona reperiet : à Deo enim beneficiis cumulabitur; et qui spem in Deo collocat, nequaquam voluptatem capiet spoliis cum superbo partiendis, sed à Deo locupletatus bonis omnibus circumfluens beatus erit.

Secundo, alii sic, q. d. *Eruditus in verbo*, id est potens in sermone, in judicio quidem rem litemque suam peraget, ac obtinebit bona quæ prætendit; sed tamen beatior est, qui fugit lites, et tacens res suas Deo commendat.

Tertio, magis genuine R. Levi exponit, q. d. Intelligens supra rem, id est qui alicui negotio intelligenter incumbit, diligenterque attendit quomodo in unaquaque re se gerere debeat, nec festinanter aut temere sua agit; hic cogitando bona consilia inveniet, quibus feliciter negotium conficiat, ac bona destinata, quæ optat, assequatur. Qui autem hisce industria sua peractis, sibi tamen, suo consilio ac causis et rationibus solertia sua apte comparatis non fidit, sed spem omnem rei conficiendæ in Deo collocat, hic beatus erit; quia Deus spem ejus non fallet, sed voti compotem faciet, ac rem ad optatam metam deducet, etiamsi in adminiculorum apparatu forte erraverit. Hæc enim est prudentia christiana, quam suis verbo et exemplo commendabat S. Ignatius fundator Societatis Jesu, nimirum ut qui rem arduam ad Dei gloriam molitur, omnia humana consilia et media ad rem conficiendam opportuna prudenter et diligenter adhibeat, perinde ac si illis ipsis tota res conficienda foret. Deinde spem omnem col-

foret in Deo, quasi ab ipso solo res peragenda foret, ut sibi diffidens, fidensque Deo, illum toto corde invocet, illique media rei conficiendæ à se inventa offerat, ut ea probet vel improbet, et meliora suggerat, eaque dirigat ac prosperet, atque ab illo uno felicem rei transactionem exspectet. Unde Baynus sic explicat, q. d. Præstat in Domino collocare fiduciam quam in propria prudentia. Aut: Beatus est qui, præter hoc quod cum multa prudentia res singulas administrat, nihilominus omnem fiduciam rei peragendæ in Domino collocat, juxta illud Psal. 145. 5: *Beatus cujus Deus Jacob adjutor ejus; spes ejus in Domino Deo ipsius, qui fecit cœlum et terram.* Docet ergo nos hæc gnome ita prudenter, instanter et sollicite res nostras agere, quasi illæ à Deo Deique speciali cura non penderent: ac vice versa ita spem omnem in Deum reponere, ac si nostra omnis prudentia et sollicitudo inanis foret, enervis et irrita. Ita Cajetanus, Jansenius, Salazar et alii.

21. QUI SAPIENS EST CORDE, APPELLABITUR PRUDENS: ET QUI DULCIS ELOQUIO, MAJORA PERCIPIET.] Hebr. *et dulcedo labiorum addet acceptionem*, quod Noster vertit, *majora percipiet;* alii per לקח *lecach*, id est acceptionem, accipiunt doctrinam; hanc enim discipulus à magistro haurit et accepit. Unde Chald. *et qui dulcis est labiis suis, addet disciplinam;* Syrus: *addet scientiam;* Septuag.: *Sapientes et intelligentes vocant malos; dulces autem in sermone plura audient.*

Primo, Beda sic exponit: *Qui sapientiam Catholicæ fidei, quam didicit, illibatam in corde suo custodit, merito prudentis nomen accipit. At qui eamdem etiam docte prædicare et contra hæreticos defendere novit, majora laboris amplioris præmia percipiet.* Addit Hugo: majus etiam nomen, puta doctoris, accipiet.

Secundo et melius, q. d. Qui in corde suo sibi sapit, hic *appellabitur*, id est revera erit, ut jure vereque appellari possit, prudens, et, ut Hebr. est, intelligens: atqui non sibi soli sapit, sed et aliis ac sapientiam ex corde in os ad aliorum salutem derivat, ut quæ mente sapienter concepit, sapienti et suavi eloquio proximis instillet; hic utique majora percipiet; quia majorem earum, quæ alios docet, cognitionem accipiet: docendo enim illuminatur et dilatatur intellectus docentis, ut clarius videat ea quæ docet, quàm ante ea cognoverit, imo novos conceptus, novas rationes, novas veritates, novas subtilitates mens docendo excitata docenti suggerit, quæ alias nunquam ipsi in animum venissent

Qui ergo docet alios, docet se ipsum: unde experientia ostendit eos qui profitentur Poesim, Rhetoricam, Philosophiam, Theologiam, Ethicam docendo, insignes et perfectos evadere Poetas, Rhetores, Philosophos, Theologos, Ethicos.

Tertio, genuine et plene, hac gnome docet Salomon veræ prudentiæ et sapientiæ, ac sapientis duo esse munia, duo officia: prius, ut corde sapientiam contineat; posterius, ut eamdem sapienter et suaviter depromat et eloquatur. Itaque sapientiam poscere eloquentiam, ut quæ sibi sapit, eadem aliis cum gratia et fructu proferat. Ideoque sapientiam non esse perfectam, nisi ea quæ intelligit, sciat aliis communicare et persuadere, juxta illud Eccl. 41. 17: *Scientia abscondita et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque?* Et S. Aug. lib. 4. de Doctrina Christi: *Omnis*, inquit, *res quæ dando non deficit, dum habetur et non datur, non habetur quomodo habenda est.* Hunc esse sensum liquet ex duobus versibus seq. ac præsertim ex v. 23, ubi hanc gnomen alia clariori explicans ait: *Cor sapientis erudiet os ejus, et labiis ejus addet gratiam.*

Sensus ergo est, ait Jansenius, q. d. Qui sapiens est corde, is quoniam per sapientiam in animo reconditam, erudite et prudenter loquitur ore suo (cor enim sapientis erudiet os ejus), ideo appellabitur prudens; idemque dulcis existens per sapientiam in eloquio, addet et in aliis et in se ipso doctrinam; doctior quotidie et eloquentior evadet, aliisque semper magis ac magis sapientiam ingeret. Itaque unicam clausulam continet versus, docens sapientem prudentis nomen obtinere, quoniam eloquentia sua scientiam auget docendo.

Idem videntur voluisse Septuag. dum vertunt: *Sapientes et intelligentes vocant malos, dulces autem in sermone plura audient;* id est, plura discent audiendo: auditus enim est sensus disciplinæ, ait Aristot.; unde auditores vocantur discipuli. Porro sapientes vocantur *mali*, græce φαῦλοι, id est primo, viles, inutiles, ignavi; quia scilicet sibi soli sapiunt, et detrectant laborem docendi alios; secundo, pravi, invidiosi, maligni; quia invident aliis sapientiam, atque ut ea alios omnes superent, avare eam celant, nec aliis eam communicare volunt; tertio, Auctor Catenæ Græc. sic legit: *Viros sapientes et prudentes pravi appellant pravos et sceleratos; qui autem blanda utuntur oratione, plura discunt et hauriunt.* Sicque explicat, q. d.: *Adulatores dulcesque eorumdem sermones vulgo majori in pretio habentur, quàm viri prudentes vereque sapientes.*

Porro, ut dulcis sit sermo sapientis, multa requiruntur: primo, ut sermo sit refertus sapientia et prudentia; sapientes enim majorem delectationem in sensu quàm in sono sermonis percipiunt, ait Dionys.; secundo, ut sermo sit ordinatus, concinnus, perspicuus, facilis intellectu: sunt enim nonnulli viri aliàs eruditi, qui suos conceptus altos et profundos concinne et clare eloqui nequeunt, eo quod in ipsa elocutione sint inordinati et confusi, vel barbari, vel obscuri et involuti. His manca est sapientia: deest enim eis os, puta eloquentia; tertio, ut sermo sit gratiosus, comis, suavis, hilaris, habens suos sales et lepores, juxta illud Apostoli: *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus*, Coloss. 4. 6. Sunt enim nonnulli viri aliàs docti, sed in loquendo agrestes, rustici, duri, tetrici, ut non verba, sed spinas et saxa loqui videantur, qui proinde ad docendum, monendum et exhortandum parum sunt idonei; quarto et maxime, ut sermo procedat ex corde mansueto, benevolo et amore pleno. Hoc enim verbis suum amorem et dulcorem inspirat, ut quidquid dicat, amorosum et dulce sit, et ut tale ab omnibus avide arripiatur, etiamsi in se terribile vel asperum sit et mordax. Unde S. August. in epist. ad Galat. cap. 6. v. 1. hanc dotem requirit in eo qui corripit proximum: *Dilige*, inquit, *et dic quod voles;* qui enim amat, esto acria correptionis verba jaciat, hæc à correpto non ut tela, sed ut pharmaca libenter excipiuntur; vice versa, si blanda quis proloquatur, sed

corde non l[a]udando, hæc ut amara respuuntur. Anima enim quæ amat amorem suum, imo se ipsam, influit in sua eloquia, ac per ea in corda audientium; quæ proinde ferit, mollit, ignit ac flectit quocumque vult. Exempla sunt in Confessionibus S. Augustini, ac in S. Bernardo, qui ubique mellens et igneus melleam et igneam lectori aspirat sapientiam.

22. FONS VITÆ ERUDITIO POSSIDENTIS: DOCTRINA STULTORUM FATUITAS.] Hebr. *Vena vitarum intelligentia habenti illam* (vel hero et domino ejus), *et eruditio stultorum stultitia;* Septuag. *Fons vitæ cogitatio possidentibus; disciplina autem imprudentium mala.* Ita Complut. et Romani. Pro *cogitatio* græce est ἔννοια, id est intelligentia, notitia, notio, sensus, sententia, prudentia, cognitio. Unde Aquila vertit, ἐπιστήμη, id est *scientia;* Symmach. φρόνησις, id est *prudentia.*

Explicat quod dixit: *Dulcis eloquio majora percipiet;* quia nimirum ipse est quasi fons sapientiæ; quare sicut fons quo plus dulcis aquæ effluit et effundit, eo plus illi continuo succedit et affluit; sic pariter sapiens quo plus sapientiæ suaviter eloquitur, eo plus ei à Deo suggeritur, perinde ac ubera quo magis mulgentur, eo plus lactis recipiunt.

Jansenius contendit legendum: *Fons vitæ eruditio possidentibus*, uti habent Septuag. Sic enim sensus clarus est, q. d. Sapientia sapientibus illam possidentibus est velut fons vitæ, qui quo plus vitalis sapientiæ emanat, eo plus à Deo haurit et recipit. Verum Romani et cæteri codices legunt *possidentis;* idque significantius est: significat enim primo, quod sapientia in corde sapientis meditando, studendo et orando quasi fons oriatur et ebulliat velut in propria possessione et fundo, ac proinde continue et jugiter scaturiat copiosas sapientiæ aquas quibus non tantum domesticos, sed et vicinos circumquaque irriget, vivificet et fecundet, ut bonorum operum sint feraces et fertiles; secundo, τὸ *possidentis*, vel, ut ex Hebræo vertas, *heri* aut *domini*, significat neminem debere docere sapientiam, antequam eam plene didicerit, ut eam quasi herus possideat: *Doctor* ergo *sit concha, non canalis*, ait S. Bernardus, sit possessor sapientiæ; ita fiet possessor pulpiti, ex quo ut eam doceat. Tertio, τὸ *possidentis* significat sapientiam esse fontem vitæ proprium possidentis, id est, illius qui eam exercet, eaque utitur docendo et informando alios. Plena enim firmaque rei possessio præter dominium exigit rei possessæ usum et exercitium, ut scilicet facile et expedite re possessa utatur, eamque exerceat. Significat ergo sapientem prius debere cor suum plane imbuere sapientia, ut eam firmiter solideque possideat, ac deinde eam exerceat et eructet docendo tum verbo, tum opere et exemplo. Qui enim sapientiam in se habet, sed eam non exercet, nec alios docet; huic sapientia non est fons vitæ, sed quasi lacus vel aqua stagnans, ideoque putrescens et mortua, juxta illud Christi: *Omni habenti dabitur; ei autem qui non habet* (id est, non utitur talento quod habet), *et quod habet auferetur ab eo*, Matth. 25. 29.

Sensus ergo, ait Jansenius, est, q. d. *Eruditio*, id est, sapientia et intelligentia, est illis qui habent eam, fons vitæ, quia velut scaturigo semper profluens, nec unquam deficiens, subministrat eis assidue; unde et ipsi in anima vivant, et alii per eorum doctrinam. At contra doctrina stultorum, qua et se ipsos et alios de agendis rebus aut credendis docent, nihil aliud est quàm fatuitas, hoc est stulta sunt quæcumque quatenus stulti et ex suo corde docent: *Ex abundantia* enim *cordis os loquitur.*

De stultorum ergo ventre exeunt flumina aquæ mortuæ; de ventre vero sapientum secundùm Deum exeunt flumina aquæ vivæ, ait auctor Imperfect. homil. 20. in Matth.

Huc quoque faciunt septem gryphi sive ænigmata Ven. Bedæ in Collectaneis: *Tres infelices in lege leguntur, qui scit et non docet; qui docet et non facit, qui nescit et non interrogat.*

Qui sunt qui sani ægrotant? qui aliena negotia curant.
Qua ratione homo lassus non fit? lucrum faciendo.
Quid est longissimum? spes vel cogitatio.
Quid est regi et misero commune? nasci et mori.
Quid est optimum et pessimum? verbum.
Quid est quod alii placet, alii displicet? vita.

23. COR SAPIENTIS ERUDIET OS EJUS, ET LABIIS EJUS ADDET GRATIAM.] Hebr. *addet acceptionem*, id est *doctrinam*, ut vertit Chald. et Syrus, puta gratiam docendi, quod Noster v. 21. vertit, *majora percipiet*, puta majorem doctrinam et docendi gratiam nanciscetur. Pro *erudiet*, Hebr. est ישכיל *iaskil*, id est, ut Pagnin. intelligit, intelligens et prudens faciet, prudenter diriget, instruet, erudiet.

Cor trium rerum est symbolum triaque significat; unde triplex hîc emergit sensus: primo, *cor* vocatur mens et intellectus; sicut enim à corde vita et spiritus vitales totius corporis procedunt; sic à mente procedit vita et spiritus totius animæ, omniumque ejus potentiarum. Sensus ergo est, q. d. Mens sapientis est, quæ dirigit os ejus, illudque docet nil temere effutire, sed præmeditata loqui, ac labiis ejus indit additque gratiam docendi, ut gratum suavemque promant sermonem, qui in animos audientium leniter influat et sapientiam instillet. Mens enim sapientis prius cogitat et meditatur, quid et quomodo debeat loqui, ut auditoribus prosit et persuadeat sapientiam; mens vero stulti nil præmeditatur, sed quidquid in buccam venit, illico eloquitur. Unde Ecclesiast. cap. 21. 29: *In ore fatuorum*, inquit, *cor illorum; et in corde sapientium, os illorum.* Vide ibi dicta. Unde et Septuag. vertunt: *Cor sapientis cogitabit quæ ab ore proprio, et in labiis suis portabit doctrinam;* Syrus: *Cor sapientis cognoscit sermonem oris sui*, etc.; R. Salomon: *Sapientis os à mente habet, ut recte et eloquenter loquatur;* Vatabl. *Pectus sapientis os illius prudenter moderatur, et labiis ejus addit doctrinam.*

Secundo, *cor* sapientis est ipsa sapientia, sicut cor animalis est ipsa anima; unde cordatus vocatur prudens et sapiens; et Osee 7. 11. dicitur: *Factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor*, id est, insipiens et imprudens. Sensus ergo est, q. d. Sapientia dirigit os sapientis, ut sapienter loquatur: *Labiis ejus addet gratiam*, ut cum gratia sapientiam depromat et proferat; os enim ex se est insipiens, ac non intelligit quid dicat; quare necesse est ut sapientiam hauriat à sapientia cordis. Cor ergo sit doctor oris, ac doceat os sapientiam, puta modum sapienter et prudenter loquendi. Nam verbum mentis sapiens fundit sibi simile verbum oris sapiens. Ita Aben Ezra: *Sapiens*, in-

quit, *sermone suo sapientiam, qua excultus est, prodet, atque ut doctrinam cæteris patefaciat, majorem addet mentis solertiam.* Sapientia enim solers est, multosque modos sapienter loquendi excogitat, ac multas rationes adinvenit, quibus id quod intendit, gratiose eloquatur et auditori persuadeat. Unde explicans subdit: *Favus mellis composita verba*, etc. Vide dicta v. 21; ille enim versus cum hoc uti verbis, sic et sensu consentit.

Tertio, *cor* significat affectum, benevolentiam, amorem, q. d. Cor, id est amor, erudit et docet os sapientis, ut omnia tædia, fastidia, molestias, quæ in docendo rudes vel morosos et difficiles occurrunt, generose superet, utique modos dicendi et agendi adinveniat, quibus sapientiam, fidem et virtutem auditoribus persuadeat, uti faciebat Apostolus Galatis dicens, cap. 4. 19: *Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam.* Unde S. August. lib. de Catechizandis rudibus cap. 10. docet catechistam debere imitari matrem, quæ ex amore materno rudem infantem sensim docet balbutire et loqui, imo eidem cibum præmandit. Amor enim omnem ruditatem, omne tædium et fastidium superat: *Num*, inquit, *delectat, nisi amor invitet, decurtata et mutila verba immurmurare? Et tamen optant homines infantes, quibus id exhibeant.* Et inferius: *Suavius est matri minuta mansa inspuere parvulo filio, quàm ipsam mandere et devorare grandiora.* Addit deinde novam gallinæ similitudinem: *Non recedat de pectore etiam cogitatio gallinæ illius, quæ languidulis plumis teneros fœtus operit, et susurrantes pullos confracta voce advocat, cujus blandas voces refugientes superbi, præda statim alitibus fiunt.* Sicut ergo calor omnes fructus, omnesque cibos concoquendo sapidos dulcesque efficit; sic et amor omnes sermones suaves gratosque reddit tam dicenti quàm audienti. Cum ergo quid dicturus es, vel aliquem docturus aut correpturus, dicta tua præeat et promat amor; ita modum recte loquendi et persuadendi docebit te amor. Amor enim è corde ebulliens in os, sermonem sibi similem eructabit et pariet, juxta illud Psalm. 44. 1: *Eructavit cor meum verbum bonum.* Vide S. Bernardum serm. 67. in Cant.

24. Favus mellis composita verba: dulcedo animæ sanitas ossium.] Hebr. *Favus mellis eloquia pulchritudinis* vel *elegantiæ, dulcis animæ et medela ossi;* Pagnin. *et sanitas corpori;* Sept. *Favi mellis sermones boni; dulcedo autem eorum sanitas animæ;* Chald. *Favus mellis verbum suave;* Syrus, *verbum sapientis;* Vatablus: *Favus mellis est amœnus sermo, animi dulcor et ossium medela.* Nam mel, inquit ipse, sanat languores corporis. Pro *verba composita*, Hebr. est אמרי נעם *imre noam*, id est verba pulchritudinis, decoris, amœnitatis, elegantiæ. Unde *Noemi*, socrus Ruth, ita dicta est à specie et decore, Ruth. 1. 20. Sicut enim species vultus rapit oculos intuentium, sic species et decor sermonis rapit aures audientium. Hæc sententia cohæret præcedenti; multis enim exaggerat Salomon commoda sermonis prudentis et suavis. Sensus clarus est, q. d. Sicut favus mellis delectat palatum, simulque reficit, nutrit et roborat corpus; sic pariter verba prudenter et suaviter composita et concinnata delectant aures, dulcorant animam, et sanant ossa. Per *ossa* accipe metaphorice cum Septuag. intima animæ, aut proprie ossa corporis, q. d. Dulcis sermo non solum animum pascit, sed et corpus, ejusque ossa, in quibus situm est ejus robur, reficit, recreat et firmat.

Apte pulcher dulcisque sermo comparatur favo mellis: primo, quia sicut favus stillat mellis dulcedinem; sic orator stillat sermonis facundiam. Unde de Nestore ait Homerus: *Cujus ab ore melle dulcior fluebat oratio;* secundo, mel est opus et nectar apum, quæ prudentiæ et castitatis sunt exemplar et symbolum. Simili modo dulcedo sermonis manat à mente prudente et casta. Unde in ore S. Ambrosii adhuc pueri lusit examen apum, portendens ejus castitatem et sermonis suavitatem. Idem accidit S. Isidoro Archiepiscopo Hispalensi; S. Dominico fundatori Ordinis Prædicatorum; ac ex Gentilibus Platoni et Pindaro. Tertio, apes legunt mel ex floribus et herbis odoratis: sic sapientes legunt mel sermonis ex florilegio S. Script.; quarto, oratoris tria sunt officia, docere, delectare et movere, quæ repræsentantur per mel: mel enim reficit, dulcorat et sanat; refectio repræsentat doctrinam, dulcedo delectationem, salubritas motum et persuasionem. Unde S. Aug. lib. 4. de Doctrina Christ.: *Dixit*, inquit, *quidam eloquens et verum dixit, ita dicere debere eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Docere necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriæ.* Quinto, R. Levi: Mel, inquit, medicina est leniendis membrorum cruciatibus, cum contusa fuerint, si iis imponatur, atque etiam aliis morbis maxime prodest: sic et suavis sermo confert ad aptam corporis constitutionem conservandam, et ad improborum morum ægritudines depellendas; præsertim vero lenit et discutit animi mœrores, angores, iras, amaritudines, invidias, quæ illam discruciant, exedunt et consumunt. Unde Clem. Alexand. lib. 1. Pædag. cap. 2: *Medicina*, ait, *medetur morbis corporis, sapientia animi perturbationibus.* Sexto, mel et sanitas est medulla ossium; mel enim optimam medullam ossibus suggerit, itaque ea languentia sanat et vegetat. Rursum medulla est quasi mel ossium ea nutriens, sanans, oblectans et roborans; simili modo sermo sapiens et suavis nutrit, sanat et firmat ossa, id est, robur animæ et corporis ad agendum et tolerandum fortia. Sic S. Marcus et Marcellianus à suis graviter tentati ad abnegandam in persecutione Christi fidem, cum nutarent, sermone prudenti et suavi S. Sebastiani in eadem confirmati fuere, ac pro illa gloriosum obiere martyrium. Idem fecit Ursicinus medicus, qui in morte cespitans, confirmatus oratione S. Vitalis, alacer cervices carnifici pro Christo præbuit. Idem fecit legio Thebæorum, roborata concione S. Mauritii et S. Exuperii, ac septem fratres Machabæi sub Antiocho corroborati à matre vera viragine; ac septem filii S. Felicitatis, et totidem S. Symphorosæ à matribus accensi ad martyrium. Sic adhortatione egregia Judæ Machabæi milites *convaluerunt animis, non solum homines, sed et bestias ferocissimas, et muros ferreos parati penetrare*, 2. Machab. 11. 9. Septimo, sicut favi mellis mira arte et concinnitate construuntur ab apibus, sic vir sapiens magna prudentia, ordine, methodo, elegantia componit et disponit sermones suos,

indeque eis tam efficax suavitas et tam suavis efficacia. Exempla Platonis, Ennii, Virgilii, Varronis et Ciceronis recenset Plinius lib. 7. 30. Hinc apes mella favis condunt et cera incrustant, ne diffluant; favos porro tanta arte struunt, ut domus et palatia affabrefacta videantur. *Struunt*, ait Plinius lib. 11. cap. 10, *orsa ea concameratione alvei, textumque vel usque ad summa tecta deducunt, limitibus binis circa singulos arcus, ut aliis intrent, aliis exeant. Favi, superiore parte affixi, et paululum etiam lateribus simul hærent et pendent unà. Alveum non contingunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter poposcit alveus;* et cap. 11: *Sexangulæ omnes cellæ, à singulorum eæ pedum opere.* Similiter sermones suos construit et componit sapiens. Unde Esther orat Deum cap. 14. 13. docens: *Tribue sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis, et transfer cor illius in odium hostis nostri.*

Denique audi S. Ambros. lib. de Bono mortis cap. 5: *Mortua*, inquit, *peccata sunt, quæ vitæ suavitatem habere non possunt. Perfundantur autem divini sermonis unguentis, et fortiore cibo verbis velut pane, et suaviori sermone velut melle curantur quædam vulnera delictorum. Sermones autem cibos esse docet et alibi Salomon, dicens: Favi mellis sermones boni. In illo ergo horto sermones boni sunt, alius qui culpam coerceat, alius qui iniquitatem corripiat, alius qui mori faciat insolentiam, et velut sepeliat eam, quando correptus aliquis erroribus suis renuntiat.* Deinde plures utilium sermonum species recenset, dicens: *Est etiam sermo fortior, qui confirmat cor hominis validioribus Scripturæ cœlestis alimentis. Est etiam sermo suasorius dulcis ut mel, et tamen peccatoris conscientiam in ipsa suavitate compungens. Est etiam ferventioris spiritus sermo, qui inebriat sicut vinum, et cor hominis lætificat. Est etiam lacteus sermo purus et candidus. Hos cibos dulcium utiliumque sermonum epulandos sponsus proximis suis dicit: Edite, proximi mei, et bibite, et inebriamini, fratres mei.* Plura de melle et apibus dixi cap. 6. 6. et Eccl. 11. 3.

25. Est via quæ videtur homini recta, et novissima ejus ducunt ad mortem.] Hebr. *et novissimum ejus viæ mortis;* Chald. *et finis ejus sunt viæ mortis;* Septuag. *attamen novissima eorum spectant in fundum inferni;* Syrus, *viæ ejus mortis semitæ.* Repetit et inculcat hanc gnomen Salomon; quia major hominum pars, ait Jansen. laborat philautia, nimisque sibi in suis judiciis et sensibus placet; quare ab ea avocat omnes Salomon, dicendo quod multis plus æquo placeant sua sensa et consilia, ac licet revera prava tortaque sint, tamen eis amore suì excæcatis videantur esse recta, ideoque cæci et dormientes tendant ad mortem et gehennam. Jam enim hanc gnomen audivimus cap. 14. 12. ubi eam explicui.

26. Anima laborantis laborat sibi, quia compluit eum os suum,] id est, oris sui fames et necessitas. Hebr. *Anima laborans laborabit sibi, quia incurvavit se super eum os ejus*, q. d. Homo laborat, quia os et fames oris ipsius innititur labori et laboranti, illique incumbit, et ab eo panem quo vescatur, quasi curvus et supplex postulat. Alludit ad Gen. 3. v. 19: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo.* Imo Beda eò arctat hanc gnomen, exponitque de Adamo, q. d. Adam peccans damnatus fuit ad laborandum, ut labore manuum sibi victum compararet; inde ad laborem compulit eum os suum, quando scilicet cum serpente locutus est, et ore suo vetitum pomum comedit; quia enim homo contra præceptum Dei intemperanter comedit pomum vetitum, hinc juste hac pœna mulctatus est, ut deinceps non comedat cibum, nisi quem magno labore et sudore comparavit, ait S. Aug. Verum alii passim hanc gnomen ample pronuntiatam ample sumunt, et omnibus hominibus adaptant.

Sensus ergo planus et genuinus est, q. d. Homo *laborat sibi*, id est ad suum commodum, ut scilicet vitam sustentet, quia ad laborem compellit eum *os suum*, ut scilicet laborando quærat victum, quo os fame hians et latrans satiet. Per *animam* enim synecdochice intelligit totum hominem; dicit tamen potius *anima* quam homo; quia in laborando magis laborat anima quàm corpus. Anima enim est quæ in labore corpus movet, agitat, impellit, omnemque laborandi vim et robur corpori suggerit. Hinc in labore magis patitur et fatigatur anima quàm corpus, præsertim quia animæ est per omnia prudenter dirigere labores, ut sint utiles et fructuosi. Rursum anima est quæ sentit mille angores, curas, sollicitudines in laborando, uti videmus mercatores, opifices, agricolas, cæterosque laborantes mille curis, quas parit labor, distendi et cruciari.

Significat ergo hæc gnome, hominis post peccatum sortem et statum esse, ut laboret, ac labore sibi victum paret: *Homo* enim *nascitur ad laborem, et avis ad volatum*, Job. 5. 7. Provida enim Dei sapientia hominem ob peccatum ad laborem continuum damnavit; tum in pœnam peccati, ut illius pœna et pœnitentia sit labor; tum in concupiscentiæ remedium; ne enim otio diffluens concupiscentiis suis ageretur, Deus eum labori addixit, ut illi intentus de concupiscentiis suis cogitare non posset, aut, si posset, ei non liberet, utpote laboribus fatigato et fracto. Rursum significat Deum ad laborem homini stimulum dedisse, egestatem et famem; hæc enim cogit eum laborare, ut labore sibi alimenta comparet. Si enim non esset hæc necessitas et fames, nemo vellet laborare. Quocirca lex naturæ et Dei sanxit ut qui recusat laborare, cibo privetur, juxta illud S. Pauli: *Si quis non vult operari, nec manducet;* 2. Thess. 3. 10. Ante triginta annos cum in Belgio Lovanii degerem, dux Arschotanus Hevriæ juxta arcem suam curabat vastos circa illam montes exaggerari et transferri. Rogantibus cur in rem parum utilem tantas opes expenderet, respondit: Ut centenos et amplius pauperes hoc opere distineam alamque, ne otientur et furentur, sed ut labore victum parent; qua ratione eleemosynam et spiritualem animæ, et temporalem corpori eorum confero. Denique significat moderandos esse labores, ut non nimios capessamus, qui corpus et animam dejiciant, ad congerendas opes; sed moderatos tantos scilicet, quanti ad victum lucrandum sufficiant, juxta illud Apostoli: *Est autem magnus quæstus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus*, 1. Timoth. 6. 6.

Salomon sibi succinit in Ecclesiaste dicens

Omnis labor hominis in ore ejus, cap. 6; unde R. Levi hanc Salomonis gnomen sic explicat, q. d. *Cum quis assidue desudat ob alimenta comparanda, sibi tantum desudat, cum ab ore suo tantum ad id incurvatus et abjectus fuerit. Est ergo hæc quædam institutio, ut mortalis à supervacanea ciborum copia abstineat, partemque tantum sibi necessariam desumat.*

Secundo, Hebr. עמל *amal*, et Latinum *laborare*, subinde idem est quod affligi; ac labor vocatur molestia et afflictio. Sic sensus erit, q. d. Homo afflictus sibi, id est sua culpa, affligitur: quia os suum ad talem afflictionem eum compulit, et causa illi fuit miseriarum. Multi enim sunt intemperantis linguæ, ac multa effutiunt, quæ alios lædunt, offendunt, cruciant: quare ab eisdem vicissim læduntur et cruciantur. Tales sunt qui alios rident, vexant, subsannant, calumniantur, detrahunt, fraudant, decipiunt, expilant, etc. Huic sensui favet Chald. qui sic vertit: *Anima laborantis laborem sustinebit*; *quia ex ore suo veniet ei humiliatio* vel *incurvatio*. Tertio, Aben Ezra Hebr. אכף *achaph*, id est curvavit, compulsit, vertit, *in causa fuit*, q. d. *quod quis perpetuus sit in laboribus, efficitur ab ejus ore, eo quod sermonum suavitatem non didicerit, ut è contra sapientia excultis eadem vitam affert; qui enim os et aures claudunt sapientiæ, manibus laborent oportet, ut victum sibi parent.* Quarto, Septuag. vertunt: *Vir in laboribus laborat sibi, et vim facit in interitum suum.* Ita Romani græce εκβιαζεται αυτου την απωλειαν, quod primo Complut. vertunt: *Vim facit suæ perditionis;* et auctor Catenæ Græcorum sic vertit: *Vir honesto labori insistens sibi insistit, suamque perditionem vi propellit;* sicque explicat, q. d. Qui virtutis viam serio aggreditur, sibi, non alteri, laborat; profligat autem interitum, servatque seipsum per pœnitentiam. Unde per antithesin subdunt Septuag. *At perversus in ore suo fert perditionem.*

Egregie hanc lectionem explicat Cassian. Collat. 24. cap. ult. *Regnum cælorum*, ait, *secundum sententiam Domini vim patitur, et violenti diripiunt illud*, Matth. 11. *Isti profecto sunt laudabiles violenti, qui vim faciunt perditioni suæ. Homo enim, ut scriptum est, in laboribus laborat sibi, et vim facit perditioni suæ. Perditio nostra est oblectatio vitæ præsentis et (ut expressius dicam) executio desideriorum voluntatumque nostrarum; quas si quis ab anima sua subtraxerit ac mortificaverit, gloriosam profecto et utilem perditioni suæ vim facit, abnegans duntaxat ei jucundissimas voluntates, quas per Prophetam sermo divinus sæpe incusat, dicens: Quia in diebus jejunii vestri invenitur voluntas vestra.* Isaiæ 58.

Secundo, alii τὸ εκβιαζεται contrarie vertunt: *Vim facit in interitum.* Ita Rom. Unde Theodot. vertit: *Qui in laboribus laborat immodice, attrahit mortem sibi*, q. d. Avari qui laboribus nimiis se vexant, ut opes coacervent, hi sæpe iisdem se conficiunt et enecant. Et Syrus: *Anima doloribus vexata sibi excruciatur, et ab ore ejusdem perditio eidem adducitur,*

Sic et Beda hæc accipit de impiis et præsertim hæreticis, de quibus dicitur Jerem. 9: *Ut inique agerent laboraverunt*, ut scilicet depravarent S. Scripturas, iisque suas hæreses stabilirent.

Mystice, S. Greg. hanc gnomen applicat doctoribus, qui coguntur facere quod docent, ne pudefiant. Sic enim ait l. 2. hom. 18. Ezech. *Sed cum bonorum auditorum vitam considerant, eamque profecisse suis exhortationibus pensant, erubescunt tales non esse, quales auctore Deo per se conspiciunt alios factos esse; et tanta se in mente stabiliunt, quanto pene in culpam labebantur. Nam cum ipsa sua doctoribus verba ad memoriam redeunt, erubescunt non servare quod dicunt. Unde per Salomonem quoque dicitur: Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum. Os enim nostrum nos compellit ad laborem, quando per hoc quod dicimus à vitiis refrenamur; quia turpe nimis est ibi nos negligendo cadere, unde prædicando conati sumus alios levare.*

Rursus R. Levi sic explicat: *Anima laborantis sibi laborabit, quia labores subit, cum os incurvarit et demiserit, id est, cum ab edendi cupiditate, potusque jucunditate os coercuerit, ita ut à sapientiæ studio, laboribusque ob eamdem ferendis ab ejusmodi cupiditatibus non avocetur.*

Denique Dionys. Carthus. moraliter six explicat: *Anima laborantis laborat sibi, id est, anima exercentis opera corporalia aut spiritualia bona, facit ea ad suum profectum aut commodum, et pro necessariis corpori aut animæ. Ideo monet Apostolus: Labora sicut bonus miles Christi. Et rursus: Labor vester non erit inanis in Domino. Itemque: Unusquisque accipiet secundum suum laborem, quia compulit eum ad laborandum os suum, id est sermo quo se astrinxit ad bene agendum in fonte baptismi, in susceptione Ordinis sacri, aut in professione monastica, vel in foro confessionis, sive in actu prædicationis, quia quod alios docet facere obligatur.*

27. VIR IMPIUS FODIT MALUM, ET IN LABIIS ILLIUS IGNIS ARDESCIT.] Hebr. est: *Vir Belial* (id est, ut Aquila, *vir apostasiæ et rebellionis*, hoc est apostata et rebellis; Symmach. *vir intolerabilis.* De *Belial* fuse dixi cap. 6. 12.) *fodit malum, et super labiis suis velut ignis ardens*; Septuag. *Vir imprudens fodit sibi mala, et in labiis suis ignem condit*; S. Cyprianus: *Ignem thesaurizat* (græce enim est, θησαυριζει); Theodotion: *Tanquam ignis ardescens;* Syrus: *Vir impius machinatur malum, et ab ore ejus accenditur ignis*; Chald.: *Vir calumniator fodit malum, et in labiis ejus ignis dat scintillas;* R. Salomon: *Labia testis falsi et perjuri sunt velut ignis comburens, et consumens proximum.* Generalius et plenius R. Levi sic exponit: *Vir Belial animo suo nefanda molitur; quod autem ab animo ad labia derivatur, argumentum est, quo malum corde latens cognoscitur, quod quidem tanquam ignis exurens perniciem affert; atque id perinde est, ac si dixisset graviora damna illius ore inferri, quam animo destinasset; sermones enim suos ita diserte promit, ut ex illis acerbissima damna consequantur.*

Vox *fodit* dupliciter accipi potest: Primo, *fodit* mente, id est animo vestigat malum, et scrutatur modos et rationes, quibus noceat proximo. Sicut enim fossor fodiendo scrutatur mineralia sub terra latentia, ut sulphur, carbones, metalla; sic impius scrutatur, versat et excogitat calumnias, fraudes artesque nocendi. Secundo, *fodit* lingua et manu foveam, in quam alii cadant, id est malum, quod mente fodit et excogitavit, hoc reipsa effodit, et infert lingua calumniando, detrahendo, susurrando, deci-

piendo, etc. Rursum directe *fodit* malum aliis, sed indirecte sibi ipsi, ut vertunt Septuag. quia malum in suum redit reciditque auctorem, juxta illud Eccl. 27. 29 : *Qui foveam fodit, incidet in eam ; et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo ; et qui laqueum alii ponit, peribit in illo.* Tertio, Rabbini nonnulli in Glossa magna vertunt: *Vir bedial per malitiam suam egraminans*, id est gramina effodiens ; terra enim gramine vestita difficilius effoditur: quia graminum stirpibus et radicibus implicatur, constringitur, et quasi compingitur, ut in unam glebam continuam coalescat ; sic susurro qui amicitias, quasi gramina quædam implexa, inter se connexas et longo tempore coalitas effodere, scindere et dissociare satagit, sane valde laboret oportet, multasque prisci temporis injurias oblivione sepultas effodiat necesse est. Quarto, nonnulli censent alludi ad milites, qui castrum vel urbem suffodiunt, ac subvecto pulvere tormentario accensoque disrumpunt, in altum dejiciunt et evertunt ; ad eumdem enim modum calumniator et susurro mente quidem fodit malum, id est cuniculos et fossam et profundam agit simulatione et secreto, ubi vero amicorum fœdera alte suffodit, lingua quidem sua ignem supponit ; nimirum ea dicit, quibus amicos inflammandos et concitandos esse novit ; atque hoc dolo firmissimas paces et amicitias disturbat, domos et urbes nonnunquam etiam regna et imperia funditus evertit. Ergo Salomon apposite ait : *Vir impius fodit malum.*

ET IN LABIIS ILLIUS IGNIS ARDESCIT.] Nam, ut ait S. Jacob. cap. 3. 6 : *Lingua ignis est, universitas iniquitatis*, etc., *quæ inflammat rotam nativitatis nostræ inflammata à gehenna.* Ubi multa de hoc linguæ incendio dixi. Quocirca S. Greg. Nazianz. orat. 3. contra Julianum Apost. linguam maledicam, qualis fuit Juliani, comparat Ætnæ, quæ primo ignes tegit et colligit, ac deinde collectos conglobatosque velut infernus evomit et ejaculatur, quibus agros, oppida et provincias etiam longe dissitas exedit et vastat.

28. HOMO PERVERSUS SUSCITAT LITES, ET VERBOSUS SEPARAT PRINCIPES.] Hebræus : *Vir versionum*, vel *inversionum, vel perversitatum* (id est, versutus et perversus, qui omnia vertit, invertit, pervertit), *mittit contentionem, et susurrator dividet principem* ; Symmachus : *Et qui calumniatur, diffamat ducem ;* Chaldæus : *Et susurro divellit à se amicum suum ;* Syrus : *Vanus insectatur amicos suos ;* Septuaginta : *Vir perversus transmittit mala, et facem doli accendit malis, et disjungit amicos ;* Vatablus : *Vir perversus occasiones contentionis injicit, et delator sæpe inter magnates dissidia concitat.*

. Sententia clara est, q. d. Homo perversus, qui scilicet omnia pervertit, atque in malam partem rapit, aliterque rem atque verba refert, quàm se habent ; item qui alterius rebus benefactis vel certe indifferentibus malam intentionem affingit, eaque quasi subdolo et hostili animo in contemptum alterius facta depravat ; hic suscitat lites et rixas, *et verbosus*, id est, ut Hebr. *delator*, circulator et susurro, seminat discordias, separatque non tantum privatos, sed et principes, atque inter eos facem doli, ut vertunt Septuaginta, ac belli succendit. Faces doli sunt suspiciones, diffidentiæ, ambitiones, invidiæ, quas inter principes suscitant susurrones cum magno subditorum dispendio et clade, uti faciunt politici et hæretici, qui proinde sunt seditionum, folles, ac titiones gehennæ, ut ait S. Jacobus c. 3. 6, imo quasi dæmones incarnati.

29. VIR INIQUUS LACTAT AMICUM SUUM, ET DUCIT EUM PER VIAM NON BONAM.] Hebr. *vir violentiæ ;* Chald. *vir raptor ;* Vatabl. *Vir violentus seducit amicum* vel *proximum suum*, *et facit eum ambulare in via non bona.* Pro *lactat* Hebr. est יפתה *iephatte*, id est, *illicit, lactat, seducit ;* Aquila et Symmach. *decipit* ; Septuag. ἀποπειρᾶται, id est, ut Complut. *tentat;* Roman. *palpat.* Hæc sententia clara est, ac primo aptari potest prædonibus et latronibus, qui viatores et quoslibet alios adoriuntur quasi amici blandis sermonibus, ac sensim deducunt eos in avias silvas vel speluncas, ubi eos spoliant et subinde occidunt; secundo, fraudatoribus qui speciosis promissis proximos inducunt in contractus, fœdera, obligationes, etc. quæ sibi commoda, proximis noxia fore sciunt ; tertio, lenonibus et scortatoribus, qui pueros et puellas simplices donis inescant et seducunt, ut suæ vel aliorum libidini serviant ; quarto, hæreticis et prava dogmata seminantibus, qui, ut ait Apost. Rom. 12, *per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium*, itaque eos pertrahunt in hæresim, errorem et exitium.

30. QUI ATTONITIS OCULIS COGITAT PRAVA, MORDENS LABIA SUA PERFICIT MALUM.] Ita Roman. sed Jansen. et alii legunt, *perficiet mala.* Legendo *perficit*, ait Jansen. sensus est, q. d. Non is tantum perficit malum coram Deo, qui opera perpetrat, sed et qui attonitis oculis, hoc est, fixo animo cogitat prava : item qui ex indignatione mordet labia. Si autem legatur *perficiet*, tum significatur malum aliquod metuendum ab eo qui cogitat intento animo prava ; item ab eo qui mordet labia sua præ ira et vindictæ cupiditate. Indicat enim hæc parabola conditiones quasdam et signa exteriora hominis, qui alteri machinatur malum, ut ex his illum observantes, nobis ab illo caveamus.

Sed eòdem redit sensus, sive legas *perficit*, sive *perficiet ;* sæpe enim præsens ponitur pro futuro, præsertim ubi significatur rei mos sive consuetudo : *perficit* ergo, id est *perficiet*, hoc est, perficere solet.

Pro *qui attonitis oculis*, Hebr. est עצה *otse*, quod Septuag. vertunt, *qui obfirmat oculos ;* alii, *qui obstinatos habet oculos ;* Noster, *attonitos.* Attoniti enim dicuntur, qui quasi stupefacti ita sæpe rem aliquam intuentur vel cogitant, ut præsentes et præsentia non advertant, juxta illud Job 15. 12 : *Quid te elevat cor tuum, et quasi magna cogitans, attonitos habes oculos ?* Attonitus enim derivatur à verbo prisco *attono :* attonare autem est tonando stupefacere ; inde *attonitus* est quasi ad tonitru perculsus et stupefactus. Unde Ovidius epist. 4 :

Aut quas semideæ Dryades, Faunique bicornes
Numine contactas attonuere suo.

Et Celsus, lib. 3. c. 26 : *Attonitos quoque raro videmus, quorum et corpus et mens stupet. Fit interdum ictu fulminis, interdum morbo :* ἀποπληξίαν *hunc Græci appellant.* Denique Virgil. 3. Æneid.

Talibus attonitus visis, ac voce deorum.

Ubi Servius : *Hoc est talibus deorum vultibus ; unde sequitur : ac voce deorum. Nam et voce se dicit attonitum et visis. Attonitus vero est stupefactus : nam proprie attonitus dicitur, cui casus vicini fulminis, et sonitus tonitruum dant stuporem.* Verum, quia quis attonitis oculis potest cogitare et contemplari sancta et cœlestia ; hinc Noster attonitos oculos nectit cum cogitatione prava. Unde Chald. vertit : *Qui annuit oculis suis, et cogitat perversa, annuens labiis suis perficit malum;* et Syrus : *Innuit oculis suis, et prava cogitat, et labiis suis machinatur et perficit malum.* Aben Ezra vertit : *Qui claudit oculos, ut nefaria machinetur*; *obturat enim oculos ne mens post oculos distrahatur, quo libere scelera meditari et machinari queat.* Sic et R. Levi, Pagnin. Vatablus et Bayn. *Qui claudit oculos*, ait, *ad cogitandum perversitates ;* Marinus in Lexico : *Agitans oculos cogitando perversa.* Dantur ergo hic duo signa perversitatis perfectæque malitiæ. Prius est, si attonitis, firmis vel clausis oculis quis cogitet prava. Hoc enim est signum illum ita intentum esse cogitationi pravæ, ut in ea mentem et voluntatem absorberi sinat, nec de re alia bona cogitare possit ; imo ab ea animum avocare et distrahere nequeat. Quare talis similis est diabolo, ait Auctor Catenæ Græc. qui sæpe considerat quo quisque vitio laboret, ut per illud eum præcipitet. Secundum, si, post cogitationem pravam et attonitos oculos, mordeat labia. Hebr. קרץ *corets*, quod Noster vertit *mordens;* Vatablus, *agitans*; Tigur. *contrahens*; R. Levi, *patefaciens*; melius Marinus et alii in Lexico, *incidens* vel *nictans.* Incidere enim oculis, est oculis nictare : incidere vero labiis, est labiis nictare, vel potius mordere, qui gestus est malum alteri machinantis, quasi eodem modo eum incidere et discerpere velit, sicut incidit et mordet sua labra. Unde Horat. I. 1. Carm.

> Impressit memorem dente labris notam.

Ex imaginatione enim perficiendi malum quod cogitat, aut ex indignatione moventur dentes ad hujusmodi morsum labiorum, quasi gestientes nocere ei cui male volunt. Maxime autem hæc spectant ad iratos : hi enim mordent labia, quasi minitantes aliis similem morsum. Unde Aristophanes in Vespis : *Comedens labra*, ait, *præ iracundia.* Et Homer. Iliad. V :

> Ast hi labra suis presserunt dentibus omnes.

Sic pulli equini indomiti ferocientes mordent frenum. Sic Itali mordendo pollicem dextræ malum minitantur. Sic Georgius Castriotus, Turcarum terror et fulmen, adeo ut ab eis nuncupatus sit *Scanderberg*, id est Alexander Magnus, ubi labia momorderat, imo mordendo quasi diffiderat, præceps in prælium ruebat. Estque hic gestus naturæ consonus ; fere enim animalia omnia, ac præsertim serpentes, morsu pugnant et necant. Unde Lucan. Pharsal. 9.

> Morsu virus habent, et fatum in dente minantur.

Denique Septuag. luculenter sic uno spiritu totam sententiam efferunt : *Qui obfirmat oculos suos, cogitat perversa, et statuit* vel *definit, et decidit omnia mala labiis suis, hic fornax est malitiæ*; qui enim hæc omnia, quæ signa sunt ingentis malitiæ, junctim habet, instar fornacis ira et malitia æstuantis maledictorum, rixarum, pugnarum, etc., globos et incendia assidue ejaculatur, nec ullis blandimentis, promissis vel minis restingui potest, sed his omnibus potius magis accenditur et exæstuat. Nam, ut ait S. Chrysost. hom. 16. in Matth. *Sicut incendium aqua injecta magis succenditur, ita accidere solet in magna ira : quidquid aliquis dixerit, continuo pabulum hujus efficitur incendii.*

31. CORONA DIGNITATIS SENECTUS, QUÆ IN VIIS JUSTITIÆ REPERIETUR.] Hebr. *Corona gloriæ canities, in via justitiæ invenietur.* Quod primo Jansenius sic exponit, q. d. Per justitiam pervenitur ad extremam senectutem, cum impii fere ante diem suum moriantur, juxta illud Ps. 54 : *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos.* Ita R. Salomon. Secundo, q. d. In via justitiæ constituta est senectus, juxta illud Sap. 4 : *Cani sunt sensus, et ætas senectutis vita immaculata.* Tertio, q. d. Esto juvenes aliquando libere et impure vivant ; tamen cum ad senectutem veniunt, sæpe sapiunt et pœnitent. Verum Noster optime vertit subaudiendo more Hebræo pronomen *quæ.* Unde et Septuag. *Corona gloriationis* (Compl. *exultationis;* Chald. *pulchritudinis*) *senectus, in viis autem justitiæ reperitur ;* Syrus : *Diadema laudationis senectus, et in via justitiæ laudatur*; Vatablus : *Senectus, si eam in via justitiæ reperias, corona ornatissima est.* Pro *dignitatis* enim Hebr. est תפארת *tipheret*, id est, *decoris* pulchritudinis, gloriæ, magnificentiæ.

Sententia est clara, q. d. Senectus seni est quasi corona speciosa et magnifica, si tamen juste et inculpate vivat, ac justitiæ, id est virtutum quarumlibet, actibus ornetur : quocirca talis senectus omnibus est venerabilis et laudabilis. Porro multiplex est corona senum et senectutis : Prima est corona canitiei ; cana enim coma instar albentis coronæ ornat caput senum. Unde Phocylides : *Venerare*, ait, canis *redimita*, seu *coronata tempora habentes, cedendo senibus in sedendo et in officiis omnibus.* Et Philo Legat. ad Caium : *Ætas ipsa senum quasi defunctum laboribus, et emeritum militem canis coronat. Quid enim aliud canities, nisi populeum aut floridum sertum?* Sic Plinius, in Panegyr. Trajani, capillum Trajani albescentem vocat non quidem coronatum, sed, quod tantidem est, ornatum.

Secunda est corona ætatis et antiquitatis. Unde Aben Ezra sic explicat, q. d. Senectus est quasi gloriosum diadema viri capiti impositum. Senes enim multis annis, v. g. 70, 80, 90, quibus vixere, quasi totidem floribus coronantur. Unde Philo apud Antonium in Melissa, part. 1. serm. 17 : *Juvenili vitæ*, ait, *succedit senilis ætas præstantissima et sacratissima, cui quasi summo gubernatori Deus gubernacula in manus tradidit tanquam idoneo, qui possit rerum terrenarum gubernacula tenere.* Audi Carolum Paschalium lib. 1. de Coronis, cap. 5 : Apud Anacreontem, inquit, cani coronant caput, id est honestant : quin et proprie senes et canos olim coronis decorabant, ut patet ex illo Euripidis : *Canam coronis caput canum coronatum.* Quomodo lex, inquit Plutarch. loco mox citando, diadema et coronam, sic canitiem natura honoratum præcipuæ dignitatis symbolum imponit.

Tertia est corona propaginis et filiorum. Corona enim senum sunt nepotes, id est filii filio-

rum, juxta illud : *Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ*, Psalm. 127. 3. Item corona senum sunt juvenes : hi enim instar coronæ senem sapientem cingunt, auscultant, honorant, venerantur. Hoc est quod dicitur Proverb. 17. 6 : *Corona senum filii filiorum, et gloria filiorum patres eorum.* Sic fideles sunt corona Christi, et vicissim Christus est corona et gloria totius Ecclesiæ.

Quarta est corona sapientiæ, puta experientiæ et prudentiæ; in senibus enim viget mens, ratio, consilium, judicium, prudentia. Ita S. Greg. Nazianz. orat. de plaga grandinis, citans hæc Salomonis verba, per coronam accipit sapientiæ præstantiam, quæ senibus ad docendum et consulendum dignitatem conciliat. Sic et R. Levi, et S. Ambros. l. 1. Hexam. c. 8 : *Senectus ipsa*, ait, *in bonis moribus dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundæ mortis paratior, ad reprimendas libidines firmior; infirmitas quoque corporis, sobrietas mentis est. Unde Apostolus : Cum infirmor, tunc potens sum,* 2. Corinth. 12.

Quinta est corona gradus et status. Seniores enim solent reip. præfici, eamque gubernare. Hinc à senio dictus est senatus, quasi concilium senum, ait Festus. Audi Plutarch. tract. : An seni sit gerenda resp. *Nam ad parendum*, ait, *juvenilis, ad imperandum senilis ætas accommodata est : ac maxime salva est civitas, ubi consilium senum et juvenum arma obtinent; laudaturque majorem in modum istud* Iliad.

> Primum ætate graves, et forti pectore claros,
> Nectoream ad navim conductos dicere jussit,
> Consiliumque dare,

atque ideo optimatum magistratum Spartanæ civitatis regibus adjunctum Apollo presbygenas, id est magno natu præditos : Lycurgus diserte Gerontes, id est senes, nominavit. Et Romanorum senatus in hunc usque diem à senio nomen gerit. Atque ut lex coronam ac diadema, ita canos natura venerabile dignitatis et principatus signum fecit. Et γέρας, *quod eximium, honorem, et* γεραίρειν, *quod venerari significat, à senectute ejusque præstantia Græcis retinentur.* Quare sub finem addit : *Lycurgus assuefecit adolescentes ut cuivis seni tanquam legislatori constanter obtemperarent. Unde Spartæ senes non remp. modo inspectant, sed singula etiam singulorum adolescentum facta, idque non obiter, sed ita ut et peccantibus sint terrori, et probi eos revereantur ac desiderent :* eo quod senes doceant juvenes, eorumque indolem exacuant. Sic ubivis terrarum seniores filii, puta primogeniti patri principi vel regi in principatu vel regno succedunt. Hinc *senior* idem est quod dominus : sicut nunc Hispani dicunt *senor*, Itali *signore*, Galli *seigneur;* licet Joachimus Perionius, tract. de Linguæ Gallicæ cum Græca cognatione, malit dici à κύριος. Unde *Sire* et *Sieur*, vel potius *Cyre* et *Cyeur*, ac non ita vetere proferendi ratione *Cyour*, denique per nonnullam mutationem *Seigneur : Nec enim*, ait, *nisi ridicule Deum appellantes* Seigneur, *eum nos profiteremur ut senem venerari.* Verumtamen et antiquum dierum Daniel veneratus est Deum, et essent ridendi Latini, quos certum est multis retro seculis usurpasse seniorem pro principe dominoque. Porro Chilon dicebat honorem à junioribus habendum senectuti; ut ipsi facti senes ab aliis habeantur in pretio. Ea res geminam habebat utilitatem. Siquidem ut senum auctoritas ac reverentia temperabat ætatem lascivam à peccando; ita senes cavebant ne quid committerent, quo juvenibus vel ob ineptiam ludibrio possent esse, vel ob turpitudinem perniciosi; sed inter omnes juvenes omnesque senes ea esset reverentia, quæ inter parentes ac liberos. Ita Laert. lib. 1. c. 4.

Sexta est corona vitæ quasi militiæ jam emeritæ, quod scilicet senex omnes hujus vitæ casus et labores superaverit, et ad ultimam vitæ metam superstes, quasi victor pervenerit. Unde Elias Creten. in orat. 19. Nazianz. *Sicut*, ait, *in certaminibus, qui coronam accepit, jam in tuto est; sic etiam senex tuto gloriatur, ut qui mutationem jam non pertimescat.* Et S. Ambros. l. 2. de Jacobo, cap. 8 : *Beatus quidem est juvenis*, ait, *qui bene vivit; sed magis beatus est senex qui bene vixit. Quod enim juvenis sperat, adeptus est senior; quod senex fuit, optat hoc esse qui juvenis est. Certe hic inquieti maris longiore sibi adhuc cursu manente, jactatur fluctibus; senex vero sicut in portu, ita in statione est senectutis.* Et c. 10 : *Senectus portus debet esse, non vitæ superioris naufragium.*

Septima et præstantissima corona, qua senes hîc donat Salomon, est justitiæ et virtutis. Si enim Hercules devictis domitisque monstris, scilicet Leone, Caco, Lernea Hydra, Cerbero et Gerione tricorpore, populeam sibi imposuit coronam, multo magis eamdem merebitur senex, qui velut athleta justitiæ cupiditatum suarum monstra perdomuit, scilicet Leonem iræ, Cacum avaritiæ, Lernam luxuriæ, Cerberum gulæ, Gerionem superbiæ. Unde S. August. in Psalm. 112 : *Sit*, ait, *senectus vestra puerilis, et sit pueritia senilis, hoc est, ut nec sapientia vestra sit cum superbia, nec humilitas sine sapientia, ut laudetis Dominum ex hoc et usque in seculum.* Hoc est quod ait Sapiens, cap. 4. 8 : *Senectus venerabilis est non diuturna, neque annorum numero computata; cani autem sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata.* Ita viginti quatuor seniores (qui fuere justi primarii tam novi quàm veteris Testamenti) coronatos, coronasque suas Agno offerentes vidit S. Joan. Apoc. 4. 10. ubi multa de iisdem dixi.

Ita nuper hîc Romæ Gregorius XV Pontifex, cum inviseret Card. Bellarminum pene octogenarium, ultima infirmitate decumbentem, et ab eo multos annos, imo omnes suos, sibi apprecari audiret, sapienter respondit : *Ego*, ait, *opto tuis non annis, sed annorum meritis cumulari et coronari.* Nam, ut ait S. Ambros. l. 1. de Cain et Abel, cap. 3 : *Senectus venerabilis est, non annis cana, sed moribus.* Et l. 3. epist. 21. ad Anisium : *Vere*, ait, *senectus illa venerabilis, quæ non canis, sed meritis albescit. Ea est enim reverenda canities, quæ est canities animæ, in sanctis cogitationibus et operibus effulgens. Quæ est enim vere ætas senectutis, nisi vita immaculata, quæ non diebus aut mensibus, sed seculis propagatur, cujus sine fine est diuturnitas, sine debilitate longævitas? Quo enim diuturnior, eo fortior; et quo diutius eam vitam vixerit, eo fortius in virum perfectum excrescit.* Denique Synesius, tract. de Laude calvitii, caput calvum vocat *prudentiæ domicilium, divinitatis templum.*

Mystice S. Hieron. in cap. 16. Ezech. *Corona gloriæ senectus. Eorum videlicet*, ait, *qui de-*

struxerunt ea quæ parvulorum sunt, et post ætatem perfecti viri venerunt ad senectutem et ad patrum nomina, quibus scribit Joan. epist. 1. *c.* 2. *v.* 13. *post pueros et juvenes, qui possunt dicere : Quando eram parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus; quando factus sum vir, destruxi ea quæ parvuli sunt,* 1. Corinth. 13.

32. MELIOR EST PATIENS VIRO FORTI; ET QUI DOMINATUR ANIMO SUO, EXPUGNATORE URBIUM.] Hebr. *Bonus longus naribus præ forti, et dominans in spiritum suum præ capiente urbem;* Chald. *Melior est lentus ira animi quàm fortis, et qui dominatur sibi ipsi magis quàm ille qui capit provinciam;* Septuag. *Melior est vir longanimis forti; et qui continet iracundiam, melior quàm qui urbem capit.* Complut. addunt: *Et vir prudentiam habens agro,* vel *agricola,* vel potius *agricolatione* (hanc enim significat Græcum γεωργίου) *magna.* Sed hæc verba cum non exstent in Hebræo, Chaldæo, Syro et Latino, transcripta videntur ex cap. 24. ut notant Romani. S. Cyprianus, l. 3. Testim. num. 8. legit: *Melior est patiens forti; qui enim iracundiam continet, melior est quàm qui urbem capit,* quasi posterius hemistichium causam det prioris. Huc facit problema quadruplex R. Barzoma in *Pirke avoth,* id est in Sententiis Patrum, c. 4: *Quis potens? ille qui fortiter tentationi resistit. Ait enim Scrip. Melior est patiens viro forti; et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. Quis sapiens? ille qui se semper et ab omnibus doceri desiderat. Quis dives? qui suis contentus est, nec aliena appetit. Quis honoratus et in pretio? qui alios honorat, observat, et colit debita reverentia juxta regulam in Script. fixam: Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum; qui autem contemnunt me erunt ignobiles,* 1. Reg. 2. 30. Syrus: *Melior est patiens gigante; et qui conculcat* (subjicit) *animam suam, illo qui tenet civitatem.*

Quæritur hic quo sensu vera sit hæc sententia. Nam D. Thom. 2. 2. q. 136. art. 2. in corpore, videtur contrarium docere. Dicit enim fortitudinem majorem esse virtutem quàm sit patientia: *Quia plus,* ait, *retrahunt à bono pericula mortis, circa quæ est fortitudo, quam quævis adversa, circa quæ est patientia.*

Resp. primo non agi hic de fortitudine, quæ est virtus animi, sed de fortitudine quæ est robur corporis; Hebr. enim גבור *gibbor* significat robustum, fortem, validum viribus, qui suis copiis et robore urbes expugnat, ut sequitur, q. d. Ex omnibus virtutibus corporis fortitudo maximam habet laudem apud homines. Nulli enim magis celebrantur quàm in bello præclari duces, qui hostes vicerunt, urbes et provincias subjugarunt; et tamen præstantior est qui unicam ex concupiscentiis suis, nempe iram, vincit, et impetum spiritus sui ratione moderatur, quàm qui urbes aut provincias superat. Præstantior, inquam, non solum quia magis laudandus, sed etiam quia revera fortior illo, juxta illud Poetæ:

> Fortior est qui se, quàm qui fortissima vincit
> Oppida, nec virtus altius ire potest.

Et idem:

> Ardua res, vicisse alios; victoria major
> Est animi fluctus composuisse sui.

Et Philosophus: *Rex eris,* ait, *si te tuosque affectus rexeris. Rex eris, si te ratio regat, non passio.*

Respond. secundo: S. Thomas loco citato stricte sumit patientiam, uti est virtus quæ moderatur tristitias manantes ex adversis communibus, quæ quotidie occurrunt; hæc inferior est virtute fortitudinis. Nam patientia generatim accepta, quæ firmat animum adversus timores et dolores mortis et malorum mortem inferentium, qualis enituit maxime in Martyribus, est pars fortitudinis integralis, eaque præcipua, vel est ipsa virtus fortitudinis inadæquate concepta. Duæ enim sunt partes fortitudinis, una in aggrediendo fortia, altera in sustinendo, quæ est patientia; eaque priori prævalet, quia difficilius est dura sustinere patiendo, quàm eadem aggrediendo aliis inferre, uti docet S. Ambros. l. 1. Offic. cap. 41. et S. Chrysost. homilia 85. in Matth. ubi inter cætera ait: *In bellis ostensio belli est, si miles occiderit; illa fulgentissima victoria est, qua inferentem injurias patiendo superasti, etc. Deus eas tibi vires concessit, non ut consertione manuum, sed ut patientia vincas. Sic B. Joseph, qui magno animo injurias tulit, ubique victor prædicatur. Nam et fratres et Ægyptiam illam mulierem insidiantes æquo animo ferendo superavit.* Sic et S. Thomas, q. citata art. 4. qui et citat S. Gregorium et Ciceronem idem asserentes. Igitur sic exponas: Melior est patiens viro forti, hoc est, fortior est patiens, qui fortiter patitur adversa, quàm fortis qui fortiter aggreditur ardua, v. g. qui oppugnat et expugnat urbes. Sic Job patientia sua superans omnes dæmones, Ismaelitarum, uxoris, amicorum, morborum, paupertatis, ærumnarum insultus, fortior fuit Samsone Philistæos expugnante. Sic Joseph fortiter sustinens fratrum odia, exsilium, calumniam, carcerem, fortior fuit se ipso, cum Pharaonem sua sapientia animique vigore sibi subjugavit, totique dominatus est Ægypto. Sic David sua mansuetudine vincens invidiam Saülis fortior fuit se ipso, dum duellum cum Goliath iniit, eumque obtruncavit, uti communis habet sapientum et recte judicantium sensus.

Resp. tertio: Pro *patiens* hebr. est ארך אפים *erech appaim*, id est longus naribus, id est tardus ad iram, placidus, iræ potens; hic autem melior, id est præstantior, illustrior, fortior, potentior, laudabilior, est viro forti, qui expugnat urbes. Ratio est, quod ira in homine sit passio vehementissima quæ omnia miscet et turbat. Eam ergo domare per mentis placiditatem, mansuetudinem et patientiam, eximiæ est virtutis et fortitudinis. Quare explicans subdit: *Et qui dominatur animo suo*, id est animositati suæ, unde Septuag. vertunt: *Et qui dominatur iræ, melior* (id est potior et fortior est) *expugnatore urbium.* Omnium enim passionum ira est vehementissima et superatu difficillima, à qua fortissimi quique secundum corpus frequenter aliis citius superantur. Civitates plurimas, totam pene Asiam et Africam vicit Alexander ille Magnus; et tamen iræ et furoris belluam in se suffocare non potuit; sed iracundia victus charissimos amicos, Parmenionem, Philotam, Clitum et Callisthenem trucidavit, ut alii taceantur urbium domitores, qui suos non potuerunt domare affectus.

Porro pro animo hebr. est רוח *ruach*, id est

spiritus, q. d. Qui dominatur spiritui suo, hoc est suis affectibus et passionibus, uti timori, tristitiæ, pusillanimitati, audaciæ, superbiæ, ac præsertim iræ: hic melior, id est major, potentior et laudabilior, ait R. Levi, est principe qui armis urbes expugnat. Quomodo enim ratione alteri imperabit, qui in animum suum imperium exercere non potest? Significat ergo eum, qui dominatur iræ et passionibus, fortiorem esse et magis dominari, majusque habere dominium et imperium, quam habeat rex, qui armis urbes et regna sibi subjugat: quia scilicet dominatur omnibus animi affectibus, cogitationibus, sensibus, potentiis et viribus, item toti vitiorum et peccatorum regno, cui utique amplius est dominatus, ac imperium quovis regno majus et præstantius. Quocirca Horatius, l. 2. ode 2. sic canit:

Latius regnes, avidum domando
Spiritum, quàm si Lybiam remotis
Gadibus jungas, et uterque Pœnus
Serviat uni.

Et Boetius, l. 3. de Consol. metro 5.

Qui se volet esse potentem,
Animos domet ille feroces.

Et Claudian. in Paneg. Theodosii:

Tu licet extremos late dominere per Indos,
Te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorent,
Si metuis, si prava cupis, si duceris ira,
Servitii patiere jugum, tolerabis iniquas
Interius leges; tunc omnia jure tenebis,
Cum poteris rex esse tuî.

Ita hunc locum explicat S. Gregor. p. 3. Pastor. admon. 10: *Audiant*, inquit, *impatientes quod scriptum est: Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo expugnatore urbium. Minor enim est victoria urbium, quia extra sunt quæ subiguntur; valde autem majus est quod per patientiam vincitur; quia ipse à se animus superatur, et semetipsum sibimetipsi subjicit, quando eum patientia intra se frenari compellit. Audiant impatientes quod electis suis Veritas dicit: In patientia vestra possidebitis animas vestras,* Luc 21. *Sic enim conditi mirabiliter sumus, ut ratio animam, et anima possideat corpus. Jus vero animæ à corporis possessione repellitur, si non prius anima à ratione possidetur.*

Et S. Ambros. ad illa verba psal. 118: *Anima mea in manibus meis semper,* sic ait: *Quicumque proprium corpus subegerit, nec ab ira et aliis passionibus turbari animam suam rector suî congrua vi permiserit, is bene regia quadam potestate se cohibens, rex dicitur, quod regere se noverit, et arbiter sui juris sit, nec captivus trahatur in culpam.*

Majoris enim fortitudinis opus esse dura pati, quàm fortia agere, triplici ratione à priori docet D. Thom. 2. 2. quæst. 123. art. 6. ad 1: *Ad primum*, inquit, *dicendum, quod sustinere est difficilius quam aggredi, triplici ratione: Primo, quidem, quia sustinere videtur aliquis ab aliquo fortiori invadente; qui autem aggreditur, invadit per modum fortioris. Difficilius autem est pugnare cum fortiori quam cum debiliori. Secundo, quia ille qui sustinet, jam sentit pericula: ille autem qui aggreditur, habet ea ut futura. Difficilius autem est non moveri à præsentibus quàm à futuris. Tertio, quia sustinere importat diuturnitatem temporis; sed aggredi potest aliquis ex subito motu. Difficilius autem est diu manere immobilem, quam subito motu moveri ad aliquod arduum. Unde Philosoph. dicit in 3. Ethic. quod quidam sunt prævolantes ante pericula, in ipsis autem discedunt; fortes autem è contrario se habent.* Et ibidem cap. 9. ait, quod in sustinendo tristia maxime quis dicitur fortis. Rursum D. Thom. 2. 2. q. 123. art. 9: *Fortitudo*, ait, *maxime est circa repentina; quia secundum Philosophum, 3. Ethic. cap. 8, in repentinis periculis maxime manifestatur habitus fortitudinis. Habitus enim agit per modum naturæ. Unde quod aliquis absque præmeditatione faciat ea quæ sunt virtutis, cum necessitas imminet propter repentina pericula; hoc maxime manifestat, quod sit fortitudo habitualis in anima confirmata.*

Porro Abbas Chæremon apud Cassianum collat. 12. cap. 6. hunc locum, et hoc patientis per mansuetudinem non tantum iræ, sed et luxuriæ cæterisque vitiis omnibus dominantis imperium, ita particulatim describit: *Per quod evidenter ostenditur, ita efficacissimam medicinam cordis esse patientiam, secundum illud Salomonis: Mansuetus vir cordis est medicus; ut non solum iræ, tristitiæ, acediæ, cenodoxiæ, superbiæ; verum etiam libidinis omniumque pariter exstirpet fomitem vitiorum. In longanimitate enim (ut ait Salomon) prosperitas regis. Nam qui mitis semper atque tranquillus est, nec iracundiæ perturbatione succenditur, acediæ atque tristitiæ angore consumitur, nec cenodoxiæ vanitate distenditur, nec superbiæ tumore sustollitur; pax enim multa diligentibus nomen Domini, et non est illis scandalum,* Psal. 118. *Et ideo non immerito pronuntiatur melior vir patiens forti, et qui continet iram, capiente urbem.*

Rursum Abbas Piamon, collat. 18. c. 13. docet amplum hoc patientiæ dominium per humilitatem, quæ omnibus se substernens, omnia placide tolerat, acquiri: *Non enim*, ait, *esset laudabilis, nec admiranda patientia, si nullis inimicorum jaculis impetitæ tranquillitatis propositum retentaret; sed in eo est præclara atque gloriosa, quod irruentibus in se tentationum procellis immobilis perseverat. Nam in quo vexari frangique adversitatibus creditur, in eo potius roboratur, et in eo magis acuitur, in quo putatur obtundi. A passionibus enim et sustentatione patientiam dici nullus ignorat; ideoque constat patientem pronuntiari neminem posse, nisi eum qui universa quæ sibi fuerint irrogata, absque indignatione toleraverit. Et ideo non immerito ita à Salomone laudatur: Melior vir patiens forti, et qui continet iram, capiente urbem.*

Insuper sicut urbes, licet munitæ, facile expugnantur consilio et celeritate (quibus duobus proinde omnia sua tam feliciter confecit Julius Cæsar), si videlicet præoccupentur antequam se milite, consilio, commeatu, cæterisque rebus ad obsidionem sustinendam necessariis, instruere possint; sic pariter ira maxime vincitur consilio et celeritate, si nimirum mox ut oritur, imo antequam oriatur, mens præoccupetur prudenti consideratione rerum quæ iram avertere vel lenire et sopire possint. Ita Plutarchus in Moral.: *Sicut*, ait, *qui urbem aliquam expugnare parat, priusquam cives hostis adventum præsentiant, securos et inopinantes invadit, adeo ut capiendi arma copiam non faciat; ad eumdem modum ira præoccupanda est, et prius*

superanda, quàm arma ceperit. Hinc S. Hilar. cap. 4. in S. Matth. ait, quòd Christus per mansuetudinem habitet in mentibus nostris; Christus autem est Rex regum, qui omnes iræ motus prospicit et præoccupat, efficitque ut mens in mansuetudine persistens, omnibus passionum flatibus inconcusse resistat, jugique animi pace, serenitate, celsitudine et gaudio perfruatur. Et anonymus in Catena Græcor. hanc Salomonis gnomen sic explicat: *Nihil æque forte est atque patientia. Patiens enim nihil grave, nihil molestum à quoquam pati potest; est enim secundum animam impatibilis. Sunt qui in bellis ira opus esse putant; verum si usquam alibi, hîc passionum compressione vel maxime opus est; quippe cum hæc res multo facilius conficiatur per prudentiam et sapientiam, quàm manibus aut corporis viribus. Sine patientia autem nulla est prudentia.*

Denique Lactantius patientem Herculi componit et anteponit. Sic enim ex Cicerone orat. pro Marcello scribit lib. 1. Divinar. institut. cap. 9: *Nulla enim est* (*ut ait Orator*) *tanta vis, quæ non ferro, ac viribus debilitari frangique possit: at animum vincere, iracundiam cohibere, fortissimi est; quæ ille nec fecit unquam nec potuit. Hæc qui faciat, non modo ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico. Vellem, adjecisset de libidine, luxuria, cupiditate, insolentia, ut virtutem ejus impleret, quem similem Deo judicabat. Non enim fortior judicandus est, qui leonem quàm qui violentam in seipso inclusam feram superat iracundiam; aut qui rapacissimas volucres dejicit, quàm qui cupiditates avidissimas coercet; aut qui Amazonem bellatricem, quàm qui libidinem vincit pudoris ac famæ debellatricem; aut qui fimum de stabulo, quàm qui vitia de corde suo egerit; quæ magis sunt perniciosa, quia domestica, et propria mala sunt, quàm illa quæ et vitari poterant et caveri. Ex quo fit ut ille solus vir fortis debeat judicari, qui temperans est, et moderatus, et justus.*

Porro patientia vincit dæmones, utpote superbos et impatientes. Patientia enim est filia humilitatis; per hanc enim patiens humiliter se submittit persecutori, calumniatori, infirmitati, cæterisque adversis. Ita legimus apud Cassian. collat. 18. cap. 15. adolescentem, qui Abbatem Paphnutium de furto diffamaverat, sed falso, à dæmone possessum, nec ab eo liberari potuisse, esto varios Anachoretas, qui dæmones expellendi vi et gratia pollebant, ad id adhiberet; sed à solo Paphnutio, qui calumniam hanc patienter tulerat, liberatum fuisse. Nimirum Christus hanc gloriam patienti Paphnutio reservabat, ut adolescens energumenus illius tantum, cui insidiatus fuerat, orationibus purgaretur; et cujus laudi invidus aliquid decerpere se posse crediderat, ejus nomen proclamans delicti sui veniam, et finem supplicii præsentis acciperet. Sic Isaac ille patientia sua obsessum à dæmone liberavit, et omnem populum in suî venerationem excitavit, uti narrat S. Gregor. lib. 3. Dialog. cap. 14. Sic humilis monachus ab energumeno alapa percussus, cum ex præcepto Christi alteram ei maxillam præberet, ab eo dæmonem expulit, dicentem et clamantem: *O violentia mandatorum Christi expellit me.* Unde Patres eo audito dixerunt: *Consuetudo est diabolicæ superbiæ, humilitate mandatorum Dei ruere.* Ita refertur in Doctrin. Patr. lib. de Humilit. num. 5. Ibidem num. 4. simile exemplum refertur, cujus hæc est clausula: *Humilitas solvit omnem virtutem inimici, sicut eos ego audivi loquentes dicendo: Quando perturbamus monachos, convertitur unus ex eis, et agens pœnitentiam, destruit omnem virtutem nostram,* qua inter eos lites et jurgia seminare conamur. Sic puella falso diffamans S. Marinam de stupro sibi illato (Marina enim vestem virilem induerat, ut inter viros et monachos habitans videretur esse vir et monachus) à dæmone correpta et diu torta, non nisi Marina defuncta, cum ejus sexus et innocentia omnibus ad oculum pateret, ad ejus funus occurrens, ac calumniæ veniam poscens, à dæmone liberata est. Ita habet Vita S. Marinæ.

33. SORTES MITTUNTUR IN SINUM, SED A DOMINO TEMPERANTUR.] *Sortes* hìc vocantur calculi, quibus fit sors, sive chartulæ, quibus sortes variæ inscribuntur, similesve sortium indices et notæ. Hæ enim olim jaciebantur in sinum vel urnam, ac à militibus in galeam, ex qua deinde quisque sortito calculum vel chartulam, etc., educebat, et quod illa continebatur, educenti cedebat in sortem. Sic judices calculis dabant sententiarum sortes, cum enim reum condemnabant, in urnam mittebant calculum atrum; cum vero absolvebant, calculum candidum. Jam

Primo, Aben Ezra et R. Levi hanc gnomen connectunt præcedenti: *Melior est patiens viro forti.* Aben Ezra hoc modo, q. d. Quando sortes in sinum mittuntur, qua ratione casuræ sint, ad divinum spectat judicium, atque eadem ratione à Deo quis habet, ut animi impetus temperare possit. Breviter, q. d. Sicut Dei est moderari sortes, sic ejusdem est moderari iræ impetus; hi enim sine ratione, quasi sorte et casu nunc huc, nunc illuc erumpunt, nec viribus naturæ, sed gratiæ Dei domandi sunt. R. Levi vero censet hac gnome probari præcedentem, qua dixit: *Melior est patiens viro forti,* etc., q. d. Expugnatio urbium, quæ est opus viri fortis, sæpe sortis est et fortunæ. Alii enim in bellis sunt felices, et omnia expugnant; alii infelices qui nihil expugnant, sed potius expugnantur. Quod autem hi sint felices, illi infelices, sortes sunt cuique à Deo admensæ: quod vero quis sit patiens, et dominetur animo suo, non est sortis, quæ incerta est, varia et instabilis, sed virtutis quæ fit ex certa electione, ideoque constans est et stabilis. Ergo melior est conditio patientis quàm fortis; illius enim conditio pendet à virtute, hujus à sorte.

Secundo Septuag. Complut. vertunt: *In sinus veniunt omnia justis; à Domino autem omnia justa,* q. d. Justo Dei judicio fit ut omnia prospere succedant justis, et quasi in sinum sponte veniant, ultroque in manus incurrant. Id enim justitia sua merentur justi; Domini autem, qui judex est justissimus, est justos justo prosperitatis præmio remunerari. Prosperitas enim temporalis promissa fuit justis in Veteri testamento, spiritualis vero in novo. Ita auctor Catenæ Græc. Verum Septuag. Romani pro *justis* habent *injustis: Injustis,* inquiunt, *omnia veniunt in sinus; à Domino autem omnia justa.* Et Syrus: *In sinum impii cadit sors, et à Deo egreditur judicium ejus;* et Arabicus: *Ad oppressorum sinus veniunt omnes res, et à Deo omnes res justæ,* q. d. Injustis sæpe omnia ex animi sententia cadunt acciduntque prospere; justis vero

adverse ; quocirca simplices et plebeii subinde turbantur , et murmurant incusando Numinis providentiam , quod injustos fortunet , justos adversis premat. Verum sciant hi à Numine justissimo nihil nisi æquum et justum procedere. Deus ergo injustos prosperat , ut pauca bona quæ fecerunt , prosperitate temporali remunerando , injusta eorum facta et scelera plectat deinde maledictione et supplicio gehennæ æternæ. Justos vero affligit , ut mala quæ perpetrarunt , temporali adversitate castigando , justa deinde eorum facta et merita præmiet benedictione et gloria in cœlis æterna , juxta illud Luc. 6 : *Mensuram bonam dabunt in sinum vestrum.* Aliter quoque sic exponas , q. d. Injustis omnia eorum scelera redeunt in sinum , dum ob ea puniuntur à Deo ; tunc enim scelera , id est scelerum pœnæ , in caput noxium redeunt, uti poscit justitia , cujus arbiter est Deus ; à Domino enim omnia justa. Verum quia ita variant vel contrariantur sibi invicem codices Græci , verisimile est τὸ *justis et injustis* in versionem Septuag. irrepsisse , ut notant Romani ; neutrum enim est in Hebræo , Chaldæo et Latino ; ac utroque dempto Septuag. plane Hebræo et Latino consentiunt.

Tertio ergo et genuine Noster vertit : *Sortes mittuntur in sinum , sed à Domino temperantur ;* Hebr. *à Domino omne judicium ejus* , q. d. Sortes videntur sortito et casu jaci , vel educi et cadere ; attamen Deus occulta sua æquitate eas disponit et temperat , ac cuique suam attribuit. Temperare enim à tempore deductum. Primo , significat habere rationem temporis , moderari , tempori accommodare , rem suo ordine ac mensura administrare. Secundo , temperare significat regere. Sic Cicero, 4. Academ. ait Lucullum summa æquitate temperasse , id est rexisse, civitates Asiæ. Et Horatius, lib. 1. Carm. ode 12. de Jove :

> Variisque mundum
> Temperat horis.

Sic Deus temperat , id est regit sortes. Tertio , temperat Deus sortes , cum facit ne sint nimis felices vel infelices ; sed felices infelicibus miscet et temperat , sicut vinum aqua diluitur et temperatur. Docet hæc gnome , nihil in humanis rebus geri sine nutu et dispensatione divina , ut ne sortes quidem quæ cæcæ fortunæ tribui solent ab hominibus , et sine ratione putantur cadere , aliter eveniant quàm pro moderatione divina. Unde dicitur Psalm. 30 : *In manibus tuis sortes meæ.* Apparet autem olim morem fuisse , ut sortes in sinum alicujus colligerentur , unde postea cuique sua educeretur , sicut apud nos colliguntur in ollam aut vas quodlibet. Vel certe *sinus* vocatur urna , aut vas cavum et sinuatum in quod sortes jaciebantur. Hoc enim significat Hebr. חיק *chec.* Unde Chald. vertit : *In sinum consilii cadit sors , et à Deo egreditur judicium ejus.* Sensus ergo est , q. d. Omnia , etiam fortuita, à Deo reguntur ; omnia enim subjacent Dei curæ et providentiæ. Quare ab ea quemque pendere convenit , ut si in sortitione pars nobis opima aut secus obvenerit, id non casui vel fortunæ cum vulgo , sed Deo acceptum feramus. Vulgus enim pleraque tribuit fortunæ ; unde eam veteres fecere deam , quæ fortuito eventus felices vel infelices cuique tribueret. Quocirca quisque ut felices à fortuna obtineret, multis eam precibus , votis et victimis fatigabat , ut dixi Isaiæ 65. 11.

Refellit ergo hoc Salomon, docetque fortunam nihil esse , nec fortuito quidquam accidere , sed omnia fieri provido Dei judicio et consilio. Esto enim respectu causarum secundarum , quæ contingentes sunt , liberæ et incertæ multa fiant casu et fortuito ; tamen respectu causæ primæ, puta divinæ providentiæ , nihil est fortuitum ; quia omnia etiam fortuita ab ea sunt prævisa et decreta , vel permissa , et in rectum finem ordinata. Unde S. August. quæst. 91. in Genes. : *Fortuna* , ait , *intelligenda est pro his rebus quæ fortuito videntur accidere , non quia numen aliquod sit , cum hæc ipsa tamen , quæ fortuita videntur , causis occultis divinitus dentur.* Idem lib. 1. Retract. taxat pessimam , ut ipse ait , hominum consuetudinem , qui pro eo ut dicant : *Hoc Deus voluit* , dicunt, *hoc voluit fortuna.* Nam ut idem ait in psalm. 31 : *Si casibus reguntur homines , nulla providentia aliquid geritur ,* q. d. Fortunam et casum tollit providentia. Si ergo fortunam astruis , tollis providentiam. Idem lib. 5. de Civit. cap. 9 : *Nos eas causas quæ dicuntur fortuitæ , unde etiam fortuna nomen accepit , non esse dicimus nullas , sed latentes , easque tribuimus vel Dei veri , vel quorumlibet spirituum voluntati.* Deus ergo est moderator sortium , arbiter casuum , auriga fortunæ , imo fortunans fortunam. Nam fortuna Gentium dea sæpe inventa est adversam habuisse fortunam , ut loquitur S. August. lib. 5. de Civit. cap. 3. Hoc est quod ait Boetius : *In regno providentiæ nihil licet casui , nihil temeritati.*

Ulterius significat hîc Salomon sortes præ reliquis rebus naturalibus certis et definitis subjacere peculiari curæ Dei , Deumque sortes peculiari providentia regere et disponere , intra terminos tamen providentiæ ordinariæ. Ratio est , quia causa prima debet supplere defectum secundarum. Cum ergo causæ secundæ nequeant certo dirigere eventus contingentes et fortuitos , necesse est ut defectum hunc suppleat Deus , ac fortuitos certo dirigat , ne quid temere fiat in mundo , fiatque magna rerum confusio et perturbatio. Sic reges et prælati peculiari cura advigilant in rebus lubricis , dubiis , periculosis , ne regimen vel disciplina laxetur ; pari modo maxime advigilat Dei providentia in fortuitis , ac in iis maxime elucet et resplendet. Quis enim tot tantosque hominum rerumque omnium eventus dubios , et ancipites sortes tam fixo statoque ordine regit , nisi summe provida Numinis summi mens et pervigil oculus ? Fortuiti ergo successus et sortium casus peculiariter Deo , ejusque providentiæ ascribenda sunt. Id maxime videre est in contingentibus liberis. Deus enim actus liberos sanctosque justorum sua gratia peculiari prævenit , et dirigit ad justitiam , perfectionem , indeque ad præmia gloriæ cœlestis ; actus vero liberos , sed pravos , impiorum peculiari cura dirigit , ne nimis exorbitent , et in multorum damna grassentur , sed limitibus à Deo definitis constringantur ; dirigit deinde eos vel ad pœnitentiam , vel ad justam vindictam , sive in hac vita , sive in gehenna. Unde S. August. lib. 5. de Civit. cap. 9 : *In ejus* (Dei) *voluntate summa potestas est* , ait , *qui creatorum spirituum voluntates bonas adjuvat , malas judicat , omnes ordinat.* Sic Deus peculiarem habet curam , teste Scriptura , pauperum ,

pupillorum, viduarum, orphanorum, puerorum, stultorum, cæcorum, afflictorum; quia cum ipsi sese regere nequeant, et hominum ope consilioque sæpe destituantur, necesse est ut Deus illorum curam sibi arroget, juxta illud: *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor.*

Quare significat hic Salomon in rebus fortuitis recurrendum esse ad Deum, illiusque opem assidue implorandam, ut ipse eas regat et dirigat ad suam gloriam nostrumque bonum. Multæ enim res sunt quæ non nisi sorte transigi queunt, uti sunt divisiones hæreditatum, præmiorum, officiorum, beneficiorum, cum æque digni illa ambiunt. Sic S. August. epist. 180. ait sorte eligendum sacerdotem qui tempore pestis vel persecutionis in urbe maneat, et fidelibus res sacras et Sacramenta conferat. Idem, lib. 8. Confessionum, cap. 12. Dei instinctu sorte aperiens librum, cum in eo primo occurrisset illud Apost. *Non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitiis, sed induite Dominum Jesum Christum;* hoc ipsum quasi regulam vitæ suæ accepit. Denique, summe specialem et singularissimam habet Deus providentiam sortium, quæ ab ipso imperantur vel consuluntur. Subinde enim Deus voluntatem suam patefacit per sortes, tuncque eas sigillatim dirigit, ut cadant in eum quem Deus vult et eligit. Sic sorte Matthiam elegit et designavit Apostolum, Actor. 1. 1. 26. Sic Josue, c. 7. sorte à Deo præcepta deprehendit furtum Achan. Idem terram Chanaan duodecim tribubus sorte distribuit. Sic Saül sorte divina electus fuit in regem, 1. Reg. 10. 20. Idem sorte deprehendit violatum jejunium à Jonathan filio, 1. Reg. 14.

Mystice Beda : *Sicut sortes*, ait, *palam in sinum mittuntur, at clausæ in sinu continentur; divini autem est judicii, cujus sors elata palmam teneat : sic hominum facta, in præsenti quidem vita latent; sed cujus sint meriti patescet in futuro, prolato videlicet tunc et manifesto judicio singulorum, quasi de sinu examinis divini.* Sic et Hugo ac Dionysius, q. d. Sicut sortes quandiu in sinu vel urna sunt, incertæ sunt et ancipites quoad extrahuntur et electionem perficiunt; ita etiam cujuscumque hominis sors et electio ad felicitatem æternam in hac vita obscura est, ambigua et anceps, donec mors sortes educit, et prædestinatorum electiones aperit. Plura de sortibus dixi Jonæ 1. 7. et Actorum 1. 26. Hoc est quod ait Psaltes psal. 30. 16: *In manibus tuis sortes meæ*, q. d. Casus, eventus, status rerum mearum, ut divitiæ et paupertas, servitus et principatus, pax et bellum, ait Theodor. non à fortuna, sed à certa Dei providentia et gubernatione regitur. Sic Apostolus ait quod Deus vocavit et *dignos nos fecit in partem sortis sanctorum*, Coloss. 1. 12. Quia electio ad hunc gratiæ ordinem, ad quem prævidebat Deus venturum S. Petrum, non venturum Judam, non est ex merito S. Petri, sed est sors, id est Petro et fortuita et gratuita; at Deo est propositum et destinatum consilium. *Non video*, ait S. August. *ullum meritum, quo de universa impietate generis humani me potissimum elegisti ad salutem : ad tunicam Domini sorte perveni.* Idem in psal. 30. 16: *In manibus tuis sortes meæ. Sors*, ait, *non est aliquid mali, sed res est in dubitatione humana divinam indicans voluntatem.* Et mox : *Quid igitur est : In manibus tuis sortes meæ? Sortes dixit, quantum ego existimo, gratiam qua salvati sumus. Quare sortis nomine appellat gratiam Dei? Quia in sorte non est electio, sed voluntas Dei. Nam ubi dicitur, iste facit, iste non facit, merita considerantur : et ubi merita considerantur, electio est, non sors. Quando autem Deus nulla merita nostra invenit, sorte voluntatis suæ nos salvos fecit, quia voluit, non quia digni fuimus. Hæc est sors. Merito tunica illa Domini desuper texta, quæ significabat charitatis æternitatem, cum dividi à persecutoribus non posset, sors super eam missa est; ad quos pervenit, eos significavit, qui videntur ad sortem pervenire sanctorum. Gratia salvi facti estis per fidem*, ait Apostolus, *et hoc non ex vobis*, Ephes. 2. *vide sortem; et hoc non ex vobis, sed Dei donum est.*

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

BUCCELLA SICCA CUM GAUDIO MELIOR VICTIMIS CUM JURGIO : SERVUS SAPIENS REGET FILIOS STULTOS. DOMINUS CORDA PROBAT : DESPICIENS PAUPEREM DESPICIT DEUM : CORONA SENUM NEPOTES ; CELANS DELICTUM COMPARAT AMICOS : FATUUS IN STULTITIA CONFIDIT : STULTO INUTILES DIVITIÆ : ALTAM FACIENS DOMUM QUÆRIT RUINAM : OMNI TEMPORE DILIGIT AMICUS : AMICUS GAUDENS FLORIDUM FACIT CORPUS, TRISTIS EXSICCAT : IN FACIE SAPIENTIS LUCET SAPIENTIA : STULTUS TACENS REPUTABITUR SAPIENS.

1. MELIOR est buccella sicca cum gaudio, quam domus plena victimis cum jurgio. 2. Servus sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres hæreditatem dividet. 3. Sicut igne probatur argentum, et aurum camino : ita corda probat Dominus. 4. Malus obedit linguæ iniquæ, et fallax obtemperat labiis mendacibus. 5. Qui despicit pauperem, exprobrat factori ejus : et qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus. 6. Corona senum, filii filiorum : et gloria filiorum, patres eorum. 7. Non decent stultum verba composita : nec principem labium mentiens. 8. Gemma gratissima, exspectatio præstolantis : quocumque se vertit, prudenter intelligit. 9. Qui celat delictum, quærit amicitias : qui altero sermone repetit, separat fœderatos. 10. Plus proficit correptio apud prudentem, quam centum plagæ apud stultum. 11. Semper jurgia quærit malus : angelus autem crudelis mittetur contra eum. 12. Expedit magis ursæ occurrere raptis fœtibus, quam fatuo confidenti in stultitia sua. 13. Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo ejus. 14. Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum : et antequam patiatur contumeliam, judicium deserit. 15. Qui justificat impium, et qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum. 16. Quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit? Qui altam facit domum suam, quærit ruinam : et qui evitat discere, incidet in mala. 17. Omni tempore diligit qui amicus est : et frater in angustiis comprobatur. 18. Stultus homo plaudet manibus, cum spoponderit pro amico suo. 19. Qui meditatur discordias, diligit rixas : et qui exaltat ostium, quærit ruinam. 20. Qui perversi cordis est, non inveniet bonum : et qui vertit linguam, incidet in malum. 21. Natus est stultus in ignominiam suam : sed nec pater in fatuo lætabitur. 22. Animus gaudens ætatem floridam facit; spiritus tristis exsiccat ossa. 23. Munera de sinu impius accipit, ut pervertat semitas judicii. 24. In facie prudentis lucet sapientia : oculi stultorum in finibus terræ. 25. Ira patris, filius stultus : et dolor matris quæ genuit eum. 26. Non est bonum, damnum inferre justo : nec percutere principem, qui recta judicat. 27. Qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est : et pretiosi spiritus vir eruditus. 28. Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur : et si compresserit labia sua, intelligens.

1. MELIOR EST BUCCELLA SICCA (Theodot. *buccella per se,* scilicet sola sine obsonio) CUM GAUDIO, QUAM DOMUS PLENA VICTIMIS CUM JURGIO.] Hebr. *Melior est buccella sicca et pax in ea, quàm domus plena victimis jurgii;* Septuag. *Melior est buccella cum voluptate in pace, quàm domus multorum bonorum, et injustarum victimarum cum jurgio;* Syrus : *Melior est panis siccus cum tranquillitate, quàm domus plena victimis judicii,* id est victimis lite per judicem in judicio extortis; S. Ambros. lib. 2. Offic. cap. 21 : *Melior est panis in suavitate cum pace.* Pro *gaudio* hebr. est שלוה *salva,* id est pax, tranquillitas, salus, felicitas, prosperitas (unde Latinum *salve,* quo salutando apprecamur aliis salutem, prosperitatem et pacem) indeque gaudium ; nusquam enim est gaudium, nisi in tranquillitate et salute : sicut ex adverso nusquam est tristitia, nisi ubi est adversitas, dissidium et jurgium hominis, vel cum proximo, vel cum Deo, vel secum in mente. Unde clare Vatablus : *Melius est frustum siccum panis cum tranquillitate, quàm domus plena mactatis pecoribus cum contentione.*

Primo, R. Salomon sic exponit, q. d. Melius

egit Deus, cum domum suam, id est Jerusalem et templum, delevit per Chaldæos et Romanos, ac Judæos redegit ad inopiam, ut sicco pane ventrem satient, quàm cum permisit, ut in urbe et templo Judæi victimas jurgiis plenas sibi offerrent: nam, excisa Jerusalem et templo, finem sceleribus Judæorum imposuit. Verum hoc non tantum mysticum, sed et alienum ac violentum est. Excisa enim urbe Judæis non fuit *salva*, id est pax, salus et prosperitas, sed summa tribulatio et adversitas.

Secundo, Aben Ezra hunc versum connectit duobus præcedentibus: *Melior est patiens viro forti*, etc., q. d. Melior est ei, qui animum suum ab ira per patientiam coercet, buccella arida cum mentis tranquillitate, quàm domus plena jurgii et dissidii, quibus assidue ad iram concitetur fiatque impatiens. Rursus, solent fortes urbium expugnatores spoliis et deliciis affluere: quare beatiores videntur pauperibus multa patientibus. Verum refutat id Salomon, dicens: Melius est frustum cum pace quàm mensa opipara cum lite. Sic et R. Levi: Persequitur, inquit, pacis laudes, dissidiaque et rixas improbat, cum inquit satius esse ut quis sicco pane vescatur absque ullo obsonio, tranquillitate gaudens, quàm si jurgiis litibusque obvolutus, victimas carnesque ad satietatem comederet.

Tertio alii passim hanc gnomen ut independentem à præcedentibus, absolute et generatim accipiunt, q. d. Satius est pane arido vesci et frui pace, quam opipare convivari cum lite et jurgio. Victimæ enim lautiores et opiparas dapes et carnes significant; tales enim solebant Deo pro victima offerri, ac post oblationem et immolationem ab offerentibus comedi. Sacrificium enim concludebant epulo sacro et lauto, ut dixi Levit. 3. Ratio à priori est, quia pax et lætitia majus sunt bonum et præstantius omnibus deliciis: sicut ex adverso discordia et jurgia majus malum sunt, et pejora paupertate, et quavis cibi vilitate.

Audi S. Ephrem, tractatu de Patientia et consummatione seculi: *Melior est buccella panis in sale cum quiete et tranquillitate, quàm mensa sumptuosis instructa dapibus cum distractionibus et curis. Audi dicentem Dominum: Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego vos reficiam. Reficere te cupit Dominus à curis, ab ira, à tribulationibus atque distractionibus hujus seculi. Vult te liberum esse à gravi opere atque labore laterum Ægypti. Vult te in solitudinem adducere, hoc est ad sanctam quietem, ut vias tuas illuminet columna nubis, ut cibet te manna, pane scilicet tranquillitatis atque quietis; ut hæreditate percipias terram bonam, supernam nempe Jerusalem.* Et paulo ante vitæ quietæ commoda admirans, exclamat: *O quies, monachorum profectus! O quies, scala cœlestis! O quies, via regni cœlorum! O quies, compunctionis mater! O quies, pœnitentiæ conciliatrix! O quies, peccatorum speculum, quæ homini sua scelera atque delicta ostendis! O quies, quæ lacrymas nequaquam impedis! O quies, mansuetudinis procreatrix! O quies, humilitatis contubernalis ac socia! O quies, quæ ad pacificum statum hominem perducis!* Et nonnullis interjectis: *O quies, animæ securitas! O quies, jugum suave, et onus leve, reficiens, portansque portantem te! O quies, animæ ac cordis lætitia! O quies, oculorum et aurium, linguæque frenum! O quies, procacitatis interemptrix, et impudentiæ inimica! O quies, pietatis ac religionis mater! O quies, passionum carcer! O quies, omnis virtutis cooperatrix! O quies, voluntariæ paupertatis hospita et amica! O quies, Christi ager, fructus optimos proferens! O quies, divino timori conjuncta, murus ac propugnaculum decertare cupientium propter regnum cœlorum!*

Porro, quia triplex est pax et triplex lis, uti jam insinuavi, scilicet cum Deo, cum hominibus et secum, sive cum animo suo: hinc tripliciter hæc gnome exponi potest; primo de pace et lite cum hominibus, quam proprie et genuine hîc judicetur intendere Salomon, q. d. Melior est mensa frugalis cum pace, quàm opipara cum jurgio, ubi scilicet convivæ sint æmuli vel rixosi, qui tecum et cum aliis jurgentur et rixentur. Sic gnome hæc quasi parallela respondet illi c. 15: *Melior est vocari ad olera cum charitate, quàm ad vitulum saginatum cum odio;* pax enim superat omnes delicias, quarum sensum sopit exstinguitque lis et contentio; secundo, de pace et gaudio, quam secum habet mens sibi bene conscia, cui opponitur mens quæ secum ob remorsum assidue jurgatur et contendit; et sic erit hæc sententia similis ei, quæ præit prædicto loco: *Melius est parum cum timore Domini, quàm thesauri magni et insatiabiles.* Melius est enim cum lætitia mentis sibi bene consciæ pane sicco vesci, quàm habere domum refertam delicatissimis cibis; sed ob quos male partos mens inquieta est, et rixatur intra se. Veritatem hujus sententiæ experiuntur scrupulosi et anxii, quibus ob scrupulos ita mens laceratur et cruciatur, ut nullus ei cibus sapiat. Ita Hugo. Melior est, inquit, buccella sicca, id est modica substantia cum pace mentis, quàm multæ divitiæ cum cura et sollicitudine, quæ est jurgium mentis; tertio, Polychron. in Catena Græcorum exponit de pace et lite, quam mens per gratiam vel peccatum habet cum Deo, q. d. Præstat pauperem vitam agere in Dei gratia, quàm lautam in peccato Deique offensa; juxta illud Tobiæ ad filium, cap. 4. 23: *Pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum.* Aut, ut Polychron. Præstabilior est exigua cœlestis sapientiæ quæ pacem cum Deo affert, portio, quàm universa illorum sapientia, qui Deo adversantur. Porro hæc sententia, cum sit generalis, variis particularibus casibus aptari potest, ut litibus forensibus, domesticis, privatis et publicis.

Mystice Beda: q. d. *Melius est parva bona cum charitate facere sine scientia prædicandi (hoc est enim siccam esse buccellam) quàm magis effulgere virtutibus cum admistione discordiæ.*

Secundo, Baynus: Secretior erit *sensus*, ait, *si ad animæ dotes referatur, ut per buccellam siccam intelligamus Dei sapientiam in sacris litteris reconditam, de qua Paulus: loquimur sapientiam inter perfectos. Et quamvis sapientia hujus mundi seculari eloquentia suffarcinata, plenior et delicatior appareat hominibus; tamen, qui varietate scientiarum sunt inflati, superbire et litigare solent. Nam inter superbos semper sunt jurgia. Melior est igitur buccella sacræ paginæ cum tranquillitate animi.*

Allegor. R. Samuel Marochianus, libr. de Adventu Messiæ, et S. Thomas, opusc. de Sacramento altaris hanc gnomen exponunt de Eucharistia, q. d. Melior est buccella sicca, id est buccella Eucharistiæ sola, quàm omnes legis vete-

ris victimæ : vel buccella sicca, id est incruenta hostia Eucharistiæ, quæ cum mentis gaudio sumitur, melior, id est sapidior et præstantior, est, quàm omnes regum epulæ. Unde aliqui vertunt : *Melior est buccella desiccans.* Eucharistia enim desiccat omnes libidinis et concupiscentiæ humores, motus et æstus. Hugo vero : Melior est, ait, buccella Eucharistiæ sicca sine potu lacrymarum, sine pulmento devotionis, sine condimento contritionis, cum gaudio spei et mundæ conscientiæ, quàm domus plena victimis, id est quàm opera prudentiæ et mortificationis, quibus multa vitiorum animalia Deo mactantur cum jurgio, id est cum inimicitia Dei, vel cum jurgio, id est cum carnis rebellione; licet enim hoc bonum sit, prius tamen est melius.

Tropol. idem Hugo : *Melior est buccella sicca cum gaudio*, id est, inquit, melior est eleemosyna modica cum hilaritate, quàm multa et magna cum objurgatione et tristitia; secundo, q. d. Melior est modica pœnitentia cum mentis hilaritate, quàm magna corporis afflictio cum murmuratione. Unde S. Hieronymus : Melius est, inquit, paucos psalmos cum hilaritate animi canere, quàm totum Psalterium cum tristitia transcurrere. Hæc Hugo.

2. SERVUS SAPIENS DOMINABITUR (Arabicus : *dominatum tenet, obtinet*) FILIIS STULTIS, ET INTER FRATRES HÆREDITATEM (Arabicus : *partes*) DIVIDET.] Septuag. *Servus intelligens dominabitur dominorum stultorum* (Romani et S. Ambrosius loco mox citando : *reget dominos stultos*), *in fratribus autem dividet partes ;* Syrus : *dividet lucrum.* Pro *filiis stultis* Hebr. est מֵבִישׁ *mebis*, id est *filio pudefacienti*, scilicet patrem; Vatablus : *filio dedecoroso ;* Syrus : *filio confusione efficienti ;* Chaldæus : *filio impudenti*, aut potius *probrum concilianti;* Symmachus et Theodotus : *filio confundenti*, q. d. Servus sapiens ob sapientiam reget filios stultos sui heri, et ab eo institutus moderator et curator filiorum, vel etiam ut hæres ab eodem cum filiis allectus, inter eos dividet hæreditatem, quo colligendum relinquit, quod sapientia, id est prudentia et probitas, nobilior et præstantior sit libertate, utpote quæ adferat dominium, hæreditatem et libertatem. Salomonem secutus Siracides : *Servo sensato*, ait, *liberi servient*, Eccli. c. 10. 28. ubi hunc versum explicui : quare hîc iota non addam.

Vide S. Ambrosium in psalm. 104. ubi fuse docet solum sapientem esse liberum, ac proinde omnem insipientem esse servum; quia servit suæ insipientiæ ac concupiscentiæ, ac proinde par esse ut insipiens serviat sapienti et ab eo regatur, sicut Joseph, cum esset servus, ob sapientiam à Pharaone præpositus fuit toti Ægyto, Genesis 41 : *Contractus*, ait, *non mutat genus, nec sapientiæ libertatem adimit. Denique famulo sapienti multi* (*ut scriptum est*) *serviunt liberi : et est servus intelligens qui regat dominos stultos. Quem ergo magis liberum censes ? sola est sapientia libera, quæ divitibus pauperes præficit, et quæ servos propriis fenerare dominis facit, fenerare, non pecuniam, sed intellectum, fenerare talentum illius Dominici æternique thesauri qui nunquam corrumpitur.* Et inferius : *Sapiens enim semper liber est, semper honoratus, semper is qui præsit legibus. Sapiens ergo liber : quoniam qui ea facit quæ vult, liber est. Sed non omnis bonæ voluntatis, sed tantum sapientis est omnia quæ bona sunt, velle.* Et mox : *Sapiens nihil insipienter facit, sed sapienter omnia ; qui autem sapienter facit, nihil habet quod metuat. Metus enim in peccato est ; ubi autem nulla formido, ibi libertas ; ubi libertas, ibi potestas faciendi quod vult. Solus ergo sapiens liber est.* Et post nonnulla : *Est ergo sapienti et servire libertas. Unde colligitur ; quia stulto et imperare servitus est : et* (*quod pejus est*) *cum paucioribus præsit, pluribus dominis et gravioribus servit. Servit enim propriis passionibus, servit cupiditatibus suis, quarum dominatum nec nocte potest fugere, nec die, quia intra se dominos habet, intra se servitium patitur intolerabile.* Et rursum : *Servit igitur peccator formidini, servit etiam cupiditati, servit avaritiæ, servit libidini, servit malitiæ, servit iracundiæ, et videtur sibi liber ; sed magis servit, quàm si sub tyrannis positus. Illi autem liberi sunt, qui legibus vivunt, imo ipsi sibi lex sunt.* Citat deinde laudatque epist. Calani Gymnosophistæ ad Alexandrum Magnum : *Amici*, ait, *persuadent tibi manus et necessitatem inferre Indorum philosophis, nec in somnis quidem videntes nostra opera. Corpora transferes de loco ad locum, animos non magis coges facere quod nolunt, quàm saxa et ligna vocem emittere. Maximum ignis viventibus corporibus dolorem gignit et corruptionem, super hunc nos sumus ; vivi enim exurimur. Non est rex, neque princeps, qui extorqueat à nobis facere quod non proposuimus : nec similes sumus Græciæ philosophorum, qui verba pro rebus meditati sunt ad opinionis celebritatem. Nobis res sociæ verbis, et verba rebus ; res celeres, et sermones breves, in virtute nobis libertas beata est.* Deinde et Calano et philosophis præferens sapientes fideles, virgines et Martyres, subdit : *Apud nos autem et puellæ de mortis appetentia sublimes usque ad cœlum erexere virtutum gradus. Quid Theclam, quid Agnetem, quid Pelagiam loquar, quæ tanquam nobilia vitulamina pullulantes, ad mortem quasi ad immortalitatem festinaverunt? Inter leones virgo exsultavit, et rudentes bestias exspectavit intrepida. Et, ut nostra cum Indorum Gymnosophistis conferamus, quod ille verbis gloriatus est, S. Laurentius factis probavit, ut vivus exureretur, et flammis superstes diceret : Versa, manduca. Haud degener Abrahamidarum et Machabæorum concertatus puerorum, quorum alii super flammas canebant; alii, cum exurerentur, non rogabant ut parceretur ; sed invehebantur, ut amplius persecutor inflammaretur. Liber igitur sapiens. Quid autem sublimius sancta Pelagia, quæ vallata persecutoribus, priusquam tamen in eorum conspectum veniret, aiebat : Volens morior, nemo continget manu, nemo oculo protervo violabit virginem. Mecum feram pudorem, et mecum incolumem verecundiam, nullum prædones lucrum suæ capient insolentiæ. Pelagia Christum sequetur, libertatem nemo auferet, nemo captivam videbit liberam fidem, insignemque pudicitiam, et prosapiam prudentiæ.* Dixit, et fecit. Nam, ut lenonum manus effugeret, cum matre et sororibus in fluvium præcipitem se dedit, virginitatis æque ac martyrii victima, uti narrat idem S. Ambrosius, lib. 3. de Virgin. ubi asserit eam quindecim duntaxat fuisse annorum. Si sapiens dominatur ignibus, leonibus, eculeis, gladiis, aquis ipsique morti, quidni dominetur insipientibus, eosque sapienter regat et dirigat?

Mystice, S. Chrysostomus et Polychron. in Catena Græcorum : Servus, inquiunt, est po-

pulus Gentium, qui per Christi fidem sapiens effectus, dominatus est Judæis, ac hæreditatem Ecclesiæ cum eis ad Christum conversis divisit, imo eis divinorum mysteriorum et charismatum dispensator evasit; Beda vero : *Servit*, ait, *quilibet peccator, delictis suis subditus olim, qui post conversionem vitæ suæ sapiens effectus, atque flagrantissimo amore et dilectione Dei fervens, filiis stultis, hoc est quibusdam fidelibus, à charitate Dei post acceptam fidem tepescentibus, actu vel prædicatione sua eis prælatus dominatur; atque inter fratres perfectos scilicet sanctos, supernæ patriæ hæreditatem dividet.*

3. Sicut igne probatur argentum, et aurum camino : ita corda probat Dominus.] Hebr. *Conflans* (aurifex) *vel conflatorium argento, et fornax auro, et probat corda Dominus ;* vel clarius, ut Pagninus : *Sicut conflatorium* (probat) *argentum, et caminus aurum, sic corda probat Dominus;* et Tigur. *Ut excoctor argentum, et fornax aurum, ita explorat corda Dominus;* Septuag. *Sicut probatur in camino argentum et aurum, sic electa corda apud Dominum ;* Cassianus, collatione 7. capite 25 : *Ita elegit corda Dominus ;* Syrus : *Sicut conflatorio probatur argentum, sic corda scrutatur Dominus.* Ratio est: quia hæc cordium scrutatio pertinet ad plenam Dei scientiam et providentiam, qui exinde vocatur Cardiognostes. Salomon comparat Deum aurifici; sicut enim aurifex solus arte sua in camino, sive foculo conflatorio, per ignem probat aurum et argentum, sic Deus solus probat corda hominum. Sed quo foculo, qua fornace, quo camino conflatorio ?

Nota : *Probare* per metalepsin multa significat, scilicet primo, scrutari; secundo, perspicere; tertio, discernere; quarto, purgare, et separare purum ab impuro; quinto, judicare; sexto, eligere et præmiare, vel reprobare et punire. Sicut enim aurifex auri puritatem, vel impuritatem et mistionem, igne camini sui distillatorii scrutatur, perspicit et discernit, separando et purgando aurum à scoria, ac aurum eligendo, scoriam reprobando et rejiciendo : sic prorsus corda hominum probat Deus.

Igitur primo et genuine, caminus et ignis quo Deus probat corda omnium hominum tam bonorum quàm malorum, est acre examen mentis et intellectus divini, quo quasi igni efficacissimo probat, id est scrutatur, examinat, perspicit intimas cordium, id est mentium cogitationes, volitiones, intellectiones, atque discernit cujuslibet qualitatem, pondus et pretium ; quàm scilicet quælibet sit pura vel impura, quàm magni vel parvi valoris et meriti. Sicut enim aurum magni est pretii apud aurificem, sic corda hominum magni æstimantur apud Deum, utpote qui ea præ cæteris rebus creatis curet, probet, appendat, discernat, purget, judicet, præmiet vel puniat. Sic acre mentis divinæ examen igni et camino aurificis comparat Malach. cap. 3. 2 : *Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum; et sedebit conflans, et emundans argentum.* Hæc gnome ergo parallela est illi cap. 16. 2 : *Omnes viæ hominis patent oculis ejus ; spirituum ponderator est Dominus.* Hoc enim idem est, q. d. Spirituum probator est Dominus ; sed τὸ *ponderator* metaphoram petit à libra : τὸ vero *probator* vel *conflator* à fornace aurificis. Sic David recte factorum sibi conscius petit probari à Deo, ut ostendatur ejus conscientia : *Proba*, ait, *me, Domine, et tenta me, ure* (Hebr. *confla*, instar argentarii) *renes meos et cor meum*, psalm. 25. 2 ; et Job cap. 23. 10 : *Ipse*, ait, *scit viam meam, et probavit me quasi aurum, quod per ignem transit.*

Secundo, Deus probat corda hominum per suam legem et præcepta, perque suos doctores et prædicatores quasi per caminum ignis. Corda enim eorum, qui hisce pœnitendo et bene vivendo obediunt, sunt instar auri purgati ; qui vero non obediunt, sed in suis manent vitiorum fæcibus, instar scoriæ à Deo abjiciuntur et reprobantur. Hoc est quod ait Deus Jeremiæ, c. 6. 27 : *Probatorem dedi te in populo meo robustum ; et scies, et probabis viam eorum*, etc. *Defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum, frustra conflavit conflator ; malitiæ eorum non sunt consumptæ. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos.* Sic Deus probavit cor et obedientiam Adæ, jubens ut non comederet pomum scientiæ boni et mali ; et Abrahami, jubens ut immolaret sibi filium Isaac, Gen. 22. Sicut enim vi plumbi igne liquati secernitur aurum à fæce et scoria, sic vi præcepti secernitur obediens ab inobediente.

Tertio, caminus quo Deus probat corda hominum, est tribulatio ; hac enim boni per patientiam purgantur et accepti fiunt Deo ; mali vero per impatientiam sordescunt et displicent Deo. Hoc est quod dicitur Sap. 3. 6 : *Tanquam aurum in fornace probavit illos.* Et Eccles. 2. 5 : *In igne probatur aurum et argentum, homines vero receptibiles* (accepti, grati Deo) *in camino humiliationis.* Ubi multa de hoc camino dixi. Et Malach. 3. 3 : *Purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia.* Unde Septuag. hoc loco vertunt : *Sic electa corda apud Dominum*, vel, ut clare legit Auctor Catenæ Græc. : *Sicut argentum et aurum probatur in fornace, ita Dominus electorum corda explorat tribulationis igne.* q. d. Sicut aurifex in camino seligit aurum, et rejicit scoriam vi ignis liquatam et separatam ab auro; sic Deus eligit corda Sanctorum, quæ in igne tribulationis solida et constantia persti terunt ; impiorum vero, qui in ea instar scoriæ liquati defecerunt, respuit. Ita de tribulatione pulchre hanc gnome explicat Cassian. collat. 7. cap. 25 : *Cæterum*, ait, *corporaliter traditos Satanæ, vel infirmitatibus magnis etiam viros sanctos novimus pro levissimis quibusque delictis, cum in illis ne tenuissimum quidem nævum aut maculam, in illo judicii die patiatur invenire divina clementia, omnem cordis eorum scoriam, secundùm Prophetæ, imo Dei, sententiam excoquens in præsenti, ut eos tanquam aurum vel argentum ignitum, ad illam perpetuitatem nulla indigentes pœnali purgatione transmittat : Et excoquam, inquit, ad purum scoriam tuam, et auferam omne stannum tuum ; post hæc vocaberis civitas justi, urbs fidelis*, Isaiæ 1. *Et iterum : Sicut probatur argentum et aurum in camino, ita eligit corda Dominus.*

Quarto, caminus quo Deus probat corda est tentatio, juxta illud psalm. 16 : *Probasti cor meum ; igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.* Sic per hæreses et hæreticos probat fidem orthodoxorum, juxta illud Deut. 13. v. 1 : *Si surrexerit in medio tuî Prophetes*, etc., *et dixerit tibi : Eamus et sequamur deos alienos ; non audies verba Prophetæ illius : quia tentat vos*

Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis Deum, an non, in toto corde, etc.

Quinto, caminus, quo Deus omnium corda probat, id est examinat, dijudicat, eligit, et præmiat, vel reprobat et punit, est acre judicium, tum particulare, tum universale, quo Christus judex scrutabitur omnium conscientias, ac sanctas adjudicabit cœlo, sceleratas gehennæ. Sic Daniel, c. 7. v. 9, describens judicium Dei: *Thronus ejus*, ait, *flammæ ignis; rotæ ejus ignis accensus. Fluvius igneus rapidusque egrediebatur à facie ejus.* Hinc multi veterum, ut Origen. S. Basil. Lactant. S. Ambros. et Rupert. opinati sunt ignem verum à Deo positum esse ante cœlum, ut per illum omnes animæ sanctæ in cœlum ituræ transire cogantur, eoque probentur, et, si impuræ sint, purgentur, ut dixi 1. Corinth. 3. v. 12.

4. MALUS OBEDIT LINGUÆ INIQUÆ, ET FALLAX OBTEMPERAT LABIIS MENDACIBUS.] Hebr. *auscultat ad linguam pravitatis.* Nam מזין *mezin* ponitur pro מאזין *maazin*, ait Aben Ezra. Septuag. *Malus morem gerit linguæ iniquæ, injustus itidem labiis mendacibus attendit.* Ita Auctor Catenæ Græc. Sed Romani et S. Cyprian. lib. 1. epist. 3. contrarie legunt posteriorem partem hoc modo: *Justus autem non intendit labiis mendacibus;* Syrus: *Justus non audit linguam scelestorum.* Sed prior lectio consonat Hebræo, qui pro *fallax* habet שקר *sceker*, id est mendacium, fallacia; unde Chald. vertit: *Falsitas et accusatio in lingua perversa.* Verum Noster, Pagninus et alii accipiunt abstractum pro concreto: *Mendacium*, id est, mendax et fallax, qui scilicet assidue fallit et mentitur, qui mendaciis et fraudibus pascitur, iisque se oblectat et opplet. Unde Vatablus vertit: *Mendax obsequitur perniciosæ linguæ.* Sententia est clara, q. d. Malus obedit linguæ mala et iniqua proferenti, vel consulenti; quia hæc suo genio et ingenio, puta suæ malitiæ, conveniunt. Similiter mendax et fallax auscultat et obtemperat mendacia et fraudes suggerenti; quia mendax est, et mendaciis pascitur. Significat linguam superbam et fallacem captare animos sibi similes perversos et fallaces; illis enim facile sua persuadet; cum ex adverso fideles et veraces, qui student veritati, mendaces et fallaces cum suis mendaciis et fraudibus abominentur. Ita S. Cyprian. lib. 4. epist. 9. ad Florent.: *Incidisti*, ait, *sed tua crudelitate irreligiosa; incidisti, sed tua mente et voluntate sacrilega, dum incesta, dum impia, dum nefanda contra fratrem, contra sacerdotem facile audis, libenter credis, et aliena mendacia quasi propria et privata defendis; nec recorderis scriptum esse: Malus obaudit linguæ iniquorum, justus autem non intendit labiis mendacibus.*

Ad hanc sententiam pertinet id quod dicit S. Gregor. Nazianz. orat. 14. de pace: *Comœdia*, ait, *est hostibus mea tragœdia*, q. d. Adversos meos casus ita grate et jucunde accipiunt hostes mei, quasi inimicam, amœnam et jucundam histrionis comœdiam spectent. Sic B. Antiochus homil. 26. verba detractorum comparat cum manna, quod sicut manna cuique sapiebat id quod appetebat, sic et detractio audientibus sapiat pro cujusque affectu, bene scilicet, si male sit affectus ei cui detrahitur; male autem, si eidem sit additus et benevolus.

Docet hæc sententia valde custodiendas esse aures. Quare justus, ut justitiam servet, et iniquus non fiat, aures custodiat, ne audiat ea, quorum auditione ad obedientiam iniquitatis se præparat. Merito igitur S. Bern. ut ad aurium custodiam nos incitet ait: *Facile lingua labitur, nec minus facile illabitur cordi, ita ut multis inter loquendum minus profuerit, quod propriam cohibuerint, dum non caverint alienam. Utilis est frater, qui tibi loquitur, sapiens est Religiosus, ac timens Deum; plus dico: angelus est, et angelus lucis; etiam sic cave tibi, ne audias unde lædaris. Nec personam tibi velim suspectam esse, sed linguam, præsertim in sermocinatione communi.* Hæc S. Bernard. serm. de triplici custod. manus, linguæ et cordis.

Secundo, noster Salazar hanc gnomen explicat quasi intentantem pœnam iniquis et fallacibus; ostendit Salomon, ait, qua ratione Deus in malos atque fallaces animadvertere soleat. Nam quo par pari referat sic statuit, ut malus, qui in alios injurius est, malæ linguæ subdatur, et fallax item qui aliis imposturam facit, fallaci adjudicetur linguæ, ut ab illa decipiatur. Id sibi volunt illa verba, *obedit, obtemperat*, id est subditur, vel subjicitur; et eadem ratio est de verbis *audit et auscultat.* Unde S. Basil. hom. de ira, verba contumeliosa et fallacia comparat cum echo, quæ sonum acceptum repercutit et reverberat in auctorem: *Non enim*, ait, *sic echo in ipsos clamantes intempestive infringitur, sicut in hominem injustum et contumeliosum contumelia revertitur.*

Huic sententiæ Septuag. aliam subnectunt, quæ non est in Hebræo, Chald. Syro et Latino; estque hæc: *Ejus qui fidelis est, totus mundus divitiarum est; illius autem qui infidelis est neque obolus*, repete et supple, *est totus mundus*, q. d. Infideli totus mundus non valet obolum; infidelis pauper est, nec habet obolum, esto totum mundum possideret. Pro *mundus* græce est κοσμος, quod Compl. vertunt, *ornatus.* Unde Auctor Catenæ Græc. sic vertit: *Homo fidelis quidquid in pecuniis ornamenti est, id totum possidet; perfido autem ne obolus quidem suppetit.* Hanc gnomen explicat Cassian. collat. 24. c. 26. de centuplo, omnia propter Deum relinquentibus promisso: *Pro lætitia quoque illa, quam in unius agri ac domus possessione quis habuit, centuplo majore divitiarum gaudio perfruetur, qui in adoptionem transiens filiorum Dei universa quæ æterni sunt Patris, ut propria, possidebit, et affectu atque virtute ad imitationem veri illius filii proclamabit: Omnia quæ habet Pater, mea sunt*, Joan. 16: *Hæc jam cum illa pœnali distentionis ac sollicitudinis cura, sed securus ac lætus velut in propriis ubique succedet; audiens quotidie sibimet ab Apostolo prædicari: Omnia enim vestra sunt, sive mundus, sive præsentia, sive futura*, 1. Cor. 3. *Et à Salomone: Fidelis viri totus mundus divitiarum.* Sic et Didymus in Catena Græc. S. August. vero epist. 54. ad Macedonium sub finem, hanc gnomen citans, posteriorem ejus partem applicat usurariis. Additque: *Pecunia à malis male habetur, et à bonis tanto melius habetur, quanto minus amatur.* Locus hic S. Aug. translatus est in Jus Canon. et habetur 14. q. 4. cap.: *Quid dicam*, quod est penultimum. Idem S. August. l. 5. Confess. cap. 4. Deum alloquens: *Infelix homo*, ait, *qui scit illa omnia, te autem nescit; beatus autem qui te scit, etiamsi illa nesciat*, etc. *Sic fidelis homo, cujus totus mundus divitiarum est, et quasi nihil habens omnia pos-*

sidet, in hærendo tibi cui serviunt omnia, quamvis nec saltem Septentrionum gyros noverit; dubitare stultum est quin utique melior sit quàm mensor cœli et numerator siderum, et pensor elementorum, et negligens tuî, qui omnia in mensura et numero et pondere disposuisti.

S. Hieron. autem epist. 103. ad Paulinum, exhortans eum ad contemptum opum et mundi, sub finem sic ait: *Antiquum dictum est: Avaro tam deest quod habet, quàm quod non habet. Credenti totus mundus divitiarum est; infidelis etiam obolo indiget. Sic vivamus tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. Victus et vestitus divitiæ Christianorum sunt. Si habes in potestate rem tuam, vende; si non habes, projice. Totum Deo dedit, qui seipsum obtulit; facile contemnit omnia, qui semper cogitat se esse moriturum.* Porro credens sive fidelis est, qui omnem suam fidem et spem collocavit in Deo, credens et sperans quod Deus omnibus suis necessitatibus abunde providebit. Rursum fidelis est, qui fideliter Deo servit, ejusque jussis obedit, ac præsertim qui fideliter opes sibi à Deo datas in pauperes erogat, juxta legem et voluntatem Dei. Denique S. Ambr. lib. 5. epist. 25. ad Ecclesiam Vercellensem longiuscule ante finem: *Ille*, ait, *est dives in Ecclesia, qui pauperi, non sibi, dives est. In Ecclesia quidem fidelis dives est. Fideli enim totus mundus divitiarum est. Quid mirum si mundum fidelis possidet, qui possidet Christi hæreditatem, quæ pretiosior est mundo?* Et inferius: *Ille ergo dives est, qui fuerit hæres Dei, Christi cohæres*, etc. *Vultis divites esse? Estote pauperes. Tunc eritis per omnia divites, si fueritis pauperes spiritu. Non census divitem, sed animus facit. Pauper enim spiritu dicit: Portio mea Dominus*, etc., psalm. 118. Exemplum dat S. Malachiam S. Bern. in ejus Vita, utpote qui re pauper, sed spe in Deum dives ampla ædificabat monasteria. Audi S. Bern.: *Invenit Dei famulus in Dei marsupio, quod defuit suo. Merito quidem. Quid enim justius, quàm ut qui pro Deo non erat proprium, cum Deo iniret consortium, et marsupium unum esset amborum? fideli denique homini totus mundus divitiarum est. Et quid est ille, nisi quoddam marsupium Dei? Denique ait: Meus est orbis terræ, et plenitudo ejus. Inde est quod Malachias repertos argenteos multos non reposuit, sed exposuit. Nam totum munus Dei in Dei opus jubet expendi. Non suas, non suorum considerat necessitates, sed jactat cogitatum suum in Domino; ad quem utique recurrendum non dubitat, quoties necessitas postularit.* Interpres S. Ephrem. tract. de Timore Dei clare vertit: *Fidelis viri* (sunt) *omnes mundi divitiæ; at infidelis viri ne obolus quidem.*

Igitur fideli totus mundus divitiarum est. Primo, quia totus mundus creatus est à Deo ad usum fidelium, non infidelium; fideli ergo omnia debentur, infideli nihil. Secundo, quia fidelis utitur toto mundo non ad luxuriam, sed ad necessitatem, et ad Dei obsequium. Fideli ergo omnia fideliter serviunt, infideli nihil: sol enim fideli ministrat et servit; dum ei facem præfert ad Deo serviendum: ignis, dum eum calefacit: aqua, dum eum refrigerat: aer, dum per eum respirat: terra, dum eum sustentat: cibus, dum eum pascit: vestis, dum eum tegit; et ita de cæteris. Denique fidelis, sua sorte licet tenui contentus, ita tranquillus, lætus et alacer vivit ac si totum mundum possideret: è contra infidelis et avarus quo plus habet, eo plus desiderat. Tertio, Didymus in Catena Græc. Omnia possidet, inquit, qui propter Christum omnia aspernatur; fidelis enim celsior est mundo, ac mente in cœlo fixus omnia terrena velut sub pedibus posita premit et calcat. Vide S. Chrysost. hom. 12. in ep. 2. ad Corinth. Quarto, quia fidelis in singulis rebus creatis agnoscit, amat, gratias agit et laudat Creatorem à quo et ad cujus honorem conditæ sunt. Hæc autem Dei cognitio, amor, cultus, et laus sunt veræ opes mundi. Ita Didymus in Catena Græc. Quinto, quia fidelis toto mundo recte sancteque utitur ad suam salutem et Dei gloriam; infidelis vero et impius eo abutitur ad suas concupiscentias. Dives autem est, qui opibus uti scit; pauper, qui nescit. Sexto, quia fidelis possidet Deum, cujus est totus mundus; possidendo ergo Deum possidet omnia quæ Dei sunt, puta omnia quæ sunt in mundo. Septimo, quia fideli à Deo paratur beatitudo, et gloria cœlestis; hæc autem inter alias dotes continet dominium mundi. Beatus enim quilibet est dominus et rex mundi, imo Adam in paradiso fuit velut rex mundi. Hoc est quod ait Sapiens c. 3. v. 7: *Fulgebunt justi et tanquam scintillæ in arundineto discurrent. Judicabunt nationes, et dominabuntur populi.*

Quocirca S. Ambros. l. 2. de Abraham c. 7. exemplum hujus sententiæ statuit Abraham, cui Deus promisit dominium totius Chananææ. Ubi inter cætera docet Platonem et Stoicos ex hac gnome Salomonis accepisse suum illud axioma: *Sapientis sunt omnia. Quanto*, ait, *prior Salomon quàm Zeno Stoicorum magister, atque auctor sectæ ipsius? quanto prior quàm ipse philosophiæ pater Plato? quis autem sapiens nisi fidelis? sed forte dicas: Quomodo sapientis totus mundus est divitiarum? Respondeo: Quoniam ipsa natura dat illi sortem omnium, etiamsi ipse nihil possideat.* Addit vero sortem istam, quæ omnia ditione sua complectitur, ipsissimam esse sapientiam; sic enim ait: *Domina est et possessor omnium sapientia, quæ sua putat naturæ munera, quoniam in usum hominum data sunt, nec ullis indiget, etiamsi desint ei ad victum omnia. Nam si musicus organa, et medicus medicamenta necessaria, et naucleras quæ ad navis instrumentum necessaria sunt, aliquando non habeat, habet tamen eo ipso, quo possit his uti, etiamsi ad tempus usus eorum non suppetat; quanto magis sapiens suum judicat quidquid naturæ est, qui vivit secundùm naturam?* Igitur docet hîc S. Ambrosius sapientes, id est Sanctos, esto usum rerum opumque mundi sæpe non habeant, habere tamen dominium eorum quoddam quasi proprium et naturale ex institutione Dei, cum impii qui eorum usum habent, habeant dominium tantum civile, et, ut ita dicam, improprium, quia præter naturam et institutionem Dei id sibi vindicant. Et paulo ante: *Hinc tanquam ex fonte hauserunt Stoici philosophi illius dogmatis sententiam, omnia sapientis esse. Oriens enim et Occidens, Septentrio et Meridies portiones sunt universitatis; his enim totus mundus includitur: hæc, cum promisit Deus se daturum Abraham, quid aliud declarat nisi sapienti ac fideli præsto omnia deesse nihil? Unde et Salomon in Proverbiis ait: Ejus, qui fidelis est, totus mundus.* Et post nonnulla subnectit: *Denique Abraham, quando adhærebat ei Lot* (*hoc est deflexio morum*), *sortem tantam et tam amplam non acceperat. Ubi vero*

deflexionis ambiguo atque anfractu absoluto rectas virtutum semitas animæ suæ gressibus cœpit carpere, in omnem terram possessor mittitur. At rursus : *Ergo qui sapientiam meruerit, et non fuerit ancillæ filius, non peccati servus, sed Saræ illius minime servientis, sed principantis, filius bonæ stirpis, bonæ indolis, perfectæ titulo virtutis, hæreditatem acquiret totius universitatis,* etc.

5. Qui despicit pauperem, exprobrat factori ejus : et qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus.] Hebr. *Qui subsannat pauperem* (Vatablus : *qui illudit pauperi*), *probro afficit factorem ejus; qui lætatur in contritione, non erit innocens,* id est impunitus; Chaldæus : *Qui spernit pauperem, provocat iram Creatoris; et qui gaudet in interitu alterius, non erit innocens;* Syrus : *Qui ridet pauperem, iram ciet ejus Conditori; qui in ruina alterius gaudet, non reportabit misericordiam;* Septuaginta : *Qui irridet inopem, irritat* (Aquila, Symmachus et Theodot. *exprobrat*) *eum qui fecit illum; qui autem lætatur pereunte, non erit innocens; ille autem cujus viscera commovetur, misericordiam consequitur.* Quam ultimam partem Septuaginta addunt de suo; quia per antithesin tacite continetur in hemistichio præcedente. Auctor Catenæ Græcorum legit : *Qui deridet pauperem, irritat Deum, qui fecit illum; at qui afflicto lætus insultat, non erit impunitus.* Causamque subdit : Quia deridet sapientem Dei gubernationem, quæ fecit hunc pauperem et afflictum, ut tu illi condoleres, in illumque misericordiam exerceres. Quis ergo ita immanis, omnisque humanitatis ita oblitus fuerit, ut eum ludibrio habeat cui compati omni jure debebat? hæc Auctor ille.

Prior pars hujus sententiæ exposita est c. 14. v. 31. Posterior clara est, ejusque ratio est lex talionis; qui enim in ruina alterius lætatur, meretur parem, ut in eamdem vel similem incidat, ut pariter alii de ejus clade lætentur eique insultent, sicut ipse in aliorum ruina lætatus est, eisque insultavit. Exemplum est in Semei, qui Davidi Absalomum fugienti et profugo exprobravit et maledixit, ideoque à Salomone probrose occisus est, 3. Reg. 2. 44. Unde B. Antiochus, hom. 58. legens : *Et qui insultat patienti, non erit innocens*, sic ait : *Ne igitur, dilectissimi, committamus ut aliquando insultemus proximorum malis, ne nos in easdem sinat Dei providentia semel et iterum devolvi calamitates.* Ac deinde alia ratione idipsum confirmat : *Etenim si pes, ait, forte illisit, aut labatur, num insultabit manus? sane res hæc in diversum abit; nam olei infusione aut emplastro pedi medetur. Si quidem unum corpus sumus, nihil minus consentaneum rationi sit, quàm unum aliquod corporis membrum, quod nonnihil affictetur habere derisui, ac proinde eidem insultare. Potius enim conveniebat misereri afflicto, et pio compassionis affectu condolescere et congemiscere.*

6. Corona senum, filii filiorum : et gloria filiorum, patres eorum.] Septuag. pro *gloria* vertunt καύχημα, id est *gloriatio*, q. d. Glorientur filii quod sapientes et probos habuerint patres, sicut vicissim glorientur patres, quod filios post se probos et virtutis suæ hæredes relinquant. Unde Tigur. vertit : *Decus liberorum sunt patres ipsorum;* Vatablus : *Nepotes sunt ornamento senibus.* Pro *corona* Syrus vertit : *laus;* Chaldæus : *pulchritudo;* R. Salomon et Aben Ezra exponunt, q. d. Avorum et senum diadema sunt nepotes, quos recto virtutis tramiti insistentes aspiciunt : parentes probi vicissim probis filiis gloriam conciliant. Addit R. Levi potius avos coronari nepotibus quàm patres filiis; quia avi brevi morituri magis amant suam similitudinem, quæ in nepotibus perdurat; patrum vero amor non ita redundat in avos, sed gloria filiorum sunt ipsimet parentes. Monet ergo hæc gnome parentes ut studiose curent educari filios et nepotes; ac vicissim hos monet ut parentes et avos debito prosequantur honore. In laudem enim senum insignem cedit, quod filios et nepotes ita educarint, ut ab iis constipentur et honestentur. Unde S. Ambros. in cap. 1. S. Lucæ : *Divinum*, ait, *munus fecunditas est parentis. Agant itaque patres gratias, quia generaverunt; filii, quia generati sunt; matres, quia conjugii præmiis honorantur; stipendia enim militiæ suæ filii sunt.* Porro *corona* datur parenti; filiis vero *gloria;* quia parentes sunt quasi principes filiorum, et quasi reges familiarum suarum. Unde Aristot. 8. Ethic. c. 10 : *Societas*, ait, *patris ad filios regni præ se fert effigiem; nati namque patri sunt curæ. Hinc et Homerus Jovem patrem appellat.* Et c. 11. docet jus paternum in filios esse regium. *Senum* ergo *corona*, hoc est ornamentum, est, quod non tantum filios, sed et filios filiorum habeant, per quos securiores fiunt de posteritate, per quam immortales quodam modo sunt futuri, qui jam mortem vicinam agnoscunt, de qua immortalitate posteritatis nonnihil dubitant senes, cum filios absque liberis vident. Unde Judæorum benedictio erat videre filios filiorum, juxta illud psal. 127 : *Videas filios filiorum tuorum, pacem super Israel.* Vicissim patres sunt gloria et decus filiorum, quia eorum virtus et nobilitas ornat filios, et honorem conciliat. Accedit quod mores et actiones filiorum tribuuntur parentibus, utpote eorum generatoribus, educatoribus et magistris. Quare, sicut pravi mores filiorum redundant in dedecus parentum, ita vice versa, eorum virtutes ad parentes, quasi primos ipsorum auctores referuntur.

Secundo, hac gnome significat Salomon præmium, et quasi coronam bene actæ sanctæque vitæ parentum, esse senium, si videlicet ad tantam ætatem perveniant, ut videant filios filiorum, id est nepotes, in tertiam et quartam generationem se instar coronæ circumdantes; unde vicissim præmium filiorum et nepotum bonorum esse, si patres et avos diu habeant superstites. *Gloria* ergo *filiorum patres eorum*, hoc est, hoc præmium, hanc gloriam solet Deus retribuere filiis probis et morigeris, quod videant patres diu superstites, quod summe fortunatum censet Plato, l. 3. de legibus. Hoc enim signum est patres à filiis benigne et commode haberi; reverentia enim filiorum, qua parentes fovent, colunt, alunt, parentibus lætitiam indeque longævitatem conciliat. Vice versa durities et impietas filiorum, qui patres spernunt, deserunt, dureque tractant, eis mœstitiam citamque mortem affert. Hoc autem ingens est filiorum dedecus et probrum, sicut prius ingens est eorum decus et gloria. Quare tacite hìc monet patres Salomon ut filios bene educent; ac vicissim filios, ut ipsi bene educati talionem reddant parentibus, eosque senescentes colant et alant; sic enim utrisque accedet dignitas, honor et gloria instar coronæ.

Tertio, Salomon dat stimulum parentibus,

æque ac filiis ad omnem probitatem, eo quod probitatis decus et honos utrorumque non sistat in ipsis, sed ad alterutros promanet. Probus ergo esto, ô pater, non tibi soli, sed et filiis; quia probitatis tuæ decus non in te sistit, nec te tantum, sed et filios tuos honoratos efficiet. Vicissim probi estote, ô filii, quia probitatis vestræ fama non ad vos solos, sed et ad parentes pertinet : quos si secus feceritis, insigni infamia afflabitis. Fama enim et infamia parentum est fama vel infamia filiorum, et vice versa; pater enim et filius civiliter unum quid censentur, et quasi una persona œconomica.

Allegorice Beda : *Senes*, ait, *dicit Patriarchas et Prophetas, qui à filiis filiorum, hoc est, à successoribus Apostolorum digna laude celebrantur ; et gloria est prædicatorum novi Testamenti, quod filii veterum patrum esse meruerunt.*

Tropol. per *parentes* accipe Prælatos, Pastores, Doctores Prædicatores; per *filios*, plebeios, discipulos, etc. Ita Auctor Catenæ Græcorum : *Senum*, ait, *hoc est doctorum sapientumque virorum, corona et ornamentum sunt auditores dicto obsequentes, othodoxæque Ecclesiæ alumni.* Sic sanctus Paulus Philippenses à se conversos, c. 4. 1; et Thessalonicenses, epist. 1. c. 2. v. 19, vocat suum gaudium, suam coronam, suam gloriam. Vide ibi dicta.

7. NON DECENT STULTUM VERBA COMPOSITA, NEC PRINCIPEM LABIUM MENTIENS.] Pro *stultum* Hebr. est נבל *nabal*, quo nomine appellatus fuit maritus Abigail, stultus simul et avarus. Unde Hebræi nonnulli apud Baynum vertunt : *Avaro non convenit labium excessivum, nec liberali labium mentiens*, q. d. Avarus, quia sordidus, in dando non excedit, sed pauca promittit et donat; at liberalis, uti liberalis est in promittendo, sic et non mentitur, sed fideliter et liberaliter præstat ea quæ promisit. Pro *composita* Hebr. est יתר *iether*, quod significat excellentiam, dignitatem, residuum, superfluum, superabundantiam, expansionem, extensionem, qualis est in chorda et fune. Unde *iether* chordam quoque et funem significat. Hinc Noster vertit; *composita*, scilicet apte complicata et contorta instar funis vel chordæ, quæ in cithara apte composita compositum et modulatum edit concentum. Unde primo R. Salomon vertit : *Non decent stultum verba gloriosa et superba, quanto minus principem labia mendacii;* secundo, Chaldæus : *Non decet insipientem labium excessivum, neque principem labium mendacii;* tertio, Pagninus : *Non est decora stulto lingua excellentiæ;* Tigurin. *Magnificus sermo;* alii : *Sermo dignitatis* vel *auctoritatis;* quarto, Cajetanus : *Non decet stultum labium superfluitatis;* quinto, Septuag. *Non congruunt stulto labia fidelia, neque justo labia mendacia.* Sic et Syrus. Jam

Primo noster Salazar sic explicat, q. d. *Stultum*, id est hominem vilem et abjectum, non decent *verba composita*, id est ficta et fallacia, imo hæc illi probro et contumeliæ verti solent, quanto magis eadem non decent principem, q. d. Si probro vertitur homini vili mentiri et fallere, quanto magis idipsum probrosum erit principi ? *Componere* enim subinde idem est quod fingere, ut Daniel. 2 : *Quod interpretationem fallacem et deceptione plenam composueritis ;* inde *composita verba* vocantur ficta et fraudulenta. Verum Hebr. *iether* non significat ficta vel fallacia.

Secundo R. Salomon, Cajetanus et alii explicant, q. d. Non decent stultum verba excellentiæ, superfluitatis vel superabundantiæ, hoc est jactantiæ, quod scilicet sibi plus arroget quàm par est, ac videatur sibi præ aliis sapere, velitque præ omnibus audiri, probari et laudari. Vice versa, non decent principem verba mendacii; quia hæc illo indigna sunt, eumque vilem ac scurris similem efficiunt. Igitur, sicut non decet quod vilis et stultus se jactet et exaltet per verba tumida et superba : sic vice versa, non decet principem, qui summus est, ut per verba vilia et vana, præsertim mendacia, se in vulgus, imo infra vulgus, deprimat et abjiciat.

Tertio, optime Noster vertit *verba composita:* hæc enim sunt verba dignitatis et excellentiæ, q. d. Sicut stultum non decent sermones graves, compositi, magnifici, cum animum habeat levem, incompositum, abjectum et fatuum : ita vicissim principem non decent verba incomposita, præsertim mendacia. Sicut enim cor principis debet esse verax, fidele, grave, moderatum, prudens, compositum : sic pariter decet ut verba ejus sint veracia, fidelia, gravia, moderata, prudentia et concinna. *Verba* enim *composita* sunt, quæ habent dignitatem, auctoritatem et pondus, quæ proinde non à stulto, sed à sapiente vel doctore vel principe proferri par est. Unde cap. 26. 7. dicitur : *Quomodo pulchras habet frustra claudus tibias ; sic indecens est in ore stultorum parabola.* Et c. 25. 11 : *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Hinc Lyran. per *verba composita* intelligit legationem, ut sit metalepsis, q. d. Non est decens ut stulto imponatur aliqua legatio ad viros graves vel principes, in qua oportet habere verba composita. Huic expositioni affinis est versio Septuag. et Syri : *Non congruunt stulto labia fidelia, neque justo labia mendacia.* Nam, ut ait Polychron. in Catena Græc. *Uterque cogitationibus suis dissentanea loquitur.* Ubi clara est antithesis, q. d. Sicut stulti, id est impii, solent in verbis esse infidi, multaque mentiri et fallere : sic vicissim justi abominantur mendacia, studentque in verbis esse veraces et fideles : illi enim cum improbitate perdiderunt conscientiam et famam, hi cum probitate utramque firmiter tuentur et servant.

Porro mendacium probrosum est omni homini, sed maxime principi. Primo, quia majestatem principis decet veritas, fidelitas et veracitas; majestatem ergo suam ac seipsum lædit, si mentiatur. Nam ut sapienter ait S. Cyprian. lib. 1. ep. 3 : *Hæc est vera dementia non cogitare, nec scire quòd mendacia non diu fallunt ; noctem tandiu esse, quandiu illucescat dies ; clarificato autem die, et sole oborto, luci tenebras et caliginem cedere, et quæ grassabantur per noctem latrocinia, cessare.*

Secundo, quia populus et resp. nititur et regitur verbo principis : quòd si illud mendax et fallax deprehendat, omnem ei fidem et fiduciam, æque ac auctoritatem et obedientiam derogabit.

Tertio, quia princeps quod semel dixit, sanxit, promisit, dedit, hoc honeste et juste retractare nequit : imo, si mentiatur et fallat, sæpe injuriam et damnum grave subditis irrogabit. Hinc Græcorum Imperatores in inauguratione solemniter jurabant se, remota fallacia, dicturos veritatem, uti testatur Curopalata de

Officio palat. Debet enim princeps veritatis non tantum esse assecla, sed et tutor ac patronus. Recte Aspar Leonem imp. quod promissis non stetisset, veste prehensum objurgavit, dicens quod nefas esset purpura amictum mentiri. Ita Zonaras tomo 3.

Quarto, quia *mendacium vitium est servorum*, ait Aristot. Ergo dedecet ingenuos, præsertim principes, qui sunt vicarii Dei, ac Deum, qui est prima veritas ipsaque fidelitas, in terra repræsentant. Quocirca S. Thomas, opusc. de Principum eruditione, multis probat principi amandam esse veritatem, itemque abominandum mendacium ut venenum. Idem censuere Philosophi. Thucydides, l. 4 : *Iis*, ait, *qui in dignitate sunt turpius fraude honesta circumvenire aut lædere, quàm vi aperta.* Et Silius, l. 14 :

Optimus ille
Militiæ, cui postremum est primumque tueri
Inter bella fidem.

Idem, lib. 2 :

Nec rumpite fœdera pacis,
Nec regnis postferte fidem.

Hinc Agesilaus rex Spartæ adeo horrebat mendacium, ut rogatus audire quemdam qui philomelæ melodiam mentiebatur, noluerit, ne mendaci etiam cantioni assentiri videretur.

Impia ergo est illa politicorum vox apud Euripidem : *Jus, regnandi gratia, violandum est, aliis rebus pietatem colas.* Sicut enim fides stabilit Rempubl., ita perfidia evertit. Rursum, si tollis fidem inter homines, tolles et fidem ac religionem in Deum, faciesque atheos.

Aristoteles rhetor. ad Alexand. cap. 18. monet principes *non pejerare, timentes et divinam ultionem et humanam infamiam.* Cicero l. 3. Offic. *Nec ulla res*, ait, *vehementius rempublicam continet, quàm fides.* Idem, orat. pro Roscio Com. *Perfidiosum et nefarium est fidem frangere, quæ continet vitam.* Nam, ut ait Aristot. rhet. ad Theodect. lib. 1. c. 15 : *Infirmatis violatisque pactis tollitur inter homines commerciorum usus.* Quocirca Romani in Capitolio vicinam Jovi aram Fidei posuere, ait Cato Censorius. *Fides enim*, inquit Seneca ep. 89, *sanctissimum humani pectoris bonum est.* Divinius vero Silius, ad fidem, eam hisce elogiis celebrat :

Ante Jovem generata, decus divûmque hominumque,
Qua sine non tellus pacem, non æquora norunt :
Justitiæ consors, tacitumque in pectore numen.

Denique Alfonsus Aragon. rex, teste Panormit. lib. 1. de Gestis ejus, probabat illum principem, *cujus simplex verbum tantum ad fidem valeret, quantum privatorum hominum jusjurandum.* Idem dictitabat : *tanto privatis hominibus reges meliores esse debere, quanto honoribus et dignitate antecellerent.*

8. GEMMA GRATISSIMA, EXSPECTATIO PRÆSTOLANTIS : QUOCUMQUE SE VERTIT, PRUDENTER INTELLIGIT.] Pro *exspectatio præstolantis* Hebr. est שוחד *schochad*, id est munus, sive donum. Ergo Hebr. sic habent : *Lapis gratiæ munus in oculis heri ejus* (habentis illud) *ad omne quod respexerit prudenter aget;* Chald. *Lapis muneris gratia est in oculis ejus; qui tollit eum ad omnem locum quò se vertit, prudenter agit;* Symmach. *Pondus gratiarum ;* Septuag. *Merces gratiarum*, inquiunt, *disciplina his qui utuntur ; quocumque se verterit, prosperabitur.* Hebr. enim שכל *sachal* significat primo, *intelligere;* secundo, *prosperari;* tertio accipiendo ש pro ס (quia hæ duæ litteræ ejusdem soni sunt et potestatis) *infatuari.* Unde aliqui vertunt : *Lapis gratiæ munus in oculis habentis* (accipientis) *illud; quocumque se verterit, infatuabitur.* Munera enim excæcant et infatuant insipientes, juxta illud : *Munera excæcant oculos sapientum, et mutant verba justorum*, Deut. 16. 19. Vatabl. *Grata gemma est munus in oculis eorum qui ipsum possident; quoquò se verterit, prosperabitur*, id est, *in quamcumque volet partem, corda judicum vertet et inclinabit munus illud.* Sic et Pagnin. Baynus et alii.

Igitur ex Hebræo clarus est sensus, q. d. Munus vel donum est instar gemmæ gratiosæ, quæ rapit ad se oculos et corda accipientium, eoque flectit, quo dator muneris vult, ut litem vel causam etiam parum æquam obtineat, juxta illud :

Munera, crede mihi, placant hominesque deosque.

Unde R. Levi : *Munera*, ait, *velut gemmæ gratissimæ accepta sunt iis quibus donantur, perinde ac si essent lapilli pretiosi ei qui illis exornatus est, gratiam conciliantes. Quare cuicumque rei se liberalis adjungat, felicissime illi succedit.* Aben Ezra vero per herum vel dominum accipiens non accipientem, sed dantem munera : *Sicut lapis pretiosus*, ait, *eorum animos rapit à quibus conspectus fuerit, ita munera dominis suis, à quibus nimirum missa fuerint, gratiam conciliant : cum enim munus excipere nefas sit, qui illud accipit, muneris dominus dici nequit.* Pressius Cajetan. Munus, inquit, judici vel principi donatum ejusdem gratiam conciliat, atque idipsum intelligere et sentire eum cogit, quod intelligit et sentit is qui donavit, sive justum illud sit, sive injustum. Atque sic explicari potest versio Vulgata, ut *exspectatio præstolantis* vocetur munus, quod accepturus exspectat et præstolatur. Unde Baynus : *Pendet*, ait, *hæc gnome ex præcedenti : non decet principem labium mendax; sed miram gratiam conciliat, præstare beneficia quæ pollicetur, imo munera omnibus favorem et gratiam pariunt. Nam gemma vel lapis pretiosus est gratus omnibus spectantibus, sic est munus in oculis præstolantis, sive* (*ut est in Hebræo*) *domini sui, hoc est illius qui recipit illud. Et quocumque se verterit, sive ad quemcumque locum respexerit ille qui munera largitur, prospere aget, et quod molitur, assequetur.*

Noster Salazar ingeniose per gemmam gratissimam accipit gemmas pellucidas, per quas intuens omnia occurrentia jucunde spectat. Sic D. Isidor. lib. 16. Etymol. c. 7. tradit Neronem gladiatorum pugnas, interposito virenti smaragdo, spectare solitum : ex quo fiebat ut cuncta eodem colore imbuta ejus oculis sese offerrent, et jucundius spectaculum redderetur. Ait ergo Salomon : *Lapis gratiæ munus oculis domini ejus*, q. d. Donum judici aut principi collatum, ad instar est lapidis pretiosi, pulchri, et perlucentis oculis objecti ; quia sicut hic suo colore cuncta inficit, et jucunda reddit, sic etiam donum ob oculos positum suo item colore causam donantis imbuit, efficitque ut justior et cum æquitate conformior inspicienti appareat.

Idem, per gemmam gratissimam, accipit gemmam quæ gratiam et amorem conciliat, qualem esse sapphirum asserit S. Epiphan. l. de Gemmis, et jaspidem S. Isidorus. Talem quoque

esse hyacinthum vete res opinati sunt. Unde de quinta hyacinthorum specie quæ ad crystallum accedit, sic scribit Plinius l. 37. c. 9 : *Tales aliqui malunt pæderotas vocari, alii anterotas, multi Veneris gemmam, quod maxime videtur decere et specie et colore extremo gemmæ.* Addit Magos credere prodesse reges adituris. Sic adamas perhibetur iram comprimere, et conjugum amorem fovere, ideoque reconciliationis gemma vocatur, ait Anselmus Boetius lib. 2. de Gemmis c. 4. Idem, c. 177, asserit umbilicum Veneris (nomen est gemmæ instar conchylii) à Venere nomen habere, quod gratiam et amorem conciliare credatur. Dico credatur, quia multæ gemmarum vires vulgo creditæ, sunt fabulosæ et falsæ.

Sensus ergo est, q. d. *Lapis gratiæ* (seu *benevolentiæ*) *munus in oculis domini*, id est, perinde munus principi oblatum gratiam illius allicit, sicut gemma aliqua pretiosa ex his quæ excitandi amorem et benevolentiam secretam conciliandi vim habent, q. d. Princeps donum alicujus manu accipiens, quasi annulum manui suæ inserit, inclusa gemma aliqua ex his quæ benevolentiam et amorem cordi inspirant.

Ad hæc *lapis gratiæ* appellari potest *magnes* lapis, qui, ob vim quam habet ferrum ad se trahendi, amori atque gratiæ tribui solet; unde apud veteres id nomen sortitus est, ut vocetur *lapis amoris*, atque Græcos magnetem ἔρωτα, id est amorem, appellare solitos, auctor est Pollux, q. d. Munus, utique principi collatum, non aliter ejus gratiam et benevolentiam trahit, quàm magnes ferrum. Mira sane, arcana et pene inscrutabilis est vis magnetis in trahendo ferro, adeo ut *magnes* nonnullis dici videatur quasi *magnus;* licet Plin. lib. 36. 17. ab inventore ita dictum censeat, Lucretius vero à loco, puta à Magnesia in qua oritur. Sic enim canit :

Quem magneta vocant patrio de nomine Graii,
Magnetum quoniam patriis in finibus ortus.

Similis vis trahendi et conciliandi animos est in donis et muneribus, ut videantur ipsa esse viva et animata, perinde ac Thales, eumque secutus Cardanus, censuit magnetem esse vivum et animatum : vis enim movendi se, inquit, animam ostendere videtur, licet hoc recte confutet Scaliger, et noster Nicolaus Cabeus lib. 2. de Magnete, c. 2. Rursum sicut vis magnetis augetur mole : quo enim major est magnes, eo majora trahit ; sic et dona quo majora sunt, eo magis animos vinciunt. Insuper sicut vis magnetis frangitur, et quasi marcescit frigore, glacie, imbre, ac præsertim si diu existat sub aquis, vel in loco humenti, uti docet Cabeus l. 4. c. 25. ac rationem assignat; negat vero hanc vim infringendi magnetem allio, cui multi eamdem attribuerunt, sed falso : ita donorum vis infringitur, si ab animo frigido, tepido, et quasi aqueo promanent : donum enim ab animo donantis æstimationem, vim et pondus accipit; animus ergo amore et benevolentia donum æquet, imo superet, idque vultu et verbis hilaribus significetur : hæc enim animi sunt indices. Denique Symmach. pro *gemma*, vel, ut Hebr. est *lapis*, vertit, *pondus* (olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus) *gratiæ munus*, q. d. Sicut pondus libræ lancem cui imponitur degravat, facitque eam lancem oppositæ præponderare, sic munus datum judici lancem voluntatis ejus, indeque justitiæ, degravat, et ad se trahit, facitque ut parti adversæ præponderet, eaque videatur æquior et justior.

Denique R. Salomon per *munus* accipit orationes, quæ quasi munus Deo offeruntur, q. d. Quando homo Deo offert munus precum, id Deo velut gemma pretiosa gratum est : quare omnium quæ postulant felicem successum ei concedet. Verum hoc mysticum est munus.

Versio vero Vulgata, quæ pro *munus* vertit, *exspectatio præstolantis*, esto eodem modo exponi possit, uti jam dixi, proprie tamen significat rem quæ exspectatur, q. d. Cum res (v. g. donum, beneficium, dignitas, victoria, prosper successus, etc.) quam quis avide exspectavit, diuque præstolatus est, impletur et advenit, ita recreat et satiat ejus animum, ac si gemmam gratissimam et pretiosissimam adeptus esset : quare antequam illam adipiscatur, dum adhuc illam exspectat, quocumque se vertat, prudenter intelligit, id est prudenter et intelligenter se gerit, ut illam quam tam avide exspectat, assequatur. Aut, ut Jansen. q. d. Res exspectata à præstolante magni fit ab illo, estque in oculis ejus velut gemma gratissima : itaque quocumque se talis exspectans vertit, et quidquid aggreditur, aut quocumque divertit, prudenter se gerere studet, ut re desideratissima non fraudetur, sed eam aliquando assequatur, juxta illud c. 13. 12 : *Spes, quæ differtur, affligit animam ; lignum vitæ desiderium veniens.* Hinc patet radix, et quasi ratio à priori, hujus sententiæ, nimirum quod desiderium sit in anima id quod fames est in stomacho. Sicut ergo famelico gratissimus est cibus, quo famem exsatiat ; sic desideranti gratissimum est potiri re desiderata : quia illa desiderium et famem animæ explet. Addit Jansen. videri nostrum interpretem pro שוחד *scochad*, id est munus, legisse שוחר *scochar*, id est, res mane quæsita : hæc enim est *exspectatio præstolantis;* quod enim quis præstolatur, hoc summo mane quærit et procurat : nam radix שחר *scachar* significat manicare, mane surgere, mane quærere. Verum non est necesse huc confugere, præsertim quia *scochar* Hebr. non est in usu. Igitur Hebr. ad verbum habent : *Lapis gratiæ munus in oculis dominorum ejus*, hoc est, munus quod domini semper in oculis et amore habent, quod præstolantur et exspectant avide. Nam quod quis amat et desiderat, hoc jugiter oculis intuetur ; hoc ergo est *exspectatio præstolantis.*

Nota Hebr. השכיל *haskel*, id est intelligere, sæpe in Scriptura significare prudenter agere, uti hoc loco vertit Chaldæus studiose operari, sedulo et vigilanter alicui rei incumbere ; ut psal. 40. 1 : *Beatus vir qui intelligit super egenum et pauperem ;* id est, beatus est, qui cogitat, ut vertit Chald. seduloque intendit ut ægroto et pauperi prospiciat. Ps. 13. 2 : *Ut videat si est intelligens* (intelligenter et sapienter agens), *aut requirens Deum.* Ps. 35 : *Noluit intelligere ut bene ageret*, id est noluit serio intendere et incumbere bonis actionibus ; et alibi sæpe. Denique שוחד *scochad*, id est munus, in Scriptura subinde significat mercedem, uti hic vertunt Septuag. Merces enim est quasi munus et præmium labori congruum et debitum, ut sensus sit, q. d. Merces in oculis laborantis est, quasi speciosissima gemma quæ eum ad strenue laborandum incitat; quare quocumque se vertit,

id est, quidquid ex pacto et conventione laborando agit prudenter et exacte obit, ut mercedem adeo optatam consequatur; quam proinde illi conductor illico peracto labore præstet oportet, si ejus merito, voto et exspectationi satisfacere velit.

Hinc anagog. Beda per gemmam gratissimam accipit præmia cœlestia; sic enim ait: *Qui præmia futura fideliter exspectat, quasi gemmæ splendidissimæ possessione lætatur. Nam et in Evangelio negotiator sapiens pro acquisitione pretiosæ margaritæ, id est, desiderio cœlesti, omnia quæ habuit vendidit; talisque exactor sive adversa, sive prospera, contigerint, à sua intentione non flectitur, prudenter intelligens, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*

Porro Septuag. pro *gemma* vertunt, *disciplina;* quia hæc est gemma cœlestis et præstantissima, imo margarita Evangelica de qua Christus Matth. 13. 46; nisi quis dicat Septuag. pro אבן *eben*, id est lapis, gemma, legisse הבין *haben*, id est intelligere, et intelligentia, sive doctrina et disciplina. Sic ergo Septuag. vertunt: *Merces gratiarum disciplina his qui utuntur; quocumque se verterit, prosperabitur;* vel, ut clarius Auctor Catenæ Græcorum: *Gratiarum virtutumque merces, iis præsertim qui recte ea utuntur, est morum doctrina. Quocumque autem ejusmodi doctrina instructus sese verterit, prospere semper incedet.* Quod Polych. ibidem sic exponit: *Disciplina moralis est virtutum merces, quas gratiarum nomine hîc appellat. Qui igitur virtutum curriculum confecerit, ille moralem sapientiam quasi laborum insumptorum mercedem consequetur.* Alii vero sic explicant: *Disciplina est merces gratiarum*, id est, disciplina mercedem gratissimam, vel amplam gratiarum virtutumque mercedem, affert iis qui ea utuntur, eamque opere exercent. Denique noster Alvarez de Paz tract. de Perfectione, per gemmam gratissimam accipit perfectionem virtutum, quam fideles et Sancti avidissime præstolantur, et ad eam totis animi viribus contendunt, ideoque in omnibus cogitatis, dictis et factis prudenter se gerunt, cavensque ne vel in minimo à via virtutis deflectant.

9. QUI CELAT DELICTUM, QUÆRIT AMICITIAS; QUI ALTERO SERMONE REPETIT, SEPARAT FOEDERATOS.] Hebr. *Qui tegit prævaricationem, quærit amorem; et qui iterat*, vel *mutat*, vel *variat verbum, separat ducem.* Ita Theodot. Pro *fœderatos* hebraice est אלוף *alluph*, id est ducem, per quem R. Salomon accipit Deum, q. d. Qui alteri vitia objectat, separat à se Deum, qui dixit et sanxit: *Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum*, Levit. 19. 18. Melius alii passim per *ducem* accipiunt duces per enallagen numeri. Noster vertit, *fœderatos*, quia duces et principes solent fœderari, ac inter se fœdera sancire. Potest etiam *alluph* significare fœderatum allusione ad אלף *eleph*, id est mille, et ad *alluph*, id est bos; boves enim gregatim quasi fœderati incedunt et pascuntur. Unde Chaldæus vertit: *Qui repetit sermonem, dividit animum;* Septuag. *Qui celat injuste facta, quærit amicitiam; qui autem odit* (legerunt שנא *sone*, id est *odit*, pro שנה *scone*, id est *repetit*) *celare, dividit amicos et domesticos.* Ita Romani et cæteri. Perperam ergo in Complut. pro *dividit* legitur contrarie ἵστησι, id est *statuit, erigit;* Syrus: *Qui negat occultare, amicos et domesticos separat;* Symmachus: *Qui iterat et repetit sermonem, separat consuetudinem*, id est consuetam amicorum familiaritatem; Vatabl. *Qui celat peccatum, quærit amicitiam; qui autem revelat rem, dissidere facit principem à principe, id est qui peccatum non improperat alteri, declarat charitatem; qui autem improperat, etiam principes amicos à se avertit.* Hoc est quod dixit Salomon, cap. 10. versu 12: *Odium suscitat rixas, et universa delicta operit charitas.* Jam

Primo, S. Chrysost. in Catena Græcor. per *delictum* accipiens proprium, non alienum, sic exponit, quasi dicat: *Qui per virtutes vitia sua abscondit, Dei amicus efficitur. Igitur per justitiam celamus et abolemus injustitiam; per temperantiam et castitatem, lasciviam et intemperantiam, per dilectionem et charitatem, odium et simultatem.* Verum alii passim *delictum* hoc loco alienum, non proprium accipiunt. Unde

Secundo, B. Antiochus, serm. 64 de Arcano tegendo sic exponit: Qui celat alterius delictum secreto sibi commissum, illudque in mente sepelit, hic studet amicitiæ; qui vero illud revelat, domesticos à se dividit, omnesque contra se concitat. Sic et S. Chrysostomus in Catena Græcor. qui hunc quoque sensum priori annectit.

Tertio, Tigurinus vertit: *Qui variat verba, magnates dissociat*, q. d. Qui delictum celat, id est excusat, imminuit, et, quantum potest, obtegit; hic inter dissidentes facile pacem et amicitiam conciliat: at vero qui *variat verba*, id est, qui delictum per injuriam alterius exaggerat, amplificat, aliterque narrat quàm gestum sit, hic etiam fœderatos *magnates* dissociat, ac inter eos suspiciones, odia, lites et bella suscitat.

Quarto, plene et genuine, q. d. Qui delictum alterius vel contra se, vel contra alios admissum non divulgat, nec objectat; sed celat, et oblivione sepelit, nec iratum præ se fert; hic mirum sibi amorem conciliat illius à quo læsus vel offensus fuit; rursum hic alios inter se consociat et amicitia jungit. Qui vero delictum alterius jam sopitum vel sepultum identidem repetit et refricat; hic separat tum à semetipso, tum à sese invicem fœderatos et amicos. Sicut enim vulnus quod crustam obduxit, vel malagmate tectum est, si rursum aperiatur et fricetur, recrudescit; sic offensæ et odia oblivione sepulta, si novis sermonibus refricentur, recrudescunt, acuuntur, et subinde insanabiles evadunt, uti quotidiana docet experientia. Docet ergo Salomon modum quo offensæ sedantur, et modum quo renovantur, ut illum amplectamur, hunc refutemus.

Sic faciebat S. Monica mater S. Aug. de qua ipse in hæc verba scribit, l. 9. Confess. cap. 9: *Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cujus utero me creasti, Deus meus, misericordia mea, munus grande donaveras, quod inter dissidentes atque discordes quaslibet animas, ubi poterat, tam se præbebat pacificam, ut, cum ab utraque multa de invicem audiret amarissima, qualia solet eructare turgens atque indigesta discordia, quando præsenti amicæ de absente inimica per acida colloquia cruditas* (vel, ut alii legunt, *cruditas*) *exhalatur odiorum; nihil tamen alteri de altera*

proderet, nisi quod ad eas reconciliandas valeret. Parvum hoc bonum mihi videretur, nisi turbas innumerabiles tristis experirer, nescio qua horrenda pestilentia peccatorum latissime pervagante, non solum iratorum inimicorum iratis inimicis dicta prodere, sed etiam quæ non dicta sunt addere; cum contra animo humano parum esse debeat inimicitias hominum nec exagitare, nec augere male loquendo, nisi eas etiam exstinguere bene loquendo studuerit; qualis illa erat docente te magistro intimo in schola pectoris. Denique etiam virum suum jam in extrema vita temporali ejus lucrata est tibi, nec in eo jam fideli planxit, quod in nondum fideli toleraverat. Ex dictis liquet radicem, et quasi rationem à priori, hujus sententiæ esse charitatem. Ideo enim celans delictum delinquentem sibi suisque amicat, quia insignem illi charitatem ostendit, qua celando ejus delictum celat ejus infamiam, ejusque honorem et famam integram illibatamque servat. Cordati enim famam maximi faciunt; quare illum qui eam tuetur, mire diligunt; magnes enim, et illex amoris est amor. E contrario qui delictum refricat et propalat, hic famam delinquentis lædit et vulnerat, ideoque eum sibi suisque infensum reddit, utique ex defectu charitatis et prudentiæ.

10. Plus proficit correptio apud prudentem, quam centum plagæ apud stultum.] Hebræus: *Frangit increpatio intelligentem magis quàm percutere stultum centies;* Septuag. *Conterunt minæ cor prudentis, stultus autem flagellatus non sentit;* Theodot.: *Veniet correptio in intelligentem, plus quàm percussio in imprudentem;* Chaldæus: *Penetrat increpatio intelligentem magis quàm percutere stultum centies virgis;* Syrus: *Minæ cor sapientis opprimunt; et pro increpatione torquetur stultus, et non sentit.* Pro *proficit* hebr. est תחת *techath*, quod aliqui derivant à radice נחת *nacha*, id est deduxit. Unde Vatabl. et Cajet. vertunt: *Descendit in cordatum increpatio;* R. Levi, *decidit;* Theodot. *venit.* Sed longe verius alii *techath* derivant à חתת *chatat*, id est fregit, contrivit.

Sensus ergo clarus est, q. d. Prudens, sicubi labatur vel erret, magis movetur, si corripiatur verbo, ad corrigendum erratum, quam stultus, id est imprudens et improbus, moveatur verbere etiam centuplicato. Correptionem intellige sive eam quæ fit ab homine, sive quæ fit à Deo, de qua Auctor Catenæ Græcorum sic exponit, quasi dicat: *Vir prudens*, ait, *ob divinas comminationes corde conteritur et resipiscit; stultus autem ne fame quidem, aut alia clade aut tentatione pulsatus, sentit, aut ad frugem se convertit, sed in malitia obstinate persistit, adeoque diversis malis, vindictæque incommodis ultro sese involvit.*

Ratio hujus sententiæ est prima, quod prudens sequatur ductum rectæ rationis. Itaque si vera ratione ostendas eum errasse, veritati et rationi cedet, erratum agnoscet, delictum corriget. Stultus vero non sequitur ductum rationis, sed phantasiæ et concupiscentiæ; cui quia mordicus adhæret, hinc ab ea non nisi multis verberibus avelli potest. Igitur stultus est quasi animal brutum, v. g. canis, equus, asinus. Sicut enim canis os rodens, ab eo non nisi multis plagis avelli se sinit, imo subinde sinit se laniari et enecari potius quam os dimittat; sic et stultus à suis cupediis non nisi multis flagellis abstrahi se patitur. Ita S. Hieron. quem citat Dionys. hic: *Nihil necesse est*, ait, *bis pungere non recalcitrantem, cui sua ratio est magistra, cui propria conscientia est virga.* At recalcitrantem stultum et impium multoties pungere est opus, ut per viam rectam incedat; quia ejus magistra est phantasia, nutrix concupiscentia.

Secunda est, quod prudens ex ignorantia vel infirmitate, quæ verbo correptionis tollitur, labatur et erret, stultus vero ex malitia et obstinatione, quæ non nisi longa duraque verberum malleatione contundi et rumpi potest. Rursum prudens est generosus, honestus et verecundus, cui verbum sufficit ad corrigendum erratum; stultus vero est ignavus, protervus et impudens, qui multis plagis cogendus est ad officium juxta illud Q. Curtii: *Nobilis equus umbra virgæ regitur, ignavus ne calcari quidem potest.* Et illud: *Sapientem nutu, insipientem fuste regas et flectas.* Unde sanctus Gregorius, 3. p. Pastor. cap. 8: *Aliter*, ait, *admonendi sunt impudentes, atque aliter verecundi. Illos namque ab impudentiæ vitio non nisi increpatio dura compescit; istos autem plerumque ad melius exhortatio modesta componit. Illi se delinquere nesciunt, nisi etiam à pluribus increpentur; istis plerumque ad conversionem sufficit, quod eis doctor mala sua saltem leviter ad memoriam reducit. Illos melius corrigit qui invehendo reprehendit; istis autem major profectus adducitur, si hoc quod in eis reprehenditur, quasi ex latere tangatur. Impudentem quippe Judæorum plebem Dominus aperte increpans ait: Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere*, Jerem. 3. *Et rursum verecundantem refovet, dicens: Confusionis adolescentiæ tuæ oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis, quia dominabitur tui qui fecit te*, Isaiæ c. 54.

Tertia est, quod prudens prudenter verbis credit et cedit, ne verberibus cogatur; stultus autem stulte verbis non movetur, sed verbera exspectat, quibus crebro ictus tandem callum obducit, fitque insensibilis, uti videmus protervos juvenes virgis non moveri, sed potius obdurari, ac mancipia flagellis herorum jam assueta illa nihili facere. Unde est illud apud Comicum admonentis ne servum, qui jam ad plagas obduruerat occallueratque, pulset, utpote manui suæ potius quam illi nociturus: *Noli*, ait, *amabo, verberare lapidem, ne lædas manum*, q. d. Lapidem verberat qui verberat incastigabilem, aut docet indocilem. Talis est vinosus et ebrius, qui dicit Prov. 23. 35: *Verberaverunt me, et non dolui; traxerunt me, et ego non sensi; quando evigilabo, et rursus vina reperiam?* Et impii de quibus queritur Jerem. cap. 5. 3: *Percussisti eos, et non doluerunt; attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam; induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti.* Ab assuetis enim non fit passio, et assuetudo sensum mali adimit, et in plagis qui semel dedoluere, induunt indolentiam, nec verbera sentiunt, perinde ac si saxeum haberent dorsum.

11. Semper jurgia quærit malus: angelus autem Domini crudelis mittetur contra eum.] Hebr. *Sane rebellionem quærit malus, et nuntius crudelis mittetur in eum;* Septuag. *Contradictiones* (Symmach. *contentiones;* Theodot. *exacerbationem*) *suscitat omnis malus: Dominus autem angelum immisericordem* (Symmachus, ἀσπλαγ-

χνον, id est, *sine visceribus*, vel *evisceratum*) *immittet ei ;* vel, ut Auctor Catenæ Græc. *Improbi et nequam ad unum omnes suscitant controversias et contradictiones ; Dominus autem crudelem angelum adversus ejusmodi emittet ;* Chald. *verum vir amarus quærit malum*, etc.; R. Salomon : *Cujus verba virulenta sunt et procacia, semper malum quærit.* Jam

Primo, Cajetanus: Prima, inquit, particula anceps est; nam verti potest: *Tantum rebellis quærit malum*, vel *tantum rebellionem quæret malus.* Priorem versionem sequitur Vatablus qui habet *: Rebellis duntaxat malum quærit.* Quod dupliciter exponi potest. Primo, q. d. Alii facinorosi admittunt mala, dum datur occasio lucri, honoris vel alterius rei illecebrosæ; at rebellis studio quærit mala, ut rebellionem foveat; secundo, q. d. Rebellis nihil boni, sed malum duntaxat quærit : quia mala duntaxat ei utilia sunt ad sustinendam rebellionem. Id in publicis rebellionibus experientia manifestum est : in privatis idem fieri non raro videmus. Sic hoc tempore multis in locis à rebellibus inducta est hæresis, et scelera eam consequentia : quia hæc serviebat rebellioni, nec enim Catholicorum fides et conscientia rebellionem moliri sustinet. Posterioris versionis sensus est, q. d. Solus malus, id est pravus et perversus, quærit rebellionem ; et quia rebellio ingens est scelus, hinc à Deo vindice angelus crudelis mittetur contra eum. Per angelum hunc, id est nuntium, intellige vel dæmonem, vel carnificem, qui rebelles plectit, vel similem à Deo destinatum ad rebellium castigationem.

Secundo, Pagnin. vertit : *Profecto vir rebellis quæret malum suum, et nuntius crudelis mittetur contra eum.* q. d. Rebellis rebellando suo principi vel Superiori, non tam ipsi quàm sibi malum accersit et creat, perinde ac qui contra stimulum calcitrat : quia à principe, qui potentior est, opprimetur et evertetur. Princeps enim nuntium crudelem, puta lictorem vel milites, qui eum capiant et perdant, in eum immittet. Exemplum clarum est in Pharaone, qui rebellans Deo et Mosi, cum iisque disceptans et litigans, gravissimas Dei plagas per Angelos malos, ut dicit psal. 77. 49.) immissas excepit, adeoque tandem cum toto exercitu mersus est in mari rubro, Exodi 14. Pharao ergo est exemplum, imo exemplar, vindictæ rebellium. Sic Core, Dathan et Abiron rebellantes Mosi, vivi absorpti sunt à terra, ac à dæmonibus abrepti in tartara. Num. 16.

Tertio, nonnulli hæc explicant de subdito, qui obstrepit et rebellat Superiori humaniter eum corripienti: hic enim incidet in manus Superioris severi, qui instar angeli crudelis ejus pervicaciam duris verberibus contundet et franget. Imo idem Superior qui prius benigne cum eo egerat ut ovis, visa ejus pervicacia, induet personam leonis, et in eum desæviet ut leo. Sic S. Greg. Nazianz. orat. 1. Apolog. de fuga docet Superiorem imitari debere Proteum, ac varias formas induere, ut nunc in formam agni cum morigeris, nunc in formam leonis cum rebellibus se transformet.

Hæc explicatio vera est, sed arctior. Gnome enim generalis est ; quare *angelus crudelis*, non tantum Superior severus, sed quivis alius in rebellem jussu Dei desæviens, accipiendus est. Solet enim Deus justo judicio efficere ut qui in fortitudine sua præfidentes rebellant Superioribus, incidant in alium quempiam fortiorem se à Deo destinatum, qui cum eis quasi duellum ineat, eosque debellet, sternat, contundat et proterat. Hic ergo crudelis adeo; ut nulla misericordia moveatur, mittetur contra eum, ut eum morti dedat, ait Aben Ezra, et eum gravissima clade afficiat, ait R. Levi, nec ulla pietate moveatur, propterea quod rebellis à Deo defecerit. Rursus idem R. Levi sic explicat, q. d. Rebelli non satis est ex objurgatione nihil prorsus profecisse, nisi etiam defectioni assidue inhiet; et licet sævus angelus in eum immittatur, à quo horrenda flagella sustineat, criminibus tamen suis coronidem impietatis addit.

12. EXPEDIT MAGIS URSÆ OCCURRERE RAPTIS FOETIBUS, QUAM FATUO CONFIDENTI IN STULTITIA SUA.] Hebr. *Occurrere ursam orbatam in virum, et non stultum in stultitia sua.* Supple, expedit, q. d. Satius est incurrere in ursum quàm in stultum, quia stultus perniciosior est urso, ait Aben Ezra : ursus enim corpus ; stultus, id est impius, et corpus et animam perdit. Rursus ursi, utpote bruti, furorem ratione et consilio declines ; at stultum qui ratione utitur et abutitur, imo ea armatur, qua arte declines ? Denique sævior est stultus urso, cum eum à suis catulis, id est concupiscentiis, abducis, corripis et castigas. Symmach. *Occurrere ursæ orbatæ virum, et non stulto in stultitia sua;* supple, melius est. Chald. vero : *Occurrit*, ait, *ursus et terror viro sapienti, et non commovetur ; et stultus in stultitia sua cadit;* Septuag. *Incidet sollicitudo viro intelligenti, imprudentes autem excogitabunt mala ;* Syrus : *Incidit cogitatio et timor viro sapienti, et stulto stultitia sua.*

Hæc sententia pendet à præcedentibus; per stultum ergo non quemvis hominem vitiosum, sed plane pravum, impium et rebellem, qui in monitores sævit, accipe, de quo dixit v. præced. *Semper jurgia quærit malus.* Hunc ergo componit et anteponit in ferocia ursæ, potius quàm urso, q. d. Satius est occurrere ursæ quàm fatuo, qui præ ursa furibundus te invadit, ut tibi famam opes, vel etiam vitam, imo conscientiam et animam adimat. Ursa enim sævior est urso. Audi Aristot. l. 9. Histor. animal. cap. 1 : *Ursorum in genere præter morem aliorum animantium femina animosior est ac ferocior*, præsertim si quis ei catulos abripiat et suffuretur : tunc enim mire sævit et furit. Ursa enim præ cæteris animalibus amat suos catulos ; quia eos parit informes, ac deinde lambendo format, perinde ac stultus, sive impius, perversas suas molitiones cogitando, quasi mente lambendo format, ut eas in aliorum perniciem dextre exsequatur. *Ursa*, ait Aristot. l. 6. Histor. animal. c. 30, *parit cumplurimum quinque; minorem cato, majorem mure parere solet : nudum item et cæcum, et cruribus propemodum membrisque aliis plurimis indiscretum et rudem*, ideoque *inarticulatum*, ut idem ait. l. 4. de Gener. animal. c. 6. Sic et Ælianus, lib. 2. de Animal. c. 19. Audi Plinium, l. 8. cap. 36 : *Hi* (catuli ursæ *(sunt candida informisque caro, paulo muribus majores, sine oculis, sine pilo ; ungues tantum prominent: hanc lambendo paulatim figurant.* Et S. Ambr. l. 6. Hexam. c. 4, ubi ursam exemplum studiose educationis liberorum statuit : *Ursa quidem*, ait, *fertur informes utero partus edere, sed natos lingua fingere, atque in speciem suî similitudinemque*

formare. Non miraris in fera tam pii oris officia, cujus naturam pietas exprimit? Ursa igitur partus suos ad suî effingit similitudinem, tu filios tuos instituere similes tuî non potes?

Addit Plinius amoris ursæ in catulos argumentum: *Fœtus rigentes apprimendo pectori fovent, non alio incubitu quàm ova volucres.* Et mox: *Oculi eorum hebetantur crebro. Invalidissimum urso caput, quod leoni fortissimum: ideo urgente vi præcipitaturi se ex aliqua rupe, manibus eo operto jaciuntur; ac sæpe in arena colapho infracto exanimantur. Cerebro veneficium inesse Hispani credunt, occisorumque in spectaculis capita cremant, testato quoniam potum in ursinam rabiem agat. Nec alteri animalium in maleficio stultitia* (legendum videtur *astutia*) *solertior.* Quæ omnia apprime competunt stulto: huic enim oculi mentis hebetantur: caput est infirmissimum, omnique consilio, ratione et sapientia destitutum: cerebrum malitia, dolis, fraudibus et insania refertum, quod illos aliosque in ursinam rabiem et impietatem agit. Hinc ursus doli æque ac ferociæ est symbolum. Ita S. Basil. hom. 10. Hexam. *Dolus*, ait, *quoties in anima doli fraudisque concinnatrice sibi delegit domicilium, urso quovis in suo spelæo collatebrante implacabilior est.* Unde malitia Antichristi dolis armata et roborata comparatur pedibus ursi, Apocal. 13. 2. Ursa autem dolosior est urso. Nam in omni genere animalium, ut ait Aristot. l. 9. Histor. animal. *malitiosiores, astutiores, insidiosiores feminæ sunt, et in enutrienda prole sollicitiores; mares contra simpliciores minusque insidiosi.* Insuper ursus, dum furit, lapides à tergo jacit in quemlibet qui occurrit, vel sequitur, sine delectu: sic stultus si arguatur, probra et maledicta jacit in arguentem, imo in quoslibet astantes sine discretione. Adhæc ursus injuriæ est memor: nam post plures menses, imo annos eum, à quo læsus est, in magna venatorum turba agnoscit, invadit et perimit; sic et stultus iras per menses et annos alit. Præterea ursus nulla misericordia flectitur, sed ad necem usque hostem prosequitur. Unde Ovidius l. 3. Tristium elegia 5:

Quo quisque est major, magis est placabilis iræ.
Et faciles motus mens generosa capit.
Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni,
Pugna suum finem, cum jacet hostis, habet.
At lupus, et tristes instant morientibus ursi,
Et quæcumque minor nobilitate fera est.

Sic Sapiens et magnanimus parcit hosti se humilianti: at stultus instar ursi inflexibilis et immisericors hostem prosequi non cessat, donec eum proterat et disperdat.

Jam sæviorem esse stultum furentem ursa raptis catulis sæviente liquet, ex eo quod ursa specie virginis et infantis mansuescat: quod non facit stultus. Refert Ælianus lib. 13. Variæ histor. c. 1. Atalantam virginem celebratissimam, recens natam à patre Jasone expositam, nutritam fuisse ab ursa, quæ catulis à venatoribus spoliata, uberibus lacte turgentibus virginem aluit, itaque et suum dolorem ob catulos raptos mitigavit, et virgini vitam contulit. Adde ursum multum habere phlegmatis, quo iram et sævitiam suam diluat. Phlegmatis indicium certum est, quod ursus in hieme, quando generat, per 40 dies lateat quasi sopitus et semidormiens, tumque sine cibo vivat, et tamen pinguescat, teste Aristot. l. 8. Hist. anim. c. 17, et Plinio l. 8. c. 36, qui sic de ursis scribit: *Mares quadragenis diebus latent, feminæ quaternis mensibus. Primis diebus bis septenis tam gravi somno premuntur, ut ne vulneribus quidem excitari queant. Tunc mirum in modum veterno pinguescunt. Ab iis diebus resident, ac priorum pedum suctu vivunt.* Stultus autem, dum furit, totus in bilem abit, omneque phlegma in choleram et furorem vertit.

Ratio ergo à priori hujus sententiæ est, quod feritate quæ urso est naturalis, pejor sit stultitia, id est improbitas, libera voluntate et destinata malitia assumpta à stulto, id est improbo; et sicut pejor, sic et acutior et ingeniosior est ad nocendum. Exemplum hujus sententiæ exstat in Simeon et Levi filiis Jacob, qui stuprum Dinæ sororis ulturi, sæviores ursis furibundi irruerunt in Sichimitas, omnesque ad unum perfide trucidarunt, Genes. 34. 25. Similia videmus crebro in iis qui furore vindictæ aguntur in perniciem multorum.

Porro Septuag. Chald. et Syrus pro *urso* vertunt sollicitudo, timor et terror: quia ursus de catulis sollicitus, ac terrorem obviis incutiens, sollicitudinis et terroris est symbolum. Unde Auctor Catenæ Græcor. ex Septuag. sic vertit: *Virum intelligentem variæ exercent curæ, et sollicitudines; at stulti commentantur et excogitant mala;* Chald. vero: *Occurrit ursus et terror viro sapienti, non commovetur; et stultus in sua stultitia cadit*, q. d. Terrores non raro occurrunt sapienti et stulto; sed sapiens iis non commovetur, quia consilio et generositate sua iis resistit, eosque discutit: at stultus stulte iis cedit et succumbit. Ursus enim terrificus terroris est simulacrum. Nam ut ait Horatius Epod. 16:

Et vespertinus circumgemit ursus ovile.

Et Oppianus graphice ursum ejusque feritatem et terrorem ita pingit:

Immanes ursi, crudelis gens, fera membra,
Viles hirsuto densoque teguntur amictu,
Deformes specie, facies inhonesta, cruenta,
Tetrica, serrati dentes, et magnus hiatus,
Atraque ferventes exhalant ora vapores.

Sic sæpe dæmon terrificas imaginationes, spectra, timores immittit homini, ut eum percellat, et in pusillanimitatem, desperationem, aliudve scelus præcipitet. Sed sapiens non movetur, imo ridet hæc ut inania spectra. Sic S. Antonio apparuit specie ursorum, leonum, luporum, gigantum, ut eum turbaret; sed Antonius expertus ejus fraudes ea ridebat, ac signo crucis et oratione omnes has larvas dissipabat, ut illico in fumum abirent. Vere Seneca: *Rerum imagines et phantasmata nos terrent, non res ipsæ.*

Quocirca opus est vincere suam phantasiam, ac eam increpare, sibique dicere: Noli ei credere et cedere; phantasma est vanum quod te terret, sperne illud, et tenues vanescet in auras. Qui laborant capitis vertigine, putant omnia gyrari et verti, timentque se in abyssum ruituros. At sani illos roborant, dicuntque: Nihil est quod metuas, solide consistis: non res gyrantur; sed tuum cerebrum gyris agitur. Ita dicit sapiens, dum timores occurrunt: Nihil mihi Deo nixo terrorem incutere poterit; imaginationes istæ sunt cerebro immissæ: phan-

tasmata terrifica sunt, non vero res ipsæ terribiles. Quare iis non moveor, securus consisto in sinu providentiæ divinæ, cantoque cum Psalte : *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur*, etc. *Scuto circumdabit te veritas ejus, non timebis à timore nocturno.*

13. QUI REDDIT MALA PRO BONIS, NON RECEDET (Syrus, *non morietur*) MALUM DE DOMO EJUS. Septuag. *Non movebuntur mala à domo ejus.* Sententia est clara, q. d. ait Auctor Catenæ Græcorum : Iniquus et ingratus et perfidus, *qui beneficium acceptum maleficio compensat, à Deo vindice continuis involvetur malis. Et merito; nam si is pœnam meretur, qui malum pro malo reddit, quanto magis ille pœnæ malum experietur, qui malum pro bono reddit?* Est enim hæc insignis non solum ingratitudo, sed et perfidia, quæ ipsa naturæ jura violat, quam proinde Deus naturæ et scelerum vindex gravibus suppliciis, sive infamiæ, sive paupertatis, sive morborum, sive persecutionum, sive exilio et carcere, sive ipsa morte, quin et post mortem in filiis et familia punire et plectere solet. Hoc est quod magno doloris sensu de Judæis queritur Christus per Davidem : *Retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ*, psal. 34. 12. Et : *Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem*, psal. 37. 21. Quocirca Deus Judæos in Christum tam ingratos, dum ipsi pro doctrina, laboribus, miraculis probra, maledicta et crucem reddiderunt, totius gentis excidio et exitio mulctavit, et mulctat in hodiernum diem. Quod enim ipsi Christum crucifigendo acclamarunt Pilato volenti eum liberare : *Sanguis ejus super nos et super filios nostros*, usque hodie videmus compleri, dum sanguinis Christi ultio Judæos toto orbe profugos ubique terrarum persequitur. Ita Lyranus, Dionysius, Jansenius, Baynus, Arbor. et alii.

Mystice, Hugo hanc gnomen adaptat iis qui indignantur suis persecutoribus aliisque se vexantibus; persecutio enim ingens est bonum, cui proinde bonum, non malum respondere oportet. *Omnis*, ait, *qui malefacienti sibi irascitur, reddit malum pro bono; nam omnis molestia et tribulatio bona et salutaris est homini, vel ad satisfactionem, vel ad approbationem et incrementum virtutis: qui igitur tribulanti se irascitur, quasi puer scabiosus est, qui matri lavanti caput ejus irascitur et conviciatur. Item ejusmodi tribulatio aqua est ad exstinguendum ignem concupiscentiæ : qui igitur tribulanti irascitur, similis est illi cujus domus ardet, et afferenti sibi aquam ad exstinguendum conviciatur. Item tribulatio panis est animi*, Thren. 3; *saturabitur opprobriis : qui igitur tribulanti irascitur, similis est cani, qui manum porrigenti sibi panem mordet.* Et paulo post objectioni occurrit : *Sed dicet quispiam : Et si bona faciant tribulantes, non tamen benefaciunt, quia non hoc intendunt, et ideo non sunt sustinendi. Amice, spinæ quæ vineam tuam claudunt et custodiunt, hoc non intendunt facere; sed si ideo rejicis, stultus es.* Porro hujus sententiæ radix et ratio à priori est lex talionis, quæ jubet ut malum malo reddatur, ut, quod injuste quis fecit alteri, idem juste subeat et patiatur. Qui ergo reddit mala pro bonis, meretur ut pro malo hoc enormi mala paria recipiat.

14. QUI DIMITTIT AQUAM, CAPUT EST JURGIORUM : ET ANTEQUAM PATIATUR CONTUMELIAM, JUDICIUM DESERIT.] Salonius per *aquam* accipit linguam, quæ levis est et fluxa instar aquæ, sed hoc mysticum est; Hebr. *Aperiens aquas principium contentionis; et antequam commisceatur lis, dimitte;* Chaldæus : *Qui effundit sanguinem sicut aquam, suscitat jurgia; et antequam exardescat lis, dimittenda est*, q. d. Sicut accensa fornax vel pyra, injecta modica aqua, non restinguitur, sed per antiperistasin magis accenditur et exardescit; sic etiam, si in rixa effundatur sanguis, eo non restinguitur rixa, sed magis exardescit, ut majores pugnæ cædesque committantur; Syrus : *Qui effundit sanguinem, judicium excitat ante principem ;* Septuag. alio abeunt : *Potestatem*, inquiunt, *dat sermonibus principium justitiæ ; præcedit autem egestatem contentio et jurgium ;* alii : *Principium jurgiorum est sicut aqua erumpens*, etc.

In nostra Latina versione, æque ac in Hebræo, more Hebraico subintelligenda est nota comparationis *sicut*, q. d. Sicut qui aquis in vase vel alveo conclusus rimam vel foramen aperit, facit ut primo quidem parum, sensim vero crescente foramine ac fluxu, multum aquæ inde defluat, quod agros integros obruit et vastat : facile enim aperitur foramen, et semel apertum difficile clauditur : ita pariter qui initium dat litibus et jurgiis, dat occasionem et viam aperit magnis jurgiis, rixis, seditionibus et bellis, quæ deinde difficillimum est sopire, quo fit ut aliquando totæ civitates, provinciæ et regna in schismata abeant, et in bella diuturna concitentur. Lis enim litem serit, non unam, sed multas, sicut ab uno frago seruntur plurima.

ET ANTEQUAM PATIATUR CONTUMELIAM, JUDICIUM DESERIT.] Est antithesis hemistichii præcedentis, quales hic passim occurrunt, q. d. E contrario, qui jurgia vitat, ille statim litem et judicium forense, antequam patiatur contumeliam, deserit. Aut potius est illatio et conclusio ex priori hemistichio educta, q. d. Qui dat initium liti, aperit januam magnis jurgiis; ergo qui sapit, initio litem et judicium forense deserit, antequam patiatur contumeliam, et antequam liti per secula duraturæ sese implicet. Hunc esse sensum patet ex Hebræo, qui habet : *Antequam lis commisceatur, dimitte.* Ita R. Salomon, Aben Ezra, Jansenius et alii; unde Tigur. vertit : *Ut qui aquis aperit* (exitum et fluxum), *sic qui primum occasionem litigandi dat; antequam lis commisceatur, abjicienda est ;* et Vatablus : *Velut is qui aperit ripam fluvii*, etc., *nam à principio aquæ exitus parvus est, sed postea fit magnus; ita et in lite.* Docet ergo Salomon prudenti fugiendas esse lites, ideoque prima ejus initia succidenda; quia, dato initio, lites sensim sine sensu increscunt, fiuntque inextricabiles et insuperabiles, ut homini quietem, opes, famam, vitam et subinde conscientiam adimant. Unde Baynus sic breviter et clare explicat, q. d. Sicut ille qui aperit aquas, et fossam scindit, magnæ inundationis causam præstat, quam postea non potest cohibere, neque revocare : sic contentioni et jurgio facile est dare principium; litem vero componere difficillimum. Vel sensus est, q. d. Qui principium dat contentioni, totius litis est habendus auctor; sicut ille qui aperit et dimittit aquas inundare super terram, quæ prius suo alveo defluebant, inundationis est auctor. Et

proinde, ut in cæteris affectibus moderandis, principiis obstandum est; ita quoque in litibus et contentionibus: nam, ut aqua rupta fossa non potest revocari, ita nec ira; et contentio, ubi semel cœperit, vires acquirit.

Proverbium hæresiarchas et sectarum magistros maxime condemnat, juxta sensum allegoricum. Antistrophum huic sententiæ est illud Arabum adagium, centur. 1. n. 12 : *Esto onager cui superveniunt venatores*, id est celerrime fuge, cum ex inopinato tibi superveniunt rixæ; onagri enim in fuga et cursu sunt celerrimi. Et illud paradoxum Platonis, quod citat Cicero in Tuscul. *Dimidium plus toto.* Sæpe enim avari in lite cupiunt totum, et parti adversæ dimidium offerenti non acquiescunt; sed lite totum repetunt: quo fit ut sæpe causa cadant, et qui totum avare ambiebant, totum perdant; illis ergo *dimidium est plus toto.* Sic S. Gregorius Nazianzenus ultro cessit Archiepiscopatu Constantinopolitano ut lites Episcoporum sedaret, usurpans illud Jonæ : *Si propter me orta est tempestas, projicite me in mare, ut vos jactari desinatis,* qui proinde in distichis iambicis ita n. 53. consulit :

> Lites pavorem queis movent, iras fugant.
> Lites furorem nam sæpe gignunt gravem.

Idem consilium dedit Christus, Matth. 5. 25 : *Esto consentiens adversario tuo cito, dum es in via cum eo; ne forte tradat te adversarius judici, et judex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi: Non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.* Et v. 40 : *Et qui vult tecum judicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium.* Et S. Augustinus in Regula c. 37. ita sancit : *Lites aut nullas habeatis, aut quàm celerrime finiatis, ne ira crescat in odium, et trabem faciat de festuca, et animam faciat homicidam. Sic enim legitis : Qui odit fratrem suum homicida est,* 1. Joan. 3. Quia, ut idem ait, epist. 87 : *Sicut acetum corrumpit vas, si diutius ibi fuerit; sic ira corrumpit cor, si in alium diem duraverit.* Huc accedit S. Gregorius qui altius litium exordium arcescens, illud tribuit rupturæ silentii. Sic enim scribit part. 3. Pastor. admonit. 15 : *Hinc* (ex multiloquio) *semi antur stimuli, oriuntur rixæ, accenduntur faces odiorum, pax exstinguitur cordium. Unde bene per Salomonem dicitur : Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum. Aquam quippe dimittere, est linguam in fluxum eloquii relaxare. Quo contra in bona etiam parte iterum dicitur : Aqua profunda, verba ex ore viri. Qui ergo dimittit aquam, caput est jurgiorum; quia, qui linguam non refrenat, concordiam dissipat.* Eadem habet l. 7. Moral. c. 17.

S. Gregor. de more secutus Beda sic breviter explicat : *Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum; quia, qui linguam non refrenat, concordiam dissipat. Unde è diverso scriptum est, Prov. 26 : Qui imponit stulto silentium, iras dissipat.* Sic et Salonius, qui per *aquam* metaphorice accipit linguam, quæ instar aquæ mobilis est et fluxa. *Figuratè,* ait, *hoc dictum est; nam per aquam designatur lingua levis et fluxa; et qui immodice linguam suam relaxat, caput est jurgiorum; quia, qui linguam suam non refrenat, jurgia et lites concitat, et concordiam dissipat.* Maxime id verum est in eo qui revelat secretum amici, sive vitium, sive consilium, sive propositum; hic enim causa est inimicitiæ, odiorum, rixarum et litium. Minus recte Lyranus per *aquam* accipit *vinum*, quod, ut ille aiebat, est *aqua vitis*, sive in vite per solem decocta, q. d. Qui dimittit aquam, bibens vinum nimis forte, caput est jurgiorum quæ oriuntur ex ebrietate, *et antequam patiatur contumeliam, judicium* (discretionis) *deserit,* lædendo proximum sine causa.

Secundo, apposite sic exponas, q. d. *Qui dimittit,* vel ut Hebr. est, *aperit aquam* fluminis, vel fontis aut stagni, ut scilicet eam quæ juris est communis in suos usus derivet, sibique quasi approprìet; hic est origo et causa jurgiorum. Sic videmus molitores, dum aquam publicam ad suum molendinum derivant, incidere in lites cum nautis, qui queruntur aquam fluminis ab illis imminui, ut per illud jam navigare nequeant; et cum agricolis, qui queruntur agris suis subductam et suffuratam fluminis irrigationem; et cum quibusvis aliis, qui ejusdem adaquationem sibi ademptam sentiunt, eamque jure repetunt. Parœmia ergo hæc significat causam litium frequentem esse, cum quis bona communia, qualis est aqua, sibi facit propria; tunc enim cæteri, quibus commune erat bonum, in illum insurgunt, illique litem intentant. Quare, qui sapit, *antequam patiatur contumeliam, judicium deserit,* malens cedere re quam in suos usus converterat, illamque publico bono restituere, quàm in lites incidere quibus sibi ignominiam et mulctam accersat, dum quasi boni publici depeculator condemnatur, infamatur et mulctatur. Hinc illa sapientum vox : *Qui in communi singularia ambit, auctor est litium.* Et illud Isocratis ad Demonicum : *Ex communibus procurationibus discede non ditior, sed gloriosior; multis enim pecuniis melior est profecta à multitudine laus.* Sic videmus in monasteriis eos, qui in singularia quærunt, omnium in se odia concitare. *Singularis enim ad omnia sua strenuus, ad communia est piger,* ait S. Bernardus tract. de Gradibus superbiæ gradu 5.

Redeo ad dimittentem aquas. Sane cernimus Romæ crebras oriri lites de aquis fontium, v. g. de aqua Virgine, ex qua plerique bibunt, de canalibus fontium, quos Sixtus V et Paulus V Pontif. in Urbem induxerunt. Cum enim hæ aquæ per uncias et semuncias in minores tubos et canales derivatæ variis sint divenditæ, ac sæpe fontes tantum aquæ non suggerant, quantum cuilibet divenditum est, aut, si suggerant, id aliò divertatur, quod facile factu est, si quis tubum majorem aut demissiorem tubis aliorum communi conchæ, in quam fons influit, inserat; hic enim majorem et puriorem aquam hauriet cum cæterorum damno; tunc sane damnum passi litem illi vel heris qui aquam divendiderunt, movent, coguntque tubos omnes ad æquilibrium communi conchæ inseri, et ad quantitatem unciæ vel semunciæ, qua aquam emerunt præcise redigi, ne, si majores maneant, plus aquæ sugant quàm par est, quod proinde sortem aliis debitam imminuat.

Tertio, aliqui sic exponunt, q. d. *Qui dimittit aquam,* id est qui dimittit memoriam beneficiorum (quam Plutarch. l. de Amicitia vocat *gratiarum dolium*) ab amico acceptorum, eorumque obliviscitur, hic *caput est jurgiorum;* quia beneficia vinculum sunt amicitiæ, quæ, si per ingratitudinem obliviosam aboleantur, mox veteres injuriæ refricantur, et novæ succedunt, quæ jurgiorum sunt semina. Verum huic exposi-

tioni non cohæret altera pars hemistichii : *Et antequam patiatur contumeliam, judicium deserit.*

Quarto, alii censent alludi ad aquam, quæ agit rotam molendini; hæc enim per aquam influentem circumacta, si non habet frumentum quod molat, lapides ipsos molares rotatu suo ita allidit, ut ex iis velut è silice ignem eliciat, qui continua lapidum collisione increscens, ingens excitat incendium, quo totum molendinum exuritur; simili enim modo lingua in familiaribus colloquiis, cum non subest aliqua utilis materia, quam, ut ita dicam, molat, subjectum sibi lapidem atterit, id est ad proximorum detractiones, probra et contumelias se vertit, quibus rixarum ignem suscitat, adeo ut illius scintillis non una tantum domus, sed urbes magnæ non raro deflagrent. Rota ergo molaris discordiarum incendium excitans est lingua effrenis, de qua S. Jacobus c. 3. 6 : *Lingua*, inquit, *constituitur in membris, quæ maculat totum corpus, et inflammat rotam nativitatis inflammata à gehenna.* Ubi Vatablus : *Lingua est*, inquit, *quæ adducit in discrimen totum hominem, cum inconsulte movetur, ut more molendinorum totum molendinum incendant, ubi nimio motu ignem conceperint. Et antequam patiatur contumeliam, deserit judicium*, scilicet vir sapiens contentionem dimittit, priusquam adversarius convicia in illum jaciat, et dedecus aliquod ipsi afflet. Hic sensus profundus est et appositus, sed multa supplet, ipsique sententiæ adjicit.

Quinto, Septuag. Hebr. מדון *madon*, quod Noster vertit *jurgiorum*, vertunt *justitiam : madon* enim significat litem, rixam, contentionem et judicium ; lites enim in judicio apud judicem peraguntur, ut judex eas ex justitia decidat et definiat. Rursum pro *dimittit*, vel, ut Hebr. est *aperit aquam*, Septuag. vertunt : *Potestatem* vel *licentiam dat sermonibus.* Videntur enim alludere ad clepsydram, quæ olim fiebat ex aquæ (uti nunc fit ex arenæ) fluxu ; olim enim actores et accusatores in judicio perorabant ad clepsydram, ut, cum illa effluxisset, cessarent et darent locum reis ad se defendendum. Unde Apuleius de Asino aureo : *Rursum*, ait, *præconis amplo boatu citatus accusator quidam senior exsurgit, et ad dicendi spatium vasculo quodam in vicem colli gracilitate fistulato, ac per hoc guttatim defluat infusa aqua, ad populum sic orat.* Hinc ab aqua græce dicta est clepsydra, quasi κλέπουσα ὕδωρ, id est, suffurans aquam. Et Philostratus in Adriano Sophista, appellat sophistas clepsydræ, qui ad fluxum aquæ exercebantur. Et Cicero lib. 3. de Oratore de Pericle loquens : *At hunc*, ait, *non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat.* Quare dimittere aquam in clepsydra, est dare licentiam et initium perorandi. Igitur Septuag. sic vertunt:*Potestatem dat sermonibus principium justitiæ; præcedit autem egestatem contentio et jurgium;* vel, ut clarius vertit Auctor Catenæ Græc. *Principatus* (Græcum enim ἀρχὴ et principatum et principium significat) *justus orationi libertatem et potestatem impertit; dissidium autem et pugna ad egestatem viam sternit*, q. d. Judex vel princeps justus dat litigantibus, puta tam actori accusandi, quàm reo se defendendi justum ad perorandum spatium ; qui vero cautus et prudens est, lites et litigia fugit ; quia hæ litigantes depauperant, et ad egestatem redigunt. Plurimæ enim et continuæ litigantium sunt expensæ in advocatos, procuratores, testes, judicem, etc., qui litigantium opes emungunt. Sic ergo explicata versio Septuag. eòdem redit quò Vulgata Latina.

Symbolice noster Alvarez de Paz tractat. de Mortificat. inter. per aquas accipit cogitationes mentis, quas omnes Sancti in Deo cœloque colligunt et defigunt ; ideoque sanctam, quietam et lætam agunt vitam. Quod si per incuriam eas dimittant, et deorsum fluere sinant, ut scilicet cogitent de pompis et vanitatibus mundi, illico oritur in eis mentis distractio, inquietudo, lis et jurgium; dum concupiscentia trahit mentem deorsum, charitas vero sursum. Quod animæ jurgium fuse describit Apostolus Roman. 7. Quocirca Christus Marthæ circa multa sollicitæ ait : *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima. Porro unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea ;* Lucæ 10. 41. Et S. Gregor. Nazianz. in Carm. de Beatitudine :

Felix, *ait*, à mundo abstractus, qui vivit eremo
In rigida, et mentem tollit ad astra suam.
Felix qui, multis junctus, non plurima versans
Distrahitur, pectus sed dedit omne Deo.
Felix, qui Christum fortunis omnibus emit, etc.
Non homo jam, sed quis de grege cœlicolum.

15. QUI JUSTIFICAT (id est, justum pronuntiat) IMPIUM, ET QUI CONDEMNAT JUSTUM, ABOMINABILIS EST UTERQUE APUD DOMINUM.] Hebr. est elegans paronomasia : מצדיק רשע ומרשיע צדיק *matsdic rasca umarscia tsaddic*, id est, ut Pagnin. *Justificans impium, et impium faciens justum, abominatio Domini sunt etiam ambo ;* Septuag. *Qui justum judicat eum qui injustus, injustum autem eum qui justus, immundus et abominabilis apud Deum;* Vatablus : *Ex æquo* (quasi parem injustitiam et parem iniquitatem) *abominatur Dominus tam eum qui scelestum absolvit, quàm qui insontem damnat ;* par enim Deo fit injuria, et par est perversio justitiæ, sive eam justo, cujus est, deroges ; sive eam injusto, à quo abhorret, arroges. Ratio quasi à priori est, quod Deus per essentiam sit ipsa justitia increata, immensa et fontalis ; ab ea ergo velut à fonte manat omnis justitia creata Angelorum et hominum, quam proinde ut suam amat, ac vice versa odit et abominatur omnem injustitiam, quasi sibi essentialiter contrariam, et à dæmone profectam.

Tripliciter id fieri solet, per tres impietatis et impii judicii gradus, gradatim increscentes. Primo enim Auctor Catenæ Græc. exponit hæc de judicio privato. *Judicare*, inquit, hoc loco non refertur ad forum civile, sed ad judicium et sensum animæ. Idem est hîc enim *judicare*, quod *reputare* vel *æstimare.* Colligitur hoc ex eo quod apud Deum immundum et execrabilem illum esse prædicat, qui justum injustum judicat, et contra injustum justum. Monet autem per hoc Sapiens ne quid unquam justo aut vero anteponamus. Qui enim justum condemnat, et absolvit injustum, gravem facit injuriam justo, utpote insonti et innocenti, ac ipsi justitiæ et virtuti. Denique occasio et causa est ut alii mores injusti imitentur, justi vero aspernentur. Id sæpe faciunt homines ex privato amore vel odio ; quem enim amant, ejus actus licet vitiosos excusant et laudant ; quem vero oderunt, ejus actus licet honestos culpant et sinistre in-

terpretantur. Hoc est quod queritur Psaltes Psalm. 9 : *Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicitur.* Sic multi laudant actus omnes, etiam vitiosos, divitum, nobilium, potentum, adulando, quia ab iis officium vel beneficium sperant. Ita explicat S. Hieron. in epist. ad Philemon. cujus verba translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 11. q. 3. can. 54 : *Si quis dixerit*, et can. 55 : *Si quis hominem. Si quis*, ait, *hominem, qui sanctus non est, sanctum esse crediderit, et Dei eum junxerit societati, Christum violat, cujus corporis omnes membra sumus. Qui dicit*, ait, *justum injustum, et injustum justum, abominabilis uterque apud Deum est. Similiter qui sanctum dicit esse non sanctum, et rursum non sanctum asserit sanctum, abominabilis apud Deum est.*

Secundo, Baynus, Vatablus, Jansenius et alii hæc exponunt de judicio forensi, quo judex vel amore, vel odio, vel metu, vel munere corruptus, condemnat innocentem et absolvit nocentem, juxta illud Isaiæ 5. 23 : *Qui justificatis impium pro muneribus, et justitiam justi aufertis ab eo.* Hæc est insignis injustitia proprie dicta, evertens justitiam commutativam, ac proinde obligans ad restitutionem. Judex enim à Deo constitutus est, ut quasi vicarius nomine Dei justitiam administret, et jus suum cuique tribuat; quod si non facit, Deo et justitiæ et innocenti gravem injuriam irrogat, atque ad restitutionem damni tenetur.

Tertio, hæc sententia accipi potest de ipsa justitia et injustitia, q. d. : *Qui justificat impium*, id est, impietatem impii, *et qui condemnat justum*, id est, justitiam justi, abominabilis est Deo. Id faciunt homines perversi, qui vitia virtutum nomine palliant, et virtutes vitiorum specie dehonestant; verbi gratia, qui pietatem vocant hypocrisim, parcimoniam vocant avaritiam, prodigalitatem vocant liberalitatem, obscenitatem vocant urbanitatem. Rursum superbum vocant magnanimum, humilem vero pusillanimem; temerarium vocant audacem, modestum simplicem; gulosum vocant jovialem, abstemium autem scrupulosum, et ita de cæteris.

Hic tertius et summus est impii judicii et impietatis gradus. Hi enim totam virtutum et vitiorum formam naturamque invertunt et pervertunt, perinde ac si quis humanitatem homini adimeret, eamque bestiæ cuipiam transcriberet, ac feritatem à bestia in hominem transferret; itaque faciunt ut homines vitium pro virtute capessant, virtutem vero quasi vitium abominentur. Quocirca abominabiles sunt Deo, qui proinde eis væ æternæ maledictionis intentat, dicens Isaiæ 5. 20 : *Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum!* Ubi illustres hac de re sententias S. Gregorii et S. Maximi recitavi. Huic Salomonis sententiæ parallela est illa Arabum, cent. 1. num. 11 : *Esto unicuique libra*, id est, esto unicuique æquus et justus.

16. Quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit?] Hebr. *Ut quid pretium in manu stulti, ut emat sapientiam, et cor non est ei?* ita Pagninus et Aben Ezra : *Ut quid*, ait, *opes stulto, cum corde careat;* id est, cum nulla sapientiæ cupiditate teneatur, ideoque indocilis sit et sapientiæ incapax? Sensus ergo est, q. d. Frustra stultus, id est vitiosus, habet divitias, cum iis sapientia per se emi nequeat, nec ipse habeat cor, id est, animum et prudentiam, ad eam comparandam, ut scilicet suis opibus comparet sibi libros et viros sapientes, qui eum sapientiam doceant; imo cum ipse sit vecors et excors; hinc divitiis ad sua vitia, puta gulam, libidinem et fastum, abutitur. Divitiæ ergo in manu stulti sunt id quod gladius in manu furentis, qui scilicet ex furore eo uti nescit, sed ad suam et aliorum læsionem abutitur. Est miosis; parum enim dicitur, sed plus significatur; dicitur enim opes non prodesse, sed significatur eas obesse, et nocere plurimum stulto, utpote quem faciunt superbum, gulosum, luxuriosum, etc. Significat Salomon divitias sine sapientia esse inutiles et vanas, imo noxias, eo quod à sapiente per sapientiam in opera utilia pietatis et misericordiæ sapienter expendi debeant. Unde Septuag. ex iis S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 27. vertunt : *Ut quid abundant pecuniæ imprudenti? acquirere enim sapientiam excors non poterit.* Unde infert S. Ambros. : *Primus igitur officii fons prudentia est.*

Secundo, Chald. vertit : *Ad quid prodest negotiatio* vel *mercatura stulto, qui non habet cor, neque scientiam?* q. d. Mercator qui totus intendit mercaturæ et lucro, ut augeat opes, nec habet cor, id est, animum et prudentiam ad comparandam sapientiam, id est virtutem qua honeste vivat, et ad felicitatem opesque cœlestes perveniat, hic utique stultus est, ac frustra merces opesque conquirit. Unde Aristot. lib. 2. Rhetor. cap. 16 : *Divitiæ*, ait, *nihil fere aliud sunt quàm felix amentia.* Et S. Chrysost. homil. 7. in epist. ad Collossenses ait cupiditatem ditescendi esse belluam et monstrum monstrosius Scylla, Chimera et Hippocentauro, ac proinde cupidum *habere omnes simul belluas.* Idem sanctus Chrys. hic in Catena Græc. : *Sensus*, ait, *mysticus est : Quorsum paganis aut hæreticis datur sapientia; cum ad damnationem suam illa abutantur? Quorsum ditescere festinas; cum ante omnia illud parare te oporteat, quod omnibus pecuniis præstantius, et ad salutem animarum magis necessarium est, nempe sapientiam?*

Ex dictis patet radicem et quasi rationem à priori hujus sententiæ esse præstantiam sapientiæ et vilitatem opum, ex qua fit ut opes sapientiæ velut instrumenta subservire, ab eaque regi recteque et sapienter expendi debeant, ut suum finem, ad quem à natura et à Deo creatæ sunt, assequantur; quo fit ut stulto qui sapientia caret opes sint inutiles et noxiæ.

Symbolice, Beda, Dionys. Cajetan. Jansen. et alii : Divitiæ spirituales, inquiunt, sunt S. Scriptura, ingenium, scientia, eloquentia, quin et fides; sed hæc non prosunt homini, etiam Christiano, si stultus, id est vitiosus sit; quia per hæc veram sapientiam, id est gratiam et gloriam, comparare nequit, eo quod vitiis suis addictus sit : *Quid prodest*, ait Beda, *Judæo vel hæretico habere divitias Script. cum in his Christum intelligere non possit? Quid malo Catholico expedit divitias habere veræ fidei, cum sapientiam piæ actionis habere neglexerit?* Unde Cyrill. in suis Proverbiis (uti citat hic Dionys.) : *Avaritia*, ait, *habet oculum, sed non visum; nam bonum diligit, sed summum bonum* (propter quod cætera appetenda sunt) *non agnoscit.* Hinc Abbas Nesteros apud Cassian. Collat. 14. cap. 16. ex hac Salomonis sententia docet ma-

los veram scientiam habere non posse. Esto enim mali subinde sint philosophi, et calleant omnes humanas disciplinas; tamen veram scientiam, quæ in Dei cognitione, amore et cultu consistit, obtinere nequeunt.

QUI ALTAM FACIT DOMUM SUAM, QUÆRIT RUINAM; ET QUI EVITAT DISCERE, INCIDET IN MALA.] Hic versus deest in Hebræo, nisi quod in eo v. 19. habeatur: *Et qui exaltat ostium, quærit ruinam;* unde hanc sententiam manasse censet Jansenius, sed Noster eam transcripsit ex Septuag. qui sic habent: *Qui excelsam facit domum suam, quærit contritionem; qui autem tortuose accedit ad discendum, incidet in mala.* Græce est ὁδε σκολιαζων του μαθειν, quod Complut. vertunt: *Renuens discere incidet in mala;* Auctor vero Catenæ Græc.: *Qui ea quæ scire debet discere detrectat, incidet in mala;* Romani autem: *Qui tortuose accedit;* σκολιον enim græce vocatur obliquum, tortuosum, flexuosum, incurvum, distortum, confragosum, malignum, pravum; inde σκολιαζω idem est quod obliquo, intorqueo, incurvo.

Grammatice, sive per corticem litteræ, significat eos, qui altam ædificant domum, ruinam sibi accersere; nam

Summa petunt validi sternuntque cacumina venti.

Rursum altæ domus sua mole et pondere dehiscunt et ruunt, nisi magnis fundamentis crassisque parietibus sint subnixæ; hosce autem sæpe negligunt avari, sed superbi, qui alta spectant domorum fastigia, nec attendunt ad fundamentorum et parietum soliditatem. Qui ergo altam facit domum, quærit ruinam et contritionem, ut scilicet ruens repente nimis alta domus conterat ædificatorem cum habitatoribus suis.

Jam sub hoc cortice litteræ et sensu quasi grammatico parabolice, et quasi medullitus significatur primo, eos qui suas fortunas et familias impendio ditare et exaltare volunt, accersere sibi ruinam; tum quia cito maleque parta cito dilabuntur, juxta illud c. 13. v. 11: *Substantia festinata minuetur;* tum quia res omnes hujus mundi caducæ sunt, cumque ad summum et ad culmen pervenerunt, deficere et prolabi incipiunt.

Secundo, significat eos qui modum excedunt, et nimis magna moliuntur, prolabi et sua se ruina involvere. Ita sanctus Chrysostomus in Catena Græcor. *Qui medicum excedit,* inquit, *in penuriam tandem dilapsus deterior evadit; ut domus, dum in altitudinem justo celsiorem erigitur, ruinæ periculo exponitur (fundamenta namque impositam molem sustinere non valent); ita in amentia quoque res habet. Cum enim rationis nostræ basi onus imponimus, quod ferre nequit, deorsum ruit.*

Tertio, significat eos qui superbe magnos ambiunt honores, dignitates et prælaturas, atque officia capessunt sublimia, quæ suas vires et dotes superant, inde cum dedecore dejici, cum eorum ineptitudo vel ambitio, vel aliud scelus patefit. Hinc disce insipientes esse, qui cum gaudio officium regendi alios suscipiunt, pro quibus exactam Deo reddituri sunt rationem. Quare verum est illud vulgo tritum: *Vita privata, vita beata.*

Quarto, significat eos qui jactant suam doctrinam plus æquo, quique docere volunt quod non didicerunt, ut habeantur doctores, trahantque post se greges discipulorum, cum probro deseri vel deponi, dum eorum ignorantia et vanitas patescit. Ita parœmiam hanc interpretatur ipse Salomon, dum eam explicans subdit: *Et qui evitat discere, incidet in mala,* puta in probrum, infamiam, privationem cathedræ, etc. Ratio à priori est, quod mala evitari nequeant, nisi illa per prudentiam prævideantur, et prævisa amoveantur; prudentiam autem discere negligit stultus, quo fit per imprudentiam in mala corruat. Pro *evitat* græce est σκολιαζων, id est obliquans, detorquens fabricam disciplinæ et doctrinæ; qui enim erigere molitur sine magistro, qui est instar periti architecti, hic eam obliquat et detorquet, ac proinde ruinæ obnoxiam efficit. Sensus ergo est, q. d. Sicut is qui ædes altius attollit sine perpendiculi ac regulæ examine ædificium statim ruiturum exstruit; sic pariter sapientia quæ sine præceptore ac doctore construitur, velut indirectus et incurvus paries, ubi altius erecta est, multis erroribus depressa labascit. Nam præceptoris institutio similis est perpendiculi ac regulæ, quo sapientiæ structura regitur, ne ullis erroribus incurvata hiscat vel fatiscat. Accedit Auctor Catenæ Græcor. qui sic explicat, q. d. *Qui cognitionem qua pollet, nimiùm effert, ille ab ea tandem deorsum deturbabitur.* Et Hugo Victorin. l. 1. Didascal. *Principium disciplinæ,* inquit, *humilitas est, et nihil addiscit inflata superbia, qua quis vult sine alterius hominis adjutorio ad virtutis fastigium evolare. Qui altam facit domum suam, quærit ruinam; et qui evitat discere, incidet in mala. Non omnes qui altas ædificant domos, ruinam quærunt, sed illi qui sine firmo fundamento, et sine debita conjunctione lapidum, magnam molem conantur exstruere. Sic qui sine humilitate, qua se magistro spirituali docenti subjiciant, volunt altissimam perfectionem adipisci, solent non minimos casus experiri.*

Tropolog. monet hic Salomon fugere excelsa, utpote ruinæ vicina, humilia sectari, utpote stabilia et secura, nimirum:

Alta petit livor, perflant altissima venti.

Et:

Procul à Jove, procul à fulmine.

Et:

Vive tibi, et longe nomina magna fuge.

Rursum, mundus, quia superbus, spectat excelsa duntaxat, hinc imprudenter negligit fundamenta, utpote ima: quo fit ut excelsa debilibus subnixa fundamentis ruant. Sic statua illa aurea Nabuchodonosoris, quæ mundi mentem et vanitatem repræsentabat, erat alta sexaginta cubitos; sed quia justam non habuit latitudinem, hinc corruit; lata enim erat duntaxat sex cubitos, cum debuisset in latitudine esse decem cubitorum; latitudo enim hominis est sexta pars altitudinis ejusdem. Statua ergo hominis alta sexaginta cubitos requirit decem cubitos latitudinis, ut docet Vitruvius, Cardanus et alii.

Denique monet hic Salomon altitudinis et celsitudinis fundamentum et firmamentum esse humilitatem; quo ergo altius vis scandere, vel in terra, vel in cœlo, eo profundius te humi-

lia. Trita sunt verba August. in sermone 10. de Verbis Domini : *Magnus esse vis ? à minimo incipe; cogitas magnam fabricam construere celsitudinis ? de fundamento prius cogita humilitatis.*

17. OMNI TEMPORE DILIGIT QUI AMICUS (Chald. *socius*) EST; ET FRATER IN ANGUSTIIS COMPROBATUR.] Hebræus : *Et frater ad angustiam* (vel *in angustia*) *nascetur;* Syrus : *Frater ad tribulationem nascitur;* Chaldæus : *Frater ad tempus angustiæ natus est. Frater* hìc dupliciter accipi potest : primo, pro fratre proprie dicto ; secundo, pro amico. Priore acceptione sensus erit, q. d. Amicus et frater similes sunt, parisque sortis et conditionis. Sicut enim amicus verus, non adulterinus, omni tempore tam adverso quam prospero amico fidus est ; sic pariter frater maxime in adversitate se fidum et vere fratrem ostendit. Ad hoc enim Deus et natura producit fratres, ut fratri in angustiis adsint et opitulentur. Sic Joseph fratres in angustiis famis aluit, ac Judas Machabæus fratres et cognatos, totumque Israelem in angustiis persecutionis ab Antiocho protexit et vindicavit. *Frater* enim dicitur quasi *fere alter;* atque, ut ait Petrarcha : *Decet eos quos ejusdem alvi angustiæ continuerunt nunquam sibi in quibuslibet calamitatum et ærumnarum angustiis deesse.* Id volunt Septuag. dum vertunt : *In omne tempus amicus sit tibi; fratres autem in necessitatibus utiles sint; hujus enim rei gratia nascuntur,* q. d. Fac ut amicitiam colas cum amico et fratre quovis tempore, etiam adverso, ut semper ille sit tibi amicus, et te amicum sentiat; ac vicissim quære amicum, qui omni tempore tibi sit amicus. Ita auctor Catenæ Græc. *Sensus est*, inquit, *neque in lætis, neque in tristibus amicum deseras ; aut si quos tibi amicos parare volueris, tales parato, qui quovis tempore tibi adsint.*

Posteriori acceptione, quæ hoc loco congruentior est, sensus est, q. d. Amicus omni tempore diligit, adeoque in angustiis se vere amicum, id est fratrem, ostendit. Amicus enim amici est quasi frater, imo sæpe plusquam frater, juxta illud c. 18. 24 : *Vir amabilis ad societatem magis amicus erit, quam frater.* Contra hoc præceptum peccant amici delicati, qui ab amico levi verbo icti, aut exili injuria affecti, amicitiæ tesseram rumpunt. An justum est unius injuriolæ prætextu aboleri tot tantorumque beneficiorum jus et memoriam ? O quam verum est illud Plauti in Pœnulo ! *Si quid benefacias, levior pluma est gratia ; si quid peccatum sit, plumbeas gerunt iras.*

Fundamentum hujus sententiæ et quasi ratio à priori est quod amicitia naturalis, qualis fuit Philosophorum et Ethnicorum, ut sit virtus, non utilitatis, sed honestatis causa ineatur. Bonum autem honestum præstat utili, eoque est altioris ordinis. Quare ut hoc bonum honestum, sive honestatem amicitiæ tuearis, necesse est ejus causa bona utilia postponas, iisque cedas et si opus sit, prodigas et perdas in gratiam amici et amicitiæ, utque illi adsis in angustiis, cum periculum est ne opes, libertatem et dignitatem amittas. Hisce enim omnibus majus bonum est amicitia. Adde quod amicitia hoc nomine et fine maxime ineatur, ut homo in hujus vitæ adversis et angustiis habeat amicum, qui eas levet, soletur, amoveat et dispellat consilio, auxilio et societate sua, ut scilicet ad amicum quasi ad asylum ultimumque refugium confugiat. Hoc significat τὸ *et frater ad angustiam nascitur*, ut habent Hebr. q. d. Sicut frater fratri adnascitur, ut eum in angustia adjuvet ; sic pariter amicus amico comparatur, et civiliter quasi adnascitur hoc fine et usu, ut eum in angustia adjuvet. Hic enim est scopus amicitiæ ; quem si tollis, tollis amicitiam, ejusque usum. Rursum: *Frater in angustia nascitur*, ut vertunt aliqui ; quia sicut mater magno dolore et angustia ex utero fœtum fratremque enititur ; sic vera solidaque amicitia, verusque et solidus amicus, paritur et nascitur in adversitate, si in ea se amico fidum constantemque præstet ; perinde ac patientia nascitur constanti passione adversitatum, ac martyrium nascitur constanti toleratione tormentorum et mortis pro Christo.

Quocirca virtus amicitiæ quasi concipitur in prosperis, puta in suavi benevolaque conversatione cum amico ; eadem vero ejusque soliditas et decus proprie generatur in adversis. Fidelitas enim in adversis parit amicitiam solidam et stabilem. Unde Nazianzen. in Iambic. 45:

> Fidis, *ait*, amicis nil puta præstantius.
> Quos casus asper parturit, non pocula,
> Qui pro futura consulant, non quæ placent.

Frater ergo non tam necessitudinis jure ostenditur, quam necessitatis occasione. Igitur sicut angustia uteri enititur fœtum et fratrem, sic angustia tribulationis quasi uterus enititur paritque veram solidamque amicitiam et amicum.

Porro R. Levi sic explicat τὸ *nascitur*, q. d. Frater à fratre, dum prospere agit, sæpe negligitur; at si in calamitatem incidat, illico ad ei succurrendum excitatur, natura ad id impellente, cum eadem compagine corporis ossiumque constet.

Amicitia vero supernaturalis est amor et charitas, quæ Deo nititur, unitur et conciliatur ; propter Deum enim quem diligis, diligis et amicum. Quare sicut amorem Dei præponis amori cujuslibet rei terrenæ, sic et amorem amici ; et sicut in angustiis non deseris Deum, sic nec amicum. Idem enim est amor quo amas Deum, et amicum propter Deum. Unde Beda, per amicum accipiens Deum, sic explicat : *Qui Dominum vere amat, omni tempore ejus custodit amorem; neque in angustia passionis deserit, quem in pacis tranquillitate confessus est*, uti fecit S. Stephanus, S. Laurentius, S. Vincentius, cæterique Martyres. Ita S. August. (vel quisquis est auctor) l. de amicitia, cap. 10 : *Fundamentum amicitiæ*, ait, *Dei amor est, ad quem omnia quæ vel amor suggerit, vel affectus; omnia quæ vel occulte aliquis spiritus, vel palam quislibet suadet amicus, referenda sunt, diligenter inspicienda ; ut quidquid astruitur, fundamento conveniat; et quidquid illud excedere deprehenditur, ad ejus formam revocandum, et secundùm ejus qualitatem omnimodam convertendum non dubites.* Idem, capite 15, citans hanc gnomen Salomonis : *Dissuendæ*, ait, *sunt amicitiæ, non rumpendæ omnino. Amicitia æterna est ; unde omni tempore diligit, qui amicus est. Si te læserit ille quem diligis, tu tamen dilige. Si talis fuerit, ut amicitia retrahatur, nunquam tamen subtrahatur dilectio. Consule, quantum potes, saluti ; prospice*

famæ, nec unquam amicitiæ ejus prodas secreta, quamvis ipse tua prodiderit. Et cap. 19 : *Nil*, inquit, *in amicitia fide præstantius, quæ ipsius nutrix videtur et custos. Ipsa se in omnibus adversis et prosperis, lætis et tristibus, jucundis et amaris, præbet æqualem; eodem intuens oculo humilem et sublimem, pauperem et divitem, fortem et debilem. Ipsa tamen fides in prosperis latet, eminet in adversis. Omni enim tempore diligit qui amicus est.* Et cap. 20 : *Forma amicitiæ*, ait, *est quam sermo divinus præscripsit : Diliges*, inquit, *proximum tuum sicut teipsum. Tunc erit ipse quem diligis, alter tu, si tuam in ipsum transfuderis charitatem. Non enim, ut ait Ambrosius, vectigalis est amicitia, sed plena decoris; gratiæ virtus est, non quæstus; quia pecunia non potitur, sed gratia; nec licitatione pretiorum, sed concertatione benevolentiæ. Non debet esse mercenaria, sed gratuita. Certiores sunt amicitiæ inopum, quam divitum, cum spem lucri sic tollit paupertas, ut augeat charitatem.*

Denique Salomonem more suo secutus Siracides Eccl. 6. 7 : *Si possides amicum*, inquit, *in tentatione posside eum, et ne facile credas ei. Est enim amicus secundùm tempus suum, et non permanebit in die tribulationis.* Similia habet cap. 37. versu 4. ubi veterum hac de re gnomas recitavi. Huc facit illud Senecæ : *Amicos secundæ res optime parant, adversæ certissime probant.* Plura de amicitia dixi Ecclesiast. 6. 17.

Mystice R. Halcusi apud Galatin. lib. 3. de Arcanis fidei cap. 28 : *In omni tempore est amans amicus, et frater ad angustiam vel ad tribulationem nascitur. Hic*, ait, *est Deus sanctus et benedictus, qui dixit : Frater ego ero Israeli in hora tribulationis, vel angustiæ ejus. Sicut dictum est* psal. 121 : *Propter fratres meos et amicos vel propinquos, vel socios meos, loquar nunc pacem in te.* Subdit Galatinus : *Hactenus traditio. Ex qua clare habetur Deum amicum et fratrem Israelis dici, eo quòd fuerat secundùm humanitatem ad angustiam nasciturus.* Christus enim in incarnatione maxime se amicum et fratrem nobis exhibuit, nos liberans ab angustiis peccati, mortis et gehennæ, imo hac una de causa incarnari et nasci voluit.

18. STULTUS HOMO PLAUDET MANIBUS SUIS, CUM SPOPONDERIT PRO AMICO SUO.] Hebr. *Homo deficiens corde percutit manum, spondens sponsionem coram amico suo.* Ita Pagninus; Septuaginta vero : *Vir imprudens plaudit et congaudet sibi, cum etiam spondens spoponderit suos ipsius amicos.* Aliqui codices habent, *suum ipsius amicum*; adduntque : *Et in suis labiis condit ignem;* sed hæc desunt in Roman. Complut. et Reg. Chaldæus : *Filius hominis indigens intellectu pangit manum suam, et spondet fidejussionem pro amico suo;* Syrus, *præbet manus suas;* Vatablus : *Mente captus defigit manum, spondetque sponsionem in conspectu proximi.* Additque : *Defigere manum est fidejubere; qui enim pro aliis fidejubent, solent dare dexteram;* Tigurina : *Qui stipulata manu pro proximo fidejussor spondet, imprudens est.* Auctor Catenæ Græcorum ex Septuag. sic vertit, sicque explicat : *Vir stultus manibus plaudit, stolideque sibi blanditur, sicut et ille quoque, qui certa sponsione pro amico suo fidem suam obligavit, cum tamen ardentem ignem suis sibi labiis acciverit. Qui alteri injuste gratificatur, inquit, judicem contra se incendit, sibique certum detrimentum asciscit.* Alius : *Qui propter adulationem, aut exiguum aliquod munusculum, pro amico spondet, neque excitat illum ut debitum solvat, ignem consumentem adversus seipsum thesaurizat, damnumque propter sponsionem minime vulgare sibi accersit. Adverte, non simpliciter animum dicere, sed animum suum. Cur non etiam inimico beneficium hoc præstandum admonet? quia doctrinæ illius, quæ inimicos quoque diligendos tradit, necdum idonei auditores erant. Ergo ne oratio prævaricationem conciliaret, intra amicitiæ limites rem desinit.* Hæc anonymus in Catena Græc.

Nota. Pro *plaudit* Hebr. est תוקע *tokea*, quod significat figit, defigit, percutit manum, stipulatur. Item clangit, plaudit : unde תקע *teka* vocatur clangor, et תקוע *takoa* buccina, lituus, tuba. Noster Septuag. et Theodot. vertunt, *plaudit manibus.* plaudere enim est manuum, plaudere pedum. Plaudere enim est manibus pulsare, et strepitum facere in signum lætitiæ, quasi congratulando et exultando pro re bene gesta, v. g. quod sua sponsione amicum è creditoris manibus et carcere liberarit. *Sic pennis plaudet perdix, et ciconia sibi plaudit crepitante rostro*, ait Ovid. 6. Metamorph. Sic, finita comœdia, aiebant : *Plaudite*, q. d. Applaudite comœdiæ belle peractæ.

Ratio à priori hujus sententiæ est, quod spondens pro alio ingens onus in se suscipit, nimirum obligationem ad solvendum alterius debitum : quare sapiens id considerans metuit, et tarde ad sponsionem accedit. Stultus vero quia onus hoc non considerat, sed tantum præsentem amici liberationem, hinc temere plaudit et exultat. Quocirca sæpe meritas stultitiæ suæ stultæque sponsionis pœnas luit, dum æs alienum pro quo spopondit, si debitor solvendo non sit, vel solvere nolit, ipse dependere cogitur. Hæc sententia assignata et explicata fuit cap. 6. 1; quare hîc verbum non addam.

Mystice Beda : *Stultus est*, inquit, *qui, cum animam fratris suscipit regendam, de suis gloriatur actibus, et non potius ei humili compassione quidquid potest auxilii salutaris impendit.* Sic hodie lætantur multi cum opimos pastoratus, vel episcopatus, aut abbatias obtinent, cum potius gemere deberent sub tanto onere, quod tot animarum curam in se suscipiant, pro iisque animam suam et æternam salutem Deo oppignorent. Quocirca *episcopatus est onus angelicis humeris formidabile*, ait Concil. Trident.

19. QUI MEDITATUR DISCORDIAS, DILIGIT RIXAS : ET QUI EXALTAT OSTIUM (perperam aliqui legunt *os*) SUUM, QUÆRIT RUINAM.] Hebr. *Diligens prævaricationem, diligens litem : et qui extollit ostium suum, quærit fracturam* vel *rupturam* vel *contritionem.* Prius hemistichium duobus modis efferas. Priori, q. d. Qui diligit prævaricationem, hic diligit litem. Ita Noster. *Prævaricatio* enim Hebræis sæpe idem est quod discordia, rebellio, schisma, apostasia. Sic Moab dicitur *prævaricatus fœdus*, id est rebellasse regi Israel, 4. Reg. 3. 5. Posteriori, q. d. Diligit prævaricationem is qui diligit litem. Ita Pagnin. Baynus et alii. Lites enim multa jurgia, convicia, blasphemias, aliaque peccata generant. Unde Septuag. *Amans peccatum gaudet rixis, et durus corde non occurrit bonis;* Chaldæus : *Qui diligit peccatum, diligit rixam;* Syrus : *Qui diligit iniquitatem, diligit iniquitatem et oppressionem : qui extollit portam, sibi ruinam quærit.* S. Thom. 2. 2. quæst. 41. art. 2. ad 5. discordias et rixas alienas intelligit,

q. d. *Qui meditatur discordias, diligit rixas; hoc est*, inquit: *Qui intendit seminare inter aliquos discordias procurat quod ad invicem rixentur.* Alii discordias proprias accipiunt. Jam

Primo, R. Salomon sic exponit: Qui in amicum machinatur nefaria (Hebr. פשע *pesca*, id est scelus), hic diligit rixas: contentiones enim et jurgia sectatur. *Qui exaltat ostium*, id est, qui superbe et arroganter loquitur, *quærit ruinam.* Os ergo et ostium sunt idem, juxta illud Micheæ 7. 5: *Custodi ostia* (Noster vertit, *claustra*) *oris tui.* Sicut enim ostium claudit, vel aperit domum; ita os silendo claudit, loquendo pandit secreta mentis. Sic et Aben Ezra: Qui, inquit, vocem extollit, quæ est ostium sermonis, hic sibi extremam perniciem inferri curat: os enim est ostium ad mentem. Accedit Lyran. Qui exaltat ostium, hoc est, inquit, qui os suum elevat semetipsum jactando, et alios præ se contemnendo, quærit ruinam; quia multos contra se concitat, qui eum agant in ruinam.

Secundo, R. Levi, q. d. *Qui meditatur discordias;* Hebr. *Pesca, id est malum, hoc est: Qui optat vitium deprehendere in iis qui dicuntur vel fiunt, eaque nimis anxie et acute perpendit, dissidia litesque amat, cum inde rixæ gignantur. Qui attollit ostium suum, ut in rebus eam prospiciat rationem qua se in sublimioris dignitatis sede collocet, ex quo fiat ut in rebus crimen reperiat, seipsum magnæ æstimationis dignitatisque virum summisque honoribus dignum reputans; hic, inquam, suam quærit perniciem; nam ita gravissima mala in se accersit. Quod quidem eleganter hac metaphora ostium attollentis adumbratum est: contingere enim potest ut qui in sublimi ostium suum ædificat, inde corruat, et confringatur.* Minus recte R. David Kimchi sic explicat, q. d. Omnis qui vacat ædificiis, puta fabricandis domibus excelsis, depauperabitur.

Tertio, Cajet. vertit: *Amans rebellionem amat contentionem; elevans ostium suum quærit fractionem*, sicque explicat: Qui elevat ostium suum non tam corporea elatione quàm usurpata auctoritate, volens servari impunes ingredientes ostium domus suæ: multi enim nobiles et principes sic exaltant ostium domus suæ, arrogantes sibi jus impunitatis et asyli; sed hi quærunt fractionem: quia à rege vel magistratu, cujus est capere sontes, ostium ejus effringitur, ipseque subinde velut rebellis ab eodem male mulctatur.

Quarto, Baynus, hæc nectens versui præced. de stulti fidejussione, sic explicat, q. d. Non est satis tutum fidejubere pro amico: nam sunt quos juvat lites sectari; quod inde constat, quia amant ruinam, sive (ut est in Hebræo) prævaricationem, hoc est, amant non stare promissis. Et sicut qui ædificando elevat portam suam, hoc est ædes suas (totum à parte) confractionem et rupturam ædium quærit, dum altitudini robur ædificii non respondet (quamvis hoc non animadvertat ille); sic qui exaltat et elevat ostium oris sui, majora pollicendo quàm præstare poterit, et pro suis promissis, amicum vult fidejubere; hic contritionem et ruinam quærit amici, quò cum litigare amat, posteaquam prævaricatus est, promissa non præstans. Juxta sensum mysticum, proverbium est contra eos qui manum mittunt ad aratrum, et retro respiciunt: qui cum plura pollicentur quàm præstant, exaltatione oris propriam ruinam quærunt. Hæc Baynus.

Quinto, noster Salazar sic exponit: Qui exaltat ostium suum, id est, qui difficiles ad se aditus facit, sentiet odia, indeque ruinam. Qui enim exaltat limen ostii sui, facit ut difficilis sit per ostium ad se ingressus.

Sexto, et genuine, q. d. Qui cupit introducere discordias, hic quærit lites: ex litibus enim oriuntur et crescunt discordiæ. Aut q. d. Qui per superbiam et fastum, sic est animo affectus, ut semper ab aliis sensu discordet, et contrarium sentiat, ac defendere velit contrarium sententiæ aliorum: hic reipsa ostendit se amare rixas, quæ ex hoc dissensu et discordia oriri natæ sunt, ac communem pacem turbant. Unde causam discordiarum subdit dicens: *Qui exaltat ostium, quærit ruinam*, q. d. Qui exaltat ostium, et consequenter domum suam, hic est causa discordiarum. Causa enim est cur vicini non ferentes ejus domum præ sua attolli et eminere, illique imminere, ut ejus luminibus, aeri et perspirationi officiat, utque in eam, ejusque hortos et aulas prospectum habeat, illisque quasi dominetur, indignantes illi litem moveant, cogantque ut eam dejiciat, et cæteris adæquet, quæ sane ingens est ejus infamia et ruina. Hinc in urbibus, ubi viget politia, magistratus non sinunt ut quis domum altiorem cæteris ædificet, sed ad altitudinem vicinarum fabricet, uti Antverpiæ omnes ad æquam altitudinem fabricatas vidi. Facit enim hæc domorum æqualis celsitudo ad urbis elegantiam, et ad vicinorum commoditatem et pacem. Hic sensus est parœmiæ quoad corticem litteræ, sub quo parœmiastice, sive proverbialiter, significatur causam discordiarum esse eum qui domum suam præ cæteris attollit, id est, qui cæteris in re qualibet eminere et antecellere satagit, ut cæteros præ se despiciat, eisque imperare et dominari velit. Quocirca contra hunc omnes insurgere, illique lites movere, donec ejus fastum et fastigium sternant, eumque sibi æqualem, imo subinde inferiorem efficiant, ac pedibus calcent. Quare qui ostium suum præ vicinis attollit, id est qui cæteros superare, eisque antecellere nititur, hic sibi accersit ruinam. Vide dicta v. 16. Æternæ enim veritatis certa lex est, et ordo congruus, ut omnis qui se exaltat, humilietur. Omnibus enim exosa est superbia, et superba suî præ cæteris exaltatio, cùm in communitate omnia debeant esse communia et æqualia. Radix ergo discordiarum et litium est cupido excellentiæ. Ita docet D. Thomas 2. 2. q. 38. art. 2, ubi quærens *an discordia sit filia inanis gloriæ*, respondet: *Dicendum quòd discordia habet affinitatem cum invidia, quantum ad recessum ejus, à quo aliquis discordat, vel ex quo contendit; sed quantum ad id, in quo sistit ille qui contendit, habet convenientiam cum superbia et inani gloria, in quantum scilicet in proprio sensu statur.*

Et paulo ante: *Discordia est filia inanis gloriæ, eo quòd discordantium uterque in proprio sensu stat, et unus alteri non acquiescit. Proprium autem est superbiæ et inanis gloriæ, propriam excellentiam quærere.* Condemnat ergo hæc sententia vitium ambitionis et præcellentiæ, ut quod sit discordiarum, litium, ruinæ et contritionis causa. Sicut enim in domum altiorem cæteris insurgunt flabra ventorum, sic in ambitiosum insurgunt flabra verborum, imo flabra verbe-

rum. Id videre est in civitatibus, collegiis, monasteriis, ubi eos qui cæteris se præferunt, aut à communi obedientia, onere, lege se subtrahunt, cæteris invisos et exosos fieri cernimus. Sane Romæ medicus insignis mihi asseruit se per 28 annos variis in monasteriis medicum egisse, ac continua experientia deprehendisse in illis miserrimos esse, ac tum corpore, tum animo assidue affligi illos, qui valetudinis aliove prætextu à communi vita se subducunt, ac in victu, vestitu, aliisque rebus singularia appetunt. Unde concludebat : *Optima morborum omnium, tum corporis, tum animi, tum privatorum, tum communium medicina est humilitas,* qua se homo nemini præponit, sed cæteris adæquat et componit, imo omnibus subjicit et postponit.

Nota hic stylum et profunditatem Proverbiorum Salomonis : stylum, quo annexa, puta antecedentia et consequentia eorum quæ dixit priori hemistichio, posteriori attexit; profunditatem, qua eodem dictorum causas et effectus assignat. Priori enim dixit discordias parere rixas; posteriori, eorum antecedentia et consequentia, puta causas et effectus, indicat, q. d. Discordiæ pariunt rixas. At vis nosse discordiarum originem et radicem? en illam digito ad fontem intento tibi indico, dicoque radicem esse appetitum præcellentiæ. Vis pariter nosse effectum et finem, in quem illæ desinunt? en tibi assigno ruinam et exitium. Igitur vide catenam hujus vitii : appetitus excellentiæ parit discordias, discordiæ pariunt rixas, rixæ rixantes agunt in mutuas cædes, in ruinam et perniciem. Ita alta desinunt in ima, superbia in dejectionem, celsitudo in ruinam.

20. Qui perversi cordis est, non inveniet bonum : et qui vertit linguam, incidet in malum.] Pro *qui vertit linguam*, Hebr. est *versus, conversus* vel *perversus in lingua sua;* Hebræi enim carent verbis compositis, unde simplici utuntur pro quolibet composito. Hinc Chald. vertit : *Et qui perversus est in lingua sua, incidet in malum.* Sicque posterior pars priori quasi effectus causæ respondet. Perversum enim cor gignit perversam linguam, q. d. Qui perversum habet cor et mentem, hic non inveniet bonum : at qui adeo perversus est mente, ut et perversa in aliorum perniciem lingua effutiat, hic utique in mala cladesque graves incidet. Ita Vatabl. qui vertit : *Qui perversus est corde, non inveniet bonum; perversus autem lingua sua cadet in malum.*

Jam *perversus lingua* : Primo est mendax ; hic enim veritatem in mendacium vertit et pervertit. Quare Plato in Sophista mendaces comparat figulis, qui lutum vertunt et subigunt, ut vasa figlina effingant. *Figuli*, inquit, *sunt mendaces : hi enim fabulas, illi vasa fingunt.* Secundo, sunt detractores : hi enim famam proximi in infamiam, ac non raro veritatem in mendacium vertunt et pervertunt; tertio et valde apposite sunt, qui dolosis et fraudulentis verbis alios circumveniunt, et in damna vel fortunarum, vel carceris, vel infamiæ, vel peccati, vel fidei, puta in hæresim, inducunt.

Sensus ergo est, q. d. Qui perverso corde aliis machinatur malum, hic indignus est bona sorte et fortuna, ac proinde illa sæpe à Deo privatur. At qui dolos et malum, quod aliis machinatur, reipsa exsequitur et lingua fraudulenta loquendo struit : hic, utique agente vel judice, vel Deo vindice, incidet in malum, ac sæpe in illud ipsum quod aliis struxit, ait Aben Ezra, juxta illud : *Malum consilium consultori pessimum;* uti contigit Aman qui Mardochæo, Sauli et Achitopheli qui Davidi, consiliariis Darii qui Danieli cap. 6. struxere insidias. Huic sensui favet, quod ei *qui vertit linguam* componitur, et quasi ex æquo opponitur, is *qui perversi cordis est.* Pro quo hebr. est עקש *ickes,* id est perversus, versutus, fallax, falsus, qui simulat et dissimulat, ac specie recti et veritatis fallit; sicut pro *qui vertit linguam* hebr. est נהפך *nepach,* id est, inversus lingua, hoc est, qui vertit, invertit, subvertit, obvertit, pervertit linguam. Unde Exod. 7. tribuitur virgæ quæ à Mose versa fuit in serpentem, uti perversi linguas suas, quæ sunt humanæ, vertunt in serpentinas : inde תהפכת *tapuchot* vocantur perversa et perversitates : a c פוך *puch* vocatur fucus, quo fucatur facies, ejusque color mutatur et vertitur.

Secundo, Pagnin. vertit : *Perversus corde non inveniet bonum, et qui verterit se in lingua sua, cadet in malum;* quod Septuag. sic clare exponunt : *Durus corde non occurrit bonis; vir facile mutabilis in lingua incidet in mala.* Quod Rudolphus primo attribuit infidis, qui fidem datam non præstant, sed fallunt : hi enim ob perfidiam in lites et pœnas graves incurrunt; secundo, Hugo et alii attribuunt adulatoribus : hi enim instar rotæ mutant et convertunt vultus et verba sua ad nutum principis vel amici, cui adulantur. Unde S. Basilius eos comparat polypo, qui omnem saxi, cui se conjungit, colorem in se suscipit. Alii comparant eos lunæ et planetis, quæ lumen ad Solis intuitum, et motum ad cœlorum superiorum ductum commutant.

Nuper Catholicus vir gravis in Anglia, rogatus à primario reginæ Elisabethæ consiliario, qui secreto catholicus haberi volebat, quid de se sentirent Catholici transmarini, argute respondit : *Censent te esse planetam, ac moveri gyrarique motu primi mobilis.* Qualem ergo planetæ motus, talem sensus et sermonis vertiginem subeunt adulatores, ut principum gratiam ineant; ideoque sæpe corruunt instar eorum qui vertigine circumacti ruunt in terram, uti videre est in monachis Turcicis, qui Deum colunt saltando in orbem, et sese in gyrum identidem rotando, quo fit ut ex vertigine in terram corruant, quam ipsi vocant Choream Angelorum : idque faciunt exemplo sui pseudoprophetæ Mahometis, qui, cum laboraret capitis vertigine et epilepsia, ex eaque in terram spumans corrueret, fingebat se enthusiasmo agi, et cum Angelis colloqui; uti Romæ mihi narrarunt Græci viri graves oculati testes. Simili modo corruunt adulatores, dum eorum assentatio et vertigo, id est fraudes et imposturæ, deteguntur : tunc enim principes eos odio prosequuntur, et pro meritis mulctant et plectunt.

21. Natus est stultus in ignominiam suam (Hebr. est *ad laborem* vel *dolorem :* ita R. Levi); sed nec pater in fatuo lætabitur.] Legit Noster passive ילד *iullad,* id est natus est; jam aliis punctis legunt active יולד *ioled;* unde vertunt cum Pagnino : *Generans stultum ad tristitiam suam generabit illum;* Vatablus, *mœrorem sibi generat;* Chald. *Qui generat stultum, mœstitia*

erit ei; Syrus : *Qui gignit stultum ad confusionem suam, non lætabitur pater insipientis;* Septuag. pro יולד *iolid*, legentes ולב *veleb*, id est *et cor*, vertunt : *Cor autem imprudentis, dolor possidenti illud; non lætabitur pater super filio indisciplinato* (Aquila, *diffluente;* Symmach. *fatuo;* Theodot. *insensato;* hebr. est נבל *nabal*, id est *nebulone*); *filius autem prudens lætificat matrem suam*, quæ verba supplent Septuag. ut expleant antithesin inter filium sapientem et stultum, quæque habentur in Hebræo, c. 10. 1. ubi ea explicui.

Sensus ergo est, q. d. Qui generat stultum, id est imprudentem et vitiosum, hic creat sibi laborem in eo corrigendo et recte instituendo, ac dolorem et mœrorem, dum eum experitur incorrigibilem, et disciplinæ incapacem, ideoque eum tam parentibus quàm sibi ipsi esse ignominiæ et probro. Ratio à priori est quod prudentia, fama, honestas et virtus sint bona præstantiora quàm sit ipsa vita : quare parentes, cum semper vivere nequeant, generant filios, ut in illis quasi perduret et perennet eorum sapientia, honor et virtus : ergo mire gaudent, cum se vident voti compotes factos, cum scilicet filii parentum probitatem imitantes eorum decus et famam prorogant et in nepotes propagant : vice versa valde dolent, cum se voto frustrari vident, cum scilicet filios vident improbos, qui sibi probrum concilient, et dedecus inurant. Satius enim esset illiberes et sine filiis esse defunctos, ac virtutem cum eis emortuam, quàm liberos relinquere, qui eos infament et dehonestent, ac remp. scandalizent.

Nota : τὸ *in dolorem et ignominiam* non significat intentionem, sive finem à patre intentum : nullus enim pater intendit suam ignominiam, puta generare stultum, qui ei sit ignominiæ et mœrori; sed significat consecutionem sive eventum, qui præter intentionem patris ipsi nolenti et invito accidit, q. d. Si pater generet filium, qui deinde fiat insipiens, id est improbus, hic utique cedit et vergit in patris ignominiam, ac patri probrum et mœrorem, indeque subinde mortem conciliat. Sic Jacob ait filiis suis Genes. 43. 6 : *In meam hoc fecistis miseriam, ut indicaretis ei et alium vos habere fratrem,* Benjamin scilicet, quem unice amabat Jacob, ideoque nolebat eum à se abduci, ac proinde culpat filios quod Josepho indicarint se Benjaminum domi reliquisse : inde enim Joseph accepit ansam eum accersendi, quod Jacobo patri peperit miseriam et mœstitiam.

22. ANIMUS GAUDENS ÆTATEM FLORIDAM FACIT : SPIRITUS TRISTIS EXSICCAT OSSA.] Hebr. *Cor lætum bonam facit* גהה *geha*, quod Noster vertit, *ætatem;* Syrus, *corpus;* alii, *sanitatem* vel *valetudinem;* alii, *medicinam;* alii, *splendorem vultus* vel *aspectus*, quasi גהה *geha* derivetur à נגה *naga*, id est luxit, splenduit; alii, *elevationem* vel *relevamen* quasi גהה *geha* conveniat uti litteris, ita et significatione cum גאה *gaa*, id est elevavit, exaltavit.

Primo ergo Pagninus, Cajetanus et Aben Ezra subaudiendo more Hebræo *caph* similitudinis, id est *sicut* vertunt : *Cor lætum benefaciet ut medicina*, q. d. Cor lætum secum affert bonam affectionem, habitudinem et valetudinem instar medicinæ. Optima morborum omnium medicina est lætitia. Unde Galenus docet multos per solam lætitiam morbos evasisse, et Avicenna lib. 1. docet lætitiam ægrotis valde prodesse. Causam dat Seneca : *Quidquid enim animum erexit, etiam prodest corpori;* Baynus vero vertit : *Cor lætum bonam facit medicinam*, hoc est, lætitia cordis commendat, et efficacem facit medicinam, q. d. Medicina non proderit, nisi animo sit læto qui eam recipit; tum quia, ut docet Cornelius Celsus lib. 4, ipsa sollicitudo et tristitia quædam ægritudo est, quæ, si ad priorem qua laborat æger accedat, eam asperabit et augebit : tum quia tristitia frigus adducit, quod concoctionem et operationem medicinæ impedit. Idem fit in spiritu : animus enim tristis nullum admonitionis vel correptionis pharmacum concoquere potest; quocirca ejus ægritudo spiritualis, puta vitium quo laborat, est pene incurabilis.

Secundo, R. Salomon : *Animus hilaris vultum nitentem florentemque efficit;* Baynus : *Cor lætum bonam facit aciem oculorum, quæ in senibus deficere solet maxime; et spiritus tristis exsiccat ossa, in quibus vires corporis maxime consistunt;* Marinus in lexico : *Cor lætum bonum facit splendorem vultus*, sive *prodest aspectui.* Cor lætum enim suam lætitiam diffundit in vultum, eumque roseum, floridum, vivacem, ridentem et splendentem efficit. Unde S. Antonius inter multa millia monachorum à peregrinis agnoscebatur ex solo splendore vultus, quem illi suggerebat lætitia mentis. Nam ut ait Pacatus in Panegyrico Theodosii Imp. *Intimos mentis affectus proditor vultus enuntiat, ut in speculo frontium imago exstet animorum.* Tristitia ergo hebetat oculos uti mentis ita et corporis, utrosque exacuit lætitia. Ita Basilius Seleuciæ Episcopus orat. 2. de Lazaro : *An non*, inquit, *tristitia intenta mortem generat, an non animi perspicuitatem et aciem obscurat, ita ut nihil eorum fere quæ conveniunt, innotescere valeat? Ergo tandem aliquando mentis oculum ad cœlum sublevemus, et missa tristitia quod spirituale est animo versemus.*

Tertio, Syrus vertit : *Animus hilaris pulchrum facit corpus.* Nam ut explicat R. Levi : *Ex animi hilaritate corporis jucunda forma redditur; cum sanguis calorque à natura ingenitus late per illius partes effundatur : animus vero dejectus, mœroreque involutus, secus quàm lætitia præstat, membra exsiccat et arefacit, recipiente se sanguine et calore ad intimas corporis sedes. Ex quo aperte intelligimus hilaritatem laudabilem, econtra vero mœrorem vitio non carere.*

Quarto, Septuag. vertunt : *Cor lætum facit bene habere, viri autem tristis* (Aquila, *spiritus percussus;* Symmach. *humiliatus;* Theodot. *Compunctus arefacit ossa, siccantur ossa.*

Quinto, Noster apposite vertit : *Animus gaudens floridam facit ætatem;* Vatablus : *Vegetius facit corpus;* alii, *juventam facit vernare.* Hebr. enim ייטיב *ietib*, id est *bonam facit*, idem est quod lætam, jucundam, floridam, vernantem efficit; Tigur. *Cor lætum bonam facit valetudinem; mens autem tristis exhaurit ossa;* B. Antiochus hom. 25 : *Cor gaudens et hilare bonam parit valetudinem; tristis autem viri exsiccantur ossa.*

Ratio à priori est quod lætitia sit flos, decor, exsultatio, et quasi vita animæ : anima autem est vita corporis; quare cum lætitia florem vitæ det animæ, eamdem per animam transfundit in corpus. Accedit quod lætitia cæteræque

passiones non tantum sint in animo, sed et in corpore; oriuntur enim ex corde, uti docet Aristot. lib. 3. de Partibus animal. cap. 4 : *Cor enim*, inquit, *omnium partium primum consistens, sanguinolentum est; motus etiam lætitiæ ac tristitiæ, denique omnium sensuum hinc oriri, eodemque desinere videntur.* Animæ ergo lætitia per sympathiam similem affectum efficit in corpore : lætitia enim facit ut spiritus vitales acuantur et incalescant, ac sese diffundant per corpus, præsertim per faciem. Hi autem spiritus faciunt vultum corpusque vividum, floridum, sanum, vegetum, latum et lætum : contrarium facit tristitia; per hanc enim cor contrahitur, spiritus deprimuntur, frigus inducitur : quæ tria corpus faciunt languidum, debile et quasi emortuum. Quocirca Galenus l. 3. de Causis pulsuum : *Lætitiæ*, ait, *magnus, rarus et tardus est pulsus; lætis enim diffunditur per universum corpus calor, ac plus foras motus ejus effertur, ut tristibus intro. Unde major fit merito pulsus eorum, non tamen vehementior. Tristitiæ parvus, languidus, tardus et rarus est; nam cum tristitia ipsa refrigeret, caloremque intro concitet, merito contrarios superioribus efficit, qui lætitiam sequuntur.* Idem Galen. lib. de Dignoscendis curandisque animi morbis cap. 8. ait se à patre suo hæc tria documenta accepisse, eaque observando ad sanam longævitatem pervenisse. *Primum : Imperterritus*, ait, *et immotus ad ea omnia quæ quotidie in vita accidunt maneo, sicut patrem manere tunc intuebar; ita neque jactura, neque interitus rei cujuspiam perturbatione me ulla afficit. Secundum : Assuefecit me pater gloriam et honorem contemnere, ut unam nudamque veritatem haberem in pretio. Video enim quosdam, cum se ab aliquo sperni arbitrantur, aut cum pecunias aliquas amiserunt, magno dolore confici. Tertium : Non esurire, non algere, non sitim pati.* Avicenna lib. 2 : *Lætitia frequenti*, ait, *fortior fit virtus naturalis et rarefiunt spiritus.* Franc. Vales. de Sacra philosophia c. 72 : *Per gaudium*, inquit, *affatim effunditur calidum.* Idem docet Hippocrates, Cornelius Celsus, Fernel. Cardanus lib. de Sanitate tuenda, et passim cæteri Medici. Unde Seneca lib. de Vita beata c. 5 : *Ægritudo*, ait, *in sapientem virum non cadit; serena enim ejus mens est, nec incidere potest quod illam obducat. Nihil æque hominem quàm magnus animus decet; non potest autem magnus esse idem, si metus et mæror obducit et contrahit.*

Et spiritus tristis exsiccat ossa.] Ratio est, quia tristitia medullas ossium exedit : nam contrahit et retrahit spiritus vitales, ideoque frigus inducit; quo fit ut humor vitalis, qui ossa per medullas cæteraque membra irrigat et vegetat, deficiat et siccetur. Humor enim hic est calidus : in calore enim consistit hominis vita. Ita Galenus lib. de Sanitate tuenda c. 16 : *Ex tristitia*, ait, *homines magis graciles, et magis aridi, ac minus dicto audientes plane cernuntur.* Et Hippocrates, l. 2. de Morbis : *Cura in visceribus velut spina esse videtur, atque illa pungere.* Unde Theodot. vertit : *Spiritus compunctus* (id est tristis, qui instar spinæ pungit) *exsiccat ossa.*

Quò spectat illud Davidis, psal. 31. 4 : *Conversus sum in ærumna mea, dum configitur spina* in me, ut addunt Græca, hoc est conversus sum ad Deum, dum sentio ab eo me configi spina tribulationis et tristitiæ. Nam, ut ait ibidem Theodor. *Peccati dulcedo longam post se amaritudinis spinam infigit.* Et S. Hieronymus : Spina, ait, est stimulus et conscientia peccati, quæ semper mentem pungit. Et S. Gregor. *Omne peccatum*, ait, *dum confert delectationem, quasi pungendo lancinat mentem.* Addit Hyppocrates : *Ubi hæc anxietas animum corripit, lucem atque homines fugit, et tenebras amat, et timor invadit, aridus est, et ad contactum dolet, et expavescit, et terriculamenta et somnia horrenda videt.* Idem, lib. 3, docet tristitiam eos qui hydrope laborant occidere. Idem : *Cura*, inquit, *gravis est morbus.* Et Lucretius :

> Et dolor et morbus, lethi fabricator uterque.

Idem docet Franc. Vales. Sacræ philosophiæ c. 72. cujus verba recitavi Eccl. 30. 25. Idem docent Patres æque ac philosophi et poetæ. S. Gregor. Nazianz. Carm. 5. de calamit. suis: *Cura*, ait, *homini crux, ac lethale venenum est.* S. Chrysost. hom. 10. in epist. ad Philipp. *Mærores*, ait, *et sollicitudines, cum præter modum animam distrahunt, suo robore illam privant.* B. Antiochus hom. 25 : *Neutiquam*, ait, *admittenda est tristitia, nec ejusmodi accipienda importuna ægritudo animi.* Et infra : *Monachus mærore intabescens assimilis est ei qui æstuanti febre laborat; nullo hic pacto mentem ad contemplationis surriget studium, neque ad orationem sinceram, non adhortationem, non consilium excipiet.* Sic et D. Thomas, 1. 2. q. 37. a. 4. et q. 33. a. 1. ubi docet delectationem, sive gaudium, delectare cor et mentem hominis : *Quæ*, ait, *assentit rei delectabili, et in ea quiescit; quodam modo se præbens ei, et ad eam interius capiendam; et sic dilatatur affectus hominis per delectationem, quasi se tradens ad continendum interius rem delectantem.* Quocirca Comicus sapientia hæc de lætitia et tristitia dat partim dogmata, partim monita :

> Arctissimum mœstitia cordis vinculum est.
> Metus futuri gaudium omne strangulat.
> Nihil sic perinde animam ut cura exedit.
> Permitte fato curas ingenio impares.
> Ut mœrore contrahimur, sic et gestimus gaudio.
> Sapiens tacito sinu coercet gaudia.
> Summi doloris causa summum gaudium est.
> Vita mors est viva, cuncto destituta gaudio.
> Animi ægritudo, morbus potentissimus.
> Animi dolor corporis languorem parit.
> Animo generoso corpus ægrum non nocet.

Denique S. Gregorius Nazianzenus in Distichis: *Mærores*, inquit, *præcocem mortalibus senectutem pariunt. Mens sollicita tineæ instar ossa corrodit; corpus autem, curas omnes valere jubens, eximie floret.*

Summa omnium est, q. d. Una lætitia omnibus animi et corporis morbis medicinam facit, corpusque vegetum et floridum efficit; tristitia vero vitalem succum et sanguinem exhaurit et absumit, adeoque consumit medullas ossium; itaque ea desiccat : quo fit ut homo contabescat, et tabe sensim intereat. Vide dicta c. 15. 13. et plura Eccl. 30. 22. et seq. ubi fuse agitur de bonis lætitiæ ac malis tristitiæ. Denique Cajet. hîc : *Tristitia*, ait, *valde inimica est sanitati corporis et vitæ; quoniam consistit in motu contrario motui vitali. Vivificatio enim corporis à corde proficiscitur per modum pulsus. Tristitia autem in retractione spirituum consistit.*

Mystice Beda : *Qui*, ait, *interna Spiritus sancti*

consolatione lætatur, etiam bonæ actionis flore decoratur, et fructus præmiorum præstolatur cœlestium. Qui vero tristitia seculi, quæ mortem operatur, angitur, pinguedinem divinæ charitatis in robore virtutum quas exercere videtur, habere nullatenus valet; sed quasi exsiccatis ossibus marcescit; quia in bonis actibus quæ facit, gratiam dilectionis amisit. Sic ex bona conscientia sereni semper et læti SS. Anachoretæ diu vixere, ut S. Paulus primus Eremita vixit annos centum et tredecim, S. Antonius centum et quinque, sanctus Romualdus centum viginti, Elias centum et decem, Joannes de Tampes (quem per errorem *de temporibus* vocitant) trecentis sexaginta, licet verius sit eum centum et sexaginta tantum vixisse; vide Theatrum vitæ humanæ in longævis. Septem Sancti dormientes à temporibus Decii usque ad Theodosium per 160 annos vixisse et dormivisse feruntur. Quin etiam nunc in monasteriis permultæ virgines, Deo dicatæ, curis liberæ et sobriæ, serenæ et hilares ad nonagesimum et centesimum annum perdurant, uti notat Cardanus l. 1. de Sanitate tuenda c. 18. et experientia constat. Sic eadem de causa Essenos olim perplures ad centum annos pertigisse narrat Josephus, lib. 2. belli c. 7. Hoc est quod ait Eccles. c. 30. 23 : *Jucunditas cordis hæc est vita hominis, et thesaurus sine defectione sanctitatis ; et exultatio viri est longævitas.*

23. MUNERA DE SINU IMPIUS ACCIPIT, UT PERVERTAT SEMITAS JUDICII.] Chald. *ut declinet à via judicii;* Syrus: *Qui munera accipit iniquus est, declinat enim viam judicii;* Septuag. *Accipientis munera injuste in finibus, non prosperantur viæ; impius autem declinat vias justitiæ.* Quare, perperam R. Salomon sic vertit et explicat : *Munera verborum et precum de sinu impii accipit Deus clanculum inter se et illum, ut judicium cui impius obnoxius erat à malo ad bonum traducat.* Clarum enim est hìc agi non de Deo, sed de impio : qui accipit munera, ut in gratiam ea dantis proferat sententiam, ac adversam partem quæ justam fovet causam, injuste condemnet. Τὸ *de sinu*, vel, ut Septuag. *de sinibus*, significat munus occulte et clanculum datum. Solent enim qui causas iniquas fovent clam dare munera judici; tum quia pudet eos auro emere iniquam sententiam ; tum quia verentur ne, si res patefiat, ad altius principis tribunal in jus vocentur, ibique acceptorum munerum et violatæ justitiæ pœnas luant. Ita Aben Ezra et R. Levi.

Porro hæc gnome accipi potest tam de dante, quàm de accipiente munera. De dante, q. d. Impius de sinu suo accipit, id est depromit munera, ut ea clam judici in manus det, iisque eum in suì amorem inflectat, ut sibi causam inique contra, vel præter reges justitiæ adjudicet. Dicit hoc Salomon, ut judices et magistratus hanc quasi notam injustitiæ accipiant, sciantque injustam vel minus æquam causam fovere eos qui quod jure non possunt muneribus obtinere et expugnare satagunt. De accipiente accipiunt passim interpretes, q. d. Consiliarius vel judex, qui de sinu dantis clam accipit munera, hic impius est; quia ea accipit cum pacto, vel certe cum periculo pervertendi semitas judicii, id est leges, juxta quas judicandum est. Ælius jurisconsultus apud Alciatum leges *vias* appellat *regias et imperatorias;* ac illico subjicit : *Ab his quidem judices vi aut pretio declinantes alias vias, vel potius diverticula extriverunt.* Hæ sunt, inquit Alciatus, corruptæ et adulteratæ legum interpretationes, quas um alii, atque alii deinceps secuti sunt, pro viis tritis, hoc est pro legibus, haberi cœperunt. Sic videmus hodie avaros, sed subtiles Advocatos tot subtilitatibus jura dividere, ac leges interpretari, imo distorquere et evertere, ut nihil pene sit tam iniquum et contra leges, quod non æquum et legibus conforme in speciem efficiant.

Docet hìc Salomon magnam esse vim munerum, sed occultam quæ fallat etiam homines æquos et recti aliàs tenaces ; tacite enim affectum illa accipientis eliciunt, eumque danti devinciunt. Quis enim amantem se, imo munera dantem, non redamet? Quis vero tam duræ frontis, ut danti se adversarium ostendat, imo eum condemnet? Quod os sustineat allatrare pascentem se. Quocirca, ut ait B. Gregorius Nazianzenus in Distichis : *Auro loquente, iners est omnis oratio ; persuadet enim illud, etiamsi nullam vocem edat. Auro capiuntur homines ut laqueis aves. Aurum permovet mentes, mutumque ad loquendum excitat.* Idem, orat. 24 : *Aurum*, ait, *est occultus tyrannus* (quia auri cupidis vim affert, eosque quasi tyrannide opprimit, ait ibidem Elias Cretensis) *per quem nunc multa sursum deorsumque velut in talorum ludo jactantur.* Idem, in Carm. de vita sua, citans disputationem Zorobabelis et sociorum de fortissimo : *Forte vinum, fortis rex, fortes mulieres, sed fortissima veritas,* 3. Esdræ 3, hisce omnibus fortius ait esse aurum. Sic enim canit :

Vinum asserebat quispiam omnia vincere ;
At feminam alter : tertius palmam dabat vero ;
Dedissem ast ego robur quàm maximum
Auro, arbitratu cuncta quod vertit suo.

Præclare B. Petrus Damiani, l. 2. epist. 2. quæ ordine est 23 : *Filii*, ait, *Samuelis nullum aliud crimen habuisse leguntur, nisi quia munera dilexerunt; et quia paternæ munditiæ non sequebantur exemplum, irrecuperabiliter amiserunt plebis Israeliticæ principatum. Et notandum, quia cum de illis Scriptura dicit : Declinaverunt post avaritiam, acceperunt munera, protinus intulit : Perverterunt judicium. Vicinum quippe est, atque contiguum, ut post munus acceptum pervertatur etiam corrupto censore judicium.* Et nonnullis interjectis : *Acceptis*, inquit, *muneribus, si contra datorem quid agere volumus ; mox in ore nostro verba mollescunt, locutionis acumen obtunditur, lingua quadam pudoris erubescentia præpeditur. Mens quippe percepti muneris conscia debilitat judicialis censuræ vigorem, reprimit eloquentia libertatem. Nam, etsi judicii et rectitudo funditus non adimitur, judicandi tamen auctoritas enervatur.*

Quocirca Romani, lege 12 tabularum, judicem suscipientem munera morte mulctabant. Hebræis vero Moses, imo Deus per Mosen severe munerum acceptionem interdixit, Exod. 23. 8 : *Nec accipies*, ait, *munera, quæ etiam excæcant prudentes, et subvertunt verba justorum*, Deut. 27. 25 ; ultima, ideoque gravissima maledictio hæc exstat : *Maledictus qui accipit munera, ut percutiat animam sanguinis innocentis. Et dixit omnis populus : Amen.* Quocirca Isaias graviter Judæos incusans c. 1. 23 : *Principes tui*, inquit, *infideles, socii furum; omnes diligunt munera, sequuntur retributiones.* Ex adverso mire extollit

refutantem munera, c. 33. 15 : *Qui ambulat*, ait, *in injustitiis, et loquitur veritatem, qui projicit avaritiam ex calumnia, et excutit manus suas ab omni munere*, etc., *iste in excelsis habitabit; munimenta saxorum sublimitas ejus.* Et Psaltes, psalm. 14. 1, quærens : *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?* respondet inter alia : *Qui jurat proximo suo, et non decipit; qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentem non accepit.* Quocirca gloriatur Samuel se omnia munera refutasse, 1. Reg. 12. 3; et Paulus Actor. 20. 33.

Quin et Cicero, l. 1. epist. ad Q. Fratrem qui magistratum in Asia gerebat, ei hoc insigne dat monitum : *Hæc opinio sit, non modo iis qui aliquid acceperint, sed etiam iis qui dederint, te inimicum, si id cognoveris, futurum; neque vero quisquam dabit; cum erit hoc perspectum, nihil per eos, qui simulant se apud te multum posse, abs te solere impetrari.* Porro addunt Septuag. dicentes : *Accipientis munera injuste in sinibus, non prosperantur viæ;* quia, ut ait Job c. 15. 34 : *Ignis devorabit tabernacula eorum qui munera libenter accipiunt*; ignis scilicet iræ et vindictæ Dei, qui non raro igne corporali consumit opes ex muneribus, aliisque modis inique partas.

24. In facie prudentis lucet sapientia : oculi stultorum in finibus terræ.] Primo, sensus planus et genuinus est hic, q. d. In facie prudentis ac præsertim in ejus oculis gravibus, modestis, claris, et ad omnem honestatem virtutemque compositis, elucet interior mentis ejus sapientia et virtus, vice vera, in facie et oculis stultorum emicat cordis eorum stultitia et vecordia; quia illorum oculi sunt leves, vagi, mobiles, instabiles, ut instar rotæ gyrent usque ad fines terræ circumspiciendum. Unde Vatablus vertit : *Ipse vultus prudentis præ se fert sapientiam; oculi autem stultorum fines terræ pervagantur.*

Ratio est, quia prudentum cor et mens est gravis, stabilis et composita, quæ proinde vultum et oculos ad honestatem et gravitatem componit; mens vero stultorum est levis et vaga, ac proinde leves et vagos efficit oculos, juxta illud : *Præcordia fatui quasi rota carri; et quasi axis versatilis cogitatus illius*, Eccl. 33. 5. Mens enim per corpus et faciem pellucet, sicut fax per laternam, et sol per vitrum emicat et tralucet, juxta illud Pacati citatum v. 22 : *In speculo frontium imago exstat animorum.* Et illud sancti Bernardi de Modo bene vivendi, c. 65 : *Facies hominis speculum est cordis.* Et Cicero, l. 3. de Orat. *Omnis motus animi*, ait, *suum quemdam à natura habet vultum, et sonum, et gestum; animi imago vultus est.* Et S. Augustinus : *Vultus severus custos est disciplinæ atque probitatis, hic, si absit, veluti fax levitatis vento exposita, restinguitur.* Animæ enim officina est corpus, ac præsertim vultus. Igitur sicut artifex in officina, v. g. figulus in sua figlina et luto, pingit et efformat suæ mentis conceptus et formas : sic et mens suam sapientiam vel insipientiam, virtutem vel vitium pingit et efformat in corpore, ac præsertim in vultu ejusque gestibus et motibus. Adde ingenii acumen et judicii maturitatem sæpe ex physiognomia vultus et oculorum agnosci. Unde Septuag. vertunt : *Vultus intelligens viri sapientis; oculi autem imprudentis ad extrema terræ.* Hinc Aristot. in Physiognomicis c. 6 : *Ingeniosi signa sunt*, ait, *caro humidior et mollior, non boni habitus; neque valde pinguis; quæ circa humeros et collum macriora, et quæ circa faciem*, etc., *corpus album mixto rubore, et purum; cutis tenuis, pili non valde duri, nec valde nigri; oculus charopus, humidus : charopus*, id est cæruleus, qualis est color maris et cœli, aut fulvus, qualis est aquilarum et leonum : Latini ravum vocant. Vide dicta Eccl 19. 27. Ita Beda, Lyranus, Cajetanus, Baynus, Jansenius et alii passim. Audi Lyranum causam dantem : *In facie prudentis lucet sapientia*, ait, *per maturitatem et honestatem; quia dispositio cordis magis apparet in facie, in qua sunt omnes sensus, quàm in partibus aliis.* Unde Beda exemplum, imo exemplar omnium dans Christum : *In facie*, ait, *Domini salvatoris lucebat sapientia divinitatis quam in carne apparens, virtutum et doctrinæ testimoniis demonstrabat. Verum oculi Judæorum non credentium, terrenis potius desideriis perficiendis, quàm salutaribus ejus monitis intendebant.*

Secundo, Chald. vertit : *Vultus prudentis hilaris in sapientia; et oculis stultorum in profundis terræ.* q. d. Facies et oculi prudentum, justorum et Sanctorum sunt sereni, læti et hilares, ut cœlum serenum, ad quod contendunt, imitari et intueri videantur : quia lætitia interior, quam affert sanctitas mentis, tralucet, et effundit sese in faciem et oculos; at vero facies et oculi stultorum, id est imprudentium et impiorum, ex pavore malæ conscientiæ abjecti sunt, tristes et depressi in terram, ut ipsa profunda imaque terræ penetrare et perspicere velle videantur, ac quasi aspicere locum in profundo gehennæ sibi paratum. Effigies ergo vultus sapientis est, ut præ se ferat comitatem cum gravitate, et hilaritatem cum severitate mixtam, ut scilicet sit severe hilaris, et hilariter severus. Talis fuit vultus Essenorum, Ascetarum, S. Antonii, S. Athanasii, S. Basilii, cujus insuper hæc fuit imago, æque ac vox : *Pallor et macies decent monachum.* Vere Plutarch. in Moral. : *Sicut fonti*, ait, *non deest humor semper ex eo scatens; sic probo viro semper adest gaudium, etiamsi res externæ mutentur.*

Tertio, Hebræa habent : *Cum facie*, vel *coram facie, intelligentis sapientia*, q. d. Sapiens semper præ oculis habet sapientiam, illam jugiter intuetur, juxta illius dictamen et nutum omnia agit et operatur; unde Syrus vertit : *Facies prudentis intuetur sapientiam;* at vero *oculi stulti in extremo terræ*, q. d. Sapiens et sanctus spectat bona et præmia cœlestia, quæ sapientia illi proponit; at vero stultus et impius spectat bona terrena, puta opes, honores, delicias, quæ stultitia concupiscentiæ illi suggerit et repræsentat. Spectat ergo fines terræ, scilicet limites agrorum et fundorum suorum, ut eos propaget et dilatet, imo subinde totius terræ fines totiusque orbis dominium spectat et ambit, uti fecere Alexander, Cyrus, Pompeius, Julius Cæsar, aliique Romani.

Quarto, R. Salomon, Clarius et alii, q. d. Sapiens amicus, vicinus et familiaris est sapientiæ; at vero stultus tam longe abest à sapientia, ac si oculos haberet in finibus terræ, longissime scilicet positos et dissitos à sapientia. Huc accedit Aben Ezra : *Sapientia*, ait, *coram prudente est; stultus oculis discurrit, ut sapientiam in extremis orbis finibus investiget, cum alios regionum suarum dementes sibi similes arbitretur;*

ideoque mœrorem matri infert, cum in longinquas regiones transferre se velit. Et R. Levi : *Prudens*, ait, *facile sibi obvias sapientiæ rationes reperit, cum ex universis quæ existunt, excitetur ad sapientiam admirabilem comparandam; cum etiam ob eam qua pollet sapientiam, superiora intelligat. E contra demens cum sapientiæ studio vacabit, oculos in finibus terræ intentos habebit, ratus illam ibidem solum reperiri; quamobrem totum se inertiæ dedit.* Et Vatabl. : *Prudenti*, ait, *semper præsto est sapientia; at stultus eam toto corde quærit, nec invenit.* Huic affinis est gnome Ecclesiastæ 2. 14 : *Sapientis oculi in capite ejus, stultus in tenebris ambulat*, q. d. Sapiens oculis in capite erectis omnia prudenter circumspicit et clare lustrat, inde in luce ambulat : at stultus imprudens cæco errore rapitur, quò eum pedes, id est, affectus et concupiscentiæ, ducunt. Quare oculos non in capite, sed in talis habere videtur. Unde

Mystice S. Greg. 17. Moral. c. 5. docet justum considerare vias, id est, leges Dei, quas in suo capite, puta Christo, intuetur ; impium vero spectare vias suas, id est ductus suæ concupiscentiæ : *Via namque elati*, ait, *superbia; via raptoris, avaritia; via est lubrici, concupiscentia carnalis. In viis ergo suis iniquus quisque oculos deprimit ; quia solis vitiis, ut per hæc animo satisfaciat, intendit. Unde per Salomonem dicitur : Oculi stultorum in finibus terræ; quia hoc solum tota cordis intentione conspiciunt per quod ad finem terreni desiderii perducantur. Nequaquam vero suæ considerationis obtutum in terram peccator figeret, si ad sancta sui Redemptoris itinera mentis oculos levaret. Unde per Salomonem rursum dicitur : Oculi sapientis in capite ejus; quia videlicet sapiens quisque illum tota intentione considerat, cujus se membrum esse per fidem pensat.*

Rursnm mystica facies sapientis est, mira mentis ejus species et decor, in qua resplendet sapientiæ et virtutis fulgor ac majestas, ut si eam liceret intueri, radios quosdam divinitatis in ea cerneremus, adeo ut Seneca qui sapientiam et virtutem naturalem duntaxat, non supernaturalem gratiæ agnovit, scribat epist. 115 : *Si nobis boni viri animum liceret inspicere, ô quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus! hinc justitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, et continentia, et tolerantia, et libertas comitasque et (quis credat?) in homine rarum humanitatis bonum, splendorem illi suum affunderent, tum providentia, tum elegantia, et ex istis magnanimitas eminentissima, quantum dii boni, decoris illi, quantum ponderis gravitatisque adderent? quanta esset cum gratia auctoritas! Nemo illam amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat, et ut fas sit vidisse, tacitus precetur?* Atque mox ista subjicit : *Tum avocante ipsum vultus benignitate, productus, adoret ac supplicet, et diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos aspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus vivido igni flagrantibus. Tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat :*

O quam te memorem virgo! namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat.
Sis felix, nostrumque leves quæcumque laborem.

Aderit levabitque, si eam colere voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia et recta voluntate. Nemo, inquam, non amore ejus arderet, si nobis illam videre contingeret.

Denique huic gnome affinis est illa Ecclesiastæ cap. 8. 1 : *Sapientia hominis lucet in vultu ejus, et potentissimus faciem illius commutabit.* Ubi rursus hac de re dicam.

25. IRA PATRIS FILIUS STULTUS (Septuag. ἄφρων, id est imprudens), ET DOLOR MATRIS QUÆ GENUIT EUM.] Hebr. *et amaritudo genitrici suæ;* Theodotion, πικρασμὸς, id est, *exacerbatio;* Aquila et Symmach. πικραίνων, id est, *exacerbans matrem suam ;* Chald. : *Filius stultus exasperat patrem suum, et exacerbat matrem suam.* Sensus est, q. d. Filius insipiens, dissolutus, inobediens, perversus provocat patrem ad iram, matrem ad amaritudinem et dolorem, tum quia illorum monita et institutionem respuit : tum quia eis sua prava et infami vita dedecus et probrum conciliat ; tum quia eorum labores et opes comessando et luxuriando abligurit : tum quia rebellis eis minas verborum, et subinde verberum, adeoque necis, intentat et molitur. An non ergo irascatur illi, in eumque non ut filium, sed ut hostem sæviat pater, indoleat et ingemiscat imo ex corde mater? Patres enim, quia viriles, ob noxam filiorum magis corripit ira quam mœror : matres vero, quia feminas, molles et tenere amantes filios, magis corripit mœror, quam ira. Qui enim irascantur filio uteri sui, quem tantis doloribus pepererunt, tot molestiis aluerunt, tot laboribus in ætatem pubescentem evexerunt? Dicit hoc Salomon, tum ut filios absterreat à pravitate, ne patri iram, matri dolorem inferant ; tum ut parentes adhortetur ad severam filiorum à teneris institutionem et castigationem; ne, si indulgentius eis frena laxent, postea pravos et rebelles cum suo damno, ira et dolore sentiant. Quocirca solet Deus hanc parentum indulgentiam filiorum rebellione castigare, et castigando purgare, ut in quo peccaverunt, in eodem puniantur juxta legem talionis. Vide dicta c. 10. v. 1. ubi eadem gnome inculcatur. Sic Cham, nudans virilia Noe patris sui, ejus iram et maledictionem sibi accivit : *Maledictus*, ait, *Chanaan* (filius Cham), *servus servorum erit fratribus suis*, Gen. 9. 25. Sic Esau, ducendo uxores alienigenas, offendit Isaac et Rebeccam parentes suos, Genes. 26. 35. Sic Simeon et Levi, occidendo Sichimitas in ultionem stupri Dinæ sorori suæ illati, audierunt à patre Jacob : *Maledictus furor eorum, dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel.* Sic Absalom, occidendo Amnon fratrem suum, incurrit indignationem Davidis patris sui, factusque est exul et profugus. Sic S. Aug. sua hæresi et concubinatu fuit mœror Monicæ matris suæ, sicut ipse narrat l. 5. Confess.

Symbolice R. Salomon : Filius stultus, ait, fuit Jeroboam qui, Deo infensus, ejus iram in se totumque Israelem excivit : idem matri suæ, puta Synagogæ, doloris acerbitatem intulit, quam in idololatriam vitulorum aureorum, indeque in omnia mala protraxit.

26. NON EST BONUM DAMNUM INFERRE JUSTO ; NEC PERCUTERE PRINCIPEM (Symmachus, *magni-*

ficum) QUI RECTA JUDICAT.] Hebr. : *Nec percutere principes ob rectitudinem* vel *æquitatem ;* Sept. : *Neque sanctum insidiari principibus justis ;* Chald. et Syrus : *Mulctare justum non est bonum, neque percutere justos qui dicunt recta;* Aquila, *super*, id est propter, *rectitudinem.*

Primo, Cajet. sic exponit, q. d. Quamvis non sit bonum damnum inferre justo et innocenti; tamen pejus est percutere lingua vel manu, id est carpere vel verberare principem vel judicem, qui justum et innocentem in se, sed per allegata et testes probatum nocentem et reum, condemnavit; ut significet privatis non esse fas judicum sententias judicare et calumniari, juxta illud Maximi serm. 5. ex Epicteto : *Ut justa bilanx nec à vera bilance corrigitur, nec à falsa examinatur ; sic etiam judex justus nec à justis examinari, nec ab injustis argui debet.*

Secundo, Baynus hebr. גם *gam*, id est etiam, referens ad accipientem munera v. 23. sic exponit : Munus accipere à sinu, ad judicium pervertendum, malum est; etiam justum condemnare sine munere malum est, q. d. Bis peccant judices, qui munera accipiunt : primo, quod munera accipiunt ; secundo, quod innocentem condemnant.

Tertio, gravius et concinnius Jansen. Significat, inquit, hæc sententia duo mala plerosque contra justitiam admittere, dum et primum justo injuste nocent, damnum ei in bonis aut corpore inferentes, et deinde principibus et judicibus, qui contra eos in defensionem justi sententiam protulerunt; molesti sunt, lingua eos aut etiam manu insectantes et percutientes. Dicit hoc Salomon, ait R. Levi; quia impiis omnis justus, qui recte agit, improbus videtur: impii enim se solos sibique similes probos æstimant, dissimiles vero sibi censent improbos; quare eos ut improbos sibique adversos affligunt et persequuntur.

Quarto, profundius noster Salazar per *justum* accipiens judicem sic exponit, q. d. Qui judicem æquissimum à principe nuncupatum ac præfectum violat, perinde facit, ac si principem ipsum, cujus ille personam sustinet, læderet ac violaret : sic enim fert communis hominum consensus, injurias inferioribus magistratibus illatas ad principem quodam modo spectare. Qua de causa magistratus occidere aut percutere per legem 1. ad legem Juliam in ff. crimen est majestatis læsæ; atque pari pœna illud quod in personam principis admittitur, puniendum censuerunt Cæsares.

Quinto, hebr. est una sententia, quæ sic ad verbum sonat : *Non est bonum mulctare vel affligere justum, ad affligendum principes super rectitudine.* Ubi τὸ *etiam* nectit hanc sententiam præcedenti, uti docet Aben Ezra, q. d. Sicut non est bonum offendere parentes, sic etiam non est bonum, sed perversum offendere viros justos: hi enim sunt instar parentum; quia verbo et exemplo justitiam propagant, et multos justos sibi similes in spiritu progenerant, nec principes : hi enim sunt parentes reipubl. et patres patriæ, ac ut tales à civibus honorandi sunt. Quocirca Deus injurias justorum et principum æque vindicat ac parentum. In hac expositione repetendum est in posteriore hemistichio ex priore τὸ *non est bonum*, ut sit bimembris sententia. Unde Pagninus vertit : *Etiam condemnare justum non est bonum, percutere principem propter rectitudinem non est bonum.*

Porro si quis τὸ *non est bonum* repetere nolit, sed simpliciter ex Hebræo accipiat sententiam ut unam, sicuti sonat; dicat quod prior pars vel subservit posteriori, vel per eam explicatur, ut justus antonomastice vocetur princeps, qui est præses, tutor, custos et vindex justitiæ, q. d. Non est bonum, id est res mala, imo pessima (est enim miosis; quia parum dicitur, et plus significatur), ideoque gravem Dei iram ultionemque provocans, est affligere justum antonomastice, hoc est percutere principem vel magistratum, qui justitiæ est tutor et vindex, ac persona sua illam in republica repræsentat; unde et à vulgo vocatur justitia. Aut certe per *justum* accipiat regem vel summum magistratum, qui summus est justitiæ præses; per *principes* accipiat judices et rectores regi subjectos et subordinatos, q. d. Qui affligit regem, vel ejus principes percutit, hic pessime facit; quia affligit et percutit totam rempublicam : hæc enim à rege et principibus, veluti à suis basibus et columnis, pendet et sustentatur. Hisce enim justitiæ præsidibus sublatis, aufertur justitia ex republica, ac subintrat vis, rapina, seditio, cædes, omnisque injustitia, quibus tota respublica confunditur, pessumdatur, evertitur.

Quocirca hæc sententia optimè congruit Christo et Apostolis, q. d. Pessime facit, qui Christum justum et Sanctum sanctorum affligit ; Christum autem affligit, qui ejus principes, puta Apostolos et rectores Ecclesiæ, qui pro vera fide et justitia propaganda laborant, affligit, percutit, occidit, uti fecere Judæi et Gentiles. Ita Beda : *Hæc gnome*, inquit, *et de ipso principe ac judice seculorum, qui pro nostra salute percuti voluit, accipi potest ; et de omnibus generaliter Ecclesiæ rectoribus, qui vel facultatibus nudati ab impiis, vel ipsa æterna sunt morte consumpti.*

Accedit anonymus in Catena Græcorum : *Qui æquum et justum justo adimit*, inquit, *ac justi discipulos, cum recte alioqui incederent, à plana et recta virtutum semita abducit, opus facit minime bonum. Nam cum justus illos veluti peculium obtineret, jacturam eorum facere compellitur ; qui autem principibus, tametsi justis, insidias struit, rem tentat minime tutam, imo vero magnis periculis expositam. Principes autem eos hìc vocat, qui in Christo et per Christum regnant.*

Omnes hi sensus probabiles et appositi sunt, tertius est cæteris simplicior, quartus profundior, quintus Hebræo conformior.

27. QUI MODERATUR SERMONES SUOS, DOCTUS, ET (et hìc significat, *id est*, ut patet ex Hebræo) PRUDENS EST : ET PRETIOSI SPIRITUS VIR ERUDITUS.] Hebr. *Prohibet* vel continet *eloquia sua, qui scit scientiam ; pretiosus spiritu vir intelligentiæ.* Pro *pretiosus* hebr. est יקר *iekar*, pro quo Vatablus et alii legunt וקר *vekar*, id est, *et frigidus spiritu vir intelligentiæ ;* frigidus spiritu est, qui non calet ira vel fervore loquendi, sed moderatus et tacitus novit cohibere suos affectus et pruritum loquendi, atque, ut ait R. Salomon, parcus est sermonis. Unde Chald. vertit : *Et qui humilis est spiritu* (humilis enim parce spirat, et parva sperat, cum superbus tumide spiret et ad magna aspiret) *vir intelligens est ;* Septuag. *Qui parcit verbum promere durum*, ἐπιγνώμων, id est,

peritus vel *prudens est* (Aquila, *sciens*) μακρόθυμος, id est *longaminis,* sive *patiens autem vir prudens;* Syrus: *Qui prohibet verba sua noscit scientiam; longanimis et patiens sapiens est.* Doctus, sciens, eruditus à Salomone vocatur *sapiens* et *prudens;* ac doctrina, scientia, eruditio vocatur *ipsa prudentia* et *virtus:* hæc enim est practica scientia Sanctorum, uti jam sæpius monui.

Identidem Salomon commendat moderationem linguæ et parcitatem sermonum; hæc enim difficilis est, nec nisi à magna prudentia et virtute efficitur. Sapiens ergo est, qui novit moderari sermones suos, ita ut nec plus, nec minus loquatur quàm deceat, nec quovis tempore aut loco id, quod scit vel cogitat, effutiat; sed ut habent Hebræa, contineat apud se eloquia sua, tacenda retinens, et tempore opportuno quæ dicenda sunt servans, eaque debito cum moderamine proferens.

Quæritur quis hìc vocetur *pretiosi spiritus*, vel, ut Hebr. est, *pretiositas spiritus*, id est *pretiosus spiritu;* Tigurina, *nobili spiritu?*

Primo, Aben Ezra per *spiritum* accipit doctrinam, per *pretiosum* rarum, q. d. Taciturni doctrina pretiosa est et rara, ut è contra vecors universa quæ scit, effundit.

Secundo, R. Levi per *spiritum* accipit sermonem, q. d. Prudens suos sermones pretiosos, id est raros, esse vult, non ex fastu, sed ex prudentia. Sermo enim spiritu isto formatur, quem crebro respirando ducimus.

Tertio, Baynus: *Pretiosus spiritu*, inquit, hoc est, præditus rara quadam mentis intelligentia, contemplatione et meditatione solitaria magis gaudet, quàm cum aliis conserere.

Quarto, alii per *spiritum* accipiunt impetum loquendi, juxta illud Eliu tumentis ad loquendum: *Coarctat me spiritus uteri mei. En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit,* Job 32. 18. *Pretiosus spiritu* ergo est, qui impetum loquendi cohibet, qui verba sua rara et cara habet; quæ enim rara sunt hæc et pretiosa sunt. Porro hæc raritas et parcitas sermonum requirit primo, ut non nisi necessitate vel magna utilitate adactus loquatur; secundo, ut, dum loquitur, paucis verbis rem totam enuntiet et comprehendat; tertio, ut ea prius mente exacte libret, præmeditetur et ponderet.

Quinto, Lyran. Vir, inquit, pretiosi spiritus, id est animæ, qui scilicet animam suam in pretio habet, est eruditus in scientia et moribus; quia in his pretiositas animæ consistit. Rursum spiritus sæpe amorem, fervorem, zelum significat, uti dixi cap. 16. 2; sic *pretiosi spiritus* est, qui insigni pollet charitate et zelo.

Sexto, alii per *spiritum* accipiunt secretum, sive intentionem et fundum cordis; spiritus enim est intimum animæ penetrale et secretum, q. d. Qui pretiosus, id est, rarus et parcus est, ut secreta et fundum cordis pandat, hic est prudens.

Septimo, Cajetanus sic ex Hebræo explicat totum hunc versum: Quanto quis majori præ reliquis viget scientia, tanto magis ponderat eloquia sua, et multa considerando retinet apud se dicta sua, aspirans ad meliora: *Et pretiosus spiritu vir intelligentiæ;* hoc est, vir quoque vigens intellectus acumine in magno habetur pretio, non pecuniæ, sed spiritus; pretio, inquam, spirituali, cui incomparabiles sunt divitiæ omnes.

Octavo, physice et plane duplex in homine est spiritus; uterque necessarius ad loquendum, imo opifex vocis et sermonis. Prior spiritualis, qui est ipse animus ejusque conceptus, sensa et desideria, quæ ipsum exstimulant, ut ea voce proloquatur, q. d. Quia animi sui sensa et desideria in pretio habet, ut ea non temere loquendo effundat, sed sibi secreta quasi pretiosa, id est, rara et cara servet, hic est vir eruditus, id est, prudens et sapiens. Posterior spiritus est corporalis, puta ipse halitus sive anhelitus quo respiramus; hic enim allisus ad dentes, palatum, linguam et guttur, efficit vocem et sermonem, q. d. Qui pretiosum habet spiritum et halitum, quo suas efformat voces et sermones, ut illi dominari, illum regere, illum velut rem pretiosam sibi servare, et raro per sermonem foras emittere queat; hic est *vir eruditus*, id est sapiens; quo significat vocem et sermonem nobis tanto pretio, et tantæ curæ esse debere, quanti est ipse anhelitus, quo efformatur, et ex quo pendet vita hominis. Respiratio enim vitam causat; *Sic et vita et mors in manu linguæ,* cap. 18. 21.

Hunc esse sensum patet ex hemistichio præcedenti. Nam τὸ *qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est,* explicat id quod parabolice et eleganter subnectitur: *Et pretiosi spiritus vir eruditus.* Igitur *pretiosi spiritus* est is, *qui moderatur sermones suos.* Secundo, quia simili phrasi et sensu dicitur cap. 29. 11: *Totum spiritum suum profert stultus, sapiens differt et servat in posterum.* Et cap. 1. 23: *En proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea.* Igitur *pretiosi spiritus* est, qui novit spiritum cohibere, ut initio versus dixi, ne in verba temerarius erumpat, quibus se et sua sensa ostendat, ac quidquid in animo habet, depromat evulgetque, sed ori et verbis pretium et pondus ponit, puta cujus pretiosi, id est rari et maturi, sunt sermones, quique verborum est parcus.

Hujus ergo spiritus vocatur pretiosus, primo, quia magni est valoris et pretii; secundo, quia nobilis, ut vertit Vatablus; tertio, quia rarus; quarto, quia carus; quinto, quia æstimationem et pondus dat verbis et actibus. Sic Prov. 25. 17. pro eo quod Noster vertit: *Subtrahe pedem tuum de domo proximi, ne quando satiatus oderit te;* Hebr. est: *Pretiosum fac pedem tuum à domo proximi tui;* hoc est, rarius adeas proximum, ne ei vilescas et desinas esse in pretio. Et Isaiæ 13. 12: *Pretiosior,* id est rarior, *erit vir auro;* quia pene omnes occidentur. Pretiosus ergo sæpe in Scriptura idem est quod rarus; omne scilicet rarum carum et pretiosum est. Hinc 1. Reg. 3. v. 1. dicitur: *Sermo Domini erat pretiosus in diebus illis,* id est, nulla aut certe rara Deus tunc oracula edebat. Psalm. 115. v. 5: *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus,* id est, difficillime ac perraro evenit ut servos suos Deus hostium immanitate necari permittat, juxta illud psalm. 71. v. 14: *Honorabile nomen eorum coram illo.* Ubi S. Hieron. vertit ex Hebræo: *Pretiosus sanguis illorum coram oculis ejus,* id est, non facile illorum sanguinem profundi patietur.

Vir igitur eruditus, id est sapiens, est pretiosus, id est parcissimus, in verbis. Contra

vero dicitur de stulto Prov. 25. v. 28 : *Sicut urbs patens, et absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum.* Mora itaque et tarditate verba pensanda sunt, excutienda, atque ad rationis obrussam examinanda, clave scilicet rationis duntaxat aperiendum est os. Sapienter enim ait S. Chrysost. in psalm. 50 : *Os nostrum perpetuo custodiamus, rationem ei tanquam clavem adhibentes.* Vide dicta Jacobi 1. 19.

Huc facit dictum Anacharsis qui, interrogatus quid in homine esset optimum, et quid pessimum, respondit : Lingua ; sentiens linguam summi esse momenti et pretii ; si enim recte gubernetur, summæ est utilitatis : si secus, est pestilentissima. Ita Laertius lib. 1. cap. 9. Hinc et Bias Amasidi Ægyptiorum regi jubenti ut sibi quod in victima, quam ad illum miserat, erat optimum et pessimum remitteret ; linguam resectam remisit, innuens linguam esse rem uti optimam et pretiosissimam, si illa moderate utaris ; sic pessimam, si illa abutaris. Ita Plutarch. tract. de Loquacitate.

Porro eumdem sensum habet, quod alii legentes in Hebr. וקר *vekar* vertunt : *Et frigidus spiritu est vir prudentiæ. Frigidus* enim *spiritu* est, qui non prurit ad loquendum ; sed ad hoc remissus, lentus et moderatus est, quales aptissimi sunt ad gubernandum : qui enim fervent et pruriunt ad loquendum, omniaque quæ præter leges fiunt culpare, carpere et ad vivum resecare volunt ; hi multos offendunt et parum proficiunt ; qui vero prudenter multa dissimulant, ac frigidi sunt in mandando, reprehendendo, monendo ; hi sua modestia et moderatione subditorum animos sibi conciliant, ac ab eis impetrant quod volunt ; sed hi pretiosi sunt, id est pauci et rari. Scitum est illud : *Princeps omnia videat, multa dissimulet, pauca castiget.* Frigidus spiritu erat Philippus II, Hispaniarum rex, qui proinde prudentis in regendo principis nomen obtinuit. Ad hoc ut quis perveniat, oportet ut mortificet passiones, domet iram, frenet superbiam, affectibus omnibus dominetur, itaque animi moderationem, lenitatem et patientiam induat, ut videatur phlegmaticus, non cholericus. Hinc Chald. *frigidum spiritu* interpretatur humilem et modestum spiritu ; humiles enim modeste in loquendo spirant, verbaque submissa expirant ; superbi vero buccas inflant, verbaque inflata tumido ore efflant. Unde S. Chrysost. hom. 14. in Gen. humiles comparat urinatoribus, qui continentes anhelitum in profundum maris se demittunt, ut ibi margaritas et thesauros colligant. Simili enim modo humilis, continens suum spiritum, in profunda Dei se demergit, ibique pretiosos gratiarum thesauros colligit.

Denique noster Salazar Hebr. יקר *iekar* vertit : *Contignatus spiritu;* derivatur enim à קורה *kora*, id est tignum, et קרה *kara*, id est contignare ; unde קרת *Keret* est civitas, quæ multis domorum contignationibus constat et coalescit. Vertit ergo : *Contignati autem spiritus vir prudens*, id est, ut Septuag. *patiens et longanimis*, qui scilicet ad probra, dicteria, calumnias et injurias tacet, nec dure, sed leniter respondet : *Est vir prudens.* Is enim vere longanimis atque patientis nomen usurpare poterit, cujus spiritus animusque contignatus, et quasi immissis trabibus compactus est. Hinc S. Chrysost. homilia de patientia : *Patientiam validissimam totius ædificii trabem appellat, cui reliqua tecti moles incumbit.* Ad hæc spiritus contignati virum appellare licebit eum qui spiritum suum per mortificationem internam ligno crucis affixit, et concupiscentias suas clavis trabalibus trajecit. Hic sensus ingeniosus et pius est ; utinam æque genuinus et solidus ! Nam Hebr. *iekar* nusquam *contignatum* significat ; unde nec ullus Interpretum sic vertit.

28. Stultus quoque, si tacuerit, sapiens reputabitur : et si compresserit (Hebr. *obturans;* Aquila et Theodot. *obstruens;* Vatabl. *imperans*) labia sua, intelligens.] Τὸ *quoque*, inquit, Aben Ezra, pertinet ad majorem amplificationem laudum illius qui sermone sit parcus, adeo ut etiam stultus, qui silentio dat operam, sapiens habeatur. Arabicus : *Et qui non habet intellectum, cum postulabitur de sapientia, id reputabitur illi sapientia. Qui efficit seipsum silentem, reputabitur ingeniosus.* Dat hîc Sapiens consilium insipienti, nimirum ut sileat ; sic enim non insipiens, sed sapiens reputabitur. Ratio à priori est, tum quia silentio tegit suam insipientiam ; tum quia silentium index est animi sapientis. Unde Solon cuidam dicenti illum ideo non loqui, quia insanus esset : *Nullus,* inquit, *stultus tacere potest ;* tum quia, ut ait R. Levi, silentium decet sapientiam ; retrahit enim animum ab ore ad cor, ut cogitet quid prudenter agere et loqui debeat. Stultus ergo silens videtur quasi statua sapientiæ vel numinis alicujus, quæ non loquitur ; sed tamen ab omnibus honoratur, quia sapientiam vel numen repræsentat. Sic enim stultus sua taciturna gravitate repræsentat sapientem.

Septuag. in Catena Græcor. vertunt : *Amens sapientiam* (vel *sapientem*) *interrogans sapiens reputabitur; mutum autem quis se faciens videbitur prudens esse.* Minus recte Compl. omittunt τὸ *sapientiam.* Nam Septuag. Romæ correcti habent : *Insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur.* Et sic legit S. Justinus epist. ad Zenam et Serenum, ac Cassianus collat. 4. cap. 9 : *Discernere divisiones,* inquit, *et lineas quæstionum portio intellectus est, et maxima pars intelligentiæ scire quid nescias. Propter quod dicitur : Insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur ; quia licet is, qui interrogat, vim propositæ quæstionis ignoret ; tamen quia prudenter inquirit, et intelligit quod non intelligat, hoc ipsum illi reputatur ad sapientiam, eo quod quid nesciret, prudenter agnoverit.* Quare perperam apud S. Hilarium in psalm. 118. littera H. legitur : *In Proverbiis,* inquit, *Salomonis scriptum invenimus : Ignorando sapientiam, sapienter interrogantibus sapientia deputatur ;* cum in perantiquo libro eruditissimi Cardinalis Sirleti appareat scriptum fuisse : *Inintelligenti sapientiam interroganti, sapientia deputatur.* Nam idipsum explicans statim subdit S. Hilarius : *Quo sensu id ostendi videtur, quod qui non intelligat, et sapienter interroget, sapere credatur ;* quia interrogatio hæc signum est quod velit erudiri et discere sapientiam.

Septuag. prius hemistichium de suo addunt, ut significent duobus modis insipientem sibi suæque famæ consulere posse, ut habeatur sapiens : primo, si sapienter interroget ; secundo, si taceat; sapiens enim interrogatio indicium est animi sapientis, ac simul à sapiente sapiens

elicit responsum, quo discit quid ipse in simili quæstione sapienter respondere et loqui debeat. Hoc maxime decet juvenes: horum enim est interrogare senes, ut ab eis hauriant sapientiam. Sic Christus duodennis in templo à matre inventus est in medio doctorum, interrogans et audiens illos, Lucæ 2. 46. Salomon hanc gnomen hausit à Job cap. 13. 5: *Utinam taceretis, ut putaremini esse sapientes!* A Salomone eamdem hausere Philosophi, Hebræi, Græci et Latini. Hebræorum adagium est: *Lagena plena nummis non sonabit; unicus et alter si in ea nummus fuerit, sonum edet et tinniet.* Sic sane quo quis doctior, eo est modestior ac taciturnior: quo indoctior, eo audacior et loquacior, ut suam sapientiam (revera insipientiam et arrogantiam) ostentet. Seneca in Proverbiis: *Tacere qui nescit*, inquit, *nescit loqui;* tacendo enim præmeditamur quid oporteat loqui. Et: *Taciturnitas stulto homini pro sapientia est;* quia reprimit eum ne proferat stolida, superflua, impertinentia, perversa quæ mente gerit. Theophrastus ad quemdam qui in convivio jugiter silebat: *Si indoctus et imprudens es*, inquit, *prudenter facis; sin doctus, imprudenter.* Ita refert Laertius, l. 5. cap. 2. Sed Plutarchus hunc in modum dixisse scribit: *Si stultus es, rem facis sapientem; sin sapiens, stultam.* Est enim non minima sapientiæ pars tegere silentio stultitiam. S. Cyrilli dogma est, quod citat hîc Dionys. *Avarus sis verbi, et audi libenter.* Denique S. Jacobi, imo Spiritus sancti lex est: *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum*, Jacob. 1. versu 19. Hoc insipientes et garruli non observant. Nam, ut ait sanctus Gregorius: *Pravi sicut in sensu sunt leves, ita et in locutione præcipites; quia quod levis mens concipit, levior lingua protinus prodit.*

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

OCCASIONES QUÆRIT RECESSURUS AB AMICO; IMPIUS EST INCORRIGIBILIS; NON DEVIANDUM A VERITATE: OS STULTI SE CONTERIT; JUSTUS SE ACCUSAT; FRATER JUVANS FRATREM QUASI URBS FIRMA: FRUCTUS ORIS REPLET VENTREM; MULIER BONA INGENS EST BONUM, MALA INGENS MALUM: PAUPER LOQUITUR DEMISSE, DIVES RIGIDE; VIR AMICABILIS AMICIOR EST FRATRE.

1. OCCASIONES quærit qui vult recedere ab amico: omni tempore erit exprobrabilis. 2. Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ versantur in corde ejus. 3. Impius, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit: sed sequitur eum ignominia et opprobrium. 4. Aqua profunda verba ex ore viri, et torrens redundans fons sapientiæ. 5. Accipere personam impii non est bonum, ut declines à veritate judicii. 6. Labia stulti miscent se rixis, et os ejus jurgia provocat. 7. Os stulti contritio ejus: et labia ipsius, ruina animæ ejus. 8. Verba bilinguis, quasi simplicia: et ipsa perveniunt usque ad interiora ventris. Pigrum dejicit timor: animæ autem effeminatorum esurient. 9. Qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis. 10. Turris fortissima, nomen Domini: ad ipsum currit justus, et exaltabitur. 11. Substantia divitis urbs roboris ejus, et quasi murus validus circumdans eum. 12. Antequam conteratur, exaltatur cor hominis; et antequam glorificetur, humiliatur. 13. Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum. 14. Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam: spiritum vero ad irascendum facilem quis poterit sustinere? 15. Cor prudens possidebit scientiam, et auris sapientium quærit doctrinam. 16. Donum hominis dilatat viam ejus, et ante principes spatium ei facit. 17. Justus prior est accusator sui: venit amicus ejus, et investigabit eum. 18. Contradictiones comprimit sors, et inter potentes quoque dijudicat. 19. Frater, qui adjuvatur à fratre, quasi civitas firma, et judicia quasi vectes urbium. 20. De fructu oris viri replebitur venter ejus, et genimina labiorum ipsius saturabunt eum. 21. Mors et vita in manu linguæ: qui diligunt eam, comedent fructus ejus. 22. Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum: et hauriet jucunditatem à Domino. Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum: qui autem tenet adulteram, stultus est et impius. 23. Cum obsecrationibus loquetur pauper, et dives effabitur rigide. 24. Vir, amabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater.

1. OCCASIONES QUÆRIT QUI VULT RECEDERE AB AMICO; OMNI TEMPORE ERIT EXPROBRABILIS.] Hebr. hic à Vulgata dissentire videntur, sicque ad verbum habent : *Qui ad desiderium* (ita Aquila et Symmach.) *quærit separatus, in omni existentia* vel *sapientia miscebit se;* quod primo Chald. sic vertit et explicat : *Desiderium quærit separatus, et omne consilium deridet;* Syrus clarius : *Qui in silentio suo cogitat desiderabilia, bonam doctrinam deridet,* q. d. Qui sequitur concupiscentiam, deridet sapientiam. R. Salomon : Qui, inquit, à Deo divulsus est, illius præceptis non obtemperans, cupiditatibus pravisque animi motibus obsequitur; atque ita tandem omni tempore erit exprobrabilis, id est, inter sapientes probrum suum prodet. Rabbini vero antiquiores de Lot id exposuerunt, qui à cupiditate sua abreptus se ab Abrahamo sejunxit, juxta illud : *Elegitque sibi Lot regionem circa Jordanem, et recessit ab Oriente, divisique sunt alterutrum,* Genes. 13. 11. Hic vero versiculus spectat ad declarandum ejus incestuosum crimen, quod tandem in universis cœtibus Israeliticis et scholis evulgatum sit; Ammonitas enim et Moabitas, qui ex nefario illo congressu ortum habuerant, inter Israelitas admitti nefarium erat, juxta illud : *Non intrabunt Ammonites et Moabites Ecclesiam Domini,* Deuter. 23. 3.

Secundo, Aben Ezra et Pagninus sic vertunt et explicant : Qui propter desiderium (sapientiæ) à domo vel patria sua divellitur, ut sapientiam consectetur, propter vehementem cupiditatem qua flagrat ejus obtinendæ; hic in omni sapientia miscebit se, id est, cum omnibus viris doctis miscebit se, et consuetudinem habebit. Et Vatablus : Præ amore sapientiæ ejus studiosus, inquit, quærit sejunctus esse ab hominibus, id est, omnibus rebus contemptis quærit uni vacare sapientiæ, et in doctrina sana admiscere se solet.

Tertio, Baynus hæc accipit de iis qui fucatam quærunt sapientiam, ut eam ostentent; unde vertit : *Secundùm desiderium quoddam magis quam ex animo et bono judicio quærit,* scilicet sapientiam, *cum sit separatus à sapientia;* vel, *qui quærit verbum aliquod separatum,* vel *scientiam separatam à vera sapientia, hic in omni sapientia miscebit se;* hoc est, inter omnes sapientes cum ostentatione quadam sese ingeret, destitutus videlicet à virtute veri sapientis, qua verba sua cohibeat, humiliter de seipso sentiens. Sic enim distinguuntur vera sapientia et falsa, juxta sanctum Jacobum cap. 3. v. 17 : *Quæ autem,* inquit, *de sursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens; sed terrena, animalis, diabolica, ubi est zelus et contentio;* quod Salomon vocat sese miscere cum his qui sapientes sunt.

Idem aliam subnectit expositionem, quasi dicat : Qui per desiderium quoddam vanum aut juvenile investigat de rebus separatis, et quæ ab hominibus intelligi non possunt, ab omni vera sapientia se ipsum separat; ut contra vanitatem eorum, qui toti in nugis versantur, dicatur proverbium. Prior expositio est melior, et magis quadrat cum sequenti versiculo. Hæc Baynus.

Quarto, Cajet. sic vertit et explicat : *Pro appetitu quærit sapientiam; in omni statuto miscebit se.* Cerne, inquit, quam dispar est Vulgata editio ab Hebraica veritate. Vir separatus animo à conversatione communi quæret, hoc est, perseverat quærendo pro appetitu, hoc est vivendi modum juxta appetitum proprium. Is enim cui non placet communis conversatio, quærit jugiter aliquem vivendi modum conformem appetitui suo, et quærendo miscet se in omni statuto, revolvit codices statutorum diversorum circa diversos vivendi modos, si forte inveniat, vel hauriat vivendi modum aliquem secundùm desiderium suum : hæc Cajet.

Vides hîc, lector, quam in diversa abeant qui à Vulgata recedunt, cui tamen ad amussim astipulantur Septuag. uti antiquissimi, sic et doctissimi Interpretes; qui proinde cum Vulgata in Hebræo pro תאוה *taaua,* id est concupiscentia, desiderium, magis clare et apposite ideoque verius legerunt תאנה *taana,* id est occasio. Rursum תושיה *tuscia,* quod Recentiores vertunt, *sapientia,* ipsi melius verterunt, *existentia;* jam *omni existentia* idem est quod *omni tempore,* ut vertunt Septuag. et Noster. Insuper iidem vertunt *exprobrabilis,* quia in Hebr. legerunt יתגעל *iitgaal,* id est reprobabitur, vel probro erit; jam per metathesin legunt יתגלה *iitgalla,* id est, miscebit se litibus, probra jaciet, exprobrabit. Unde sic quoque legendo recte Noster et Septuag. vertunt *exprobrabilis,* non passive, sed active, hoc est, qui exprobrat et probra jacit. Sic *incredibilis* sumitur sæpe in Scriptura active pro incredulo, *persuasibilis* pro persuasorio, 1. Corinth. 2. 4. *desperabilis* pro desperato et desperare faciente, Jerem. 15. 18. Denique etiamsi per omnia legas in Hebræo, uti jam legitur, recte lectionem illam Vulgatæ et Septuag. accommodes, hoc modo : Qui pro desiderio, id est pro libito, quærit separatus, scilicet esse, id est discedere ab amico; hic in omni essentia, id est in omni re et tempore exprobrabit, hoc est lites et probra jaciet in amicum. Vulgatæ et Septuag. accedit Arabicus, qui vertit : *Vir dives, qui dividere vult amicos suos, accipit occasiones, et omni tempore erit exprobrans.*

Sensus ergo est, q. d. Qui pertæsus amici et amicitiæ eam vult solvere et dissociare, vel ob animi inconstantiam, vel quia se læsum putat ab amico, vel ut magis utiles aliorum amicitias captet; hic ne temere et sine ratione, ideoque infideliter vel malitiose, videatur amicitiæ renuntiare, quærit occasiones, prætextus et causas, ob quas id juste facere videatur, nunc amici vitia, nunc suas occupationes, nunc alia causando : hinc *omni tempore erit exprobrabilis* passive, id est ignominiosus et vituperandus tum ipsi amico, tum cæteris, qui ejus infidelitatem lacessent probrisque proscindent; quia cum ipse ne quidem læsus debuisset ab amicitia recedere, causas tamen sine ulla occasione irascendi, et amicum deserendi prætexit. Vel potius erit *exprobrabilis* active, id est lites et probra jaciet assidue in amicum, ut eum à se suaque amicitia depellat; hoc enim significant Hebræa, sive legas *iitgaal* cum Nostro, sive, ut Recentiores, per metathesin *iitgalla.* Et sic quoque exponas Græcum επονειδισος quod habent Septuag. active, ut idem sit quod probrosus, contumeliosus, probra jaciens. Posterius enim hemistichium videtur explicare prius, nimirum docere occasiones dissolvendæ amicitiæ, quas

quærit amicus infidus, esse lites et probra, quæ in amicum assidue jacit. Verum enim est vetus proverbium: *Injuria solvit amores;* quod tamen nimius et demens amator falsum esse contendit, dum in Epigram. ita canit:

> Fabula, quod jactant, injuria solvit amores;
> Namque redardescit sic magis iste furor.

Loquitur, ut dixi, Salomon de amico infido et iniquo. Similis tamen ratio est amici æqui et fidi; hic enim eum amicum, quia vitiosum, sibique noxium, à se ablegare cupit, quærit occasiones quibus opportune et commode id præstet, ne amicum vel alios invisos sibi faciat, et contra se concitet; omnia enim subita sunt violenta, ideoque exosa, præsertim si importune fiant. Unde vetus dictum est: *Amicitiæ non rumpendæ, sed dissuendæ sunt.* Sic Samson instinctu Dei quærens uxorem Philistinam quæsivit occasionem rumpendi pacem cum Philistinis, eorumque jugum excutiendi, Judic. 14. 4. Sic rex Israel, videns regem Syriæ ad se misisse Naaman leprosum ut curaretur à lepra, dixit: *Animadvertite et videte quod occasiones* (rumpendi fœderis et inferendi belli) *quærat adversum me,* 4. Reg. 5. 7.

Ratio à priori est, quod occasio sit tempus actionis opportunum: unde in aggrediendo conficiendoque negotio præcipuum habet momentum, ut alibi ostendi. Hinc Festus occasionem ita definit: *Est opportunitas temporis casu proveniens.* Cicero vero l. 1. de Invent. *Occasio,* inquit, *est pars temporis, habens in se alicujus rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem.* Quocirca prudentes in re qualibet, ac præsertim in concilianda vel dissuenda amicitia commodam quærunt occasionem et opportunitatem; ab opportunitate enim pendet rei ex voto successus, ac prosper actionis effectus, felixque eventus. Veritas hujus sententiæ manifesta est in quotidiana experientia, et potissimum in hæreticis, qui quandoquidem fastidio vetustatis, aut sua malitia, quærunt discessionem ab Ecclesia, quidvis causantur, minutissima quæque exaggerantes et calumniantes, omniaque insectantes et traducentes apud populum, nihil aliud fere inculcantes in omnibus suis concionibus quàm Ecclesiasticorum vitia, in quæ assidue debacchantur.

Huc facit apologus vulpis et galli apud mythologos: Vulpes enim nacta occasionem capiendi gallum criminabatur eum, quod in aurora vociferando somnum suum et aliorum animalium interturbaret. Excusavit se gallus. Imo vero, ait, voce mea te et omnes excito ut evigiletis, et cibum prædamque quæratis. Cui vulpes. Ut ut est, inquit, prandendum mihi est, impransus à te non discedam; quare gallum suffocavit et devoravit. Similis est de leone qui cervum criminatus, quod ingrediens lacum ad bibendum, pedibus aquam turbidam efficeret, eum invasit et comedit.

Mystice Auctor Catenæ Græcorum: *Occasionem,* inquit, vel *prætextum hoc loco appellat peccata; amicos autem sanctos, quibus per virtutum culturam conjungebatur. Tenebitur porro perpetuo probro obstrictus, qui horum amicitia et stabilitate vivit destitutus.* Sic hoc seculo Henricus VIII, Angliæ rex, ut S. Thomæ Cantuariensis, cui ipse paulo ante cum tota Anglia devotionis et beneficiorum vinculo obstrictus vivebat sepulcrum gemmis et auro dives expilaret, eum non tantum amicorum, sed et Sanctorum albo, inaudito à seculis sacrilegio, expunxit. Atque ut hoc jure videretur facere, eum veluti Henrico II rebellem perduellionis reum peregit, et lata in tribunali sententia damnavit, uti fuse narrat Sanderus, l. 2. de schism. Anglic. quo facto æternum Dei, Angelorum hominumque odium et probrum sibi conscivit. Simili modo peccator ob amicas veneres, opes et cupidines amicitiæ Dei et Sanctorum renuntiat; ac cum diabolo et mundo societatem copulat, cujus proinde pœna et probrum perennabit in gehenna. Tales tacite et reipsa dicunt illud impiorum apud Isaiam cap. 28. 15: *Percussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans, cum transierit, non veniet super nos; quia posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus.* Quibus proinde Deus flagellum intentans: *Delebitur,* inquit, *fœdus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit; flagellum inundans, cum transierit, eritis ei in conculcationem.* Porro occasiones quas impius, ut Dei et Sanctorum amicitiæ renuntiet, prætexit, recenset Christus in parabola invitatorum ad nuptias, Lucæ 14. 18: *Et cœperunt,* ait, *simul omnes excusare. Primus* dixit: *Villam emi, et necesse habeo exire et videre illam; rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit: Juga boum emi quinque, et eo probare illa. Et alius dixit: Uxorem duxi, et ideo non possum venire.* Ubi vide S. Ambr. S. Chrysost. cæterosque Interpretes. Hosce merito increpat S. Jacobus, cap. 4: *Adulteri,* inquit, *nescitis quia amicitia hujus mundi inimica est Dei? Quicumque ergo voluerit esse amicus seculi hujus, inimicus Dei constituitur.* Vide quæ ibidem annotavi.

2. NON RECIPIT STULTUS VERBA PRUDENTIÆ, NISI EA DIXERIS QUÆ VERSANTUR IN CORDE EJUS.] Hebr. habent: *Non volet stultus verba intelligentiæ, nisi in revelando cor ejus,* id est, nisi reveles ea quæ ipse corde volvit. Aquila: *Non volet demens in prudentia,* id est prudentiam, supple, audire et discere. Est hebraismus; Hebræi enim verba contracta, quale est audire, construunt cum ablativo, mediante præpositione *in.* Septuag. *Non habet opus sapientia,* vel *potius non habet usum* (hunc enim significat χρεία, et huic respondet Hebr. לא יחפץ *lo iachpots,* id est, *non volet*) *sapientiæ mentis inops; magis enim stultitia dicitur quam sapientia;* Chaldæus vero: *Non vult stultus intelligentiam, sed in stultitia immoratur ejus animus;* Syrus: *Stultus non amat sapientiam, quia cor ejus stultitiam cogitat;* Vatablus: *Stultus non delectatur intelligentia, sed his duntaxat quæ corde suo volutat.*

Ex his ergo versionibus primo planum hunc sensum elicias, q. d. Stultus non amat, nec recipit verba sensata et prudentia, *quia sibi desipiunt ob habitum contrarium,* ait Lyranus, sed tantum vana, levia, carnalia et stulta, qualia ipse amat versatque mente sua; quia his plenum est cor ejus, juxta illud: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei,* 1. Corinth. 2. 14. Rursum, q. d. Stultus non recipit sapientes doctorum sententias, sed suis quas corde concepit opinionibus mordicus adhæret; quare nisi eadem dicas quæ ipse sentit, non te audiet, sed explodet. Agitur enim et occæcatur stultitia, id est stulta concupiscentia et curiositate; quare verba prudentiæ et virtutis non ad-

mittit. Ita Auctor Catenæ Græcorum, Lyranus, Hugo, Arboreus, Dionysius, Jansenius et alii. Juxta hunc sensum τὸ *nisi* accipitur non ut exceptivum, sed ut adversativum significans *sed*, *tantum*.

Secundo, pressius et profundius, q. d. Non recipit stultus prudentiam, nisi eam dixeris et docueris per ea quæ ipse corde suo versat, nisi scilicet te ejus ruditati et stoliditati accommodes, ut cum inepto quasi ineptias, et cum stulto stultescas. Docet ergo magistrum cum stultis quasi desipere, ac stultum agere debere. Juxta hunc sensum τὸ *nisi* proprie accipitur ut nota exceptionis. Ab eo enim quod dixit, stultum non capere verba prudentiæ, excipit casum unum, scilicet si stulto te accommodes; sic enim per stultitiam à stultitia eum deduces ad sapientiam. Igitur hæc gnome significat primo stultum ita depressum et affixum esse suæ stultitiæ ut ad sapientiam assurgere nequeat. Secundo, magistrum, ut stultum doceat sapientiam, debere se ineptis et stultis ejus conceptibus, quoad licet, conformare, ut ex eis quæ ipse capit et amat, sensim elevetur et deducatur ad sapientiam. Sic Christus vestivit se carne nostra, ut carnales et insipientes homines ad Deum et divina deduceret; accommodabat enim se carnalibus eorum sensibus; unde docebat per parabolas nuptiarum, seminis, messis, zizaniorum, etc., quæ plebeiis et rudibus notæ et familiares erant, ac per illas adumbrabat, et quasi describebat crasso et rudi quodam modo res cœlestes et divinas quas alioqui non intellexissent homines, si nude in se, uti sunt, fuissent à Christo propositæ. Christum imitatus S. Paulus 1. Corinth. 1. 18. et seqq. celebrat et prædicat stultitiam crucis Christi: *Quia*, inquit, *quod stultum est Dei, sapientius est hominibus.* Et Galat. 4. 20: *Vellem*, inquit, *esse apud vos modo, et mutare vocem meam*, ut cum vobis quasi parvulis et balbutientibus balbutirem.

Sic S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, nos docuit praxim convertendi mundanos et carnales, dicens: *Ad tales convertendos ingrediamur cum eo quod ipsorum est, sed egrediamur cum nostro*, q. d. Initio misceamus sermones de rebus mundi, quas mundani capiunt; sed inde commode traducamus sermonem ad ea quæ ad salutem animæ spectant, qui noster est finis et scopus. Et S. Franciscus Xaverius cum Indis et Barbaris agebat quasi Indus et Barbarus, cum pueris quasi repuerascebat, cum militibus agebat de militia, cum agricolis de agricultura, cum mercatoribus de mercibus; itaque omnibus omnia factus, omnes lucrabatur Christo. Ita quisque sua inescandus est esca, ac suo capiendus hamo.

Porro alii aliter hanc gnomen explicant: primo, R. Levi, q. d. *Vecors prudentiam non amat, nisi quando ejusdem inscitia animusque patefit; tunc enim tantummodo magnam vim esse prudentiæ arbitratur; sed deinde ad sapientiam acquirendam, animoque consignandam non excitatur.* Sic et Vatablus.

Secundo, Cajetanus vertit: *Non volet stultus intelligentiam; quod si, ad detegendum cor suum.* Et est sensus, quod stultus non studet ad intelligendum: quod si studeat ad intelligendum, studet ad hoc ut detegat cor proprium, hoc est, ad manifestandum aliis quod ipse intelligit. Vana gloria itaque describitur finis imprudentis, si studet ad penetrandum aliqua intellectu. Absolute autem non placet illi intelligentia rerum, aut scriptorum. Hæc Cajetanus.

Tales sunt qui novas comminiscuntur opiniones, ac veterum tritas sanasque sententias rident et explodunt; quod superbiæ, æque ac insipientiæ, est argumentum. Accedit Baynus: Asserit, inquit, stultum non quærere sapientiam ob amorem sapientiæ, sed duntaxat ad ostentationem, ut cor suum manifestet, et ut doctus habeatur; alia de causa non volet sapientiam. Sic enim in Hebræo legitur: *Nisi ob revelationem cordis sui.*

Tertio, Cassianus collat. 14. cap. 17. ex Septuag. sic legit: *Non opus est sapientia, ubi deest sensus; magis enim ducitur insipientia*, sicque explicat, q. d. Via virtutis et perfectionis non est docenda apud impios et immundos; hi enim ejus sunt incapaces, eamque rident et subsannant, juxta illud Christi: *Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi dirumpant vos*, Matth. 7. 6. Hi sensus non sunt improbabiles, nec huic loco incongrui.

3. IMPIUS, CUM IN PROFUNDUM VENERIT PECCATORUM, CONTEMNIT; SED SEQUITUR EUM IGNOMINIA ET OPPROBRIUM.] Hebræus: *Cum venit impius, venit etiam contemptus, et cum ignominia* (Pagninus, *cum viro ignominioso*) *venit opprobrium;* Aquila, Symmachus et Theodot.: *In veniendo impium venit contemptus;* Chaldæus: *Quando venit impius in stultitia, venit et in ignominia et in opprobrio;* Syrus: *Venit super eum stultitia et opprobrium et calumnia;* Septuag. consonant cum Vulgata; habent enim: *Quando venerit impius in profundum malorum, contemnit; supervenit autem ei inhonoratio et opprobrium.* Igitur τὸ *in profundum peccatorum* non est in Hebræo, sed illud subaudierunt et suppleverunt Septuag. et Noster. Tacite enim continetur in voce *impius. Impius* enim hîc sumitur in actu perfecto, sive completo. Igitur *impius* vocatur, qui non semel vel iterum ex infirmitate vel ignorantia in peccatum lapsus est, sed qui assidue ex malitia et impietate peccat, ut jam peccati callum obduxerit, qui sane in peccatorum profundum devenit.

Jam varii varie explicant: primo, ex Hebræo Aben Ezra: Cum impius, inquit, in lucem editur, simul cum eo accedet contemptus, quo alio ludibrio habet: atque illis despiciendis opprobrium, quo illos appetet, simul aderit. Sensus autem est ex contemptu opprobrium oriri, quemadmodum flagitium est ansa flagitii. Et R. Levi: Adveniente scelesto, inquit, simul etiam contemptus adest; solemne enim illi est, ut alios floccifaciat. Præter contemptum vero et ignominiam, qua is notatur ob fœdas ignominiosasque actiones, cæteris eadem contumeliosa affinget; maculas enim et probra, quibus ipse laborat, cæteris etiam inuri curat.

Sic quoque explicant Jansen. Cajetanus, Baynus, q. d. Impius viros probos contemnit, eosque ignominia et probro afficit, objiciens et affingens eis crimina, quibus ipse obnoxius tenetur, ut scelerum et infamiæ habeat socios, quibus se tegat et tueatur. Unde Nazianz. in Iambic. de spectac. ad Seleucum ait impios satagere suam peccati scabiem aliis affricare: *Ut criminum plurimos socios habentes labes obtegant suas.* Et in Orat. 28: *Omnes impii*, inquit, *facile*

adducuntur, ut vitia sua de aliis partim suspicentur, partim loquantur.

Verum nostræ versionis Vulgatæ et Septuag. clarus planusque est sensus, q. d. Impius quotidie crescens in impietate, unamque alteri ac majorem minori assidue accumulans, tandem in profundum impietatis barathrum dilabitur, quò cum dilapsus est, jam contemnit omnia monita et monitores, omnia scelera et probra, omnem ingenuitatem et pudorem (unde sanctus Athanasius, serm. 4. contra Arian. τὸ *contemnit* explicat *pudorem exuit*), omnia damna et pericula, omnia jura divina et humana, omnia sacra et profana, adeoque omnes cœlites et Angelos ipsumque Deum, cujus tandem providentiam, imo essentiam et existentiam negat, juxta illud psalm. 13. 1: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus.* Unde Hugo explicat: *Contemnit,* inquit, *conscientiam;* Lyranus: *Contemnit supplicia,* rursus, *contemnit omnem correptionem, veniam, omnemque medicinam. Sed sequitur eum ignominia et opprobrium,* quo ob assidua scelera fit infamis, imo dedecus ac probrum cœli et terræ, hominum et Angelorum, ac tandem fit pabulum gehennæ, æternumque dæmonum ludibrium. Porro impius omnia jam dicta contemnit, tum quia peccatis excæcatus non videt, nec æstimat damna sibi ex peccato imminentia; tum quia peccati dulcedine illectus totus in illud rapitur. Itaque ut liberius et suavius peccet, metum cujuslibet mali, qui eum à peccato revocare posset, abjicit, repellit et contemnit. Profundum ergo peccatorum, in quod se præcipitat, causa est contemptus.

Quæres: Quodnam est hoc *profundum peccatorum,* quod impium adigit in contemptum, indeque in opprobrium et exitium? Varii varie assignant: ex omnibus variorum expositionibus ordine dispositis, gradus hujus profundi et barathri construam ex verbis et mente Patrum.

Primo ergo, S. Chrys. per *profundum* accipit peccandi consuetudinem: hæc enim consuetudo necessitatem quamdam peccandi affert, qua fit ut homo quasi impos sui rapiatur in suas concupiscentias, quibus ultro se totum mancipavit: quo fit ut omnia, quæ eum à peccato avocare possent, spernat et contemnat: perinde ac porci luto se obruentes et opplentes contemnunt omnem nitorem et puritatem, imo luto et sordibus se oblectant et pascunt. Audi S. Chrys. ep. ad Theodor. qua eum lapsum in spem veniæ erigit, si caveat relapsum: *Tantum,* ait, *ne relabaris, ne excindas spes amplas, ne in te admittas, quæ impiis accidunt. Nunquam enim peccatorum quamlibet exuberans copia in desperationem conjicere solita fuit, sed cum illis impiam habere animam. Propterea Salomon non dixit simpliciter: Quisquis venit in profundum malorum, contemnit; sed nominatim, inquit, impius: Quia illorum tantum est ille morbus, postquam in profundum malorum descenderunt. Et hoc est quod non permittit eos respicere, neque eò reverti unde exciderant. Nam flagitiosa desperatio perinde atque collarium incumbit in animæ cervicem, et compellens oculos in terram demittere prohibet, ne ad Dominum suum suspiciat.* Audi eumdem, hom. 22. in Gen.: *Impius, cum in profundum ceciderit malorum, contemnit; grave enim, grave est, dilecti, capi laqueis diaboli: anima enim postea quasi in retibus comprehensa trahitur; et sicut sus in luti volutabro immergitur, sic et ista à mala consuetudine obruta ne sentit quidem peccatorum suorum fœtorem.* Consuetudo enim est quasi lectus in quo suaviter peccator recumbit et indormit, ut nihil aliud gustare, vel sentire videatur: imo est quasi centrum, in quo plane conquiescit et affixus est. Unde pro *profundum* græce est βάθος, id est, ima profunditas, quæ in circulo, puta in globo terræ, est ipsum centrum. Primo ergo sicut omnia gravia naturaliter feruntur in centrum, sic peccator peccato assuetus et imbutus quasi naturali impetu rapitur ad peccatum; secundo, sicut lapis in centro suo conquiescit, sic et peccator conquiescit in peccati illecebra; tertio, sicut centrum detinet res sibi affixas, sic consuetudo peccati detinet peccatorem, ut in eò perseveret usque ad mortem et gehennam; quarto, sicut res in centro nullum sentiunt motum vel impulsum: sic peccator peccato assuetus nullum sentit conscientiæ remorsum, vel gratiæ excitantis impulsum. Consuetudo ergo est primus gradus peccatorum, quibus gradatim ad imum profundi barathrique descenditur. Sequitur secundus.

Secundo, S. Athanas. serm. 4. contra Arian. per *profundum* accidit cæcitatem mentis, quæ ex consuetudine peccandi sequitur. Peccatum enim iteratum continue magis magisque excæcat mentem, ut non videat quod agit, nec malum à bono discernat, imo malum quod agit æstimet esse bonum. Quare omne bonum illi contrarium contemnit, juxta illud Ephes. 4: *Ut jam non ambuletis, sicut et Gentes ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei, per ignorantiam quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum, qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam,* etc.

Tertio, alii per *profundum* accipiunt obdurationem, puta impudentiam, impœnitentiam, contumaciam et pertinaciam peccandi. Peccator enim consuetudine peccati excæcatus in peccando obduratur, fitque impudens, contumax et pertinax; unde omnia alia ridet et contemnit. Ita S. Isidorus lib. 1. Sent. c. 14: *Perpetrare flagitium aliquod,* inquit, *mors animæ est; contemnere pœnitentiam, et permanere in culpa, descendere in infernum post mortem est. Ergo peccare ad mortem pertinet, desperare vero in infernum descendere. Unde et Script. ait: Impius, dum in profundum malorum venerit, contemnit.* Et Gratianus de Pœnit. dist. 1. can. 60. ex S. Greg. *Voluissent iniqui, si potuissent, sine fine vivere, ut potuissent sine fine peccare. Ostendunt enim quia in peccato semper vivere cupiunt, qui nunquam desinunt peccare, dum vivunt. Ad magnam ergo justitiam judicantis pertinet, ut nunquam careant supplicio, qui in hac vita nunquam voluerunt carere peccato.* Subdit deinde Gratianus: *Hinc Christus ex persona membrorum ait: Non absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum. Quod S. August. exponit dicens: Puteus est humanæ iniquitatis profunditas, in quem si cecideris, non claudet super te os suum, si tu non clauseris os tuum; confitere ergo, et dic: De profundis clamavi ad te, Domine; et evades. Claudet super illum Dominus, qui in profundo contemnit, à quo mortuo, velut ab eo qui non sit, perit confessio. Hinc idem Propheta*

ait : Introite portas ejus in confessione ; ostendens ad portas misericordiæ non nisi per confessionem peccati aliquem posse pertingere. Hinc et S. Hieron. in Ezech. 1. per *profundum peccatorum* accipit amissionem conscientiæ et synderesis : *Conscientiam*, ait, *cernimus præcipitari apud quosdam, et suum locum amittere, juxta id quod scriptum est : Impius, cum in profundum peccatorum venerit, contemnit ;* contumacia ergo est tertius peccatorum gradus. Sequitur quartus.

Quarto, S. Bern. de Gradibus humil. per *profundum* accipit Dei contemptum, quem parit obduratio et contumacia. Cor enim durum nec homines timet, nec Deum reveretur. Sic enim ait gradu 11 : *Post decimum itaque gradum, qui rebellio dictus est, expulsus vel egressus de monasterio statim excipitur ab undecimo. Et nunc ingreditur vias quæ videntur hominibus bonæ, quarum finis* (*nisi forte Deus eas illi sepierit*) *demerget eum in profundum inferni, id est in contemptum Dei. Impius siquidem, cum venerit in profundum malorum, contemnit.* Sic et Hugo multa conglomerans : *Profundum peccatorum*, ait, *dici potest contumacia, pertinacia, defensio, jactantia, desperatio, præsumptio, excæcatio intellectus, corruptio affectus.* Ubi nota quatuor hujus profundi dimensiones. Altitudo enim est jactantia, cum quis de malefactis suis quasi benefactis gloriabundus exultat; huic opposita profunditas est desperatio veniæ et salutis ; longitudo est consuetudo peccandi, latitudo est præsumptio de Dei misericordia.

Quinto, Beda et S. Cæsarius Arelat. hom. 13. de pœnit. per *profundum* accipiunt desperationem, quam parit obduratio Deique contemptus. Audi Bedam : *Qui longis peccatorum tenebris involutus semel de luce desperat, jam ex desperatione contemnit, id est, passim sibi peccandi frena relaxat; sed talis opprobrium futuræ damnationis nulla ratione evadit, quem ab usu suæ iniquitatis nulla divini timoris memoria cohibuit.* Audi S. Cæsarium : *De multitudine*, ait, *peccatorum desperatio nascitur, et ex desperatione absque ulla reverentia peccatorum frena laxantur, et impletur illud quod scriptum est : Impius, cum venerit in profundum peccatorum, contemnit.* Audi et auctorem Imperfecti hom. 40. in Matth. *Homo, qui grave facit peccatum, dum non habet amplius quod jam speret in Deum, pejora committit, dicente Salomone : Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit. Sicut enim infirmus, donec mediocriter habet aliquam passionem, et sperat se posse curari, servat se à nocivis escis ; si autem intellexerit insanabilem se esse, jam non sibi parcit : sic et homo donec mediocriter peccat, et sperat salutem, quantumcumque potest, observat se à malo ; si autem graviter peccando cœperit desperare, jam nihil dubitat facere, quasi qui jam peccatis suis vincit judicium Dei : nesciens miser, quia sicut in bono gradus sunt gloriarum, et unusquisque secundùm mensuram boni sui accipit gloriam : sic et in malo gradus sunt pœnarum, et unusquisque secundùm mensuram mali sui accipiet pœnam. Sicut enim infinitus est Deus retributione bonorum, sic infinitus est in retributione malorum.*

Sextum et imum profundi peccatorum est ipse infernus vitaque infernalis quam parit desperatio. Desperati enim agunt vitam infernalem, vivuntque quasi dæmones et damnati : imo subinde vident dæmones, ac locum sibi cum eis in gehenna destinatum, uti vidit Theodorus, Chrysaorius, et Iconiensis ille apud S. Greg. 4. Dialog. 38. Hi tandem quasi perditi contemnunt omnia, pejerant, blasphemant et abominanda perpetrant.

Collige jam hosce gradus peccatorum, et ex iis scalam, qua rectà descenditur in tartara, construe, nimirum peccator ex peccato descendit in primum profundi gradum, qui est consuetudo peccandi : ex eo descendit in secundum, qui est cæcitas mentis : ex eo in tertium, qui est contumacia ; ex eo in quartum, qui est Dei contemptus ; ex eo in quintum, qui est desperatio ; ex eo in sextum, qui est gehenna et vita gehennalis. Similibus, sed contrariis virtutum gradibus scandunt justi in altum, puta in summum cœlorum : ex una enim virtute ascenditur ad aliam ; inde in earum consuetudinem : inde in animi obfirmationem : inde in certam salutis fiduciam : inde in constantem Dei amorem : inde in perseverantiam jugemque unionem cum Deo : inde ad Deum Deique fruitionem in cœlum, juxta illud : *Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion*, ps. 83. 8.

4. AQUA PROFUNDA VERBA EX ORE VIRI : ET TORRENS REDUNDANS FONS SAPIENTIÆ.] Pro *torrens*, hebr. est נחל *nachal*, quod tam fluvium quàm torrentem significat : male aliqui stagnum vertunt. Aquila vertit, φλεψ, id est *vena*. Pro *redundans* hebr. est נובע *nobea*, quod Septuag. vertunt αναπηδυει, id est *scaturit*. In multis codicibus est αναπηδων, id est *prosiliens;* Theodotion ανομβρων, id est *redundans;* Aquila et Symmach. αναβλυζων, id est *erumpens*. Unde Chald. vertit : *Aqua profunda os viri, torrens redundans fons sapientiæ;* Septuag. Romani et Complut. *Aqua profunda sermo in corde viri*; *flumen autem scaturiens et fons vitæ.* Verum pro *vitæ* cum Hebræis, Vulgata, Chaldæo, Aquila, Symmacho, Theodot. et cæteris omnibus legendum videtur *sapientiæ.* Unde Auctor Catenæ Græcorum sic ex Septuag. clare legit et explicat : *Doctrina, quæ in justi viri corde continetur, est veluti aqua profunda ; eadem est quasi fluvius scaturiens ac fons vitæ. Cognitio, qualis mente comprehendi non potest, latet in pectore viri secundùm Deum ambulantis, quæ hoc loco fons vitæ, alibi fluvius pacis appellatur. Aut quæ dicit, huc tendunt. Quando quispiam sapientiæ verbum in cordis fundo usque custodit, neque cum aliquo illud communicat; efficitur in eo fluvius scaturiens, hoc est, magnus et profundus. Potest autem fons vitæ de uno nonnunquam verbo fluvium producere.* Aliter : *Fluvius scaturiens ejusmodi est, qui terram subjectam irrigat, largeque inebriat, et ad fertilitatem et ubertatem præparat.*

Hinc liquet per *virum* hic accipi prudentem et sapientem ; nam ut ait R. Salomon hebr. איש *isch*, id est *vir*, in Script. fortem strenuumque significat, atque ob prudentiam et fortitudinem magnum et excellentem.

Nonnulli ex versione Sept. Rom. et Compl. censent hic verba sapientium comparari aquis triplicibus, scilicet primo aquis profundis fluminis; secundo, torrenti redundanti ; tertio, fonti scaturienti, q. d. Sapientum alius orationem uberem et affluentem fluminis instar ingentis effundit, sicut olim S. Hier. S. Hilarium, *eloquentiæ Christianæ Rhodanum* appellavit ; alius tanquam rivus sermonem volvit ; alter demum

velut fons verba emittit. Sic Plutarchus in Pericle Demostheni orationis flumen tribuit, Isocrati rivum accommodat, Æschini fontem adscribit. Sic inter Christianos S. Chrysostomus quasi flumen uberem et copiosam orationem volvit, Nazianzeni eloquentia rivum imitatur, ac demum Basilii sermo fontem perenniter fluentem repræsentat.

Rursum unus idemque sapiens pro varietate loci, temporis et personarum nunc se effundat copiose et graviter ut flumen, nunc temporale ut torrens, nunc submisse ut fons. De quo S. Aug. l. 4. de Doctrina Christ. c. 19: *Et tamen*, ait, *cum doctor debeat rerum dictor esse magnarum, non semper debet eas granditer dicere, sed submisse cum aliquid docetur, temperate, cum aliquid vituperatur sive laudatur; cum vero aliquid agendum est, et tamen ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt; tunc ea quæ magna sunt dicenda sunt granditer, et ad flectendos animos congruenter.* Si secus fiat, dicere licebit quod de Anaximene perorante dixit Theoclitus, teste Stobæo serm. 34: *Incipit verborum flumen, mentis gutta.*

Verum quia Hebr. Chald. Aquila, Symmach. Theodot. cæterique omnes, quin et Septuag. in Catena Græcor. bimembrem faciunt hanc sententiam, uti paulo ante ostendi, et pro *fons vitæ* habent *fons sapientiæ*, ac tollunt τὸ *et*, quod Septuag. Rom. et Complut. interjiciunt inter *flumen*, sive torrens et *fons*; hinc genuinus sensus est, ut posterius hemistichium explicet prius, ejusque causam et originem assignet, q. d. Verba manantia ex ore sapientis sunt sicut aqua profunda fluminis vel torrentis: quia cor sapientis est sicut vena, vel fons sapientiæ profundus, qui jugiter manat sapientiam, sicut fons jugiter effundit aquam, quæ sensim collecta efficit torrentem vel fluvium. Causa enim cur verba sapientis sint copiosa et profunda est, quia manant ex corde profundo ac sapientiæ pleno, q. d. Mens profunda sapientis profundam eructat sapientiam instar fontis profundi, copiosi et perennis. Sicut enim in Alpibus videmus fontes scaturire aquas largas, ex iisque collectis oriri Rhenum, Œnum, Rhodanum aliosque fluvios; ac simili modo ex Parnasso monte oriri Bactrum, Choaspem, Araxem, Tanaim et Indum, ait Aristot. lib. 1. Meteor. cap. 1. Sane in Alpibus vidi ex altissimis montibus collectas aquas, in subjectas valles magna copia et fragore ruere, illicoque efficere torrentes et fluvios ingentes, qui homines, equos et currus sorbeant, præsertim in hieme. Sic pariter mens sapientis est vena et fons perennis jugiter ebulliens sermones sapientes, qui proinde copiosi sunt et profundi, ut jam torrentes et flumina sapientiæ esse videantur. Ita Salomonem explicat Siracides Eccli. 21. 16: *Scientia sapientis tanquam inundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vitæ permanet.*

Igitur verba sapientis et sapientiæ comparantur aquis profundis fluvii vel torrentis: cor vero, sive mens, comparatur venæ sive fonti, ex quo hæ aquæ scaturiunt.

Primo, quia sicut fluvius manat ex fonte, sic verba oris ex corde. Hinc fons dicitur à fundendo, ait Festus, quod fundat aquas. Dicitur et vena. Sicut enim vena est sanguinis conceptaculum, diciturque à veniendo, quod ex ea veniat, et per eam permeet sanguis in totum corpus: sic et ex fonte velut vena venit aqua, et in terras camposque permeat. Græce vena dicitur φλέψ à φλύειν, id est redundare, quod sanguine vel aquis plena sit et redundet. Quod ergo vena sive fons est fluvio, hoc cor est ori et verbis, scilicet eorum origo et scaturigo, q. d. Verba sapientis non in ore, sed in corde nascuntur, quia ex imo cordis manant, adeoque ex abundantia et profunditate cordis profluunt instar fluminis ex fonte scaturientis et jugiter profluentis; secundo, sicut fons nunquam arescit, sed perennes fundit aquas; sic cor sapientis perennes fundit sapientiæ doctrinas. Ita Aben Ezra: *Verba sapientis*, inquit, *sunt velut aquæ profundæ, quæ pellucidæ sunt; qua ratione enim torrens assidue aquas ebullit, ita scaturigo sapientiæ in viro sapiente exhauriri nequit.* Tertio, sicut aquæ fluvii, vel torrentis, ex jugi fonte manantes sunt copiosæ, ideoque profundæ; sic et dogmata sapientis manantia ex corde sapienti sunt copiosa et profunda. Unde Tigur. vertit: *Verba oris viri velut aquæ profundæ sunt, et fons sapientiæ velut uberrimum flumen;* id est, inquit Vatabl. *Ut aquæ profundæ exhauriri non possunt, sic nec viri sapientis verba unquam deficiunt.* Imo, ut ait R. Levi, eorum vim finemque non facile est assequi, nec eorum arcana penetrare; quarto, sicut ex fonte quantum aquæ effluit, tantumdem aliunde affluit; sic et cor sapientis quo plura eructat, eo plura percipit: quo enim plura ex illo profluunt, eo plura supersunt quæ ex illo effluere possint, ait R. Levi. Quinto, fons suam concham primo implet, deinde redundantem aquam diffundit, aliisque communicat; sic et sapiens primo mentem suam, deinde aliorum sapientia imbuit, juxta illud S. Bern. *Doctor sit concha, non canalis*, qui nihil aquæ retinet, sed totum quod recipit effundit. Sexto, sicut fluvius superne patulas habet aquas, quas omnibus communicat, inferne vero profundas, quas nulli nisi urinatores penetrant; sic et sapiens vulgaria omnibus communicat, arcana vero sapientiæ paucis revelat, ut cum S. Paulo parvulis det lac ad potandum, et sapientibus sapientiam loquatur in mysterio: ita Beda. Septimo, sicut aquæ ex venis et fontibus manantes per occultos viarum flexus, meatus et mæandros percolantur, ut suam amaritiem, salsedinem, crassitiem, aliudve vitium deponant; sic et verba sapientis per varias mentis et rationis meditationes, considerationes et examina percolantur, ut, antequam ad os veniant, omnem amaritudinem, turbationem, iram, inconcinnitatem deponant, sintque suavia, grata, prudentia, etc. Insuper, sicut aquæ fontium, dum per venas auri, argenti, ferri, vitrioli, sulphuris, etc., transeunt, horum mineralium vim imbibunt, quo fit ut calculo, hydropi, inflammationibus, etc., medeantur, uti faciunt fontes Puteolani, Spadani, Aquenses; sic pariter verba sapientum per venas meditationum de humilitate, patientia, mansuetudine, charitate, fervore transeuntia, harum virtutum vim sugunt, fiuntque humilia, patientia, mansueta, benevola, fervida. Octavo, sicut fons ex orificio exiguo leniter modicam fundit aquam, quæ continua effusione augescens crescit in flumen; sic pariter sapientiæ doctor leniter per modica præcepta docet sapientiam, ne eorum multitudine et pondere rudem discipulum obruat, sed sensim plura et plura illi instillans, tandem omni sapientia ins-

tar fluminis cum imbuit et replet. Idipsum eleganti similitudine pluviæ vehementis, sive imbris ac lenis, sive stillicidii repræsentat S. Greg. Nazianz. Orat. 15. de plaga grandinis : vehemens enim nimbus segetes sternit, et illico deficit; lenis vero segetes fovet et perdurat; idem facit doctrina nimia et modica, sive placida et lenis.

5. ACCIPERE PERSONAM IMPII NON EST BONUM (id est, est pessimum et nefarium, ait R. Levi ; est miosis), UT DECLINES A VERITATE JUDICII.] Hebr. *Ad dejiciendum justum in judicio ;* Chald. *Neque declinare à judicio contra justum ;* Syrus *: Neque etiam pervertere judicium in justum ;* Septuag. *Admirari personam impii non bonum, neque sanctum declinare justum in judicio.* Pro *accipere* Heb. est שאת *seit,* quod Cajet. vertit, *elevare personam ;* Septuag. *mirari* vel *suspicere;* Aquila, Symmach. Theodot. *sumere ;* Noster, *accipere ;* alii, *ferre* vel *portare.* Omnia eòdem redeunt. Qui enim personam impii, quia potens, vel dives, vel amicus, vel magnificus est, reveretur, suspicit, elevat et admiratur, hic illius litem et causam accipit et elevat quasi æquiorem et meliorem, ac vice versa causam justi contra impium juste litigantis in judicio deprimit et condemnat. Unde R. Levi: *Nefarium est,* inquit, *ut criminosi ratio habeatur in judicio, quo insons judicio perturbato causa cadat ; si enim judex scelestum in judicio honore prosequatur, justo os obstrui contingit, ne opportuna respondeat, cum sibi persuadeat, judicis animum parti secum in judicio adversanti favere.*

Grave est hoc scelus; primo, quia justitiam, quæ basis est reipublicæ, evertit. Unde S. Ambr. super Malachiam : *Inter omnia,* ait, *peccata sacerdotum illud est maximum, quod non causas, sed personas considerant, et despecto justo pau-pere injustos divites honorant.* Et S. Bernard. lib. 2. de Consider. ad Eugenium Pontif. *Non parvi,* inquit, *te reum peccati existimes, si facies peccatorum sumis, et non potius causas judicas meritorum ; est enim vitium, cujus si te immunem sentis, inter omnes quos novi ex his qui cathedras ascenderunt, sedebis, me judice, solitarius, quia veraciter singulariterque levasti te supra te. Hujus callidissimæ vulpeculæ magnorum neminem comperi satis cavisse versutias.*

Secundo, quia Dei et Christi, cujus judex vicarius est et officium gerit, judicium pervertit: Deus enim et Christus omnibus tam pauperibus quam divitibus æquum et æqualem se exhibet: *Et cœlestem gratiam,* ait S. Cyprian. l. 1. ep. 1, *æqualiter omnibus dividit sine sexus varietate, sine annorum discrimine, sine acceptione personæ.* Quare, ut ait S. Hieron. super Amos : *Quicumque consanguinitate vel amicitia, vel è converso hostili odio vel inimicitiis in judicando ducitur, pervertit judicium Christi.* Ille enim summus est judex, ac proinde ad eum pertinet omne judicium ; quare cæteri judices, cum vice Christi judicent, si justitiam pervertant, Christi judicium pervertunt.

Tertio, quia grave dant scandalum toti reipublicæ, faciuntque ut homines avaritiæ et injustitiæ studeant, quam vident ab eis honorari et præponi, potius quam modestiæ et justitiæ, quam vident ab eis postponi et deprimi. Vide dicta Jacobi 2. v. 1.

6. LABIA STULTI MISCENT SE RIXIS, ET OS EJUS JURGIA PROVOCAT.] Hebr. *Labia stulti veniunt in litem* (vel *cum lite*), *et os ejus ad percussiones vocabit ;* Aquila : *Ducunt eum in litem ;* Symmach. *in rixam ;* Sept. *Labia stulti ducunt eum in malum, et os ejus audax mortem invocat.* Hebræum ריב *rib* significat primo, *litem ;* secundo, *rixam;* tertio, *judicium.* Unde Chald. vertit : *Labia stulti adducunt eum in judicium, et os ejus perducit eum ad rixam ;* et Syrus : *Labia stulti ingrediuntur judicium, et os ejus adducit eum ad mortem,* q. d. Stultus suo imprudenti, procaci, maledico sermone, suis probris, calumniis et sannis efficit ut ab eo quem læsit vocetur in jus, ibique à judice comdemnetur ad mulctam, et subinde ad mortem.

Nostræ Vulgatæ versionis, quæ optime vim Hebraicæ phrasis expressit, sensus est, q. d. Stultus, sicubi rixam et rixantes audiat, illico accurrit ex levitate, curiositate et stultitia, iisque se immiscet specie quidem, ut pacem inter eos conciliet, revera autem ut rixas adaugeat, easque in se concitet. Cum enim imprudens sit, facile aliquid effutit, quod rixantes pungat, et rixam acuat. Rursum cum affectibus ducatur, facile in alteram partem inclinat, ejusque causam fovet ; quare adversam contra se provocat. Insuper cum ipse petulans sit, contentiosus et rixosus, rixis gaudet, easque vel suscitat, vel suscitatas promovet, ut tandem vix sopiri queant. Magnæ enim sapientiæ et dexteritatis est, lites et rixas sedare. Ad hoc enim opus est ut utramque partem tam offendentem quam offensam, æqua et congrua ratione mitiget et componat; quod difficile est. Nam si offensæ jus tueatur, et offendentem injuriæ arguat, eam magis irritabit. Rursum difficile est ita inter duos medium intercedere, ut in alterutram partem non inclines, sed utrique te indifferentem et æquabilem ostendas : quare idipsum præstare non stulti, sed viri prudentis est. Sic videmus homines temerarios, audaces et pugnaces ad rixas convolare, sicut muscæ convolant ad mel, itaque eas accendere cum sua æque ac aliorum strage : *Stultus,* inquit Lyranus, *rixantes ad majora jurgia incitat, sicut ille qui canes incitat ad mordendum se invicem.* Pro *jurgia* enim hebr. est מהלמות *machalumot,* id est plagas, percussuras, pulsationes, sicut faber cudendo malleo pulsat incudem. Unde Vatablus vertit : *Os ejus ad pugnas provocat ;* R. Salomon vertit, *verbera : Stultus,* inquit, *opifex est sibi ut verberetur ;* Aben Ezra : *Stultus,* inquit, *ad litem adducitur propter percussiones et verbera, hoc est quod conclamarit ad socium percutiendum plagisque afficiendum. Quare os ejus erit contritio, id est sibi ipsi exitium accerset.* Et R. Levi : *Stulti os lites dissidiaque serit, cum non nisi calumnias contumeliasque effutiat, idemque plagas graviaque verbera in se concitat, quibus vir perdatur,* quæque cædes et mortem, ut vertunt Septuaginta tam sibi quàm aliis afferant.

7. OS STULTI, CONTRITIO EJUS ; ET LABIA IPSIUS, RUINA ANIMÆ EJUS.] Pro *contritio* hebr. est מחתה *mechitta ;* quod tam terrorem quàm contritionem et confractionem significat. Unde Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt, πτῆξις, id est *pavor ;* Chaldæus, *formido ;* Tigur. *Os stulti sibi terrori est,* id est terribiles angores, pericula et pœnas sibi creat. Pro *ruina* hebr. est מוקש *mokes,* id est laqueus, ut vertunt Septuag. Chaldæus, Pagninus, Vatablus et alii; Syrus : *Illaqueat seipsum labiis suis ;* Aquila, Symmachus et Theodot. vertunt σκῶλον, id est offendiculum.

quale est scandalum in muscipula, quod dum mus evertit incaute, seipsum in muscipula collidit et suffocat. Similiter facit stultus loquax. Cohæret hic versus cum præcedenti, eumque explicat, q. d. Os stulti jurgia et, ut Hebr. est, verbera tam sibi quàm aliis provocat: quo fit ut ipse ore suo, id est ob verba stulta et rixosa oris sui vapulet et conteratur, ac ob ea quæ temere et inconsulte labiis suis effutiit, ruinam *animæ*, id est vitæ; vel *animæ*, id est sibi ipsi, paret ac laqueum, quo capiatur et stranguletur tum in corpore, tum in anima, juxta illud: *Os quod mentitur, occidit animam.* Ita Lyranus.

Aliter Cajetanus: Os stulti, inquit, est contritio, id est conterit, frangit et elidit seipsum; dum, ut sua falsa et stultiloquia quæ effutiit, tueatur, cogitur contradictoria asserere; iis ergo ipse sese illaqueat et implicat, quibus se expedire nequit. Huic gnome similis est illa, psalm. 13. 3: *Contritio et infelicitas in viis eorum.* Activa scilicet, q. d. Impii toti sunt, ut alios secum conterant, et infelicitate sive calamitate afficiant; quia *viam pacis non cognoverunt;* quia scilicet oderunt viam pacificam, quietam et pacatam. Et illa hic cap. 14. 3: *In ore stulti virga superbiæ.* Et illa cap. 17. 11: *Semper jurgia quærit malus; angelus autem crudelis mittetur contra eum.*

8. VERBA BILINGUIS QUASI SIMPLICIA; ET IPSA PERVENIUNT USQUE AD INTERIORA VENTRIS.] Pro *bilinguis* hebr. est נרגן *nirgan*, id est susurronis, adulatoris, murmuratoris, qui palam laudat, occulte detrahit seminatque discordias, delatoris et infamatoris, qui infamiam ab uno ad alium defert. Pro *simplicia* hebr. est מתלהמים *mitlahamim*, quod nomen non reperitur nisi hic et cap. 26. 22. ubi Septuag. vertunt: *Sermones assentatorum* (Græce κερκώπων, id est caudatorum, cauda blandientium) *molles; hi vero percutiunt interiora viscerum;* Aquila: *Verba susurronis decipientia;* Symmachus: *Verba murmuratoris obiter dicta;* Theodot.: *Verba astuti quasi simplicia;* R. Emmanuel, *quasi blanda.*

Recentiores מתלהמים *mitlahamim* censent per metathesin positum pro מתהלמים *mithallamim.* Unde Cajetanus, Pagninus et alii vertunt: *Verba susurronis tanquam percussiones*, vel *tanquam vulnera* (הלם *halam* enim significat percutere, conquassare, contundere); R. Salomon: *Sunt quasi contusiones et verbera;* Vatabl. *Sunt tanquam vulneratorum*, id est, *eorum qui simulant se percussos et vulneratos, hoc est sunt lenia ut decipiant;* Pagninus ex Arabica lingua vertit: *Verba bilinguis quasi absorpta* vel *occulta.* Sic et Aben Ezra: *Sunt*, inquit, *veluti verba abscondita et involuta, verba, inquam, fraudantis;* Chaldæus: *Verba susurronis dolore afficiunt illum, et deducunt illum in profundum inferni;* Syrus: *Verba malefici dejiciunt illum in malum; eadem illum deducunt ad mansiones inferorum.* Jam

Primo, R. Levi *nirgan*, id est bilinguem, vertens delatorem, sic explicat: Delatoris sermo, qui gratis conqueritur, nec injuriam passus lamentatur, compactus est ad normam eorum qui se vulneratos et mancos præ se ferunt, quo facilius aliorum pietatem in se excitent. Hæc ergo verba ita gravia sunt eis, in quos pronuntiantur, ut animi recondita penetrent, mensque ob illa vehementer angatur: gravissimum enim est, si turpe aliquid dixisse fecisseque insimuletur, cujus prorsus inculpatus et nescius sit.

Secundo, Septuag. pro *nirgan*, id est *bilinguis*, vertunt κερκώπων, id est caudatorum, hoc est versutorum, quales sunt adulatores. Auctor Catenæ Græc. putat alludi ad vulpes, quæ per κέρκον, id est caudam, tegunt ὦπα, id est faciem, ut fingant se dormire, eaque ratione ad se simplices alliciant aves, easque capiant et devorent: similia enim fingunt versuti et adulatores, ut alios comprehendant et perdant. Alii putant alludi ad canes, qui cauda blandiuntur heris, ut escam emendicent: sic enim blandiuntur divitibus adulatores, ut opes emungant. Alii censent alludi ad simias caudatas, quæ proinde cercopitheci vocantur, juxta illud Martialis:

Si mihi cauda foret, cercopithecus eram.

Sicut enim simiæ imitantur gestus hominum, sic adulatores imitantur gestus et mores amicorum, teste Plutarch. lib. de Differentia adulatoris et amici.

Notus est apologus simiæ Æsopicæ, quæ cum ob suas strophas mimicosque gestus mulctata esset cauda, ut suum hoc probrum obtegeret, imo suum dedecus in publicum decus commutaret, versute conata est persuadere cæteris animalibus, ut sibi caudam velut inutile et indecens corporis pondus resecarent; unde cercopizare idem est quod adulari. Ita Cælius, lib. 11. cap. 33. Hinc proverbium: *Cercopum cœtus*, pro conventu versutorum et impostorum. Narrant enim Cercopes quosdam in Epheso fuisse notæ fraudulentiæ viros, qui suis dolis conati sunt Jovi imponere, unde et Perperi sunt dicti, quos proinde deprehensos Melampygus, id est Hercules, ultor suspendit, capitibus deorsum demissis.

Verba adulatoris sunt simplicia, id est, videntur candida, vera, sincera, blanda et lenia instar olei; sed vehunt secum venenum, quod cito penetrat intima corporis et cordis. Tradunt enim medici venenum oleo inditum, olei lenitate et lubricitate victum, illico in intima corporis pervadere. Vere S. August. in psal. 59: *Falsa*, ait, *laus adulatoris et simulata dilectio rigidas mentes à rigore veritatis emollit.*

Rursum verba adulatoris sunt *quasi vulnera*, id est, non vere vulnera, sed videntur quasi esse vulnera; quia adulator, ut se fingat amicum, libertatem induit, libereque subinde carpit vitia amici cui adulatur, sed hypocritice, ideoque molliter et enerviter carpit. Ita Plutarch. loco jam citato: *Nunquam*, inquit, *magis adulantur, quam cum videntur objurgare, verberare et libere loqui.* Et rursum: *Sicut pulvinaria mulierum, quando videntur reniti et obsistere capitibus, cedunt magis et accommodant sese; sic libertas adulatoris tumet quidem, sed in se recipit inclinantem.*

Tertio, optime per *nirgan*, id est bilinguem, accipias detractorem et susurronem: hujus enim verba sunt quasi verbera et vulnera; quia initio, dum simpliciter dicuntur, videntur eorum detractiones leves esse livores, imo videntur esse verba *percussorum*, quasi hæc amici vita cor ipsorum percutiant, et compassione vulnerent: at ubi exaggerantur et amplificantur, menti audientium aculeum infigunt, qui deinde ab eis

ruminatus et sæpius consideratus, intima ventris, id est cordis et mentis, pervadit, ut amicum parvi facere incipiant, ac tandem fastidiant et odio prosequantur, q. d. Intimam ejus animam sauciat, lædit et pungit.

Rursum verba susurronis sunt *simplicia*, id est videntur sincera, nuda, candida, ex candore et amore profecta; at malignitatem odii, infamiæ et noxæ derivant in intima cordis. Dum enim fingunt se ex pietate et compassione narrare vitia proximi, dictis suis fidem conciliant, magisque ea menti audientium infigunt, ut is ea credat, et eum, cui detrahit, vilem et infamem æstimet; quare eorum verba, quæ videntur simplicia, revera sunt verbera et mallei qui intima cordis verberant et contundunt: הלמות *halmut* enim est malleus; unde *mithallamim* sunt malleationes, sive percussiones et contusiones quæ malleo fiunt.

Audi S. Bern. serm. 24. in Cantic. *Alii*, inquit, *quodam simulatæ verecundiæ fuco conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur. Videas præmitti alta suspiria, sicque quadam cum gravitate et tarditate, vultu mæsto, demissis superciliis, et voce plangenti egredi maledictionem; et tanto quidem persuasibiliorem, quanto creditur ab his qui audiunt, corde invito, et magis condolentis affectu, quàm malitiose proferri. Doleo, inquit, vehementer pro eo quòd diligo eum satis; et nunquam potui de hac re corrigere eum.* Vide seq.

Salomoni de more concinit Siracides Eccli. 28. 15: *Susurro*, inquit, *et bilinguis maledictus; multos enim turbavit pacem habentes*, etc., ubi multis hoc vitium insectatur. Et c. 2. 14: *Væ duplici corde, et labiis scelestis!* bilingues enim sunt bicordes instar perdicum Paphlagoniæ, quæ, teste Plinio lib. 11. cap. 37, duplex habent cor: simili enim modo susurrones unum cor habent in pectore, alterum in ore; dum aliud cogitant, aliud loquuntur: sic vicissim aliam habent linguam in præsentia amici, aliam in absentia; dum præsentem laudant, absentem vituperant. Vide utrobique dicta: illa enim hìc non repeto, ne actum agam.

PIGRUM DEJICIT TIMOR: ANIMÆ AUTEM EFFEMINATORUM ESURIENT.] Hic versus non est in Hebræo, nec in Latinis Complut. aliisque nonnullis; exstat tamen in Romanis: transcriptus est ex Septuag. qui sequentem versum Hebræum ancipitem, ut dupliciter verti possit, duplici sententia expresserunt. Hebr. enim מתרפה *mitrappe* et pigrum et eum qui medetur (ut versu seq. vertunt Septuag.) significat: alioqui hic versus in re et sensu consentit cum seq. ejusque videtur paraphrasis. Piger enim est mollis et dissolutus, qui proinde opera sua dissipat, ideoque ad egestatem et esuriem redigitur.

Sensus ergo est, q. d. Timor laboris consternat pigrum, eumque facit effeminatum, ut instar feminæ fugiat horreatque laborem, ac sectetur: otium quare ob inertiam conciliat sibi pauperiem et esuriem. Unde Auctor Catenæ Græc. *Vir*, ait, *qui voluntate et studio mulier est, virtutem quæ animam nutriat nunquam assequetur.*

Pro *effeminatorum* græce est ἀνδρογύνων, q. d. virorum feminarum, sive qui ex viris in feminas degenerant: androgyni enim sunt hermaphroditi, qui utrumque habent sexum feminæ et masculi, ut idem simul vir sit et mulier, ideoque semivir, effeminatus, mollis et pathicus; quales in Africa esse, qui dextram mammam habent virilem, sinistram muliebrem docet Plinius lib. 7. cap. 3; unde tales monstra naturæ, imo monstra fatalia appellat Cicero lib. 1. de Divinat. Et S. Aug. lib. 3. de Genes. ad lit. cap. 22. refellens eos qui Adamum censent fuisse androgynum, ex eo quod ait Script. *masculum et feminam fecit eos*, sic ait: *Ne quisquam arbitraretur ita factum ut in homine singulari uterque sexus exprimeretur, sicut interdum nascuntur quos Androgynos vocant, ostendit se singularem numerum propter conjunctionis unitatem posuisse.* Piger ergo est androgynus; quia pigritia effeminat, et ex viro quasi feminam facit.

Nota hìc comites et indices acediæ, sive pigritiæ, esse timorem, mollitiem, effeminationem. Audi Aristot. lib. de Virtutibus: *Comitatur ignaviam mollities, effeminatio, torpor, vitæ cupiditas. Subest etiam quædam timiditas, et contentionis detractio.* Unde et Jamblichus otium ita pingit: *Vir imbellis in habitu et veste muliebri pulvinari incumbens.* Idem Arist. in Problem. sect. 3. q. 5 et 25. timoris causam dat frigus, quod et torporis est causa: unde videmus in hieme frigidos algere, tremere et torpere: ex adverso calor calidique spiritus sunt causa magnanimitatis, agilitatis et fervoris. Idem in Physiognom. cap. 6. timoris et torporis eadem dat signa: *Timidi signa*, inquit, *pili molles; corpore inclinatus, non erectus; suræ sursum contractæ; circa faciem subpallidus; oculi imbecilles, et nimium conniventes; et extrema corporis imbecilla; et crura parva; manus longæ et graciles; lumbi autem parvi et imbecilles; figura contensa in motibus; non temerarius, sed supinus et stupefactibilis; mos qui est in facie mobilis; mæstus.*

Jam audi pigritiæ et otii damna per exempla et similia. Sicut per rimam sentinæ aqua latenter intrat et excrescit, donec navis per nautarum incuriam demergitur; ita ex otio atque ignavia cogitationes pravæ et concupiscentiæ multiplicantur, donec navis cordis eis succumbens in peccato periclitetur, ait S. Bern. serm. de S. Andrea. Aves, quæ conviviis apparantur, ut immotæ facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine ulla exercitatione jacentibus, tumor pigrum corpus invadit, et in superbam umbram iners sagina succrescit, ait Seneca ep. 121. Sicut aqua, quæ caret decursu, ac jacet in foveis, putrescit, ac humano usui aliena efficitur, repleturque animalibus venenatis et noxiis; ita et corpus otii tabe confectum concupiscentiarum carnalium parit insaniam, ait Laurentius Justin. lib. de Perfectionis gradibus, cap. 9.

Denique pigritia et torpor similis est torpedini pisciculo, item alteri qui echeneis et remora dictus est; de priori quidem asserit Plinius lib. 32. cap. 1: *Si vel hasta virgave attingatur, quamvis prævalidos lacertos torpescere, quamlibet ad cursum veloces alligari pedes, quasi odore tantum et quadam aura sui corporis afficiat membra.* Echeneidem autem ait naves validis ventis actas tenere et sistere. *Ruant venti licet*, inquit, *et sæviant procellæ, imperat furori, viresque tantas compescit, et cogit stare navigia; quod non vincula ulla, non anchoræ pondere irrevocabili jactæ.*

Infrenat impetus, et domat mundi rabiem nullo suo labore, non retinendo, aut alio modo quam adhærendo. Sed armatæ classes imponunt sibi turrium propugnacula, ut in mari quoque pugnetur velut è muris. Heu vanitas humana! cum rostra illa ære ferroque ad ictus armata, semipedalis inhibere possit, ac tenere devincta pisciculus. Simili modo pigritia torpefacit omnes animi vires, omnia corporis membra ac ingentia mentis molimina, velut naves vento actas inhibet et sistit.

9. QUI MOLLIS EST ET DISSOLUTUS IN OPERE SUO, FRATER (Chald. *socius*) EST SUA OPERA DISSIPANTIS.] Pro *mollis et dissolutus* Hebr. est מתרפה *mitrappe;* quod Aquila vertit, νωχελευομενος, id est *ignavus;* Symmachus, στραγγευομενος, id est *cessans;* Theodotion, ανειμενος, id est *remissus;* Tigurin. *Qui friget in opere, frater est ejus qui dissipat;* Vatabl. *Qui derelinquit opus suum, frater est domino perdenti,* supple *facultates suas.* Fratrem pro simili ponit, quod soleant fratres esse similes, q. d. Qui negligens est perdit omnia quæ habet. Aut *frater* vocatur symbolicè: quia uterque scilicet tam mollis quam dissipans filius est incuriæ, quæ sibi non prospicit, sed sua dissipari sinit.

Pro *dissipantis* Hebr. est בעל משחית *baal maschit,* id est viri destructoris: ita Cajetan. vel viri vastantis, excidentis et perdentis, q. d. Qui opus aliquod remisse, frigide et oscitanter facit, non tam facit opus quam destruit, adeoque simillimus est illi qui opus factum dissipat et demolitur. Minus proprie Jansen. et aliqui alii vertunt: *viri decoctoris* vel *prodigi;* Hebr. enim *maschit* proprie significat vastatorem et destructorem, qualis tamen in suo genere est decoctor et prodigus, q. d. Sicut prodigus sua perdit per profusionem, ita remissus sua perdit per desidiam et ignaviam.

Significat ergo hæc gnome torporem, segnitiem et ignaviam opus inchoatum adeo non promovere, ut etiam quod inchoatum est dissipet et destruat; tum quia segnis id quod operatus et lucratus est non servat, sed sinit illud dilabi et diffluere; tum quia opus inchoatum, nisi perficiatur, sensum fatiscit, corrumpitur et destruitur; principium enim operis pendet à medio et fine, ut, si iis destituatur, ruere incipiat. Id videre est in fabricis. Qui enim muros erexit, et tabulatum construxit; si tectum imponere negligat, sua negligentia facit ut pluvia, in muros et tabulatum impluens, illa corrumpat et destruat. Idem videre est in hortis et plantis; nisi enim quis ea assidue riget, sarriat, putet, colat; corrumpuntur, et pro fructibus lolium, sentes et spinas proferunt: omnis enim res, ut conservetur, exigit culturam. Audi Ovidium, l. 5. de Tristibus Eleg. 12, per exempla naturalia id demonstrantem:

Adde quod ingenium longa rubigine læsum
 Torpet, et est multo quam fuit ante minus.
Fertilis assiduo si non renovetur aratro,
 Nil nisi cum spinis gramen habebit ager.
Tempore qui longo steterit male curret, et inter
 Carceribus missos ultimus ibit equus.
Vertitur in teneram cariem, rimisque dehiscit;
 Si qua diu solitis cymba vacabit aquis.

Quocirca Cato in Distichis ita præcipit:

Segnitiem fugito, quæ vitæ ignavia fertur:
Nam, cum animus languet, consumit inertia corpus.

Igitur segnis et torpens in opere illud dissipat; quia quod una manu operatur, hoc altera quasi destruit; quod enim labore suo ædificat, hoc segnitie et torpore suo perdit et diruit. Quare tales similes sunt telæ quam texebat Penelope, quæ quod per diem texuerat, hoc nocte retexebat et dissolvebat. Monet ergo hic versus idem fere quod vulgaris versiculus:

Non minor est virtus, quàm quærere, parta tueri.

Docetque quod non tantum profusio, sed etiam negligentia patrisfamilias reddit rem familiarem deteriorem. Sic et magistratuum negligentia non minus nocet Reipublicæ, quàm ulli hostes. Et Ecclesiam Episcoporum incuria et inscitia non minus pene afflixit, quàm sævitia tyrannorum, qui eam armis opprimere conati sunt.

Exstat insignis hac de re apologus Ocni (græce enim οκνος pigrum significat). Veteres enim pinxerunt Ocnum apud inferos sedentem, et torquentem funem; adstantem autem illi asinam, quæ statim devorabat quidquid ab illo tortum fuerat: οκνος enim est ονος, hoc est, piger est asinus. Nimirum quidquid piger pigre facit, idipsum mox consumit et perdit pigritia, cujus symbolum est asinus. Unde Propert. libro 4. Eleg. 3:

Dignior obliquo funem qui torqueat Ocno,
 Æternusque tuam pascat, aselle, famem.

Hinc proverbium: *Torquet piger funiculum; Ocni funem contexit.* Pausanias, l. 10. de Phocicis, Ocnum industrium et laboriosum fuisse scribit, sed uxorem habuisse pigram, quæ viri lucrum omne consumeret. Vide Pierium Hieroglyph. lib. 12. Similes Ocno sunt hodie opifices, qui, quod per hebdomadam lucrantur, die Dominico ludendo, potando, luxuriando absumunt. Ita quod longus durusque viri labor congregat, hoc illico carnis asella vorat. De Ocno vide Pausaniam, Plinium, Varronem, Plutarchum.

Porro hæc sententia vera est in bonis spiritualibus æque ac temporalibus. Vide S. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 35.

Addunt Rabbini pigrum esse fratrem dissipantis non tantum opera sua, sed et totum mundum. Tò enim *opera sua* non est in Hebræo, qui absolute habet: *frater est dissipantis.* Qui enim nulli honesto vacant studio, sed otiantur, epulantur et liguriunt, quantum in ipsis est, mundum demoliri et destruere conantur. Ita Baynus.

Mystice R. Salomon: Qui, ait, negligens est in opere et studio legis, ac Gentilium philosophiæ totum se profane dedit, hic est frater *maschit,* id est vastantis, puta Satanæ.

Denique Septuag. Complut. et Rom. vertunt: *Qui non medetur sibi in operibus suis, frater est perdentis seipsum;* Hebr. enim מתרפה *mitrappe,* si à רפא *rapha* per *aleph* (litteræ enim *he* et *aleph* sæpe commutantur) derivetur, significat curare, mederi. Mederi operibus, est ea ita dirigere et moderari, ut nullum in eis sit vitium (vitium enim est operi, quod morbus corpori), nullus excessus, nullus defectus, puta ut fiant non pigre et torpide, nec præcipitanter et temerarie, sed prudenter et moderate. Auctor Catenæ Græcorum ex Septuag. vertit: *Qui suis sese operibus non satiat, similis est illi qui seipsum perdit ac dissipat.* Sicque explicat. Sensus est: *Qui vitam in malitia traducit, nihil ab eo discre-*

pat qui seipsum perimit. Verum hic sensus mysticus est; nam ad litteram saties operationum est earum moderatio jam dicta. Qui enim eas ex virtute operatur, hic iis satiatur; qui vero intemperans est et immoderatus, hic iis non satiatur, ut videre est in avaris qui operantur noctes et dies, ac immodicis laboribus vires corporis et animi consumunt ut ditentur. Hi enim uti lucro, ita labore non satiantur, suntque inexplebiles.

Parallela huic sententiæ est illa cap. 10. 4.: *Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium divitias parat.* Et c. 12. 11: *Qui operatur terram suam satiabitur panibus; qui autem sectatur otium, stultissimus est.* Et v. 24: *Manus fortium dominabitur; quæ autem remissa est tributis serviet.* Et c. 23. 21: *Vestietur pannis dormitatio.*. Antistropha est Christi parabola talentorum, in qua dominus à servo otioso jubet auferri talentum, dicens: *Omni habenti* (id est utenti, operanti) *dabitur, et abundabit; ei autem qui non habet* (id est non utitur, non operatur) *et quod videtur habere, auferetur ab eo*, Matth. 25. 29.

Audi Cyrillum Hierosolymitanum, catech. 2: *Si neglecte susceperis concupiscentiæ incitationem, per ratiocinationes radices in te figet, et mentem tuam ligabit, et te detrahet in foveam malorum. Sed forte dices: Fidelis sum, non me apprehendet concupiscentia, etiamsi aliquid concupivero obscurius. An ignoras quod etiam in petra radix agitur, et sæpe manet?* Ac si diceret cum Fabiano philosopho apud Senecam, l. de Brevitate vitæ, c. 10: *Contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum; nec minutis vulneribus, sed incursu avertendam aciem; suggillationem enim retundi debere, non vellicari.* Quam quidem ad rem vide quàm accommodate hæc scripserit Dio. Chrysost. in Dog. *Si quis labores contemptim suscipiat, promptoque animo ad eos accedat; haud magnam adversus eum vim habituri sunt; at si pedem referat, ab iisque se removeat, majores omnino ac vehementiores videbuntur.* Subjicit aptam similitudinem: *Hoc porro etiam in igne contingere videmus; etenim si magno cum impetu in eum ascenderis, protinus exstingues; si autem timide atque ignave, vehementer teipsum exures.* Hæc Dio. Nec aliter M. Tullius Tuscul. 2. inquiens: *Ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt; simillime animus intensione sua depellit pressum omnem ponderum; remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere.*

10. TURRIS FORTISSIMA, NOMEN DOMINI: AD IPSUM CURRIT JUSTUS, ET EXALTABITUR.] Ita Rom. et cæteri. Minus recte ergo aliqui legunt: *ad ipsam*, scilicet turrim; licet ex Hebræo ita verti possit, atque eòdem redit sensus. Si enim nomen Domini est turris: ergo qui currit ad illud, currit ad turrim; ac solent rustici et cives, imminente hoste, confugere ad turres. Unde Chald. vertit: *In ea autem curret justus, et exaltabitur in ipsa;* Hebr. est: *Turris fortitudinis* (Aquila et Theod. *turris potentiæ*) *nomen Jehovæ; in ipso* vel *in ipsum curret justus et exaltabitur;* Syrus: *et fortis erit;* Tigur. *extra telorum jactum est.* Aben Ezra Hebr. בו ירוץ *bo iaruts* dupliciter vertit et explicat: primo, *in ipso curret*, id est divini nominis ope curret; secundo: *In ipso conteret hostes suos;* si enim *iaruts* derives à רוץ *ruts*, significat *curret;* sin à רצץ *ratsats*, significat *conteret.* Hæ autem duæ radices sæpe inter se commutantur, ut patet Judic. 9. 53. Eccl. 12. 6. 2. Reg. 23. 12. et alibi. Alludit ad morem veterum, qui in urbibus et pagis erigebant turres, ad quas quasi arces, ingruente hoste, confugiebant.

Talis fuit Romæ in Capitolio; unde urbe à Gallis capta, Capitolium Romam et Romanos servavit. Hinc viri docti censent *Burgum* dictum à Græco πυργος, id est turris, quod in Burgis turres essent instar arcium. Jam à Burgo Germani cives vocant *Burgers*, Galli *Bourgeois*; inde dicti Burgundi, quod in Burgis, id est locis munitis, puta turribus et arcibus, ob frequentes Wandalorum, Gothorum, Alanorum irruptiones habitarent. Talis fuit turris Babel, Genes. 10, quæ urbi Babyloni nomen dedit, de qua S. Hieron. in Isaiam 13 et 14: *Arx*, ait, *et Capitolium urbis est turris ædificata post diluvium.*

Dicit ergo Salomon quod, sicut Romani in omni hostium incursu confugiebant ad Capitolium, Babylonii ad turrim Babel, Burgundi ad Burgum: ita justi currant ad Deum eum invocando, quasi ad arcem Tarpeiam insuperabilem, et asylum inviolabile, ex quo non tantum seipsos defendant, sed et hostes jactis desuper telis offendant et conterant, ut vertit Aben Ezra. Igitur, sicut confugiens ad turrim in ejus celsitudine exaltatur; sic et confugiens ad Deum celsissimum, in illo et per illum exaltatur. Rursum *exaltabitur*, id est, stabit tanquam miles in præsidio et statione sua; milites enim præsidiarii in turribus excubare solent, indeque depugnare et hostes impetere. Unde et stationarii vocantur. Qui enim in turri est, cæteris qui in terra sunt, celsior et superior est, ac ex alto hostes cæteraque omnia despicit; quia unus ipse centum hostes angusto calle scandentes sistere et deturbare valet. Septuaginta vertunt: *Ex magnificentia fortitudinis* (alius interpres legit: *ex magnitudine operum*) *nomen Domini; ad ipsum autem accurrentes justi exaltantur.* Quod clare sic reddit Auctor Catenæ Græcorum: *A fortitudinis magnitudine et excellentia Dominus nominatur* (sive, *nomen Domini est magnificentia fortitudinis*); *justi autem, qui ad illum accurrunt, exaltantur.* Quod deinde idem auctor sic explicat: *Deus præpotens magnarumque virtutum Dominus appellatur, talesque efficit eos qui sese ad illum adjungunt; per nomen autem Domini, Dei cognitio interdum quoque significatur. Ad illam justi accurrunt,* etc., *hoc est per rectam inculpatamque vitam ad Deum accedant; per contemplationem autem ab illo exaltantur. Aut quod dicitur, huc spectat: Ex rebus creatis, earumdemque magnitudine et pulchritudine, Dei omnipotentia cognoscitur et magnificatur.* Hæc Auctor Catenæ mystice potius quàm ad litteram.

Quæres: Quodnam est *nomen Domini*, ad quod confugiens justus exaltatur? Resp. est multiplex; primo, Rabbini grammatice accipiunt nomen *Iehova*, quod est in Hebræo. Hoc enim erat apud Judæos quasi proprium Dei nomen, ut patet Exod. 6. 3. quod invocantes se tutabatur et protegebat. Hoc etiam est tetragrammaton, ac quatuor litteris quasi lateribus turrim quadratam repræsentat; hoc denique hominibus *Adonai* vel *Elohim*, quæ ei adjungi solent, quasi vallo cingitur et obvallatur.

Secundo, plenius et profundius per *nomen* Dei, accipias Deum ipsum nomine suo repræsentatum; sæpe enim nomen significat rem nominatam per metonymiam, ut cum quotidie

oramus : *Sanctificetur nomen tuum*, hoc est, fac tu ipse, ô Deus, ab omnibus ut sanctus colaris et celebreris, ut tua majestas et sanctitas ab omnibus agnoscatur et adoretur. Ita S. August. in psal. 60. 4, explicans illud de Deo dictum : *Turris fortitudinis à facie inimici*, sic ait : *Christus nobis factus est turris à facie inimici; cave ne feriaris à diabolo; fuge ad turrim. Nunquam te ad illam turrim diabolica jacula secuta sunt ; ibi stabis munitus et fixus. Ante te est turris ; recordare Christum, et intra turrim. Quidquid pateris cogita, quia prior passus est ; et cogita quo fine passus est, ut moreretur et resurgeret. Talem et tu finem spera, qualis in illo præcessit; et intrasti turrim.*

Tertio, per *nomen* accipias robur et omnipotentiam Dei; Dei enim nomen est omnipotens, præpotens, fortissimus, Deus Israel, etc.; unde Septuag. vertunt : *Magnificentia fortitudinis est nomen Domini*, uti paulo ante dixi. Simili sensu signantes nos cruce dicimus : *In nomine* (id est in virtute) *Patris et Filii et Spiritus sancti*, supple ordior vel facio hoc opus.

Quarto, *nomen* Dei est Dei auxilium et protectio. Sic Christus ait, Joannis 17. 11 : *Pater sancte, serva eos in nomine tuo*, id est conserva eos sub tua protectione et tutela, ait Theophyl. et Euthym. juxta illud psal. 90. 1 : *Qui habitat in adjutorio* (quasi in turre et arce munitissima) *Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur.* Ubi vide S. Bernardum.

Quinto, *nomen* Dei est nominatio et invocatio Dei per suum nomen, q. d. Oratio et invocatio Dei est quasi turris celsissima, ad quam in quavis tribulatione justi confugiunt et exaltantur ; quia mente ad Deum elevata, in eo quasi exaltati habitant liberi ab omni hoste, securi à quavis adversitate, superiores terra, cives cœli, domestici Dei. Audi S. Chrysostomum, l. 2. de Orando Deum : *Sicut civitas, quæ turribus ac muris cincta non est, facile venit in potestatem hostium ; sic et animam non munitam precibus diabolus facile in suam redigit ditionem, nec multo negotio omni scelerum genere implet. Cæterum ad animam precibus munitam non audet propius accedere, metuens robur ac fortitudinem quam illi oratio subministrat.* Alludit ad stationem militum in turribus ; à quibus Ecclesia sumpsit nomen stationum. Sic enim vocat dies statos orationi et jejunio dicatos, quibus quasi in statione excubant fideles, ac contra diabolum cæterosque hostes decertant. Unde Tertull. l. de Oratione in fine ait quod statio solvenda sit accepto corpore Domini : *Nonne solemnior*, ait, *erit statio tua, si et ad aram Dei steteris? Si statio de militari exemplo nomen accepit (nam et militia Dei sumus), utique nulla lætitia sive tristitia obveniens castris, stationes militum rescindit*, ut ob nuntia læta vel tristia à statione descendant, q. d. Sic nec Christiani stationem orationis et jejunii deserere debent, quæcumque causa læta vel tristis occurrat.

Denique *nomen* Dei est nomen Jesus; hoc enim est nomen proprium Verbi incarnati, quod salutem quam significat, omnibus ad se velut ad turrim confugientibus præstat, juxta illud : *Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri*, Act. 4. 12. Vide S. Bernardum, sermone 15. in Cantica. Vide et ea quæ de hoc nomine dixi Philipp. 2. 10. Num. 13. Habacuc. 3. 18.

11. SUBSTANTIA DIVITIS, URBS ROBORIS EJUS (Septuag. *urbs munita*) : ET QUASI MURUS VALIDUS CIRCUMDANS EUM.] Prius hemistichium audivimus cap. 10. 15. ubi illud explicui. Posterius Hebræa sic habent : *et murus præaltus* במשכיתו *bemaskito;* quod Pagninus et Baynus vertunt : *in imaginatione ejus*, hoc est, ut Vatablus : *At dives fingit sibi opes suas urbis fortissimæ, ac muri altissimi loco esse;* Cajetanus : *in cœlaturis ejus ;* R. David : *in pictura ejus;* alii : *in cubiculis ejus;* alii : *in conspectu ejus*; R. Salomon : *in penetralibus ejus*; Chaldæus : *Quasi murus elevatum est habitaculum ejus;* Syrus : *Habitatio ejus in muris fortibus;* Septuaginta : *At gloria ejus valde obumbrat;* de quo postea.

Hinc R. Levi et Aben Ezra censent hunc versum priori opponi, q. d. Justo turris fortitudinis est nomen Domini, quod eum tutatur, ut nullis adversis possit expugnari : at diviti urbs et turris fortitudinis sunt opes ejus ; sed hac differentia, quod justo nomen Domini revera sit turris fortitudinis, opes autem diviti non revera, sed tantum in opinione et persuasione ejus sint urbs fortitudinis. Putat enim se per eas ab adversis fore tutum, ac illarum ope exaltandum, sicut justus nomine divino. Justus ergo in Deo verum habet asylum et propugnaculum, dives in opibus tantum fictum, pictum et imaginatum. Ipse enim hoc sibi in mente fingit et pingit, quod nusquam exstat; quare minimo adversitatis incursu difflatur et evanescit instar telæ aranearum, juxta illud Isaiæ 59 : *Telas araneæ texuerunt; telæ eorum non erunt in vestimentum.* Hic igitur primus est sensus, quo *bemaskito* significat *in imaginatione ejus.*

Secundus est quo Cajet. vertit : *in cœlaturis ejus*; R. David : *in picturis ejus*, q. d. Dives, cum in cubiculis suis affabre cælatis obambulat, securum et felicem se æstimat, perinde ac si muris præaltis vallaretur. Aut, ut R. Abraham : *Et tanquam murum elevatum reputat cælatum aurum et argentum, quibus domus illius plena est.* Addit idem verti posse : *et sicut murus altus in prospectu ejus*, q. d. Dives aurum suum assidue habet in prospectu, id est jugiter illud respicit quasi murum, in quo spes, salus et munimen ejus recumbit. Alius sic exponit, q. d. Sicut qui alto loco consistit, si deorsum prospiciat, vertigine capitis agitur, qua circumactus sponte deorsum ruit et colliditur ; sic dives propter opes in superbiam actus, præ capitis sensusque sui imbecillitate in præceps ruit, et in exitium rapitur.

Tertio, Noster *bemaskito* vertit : *in tegumento ejus*, à rad. סכך *sacach*, id est texit, operuit; unde vertit : *circumdans*, id est tegens, vallans, muniens eum, q. d. Dives, dum opibus se tectum cinctumque videt, putat se muro valido tegi et vallari.

Denique Septuag. *bemaskito* vertunt : *in obumbratione ejus;* unde vertunt : *Gloria autem ejus valde obumbrat.* Quod primo sic accipi potest, ut consentiat cum Vulgata, q. d. *Obumbrat*, id est obtegit, circumdat et communit divitem gloria et pompa quam sibi opibus suis parit. Dum enim splendidis vestibus indutus, stipatus famulis, equo vel curru vectus, pompatice incedit, videtur iis undique cingi, et communiri, imo alios obumbrare, tegere et protegere. Unde auctor Catenæ Græcorum hunc versum ex Sept. sic reddit : *Opes viro diviti sunt instar propugnaculi minutæque civitatis ; interim gloria et ma-*

jestas sunt, qua eas plurimum propugnant atque exornant,

Secundo, τὸ *obumbrat* potest referri ad picturam; pictores enim parva et obscura obumbrant, ut umbræ opposita magna et clara coloribus clarius repræsentent; adeoque tota ars pingendi consistit in umbris et coloribus rite miscendis et apposite disponendis, quin et umbra naturalis est corporis imago; unde ab umbris pictores imagines pingere didicerunt : *Umbra hominis lineis circumducta, quam deinde colorare testa trita primus invenit Cleophantus Corinthius*, ait Plinius, l. 35. c. 3.

Τὸ ergo *obumbrat* significat primo opes non esse corpus bonumque solidum, sed umbram duntaxat fugacem et evanidam. Quid inanius et fugacius umbra? umbra autem sunt opes et pompæ mundi. Secundo, opes sua umbra et specie obumbrare et decipere oculos mentesque hominum. Sicut enim umbræ corporum mane et vespere sunt maximæ et corpore longe majores: sic species opum longe major est re; ostentant enim quid magnum et beatum, cum nil tale contineant, uti patet moribundis in morte, et Beatis in cœlo: ibi enim quasi in plena luce et meridie felicitatis, fugantur omnes umbræ opulentiæ et felicitatis umbratilis et terrenæ, juxta illud Cant. 2. 17 : *Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ.* Quin et Plinius, l. 2. c. 10, asserit *aliud non esse noctem quam terræ umbram.* Et mox : *Ergo confinium illis* (umbris) *est aeris terminus, initiumque ætheris. Supra lunam pura omnia, ac diuturnæ lucis plena.* Tertio, pictores, ait noster Salazar, dum quid deprimere volunt, pingunt umbram, dum vero attollere, colorant; adumbratio enim magna deprimit, color parva attollit, q. d. Dives majora bona, id est spiritualia et æterna, ignorationis vel passionum umbris tegit, et partes alias, nimirum caduca et temporalia, præclaris coloribus illuminat; propterea hæc altiora, et illa depressiora ipsi videntur. Secus justus ac pius homo hæc spiritualia bona, quæ per se majora sunt et digniora, colorum ac pigmentorum illuminationibus elevat; item temporalia et caduca, quæ per se minora et leviora sunt, additis umbris contegit ac deprimit.

Mystice Beda : *Non terrena substantia*, ait, *semper defendere potest; imo plerique propter divitias sunt capti vel occisi.* Unde et Eccl. c. 5. ait : *Divitiæ conservatæ in malum domini sui, pereunt enim in afflictione pessima. Melius ergo intelligitur substantiam laudare virtutum, quibus quicumque abundat, quasi muro inexpugnabili cunctas hostium arcet insidias.* Accedit noster Alvarez de Paz, lib. 4. de Perfectione, p. 2. cap. 21, qui per *substantiam* accipit perfectionem virtutum, quæ hominem contra omnia vitia, dæmones et mala universa communit et tutatur, causamque assignat: Præsentia, ait, Domini animam inhabitantis, et eam protegentis, hujus securitatis est causa. At in quo consistit ista securitas? Certe in hoc quod perfectus pro suæ vitæ et profectus ratione gravia peccata prostravit, vitia exstinxit, inordinatos affectus dejecit, et jam victos rationi et divinæ voluntati subjugavit. Atque in quadam vitæ celsitudine positus, non est cur timeat ea quæ in imo consistentes inquietant. Hic thesaurizavit thesauros in cœlo, id est in celsissima puritate vitæ, quæ cœli similitudinem gerit, quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit, et ideo nec fures, scilicet adversarios externos, timet; nec tineam, internas videlicet rerum malarum concupiscentias, metuit. Quid enim ille trepidet avaritiæ et rerum temporalium possidendarum bellum, qui pro perfectionis desiderio et paupertatis amore omnia contempsit, et vix ipsum parcissimum victum, et vile indumentum corpusculo necessarium admittit? Quid timeat suæ carnis venenatum sibilum, qui, ut eam spiritus imperio subjiceret, omni asperitatum et afflictionum genere domat, et licita frequenter ei negat, ne illicita concupiscat? Quid horreat propriæ voluntatis occursum, et honorum ac dignitatum appetitum, qui minimam quoque honoris significationem fugit, et in aliquo etiam modico suam voluntatem sequi, ut pestem infestissimam perhorrescit.

12. Antequam conteratur, exaltatur cor hominis : et antequam glorificetur, humiliatur.] Hebr. : *Ante fracturam elevabitur cor viri, et ante gloriam humilitas;* Symmach. et Theodot. : *Et ante gloriam mansuetudo;* Vatabl. : *Anteit gloriam dejectio*, q. d. *Superbi humiliantur, et humiles exaltantur.* Auctor Catenæ Græc. ex Sept. sic vertit : *Cor hominis non prius exaltatur quam deprimatur et conteratur, nec prius rursum gloria potitur quam humilietur.* S. Hier. ep. 52. legit : *Ante gloriam humiliabitur cor viri, et ante ruinam exaltatur.* Hic versus reperitur ex cap. 16. v. 18. ubi eum explicui, quibus adde quemdam sic moraliter explicare, q. d. Afflictus et contritus est homo, quia seipsum per superbiam extulit; unde ut à malis liberetur, et ad pristinam prosperitatem redeat, necèsse est ut seipsum humiliet.

Præclare S. Bern. serm. 34. in Cant. : *Oportet*, ait, *humiliter sentire de se nitentem ad altiora, ne, dum supra se attollitur, cadat à se.* Et paulo post : *Nisi humilitatis merito maxima minime obtinentur.* Huc facit proverbium Arabum, Cent. 1. n. 3 : *Si nescis ascendere per scalam, non ambulabis super tectum*, id est, si non potes te humiliare et subjici duci, neque dux eris. Nam non solent ad dominium promoveri, qui sub aliorum dominio continere se nequeunt; quia nemo recte dominum agit, qui non ante ministrum gessit; adeo ut servitus via sit ad imperium, non secus ac scala ad tectum.

13. Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat et confusione dignum,] quia præter rem de qua interrogatur, impertinenter de alia respondet, aut periculo respondendi se exponit, ut rogatus de fabis, de cepis respondeat, ut vulgo dicitur. Hebr. : *Reddens verbum antequam audiat, stultitia est ei et ignominia*; Septuag. : *Impudentia est ei et probrum*; Chald. : *confusio*; Vatabl. : *pudore et confusione afficitur.* Salomonem secutus Siracides ait, Eccl. 11. 8 : *Priusquam audias, ne respondeas verbum, et in medio sermonum ne adjicias loqui*, ubi plene utriusque gnomen explicui; quare hic iota non addam.

14. Spiritus viri sustentat imbecillitatem (Chald. *infirmitatem*; Syrus, *affectus et propensiones*) suam : spiritum vero ad irascendum facilem quis poterit sustinere?] q. d. Nullus, nisi valde patiens et mansuetus, ait Lyran. Pro *ad irascendum facilem*, Hebr. est נכאה *nechea*; quod primo Theodot. derivans à נכה *nacha*, id est percussit, vertit *percussum* : *Et spiritum*, inquit, *percussum quis portabit eum?* secundo,

alii derivantes à נאכ *kaa*, id est dolere, tristari, infirmari, vertunt *dolentem*, tristem, infirmum; Syrus, *dolore concussum.* Septuag. vertunt ὀλιγόψυχον, id est parvi animi, sive *pusillanimem;* Chald. *abjectum;* quarto, Tigur. *affectum passionibus*, quod Noster vertit: *facilem ad irascendum;* quinto, alii: *perturbatum, conturbatum, obscuratum*, cui lux gaudii adempta est per tristitiam vel iram. Jam

Primo, Aben Ezra sic explicat, q. d. Spiritus, id est anima, viri ægritudinem tolerabit, corpusque irrigabit; illa, inquam, quæ sapientiæ possessione referta dolores patienter sustinet; hic enim est vir, qui fortitudine præstans animum à dolore subigi non patitur, sed quæcumque eveniunt hilari animo prudenter excipit; at spiritum *nechea*, id est, animum dejectum, et dolori iræque succumbentem, ob hujus seculi inania, dum ea obtinere nequit, quis sustinebit? Et R. Levi: Si animus ipse, inquit, ita vexetur morbo, ut succumbat et languescat, quid illum recreabit? nec enim aliquid est, à quo ille reparari queat. Unde et Vatabl. vertit: *Spiritus hominis perfert morbum illius, spiritum vero percussum quis feret?* sicque explicat, q. d. *Spiritus hominis facile perfert morbum corporis; sed morbum spiritus, hoc est suum, non potest; hoc est, si animus male habeat, nemo est qui illum sanare possit.*

Secundo, Cajet. sic vertit et explicat: *Spiritus viri feret ægritudinem suam, et spiritum contritum quis feret illum?* Sicque explicat: Disparitas inter mala spiritus (mala quasi congenita, seu ab intrinseco nata) et mala ejusdem ab intrinseco proficiscentia describitur per hoc; quod illa sunt tolerabilia, ista vero intolerabilia. Assimilans itaque mala ab extrinseco nata intrinsecis ægritudinibus, dicit quod viri spiritus sufferet ægritudines proprias (puta pusillanimitatem, iracundiam præcipitem, et alias hujusmodi animi ægritudines); spiritum vero contritum ab alio (hoc est non solum percussum et fractum, sed etiam quasi contritum ignominiis, despectionibus, irrisionibus, aliisque injuriis) quis sufferet? ac si apertius dixisset: Intolerabilis est, non quod penitus intolerabilis sit, sed quia difficile valde tolerari potest.

Tertio, aliqui vertunt in nominativo: *Spiritus ad irascendum facilis, quid poterit sustinere?* q. d. Spiritus viri, id est virilis, facile tolerat suam infirmitatem; at spiritus pusillanimis, qui ad leve verber vel verbulum stomachatur et excandescit, nihil vel minimum adversi potest tolerare. Verum omnes alii vertunt in accusativo: *Spiritum ad irascendum quis poterit sustinere?* Hebr. enim מי *mi* significat *quis*, non *quid;* interrogativum enim est personæ, non rei.

Quarto, Septuag. per *spiritum* accipiunt iram; irati enim naribus spiritum sive halitum copiosum efflant. Per *imbecillitatem* accipiunt servum infirmum, vilem et abjectum. Unde vertunt: *Iram viri mitigat servus prudens; parvi animi autem virum quis sustinebit?* q. d. Iram viri cordati, prudentis et magnanimi sedabit servus prudenti suo consilio et eloquio; quia vir ratione et prudentia duci se sinit; at pusillanimem, qui nihil sufferre valet, sed ad quælibet excandescit, quis feret? nec enim ratione, sed ira et impatientia continue agitur. Unde infert Auctor Catenæ Græc. His aperte ostenditur, inquit, ignaviam animique abjectionem ira deteriorem esse; siquidem iracundum, vel domesticus famulus, etiamsi nullam potestatem, nec magnam quoque dicendi libertatem habeat, temporis lapsu placaverit; at vero ignavia metuque laboris fractum nequaquam.

Quinto et genuine, *spiritus viri* est spiritus virilis, generosus, magnanimus, ideoque vegetus, lætus et alacer; hic quamlibet infirmitatem tam suam quàm alienam facile suffert et portat, quasi gigas quidam robustissimus; at spiritus pusillanimis, qui si vel acu tangatur, irascitur et excandescit, adeo nihil tolerare et portare potest, ut et ipse tam sibi quàm aliis, etiam generosis et robustis, sit importabilis et intolerabilis: *Quia*, ut ait Beda, *qui ad irascendum facilis est, nec seipsum potest sustinere, ita ut iratus sæpe dicat ea quæ mox cum placidus est, quia dixerit, pœnitet, plerumque etiam an dixerit ignorat.*

Nota τὸ *spiritus viri sustentat:* Hebr. יכלכל *iekalkel*, id est fert, portat, bajulat. Alludit enim ad bajulos, qui, cum valido sunt spiritu et halitu, valida et gravia portant onera; quia, ut ait Aristot. lib. de Respir. fortitudinis et roboris ad onera bajulanda, spiritus et anhelitus mensura est: quo enim quis per nares vehementius ac productius anhelat, eo robustior est ad onera bajulanda; quò vero quis exilius et brevius spiritum per nares ducit et reciprocat, eo infirmior, et oneribus portandis debilior est. Apte ergo dicit Salomon *spiritum viri*, id est virilem, fortem et constantem, bajulandæ infirmitati cuilibet sat virium afferre. Spiritus enim viri est animus virilis et magnanimus, imo est ipsa virtus, robur et magnanimitas. Unde S. Ambr. lib. 1. in Lucam ad illud de S. Joanne Baptista: *Erit enim magnus coram Domino. Est*, ait, *coram Domino magnitudo animæ, magnitudo virtutis. Est etiam parvitas animæ, et pueritia virtutis*, etc. *Erit itaque Joannes magnus non virtute corporis, sed animi magnitudine; parvus in seculo, magnus in spiritu.* Huc facit illud Senecæ epist. 66: *Magnanimus est qui omnia rerum diversarum onera rigida cervice sustollit, qui supra fortunam exstat. Non mirum est in tranquillitate non concuti; illud mirare, ibi extolli aliquem ubi omnes deprimuntur; ibi stare ubi omnes jacent.* Et rursum: *Magnanimus stat rectus sub quolibet pondere, nulla illum res minorem facit; nihil eorum, quæ ferenda sunt, displicet, et quidquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur.* Et Plinius lib. 16. 43: *Ut palmæ arboris ramus*, ait, *imposito onere non deflectitur in terram cæterarum more, sed renititur, et ultro adversus sarcinæ pondus erigit sese; ita viri fortis animus quo plus negotiis premitur, quoque magis sævit fortuna, hoc est erectior*, dicitque tibi: *Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.* Unde Lyranus sic exponit, q. d. *Spiritus viri*, id est, bonitas cordis sustentat imbecillitatem suam ex parte corporis; quia plus aliquando facit, quàm habens corpus forte et cor debile. Unde S. Gregor. hom. 12: *Vires*, ait, *quas imperitia denegat, charitas subministrat.* Contrarium accidit in pusillanimibus; hi enim festucæ onus non ferunt, sed illico concidunt, tristantur, queruntur, irascuntur. Unde S. Basil. hom. de gratiis agendis: *Sicut*, ait, *vermes in lignis mollioribus enascuntur; ita animi impietates in mollioribus hominum mentibus oriuntur.* Et S. Chrys. hom. 38. in epist. 1. ad Corinth.: *Quemadmodum*

sana corpora ; si modo pane victitent, pinguia, vegeta sunt tamen, morbida vero, etiam sumptuosa variaque mensa, imbecilliora redduntur ; sic evenire in animis hominum solet ; pusillanimes, ne, si diademate quidem et immensis honoribus potiantur, redire ad se possunt ; philosophi vero etiam in vinculis, in catena, voluptate mera fruuntur. Sic Christus infirmitatem carnis, in passione, spiritus robore sustentavit et superavit. Unde ait : *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*, ait Beda, qui et addit : *Potest et de quolibet viro sancto accipi, qui carnis imbecillitatem, ne in tentationibus cedat, mentis fortitudine sustentat ;* uti fecere omnes sancti Martyres, Confessores et Virgines : *Tormenta* enim *Martyres Dei consecrant, et in ipsa passionis probatione sanctificant*, ait S. Cyprian. lib. 4. epist. 1. ad Rogatianum. Sic S. Paulus ait : *Cum infirmor, tunc potens sum*, 2. Cor. 12. 10. Sic spiritus S. Francisci sustentabat carnem, ejus pœnitentiis et laboribus exhaustam, ut etiam in via onera viatorum ingentia, ipse ex charitate in humeros suos susciperet et alacriter portaret, ait S. Bonavent. Sic S. Paula morbos corporis valido spiritu sustentabat, teste sancto Hieronymo in ejus Vita.

Porro hujus virilis spiritus fons et auctor est Spiritus Sanctus : *Iste enim est*, ait S. Ambros. in Symbolum, *qui non solum tristitias, et mœrores, et malas turpitudinum cogitationes expellit, verum etiam Dei in nobis memoriam tribuit, ut merito cum David dicere possimus : Memor fui Dei, et delectatus sum. Et iterum : memor ero mirabilium tuorum ;* Psalm. 76 : *Iste est, qui nobis recte credentibus et bene operantibus adveniens, tenebras et angustias ac pusillanimitatem cordis expellens, et sua nos luce illuminans, miscet sensui nostro sensum Christi ; ut vitam nostram quæ in Christo abscondita est cogitemus, et in æternis et superventuris seculis, qui noster status sit consideremus ; sequentes Filium Dei Jesum, qui penetravit cœlos, et in dextera Dei sedens, et in omni consistens loco, nihil suæ præsentiæ vacuum derelinquit.*

Atque hæc est ratio à priori hujus sententiæ. Sicut enim anhelitu trahimus spiritum, qui nobis vires et vigorem addit ad onera portanda; sic pariter anhelando et invocando Spiritum Sanctum, haurimus spiritum, vigorem et robur animi ad infirmitates et adversa quælibet fortiter sufferenda, juxta illud Rom. 8. 26 : *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram.* Rursum, sicut vis est quæ portat pondus ; unde quanta est vis, tantum portare potest pondus : si parva parvum, si magna magnum ; quodlibet enim pondus commensuratas sibi in portante exigit vires ; sic pariter vis animi est ejus spiritus et robur, qui portat infirmitates tam corporales quàm spirituales, tam suas quàm alienas : unde quantus est spiritus, tantum ferre potest infirmitatem pondus ; si magnus magnum, si parvus parvum ; ut, sicut Atlas fingitur à poetis tantis esse viribus, ut cœlorum machinam humeris suis sustineat, juxta illud Virgil. Æneid. 4:

Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit.

Sic ingens spiritus sit quasi Atlas sustinens omnia dura et acerba, quæ vel terra illi suggerit, vel Deus è cœlo in illum depluit, ut immotus plane vento pulsetur et imbre.

Denique videmus ingentia onera et naves mercibus onustas, per rotas et trochleas levari à parvis hominum paucorum viribus, uti in flumine Antverpiensi Bruxellam versus navigans, per eas ingentes pontes à puero levari et attolli conspexi. Sic et per vectem majora attolli onera, quàm sint vires attollentium quotidie intuemur, et modum docet Vitruvius l. 10. c. 8. Causam dat Aristot. in Quæst. mechanicis q. 3. quod vectis sit quasi libra librans, itaque allevans pondus quodque ; facit enim moventem magis distare à centro ponderis, itaque illud quasi librat et suspendit, ideoque facilius movet, uti clare ibidem explicat Nicolaus Leonicus. Vide et plenius commentantem in Mechanica Aristot. Bernardinum Baldum Urbinatem, qui et recte advertit dicta Aristot. limitanda esse ad habentem fulcrum, sive quando inter vectem et pondus vecte levandum medium est fulcrum, cui vectis innititur; tunc enim fulcrum est quasi centrum, in quo libratur et suspenditur tam vis movens quàm pondus motum, ac proinde tunc fulcrum utriusque facit quasi æquilibrium, aliàs non. Eadem causa est, ait idem Aristot. ibidem q. 4, *Cur ii qui in medio navis sunt, remiges, maxime navim movent ; quia remus vectis est. Et cur per parvum gubernaculum moveantur magnæ navium moles ; quia gubernaculum vectis est.* Itidem fit in spiritu, nimirum majora cernimus per eum tolerari et portari quàm sint ejus vires, si rota, trochlea aut vecte peculiaris gratiæ, æque ac prudentiæ et solertiæ, vehatur. Prudentia enim solers est in adinveniendis modis, praxibus, rationibus, et considerationibus, quibus tristitiæ vel adversitatis pondus allevietur. Sic videmus, si afflicto vel melancholico aliqua bella sententia, vel ratio indoli ejus congrua, ejusque palato sapida, proferatur, illico eum afflictione et melancholia, si non liberari, certe levari.

Tropol. *Spiritus viri*, id est, animi firmitudo ac stabilitas est, quæ hominem ad capessendam virtutem roborat, et ad vitia contraria superanda confortat ; quod si minima tentatione oborta statim irascatur, et animum præ tristitia et pusillanimitate despondeat, quis adversus illum non irritetur, qui tam levi occasione à bono desistit ?

15. Cor prudens (Syrus, *cor mundum et purum*) possidebit scientiam : et auris sapientium quærit doctrinam.] Syrus, *auscultat ;* Septuag. *Cor prudentis possidet sensum ; aures autem sapientum quærunt cogitationem.* Græce ἔννοιαν, id est, *excogitatam rationem ;* Aquila, Symmach. et Theodot. *scientiam* aut *doctrinam*, ut Vulgata. In Hebræo enim pro *scientiam* et *doctrinam* eadem est vox דעת *daat ;* Vatablus : *Cor prudens comparat scientiam, et auris sapientium studet cognitioni.* Aben Ezra hunc versum nectit præcedenti, q. d. Spiritus quassatus et ad irascendum facilis sapientiam non adipiscitur ; prudentis autem animus, ægritudinem suam patienter ferens, prudentiæ suæ ope scientia cumulabitur : *Et auris sapientium*, etc., q. d. Sapiens, quæ evenerint æquo animo ferens, doctrinæ vacare diligenter studebit. Idem, vel quasi idem, sunt hoc libro scientia, doctrina, prudentia, intellectus, sapientia, sensus, uti jam sæpius monui : scilicet per hæc omnia significatur scientia practica, sive prudentia dirigens omnes hominis actiones ad normam honesti et virtutis. Copula *et* est causalis significans *quia ;* posterius enim hemis-

sichium dat causam prioris, q. d. Cor prudentis comparat et comparando possidet sapientiam, quia auris ejus eamdem quærit et vestigat; audit enim doctores et sapientes, à quibus eam audiens mente ruminat et recondit. Hisce enim duobus modis paratur et possidetur sapientia, scilicet sedulo audiendo, et studiose eam meditando; vide dicta cap. 1. 5. ad illud: *Audiens sapiens sapientior erit.* Aures ergo similes sunt viverris, quæ vestigant leporem vel cuniculum in caverna sua latitantem, eumque inde foras prodire cogunt; mens vero similis est cani qui leporem prodeuntem capit, occupat et possidet. Τὸ *possidebit* significat primo sapientiam propriam esse possessionem et peculium mentis et spiritus sapientis; secundo, eamdem ipsi esse carissimam et in summo pretio; tertio, illam ei invito non posse auferri à quopiam, uti auferuntur ab hoste bona externa. Ita Lyranus.

16. DONUM HOMINIS DILATAT VIAM EJUS: ET ANTE PRINCIPES SPATIUM EI FACIT.] Hebr. *Donum hominis latum facit ei, et ante magnos ducet eum;* Chald. *Donum filii hominis dilatat eum, et ante principes sustentat eum;* Syrus, *constituit illum;* Septuag. *Donum filii hominis dilatat eum, et ante principes sedere facit eum.* Pro *donum* græce est δόμα, quod perperam Regia et Complut. vertunt, *domum;* δόμος enim significat *domum*, δόμα vero *donum.*

Primo, sensus planus et germanus est, q. d. Donum datum vel janitoribus et cubiculariis, vel potius præmissum ad ipsum regem sive principem, aditum ei, qui illud dedit, parat, latamque quasi viam sternit ad ipsum regem vel principem, ut ante eum illum deducat, spatiumque, id est, locum et copiam conveniendi principis, illi facit; imo ante eum spatium illi facit, ut scilicet in ejus aula et conspectu versetur, quasi regis minister et officialis, vel aulicus et familiaris. Ita R. Levi: *Cum vero*, ait, *ad magnatem ob sua negotia accedendum erit, si illum ante muneribus devinxerit, plana apertaque erit via, qua ad eumdem aditus pateat, ut præstet quæ cupiebat,* utque ejus favorem et gratiam quaquaversum obtineat.

Nota; Τὸ *donum dilatat* significat primo: latum præbet aditum; secundo, latam illi vivendi agendique libertatem et licentiam tribuit; tertio, ab angustia vel carcere ad latiorem locum educit, ait Aben Ezra. Sicut ergo anteambulones, verbi gratia, Helvetii stipatores, submota turba latam parant viam venienti Pontifici aut Regi ad incedendum; sic dona, submotis impedimentis, latam donanti faciunt viam ad eos quibus dona mittit. Ratio à priori est quod amor animum amati dilatet, eumque cogat redamare amantem; amor autem et benevolentia maxime cernitur in beneficentia et donis; hæc ergo donatarii animum pelliciunt, dilatant, coguntque ut donantem redamet, eique se benevolum, imo beneficum et liberalem vicissim exhibeat. Sic Jacob, præmissis muneribus, viam sibi stravit ad Esau fratrem suum, eumque sibi infensum reconciliavit, Genes. 33. Sic Barlaam, fingens se habere gemmam pretiosam dandam Josaphat filio regis, viam undique conclusam ad eumdem sibi aperuit, eumque ad fidem Christi convertit, teste Damasceno in Historia. Reges enim, quasi terrestres quidam dii et numina, jure suo exigunt munera, quasi honoris sibi debiti vectigal et auctoramentum. Quocirca olim apud Persas nulli ad regem accessus patebat, nisi munere præmisso, vel allato. Salomonem secutus Plato lib. 3. Politic.: *Dona*, ait, *flectunt Deos et reverendos Reges.* Et Ovid.

Munera, crede mihi, capiunt hominesque Deosque,
Placatur donis Jupiter ipse suis.

Objicit sibi anonymus in Catena Græcor.: *Quid hîc*, ait, *audio? paulo ante aiebas mala morte eum interiturum, qui munera donaret, vel acceptaret: quo ergo sensu jubes hîc ea impertiri?* ac respondet: *Quia nihil periculi est, si iste fuerit hilaris promptusque ad donandum, ille contra tardus minimeque pronus ad recipiendum.*

Planius pleniusque respondeas munera illa vetita esse, quibus quæritur gratia judicum aut similium ad evertendam justitiam similemve virtutem; hîc vero probari illa quibus via sternitur ad magnates, ut obtineatur jus sibi debitum, vel gratia indebita, sed honesta et utilis bono publico vel privato.

Secundo, anonymus in Cat. Græc. hanc gnomen ex Septuag. sic vertit: *Qui liberaliter donat, dilatabitur, et inter viros principes constituetur;* eamque refert ad eleemosynam, q. d.: *Non constringetur ille, neque in angustum redigetur, qui largus fuerit in egenos et pauperes; quin potius una hac via dilatabitur, virisque principibus æquiparabitur.* Et R. Salomon: Allegorice, inquit, pertinet hæc gnome ad eos qui opes in pauperes conferunt, quibus in futuro ævo pars eadem amplificabitur; quin et dum corporis ergastulis coercentur; ante magnates deducuntur, magnæque existimationis viri existimantur. Plenius vero noster Salazar: Hortatur, inquit, Salomon ad beneficentiam, q. d. Liberales et profusæ largitiones mirum in modum beneficium dilatant, id est amplificant, nobilitant, et in amplitudinem adducunt, ut beneficentia videatur esse latitudo et amplitudo cordis, æque ac domus et familiæ; adeo ut inter principes sedere faciat eum, ut vertunt Septuag. vel, ut Noster: *Et ante principes spatium facit illi;* id est, locum illi inter principes præstat. Nam liberalitas et magnificentia, regia seu imperatoria virtus est; quapropter eam qui colit, plane in regum atque principum censum referendus est, quia principe dignam virtutem exercet.

Symbol. Auctor. Catenæ Græc. per *donum* accipit sapientiam sive virtutem, q. d. Sapientia à Deo donata diffundit dilatatque animum, suumque herum unum è sapientum numero constituit.

Tropol. Beda et Salonius per *donum* accipiunt charitatem, hoc est donum donorum omnium præstantissimum: *Quod*, ait, *est donum, quod dilatat viam hominis, et quod ante principes facit illi spatium? donum hoc donum est charitatis, sive aliarum virtutum, quas à Domino fideles accipiunt. Hoc videlicet donum dilatat viam ejus, id est actionem; quia unusquisque fidelis quanto magis gratia Spiritus Sancti intus repletur, tanto magis viam suam foris dilatat, id est bonorum operum gressum multiplicat.*

Sic S. Joannes Eleemosynarius per visum vidit eleemosynam quasi virginem splendentem sibi assistere, ac dicere: *Filia sum summi regis, illi perfamiliaris, omnesque mei asseclas ad illum introduco, illique gratos et familiares efficio: magna enim mihi apud eum est fiducia. Quare si me colas, ego ad illum te introducam, teque illi*

percharum efficiam. Ita Leont. in Vita ejusdem. Quin et Tobias c. 4. 11 : *Eleemosyna*, ait, *ab omni peccato et à morte liberat, et non patietur animam ire in tenebras. Fiducia magna erit coram summo Deo eleemosyna, omnibus facientibus eam.* Significat ergo hæc gnome potentem vim muneris et beneficentiæ, quod scilicet omnes etiam reges et principes, quin et Deum sibi conciliet, ejusque gratiam emereatur.

17. JUSTUS PRIOR EST ACCUSATOR SUI : VENIT AMICUS EJUS, ET INVESTIGABIT EUM.] Hebr. : *Justus est primus in lite sua* (Chald. et Symmachus *in judicio suo*); *venit socius* vel *proximus ejus, et scrutatur eum;* Chald. *et vincit eum;* Sept. : *Justus suî ipsius est accusator in principio sermonis; cum vero adjecerit adversarius, arguitur;* Syrus: *Justus est filius hominis in judicio; quando venit socius ejus, probat eum.*

Primo, Aben Ezra et R. Levi hunc versum nectunt præcedenti, q. d. Justus, deferens munus magnati, prior est in lite sua : unde à magnate declaratur insons et justus. Quare licet deinde accedat alter, qui in judicio crimina in illum investiget, eum tamen reum facere nequibit. Nam majorem, ait R. Levi, fidem adhibere solemus iis qui priores suam causam exposuerunt. Aut clarius, ut Vatabl. q. d. Qui prior est in lite sua deferens munera judici, hic justus, id est in lite est superior et victor : quia jam et verbis et muneribus inflexit in se suamque causam animum judicis : quare quamvis postea veniat socius, qui excutiat causam ejus qui prior fuit; nihil tamen efficiet, nisi majora afferat argumenta et munera. Alii vice versa sic exponunt : Justus prior est in lite sua, id est, justus fidens suæ justitiæ et causæ æquitati, sistit se judici; venit socius ejus, qui donum judici dedit, et scrutatur accusatque eum, atque accusando *vincit*, ut habet Chald. q. d. Scrutando objiciet aliquid in speciem, quod judicem ob munera jam in se propensum flectat, ut pro eo sententiam ferat, ac justum condemnet.

Secundo, Cajet. Est, ait, parabola significans quod, cum adversus justum consurgit lis seu querimonia ; et universaliter cum imponitur ei crimen aliquod, justus primus est ad loquendum, non exspectat accusatorem aut testes; sed sciens se justum, primus loquitur, confidens in innocentia sua. Loquitur autem veritatem, et non exspectat examinari, sed sponte respondet ad objecta. Oportet autem ut investigator ejus non sit inimicus, et propterea subjungitur : *Et venit amicus ejus*, qui non agitur odio aut passione aliqua adversus justum ; venit, inquam, amicus non hominis, sed justi, et investigabit eum discutiendo causam ejus. Si enim judex non esset amicus justitiæ, facile esset corrumpi judicium.

Tertio, Jansen. invertens ordinem verborum dupliciter explicat : Primum, inquit, ut hic sit ordo, qui primus est in lite sua, hic est justus, hoc est, qui primus loquitur in lite et controversia quam habet cum alio, is jus sibi vindicat, et justus esse videtur : sed exspectandum est, quousque veniat proximus ejus, qui est in causa ipsius adversarius ; ex cujus inquisitione constabit tandem qualis ille fuerit. Itaque docet hæc sententia non temere in quopiam judicandum, nisi utraque parte audita, juxta illud : *Audi alteram partem.* Secundo, ut hic sit ordo : Qui justus est, hic primus est in causa vel lite sua ; hoc est, justus statim in principio litis causam suam simpliciter et confidenter judicibus aperit, ostendens suam innocentiam, nihilque se velle nisi quod justum et æquum est, adeo ut, cum venerit proximus ejus qui cum eo litigat, secure sustineat se ab eo scrutari.

Denique alii explicant, q. d. Justus prior est in lite, id est prævenit et præoccupat judicem, cumque de veritate et æquitate causæ suæ sincere edocet, ne ab aliis præoccupetur, et male informetur in veritatis et innocentiæ suæ præjudicium.

Verum hæ omnes versiones et explicationes dissentiunt à Vulgata, cui tamen consentiunt Sept. quin et Hebræa. Nam quod habent : *Justus primus est in lite sua*, idem est, q. d. *Justus prior secum litigat, se redarguit, se accusat.* Loquitur Salomon non præcise de confessione Sacramentali, utpote, quæ tunc necdum erat instituta, nec in usu, sed de confessione in genere. Significat ergo justum, si quid per infirmitatem peccavit (non est enim justus qui non peccat), non defendere suum peccatum, nec exspectare alterius increpationem : sed ante alios priorem esse in accusando, increpando et condemnando seipsum, ideoque etiam patienter ferre ut amicus ipsius veniat et investiget eum, ut, si quid inveniat correptione dignum, idipsum admoneat. Justi enim vox est : *Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum*, Ps. 140. Aut est sensus : Justus, antequam alios accuset et increpet, prius seipsum accusat. Sic enim Beda intelligit : Omnis, ait, qui vere justus est, ubi peccantium errata conspicit, primum ad seipsum oculum considerationis inflectit, dumque suam fragilitatem sollicitus accusaverit, sic demum ad corripiendos alios linguam benignus exerit, q. d. Ubi se justus accusaverit, tunc venientem ad se amicum scrutabitur, et, si quid in eo correptione dignum inveniat, corripiet et redarguet. Ita S. Ambros. l. 1. Offic. cap. 25 : *Justus*, ait, *seipsum prius quam alios accusat. Ille enim justus, qui nec sibi parcit, et occulta sua latere non patitur*, etc. *Justus in exordio sermonis accusator est sui. Qui se accusat, etsi peccator est, justus esse incipit, quia nec sibi parcit, et Deo justitias confitetur, quem putat latere nihil posse.* Confessio ergo veritatem ac Deum honorat, ideoque ejus iram et vindictam avertit, ut docet Pacianus Parænesi ad pœnitent.

Huc pertinet versio Sept. : *Justus accusator est suî in principio sermonis ; cum vero adjecerit adversarius, arguitur*, q. d. Justus in suis controversiis initio sermonis ita sincere, integre et fidenter seipsum accusat, narrans et confitens omnia quæ sibi vere objici possunt, ut, cum venit adversarius adjiciens et objiciens illi alia crimina, præter illa quæ ipse confessus est, falsitatis et mendacii arguatur; aut facile argui convincique possit. Addit S. Cyrill. l. 2. in Joan. cap. 147. hæc à Salomone dici, ut moneat vitandam esse laudem propriam : hæc enim in ore laudantis seipsum sordescit et vilescit; ideoque justum et prudentem ordiri à suî vituperio, non à laude. Explicans enim illud Christi : *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum;* illud confirmat hac sententia Salomonis : *Justus suî ipsius in sermone*

accusator est. Et rursus, c. 27 : *Laudet te proximus tuus, et non os tuum; alienus, et non labia tua. Molestum enim certe auditoribus est propria, non aliena voce suarum rerum maximarum velle testimonium perhibere; nati enim natura sumus ut minus eis credamus, qui præcipuum sibi decus attribuunt.* Quare justus, ut hoc vitium philautiæ declinet, solet suas laudes tegere, et sua vitia sordesque detegere, ac seipsum accusare : quod dum facit, venit amicus ejus, et scrutatur eum, ac scrutando deprehendens, nihil vel parum in eo reperiri quod culpari possit, tantum eum extollit et laudat, quantum ipse se depressit et accusavit.

Auctor vero Catenæ Græc. Græcum ἐλέγχεται, quod Complut. et alii vertunt passive *redarguitur*, vertens active (est enim vocis mediæ) *redarguit*, carpit, conviciatur; sic ex Sept. clara antithesi vertit, sicque explicat ; *Justus initio sermonis est accusator sui ; adversarius autem et injustus à conviciis et increpationibus orationem auspicatur. Qui juste operari orditur, ait, ante omnia seipsum accusat. Aliter, q. d. Impio et injusto familiarius est convicia ingerere, calumniasque texere, quam se accusare, aut ad frugem se convertere.*

Huc facit dogma S. Aug. in c. 6. ad Galat. : Qui vult corripere proximum, et aliquod illius vitium corrigere, debet illud ipsum primo corripere et corrigere in seipso. Quo facit illud Plutarchi tr. de Utilitate ex inimicis capienda : *Quod si*, ait, *ad maledicendum proveheris, cura ut quam longissime absis ab iis quæ alteri objicis; excute animum tuum, vide ubi sis mendosus, ne tuum tibi vitium occinat illud tragædi:*

Aliis mederi vis, ipse ulceribus scatens.

Si illiteratum dicis, studium discendi tuum laboremque intende; si timidum, excita fortitudinem tuam; si lascivum, dele ex animo, si quod restat adhuc delitescens libidinis vestigium. Nihil enim turpius est aut molestius maledicto in auctorem recidente. Sed sicut refractum lumen magis lædit imbecilles oculos, ita et maledicta gravius offendunt, ab ipsa veritate in maledicentem retorta. Sicut enim Cæcias nubes, ita vitiosa vita opprobria ad se trahit. Plato sane quoties interfuisset hominibus contra decorum agentibus, digressus seipsum solebat ita alloqui : Numnam ipse quoque fortassis tali vitio laboro?

Hinc notat S. Ambr. in Psal. 118, Octonario 4. ex τὸ *in principio*, hunc esse ordinem loquendi, ut confessio debeat esse prima tum apud Deum, tum apud homines : unde cum oramus Deum, oportet ut primo et ante omnia reos nos faciamus, et confiteamur coram eo peccata nostra, eorumque veniam petamus, ac deinde progrediamur ad alia à Deo beneficia postulandum : *Justus est*, ait, *qui se in exordio sermonis accusat; injustus autem, qui quod prius negaverat, confitetur. Ille verecundiæ invenit gratiam, hic notam incurrit impudentiæ. Ita ordinis ignorantia conturbat negotiorum naturam, formamque meritorum.* Idem in Psalm. 37. sub finem loquens de confessione Davidis : *Primo*, ait, *petit argui; postea* (*quod majus est*) *corripi. Deinde non solum confitetur peccata sua, sed etiam numerat et accusat. Non vult enim latere sua delicta. Nam ut febres in alto sitæ non queunt mitigari, cum foras eruperint, spem afferunt desinendi; ita peccatorum morbus, dum tegitur, inardescit; si confessionibus proditur, evaporat. Et ideo justus accusator est suî in principio sermonis, priusquam contagio ulceris serpat intrinsecus. Gravat enim conscientiam memoria delictorum, nisi medicina poscatur. Et si differt medicus, æger offerre se debet, ut citius secetur; sicut offerebat se David in flagella Domini dicens : Ego in flagella paratus sum. Et alibi : Fiat manus tua in me, hoc est, redde mihi duplicia peccata, dummodo hic vindices.* Huc facit illud Isaiæ 43, juxta Sept. : *Dic tu primum peccata tua, ut justificeris.*

Porro hæc confessio oris debet ex corde sincero procedere. Unde Abb. Serapion apud Cassian. collat. 18. c. 11. quemdam ficte se accusantem, ut haberetur humilis, redarguens : *An fortassis*, ait, *illam, dum te humiliabas, exspectabas à nostro ore sententiam : Justus accusator sui est in primordio sermonis? Proinde vera est cordis humilitas retinenda, quæ non de affectata corporis atque verborum, sed de intima mentis humiliatione descendit. Quæ tunc demum evidentissimis patientiæ suæ fulgebit indiciis, cum quis non ipse de se crimina ab aliis non credenda jactaverit, sed ab aliis sibimet arroganter ingesta contempserit, et irrogatas injurias mansueta cordis æquanimitate toleravit.*

Insuper S. Ambr. sæpius citans hæc verba Salomonis ea applicat pœnitentiæ, qua Judæi ante institutam à Christo confessionem Sacramentalem contriti confitebantur peccata Deo, ab eoque veniam postulabant et consequebantur. Talis enim confessio et à culpa et à pœna liberat, ac dæmonem nos ad tormenta reposcentem facile refellit ac repellit. Addit S. Ambr. l. 2. de Pœnitent. c. 8 : *Novit*, ait, *omnia Dominus, sed exspectat vocem tuam, non ut puniat, sed ut ignoscat; non vult ut insultet tibi diabolus, et celantem te peccata tua arguat. Præveni accusatorem tuum; si te ipse accusaveris, accusatorem nullum timebis; si te detuleris ipse, et si mortuus fueris, revivisces.* Rursum S. Ambr. in Ps. 35 : *Justus*, ait, *novit quemadmodum peccatorum suorum vincula dissolvat; nec exspectat accusatorem, sed prævenit, ut, confitendo suum, allevet omne delictum, nec habeat quod adversarius criminetur. Vocem enim eripit adversario, et quasi dentes quosdam paratos ad prædam criminationis infestæ, peccatorum suorum confessione constringit.* Exemplum dat ibidem S. Ambr. Evam quæ peccatum confessa est : *Serpens*, ait, *decepit me, et comedi*, Genes. 3. Unde subdit S. Ambros. lib. de Paradiso cap. 14 : *Veniabilis culpa, quam sequitur professio delictorum. Ideo non desperata mulier, quæ non reticuit Deo, sed magis confessa peccatum est*, q. d. Pœnam quam prævaricatio induxit, confessio abegit. Et statim de Caino addit illum, quia culpam negavit, ut temporariam pœnam evaderet, remissum diabolo, ut simul cum eo pœna torqueretur æterna. Noluit Cain se accusare, ne pœnæ, quam timebat, subjaceret : *Et ideo*, inquit, *accusatori diabolo ejus accusatio reservata est, ut cum Angelis flagelletur, qui cum hominibus noluit flagellari.* Itaque qui à confessione abstinet, damnationi subjacet : qui vero se de sua culpa accusat, à sua pœna excusat. Unde D. Amb. l. 2. de Abel et Cain c. 9 : *Confessio*, ait, *pœnarum compendium est.* Nam etiam æternas pœnas, quas propter transgressionem meremur, propter confessionem evitamus.

Quin et Seneca, Gentilis licet, ep. 28 : *Quan-*

tum potes, ait, *teipsum argue, inquire in te, accusatoris primum partibus fungere, deinde judicis.*

Insuper multi hanc gnomen adaptant confessioni Sacramentali. Hæc enim jam ex institutione Christi veniam et gratiam, quin et satisfactionem ac opera meritoria vel in re, vel in voto antecedat oportet. Hasce enim gnomas scripsit Salomon cuivis seculo, sed pro cujusque statu et conditione accommodandas; quare veriores eæ sunt in lege Christi, per eamque perfectius adimplentur.

Denique S. Chrysost. orat. 5. contra Judæos urget τὸ *in principio sermonis*, et, ut Isaias ait c. 43: *Dic tu iniquitates prior ut justificeris.* Redarguens enim Cainum, qui non prior, sed postquam redargutus et convictus est à Deo, confessus est suum fratricidium, ideoque peccati veniam non accepit, sed condemnationem, sic ait: *Non enim simpliciter dixit: Dic tu iniquitates tuas; sed ait: Dic tu prior iniquitates tuas. Quod quæritur, hoc est, non simpliciter esse dicendas, non exspectandam redargutionem accusantis. Hic autem non dixit prior, sed exspectavit donec redargueretur à Deo, quin potius illo redarguente negavit. Postquam autem semel factum est peccatum palam, tum dixit peccatum, quæ quidem non est confessio. Proinde, tu quoque dilecte, cum peccaveris, ne exspectes ut ab alio accuseris; sed prius quàm accuseris ac deferaris, tu condemna quæ facta sunt. Nam si quis alius deinde te redarguerit, non jam confessionis est officium, sed illius qui accusat correptio. Quapropter et alius quispiam ait: Justus sui ipsius accusator est in principio sermonis. Itaque non hoc est quod quæritur, ut accuses teipsum, sed ut prior teipsum accuses, nec exspectes ab aliis redargutionem. Petrus itaque ob illam nefariam abjurationem, quoniam celeriter suum ipsius peccatum recordatus est, nulloque accusante dixit peccatum, flevitque amare, adeo abluit illam abnegationem, ut etiam primus Apostolorum fuerit factus, ac terrarum orbem totum subjecerit.*

Salomonem de more secutus Siracides Eccl. 4. 31: *Non confundaris*, ait, *confiteri peccata tua;* ubi tangit radicem mali, puta confusionem et pudorem malum, qui impedit homines, eisque os et fauces claudit, ne peccata confiteantur, sed ea tegant et excusent. Verum hic pudor præposterus est; peccata enim facere pudendum est, at ea confiteri laudabile est. Causam dat S. August. tract. 12. in Joannem: *Quia*, ait, *qui confitetur et accusat peccata sua, jam cum Deo facit. Accusat Deus peccata tua, et si tu accuses, conjungeris Deo. Quasi duæ res sunt, homo et peccator. Quod audis homo, Deus facit; quod audis peccator, ipse homo fecit. Dele quod fecisti, ut Deus salvet quod fecit. Oportet ut in te oderis opus tuum, ut ames in te opus Dei. Cum autem cœperit tibi displicere quod fecisti, inde incipiunt bona opera tua, quia accusas mala opera tua: initium operum bonorum, confessio est operum malorum.*

Symbolice, R. Simeon apud Galatinum, l. 7. de Arcanis fidei cap. 4, hunc versum exponit de B. Virgine, quam Hebræi vocant primum justum, imo primum hominem, et omnium hominum matrem, eo quod ipsa in mente Dei concepta et prædestinata fuerit ante Adamum et cæteros homines; Adam vero et homines cæteri per ipsam ejusque filium Christum: *Justus*, ait, *primus in lite sua* (vel *in judicio suo*); *venit amicus ejus, et investigavit eum. Sensus est: Quando veniet Deus sanctus et benedictus ad judicandum orbem in die judicii, totus mundus expavescet, et timebit diem illum terribilem, dicentque: O David, rex noster, ora Deum pro nobis, quoniam ex te processit Messias. Ipse autem respondebit eis: Propter hoc ipsum quod dicitis, non sufficio. Nam ex me multi reges prodierunt, qui in multis Deum offenderunt. Præterea mihi offensus est Deus propter peccatum Bethsabeæ et Uriæ.* Subdit deinde eos similiter accessuros ordine ad Mosen, Jacob, Isaac et Abraham, singulosque responsuros se peccati reos, ideoque non sufficere ut pro aliis in die judicii intercedant; quare tandem accessuros omnes communi consensu ad primum hominem, id est ad matrem Messiæ, ac rogaturos illam, ut ipsa velut omnis peccati expers pro omnibus intercedat. *Justus primus* ergo *in lite sua*, q. d. *Hic primus homo, qui est Mater Messiæ, ob quam Messias ipse, sive Christus, Filius hominis dicitur: Justus est in lite, qua ipsa in peccato originali concepta fuisse, ab adversariis accusata est. Et venit amicus ejus, hoc est Deus, et hanc litem investigavit, tulitque sententiam dicens: Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te. Quam quidem auctoritatem prisci Hebræorum doctores, ad immaculatæ Conceptionis matris Messiæ confirmationem adduxisse videntur.* Hucusque R. Simeon.

18. CONTRADICTIONES COMPRIMIT SORS, ET INTER POTENTES QUOQUE DIJUDICAT.] Hebr. *Lites cessare facit sors, et inter potentes dividit*, scilicet litem, puta rem de qua litigatur; Aquila διαλείψει; Symmachus et Theodotion διαστελει, id est, *dividet, dijudicabit;* Chaldæus: *Contentiones abrogat sors, et inter sortes dirimit;* sic et Syrus, Septuag. vero: *Contradictiones sedat taciturnus, et in potentatibus* (δυναστειαις; sed melius alii legunt δυνασταις, id est dynastas, *potentes*) *definit.* Ita Romani et Complut. Verum videtur esse mendum, ut pro κληρος, id est *sors*, scriptores vitiose scripserint σιγηρος, id est *taciturnus*. Probatur id primo, quia Hebr. גורל *goral* significat sortem, non taciturnum; et ita vertunt cæteri omnes. Secundo, quia multi codices Græci legunt κληρος, et Origen. homil. 23. in Josue: *Contradictiones*, ait, *cohibet sors, et inter potentes definit.* Tertio, quia ita legit Auctor Catenæ Græcorum, sicque explicat: *Controversias*, ait, *sedat sors, litemque inter potentes natam dirimit. Sors, quæ Matthiæ obtigit, obortam de Judæ Iscariotæ successore controversiam sedavit; et potentibus, nempe Apostolis, quem eligere deberent, præfinivit. Sunt qui loco* κληρος *legunt* σιγηρος, *ut sit sensus: Lites et contentiones undecumque exortas hominem patientem et taciturnum facile sedare; cum ex adverso litem et rixam exacuant, qui litiganti responsant et obloquuntur.* Hæc auctor ille.

Sensus hujus sententiæ planus et apertus est, q.d. Cum res, de qua litigatur, anceps est et dubia cujus sit, vel quia jus utriusque incertum est et dubium, vel quia utraque pars potentes pro se rationes profert, vel alia simili de causa; tunc non alius lites sedandi suppetit modus, nisi ut eas dirimat et definiat sors. Unde R. Salomon notat pro *potentes* Hebr. esse עצומים *atsumim*, per quos ipse accipit potenter litem conserentes, qui scilicet validis inter se rationibus confligunt, causam utrimque suam pro viribus

confirmantes. Et sic accipitur hæc vox Isaiæ 41. 21. Cum ergo illorum lites sint arduæ, robustæ et validæ; hinc potentes appellantur, quos conciliare nemo potest nisi sors. Rursus עצם *atsam* significat obturare, claudere, Isaiæ 33. 15. *Atsumim* ergo vocantur lites obscuræ, ideoque clausæ, quas nemo aperire et resolvere potest nisi sors. Unde ex Hebr. vertas, *qui sese roborant in contentione;* Vatablus, *contendentes separat.* Docet ergo medium sedandi lites in rebus implexis et dubiis esse sortem, quin et ubi partes contendentes sunt duræ et perfractæ, ut nec rationem, nec judicem, nec arbitrum admittere velint, recurrendum esse ad sortem, si partes eam admittant. Ratio à priori est quod, sicut in rebus certis et manifestis dominatur ratio, sic in incertis, dubiis, obscuris et fortuitis dominatur sors et casus. Quare sicut illa in consiliis per rationem decidenda sunt, ut illa pars prævaleat, quæ potioribus nititur rationibus; sic hæc per sortem sunt definienda; sunt enim in jure et dominio fortuitorum, quæ subjacent sorti, quibusque dominatur sors, quasi eorum rex et rector. Sic Josue, cap. 15, terram sanctam divisit duodecim Tribubus, singulisque earum familiis per sortes, itaque omnes Hebræorum lites sedavit.

19. FRATER QUI ADJUVATUR A FRATRE, QUASI CIVITAS FIRMA; ET JUDICIA QUASI VECTES URBIUM.] Pro *qui adjuvatur* hebr. est נפשע *nipsca*, id est prævaricans, deficiens, rebellans. Unde Aquila vertit: *Frater rebellans præ civitate forti;* Chald. *Frater qui deficit à fratre, quasi civitas fortis, et clausa quasi repagulo forti;* Tigur. *Frater si perfide deseritur,* (*ira fit vehementior*) *quam civitas fortissima, et contentio ut repagulum arcis;* Vatablus: *Frater rebellans* (*contra fratrem*) *magis quàm civitas fortis, et lites* (*fratrum sunt*) *velut vectes palatii*, q. d. *Rebellio fratris durior est quàm civitatis quæ rebellat contra principem, et lites fratrum sunt ut vectes, quibus clauduntur fores palatii, ac si dicat: Nihil gravius simultatibus et dissidiis fratrum.* R. Salomon: Frater, ait, à fratre deficiens eique rebellans, etiam civitatem munitissimam in sua defectione perdit. Aben Ezra hunc versum connectit præcedenti, q. d. Sors dividit lites etiam gravissimas, quales sunt fratrum, cum à se dissident: hæ enim sunt duræ et fortes quasi vectes urbium. R. David: *Frater læsus durior est civitate forti, et lites fratrum sunt quasi vectis palatii.* Sic et cæteri hebraizantes. Et sane hic sensus valde respondet Hebræo. Significat ergo lites fratrum esse acerbas, et sæpe irreconciliabiles. Ratio est quod vehemens amor læsus convertatur in vehemens odium; sicut forte vinum, si corrumpatur et acescat, convertitur in acre acetum. Unde Aristot. l. 7. Polit. cap. 7: *In proverbio*, ait, *dicitur: Fratrum contentiones et iræ sunt acerbissimæ, et qui nimium amant se nimium oderunt.* Fratrum ergo iræ sunt validæ instar civitatis fortis: tum quia sicut civitas, muris et vectibus firmissime roborata, est quasi tormentis inexpugnabilis: sic et validæ offensiones fratrum nulla fere ratione vinci, nullo amore, nullo beneficio expugnari possunt: tum quia sicut civitas est inexpugnabilis, ubi cives sunt robusti, qui eam fortissime defendunt: sic ubi fratres inter se fortissime certant, odium et inimicitia eorum videtur irreconciliabilis et inexpugnabilis.

Verum Noster hebraice *nipsca*, id est *rebellans*, vertit, *qui adjuvatur.* At qua ratione, qua fide? Contraria enim sunt rebellare et adjuvare?

Primo, aliqui sic hæc conciliant ut dicant fratrem rebellantem hìc dici non respectu fratris, sed respectu hostium fratris qui proinde fratris est adjutor, quasi dicas: Frater qui pro fratre suo contra alios durus et pugnax est, hic fratrem communit instar civitatis munitæ.

Secundo, alii hæc conciliant subaudiendo et supplendo nonnulla, hoc modo: *Frater desertus* (à fratre scilicet) *ab urbe fortitudinis* (supple deseritur) ex quo recte consequitur quod vertit Noster: *Frater qui adjuvatur à fratre, quasi civitas fortissima.*

Tertio, facilius et planius hæc conciliabimus dicendo Nostrum legisse non נפשע *nipsca* per *schin;* sic enim idem est quod *rebellans;* sed נפשע *nipsa*, per *sin*, id est incedens, inambulans, q. d. Frater cum fratre fraterne incedens et inambulans (ideoque eum adjuvans et protegens) est ei loco civitatis firmæ.

Porro non temere sic legisse et vertisse Nostrum patet ex Syro, qui pari modo legit et vertit: *Frater, qui adjuvatur à fratre suo, est quasi urbs firma;* et Septuaginta: *Frater à fratre adjutus, quasi urbs munita et excelsa;* et sanctus Cyprianus, epistola 14: *Frater fratrem adjuvans exaltabitur sicut civitas magna.* Causam subdit: *Videlicet quod munimentum animæ dimicanti fraterna compassio ferat, variisque mentis afflictæ pulsibus quasi murus obsistat.*

Porro R. Levi, licet *nipsca* per *schin* legat, vertatque *offensus, læsus;* tamen ad sensum jam datum sic illud accommodat, sicque explicat: *Licet frater fratris defectione petitus et offensus sit, est tamen illi utilior quàm urbs munita, opportuno necessitatis tempore opem ferens, fratremque servans; neque vero tunc illi defectionis crimen objiciet, cum eadem corporis concretione uterque constet.*

Est igitur frater fratrem adjuvans illi pro urbe (Hebr. *præ urbe*, id est potior et validior urbe), sive loco urbis munitæ: tum quia sicut urbs munita incolas tuetur ab omni hostium incursu, sic et frater fratrem à quibusvis adversis defendit ac protegit; tum, quia sicut cives in urbe munita invicem se communiunt, ac communibus viribus urbem propugnant, ab eaque hostes propellunt; sic pariter fratres se mutuo adjuvantes communibus armis et copiis se invicem tuentur, et adversarios propulsant, uti fecere fratres Machabæi Judas, Jonathas et Simon, qui proinde invicti ingentes Antiochi exercitus vicerunt.

Significat ergo hæc gnome paucos fratres unitos esse instar civitatis firmæ, ac æquivalere multis civibus urbem propugnantibus; quod enim in urbe facit multitudo civium, hoc in familia facit unio et amor intimus fratrum: quo fit ut pauci fratres concordes multis civibus æquivaleant, imo ex una familia fratrum robusta oriatur civitas, adeoque gens et regnum, uti patuit in duodecim Patriarchis filiis Jacob, qui regnum Israel constituerunt. Vice versa, innuit hæc gnome cives in civitate esse id quod sunt fratres in familia; ac proinde sicut fratres uniti familiam tuentur, sic cives concordes urbem tutari, eamque reddere inexpugnabilem. Unde Lycurgus, fundator Spartæ, vice mœnium,

eam concordia civium communivit. Quocirca Agesilaus, rex Spartæ, rogatus à quodam cur Sparta mœnibus non cingeretur, ostendit eis cives armatos et unanimes : *Hi*, inquiens, *sunt Spartanæ civitatis mœnia ;* significans urbes nullo munimento tutiores esse, quam virtute civium consentientium. Ita Plutarchus in Apophtheg. Laconicis. Rursum Lacedæmonii cum periclitarentur, ac de civitate mœnibus cingenda consultarent, Isæus sophista recitavit illud Homeri :

Scutum hæsit scuto, galeæ galea, atque viro vir.

Addiditque : *Sic mihi state, Lacedæmonii, et muris cincti sumus.* Ita Philostratus in Sophistis.

Huc facit proverbium Arabum : *Excute mihi ignem, et ego tibi collucebo,* id est, esto mihi, ero tibi : adjuva me, ego vicissim ero tibi adjutor.

Gnomen hanc Salomonis illustrat exemplum Sciluri apud Plutarch. in Apophth. Regum : Scilurus, inquit, octoginta liberos masculos habens, cum esset moriturus, fasciculum jaculorum singulis porrexit, jussitque rumpere. Id cum singuli recusassent, eo quòd videretur impossibile, ipse singula jacula exemit, atque ita facile confregit omnia, filios admonens his verbis : *Si concordes eritis, validi invictique manebitis ; contra, si dissidiis aut seditione distrahamini, imbecilles eritis, et expugnatu faciles.* Non potuit Scytha magis scythice rem ob oculos ponere.

Simile de Micipsa rege refert Sallustius in Jugurtham : Micipsa, ait, jamjam moriturus filios suos paterno monet affectu, ut concordes sint, aureis semper litteris scribendam sententiam addens : *Concordia enim parvæ res crescunt, discordia autem maximæ dilabuntur.*

Severus Romanorum Imp. in gravissimum morbum incidens, posteaquam vitæ suæ finem instare animadvertit, ad se vocavit Marcum Antonium et Getam filios, à quibus quid vellet percunctatus : *Facite*, ait, *ut conveniatis inter vos, locupletate milites ; cæteros omnes contemnite.* Sciebat enim filios regni cupidissimos post mortem de successione disceptaturos ; et nisi militum animos pecunia flecterent, penitus intérituros esse. Ita Dion Nicæus, et Xiphilinus in Vita Severi.

Denique hujus sententiæ veritas liquet in Apostolis, virisque Apostolicis primitivæ Ecclesiæ, qui orbi fuere inexpugnabiles, imo totum orbem expugnarunt, Christoque subjecerunt. Ex adverso olim Arius, Nestorius, Pelagius, etc., et nunc Lutherus, Calvinus, cæterique hæretici fideles fratres suos impugnantes, Ecclesiam lacerarunt, ac Turcis aditum ad occupandam Hungariam, aliasque provincias præbuerunt : Turcæ enim semper creverunt et crescunt per dissidia Christianorum, quæ suscitant hæretici. Ita Auctor Catenæ Græc. qui sic vertit sicque explicat : *Frater, à fratre adjutus, est instar munitæ præcelsæque civitatis. Idem rursum, velut regnum bene fundatum, robustus et potens est. Consentientes inter se Christi discipuli et fratres erant, et tanquam regnum mille propugnaculis præsidiisque munitum validi fortesque erant. Paucis, alter ab altero bona fide adjutus, inexpugnabilis evadit.*

Idipsum experimur in religionibus et cœnobiis reformatis, in quibus viget disciplina, humilitas et charitas. Hæ enim omnibus æmulis et inimicis, quin et dæmonibus sunt fortiores per Religiosorum concordiam et conspirationem. Unde S. Basilius, præferens vitam cœnobiticam quasi fraternam vitæ eremiticæ et solitariæ, hanc dat causam Constit. monast. cap. 19 : *Si quidem perfectissimam ego illam vitæ communionem appello, à qua omnis propria et privata rei cujuslibet possessio exclusa est, et à qua omnis abest dissensio, omnis perturbatio et rixa ; contra vero ubi omnia communia, animi, mentes, corpora, eaque quibus necessario ad cultum et victum utimur : communis Deus, communis pietatis mercatura, communis salus, communia certamina, communes labores, communia præmia, et certaminum coronæ; ubi multi unus, et unus non solus, sed in pluribus. Huic vitæ instituto quid est tandem quod jure æquiparari possit ? quid beatius dici, quid hac conjunctione, unitate et necessitudine aptius excogitari? quid elegantius fingi mutua inter se morum animorumque contemperatione? Homines ex diversis nationibus ac regionibus profectos per exactam morum ac disciplinæ similitudinem adeo velut in unum coaluisse, ut in pluribus corporibus unus tantum animus inesse videatur, vicissimque plura corpora unius mentis instrumenta cernantur. In his qui infirma corporis valetudine est, is complurium animos infirmitatis suæ participes habet ; qui vero animo æger est, ei complures præsto sunt, à quibus curetur, et à quibus assidue erigatur.* Plura vide apud nostrum Hier. Platum, l. 1. de Bono status Relig. c. 26 et 27.

Huc faciunt Philosophorum gnomæ. Antisthenes dicebat fratres, qui essent concordes, omni pariete esse fortiores. Quintilianus, declamat. 321 : *Quid est*, ait, *aliud fraternitas quàm divisus spiritus?* P. Nigidius apud Gellium, l. 12. c. 10 : *Frater*, ait, *dicitur quasi fere alter.* Plato, l. 2. de Republ., recitat adagium vetus : *Frater, viro adesto*, de fido auxilio dici solitum ; quoniam in rebus periculosis vix unquam frater solet deesse fratri.

Et judicia quasi vectes urbium.] Lyranus, Baynus, Jansen. et alii per *judicia* accipiunt decreta, q. d. Fratrum decreta, communi fratrum consensu statuta, sunt valida quasi vectes urbium, ideoque difficile infringi possunt : quia fratres communibus animis armisque ea tuentur et propugnant. Potest enim, ait Jansen. quod dicitur de judiciis, accipi de æquitate judiciorum et sententiarum, quæ firmum efficit statum reipubl. Ut tota hæc sententia significet civitatem stabiliri rebus duabus, scilicet civium concordia et æquitate judiciorum.

Verum, quia Hebr. מדינים *midianim* non significat sententias et decreta, sed lites et contentiones ; hinc easdem à Nostro vocari judicia verius est. Sic enim S. Paulus ait 1. Corinth. 6. 7 : *Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod judicia habetis inter vos*, hoc est, lites et contentiones. In hisce enim solent litigantes ad judicium provocare, et coram judice contendere. Unde noster Salazar sic exponit, q. d. Fratrum concordia adinstar est urbis munitissimæ et fortissimæ. *Judicia* vero, hoc est, lites et dissidia fratrum, *quasi vectes urbium : vectes* quidem accipio pro foribus, id est quasi urbes reclusis foribus adapertæ, atque hostibus perviæ, q. d. Ubi frater fratri bellum movere, et ab invicem dissidere incipiunt, vice versa similes sunt urbibus, quæ reclusis vectibus hostibus liberum

aditum præstant. Itaque vectes seu repagula in hoc loco, quæ claudendi et aperiendi instrumenta sunt, non ad claudendum, sed ad reserandum referenda puto. Hæc Salazar.

Verum *vectes urbium* solent notare robur urbium : hoc autem robur præstant urbibus, non cum reserantur, sed cum clauduntur et obserantur. Unde Chald. vertit : *et clausa quasi repagulo forti;* et Septuaginta, *μεμοχλωμενον* (ita Romani, licet Complut. legant, *τεθεμελιωμενον*, id est *fundatum*), id est *tanquam clausum vecte regnum;* Aquila : *et his tanquam vectis palatii.* Sic et cæteri. Sensus ergo est, q. d. Frater fratrem adjuvans, id est, concordia fratrum est fortis et invincibilis instar civitatis validæ et munitæ ; similiter discordiæ, lites et contentiones fratrum, præsertim publicæ et forenses, sunt fortes, irreconciliabiles et inexpugnabiles instar vectium, quibus palatia et urbes clauduntur : sicut enim vectibus urbes obserantur, sic discordia, lis et contentio quasi vectes obserant animos fratrum, ut nullum reconciliationi dent aditum, nullum alloquio, amori et benevolentiæ præbeant accessum.

Ratio est duplex : Prior, quam initio dedi, quòd amor summus qualis est fratrum, si irritetur, vertatur in odium summum et pertinax ; sicut optimum vinum vertitur in fortissimum acetum. Posterior, quod injuria à fratre illata videatur esse acerbior : à fratre enim, utpote conjunctissimo, summa homines exspectant, et summa sibi deberi beneficia censent ; quare si pro beneficiis maleficia recipiant, gravem et acerbam putant sibi inferri injuriam. Sic fratres Joseph, videntes eum plus cæteris amari à patre Jacobo, eum summo odio usque ad necem prosecuti sunt. Sic Esau odium in Jacob ad posteros propagavit. Unde perpetui summique fuere hostes Idumæi et Judæi. Vide dicta Amos 1. v. 11.

Denique sicut Recentiores totam hanc gnomen referunt ad discordiam et contentiones fratrum : sic ex adverso Chald. et Sept. totam eam referunt ad concordiam fratrum, ejusque vim et robur declarant. Noster vero media via incedit, ac prius hemistichium ad concordiæ, posterius ad discordiæ fratrum robur refert. Sept. ergo sic habent : *Frater, à fratre adjutus, quasi urbs munita et excelsa; invalescit autem tanquam fundatum regnum ;* vel, ut habet S. Ephrem tract. de Reprehens. sui : *Nam fundati regni instar est, et potens,* q. d. Concordia et conspiratio fratrum est valida et inexpugnabilis instar civitatis munitæ et excelsæ, quæ scilicet validis excelsisque muris et turribus circumvallatur : hanc enim celsitudinem fratribus præstat sublimitas cognationis : post parentes enim summus conjunctionis et consanguinitatis gradus est fraternitas, sive fratrum nexus et copula, quinimo concordia hæc et amor fratrum increscit et invalescit, ut non tantum instar civitatis unius, sed instar regni totius fundati et validi potens et ampla evadat, ut non solum aliorum vim repellere, sed et eos invadere ac subjugare possit. Sic Romulus et Remus fratres inter se conspirantes multos sibi conciliarunt, alios vi et armis subegerunt, ac urbem Romam ædificarunt, populumque Romanum adunarunt, atque in ea regnum Italiæ, imo imperium orbis constituerunt. Significat ergo hæc gnome concordiam inter fratres studiose esse conservandam, et, si qua inter eos controversia incidat, cavendum à forensibus contentionibus, quæ odia acuere, imo immortalia reddere solent, ac sorte potius, ut dixit v. præced. controversiam esse dirimendam.

Moraliter hìc disce quantum boni afferat concordia, et quantum mali discordia. Scyrus lapis, qui in insula Scyro nascitur, mirum id habet, ut integer enatet, comminutus mergatur, ait Plin. lib. 36. c. 17. Ita concors et conjuncta stat societas, quæ discors et divisa dissipatur. Nam

> Defendit numerus, junctæque umbone phalanges.
> Commune periculum concordia propulsandum,

ait Tacitus. Aureè Lucan. l. 4 :

> Æterno complectitur omnia nexu,
> Tot rerum mixtique salus concordia mundi,
> Et sacer orbis amor.

Allegor. Beda : *Cum populus,* ait, *uterque, Judæorum scilicet et Gentium, fraterna sibi in Christo charitate consentit, unam jam Catholicæ Ecclesiæ civitatem construit ; et sicut vectes urbium portas muniunt, ita dogmata utriusque Testamenti, Ecclesias per orbem, quæ unam Catholicam faciunt, ab infidelium incursione defendunt.*

Tropolog. Hugo : Duo fratres, ait, sunt ratio et appetitus, sive intellectus et voluntas ; hi, si inter se congrue consentiant, ut scilicet minor majori, puta appetitus rationi, et voluntas intellectui concordet, seque subjiciat, validi sunt instar civitatis munitæ : sin discordent, et voluntas intellectui rebellet, oritur dissidium et schisma internecinum, quod utrumque vastat et perdit.

20. DE FRUCTU ORIS VIRI REPLEBITUR VENTER EJUS, ET GENIMINA LABIORUM IPSIUS SATURABUNT EUM.] Hebr. *De proventu labiorum suorum satiabitur. Genimina* ergo sunt proventus labiorum, sive fructus oris, qui est duplex : Primus et proximus oris fructus sunt verba et sermones, tam boni quàm mali ; secundus et remotus, sunt commoda et damna, quæ afferunt sermones boni et mali : hisce enim quisque pascitur et saturatur ; bonis quidem et commodis quasi melle, malis vero et damnis quasi felle et absinthio, quod ipse sibi seminavit. Cajetan. hæc refert ad eos qui loquendo victum parant, imo quæstum faciunt ; horum enim os satiat ventrem, quales sunt causidici, rhetores, doctores, concionatores. Melius R. Levi hæc refert ad verba blanda et dura, q. d. Qui blando mollique sermone utitur, responsis suis alterius iram delinit, fructuque sermonis non caret, cum malum à se arceat : qui vero dura et acerba loquitur, iram ciet, citoque ingruente pernicie plectitur.

Optime et plenissime hæc generatim accipias de quibuslibet sermonibus, sive bonis, sive malis, q. d. Sermones causant homini bonum vel malum, gaudium vel mœrorem, præmium vel supplicium. Si enim quis bene, benevole et prudenter loquatur, omnes homines, Angelos et Deum ipsum sibi conciliabit : sin male, imprudenter, mordaciter, omnes irritabit, à quibus proinde vapulabit. Unde explicans subdit : *Mors et vita in manu linguæ. Ventrem* metaphorice vocat intima hominis, qualia sunt mens et conscientia. Hæc enim de bene dictis laudata et præmio affecta gaudet, de male dictis culpata et afflicta cruciatur, dolet et gemit. Hic versus consonat cum v. 14. c. 12 : *De fructu oris sui unus-*

quisque replebitur bonis; et cum v. 2. c. 13 : *De fructu oris sui homo satiabitur bonis.* Vide ibi dicta.

Mystice, Auctor Catenæ Græc. Sermonibus, ait, spiritualibus animæ receptaculum impletur, quandoquidem cum externi sensilesque sermones animæ ventrem implere non queant, superest ut spiritualibus alimentis vasculum illud impleatur; implet autem ventrem suum non homo simpliciter, sed vir. Hæc ille.

21. MORS ET VITA IN MANU LINGUÆ : QUI DILIGUNT (Sept. *qui continent*) EAM, COMEDENT FRUCTUS EJUS.] Aben Ezra hæc refert ad versum præcedentem : *De fructu oris viri replebitur venter ejus*, q. d. Si quis male loquatur, mors ei continget; sin autem recte, vitæ compos fiet. *Mortem* et *vitam* accipe tam naturæ, quàm gratiæ et gloriæ, tam præsentem, quàm æternam. Hæretici enim, ut Arius, Lutherus, Calvinus, tam se quàm multa discipulorum millia, sua prava doctrina ad mortem æternam in gehennam transmiserunt; vice versa, Apostoli virique Apostolici, et sancti doctores, prædicatores, confessarii suis igneis linguis tam sibi, quàm suis omnibus vitam gratiæ et gloriæ conciliant.

Alludit ad naturam linguæ; hæc enim in embryone ultima animatur, et moriente homine prima vita destituitur et emoritur, teste Aristotele et Plinio. Simili enim modo evenit in ethica linguæ, nimirum in vita spirituali virtutum linguæ perfectio ultimo acquiritur, tanquam complementum perfectionis, juxta illud Jacobi 3 : *Si quis verbo non offendit, hic perfectus est vir ;* vice versa, mors animæ communiter à vitio linguæ exordium capit. Audi Plinium, l. 11. 37 : *Os*, ait, *primum mori tradunt, cor novissime.* Sicut enim cor in animali est primum vivens, et ultimum moriens : sic vice versa lingua est ultimum vivens, et primum moriens; quare sicut vita à corde, ita mors ab ore et lingua incipit : *Evenit namque omnibus ut, quod ultimum fit, hoc primum deficiat ; et quod primum, id ultimum, quasi natura decursionem reducem agat, et à calice ad carceres unde proruit, redeat,* ait Aristot. lib. 2. de Gener. animal. cap. 4. Sic et Plinius lib. 11. cap. 37. Simili modo in dissolutione domus, tectum, quod ultimo factum est, primo dissolvitur, deinde parietes et cætera usque ad fundamenta. Hic enim naturalis est ordo resolutionis. Simili modo fit in moralibus. Unde S. Chrysost. in psal. 140 : *Mortis*, inquit *unicum fere ostium lingua est.* Hac ergo de causa mors et vita dicuntur esse *in manu linguæ*, quia linguæ est vitam tueri, vel morti ostium patens et amplum aperire. Nam sicut in generatione hominis cor primo, lingua ultimo perficitur : sic in spirituali regeneratione cor et voluntas primo, lingua ultimo ad virtutem formatur et perficitur. Et sicut in homine cor novissime, lingua primo emoritur; ita etiam animi mors ab ore et lingua fere incipit, ac in voluntate desinit. Jam

Quæritur primo cujus mors et vita sit in manu linguæ, an loquentis, an audientis, an tertii de quo loquitur.

Primo, S. Bernardus omnes hosce tres intelligit, cum asserit linguam detractoris tres occidere ictu uno, scilicet loquentem, audientem, et tertium cujus famæ detrahitur. Audi eum serm de triplici custodia manus, linguæ et cordis : *Numquid non viperea est lingua ista* (detractoris)? *Ferocissima plane, nimirum, quæ tam lethaliter tres inficiat flatu uno. Numquid non lancea est ista lingua? Profecto et acutissima, quæ tres penetrat ictu uno. Lingua,* inquit, *eorum gladius acutus. Gladius equidem anceps, imo triceps est lingua detractoris. Nec vero ejusmodi linguam ipso etiam mucrone, quo Dominicum latus confossum est, crudeliorem dicere verearis. Fodit enim hæc quoque Christi corpus et membrum de membro, nec jam examine fodit, sed facit examine fodiendo. Ipsis quoque nocentior est spinis, quas illi tam sublimi capiti furor militaris imposuit; seu etiam clavis ferreis, quos sanctissimis manibus illis et pedibus consummatio Judaicæ iniquitatis infixit. Nisi enim hujus, quod nunc pungitur et transfoditur, corporis sui vitam illius vitæ corporis prætulisset, nunquam illud pro isto mortis injuriæ, crucis ignominiæ tradidisset.* Unde adhortando concludit : *Sane propterea majorem ei diligentiam, et diligentiorem custodiam convenit exhiberi, quod sit juxta Scripturam mors et vita in manibus linguæ. Alioquin si sola inesset vita, nec circumcisio quidem ei, sed sola mors, etiam abcissio deberetur. Nunc vero ponenda nobis ori nostro custodia, et ostium circumstantiæ labiis, ut nec vitalem ædificationem clausura damnet æterna, nec lethalis pernicies liberum sortiatur egressum.*

Laertius, lib. 5. cap. 1, narrat Aristotelem reprehendisse Callisthenem, coram Alexandro multa indecenter et liberius loquentem, recitando illud Homeri :

Talia si loqueris, non multo tempore vives.

Et verus fuit vates ; nam Callisthenes ab Alexandro occisus est. Idem, lib. 1. cap. 9, narrat Anacharsin, interrogatum quid in homine esset optimum et quid pessimum, respondisse linguam ; hac enim si bene utaris, vitam ; si male, mortem tibi aliisque accerses. Huc facit proverbium Arabicum : *Cave ut lingua feriat collum tuum;* multos enim perdit intemperantia linguæ. Denique Bias Amasi regi poscenti è victima partem optimam et pessimam, protinus misit linguam, quod illa plurimum afferat commodi vel damni, teste Plutarcho in Convivio septem sapientum.

Secundo, alii accipiunt mortem et vitam, activam loquentis, et passivam audientis. Lingua enim doctoris, consiliarii, suasoris conciliat vitam præsentem et æternam audienti, si bona et salutaria eum doceat, consulat et suadeat; mortem vero, si prava. Unde Vatablus explicat, q. d. *Lingua potest interficere sermone suo, potest et servare.* Huc facit expositio Hugonis, qui sic partim litteraliter, partim mystice explicat, q. d. Lingua detractoris, calumniatoris, falsi testis, etc., mortem infert loquenti; vitam vero ei qui patienter ejus calumnias, injurias et falsa testimonia sustinet; auget enim ejus patientiam et merita, quin et subinde vitium ejus sanat. Affert Plutarchus in Moral. exemplum cujusdam qui, Prometheum volens trucidare, ense aperuit apostema ejus lethiferum, itaque ei sanitatem et vitam pro morte præter intentionem restituit : *Ita sæpe*, inquit, *convicium per iracundiam conjectum ab inimico, vitium animi vel ignotum nobis, vel neglectum sanat ; et ejus qui mortem inferre volebat, plaga vitam affert.*

Tertio, alii passim accipiunt mortem et vitam loquentis, q. d. Loquens, si bene et prudenter loquatur, sibi vitam ; sin male et imprudenter,

non raro sibi ipsi mortem conciliat. Et hoc directe videtur intendere Salomon; explicat enim et inculcat id quod dixit v. præced. *De fructu oris viri replebitur venter ejus, et genimina labiorum ipsius saturabunt eum.* Consequenter tamen et à pari, vel simili, mortem et vitam audientium, et eorum de quibus est sermo, intellige, uti dixi ex S. Bernardo. Præclare sanctus Chrysost. hom. 4. ad baptizandos, tomo 5: *Media*, inquit, *utriusque partis lingua est, et, si utriusque est, tu dominus es. Nam et gladius in medio positus, siquidem fuerit adversus hostes arreptus, salutaris accipienti reperitur; si vero tenentis visceribus inferatur, mortem præparat inferenti; non quia talis ferri natura, sed quia utentis tale consilium est: ita et lingua æstimetur gladius in medio positus. Armetur adversus peccata tua, non ad fratris plagam præparetur. Et hanc linguæ qualitatem Dominus exponens, ait: Ex verbis tuis justificaberis; et ex verbis tuis condemnaberis. Quia, si fons iste sermonum puram aquam sanctorum verborum scaturierit, ad loquentis justificationem confert; si vero ex illo aqua fetida pravorum verborum eruperit, ad ejusdem damnationem conducet.*

Hinc de S. Francisco ita scribit Bonavent. c. 5. Vitæ ejus: *Evangelicum volebat à fratribus observari silentium, ut videlicet ab omni otioso verbo omni tempore abstinerent sollicite, tanquam reddituri in die judicii de hujusmodi rationem. Sed etsi quem invenisset fratrem verbis assuetum inanibus, acriter arguebat, taciturnitatem modestam, et puri cordis affirmans custodiam, et non modicam esse virtutem, pro eo quod mors et vita fere dicuntur in manibus linguæ non tam ratione gustus, quàm ratione loquelæ.*

Quæres secundo quæ sit *manus linguæ*, continens in se mortem et vitam.

Primo, Salonius per *manum linguæ* ipsos sermones accipit: quoniam unusquisque, inquit, ex verbis suis condemnabitur, aut ex verbis suis justificabitur. *Cur*, inquit, *dicitur habere manus lingua, cum manus habere non possit?* Resp. *Metaphorice dictum est, id est per translationem, quemadmodum venti dicuntur habere pennas. Manus enim linguæ ipsa verba sunt, quibus aut bene loquendo meretur vitam, aut male loquendo meretur mortem. Aliter, per manus sæpe in Scripturis sacris opera designantur, ut illud: Labores manuum tuarum quia manducabis. In manibus linguæ dicit, id est in operibus. Opera enim linguæ sunt colloquia bona vel mala, ex quibus mors nascitur aut vita.*

Secundo, alii per *manum* accipiunt periculum, q. d. Mors et vita est in manibus linguæ, id est periclitatur in lingua, adeo fragili, volubili et labili. Simili enim phrasi, ait Psaltes psal. 118: *Anima mea in manibus meis semper*, q. d. Anima, id est vita mea, in summo versatur discrimine, perinde ac si eam manu gestarem, cuivis obvio, etiam hosti eam petenti offerendam, ut eam ad libitum mihi auferat et adimat. Unde Chald. vertit: *Anima mea periclitatur, ac si in superficie manus meæ esset.* Et Jephte ait, Judicum 12. 3: *Posui animam meam in manibus meis*, id est vitam meam certo periculo, ut mihi auferretur, exposui. Sic et hîc vita et mors dicuntur esse in manu linguæ, ut, quoties illa se movet et volvitur, vita et mors in ea volvi et periclitari videantur.

Tertio, proprie et genuine Auctor Catenæ Græcorum, Rabbini, ut passim Latini et Græci, per manum accipiunt jus, facultatem et potestatem, q. d. In potestate et arbitrio linguæ est, sibi aliisque vel vitam vel mortem, prout illi libuerit, afferre: quare tanta est linguæ dictio, jus et potestas, ut pro libito mortem vel vitam non tantum sibi, sed et aliis irroget. Lingua ergo habet quasi vitæ necisque in omnes imperium. Ita videmus duas testium linguas in judicio vel absolvere vel damnare reum, itaque illi vel vitam vel mortem inferre. Hoc est linguæ regnum, amplum utique et vastum. Unde Auctor Catenæ Græcorum vertit: *Mors et vita in manu et potestate linguæ sunt sita; quotquot dominantur illius, fructus ejus comedent.*

Symbolice, Hugo per *manum linguæ* accipit operationem, et opera linguæ, id est verbis respondentia: *Mors et vita in manu linguæ: In sermonis*, inquit, *operatione mors dæmonum, et vita fidelium; nam si prædicatores manum ori adjungerent, id est facerent quod docerent; peccatores jam emortui redivivi exsurgerent, et dæmones ex adverso velut emortui tabescerent.*

Qui diligunt eam, comedent fructus ejus.] Primo, Vatablus hæc de lingua tam mala, quàm bona accipit, q. d. Linguaces qui amant gaudentque garrire, ac proclives sunt ad loquendum, hi edere solent fructus ex sermone vel bono, vel malo manantes, uti dixi versu præcedenti.

Melius alii hanc partem arctant ad linguam bonam, q. d. Qui diligunt se suamque linguam, ideoque ejus volubilitatem frenant, ac sermones suos prudenter moderantur; hi *comedent fructus ejus*, id est bonæ et prudentis suæ elocutionis copiosum fructum et præmia referent. Unde Septuag. vertunt: κρατουντες, id est, *qui continent, coercent, dominantur linguæ suæ, fructibus ejus vescentur.* Et R. Salomon sic explicat: *Qui linguam suam amat divinisque laudibus assuescit, illius fructibus vescitur, dum adhuc vitæ carcere cohibetur.* Quisquis enim de Deo loquitur, sanctitatem et vitam, imo divinitatem aliis inhalat, juxta illud S. Dionysii de Cœlesti hierarchia, c. 2, ad Timotheum: *Tu autem, ô fili, divina dicendo divinus efficere*, et alios divinos effice.

22. Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum, et hauriet jucunditatem a Domino.] Hebr. *Et educet à Domino beneplacitum* vel *benevolentiam;* Aquila, Syrus et Theodot. ευδοκιαν, id est *gratiam, beneplacitum;* Septuag. *Qui invenit mulierem bonam, invenit* χαριτας, id est *gratias; et accepit à Deo hilaritatem;* Chald. *Qui invenit mulierem, invenit bonum, et suscipit voluntatem suam à Deo.* Τὸ *bonam* non est in Hebræo, sed subintelligitur; includitur enim in voce אשה *isscha*, id est mulier, sive uxor non quælibet, sed virilis, sive virago: ab איש *is* enim, id est vir, dicitur אשה *isscha*, quasi vira seu virago, Genes. 2. 23. Unde Scholiast. vertit: *qui invenit uxorem utilem*, qualem describit Salomon cap. 31. Bona ergo mulier hîc vocatur non tantum casta, fida, mansueta et obediens, sed et *virilis*, id est sedula, strenua, industria in alenda et regenda familia.

Verbum *invenit* significat rem raram esse mulierem bonam, puta viraginem, ac proinde magno studio et cura vestigandam. Multi enim quærunt uxorem pulchram, alii nobilem, alii opulentam, pauci bonam et virilem, quod tamen præcipue quærendum est, et paucis ob-

tingit. Mulier enim, natura sua fragilis, est cupida, pigra, dicax, procax, fallax, maligna, adeo ut Ecclesiastic. cap. 25. 26. dicat : *Brevis omnis malitia super malitiam mulieris.* Celebre est illud Socratis dicentis tria se mala assecutum : Grammaticam, paupertatem et perniciosam uxorem : duo priora se jam effugisse, tertium effugere non posse. Ita Antonius in Melissa parte 2. serm. 34. Et illud Menandri : *Uxor est malum necessarium*; secundo, τὸ *invenit* notat fortuitum quid esse uxorem bonam; quæ enim certo consilio nanciscimur, dicimur sumere vel accipere; quæ vero fortuito obveniunt, invenire; præsertim quia mulieres omnes, antequam in uxores ducantur, ostendunt se bonas, generosas et amabiles, teguntque suas iras, cupiditates, otia et vitia : at, postquam ductæ sunt, ea exerunt. Quare si quis in bonam incidat, fortunam bonam nactus est; tertio, τὸ *invenit* innuit bonam mulierem esse sortem bonam, quam Deus pro libito dat cui vult; Deus enim cuique suam sortem et fortunam dispensat et admetitur. Quare à Deo cuique uxorem ducere volenti, sortem hanc bonam assidue postulandam esse. Nam, ut ait Ecclesiast. c. 26. 3 : *Pars bona mulier bona; in parte timentium Deum, dabitur viro pro factis bonis.*

Nota τὸ *invenit bonum*, scilicet singulare, rarum et eximium; bona enim mulier pacem, amorem et fidem colit cum marito, familiam provide et frugaliter administrat, proles honeste probeque educat, adeoque ab ipsa pendet familiæ totius concordia, prosperitas et salus. Unde Septuag. vertunt : *Invenit charites*, id est, *gratias*, hoc est copiam gratiarum. Unde Homerus, teste Seneca, lib. 1. de Benef. cap. 3, charitem unam conjugio copulavit, quasi conjugio præsidentem, eamque vocavit *Pasitheam*, id est omnem deam, quod omnium deorum et dearum dona confluant in matrimonium, ubi vir bonus et uxor bona in unum conspirant. Rursum *invenit Charites*, quas Gentiles dixerunt esse tres et Horarum sorores, quod tres temporis differentias complectantur, nimirum bona uxor stabilem affert marito gratiam et amorem, qui nullo tempore vel casu languescit, sed tempore durat et fervet. Porro Auctor Catenæ Græcorum : *Gratias hic vocat*, ait, *progressus quos facit, bonasque familiæ quam curat actiones.* Gratiæ ergo quas in familiam inducit bona uxor sunt incrementa opum, annonæ, pacis, concordiæ, probitatis et virtutum omnium, adeoque omnis lætitiæ et jucunditatis. Unde recte dixit Plutarchus gratiam esse matrem jucunditatis. Exempla mulierum bonarum suggerit Plutarchus, lib. de Virtutibus mulierum. Huc facit quod uxor bona et proba sæpe bonum et probum efficiat virum, juxta illud S. Pauli, 1. Corinth. 7 : *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem.* Causam dat S. Chrysostomus, homilia 6. in Joannem : *Nihil*, ait, *potentius muliere bona ad instruendum et informandum virum, quodcumque voluerit; neque tam leviter amicos, neque magistros, neque principes patietur ut conjugem admonentem atque consulentem. Habet enim voluptatem quamdam admonitio uxoria, cum plurimum amet, cui consulit. Multos possum afferre viros asperos et immites, per uxorem mites redditos et mansuetos; ipsa enim mensa, lecto, filiorum communicatione, dicendis, tacendis, ingressu, auditu, exitu et aliis pluribus cum marito communicans, et, ut corpus capiti conjuncta, si prudens erit et diligens, omnes vincet.*

Sic S. Cæcilia convertit Valerianum sponsum, Clotildis Clodovæum, S. Helena Constantium patrem Constantini Magni, etc. Huc facit illud Euripidis apud Stobæum serm. 65 :

> Domiperdam enim virum prohibet uxor
> Bona, ei conjuncta, et servat domum.

Salomonem secutus Siracides multa in hanc sententiam congerit Eccl. 26. v. 1. 2. 3. 16. 18. 19.

Mystice, R. Levi per uxorem bonam accipit sensum obedientem rationi, id est marito; quod summum est hominis bonum : *Cujus*, ait, *facultates animi ita in ordinem redactæ sunt, ut subjectæ principibus serviant, easque amore complectantur, cum nimirum menti omni conatu suam operam præstent, hic bonum adeptus est; ita enim perfectam viri absolutionem consequetur, et quæ cupiebat, obtinebit à Deo, singulari providentia hujusmodi viri rebus consulente.*

Et hauriet jucunditatem a Domino.] Noster legit ויפק *veiaphec*, id est *et hauriet*, jam alio puncto per *vau* conversivum legunt ויפק *vaiaphec*, id est *et hausit;* utrumque verum, et eodem redit, q. d. Qui invenit uxorem bonam per eam hausit, haurit, et continue jugiterque hauriet omne beneplacitum, ut habent Hebræa, id est, omne bonum desiderabile, omnem gratiam, indeque omnem felicitatem et jucunditatem à Domino, ut sibi videatur esse in paradiso, agereque vitam Adami et Evæ primorum conjugum in statu innocentiæ. Addit τὸ *à Domino*, ut significet primo bonam uxorem esse singulare Dei donum; secundo, Deum per bonam uxorem quasi per instrumentum et canalem, fontem bonorum et gratiarum in maritum et familiam emanare.

Mystice, hæc adaptes B. Virgini; ipsa enim omne bonum invexit non tantum in familiam Josephi, sed et in universam Ecclesiam totumque orbem, tum per se, tum per filium suum Christum. Unde de ea vere cecinit Poeta :

> Nec genitrice tua (ô *Christe*) fecundior ulla parentum;
> Tot bona partum quæ dedit una suum.

Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum (Septuag. *bona*, scilicet omnia jam dicta); qui autem tenet adulteram, stultus est et impius.] Hic versus non est in Hebræo, nec in Latinis Complut.; transcriptus est ex Septuag. qui illum è priori versu per necessariam consequentiam elicuerunt. Si enim mulier bona est bonum viri et familiæ, ergo qui ejicit eam, ejicit à se et à familia bonum : *Qui autem tenet adulteram, stultus est et impius; stultus*, quia stolide adulterium uxoris vel non advertit, vel patitur et dissimulat cum gravi nominis sui infamia, ac prolium injuria et damno. *Impius*, quia adulterium uxoris eam retinendo probare et fovere videtur, itaque matrimonii sanctitatem sacrilege violat. Hoc maxime verum, cum maritus adulteram tenet, dando ei facultatem impure vivendi, vel ut ejus incontinentiæ satisfaciat, vel ut ejus prostitutione quæstum captet, quod est lenocinium; talis enim est leno et adulter uxoris suæ. Mulieri bonæ et virili opponit adulteram, quia adulterium mala omnia secum vehit. Adultera enim est impudens, infamis, litigiosa, superba, prodiga, opesque mariti cum adulteris prodigit et consumit; de-

nique maritum, proles et se ipsam evertit.

Hinc patet hanc Salomonis sanctionem de dimittenda adultera non tantum esse consilii, sed et præcepti; maritus enim, hoc transgrediens et adulteram retinens, vocatur hoc loco non tantum stultus, sed et *impius*, et, ut S. Chrysost. legit, *injustus*. Rationem dat sanctus Chrysost. hom. 22. ex variis in Matth. locis: *Non ergo*, ait, *qui dimittit mœchatur, sed qui alteram ducit; imo autem sicut crudelis est, atque iniquus qui castam dimittit: sic etiam fatuus est atque injustus, qui retinet meretricem; nam patronus turpitudinis est, qui crimen celat uxoris.* Et S. Hieron. in illud Matth. cap. 19: *Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob causam fornicationis, et aliam duxerit, mœchatur. Sola fornicatio*, ait, *est quæ uxoris vincat affectum, imo cum illa unam carnem in aliam diviserit, et se fornicatione separaverit à marito, non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente Scriptura: Qui tenet adulteram, stultus atque impius est.* Quæ verba translata sunt in Jus Canon. et habentur 32. qu. 1. cap. 2: *Dixit Dominus.* Et S. Isidor. lib. de Officio Eccles. cap. 19. ait: *Solum, ut ait S. Hieron. adulterium est quod uxoris vincat affectum, imo cum illa unam carnem in aliam diviserit, et se fornicatione separaverit à marito, non debet teneri*, etc. Accedit quod maritus, retinens adulteram, det scandalum toti civitati vel reipubl. Quocirca mollis et effeminata fuit vox M. Antonini Imp. qua hortantibus amicis ut Faustinam adulteram repudiaret, si nollet occidere, respondit: *Si uxorem dimittimus, reddamus et dotem.* Dotis nomine signans imperium, quod à socero, volente Adriano Imp. adoptatus acceperat: ita Julius Capitolinus in Vita ejus. Intellige hæc de adultera impœnitente, et in adulterio perseverante. Nam si pœnitentem Magdalenam suscepit Christus, cur et suam non recipiat maritus? Etsi enim rigido jure eam ream mortis peragere queat, tamen clementius et Christianæ pietati conformius faciet, si ei noxam condonet. Ita S. August. lib. 2. ad Pollent. de Adulter. conjug. cap. 6.

Mystice, Auctor Catenæ Græc. per adulteram accipit erroneam doctrinam, qualis est astrologorum judiciariorum, magorum, hæreticorum, item malitiam et improbitatem. Hæc enim dimittenda proculque arcenda sunt.

23. Cum obsecrationibus loquitur pauper, et dives effabitur rigide.] Hebr. *Obsecrationes loquitur pauper, et dives respondebit fortia*, id est *dura;* Chald. *Deprecationes* vel *preces loquitur pauper;* Syrus: *Mollia loquitur et lenia verba;* R. Salomon: *Pauper loquitur supplex, licet dives dura respondeat;* Aben Ezra: *Cum aliquid à divite pauper postulare vult, simplici sermone utitur, dives respondet sæva rigidaque verba.* Primo igitur et proprie, hæc gnome spectat ad pauperes, qui suppliciter quid postulant à divitibus, qui præ avaritia vel fastu iis tumida et dura respondent, ut habent Hebræa; paupertas enim facit humilem et supplicem; divitiæ vero faciunt superbum et rigidum. Secundo, generalius eam extendas ad pauperes et divites non inter se, sed cum aliis quibuslibet colloquentes. Pauper enim, utpote egens et inops, ubique timidus timide et suppliciter loquitur; dives vero opibus abundans et præfidens, ubique tumidus spirat fastum; quare imperiose agit et loquitur. Nam, ut ait August.: *Pomo innascitur vermis; vermis divitiarum est superbia.* Porro R. Levi censet hæc dici ad paupertatis et humilitatis commendationem, quod humili suo sermone omnium gratiam emereatur, atque ad divitiarum et superbiæ detestationem, quod duris responsis omnes à se avertat et irritet.

Denique Beda hanc gnomen extendit ad pauperes et divites, cum Deum orant et alloquuntur: pauper enim supplex petit à Deo sibi fieri gratiam; dives vero rigide postulat quasi jure sibi debitum, uti Publicanus pauper meritis orabat dicens: *Deus, propitius esto mihi peccatori;* Pharisæus vero virtutibus se divitem æstimans: *Gratias*, ait, *tibi ago, Domine, quia non sum sicut cæteri*, etc. Lucæ 18: *Humiles spiritu*, ait Beda, *humiliter Deum adorant, ut Evangelicus ille Publicanus; superbi merita sua jactant, ut Pharisæus.*

Salomonem secutus Siracides Eccl. 13. 4: *Dives*, ait, *injuste egit, et fremet; pauper autem læsus tacebit.* Vide ibi dicta. Sententia ergo hæc taxat divitum duritiem; pauperes vero solatur et monet, ut eam simili sermone leniant, itaque ab eis impetrent quod postulant. Nec mirentur patentque id quasi novum vel rarum sibi solis fieri, cum hic sit communis mos divitum divitiis quasi innatus, ex eisque naturaliter quasi resultans, sicut ex tonitruo resultant et dissiliunt sæva fulmina: *Obsecrationes* ergo *loquitur pauper*, q. d. Quidquid pauper loquitur, ita modeste, exiliter, humiliter loquitur, ut non tam verba quàm obsecrationes promere, nec tam loqui quàm obsecrare videatur. Igitur pauper loquitur mellea; at dives dura et saxea verba respondet, ut non tam verba loqui quàm lapides et adamantes, imo tonitrua et fulmina vomere et jaculari videatur.

24. Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater.] Hebr. *Vir amicorum ad amandum* (vel potius, ait Baynus, *ad amicandum* scilicet aptus factusque est, nimirum *proclivis ut amicitiam exerceat, seseque præbeat amicum* (*et est amans adhærens præ fratre*, vel *magis quàm frater.* Unde in Vulgata *pro vir amabilis*, Compl. et alii multi legunt, *vir amicabilis;* idque paulo significantius est, magisque respondet Hebræo, et Septuag. qui vertunt: *Vir amicorum ad amicitiam, et est adhærens super fratrem;* id est, ut clare vertit Auctor Catenæ Græc. *Vir ad amicitiam propensus constantius colet amicitiam quàm frater.* Jam

Primo, Chald. sic vertit et exponit: *Sunt socii qui associantur, et est amicus magis adhærens quàm frater;* et Syrus: *Sunt amici qui sunt amici, et est amicus qui magis adhæret quàm frater*, q. d. Multi sunt socii et amici; at singularis amicus et socius est qui magis amat et juvat quàm frater.

Secundo, Tigurina vertit: *Vir aptus amicitiæ, et cui cordi est amicitiam colere, plus amat et firmius adhæret quàm frater.*

Tertio, Vatablus: *Vir amicorum* (supple *par est*) *ut præstet se amicum, cum sit qui diligit, conjunctior fratre, id est, vir qui multos habet amicos, debet se illis præstare amicum, ut eos in amicitia retineat; nam amici superant fratres amicitia.*

Quarto, R. Salomon, q. d. Cum quis sibi amicos assidue conciliat, forte tempus erit,

quo iis indigeat; qui quidem præsto erunt, magisque opitulabuntur quàm fratres.

Quinto, Aben Ezra, q. d. Vir amicitiæ amicos amore complectetur, ut secum amicitiam ineant et associentur; nam amicorum aliqui majori necessitudine obstringuntur quàm frater.

Hæc omnia fere eòdem redeunt. Sensus ergo est, q. d.: *Vir amabilis* vel *amicabilis*; Hebr. *Vir amicorum*, id est, vir amans et studiosus amicitiæ, qui vel à natura vel à virtute natus et factus videtur esse ad societatem et amicitiam, qui totus videtur esse amor, benevolentia et beneficentia, hic utique magis amicus erit; Hebr. *magis amans erit*, magis diliget, magis opitulabitur quàm frater. To ergo *amabilis* non tantum passive, sed et active accipitur, q. d. qui amatur, qui amat, ac suis officiis sibi devincit et amicat omnes. Ratio à priori est, quod sicut caloris proprium est calefacere, sic amicitiæ et amoris proprium sit amare, ac beneficentiæ benefacere. Quare amicus, conflatus ex amore et beneficentia, non poterit non amare et benefacere, cum sæpe consanguineorum et *fratrum quoque gratia rara* sit, ut ait Poeta. Hi enim sæpe se suaque magis spectant commoda quàm fratrum.

Significat ergo hæc gnome vim veræ amicitiæ non cujuslibet, sed singularis et eminentis atque amici qui totus benevolus et officiosus est (ut notarunt Chald. Syrus et Aben Ezra), quod is in amore et officiis sæpe æquet vel superet fratres, ac proinde magnopere talem amicitiam quærendam esse, ambiendam, colendam, omnibusque modis conservandam. Potest quoque *vir amicorum* accipi vir, qui omnes amicare multosque sibi amicos facere satagit.

Talis amicus, imo amicorum rex et princeps nobis est Christus, qui se totum amicis, imo inimicis, ut eos Deo et sibi amicos efficeret, impendit et expendit, de quo proinde canit Ecclesia:

Se nascens dedit socium,
Convescens in edulium,
Se moriens in pretium,
Se regnans dat in præmium.

Si ergo verum amicum quæris, Christum quære, qui omnibus deserentibus te non deseret, nec in vita, nec in morte, nec in tempore, nec in æternitate; sed ubique et semper tibi aderit, teque omni bono, omni gratia et gloria cumulabit. Quàm bene sapiebat anima quæ dicebat: *Mens mea in Christo fundata est et solidata!* Christus ergo est vir amorum, quia vir dolorum; quia sine dolore non vivitur in amore: *In pace* ergo *in idipsum dormiam et requiescam.*

Salomonen secuti sunt Philosophi. Gnome est Menandri: *Fratres, puta veros amicos.* Zeno, interrogatus *quis esset amicus*, respondit: *Alter ego*, quod citans Aristot. lib. Magnor. Moral. *Est enim*, ait, *ut dicere solemus, amicus alter ego.* Idem habet Cicero lib. de Amicit. Et S. Hier. ad S. August. ait *cum amico quasi cum altero se esse loquendum.* Unde Pythagoras, teste Cicerone loco jam citato de Amicitia, *effici volebat, ut unus fiat ex pluribus.* Igitur affectionem fraternam, quæ post parentes maxima est, æquat aut superat amicitia; est enim amicitia velut quædam fraternitas. Unde Valerius Maximus, lib. 4. cap. 7. initio: *Contemplemur*, ait, *nunc amicitiæ vinculum potens et prævalidum, neque ulla ex parte sanguinis viribus inferius, hoc etiam certius et exploratius, quia illud nascendi sors, fortuitum opus; hoc uniuscujusque solido judicio incoacta voluntas contrahit. Itaque celerius est sine reprehensione propinquum accersere, quam amicum; quia altera direptio iniquitatis, altera utique levitatis crimini subjecta est. Cum enim deserta sit futura vita hominis, nullius amicitiæ cincta præsidio, tam necessarium subsidium temere assumi non debet: semel autem rectum apprehensum sperni non convenit.* Ac mox exemplum dat Pyladem et Orestem, quorum alter pro altero mori voluit. Unde illud:

Ut præstem Pyladem, aliquis mihi præstet Orestem.
Hoc non fit verbis, Marce, ut ameris, ama.

Talia plura amicorum paria recenset Plutarchus lib. de Amicorum multitudine, ut Theseum et Pirithoum, Achillem et Patroclum, Pythiam et Damonem, Epaminondam et Pelopidam; tales fuere Nisus et Euryalus apud Virgil. Æneid. 9. Apud Hebræos similes fuere David et Jonathas; apud Græcos, S. Basilius et Nazianzenus.

Quærit S. Thomas 2. 2. qu. 26. art. 8. utrum sanguine conjuncti juxta ordinem charitatis magis amandi sint quam cæteri quavis alia ratione, ut amicitia vel militia, devincti; ac respondet affirmative, eo quod amicitia consanguineorum sit naturalis et intima: nam radicaliter fundatur in conjunctione naturalis originis, cum amicitia civium fundetur tantum in communione civili, et amicitia commilitantium in communicatione bellica. Objicit deinde hanc gnomen Salomonis: *Vir amicabilis ad societatem magis erit amicus quam frater;* ac respondet: *Quod quia amicitia sociorum propria electione contrahitur in his quæ sub nostra electione cadunt, puta in agendis, præponderat hæc dilectio dilectioni consanguineorum, ut scilicet magis cum illis consentiamus in agendis. Amicitia tamen consanguineorum est stabilior, utpote naturalior existens, et prævalet in his quæ ad naturam spectant; unde magis eis tenemur in provisione necessariorum.* Ubi Franc. Suarez, secutus Francisc. de Victoria, docet posse esse tanta amici in amicum beneficia, ut liceat eum magis amare quam proprium patrem, à quo genitus est, vitamque accepit. Verum hìc cavenda invidia, ne frater, vel pater videns sibi præferri amicum, ei invideat. Unde Hesiodus:

Æqualem fratri caveat fecisse sodalem.

Modum quo hac in re invidia caveri queat docet Plutarchus tract. de Fraterno amore sub finem. Salomonem de more secutus Siracides Eccli. 6. 11: *Amicus*, ait, *si permanserit fixus, erit tibi quasi coæqualis;* et v. 15: *Amico fideli nulla est comparatio*, etc. Vide ibi dicta.

Mystice Beda: Vir amabilis ad societatem, inquit, est populus Gentium, qui Christo et Apostolis credidit, et fidus constansque usque ad mortem et martyria adhæsit præ fratre, id est præ populo Judæorum, qui fuit cognatus et frater Christi secundùm carnem; sed incredulus et rebellis, Christum cum Apostolis persecutus est usque ad necem.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PAUPER AMBULANS IN SIMPLICITATE PRÆSTAT DIVITI INSIPIENTI; DIVITIÆ ADDUNT AMICOS; NON DECENT STULTUM DELICIÆ; DOCTRINA PER PATIENTIAM PROBATUR; IRA ET HILARITAS REGIS; MULIER LITIGIOSA; UXOR PRUDENS DONUM EST DEI; PIGRITIA PARIT SOPOREM ET FAMEM; CUSTODIENS LEGEM CUSTODIT ANIMAM; FOENERATUR DEO QUI MISERETUR PAUPERIS; ERUDIENDI SUNT FILII; AUDIENDA CONSILIA; PAUPER PRÆSTAT MENDACI; TIMOR DOMINI PARIT VITAM; PIGER TORPET; FLAGELLATIONE IMPII SAPIT PIUS; AFFLIGENS PATREM, INFELIX; TESTIS INIQUUS RIDET JUSTITIAM; IRRISORIBUS PARATA SUPPLICIA.

1. MELIOR est pauper, qui ambulat in simplicitate sua, quam dives torquens
labia sua, et insipiens. 2. Ubi non est scientia animæ, non est bonum:
et qui festinus est pedibus, offendet. 3. Stultitia hominis supplantat gressus
ejus, et contra Deum fervet animo suo. 4. Divitiæ addunt amicos pluri-
mos: à paupere autem et hi, quos habuit, separantur. 5. Testis falsus
non erit impunitus: et qui mendacia loquitur, non effugiet. 6. Multi co-
lunt personam potentis, et amici sunt dona tribuentis. 7. Fratres hominis
pauperis oderunt eum: insuper et amici procul recesserunt ab eo. 8. Qui tantum verba secta-
tur, nihil habebit: qui autem possessor est mentis, diligit animam suam, et custos prudentiæ
inveniet bona. 9. Falsus testis non erit impunitus, et qui loquitur mendacia peribit. 10. Non
decent stultum deliciæ: nec servum dominari principibus. 11. Doctrina viri per patientiam nos-
citur, et gloria ejus est iniqua prætergredi. 12. Sicut fremitus leonis, ita et regis ira: et sicut
ros super herbam, ita et hilaritas ejus. 13. Dolor patris, filius stultus: et tecta jugiter perstil-
lantia, litigiosa mulier. 14. Domus et divitiæ dantur à parentibus: à Domino autem proprie
uxor prudens. 15. Pigredo immittit soporem, et anima dissoluta esuriet. 16. Qui custodit
mandatum, custodit animam suam: qui autem negligit viam suam, mortificabitur. 17. Fœne-
ratur Domino, qui miseretur pauperis; et vicissitudinem suam reddet ei. 18. Erudi filium tuum,
ne desperes: ad interfectionem autem ejus ne ponas animam tuam. 19. Qui impatiens est,
sustinebit damnum: et cum rapuerit, aliud apponet. 20. Audi consilium, et suscipe disciplinam,
ut sis sapiens in novissimis tuis. 21. Multæ cogitationes in corde viri: voluntas autem Domini
permanebit. 22. Homo indigens misericors est, et melior est pauper quam vir mendax.
23. Timor Domini ad vitam, et in plenitudine commorabitur absque visitatione pessima.
24. Abscondit piger manum suam sub ascella, nec ad os suum applicat eam. 25. Pestilente
flagellato stultus sapientior erit; si autem corripueris sapientem, intelliget disciplinam. 26. Qui
affligit patrem, et fugat matrem, ignominiosus est et infelix. 27. Non cesses, fili, audire doctrinam,
nec ignores sermones scientiæ. 28. Testis iniquus deridet judicium, et os impiorum devorat
iniquitatem. 29. Parata sunt derisoribus judicia, et mallei percutientes stultorum cor-
poribus.

1. MELIOR EST PAUPER, QUI AMBULAT IN SIMPLICITATE (Syrus, *in innocentia*) SUA, QUAM DIVES TORQUENS LABIA SUA, ET INSIPIENS.] *Melior*, tum ethice, id est justior, innocentior, sanctior; tum physice, id est præstantior, quia quietior et sapientior. Pro *in simplicitate sua*, hebr. est בתמו *betummo*, id est *integritate* vel *perfectione sua*. Sic sæpe alibi תם *tam*, id est simplex, vocatur vir sincerus, doli malique expers, integer et perfectus, ut cum Job vocatur *vir simplex et rectus*, id est perfectus, Job. 1. 1. Pro *torquens*, hebr. est עקש *ickes*, id est pervertens, depravans. Unde Septuag. vertunt στρεβλὸς, id est *tortuosus*, qualis est vafer et astutus. Igitur Septuag. Com-

plut. (nam in Romanis hic versus et duo sequentes desiderantur) sic habent: *Melior est mendicus ambulans in simlicitate sua, quàm perversus labiis suis, et ipse stultus;* Pagnin. *quàm perversus propter labia sua, qui est stultus;* Vatabl. *quàm qui prava labia habet, et stultus est;* Syrus, *quam stultus, cujus viæ pravæ sunt;* Chald. *quàm ille qui pervertit vias suas; ipse est stultus.* Vox enim *dives* non est in Hebræo, nec in Græco Complut. unde nonnulli codices, ac ex iis Jansenius eam à textu Latino expungit, sicque explicat, quasi pauper non opponatur diviti, sed torquenti labia sua, qui est stultus, q. d. Melior est paupertas quàm stultitia; quia paupertas consistit et facile associatur cum sapientia et integritate vitæ: contorsio vero, id est depravatio labiorum, cum ea consistere nequit, sed est insipientia et pravitas. Nam contorquens labia est is qui non sincere agit, sed qerba componit fallacia, quibus decipiat, cum aliud corde gerat, aliud ore promat. Melior est ergo pauper, qui simpliciter et innocenter vivit, quàm contorquens labia, qui plenus est dolo: hic enim hominem dolosum et perversum efficit. Verum Auctor Catenæ Græc. Beda et Codices Romæ emendati legunt τὸ *dives*: sic enim clara est antithesis inter divitem, sed simplicem et sincerum, ac divitem, sed depravantem sermones, et dolosum.

Sensus ergo est, q. d. Melior est pauper doli expers, ac candide, innocenter integreque vivens, quàm dives versutus, qui suis dolis, artibus et fraudibus magnas sibi parat opes: hic e nim est insipiens, id est impius; pauper vero est sapiens, id est probus et pius. Nam τὸ *et insipiens* non connexionem, quasi possit esse contorquens vel depravans labia, qui non sit insipiens (hoc enim falsum est); sed causam significat, q. d. Melior est pauper simplex divite torquente labia, quia scilicet labia componit et torquet ad decipiendum; *et*, id est *quia*, hic est insipiens, id est impius. Innuit Salomon paupertati cognatam esse sapientiam, id est simplicitatem, innocentiam, sanctitatem; opibus vero cognatam esse insipientiam, id est fraudes usuras, injustitiam, pravitatem, juxta illud *Omnis dives aut iniquus, aut iniqui hæres.*

Ratio ergo à priori, cur pauper simplex præstet diviti doloso, est quod simplicitas et innocentia, quam affert paupertas, præstet dolo et pravitate, quam affert cupiditas opum: illa enim est veritas, veraque et mera sapientia; hæc vanitas est, vanaque et mera insipientia: illa enim ducit ad felicitatem cœlestem, hæc ad ignes gehennæ. Unde Aben Ezra sic exponit, q. d. Vir integer melior est perverso, qui sermones suos pervertit. Sic et R. Levi.

Exemplum hujus rei est in S. Francisco, qui pauper fuit non tantum censu, sed et sensu ac spiritu, hoc est amator mirus paupertatis Evangelicæ, ideoque per eam ad magnam simplicitatem et sanctitatem pervenit. Hic enim sapientior, melior, sanctior, Deo et mundo gratior et honoratior fuit, quàm omnes divites dolosi et versuti. Idem dicas de quibuslibet Religiosis paupertatem professis et colentibus. Rursum exempla hujus sententiæ sunt in pauperibus opificibus et mercatoribus, qui, quia candide justeque juxta conscientiam operantur et negotiantur, hinc parum lucrantur: hi enim in sua innocenti pauperie præstant divitibus, qui per dolos et fraudes se in immensum locupletant. Illi enim habent bonam conscientiam, ideoque justitiam, pacem, gaudium et spem vitæ æternæ: hi vero malam habent conscientiam, ideoque injustitiam, turbationes, mœrores, ac de sua salute desperant. Nam ut ait Apost. 1. Timoth. 6. 9: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas.*

Mystice Beda: *Melior*, ait, *est simplex auditor verbi Dei, si ea quæ intelligere in Scripturis potuit, operando perficit, quàm eruditus quisque, si in illis, quæ acute intellexit, ad hæresim prædicandam labia retorquet.*

2. UBI NON EST SCIENTIA ANIMÆ, NON EST BONUM: ET QUI FESTINUS EST PEDIBUS, OFFENDET.] Chald. et Syrus: *Qui festinus est pedibus in malum, peccat;* Aben Ezra: *Qui ad rapinam festinat, piaculi noxam subit.* Est miosis: *Non est bonum*, id est, est malum, imo pessimum, τὸ *animæ* potest referri vel ad τὸ *scientia*, ut comma ponatur post *animæ*, uti ponunt Romani, vel ad τὸ *non est bonum*, q. d. Ubi non est scientia, ibi animæ non est bene, sed male. Unde Auctor Catenæ Græc. vertit: *Anima sapientia destituta non est bona*, id est, non est pulchra, non est bene instituta. Alius vertit: *Ne vita quidem sine scientia suavis est;* Tigur. *Neque bene habet animus imperitus, ut qui festinat et pedibus offendit*, quasi hic versus pertineat ad versum præced. ejusque det causam, q. d. Ideo præstat pauper simplex diviti perverso et insipiente, quia ubi non est scientia sive sapientia, ibi animus male habet: quia caret oculo et duce, ac proinde instar cæci festine ambulantis in saxa et scandala impingit et offendit. Vatablus vero per נפש *nephes*, id est animam, intelligens vim animalem et concupiscibilem sive desiderium, sic vertit et explicat: *Etiam absque prudentia desiderium res pessima est, et velox pedibus peccat; velox scilicet ad implendum desiderium suum.* q. d. Concupiscentia quæ non regitur à prudentia, res pessima est; quia velociter hominem trahit ad sui expletionem, cumque cæca sit, facile in scopulos impingit, hominemque in ruinam præcipitat.

Significat ergo Salomon proprium animæ bonum, et quasi peculium, esse scientiam: cætera enim bona, ut opes, honores, deliciæ animæ sunt extrinseca; scientia vero eidem est intrinseca; quare scientia est vitale bonum animæ (utpote vitalis ejus actio, cognitio et intellectio), cum cætera bona sint exanima et mortua. Unde R. Levi sic explicat, q. d. Cum quis peritia rerum spoliatus est, contingit ejus cupiditatem et libidinem in id ferri, quod honestum non sit; qui vero præceps cupiditatibus obsequitur, crimine se obstringit. Causam dat S. August. tract. de Vita beata: *Major*, ait, *ac miserabilior egestas non est, quàm egere sapientia; et qui non eget sapientia, nulla re omnino egere potest. Est ergo animi egestas nihil aliud quàm stultitia.* Et inferius: *Beatum esse nihil est aliud quàm non egere, hoc est esse sapientem. Sapientia enim nihil est aliud quàm modus animi, hoc est quo se animus liberat, ut neque excurrat in nimium, neque infra quàm plenum est coarctetur.* Additque sapientem, qui habet sapientiam, habere Deum, ideoque esse beatum. Verum Ro-

mani cæterique τὸ *animæ* combinant cum scientia; esto eòdem fere sensus redeat.

Quæritur ergo quænam sit *scientia animæ*. Primo, Chald. *scientiam animæ* accipit eam qua anima scit et cognoscit seipsum. Unde vertit: *Qui nescit animam suam, non est ei bonum.* Nam, ut ait Agapetus diaconus, Admonit. ad Justinianum imper. numer. 3: *Divinum documentum et potissimum nos homines, ut cognoscat se quisque, docemur. Qui enim seipsum cognovit, cognoscet Deum; Deum vero qui cognovit, assimilabitur Deo; assimilabitur autem Deo, qui dignus factus Deo est: dignus denique fit Deo, qui nihil indignum patrat Deo; sed qui ut cogitat quæ ipsius sunt, ita tam loquitur quæ cogitat, quam facit quæ loquitur.* Hinc illud templo Apollinis Delphici inscriptum velut oraculum: γνῶθι σεαυτόν, id est, *nosce teipsum*.

Secundo, alii *scientiam animæ* accipiunt pro scientia spiritus, quæ opponitur scientiæ et sapientiæ carnis, q. d. Qui sapit ea quæ sunt animæ et spiritus, non quæ carnis, hic ingens habet bonum; quia qui eo caret, cæcus est et exoculatus; unde instar cæci festinantis in saxa impinget. Nam, ut ait Apostolus, Rom. 8. 6: *Prudentia carnis mors est; prudentia autem spiritus vita et pax: quoniam sapientia carnis inimica est Deo; legi enim Dei non est subjecta.* Vide ibi dicta.

Tertio, alii τὸ *scientiam animæ* interpretantur eam quæ intimos animæ sinus, fundum, sensa, cogitationes, intentiones scrutatur, penetrat et pervidet; à bona enim volitione et intentione pendet tota operis bonitas. Unde S. Gregor. 19. Moral. cap. 8. moraliter explicans Cherubinos, quos Ezechiel, cap. 1, vidit tam intus quàm foris plenos oculis: *Hinc est*, ait, *quod animalia quæ per Prophetam videntur, in circuitu et intus plena oculis esse memorantur. Quisquis enim exteriora sua honeste disponit, sed interiora negligit, in circuitu oculos habet, sed intus non habet. Sancti vero omnes, quia et exteriora sua circumspiciunt, ut bona de se exempla fratribus præbeant; et interiora sua vigilanter attendunt, quia sese irreprobabiles interni judicis obtutibus parant; et in circuitu oculos et intus habere perhibentur, magisque se, quo Deo placeant, in sua interna componunt; sicut per Psalmistam quoque de sancta Ecclesia dicitur: Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus*, Psalm. 44. 14.

Quarto et genuine, *scientia animæ* est sapientia, prudentia et providentia, qua anima non solum præsentia, sed et præterita ac futura circumlustrat et prospicit, ut actiones suas ita honeste et perfecte componat, ut eas in judicio Christi, coram oculatissimis Christi oculis defendere et tueri possit, itaque ab eo bravio et gloriæ cœlesti adjudicari mereatur. Prudentia enim est oculus animæ, et qui ea pollet, prudenter videt, prævidet et providet, ubi figat actionis suæ gressus; quare secure incedit, perinde ut qui in tenebris præviam facem sequitur. Qui vero prudentia caret, velut cæcus in tenebris hujus vitæ ambulat et cespitat; quia quo cum rapit cæca concupiscentia, eo festinus sequitur: quare in multa scandala et scelera impingit, ac tandem in barathrum gehennæ præceps corruit. Scientia ergo animæ est prudentia, quæ consulit saluti animæ quæ prospicit ejus præmia et supplicia, ideoque hominem incitat ad bene vivendum, et ad fugiendum peccata; quam proinde Sapiens, cap. 9. 10, nuncupat *scientiam Sanctorum*; et Angelus, *prudentiam justorum*, Lucæ 1. 17: *Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* Matth. 16. 26. Quæ verba ponderans S. Chrys. Hom. 56. in Matth.: *Non*, ait, *aliam habes animam, quam possis pro anima tua dare. Nam pecuniam qui amisit, aliam pro amissa potest afferre: similiter qui ædes, qui servos, qui cætera hujusmodi amisit; animam vero si perdas, aliam pro ea dare nunquam poteris; sed si rex orbis atque dominus esses, si omnia quæ in orbe sunt, et ipsum orbem offerres, non poteris animam eruere unam.* Unde concludit: *Cæteris omnibus neglectis, omnem curam, omne studium, omnem operam tuam ad ipsam conferas. Noli igitur de alienis curare, et te ac tua negligere; quod plerique omnes nunc faciunt, his similes qui metallorum operi traditi sunt; nullum enim illi emolumentum, nullas opes inde consequuntur, sed magno periculo atque detrimento suo aliis laborant, nihil prorsus de sudore ac labore et morte, quam plerumque obeunt, ad fructum suum inde convertentes. Hos igitur plurimi nunc imitantur, qui non sibi, sed aliis divitias quærunt. Imo vero et his multo miseriores sumus; quoniam mors doloris finem illis, nobis autem quos gehenna exspectat, veræ afflictionis initium affert.*

Idem S. Chrysostomus, homilia 13. in epist. ad Romanos, docet animam tam sapienter et concinne debere vivere, et regere corpus, quàm sapienter et concinne citharœdus componit pulsatque citharam, et navarchus navim.

Mystice Beda: *Animæ quidem humanæ*, ait, *scientia vitæ cœlestis est necessaria; quia nimirum sine hac beata in perpetuum esse non potest; attamen qui effrenatis sensibus mentis plus appetit sapere quàm decet, plerumque offensionem hæreticæ stultitiæ temerarius incurrit. Quod in primis humani generis parentibus mystice signatum est, qui, dum appetitu scientiæ majoris vetitum contingere properabant, à statu beatitudinis, in qua conditi sunt, deviantes, in pœnam miseriæ et mortalitatis inciderunt.*

ET QUI FESTINUS EST PEDIBUS, OFFENDET.] Festinationem opponit scientiæ, id est prudentiæ; quia prudens lente progreditur ad opus (pedes enim sunt symbolum actionis et operis): prius enim considerat ejus rationem, qualitatem, modum, pericula, commoda, etc.; imprudens vero, hæc non considerans, temere properat ad opus, ideoque sese in pericula et damna tam culpæ quam pœnæ præcipitat. Sapiens ergo maturus est et lentus, insipiens vero festinus et præceps! unde illud vulgo tritum: *Festina lente;* et: *Canis festinans cæcos parit catulos.* Sapienter Plato in Politico: *Qui*, ait, *plus satis festinat initio, serius ad finem pervenit.* Idem, l. 7. de Republica: *Dum festino*, ait, *omnia celeriter percurrere, tardior sum.* S. August. contra Petilian. ait iis qui perturbatione aliqua festinant, accidere ut vestem, aut calceos perverse induant, quæ res postea moram afferat; idem usu venire his qui multa simul citoque agere conantur, neque quidquam assequuntur. Vide dicta ad illud c. 13. 11: *Substantia festinata minuetur.* Sane Augustus Cæsar, teste Suetonio in ejus Vita, cap. 25, dicere solebat *nihil minus duci perfecto convenire, quàm festinationem;* crebroque illud jactabat: *Sat cito, si sat bene.* In re bellica plus effecit Fabii cunc-

tatio, quàm M. Minutii præcipitatio; unde Ennius:

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Hanc gnomen apposito equi et bovis apologo, venustis parabolis coronato, graphice repræsentat Cyril. l. 1. Apolog. moral. cap. 12. cujus titulus: *In omnibus ordinata gravitate procede. Cum agiliter,* ait, *equus hinc inde discurreret, onustum bovem obvium habuit graviter incedentem. Cui dixit: Quid divisa est tibi ungula, cum sub tanto pondere magis tibi nunc esset soliditas opportuna? At ille respondit: Nimirum qui me condidit, hoc providit ut semper ita procedam, quo sub onere magis incedam ordinata gravitate. An ignoras quod sæpe perditio à pede celeri derivetur? Nam mortalia omnia plena sunt periculis; quare ubique oportet cum gravitate incedere, ut possis statuto pede uno, ubi ponendus sit alius, salubriter providere. Similiter tarda sapientia est hominibus: nam sensibus membrisque mortalibus aggravati, sapientiæ lumen absconditum, in altissimis situm, longis temporibus vix attingunt. Et ob hoc quanto maturius eam quærunt, tanto securius inveniunt. Nos vero, si gravitate tarda incedimus, moderatius laboramus, et hoc quod agimus, lucidius intuemur, et quiescente anima, cuncta melius judicamus. Nam et sapientia attingit à fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Quamobrem si cum tardite procedimus, velocius id quod intendimus, expedimus. Quia hoc modo lucerna prudentiæ ducimur, qua per directum veritatis amotis deviis, melius fini operis providemus.* Deinde idipsum similitudine cœlorum navis et imbris confirmat: *Nonne mutari cœlestis facies non videtur, et tamen rapidissima regularitate defertur? Repentinum sagax natura non patitur, et quæ subito ingruunt, plus confusa mentem subvertunt. Immoderato cursu nisi gravitate præpediatur navis, dissolvitur, et festinato partu fertur catulus natus cæcus. Moderatiori vero imbre tellus pinguis efficitur, et ordinato gressu non solum decentius, sed etiam salubrius grues incedunt. Tu autem, carissime, quia indivisa ungula velocior agitaris, sæpe lapsu confunderis, quo nimirum etiam immundum animal judicaris. Quo audito, recedens equus erubuit.*

3. Stultitia hominis supplantat gressus ejus; et contra Dominum fervet animo suo.] Septuag. *Imprudentia viri vastat vias ejus, Deum autem accusat corde suo;* Symmach. *Et contra Dominum irascitur cor ejus;* Chald. *Stultitia hominis instabilem facit viam ejus, et cor ejus murmurat;* Syrus, *conqueritur corde suo.* Pro *fervet* hebr. est verbum זעף *zaaph*, quod significat perturbari, jactari, æstuare; sicut fervet olla aquæ, dum vi ignis bullit; et sicut mare æstuat, dum ventis fluctibusque jactatur. Simili enim modo fluctibus passionum alternantium nunc iræ, nunc tristitiæ, nunc indignationis jactatur anima stulti, id est improbi; unde Aben Ezra explicat, q. d.: *Irascitur, tristatur, et cum vexatur, in Deo spem non collocat.*

Jam primo R. Salomon sic exponit, q. d. Ob crimina adversus vir premitur, cum præ sua dementia consuetudines suas pervertat, criminaque incurrat, quorum pœnas persolvat; cum vero calamitate vexatur, in Deum ira æstuat, et in divinum judicium machinationes molitur, ut constat de fratribus Joseph, qui aiebant: *Quidnam est hoc, quod fecit nobis Deus?* Sic R. Levi: Viri dementia efficitur, ut negotia male succedant; cum aliquid vehementer optarit, quod accommodata ratione illa non sit aggressus; et post hæc cum cogitata ex animi sententia non absolvuntur, in Deum ira effertur, à quo plectitur, ut arbitratur, cum animo destinata irrita sint, nec id à dementia sua comparatum fuisse animadvertit.

Stultitia hîc dupliciter capi potest: primo, proprie pro imprudentia; secundo, pro improbitate: sic enim hoc libro stultus passim vocatur improbus. Sensus ergo hic duplex est: primo, proprie, q. d. Cum homo imprudenter et stulte quid egit, indeque optato caret successu, imo in pericula et damna se conjecit; non accusat suam imprudentiam et stultitiam, sed eam transcribit in Deum, Deique providentiam accusat, quod non direxerit et fortunaverit actiones ejus, sed infelices sibi dederit sortes, casus et eventus. Sicut ergo mare, dum æstuat, videtur fluctus in cœlum attollere et jacere; sic stulti, dum ira æstuant, in cœlum os attollunt, ac murmura et blasphemias in Deum jaciunt, quod res suas non prosperarit. Est autem hæc insignis stultitia, eo quod contra Deum indignetur et insurgat, cui nulla in re nocere potest, et cujus manum justamque vindictam effugere nequit. Hoc proprie hîc intendit Salomon.

Secundo, q. d. *Stultitia*, id est impietas et improbitas, *hominis supplantat gressus ejus*, id est, adigit eum in scelera scelerumque pœnas; at ille hæc ipsa non suæ stultitiæ, id est improbitati (quæ vera et propria eorum est causa), sed Deo assignat; quare contra Deum murmurat, quod is sua providentia omnes causas ordinando ita eas disposuerit, ut ipsum illicerent in scelera scelerumque pœnas. Unde S. August. ep. 105. legit: *Insipientia viri violat vias ejus, Deum autem causatur in corde suo.* Ita Calvinus cum suis in Deum quasi primam causam rejicit omnia opera hominum tam mala quam bona. Et Melancthon sacrilege evomuit tam esse Dei opus proditionem Judæ, quàm vocationem Pauli, quod sub anathemate damnat Concil. Trident. sess. 6. can. 6. Idem fecere Philosophi, qui omnia tam bona quàm mala tribuerunt fato; fatum enim æstimarunt vel esse Deum, vel Dei providentiam, quos proinde refutat S. August. l. 5. de Civit. cap. 1, S. Chrysost. Orat. 3. de Provid. Lactantius, Justinus, Athenagoras et alii scribentes contra Gentiles. Idem faciunt rudes Christiani, quin et litterati, cum furiis iræ et impietatis aguntur. Tunc enim impius, ut ait Psaltes, ponit in cœlum os suum (*Posuerunt*, ait, *in cœlum os suum, et lingua eorum transivit in terra*, Psal. 72. 9.), Deumque probris et maledictis sacrilege lacessit. Quin et Adam post peccatum superbiens, culpam peccati assignans Evæ, tacite eamdem retorsit in Deum, dicens: *Mulier, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi*, Genes. 3. 12. Unde Nazianz. in Iambico de ira: *Vidi ipse*, ait, *saxa, pulverem et verba aspera qui jaceret in Deum.* Hæc est summa improbitatis, hic impietatis apex et culmen, ut mirum sit terram talibus non dehiscere vivosque absorbere, sicut vivos absorbuit Core, Dathan et Abiron contra Deum et Mosen murmurantes, numer. 16. Unde tales redarguens Ecclesiast. cap. 15. 11: *Non*

dixeris, ait, *per Deum abest; quæ enim odit ne feceris. Non dicas : Ille me implanavit. Non enim necessarii sunt ei homines impii. Omne execramentum erroris odit Dominus.* Vide ibi dicta.

Ratio à priori hujus sententiæ est ipsa indoles stultitiæ et improbitatis; stultitia enim non est aliud quàm stultus et superbus amor suî ipsius; stultus enim, quia laborat philautia, nimis amat seipsum : hinc nimis magni æstimat seipsum. Quare, cum errat et peccat, errorem et peccatum suum videre non vult; sed à seipso oculos avertens, illud transcribit in Deum occasione accepta, quod Deus omnium rerum sit causa prima, quæ causas secundas regit, disponit et ordinat. Verum fallit et fallitur. Nam Deus disponit quidem causas secundas, sed unamquamque juxta suam conditionem, nimirum necessarias necessario; liberas vero libere. Quare liberas libertati suæ permittit, ut in eorum potestate sit operari bene vel male, ac consequenter mereri præmium vel supplicium. Alioqui enim Deus esset causa peccati; quod tam insulsum est quàm impium; Deus enim, cum sit purissimus, optimus et sanctissimus, execratur omne peccatum, eique gehennam præparavit. Perinde ergo dicunt, qui Deum faciunt auctorem peccati, ac si solem, qui est fons lucis, dicerent esse fontem caliginis : vel ignem, qui est fons caloris, dicerent esse fontem frigoris: vel animam, quæ est fons vitæ, dicerent esse causam mortis. Peccatum enim est caligo, frigus et mors animæ : Deus vero est sol, ignis et anima animæ nostræ. Id videntes Manichæi, licet hæretici et impii, tamen, ut à Deo tantum nefas averterent, finxerunt duos esse deos, unum bonum, qui esset auctor omnis boni; alterum malum, qui esset auctor omnis mali et peccati, v. g. diabolum vel Luciferum. Vide S. Basil. hom. *Quòd Deus non est auctor malorum;* ubi tantumdem esse ait facere Deum auctorem peccati, quantum est negare Deum; Deus enim auctor peccati non est Deus, sed diabolus. Vide et S. August. de Gratia et libero Arbitrio, cap. 2. ubi concludens, ait : *Nemo ergo Deum causetur in corde suo, sed sibi imputet quisque, cum peccat.*

4. Divitiæ addunt amicos plurimos : a paupere autem et hi, quos habuit, separantur.] Septuag. *At pauper et ab existente amico relinquitur;* Syrus et Symmachus : *At pauper segregatur ab amicis suis;* Chaldæus : *Opes adducunt amicos plurimos.* Sensus clarus est, q. d. Divitiæ diviti multos parant amicos; quia omnes cupiunt amici esse divitis, ut ejus divitias participent : quare non tam divitis quàm divitiarum sunt amici. At vero si quis in paupertatem incidat, nullos acquiret amicos; quin et ab aliis, quos in pinguiore fortuna habuit, deseretur; quia omnes fugiunt pauperem et paupertatem, utpote à qua nihil commodi, sed multa incommoda exspectare debeant. Si enim veri essent pauperis amici, utique ejus paupertatem suis opibus levarent; amicorum enim omnium sunt communia. Hoc ipso ergo, quo amicum pauperem deserunt, significant se non personas, sed fortunas amare, nec veros, sed ollares et personatos esse amicos. Vide dicta c. 14. 20. et Eccli. 13. 25. Tales ergo sunt sicut hirundines, quæ in æstate ad calidas regiones advolant, hieme aufugiunt : sic enim isti ad opes advolant, ab inope devolant. Divitiæ ergo addunt amicos plurimos, eo modo, quo popinæ carnium nidore multa muscarum examina advocant et alliciunt; cessante autem nidore avolant omnes : sic divitiæ spe lucelli (nam suavis odor lucri) omnes ad divitem invitant; sed spe per pauperiem evanescente, illico dilabuntur universi. A Salomone idem hausere Plato et Philosophi. Platonis enim gnome est in epigramm.

An tandem expertus nosti verbum vetus illud,
Quòd qui nil habet, huic nullus amicus adest?

Comici :

Felicibus cognatus est vel quilibet.

Et :

Adversa cui sors, huic amici sunt procul.

Petronii Arbitri :

Cum fortuna manet, vultum servatis, amici :
Cum cecidit, turpi vertitis ora fugæ.

Plauti Epidic.

Is amicus est, qui in re dubia te juvat,
Ubi re est opus.

P. Mimi :

Amicum opimæ res parant, tristes probant.

Ausonii :

Amicos rebus adversis probas.

Symbolice, Jansenius per divitem accipit liberalem; per pauperem, avarum, q. d. Divitiæ liberaliter erogatæ addunt amicos plurimos, juxta illud Salvatoris : *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* At ab eo qui pauper est animo, tenuis scilicet in benefaciendo propter avaritiam, etiam quos habuit amicos, separantur, exosi scilicet ejus avaritiam, aut, ut habent Hebræa : *Pauper ab amico separatur;* quod in paupere per avaritiam optime locum habet, qui non solum separatur ab amico, quia ab illo relinquitur, sed quia ipsemet illum prior relinquit, metuens ne quid cogatur impendere amico, quia pluris facit pecuniam quàm amicum.

Mystice, Beda per divites accipit Apostolos et sanctos Doctores, qui divites sunt, multosque ditant gratia et gloria : per pauperes philosophos, utpote vacuos veris virtutibus, gratia et gloria, q. d. Divitiæ regni cœlestis, quæ per sanctos Doctores fidelibus tribuendo prædicantur, multos amicos et eisdem prædicatoribus, et earum largitori domino asciscunt. A Philosophis autem cæterisque Gentium magistris, quia nihil certæ beatitudinis in futurum norunt promittere, et hi quos habuere separantur, videlicet conversi ad fidem spemque Dominicæ passionis certissimam. Accedit et anonymus in Catena Græcorum : *Agitur*, ait, *hic de sapientiæ et cognitionis opibus; hæ enim (quod virtutibus ornatæ sunt) Angelorum amicitiam nobis adjungunt, à quo homo immundus et impurus, sicut ab Angelo quoque quem à puero custodem acceperat, sejungitur. Hunc talem proinde secundùm virtutem appellat pauperem, siquidem spiritalis amicitia virtute et cognitione nititur. Per has enim sacris illis cœlestibusque virtutibus et potestatibus consociamur.*

5. Testis falsus non erit impunitus : et qui mendacia loquitur, non effugiet,] scilicet pœ-

nam et vindictam, vel hominum vel Dei. Ex Hebr. ad litteram vertunt Aquila, Theodot. et Chaldæus : *Testis falsus non erit innocens*, sed *innocens* per metalepsin sumitur pro *impunitus*, uti Exod. 20. 7 : *Nec enim habebit insontem*, id est impunitum, *Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra.* Nonnulli putant idem dici hemistichio posteriori, quod dictum est priori. Melius alii censent hemistichium prius pœnam intentare testi falso duntaxat ; posterius vero eamdem pœnam extendere ad quemlibet, qui mendacium perniciosum quomodolibet concinnat in noxam proximi, sive ut falsus testis , sive ut accusator, sive ut sycophanta et calumniator, etc. Ita Auctor Catenæ Græcorum, R. Levi, Jansenius et alii. Unde Septuag. accusatori adaptantes sic vertunt : *Testis falsus non erit impunitus ; et qui accusat inique, non effugiet;* Aquila et Syrus : *non evadet salvus.* Sensus ergo est, q. d. Testis qui falsum crimen alteri impingit, aut quomodocumque falsum testatur, præsertim in judicio, hic pœnam talionis falsariis jure statutam non evadet. Solet enim falsitas hæc detegi, vel à parte adversa, quæ injuste læditur, vel à judice, vel ab alio falsitatis conscio et hoste. Sic testes falsi accusantes Susannam adulterii, ex lege talionis lapidationem adultero statutam, ipsimet falsitatis à Daniele convicti subierunt, Danielis 13. Quod si quando falsus testis oculos et manus hominum eludat vel evadat, certe non eludet, nec evadet oculos omnia intuentis et manus omnipotentis Dei, qui falsitatem et injuriam hanc vel præsenti, vel æterna pœna plectet in gehenna.

Similiter qui mendacia quomodolibet velut bullas ore efflat et eloquitur, quibus proximo nocet vel in fama , vel in fortunis, vel in libertate et vita ; quia scilicet suo mendacio causa est ut proximus infametur, aut opibus spolietur, aut incarceretur, vel occidatur ; hic non effugiet judicium et vindictam vel hominum, vel certe Dei, qui eo acrior in eum vindex insurget, quo potentior et justior. Magis enim graviusque hac falsitate læditur veritas et majestas Dei, quàm hominum : quocirca majori huic culpæ et offensæ majus supplicium irrogabit. Maxime verò falsus testis in judicio lædit sanctitatem Dei per perjurium quod committit; solet enim judex testem ad juramentum adigere, ut juret per Deum se dicturum veritatem ; quare, cum falsum jurat , Deum facit testem vel contestem falsitatis, quæ ingens est Dei injuria. Quare fidem suam liberare volens Deus , veritatem ipsam eruit, et in lucem educit, itaque falsum testem prodit, ac ut falsarium et perjurum vel per se, vel per judicem punit.

Nota : τὸ *qui mendacia loquitur*, Hebr. est *qui mendacia* יפיח *iaphiach*, id est *efflat*, vel *expirat;* Vatablus , *evomit.* Qua voce significatur primo mendacem hunc esse effrontem et impudentem. Nam , cum communiter mendax, utpote male sibi conscius metuensque redargui, tremula et anhela voce mendacium enuntiat ; tamen quando fit effrons et impudens, contenta fortique voce expirat mendacia, perinde ac si certam veritatem intrepidus enuntiaret; secundo, eum cum impetu gravia et copiosa efflare mendacia, sicut caminus efflat scintillas ; tertio, dignum esse cui flatus et spiritus strangulando intercludatur, cum eo abutatur ad efflandum mendacia; quarto, eum diu latere non posse. Sicut enim spiritum, quem respirando attrahimus, mox expiramus (respiratio enim est reciprocatio spiritus inspirantis et expirantis) , sic pariter mendax non potest diu continere mendacium, quin protinus illud expiret, id est revocet, vel signis aliquibus prodat. Mendax enim inconstans est, et, quod asseruit, mox negat. Unde illud : *Oportet mendacem memorem esse suî.* Exemplum dat Petrarcha, l. 1. de Vita solitaria in urinatoribus : *Nemo*, ait, *sub aquis diu vivit, erumpat oportet, ac frontem, quam celabat, aperiat ;* nam spiritus diu contineri non potest. Plura de voce *iaphiach*, id est *efflat*, dixi superius.

6 et 7. Multi colunt personam potentis, et amici sunt dona tribuentis. Fratres hominis pauperis oderunt eum : insuper (Hebr. אף כי *aph ki*, quod passim vertunt : *quanto magis*) et amici procul recesserunt ab eo.] Hebr. est in singulari : *et amicus*, id est, quisque amicorum ; ait Aben Ezra : *recessit ab eo.* Pro *potentis* Hebr. est נדיב *nadib*, id est liberalis, indeque potentis et principis , ut vertit Noster, Syrus, Chaldæus et Septuaginta ; tum quia liberalis meretur evehi ad principatum ; tum vicissim quia principes maxime decet liberalitas, ut videatur eis esse propria et regia dos. Hebr. ergo ad verbum sic habent : *Multi deprecantur faciem liberalis, et omnis amicus est* (est, vel esse cupit) *viro doni*, id est viro munifico, qui copiosa dona largitur. Ita Vatablus, Pagninus et alii. Rursum pro *multi* Hebr. est רבים *rabbim*, quod subinde optimates significat, ut patet Jeremiæ 41.

Unde primo Aben Ezra, R. Levi et Vatablus sic vertunt : *Viri præclari* , vel *optimates deprecabuntur faciem liberalis ; et omnis amicus* (est) *viri munifici*, ut commendet liberalitatem, q. d. Liberalis et munificus adeo præclarus et excellens est, ut etiam optimates eum rogent, illis ut suppetias ferat, vel benevolentiæ necessitudinem non deneget.

Noster cum Septuaginta, Syro et Chaldæo vertit : *potentis*, ob causas jam dictas, et ob antithesin pauperis, de qua v. seq. Sensus ergo planus est, q. d. Plerique omnes colunt viros divites et potentes, quia eorum potentiam timent et amant ; timent, ne per eam sibi noceant; amant, quia ab ea dona et beneficia exspectant. Ex adverso pauperem nec timent, nec amant, sed oderunt et recedunt ab eo non tantum fratres, sed et amici, qui sæpe magis amant amicum quàm fratres, uti dixit cap. præced. v. ult. Hoc est quod dixit v. 4 : *Divitiæ addunt amicos , à paupere et hi quos habuit, separantur ;* et alibi sæpe. Quo significat primo, commodum divitiarum, quod multos concilient amicos; et incommodum paupertatis, quod omnes eam æque ac pauperes fugiant ; ut hac ratione incitet quemque ad honestum laborem, quo moderatas opes indeque amicos sibi paret; et ad fugam otii, quod est causa paupertatis, quam omnes fugiunt et horrent. Rursum non esse fidendum amicis, quod multi vere non sint amici divitum, sed divitiarum, ideoque ficti et simulati, uti dixi v. 4. Quocirca Agapetus Diaconus , Admonit. ad Justinianum Imperatorem, eum impense hortatur ad beneficentiam, ut per eam sibi homines, imo Deum conciliet. Sic enim ait n. 35 : *Existima tunc de-*

mum te tuto regnare, cum volentibus imperas hominibus. Quod enim invito animo subjicitur, seditionibus fluctuat capta occasione; quod vero vinculis benevolentiæ regitur, stabilem servat erga rectorem obedientiam. Et n. 44 : *Inexhaustæ sunt beneficentiæ opes. Nam largiendo acquiruntur, et dissipando colliguntur. Has tuo insitas animo habens, munificentissime Imperator, largire omnibus affatim petentibus abs te. Infiniticuplas enim pro eis habebis remunerationes, cum tempus operam remunerandi venerit.* Et n. 48 : *Esto subditis, pientissime Imperator, et formidabilis, ob excellentiam potestatis; et amabilis, ob largitionem beneficentiæ. Neque formidinem contemnens propter amorem : nec item amorem negligens, ob formidinem; sed tam mansuetudinem præ te ferens haud aspernabilem, quam aspernabilem familiaritatem immiti severitate castigans.* Et n. 58 : *Arx quidem, indepopulabilibus muris munita, contemnit obsidentes se hostes; pium autem vestrum imperium, cum et liberalitate erga miseros veluti muro cinctum, et precum turribus corroboratum sit, invictum nullisque hostium telis pervium sit, præclara et celebria contra eos erigens trophæa.*

Mystice Jansenius : Multi, inquit, colunt personam potentis, id est Christi ; hunc enim multi colere cœperunt, ejusque vultum deprecari, ac gratiam favoremque ambire (nam pro *colere personam*, Hebr. est deprecari vultum), postquam ascendendo in altum potens factus est et liberalis, dona sui Spiritus diversa varie distribuens, juxta illud : *Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus.* Contra etiam fratres et amici Judaici populi, postquam pauper factus est in Scripturarum intelligentia et donis Dei, odire cœperunt eum et relinquere, quia Apostolis et Judæis oriundi ab eis alienati sunt.

Porro Chald. et Septuag. pro הרע *harea*, id est *amicus*, alio puncto legunt הרע *hara*, id est *malus*. Unde Chald. vertit : *Multi sunt qui ministrant coram principe, et malis dat munera;* Hebr. : *et malus vir munerum*; Symmachus, *vir donorum*, q. d. Multi serviunt principi, at mali magis ei adulantur, magisque sunt petaces et importuni; hinc plura ei extorquent munera : cum boni et probi, quia sinceri sunt, honesti et verecundi, nesciant adulari et improbe postulare, unde pauciora obtinent; sed hi sua probitate decori sunt principi, illi sua improbitate dedecori et probro. Unde Septuaginta vertunt : *Multi colunt faciem principis ; omnis autem malus fit opprobrium viro.* Quod aliqui sic exponunt per antithesin, q. d. Princeps et liberalis sua liberalitate omnes sibi conciliat et amicat : at malus, id est sordidus et avarus, viro, id est cuilibet, est odio et probro.

Verum Auctor Catenæ Græc. aliter hanc sententiam ex Sept. vertit, aptiusque ad Hebræa et Chald. explicat ex S. Chrys. quasi contortam in adulatores principum; sic enim vertit : *Multi passim regis personam observant et colunt; interim improbi viro principi probrum et dedecus conciliant potius quam gloriam.* Deinde sic explicat: *Qui, inquit, externæ dignitatis vel auctoritatis rationem habent, illi in* προσωποληψίας *et adulationis vitium facile incidunt. At vir sincerus et verax malis, cujuscumque tandem conditionis aut qualitatis exstiterint, non adulatur, neque serviliter blanditur, sed quoscumque tales noverit, palam reprehendit et corrigit. Admonet hic illos qui aliorum obsequiis demulceri sermonibusque extolli solent, quales sunt reges virique principes, ne ejusmodi assentatorios cultus ab improbis sibi deferri facile patiantur ; cum nihil hinc fere aliud, nisi dedecus et probrum referre queant; nam sive pecunia assentator donetur, sive alia quacumque re, turpiter semper et sordide adulatur.*

Subdunt Septuag. : *Omnis qui fratrem inopem odit, etiam ab amicitia recedit.* Quod dupliciter accipias : Primo, q. d. Qui amicum pauperem odit, ostendit se vere non esse amicum : amici enim est amico in necessitate, v. g. in paupertate constituto succurrere. Secundo, q. d. Qui odit paupertatem et pauperem, ineptus est ad amicitiam : amicus enim in omni fortuna amico adhæret et copulatur, nec opes amici, sed mores et amicitiæ honestum spectat.

8. QUI TANTUM VERBA SECTATUR, NIHIL HABEBIT : QUI AUTEM POSSESSOR EST MENTIS, DILIGIT ANIMAM SUAM ; ET CUSTOS PRUDENTIÆ (Syrus, *qui fidelitatem servat*) INVENIET BONA.] Hebr. : *Qui persequitur verba, non ipsa* (id est, *non erunt*) *possidens cor diligens animam suam; custodiens intelligentiam ad inveniendum bonum;* Chald. et Syrus : *Ubi sunt qui insectantur verbis suis, nihil* (gratiæ et amicitiæ) *eis erit residuum. Qui possidet cor bonum, custodit animam suam; qui custodit prudentiam, inveniet bonum.* Septuaginta vero plura addunt, quæ non sunt in Hebræo : *Cogitatio bona scientibus eam appropinquabit, et vir prudens inveniet* (Auctor Catenæ Græc. *facile deprehendet*) *eam. Multa mala faciens perficiet malitiam; qui autem contendit* (nonnulli legunt περικεντεῖ, id est *pungit, stimulat*) *verbis, non salvabitur. Qui possidet prudentiam, diligit seipsum ; qui autem custodit prudentiam, inveniet bona.* Pro *perficiet malitiam*, Auctor Catenæ Græcorum vertit : *ad malitiæ fastigium pertinget.*

Jam multi prima verba : *Qui tantum verba sectatur, nihil habebit*, jungunt versui præcedenti. Unde primo Rabbini in *Berescit Rabba*, id est in Genesi Magna, puta in Magno Commentario Geneseos, et ex eis R. Salomon hic pro לא המה *lo hemma*, per א, id est *non illa*, legentes לו המה *lo hemma*, per ו, id est *ipsi illa*, sic vertunt : *Qui alium prosequitur verbis*, puta accusationibus, calumniis vel probris, *ipsi illa*, id est in ipsummet illa recident, in illius caput revolventur; atque explicant de Joseph patriarcha : Qui, inquiunt, accusavit fratres apud patrem mendaciter de tribus criminibus. Primum, quod viventium membra ederent; sed hoc in ipsum Josephum recidit, cum ipse vivens à fratribus divenditus est Ismaelitis. Secundum, quod ancillarum patris sui, puta Balæ et Zelphæ, filios aspernarentur : hoc quoque in ipsum recidit, dum ipse idcirco in servitutem ab Ismaelitis abductus est in Ægyptum, ac in servum venditus fuit Putiphari. Tertium, quod fratres conjicerent oculos in alienigenas mulieres : hoc quoque in ipsum recidit, dum uxor Putipharis oculos conjecit in Joseph, ac renuentem sibi obsequi in vincula conjici curavit. Verum hæ sunt fabellæ Rabbinicæ, imo calumniæ et blasphemiæ in Josephum Patriarcham et Prophetam eximie sanctum : cujus proinde accusatio fratrum vera fuit, non mendax calumnia, uti patet ex iis quæ dixi Genes. 37. 2. Aptius est quod subdit Aben Ezra : *Qui autem possessor est mentis*, Hebr. est, inquit, *qui acquirit cor*, id est qui comparat scientiam (hæc enim cordis

nomen sortitur), hic *diligit animam*, id est vitam, *suam*, ut eam usque ad senectutis ætatem producat. Secundo, melius alii hæc ita versui præced. connectunt, q. d. Amicus recedit à paupere, qui, dum sectatur verba promissionum sibi ab amicis factarum, hoc est, dum illa reposcit, invenit ea non subsistere, sed cassa esse et irrita, ideoque nihil ex iis, quæ sectatus fuit, assequitur.

Verum Noster, Chald. Syrus, Sept. et cæteri, τὸ *Qui tantum verba sectatur nihil habebit*, referunt ad sequentia : *Qui autem possessor est cordis, diligit animam ;* horum enim sunt antithesis. Unde primo noster Salazar profunde per *cor* accipit secretum : per eum, *qui verba sectatur*, revelatorem secreti, q. d. Inter prudentem et imprudentem hoc interest, quod vir imprudens, suî non compos, verbis temere effusis mentem suam ubique prodit, ac proinde secreti et arcani nihil sibi servat. At prudens cautusque vir, qui possessor est mentis suæ, nimirum qui suî compos est, nec temere aperit consilia sua, diligit animam suam, id est, semetipsum à multis malis et infortuniis immunem ac liberum præstat, quæ ex proditione mentis et consiliorum evenire solent.

Et custos prudentiæ invenit bona.] Hic scilicet, qui prudenter consilia sua celat, non solum mala vitat plurima, sed etiam pleraque bona sibi comparat, quæ sæpius consiliis caute celatis efficaciter assequi licet : itaque *prudentiæ custodem* vocat eum qui prudentissima consilia sua apud se custodit clauditque.

Secundo, planius, plenius, generalius, magisque adæquate opponit sectantem verba possessori mentis, et custodi prudentiæ, id eum qui solis verbis pascitur, illi qui per sapientiam possidet cor, huncque illi longe præfert, q. d. Qui pascitur verbis, pascitur vento : verba enim mox, ut prolata sunt, in ventum abeunt et evanescunt ; nihil ergo habebit : at qui pascitur sapientia, possidebit eam, imo per eam fiet possessor cordis, id est mentis, ut omnes ejus affectiones, actiones, motus sapienter juxta dictamen rectæ rationis et legis divinæ regat componatque. Quare talis diligit animam suam, quia illi optime consulit, ac felicitatem et gloriam æternam conciliat. Igitur custos sapientiæ et prudentiæ inveniet bona tum præsentia in terris, tum æterna in cœlis. Unde Jansenius : Sensus est, inquit, q. d. Qui sive docendo, sive audiendo alios, tantum sectatur verba, hoc est, ornatum verborum tantum spectat, solum curans ut bene et eleganter dicat, non ut bona et utilia proferat aut audiat : aut qui id tantum agit, ut dicat aut audiat, non autem ut ea, quæ dicit aut audit, etiam faciat, is nullum solidum fructum inde consequetur : *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur.* Et : *Qui fecerit et docuerit sic homines, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* Qui vero *possessor est mentis*, vel, ut est hebraice, *cordis*, hoc est qui cordatus est, nec contentus est verbis, sed intra se possidet sapientiam, eamque animo retinet, meditando jugiter in lege Dei, is vere *diligit animam suam*, hoc est seipsum ; quia sibi bene prospicit et benefacit ; et qui prudentiam non tantum audit, sed etiam custodit in animo suo et operibus, is inveniet bona et in præsenti et in futuro seculo : *Beati* enim *qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud.*

Accedit et Lyran. : *Qui tantum verba sectatur nihil habebit.* Hoc, inquit, dupliciter exponitur. Uno modo de discipulo, qui magis diligit ornatum verborum, quam bonam scientiam, et illi nihil reportat veritatis à doctore, aut ita parum, ut pro nihilo computetur. Alio modo de doctore, qui habet bona verba, et nulla facta ; et iste nihil præmii reportabit à Deo : et huic consonat littera sequens, cum dicitur : *Qui autem possessor est mentis*, per virtutes morales, quibus vires sensitivæ continentur in obedientia rationis, *diligit animam suam ;* quia vult ei verum bonum, quod est bonum virtutis : *Et custos prudentiæ*, quæ dirigit virtutes morales, *inveniet bona*, gratiæ in præsenti, et gloriæ in futuro. Hucusque Lyranus.

Hinc D. Thom. 1. 2. q. 25. art. 7. docet solos bonos diligere seipsos, malos vero se odisse, idque probat ex quinque proprietatibus amoris et amicitiæ assignantis ab Aristot. 9. Eth. c. 4 : *Unusquisque enim amicus*, inquit, *primo quidem vult suum amicum esse et vincere ; secundo, vult ei bona ; tertio, operatur bona ad ipsum ; quarto, convivit ei delectabiliter ; quinto, concordat cum ipso, quasi cum eodem delectatus et contristatus. Et secundùm hoc boni diligunt seipsos, quantum ad interiorem hominem ; quia etiam volunt ipsum servari in sua integritate, et optant ei bona ejus, quæ sunt bona spiritualia, et etiam ad assequenda opera intendunt, et delectabiliter ad cor proprium redeunt ; quia ibi inveniunt bonas cogitationes in præsenti, et memoriam præteritorum bonorum, et spem futurorum bonorum, ex quibus delectatio causatur. Similiter etiam non patiuntur in seipsis voluntatis dissensionem ; quia tota anima earum tendit in unum. E contrario autem mali non volunt conservari in integritate interioris hominis, neque appetunt ei spiritualia bona ; neque ad hoc operantur, neque delectabile est eis secum convivere redeundo ad cor ; quia inveniunt ibi mala et præsentia, et præterita, et futura quæ abhorrent, neque etiam sibi ipsis concordant propter conscientiam remordentem, secundùm illud Psalmi : Arguam te, et statuam contra faciem tuam. Et per eamdem probari potest, quod mali amant seipsos secundùm corruptionem exterioris hominis, sic autem boni non amant seipsos.*

Igitur qui verba sectatur similis est chamæleonti qui aura pascitur : qui vero sectatur sapientiam, qua fit possessor mentis, similis est homini qui solido cibo vescitur, quo roboratur et vegetatur ad opera virilia et heroica : ille philologus est, hic philosophus : ille verbosam et inanem eloquentiam, hic realem et solidam sapientiam venatur ; illi dicas illud quod loquaci rhetori vel rabulæ peroranti dixit vir sapiens : *Incipit flumen verborum et mentis gutta.* Et illud quod Lacon lusciniæ, cum plumis revulsis minimum reperisset carnium, dixit, teste Plutarcho in Lacon : *Vox es, et præterea nihil.* Quocirca Thales, qui fuit primus septem Græciæ Sapientium, apud Laert. lib. 1. cap. 1. ait *multa verba non arguere sapientiam.* Sapiens enim non nisi, cum res postulaverit, loquetur, et paucis suam absolvet sententiam : insipiens ergo est graculus, quia garrulus ; sapiens vero est cygnus, quia silens et mente sapiens. Unde illud Gregorii Nazianz. epist. 1. ad Celeusium sibi silentium exprobrantem : *Tunc cantabunt cygni, cum graculi tacuerint.* Similia in verbosos sunt Græcorum et Latinorum proverbia. Synesii

epist. ad Theophilum : *Levissima res oratio;* Homeri, qui passim verba vocat πτεροεντα, id est volucria sive alata; Juvenalis : *Volat irrevocabile verbum;* Ciceronis : *Sunt Hermodori verba mercimonium.* Hermodorus enim pro mercibus vendebat verba scriptaque Platonis. Huc faciunt illa usu trita : *Turture loquacior; Cicada vocalior; Hirundinum musæa ; Arabius tibicen ; Architæ crepitaculum ; Dodonæum æs ; Daulia cornix ; Lingua, quò vadis? Telenia Echo :* λογεμπορος, qui præter verba nihil affert : *Verba pro farina ;* cum è contra moneat Jurisconsultus, *peculium re , non verbis augendum esse ; verbigreari : Verbis pugnas , non re : Verborum strepitu ne quid moveare.*

9. Falsus testis non erit impunitus : et qui loquitur mendacia , peribit.] *Mendacia* accipe nociva et perniciosa ; hæc enim plena et perfecta sunt mendacia , qualia sunt calumniatorum , susurronum , seditiosorum , hæreticorum , etc. , qui suis mendaciis et calumniis rixas et bella concitant. Unde Septuag. vertunt : *Qui autem accendit malum , peribit ab eo.* Justa enim numinis vindicta fit , ut susurrones, calumniatores , seditiosi , etc. , deprehensa eorum falsitate et perversitate , illius pœnas dent vel per judicem vel per plebem , vel per Deum , aut in rixa et bello quod suscitarunt , communi cladi involvantur, et cum rixantibus occidantur et pereant. Hæc sententia repetitur ; audivimus enim eamdem v. 5 , ubi eam fusius explicui.

10. Non decent stultum deliciæ , nec servum dominari principibus. Hebr. *Non est decora stulto delectatio , vel voluptas , quanto magis servum dominari principibus ,* repete *non est decorum ;* Septuag. *Non conferunt stulto deliciæ , et si servus incipiat cum contumelia dominari ,* vel *in dynastam et principem dominari ;* utrumque enim significat Græcum δυναστευειν, ut notat Auctor Catenæ Græcorum.

Primo , Vatablus sic exponit , q. d. Non decet stultum delectatio , id est, non decet stultum pace conscientiæ frui quæ est summa lætitia. Ratio est, quia conscientiam habet sibi similem , id est stultam , temerariam et impiam , quæ non nisi turbida , tumultus , lites et rixas spirat ; unde pace frui nequit.

Secundo , alii , q. d. Non decet stultum ut se oblectet falsa opinione sapientiæ , de eaque sibi blandiatur , persuadendo scilicet se esse sapientem , imo octavum Sapientum , et sapientissimum mortalium , uti subinde superbos stulte sibi persuadere cernimus. Quid enim eo superbius ? quid stultius ? multo minus decet , si servus , id est homo plebeius et vilis , ita se efferat , ut principibus se sapientia vel industria , etc. , antecellere , æstimet , eosque præ se despiciat.

Tertio , plane et genuine , q. d. Non decet stultum deliciari , vel delicate ab hero aliisque tractari , multo minus decet servum dominari , id est imperiose præesse et imperitare (hoc enim est מושל *moscel*) principibus. Apposite comparat stultum servo ; quia servus servili , id est hebeti et stolido , est ingenio instar stulti ; vicissim stultus est servus suæ stultitiæ stultæque cupiditatis. Est argumentum à minori ad majus , ut patet ex Hebræo , q. d. Si non decet stultum deliciari , multo magis non decet servum dominari , idque viris principibus. Pro *non decet* hebr. est לא נאוה *lo nave* , id est , non est decorum , non est pulchrum , nec speciosum , hoc est turpe est , indignum et valde noxium. Est miosis , stultus toto hoc libro intelligitur non physice , id est mente captus ; hic enim instar bruti temperans est , nec plus deliciarum sumit quàm natura ferat ; sed ethice , id est imprudens , insipiens , qui stulte suas concupiscentias sequitur ac sensum rationi , humana divinis , carnalia spiritualibus anteponit.

Ratio à priori est quod stultus sit liber et dissolutus , qui omne quod concupiscit , protinus arripit , eoque voluptuatur , sese opplet et inebriat. Illi ergo congruit disciplina potius quàm deliciæ , castigatio potius quàm epulatio , virga potius quàm vina ; servo vero ex natura , conditione et ingenio suo convenit servire , non dominari. Quare indecorum est, quasi inversus naturæ ordo , si deliciæ dentur stulto immerenti , qui iis abutitur , magisque stultescit et insolescit ; non vero sapienti , qui eas meretur , iisque recte utitur , ut melius et jucundius orationi , studio et sapientiæ vacare possit. Multo magis indecorum est , si servus stolidus imperiose dominetur heris et principibus sapientibus , quorum est regere et imperare , præsertim cum servus , si evehatur ad principatum , superbiat et insolescat , ac tyrannice dominetur , sæviatque in liberos et potentes , quasi sibi contrapositos , et toto genere adversos , quod indignum videtur , tyrannicum et intolerabile , ac sæpe causa est eversionis regis et regni. Unde illud c. 30. 21 : *Per tria movetur terra, et quartum non potest sustinere ; per servum, cum regnaverit; per stultum , cum saturatus fuerit pane ; per odiosam mulierem , cum in matrimonio fuerit assumpta; et per ancillam, cum fuerit hæres dominæ suæ.* Intellige hæc de servis serviliter natis et educatis , sive de iis qui servili sunt indole et ingenio , ideoque hebetes , viles et abjecti. Nam servus liberaliter educatus , vel qui sapientia et animo pollet , non tam servus est quàm liber , ac liberis et nobilibus subinde imperat , juxta illud Eccl. 10. 28 : *Servo sensato liberi servient.* Ita Sextus Romanorum rex servus fuit et serva natus , indeque vocatus Servius Tullus : cum enim illi adhuc puero dormienti circa caput flamma emicuisset , prodigium hoc Prisci Tarquinii regis uxor Tanaquil admirata , Servium serva natum in modum filii educavit , et ad regium fastigium evexit , ait Valer. Maxim. lib. 1. cap. 6 ; atque Servius hic præcipuus sancitor legum fuit , ait Tacitus lib. 3. Sic Joseph servus Putipharis, ob sapientiam et prophetiam, à Pharaone evectus fuit ad principatum Ægypti, Genes. 41. 40. Verum enim vero servi sapientes dum ad gradum altiorem , vel etiam regnum evehuntur , summe student modestiæ et humilitati , ut mitigent rei indignitatem , et sopiant invidiam nobilium , eosque sibi concilient. Ita fecit Agathocles , qui , ex figulo factus rex Siciliæ , in figulinis vasis cœnabat , ut pristinæ tenuis fortunæ memor subditis sese non anteferret , sed æquaret , imo supponeret ; de quo eleganter et sapienter Ausonius in Epigramm. sect. 1 :

Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea regem ,
Atque Abacum Samio sæpe onerasse luto.
Fercula gemmatis cum poneret aurea vasis ,
Et misceret opes pauperiemque simul.
Quærenti causam respondit : Rex ego qui sum

Sicaniæ, figulo sum genitore satus.
Fortunam reverenter habe, quicumque repente
Dives ab exili progrediere loco.

Mystice, non decet stultam concupiscentiam deliciis indulgere, sed potius ab iis refrenari, ne in gulam, ebrietatem, libidinem, aliaque scelera velut sus in lutum proruat. Similiter non decet servum hero et principi, id est corpus animo, ac sensum rationi et menti dominari, sed potius illi subjici, ab eoque regi; si enim corpus contra mentem dominatum obtineat, non proderunt illi ullæ spirituales deliciæ, ait Auctor Catenæ Græc. Additque: *Sancti in continuis rerum spiritualium deliciis ætatem transigunt. Ad hos namque pertinet illud: Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui; hæ autem deliciæ apud stultos et improbos nullum locum habent.* Rursum non decet servum, id est, eum qui servit suis passionibus et vitiis, evehi in principem vel prælatum, ut dominetur sapientibus et principibus, puta probis et justis, qui sapienter cupiditatibus suis, animo et affectibus dominantur. Ita Beda: *Non decent*, ait, *hæreticum deliciæ Scripturarum, quia his bene uti non novit; neque illum, qui servus adhuc peccati esse probatur, præferri aliis in regimine Ecclesiæ.*

11. Doctrina viri per patientiam noscitur: et gloria ejus est iniqua prætergredi.] *Doctrina* hîc non speculativa, sed practica intelligitur, puta sapientia, prudentia, discretio. Multi enim sunt docti speculative, qui tamen sunt impatientes, imo speculatio non raro causat impatientiam; at vero qui sapiens est et prudens, is simul et patiens est. Hebr. *Intelligentia viri prolongat narem*, id est iram ejus; ira enim in naribus cernitur. Unde Hebræi longum naribus vocant tardum ad iram; brevem vero, vel arctum naribus, vocant citum pronumque in iram. Sensus ergo est, q. d. Intelligentia et sapientia prolongat iram, id est, facit hominem iræ potentem, patientem et longanimem. Prudentia enim est mater patientiæ; dictat enim in adversis illam, velut unicum malorum remedium, exercendam et capessendam esse. Symmach. et Theodot.: *Prudentia hominis longanimitas ejus;* Syrus: *Doctrina viri est patientia;* R. Salomon: *Si vir iram cohibeat, mente præstabit;* Chald. *Intellectus hominis est differre furorem suum;* Aben Ezra: *A viri prudentia et doctrina furor protrahitur;* R. Levi: *Viri prudentia iram produci parat, ne facile ab illa inflammetur, cum illa occurrunt quæ bilem ciere solent;* Septuag. vero: *Misericors vir longanimis est;* quia scilicet prudentia dictat misericordiam, scilicet misericorditer et longanimiter tolerandas esse proximorum infirmitates, defectus, dicteria et injurias; prudentia ergo gignit patientiam mediante misericordia, juxta illud: *Charitas patiens est*, 1. Cor. 13. Sic enim et misericordia patiens, imo compatiens est.

Jam primo, S. Greg. hom. 35. in Evang. et 3. parte Pastor. admon. 10. hæc accipit de doctoribus; horum enim est id quod docent, confirmare per patientiam: *Per impatientiæ vitium*, ait, *ipsa virtutum nutrix doctrina dissipatur. Scriptum namque est: Doctrina viri per patientiam noscitur. Tanto ergo quisque minus ostenditur doctus, quanto convincitur minus patiens. Neque enim potest veraciter bona docendo impendere, si vivendo nesciat æquanimiter mala aliena tolerare.* Huc accedit Beda ac Lyranus qui hæc accipiunt de Apostolis ac viris Apostolicis, qui doctrinam suam ac prædicationem Evangelii obsignarunt sua patientia tot laborum, dolorum, mortis et martyrii. Reipsa enim ostenderunt quàm vera et salutaris esset doctrina Christi, cum pro ea mori non dubitarunt, cumque omnia iniqua, id est, omnes illecebrosas iniquitates huic doctrinæ repugnantes, generose prætergressi sunt, ut illi se suosque actus per omnia conformarent. Significatur ergo Apostolos suam doctrinam confirmasse per duo, scilicet per patientiam, et per vitæ innocentiam. Igitur hi auctores *doctrinam* active accipiunt; qua scilicet doctor ea quæ docet per patientiam et sanctitatem probat et corroborat.

Secundo, alii *doctrinam* passive accipiunt, scilicet quam à doctore excipit hauritque discipulus, q. d. Probus discipulus se ostendit doctrinæ salutaris, et veræ sapientiæ, esse studiosum. Primo, per patientiam, qua et patienter magistrum audit, et ex ejus doctrina adversa quæque æquanimiter tolerat, juxta illud Jacobi cap. 1: *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram;* cupido enim audiendi, et tarditas loquendi, parit tarditatem irascendi. Secundo, per fugam iniquitatis, scilicet iniqua prætergrediatur; hoc enim docet doctor, ipsaque doctrina sapientiæ.

Tertio, Jansenius ex Hebræo sic explicat; Hebræa, inquit, habent: *Intelligentia hominis protrahere* (vel *differre*) *facit iram ejus.* Qui enim intelligens est et prudens, tardus est ad iram et vindictam; tum quod perpendat se pleraque admittere, quæ à Deo severius punienda sunt, si pergat in proximum severus esse; tum quod advertat indecorum esse passionibus suis obsequi, statimque ad ultionem et iram prosilire. Deinde, iram impedire animum, ne possit cernere verum, atque ex acceleratione ultionis plerumque committi quæ postea displicent: *Ira enim viri Dei justitiam non operatur.*

Accedit noster Salazar, qui ex Chaldæo sic éxplicat; Chald. vertit: *Intellectus hominis est differre furorem, et pulchritudo ejus prætergredi malitiam.* Et consonat cum Hebræo: *Intellectus viri prolongavit narem suam.* Nam quid aliud est narem prolongare, nisi indignationem differre? iram autem differre, exstinguere est; nam indignatio subito sævit, ac subito desævit; atque adeo qui illi non statim obtemperat, eamdem differendo fallit atque eludit. Et quidem in hac dilatione iræ sapientia viri præcipue declaratur. Nam cum iram sola ratio coercere possit, qui subitos illius impetus (quos acres et vehementes esse constat) è vestigio compescit, in eo quidem rationem plurimùm vigere perspicue ostenditur; itaque acceptis injuriis, non irasci, non indignari, sapientiæ maximæ argumentum est.

Hic sensus subtilis et appositus est, sed arctior, nec sententiæ Hebraicæ et Vulgatæ versionis vim et pondus adæquat, mentemque exhaurit. Nam Hebr.: *Prolongare narem*, id est iram, non tantum significat differre iram; sed eam sopire, et prorsus exstinguere per patientiam et longanimitatem.

Quarto ergo plane, plene et adæquate, q. d. Doctrina, id est, ut Hebr. intelligentia et

prudentia, viri prolongat iram, id est, facit longanimem, patientem et tardum ad iram, imo iræ herum et dominum, ut ad libitum pro re nata eam assumat et deponat; vera enim prudentia dictat in adversis usurpandam esse patientiam: ac proinde *doctrina*, id est prudentia, *viri per patientiam noscitur*, ut vertit Noster. Ex eo enim quod prudentia causet patientiam, recte ex patientia, velut effectu, cognoscitur prudentia ejus causa, ita ut vera certaque consequentia, et argumento ab effectu ad causam colligas: Hic homo est patiens; ergo est prudens, quia prudentia infallibiliter causat patientiam. Vicissim ex causa colligas effectum: Petrus est sapiens; ergo est et patiens. Atque è converso: Judas impatiens est; ergo insipiens. Vicissim: Judas insipiens est; ergo impatiens. Dicit hoc Salomon, ut vulgi errorem confutet. Vulgus enim æstimat eos qui patienter tolerant probra et injurias esse simplices et pusillanimes, viles et abjectos. Contrarium ergo hîc docet Salomon, nimirum primo, insigniter sapientes et prudentes esse, qui patienter sustinent probra et adversa; secundo, magnanimos et gloriosos esse, qui injurias non vindicant, sed eas magno animo transcendunt et contemnunt. Hoc est enim quod subdit: *Et gloria ejus est iniqua prætergredi.*

Alludit ad physiognomiam hominis et animalium; omnia enim animalia, quæ breves habent nares, et modice respirant, sunt infirma et invalida: quæ vero longas latasque habent nares, et magnum attrahunt spiritum, sunt fortia et valida, aptaque ad magna onera ferenda; quia abundant calore, indeque robore. Ideo enim magnum attrahunt spiritum; quia magnarum sunt virium, et ut magnum calorem, quo æstuant, temperent. Sic qui longas habent nares, ut habent Hebr., id est qui longum ducunt patientiæ spiritum, animo sunt magno et valido ad multa adversa fortiter sustinendum; qui vero breves habent nares, id est, arctum patientiæ spiritum, animo sunt parvo et invalido ad adversa, dura et gravia sufferendum. Rursum longitudo narium signum est sapientiæ et prudentiæ, teste Aristot. in Physiognom. Unde illud:

> Et pueri nasum rhinocerotis haben'.

Sic ergo Physica consonat et subservit Ethicæ, nimirum longitudo narium designat prudentem et fortem; sicut longitudo animi, id est patientia et longanimitas, signum est animi sapientis, validi et magnanimi. Unde illud Cant. 7. 4: *Nasus tuus sicut turris Libani, qui respicit contra Damascum*, in quem locum vide S. Greg. Rupert. Philonem, Carpathium, nostrum Delrio et Gilferium.

Ratio à priori est primo, quod sapiens et prudens sapienter intelligat, in hac vita adeo infelici et misera, multa adversa homini esse exspectanda et toleranda, ac proinde ad ea se comparat, ut per patientiam ea facile sufferat; scit enim, si in iis sit impatiens, malum malique sensum se duplicaturum; cruciabitur enim et sensu mali, et sensu suæ impatientiæ, cum simplum habiturus sit dolorem, si patiens sit; tantum enim affligetur sensu mali; sed et hunc imminuet et alleviabit per patientiam. Adde quod, si sit impatiens, incurret offensam Dei, ac novæ pœnæ et cruciatus ab eodem infligendi reatum. Qui ergo sapit, ut hanc offensam et reatum evitet, cavet ab impatientia, studetque patientiæ.

Secundo, quod sapiens prudenter intelligat summum hujus vitæ animæque bonum esse pacem; pacem autem gigni à patientia; quare in omnibus adversis patientiam amplectitur, ut pacem animæ adeo optatam consequatur. Unde S. Chrysost. hom. 33. in epist. 1. ad Corinth. *Lenitas*, ait, *et patientia est radix totius philosophiæ; quocirca dicebat quidam sapiens: Vir patiens est multæ prudentiæ.* Nam, ut ait Christus, Lucæ 21: *In patientia vestra possidebitis animas vestras.*

Tertio, quod sapiens sit magni animi, quocirca magna tolerat, juxta illud Senecæ in Troade:

> Quo plura possis, plura patienter feras.

Rursum intelligit vindictam esse opus animi abjecti et feminei, ideoque se indignum, juxta illud Juven. Satyr. 13:

> Infirmi est animi exiguique voluptas
> Ultio: continuo sit collige, quod vindicta
> Nemo magis gaudet quam femina.

Ex adverso S. Chrysost. loco jam citato: *Lenis*, ait, *et patiens idcirco dicitur* μακροθυμος, *id est longanimis, quod longam quamdam et magnam habeat animam: nam quod est longum, dicitur etiam magnum; animam vero spes longam efficit.* Et Valer. Maxim. l. 3: *Longanimiter se in adversis gerere, ait, quid aliud est, quàm sævientem fortunam pudore victam in suî adjutorium convertere?*

Quarto, quod sæpius sciat ira et vindicta non tolli, sed augeri et exacerbari malum, tam suum, qui illud patitur, quàm inimici, vel æmuli, qui illud agit et infligit; patientia vero utrumque leniri, sopiri et exstingui.

Denique scit sapientis et magni animi esse, superiorem se exhibere et sublimiorem omni injuria, fortuna et adversitate; quare omnia generose despicit, mentemque in Deo et cœlo defigit quasi mundo superior, civis Angelorum, animæ possessor, cœli dominus, Dei filius et hæres.

Exemplar hujus sapientiæ fuit Christus Dominus, qui summam sapientiam ostendit in summa patientia tormentorum maximorum et crucis acerbissimæ; adeo ut hæc patientia certum argumentum fuerit divinitatis illius, scilicet esse Deum, qui tanta tam placide et fortiter tolerabat, præsertim quia illa tolerabat, quia dixerat se esse Deum, ac ut ostenderet se vere, ut dixerat, esse Deum. Nisi enim verax fuisset et sanctus, utique non potuisset tanta tolerare. Mendax enim et superbus suî jactator millies in tantis tormentis defecisset, suamque jactantiam et impatientiam ostendisset. Hoc est quod ait Apost. Ephes. 3. 18: *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum; scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi.* Ubi fuse egi de quatuor dimensionibus crucis Christi, æque ac patientiæ ac charitatis.

Hinc sequitur mensuram sapientiæ esse mensuram patientiæ, ac, quantum quis crescit in patientia, tantum et crescere in sapientia. Unde S. Gregor. l. 2. in Ezech. hom. 21: *Scriptum est*, ait: *Doctrina viri per patientiam noscitur. Si itaque index doctrinæ patientia est, tanto quisque*

doctus ostenditur, quanto patiens fuerit. Jam tres sunt patientiæ gradus : primus est patienter pati adversa ; secundus, libenter; tertius, gaudenter quælibet dura sufferre. Iidem sunt gradus sapientiæ. Unde S. Bernard. tertium hunc gradum asserit esse proprium sapientiæ, quæ à sapore nomen habet, ideoque sapit et gustat adversa : *Ad virtutem, ait, spectat injurias fortiter ferre, ad sapientiam in tribulationibus gaudere : nam sustinere Dominum, virtutis est ; gustare autem et videre, quia suavis est Dominus sapientiæ.* Vide eumdem, sermone 48. in Cant. et sermone de sapientia, obedientia et patientia.

ET GLORIA EJUS INIQUA PRÆTERGREDI.] Chaldæus : *Et pulchritudo* (Syrus, *laus*) *ejus prætergredi malitiam;* Aquila : *Gloriatio ejus gradi super prævaricationem ;* Symmach. *Splendor ejus supergredi injustitiam.* Primo, R. Salomon, Aben Ezra, Beda et alii exponunt, q. d. Gloria hominis est fugere iniquitatem et sectari æquitatem. Honor et decus viri, quo à cæteris afficitur, in eo situs est, ut crimina inoffenso pede prætergrediatur. Sed quid hoc ad prius hemistichium? Secundo, Septuag. vertunt : *Gloriatio autem ejus supervenit iniquis*, quod Scholiast. exponit, q. d. Justi gloriatio est punire iniquos, hæc enim est gloria et decus justitiæ vindicativæ. Sed hic sensus videtur adversari hemistichio præcedenti. Unde planius et concinnius Auctor Catenæ Græcor. sic explicat, q. d. Dum patitur vir pius et misericors, exultant et gloriantur iniqui. Tertio, Jansenius et Vatablus, q. d. Gloria hominis est connivere ad transgressionem fratris sui. Vir enim excelsus aliorum lapsus dissimulat, et quasi non videt; quia altiora cogitat, et mente in cœlis cum Deo et Beatis versatur. Quarto, genuine, plane et apposite ad prius hemistichium, q. d. Non probrosum, ut vulgus existimat, sed honorificum et gloriosum est, contemptus, prævaricationes (has enim significat Hebr. פשע *pesca*) et injurias sibi illatas alto pede et animo excelso transgredi, despicere et transilire. Unde Tigurina vertit : *Prudens homo differt iram suam, et delicta dissimulando major et major fit.* Rationem à priori dat S. Chrysost. hom. 22. in ep. ad Rom. et 16. in ep. ad Ephes. quod sancta summaque ultio sit injuriam dissimulare et condonare : *Nihil, ait, æque confusionem facit ingerenti mala, sicut fortis tolerantia patientis, et neque in verbo, neque in opere reddere vindictam.* S. Basilius, hom. de Ira : *Inimicum si despexeris, acrius illum vindicabis. Quid enim adversario durius esse potest, quàm te animum gerere injuriis omnibus altiorem? sine illum frustra te adlatrare, in seipso disrumpi.* Nuper Philippus II, Hispaniæ rex, mire patiens iræque potens, cùm, litteris manu sua ad Pontificem scriptis, famulus præceps pro pulvere atramentum injecisset, subrisit, aliamque poposcit chartam ad rescribendas litteras, dicens : *Qui nescit tolerare, nescit regnare.*

Hoc significat Hebr. תפארתו *tiphario*, id est gloria ejus, decor, ornatus, splendor, magnificentia; estque gradatio, q. d. Sapientis est patienter ferre adversa, adeoque eximia sapientia est patientia ; at vero adversa, probra et injurias prætergredi, id est dissimulare, despicere, et quasi non videre, non curare, nihil facere ; ingens est non tantum sapientia, sed et gloria, splendor et magnificentia ; hoc enim indicat, imo efficit hominem gloriosum, splendidum et magnificum, utpote laude et vituperio superiorem, terra celsiorem ; ac consortio, felicitate et gloria Dei et Angelorum, quos nulla probra tangunt, perfrui incipientem.

Rursum, pro *iniqua prætergredi*, Hebr. est עבר על פשע *abor al pesca ;* quod primo vertas : *Transire juxta* vel *præter prævaricationem*, vel *iniquitatem.* Unde Noster vertit, *prætergredi iniqua.* Sicut enim peregrini, dum in longinquam regionem abeunt, ibi à pueris et incolis subinde ridentur, ac dicteriis et probris impetuntur, ob peregrinum habitum, linguam et mores ; illi tamen scientes se esse peregrinos, omnia illa dissimulant, et taciti, quasi ad se non pertinerent, prætergrediuntur, ac suo itinere pergunt, anhelantes ut ad optatum viæ terminum pertingant. Sic pariter vir sapiens et patiens, sciens se peregrinum in terra, civem vero cœli et domesticum Dei, omnes injurias, probra et adversa, quæ in peregrinatione sua per hanc in terra vitam sustinet, prætergreditur, dissimulat, non curat, imo non aspicit, quasi ad se non pertinerent, ac per patientiam pergit strenue ad patriam cœlestem, dicitque cum Psalte : *Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum*, Psalm. 37. 14.

Secundo, *abor al pesca* vertas : *Transire* vel *transilire super prævaricationem.* Sicut enim viatores, si in sordes, fossas, vel cloacas incidant, non per eas transeunt ne maculentur, sed eas passum dilatando vel saliendo transcendunt et transiliunt : sic pariter sapiens magno animo superat et transcendit omnia dicteria, convicia, injurias, easque quasi viles et exiles infra se positas, despicit, pedibus calcat, imo quasi in cœlo positus ex alto videt et ridet. Unde S. Chrysost. hom. 41. in Acta audet dicere : *Non ulcisci, Deo facit æqualem.* Sanctus Isidorus, l. 2. Soliloq. *Magna, ait, est virtus, si non lædas eum à quo læsus es ; magna est fortitudo, si etiam læsus remittas; magna est gloria, si cui potuisti nocere parcas.* Quin et Seneca : *Magni, ait, animi est injurias despicere*, etc. *Pusilli hominis et miseri est repetere mordentem, ut mures et formicæ ; ad quas si manum converteris, ora convertunt imbecilla; se lædi putant, si tanguntur.* Exemplum insigne præbuit Theodosius imper. qui constitutionem sancivit hoc modo l. unica C. *si quis : Si quis*, inquiens, *modestiæ nescius et pudoris ignarus, improbo petulantique maledicto nomina nostra crediderit lacessenda, ac temulentia turbulentus obtrectator temporum nostrorum fuerit, eum pœnæ nolumus subjugari, neque durum aliquid aut asperum nolumus sustinere; quoniam, si id ex levitate processerit, contemnendum est ; si ex insania, miseratione dignissimum ; si ab injuria, dimittendum.* Digna profecto tanto principe vox, et quam aureis inscriptam characteribus suis in aulis præferre principes deberent.

Vidit hoc per umbram Socrates præcipuus moralis philosophiæ doctor, qui doctrinam suam mira morum lenitate et patientia confirmavit, adeo ut non tantum ab exteris, sed etiam ab uxore sua Xantippe indigna non tantum verba, sed et verbera, placido et tranquillo semper animo tolerarit, ac tandem carcerem et mortem pro veritate, puta pro unius Dei assertione et cultu, à suis civibus irrogatam patien-

ter et fortiter sustinuerit, teste Laertio in ejus Vita.

12. SICUT FREMITUS (Pagninus, *rugitus*) LEONIS, ITA ET REGIS IRA ; ET SICUT ROS SUPER HERBAM, ITA ET HILARITAS EJUS.] Chald. *Fremit sicut leo ira regis, et sicut ros super herbam voluntas* vel *beneplacitum ejus;* Aquila, Symmach. et Theodot. *gratia ejus;* Syrus, *benevolentia ejus.* Hanc enim significat Hebr. רצון *ratson;* Vatablus, *clementia*, q. d. *Ut rore herba virescit, ita populus clementia regis crescit et vires colligit;* Septuag. *Regis minæ similes fremitui* (Lucifer Calar. Apol. pro S. Athanasio legit *gemitibus*) *leonis.* Pro *leonis* Hebr. est כפיר *kepir*, id est, leo adolescens qui mediæ est ætatis, medius scilicet inter catulum et leonem statæ ætatis. Hic enim quia more juvenum famelicus est, magnamque habet orexin, hinc prædæ est cupidissimus, adeoque rugit, fremit, gemit et sævit. Huic similis est ira regis, sive ea justa sit, sive injusta. Justæ regis iræ hanc gnomen applicat S. August. ep. 68. ad Januarium, ubi ait Circumcelliones hæreticos conatos fuisse concitare Imperatoris iram in Catholicos, sed Deum eamdem convertisse in ipsosmet hæreticos: *Scriptum est,* ait: *Nihil interest inter minas regis et iram leonis. Danielem calumniosi inimici in lacum leonum mitti coegerunt, vicit innocentia ejus eorum malitiam, illæsus inde levatus est, ipsi illuc missi perierunt. Similiter majores vestri Cæcilianum et ejus societatem regiæ iræ consumendam objecerunt; cujus innocentia liberata, ab eisdem regibus eadem vos patimini, quæ illos pati vestri voluerunt, quoniam scriptum est: Qui parat proximo foveam, ipse incidet in eam.* Magis tamen convenit hæc gnome iræ regis injustæ, uti mox patebit. Finis et scopus ejus est primus, ut ostendat quàm subditi debeant revereri regem, eique obsequi, ne ejus iram instar leonis formidabilem incurrant. Quod enim leo est in animalibus, hoc rex est in populis; leo enim est rex animalium. Unde Amos cap. 3. 8: *Leo rugiet*, ait, *quis non timebit?*

Secundus, ut moneat reges compescere iram, ne, si eam sinant indomitam, imo ei obsequantur, quasi leones sæviant et lacerent populum. Ita R. Levi. Unde S. Chrysost. regem alloquens hom. 4. in Matth. eum monet ut iram quasi ferum leonem contineat et domet. Et Seneca, l. 1. de Clementia cap. 5: *Non decet*, ait, *regem sæva et inexorabilis ira. Non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exæquat. At si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus et meritis amittere, facit quod nulli, nisi rerum potenti, licet.* Quocirca Proverb. 19. 12. idem sapienter reges monet: *Quod si dii*, ait, *placabiles et æqui delicta potentium non statim fulminibus prosequuntur, quanto æquius hominem hominibus præpositum, miti animo exercere imperium, et cogitare utrum mundi status gratior oculis, pulchriorque sit sereno et puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, et ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est quieti atque moderati imperii, quàm sereni cœli atque nitentis; crudele regnum turbidum tenebrisque obscuratum est inter trementes, et ad repentinum sonitum expavescentes, nec eo qui omnia conturbat inconcusso.*

Tertius, ut moneat electores regum et principum, ne regem vel principem eligant iracundum, et iræ impotentem. Hic enim, si fiat rex, grassabitur in populum ut leo per rapinas, cædes, expilationes, etc.; ac nemo ei resistere poterit. Talis fuit Nero, qui crudelissime sæviit in cives, in Senatum, in Apostolos, in Romam universam. Unde Apostol. 2. Timoth. 4. 17: *Liberatus*, inquit, *sum de ore leonis*, id est Neronis. Quare qui reip. consultum volunt, eligant regem natura mitem et placidum, uti apes eligunt regem carentem communi aculeo, ac placidum. *Iracundissimæ*, ait Seneca, l. 1. de Clementia, c. 19, *ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, et aculeos in vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est,* etc. *Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores, cum tanto hominum moderatior animus esse debeat, quanto vehementius nocet.* Et post nonnulla: *Errat si quis existimat tutum esse regem, ubi nihil à rege tutum est; sed securitas securitate mutua paciscenda est. Salvum regem in aperto clementia præstabit: unum est inexpugnabile munimentum, amor civium.* Et sub finem cap. *Proximum illis* (diis) *locum tenet is qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, et in melius potens. Hoc affectare, hoc imitari decet, maximum ita haberi, ut optimus simul habeatur.*

Porro, ira regis apposite comparatur fremitui leonis. Primo, quia leo pronus est ad iram, et fere semper iratus, atque ira ejus gravis est, ideoque horrende rugit et sævit. Audi Plinium lib. 8. c. 16: *Leonum animi index cauda, sicut et equorum aures. Immota ergo, placidus, clemens, blandientique similis: quod rarum est; crebrior enim iracundia ejus. In principio terra verberatur: incremento terga, seu quodam incitamento, flagellantur.* Sic pariter reges natura proni sunt ad iram; quia enim sublimes sunt et elati, non ferunt se vel in minimo lædi vel despici: unde, si id fiat, irascuntur, indignantur et rugiunt. Hinc Seneca poeta Tragœd. 6: *Gravis ira regum est semper.* Et Seneca philosophus, l. 3. de Ira, c. 30: *Frivolis*, ait, *turbamur et inanibus, taurum color rubicundus excitat, ad umbram aspis exsurgit, omnia quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur ad vana: idem quoque inquietis ac stolidis ingeniis evenit, rerum suspicione feriuntur, adeo ut interdum injurias vocent modica beneficia.* Ita reges, non sapientes et graves, sed superbi et feri, umbris injuriam feriuntur et indignantur.

Secundo, quia sicut leo iracundus est et fortis, iraque ejus acuit fortitudinem, et vicissim fortitudo acuit iram: sic in rege iræ juncta potestas est, ideoque formidabilis. Nam, ut ait Seneca in Proverbiis: *Fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia.* Audi S. Basilium hom. 9. Hexam: *Una cum leone animositas et ad incandescentiam iræ propensio illi agnata est, vita solitaria, expers societatis ad ea quæ genus subeunt idem. Velut enim tyrannus quidam animantium rationis expertium, pares honores congressionesque cum cæteris non acceptat, sed aspernatur.* Unde Auctor Catenæ Græcor.: *Regum minæ,* ait, *recte leonum rugitui assimilantur. Nam, si illis ita visum fuerit, indicta causa statim occidunt. Quis enim, si voluerit, prohibebit eos? Siquidem exsequendi facultas adjuncta est voluntati.*

Tertio, rugitus leonis adeo terribilis est, ut animalia omnia eo percellantur et obstupescant, adeo ut quasi attonita hæreant, nec se loco moveant, quod fit, ut fugere nequeant, sed

à leone accurrente comprehendantur et lanientur. Leo ergo remotas à se bestias rugitu suo sistit; ac deinde ad eas accurrit et necat. Sic pariter voces, edicta et imperia regum omnes, quantumvis remotos, percellunt, nec ea quis effugere potest. Nam illico adsunt regii satellites qui ea exsequuntur. Audi S. Basil. loco citato : *Cui* (leoni) *tanta quoque vocis eliciendæ natura præstitit instrumenta, ut animantium complura longe ipso celeriora solo sæpe rugitu capiantur.* S. Ambros. l. 6. Hexamer. cap. 3. more suo secutus S. Basil.: *Leo,* inquit, *naturæ superbus ferocia, aliarum ferarum generibus miscere se nescit, sed quasi rex quidam plurimorum dedignatur consortium; quæ autem se ei sociare fera audeat? cujus voci tantus naturaliter inest terror, ut multa animantium, quæ per celeritatem possent impetum ejus evadere, rugientis ejus sonitu velut quadam vi attonita, atque icta deficiant?*

Quarto, leo per iram efferatur et furit: ita et rex per iram hominem exuit, feram et leonem induit, imo instar furiæ furit; ira est fera, furor est furia. Audi Senec. lib. 1. de Ira cap. 1: *Quidam è sapientibus iram dixerunt brevem insaniam*, etc. *Ut autem scias insanos esse, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax et minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra et vehementius acta suspiria; ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant et micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, et parum explanatis vocibus sermo præruptus, et complosæ sæpius manus, et pulsata humus pedibus, et totum concitum corpus, magnasque iræ minas agens, fœda visu et horrenda facies, depravantium se atque intumescentium.* Subdit deinde omnia animalia per iram feritatem suam exasperare: *Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu; taurorum cornua jactantur in vacuum, et arena pulsu pedum spargitur: leones fremunt: inflantur irritatis colla serpentibus: rabidorum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, ut non appareat in illo, si ira invasit, novæ feritatis accessio.*

Quinto, Physici perhibent leonem ex ira et rabie emori, ideoque morientem gemere et lacrymari. Unde Plinius loco citato: *Creditum,* inquit, *est à moriente humum morderi, et lacrymam letho dare*, scilicet ex rabie et furore. Unde et Lucifer legit: *Regis minæ similes gemitibus leonis;* ita non raro principes ex ira et furore, præsertim si eam explere seque ulcisci nequeant, apoplexia tanguntur et exanimantur, aut ab iis, quos impetunt, occiduntur. Vide Senecam, l. 1. de Ira c. 2 et 3.

Sexto, rugitus leonis prænuntius est necis. Leo enim, cum in aliquem rugit, mox in eum involat, lacerat, occidit et devorat. Sic et *indignatio regis nuntii mortis*, uti dixit cap. 16. 14. Et sicut leo eum quem laniavit, sic et rex eum quem ex ira occidit, nequit revocare ad vitam, etsi eum facti pœniteat, ac iram in clementiam commutarit, ait anonymus in Catena Græc. Rursum leones integras urbes et provincias vastant. Unde Polybius, apud Plinium loco citato, ait leones in senecta grassari in homines, *ac tunc obsidere Africæ urbes; eaque de causa crucifixos vidisse cum Scipione, quo cæteri metu pœnæ similis absterrerentur à noxa.* Sic rex iracundus et sæviens integras urbes totumque regnum expilat et vastat. Unde Ezechiel Joakim regem Juda comparans leunculo, c. 19. v. 5: *Tulit,* ait, *unum de leunculis suis, leonem constituit eum qui incedebat inter leones, et factus est leo; et didicit prædam capere, et homines devorare; didicit viduas facere, et civitates eorum in desertum adducere; et desolata est terra; et plenitudo ejus, à voce rugitus ejus.* Merito exclamat Seneca, l. 1. de Clementia, c. ult: *Quod istud, dii boni, malum est occidere, sævire, delectari sono catenarum, et civium capita decidere; quocumque ventum est, multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones ursique regnarent? si serpentibus in nos ac noxiosissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, et à nobis immanitatis crimine damnata abstinent suis, et tuta est inter feras similitudo morum. Apud homines tamen nec à necessariis quidem rabies temperat sibi.*

Septimo, leones ponunt iras et fremitus, si audiant galli cantum, si videant ignes, vel rotarum orbes circumactos, si in oculos eorum pallium vestemve injicias: hæc enim expavescunt. Unde Plinius loco citato docet rationem capiendi leonem esse, si quis in caput eorum velum immittat: *Vix credibili modo,* inquit, *torpescente tanta illa feritate, quamvis levi injectu operto capite, ita ut devinciatur non repugnans; videlicet omnis vis constat in oculis.* Ita reges iracundi et tyranni timent umbras, res nihili suspectas habent; nimirum populi concursum et globum expavescunt, putantes se peti, se ad necem quæri, ut contigit Neroni; præsertim vero si oculi eis obvelentur et caput comminatione altioris vel majoris potestatis, quæ eos principatu spoliatura sit, illico ponunt animos et iras. Vere Seneca in Œdip.:

> Qui sceptra duro sævus imperio regit,
> Timet timentes, metus in auctorem redit.

Et apud eumdem Thyestes actu 3:

> Dum excelsus steti, nunquam pavere destiti,
> Atque ipsum mei ferrum pavere lateris.

Hoc est quod ait Job cap. 24 v. 22: *Et cum steterit, non credet vitæ suæ;* nam ut ait S. Chrysost. hom. 2. in Matth: *Semper major potestas majori timori subjecta est. Sicut enim rami arborum in excelso positarum, etiamsi levis aura flaverit, moventur, sic et sublimes homines etiam levis nuntii fama conturbat.* Sic adventum Magorum *audiens Herodes rex turbatus est*, Matth. 2. Sic Domitianus Imp. adeo pavidus erat et suspicax, *ut parietes porticuum, in quibus spatiari consueverat, phengite lapide distinxerit, è cujus splendore per imagines, quidquid à tergo fieret, provideret*, ait Suetonius in ejus Vita, cap. 14. Vere Petrarcha Dial. 95: *Contemplare,* ait, *Caium, Neronem, Domitianum, Commodum, Bassianum, etc., videbis usitatum et communem tyrannorum exitum aut gladium aut venenum.*

ET SICUT ROS SUPER HERBAM, ITA ET HILARITAS EJUS.] Alia metaphora et similitudine (quod Hebræis est familiare) explet antithesin. Iram enim regis comparavit rugitui leonis, nunc

ei opponit regis hilaritatem et benevolentiam, eamque componit comparatque rori ob multas analogias. Primo enim, sicut ros matutinus solis ardores temperat, ac herbas æstu hesterni solis arescentes humectat, refrigerat et exhilarat, æque ac homines, qui quot roris stillas, tot unionum margaritas sibi videntur intueri, quæ et visum oblectant, et æstum mitigant; imo Plinius, l. 9. c. 33, docet rorem, cum in concham apertam illabitur, ac vi cœlesti, præsertim fulminis, constringitur, verti in margaritam: sic pariter serenus et hilaris regis vultus subditorum timores et mœrores abstergit, eosque exhilarat, amœnat, et in spem rerum magnarum erigit.

Secundo, sicut ros suavem auram et halitum vitalem aspirat animantibus, omnibusque viventibus; sic pariter rex, hilari vultu suos contuens, eis animos, vigorem et vitam aspirare videtur.

Tertio, ros pinguis est, pinguemque et quasi oleatum succum germinibus, seminibus et plantis instillat, itaque eos irrorando impinguat, incrassat et fecundat: sic pariter rex sua benevolentia, liberalitate et beneficentia subditos alit, ditat, bonisque omnibus cumulat.

Quarto, ros leniter et sensim sine sensu suaviterque herbis illabitur, itaque eis succum vitalem suggerit, quo adolescant et crescant in folia, fructus et flores: sic etiam regis comitas et lenitas leniter suaviterque in subditos influit, facitque ut opibus deliciisque crescant et abundent. Ex adverso ira et sævitia regis est velut imber procellosus, qui secum vehit fulmina et tonitrua, quibus segetes herbasque sternit, vastat, exanimat et perdit. Unde S. Chrysost. serm. de Mansuetudine tom. 5: *Ira*, inquit, *est quasi fulmen et tempestas magna in anima, servientemque sibi amentem reddit.* Hinc Christi ortus, vita et regnum, quia lenissimum et suavissimum, comparatur rori, Isaiæ 45. 8: *Rorate*, inquit, *cœli desuper, et nubes pluant justum.* Ubi multa de rore ejusque symbolis dixi.

Mystice Beda, Baynus et Jansen. hæc accipiunt de Christo, qui est Rex regum et Dominus dominantium. Christus enim in judicio hilaris et blandus justis ut ros, ac terribilis apparebit injustis ut leo. Ipse enim ut leo de tribu Juda in eos rugiet fulminando sententiam æternæ damnationis: *Ite, maledicti, in ignem æternum.* Ejusdem erga justos et sanctos favor, ac vultus hilaritas, tanquam ros herbam irrigans, eosdem post præsentis vitæ dolores et cruces recreabit, ac virere faciet omni gratia et gloria in domo Dei in æternum.

13. DOLOR PATRIS, FILIUS STULTUS, ET TECTA JUGITER PERSTILLANTIA, LITIGIOSA MULIER.] Hebr.: *Contritiones patris filius stultus, et sicut distillatio continuans sunt contentiones mulieris;* Symmach. *et guttæ festinantes rixæ mulieris.* Sicut enim est guttarum in pluvia, sic et conviciorum in rixa reciprocatio. Aquila: *et stillicidium continuum contentiones mulieris;* Sept. *Verecundia patri suo filio imprudens, et non pura vota de mercede meretricis;* Chald. *Filius stultus gravis est patri suo sicut acida uva* (labrusca, quæ nunquam maturescit et dulcescit)*; et sicut stillicidium, quod distillat, litigia mulieris;* Syrus: *Confusio patris filius vecors, et tanquam guttæ stillantes cogitatio mulieris;* Vatabl. *Calamitas patris filius stultus, et uxor rixosa sicut tectum jugiter perstillans;* R. Salomon sic explicat: *Stillicidium assiduum pluviæque in domum defluentes vexant domesticos, eosdemque domo pellunt, quod idem pravæ mulieris rixæ efficiunt.* Aben Ezra vertit: *Infortunia patris filius stultus, et stilla expellens jurgia mulieris.* q. d. Demens filius in causa est ut parenti suo adversa contingant: ac sicut stillicidium domesticos domo ejicit, ita muliebres rixæ, quæ nunquam quiescunt, sed semper stillant, eosdem domo eliminant. R. Levi: Vecors parenti est ipsa calamitas, et pernicies ob iram vehementem et mœrorem, quibus succumbit ob nefariam agendi rationem filii. Idem etiam gravissime angitur, cum ab uxore sua jurgia rixasque seri advertit, quemadmodum ab assiduo stillicidio in domum jugiter defluente vexatur; hinc enim efficitur ut domi se continere gravissimum ducat, quod idem ob mulierem seditiosam contingit.

Beda per mulierem litigiosam accipit hæresin et hæreticos, qui non nisi lites et rixas stillant, quibus evertant domum Ecclesiæ. Verum hoc mysticum est.

Igitur ad litteram Salomon duo hîc velut homonyma assignat, ejusdem scilicet generis et cognominis (nam filius stultus sæpe vel nascitur, vel educatur à matre stulta, imprudenti et rixosa) quæ marito permolesta sunt, et dolores graves creant. Primum est filius stultus, id est imprudens, liber, vagus, inobediens, rebellis, ebriosus, rixosus, etc.; hujus enim stultitia, id est malitia et pravi mores, tribuuntur patri, quasi is illos eum docuerit, aut dissimularit nec correxerit. Vide dicta c. 10. 1. et c. 13. 1; secundum est uxor rixosa, quæ crebris suis litibus et quiritationibus, velut stillis, assidue tundit et pulsat aures animumque mariti, ac tandem pertundit, ut eum in iram, impatientiam et tristitiam, mœroremque continuum, qui eum consumat, adigat. Sicut enim stillæ continuo cadentes cavant sensim lapidem; sic rixæ uxoris assiduæ excavant et exhauriunt cor mariti, licet robustum et adamantinum. Rursum et magis apposite Noster *stillicidium* (ut habent Hebr.) refert ad tecta, q. d. Sicut tecta jugiter perstillantia exedunt trabes, lapides, tabulatum, pavimenta, totamque domum destruunt, faciuntque inhabitabilem, et idcirco cogunt incolam aliò migrare: sic et uxor assidue litigans cogit pene maritum ei dare libellum repudii, aliamque ducere, quod olim Judæis erat licitum, aut certe facere divortium jam Christianis permissum, ut se ab ejus thoro et consortio separet, imo in alias domos, terras et regiones commigret. Hoc enim suavius est, quàm omnem in querelis et rixis transigere vitam; hæc enim non humana, sed canina est vita, ac mors potius quàm vita. Nec tantum maritum, sed et famulos, ancillas, filios et filias litigiorum ejus impatientes et pertæsos cogit aliò aspirare et migrare. Hunc esse sensum liquet ex c. 27. 15, ubi hæc sententia repetitur: *Tecta perstillantia*, inquit, *in die frigoris et litigiosa mulier comparantur.* Ibi enim Septuag. vertunt: *Guttæ ejiciunt hominem in die hiemali de domo sua; sic et mulier conviciatrix de propria domo.*

Porro mulieres multæ in lites et rixas pronæ sunt; quia natura sua superbæ sunt, loquaces, dicaces, invalidæ; unde quod vi et armis non possunt, hoc verbis et querelis extorquere co-

nantur; iracundæ præsertim, cum prægnantes sunt, et uterum ferunt ex femella, cujus causam physicam dat Petrus Apponensis insignis medicus in Problem. Aristot. l. 10. c. 35. Hinc Menander : *Tempestas in domibus est viris mulier.* Ovidius, libro 2. de Arte amandi : *Dos est uxoria, lites.* Juvenalis, Satyra 6 :

Nulla fere causa est, in qua non femina litem
Moverit.

Et post pauca :

Semper habet lites alternaque jurgia lectus,
In quo nupta jacet, minimùm dormitur in illo.

Certe Socrates assidue suæ Xantippes jurgiis exagitatus ad ea jam occallueral, ut iis non magis offenderetur, quàm si rotæ putealis stridorem audiret; dictitabatque se domi ab ea discere tolerantiam, qua in publico utendum esset. Vide Laertium, libro 2. cap. 5. Socratem imitentur mariti, qui Xantippes duxerunt. Terentius in Eunuch.

Novi ingenium mulierum,
Nolunt ubi velis; ubi nolis, cupiunt ultro.

S. Hieron. lib. 1. in Jovin. citat illud ex Vario Gemino : *Qui non litigat, cœlebs est.* Xystus Pythagor. in Enchir. *Si pugnare vis, uxorem duc, et filios procrea.* Exstat hic juxta Romam in via Tiburtina monumenti inscriptio, quam citant Jovian. Pontanus lib. de Obedientia, Volaterr. in Philolog. et alii; estque hæc : *Heus, viator, miraculum! hic vir et uxor non litigant. Qui sumus, non dico. At ipsa dicam : Hic Bœbius ebrius ebriam me nuncupat. Hei, uxor, etiam mortua litigas!*

Nota : Septuag. Hebr. מדיני *midiene*, id est contentiones, lites, eliso *iod* derivant à נדה *nede*, id est meretricium, puta merces quæ datur meretrici, à radice נדה *nada*, id est removit, elongavit, fugavit; quod hæc merces quasi sordida, et scelere fornicationis maculata, arcenda esset à sancto templo, sacrisque ejus oblationibus. Unde Ezechiel, c. 16. 33, נדנין *nedanain* cum *nun* paragogico vocat dona et mercedes meretricis. Hac ergo de causa Septuag. vertunt : *Neque vota de meretricis mercede oblata casta sunt.* Alludit ad illud à Deo sancitum : *Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium canis in domo Domini Dei tui*, etc. *Quia abominatio est utrumque*, Deuter. 23. 18. Vide ibi dicta, et Philonem in eleganti oratione cujus est titulus, *mercedem meretricis non esse recipiendam.*

Tropolog. Auctor Catenæ Græcorum : Merces meretricis, inquit, est animi impuritas, cujus oblatio Deo placere nequit. Huc accedit sanctus Ambrosius, l. 3. Epist. 19. Ad Constantium : *Totus mundus*, inquit, *possessio ejus* (sapientis) *est, quoniam toto eo quasi suo utitur. Quid igitur circumscribitur frater? quid fraudatur mercenarius? Non magna*, inquit, *lucra de mercede meretricis* (Proverb. 19.), *id est lubricæ istius fragilitatis. Meretrix ipsa non specialis, sed publica. Non una mulier, sed vaga omnis cupiditas, meretrix est.* Verum Vulgata versio uti aptior et Hebræo conformior, sic et verior est ac germanior.

14. Domus et divitiæ dantur a parentibus : a Domino autem proprie uxor prudens.] Hebr. *Domus et divitiæ* (sunt) *hæreditas patrum; sed à Domino uxor intelligens;* Aquila et Theodot. *sciens;* Syrus : *à Domino desponsatur uxor viro;* Chald. *à Deo traditur mulier viro;* Septuag. *Domum et substantiam dividunt patres pueris : à Domino autem aptatur mulier viro;* S. Ambros. *à Deo præparabitur viro;* Auctor Catenæ Græcorum : *uxorem autem marito consociat Deus.*

Per *domum* accipe tum proprie dictam, tum familiam familiæque splendorem, dignitatem et nobilitatem; hæc enim à parentibus transmittitur ad filios.

Nota τὸ *proprie*, q. d. Uxor prudens est proprium et singulare donum Dei. Sic Sara à Deo data fuit Abrahæ, et altera Tobiæ, Rebecca Isaaco, Rachel Jacobo.

Dices : Etiam domus et opes sunt donum insigne Dei. Respondeo : Verum est; sed quia illa à parentibus hæreditate relinquuntur filiis; uxor vero commoda et prudens, licet sollicite inquirenda sit, maxime tamen à Deo procuratur, et ab eo petenda est; Deus enim licet sua providentia omnia regat, curet et procuret; magis tamen curat et procurat majora et magis necessaria; talis autem est uxor fidelis, sapiens commodis moribus, et viri ingenio congruens; quia inde pendet fides, pax, salus et prædestinatio viri, filiorum et totius familiæ. Sicut ergo invocatione ad statum Religionis, hæc potius Religio quàm illa huic homini congruit, et à Deo præparatur, si Deum vocantem consulere, audire et sequi velit; sic pariter qui vocatur ad matrimonium, non tam suæ aut parentum, sive phantasiæ, sive cupiditati, sive sollicitudini et industriæ, quàm Deo debet inniti, atque ab eo, ut sibi commodam et congruam dirigat, identidem obsecrare. Simili sensu dixit cap. 16. 1 : *Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam*, uti ibidem explicui. Septuag. pro *aptatur* græce habent ἁρμόζεται, quæ vox valde accommodata est rei præsenti, habetque emphasim; ἁρμόζω enim est idem quod congruo, adapto, quadro, compono, conglutino, tempero; et maxime competit musicis, qui voces diversas, graves, acutas et medias inter se contemperant, ut suavem concentum et harmoniam efficiant. Similis debet esse harmonia, id est compositio, coaptatio, congruentia, consonantia inter virum et uxorem; hanc autem solus efficere potest Deus. Itaque hac sententia non tantum significatur matrimonium, sive connubium viri et uxoris, institutum esse à Deo, uti explicat S. Chrysostomus, homilia 23. in epistolam ad Romanos, et Innocent. Pontif. 26. can. 3. *Deinde* § *Si verò :* hoc enim commune est omnibus matrimoniis, etiam rixosis et pessimis, sed insuper significatur in particulari, viro prudenti et probo à Deo præparari uxorem prudentem et probam, hocque esse ingens et proprium donum Dei.

Dixerat versu præcedenti Sapiens quantum malum sit uxor rixosa : nunc mali remedium exhibet, scilicet ut quæratur uxor prudens, ideoque compositis moribus, placida et obediens; hanc autem esse donum Dei asserit, ideoque à Deo assidue flagitandam. Non enim omnis uxor, etiam bona, cuilibet viro est congrua; v. g. tristis non est commoda læto, nec pauper diviti, nec plebeia principi, nec liberalis tenaci, nec lenis austero, et ita de cæteris; sed lenis leni, læta læto, austera austero, dives diviti, nobilis nobili, pauper pauperi, adeoque inter virum et uxorem debet esse proportio et congruentia affectuum, morum, conditionum, qualis est vo-

cum in harmonia musica. Cum ergo hanc harmoniam solus norit Deus, utpote qui solus novit et pervidet internas affectiones, conditiones, infirmitates viri et uxoris, ideoque solus novit quæ uxor cui viro congruat; hinc ipse solus hanc conjugum et matrimonii harmoniam vel procurare, vel efficere potest. Verum, quia plerique, dum quærunt uxores, non spectant hanc harmoniam, sed uxorum opes, nobilitatem, pulchritudinem, etc.; hinc multa videmus molesta et infausta passim conjugia. Quæ enim potest esse voluptas, quæ consonantia, quæ felicitas, ubi quod maritus vult, uxor non vult; quod ille amat, hæc odit; de quo ille lætatur hæc tristatur? Quæ recreatio cohabitare tali, eique intime conjungi, idque per omnem vitam, quæ tuis moribus et sensibus plane est adversa? Omitto lites, rixas, zelotypias, etc. quæ inde nascuntur, ac non raro utrisque exitium præsens et æternum afferunt. Sane multi damnantur, eo quod conjuges sibi incongruas, ideoque molestas et rixosas nacti sint.

Porro hæc harmonia viri et uxoris, ut sit suave probumque conjugium, multiplex est, multaque requirit, nimirum primo, consonantiam religionis, fidei et pietatis, ut scilicet uxor non sit hæretica, infidelis et impia, sed cum marito in fide et pietate consentiat; secundo, consonantiam morum; tertio, consonantiam conditionum; quarto, consonantiam amoris; quinto, consonantiam temperandi prospera et adversa; sexto, consonantiam pacis et concordiæ in familia.

Igitur, uxor intelligens et prudens est primo, quæ se accommodat religioni et pietati mariti, imo quæ maritum à religione et pietate deflectentem in viam revocat, et ad eam reducit, uti Patricium æque ac filium S. Augustinum reduxit S. Monica, Clodovæum Clotildis, Constantinum S. Helena, etc. Hæc enim prima maximeque necessaria conjugii est harmonia. Audi S. Ambrosium in cap. 16. Lucæ l. 8. sub initium: *Domum et substantiam patres partiuntur filiis; à Deo autem præparatur viro uxor: quod qui in Græco legit, non putat esse contrarium; bene enim dixit Græcus* ἁρμόζεται. *Harmonia enim conveniens et apta rerum omnium dicitur commissa connexio. Harmonia est, cum fistulæ organi per ordinem copulatæ legitime tenent gratiam cantilenæ, chordarumque aptus servat ordo concordiam. Itaque non habent harmoniam suam nuptiæ, quando Christiano viro Gentilis mulier non legitime copulatur.* Ac post nonnulla concludit: *Ergo ubi nuptiæ, harmonia esse debet; ubi harmonia est, Deus jungit; ubi harmonia non est, pugna atque dissensio est, quæ non est à Deo; quia Deus charitas est. Noli ergo uxorem dimittere, ne Deum tuæ copulæ diffitearis auctorem; etenim si alienos, multo magis uxorios debet tolerare et emendare mores.*

Hæc est prima causa cur non sit ducenda uxor infidelis vel hæretica; quia scilicet solvit harmoniam fidei et conjugii. Duas alias dat idem S. Ambrosius, lib. 1. de Abrahamo c. 9, scilicet primo quod casta probisque moribus esse nequeat illa quæ caret fide; fides enim est basis et fundamentum castitatis cæterarumque virtutum; secundo, quòd periculum sit ne infidelis et hæretica maritum pervertat, faciatque sibi similem infidelem et hæreticum. *Cum sancto enim,* inquit, *sanctus eris, et cum perverso perverteris. Si hoc in aliis, quanto magis in conjugio, ubi una caro et unus spiritus est; quomodo autem potest congruere charitas, si discrepet fides? Et ideo cave, Christiane, Gentili aut Judæo filiam tuam tradere. Cave, inquam, Gentilem, aut Judæam, atque alienigenam, hoc est hæreticam et omnem alienam à fide tua, uxorem accersas tibi. Prima conjugii fides castitatis gratia est. Si idola colat, quorum prædicantur adulteria; si Christum neget, qui præceptor et remunerator est pudicitiæ, quomodo potest diligere pudicitiam? Si Christiana sit, non est satis, nisi ambo initiati sitis Sacramento baptismatis. Simul ad orationem nocte vobis surgendum est, et conjunctis precibus obsecrandus Deus. Accedit aliud insigne castimoniæ, si credas à Deo tibi quod sortitus es, conjugium datum. Unde et Salomon ait: A Deo præparatur viro uxor. Non possunt hoc dispares fide credere, ut ab eo quem non colunt, putent sibi connubii impertitam gratiam. Ratio docet, sed amplius exempla movent. Sæpe illecebra decepit etiam fortiores maritos, et à religione fecit discedere. Et ideo tu vel amori consule, vel errorem cave. Primum ergo in conjugio religio quæritur.* Ita Nonna, mater S. Gregor. Nazianz. marito suo Gregorio seniori, fidei et pietatis magistram se præbuit, ait eorum filius S. Gregor. Nazianz. Orat. 19.

Secundo, uxor prudens est, quæ se moribus mariti conformat, imo suos ad ejus mores fingit et format. Non sufficit enim uxori, quod sit casta, proba, sancta; sed insuper marito obsequi et obsecundare debet, ut conjugii in morum consonantia suavem gratamque harmoniam efficiat. Sicut enim in cithara, lyra, vel organo non sufficit chordam vel fistulam quamlibet gratum sonum reddere; sed quælibet alteri, adeoque omnes inter se apta proportione contemperari debent, ut unius sonus alteri congrue respondeat et succinat, itaque omnes simul unum modulentur concentum; sic pariter in societate, præsertim conjugii, non sufficit quemque sibi esse bonum, sed unus alterius moribus et sensibus sese accommodet oportet, ut unum omnes edant civilis societatis concentum. Rursum sicut materia certis qualitatibus, v. g. lignum siccitate et calore, formæ, puta igni, congruentibus præparari et disponi debet, ut deinde in eam forma ignis inducatur; sic pariter uxor moribus mariti congruere debet, ut unum cum eo conjugium et quasi compositum œconomicum efficiat. In hoc enim uxor materiæ, maritus formæ analogiam subit. Quocirca Socrates dicere solebat viros oportere parere legibus civitatis, uxores vero maritorum quibuscum vivunt moribus; norma enim conjugis vir est. Æquitas ergo docet ut viris velut capiti obtemperent. Præclare S. Ambros. lib. 3. epist. 25. ad Eccl. Vercell. sub finem: *Mulier*, inquit, *viro deferat, non serviat; regendam se præbeat, non coercendam. Indigna est conjugio, quæ digna est jurgio. Vir quoque uxorem tanquam gubernator dirigat, tanquam consortem vitæ honoret, participet ut cohæredi gratiæ.*

Tertio, uxor prudens est, quæ quærit vel facit consonantiam sortis et conditionis cum marito. Quocirca virgo prudens, si sit tenuis fortunæ, non consentiet nubere marito nobili vel principi, nisi ejus ancilla, non conjux, esse

velit; sed quæret maritum suæ sortis, conditionis et status. Prima enim conjugii lex est:

Si qua velis apte nubere, nube pari.

Ita Ovid. in epist. Deianiræ ad Herculem. Eadem fuit septem Græciæ Sapientum aliorumque plurimorum sententia, uti fuse ostendit Tiraquellus lib. 5. connub. n. 16. et seq. Unde Ausonius Solonem ita loquentem inducit:

Par pari jugato conjux, quod impar est, dissidet.

Quod si quo casu contingat virginem tradi marito impari, puta ditiori, vel nobiliori, sataget ipsa suo labore, sua virtute, sua prudentia compensare quod opibus vel nobilitati deest, adeoque adæquare vel superare opes et genus mariti. Sicut ergo cum ramus unius arboris alteri inseritur, ejus conditioni per omnia se conformat et adæquat, ut videatur non insitus, sed enatus; sic pariter uxor insita quasi marito per conjugium, ei per omnia se accommodet et adæquet. Hinc sicut, ut surculus unius arboris alteri inseratur, necesse est ut ejusdem cum eo sit conditionis et generis; nec enim surculus nucis inseritur piro, sed alteri ex genere nucum; nec pirus inseritur nuci, sed piro alterius speciei; sic pariter ut uxor inseratur marito, curet illum deligere, qui ejusdem secum sit sortis et conditionis. Unde Cleobulus æqualem uxorem ducendam esse suadebat; si enim ex superiore familia duxeris, inquit, non affines tibi, sed dominos comparabis. Ita Stobæus serm. 3. de Temperantia.

Quarto et maxime uxor prudens est, quæ cum marito efficit consonantiam amoris; hæc enim est vinculum, nodus et anima conjugii. Quocirca nullum amabit nisi maritum, affectum omnem in eum defiget, cor suum ei tradet; quod ipse diligit, diliget et ipsa; quod ipse odit, oderit et ipsa. Ubi enim est amor, ibi Deus est auctor et mediator conjugii; ubi vero est odium, ibi diabolus est paranymphus conjugii. Audi auctorem Imperfecti apud S. Chrysost. hom. 1. in Matth.: *Booz*, ait, *interpretatur in virtute, vel virtus in ipso, sive prævalens, qui secundùm imperium Dei accipit uxorem Ruth à Deo provisam; in virtute generat filios, et in seipsis virtutem habentes, et prævalentes. Qui autem accipiunt uxores ex provisione diaboli, id est, non religionis intuitu, nec fideles, in infirmitate generant filios, nec prævalentes unquam, nec fortes nisi in malo, et ad pœnam irreligionis suæ, non ad gaudium, nec ad consolationem videntur filios genuisse.* Hoc est, quod Deus instituens matrimonium in copula Adami et Evæ sanxit: *Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ;* Genes. 2. 24.

Quinto, uxor prudens temperabit mariti nimiam in prosperis lætitiam, et nimiam in adversis mœstitiam, atque iram cæterosque immoderatos ejus affectus componet. Sicut enim David, pulsando concinne citharam, leniebat iram, melancholiam et spiritum malignum Saulis, 1. Reg. 16. 23; sic et uxor prudens sua gratia, prudentia et blandiloquentia, velut citharæ pulsu mitigat et temperat omnes mariti mœrores, indignationes cæterasque animi perturbationes. Ita S. Monica sua modestia, silentio, prudentia iras et æstus Patricii moderabatur, et quasi modulando componebat, uti refert S. August. lib. 9. Confess. cap. 9. Sic Abigail sua humili et gratiosa oratione lenivit iras Davidis jam properantis ad cædem et vindictam ob duritiem Nabal. 1. Reg. 25. 23.

Sexto, uxor prudens sua sapientia facit harmoniam pacis et concordiæ in familia, ut omnes suo gradu contenti unanimiter vivant, nec alter alteri invideat, sed omnes in unum conspirent ad commune familiæ lucrum et commodum. Hæc enim insignis est pacis et unanimitatis œconomicæ consonantia, teste Plutarcho in Moral. in qua maritus velut bassum modulatur, filii altum, servi et ancillæ contratenorem, uxor tenorem, velut medium, qui bassum cum alto et contratenore harmonice componit et consociat. Quis tantam tamque multiplicem conjugii, id est, uxoris et mariti, harmoniam procurabit vel efficiet, nisi Deus omniscius et omnipotens, qui omnia in mensura, numero et pondere disponit? Sap. 11. 21. Deus enim solus est qui prudentiam dat mulieri, et prudentem congruamque viro merenti deputat, juxta illud Eccl. 26. 3: *Pars bona mulier bona, in parte bona timentium Deum dabitur viro pro factis bonis.* Hinc vulgo aiunt matrimonia in cœlis copulari. Confirmat Salomon: *Domus et divitiæ dantur à parentibus, à Domino autem uxor prudens.* Sic Moses attestatur Abrahami filio Isaaco Rebeccam à Deo præparatam fuisse uxorem. Saram propterea alius ducere nequivit, quia Tobiæ juniori timenti Deum illa ex ordinatione divina debebatur. Samson puellam Philisthæam sibi uxorem dari petebat, parentes vero illius contra legem Dei hoc esse matrimonium arbitrantes, dehortabantur eum ne duceret; nesciebant enim quòd res à Domino fieret, ut ex illis nuptiis bellum inter Judæos et Philisthæos oriretur, quo Judæi è diuturna servitute liberarentur. Hesteri, ut cæteris virginibus ab Assuero rege præferretur, Deus admirabilem pulchritudinem contulit, ut absque ornatu externo, aliis comptis atque delibutis virginibus longe præcelleret.

Quocirca conjuges, si sextuplicem hanc harmoniam jam recensitam optent, Deum ament et colant. Si enim Deo per amorem uniantur, eodem unientur inter se; tum quia quæ uniuntur eidem tertio, uniuntur inter se; tum quia idem est amor, quo amamus Deum et proximum, præsertim conjugem propter Deum.

Moraliter discant hîc juvenes, cum uxores quærunt commodas, non fidere sibi, nec parentibus et amicis, sed Deum sibi constituant ducem, ac proinde ejus gratiam pœnitentia, oratione, eleemosynis aliisque piis sanctisque operibus conciliare studeant, ut ab eo ad uxorem prudentem sibi congruentem manu ducantur. Legant sapiens piumque consilium quod Raphael Archangelus dedit Tobiæ ducturo Saram, Tob. 6. 16, illudque sibi applicent et opere expleant.

Mystice Auctor Catenæ Græc. sic exponit, q. d. *Domus et divitiæ*, etc., hoc est, sapientiæ virtutisque doctrinam impertiuntur doctores; ipsam autem virtutem et sapientiam (quæ quasi sponsa et uxor est viri sapientis) largitur Dominus. Rursum anima et mens virtute ornata est sponsa, quam sibi præparat et despondet Christus. Unde S. Ambr. lib. 8. in Luc. post initium: *Invenis, ait, conjugium quod nemo dubitet à Deo junctum, cum ipse dicat: Nemo venit ad me, nisi Pater meus qui misit me attraxerit eum. Ille enim solus potuit has nuptias copulare.*

Et ideo mystice Salomon dixit : A Deo præparatur viro uxor ; vir Christus, uxor Ecclesia est ; charitate uxor, integritate virgo. Ergo quem Deus traxit ad filium non separet persecutio, non avertat luxuria, non philosophia deprædetur, non Manichæus contaminet, non Arianus avertat, non Sabellianus inficiat. Deus junxit, Judæus non separet. Adulteri sunt omnes qui adulterare cupiunt fidei et sapientiæ veritatem. Et paulo post : *Mane ergo tu in domo patris, mane cum sponso, eniteas ut placeas viro. Mens, quæ credidisti Deo, esto fortis mulier, qualis illa vel anima, vel Ecclesia, de qua dicit Salomon : Mulierem fortem quis inveniet? Pretiosior autem est lapidibus pretiosis, quæ talis est ; confidit in ea vir suus.* Et post nonnulla : *Veni, Domine Jesu, ut invenias sponsam tuam, non contaminatam, non adulteratam, quæ non violaverit domum tuam, non mandata neglexerit. Dicat tibi : Inveni quem dilexit anima mea, introducat te in domum vini (vinum enim lætificat cor hominis) inebrietur spiritu, agnoscat mysterium, loquatur oraculum.*

15. Pigredo immittit soporem, et anima dissoluta esuriet.] Septuag. *Favor* vel *timiditas* (hæc enim est comes et soror pigritiæ) *detinet effeminatum ; anima autem otiosi esuriet.* Pro *soporem* hebr. est תרדמה *tardema*, quæ vox gravem soporem et veternum significat ; unde Aquila et Symmachus vertunt, εκςασιν. Sic sopor Adæ immissus fuit extasis, Gen. 2. 21. Theodot. vero vertit, καταφοραν, id est gravem soporem. Pro *dissoluta* hebr. est רמיה *remia*, id est, remissa vel fraudulenta, uti dixi cap. 10. 4. Unde Chald. vertit, *et anima dolosa* (Syrus, *superba*) *esuriet.*

Salomon hic duo mala assignat, quæ consequuntur ex pigritia et torpore. Prius est sopor. Sicut enim labor facit vigilem, sic otium et torpor facit dormire et stertere ; sopor autem ingens est malum. Primo, quia sopor parit penuriam et famem, uti mox dicam.

Secundo, quia sopor laxat et dissolvit nervos, indeque omnia membra, ac idcirco facit hominem enervem, invalidum, languidum : *Torpore enim vires alligantur et enervantur*, ait R. Levi ; ac tandem torpor vertitur in lethargum. Causam à priori dat S. August. lib. de Quantit. animæ : *Nervos*, ait, *vegetat mollioresque efficit siccitas calorque moderatus ; contra eos laxat atque infirmat humidus rigor ; itaque somno nimio (quia eum frigidum et humidum dicunt medici, et probant) membra languescunt, atque ipse expergefactorum conatus multo est debilior, ideoque nihil est fractius et enervius lethargicis. At quosdam phreneticos, quibus vigiliæ et acutæ febres, id est tot calida plus nimio nervos tendunt atque durant, majoribus viribus quàm integra valetudine reluctare videmus, etiamsi eorum corpus sit ægritudine attenuatius et exilius.*

Tertio, quod sopor non tantum corpus, sed et ingenium mentemque hebetet et corrumpat. Sicut enim gladius in vagina semper conditus æruginem sibi inducit ; sic et quies ac torpor animo gravedinem et hebetudinem, quasi æruginem, afferunt. Unde Baptista Mantuanus 1. Parthen. :

Calcar, *ait*, erit segni, pigros rubigine sensus
Otia corrodunt, sopitaque pectora torpor.

Et Plutarch. in Moral. : *Ingenium hominis*, ait, *seu cariem et senium in otio contrahit, et muta quies, vitaque sedentaria non solum corporibus, sed etiam animis marcorem conciliat.*

Quarto, quia torpor et sopor sunt mortis imago, in eamque vergunt, adeoque non tam vita quàm mors esse videtur. Unde illud Philosophi : *Otium est vivi hominis sepultura.* Vita enim in motu et actione consistit ; piger ergo, qui ab eo vacat, non tam vivus est quàm mortuus. Hinc pigritiæ symbolum est torpedo piscis, qui è longinquo per retia torporem immittens torpere facit, imo stupefacit piscatorum manus, teste Aristot. lib. 4. Histor. anim. cap. 37, Æliano, Plinio et aliis. Sic et pigritiæ symbolum est narcissus flos, ita dictus à ναρκη, id est torpor, quod suo odore torporem et veternum inducat, teste Plutarcho lib. 3. Sympos.

Ubi nota ex hoc flore Furiis infernalibus coronam necti solitam, ut Eustachius affirmat, et Sophocles Narcissum vocavit magnorum Deorum subterraneorum coronamentum ; nimirum qui torpori student, et florem hunc desides olfaciunt, coronam infernis diis nectunt ; et ut strenui atque diligentes in bonis operibus corona regni sunt in manu Dei, sic contra ipsi corona ob desidiam fiunt dæmonum in inferno.

Huic sententiæ antistrophæ sunt illæ Philosophorum et Theologorum apud Antonium in Melissa, cap. 45 et 46 : S. Gregorii Nazianz. *Segnities somni conjux. Infirma et dissoluta ingenia tum ad virtutem, tum ad vitium similiter remissa et languida sunt, difficiliaque ad se commovendum, et in neutram partem insigniter inclinant otiosorum momenta;* S. Clementis : *Qui infirmi et imbecilles sunt, iis vel quod mediocre est, supra vires ipsorum videtur ;* S. Chrysost. *Nihil est tam facile, quod non valde grave et invisum magna pigritia reddat ; nec quidquam tam laboriosum et difficile, quod studium et alacritas non facillimum efficiat ;* S. Basilii : *Otium maleficii principium ;* Democriti : *Natura virtutem corrumpit incurius ; improbitatem corrigit doctrina. Et facilia negligentibus elabuntur ; difficilia vero curis capiuntur. Ut enim instrumentum quod remittitur et intenditur, jucunda voluptate oblectat ; sic etiam vitæ ratio hominum et otio et negotio dispertienda est;* Xenophontis : *Deus sic statuit, ut illis qui nolint imperare et præscribere sibi honesta facta, alios eis imperantes inducat dominos.*

Et anima dissoluta esuriet.] *Dissoluta*, id est remissa (hoc enim significat hebr. רמיה *remia*), pigra, torpida. Alterum hoc est pigritiæ malum, scilicet esuries. Ratio est, quod pigritia pariat soporem, sopor otium et inertiam, inertia penuriam et famem. Qui enim nolunt laborare, sed otiando torpescunt, nihil lucrantur vel comparant, ex quo vivant. Vide dicta cap. 10. 4.

Hæc gnome locum habet in bonis tam spiritualibus, quam corporalibus. Sicut enim pigritia temporalis parit soporem et penuriam temporalium ; sic pigritia spiritualis parit soporem et penuriam bonorum spiritualium. Qui enim nolunt exercere actus charitatis, misericordiæ, orationis, pietatis, patientiæ, etc., hi torporem et soporem quemdam contrahunt, quoad omne bonum opus fiunt inhabiles et inepti, ac insuper penuriam gratiæ, consolationem, omniumque donorum spiritualium incurrunt. Ita Beda ex S. Gregor. Hugo, Dionys. et alii. *Piger*, ait Beda, *appellatur qui recte sentiendo quasi vigilat, quamvis nihil operando torpescat. Sed pigredo*

immittit soporem, quia paulisper etiam recte sentiendi vigilantia amittitur, dum à bene operandi studio cessatur.

Quocirca recte Philo apud Antonium in Melissa loco jam citato : *Principium omnis boni*, ait, *virtutis laborem esse Deus hominibus ostendit; quo remoto nihil boni apud genus humanum constitui potest. Qui laborem fugit, ipsa bona fugit; qui autem toleranter et fortiter sustinet dura, ad beatitudinem festinat.* Præclarius S. Greg. Nazianz. ibidem : *Generosa*, ait, *ingenia, ratione quidem moderante et dirigente, magnum habent ad sequendam virtutem momentum.* Et S. Chrys. ibidem : *Exiguo tempore, ô perdilecti*, ait, *elaboremus, ne bonis excidamus æternis. Brevis est temporis labor, at in secula multa requies. Ubi major labor, ibi major voluptas. Qui prudentia præditus est, ad laborem non gravate accedit, propter consequentes laborum fructus.*

Denique S. Gregor. hunc locum egregie pertractat 3. p. Past. 16 : *Pigris itaque*, ait, *intimandum est quod sæpe, dum opportune agere quæ possumus, nolumus, paulo post cum volumus, non valemus. Ipsa quippe mentis desidia, dum congruo fervore non accenditur, à bonorum desiderio funditus convalescente furtim torpore mactatur. Unde apte per Salomonem dicitur : Pigredo immittit soporem. Piger enim recte sentiendo quasi vigilat, quamvis nihil operando torpescat. Sed pigredo soporem immittere dicitur; quia paulisper etiam recte sentiendi vigilantia amittitur, dum à bene operandi studio cessatur. Ubi recte subjungitur : Et anima dissoluta esuriet. Nam quia se ad superiora stringendo non dirigit, neglectam se inferius per desideria expandit; et dum studiorum sublimium vigore non constringitur, cupiditatis infimæ fame sauciatur; ut quo se per disciplinam ligare dissimulat, eo se esuriens per voluptatum desideria spargat. Hinc ab eodem rursus Salomone scribitur : In desideriis est omnis otiosus. Hinc ipsa veritate prædicante, uno quidem exeunte spiritu munda domus dicitur; sed multiplicius redeunte, dum vacat, occupatur.*

16. QUI CUSTODIT MANDATUM, CUSTODIT ANIMAM SUAM; QUI AUTEM NEGLIGIT VIAM SUAM, MORTIFICABITUR.] Hebr. *Servans præceptum servat animam suam; et qui vias suas* (Vatabl. *officium suum*) *despicit, morietur;* Syrus, *interimetur;* Chald. *Qui spernit viam suam morietur;* Cajet. *Et contemnens vias ejus peribit; ejus*, scilicet, *mandati*, q. d. Qui *vias*, id est directiones et ordinationes mandati contemnit, contemptum hunc luet morte præsenti vel æterna; illam enim inferet ei judex, hanc Deus. Ita Aben Ezra : *Mortificabitur*, ait, *id est morte afficietur, Deo ita statuente, immaturo adhuc tempore* (in flore ætatis); *scribitur autem* יומת *iumat, quia morte mulctabitur à judicibus, si evulgetur eum propalam præcepta contempsisse.* Sic et R. Levi. Hinc toties in Exodo, Levit. Num. et Deuter. Deus legibus suis pœnam mortis adjicit, eamque prævaricantibus interminatur; vide inter alia Levit. 20, ubi singulis pene versibus iis mortem intentat.

Porro *viam* vocat mandatum sive legem; hoc enim exigit antithesis. Dei enim mandatum est via homini à Deo præscripta, per quam recta ad virtutem, salutem et Deum ipsum continuis animi passibus tendere debet. Ita Auctor Catenæ Græc. *Mandata*, ait, *vocantur præcepta, quia mentem ad præcipientem dirigunt et impellunt; viæ vero, quia hominem ad Deum iter instituentem suaviter ducunt, et quò eundum sit clare illi ostendunt.* Sensus ergo est, q. d. Qui custodit mandatum Dei, vel hominis vice Dei mandantis; hic custodit animam, id est vitam suam, tum præsentem, tum æternam; qui autem spernit mandatum, quod quasi viam ad salutem homini præstituit Deus, hic morte afficietur præsenti à judice, æterna à Deo. Hoc est quod ait Eccles. cap. 15 : *Si volueris servare mandata, conservabunt te.* Et Christus Matth. 19. 17 : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Hinc et Plato dixit : *Lex est liberi hominis anima,* tum quia lex quasi anima hominem dirigit et impellit ad actionem honestam lege præscriptam, in qua vita homine digna consistit; tum quia, sicut anima abeunte, perit homo, sic lege contempta, perit animus. Lex ergo servat aut perdit animam vitamque hominis, ut proinde recte ejus anima dici queat.

Moraliter hìc disce quàm legem amare, colere et custodire debeamus, idque triplici ex causa. Prima est ex parte Dei; quia qui amat et colit legem, amat et colit Deum legislatorem. Lex enim non est aliud quàm ratio, mens et voluntas Dei; à lege enim æterna, quæ est in mente Dei, derivatur omnis lex nostra; sicut radius derivatur à sole, et splendor ab igne. Quare qui conformat se legi, conformat se rationi et voluntati Dei. Unde Christus : *Si diligitis me*, ait, *mandata meà servate,* Joan. 14. 15. Secunda est ex parte legis; quia legis objectum est dictamen virtutis; lex enim præscribit officia virtutum omnium. Si ergo amas virtutem, ama legem. Tertia, quam dat hìc Salomon, est ex parte nostra; quia qui custodit legem, custodit animam; qui vero eam spernit, spernit animam suam, id est vitam, salutem et felicitatem animæ suæ. Quantum ergo illam amas, tantum ama et serva legem.

17. FŒNERATUR DOMINO, QUI MISERETUR PAUPERIS; ET VICISSITUDINEM SUAM REDDET EI,] ut sicut ille misertus est pauperis, illique benefecit, sic illius misereatur Deus, illique benefaciat, ait Aben Ezra; ac illum sua benedictione cumulet, ut, ad quodcumque manum extenderit, benedictionem rerumque copiam ei tribuat, ait R. Levi. R. Salomon vero : Cum quis æger, inquit, decumbit, in limineque mortis ambulat, tunc eleemosyna apud divinam justitiam intercedit pro liberali, inquiens : Cum pauperes animam agerent ob famem, hos hic ad vitam revocabat, abunde opportuno suppeditans; cur ergo istius animus longam cum corpore vitæ usuram non habeat? cur membris non restituatur?

Pro *fœneratur* hebr. est מלוה *malue*, id est mutuat vel mutuum dat, ut vertit Pagnin. sive simpliciter, sive cum usura, ut patet Deuter. 28. v. 12. et 44. Sic et Græcum δανείζω, ut vertunt Septuag., ambiguum est; nam significat ex æquo, et qui citra usuram dat mutuo, et qui ad usuram. Sic et Latinum fœnerari etsi proprie significat, dare ad usuram, tamen subinde idem est quod mutuare. Hebr. ergo ad verbum habent : *Mutuat Domino, qui miseretur tenuis; et retributionem suam reddet ei;* Septuag. *et secundùm donum ejus retribuet ei;* Chald. *Qui quærit commodare Domino, miseretur pauperis; et retributio bona retribuetur ei;* Syrus, *secundùm opera ejus retribuetur;* Vatabl. *secundùm beneficium*, vel officium, *rependetur ei.* Igitur sensus est, q. d. Qui pauperi benefacit, fœneratur, id est mu-

tuum dat Deo, quod amplo cum fœnore et incremento ab ipso est recepturus; quare non tam donum dat quam mutuum, imo usuram et fœnus. Igitur mutuum hîc non simplex, sed cum augmento, puta fœnus et usura, intelligitur. Ita Interpretes et Patres mox citandi. Audi S. Basil. in Psalm. 38 : *Cur, ait, non dixit : Qui miseretur pauperi, dat Deo? novit Scriptura avaritiam nostram, intellexit appetitum nostrum insatiabilem, qui sibi majora ad habendum proponit redundantiam, ac plus semper quærere; ob eamque causam non dixit omnino : Qui miseretur pauperi, dat Deo; ut ne simplicem largitionem et retributionem sortis existimes; sed fœneratur Deo, ut avarus et lucri cupidus, audito usurarum nomine, seipsum misericordiæ dederet.*

Salomon ergo ut declaret vim eleemosynæ, quantumque Deo placeat, asserit Deum æstimare sibi datum quod datur pauperi, ac quasi se obligare, ut illud danti restituat cum magno sortis incremento, usura et lucro : Deus enim pauperes et miseros, utpote omni ope destitutos, sibi arrogat, et quasi providentiæ suæ filios adoptat, ac eorum se peculiariter Deum et curatorem in Script. indigitat. Unde ipse ait Matth. 25: *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*, q. d. Me debitorem agnosco. Hoc ergo fœnus, hæc usura beneficentiæ sancta est et divina, æque ac fructuosissima, atque longe fructum lucrumque usurariorum superat. Primo enim, si dignitatem et nobilitatem debitoris requiris, per hoc eleemosynæ fœnus debitorem nobis facimus non hominem pauperem et vilem, sed Deum ipsum nobilissimum et ditissimum. Quanti est sibi obligare Deum, eumque sua fidejussione quasi vadimonio sibi obstrictum detinere? Audi S. Ambr. lib. de Tobia, cap. 16 : *Docebo, ait, quomodo boni fœneratores esse possitis, quomodo bonas quæratis usuras. Dicit Salomon : Fœnerat Domino qui miseretur pauperi, secundùm datum autem ejus retribuet ei. Ecce bonum fœnus de malo factum est, ecce irreprehensibilis fœnerator, ecce usura laudabilis. Nolite ergo jam invidentem me vestris commodis æstimare. Putatis quod hominem subtraham vobis debitorem? Deum provideo, Christum subrogo, illum demonstro qui vos fraudare non possit. Fœnerate ergo Domino pecuniam vestram in manu pauperis. Ille adstringitur et tenetur, ille scribit quidquid egenus acceperit; Evangelium ejus cautio est. Ille promittit pro omnibus indigentibus, ille dicit fidem. Quid dubitatis dare? Si quis vobis dives hujus seculi offeratur, qui fide promittat sua pro aliquo debitore, statim numeratis pecuniam. Pauper est vobis Dominus cœli, et conditor mundi hujus? et adhuc deliberatis quem ditiorem quæratis fidejussorem?* Et S. Greg. Nazianz. in Tetrastichis :

> Livori et atræ deme quid rubigini,
> Ac debitorem præfer omnibus Deum,
> Frusto rependit sceptra qui cœlestia;
> Alis tegisque, pauperes pascens, Deum.

Secundo, usurarius ultra sortem accipit, jure usuræ et lucri, sortis duntaxat vigesimam partem, v. g. Si mutuet centum aureos, recipit centum et quinque : Deus autem sortem duplicat, imo centuplicat. Hoc est enim centuplum à Christo promissum iis qui se sectantes sua distribuunt in pauperes, Matth. 19. 29. Unde S. Chrys. hom. 3. in Gen. *Qui miseretur, ait, pauperi, fœneratur Deo. Vide usuræ raram naturam et admirabilem. Alius est qui accipit, et alius qui se dandi fœnoris reum facit; et non hoc solum nomine; sed quia in hoc usuræ genere non est locus ingratitudini, neque ulli alii damno; neque sicut hîc, semel dare qui pollicetur, sed centupla dantur, et non solum centupla; nam aliqua dantur in præsenti vita, aliqua in futura, nempe vita æterna. Et in præsenti quidem vita, si quis nobis solum duplicia polliceretur pro his quæ à nobis dantur, parati essemus illi omnem nostram substantiam afferre. Tametsi ibi magna ingratitudo, multæ et stupendæ avarorum fraudes; et multi qui boni habentur fœnus non solvunt, vel ob malevolentiam nolentes, vel sæpe et propter inopiam non valentes. Quoniam autem nihil tale omnium Domino imputari potest (nam et capitalis summa in tuto est, et centuplum hîc promittitur eleemosynam expendentibus, et in futurum vita æterna reponitur), quæ igitur nobis defensio erit, si negligentes fuerimus, et non festinaverimus centupla pro paucis accipere, et pro præsentibus futura, et pro temporalibus æterna?*

Fusius idipsum ostendit idem S. Chrys. hom. 53. ad Pop. ubi inter alia incusat divitum insipientiam, qui Deum centuplum promittentem dimittunt, et opes suas iis tradunt qui ne sortem quidem reddent : *Quid enim, ait, nobis venter reddit, qui plurima consumit? stercus et corruptionem. Quid inanis gloria? livorem et invidiam. Quid avaritia? curam et sollicitudinem. Quid intemperantia? gehennam et veneniferum vermen. Hi namque sunt divitum debitores, has sorti jungentes usuras, præsentia mala pœnasque futuras. His ergo, quæso, ad tantam mutuabimus ultionem, et nostra Christo non credemus cœlum prætendenti, æternam vitam et arcana bona?* Si excuses : Christus post longum tempus differt solutionem hujus usuræ, occurrit Chrysost. *Hoc tibi talentum multiplicat. Fœnus enim efficitur majus; nam in mutuando hoc facere videmus fœneratores, qui post multum temporis redimentibus libentius fœnerantur; qui namque statim totum reddit, usuræ cursum interrumpit; qui vero diu retinet, majorem facit usuræ fructum ac quæstum.*

Tertio, quod Deus bis solvit hoc fœnus, scilicet semel in terra, secundò in cœlo. In terra enim eleemosynariis multiplicat opes, uti docet Apostolus 2. Corinth. 9. 10. et S. Chrysost. hom. *Quod eleemosyna est ars omnium quæstuosissima.* Idipsum constat jugi experientia. Exemplum illustre est in Vita S. Joannis Eleemosynarii, qui quo plus erogabat in pauperes, eo duplo et triplo amplius recipiebat. In cœlo vero longe plura et majora rependit Deus. Unde S. Gaudentius serm. 13 : *Qui miseretur pauperis, Deo fœneratur. Recipit enim, inquit, magna pro modicis, et cœlestia pro terrenis.* Et S. Ambr. loco jam citato : *Non peribit, inquit, quod pauper acceperit, et vobis quod dederitis inopi sine custode servabitur. Quod si incrementum usurarum quæritis, in lege benedictio, in Evangelio cœlestis est merces, quid suavius benedictione? quid majus est cœlo? Si escarum desideratur usura, ea quoque præsto est, sicuti legimus. Is enim qui miseretur pauperum, ipse pascetur.* Vide et S. Chrysost. hom. 15. in Matthæum.

Quarto, quod usurarius tam sortem quàm usuram exponit perdendi periculo. Si enim debitor non sit solvendo, vel nolit solvere usuras, utpotè injustas et extortas, usurarius perdet eas. In-

certum ergo et anceps est ejus lucrum, æque ac sors. At eleemosynarius securum et certum apud Deum repositum habet cum sorte lucrum. Quocirca sapiens consilium suggerit S. Basil. homil. 8. in divites avaros : *Si*, inquit, *unus tantùm tibi sit panis, ad fores autem rogator adsit, deprome illum ; dans vero manus in cœlum tolle, dicque miserabilia hæc et benigna verba : Unum hunc panem habeo, quem vides, Domine ; et occasio periculi est. Ast præceptum tuum mihi propono, et de modico do fratri esurienti. Da et tu, Domine, periclitanti servo tuo. Novi tuam bonitatem, tuæ potentiæ confido, quòd non diu tuam gratiam differes ; sed brevi, cum tibi placuerit, affatim dona tuæ magnificentiæ patebunt. Quòd si ad hunc modum feceris et dixeris, non dubium quin panis hic quem in hac dabis angustia, agriculturæ semen ac copiam suppeditabit, multumque tibi ex terra fœnoris reddet, arrhabo cibi futuri, misericordiæ conciliator. Dic rursus illud Sidoniæ mulieris verbum, quod maximè huic proposito quadrat, opportunæ historiæ illius memor : Vivit Dominus, quòd hunc solum in domo habeo, quem ego et filii mei edamus. Tu quoque similiter olei lecythum gratia Dei refertum habebis, nec minus farinæ hydriam continuo plenam, si ex eo quod habes dederis. Qui enim dando divinæ gratiæ confidunt, puteos imitantur, qui continuo exhausti minimè deficiunt, sed duplo copiosiores evadunt. Si eges, Deo diviti fac fœneres : crede, inquam, illi qui quod afflicto datur, perpetuo quasi suæ personæ datum amplectitur, et de suo reddit dignus ubique fidejussor, terra marique apertos habens thesauros. Quod si navigas, mutuum repetes. In medio maris sortem cum fœnore capies. Magnificus enim est in dando fœnore.*

Igitur *si vis fœnerari, fœnerare Deo.* Deus enim assecurat tibi sortem et ingens ejus lucrum, dum semetipsum in hypothecam dat, et promissionem suam pro cautione. Ita S. Chrysost. in psalm. 38 : *Medium*, inquit, *se et quasi sequestrem præstitit pauperi quidem sponsorem, pignus autem vel hypothecam creditori. Non habeo, inquis, huic fidem propter inopiam; mihi crede propter copiam. Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo. Ne time*, inquit, *mihi fœneraris.* Et S. Aug. in psal. 36 : *Cum autem pauper orat pro se, tanquam Deus dicit : Domine, mutuum accepi; fide dic pro me proinde ; et si non tenes pauperem creditorem, sed idoneum tenes fidejussorem. Ecce Deus de Scriptura sua dicit: Da, securus esto, reddam.*

Quinto, accipiens pecuniam ad usuram ingens ex ea accipit commodum, ob quod ad usuram se obligat. Deus autem nihil ex eleemosyna utilitatis accipit, sed omne opus nostrum illi est sterile et infecundum ; et tamen pro eo promissione sua se obstringit ad solvendam ingentem ejus usuram, quæ ingens ejus est dignatio et liberalitas. Ita S. Iren. l. 6. Contra hæres. cap. 34: *Qui miseretur*, inquit, *pauperis, fœneratur Deo; qui enim nullius indigens est Deus, in se assumit bonas operationes nostras ad hoc, ut præstet nobis retributionem bonorum suorum.* Et S. Basil. in Psalm. 14. serm. 2. contra fœneratores : *Quando pauperi*, inquit, *das in Domini gratiam, idem ipsum et donum et fœnus est, donum quidem, quod à paupere non speres te recepturum ; mutuum vero sive fœnus, ob Domini munificam liberalitatem, qui parva per pauperem cum acceperit, magna pro illis retribuet. Non vis universorum Dominum tibi ad exolutionem auctoratum habere ? Si quis in civitate dives tibi pro aliis spondeat, fidejussionem illius accipis ; Deum vero non admittis, tanto se plura persoluturum pauperum causa pollicentem?*

Sexto, quod is qui accipit ad usuram, usurario solùm se obliget ad solvendam usuram, non autem sese obstringit ad alendas vel ditandas ejus proles, uxorem et familiam. Utrumque autem eleemosynario præstat Deus. Unde S. Cyprianus tract. de Opere et Eleemosyna : *Qui miseretur*, inquit, *pauperis, fœnerat Deo ;* ac deinde objiciens sibi excusationem divitum qua obtendunt se prolibus et familiæ debere providere, ideoque non posse dare eleemosynam, respondet : *Illi*, inquit, *assigna facultates tuas, quas hæredibus serves; ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes injurias seculares divina majestate protector. Patrimonium Deo creditum nec respublica eripit, nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua forensis evertit; in tuto est hæreditas, quæ Deo custode servatur. Hoc est caris pignoribus in posterum providere, hoc est futuris hæredibus paterna pietate consulere, secundùm fidem Scripturæ sanctæ dicentis : Junior fui, etenim senui, et non vidi justum derelictum, neque semen ejus egens pane. Tota die miseretur et fœnerat, et semen ejus in benedictione erit.* Et sanctus Chrysost. homil. 7. in epist. ad Romanos : *Itaque*, inquit, *si liberis tuis magnas opes relinquere vis, Dei providentiæ relinquito. Nam cum ille liberorum tuorum facultates unà cum ipsis liberis sibi impertiri viderit, nonne illis divitias omnes adaperiet?* Et post nonnulla : *Quapropter si illos citra periculum relinquere vis divites, relinquito illis Deum debitorem, ipsique Deo has testamentarias tabulas porrigito.*

Septimo, quod usurarius pecuniam dat suam, non alienam ; at eleemosynarius dans eleemosynam non dat de suo, sed ex eo quod Dei est, quodque à Deo accepit ; et tamen Deus poscens ab eo ut per pauperem tibi reddat suum quod dedit, insuper pro eo spondet fœnus : pro veteri ergo credito novum spondet debitum. Unde S. Basil. citatus à Damasceno lib. 2. Paral. cap. 16 : *Qui tibi*, inquit, *dedit opes, per pauperum manus eleemosynam à te petit; fœnerare ergo Deo; quia licet ipse quæ sua sunt accipiat, tamen perinde ac si beneficio affectus fuisset, integram gratiam persolvit.* Porro hoc credito et debito suo mire oblectatur Deus, avetque fieri nobis debitor, uti docet S. Chrysost. homil. 15. in Matth. Imo idem S. Chrysost. ait Deum sinere quasi se corrumpi hoc eleemosynæ credito, ut in judicio debita et peccata nostra dissimulet, non videat et condonet ; sicut judex à reo pecunia corrumpitur, ut eum non damnet, sed absolvat. Sic enim scribit in c. 22. Lucæ : *Judex noster per pauperes corrumpitur. Fac ergo per pauperis manum judicis posticum pulses ; etenim ille munera tua per eam accipit, ac leges adulterat. Accipit, inquam, atque ex justo benignus efficitur ; accipit, inquam, et veritati misericordiam anteponit, ac cum peccatorum lance pauperum manum contra perpendit.* At rursus homil. in psal. 38 : *Si Deus à nobis fœnori accipit, ergo noster est debitor ; utrum ergo eum habere vis judicem, an debitorem ? Debitor creditorem veretur, judex eum qui in judicium adducitur, non veretur.*

Hi ergo ingentes sunt stimuli ad exercendam eleemosynam, tum corporalem, tum spiritua-

lem, quæ quanto corporali est dignior et major, tanto majus à Deo tum opum, tum gratiæ et gloriæ fœnus recipiet. Vide S. Paulinum epist. ad Alethium, tam ipsius, quam Ruffinæ uxoris, quæ filia erat S. Paulæ, eleemosynas celebrantem. Unde ita concludit : *Pretiosa Domino anima, quæ de rebus pretium margaritæ capit. Est enim conjux fidei, soror virginitatis, filia perfectionis, cui Paula mater, soror Eustochium, tu maritus.* Et epist. sequenti de Gazophylacio, ubi inter cætera adhortando ait : *Excitemus ergo nos ab inertiæ somno, et velut negligentiæ torporem discutiamus, et avaritiæ vincula rumpamus. Consule ipsa veritatis oracula, et respondebit tibi Propheta : Qui miseretur pauperis, Deum fœnerat. Cœlestis igitur trapezitæ hæc mensa est, thesaurum vitæ struens, et ad margaritam negotiandam Dei fœnus exercens; qui enim fœneratur pauperes Domini, præstolatur à Domino Deo retributionem mercedis æternæ.*

Illustre est exemplum in Prato Spirit. Joannis Moschi cap. 195. de Evagrio philosopho, qui audiens à Synesio Episcopo hanc gnomen Salomonis : *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis*, dedit ei pecunias erogandas in pauperes, poposcitque ab eo chirographum, quo promitteret sibi eas in alia vita cum fœnore reddendas; quod et moriens secum sepeliri jussit ; ac post mortem apparens Synesio, jussit ut illud reciperet, sibi enim abunde satisfactum esse. Porro in chirographo subscriptum invenerunt : *Ego Evagrius philosophus tibi S. D. Synesio Episcopo salutem. Accepi debitum in his litteris manu tua conscriptum, satisfactumque mihi est, et nullum habeo contra te jus propter aurum quod dedi tibi, et per te Christo Deo Salvatori nostro.*

18. ERUDI FILIUM TUUM, NE DESPERES ; AD INTERFECTIONEM AUTEM EJUS NE PONAS ANIMAM TUAM.] Hebr. *Castiga filium tuum, quia est spes* (correctionis), *et ad occisionem ejus ne leves animam tuam;* Chald. *Et ad mortem ejus ne extollas animam tuam;* Sept. *Erudi filium tuum; sic enim erit* εὔελπις, id est, *bonæ spei; ad contumeliam autem ejus ne eleveris animo tuo;* Vatabl. *Castiga filium tuum, dum spes superest; et ad clamorem illius ne advertas animum,* q. d. *Sine eum clamare, et ne desinas castigare.* Sic et Cajetan. qui pro המיתו *hamito*, id est, *interfectionem ejus*, aliis punctis legunt המיתו *hemiato*, id est *tumultum*, fremitum et clamorem *ejus;* המה *hama* enim significat strepere, clamare, tumultuari. Sic et Pagnin. in Lexico : *Ad sonitum ejus*, inquit, *id est ad fletum ejus, ne apponas cor tuum*, q. d. Ne audiens eum ejulantem ex commiseratione parcas, manumque inhibeas, sed pergas castigare, donec vitium extundas.

Sensus planus est, q. d. Ne cesses erudire, id est bonis moribus et disciplinis informare, corripere et castigare filium tuum; esto enim sit hebetior, durior vel protervior ; tamen de ejus correctione et probitate ne desperes, ut eruditionem et castigationem omittas; qui enim hodie non instruitur, nec corrigitur, cras instituetur et corrigetur. Disciplinæ enim et ætati puerili suum dandum est tempus; et nullum vitium ita pertinax est, præsertim in puero, quin eruditione et castigatione, si ea constans et continua sit, eximatur et eradatur. Unde Septuag. vertunt : *Erudi filium tuum, sic enim erit bonæ spei;* Hebr. et Chald. *quia est spes*, ut per instructionem et castigationem filius evadat eruditus et probus, ideoque longævus, ait Aben Ezra, q. d. In castigatione sita est tota spes probitatis filii ; si vero eam negligis, ac filio omnia indulges, tollis omnem spem virtutis et salutis ipsius.

Aliter Jansenius explicat τὸ *ne desperes*, q. d. Erudi filium tuum, ne, si eum non erudias, sed illi frena laxes, de ejus correctione diffidas, ac de ejus probitate et salute desperes : *ad interfectionem autem ne apponas animam tuam*, q. d. Ne eum desperatione quasi inutilem, imo probrosum et noxium interficias. Salazar vero, q. d. Ne tibi in animum veniat ut tibi persuadeas filium interficiendum, si eum durius educes, increpes et castiges; nam severior educatio filios facit vitales, vegetos et fortes, uti docet S. Ambros. l. 5. Hexamer. 13. exemplo alcyonis avis, quæ juxta mare media hieme pullos excludit, et nudos exponendo frigori, mari et ventis, dure educat. Verum quia non dicitur, *non pones* in futuro, sed *ne ponas* in optativo vel imperativo; hinc prior explicatio genuina est. Igitur jus patriæ potestatis extendit se ad hæreditatem et libertatem, non autem ad vitam. Potest enim parens filium perversum et rebellem exhæredare, potest et eumdem in casu extremæ necessitatis in servum vendere, non tamen potest ei vitam adimere.

Ratio physica à priori est, quod parens non potest filio adimere id quod ei non dedit ; atqui non dedit ei animam et vitam; anima enim rationalis à solo Deo creatur, et creando infunditur. Ergo non potest illam ei adimere, sed solus Deus, qui illam creavit, et creando infudit, ac proinde solus in illam habet jus necis et vitæ. Secus est in aliis animalibus, quorum animæ sunt ex traduce. Nam bos, v. g., generando bovem communicat ei non tantum corpus, sed et animam ac vitam ; sicut enim lux candelæ producit lucem, accenditque aliam candelam ; sic anima bovis vel vaccæ producit animam vituli. Hinc fit ut jus plenum in fœtus animalia cætera usurpent, ac subinde eos vita privent, uti aquilæ, ciconiæ, etc., filios degeneres præcipitant et occidunt. Quocirca modeste Ben Syra Alphabeto I, littera *Beth : Filium*, inquit, *non filium* (id est filium rebellem, qui se non gerit ut filium, et perversum) *sine ut in aquæ summo remiget;* quia sæpe remus emendat quos non potuit paterna castigatio.

Inhumani ergo sunt Japones, similesque aliæ barbaræ gentes, qui sibi fas putant filios, quos alere nequeunt, occidere; quod satius censeant illos mori, quam vitam pauperem miseramque agere. Unde noster S. Franciscus Xaverius, veniens in Japonem, Bernardum Japonem hac de causa morti à parente destinatum eripuit, eique vice patris exstitit alendo, et erudiendo eum tam ad vitam præsentem quam æternam. Impii pariter fuere Carthaginenses, qui filios suos mactabant ut sacrificarent eos Saturno, teste Platone in Minoë, et Judæi qui filios suos concremabant idolo Moloch, uti dixi Levit. 18. 21. Barbari et olim fuere Persæ, de quibus scribit Aristoteles, lib. 8. Ethic. cap. 10 : *Apud Persas patris imperium tyrannicum est, qui ut servis filiis suis utuntur.* Porro Plato, l. 7. de Legibus, docet in educatione filiorum cavenda esse duo extrema, scilicet delicias et nimiam severitatem, quod illis dissolvatur animus, hac fiat servilis : *Hæc*, inquit, *nostra est sententia, delicias puerorum mores reddere difficiles, morosos, iracundos et qui*

levibus occasionibus vehementer percellantur. Contra vero nimiam et feram severitatem eorumdem mores reddere humiles, illiberales, ab humanæ societatis commerciis abhorrentes. Ex mox mediocritatem inculcans, asserit *rectam vivendi rationem ita esse constitutam, ut neque voluptates tantum persequatur, neque à doloribus omnino abhorreat, sed medium quoddam amplectatur; quod medium ego nunc tranquillum pacatumque habitum vocabam.*

Porro Septuag. pro *interfectionem* vertunt ὕβρις, quod primo vertas, immanior improbitas, protervia, insolentia, fastus, procacia, q. d. Noli ponere animam, id est ne consideres, nec cures quod filius sit improbior, protervior, procacior, ut ob id eum castigare omittas, quasi desperans de ejus emendatione; imo vero eo magis eum castiga, et flagella flagellis adde, donec hanc ejus proterviam et improbitatem sternas et contundas: sicut equi petulci et feroces tamdiu calcaribus urgendi sunt, donec ferociam ponant, et à sessore se regi sinant.

Secundo, ὕβριν vertas vituperium, contumelia, q. d. Castiga filium mente quieta et sedata; at noli ex ira eum probris et contumeliis proscindere, ne vel in desperationem ruat, vel in proterviam, ac pudorem et reverentiam exuens, contumeliam contumeliæ regerat, ac verba verbis, quin et verbera verberibus reponat. Unde Apostol. Colos. 3: *Patres,* inquit, *nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant.* Servilis enim educatio facit filios serviles, id est timidos et pusillanimes, ait S. Chrysost. ibidem. Unde Auctor Catenæ Græc. vertit: *Erudi filium tuum, et frugi bonæque spei vir evadet; animo autem ne in insolentiam te efferas,* ut filium superbe et insolenter increpare et sternere velis. Et Syrus: *Ad opprobrium ejus ne adjicias animam tuam.* Cum enim filio improperas, tibi ipsi improperas; dedecus enim filii est dedecus patris. Hinc S. Greg. Nazianz. in Carmina ad Vitalian. docet patres debere moderate castigare filios, eo quod nimia objurgatio pariat impudentiam, quæ mater est scelerum. Sic enim canit:

> Ne tenerum abrumpat reprehensio dura pudorem,
> Auxilium patribus quo nullum firmius usquam est.
> Probra etenim effrontes faciunt, bonitasque modestos
> Et venia, ac natos præsertim laudis amantes, etc.

Tertio, ὕβρις est vis illata, sævitia, ferocia, detrimentum, injuria in corpus, q. d. Castiga filium; at noli ei inferre vim, ut in eum sævias, eum lædas, mutiles, interficias, ut vertit Noster.

Quarto, Aben Ezra injuriam et *interfectionem* accipit non passivam, quam scilicet filius patiatur à patre sæviente, sed activam, quam scilicet filius sæviens aliis infligit. Unde sic exponit, q. d. Erudi filium, quia est spes; sperandum enim est, cum illum castigaveris, ad diuturnum tempus vitam producturum. *Ad interfectionem ejus,* qua cæteros morti dedit, *ne ponas animam tuam,* nimirum ei consentiendo, ut ex ejus præda nutriaris. Aut *ad interfectionem ejus ne ponas animam tuam,* q. d. Cum filius tuus alium interfecerit, tu, ô pater, illum interfecisti; quia filium non castigando, eique indulgendo in sceleribus et cædibus eum aluisti.

Huc facit historia vel apologus pueri et matris apud Æsopum: *Puer,* inquit, *ex litterario ludo condiscipuli librum furatus tulit matri. Cum ea vero non corripuisset, sed potius amplexata fuisset, provectus ætate cœpit et majora furari. In ipso autem furto aliquando deprehensus, ducebatur recta ad mortem. At sequente et lugente matre, ille carnifices orabat, ut pauca quædam matri colloqueretur in aurem. Quæ cum illico ori filii se admovisset, ille aurem dentibus demorsam abscidit. Matre autem et aliis accusantibus, quia non solum furatus sit, sed jam et in matrem impius esset, ille ait: Hæc enim mihi perditionis fuit causa. Si enim cum librum furatus eram, me corripuisset, non ad hæc usque progressus nunc ducerer ad mortem.* Affabulatio: *Fabula significat eorum, qui non in principio puniuntur, in majus augeri mala.*

Verum præcedentes expositiones germaniores sunt, ac tertia plane consentit Vulgatæ. Interfectio enim hîc filii non activa, sed passiva, qua scilicet interficiatur à patre, intelligitur. Unde et Hebr. sic plane cum Pagnino vertas: *Et ad interficiendum eum ne eleves animam tuam.* Hoc enim est immane parricidium superans communes animæ conceptus, destinationes et machinationes. Unde ad illud velut exorbitans oportet levari, et vi attolli animam patris parricidæ, ut naturalem animæ pietatem et amorem in filium sævitia inhumana superet et transcendat. De filiorum castigatione plura dixi Eccli. 30. 1. et seq.

Loquitur Salomon de interfectione quæ propria auctoritate fit, non quæ publica. Nam Deuteronom. 21. 20. jubetur vel permittitur parentibus ut filium inobedientem, epulonem, protervum ducant ad judices, qui eum lapidari decernant; et tamen hoc ipsum parentis est probrum et damnum. Unde de Junio Bruto primo consule Romæ, qui Tarquinios et reges urbe expulit, ac filios Tarquiniis faventes securi perculi jussit, ita cecinit Virgilius 6. Æneidos:

> Consulis imperium hic primus sævasque secures
> Accipiet, natosque pater nova bella moventes,
> Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit.
> Infelix, utcumque ferent ea fata minores.
> Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.

19. QUI IMPATIENS EST, SUSTINEBIT DAMNUM; ET CUM RAPUERIT, ALIUD APPONET.] Hebr. *Magnus ira sustinet mulctam; quia si eripias* (eum), *adhuc tamen addet,* supple ira effervescere, consequenter et mulcta, q. d. Qui proclivis est ad iram, in pœnas et damna incurret, ac licet ex uno liberetur, iterum effervescente ira in alia eaque majora temere se conjiciet. Hic versus accipi potest, ut connexus præcedenti, quasi ejus det causam. Unde Complut. et alii nonnulli addunt particulam causalem *enim: Qui enim impatiens est,* etc. Igitur Vatablus sic vertit et explicat: *Si nimium severus fueris* (in castigando filium, eum vulnerando vel interficiendo), *damnum accipies; si liberas, rursum addes.* Cajetanus: *Grandiens* (grandem faciens) *iram, sustinebit pœnam; quia si facies evadere, adhuc addes.* Idque sic explicat, q. d. Qui filium iracundius usque ad morbum vel mortem castigat, non tam filium quam seipsum plectit: quia privat se filio unice dilecto, itaque sibi perpetuum dolorem et mœrorem, ac Dei vindicis, quin et sæpe hominis judicis, vindictam accersit: *Quia si facies evadere, adhuc addes,* q. d. Si

moderate castiges filium, ut ex castigatione salvus integerque evadat, adhuc licebit alias eum instruere et castigare, ut quod prius non didicit, posterius discat. Unde Pagninus plane vertit: *Magnus ira addit pœnam; quia si erueris eum, adhuc addes castigare.* Aben Ezra vero sic explicat, q. d. Sine filium iracundum irasci et furere, ut ita det pœnas sicut peccato se obstrinxit. Neque vero eum liberare studeas; cum enim semel illum incolumem præstiteris, necesse erit ut alias sæpissime ad eum eripiendum labores; quia in iram præceps in alias lites et rixas noxasque irruet, præsertim quia confidit se rursum à patre liberatum iri.

Verum esto occasione castigationis filii versu præcedenti sancitæ hæc sententia ingeratur, ad eamque referri possit; tamen generalis est, et ad quamvis iracundiam et impatientiam extendenda est. Nam particulam *enim* non habent Hebræa, nec Græca, nec Latina Romana. Unde primo R. Salomon sic explicat, q. d. Qui nimius est in ira, dabit pœnas: quod si ira edomita hostem tuum imminenti discrimini subtraxeris, adhuc addes dies et bona. Secundo, melius R. Levi: Qui modum, inquit, irarum excedit, non evadet, quin abjectæ hujus consuetudinis pœnas solvat: nam cum hac ratione jurgia inter mortales excitet, si aliquando ob iram servatus sit, quod qui hunc appetebat timore perculsus sit, immoderatum ejus æstum contemplatus; iræ tamen assuescet, rursumque in alios excandescet, ut denique quispiam existat, qui in hunc insurgat et mactet; atque hic prava hujusmodi institutione calamitatis sibi opifex erit.

Nota. Pro *cum rapuerit*, hebr. est תַּצִּיל *tatsil*, quod R. Levi, Pagninus et alii vertunt: *si liberaveris*, si eripueris; et Theodotion: *Homo magnæ iræ*, inquit, *mulctabitur; quoniam si eripueris, adhuc adjiciet.* Noster tamen vertit, *cum rapuerit*; et Septuag. ἐὰν λυμαίνεται, id est *si vastaverit*, corruperit. Radix enim נָצַל *natsal*, id est liberare, subinde significat rapere, diripere, spoliare, ut patet Genes. 31. v. 9 et 16, Exodi 3. 22. et 2. Paralip. 20. 24 et 25. Rursum *tatsil* et תּוֹסִיף *tosiph*, id est *addet*, sunt futuri temporis, et significant tam secundam personam masculinam, q. d. *Cum tu, ô impatiens, aliquid rapueris, addes damnum*; quam tertiam femininam, scilicet *cum rapuerit, addet*, ut respiciat חֵמָה *chema*, id est, iram quæ præcessit, q. d. Magnus ira sustinebit damnum, et cum ira ejus quid rapuerit, aliud damnum addet. Sic utraque expositio eòdem redit, uti recte advertit Baynus. Unde Noster sensum plene reddidit, dicens: *cum rapuerit*, scilicet quippiam impatiens præ impatientia et ira (hanc enim in se includit impatiens), *aliud addet*, scilicet damnum quod præcessit.

Jam τὸ *cum rapuerit* varii varie explicant: Primo, aliqui supplent pronomen *se*, id est cum impatiens se abripuerit et liberaverit ab uno damno relapsus in impatientiam, aliud sibi accerset. Simili phrasi ait Horat. l. 2. Serm. Satir. 7:

> Ocius hinc te
> Ni rapis, accedes opera agro nona sabino.

Et Ovid. de vacca, Fragmento 6:

> Illuc se rapuit, gregibusque immiscuit illis.

Secundo, Jansenius: *Cum rapuerit*, inquit, hoc est, cum raptim tulerit et reportarit unum damnum, mox in aliud incurret. Sic Horat. l. 2. Serm. Satir. 5. ait:

> Sic tamen ut limis rapias, quid prima secundo
> Cera velit versu;

id est, obliquis oculis raptim legas. Simili enim modo ira raptim inferens noxam alicui, raptim vicissim similem sibi accersit.

Rursum *rapere* est raptim ac festinanter ducere. Unde Plinius in Panegyrico Trajani: *Per hoc omne spatium*, inquit, *cum legiones duceres, vel potius* (*tanta velocitas erat*) *raperes, non vehiculum unquam, non equum respexisti.* Sic impatiens per impatientiam rapit, id est, raptim damnum aliis irrogans, idem in se concitat et abripit.

Tertio et proprie, *rapere* est per vim aut cum festinantia, sive cum ira vel furore trahere, evellere, auferre; hi enim sunt effectus iræ et impatientiæ. Ejus ergo proprium est rapere, id est trahere et raptare eum cui irascitur, eique vel pilos, vel vestes, vel pecunias, vel libertatem, vel sanitatem, vel vitam auferre et eripere.

Sensus ergo est, q. d. Qui impatiens est sive in instruendo et corrigendo filium, sive in paupertate, morbo, contumeliis aut qualibet alia adversitate toleranda, hic sustinebit damnum; quia tum seipsum pace mentis privat, et impatientia sua seipsum cruciat; tum aliis per suas querelas, iras et rixas ingentem creat molestiam, eosque contra se concitat; at si impatientiæ suæ indulgens alterum raptet, trahat et vellicet, aut ei vestem, famam, pecuniam vel sanitatem et vitam auferat (v. g. veneno aut verberibus interficiendo filium, uti præcessit); tunc utique longe majora damna sibi accerset, mulctasque vel pecuniæ vel libertatis in carcere, vel necis à Deo vel judice infligendæ sibi accerset. Ita Dionys. Carth. *Qui impatiens est*, inquit, *id est, ex filii sui peccato ad impatientiam concitatur, sicque illum impetuose redarguit, sustinebit damnum; quia seipsum graviter lædit in anima, et subditum magis exsasperat, scandalizat, perturbat, quàm sanet. Ideo ait Apostolus: Patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant; sed educate illos in disciplina et correptione Domini. Hinc asserit August. Quidquid lacerato animo dixeris, punientis est impetus, non charitas corrigentis. Et Prosper: Leviter castigatus exhibet reverentiam castiganti; asperitate autem nimiæ increpationis offensus, nec increpationem, nec salutem recipit; et cum rapuerit, id est aliquem violenter tractaverit, aut alicui sua subtraxerit, aliud apponet, id est, majus damnum incurret. Taliter igitur studeamus delinquentem curare in anima, ut non per iram, impatientiam, aut alio modo lædamus aut perimamus propria corda, cum dicat Salvator: Quid proficit homo, si lucretur universum mundum, se autem ipsum perimat, et detrimentum sui faciat?*

Huc accedunt Septuag. qui vertunt κακόφρων, id est, *vir malæ mentis, insanus; impatiens, mala cogitans et machinans, multa damna patietur*, q. d. Impatiens qui mala aliis vult et optat, eadem sibi creat, eademque tacite sibi vult et optat. Lex enim talionis est, quod alteri feceris, mereris ut idem tibi fiat. *Si autem vexaverit vel,*

læserit, et animam suam addet, q. d. Sin autem impatientia ejus in actum externum proruperit, aliosque vel in fama, vel in opibus, vel in corpore læserit, tunc sane graviora damna subibit; reddetur enim ei talio ut oculum det pro oculo, dentem pro dente, animam, id est vitam suam, pro anima, id est vita quam alteri eripuit, ac proprie animam suam ob injuriam proximo illatam æternæ damnationi et morti obligat. Ita Auctor Catenæ Græcor. *Mentis pravitas*, inquit, *per se minore pœna mulctatur; majori vero, si in opus externum exeat.* Et Chaldæus: *Vir iracundus*, inquit, *suscipiet pœnam*, id est, iracundiæ suæ illico damna sentiet: *Et quando exaltatur, super onus suum addit*, q. d. Si ira excrescat, et in noxam necemve alterius ruat, utique majoris supplicii onus et debitum sibi concitat.

Hæc est generalis et adæquata hujus sententiæ expositio, sub qua particulatim ad varias impatientiæ species pariter et damna descendere licet. Unde Beda eam explicat et appropriat; primo, correptioni mananti ex animo impatienti; secundo, furto et rapinæ: *Si enim duritia*, inquit, *contradicentis fratris quem erudire cæpisti, provocatus ipse in impatientiæ vitium labaris, damnum profecto tuæ virtutis incurris; cum illi durius forte increpando, spem promerendæ salutis agendæque pœnitentiæ quam habuerat, rapueris; rationem pro eo quod fratrem scandalizasti, districto judici reddes. Patet litteræ sensus; quia qui per impatientiam inopiæ, furto servit aut rapinis, damnum suæ animæ facit, et cum rem proximi tollit, etsi non homini pro hoc, certe æterno judici rationem reddere debet. Unde alia editio ita hunc versum transtulit: Male cogitans homo multo damno affligitur; et si perniciosus fuerit, animam suam apponet; quia nimirum cum pecuniam violentus abstulerit, prò hac animam invitus dabit.*

Accedit Lyranus: *Impatiens*, inquit, *sustinebit damnum, scilicet patientiæ quam perdit. Et cum rapuerit rem alienam ex impatientia, aliud apponet, scilicet damnum innocentiæ cum damno patientiæ.* Quocirca illos tantum paupertatis damna experiri, qui paupertatem ægre ferunt, docet S. Chrysost. in epist. 1. ad Corinth. hom. 20: *Propterea*, inquit, *pauperes sumus, quia paupertatem formidamus, etiamsi talenta habeamus innumerabilia. Non enim qui nihil habet est pauper, sed is qui horret paupertatem. Nam et in calamitatibus non eos deflemus, qui multa mala patiuntur, sed eos qui ferre nesciunt*, etc. Quin et Seneca epist. 123: *Paupertas*, ait, *nulli malum est nisi repugnanti.*

Moraliter disce hìc impatientiam sibi ipsi esse carnificem, sicut vice versa patientia malorum omnium sibi ipsi est medicina et medicus. Patiens enim omnia leniter, patienter, et sæpe hilariter fert, ideoque ea vel parum vel nihil sentit; at impatiens, sua impatientia se discrucians, omnium malorum sensum sibi auget et duplicat. Rursum inimicitias, lites, rixas sibi accersit. Denique per injurias quas aliis infert, reum se constituit, ut pecunia, libertate vel vita mulctetur, eo quod alios injuste iisdem mulctaverit. Sic ira et impatientia Simeonis et Levi vindicantium stuprum Dinæ sorori illatum, maxima damna attulit; nam omnes Sichimitas occidit, ac totam Jacobi familiam stirpemque Israel periculo excidii objecit. Unde Jacob moriens eis maledicens: *Maledictus*, inquit, *furor eorum, quia pertinax; et indignatio eorum, quia dura.* Sic ira et impatientia Saulis non ferentis Davidem sibi æquari, se suamque familiam perdidit, dum perdere satagit Davidem.

Memorabile et huic loco perappositum est exemplum, quod recitat Phædrus libertus Augusti Cæsaris lib. 3. Fabul. c. 49. Quidam, inquit, libertus accusavit heram apud herum de adulterio, ut utriusque hæres evaderet. Herus, ut scelus deprehenderet, finxit se foras proficisci; at noctu festinus domum rediit: adit lectum in tenebris, virum in eo cubantem deprehendit, quem suspicans esse adulterum, ex impatientia præcipitanter confodit. At illato lumine videt esse filium suum: quare præ dolore impatiens eodem pugione seipsum transverberat. Uxor apud centumviros agitur rea viricidii et filiicidii, quod tam virum quàm filium occiderit. Augustus Cæsar, rei veritate vestigata et perspecta, hanc tulit sententiam: *Libertus, qui omnis mali causa exstitit, det pœnas; nam heram orbatam tam viro quàm filio miserandam magis quàm damnandam censeo.* En pater, impatiens impatientiæ suæ hæc damna retulit: primo, cædem filii; secundo, cædem sui ipsius; tertio, uxoris orbitatem, calumniam et vitæ periculum.

Præclare S. Gregor. 3. p. Pastor. admon. 10: *Audiant*, inquit, *impatientes quod electis suis Veritas dicit: In patientia vestra possidebitis animas vestras. Sic enim conditi mirabiliter sumus, ut ratio animam, et anima possideat corpus. Jus vero animæ à corporis possessione repellitur, si non prius anima à ratione possideatur. Custodem igitur conditionis nostræ patientiam Dominus esse monstravit, quia in ipsa nos possidere nosmetipsos docuit. Quanta ergo sit impatientiæ culpa cognoscimus, per quam et hoc ipsum amittimus possidere quod sumus.*

Vide de damnis iræ et impatientiæ S. Basil. hom. de ira, Cassianum lib. 8. de Instit. renunt. c. 1, S. Nazianz. in carm. de ira, S. Chrysost. hom. 5. in Matth. et Senecam lib. 1. de Ira c. 2.

20. AUDI CONSILIUM, ET SUSCIPE DISCIPLINAM, UT SIS SAPIENS IN NOVISSIMIS TUIS.] Chald. *in fine tuo;* Syrus, *in semitis tuis;* Symmach. *Audiens consilium suscipiet disciplinam;* Vatablus: *Audi consilium, et castigationem amplectere, tandemque sapies;* Septuag. *Audi, fili, disciplinam patris tui, ut sis sapiens in novissimis tuis.* Ad omnes enim, sed maxime ad juniores hæc exhortatio pertinet, quæ apte versibus præcedent. subnectitur: sicut enim ibi docuit parentes ut filios instruant et castigent; sic hìc monet filios ut castigationem hanc velut paternam humili libentique animo suscipiant. Solet enim Salomon disciplinam filiis et adolescentibus commendare: quia hæc ætas, cum sit flexilis et instar tabulæ rasæ, disciplinæ est capax, eaque indiget, ne in vitia, ad quæ fervor juvenilis trahit, abripiatur.

Sensus ergo est, q. d. O juvenis, audi et sequere consilia et monita patrum et seniorum, idque non semel, sed assidue et continuo: sic enim magnam colliges sapientiam et virtutem, ut in senecta plane sis sapiens et virtute præditus. Sicut enim flumen, v. g. Rhenus in Alpibus, ubi nascitur, est exiguus, sed sensim progrediens illabentibus in eum rivulis augetur, ut tandem plenus ingensque fiat fluvius: sic prorsus puer exiguum habet sapientiæ, sed audiens et discens sensim colligit sapientiæ cumu-

lum, ut in senecta illam habeat perfectam, adeo ut et in alios eam derivare, eosque sapientes efficere possit. Unde illud Hesiodi : *Bella sunt juvenum, opera virorum, consilia senum.* Sapientia ergo senes decet, primo quia ipsa senectutis est decus; secundo, quia senium est finis vitæ hominis : à fine autem bono pendet bona mors, salus et felicitas æterna ; in senio ergo quemque sapere convenit. Tertio, quia senum est juvenes docere prudentiam et virtutem tam verbo quàm exemplo. Unde illud : *Corona senum multa peritia*, Eccli. 25. 8. Vide ibi dicta.

21. Multæ cogitationes in corde viri ; voluntas autem Domini permanebit.] Aben Ezra et Baynus hunc versum nectunt præcedenti, quasi ejus det causam, q. d. Suscipe, ô fili, disciplinam Dei et patris tui, ac ne declines post cogitationes et desideria cordis tui ; quia cum multis cogitationibus humana mens scateat, nulla tamen præter Dei consilium consistere potest. R. Levi vero hunc versum absolute accipit, refertque tam ad beneficia quam ad supplicia, quæ Deus pro peccatis irrogat, q. d. Fieri nequit ut cogitationibus et consiliis tuis frustreris cogitationes et consilia Dei, quibus tibi aliisque benefacere vel malefacere cogitat et destinat. Si ergo peccasti, noli sequi cogitationes tuas, ut media invenias quibus judicium Dei et meritas pœnas evadas ; sed ad Deum pœnitens recurre, veniamque posce, et ejus gratiam concilia. Quidquid enim aliud cogitaris et machinatus fueris, frustraneum experieris. Deus enim mille scit modos et vias illud evertendi, ac stabiliendi beneficium vel supplicium, quod tibi irrogare decrevit, vultque hoc suum decretum permanere, et in executionem deduci.

Denique generalis hæc gnome generatim significat cogitationes et consilia hominum esse varia, incerta et evanida ; Dei vero esse una, certa et stabilia. Per *cogitationes* enim accipe consilia, volitiones et decreta. Unde pro *voluntas* hebr. est עצה *etsa*, græce βουλὴ, id est consilium. Opponit enim consilia et providentiam hominum consiliis et providentiæ Dei, quod illa sit incerta et instabilis, hæc certa et stabilis, juxta illud Sapientiæ 9. 14 : *Cogitationes mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ.*

Dicit id Salomon hoc fine et fructu : Primo, ut doceat nos non confidere nostris cogitationibus et consiliis, sed eas substernere consiliis et providentiæ Dei ; sic enim erunt stabiles et efficaces, atque ad optatum finem rem deducent. Unde Tobias moriens hoc consilium dedit filio cap. 4. 20 : *Omni tempore benedic Deum; et pete ab eo ut vias tuàs dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.* Secundo, ut doceat nos nostra desideria conformare voluntati Dei ; sic enim prudentia erunt æque ac sancta. Tertio, ut doceat nos orare Deum, ut consiliis suis nostra dirigat, nobisque inspiret ea quæ ipsi placita, vel ab ipso sancita et decreta sunt. Si enim nostris inventis nitamur, quæ sæpe Dei consiliis et voluntati contraria sunt, incassum laborabimus. Dei enim voluntas et providentia omnia nostra consilia elidet et dissipabit instar fumi, uti dissipavit consilia fratrum Joseph ; fecit enim ut eum vendendo facerent principem Ægypti et Pharaonis, qui volens perdere infantes Hebræorum, magis eos multiplicavit, Exodi 1. Sin autem Dei providentiæ nostra consilia committamus, ipse ea diriget, et ad felicem exitum perducet, juxta illud quod de sapientia dicitur Sapient. 6. vers. 17 : *Quoniam dignos seipsa circuit quærens, et in viis ostendit se illis hilariter, et in omni providentia occurrit illis.*

Ratio à priori est : Prima, quod cogitationes, consilia et providentiæ hominum sint multæ, ideoque variæ, instabiles, incertæ. Homo enim cum parum futura penetret et provideat, dum iis consulere vult, multa cogitat consilia, quibus mens ejus in varia distrahitur, ut nesciat quid eligere et capessere debeat. Unde quod ei initio placuit, mox displicet : quod elegit, mox refutat ; hinc quia toties mutat, nutant labantque ejus consilia, ac sæpe dicit quod deterius, inutilius et inefficacius est, vel futurum est. Deus autem sibi constat ; nam unum capit consilium optimum et sapientissimum, illudque sua providentia et decreto sancit stabilitque, ut immobile sit, ideoque futurum efficax. Ita Auctor Catenæ Græcor. *Hominis*, inquit, *animus instabilis et mutabilis est ; Dei vero mens et sententia stabilis et immutabilis.*

Secunda, quod consilia ad res futuras provide et sapienter disponendas pendeant à multis causis secundis, quæ contingentes sunt, ideoque homini incertæ, quia in se mutabiles : quo fit ut, dum homo iis innititur, iis deficientibus pariter deficiat, omniaque ejus consilia corruant et evanescant. Deus vero, cum sua providentia omnia contingentia dirigat et disponat, facit ut certo eveniat id quod ipse voluit et decrevit ; quare idipsum reipsa fieri necessum est.

Tertia, quod voluntas hominis sit imbecilla, nec rebus causisque à se cogitatis efficaciam dare possit ; hanc autem dare valet Deus. Quare cum Deus absoluta voluntate aliquid vult, idipsum fiat necesse est, nec ullus dæmonum vel hominum id impedire valet ; quia ejus voluntas est omnipotens æque ac sapientissima, ac proinde omnia hominum ac dæmonum consilia sibi contraria dissipare potest, et mille rationes facile rem conficiendi adinvenire et depromere. Hoc est quod ait David (quo hic alludit Salomon, utpote filius ejus) : *Consilium Domini in æternum manet, cogitationes cordis ejus in generatione et generationem*, psal. 32. 11.

Igitur in rebus omnibus, præsertim incertis, dubiis et perplexis, non tam à ratione nostra, quam à Dei mente pendere et consilium petere debemus, ac dicere cum Josaphat rege in arctis posito, et pene à Moabitis perdito : *In nobis quidem non est tanta fortitudo, ut possimus huic multitudini resistere, quæ irruit super nos. Sed cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te.* Quo enim majora sunt pericula, eo majora Deus suggerit auxilia : quo remotior est homo, eo vicinior est Deus, si invocetur ; quo longius abest creaturarum subsidium, eo præsentius est divinum, uti patet ex promissis S. Script. et ex ipsa fidelium experientia. Quisque enim idipsum reipsa in se sæpe expertus est, experitur et experietur. Hoc est quod cap. sequenti, v. 24, ait Salomon : *A Domino diriguntur gressus viri ; quis autem hominum intelligere potest viam suam?*

22. Homo indigens misericors est ; et melior

EST PAUPER, QUAM VIR MENDAX.] Hebr. ad verbum habent : *Desiderium hominis misericordia ejus; et bonus pauper præ viro mendacii.* Sic et Chald. et Syrus, qui addit : *quàm vir dives qui mentitur.* Unde primo ex Hebræo sic explicat R. Salomon, quasi dicat : Misericordia et pietas in primis efficit ut vir misericors sit in hominum desideriis ; unde pauper præstantior est mendace, qui montes aureos pollicetur, et nihil præstat.

Secundo, Aben Ezra, q. d. Desiderat homo misericordiam exercere in miseros, qui illa indigent; quia virum maxime decet pietas et misericordia ; hinc præstat pauper mendaci se misericordem et beneficum ostentanti, sed fallenti spem.

Tertio, R. Levi prorsus contrarie vertit. Nam per חסד *chesed*, id est misericordia, accipit probrum et vituperium (sic enim *chesed* pro probro accipitur, Levit. 20. 15. et alibi per antiphrasim) ; unde vertit: *Cupiditas hominis est probrum*, id est vitiosa et probrosa, cum cuncta humani cordis cogitatio et cupiditas ab ipsis incunabulis prona et intenta sit ad malum, Genes. 6. 5. Quamobrem illius cupido et vota nihil aliud spectant, quàm res carnis et materiæ sordibus constantes, in qua cum mutis et brutis animantibus convenit. Atque ideo pauper, cui cupiditatem suam explere nequit, præstat mendaci, qui rebus hisce vanis et mendacibus fruitur, et ad satietatem, imo nauseam, sese oblectat et ingurgitat.

Quarto, Tigurina vertit : *Volupe sit homini benefacere; melior est vir pauper homine negante*, qui negat pauperi eleemosynam.

Quinto, Vatablus : *Desiderium hominis est* (vel esse debet) *gratia ejus* (scilicet Dei, qui præcessit vers. præced.), *et præstantior est pauper homine mendace*, id est hypocrita, qui sibi aliquid tribuit.

Sexto, Baynus, q. d. Homo naturaliter desiderat audiri misericors, et habere nomen laudemque liberalis et benefici, adeo ut etiam avari subinde benefici sint, ut beneficentiam suam ostentent; sed præstat pauperem esse nihil aliis donantem, quam divitem misericordiam per ostentationem simulantem.

Septimo, Cajetanus, pronomen *ejus* referens ad Deum qui præcessit v. 21, sic vertit et explicat: *Desiderium hominis est misericordia ejus*, id est primum et summum hominis desiderium est, Deum misericordem experiri. Idem aptius τὸ *ejus* refert ad hominem, q. d. Hominis desiderium, appetitus et propensio natura sua fertur ad miserendum et succurrendum miseris. Hebr. enim תאוה *taava* significat desiderium avidum : radix enim אוה *ava* idem est quod Latinum aveo, id est avide cupio.

Octavo, magis connexe Jansenius, q. d. Desiderant homines ut possint esse benefici et liberales in egenos, prætexunt id suo desiderio et avaritiæ, asserentes se desiderare divitias ob beneficentiam et misericordiam egenis exhibendam. At melior est vir pauper, qui sua sorte contentus vivit, quam is qui mendaciter suo ad conquirendas divitias desiderio prætexit opera beneficentiæ. Vel sic : Omnes quidem homines ex natura desiderant esse benefici; præstat tamen pauperem esse, et beneficum esse non posse, quam mendaciter de beneficentia gloriari, et suam quam quis non exercuit beneficentiam prædicare.

Nono, Septuag. Hebr. *taava*, id est desiderium, vertunt καρπὸς, id est *fructus* (*fructus* enim est desiderium, id est res desiderata et summe optata agricolæ et laboranti) *viro est misericordia ejus ; melior est autem pauper justus quàm mendax dives.* Jam per fructum Auctor Catenæ Græc. accipit meritum et mercedem ; unde vertit : *Magnus proventus est homini eleemosyna* vel *misericordia*, q. d. Ingens census et redditus est eleemosyna: quia ingentem affert mercedem et compensationem à Deo. Eleemosyna ergo est prædium quovis agro feracius. Alii *fructum* accipiunt pro effectu et proprietate, quæ ex hominis natura et indole prodit et resultat, q. d. Sicut ex arbore vel semine prodit et producitur fructus, v. gr. pomum : sic ex hominis natura et indole prodit humanitas, beneficentia et misericordia. Homini enim congenita est humanitas, ut homo non sit qui humanus non sit et misericors, sed inhumanus, crudelis ac barbarus. Unde S. Chrysostom. homil. 54. in Matth. : *Non voluntati*, inquit, *solum et arbitrio humanitatem et misericordiam Deus commisit, verum etiam ejus non parvas partes naturæ ipsi insevit ; qui hanc non habet, à natura hominis decidet.* Unde Job cap. 31. 18 : *Ab infantia mea*, inquit, *crevit mecum miseratio, et de utero matris meæ egressa est mecum.*

Ubi nota : Humanitas et commiseratio naturalis à natura insita est homini, ut videns hominem sibi congenerem miserum naturaliter ei condoleat et misereatur : at misericordia supernaturalis, qua quis compatitur homini non tantum ut creaturæ, sed ut homini elevato ad statum supernaturalem, scilicet ut capaci gratiæ, et destinato ad gloriam sempiternam, præsertim si compatiatur, ex charitate et amore Dei, cujus proximus miser est imago; hæc, inquam, misericordia supernaturaliter inseritur homini, sed apte et accommodate ad ejus naturam, quæ, ut dixi, propensa est ad humanitatem et misericordiam. Unde sicut ramus piri unius ramo piri alterius sibi congeneris inoculatur et inseritur, atque per hanc insertionem fit melior et feracior, pluresque et meliores fructus profert, ut docent agricolæ, et constat experientia : sic pariter cum per Dei gratiam, perque merita et exempla Christi inseritur naturæ nostræ misericordia supernaturalis, tunc utique majores et præstantiores beneficentiæ dat fructus et opera.

Hæc de lectione Hebræa et Græca. Jam dubium est qua ratione noster Latinus Interpres pro *taava*, id est *desiderium*, verterit *egestas*, nimirum : *Egestas hominis est misericordia ejus*, id est, ut ipse explicat : *Homo indigens misericors est.*

Resp. quia Hebræi egentem et pauperem vocant אביון *ebion*, id est desiderantem eo quod pauper omnibus egens omnia desideret, ut suam egestatem levet. Pauper ergo est *ebion*, id est multivolus (radix enim אבה *aba* significat velle, cupere, desiderare) desiderans et desiderius, ac quasi ipsum desiderium: quia totus ex desideriis conflatus videtur. Hinc et desiderare subinde idem est quod deficere et deesse, ut cum dicimus in familia desiderari supellectilem, proles, ancillas, etc., id est deesse. Unde hæreticus ille priscus vocari voluit *Ebion*, id est pauper, quod

volens libensque esset pauper effectus, testans se fuisse unum ex illis qui pretium rerum suarum posuissent ad pedes Apostolorum, uti testatur Eusebius lib. 3. Histor. cap. 21. Verum S. Ignatius epist. ad Philadelph. apposite ludens idipsum in eum retorquet, asseritque eum vere ebionem, id est pauperem, vocari, eo quod pauperrime sentiret de Christo, spolians eum divinitate, dicensque eum merum esse hominem. Hic, inquit, vere est ebion, id est inops mentis, et pauper sensu potius quam censu.

Hinc moraliter disce avarum, licet divitem, vere tamen pauperem esse: quia quo plura habet, eo plura desiderat; suis vero contentum, esto pauper sit, vere esse divitem. Porro homo indigens est misericors; quia ut ait Lyranus: *Experientia miseriæ suæ movet eum ad miserendum aliis in affectu, licet non valeat in effectu*, juxta illud Didonis apud Virgil. 4. Æneid.

Non ignara mali, miseris succurrere disco.

Nullus enim ita sentit miseriam alienam, atque is qui eamdem in se expertus est. Hac de causa Christus incarnatus est, ut hominum misereri disceret: *Debuit* enim *per omnia fratribus similari ut misericors fieret*, ait Apostolus Hebr. 2. 17. Eadem de causa Deus permisit S. Petrum labi in peccatum abnegationis Christi, et S. Paulum in peccatum persecutionis fidelium, ut pœnitentes discerent compati peccatoribus et pœnitentibus. Quin et Aristot. in Politic. ait: *Senes proni sunt ad compatiendum, quia pluribus indigent similiter et feminæ.* Indigens igitur miseretur affectu, quin et effectu si potest; dat enim parva quæ habet liberali animo et affectu, cum non potest magna. Significat ergo, inquit Jansenius, nostra littera hominem indigentem, ut plurimum magis esse misericordem, quam sit dives, ut qui per experientiam novit quam gravis sit miseria et indigentia, ideoque virum pauperem præstare diviti mendaci, qui ne benefaciat, mentitur se non habere quod tribuat. Ille enim, quamquam non possit, cupit benefacere; hic vero, cum possit, non vult. Aut significatur indigentiam hoc boni conferre homini, ut misericors sit erga alios miseros, atque inter duo mala, nempe paupertatem et mendacium, minus malum esse paupertatem, quamquam illam valde fugiant homines, et pro extremo malo ducant. Juxta priorem intelligentiam significatur paupertatem duo bona conferre homini, nempe voluntatem benefaciendi, et præservationem à peccato mendacii. Vere enim potest dicere non posse benefacere. Hic enim verum est illud Apostoli: *Si voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet*, 2. Corinth. 8. 12. Vide ibi dicta.

Mystice Beda hæc refert ad egestatem et paupertatem mentis: *Indigentem*, inquit, *dicit humilem qui se perpetuis bonis egere sine cessatione recolit; talis namque ut misericordiam consequatur à Domino, nunquam proximo misereri recusat. De quo et subsequenter annectit: Et melior est pauper quam vir mendax. Melior est namque humilis corde, qui nihil fidit suis operibus, quam qui se præ excellentia virtutum viri nomine dignum ducens, fallitur nescius quod, dum gloriam Dei in se transfert, superbiendo perdit bona quæ gessit.*

Porro Lyranus legit: *Melior est pauper justus quam vir mendax*, sicque explicat, q. d. Melior est pauper, qui non declinat à veritate justitiæ, quam vir potens, qui ab ea declinat per mendacia. Verum τὸ *justus* non est in Hebræo et Latinis Roman. est tamen in Græco, ac ibi per justum commodius accipies misericordem, de quo sermo præcessit, q. d. *Fructus viri est misericordia ejus*; quare melior est pauper justus, id est misericors, qui miseretur affectu, quin et effectu dans pauca quæ habet, quam *vir mendax*, puta dives vel simulans se divitem, qui mendaciter multa promittit, cum parva præstet.

23. Timor Domini ad vitam: et in plenitudine commorabitur absque visitatione pessima.] Hebr.: *Timor Domini ad vitas; et satur pernoctabit, non visitabitur à malo;* Chald.: *Timor Domini ad vitam; et qui satiabitur ab eo, pernoctabit, nec visitabitur à malo.* De versione Septuag. dicam inferius. R. Levi sic explicat, q. d. Dei timor instituit ad vitam nullis terminis circumscriptam; quocirca qui Deum veretur, satietate perfusus durabit, neque unquam esurie premetur, nec corporis cupiditatibus æstuabit; nec in memoriam ejus aliquid mali revocabitur, quod cogitationem abripiat, cum à divino timore coerceatur, ne turpia exoptet. Vatablus: *Timor Domini affert vitam, exsaturat, et sic commorari facit, ut nullum malum ingruat.* Lyranus et Dionysius sic exponunt, q. d. Timor Dei filialis, qui ex amore Dei cavet offensam, ducit ad vitam beatam; *et in plenitudine*, scilicet beatitudinis, *commorabitur* in perpetuum *absque visitatione pessimi* (sic enim ipsi legunt pro *pessima*) scilicet cacodæmonis, cui ad Beatos nullus patet accessus. Alludere enim videtur Salomon ad illud Davidis patris sui psalm. 90: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem. Quoniam in me speravit, liberabo eum; protegam eum, quoniam cognovit nomen meum.*

Per *vitam* intellige vigorem, sanitatem, longævitatem. Nam ut ait Poeta: *Non est vivere, sed valere vita.* Vera ergo vita est vegeta, sana, longæva: quæ enim misera est, infirma et caduca, mors potius est quam vita, ut ait S. Gregor. Per *plenitudinem* accipe saturitatem, ut habent Hebræa: venter enim satur cibo plenus est; saturitas ergo est stomachi plenitudo.

Commendat timorem Dei à quatuor eximiis ejus dotibus et fructibus. Primus est vita, id est vigor et sanitas; secundus, saturitas; tertius, suavis somnus et quies; quartus, liberatio ab omni malo. Est prosopopœia. Timor enim Dei hic comparatur bonæ validæque complexioni hominis validi et robusti. Sicut enim homo bonæ firmæque complexionis vitam habet vegetam et stomachum robustum, ut quoslibet cibos naturæ congruos appetat, comedat et concoquat, iisque se saturet. Unde fit ut ex cibis bonis bene concoctis suaves vapores et halitus de stomacho in caput ascendant, cerebrumque inhalent, itaque ei suavem et amœnum soporem concilient: quo fit ut nullos malignos, biliosos vel melancholicos vapores in caput admittat, qui ei tristia phantasmata et spectra repræsentent, ac bilem vel tristitiam et pavorem injiciant; sic pariter timor Dei est optima hominis interioris mentisque complexio, quæ ei spiritus vigorem, sanitatem et robur conciliat, ac stomachum bonum, puta bonam conscientiam (hæc enim est animæ stomachus: nam ut ait S. August. tract. 32. in Joan. *Venter interioris hominis est conscientia cordis*) quæ legis divinæ dictamina, Deique inspiratio-

nes, Sanctorum hortamenta et exempla, etc. velut cœlestes animæ cibos, summe appetit, comedit et digerit, iisque se exsaturat. Unde fit ut anima eorum ruminatione velut halitibus quibusdam divinis imbuta, placide in Deo rebusque divinis conquiescat, et quasi indormiat, dicens cum Psalte psal. 3 : *In pace in idipsum dormiam et requiescam.* Hæc quies miram ei lætitiam omnis mœroris et tristitiæ malique expertem parit et producit.

Primo ergo, timor Dei affert vitam, imo vitas, puta temporalem et spiritualem, præsentem et æternam, naturæ, gratiæ et gloriæ, juxta illud Eccli. 1. 12 : *Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam et gaudium et longitudinem dierum.* Causas ibidem assignavi.

Secundo, timor Dei affert saturitatem : solus enim Deus, utpote infinitus, et bonum immensum, potest animam animæque immensam capacitatem implere et saturare. Timor ergo, id est amor Dei, quia Deum Deique gratiam secum adducit, saturat mentem; cum timor et amor mundi eam siliquis porcorum, puta bonis exilibus et caducis, scilicet auro, argento, vino deliciisque, et pompis seculi pascens, saturare nequeat, sed jejunam, aridam et famelicam relinquat. Rursum timor Dei saturat corpus et ventrem; quia qui timet amatque Deum, paucis contentus, terrena non admodum concupiscit, satur, dum habet necessaria, ita ut dicat cum S. Paulo: *Habeo autem omnia et abundo*, Philip. 4. 18. Et vere, cum omnium auctorem secum habeat, cujus rei famem sustinere possit?

Tertio, saturitas hæc menti quietem et mirum tranquillitatis somnum inhalat et irrorat, ut inter omnes mundi varietates et turbines semper sibi similis, quieta, placita et immota consistat, juxta illud cap. 12. 21 : *Non contristabit justum, quidquid ei acciderit.*

Quarto, hæc quies expellit omnem tristitiam omneque malum, ac perenne gaudium mentisque jubilum excitat, ut tam in adversis quam prosperis Deo gratias agat, exultet, et dicat cum Psalte : *Benedicam Dominum in omni tempore; semper laus ejus in ore meo*, Psalm. 33. Hinc non metuit dæmonum hominumque terriculamenta, illusiones et phantasmata, scrupulos et tentationes; sed cum S. Antonio illa ridet, illisque insultat, dicendo : *Dominus illuminatio mea, et salus mea ; quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo?* ps. 26. 1. Quare etsi pro justitia, vel conditione hujus mortalitatis quid patiatur, non dolet, sed gaudet, dicitque illud Apostoli : *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundùm propositum vocati sunt sancti*, Rom. 8. Quare malum omne ipsi vertit in bonum.

Ratio à priori ergo hujus sententiæ est, quod timens Deum eum habeat hyperaspisten, qui illi omne bonum accersat, et omne malum avertat, imo scuto suæ providentiæ et omnipotentiæ propulset. Quis ergo ei noceat? quid ipse timeat? *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Rom. 8. 31. Hoc est quod orando profitetur, postulatque Ecclesia in collecta Dominicæ infra octavam Corporis Christi, dicens : *Sancti nominis tui, Domine, timorem pariter et amorem fac nos habere perpetuum; quia nunquam tua gubernatione destituis, quos in soliditate tuæ dilectionis instituis.*

Porro Septuag. vertunt : *Timor Domini ad vitam*; ἄφοβος, id est, *carens timore vero morabitur in locis ubi non est scientia;* Scholiastes : *Errans et satur pernoctabit sine visitatione mala.* Videntur ergo Septuag. contrariari Vulgatæ versioni, q. d. Pius, qui habet timorem Dei, perveniet ad vitam; impius vero qui caret timore Dei, cupiditate et vitiis suis velut ebrius, oberrabit, et in obvia quæque impinget proruetque, ac sine metu intrepide in omnia scelera, indeque in gehennam præcipitem se dabit. Pius tendit ad vitam in cœlis perennem; impius vero ad mortem in gehenna perpetuam, ubi nulla est Dei verique scientia. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Verum hic sensus adversatur Hebræo, Chaldæo et Latinæ Vulgatæ; quocirca eum non intendisse Septuag. interpretes, dum Hebræa in Græcum verterunt, certum videtur. Igitur τὸ ἄφοβος non notat impium timore Dei vacuum, sed ipsum timorem Dei, q. d. φοβος κυριου εςι αφοβος, id est timor Dei caret timore, impavidus est et intrepidus, ut vertunt Complut. Est hoc timoris paradoxum : Timor enim Dei omnem aliarum rerum terribilium metum excludit; sicut metus mortis et gehennæ omnem alium metum extundit; et sicut lux solis obscurat lucem stellarum, juxta illud Christi : *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam*, Matth. 10. 28. Vis ergo nihil timere? Time Deum. Timor enim Dei omnem alium timorem expellit. Unde Eccl. c. 34 : *Qui timet Dominum*, inquit, *nihil trepidabit, et non pavebit; quoniam ipse est spes ejus.* Vide ibi dicta. Hunc esse sensum patet ex Hebræo, Chaldæo, Vulgata et cæteris Interpretibus.

24. Abscondit piger manum suam sub ascella, nec ad os suum applicat eam.] Pro *ascella* hebr. est צלחת *tsallachat*, id est *lebes*, vel olla; alii : *frixorium* vel *patina*. Unde Tigur. vertit : *Piger manum suam in patinam inserit, nec eam ad os suum retrahit;* R. Salomon : *Piger lebeti, cum is ab igne removetur, supponit manus, ut eo se calefaciat ;* Aben Ezra : *Deses desidet, perinde ac si in vase manus haberet absconditas et sepultas; quare, cum ob inertiam nihil inveniat quod comedat, manum ad os applicare non poterit;* Lyran. *Piger sub caldaria abscondit manum suam, id est, tempore frigido interrumpit comestionem propter manuum calefactionem;* Cajetanus : *Piger mittit manum in ollam calentem, atque ejus calore delinitus non vult eam extrahere, et ad os applicare;* R. Levi : *Inerti idem contingit ac si manus exiguæ lanci inclusisset, ex qua illas ægre abstrahere posset; præ desidia enim manibus sopitis ligatisque videtur, ita ut nullum opus præstet, licetque alimenta desint, ut ideo oporteat aliqua arte necessaria ad vitam transigendam lucrari, manibus tamen suis imperare nequit, ut aliquid elaborent, quo vitam conservet, quod insinuant illa, nec ad os suum applicat*, etc.

Alius vertit : *Condit piger manum suam in frixorium, et hanc piger referre ad os suum*, q. d. Citius patitur piger corrumpi in caldaria cibum, quàm ut statim in os ingerat, quod nimirum quæ friguntur et torrentur, statim incalescant, et, nisi illico excipiantur, adustione dispereant. Noster vertit : *sub ascella;* hanc enim metaphorice significat Hebr. *tsallachat;* quia ascella vel axilla, utpote concava et profunda, speciem habet lebetis vel ollæ. Unde Baynus, Pagninus et alii, quin et Septuag. ac Syrus vertunt : *in*

sinu; sub axilla enim quasi in sinu pigri et frigidi recondunt manus, ut calefiant et torpeant. Graphice ergo depingit pigritiæ habitum et gestum. Sic enim pigros videmus complicatis sub axilla manibus desides et inertes sedere, ut præ inertia, torpore et frigore vix manum ex sinu extrahere, et ad os admovere sustineant.

Dicitur ascella vel axilla diminutive quasi parva ala, sicut maxilla à mala, paxillus à palus; nam brachia sunt homini quod alæ avi. Ita Priscianus. Melius alii alam ab axilla per detractionem litteræ mediæ derivant. Ita Cicero in Orat. *Quomodo enim*, inquit, *vester Axilla Ala factus est, nisi fuga litteræ vastioris? quam litteram etiam è maxillis, è taxillis, et vexillo, et paxillo consuetudo elegans Latini sermonis evellit.*

Igitur primo significatur et culpatur hîc extrema pigrorum ignavia, qua torpere malunt quàm manducare. Est hyperbole. Vix enim invenitur adeo piger, qui esuriens manum ori, ut cibum ingerat, non applicet, ut famem depellat, et stomachum latrantem saturet. Sunt tamen nonnulli adeo torpidi et frigidi, inquit Baynus et Jansenius, qui malunt torpere quàm comedere; frigus enim et torpor famem hebetant et sedant, ut vel nullam vel exiguam sentiant. His ergo molestum est vel cibum capere, vel faciem lavare, aut caput pectere, vel tantillo tempore calore quem in sinu quærunt, aut otii suavitate carere. Summa, significatur tantam nonnullorum esse pigritiam, ut et quæ facillima sunt factu, et necessaria corpori vel animo detrectent et recusent. Hunc esse sensum patet ex cap. 26. 15, ubi hæc sententia repetitur et explicatur: *Abscondit*, inquit, *piger manum sub ascella sua, et laborat, si ad os suum eam converterit.*

Secundo, significatur pigrum manibus otiosis desidere, nec velle laborare, ut cibum comparet: quare non habere quod comedat et ori applicet. Unde Vatablus ex Hebræo sic ad verbum vertit: ***Abscondit piger manum in sinu suo, etiam ad os suum non adducet illam**, q. d. **Nihil habebit quod in os ingerat.*** Et sic exponi potest Vulgata versio: *Nec ad os suum applicat illam*, q. d. Nec ad comparandum ori suo victum applicat illam.

Hac de causa Hieroglyphici pingunt acediam quasi anum deformem, male vestitam, sedentem, capite innixam in manum sinistram, quæ cubito incumbit genibus, à dextera tenet funem, sinistra torpedinem vel testudinem domiportam, cum hoc lemmate: *Torpet iners;* anum, quia senes sunt segnes; male vestitam, quia *pigritia est nutrix egestatis*, ait Seneca lib. de Benef.; sedentem, quia facit desides. Unde sanctus Bernardus acedos stimulans: *O homo*, inquit, *impudens! millia millium ministrant ei, et decies millies centena millia assistunt ei, et tu sedere præsumis?* Capite devexo et declivi, quia *per torporem vires et ingenium defluunt*, ait Isidorus, lib. 2. Soliloquiorum. Tenet funem, quia ligat homines, facitque inhabiles ad operandum. Gestat torpedinem pisciculum, quia hic remoratur sistitque naves in medio cursu; unde et remora dicitur. Testudo in incessu tardissima est, uti et acedus. Ita Cæsar de Ripa in Iconologia, pag. 8.

Porro Septuag. addunt τὸ *injuste* sicque vertunt: *Qui manus in sinu suo injuste abscondit, neque ori suo applicabit eas;* quod Auctor Catenæ Græcorum ex variis varie explicat: *Qui*, inquit, *manum in sinu suo abdit injuste, hoc est aliena rapit et occultat, nunquam abundabit; quia cum ea semper sterilitate et rerum penuria conflictabitur, ut illud quoque, quod ori suo applicet, hoc est comedat, ei defuturum sit.* Alius: *Qui virtutes in actione positas hausit, neque illas tamen in opus deducit, is vero germanoque alimento seipsum privat.* Didymus: *Qui improbe vivit, manusque contra animam injuste abscondit, neque terram suam excolit, quo tandem modo panibus ille impleri quandoque poterit? siquidem virtutes circa actiones occupatæ manuum rationem obtinent, ut quæ panem illum ori nostro adferant, qui de cœlo descendit. Non poterit proinde talis, quod sit piger et ignavus, ullum omnino frugi actionis initium comparare.* Alius: *Qui Dei voluntatem novit, neque illam tamen facit, æternis bonis nunquam potietur, ut qui manus in sinu suo turpiter abdiderit; quamobrem qui nihil operis præstat, nihil quoque habebit quod in os ingerat. Adverte autem ut ridiculo schemate ignavi hîc ingenium exprimat, nempe per manus in sinu abditas.*

Pressius, concinnius et profundius noster Salazar, q. d. Qui vi et injuria alienas pecunias auferunt, ori suo nequaquam eas admovent, quia citius quàm illas in usus proprios convertere possint ipsis peribunt; ita enim experientia duce novimus ablatas furto pecunias male dilabi et perire solitas. Alia etiam accommodatior expositio est: *Qui abscondit manus suas in sinu injuste*, id est, qui pecunias ex avaritia celat, manus contrahens, atque in sinum immergens contra jus fasque, *neque ori suo admovebit illas;* is profecto neque illas in usus proprios expendere audebit: ita enim fert avarorum ingenium, ut non modo pecunias suas aliis non impendant, sed neque eisdem ipsi victitare ausint; avaritia enim, quæ largitiones in pauperes vel amicos inhibet, sumptus etiam ad proprias utilitates spectantes, sordidissime vetat. Hæc juxta Septuag.

Mystice et tropologice S. Gregor. lib. 12. Moral. c. 10: *Pigro*, inquit, *labor est manum suam ad os porrigere; quia desidiosus quisque prædicator nec hoc vult operari quod dicit. Manum quippe ad os porrigere, est voci suæ opere concordare.* Quæ verba hîc transcripsit Beda; præclare sanctus Bernardus, serm. 63. in Cantica, pigritiæ effectus et damna enumerans: *Hoc frigus*, inquit, *si semel animum pervaserit, subit quidam animi rigor, et vigor lentescit, languor fingitur virium, horror austeritatis intenditur, timor sollicitat paupertatis, contrahitur animus, subtrahitur gratia, protrahitur longitudo vitæ, sopitur ratio, spiritus exstinguitur, defervescit novitius fervor, ingravescit tepor fastidiosus, refrigescit fraterna charitas, blanditur voluptas, fallit securitas, revocat consuetudo. Quid plura? Dissimulatur lex; abdicatur jus, fas proscribitur, derelinquitur timor Domini. Dantur postremo impudentiæ manus: præsumitur ille temerarius, ille pudendus; ille turpissimus, ille plenus ignominia et confusione saltus de excelso in abyssum, de pavimento in sterquilinium, de solio in cloacam, de cœlo in cœnum, de claustro in seculum, de paradiso in infernum.*

25. PESTILENTE FLAGELLATO STULTUS SAPIENTIOR (Septuag. πανουργότερος, id est *astutior*) ERIT: SI AUTEM CORRIPUERIS SAPIENTEM, INTELLIGET DISCI-

PLINAM.] Septuag. *Si autem corripueris virum prudentem, cogitabit sensum;* Hebr. *Derisorem si quis percusserit, simplex astutus efficitur; et si increpueris intelligentem, intelliget scientiam;* Chald. *Percute illusorem, et insipiens astutior* (cautior) *fiet: et corripe prudentem, ut intelligat scientiam;* Syrus: *Stultus, quando flagellatur, prudens cavet.*

Pestilentes ergo hic et alibi vocantur derisores et illusores, qui omnia sacra et sancta rident, et in jocum ludumque vertunt, imo traducunt et subsannant; hi enim sunt summe noxii et pestilentes. Hi proinde pene sunt incurabiles, nec verbis, sed verberibus comprimendi, ut, si non ipsi, certe alii eorum supplicio resipiscant et sapiant. Pro *stultus* Hebr. est פתי *pethi*, id est parvulus, simplex, rudis, innocens, insipiens. Pro *sapientior erit*, Hebr. יערם *iaram*, id est astutus cautusque fiet instar serpentis. Tradunt enim physici, et inter eos Albertus Magnus, lib. de Animal. in serpente, quod, si quis serpentem occidat vel comburat, ejus nidore et fetore percepto fugere reliquos serpentes, quasi verentes ne idem sibi contingat; itaque unius exemplo sapere et fuga sibi consulere; atque hoc esse singulare remedium ad purgandum locum serpentibus infestum. Simili modo sapere jubet nos Salomon, ut, dum flagitiosum quempiam vel à Deo, vel à judice acriter plecti videmus, flagitium omne caveamus. Unde S. Chrysost. homilia 17. in Genesim docet Deum serpenti qui Evam decepit graves inflixisse pœnas, Genes. 3. 14; ideoque Adæ leviores imposuisse, utpote qui ex serpentis pœna jam cautior evasisset. Tritum est illud:

> Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

Sic ob plagas Pharaonis et deletum Amalec, Jethro resipuit ad Dominum conversus, et proselytus est effectus, ait R. Salomon. Vide Exodi 18. 9.

Vere Comicus:

> Puni malum unum, et mille corriges malos.
> Dilata pœna bis nocet innocentiæ.
> Unicum reum coerce, facinus sustulisti.
> Nulla ubi pœna est malorum, ubi esse non licet bonis.
> Corpus omne ne tabescat, membra quædam tollimus.
> Conterendus illico est, ut apparuerit scorpius.

Et Seneca: *Sapiens ex correctione peccati alterius emendat suum.* Hoc est quod sancit Apostolus, 1. Timoth. 5. 20: *Peccantes coram omnibus argue, ut et cæteri timorem habeant.*

SI AUTEM CORRIPUERIS SAPIENTEM, INTELLIGET DISCIPLINAM,] q. d. Pestilens et stultus non nisi flagellis et verberibus; sapiens vero verbis duntaxat correptus resipiscet, discetque disciplinam, ait R. Levi, juxta illud: *Sapientem nutu, stultum fuste,* scilicet corripe. Unde Apostolus ad Titum 1. 12: *Cretenses,* inquit, *semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri,* etc., *quam ob causam increpa illos dure.* Sic S. Stephanus dure duros Judæos increpavit, vocans eos proditores et Christicidas, Actorum 7. Sicut enim silices non nisi malleorum ictibus crebris finduntur, arenæ vero levi tactu: sic pariter dura corda non nisi acribus plagis et flagris scinduntur; mollia vero leni castigatione.

26. QUI AFFLIGIT PATREM ET FUGAT (male aliqui legunt: *fugit;* Hebr. enim est יבריח *iabriach*, id est fugat; græce, ἀπωθούμενος, id est impellens, expellens) MATREM, IGNOMINIOSUS EST ET INFELIX.] Pro *affligit*, Hebr. est משדד *mescadded*, id est vastat, perdit, diripit, expilat, prædatur, item affligit, ut patet psal. 16. 9: *A facie impiorum, qui me afflixerunt.* Unde primo Pagninus vertit: *Qui destruit paterna bona, fugabit matrem, filius pudore afficiens et erubescere faciens;* Tigur. *Qui patri damnum dat, et matrem expellit, dedecorosus est filius et ignominiosus;* Vatab. *Qui diripit patrem, et fugat matrem, est filius pudore et probro afficiens,* scilicet parentes; Aben Ezra: *Qui patrem aboleri jubet, matremque effugare curat, hic filius est ignominiosus;* R. Salomon: *Qui perdit patrem, matremque fugat, iis ignominiam inurit, improbumque terit iter. Sic cum vidisset Sara filium Agar Ægyptiæ* (Ismaelem) *idolis cultum deferentem, et verenda nudantem, tam filium quàm matrem cum probro domo expulit.* Hæc ille; R. Levi: *Ignominia,* inquit, *probrisque progenitores suos afficiens ob morum improbitatem; tum etiam quod cupiditatibus obsequatur; hic, inquam, parentem suum à prædonibus diripi curat, quo prædæ partem cum illis ineat. Vel etiamsi forte ab illis mutuo acceperit, hi ad parentem hujus accedunt, ut, quæ filius debebat, persolvat, eademque de causa mater in fugam conjicitur. Quamobrem filios à prima ætate à parentibus recte institui necesse est, ne ab iis pernicies inferatur.*

Sensus ergo est, ait Jansenius, q. d. Is qui impia sua vita patrem affligit, eumque suis bonis exuit, sive per violentiam, sive per decoctionem bonorum; et matri causa est ut fugere cogatur, ac domum suam, sive patriam, relinquere; vel quia non potest ferre insolentiam filii; vel quia per ipsum ad paupertatem redacta, diutius in domo ac patria manere non potest; talis plane est ignominiosus, omnique vituperio dignus et opprobrio. Dignus item qui et hic, et in futuro, infelix sit, quia infelices reddit suos parentes. Hebræa etiam aliter verti possunt, ut sit sententia majoris ponderis, hoc modo: *Vastat patrem et fugat matrem filius pudendus ut probrosus;* hoc est, qui pudendam vitam vivit, parentes sæpe spoliat et bonis et domo: aut, tantum peccat, atque qui parentes ad inopiam et exilium adigit.

Rursum, si pro משדד *mescadded* per *schin* legas משדד *mesadded* per *sin*, significat, qui contundit, confringit, vel conterit patrem: שדד *sadad* enim significat confringere et conterere glebas, dum aratur ager, puta occare. Unde Septuag. vertunt: *Qui inhonorat patrem, et fugat matrem suam, confundetur; et exprobrabilis erit;* Chald. *Qui deridet patrem, et fugat matrem, filius est ignominiosus et confusione dignus;* Syrus: *Filius est pudorem incurrens et confundens,* q. d. Qui patrem senescentem et in terram per mortem devergentem, quasi glebam vilem despicit, probris et injuriis afficit, eumque quasi pedibus proterit et conculcat; hic tam se, quàm parentes ignominia et probro gravissimo afficit, ideoque infelix est et erit. Solet enim hæc parentum dehonestatio et afflictio, futuræ infelicitatis esse præsagium, imo illicium.

Ratio à priori est, quod talis sese naturæ hostem, omnisque honestatis inimicum palam ostendat, ait Auctor Catenæ Græcorum. Nihil enim turpius quàm eos, à quibus naturam et omne bonum accepisti, affligere, et injuriis afficere. Rursum, sicut decus parentum est decus filiorum, sic dedecus et probrum parentum est de-

decus et probrum filiorum, præsertim cum ipsimet hoc illis irrogant, quocirca homines tales ut scelestos vituperari et execrari solent. Ac Deus naturæ auctor hanc parentum injuriam graviter ulciscitur, atque filios injurios gravibus ærumnis castigat, ut miseri et infelices ubique degant, ac easdem molestias, injurias et probra à filiis suis patiantur, quas ipsi parentibus suis irrogarunt, uti crebra experientia constat. Celebre est illud patris, qui à filio ex domo ignominiose protractus usque ad limen ostii : *Sine*, inquit, *fili, hucusque enim ego protraxi patrem meum.* Sic Deus injuriam parentum talione ulciscitur; pater enim Deum patrem filiis repræsentat, ejusque vices gerit. Unde Plato, l. 11. de Legibus, parentes filiis colendos esse docet *quasi quædam numina : Nullum aliud tale*, inquit, *et tam efficax simulacrum domi haberi potest, si recte, et ut decet, à filiis colantur ;* quare parentum dogmata velut oracula à filiis excipienda esse asserit. Ita Cain occidendo Abelem, affligens et dehonestans parentes Adamum et Evam, tremore membrorum percussus à Deo miser, vagus et profugus oberravit, Genesis 4. 12. Ita Absalom, Davidem patrem regno spoliare satagens, in arbore coma implicitus suspensus hæsit, ac à Joab tribus lanceis confossus interiit, 2. Regum 18. 14. Vide quæ de honorandis parentibus dixi Eccli. 3. v. 1. et sequentibus.

Symbolice Auctor Catenæ Græcorum per patrem accipit mentem per matrem sensum, q. d. Qui rectas mentis semitas studio repudiat, rectæque sententiæ via deserta in contrariam ingreditur, ille confundetur. Possunt hæc quoque ad hæreticos referri; illi enim veritatem repellentes, et falsitatem ipsi præferentes, patrem quidem Deum, quod in se est, dehonestant; matrem vero Dei Ecclesiam irritant. Hæc ille.

Denique filii spirituales, puta discipuli, Religiosi, subditi, qui suos magistros, Prælatos, rectores vexant et affligunt, probrum perenne, ac infelicitatem vitæ præsentis et futuræ sibi accersunt.

27. Non cesses, fili, audire doctrinam, nec ignores sermones scientiæ.] Hebr. est affirmative : *Cessa, fili mi, audire doctrinam, ad errandum ab eloquiis scientiæ.* Est concessio et ironia, q. d. Concedo ut, si tibi lubeat, non audias doctrinam, permitto te tuæ surditati, sed scito quod per eam à scientia aberrabis. Unde Noster clare sensum reddidit addendo negationem : *Non cesses audire, fili, doctrinam;* Chald. *Cresce, fili mi, et audi disciplinam, et non cesses à verbis oris ejus.* Accedunt Septuag. : *Filius*, inquiunt, *omittens custodire disciplinam patris, meditabitur eloquia mala*, vel *improbos sermones* (id est res) *animo versat*, q. d. *Qui præcepta divina animo nunquam pertractat, immundas agitat eructatque cogitationes*, ait Auctor Catenæ Græcorum.

Porro Vatablus, Baynus, Cajetanus et alii hebraizantes hæc accipiunt de doctrina mala; unde ex Hebræo sic vertunt : *Cessa, fili mi, audire eruditionem, quæ adducit te ut erres ab eloquiis scientiæ.* Ita Pagninus, vel : *Desine, fili mi, audire disciplinam à verbis scientiæ seducentem.* Ita Vatablus et Aben Ezra : Cessa, inquit, et abstine ab errando, errorique modum statue. Longius abit R. Levi, qui censet hîc velari nimirum philosophiæ studium, ne quis ætatem universam in philosophia politica terat, sed potius veræ sapientiæ, id est moribus formandis, virtutibusque acquirendis et augendis, assidue incumbat. Verum nostra Vulgata versio, cui astipulantur Septuaginta, plana et vera est; Hebr. enim מוסר *musar* significat doctrinam bonam, puta disciplinam et castigationem sapientum. Eamdem significat *scientia; scientia* enim hîc passim sumitur pro sensu, prudentia ac sapientia. Quare posterius hemistichium connexum est cum priore, ejusque fructum et effectum denotat, q. d. Fili, ne cesses audire sanam patris tui doctrinam; sic enim fiet ut non ignores, sed calleas sermones scientiæ, id est prudentes et sensatos, quos identidem tuis auribus inserit insonatque pater. Hinc Syrus vertit : *Permane, fili mi, ausculta correptionem, ne oblivis-caris sermonis scientiæ.*

28. Testis iniquus deridet judicium, et os impiorum devorat (Chaldæus : *profert;* Syrus : *sectatur* et *investigat*) iniquitatem.] Hebr. *Testis Belial deridebit judicium*, etc. *Belial* enim, id est sine jugo, significat hominem valde impium, qui jugum omne legis excutit, rebellem, apostatam, qualis initio fuit Lucifer, uti dixi c. 6. v. 12. Unde aliqui pro *testis Belial* vertunt : *testis diaboli*, id est diabolicus. Sic falsi testes, qui Naboth innocentem accusarunt de blasphemia, vocantur *testes Belial*, id est filii diaboli, ut vertit Noster, lib. 3. Regum 21. 13. Nam, ut ait S. August. tractatu 42. in illud S. Joannis 8 : *Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur; quia mendax est ut pater ejus* (scilicet mendacii; hoc enim latet in voce *mendax*). *Quomodo*, inquit, *Deus pater genuit Filium veritatem, sic diabolus lapsus genuit quasi filium mendacium.* Et inferius : *Nam forte tu mendax es, quia mendacium loqueris, sed non es pater mendacii. Nam quod dicis mendacium, à diabolo accepisti, et illi credidisti.* Sicut ergo veraces sunt membra Christi, qui est ipsa veritas, teste Apostolo, Ephes. 4. 15; sic mendaces sunt filii et membra diaboli, qui est pater mendacii, uti docet S. August. lib. de Mendacio. Pluribus idipsum confirmat hîc noster Salazar : Pro *deridet*, Hebr. est יליץ *ialits*, quod secundo verti potest, *interpretatur, effatur, loquitur.* Pro *devorat* Rabbini vertunt : *tegit, abscondit.* Unde

Primo, R. Salomon sic vertit et explicat : Iniquus testis in alium illa effatur et testatur, ex quibus jure in judiciis verberibus morteque afficiatur. *Et os impiorum devorat iniquitas*, id est iniquitas et scelus vorat impios; alii : *interpretatur judicium*, id est illud in alteram et malam falsamque partem inclinat.

Secundo, Aben Ezra : Testis iniquus, inquit, testimonia sua vera sinceraque esse affirmabit, perinde ac si esset judicii, id est veritatis et justitiæ interpres; vel certe pronuntiabit ludibria in judicia : os impiorum tegit, id est occultat, iniquitatem et scelera. Sic et R. Levi.

Tertio, alii, q. d. Testis iniquus deridet judicium, id est legem Dei quæ sancit : *Non dices falsum testimonium.* Item deridet judicium, id est vindictam Dei, æque ac judicium in mendaces et perjuros, juxta illud : *Testis falsus non erit impunitus.* Ipse enim putat suam falsitatem latere homines, nec curari aut puniri à Deo.

Quarto, Cajetanus vertit : *Testis iniquus deridere faciet judicium*, id est ludibrio et risui exponit sanctas judicum sententias, dum eas falso suo testimonio torquet ad injustitiam, facitque ut nocens absolvatur, innocens plectatur : quod

est illudere judicio et judicibus, illosque ridiculos efficere.

Quinto, Vatablus vertit : *Testis inutilis vel nihili subsannat æquitatem, ac os ejus devorat*, id est dissimulat, *iniquitatem*, ac mala corde suo tegit et occulit, q. d. Abscondit intra se iniquitatem, dum veritatem tegit mentiendo, vel dum meditatam iniquitatem apud se servat, ut suo tempore eam in alios effundat, juxta illud : *Sub lingua ejus labor et dolor*, psal. 9.

Sexto et genuine: *Testis iniquus deridet*, id est contemnit, floccipendit, et quasi ridendo abjicit, *judicium*, id est justitiam; quia contra eam imprudenter falsum dat testimonium. Hinc deridet judicium et sententiam judicum; quia eam velut rem nihili, falsum testando, vel verum obscurando, pervertit. Deridet quoque *judicium*, id est vindictam Dei; quia eam sibi superventuram nec credit, nec metuit, sed fallitur. Nam vero Dei judicio condemnabitur, et dabit pœnas in igne, qui paratus diabolo et angelis ejus; illi enim, qui est pater mendacii, obsecutus est. Unde sequitur : *Parata sunt derisoribus judicia.*

ET OS IMPIORUM DEVORAT INIQUITATEM.] *Impiorum*, tum testium falsorum, de quibus sermo præcessit, tum quorumlibet aliorum, q. d. Impii avidissime et plenissime patrant scelera, eaque in conscientiæ stomachum quasi devorando trajiciunt, ea scilicet aviditate, magnitudine et copia, qua famelici devorant panem cibosque delicatos, q. d. Impii sunt helluones non tam vinorum quam scelerum. Ita Beda et Lyranus, qui notant dici *devorat*, quia impius non masticat, nec expendit sceleris gravitatem, eique impendens supplicium; quod si faceret, utique sentiret et saperet ejus amaritudinem, illudque rejiceret et evomeret. Huc facit illud Job 15. 16 : *Homo inutilis, qui bibit quasi aquam iniquitatem.* Mendaces enim, perjuri, ebriosi, luxuriosi cæterique impii scelera instar epularum vorant. Notus est impius ille jocus parasiti et irrisoris, qui adulando concupiscentiæ Henrici VIII, Angliæ regis, Annam Bolenam uxorem ducere volentis, cum rex quæreret *quantum foret peccatum matrem simul et filiam cognoscere* (ferebatur enim Anna esse Henrici filia), sacrilege respondit : *Tantumdem ac pullum cum gallina devorare*, uti refert Sanderus in Histor. Schism. Angl.

Secundo, *os impiorum devorat iniquitatem*, id est sine rubore et pudore, impudenter mentitur, quasi mendacium esset res nihili, imo ludicra, ridicula et delectabilis : quo sensu Christus ait Pharisæos culicem colare, et camelum glutire, Matthæi 23.

Tertio, Baynus τὸ *devorat*, vel, ut ipse vertit, *abscondit*, explicat de judicibus iniquis, qui falsis testibus patrocinantur, q. d. Testis Belial, id est testis nihili, nullius honoris et famæ, pejerans ridet judicium et justitiam, atque os impiorum judicum eos tuetur, tegit et abscondit; itaque eorum iniquitatem consentiendo et cooperando in se transcribit, et quasi devorat, q. d. Judicia instituta sunt, ut iniquitates detectæ per veros testes, et bonorum judicum sententias, puniantur. Sed longe aliter usu venit subinde, dum testis Belial loquitur falsum testimonium in judicio, et iniqui judices abscondunt iniquitatem malorum, quos adductos in judicio punire oportuit, et imprimis hos falsos testes.

Porro Septuag. aliò abeunt : עד *ed*, id est *testis*, derivant à יעד *iaad*, id est condicere, promittere, despondere; unde vertunt : *Qui spondet puerum imprudentem, injuria afficit justificationem.* Sive, ut clare vertit auctor Catenæ Græcor. *Qui fidem suam pro puero stulto obligat, justitiam injuria afficit : os impiorum devorat judicia.* Quod anonymus ibidem sic explicat mystice : *Per sponsionem justitiæ, offensionem, sicut per puerum, humanæ naturæ infirmitatem et cæcitatem designat.* Aquila et Theodot. *devorabit* vel *deglutiet legem*, id est legem transgredietur audacter, perinde ac si eam deglutiret. Ad litteram vero primo sic exponas, q. d. Qui vovet offertque Deo in religione, vel templo ad clericatum aut sacerdotium, filium imprudentem et stultum, alios prudentiores et præstantiores sibi et seculo reservans, hic injuria afficit justificationem, id est Dei justitiam et sanctitatem : hæc enim quia optima et præstantissima, optima et prudentissima sibi offerri deposcit. Unde Cain culpatur quasi violator Numinis et profanus, quod non optima, ut Abel, sed pessima ex gregibus Deo obtulerit, Genes. 4.

Secundo, q. d. Pater qui filio suo minorenni, vel imprudenti, uxorem despondet, injuria afficit justitiam et sanctitatem matrimonii : quia exponit illam periculo dissolutionis et violationis, ne scilicet minorennis grandior factus, aut imprudens per imprudentiam, matrimonii jura violet et abrumpat. Græcum enim εγγυαομαι dicitur de patre, cum uxorem filio stipulatur, et Hebr. עד *ed*, si à יעד *iaad*, id est desponsare, derives, significat desponsantem.

Tertio et optime Complut. vertunt : *Qui spondet pro filio imprudente, injuria afficit justitiam*, q. d. Qui filium nepotem vel amicum commendat ad beneficia vel officia, v. g. ut sit Pastor, Episcopus, judex, consiliarius, senator, gubernator Reip. eumque spondet sufficienti prudentia cæterisque dotibus ad officium requisitis esse præditum, cum ipse sit imprudens et insufficiens, hic utique graviter lædit justitiam, id est jus Reip. vel Ecclesiæ, quæ juste exigit præfici sibi Episcopos et Præsides idoneos et dignos, qui jura sacra et profana juste sancteque administrent. Quare qui imprudentes et ineptos commendat, pro eisque spondet, omnium damnorum, quæ inde consequuntur, reus est, et ad eorum restitutionem tenetur. Qui ergo spondet pro Pastore vel Episcopo imprudente et inepto, omnium animarum quæ ejus culpa pereunt, reus est, easque in die judicii tam à sponsore, quàm à Pastore vel Episcopo requiret Deus. Qui ergo sapit, suæque animæ consultum vult, non nisi insignes, quorum prudentia et virtus diu probata est, commendet, nec sinat se trahi ab affectu sanguinis et cognationis, qui multos excæcat, et in ruinam agit.

29. PARATA SUNT DERISORIBUS (Symmach. *pestilentibus*) JUDICIA: ET MALLE IPERCUTIENTES STULTORUM CORPORIBUS.] Hebr. *et percussiones stultorum dorso;* Septuag. *parantur* ἀκολάστοις, id est *intemperantibus* (Complut. *luxuriosis*) *flagella et supplicia, similiter imprudentibus*; Theodot. *et confractiones dorso dementium.* Pro *mallei percutientes*, Hebr. est מהלומות *mahalumot*, id est graves percussiones, quibus res quassatur, cæditur, contunditur : הלם *halam* enim significat pulsare, concutere, conquassare, conculcare. Chald. vertit : *verbera*; Vatabl. *vibices*; Syrus : *virgæ populo dementi.* Sensus est, q. d. Irrisores derident judicia Dei et hominum; at sciant certo

ea sibi parata esse, maxime ob hanc causam et culpam, quod ea derideant : similiter et stulti, id est peccatores quilibet, sciant suo dorso paratas imminere graves à Deo plagas, quæ quasi mallei eos contundant et conterant.

Per *judicia* accipe tum judicium proprie dictum, quo Deus iniquos testes justitiæ et judicii irrisores per se vel per judices condemnat, tum supplicium justo Dei, vel regum, tyrannorum aut judicum judicio, reo et scelerato inflictum. Unde Chald. vertit : *dolores.* Noster Salazar per *malleos percutientes* censet alludi ad crurifragium, quod iis qui in crucem agebantur dari consuevit; hoc enim malleis inferri solitum credibile est, ut sensus sit : *Mallei percutientes stultorum corporibus;* vel, ut habent Hebr. *Confractiones* vel *contusiones stultorum corporibus*, id est crux et crurifragium stultis illis derisoribus, q. d. Adeo severe cum illis nugatoribus fiet, ut extrema supplicia, crucem videlicet, et crurium totiusque corporis effractionem experiri cogantur. De crurifragio vide Lipsium de Cruce l. 2. c. 14.

Lyranus hæc refert ad supplicia sontibus à regibus vel judicibus inflicta : nam alii, inquit, suspenduntur, alii decapitantur, alii comburuntur, alii aliis pœnis corporalibus puniuntur secundùm diversa flagitia ab eis commissa, et hoc ad terrorem aliorum. Sic Nabuchodonosor vocatur *malleus universæ terræ,* Jerem. 50. 23; quia Deus eo quasi malleo contudit et vastavit omnes gentes ob earum scelera. Et Jahel impium Sisaram malleo occidit, Judic. 4. 21. Præclare S. August. in psalm. 36 : *Quid,* inquit, *sibi plaudit iniquus, quia de illo flagellum sibi fecit pater meus? illum assumit ad ministerium, me erudit ad patrimonium.* Beda hæc refert ad supplicia gehennæ : *Reprobi*, inquit, *jussionis vel comminationis divinæ judicium derident; parata tamen eos exspectant judicia damnationis, quæ ut mallei ferrum candens, ita eos in fornace gehennæ sine fine verberant.* Vidi ingentes malleos ferreos molis aquatilibus elevari, quibus tundebatur ferrum candens in Ardenna, qui sane horrorem intuentibus incutiebant, atque ex illis imaginatus sum malleos gehennæ, quibus in incude ardenti tunduntur reprobi.

Optime Dionys. hæc refert ad supplicia tam à judicibus in hac vita, quàm à Deo in die extremi judicii reis irroganda : *Parata sunt*, inquit, *derisoribus veritatis et æquitatis judicia ; quoniam Deus paratus est eos judicare et condemnare, juxta illud Isaiæ : Stat ad judicandum Dominus. Et Judas ait : Ecce venit Dominus facere judicium, et arguere impios. In lege quoque divina ac positiva instituta sunt justa judicia contra tales, et mallei percutientes parati sunt stultorum, id est impiorum, corporibus, quibus etiam in hac vita pro diversis flagitiis varia et amara infliguntur tormenta et flagellationes, mutilationes, suspendia, rotationes ac consimilia genera mortis, infernalia quoque supplicia impœnitentibus, quemadmodum in Apocalypsi dicitur : Timidis, et incredulis, et execratis, et omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne et sulphure.*

Mystice *mallei* peccatorum sunt concionatores efficaces, qui sceleratis intentando minas et flagella Dei, eos conterunt et convertunt, Jerem. 23. 29.

Denique sapienter S. August. in psalm. 31. sub finem docet flagella quælibet, quibus affligimur, non esse referenda ad hominem vel ad diabolum, sed ad Deum, qui homine vel diabolo utitur ad nos flagellandum, uti eo usus fuit in flagellando Job, c. 1. Deus enim, inquit S. August. filios flagellat ad disciplinam, ut emendentur; reprobos autem ad pœnam, ut crucientur ad aliorum exemplum ; nullus vero sine flagello fuit, est, vel erit in hac vita, ne quidem ipse Unigenitus Dei. Idem Aug. in psalm. 37. ad illa : *Quoniam ego in flagella paratus sum. Si flagellat,* inquit, *me pater meus, in flagella paratus sum ; quia mihi hæreditas præparatur. Non vis flagellum, non tibi datur hæreditas. Omnis enim filius necesse est ut flagelletur : usque adeo omnis flagellatur, ut nec illi pepercerit qui peccatum non habebat.*

Sacro huic Salomonis oraculo congruit oraculum datum Pausaniæ, duci Laconico :

Pœna luenda tibi est, affert injuria clades.

Et oraculum Græco carmine datum Pisistrato :

Ουδεις ανθρωπων αδικων τισιν ουκ αποτισει;

Hoc est : *Nemo hominum iniqua agens pœnam non pendit.*

Socrates asserebat *civitates optime gubernari, cum injusti dant pœnas*, uti refert Plato lib. 2. de Philos. Lycurgus dictitabat *duabus rebus contineri rempublicam, præmio scilicet et pœna,* uti refert Cicero Epist. ad Brutum, ubi et citat Solonem qui, rogatus *quid reipublicæ maxime esset salutiferum*, respondit : *Si boni præmiis invitarentur, mali autem pœnis coercerentur.* Catonis censura fuit, *injuriam, etiamsi facienti nihil afferat periculi, universis tamen periculosam esse*, q. d. Pœna delicti non est negligenda, ne ex unius injuria impunita, multi alliciantur ad similem aliis irrogandam spe similis impunitatis. Sapienter Seneca lib. de Clementia : *Ut fulmina,* inquit, *paucorum periculo cedunt, omnium metu ; sic animadversiones magnarum potestatum terrent latius quàm nocent.*

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

LUXURIOSA RES VINUM; DE PECCANTE IN REGEM, ET RELINQUENDIS CONTENTIONIBUS; PIGER OB FRIGUS NON LABORANS MENDICAT; REX JUSTUS DISSIPAT OMNE MALUM; NEMO POTEST DICERE MUNDUM SE HABERE COR. VITANDA SUNT PONDUS ET PONDUS, SOMNUS, PANIS MENDACII, REVELATIO MYSTERII, CUPIDO VINDICTÆ, DEVORATIO SANCTORUM, ET FESTINATA HÆREDITAS; SECTANDA VERO LUCERNA DOMINI, MISERICORDIA, VERITAS ET CLEMENTIA.

1. LUXURIOSA res vinum, et tumultuosa ebrietas; quicumque his delectatur non erit sapiens. 2. Sicut rugitus leonis, ita et terror regis : qui provocat eum, peccat in animam suam. 3. Honor est homini, qui separat se à contentionibus : omnes autem stulti miscentur contumeliis. 4. Propter frigus piger arare noluit : mendicabit ergo æstate, et non dabitur illi. 5. Sicut aqua profunda, sic consilium in corde viri : sed homo sapiens exhauriet illud. 6. Multi homines misericordes vocantur : virum autem fidelem quis inveniet? 7. Justus, qui ambulat in simplicitate sua, beatos post se filios derelinquet. 8. Rex, qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo. 9. Quis potest dicere : Mundum est cor meum, purus sum à peccato? 10. Pondus et pondus, mensura et mensura : utrumque abominabile est apud Deum. 11. Ex studiis suis intelligitur puer, si munda et recta sint opera ejus. 12. Aurem audientem, et oculum videntem, Dominus fecit utrumque. 13. Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat : aperi oculos tuos, et saturare panibus. 14. Malum est, malum est, dicit omnis emptor : et cum recesserit, tunc gloriabitur. 15. Est aurum, et multitudo gemmarum : et vas pretiosum labia scientiæ. 16. Tolle vestimentum ejus, qui fidejussor exstitit alieni, et pro extraneis aufer pignus ab eo. 17. Suavis est homini panis mendacii, et postea implebitur os ejus calculo. 18. Cogitationes consiliis roborantur, et gubernaculis tractanda sunt bella. 19. Ei qui revelat mysteria, et ambulat fraudulenter, et dilatat labia sua, ne commiscearis. 20. Qui maledicit patri suo et matri, exstinguetur lucerna ejus in mediis tenebris. 21. Hæreditas, ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit. 22. Ne dicas : Reddam malum; exspecta Dominum, et liberabit te. 23. Abominatio est apud Dominum pondus et pondus : statera dolosa non est bona. 24. A Domino diriguntur gressus viri : quis autem hominum intelligere potest viam suam? 25. Ruina est homini devorare sanctos, et post vota retractare. 26. Dissipat impios rex sapiens, et incurvat super eos fornicem. 27. Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris. 28. Misericordia et veritas custodiunt regem, et roboratur clementia thronus ejus. 29. Exultatio juvenum, fortitudo eorum : et dignitas senum, canities. 30. Livor vulneris absterget mala, et plagæ in secretioribus ventris.

1. LUXURIOSA RES VINUM, ET TUMULTUOSA EBRIETAS; QUICUMQUE HIS DELECTATUR NON ERIT SAPIENS.] Pro *luxuriosa res est vinum*, Hebr. est *derisor* vel *illusor est vinum*. Ita Aquila et Theodot. Quod varii varie explicant.

Primo, Chaldæus vertit : *Ad illusionem est vinum;* Pagn. *Derisorem facit vinum;* temulenti enim omnes et omnia rident, omniaque jura et sacra in ludos, nugas et jocos vertunt; Vatabl. *Subsannator est qui vino deditus est; tumultum facit, qui siceram amat;* Aben Ezra : *Derisor vini,* supple *vir*, q. d. *Derisor est vir vini, id est, vino addictus.*

Secundo, Tigurina vertit : *Ludicra res est vinum;* quia scilicet facit homines ludicros et ridiculos; dat enim multos spiritus, qui causant effusam lætitiam, quæ solvitur in risus, ludos et jocos. Unde illud Homeri apud Stobæum: *Vinum quemvis sapientissimum cantare, molliter ridere et tripudiare impulit.*

Tertio, Syrus vertit : *Forte est vinum, et ebrietas probrosa.* Vide de vini fortitudine 3. Esdræ 3.

v. 10 et 18. Unde Varro vinum à vi dictum censet, quod vim inferat rationi, menti totique homini.

Quarto, Symmachus et alii vertunt: *Pestilens est vinum.* Sic enim hebr. לץ *lets*, id est irrisor, Noster et Septuag. subinde vertunt *pestilens*, q. d. Vinum est res summe noxia et pestilens; quia rationem, quæ est quasi vita et anima hominis, qua homo et rationalis est, illi eripit, ut homo videatur esse bestia et brutum: unde in omnem licentiam et petulantiam se effundit. Hinc Septuag. ample et nervose vertunt ακολαςος, quod multa significat: primo, petulantem; secundo, libidinosum et impudicum; tertio, protervum et procacem; quarto, prodigum; quinto, intemperantem et immoderatum; sexto, immodestum, indomitum, effrenum; septimo, improbum, perditum, impium: hæc omnia competunt vino; vinum enim temulentos facit, petulantes, impudicos, procaces, prodigos, intemperantes, indomitos, improbos. Proprie ακολαςος dicitur quasi α, id est sine, et κολασις, id est castigatione, non quæ punitio dicitur, sed quæ cohibitio est appetitionis, q. d. Incastigatus, incoercitus, effrenus, qui suos libidinum et concupiscentiæ impetus, quos vinum excitat, non castigat, nec refrenat. Audi Gellium, l. 19. c. 2: *Quæ nimia*, ait, *ex gustu atque tactu est voluptas, ea, sicut viri sapientes censuerunt, omnium rerum fœdissima est, eosque maxime qui duabus istis belluinis voluptatibus sese dediderunt, gravissimi vitii vocabulis Græci appellant* ακολαςους *vel* ακρατεις, *nos eos vel incontinentes dicimus vel intemperantes.* Audi sanctum Basilium, Homilia de ebrietate: *Ipsa*, ait, *incontinentia aperte ex vino velut ex quodam fonte manat, quæ brutorum omnem in feminas insaniam longe superat; siquidem animantia bruta naturæ terminos non excedunt; at hi qui vino obruuntur, in masculis feminam, in femina rursus masculum quærunt.* Et S. Chrysostomus, Hom. de ebrietate: *Quid enim non mali facit ebrietas? porcos facit ex hominibus, ac porcis etiam deteriores; nam porcus quidem in luto volutatur, ac stercore pascitur; illa vero abominabiliori, quam illa est, mensa vescitur, illicitos concubitus excogitans et exleges amores.*

Noster secutus Septuag. vertit: *Luxuriosa res est vinum;* ubi *luxuriosa* idem est quod ακολαςος. Luxuria enim hic non solam libidinem remque veneream, sed quemlibet luxum significat. Unde huc alludens Apostolus, Ephes. 5. v. 18.: *Nolite*, ait, *inebriari vino, in quo est* ασωτια, id est luxus, lascivia, crapula, spurcitia, impudicitia, *luxuria.* S. Ambros. l. 2. Offic. cap. 21. legit: *Prodigum est vinum, et contumeliosa ebrietas, prodigum,* quia opes consumit et dilapidat. Unde addit S. Ambros. *Prodigum est sumptuosis affluere conviviis et vino plurimo. Prodigum est popularis favoris gratia exinanire proprias opes.* Vinum enim animum solvit, facitque effuse lætum et hilarem: quo fit ut sua profundat, faciatque donationes enormes, et omnia sua dissipet, quorum mox, dum sobrius est, eum sera capit pœnitentia. Rursum *prodigum*, quia temulentos facit profusos in petulantiam, cachinnos, sannas, contumelias, revelationem secretorum, maledicta, crapulam, libidinem: hæc enim prodigalitas, sive luxuria, quemlibet luxum, quo homo in illicita diffluit, significat.

Igitur vinum est res luxuriosa, quia omnem luxum creat; est et tumultuosa, quia tumultus, lites et pugnas ciet. Itaque vinum, ait Jansen. *luxuriosa res* dicitur, quod ad luxum, prodigalitatem, libidinem ac omnem lasciviam et petulantiam, homines provocet. Duo ergo mala vino vel ebrietati tribuit, quorum unum ad immodicas voluptates, alterum ad turbas et iram pertinet; unum ad concupiscibilem, alterum ad irascibilem vim. Unde S. Ambros. Exhort. ad virgines: *Ebrietas*, inquit, *est flagitiorum omnium mater, procella corporis, naufragium castitatis.* Insuper vinum est ακολαςον, id est indomitum; quia, dum semel hominem occupat, arcem mentis invadit, ut homo ei resistere nequeat, sed sinat illud sibi dominari, imo ex una ebrietate trahatur ad aliam et aliam; huc enim eum trahit vini dulcedo et consuetudo.

Audi S. Basil. Hom. contra ebrietatem: *Cum enim multum meri*, inquit, *infusum fuerit*, *quasi tyrannus quidam arcem petit, et à summo vertice ingentes tumultus animo præbet, nulli rei nec principi quidem parcens; sed ipsam primum rationem in servitutem adducit, deinde eam dispositionem et ornatum, qui doctrina partus est, confundit atque perturbat, risu indecoro, horrenda voce, ira præcipiti, libidine effrenata, œstro ac furore in omnem voluptatem.*

Hoc est quod ait Salomon, cap. 23. 29: *Cui væ? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis?*

ET TUMULTUOSA EBRIETAS.] Hebr. *Et tumultuans sicera*; *sicera* vocatur omnis potus inebrians; Chald. *Inebriat sicera*; alii: *Derisorem facit vinum, et turbatorem sicera*; Pagn. *Tumultuantem efficit sicera.* Sept. υβριςικον μεθη, id est *injuriosa*, *insolens*, vel *contumeliosa est ebrietas.* Sic et Syrus; nam, ut ait S. Chrysost. Hom. 54. ad Populum: *Sicut hostibus urbem subeuntibus, et obsidione facta, ex perturbatione multus efficitur tumultus; ita fit et in anima subrepente vino.* Idem, Hom. 51: *Ubi ebrietas*, inquit, *ibi diabolus; ubi turpia verba, ubi saturitas, ibi dæmones choreas agunt.* Aben Ezra arctius: Temulentus, inquit, tumultuatur et exclamat, ut sibi vinum infundant.

Moraliter tria hic ebrietatis damna notat Salomon: primum, quod temulentos faciat derisores et ridiculos quasi simias; secundum, quod faciat luxuriosos, petulantes et spurcos ut sues; tertium, quod faciat rixosos et pugnaces ut canes et leones.

Hoc ut symbolice repræsentent Gesta Romanorum, fingunt Noe, qui vini fuit inventor, Gen. 9. 20, miscuisse viti et vino sanguinem quatuor animalium, puta simiæ, leonis, porci et agni: nam vinum inebriat, et ebrios alios facit moriones quasi simias; alios pugnaces et crudeles quasi leones; alios lubricos et fœdos quasi porcos; alios mites, blandos et pios quasi agnos.

Audi sanctum Basilium, Hom. 14. in ebrietatem: *Ebrietas*, ait, *dæmon est voluntarius, ex voluptate animis nostris inditus. Ebrietas malitiæ mater est, virtutis inimica; fortem virum reddit ignavum, ex temperante facit lascivum, justitiam ignorat, prudentiam exstinguit. Sicut enim aqua igni est adversa, sic vinum immodicum rationi*, etc. *Quid, quæso, sunt ebrii aliud quàm Gentium idola? Oculos habent, et non vident.* Sanctus Ambrosius, in libr. de Elia et jejunio:

Ebrietas fomentum libidinis, ebrietas incentivum insaniæ, ebrietas venenum insipientiæ. Hæc sensus hominum mutat et format; per hanc fiunt ex hominibus equi adhinnientes, etc. *Vocem amittunt, colore variantur, oculis ignescunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furore ardescunt, sensu excidunt.* S. Hieronymus in cap. 5. ad Galat. : *Quartum decimum locum inter carnis opera ebrietas apud Apostolum tenet. Ebriosi quippe regnum Dei non possidebunt. Et Dominus ad discipulos : Cavete, ait, ne forte graventur corda vestra vino et crapula. Vino hominis sensus evertitur, pedes corruunt, mens vacillat, libido succenditur*, etc. *Pulchre quidam non ignobilis orator, cum ebrium de somno describeret excitatum, ait : Nec dormire excitatus, nec vigilare ebrius poterat. Qua sententia expressit quodam modo nec mortuum eum fuisse, nec vivum.* Sanctus Chrysostomus, Homil. 57. ad Populum : *Ubi ebrietas, ibi diabolus. Talem habebat mensam dives ille Epulo, propterea ne quidem guttæ aquæ dominus fuit.* Et iterum homil. 1 : *Ebrius dæmon est voluntarius, mortuus animatus, morbus veniam non habens, ruina excusatione carens, commune generis nostri opprobrium. Non enim in conventibus tantum inutilis ebrius, aut in privatis et publicis negotiis, sed et solo aspectu est omnibus gravissimus, fætores exhalans teterrimos, eructationes et oscitationes.*

E Philosophis instar omnium sit Seneca, ita ad Lucilium scribens : *Dic quam turpe sit plus sibi ingerere quam capiat, et stomachi sui non nosse mensuram, quam multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant, nihil aliud esse ebrietatem quam voluntariam insaniam*, etc. *Omne vitium ebrietas et intendit et detegit, obstantem malis conatibus verecundiam removet. Ubi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat emergit.* Et paulo post : *Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes bellicosasque hostibus tradidit; hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit; hæc contumacissimos, et jugum recusantes in alienum egit arbitrium; hæc invictos acie mero domuit.*

Vis exempla? Audi Clement. Alexandr. lib. 2. Pædag. cap. 2 : *Ebrietate*, ait, *maxime utuntur Scythæ, Celtæ, Iberi, Thraces, quæ universæ sunt bellicosæ nationes, pulchrumque ac beatum vitæ suæ studium belligerare putant. Nos autem qui sumus genus pacificum ad usum, non ad petulantiam convivantes, sobriis haustibus amicitiæ ergo bibamus, velut convenienti nomine appellentur pocula amicitiæ.* Causam dat S. Chrysostomus, Hom. de ebrietate : *Quanto magis meri sibi infundunt, tanto majore siti inardescunt semper; haustus plurium phialarum sitis fit, fomes, et voluptas ad extremum evanescit; sitis vero facta insedabilis, in ipsum ebrietatis præcipitium relabi passim facit eos quos captivos tenet.* Addit deinde : *Hinc vel maxime stupescat quis amentiam eorum qui vino dediti sunt; quod ne sibi ipsis tantum parcere volunt, quantum alii utribus : nam hos quidem vini venditores non patiuntur plus æquo impleri, ne rumpantur; ipsi vero miserum ventrem nec hac quidem providentia dignantur, sed usque ad crepitum et ruptionem implent et infarciunt.* Et sanctus Basilius, Hom. de ebrietate : *Sicut*, ait, *navigia onusta, tempestate si forte correpta fuerint, necessario onerum abjectione levia fiunt; sic eam etsi necessario ea, quæ ipsis oneri sunt, deponunt, vinumque vomentes et eructantes vix onere liberantur; sed tanto miserabiliores sunt his qui adversa tempestate jactantur, quanto hi ventos, mare necessitatemque omnem externam accusant; ac ipsi voluntariam ex ebrietate tempestatem subeunt.*

Symbolice auctor Catenæ Græcor. per *vinum* et *ebrietatem* accipit iram, de qua sequitur : *Sicut rugitus leonis, ita et ira regis.* Est enim excandescentia et furor quædam temulentiæ species, atque illa ex vino nascitur; vinum enim sanguinem accendit, indeque bilem concitat. Quamobrem Nazaræi, quo iræ expertes viverent, à vino abstinere jubebantur : hæc ille.

QUICUMQUE HIS DELECTATUR, NON ERIT SAPIENS.] Pro *delectatur* hebr. est שוגה *soge*, id est *errans*; sed errare in vino et amore est iisdem delectari, ut patet ex cap. 5. 19 : qui enim quapiam re delectatur, in ea totus animo errat et oberrat, hoc est totus in ea occupatur, hæret et pascitur. Unde Septuag. vertunt : *Omnis autem imprudens talibus complicatur*; vel, ut Procopius legit : *Qui commiscetur his, non est sapiens*; Complut. vero : *Omnis autem qui se perdit* (vino se ratione privans, et mentem quasi exuens), *non erit sapiens*; Chald. *Quicumque erraverit in ea*; Syrus : *Quicumque ea exarserit.* Sensus est, ait Salazar, q. d. Vinum non modo libidinem alit, et iram accendit, sed etiam rationis ac sapientiæ lumen exstinguit; non solum quia in ebrietate ratio ac mens exulat, sed quia bibaces etiam, cum sibi constant, desipere solent. Hinc pervulgatum illud Menandri dictum : *Multum merum pauca cogit sapere.* Causam attingit Galenus; quia vinum merum caput petere solet, ac cerebro immersos sensus nimia humiditate hebetat. Unde est illud Heracliti apud Stobæum serm. 5. de temperantia : *Homo vinosus vacillat, et ab impubere puero ducitur, animam habens humidam, ignarus quorsum eat*; *est autem anima sicca sapientissima et optima.* Siccam animam appellat eam, cujus aciem vini humiditas nimia obtusis sensibus non hebetavit.

Rursum vinum excitat passiones appetitus concupiscibilis et irascibilis, qui turbant judicium rationis, ut verum cernere nequeat; ad hoc enim requiritur animus sedatus, et corpus temperatum. Unde Osee cap. 4 : *Fornicatio*, ait, *vinum et ebrietas auferunt cor*; vide ibi dicta.

Denique anima humana, ingurgitans se vino, deprimit se ad res materiales et carnales, fitque similis jumentis et brutis; sapientia enim sita est in rebus spiritualibus à sensu abstractis, uti patet in Angelis. Intemperans ergo hebescit et brutescit ut sus; temperans acuitur, sapit et intelligit ut Angelus. Hinc σωφροσυνη Græcis tam temperantiam, quam prudentiam significat; adeoque sobrietas, teste Aristot. l. 6. Ethic. c. 5, dicitur σωφροσυνη quasi σωζουυσα την φρονησιν, id est servans prudentiam, et, ut ait Socrates apud Platonem, quasi σωτηρια της φρονησεως, id est, salus prudentiæ et sapientiæ. Sobrietas ergo est mater sapientiæ, columna fortitudinis, galea contra lasciviam, oculorum auriga, benevolentiæ custos, cogitationum circumcisio, luxuriæ castratio, animæ corporisque harmonia; opera turpia impedit, continentiam promovet, cor flectit, precibus et votis rationem ceu regulam adhibet. Contraria prorsus facit ebrietas et intemperantia.

Hinc quoque Philosophi, ut studio philoso-

phiæ essent apti, à vinolentia, gula, luxuria diligenter abstinuerunt. Atque ut in Phædro asserit Plato : *Nequaquam est philosophi circa delectationes gustus et tactus versari.* Unde cum quidam interrogasset Platonem : *Unde tibi sapientia tanta?* respondit : *Quia plus consumpsi olei in lampade, quàm vini in calice.* Aristoteles quoque in Problematibus suis fatetur *quod amatores dulcium sunt fatui.* Nec dissonat inde, quod de sapientia scriptum est in Job : *Non invenitur in terra suaviter viventium.*

Hinc, ut Dionys. lib. 4. Proverbiorum suorum cap. 5. scribit Cyrillus : *Vinum mel ori est, sed fel capiti venenosum; sapit in ore, ardet in ventre, fumat in capite, contundit sensus, vigorem confundit, imaginationem destruit, tollit mentem, visum obnubilat, nervos laxat, linguam balbificat et inhonestat, manus mobilitat, pectus inflammat, spumat luxuriam, vim genitivam enervat, gressus inordinat; totumque corpus vastat, ita quod à planta usque ad verticem non est in eo sanitas.* Hæc Dionysius.

2. SICUT RUGITUS LEONIS, ITA ET TERROR (hebr. אימה *ema*, id est terror) REGIS ; QUI PROVOCAT EUM, PECCAT IN ANIMAM SUAM. [Pro *leonis* hebr. est כפיר *kephir*, id est leunculi, sive catuli leonis ; hic enim præ fame latrante stomacho juvenili magis rugit ad prædam quàm leo grandævus. Prius hemistichium hujus versus audivimus et explicuimus cap. præced. v. 12. Sept. vertunt : *Non differunt minæ regis à furore leonis; qui autem irritat eum, peccat in suam ipsius animam.* Pro *irritat*, Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt ὑπερβαίνων, id est, *qui insultat;* Pagninus : *qui irascitur cum eo;* Syrus : *Rugit sicut leo furor regis; qui illum ira inflammat, peccat in animam suam;* R. Salomon : *qui regi iram ciet.* Hebr. מתעבר *mitabber*, cum sit *hitpael*, significat actionem in agentem reflexam, sive actionem quæ desinit in passionem, q. d. Transiens in iram, et transire sibi faciens iram, hoc est ira sua prorumpendo in contumelias et maledicta, provocat in se iram et ultionem regis. Complut. addunt καὶ ἐπιμιγνύμενος, id est, *et qui immiscet*, scilicet se regis negotiis, ait Auctor Catenæ Græc. Unde S. Ambros. lib. 2. Apolog. David cap. 3. legit : *Non distat ira regis ab ira leonis; qui stimulat eum, et admiscet, peccat in animam suam*, id est, in vitam suam ; quia eam objiciens iræ regis, exponit certo mortis et ultionis periculo ; uti Clitus, arguens Alexandrum, ab eo occisus est. Secundo, *in animam*, id est in conscientiam ; quia eam lædit gravissimo inobedientiæ, irreverentiæ et contemptus scelere, Rom. 13. 1. et seq. Posset quoque τὸ *immiscet* vel *admiscet* sic accipi, q. d. Non solum qui provocat iram regis, peccat in animam suam, sed etiam is qui provocanti se admiscet et associat. Sicut enim ignis non tantum objecta ligna, sed et vicina proserpendo comburit ; sic et ira regis non tantum in reos illam provocantes, sed et in eorum parentes, amicos et socios grassatur.

Huc facit illud Isaiæ 25. v. 4 : *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem.* Furit interdum et sævit concitatissimus regis spiritus, exsurgit subitus, agit atras minarum nubes, evertit obvia quæque, concitat maria, et firmissimis ædificiis atque antiquissimis roboribus increbrescens minatur ; quem sedare et compescere illius est solius, qui *imperat ventis et mari;* nam *in hominis potestate non est prohibere hujusmodi spiritum.*

Addit S. Ambr. : *Cave ergo ne aliquis stimulet potestatem, nec cassibus anima irretita vitio se non possit exuere ;* q. d. Noli provocare regis iram, quia provocando iram stimulas ejus potestatem; ira autem potestate armata est indomabilis ; est enim instar retis quod hinc ira, inde potestate animam regis implicat et complicat, ut ab hoc iræ vitio se non possit exuere ; illico enim ut vult iram ponere, intervenit potestas et majestas, dictitans se esse læsam, ac vindictam exposcens. Excipe casum, quo rex jubet aliquid contra Deum ; tunc enim magis timenda est ira Dei quàm ira regis. Unde S. Chrysost. hom. 5. de Verbis Isaiæ. Laudans Azariam pontificem, qui increpuit Oziam regem volentem contra jus et fas adolere Deo incensum ; hoc enim proprium est sacerdotum et pontificum : *Non aspiciebat, ait, principatus fastum, non expendebat quanta res esset animum cupiditate temulentum cohibere ; non audiebat illud Salomonis : Minæ regis, sicut ira leonis, sed sublatis oculis ad cœlum, easque pœnas considerans, illudque tribunal, et his cogitationibus sese muniens, impetum fecit in tyrannum. Noverat enim, noverat, inquam, quod comminatio regis similis sit iræ leonis, duntaxat his qui terram spectarent. Verum homini qui cœlum haberet præ oculis, quique sic induxerat animum, ut vitam citius deponeret, quàm sacras leges conspiceret violari, quovis cane vilior erat ille. Nihil enim eo imbecillius, qui divinas leges conculcat; et contra nihil potentius eo qui leges divinas defendit. Nam qui peccatum committit, servus est peccati, etiamsi decem millia coronarum habeat in capite. Rursus si quis facit justitiam, ipso rege regalior est, etiamsi omnium fuerit infimus.*

Apposite hic versus subnectitur præcedenti ; quia vinum et ebrietas ebrium faciunt impudentem, iracundum et vesanum, ut quoslibet probris et rixis appetat, nec parcat regi aut principi ; quare ejus iram et vindictam in se concitat. Ita Baynus. Apposite quoque rex comparatur leoni, et ira regis rugitui leonis ; quia sicut leo eminet in animalibus, eorumque est rex et princeps ; sic et rex in populo, et sicut celsitudo acuit iram in leone, sic et majestas læsa acuit furorem in rege. Quare qui regem provocat et stimulat, leonem provocat et stimulat ; leo enim nisi stimuletur non irascitur, sed stimulatus excandescit, nec sedari potest ; sic et rex leonem quasi in corde gerit, ut, si eum stimules, ungues leonis experturus sis.

3. HONOR EST HOMINI QUI SEPARAT SE A CONTENTIONIBUS ; OMNES AUTEM STULTI MISCENTUR CONTUMELIIS,] id est contentionibus ; hæ enim in probra et contumelias prorumpunt. Hebræus : *Gloria est homini quiescere* (Aquila, *supersedere*) *à lite ; quisquis se liti miscet, stultus est ;* Sept. *Gloria est viro aversari contumeliam, omnis autem stultus talibus complicatur ;* Symmach. *Gloriosum est separari ab odiosa contentione.*

Pro *miscetur* hebr. est יתגלע *iitgalla*, quod Syrus et Chald. vertunt, *deridet : Omnis*, inquiunt, *qui stultus est deridet ;* scilicet contentionem, hoc est contentiones et lites quasi ridens et ludibundus capessit ; at postea sentiens earum damna sero pœnitet. R. Salomon vertit, *patefiet*, q. d. Probra et ignominia stulti, qui se non separat à contentione, revelabuntur et

patefiunt. Irati enim et contendentes sibi mutuo omnia vitia et probra etiam secreta, quæ norunt, objiciunt, et palam exprobrant. Unde et Symmachus vertit: *Stultus autem revelatur*, aut *revelat se.* Aben Ezra hunc versum nectit præcedenti, q. d. Rex honorem impendit viro rixoso, quando à rixa quieverit, et se à dissidiis exemerit; illi, inquam, à quo ad iram inflammatus fuerat. Verum hoc arctius est; hæ enim gnomæ generales sunt, ideoque sæpe disparatæ, nec inter se connexæ. Igitur hac sententia, uti et aliis pluribus, dehortatur Salomon à litibus et rixis, occurritque tacitæ objectioni, itaque fontem mali indicat et succidit, q. d. Solent homines, si verbulo asperiori tangantur, lites capessere, atque huic suæ cupiditati prætexunt sui nominis famam et honorem. Dicunt enim: Talis læsit meum honorem; ergo lis illi intentanda est mihi, ut honorem meum ab eo ablatum recuperem. Rursum, si lis sit inchoata, ac in ejus decursu deprehendant eam esse injustam, aut valde molestam et noxiam; nolunt ab ea cessare, nec pedem referre, ne videantur injuste vel temere eam inchoasse, aut parti adversæ victoriam cedere. At errant; quia honor et gloria hominis est litem non inchoare, et si inchoata sit, ab ea cessare.

Ratio est prima, quod lites mille afferant curas, molestias, mœrores, pericula, ignominias, profusionem opum, etc., quæ longe plus damni afferunt quàm sperari possit lucri ex lite, etiamsi illa nobis adjudicaretur, quod tamen anceps est et dubium. Sapientis ergo est eam non natam præcidere, vel natam illico succidere.

Secunda, quod lites auferant pacem et charitatem, quæ præstat omnibus mundi bonis. Unde vere dixit Cardinalis Bellarminus: *Melior est uncia pacis et charitatis libra victoriæ.* Quid honorificentius pace? quid gloriosius charitate?

Tertia, quod lites, nisi succidantur, crescant in immensum, fiantque immortales et irreconciliabiles, juxta illud cap. 17. 11: *Semper jurgia quærit malus; angelus autem crudelis mittetur contra eum.* Et illud cap. 18. 6: *Labia stulti miscent se rixis, et os ejus jurgia provocat.* Quare sapientes litem comparant serpenti, qui, cum per foramen caput inseruerit, per illud totum deinde corpus infert, insinuat et irrepit. Hinc lis una serit aliam, et aliam sine fine; sicut fragum unum serit aliud et aliud, ut totum hortum pervadat. Quocirca prudenter Salomon cap. 17. 14: *Qui dimittit aquam*, inquit, *caput est jurgiorum; et antequam patiatur contumeliam, judicium deserit.* Et Ecclesiast. c. 28. 10: *Abstine te à lite.* Vide ibi dicta.

Quarta, quod lis cum proximo pariat litem internam cum animo; anima enim irati et litigantis mille passionibus æstuat perpetim, secum disceptat et litigat, dum ira et cupido vindictæ cum recta ratione illam vetante, decertant et digladiantur. Unde S. Ambr. et ex eo Dionys.: *Contentio*, ait, *est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Melius est cum pace et gratia emigrare, quàm cum contentione et discordia cohabitare. Melius est sine lite abire, quàm cum jurgio resistere.* Nam ut ait S. Jacobus cap. 3. v. 15: *Non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica; ubi enim zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum.* Fons omnis mali est superbia, indeque odium latens in corde, quo quis non vult proximo cedere, nec reconciliari, multo minus reconciliationem quærere, eamque prior poscere. Hoc enim vile et inglorium æstimant homines seculi.

Sed errant, quia honorificum est quærere opus heroicæ virtutis, puta reconciliationis et amicitiæ; quare qui prior eam occupat, et partem adversam prævenit poscitque pacem, hic sine dubio magnanimus est, quia iræ et vindictæ victor et dominus, ac proinde ingenti honore et gloria dignus; et quia inimicitias tam in seipso, quàm in inimicis suis sopit et interficit. Hoc autem est opus heroicum, magnanimum et gloriosum. Id ita esse patet ex more Dei; Deus enim, quem decet omnis honor et gloria, peccatores gratia sua prævenit, monetque ut sibi reconciliari velint, imo ad hoc Christum misit, juxta illud Apostoli: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Deus ergo hoc opus, ut scilicet quis prior se reconciliet inimico, suo exemplo honestavit, decoravit et glorificavit. Quis enim indecorum sibi æstimet, quod decorum sibi duxit Deus?

Audi S. Basil. apud Anton. in Melissa part. 2. cap. 68: *In certaminibus improbitatis miserior est qui vicerit, propterea quod peccatis onustior discedit;* et S. Gregor. Nazianz.: *Præstat honeste vinci, quàm periculose et injuste vincere. Qui ingenio sunt bellicoso, gloriam suam ex publico malo venantur, et dedecore suo gloriantur.* Et S. Chrysostomum ibidem: *Quid inter nos temere digladiamur? quid bellamus alii cum aliis, quibus præceptum est ut eos qui nos oderint, amemus?*

Salomonem secuti Philosophi idem profitentur. Euripides in Andromache: *A pravo initio*, ait, *lites magnas hominis lingua producit. Hoc vero sapientes cavent ne quid inter amicos contentionis excitent.* Idem in Protesilao: *Altero duorum colloquentium indignante, is qui se non opponit, plus sapit.* Demosthenes à quodam conviciis lacessitus: *Nolim*, ait, *tecum in hoc genus certaminis descendere, in quo qui vincitur ipso victore est melior.* Aristippus contumeliis appetitus à quodam: *Penes te*, ait, *est maledicere; penes me autem recte audire.* Musonius in serm. an Philosophus actionem injuriarum contra aliquem suscepturus sit: *Satius est*, ait, *et excelso viro dignius, injuriam vincere quàm litem. Magnanimus quisquis est, litem exscindit, et adversario parcit.* Pittacus, cum posset injuriantem ulcisci, pepercit dicens: *Venia ultione melior est. Illa namque mitis est ingenii, hæc ferini.* Pythagoras: *Magnam peritiam*, ait, *existimato, qua ferre potes aliorum imperitiam.* Theophrastus: *Qui inimicum suo cum malo vindicat, dat potius pœnam, quam ab illo sumat; non autem ita inimicos ulciscaris, ut tibi magis quàm illis obsis.* Plutarch. tr. de Utilitate ex inimicis capienda: *Silentium*, ait, *in aliorum conviciis nescio quid egregium, Socraticum, aut potius Herculeum præ se fert. Siquidem et ille non quantum muscam, odiosa verba curabat.* Seneca: *Turpius nihil est quàm cum eo bellum gerere, cum quo familiariter vixeris.* Valerius Maxim.: *Plena victoria est ad clamantem tacere, nec respondere provocanti.* Habet enim mercedem et gloriam de sua patientia, et de proximi medela. Quare sicut nihil deformius quàm respondere furentibus, sic nihil utilius quàm tacere provocatis. Denique sapiens sciens verum esse illud Senecæ: *A ma-*

lis vituperari, laudari est; non movetur contumeliæ verbis.

4. PROPTER FRIGUS PIGER ARARE NOLUIT : MENDICABIT ERGO ÆSTATE, ET NON DABITUR ILLI.] Hebr. *Postulabit in messe et non*, supple, accipiet vel inveniet. Pro *frigus* hebr. est חורף *choreph*, quod proprie significat probrum vel exprobrationem, ut vertunt Septuag. Inde hiemem, quæ cana, horrida et algida est quasi probrum et dedecus totius anni; inde pueritiam et adolescentiam, quæ multa risu et probro digna per imprudentiam committit. Pro *arare* hebr. est חרש *charas*, quod significat primo, arare; secundo, fabricare; tertio, silere; quarto, obsurdescere. Pro *mendicabit* hebraice est שאל *scaal*, quod primo postulare significat; secundo, mendicare; tertio, commodare; quarto, mutuo accipere vel petere. Hinc

Primo, Chald. vertit : *Penuriam sustinet piger, et non tacet; petet in messe, et non habebit;* Syrus: *Deest pigro, postulat in messe, et non est*, q. d. Piger, dum ex omissione arationis et laboris penuriam sustinet, non tacet, sed penuriam suam passim gemens exponit; unde petit panem in messe, et nemo ei velut ob pigritiam indigno dare curat.

Secundo, Sept. vertunt : *Exprobratus piger non confunditur; similiter et qui fœnore accipit frumentum in messe*, q. d. Piger adeo deses est et torpet, ut, etiamsi quis ei pigritiam indeque penuriam exprobret, non erubescat : malens torpere et mendicare cum pudore, quam victum sibi parare cum labore. Talis est qui, cum in hieme arare noluerit, cogitur in messe frumentum accipere ad usuram, cum non habeat unde restituat. Hic enim mavult onus fœnoris et usuræ cum otio et torpore, quam laboris et orationis suæ fructu gaudere in messe.

Tertio, optime vertit Noster cui consentit Symmach. dum vertit : *Propter frigus piger non arabit, et poscet in messe, et non inveniet;* et Tigur. *Præ frigore non arat piger, sed mendicans in messe nihil auferet;* Vatabl. *Et interrogabit famulum de messe, num pulchra sit? et nulla erit.*

Sensus obvius, facilis et planus est, q. d. Piger in hieme fugiens laborem et frigus, negligit colere suum prædium; quare nullam in æstate colliget messem, sed cogetur mendicato petere vel eleemosynam vel mutuum, ut vivat. Sed vix erit qui ei det, tum quia pigritia sua se indignum reddidit, tum quia mutuum nemo ei dabit, cum sciat eum ob inopiam non esse solvendo, nec posse reddere. Huc facit proverbium Apostoli 2. Cor. 9. 6 : *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus* (id est copiose et largiter), *de benedictionibus et metet.* Et : *Si quis non vult operari, nec manducet*, 2. Thessal. 3. 10.

Tropol. et anag. Patres hoc referunt ad torporem bonorum operum, præsertim eleemosynæ, quo pigri negligunt bene operari et laborare in hac vita, ob desidiam, timentes asperitatem et molestias virtutis, ideoque in altera mendicabunt; sed nemo eis opitulabitur, juxta parabolam virginum petentium oleum veniente sponso, Matth. 25. Nam ut ait Apostol. Galat. 6. 8 : *Quæ seminaverit homo, hæc et metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Bonum autem facientes, non deficiamus; tempore enim suo metemus non deficientes.* Ita S. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 16 : *Propter frigus*, ait, *quippe piger non arat, dum desidia et torpore constrictus, agere quæ debet bona considerat et dissimulat. Propter frigus quippe piger non arat, dum parva ex adverso mala metuit, et operari maxima prætermittit. Bene autem dicitur : Mendicabit æstate, et non dabitur ei. Qui enim nunc in bonis operibus non exsudat, cum sol judicii ferventior apparuerit, quia frustra regni aditum postulat, nihil accipiens æstate mendicat.* Hugo Cardin. duas alias affert expositiones. Prior est : *Piger*, id est tepidus, *propter frigus* charitate *arare noluit;* ideo scilicet inservire in agro seu vinea Ecclesiæ recusavit : *Ea propter mendicabit æstate*, in die videlicet judicii. Posterior : Vir, frigore charitatis intepescens, sui cordis agrum aratro pœnitentiæ proscindere non vult, et bonis operibus conserere : *Mendicabit ergo æstate;* nimirum instante jam morte, morbo ingravescente, et febri exæstuante, postulabit tempus pœnitentiæ; *et non dabitur ei.*

Accedit R. Salomon : *Propter frigus*, ait, *piger noluit arare*, hoc est, *algorem timens deses, sedentarius jacet, neque ullum opus præstat, studioque legis non vacat.* Et R. Levi : *Deses*, ait, *in rei exordio corpus suum arare, id est ad institutionis conformationem recipiendam parare non studebit, atque ideo sapientiam adipisci nequibit, nec in illa ullam operam impendet; ex quo fiet ut mens à Deo indita opportunos fructus non ferat.* Porro apposite præsens vita hiemi, futura in cœlo æstati comparatur; tum quia vita hæc plena est mœroris, asperitatis, ignorantiæ et tenebrarum; tum quia destinata est arationi, id est labori ad proferendas felicitatis et gloriæ fruges. In futura autem et cœlesti, discussa hujus vitæ caligine et frigore, dies æterna Solis divini perpetuo fulgore et calore clarescet, ac messem omnis felicitatis dabit. Hoc est quod dicitur, Cant. 2. 11 : *Jam hiems transiit, imber abiit et recessit, flores apparuerunt in terra nostra.* Et Psal. 125. 6 : *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua. Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.* Huc facit Hebræorum proverbium : *Qui in vespere sabbati non paravit quod comedat die sabbati, non comedet in sabbato*, id est qui non laborat, ut merita bonorum operum sibi congreget in hac vita, mercedem vitæ et gloriæ sempiternæ non percipiet in futura. Hoc enim seculum est laboris et meriti, futurum vero quietis et mercedis.

5. SICUT AQUA PROFUNDA, SIC CONSILIUM IN CORDE VIRI, SED HOMO SAPIENS EXHAURIET ILLUD.] Syrus : *Aquæ profundæ verbum in corde regis.* Pro *sed* hebr. est *et*; verum *et* hebr. ponitur pro *sed, enim, quamquam*, et qualibet alia conjunctione, utpote qua carent Hebræi. Unde hoc loco pro *et* Septuaginta quoque vertunt *sed.*

Primo, Aben Ezra exponit, q. d. Sicut aquæ profundæ frigidæ pellucidæque sunt; nullius enim pedibus perturbantur; ita sapientia consiliumque, quibus cor prudentis affluit, sincera perspicuaque erunt. *Sed homo sapiens*, etc. q. d. Vir autem, postquam prudentiæ compos factus fuerit, consilium ex corde suo hauriet, id est sibi magister erit, et suamet industria hanc comparabit. Accedit Hugo : Comparatur, inquit, consilium viri profundæ aquæ propter ablutionem,

propter irrigationem, propter fecunditatem, propter refrigerationem.

Secundo, R. Salomon, q. d. Doctrina sapientis in animi penetralibus seposita est; sed enim accedat prudens discipulus illum, ex cujus præcordiis expiscabitur et hauriet, q. d. Feminæ sunt similes fontibus supra terram erumpentibus, qui omnem aquam quam recipiunt protinus effundunt; sic enim feminæ quidquid sciunt, effutiunt. At viri cordati et cauti similes sunt puteis profundis, qui doctrinam suam celant, ideoque mentem instar putei, nova semper per meditationem et studium assiduum affluente aqua doctrinæ, eadem augent et adimplent; quocirca vir sapiens assidue ex eis hauriet et discet, ut et ipse mentem suam profundum doctrinæ puteum efficiat.

Tertio, noster Salazar censet esse hypallagen, quare sic esse verba ordinanda; doctrina in corde viri eruditi est profunda instar putei, quare qui illam exhauriet, utique evadet eritque homo sapiens; sicut enim putei ab imo scaturientes, quo plures ab his aquas extrahunt, eo amplius redundant: nam aquæ ad locum nuper exhaustum sponte decurrunt. Sic etiam accidit doctoribus; nam quo plures ab his doctrinam et sapientiam profundam hauriunt, eo major et profundior in ipsis sapientia affluit. Deinde auditores sapientiæ studiosi admonentur non esse obvium ac facile doctrinam parere, sed aquæ adinstar profundissimæ magno labore exhauriri: *Homo exhauriens illud sapiens erit*, optimi auditoris præcipua officia complectitur; silentium scilicet, ne effundat audita; animi demissionem et docilitatem, ut disciplinæ sese adaptet; perseverantiam, ut ad profundissima sapientiæ dogmata pertingat, conatum ac robur, ne languescat; et hæc omnia ad sapientiam comparandam necessaria esse ostendit.

Quarto proprie et genuine, per *consilium* accipias arcanas viri cordati cautique cogitationes, consilia, intentiones, machinationes; hæ enim profundæ sunt; sed tamen à viro sapiente erui et educi possunt, juxta illud: *Pravum est cor omnium et inscrutabile, quis cognoscet illud?* Jerem. 17. 9. Unde Lyran. per *consilium* accipit secretum. Ita Vatabl. qui vertit: *Velut aqua profunda est consilium in corde viri; at vir intelligens eliciet illud;* sicque explicat, q. d. Difficile est ex mente hominis extrahere consilium. Et R. Levi: Consilium, ait, in corde viri latens non ita facile exploratur, sed tantum post singularem indaginem, cum sit velut aqua profunda, cui quæ subsunt difficile pertingi possunt; verum prudens sedula investigatione, ac diligenti studio consilium ex illius animo hauriet. Et Auctor Catenæ Græcor. cum Sept. sic vertit et explicat: *Etsi consilium in corde calidi viri abditum est instar aquæ profundæ, attamen vir prudens exhauriet illud*, q. d. *Etsi hominis versipellis consilium instar gurgitis vel putei cujusdam sit altum, nihilominus vir prudens exhauriet, et in manifestam lucem proferet illud.* Et Jansenius hæc intelligit de cogitationibus et consiliis, quibus quid agere sapiens aliquis decrevit. Hujusmodi enim consilia et animi decreta is qui vere virilem habet animum, non instar feminarum cuivis facile prodit, sed abscondita servat in penetralibus cordis sui, veluti aquam profundam, ita ut non facile quivis eam expiscari et intelligere possit. Attamen vir prudens, et intelligentia multa præditus, ex profundo cordis alieni eruere novit, et veluti profundam aquam exhaurire, latens in corde consilium; uti enim novit variis rationibus, ut penetret quod erat occultum consilium in corde viri. Adhibet enim multas circumlocutiones et sermones à re remotas, aperit quædam sua, aliaque pleraque facit, quibus quod occultum erat percipiat.

Significat ergo hæc gnome viros cordatos esse profundos et secretos, eosdemque per sapientiam et solertiam varias adinvenire praxes et modos expiscandi aliorum consilia et secreta. Quocirca à pari hæc accipias de consiliis quibuslibet, quibus plenum est cor sapientis, quibusque ipse alios erudit, consulit, instruit, sive in rebus civilibus, sive œconomicis, sive spiritualibus: hæc enim, quia profunda sunt, difficile capiuntur; sed tamen vir prudens assidue ea hauriens, audiens et meditans, tandem percipiet ea. Sic Paulus loquebatur sapientiam in mysterio, 1. Corinth. 2. Sic Christus profundam sapientiam docebat per parabolas, quas ægre auditores capiebant; Apostoli tamen, secreto eum interrogantes, earum sensum et mentem Christo interpretante discebant. Cæteri enim, ut mundani et animales, non capiebant sublimia et profunda consilia Christi; eis enim paradoxa videbantur; qualia sunt: *Qui vult venire post me, tollat crucem suam, et sequatur me. Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Si vis exaltari, humilia te. Morere, ut vivas. Esto pauper spiritu, ut sis dives in cœlo. Si vis esse beatus, patere persecutionem pro Christo.* At sapientes, puta veri Christiani, spirituales et religiosi hæc capiunt, et practicando exhauriunt.

Septuag. pro *exhauriet* vertunt ἐξαντλήσει, id est *exantlabit;* qua voce significatur ad hauriendum et eruendum consilia viri cordati profunda, opus esse non solum fune et situla, sed et antlia, imo machina tubica (aqua enim in suî profundo adeo arcta est, ut situlam non admittat, sed tubum duntaxat, vel canalem); sicut enim per illam aquæ profundæ per tubos exiguos suctu vel attractu aeris sursum elevantur et adducuntur; sic sagaci et solerti vestigatione sapientis consilium latens in corde viri sursum ad os attrahitur et elicitur. E tubis enim aer in iis latens et arctatus attractu antliæ sursum educitur, ideoque ad impediendum vacuum cogitur aqua è suî profundo ascendere, ad implendum spatium intrinsecum tuborum, quod deseruit aer per antliam sursum attractus, et vacuum reliquit. Sic pariter dum sapientes varias miscent quæstiones et interrogationes, varias audiunt responsiones, è quibus inter se collatis eliciunt secretum latens in corde respondentis, imo cogunt eum idipsum fateri et prodere, ne vacuus mente vel cerebro ac vecors appareat. Sapientes enim ex causis colligunt effectus, ex antecedentibus sequentia, ex signis conjectant de re cujus sunt signa; ex connexis divinant ea quæ communiter conjungi et comitari solent; dato enim uno connexorum, alterum necesse est ut comitetur et detur. Denique ex locis et argumentis topicis Dialectici multa rimantur, inferunt et colligunt.

Intellige hæc ut plurimum ita se habere. Nam subinde contrarium accidit; sunt enim quidam ita cauti et tecti, ut facilius è pumice aquam, quam ex ore et corde eorum secretum elicias.

Quocirca tales in aulis principum magni æstimantur; principes enim, qui sua consilia volunt esse secretissima, non nisi secreti tenacibus ea communicant. Hinc legatis suis hoc primum dant præceptum, ut arcana sui principis celent, aliorum vero expiscentur. In secreto enim consistit vis et nervus rei conficiendæ, uti alias monui. Igitur in aulis videas subinde ingens certamen inter legatos, dum alii aliorum secreta expiscari, alii vero ea studiose occultare conantur; at vincit qui sapientia et calliditate antecellit. Sunt qui ad expiscandum utantur hac praxi: Invitant alios ad convivium, laute habent, vino et propinationibus obruunt, ac cum exhilarati et inebriati fuerint, secreta exquirunt. *In vino* enim *veritas*, et, *quod latet in corde sobrii, hoc natat in ore ebrii.*

6. MULTI HOMINES MISERICORDES VOCANTUR, VIRUM AUTEM FIDELEM QUIS INVENIET?] Hebræa ad verbum habent: *Multitudo hominis vocabit virum misericordiæ*, vel *gratiæ suæ; et virum* אמונים *emunim*, id est *veritatum*, vel *fidelitatum, firmitatum et constantiarum quis inveniet?* Unde

Primo Aben Ezra, id est filius Ezræ, sic vertit: Multi homines prædicant suam beneficentiam, ut Pharisæi, qui facturi eleemosynam tubam inflabant, Matth. 6. 2. Verum quis inveniet virum fidelem, qui beneficia conferat, nec eadem prædicet? vel quis ille est qui de se vera loquatur?

Secundo, Pagninus vertit: *Magni hominis prædicabit unusquisque misericordiam, et virum veracem quis inveniet?* Scriptum est enim: *Omnis homo mendax*, Psal. 115. 11, q. d. Multi inveniuntur misericordes, at pauci veraces. Aut, q. d. Multi ore prædicant, et in cœlum evehunt benefactorum suorum beneficentiam: at qui opere fideles sint, id est beneficia beneficiis rependant et compensent, perrari sunt. Ita R. Levi.

Tertio, idem R. Levi explicat, q. d. Multi sunt qui semel iterumve misericordiam exercent: at qui in ea fideles, id est constantes et perpetui sint, perrari sunt.

Quarto, Cajetanus vertit: *Multi vocantur viri gratiæ, sed virum fidelem quis inveniet?* q. d. Multi sunt qui gratuita beneficia libenter acceptant, et gratias agunt; at qui fideliter res alienas suæ fidei commissas curent, perpauci sunt, q. d. Magnificum est gratiam aliis præstare, sed sua alteri administranda committere intutum et periculosum est: pauci enim fideles inveniuntur; omnes enim quæ sua sunt, quærunt.

Quinto, Vatablus vertit: *Multi invocant virum in quem contulerunt beneficia; virum autem fidelem quis inveniet?* q. d. Quotus quisque est qui, licet à benefactore suo rogatus et invocatus, invenitur memor beneficii accepti, gratus et qui rependat? Alii vertunt: Multi volunt dici benefici, sed fide non præstant quod dicuntur, parum suo nomini respondentes.

Sexto, noster Salazar, q. d. Multi sunt qui misericorditer sua aliis elargiuntur: et pauci qui sint fideles, id est justi, ut aliena non invadant, aut invasa restituant, q. d. Facilius est exercere misericordiam, quam servare justitiam: facilius est sua impertiri, quam aliena restituere, vel non appetere. Sic enim videmus multos ex rapto facere eleemosynas, imo ea darè templo; at nolle ea dominis suis restituere, ne videantur raptores et injusti.

Septimo, Beda, R. Salomon, Jansen. et alii explicant, q. d. Multi vocantur misericordes, at pauci in misericordia sunt fideles. Multi habent nomen misericordium: at pauci fidem, id est rem et veritatem; quia scilicet in eleemosyna quærunt ostentationem, lucrum aut aliud interesse: unde eam faciunt ficte, non fideliter, id est vere et sincere propter Deum; ut sit antithesis inter vocari misericordem, et esse fidelem, q. d. Multi vocantur misericordes et fideles: at pauci reipsa sunt.

Octavo ample et adæquate, Scriptura solet jungere misericordiam et fidelitatem, sive veritatem et justitiam, ac per misericordiam intelligit opus virtutis liberale et indebitum, per fidelitatem vero necessarium et debitum, quod multiplex est, sicut multiplices sunt leges æque ac officia, ad quæ quisque se obligavit. Dicit ergo Salomon: Facile est esse misericordem; quia qui per vices ad libitum exercet misericordiam, vocatur misericors, et ut talis ab omnibus laudatur: at virum qui per omnia sit fidelis, id est sincere, integre et fideliter exsequatur omnia ad quæ legibus tenetur, item omnia ad quæ ex officio obligatur, invenire est difficile. Multi enim dant eleemosynas, sed interim rapiunt, fallunt, fraudant alios: multi ergo sunt misericordes, at rari fideles. Fidelis enim omni tempore debet esse fidelis, atque ad plurima ex fide præstanda obligatur, quæ omnia fideliter præstare est difficile. Unde Lyran. et Dionys. hæc applicant fidelitati correctionis vitiorum, q. d. *Multi homines misericordes vocantur*, qui tamen non sunt secundum veritatem, sed magis pusillanimes, impunita vitia relinquentes, ideo subditur: *Virum autem fidelem* in correctione vitiorum, secundum officium sibi impositum, *quis inveniet?* q. d. Raro invenitur. Propter quod dicitur Luc. 18: *Filius hominis veniens, putas inveniet fidem in terra*, id est fidelitatem, puta fidelem hominem, qui postposito humano timore et favore justitiam faciat? Hucusque Lyranus. Unde S. August. serm. 13. de Sanctis ex nuper inventis: *An non*, inquit, *sunt in te viscera pietatis Christianæ, ut plangas corpus à quo recessit anima, et non plangas animam à qua recessit Deus?* q. d. Rarus vir ita fidelis, amicum suum non palpans, nec veritatem relinquens.

Opponitur enim hic איש חסדו *is chasdo*, id est *vir misericordiæ suæ*, id est suis operibus pietatis, quæ ipsi sua devotio suggerit, addictus, איש אמונים *is emunim*, id est viro veritatum, fidelitatum, firmitatum, constantiarum, q. d. Qui non semel, sed ubique et semper fidelis est, suî similis et constans instar S. Constantii et Constantini.

Is emunim ergo est, qui sua commoda posthabet fidei; qui sua munia integra cum fide obit, qui in tentatione ab officio se dimoveri non patitur, qui nec minis, nec promissis, nec donis ab æquo et justo abduci se sinit, qui usque ad mortem et martyrium iniquitati resistit; qui quos ex officio corrigere debet, corrigit, et nemini licet potenti parcit. Virum ergo misericordem facile est invenire, quia ad misericordiam invitat tum benignitas naturæ, tum laus hominum: sed virum fidelem, qui in quavis adversitate Deo et hominibus maneat

fidus, qui sibi in quavis virtute ubique constet, qui impiis animose resistat, qui vitam pro fide prodigat, qui cæteris à fide deficientibus solus in fide perstet instar Tobiæ, cap. 1. 5, quis inveniet? Utique hic rarus est et difficilis inventu.

Rara avis in terris, nigroque simillima cygno.

Is emunim fuit Abraham, qui Deo fidelis exstitit usque ad immolationem filii sui Isaac. *Is emunim* fuit Joseph, qui hero suo fidelem se præbuit usque ad calumniam et carcerem. Unde Mathathias moriturus, Judam cæterosque filios suos Machabæos exhortans ad fidelitatem præstandam Deo in persecutione Antiochi: *Nunc*, ait, *confortata est superbia et castigatio, et tempus eversionis, et ira indignationis; nunc ergo, ó filii, æmulatores estote legis, et date animas vestras pro testamento patrum vestrorum, et mementote operum patrum, quæ fecerunt in generationibus suis; et accipietis gloriam magnam, et nomen æternum. Abraham nonne in tentatione inventus est fidelis, et reputatum est ei ad justitiam? Joseph in tempore angustiæ suæ custodivit mandatum, et factus est dominus Ægypti. Phinees pater noster, zelando zelum Dei, accepit testamentum sacerdotii æterni. Jesus, dum implevit verbum, factus est dux in Israel.* Et Judith, c. 8. 22, exhortans suos ad constantiam in obsidione Holofernis: *Memores*, ait, *esse debent, quomodo pater noster Abraham tentatus est, et per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus est. Sic Isaac, sic Jacob, sic Moyses, et omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles. Illi autem qui tribulationes non susceperunt cum timore Domini, et impatientiam suam et improperium murmurationis suæ contra Deum protulerunt, exterminati sunt ab exterminatore, et à serpentibus perierunt.* Sic Mosen à fide laudat Deus Num. 12. 7: *At non talis*, ait, *servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est.* Unde et præmium subdit: *Ore enim ad os loquor ei; et palam, et non per ænigmata et figuras Dominum videt.* Et Apostolos à fide commendat et præmiat Christus: *Vos*, ait, *estis qui permansistis mecum in tentationibus meis, et* (idcirco) *ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo*, Lucæ 22. 28.

Porro Sept. hebr. רב *rab*, id est multus vel multitudo, vertentes *magnus* vel *magnitudo*, sic transferunt: *Magnum homo, et pretiosum vir misericors; hominem autem fidelem opus est invenire.* Citat hanc Salomonis gnomen S. Chrys. hom. 4. in ep. ad Pilipp. sub finem. Verba ejus quæ à nonnullis male citantur sic præcise habent: *Magnum quid est homo, propter quid? et pretiosum*, ait, *vir misericors. Istud enim est homo misericors: imo misereri est Deum esse. Vides quanta sit misericordiæ Dei potentia? illa omnia fecit, illa mundum operata est, illa Angelos fecit propter solam bonitatem. Propterea et gehennam minatus est, ut regnum consequamur: regnum vero consequamur per misericordiam. Quanam ratione, cum solus esset, tot ac tanta fecit? an non propter bonitatem? an non propter benignitatem?*

Nota quod ait: *Imo misereri est Deum esse*, q. d. Deo et divinitati propria dos est se communicare, benefacere, et misereri miserorum, adeo ut hæc ejus videatur propria esse indoles et natura, utque Deus videatur esse Deus per beneficentiam et misericordiam. Quare qui eam imitantur divini fiunt, et quasi dii quidam terrestres, juxta illud S. Greg. Nazianz. de Cura pauper. *Esto calamitoso Deus.*

Porro Auctor Catenæ Græc. ex Sept. sic legit et explicat: *Res magna homo, quippe qui secundùm Dei imaginem et similitudinem conditus sit. Porro autem si homo misericordiam secundùm usum, reliquasque virtutes complexus fuerit, ex magno pretiosus evadit. Interim quempiam ex hominum numero invenire, qui ob Dei honorem et ex fide officium faciat, perrarum, magnæque difficultatis res est: siquidem τὸ opus est idem est hoc loco, quod arduum vel difficile est talem aliquem invenire.* Et S. Ambr. in Ps. 118. Octonario 18: *Magnum sane munus, si se ipse cognoscat, et quædam forma justitiæ, mundo magis quam sibi nasci. Unde Salomon ait: Grande homo et pretiosum vir misericors; virum autem fidelem opus est invenire. Et vere magnus est qui divini operis interpres est, et imitator Dei. Homo est enim qui potuit dicere: Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. Terram excolit, mari tanquam possessione utitur, cœli ornamenta grandis miratur assertor. Evanuerat rerum natura; nisi qui ea uteretur divina providentia esset adjectus. Denique postquam fecit Deus cœlum et terram et maria; posteaquam omnia reptilia, volatilia, animantia protulit, hominem fecit, quem animantibus viventibus anteferret. De quo non immerito cœlestis sententia resultavit: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Idem S. Ambr. conc. 3. in funere Theodosii Imp. t. 5. hanc sententiam adaptat Theodosio, ejusque misericordiam et fidem celebrat.

Denique D. Hilarius in Ps. 118. littera *iod*: *Grande*, ait, *homo, et pretiosum vir misericors; virum vero fidelem opus est invenire. Quid enim tam difficile est, quidve tam ardui operis est, quam invenire eum qui meminerit secundùm imaginem et similitudinem Dei se esse factum, divinorum eloquiorum studio intentus, rationem animæ suæ corporisque cognoverit, et originem utriusque generis naturamque perceperit, ad quem denique finem hæc institutio sua ortusque contendat? Atque ob id magnum quiddam est homo. Hoc enim nomen, ubi rerum superius commemoratarum cognitione neglecta in vitia deciderit, amittit, indignus scilicet jam judicatus homo nuncupari. Et cum secundùm imaginem et similitudinem Dei factus sit, secundùm exprobrationes Propheticas et Evangelicas, aut serpens, aut progenies viperarum; aut equus, aut mulus, aut vulpes ei nomen est, et proprietas ei nominis sui, ubi de innocentia exciderit, auferetur.*

Igitur magnum quid est homo misericors, sed necessarium homo fidelis; ubique enim opus est fidelitate et fidelibus officialibus ac ministris, quibus nos et nostra credamus, præsertim res conscientiæ et salutis. Talis fuit S. Paulus, qui proinde 1. Tim. 1. 12: *Gratias*, ait, *ago ei qui me confortavit in Christo Jesu Domino nostro, quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio.* Tales ministros puta Sacerdotes et Episcopos quæsivit, et in Ecclesia quærendos docuit Christus, Matth. 24. 45: *Quis putas*, ait, *est fidelis servus et prudens, quem constituit dominus suus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus quem, cum venerit dominus ejus, invenerit sic facientem. Amen*

dico vobis quoniam super omnia bona sua constituet eum. Et Christus scribens Episcopo Smyrnæ Apocal. 2. 10 : *Esto fidelis,* inquit, *usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitæ.* Et v. 13 : *Antipas,* inquit, *testis meus fidelis, qui occisus est apud vos.* Et cap. 1. 5. Christus ipse vocatur *testis fidelis.* Et cap. 19. 11 : *Ecce,* ait, *equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verus, et cum justitia judicat, et pugnat.* Fidelis Deo et Ecclesiæ fuit Archidiaconus S. Laurentius, qui ad ignem assatus : *In craticula,* inquit, *te Deum non negavi, et ad ignem applicatus te Christum confessus sum. Probasti cor meum, et visitasti nocte; igne me examinasti* (acri utique examine), *et non est inventa in me iniquitas.*

7. Justus, qui ambulat in simplicitate sua, beatos post se filios derelinquet.] Pro *in simplicitate,* hebr. est בתמו *betummo,* id est *in integritate sua;* Pagninus, *in perfectione sua.* Sic Job, cap. 1. v. 1. et passim alibi, justus et sanctus vocatur *simplex,* id est integer vitæ scelerisque purus. Arctius ergo Lyran. *in simplicitate,* hoc est, inquit, *sine falsitatis plica.* Plenius dixisset: sine iniquitatis vel peccati plica. Quare ex Hebræo sic ad verbum vertit Vatablus : *Ambulantis in probitate sua justi felices sunt filii post ipsum;* Chald. *Qui ambulat in simplicitate sua justus est, et beati filii ejus post eum;* Septuag. *Qui conversatur sine vituperatione,* id est, *inculpate in justitia, beatos filios suos derelinquet,* hoc est, inquit Auctor Catenæ Græcor. *Qui justitiam coram Deo et hominibus exercet, et seipsum et alios quoque qui ipsum audiunt, salvat.* R. Levi ; Probus, inquit, integritatis æquitatisque semitam capessens, non ipse solum à calamitatibus servatur, sed etiam ejus soboles divinæ providentiæ maxime cordi est ob parentis merita; quin eadem, cum à parente suo honeste informata fuerit ad cultum divinum, id sibi demeretur, ut peculiarem providentiam Dei propitiam experiatur.

Nota τὸ *ambulat,* id est continue progreditur et proficit. Unde S. Bernard. serm. 49. in Cant. *Ambulare,* inquit, *proficere est. Ambulabat Apostolus qui dicebat Philip. 3 : Non arbitror me comprehendisse; et addit : Unum autem quæ retro sunt obliviscens, ad ea quæ ante sunt me extendo,* etc. *Ergo non ambulantem, sed sedentem à mortis tenebris comprehendi periculum est. Et quis sedens, nisi qui non curat proficere?* Pro *beatos* hebr. est אשרי *asre,* id est, *beatitudines filiis ejus post ipsum.* q. d. Non una, sed multiplex, imo omnimoda beatitudo dabitur filiis justi.

Prima est ipsa justitia. Justus enim ambulans in simplicitate, id est justitia et probitate, in eadem educat filios eosque facit sibi similes, simplices, id est, justos et probos. Ad hoc enim obligat eum simplicitas, id est justitia et officium parentis : hujus enim est in probitate vivere, in eaque filios educare. Hic est fons cæterarum beatitudinum : quia enim justus ad justitiam efformat suos filios, hinc Deus tam illi quam ipsis benedicit, omnique bono cumulat et beat. Hoc enim promisit Exodi 20. v. 5. dicens : *Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, visitans* (id est puniens) *iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem eorum qui oderunt me; et faciens misericordiam in millia his qui diligunt me, et custodiunt præcepta mea.*

Ratio physica est, quod filii sint portio et quasi membra parentum. Quare dum pater bene vel male agit, punitur vel præmiatur non tantum in se, sed et in filiis, tanquam in suis partibus et membris. Sic Adam peccans, tam culpam quam pœnam transcripsit in omnes posteros, utpote suî partes et propagines. Ethica est, ut hoc frenum Deus daret parentibus, quo eos à peccato cohiberet, et in officio suîque cultu contineret, scilicet minando se eorum malefacta puniturum etiam in filiis, et promittendo se benefacta eorum præmiaturum in posteris. Magna enim est in parentibus cura et sollicitudo filiorum, ac propter eos beandos multa agunt, quæ non agerent pro seipsis.

Secunda ergo beatitudo, qua Deus beat filios justorum, est hominum favor et benedictio. Omnes enim probis proborum parentum filiis applaudunt et benedicunt, ut contigit Tobiæ juniori, cui Raguel socer ait : *Benedictio sit tibi, fili, quia boni et optimi viri filius es,* Tobiæ 7. 7. Ita Aben Ezra : Qui integritatis, inquit, semitæ insistit, justus vocabitur, et beatos post se filios relinquet. Hi enim propter parentum integritatem à cæteris honore afficientur, ita ut etiam beati prædicentur. Beatitatem ergo ex parentum æquitate assequimur Sic et Lyranus.

Tertia est abundantia rerum hujus vitæ, prosperitas, potentia, gloria. Hæc enim Judæis promiserat Deus, si juste viverent, se daturum tam ipsis quam filiis eorum, juxta illud psalm. 111 : *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis. Potens in terra erit semen ejus* (Chald. *fortes in lege erunt filii ejus*), *generatio rectorum benedicetur. Gloria et divitiæ in domo ejus.*

Quarta et summa beatitudo promissa justis justorum filiis est gloria et felicitas sempiterna: hæc enim certo et semper eis obtingit, cum temporalis sæpe denegetur, atque hæc maxime pendet à bona institutione parentum. Certum enim signum divinæ prædestinationis filiorum est bona educatio parentum, sicut reprobis est mala. Unde Tobias moriturus hoc ultimum filio dedit monitum cap. 4. 23 : *Noli timere, fili mi; pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum, et recesserimus ab omni peccato, et fecerimus bene.*

Citat hanc gnomen S. Cyprian. tract. de Opere et Eleemosyna, de eaque illam explicat, q. d. Pater qui justitiam, id est eleemosynam facit, filios divites et beatos efficit. Simplicitas enim vocatur simplex et candida liberalitas eleemosynarii. Unde Apost. ait 2. Corinth. 9. 11 : *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem,* id est eleemosynam. Sed audi S. Cyprian. *Si ergo vere filios tuos diligis, si eis exhibes plenam et paternam dulcedinem charitatis, operari magis debes, ut filios tuos Deo justa operatione commendes. Nec eum liberis tuis cogites patrem, qui et temporarius et infirmus est; sed illum pares, qui æternus et firmus filiorum spiritualium pater est. Illi assigna facultates tuas, quas hæredibus servas; ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes injurias seculares divina majestate protector. Patrimonium Deo creditum nec respublica eripit, nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua forensis evertit. In tuto hæreditas ponitur, quæ Deo custode servatur.* Probat deinde idipsum ex Script. dicens : *Hoc est caris pignoribus in posterum providere; hoc est futuris hæredibus paterna pietate consulere, secundùm fidem Scripturæ sanctæ dicentis : Junior fui, et senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus egens pane. Tota*

die miseretur et fœnerat : et semen ejus in benedictione est. Et iterum : Qui conversatur sine vituperatione in justitia, beatos post se filios relinquit. Prævaricator itaque et proditor pater es, nisi filiis tuis fideliter consulas, nisi conservandis eis religiosa et vera pietate prospicias : qui studes terreno magis quam cœlesti patrimonio, filios tuos diabolo magis commendare quam Christo, bis delinquis, et geminum ac duplex crimen admittis ; et quod non præparas filiis tuis Dei Patris auxilium, et quod doces filios patrimonium plus amare quam Christum.

Illustre hac de re exemplum exstat apud Joannem Moschum in Prato Spirit. c. 201. de filio Constantinopolitano, cui pater, omnia sua expendens in pauperes, non aliam hæreditatem quam Christum curatorem reliquit; qui proinde ei unicam viri nobilis et divitis filiam uxorem, et cum ea totam ejus hæreditatem procuravit.

8. Rex, qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo.] Vatabl. *intuendo ;* Chald. *à facie sua omnes impios;* Septuag. *Cum rex justus sederit super thronum, non adversatur* (id est non objicit se, Scholiast. *non subsistit*) *omne malum in oculis ejus;* Auctor Catenæ Græcor. *nullum malum in oculis illius se ingerit.*

Sensus est, q. d. Rex qui ex alto celsitudinis suæ throno regnum suum circumlustrat, gubernat, regit et judicat, solo hoc suî intuitu omnia scelera et scelestos fugat et dissipat : omnes enim male sibi conscii, verentes regis judicium, iram et vindictam, diffugiunt, et sese abscondunt : quique scelus aliquod machinabantur vel machinaturi erant, regis acrimoniam metuentes, mentem manusque à scelere cohibent. Vident enim regem non esse desidem, nec otiari, sed vigilem et acrem suum capessere solium, id est usurpare suam auctoritatem, officio regali perfungi, et strenue potestatem sibi à Deo creditam exercere, ut bonis se patrem et tutorem ; malis se terribilem et vindicem exhibeat, illisque ampla præmia, his acria supplicia irroget. Docet ergo hæc gnome quantum valeat auctoritas ac vigilantia regum et principum, cùm suum munus strenue obeunt; ac quantum valeant eorum decreta et judicia, quando cum æquitate et auctoritate tractantur, ac fortiter exsecutioni mandantur. Vere Perses apud Aristot. in Œconom. *Ut oculo domini*, inquit, *equus pinguescit, sic sane coram oculis principis jus viget.*

Nota : Τὸ *qui sedet in solio judicii,* multa involvit et complectitur. Primo enim significat regem debere esse rectum et acrem, ut è solio judicii justum judicium proferat, ac pios præmiet, impios castiget; secundo, eum debere esse sapientem, ut bonum à malo secernat, justos ab injustis dijudicet; tertio, eum habere amplissimam judicandi potestatem; quarto, debere per se judicare, nec credere omnia suis consiliariis, prætoribus, judicibus, quin potius debere eis invigilare, eosque judicare, an sinceri sint, an muneribus sinant se corrumpi, an per gratiam et favorem jus dicant, etc. Sic enim omnes continent in officio, dissipantque sua vigilia suoque intuitu omne malum. Unde Ptolemæus Philadelphus septuaginta S. Scripturæ Interpretibus, uti refert Aristæas, singulis singulas quæstiones politicas proponens, hanc ei, qui ordine erat decimus quintus, proposuit : *Quid in regno potissimum observandum?* Ad quam ille : *Conservare,* inquit, *se à muneribus incorruptum, et magnam vitæ partem invigilare, justitiamque ante omnia colere, et hujusmodi amicos sibi comparare. Justos enim Deus amat.* Quinquagesimo quarto deinde hanc proposuit : *Quid regnum conservet?* Ad quam ille : *Cura,* inquit, *et meditatio, ne quid à rerum præpositis male agatur committaturque in plebem, quemadmodum facis cum tibi Deus præstantem intellectum præbeat.*

Hac de causa S. Ludovicus, inclytus Franciæ rex, singulis hebdomadis bis pro tribunali sedebat, ut causas viduarum et miserorum à senatoribus neglectas cognosceret, et decideret pari justitia ac clementia. Idem moriens Philippo filio inter alia monita hoc reliquit : *In administranda justitia esto severus et rectus, ut facias quæ leges decernunt, nec ab iis declines ad dexteram vel sinistram. Diligenter ausculta querelas pauperum, et satage ut veritatem intelligas. Non tibi sufficiat elegisse in judices meliores regni viros, sed insuper iis invigila et investiga, qua ratione officio suo fungantur.* Rex enim, qui omnia sua consiliariis vel officialibus credit, iis solium suum cedit, ac scabellum sibi diligit, in quo quasi puer vel pupillus sedens, ab iis se et regnum regi sinit : quæ res ipsi vituperium, officialibus invidiam, toti reip. odium et indignationem creat.

Quarto, significat hæc phrasis regem, dum sic sedet in solio judicii quasi vicarius Dei, ab eo peculiariter illustrari, dirigi, corroborari ad dissipandum omne malum, juxta illud cap. 16. 10 : *Divinatio in labiis regis, in judicio non errabit os ejus.* Vide ibi dicta.

Igitur rex est quasi sol, unde primus Persarum rex dictus est Cyrus, id est sol : hoc enim persice significat Cyrus. Primo enim sicut sol oriens, in suo quasi curru et solio gloriose residens, fugat tenebras ac feras, quin et fures, homicidas, adulteros cæterosque scelestos, qui lucifugæ tenebras captant ad sua scelera celandum : sic pariter rex justus et sapiens suo intuitu, quasi solari, dissipat omnes peccatorum umbras et caligines.

Secundo, sicut sol obit et lustrat successive singulas terræ regiones, ut eas illustret, calefaciat, fecundet; sic rex obeat subinde suas provincias : sua enim præsentia multa scelera dissipabit, multas lites et difficultates componet, subditos recreabit, audiet, solabitur, ab iisque gravamina nimia depellet, et beneficia grandia conferet. *Principibus adeunda sæpius longinqua imperii. Quoties Divum Augustum meminimus in Occidentem atque Orientem meavisse comite Livia?* ait Tacitus 3. Annal. Sane si rex Hispaniarum initio tumultuum Belgicorum in Belgium, uti fecerat Carolus V, se contulisset, aut conferre potuisset, eos sedasset, qui usque nunc perdurant, et pene sunt insanabiles. Præclare Diotogenes apud Stobæum ser. 48. de regno : *Judicare, inquit, et jus suum singulis distribuere proprium opus est regis, qui ceu deus quidam in mundo est.* Divinius D. Thom. lib. 3. de Regim. principum, c. 3, regem comparat angelo summo, qui à Deo illuminatur, ut cæteros illuminet.

Tertio, sol thronum suum quasi collocat in meridiano : ibi enim splendidius coruscat, et radios potentissimos in omnes orbis partes ejaculatur, quibus omnia luce et ardore suo complet : ita rex thronum judicii sui collocet in metropoli, ut in medio regni situs velut in centro, omnes regni sui provincias quasi circuli sui pe-

ripheriam circumspiciat, judicet, zelo justitiæ et virtutis accendat.

Quarto, sicut sol oculis validis est placidus, gratus et hilaris, infirmis vero apparet fulmineus, ingratus et noxius : sic vultus regis bonis est jucundus, malis terribilis, ut solo ejus aspectu percellantur et fugiant. Quod de Rege dicitur, intellige de quovis Principe, Prælato, Rectore, Pastore, Episcopo, Præside, imo de quovis patrefamilias; hic enim in sua domo et familia est quasi rex.

Symbolice Auctor Catenæ Græcor. : Rex, inquit, sedens in solio judicii est Deus, qui in curia cœlesti residens inde omne malum prospicit, corrigit et dissipat. Rursum rex hic est Christus, qui in die judicii mala et malos omnes, quantumvis occulta et occultos, suo aspectu, voce et sententia auferet à terra, et relegabit in tartara. Ita Beda, Salonius et Hugo.

Mystice S. August. lib. de Correp. et gratia c. 13. et alii : Rex, inquiunt, est Christus, qui jam ad dexteram Dei sedens, inde radiis gratiæ suæ illustrat mentes peccatorum, ab iisque omnia mala et peccata abigit, et ad Dei gratiam omnemque virtutem traducit, juxta illud psalm. 44 : *Sedes tua, Deus, in seculum seculi: virga directionis virga regni tui.* Ubi S. August. *Rex*, inquit, *à regendo dicitur : non autem regit, qui non corrigit. Ad hoc est Rex noster rectorum rex; quomodo et sacerdos à sanctificando nos, sic et rex à regendo nos.* Et paulo ante : *Sagittæ tuæ acutæ, Potentissime ; populi sub te cadent in corda inimicorum regis.* Ubi S. August. *Occisus est inimicus Christi, ut vivat discipulus Christi; de cœlo emissa est sagitta, corde percussus est Saulus*, etc. *O sagittam acutam potentissimam, qua accepta cecidit Saulus, ut esset Paulus!*

Tropol. Rex sedens in solio judicii est mens et ratio, quæ, dum in homine solium regni et judicii occupat, fugat et dissipat omne malum errorum et vitiorum, quod sensus et potentiæ cæteræ, præsertim concupiscentia, et appetitus tum concupiscibilis, tum irascibilis suggerit. Hinc rex dicitur quasi recte agens, ait Isidor. Mens ergo dum recte agit, et cæteras potentias recte agere cogit, rex est. Quare qui sapit, menti dat suum regimen, non appetitui, non concupiscentiæ : mentem ergo in throno regali judicii collocet, ut illæ cæteris potentiis imperet, illasque menti obedire compellat. Hac ratione regnum animæ quietum, nobile, sanctum et gloriosum nanciscitur. Ita R. Levi. Hinc illud : *Rex eris, si ratio te rexerit.* Audi S. Greg. in Psalm. 5. Pœnit. v. 23 : *In conveniendo populos in unum, et reges, ut serviant Domino : Per reges*, ait, *eos intelliges, qui animorum suorum motus secundùm Dei voluntatem dirigunt, eisque regum more dominantur, dum in rationis eminentia quasi solio regali præsidentes, repugnantia quæque servituti subjiciunt, et pacatis omnibus, æquitatis leges et innocentiæ jura in seipsis disponunt.*

Salomoni succinunt cæteri Theologi et Philosophi. Antonius in Melissa parte 2. cap. 1. citat S. Irenæum dicentem : *Rex omnis justus sacerdotalem obtinet ordinem*, id est auctoritatem, jus et officium, ut profana dissipet, sancta sanciat; et Democritum dicentem : *Principem in rerum opportunitatibus uti decet ratione, adversus hostes audacia, benevolentia autem erga subjectos ;* et Isocratem dicentem : *Gravis et metuendus fac videare, nihil eorum quæ fiunt inexploratum relinquendo ; clemens autem leviora delictis supplicia statuendo;* et Diodorum dicentem : *Regem bene fungentem suo munere decet justum et magnanimum et veracem et liberalem in largiendo esse, ac quavis cupiditate majorem : supplicia leviora delicto, gratiam autem beneficio majorem referre, tum subjectis, tum amicis.* Et c. 6. citat S. Chrys. dicentem : *Non in pretiosa veste et zona, nec in præconis voce cernitur princeps ; sed in eo quod collapsa reficiat, quæ male constituta sunt, corrigat, ac in universos animadvertat, nec patiatur à potentioribus jus auferri.* Agapetus Diaconus Justinianum Imp. in Admonitorio ita commonefacit, n. 2. : *Ceu gubernator vigila perpetuo Imperatoris oculatissimus intellectus, continens tuto æquitatis clavos atque expellens fortiter impetuosos iniquitatis fluctus, ut ne cymba mundanæ reipublicæ illidatur fluctibus iniquitatis.* Et n. 9 : *Sollicitam Imperatoris animam speculi in modum abstergi oportet, ut divinis splendoribus semper coruscet, rerumque distincta judicia inde condiscat; nihil enim adeo facit, quæ peragenda sunt, conspicere, atque custodire eam perpetuo sinceram.* Et n. 27 : *Tibi ipsi custodiendi leges impone necessitatem, cum non habeas in terris, qui te possit cogere. Sic enim tum legum præ te feres cultum ipse, ante alios eas reverendo : tum subditis constabit legum prævaricationem periculis non esse immunem.* Et n. 28 : *Peccare et non cohibere peccantes juxta æstima. Si quis enim in civitate vitam quidem ipse traducat juste, toleret autem viventes inique, socius malorum apud Deum judicatur. Quod si velis bifariam approbari, ut pulcherrima quæque gerentes honora, ita teterrima patrantibus succense.* Et n. 30 : *Terrarum orbis à Deo cum creditum tibi sit regnum, cave ne aliquo utaris ex pravis ad rerum administrationes. Quæ enim illi perperam fecerint, eorum rationem reddet Deo, qui peccandi facultatem ipsis indulserit. Magna igitur et diligenti cum perscrutatione magistratuum promotiones fiant oportet.* Et n. 36 : *Ut dominium imperii tui facias decantabile, quantam habes adversus subditos peccantes iram, tantam habendam esse tibi adversus teipsum peccantem censeto. Nemo enim valet tanta pollentem potestate corrigere, nisi ratio propria quæ ex ipso peccante moveatur.* Et n. 42 : *Intenta mente auscultari debent rerum judices. Difficilis namque captu est justi inventio, facileque effugere solet non admodum attendentes. Quod si prætermissa dicentium eloquentia, dictorumque neglecta verisimilitudine, ad penitissimam intentionum profunditatem penetraverint; sic demum haurient quod ab ipsis quæritur ; geminique insontes erunt delicti, neque ipsi honestum prodendo, neque aliis id, ut committant, concedendo.* Et n. 46 : *Sicut oculus innatus est corpori, ita Imperator mundo adaptatus est, à Deo datus pro administratione rerum quæ usui sunt. Oportet igitur eum omnibus hominibus quasi propriis membris prospicere, ut proficiant in bonis, neu malorum offensaculo illidantur.* Et n. 48 : *Esto subditis, pientissime Imperator, et formidabilis ob excellentiam potestatis; et amabilis ob largitionem beneficentiæ, neque formidinem contemnens propter amorem, nec item amorem negligens ob formidinem; sed tam mansuetudinem præ te ferens haud aspernabilem, quam aspernabilem familiaritatem immiti severitate castigans.* Eurypidis in Syleo aurea de principe vox est : *Justis sit æquus et justus; malis vero omnium maximus hostis in terra.* Et Isaiæ : *Qui puniunt injustos, ii reliquis*

injuriam fieri prohibent. Et Hyperidis : *Incipientibus malis obstruendæ sunt viæ.* Et Pythagoræ : *Qui de malis pœnas non sumunt, bonos affici volunt injuriis.*

9. QUIS POTEST DICERE : MUNDUM EST COR MEUM, PURUS SUM A PECCATO?] Hebr. *Quis dicet : Mundavi cor meum, purus sum à peccato meo?* Ita Symmach. Septuag. *Quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis libere dicere audeat* (hoc est enim παρρησιάσεται, uti legunt Complut. S. Chrys. S. Hieron. lib. 1. contra Pelag. qui vertit, *quis confidit*, pro quo Romani et S. August. repetunt καυχήσεται, id est, *gloriabitur*) *se mundum esse à peccatis?* Unde liquet Septuag. æque ac Nostrum pro זכיתי *zickiti* in *piel*, id est mundavi, legisse זכיתי *zachiti* in *cal*, id est, mundus sum corde meo : atque מחטאתי *mechattati*, id est à peccato meo, accepisse pro מחטאת *mechattat*, id est à peccato, ut *iod* non sit pronomen affixum, sed paragogicum, uti est aliàs sæpe.

Calvinus, l. 3. Instit. c. 13. §. 3, ex hoc loco et similibus contendit neminem in hac vita vere esse justum, ut cor habeat intrinsecus purum à peccato, sed illud semper infectum esse et inordinatum aliqua ἀταξία, sive aliquo pravo motu superbiæ, luxuriæ, similisve concupiscentiæ. Quare omnes ejus actus esse peccata : ac proinde non habere justitiam sibi intrinsecam, sed justificari per extrinsecam Christi justitiam sibi imputatam. Verum hæc est hæresis damnata ab Ecclesia et Conc. Trident. sess. 6. imo à S. Script. in qua Christus ait : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*, Matth. 5. 8. Et David Psalm. 50. 12 : *Cor mundum*, ait, *crea in me, Deus.* Et Psalm. 118. 1 : *Beati immaculati in via.* Et Paulus Ephes. 1. 4 : *Ut essemus*, ait, *sancti et immaculati in conspectu ejus.*

Igitur hanc Salomonis gnomen, ne aliis S. Script. sententiis jam citatis videatur adversari, Interpretes varii explicant, omnes apposite.

Primo, Cajet. resp. in Hebr. esse : *Quis potest dicere : Mundavi cor meum, et purificavi me à peccato meo?* q. d. Superbe quis sibi suisque viribus arroget justitiam et munditiem à peccato, cum hoc sit opus Dei, non hominis, gratiæ, non naturæ. Dicat ergo : Deus mundavit cor meum, non ego.

Secundo, S. Chrysost. in Psalm. 142. ad illa v. 2 : *Non intres in judicium cum servo tuo;* Gabriel Vasquez 2. 2. disp. 200. c. 4. et Salazar sic exponunt, q. d. *Quis dicit*, id est, quis dicere et jactare audeat se purum à peccato? Unde Sept. vertunt : *Quis gloriabitur*, id est quis gloriabundus prædicet, *se castum habere cor?* Taxatur ergo hîc non simplex affirmatio, sed superbia, jactantia et gloriatio : quia nonnulli instar Pharisæi Evangelici de sua innocentia vel justitia gloriantur, eamque sibi adscribunt, non Deo. Esto enim nonnulli sunt justi et mundi corde, tamen de eo gloriari seque jactare non debent, tum quia hæc mundities non est opus ipsorum, sed Dei; tum quia qui hodie justus est, cras potest fieri injustus, et ex fragilitate innata corruere in peccata, uti plerique corruunt.

Tertio, S. August. in Psalm. 149, Beda, Jansenius, Baynus et Bellarminus, lib. 3. de Justificat. c. 4, hæc exponunt de incertitudine gratiæ, eamque hinc probant contra Hæreticos et Catharinum, qui volunt justos certo scire se esse justos et puros à peccato. Ut sit sensus, q. d. Nemo, quantumvis justus, certo scit se esse justum, hoc est se esse in gratia et amicitia Dei : non enim habent testimonium infallibile suæ gratiæ et justitiæ, ac multa latent in fundo cordis occulta, quæ homo ipse non videt, nec perspicit, sed solus Deus. Hic sensus Vulgatæ versioni valde inhæret et consonat, æque ac textui Hebræo, qui habet : *Quis dicet : Mundavi cor meum, et purus sum à peccato meo?* q. d. Quis certo scit, ut dicere et asserere audeat, se veram egisse pœnitentiam, ac per eam emundasse se à peccatis præteritis : præsertim in adolescentia, inquit Aben Ezra, commissis? juxta illud : *De propitiato peccato noli esse sine metu*, Eccli. c. 5. v. 5.

Quarto, alii exponunt, q. d. Nemo potest diu vivere sine peccato saltem veniali. Esto enim quandoque justus sit purus ab omni peccato etiam veniali, ut, cum recens est baptizatus, cum plene confessus est absolutus, cum vehementes actus contritionis et charitatis elicit, tamen in hoc puritatis statu diu durare nequit, quin ex innato peccati fomite in illud relabatur, juxta illud Eccl. 7. 21 : *Non est homo justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet.* Ita explicat S. August. l. de Bono virg. c. 48, et S. Hier. l. 1. contra Pelag. et S. Chrys. conc. 3. de Lazaro. Huic expositioni favet hebr. זכיתי *zicchiti;* radix enim זכה *zacha* vel *zachah* significat mundum esse ab omni labe, seu vitio aut macula. Unde זך *zach* vocatur mundus, cui nihil labis aut vitii est admixtum, sincerus, clarus, irreprehensibilis; et זכוכית *zecuchith*, vocatur crystallus, ob munditiem et claritatem transparentem, ut sensus sit, q. d. Quis dicere audeat se habere cor plane purum ab omni labe, imo cor crystallinum, id est purum, sincerum, lucidum instar crystalli, cui nulla macula etiam levicula et venialis insit? q. d. Nemo.

Quinto, S. Chrysost. in terræ motum et Lazarum serm. 6. per peccatum accipit fomitem peccati, sive sordes concupiscentiæ reliquas ex peccato, quibus nemo in hac vita carere potest : *Licet*, ait, *justus sit quis, licet millies sit justus, et ad culmen ipsum ascenderit; ita ut expers sit peccati, non potest esse mundus à sorde; licet millies justus sit, est tamen homo. Quis enim gloriabitur castum se habere cor, aut quis confidit mundum se esse à peccato? Propterea dicere in oratione jubemur : Dimitte nobis debita nostra, ut orationis consuetudine admoneamur illis nos obnoxios esse suppliciis. Etenim Paulus Apostolus, vas electionis, Dei templum, os Christi, lyra Spiritus, doctor orbis terrarum, qui terram et mare peragravit, qui peccatorum spinas revulsit, qui religionis semina jactavit, ille regibus opulentior, ille divitibus potentior, ille magis philosophus quam ipsi philosophi, ille disertior oratoribus, qui nihil habebat et omnia possidebat, qui mortem umbra sua solvebat, qui morbos suis vestimentis fugabat, qui trophæa erexit in mari, qui ad tertium usque cœlum raptus est, et in paradisum ingressus, qui Christum Deum prædicavit; ille dicit : Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum,* 1. Corinth. 4. 4 : *Qui talem tantamque virtutum multitudinem acquisierat, ait : Qui autem judicat me, Dominus est. Quis ergo gloriabitur castum se habere cor, aut quis confidet mundum se esse à peccato? Impossibile est igitur ut ullus homo sit à peccato immunis. Quid enim ait : Justus est? mi-*

sericors est? pauperum amans est? at vitium aliquod habet, vel importune contumeliis afficit, vel inani gloria ducitur, vel aliud quippiam tale agit; non enim recensenda sunt omnia.

Porro hic fomes concupiscentiæ maxime cernitur in libidine et rebus venereis. Harum enim concupiscentia ita innata est homini, ut nemo possit habere ab eis purum cor, quin aliquando sentiat impuras et obscenas imaginationes, titillationes, motus, nisi id singulari dono alicui concedat Deus, uti concessit S. Thomæ Aquinati, qui fugata meretrice ad se sollicitandum immissa, orans et indormiens visus sibi ab Angelis cingulo castitatis præcingi, deinceps omni libidinis sensu caruit. Idem donum habuit noster B. Aloysius Gonzaga, ideoque Angelus est nuncupatus. Unde Septuag. vertunt: *Quis gloriabitur castum* (scilicet ab incestis et fœdis luxuriæ cogitationibus et stimulis) *se habere cor?* Harum remedium est humilitas humilisque gratiæ Dei invocatio. Unde S. August. de S. Virgin. cap. 51: *Quod bonum* (virginitatis) ait, *quanto magnum video, tanto ei ne pereat futuram superbiam pertimesco. Non ergo custodit bonum virginitatis, nisi Deus ipse qui dedit; et Deus charitas est. Custos ergo virginitatis charitas; locus autem hujus custodis, humilitas. Ibi quippe habitat qui dixit super humilem et quietum, et trementem verba sua, requiescere spiritum suum*, *Isaiæ cap.* 66. *Fidenter enim dico: Facilius sequuntur Agnum, etsi non quocumque ierit, certe quocumque potuerint, conjugati humiles, quam superbientes virgines.*

Ratio à priori est, quod motus hujus appetitus et concupiscentiæ sint maxime homini carnali, æque ac cæteris animantibus, connaturales: quare sæpe rationem præveniunt, ita ut voluntas eos cogatur sentire invita, etsi consentire in ejus sit arbitrio. Jam enim perdidimus frenum justitiæ originalis, quo Adam hosce motus ita frenabat et cohibebat, ut exsurgere non possent, nisi eo vidente et volente. Igitur sicut ulcus, puta vomica, perpetuo putidum ebullit vomitque pus; et sicut cloaca jugiter exhalat fœtidos vapores; et sicut caminus ardens continuo ejaculatur fumum ignisque scintillas; sic pariter concupiscentia, luxuriæ præsertim, assidue exhalat fœdas imaginationes et motus libidinis.

Antistropha hujus sententiæ Salomonis est illa S. Joannis ep. 1. c. 1. 8: *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.* Vide ibi dicta.

10. Pondus et pondus, mensura et mensura, utrumque abominabile est apud Deum,] q. d. Duplex et diversum pondus, duplex et diversa mensura; cum scilicet quis majori utitur dum emit, minori dum vendit, facit rem abominabilem Deo et hominibus; quia facit injustitiam, et evertit hominum societatem et commercia, quæ in justitia justisque ponderibus et mensuris consistunt. Vide dicta, cap. 11. 1. et cap. 16. 11. Hebr. est: *Lapis et lapis* (quia lapidibus olim utebantur pro ponderibus) *epha et epha, abominatio sunt ista ambo coram Domino*, id est, ut Vatabl. *Diverso pondere uti, et diversa mensura uti, utrumque detestatur Dominus;* Sept. *Pondus magnum et pusillum, et mensuræ duplices immundæ sunt apud Dominum;* S. Hier. in cap. 45. Ezech. *Statura grandis et minor, abominabile est utrumque in conspectu Dei.*

Mystice primo R. Levi, q. d. Non licet veritati pondus addere, ut eam plus æquo amplifices; nec detrahere, ut eam plus æquo imminuas.

Secundo, S. Gregor. hom. 4. in Ezechielem: *Pondus et pondus*, etc. *Scimus*, ait, *quia in negotiatorum duplici pondere aliud majus, aliud minus est; nam aliud pondus habent ad quod pensant sibi, et aliud pondus ad quod pensant proximo; ad dandum quidem pondera leviora; ad accipiendum vero gravia præparant. Omnis itaque homo qui aliter pensat ea quæ sunt proximi, et aliter ea quæ sua sunt, pondus et pondus habet. Utrumque ergo abominabile est apud Deum; quia si sic proximum ut se diligeret, hunc in bonis sicut se amaret; et si sic se sicut proximum adspiceret, se in malis sicut proximum judicaret.*

Tertio, Auctor Catenæ Græcorum sic ex Septuaginta legit: *Statera parva et magna, aliaque et alia mensura, utraque coram Domino sunt immunda; sed ille quoque qui facit ea, in studiis suis præpedietur.* Quæ sic explicat: Mens mala dolosaque animi affectio, cujusmodi ea est, quæ oratione quidem utitur blanda et commoda; opus autem adfert nullum, vel tantum immundum; execrabiles sunt apud Dominum. Aut per parvam et magnam mensuram, in quavis re vel actione defectus et excessus denotatur; utrumque enim adjunctum habet vitium. Aut mensura duplici utuntur, qui ab aliis beneficia accipere volunt, paria tamen reddere animum nunquam inducunt. Qui enim facit talia, in manuum suarum operibus impeditur, hoc est, nullum felicem successum sortietur. Hæc ille.

Quarto, Cassianus sic ex Septuag. legit et explicat collat. 21. c. 22: *Pondus magnum et pusillum, et mensuræ duplices, immunda sunt apud Dominum utraque, et qui facit ea in adinventionibus suis compedietur. Proinde non solum illo quo diximus, sed etiam hoc modo studendum est nobis, ut ne iniqua pondera in cordibus nostris, nec in horreis conscientiæ nostræ mensuras duplices habeamus, id est ne ipsi ea quæ districtionis regulam molliunt, remotiore indulgentia præsumentes eos quibus verbum Domini prædicamus, districtioribus præceptis et gravioribus, quàm ipsi perferre possimus, ponderibus obruamus. Quod cum facimus, quid nisi duplici pondere atque mensura præceptorum Domini, mercem frugemque vel appendimus, vel metimur? Rationem subjicit: Si enim aliter ea nobis, aliter nostris fratribus dispensemus, recte increpamur à Domino, eo quod stateras dolosas ac mensuras duplices habeamus, secundùm illam sententiam Salomonis qua dicitur: Abominatio est Domino pondus duplex, et statera dolosa non est bonum in conspectu ejus. Hoc etiam modo reatum dolosi ponderis duplicisque mensuræ evidenter incurrimus, si districtiora quædam, quæ privatim per nostras cellulas exercere consuevimus, humanæ laudis cupiditate coram fratribus ostentemus, abstinentiores scilicet et sanctiores apparere affectantes humano conspectui quàm divino.*

11. Ex studiis suis intelligitur puer, si munda et recta sint opera ejus.] Pro *studiis suis* hebr. est מעלליו *maalalau*, id est molimina, studia, cogitationes, machinationes, exercitia, consilia, adinventiones, occupationes. Radix enim עלל *alal* significat meditari, cogitare, conari, moliri, facere, designare, animi vim et potentiam declarare. Unde עולל *olel* vocatur puer, qui semper aliquid agit et molitur; et תעלולים *taa-*

tulim vocantur ludicra, quæ machinantur pueri, quibus animi sui indolem et propensionen indicant.

Pro *intelligitur* hebr. est יתנכר *iitnacker*, quod proprie significat *cognoscitur*, *intelligitur*. Subinde tamen contrarium significat, scilicet *occultatur*, *abscondit se*, vel *alienat se*. Unde R. Levi et Aben Ezra sic vertunt : *In studiis suis occultat se puer*, *etiamsi purum et rectum sit opus ejus*, q. d. Non facile cognoscitur natura pueri ex operibus. Nonnulli enim pueri astuti sunt, dissimulatores et fallaces, ita ut tegant sua studia et consilia. Unde fit ut ea quæ agunt in fronte probitatis speciem præbeant; eorum vero mens impura sit, et sceleribus scateat. R. Emmanuel vertit : *In operibus suis alienum se præbet puer*, q. d. Subinde pueri alios se præbent in pueritia, quàm futuri sint in virili ætate; mutant enim indolem et mores, et alienant se à moribus quos habituri sunt in senectute. Aut potius, q. d. Puer, cum munda et recta opera exercet, alienat se ab infantia et ætate puerili; quia super ætatem præclare se gerit, ut non tam puer, quàm vir vel senex esse videatur.

Verum יתנכר *iitnaker* proprie significat *cognoscitur*, *intelligitur*; itaque hìc vertendum *esse* patet ex antecedentibus et sequentibus; sic enim plana et clara fluit oratio, q. d. Ex studiis suis cognoscitur puer, qualis futurus sit vir. Si enim munda et recta sint opera ejus in pueritia, verisimiliter talia quoque erunt ejusdem in virili ætate. Aut : Ex studiis suis intelligitur puer, si munda et recta *sint*, id est futura sint, opera ejus in senectute; *τὸ* enim *sint* non est in Hebræo; Hebræi enim subintelligunt verbum substantivum. Unde hìc subintelligas tam *erunt*, aut *futura sunt*, quàm *sint*.

Rursum, *iitnaker* descendit à נכר *nachar*, quæ radix uti litteris, ita et significatione alludit ad כרה *cara*, id est fodit, perfodit; dum enim oculus corporis vel mentis quid cognoscit et perspicit, videtur idipsum sua acie penetrare et perfodere. Unde Plato censuit visionem fieri emissione specierum ex oculis ad rem visam penetrandam, et quasi perfodiendam; licet verius Aristot. et Peripatetici censeant visionem fieri non emissione, sed receptione specierum ab objecto; per illas enim res visa penetratur, et quasi perfoditur ab oculo. Quare, sicut thesaurus, vel venæ auri et argenti à peritis vestigantur et inveniuntur : sciunt enim certa signa ex quibus cognoscunt ibi latere aurum, v. g. si superficies terræ extima herbas et germina non proferat, sed sterilis sit et glabra : si color terræ accedat ad colorem auri; si in ea ramenta vel venæ auri argentique appareant, uti docet Gregorius Agricola, l. 1. de Re metallica. Unde Plinius, l. 33. c. 4 : *Montes Hispaniæ*, ait, *aridi sterilesque*, *et in quibus nihil aliud gignatur*, *huic bono* (auro) *coguntur fertiles esse*. Additque : *Aurum qui quærunt*, *ante omnia segulum tollunt*, *ita vocatur indicium* : *alveus*, *ubi id est*, *arenæque lavantur*, *atque ex eo quod resedit conjectura capitur*, *ut inveniatur aliquando in summa tellure protinus*, *rara felicitate*. Segulum est terræ genus in summo solo, ex quo metallarii cognoscunt subesse venam auri. Quare, visis his signis, perfodiunt terram, et latens aurum eruunt. Sic pariter pueri in pueritia dant signa et specimina futuræ probitatis, quæ viri sagaces vestigant et quasi perfodiunt; signa hæc sunt : si opera eorum sint munda, id est pura ab omni lascivia et impuritate; ac recta, id est aliena à fraude, fuco, simulatione, dolo, mendacio, nequitia, malignitate. Inde enim sagaces conjiciunt eorum in virili ætate opera fore similia, imo majora et heroica. Itaque natura præludit in pueris id quod factura est in viris, juxta illud Ovidii :

> Ingenium cœleste suis velocius annis
> Surgit, et ingratæ fert mala damna moræ.

Sic S. Ambrosius puer, rebus sacris se oblectans, prælusit se fore sacerdotem, imo Episcopum; unde et manum osculandam sorori præbuit, edixitque se fore Episcopum. Sic S. Thomas Aquinas infans volvebat chartas, ac præsertim unam in qua scriptum erat : *Ave*, *Maria*, illamque sibi à nutrice arreptam omni studio repoposcit, ac redditam transglutivit, qua re portendit se fore libris et cultui B. Virginis addictum. Sic S. Nicolaus infans, feria quarta et sexta abstinens à sugendis matris uberibus, futuræ abstinentiæ et sanctitatis specimen dedit. Plura hac de re exempla recensui, 2. Timoth. 3. v. 15.

Hinc Spartani pueris exhibebant instrumenta artium omnium, et illis ad quæ sponte accurrebant, quibusque se occupabant, eosdem applicabant; in illis enim ad quæ indoles naturæ fert hominem quisque excellit. Significat ergo Salomon, ex pueritiæ indole et moribus fere deprehendi, qualis totius vitæ deinceps futura sit ratio.

Intellige gnomen hanc communiter et ut plurimum veram esse, at non semper : tum quia pueri subinde vafri dissimulant interna sua consilia; tum quia subinde à seipsis degenerant, præsertim cum in malos incidunt socios, ut alii prorsus sint viri, aliaque agant et appetant quàm fecerint pueri. Sed ut plurimum qualis quis est in pueritia, talis quoque est in virili ætate. Quocirca omnes Theologi et Philosophi, ac nominatim Plato et Aristot. in Politic. docent summam in Republica habendam esse curam puerorum, ut recte instituantur; pueros enim esse seminarium Reipublicæ : quales enim formantur pueri, tales evadunt viri. Monet ergo parentes et magistros hìc Salomon, ut in puerorum indolem invigilent, eorumque vitia et propensiones indagare satagant, ut deinde eas corrigere, et in virtutes flectere queant.

Porro codices Septuag. hìc variant. Complut. enim legunt : *In studiis suis impedietur adolescens*; *cum sancto*, *et recta via ejus*, q. d. Vir sanctus impediet et coercebit prava adolescentis studia, ejusque vias et actiones moderabitur, et rectas efficiet; Romani : *In adinventionibus suis impedietur adolescens; cum sancto*, *et recta via ejus*, id est, ut clare vertit Auctor Catenæ Græcorum : *Adolescens*, *cum sancto familiariter conversans*, *rectam faciet viam suam*. Cassian. collat. 21. c. 22. et alii aliter dispungunt; priorem enim partem versus referunt ad versum præcedentem, hoc modo : *Pondus magnum et pusillum*, *et mensuræ duplices immundæ sunt apud Dominum*; *et qui facit ea*, *in adinventionibus suis compedietur*, id est capietur vinculis, constringetur et punietur. Deinde subdunt quasi novam sententiam : *Adolescens cum sancto* (si versetur), *recta erit via ejus*.

12. AUREM AUDIENTEM, ET OCULUM VIDENTEM, DOMINUS FECIT UTRUMQUE.] Septuaginta vertunt :

Auris audit et oculus videt, Dominus fecit et utraque, vel *utrumque est opus Domini,* ut vertit Auctor Catenæ Græcorum, qui primo sic explicat, q. d. Ut oculus, qui recte videt, videt opera Domini; ita auris quoque, quæ recte audit, audit mirabilia ejusdem Domini. Utrumque ergo fit opera et operatione Domini, q. d. Deus dedit homini non solum potentiam videndi et audiendi, sed et rectum ejus usum, tum physicum, ut scilicet auris recte sonos et sonorum discrimina percipiat; oculus vero recte colorum omnium species videat et discernat: tum potius ethicum, ut scilicet aure utamur ad audiendum honesta, casta, sancta; oculis utamur ad eadem intuendum. Unde inferendum relinquit hominem Deo in hoc recto sensuum usu gratias agere, obsequi et obsecundare debere, ut iis utatur ad Dei honorem et beneplacitum, scilicet ut aures non aperiat nisi ad audiendum Dei legem, psalmodiam, officia divina, scientias et res honestas, etc.; oculos vero non pandat nisi ad intuendum creaturas Dei, ut ex iis Creatorem agnoscat et laudet. Hoc enim fine Deus homini oculos et aures dedit. Vide S. Chrysost. homil. 11. in epist. ad Romanos, et homilia 22. ad Corinthios.

Secundo, noster Salazar apposite hunc versum refert ad præcedentem. Nam cum præmiserit Salomon, inquit, ex primis studiis et conatibus pueri ingenium et indolem deprehendi, an docilis ad audiendum, et acris ad speculandum sit; apte quidem subdit: *Aurem audientem, et oculum videntem, Dominus fecit utrumque,* q. d. In his non intercedit consilium aut libertas; quod enim quis ad audiendum sit docilis, et ad speculandum acris; pars naturæ est à Deo ipso creata, atque adeo in pueris etiam qui nondum consilii et rationis compotes sunt, non parum elucet. Itaque *in animo scintillæ sunt, quæ præceptoris spiritu excitatæ, generosum disciplinæ fomitem arripiunt: alioquin algidum in cinerem nequidquam flaveris,* ait Petrarcha dialogo 81.

Tertio, alii hæc referunt ad Deum, q. d. Deus dedit homini oculos ad videndum, aures ad audiendum; quanto magis ipse oculos habet oculatissimos, et aures ad audiendum acerrimas, juxta illud psal. 93. v. 9: *Qui plantavit aurem non audiet; aut qui finxit oculum, non considerat?* Contra eos qui v. 7. dixerunt: *Non videbit Dominus; nec intelliget Deus Jacob.* Et: *Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines cœli perambulat,* Job. 22. 14. Significat ergo omnia nuda et aperta esse oculis Dei lucidissimis, et auribus auritissimis. *Quoniam auris zeli audit omnia, et tumultus murmurationum non abscondetur,* Sapientiæ 1. 10. Huc facit illud Plinii, l. 2. c. 7: *Deus totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui.*

Quarto, plenius et profundius noster Hieron. Prado in Ezech. c. 12. v. 2: Oculo videre, inquit, est perspicue et aperte cernere; aure audire, est percipere et tenere recte quæ audis; idem est videndo videre, et audiendo audire. Ratio hujus significationis est, quia ii ablativi, infinitivi, vel gerundia augent et complent actionem verbi, importantque modum quo fieri solet, et quoniam visio fit mediante luce, et auditio excipiendo et tenendo verbum quod profertur; inde videndo videre, est dilucide cernere; et audiendo audire, est recte tenere; sicut etiam ore loqui, vel loquendo loqui, est cordate loqui, vel ex præmeditato; quia vere verbum oris est id quod mente concipitur et cogitatur. Quoniam ergo sensus hi sunt ministri intellectus et voluntatis, heris suis per omnia similes (nam visus et intellectus claritate delectantur et operantur: auris et voluntas suavitate et bonitate capiuntur); inde est ut pro intellectu non excæcato usurpetur *oculus videns,* et *auris audiens* pro voluntate non obdurata affectu aliquo immoderato apud Matth. 13. 9, et in Apocal. 13. 9: *Qui habet aures audiendi, audiat,* id est voluntatem morigeram et obedientem. Inde illud psalmi 17. 45: *In auditu auris obedivit mihi.* Et Proverb. 20. 12: *Oculum videntem, et aurem audientem, Dominus fecit utrumque,* id est doctorem eruditum, et auditorem verbi docilem esse, opus Dei est ex æquo mirabile. Meminit autem horum sensuum; quoniam, ut notavit Polychronius, visus et auditus tantum recipiunt admonitionem; aut enim cernentes aliorum calamitatem ad sanitatem revertimur, aut audientes divinas leges diligentiores in studio virtutis efficimur, neque est alius præterea sensus, qui ad pietatem inducat. Hæc Prado.

Accedit R. Salomon: *Divinum opus,* ait, *sunt aures et oculi mortalium; summopere delectatur Deus auribus reprehensionem audientibus, oculisque rerum eventum prospicientibus.* Et R. Levi: *Hi duo sensus,* ait, *visus scilicet et auditus, peculiarem præ cæteris operam præstant, ut vir quoad mores et animi sensa absolutus veraxque evadat.* Et Vatablus: *Audientem,* ait, *Dei præcepta et videntem quæ bona sunt, utrumque facit Dominus.* Alii hæc referunt ab bonam obedientiæ politiam. Hæc enim existit, cum Superiores oculo, id est bonis consiliis, omnia administrant, et populus aure obedienti eis paret, q. d. Utrumque est Dei donum et benedictio; nam in utroque consistit reip. et cujusvis collegii vel congregationis columen, salus et felicitas.

13. Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat: aperi oculos tuos, et saturare panibus.] Pagnin. *Satura te panibus, saturare,* id est saturaberis. Sæpe enim apud Hebræos imperativus ponitur pro futuro, ut psalm. 33: *Accedite ad eum, et illuminamini;* id est illuminabimini. Pro *ne te egestas opprimat,* hebr. est פן תורש *pen tiuvares,* id est, ne hæreditate priveris, ne depauperes. Radix enim *iaras* significat hæreditare et possidere, sed in *niphal* est contrariæ significationis, et significat hæreditate depelli ac depauperari, cum quis ex Crœso fit, non Cyrus, sed Irus et Iro pauperior. Est metalepsis; ex somno enim intelligitur desidia, ex desidia otium, ex otio laboris fuga, quæ parit egestatem. Vice versa, ex apertione oculorum intelligitur vigilia, ex vigilia surrectio, ex surrectione labor, qui parit saturitatem, id est rerum abundantiam. Hæc enim instar catenæ connexa sunt, unumque alteri velut annulus annulo inseritur et innectitur, ut ex uno cætera inferas et intelligas.

Aben Ezra hunc versum nectit præcedenti, q. d. Aures ad institutionem auscultandam, oculi vero ad ea contemplanda, quibus corrigimur, procreati sunt à Deo; qnamobrem ne diligas somnum, oculi enim non nisi ad somnum statis horis capessendum sunt effecti, cum postea penetrandis ac arripiendis disci-

plinæ institutis vacare debeant. Redit ad vetandam socordiam; hujus enim comes, imo parens est somnus, vel potius dilectio et amor somni. Somnus enim naturalis est, et naturæ debitus; at amor somni fere vitiosus est, quia nimius. Dormire, inquit Cajet. necessitatis est; sed diligere dormitationem, voluntatis est ac pigritiæ, et hic affectus longiorem efficit somnum quàm opus sit. Qui enim amat dormire, pergit dormire in multam lucem, nec exsurgit, sed somno indulget, donec torpori suo satisfaciat, juxta illud S. Dominici Loricati : *Somnus somnum adescat, vigilias vigiliæ pariunt.* Sensus ergo est, q. d. Noli diligere somnum, nec ei ad pigri corporis libitum indulgeto, ut lucem et tempus labori destinatum otiando et dormitando transigas, ne ex otio in egestatem incidas, illaque te opprimat, et fame emaciari, imo mori cogat; quare aperi oculos tuos, expergiscere, somnum excute, labora ut victum tibi pares, ac satureris panibus, id est abundes omni re ad victum necessaria vel opportuna; panis enim Hebræis quemlibet cibum significat.

Mystice, q. d. Excute somnum desidiæ ac concupiscentiæ, ac bonis operibus te dede, ut victum spiritualem tibi compares, quo vivas in omnem æternitatem. Victus hìc est Eucharistia et S. Scriptura in præsenti vita, ac gloria et felicitas perpetua in futura. Ita Beda : *Noli*, ait, *diligere somnum peccati et inertiæ, de quo Apostolus ait : Hora est jam nos de somno surgere, ne te, si non bene vigilare noveris, egestas opprimat in futuro ; illa scilicet gravissima egestas, ubi nec stillam aquæ unam sitiens invenire queas, nec oleum exstinctis lampadibus infundere. Aperi oculos tui cordis ad vigilias sanctas; ac saturitatem tibi gaudiorum cœlestium bene vivendo conquire.*

Septuag. aliò abeunt; vertunt enim : *Noli diligere detrahere, ne extollaris ; aperi oculos tuos, et implere panibus.* Quod aliqui explicant de furto, quod comes, imo filia est somni, otii et desidiæ, q. d. Noli otiando detrahere et furari res et opes proximorum, ne extollaris in patibulum, et suspendaris. Verum pro *detrahere* græce est καταλαλεῖν, quod significat detrahere non opibus, sed famæ obloqui, deblaterare, criminari. Igitur hebr. שנה *scena*, quod proprie somnum significat, à rad. ישן *iascan*, id est dormivit ; Septuag. vertunt detractionem, à rad. שנה *scana*, id est mutavit, alteravit, id est detraxit famæ. Detractor enim solet res aliter narrare quàm gestæ sint, itaque eas mutare et alterare in pejus, imo fingere et mentiri. Unde cap. 17. v. 9. dicitur : *Qui celat delictum, quærit amicitias ; qui altero sermone repetit* (hebr. שנה *scana*, id est, mutat) *separat fœderatos.* Noli ergo detrahere et obloqui proximo, ne extollaris, id est, noli alterum criminando deprimere, ut te extollas. Radix enim detractionis est superbia, qua quis, ut se extollat, alium sibi æqualem vel æmulum vituperando deprimit. Unde S. Hier. vel potius Paulinus ad Celantiam : *Nulli unquam, ait, omnino detrahas, nec aliorum vituperatione te laudabiliorem videri velis ; magis tuam vitam exornare disce, quàm alienam carpere.* Adde etiam Hier. in epist. ad Rusticum : *Vitium satis hominum est, et suam laudem quærentium, alios viles facere ; quia alterius vituperatione se laudari putant. Et cum suo merito placere non possint, placere volunt in comparatione malorum.*

Pro *ne extollaris* græce est μὴ ἐξαρθῇς, quod Complut. et Regia Biblia vertunt : *ne pereas* ; Cyprian. lib. 3. Testim. *ne extollaris* ; licet nonnulli codices habeant : *ne eradiceris.* Verum huic Septuag. versioni, puta detractioni famæ, non satis respondet id quod additur : *Aperi oculos tuos, et saturare panibus ;* ac hebr. שנה *scena* semper alibi somnum significat, non detractionem; quare Vulgata versio, uti aptior et verior, anteferenda est.

14. MALUM EST, MALUM EST, DICIT OMNIS EMPTOR : ET CUM RECESSERIT, TUNC GLORIABITUR.] Hebr. יתהלל *iithallel*, id est, laudat se et jactat, quod rem pretiosam vili emerit. Pro *malum* hebr. est רע *ra*, pro quo Chald. aliis punctis legens רע *rea*, id est *socius*, vertit : *Socius ad socium dicit quod emit, et tunc gloriatur et prædicat ;* Hebr. est : *Malum, malum, dicit emptor, et abiens sibi laudabit se.* Redundat more Hebr. τὸ *sibi*, q. d. Cum rem emit, illam habet in honore et pretio. Aut τὸ *sibi* emphasim habet, q. d. Cum recesserit, sibi rem vili emptam vindicans, tunc gloriatur. Id enim per aposiopesin intelligi patet ex sensu et mente sententiæ. Quidam vertunt : *Cum vero amiserit, tunc laudat.* Res enim, cum possidentur, vilescunt; cum vero amittuntur, habentur in pretio et anxie requiruntur. Hic est hominis genius. Unde R. Levi : *Longe dissimilis, ait, est possessio sapientiæ ab aliarum rerum possessione ; cum enim cætera argenti pretio æstimentur, ea ab emptore deprimuntur, et vitii insimulantur, pretioque paria negantur quod venditor exigit ; postquam autem hic discesserit, merces dilaudat, seque eas non emisse dolet, atque ideo vilia videntur quæ obtineret, et optima quibus careat. Secus vero prorsus contingit in sapientia comparanda ; nec enim eam quis sibi utilem arbitratur, nisi cum illam sit adeptus.*

Jam primo, Baynus hæc refert ad labores, ærumnas et pericula, quæ subeunt mercatores ut ditescant, q. d. Multa mala, id est multas molestias, curas et dolores subeunt mercatores, ut merces et opes comparent ; at ubi eas compararint, gaudent et gloriantur. Unde illud Horatii :

Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

Hinc mystice Salonius, et ex eo Glossa : *Qui æterna, ait, præmia desiderat, malum est, malum est, dicit ; quia in præsenti debet sustinere, ut, cum recesserit de mundo, glorietur, perspiciens, quia non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* Accinit etiam Hugo Cardinal, qui non tam ad laborum tolerantiam, quàm ad pœnitentiam hanc gnomen refert. Mystice, inquit, exponitur de eo qui nummo pœnitentiæ merces emit cœlestes; malum est dicit, id est nimis carum, nimis molestum pœnitere ; et cum emptor, id est pœnitens, recesserit à foro pœnitentiæ in domum cœlestis patriæ, tunc sane gloriabitur, quia bonum forum habuit. Addit etiam merces cœlestes non tam ideo caras videri, quia multis constent laboribus quàm ex eo, quia nondum explicatæ sunt.

Huc accedit expositio R. Salomonis : *Qui sacræ legis, ait, cognitione ditatur per ærumnarum*

famisque flagella, illud sæpe quæritur, et heu clamitat ob hunc cruciatum et angustiam; verum ubi sapientia cumulabitur, labores, quibus functus est, sibi gloriosos prædicabit.

Secundo, idem Baynus: Exemplo mercatorum, inquit, vult nos spectare non initia, sed fines laborum. Ut enim illi rem primo vituperant, quo vilius emant; deinde ubi emerint, jactant se et gloriantur de sua sive industria, sive peritia in rebus comparandis; sic sapientia, in cujus acquisitione vigilare et laborare suum filium monet Sapiens, minime juvenibus arridet; sed malum est, malum est, inquiunt, mane somnum excutere, et litterarum studiis sive rebus divinis indulgere; sed olim ex ephebis et puerilibus annis egressi, ubi maximis sudoribus veluti negotiator venditis omnibus unicam sibi margaritam comparaverint, sibi gratulabuntur ipsis.

Sicut ergo mercatores labores damnant, cum eos subeunt et sentiunt; at ubi aliis esurientibus ipsi saturantur panibus et deliciantur, tum eosdem laudant, tum gloriantur se laborasse, et laboribus tot opes et commoda comparasse; sic qui virtutibus et sapientiæ insistunt, initio ardua multa et difficilia experiuntur; at postea sibi gratulantur, quod virtutem et sapientiam suis laboribus pepererint, et cum ex hoc seculo laboribus et doloribus referto recesserint, tunc gloriabuntur; quia tunc clare videbunt, quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, Rom. 8. Hic sensus valde appositus est; hæ enim parœmiæ velut parabolæ sub cortice litteræ arcanum quid et latens sapientiæ et virtutis decus significant. Unde et Chald. hanc gnomen nectit sequenti, in qua studium sapientiæ opibus et auro antefertur.

Tertio, Jansenius censet hac parœmia insinuari hominis ingenium, quo fere aliena vituperamus, nostra laudamus, in eis nobis placentes et gloriantes, adeo ut easdem omnino res et actiones, cum quis apud alios videt, audacter damnet; cum vero in seipsum translatas conspicit, laudet atque extollat. Vulgari enim parœmia quis merces suas vendere dicitur, cum res suas dilaudat. Unde noster Salazar ita exacte singula adaptat et explicat, q. d. Fere ita accidit, ut aliis res suas venditantibus et ostentantibus, auditores velut astuti quidam emptores non solum non probent, sed etiam verbis suis extenuent. Hi vero qui ea ratione alienas res extenuant, si forte earum aliquam adepti sint, non solum apud se gloriantur et gestiunt, sed etiam illam simili modo venditare, et aliis commendare maxime adnituntur. Itaque his verbis Salomon improbam quorumdam hominum propensionem ad suas res laudandas, alienas aspernandas et extenuandas, mercatorum exemplo damnat.

Quarto, plane et genuine notat hic Salomon genium et indolem hominum in emendo et vendendo; in emendo enim rem plus æquo vituperant, in vendendo plus æquo laudant. Malum est, dicit emptor, ait Lyran. quia replicat rei defectum, ut imminuat ejus pretium. Qui enim emunt, rem emendam malam et vitiosam causantur, imo omnes ejus defectus et vitia enarrant, et nimis amplificant, ut venditor viliori pretio eam vendat. Qui vero vendunt, rei vendendæ præstantiam extollunt, ut ejus pretium adaugeant. Qua in re subinde contra charitatem peccant, subinde etiam contra justitiam, ut cum quodam ingenio artis rei vitium tegunt: cum mentiuntur, rem vitio carere, vel habere dotes quas non habet; cum rem vitiosam tanto pretio vendunt, quanto integram; cum simplices decipiunt et fraudant: cum venditor ignorat rei præstantiam et pretium, ut cum gemmam vendit pro vitro; aut emptor vitrum emit pro gemma. Denique cum emptor rogat an res vitio careat, tenetur ex justitia venditor rei vitia, maxime occulta, aperire, uti docet noster Lessius lib. 2. de Justitia cap. 21. de emptione dubit. 11. Ratio à priori est hominum cupiditas et avaritia: *Omnes enim quæ sua sunt quærunt*, ut ait Apostolus; ad lucrum ergo suum rem pretiosam extenuant, dum emunt; et vilem extollunt, dum vendunt. Huic cupiditati medetur charitas, quæ jubet et dictat: *Dilige proximum tuum sicut teipsum. Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Prout vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter*; Lucæ 6. 31.

Hic est sensus litteralis et quasi grammaticus hujus parœmiæ, sub quo profundius symbolice significantur illa quæ paulo ante, præsertim secundo loco annotavi. Sic enim parabolæ suum in cortice habent sensum grammaticum, sub quo aliud parabolice, seu ad litteram significatur, quod paulo ante indicavi.

Huc facit *facetissima cujusdam mimi urbanitas, qui*, ut refert S. August. l. 13. de Trinitate cap. 3, *cum se promisisset in theatro quid in animo haberent, et quod vellent omnes aliis ludis esse dicturum, atque cum ad diem constitutum ingenti exspectatione major multitudo conflueret, suspensis et silentibus omnibus dixisse perhibetur: Vili vultis emere, et caro vendere. In quo dicto levissimi scenici, omnes tamen conscientias invenerunt suas, eaque vera ante oculos omnium constituta, et improvisa dicenti admirabili favore plauserunt.* Subdit S. August. hoc omnium esse non omnino, sed plerorumque: *Nam scio ipse hominem, ait, cum venalis ei codex fuisset oblatus, pretiique ejus ignarum, et ideo quiddam exiguum poscentem cerneret venditorem, justum pretium, quod multo amplius erat, nec opinanti dedisse. Quid si etiam quispiam nequitia tanta possessus, ut vili vendat quæ dimiserunt parentes, et care emat quæ consumat per libidines, magno pretio stupra emendo; parvo autem rura vendendo? Largitionis etiam gratia novimus quosdam emisse frumenta carius, et vilius vendidisse suis civibus.* Subdit deinde simile de cupiditate laudis: *Illud etiam quod vetus poeta dixit Ennius: Omnes mortales sese laudari exoptant; profecto et de seipso, et de iis quos expertus fuerat, conjecit in aliis, et videtur prænuntiasse hominum omnium voluntates. Denique si et minus ille dixisset: Laudari omnes vultis, nemo vestrûm vult vituperari; similiter quod esset omnium voluntatis, dixisse videretur. Sunt tamen qui vitia sua oderint, et in quibus sibi displicent ipsi, nec ab aliis se laudari velint, gratiasque agunt objurgantium benevolentiæ, cum ideo vituperantur ut corrigantur. At si dixisset: Omnes beati esse vultis, miseri esse non vultis; dixisset aliquid quod nullus in sua non agnosceret voluntate. Quidquid enim aliud quisquam latenter velit, ab hac voluntate, quæ omnibus hominibus satis nota est, non recedit.*

15. Est aurum et multitudo gemmarum ; vas autem pretiosum labia scientiæ,] q. d. Aurum est pretiosum, et multitudo gemmarum est pretiosa ; at longe pretiosiora sunt labia plena scientiæ. Tò enim *pretiosum* in priori membro intelligitur, et ex posteriori membro per zeugma repetendum est, q. d. Homines aurum et gemmas magno habent in pretio ; at ego verum et summum rerum pretium colloco in corde et ore erudito. Hoc enim fundit auri massas et tot gemmas, quot sententias. Cum enim de castitate disserit, fundit aureas gnomas, et quasi smaragdos virginitatis. Cum de temperantia ratiocinatur, fundit amethystos sobrietatis. Cum de amore Dei, fundit carbunculos charitatis. Cum de patientia, fundit jaspides fortitudinis. Cum de constantia, fundit adamantes martyrii, etc. Per *scientiam* enim hic et toto hoc libro non speculativa, sed practica intelligitur, quæ in prudentia et virtutum studio consistit. Per *vas* phrasi Hebræa accipe organum et instrumentum. Unde Auctor Catenæ Græcor. pulchre ex Septuag. vertit : *Exstat aurum ; exstat pretiosorum lapidum copia, at plus utroque honoratum organum sunt labia intelligentiæ.* Hebr. habent : *Est aurum et multitudo gemmarum, et vas pretiosum labia scientiæ;* Syrus : *Et vasa pretiosa et labia scientiæ.* Chaldæus hunc nectit versui præcedenti, quasi sint verba emptoris, qui cum tolerando multa mala, id est labores et ærumnas comparavit scientiam, gloriatur, prædicat et dicit : *Est aurum et multitudo margaritarum pretiosarum, et vasa pretiosa labia scientiæ*, q. d. Parvo malo et labore comparavi mihi scientiam, quæ pretiosior est gemmis et auro. Sic et R. Levi.

Jam primo, R. Levi sic exponit, q. d. Sunt qui auro et lapidibus pretiosis abundant, sed tamen res pretiosæ, ut sunt labia scientiæ, non sunt illis.

Secundo, Baynus, q. d. Facile sibi comparat opes, aurum et multas margaritas et vasa pretiosa, qui pollet scientia labiorum, hoc est, vir sapiens et eloquens facillime potest ditescere ; ut jam juvenibus debeat prima cura haberi de sapientia, non de mercatura, aut aliis artibus quibus opes acquiruntur. Facile est, dicebat olim Thales Milesius, philosophis ditescere, si velint, id quod re ipsa ostendit : nam perspecta per cursum siderum olei futura caritate, omnes totius provinciæ comparavit olivas ; quare dives admodum evasit.

Tertio, melius Cajet. ex Hebræo censet hic pretium scientiæ comparari pretio auri et margaritarum. Copula enim et Latinis, ac magis Hebræis, sæpe est nota comparationis. Unde Vatablus vertit : *Et velut vas pretiosum est sermo scientiæ, id est, sermo doctus et eruditus.*

Quarto, profundius Noster, Septuag. et alii pro vertunt, *et autem;* Hebr. enim ו *vau*, id est *et*, sæpe Hebræis est adversativum significans *autem.* Unde Tigurina vertit : *Os scitum auro, gemmis ac pretiosis vasis pretiosius est.* Hæc versio verbotenus liberior est, sed sensum fere adæquat. Igitur scientia hic non tantum confertur, sed antefertur auro et gemmis, q. d. In auro laudatur fulgor, soliditas, pretium ; at magis fulget, magis solida, constans et pretiosa est scientia, id est prudentia, virtus et sapientia. Tagus et alii nonnulli fluvii, sed pauci et eximii, sunt auriferi, vehuntque ramenta auri : at magis aurifera sunt labia sapientis ; vehunt enim aurum sapientiæ, virtutis et charitatis. Talia fuere labia S. Joannis Constantinop. Patriarchæ, qui proinde cognominatus est Chrysostomus, id est aureum os; et B. Petri Ravennatis, qui inde dictus est Chrysologus, id est aureus sermo, ob eloquii suavitatem et elegantiam. Unde à Sixto III. Pontifice Max. jussu S. Petri Apostoli, et S. Apollinaris primi Ravennatium Episcopi, illi in somnis apparentium, ætate licet juvenis, creatus est Ravennæ Archiepiscopus. Sic S. Athanasii, Basilii, Nazianzeni, Ambrosii, Hieronymi, Augustini aurea, imo gemmea, erat sapientia et eloquentia.

Margaritarum omnis laus et *dos in candore, magnitudine, orbe, levore, pondere* consistit, ait Plinius l. 9. cap. 35. Ita vir sciens, id est sapiens et eloquens, præsertim Apostolicus, candoris laudem habet in castitate, magnitudinis in magnanimitate, orbis sive orbiculatæ et rotundæ figuræ in animi resignatione et obedientia, levoris in modestia et morum compositione, ponderis in gravitate et prudentia. Vide 13. dotes margaritarum, quas viris Religiosis et Apostolicis applicavi Apocal. 21. v. 21.

Porro Hebr. פנינים *peninim*, non tantum margaritas sive uniones, sed et lapides pretiosos, ut vertunt Septuag. sive gemmas, ut vertit Noster, significat. Igitur vir sapiens et eloquens dotes habet carbunculi, sapphiri, berylli, adamantis, cæterarumque gemmarum, quas recensui Apoc. 21. 19. et seq. Aliqui *peninim* vertunt, *penitissima* vel *intima :* tum quia uniones intimæ sunt suæ conchæ, tum quia ex intimo et profundissimo mari eruuntur ; inde enim nautæ eas expiscantur. Sic profundum est cor sapientis, et quasi pelagus inexhaustum sapientiæ, ex quo auditorem sapientiam expiscari assidue usque ad fundum convenit, ut penetret intima ejus sensa, ac dictorum et sententiarum ejus profunda arcana scrutetur. Hoc est quod dixi cap. 3. 13 : *Beatus homo, qui invenit sapientiam, et qui affluit prudentia.* Rationem subdit dicens : *Melior est acquisitio ejus negotiationi argenti, et auri primi, et purissimi fructus ejus ; pretiosior est cunctis opibus ; et omnia quæ desiderantur, huic non valent comparari.* Et c. 8. 19 : *Melior est fructus meus auro et lapide pretioso, et genimina mea argento electo.* Vide ibi dicta et Job cap. 28. 15 : *Non dabitur aurum obrizum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione ejus*, etc.

Vas autem pretiosum labia scientiæ.] *Vas*, id est primo, organum promens et suavi quasi harmonia modulans scientiam ; secundo, *vas*, id est, hominis supellex et divitiarum pars ; omnis enim supellex Hebræis *vas* dicitur, ait Jansenius; tertio, proprie *vas*, puta dolium, amphora, crater aut cyathus continens ornansque sapientiam rem pretiosissimam. Igitur τὸ *vas* notat primo quod, sicut vas, puta dolium vel crater plenus est vino, sic cor et os sapientis plenum est scientia ; secundo, sicut crater impletur vino, ut convivis propinetur ; sic sapiens non sibi soli sapit, sed sapientiam suam ore et labiis aliis propinat et communicat ; tertio, sicut crateres è quibus divites hauriunt et bibunt vina, solent affabre elaborari, auroque artificiose ornari, et gemmis distingui ac quasi ocellari, tum ad ornatum, tum ut suaviorem efficiant potum; sic pariter sapiens affabre dicta sua sermones-

que elaborat, distinguit, disponit, concinnat, ut videatur esse crater quidam concinnus et affabre compositus. Sapientia enim et eloquentia maxime consistit in ordine et apta rerum sententiarumque dispositione, compagine ac nexu. Sic enim fit concinna et apposita quasi structura et fabrica, ut ab auditoribus perspici possit et capi, itaque in eorum animos influat et persuadeat ea quæ virtutis et salutis sunt. Sicut enim exercitus decor et robur consistit in castrorum acie rite disposita et ordinata; hæc enim hostibus est impenetrabilis, ideoque invicta et victrix omnium, cum turba inordinata et confusa se invicem impediat, et hosti proterendam objiciat. Sic pariter orationis energia et vis consistit in apta eorum quæ dicuntur serie et dispositione, ut quælibet res et ratio suo ordine collocetur, ubi plus habitura est ponderis et efficaciæ, æque ac decoris et elegantiæ: sic enim animos audientium docet, delectat, movet et penetrat, ut ei resistere nequeant. Vide Ciceronem in Oratore.

Hinc Themistocles ad regem Persarum fugiens, cum coram eo peroraret, dixit orationem similem esse picturatis stragulis, quæ, dum explicantur, rerum pictarum ordinem et concinnitatem ostentant. Ita Plutarchus in Apophthegm. Augustus vero Cæsar, scribens ad suum Mæcenatem, taxavit ejus in stylo lasciviam, et in compositione insolentiam; unde eam imitando repræsentans, hanc subjecit clausulam: *Vale, mel gentium, ebur ex Etruria, laser Aretinum, adamas Lupernas, Tiberinum margaritum, Cilneorum smaragde, jaspis figulorum, berylle Porsennæ, carbunculum habeas, malagma mœcharum.* Ita Sueton. in Augusto.

16. TOLLE VESTIMENTUM EJUS QUI FIDEJUSSOR EXSTITIT ALIENI; ET PRO EXTRANEIS, AUFER PIGNUS AB EO.] *Fidejussor alieni* est, qui fidejubet, sive spondet pro alieno, id est extraneo: hunc enim significat hebr. זר *zar*. Rursum *pro extraneis* hebraice est *pro extranea* vel incognita, scilicet non re, sed femina; hanc enim significat hebr. נכריה *nochria*, pro quo Regia et alii codices melius cum Vulgata et Pagnino legunt, נכריים *nochriim*, id est extraneis. Perperam enim Rabbini puncta supposuerunt, ac pro *nochriim* punctant *nochriam*; *nochriam* enim Hebræis non est usitatum nihilque significat, quamquam ipsi id fecerint bono fine, ut scilicet innuerent veram lectionem esse *nochria*, uti notatur in margine.

Sensus ergo est, q. d. Si quis sibi fidejubeat pro extraneis, puta pro extraneo viro vel extranea et incognita femina, ut tibi consulas, tuamque rem assecures, accipe ab eo pignus, adeoque si aliud non habeat, accipe vestem ejus in pignus, ut, si uterque vel alteruter fidem fallat, aut solvendo non sit, ex pignore rem tuam recuperes. Ratio est, quod anceps et lubrica sit negotiatio cum extraneo, utpote non satis cognito, et remote habitanti: quocirca si debitum solvere nolit, aut non possit, elabitur, et ad suos redit; unde à creditore ad solvendum cogi nequit: civem et vicinum ad civitatis magistratum cites, externum si cites, aufugiet. Sic Gallus Hispanum, Germanus Polonum, Anglus Scotum, Italus Græcum difficulter coget ad debitum præstandum: si enim cogere velit, debitor in suam Hispaniam, Poloniam, Scotiam, Græciam redibit, itaque manus creditoris effugiet. Quis enim eum in oris tam remotis requiret? aut quis ei litem apud suos intentare audeat? quare qui sibi consultum velit, fidejussorem pro extraneo exigat, pignusque ab eo accipiat, ut securius et citius debiti solutionem extorqueat. Extraneo enim tardante, vel tergiversante, solvere tardat quoque, vel tergiversatur solvere ejus fidejussor; non enim vult ex suo alienum debitum dependere. Quare ut eum cogas cito et secure sponsionem suam præstare, pignus ab eo tolle, præsertim si ipse quoque fidejussor sit extraneus, uti ex Hebræo verti potest; Hebræi enim carent casibus, unde idem nomen quemlibet casum significat. Hinc Tigur. vertit: *Si alienus spoponderit, eripe vestem ejus, ut pro extraneo sit pignus ejus.* Melius tamen Noster vertit in genitivo: *Sponsor* sive *fidejussor alieni*, hoc est extranei. Sequitur enim: *Et pro extraneis, pignus aufer ab eo.*

Hunc esse sensum liquet ex c. 27. 13. ubi in Hebræo eadem ad verbum est sententia quæ hîc, ibique Noster vertit: *Tolle vestimentum ejus qui spopondit pro extraneo; et pro alienis aufer ei pignus.* Porro si pignus hoc esset pauperis, puta vestis in qua pauper dormire solebat, ante vesperam ei reddendum erat, mane tamen rursus illi auferri poterat, juxta legem veterem latam Exodi 22. 26. Quamquam illa lex proprie spectat ad pauperem debitorem, ex mutuo præsertim, ut patet ex v. 25, non ad fidejussorem, licet à pari ad eum extendi queat: fidejussor enim est debitor ejus pro quo fidejussit. Unde Deut. 24. 10. extenditur ad debitorem quemlibet, qui rem aliquam alteri debet quomodolib...

Hic versus nunc deest in Septuag. Romanis et cæteris; Complutenses tamen (indeque Regii) qui in Septuag. suppleverunt illa quæ deerant, imo Septuag. accommodarunt Hebræo et Vulgatæ versioni, hunc versum sic efferunt: *Tolle vestimentum spondentis pro alieno, et pro alieno accipe pignus ab eo* (Chald. *pignora illud*). Unus codex vetus Septuag. sic habet: *Tolle vestem ejus, qui fidejussor exstitit alieni, et pro extraneo oppigneravit se.*

Directe ergo et expresse hæc gnome monet creditores ut sibi caveant in commerciis cum extraneis, ideoque sponsorem exigant, et ab eo vestem in pignus accipiant, ut, cum fidejussor sua veste carere nequeat, cogatur ad eam recipiendam stimulare extraneum ad persolvendum illico debitum. Indirecte vero et tacite monet fidejussores ut in sponsione, præsertim pro extraneis, non sint temerarii et præcipites, uti sunt prodigi et libidinosi, utpote à quibus creditor vestem in pignus accepturus sit, et debitum omne exacturus. Cum enim extraneos abeuntes insequi nolit, fidejussorem adibit, ab eoque fidem datam debitumque omne reposcet. Vide quæ de periculo fidejussoris dixi cap. 6. 1. R. Salomon, in cap. 27. v. 13, et alii nonnulli τὸ *Tolle et aufer* accipiunt δυνητικῶς in modo potentiali, pro *potest tolli* et *auferri*, vel meretur ut tollatur, aut reipsa tolletur et auferetur, q. d. Is qui facile et temere fidejubet pro extraneo, meretur ut ab eo vestis et pignus tollatur; imo deficiente extraneo judex fidejussorem ad pignus, omneque debitum extranei præstandum condemnabit, ideoque vestem reliquamque supellectilem ei auferet. Simili phrasi ait Psaltes psal. 143. 5: *Tange montes et fumigabunt*, id est

superbi et tumidi, instar montium si à Deo tangantur, id est fulmine siderentur, similive plaga afflentur, uti merentur, mox in fumum abibunt, et in cinerem vertentur. Ita S. Hier. ibid.

Juxta hunc sensum tropol. R. Levi exponit, q. d. *Qui fidejussor exstitit alieni*, id est, qui obsequitur concupiscentiæ, quæ mentem à Deo et lege alienat, omnium rerum possessione spoliatur, et pro ea omne peccatorum, ad quæ illicit concupiscentia, debitum persolvet. Vatablus per *alienum* accipit infidelem et hæreticum; qui enim pro eo, qui fide caret, spondet, fidem suam periculo, et res suas spolio exponit.

Allegorice Christus, spondens pro debito et culpa extranei Adæ et hominum peccatorum à Deo alienorum, spoliatus fuit vestibus et strangulis, adeoque nudus plane pependit in cruce, in eaque velut in lecto mortis obdormiit.

Mystice Hugo: Tolle vestimentum, id est curam secularium, inquit, ejus qui fidejussit pro animabus et pro extraneis. Pressius noster Salazar: Tolle, inquit, à Prælatis et Pastoribus vestem, id est stragula delicatiora, ne dormiant, sed magis vigilent, et insomnes sint. Ipsi enim pro animabus proximorum fidem suam obstrinxerunt; ideoque, ut eis gratiam et salutem à Deo impetrent, decet eos austerior vita, vigiliæ et chameuniæ, id est humicubationes.

17. SUAVIS EST HOMINI PANIS MENDACII (Complut. *mendax*; Auctor Catenæ Græc. *mendacis*), ET POSTEA IMPLEBITUR OS EJUS CALCULO.] Complut. et Regia, *silicibus*; Auctor Catenæ Græc. *lapillis*; alii, *arena*, ut arena opponatur farinæ, unde panis conficitur: sicut calculi opponuntur frustulis panis.

Quæres: quis est *panis mendacii*, sive mendax? Resp. Ad litteram grammatice panis mendax est panis lapidosus, cui lapilli vel arenæ sunt immixti. Hic enim præ se fert veritatem panis, sed mentitur, et fallit comedentes. Dum enim eum comedunt, initio quidem bolos panis vident et gustant: at ubi eum masticant et comminuunt, lapillis plenum sentiunt, quibus dentes et palatum offendunt, juxta illud Thren. 3. 16: *Fregit ad numerum dentes meos, cibavit me cinere.* Vide ibi dicta.

Jam sub hoc cortice litteræ, seu parabolæ, *panis mendacii* parabolice significat primo cibos et opes mendacio, puta usura, fraude et injustitia partos. Unde Tigur. vertit: *Dulcis est homini panis fraude partus; at tandem os ejus scrupulis implebitur.* Sicut enim panis scrupulis et lapillis mixtus aspicienti pulcher, sed masticanti molestus, utpote lapidosus et scrupulosus, accidit: ita opes et deliciæ fraude partæ initio suaves videntur; at in fine exitiosæ deprehenduntur, cum scilicet conscientiam, quæ animæ est os, mille scrupulis, angoribus, litibus, onere restituendi, etc., lancinant, cruciant et excarnificant, præsertim dum à judice fraudulenti damnantur, aut à Deo fraus eorum detegitur et punitur. Tunc ergo, quod inique partum est, concoqui non potest, sed os, stomachum totumque hominem cruciat.

Secundo, *panis mendacii* per synecdochen significat quaslibet opes, delicias, voluptates, etiam juste partas. His enim si quis per gulam, superbiam, avaritiam, aliudve vitium indulgeat vel inhiet, initio quidem suaves videntur; at tandem sentiuntur perniciosæ: perinde ac si panem lapidosum manderet. Punietur enim vel ab hominibus, vel à Deo, vel à remorsu conscientiæ, vel à crapula damnisque gulam cæteraque vitia consequentibus. Unde mystice Beda, et ex eo Glossa: *In quocumque membro*, ait, *quis amplius peccaverit*, *in eo punietur. Qui in lingua magis deliquerit, in ea plus arsurus esse perhibetur, dum os ejus calculo, qui est lapis ignitus, implendum dicitur, quod accidit diviti qui epulabatur quotidie splendide, cum in inferno ardens linguæ refrigerium petebat, quæ in verbis superfluis in epulando defluxerat*, Lucæ 16.

Parabolice ergo significat hæc gnome deliciis, voluptati, gulæ et cuivis vitio in speciem blando suum inesse calculum, suos lapillos et scrupulos, qui longe magis illis vacantem cruciant, quam voluptas prævia oblectarit. Omne enim peccatum hanc habet naturam et consuetudinem, ut primo dulcedine quadam sensus mulceat, animumque titillet et oblectet; at postea dentes comedentium lædat, sive per remorsum conscientiæ, sive per pœnam multiplicem peccato debitam. Unde Poeta:

Sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas.

Quocirca Aristoteles admonebat ut *voluptates contemplemur non venientes, sed abeuntes*, hoc est, non à fronte, sed à tergo. Venientes enim fucata specie blandiuntur, abeuntes autem pœnitentiam ac dolorem relinquunt. Ita Laert. l. 5. cap. 1. Et Socrates voluptatem pruritui et frictioni comparans: *Quam mire*, ait, *hoc naturæ comparatum est, ut hæ duæ res sese invicem comitentur, voluptas et dolor.* Prurientes enim se fricant cum voluptate, sed mox à frictione se morderi et vellicari sentiunt. Idem Socrates dicebat *eos qui se ad continentiam ac frugalitatem exercuissent, et longe plus habere voluptatis, ac minus dolorum, quam qui summa cura undique pararent oblectamenta.* Quod voluptates intemperantium præter animi sibi male conscii cruciatum, præter infamiam ac paupertatem, frequenter ipsi etiam corpori plus adferant molestiæ quam delectationis. Contra quæ sunt optima, eadem sunt jucundissima, si quis assueverit. Ita Laert. l. 2. c. 5.

Tertio. Auctor Catenæ Græcorum vertit: *Panis mendacis*; ψεύδους enim à ψεῦδος significat *panis mendacii*; à ψευδής vero, si ultimam notes accentu circumflexo ψευδοῦς, significat *panem mendacis*. Jam *panis mendacis* sunt adulationes, artes, fraudes, quibus mendax alios oblectare, et sese exaltare satagit. Hæ enim initio suaves tam dicenti quam audienti accidunt: at tandem deprehensa earum falsitate et vanitate, utrumque cruciant, sicut contingit hæreticis et Judæis, uti mox ostendam.

Nonnulli *calculum* hic accipiunt arithmeticum; calculis enim solet fieri supputatio et computus nummorum, huncque dant sensum, quasi dicunt: Qui alienas facultates administrant, easque per mendacia et fraudes in suos usus convertunt, initio earum commodis fruuntur; at ubi ab heris, vel judicibus, vel confessariis in confessione, aut à Deo in die judicii, earum rationem reddere cogentur; tunc ora ipsorum implebuntur calculis, id est numeris ac ratiociniis, quibus rem alienam defraudarunt, quos tunc partiri et digerere non poterunt.

Alii *calculum* condemnatorium accipiunt. Olim

enim judices ferebant sententiam condemnationis, conjiciendo in urnam calculum nigrum; absolutionis vero, conjiciendo candidum, quasi dicant : Os mendacis et fraudatoris implebitur calculo, id est condemnabitur vel à judice, vel à Deo.

Insuper noster Salazar per *calculum* accipit minora pondera, qualia sunt drachmæ et scrupuli. Unde scrupulosi vocantur, qui minutim res parvas nimis expendunt et ponderant, q. d. Qui in vita res alienas fraudarunt vel diripuerunt, ac voluptate allecti magna rapinarum pondera corraserunt, nec tamen æstimarunt vel curarunt; hi in hora mortis scrupulis conscientiæ angentur, ac minima quælibet delicta stimulantia sentient, ut eorum remorsu crucientur et obruantur. Si ad Deum judicem hoc referas, sensus erit : *Et postea os ejus implebitur calculo,* id est, pristinæ voluptatis et deliciarum; id tamen reliqui manebit, experientia scilicet sævissimi cujusdam examinis, in quo judex non modo ingentia furta et rapinas arbitrii sui libera expendet, sed etiam scrupulis, hoc est minutissimis ponderibus utetur, ut levissimas culpas trutinet.

Verum Hebræum חצץ *chasats* calculum significat, non arithmeticum, nec condemnatorium, nec liberalem; sed naturalem, puta lapillum asperum, acutum et penetrantem, qui pani immixtus dentes et palatum offendit. Alludit enim ad קצץ *katsas*, id est extrema præcidere, et ad חצה *chatsa*, id est dimidiare, hoc est rem in duas vel tres medias partes discindere. Inde חץ *chets* vocatur *sagitta* à penetrando, eo quod dividat et dimidiet id quod tangit. Sensus ergo initio assignatus germanus est et genuinus.

Mystice : Hæreticis suavis est panis mendacii, id est falsa doctrina, quam pro pane Evangelico gaudent populo ministrare; at postea sentire coguntur non esse vere panem quod porrigunt, dum suam doctrinam defendere non possunt, sed eam evomere et abjicere adiguntur, præsertim in judicio Dei et in gehenna. Ibi ergo Arius, Nestorius, Calvinus et similes vident hæresim suam fuisse panem mendacii, eumque in calculum, id est acrem pœnam ignemque gehennæ, esse conversum. Ita Jansen. Unde Glossa per *calculum* accipit amaritudinem pœnitentiæ succedentem voluptati concupiscentiæ.

Hinc Galatinus, l. 7. de Arcanis fidei cap. 15, hunc versum apposite explicat de Judæis : hisce enim mendacium perfidiæ suæ est delectabile. Cum enim oderint Christum et veritatem, Talmudicis Rabbinorum mendacium fabellis, quasi epulis suavissimis, sese oblectant; sed os eorum implebitur calculo, id est, pœna inferni æterna. Nam calculus, inquit, cum durus sit, masticari non potest, neque consumi, neque deglutiri, neque expui, cum totum os plenum est. Sic pœna inferni durissima est et perdurat, nullatenusque evadi potest, neque finiri, neque diminui, neque aliqua lacrymarum humiditate molliri. Hoc est quod de iisdem vaticinatus est Jerem. 9. 3 : *Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii, et non veritatis*, etc., *et me non cognoverunt, dicit Dominus.* Et v. 5 : *Docuerunt linguam suam loqui mendacium; ut inique agerent, laboraverunt.* Hoc est quod de iisdem prædixit S. Paulus 2. Thessal. 2. 9. Deum scilicet permissurum Judæos Antichristo : *Cujus est adventus,* ait, *secundum operationem Satanæ, in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus, et in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt ut salvi fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Antichristi ergo signa, opes et deliciæ erunt Judæis panis mendacii, qui mox eis vertetur in calculum et tormentum.

18. Cogitationes consiliis roborantur, et gubernaculis tractanda sunt bella.] Syrus : *Propter provocationem fit bellum*, ut cum quis alium per injuriosum dictum vel factum ad duellum vel bellum provocat. R. Salomon sic explicat, q. d. Cum ad pugnandum cum Satana deveneris, id aggredere munitus auxiliis pœnitentiæ, precum et jejunii. Pro *roborantur* hebr. est תכון *ticcon,* quod Chaldæus vertit, *diriguntur;* R. Levi, *rectificantur: Cum,* ait, *quis cogitationibus inter se repugnantibus implicatur consilio inito, tranquillitate et quiete fruetur; id autem evenit, cum molitionibus hisce animi simul collectis, vera à falsis secernuntur, contemplatione suis numeris absoluta, et animo sedato. Quod si duæ aliquæ cogitationes inter se pugnent, alacriter bellum gere in eam, cujus opera à virtutum coronide arcearis; ita enim tutus eris ab iis, quibus gravissimis difficultatibus irretiris : nam inter se pugnantes cogitationes, quibus quis distrahitur, perturbationem pariunt quoad rerum seriem.*

Noster et alii passim melius vertunt *roborantur.* Robur enim includit directionem, eique vires superaddit. *Gubernaculis*, id est, consiliis quibus bella gubernantur, et ad felicem exitum victoriamque diriguntur. Hoc enim significat תחבולות *tachbulot;* Septuag. *Et in rationibus gubernandi fac bellum;* Cajet. *in ingeniis,* puta in solertia, sagacitate, astutia, quæ maxime cernitur in stratagematibus, quibus periti duces hostem superant, et insignes referunt victorias. Hebr. *tachbulot* alludit ad חבל *chibbel,* id est malus, funes, rudentes; et ad חובל *chobel*, id est gubernator navis. Sicut enim peritus nauclerus apposite ad ventos extendens funes et vela, ac movens gubernaculum, dirigit navim ad destinatum portum; ita gubernator exercitus apposite disponens regensque milites suis consiliis, artibus et stratagematibus dirigit exercitum ad victoriam. Hinc reges sapientes habent consilium belli quod vocant, puta consiliarios rei bellicæ peritos, qui consilia bellum dextre gerendi inveniant et suggerant. Unde noster Salazar per *gubernacula* accipit duces strenuos et militaris artis peritos; hi enim bella prudenter conficiunt, sicut Jurisperiti in pace juste et pacate rempublicam administrant. Favent Septuag. in Catena Græcorum, dum sic vertunt : *Cogitationes firmantur per consilium; per gubernatorum autem industriam geritur bellum.* Unde Leo Imperat. de Re militari cap. 1. numer. 11 : *Proprium,* ait, *imperatoris munus est subjectos suos prudentia, fortitudine, justitia, temperantia anteire.* Et c. 2. n. 7 : *Circumspectum, prudentem et solertem oportet esse imperatorem, in omnes partes cogitationem animi quadam celeritate versantem; perturbationes enim inopinatæ cum incidunt, confestim præsentis auxilii excogitationem requirunt.*

Sensus ergo est, q. d. *Cogitationes*, id est cogitata, destinata, proposita hominum in se incerta, instabilia, mutabilia roborantur et confirmantur per prudentia sapientum consiliariorum consilia, ut ex incertis fiant certa, ex instabilibus stabilia, ex mobilibus immobilia. Ratio est, quia plures consiliarii prævident omnes difficultates, omnesque modos et media rei conficiendæ; quibus perspectis et sapienter ordinatis, res liquida et moraliter certa efficitur, ut nihil in ea mutare vel innovare oporteat. Rursum qui plurimum nititur consiliis, certus et intrepidus rem aggreditur. In iis enim prudenter figit pedem; sperat enim prudenter felicem rei exitum; quod si is non succedat, ipse extra culpam et infamiam est: habet enim quo se tueatur, prudentum consilium. Significat ergo hæc gnome in bellis rebusque conficiendis plus valere industriam, consilia, artes et stratagemata quàm copiam et robur militum; ac gnavum ducem, qui rei bellicæ peritus sit, plus effecturum quàm externas quaslibet vires et munitiones.

Unde Alexander Magnus, rogatus qua ratione tot hostes tam brevi tempore debellasset, respondit: *Consilio, eloquentia et arte imperatoria.* Ita Stobæus serm. 54. Ita Gedeon cum trecentis duntaxat militibus, tubis totidem clangendo, et lagenas titione flammante inserto complodendo, ingentem exercitum repræsentans, tantum pavorem Madianitis injecit, ut innumera eorum agmina fuderit fugaritque, Judic. c. 7. v. 18. Ita Abraham cum trecentis octodecim vernaculis noctu hostes imparatos et dormientes invadens, quatuor regum exercitus cecidit, Gen. 14. 15. Ita Judith profugam se simulans Holofernem occidit, totaque Assyriorum castra dissipavit, Judith c. 13. 11. Ita Romani *possederunt omnem locum consilio suo et patientia*, 1. Machab. 8. 3. Ita Samson per trecentas vulpes, titiones ardentes caudis singularum alligando, ingentem Philisthæis cladem dedit, omnesque eorum segetes combussit, Jud. 15. 5.

Quocirca Leo Imp. in Tacticis, sive de Re militari, quam contra Saracenos instituenda conscripsit, c. 1. n. 3: *Ars imperatoria est*, ait, *in quibus exercitatio, vel studium, aut industria ponitur cum* ϛρατηγημάτων, *id est consiliorum imperatoriorum et trophæorum collectione.* Et c. 3. n. 2: *Ante omnes res maxime bellicas, cum iis præfectis consilium capias, qui tibi ad hoc idonei videbuntur, cujus generis turmarchæ reliquique sunt. Ubi vero firmitatem aliquam habere consilium videbitur, rem ipsam, de qua deliberasti, omni studio ac diligentia contendas ad exitum perducere.* Et n. 6: *Consultores autem adhibe experientes rerum, providos, perspicaces, ærumnarum ac prosperitatis tuæ socios, ad excogitandum solertes, fideles, qui neque tibi ad gratiam obtemperabunt, neque illi qui rei susceptor existit, neque sibi mutuo; sed qui quod cogitant dicunt, qui simplici et incorrupto animo sunt, nullumque ex iis rebus lucrum quærunt, sed eo ipso tempore quid maxime utile sit explorant.* Et n. 9: *Delibera tarde, nisi aliqua necessitas celeritatem requirit; ubi consulueris, si nullum impedimentum sit, mature facito.* Et c. 20 n. 7: *Magna imperatoria laus est temperantem in victu et vigilantem esse; noctu enim de rebus gravibus magis deliberamus, faciliusque noctu concluditur, quando animus ab omni externo rerum tumultu quiescit.* Et n. 8: *Alia inimicis dicito, alia facito. Res graves et secretas cum multis ne communices, sed paucis, iisque fidelioribus amicis tuis. Ita enim hostes decipere sæpe necessarium est.* Et n. 108: *Solem et ventum et pulverem à tergo habeas tuorum, et ex adverso faciei hostium; siquidem hostium oculi vel sole hebetati, vel spiritus pulvere obstructus, vel corpora vento transverberata facile tibi victoriam concedent.* Similia habet Vegetius l. 3. cap. 9. Plura de utilitate consilii dixi c. 1. 5. ad illa: *Intelligens gubernacula possidebit.*

19. Ei qui revelat mysteria, et ambulat fraudulenter, et dilatat labia sua, ne commiscearis.] Multi ex Hebræo bimembrem faciunt hanc sententiam. Hebræa enim ad verbum sic habent: *Revelans secretum vadens delator, et dilatanti*, vel *pellicienti, labiis suis ne misceas te.* Unde Sept. bimembri modo sic vertunt: *Revelans mysterium ambulat fraudulenter, et seducenti labiis suis ne commiscearis.* Complut. et Regia legunt: *Revelans consilia in consessu vadit duplex lingua, et cum extendente labia sua ne misceare.* Auctor Catenæ Græc. clarius: *Qui aperit consilia secreta in consessu, bilinguis incedit; cum eo porro, qui dilatat labia sua, ne te misceas.* Vatabl. *Qui revelat secretum, ambulat in delatione, et cum eo qui homines allicit, verbis suis ne misceas te, q. d. Fuge consilium delatoris, et præterea blandientis.* Cajet. *Revelans mysteria ambulat explorator*, q. d. Qui secreta revelat non tam amicus est, uti se esse simulat, quàm explorator et delator. Aut q. d. Ex hoc cognosces quempiam non esse amicum, sed exploratorem, si nimirum tua secreta revelet et prodat. Hic enim est bilinguis, quia amice coram te loquitur, inimice vero et hostiliter apud alienos, quibus te tuaque consilia prodit.

Verum quia, si bimembrem facias sententiam, nulla est connexio posterioris hemistichii cum priore, hinc Noster melius Hebræa vertit in dativo (nomina enim Hebr. cujuslibet sunt casus, itaque unimembrem et connexam efficit sententiam, hoc modo: Revelanti mysterium, sive secretum, et fraudulenter instar delatoris ambulanti, et dilatanti labia sua ne commiscearis. Tria enim hìc notat vitia inter se connexa, quorum unum ex alio ordine suo manat et profluit. Primum est revelare mysteria, sive secreta, alterius sibi commissa, quod est crimen infidelitatis et proditionis; secundum, ambulare fraudulenter ut exploratorem et delatorem. Explorator enim agit loquiturque fraudulenter, ut secreta expiscetur, quæ ad alios deferat. Tertium est dilatare labia sua, id est blandiri verbis amplis, speciosis et magnificis; hisce enim solent exploratores expiscari secreta quæ aliis prodant. Monet ergo cavendum esse proditorem, qui hisce tribus vitiis scatet, qui scilicet ample blandiendo expiscatur secreta, quæ deinde ad alios defert. Unde Tigurina vertit: *Ne ineas amicitiam cum eo qui secretum revelat, aut qui ut mercator circuit et blandiloquus est.* Hebr. enim רכיל *rachil* significat mercatorem, indeque delatorem: quia sicut mercator merces, ita delator sermones factaque aliorum ad alios defert et traducit.

Antistropha huic gnomæ est illa Arabum, Centuria 1. n. 36: *Ne aperi secretum tuum simiis*, id est derisoribus et revelatoribus. Sicut enim simiæ gestus hominum, quos conspicantur, imitando referunt; sic derisores et proditores eorum, quos derident et produnt, dicta factaque narrando aliis repræsentant. Et illa Cent. 1. n. 56: *Ne profer opprobrium fratri tuo;* vel ut alii vertunt: *Ne manifesta fœditatem fratris tui.* Et illa Ben Sira,

Alphab. 2. littera *scin: Supersede litigare cum vicinis tuis; et si animadverteris in sociis tuis rem malam, ne profer infamiam ipsorum lingua tua.* Si quid ergo in amico videris vituperabile, sile; si quid laudabile, prome et lauda. Nam ut aiunt Arabes: *Quando magnificabis eum quem vides, is magnificabit te quem non vides.* Et rursum: *Laudatio ditat, diffamatio mulctat.*

Nota. Pro *dilatat* hebr. est פותה *pothe*, quod primo Syrus vertit *festinat;* sic enim vertit: *Qui fidelis est spiritu rem occultat, et cum eo cujus labia sunt festinantia ne commiscearis,* q. d. Fidelis est tardiloquus, et arcana occultat; at vero infidelis est præceps et festinus ad loquendum, ideoque facile secreta effutit: quare ei ne commiscearis. Et sic aliqui exponunt τὸ *dilatat labia sua,* q. d. Qui verbosus et garrulus est: hic enim longiorem quàm par est habet linguam, ut vulgo dicitur, et latiora æquo labia; quia ultra secreti fidem debitique silentii limites temere se dilatant et extendunt. Probant ex Aristotele qui in Physiognomicis docet eos, qui labra extenta et magnum oris rictum habent, esse loquaces nimium ac mordaces, et ad canes referri. Addit vero Albertus Magnus eosdem esse secreti revelatores; hæc enim duo sibi semper invicem hærent, multum loqui et nullum secretum servare. Ita docet Plutarch. in l. de Garrulit. ubi garrulis et loquacibus hæc duo vitia familiaria esse dicit, arcana detegere, et sermonibus ab aliis acceptis semper aliquid addere. Quocirca Seneca, ep. 110. ad Lucilium: *Nihil æque proderit ad quietem commodam retinendam, quàm minimum cum aliis loqui, plurimum secum. Est quædam dulcedo sermonis, quæ irrepit et blanditur, et non aliter quàm ebrietas aut amor secreta producit.*

Secundo, proprie פתה *patha* significat allicere, pellicere, blandiri, adulari, seducere, decipere. Qui enim decipere satagunt alios, ipsis adulantur et blandiuntur, ut blanditiis suis eos fallant et capiant, sicut pisces et aves capiuntur esca. Unde Tigurina vertit: *Ne ineas amicitiam cum eo qui blandiloquus est;* nimirum cave à blandiente et blanditias: sicut Ulysses cavebat Sirenes eorumque cantus abblandientes: et sicut viatores cavent canes dolosos, qui abblandiendo mordent. Alii: *Pellicienti*, vel *decipienti*, vel *adulanti,* vel *seducenti ne commiscearis.* Ita R. Salomon, Aben Ezra et alii. Idem significat Noster, Septuag. et Pagnin. dum vertunt, *dilatat;* adulator enim et seductor dilatat labia sua, ampla et speciosa narrando vel promittendo, ut iis audientem illiciat et capiat, ac præsertim ut ejus arcana expiscetur, quæ deinde aliis prodat quod proprie hìc intendit Salomon. Omnia enim hæc ad secreti revelationem ejusque proditorem spectant. Hoc enim ingens est crimen, exosum et noxium. Rationem à priori dedi Eccles. 27. 19. Hinc patet hebr. פתה *patha* non tantum significare *illicere* et *decipere*, sed etiam *dilatare;* quia deceptor dilatat labia sua ultra limites veritatis et fidelitatis ad falsa, speciosa, vana, fallacia, quibus alium capiat. Unde c. 24. 28. Septuag. Hebræum *patha* vertunt: *Ne dilateris labiis tuis.* Et Deut. 11. 16. Sept. τὸ *patha* vertunt: *Ne dilatetur cor vestrum,* id est, ut Noster explicat: *Ne decipiatur cor vestrum*, ut scilicet bonis terræ satiati lasciviatis instar vitulorum, ac dilatetis cor vestrum ultra cultum veri Dei ad adorandum deos alienos, quæ summa est deceptio et error.

20. QUI MALEDICIT PATRI SUO ET MATRI, EXSTINGUETUR LUCERNA EJUS IN MEDIIS TENEBRIS.] Hebr. *in nigredine* vel *obscuritate caliginis;* Chald. *sicut caligo tenebrarum;* Syrus, *sicut pupilla tenebrosa.* Hæc enim hebr. vocatur אישון *ischon* à similitudine virunculi, sive pupulæ, quæ apparet in pupilla. Unde et græcum κόραι, ut vertunt Septuag. et pupillas et puellas sive pupulas significat. Ex Septuag. ergo sic vertas: *Pupillæ* vel *puellæ ejus videbunt tenebras,* q. d. Filiæ ejus in ætate puellari ante nuptias morientur: quare ejus prosapiæ et propaginis spes exstinguetur. *Maledicit,* id est probris, sannis, conviciis, irrisionibus incessit, aut eis mortem, pestem aliudve malum imprecatur: aut simili modo dictis vel factis in eos injurius, maledicus vel maleficus est.

Nota *et matri*, id est vel matri: sufficit enim ad culpam et pœnam alterutri maledicere, ut patet Levit. 20. 9. Unde Septuag. vertunt: *Maledicentis patrem aut matrem exstinguetur fax, pupillæ autem oculorum ejus videbunt tenebras;* Symmach. *exstinguetur fax ejus* ἐν σκοτομήνῃ, id est *in obscurilunio* vel *in luna illuni;* alii, *in pupilla noctis* vel *caliginis*, id est in nigerrima et obscurissima nocte; pupilla enim oculi, quia nigerrima, hinc symbolum est nigredinis, caliginis et obscuritatis.

Quæres: Quænam hæc *lucerna*, et quomodo exstinguenda in mediis tenebris?

Resp. primo: *Lucerna* sua luce symbolum est claritatis, excellentiæ, famæ, nominis et gloriæ. Unde vulgo dicimus aliquem officere luminibus alterius, dum ejus famam et gloriam obscurat. Sensus ergo est, q. d. Qui maledicus vel maleficus est in patrem vel matrem, etiamsi aliàs præclarus sit, et multis nominibus illustris, obscurabit omnia hæc nomina, atque omne decus, claritatem, dignitatem et gloriam exstinguet, et obruet tenebris impiæ in parentes maledicentiæ, et quæ ex ea sequitur ignominiæ, probri et infamiæ, imo non tantum se, sed et totam familiam, ejusque splendorem, hujus impietatis et infamiæ probro et caligine offuscabit. Hic sensus planus est, obvius et communis.

Secundo, *lucerna* symbolum est rationis, cognitionis, prudentiæ, q. d. Punientur magna ignorantia, ait Valabl. ut ratione capti et mente privati, nec tam homines quàm bestiæ esse videantur, eo quod sponte lumen naturalis rationis, quæ dictat parentes esse colendos, sopierint vel exstinxerint. Unde noster Salazar sic exponit, q. d. Filius qui parentes violat, ipsosque maledictis ac conviciis à se longius pellit, *exstinguetur fax ejus in nocte illuni*, id est ratio et consilium in ipso deficiet, et in nocte atra versabitur. Quia is qui proprio consilio caret, et patris matrisve exhortationes documentaque præsto non habet, in nocte agit sine sole, sine luna et sine face. Et quidem ejus qui parentes læsit, decens utique pœna est defectus consilii et rationis. Is enim qui humanitatem omnino exuit, et ad feras quodam modo per immanitatem descivit, digne mulctatur in his bonis quæ maxime hominem à feris discernunt, scilicet in ratione et consilio.

Tertio, *lucerna* symbolum est filiorum, nepotum et posterorum. Sicut enim lucerna una accendit aliam et aliam, per eamque lumen suum propagat: sic pater suum quasi spiritum et vitam inspirat filiis, eamque per nepotes et posteros propagat. Unde multi veterum censuerunt animam hominis, æque ac equi et bestiarum,

nasci ex traduce, hoc est animam filii traduci et gigni ex anima parentis, sicut lumen lucernæ unius traducitur ex luce lucernæ alterius. Verum hic est error; verum tamen est spiritus vitales et consequenter vitam filii traduci ex spiritu et vita parentis. Hinc illud Lucretii, lib. 2 :

Et quasi cursores vitai lampada tradunt.

Et Plato, lib. 6. de Legibus, docet parentes vitam filiis tradere, sicut cursores tædas accensas, quas initio stadii à præfecto acceperant, eo emenso tradebant aliis, et hi aliis et aliis; is autem in cujus manu fax exstinguebatur, habebatur infaustus, turpis et inglorius : sic pater qui moriebatur sine liberis, ut in eo lucerna familiæ exstingueretur, habebatur infelix et inglorius. Rursum patris vita et gloria post mortem superest et vivit in filio, quem post se quasi alterum se relinquit. Dicit ergo Salomon quod maledici in parentes exstinguetur lucerna, id est filiorum generatio et propago, ut scilicet filios non generet, vel si generet, cito emoriantur, itaque ipse ejusque nomen emoriatur, abeatque in tenebras mortis et oblivionis æternæ. Qui enim patrem non honorat, meretur carere honore paterno, ut scilicet pater non fiat. Qui generantem spernit, dignus est qui genitura et generatione privetur. Ex adverso Deus in Script. dicitur filiis piis parare lucernam, id est filios et posteritatem illustrem et splendidam, ut Davidi et Christo dicens : *Paravi lucernam Christo meo*, psal. 131. v. 17. Et de Abia : *Propter David dedit ei Dominus Deus suus lucernam in Jerusalem, ut suscitaret filium ejus post eum*, 3. Reg. 15. 4. *Lucerna* ergo *Davidis* regis est posteritas regia, sive filii et nepotes Davidi in regno ex ordine succedentes. Igitur hic sensus valde huic loco appositus, æque ac phrasi ac Scripturæ conveniens est.

Quarto, *lucerna* symbolum est vitæ. Sicut enim vita alitur humido radicali; sic lucerna ardens alitur oleo, eoque deficiente languet et emoritur. Unde illud Polyxenæ in Iphigenia Euripidis : *Vale, amicum lumen*, id est vale, vita ; en morior. Ignis enim est vivax, videturque vivere ; unde à nonnullis existimatus est esse animal, non ea tantum de causa, quod ut animalia cætera nutriatur, imo omnivorus sit et insatiabilis ; sed quod etiam sensu pollere videatur, quod tunc præcipue, cum exstinguitur, apparet; quippe qui velut principii vitalis expers minime sit, inclamat, excandescit, stridet, ulcisci studet, reluctabundusque resistit, velut reliqua faciunt animantia quæ violenta morte perimuntur, inquit Pierius, Hierogl. 46. cap. 14. Sensus ergo est, q. d. Maledicus in parentes non tantum filiis et prosapia, sed et vita ipsa privabitur vel à judice, vel à Deo, juxta legem ab eo sancitam, Levit. 20. 9 : *Qui maledixerit patri suo, aut matri, morte moriatur; patri matrique qui maledixit, sanguis ejus sit super eum*, idque *in mediis tenebris*, cum maxime lucerna opus est, id est in juventute, ait Cajetanus, cum maxime eum vivere oportebat, immatura morte et illiberis morietur æterna oblivione sepultus. Addit Pierius cap. 9 : At vestalis ignis, inquit, quem tanta diligentia Romanæ virgines nutriebant, sublimiorem diviniorem que vitam præ se ferre videbatur : hunc itaque et custodia et nutrimento adjuvabant, quod superioris illius vitæ symbolum æternum videretur. Atque inter portenta, ut Dionysius et alii referunt, urbis perituræ præsagium habebatur, si casu aliquo accidisset eum exstingui. Hinc Camillus ad Quirites ait : *Quid de æternis Vestæ ignibus, signoque quod imperii pignus custodia ejus templi tenetur, loquar?* Et Virgil. Æneid. 2 :

Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Cernere est nonnunquam lucernam in basi alicujus simulacri; id æternitatem significare nonnulli arbitrantur; hucusque Pierius. Sane Romæ in cæmeteriis S. Priscillæ, S. Sebastiani, S. Laurentii et aliorum, in sepulcris Martyrum et fidelium, videmus passim appositas lucernas testaceas quasi ipsorum fidei, spei et virtutis redivivæ indices, ac triumphi, vitæ et gloriæ tesseras, quod, licet mortui mundo, vivant tamen Deo in spe vitæ æternæ, exspectantes gloriosam corporis resurrectionem. Hæc lucerna pariter maledicis filiis exstinguetur; quia vita æterna privabuntur, ibuntque in tartara ad tenebras exteriores.

Quinto, *lucerna*, puta lux et ignis, symbolum est pietatis, sanctitatis, religionis, cultus divini, ipsiusque divinitatis. Hinc lucernæ in Missa et Officiis divinis adhibentur, et ad corpora Martyrum appenduntur, uti Romæ in templo S. Cæciliæ 80 lampades jugiter noctu diuque ardentes conspicimus. Cur ignis deceat Deum et Divina septemdecim rationes et analogias recensui Levitici 9, in fine capitis. Sensus ergo est, q. d. Maledicus et impius in parentes exstinguit in mente sua lucernam, id est lumen pietatis, sanctitatis et cultus divini; quia Dei jubentis coli parentes, metum, amorem et obedientiam exuit, videturque plane profanus, impius et atheus. Hinc Plato, lib. 11. de Legibus : *Cultus deorum*, inquit, *ad honorandum parentes velut procemium est*. Hinc rursum lucerna symbolum est sacerdotii, ut Jerem. 25. 10 : *Perdam*, etc., *lumen lucernæ*, id est perdam sacerdotium cujus est lucernas curare, et templum in quo accendebantur, ac sabbata et sacra quæ earum splendore celebrabantur, evertam. Quocirca sacerdotes olim lucernas, lampades et tædas accensas præferebant. Unde illud Clementis Alexandrini in Protreptico de sacerdotibus Bacchi : *Exstingue ignem, ô sacerdos, reverere lampades, ô tu, qui faces geris! Tuum Iacchum lux arguit*. Pluribus id demonstrat Lypsius in Electis, et Mart. de Roa, lib. 2. Singul. capite 16.

Sexto, *lucerna* symbolum est dominatus, opum regni et imperii; quia, sicut ignis est rex elementorum, ita princeps est hominum. Quapropter lucernæ, faces et ignes regibus præferri solebant, uti ostendi Jeremiæ 1. v. 13. Hinc ortum ut à sacris maxime scriptoribus lucerna pro regno ac regibus, pro splendore ac gloria capiatur, ut purpura et faces pro magistratu, et ejus generis alia. Sic dicitur 2. Regum 21. 17 : *Non exstingues lucernam Israel*, id est regnum aut regem. Et Regius Propheta : *Paravi*, inquit, *lucernam Christo meo*, id est regnum atque imperium regi meo. Joannes vero Baptista *lucerna* dicitur, primum quia Christo divûm atque hominum vero regi terras ineunti facem præluxit; sive imperium ejus et principatum hoc veluti symbolo profitens; sive nuptias, quas cum sponsa sua Ecclesia celebraturus advenerat. Deinde

etiam *lucerna* dicitur, quia non erat ipse lux, sed lucis nuntius, et ideo lucerna lucens; et quia ignem continebat illum, qui ignem venerat missurus in terras, ardens. Hæc accensa primum in utero parentis, cum ambo pueri ne suscepti quidem in lucem, lucem alter dedit, alter recepit; deinde inflammata uberius, cum ad Jordanem die coivere lustrali. Ita noster Martinus de Roa, lib. 2. Singular. cap. 17. Significat ergo Salomon filios licet potentes principes late dominantes, si maledici et impii sint in parentes, per justam Dei vindictam hac potentia, dominatu et regno exuendos, uti contigit Absalomo regnum Davidis patris impie invadenti, qui in arbore capillis suspensus à Joab tribus lanceis confossus est, 2. Regum 18. 14.

Septimo, *lucerna* et lux symbolum est lætitiæ, prosperitatis et felicitatis; hæc enim animum recreat et beat, uti lux oculos. Hinc de impio audivimus, cap. 13. 9: *Lucerna impiorum exstinguetur.* Et Job, cap. 18. 6: *Lux, inquit, obtenebrescet in tabernaculo ejus, et lucerna quæ super eum est exstinguetur.* Et cap. 29. 3: *Quando splendebat lucerna ejus super caput meum, et ad lumen ejus ambulabam in tenebris*, id est quando prospera utebar fortuna, quando copiosus eram, felix et fortunatus. Lucerna ergo maledici in parentes exstinguitur in tenebris, cum in impietatis pœnam Deus illi prosperitatem adimit, eamque commutat in calamitatem, et felicitatem in infelicitatem, dum scilicet efficit ut omnia ei cadant infeliciter, ac in caput maledicum resultent, quod patri suo insultare non est veritum. *In tenebris* ergo, id est per tenebras, cum scilicet gravissimæ tenebræ eam obruent. Id autem fit tum in morte, quæ omnem claritatem et felicitatem impiorum tollit, tum in tempore etiam temporalis ultionis divinæ, quæ frequenter per tenebras significatur. Contra de justo dicitur: *Orietur in tenebris lux tua, et tenebræ tuæ erunt sicut meridies*, Isaiæ cap. 58. 10. Et rursum: *Quis ex vobis timens Dominum, qui ambulavit in tenebris, et non est lumen ei?* Isaiæ 50. 10. Adveniente enim die mortis et ultionis divinæ, non vincitur ab eis tenebris virtus et claritas justorum, sed magis elucescit et tenebras superat: at contra impiorum claritas ab illis tenebris superatur et opprimitur.

Hic sensus valde appositus æque ac communis et amplus est, cæterosque omnes complectitur; lucerna enim et lux symbolum est lætitiæ et felicitatis, omniumque quæ voluptatem et gaudium pariunt, aut habentur in honore, in deliciis ac pretio; ejusmodi sunt opes, fama, potentia, dominatus, regna, imperia, triumphi, decus ac gloria, cæteraque hujus generis.

Symmachus vertit: *Exstinguetur fax ejus in nocte illuni*, id est in densissimis tenebris, cum nec à lucerna, nec à cœlo lumen habebit. Omne enim noctis lumen est à luna et stellis.

Symbolice luna repræsentat matrem, sicut sol patrem, juxta illud Josephi: *Vidi quasi solem et lunam et stellas undecim adorare me*, id est vidi patrem, matrem et undecim fratres adorare me, Genes. 37. Sicut enim nocte, absente sole, luna præbet lumen; sic absente vel moriente patre mater filio exhibet solatia, consilia et monita salutis: si luna fiat illunis, id est, si absit vel moriatur mater, filius patre et matre carens omni solatio et consilio destituitur. Dicit ergo Salomon: Filius, qui probris vel conviciis incessit patrem et matrem, meretur utroque orbari, æque ac filiis, nimirum meretur ut ipse nec sit pater filiis amissis, nec filius parentibus exstinctis; sic enim omnis illi lucerna tam superne quàm inferne exstinguitur.

Mystice per patrem et matrem accipe Prælatos, Pastores, Principes; qui enim his maledicit, lucerna ejus septuplex jam recensita exstinguetur. Hinc Auctor Catenæ Græcorum: Per patrem, inquit, hoc loco accipe Deum; per matrem vero legis justitiam: quos qui maledictis incesserit, aut aspernatus alioqui fuerit, *lucerna*, hoc est cognitionis lux, quæ in ipso erat, exstinguetur. Pupillæ autem oculorum ejus videbunt tenebras, nempe futuri judicii terrorem et obscuritatem.

21. HÆREDITAS AD QUAM FESTINATUR IN PRINCIPIO, IN NOVISSIMO BENEDICTIONE CAREBIT.] Hebr. et Chald. *in fine non benedicetur*; Septuag. *Pars festinata in primis in novissimis non benedicetur.* Et hic in Hebræo *keri uketif*, ut vocant Masoretæ, id est varietas lectionis et scriptionis. Scribitur enim מבוחלת *mebochelet* per *chet*, quæ radix tantum hic reperitur, et Zachar. 11. 8. ubi fuse eam explicui. Significat enim rem detestabilem, quam abominamur et nauseando evomimus, qualis est *hæreditas festinata*, præsertim furto et malis artibus parta, ait Aben Ezra. Sed legendum est מבוהלת *mebohelet* per *he*, id est festinata, ut vertunt Septuag. Symmachus, Theodot. Pagninus et alii; Tigurina: *præpropera;* Vatablus: *præcipitata*, vel *cum præcipitatione parta;* Aben Ezra: *ex rapina congesta;* tales enim sæpe sunt, quæ cito et festinanter per fas et nefas corraduntur. Radix enim בהל *bahal* importat cum passione celeritatem temporis et præcipitantiam, ac significat acceleravit, festinavit, præcipitavit, turbavit, subito terrore perculit. Congruit significatione, æque ac litteris per metathesin transpositis, cum הבל *habal*, quod subitam evanescentia significat; unde הבל *hebel* est vanitas, indeque dictus est *Abel*, quod cito occisus à Cain fratre suo subito evanuerit. Sic et hic *bahal* vertitur in *habal*, id est opes cito partæ cito evanescunt.

Sensus ergo est, q. d. Hæreditates et opes cito et præcipitanter partæ carent benedictione, id est successu, felicitate, abundantia et fructu; quia adeo non augentur, ut sensim decrescant et deficiant; tum quia præcipitanter et tumultuarie, ideoque imprudenter, ac sæpe per fas et nefas corraduntur; præcipitantia enim opponitur considerationi et consilio, quo res firmari et felicem exitum sortiri solent; tum quia hæres illas cito sine magno labore, imo facile peperit: hinc minoris eas æstimat, minusque tutatur et conservat; quæ enim quis magno labore et sudore peperit, illa diligit, curat, studiose conservat, ait R. Levi. Ut hæc gnome idem dicat quod illa c. 13. 11: *Substantia festinata minuetur; quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur*; ubi multis eam explicui. Exemplum dat R. Salomon, Tribus Gad, Ruben et dimidiam Manasse, quæ quia festine partem suam acceperunt cis Jordanem; hinc primæ patuerunt incursui hostium, ac primæ vastatæ sunt ab Hazael rege Syriæ, tempore Jehu regis Israel et Joas regis Juda, 4. Reg. 10. 33.

Igitur hanc sententiam recte adaptes parentibus, qui per fas et nefas opes accumulant, ut

amplam hæreditatem filiis post se relinquant; nam hi non raro sua spe frustrantur, ac sæpe filios pauperes dimittunt. Ratio est, quod male parta male dilabuntur; et, ut vulgo dicitur:

De male quæsitis non gaudet tertius hæres.

Secundo, Cajetanus apposite sic exponit, q. d. Hæreditas, quam filius juvenis ante mortem patris adire festinat, benedictione caret; quia ab eo regi et conservari nequit, sed juveniliter et temere dissipatur, consumitur et decoquitur. Hinc illud vulgo tritum: *Si vultur es, exspecta cadaver;* si vis hæreditate paterna gaudere, eaque satiari et frui, exspecta mortem patris instar vulturis, qui nullum animal occidit, sed mortua vel ab aliis occisa depascitur. Exemplum est in filio prodigo, qui præpropere portionem hæreditatis suæ à patre exigens, eam consumpsit luxuriose vivendo cum meretricibus. Unde ad tantam pauperiem redactus est, ut coactus sit fieri subulcus et pascere porcos, Lucæ 15.

Tertio, τὸ *festinatur* accipi potest pro *cito et festinanter consumitur*, q. d. Hæreditas, quæ cito et festinanter consumitur, benedictione carebit, id est ocius deficiet et dissipabitur. Sic enim helluones et juvenes, cum ad mensam dapum opumque festinata ingluvie accedunt, illico eam absumunt, devorant et dissipant. Est metalepsis.

Triplex hæc expositio oritur ex triplici acceptione verbi *festinatur*. Primo enim *festinatur*, id est, festinato acquiritur; secundo, *festinatur*, id est, festinato aditur et occupatur; tertio, *festinatur*, id est, festinato consumitur.

Mystice homines mundani, quia festinant hæreditare terram et frui præsentibus, hinc amittunt bona futura et hæreditatem cœlestem. Ita Cain, ædificans civitatem in terra, amisit civitatem supernam, Genes. 4: *Hunc imitantur homines, qui festinant ad festivitatem terrenæ felicitatis, nec futuram exspectant dedicationem regni filii Dei* (*unde et illud dictum Sapientis: Hæreditas, ad quam festinatur in principio, in novissimis benedictione carebit*) *ut exspectavit Henoch*, id est dedicatio, *qui ambulans cum Deo non inveniebatur; quia tulit eum Deus. Siquidem justi per fidem in septima mundi ætate dedicatam sibi sperant requiem, et eorum spes in illud proficiscitur, quod in præsenti non videtur. Non enim habemus, inquiunt, hîc manentem civitatem, sed futuram inquirimus*, inquit Rupertus lib. 4. in Genes. cap. 10.

Sicut ergo Esau gulose, avide et præpropere inhians pulti Jacobi, vendidit eidem et perdidit jura primogenituræ, Genes. 25. 34; sic impii, quia præpropere et impatienter inhiant felicitati et voluptati, hinc eam quam mundus affert, acceptant in terra, ideoque perdunt cœlestem, quam justi longa spe et patientia in tribulationibus hujus mundi exspectantes, nanciscuntur in cœlis. Unde Apostol. Hebr. 11. 1: *Fides*, ait, *est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium.* Vide totum illud caput. Accedit Auctor Catenæ Græc. qui sic explicat, q. d. Malitia initio avidis faucibus haurit voluptatem; at sub finem sectatorem suum in maledictionem dejicit. Porro autem virtus, quæ à labore exordium facit, desinit tandem in benedictionem. Aut pars accelerata ea hîc dicitur, quæ nimia festinatione et tumultuatione suscepta est, juxta illud: *Tunc festinaverunt principes Edom*, Exodi 15. Hæc ille.

Moraliter hîc disce quantum malum sit præpropera festinatio ac præcipitantia, quàmque sapientiæ et prudentiæ, quæ consilium et maturitatem requirit ad opes spiritales æque ac corporales comparandas, contraria. Hinc Augusti Cæsaris gnome erat, σπεῦδε βραδέως, id est *festina lente*, teste Gellio lib. 10. cap. 11. Et Comicus: *Tutiora sunt quæ lentis consiliis providentur, quàm quæ calidis consiliis properantur. Delibera utilia, mora tutissima est. In nocte consilium.* Sallustius: *Antequam incipias, consulta; ubi consulueris, mature facto opus est;* quam sententiam laudat Aristot. lib. 6. Moral. Bias: *Cunctanter aggredere negotium, verum in suscepto constanter persevera.* Terent. in Phorm. *Dii bene vertant quod agas, pedetentim tamen;* et ut Plutarchus ait, *bubulo pede.* Sophocles in Œdip. *Periculosa est præpropera prudentia.* Mimus Publianus: *Diu apparandum est bellum, ut vincas celerius.* Quintilianus: *Præcox illud ingeniorum genus non temere pervenit ad frugem.* Vulgo dicunt: *Qui pueri adhuc et velut ante tempus sapiunt, in senectute stultos evadere.* Aetius apud Gellium ait sibi in juvenilibus ingeniis, itidem ut in pomis immaturis, placere acerbitatem, nam hæc demum maturescere; porro maturitas tempestivam affert suavitatem, reliqua ante tempus putrescere. Hoc innuit Homerus Iliad. 1, ubi Pallas à tergo stat Achilli, eumque manum admoventem gladio coercet.

Festinationis comites esse solent error et pœnitentia, juxta illud: *Multis malorum causa est præcipitantia.* Et illud: *Canis festinans cæcos parit catulos.* S. Hieron. ad Pammach. *Scitum est*, inquit, *illud Catonis: Sat cito, si sat bene.* Sic qui præpropere virtutes consectantur, properatas potius et evanidas acquirunt quàm solidas et perpetuas. Solent enim præcocia cito flaccescere; quod autem paulatim accrescit, durabile est, juxta illud Horatii: *Crescit occulto velut arbor ævo.* Unde Pindarus hymno 8. in Nemeis; *Augescit*, ait, *virtus velut cum arbor virente rore surgit, sapientes inter viros sublata justosque ad liquidum æthera.*

Tropol. S. Gregor. parte 3. Pastor. admon. 21. hanc gnomen adaptat, imo objicit avaris, qui caducis obviis inhiantes amittunt æterna, quasi inquilini terræ et exules cœli: *Cum quælibet*, ait, *præsentis mundi lucra desiderant, et quæ de futuro damna patientur, ignorant, audiant quod scriptum est: Hæreditas, ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit. Ex hac quippe vita initium ducimus, ut ad benedictionis sortem in novissimo veniamus. Qui itaque in principio hæreditare festinant, sortem sibi in novissimo benedictionis amputant; quia, dum per avaritiæ nequitiam hîc multiplicari appetunt, illic ab æterno patrimonio exhæredes fiunt.* Beda vero sic: *Hæreditas ad quam festinatur*, etc., hoc est: *Qui gradum regiminis, priusquàm subesse didicerit, id est ante tempus, festinans, præposterus, accipit, in novissimo mercede benedictionis, quæ bonis rectoribus debetur, carebit; qui ad mysterium altaris indoctus et temerarius accessit, et ipse in die novissimo gratiam remunerationis, quæ bene ministrantibus repromittitur, perdet. Potest et ita accipi, quod qui in præsenti suas ulcisci vult injurias, hic corona patientiæ in futuro carebit. Cui sensui potissimum videtur con-*

venire quod sequitur : Ne dicas : Reddam malum ; exspecta Dominum , et liberabit te.

22. Ne dicas : Reddam malum ; exspecta Dominum , et liberabit te.] Hebr. ויושע לך *veiosa lach*, id est salvabit te , erit tibi Jesus. Nomen enim Jesus , id est salvator , derivatur à ישע *iasca*, id est salvavit. Septuag. *Ne dixeris : Ulciscar inimicum* (S. Cyprian. lib. 3. Testim. et ad Demetrianum legit : *Ulciscar me de inimico meo*), *sed sustine Dominum , ut tibi auxilio sit ;* Syrus : *Reddam malum pro bono ;* melius alii : *Reddam malum pro malo.* Proprie enim vetat vindictam et retaliationem ; ne scilicet malum malo rependatur. Reddere enim est simile simili vel par pari retribuere. Unde Aben Ezra : *Ne dicas*, ait , *te par pari repensurum iis qui te malo affecerint.* Hic enim appetitus par pari regerendi in malis valde vehemens est in homine , illique quasi innatus ; ac nonnullæ nationes ad hoc ita proclives sunt , ut in ea re suum honorem , imo felicitatem sitam putent. Auctor Catenæ Græcorum : *Ne teipsum vindices*, inquit, *sed præstolare Dominum, qui dixit : Da mihi vindictam , et ego retribuam ;* Roman. cap. 12. v. 19.

Ne dicas] in animo tuo , et multo minus ore tuo ; tum quia ore enuntiando malum vindictæ animo conceptæ propositum , illud obfirmas ; tum quia alios scandalizas ; tum quia sunt qui putant se obligare in conscientia præstare id quod dixerunt , esto malum sit et alteri injurium , quales sunt hodie Puritani puriores , imo impuriores , in Anglia.

Ratio à priori est , quia reddere malum pro malo non est actus justitiæ , sed vindictæ , quæ illicita est omnique jure vetita ; malum ergo repercutiendum est scuto patientiæ , non telo vindictæ. Rursum qui malum intulit, dedit tibi occasionem magnæ virtutis et meriti ; non ergo tibi malum , sed ingens bonum obtulit ; materiam enim tibi dedit magnæ victoriæ et coronæ. Quare non odio , sed amore , non vindicta, sed potius gratiarum actione dignus est. Qui ergo nos verbo aut verbere lædunt , non tormentorum carnifices , sed coronarum aurifices sunt : igitur benefici sunt , non malefici , ac tantum eorum beneficium (materiale , non formale , quia non est ex eorum mente et intentione) beneficio pari pensandum est. Vide quæ de hac re dixi Rom. 12. 17. Eccl. 28. 7. et seq. et 1. Petr. 2. 23.

Exspecta Dominum , et liberabit te.] Non dicit : *et vindicabit te*, licet et hoc sæpe vere contingat , sed *liberabit te ;* ut significet læsum debere desiderare suî liberationem , non læsoris pœnam et noxam. Chald. : *Spera in Deo , et salvabit te.* Pro *exspecta* hebr. est קוה *kauue*, quod verbum dicitur de iis qui magno animi desiderio in aliquem intenti sunt et respiciunt , eumque exspectant et amplectuntur, sibique applicant. Significat ergo læsum non ad amicos , non ad satellites , non ad milites , sed ad Deum confugere debere , in eum respicere , totaque spe intendere , ab eoque exspectare suî liberationem ; igitur toto corde debere Deum amplecti , eumque suæ læsioni et dolori velut pharmacum efficacissimum , et solatium certissimum applicare. Hoc facit noster Jesus , id est salvator , suis dilectis in se confidentibus , totaque acie mentis intendentibus. Aspice ergo in eum , et ipse te vicissim oculo paternæ providentiæ respiciet et salvabit , juxta illud Psaltis : *Sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum , sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ ; ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostrî ,* Psalm. 112. 2. Intuere quo affectu canes in herum prandentem respiciunt , ut ab eo escam accipiant ; pari affectu tu respice in Jesum , et omni bono pascet te.

Hæc ergo gnome eum , qui injuriam patitur , instruit docetque quid facere debeat , eique panopliam invictam suggerit , qua omnia vincat et superet. Panoplia hæc est patientia , mititas , animi resignatio et spes in Deum. Hac enim tolerando vincit primo injuriam , quamvis atrocem et multiplicem , uti Christus dux noster vicit , teste S. Petro loco jam citato.

Secundo , vincit ipsum injuriantem , dum injuriis ejus se non moveri , imo iis fortiorem et celsiorem ostendit , ac bonum pro malo rependit ; qua charitate velut igne cor ejus succendit, sibique devincit , illudque cogit , ut amantem se redamet, itaque ex inimico facit amicum.

Tertio , vincit seipsum , puta suam iram , vindictæ cupidinem , impatientiam , omnibusque hisce , ac cæteris animi motibus quasi rex dominatur et imperat. Patiens ergo sui est dominus et rex animi , ac consequenter dæmonis , imo dæmonum omnium , qui olim victi ab ira , nunc omnes ad eamdem suscitare conantur.

Quarto , vincit adstantes et audientes. Hi enim , audita ejus invicta patientia , eum admirantur , amant et colunt.

Quinto , vincit ipsum Deum , ab eoque opem elicit , ut eum ab omni malo liberet. Ex adverso impatiens vincitur primo ab injuria proximi ; secundo , ab injuriante , ab eoque se lædi et subigi fatetur ; tertio , ab ira et impatientia sua, ac à dæmone qui eam suscitat ; quarto , ab astantibus , qui eum irrident ; quinto , à Deo , qui eum deserit , et injuriis majoribus exponit.

Hanc ergo gnomen usurpa , tibi applica , rumina et practica , quicumque pateris, et omnis mali in ea levamen invenies. Vere S. August. : *Maledictum , ait , patientia repercussum in auctorem redit ; eo qui petebatur illæso.* Hinc Jeremias Christi patientis typus , tot probris et plagis à Judæis affectus , ad Deum confugiens c. 17. 14 : *Sana me, Domine ,* inquit , *et sanabor ; salvum me fac , et salvus ero ; quoniam laus mea tu es.* Et mox : *Et ego non sum turbatus te pastorem sequens , et diem hominis non desideravi , tu scis. Quod egressum est de labiis meis , rectum in conspectu tuo fuit. Non sis tu mihi formidini , spes mea tu in die afflictionis.* Et David, fugiens Absalon , maledictis à Semei appetitus : *Dimitte eum ,* inquit , *ut maledicat juxta præceptum Domini , si forte respiciat Dominus afflictionem meam , et reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac hodierna ,* 2. Regum c. 16. v. 11.

Salomoni succinit Siracides Eccl. 1. 29 : *Usque in tempus , ait , sustinebit patiens , et postea redditio jucunditatis.* Et cap. 2. 21 : *Qui timent Dominum , custodiunt mandata illius , et patientiam habebunt usque ad inspectionem illius.* Et v. 2 : *Ne festines in tempore obductionis* (afflictionis), *sustine sustentationes Dei , conjungere Deo , et sustine , ut crescat in novissimo vita tua.* Et v. 6 : *Crede Deo , et recuperabit te , et dirige viam tuam , et spera in illum.* Et S. Ignatius apud Antonium in Melissa parte 2. cap. 89 et 90 : *Firmiter , ait , dum cæderis , quasi incus stato. Generosi athletæ est cædi et vincere ; maxime*

autem propter Deum omnia nobis patienda sunt, ut ipse nos patiatur. Patienter alii alios cum mansuetudine patimini, ut semper Deus nos leniter ferat. S. Greg. Nazianz. ibidem : *Est in fabulis*, ait, *plantam quamdam esse, quæ, cum inciditur, germinet, quæque cum ferro certare dicatur, quæ morte vivat, et incisione nascatur, et consumptione augeatur. Talis mihi videtur esse sapiens, qui in perturbationibus claritatem consequitur, cui virtutis materia est molestia, et adversis ornatior redditur. Utile est audaciam mansuetudine vincere, et meliores reddere injuriam facientes, quæ nobis inferuntur patienter ferendo. Nihil est fortius iis qui ferre omnia parati sunt.* S. Chrys. ibid. : *Nulla res æque facit venerabiles*, ait, *atque injuriam sustinere. Solet Deus non à principio mala avertere, sed cum usque ad summum venerint et creverint, cum nihil prætermissum fuerit ab hostibus, quin omnia experti sint, tum simul omnia in summam tranquillitatem convertit, ac præter omnium exspectationem res ipsas optime constituit et firmat. Cum quis te offendit, noli ad ipsum aspicere, sed ad dæmonem impellentem, et iram totam in illum effundito ; illius autem miserere, qui à dæmone impellitur.* S. Basil. ibid. : *Si irasceris convicianti*, ait, *convicia approbasti. Quid enim ira insipientius ? Sin vero nihil moveris iram, injuriam facientem pudore affecisti, re ipsa temperantiam declarans.* S. Gregor. Nyssen. S. Basil. frater apud Maximum serm. 42 : *Conviciorum*, ait, *et contumeliarum progressus lenitate ferendi sistitur. Nam si quis contumelia contumeliam, et convicio convicium ulciscatur, hæc ipsa vitia augebit, dum quod absurdum est similibus alit. Firma et indubitata gratiæ spes, et fruitio est iis qui per patientiam exspectant.*

23. Abominatio est apud Dominum pondus et pondus : statera dolosa non est bona,] sed mala, imo pessima. Est miosis : minus enim dicitur, et plus significatur. Hebr. *bilances doli non bonum;* Chald. *non placet coram eo.* Audivimus hanc gnomen v. 10. et c. 11. v. 1. ubi eam explicui.

Mystice S. Ambros. in Psalm. 61. ex Septuag. sic legit : *Execrabile Domino duplex pondus, et statera fallax non bona ;* sicque explicat : *In quo significat eos qui rapinam inexplebili corde meditantur, et sobrietatem fronte prætendunt. Tales scribæ Judæorum sunt, qui onera gravia aliis observantiæ durioris imponunt, non habentes rectum jugum animæ suæ, sed propensa iniquitate curvati : ipsi autem suorum præceptorum refugi sunt.*

Rursum alii hæc applicant iis qui se coram Deo in secreto humiliant, sed coram hominibus publice extollunt. Audi S. Bern. serm. 42. in Cantic. *Pondus*, ait, *et pondus abominatio est apud Deum. Quid enim? tu te depretiaris in secreto apud teipsum veritatis trutina ponderatus, et foris alterius pretii mentiens majori te pondere vendis nobis, quàm ab ipsa accepisti! Time Deum, et noli hanc rem pessimam facere, ut, quem humiliat veritas, extollat voluntas : hoc enim est resistere veritati, hoc pugnare contra Deum.* Verum ut idem ait : *Hæc humilitas, quam nobis veritas parat, non habet colorem;* sed necesse est charitate formetur et inflammetur.

24. A Domino diriguntur gressus viri (fortis et strenui, qui magna et ardua molitur : hunc enim significat hebr. גבר *geber;* unde *Gabriel*, id est fortitudo Dei) quis autem hominum intelligere potest viam suam?] Septuag. *mortalis autem quomodo cogitaverit vias suas ?* Hebr. *à Domino gressus hominis*, subaudi, pendent, sunt, diriguntur : *et homo quomodo intelliget viam suam?* Hanc gnomen mutuatus est Salomon à patre suo Davide, Psalm. 36. 23 : *Apud Dominum* (Hebr. *à Domino*) *gressus hominis dirigentur, et viam ejus volet.* Ubi pro *dirigentur* hebr. est כוננו *conannu*, id est, ut S. Hieron. *firmantur ;* alii, *præparantur* vel aptantur; alii, *ratificantur;* alii, *perficiuntur.* Radix enim כון *conen* dicitur de quacumque aptatione, quæ in se includit firmitatem, certitudinem et soliditatem. *Gressus* et *via* significant opera, studia, actiones, totumque vitæ institutum et decursum. Hæc enim omnia in homine, utpote viatore, non sunt stabilia, sed perennis quidem motus et transitus, ut ex Origene ait S. Ambrosius. Significat ergo non hominis, sed Dei ejusque providentiæ esse actiones, status totamque vitam hominis disponere, ordinare, stabilire, prosperare, perficere et ad felicem finem deducere. Hæc enim omnia significat τὸ *diriguntur.* Porro actiones hominis sunt duplices, scilicet naturales et supernaturales : illas dirigit Deus naturali et communi sua providentia, has supernaturali et speciali. Unde de naturalibus Rabbini et Baynus sic exponunt, q. d. Nescit homo profecturus aliò, quando, quod et quale iter debeat capessere, præsertim in bivio vel trivio; nescit rursum quid in itinere ei sit eventurum, et quando quomodoque domum sit reversurus. Melius fidelis de supernaturalibus accipiunt. Unde David Psalm. 36. hanc gnomen applicat justo (hic enim est *geber*, id est vir strenuus) cujus gressus, id est actiones et studia Deus dirigit, id est secundat, moderatur et prosperat, ut ad finem felicitatis æternæ perveniat. Igitur dirigit eum, id est regit et protegit inter tot adversa, tentationes et pericula, ne in peccatum (nisi veniale) labatur. Quod si in mortale lapsus sit; illico eripit eum, uti Davidem lapsum in adulterium et homicidium Uriæ erexit. Unde subdit : *Cum ceciderit, non collidetur; quoniam Dominus supponit manum suam.*

Directio ergo hæc Dei est multiplex : primo enim Deus dirigit actiones nostras, cum ab æterno eas destinat et præordinat, ut in tempore ad eas hominem excitet, juxta illud : *Ipsius factura sumus, creati in Christo Jesu in operibus bonis* (hoc est ad opera bona) *quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus,* Ephes. 2. 10.

Secundo, cum in tempore ad eas hominem excitat et dirigit mentem illuminando, et voluntatem ad eas impellendo.

Tertio, cum modum eas ordinate et feliciter exsequendi homini suggerit. Sic dirigit gressus viatoris, cum vias securas illi suggerit : sæpe enim nisi à Deo dirigeremur, eligeremus vias periculosas, in quibus incideremus in latrones vel temporales, vel spirituales, uti sunt dæmones, mali socii, scandala, tentationes, illecebræ peccandi.

Quarto, cum obstacula et obstantes studiis nostris amovet, ut cum S. Paulo amovit obstacula Judæorum et Gentilium prædicationi Evangelii obsistentium. Unde ipse rogat Thessalonicenses epist. 2. cap. 3. 1. dicens : *Orate pro nobis, ut sermo Dei currat et clarificetur, sicut et apud vos ; et ut liberemur ab importunis et malis hominibus : non enim omnium est fides.*

Quinto, cum in executione hominem dirigit,

ne erret, ne labatur, ac, si erravit vel lapsus sit, eum corrigit et erigit; si lassus sit, sustentat; si pusillanimis desperet, in spem elevat; si dubius sit, ostendit quid eligere debeat. Hoc est quod quotidie orat Ecclesia ad Primam : *Sit splendor Domini Dei nostri super nos; et opera manuum nostrarum dirige super nos : dirigere et sanctificare, regere et gubernare dignare, Domine Deus, rex cœli et terræ, hodie corda et corpora nostra, sensus, sermones et actus nostros in lege tua, et in operibus mandatorum tuorum, ut hîc et in æternum te auxiliante salvi et liberi esse mereamur.*

Sexto, cum eas secundat et prosperat, ut optatum finem consequantur, v. g. ut prædicatores, confessarii, doctores auditores suos illuminent, convertant, sanctificent. Ita Christus, Deo dirigente, *exultavit ut gigas ad currendam viam*, etc. *nec est qui se abscondat à calore ejus.* Ps. 18. 7. Et Apostoli, de quibus ait Isaias cap. 52. 7 : *Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem!*

Septimo, cum homini suggerit illum vitæ statum, illas occupationes et studia, illum vitæ tenorem, quo prævidet eum sine peccati periculo et lapsu victurum, ac recta perventurum ad gloriam et felicitatem æternam, dando continue gratiam quam prævidet fore congruam et efficacem : unde pro ea assidue orandus est Deus, ut eam suggerat; ab illa enim pendet nostra salus, prædestinatio, electio et felicitas æterna. Hinc orandum crebro cum Psalte : *Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea,* Ps. 16. 5. Et: *Gressus meos dirige secundùm eloquium tuum, et non dominetur mei omnis injustitia,* Psalm. 118. 133.

Octavo, cum eas perficit, ut in dies in virtutum intensione et extensione crescamus et perficiamur. Hoc est quod Deum orat Ecclesia Dominica infra Octavam Nativitatis : *Dirige actus nostros in beneplacito tuo, ut in nomine dilecti filii tui mereamur bonis operibus abundare.* Hinc S. Prosper, lib. 1. de Vocat. Gent. c. 101, docet quod Deus sit auctor omnium virtutum et omnis boni: *Quod nemo*, ait, *possit rècte incedere nisi Domino dirigente, liquet ex illo Salomonis : A Domino corriguntur gressus viri; mortalis autem quomodo intelligit vias suas?* Et Beda hîc : *Quicumque hominum,* ait, *gressus rectum iter incedunt, non fit hoc libertate humani arbitrii, sed gubernatione illius cui dicit Isaias, c. 26 : Omnia enim opera nostra operatus es nobis. Quis autem hominum intelligere potest viam suam? In hoc, inquit, manifeste claret, quia quidquid boni habet quisque, à seipso non habet, sed per gratiam Dei : quod nec per sui libertatem arbitrii qualis futurus sit, qualiter, vel quamdiu victurus, intelligere poterit.*

Hinc de sponsa puta Ecclesia, et anima sancta à Deo sponso directa, dicitur Cant. 7. 1 : *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis! Deus est enim qui operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate,* Philip. 2. 13. Quin et R. Levi hanc Salomonis gnomen sic explicat, q. d. *Incedentis gressus à Domino sunt, cum opera divina indigeat, quæ singulis passibus adsit et comitetur.* Et Auctor Catenæ Græcor. *Sensus est*, ait, *qui mortalia et terrena adhuc sapit, quomodo is rectam vitam intelligere, aut Domini vias sanctificare et consecrare valeat?* Vide ibi dicta cap. 16. 9.

QUIS AUTEM HOMINUM INTELLIGERE POTEST VIAM SUAM?] Hebr. *Et Adam quomodo intelliget viam suam? Adam* ab adama, hoc est homo ab humo. q. d. Homo ex humo factus, et humi ut vermis repens, quomodo cognoscet viam excelsam, quæ eum ducat in cœlum? Τὸ *et* primo accipi potest ut causale pro *enim*, ut det causam præcedentis hemistichii, q. d. A Domino dirigi debent gressus viri : nec enim homo per se valet intelligere viam suam, ut scilicet prospiciat et prævideat qua via secure sit incedendum, quid agendum, quid in dubio eligendum, quæ sit via et modus ad feliciter rem conficiendam : hæc enim omnia superant hominis providentiam et divinam requirunt. Sæpe enim homo putat se recta via virtutis incedere, et curva vitii incedit; putat se ire in Jerusalem, dum vadit in Jericho; putat se inire viam cœli, et init viam inferni, juxta illud cap. 16. 25 : *Est via quæ videtur homini recta, et novissima ejus ducunt ad mortem.* Rursum putat se capessere viam ad felicitatem, et capessit contrariam. Aman, invitatus cum rege Assuero à regina Esther, putabat se ire ad gloriam, et ibat ad furcam. Æsopus in via deprehensus à magistratu, rogatus quò iret, respondit se nescire. Magistratus, sibi ab eo illudi vel insultari putans, eum abduxit in carcerem. Tum Æsopus : *Nonne,* inquit, *vere dixi me nescire quò irem? ibam enim in carcerem, et hoc nesciebam.* Ita quotidie dum domo eximus, nescimus quò eamus : quia sæpe præter mentem ab occurrentibus aliò abducimur. Quare, dum egredimur, oremus cum Psalte : *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me,* ut scilicet Deus gressus nostros ita dirigat, ut nobis aliisque bonum aliquod accersamus, ac vel verbo vel aspectu malum et peccatum avertamus.

Secundo, τὸ *et* potest accipi ut illativum, indicans eventum et sequelam, ut significet idem quod *ergo,* q. d. Dei solius est dirigere gressus viri, eosque prævidere et ordinare, ut boni sint, et ut felicem exitum sortiantur. Hoc enim solus ille potest, cujus est nosse ac præstituere omnibus finem mediaque ad finem opportuna : quis ergo hominum audeat sibi hanc prænotionem et ordinationem arrogare? quod enim à Dei pendet directione, non potest ab homine percipi et penetrari. Ita fere Cajetanus.

Secundùm utramque explicationem commendatur nobis Dei providentia, et cura peculiaris circa studia, affectus et opera hominis in hac vita : ut hoc intelligentes propriæ prudentiæ non innitamur nimium, sed à Deo in omnibus pendeamus, ejus directioni nos committentes, juxta illud Tobiæ 4. 20 : *Pete à Deo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.* Hoc est quod Deo confitetur Jeremias c. 10. 23: *Scio, Domine, quod non est hominis via ejus, nec viri, ut dirigat gressus suos.*

Hinc colligas causam cur hic sit felix, ille infelix, non esse fortunam, non indolem, non cœlum, sed Deum : Deus enim pro libito liberaque electione quem vult facit felicem, non tantum si prudens sit, sed et si imprudens. Prudens enim esto non semper, sæpe tamen prosperatur in actionibus, ut felices habeat successus : tum quia prudenter omnia disponit, ut feliciter eveniant : tum quia meretur ut Deus actiones suas dirigat et prosperet. D. Thomas, lib. 3. Contra Gentes c. 92, quærit quæ sit causa cur quis sit fortunatus, id est, ut illi præter opinionem bona

bonique eventus obveniant? ac respondet propriam causam bonæ fortunæ esse Deum, Deique benevolentiam et electionem, qua aliquem feliciter ut plurimum regit et dirigit, v. g. ut fodiat tali vel tali loco ubi inveniat thesaurum : uti autem aliquando ministerio Angelorum id suggerentium vel persuadentium; cœlum autem cœlique influxum proprie non facere bonam fortunam, sed subinde ad illam disponere per accidens, v. g. cum quem inclinat ad fodiendum, cui fossioni per accidens conjuncta est inventio thesauri. Nec enim cœlum inclinat, ut hic potius fodias ubi est thesaurus, quàm alibi ubi non est. Quare cum hæc duo cœlum combinare non possit, sequitur cœlum per se non esse causam bonæ fortunæ. Deo ergo nihil est fortuitum, quia ipse est rector et director fortunæ. Denique cur hic sit felix, ille infelix, fuse docui Genes. 30. 27.

Symmachus pro *via* vertit τροχιὰν, id est orbitam sive semitam curulem, quæ symbolum est vitæ, sive vivendi rationis planæ et expeditæ, quam solus Deus uti novit, ita homini quem amat, suggerit. Sicut enim currus per orbitam plane et expedite rotatur; sic per vivendi rationem sibi commodam et congruam quisque facile et expedite ad metam, puta ad felicitatem et gloriam æternam Deo aurigante decurrit. Hinc conclude neminem ab ea via, in quam à Deo vocante inducitur, exorbitare debere; hæc enim illi curulis, id est facilis et proclivis est ad destinatum finem. Hæc, inquam, illi τροχιὰ, id est currus, via : quia per illam non tam incedit, quàm vehitur, quo nihil suavius ac jucundius; reliquæ vero viæ, quas homo non ex Dei impulsu, sed ex proprio consilio init, difficiles illi sunt, salebrosæ, deerrantes, et ad præcipitia ferentes, etc.

Hinc Gentiles Deum faciebant colebantque Janum, tanquam viæ indicem; et Mercurium, tanquam viæ ducem; ac Domiducum vocabant invocabantque Deum, qui novam sponsam domum deduceret, quamvis et Domiduca eadem de causa Juno nuncupabatur. Audi ex Varrone S. Augustin. lib. 6. de Civit. cap. 9 : *Si domum*, ait, *ducenda est quæ nubit*, *adhibetur Deus Domiducus; ut in domo sit*, *adhibetur Deus Domitius.* Verius Christiani Deum verum invocant, ut gressuum actionumque sanctarum directorem; sciunt enim se viam adoriri non posse, nisi Deo præeunte, juxta illud : *Post Dominum ambulabunt*, Osee 11. 10. Unde S. Augustin. l. 2. Contra duas epist. Pelagian. cap. 9 : *Hæc*, ait, *est humanæ voluntatis natura*, *ut ad malum quidem ejus prior sit*, *ad bonum verò ejus prior sit voluntas Creatoris ejus.*

Exemplum illustre hujus sententiæ fuit Littorius, qui, teste Prospero in Chron. et Baronio anno 439, pro Theodosio Imper. et Romanis pugnans, confidens in suis Hunnis, victus vinctusque est à Theodorico rege Gothorum, qui spem ponens in Deo Arelatem obsedit et cepit. Unde Littorium tacito nomine hac Salomonis gnome perstringens Salvianus, l. 7. de Gubern. *Itaque*, ait, *agnovit hoc ille dux nostræ partis*, *qui eamdem urbem hostium*, *quam eodem die victorem se intraturum esse præsumpsit*, *captivus intravit. Probavit scilicet quod Propheta dixit : Quia non est hominis via ejus*, *nec viri est*, *ut ambulet*, *et dirigat gressus suos. Nam quia viam suam juris sui existimavit*, *nec gressum directionis habuit*, *nec viam salutis invenit*, *effusa est*, *ut legimus*, *abjectio super principem*, *seductus est in invio*, *et non in via*, *et ad nihilum deductus est*, *velut aqua decurrens. In quo quidem præter ipsam rerum infelicitatem præsens judicium Dei patuit*, *ut*, *quidquid facturum se usurparat*, *ipse pateretur. Nam quia sine divinitatis auxilio*, *ac Dei ductu capiendum à se hostem credidit*, *ipse captus est; consilii ac sapientiæ summam usurpavit*, *ignominiam temeritatis incurrit; vinculaque aliis paravit*, *ipse sustinuit.* Idipsum deinde particulatim per antitheses elegantes ostendit : *Et quid*, *rogo*, *evidentius Dei judicium esse potuit*, *quàm ut habens prædatoris fiduciam præda fieret*, *triumphum præsumens triumphus esset*, *circumdaretur*, *corriperetur*, *alligaretur*, *retorta tergo brachia gereret; manus*, *quas bellicosas putabat*, *vinctas videret; puerorum ac mulierum spectaculum fieret*, *illudentes sibi barbaros cerneret*, *irrisionem sexus promiscui sustineret*, *et qui maximum habuerat supercilium fortis viri*, *mortem subiret ignavi?*

25. RUINA EST HOMINI DEVORARE SANCTOS, ET POST VOTA RETRACTARE.] Ita Romani. Alii legunt *tractare.* Et sic legendum contendit Franc. Lucas in Notis hic. Quintuplex hic est lectio, quam nobis indocta peperit scribarum audacia. Pro *devorare* enim alii legunt *devotare;* alii, *devovere;* alii, *denotare;* alii, *devocare.*

Primo ergo Beda, Salonius, Lyran. et alii legunt : *Ruina est homini devotare Sanctos*, id est voto se obstringere ad persequendos Sanctos, inquiunt Salon. et Beda; aut Sanctis vota crebra nuncupare, inquiunt Lyran. et Hugo : hoc enim laqueus est ei quem postea votorum pœnitet, ut ea violet. Sic Actor. 23. 12 : *Quadraginta viri devoverunt se dicentes neque manducaturos*, *neque bibituros*, *donec occiderent Paulum.* Porro τὸ *devotavit*, licet modo videatur esse vox barbara, olim tamen fuit in usu; usurpatur enim ab Apuleio lib. 9. Metamorph. : *Cœli numina*, inquit, *quæ dejerando subito devotasti.* Et Cicero in Paradoxis : *Quæ vis*, inquit, *Coclitem contra omnes hostium copias tenuit in ponte solum? quæ patrem Decium*, *quæ filium devotavit*, *ac immisit in armatas hostium copias?* In antiquis enim codicibus sic legitur.

Secundo, alii legunt : *Ruina est homini devovere Sanctis*, id est temere res suas, vel seipsum Sanctis vovere et consecrare; postea enim res suas et suam libertatem repetens, votum transgreditur.

Tertio, Cajet. et alii legunt : *Ruina est homini denotare Sanctos*, id est denigrare Sanctos, eorum famam lædere, ipsosque conviciis afficere et blasphemare.

Quarto, alii legunt : *Ruina est homini devocare Sanctos*, id est eos invocare, eorumque opem precibus et votis è cœlo in suum auxilium devocare; ac postea vota hæc retractare et irritare, uti nonnulli faciunt, cum voti compotes facti sunt.

Verum vera lectio est : *Ruina est homini devorare Sanctos.* Legit Noster קדש *cados*, id est Sanctum, id est Sanctos. Jam aliis punctis legunt קדש *codes*, id est sanctitatem, id est sanctuarium, vel sanctificatum, id est res Deo sanctificatas et consecratas. Unde Hebr. ad verbum sic habent : *Laqueus*, *vel muscipula est homini devorare* vel *præcipitare sanctitatem*, id est sancta, *et post vota* (converti) *ad quærendum.*

Jam tota difficultas est quid sit *devorare Sanctos*, vel, ut hebr. est *sanctitatem?* Primo, Vatabl. sic vertit et explicat : *Scandalum hominis devorat sanctitatem, et post vota quærere solemus; id est, peccatum hominis, quod est scandalum, destruere solet auxilium illud divinum, quod vere est et maxime sanctum; et postea quærere solemus quid in causa fuerit quominus consecuti simus quod petimus votis.* Huc accedit R. Salomon : *Cum mortalis*, inquit, *peccati piaculo obstringitur, tunc sanctitatem à Deo concessam devorat, id est perdit et corrumpit.* Sic et R. Levi et alii, q. d. Detrimentum est homini devorare rem Deo consecratam aut debitam, et postea quærere vota quibus Deus placetur; ut significetur sacrilegorum et sceleratorum (nam omnes scelerati rem sacram, puta virtutem et gratiam devorant perduntque) vota irrita esse et ingrata Deo.

Secundo, Cajet. q. d. Laqueus est homini devorare rem sacram, ut primogenita et reliqua debita sacerdotibus ex lege aut Deo oblata; et etiam laqueus est homini post vota emissa inquirere num votum obliget, aut modum quo quis possit solvi obligatione voti, et non reddere quod vovit, ut significetur hoc versu duplex sacrilegii genus, nimirum rapere res Deo consecratas, et violare votum.

Tertio, Baynus, Jansenius, Franc. Lucas, Salazar et alii passim exponunt, q. d. Lapsus et piaculum est ingens, ac gravissimæ ruinæ sibi est occasio, qui, postquam ad se rapuit sanctorum justorumque bona, et devoravit innocuam Dei plebem velut escam panis, ad vota convertitur. Sic enim solent sub mortem feneratores, et alii rerumpubl. devoratores promittere atque assignare largam eleemosynam, quæ aut pauperibus distribuatur, aut monachorum familiis dividatur, aut in alios pios usus vertatur; quibus in hujusmodi votis fiducia perpetuæ frequenter ruinæ causam dat. Sic *devorare* sumitur pro *spoliare*, Habac. 3. 14 : *Exultatio eorum sicut ejus qui pauperem devorat*, id est spoliat, perdit, depauperat, *in abscondito.* Et cap. 1 : *Quare respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio justiorem se?* Et Psalm. 34 : *Nec dicant : Devoravimus eum.* Et sæpe alibi : *Devorare* ergo *Sanctos*, vel, ut nonnulli legunt *Sancta*, est viros justos sanctosque bonis exuere, aut vita etiam spoliare, vel consumere ea quæ Sanctis per votum aut oblationem sunt data et consecrata. Hæc homini sunt laqueus et ruina ; quia ingentium calamitatum et excidii sunt causa.

Ita hoc anno 1628, Rupella hæreticorum invicta Sion, quæ tot Sancta et Sanctos devoravit, Sanctis suas, imo Dei, injurias ulciscentibus, ipso omnium Sanctorum festo in potestate Christianissimi æque ac invictissimi Francorum regis Ludovici XIII venit. Nec dubium ipso pro sancta fide et Sanctorum cultu tam pia animositate pugnante, Sanctos vicissim pro eo depugnasse, cum omnes validæ classis hostilis machinæ et machinationes, in ipsammet cœlitus vi ventorum subito retortæ et repulsæ fuerint, ut Christianissimo regi illud Claudiani de Theodosio contra Eugenium decertante vere occinere liceat :

O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti !

Eodem omnium Sanctorum festo per Octavam recurrente, Ferdinandus II, Imper. piissimus æque ac felicissimus, ante paucos annos Duce Bavaro Heroe inclyto, Pragam totamque quasi Bohemiam expugnavit, eamque Hussitis et Calvinistis Sanctorum hostibus ereptam Ecclesiæ, æque ac sibi, tanquam legitimo regi restituit. Sanctorum præsertim SS. Wenceslai, Adalberti et Viti, Bohemiæ patronorum, auspiciis victoriam hanc partam fuisse, non dubiis indiciis ostensum ; quin et ipsorummet Sanctorum apparitionibus præsignificatum est, qui proinde pro Orthodoxis dimicantes, tela quasi fulmina in hæreticos duplo plures contorserunt, ut illud fulminei Barac (*barac* enim hebr. est fulmen) contra Sisaram præliantis hîc usurpare liceat : *De cœlo dimicatum est contra eos ; stellæ manentes in ordine et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt*, Judic. 5. 20, nimirum uti olim duo fulmina Belli Scipiadæ ; ita hoc ævo Austriadæ.

Ita Constantinopolis, vindice Spiritu Sancto, ipso ejus Pentecostes festo, Græcis pneumatomachis, utpote Spiritum Sanctum à Patre et Filio procedere negantibus, à Mahometo capta anno Domini 1453 in Turcarum manus venit. Quid hæc significant, imo clamant nisi illud :

Discite justitiam moniti, et non temnere Divos.

Hic sensus planus, facilis obvius, adeoque communis est. Verum non satis connectit prius hemistichium cum posteriore, nec satis apte explicat τὸ vota *retractare*, quæ vox significat utrumque hemistichium loqui de votis.

Quarto ergo novum suggeram sensum, qui operosior quidem est, sed profundior, ac prius hemistichium cum posteriore aptissime connectit, quem lectoris judicio submitto. Hæc phrasis *devorare Sanctos* non accipienda est proprie ; nulla enim est gens tam barbara (exceptis Brasiliis anthropophagis, qui Salomoni et Judæis incogniti vel invisi fuere) quæ proprie devoret Sanctos. Accipienda ergo est figurate, ut sit parœmia, sive phrasis proverbialis significans nominare et invocare Sanctos ita festinanter et præcipitanter, ut eos transglutire et devorare videaris. Sic qui Litanias præcipitant celerrime dicendo : *Sancte Petre, S. Paule, S. Jacobe*, etc., et spatium adstantibus respondendi ad singulos, *ora pro nobis*, non relinquunt, videntur *devorare Sanctos*, id est nomina Sanctorum. Simili modo, qui festine vovendo tumultuarie invocant Sanctos, dicendo : Sancte Deus, si mihi dederis prolem, sanctificabo tibi bovem. S. Michael, S. Gabriel, S. Raphael, si dederis mihi copiam frumenti, offeram tibi triginta modios tritici. S. Abraham, S. Isaac, S. Jacob, si mihi à Deo obtinueris amplam familiam, voveo tibi quotidianum nocturnum lumen. Quod Judæis videtur fuisse familiare.

Hi, inquam, dicebantur לוע קדש *lua kodes* vel *cades*, id est devorare Sanctos vel Sancta ; quia sicut cibus dicitur devorari, cum sine masticatione et comestione integer in stomachum transmittitur, et devorando quasi devolat ; sic devorantur Sancti, id est preces et vota Sanctis facta, cum ea sine prævia consideratione et consultatione integra, id est indiscussa,

temere et inconsulte effutiuntur. *Lua* enim Hebræis est præcipitare, deglutire, absorbere, perdere, corrumpere. Ita Job 6. 3. pro eo quod nos habemus : *Unde et verba mea dolore sunt plena ;* Vatablus vertit : *Verba mea absorpta sunt;* alii : *Verba mea præcipitantur*, id est temere effutiuntur. Hinc Pagnin. in Lexico ait *lua* significare loqui, quale est eloqui votum. Unde aliqui vertunt : *Laqueus est homini sanctitatem*, id est conceptis verbis aliquid Deo vovere, sanctificare et consecrare : *Et post vota inquirere* rem aliquam deteriorem, quam pro meliori Deo vota surroget et substituat. Sic Latinis dicuntur devorare verba, quia ea præcipitant et absorbent, præcipitanter vel loquendo, vel audiendo, vel legendo, uti faciunt helluones librorum. Unde Cicero pro Sestio : *Verbum ipsum*, ait, *omnibus modis animi et corporis devorabat.* Et Plautus in Pœnul. *Orationem hanc dulces aures devorant.* Hinc devorare orationem alicujus ponitur pro non animadvertere. Unde Cicero in Bruto : *Ejus oratio*, ait, *nimia religione attenuata, doctis et attente audientibus erat illustris, à multitudine autem devorabatur*, id est, non intellecta transmittebatur. Quæ significatio ducta est ab iis qui cibum non gustatum transmittunt quasi stupente palato. Hinc rursum devorare nomen alicujus est nominis oblivisci. Ita Plautus in Trinummo : *Devoravit*, ait, *nomen imprudens modo.* Simili modo devorantur Sancti et vota Sanctis facta.

Hunc esse sensum liquere videtur primo, ex eo quod cæteri Interpretes hanc phrasim *devorare Sanctos* vel *Sancta*, interpretentur præcipitanter et temere vovere aliquid Sanctis. Audi Sept. *Laqueus viro quid ex propriis sanctificare : postea enim quàm voverit, evenit pœnitere.* Aut, ut Clarius Auctor Catenæ Græcorum : *Laqueum tibi injicit vir, qui ex propriis facultatibus temere quippiam Deo sanctificat* (id est vovet et consecrat), *siquidem post votum editum inconsulte plurimum contingit pœnitudo.* Atque exemplum dat Jephte, qui temere vovit, si victor in bello evaderet, se primum quod è domo occurreret Deo sacrificaturum ; occurrit autem primo ei filia, unde eam Deo sacrificavit cum dolore et pœnitudine. Item Ananiam et Saphiram, qui facultates suas Deo cum vovissent, inde partem surripuerunt, unde morte à S. Petro puniti sunt, Actor. 5. Accedit Chald. *Laqueus est*, ait, *viro qui vovit sanctitatem* (vel, ut alii vertunt, *sanctuario*), *et postea tangit eum anima ipsius*, puta animæ dolor et pœnitudo ; Syrus : *Laqueus est viro qui vovit sanctitatem, et postea voti pœnitet.*

Secundo, idipsum arguit connexio prioris hemistichii cum posteriori ; posterius enim explicat prius, q. d. : *Ruina*, Hebr. *laqueus est homini devorare Sanctos*, id est, præcipitanter et temere instar devorantis vovere quid Sanctis, *et post vota retractare ;* hoc est, paulo post vota, quæ præcipitanter Sanctis vovisti, revocare ; hoc enim proprie est *retractare.* Unde Hebr. est : *et post vota* converti *ad quærendum* effugium, scilicet vestigando modos et rationes, quibus te à voto, cujus te pœnitet, liberes. Est metaphora sumpta à famelico, qui devorat cibos, id est non masticatos, nec dentibus comminutos, sed integros transglutit et transmittit in stomachum. Hic enim iis stomachum onerat et gravat, qui proinde cogitur eos retractare, id est, minutim ruminare et concoquere quod potest, quod non potest rejicere et revomere. Simili modo, qui præceps temere quid vovet, post votum nuncupatum sentiens voti exsequendi difficultatem vel impossibilitatem, illud retractat, cogitatque qua ratione illud redimere, imminuere, mutare vel annullare possit. Votum ergo temerarium voventi est laqueus; quia sicut laqueus capit, stringit et strangulat aves illaqueatas ; ita votum hoc capit, stringit et strangulat conscientiam, dum eam cruciat, angustat, lancinat, ac subinde suffocat et enecat, cum scilicet voti pœnitens illud violat et transgreditur. Igitur talis bis devorat Sancta et Sanctos: primo, cum præcipitat, et præcipitanter nuncupat eis sanctum votum ; secundo, cum votum jam emissum rursum devorat, id est violat, perdit, consumit. Idem est ergo : *Laqueus est homini devorare Sanctos vel Sancta, quod : Laqueus est homini post vota retractare ;* id est votum emissum revocare et violare.

Tertio, hæc expositio cæteras omnes complectitur, omnesque in se unit ; qui enim devorat Sanctos, id est, temere Sanctis quid vovet, hic temere denotat et devovet Sanctis ; hic denotat, id est denigrat et dehonestat Sanctos ; hic frustra devocat Sanctos in suum auxilium ; hic etiam devorat, id est spoliat Sanctos re illis ex voto debita, hic etiam *devorat Sancta*, ut legunt nonnulli, id est res sanctas, quas Sanctis vovit. Sive enim legas devorare Sanctos, sive Sancta, eòdem res redit ; sancta enim devorantur, cum sancta eis voto debita devorantur; sicut dicimus à tyrannis devorari pauperes, cum per rapinas bona pauperum devorantur.

Quarto, quia sic se explicat Salomon Eccl. 5. 1. dicens : *Ne temere quid loquaris* (Hebr. *Ne præcipites ore tuo*), *neque cor tuum sit velox* (Hebr. *ne festinet*) *ad proferendum sermonem* (votum) *coram Deo ;* quod explicat dum subdit : *Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere. Displicet enim ei infidelis et stulta promissio*, etc., *multoque melius est non vovere, quàm post votum promissa non reddere.* Quid clarius ?

26. DISSIPAT (Chald. *dispergit*) IMPIOS REX SAPIENS, ET INCURVAT SUPER EOS FORNICEM.] Prior pars consentit cum v. 8 : *Rex, qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo.* Vide ibi dicta. Nota τὸ *dissipat ;* docet enim modum quo cœtus, consilia et vires impiorum sint infringenda, nimirum eos dissipando et segregando ; sic enim consilia et vires in unum conferre nequeunt, ac singuli, dum separati sunt, facile opprimuntur. Hìc ergo verum est illud : *Si vis regnare, divide*, id est disjunge et separa; separatione enim tollitur consensus et robur impiæ multitudinis. Prior ergo pars est clara ; at posterior obscura. Quæritur enim quid sit *incurvare fornicem.*

Primo, Hebr. habent : *Reverti facit*, vel *reducit super eos rotam ;* et Septuag. : *Immittet illis* τροχὸν, id est *rotam ;* Chald. : *Volvit eos super rotam ;* Syrus : *Reducit super eos currum.* Alludere enim videtur ad factum Davidis, qui impios Ammonitas à se devictos serravit, et circumegit super eos ferrata carpenta, 2. Reg. 12. 31. Est metaphora mutuata à trituratione, quæ in Syria, Italia aliisque locis rotis et equis fieri solet ; hæc enim supplicii et punitionis est symbolum, juxta illud Isaiæ 28. 27. piorum supplicia describentis per metaphoram triturationis : *Non enim*, ait, *in serris tritura-*

bitur gith, nec rota plaustri super cyminum circuibit. Et mox : *Non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plaustri, nec ungulis suis comminuet eum.*

Igitur *fornicem* hîc accipias non domus, sed rotæ, puta canthum, sive extimam superficiem et curvaturam rotæ ; sicut enim fornix in domo est arcus concameratus ; sic fornix in rota est rotæ curvatura et canthus, rota enim arcuata dici potest fornicata per catachresin. Quod enim est rotunditas in rota, hoc est fornix rotundus in domo : quare sicut domus ob fornicem rotunda, sic rota ob rotunditatem fornicata videtur. Hic ergo sensus valde appositus et genuinus videtur, eumque exigit vox *rota*, quæ est in Hebræo, Græco, Chaldæo et Syro. Sensus est ; q. d. Rex sapiens acribus tormentis, quale est rota, dissipat et exterminat impios. Ita R. Salomon, R. Levi, Aben Ezra, Vatablus Pagnin. Baynus, Jansenius et alii.

Rursum rota, sive fornix rotæ, accipi potest pro genere quæstionis, sive torturæ et supplicii apud veteres usitati, quod τροχος, id est rota, dicebatur. Unde Cicero Tuscul. 5. ait *in rotam beatam vitam non ascendere.* Torquebant enim reos rota ad eliciendam veritatem, uti nunc torquent eculeo, quod τροχιζεσθαι, id est, rota torquere et examinare, dicebatur. Erat ergo rota instrumentum ligneum in modum rotæ, in quo servorum reorumque corpora distenta et circumacta examinabantur ; quale est quod Galli vulgo vocant *pilori*, quare rota diversa est ab eculeo. Reos enim alligabant rotæ, pedes, manus ac totum corpus incurvando et rotæ applicando ; sicque rotam gyrando eos rotabant, idque subinde supra vel juxta ignem, itaque eos assabant. Unde Tertull. in Apolog. agens de martyriis et Martyribus : *Licet*, ait, *nunc sarmentitios et semaxios appelletis, quia ad stipitem dimidii axis revincti sarmentorum ambitu exurimur.* Et Josephus lib. de Machabæis cap. 9. et seq. docet eos ab Antiocho tortos tormento rotæ, ac primi inter septem fratres supplicium vocat rotam : *Illigari*, ait, *et innecti rotæ jubetur tendentibus corpus radiis.* Et in tertio : *Cum jam cruoris nimie defluentis vacuitate defectus, orbatus manibus et pedibus proximam sibi adesse mortem cerneret.* Et in quarto : *Partes et frusta corporis horrendissimo pependere aspectu.* Audi et Gentiles. Seneca in Herc. furente :

> Rapitur volucri tortus Ixion rota.

Alius :

> Volvitur Ixion, et se sequiturque fugitque.

Tibull. lib. 1. Eleg. 3 :

> Versantur celeri noxia membra rota.

Celerrime enim reos rotabant rotam gyrando, nunc in unam partem, nunc conversim in aliam mutato motu ; quo fiebat ut in hac rotatione effunderentur viscera, et membra omnia distorquerentur et divellerentur. Unde Euripides in Phœnis. : *Membra alia*, inquit, *ab aliis disjiciebantur, tanquam si mitterentur è funda.* Et Josephus de Machabæo : *Solutis hinc inde visceribus, venisque distentis.* Appendebant insuper pedibus rei rotæ alligati saxum, quo corpus mole illa magis premeretur. Addebant etiam vel subjiciebant ignes. Audi Josephum : *Præparatur incendium, et, ut erat affixus rotæ, igni in catasta objicitur, atque ita tendentibus corpus radiis, et contrahentibus flammis, costis deinde patentibus laterum vitalia rumpuntur.* Tertio, reum in rota manibus, pedibus, totoque corpore distentum flagellabant. Unde Aristophanes in Irene: *In rota trahatur flagellandus.* Quarto, reum membris amputatis mutilabant. Audi Josephum : *Inter perorandum ut brutum animal excoriatur, lingua extrahitur, sartagini ipse injicitur.* Quod etiamnum reis atrocium criminum faciunt Germani in rota membra contundendo, præsertim per ossifragium, vel etiam resecando ; alioqui rota Germanorum à rota veterum plane diversa est. Denique Virgil. 6. Æneid. pœnas damnatorum apud inferos describens sic canit :

> Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
> Districti pendent.

Ubi vide nostrum Ludov. de la Cerda, et Plutarch. in Nicia, Ammianum Marcellinum l. 21. et Nicephor. lib. 7. cap. 24. Unde Auctor Catenæ Græcor. : *Rotam*, ait, *super impios inducet. Per rotam autem inevitabile supplicium, quod in peccatores apud inferos constitutum est, denotat.* Quocirca et rotas apud inferos, in iisque damnatos torqueri, viderunt qui in exstasi eò rapti leguntur. Hisce enim torquet eos Christus rex sapientissimus, ait Beda.

Hinc et S. August. in Psalm. 11. sub finem ex Septuag. hanc Salomonis gnomen sic legit, applicatque impiis circulantibus : *In circuitu impii ambulant, id est*, ait, *in temporalium rerum cupiditate, quæ septem dierum repetito circuitu tanquam rota volvitur, et ideo non perveniunt in octavum, id est in æternum, pro quo iste Psalmus titulatus est. Ita et per Salomonem dicitur : Ventilator enim impiorum est rex sapiens, et immittit illis rotam malorum.* Hoc ergo tormento rotæ acerrimo rex sapiens impios puniens eos dissipat ac profligat.

Posset quoque τροχος, id est rota, accipi τροχαλια, id est trochlea, quod supplicii genus in martyriis erat frequens, uti docet Baronius in Martyrol. ad diem 7. Decemb. Ibi enim celebratur martyrium *S. Servi Martyris, qui sub Hunnerico rege Ariano fustibus cæsus, trochleis sublime elevatus, atque ictu celeri super silices pondere corporis dimissus, et lapidibus acutissimis perfricatus, martyrii palmam adeptus est.* Trochlea enim proprie rota est rotam continens volubilem, per quam funis tractorius immissus, ligatum brachiis revinctum reum sursum trahit, vel remissus deorsum relaxat. Hoc ergo tormentum dictum fuit elevatio ad trochleas, ac Romæ et in Italia etiamnum est frequens, et vulgo *la corda* dicitur. De hoc recte dicitur : *Incurvat super eos rotam*, vel fornicem rotatilem ; hac enim pœna et similibus rex sapiens impios percellit, fugat et dissipat. Ex rota enim, velut specie præcipua et notissima, omne supplicii genus, quo impii à regibus plectuntur, intelligit per synecdochen. Hic sensus valde appositus planeque germanus videtur, tangitque maxime impios judices, præsides, magistratus, gubernatores, quos rex plectit tormento rotæ, quo ipsi alios innocentes injuste mulctarunt. Unde Hebr. est : *Reverti facit*, vel *reducit super eos rotam.*

Secundo, alii per *rotam* intelligunt revolutionem fortunæ et dignitatis, q. d. Rex sapiens sua

prudentia impiorum fortunam et dignitatem rotat, incurvat et deorsum gyrat, ut qui in dignitatum culmine eminebant, conversa rota in imum deprimantur. Sic Seneca lib. 2. de Clement. ait : *Fastigia potius time quàm ama, ne te inde vacuum et inanem fortuna, rota vertente, demittat.* Favet hebr. ישיב *iascib*, id est reverti facit, convertit, revolvit et devolvit rotam.

Tertio Beda, Lyran. et alii per *fornicem* intelligunt arcum triumphalem, quem reges devictis hostibus impiis in trophæum erigere solent, q. d. Rex sapiens impios domat, debellat, subjugat, ac de impietate victa fornicem triumphalem excitat, uti fecit Saul devicto Amalec, 1. Reg. 15. 12. Hoc enim est regum officium, æque ac decus et gloria, quod Deus et resp. regi impios persequenti pollicetur et parat, nimirum certam de iis victoriam, ac post eam triumphum et arcum triumphalem quasi perenne victoriæ monumentum, q. d. Rex sapiens incurvat super eos fornicem, id est, ita impios delet et sepelit, ut super eorum cadavera fornicem vel in signum ultionis, vel in signum triumphi ædificet. Hebr. ergo אופן *ophan*, id est rota, sumitur pro fornice, qui rotundus est instar rotæ, puta pro arcu triumphali. Sic Titus et Vespasianus, devictis impiis Judæis Christicidis, Romæ erexerunt fornicem triumphalem, cui insculptus est Titi triumphus, qui etiamnum in eo exstat et visitur. Sic Constantinus Magnus, devictis cœlesti ope quinque tyrannis, Diocletiano, Maximiano, Maxentio, Maximino et Licinio, per signum S. Crucis in cœlo apparentis hoc lemmate : *In hoc signo vinces*, labarum cruce Christi signatum erexit, atque fornicem triumphalem, qui etiamnum Romæ cernitur, et Arcus Constantini dicitur. Idem fecit Theodosius, subacto Maximino, Arbogaste et Eugenio.

Quarto, noster Salazar per *fornicem* accipit magnifica palatia et mausolæa, quæ impii sibi construxerunt, q. d. Rex sapiens et prudentia clarus impios de medio tollit, ac ne ipsorum memoria ad posteros decurrat, si quas sepulcrorum moles aut mausolæa sibi in posteritatis monumentum sustulerunt, hæc quidem devolvit aut decurvat super eos, id est diruit, ac solo exæquat, quemadmodum Josias fecisse fertur 4. Reg. 23; hic enim eorum qui in saltibus et lucis diis adoleverant sepulcra dejecit, et ossa in cineres redegit. Vel aliter : Rex iste sapiens non solum impios exscindit, sed etiam eorum palatia et moles diruit; quam pœnam hodie in proditores leges statuunt, ut scilicet ipsorum ædes solo æquentur, et sale adspergantur, ne quod ipsorum monumentum exstet.

Denique per *fornicem* accipi potest furca et patibulum, q. d. Rex sapiens impios in fornice suspendit; itaque eorum in impietate asseclas fugat et dissipat. Sic enim olim in fornicibus, inserendo eis annulos, quibus funis suspendendorum innecteretur, reos suspendebant, uti etiamnum nonnullis in locis fit, præsertim in Lombardia. Hi enim fornices magis commodi sunt ad suspendendum, et sæpe obvii, ac magis durant; cum operosum sit cuique reo suum patibulum et crucem è ligno erigere. Quocirca vidi alicubi patibula triangula, è triplici laterum columna erecta; latera autem hæc sibi invicem per fornicem optime et solidissime junguntur et innectuntur. Rex ergo sapiens curvat super impios fornicem, dum ex curvato et arcuato fornice duram eorum cervicem curvat et suspendit.

Hinc disce quanta sit regis potentia in bonum æque ac malum. Unde ænigma septuplex :

Quid pessimum? tyrannus.
Quid longissimum? tempus.
Quid brevissimum? beneficium.

Immemores enim sunt homines beneficiorum.

Quid omnium optimum? Deus.
Quid maxime expetendum? salus animæ.
Quid turpissimum? mali dæmones.
Quid potentissimum? rex.

27. LUCERNA DOMINI SPIRACULUM HOMINIS, QUÆ INVESTIGAT OMNIA SECRETA VENTRIS.] Primo, aliqui cum Aben Ezra per *lucernam Domini* intelligunt ipsam Dei cognitionem, quæ omnia etiam secretissima cordium penetrat et pervidet. Unde ex Hebræo sic vertunt : *Lux Domino spiritus hominis, perscrutanti omnia penetralia ventris*, q. d. Deo lucidus, id est perspicuus est, et patet hominis spiritus; ipse enim omnia intima mentis perscrutatur et pervidet. Spiritus ergo, id est cogitatio et intentio secreta hominis, quæ cæteros latet, Deo patet, eique perspicua est velut lux; ipse enim omnia intima rimatur, juxta illud Jeremiæ 17.9 : *Pravum est cor omnium, et inscrutabile : quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes.*

Hinc Septuag. vertunt: *φως κυριου πνοη ανθρωπων ος ερευνα ταμεια κοιλιας*, id est, *lux Domini est anima hominis, qui* (Dominus) *scrutatur latebras ventris. Significatur*, inquit Auctor Catenæ Græcorum, *nihil in homine usque adeo abditum latere, quod Deo sit obscurum? quippe, cum ipsa etiam anima, ubi eam scrutatur, lux ipsi existat, hoc est, æque illi pateat atque lux ipsa.* Deus ergo intimos animi recessus pervadit et perspicit. Unde Scholiastes vertit *λαμπτηρ*, id est, *fax Domini spiritus hominis, qui scrutatur penetralia* (alii *cubicula*) ventris.

Secundo, alii per *lucernam* vel *lucem Domini* accipiunt Dei favorem et benevolentiam, qui instar lucis recreat et vivificat. Unde vertunt : *Exhilarari à Deo vita est hominis, et penetrat totum corpus.*

Tertio, alii hebr. נשמה *nescama*, id est spiraculum vel spiritum cum R. David vertunt *sermo;* hic enim fit per spiritum linguam certa ratione allidendo ad palatum, labia et dentes, q. d. *Lucerna Domini sermo hominis*, id est sermo hominis pii et eruditi est *lucerna Domini*, id est clara et ignita lux, per quam Deus mentes audientium illuminat, et sui amore accendit, atque adeo intima ejus pervadit, eaque luce suæ cognitionis et ardoris quaquaversum complet et collustrat. Aut, q. d. Sermo hominis est lucerna et lux à Deo data, ut per eam homo secreta sua alteri pandat, imo ut alter ex sermone ipsius penetret ejus arcana, colligatque qualis sit ejus mens et affectus internus. Nam, ut ait S. Hieronymus : *Mens et conscientia lucet in ore.* Et Philo, lib. *Quod omnis probus sit liber : Sicut*, ait, *ea quæ in tenebris abdita sunt celantur, donec lux effulgens ea indicet; sic cogitationes meas recondit animus in loco invisibili, donec vox lucis more cunctas retegat.*

Quarto, alii per *spiraculum hominis* accipiunt spiritum vitalem, ipsamque vitam hominis; hæc

enim in respiratione consistit, q. d. Spiritus vitalis ipsaque vita hominis est quasi lumen derivatum et accensum à lucerna, id est à luce et spiritu vitali, qui est in Deo; Deus enim est ipsa vita increata et essentialis, à qua omnis Angelorum, hominum et animalium vita dimanat, ceu radius à sole. Ita Auctor Catenæ Græc. Lucerna enim vitæ est symbolum; sicut enim lucerna alitur oleo et aere, eoque deficiente exstinguitur : ita vita alitur humido radicali et spiritu sive halitu, eoque deficiente deficit et emoritur. Rursum, sicut lucerna una accendit aliam sibi vicinam : sic pater vitam suam communicat filio. Unde Plato, lib. 6. de Legibus : *Gignentes, ait, et alentes liberos, vitam tanquam lampada alii aliis tradunt.* Et illud Lucretii quod citavi v. 20 :

Et quasi cursores vitai lampada tradunt.

Hinc illa lucernarum superstitio, ut ex ea omen caperent an proles futura esset vitalis, quam recenset et carpit S. Chrysost. hom. 22. in epist. 1. ad Corinth. *Siquidem, ait, cum nomen filio imponendum sit, omissa Sanctorum appellatione, sicut majores faciebant, accensis lucernis, et his nominibus* (Gentilium) *impositis, quæ plurimum duraverit, ejus nomine filium appellant, hinc eum diuturnius victurum conjectati.* Unde et illud Plauti in Curcullione : *Tute tibi, puer, es lautus, luces cereum.* Hinc rursum sponsis præferebant lampades et tædas accensas in nuptiis, ut significarent quod per opus nuptiale lumen vitæ prolibus à se gignendis essent communicaturi. Hoc significarunt Gentiles, dum finxerunt Prometheum furatum esse lucem à cœlo, eaque corporibus hominum inserta, illa animasse et vivificasse.

Quinto et genuine, *spiraculum,* sive spiritus *hominis,* est ipsa ejus anima, vel animus, ut vertit Pagn. Hæc enim hebr. dicitur נשמה *nescama,* id est spiritus; quia anima respiratione se prodit, æque ac conservatur in homine, q. d. Anima hominis est quasi spiritus lucidus, sive lux spiritalis derivata et illuminata ab immensa luce, sive à spiritu lucidissimo Dei, per quam et seipsum, imo intima sua, ac Deum creatorem suum cognoscit : quod non faciunt cætera animalia. Spiritus ergo vitæ, quem Deus sufflavit in faciem Adæ, indendo ei animam rationalem, Genes. 2, est tanquam lampas, imo fax reliquis animæ potentiis, lumen eis administrans et cognitionem, per quod lumen ei inditum anima vestigat et pervidet intimas suas cogitationes, desideria et intentiones : *Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est?* 1. Corinth. 2. 11. nec tantum suas, sed et alienas rimatur et perspicit. Unde noster Salazar apposite sic explicat : *Lucerna Domini spiraculum hominis*, id est mens quidem lux est à Deo homini immissa, vel certe lux magna et splendidissima, lucerna scilicet alias omnes lucernas vincens est mens humana; nam aliarum splendor lucernarum objecto quovis corpore opaco deficit, et ulterius non pervadit : at mens omnia penetrat, adeo ut nec crassissimi corporis objectu contineri possit, quominus ejus lux ad interna et arcana cordis perveniat, et latentes in animis aliorum cogitationes deprehendat.

Porro lucernæ hujus, puta animæ, lux est duplex : una naturalis, puta naturale rationis lumen, quo præ cæteris animantibus à Deo dotatus est homo : quod duas potentias nobilissimas, puta intellectum et voluntatem complectitur, quibus homo omnia quæ in mundo sunt intelligere et appetere valet. Altera lux animæ est supernaturalis, puta gratia cum suis virtutibus. Hæc enim est quasi lucerna et lux cœlestis, derivata et accensa à lumine divino, qua præeunte fit ut homo longe melius et clarius quàm per lumen rationis naturale investiget, cognoscat et dirigat secreta ventris, id est intimas cogitationes mentis tum suæ, tum subinde etiam alienæ. Unde Baynus hunc versum nectens præcedenti : Et hæc, inquit, ad regem sapientem referri videntur; qui dum judicia Dei exercet, et in terris illius quodam modo fungitur munere, divina sapientia et lumine indiget, quo malos à bonis secernere possit, et secreta cordium investigare, quod ipse fecit Salomon, dum duabus mulieribus de infantibus mortuo et vivo contendentibus auscultaret, 3. Reg. 3.

De posteriore hoc lumine supernaturali gratiæ intelligit hunc locum S. Hieron. (vel potius Rabanus), lib. 1. in Lamentationes Jeremiæ, c. 1. 20 : *Lucerna Domini, ait, spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris. Lux enim gratiæ quæ desuper venit, spiraculum hominis præstat ad vitam; quæ videlicet lux omnia secreta ventris investigare dicitur, quia occulta mentis penetrat, ut ea quæ de ipsa latebant animam, ante ejus flendo oculos reducat. Hinc ipse Jeremias in anterioribus ait : Ventrem meum doleo; qui, ut ventrem suum quid dixisset ostenderet, adjunxit: Sensus cordis mei turbati sunt. Uteri itaque nomine mens recte accipitur; quia sicut proles in utero concipitur, sic cogitatio in mente generatur : et sicut in ventre cibi, ita continentur in mente cogitationes.* Et S. Gregor. l. 2. Moral. c. 18 : *Quid, ait, venter noster est, nisi mens? quæ, dum cibum suum supernum videlicet intellectum suscipit, refecta procul dubio omnium membra actionum regit. Nisi enim sacra eloquia aliquando mentem nomine ventris exprimerent, Salomon utique non dixisset : Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris. Quia nimirum, dum nos gratia superni respectus illuminat, cuncta etiam mentis nostræ nobis absconsa manifestat.* Idem, 3. p. Pastor. admonit. 13 : *Lucerna Domini, ait, spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris, ac si diceret : Divini afflatus illuminatio, cum in mentem hominis venerit, eam sibimetipsi illuminans ostendit, quæ ante Spiritus Sancti adventum cogitationes pravas et portare poterat, et pensare nesciebat.* Accedit Vatablus, qui sic vertit et explicat : *Illuminatio Domini est anima hominis vel in anima hominis; quia spiritus hominis sine spiritu Dei se non agnoscit.*

Rursum gratia animæ pro respiratione est; nam quidquid respiratio corpori præstat, hoc divina gratia præstat animæ. Hinc S. Cyprianus orat. in S. Pentecost. docet ex isto spiritu quem trahimus *fieri respirationem, aspirationem, suspirationem, exspirationem, inspirationem;* respiratio vitam, exspiratio mortem sonat, adspiratio effusum ad superiora halitum, inspiratio immissum ad interiora flatum; suspiratio vero interruptum dolore anhelitum significat. Quare, cum ait Salomon Dei gratiam pro spiraculo esse animæ, insinuat hanc illi adinstar respirationis esse; quia ex ejus aura vivit animus, et ipsa deficiente quasi emoritur.

Cur gratia assimiletur luci spiritali, vocetur-

quæ lux et lucerna, causas plures assignavi 1. Joannis 1. 5. Gratia igitur est lux investigans omnia secreta ventris, vel, ut alii vertunt, omnia cubicula mentis, puta omnes mentis potentias, vires, secessus, easque illustrat, dirigit, purificat, accendit, præstatque omne id menti, quod lux præstat oculis et corpori.

Denique vis et energia latet in τὸ *lucerna Domini;* hæc enim continet radicem et causam totius sententiæ, quasi dicat : Causa et radix cur spiritus et mens hominis, præsertim gratia Dei illustrata, penetret secreta quæque mentis, etiam alienæ, est quod ipsa sit lucerna Domini, id est lucerna et lumen creatum accensum ex ipso lucis fonte, qui est in Deo; quia enim mens creata est lucis divinæ et increatæ participatio, hinc et ipsa cognitionem perspicientiamque divinam participat, ut, sicut Deus secreta cordium penetrat et perspicit, sic et ipsa quasi radius lucis divinæ secreta cordium, non quidem clare perspicere, uti facit Deus, sed ex signis et conjecturis sagacitate mira solerter vestigare, conjicere et quasi per rimam conspicere valeat. Hoc est quod ait Psaltes psal. 4. 7: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine;* quia *lumen naturale rationis*, ait Lyranus, *est quædam impressio divini luminis;* multo magis talis est lumen supernaturale gratiæ, revelationis et directionis Dei.

28. MISERICORDIA ET VERITAS CUSTODIUNT REGEM, ET ROBORATUR CLEMENTIA THRONUS EJUS.] Hebr. *Et fulcit in misericordia thronum suum;* Septuag. *Misericordia et veritas custodia est regi;* Aquila et Symmachus : *Conservabunt regem, et circumdabunt in justitia thronum ejus;* Lucifer Calar. Apolog. pro S. Athanasio legit : *Misericordia et veritas tutela est regi, et circuibunt justi sedem ejus.* Hebr. חסד *chesed* significat pietatem, misericordiam, clementiam.

Primo S. Athanasius, Apolog. ad Constantium Imperatorem, veritatem proprie accipit; unde ex hac Salomonis gnome urget Constantium, ut veritatem tum religionis et fidei, tum causæ et innocentiæ suæ contra Arianorum calumnias indaget, colat et tueatur. Hæc enim veritas, veræque religionis cultus et propugnatio, maxime custodit reges et regna, uti de regibus priscis legimus in historiis, et in modernis Hispaniæ, Germaniæ et Galliæ oculis cernimus. Sed audi S. Athanasium, imo divinum in eo loquentem Spiritum : *Ita rem examina, quasi veritas tibi in consilio adsit, quæ regum et imprimis Christianorum tutela est; cum ea vos regna administrare tutissimum est, dicente sacra Scriptura : Misericordia et veritas regi custodia est, et circumdabit justitia thronum ejus. Hanc enim cum Zorobabel ille sapiens cæteris anteferret, victoriam retulit, et acclamatum est ab universo populo : Magna res est veritas, et prævalet omnibus,* etc. Et inferius, orans Deum ut Constantio placidam veritatis mentem indat : *Domine omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi, tu per Verbum tuum imperium famulo tuo Constantio dedisti, tu illumina mentem illius, ut, cognitis calumniis, benevolenter accipiat meam excusationem, omnibusque clarum reddat, quam aures habeat confirmatas communitasque veritate, solumque sibi, uti dictum est, accepta esse labia justa : ita enim solium regni fortunatum fieri per Salomonem pronuntiasti.*

Secundo, alii per *veritatem* accipiunt veracitatem in loquendo, fidelitatem in promissis, constantiam in dictis et factis. Hæc enim reges, contra omnes subditorum hostiumque querelam, calumnias, insidias, molitiones tuetur. Quocirca cap. 17. 7. dixit Salomon : *Non decent stultum verba composita, nec principem labium mentiens,* ubi plura hac de re dixi. Ita Vatabl. Oportet, inquit, regem esse clementem et veracem; potior tamen est clementia.

Tertio, optime ex phrasi Script. per *veritatem* accipias justitiam : hæc enim componi solet et opponi misericordiæ, quod illa debita sit, hæc indebita et gratuita, atque utraque custodit regem, q. d. Reges multorum patent invidiæ et insidiis : quare satellites et stipatores quasi custodes corporis et vitæ sibi accersunt, qui eos vallent et custodiant. At ego, rex sapientissimus, dico et edico non esse meliores, fideliores et potentiores satellites et custodes regis quàm hosce duos, scilicet misericordiam et justitiam, ac præsertim misericordiam et clementiam : hæc enim roborat thronum et regnum ejus.

Hi ergo duo sunt hyperaspistæ, qui nocte dieque pro rege excubant, eumque perpetim tuentur et custodiunt. Ratio à priori est prima, quod rex per misericordiam sibi devinciat animos subditorum : per justitiam profliget fraudes, insidias et technas inimicorum, quibus profligatis cæteros omnes per misericordiam sibi amicat. Dum ergo omnes habet amicos, non est quem vereatur et timeat. Rursum rex probos per clementiam sibi devincit, improbos per justitiam prosternit : illos ergo habet amicos, hos prostratos et subactos, ut nocere nequeant. Accedit quod rex justus et misericors similes sibi constituat officiales, judices, et magistratus, puta justos et misericordes, qui populum rite gubernantes, eum in officio et amore regis sui continent. Unde Lucifer legit : *Et circuibunt justi sedem ejus,* justi nimirum ministri et officiales : hi enim solent se regis sui moribus conformare, eosque moribus suis exprimere et repræsentare.

Secunda, quod misericordia et justitia sint duæ bases et columnæ sustentantes quodlibet regimen, regnum et rempublicam; justitia enim cuique jus suum tribuit, itaque pacem conciliat : misericordia in omnes liberalis est, itaque omnium gratiam et benevolentiam emeretur, adeoque ipsos inimicos amicat. Soliditas autem regis et regni maxime in civium et exterorum amore et benevolentia consistit. Misericordia vero regis maxime cernitur in defensione miserorum, pauperum subventione, oppressorum sublevatione, iræ moderatione, clementia et vindictæ mitigatione aut condonatione, cum res et tempus poscit : justitia in justis legibus, scelerum castigatione, improborum vindicta. *Nam misericordia sine justitia,* ait Lyranus, *est pusillanimitas, et justitia sine misericordia est crudelitas, quæ destruunt regem et regnum ; sed misericordia justitia stimulata, et justitia misericordia temperata custodiunt regem et regnum.* Hinc de veri Salomonis, id est Christi, regno perpetuo canit David Psal. 44. v. 7 : *Sedes tua, Deus, in seculum seculi ; virga directionis virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus suis.* Unde et Aristot. lib. 5. Ethic. *Justitia,* inquit, *perfecta virtus est, et præclarissima virtutum, et neque est Hesperus ita, neque Lucifer admirabilis.* Clementia vero virtutum est suavissima, omnibusque gratissima, juxta illud

c. 16. 15 : *In hilaritate vultus regis, vita ; et clementia ejus quasi imber serotinus.*

Tertia, quod misericordia et justitia regem maxime decent, ideoque maxime Deo charum efficiunt, ut ipse ejus sit custos et tutor : quocirca à Deo protectus rex, non est quod ullum metuat. Idcirco autem Deo charus est, quia Deum imitatur : Deus enim ex se propendet in misericordiam, justitiam vero non ex se exerit, sed coactus impiorum sceleribus, qui ei quasi invito vindictæ flagellum extorquent. Idem facit rex misericors et justus, uti docet S. Thomas libr. 1. de Eruditione principis cap. 16, citans hanc Salomonis gnomen : *Multum,* inquit, *necessaria est principi misericordia ; custodit enim eum, ne ignis zeli et iracundia illum destruat. Unde Prov. 20. dicitur : Misericordia et veritas custodiunt regem, ignis zeli ardere debet in oleo misericordiæ ; deficiente vero hoc oleo, ignis zeli destruit principes : sicut ignis, si desit oleum materiale, destruit lampadem. Gregor. super Ezechiel. Sancti zeli districtio de virtute misericordiæ necesse est ut ardeat.* Et inferius : *Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quàm nulli parcere ; modum enim tenere debemus : sed quia difficile temperamentum est, quid æquo plus futurum est, in partem humaniorem præponderet.* Quocirca in dubio an præstet uti misericordia an justitia, princeps in misericordiam potius propendeat.

Errant ergo Politici et Machiavellistæ, quorum hæc sunt principia quæ principibus instillant : *Subditos preme, ne rebellent ; eos tributis aggrava, ut eorum paupertate te dites et robores. Metu eos opprime : oderint ergo, dum metuant. Eis vires, opes et animos adime, ut servos tibi facias et mancipes. Arcibus urbes doma.* Hæc et similia hìc evertit Salomon. Arces enim et cætera jam dicta sæpe sunt nidi tyrannorum, ut ille aiebat ; rex autem solium nulla re melius firmat, quàm amore et clementia : clementia enim omnium bonorum est mater, uti ex S. Ambrosio ostendi c. 11. 19. Vidit hoc Seneca Neronis præceptor, qui ad eumdem scribens libr. de Clementia : *Non est opus,* inquit, *latera montium abscondere multiplicibus muris, ac turribus sepire; salvum regem clementia in aperto præstabit, crudelitas hostes multiplicat.* Et Cicero 2. offic. *Malus,* inquit, *diuturnitatis custos est metus, contraque benevolentia fidelis est, vel ad perpetuitatem. Etenim qui se metui volent, à quibus metuuntur, eosdem metuant necesse est.* Ita David, stabilitatem throni sibi suisque posteris à Deo poscens, ut illam impetret : *Memento,* inquit, *Domine, David et omnis mansuetudinis ejus.* In quæ verba S. Gregor. scribens docet Davidem, singularis mansuetudinis merito, obtinuisse ut Deus ejus regnum in posteris perpetuaret usque ad excidium Judæorum, imo ipse David idipsum indicat 2. Reg. 22. 36 : *Mansuetudo tua,* inquit (quam mihi communicasti), *multiplicavit me.*

Exempla illustria, et gnomas regum et principum huic Salomonicæ persimiles accipe. Alexander magnus imperium suum stabilivit clementia, quæ tanta in eo fuit, ut Darius rex Persarum invidens precaretur à diis, ut aut superare possit clementia Alexandrum, aut, si is regno spoliaretur, solus Alexander in Persarum regno imperaret. Antigonus, rex Macedonum, amicis suadentibus ut, si Athenas caperet, validis illas præsidiis communiret, ne quando deficerent, respondit se semper in ea fuisse sententia, ut crederet *clementiam plus posse quàm violentiam.* Idem cùm initio regni durior fuisset, senex jam factus, clementer et placide regnum administravit. Verum, cùm morum mutationem mirarentur subditi, respondit : *Prius opus erat regno, nunc gloria et benevolentia, qua regnum recuperatum servatur.* Ita Plutarch. in Apophth. regum. Pittacus, unus è septem Græciæ sapientibus, filii sui interfectorem ad se missum, ut de eo supplicium sumeret, causa cognita, dimisit, dicens *ignoscentiam esse potiorem pœnitentia ;* vel ut alii : *Melius est ignoscere quàm punire.* Ita Laert. l. 1. Cato monebat potentes ut parce uterentur sua potestate, qua semper uti possent, sentiens potentiam clementia et comitate fieri diuturnam, ferocia brevem. Julius Cæsar, rerum potitus, statuas Pompeii dejectas honorifice reposuit. Tum Cicero : *Cæsar,* ait, *dum Pompeii statuas reponit, suas stabilit,* sentiens illum hoc non in Pompeii gratiam facere, sed ut sibi clementiæ nomine cives conciliaret, sicque suum regnum constabiliret. Ita Plutarchus in Apophth. Nero initio imperii adeo fuit clemens, ut rei cujusdam capite damnati sententiæ subscripturus, exclamarit : *Utinam litteras nescirem,* testis est Seneca, l. 2. de Clement. Theodosius junior, rogatus cur neminem eorum à quibus lædebatur capite mulctaret, respondit : *Utinam liceret mihi et mortuos ad vitam revocare!* Alfonsus Aragonum rex, nimiæ lenitatis insimulatus, respondit : *Malo multos mea clementia et mansuetudine servare, quàm paucos mea severitate perdere. Hominis enim est clementia, belluarum feritas. Ego justitia bonis gratus sum, malis autem clementia. Nihil enim magis adversarios flectit quàm placabilitatis et mansuetudinis nomen.* Ita Panorm. l. 2. de Gestis Alfonsi. Vere Sallustius in Bello Jugurth. *Non exercitus,* ait, *neque thesauri, præsidia regni sunt, verum amici, quos neque armis cogere, neque auro parare queas, officio ac fide parantur.*

29. Exultatio juvenum, fortitudo eorum : et dignitas senum, canities.] Pro *exultatio* hebr. est תפארת *tipheret*, id est decor, pulchritudo, gloria, magnificentia, qua juvenes quasi hinnuli subsiliunt et exultant. Pro *dignitas* hebr. est הדר *hadar*, id est decor, pulchritudo, decus, splendor, excellentia ; Septuag. *Ornatus adolescentibus sapientia : gloria autem seniorum canities;* Aquila, Symmach. et Theodot. *Ornatus juvenibus fortitudo;* Chald. *Decus juvenum est robur, et laus senum canities.* Auctor Catenæ Græc. Septuag. sic explicat, q. d. *Sicut canities senem reddit venerabilem, ita sapientia juvenem ;* Syrus : *Honor senum canities;* R. Salomon : *Ut juveni gloriosum est viribus excellere, ita senibus canities ornamento est.* Sic et R. Levi.

Per *canitiem,* primo, aliqui per catachresin intelligunt sensum et sapientiam : hæc enim est cana, id est antiqua; ac vicissim cani, id est senes, per experientiam multam sunt sapientes. Unde nonnulli senium à sensu dictum putant. Ita S. Isidor. lib. 2. de Offic. Eccles. c. 7 : *Gloria,* ait, *senum canities, id est sapientia, de qua dicitur Sapient. 4. 8. Canities hominum est prudentia.* Sic et S. Hieron. lib. 2. Comment. in Isaiæ c. 3. sub initium : *Gloria senum canities. Quæ est ista canities? haud dubium quin sapientia, de qua scriptum est : Canities hominum prudentia est. Cumque nongentos et eo amplius annos ab Adam usque ad Abraham vixisse homines legamus, nul-*

lus alius prius appellatus est presbyter, id est senex, nisi Abraham, qui multo paucioribus annis vixisse convincitur. Unde scribit et Joannes post pueros et juvenes etiam ad senes, dicens : Scripsi vobis, patres, quia cognovistis eum qui à principio est. Et Roboam filius Salomonis ideo perdidit regnum, quia noluit audire presbyteros. Quæ S. Hier. verba translata sunt in Jus Canonicum, et habentur dist. 84. c. fin.

Secundo, alii proprie *canitiem* accipiunt, q. d. Capilli cani decorant senes, ipsaque canities est decus et dignitas eorum, quæ facit eos honorabiles et venerabiles, præsertim quia canities et candor capitis indicat canitiem et candorem mentis. Unde S. Isidorus lib. 11. Origin. c. 2 : *Canities*, ait, *vocata à candore quasi candities. Unde est illud : Florida juventus, lactea canities*, *q. d. candida. Senectus autem multa secum bona affert : quia nos à potentissimis dominis liberat, voluptatibus imponit modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiam, dat maturiora consilia.* Idem lib. 2. de Differentiis spirital. §. 15 : *Senectus*, ait, *à quinquagesimo anno incipit, et septuagesimo septimo terminatur.* Et S. Ambros. ad Anysium lib. 3. epist. 21 : *Vere*, ait, *senectus illa venerabilis, quæ non canis solum, sed meritis albescit ; ea enim est reverenda canities animæ, in canis cogitationibus et operibus effulgens.* Et lib. 1. de Caino c. 3 : *Senectus venerabilis est, non annis cana, sed moribus.* Et S. Chrysostom. homil. 4. in epist. ad Hebr. in morali : *Etenim*, ait, *canos honoramus, non quia colorem candidum nigro colore amplius honoramus ; sed quia indicium est vitæ in virtute provectæ, et videntes ex hoc conjicimus interiorem canitiem : si vero contraria senectuti gesserint, irrisibiles fiunt propter hoc potius. Nam et regem honoramus et ejus purpuram et diadema, quoniam ista signa sunt principatus; si vero viderimus illum cum purpura conspui, ab armigeris suis conculcari, præfocari, in custodiam mitti, dissipari, numquid reveremur tunc purpuram aut diadema? nonne ipsum schema plorabimus? Noli ergo propter canos velle honorari, quando ipse illos contumelia afficis; nam et ipsi ulcisci se debent, quoniam schema splendidum adeo et honorabile confundis.*

Tertio, per *canitiem* accipias ipsam senectutem : hanc enim significat hebr. שׂיבה *seba*, q. d. Decus et dignitas senum est ipsa senectus, quæ tum in canis ac vultu gressuque gravi, tum in morum et sermonum gravitate et maturitate cernitur. Hæc ergo senectus est morum gravitas et sanctitas, quæ dignitas est quasi divina. Unde Junius, orator et philosophus, apud Stobæum serm. 116 : *Hoc maximum*, ait, *et pulcherrimum à diis donum hominibus esse datum reor, per quod divinæ naturæ quodam modo similes fiant.* Et infra : *Senectus divinæ moderationis imitationem quamdam in se exprimit.* Hinc Macrobius lib. 2. Saturnal. *Senectus*, ait, *nobis, si sapimus, adoranda est :* quare subdit senum consilia et monita veluti oracula, et deorum responsa accipienda esse, eo quòd secura sint et certa instar oraculorum.

Igitur senectus est dignitas quædam divina, ac senex inter juvenes est quasi Deus quidam terrestris. Primo, quia senectus est imago antiquitatis et æternitatis Dei; unde Deus visus est Danieli, cap. 7. v. 9, quasi *antiquus dierum* capillos habens candidos, id est canos. Similiter visus est S. Joanni, Apocal. 1. 14. Quocirca S. Ambr. lib. 3. epist. 21. ad Anysium : *Quæ*, ait, *est vere ætas senectutis nisi vita immaculata, quæ non diebus aut mensibus, sed seculis propagatur, cujus sine fine est diuturnitas, sine debilitate longævitas? Quo enim diuturnior, eo fortior : et quo diutius eam vitam vixerit, eo fortius in virum perfectum excrescit.*

Secundo, quia sicut Deus est insensibilis carens omni appetitu, passione et perturbatione, puta ira, amore, tristitia, vindicta, etc. : *Dii*, ait ille, *non comedunt fruges, non potant fervida vina;* sic et senex, frigescente corpore, vacat perturbationibus animi, iisque dominatur, quibus flagrat sanguinea et calida juventus ; quin et appetitus cibi et potus in senibus deficit, quare frigent in eis cum Cerere et Baccho Mars et Venus. Hinc S. Chrysost. hom. 4. ad Hebr. senem passionibus dominantem comparat æquatque regi : *Rex*, ait, *est senex, si voluerit ; et eo qui purpuram habet regalior, siquidem passiones animi vicerit, et velut armigeros subjecerit passiones. Si vero abstrahatur et dejiciatur à solio, et amoris pecuniarum, et ornandi corpus, et deliciarum, et ebrietatis, et iracundiæ, et venerearum rerum servus effectus, et crines habeat oleo comptos, et totam ætatem suam per malam voluntatem ignominia afficiat, quali pœna non sit dignus hujusmodi?*

Tertio, sicut Deus pollet sapientia, sic et suo modo senectus. Unde S. Hieron. ait in senibus omnia deficere, excepta sapientia : hanc enim solam vigere. Et S. Ambros. l. 1. Hexam. cap. 8 : *Senectus ipsa*, ait, *in bonis moribus dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundæ mortis paratior, ad reprimendas libidines firmior. Infirmitas quoque corporis, sobrietas mentis est. Unde ait Apost. Cum infirmor, tunc potens sum*, 2. Cor. 12. 10. Huc facit illud Ovidii 6. Metam. *Seris venit usus ab annis.* Et illud Comici : *Sapientiæ ætas condimentum est, vicissim sapientia ætati cibus est*, q. d. Sapientia ætate senili conditur; quia ipsa velut insuavis et ingrata est in juvene : redditur enim gratior et amabilior à senectute : vicissim sapientia senectutem instar cibi pascit et vegetat. Sapientia ergo ornat senectutem, et vicissim ornatur ab illa.

Quarto, sicut Deus multam numerat hominum, animalium, rerumque creatarum progeniem : sic et senes multam cernunt filiorum et nepotum propaginem.

Quinto, sicut Deus futura prævidet et prædicit : sic et senes per longam experientiam futura prospiciunt et enuntiant ; unde juvenibus sana dant consilia de iis quæ in futurum per omnem vitam agenda vel non agenda sunt. *Testimonium enim divinitatis est veritas divinationis*, ait Tertull. Apolog. 20. juxta illud Isaiæ 41. 23 : *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos.*

Denique senes saturi et pleni dierum, vicinique morti nonnisi transitum cogitant ad beatam immortalitatem, ut Deo juncti ejus gloria et vita beata in omne ævum perfruantur. Unde sanctus Chrysostomus, hom. 37. in Genes. *Tu autem* (ô Abraham), ait, *abibis ad patres tuos, conversus in senectute bona. Non dixit : Morieris, sed abibis, quasi peregrinaturo eo et migraturo à patria in patriam.* Mox docet senectutem bonam esse, non quæ indulget deliciis et ventri; sed *qui in via virtutis*, ait, *ambulavit, hic vere conversus in senectute bona, vita defungitur,*

et laborum præsentium invenit mercedes et retributiones

Quæres quorsum et quo fine scopoque hanc gnomen assignet Salomon.

Resp. primo physice : ut significet disparitatem ætatum senectutis et juventutis, ac cuilibet ætati suum decorem ac decus attribuat ; nimirum juventutis decus esse robur, senectutis ipsam senectam, ac proinde juvenes exultare sua vivacitate vivacique robore; senes vero in sua senili gravitate conquiescere , et quasi confidere : quare juvenes non debere senibus insultare , nec hos vicissim juveniles juvenum gestus motusque aspernari , sed quemque sua sorte et ætate contentum vivere , mutuamque pacem colere , nec alterum ab altero opus et mores disparis ætatis requirere. Juvenes enim decet labor, senes quies, gravitas, maturitas.

Secundo ethice , ut significet, licet juventuti æque ac senectuti sui sint defectus et vitia , utramque tamen suas habere dotes et dona, eaque talia per quæ utrique et sibi mutuo , et reipublicæ sint utiles et necessarii ; reipubl. enim necessaria esset fortitudo juvenum, et sapientia ac reverentia senum. Et quemadmodum juvenes egent consilio ac sapientia senum , ne quid temere agant viribus corporis quibus pollent, ita senibus vires non sufficiunt , sed juniorum opera coguntur uti , ut jam illis facile coeat amicitia, et harmoniam quamdam in republica conservent. Ita Jansenius et Baynus. Quod ergo Plutarchus dixit de vino aqua miscendo , *Deum furentem ab alio Deo sobrio temperari*, idem dicas de juvenum fervore à senili maturitate temperando. Sicut enim juvenum ardor senum torporem exacuit ; ita vicissim hic illum moderatur, et ad mediocritatem reducit. Unde S. Ambros. l. 1. de Cain et Abel , c. 3 : *Graves*, ait, *motus nostræ adolescentiæ fida senectutis statione placidantur.*

Tertio , tacite hic Salomon monet juvenes et senes sui officii, nimirum juvenes, ut suum robur exerceant, nec sinant illud torpore et otio marcescere, sed eo utantur ad senum et reipub. bonum ; senes vero ut à labore juvenum conquiescant, eumque sua maturitate et consilio moderentur et dirigant. Quam senum consilium et exemplum utile sit juventuti præclare docet sanctus Ambrosius, l. 2. de Cain, cap. 3. sub finem.

Quarto , ut robur juvenibus sit stimulus ad ardua heroicaque virtutis et fortitudinis opera capessenda; senecta vero soletur senes memoria præteritorum laborum, virtutum et meritorum, eosque tacite suæ dignitatis et virtutis admoneat, ne quid ea indignum, juvenile et degener committant, sed juvenibus plenum maturitatis et morum compositionis dent exemplum. Unde S. Chrysost. hom. 4. in ep. ad Hebr. in morali : *Absurdum est*, ait, *si senex in taberna sedeat, senex ad circum festinet, senex ad theatrum ascendat, instar pueri currens cum plebe; vere confusio est et irrisio, ut canitie quidem ornetur extrinsecus, intrinsecus autem animum habeat puerilem; et siquidem vituperaverit illum juvenis, statim canos in medium profert : tu illos reverere primus; si vero tu eis non exhibes reverentiam jam senex, quomodo juvenem tuos canos revereri desideras? Non revereris, inquis, hos canos, sed tu eos confundis. Deus te honoravit, candorem capilli dedit, multam prærogativam contulit; quid honorem illum prodis? illum honorem quomodo revereatur juvenis, cum te viderit se quoque amplius lasciviæ deditum? Canities quippe tunc est venerabilis, quando ea gerit quæ canitiem decent; cum vero juveniliter conversatur, plus juvenibus ridicula erit; quomodo poteritis istorum juvenes admonere vos senes, dum inebriamini per incontinentiam vestram? non enim nunc accusans seniores hæc dico, sed juvenes. Qui enim hæc agitis, etsi ad centesimum veniatis annum, mihi juvenes videmini, et similes pueris.*

Exemplo sit Eleazarus, qui ab Antiocho jussus comedere porcinam lege vetitam, ni atrociter excarnificari vellet, *respondit cito, dicens præmitti se velle in infernum. Non enim ætati nostræ dignum est, inquit, fingere, ut multi adolescentium arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum, et ipsi propter meam simulationem, et propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur, et per hoc maculam atque execrationem meæ senectuti conquiram. Nam etsi in præsenti tempore suppliciis hominum eripiar, sed manum Omnipotentis nec vivus, nec defunctus effugiam. Quamobrem fortiter vita excedendo, senectute quidem dignus apparebo: adolescentibus autem exemplum forte relinquam, si prompto animo ac fortiter pro gravissimis ac sanctissimis legibus honesta morte perfungar. His dictis confestim ad supplicium trahebatur*, 2. Machab. 6. 23. Unde Eleazarum celebrans sanctus Ambrosius, l. 2. de Jacobo cap. 10 : *Non sum ita senex*, ait, *ut mihi non juvenescat animi fortitudo. Nequaquam contingat mihi, ut fiam senex incentivum juvenilis erroris, qui hucusque eram forma salutaris instituti. Senectus portus debet esse, non vitæ superioris naufragium.*

Salomonem de more secutus Siracides, hasce illi antistrophas edidit gnomas : *Corona senum multa peritia, et gloria illorum timor Dei*, Eccli. 25. 8. Ubi senes septuplici corona donavi : *Princeps populi in sapientia sermonis sui, in sensu vero seniorum verbum*, cap. 9. 24 : *Quæ in juventute tua non congregasti, quomodo in senectute tua invenies?* c. 25. v. 5. *Quam speciosa veteranis sapientia!* Ibid v. 7.

Et Philosophi, quos citat Stobæus serm. 116, ut Euripides in Bellerophonte : *O fili, manus quidem juveniles ad agendum robustæ sunt, seniorum autem sententiæ præstant.* Idem in Menalippe : *Vetus hoc dictum est, opera quidem juniorum, consilia autem seniorum vim habere.* Alexis : *Senectus similis est vino veteri. Senectus justior est juventa.* Hippothoon : *Canæ senectuti flores sunt inter homines.* Pili enim cani similes sunt floribus candidis ; quos autem fructus hi flores edant, docet Democritus dicens : *Robur et forma corporis bona sunt; senectus autem flos est temperantiæ et prudentiæ.* Antiphon. *Leonum senecta melior est vigentibus hinnulis.* Pithagoras et Plato : *Senectus non tam est juxta finem vitæ, quam juxta principium bene beateque vivendi.* Plutarchus : *Juvenes decet ut æmulentur seniores, juxta Simonidem :*

Ut lactens pullus cursum comitatur equai.

30. Livor vulneris absterget mala ; et plagæ in secretioribus ventris,] id est hydropisis, ait R. Salom. at non sola ; plures enim sunt morbi et plagæ, quæ secreto ventris immittuntur, quales fuere immissæ Philisthæis ob ablatam arcam

Dei, 1. Reg. 5. 6, ad quos hìc alludit Salomon. Pro *absterget* hebr. est תמריק *tamrac*, id est defricatio, abstersio, purificatio, emaculatio *est in malo*, id est mali et malorum : מרק *marac* enim significat tergere, defricare, polire. Unde Pagninus et Vatablus vertunt : *Livor vulneris est medicina abstersiva mali, q. d. Livores vulneris tergunt hominem malum, ejusque malitiam et vitia abstergunt.* Aut : *Livores vulneris, id est qui sunt causa vulneris, sunt medicinæ hominum malorum; quia hi verbis non corriguntur, sed flagellis et virga disciplinæ, imo plagis profundis, quæ penetrant usque ad imum ventrem.* Hinc et Cajet. vertit : *Percussiones capitis mundabunt malum, et vulnera cubicula ventris.* Sicut enim catapotia et pilulæ cubicula, id est omnes sinus stomachi et ventris pervadunt, ex iisque phlegmata et humores noxios abstergunt, itaque hominem sanant; sic pariter plagæ et tribulationes intimos mentis sinus penetrant, ex eisque quidquid vitiosum est eradunt et abstergunt, itaque eam sanitati et sanctitati restituunt. *Livor* est percussio, qua quis verberatur, ut fiat lividus, *vulneris*, id est usque ad vulnera, quibus sanguis effluit, ait Aben Ezra, qui hanc gnomen nectit præcedenti, q. d. Sicut robur ornat politque juvenem, canities senem, ita livores et plagæ ornant impium; tum quia pœna decet, et quasi ornat culpam ; tum quia eam eluit et abstergit, itaque impium purificat et expolit: *Plagæ*, ait, *sunt impii pigmenta, quibus exspoliatur. Plaga* proprie est ictus, verber, percussio ; hæc enim græce vocatur πληγή. Dorice πλαγα à πλήσσω, id est percutio ; hinc *plagare* est percutere, ut Zachar. 13. 6. ait Christus crucifixus : *His plagatus sum in domo eorum, qui diligebant me.* Et 4. Esdras 15. 51 : *Plagata et castigata à mulieribus.*

Sensus ergo planus est, q. d. Sicut ollæ immundæ defricantur cinere, et panni immundi lixivio, aliæque maculæ sale, aceto et nitro; sic pariter vitia tum privata hominis, tum publica civitatis et reip. defricant, detergunt et emaculant verbera, vulnera et plagæ, præsertim quæ ventrem, id est intima hominis tangunt, feriunt et cruciant. Rursum sicut apostema, sive ulcus latens, curatur secando et aperiendo illud, ut pus et sanies effluat; eo enim absterso caro pura unitur et solidatur (eo enim alludit); unde livor vulneris idem est quod plaga vulneris, id est plaga vulnus aperiens. Aut livor vulneris, id est pus et sanies livida è vulnere secto et aperto effluens; sic pariter verbera et plagæ, quæ Deus impiis immittit, eos vulnerant, et vulnerando aperiunt eorum oculos et mentem, ut sanies peccatorum per pœnitentiam effluat et tergatur; qua abstersa mens quasi polita suæ sanitati et puritati restituitur. Ita S. Gregor. cujus verba mox recitabo. Ita et R. Levi. Livore ergo et verberibus corriguntur mali, vel certe mala ipsorum, ut mali à vitiis abstineant, si non virtutis amore, certe formidine pœnæ ab iis se coerceant. Ita dolor est medicina doloris in morbis uti corporis, sic et animi. Unde Rabbini nonnulli sic vertunt : *Livorum vulneris medicina est cum malo*, id est cum dolore, *et plagæ etiam intimæ sanantur cum dolore*, id est, sicut plagæ in summa cute et in anima sanantur cum dolore, sic et malus cum dolore sanatur. Hic genuinus est sensus.

Verum, quia alii alios addunt non inutiles, eos hìc attexam, et quemque suo auctori ad fidem et pondus majus, de more assignabo. Primo ergo Chaldæus vertit : *Pavores et plagæ occurrunt malo, et punctura acus in interioribus ventris ejus*, q. d. Tribus suppliciis mulctantur impii : primo, pavoribus anxiæ conscientiæ, ac subinde spectris horrendis, quæ vel imaginatio ex pavore, vel Deus ex juxto judicio eis objicit, uti objecit Ægyptiis in plaga tenebrarum Sapient. 17. v. 6. et seq. et Theodorico regi Ariano, qui comedens piscem visus est sibi videre sanctum Joannem Pontificem et Symmachum consulem, quos injuste occiderat, sibi minitantes, eoque spectro ex pavore morbum et mortem incurrit; secundo, plagæ omnis generis ; tertio, puncturæ intimæ et instar acus acutissimæ, quæ penetralia ventris et mentis transpungunt.

Secundo, Septuag. vertunt : *Livores et contritiones, seu vulnera occurrunt malis ; plagæ autem in secretioribus ventris ;* Syrus : *Contritio et cruciatus occurrunt malo.* Quod aliqui per gradationem triplicis pœnæ, sive modi feriendi exponunt. Nam gladio v. g. quis primo ferire potest plano, quæ levis est percussio sine vulnere ; secundo, acie gladii vulnerando, secando, mutilando; tertio, cuspide gladii transfodiendo. Simili modo Deus, inquit Salazar, gladium iræ suæ contra improbos vibrat, primum quidem ex plano, deinde cæsim, tandem punctim eos ferit: livorem primum, deinde vulnus, ac demum plagam profundam et interna viscera penetrantem infligens. Quos enim livor non coercet, vulnere petit; illis autem quos vulnus non cohibet, gladium profundissime in viscera immergit. Itaque Salomon gradus recenset, per quos ira Dei contra sceleratos exardescit. Hoc est quod dixit Salomon c. præced. v. ult. *Parata sunt derisoribus judicia, et mallei percutientes stultorum corporibus.*

Tertio, R. Salomon et ex eo Lyran. sic vertunt: *Livor vulneris evacuatio in malo, et percussura in ventre;* sicque exponunt : *Evacuatio, scilicet substantiæ, vel divitiarum in malo, id est in malis operibus, sicut contingit prodigis et insipientibus, est, supple livor vulneris, causaliter; quia talibus solent inferri livores, vulnera et percussuræ in ventre, id est plagæ mortales usque ad membra vitalia in ventre latentia pertingentes,* sicut gulosis et ebriosis nimia crapula inducit hydropisin, colicam, calculum aliosque morbos intima cruciantes.

Quarto, Baynus explicat, q. d. Quod in vulneribus corporis videmus fieri, idem sentiendum de plagis mentis. Collectio purulenta in vulneribus facit ad sanitatem et purgationem mali, et plagæ quæ fiunt in penetralibus ventris, hoc est, animæ morbi eodem modo curantur per livores et saniem in unum locum collectam : dum ad memoriam peccata revocantur, dum perpendimus quàm ingens malum sit Deum offendere; dum de gravitate et facilitate peccandi cogitamus, et ex animo dolentes purulentiam plagarum animæ per pœnitentiam ad unum veluti locum revocare videmur, et purgare.

Quinto, alii per hypallagen: Livor vulneris, inquiunt, est vulnus livoris, puta vulnus stillans lividum pus et saniem, q. d. In apostemate et ulcere livor purulentus latens non aliter sanari potest, nisi profunde vulneretur, et collectam saniem expellat; sic etiam peccatis quæ pudor tegit et occulit, mederi fas non est, nisi profundo

dolore et pœnitentia animus transfigatur, ut abrupto pudore per confessionem colluvies et sanies peccatorum effluat, quo facto abstersa conscientia, denuo ejus plagæ ita coalescent, ut nullum eorum supersit vestigium. Hæc enim est pœnitentiæ vis et energia, quæ sic animarum vulnera curat et abolet, ut neque cicatrix, neque verruca apparitura sit, ait S. Chrysost. Ita profundus dolor pudorem S. Magdalenæ abstersit in publico convivio.

Sexto, alii apposite censent hîc doceri modum curandi morbos et vitia animi ex modo, quo medici curant plagas et ulcera corporis. Unde sic gnomen exponunt : sicut livor vulneris abstergit mala corporis, et (id est *sic*) plagæ in interioribus ventris, supple, eadem abstergunt, q. d. Sicut medicus curat apostema et plagam, eam vulnerando et aperiendo, ut sanies latens effluat : sic enim cum ea omne malum abstergit ; sic pariter latentia et profunda animæ vitia non curantur, nisi vulnerando eam per pudorem, angorem, mœrorem : sic enim aperto vulnere latentis vitii sanies effluet, et vitium abstergetur. Ita S. Monica in juventute pronior ad vini gustum, cum ab ancilla iracunda *meribibula* vocaretur, hoc probro et pudore velut vulnere medullitus icta, omnem vini cupidinem ex animo erasit. Hoc stimulo, ait S. Aug. l. 9. Confess. c. 8, *percussa respexit fœditatem suam, confestimque damnavit atque exuit : sicut amici adulantes pervertunt, sic inimici litigantes plerumque corrigunt.* Simili modo, dum salsius et amarius aliqui de vitiis corripiuntur, pudore et dolore animam penetrante, et quasi secante, ipsi illico eadem ab se abscindunt, uti quotidiana docet experientia. Plagæ ergo in interioribus ventris sunt facta et dicta vel dicteria, quæ intimam audientis animam dolore transfigunt, itaque compungunt et curant. Hic sensus valde appositus, reconditus et illustris est.

Mystice S. Greg. 3. p. Pastor. admon. 13. et ex eo Beda hîc : *Admonendi*, ait, *sunt ægri, ut considerent quanti sit muneris molestia corporalis, quæ et admissa peccata diluit, et ea quæ admitti poterant compescit ; quæ sumpta ab exterioribus plagis, concussæ menti pœnitentiæ vulnera infligit. Unde scriptum est : Livor vulneris abstergit mala, et plagæ in secretioribus ventris. Mala enim livor vulneris abstergit, quia flagellorum dolor vel cogitatas, vel perpetratas nequitias diluit.* Et post nonnulla : *Livor ergo vulneris abstergit mala, et plagæ in secretioribus ventris ; quia cum exterius percutimur, ad peccatorum nostrorum memoriam taciti afflictique revocamur, atque ante oculos nostros cuncta quæ à nobis sunt male gesta reducimus, et per hoc quod foris patimur, magis intus, quod fecimus, dolemus. Unde fit ut inter aperta vulnera corporis amplius nos abluat plaga secreta ventris, quia sanat nequitias pravi operis occultum vulnus doloris.* Idem 23. Moral. c. 13 : *Menti consideranti*, ait, *et sese per pœnitentiam laceranti, quasi quædam plagæ percussionis sunt lamenta compunctionis.* Et mox citato hoc loco : *Per livorem quippe vulneris disciplinam insinuat corporeæ percussionis. Plagæ vero in secretioribus ventris, sunt interna mentis vulnera, quæ per compunctionem fiunt : sicut enim venter cibis repletus extenditur, ita mens pravis cogitationibus dilatata sublevatur. Abstergunt igitur mala, et livor vulneris, et plagæ in secretioribus ventris : quia et disciplina exterior culpas diluit, et extensam mentem compunctio pœnitentiæ ultione transfigit. Sed hoc inter se utraque hæc differunt; quod plagæ percussionum dolent, lamenta compunctionum sapiunt. Illæ affligentes cruciant, ista reficiunt, dum affligunt. Per illas in afflictione mœror est, per hæc in mœrore lætitia.*

CAPUT VIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cor regis in manu Dei, cui misericordia et judicium placent præ victimis ; rapinæ raptores devorant ; angulus præstat muliere rixosa ; repellens pauperem repelletur ; epulæ depauperant ; pro justo dabitur impius ; custodiens os custodit animam : desideria occidunt pigrum ; non est sapientia contra Dominum, cujus est dare salutem et victoriam.

1. Sicut divisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini : quocumque voluerit, inclinabit illud. 2. Omnis via viri recta sibi videtur, appendit autem corda Dominus. 3. Facere misericordiam et judicium, magis placet Domino, quam victimæ. 4. Exaltatio oculorum est dilatatio cordis : lucerna impiorum peccatum. 5. Cogitationes robusti semper in abundantia, omnis autem piger semper in egestate est. 6. Qui congregat thesauros lingua mendacii, vanus et excors est, et impingetur ad laqueos mortis. 7. Rapinæ impiorum detrahent eos, quia noluerunt facere judicium. 8. Perversa via viri aliena est : qui autem mundus est, rectum opus ejus. 9. Melius est sedere in angulo domatis, quam cum

muliere litigiosa, et in domo communi. 10. Anima impii desiderat malum, non miserebitur proximo suo. 11. Mulctato pestilente sapientior erit parvulus; et si sectetur sapientem, sumet scientiam. 12. Excogitat justus de domo impii, ut detrahat impios à malo. 13. Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur. 14. Munus absconditum exstinguit iras, et donum in sinu indignationem maximam. 15. Gaudium justo est facere judicium, et pavor operantibus iniquitatem. 16. Vir, qui erraverit à via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur. 17. Qui diligit epulas, in egestate erit: qui amat vinum et pinguia, non ditabitur. 18. Pro justo datur impius, et pro rectis iniquus. 19. Melius est habitare in terra deserta, quam cum muliere rixosa et iracunda. 20. Thesaurus desiderabilis, et oleum in habitaculo justi: et imprudens homo dissipabit illud. 21. Qui sequitur justitiam et misericordiam, inveniet vitam, justitiam et gloriam. 22. Civitatem fortium ascendit sapiens, et destruxit robur fiduciæ ejus. 23. Qui custodit os suum et linguam suam, custodit ab angustiis animam suam. 24. Superbus et arrogans vocatur indoctus, qui in ira operatur superbiam. 25. Desideria occidunt pigrum: noluerunt enim quidquam manus ejus operari; 26. tota die concupiscit et desiderat: qui autem justus est tribuet, et non cessabit. 27. Hostiæ impiorum abominabiles, quia offeruntur ex scelere. 28. Testis mendax peribit: vir obediens loquetur victoriam. 29. Vir impius procaciter obfirmat vultum suum: qui autem rectus est, corrigit viam suam. 30. Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum. 31. Equus paratur ad diem belli: Dominus autem salutem tribuit.

1. Sicut divisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini: quocumque voluerit, inclinabit illud.] Primo, Lyran. Hugo, Dionys. et alii per *divisiones aquarum* accipiunt primigeniam illam separationem aquarum, qua Deus initio mundi divisit aquas superas ab inferis, interponens medium firmamentum, Genes. 1. 6. q. d. Sicut Deus primitus divisit aquas superas ab inferis, sic dividit cor regis, nunc illud elevando, ut magna et sublimia cogitet et moliatur; nunc illud deprimendo, ut exilia et humilia cogitet et tractet: imo ipsum regem nunc erigit, ut sit potens; nunc deprimit, ut sit abjectus et plebeius, uti depressit superbum Nabuchodonosorem, commutando eum in bestiam, Daniel. 4. 30.

Porro nonnulli per aquas superas accipiunt nubes, quæ superant cœlum, id est aerem infimæ regionis, q. d. Sicut Deus vento immisso agit nubes, ut depluant in eum terræ locum, quem ipse elegerit: sic pariter spiritu suo agit mentem regis, ut eò feratur, illudque exsequatur quod Deo placitum fixumque fuerit.

Secundo, alii referunt hæc ad divisiones maris Rubri, quas fecit Deus per Mosen, ut transirent Hebræi, et mox revoluto mari in eodem mergerentur insequentes Ægyptii. Ibi enim Deus cor Pharaonis regis inclinavit (illa ratione et modo quem recensui, Exodi 7. 3.) ad sequendum Hebræos, ut in mari eum cum suis demergeret. Simili modo Deus corda et consilia impiorum regum et tyrannorum in ipsosmet revolvit, ut iisdem, quæ in alios impie struxerant, capiantur et obruantur.

Rursum alii per *divisiones aquarum* intelligunt varias maris divisiones, tractus et sinus, qui suos divisos habent motus et æstus: in aliis enim semel per diem est æstus, ut mare nunc crescat, nunc decrescat: in aliis bis vel ter, et in aliis quater, q. d. Sicut mare marisque sinus et æstus in manu sunt Dei, ut eos dividat et moderetur ad libitum: sic pariter cor regis, quod instar maris variis cogitationibus, consiliis, meditationibus æstuat, in manu est Dei, ut eos dividat et dirigat ad libitum. Confirmant hunc sensum aliqui ex Hebræa voce *pelagim*, quasi inde pelagus, id est mare, sit derivatum; verum hoc præposterum est: nam *pelagim* Hebr. *divisiones* significat, non mare.

Insuper Beda per *divisiones aquarum* accipit flumina, quæ ex mari oriuntur. Unde noster Salazar sic hanc gnomen conformat, q. d. Sicut flumina ex mari quidem Deo auctore fluunt, et rursum eodem quasi liberatore longissima telluris spatia percurrunt, abluunt et infundunt, et tandem in mare relabuntur: sic etiam regis arbitria, imperia et leges justæ ex divinæ voluntatis et imperii pelago derivantur, et in subditos ceu flumina quædam inde transeunt: adeo ut bona principis voluntas, quædam divinæ voluntatis insinuatio et derivatio dici debeat, cui contraire nefas sit. Id sibi vult illud: *Quocumque voluerit, inclinabit illud;* id est, in eam partem voluntas ejus fertur, in quam voluntas Dei pendet: ita ut justa principis arbitria, quædam divinæ voluntatis derivationes et defluvia sint, quæ, ubi magnas regiones late abluerunt, ad mare ejusdem voluntatis divinæ sese referant. Itaque Salomon, secundùm hanc expositionem, obsequium et obedientiam erga reges suadet subditis: quia Deus eorum corda et studia regit, ac per ipsos suam voluntatem subditis denuntiat. Hoc est quod ipsa Sapientia, puta Deus, de se proclamat c. 8. 14: *Meum est consilium et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt. Per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam.*

Tertio et genuine, per *divisiones aquarum* accipias illas quibus flumina in varias terræ partes derivantur et decurrunt, aut quibus aquarum congeries in hortos et arva deducitur, ut eos irriget et fecundet, uti deducitur Nilus per totam Ægyptum, itaque eam oblimat et fertilem facit. Hos enim rivos significat hebr. פלגי *palge*. Unde Chald. Syrus, Cajetan. Vatabl. Pagnin.

et alii vertunt : *Sicut rivi aquarum, ita cor regis in manu Domini.*

Porro rivi hi fiunt vel à Deo et à natura, vel ab agricola, aut aquilege qui aquam legit et colligit, eamque per aquæductus deducit quò libet, uti Romæ per tubos et canales fieri videmus. Hinc Auctor Catenæ Græc. ex Septuag. ita vertit : *Sicut impetus aquæ est in manu Dei, ita cor regis ; solo enim nutu quocumque voluerit, inflectit illud*, quasi dicat : Sicut Deus flumina, ut Nilum, derivat per rivos in certas terræ partes, ut illas humectent et fecundent ; sic pariter idem Deus cor et cogitationes regis derivat et deducit, ut in hanc gentem vel personam ferantur, in eamque beneficæ sint, non in aliam, nimirum quia cum alicui favet Dominus, inspirat sana principibus consilia, atque ad ea implenda impellit; cum vero alicui succenset, sinit eos in reprobum abire sensum, atque ad ea inclinat, quæ in malum et ultionem subditorum faciant. Patuit istud in Saule, prius electo et postea reprobato; item in Davide, qui quamquam esset secundum cor Domini, tamen cum addidit furor Domini irasci contra Israel, commovit David ad numerationem populi perniciosam Israel, ut patet 2. Reg. ult. Unde illud Job 30. 34 : *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Quod si cor regis est in manu Domini, quod maxime liberum videtur; quanto magis reliquæ vires, castra, exercitus, reliquusque belli apparatus ; quanto magis alii privati homines? Ut hæc gnome spectet ad illam c. 20. 27 : *Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ* (Sept. *qui* scilicet Dominus) *investigat omnia secreta ventris.*

Rursum rivi hi deducuntur ab agricola vel aquilege, et tunc sensus erit, q. d. Sicut divisiones aquarum, id est rivuli fontis, vel torrentis aut fluminis, eò dividuntur et decurrunt, quò ab agricola vel aquilege deducuntur : sic cor regis eò deducitur, quò Deus illud inclinarit et deduxerit.

Gnomæ hæ quia concisæ sunt, hinc multa includunt, quæ legenti subaudienda, et interpreti supplenda relinquunt.

Igitur τὸ *divisiones* includit tam fontem ex quo deducuntur aquæ, quam rivos qui deducuntur, ac locum et terræ partes in quas deducuntur. Vicissim cor regis includit consilia, molitiones, decreta, beneficia vel maleficia, quæ ex eo velut fonte manant in subditos et remp. Proprie ergo cor regis comparatur fonti; consilia et beneficia, etc. rivulis; locus et terræ partes populis et personis in quas conferuntur, q. d. Sicut fons est in manu agricolæ vel aquilegis, ut pro libito eum per fossas et canales deducat in has horti domusve areolas, ut eas riget, potet, fecundet : sic cor regis est in manu Dei, ut ad libitum illud deducat in eas cogitationes, consilia et affectus, qui huic populo vel personæ utiles et commodi sint, vel inutiles et noxii, non aliter. Facit id Deus suggerendo regi consilia ita speciosa, ut mens ad ea capessenda rapiatur, atque affectum erga ea regi indendo, ut ea amet et cupiat, contraria vero fastidiat et respuat. Ita Deus dissipavit consilium Achitophel, bonum Absalomo, sed Davidi noxium 2. Reg. 17. *Agendo in corde Absalonis ut tale consilium repudiaret, et aliud quod ei non expediebat, eligeret*, ait S. August. de Gratia et libero arbitr. c. 20. Mille autem modos et rationes, quibus id agat, novit et in mente manuque sua habet Deus, utpote omniscius et omnipotens ; ac mentium rex et dominus : solus enim ipse menti illabitur, eamque mollit, indurat, flectit, gyrat, agitque quocumque ei placuerit, idque facit certo et fortiter, sed suaviter et facile, relinquendo menti liberum arbitrium liberamque electionem : sicut enim aqua facta via, puta canali vel fossa declivi, sponte in illam defluit; sic cor regis sponte fertur in ea quæ Deus illi blande et congrue suggerit, proponendo ei interius ea quæ novit illiu ingenio congruere, uti hunc locum explic D. Thom. 1. p. q. 83. art. 1. ad 3. Movet er non cogendo, sed mulcendo, leniendo, h diendo, suadendo, etc.

Significat ergo hæc gnome primo, cor regis qui nulli subditus videtur, sed omnibus dominari, subjici Deo, in ejusque esse manu, sicut lutum in manu figuli, ut illud fingat et formet prout libuerit. Esto enim omnium hominum corda sint in manu Dei, proprie tamen id dicitur de corde regis; quia Deus peculiarem habet ejus providentiam : tum quia rex est vicarius Dei in terris, Deique vice gubernat remp. tum quia Deus peculiarem habet curam reipubl. et regni; hujus autem regimen ac felicitas vel infelicitas pendet à rege. Quocirca cum Deus succenset reip. ob ejus peccata, regem vel principem infatuat, ut remp. perdat; cum vero ei bene vult, regi sana suggerit consilia, sanumque affectum, ut reip. bonum prudenter totis viribus procuret. Porro si cor regis est in manu Dei sicut lutum in manu figuli, imo magis; ergo magis illi dominatur quàm figulus luto, puta pleno jure et divina potestate. Hinc ex hac Salomonis gnome infert Franc. Suarez, tom. 1. de Gratia proleg. 1. c. 5. num. 9, Deum immediate per seipsum posse necessitare voluntatem ex parte ipsius potentiæ, nulla facta mutatione ex parte judicii seu objecti, nec in aliis conditionibus physice vel moraliter requisitis ad libere volendum, idemque satis indicat S. Thom. quæst. 22. de Veritate art. 8. Verum tunc voluntas non ageret libere, utpote necessitate adacta. Quare Deus hac sua absoluta potestate de facto non utitur, sed voluntatem suæ libertati relinquit.

Secundo, significat regem, si recte regere velit, debere sinere se regi à Deo, ac proinde debere ejus nutum et voluntatem per preces vestigare, ac cognitum studiose exsequi.

Tertio, significat, si quis quippiam à rege impetrare cupiat, debere primo adire Deum, ac ab eo postulare ut is cor regis dirigat, et ad hoc quod postulat concedendum inflectat, uti fecit Esther quæ oravit Deum, ut cor Assueri regis mariti sui inflecteret in amorem Judæorum, eisque vitam et libertatem, jam dolo Aman per decretum ereptam, condonaret, oravit et impetravit. Audi eam orantem c. 14. v. 13 : *Tribue sermonem compositum in ore meo, et transfer cor illius in odium hostis nostri, ut et ipse pereat, et cæteri qui ei consentiunt.* Qui ergo regis gratiam ambit, prius Dei gratiam ambiat sibique concillet. Unde S. Aug. l. de Gratia et libero arbitrio c. 21. loquens de Assuero et Esther : *Intuitus est eam*, ait, *tanquam taurus impetu indignationis suæ, et timuit regina, et conversus est color ejus per dissolutionem, et inclinavit se super caput delicatæ suæ, quæ præcedebat eam, et convertit Deus, et transtulit indignationem ejus in lenitatem. Scriptum est in Proverbiis Salomonis : Sicut impetus aquæ, sic cor regis in manu Dei ; quocumque voluerit, declinabit illud. Et in Psalmo le-*

gitur dictum de Ægyptiis, quid eis fecerit Deus : Et convertit cor eorum ut odissent populum ejus, ut dolum facerent in servos.

Quarto, cum principum consilia et affectus reipubl. noxia experimur, sciamus hoc à Deo peccatis irato proficisci, ac proinde ejus iram pœnitendo placemus : cum vero salutaria, non tam regi, quàm Deo, qui cor regis regit, gratias agamus. *Igitur*, ait Ludov. Molina 1. p. q. 14. art. 13. disp. 21 : *Cor regis (quod in terra pœnæ timore præmiique spe alium non habet à quo coerceatur, eaque ratione difficilius quàm cor cujusvis alterius, in unam aut alteram partem à quoquam alio inflectitur) dicitur esse in manu Dei, qui quocumque voluerit inclinabit illud, donis videlicet et auxiliis in unam aut alteram partem suaviter illud trahendo, quo Deus ipse voluerit servato interim integro jure innatæ libertatis humanæ. Est etiam cor regis in manu Domini, quoniam potest illi necessitatem inferre ut id velit; quod placuerit Deo ipsum velle, uti* 1. 2. q. 6. *ostendimus : verum Deus non consuevit uti hac sua potestate, sed relinquere solet homines in manu consilii sui.*

Denique Septuag. vertunt: *Sicut impetus aquæ, sic cor regis in manu Dei*, q. d. Cor regis, ira aliave cupiditate æstuans, est sicut impetus fluvii vel torrentis, cui nemo resistere, nullus obex objici potest : at Deus levi flexu illos divertere, gyrare, et in adversam partem flectere valet. Rursus sicut Deus aquæ vel torrenti dat impetum, ut pronus in aliquam terræ partem ruat : sic idem Deus cordi regis immittit impetus et ardores ad id capessendum, quod ipse per eos peragere vult, juxta illud Psalm. 45. 5 : *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* Arabicus: *Sicut elevatio aquarum, ita cor regis in manu Dei, quocumque annuerit, declinat illud illuc;* Syrus : *Sicut rivus aquarum cor regis in manibus Dei; quocumque voluerit, declinare faciet illud.* Porro Auctor Catenæ Græcor. sic explicat Septuag. q. d. *Sicut impetus aquarum injectas stipulas*, vel *frondes*, *in omnem agit versatque partem : ita Deus cor regis ad quodcumque voluerit impellit. Stimulat autem cor regis à justitia aversum ad pœnitentiam vitæque frugem, inclinat autem non vi aut potestate utens, sed erudiens et instituens, suaviterque trahens, ita ut eò sponte se vertat, quò Deus invitat, omniaque ad Dei laudem et gloriam referat.*

Insuper S. Basil. et S. Greg. Nazianz. censent cor regis in manu esse Dei, eo quod Deus reges regumque corda et vitas contra hostes et insidias tueatur et conservet intactos. Cor enim vitæ est principium, ideoque ejusdem symbolum. Audi eos apud Anton. in Melissa p. 2. c. 1 : *Si cor regis*, ait S. Basil. *in manu Dei est, non servatur armorum robore, sed divino adminiculo ac ductu. Est autem in Dei manu, non quivis, sed hoc regis nomine dignus.* S. Greg. Nazianz. vero : *Regis*, ait, *purpuram metuite; legislator enim et legislatoribus est ipsa ratio. Quid vobis sit commissum cognoscite, et quale sit in rebus vestris mysterium: universus mundus sub manu vestra exiguo diademate et parvo paniculo tenetur. Superna solius Dei sunt, at inferna etiam vestra. Estote dii subjectis, ut aliquid dicam etiam audacius. Cor regis esse in manu Dei et dictum et creditum est : illic sit robur vestrum, non etiam in auro et phalangibus.*

Tropolog. Beda per cor regis accipit cor justi, quod affectus suos regit et moderatur. *Quare cor regis*, ait, *et non potius omnium hominum in manu Dei esse perhibet, cum scriptum sit : Quia in manu ejus sunt omnes fines terræ, nisi forte regem, sanctum quemque appellat, qui vitiorum bella in seipso vincere, virtutum militiam novis stipare; sicut enim Dominus multifidis aquarum divisionibus terrarum fines late simul et aeris implet, tegit quoque aquis superiora cœlorum : ita cor regis quocumque voluerit, inclinabit illud; quia sicut divisiones gratiarum juxta suam voluntatem et Angelis et hominibus tribuit : ita et corda sanctorum quibuscumque voluerit digna donationibus reddit. Neque ullum habet Pelagianista locum, quo absque Dei gratia quis salvus fieri possit.*

Cor ergo justi regnum est in quo regnat Deus. Unde S. Ambros. in Psalm. 118. Octon. 14. ad illud : *Anima mea in manibus tuis : Scit*, ait, *Propheta, scit ubi animæ suæ præsidium locet, unde opem speret; in manibus Dei vult constituere animam suam : quia cor regis in manu Dei est. Quicumque proprium corpus subegerit, nec ejus passionibus turbari animam suam rector sui congrua vivacitate permiserit; is bene regia quadam potestate se cohibens rex dicitur, quod regere se noverit, arbiter sui juris sit, ut non captivus trahatur in culpam, nec præceps feratur in vitium : hujus anima non perit in æternum, nec quisquam rapit eam de manu Patris omnipotentis, aut Filii. Manus enim Dei, quæ solidavit cœlum, quos tenuerit non amittit.*

Rursum S. Ambr. (vel quisquis est auctor : nam non esse hoc opus S. Ambros. Mediolan. ostendi proœmio in Apocal.) in Apoc. cap. 8. sub initium : *Angelus*, ait, *thuribulum aureum in manu tenuisse dicitur, quia corda Apostolorum in manu Dei erant, sicut dicit Salomon : Cor regis in manu Dei, quocumque voluerit inclinabit illud. Numquid cor istud Salomonis in manu Dei erat, quando idola adorabat? numquid cor Antiochi aut Herodis in manu Dei erat? Numquid corda regum sanctos Dei persequentium in manu Dei erant? non, sed in manu diaboli erant; quia ad quæcumque volebat facinora, ea inclinabat. Corda vero regum spiritualium, id est, sanctorum, in manu Dei sunt, et ideo ad quæcumque voluerit, inclinabit ea.* Quocirca Synesius hymno 4. ita Deum celebrat et invocat : *Mens es mentis, animarum anima, naturarum natura.*

2. Omnis via viri recta sibi videtur : appendit autem corda Dominus.] Syrus : *Viæ hominis rectæ sunt in oculis animæ ejus; et Dominus aptat, disponit, stabilit cor.* Arab. *Omnis homo apparet apud semetipsum justus, et Dominus perforat* (penetrat) *corda.* Quæres quomodo omnis via viri recta ei videatur, cum multi scelerati, ut homicidæ, raptores, adulteri, blasphemi, sciant se perverse et sceleste agere.

Primo, Lyranus respondet causamque dat; quia ait : *Sicut dicit S. Dion. nullus aspiciens ad malum operatur, sed semper aspicit ad bonum verum vel apparens. Appendit autem corda Dominus in statera suæ justitiæ, ut secundùm merita vel demerita reddat eis præmia vel supplicia.* Sic et Jansen. Cajetan. et alii. Verum peccator aspicit ad bonum utile vel delectabile, non autem ad rectum, id est honestum et legi consonum : unde scelestis via sua et vita non videtur recta, sed torta et scelesta. Sed responderi potest etiam scelestos suam habere honestatem mundanam et umbraticam, qua vitia sua virtutum nomine palliant, dum iram vocant generositatem; luxum, magnificentiam; prodigalitatem, liberalitatem :

temeritatem, animositatem, etc.; adeoque de suis sceleribus quasi de facinoribus egregiis gloriantur.

Secundo et magis genuine, *vir* hîc et alibi vocatur homo probus, honestus, virtutis et famæ studiosus: à viro enim dicta est virtus, quasi viri opus; unde Septuag. vertunt: *Omnis vir videtur sibi justus; dirigit autem corda Dominus.* Sic *vir* pro viro probo et cordato sumitur Job. 1. v. 1: *Vir erat in terra Hus nomine Job;* ubi vide S. Greg. Talem virum jubetur in plateis Jerusalem quærere Jeremias, c. 5. v. 1. Et Proverb. 10. 23: *Sapientia autem est viro prudentia.* Et. c. 20. v. 24: *A Domino diriguntur gressus viri.* Et. c 12. 8: *Doctrina sua noscetur vir.* Et. c. 18. 4: *Aqua profunda verba ex ore viri.* Et v. 14: *Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam.* Similia sunt c. 19. 11. et 21. c. 20. 5. Huc facit illud Herodoti in Polyhymn. *Homines permulti, viri perpauci.* Unde Diogenes, accensa lucerna meridie in medio foro, rogatus quid quæreret: *Hominem*, ait, *quæro, virum quæro.* Sensus ergo est, q. d. Omnis vita, id est actio viri probi, videtur ipsi eam studiose perpendenti et perscrutanti esse proba et recta: at Deus penetrat ponderatque singulorum corda, ac sæpe videt in eo latere aliquem affectum vitiosum, qui causa est actionis, illamque vitiat et inquinat, aut certe minus probam et sanctam efficit, juxta illud c. 16. 2: *Spirituum ponderator est Dominus.* Per *cor* enim accipe spiritum, affectum et intentionem cordis: hæc enim ponderat, id est librat, examinat, appretiat, æstimat, judicat Deus. Vide ibi dicta. Multi enim ex cupiditate, vel philautia, vel errore specie boni falluntur, putantque se bene agere, cum male agunt: quia fundum cordis sui, et latentes in eo occultos vindictæ, avaritiæ, superbiæ, etc. affectus, qui eos ad actionem impellunt, non pervident: hosce autem pervidet et ponderat, ex eisque actionem bonam vel malam æstimat judicatque Deus. Quare homines sibi de bonitate suarum actionum blandiri, fidere et credere non debent, sed Dei judicio cum timore se submittere, illudque exspectare ac dicere cum S. Paulo: *Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum; qui autem judicat me, Dominus est*, 1. Corinth. 4. 4.

Solus ergo Deus est verus cordium libripens, mentium librator, et spirituum ponderator, qui exactissima judicii sui lance corda singulorum et opera trutinat et expendit, ac ad amussim quodlibet discernit et dijudicat, quid scilicet, quale et quantum sit, quantique valoris et meriti, quod justus, licet probus et studiosus actionum suarum scrutator, præstare nequit. Addam hîc alias aliorum versiones et expositiones, ne lector per libros oberrare cogatur, sed hîc omnes in unum congestas reperiat, iisque pro re nata uti queat.

Primo, aliqui sic exponunt, q. d. Nulla via, id est nulla actio, tam prava et distorta est, quin alicui pravo et distorto recta et honesta esse videatur. Hinc Deus constituit in homine stateram rectæ rationis et judicii, ut in illa appendantur omnes actiones et intentiones cordis, et ex ejus æquilibrio videatur ad amussim quid æquum et rectum sit: *Tibi*, ait S. Basil. in Psalm. 61, *propria datur libra, quæ sufficiens discrimen boni et mali demonstrat.*

Secundo, alii. q. d. Omnis via, id est actio et vita viri probi ex probitate manans, recta et proba uti ei videtur; sic et est non ex ipso, sed ex Deo, qui corda appendit, id est librat et complanat, ut planum virtutis iter videant, ineant et capessant. Unde Chald. et Septuag. vertunt: *Dirigit* (Symmach. et Theodotion ἑτοιμάζει, id est *parat, firmat;* Cajet. *adaptat*) *autem corda Dominus;* Vatabl. *concinnat*, q. d. *Qui infundit bonam voluntatem est Dominus.* Sic et R. Levi, R. Salomon, et Aben Ezra qui proinde hunc versum nectit sequenti: *Facere misericordiam et judicium magis placet Domino quàm victimæ.* Ecce sic appendit corda Dominus. Quocirca Nazianz. in Apolog. *Præstantissimum*, ait, *est ut omnis nostra oratio et actio à Deo incipiat, et in Deum desinat. Principium tibi sit, tibi finiat omnia Christus.* Ita hanc gnomen explicat S. Prosper, l. 1. de Vocat. Gentium c. 9; atque ex ea contra Pelagianos probat quod Deus sit auctor omnis virtutis et omnis boni.

Tertio, noster Salazar duas alias adjungit expositiones. Prior est, q. d. Homini quidem plana et proclivis videtur via, quæ ad exsecutionem mali tendit; quia videlicet delectabilis est, sæpius etiam expedita et nullis impedimentis difficilis: Deus autem non hanc externam viam, sed internam illam, qua itur ad consensum, libella sua examinat, atque in illa insuperabiles malæ conscientæ clivos invenit. Posterior, quam ipse præfert, est: Homo quidem, sibi placens in suæ æstimationis statera, vanæ elationis levitate efferri solet; sed tamen Deus tantam cordis levitatem solet immisso pondere degravare, et (liceat sic dicere) sublimem lancem, quam suî existimatio extulit, ad terram deponere. Quod duplici modo præstare potest, humilitatis videlicet, aut etiam humiliationis, onere imposito: utrumque enim animi elationem deprimit, et fastum dejicit.

Quarto, Pagnin. vertit: *Numerat autem corda Deus*, q. d. Numerat Deus an in homine sint duo corda, unum exterius simulatum, alterum interius verum, qualia habent hypocritæ. Hæc numerat et execratur Deus, qui unum nobis cor indidit, quod tam interius gerere, quàm exterius proferre nos voluit. Rursum numerat Deus corda, id est cordium cogitationes et intentiones, ex eisque actionis pondus et valorem metitur et æstimat.

3. Facere misericordiam et judicium magis placet Domino quam victimæ.] Pro *misericordiam* hebr. est *justitiam*, et sic leguntur multi codices Latini ante correctionem Romanam, æque ac Septuag. Chald. Vatabl. Pagninus et alii. Hebræi ergo sic habent: *Facere justitiam et judicium electum Domino præ sacrificio;* quod Septuag. sic explicant: *Facere justa, et veracem esse, placita Deo magis quam hostiarum sanguis;* et Chald. *Qui facit justitiam et judicium, complacet sibi in eo Deus magis quàm in sacrificio.* Auctor Catenæ Græc. ex Septuag. sic vertit: *Fili, opus justum et oratio vera magis placent Deo quàm cruentæ victimæ.* Magna hæc est justitiæ et veritatis laus, quod Deo placeant præ victimis: ipse enim est prima et summa Veritas, à qua omnis veritas dimanat; sicut è contrario: *Diabolus mendax est, et pater ejus*, scilicet mendacii, Joan. 8. 44. Huc facit proverbium Arabicum: *Esto unicuique libra*, id est esto justus, neque declina ab æquo, et nemini injuriam facias ut deprimas libram justitiæ. Et: *Non est justitia cum avaritia*, q. d. Difficile est justum simul et avarum esse. Et:

Non est justitia celeritas justitiæ, puta ut judex præcipitet sententiam re non satis explorata.

Verum Noster per *justitiam* intellexit misericordiam : opus enim præclarum justi, indexque ejus justitiæ et sanctitatis est misericordia. Unde subinde *justitia* ponitur pro misericordia, ut Daniel. 4. 24 : *Peccata tua eleemosynis* (Chald. *justitia*) *redime.* Psalm. 111. 9 : *Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in seculum seculi. Justitia*, id est eleemosyna quam dedit pauperibus, uti explicat Apost. 2. Corinth. 9. 9. Adde quod hoc loco *justitia* proprie dicta intelligatur per *judicium* quod sequitur : solet enim Script. omne officium virtutis complecti his duobus, *misericordia et justitia ;* omne enim vel debitum est, et significatur justitia : vel indebitum et liberale, et significatur misericordia. Sensus est, q. d. Studere virtuti et sanctitati, puta operibus vel debitis ex justitia, vel gratuitis ex misericordia, magis placet Deo quàm victimæ; quia hæ mortuæ sunt et cadavera bestiarum ; illæ vero vitales sunt vivæque actiones hominum, quibus propter Deum Deique leges mortificatur concupiscentia per misericordiam et justitiam, quam proximo, qui est imago Dei, ejus causa et amore exhibemus. Rursum per *misericordiam* quasi vitam damus proximo fame aliove malo emorienti, et in proximo vitam quasi damus ipsi Deo, qui quod proximo datur, sibi datum æstimat. Gloriosius enim est Deo, quod sit vitæ, quàm quod sit necis auctor et dominus : vitæ autem auctor est per misericordiam, necis per victimationem.

Unde huc alludens Michæas (quem sequitur Christus Matth. 9. 13.) cap. 6. 6. ex persona aliorum interrogans : *Quid dignum offeram Domino? numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo? aut numquid placari potest Dominus in millibus arietum?* respondet : *Indicabo tibi, ô homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat à te; utique facere judicium, et diligere misericordiam.* Vide ibi dicta; ibi enim causas recensui, cur opera misericordiæ et justitiæ magis placeant Deo quàm victimæ. Quare illas hìc non iterabo, ut pergam ad alia.

4. EXALTATIO OCULORUM EST DILATATIO CORDIS : LUCERNA IMPIORUM, PECCATUM.] Pro *est* Hebræi habent *et*, et sic legunt Complut. verum Romani et alii legunt *est;* quia Hebr. *vau*, id est conjunctio copulativa, subinde significat *est :* sicut enim *et*, sic et *est* copulat prædicatum cum subjecto.

Quæres quænam sit *exaltatio oculorum* et *dilatatio cordis.*

Nonnulli hæc in bonum accipiunt pro virtute; unde primo aliqui per *exaltationem oculorum* accipiunt magnanimitatem : magnanimus enim, uti altam habet mentem, ita et altis oculis magna aspicit magnaque meditatur, q. d. Magnanimitas uti exaltat oculos, sic et dilatat cor, illudque facit magnificum, ut magna moliatur et ambiat. Favent Septuag. qui vertunt μεγαλόφρων, id est *magnanimus* vel magna sapiens et meditans, *in injuria audax : fax autem impiorum peccatum.* Et sic clara est antithesis prioris hemistichii cum posteriore, q. d. Magnanimitas exaltat oculos ut magna spectet, et dilatat cor ut magna amet, destinet et moliatur : hinc magnanimus in injuriis quibusvis, etiam atrocibus, perferendis et despiciendis est animosus et audax; è contrario impii peccata, velut lucernam semper ob oculos habent, quæ eorum mentem deprimit, arctat, vilemque et pusillanimem efficit. Constat enim aves rapaces, ut milvos, lucerna oculis objecta hebetari et ferociam ponere ; sic et impii, dum peccata perpetrata memoriæ obversantia recogitant et intuentur, contrahunt mentem, fiuntque timidi et pusillanimes. Rursum sicut muscæ ad lucernam advolantes alas adurunt, seque comburunt et enecant : sic impii ad peccati flammulam advolantes ea se comburunt, occidunt et in gehennæ flammas præcipitant. Huc facit illud Nazianz. in Iambicis :

> Pulchrum invideri, turpis invidentia,
> Incede celsus invidos linquens humi.

Secundo, Hugo et Dionys. *Dilatatio cordis*, inquit, est charitas (vel ut alii, spes) cor dilatans ad omnes et omnia, ut iis benefaciat: hæc est *exaltatio oculorum ;* quia oculos attollit, ut spectet superna et cœlestia, utque spe bonorum æternorum magna meditetur et moliatur; sicut ex adverso cupiditas cor contrahit, et ad terrena deprimit, juxta illud Psaltis : *Oculos suos statuerunt declinare in terram.*

Tertio, R. Levi : *Exaltatio oculorum*, inquit, est scientia; hæc enim oculos attollit ad videndum sublimia, hæc pariter dilatat cor, id est tumidum et superbum efficit, juxta illud Apostoli : *Scientia inflat, charitas ædificat.*

Verum alii passim hæc in malam partem accipiunt, ut significent vitium. Unde

Primo, aliqui per *exaltationem oculorum* accipiunt avaritiam, juxta illud cap. 23. 5 : *Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habère.* Avaritia autem est *dilatatio cordis;* quia illud dilatat ad multa, etiam aliena, concupiscendum et rapiendum. Quod enim de aquis dicitur : *Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ,* idem de opibus dicas. Hæc est lucerna impiorum, quam dum sequuntur, in peccata multa incidunt : *Radix enim omnium malorum est cupiditas*, græce φιλαργυρία, id est argenti cupido, 1. Tim. 6. 10 ; unde Psal. 100. 5. ubi nos ex Septuag. legimus : *Superbo oculo et insatiabili corde*, Hebræa eadem verba habet, quæ hìc usurpat Salomon, quæ sic ibidem vertit S. Hieron. *superbum oculis et latum corde;* R. Abraham : *Latus corde*, ait, *est, qui dilatat cor suum ad ferendum adversa, et nec Deum quidem veretur;* quales sunt avari, qui toti opibus inhiant; unde hæc cupiditas ita cor, id est conscientiam, dilatat, ut omnia iniqua putent esse æqua, ac mille titulos suis usuris et fraudibus prætexant : in his enim inveniendis sunt acutissimi et oculatissimi.

Secundo, alii melius per *exaltationem oculorum* ex phrasi Scripturæ accipiunt superbiam, juxta illud cap. 6. 17 : *Oculos sublimes, linguam mendacem.* Et cap. 30. 13 : *Generatio cujus excelsi sunt oculi, et palpebræ ejus in alta surrectæ.* Et Eccli. 23. 5 : *Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi.* Et alibi sæpe. Per *dilatationem cordis* vero Jansen. et alii accipiunt avaritiam, quasi hìc duo vitia capitalia notentur, quæ velut lucerna impiis ad omnia peccata facem præferant ; duo hæc sunt, superbia et avaritia.

Tertio et genuine, *extollentia oculorum* notat animi libertatem et superbiam, qua arrogantes oculos attollunt, cuncta arroganter circumspiciunt, omnesque et omnia præ se despiciunt. *Dilatatio cordis* notat voluntatis tumorem, fastum, libertatem et concupiscentiam, qua su-

perbi et impii, effrænes et libertini suam cupidinem ad omnia extendunt, omnia sibi licere putant, omnia sibi deberi æstimant, ut quidquid lubet et libet agant. *Extollentia* ergo *oculorum* spectat ad imaginationem et intellectum: *dilatatio cordis* ad affectum et voluntatem, hæcque illius est causa; idcirco enim superbi altam et vagam habent imaginationem, quia latum et tumidum habent cor et voluntatem. Alludit ad proportionem dimensionis corporum; corpora enim hominum quantum in altum crescunt et extolluntur, tantum proportionaliter in latum dilatantur et intumescunt. Simili enim modo arrogantes et concupiscentes quantum dilatant suam voluntatem et concupiscentiam, tantum et dilatant suam phantasiam, ut omnia præsumant, nihil timeant, nullis legibus coarctari se sinant: excluso enim timore Dei, qui animum ad angustias redigebat, eum dilatat ad quidlibet audendum.

Explicat quod dixit versu præced.: *Omnis via viri sibi recta videtur*; q. d. Quisque, etiam superbus et impius, putat se recte agere, etiam dum prave agit, quia *dilatatio cordis*, id est, ejus arrogantia et concupiscentia, est *exaltatio oculorum*, id est exaltat et dilatat oculos aciemque mentis, ut putet sibi omnia licere, sibi omnia esse proba et recta: altum enim oculorum supercilium effectus et signum est tumoris et arrogantiæ, qua tumet cor et voluntas. Quocirca, *lucerna impiorum est peccatum. Lucerna,* id est, gloria, excellentia et felicitas impiorum et superborum, qua ipsi insolescunt, gloriantur seseque jactant, *est peccatum;* puta arrogantiæ et concupiscentiæ jam dictæ, significatæ per exaltationem oculorum et dilatationem cordis. Posterius hemistichium explicat prius. Alludit ad lucernam de qua dixit cap. 13. 9: *Lux justorum lætificat, lucerna autem impiorum exstinguetur.* Et cap. 20. v. 27: *Lucerna Domini spiraculum hominis;* q. d. Deus indidit homini lucernam rationis, ut illam sequens rectam capessat virtutis viam; at impii, hac excussa, lucernam sibi statuunt *elevationem oculorum et dilatationem cordis*, hoc est, arrogantiam et concupiscentiam; ac proinde eligunt, non viam justitiæ, nec judicii, nec divini cultus, sed peccati, puta concupiscentiæ et arrogantiæ, quæ illis recta videtur, facitque ut omnia quæ agunt eis recte acta videantur.

Hunc esse sensum liquet ex Septuag, qui vertunt: μεγαλοφρων, id est, *magna sapiens*, hoc est *magnanimus, arrogans et gloriosus, in injuria est audax; fax autem impiorum est peccatum;* vel, ut clarius vertit Auctor Catenæ: *Superbus in irroganda injuria temerarius et audax est; impiorum autem lucerna est peccatum;* quod sic explicat, q. d.: *Temerarie audaces de iis plerumque gloriari solent, de quibus pudore merito affici deberent. Impii enim ita comparati sunt, ut ipsa etiam peccata sibi honori ducant.* Significantiora sunt verba Græca Septuag. μεγαλοφρων εφ' υβρει θρασυκαρδιος, id est, *arrogans in injuria est thraso*, sive *audaci et thrasonico est corde.* Nam ut ait S. Gregor.: *Superborum mens semper ad irrogandas contumelias est valida, ad perferendas infirma.* Quocirca hæc tria eodem pertinere censent Aben Ezra, Jansen. et alii; unde sic ex Hebr. vertunt: *Exaltatio oculorum, et dilatatio cordis, quæ sunt lucerna impiorum, sunt peccatum;* grande scilicet et insigne; Syrus: *Lux oculorum et dilatatio* (Chald. *tumor*) *cordis et lucerna impiorum peccatum*, q. d. Superbia et tumor impiis facem et lucem ad omnia scelera præfert. Rursum, q. d. Superbi suum fastum ostentant, eoque velut lucerna se splendidos et gloriosos effici putant. Præclare Philo apud Damascen. lib. 3. Paral. cap. 35: *Impudens aspectus, ait, et pendula cervix ac continua superciliorum agitatio, et superbus incessus, et nulla ex re rubore affici, fœdissimi animi indicia sunt, obscuras probrorum suorum formas in conspicuo corpore insculpentis.*

Pro *lucerna* hebr. est נר *nir*, quod Aben Ezra apposite vertit, *aratio, sulcus;* Baynus, *novale;* unde Vatablus vertit: *Novale impiorum progerminat peccatum;* nempe *fastum et cupiditatem insatiabilem*, q. d. Novale, sive ager novus quem arant impii et superbi, est peccatum. Impius crebro arat, id est molitur et machinatur peccatum; quot sulcos arando ducit arator, tot peccata arat et concinnat impius et superbus. Aratio ergo significat primo, consuetudinem peccandi; secundo, facilitatem; tertio, contemptum: sicut enim arator calcat sulcos à se arando productos, sic peccator calcat et floccipendit peccata à se patrata. Pagninus *nir* vertit *cogitatio*, q. d. Cogitatio impiorum et superborum tota fertur in peccatum. R. Salomon *nir* vertit *cultura*, sicque explicat: Cum quis cupiditates animi explere optat, impiorum culturam amplectitur, qui quidem nihil aliud animo agitant et conantur, quam crimina et impia. Hæc ergo est via, qua incedunt imo quam arant impii, quæ proinde eis recta videtur, juxta illud Osee 10. 13: *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii, quia confisus es in viis tuis.* Vide ibi dicta. Hinc pro *peccatum* hebr. est חטאת *chattat*, id est error, deviatio, q. d. Impii dum concupiscentias et peccata vel lucernam suam sequuntur, putantque se rectam felicitatis viam inire, falluntur, et toto cœlo aberrant; sequuntur enim *chattat*, id est, devium iter, quod eos deducet in errores, hæreses et gehennam. Huc enim superbos ducit superbia, juxta illud S. August.: *Superbi magistri erroris existunt, quia veritatis discipuli esse noluerunt.*

Denique noster Martinus de Roa lib. 2. Singul. cap. 18. lucem et lucernam docet esse symbolum dominatus, regni, triumphi, decoris et gloriæ; unde hanc gnomen Salomonis sic legit, et sic nove exponit: *Exaltatio oculorum*, id est, altæ magnæque et vanæ spes opum et honorum, quas impii oculis mentis suæ proponunt et promittunt: *Et dilatatio cordis*, id est, impiorum festa, deliciæ, gaudia, convivia, triumphi: *Et lucerna impiorum*, id est modicus eorum splendor et gloria, quæ est instar modicæ lucis lucerna conclusæ, ac instar modici aeris et auræ tenuis, est *peccatum*, id est vanitas, inanitas, ac velut umbra, et citius evanescit, atque in nihilum redigitur; sic enim subito transit voluptas superbiæ, gulæ, omnisque peccati, cui ex adverso consonat illud Psalm. 17. 28: *Quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superborum humiliabis, hoc est eorum superbiam comprimes, spiritus franges, spes omnes rescindes, et gloriam obscurabis; quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine. Hoc est, tu oleum lætitiæ mihi instillas, qui exhilaras faciem meam in oleo, tu meæ felicitatis et gloriæ auctor*

es ; impiis autem lucernas inanes et vacuas reddis , et tandem exstinguis , cum divites dimittis inanes , et nullum eis veræ voluptatis atque felicitatis gustum habere permittis. Illuminare autem , et illuminatio idem in sacris Litteris valent quod exhilarare , et exhilaratio. Huc etiam allusit idem Sapiens Proverb. 24. *cum dixit : Ne æmuleris impios , quoniam non habent futurorum spem mali. Et Proverb.* 13. *dicitur : Lux justorum lætificat , lucerna autem impiorum exstinguetur ; quod eisdem pene verbis legitur Job* 18 *et* 21. *Et quoniam multa exemplaria legunt : Exaltatio oculorum est dilatatio cordis* , etc. , *addo etiam significanter id dictum , oculos quippe , ut ait S. Greg. Nazianz. cor nefarie sequi solet , ut vere dixerit Jerem. Propheta Thren. cap.* 3. *Oculus meus deprædatus est animam meam. Ideo B. Job pepigit fœdus cum oculis suis , non ut ne videret , sed ut ne cogitaret quidem de virgine. Nam ubi oculi viderint extraneas (Prov.* 23.) *cor loquetur perversa* (nimirum magna vis , magnus dominatus oculorum in corda , magna vicissim cordium adversus oculos servitus , eaque præsens et subita.) Hucusque Mart. de Roa.

5. COGITATIONES ROBUSTI SEMPER IN ABUNDANTIA (id est, tendunt et ducunt ad abundantiam, pariuntque rerum copiam) , OMNIS AUTEM PIGER SEMPER IN EGESTATE EST.] Pro *robusti* hebr. est חרוץ *charuts* , id est præcisi , strenui , diligentis , impigri , laboriosi ; hic enim vere robustus est tam corpore quàm animo , qui robusto et sedulo corde capessit labores , superatque omnes difficultates occurrentes. Hebræa videntur Vulgatæ adversari : nam pro piger habent אץ *ats* , id est festinus , celer , præceps ; unde sic habent : *Cogitationes strenui vere in abundantiam , et omnis festinus vere ad defectum.* Ex Hebræo ergo primo Chald. vertit : *Cogitationes collectæ ad abundantiam , et pes festinus ad egestatem tendit ;* Giggeius pro *collectæ* vertit *electæ*. Sensus est , q. d. Cogitationes hominis , quæ se non dispergunt in varia , sed in pauca colligunt , ideoque secura et meliora eligunt , sensim res augent , et pariunt abundantiam ; at vero quæ festinæ sunt et præcipites , dum in varia se spargunt , cupiuntque subito multa corradere , pariunt egestatem. Ratio est , quod hæ amplectantur omnia etiam dubia et periculosa , ubi parva spes lucri , et periculum est perdendæ sortis ; unde subinde in momento omnia perdunt : illæ vero non amplectantur nisi secura , quæ carent periculo , et meliora quæ plus dant lucri et fructus ; quare sensim colligendo , opes suas valde adaugent. Patet hoc in mercatoribus ; qui enim inter eos prudentes sunt , pecunias suas non expendunt nisi in cambia et merces securas et meliores , itaque mire ditescunt. Imprudentes vero , dum pecunias expendunt in obvia quæque , sæpe merces emunt parvi momenti , vel corruptas vel periculosas , quarum deinde jacturam faciunt , itaque depauperantur.

Secundo , Syrus vertit : *Cogitationes electi , fideles ; flagitiosi , ad penuriam,* q. d. Cogitationes viri justi et probi sunt fideles , id est , stabiles et efficaces , ac fideliter eum ad optatum finem , puta ad rerum , quas ambit, copiam deducunt ; cogitationes vero flagitiosi , qui scilicet per scelus , per fas et nefas cupit res suas augere , eum deducunt ad penuriam. Ratio est , quod male parta male dilabuntur; quæ vero juste parta sunt, fideliter permanent. Sic et R. Salomon : *Charuts*, inquit, id est robustus , sedulus , est vir integer, qui veritatis viæ insistit, et æquitatem colit; hujus cogitationes tendunt solum ad felicitatem et honestum lucrum : præceps autem et moræ impatiens , qui tempus trudere velit , in egestate est. Et Aben Ezra : Qui , inquit , ad male agendum præceps ruit , ideo id efficit , ut rerum suarum copia spolietur.

Tertio , Pagninus vertit : *Cogitationes viri sollicitì vere tendunt ad superabundantiam , et omnis qui est inconsideratus , tendit vere ad defectum ;* qui enim sunt præcipites , non considerant incommoda et pericula rei annexa , in quæ proinde dum incidunt , damna incurrunt non levia. Sic et Vatablus : *Cogitationes seduli ,* ait , *profecto tendunt ad abundantiam , et omnis ardelio* vel *præceps profecto tendit ad inopiam.*

Quarto , Codices Septuag. hîc variant. In Romano enim hæc gnome deest ; in Complut. autem et Regio sic habet : *Cogitationes fortium in satietatem , omnis autem festinans tantum in minore.* In Vaticano autem sic : *Cogitationes* συντεμνοντος , id est *præcidentis , concidentis , colligentis* (alii legunt συντεμνοντες , id est *præscindentes,* scilicet à supervacuis, hoc est præcisæ, concisæ , collectæ) *tantum ad abundantiam ;* omnis autem festinus tantum ad inopiam. Hebr. enim *charuts* significat hominem præcisum et præcidentem , qui scilicet præcidit sua consilia , rationes , sumptus , ac superfluos resecat , atque præcisos duntaxat præciseque necessarios facit ; hic enim hac sua præcisione fit locuples. Rursum *charuts* significat hominem diligentem et præcidentem , qui scilicet rejicit et recidit res inutiles et illicitas , ac cogitat duntaxat agitque quæ commoda sunt et utilia. Ita R. Levi , quem audi : *Solertis , ait , et acuti viri cogitationes limitibus circumscriptæ , et veluti judicio decisæ sunt ab ipso negotii exordio , cum nimirum actiones suas aggreditur ; hinc ad emolumentum et copiarum incrementum spectant ; in suis enim negotiis aptam init rationem , ideoque optato rerum fine potitur. Piger,* Hebr. אץ *ats,* id est *festinus , præceps vero in agendo nullam cautionem adhibens , vel attentam meditationem , an consentaneum id agere sit necne , quæve ratio ineunda. Hic , inquam , nihil aliud reportabit , quàm rerum indigentiam , non autem cumulum bonorum et incrementum.*

Quinto , Noster pro אץ *ats* , id est *festinus , præceps* , vertit contrarie , scilicet piger. Unde hoc ? aliqui censent per antiphrasin pigrum vocari *ats* , id est festinum ; quia minime festinat , sed tardus lentusque est velut testudo. Verum nihil est hîc quod hanc antiphrasim subindicet. Quare videtur Noster pro אץ *ats* legisse עצל *atsel* , id est piger ; vel certe pro *ats* legit לא אץ *lo ats* , id est non festinus , tardus , piger. Nam et quidam codices Septuag. ut patet ex Catena Græcor. habent μη επισπουδαζων , id est, *non festinans.* Hic enim directe opponitur τω *charuts* , id est præciso , diligenti , strenuo , festino : videtur enim ל , quia immediate præcessit in כל *col* , id est omnis , et א , quia sequitur in אץ *ats* , quasi superflue iterarentur , excidisse ex textu Hebræo , sicque excidisse negatio לא *lo* , id est *non.* Denique hac ratione plane consentit hic versus cum v. 4. cap. 10 : *Egestatem operata est manus remissa , manus autem fortium divitias parat. Fortes* enim vocan-

tur diligentes, impigri, laboriosi, industrii, strenui, qui sua solertia et strenuitate ad magnas opes tum corporales, tum spirituales, puta ad magnam gratiam magnasque virtutes facile evadunt; cum pigri et acedi sua pigritia in inopiam extremam prolabantur. Fuse hac de re dixi cap. 10. 4; quare hic ea non repetam, ac paucis gnomen præsentem explicabo.

Potest ea dupliciter accipi: primo, q. d. Cogitationes robusti et strenui cogitant et machinantur robusta et strenua, ut iis sibi pariant rerum abundantiam; piger autem non cogitat nisi de otio et inertia, et consequenter de egestate, qua sentit se affligi. Strenuus ergo pascitur, lætatur, roboratur et dilatatur suis generosis cogitationibus; piger verò suis pigris affligitur, arctatur et cruciatur.

Secundo, q. d. Cogitationes robusti tendunt ducuntque eum ad abundantiam: cogitationum enim viri robusti et strenui finis et fructus est rerum copia; cogitationum verò pigri finis et fructus est egestas, q. d. Diligentia parit opes, negligentia inopiam; labor et strenuitas pariunt rerum copiam, inertia et pigritia penuriam. Exemplum est in muliere forti, cujus opes et gloriam describit Salomon toto cap. 31.

Moraliter, hinc disce à cogitationibus primis pendere futuram copiam vel inopiam: quare qui in juventute magna cogitant, et animo destinant, magni evadunt; qui parva et pigra, parvi, pigri et inopes. Sic à novitiatu pendet tota deinceps vita in Religione: qualis enim quis fuerit novitius, talis evadet Religiosus, si fervens et strenuus fuerit, in resecandis vitiis, in exercendis virtutibus in novitiatu, strenuus et in virtutibus locuples evadet Religiosus; sin in novitiatu fuerit tepidus et torpidus, tepidus et torpidus per omnem vitam manebit Religiosus. Ita ordinarie fieri videmus: pauci sunt qui singulari Dei gratia per terrorem aut occasionem vehementem excitati, teporem hunc in fervorem commutent.

6. Qui congregat thesauros lingua mendacii, vanus et excors est, et impingetur ad laqueos mortis.] Noster cum Septuaginta legit מוקשי *mokesce*, id est, *laqueos mortis*; jam legunt מבקשי *mebakesce*, id est, *quærentes mortem*. Rursum pro *vanus et excors est*, *et impingetur ad laqueos mortis*; Hebr. est: *vanitas expulsa*, vel *impulsa in laqueos mortis*; Theodot. *est vapor agitatus*; alii, *fumus expulsus*; Chald. *dissipabuntur et evellentur*. Hebræa ergo sic habent ad verbum: *Opus*, vel *operatio*, *thesaurorum in lingua mendacii vanitas expulsa*, vel *impulsa ad laqueos mortis*. Unde recte sensum reddidit Noster mutans abstractum *opus*, in concretum, *qui operatur*; si enim ipsa operatio, et coacervatio thesaurorum per mendacia, est vanitas expulsa in laqueos mortis; ergo et ipse eorum operator et coacervator per mendacia est vanus et excors, qui scilicet per avaritiam à corde, id est, à sapientia et prudentia, quin et ab ipsa vita, seipsum expellit et impellit in laqueos mortis. Tò ergo *expulsa*, quod est in Hebr. Noster per duo verba reddidit, scilicet per *excors* et *impellitur*; avaritia enim expellit hominem à recta ratione, et impellit in cæcitatem, ut implicet se in laqueos et pericula mortis. Hinc Septuag. vertunt: *Qui operatur thesauros lingua mendaci, vana sectatur in rete mortis*; vel, ut alii legunt, et *venit*, aut *veniet*, *in rete mortis*. Jam pro *mokesce*, id est, *laqueos*, legentes *mebakesce*, id est, *quærentes*, vel, ut Symmach. legit *quærens mortem*, vertunt varie, sed eodem sensu; Chald. *Opera cellariorum* (Interpres non sat clare expressit vocem דסימתא *desimata*, id est, *thesaurorum*) *in lingua mendacii dissipabuntur et evellentur illi qui quærunt mortem*; Syrus: *Qui congregant thesauros lingua mendacii, ad perditionem destruentur mortem quærentes*, q. d. Qui quærit thesauros per mendacia, non quærit opes, sed vanitatem et mortem; hanc enim acquirit. Pagninus: *Congregatio thesaurorum lingua mendax est*, *ut stipula propulsata: quærunt mortem qui eos congregant*; Vatabl. clare: *Congregatio thesaurorum cum sermone mendaci est vanitas, et res quæ propelli solet, tendentia ad mortem: Res*, ait, *quæ propelli solet à vento*, *id est*, *nullius commodi*; Cajetanus: *Vanitas impulsa quæstores mortis*, q. d. Vulgò quæstores pecuniæ sunt qui corrogant nummos: hi verò sunt quæstores mortis, qui per opes mortem sibi et suis conquirunt.

Porro thesauros congregant per linguam mendacem: Primo, judices qui, auro corrupti, mendacem ferunt sententiam; secundo, falsi testes, qui falsum testimonium vendunt auro; tertio, advocati, qui injustam causam defendunt ob lucrum; quarto, mercatores, qui mentiendo merces esse tantæ bonitatis, tantæ substantiæ, tanti valoris et pretii, aut tales quales non sunt, eas justò carius vendunt; quinto, qui mendaciter adulando emungunt crumenas divitum et principum; sexto, qui mendaciter promittunt montes aureos, ut confectionem auri ex ære, argento, etc., per alchymiam, itaque corradunt à variis pecuniæ acervos et fugiunt, uti nuper in Italia fecit Græcus quidam, qui propterea à Duce Bavariæ in furcam actus est; denique qui quomodolibet per fraudes et dolos colligunt nummos. His opes fraude partæ fiunt laquei et pedicæ mortis, dum fraude deprehensa velut falsarii et fures vita mulctantur præsenti à judice, vel à parte læsa, et æterna à Deo.

Hæc ergo coacervatio thesaurorum per fraudes et mendacia vocatur *vanitas*: tum quia consuta et conflata est ex re vana et inani, puta mendacio, quod statim veritate comperta difflatur et evanescit instar vaporis et fumi. Ita Aben Ezra, tum quia cito evanescens hominem vanum, nudum et miserum reliquit. Verum miserrimum, et maxime divitem mendacem crucians est, quod per opes tam vanas et mendaces accersat sibi mortem et gehennam. Hæ enim opes gutture et lingua mendaci partæ, in ejus jugulum redeunt, illamque ream velut feroces carnifices et tortores laqueo stringunt, strangulant, suffocant, perinde ut aves, v. g. perdices, furtim et quasi per fraudem et mendacium carpentes messem alienam, laqueo capiuntur et strangulantur: ac sicut feræ, ut lepores, ursi, lupi, furtim et mendaciter invadentes agros alienos, retibus ad id paratis illaqueantur, capiuntur et necantur. Quanta, putas, est crux et afflictio animæ perjuri, falsi testis, falsarii, mercatoris fraudulenti, in gehenna, dum ob opes tam frivolas, quas per mendacium acquisivit, videt sese in ignibus flammantis incendii perpetuantis in æternum! quàm illa suam dementiam accusat, seque ipsam cædit et lancinat, quod ipsa sibi ob cupi-

dinem rei tam inanis et caducæ, torturæ et tormentorum fuerit causa et parens! nimirum rugit et exclamat illud Isaiæ, cap. 33. 14 : *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?*

Huc facit apologus corvi et serpentis apud Æsopum. Corvus, ait, cibi indigens, ut serpentem in aprico dormientem vidit, devolando rapuit. Hic cum se vertisset, atque momordisset ipsum, corvus moriturus dixit : *Me miserum, qui tale reperi lucrum quo etiam pereo!* Corvus est raptor, serpens sunt opes raptæ, quæ ipsum raptorem mordent et perimunt. Similis est apud eumdem apologus cassitæ, quæ laqueo capta plorans dicebat : *Hei mihi miseræ et infelici volucri! non aurum surripui cujusquam, non argentum, non aliud quidquam pretiosum; granum autem tritici parvum mortis mihi causa fuit.* Ita raptores ob viles opes terrenas incurrunt mortem præsentem et æternam, tuncque lugent dicuntque simile illi quod cassita dixit.

Jam retia hæc et laquei, quibus vincuntur, cruciantur et suffocantur ii qui colligunt opes per fraudes et mendacia, sunt varii et multiplices. Primus est angor conscientiæ, qui semper eos remordet, quod perperam et injuste opes per fraudes colligantur. Secundus est cupiditas et affectus erga opes injuste partas : hic enim eos ita stringit et illaqueat, ut etiam cum Dei ad pœnitentiam impulsus sentiunt, imo cum pœnitent et confitentur, remaneant in habituali affectu opes male partas retinendi, nolintque eas restituere uti obligantur : aut, si velint, idque promittant confessario, mox à confessione in pristinum affectum eas retinendi relabantur; quare omnis eorum pœnitentia vana est, et confessio irrita, ac sæpe sacrilega, quia non habent verum propositum se emendandi, et restituendi ea quæ abstulerunt. Hinc videmus ex centum vix tres reperiri qui ablata restituant. Tertius laqueus est horror mortis, qui eos ita affligit, ut ejus nomen audire non sustineant; adveniente vero morte, sola ejus cogitatione torquentur, ideoque citius moriuntur et exanimantur. Post mortem vero hunc laqueum deferunt ad tribunal Christi, eoque illaqueati à Christo damnantur, et præcipitantur in tartara, ubi vinculis æternis gehennæ astringuntur. Unde hîc quidam, pro *impellitur in laqueos mortis,* legunt : *venit in profundum inferni.* q. d. Gravissimum est hoc scelus falsariorum; quare non in summum, nec in medium, sed in imum inferni, ut cum Juda proditore et falsario sedeant, præcipitantur. Quartus est timor infamiæ et punitionis humanæ, ne scilicet à judice condemnentur velut fures et falsarii, itaque opes, famam, libertatem, et subinde *vitam* amittant. Quintus laqueus est filiorum et nepotum, quibus opes male partas relinquunt: hi enim omnibus laqueis jam dictis à parentibus innectuntur, dum eis in hæreditate fraudibus parta succedunt, nec de ejus restitutione cogitant. Quocirca sapienter monet S. Augustinus serm. 25 : *Patrimonii tui, quo es ligatus, compedes in hac vita resolve, abjice à te divitiarum onera, abjice vincula voluntaria.* Et sanctus Chrysost. hom. in Psalm. 49 : *Tortor*, ait, *corpus vincit, divitiæ vero animum vinciunt. Vides enim vinctum, nec illius te miseret : eum propterea adi, quod vincitur non necessitate, sed consulte, et quod ipse vincula sibi attraxit.*

7. RAPINÆ IMPIORUM DETRAHENT EOS, QUIA NOLUERUNT FACERE JUDICIUM,] id est, facere id quod justum est, puta non rapere aliena, et reddere cuique suum jus et debitum. Pro *rapinæ* hebr. est שוד *scod*, id est vastitas, vastatio, rapina, perditio, pernicies. Pro *detrahent* hebr. est יגורם *iegorem*, quod derivari potest, primo à גור *gur*, id est peregrinari, commorari, pavere, contrahere; secundo, à גרה *gara*, id est attrahere, detrahere, serrare; tertio, à גרם *garam*, id est exossare; unde vertas : *Vastatio*, vel *rapina impios exossabit.* Hinc primo R. Salomon vertit : *Rapina impiorum habitabit cum eis.* q. d. Impii rapinam prædando acciverunt in domum suam; hinc ipsa rapina apud eos habitans diripiet eos (rapinæ enim officium et opus est rapere) ut sicut alienos diripuerunt, ita et ipsi diripiantur. Est prosopopœia : fingitur enim rapina quasi persona et carnifex diripiens impios raptores. Unde Syrus vertit : *Fractio impiorum veniet super eos*, id est vastitas qua alios confregerunt, redibit in eorum caput; et Tigur. *Damnum, quod dant impii, ad ipsos redibit, qui noluerunt facere quod æquum et justum est;* Pagnin. *Rapinam impiorum adducet Dominus super eos.*

Secundo, Noster genuine vertit : *Rapinæ impiorum detrahent eos*, q. d. Rapinæ et opes raptæ, quæ impios in altum opulentiæ, potentiæ et dignitatis fastigium evexerunt, hæ ipsæ paulo post velut pondus plumbeum et gravissimum ex hoc culmine detrahent eos, quando ob rapinam, vel à judice, vel à Deo opibus non tantum raptis, sed et legitime partis spoliabuntur, quin et libertate, fama, vita et salute privabuntur. Hinc Zachar. cap. 5. versu 7. vidit impietatem in amphora sedentem occlusam talento plumbi. Vide ibi dicta. Unde Symmach. vertit : *Rapina impiorum diruet eos;* Chald. *tollet eos;* Vatabl. *Direptio impiorum perdet eos.*

Tertio, Aben Ezra vertit : *Rapina impiorum serrabit eos*, q. d. Rapina est quasi serra serrans, et dissecans raptorum conscientiam, animum et mentem. Rapina enim magis mordet conscientiam, quàm cætera crimina; ac sicut vulnus serra inflictum difficile coalescit, ut tradunt chirurgi, eo quod inæqualiter admorsæ, et extritæ dentibus serræ carnes non coeant : sic pariter vulnus menti inflictum à furti conscientia vix coalescit et persanatur, etiam post pœnitentiam, et rei furto sublatæ restitutionem : rapinæ enim præteritæ memoria jugiter conscientiam flagellat, eique occlamat: Cur aliena rapuisti? cur hoc te dedecore et macula inussisti? ut in perpetuum auditurus sis, raptor, omnesque conscii digito te ostensuri dicant : En ille raptor, en ille fur.

Quarto, alii vertunt : *Rapina* vel *vastitas impios exossabit*, id est usque ad ossa consumet, ossa eorum comminuet, perdet, devorabit, juxta illud Sophon. 3. 3 : *Principes ejus in medio ejus, quasi leones rugientes; judices ejus lupi vespere non relinquebant* (hebr. גרמו *garemus*, id est exossabant, ne ossa quidem relinquebant) *in mane.*

Quinto, Septuag. vertunt : Ὄλεθρος, id est *perditio*, vel *pernicies, impiis hospitabilis erit*, vel *hospitio suscipietur; non enim volunt facere justa*, vel, ut vertit et explicat Auctor Catenæ Græcor. *Pestis* aut *exitium apud impios morabitur*, ut qui æquum et justum facere nequaquam velint.

Recte hæc : neque enim calamitates et miseriæ ab impietate divelli, neque pœnæ rursum et cruces ab iis qui justa facere detrectant, sejungi possunt. Igitur sicut mortis domus est in inferno (ibi enim quasi in propria domo moratur) ; sic exitii et cladis sedes propria est anima et domus impiorum : salutis vero et felicitatis sedes est anima et domus justorum.

Noster vero Salazar sic exponit, q. d. Rapina ab impiis hospitio suscipietur, id est, fortunæ fraudibus partæ non diu apud improbos morantur, sed adinstar hospitis seu peregrini in diversorio manentis ocius discedunt, et ad alios divertunt, tam diu quidem per hospitia et diversoria pererrantes, quoad sedem et regionem sibi propriam nanciscantur, quoad nimirum ad aliquem perveniant, qui juste eas et sine fraude acquirat : ibi enim diutius hærent, et tanquam incolæ in patria sua morantur.

Hinc pro *hospitabitur*, alii vertunt *peregrinabitur*, q. d. Opes male partæ apud impios sunt quasi peregrinæ et exules; unde anhelant, ut ad justos velut in patriam redeant. Hinc S. Chrysost. solet divitias comparare servis fugitivis, qui ab hero extero fugiunt ad suos. Audi illum hom. in illud : *Astitit regina à dextris tuis*, etc. *Videte*, aît, *divitias quas semper vocabam servum fugitivum ; nec fugacem modo dixerim, sed et viricidam : non enim se possidentes deserunt solum, sed et ipsos jugulant ; cum enim eas quis solerti magis studio coluerit, tunc vel maxime proditionem moliuntur in suî cultorem.*

Idipsum eleganti apis et araneæ apologo festivis antithetis venusto repræsentat Cyrill. lib. 3. Apolog. moral. cap. 13. cui titulus : *Contra eos qui laborare omittunt, et student de rapina vivere : Aranea*, aît, *arte fraudis suæ retiaculum texens, cum coram illa apis ad laboris sui studium pergens transiret, dixit illi : Quònam, quietis impatiens, tota die vaga curris ac circuis? Cui illa virtutis suavitate mellita patienter respondit : Discurro per flores, meis laboribus pabulum mellis emens. Tunc aranea dixit : Stultum est, tantum pro stilla roris melliflui circuire. Ad hæc apis adjunxit : Imo stultum est quod judicas non sentire ; stolidissimum autem est pro victu vitam evomere, pro vilissima re carissimam medullam fundere, pro incerto certum expendere, pro minimo magnum perdere, ac pro fœtidissima musca te ipsam eviscerare. Ego nihil certe de propriis amittendo, semper in re certa laboro. Tu vero tota die insidiaris eviscerata, et pro incerto das et perdis interiora tua, ut rapias extrinsecum alienum.* Deinde id alia ratione ostendit : *Cæterum cum in retiaculum occultatum nihil inciderit, quid habes aliud, nisi quod perdidisti tuum? omnis namque fur ante perdit sua quàm aliena. Nempe dat pro veste fidei gloriam, pro auro justitiam, pro cibo vitam, pro accidente substantiam, et pro iniquitate pascenda, tanquam mercator stolidus, virtutis clarissimæ famam perdit. Melior est igitur labor factus fructu justitiæ, quàm tempestuosissima quies rapacis avaritiæ. His auditis, aranea se abscondit.*

8. Perversa via viri aliena est : qui autem mundus est, rectum opus ejus.] Tigurina : *Perversi viri via aliena est, mundi autem opus rectum.* Opponitur enim *perversus mundo*, quòd perversi via et opus alienum sit, mundi autem rectum. Nam hominis perversi via et vita pariter perversa et aliena est. Per *perversum* accipe generatim quemlibet impium et improbum ; sed proprie vafrum, dolosum, fictum, malitiosum, fallacem, fraudatorem, impostorem : hic enim opponitur mundo; Hebr. זך *zach*, id est puro, pellucido, limpido, vitreo, sincero et aperto, cujus scilicet cor et opera candida, aperta et simplicia omnibus patent, et pellucent instar vitri.

Quæres à quo aliena sit via viri perversi, sive perversa. Respondeo à recto ; opponit enim viam alienam perversi operi recto mundi, quasi dicat : Perversi via et opus alienum est à recto et rectitudine, quia obliquum est, pravum, distortum ; probi vero et mundi conforme est recto.

Igitur primo, opus perversi alienum est à recto, hoc est, ab eo quod recta ratio dictat esse rectum, probum, honestum : hinc consequenter secundo, alienum est à dignitate hominis, quæ consistit in ratione et natura rationali, quòd scilicet sequatur ductum et dictamen rectæ rationis, agatque et vivat non ut brutum animal, sed ut homo rationalis : unde malitia non est aliud quàm dissonantia operis, sive operatio dissonans à natura rationali, et conveniens animali bruto ; hoc enim non rationem, sed phantasiam et concupiscentiam sequitur. Ita Beda, Jansenius et alii.

Hinc tertio, via perversi perversa et aliena est à Deo, uti legunt nonnulli Codices : Deus enim instituit in homine tribunal judicii et rectæ rationis, sanxitque ut homo illud quasi libellam et perpendiculum rectitudinis in omnibus sequatur.

Quarto, via perversi aliena est à societate et convictu hominum : hic enim nititur ratione rectitudinis, æquitatis et justitiæ, q. d. Impius et dolosus abit à via trita et communi agendi ratione hominum ; quare incedit per avia, novosque loquendi et agendi modos pravos et distortos comminiscitur ; hinc, quasi alienus, omnibus invisus est.

Quinto, eadem aliena est à seipso. Unde Pagnin. vertit : *Reversa (inversa) est via viri impii et alieni ;* et Syrus : *Qui pervertit viam suam, vir est extraneus ;* et Aben Ezra : *Qui perversa est alieni viri via, qui nimirum*, aît R. Salomon, *à præceptis divinis fit alienus.* Igitur impius et dolosus alienat se à seipso, quia cum nihil tam conjunctum sit et unum, quàm homo sibi ipsi, per dolum et fallaciam abit ab humanitate et puritate candoreque humano sibi innato, quem aliàs præ se tulit, ut jam non idem qui ante, sed plane alius, et à seipso diversus esse videatur.

Hinc dolosum veteres, ait Nazianz. orat. 22, repræsentarunt per Proteum qui se in omnes, quas volebat, formas transformabat, et ex homine nunc se faciebat vulpem, nunc leonem, nunc lupum, nunc aliud quodlibet animal. Simili enim modo homo dolosus nunc astutiam vulpis, nunc leonis minas, nunc lupi sævitiam, etc. assumit et inducit ; imo per dolum quasi transformat se in vulpem, per gulam in porcum, per iram et rixam in canem, per acediam in asinum, per superbiam in leonem, per rapinam in lupum. Unde Glossa : *Juste*, inquit, *coram Deo vivere est proprium humanæ conditionis, juxta illud Eccles.* 12 : *Deum time, et mandata ejus observa, hoc est enim omnis homo. Qui perverse vivit, alienam ab humana natura viam incedit ; perversa ergo actio est contra naturam et aliena ; qui autem mundus est opere, recte quod*

per naturam originaliter sumpsit, *exsequitur.*

Porro Chald. vertit : *Qui pervertit viam alicujus extraneus est*, q. d. Qui alium depravat, et in scelus inducit, est sicut ethnicus et publicanus. Alludit ad Judæos, qui extraneos, puta Gentiles, utpote idololatras, abominabantur velut ethnicos et atheos vel polytheos, q. d. Qui alium ad flagitium pellicit et pervertit, fugiendus est et aversandus velut ethnicus : quia sicut ethnicus, à Deo vero alienus, alios ab eodem alienat : sic pariter seducens alios ad scelus, à Deo alienus, alios ab eodem alienare satagit : quare ejus conversatio, velut aliena et ethnica, omni studio viro probo fugienda est. Ex adverso vero viri mundi et probi, cujus recta sunt opera, conversatio ambienda et accersenda est. Hic enim secum omnes ducit ad Deum suum.

Denique Septuag. vertunt : *Ad perversos perversas vias mittit Deus ; munda enim et recta opera ejus*, q. d. Deus facit ut perversi incidant in perversa, id est tristia et adversa, ac præsertim ut dolosi incidant in fraudes et dolos eosdem vel similes, quos aliis struxerunt ; quia munda, recta, sincera et candida sunt opera Dei, utpote qui per essentiam est ipsa increata et immensa puritas, mundities, candor et sanctitas. Quare ipse perversos et dolosos odit, plectit et punit, ut suis dolis capiantur et pereant. Hoc est quod Deo ait Psaltes psalm. 17. 27 : *Cum electo electus eris, et cum perverso perverteris*, id est, non benigne, sed maligne et perverse ages ; quia ipse perverse agit cum Deo suo. Auctor Catenæ Græc. *Perversas vias*, quas Deus mittit perversis, accipit vias gehennæ, q. d. Deus perversos ablegat ad sempiterni ignis supplicia, ut viæ suæ fructus ibi capiant, suisque desideriis saturentur.

Via ergo impiorum est perversa, et mille difficultatibus implicita, ex quibus se explicare et extricare nequeunt. In illos ergo competit proverbium Hebræorum : *Asino-camelus.* Camelum fune ducunt, asinum agunt agasones ante se. Qui contra facit, hunc vocant *Asino-camelum ;* et est in proverbio, ubi quis neque regredi, neque progredi potest. Auctor Lexici Thalmudici : *Mos asini est*, ait, *ut ducatur*, *et mos cameli ut trahatur. Qui vero habet asinum et camelum, si collocaverit asinum post se ad trahendum eum, et camelum ante se ad ducendum eum, cum neque ille trahi se sinat, neque iste duci, manet homo inter illa jumenta medius, ita ut progredi nequeat. Ideo fecerunt inde quasi adagium de eo qui non potest ire, perinde ut asino-camelus.*

9. MELIUS EST SEDERE IN ANGULO DOMATIS, QUAM CUM MULIERE LITIGIOSA IN DOMO COMMUNI.] *Domatis* est vox Græca significans *tectum*, hoc enim significat hebr. גג *gag ;* unde Chald. vertit, *in angulo tecti ;* Syrus, *super cornu tecti.* Hebr. ad verbum habent : *in pinna tecti ; pinna* enim hebr et angulum et pinnam significat. *Tectum* proprie accipe synecdochice ; tamen tectum significat domum, uti et Græcum δῶμα. In Palæstina enim tecta sunt plana, non culminata, ait S. Hieronymus, quasi mœniana et solaria, in quibus proinde ambulare, cœnare, imo tota æstate per noctem sub dio, ob regionis æstum ad captandam auram, dormire solent. Septuag. vertunt ὑπαίθρου, id est subdialis, ubi non sub tecto, sed sub dio degas. Pro *in domo communi* hebr. est בבית חבר *bebeth cheber*, id est, *in domo societatis*, ubi scilicet non sis solus, sed cum pluribus in societate vivas. Septuaginta vertunt κοινῷ, id est *communi*, pro quo S. Hieronym. in Sophon. legit καινῷ, id est *nova.* Hebræa ad verbum sic habent : *Bonum est habitare super angulo*, vel *pinna tecti, præ muliere contentionum et domo societatis.* Unde vertit Tigur. *Præstat habitare in pinna tecti quàm cum muliere rixosa, quæ partem ædium habet ;* et clare Vatabl. *Satius est habitare in angulo tecti, quàm cum muliere contentiosa, et in domo societatis*, q. d. Præstat solum habitare, sub dio in loco sublimi, in quo à ventorum injuria non sis tutus, quàm cum muliere rixosa.

Sensus ergo est, q. d. Satius est solitarium degere in tecto, ac sub dio, ventis, pluviis cæterisque aeris injuriis exponi, quàm in domo communi, et domesticis frequente habitare cum muliere contentiosa. Hujus enim litigia omnibus cœli injuriis respondent iisque præponderant : hæc enim, ait noster Salazar, dum clamat, tonat ; cum probra et maledicta jacit, fulminat : cum contendit et litigat, nimbos et tempestates ciet ; urit, cum querula est, et cum rigidam se et minime amantem exhibet, glaciem effundit. Demum si quæ aliæ sunt graviores cœli injuriæ, hæ certe uxoris morosæ injuriis omnino cedunt. Et quidem Socrates uxori suæ tonitrua dedit, quem cum post multos clamores uxor sua Xantippe aqua è fenestra emissa perfudisset : *Facile*, ait, *futurum putabam, ut post tonitruum pluviam sentirem*, quemadmodum ergo tonitrua, sic et reliquas cœli inclementias uxori aptare licet. Porro nominat *angulum*, hebr. *pinnam*, vel *pinnaculum tecti*, ut significet majus esse periculum à litigiis mulieris, quàm à statione in pinna tecti, tum plani, tum magis fastigiati, sive acuminati, qualia modo sunt, et olim quoque non deerant in Judæa : qui enim stat in pinna, subit periculum ruendi in terram, seque collidendi, si in alteram partem corpus inflectat et declinet, quod facile fit ; qui vero assidue audit litigia mulieris, in majori est periculo non corpus duntaxat, uti prior ; sed et animam per iram, impatientiam, vindictam collidendi, ne scilicet lites litibus, probra probris, verbera verberibus, sanguinem sanguini regerat, imo uxorem litigiosam veneno gladiove perimat, ut se à tanta tamque continua molestia liberet : facilius est enim homini in angulo pinnaque fastigii rectum cautumque ne in alteram partem devergat, indeque ruat, consistere, quàm inter assidua litigia mentem rectam serenamque, ne in iram et vindictam prolabatur, conservare.

Angulus ergo *domatis*, sive tecti, notat primo locum excelsum ; secundo, semotum et solitarium ; tertio, periculosum ; quarto, angustum : accedit quinto in pinna acumen pungens sedentem in ea ; unde opponitur *domui communi*, scilicet multis, hoc est sociali, ut habent Hebræa, et *amplæ*, ut vertit Pagninus. Hinc anguli etymon hoc dat Varro, quòd sit locus angustissimus. Pomponius Lætus vero : *Angulus*, inquit, *dicitur à Græco* ἀγκύλον, *sive ab eo quod est* ἐγγύς, *id est prope, quod aduncatur, quod ex diverso coactæ faciunt anguli formam.* Præstat ergo has angustias, et quatuor cætera incommoda jam dicta subire, quàm habitare in domo ampla, sociali et commoda, sed litigiosa per uxorem morosam et rixosam : hæc enim magis pungit et cruciat. Huc facit lepos Rabbini cujusdam ex

Cabala acceptus : אישה et איש *ischa* ait et *isch* conjugii sunt vocabula, atque Dei auctoris conjugii nomen יה *ia* continent : quando autem in conjugio non adest יה *ia*, et adimitur ex איש *isc* littera *iod* media, et ex אישה *ischa* ultima littera *he*, quæ simul junctæ *ia*, quod est nomen Dei, puta abbreviatum *Jehova*, constituunt, cum scilicet abest à conjugio Dei timor, invocatio, fides, dilectio, et consequenter Dei favor et benedictio, manet utrimque אש et אש *es* et *es*, id est ignis et ignis, puta hîc ignis Purgatorii, et illic gehennæ æternus. Hunc ignem parit ignis irarum, litium et rixarum. Annon ergo præstat habitare in angulo domatis, quàm cum muliere rixosa. Gnome hæc igitur significat quantum malum sit mala mulier, ideoque caute deligendam esse uxorem, nec ducendam malam, etiamsi quis cum ea habiturus sit pulchras ædes et latos fundos.

Hinc secundo, aliqui sic exponunt, q. d. Melius est habitare in angulo domus, id est in loco aliquo secreto et semoto in domo parentum, id est, melius est cælibem domi parentum secreto degere, quàm uxorem ducere, quæ ex indole feminea sæpe clamosa est et litigiosa, ac cum ea in domo ampla et communi habitare. Alii explicant, q. d. Melius est cum servis secedere in angulum domus, quàm in media domo versari inter lites uxorias. *Quàm rarum*, ait S. Hieron. lib. 1. Contra Jovin. *mulierem sine his vitiis inveniri, novit ille qui duxit uxorem; unde pulchre Varius Geminius, sublimis orator : Qui non litigat, inquit, cælebs est ; melius est enim habitare in angulo tecti, quàm cum uxore maledica in domo communi. Si domus communis mariti et uxoris erigit uxorem in superbiam, et contumeliam viro facit; quanto magis si ditior uxor fuerit, et in domo ejus vir manserit. Incipit enim non uxor esse, sed domina, et viro, si offenderit, migrandum est.* Huc facit festivum epigramma Ausonii de Grammatici cujusdam rixoso matrimonio :

Arma virumque docens, atque arma virumque peritus,
Non duxi uxorem, sed magis arma, domum.
Namque dies totos totasque ex ordine noctes
Litibus oppugnat, meque meumque larem.
Atque ut perpetuis dotata à Marte duellis,
Arma in me tollit, nec datur ulla quies.
Jamque repugnanti dedam me, ut denique victum
Jurget ob hoc solum, jurgia quod fugiam.

Huic simile est Palladæ pariter de Grammatico!

Grammatico ducta est uxor mihi pestifer ira;
Artis et infelix ira mihi auspicium.
Heu miser! en gemina fatis modo comprimor ira.
Artis grammatices femineæque domi.

Tertio, aliqui mulierem litigiosam accipiunt meretricem; hujus enim domus est multis amasiis communis, et meretrices maxime sunt litigiosæ, ac lites et rixas inter amasios excitant, ideoque sæpe pugnarum et cædium sunt causa, q. d. Melius est noctem in angulo quolibet transigere, quàm in domo meretricis ampla et spatiosa. Unde Symmach. et Theodot. vertunt : *Melius est sedere in angulo domatis, quàm habitare cum muliere in domo* ἑταιρικοῦ, id est *sodalitia* aut *meretricia*.

Allegor. melius est sedere in *angulo domatis*, id est Ecclesiæ, quæ est domus Dei, quàm cum muliere litigiosa, id est cum synagoga Judæorum, quæ cum Deo et Christo litigat et contendit. Unde R. Salomon : *Midras Agadæ ait hoc esse vaticinium, quo insinuatur divini numinis præsentiam ab Israelitis tandem ablatum iri, cum essent tanquam mulier litigiosa ; domus autem communis seu societatis appellatur, quod in ea additi sint præpotenti Deo socii, velut simulacrum à Manasse in templo collocatum.* Similiter mulier litigiosa, ait Jansenius, est Ecclesia malignantium et hæreticorum, quæ contentionum et rixarum nullum facit neque modum, neque finem, cum qua in eisdem habitare mansionibus, et in eisdem civitatibus et regionibus quàm durum sit et molestum homini Catholico, temporis hujus calamitas per experientiam docet. Certe eorum consortium fugiendum juxta Pauli monitionem etiam hîc docemur, ac eligendum, ut cum Propheta efficiamur passer solitarius in tecto.

Tropolog. Beda per *angulum domatis* accipit vitam Religiosam, cœlestem et contemplativam, quæ præstat uxore litigiosa, id est vita activa, negotiosa, mille curis implexa, et perturbata in seculo. Aliter : *Quid per angulum domatis*, inquit, *nisi vita Religiosa ab omni actione terrena remota, et à turbationibus vitæ præsentis quieta ? Quid per mulierem litigiosam nisi perturbati seculi actio designatur, quæ amatoribus suis incessanter tentationes movet, jurgia atque scandala seminat, immittit lites, concitat bella, dividit unitatem, pacem violat, amicitias dissipat, eosque, dum variis cupiditatibus inflammat, nec in semetipsis quiescere sinit, nec in fraterna dilectione connexos esse permittit?*

Huc facit illud Thomæ à Kempis auctoris aurei libelli de Imitatione Christi : *In omnibus requiem quæsivi, et non inveni nisi* **in een hoecxken met een boecxken**, id est, *nisi in angulo cum libello.* Ita S. Alexius maluit sedere, imo instar canis jacere, in angulo domus paternæ, quàm habitare cum uxore in domo ampla, et mundi pompis implicari. Idem fecit B. Joannes Calybita, cujus proinde angulus in Ecclesiam conversus Romæ religiose visitur. Solebat S. Ignatius fundator Societatis nostræ à curis et tumultibus secedere in solarium, ibique contemplando stellas et cœlum in lacrymas diffluere, atque ad Sanctorum societatem anhelando exclamare : *Quàm sordet mihi terra, cum cœlum aspicio !*

Denique Codices Septuag. hîc variant inter se, et nonnihil discrepant ab Hebræo, Syro et Vulgata ; Romani enim sic habent : *Melius habitare super angulum sub dio, quàm in calce litis cum iniquitate, et in domo communi ;* Complut. et Regii : *Melius habitare in angulo subdiali, id est, sine tecto, quàm in pictis domibus cum injustitia, et in domo communi.* Quod mystice sic explicat Auctor Catenæ Græcorum : *Subdialis angulus est secreta studiosi hominis actio à sole justitiæ illustrata ; domus autem picta est malitia virtutis colore vestita, aut virtutem simulans.*

Præclare S. Basilius apud Antonium in Melissa pag. 2. cap. 76 : *Quies*, inquit, *initium est purgationis animi, cum neque lingua res humanas loquitur, nec oculi corporum colores, et aptas membrorum compactiones circumspiciunt, nec aures animi intentionem solvunt audiendis canticis ad voluptatem modulatis, aut dictis scurrilibus et ridiculis, qua re animi intentio languescere maxime solet ; mens enim cum ad res externas non*

dissipatur, nec in mundum per partes, in quibus siti sunt sensus, diffunditur, ad seipsam revertitur, ac per sese ad Dei notionem ascendit, atque illa pulchritudine cum circumlustratur ac illuminatur; ipsius quoque naturæ obliviscitur, non alimenti cura aut vestimenti animam sollicitans; sed liberata terrenis curis omne suum studium ad comparanda bona sempiterna transfert; quo nimirum temperantiam et fortitudinem, justitiam et prudentiam et reliquas virtutes habeat et exerceat. Ibidem S. Gregor. Nazianz. S. Basilii collega: *Quietos*, ait, *nos esse oportet, ut non turbulente cum Deo colloquamur, et paululum revocemus mentem ab iis quæ seducunt, et errore involvunt.* Et S. Gregor. Nyssen. S. Basilii frater: *Otiosa quies pluris æstimanda quàm negotiorum illustris tractatio.* Ibidem et cap. seq. B. Nilus: *Sapiens*, ait, *otium et quietem prosequitur ut rerum divinarum opportune compos fiat; sapiens demigrat à vita confusa et perturbata ad beatam vitam et pacificis convenientem. Perfecti animi est curæ vacuitas, impii autem curis conteri.* Et B. Cyrillus: *In mente tumultu et angore plena, neque rerum honestarum cogitatio, neque Dei gratia inest.*

10. Anima impii desiderat malum, non miserebitur proximo suo.] Hebr.: *Misericordiam et gratiam non inveniet in oculis ejus amicus*, vel *proximus ejus;* Chald.: *Et non consequetur misericordiam in oculis ejus socius ejus;* Vatablus: *Impio nullus alius placet, quidquid tandem egerit, non reddetur gratus quibuscumque officiis.* Pro *impius*, hebr. est רשע *rasca*, id est improbus, inquietus, turbator, damnosus, malignus. Hujus ergo indoles et ingenium hîc describitur, q. d. Improbus mali est cupidus, improbus sua improbitate desiderat improba; improbitas sua eum non sinit quiescere, sed instigat ad desiderandum mala, ut scilicet alios vexet, turbet, malis afficiat, perinde ac si dæmonem (huic enim similis est improbitas) in ventre gereret, qui eum ad omne scelus impelleret; quare *non miserebitur proximo suo*, sed eum sine causa invadit, probris afficit, verberat, male mulctat. Est miosis, *non miserebitur;* id est immisericors, sævus et crudelis est in proximos, juxta illud cap. 12. 10: *Novit justus jumentorum suorum animas; viscera autem impiorum crudelia.*

Significatur ergo improbitatis natura, quod maligna sit, malefica, sæva et crudelis, nata in aliorum perniciem, ut eam continuo desiderare et machinari videatur, nec quiescat donec eam expleat, eaque expleta, aliam ordiatur et aliam; ex adverso probitatis et sanctitatis natura est nulli malefacere, sed omnibus quoad potest benefacere, uti fecit Christus, de quo ait S. Petrus Actor. 10. 38: *Qui pertransiit benefaciendo, et sanando omnes oppressos à diabolo, quoniam Deus erat cum illo.* Huc facit illud S. Cyrill. apud Anton. in Melissa parte 2. c. 88: *Principium et radix, et quasi fons et procreatio nostrarum perturbationum est ad malum propensus appetitus, ad ipsas invitans mentem, ac primo præstigiis illudens, postea vim adhibens et concutiens. Siquidem fumi more, vel etiam quemadmodum vapores quidam, insitarum voluptatum appetitus in nobis nascuntur, sed qui temperans est et fortis, motus increpat, nec longius progredi sinit, facile infirmos adhuc perturbationis motus superat. Iners autem et negligens voluptatum principia admittit; quasi cogitationes nudas; cum permiserit in latitudinem progredi, difficillimum erit resistere; nam qui ante captus est, et jam occupatus, is consiliorum suorum non est dominus, imo magis victrici perturbationi quasi barbaro alicui subjicietur.* Pro בעיניו *beenau*, id est *in oculis ejus*, Septuag. legentes בעיני *beene*, id est *in oculis*, vertunt: *Anima impii, quæ desiderio fertur ad mala, non consequetur misericordiam ab ullo hominum.* Hæc est enim lex talionis, ut, qui immisericors est et sævus in alios ipsos cæterosque omnes immisericordes et sævos in se experiatur; omnes enim oderunt et persequuntur immisericordem et crudelem. Ex adverso Christus Matth. 5: *Beati misericordes*, ait, *quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Huc accedit Syrus, qui vertit: *Impius non apparet in conspectu sociorum suorum.* Nota: Voluntas non potest desiderare nisi bonum, ut docet D. Thom. 1. 2. q. 8. a. 1; bonum enim est objectum voluntatis. Impii ergo, cum desiderant mala, in iis aliquid boni, non honesti, sed utilis vel delectabilis considerant, illudque appetunt et desiderant; malum enim in se appeti nequit.

11. Mulctato pestilente sapientior erit parvulus: et si sectetur sapientem, sumet scientiam.] Hebr.: *Castigato illusore sapiet parvulus, et intelligendo sapientem assumet scientiam.* Quod primo Syrus sic vertit: *Ad punitionem irrisoris stolidus sapiens fiet; sapiens autem in consilio* seu *meditatione accipit scientiam;* q. d. Stolidus emendatur et sapit per castigationem impiorum et irrisorum; at vero sapiens consulendo et meditando fiet sapientior, cautior et doctior. Accedit R. Salomon: *Castigationes*, inquit, *et verbera illusoribus inflicta, fatuis sapientiorem mentem injiciunt ut resipiscant;* ut caveant scelera, si non amore justitiæ, certe timore vindictæ.

Secundo, Septuag. vertunt: *Intemperante mulctato simplex redditur astutior; quin sapiens quoque, si judicio valet, cautionis notitiam hinc capiet. Sensus est*, ait Auctor Catenæ Græc. q. d.: *Dum mali improbique homines propter scelera sua puniuntur, pueri et indocti redduntur cautiores et prudentiores. Ad hunc quoque modum justus in sanguine peccatoris lavat manus suas, pœnaque illius animadversa actiones suas expiat. Ita etiam meretrices in sanguine Achab et Jesabel sese lavisse scribuntur. Sapiens*, ait, *hinc admonitus, et quodam modo redargutus*, *dabit operam ne ipse etiam in eadem incommoda incidat.*

Tertio, R. Levi et Vatablus vertunt: *Dum mulctant judices derisorem, sapiens redditur simplex; et cum omnia prospera cedunt sapienti, accipit scientiam;* hebr. enim *haskel*, id est intelligere, vel prudenter agere, subinde per metalepsin significat prosperari; prudentiæ enim comes et fructus solet esse felicitas, et prosper rei successus. Sensus est, q. d. Simplex dum videt puniri derisores, id est impios, qui omnia rident, discit sapere, ut eorum scelera devitet, ne in similem eorum pœnam incidat; dum vero videt sapienti, id est prudenti et justo, omnia prospere cedere, fit sciens et prudens, ut sapientis sapientiam et opera sancta imitetur, itaque ejus prosperitatem sibi pariter accersat.

Quarto, Noster optime vertit: *Mulctato pestilente sapientior erit parvulus; et si sectetur sapientem,*

sumet scientiam ; practicam scilicet, puta Ethicam humanam et divinam, quæ docet scienter et prudenter vitam instituere, ut per eam ad veram felicitatem perveniamus ; hæc enim est vera scientia sanctorum, in qua proinde scientiam actiones sequuntur ; ut corpus umbra, ait Clemens Alexand. cum ex adverso *neque in piscibus vox, neque in indoctis virtus quærenda sit*, ait Plutarch. in Moral. Omnia enim hæc spectant ad parvulum, hebr. פתי *pethi*, id est simplicem, imperitum, persuasibilem, flexilem, docilem, qui facile se doceri, flecti et persuaderi sinit : *Simplicem enim format morum simplicitas*, ait S. Basil. Hunc ergo docendi duos modos assignat. Primus est per castigationem improbi ; secundus est per auditionem, et sequelam sapientis, q. d. Parvulus, id est, simplex et facilis, adeo docilis est, ut non egeat castigari in se, sed sufficiat ei, quod videat castigari alios qui improbi sunt ; inde enim discit cavere improbitatem, ob quam videt eos puniri. Adit ergo sapientem, eumque audiens plenam discit recte agendi vivendique scientiam. Nam ut divine ait S. Gregor. Nazianz. apud Anton. in Melissa part. 1. cap. 50 : *Nihil inexpugnabilius philosophia, nihil tranquillius. Omnia prius cedent, quàm philosophus. Duo sunt invicta, Deus et Angelus; et tertium philosophia; est enim philosophus non materialis in materia, in corpore incircumscriptus, in terra cœlestis, in affectibus imperturbatus, ubique inferior cæteris, præterquam animi magnitudine, et cedendo vincens illos qui se vincere putant. Unam ego sapientiam novi, timere Deum. Etenim sapientiæ initium timor Domini.* Et alibi : *Audi summam sermonis : Deum time, et præcepta ejus observa.* Prior hujus versus pars iteratur c. 19. 25. ubi eam explicui ; posterior patet ex dictis cap. 1. 4; quare hìc iota non addam. Exemplum est in Pharaone, cujus flagellis sapuere Hebræi aliæque gentes, Rom. 9. 17. Unde S. August. : *Plagæ Ægyptiorum*, ait, *est eruditio filiorum Israel ;* nam ut vulgo dicitur : *Cæditur canis, ut paveat leo.*

12. EXCOGITAT JUSTUS DE DOMO IMPII, UT DETRAHAT IMPIOS A MALO.] Hebr. ad verbum sic habent: *Intelligens justus ad domum impii, deflectens impios ad malum;* quod varii varie vertunt et explicant. Pro *deflectens* hebr. est מסלף *mesalleph*, id est detorquens, detrahens, deflectens, pervertens, subvertens. Pro excogitat hebr. est משכיל *maskil*, id est intelligens, intelligenter scrutans, investigans, excogitans.

Primo, R. Salomon per *justum* accipit Deum, qui justissimus est bonorum malorumque judex et vindex, q. d. Deus excogitat modos quibus aboleat domum impii, ut eam detrahat in ruinam et exitium, uti fecit Amalecitis. Aben Ezra prius hemistichium refert ad virum justum ; posterius vero ad Deum, q. d. Justus excogitat, hebr. *maskil*, id est intelligit quàm male se gerat domus impii, ideoque quàm parum ab exitio absit ; unde prudentiam comparat, et sapientior redditur à domo impii, ut ejus impietatem et annexum exitum caveat; quia *pervertit impios ad malum*, supple Deus, q. d. Exitium imminet domui impii; quia Deus eam diris devovebit et exterminabit. Accedit Pagninus, qui vertit : *Considerat justus finem domus impii, et videt quòd Dominus pervertit impios ad malum ipsorum;* et Vatablus: *Sapiens redditur justus propter domum impii; pervertit* (*supple Deus*) *impios in malum. Sapiens, ait, fit justus propter domum ac familiam impii, quam videt perire, quia Dominus pervertit impios, ut male pereant.*

Secundo R. Levi, q. d. Justus domui impii prosperam fortunam parat, cum nimirum in ejus domo moratur; tunc enim Deus in justi gratiam iniquum benedictione cumulat, uti benedixit Laban propter Jacob.

Tertio, Chald. vertit : *Contemplatur justus domum impii, et transfert impios ad malum ;* Symmachus : *Et subvertit impios in malum*, q. d. Justus princeps vel judex impios persequendo exterminat, et scelestos capite mulctat, ut Rempublicam eorum sceleribus et impietate liberet. Ita se fecisse testatur David psal. 100 : *Declinantem à me malignum non cognoscebam, detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar. In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem.*

Quarto, Tigur. vertit : *Erudiat licet justus impiam domum, impii tamen ad scelus deflectunt*, q. d. Impii magis propensi sunt ad malum, quàm pii potentes sunt ad erudiendum et convertendum; quia prævalet eorum impietas et malitia pietati et zelo piorum.

Quinto, Septuag. *domum impii* accipiunt internam, puta cor et conscientiam ; unde vertunt : *Contemplatur justus corda impiorum, et vilipendit impios in malum ;* et Syrus : *Intelligit justus corda iniquorum, detrudit scelestos in malum*, q. d. Justus considerat quàm impii in cordibus angantur scrupulis, curis crucientur, timoribus et periculis affligantur; quare vilipendio externam eorum pompam, opes et felicitatem tanquam *ad malum* deputat, id est non inter bona, sed inter mala enumerat et recenset. Auctor vero Catenæ Græcorum sic Septuag. vertit et explicat : *Justus impiorum corda intelligit, neque insultat illis, dum versantur in malis. Sensus est : Justus impiorum facta non incusat, nec insectatur, nec aspernatur, ut impius justorum opera solet. Nam et falsas sæpe accusationes contra justum intendit, et malis illum tametsi insontem involvere contendit, quorum omnium nihil facit justus; imo vero à malis illos abducere satagit.*

Sexto, optime Noster τὸ לרע *lara*, id est *malum* accipiens (hoc enim Hebræis usitatum est) pro מרע *mera*, id est *à malo*, vertit : *Excogitat justus de domo impii, ut detrahat impios à malo*, q. d. Tanta est charitas, tantus zelus justi, ut non tantum curet res suas domusque suæ, sed et alienas, etiam impiorum ; quare omni solertia et studio excogitat modos et rationes convertendi domum, id est familiam impii, ut impios in ea degentes, puta herum, heram, filios, filias, servos, ancillas, detrahat à malo, puta à mala vita et sceleribus, quibus eos implicitos videt.

Facit id justus primo, ex amore impiorum ; quia eorum boni et salutis est studiosus ; secundo, ex amore viciniæ, civitatis et Reipublicæ; quia scilicet domus impii sua scelera, eorumque vindictam humanam et divinam velut pestem afflat vicinis, ac toti civitati et Reipublicæ; quare, ut ab ea malum avertat, radicem vitiatam, puta domum impii, sanare conatur; tertio, ex amore Dei, quem adeo videt offendi in domo impii; Dei enim offensa maxime tangit et cruciat cor justi ; unde, ut eam avertat, excogitat omnia media illam tollendi; quare excogitat omnes

modos convertendi ad frugem domum et familiam impii. Hoc est quod ait S. Jacobus c. 5. 20: *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus à morte, et operiet multitudinem peccatorum.* Vide ibi dicta.

Ita Christi ingeniosa et immensa charitas excogitavit modos Angelis et hominibus inopinabiles, quibus impios à peccatis abstraheret, nimirum Verbum caro factum est, ac semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, ut homines verbo et exemplo doceret peccata cavere, et caste sancteque vivere: qua de causa usque ad mortem obiit vicos et castella, prædicans regnum Dei, sanans infirmos, energumenos à Satana liberans, mortuos suscitans. Denique, hac de causa opprobria, tormenta atrocissima, ac tandem acerbissimam mortem crucis subiit: ut homo videns se tam caro stetisse Christo, adeoque dilectum à Christo, amorem amori rependeret, ac mundo carnique abrenuntians, soli Deo et justitiæ viveret. Nullum enim decorum dignumque amoris est pretium, nisi reciprocus amor. Hunc disce in cruce, quam atrocissimam pro inimicis suis ultro Christus subiit usque ad mortem. Academia enim amoris est Calvaria. Nec hìc stetit incensus et immensus Christi amor, sed et modum excogitavit admirabilem, quo post abitum in cœlum visibiliter absens, invisibiliter fidelibus esset præsens quotidie in Eucharistia, per eamque totum se totamque deitatem et humanitatem cum universis suis dotibus nobis communicaret, ut in ea seipsum singulis, et singulos omnibus omnesque singulis in seipso realiter uniret, et substantialiter incorporaret. Quid mirabilius, quid ingeniosius, quid amabilius, quid divinius ab amore nostro excogitari potuit? Quocirca nihil Christum in hac vita mortalem ita afflixit, ac etiamnum jam immortalem in cœlo ita male habet, quàm dum videt homines ingratos amorem hunc suum non æstimare et parvipendere. Unde ipse apparens S. Brigittæ quasi recenter crucifixus, cum illa rogaret: *Quis te, ô Domine, ita crucifixit?* respondit: *Hi qui charitatem meam contemnunt.* Ita habet Vita sanctæ Brigittæ. Hinc et B. Jacoponus assidue lacrymabatur; causam rogatus, dixit: *Eo quod amor non ametur.* Idem deflebat S. Franciscus aliique Sancti, et etiamnum deflent.

Christum secuti sunt Apostoli et viri Apostolici. Unde S. Paulus mille modos excogitavit convertendi animas, ut patet ex idea vitæ ejus, quam præfixi Actibus Apost. Quocirca ipse Corinthios ita exstimulat epist. 2. c. 5. v. 20: *Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.*

Ita, ut alios innumeros omittam, S. Ignatius fundator Societatis nostræ miros excogitabat modos retrahendi homines à vitiis, ut, cum se in gelidam aquam demersit, quo lascivum juvenem ab obscenis amoribus retraheret, eosque quasi injecta frigida restingueret. Hinc obibat urbes et provincias in summa egestate catechisans, admonens, docens, concionans, hoc fine et fructu, ut ex orbe auferretur peccatum. Hac de causa exercitia spiritualia, quæ multis saluti fuere, conscripsit, scholas omnium liberalium artium ubique terrarum, ad juventutem à teneris bonis moribus ac litteris imbuendam, fundavit; missiones ad Indos luce Evangelii collustrandos instituit; collegia, domos professorum, residentias ubivis gentium, ad eas in Christiana vita confirmandas stabilivit. Denique totus fuit in excogitandis modis et rationibus, quibus populos omnes, omnem ætatem, conditionem et sexum ad salutem perduceret.

Assecla ejus fuit S. Franciscus Xaverius, qui magnis itineribus, laboribus, periculis, innumera Indorum millia ad fidem et sanctitatem convertit, ac mira ad eorum salutem excogitavit, uti videre est in ejus Vita. Ubi inter cætera duo videre est efficacissima ad peccatores convertendos arma, nimirum vitæ sanctitatem et charitatem; utraque enim ipse pollens, barbaros et peccatores maximos ad Christum traduxit; unde solebat ultro eos adire, imo cum eis cœnare et prandere, ac mira comitate et gratia nunc unam, nunc alteram pellicem eis detrahere, donec tandem omnes avelleret; sanctitati enim ejus et charitati, quam in singulos profundebat, nemo resistere poterat.

Apposite Christus Petrum constituturus suum Vicarium, et Ecclesiæ totius Pastorem, prius ejus amorem prætentavit, dicens: *Petre, amas me plus his?* illoque respondente: *Domine, tu scis quia amo te;* iterum et tertio idem ab eo interrogans et audiens, subjunxit: *Pasce oves meas*, ut significaret summo amore præditum esse debere eum qui earum pastor et sanctificator esse velit.

13. QUI OBTURAT AUREM SUAM AD CLAMOREM PAUPERIS, ET IPSE CLAMABIT, ET NON EXAUDIETUR.] Hebr. *et non respondebitur ei;* Septuag. *Qui obturat aures suas ne audiat infirmum, et ipse invocabit; et non erit qui exaudiet. Obturare aurem suam*, inquit Jansenius, metaphorice positum est pro nolle audire, et se gerere quasi non audiat alicujus clamorem, imo declarare sibi alterius clamorem esse molestum. Et bene non dicit *ad precem*, sed *ad clamorem*, ut quorumdam inclementiam designet, qui non solum precibus egenorum non excitantur, sed nec clamoribus superantur ad audiendum. Proinde juste talibus duplex malum eventurum subjungitur: primum, quia etiam talis clamabit, quo significatur ipsum in gravem aliquam calamitatem casurum, quæ ipsum clamare præ angustia compellet; secundum, quia etiam cum clamabit, et summis precibus contendet impetrare liberationem et subsidium, non exaudietur, juxta illud psalmi: *Clamaverunt, nec erat qui salvos faceret, ad Dominum; nec exaudivit eos.*

Ratio hujus sententiæ est lex talionis, sancita à Deo et à Christo, Lucæ 6: *Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis*, tum ab hominibus, tum potius à Deo, qui sicut in misericordes misericors, sic in duros durus est, præsertim quia ipse est pauperum pater, ac beneficentiam, vel duritiem erga eos sibi arrogat; unde eos contra divites avaros ad se clamantes exaudit. Rursum durus, qui Deum in paupere, et ex paupere ad se clamantem non audit, is sane dignus est ut vicissim clamans ad Deum ab eo non audiatur. Unde Chaldæus vertit: *Vocabit quoque Deum, et non exaudietur;* et S. Cyprianus de Opere et eleemosyna: *Et ipse invocabit Deum, et non erit qui exaudiat;* et Syrus: *Deum invocabit, et non respondebit.* Exemplum est in divite Epulone, qui clamantem Lazarum non audiens, in gehenna pro refrigerio cla-

maris ad Abraham, ab eo non est exauditus. Juste guttam aquæ petiit nec impetravit, qui micam panis Lazaro negavit. Desiderat guttam, qui negaverat micam. *O dives, qua fronte petis guttam, qui noluisti porrigere micam?* ait sanctus August. serm. 237. de Temp. Unde idem sanctus August. hom. 25. de Verbis Domini secundùm Lucam, agens de divite et Lazaro : *Pensantur*, ait, *pro divitiis pœnæ, refrigerium pro paupertate, pro purpura flamma, refectio pro nuditate, ut salva sit æquitas stateræ; et non mentitur modus illius mensuræ. In qua*, ait, *mensi fueritis mensura, ita metietur vobis : ideo negatur in pœnis misericordia diviti, quia ipse, dum viveret, noluit misereri; ideo rogans dives non exauditur in tormentis, quia rogantem pauperem non exaudivit in terris. Dives et pauper duo sibi sunt contraria; sed iterum duo sibi sunt necessaria. Nullus indigeret, si invicem se supportarent; et nemo laboraret, si se ambo juvarent. Dives propter pauperem factus est, et pauper propter divitem. Pauperis est orare, et divitis erogare : Dei est pro parvis magna pensare. De misericordia ejus parva, magna nascitur copia. Fecundus est ager pauperum, cito reddit Dominantibus fructum. Via cœli est pauper, per quam venitur ad patrem. Incipe ergo erogare, si non vis errare : patrimonii tui, quo es ligatus, compedem in hac vita resolve, ut libere ad cœlum possis accedere.*

Denique huic gnomæ similis est illa Philonis apud Maxim. serm. 7 : *Talem te servis et miseris præsta, qualem Deum in te esse velles : ut enim audivimus, sic à Deo audiemur; atque ut intuemur alios, sic Deus nos intuebitur : offeramus ergo misericordiæ misericordiam, ut simili simile consequamur.* Et illa Sixti Pythagoræi sententia 208 : *Orationem Deus non exaudit hominis, qui egenum non exaudit.* Exstant tom. 5. Bibliot. SS. Patrum hujus Sixti sententiæ sapientes, et pene christianæ. Et illa S. Greg. Nazianz. in Carm. :

Pauper accessit, et nihil non secutus abivit.
Metuo, Christe, ne et ego manu tua excidam;
Nam quod quis non dedit, accipere etiam non speret.

Hæc sciens Tobias ita moriturus mandat filio suo, c. 4. 7 : *Ex substantia tua fac eleemosynam, et noli avertere faciem tuam ab ullo paupere; ita enim fiet ut nec avertatur a te facies Domini.*

14. MUNUS ABSCONDITUM EXSTINGUIT IRAS, ET DONUM IN SINU INDIGNATIONEM MAXIMAM.] Tigur. *Munus clandestinum restinguit iram.* Aliqui per *donum in sinu* accipiunt donum in sinu non pauperis datum, sed in sinu avari reconditum, ut sit antithesis inter liberalem et avarum. Unde Septuag. vertunt : *Munus occultum avertit iras; muneribus autem qui parcit, furorem suscitat fortem;* et Syrus de more secutus Septuag. *Et qui præbere negat excitat furorem*, q. d. Liberalis, qui occulte dat irato principi vel potenti munera, per illa avertit et placat ejus iras; è contra avarus, qui parcit muneribus, excitat iram Dei et hominum : quia per avaritiam multos offendit, ac, ut opes corroget, sæpe jura violat, itaque Dei hominumque in se iras suscitat, quas magis adauget; dum avare et injuste partis parcit, nec ea in pauperes, uti charitas exigit, erogat, ut offensas sopiat vel mitiget. Verum alii passim censent hic nullam esse antithesin, sed eòdem, puta ad liberalem munera dantem, utrumque hemistichium pertinere. Idem est ergo munus absconditum, quod *donum in sinu*, scilicet alterius, clam reconditum et immissum.

Sensus ergo est, q. d. Munus absconditum, id est, secreto et clam datum judici vel principi, sedat ejus iras; donum vero insigne (hoc enim significat שוחד *sochad*) eidem quasi nescienti vel dissimulanti occulte in sinum suggestum, exstinguit ejus indignationem quantumvis magnam. Vis est in τὸ *absconditum* et *in sinu.* Judices enim et principes nolunt publice et palam sibi dari munera, ne videantur ea expetere, vel iis corrumpi ad iniquas sententias proferendum, itaque viles et infames habeantur; quare eis abscondite, et in sinu quasi ignorantibus, vel repugnantibus, oportet immittere dona quæ animas eorum emolliunt, alliciunt et elucrantur, ut iram et odium in amorem et benevolentiam convertant, ut dixi cap. 18. v. 16. Rursum principum aulicis et ministris secreto danda sunt munera, ne principes id resciant iisque offendantur : secreto ergo accipientes munera mediatores erunt apud principem, et dantem ei conciliabunt. Ita R. Levi, Aben Ezra et alii passim.

Significatur ergo, aiunt Baynus et Jansen. Salomon, hâc gnome, quantum valeat liberalitas, si prudenter exhibeatur quod per munera occulte data sedentur sæpe iræ etiam maximæ, et quæ multis verbis ac personarum auctoritate exstingui non possunt. Aut significat quorumdam avaritiam qua plerumque ob munera secreto data se sinunt corrumpi, ut, quam deberent vindictam inferre, non inferant. Juxta mysticam intelligentiam commendatur hac sententia virtus eleemosynæ, quæ, si fiat juxta præscriptum Evangelii, nempe : *Nesciat sinistra tua quid faciat dextra tua*, hoc est, si fiat in occulto, non ad ostentationem, non ad vanam gloriam, sed coram eo qui videt in abscondito, iram exstinguet judicis, sedabitque et mutabit sententiam illam plenam iræ et furoris in illam clementissimam : *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi.*

Et omnino verisimile est hunc sensum proprie esse intentum, idque sub similitudine simplicis intelligentiæ, ut, ex his quæ inter homines fiunt, intelligamus quid liberalitas valeat apud Deum, sicque commendetur misericordia in pauperes, sicut et superiori versu, ut et R. Salomon. Unde nonnulli priorem hemistichii partem referunt ad Deum, posteriorem ad judicem, ut prior confirmetur per posteriorem, q. d. Donum secreto datum pauperi sedabit iram Dei, sicut munus secreto injectum in sinum judicis, ejus furorem et severitatem legum, quantumvis magnam et vehementem, exstinguere solet.

Exemplum est in Abigail, quæ suis muneribus restinxit iras Davidis properantis ad exitium Nabal, 1. Reg. 25. 18. Vere Poeta munus comparat torpedini pisciculo, qui manum piscatoris tangens eam stupefacit :

Anne manus torpent tibi, cum clam munera sumis?
Non sentis? certe mens animusque stupent.

Nimirùm *placant Deos, nedum homines ipsos, munera. Nil non potest jam muneris suffragium.* Apposite Plinius, Panegyr. ad Trajanum cap. 43, *munera* vocat *illitos cibis hamos, opertos præda laqueos.* Narrat S. Hieron. in Vita S. Hilarionis,

Hilarionem decem auri libras sibi à dæmoniaco à se sanato oblatas respuisse, eique panem hordeaceum offerendo dixisse : *Qui tali cibo aluntur, aurum pro luto ducunt.* At quàm pauci tales!

Porro noster Pineda in Eccl. c. 7. 10. *donum in sinu* componit, opponit et præponit indignationi in sinu, quæ maxima est : ira enim quæ in sinu animæ reconditur, tegitur et quasi radicatur, intima est, profundissima, diuturna et gravissima. Unde de ea ait Eccl. c. 7. 10 : *Ira in sinu stulti requiescit.* Et Aristot. 4. Ethic. c. 5. docet : *Iracundos, quamvis cito irascantur, et quibus non oportet, et magis quàm oportet, et manifestos esse ob celeritatem; at illud optimum habere, quod cito etiam desistunt : amaros autem illos esse, qui cum difficultate placantur, et longo tempore sunt sub ira; detinent enim illam, et, nisi ponant ultro iræ modum, longo tempore opus est ut ira in se coquatur : etenim quia manifesti non sunt, nemo illis persuadet.*

Igitur amari iram habent in sinu reconditam; quare, ut hæc eis evellatur per beneficentiam, oportet etiam donum, quod eam evellat, in sinum mitti, ut in absconditum indignationis penetrale penetret pariter ejus antidotum præsentaneum, quod ejus acrimoniam vel retundat, vel pervincat, sicut scamonium in intimas corporis venas pervadit, indeque noxios humores evocat, itaque hominem sanitati restituit.

Quocirca τὸ *donum in sinu* rursum significat donum sinuale, hoc est animæ suave et gratum, quòd ipsa sinu amoris sui cupide complectatur : nisi enim tale sit, non excludet ex sinu iram et odium; quare ut illam excludas, quære et offer irato donum quod scis illi fore sinuale, id est apprime exoptatum et gratum, ut ex eo iram exprimat et expungat.

Igitur sicut venatores viverras in terræ sinus et antra immittunt, ut inde lepores expellant, itaque prodeuntes in lucem capiant; sic pariter donum in sinum irati ingerendum est, ut ex eo malevolentiam extorqueat.

15. GAUDIUM JUSTO EST FACERE JUDICIUM, ET PAVOR OPERANTIBUS INIQUITATEM.] Pro *pavor* hebr. est מחתה *mechitta*, id est *consternatio*, *contritio*; Syrus, *confractio.* Hæc recte per antithesin opponitur gaudio justi, quia ipsa comes individua est mœroris et tristitiæ : ubi enim est mœror, ibi est pavor et consternatio; ubi verò est gaudium, ibi pariter est confidentia, securitas, animositas. *Judicium*, id est justitia; jam quia justitia tripliciter sumitur, hinc triplex hìc oritur sensus.

Primo, *justitia* hìc proprie et stricte accipi potest, quæ scilicet jus suum cuique reddit, ac præsertim quæ probo merita præmia, improbo merita supplicia attribuit, sive id fiat à Deo, sive ab homine judice. De Deo accepit R. Salomon, q. d. Magnam capit Deus voluptatem judicio in justos exercendo, ut vitam bonis omnibus cumulatam seculi venturi meritis circumfluentes obtineant. Gaudio item justus, id est Deus, perfunditur, cum flagella ærumnasque in justos immittit, ut futuro ævo puri reddantur. *Pavor operantibus iniquitatem*, q. d. Cum illi animum non adjungant ut ad meliorem frugem redeant, nec fructum ullum ex hisce calamitatibus percipiant, nec ærumnis vexati proficiant, hinc consternantur. De homine judice accepit R. Levi : Cum justitia, inquit, apud mortales exercetur, id justo gaudium affert; tunc enim confidet regni retibus haud se involutum iri, cum à nefarie agendo sedulo abstineat. Hoc idem agentibus inique est ipsa calamitas et consternatio : vehementer enim formidant, ne criminum suorum pœnas luant.

Hinc latrones, ait Lyran. communiter timidi et pavidi sunt : nam, ut docet S. Paulus Rom. 13, ministri justitiæ in bonum sunt bonis, in malum, puta in pavorem et vindictam, malis. Huc accedit noster Salazar : *Gaudium est justo facere judicium*, q. d. ait : Justus, cum videt Superiorem ac Principem juste agere, ac subditos suos in officio continere, gaudet utique ac gestit : quod ex adverso metum et pavorem maximum improbis incutere solet. Ille gaudet, quia immunis est à delicto; hi pavent ac metuunt, quia eisdem sceleribus obstricti, eam quæ aliis juste infligitur pœna, sibi quoque à justo et severo judice imponendam timent.

Nota Hebr. *mechitta*, id est *angustia* vel *dolor parturientis*, *his qui operantur iniquitatem.* Origen. enim, hom. 2. in Josue, legem cum obstetrice acute composuit : quia, nimirum, reluctantes subditorum voluntates ad vitam et mores secundùm rationem, ut ita dicam, pariendos, obstetricis in morem juvat. Cogita ergo in omni homine, etiam improbo, voluntatem rectis consiliis et cogitationibus bonos mores suadentibus gravidam, ad bonam honestamque vitam pariendam nunquam non stimulari. Ergo, dum adest Superior ac Princeps aliquis juste agens, et severitate sua subditos urgens; illico improbos omnes dolor quidam et angustia parturienti similis invadit, illos nimirum ad bonos mores etiam cum dolore et molestia pariendos, præceptis ac legibus obstetricantibus Superioris severitas cogit. Hæc expositio commoda est et apposita, eamque sequitur auctor Catenæ Græcorum.

Secundo, aliqui, per *justitiam*, acceperunt eleemosynam; quæ non raro in Scriptura vocatur *justitia*, ob causas ante recensitas, q. d. Justus beneficus cum gaudio facit eleemosynam, tum quia jucundum est benefacere, tum quia scit et experitur opes suas per eleemosynas non decrescere, sed accrescere; tum denique quia scit eleemosynariis promissum à Christo regnum cœleste, Matth. 25. At vero avarus inique negans eleemosynam, et iniquitates suas eleemosynis non redimens, mœret et pavet : tum quia avaritia in se sordida est, contracta et mœsta, tum quia sentit per eam opes suas imminui et exhauriri, seque depauperari, tum quia pavet gehennam avaris et illiberalibus à Christo comminatam, Matth. 25. Ita Baynus.

Tertio, alii *justitiam* ample et generatim capiunt pro qualibet virtute, sive pro eo quod justum est, æquum et honestum, q. d. Justus facit opera virtutum cum gaudio, et impii operantur iniquitatem cum mœrore, pavore et angore, tum quia virtus in se jucunda est, læta et delectabilis; vitium vero fœdum, triste et abominabile; tum quia Deus virtuti ampla præmia præsertim iu cœlo, vitiis vero ampla supplicia in gehenna proposuit; tum denique quia Deus consolationes cœlestes animabus bene operantium, præsertim ubi opus est arduum, desolationes vero, angores et pavores mentibus male operantium, in justum vel præmium, vel

supplicium immittit. Hinc S. Agatha, S. Cæcilia, S. Agnes, S. Laurentius, etc., ad tormenta et martyria ibant lætabundæ quasi ad epulas et delicias. Ita Beda : *Gaudet justus*, ait, *cum bonis desudat operibus, quia sperat se propter hæc bonis remunerandum esse perennibus; at vero reprobi, dum mala, quæ Dominum prohibuisse norunt, faciunt, quamvis luxuriæ suæ perpetratione carnaliter delectentur; mentis tamen pavore interno carere nequeunt, quia se mala perpetua passuros, pro his quæ temporaliter male fecerint, non ambigunt.*

Rursum magis connexe et profunde cum Jansenio utrumque eòdem referas, ut unum et idem significetur, et justo esse gaudium, et operantibus iniquitatem esse pavorem, nempe facere judicium; facere enim judicium justis est gaudium, malis autem pavor vel contritio (nam et sic Hebræa verti possunt); quia et justi gaudent, cum quod æquum est ac bonum eis aggrediendum est, et mali cum tale quid eis incumbit, cum metu animoque languido illud aggrediuntur, atque à bene operando sibi metuunt, tanquam re ipsis difficili et insolita.

Similis est hæc gnome illi c. 10. 29 : *Fortitudo simplicis via Domini, et pavor his qui operantur malum.* Huic pertinet versio Septuag. *Gaudium justorum est facere judicium : sanctus autem apud homines impuros, et facinoribus obstrictos, immundus habetur;* tum quia impuri justos impuros suique similes judicant; tum quia, sicut justi vituperant actiones injustorum, gaudentque cum vident eos puniri; sic ex æquo injusti justorum actiones et virtutes vituperant, et velut impuras et vitiosas accusant. Ita auctor Catenæ Græcorum.

Moral. hìc disce solam justitiam, id est opera virtutis parere gaudium : Primo, quia justus ex habitu justitiæ operatur. Delectabile autem cuique est secundùm habitum operari, ait Lyran.; secundo, quia opera virtutis pariunt bonam conscientiam, quæ mire animum tranquillat et exhilarat; sunt enim opera et fructus Spiritus sancti, qui est fons omnis gaudii, juxta illud Galat. 5. 22 : *Fructus spiritus*, ait, *est charitas, gaudium, pax*, etc. Audi B. Cæsar Arelatensem, hom. 12 : *Verum gaudium non possidetur, nisi pax et justitia teneatur; prima est enim, et quasi radix justitia, secunda pax, tertia gaudium : de justitia nascitur pax, de pace gaudium generatur. Justitia et pax quasi bona opera esse videntur; gaudium vero fructus esse bonorum operum intelligitur.* Et S. Bern. in l. de Consideratione : *Quid ditius, quid in corde dulcius, quid in terra quietius est et securius bona conscientia? damna rerum non metuit, non verborum contumelias, non corporis cruciatus, quæ et ipsa morte magis erigitur quam deprimitur.*

Consentiunt nostris scriptores ethnici. Cicero ad Torquatum epistola familiari : *Conscientia rectæ voluntatis maxima consolatio est rerum incommodarum.* Et Seneca ad Lucilium : *Nolo tibi unquam deesse lætitiam, volo illam tibi domi nasci. Nascitur, si modo intra teipsum sit. Cæteræ hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leves sunt, nisi forte tu judicas illum gaudere, qui ridet. Mihi crede, res secura est verum gaudium.* Et paulo post : *Veri boni aviditas tuta est; quid sit istud interrogas, aut unde subeat? dicam : Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ et continuo tenore unam prementis viam.*

Secundo, quia opera bona Deum sibi conciliant, in eoque velut suî fine et centro conquiescunt, atque ab eo gaudium omne præsens et æternum exspectant. Hoc est quod ait Eccl. cap. 1. 11 : *Timor Domini gloria, et gloriatio, et lætitia, et corona exultationis. Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam, et gaudium, et longitudinem dierum.* Et Malachias, cap. 4. 2 : *Et orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus, et egrediemini, et salietis sicut vituli de armento.* Unde Chrysostomus, hom. 18. ad Populum : *Non multis opus est sermonibus; sed si solum dictum Apostoli cogitemus, vitam inveniemus; nec enim simpliciter dixit : Gaudete semper, sed addidit continuæ voluptatis causam, cum dixit : Gaudete in Domino semper. In Domino semper gaudens, ex accidente nullo voluptate hac excidere potest. Alia nempe cuncta, in quibus gaudemus, mutabilia sunt et transitu facilia; Deum vere sicut oportet timens, et in ipso confidens, voluptatis radicem lucratus est, et omnem habet lætitiæ fontem.*

Denique S. Bern. Epist. 114 ad Sanctimonialem quamdam : *Magnum est mihi gaudium quod te ad verum et perfectum gaudium velle tendere comperi; quod non est de terra, sed de cœlo, id est non de hac convalle plorationis, sed de illa quam fluminis impetus lætificat, civitate Dei. Et revera illud verum et solum est gaudium, quod non de creatura, sed de Creatore concipitur, et quod, cum possederis, nemo tollet à te; cui comparata omnis aliunde jucunditas mœror est, omnis suavitas dolor est, omne dulce amarum, omne decorum fœdum, omne postremo quodcumque aliud delectare possit, molestum.*

16. VIR QUI ERRAVERIT A VIA DOCTRINÆ, IN COETU GIGANTUM COMMORABITUR.] Hic ecce est *pavor* et contritio destinata *operantibus iniquitatem*, uti dixit vers. præced. Pro *gigantum* hebr. est רפאים *rephaim*, quod Noster alibi vertit, *mortuos*; alibi, *dæmones*: quia enim gigantes cum Deo pugnantes ab eo morte puniti, et in tartara ad dæmones, quorum superbiam et scelera imitati fuere, deturbati sunt : hinc per *rephaim*, id est gigantes, significantur mortui et dæmones, puta status damnatorum in gehenna. Vide dicta Gen. 6. Hebr. dicuntur *rephaim* à percellendo, quod sua monstruosa proceritate, deformitate, robore et sævitia homines *percellerent*, metu dissolverent, et quasi exanimarent : רפה *rippa* enim est dissolvere. Græce dicuntur γιγαντες gigantes, quasi γηγενεις, id est terra geniti, terræ filii, ut vertit Chald. et Syrus : γηγενεις enim dicitur à γιγνομαι, id est nascor, et γαια seu γη quod lingua Dorica γα facit, et terram significat. Vide dicta cap. 9. 18. Unde Philo, l. de Gigantibus : *Legislator*, ait, *te docere vult alios esse terræ, alios cœli, alios Dei homines : terræ, eos qui venantur voluptates corporis, et harum usumfructum, quærendo undecumque singularum materiam; cœli, eos qui tenent artes ac scientias : quod enim nostri cœleste est, mens est; Dei vero homines, sacerdotes et Prophetæ sunt.*

Pro *via doctrinæ* hebr. est *via intelligentiæ*, id est via prudentiæ, qua scilicet prudenter itur ad virtutem, ad salutem et felicitatem, quæ est *via justitiæ*, ut vertunt Septuag. Hæc via est ipsa lex Dei; qui enim in ea conversando am-

bulat, rectam salutis viam incedit. Hinc Chaldæus vertit: *Filius hominis, qui errat à via intellectus, cum filiis terræ commorabitur;* Syrus: *Cum filiis terræ requiescet;* Symmachus: *In cœtu* θεομάχων, *id est eorum qui cum Deo pugnant*, puta gigantum; Septuag. *Vir errans à via justitiæ in synagoga gigantum requiescet;* Aben Ezra: *In cœtu mortuorum quiescet, nec amplius aberrabit;* R. Levi: *Cum ad adultam ætatem venerit, cito et repentino casu morietur, et ad cœtum mortuorum transibit;* R. Salomon: *In cœtu gehennæ erit.*

Jam hæc sententia ample accipi potest, ut conveniat cuivis peccatori, q. d. Peccator qui relicta via recta virtutis et prudentiæ, quæ ducit ad felicitatem, capessit 'iam aviam voluptatis, carnis et mundi, quam olim capessivere gigantes, et ante eos dæmones duce Lucifero; hic utique ad eorum, quorum viam secutus est, metam et terminum, puta ad gehennam deducetur, ac eorum cœtui copulabitur. Itaque significatur, ait Jansen. eos qui, via quæ ducit ad vitam deserta, hîc maluerunt sequi impulsus ac consilia dæmonum, qui velut superbi gigantes se Deo opposuerunt, ac æquare voluerunt, socios futuros damnationis eorum, cum eis dicetur: *Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus.* Aut eos qui hîc Deo obedire noluerunt, partem habituros cum gigantibus illis, ob quorum scelera mundus in initio periit diluvio. Consistit autem versus hujus elegantia in oppositione erroris et quietis, nempe quia qui erravit à recta via, post longos errores tandem quiescet, sed infeliciter et, ut meruit, in cœtu mortuorum atque gigantum. Ita S. Gregor. l. 17. Moral. 12. ad illa Job 26: *Ecce gigantes gemunt sub aquis*, per gigantes accepit peccatores, qui de peccato superbiunt: *Illi enim non vivunt*, ait, *quia peccando vitam justitiæ perdiderunt. Isti etiam post mortem resurgere nequeunt, quia post culpam suam inflati per superbiam, ad pœnitentiæ remedia non recurrunt. Hinc rursum scriptum est: Vir qui erraverit à via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur; quia quisquis iter rectitudinis deserit, quorum se numero nisi superborum spirituum jungit?*

Rursum proprie et præcise hanc gnomen tribuas hæreticis, falsis doctoribus, similibusque erronibus; hi enim proprie errant à via doctrinæ, puta à vera fide, ac proinde ad cœtum gigantum detrudentur. Apposite hæretici comparantur gigantibus: primo, quia eorum superbiam et fastum imitantur, quo æque ut gigantes cum Deo ejusque Ecclesia superbissimum ineunt bellum, ut Deum fidei auctorem falsitatis insimulare, eumque quasi ad duellum perfidiæ provocare audeant. Hæretici ergo æque ac gigantes sunt θεομάχοι, ut vertit Symmach. ideoque si in hæresi perdurent, tandem in atheismum ruunt, ac velut athei Deum et omne numen pernegant, uti quotidiana docet experientia.

Secundo, sicut Deus ob gigantes induxit diluvium, eoque vasta illorum corpora mersit et perdidit; ita ob hæresim Deus provinciis illa infectis immittit gravissimas bellorum, seditionum, tumultuum, etc., clades, quibus hæreticos absorbeat et interimat, uti accidisse vidimus hoc seculo in Francia, Germania, Belgio, Anglia, Scotia, etc. Fabulantur poetæ Titanes à Jove fulmine afflatos; ita hæretici à Deo siderantur et deturbantur in tartara.

Tertio, gigantum parens fuit diabolus suadens filiis Dei, id est filiis Seth, ardentissima libidine copulari filiabus hominum, id est filiabus Cain, ob earum pulchritudinem; sic pariter hæresis et hæreticorum parens est diabolus, mater est libido. Audi S. Gregor. Nazianz. orat. 48. de Conventiculo hæreticorum: *Chorus ille diaboli propugnaculum erat, ibi exercitum sibi construxerat, ac defensores et satellites suos in eo collocarat. Hic mendacii exercitus, fraudis propugnatores, dæmonum expeditio, immundorum spirituum legiones. Ac, si etiam externorum nominum aliquid usurpare licet, ibi pravus furiarum exercitus adversus Ecclesiam bacchatus est. Sic enim ut feminas eas appellem, adducor, quæ supra naturam ad malum viriles se præbebant.* Idem orat. 4. asserit hæreticos superare diabolum malitia et perfidia. Hinc plerique hæresiarchæ dæmonem habuere paredrum, id est assessorem et familiarem, uti pluribus exemplis ostendi 1. Timoth. 4. 1.

Quarto, quia hæreticorum, utpote nocentissimorum, locus est in profundo inferni sub cæteris damnatis, ubi pariter degunt gigantes et dæmones cum suo Lucifero.

Quinto, de gigantibus mira fabulati sunt poetæ, quæ fuse recenset Salazar, et apposite adaptat hæreticis. Ita Irenæus, l. 2. adversus hæres. cap. 53, Orig. hom. 7. in numer. Hieron. in 24. cap. Isaiæ, asserunt gigantum impiissimorum et superbissimorum figuram gerere hæreticos omnes, et qui adversus Deum rebellant, et Ecclesiæ contumeliam faciunt. Vide Gregorium loco citato, et Cassianum collat. 8. cap. 21, atque hanc interpretandi rationem cum refert Theodor. q. 48. in Gen. *Nonnulli*, inquit, *dicunt gigantes esse Dei osores, et Dei adversarios homines.* Denique audi Auctorem Catenæ Græcorum in hunc locum: *Errat*, inquit, *à via justitiæ, qui aberrat ab orthodoxa fide, vel à vita et conversatione Christiano homine digna. In his enim positæ sunt viæ justitiæ. Gigantes autem vel dæmones appellat, vel hæreticos, vel alios quoscumque à Deo alienos; designat autem illos hoc nomine, quod ad mala patranda præpotentes sint.* Alius ibidem: Script. inquit, *gigantes* homines fastu plenos Deoque rebelles, et insigniter improbos vocare solet. Sensus ergo est: Annumerabitur gigantibus, hoc est diabolis, vel hæreticis Deum oppugnantibus. Cæterum nomen hoc *gigas* tria significat: Primo namque denotat hominem Deo ex instituto adversantem, ut: *Non recipiet quispiam à gigantibus spolia*, quod Symmachus reddidit παρὰ θεομάχων, *Deove rebellibus.* Mox vero hominem vasta corporis mole præditum, ut: *Vidimus ibi filios gigantum, et eramus coram illis quasi locustæ.* Postremo autem fortem vel robustum, ut: *Exultavit sicut gigas ad currendam viam suam.* Hæc ille.

17. Qui diligit epulas in egestate erit; qui amat vinum et pinguia non ditabitur.] Hebr. *Vir egestatis* (erit) *diligens gaudium; et diligens vinum et oleum non ditabitur*, id est, qui diligit assidui convivii epulas et gaudia, ad egestatem redigetur. Unde hoc gaudium explicans subdit: *Qui amat vinum et pinguia non ditabitur;* hebr. enim שֶׁמֶן *scemen*, id est oleum, significat quidquid est pingue, tum in carnibus et epulis, tum in aromatibus: unde significat unguentum, quo convivantes olim deliciarum causa solebant inungi, tum ob mollitiem, tum ob odoris fra-

grantiam. Significat ergo divitem, si opiparis mensis et gaudiis conviviorum indulgeat, in illaque tempus et opes profundat, iis exhaustis ad egestatem redigendum; pauperem vero qui ditari satagit, esto multum laboret, tamen non ditandum, si labores suos in vino et symposiis decoquat et consumat. Generatim significat epulas lautamque vitam parere inopiam; sobriam vero et parcam labori mistam afferre rerum copiam. Unde Chaldæus, Syrus et Vatablus hanc gnomen sub una periodo reddunt. Chaldæus sic: *Vir qui egenus est, et diligit lætitiam diligitque vinum et unguentum, non ditabitur;* Syrus: *Vir indigens, et diligens gaudia, et vinum et jucunditatem, non ditabitur;* Vatabl. breviter et clare: *Vir tenuis, qui lætitiæ, vino et unguentis indulget, nunquam ditabitur.*

Nota Salomonem non absolute insectari bibentes vinum, et edentes pinguia, sed eos qui hæc diligunt, ut cor et mentem iis affigant: hi enim intemperanter ea sectantes consumunt amittuntque divitias præsentes et æternas. Celebre est illud:

Venter, pluma, venus laudem fugienda sequenti.

Nimirum tres sunt capitales veræ laudis ac honestatis omnis hostes, tres exitiales pestes, gula, inertia, luxuria. Hæ scilicet sunt pellaces, illæ Sirenes, quibus sapientiæ adumbrator Ulysses aures obstruxerat: hæ veræ Gorgones, torporem menti industriæque conciliantes: hæ rapacissimæ Harpyiæ animorum pabuli depeculatrices, quæ patria, hoc est mentis, bona comedunt, ratione exuunt, mentisque lumen excæcant.

Porro Septuag. vertunt contrarie: *Vir egenus amat lætitiam; diligens vinum et oleum ad divitias.* Sed conciliandi sunt, q. d. Qui amat læta festaque symposia, semper egenus erit, quia diligit vinum et oleum, eaque habet pro summis deliciis: quare in ea suas divitias expendit et consumit, ut iis leniat et sopiat suos angores et mœrores, quos ei suggerit paritque paupertas: nam vinum animum mœrentem exhilarat, oleum mulcet et delinit corpus. Auctor vero Catenæ Græcor. mysticum dat sensum: *Per virum inopem*, ait, *sobriam continentemque mentem designare videtur. Hæc enim lætatur cum justis, et amicam habet munditiem, et eleemosynam olei nomine significatam inter præcipuas opes senset.*

Verum, ut idem Auctor subdit, probabile est Codices Septuag. hîc æque ac alibi esse vitiatos, ac in iis desiderari negationem *non*, ut pro *ad divitias* legas, *non ad divitias*, id est, *non ditabitur.* Sic enim habent Hebræa, Chald. Syrus, Aquila, Symmach. Theodot. Vulgata et cæteri Interpretes ad unum omnes.

Hujus sententiæ veritatem eleganti aquæ et olei apologo venustat, et ad oculum demonstrat Cyril. l. 4. Apolog. moral. c. 6. cui titulus: *Contra amatores pinguium. In vitrea*, ait, *lampade, cum oleum aqua superfusum ad infima prius descendisset, et mox in sublime moveretur, locuta est ei aqua, dicens: Utquid, frater mi, in olivæ radicibus te nutrivi, et tanto impetu ingratitudinis spreta reverentia ascendisti? Cui oleum respondit: Quippe naturæ impetum, et rationis gressum sequens, hoc facio; quibus non licet esse rebellem. Nonne et tu, carissima, eadem te impellente natura, um grata superius fuisses, abstracta de supernis, ad ima descendisti? Ad hoc aqua quiete subjunxit. Ut video nosti, doce me quomodo te natura supernatare faciat. Cui oleum dixit: In promptu causa est, quia ignea pinguedo me levat. Quod cum aqua diligenter notasset, lychnus illico accensus cœpit se oleo enutrire. Cumque se videret oleum guttatim decrescere, flammam vero excrescere, paulatim indignatum ita fertur dixisse: O flamma, adhæsisti suaviter, ut consumeres socium fraudulenter, quando satiabitur ardor tuus? Cui illa respondit: Quando nimirum unctuositas tua desiccabitur; nisi enim prius à te amoveatur pinguedo, comburendi actio nunquam cessabit.* Probat idipsum exemplo asbesti, corporis et libidinis. *An ignoras quod ab asbesto in æternum non separor, quoniam unctuoso humido invisibiliter adhærente perpetuo vivit meus vigor? sic in vitæ primordio semel in medullis corporis accensa tamdiu exardeo, quamdiu in eis cibi pinguedo regenerabitur. Nonne ardor libidinis tantum protenditur, quantum vita in luxuria incrassatur? Quibus dictis post modicum consumpto oleo, flamma venit ad aquam: cui statim contra calidum illa frigus suum opposuit, et contra ardoris voraginem substantiali macredine se armavit: cœpitque mox aqua clamare, et dixit: Quid est hoc quod agis, avara? cur vis exstinguere vitam meam me consumendo, ut paulo ante oleum destruxisti? Novi malitiam tuam, ego sum medicina tua. Quo dicto, flamma exstincta est.*

Moral. disce hîc convivia et symposia parere egestatem, tum corporalem, tum spiritalem; parcimoniam vero parere abundantiam. Sapienter Dion. apud Anton. in Melissa parte 1. c. 40: *Des operam*, ait, *ut nunquam temere consumas pecuniam, unde nullam tibi gloriam paries; nam divitiæ magnæ non tam multa accipiendo, quàm non multa expendendo colliguntur.* Quàm id verum sit norunt mercatores et patres familias opulenti, quia frugales. Intuere Hollandos. Tritum est illud: *Magnum vectigal est parcimonia.* Quocirca ab hac parcimonia S. Ambr. laudat Satyrum fratrem in ejus obitu: *Nunquam*, ait, *accuratioribus epulis, aut congestis ferculis delectatus est, nisi cum amicos ad epulas rogaret; quantum naturæ satis esset, non quantum voluptati superesset requirens, et certe erat non pauper opibus, sed tamen pauper spiritu.* Idem in Ps. 118. Octon. 9: *Multa*, ait, *videntur in hoc seculo jucunda esse quæ non sunt, luxuries videtur esse jucunda; sed exhausto fit amara patrimonio. Suaves epulæ cum sumuntur; sed fœtidæ, cum egeruntur.* Nota est historia filii prodigi, qui epulis et luxui vacando dissipavit patrimonium, eòque redactus est, ut coactus sit agere subulcum et pascere porcos, Luc. 15. 15.

Multo magis deliciæ et epulæ pariunt egestatem spiritalem deliciarum, gratiæ, virtutum et consolationum divinarum: quia sicut *gustato spiritu desipit omnis caro*, ut ait S. Bern. sic vicissim, *cui sapit caro, ei desipit spiritus.* Unde S. Greg. hom. 40. in Evang. *Mala*, ait, *Lazari purgavit ignis inopiæ, et bona divitis remuneravit felicitas vitæ præsentis. Illum paupertas afflixit et tersit, istum abundantia remuneravit et repulit; quicumque ergo in hac vita bene habetis, cum vos bona egisse recolitis, valde in eis pertimescite, ne concessa vobis prosperitas eorumdem remuneratio sit bonorum; et cum quoslibet pauperes nonnulla reprehensibilia perpetrare conspicitis, nolite despicere, nolite desperare: quia fortassis quod superfluitas tenuissimæ pravitatis inquinat, caminus*

paupertatis purgat. Vide Amos c. 6. 4, S. Jacob. c. 5. 5, qui acriter epulones insectantur, eisque inopiam et væ æternæ maledictionis intentant, ubi pluribus hac de re egi.

18. PRO JUSTO DATUR IMPIUS, ET PRO RECTIS INIQUUS.] Hebr. כופר *copher*, id est, *expiatio justi impius*; Chald. et Syrus: *In commutatione justi tradetur impius, et pro rectis direptores;* Vatablus. *Redemptio est pro justo impius*, etc. *id est, subducitur periculo justus, et impius pro eo subit periculum;* Tigurin. *Impius expiat pro justo et prævaricator pro recto;* Pagnin. *Pro redemptione justi dabitur impius, et pro rectis prævaricator.*

Porro Septuag. hanc gnomen jungentes præcedenti *copher* vertunt περικάθαρμα, id est *purgatio*, vel ad verbum, *circumpurgatio autem justi est iniquus;* Aquila, Symmach. et Theodot. *Propitiatio autem justi iniquus.* Auctor Catenæ Græc. exponit Septuag. q. d. *Iniquus quasi quisquiliæ, et alvi purgamenta apud justum contemptibilis est.* Verum frigida est hæc expositio: unde idem auctor aliam magis genuinam adjungit, de qua mox.

Primo ergo Beda pro *datur* legendo, ut videtur, *damnatur*, sic explicat: *Justi et recti idem esse videntur; sed distat inter impios et iniquos, quod iniqui sunt omnes reprobi, impii vero, qui majoribus implicati sceleribus, vel nunquam sanctæ mysteria fidei perceperunt, vel post accepta ad apostasiam redierunt. Unde potest hoc loco impius, omnis fidelium persecutor accipi. Porro iniquorum vocabulo generaliter omnes mali videntur signari. Et pro justo datur impius, cum pro Martyre persecutor, qui eum morti dederit punitur, pro rectis iniqui, qui eorum justitiam videntes imitari nolebant. Damnatur Herodes non tantum pro innocentibus, quos impie neci tradidit, sed et augmentum damnationis accipit, quia fidem Magorum sequi ad quærendum Dominum noluit, cum esset Judæus, et Prophetarum dicta cognosceret. Hinc enim Dominus ait: Regina Austri surget in judicio cum generatione ista, et condemnabit eam, etc. non quia ipsa sua virtute ac potentia condemnabit, sed quia in ejus comparatione condemnabuntur, qui devotionem ejus scientes, cum multo facilius possent sapientiæ curam, quam dissimulabant, habere.* Verum hæc explicatio non satis exhaurit vim sententiæ, nec satis explicat τὸ *pro* et Hebr. כופר *copher*, id est expiatio, redemptio, pretium.

Secundo, aptius Baynus: *pro justo datur impius,* id est, inquit, cum malum aliquod impendet justo, frequenter fit ut justus illud evadat, et impius illud pro eo patiatur. Verum nec hoc satis exhaurit Hebr. *copher* et Græcum περικάθαρμα. Quocirca

Tertio, profundius et nervosius *copher,* id est *expiatio justi est impius,* hoc est impii sunt quasi piaculum, pretium et velut hostia pro peccato justi, q. d. Cum Deus urbi vel reipubl. cladem immittit in pœnam peccatorum, quæ clades etiam justis obtingeret ob levia quædam eorum peccata, quibus particulam pœnæ meriti sunt; Deus eos diligens, eorum miserens, facit ut clades pœnæ tota in impios devolvatur, ut ipsi, qui potissimam cladis causam dederunt, illam totam exsorbeant, ac proinde pro justis iræ Dei patiendo satisfaciant, quare tunc justi supplicio impiorum quasi redimuntur et expiantur, quia impii sunt cladis immissæ pretium et redemptio, quam acceptat Deus, ut iis punitis cesset ejus ira, ac vindictam revocet, gladiumque exertum in vaginam condat. Impii ergo sunt περικάθαρμα, id est piaculum mundi et justorum, uti vertunt Septuag. Exemplum illustre est 2. Reg. c. 21. Ubi inducta Israel à Deo fames ob cæsos à Saule Gabaonitas, contra fidem eis à Josue datam c. 9. 16, expiatur nece septem nepotum Saulis, utpote posterorum Saulis rei et nocentis. Ita Lyran. R. Salom. Aben Ezra, Jansen. et alii. Ratio à priori est: Quod impii sint summe nocentes et rei, merentur ergo esse piaculum commune tam suorum scelerum, quam delictorum justi: piaculum enim unum pro omnibus deligi solet ex omnibus caput maxime reum et nocens, nec impii queri possunt se pœnam alieni peccati, puta justi, luere, quia solis suis sceleribus longe majorem merentur, quare Deo potius gratias agant, quod supplicium sibi debitum mitiget, puniatque citra condignum. Hic enim agitur de clade communi reipubl. cujus piaculum sunt impii: nam in particulari quisque etiam justis particularem à Deo vel in hac vita, vel in futura pœnam et pœnitentiam accipiet singulorum delictorum.

Porro gnome hæc generalis multis aptari potest. Primo, applices criminatoribus, qui alios falso criminis accusant: falsitate enim deprehensa lege talionis pœnam, quam falso alteri accersere cogitabant, subire coguntur. Hæc enim justa est iniquæ accusationis vindicta, et justitiæ justique quasi piaculum. Sic iniqui senes, falso Susannam adulterii accusantes, lapidationem adulteris decretam subierunt, Daniel. c. 13; et Aman subiit pœnam perduellionis Mardochæo et Judæis intentatam, Esther 7. v. 9.

Secundo, iis qui injustam necem simileve damnum per vim vel fraudem insonti machinantur: justo enim Dei judicio solet hæc vis et fraus in machinantium caput retorqueri. Exemplum appositum recenset S. Greg. 3. Dial. cap. 15. de S. Sabino Canusino Episcopo, ad quem ejus Archidiaconus ambiens ejus episcopatum venenum misit per puerum, cui S. Sabinus fraudem spiritu Dei præsentiens: *Da mihi,* ait, *ego bibo, sed valde dic ei qui tibi illud dedit: Ego quidem venenum bibo, sed tu Episcopus non eris. Facto igitur signo crucis venenum Episcopus bibit securus, eademque hora in loco alio in quo erat Archidiaconus ejus defunctus est, ac si per os Episcopi ad Archidiaconi viscera illa venena transissent. Cui tamen ad inferendam mortem venenum quidem corporale defuit, sed hunc in conspectu æterni Judicis venenum suæ malitiæ occidit.*

Tertio, et maxime apposite, in communibus reipubl. cladibus, quas Deus illi ob civium peccata immittit, esto subinde bonos cum malis involvat, sæpe tamen bonos vel ex parte, vel in totum indemnes servat, ac victimæ destinat impios, utpote maxime reos et nocentes. Illi ergo sunt περικάθαρμα, id est piaculum, sive victima piacularis, quæ expiet noxas omnes reip. ac justos à damno eximat. Ita imminente obsidione et excidio Hierosolymæ per Titum, Christiani cum suo Episcopo S. Simeone monitu Dei urbe excesserunt, secesseruntque in Pellam urbem, itaque à clade salvi mansere, uti ex S. Epiphan. hæresi 29. et 30. docet Baron. anno Christi 68, c. 47. et 50.

Quarto, in particularibus casibus sæpe damnum justo imminens à Deo devolvitur in impium, ut hic illius vice in exitium ruat: oculus

enim providentiæ Dei justus et vigil excubat, in damno et vindicta, petitque reum et noxium caput. Cum forte, inquit R. Levi, juxta communis providentiæ ordinem noxium quid justo obvenire oporteret, pro illo Deus iniquum supponit, ut pro integris scelesti calamitatibus involvantur; quod quidem evenit, cum ob peculiarem providentiam, qua Deo cordi sunt, subducantur probi hisce ærumnis. Cum vero impii fructum hunc reportent ex suis criminibus, ut ab iisdem aboleantur (crimina scilicet, hoc est, ut peccare cessent et pœniteant), hac de causa profligati ad hujusmodi calamitatem adiguntur.

Deum imitantur pii reges et principes, qui onera reipubl. declinant à fidelibus et probis in infideles et impios, præsertim hæreticos : unde eis graviora cæteris vectigalia imponunt, ut sic eos ad fidem et probitatem compellant. Sic hoc anno Domini 1629, Ferdinandus II, Imperator piissimus et invictissimus, per suum Chiliarcham milite præsidiario onerando hæreticos velut infidos et rebelles, Catholicos vero exonerando, Silesiam ad fidem orthodoxam convertit : hæretici enim Silesitæ, ut milite liberarentur, hæresim ejurarunt.

Hujus rei figura fuit duplex hircus, in festo expiationis, scilicet unus emissarius, qui liber à sacerdote dimittebatur; et alter pro peccato, qui pro emissario mactabatur et immolabatur. Emissarius enim repræsentat justos, alter pro peccato impios, Levitic. 16. 8. et seq. Vide ibi dicta.

Intellige hæc subinde vel non raro fieri, non tamen semper. Nam quandoque Deus facit contrarium, sinitque justos pro impiis, imo per impios affligi in hac vita; sed in futura certo certius injusti pro justis punientur in gehenna. Ita Christus Justus pro impiis omnibus passus est, ut eos à peccato, dæmone, morte, inferno liberaret, quæ sane immensa ejus fuit clementia et charitas, juxta illud Isaiæ 53. 4 : *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit,* etc. *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra : disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus : omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrûm.* Sic Apostolus 1. Corinth. 4 : *Tanquam purgamenta,* ait (græce καθαρματα, id est piacula, quorum morte purgetur et expietur mundus), *hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc.* Vide ibi dicta.

19. MELIUS EST HABITARE IN TERRA DESERTA, QUAM CUM MULIERE RIXOSA ET IRACUNDA.] Sept. addunt, *et linguaci,* hæc enim est causa iræ et rixæ. Ratio à priori est : Prima, quod satius sit in deserto solitarium degere in quiete, quam in domo et turba cum ira et rixa, præsertim mulieris linguacis et contentiosæ.

Secunda, quod in deserto vita agatur cum feris, puta cum leonibus et draconibus; his autem sævior et truculentior est mulier rixosa et nequam, uti ait Eccles. c. 25. v. 23.

Tertia, quod in deserto vita agatur sine labe peccati, quæ in conversatione hominum, ac præsertim mulieris dicacis et rixosæ, facile et crebro contrahitur, juxta illud S. Leonis : *Necesse est de terreno pulvere etiam religiosa corda sordescere.* In deserto licet libetque contemplari cœlum et cœlestia, ac conversari cum Deo et Angelis, agereque vitam cœlestem et angelicam, qualem in eo egit S. Joannes Baptista, S. Antonius, S. Paulus, S. Hilarion, S. Hieronymus, S. Basilius, S. Gregorius Nazianzenus et innumera Anachoretarum millia. Vide quæ de deserti et solitudinis commodis dixi Osee 2. v. 14. ad illa : *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.* Reliqua quæ ad hanc gnomen spectant explicui v. 9.

Mystice, auctor Catenæ Græcorum : Mulier pugnax et linguax, inquit, est vitium et malitia; hæc enim illum, cum quo habitat, rixosum, linguacem et iracundum facit. Terra deserta est virtus, quæ non habet pristinos habitatores, neque homines secundum desideria erroris depravatos, sed novos et integros; adeoque inimicus homo diabolus non invenit in ea requiem, juxta illud : *Ambulat per loca arida et inaquosa, quærens requiem, et non invenit* : est enim ille rex omnium qui in humidis et aquosis locis degunt; unde et de sapientia, ut in iisdem illi se opponat, scriptum exstat : *Aquosæ sunt semitæ domorum ejus,* Job 40. 16, juxta Septuaginta.

Rursum *terra deserta* est vita contemplativa, quæ sane præstat mulieri rixosæ, id est vitæ activæ et negotiosæ, quæ multis curis, rixis, tumultibus immista est et obnoxia.

20. THESAURUS DESIDERABILIS, ET OLEUM IN HABITACULO JUSTI : ET IMPRUDENS HOMO DISSIPABIT ILLUD.] Hebr. *In habitaculo sapientis, et stultus homo absorbebit illud*; Septuag. *Thesaurus* (Chald. *argentum*) *desiderabilis requiescet super os sapientis; imprudentes autem viri devorabunt illum;* Syrus : *Sapientia et prudentia filiorum hominum deglutiet illud.* Huic gnomæ similis est illa Plutarchi in Moral. : *Prudentia, ut plurimum, bonam fortunam donat; fortuna vero prudentiam non facit : omnia quidem negotia curabis; imprimis autem prudentiam exercebis; quippe maxima res inclusa minima, bona mens est in humano corpore.* Et illa Solonis : *Prudentia tantum cæteris virtutibus, quantum visus cæteris sensibus præstat.* Et illa Nazianzeni in distichis : *Malo mentis stillam quam fortunæ mare.*

Rabbinus quidam exponit, q. d. Viri studiosi et sapientes carius habent oleum quam vinum cæterasque delicias, eo quod oleo utantur in lucubratione et nocturnis antelucanisque studiis. Unde rogatus ille cur plus sociis saperet, resp. *Quia plus lucratus sum oleo meo, quàm vicini mei vino.* Sic Demosthenes orator, rogatus unde tantam nactus esset facundiam, resp. *Quia plus olei quàm vini consumpsi.*

Germanius Aben Ezra : אוצר *otsar*, inquit, id est thesaurus, est nomen genericum, universa præstantiorum ciborum genera comprehendens, quæ a viro reponuntur; olei vero tantum facta est mentio, quod inter cætera primas obtineat, cum illo cultum Deo deferamus; mortales autem inter arbores cæteras oleæ principatum tribuerunt, ob illius præstantem pinguedinem, ut testatur tritum illud sapientis esse oleum recondere, nec illo vesci; imprudens vero, hebr. כסיל *kesil*, id est stultus, mox ut oleum et cibos comparait, eosdem devorat et dissipat.

Oleum ergo per synecdochen significat abundantiam annonæ et deliciarum, quia terræ sanctæ opulentia in Script. commendatur à fertilitate olei; olei enim magnus est usus : primo, in cibis; secundo, in luminibus; tertio, in medicinis; quarto, in unguentis ad robur, æque ac

ad recreationem et refocillationem corporis jucundam et deliciosam.

Sensus itaque est, q. d. Sapiens sua sapientia, prudentia et providentia comparat sibi opum, vestium rerumque omnium ad familiam necessariarum thesauros desiderabiles, id est pretiosos, ingentes et eximios, ideoque expetibiles, ac præsertim oleum, id est annonam omnis generis ad se suosque copiose alendos; imprudens vero et insipiens hæc omnia à majoribus prudenter congesta subito per epulas, convivia, largitiones, ludos, etc., prodige consumet, ac in meretrices, parasitos, scurras profundet. Posset quoque שמן *scemen*, id est oleum, ad thesaurum referri, q. d. Thesaurus oleatus, id est pinguis et uber, est in domo justi. Unde Vatablus vertit: *Thesaurus expetibilis, et copiosus* sive *pinguis est in domo justi.* Rursum hac gnome significat Salomon thesauros, id est res pretiosas, comparari et studiose conservari à sapiente; ab insipiente vero prodigi et dilapidari. Ita sapientes alii libros pretiosos et bibliothecas instruunt, uti fecit Ptolemæus Philadelphus; alii raras vestes, alii picturas, alii gemmas, alii vina, alii aromata pretiosa, etc., comparant et recondunt, ut suis et suorum usibus, cum opus erit, serviant; at insipientes et improvidi statim omnia prodigunt, ideoque, cum iis indigent, ea mendicare coguntur.

Mystice *oleum* primo symbolum est gratiæ et charitatis; unde Beda sic explicat, q. d. *Claritas bonorum operum Deo semper amabilis, et pinguedo dilectionis in sanctorum Ecclesia refulget. Verum reprobi non tantum virtutes re non assequi, sed et persequi, et quantum valent in bonis obruere festinant. Potest sane hic versus et de quolibet Martyrum accipi, in cujus habitaculo, id est corpore, anima sancta Dei videlicet thesaurus servatur; abundat et unctio gratiæ spiritualis: at persecutor imprudens hujusmodi habitaculum dirumpere potest; thesaurum vero, qui habitaculo tenebatur, et oleum nequaquam tangere potest. Unde Dominus docet: Non timete eos qui occidunt corpus, et post hæc non habent amplius quid faciant*, Matthæi 10.

Secundo, *oleum* symbolum est misericordiæ et eleemosynæ, q. d. Hæc duo cernas in justi domo, thesaurum ingentem, hoc est amplas opes et oleum, id est effusam misericordiam; utraque enim inter se connexa sunt; nam largior eleemosyna opes adauget. *Imprudens homo dissipabit illud*, quia videlicet avare recondens, ac piis largitionibus parcens, illico utraque consumit ac perdit.

Tertio, *oleum* symbolum est consolationum spiritualium, quas Deus immittit justo, ut virtutis labores et dolores soletur et mulceat, ac ad majores invitet et corroboret, juxta illud Isaiæ 10. 27: *Computrescet jugum à facie olei.* Ubi plura hac de re dixi. Hoc oleum experiuntur novitii in ingressu Religionis, eoque fit ut subito in alios homines commutentur. Delicatus adolescens, ait noster Alvarez de Paz, et inter delicias et voluptates enutritus, qui laute et opipare vescebatur, et mollissimas vestes induebat, jam cibis insulsis et male apparatis vescitur, imo ipsa inedia et fame reficitur, et vilissimo sacco, aut asperrimo cilicio tectus hilaris et lætus incedit. Voluptuosus atque illecebris suæ carnis addictus jam honestatem amat, carnem flagris, vigiliis et ciborum parcitate domat, et omnem sensum voluptatis exhorret: ambitiosus et honorum, famæ ac dignitatum cupidus, jam pedibus proteri et conculcari appetit, ignominiam amplectitur, et vilia obsequia, abjecta servitia et humiles functiones non erubescit: iracundus, velut ovis mansueta, nec provocatur injuriis, nec lacessitur contumeliis, nec conviciis irritatur: avarus opes spernit, et paupertatem non timet; quia pauperes Christus beatos appellat: otiosus et acedus laborem non fugit, quia nemo athleta sine sudore coronatur, de cibo non cogitat; quia fides, aut vera de Deo fiducia concepta famem non metuit, non horret super nudum humum exesa jejuniis membra collidere; quia Dominus secum jacet, squalidi capitis incultam cæsariem non perhorrescit; quia Christus sui est capitis ornamentum, cœnobii silentium et cellæ secretum eum non terret; quia per paradisum mente deambulat. Ecce has metamorphoses facit oleum consolationum Dei. Vide P. Platum de bono status Religiosi, lib. 3. init. per plura capita. Vide et Cassianum, collat. 12. c. 12.

Porro Septuag. pro בנוה *binue*, id est *in tabernaculo*, per affinitatem characterum legentes בפה *bepe*, id est *in ore* sapiente, hoc est *in ore* sapientis, vertunt: *Thesaurus desiderabilis requiescit super os sapientis; imprudentes autem viri devorabunt illud.* Hic thesaurus est sapientia S. Script. et lex Dei. Unde Auctor Catenæ Græcorum: *Qui vere sapiens est*, ait, *divina eloquia nunquam non in ore suo circumfert; amentes autem et stulti oblivioni tradunt illa.* Et S. Gregor. l. 2. in Ezechielem, hom. 18, hinc docet os justi esse gazophylacium sapientiæ: *Sapientia etenim*, ait, *atque scientia doctrinæ spiritalis veræ sunt divitiæ, in quarum comparatione quæ transire possunt, falsæ nominantur. De his divitiis per Salomonem dicitur: Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis; excepto autem eo, quod ad æternam patriam divitiæ spiritales ducunt, est eis à terrenis divitiis magna distantia; quia spiritales divitiæ erogatæ proficiunt; terrenæ autem divitiæ aut erogantur et deficiunt, aut retinentur et utiles non sunt. Qui ergo has in se veras divitias continent, recte gazophylacia nominantur.*

Thesaurus ergo, id est inexhausta sanæ utilisque doctrinæ affluentia, est in ore justi, indeque velut ex fonte jugiter manat, rigatque mentes audientium. Alii per *thesaurum* intelligunt secretum, q. d. Sapiens ore suo continet secretum sibi commissum, velut thesaurum in ore suo depositum: celat ergo illud, nec alicui revelat aut prodit; at vero insipiens sua garrulitate secretum effutit, propalat, dissipat et perdit.

21. Qui sequitur justitiam et misericordiam, inveniet vitam, justitiam et gloriam.] Hebr. est רודף *rodeph*, id est *qui prosequitur*, scilicet ardenter et constanter, sicut venatores et canes venatici prosequuntur leporem, *justitiam et misericordiam. Justitia* significat officium virtutis debitum, ut scilicet cuique tribuat suum jus et quod ei jure debetur. *Misericordia* vero est opus virtutis indebitum, id est liberale et gratuitum. Qui ergo utrique serio et constanter incumbit, hic *inveniet vitam* scilicet prosperam et longævam, *ac justitiam*, ut alii jus suum ei tribuant, sicut ipse idem aliis tribuit, utque Deus præmium justitiæ et misericordiæ ejus jure debitum retribuat: et *gloriam*, tum præsentem apud

homines, tum æternam apud Angelos in cœlis. Itaque his tribus significatur quod vulgo dicimus, *bene beateque vivet*. Unde Septuag. vertunt: *Via justitiæ et misericordiæ inveniet vitam et gloriam*. Hoc est quod Salomonem secutus Siracides ait, Eccles. 1. 11 : *Timor Domini* (hic enim parit justitiam et misericordiam) *gloria et gloriatio, et lætitia et corona exultationis. Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam, et gaudium, et longitudinem dierum*, etc. Vide ibi dicta. Ita Auctor catenæ Græcorum. De ea gloria hîc sermo est, inquit, de qua scriptum est : *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*. Deus namque hominum recte studioseque operantium merita remuneratione quam impendit, multis partibus excedit.

22. Civitatem fortium ascendit sapiens, et destruxit robur fiduciæ ejus.] Septuag. *Et diruit munitionem in qua confidebant impii;* Syrus: *Domuit* (Chald. *detrahit*) *arces fortitudinis ejus. Ascendit*, id est ascendendo occupat et expugnat; cum enim milites urbem invadunt, multos conscendunt muros, iisque obtentis, obtinent urbem : est metalepsis. Unde Vatablus vertit : *Fortium urbem expugnat sapiens, et robur quo fidunt dejicit*, q. d. Sapientia vincit fortitudinem corporis; plus enim valent in bello et expugnatione urbium sapientum consilia, artes, machinæ et stratagemata, quàm robur militum, uti docent Vegetius, Leo Imperator et alii qui scripsere de Re militari. Ita sapiens illa mulier, persuadens civibus ut traderent caput Seba rebellis Davidi et Joab, civitatem Abelam eidem subjugavit, 2. Reg. cap. 20. v. 22.

Secundo, S. Hieron. in c. 3. Ezech. per *sapientem* accipit justum; sic enim legit: *Civitates firmas ascendit justus*, q. d. Justus subinde sua pietate, sanctitate et fiducia in Deum domat subjugatque urbes armis indomabiles. Ita Moses sua pietate et oratione cepit civitates Sehon regis Amorrhæi et Og regis Basan, ait Lyranus. Ita Josue nixus Deo civitates Chananæorum devicit. Ita Machabæi, sua probitate et zelo pugnantes pro Deo Deique lege, ejus ope præclaras et miraculosas de Antiocho obtinuere victorias, æque ac Hispani et Lusitani præcedenti seculo pugnantes contra Mauros et Indos, aliosque infideles, ita ut totius pene Indiæ Occidentalis sint domini; quin et Romani idem de seipsis professi sunt. Audi Ciceronem in prima contra Rullum : *Quàm volumus*, ait, *Patres Conscripti, ipsi nos amemus; tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hujus gentis ac terræ domestico nativoque sensu Italos ipsos ac Latinos, sed et pietate ac religione atque hac una sapientia (quod deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus) omnes gentes nationesque superavimus.*

Tertio, noster Salazar per *sapientem* accipit legatum, sive oratorem disertum et facundum, q. d. Sæpe accidit ut eam urbem, quam confertissimæ militum phalanges debellare non potuerunt, unus aliquis legatus aut orator eruditus, ipsam adiens suis persuasionibus ad deditionem compellat, ita ut fortissimi viri, qui olim belli et armorum vim facile fregerant et repulerant, unius viri oratione exarmati cedant, et arma deponant. Sic Pyrrhus rex Epiri subegit gentes non armis, sed facundia legati sui Cyneæ. Hinc illud Ciceronis in Sallustium :

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Qui togatus armatos, et pace bellum oppressi, audes mihi eloquentiam ut vitium objicere. Et l. 1. de Arte Rhetor. *Eloquentia multæ urbes sunt constitutæ, et plurima bella restincta*. Sic Menenius Agrippa sua eloquentia conciliavit plebem senatui.

Mystice Auctor Catenæ Græcor. per civitatem munitam, ait, accipe doctrinam ab orthodoxa fide et veritate alienam, aut improbos certe sceleratorum hominum conatus et cogitatus. Et Beda : *Civitatem fortium*, ait, *id est mundum, subegit Christus, sed et quotidie civitatem fortium ascendit sapiens, et destruit robur fiduciæ ejus, cum aliquis fidelis doctor argumenta philosophorum vel hæreticorum, vel etiam contumaces carnalium fratrum contradictiones, quibus scelera sua defendere et alleviare nituntur, aspersione fidei Ecclesiasticæ, castigationis disciplina redarguit, atque eviscerans annullat*. Eadem pene ad verbum habet Salonius.

23. Qui custodit os suum et linguam suam, custodit ab angustiis (Sept. *de tribulatione;* alii, *à pressuris;* alii, *à torturis*) animam suam.] Lyr. Aben Ezra et Auctor Cat. Græc. hæc accipiunt de gula et crapula; qui enim ab ea custodit os suum, custodit à doloribus et cruciatibus angustiantibus animam, id est stomachum, respirationem, conscientiam suam, juxta illud Eccli. 31. 23 : *Vigilia, cholera et tortura viro infrunito.*

Melius alii passim hæc accipiunt de sermone, q. d. Qui custodit os suum ne prodat secretum, ne quem calumnietur, ne infamet, ne mentiatur, ne falsum testetur, ne pejeret, ne blasphemet, etc., hic ab angoribus custodit animam suam. Angores hi sunt, primo, remorsus jugis conscientiæ; secundo, dolor et pœnitudo de ore imprudenter laxato; tertio, inimicitiæ, lites, rixæ et cædes ex dicacitate consequentes; quarto, pericula carceris, infamiæ, spolii, necis, etc.; quinto, obligatio restitutionis famæ proximo ablatæ; sexto, damna proximo aut reip. per verba injuria vel imprudentia illata; septimo, reatus iræ Dei; octavo, angor in die judicii, pavorque damnationis et gehennæ. Hi enim sunt quasi totidem aculei arctantes, torquentes et cruciantes animam linguæ incontinentis, loquacis et maledicæ.

Identidem Salomon et eum secutus Siracides inculcant linguæ noxas et damna, ut moneant quàm arcte illa frenanda et custodienda sit. Vide dicta Eccli. 28. 29. et Jacobi 3. 6.

Veterum Anachoretarum in Vitis Patrum fuit axioma: *In omni loco si taciturnus fueris, requiem habebis*. Unde tria illa dogmata S. Arsenii : *Fuge, tace, quiesce*. Quin et Seneca, ep. 107 : *Nihil*, ait, *æque prodest quam quiescere, et minimum cum aliis loqui, secum plurimum*. Nam, ut ait Horat. ep. 19. l. 1 :

Et semel emissum volat irrevocabile verbum.

Et S. Hieron. ep. de Virgin. serv. *Lapis emissus est sermo prolatus*. Huc facit proverb. Arabicum cent. 1. n. 37: *Appone januæ tuæ frenum, et non timebis inimicos tuos; id est frena os tuum, et*

impone illi frenum silentii, et non metues ab adversariis.

24. SUPERBUS ET ARROGANS VOCATUR INDOCTUS, QUI IN IRA OPERATUR SUPERBIAM.] Pro *indoctus* hebr. est לץ *lets*, id est irrisor, illusor, ac consequenter pestilens, nefarius. Hinc primo, ex hebræo sic vertas : *Superbus arrogans* (Vatabl. *petulans superbus*), *cujus nomen illusor*, *per iram operatur superbiam*, id est audax et superbum facinus designat, quod R. Salomon exponit, q. d. Qui animo tumido arrogantique est, ad extremum delusor fiet, aures arguenti præbere denegans. Aben Ezra vero, q. d. Superbus arrogans derisoris appellationem sortietur, quia in ira excedet limites modestiæ, charitatis et justitiæ, ac prorumpet in verba et facta contumeliosa, aliisque injuria. Ira enim hebr. vocatur עברה *ebra*, transitus, excessus, quod limites benevolentiæ, rationis et æquitatis prætergrediatur, excedat et violet.

Secundo, Chaldæus verba invertens sic vertit : *Derisor tumidus*, *superbus est nomen ejus, faciens iram superbia sua*, q. d. *Derisor*, id est nefarius et sceleratus, est homo superbus, et fastu tumens; quia per suam superbiam et fastum in iracunda verba et verbera, quibus alios irrideat, contemnat, vexet, conterat, prorumpit.

Tertio, Syrus vertit : *Audax, cujus nomen validum est, iniquitatem facit in furore suo*, q. d. Superbus qui omnia audet, ideoque validi et præpotentis nomen obtinet ; hic in audacia et furore præceps insolenter omnia agit, omnibus est injurius et noxius, omnibus præesse et imperiose dominari satagit.

Quarto, Septuag. vertunt : *Audax et arrogans, et ostentator*, *pestilens vocatur; qui autem injuriarum memor est*, *iniquus ;* alii : *Qui operatur in ira*, *superbus ;* Lucifer Calarit. Apol. pro S. Athanasio legit : *Temerarius et superbus pestilentia vocabitur ;* auctor Catenæ Græcor. legit : *Temerarius et arrogans*, *et superbus*, *designatur appellatione pestis*; *qui autem memor est injuriarum*, *vocatur iniquus*. Atque simpliciter ut verba sonant explicat.

Pressius noster Salazar : Vir audax, ait, qui temere et ex tempore ad ulciscendum sese projicit (quod superbiæ et arrogantiæ proprium est) pestilens aut pestilentia vocatur ; pestilens nimirum existit, seu pestis ipsa. Quia sicut pestis eos quos afflavit aut perculit, ocius perimit; sic etiam ille quàm citissime conceptum in alios furorem effundit. Subdit : *Et qui injuriarum memor est*, *iniquus*, supple, *vocatur*, id est existit, nimirum qui injurias non statim ulciscitur, sed eas memoria retinens, opportunitatem vindictæ sumendæ exspectat ; is utique iniquus, græce παράνομος, id est exlex, est, et ab omni æquitate et justitia valde remotus. Hujus autem malitiam præfert Salomon, quia ille alius subitaneus et improvidus ultor, non ita injustus existit ; si enim dat, etiam subinde recipit refertque damnum. Hic vero injuriarum memor, ideo injustus magis et iniquus, quia opportunitatem ulciscendi captans, ita certe aliis damnum infert, ut ipse nihil damni referat, quod certe passim usu venit : *iniquus* est ergo, quia non æque, sed inique damnum cum inimico partitur, imo totum in eum dolose devolvit. Adde quod multa inique contra eum machinetur : *iniquus* enim notat malitiam, malignitatem, continuumque nocendi studium sive per vim, sive per dolum.

Quinto, Noster pro *lets*, id est derisor, nefarius, pestilens, vertit *indoctus*, id est insipiens, stultus, fatuus, hoc est, impius, sceleratus, nefarius. Sicut enim *doctrina*, id est sapientia et probitas viri per patientiam noscitur, uti dixit cap. 19. v. 11 ; sic pariter ignorantia, id est insipientia et improbitas viri noscitur per superbiam, iram et impatientiam. Sensus ergo est, q. d. Qui superbus est et arrogans, vocatur et reipsa est *indoctus*, id est insipiens, fatuus, stolidus, improbus et sceleratus; quia talis pronus in iram per eam designat opera superba et iracunda, quibus aliis vel famam, vel bona, vel pacem, vel vitam etiam ipsam injuste per vim vel dolum eripit ; superbi enim levi verbo vel facto, quo se tangi deprimive imaginantur, illico instar canum concitantur in bilem, per eamque prosiliunt in contumelias, jurgia, rixas, rapinas, cædes, etc. Igitur superbus vocatur *indoctus* et imprudens, quia esto se aliis doctiorem et prudentiorem æstimet; tamen opera ejus contrarium indicant, eo quod multa superbe operetur per iram : superbia enim et ira superbiam sequens efficiunt ut quis multa imprudenter et stulte agat. Quo significatur, inquit Jansen. eum qui superbus est, cum honorem quærat et famam maxime, famam tamen et celebritatem nominis non assecuturum, imo ignominiosis nomenclaturis appellandum, dignumque imprimis qui vocetur derisor, ut qui alios præ se contemnat et irrideat, ac salutares aliorum monitiones cum derisione rejiciat, ex ira animi fastuosi superbe se contra omnes gerens. Superbiam enim non tantum sequitur irrisio et contemptus aliorum, sed et ira et excandescentia contra eos qui non satisfaciunt desideriis, aut qui contrariantur voluntati superborum, qua impulsi, in aliorum noxas, verbera et cædes prorumpunt. Talis ergo vocatur et revera est *lets*, id est irrisor, pestilens, nefarius, sceleratus. Vere Evagrius, apud Anton. in Melissa, parte 2. cap. 74 : *Superbus animus*, inquit, *diversorium est latronum*. Et Siracides, cap. 10. v. 7 : *Odibilis coram Deo est et hominibus superbia*. Vide ibi dicta.

25. DESIDERIA OCCIDUNT PIGRUM ; NOLUERUNT ENIM QUIDQUAM MANUS EJUS OPERARI.] Significantius Hebr. *Desiderium pigri occidet eum*, *quia renuerunt manus ejus operari*. Septuag. *Non enim manus ejus eligunt facere quippiam*. Symmach. et Theodot. : *Concupiscentia pigri interficiet eum* ; alii, *dejicit eum*.

Verbum *occidunt* tripliciter exponi potest : Primo, indirecte et concomitanter ; quia scilicet desideria comitantur pigrum usque ad mortem, ipseque in suis desideriis moritur non assecutus quod desideravit, ut desideria eum occidere dicantur, quia eum ad mortem usque perducunt aut concomitantur. Istud ut in corporaliter pigris accidere videmus, ita similiter in spiritualiter pigris, qui cum salutem desiderent et tamen labores bonorum operum subire detrectant desiderando, et nihil præterea agendo, incidunt in mortem animæ, et tandem etiam in mortem æternam.

Secundo, directe et dispositive, q. d. Desideria pigrum assidue cruciant, itaque affligunt, ut eum enecare videantur, imo sensim eum consumendo et tabefaciendo ad necem disponant

et deducant. Ratio est prima, quod pigritia cum sit otiosa, nec alia re sese occupans, tota diffluit in cogitationes et desideria, eaque varia et multiplicia: nam otiosus ex uno desiderio labitur in aliud et aliud, ad eoque in plurima et quasi infinita, quæ ei mens otiosa instar molendini versatilis, imo operantis semper et rotantis, continuo suggerit, et suggerendo atterit et consumit; quare sicut occupatio et labor habendi desideria hebetat et restinguit, sic otium eadem acuit et accendit: cumque nulla ex parte eis satisfiat, crescunt, et instar flammæ exardescunt et gliscunt. Unde recte Noster תאות *taauat*, id est desiderium, explicans per plurale תאוות *taauoth* vertit: *Desideria occidunt pigrum.* Secunda ratio est egestas et fames: cum enim nolit laborare, indiget pane et cibo; ejus ergo desiderium et fames eum assidue cruciat, consumit, et subinde sensim enecat.

Simili phrasi Dalila suis desideriis fatigans Samsonem, ut revelaret ei secretum, in quo sita erat sua fortitudo, dicitur eum quasi occidisse; sic enim de eo dicitur Judic. 16. 16: *Cumque molesta esset ei, et per multos dies jugiter adhæreret, spatium ad quietem non tribuens, defecit anima ejus, et ad mortem usque lassata est; tunc aperiens veritatem*, etc.

Tertio, effective et plene: *Desideria*, id est carentia rei desideratæ, puta carentia panis et cibi, quem desiderat piger famelicus, occidit eum; quia pigri non raro fame moriuntur et enecantur: desiderium enim cibi non est aliud quàm inedia et fames. Adhæc desideria concupiscentis adeo sunt æstuantia, ut eum in lites, rixas et pugnas adigant, quibus et facultates, et famam, et vitam subinde amittat. Tritum est illud Hebræorum: *Camelus, desiderans cornua, etiam aures perdidit.* Et illud S. Cypr. *Qui totum vult, totum perdit.* Et illud Hesiodi: *Stolidi ignorant quanto plus sit dimidium toto.* Fit enim sæpe ut qui iniqua desiderat, æqua perdat; et qui aliena concupiscit, propriis spolietur. *Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis; non satiabitur donec consumat arefaciens animam suam*, ait Eccles. cap. 14. 9.

Rursum desideria ejus subinde sunt tam vehementia et impotentia, ut eum conficiant, imo aliquando ad suî necem impellant, ut seipsum in flumen præcipitet, aut laqueo vel veneno vitam sibi adimat; pigritia, enim sive ignavia, mater est mœroris, tædii, pusillanimitatis, desperationis. Sic Rachel adeo impotenter desiderabat filios, ut diceret Jocobo marito, Gen. 30. 1: *Da mihi liberos, alioquin moriar*, hoc est, *mortem mihi ipsa consciscam*, ait Isidor. Pelus. l. 2. Ep. 274.

Sic desiderium sanctum videndi Christum eoque fruendi, quotidie gliscens, tandem confecit consumpsitque B. Virginem, ut eo solo sine morbo mortua credatur, uti docet Suarez et multi Theologi juxta illud Cant. 2: *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo;* tanta est vis incensi et ardentis desiderii.

Mystice R. Levi: Iners, inquit, cupiditate jugiter inflammatur coronidis virtutum obtinendæ, verum à desidia retrahitur, quo minus huic comparandæ vacet: ex quo mortem obibit, nihilque eidem præter cupiditates supererit, cum illius manus elaborare aliquid noluerint, quo vota succederent.

Huc accedunt gnomæ sapientum: *Omnium tentationum et cogitationum malarum et inutilium sentina otium est. Summa mentis malitia est otium iners*, ait S. Bern. ad Fratr. de Monte Dei. Cassianus: *Acedus præsentia odit, absentia desiderat; laborans ab uno, otiosus ab infinitis dæmonibus oppugnatur.* Ennius in Iphigenia: *Otioso in otio animus nescit quid velit. Imus huc, hinc, illuc: cum illuc ventum est, ire illinc lubet; incerte errat, præter propter vitam vivit.* Diogenes apud Laertium, l. 6, ait *otiosorum negotium esse amorem et cupiditatem;* quod hic affectus maxime occupet otio deditos; ita enim fit ut, dum otio vacant, in rem negotiosissimam incidant. Quocirca quot scintillas ejaculatur fornax ardens, tot desideria suscitat mens otio æstuans; qui ergo pravas cogitationes et concupiscentias effugere vult, fugiat otium, det se labori. Rursum quidam vir doctus et pius sic exponit: *Desideria occidunt pigrum*, id est piger, qui per inertiam Dei inspirationes, et sancta virtutum vitæque perfectioris desideria sibi ab eo immissa non exsequitur, justo Dei judicio à gratia deseritur, ac permittitur labi in gravia mala, tum pœnæ, tum culpæ; imo subinde in peccatum mortale, quod occidit animam. Hoc enim meretur ejus socordia, ingratitudo et gratiæ neglectus. Vide dicta Prov. 1. 24.

26. TOTA DIE CONCUPISCIT ET DESIDERAT; QUI AUTEM JUSTUS EST TRIBUET, ET NON CESSABIT] tribuere æque ac laborare, ut laborando comparet plura quæ tribuat et eroget, tum ad familiam copiose alendam, tum ut egenorum inopiam sublevet. Hebr. *Tota die concupiscit concupiscentiam*, id est cupide et ardenter concupiscit, ut anima ejus plena sit concupiscentiis et desideriis habendi. Vatabl. *Tota die flagrat cupiditate; justus autem largitur, nec parcit.* Pergit explicare desideria et concupiscentiam pigri, qui nolens laborare alienis injuste inhiat, quem proinde opponit justo, qui juste laborando et erogando, sua aliis liberaliter communicat. Aben Ezra: *Probus*, ait, *inerti largietur;* R. Levi: *Æstuat subinde piger desiderio, sed id nullam in eo impressionem facit; justus autem opportunam actionem studiique partem singulis rebus impendit, nec operam suam deesse vult ad artes vel sapientiam adipiscendam.* Est antithesis inter pigrum et justum, id est sedulum, ideoque liberalem et beneficum; sæpe enim in Script. beneficentia vocatur justitia. Antithesis hæc est, quod piger totus sit in desiderio, ideoque in inopia et tortura perpetua; justus vero, id est sedulus et liberalis, totus sit in operatione, ideoque in rerum copia et gaudio, adeo ut non tantum ipse copiose vivat, sed et aliis superflua tribuat, nec tribuere cesset, aut laborare, ut plura tribuat. Hic enim est genius liberalis et seduli, hæc ejus indoles et conditio, ut aliena non concupiscat sicut piger, sed potius sua aliis largiatur, idque *tota die*, id est assidue et continuo; τὸ enim *tota die* ex antithesi in posteriori hemistichio est repetendum. Justus ergo tota die sua largitur et tribuit, adeoque quo die nihil cuipiam tribuit, mœrens dicit cum Tito Imper. *Amici, diem perdidi.*

Septuag. hanc gnomen videntur à præcedenti

disjungere, nec de pigro, sed de quovis impio, præsertim avaro, accipere; unde sic vertunt; *Impius tota die concupiscit concupiscentias malas*; *justus autem miseretur et miseratur non parce*: *concupiscentias malas* vocat *molestas*, quia scilicet animum affligunt et excruciant. Rursum proprie *malas*, quia impius desiderat rapere aliena, ditare se per fas et nefas, aliaque scelera perpetrare. Unde auctor Catenæ Græcorum vertit: *Impius tota die improbis desideriis jactatur et agitatur, justus autem prodige et citra intermissionem largitur et miseretur.*

Mystice idem auctor: *Hoc loco,* ait, *diabolus impius appellatur, ut qui tota die homines impetat, et in peccata præcipites agere desideret. Justus autem est Christus; hic enim est qui, generis nostri misertus, seipsum pro nobis in mortem tradidit. Angelorum proprium est nunquam male concupiscere, sed semper bene: dæmonum vero est tota die totaque vita malis semper desideriis æstuare; hominum autem, modo bona et justa, modo mala et injusta desideria concipere.*

27. HOSTIÆ IMPIORUM ABOMINABILES; QUIA OFFERUNTUR EX SCELERE.] Pro *quia* hebr. est אף כי *aph ki*, quod Pagninus, Vatablus et alii vertunt, *quanto magis*; sed Noster disjunctim ea accepit, q. d. *Certe quia*: sic et Aquila, Septuag. et alii. Rursum pro *ex scelere* hebr. est בזמה *bezimma*, id est, *in mala cogitatione*, machinatione, scelere; Syrus, *in iniquitate.* Unde triplex hic oritur versio, triplicem notans hostiæ impiorum defectum et vitium: scilicet primo, quod sint hostiæ impiorum, id est, inimicorum et hostium Dei, qui gratiæ Dei expertes in peccato et scelere constituti offerunt illam Deo, cui exosi sunt; secundo, quod offerantur ex scelere, imo quod impii offerant scelus, puta hostiam furto aliove scelere comparatam et maculatam; tertio, quod hostiam offerant mala intentione. Quando hæc tria concurrunt, dicitur pravus pravum prave offerre. Cum ex adverso, ut hostia sit Deo grata, tria requirantur: primum est offerentis dignitas, ut scilicet sit justus Deoque gratus; secundum, ut offerat hostiam probam et sanctam; tertium, ut bona mente, bono fine, bona intentione illam offerat. Hostias hic proprie dictas, puta sacrificia et victimas, accipio: has enim significat hebr. זבח *zebach*; licet et ad improprie dictas, quales sunt eleemosynæ, vota, dona, etc., extendi possit.

Primo ergo Vatablus vertit: *Immolatio impiorum abominanda est, quanto magis in scelere obtulerunt eam?* q. d. Deus abhorret à sacrificio impiorum, quod summopere gratum illi esse debuerat, eo quod offeratur ab indignis, puta impiis; ergo multo magis abhorret ab impiis eorum operibus et sceleribus. Impii enim, ait R. Levi, hostias offerunt, ut suam impietatem iis expient, ac interim in sua impietate remanere volunt, nec de ea pœnitere: quare perinde faciunt ac qui lavant immundas manus, nec maculas eluunt, id est, lavant manus Æthiopis; aut perinde ac qui lavant manus aqua, et simul stercore inquinant. Itaque hæc gnome in eos quadrat, ait Jansen. qui cum sint scelere aliquo obnoxii, cujus pœnitudine non ducuntur, nihilominus putant per alia pietatis opera iram Dei posse placari; hanc impiam et scelestam cogitationem de Deo concipientes, quasi licentiam alicui concederet male agendi ob quædam ipsius munera, quemadmodum faciunt nonnunquam terreni judices. Convenit cum hoc illud Isaiæ c. 1. v. 13: *Incensum abominatio est mihi*, etc. Et valet contra eos qui, cum perseverent in peccatis, putant se Deum placare eleemosynis, contra quos scripsit D. August. librum de Fide et operibus.

Secundo, Aquila vertit: *Hostiæ impiorum abominatio; quia cogitatio* (mala) *afferet illud*; et Pagn. *Sacrificium impiorum est abominatio, quanto magis si mala intentione attulerint illud?* זמה *zimma* enim significat malam cogitationem, intentionem, machinationem et molitionem sceleris. Hostiæ enim bonæ oblatio vitiatur ex intentione mala, si videlicet offeratur ad obtinendam à Deo rem injustam vel impiam; ut cum fures, raptores, adulteri offerunt Deo hostias eo fine ut det eis amplas prædas et speciosas mulieres. Sic quoque accipi potest quod Noster vertit: *Quia offeruntur ex scelere*, q. d. ex intentione sceleris. Ita Deus detestatus est victimas Balaam et Balac regis Moab, quæ non nisi ad execrationem gentis Israeliticæ offerebantur, Num. 23. 1. et seq.

Tertio, proprie Noster cum Chaldæo vertit, *ex scelere*; et Septuaginta: *Hostiæ impiorum abominatio Domino*; *etenim inique offerunt eas*, q. d. Deus abominatur hostias quas impii ei offerunt ex furto, rapto, aliove scelere. Ratio est, quia hæ hostiæ sunt scelestæ, imo scelus; res enim furto subducta vel rapta vocatur et revera est furtum vel rapina, quia furti vel rapinæ objectum est materia, ideoque maculata. Rursum hostiæ offeruntur Deo, quasi primo rerum omnium auctori. Quare fur vel raptor ex rapto offerens hostiam Deo tacite protestatur et significat Deum sui furti et rapinæ esse auctorem, seque in gratiarum actionem hanc suæ rapinæ partem Deo quasi primo auctori offerre. Hoc autem ingens est blasphemia, quia impius suum scelus in Deum velut primam ejus causam refundit, eumque facit scelestum, imo primum sceleris effectorem, quo nihil horribilius dici vel cogitari potest.

Salomonem secutus Siracides Eccl. 34. 23. et seq. multis insectatur impiorum hostias et munera. Vide ibi dicta.

28. TESTIS MENDAX PERIBIT; VIR OBEDIENS LOQUETUR VICTORIAM.] Hebr. *Testis mendaciorum peribit*; *sed vir audiens loquetur in finem*, vel *loquetur victoriam*; Aquila, Symmachus et Theodot. *Ad victoriam ibit.* Hebr. enim נצח *netsach* et finem et victoriam, quæ litis bellique est finis, significat. Radix enim נצח *natsach* significat prævalere, vincere et ad finem perducere. Hinc primo Cajetanus vertit: *Testis mendax peribit*; *vir autem audiens semper aut fortiter loquetur*, q. d. Mendax qui testatur ea quæ non vidit nec audivit, sed quæ ipse confinxit; hic deficiet, et mendaciis suis se perdet, quia sibi in dictis suis non constabit, sed variabit, et subinde sibi contradicet; at qui ea tantum quæ audivit testatur, hic fortiter et constanter loquetur: quia semper sibi constabit, nec in ullo quod sibi contradicat redargui poterit, sed sui semper similis idem perpetuo dicet et testabitur. Unde Chaldæus vertit: *Et vir audiens recte loquetur*, et clare hunc sensum exprimens Pagninus vertit: *Testis mendax*

peribit; et vir qui testatur quod audivit, semper testificatur idem, q. d. Vir qui testatur quod audivit, ac certo novit, nec ex suo fingit cerebro sicut testis mendax; is semper loquetur, non imponetur ei silentium sicut mendaci testi, nec afficietur pudore, nec morte, nec aliqua alia pœna, sicut testis mendax, contra quem etiam profana lege sancitur lex talionis. Dignus enim est qui suo testimonio pereat, qui per illud alios perdere voluit; divina autem lege testis mendax in æternam incidet mortem et perditionem. Secundum hunc sensum pulchra est oppositio membrorum hujus sententiæ. Sic et R. Levi, nisi quod τὸ *qui audivit*, arctet ad eum, qui audivit mendacium testis mendacis, quasi dicat: Mendax in suis dictis sibi non constat, sed sæpe contradicit: at testis qui testatur se à mendaci mendacium audivisse, verum testatur, ideoque sibi constat.

Secundo, R. Salomon: Testis, inquit, falsum testimonium dicens perdetur, vel à judice, vel à Deo; testis autem qui audit et obedit legi dicenti: *Non dices falsum testimonium*, hic assidue loquetur, id est vivet, ac vita longæva à Deo donabitur. Sic *loqui* pro *vivere* sumitur Hebr. 11. 4. ubi de Abel dicitur: *Defunctus adhuc loquitur*, id est adhuc vivit; et Gen. c. 2. 7: *Factus est homo in animam viventem;* Chald. vertit: *Factus est homo in animam loquentem.*

Tertio, Aben Ezra, quasi dicat: Testis mendax et perjurus peribit; qui autem audierit eum periisse, id omni ætate quam deget cæteris prædicabit, scilicet testis mendacis memoriam propter ejusdem mendacia periisse.

Quarto, Septuaginta vertunt: *Testis mendax interibit; vir autem obediens custoditus loquetur*, id est, ut clare vertit Auctor Catenæ Græc. *Vir autem legi obediens caute loquetur*, cavens scilicet studiose ne mendacium aut falsum testimonium dicat, per quod intereat et pereat.

Mystice idem Auctor: *Testis falsus*, ait, *vocatur diabolus* (διάβολος enim græce idem est quod calumniator, qui scilicet bona justorum opera apud Deum criminatur et mendaciter accusat). *Nam hic semper et præpostere agit, eaque nobis suggerit quæ et Deo sunt adversa, et à veritate aliena. Vir autem obediens est Christus. Nam, ut Apostolus docet, factus est Patri obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.*

Quinto, Noster profunde et nervose cum Aquila, Symmach. et Theodot. vertit: *Testis mendax peribit; vir obediens loquetur victoriam*, testi mendaci pereunti opponitur vir audiens veritatem illique obediens; hic enim vivit et vincit; veritas enim vincit mendacium, de eoque triumphat.

Ad litteram significat primo, ait Jansen. testem mendacem, et omnem qui in perniciem alterius mentitur, quia contra legem agit male periturum, ita ut sive hic, sive alibi dignas persolvat pœnas; at omnem qui legi divinæ obedit, et ob id mendacia, sicut et omnia alia vitia declinat, confidenter locuturum, quomodo omnia supplicia vicerit, omnesque inimicos suos superaverit, atque pulchram de omnibus victoriam reportaverit; cum testis mendax tacere cogetur pudore affectus, et digno punitus.

Secundo, pressius, ac magis apposite et contraposite, significat, eum, qui contra aliquem profert falsum testimonium, periturum; illum vero qui innocenter vivit, obediendo legi divinæ, liberandum a malo quod falso testimonio ei parabatur, et gloriose triumphaturum de illo.

Tertio, et perfectissime, noster Salazar per testem mendacem intelligit eum qui falsum testimonium in aliquem dicit, et à Superiore ac judice iniquam adversus illum sententiam extorquet. Ait ergo Salomon: Ejusmodi testis falsus, etsi ad horam vincere, et de adversario suo triumphare videatur, tandem aliquando peribit, ac suæ falsitatis pœnas dabit; vir autem obediens loquetur victorias, id est, qui iniquam sententiam à Superiore latam æquo animo fert, et eidem humiliter paret: tametsi ab adversario suo victus et ejectus videatur, tamen illi victorias demum suas enuntiare et prædicare licebit, vel quia detecta fraude amissam gloriam recipiet, et in falsum testem pœna recidet; vel certe quia injustæ sententiæ parens et acquiescens nobilem de adversario sibi injurio, nobiliorem de iniquo judice, nobilissimam de semetipso victoriam reportat.

Huc facit illud S. August. in Psal. 70: *Sola obedientia tenet palmam, sola inobedientia invenit pœnam.* Et illud Q. Curtii, l. 8. de Vita Alexandri Magni: *Obsequio mitigantur imperia, et principum sævitia in mansuetudinem vertitur civium obedientia.* Ita Christus Patri, imo Pilato, Annæ, Caiphæ ac tortoribus obediens usque ad mortem crucis, de omnibus, deque ipsa morte, peccato, gehenna, dæmonibus triumphavit. Unde Philo Carpathius in Cant. c. 3. n. 3. ad illa: *Invenerunt me vigiles*, legit: *Sola patientia canit victorias.* Crux Christi ergo fuit quasi triumphus et currus triumphalis obedientis patientiæ, et patientis obedientiæ.

Symbolice, potest ad falsos et veros doctores hæc sententia accommodari, falsi enim, quales sunt hæretici, cito cum sua falsitate pereunt; veri vero vincunt et triumphant. Super omnia enim vincit virtus et veritas, quæ falsitate et hæresibus instar ceræ liquescentis evanescentibus, semper perdurat ac triumphat.

Mystice Beda: *Testis mendax peribit*, etc. hoc est, ait, *qui se Deo servire testatur, nec factis dicta exsequitur, peribit; qui vero fideliter, ut promittit, jussis subditur divinis, hujus loquela ad victoriam perveniet, quia dum per obedientiam suam desideria vincere satagit, per justitiam judicis postmodum victoriæ palmam percipit.*

Tropol. disce hic quam potens debellatrix et victrix sit obedientia, quæ de adversariis omnibus reportat victoriam, deque rebus omnibus triumphat.

Primo enim obediens loquetur, id est loqui poterit victoriam, et canere triumphum de victo diabolo omnibusque ejus asseclis dæmonibus. Nam, ut ait S. Gregor. lib. 4. in 1. Reg. cap. 5: *Victimæ sunt obsequia obedientium: quia dum pro Deo hominibus subjicimur, superbos spiritus superamus, cæteris quidem virtutibus dæmones impugnamus, per obedientiam vincimus: victores ergo sunt qui obediunt, quia dum voluntatem suam aliis perfecte subjiciunt, ipsi lapsis per inobedientiam angelis dominantur.* Una au-

tem ex præcipuis causis quare per obedientiam diabolum vincimus, ea est, quia ejus dolos et technas obediendo detegimus. Quoties nos ille sub specie boni ad malum pertrahit? quoties indiscretum fervorem aut ad ridiculum teporem impellit? Hos insultus obedientiæ virtus eludit : nam dum ad Patrem spiritualem accurrimus, dum ei cogitationes immissas detegimus, dum ab eo eruditi simpliciter obedimus, et quid unumquodque sit, an bonum, an malum, clare cognoscimus, et quousque progrediendum nobis sit, et quid tanquam supra vires fugiendum, quid vero tanquam juxta vocationem nostram amplectendum, nequaquam ignoramus. Ideo dicebat S. Antonius (ut in Vitis Patrum narratur) : *Si fieri potest, quantos passus ambulat monachus, vel quot calices aquæ bibit in cella sua, declaret senioribus, ut à recto non deviet.* B. Dorotheus Doctrina 5. narrat quemdam monachum à dæmone fuisse dilectum, ab eoque cæteris prælatum, eo quod nollet à Superiore gubernari; statimque subdit : *Tales diligit, atque his maxime delectatur qui sine duce sunt; non his qui sese submittunt ei qui post Deum auxilium præstare potens est, et manum dare. Neque enim diabolus ille cunctos adeundi fratres potestatem habuit, cum illum sanctus Pater reperit tot potiunculas, tot pigmenta, tot alabastra circumferentem, non omnibus propinavit. Nam quisquis illius præsentit insidias, accurrit illico, et cogitationes suas quascumque latentes aperuit Patri, et sic auxilium invenit in tempore tentationis ; et hac de causa non potuit adversus eos iniquus insidiator. Infelicem illum unum invenit, qui seipsum regeret et instrueret, qui nullum haberet coadjutorem, quemque ut voluit, ludo habuit, discedensque soli gratias egit, cæteros omnes detestatus.*

Quocirca S. Bern. serm. 3. in Psalm. *Qui habitat : Obsecro*, ait, *vos novellæ plantationes Dei, vos qui nondum exercitatos habetis sensus ad discretionem boni et mali, nolite sequi cordis vestri judicium, nolite abundare in sensu vestro, ne vos tanquam rudes adhuc versutus ille venator decipiat : nam silvestribus illis, et omnino bestialibus bestiis* (*seculares homines loquor*) *apertos satis expandit laqueos, utpote quos facile capiendos esse non dubitat; vobis autem qui tanquam prudentiores cervi serpentes necatis, et desideratis ad fontem vivum, subtiliores occultat laqueos, et callidiora fraudis suæ argumenta conquirit. Unde, obsecro vos, humiliamini sub potenti manu Dei pastoris vestri, et acquiescite eorum consiliis qui melius norunt venatoris illius versutias, edocti diuturno longi temporis exercitio, et crebris experimentis, tam in se quam in multis.*

Secundo, obedientia vincit mundum, quia mundi præcipuum desiderium suis sectatoribus immissum est, cæteris omnibus dominari; obedientia vero plane hoc desiderium rejicit et calcat, quia non tantum Superioribus, sed et paribus, imo inferioribus, se subjicit et obedit. Rursum nihil est aliud mundum vincere, quam pessimorum hominum voluntati conversatione nostra contradicere, et Dei voluntatem amplecti : hæc autem ille solus facit, qui fideliter ejus mandatis obedit. S. Joannes quidem mundi victoriam fidei ascribit, sed si bene intelligatur, quatenus se obedientiæ conjungit. *Omne*, ait, *quod natum est ex Deo vincit mundum, et hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra*, 1. Joan. 5. 4.

Tertio, obediens vincit tertium suum hostem maxime periculosum, quia internum et interius sibi assidue insidiantem, puta carnem, ejusque appetitus et concupiscentias, præsertim gulæ et libidinis. Unde noster Thomas theodidactos, l. 3. de Imitatione Christi, cap. 14 : *Qui non libenter*, ait, *et sponte suo Superiori se subdit, signum est quod caro sua necdum perfecte sibi obedit, sed sæpe recalcitrat et murmurat*, quasi diceret : Carni suæ ille se subdit, qui Prælato obtemperare non nititur; et dum illi sponte se submittit, miro modo ab imperio carnis liberatur. Sic etiam S. Bern. serm. in festo omnium Sanctorum, secundam illam beatitudinem intellexit : *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Hanc ego terram*, ait, *corpus nostrum intelligo. Quod si possidere vult anima, si regnare desiderat super membra sua, necesse est ut sit ipsa mitis et Superiori suo subjecta : quoniam tale inveniet inferius suum, qualem se exhibuerit Superiori; armatur enim creatura ad ulciscendam sui injuriam creatoris. Et ideo noverit anima quæ rebellem sibi invenit carnem suam, se quoque minus quam oporteat superioribus potestatibus esse subjectam. Mansuescat ipsa, et humilietur sub potenti manu Dei altissimi : subjecta sit Deo, et his pariter quibus vice ejus habet obedire Prælatis; et continuo corpus suum inveniet obediens et subjectum.* Sic ille.

Primus homo per inobedientiam à Deo descivit, et statim carnem adversus mentem rebellantem sensit, cui ipsa inobedientia contra spiritum vires adjecit. *Aperti sunt oculi amborum*, ait Scriptura, ut scilicet impetum carnis suæ adversus spiritum insurgentis adverterent, et se peccato pacem perdidisse cognoscerent. Nam, ut docet S. August. lib. 14. Civit. 17. *ad hominis inobedientiam redarguendam, sua inobedientia caro quodammodo testimonium perhibebat, gratiaque remota, ut pœna reciproca inobedientia plecteretur, exstitit in motu corporis quædam impudens novitas, et fecit attentos, reddiditque confusos.* Hinc pariter primo parenti inobedienti obedientiam debitam negavere cætera animalia, paulo ante ei à Deo subjecta. Audi S. Gregor. lib. 35. Moral. cap. 13 : *Adam quia suo auctori esse subditus noluit, jus carnis suæ, quam regebat, amisit, ut in seipso inobedientiæ suæ confusio redundaret, et superatus disceret quid elatus amisisset.* Hanc vero proprii corporis rebellionem non Adamus tantum, sed etiam ejus posteri Deo inobedientes experiuntur, ut notat D. Bern. serm. 1. in festo omnium Sanctorum. Eleganter vero S. August. in Psalm. 143. in hanc sententiam argumentatur : *Agnosce*, ait, *ordinem, tu Deo, tibi caro* (scilicet obediat), *quid justius? quid pulchrius? Tu majori, minor tibi. Servi tu ei qui fecit te, ut tibi serviat quod est factum propter te; si autem contemnis tu servire Deo, nunquam efficies ut tibi caro : qui non obtemperas Domino, torqueris à servo.*

Insuper obedientia vincit et superat reliquas virtutes. Hinc cum quatuor totidem virtutibus excellentes offerentur abbati Pambo, primus in jejunio, secundus in paupertate, tertius in charitate, quartus in obedientia præcellens; Pambo quartum obedientem cæteris tribus prætulit : esto enim charitas in se maxima sit virtutum, ideoque major obedientia; tamen perpetuo obediens habet nexum, firmitatem et statum virtutis, quem non habet charitatem

ad libitum exercens : obediens enim alienæ voluntatis se servum facit. Quocirca tales viri Confessores sunt, si ad finem vitæ ita permanserint. Hæc Abbas Pambo in Vitis Patr. lib. 5. libello 14. num. 7.

Quarto, obediens vincit seipsum, puta suam voluntatem et judicium proprium, quorum uti jam post lapsum difficillima et periculosissima, sic pariter nobilissima, et gloriosissima est victoria. Unde S. Gregor. 35. Mor. cap. 10. *Vir*, ait, *obediens loquetur victorias ; quia dum alienæ voci humiliter subdimur, nosmetipsos in corde superamus.* Addit noster Alvarez de Paz, tr. de Obedientia : *Et vero hæc est præcipua obedientiæ victoria : quia homo vincens seipsum, qui vicit reliqua omnia, fortior ostenditur, et majorem ex hoc facinore, quam ex aliis gloriam assequitur. Vincit homo seipsum per obedientiam : nam judicio suo compedes injicit, ac voluntatem catenis illigat, et corpus ac omnem motum ejus à noxia libertate avocat, et ad Dei servitium provocat. Vincit seipsum, quia suis desideriis vim infert, et libens propter amorem Domini alterius voluntati subjicit.* Obediens ergo loquetur victorias quas de dæmone, mundo, carne ac seipso triumphans retulit, earumque ampla à Christo præmia recipiet, juxta illud Apoc. 2. vers. 7. 11. 17. 26 : *Vincenti dabo edere de ligno vitæ. Qui vicerit, non lædetur à morte secunda. Vincenti dabo manna absconditum, et calculum candidum. Qui vicerit, et custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, et reget eas in virga ferrea.* Et cap. 3. vers. 5. 12 et 21. *Qui vicerit*, ait, *sic vestietur vestimentis albis, et non delebo nomen ejus de libro vitæ, et confitebor nomen ejus coram Patre meo, et coram angelis ejus. Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo.* Hæc noster Alvarez de Paz, lib. 5. p. 3. cap. 14. de Obedientia.

Quinto, obediens vincit hostes in bello, Paganos, hæreticos, et quoslibet homines quantumvis sceleratos et impios. Hostes in bello : quia cum in militia milites prompte obediunt capitaneo, capitanei duci, fiunt invicti, sternuntque hostes. Ita Abraham cum trecentis vernaculis expeditis, ac ad nutum obedientibus prævertit prostravitque quatuor reges. Sic Religiones in quibus subditi prompte obediunt Prælato, sunt invictæ, vincuntque omnes adversarios. Paganos, puta Indos, vicit, et Christo sibique subegit S. Franciscus Xaverius per obedientiam, qua à S. Ignatio subito missus in Indiam, illico paruit, ac postero die Roma eodem perrecturus discessit. In India quoque per omnia S. Ignatii monitis promptissime obtemperavit.

Hæreticos, puta Lutheranos, per obedientiam vicit noster Petrus Canisius. Nam anno Domini 1557. cum Melanchthone, Illyrico, Brentio, Bullingero, cæterisque Lutheranorum gigantibus Wormatiæ disputaturus coram Ferdinando Imp. cum superbi illi terræ filii numero et tumultu superiores, violentam præsumerent, imo molirentur victoriam, Canisius ad P. Jacobum Lainium Vicarium Societ. Jesu Generalem, cujus obedientia certamen susceperat, intrepidus ita scripsit : *Loquitur in me Dominus Deus : per servum suum et superiorem meum audiam eum, et non trepidabit cor meum; etiamsi consistant adversum me castra, quoniam in obedientia spes est fortitudo mea, nec eligam in domo Dei esse aliud quàm jumentum apud te omnibus diebus vitæ meæ.* Nec eum spes fefellit. Immisit enim Deus in gigantes illos spiritum dissensionis et confusionis, quo factum, ut princeps eorum Melanchthon à suis alumnis mire discerperetur, cæteri inter se digladiantes invicem sese lacerarent et conficerent. Ita noster Sacchinus in Vita Canisii, lib. 2. pag. 121 et 131.

Similiter quotidie experimur in Religione. Ad orbis enim victorias mittendi viri Religiosi, à suî victoria incipiendum esse probe noverunt, nihilque proinde difficultatis in præcepto causantes, promptos et expeditos se monstrant ad opus. Quocirca prompta obedientia Xaverium fecit non tantum Apostolum Indiarum, sed et thaumaturgum, ut plurimos à morte ad vitam excitaret : nam ad hoc vocati sumus, ut vulneratos curemus, alligemus confractos, et erroneos revocemus. Multi enim sunt membra diaboli, qui futuri sunt Christi discipuli, ait S. Franciscus Assisias.

Sexto, obedientia victrix est maris, ignis, terræ et animalium, cœli et inferni, adeoque nihil fere per obedientiam tentatur, quod Dei virtute propter quem obeditur, non facile superatur : maris, ut cum Petrus jussu Christi supra mare ambulavit, Matth. 14. 29. cum Moses jussu Dei mare Rubrum divisit, ut sicco alveo transirent Hebræi, quo facto divisum reduxit, in eoque mersit Pharaonem ejusque exercitum, Exodi cap. 14. cum Josue, cap. 3. jussu Dei Jordanem dispescuit, et sicco pede castra Hebræorum traduxit.

Ignis, cum tres pueri Hebræorum Deo fideles et obedientes, jussu Nabuchodonosoris in fornacem ardentem conjecti, in ea illæsi perstiterunt, Daniel. 3. Sic in Vitis Patrum, lib. 5. cap. 14. num. 18. jussu Abbatis pater filium jactavit in furnum ardentem. Statim autem factus est furnus velut ros, qua ex re acquisivit gloriam sicut Abraham patriarcha immolans filium suum.

Simile est exemplum Religiosi qui à Superiore jussus furnum ardentem ingredi, illæsus in eo perstitit. Refert idipsum graphice ex Vitis Patrum Severus Sulpitius in Vita S. Martini, dialogo 1. cap. 12. *Exundabat*, ait, *abruptis flamma fornacibus, et intra camini illius concava totis habenis regnabat incendium. Hoc igitur advenam illum jubet magister intrare. Nec distulit parare præcepto, medias flammas nihil cunctatus ingreditur, quæ mox tam audaci fide victæ, velut illis quondam Hebræis pueris cessere venienti. Superata natura est, fugit incendium, et qui putabatur arsurus, velut frigido rore perfusus seipsum miratus est.*

Terræ et bestiarum. Notus est Paulus ille magni Antonii discipulus, miraculorum facultate ipso magistro major, cum Antonius quos ipse curare non poterat, ad eum mitteret, neque aliam ob causam nisi unius obedientiæ. Sic enim Antonius ipse prædicabat, eumque quasi obedientiæ exemplar omnibus ostendebat, et exstat adhuc multorum ejus illustrium factorum memoria. Notus etiam Joannes, qui à suo Abbate, et quidem joco, jussus ut leænam comprehenderet, ipse serio accipiens non solum non expavit irruentem, sed etiam fugientem insecutus, iteratis vocibus Abbatis sui nomine sistere jussit, captamque ac ligatam ad mo-

nasterium perduxit. Notus etiam alter Joannes, qui cum triennio toto aridum stipitem, ut erat ei injunctum, quotidie irrigasset, idque aqua longe hausta, demum viruit fructusque edidit, quos ejus magister ad Ecclesiam deferens fratribus ostentabat : *Ecce*, inquiens, *obedientiæ fructum.* Vide Vitas Patr. lib. 5. cap. 14. de Obed. et lib. 4. cap. 26. Ibidem, lib. 8. num. 145. (sequor sectionem nostri P. Heriberti) narratur quod cum duo germani fratres in monasterio quodam viverent, alter obediendi, alter castigandi corporis studiosissimus, hunc quidem ad alterius sanctitatem explorandam mandasse ei, ut in fluvium crocodilis refertum descenderet, idque eum impigre fecisse, ita ut immanes illæ belluæ accurrerent, et quasi blandiendo corpus ejus oblingerent; paulo autem post cum in humanum cadaver incidissent, prece communiter facta, excitatum esse à morte; eamque laudem cum sibi abstinens ille tacitis cogitationibus arrogaret, severius objurgatum esse ab Abbate, cui revelatum fuerat non illius jejuniis, sed alterius obedientiæ beneficium illud à Deo donatum fuisse. Celebris est sententia seniorum apud Anton. in Melissa, parte 2. cap. 91 : *Obedientia juncta continentiæ vel bestias subigit.*

Cœli, ut cum Josue pugnans contra quinque reges Amorrhæorum, obediens Deo stitit solem cœlosque omnes: *Obediente Domino voci hominis, et pugnante pro Israel,* Josue 10. 14. Cum Ezechias Deo obediens meruit per Isaiam à morbo lethali sanari, et in ejus signum umbram solis, ipsumque solem retroagi per decem lineas, 4. Reg. 20. 3 et 11.

Inferni, ut cum Christus *factus obediens usque ad mortem* meruit, *ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum*, Philip. 2. v. 8 et 9. ideoque descendens ad infernum de eo triumphavit, ex eoque patres omnes in cœlum per triumphum eduxit.

Septimo, obedientia vincit tentationes quaslibet et peccata, mortem et gehennam. Hinc de Christi obedientia ait Paulus Hebr. 10. v. 7 et 10 : *Tunc dixi : Ecce venio; in capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam*, etc. *In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi.* Idem asserit Isaias cap. 53. v. 10 et 11. Unde Paulus 1. Cor. cap. 15. v. 55 : *Absorpta est*, ait, *mors in victoria; ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, stimulus tuus? stimulus autem mortis peccatum est ; virtus vero peccati lex : Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum.* Exempla hujus victoriæ, præsertim in tentatione luxuriæ, videre est in Vitis Patrum, lib. 5. cap. 14.

Denique per obedientiam superamus omnia pericula damnationis, quæ sane summi momenti est victoria. Quocirca Climacus, gradu 4 : *Obedientia*, ait, *est perfecta abnegatio propriæ animæ et proprii corporis, mors voluntaria, vita sine sollicitudine, navigatio sine damno, sepultura voluntatis, vita humilitatis, et quasi si quis dormiendo iter faciat.* Idemque addit, vivere in obedientia nihil aliud esse quàm suum onus aliorum humeris imponere, natare super aliorum ulnas, et sustentari in aquis ne mergamur sed sine periculo hoc grande pelagus hujus vitæ transeamus, et quidem brevissima navigatione. Quid melius, aut quid majus dici poterat?

Vidit Anachoreta ille in Vitis Patrum, lib. 5. cap. 14. num. 19. quatuor ordines Sanctorum in cœlo : primum, infirmorum in infirmitate Deo gratias agentium; secundum, proximis ex amore ministrantium; tertium, in solitudine Deo servientium; quartum et summum, obedientium, hosque torque aurea et corona insignes illustriori cæteris gloria decorari. Ratio est, quia obediens similis est angelis, de quibus dicitur psalm. 103 : *Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem*, qui omnia vincit, imo urit et ignit. Nam, ut ait S. Bernard. serm. de virtute obedientiæ, *velociter currit sermo Dei, et velocem habere desiderat sequentem. Vides enim quanta velocitate currit ille qui dicit Psal.* 118 : *Viam mandatorum tuorum cucurri. Fidelis obediens nescit moras, fugit crastinum, ignorat tarditatem, præripit præcipientem, parat oculos visui, aures auditui, linguam voci, manus operi, itineri pedes ; totum se colligit, ut imperantis colligat voluntatem. Vide Dominum festinanter præcipientem, et hominem festinanter obedientem.*

Octavo, obedientia vincit ipsummet Deum, ut obedienti nihil negare queat. Sic enim par pari refert, ut, cum obedimus Deo, ipse vicissim quasi mira dignatione obediat nobis, juxta illud à se promissum : *Voluntatem timentium se faciet*, Psal. 144. 19. Unde auctor serm. ad Fratres in eremo apud S. August. tomo 10. serm. 61. *Sciendum*, ait, *fratres quod quando modo erimus ipsi obedientes Superioribus nostris, tanto erit Deus obediens orationibus nostris.* Congruum enim est, ut si Dei voluntatem faciàmus, ipse vicissim faciat nostram; et sic obedientia in Deo facit nos quasi omnipotentes. Hinc S. Gregor. 35. Moral. cap. 10. explicans illud 1. Reg. 15 : *Melior est obedientia quam victimæ. Quia*, ait, *per victimas aliena caro, per obedientiam vero voluntas propria mactatur. Tanto igitur quisque Deum citius placat, quanto ante ejus oculos repressa arbitrii sui superbia, gladio præcepti se immolat.* Hinc Jacob obediendo matri supplantavit Esaü, matrisque jussu eum fugiens, et Dei jussu ad suos rediens, atque cum Deo, vel verius cum angelo Dei luctans, Israel, id est, Deo dominantis, nomen et benedictionem accepit, Genes. 32. v. 9 et 28. Simile dicitur de Abraham, Genes. 18. v. 18. 24. et seq. Item de Mose, Exodi 32. v. 9. 10 et 11.

Potest etiam verti plane ex hebræo cum recentioribus : *Obediens in perpetuum loquetur*, et vivet; loquetur, inquam, tum huic seculo per celebrem suî memoriam, et relictum posteris suî exemplum, sicut Hebr. 11. 4. dicitur Abel defunctus adhuc loqui ; tum in futuro. Loquetur, inquam, ut testis verax Dei æquitatem, et obedientiæ victricis veram prudentiam, securitatem, præmium æternum et palmam. Ita Beda. Et sic constat antithesis cum præcedenti hemistichio. Illustre exemplum habet Climac. grad. 4. de obedientia ante finem, de insigni quodam obediente, Achatio nomine, qui mortuus è sepulcro à sene evocatus, et interrogatus num mortuus esset? respondit obedientem non posse mori.

29. VIR IMPIUS PROCACITER OBFIRMAT VULTUM SUUM ; QUI AUTEM RECTUS EST, CORRIGIT VIAM SUAM.] Syrus, *dirigit viam suam ;* Hebr. *vir impius roborat facies suas : et rectus ipse parabit viam suam;* Chald. *impudens facie est vir impius ;*

Septuag. *impius vir imprudenter subsistit facie : rectus autem ipse intelligit vias suas;* Theodot. *vir impius obfirmabit faciem suam.* Ac pro illis verbis : *Corrigit faciem suam*, Aquila et Symmachus vertunt, *parabit*, aut *expediet viam suam.* Nota. Pro יכין *iachin*, id est, dirigit, *corrigit.* Septuag. legerunt יבין *iabin*, id est intelligit. Unde auctor Catenæ Græcor. vertit, *rectus autem vias suas discutit et intelligit*, id est, etiamsi à nemine admoneatur, seipsum tamen examinat, et si qua parte opus videtur, emendat.

Pro *vultum suum*, hebr. est בפניו *bepanau*, quod R. Salomon accipit pro באפיו *beappau*, id est *in ira sua*, q. d. Quo tempore perditus excandescit, impudentiam ac protervian suam demonstrat, quam in accensis naribus vultuque ostendit. Verum aliud est *bepanau*, aliud *beappau.* Jam primo Pagnin. vertit, *roboravit contra eum vir impius faciem suam; rectus autem ipse disponet viam suam*, ut hic versus referatur ad præcedentem, q. d. Testis mendax dum contra innocentem falsum profert testimonium, contra eum se roborat et obfirmat ut videatur verum, non falsum dicere. Et R. Levi : Impius, inquit, et perditus frontem perfricat, ne illius mutatio cognoscatur, atque is motus qui consequi solet speciem vultus cum quis mentitur. Verum vir integer optime perspectum habebit, quod institutum quoad oris vultusque conformationem, amplecti oporteat.

Et Baynus : *Roborat*, inquit, *vir impius*, supple verba falsa, *vultu suo*, cum imprudentia videlicet proferens falsum testimonium, et ipso vultu affirmans falsum : vel *contra vultum ejus*, hoc est illius qui respondet et contradicit. Sed justus et æquus judex facile intelliget vias et mores illius. Aliter, qui rectus est, et affert verum testimonium, faciet judices intelligere vias ejus, satis habens rem exponere nude tanquam simplicem veritatem. Hæc ille.

Secundo, melius idem Baynus : Hæc gnome, inquit, significat discrimen inter impium et rectum sive justum, quorum ille vultum firmat, et magna sive constantia, sive impudentia, facit malum : hic vero dirigit vias suas, ut neque deficiat à recto, nec cum ostentatione quidquam faciat ; non enim vultu aut fastu rectitudinem suam præ se fert. Si legatur *intelliget*, erit sensus : Qui rectus est, satis habet quòd intelligat vias suas, absque eo quòd vultu ex tenore ostentet, multo minus vultu præfert pervicaciam vel impudentiam ; scit enim utrumque dedecere sapientem et virum probum.

Tertio et genuine hæc gnome significat discrimen recti et impii, dum uterque de aliquo defectu, errore aut lapsu admonetur vel corripitur, sive exterius ab homine, præsertim Superiore, sive interius à Deo. Impius enim quia superbus, et quia vitio, in quod lapsus est, pertinaciter adhærere decrevit, contra monentem et monitionem sese roborat, mentem vultumque procaciter obfirmat, ac vitium suum proterve tuetur, et monenti insultat ; rectus vero si moneatur, erratum lapsumque agnoscit et corrigit, quia humilis est et prudens, ac recti justique amans.

Hinc collige has impii rectique antitheses. Primo, impius si moneatur, erubescere nescit : rectus illico erubescit, ac pudore et rubore suffunditur. Secundo, impius imprudenter et impudenter vitium excusat vel pernegat ; rectus agnoscit et confitetur. Tertio, impius in vitio obstinatus est et impœnitens ; rectus flexilis pœnitet et dolet. Quarto, impius in lapsu persistit ; rectus lapsum corrigit et emendat. Quinto, impius fronte ænea monenti resistit et resultat ; rectus oculos frontemque demittit, et cervicem monenti inclinat ac submittit. Sexto, impius obfirmat vultum, ut scilicet perficiat id quod destinavit vel cœpit, licet impium per fas et nefas, etiam si famæ, opum, vitæ et animæ jacturam facturum se sciat ; at rectus periculum videns, prudenter id declinat et cavet.

Audi S. Gregor. 10. Moral. cap. 3 : *Sicut recti*, inquit, *de quibusdam, quæ ab eis non recte gesta sunt, correptionis vocem ministerium charitatis æstimant; sic perversi contumeliam derisionis putant. Illi se protinus ad obedientiam sternunt, isti ad insaniam suæ defensionis eriguntur. Illi correptionis adjutorium vitæ suæ patrocinium deputant, per quod, dum præsentis vitii culpa corripitur, venturi judicii ira temperatur ; isti cum se impeti redargutione conspiciunt, gladium percussionis credunt ; quia dum per correptionis vocem culpa detegitur, præsentis gloriæ opinio fœdatur. Hinc quippe in laudem justi per Salomonem dicit veritas : Doce justum, et festinabit accipere. Hinc pravorum contumaciam despicit dicens : Qui erudit derisorem, ipse sibi facit injuriam. Sic Judas*, inquit Beda, *quia impius corde erat, quamvis ipso Domino se redarguente noluit male cœpta restringere. Porro Petrus, qu rectus erat corde, id est rectitudinis amator, r piciente se Domino mox pœnitendo correxit, q iod negando deliquit.*

Sic Pharao Deo Mosique monenti, ut ty in- nidem fastumque deponeret, ac Hebræ in Ægypto oppressos missos faceret, obstrep ndo restitit, obduravitque cor vultumque suum ins- tar tauri torvi et sævi, Exodi 7. v. 3. Sic Jere- mias, cap. 3. v. 3. ait : *Frons meretric facta est tibi, noluisti erubescere;* et Ezechiel, ıp. 3. 7 : *Domus Israel attrita est fronte, et ro corde.* Vide quæ hisce locis annotavi. Sic h retici pro veritate et sinceritate, quam sustu runt, substituere impudentiam, ac obfirmat taurinoque vultu fidei resistunt, suamque pe idiam insolenter propugnant.

Moral. disce hîc stultum recte ıonenti resistere et obstrepere; at prudentis et recti esse, correptionem admittere, ac cor pienti parere, lapsusque corrigere : sic enim omo sibi, legique et Deo restituitur, imo leg n prius violatam adimplet. Nam, ut ait S. Be n. de præcepto et dispens. cap. 16. *partienda e observatio regularis in præcepta et remedia præceptis instituitur vita contra peccatum, r mediis restituitur post peccatum innocentia. Sic ergo utraque ista complectitur nostra professio ut professus quisque cum in aliquo forte regul rium mandatorum deliquerit, si ad remedium que regulare confugerit, etsi convincitur tran gressor mandati, non tamen pacti prævaricator. Solum itaque censuerim fregisse votum, violasse propositum, pactum prævaricasse, et qui præceptum contempserit et remedium. Nam illum sane dico securum, qui etiamsi interdum obedientiæ limitem præterit, consilium non respuit pœnitentiæ. Regulares namque terminos, etsi sæpe deliquerit, non evadit, qui censuræ, quæ ex regula est, disciplinam non subter-*

fugit. Pars siquidem regulæ est regularis correctio, et in ea reperitur non solum bonæ vitæ instructio, sed etiam emendatio pravæ : inveniuntur in ea et præcepta obedientiæ, et inobedientiæ remedia, ut ne peccando quidem à regula recedatur.

Rationem ad correctionem admittendam, imo ambiendam suggerit efficacem S. Basil. in Regulis fusius disput. regul. 52 : *Eorum*, ait, *quibus medicina sit, partes existimari debent, antistitis in se animadversiones non ad odium accipere, neque impotentem dominationem existimare curationem eam, quam misericordia quis adductus, consulendi causa animæ ipsorum saluti, ipsis adhibeat. Esset enim à decoro abhorrens, si cum qui adversa corporis valetudine laborant, ii usque adeo magnam medicis fidem habeant, ut, esto ipsos secent, esto urant, esto amarissimis dandis medicamentis medeantur, nihilominus tamen inter benemeritos de se illos numerent : nos non itidem quoque adversus animarum nostrarum medicos, quandocumque duriore imponenda nobis re aliqua salutem nobis efficiunt, fuerimus animati, cum Apostolus dicat : Et quis est qui me lætificat, nisi qui contristatur ex me?* 2. Cor. 2. 2. Porro qui correptionem alterius vult effugere, faciat id quod monet proverbium Arabicum centur. 1. num. 22 : *Puta vitem tuam manu tua, non manu aliena, id est, reprehende teipsum super delicto tuo, priusquam alius te reprehendat super eodem;* et n. 26 : *Non scabat caput tuum præter ungues tuos.*

30. NON EST SAPIENTIA (Chald. *intelligentia*), NON EST PRUDENTIA, NON EST CONSILIUM CONTRA DOMINUM] Syrus, *non est consilium sicut Domini;* Hebr. לנגדיהוה *leneged Jehova*, id est coram vel e regione Domini, ut scilicet cum eo componi, illique opponi possit, q. d. Humana sapientia si cum divina conferatur, non est sapientia, vel prudentia, sed insipientia potius et amentia. Rursum *non est sapientia, non est prudentia coram Domino*, scilicet non tantum ut Deo resistat, sed ut nec coram eo stare possit, imo ut divinæ voluntati, et nutui volens nolens inserviat, sicut patuit in fratribus Joseph, qui sua malignitate et venditione eum evexerunt in principem Ægypti, ut Dei consilium implerent. Sic malitia Aman evexit Mardochæum et Judæos. Sic dæmonis machinamenta extulerunt Job, et Judæorum sævitia Christum crucifixum. Unde Septuag. Romani habent : *Non est sapientia*, etc. *apud* (minus recte Complut. vertunt, *contra*) *impium*, quæ scilicet Deo sese opponat, eique resistat, et illius consilia vel decreta eludat : apud impium, inquam, tam hominem quam [illegible]m, ait Cassian. Collat. 7. cap. 18. licet [illegible]rite apud Septuag. legi debere, *non est sapientia*, etc. *contra Dominum*, ut monet auctor Catenæ græc. Sic enim constanter legunt Hebr. Chald. Syrus, Vulgata, Aquila, Symmach. Theodot. cæterique Interpretes.

Sententia est clara, et usu quotidiano evidens et certa. Unde R. Salomon sic explicat : *Sapiens quilibet ac prudens in nulla prorsus est æstimatione, si cum Deo comparetur; multoque magis si sua sapientia abutatur in Deum, licet nobilis sit magister, nullo honore afficietur.* Aben Ezra sic : *Conjunguntur hæc duo ad hunc sensum : Non est vir cui prudentia, sapientia vel consilium prosit contra Dominum, hoc est, ut ab illius manibus subducatur aliqua horum ope, etiamsi ad fugam capessendam, ad prælii diem equum præpararit, se tamen subducere nequit, et discrimen evadere. Dei enim est incolumem præstare, quem pro arbitratu voluerit.* R. Levi vero sic : *Non est sapientia,* etc. *nulli usui sunt sapientia, prudentia, consiliumque in iis quæ quis animo in Deum machinatur : licet enim is maxima sapientia polleat, remque apprime intelligat, aptissimum denique consilium ineat; haud tamen poterit divinum decretum immutare, vel illud assequi, ut constat ex iis quæ Josepho contigerunt, ac ex variis historiis, quæ in sacris vaticiniis passim leguntur. Illam etiam mentem hujus versiculi forte affirmabimus : Haud nimirum opus est sapientia, prudentia, consilioque illi qui charus sit Deo proximusque ejusdem curæ, qui nempe Deo adhæserit, ut votorum suorum compos fieri studeat : divinum enim numen ita conatus et studia mortalis instituit, ut recte cogitata succedant. Utrique autem explicationi optime consentit quod mox subditur.*

Ratio hujus sententiæ est, prima, quia sapientia Dei est increata et infinita, quæ in immensum superat et transcendit omnem sapientiam prudentiamque creatam et finitam omnium hominum, dæmonum et angelorum; secunda, quia sapientia Dei est omnipotens, cui proinde nemo resistere valet : quis enim arietet contra omniscium et omnipotentem?

Finis, scopus et fructus hujus sententiæ est, ut ex ea discamus unumquemque quantumvis sapientem, merito debere ab illo uno pendere, illi fidere, non sibi, nec quidquam illi tentandum, quod divinæ voluntati noverit esse contrarium, quæ adeo non potest impediri humana vel dæmoniaca prudentia, ut magis per eam promoveatur et perficiatur, dum quid contra eam homo vel dæmon tentat, ut patet in fratribus Joseph, in Pharaone, in Herode, et redemptione generis humani, quam diabolus omnibus modis impedire studuit.

31. EQUUS PARATUR AD DIEM BELLI : DOMINUS AUTEM SALUTEM TRIBUIT] Hebr. *Dominus autem est salus;* Chald. *à Domino autem salus;* Septuag. *à Domino autem auxilium;* Vatabl. *à Domino autem datur salus*, qui et addit : Hæc gnome pendet à præcedente, eamque probat. q. d. *Equites impii parant sibi equos, quibus fidant; cum tantum salus à Deo, non ab equo, pendeat.* Per *equum* intellige equites : hi enim in bello sunt validissimi, et peditatum sternunt et proculcant : item currus, arma, machinas omnemque bellicum apparatum. *Salus* intelligitur non tantum liberatio à nece omnique malo et periculo, sed et victoria : hæc enim plena in bello totius exercitus et gentis est salus. Sensus est, q. d. Duces et milites ad bellum comparant equos, arma, currus, etc. idque congrue et prudenter; sed tamen hæc omnia frustra sunt, nisi Deus auxilietur : Dei enim est dare salutem et victoriam. Quare hinc discant duces et milites ita apparare bellum, ut potissimam spem in Deo collocent, ideoque assiduis precibus, ac puritate vitæ et eleemosynis ejus opem sibi concilient. Utrilibet enim dimicantium parti sive aciei, licet infirmiori minusque armis et militibus instructæ Deus faverit, victoriam obtinebit, et victrix triumphabit. Frustra ergo acies, frustra arma, frustra milites, ni Deus propitius concurrat, detque victoriam.

Ratio à priori est, prima, quod præparatio rei facilis, exsecutio vero ob varias rerum peristases et circumstantias, dum præsertim variæ

hinc inde occurrunt remoræ, quæ rem impediunt, sit difficilis, ideoque licet utraque pendeat à Deo, magis tamen secunda, quam proinde Scriptura tribuere solet Deo, quasi primo et principali effectori. Juxta illud c. 16. 1 : *Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam;* et v. 9 : *Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus ejus.* Ubi plura hac de re dixi.

Secunda, quod Deus peculiarem habeat curam rerum magnarum, quæ multa complectuntur, magnique sunt momenti, tales autem sunt principum gentiumque plurium exercitus, bella, victoriæ.

Tertia, quod Deus maxime curet gubernationem regum et regnorum, et ab æterno decreverit ut regna et imperia sibi vicissim per secula succedant, eaque per gentes et familias quasi circulando in orbem, juxta illud Daniel. 4. 14 : *In sententia vigilum decretum est, et sermo sanctorum, et petitio : donec cognoscant viventes, quoniam dominatur Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit, dabit illud;* et Proverb. 8. 15 : *Per me reges regnant.* Hæc autem regum et regnorum translatio et vicissitudo fit per bella et victorias. Quocirca cum Deus vult regnum de gente una in aliam transferre, facit ut hæc illam bello appetat, debellet et vincat. Sic monarchiam Assyriorum transtulit ad Babylonios, Assyrios debellando per Nabuchodonosor; Babyloniorum transtulit ad Persas, Balthasarem et Babylonios debellando per Cyrum; Persarum ad Græcos, Darium et Persas debellando per Alexandrum Magnum; Græcorum ad Romanos, Græcos debellando per Scipionem, Paulum et Æmilium, aliosque duces Romanos. Simili modo singulis fere seculis, sive singulis annorum centuriis, videmus Deum regna de una domo et familia in aliam per bella et victorias transferre.

Hinc illud oraculum Balaam : *Dominus Deus ejus cum eo* (Israele) *est, et clangor victoriæ regis in illo. Deus eduxit illum de Ægypto, cujus fortitudo similis est rhinocerotis,* Num. 23. 21. et illud Davidis : *Tua est, Domine, magnificentia, et potentia, et gloria atque victoria,* etc. *Tuum, Domine, regnum, tu es super omnes principes,* 1. Paralip. 29. 11. Quocirca Judas Machabæus *considerans adventum multitudinis, et apparatum varium armorum et ferocitatem bestiarum* (Nicanoris), *extendens manus in cœlum, prodigia facientem Dominum invocavit, qui non secundum armorum potentiam, sed prout ipsi placet, dat dignis victoriam,* 2. Machab. 15. 21.

Porro, hæc gnome locum habet in bellis et victoriis non solum corporalibus, sed et spiritualibus, quibus contra tentationes carnis, mundi et dæmonis assidue confligimus, et vincimus. Hæc enim victoria fit per gratiam Christi, juxta illud Pauli : *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Jesum Christum Dominum nostrum,* 1. Cor. 15. 57. et : *Deo autem gratias, qui semper triumphat* (id est triumphare facit) *nos in Christo,* 2. Cor. 2. 14. et : *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra,* 1. Joan. 5. 4. Unde mystice Beda sic explicat : *Equus paratur ad bellum, Dominus autem salutem tribuit,* q. d. *Hominum quidem est Deo devote tempore persecutionis animum præparare, corpus offerre discrimini; sed divini est adjutorii, ut cœpto labori agonis victoria salusque succedat;* et S. Greg. 31. Mor. c. 9. et c. 19 : *Equi nomine,* inquit, *præparatio rectæ intentionis accipitur, sicut scriptum est : Equus paratur in diem belli, sed Deus salutem tribuit, quoniam contra tentationem quidem se animus præparat; sed nisi adjuvetur desuper, salubriter non decertat.* Plura vide ibidem in S. Greg. Sic et auctor Cat. Græc. Equum, inquit, appellat mentem contra vitia strenue pugnantem; equus enim in prælio acer est, animosus, velox, ferox, exsultans. Vide Job 39. 21. et seq. Sic et Hugo per equum accipit hominis animum et corpus : utrumque enim præparatur ad bellum tentationum ab equite, id est mente et ratione, quæ utrumque frenat, regit, dirigit, acuit, accendit ad prælium, ut per Dei opem et gratiam victoriam adipiscatur. *Præparatur autem,* inquit Hugo, *ad bellum equus iste tempore persecutionis in tribus. Primo, in assuefactione laboris, doloris, famis, sitis, frigoris et cæterarum ejusmodi molestiarum, ne cum in bellum venerit, solo sonitu buccinæ terreatur. Secundo, præparatur virtute et animositate sessoris: equus enim sub strenuo sessore strenuior est. Tertio, præparatur armorum munitione, ne ad singula jacula vulneretur. Arma voco hic fortitudinem, patientiam, audaciam, quibus contemnitur mors : tunc vero equus hic expeditus et comparatus ad sonitum buccinæ exsultans dicit vah, et audaciter pergit in occursum armatis.*

Secundo, equi sunt passiones et virtutes, quas regit ratio et gratia Christi ut vincat. Ita S. Amb. de Isaaco et anima, cap. 8. Rursum equus est humanitas Christi, cui inequitans divinitas devicit peccatum, mortem, terram, cœlum et infernum. Ita S. Ambros. in Psal. 40. Ejus verba recitavi Habacuc 3. 8. ad illa : *Qui ascendens super equos tuos, et quadrigæ tuæ salvatio.*

Tertio, equus symbolum est Apostoli et prædicatoris; ejus sessor et auriga est Christus, victor infidelium et peccatorum, juxta illud Apoc. 6. 2: *Ecce equus albus, et q[illegible]e p[illegible]at super illum, habebat arcum, et data es[illegible]bs c[illegible]a, et exivit vincens ut vinceret,* ut scilic[illegible] Christus per Apostolos debellaret, suæque fidei subjugaret omnes gentes. Ubi plura hac de re dixi.

CAPUT VIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MELIUS EST NOMEN BONUM QUAM OPES : CALLIDUS VIDENS MALUM SE ABSCONDIT : QUALIS PUER, TALIS SENEX : SEMINANS SCELUS METET MALA : MISERICORS BENEDICETUR : DERISOREM EJICE : MUNDUS CORDE AMICUS ERIT REGI : DICIT PIGER : *Leo est in via :* OS ADULTERÆ EST VORAGO : STULTITIA PUERI FUGATUR VIRGA : OPPRIMENS PAUPEREM, OPPRIMETUR A DITIORE. V. 17. ADHORTATUR AD STUDIUM SAPIENTIÆ : VITANDI IRACUNDI ET SPONSORES : TERMINI ANTIQUI SERVANDI : VELOX CORAM REGIBUS STABIT.

1. MELIUS est nomen bonum quam divitiæ multæ : super argentum et aurum,
gratia bona. 2. Dives et pauper obviaverunt sibi : utriusque operator est
Dominus. 3. Callidus vidit malum, et abscondit se : innocens pertransiit,
et afflictus est damno. 4. Finis modestiæ timor Domini, divitiæ et gloria
et vita. 5. Arma et gladii in via perversi : custos autem animæ suæ longe
recedit ab eis. 6. Proverbium est : Adolescens juxta viam suam, etiam
cum senuerit, non recedet ab ea. 7. Dives pauperibus imperat : et qui
accipit mutuum, servus est fœnerantis. 8. Qui seminat iniquitatem, metet mala, et virga iræ
suæ consummabitur. 9. Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur : de panibus enim suis
dedit pauperi. Victoriam et honorem acquiret qui dat munera : animam autem aufert accipientium.
10. Ejice derisorem, et exibit cum eo jurgium, cessabuntque causæ et contumeliæ.
11. Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum habebit amicum regem.
12. Oculi Domini custodiunt scientiam : et supplantantur verba iniqui. 13. Dicit piger : Leo
est foris, in medio platearum occidendus sum. 14. Fovea profunda os alienæ : cui iratus est
Dominus, incidet in eam. 15. Stultitia colligata est in corde pueri, et virga disciplinæ fugabit
eam. 16. Qui calumniatur pauperem, ut augeat divitias suas, dabit ipse ditiori, et egebit.
17. Inclina aurem tuam, et audi verba sapientium : appone autem cor ad doctrinam meam,
18. quæ pulchra erit tibi, cum servaveris eam in ventre tuo, et redundabit in labiis tuis :
19. ut sit in Domino fiducia tua, unde et ostendi eam tibi hodie. 20. Ecce descripsi eam tibi
tripliciter, in cogitationibus et scientia : 21. ut ostenderem tibi firmitatem, et eloquia veritatis:
respondere ex his illis qui miserunt te. 22. Non facias violentiam pauperi, quia pauper est,
neque conteras egenum in porta : 23. quia judicabit Dominus causam ejus, et configet eos,
qui confixerunt animam ejus. 24. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro
furioso, 25. ne forte discas semitas ejus, et sumas scandalum animæ tuæ. 26. Noli esse cum
his qui defigunt manus suas, et qui vades se offerunt pro debitis : 27. si enim non habes unde
restituas, quid causæ est ut tollat operimentum de cubili tuo ? 28. Ne transgrediaris terminos
antiquos, quos posuerunt patres tui. 29. Vidisti virum velocem in opere suo ? coram regibus
stabit, nec erit ante ignobiles.

1. MELIUS EST NOMEN BONUM, QUAM DIVITIÆ MULTÆ : SUPER ARGENTUM ET AURUM GRATIA BONA] Hebr. *eligibile nomen præ opulentia, præ auro, et argento gratia est bona,* vel *bonum;* Chald. Aquila et Theodot. ἐκλεκτόν, id est *electum*, vel potius, *eligendum nomen bonum præ divitiis.* Sic et Chaldæus.

Per *nomen* accipe famam : per *gratiam* gratiositatem, favorem, benevolentiam, amicitiam. Tò *bona* non tam referas ad τὸ *gratia,* quasi ejus sit epithetum, quam ad τὸ *super.* Notat enim gradum comparationis, quo confert et præfert gratiam auro et argento, q. d. Gratia est bona super argentum et aurum, id est præstat auro et argento. Unde Vatab. vertit, *fama præferenda est magnis opibus, et gratia auro et argento melior est;* et Pagnin. *eligibilius est nomen bonum quam divitiæ, et quam aurum et argentum eligibilior est gratia bona*, id est benevolentia vicinorum et civium.

Sensus ergo est, q. d. Fama majus bonum est quam sint opes; fama præstat opulentiæ : similiter gratia et benevolentia præstat auro et argento. Posterior hæc pars dat causam prioris, q. d. Melius est nomen bonum quam divitiæ multæ, quia nomen bonum conciliat gratiam et favorem hominum, qui præstat auro et argento. Hæc enim gratia in se ingens est bonum, et præstantius opibus, atque ex ea necessaria vitæ et opes facile comparantur, uti comparavit Joseph in carcere, Gen. 39. 29, Ruth in paupertate cap. 2. 13, Esther in condemnatione Judæorum cap. 3. 9. et c. 7. 3. Adeoque nihil crebrius in Scriptura, quam quod Sancti cupiant invenire gratiam in oculis Dei et hominum. Nam ut ait Anton. in Melissa part. 2. c. 49 : *Gratia est veluti paradisus copiosus.* Hinc B. Virgo præ aliis titulis hoc uno salutatur ab Archangelo, quod sit *gratia plena;* græce κεχαριτωμένη, id est gratiosa effecta, gratia repleta.

Rursum hæc gratia arcet invidiam, quæ ingens est malum, ingentiumque damnorum mater; ac parit amorem et charitatem, quæ omnium bonorum est fons et origo. Quocirca tacite hîc monet Sapiens opes vel spernendas esse, ne tibi invidiam et nomen avari afflent: vel, si eas habeas, in indigentes erogandas esse, ut hominum gratiam concilies. Nihil enim illam ita conciliat atque eleemosyna et liberalitas. Unde Syrus vertit : *Præ auro et argento bona est misericordia.* Nam Hebr. חן *chen* tam misericordiam quam gratiam significat : quin et Latinum gratia sæpe pro misericordia accipitur. Hinc Auctor Catenæ Græc. *per bonam gratiam* accipit honestam actionem, qualis est eleemosyna. Qui ergo gratiam hominum, quin et Dei, indeque nomen et famam ambit, studeat virtuti, præsertim misericordiæ et liberalitati : hæc enim est radix et basis tam benevolentiæ et gratiæ, quam nominis et famæ.

Tertio, hæc gratia et fama perdurat, cum opes diffluant, et cum vita finiantur. Fama enim post mortem crescit et perennat : præsertim quia homine vita functo, nullo jam scelere fama ejus maculari aut dedecorari potest. Ob has ergo tres rationes gratia et fama præstat opibus, ac præ iis bonum est altioris ordinis. Infimum enim bonum sunt opes, medium fama, summum vita, præsertim animæ per gratiam et gloriam : opes enim mere sunt bonum externum et indifferens, utpote quibus tam male, quam bene uti possumus ; fama vero magis intrinseca est homini, quia nititur et fundatur in ejus virtute, præsertim liberalitate et charitate. Hinc Cato :

Omnia si perdas, famam servare memento.

Et Plaut. in Mostell. *Ego si bonam famam servasso, sat ero dives.* Unde R. Levi : *Constat inter omnes,* ait, *famam viro parari morum probitate, ac recte factis ; quod lectius est quam si opulentissimis facultatibus instructus esset. Benevolentia etiam, quam sibi quis à cæteris conciliat, auro et argento est præferenda : majori namque præsidio et robori in calamitatibus est morum integritas, præclare facta et charitas, quam si quis auro argentoque muniatur, ut trito proverbio circumfertur, præstantius esse habere amicum in foro, quam aurum arca reconditum.* Quod alii concinnius dicunt : *Utilior est favor in aula, quam aurum in arca.* Ita S. Cyrill. l. 11. in Joannem c. 18 : *Melius est,* ait, *nomen bonum quam divitiæ multæ, id est, melior est existimatio nominis atque gloria, quam divitiarum splendor ; nomen enim sumitur pro gloria, ut Joan.* 15*: Manifestavi nomen* (*id est gloriam tuam*) *hominibus; et Isaiæ* 56 : *Deus promittit eunuchis voluntariis nomen melius præ filiis : nomen, id est gloriam.*

Quocirca Salomonem de more secutus Siracides Eccl. c. 41. 15 : *Curam,* ait, *habe de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi quam mille thesauri pretiosi et magni.* Vide ibi dicta. Et Eccl. c. 7. 2 : *Melius est nomen bonum quam unguenta pretiosa.* Hinc de Josia dicitur Eccl. 49. 15 : *Memoria Josiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarii. In omni ore quasi mel indulcabitur ejus memoria.* Hos secutus Isocrates ad Nicoclem : *Magis expetendum ducito*, ait, *ut liberis tuis honestam famam, quam opes magnas relinquas ; nam hæ mortales sunt, illa immortalis : pecuniæ acquiri possunt, fama pecuniis emi non potest; opes etiam improbis contingunt ; gloriam vero parare non possunt, nisi virtute præstantissimi.* Nam ut ait Cicero 2. Tuscul. et 2. de Juvent. *Gloria est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium de excellenti virtute.*

Anagog. melius est nomen justi, religiosi, sancti, filii Dei quam omnis rerum copia : hæc enim corporea est, illud spirituale : hæc caduca, illud stabile : hæc temporalis, illud æternum. Rursum præstat inire gratiam Dei, quam corrogare omne aurum et argentum : gratia enim Dei parit felicitatem et gloriam æternam. Ita Beda : *Nomen bonum,* ait, *est nomen Religionis, quod divitiis mundialibus jure præfertur. Nam etsi mundum quis lucraretur universum, merito hunc contemneret, tantum ut nomen ejus scriberetur in cœlo, ejusque memoria et inter Angelos et inter homines sanctos figeretur æterna. Super argentum et aurum gratia bona, illam significat gratiam, cum quis pro bono opere laudatur à bonis, imo pro collatis ei donis meritorum glorificatur Pater qui in cœlis est.*

Ratio à priori est prima, quia gratia est bonum supernaturale, ideoque transcendens opes omniaque bona et dona.

Secunda, quia gratia secum ducit virtutes et charitatem, quæ summum hujus vitæ est bonum.

Tertia, quia gratia est semen gloriæ : unde sicut ex semine nascitur seges et fructus, sic ex gratia nascitur gloria.

Quarta, quia gratia facit nos sanctos, amicos, filios et hæredes Dei, ac cohæredes Christi.

Quinta, quia gratia est summa participatio Dei et divinitatis, juxta illud S. Petri epist. 2. c. 1. v. 4 : *Per quem maxima et pretiosa dona accepimus, ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ.* Et illud Ps. 81. 6 : *Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes.*

2. DIVES ET PAUPER OBVIAVERUNT SIBI *(mutuo,* ait Chald.), UTRIUSQUE OPERATOR EST DOMINUS.] Syrus, *ambos fecit* (Arabicus, *creavit*) *Dominus;* Hebr. *faciens omnes ipsos Dominus : omnes ipsos*, id est utrumque. Est hebraismus, similis illi Eccles. 3. 20 : *Omnia pergunt ad unum locum ; omnia*, id est uterque, vel utrique, scilicet homo et jumenta, uti præcessit. Hebræi ergo vocem *omne* tribuunt etiam binario, cum Latini et Græci tribuant ternario. Unde illud Aristot. *Tria sunt omnia,* scilicet prima, quibus datur vox *omnia.*

Primo, Aben Ezra hanc gnomen ad præcedentem refert, quasi illam confirmet et probet, q. d. *Tam gratia quam nomen honorificum divitiis est anteponenda; dives enim et inops sibi obviaverunt. Atque hoc ita intelliges, cum rerum causæ cœlitus in terram deveniant, homines qui hisce afficiuntur, eas obvias habere, q. d. huic divitias, alteri egestatem cœlitus occurrere, quod quidem indicant illa: Utriusque operator est Deus, cum à Deo divitiæ pauperiesque impertiantur, divitesque ac indigentes efficiantur; verum honorifica fama sorte non est obvia: hanc enim mortales sibi comparant præclare gestis, ut etiam gratia, quam ab illis inibunt qui horum gloriosa gesta contemplati fuerint; quocirca multitudini divitiarum hæc sunt anteponenda.* R. Levi quoque hanc gnomen ad præcedentem refert, sed paulo alia ratione et textura: Ut, ait, declaretur divitias haud ita præoptandas contingere, ut dives inopi mutuo occurrat, hoc est, paulisper divitem à suis facultatibus decidere, inopem vero promoveri, et paulatim iisdem augeri, ita ut hi pares facultatibus evadant, Deo hunc ad pauperiem tradente, alterum ad divitias provehente. Accedit R. Salomon: *Cum pauper*, ait, *divitis opem implorat, ut sibi alimenta subministret, divesque acerbis verbis in illum utatur; tunc omnia à Deo mutantur, ita ut hic ad egestatem redigatur, alter divitiis cumuletur.*

Secundo, idem R. Levi sic explicat: *Obviant*, ait, *sibi pauper et dives, quod alter absque alterius opera vitam traducere nequeat, atque ut exemplis agamus: Si universi facultatibus pollerent, nullus esset qui in ulla arte ac opere insudaret, communisque societas interiret. Quod si omnes paupertate laborarent, alter ab altero educari non posset: quamobrem constat aliquos à Deo divites, alios inopes fieri, ut res creatæ conserventur. Hæc etiam: Dives et pauper obviaverunt sibi, eamdem habebunt sententiam, quam illa: Misericordia et veritas obviaverunt sibi; justitia et pax osculatæ sunt se*, Ps. 84. Accedit Auctor Cat. Græc.: *Dives*, ait, *per eleemosynam expiat noxam, aboletque promeritam pœnam. Per hanc nimirum adeptus charitatem: pauper autem per humilitatem et egestatem castigatur et eruditur. Universi itaque Deum agnoscant et laudent qui hunc quidem vult castigare et premere, illum vero distribuere et erogare.*

Tertio, Beda: *Neque divitem*, ait, *propter divitias, honores, neque pro inopia pauperem despicias; sed hoc in utroque merito venerare, quia opus sunt divinum, et ad imaginem Dei facti sunt.* Et S. Aug. in quæst. veteris et novi Testamenti q. 42. divitem et pauperem accipit materialiter, non formaliter, q. d. Deus naturam humanam tam dedit pauperi quàm diviti: Deus utrumque fecit hominem rationis compotem, et felicitatis capacem. Objectioni enim occurrens sic ait: *Cum legamus apud Salomonem: Dives et pauper obviaverunt sibi; fecit autem ambos Dominus; quomodo ergo personarum acceptio non est apud Deum? longe absit à fidelium mentibus hæc impietatis assertio. Nam Scriptura, ne pauperem contemnendum doceret et divitem honorificandum, ostendit amborum opificem esse Deum, non utique in paupertate et divitiis, sed in eo quod sunt. Si enim facultatibus ab invicem discrepant, non tamen naturæ substantia. Nec enim quia occasiones proventus quosdam faciunt in mundo, aut prosperos in divitiis, aut infaustos in paupertate; idcirco despiciendi sunt, quos Deus non illuminavit, aut suspiciendi, quibus Veritas non dedit testimonium; sed contemnendi plane sunt corruptores morum et sacrilegi in lege Dei: honorandi vero diligentes Deum et disciplinæ cultores. Hi enim divites apud Deum habentur, qui bonæ conversationis sunt; et quanto in mundo contemptibiliores sunt, tanto magis honorificentiores sunt in cœlo.* Causam ab imis fundamentis, et rationem à priori subdit: *Ipsi ministrant eis, ut perspicientes Dei voluntatem non solum in mundo, sed et in cœlo divites sint, ne pauci temporis divitiæ excludant æternas; illi vero quos paupertatis causa despiciendos putant, si futurum Dei judicium contemplentur, illic semper divites erunt, ubi divites seculi egebunt, pœnitentes se pauperes non fuisse.*

Quarto noster Pineda, l. 6. de Rebus Salomonis c. 11. in fine, urget τὸ *obviaverunt*, id est occurrerunt, obviam iverunt, quasi eo significetur sua ratione pauperi et indigenti subveniendum sit ad illius inopiam sublevandam, nimirum non solum non fugiendo, sed sponte accedendo, contra quam illi faciebant, qui *de longe steterunt* ad pauperis clamorem, ps. 37. 12; non enim permittendus egenus, ut integrum ipse iter conficiat, quoad te deprecandum pervenire possit; sed pars etiam viæ à te suscipienda, ut illum quæras illique occurras, sicut scriptum est Proverb. 22. 2: *Pauper et dives obviaverunt sibi, utriusque operator est Dominus.* Non dissimili sane ratione optimus princeps et pietatis cultor, sive quivis alius familiæ probus moderator, sponte obviam procedere debet indigentibus, non petitus, non vocatus; sed sua tantum pietate et officio impulsus, vel ad debito præmio subditorum suorum spontanea obsequia prosequendum, vel ad ærumnas sublevandas, vel etiam ad imminentia damna opportuno remedio reprimenda. Quod à Salomone optimo sane principe et pietatis amante, tum sui muneris, tum parentis nomine sancte et pie præstitum est. Hæc Pineda. Unde David 3. Reg. 2. 7. moriens Salomoni ita præcepit: *Sed et filiis Berzellai Galaaditis reddes gratiam, eruntque comedentes in mensa tua; occurrerunt enim mihi, quando fugiebam à facie Absalon fratris tui.*

Quinto, alii per divitem accipiunt creditorem, ut idem dicatur hîc quod c. 29. 13: *Pauper et creditor* (Hebr. *vir usurarum;* Septuag. *fœnerator*) *obviaverunt sibi; utriusque illuminator* (fautor, custos, beneficentissimus provisor) *est Dominus:* divites enim solent fœnerari pauperibus, eosque suis usuris sibi obligare et debitores efficere, de quo plura cap. 29. 13.

Sexto, Baynus alio sensu urget τὸ *obviaverunt*, q. d. Fieri potest et sæpe fit ut, rota fortunæ gyrante, dives ab opibus ad inopiam, et pauper ab inopia ascendat ad opes: in qua gyratione rotæ et commutatione fortunæ videntur occurrere invicem, dum alter ascendit, alter descendit, et tamen *utriusque est factor Dominus*, q. d. Nemo æstimandus est ex opibus, neque ex paupertate, cum ex his non pendeat neque fama hominis, neque gratia apud Deum aut homines; sed hæc quæ sunt maxime optanda, comparantur per obedientiam creatoris et factoris: *Utriusque operator est Dominus*, q. d. Dum occurrunt invicem dives et pauper, in habitu exteriori ingens discrimen inter eos videtur, et longe pluris æstimatur unus quàm alter apud homines: et tamen uterque ad imaginem Dei factus est, quam si pauper servaverit integram per vitæ puritatem, apud Deum factorem non erit inferior vel fama

nominis, vel gratia, quàm dives, quantumvis alioqui sit hic splendidus, bysso et purpura vestitus; ille vero squalidus et ulceribus plenus, juxta parabolam Evangelicam Lucæ 16. *Utriusque ergo operator est Dominus*, id est utrique suam sortem assignat Deus, ut dives pauperem non spernat, et ut pauper diviti non invideat, sed sua sorte et gradu contentus uterque vivat, cum sciat illam non casu, sed sapienti Dei consilio et destinata voluntate sibi obvenisse, quam proinde omnes colere et venerari debent.

Septimo, alii contrarie accipiunt τὸ *obviaverunt*: nam metaphora sumpta à bellantibus, sibi inimico aut contrario animo occurrentibus, intelligunt hîc significari contrarietatem, quæ est inter divitem et pauperem; unde vertunt: *Dives et pauper contrarii sunt*, habitu scilicet et conditione, et frequenter etiam animo, cum ille insolescat animo, iste humilietur, ac demisse se gerat; sed *utriusque operator*, hebr. עשה *ose*, id est formator, fictor et pictor, *est Dominus*. q. d. Quod hic sit pauper, ille dives, non disparis naturæ est conditio, sed paris naturæ dispar qualitas, sive pictura diversa: sicut enim pictor unam imaginem nudam pingit et fingit, aliam vero vestit et ornat; atque sicut in pictura nuda magis apparet ars pictoris, et pulchritudo picturæ quæ in vestitu regitur et obscuratur: sic in paupere magis apparet ars Dei, et paritas naturæ quàm in divite, quem opes vallant et velant. Igitur pauper est homo pictus, sed nudus; dives pictus, sed vestitus: tolle picturam, manet par eademque natura humana, quæ in utroque velut imago Dei pariter est veneranda. Ita S. Chrys. hom. 4. de Lazaro, et in Ps. 48. ad illa: *Simul in unum dives et pauper. Est enim*, ait, *communis nostra natura, communiter omnes voco; communis nostra mater, communiter voco; communis nostra civitas est orbis terrarum. Sed si ex paupertate ac divitiis differentiam aliquam et inæqualitatem introduxistis, atqui eam quoque rursus ejicio, non divites quidem vocans, pauperes autem expellens, sed et hos et illos, et non solummodo hos et illos (verbi gratia) hos, id est divites priores, illos vero, id est pauperes posteriores, sed simul in unum, ut sit communis conventus, communis oratio, communis etiam auditio. Licet sis dives, ex eodem luto natus es, idem tibi fuit cum paupere ingressus, et idem ortus, et tu hominis filius es, et ille.* Tandem ex hisce concludit: *Cum ergo quæ sunt præcipua et magis opportuna, et honore æqualia, ex æquo habeatis; cur propter umbras et somnia intumescis ex his quæ nihili sunt, communia distinguens, communia naturæ, communia ortus et generationis, communia affinitatis et necessitudinis? cur amictum exteriorem adducis, ut distinctionem in eo efficias? non fero, non patior, et ideo voco te cum paupere simul; simul, inquam, in unum dives et pauper.*

Octavo et optime, q. d. In eadem civitate et republica alii sunt divites, alii pauperes; quia Deus ita statuit et operatus est, ut alter alterius auxiliis juvaretur, itaque in unum corpus civile et politicum coalesceret respubl. omnique arte et supellectile abundaret; divites enim suis opibus alunt pauperes, ut alii sint sartores, alii sutores, alii pistores, alii fabri, alii aliam artem mechanicam exerceant: hasce enim omnes paupertas adinvenit, fecitque ut nulla reipubl. deesset; nam si omnes essent divites, nemo vellet laborare, et sic artes omnes mechanicæ cessarent magno hominum damno; quare dives pauperem fovere, et pauper diviti subservire, pro eoque laborare debet: qua in re mira fuit Dei sapientia et dispositio; dum duas res ita dispares et quasi contrarias univit, et quasi æquavit, faciendo ut nec dives sine paupere, nec pauper sine divite vivere posset. Quod admirans Aristot. l. 4. Polit. c. 1: *Necesse est*, inquit, *duas civitates in una esse civitate, et eas quidem inter se contrarias, scilicet unam pauperum, aliam divitum*; sed utramque tanta harmonia inter se colligavit et consociavit Deus, ut concordiam et concentum mirabilem efficiant. Unde S. Aug. serm. 25. de Verbis Domini: *Dives*, ait, *ac pauper duo sibi sunt contraria; sed iterum duo sunt sibi necessaria: nullus indigeret, si invicem se supportarent; et nemo laboraret, si se ambo juvarent: dives propter pauperem factus est, et pauper propter divitem factus est. Pauperis est orare, et divitis erogare.*

Nota τὸ *obviaverunt*, scilicet non tam casu quàm studio, hoc est, *obviam sibi mutuo iverunt sese invicem quærentes*, q. d. Dives et pauper destinato consilio sibi invicem obviam eunt, quia alter alterius ope indiget, eamque requirit et postulat. Dives enim à paupere postulat operam, ut pro eo sarciat, pinsat, fabricet, aret, serat, etc.; pauper vicissim à divite postulat pecuniam et alimoniam. Dives ergo quærit pauperem eique obviam vadit, ut ejus operam conducat; pauper vicissim obvius vadit diviti, ut ab eo victum et lucrum aucupetur: et sic Deus divitem per pauperem, ac pauperem per divitem sustentat et ditat.

Significat igitur hac gnome Salomon primo, Dei consilio sapientissimo factum ut in hoc corrupto per peccatum mundo alii sint pauperes, alii divites; ut divites pauperibus succurrant, pauperes vero pro divitibus laborent, itaque mutuo uniantur, invicemque adament, juvent, foveant. Audi S. Aug. hom. 13. inter 50: *Pauperes egere voluit Christus, sed propter nos. Omnes pauperes quos videtis, potuit illos Christus pascere, quomodo per corvum Eliam pavit; tamen cum et ipse Eliæ subtraxit corvum, ut à vidua pasceretur, non Eliæ præstitit, sed viduæ. Quando ergo Deus pauperes facit, quia ipse non vult ut ipsi opes habeant; quando, inquam, facit pauperes, probat divites: sic enim scriptum est: Pauper et dives occurrerunt sibi. Ubi sibi occurrerunt? in hac vita natus est ille, natus est et iste; invenerunt se, occurrerunt sibi. Et quis fecit illos ambos? Dominus divitem quidem fecit, unde pauperem adjuvaret; pauperem, unde divitem probaret. Pro viribus suis unusquisque faciat.*

S. Basil. hom. in ditescentes avaros: *Quis*, ait, *peculator? ille qui ad se unum transfert quæ singulorum sunt*, etc. *Esurientis est panis quem tu retines; nudi est vestis, quam in arca custodis; discalceati calceus, qui apud te marcescit: egentis argentum, quod tu terræ infossum possides; quare tot injustus es hominibus, quot poteras opem conferre.*

Pulchra similitudine vitis et ulmi idipsum declarat Hermas S. Pauli discipulus in libro, qui dicitur Pastor. Sicut enim vitis humi jacens est infructifera; si vero elevetur et sustentetur ab ulmo, tam sibi quàm ulmo fructus suavissimos, puta uvas, profert; sic pauper et paupertas sibi relicta inutilis est et misera; sin à divite erigatur et sustentetur, tam sibi quàm diviti commoda et fructifera est. Audi Hermam: *Vitis*

fructifera est, ulmus autem lignum sine fructu est; sed vitis, nisi applicata fuerit ulmo, non potest fructum multum facere; jacens enim in terra malos fructus dat; sed si suspensa fuerit super ulmum, et pro se et pro ulmo fructum dat. Ulmus ergo non minorem fructum dat quàm vitis, sed potius majorem. Hæc igitur similitudo posita est in servos Dei, in pauperem et divitem. Dives enim habet opes, à Domino vero pauper est. Distrahitur enim circa divitias suas, et valde exiguam habet orationem ad Dominum, et quam habet, inertem habet, et non habentem virtutem. Cum igitur dives præstat pauperi quæ illi opus sunt, pauper orat ad Dominum pro divite, et Deus præstat diviti omnia bona; quia pauper dives est oratione, et virtutem magnam habet bonorum operum suorum.

Aliam similitudinem affert S. Chrysost. hom. 35. in 1. ad Cor: *Sicut radix*, inquit, *in pingui plantata solo, quæ nobis singulis annis tempestivos affert fructus; sic pecunia in manibus pauperum plantata non solum in singulos annos, sed et in singulos dies spirituales nobis fructus affert, fidentiam scilicet in Deum, peccatorum abscessum, conscientiam bonam, lætitiam spiritualem, spem jucundam, aliaque bona quæ præparavit Deus diligentibus se.*

Secundo, hac gnome significat Salomon utrumque esse opus Dei, tam quoad substantiam, puta humanam naturam, quàm quoad conditionem paupertatis vel opulentiæ; Deus enim hunc facit pauperem, illum divitem justissimis de causis. Hoc ergo opus Dei quisque agnoscat, veneretur et laudet. Ait ergo: *Dives et pauper obviaverunt sibi*, id est passim sibi occurrunt dispares opibus, sed pares creatione, ideoque nec diviti superbiendum, nec pauperi mœrendum: tum quia natura, ut dixi, sunt pares, tum quia sic voluit Dominus, ut mutuis auxiliis et officiis hæc vita contineretur, non omnes esse divites: tunc enim nemo laboraret; nec omnes pauperes: tunc enim possent sese alere, tum denique quia tam paupertas, quàm divitiæ donum est Dei. Nam sicut Deus divitibus dat divitias ad charitatis et eleemosynæ, ita pauperibus dat paupertatem ad laboris et patientiæ materiam et meritum, cum gratia utrisque proportionata. Et hæc omnia hìc intendere videtur Sapiens.

Tertio, utrumque sua sorte contentum esse debere, ac in Dei ita dispertientis beneplacito conquiescere; præsertim quia Deus sæpe pauperes censu facit divites sensu et sapientia; uti patuit in Apostolis et primis fidelibus, teste S. Jacobo in epist. c. 2. 25: *Nonne Deus*, inquit, *elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?* Imo Deus ipse veniens in carnem pauperem vitam egit. Unde S. Chrysostomus apud Maximum, sermone 12: *O quanta*, ait, *dignitas paupertatis est! Dei fit persona* (vel Dei sustinet personam), *latet in paupertate Deus. Et pauper est, qui manum protendit, sed Deus est qui recipit.* Et Plutarchus ibidem: *In bello*, ait, *ad se tuendum utilius est ferrum quàm aurum; in vita autem ratio divitiis præstat. Talares togæ corpora, nimiæ divitiæ animos impediunt.* Et Aristot. *Paupertas multis eget: insatiabilis cupiditas omnibus.* Democrates, rogatus qua ratione *quis dives fieri possit*, respondit: *Si cupiditatum pauper erit; si non multa concupiscas, pauca etiam multa videbuntur; exigua enim appetentia paupertatem opulentiæ efficit parem: quantum est in natura, omnes sumus divites; sed quantum est in nobis, omnes sumus pauperes. Maxima mala effugerunt pauperes, insidias, invidiam, odium, in quibus divites quotidie versantur.* Aristides cognomento Justus, cuidam paupertatem sibi exprobranti: *Mihi*, ait, *paupertas nihil mali videndum præbuit; tibi autem divitiæ turbas non paucas.* Musonius: *Crœsi*, ait, *et Cyri thesauros, velut extremæ paupertati obnoxios damnabimus; unum autem solum divitem credimus sapientem, ut qui possit ubique tantum reperire, quantum indigentia postulat.* Xenophon: *Paupertas est philosophia; quod enim hæc ore suadet, illa opere perficit.*

Quarto, Salomon monet divites non debere aspernari pauperes, sed eos ut fratres ejusdemque Dei Patris filios complecti, alere et fovere; ad hoc enim eis Deus dedit opes. Unde Philo apud Maxim. sermone 12: *Divitiarum pulchritudo*, ait, *non est in crumena, sed in egentium subventione.* Et Moschion: *Sicut ornatus equorum et nidus avium, ut extollantur et gestiant, non efficiunt, sed in illo pedum velocitas, in his alæ; sic homini non ornatus, non deliciæ, sed bonitas et beneficentia gloriam parturiunt;* Menander: *Beatus est ille qui opes et mentem habet. Is enim honeste ubi decet eis utitur. Animam decet habere divitem; pecuniæ vero istæ nil aliud sunt quàm ostentatio et exterior ornatus vitæ.* Dion: *Deridendi*, ait, *sunt, qui ejus generis divitiis student, quas fortuna largitur, liberalitas servat, benignitas aufert.*

Denique hac gnome tacite monet pauperi per laborem et tolerantiam, diviti per continentiam et liberalitatem contendendum esse ad vitam futuram, quæ solidis æternisque opibus abundat; ad hanc enim utrumque creavit, vocavit et destinavit Deus. Unde Isocrates: *Præsentibus*, ait, *contentus esto, et meliora quærito.* Et Philistion: *Etiamsi fueris terræ decem millium cubitorum dominus, mortuus tamen eris trium duntaxat vel quatuor.*

3. Callidus videt malum, et abscondit se: innocens pertransiit, et afflictus est damno.] *Callidus*, hebr. ערום *arum*, id est astutus, dupliciter capitur: primo, in malam partem pro vafro, doloso et fraudulento; secundo, in bonam pro prudente, cauto et circumspecto. Innocens quoque oppositus callido, hebr. פתי *pethi*, id est simplex, dupliciter capitur: primo, in bonam partem pro sincero, candido, recto, mali et doli experte; secundo, in malam pro inexperto, rudi, imprudente, insipiente, de quo dicitur c. 14. 15: *Innocens credit omni verbo.*

Primo, Beda et Hugo juxta priorem callidi et innocentis acceptionem sic explicant: *Callidus*, id est hypocrita, vafer et fictus, qui cum fidelibus et probis fidelis est et probus, ubi ipsis pro fide et probitate imminere videt persecutionem, subducit et abscondit se; at vero *innocens*, id est sincerus et rectus, firmo pede procedit, ac pro fide et virtute damno mortique se fortiter exponit. Unde Beda per exemplum sic exponit: *Multi ex principibus credidere in Dominum, sed propter Pharisæos non confitebantur, ut de Synagoga non ejicerentur. Etenim erant callidi; videbant malum persecutionis quod imminebat, et absconderunt fidem pietatis, quam parumper conceperant. Innocentes vero Apostoli pertransierunt itinere recto professionis quo cœperunt, et afflicti sunt verbere, vinculis, carcere, et ipsa etiam morte mulctati.*

Utramque autem exemplum usque nunc in certamine fidei, et in communibus multi sequuntur actibus. Sic ille. Huc facit parabola pastoris et mercenarii proposita à Christo, Joannis 10. Mercenarius enim velut hypocrita et callidus veniente lupo, ut vitæ periculum declinet, fugit; unde lupus rapit et dispergit oves; at vero pastor bonus velut innocens, id est sincerus et rectus, lupo se opponit, imo *animam*, id est vitam suam, *ponit pro ovibus*, uti fecit Christus.

Secundo, melius alii passim juxta secundam acceptionem callidi et innocentis sic exponunt, q. d. *Callidus*, id est vir prudens et cautus, eminus prospicit futura; unde prævidens imminere aliquod malum solerter illud declinat, et prudenter sese abscondit, itaque malum evadit; at vero *innocens*, id est inexpertus, imprudens, insipiens, qui futura non prospicit, securus via sua pergit; unde sæpe in damna non levia incurrit, ut hîc idem fere dicatur quod c. 14. 15: *Sapiens timet et declinat à malo; stultus transit et confidit.* Hebr. enim פתי *pethi* proprie significat rudem, inexpertum, incautum, temerarium, stultum, ut vertunt Septuag. Chald. Syrus et alii, qui instar ovis stolidæ ultro se in periculum ingerit et incurrit, dum sponte occurrit lupo vel lanioni, ab eoque pacifice sinit se duci ad macellum.

Hæc gnome generalis est et ampla; unde variis casibus aptari potest, ut legibus pœnalibus, exactionibus, mulctis, insidiis, periculis, incursibus hostium, etc.; in hisce enim cauti et prudentes subducunt sese et abscondunt, uti fecit S. Athan. in persecutione Arianorum, imo Christus in persecutione Pharisæorum; stulti vero eas temere prævaricantes, vel audacter cæcisque oculis pertranseuntes, mulctantur et damnis afficiuntur. Quocirca Septuag. hanc gnomen arctantes ad leges pœnales, quibus proprie competit, sic vertunt: *Callidus, videns malignum punitum, valde ipse eruditur; imprudentes autem prætereuntes damno affecti sunt;* vel, ut nervosius paraphrastice vertit Auctor Catenæ Græcorum: *Cum prudentes promerita pœna nequam homines mulctari cernant, præpotens eruditionis exemplum inde capiunt; at stulti, qui clausis oculis hæc pertranseunt, in detrimentum incurrunt.* Septuag. sequitur Syrus: *Astutus*, ait, *vidit improbum flagellari, et vehementer correptus est; stulti autem pertransierunt super eum, et damno affecti sunt;* Chald. *Insipientes transierunt, et mulctati sunt.* R. Salomon: Prudens, ait, pœnam noxæ impositam animadvertit et abscondit se, hoc est, ne piaculum indeque pœnam illi statutam incurrat, se maxime cohibet; imprudens et temerarius audacter prorumpit, et in periculum damnumque ultro se conjicit.

Salomon ergo hac sententia, ait Jansenius, indicat fructus sapientiæ et insipientiæ, ut sic ad sapientiam invitet, et à stultitia avocet: ut autem in temporalibus rebus, quod hîc Sapiens dicit, usu venire videmus, ita multo magis in spiritualibus rebus illud observandum est. Qui enim vere secundùm Deum prudens est, per fidem et Scripturarum cognitionem videt mala aliquando peccatoribus obventura, ideo abcondit se à peccatoribus, inter quos versari recusat; abscondit se elongando se ab his rebus, per quas in mala illa posset incidere; abscondit se latitando sub umbra alarum Dei: stultus vero et imprudens transit confidenter, in suis desideriis progrediens et illecebris mundanis. Inde affligetur aliquando, sive hîc, sive in futuro, malo quod prævidere et cavere noluit: qua in re sapiens imitatur astutiam serpentis, qui Gen. 3. v. 1. dicitur ערום *arum*, id est callidus. Serpens enim in hieme ut frigoris damna caveat, in antris et latebris, ubi aura est calidior, sese abscondit; itaque calorem et vitam conservat, donec ver et æstas appetat. Rursum, cum homines eum persequuntur, in silvis sub herbis et foliis se abscondit; itaque mortem effugit. Idem facit vir prudens.

Hanc calliditatem fugiendi et abscondendi se, ingruente periculo, natura docuit bestias et animalia, præsertim invalida et imbecilla, quibus omnis salus est in fuga et in latebris, ut ex iis eamdem discant homines. Ita conchæ contra polypos et similes venatores sua testa se abcondunt; unde *polypi insidiantur apertis, impositoque lapillo, ita securi grassantur, extrahuntque carnes*, ait Plinius, l. 9. c. 30. Polypus vicissim, cum hostem metuit, *sub saxa subtectus desidet, et in horum colorem se mutat, ut saxum esse videatur:* sic pisces majores fugit; minores autem fallit; nam hos *ad ipsum tanquam ad saxum adnatantes incautos brachiis suis, tanquam retibus capit*, ait Ælian. lib. 1. Var. hist. Idem docet Aristot. libro 9. hist. anim. cap. 37, Plinius l. 9. cap. 29, Oppianus et alii. Ostrea sive conchylia, cum cancrum suum hostem sentiunt, concham claudunt, eaque se condunt: unde cancer illis insidians *explorat*, ait S. Ambrosius l. 5. Hexam. c. 8: *Si quando ostreum remotis in locis ab omni vento, contra solis radios diptychum aperiat, et reseret claustra testarum, ut libero aere visceris sui voluptatem quamdam capiat; et tunc clanculo calculum immittens impedit conclusionem: ac si aperta claustra reperiens, tuto inserit chelas, visceraque interna depascitur.* Cancri pariter dum crustam mutant, sicut serpentes pellem, in sabulo jacent et latent, mortuorum similitudinem speciemque gerentes, donec crusta recrescat, qua tecti et armati amisso timore confidentes prodeunt, ait Ælian. l. 9. de Animal. cap. 45. Testudines domiportæ sua testa quasi concha se abscondunt; idem faciunt cochleæ. Rursum Ælianus, l. 10. c. 5, perdices et ardeas hostes suos agnosci scribit, et fuga sibi cavere. Atque è cochlearum genere ariones vocari, quæ naturali quadam calliditate aves jam dictas decipiant et eludant; egressas enim testis suis absque metu pasci; aves vero ad testas vacuas frustra advolare, et ut inanes viderint tanquam inutiles abjicere, et se resipere aliò; dein redire illas, quamque ad suam domum, et cibo jam saturas, et dolo suo incolumes. Histrix, sive ericius, porcellus hortensis, ex horto poma suffuratur; dumque venatorem videt, se intus colligit, totumque se spinis velut lanceis suis obtegit et abscondit. Idem faciat vir cautus et prudens, ac præsertim dum alias non habet latebras, ad mentis arcanum confugiat, ibique Deum in auxilium vocet, in eoque se abscondat, uti faciebat S. Catharina Senensis: sic quasi echinus quidquid insidiarum præsenserit spinis suis claudetur, atque in sua se arma colliget, ut quicumque eum contingendum putaverit, vulneretur, inquit S. Ambrosius, l. 6. Hexam. c. 4. et S. Basil. hom. 9. Hexam. Crocodili Nili augmenta præsentiunt; unde ante illa,

ova sua ad inaccessa Nilo loca mira providentia transferunt. Hinc qui ea offendunt, quantum Nili futurum sit incrementum, quantaque terræ fertilitas, facile colligunt. Milvus, ut docent Physici, quin et Jeremias c. 8. 7, hibernis mensibus latet, novitque quando sit prodeundum, aura scilicet clementiore; quod idem de turture, de hirundine, de cuculo, de gruibus, de ciconia dixeris, quibus id solemne est, ut intelligant sibi brumæ tempore à nobis abeundum, atque in aprica loca recedendum. Præterea turtur nido suo, ne pullos suos incurset lupus, providet, squillæ ei folia superjaciendo. Apes pluvias et frigora præsentiunt, et quando horum alterum, aut utrumque impendere conjecturis assequuntur, non procul ab alveari volitant, sed circum illud convolantes veluti foribus incubant. Denique grues tempestates præsentiunt; unde à mari devolant ad Mediterranea : sic et boves, equi, oves cæteraque animalia eas præsagiunt, et ad stabula locave tuta confugiunt.

Hinc disce Providentiam, ô homo, et per rationem prospice corporis animæque pericula, eaque fugiendo præcave : prospice, inquam, Sodomæ, id est mundi libidinibus omnique scelere æstuantis incendia, ac cum Lot fuge ad montem, ad secessum, inquam, ad statum tutiorem et perfectiorem. *Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur ? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* ait æterna Veritas. Vide S. Ambrosium tractatu de Fuga seculi. Nota est vox Angeli ad S. Arsenium, Arcadii et Honorii Imperatorum magistrum: *Arseni, fuge, tace, quiesce, sic salvus eris.*

4. FINIS MODESTIÆ TIMOR DOMINI, DIVITIÆ, ET GLORIA, ET VITA.] Pro *finis* hebr. est עקב *ekeb*, quod primo significat calcaneum et plantam pedis ; unde dictus est *Jacob*, id est supplantator, quod nascens tenuerit plantam Esau fratris, cumque postea supplantarit præripiendo ei jus primogenituræ; secundo, finem, quia ultimum et finis humani corporis est calcaneus; tertio, mercedem et fructum : merces enim est finis operis.

Jam primo, Lyranus per *modestiam* accipit moderationem actionum et passionum, puta continentiam; hæc enim parit timorem Domini, opes, gloriam, vitam longam et æternam. Modestia enim à modo dicta est, ait Cicero in Offic. et Isidor. lib. 10. Etymol. littera *M* : *Modestus, ait, à modo dictus et temperie, nec plus quidquam, nec minus agens.* Et Nonius Marcellus : *Modestia, ait, moderatio, modus, modicum, mediocre, est basis virtutis, ex qua gignitur moderatio, quæ temperat aurigatque modos in factis et dictis.* Alii: *Modestia dicitur quasi modus honestatis; honestas autem est pulchritudo virtutis.*

Secundo, Beda per *modestiam* accipit constantiam : *Modestiam*, ait, *dicit constantiam operum bonorum, timorem vero Domini illum qui permanet in seculum seculi; quia nimirum perfectio virtutum est ad hunc animi statum conscendere, quo gratiam conditoris vel in modico timeamus offendere, nihil prorsus ejus memoriæ præponentes, quæ alibi vocatur charitas perfecta, foras mittens timorem, servilem videlicet et incipientem, quo metuit quisque, ne forte peccando pœnis mereatur subigi. Quod autem subjungit : Divitiæ, et gloria et vita in futuro significat. Finis ergo modestiæ timor Domini, divitiæ et gloria et vita ; quia nimirum perfectio virtutum est in hac vita, ut timeamus Dominum timore sancto, hoc est, sincera illum dilectione colamus ; finis virtutum in futuro, ut divitiis hæreditatis promissæ regni cœlestis gloriam, et vitam sine fine percipiamus à Domino. Unde Petrus : Itaque cum videritis, exultabitis lætitia inenarrabili et glorificata, reportantes finem fidei vestræ salutem animarum vestrarum.* 1. Petr. 1.

Tertio et genuine, modestia est humilitas et mansuetudo, qua quis modeste, id est humiliter et mansuete, se gerit ; hæc enim hebr. vocatur ענוה *anava.* Unde ענו *anau* vocatur mitis et mansuetus. Humilitas enim est fundamentum, radix et parens timoris Domini et virtutum omnium ; ipsa enim humilem substernit Deo et hominibus, ut Deum revereatur, metuat, colat, amet, ejus leges servet, ipsique per omnia obediat. Ipsa ergo parit timorem Domini ejusque augmentum, ac per eum Dei gratiam, per quam à Deo emeretur et impetrat opes, gloriam, longævitatem et tandem vitam æternam, juxta illud cap. 3 : *Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiæ et gloria.* Ubi *longitudo dierum*, ac vita diuturna proponitur tanquam primum et præcipuum bonum; unde et dexteræ tribuitur : *Divitiæ et gloriæ* subsequuntur, et sinistræ tribuuntur, tanquàm bona vitæ accessoria. Et cap. 10. longitudo dierum timori Dei tribuitur : *Timor*, ait, *Domini apponet dies.* Et cap. 19 : *Timor Domini ad vitam* esse dicitur; tria autem illa humilitas, et timor Domini adfert homini plerumque etiam in hac vita; semper autem copiosius et perfectius in futura vita. Hunc sensum ut et nostra littera habeat, sic accipienda est, ut significetur modestia perducere hominem ad firmiter et sancte timendum Deum, et per hunc timorem adferre etiam homini divitias, gloriam et vitam. Ita Jansen. Similia prorsus habet Siracides Eccles. 1. v. 11. et seq. Vide ibi dicta.

Hinc Chald. vertit : *Merces mansuetudinis* (Syrus, *extremæ humilitatis*) *est timor Domini, opes, gloria et vita;* R. Salomon : *Propter modestiam*, inquit, *divinus timor inditur.* Alii subaudiendo copulam *et* ex Hebræo sic vertunt : *Merces modestiæ, et timoris Domini sunt divitiæ, gloria et vita ;* quia modestia timori Domini est conjuncta : et sicut illum parit, sic vicissim ab illo paritur et augetur, adeoque quantum crescit una, tantum crescit et altera.

Septuaginta pro *modestiæ* vertunt *sapientiæ*, quia modestia et humilitas est vera sapientia ; sicut superbia est insipientia. Unde humilis practice est sapiens, superbus vero insipiens. Vertunt ergo : *Generatio*, vel *progenies*, *sapientiæ timor Domini, et divitiæ, et gloria, et vita ;* hoc est, ut vertit et explicat Auctor Catenæ Græc. : *Timor Domini parit sapientiam, et gloriam, et spiritales opes. Cæterum per sapientiæ ortum virtutes omnes inter se connexas indicat, ut quæ omnes sapientiam habeant matrem. Aut contra, Domini timorem sapientiæ parentem esse significat, aut sapientiæ sane generationem timorem Domini includere insinuat ; siquidem timor Domini iis sunt opes, et gloria, et vita, qui possident illam.* Hæc est ergo progenies et prosapia sapientiæ ; sapientia sive prudentia generat timorem Domini, hic generat opes, hæ gloriam, gloria vitam longævam et æternam.

Alii per hypallagen, vel per metathesin, verba transponentes sic vertunt : *Progenies timoris Domini est modestia*, vel *mansuetudo, divitiæ, gloria et vita*, juxta illud Isaiæ 26. Secundùm Septuag. : *Propter timorem tuum, Domine, utero concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tuæ, quam fecimus super terram.*

Secundo, Cajet. hebr. עקב *ekeb*, id est *finis*, vertit *calcaneus ;* unde sic transfert per metathesin jam dictam : *Calcaneus timoris Domini est mansuetudo, divitiæ, honor et vita*, quod Cajet. sic explicat : Vis mansuetudinis qualis ac quanta sit describitur relative ad Deum, facultates, honores et vitam ; est enim sensus, quod vera mansuetudo calcat omnia, relative quidem ad Deum, timendo summum Deum ; relative vero ad facultates, merendo divitias ; relative autem ad honores, reddendo eos debitos sibi ; et demum relative ad vitam animæ, servando illam ; quamvis etiam ad vitam corporis extendi possit, eo quod mansuetus calcat præcipue iras proprias et alienas, ac per hoc nocumentis vitæ corporeæ obviat. Describitur autem mansuetudinis vis à calcaneo, tum ad designandam mansuetudinis virtutem perfectam usque ad extremam partem, significatam calcaneo ; tum ad significandum actum mansuetudinis, qui est calcare ; mansuetorum enim est officium vincere, et calcare omnia animi quiete ; sed nisi ipsa calcatio fiat filiali timore Dei, non virtus, sed apparentia virtutis est ; cum autem timore Dei fit, omnia meretur bona facultatum, honorum et vitæ, frequenterque affert ea in republ. bene disposita ; libenter enim tales eliguntur et promoventur ab aliis. Hæc Cajetanus.

Igitur hac versione significatur primo, magnanimitas et celsitudo viri sapientis, humilis et mansueti, quod scilicet animo fixus in cœlo et Deo pedibus et calcaneis calcet omnes terræ opes, honores et pompas, æque ac omnem animi fastum, libidinem, cupiditatem, juxta illud Eccli. 25. 14 : *Timor Domini super omnia se superposuit.*

Huc facit quod scribit Plinius lib. 29. cap. 20. lupi calcaneum tantæ esse energiæ, ut si ejus vestigia calcet equus, quasi obstupescens sistat, pedemque figat. Rationem physicam dant physici, quod equus ex vestigio lupum hostem suum subodoratus metu percellatur, ideoque quasi pavidus horreat, spiritus irasque suas frangat et domet ; simili enim modo timor Domini mentem percellens omnem ejus fastum et cupiditatem frangit et edomat. Narratur de equo feroci et indomito, hac ratione eum fuisse edomitum et cicuratum. Immissus fuit in eum leo, equus ferox in angulo caput collocans calces obvertit leoni, iisque in caput ejus impactis hostem interemit : sed ex timore in hoc duello concepto ferociam ponens, cicur evasit, frenaque et sessorem passus est ; sic pariter timor Domini feroces, altos, cupidosque mentis spiritus edomat, et per mansuetudinem subigit et cicurat.

Adhæc calcaneus significat mansuetum, calcando opes et honores, iis dominari, eorumque dominium et possessionem immisso quasi per mansuetudinem pede et calcaneo adire. Rerum enim possessio pedis calcisque impositione captatur. Hinc possessionem à pedum sessione Grammatici derivant. Mansuetudo ergo est quasi calcaneus, quo capitur tum corporis et passionum, tum opum honorumque possessio, juxta illud à Christo promissum Matth. 5 : *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.* Recte autem, inquit Salazar, mansuetudini calcaneus datur, quia calce vestigia premuntur, et via teritur ; nulli autem hominum vestigia sua tenacius virtuti affigunt, atque adeo ejusdem viam tritam et apertam aliis capiendam offerunt, quàm mites. Hinc est illud Psalm. 24. 9 : *Diriget mansuetos in judicio, docebit mites vias suas ;* ut nimirum alii vestigiis eorum insistant, et quam ipsi extriverint viam carpant.

Denique R. Salomon vertit : *Calcaneus modestiæ est timor Domini ; quia*, inquit, *modestia est præcipua rei pars, et quasi fundamentum ; timor autem est id, cujus minor ratio habetur, quando subsequitur ; ad pedes enim modestiæ timor incedit ;* tum quia modestia à modo dicta mentem componit, et in medio virtutis collocat ; unde imperat timori cæterisque animi passionibus et affectibus, quos facit sibi obsequi, et quasi ad pedes suos incedere ; tum quia hæc modestiæ et humilitatis congrua est merces, ideoque illi debita, et à Deo attributa, ut quantum se omnibus subjicit, tantum omnibus emineat et dominetur, adeoque ipsa virtutum omnium sit uti fundamentum et basis, sic et culmen apexque ; quod cæteras virtutes contineat, imo progeneret et regat, ut velut filiæ ad pedes ejus incedant.

5. ARMA ET GLADII IN VIA PERVERSI : CUSTOS AUTEM ANIMÆ SUÆ LONGE RECEDIT AB EIS.] Pro *arma* hebr. est צנים *tsinnim*, quod significat quid præacutum ; unde primo significat spinas, sudes et tribulos, quia acutos ; secundo, lanceas, clypeos et arma acuta ; tertio, frigus, ut patet Proverb. 25. 13, quia frigus instar spinæ acutæ penetrat et pungit carnem.

Rursum pro *gladii* hebr. est פחים *pachim*, id est *laquei ;* item *laminæ*, quæ instar laqueorum extensæ et expansæ sunt, ut patet Exod. 39. 3. Num. 17. 3. Item *gladii ;* hi enim sunt laminæ extensæ, et à Belgis aliisque gentibus laminæ vocantur. Hinc

Primo, R. Levi vertit : *Frigus et laquei in via perversi;* aliqui legunt *superbi*, q. d. Via, per quam ad sua scelera procedunt perversi et superbi, est molesta et horrida, quasi rigida et frigore congelata, atque laqueis obsepta, nimirum est laboriosa, ardua, periculosa, plenaque molestiis, curis, angoribus, doloribus. Considera viam vitamque latronum in silvis, qui frigora omnesque cœli injurias, item metus et pavores assiduos, ac pericula quotidiana patiuntur, et cogita similem esse vitam quorumvis perversorum. Rursum sicut frigore concrescunt, et in altum tolluntur cumuli glaciei et nivis, sic et superbia in sublime jugiter attollit superbos : *Quoniam enim quasi cumulos erigit glacies, sic stultos erigit superbia*, ait S. August. in Ps. 147. Denique sicut frigus glaciem durat solidatque in crystallum, sic malitia obdurat corda perversorum.

Secundo, melius alii passim vertunt *Spinæ et laquei.* Ita Septuag. *Tribuli*, ait, *et laquei in viis tortuosis occurrunt ; qui autem custos est animæ suæ, abstinebit ab illis ;* Syrus : *Retia et laquei in via perversa ;* Chald. *pedica et laquei*, q. d. Perversi perversitatis suæ duplicem pœnam luunt : primam, quod illa quasi spinæ

ipsos pungat et cruciet; secundam, quod eadem quasi laqueus eosdem irretiat et obstringat, ut ab ea se liberare et expedire nequeant. Ita gulosus sua gula et crapula, libidinosus sua luxuria velut spina pungitur et cruciatur, dum per eam morbum Gallicum, aliosque morbos, angores et pericula incurrit, ac illa ipsa velut laqueo detinentur, ut ab illa se expedire et castitati vacare nequeat, uti de se in Confessionibus fatetur S. August. Sic avari, inhiantes lucro et opibus, iis velut spinis punguntur, et velut laqueis illaqueantur, dum ob eas fraudes et usuras committunt, quibus animam illaqueant et suffocant. Hinc Cajet. et Baynus per spinas et laqueos hoc loco intelligunt divitias, sicut Christus easdem nuncupavit spinas Matth. 13. 22: *Spinæ enim sunt*, ait S. Greg. *quia cogitationum suarum punctione mentem lacerant, cumque ad peccata pertrahunt, quasi inflicto vulnere cruentant.*

Tertio et nervosius, pro *spinæ et tribuli* Noster vertit *arma et gladii;* eaque tam active, quæ scilicet feriant alios, quàm passive, quibus scilicet feriantur et ipsi, sive quæ impii tum aliis, tum sibiipsis nescientes struunt. Unde Beda: *Dupliciter*, ait, *intelligendum, quia perversi armati semper sunt ad nocendum proximis verbo vel opere scelesto, et ipsos parata semper exspectat ultio divini examinis. Qui vero animam suam in æternum salvari procurat, longe refugit ab hujusmodi armis et gladiis, quia et mentem manumque suam à proximorum læsione refrenat, et ne animadversione districti judicis feriatur intenta mente præcavet.*

Et clarius Jansenius: Dupliciter, inquit, hæc gnome intelligi potest; nam *in via perversi*, hoc est in ejus vivendi ratione, sunt *arma et gladii, spinæ et laquei;* sive quia perversus aliis verbo et facto nocere studet, et veluti armis et gladiis impetere, ac veluti spinis pungere, atque laqueis fraudis et doli involvere; sive, quia ipsemet sua perversa vita sibi mala conciliat, ac veluti gladiis confoditur, spinisque conscientiæ remordentis pungitur, ac laqueis diaboli implicatur, à quo captivus detinetur ad ipsius voluntatem. Consentit cum illo: *Contritio et infelicitas in viis illorum.* Sic et dupliciter accipi potest quod sequitur: *Custos autem animæ suæ longe recedit ab eis.* Nam qui sollicite animam suam servare studet, mentem manumque suam ab omni læsione proximi refrenat, et ne conscientia sua hîc veluti gladiis et spinis quibusdam lædatur, aut ne aliquando gladio ultionis divinæ feriatur tota mentis intentione præcavet. Unde Irenæus, lib. 3. c. 3, refert de S. Joanne, quod cum Ephesi vadens lavari vidisset intus Cerinthum, exilierit de balneo non lotus, dicens quod timeret ne balneum concideret, quod in eo esset Cerinthus inimicus veritatis.

Denique τὸ *custos* significat sapientem qui curam animæ gerit, quasi excubitorem in statione excubare, indeque eminus prospicere hostium insidias, arma, machinationes et fraudes, ut contra ea se muniat, vel fugiendo evadat juxta illud: *Vita mortalium vigilia.* Hinc R. Salomon hebr. *tsinnim*, id est *arma*, vertens, *latrones: Latrones*, inquit, *et laquei sunt absconditi in via profligati*, id est, calamitates et pœnæ eidem imminent; custos vero animæ suæ, qui scilicet rebus suis prospicit, suasque actiones rite instituit, hujusmodi discrimina evadet. Alludit ad illud Psalm. 10: *Pluet super peccatores laqueos, ignis et sulphur pars calicis eorum.*

Mystice Hugo: Arma et gladii, inquit, sunt potentia et opulentia secularis, quibus perversi pollent justosque premunt, et sæpe opprimunt; sed qui vigil est et custos animæ suæ, sua vigilantia et solertia ea declinat et effugit.

6. Proverbium est: Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.] Putant aliqui τὸ *proverbium est* non esse in Hebræo, Chaldæo, Græco et Syro; sed subintelligi. Hanc enim gnomen citat hîc Salomon velut proverbium usu tritum, quod in vulgi ore passim versabatur. Verum errant, ut mox patebit.

Hebr. sic habent: *Dedica*, vel *initia puerum ad os viæ suæ; etiam cum senescit, non recedet ab ea.* Græca Complut. et Regia (in Romanis enim hic versus deest) ἐγκαίνισον, id est *dedica*, vel *innova puerum juxta viam ejus; et quamvis senuerit, non recedet ab ea;* aliqui legunt: *Dedicatio juvenis secundùm viam ejus;* Chald. *erudi adolescentem;* Syrus: *Qui corripit puerum juxta vias suas, quamvis senescat, non recedet ab eis;* Pagnin. *imbue puerum;* Cajet. *assuefac puerum.* Hebr. enim חנך *chanoch* significat initiare, dedicare, imbuere, erudire, assuefacere. Sicut ergo *chanucchath habbait* vocatur dedicatio domus, sic *chanucchath hannaar* vocatur dedicatio, id est prima institutio pueri. Græci κατήχησιν vocant. Unde exstat apud Hebræos: *Sepher chinnuch* de prima puerorum institutione, q. d. Catechismus, sive doctrina puerorum.

Noster vertit: *proverbium est*, at qua ratione, quo respectu? Resp. quia חנך *chanoch* accepit non ut imperativum, sicut cæteri jam citati, sed ut infinitivum, qui sæpe subit vicem nominis: *Chanoch* ergo idem est quod *dedicare* et *vernaculare*, q. d. *Dedicatio est*, sive *vernaculum est*, hoc est, inter vernaculos et domesticos vulgatum, et solemni omnium usu quasi dedicatum *proverbium est* לנער *lannaar*, id est pueri, vel de puero.

Sensus ergo clarus est, q. d. Proverbium vulgo receptum, et communi usu jugique experientia comprobatum sancitumque, ideoque verissimum est, puerum viam, id est modum vivendi, quem à teneris edoctus fuerit, hauserit, imbiberit, ita ut ei assueverit, retenturum usque ad senium, imo ad finem vitæ. Intellige ita communiter accidere; at non semper: quidam enim à moribus pueritæ in ætate virili degenerant, ac per occasiones sociorum, vel honorum et dignitatum, similemve occasionem, mutant plane mores, imo indolem et naturam. Alii tacti à Deo efficaci gratia, eique strenue cooperantes in virili ætate vel senectute, corrigunt vitia adolescentiæ. Sed hi perpauci sunt, hæcque vis est gratiæ, non usus naturæ.

Quæres primo quid sit τὸ *juxta viam suam*, vel ut Hebr. est, *juxta os viæ suæ.* Primo, Pagnin. *os viæ* interpretatur *modum; imbue*, inquit, *puerum secundùm modum ejus*, q. d. Institue puerum juxta capacitatem suam, ut scilicet menti ejus teneræ facilia primum, deinde difficilia sensim instilles. Mens enim pueri est velut vas habens os angustum, cui liquor sensim instillandus; alioqui si totum simul infundas, ad latera diffluet et perdetur. Simili enim modo sensim et quasi guttatim, probi sensus et mores ingerendi sunt menti puerili: quod si fiat, puer sensim cres-

cente judicio crescet et aviditate discendi, adeo ut etiam in senecta discere et proficere aveat et gaudeat.

Secundo, Vatabl. *Os viæ* interpretatur *bivium: Initia*, inquit, *puerum juxta bivium viæ suæ*, id est institue, et erudi puerum ab incunabulis, q. d. Si recte institueris juvenem, ille usque ad senium in primæva rectitudine perseverabit: puer enim est in bivio virtutis et vitii, unde si viam virtutis ineat, usque ad senium perseverabit; sin viam vitii capessat, in senio eam non deseret. Recte autem *os* vocatur *bivium*; quia sicut os est bifidum (finditur enim in duo labra), sic bivium est bifidum: finditur enim et secatur in duas vias, uti hic bivium adolescentiæ secatur in viam virtutis et viam vitii.

Tertio, R. Levi per *os viæ* accipit *propensionem*, q. d. Institue puerum juxta propensionem ejus: vide qua via, id est, quò feratur ejus propensio, et juxta illam ipsum institue. Alii enim propendent ad studia, alii ad agriculturam, alii ad artes mechanicas, etc. Dispice ergo ad quid feratur puer tuus, ac eò illum dirige et institue, ut recte et prudenter juxta illud vitam instituat. Nam si contra propensionem ejus ipsum ad aliud, à quo abhorret, cogere velis, operam perdes, juxta illud:

Tu nihil invita facies dicesve Minerva.

Quarto, Cajetan. per *os viæ* accipit *aperturam*, sive initium, *rationis* et judicii: sicut enim per os est aditus et ingressus in hominis corpus, et in vas quodlibet; sic pariter per aperturam rationis est aditus et ingressus in mentem pueri. Unde *os* Hebræis metaphorice significat initium et ingressum, q. d. Cùm primum in puero aperitur judicium ususque rationis, imbue eum disciplina et bonis moribus: quia mens pueri est quasi tabula rasa, quæ id quod primum illi imprimitur facile recipit, et tenaciter retinet, sicut lana primum colorem, quo tingitur, imbibit et mordicus retinet. Imo ante usum rationis assuefac puerum bonis moribus. Monet Salomon, inquit Cajetanus, ut non differatur instructio pueri; sed *in ore* (ait) *viæ ejus* (hoc est, in ipso principio viæ pueri) cum incipit patere ingressus in animum pueri, assuefac illum: quamvis enim non sit capax doctrinæ, est tamen capax consuetudinis, hoc est, curato ut incipiat assuescere bonis actibus, verbis moribusque. Et rationem subjungit: quia quæ primum imbibimus, retinemus etiam in senectute. Et verum dicit secundùm rationes communes progressus humani: nihil enim adimitur per hanc sententiam efficaciæ divinæ gratiæ, vel etiam alicujus studii rari ad mutandum mores hominis cujuscumque ætatis. Neque huic Salomonis sententiæ obstat verbum Apostoli: *Cùm essem parvulus, sapiebam ut parvulus, loquebar ut parvulus; quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli*: quia Apostolus loquitur de conditionibus consequentibus ætates; Salomon vero loquitur de moribus et habitibus qui ex nostro usu adjunguntur pueri adolescentisque ætati. Hinc symbolice, sicut os in se est angustum, se deinde oris angustia dilatatur in vase, ac in magnam vasis capacitatem desinit: sic pariter arcta pueri disciplina desinit in magnam felicitatis et jucunditatis amplitudinem; hanc enim parit exercitatio et assuefactio.

Quinto et plane, Noster *ad os viæ* vertit *juxta viam*: nam עלפי *alphi* vel לפי *lephi*, id est *ad os*, Hebræis idem est quod *secundùm, juxta*, uti Hebræi norunt, et mille S. Script. exemplis probari potest. Sensus est ergo, q. d. Pueri juxta viam suam, id est juxta modum agendi et methodum vivendi, quem in pueritia haurit et imbibit, cuique assuescit, perget deinceps in eodem, adeo ut nec in senectute ab eo recedat. Unde Noster pro *puer* vertit *adolescens*, quæ vox, ut advertit Jansen. hìc potius est participium à verbo adolesco, quàm nomen, q. d. Puer in certo vivendi modo, seu bonus et probus ille sit, sive pravus et improbus, adolescens et crescens ita eum imbibet, ut ne in senio quidem ab eo dimoveri se sinat. Talis fuit Joseph, cui proinde pater Jacob moriendo benedicens: *Filius*, ait, *accrescens Joseph, filius accrescens et decorus aspectu*, Gen. 49. 22. ubi Sept. *Filius auctus Joseph, filius auctus desiderabilis, filius meus junior, ad me revertere*. Quare qui puero laxat habenas, sperans eum frenare dum grandior fuerit, fallitur: provectior enim faciet id quod fecit, dum erat puer, nec vivendi consuetudinem mutabit, eritque quasi equus indomitus. Puer enim est instar animalis, puta equi, bovis, leonis, leporis, qui quam viam initio tenuit, deinceps semper retinet. Noster לנער *lannaar*, id est *puerum* in accusativo accepit pro הנער *hannaar*, id est *puer* vel adolescens in nominativo. Sic enim articuli hi apud Hebræos subinde commutantur. Aut potius, ut paulo ante dixi, *lannaar* est genitivi casus, vel ablativi, q. d. Proverbium est pueri vel de puero, quod scilicet puer vel adolescens viam quam trivit in pueritia, non deseret in senio.

Nota: Hebræum חנך *chanoch* primo verti potest cum Sept. *dedica puerum*, vel *dedicatio pueri*; sicut enim altare vel templum dedicatur Deo, sic puer et pueritia velut pura et intacta statim dedicanda est Deo, ut per eam reliqua omnis ætas Deo, velut ejus auctori et domino, dedicetur. Vide S. Chrys. hom. de Anna et Samuele: Anna enim Samuelem puerum Deo dedicavit; ubi inter cætera ait: *Annon absurdum est nos domum ruinam minantem fulcire, pecunias impendentes, fabros accersentes, denique nihil non facientes; domum autem Dei (nam Dei domus esse debet adolescentis anima) ne vulgari quidem dignari cura*. Et inferius: *Si mater fueris, ad Annæ exemplum consecra filium tuum Deo, et in templum adducito, quin ipsum potius templum Deo regale para. Membra vestra* ait Apostolus, *corpus Christi sunt, ac templum S. Spiritus qui est in vobis*; ergo quamprimum sacrari et dedicari Deo debent. Accedit S. Amb. de Virgin. lib. 2; nam quod ibi de puellis scribit, id etiam de pueris eodem modo scribi dicique potest: *Virgo*, ait, *Dei domus est, munus parentum, sacerdotium castitatis; virgo matris hostia est, cujus quotidiano sacrificio vis divina placatur*, etc. Quocirca S. Thom. 1. 2. q. 89. art. 6. in corp. docet puerum, cum incipit uti ratione, teneri converti ad Deum per actum fidei, amoris et religionis, ei se offerendo vitamque omnem dedicando, sub pœna peccati mortalis.

Secundo, *chanoch* verti potest *initia puerum*, quasi tironem ad bellum per omnem vitam ineundum cum carne, mundo et dæmone: חניך *chanich* enim est tiro, qui discit arma tractare, paraturque ut fiat miles, et ad omnia quæ militiæ sunt instruitur, ut patet Gen. 14. 14. Pueri ergo instructio debet esse similis tirocinio militis.

qui assuefit armis, frigori, inediæ, labori, pugnæ, etc. Audi Theodoricum regem suos Gothos ad militiam instruentem apud Cassiodor. l. 1. ep. 24: *Producite*, ait, *juvenes vestros in Martiam disciplinam; nam quod in juventute non discitur, in matura ætate nescitur.* Vegetius etiam lib. 1. c. 4: *Incipientem*, ait, *pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat; non enim tantum celerius, sed etiam perfectius imbibuntur, quæ discuntur à pueris.* Diodorus quoque de Balearicis eorumque peritia in lapidando sic scribit; *Ita recte lapides propellunt, ut raro effugiat ictum appetitus locus. Quod eis continuo à pueritia usus præbet, à matribus ad id certamen coactis: imponunt enim supra erectum lignum panem signum, quod jactu petant, neque ante cibum capiunt, quàm panem lapide ejectum pro cibo sumant*, etc. Simili ratione parentes, magistri, pædagogi instruant pueros quasi tirones, ut contra concupiscentias decertent, et virtutis palmam obtineant.

Tertio, *chanoch* verti potest *initia puerum*, ut scilicet initium rationis, ætatis et vitæ recte formetur ad omnem honestatem et probitatem, sicut Religiosi in ingressu Religionis et novitiatu formantur ad omnia Religionis officia, ut probi Religiosi evadant. Quocirca Sophar amicus Job, c. 20. v. 11: *Ossa*, ait, *ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, et cum eo in pulvere dormient.* Cur, quæso, non dixit: Caro, sed *ossa ejus?* Plane, quia sicut quæ ossibus insident, cum ipsis durescunt ac durant, ita prorsus vitia juventutis, ut ibi notat D. Greg. l. 15. Moral. c. 5, quotidie duriora existunt, adeoque inolescunt, ut etiam in senectute solidentur, et, quod deterius est, non imminuta, sed plerumque multiplicata, ut idem D. Greg. citatus advertit. Unde Clemens Alexand. l. 2 Pædagogi c. 10: *Sæpenumero*, inquit, *viri in malis vitæ institutis educati, evaserunt mulieribus magis effeminati*, quasi diceret: Illi ipsi, qui homines nascuntur, sæpenumero ob malam educationem, non crescunt in viros, sed senescunt in feminas, natura per malam educationem degenerante. Atque utinam juventutis vitia in senectute sisterent! sed proh dolor! cum peccatore *in pulvere dormient*, hoc est, in sepulcro reponentur: nam cùm cætera omnia, ut bene ad eum locum Titelmannus advertit, post mortem relinquantur, sola opera ab incunabulis, usque ad sepulcrum mortuos consequuntur. Ita noster Mendoza in 1. Reg. cap. 1. vers. 28.

Quarto, *chanoch* verti potest *imbue puerum*, ut alludatur ad pannos, qui in tinctura suis coloribus imbuuntur, juxta illud S. Hier. Ep. 7. ad Lætam de institutione filiæ: *Difficulter eraditur, quod rudes anni perbiberunt; lanarum conchylia quis in pristinum candorem revocet? recens testa diu et saporem retinet et odorem, quo primum imbuta est.* Alludit ad illud Horatian. 1. Ep. ad Lollium:

> Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
> Testa diu.

Et ad illud Quintiliani 1. institut.: *Natura*, inquit, *tenacissimi sumus eorum quæ rudibus annis percepimus, ut sapor, quo nova imbuis, durat; nec lanarum colores, quibus simplex ille candor mutatus est, elui possunt.* Huic affinis est illa sententia Philonis lib. *Quod omnis probus sit liber: Sicut vasa*, inquit, *odorem, quo primum fuerint imbuta, referunt; sic juvenum animi, quas primum formas imaginatione conceperint, nunquam aboleri sinunt.* Et illa Poetæ:

> Quod nova testa bibit, inveterata sapit.

Quod ergo quis adolescens discit, hoc vir aut senex factus ægre dediscit.

Quinto, *chanoch* verti potest *innova puerum*, ut alludatur ad novalia, id est agros novos, qui arantur, occantur, seruntur, ut copiosam segetem proferant. Simili enim modo aranda, occanda, et serenda est bonis præceptis et moribus mens pueri, ut virtutum omnium messem producat. Hinc Septuag. vertunt ἐγκαίνισον; unde *encænia* vocantur, quasi dicas *renovalia*: à vetustate enim veteris Adæ, puta à concupiscentia, renovanda est mens pueri, ut novitati suæ, in qua conditus est à Deo in Adamo, restituatur: senectus enim et senes innovari nequeunt; unde Diogenes dicebat, *mortuo mederi et senem docere*, idem esse. Quare stultus ille senex apud Theogenem non patiebatur se ab alio doceri, dicens: *Ne doceas, ætas me facit indocilem.* Quibus assentitur Seneca, l. 3. Ep. 25: *Grandior ætas*, ait, *dura et intractabilis, non potest reformari; tenera finguntur.* De proprio Philosophiæ penu suum illud hexametron deprompsit Mantuanus 10. Æneidos:

> Optima quæque dies miseris mortalibus ævi,
> Prima fugit.

Ubi primam ætatis diem, hoc est primam juventutem optimam appellavit. Rationem inculcat Seneca l. 6. ep. 109; quia sola juventus disciplinæ capax est, non senectus: *Quare*, ait, *optima? quia juvenes possumus discere, hoc tempus idoneum est agitandis per studia ingeniis: quod superest, segnius et languidius est.* Quasi optima vitæ pars illa sit, in qua discimus; pessima, in qua à discendo languescimus et otiamur, qualem esse imperitam senectutem Philosophus hic testatur. Unde illa parœmia: *Senex psittacus negligit ferulam.* Nam, ut Apuleius l. 2. Floridor. et Plinius l. 10. Natur. hist. c. 42. memoriæ prodiderunt, psittacus in primo vitæ biennio facile addiscit quidquid suggeritur, in senio sic obstupescit, ut, quantumvis flagelletur, nunquam doceatur. Eamdem difficultatem fatetur D. Hier. præfat. in Evangelia: *Periculosa*, ait, *præsumptio est senis mutare linguam, et canescentem mundum ad initia retrahere parvulorum.* ita Mendoza in 1. Reg. c. 3. v. 13.

Sexto, *chanoch* verti potest *assuefacito puerum*, juxta illud Thren. 3: *Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua;* nam ut ait Arist. 2. Ethic. c. 1: *Non parum refert, quin imo, id est quod rem causamque continet, homines à pueris* ἐθίζεσθαι, id est, *assuefieri.* Consonat Plato l. 2. de Legib. ubi sic de pueris statuit: *Disciplinam*, ait, *appello virtutem, quæ puerorum animos continere potest; voluptas enim et dolor, amor et odium, quàm recte fieri potest, antequam ratione moveantur, in animos eorum influant, ut facilius cum ad ratiocinandum pervenerint, convenienter rationi omnia peragant.* Unde concludit: *Assuescat ergo à pueritia dolore ac voluptate recte moveri, ut à principio usque ad extremum vitæ oderint quæ odisse oportet, et ament quæ amanda sint.*

Quocirca S. Hier. et ex eo Beda: *Græca*, ait, *narrat historia Alexandrum, potentissimum regem orbisque domitorem, et in moribus et in in-*

cessu Leonidis pædagogi sui non potuisse carere vitiis, quibus parvulus adhuc fuerat infectus. Sic Susanna castitatem et constantiam, quam à teneris imbiberat, usque ad mortem retinuit, Daniel 13. v. 3.

Rationem physicam à priori dat Plato lib. 7. de Legib. *Prima luce, ait, pueri in ludum litterarium proficiscantur. Quoniam vero nec pecudes, neque ullum aliud animal sine custode vivere debet, neque pueri etiam sine pædagogis, neque sine dominis servi; puer autem omnibus bestiis intractabilior est : cum enim sapientiæ fontem nondum absolute compositum habeat, insidiosissimum est, acerrimum, petulantissimum omnium brutorum animalium. Idcirco multis quasi frenis constringendus est puer, et cum primum à matribus nutricibusque sejungitur, pædagogis continuo tradendus est, qui ejus lasciviam regant atque doment : deinde præceptoribus commendandus est ad eas disciplinas discendas, quæ liberum hominem decent.*

Rursum Clemens Alexand. lib. 1. Pædag. cap. 5 : *Est*, inquit, *in nobis uber ætatis ipsa juventus*, q. d. Sicut ex materno ubere sugitur lac, quo omnia infantis membra nutriuntur : ita ex juventute hauriuntur mores, quibus reliquæ ætates informantur.

Prudenter ergo vir sapiens : *Quatuor de causis*, ait, *dæmon adolescentes maxime venatur. Primo, quia scit à Deo pios adolescentes maxime amari et expeti, ideo hunc florem ætatis gaudet Deo præripere.* Hujus rei symbolo Deus, Levit. 12. 8, non columbas, sed pullos columbarum sibi offerri præcepit; quia, ut ibi ait Theodor. detestabatur in adultis columbis lasciviam, in parvis pullis innocentiam amplectebatur.

Secundo, quia sic viam sternit ad sequentis vitæ peccata.

Tertio, quia adolescentes facile falli, difficile se expedire ex diaboli vinculis possunt.

Quarto, quia dum peccant, impotenter peccant. Unde S. Augustin. serm. 246. de Temp. *O juvenes*, inquit, *flos ætatis, periculum mentis.* Idcirco, *quatuor sunt adolescentibus in omnem vitam profutura : Primo, Deum pluris omnibus æstimare, animamque omnibus post Deum rebus pretiosiorem esse scire.*

Secundo, B. Virginem Mariam ex toto corde, ut filii Dei matrem amare, eique se quotidie commendare, et aliquid in ejus honorem facere.

Tertio, nunquam peccatum mortale in conscientia sustinere, sed singulis diebus de peccatis dolere, et ea quamprimum confiteri.

Quarto, quòd morituri sint brevi crebro cogitare, quòdque post mortem aut in æternum in inferno cum diabolo sint arsuri, aut in æternum Deo et Angelis in cœlo felicissime fruituri. Nam ut ait S. Ambr. lib. 1. de Interpell. Job. c. 7: *Adolescentia sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis.* Unde Poeta :

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper.

Qua de re plura vide apud S. Augustinum serm. 246. de Temp. Vide et quæ annotavi Eccli. 30. 1. et seq.

7. Dives pauperibus imperat : et qui accipit mutuum, servus est foenerantis,] id est dantis mutuum. Hebr. enim מלוה *malue* significat eum qui dat mutuum sive cum usura, sive sine usura. Unde in Script. fœnerans subinde idem est quod mutuans. Quocirca Pagninus vertit clare : *Dives pauperibus dominabitur, et servus erit mutuum accipiens viro mutuanti;* Vatabl. *et obœratus servit fœneratori.*

Primo, Baynus sic explicat, quasi Salomon taxet hîc perversum mundi usum, quo divitibus assignat dominium in pauperes, ob ipsorum opes, cum regere et dominari sit non opulentiæ, sed prudentiæ et judicii, quod sæpe majus et sincerius habent pauperes, quam divites, utpote ab eorum cupiditate et ambitione magis alieni.

Secundo, Lyran. et Cajet. censent hîc accusari divitum supercilium et fastum, quo sibi arrogant imperium in pauperes, eosque quasi servos sibi mancipant. Audi S. Basilium in orat. de divitiis et paupertate : *Canes*, inquit, *ubi aliquid acceperint, subito mansueti fiunt; at fœnerator magis ac magis irritatur; non enim latrare cessat : etiamsi te jurejurando obstringas, fidem non habet, perscrutatur interna commercia, tua curiose inquirit, uxore præsente pudore affectum coram amicis contumeliis onerat, in foro minas jactat, vitam denique tuam intolerabilem efficit.*

Tertio, plenius et simplicius R. Levi, Aben Ezra, Jansen. et alii : Hæc gnome, inquiunt, declarat divitiarum commodum, et paupertatis incommodum, quod scilicet divitiæ secum vehant robur, potentiam, dominium; paupertas vero ærumnas, infirmitatem, obsequium et servitutem : unde tacite monet quemque, ut moderatas saltem opes sibi laborando paret, quo earum commodis fruatur, et paupertatis incommoda devitet. *Dives* ergo *pauperibus imperat :* tum quia eos sibi muneribus, contractibus, mutuo, etc. obligat et obstringit : tum quia dives per opes facile sibi comparat famulos, asseclas et milites, quibus cæteris prævaleat, iisque imperet : tum quia opes faciunt animosos et confidentes, paupertas vero facit pusillanimes et diffidentes : tum denique quia pauperes à divite alimoniam, multaque beneficia exspectant; dives vero à pauperibus nihil spera. Quocirca solent in repub. divites eligi in magistratus, velut honoratiores et potentiores: ut cæteris velut inferioribus et subjectis dominentur.

Mystice Beda explicat, q. d. *Divites virtutibus in judicio occulti inspectoris principantur eis, imo eorum in futuro judices existunt, qui virtutum divitiis caruerunt. Et qui verbum doctrinæ salutaris accipit à doctore, servus est ejusdem doctoris, id est debitor implendi omnia quæ illi magisterii cœlestis jure præcipit.* Sic et Auctor Cat. Græc. R. Salomon, Hugo et alii.

Et qui accipit mutuum servus est foenerantis.] Hebr. *Et servus mutuum accipiens viro mutuum danti.* Apud Hebræos enim למלוה *lemalue*, sicut et quodlibet participium vel nomen pene cujuslibet est casus; unde verti potest in dativo, *mutuum danti;* et in ablativo, *mutuum dante;* et in accusativo, *virum mutuum dantem*, supple colet et venerabitur. Septuag. ergo vertunt : *Divites pauperibus imperabunt, et famuli propriis dominis fœnerabunt*, q. d. Divites pauperibus imperare solent, at modeste iis imperent memores rotam fortunæ sæpe verti et convertit, quo fit ut divites fiant pauperes, pauperes vero fiant divites, scilicet ut famuli mutuum dent heris ad inopiam redactis, itaque eos sibi subjiciant, et velut debitores obstringant; sic non

raro fieri videmus, ut pauper fiat dives, debitor fiat creditor, famulus fiat herus, servus fiat dominus, subditus fiat Rex et Imperator. Ad hunc sensum nonnulli inflectere conantur versionem Vulgatam : *Et qui accipit mutuum servus est fœnerantis ;* sed vim ei faciunt, eamque à se ipsa aliò detorquent.

Syrus secutus Septuag. amplius planeque contrarium Hebræo asserit; sic enim habet : *Pauper imperat diviti, et servus mutuum dabit fœneratori.* Septuag. et Syrum secutus S. Ambros. de Nabuthe cap. 14 : *Nescis,* inquit, *ô homo, struere divitias. Si vis dives esse, esto pauper seculo, ut sis dives Deo. Dives fidei, dives esto Deo. Qui dives est in misericordia, hic est dives Deo. Dives in simplicitate, dives Deo est. Dives sapientiæ et scientiæ, dives est Deo. Sunt qui in paupertate abundent, et qui in divitiis egeant. Abundant pauperes, quorum profunda paupertas abundavit in divitiis simplicitatis suæ : divites autem eguerunt et esurierunt.* Probat id ex præsenti Salomonis gnome, dum subdit : *Neque enim otiose scriptum est : Divitum pauperes præpositi erunt, et propriis servi dominis fœnerabunt; quia divites et domini supervacua et mala seminant, ex quibus non fructum colligant; sed spinas metant. Ideo pauperibus divites erunt subditi, et servi dominis spiritalia fœnerabunt, quemadmodum dives rogabat ut sibi stillam aquæ pauper Lazarus fœneraret. Potes, et tu dives, istam implere sententiam, si largiaris pauperi. Qui enim largitur pauperi, Domino fœnerat.*

Idem S. Ambros. mystice hanc gnomen exponens lib. 2. de Jacob et Vita beata cap. 3, eamque applicans Esau qui servivit Jacobo, et Judæis qui serviunt Christianis : *Multorum servus est,* inquit, *qui subjectus est vitiis, multis se dominis addixit. Nam qui omnia prudenter agit, et ita vivit ut vult, is solus est liber : non conditio fortuita servum facit, sed probrosa insipientia. Denique famulus prudens reget dominos stultos, et propriis dominis servi fœnerabunt. Quid fœnerabunt? non utique pecuniam, sed sapientiam, sicut et lex dicit : Fœnerabis gentibus multis, tu autem mutuum non accipies,* Deut. 15. *Fœnerabit Judæus proselyto divinæ legis oracula, sed quia ipse legis mysteria videre non potuit, et quæ habebat nescivit oracula, qui litteram fœnerabat Gentibus, nunc ab his spiritualis doctrinæ gratiam mutuatur, meritoque subjectus est servituti; quoniam qui mutuatur, servus est, quasi addictus fœnori creditoris ; qui autem piæ doctrinæ fœnus impertit, is est princeps, sicut lex dicit : Princeps eris gentium multarum; tibi autem princeps ex ipsis non erit,* ibid. *Princeps enim est qui regit, qui et habet sapientiæ principatum, quem habuit populus Judæorum. Sed quoniam quod docebat servare non potuit, debet discere quod docere nescivit.* Idem in Ps. 104 : *Denique famulo sapienti,* inquit, *multi (ut scriptum est) serviunt liberi, et est servus intelligens, qui regat dominos stultos. Quem ergo magis liberum censes? sola est sapientia libera, quæ divitibus pauperes præficit, et quæ servos propriis fœnerare dominis facit, fœnerare non pecuniam, sed intellectum.* Et nonnullis interjectis, subdit : *Sed ille magis liber, qui intra se liber est, qui legibus naturæ liber est, legem sciens naturæ præscriptam esse moribus, non conditionibus, et mensuram officiorum consentaneam non hominis arbitrio, sed naturæ disciplinis : utrum igitur iste liber tibi tantummodo, an quidam censor videtur, et præfectus moribus? Unde vere ait Scriptura : Quia pauperes divitum præpositi erunt, et privati utique administrantium. Sapiens enim semper liber est, semper honoratus, semper is qui præsit legibus.*

Verum hæc lectio Syri et S. Ambrosii minus sincera minusque vera videtur : repugnat enim Hebræo, Vulgatæ, Symmacho, Theodotioni, Chaldæo et cæteris qui omnes consentiunt cum Vulgata.

Vulgata ergo versio vera et genuina est; ejusque sensus planus est, q. d. Qui accipit mutuum fit quasi servus mutuantis ; et qui accipit ad fœnus vel usuram fit servus fœnerantis vel usurarii : quia illis debito mutui vel usuræ obligatur, eisque quasi creditoribus fit debitor, ac se suaque obligat : quocirca fœnerator et creditor hebr. vocatur נושה *nose*, ab elevando et extollendo; quia qui ab eo mutuum accipit, cogitur ob beneficium acceptum ei supplicare, eum venerari et colere. Chald. vero vocatur רשיא *raschia* à rad. רשא *rasca*, id est potuit : creditor enim quasi potestatem et jus habet in eum cui mutuum dedit. Hinc vidua illa ad Elisæum ait 4. Reg. 4. 1 : *Ecce creditor venit, ut tollat duos filios meos ad serviendum sibi.* Hoc enim legibus priscis creditori licebat, uti notat Budæus in suis Forensibus, imo Christus Matth. 18. de servo nequam, cui fuerant dimissa decem millia talenta : *Cum,* ait, *non haberet unde redderet, jussit eum dominus ejus venumdari, et filios, et omnia quæ habebat, et reddi.*

Porro legibus priscis creditores vindicasse sibi debitores quasi mancipia, adeoque olim in usu et lege fuisse, ut debitores tanquam servi et captivi ac vincti traderentur creditoribus, liquet ex veterum monumentis. Certe apud Hebræos rei hujus non obscura sunt testimonia, Isaiæ 58. v. 6 : *Dissolve colligationes impietatis,* solve videlicet obligationes et vincula illa quæ impii et improbi creditores debitoribus injiciunt, ex pignoribus et fœnore contracta.

De Græcis idem testatur Plutarchus comment. *De vitando ære alieno*, ubi eleganti similitudine de creditoribus et exactoribus sic loquitur : *Sicut Darius Athenas misit Datin et Artaphernem, catenas et vincula manibus gestantes ad vinciendum captivos, ita hi syngrapharum et tabularum tanquam compedum plena vasa Græciæ importantes, circum urbes ambulant.*

De Romanis docet Livius l. 2. et 8 : *Qui*, ait, *ante nexi fuerant creditoribus tradebantur, et nectebantur alii;* apud Romanos enim *nexus* aut *nexum* erat obligationis genus, *cum corpus debitoris ut pignus capi poterat obligationis jure atque conditione*, ut explicat Budæus : nam debitor oppignoratus tradebatur creditori nexus. De quo ac de immanitate fœneratorum videndus Livius loco citato, Varro l. 6. de Lingua Lat. Cic. in Topic. de abalienatione, mancipio et nexu disserens, Budæus in Pandect. in tit. de in diem addict. Quintil. l. 7. c. 4. et c. 8, Gell. l. 20. c. 1, Macrob. l. 1. c. 16, Cæl. l. 12. c. 20. et 21. Sed Solon, ut Diodorus, Plutarchus et Laertius scribunt, illam legem Athenis abrogavit. *Solutio,* ait Diodorus (de Ægyptiorum legibus loquens), *ex bonis debitoris solum fiebat, corpus non poterat addici creditori.*

Addit Christus Matth. 18. creditori jus fuisse in corpus debitoris, ut illud torqueret : *Iratus,* ait, *dominus ejus tradidit eum tortoribus, quoad-*

usque redderet universum debitum. Quod sane videtur olere immanissimam illam creditorum inhumanitatem, qua ad creditorum libidinem post vincula et catenas debitorum membra dilaniabantur, quam refert Aulus Gellius l. 20. c. 1. ex leg. 12. tabularum, cujus iste est verborum tenor : *Æris confessi, rebusque jure judicatis triginta dies justi sunto, post deinde manus injectio esto, in jus ducito, secum ducito, vincito, aut nervo aut compedibus quindecim pondo, aut, si volet, majore vincito.* Deinde vero docet, si plures essent creditores, eos habuisse jus secare corpus debitoris. *Tertiis*, inquit, *nundinis parteis secanto, si plus minusve secuerunt, sine fraude esto.* Addit deinde ex suo Gellius : *Nihil profecto immanius, nihil immitius, nisi (ut reipsa apparet) eo consilio tanta immanitas pœnæ denuntiata est, ne ad eam unquam perveniretur.* Et Plutarch. comment. jam citato : *Nos dum contentos esse nostris rebus pudet, dandis pignoribus contractibusque subeundis in servitutem nosmet damus.* De carnificina autem et laniena illa paulo inferius : *Ili miseris debitoribus de foro locum flagitiosorum pœnis destinatum redegerunt, vulturum instar eos edentes et laniantes, et*

Altius inserto tundentes viscera rostro.

Ita noster Pineda in Job. 22. v. 6.

Quocirca Persæ, teste Herodoto, dictitabant duo esse peccata inter homines turpia, quorum primum est debitorem esse (hoc enim fere vel ex ignavia, vel ex gula et luxu nascitur), alterum mentiri, quod ex priori consequitur. Anonymus apud Suidam miserrimos ait esse homines, qui modo rubros, modo pallidos habent dentes, quo dicto notabant eos qui mutuo acceperunt ab aliis ; hi enim, dum mutuum repetitur, erubescunt; dum vero creditorem viderint, pallescunt, ne cogantur ad solvendum.

Præclarius S. Basil. apud Anton. in Melissa part. 2. c. 28 : *Qui se fœnoribus*, ait, *subjectum reddit, quorum possessionem non tenet, voluntariam perpetuamque servit servitutem. Rem miserabilem spectavi, liberos homines, quorum patrimonia essent obærata, qui traherentur ut venirent ; non noctes debitori quietem adferunt, non dies est jucunda, non sol delectans, sed per omnem vitam in tristitia versatur : dies odit, qui ad præscriptum tempus properant, menses formidat, quasi usurarum genitores ; si dormierit, in somnis videt fœneratorem capiti imminentem, infaustum somnium ; sin vigilarit, cogitatio et sollicitudo de usuris est.* Si hæc vera sint in debito et debitore pecuniæ, multo veriora sunt in debito animæ, puta in peccato et peccatore, qui semper pavidus timet mortem, judicium, dæmones, gehennam, quæ eum exspectat, ut solvat novissimam quadrantem, Matth. 5. 26.

8. Qui seminat iniquitatem, metet mala, et virga iræ suæ consummabitur.] Pro *iniquitatem* hebr. est עולה *aula*, quæ vox est generalis significans omne pravum, quod contra leges vel æquitatem et honestatem committitur. Proprie tamen notat injustitiam et injuriam quæ alteri infertur. De injuria enim hîc agi patet ex eo quod subdit : *Et virga iræ suæ consumetur ;* quem enim injurius percutit, hunc percussus repercutit.

Pro *metet mala* hebr. est *metet* און *aven*, id est iniquitatem, vel dolorem : *aven* enim significat malum tum culpæ, tum pœnæ culpam consequentis. Unde Vatabl. vertit: *calamitatem ;* Septuag. *Qui seminat mala, metet mala ;* Theodotion : *Qui seminat injustitiam, metet iniquitatem ;* Aquila, *damnum ;* Symmachus : *Qui seminat iniquitatem, metet injustitiam.*

Nonnulli hanc gnomen attexunt præcedenti, et juxta versionem Septuaginta attexi potest, at non juxta Vulgatam : juxta eam enim hæ duæ sententiæ plane videntur disparatæ. Juxta eam ergo sensus est, q. d. Qui seminat culpam, metet pœnam, imo non raro novam culpam cum nova pœna. Vis et energia est in τῷ *seminat.* Primo enim sicut semen habet vim producendi granum sibi simile, sic culpa vim habet producendi tam pœnam, quàm culpam sibi similem. Ita injuria parit injuriam, rixa serit rixam, cædes provocat cædem, convicium elicit convicium, ut qui iniquus et injurius est alteri, vicissim ab eo similem injuriam, puta verber vel verbum asperum, velut prolem à se elicitam recipiat. Secundo, sicut unum granum satum, sic pariter una culpa multiplicem parit culpam et pœnam : mala enim semina fœcundiora sunt bonis. Si ergo semen virtutis unius parit multas virtutes et præmia gloriæ, multo magis semen peccati pariet multa scelera et supplicia. Tertio, semen quodque suum profert granum, ut tritici triticum, hordei hordeum ; sic quæque culpa proprias parit culpas et pœnas : nam superbia parit iram, invidiam, rixam, cædes, etc.; gula vero parit comessationes, ebrietates, crapulas, asotias, libidines, lites, etc., insuper pœnam fastidii, vomitus, insomnii, catarrhi, febris, dysenteriæ, vertiginis, et mille morborum, quæ gulam consequi solent. Similiter alias pœnas parit avaritia, alias acedia, alias invidia, etc. Quarto, sicut eadem terra, quæ semen recipit, recipit ad messem ; et sicut agricola, qui serit, idem et metit : sic pariter peccator, qui serit iniquitatem, idem et metit iniquitatem ejusque pœnam multiplicem ; nam noxa caput sequitur, sicut carnifex sequitur reum, ut eum torqueat et plectat. Hoc est quod ait Job c. 4. 8 : *Qui seminant dolores, et metunt eos.* Et Paulus Galat. 6. 8 : *Quæ seminaverit homo, hæc et metet.* Et Christus Matth. 7. 2 : *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.*

Et virga iræ suæ consumetur.] Alii legunt, *consummabitur*, hoc est, *consumetur. Virga iræ* primo est ipsa ira, qua iratus quasi virga sævit, et verberat alios vel verbis asperis, vel etiam inflictis plagis et verberibus : ob hanc enim justo Dei judicio simili aliorum ira et sævitia plectetur, qua alios vexavit et oppressit ; ira enim virgæ comparatur, ait Aben Ezra, juxta illud Isaiæ 10. 5 : *Virga furoris mei.* Sensus ergo est, q. d. Ira ejus, sævitia et injustitia vertetur ei in virgam, qua puniatur et perdatur.

Secundo, *virga iræ* est potestas (hujus enim insigne est virga et sceptrum, ut habent Hebræa) cui juncta est superbia et ira : hæc enim vehementer premit, imo opprimit, juxta illud Senecæ in Proverbiis : *Fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia.* Verum tales similem aliorum potestatem ira exacutam experientur et sentient, vel in præsenti vita, vel in futura.

Tertio, apposite ad semen et messem, de qua præcessit sermo, *virga* hîc accipi potest triturationis, flagellum scilicet quo è segete grana excutiuntur, q. d. Iniquus qui alios aliorumque segetem et bona flagellavit, et tritura-

vit, ipse pariter segesque et bona ipsius ab aliis flagellabitur et triturabitur, ut in quo peccavit, in eodem et puniatur, juxta legem talionis. Sic ergo virga sive flagellum, qua excutiendæ erant ejus fruges, non fruges quæ nullæ sunt, sed ipsummet ejusque lolia et spinas, id est scelera et crimina, diverberabunt et excutient; virga, inquam, et flagellum quo flagellabitur, vel à Deo, vel à judice, vel ab alio quomodolibet.

Pro *consumetur* Vatabl. et Pagnin. vertunt *deficiet*, q. d. Deus secundùm opera retribuet unicuique, et privabit facientes iniquitatem omni auctoritate, qua utuntur cum sævitia erga subditos; ita R. Levi et Aben Ezra. Alii vertunt *consumet*, scilicet eum, q. d. Ipsa virga irati consumet iratum, sive percutientem in ira. Unde Septuag. vertunt : *Plagam autem operum suorum consummabit*, vel *operum suorum virus vulnusque ad finem sentiet*, ut vertit Auctor Catenæ Græcor. Sicut enim plaga pus ejicit virulentum, sic ira et sævitia parit dolorem et noxam auctori.

Mystice Beda : *Qui seminat*, ait, *iniquitatem, metet mala*, id est, *qui verbo aut exemplo suam in alios iniquitatem spargit, messis loco vindictam recipiet.* Porro quod sequitur : *Et virga iræ suæ consumetur*, recte adaptes Doctoribus et Superioribus, qui subditos peccantes rigide castigant, cum ipsi graviora peccent; aut iis qui æqua et proba docent, cum ipsi sint iniqui et improbi. Hi enim verbis suis damnant se ipsos : censuram enim, qua alios feriunt, ferunt in se ipsos; quare castigatione qua alios castigant ipsi castigandi sunt, juxta illud Apost. Rom. 2. 21 : *Qui ergo alium doces, te ipsum non doces; qui prædicas non furandum, furaris : qui dicis non mœchandum, mœcharis*, etc.

9. Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur : de panibus enim suis dedit pauperi.] Pro *qui pronus est ad misericordiam*, hebr. est טוב עין *tob ain*, id est *bonus oculus*, vel potius *bonus oculo;* Chald. *Qui bonum oculum habet. Bonus oculus*, ait Vatabl., est homo liberalis, benignus et candidus. *Bonus oculo* est, qui placido et benigno oculo respicit pauperes, eo quod pronus sit ad misericordiam : tum pronitate naturæ, tum pronitate virtutis, puta pronus tum ex compassione naturali, tum potius ex assuefactione charitatis, ait Lyranus : *Hic benedicetur*, id est fortunabitur à Deo, omnique benedictione temporali et cœlesti, humana et divina, præsenti et æterna cumulabitur. Nam ut ait S. Chrys. hom. 12. in epist. ad Hebr. *Eleemosyna ac misericordia est tanquam quædam aurea et vivens columba, placidum habens aspectum et mitem oculum : nihil est illo oculo melius; itaque misericordiæ oculi obvenerunt columbini, placidi, benevoli, et ipsa mititate quodam modo mitiores.*

Posset quoque τὸ *benedicetur* accipi pro laudabitur, q. d. Laudabunt et benedicent eum homines, imo Deus et Angeli; sic enim huc alludens videtur explicare Eccles. c. 31. 28, dum ait : *Splendidum in panibus benedicens labia multorum.*

Sensus est ergo, q. d. Qui benignum habet cor, indeque benignum oculum, quo benigne respiciat egenos, esto ipse sit pauper, ut iis large benefacere nequeat : tamen benedicetur à Deo, quia liberali corde de pane sibi etiam necessario dedit pauperi, imo panem dimidiavit, dimidium pauperi tribuens, reliquum sibi servans : Deus enim magis respicit dantis promptitudinem benignamque mentem et oculum quàm doni magnitudinem, juxta illud Christi Luc. 21. 3 : *Vere dico vobis quia vidua hæc pauper plus quàm omnes misit; nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei : hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit.* Hinc Sept. vertunt : *Hilarem datorem benedicit* aut *diligit Deus.*

Ratio à priori est, quòd donum magis æstimetur ex affectu dantis, quàm ex doni præstantia : qui enim rem parvam dat ingenti animi affectu et benevolentia, gratior est, et plus dare censetur, quàm is qui rem magnam dat parvo animi affectu. Jam affectus animi, præsertim amor et benevolentia æque ac odium et indignatio, maxime pellucet emicatque in oculis, quasi in cordis fenestris. Hinc invidi et maligni, uti fascinatores, fascinum et virus gestant in oculis, illisque illud vibrant in astantes, præsertim pueros, quo fit ut pueri cibum fastidiant, et tabe conficiantur : ex adverso benigni et benefici, benigno corde, oculo et manu intuentes egenos, eisque benefacientes pro facultate sua, licet exigua, ipsis vitam et salutem conferunt. Salomonem secutus Ben Sira Alphabeto 1. littera *iod : Manum tuam à beneficentia ne abstrahas.*

Quæres quantum, quibus, quoties et quomodo benefaciendum sit. Resp. dandum esse quantum vires permittunt, ut potius supra vires largiendum quàm infra. At imprimis habenda est ratio eorum quibus damus : nam, si parvo egent, parum detur; si multo, multum. Jam vero dandum est, quoties indigent pauperes. Unde dicebat Aquila, præceptor Aquilæ Pontici, inopem qui mane nostram beneficentiam esset expertus, si vespere redeat, non esse dimittendum vacuum. Sed quomodo, inquies, dabimus? Hic tria observanda esse monent Hebræi: Primo, ut eleemosyna detur clam et in occulto, non palam et in aperto aut publico; secundo, ut detur vultu hilari; nam hilarem datorem amat Deus, juxta dictum Apostoli; tertio, ut, cum damus, verbis blandis alloquamur : nam dono gratiam conciliat oratio, quæ sæpenumero plus valet ac potest, quàm ipsum donum. Huc facit gnome Arabum Cent. 1. n. 80 : *Liberalis vicinus est Dei, vicinus hominis, vicinus paradisi, remotus ab igne Inferni*, q. d. Beneficus et liberalis felix est in hac vita et futura, in terra et in cœlo. Præclare Nazianz. orat. de Cura pauperum : *Deus esto*, ait, *calamitosis Dei misericordiam imitando; nihil enim beneficentia divinius in hominem cadit.* Et rursum : *Pulcherrime hoc et benignissime Deus facit, quod non ex pretio rei datæ, sed offerentis facultate et animo donum æstimat. Benignus esse ne differas, sed nunc esto; nec ideo quia pretii te summa destituit, totam relinquas liberalitatem, sed partem reipsa præstes, partem animi promptitudine*, aut *proposito in posterum* (utrumque enim significat græcum προθυμία). *Magnum calamitoso remedium est misericordia ex animo collata, et genuina condolentia multo leviorem reddit calamitatem.*

Huc facit apologus ursi, agni et columbæ nerosis similitudinibus armatus, quem recenset Cyrill. Apolog. moral. lib. 1. c. 22, cujus titulus : *Magis semper partem misericordiæ teneas : Ursi catulum*, ait, *in captum agniculum sævientem desuper columba prospiciens, dixit : Ut quid*

in miserum sævis? Cui ille : Si generationem complexionemque et morem meum attenderes, ut tibi responderes : Nimirum ursi filius sum, ursum me fore physionomia ostendit, atque ideo nunc ursi morem imitor. Tunc illa subjunxit : Linque corruptam generationem, vince sævam complexionem, depone ferinum morem; nam Deus clemens creavit te, natura pia nutrit te, plana terra sustentat te. Dulci sanguine vivis, amica membrorum compagine subsistis, et humorum tuorum pacis fœdere solidaris. Revera totus ordo naturæ ad pietatem te trahit. Cœlestia enim ac terrestria omnia tantum tibi bonitatis indulgent, ut vivas. Quippe non emis corporis vivificum motum, nec cœli lumen, nec aeris flatum, nec telluris granum, nec exuberantis aquæ profluvium, quibus vivis. Unde, quæso, tibi hæc omnia, nisi ex sola naturæ clementia? Igitur derelinque furorem, mitiga rabiem, desine sævire, et te ad imitandam communem pietatem converte. Ad hæc ille parum emollitus respondit : Profecto quæ sapienter hortaris hæc agerem, si domantem omnia mala rationem haberem. Mox illa : Bene, inquit, dixisti. Quoniam omnis crudelis asperitas ex feritate bestialis mentis exsurgit. Exasperatum enim mare tenebris offunditur, et aurum politura complanatum rutilantius micat. Sic lux sapientiæ benignitatis est socia, et pietatis semper amica, sed in mente perturbata suscitatur ira turbida, insipientia obscura, crudelitas aspera. Unde hanc conclusionem practicam educit, et velut epimythium assignat : *Sapiens ergo ratione mala omnia vincens, passus offensam, magnanimitatis potentia spernit iram, beneficentia liberalitatis injuriam et crudelitatem remittit, nec amplius aliud quàm beneficentiam sui cordis meminit. Sic illata mala constantia frangit, patientia vincit, et ex toto corde triumphatorem misericordia ostendit. Novit enim nocentem fore iracundiæ jam subjectum, et idcirco devicto victor compatitur, et per suæ pietatis antidotum infirmitatis alterius curat malum. Ita igitur sapientis invicta pax est, et vindicta, clementia. In bonis enim summa ejus victoria; et in malis, virtus inviolata. Qui vero flammis iræ cito accenditur, fœtet igneum ut sulphur. Sed cum opportune prudens irascitur, splendet ut aurum politum. Iracundus ergo est sulphur fetidum, et iratus sapiens est aurum digestum. Quibus dictis abiit.*

Porro hæc sententia est illustris : hac de causa eam Septuag. quasi paraphrastice per trinam dilatant et explicant; prima est : *Virum hilarem et datorem benedicit;* vel, ut alii legunt : *Diligit Deus ; vanitatem operum ejus consummavit.* Priorem partem citat Apostolus 2. Cor. 9. 7: *Unusquisque*, ait, *prout destinavit in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate ; hilarem enim datorem diligit Deus.* Et Roman. 12. 8 : *Qui miseretur in hilaritate,* ubi plura de eadem annotavi. Præclare S. August. in psal. 42. sub finem : *Si fregeris,* ait, *ex animo esurienti panem tuum, quia plerumque fit à tristibus et murmurantibus, ut careant tædio interpellantis, non ut reficiant viscera indigentis. Hilarem autem datorem diligit Deus : si panem dederis tristis, et panem et meritum perdidisti.* Expende τὸ *non ut reficiant viscera indigentis,* q. d. Qui mœstus vel indignans dat eleemosynam, reficit corpus pauperis; at sua mœstitia vel indignatione cruciat et vulnerat ejus animum et viscera; qui vero eam hilariter impertit, tam animum et viscera, quàm os et corpus egeni pascit et recreat. *Ergo ex animo fac ut ille qui intus videt, adhuc te loquente, dicat : Ecce adsum.* Et mox : *Vis orationem tuam volare ad Deum? fac illi duas alas, jejunium et eleemosynam.* Porro quod addunt Septuag. *Vanitatem operum ejus consummavit*, antithesis est ejus quod v. præcedenti de iniquo dixere : *Qui seminat mala, metet et mala; plagam autem operum suorum consummavit,* q. d. Qui seminat mala, plagam pœnamque plenam et consummatam malorum quæ sevit, reportabit ; qui vero seminat bona, ac præsertim eleemosynas in pauperes hilariter dispertit : hic sua hilaritate supplebit, perficiet et consummabit quidquid in ejus operibus et moribus vanum, id est vacuum est et inane. Eleemosyna enim implet ea quæ actionibus cæteris desunt aut deficiunt, ac præsertim hilaris promptusque animus dandi, supplet ea quæ donationi ob paupertatem aliamve causam desunt. Deus enim æstimat non tam donum quàm donantis affectum : sicut ergo si aquam è vase effundas, in vas vacuum subintrat, ejusque vacuitatem replet succedens aer : sic si eleemosynam parvam des, bursam mentemque videris evacuare, atque vacuam, id est exilem et nullius momenti, rem efficere, sed vacuum illud supplet et replet hilaritas et promptitudo plura dandi, si facultas suppeteret. Quocirca Salomonem secutus Siracides Eccli. 35. 11 : *In omni dato,* ait, *hilarem fac,* græce ἱλάρωσον, id est hilarifica, *vultum tuum.*

Secunda est : *Qui miseretur pauperis, ipse vicissim enutritur, ut qui egeno de panibus suis impertitus sit.* Qui enim miseretur, meretur misericordiam; et qui pascit alios, meretur pasci juxta illud Christi, Matthæi 5 : *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Et Apost. 2. Cor. 9 : *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet.* Vide sequentia et quæ ibidem annotavi.

Mystice Auctor Catenæ Græcorum : *Doctores*, ait, *qui pauperes spiritu doctrina sua pascunt, seipsos vel maxime alunt, juxta illud : In diebus famis suis ipsi panibus* (*hoc est sua ipsorum doctrina, per quam nimirum ipsi quoque sustentantur*) *saturabuntur.* Exempla hujus sententiæ et benedictionis eleemosynæ sunt in Vita S. Joannis Eleemosynarii, qui quo plura dabat pauperibus, eo plura recipiebat, uti fusius alibi recensui ; in Vita sanctæ Lydwinæ, quæ sua liberalitate meruit obtinere bursam Christi, ex qua quantumcumque erogaret, semper supererat, quod ulterius erogaret ; in Vita S. Catharinæ Senensis et aliorum plurium.

Memorabile est quod de S. Liberali, nobili Altinatæ et Tarvisii protectore, legimus eum in ægros et pauperes mire fuisse liberalem, ideoque multos à variis morbis curasse, adeoque una die 120 personis sanitatem divina virtute impertivisse. Cum vero hiemis tempore ad Ecclesiam cathedralem pergeret, paupere nudo et frigore trementi obvio, sibi vestem detractam tradidit, qui illi sequenti nocte apparens Christum se esse dixit, et vestem restituit, quam ille induens, à periculis non semel servatus est. Nam, cum Arianis prævalentibus, S. Heliodorus cum suis discipulis ut solitarium locum inveniret, in quo Deo deserviret, navim conscendisset, sævaque orta esset tempestas, illam Liberalis extremo vestis illius demisso in mare illico sedavit : ita ex monum. Ecclesiæ Tervisinæ narrat Philipp.

Ferrar. in Catalogo Sanctorum Italiæ ad diem 27 Aprilis.

Tertia est : *Victoriam et honorem acquirit munera dans, et animam quidem aufert possidentium,* vel *acceptantium;* vel, ut Vulgata legit: *acceptantium.* Hæc gnome non est in Hebræo, sed ex Septuag. transcripta. Pro *aufert* græce est ἀφαιρεῖται, quod Auctor Catenæ Græcorum vertit: *evertit,* accipitque de donis quæ dantur principi vel judici ad evertendam justitiam.

Verum alii referunt ad eleemosynam et misericordiam, de qua hoc versu omnis est sermo, ut sensus sit, q. d. Beneficus et liberalis, qui dat eleemosynas vel munera, vincit sibique devincit et subjugat animos accipientium; quare ab eis impet...t omne quod vult, ab eisque honoratur ut munificus, imo ut curator et pater, uti honoratus fuit Joseph ab Ægyptiis, dans eis frumenta et alimenta ; ideoque vocitatus *Salvator mundi,* Genes. 41. 45. Vere Comicus : *Magnes animi aurum, magnes animi munus.*

Mystice Auctor Catenæ Græcorum : Munera, inquit, sunt virtutes per quas homo animam suam dæmonibus, qui illam possidebant, eripit, imo animum Dei, Angelorum et hominum sibi conciliat; itaque quasi aufert et suffuratur, sed pio fortique benevolentiæ furto.

Posset secundo hæc gnome accipi, ut sit argumentum à simili, puta à judice et principe, cui dantur munera, q. d. Sicut qui munera dat judici, victoriam in lite obtinet; et qui ea dat principi, ab eo ad honores evehitur, eo quod dans munera accipientis animum per ea sibi obstringat : sic pariter victoriam et honorem omneque bonum, quin et gloriam æternam à Deo consequetur, qui Dei amore dat dona pauperibus; hisce enim Dei animum, id est gratiam et benevolentiam demeretur sibique conciliat.

Moraliter nota hìc quanta vis sit eleemosynæ et beneficentiæ, utpote, quæ ardua quæque vincit, et de omnibus reportat victoriam. Primo enim vincit eos quibus benefacit, esto inimici sint et infensi; eorum enim cor emollit, allicit et in benefacientem reflectit; quis enim amantem se non redamet? quis benefactori suo malefaciat? Hoc est potens et nobile victoriæ genus, de quo Apostolus Rom. 12. 20 : *Si esurierit,* ait, *inimicus tuus, ciba illum ; si sitit, potum da illi : hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput ejus; noli vinci à malo, sed vince in bono malum.*

Secundo, eleemosyna vincit avaritiam et cupiditatem cæteraque vitia; nam, ut ait Apostol. 1. Timot. 6. 10 : *Radix omnium malorum est cupiditas.* Ratio est, quia contraria contrariis vincuntur : sicut ergo ignis exstinguitur aqua, sic cupiditas restinguitur eleemosyna et liberalitate.

Tertio, eleemosyna vincit deletque peccatum, non tantum præsens et futurum, sed et præteritum, juxta illud Danielis cap. 4. ad Nabuchodonosorem : *Peccata tua eleemosynis redime.* Et Eccl. 3. 33 : *Ignem ardentem exstinguit aqua, et* (sic) *eleemosyna resistit peccatis, et Deus prospector est ejus qui reddit gratiam.* Ratio est, quia eleemosyna facta ex amore Dei et proximi est actus charitatis ; charitas autem abolet omne peccatum.

Quarto, eleemosyna expugnat cœlum avaris clausum; ob eleemosynam enim datam Christus judex eleemosynarios adjudicabit cœlo, immisericordes inferno.

Quinto, eleemosynarius vincit aurum omnesque opes mundi, quæ mortalibus dominantur : ipse ergo quasi auri mundique dominus illud regit, dispensat, erogat.

Sexto, beneficentia vincit dæmones, eosque fugat et expellit. Ratio est, quod dæmones ob iram et invidiam, qua flagrant in Deum et homines, sint plane maligni et malefici; maleficium autem vincitur à beneficio, et maleficus à benefico; sicut ergo amor vincit odium, et amans odientem : sic elemosynarius vincit dæmones; similis enim est Angelo, qui totus est beneficus ; Angeli autem vincunt fugantque dæmones. Huc facit illud psal. 40. 2 : *Beatus vir qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Dominus conservet eum, et vivificet eum, et non tradat eum in animam inimicorum ejus,* id est *dæmonum,* ait ibidem S. Chrysost. *Sicut enim oleum efficit ut athletæ elabantur è manibus adversariorum; ita etiam eleemosyna facit ut qui ea utuntur, declinent ac fugiant dæmones.* Idem S. Chrysostomus in c. 6. ad Ephesios : *Non est,* ait, *nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus mundi principes et potestates tenebrarum harum ; ideo adversus tenebras lucis arma suscipere jubet Paulus : Abjiciamus opera tenebrarum, et induamur arma lucis. Hanc ergo lucem, ne deficiat, continua olei instillatio nutriat, misericordiam adhibeamus; hæc enim nos contra validissimos hostes omni armorum genere instruit.*

Septimo, eleemosyna vincit Deum; unde ipsa specie reginæ apparens S. Joanni Eleemosynario asseruit se Deo esse familiarissimam, et ab eo omnia ad libitum impetrare. Quocirca Poeta :

Munera, crede mihi, placant homineque deosque.

Similem victoriam eamque multiplicem Salomon assignavit obedientiæ et obedienti, cap. 21. 28. Si beneficentia vincit Deum, vincit et naturam (cujus auctor et rector est Deus) omniaque naturæ commoda et incommoda, ut paupertatem, famem, sitim, opulentiam, delicias, gulam, etc. Unde S. Chrysost. hom. 19. in 2. ad Cor. in morali, celebrans viduam, quæ parum farinæ sibi et filiis ad vitam necessariæ dedit Eliæ, asserit illam vicisse primo naturam, quia filiis non pepercit; secundo, famem, quia cibo se privavit, ut eum daret Eliæ ; tertio, mortem, quia ejus periculo per inediam se exposuit; quarto, Abrahamum, quia sibi necessaria dedit : *Quid enim,* ait, *illa fortius fuit muliere? nonne contra naturæ tyrannidem, et contra famis violentiam, et contra mortis minas generose stetit, et omnium fuit fortissima? sed audi quomodo Christus illam prædicat : Multæ enim, inquit, erant viduæ in diebus Eliæ, et ad nullam missus est Propheta quàm ad illam. Dicam aliquid magnum et admirabile. Ista patre nostro Abraham plus in hospitalitatem impendit; non enim ad armentum cucurrit sicut ille ; sed pugillo illo farinæ præcurrit omnes in hospitalitate celebres : nam ille quidem vincebat, quod ad hoc seipsum exhibebat ; ista vero neque pueris pepercit propter hospitem, etiam nondum futura exspectans.*

Hinc noster Martinus de Roa l. 1. Singul. c. 9. sic exponit : *Qui pronus est in misericordiam*

benedicetur, id est bonus, imo optimus, hoc est divinus, imo Deus quidam terrestris, vocabitur. Nam bonitatis (Deus autem est ipsa bonitas) maxime proprium est benefacere. Nihil vidit melius Cicero l. 2. de Natura deorum: *Sed ipse Jupiter*, ait, *id est Juvans pater*, etc., *à majoribus nostris Optimus maximus dicitur; et quidem ante optimus quam maximus, quia majus est certeque gratius prodesse omnibus, quam magnas opes habere.* Hinc Varroni *dives* dictus est, quasi *divus*, quod perinde ac Deus circumfluat maximis copiis, et alienam inopiam ac miseriam, nihil ipse interea incommodi accipiens, levare tam velit, quam possit. Nomen autem Dei nomen est liberalitatis et magnificentiæ; Jupiter à juvando dictus est, Deus à dando. Hinc olim Mæcenates, patroni ac principes liberalitate in clientes ac suos nomen sibi invenere divinum.

10. Ejice derisorem, et exibit cum eo jurgium (Symmachus et Theodot. *rixa*), cessabuntque causæ et contumeliæ.] Septuag. *Ejice pestilentem è consessu, et exibit simul cum illo jurgium; nam cum sederit in consessu, omnes inhonorat;* Græca ἀτιμάζει, id est dehonestat, inhonorat, ignominia afficit, nihil æstimat, contemnit; Syrus: *Cessabit lis et opprobrium, ne, si sedeat in consessu, omnes probris afficiat;* Chald. *Ejice derisorem, et expelle contentiosum, et cessabit jurgium et ignominia.*

Pro *derisorem* hebr. est לץ *lets*, quæ vox significat hominem noxium et pestilentem, qui alios irridet, subsannat, divexat, pacem turbat, lites et pugnas concitat, qualis est susurro, detractor, conviciator, irrisor, turbulentus et seditiosus; talis enim est causa et fomes continuus jurgiorum et rixarum; alios enim probris et sannis impetit, ac seminat dissidia et lites. Ait ergo: *Ejice derisorem*, id est susurronem et turbatorem, *et exibit cum eo jurgium, cessabuntque causæ*, id est lites et contumeliæ. Ait *derisorem* in singulari, non *derisores* in plurali; quia unus inquietus et turbulentus sufficit ut totum cœtum, totam urbem et Rempublicam turbet, vexet, affligat, sicut modicum fermentum totam farinæ massam inficit et fermentat. Qua similitudine probat Apostol. 1. Corinth. 5. v. 6. incestuosum scandalosum ejiciendum esse ab Ecclesia. Ejice ergo derisorem vel è vita, ne vivens alios turbet, ita aliqui; vel simplicius, ejice è cœtu, ex urbe et Republica, ut cum eo velut suscitatore et face succendente exeant pariter jurgia, lites et contumeliæ. Sicut enim in cithara, lyra, testudine, organo, harmonia consistit in consona et congrua singularum fidium vel fistularum inter se contemperatione, ita ut, si una dissonet, totam harmoniam turbet et perdat; quare citharœdus, lyricen vel organista, qui acutas habet aures, statim advertens quæ fides vel fistula dissonet (esto cæteri artis imperiti, ubi sit vitium non advertant; sed illud toti citharæ vel choro tribuant) illam cæteris contemperat, vel, si contemperari nequeat, ejicit, aliamque ejus loco consonam substituit, itaque redit consona prior melodia; sic pariter vita et pax communis conflatur et consistit ex singulorum civium pace et concordia; quod si quis inquietus illi se attemperare nolit, magistratus vel principis est eum notare et ejicere; eo enim ejecto, redibit communis pax et concordia, et cum ea salus. Unde Concil. Toletanum II, et habetur 5. q. 4. ult. in fine, sancit ut clamosi et contentiosi è concilio et cœtu Episcoporum ejiciantur: *Ne contentiosi vocibus*, ait, *sensus audientium conturbent, aut judicii vigorem tumultu perturbent. Quicumque ergo in conventu concilii tumultu, aut contumeliis, vel risibus concilium perturbaverit, juxta divinæ legis edictum quo præcipitur: Ejice derisorem et exibit cum eo jurgium; cum omni dedecore de confessione abstractus, à communi cœtu secedat, et trium dierum excommunicationis sententiam ferat.*

Tales præ cæteris sunt hæretici, qui omnia humana et divina rident et in jocum vertunt, ideoque turbant fideles Catholicos. Unde Beda sic explicat: *Ejice hæreticum, quem corrigere non potes, de Ecclesia, et cum illi libertatem prædicandi abstuleris, Catholicæ paci auxilium præstabis.* Hac de causa Ecclesia hæreticos, velut turbatores, seditiosos et seductores excommunicat et ab Ecclesia ejicit, ut fidelium pacem, fidei integritatem et salutem tueatur.

Monet ergo hæc gnome patresfamilias, ut è domo; præsules, ut ab Ecclesia; principes, ut è civitate et Republ. expellant homines turbulentos et pestilentes. Hi enim pacem turbant, omnes vexant, lites serunt, cives inficiunt, quare ut pestes contagiosæ à patre, præsule, vel principe, studiose indagandi, ac rigide eliminandi et expellendi sunt, ut cæterorum quieti et saluti consulat.

Et Auctor Catenæ Græcorum partim litteraliter, partim tropologice: Ejice, inquit, è doctrinæ cathedra hominem pravis opinionibus pravisque actionibus imbutum. Ejice itidem ex animæ tuæ regno pestilentem diabolum, neque solum illum inde expelle, sed odio quoque persequere: si enim sedem in illa ceperit, omnes bonas illius cogitationes per innatam malitiam et immunditiam turbabit et inquinabit; Apostolus enim animam per ea ipsa quamdam concilii similitudinem obtinere aperte ostendit, per quæ cogitationes hinc inde excusantes et accusantes inducit, Rom. 2. 15.

11. Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum amicum habebit regem.] Quæres quænam vocetur hîc *cordis munditia*, et quænam *gratia labiorum.* Primo, Baynus, Cajetanus et Jansenius per *cordis munditiam* accipiunt cordis candorem et sinceritatem, per *gratiam labiorum* veracitatem: utramque enim adamant reges et principes; tum quia vicarii sunt Dei, qui est prima veritas, puritas et sinceritas; tum quia vere et sincere jus dicere, populum regere, et omnia Reipubl. munia administrare debent, quare summe oderunt hypocritas, dolosos, mendaces, fraudulentos, qui hanc veritatem adeo ipsis decoram, et ad bonum regimen necessariam offuscare, adimere vel pervertere conantur. Sensus ergo est, q. d. Qui diligit *munditiem cordis*, id est candorem et sinceritatem, atque illi similem *gratiam labiorum*, id est sinceritati conformem veracitatem, à dolo, fuco et fraude alienam; hic placebit regibus et principibus, ut eum habere amicum et familiarem percupiant. Reges intellige probos et sapientes: nam improbi et insipientes amant sibi similes, præsertim eos qui sibi adulantur, esto mentiantur, fucum faciant, decipiant et illudant,

uti Nero amabat Simonem magum et impostorem.

Secundo, noster Salazar per *munditiam cordis* accipit cor ab odio, malignitate et malitia purum, placidum, pacificum, quietis et concordiæ studiosum; per *gratiam labiorum*, gratiam dicendi, et conciliandi amorem, pacem, concordiam, ut hic versus annectatur et opponatur præcedenti de ejiciendo derisore, q. d. *Qui diligit cordis munditiam*, etc., id est, si quis est sincero vir animo, verax, pacis et concordiæ studiosus, hunc certe aliis posthabitis sibi rex in amicum adlegere debet; is enim per omnia aptus est, ut ejus muneris functiones obeat. Itaque sicut illum alium derisorem quam longissime arcendum esse in superiori versu dixerat; ita hunc veracem et placidum hominem, quam proxime sibi adjungendum copulandumque docet hîc Salomon. Cito subinde verba auctorum, quia nullus seipso melior est mentis suæ interpres: à qua non raro aberrant, qui illam suis verbis interpretantur.

Tertio, Beda, Hugo, Dionys. et alii per *cordis munditiam* accipiunt castitatem cordis; per *gratiam labiorum*, castitatem verborum, ob quam Christo, Regi regum, præ cæteris Apostolis dilectus fuit S. Joannes; et utramque in suis familiaribus adamant reges et principes, tum ne aulæ, vel etiam thori regalis, pudicitiam suo scelere et infamia commaculent; tum quia ubi est castitas à libidine, ibi est etiam castitas et puritas ab omni scelere, imo fidelitas, sinceritas, integritas; amor enim carnis sive libido ita potens est in homine, ut qui eam vicerit facile cætera vitia vincat, imo illa sine reliquis virtutibus, ac præsertim sine ingenti amore vinci nequit. Unde S. August. l. de S. Virginitate, docet charitatem velut ignem purgare et exurere omnes libidinis fæces, ideoque virginitatem puriorem et splendidiorem efficere. Hæc vero castitas cordis parit castitatem oris, ut non nisi honesta, verecunda, casta, gravia, justa, sancta proloquatur; quæ insignis est gratia, qua omnes, sed maxime reges et principes, sibi conciliat. Tritum est illud:

> Os castum in verbis, à furto candida palma,
> Climata terrarum viscere cuncta queunt.

Antiquitus, ait Lyranus, *reges non permittebant aliquem sibi assistere, nisi mundum et honestum.*

Quarto, R. Levi per *munditiam cordis* accipit sincerum amorem et charitatem, q. d. Cum quis sincero corde præstat, aliosque sincero amore prosequitur, hujusmodi benevolentia et charitas, quam in socios suos amicosque verbis suis prodit, in eos imperium ac potestatem obtinet, ut eorum rex esse videatur. Hæc ille qui verba per hypallagen invertit, q. d. Amicus erit regis, id est, rex erit amicorum.

Quinto et plenissime, per *munditiam cordis* accipias omnia jam dicta, puta munditiam ab omni simulatione, duplicitate, mendacio, dolo, libidine omnique alia pravitate et cupiditate: hæc enim est plena et perfecta cordis munditia. Sensus ergo est, q. d. Qui cor habet mundum ab omni vitio pravisque desideriis, ac simul habet gratiam dicendi, qua auditorum benevolentiam sibi conciliet, hic amicabit sibi reges et principes. Duo ergo ad hanc amicationem requirit, scilicet primùm munditiam cordis; secundo, gratiam labiorum, qua amabiles et gratiosi apud auditores reddimur, juxta illud Psal. 44. 3: *Diffusa est gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in æternum.* Et Cant. 1. 2: *Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te.* Sic Judæi: *Mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius*, Christi, Luc. 4. 22. Et Isaias, cap. 50. 4: *Dominus*, ait, *dedit mihi linguam eruditam.*

Porro unum sine altero non sufficit, sed tam munditia cordis, quam gratia labiorum adsit oportet. Unde ex Hebræo cum Tigurina vertas: *Rex amicus ejus qui munditiam cordis diligit et labiorum gratiam.* Noster tamen vertit: *propter gratiam labiorum.* Quia Hebræi sæpe subaudiunt *propter*, ut significet munditiem cordis parere gratiam labiorum; hæc enim mundities cordis parit munditiem honestatemque verborum, quæ audientes demeretur, et in suî amorem rapit; os enim simulacrum est cordis, et in verbis mundis velut in speculo resplendet mundities cordis, quæ omnibus, sed maxime regibus carissima est. Sicut ergo auri à scoria defæcati mundities, puritas et probitas tinnitu dignoscitur; sic mundities cordis ex tinnitu et sonitu verborum mundorum patescit et cernitur. Hos ergo amicos sibi deligit rex, tum quia talibus se suaque credere audet, tum quia eos socios gubernationis asciscere potest: eorum enim puritas et integritas in totum populum redundat; qualis enim gubernator, talis esse solet et populus; tum quia eorum mundities regi est decori et ornamento. Inde enim vulgus colligit regem purum habere cor ab omni vitio, utpote qui non nisi puros et mundicordes sibi amicos et socios asciscat. Impuri enim, si in amicitiam regis irrepant, eum dedecorant et infamant, quasi ipse eis similis sit et impurus; perinde ac si quis nummum adulterinum regis imagine insigniret, regem dedecoraret; imago enim regis nummis ab eo cusis additur, ut significet nummos esse legitimos; qui ergo adulterinis eamdem addit, mentitur eos à rege cusos probatosque, velut legitimos, quæ ingens regi est injuria et infamia. Sicut ergo imago regis nummum verum purumque esse testatur: sic pariter regis gratia et amicitia viri puritatem et præstantiam suo testimonio commendat. Talis fuit Chusai, munditiei studiosus, ideoque amicus regis Davidis, qui proinde fideliter à Davide rebellionem Absalonis depulit, 2. Reg. 15 et 16. Et Zabud, filius Nathan, amicus Salomonis, 3. Reg. 4. 5.

Significat ergo hæc gnome, ait Jansen., eum qui amat integritatem animi, atque à fuco et impietate liber est, si accedat etiam dicendi gratia, Regi ac magnatibus placiturum. Aut significatur talem non posse non habere gratiam labiorum apud reges, hoc est talium, ut plurimum verba sermonesque grata esse, quod sincero animo dicantur, cum impiorum et fucatorum blandiloquentia, etiam elegans et compta, sapientibus ingrata sit et odiosa, utpote per quam malum machinentur. Unde de Dario scribitur quod, cum malum punicum in manu teneret, dixerit se non optare majorem thesaurum ullum, quam ut tot haberet Zopyros, quot essent grana illius pomi: significans regibus nihil gratius esse debere fidis amicis.

Porro mundus corde et gratiosus labiis non

solum amicus est regis cœlestis, puta Dei, juxta illud Christi Matth. 5 : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Ita R. Salomon : Qui cordis, ait, et labiorum puritate præstat, amicum habet regem, id est Deum, qui et hunc amabit, et ut cæteris in amoribus sit curabit. Quocirca pro *qui diligit*, hebr. est אהב *oh eb*, id est *diligens*, quod multi ad Deum referunt. Ita Chald. *Diligit*, inquit, *Deus mundum corde, et in gratia labiorum suorum socius erit regis;* Syrus : *Et amat labia sociorum regis;* Vatablus : *Amat* (supple, Dominus) *eum qui puro est corde; propter gratiam labiorum suorum socius ejus* (*est ut*) *rex; id est, tanto amore prosequitur amicum suum, quanto, si rex esset, quem ne verbo quidem offendere vellet;* Septuag. *Diligit Deus corda sancta* (Aquila et Theodot. *munda;* Symmachus, *casta* vel *pura*), *et accepti sunt ei omnes immaculati in viis*, vel *qui tales sunt ut reprehendi non possint.* Deinde quod sequitur de rege, ad sequentem versum rejicitur, hoc modo : *Rex labiis pascit* (legerunt רעה *raah*, id est pascit, pro רע *rea*, id est amicus); *oculi autem Domini custodiunt sensum*, q. d. Regni robur magis consistit in regis prudentia, quam in potentia aut populi frequentia. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Denique Beda partim litteraliter, partim mystice sic explicat : *Qui mundo corde recta prædicat, inter illos annumerabitur, de quibus eidem regi et conditori seculorum Propheta dicebat : Mihi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus. Nam si quis gratiam labiorum recta prædicando præmonstrat, cordis autem munditiam custodire dissimulat, nequaquam talis æterni regis amicitia frui posse putandus est.*

Ratio à priori est, quod Deus uti in essentia est spiritus purissimus et simplicissimus, carens omni compositione, etiam quæ sit duntaxat ex actu et potentia, ex genere et differentia, ex essentia et existentia, qualis est in Angelis; sic pariter purissimus est in intellectu et voluntate, ideoque remotissimus ab omni errore, duplicitate, simulatione, cupiditate, passione, impuritate; quare diligit Angelos, utpote puros spiritus, et ad suam puritatem præ cæteris creaturis accedentes. Item animas castas et puras, quia in his velut in terso limpidoque speculo resplendet divinæ puritatis et splendoris imago. Hæ ergo Dei simillimæ sunt; similitudo autem causat amorem et amicitiam, similis enim amat sibi similem. Hinc animæ castæ et puræ sunt templum Dei, juxta illud 2. Cor. 6. 16 : *Vos enim estis templum Dei, sicut dicit Deus : Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus*, Levit. 26. 12. Unde ex Chaldæo et Vatablo hoc loco sic vertas, et versionem jam recensitam invertas (Chaldæa enim et Hebræa nomina, cum sint indeclinabilia, in quolibet casu verti possunt) : *Diligit Deum mundus corde*, etc. Talis ergo cum Harminio dicit : *Malo mori quam sordidari;* puritas enim mihi carior est vita. Puritas autem summa et increata est ipse Deus.

Huc faciunt gnomæ sapientum. Antonius in Melissa, parte 2. cap. 87 et 88, citat illud Basil. *Primum beatissimum est, quod in corde nostro purum; quia radix est omnium corporis actionum cordis consilium.* Et illud Nazianz. *Non est pietas in vultus demissione, sed in cogitationis puritate.* Et illud Clementis : *Non facinorum abstinentia fidelem justificat, sed cogitationum castitas et pura sinceritas. Oratio casta et vita nulla labe contaminata, thronus, et verum Dei templum est.* Et illud Philonis : *Domus Dei cogitatio sapientis, ac hujus proprie vocatur Deus qui universorum est, quod Deus in ea tanquam in regia ambulat.* Et illud S. Luciæ Virg. et Martyris ad Paschasium præfectum : *Caste et pie viventes templum sunt Spiritus Sancti.*

Jam modum mundandi cor suggerit ibidem S. Cyrill. *Concupiscentia*, ait, *suscitat omnes impuras cogitationes et perturbationes* (sicut ignis excitat fumum) *ad ipsas invitans mentem, ac primo præstigiis illudens, postea vim adhibens et concutiens : siquidem fumi more, vel etiam sicut vapores quidam, insitarum voluptatum appetitus in nobis nascuntur; sed qui temperans est et fortis, motus increpat, nec longius progredi sinit, ac facile infirmos adhuc perturbationis motus superat; iners autem et negligens voluptatum principia admittit quasi cogitationes nudas; cumque permiserit in latitudinem progredi, difficillimum erit resistere : nam qui ante captus est et jam occupatus, is consiliorum suorum non dominus est, imo magis victrici perturbationi quasi barbaro alicui subjicitur.*

Quocirca sapienter S. Basil. hom. in principium Proverb. ex eo Damasc. l. 3. Parallelorum, cap. 27 : *Mentem*, ait, *oportet non secus ac gubernatorem quemdam, supra vitiosas affectiones insidentem, ac carnem velut navem conscendentem, rationemque tanquam clavum perite huc atque illuc obvertentem, fluctus generoso ac forti animo obterere; atque ita se comparare, ut sublimis manens, ac perturbationibus impervia, earum amarulentia, perinde ac maris salsugine minime impleatur.* Citat ibidem Damascenus illud Didymi : *Diuturno studio et meditatione, concitatorum animi motuum vis ac feritas debilitatur. Nec perturbationum aurigæ, simul atque eas semel subegerit, tranquilla sunt omnia; semper enim quamdiu homo in hac vita versatur, hoc bellum durat.*

12. OCULI DOMINI CUSTODIUNT SCIENTIAM; ET SUPPLANTANTUR (male in Regiis legitur, *superplantantur*) VERBA INIQUI.] Pro *custodiunt* hebr. est נצרו *natseru*, id est *observant.* Oculorum enim proprium est observare rem visam; item *custodiunt*, *servant*, *conservant.* Rursum pro *supplantantur* hebr. est יסלף *iesalleph* active, id est supplantat, calcat, proterit, evertit, scilicet Dominus Deus.

Quæres : Quænam hæc scientia, et quomodo opposita verbis iniqui?

Primo, Aben Ezra per *scientiam* accipit viros scientia præditos : sic enim constat antithesis inter sapientes et iniquos, q. d. Oculi, id est intellectus vel voluntas et beneplacitum, puta providentia Domini, custodit viros scientia imbutos ab universis calamitatibus; verba autem iniqui prava machinantis in scientia excultos, pervertet, et irrita reddet. *Scientiam* intellige practicam, puta studium virtutis, quæ est scientia Sanctorum. Scientes ergo, sive sapientes, iidem sunt qui justi et sancti. Et R. Levi : Sapientum mentem, inquit, conservant oculi, seu providentia Dei, ut illorum cogitata et consilia reipsa eveniant. Idem vero Deus iniquorum verba demolitur, cum eos dejiciat ab iis quæ consulto deliberaverunt.

Et Vatablus : Deus, inquit, approbat ea quæ à viris sapientibus geruntur ; reprobat vero verba, id est res, opera et gesta prævaricatorum.

Secundo, Beda per *scientiam* accipit veritatem, præsertim religionis et fidei, q. d. Superna conspectio custodit semper in Ecclesia scientiam veritatis quam docuit; verba autem hæreticorum, imo omnis sermo pietati et justitiæ contrarius, qui à domino rege non servatur, cum suo auctore subvertitur. Supplantantur ergo verba iniqui, dum hæretici dogmata exstinguuntur, et quasi planta pedis calcantur et suffocantur, ne sese propagent, et ad vicinos posterosve inficiendos proserpant.

Tertio, Jansenius per *scientiam* accipit veritatem ore prolatam, præsertim cum testis verum à se cognitum testatur. Potest, inquit, *scientia* simpliciter accipi pro cognitione rei, de qua aliqui loquuntur et testificantur : ut significetur providentiam Domini conservare et tueri testimonium veritatis, illud scilicet, quo id quod sciunt homines loquuntur et testantur ; contra vero illum subvertere iniquorum verba, quæ in aliorum perniciem contra veritatem cogitaverunt, aliud dicentes quàm sciunt esse verum. Favet versio Chaldæi, quæ pro *supplantantur verba iniqui*, vertit : *Protudit verba prædonum ;* et Syri : *Profligantur verba mendacii.* Chaldæum et Hebræum מלטל *tiltel* idem est quod protudit, profligat, ejicit, evellit, transportat; vel tegit, obtegit, offuscat, obumbrat.

Quarto alii per *scientiam* accipiunt prudentiam et sapientiam. Hanc enim oculi, id est providentia Domini in orbe, ac præsertim in Ecclesia sua, tuetur et custodit, ac *verba*, id est, dicta et facta insipientum, id est iniquorum, prudentiæ et sapientiæ contraria subvertit.

Quinto, plane et genuine, noster Salazar censet hæc dici adversus mendaces derisores, de quibus vers. 10, q. d. Deus quidem omnia intuetur; nihil enim est quod ipsius perspicacissimam aciem fugiat; atque adeo ipse rerum omnium testis oculatus est, id sibi volunt illa verba : *Oculi Domini custodiunt scientiam*, id est certissimam intuitivamque rei cujuslibet notitiam apud se asservant : *Et supplantantur verba iniqui.* In Hebræo hæc oratio est activa, hoc modo : *Et supplantat*, vel *pervertit verba iniqui.* Nimirum ipse Deus, qui oculatus rei testis est, *verba*, hoc est mendacia et dolos improbi impostoris coarguit, ejusque falsitatem palam evincit. Significat utique Salomon, etiam tunc cum quis confidentissime mentitur, quia rem prorsus latere existimat, haud tutum esse; quia Deum spectatorem habuit, qui rei cognitionem notitiamque apud se retinens, eam tunc cum volet, convicta ipsius falsitate aperire, et in vulgus spargere poterit. Quæ sane est perelegans Deoque digna sententia.

Denique generatim *scientia* hic accipi potest pro qualibet cognitione et veritate, sive fidei, sive morum, quam Deus in orbe et Ecclesia sua per doctores et sapientes tuetur et custodit, ac contrariam illi falsitatem, quam iniqui inducere conantur, supplantat et obterit; Deo enim, qui prima est veritas, competit cujuslibet veritatis cura et tutela, ut ipsa esto ad tempus ab iniquis opprimatur, tamen Deo tutore et vindice tandem caput efferat, clarescat, vincat et triumphet, uti patuit in Christo, Apostolis, S. Athanasio, S. Chrysostomo, S. Gregorio Nazianzeno cæterisque fidei, veritatis, prudentiæ et sapientiæ doctoribus, defensoribus et athletis.

Septuaginta vertunt : *Pascit labiis rex ; oculi autem Domini conservant sensum ; vilipendit autem verba iniquus*, q. d. Rex sapientibus suis edictis, responsis, dictis subditos velut oves pascit, id est regit et in civili vita enutrit ; iniqui autem ejus verba legesque vilipendunt ; easque in alium sensum, qui suis cupiditatibus faveat, perperam interpretando detorquent; sed oculi Domini verum earum sensum conservant, juxta quem suo tempore, ac præsertim in die judicii iniquos, vel ut hebraice est בוגד *boged*, id est prævaricatorem legis, judicabit, condemnabit et puniet. Itaque hac gnome Salomon metu divini judicii percellit impios, qui leges regum pervertunt et violant, ut ejus timore ipsos ad sanam mentem regisque et legum obedientiam reducat.

13. Dicit piger : Leo est foris, in medio platearum occidendus sum.] Septuag. *Excusationem affert et dicit piger : Leo in viis, et in plateis sicarii ;* Syrus : *Dicit piger quando mittitur : Leo in via, ecce occisor in platea ;* Chaldæus : *Dicit socors in socordia : Ecce leo foris, et in plateis homicidæ.* R. Levi : Ignavus, ait, domo non prodit ad opus suum præ insigni desidia qua torpet, inquitque leonem foris esse à quo discerpatur, si domo exeat, prædonesque forum occupare, à quibus juguletur, si in illud se conferat.

Hæc gnome socordiam pigrorum graphice repræsentat ; ne enim cogantur laborare et labore sibi victum parare, fingunt sibi mille inanes metus et pericula, ac parvas difficultates elevant, æstimantque maximas, sicut pueri formidant umbras et larvas ; et, ut vulgo dicitur : *Ex formica faciunt leonem*, fingunt, inquam, sibi *myrmicoleonem*, id est formicarium leonem, cum rem levem et occupationem facilem apprehendunt et reformidant, velut rem terribilem et insuperabilem. Unde Olympiodorus in illud Job 4. 11. juxta Septuag. *Myrmicoleon periit, eo quod non haberet prædam : Myrmicoleon*, ait, id est formica leo, est diabolus, qui strenuis et generosis contemptui est ut formica ; timidis vero et ignavis terribilis est ut leo. Unde diaboli typus est *: Crocodilus, fugax animal audaci, audacissimum timido*, ait Seneca libr. 4. Natur. quæst. cap. 2. Ex adverso de Modesto Valentis Imperatoris præfecto, frustra sanctum Basilium ad arianismum pertrahere conante, canit Cyrus Theodorus :

> Modeste, Basilio Magno subes :
> Formica es, rugias licet ut leo.

Dicit ergo piger : *Leo est foris*, id est leo extra urbem in agris grassatur, qui me, si urbe egrediar, laniabit et vorabit. *In medio platearum occidendus sum*, id est, in ipsa urbe ejusque plateis grassantur rixæ et sicarii, qui, si domo egrediar, me occident ; ubique ergo obtendit pericula lethifera et insuperabilia, ne ad opus egredi cogatur, q. d. Nec urbe, nec domo tuto egredi possum. Si enim urbe egrediar, in-

cidam in leonem qui me discerpet; si domo exeam, incidam in rixantes et sicarios, qui me confodient. Necessum ergo, si vitam tueri velim, ut domi quietus et iners desideam. Contingit aliquando fortuito urbe exeuntes incidere in leones, et ab eis laniari, uti contigit Prophetæ illi à Deo misso in Samariam, eo quod contra jussum Domini in ea cibum sumpsisset, 3. Reg. 13. vers. 24; idque in Africa nonnullis in locis frequens est, teste Plinio l. 8. cap. 16. Verum pigri periculum alterius loci in suum, ubi nullum est, transferunt, et quod semel uni contigit, universale faciunt, sibique appropriant. Hoc enim facit metus quem parit inertia. Hebr. est *dicit* עצל *atsel*, id est piger et tardus instar asini: *Leo est foris*. Asinus enim mire formidat leonem, quasi hostem proprium suæ vitæ insidiantem, ut carnibus suis pascatur. Hinc illud Eccl. 13. 23: *Venatio leonis onager in eremo*. Alludit ad indolem et rugitum leonum. Hic enim adeo terribilis est, ut omnia animalia percellat et stupefaciat, itaque sistat, capiat, laniet et devoret, uti superius docui ex Plinio; simili enim modo phantasmata terrifica et apprehensio difficultatum, quas pigro suggerit ignavia, ita eum percellunt, ut eum stupefaciant, sistant, consumant, tabefaciant et enecent. Generosi enim sunt quasi leones, qui nihil timent, sed omnibus sunt timori, præsertim asinis, id est pigris, qui omnia etiam tuta et non timenda timent; unde timoris se faciunt mancipium, pabulum et ludibrium.

Causa est, quòd otium et inertia mille homini suggerat apprehensiones et imaginationes, quæ omnes laboris et rei faciendæ difficultates, etiam minimas, ad vivum repræsentant, exaggerant et aggravant, quibus animus metu percellitur et laborem exhorret. Unde S. Basilius apud Anton. in Melissa pag. 2. cap. 46: *Otium*, inquit, *maleficii principium. Propria est hæc ægritudo otiosi et desidiosi animi, ut vigilante corpore somnia videat*. Ibidem S. Chrysost. *Nihil*, inquit, *est tam facile, quod non valde grave et invisum magna pigritia reddat, nec quidquam tam laboriosum et difficile, quod studium et alacritas non facillimum efficiat*. Et Clemens: *Qui infirmi et imbecilles sunt iis, vel quod mediocre est supra vires ipsorum videtur*. Et Philo: *Innumeri neglecta exercitatione robur etiam naturale enervarunt. Consuetudine et quiete confirmatum otium, insidiosum est*.

Hæc sententia vera est in temporalibus, verior in spiritualibus. Tardi enim et pigri fingunt sibi pericula et onera quæ nulla sunt, ac trepidant timore ubi non est timor. Jejunare, orare, cupiditatibus resistere, etc. carnales et pigri putant sibi esse intolerabile et impossibile. Unde Beda: *Leo*, inquit, *foris, in medio platearum occidendus sum, quod est aperte dicere: Et verba et opera virtutum, ubi ostendi foris cœperint, statim persecutio vel hominum, vel spirituum comitatur invidorum, nec valeo in tentationibus resistere, sed in piis boni propositi vincor inceptis*. Sic et Auctor Cat. Græcorum. *Qui*, inquit, *ad virtutem deses est, dicere solet: Leo est in via, hoc est, satius est vulgariter et incuriose vivere, quàm periculum aliquod propter pietatem adire. Per leonem autem designatur diabolus: hic enim est qui virtutum vias obsidet; quin homicidarum quoque nomine dæmones, haud inconcinne adumbrantur*; ac paulo post: *Aliter, piger dicit: Leo est in via, hoc est, dæmones pravæque cogitationes impedimento mihi sunt, quod minus in Dei præceptis progressus faciam*.

Rursum hanc gnomen adaptes tepidis pigrisque Clericis, Sacerdotibus et Religiosis qui otiari volunt nihilque agere, nec vacare contemplationi, nec actioni. Talis ergo reipsa dicit: Nolo secedere extra urbis frequentiam, in locum secretum, ut vacem contemplationi, quia ibi grassatur leo, id est diabolus, qui anachoretis et contemplantibus mille parat tentationes et laqueos: nolo pariter vacare actioni, nolo concionari, catechizare, audire confessiones: quia in his pericula sunt ne perdam meipsum, et alienorum peccatorum reum me faciam, eaque in me transcribam; sed hi cogitent in otio et desidia sibi longe gravius imminere periculum à pardo et panthera, qui desidibus insidiatur, ut in eos insiliat, eosque laniet et devoret, puta ab Asmodæo et spiritu fornicationis, qui mille in otiosis suscitat cupiditatum omnium desideria, et concupiscentias quæ illos opprimunt et suffocant, uti Asmodæus suffocavit septem sponsos Saræ ob inertiam et libidinem, Tobiæ cap. 3. v. 8.

Præclare S. August. serm. 65. de Temp. loquens de sedulitate hospitalitatis, qua Abraham excepit Angelos, Gen. 18: *Videte*, ait, *fratres, quàm ferventi animo hospites debeatis excipere. Ecce ipse Abraham currit, uxor festinat, puer accelerat; nullus est piger in domo sapientis*. Idem, serm. 245: *Noli*, ait, *piger esse in opere, cujus mercedem desideras*, etc. *transit labor, venit requies*. Labora ergo in tempore, ut quiescas et exultes in æternitate: *Non enim sunt condignæ passiones* (pariter et actiones laboresque) *hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*, Rom. 8. 18. Vive ergo, labora, patere, suda æternitati. Momentum est quod cruciat, æternum quod delectat et beat.

14. FOVEA PROFUNDA OS ALIENÆ: CUI IRATUS EST DOMINUS, INCIDET IN EAM.] Hebr. *Fossa profunda os alienarum: cui succenset Dominus, cadet illuc*. Sic et apud Symmach. et Theodot. *os alienarum*, scilicet mulierum, puta adulterarum et meretricum. Septuag. tamen *os alienarum*, scilicet rerum, accipiunt pro ore impii, quod aliena à lege et Deo eructat; unde vertunt: *Fovea profunda os iniqui; qui autem odio habetur à Deo, incidet in eam*. Sic et R. Levi, qui sic explicat: Cum quis aliena pugnantiaque loquitur, quæ nimirum veritati artisque fundamentis et principiis repugnant, id prorsus simile videtur profundæ foveæ, in quam qui decidat nullum habet adminiculum, quo inde exeat. *Cui iratus est*. Et iratus est Deus ei qui in hanc foveam corruit: nam subinde à recto tramite virtutumque culmine recedet, ita ut semper in pernicioso hoc instituto firmius obdurescat.

Verum alii passim per *alienas* accipiunt meretrices. Unde Vatabl. *Os scorti profundus est hiatus, in quem cadet cui Dominus irascitur*. Per *os*, accipe oscula, nutus et eloquia cæteraque meretricia oris et vultus blandimenta, quibus meretrices quasi Iynges viros ad se rapiunt et dementant. Sensus est, q. d. Os meretricis, quod osculis et verbis cantibusque amatoriis, instar sirenis juvenes et viros ad se allicit, est vorago profunda, juvenes virosque absorbens, instar Heclæ, Vesuvii et Ætnæ. Sicut enim hi

montes ignibus æstuantes globos igneos ejaculantur, quibus omnia circumcirca inflammant et comburunt : sic os meretricis igne libidinis æstuans amoris flammas facesque ejaculatur, quibus omnes in suî concupiscentiam rapit et accendit. Rursum sicut Vesuvius proprius ad os ejus accedentem Plinium secundum, tempore Vespasiani Imp. ut causas tanti incendii investigaret, rapuit et absorbuit : sic os meretricis juvenes ad se accedentes rapit et devorat, ut sirenes devorarunt socios Ulyssis, quos cantibus dulcisonis ad se illexerant et dementarant.

Fossa profunda per catachresin significat hîc exitium et perniciem extremam, puta pauperiem, morbos, infamiam, mortem, ac tandem barathrum gehennæ, in quæ incidunt qui ad meretrices accedunt. Hæc ergo fossa adeo profunda est, ut careat fundo, sitque intermina et æterna. Itaque meretrix est gurges patrimoniorum, vorago bonorum omnium, abyssus gehennæ, juxta illud cap. 7. 27 : *Viæ inferi domus ejus, penetrantes interiora mortis.*

Porro sicut Ætna non semper ignes vomit, sed prius eos intra se colligit et coacervat, ut stato tempore simul ingentes flammarum moles et quasi montes evibret : sic os meretricis studio subinde premit suos amores, ut collectos majori impetu suo tempore in accedentes ejaculetur, adeo ut iis resistendo non sint. Os ergo meretricis est quasi os barathri, imo quasi vestibulum inferni ; ut, si in os meretricis incidas, casurus sis in amores et tricas meretricias, ex quibus nunquam te extricabis, ac tandem in barathrum inferni, ex quo per omnem æternitatem emergere non valebis. Ita Beda: *Fovea profunda*, inquit, *os alienæ*, etc. *qui enim verba vel oscula meretricis libenter amplectitur, quasi januam jam gehennalis pulsat abyssi, citoque mergitur, si pedem cautus non retrahit, si non membra reliqua à vicinia cohibet foveæ pœnalis, in quam nullus omnino nisi filius iræ illabitur.*

Cui iratus est Dominus, incidet in eam.] Hebr. est זעום *zeum*, quæ vox notat ingentem iram, æstum et furorem, q. d. Cui vehementer irascitur Deus, sive qui est objectum indignationis divinæ, et in quem ira fervet, ac furorem suum vibrat Deus, incidet in hanc meretricis fossam. Nonnulli hæc verba per hypallagen accipiunt, q. d. *Cui iratus est Dominus, incidet in eam*, id est qui in ipsam inciderit, iram Dei in caput suum accerset : præcipua vero ruinæ illius pars ea erit, ex ruina illa ac fovea nunquam emergere. Verum alii simplicius hæc accipiunt uti sonant, q. d. Incidere in meretricem est pœna præcedentis peccati : tantum enim lapsum tamque perniciosum non solet permittere Deus, nisi illi cui ob præcedentia peccata vehementer irascitur,

Significat ergo Salomon quòd, uti singularis est gratia Dei ab hac meretricia fovea præservari, quod paucis Deo dilectis contingit, ita peculiaris ejusdem vindictæ esse in eam incidere. Hinc Theologi docent peccatum posterius esse pœnam prioris, ac Deum minus peccatum præcedens punire majori subsequenti, uti docet Magister Sent. in 2. dist. 35. S. Aug. in Ps. 57. S. Gregor. 26. Moral. cap. 12. et alii passim; quod Hebræi dicunt: *Transgressio trahit transgressionem.*

Porro peccata, ob quæ Deus permittit homines incidere in meretricios amores inextricabiles, præcipue sunt duo : primum est hæresis et infidelitas, ob quam Deus permisit Philosophos in præposteras incidere libidines, uti docet Paulus Rom. 1. Sic hoc seculo hæresim Calvini Lutheri, Anabaptistarum vagis horrendisque libidinibus puniri, quas inauditi morbi et lues Gallica, aliæque horribiles pœnæ ac miseriæ consequuntur, audimus et oculis conspicimus. Secundum est superbia : superbiæ enim congrua pœna est luxuria, ut qui per superbiam se ad summa attollunt, per luxuriam in ima deturbentur. Unde S. Gregor. lib. 26. Mor. cap. 13. docet castitatis custodiam esse humilitatem, superbiæ vero pœnam esse libidinem : *Sic sic elati justa fuerant retributione feriendi ; ut, quia superbiendo se hominibus præferant, luxuriando usque ad jumentorum similitudinem devolvantur. Homo quippe, cum in honore esset, non intellexit : comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.* Et pluribus interjectis : *Hinc quippe per Oseam*, c. 5, *contra Israelitas dicitur : Spiritus fornicationum in medio eorum, et Dominum non cognoverunt, qui, ut ostenderet quòd causa libidinis ex culpa proruperit elationis, mox subdidit dicens : Et respondebit arrogantia Israel in faciem ejus. Ac si diceret : Culpa, quæ per elationem mentis in occulto latuit, per carnis luxuriam in aperto respondit.* Unde sapienter concludit dicens : *Proinde per humilitatis custodiam servanda est munditia castitatis ; si enim pie spiritus sub Deo premitur, caro illicite super spiritum non levatur. Habet quippe spiritus commissum sibi dominium carnis, si tamen sub Deo recognoscit jura legitimæ servitutis. Nam si Auctorem suum superbiendo contemnit, jure et ρà subjecta carne prælium suscipit. Unde et ille p imus inobediens, mox ut superbiendo peccavit, pudenda contexit. Quia enim contumeliam spiritus Deo intulit, mox contumeliam carnis invenit. Et quia Auctori suo esse subditus noluit, jus carnis subditæ, quam regebat, amisit : ut in seipso videlicet inobedientiæ suæ confusio redundaret, et superatus disceret quid elatus amisisset.*

Tropol. *fovea profunda* est os meretricis, id est os hæresis et hæretici : hoc enim ab uno errore in alium, ab uno scelere in aliud prolabitur, aliosque secum trahit, itaque implicat, ut se extricare nequeat, quin profundius semper cadant, donec in abyssum inferni corruant; ab hæresi enim rarus ad fidem orthodoxam est regressus ; pauci enim errorem agnoscunt, pœnitent et resipiscunt. *Cui iratus est Dominus, incidet in eam;* quia hæresis nunquam primum est peccatum, sed pœna præcedentis superbiæ, injustitiæ, vel luxuriæ. Summa enim îra est Dei, cùm quem permittit in hæresim labi : quare gravia scelera præcedant oportet, quæ tantam iram Dei provocent, ut in hæreseos barathrum eum prolabi sinat. Unde Septuag. Vaticani hîc aliam gnomen congrue subtexunt, quæ non exstat in Hebræo, Chaldæo et Vulgata, nimirum hanc : *Sunt viæ malæ coram viro, et non diligit reverti ab eis; avertere autem se oportet à via perversa et mala.* Scholia huic et aliam congruam attexunt : *Sunt viæ per quas non est ambulandum viro ; impius autem vias mortis et perditionis diligit.*

Porro ingens est stoliditas hominum, qui in hanc fossam et malorum voraginem non tantum incidunt, sed et ultro se injiciunt et insiliunt. Delirus fuit Empedocles philosophus, Py-

thagoræ discipulus, et Rhetoricæ inventor, qui, ut deus immortalis haberetur, in Ætnam insiliit; sed ferreæ ejus crepidæ ex camino per flammam rejectæ, rem patefecerunt. Unde Horatius de Arte Poetica :

> Deus immortalis haberi
> Dum cupit Empedocles, ardentem fervidus Ætnam
> Insiluit.

Idem, lib. 1. epist. 12 :

> Empedocles, an Stertinium deliret acumen.

Empedoclis delirium imitantur, qui ultro in meretricios amores se præcipitant.

15. Stultitia colligata est in corde pueri, et virga disciplinæ fugabit eam.] Vatabl. *et ferula castigatrix longe propellet eam ab illo;* Sept. Vatic. *Dementia pendet ex corde juvenis, virga autem et disciplina longe est ab eo;* Complut. et Regii: *Stultitia suspensa est in corde juvenis*, etc. Syrus: *Stultitia avolare facit cor pueri, et virga disciplinæ longe est ab eo;* nimirum pro ירחיקנה *iarchikenna* in *hiphil*, id est *elongabit* vel *fugabit eam;* Septuag. et Syrus aliis punctis legerunt ירחיקנה *iarchecna*, id est *elongabunt se ab eo virga et disciplina;* Auctor Catenæ Græc. legit : *Disciplina longe est ab ea*, scilicet à stultitia pueri, q. d. Stultitia colligata est in corde pueri, quamdiu ipsa manet incastigata; castigatione enim solvitur et tollitur : *colligata est*, id est adhæret, annexa est, copulata est, perinde ac si fune alligata foret. Est catachresis.

Stultitia hæc est puerilis levitas, petulantia, ruditas, incogitantia, imprudentia, inexperientia, inconstantia, concupiscentia : hæc enim colligata, imo innata sunt puero : puer enim est quasi animal brutum, quod non ratione, sed sensu agitur, omniaque quæ videt concupiscit. *Pueris et bestiis*, inquit Arist. 6. Ethic. c. 13, *naturales insunt habitus, sed sine intellectu et mente, noxii esse apparent.* Quare sicut asinus, equus, mulus, virga vel baculo arcentur à suis cupiditatibus, et recta aguntur diriguntur que quò sessor vel auriga voluerit: sic pariter puer arcetur à stultis suis cupidinibus, et agitur in viam rectam, ut vivat secundùm dictamen legis et rectæ rationis, per virgam disciplinæ, qua castigatur à patre, magistro vel pædagogo : pueri enim stulti et servi, quia rationem animumque habent debilem ; hinc virgas timent magis quàm enses et gladios : hinc stultitia proprie coercetur virgatione, uti patet in fatuis.

Tò ergo *colligata* significat primo fortem, nodosam et pertinacem hærere in puero stultitiam et concupiscentiam; sed ita ut non sit insolubilis et inemendabilis, quin vero per virgam disciplinæ solvi tollique possit et debeat.

Secundo, naturam pueri ex se non esse stultam et pravam, sed sanam et bonam ; stultitiam vero illi extrinsecus advenire, sicut ligamen extrinsecus advenit rei ligatæ, puta ex peccato Adæ : per hoc enim omnes pueri trahunt stultitiam, id est concupiscentiam et peccatum originale.

Tertio, pueros à stultitia se non posse expedire, quia ei colligati sunt, ac ligatam habent mentem per infantiam ; quare stultitia hæc virga pellenda est. Pueri enim uti animalia rationem non capiunt, sed virgæ flagra sentiunt, itaque stultitiam abdicant.

Quarto, *stultitia*, id est concupiscentia, hîc anthropopathœs inducitur ut persona, v. g. ut ludicrus genius, vel dæmonculus colligatus puero, eumque obsidens, occupans et ad ludicras actiones excitans, qui castigatione fugandus est.

Quinto, hac voce significatur concupiscentiam instar validi funis ligare filios Adæ per omnem vitam. Nam, ut ait Isaias c. 5. 18 : *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum !* Et Salomon Proverb. 5. 22 : *Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur.* Vide utrobique dicta.

Hugo censet stultitiam colligatam puero, sicut grana vel paleæ colligantur in sacco; aut potius sicut paleæ colligantur grano, quæ virga excutiuntur et eventilantur, itaque granum manet purum et integrum. Cajetan. vero censet metaphoram peti ab ebrietate, quæ ligat mentem ebrii, sed excutitur et discutitur verberibus et plagis. Puer enim, instar ebrii, sua cupiditate veluti ebrietate ligatam habet mentem et rationem; sed virga disciplinæ eam discutit, ut mens sit libera, et ratio evigilet. Alii censent tropum peti ab equis et asinis, qui fune alligantur præsepio et pabulo : sic enim pueri fune stultitiæ et concupiscentiæ alligantur suis ludicris et cupediis.

Porro Septuag. qui vertunt: *Stultitia suspensa est ex corde pueri*, videntur alludere ad bullas, quas veteres ex collo puerorum nobilium supra cor appendebant, quasi dicant : Stultitia, instar bullæ, adhæret cordi pueri nobilis vel libertini, quem scilicet parentes non castigant, sed sinunt agere quod lubet. Unde subdunt : *Virga autem et disciplina longe est ab eo*, q. d. Causa stultitiæ pueri libertini est absentia virgæ, quòd scilicet parentes nimis ei indulgentes virgæ parcant, itaque sinant eum in stultitia manere, in diesque magis stultescere, ac suis affectionibus puerilibus libere incubare.

Simili modo stultitia, id est concupiscentia, colligata est in corde cujuslibet hominis, qui puer, id est filius est Adæ, ideoque plenus ignorantia et concupiscentia : quare hæc illi adimenda est per virgam, tum abnegationis et mortificationis propriæ, tum castigationis et directionis alienæ, quam scilicet ei præstat Superior, vel socius et amicus. Concupiscentia enim similis est puero, et ex viris facit pueros ob analogias, quas ex Thoma recensui, Eccli. 30.

Porro, Syrus vertit: *Stultitia avolare facit cor pueri.* Volatica enim est mens pueri, et nunc huc, nunc illuc avolat, dum nunc hoc concupiscit, nunc istud : dum inquieta nusquam sistit, sed nunc hoc cogitat et vult, nunc istud : nunc huc fertur, nunc aliò et aliò, instar aviculæ quæ nunc huc, nunc illuc avolat : sic enim pulli avium, dum è nido avolant, nusquam quiescunt, sed ex uno ramo in alium et alium assidue devolant; discunt enim volare, et volaturiunt. Similiter volat mens et phantasia pueri, donec virga disciplinæ cohibeatur et frenetur, libroque et scholæ similive rei alligetur et astringatur.

Denique notandum ait Jan. quòd dicat *Virga disciplinæ*, significans moderatam castigationem pueris adhibendam, non virgam iræ et sævitiæ, hoc est, castigandos eos non tam ad puniendum, quàm ad emendandum. Virga iræ impiis debetur, qui scientes peccant : *virga disciplinæ*

pueris, qui ex ignorantia peccant et inscitia. Hæc virga non fugat stultitiam ab impiis, cum in profundum peccatorum venerint : fugat à pueris qui timore pœnæ ad virtutes sunt formandi. Quantum enim hominum cura valeat ad corruptæ naturæ mutationem et correctionem ostendit D. Basilius, Homil. 5. Hexam. ex cura agricolarum, qua fructus feri et silvestres emoliuntur, et ad utilitatem humanam transmutantur.

Salomonem de more secutus Siracides, Eccli. 30. 1 : *Qui diligit filium suum*, inquit, *assiduat illi flagella, ut lætetur in novissimo*. Et vers. 8 : *Equus indomitus evadit durus, et filius remissus evadet præceps. Lacta filium, et paventem te faciet*, etc. Vide ibi dicta.

Salomoni et Siracidi astipulantur cæteri sapientes. Antonius in Melissa, parte 2. cap. 20, citat S. Basilium dicentem : *Juventutis naturale vitium est, ut propter levitatem consilii ea se habere jam arbitrentur, quæ spe concupierunt, ideoque inflantur : quia præ stultitia speratis se frui putant quasi præsentibus. Juventus est levis, et ad improbitatem proclivis : cupiditas effrenata, belluarum ira, temeritas, injuria, superbia, inflationes, magnique spiritus congenita et coalita malo juventutis sunt : invidiæ adversus rem excellentem, suspiciones de familiaribus, denique malorum omnium examen juventuti connexum et copulatum est. Mobilissima est juventus; diversis enim perturbationum fluctibus agitur. Eget ergo ductore, qui ad portum recta deducat;* et S. Nazianzenum dicentem : *Juventus est æstus temporis;* et S. Chrysostomum : *Ira et cupiditatibus facilius juvenes ducuntur et vincuntur; quare majorem custodiam requirunt, et frenum durius;* et Philonem : *Juvenis summam potestatem adeptus, cupiditatibus utens effrenatis, malum est inexpugnabile.* Apud Spartanos, si puer à magistro, vel ab alio ob delictum castigatus querelam ad patrem detulisset, turpe erat patri, si hoc audito non iterum filium castigasset. Si quidem ex instituto majorum hanc habebant filiorum curam, æque ac hanc de se mutuo fiduciam, ut crederent neminem esse qui cujusquam liberis, quos quisque pro suis habebat, quidquam imperaret inhonestum. Ita Plutarchus in Apophth. Lacon. Vide Aristot., lib. 8. Politic. cap. 1. et sequent. præsertim cap. 5, ubi docet pueros docendos esse musicam, ut per eam quasi disciplinam mores suos harmonice componant, *Cum vero contigerit*, inquit, *musicam esse delectabilium, virtutem autem esse circa lætandum recte, et amare et odisse, oportet perfecto addiscere et assuefieri ad nullam rem, adeo ut ad judicandum recte, et ad gaudendum mansuetis moribus et laudabilibus operibus.* Quod efficit harmonia musica, quæ à terrenis voluptatibus ad se rapit aures mentemque pueri, eamque modulando quasi contemperat et componit : sicut David citharam pulsando et modulando contemperabat et sedabat perturbationes Saulis, 1. Reg. 16. 23.

16. QUI CALUMNIATUR PAUPEREM, UT AUGEAT DIVITIAS SUAS, DABIT IPSE DITIORI ET EGEBIT.] *Calumniatur*, id est per calumnias expilat, spoliat, defraudat; hebr. enim עשק *asec* significat calumniari, opprimere, defraudare bona aliena, per sophisticas artes et lites occupare, quod Græci dicunt συκοφαντεῖν, sive id fiat mercedem promissam negando, sive rem alterius injuste detinendo, vel invadendo, sive quomodolibet decipiendo, et jure suo spoliando, vel re debita privando. Qui quidpiam horum facit, dicitur Sycophanta : de cujus vocis vi et etymo plura dicam, cap. 28. vers. 16. Unde Pagnin. vertit : *Qui vi aufert à paupere, ut augeat sua;* Vatabl. *Qui per injuriam et violentiam opprimit pauperem, ut ditescat ipse.* Hebræa ergo ad verbum sic habent : *Qui defraudat pauperem ad multiplicandum, dans diviti certe ad defectum;* quæ verba generalia, illigata et illimitata varie necti, ligari, limitari, et ad varios sensus particulares trahi possunt. Unde

Primo, Chald. vertit : *Qui calumniatur pauperem, multiplicat sibi malum; et qui dat diviti, egestas erit ei;* ut sententia sit bimembris duoque significet : primo, eum qui expilat pauperem, accumulare sibi mala, id est damna rerum et fortunarum suarum; secundo, eum qui sua dat diviti spe retributionis, ad egestatem redigendum, cum divites superbi, avari et ingrati sæpe omnia recipiant, sed parum retribuant. Sic et Pagnin. Accedit Syrus : *Qui opprimit pauperem, multiplicat malum; qui dat ditiori, est sibi pernicies.*

Secundo, Septuaginta hic variant; Complut. enim et Regii habent : *qui calumniatur pauperem, multiplicat sua mala; dat autem diviti ad minus.* Quod auctor Catenæ Græcor. sic una sententia transfert et elucidat : *Qui pauperem calumniatur, diviti autem in re minoris momenti plusquam par est largitur, is mala sua cumulatiora reddit.* Verum Vaticanus Codex delet τὸ *mala*, uti delent Hebræa et Latina. Unde sic habet : *Qui calumniatur pauperem, multa facit sua ; dat autem diviti ad minus.* Hæcque vera videtur et genuina lectio Septuag. Jam τὸ *ad minus* varii varie explicant. Auctor Catenæ Græcor., *ad minus*, id est, inquit, in re minoris momenti : Scholiastes : *Contra majorem dat occasionem malefaciendi*, q. d. Qui expilat pauperem, ut se ditet, hic pauperi dat occasionem ut suæ inopiæ levandæ causa alium minorem pari modo expilet et spoliet. Alii *ad minus*, q. d. Minor hæc est pœna, quod scilicet sua cogatur dare ditiori : nam alia major manet eum pœna in futuro seculo. Verum τὸ *ad minus* idem est quod Hebr. habent : *ad defectum*, q. d. *ad minus*, id est ad defectum et inopiam redigetur. Unde Symmach. vertit : *Dabit diviti, omnino egestas.* Sensus ergo est, q. d. Qui expilat pauperem, ut ditetur, hic dabit pariter sua diviti; itaque *ad minus*, id est ad inopiam, deducetur. Sic Septuaginta consentiunt cum Vulgata.

Mystice, Basilius, sive Magnus, sive Seleuciensis in Catena Græc. : *Vide*, inquit, *ut diabolus inique et calumniose nobiscum agat. Adimit nobis virtutes quas ipsi nos dederamus; reddit porro vitia quæ non petiveramus. Accipimus autem ab illo, tanquam ab eo qui in virtutibus pauper est. Donamus contra nostras illi virtutes tanquam illi qui in malitia et vitiis dives est, idque cum aperto nostro detrimento : siquidem quo quis plura illi donat, eo animam suam magis vulnerat.*

Tertio, R. Levi vertit : *Qui premit pauperem, multiplicabit sibi opes ; qui vero dat diviti, ad egestatem tendet* ; ac per pauperem et divitem accipit appetitum et concupiscentiam, quam boni reprimunt et stringunt, ut fiat inops et tenuis; mali vero laxant, ut fiat dives et ampla.

Qui coercet, inquit, appetentem facultatem, qua corporis cupiditatibus inflammatur, cum nimirum hujus propensioni morem non gerit, id maximi lucri erit : quanto enim magis iis cohibendis quis assidue insudabit, tanto minori cura et cupiditate laborabit, atque ideo maxima copia ad satietatem semper affluet. Qui vero diviti dabit, qui nimirum cupiditatibus suis obsequetur, exinde egestate laborabit ; tanto enim magis assidue esuriet, quo plura desiderabit, juxta tritum illud : *Homini exigua sunt membra, quæ qui saturet, famescat; qui fame excruciet, satur sit.* Hæc R. Levi. Verum hæc mystica sunt, nec apposite litteræ inædificantur, quod requiritur in sensu mystico, ut vere sit mysticus, et intentus à Spiritu Sancto.

Quarto, Baynus explicat, q. d. Qui calumniatur pauperem, id est, qui bona pauperum violenter rapit, vel qui egentem debita eleemosyna defraudat, ut ditescat; item qui dat diviti, id est qui blandiendo divitibus iis parva donat, ut majora recipiat (*Qui*, ut ait Isocrates, *artificiosius ea vendunt, quàm qui ex professo cauponantur*), uterque ad defectum et inopiam perveniet : nam vera ars ditescendi est largiri pauperibus, non auferre, juxta illud cap. 19. 17 ; *Fæneratur Domino, qui miseretur pauperis, et vicissitudinem suam reddet ei.* Nec divitibus data dona prosunt, sed potius perduntur, quia divites semper suis augendis inhiantes datorum sunt immemores et ingrati, nova danda exspectantes.

Quinto, Rabbinus quidam τὸ *multiplicat*, vel, ut hebr. est *ad multiplicandum*, accipit de multiplicatione tam passiva, quàm activa, tam pœnæ, quàm culpæ, q. d. Qui pauperem bonis suis spoliat, id lucri reportat, ut res sua multiplicetur ; sed sicut multiplicat opes, sic et multiplicat opum dispersionem, ut, sicut ipse multas multorum divitias rapuit, et in se uno collegit ; sic vicissim illæ ex se uno in multas partes secentur, et in multos dispertiantur ; itaque multis ditatis ipse ad egestatem redigatur. Sicut ergo multiplicavit sibi opes, sic multiplicabit et pœnam ; multos fraudavit, à multis fraudabitur ; multa rapuit, multa rapientur ab eo.

Sexto, Noster optime vertit : *Qui calumniatur pauperem ut augeat divitias suas, dabit ipse ditiori et egebit*, q. d. Qui defraudat et expilat pauperem ut se ditet, hic pariter expilabitur à ditiore, quo fiet ut in egestatem incidat. Hæc enim congrua est pœna talionis, quam Dei providentia eis irrogat, uti experientia comprobat. Sic videmus eos qui alios deprædantur prædam fieri potentiorum ; sicut piscis, qui prædatur minorem, fit præda et pabulum majoris, adeoque omnes tandem fiunt præda cæti sive balenæ. *Ineunt*, ait Aristot. lib. 9. Histor. animal. cap. 2, *prælium pisces majores contra minores ; major enim quisque et robustior minorem inferioremque devorat.* Idem docet S. Basilius homil. 7. Hexam. cujus verba recitavi Habacuc 1. 14. ad illa : *Et facies homines quasi pisces maris.* Rursum qui violenter opprimunt pauperes, coguntur multa dare præsidibus, ut illorum patrocinio defensi licentius rapiant et opprimant tenues, qui nec viribus, nec opibus se tueri possunt ; aut vicissim divites iis potentiores juste aut injuste ab eis male parta rapiunt, quemadmodum videmus principes spoliare usurarios et raptores. Munit nos hæc sententia, ut, cum videamus malis artibus quosdam ditescere, non offendamur statim, sed exitum exspectemus, certoque nobis persuadeamus non fore illis divitias stabiles, sed auferenda aliquando quæ inique sunt ablata, et per eadem puniendos, per quæ peccaverunt, ut est Sapient. 11.

Queruntur multi subinde in variis provinciis se à principibus, magistratibus, præfectis, magnis urgeri tributis, et immanibus exhauriri exactionibus ; sed non aspiciunt ad causam et ad justum Dei judicium ; causa enim est quam hic suggerit Salomon, scilicet, quod multi opes suas parent per usuras, fraudes et oppressiones pauperum ; quare illas ut injuste partas Deus permittit rapi à fisco, judice, principe. Quid quereris, ô raptor, tua à principe rapi, qui aliena diripuisti ? quæ juste capit, vel injuste rapit princeps, non tua, sed aliena sunt ; alius ergo queratur de te tuaque rapina, non tu de principe. Hoc est quod intonat Isaias c. 33. 1: *Væ qui prædaris, nonne et ipse prædaberis ?* et Jerem. cap. 30. 16 : *Qui te vastant, vastabuntur ; cunctosque prædatores tuos dabo in prædam ;* prædo enim major quærit rapitque minorem. Hebræa habent plus energiæ : *Qui calumniatur*, etc., *certe* vel *tantum ad defectum*, q. d. Qui expilat pauperem, ex hoc spolio sperat se ditare ; sed fallitur, quia hoc spolium non aliò tendit quàm ad defectum, ut scilicet spoliantem velut furem deducat ad inopiam, vel ad furcam. Potest hæc gnome adaptari eleemosynæ, q. d. Qui calumniatur pauperem objiciendo ei quòd sit dives, fictus, impostor, validus, qui possit laborando parare sibi victum, ideoque eum velut indignum eleemosyna debita defraudat, hic pariter incidet in calumnias ditiorum, et bonis suis privabitur.

Porro Cajetanus per ditiorem accipit Deum, q. d. Qui spoliat pauperem, etc., *dabit ipse ditiori ;* id est, dabit opes rapto partas Deo, qui uti ditissimus est, sic et justissimus, ideoque injuste parta ab injustis possessoribus aufert. Verum hoc symbolicum et mysticum potius est, quàm litterale et genuinum.

Præclare S. August. in Psalm. 123 : *Ideo*, inquit, *te quærit major raptor, quia invenit minorem raptorem ; ideo te quærit major aquila, quia prior cepisti leporem ; præda tibi fuit minor, præda eris majori.* Idem, homil. 48. inter 50 : *Majores nostri*, inquit, *ideo copiis omnibus abundabant, quia Deo decimas dabant, et Cæsari censum reddebant ; modo autem quia discessit devotio Dei, accessit indictio fisci. Nolumus partiri cum Deo decimas, modo autem totum tollitur. Hoc tollit fiscus, quod non accipit Christus.* Sic piratæ capti ab Alexandro Magno, rogati qui et quales essent, responderunt : *Sumus qualis tu, nos enim prædamur una navi, tu tota classe ;* sed prædones minores præda fiunt majori. Imo Vespasianus Imp., ait Suetonius, rapacissimum quemque ad gubernacula Reipubl. promovere solebat, ut mox ditatos condemnaret. Unde vulgo dictus est officiarios suos habere pro spongiis, quos veluti spongias et siccos madefaceret, et humentes exprimeret. Cato dicebat *privatarum rerum fures in compedibus vitam agere, publicarum vero in auro et purpura conspicuos incedere.* Unde Diogenes Cynicus videns furem

à magistratu duci in carcerem : *Magni*, inquit, *fures parvum ducunt*.

Mystice Beda : Is, inquit, qui pauperem spiritu fratrem calumniatur virtutibus ejus detrahendo, ut per hanc vituperationem ipse divitias quas desiderat, augeat, id est gloriam laudis humanæ majorem quasi sanctior accipiat ; merito talis calumniator quidquid bonæ actionis habere videbatur, amittet, et à fructu virtutum vacuus in fine manebit.

Baynus vero : Violentia, inquit, aufert à paupere, et dat diviti, qui mentem suam et rationem virtutibus nudam et tenuem in bonis animæ, quotidie tenuiorem reddit per luxum et voluptates ; parti vero brutæ et irrationali nihil negat, quasi pacem redimens, et se tutum existimans, si suo indulgeat genio ; hic ad magnam inopiam veniet et defectum, et cum divite Epulone cogetur à Lazaro mendicare, et petere ut veniat Lazarus et intingat extremum digiti sui in aquam, et refrigeret linguam flamma voluptatis ardentem.

17. Inclina aurem tuam, et audi verba sapientium : appone autem cor ad doctrinam meam.] Septuag. : *Sermonibus sapientum admove aurem tuam, et audi meum sermonem, et confirma cor tuum, ut cognoscas quia boni sunt*. Salomon primis novem hujus libri capitibus multa præfatus est de studio et dignitate sapientiæ, ut ad eam mox à se enarrandam auditorem vel lectorem præpararet et accenderet. Inde cap. 10. huc usque sapientiam more veterum per breves gravesque gnomas evolvit et explicuit. Jam, quia longior ejus fuit oratio, et longior in cæteris deinceps evolvendis futura est, ne lector fatigatus vel tædio affectus iis audiendis legendisve oscitet vel indormiat, eum compellando excitat, acuitque proposita nova sapientiæ excellentia, ut evigilet novamque attentionem dicendis præbeat. Sic enim magistri discipulos, et oratores suos auditores post longam perorationem fatigatos et oscitantes, nova aliqua re proposita excitant, ut tædium somnumque excutiant, et quasi experrecti novo studio conatuque dicendis vigilanter attendant. Idem facit Siracides Eccli. cap. 15. cap. 24. et alias sæpe post gnomas parænesim ad earum, id est ad sapientiæ studium velut novum calcar interserit, eoque legentem ad attentionem pungit et stimulat. Ait ergo : *Inclina aurem tuam*, id est, aures acue et propius adhibe, ut melius audias, magisque attendas iis quæ dicturus et docturus sum : *Et audi verba sapientum*, id est verba mea, quæ quasi ex omnibus sapientibus collecta sunt sapientiæ medulla et compendium ; unde explicans subdit : *Appone autem cor ad doctrinam meam*.

Suspicatur noster Salazar non improbabiliter Salomonem notare hîc duos sapientes hujus sui convivii sapientiæ convivas et interlocutores, nimirum Agur et Lamuel de quibus cap. 30. Illorum enim verba et dogmata inserenda videntur inter capita 24 et 25, ubi ea interserunt Septuag. licet in nostra Vulgata, æque ac in Hebræo à collectoribus Proverbiorum translata sint in caput 30. Dicit ergo Salomon : Vos, ô convivæ, audistis hucusque meam sapientiam, jam locum paro sociis meis Agur et Lamueli, ut ipsi velut in dialogo conviviali more prisco interloquantur ; itaque convivas alternis suis dictis recreent et pascant ; quare attendite ad horum sapientum verba, interim pauca quæ cap. 23 et 24. adjiciam, ut meam mentem, sapientiam et doctrinam expleam, attenta placidaque non tantum aure, sed et mente cordeque excipite. Nam ut ille ait : *In corde, non in ore, nec in aure sita est sapientia*. Addunt Sept. *Et cor tuum confirma, ut cognoscas quia boni sunt*, q. d. Cordis tui vagam levitatem, mobilitatem et inconstantiam hisce meis dictis stabili et confirma ; sic enim experieris eorum bonitatem, id est, usum et fructum. Sicut enim navis, ne maris fluctibus æstibusque jactetur, stabilitur et firmatur imposita saburra ; sic cor, ne cogitationum appetituumque æstibus in hujus vitæ pelago abripiatur, stabiliendum est sapientum dictis. Nam ut ait S. Chrys. homil. 3. in epist. 1. ad Thessal. : *Navis sine onere, et mens sine præcepto, utraque instabilis ac mobilis est*.

18. Quæ pulchra erit tibi, cum servaveris eam in ventre tuo, et redundabit in labiis tuis.] Pro *pulchra* hebr. est נעים *naim*, id est pulchra, suavis, jucunda : Chald. *dulcis ;* Pagnin. *delectabilis ;* Baynus, *amœna*. Hinc illud Ruth 1. 20 : *Hæc est illa Noemi ;* et mox : *Nolite me vocare Noemi, id est pulchram*. Pro *redundabit* hebr. est יכונו *iicconu*, id est parabuntur, disponentur, dirigentur, firmabuntur, stabilientur. Septuag. : *Si immiseris* (sermones) *in cor tuum, ædificabunt te simul in labiis tuis ;* Aquila, Symmachus et Theodot. : *parabuntur in labiis tuis ;* Chald. : *dirigentur simul in labiis tuis ;* Syrus : *firma ea tanquam unum super labia tua ;* Auctor Catenæ Græcor. : *cum jucunditate exundabit in labiis tuis*, q. d. inquit : *Fili, incumbe lectioni non obiter aut perfunctorie, sed serio et accurate, magnoque animi judicio et indagine ; per hanc et propter hanc enim lætabitur cor tuum, et recreabuntur labia tua, dicesque cum Psalmista : Quàm dulcia faucibus meis, Domine ! eloquia tua super mel ori meo*. Commendat Salomon suam doctrinam, puta hasce parabolas à pulchritudine ; pulchritudo autem hæc consistit tum in decore verborum, compositione et elegantia ; tum potius in rerum gravitate, acumine, suavitate, nexu, similitudine, antithesi, proportione, ac præsertim in eloquio, quod scilicet is qui eam mente tenet, eamdem labiis dicere, et sapienter eloqui, aliosque docere, et in vita honesta sanctaque erudire et efformare possit ; hæc enim insignis est pulchritudo, gratia et decus doctorale, quod sapientes creat Doctores, imo Prophetas et Apostolos.

Per *ventrem* aliqui accipiunt memoriam ; per *labia* ruminationem, q. d. Si hæc mea dogmata in ventre memoriæ condideris, poteris ea sæpe ad os revocare et mente ruminare, tumque senties eorum pulchritudinem et dulcedinem. Sicut animalia munda cibum integrum in stomachum trajiciunt, ac postea eumdem ad os revocant, ruminant, digerunt ; itaque eum concoquunt, et in singula membra, ut alantur, concoctum transmittunt. Audi S. August. de vera innocentia cap. 110 : *Auditor, inquit, similis esse debet animantibus, quæ ab hoc quod ruminant munda esse dicuntur, ut non pigeat cogitare quæ in alvo cordis concipit ; et cum audit, sit similis edenti ; cum audita in memoriam revocat, similis sit ruminanti*. Et Auctor Imperfecti apud S. Chrys. hom. 41. in Matth. : *Apud Judæos illa animalia sunt munda, quæ revocant*

cibos et ruminant; ergo animal illud est mundum quod mandit, et tradit ventri, et de ventre revocat et ruminat; et homo etiam ille est spiritualis et sanctus, qui audiens verbum tractat, et cum intellexerit, memoriæ quasi utero tradit, et iterum de memoria tanquam ex utero ad os revocat, ruminat et retractat.

Melius per *ventrem* accipias mentem: hæc enim est anima quod venter in corpore; quia anima est intima, omnibusque potentiis præsidet, ac cibum, puta doctrinam sanam sanctamque, ut venter, omnibus impertit et dispertit. Sensus est, q. d. Si hæc mea dogmata serves in mente, eam tanta sapientia imbues, ut redundet in labia, ut scilicet labiis tuis eam eructes, et aliis affles; sicut cibus pretiosus ventrem et stomachum imbuens redundat in os, ut halitus suaves eructet aliisque aspiret. Sic sæpe in Proverbiis et alibi *venter* sumitur pro mente. Causas ex utriusque analogia petitas assignant S. Gregor. et Rabanus, quorum verba citavi cap. 20. 27.

Nota τὸ *redundabit*, q. d. Sicut vena aquæ, sive scaturigo copiosa, in visceribus terræ ita abundat, ut per orificium in superficie terræ manet, emanet et exundet, fontemque perennem et rivum, imo subinde flumen, efficiat; sic pariter hæc doctrina mea, quasi vena perenniter scaturiens tot conceptus, tot dogmata, tot sententias tibi suggeret, ut perenniter eas proloqui, docere et eructare possis; quare te ex discipulo faciet doctorem facundum et fecundum, qui jugiter in alios eloquia sapientiæ effundas. Doctor enim et *concionator debet imitari fontes, qui semper emanant aquas, etiamsi nemo sit qui eas hauriat. Sic enim oportet illum qui concionatur, quamvis nullus auscultet, tamen doctrinam suam semper effundere,* ait sanctus Chrysost. hom. 1. de Lazaro. Vere Comicus: *Ut sol est oculorum, sic cordis lumen est sapientia; sapiens est speculum Dei limpidissimum, sapientia verbis non stat, sed virtutibus.*

Idem voluere Septuag.: *Si immiseris*, inquiunt, *eos in cor tuum, ædificabunt te* (aliqui legunt, *ædificabuntur;* minus recte Complut. legunt, *lætificabunt*) *in labiis tuis*, q. d. Hi sermones mei fundabunt te in vera sapientia, quo fiet ut nihil nisi rectum, certum, solidum et in sapientiam fundatum proloquaris.

Idem voluere Aquila, Symmach. et Theodot. dum vertunt: *Parabuntur in labiis tuis*, q. d. Ita facundus evades ex hisce sententiis, ut, cum opportunum erit eas citare, illico in memoriam recurrant, et ultro ad labia veniant, adeo ut ea in promptu, et quasi in labiis parata et recondita habere videaris.

Idem voluit Chald. dum vertit: *Diriguntur simul in labiis tuis*, q. d. Frequenter et opportune loqueris de hisce sententiis et mandatis. Ita Vatabl. diriguntur enim verba in labiis, cum data occasione quasi recta via occurrunt et enuntiantur, et ad aliorum salutem ordinantur.

Nota hîc quàm utile sit has et similes S. Script. sententias tenere, volvere, et memoriæ commendare; sic enim eis ad aliorum commodum quavis occasione facillime uti possumus. Ita videmus viros religiosos, confessarios, concionatores, qui hasce sententias callent, eis in familiari colloquio, in confessione, in concione, etc. ad libitum pro re nata uti, eisque veluti jaculis ignitis Spiritus Sancti, conscientias et mentes auditorum ferire et ignire. Qua in re insignis fuit illustrissimus et reverendissimus Dominus Matthias Hovius, Archiepiscopus Mechliniensis, de quo plura dixi proœmio in S. Paulum. Excelluit hac in re S. Willibaldus, S. Richardi regis Angliæ filius, primus Eystettensium Episcopus consecratus à Bonifacio; hic enim libros Sapientiales et Proverbia Salomonis præ Prophetis aliisque veteris Testamenti libris lectitans, ut habet ejus Vita conscripta à Philippo tertio Eystettensi Episcopo, quam edidit et notis illustravit eruditis Noster Jacobus Gretserus, mirus evasit in animarum vulneribus persanandis, huic iram, illi luxuriam, tertio superbiam, quarto tristitiam, quinto invidiam eximens, cunctosque ad omnem virtutem et perfectionem efformans, cuique sua ex hisce sententiis pharmaca opportuna propinando, adeo ut et patri suo S. Richardo persuaserit regno Angliæ renuntiare, et Christum pauperem nudumque sequi; qui proinde purpuram cum sacco, sceptrum cum baculo commutans, Romam peregrinans Lucæ (quæ urbs est Italiæ) sancto fine quievit, ac post mortem Comiti cuidam apparens, eumque à paralysi sanans: *Ego*, inquit, *sum S. Richardus, quondam rex Anglorum, prius Dux Sueviæ, exsul patriæ, spretor mundi, contemptor suî, qui regionum reliqui tributa, et Sanctorum quæsivi limina, simulque cum filiis meis peregre profectus sum ad regiones multas, et post longa exilia, post multa certamina in præsenti civitate, quæ Luca vocatur, finita est mea pugna, et ex hoc seculo nequam ereptus, ad suam gloriam assumpsit me Dominus.* Ita habet Vita S. Willibaldi, cap. 12.

Porro cap. 36. S. Willibaldi dotes eloquii et vitæ ita recensentur: *Erat in eleemosynis largus, in vigiliis sedulus, in oratione devotus, in charitate perfectus, in humanitate profusus, in doctrina præcipuus, in sermone paratus, in conversatione sanctissimus; sinceritatem mentis vultus sui serenitate monstrabat, et pietatem clementissimi cordis ostendebat in lenitate sermonis; quidquid ad salutem pertinere posse æternam, non minus implebat beatissimus opere, quàm sermonis prædicatione docebat.* Et nonnullis interjectis: *Neglector etiam exstitit suæ quietis, refuga propriæ voluntatis, appetitor laboris; patiens abjectionis, impatiens honoris, pauper in pecunia, dives in conscientia; humilis ad merita, superbus ad vitia. Denique nulla illi propensior cura, quàm ut de Deo in lectione atque sermone, aut cum Deo in oratione loqueretur;* quocirca magno meritorum fructu, æque ac animarum messe cumulatus evolavit in cœlum anno Domini 781.

19. UT SIT IN DOMINO FIDUCIA TUA, UNDE ET OSTENDI EAM TIBI HODIE.] To *ut* et *unde* indicant hunc versum pendere à præcedenti, q. d. Commendavi tibi doctrinam meam, jussique eam studiose servari in ventre mentis, hoc fine et fructu, ut scilicet Deo fidere possis, et cum eo confidenter agere, ac fiducialiter ab eo exspectare in hac vita ejus gratiam et opem in qualibet re; in futura vero præmia æterna; hæc enim omnia tibi obtingent, si spem tuam à rebus creatis in Deum transtuleris, sequendo meam doctrinam: mea enim doctrina et lex est doctrina et lex Dei; si ergo eam serves, Dei gratiam et amicitiam tibi conciliabis, ut omnem tuam spem et fiduciam in eo secure collocare possis. Unde Auctor Catenæ Græcor. sic hunc versum nectit

præcedenti : *Si illam dimiseris in cor tuum, non absque jucunditate exundabit in labia tua, efficietque ut spes tua in Dominum sit defixa, et vias suas tibi manifestabit.* Spem hanc explicat subdens : *Dum tu*, inquit, *Domini eloquia studiose evolveris, erigetur spes tua in illum, hoc est, omnem sensum omnemque mentem tuam in illum defixam erectam que habebis;* ac proinde merito ab eo sperabis gratiam,salutem et omne bonum, ut te rectis itineribus deducat, velut pastor ovem, instar Josephi, ac perducat ad felicitatem æternam. Igitur attentionem auditoris excitat Salomon spe fructus, qui est fiducia in Domino. In Hebræo hic versus sibi nexus per se consistit. *Ut sit*, inquit, *in Domino spes tua*, *ostendi eam tibi hodie, etiam tu*, q. d. Ostendi tibi legem et voluntatem Dei, ut eam amplexans, queas omnem tuam spem secure in eum defigere, et ab eo sperare omne bonum.

Τὸ *etiam tu* varii varie explent. Pagnin. et Vatabl. q. d. *Etiam tu cooperare Deo ;* Jansen. *Etiam tu nosti* vel *meministi;* aut *: Etiam tu ostendas eam aliis, sicut ego illam ostendi tibi.* Verum dico esse hebraismum, puta hebraicum pleonasmum cum emphasi, q. d. Tibi, tibi, inquam, hæc ostendi : τὸ enim *tu*, id est *tibi*, repetit, ut majori energia hæc auditori inculcet. Sic apud Latinos pronomina *mihi, tibi*, sæpe per pleonasmum redundant. Unde Noster, Septuaginta et Chald. omiserunt τὸ *etiam tu*. Similis plane hebraismus est cap. seq. v. 15. et alibi sæpe. Chald. vertit : *Ut sit in Domino fiducia tua, et ostendam, aut scire faciam tibi hodie;* ubi τὸ *hodie* habet emphasim, q. d. Ut secure possis spem tuam figere in Deo, ostendam tibi ejus voluntatem et leges ; ac ne queraris eas longas fore et prolixas, *hodie*, id est, uno hoc die cætera præcepta tibi tradam et absolvam ; non est quod diu scholam meam frequentes ; si enim me hodie dicentem attente audieris, hodie etiam doctus evades.

Septuag. aliò nonnihil abeunt : *Ut fiat*, inquiunt, *super Dominum spes tua*, *et notam tibi faciat viam tuam;* vel, ut Complut. legunt αὐτοῦ, id est *suam*, q. d. Si meæ doctrinæ obsequendo spes tuas locaris in Deo, ipse diriget vias, id est actiones tuas, ut prudenter eas instituas, ordinesque ad suum finem, puta ad felicitatem æternam; ipse rursum faciet tibi notas vias suas, id est leges suas, per quas statuit te deducere ad suam gloriam ; quare non tam me quam Deum doctorem et ductorem habebis, qui nec fallere, nec à meta aberrare potest.

Denique Aquila et Symmach. vertunt : *Notam tibi feci viam*, id est modum recte sancteque vitam instituendi, quam si sequaris, pertinges ad vitam felicem et æternam.

20. Ecce descripsi eam tibi tripliciter, in cogitationibus et scientia.] Pro *tripliciter* heb. est שלשים *scaliscim*, quod significat *tria* vel *terna*, inde *triarios* et *tristatas* et *triumviros*, qui ternis decem, id est triginta militibus præsidebant, aut terni rempubl. gubernabant ; sicut Romam cæso Julio Cæsare gubernarunt triumviri, scilicet Antonius, Lepidus et Augustus; ac tertius à rege apud Hebræos *scalis* dicebatur. Unde R. Levi : Sicut, inquit, rex populum universum regit et moderatur, idemque præstatur ab eo qui à rege secundus est, duces autem partem aliquam ex universo populo regunt ; ita pari ratione duces appellantur præcepta, quibus quis dirigatur quoad res singulares, in unoquoque prudentiæ et scientiæ genere.

Rursum hæ sententiæ possunt vocari triarii, ob earum constantem veritatem, robur, et efficaciam ; triarii enim erant milites fortissimi et robur exercitus. Hinc mira hic versionum varietas. Vatabl. *Ecce descripsi tibi triarios* vel *principes*, puta Agur et Lamuel, quos post me loquentes inducam c. 30. R. Abraham : *Ecce descripsi tibi verba principalia* aut *ducalia ;* alii, *principes ac duces;* R. Levi, *verba gloriosa;* Pagnin. *perfecta;* Aben Ezra, *tribus diebus;* alii: *Ecce descripsi tibi triplicata* aut *triplicia;* noster Vulgatus, *tripliciter*, secutus videlicet Septuag. qui in editione Romæ correcta sic habent : *Et tu vero describe ea tibi tripliciter in consilio et in scientia, super latitudinem cordis tui ;* Complutensis autem et Regia translatio verba ultima expunxit : *Tu autem*, inquit, *exscribe tibi tripliciter in consilium et cogitationem;* Chaldæus : *Ecce descripsi ea tibi in tribus vicibus, in consiliis et in scientia.*

Jam Vatabl. R. Salomon et Lyran. censent hìc Salomonem loqui in persona Dei, q. d. Ego Deus doctrinam et legem meam descripsi in ternis S. Scripturæ voluminibus, puta in Lege, Prophetis et Hagiographis. Hinc Rabbini in *Midras* tradunt ex tribus triplicatis omne legis opus constare, tres esse reipubl. et Ecclesiæ ordines, Sacerdotes, Levitas et Israelitas ; tertio mense, et tertio mensis die legem datam à Deo; totam legem in tribus litteris, quæ sunt אמת *emet*, id est veritas, consistere : datam enim esse legem à Deo Mosi in veritate, scriptam in veritate, acceptam ab Israelitis in veritate. Plura addunt ternarii mysteria et symbola, quæ magis cabalistica sunt, quam ad litteram germana et solida.

Hugo vero et Dionys. censent Salomonem loqui de se, q. d. Ego Salomon meam sapientiam ternis libris conscripsi, nimirum Proverbiis, quibus incipientes; Ecclesiaste, quo proficientes ; Canticis, quibus perfectos informo et instituo.

Verum alii proprius et pressius, ideoque germanius censent Salomonem de hoc uno Proverbiorum libro loqui ; nam Ecclesiasten et Cantica postea conscripsit. Igitur R. Levi, Vatabl. et Aben Ezra vertunt : *Ecce descripsi verba principalia*, aut *ducalia*, aut *gloriosa*, q. d. Non levia, non humilia, non vulgaria è trivio, sed insignes, principales, selectas, doctas et acutas sententias, atque axiomata conscripsi, quæ proinde hebr. vocantur משלי *misle*, id est sententiæ prædominantes et eximiæ, uti dixi in procemio.

Verum Noster optime vertit : *Ecce descripsi eam tibi tripliciter;* sic enim vertunt et Septuag. Origen. S. Hieronym. Cassian. et alii mox citandi; sed quomodo *tripliciter?*

Primo, S. Ambros. in psal. 118. Octon. 16. ad illa : *Oculi mei defecerunt in salutare tuum. Habes*, inquit, *in Proverbiis scriptum : Et tu describe hæc tibi tripliciter, in concilium et in cognitionem. Triplicem promisit scriptionem, et duo subdidit, consilium et cognitionem; sed cognitio gemina est; una spiritualium, altera corporalium*, q. d. Scribe hæc tripliciter: primo, in consilio ; secundo, in cognitione angelorum et animarum ; tertio, in cognitione corporalium.

Secundo, Cajetan. *Scripsi*, inquit, *ea tripliciter*, id est librum hunc divisi in tres sectiones : prima sectio est à cap. 1. usque ad c. 10;

secunda, à cap. 10. usque ad cap. 25; tertia, à cap. 25. usque ad finem libri. Baynus vero tertiam sectionem hinc orditur.

Tertio, Origenes lib. 4. Periarch. S. Hieron. in cap. 16. Ezech. et Cassianus collat. 14. cap. 8: *Scripsi*, inquiunt, *ea tripliciter*, id est triplici sensu, q. d. Sententiæ hæ meæ non unum duntaxat continent sensum, sed triplicem, puta litteralem, tropologicum et allegoricum. Litteralis est quem primo et immediate ad litteram ipsa sententia significat; tropologicus est, cum sensus litteralis accommodatur ad mores formandos; allegoricus, cum aptatur Christo et Ecclesiæ; anagogicus, cum assurgit ad res cœlestes et Ecclesiam Beatorum in cœlis cum Christo regnantem. Dicit hoc Salomon, ut lectoris attentionem et studium acuat, q. d. Hæ meæ sententiæ non simplices, nec planæ et obviæ sunt; sed triplices, profundæ et arcanæ: triplicem enim continent sensum, eumque profundum, quem magno studio et indagine rimari oportet; uti Esseni olim rimabantur sensus mysticos S. Script. testibus Eusebio, Josepho et Philone. Sic Jerusalem ad litteram significat urbem Hierosolymitanam; tropologice animam sanctam, quietam et pacificam, quæ est urbs et templum Dei: Jerusalem enim hebr. idem est quod visio pacis. Allegorice, significat Ecclesiam terrestrem; anagogice, Ecclesiam cœlestem. Sic et auctor Catenæ Græcor. quem audi: *Sicut homo*, inquit, *constat ex corpore, anima et spiritu; ita sacra Scriptura constituitur ex littera tanquam ex corpore, ex tropologia tanquam ex anima, et ex anagoge tanquam ex spiritu. Exempli gratia, in asina quæ ad Castellum, quod ex adverso positum erat, ligata tenebatur, ac Christum servatorem sessorem habuit: primo observa τὸ ῥητὸν, hoc est historiam, sive rem ipsam simpliciter gestam; mox vero secundùm tropologiam expende quomodo, ut primùm Deus Verbum super illam tanquam super jugale jumentum ascendisset, statim juxta rationis præscriptum moveri et incedere inceperit. Postremo autem secundùm anagogen spiritalemve theoriam considera humanam Christi naturam, è loco ex adverso paradisi posito assumptam, quo imaginem illius ferens qui extra paradisum pulsus fuerat, nos denuo in paradisum reveheret atque reduceret.* Hæc ille.

Quarto, noster Salazar: Tripliciter, inquit, hoc est varie, dissecte et inconnexe. Nam Plutarch. in Symposiac. præcipit ut ea quæ à sapientibus inter epulas jactantur problemata, soluta sint et ab invicem distracta, ne auditorum in convivo mens laboret. Salomon igitur, ut docilem sibi præstet discipulum, sic ait: *Ecce descripsi eam tibi tripliciter*, id est multipliciter et multifariam; non enim unam aliquam orationem ex partibus inter se cohærentibus pangere aut contexere animus fuit; sed, ut mos fert in convivialibus colloquiis, multiplices, varias, solutas et incohærentes sententias conflare volui, quæ ob varietatem delectarent, et ob incohærentiam nimia mentis contentione non indigerent.

Quinto et genuine: *Ecce descripsi eam* (meam doctrinam et sapientiam ethicam) *tibi tripliciter*, id est multipliciter, varie, plene et perfecte, ut præter eam nihil requiras; sed illa velut omnibus numeris absoluta te de omnibus agendis, quæ ad salutem ducunt, plene instruat: ternarius enim est symbolum multitudinis, perfectionis et universitatis. Unde Aristot. ait: *Tria sunt omnia.* Et illud: *O terque quaterque* (id est plene et summe) *beati!* Et Hermes sive Mercurius vocatus est τρισμέγιστος, id est ter maximus, quod est maximus philosophus, et sacerdos, et maximus denique rex fuerit; et S. Hieronymus, acute ludens Tertullianum, ait esse ter Tullium, quia Ciceronem perfecte imitatus est. Plura de ternario ejusque symbolo vide apud Petrum Bongum, lib. de Numeris.

Excitat Salomon attentionem lectoris, dicendo sua hæc dogmata esse plenissima et absolutissima, idque *in cogitationibus et in scientia*, q. d. Scripsi hæc non obiter, non impræmeditate uti in buccam venerunt, sed cum præmeditata exactaque cogitatione, ac multa rerum experientia et scientia. Hebr. est: *in consiliis et in scientia*, q. d. Non temere hæc scripsi, sed cum multa deliberatione, præmeditatione, consilio, et ex multa rerum cognitione et scientia. Solent oratores in exordio orationis auditorem reddere attentum, benevolum et docilem: attentum et benevolum reddidit v. 18 et 19; nunc hoc v. 20. eumdem reddit docilem, ostendens modum quo hæc conscripsit, ut facilius ex methodo eorum doctrina capiatur. Ait ergo: *Descripsi eam tripliciter*, hoc est multipliciter ac variis modis, phrasibus, similitudinibus, antithesibus et figuris, quas passim cernere est in hisce Proverbiis; item diligenter et frequenter, scilicet non semel nec iterum, sed crebro sæpiusque eadem iterando et inculcando. Minutius alii, q. d. Tripliciter scripsi: primo, acriter vitia corripiendo; secundo, blande ad virtutem alliciendo; tertio, perfectissima quædam suggerendo.

Mystice S. Ambrosius in psalmum 118, Octon. 18. ad illud: *Ignitum eloquium tuum. Tripliciter*, inquit, *describe tibi ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat audientes*, q. d. Scripsi hæc triplici fine et fructu: primo, ad mundandos à vitiis lectores; secundo, ad eos amore Dei accendendos; tertio, ad eos in via virtutis et perfectionis illuminandos.

Tropologice Beda et Salonius: *Descripsi eam tripliciter*; quia, inquiunt, trinas tuas actiones, puta cogitationes, locutiones et operationes, erudire et informare constitui, ut corde, ore et opere virtutem præferas. Et Hugo: *Ecce descripsi eam tripliciter, id est*, inquit, *in tribus habendam, scilicet in cogitatione, locutione, operatione; ita se explicat Salomon, subdens: in cogitationibus, id est ad cogitandum interius corde; et scientia, id est ad docendum exterius ore et opere. Ecce tripliciter descripta est sapientia ad cogitandum, ad loquendum et ad operandum. Sic debet eam habere omnis doctor, et sic debet eam recipere omnis auditor, ut scilicet sciat, dicat, faciat.* Rursum *tripliciter*, id est ad tres animæ potentias rite efformandas, puta ad illuminandum intellectum, ad exstimulandam voluntatem, ad confirmandam memoriam.

Porro Septuag. hic variant. Auctor enim Catenæ Græcorum sic legit: *Tute autem trifariam illam ipsam doctrinam describe, nempe in consilio, in notitia, et in cordis tui latitudine.* Ecce hic est ternarius subjectorum vel potentiarum, q. d. Scribe eam in intellectu, ubi viget consilium; in memoria, ubi servatur rerum notitia; et in cordis, id est voluntatis tuæ amplitudine, ut ea ample et late per omnia illa imbuatur, imo

circumfundatur. Cassianus loco citato legit : *Tu autem describe ea tibi tripliciter super altitudinem cordis tui;* Complut. *Tu autem describe ea tibi ipsi tripliciter in consilium et cogitationem;* Vatican. Codex : *Et tu vero describe ea tibi tripliciter in consilio et scientia super latitudinem cordis tui*, q. d. Sic ea exara et incide menti, ejusque consiliis et scientiæ, ut animo semper altissime hæreant. Unde Chald. vertit : *Descripsi ea tribus vicibus,* id est multis iteratisque vicibus ea inculcavi, ut plane menti tuæ infigatur.

21. UT OSTENDEREM TIBI FIRMITATEM ET ELOQUIA (id est firmitatem eloquiorum : est hendiadys) VERITATIS, RESPONDERE EX HIS ILLIS QUI MISERUNT TE.] Hebr. *Ad sciendam certitudinem eloquiorum veritatis, ad referenda eloquia veritatis mittentibus te;* Septuag. *Doceo igitur te verum sermonem et scientiam obaudire, ut respondeas sermones veritatis his qui proponunt tibi;* Syrus : *Ut notum faciam tibi consilium et scientiam;* Chald. *Veritatem et verba recta, ut referas verba veritatis illis qui miserunt te.*

Verba sunt clara; tantum quæritur quid sit τὸ *mittentibus te.* Restringunt hoc aliqui ad legatum vel nuntium, q. d. Cum à quopiam mitteris legatus vel nuntius, hæc doctrina mea docebit te quid agere debeas, quidve referre et respondere principi, vel alteri qui misit te. Verum hic sensus, uti arctior, ita impertinens videtur.

Secundo, alii melius explicant, q. d. *Respondere illis qui miserunt te,* scilicet consultum vel rogatum, q. d. Hæc doctrina te faciet doctum, imo doctorem, ut possis respondere omnibus qui suos famulos vel familiares mittent ad te, ut te de dubiis suis consulant vel interrogent. Unde Vatablus vertit : *Ad referenda eloquia veritatis his qui ad te mittunt;* Septuag. *qui proponunt tibi.* Sic enim ad sapientes et doctores undequaque mittuntur quæstiones difficiles, ut ab iis resolvantur, uti Hiram mittebat ad Salomonem, teste Josepho, 8. Antiq. 2; imo *regina Saba, audita sapientia Salomonis, venit tentare eum in ænigmatibus; et docuit eam Salomon omnia verba quæ proposuerat,* 3. Reg. 10. v. 1. Sic ad S. Hieronymum, quasi ad oraculum, S. Damasus, S. Augustinus et alii mittebant quæstiones è S. Scriptura resolvendas; et ad S. August. mittebantur quæstiones de fide et hæresibus Pelagianorum, Donatistarum, Arianorum, etc. Hic sensus planus et genuinus est.

Tertio, vir doctus exponit sic : Ex his meis sententiis poteris respondere his qui miserunt te invitatum ad convivium, q. d. Cum aliqui mittent servos ut te invitent, ac in convivio more prisco proponent tibi quæstiones difficiles, ex hac mea institutione poteris eis respondere, easque dissolvere. Olim enim sapientes in conviviis sibi invicem quæstiones proponebant, ut patet ex Athenæo in Cœnis sapientum, Plutarcho in Sympos. et aliis.

Denique plane, ut sonat, posset accipi hæc missio de filio vel puero, quem parentes, cognati vel amici mittunt ad scholas, ut hanc Salomonis sapientiam ediscat, q. d. In hac sapientiæ meæ schola, ô fili, ita institueris, ut domum ad parentes vel amicos reversus possis de omnibus quæ ab iis aliisque tibi proponentur respondere.

Quare, remota et impertinens est Aben Ezræ expositio : *Qui miserunt te,* hoc est, inquit, *referam Domino à quo missus sum, ut te erudirem; intelligendi enim facultas Dei nuntius appellatur.* Mystice tamen admitti potest. Doctor enim ad Deum omnia sua referat oportet; à Deo enim mittitur, et illi rationem doctrinæ suæ reddat necesse est, æque ac Principibus et Prælatis Ecclesiæ; hi enim vice Dei eum mittunt.

22 et 23. NON FACIAS VIOLENTIAM PAUPERI, QUIA PAUPER EST : NEQUE CONTERAS (Syrus : *humilies*) EGENUM IN PORTA; QUIA JUDICABIT DOMINUS CAUSAM EJUS, ET CONFIGET EOS QUI CONFIXERUNT ANIMAM EJUS.] Hebr. *Non diripias tenuem, quia tenuis est, neque conteras afflictum in porta;* Septuag. *Neque inhonores imbecillum in portis;* Chald. *Ne deprehenderis pauperem;* Vatablus : *Pauperem nec vi opprimas, nec juris specie,* scilicet ut per amicum judicem eum condemnes *in porta,* id est in tribunali.

Hæc sententia potest primo referri ad judices et principes. Hi enim olim sedebant *in porta* urbis, velut in loco aperto et libero, ad quem agricolæ et externi facile et secure convenire possent. In porta ergo sedebant, ut pro tribunali lites audirent, et cuique jus dicerent. Sic sensus erit, q. d. Noli vim et injuriam facere pauperi eo quod pauper est, qui se tueri et ulcisci nequit, neque opprimas egenum *in porta,* id est in judicio, ut eum licet insontem condemnes, causamque adjudices diviti vel potenti, qui injustam contra egenum causam litemque movet, ab eo muneribus corruptus, vel ejus potentiam reveritus; quia Deus summus judex causam pauperis suscipiet, et damnabit tam judicem qui injuste damnavit pauperem, quàm divitem qui injustam ei litem intentavit, et damnationis ejus fuit causa. Maxime enim injustitiæ est, *porta,* id est loco et potestate judicii, abuti ad contendum pauperem, qua pauperes et innocentes deberent ab injuria et oppressione defendi, quamque Deus velut sacrum asylum ad eorum tutelam instituit.

Secundo, generalius potest hæc gnome accipi de quolibet divite vel potente; tales enim non raro pauperes deprimunt, imo opprimunt : ut sensus sit, q. d. Noli, ô potens, pauperem premere, diripere, affligere, neque injustam ei litem moveas, ut condemnari eum cures, et conteras *in porta,* id est in judicio per favores vel munera quæ das judici; quia ejus causam in se suscipiet, ac judicabit Deus, tuum judicium condemnando et puniendo, atque ejus innocentiam declarando et præmiando; Deus enim singularem curam pauperum gerit, utpote à cæteris derelictorum et sibi uni relictorum, juxta illud : *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor,* psal. 9. 14.

Τὸ *quia pauper est,* vel referas ad *violentiam,* q. d. Solent superbi facere violentiam pauperibus, quia pauperes, id est miseri et impotentes, sunt qui se à potentiorum vi defendere nequeunt; at tu noli eorum paupertate abuti, nec ei insultes, aut potius ad τὸ *non facias,* q. d. Noli vim et injuriam inferre pauperi, cum ille sat mali patiatur in sua paupertate; ne ergo addas dolorem dolenti, afflictionem afflicto. Ita Aben Ezra.

ET CONFIGET EOS QUI CONFIXERUNT ANIMAM EJUS,] q. d. Sicut dives per injuriam, vim et fraudem opprimens pauperem, velut adacto clavo vel pugione doloris et angoris, intimam ejus animam transfigit et transpungit : sic pariter Deus par pari reddet, ac intima divitis viscera similibus doloris et angoris aculeis punget et trans-

figet, idque sæpe in hac vita, semper in futura. Noster Martinus de Roa, lib 1. Singular. cap. 4, τὸ *configit* exponit *manus injiciet* tanquam creditor in debitorem; cum enim, inquit, hortatus esset Sapiens ne pauperes ob debita in judicium vocaremus, opprimeremusque pro libidine, causam adjungit: *Quia judicabit Dominus causam ejus, et configet eos qui confixerunt animam ejus.* Hoc est, coget eos Dominus eamdem subire fortunam, et ad egestatem rediget, ita ut ære alieno obligentur, ut creditores manus in eos injiciant vinciantque, non secus atque ipsi in defixos, id est obligatos sibi, pauperes sævierunt.

Pro *configet* hebr. est קבע *kaba*, quod tantum hic repetitur et Malach. 3. 8: *Si affiget homo Deum, quia vos configitis me.* Ubi S. Hieron. asserit *kaba* ex Syrorum et Chald. lingua significare *configere;* quare qui Levitas et pauperes rebus suis defraudat, eosque dolore et ærumna velut aculeo configit et quasi crucifigit; hic Deum et Christum (qui in pauperibus vivit, famet, sitit, patitur, affligitur, Matth. 25. 35.) quasi clavis adactis iterum configit et crucifigit. Aben Ezra *kaba* tripliciter vertit: *Corrumpet*, aut *perdet*, aut *capiet eos qui corrumpunt*, vel *perdunt*, aut *rapiunt animam ejus;* Chald. *Ulciscetur ultiones animarum eorum;* Syrus: *Et retribuet oppressionem animæ eorum;* Vatablus: *Spoliabit spoliatores eorum vita;* Symmachus: *Torquebit eos qui torquebant animam ejus;* alii magis genuine: *Supplantabit, calcabit, conculcabit, pessumdabit eos qui supplantarunt, calcarunt, conculcarunt, pessumdederunt animam ejus.* Plura de hoc verbo dixi Malach. 3. 8.

Porro Septuag. vertunt contrarie: *Et liberabis animam tuam* ἄσυλον, id est *innocentem, sanctam, tutam et inviolabilem instar asyli*, q. d. Si violentiam non feceris pauperi, sed ab omni injuria innoxium, integrum purumque te servaveris, tutam præstabis et ab omni malo liberam animam tuam, ut videatur esse instar asyli sacrosancti et inviolabilis. Nullum enim tale asylum, quale est innocentia, justitia et sanctitas. Dicuntur enim ἄσυλοι homines à violentia tuti, ut sunt sacrosancti, quos attingere sine periculo non licet, quales apud Romanos erant tribuni plebis et caduceatores, quos lædere vel violare scelus erat inexpiabile. Et statuæ Imperatorum ad se confugientibus dabant jus asyliæ, id est immunitatis et impunitatis; cujusmodi statuam Tiberii fuisse scribit Philostratus. Multo magis asylum tutum et inviolabile coram Deo et hominibus præstat innocentia, integritas et ab omni crimine puritas. Forte Septuag. *kaba*, vertunt ῥύσῃς, id est liberabis, respicientes ad קובע *koba*, id est *galea*, q. d. Innocentia erit tibi quasi galea, muniet caput tuum quasi galea; ipsa enim te ab omni malo liberabit, et indemnem tutumque ab omni hostili ictu per omnia præstabit, ut videare inviolabilis.

Aliqui censent hæc de paupere dici; ad eum enim à divite hic deflecti sermonem, q. d. Dives ille opes injusto lucro pariens animam perdit; tu vero fortunas amittens animam servas, atque adeò longe deterior est illius conditio: nec tantum animam tuam ab interitu servas, sed etiam illam in asylo et jugi securitate ponis; paupertas enim homini pro asylo est. Audi S. Chrysost. in hom. de recipiendo Severiano: *Paupertas*, inquit, *tutum est asylum, portus tranquillus, perpetua securitas, deliciæ periculorum expertes, voluptas sincera, vita turbationum nescia, via fluctuum ignara.* Verum prior expositio magis connexa, ideoque magis apposita et germana est.

Exempla hujus sententiæ sunt in Aman, qui Judæos pessumdedit, ideoque in eodem ligno in quo configere destinarat Mardochæum, ipse confixus fuit, Esther 7. et seq.; in Sodomitis qui, affligentes Lot ejusque hospites, cœlesti igne percussi conflagrarunt, Gen. 19; in Pharaone et Ægyptiis qui, opprimentes Hebræos eosque persequentes, in mari Rubro defixi et demersi sunt, Exod. 14; in Christo et Christianis, quos afflixerunt et crucifixerunt Judæi, ideoque ipsi à Tito et Vespasiano afflicti et crucifixi sunt; reliquiæ vero eorum per orbem dispersæ, exules et miseræ usque nunc vagantur, adeo ut nec palmum terræ possideant. Unde Beda: *Melius*, ait, *hic locus de illo intelligitur, qui, cum dives esset, pauper pro nobis factus est; et non solum pauper, ut nos ditaret, sed et ut nos redimeret, crucifigi dignatus est. Prohibet ergo sapientia suos auditores Domino in carne prædicanti violentiam mortemque inferre; quia nimirum certus restat interitus eis qui in auctorem vitæ manum mittere non timuerunt.* Hæc ille.

24 et 25. NOLI ESSE AMICUS HOMINI IRACUNDO, NEQUE AMBULES CUM VIRO FURIOSO: NE FORTE DISCAS SEMITAS EJUS, ET SUMAS SCANDALUM ANIMÆ TUÆ.] Hebr.: *Ne associeris viro* vel *domino nasi* (id est pollenti ira, qui abundat ira, hæc enim se ostendit in naso rugoso et ardente), *et cum viro excandescentiarum ne incedas;* Septuag.: *Noli esse sodalis viro furioso, cum amico iracundo ne cohabites;* Symmachus: *Ne amicitiam contraxeris;* Chald.: *Non commiscearis cum viro bilioso.*

Pro *scandalum* hebraice est מוקש *mokes*, id est *laqueum;* Aquila, σκῶλον, id est *offendiculum.* Pro *homini iracundo* hebr. est את בעל אף *et baal aph*, id est, ad verbum *domino nasi*, vel *iræ;* non qui illam in potestate habeat, illique dominetur; sed *domino*, id est possessori, qui magnam multamque bilem possidet, id est, tenet et continet. Et significat, inquit Baynus, non eum duntaxat qui frequenter irascitur, sed eum etiam qui aliis iram suam afflat, eosque ad iram provocat; ac proinde eum qui dignus est ira, et meretur ut quis ei irascatur, iramque in eum refundat, q. d. Ne societatem vel amicitiam jungas cum bilioso, qui iram exerit, lites ciet, iras provocat, ideoque Deo et hominibus displicet. Alii *baal aph* vertunt, *marito iræ;* qui scilicet iram quasi uxorem sibi despondit et copulavit, ut ab ea divelli nec velit nec queat. Solent enim mulieres esse iracundæ, et iras litesque in domo ciere.

Causas hujus moniti duas affert: Prior est, *ne forte discas*, hebr. תאלף *teelaph*, id est, assuescas semitis ejus; biliosus enim suam bilem socio affricat, imo ira et rixa sua iras ejus rixasque suscitat, sicut canis allatrans cani ejus latratum provocat et reciprocat; socius enim socii, amicus amici mores imbibit et induit. Difficile enim est cum eo qui crebro irascitur jugem servare sapientiam et mansuetudinem; ac iram, quam ille prolicit, cohibere ut non erumpat; qui hoc potest et facit, hic sane vir magnus et perfectus est. Et ad hoc conandum esse docet S. Basil. homil. de ira: *Noli*, inquit, *tuo adversario pro magistro uti, nec fieri velut speculum irati velis, illius formam in teipso ostendens;* ut scilicet ejus gestus, ser-

mones et mores, truces, sævos, minaces et furibundos in te velut in speculo referas, regeras et exprimas. Noli ergo irascenti irasci, convicianti convicium regere, rixanti rixam reciprocare, latranti allatrare; sed gravitate et silentio iram ejus supera et seda, latratum canis te audire æstima, et quietus pertransi. Hinc disce quod, sicut iratus socio afflat iram, ita mansuetus socio aspirat mansuetudinem, perinde ut rosæ suavem et roseum astantibus aspirant odorem; talis enim quisque evadit, quales sunt ii cum quibus conversatur. Si vis ergo effici mitis, placidus, humilis, sanctus, zelosus, fuge asperos, sævos, superbos, impios, acedos, ac versare cum mitibus, placidis, humilibus, sanctis, zelosis, juxta illud: *Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris; et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris;* psalm. 17. 26. Cæterum ex subjuncta hac ratione patet non omnibus semper declinandam societatem iracundorum. Generaliter enim viri perfecti perversos fugere non debent, sed cum illis nonnunquam conversari, ut ad rectitudinem illos pertrahant, à quorum perversitate et vitiis non facile vincuntur. Unde ad infirmiores hoc præceptum potissimum pertinet, quibus à conspectis exemplis plus est periculi, ut et Beda annotavit. Ita Jansenius.

Posterior causa fugiendæ societatis cum irato est: *Ne sumas scandalum animæ tuæ*, id est, ne ponas laqueum quo illaqueetur et stranguletur anima, id est vita tua, tum naturalis per mortem, tum supernaturalis per peccatum rixæ, pugnæ et homicidii; tum æterna per pœnam gehennæ, irascentibus et conviciantibus decretam à Christo Matth. 5. 22. Unde Vatablus explicat, q. d. *Ne tandem male pereas, et ab aliis interficiaris;* facile enim ex ira itur in litem, ex lite in rixam, ex rixa in pugnam, ex pugna in verbera et cædes. Nam ut ait S. Basil. homil. de Ira: *Primo jaciuntur contumeliæ inter iratos, et sic durant, donec contumeliæ sicuti sagittæ deficiant; deinde omni contumelia per linguam consumpta ad manus venitur et pugnam; ira namque certamen excitat, certamen vero convicium, convicium verbera, hæc vulnera, ex quibus et mortes sæpe sequuntur.* Et pluribus interjectis: *Postquam semel deturbata ratione iræ perturbatio animi dominatum occupaverit, hominem efferat omnino, nec hominem esse patitur, qui à ratione amplius auxilium habeat; nam quod est in venenatis venenum, id est in irritatis et acerbatis ira. Quemadmodum enim torrentes, per cava loca fluentes, quidquid occurrerit secum trahunt; sic iratorum impetus violenti sunt, talesque ut retineri non queant, ac per omnia similiter incurrunt.* Causam subdit: *Iratis non veneranda canities, non victus vitæ, non propinquitas generis, non præterita beneficia, non aliud quidquam talium apud tales magno æstimatur. Irati non prius desistunt, quàm per magnum et insanabile malum iræ, ipsorum veluti bulla erumpat, et inflammatio discutiatur; neque enim gladii acies, neque ignis, neque aliud quidquam eorum quæ maxime timentur, ira furentem animum coercere potest, non magis quàm eos qui à dæmonibus occupati tenentur, à quibus irati nihil prorsus, neque habitu, neque animi affectione differunt.*

Ira ergo est laqueus animæ et vitæ. Sicut enim aves capiuntur laqueis, et mures muscipula imprudentes; sic homines, dum indulgent iræ, imprudentes et incogitantes incidunt in laqueos et tricas, ex quibus se extricare nequeunt. Porro hic laqueus est: Primo, in ira et lite exorta contra amicum iracundum; crebro enim iracundorum lites prosiliunt tandem in verbera et neces; præsertim quia ira est subita, et velut furor illico manum gladio admovet, antequam mens videat quid agat, atque amore amicorum quo major est, eo in majus vertitur odium et iram: amicus enim censet ab amico majorem sibi fieri injuriam, si ab eo lædatur, à quo omnem benevolentiam exspectabat, quàm si ab extraneo, uti alibi ostendi. Sic Alexander Magnus in ira Clytum sibi amicissimum occidit, cujus mox eum summe pœnituit. Secundo, hic laqueus est in ira et lite exorta contra alios et exteros; qui enim cum iracundo amico conversatur, hic ejus iras, lites et rixas, quas crebras et cum multis alit, in se suscipit. Quare cum in pugna ad manus venitur, oportet ut amicum juvet, eumque contra exteros propugnet. Jam pugna est laqueus cædium; in ea enim pugnaces levi momento vel occidunt, vel occiduntur. Quocirca Auctor Imperfecti hom. 12. in Matth.: *Sicut ira*, inquit, *mater est homicidii, sic concupiscentia mater est adulterii.* Et S. Chrysost. homil. 16. in Matth.: *Radix*, inquit, *homicidii iracundia est. Qui ergo radicem abscindit, multo facilius ramos ipsos poterit amputare, imo nec germinare quidem illos patietur.* Hinc sapienter Nazianz.: *Freno*, inquit, *coerce iram, ne mente excidas.* Ira enim est instar feræ sævissimæ, quæ crudeliter in omnes sævit. Rursum ira est sicut mare ventis et procellis agitatum, quod fluctus in cœlum jactat, omniaque collidit et elidit, ait S. Cyrillus. Denique *ira furor brevis est*, ait Poeta.

Salomonem secutus Siracides Eccl. 8. 19. specie tenus oppositam, sed reipsa appositam, similemque habet sententiam: *Cum iracundo*, inquit, *non facies rixam, et cum audace non eas in desertum; quoniam quasi nihil est ante illum sanguis, et ubi non est adjutorium, elidet te.* Qui enim amicus est iracundo, necesse est ut sæpe in rixas cum eo incidat; amicitia enim iracundi est iracunda et rixosa, uti jam ostendi. Vide ibi dicta.

Ex hoc loco auctor lib. de Amicitia cap. 12. (exstat tom. 4. operum S. August.) docet biliosos parum aptos esse ad amicitiam: *Sunt vitia quædam*, inquit, *quibus si quis fuerit involutus, non diu leges amicitiæ vel jura servabit; non enim ad amicitiam sunt idonei nimis iracundi, instabiles, suspiciosi, verbosi, quæ quatuor in electione amici notanda sunt. Difficile est eum, quem sæpe iracundiæ furor exagitat, non aliquando insurgere in amicum. Unde Ecclesiasticus: Est amicus qui odium et rixam et convicia denudabit. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso, ne sumas scandalum animæ tuæ. Sunt quidam ex naturali conspersione iracundi, qui tamen hanc ita comprimere et temperare solliciti sunt passionem, ut in quinque, quibus teste Scriptura amicitia dissolvitur atque corrumpitur, nunquam prosiliant; quamvis nonnunquam amicum sermone vel actu, vel zelo nimio offendant. Tales tolerandi sunt, et cum nobis constet de affectu certitudo, si quis fuerit vel sermonis, vel actionis excessus, amico id indulgendum est; vel certe sine aliquo dolore jo-*

esse insuper, in quo excesserit commonendus.

26 et 27. NOLI ESSE CUM HIS QUI DEFIGUNT MANUS SUAS, ET QUI VADES SE OFFERUNT PRO DEBITIS; SI ENIM NON HABES UNDE RESTITUAS, QUID CAUSÆ EST UT TOLLAT OPERIMENTUM DE CUBILI TUO?] *Qui defigunt*, id est, qui fidejubent defixa et data manu, quasi stipulatores et sponsores pro aliis. Hebr.: *Ne si in percutientibus volam, in spondentibus pro debitis, si non est tibi ad reddendum, ut quid accipiet lectum tuum desubter te?* Sept.: *Ne personam cujuspiam erubescens*, vel *reveritus teipsum offeras sponsorem; si enim non habueris unde debitum solvas, unum hoc restat, ut lectum lateribus tuis substratum in pignus auferant.* Ita Auctor Catenæ Græc. Chald.: *Ne pepigeris manum tuam in fidejussione pro socio tuo, si non habueris unde restituas, subtrahetur stratum tuum de sub te;* Syrus: *Ne des teipsum fidejussioni, quod vultum verearis, confunderis à persona*, etc. *Lectum auferent.* Defigere manus est vadem se dare creditori, eique se quasi in manus tradere, ut ab eo prehendi, judici sisti, vinciri et in carcerem duci possit, si is pro quo spondet solvendo non sit, aut solvere nolit. Hæc ergo vincula sibi injicit sponsor, uti dixi cap. 6. 1.

Sensus est, q. d. Ne te jungas, ingeras et inseras his, qui temere spondent pro debitis alienis, ut tu in partem sponsionis venias, fiasque unus ex vadibus et sponsoribus, præsertim si tibi parum sit opum et bonorum, ita ut non habeas unde debitum pro quo spondes, spondere valeas: *Quid enim causa est?* q. d. Cur te in periculum summæ et extremæ necessitatis ultro conjicias, ut creditor tollat pro pignore lectum vel stragula lecti, in quo cubas et dormis, ita ut commode cubare nequeas? Lectus enim jure Cæsareo auferri nequit, si adsint alia minus necessaria, quæ à creditore in pignus tolli queant. Unde nec lectus venit in generali hypotheca bonorum, ut patet lib. 1. Cod.: *Quæ res pignori obligari possunt.* Hinc et lege divina Exodi 22. 27. et Deut. 24. 12 et 13. jubetur lectus ante solis occasum debitori reddi, ut in eo noctu dormire queat.

Causam facilitatis spondendi suggerunt Sept. dum addunt: *Erubescens faciem*, q. d. Dum versaris inter eos qui facile fidejubent pro amicis, erubesces, nisi et tu pariter fidejubeas; videberis enim vel timidior, vel scrupulosior, vel minus humanus minusque amicus amico; ut ergo hanc verecundiam et periculum fidejussionis devites, noli cum fidejussoribus versari, sed te ab eis subducito et abscedito. Vide quæ de periculo sponsionis dixi cap. 6. v. 1.

Porro *vadis*, et per syncopen *vas*, est sponsor alterius in re capitali, ait Festus, ita dictus à *vadendo*, quod qui vades dederit, vadere ei, id est discedere, interim liceat. Unde Horatius lib. 1. Sermon. sat. 1.

> Ille datis vadibus, qui rure extractus in urbem est.

Hinc sponsio ejus dicebatur *vadimonium*. *Vas*, ait Varro, l. 5. de Lingua latina, dictus est qui pro altero vadimonium promittebat. Et *vadari*, ait Priscianus, erat vadimonio obstringere, sive diem judicii ex compacto constituere, et in jus vocare. Cicero, lib. 3. Offic. de duobus Pythagoreis, cum is qui morti addictus erat, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulavisset, vas factus est alter sistendi ejus, ut, si ille non revertisset, moriendum esset ipsi. Hic tamen et alibi *vas* sumitur pro sponsore cujuslibet debiti, ut sit idem quod *præs*, qui ita dicitur, quod præstare debeat quod fidejubendo promisit, ait Festus.

Mystice anonymus in Catena Græcor, q. d. *Ne inconsulte pro carne vadimonium præstes:* et R. Levi: *Adhortatur*, inquit, *ne animus pro facultate concupiscentiæ fidejubeat.*

Tropol. Beda hæc accipit de Pastoribus et Episcopis: *Noli*, inquit, *esse cum his qui se, cùm essent liberi, ac sibi vacantes, defigunt manus in curas salutis malorum, spondentes se rationem pro eorum animabus Domino reddituros. Si enim ille pro quo spopondisti non habet bona opera quibus te liberum ac securum reddat tuæ sponsionis, quæ tibi utilitas est, ut in die judicii pro ejus anima judiceris, amittasque habitum justitiæ quo indutus esse videbaris, ac nudus ab ornamento virtutum existere comprobaris? quia quod Domino teste pollicitus es, implere nequiveras? Hoc autem dictum est, non quod curam regendarum animarum, cum tibi regulariter imposita fuerit, suscipere non debeas, sed ne passim nullo jubente doctoris tibi, ac præsulis officium temerarius usurpes.*

28. NE TRANSGREDIARIS TERMINOS ANTIQUOS QUOS POSUERUNT PATRES TUI.] Hebr. *Ne retroagas terminum seculi, quem fecerunt patres tui;* Pagnin. *Ne transferas;* Vatabl. *Ne moveas loco perennes terminos;* Chald. *Ne mutes terminum, qui à seculo est;* Septuag. *Noli transferre terminos æternos, quos posuerunt patres tui;* Cajetan. *Ne adjungas terminos.* Omnia eodem redeunt. Septuag. more suo sequitur Syrus.

Grammatice ad litteram sancit, ne quis transferat et plus æquo extendat limites agrorum, possessionum, et rerum suarum, ut invadat et occupet agros vicinorum, et res alienas, juxta legem à Deo sancitam Deut. 19. 14: *Non assumes et transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in possessione tua, quam Dominus Deus dabit tibi in terra quam acceperis possidendam.* Rursum Judæis non licebat agrum emptum detinere ultra annum jubilæi: hic enim erat terminus alienationis; quo elapso ager emptus ad vendentem redire debebat, juxta legem Levit. 25. 13. Ita Baynus, Cajetan. Lyran. Jansen. et alii.

Ratio est, quod transferre terminos sit contra jus gentium et naturæ: quia violat justitiam, tum commutativam, qua res aliena invaditur et occupatur; tum legalem et politicam: nam turbat communem civium et vicinorum pacem, ac possessiones hæreditatesque confundit, ideoque gravium litium, rixarum et cædium est causa. Hac de causa priscis summa limitum fuit cura. Unde Virgil.

> Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.

Limitum enim contentio privata sæpe in bellum adolescit, veluti inter Japyges et Tarentinos in Italia eo pervenit de finibus controversia, ut Japyges ad usque viginti hominum millia collegerint exercitum, et instructa acie adversus Tarentinos et Rheginos depugnaverint. Sic et inter Corinthios et Megarenses privata de finibus contentio bellum genuit, et inter Egesteos et Selinuntios. Hæc et plura narrat Diodorus Siculus, lib. 2. et lib. 12. Quocirca statuit Numa Pompilius, secundus Romanorum Rex, teste Dionysio Halicarn. l. 2. unumquemque fines

suos circumscribere, et finibus apponere lapides quos sacravit Jovi Terminali, atque decrevit sacra quotannis super eosdem fieri à continentibus, et fines ipsos terminos vocavit, quos si quis occuluisset aut translulisset, sacrum eum esse Dei lege sancivit, ita ut cuicumque volenti eum occidere liceret, tanquam sacrilegum. Verba legis antiquæ de termino non movendo refert Crinitus : *Qui secus faxit, et terminum exaravit, ipsius et boves sacri sunt.* Romulus ante statuerat, ut qui vicini terminos usurpasset, is cui voluisset eripere, totum agrum usurpantis in mulctæ locum acciperet, et ad eum juste pertineret. Constantinus Cæsar hanc legem retinuit in termino moto, pendente controversia finium, et ante definitum sententia negotium : *Qui finalem*, inquit, *intulerit quæstionem, si priusquam aliquid sententia terminetur, rem sibi alienam usurpare voluerit, non solum id quod male petebat, sed lite superatus tantum agri modum, quantum diripere tentavit, amittat, ut quisque, contentus suo, non expetat quod juris est alieni.* Hodie tamen, ut scribit Dynus in c. *ex litteris* 13. de Probat. arbitrio judicis relinquitur, quas velit, nummarias, vel corporales, imponere terminorum translatoribus pœnas, adhibitis circumstantiis facti et personarum.

Hac de causa Romani deum fecere Terminum, ut ejus religione cohiberent hominum cupiditatem, ne terminos agrorum transferrent; veriti ne dei Termini iram et vindictam in se concitarent. Audi Ovidium, lib. 2. Fastorum :

Termine, sive lapis, sive es defossus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque nomen habes;
Tu populos, urbesque et regna ingentia finis,
Omnis erit sine te litigiosus ager.
Nulla tibi ambitio est, nullo corrumperis auro,
Legitima servas credita rura fide.
Termine, post illud levitas tibi libera non est :
Qua positus fueris in statione, mane.
Et seu vomeribus, seu tu pulsabere rastris,
Clamato : Tuus est hic ager, ille tuus.

Huc facit illud S. Aug. l. 4. de Civit. 23 : *Cum rex Tarquinius Capitolium ædificare vellet, cumque locum qui dignior esset ab alienis diis cerneret præoccupatum, non audens aliquid contra eorum facere arbitrium, credensque illos tanto numini, suoque principi sponte cessuros, per augurium quæsivit utrum Jovi locum concedere vellent? Annuerunt omnes præter Martem, Terminum et Juventatem.* Adeo Terminus Romanis erat immobilis et inviolabilis, ut ne quidem Jovi locum cederet, aut ejus gratia suos limites transferri pateretur. Pergit S. Aug. *Atque ideo Capitolium ita constructum est, ut etiam isti tres essent tam obscuris signis, ut hoc vix homines doctissimi scirent.* Causam subdit c. 29 : *Sic enim, inquiunt, significatum est Martiam gentem, id est Romanam, nemini locum quem teneret, daturam : Romanos quoque terminos propter deum Terminum, neminem commoturum : juventutem etiam Romanam, propter deam Juventatem nemini esse cessuram.* Plura de deo Termino, et ejus festis Terminalibus, vide apud Gyraldum de diis Gentium, syntag. 1. pag. 60.

Denique Plato ita sancit lib. 8. de Legibus : *Primæ igitur sunt agriculturæ leges, ac Jovis quidem Terminalis prima hæc lex sanciatur : Nemo limites terminosve agri moveto cujusvis domini, sive civis, sive peregrini finitimi, si in extrema regionis parte habeat agros, ratus nefas esse hæc movere, et in quæ quadret illius dictum, immobilia movere : malitque quilibet ingens saxum movere, quàm parvum lapidem jurejurando à diis firmatum, quo amicitiæ et inimicitiæ, interposita deorum auctoritate, terminentur : alterius enim, Jupiter contribulis; alterius, hospitalis est testis, qui cum infestissimis bellis excitantur.*

Symbolice, sub hoc grammatico sensu, et quasi cortice litteræ, altius quid spectavit Salomon, nimirum, q. d. Ne transgrediaris limites fidei aut morum, quos orthodoxi Doctores aut Patres fixerunt, ut aliter credere, docere vel agere velis, quàm ab illis sancitum est. Ita Salonius : *Terminos antiquos*, inquit, *dicit terminos veritatis et fidei, quos statuerunt ab initio Catholici Doctores ; hoc ergo præcipit, ut veritatem Catholicæ doctrinæ nemo aliter suscipiat, quàm à Patribus est tradita, sive hoc præcipit, ut eloquià sanctarum Scripturarum nemo aliter interpretetur.* Pari modo non licet transgredi limites et statuta Rerumpubl. Ecclesiarum, Religionum, Ordinum, Monasteriorum, etc., quos fundatores et Patres constituerunt. Sic et Beda, Hugo Dionys. et alii, quin et R. Salomon sic explicat, q. d. *Ne à parentum consuetudine institutisque recedas, teque retro avoces.*

Addunt alii : Ne hæreditatem et censum tibi à parentibus relictum nimis augere satagas, ut opes immensas aggreges. Qua in re insigne exemplum dedit Thomas Morus, Angliæ Cancellarius et Martyr, qui amplissimis honoribus in republ. plurimos annos perfunctus, annuum tamen censum non auxit ad ducentos aureos, uti refert Stapletonus in ejus Vita. Accedit R. Levi : *Monemur*, inquit, *non esse mutandas definitiones et terminos, quos priores statuerint, cum ex his universis emolumentum constet ;* et auctor Catenæ Græc. : *Patres*, inquit, *hoc loco appellat mentis vires et facultates. Transfert autem is proprie patrum terminos, qui religionis metas et terminos pietatis transmutat in hæresim, aut superstitionem, aut impietatem.*

Hinc Calixtus Papa, ut habetur 9. q. 2. cap. 1 : *Nullus*, inquit, *alterius terminos usurpet, nec alterius parochianum judicare vel ordinare præsumat : quia talis judicatio, vel ordinatio, aut excommunicatio, vel damnatio, nec rata erit, nec vires ullas habebit ; unde et Dominus loquitur : Non transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui.* Hæc enim generalis est gnome ; unde ad quoslibet terminos tam jurisdictionis, quàm possessionis, religionis, ordinationis, etc., aptari potest.

S. Hieron., in Osee, c. 5. v. 10 : *Transferunt*, inquit, *principes terminos quos posuerunt patres eorum, quando immutant in mendacio veritatem, et aliud prædicant quàm ab Apostolis acceperunt.* Qua de re vide egregie ratiocinantem Vincentium Lirinensem in aureo contra profanas hæresum novitates libello. Hoc est quod Judæos culpans intonat Deus Osee, 5. 10 : *Facti sunt principes Juda quasi assumentes terminum.* Vide ibi dicta.

Denique hanc gnomen intorqueas in eos qui Evangelio, Religioni, Regulis à Patribus sancitis aliqua quasi perfectiora addere volunt, quasi illi soli plus cæteris videant et sapiant, quæ tacita est arrogantia. Quocirca S. Benedictus prudenter regulis suis quippiam addi vetuit. Esto enim unus quid perfectius quam regula

jubeat, comminisci et agere queat; tamen id non expendit toti communitati, Ordini aut collegio imponere. Præclare S. Gregor. Nazianz. *Noli*, inquit, *esse legalior, nec regula æquior, nec mandato sublimior.* Melius est ut traditioni patrum et legi te conformes, regula dirigatis, teque præcepto commodes, quæ te docet Evangelium, nec adinvenias regulas et leges novas, quæ te ab antiquis et veris retrahant, prætextu illo ut magis in eis emineas.

29. VIDISTI VIRUM VELOCEM IN OPERE SUO? CORAM REGIBUS STABIT, NEC ERIT ANTE IGNOBILES.] Pro *velocem* hebr. est מהיר *machir*, id est festinum, expeditum, strenuum, celerem, industrium. Pro *stabit* et *erit*, hebr. est יתיצב *iitiatseb*, id est statuet se, sistet se: estque tam activum quàm passivum, et significat actionem ab agente in seipsum reflexam; quasi dicas: Sistetur et sistet seipsum. Pro *ignobiles* hebr. est חשכים *chasukim*, id est *tenebrosi*, ut vertit Theodotion; tenebrosi autem vocantur luridi, squalidi, viles, pauperes, ignavi per catachresin. Hebr. ergo sic habent: *Vidisti virum celerem in opere suo, ad facies regum sistetur*, vel *sistet se, nec sistet se ad facies tenebricosorum;* Sept. *virum perspicacem, suisque in operibus argutum et expeditum regibus assistere oportet; viris autem segnibus et ignavis nequaquam.* Ita vertit Interpres Catenæ Græcor.

Est laus industriæ et velocitatis, q. d. Vir industrius, strenuus et velox est magnanimus, et ad res magnas expeditus; quare magnatibus et regibus insinuabit se, ut illis ad res magnas, præsertim in reipubl. gubernatione obsequatur et subserviat: nec sese abjiciet ad personas viles, ut res viles et exiles tractet. Quare vicissim hæc ejus industria et strenuitas placebit regibus, ut optent ambitantque eum sibi assistere, eumque ad res magnas admoveant, et ad magnas dignitates præfecturasque promoveant. Ita R. Levi: Significat, inquit, à sedulitate solertem ad dignitates evectum iri, et egestatem rerumque tenuitatem evasurum, juxta tritum illud: *Sex annis fames cuncta occupat, nec ad ostium artificis pertingit.* Stare enim coram rege, vel regi assistere, Hebræis idem est quod regi esse in pretio, in deliciis, regi esse familiarem, eique in aula ministrare, à rege evehi ad ampla et regalia officia, cum rege regere regnum. Assistentes ergo regi, vocantur regis intimi et consiliarii. Sic 3. Reg. 12. 6: *Iniit consilium rex Roboam cum senioribus qui assistebant coram Salomone patre ejus.* Sic septem duces erant, *qui ex more regio semper ei* (regi Assuero) *aderant, et illorum faciebat cuncta consilio*, Esther 1. v. 13. Sic septem angeli primarii dicuntur assistere Deo, Tobiæ 12. 15. Zachar. 3. 9. et alibi. Rursum assistere regi dicuntur præfecti stationarii, qui quasi proreges suo quisque loco consistunt, et provincias pro rege gubernant. Sic Azarias, filius Nathan, dicitur fuisse super eos qui assistebant regi Salomoni, id est principum præpositus, 3. Reg. 4. 5. Vide nostrum Pinedam, lib. 5. de Rebus Salomon. c. 13. n. 8.

Moraliter docet hic Salomon reges et principes debere seligere viros industrios et strenuos, ut eos officiis publicis præficiant: qui enim in regenda re privata, uti familia, strenuus est: hic pariter strenuus erit in regimine publico: uti docet Christus, Lucæ 19. 17: *Euge*, inquit, *bone serve, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates;* et c. 16. 10: *Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est;* et Paulus, 1. Timoth. 3. 5. jubet eligi Episcopum *suæ domui bene præpositum.* Causam subdit: *Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?* Quin et Arist. lib. 1. Polit. cap. 1. docet ex bonis œconomis fieri, ideoque diligendos esse bonos politicos. Quare reges non sinant tales delitescere inter ignobiles, id est inter privatos, sed ad nobilia et publica reipub. officia admoveant. Sic M. Agrippa rebus gerendis admotus fuit à Cæsare Augusto, quia, ut ait Velleius: *Vir fuit labore, vigilia, periculo invictus, et per omnia extra dilationes positus, consultisque facta conjungens.*

Ubi Nota: Celeritas hæc laudanda est non tam in cònsilio, quàm in consilii exsecutione. Nam, ut ait Arist. 6. Ethic. 9: *Celeriter deliberata peragenda sunt, deliberandum autem tarde.* Scitum est illud Taciti, l. 1. hist. *scelera impetu, bona consilia mora valescere;* et illud Livii, lib. 35: *Consilia callidæ et audacia prima specie læta sunt, tractatu dura, eventu tristia;* et lib. 22: *Omnia non properanti clara certaque sunt; festinatio improvida est et cæca;* et lib. 31: *Nihil magni discriminis consiliis tam inimicum quàm celeritas.* Velocitas tamen ingenii in inveniendis consiliis, præsertim in rebus et periculis subitis, quæ moram non patiuntur, laudanda est.

Mystice auctor Catenæ Græcor. *Qui ad rerum*, ait, *quæ existunt comprehensionem ingenium nactus est perspicax, ille humanarum materiaque concretarum rerum consideratione missa in Prophetarum et Apostolorum oraculis, tum in Christi Salvatoris mysteriis et dogmatis sese occupare debet;* et Beda: *Quemcumque*, inquit, *velocem videris in opere suo, vel in opere bono, quod erat ei faciendum, strenuum atque sollicitum; scito hunc in die novissimi examinis coram Apostolis, qui cum Christo mundum judicantes sedebunt, esse staturum; quia videlicet eorum jussa servaverit, neque in parte ignobilium doctorum, quorum cavere fecit errorem, id est ad sinistram judicis, esse ponendum.*

Tropolog. disce quam velocitas sit efficax ad res magnas rite conficiendas, si maturo consilio dirigatur. Hinc David laudat Saülem et Jonatham defunctos, quod fuerint: *Aquilis velociores, leonibus fortiores*, 2. Reg. 1. 23. Asael à rege Davide fuit accersitus inter triginta suos triarios et fortissimos heroes, quia *velocissimus fuit quasi unus de capreis*, 2. Reg. 2. 18: Isaias, cap. 18. 2: *Ite*, inquit, *angeli veloces ad gentem convulsam.* Ecclesiast. cap. 31. 27: *In omnibus*, inquit, *operibus tuis esto velox, et omnis infirmitas non occurret tibi.* Vide ibi dicta.

Velocitas enim rem cito conficit, æque ac fortiter; facit enim ut res existat antequam ab æmulis sentiatur, et impediri possit. Rursum velox multa magnaque expedit; reges autem multa magnaque expediant necesse est; quare velocibus, non tardis lentisve utantur oportet.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

QUOMODO SIT EDENDUM CUM PRINCIPE : NON APPETENDÆ DIVITIÆ, NEC CIBI INVIDORUM : NON VEXANDI PUPILLI : CASTIGANDUS PUER : QUÆRENDA SAPIENTIA : FUGIENDI PECCATORES ET GULÆ DEDITI : HONORANDI PARENTES : FUGIENDA MERETRIX ET EBRIETAS.

1. QUANDO sederis ut comedas cum principe, diligenter attende quæ apposita
sunt ante faciem tuam : 2. et statue cultrum in gutture tuo, si tamen ha-
bes in potestate animam tuam. 3. Ne desideres de cibis ejus, in quo est
panis mendacii. 4. Noli laborare ut diteris ; sed prudentiæ tuæ pone mo-
dum. 5. Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere : quia facient
sibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cœlum. 6. Ne comedas cum ho-
mine invido, et ne desideres cibos ejus. 7. Quoniam in similitudinem arioli
et conjectoris æstimat quod ignorat. Comede et bibe, dicet tibi : et mens ejus non est tecum.
8. Cibos, quos comederas, evomes : et perdes pulchros sermones tuos. 9. In auribus insi-
pientium ne loquaris, quia despicient doctrinam eloquii tui. 10. Ne attingas parvulorum ter-
minos : et agrum pupillorum ne introeas. 11. Propinquus enim illorum fortis est : et ipse
judicabit contra te causam illorum. 12. Ingrediatur ad doctrinam cor tuum, et aures tuæ ad
verba scientiæ. 13. Noli subtrahere à puero disciplinam : si enim percusseris eum virga, non
morietur. 14. Tu virga percuties eum : et animam ejus de inferno liberabis. 15. Fili mi, si
sapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum : 16. et exultabunt renes mei, cum
locuta fuerint rectum labia tua. 17. Non æmuletur cor tuum peccatores ; sed in timore Domini
esto tota die ; 18. quia habebis spem in novissimo et præstolatio tua non auferetur. 19. Audi,
fili mi, et esto sapiens, et dirige in via animum tuum. 20. Noli esse in conviviis potatorum,
nec in comessationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt : 21. quia vacantes poti-
bus, et dantes symbola consumentur, et vestietur pannis dormitatio. 22. Audi patrem tuum,
qui genuit te : et ne contemnas cum senuerit mater tua. 23. Veritatem eme, et noli vendere
sapientiam, et doctrinam, et intelligentiam. 24. Exsultat gaudio pater justi : qui sapientem
genuit, lætabitur in eo. 25. Gaudeat pater tuus, et mater tua, et exsultet quæ genuit te.
26. Præbe, fili mi, cor tuum mihi : et oculi tui vias meas custodiant. 27. Fovea enim profunda
est meretrix : et puteus angustus, aliena. 28. Insidiatur in via quasi latro, et quos incautos
viderit interficiet. 29. Cui væ? cujus patri væ ? cui rixæ ? cui foveæ ? cui sine causa vulnera ? cui
suffusio oculorum ? 30. Nonne his, qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis ?
31. Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus ; ingreditur blan-
de ; 32. sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus venena diffundet. 33. Oculi tui
videbunt extraneas, et cor tuum loquetur perversa. 34. Et eris sicut dormiens in medio mari,
et quasi sopitus gubernator amisso clavo : 35. et dices : Verberaverunt me, sed non dolui : traxe-
runt me, et ego non sensi : quando evigilabo, et rursus vina reperiam ?

1 et 2. QUANDO SEDERIS UT COMEDAS CUM PRINCIPE, DILIGENTER ATTENDE QUÆ APPOSITA SUNT ANTE FACIEM TUAM : ET STATUE CULTRUM IN GUTTURE TUO, SI TAMEN HABES IN POTESTATE ANIMAM TUAM.] Hebr. *Si es dominus animæ*, vel *vir animæ*. Quod secundo Vatabl. exponit, q. d. Si animæ, id est gulæ et concupiscentiæ, es obnoxius. Unde vertit : *Si tu gulæ tuæ indulgere voles, gutturi tuo cultrum intentabis*, id est, te mortis necisve periculo exponens. Aut, ut Baynus, q. d. Si gulæ indulseris, tantum tibi creabis periculum, ac si cultrum in guttur tuum immitteres, teque sauciares et interimeres. Unde Syrus vertit : *Ne imponas cultrum in*

os tuum, si es vir animatus (id est animalis, indulgens carni) *quoniam panis ejus panis est mendacii.* Pro *cultrum* hebr. est שׂכין *sackin*, quod Vatabl. et alii vertunt, *spinas;* et cultelli instar spinarum sunt acuti. Syrus contrarie vertit : *Ne ponas cultrum in ore tuo,* sed eodem sensu, q. d. Noli indulgere gulæ, ne indulgendo, illa quasi cultro te interimas, teque in mortis periculum conjicias ; Septuag. *Si sederis cœnare ad mensem potentis*, vel *dynastæ, magna attentione considera cujusmodi fercula tibi sint apposita; injice in illa manum, sed ita ut certo statuas te quoque ejusmodi præparare debere.* Ita auctor Catenæ Græcor. Jam

Primo, S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 31 et 32. et Cassian. collat. 2. c. 1. hanc gnomen explicant de gratiarum actione, q. d. Cum laute tractaris à principe, cogita quomodo ei gratias agas vel verbis, vel obsequiis, vel reddendo par pari, ut simili splendida cœna eum excipias. Unde Septuag. addunt : *Et injice manum tuam, sciens quoniam talia te oportet præparare. Alius ergo*, inquit S. Ambros. *fructum accepti beneficii, ut aurum auro, argentum argento rependit; alius laborem, alius, haud scio an etiam locupletius solum restituit affectum. Quid enim si reddendi nulla facultas suppetit? In beneficio reddendo plus animus quam census operatur, magisque præponderat benevolentia, quam possibilitas referendi muneris. Gratia enim, in eo ipso quod habetur, refertur.*

Hinc Ecclesiast. cap. 13. 2 et seq. monet cavenda esse pauperi convivia et consortia divitum, velut onerosa illi nimis et sumptuosa ; *Pondus*, ait, *super se tollet, qui honestiori* (id est ditiori) *se communicat; et ditiori te ne socius fueris;* et v. 6 : *Si habes, convivet tecum, et evacuabit te, et ipse non dolebit super te;* et v. 8 ; *Et confundet te in cibis suis, donec te exinaniat bis et ter, et in novissimo deridebit te.*

Secundo, R. Levi : Cibus hic, inquit, est sapientia, qua vescitur pars in homine imperium obtinens, id est intelligens facultas. Cum ergo animo sedato consideris ad sapientiam adipiscendam, continget tibi ut ea intelligas quæ sub aspectum cadunt ; si tamen in potestate habebis animam tuam, ut vescaris illius cibis, hoc est, si imperium obtinebis in cupiditatem, quæ menti dominatur. *Et statue*, q. d. Spinas potius in gutture tuo ponas et in ea parte qua cibum deglutimus, à quibus eneceris, q. d. Præstat enecari quam obedire gulæ, aut præstat enecare gulam et concupiscentiam, quam illi vivere et obsequi. Verum clarum est hunc sensum non esse litteralem, sed mysticum.

Tertio, R. Salomon, q. d. Dum cœnas cum principe, diligenter attende ut intelligas quisnam is sit erga te, an avarus, an splendidus; quod si illum avarum videris, ne re quapiam illius vescaris.

Quarto, argute noster Salazar, per *ea quæ apposita sunt* accipit non cibos, sed mentales quæstiones, problemata, ænigmata, quæ olim à sapientibus sibi invicem in convivio proponebantur. Itaque sensus est, inquit, totum mentis conatum atque vim exere, ut gryphos atque problemata tibi inter epulas objecta calleas : *Statue gladium in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam.* Primo, q. d. Tunc cum ad hunc modum problematis jaciendis inter convivas confligitur aut pugnatur, si tuî compos es, si videlicet mens tibi libera et constans fuerit, vinique injurias non sensisti ; linguam ad respondendum exacue et elima, ut exscendas ænigmatum et problematum tibi propositorum modos.

Addunt Septuag. *Et injice manum tuam, sciens quod talia te oportet præparare,* id est bellariis ferculisque sobrie ac frugaliter sic fruere, illud sciens, opus tibi esse, ut similes etiam parabolas gryphosque ad percuntandum expedias.

Quinto, et genuine : Salomon hic docet pericula imminentia convivis principum, nisi sobrie, sapienter et circumspecte in iis se gerant; quod ut faciant eos hic admonet, q. d. Cum accubueris mensæ principis, velut ejus conviva, mentem collige, et diligenter solerterque adverte ea quæ tibi proponuntur, puta epulas, item actiones, studia, interrogationes, et quæcumque in convivio à domino vel principe exercenda sunt; adverte, inquam, ne deliciæ et vina te seducant, et in nimiam hilaritatem vel ebrietatem quasi mente mota transferant; unde fiet ut arcana tua vel aliena patefacias, aut in dicta vel facta improvida, injuriosa, noxia vel suspecta erumpas quæ tibi vel aliis periculum bonorum, famæ aut vitæ creent, quia *in vino est veritas*, 3. Esdræ 3. 10 et 18. ergo *statue cultrum in gutture tuo*, id est refræna gulam tuam, et ex ea consequentem pruritum loquendi, per constans ac firmum propositum servandi sobrietatem et silentium, perinde ac si cultrum gutturi interius immitteres, vel exterius apponeres et apprimeres. Est catachresis, q. d. Ne laxes gulæ et concupiscentiæ habenas; satius enim est immisso vel admisso gutturi cultello gulam faucesque sibi præcludere, quam hilariter comedendo, bibendo et garriendo in periculum vel indignationem principum incurrere, ut ait Horat. de Arte poetica :

> Dicuntur reges multis urgere culullis,
> Et torquere mero, quos perspexisse laborant.

Et Theognis :

Vim mihi facit vinum, animique non sum amplius compos mei. Hoc enim tormentum meri, sive vini, valentius est tormento eculei; ex corde enim sobrii, omnia secreta elicit in os bibonis et temulenti, ut omnia pandat et prodat : *Si tamen habes in potestate animam tuam*, q. d. Pones cultrum continentiæ et mortificationis in gutture tuo, si quidem dominus es animæ tuæ, id est appetitus tui, ut eum regere, moderari et frenare valeas; si enim id nequeas, nullus culter tibi fauces occludet. Audi Plinium, l. 14. cap. ultim. *Tunc* (cum vinum solverit rigorem vigoremque mentis) *animi secreta proferuntur; alii testamenta sua nuncupant, alii mortifera loquuntur, redituras que per jugulum voces non continent, quam multis ita peremptis; vulgoque veritas jam attributa vino est.* Optime omnium D. Ambros. *Plerique etiam vino utuntur ut eculeo, et quibus tormenta non eliciunt vocem proditionis, eos tentant bibendo, ut patriæ statum, salutem civium, defensionis suæ prodant consilia ; virtus enim plerumque vincit dolorem, fidem autem potus excludit. Cognovit plerosque fidiculis exulceratos nomen suum negasse. Quis inter cyathos texit, quod latere cupiebat?* Culter ergo abstinentiæ hic adhibendus est, æque ac silentii. Nam, ut ait S. Basil. in Regulis fusius explicatis

reg. 13 : *Silentium est quoddam velut gymnasium bene loquendi.*

Hunc esse genuinum hujus loci sensum, patet tum ex ipsis sententiæ verbis, tum ex eo quod sequitur : *Ne desideres de cibis ejus, in quo est panis mendacii.* Ex quibus liquet de cibo et gula hîc agi, q. d. Noli inhiare ejus cibis, esto opiparis et delicatis, quia mendaces, id est fallaces sunt, ut te in ruinam trahant. Ita Lyran. Hugo, Dionys. Baynus, Jansen. Vatabl. et alii passim. Accedit et Cajet. nisi quid τὸ *Statue cultrum in gutture tuo*, sic exponat, q. d. Si vis intelligere quæ ante faciem tibi proponuntur, pones multitudinem cultrorum circa guttur tuum, id est cogitabis et considerabis te tanquam positum sub multitudine gladiorum imminentium gutturi tuo, ut hac consideratione intelligas si es herus animæ tuæ, id est quod tu non es herus vitæ tuæ, cum inter tot gladios verseris ; ac proinde caute te geras tibique consulas, τὸ enim *si* subinde Hebræis est negativum, idemque valet quod *non.*

Rem explicat exemplum Dionysii tyranni Syracusanorum, quem cum Damocles beatum prædicaret, jussit eum Dionysius *collocari*, inquit Cicero Tuscul. 5. *in aureo lecto strato pulcherrimo textili stragulo, magnificis operibus picto, abacosque complures ornavit argento auroque cœlato : tum ad mensam eximia forma pueros delectos jussit consistere, eosque ad nutum illius intuentes diligenter ministrare ; aderant unguenta, coronæ : incendebantur odores : mensæ conquisitissimis epulis exstruebantur, fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium è lacunari seta equina appensum demitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus, itaque nec pulchros illos administratores aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat in mensam, jam ipsæ defluebant coronæ : denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quòd jam beatus nollet esse.*

Quocirca Ptolomæus princeps astronomorum, ut habetur in præfatione Almagesti, invitatus à rege ad prandium, sese excusavit dicens : *Regibus contingere quod contigit considerantibus picturas, quæ cum à longe videntur, placent, propinque vero non dulcescunt.*

Tropol. mensa hæc est Ecclesia, in qua Martyrum, Confessorum, Virginum fortia et heroica virtutum exempla nobis ad imitandum proponuntur. Unde S. Gregor. lib. 4. in 1. Reg. cap. 9. tropolog. explicans illud : *Tulit ergo cocus armum, et posuit ante Saül*, quem Samuel in regem jussu Dei ungere designabat : *Armum*, ait, *manducare est quod exterius de forti actione præcipitur, per propositum in mente recondere : quasi enim armum ante se ponere, et manducare electo cuique suadebat, qui dicebat : Si sederis ad mensam potentis, sapienter attende quæ apponuntur tibi, quia similia oportet te præparare. In mensa quippe potentis virtutem armi designavit, et dum dixit : Sapienter attende quæ apponuntur tibi, armum ante se eum, cui dixit, ponere docuit; sed manducare eum debere insinuavit, quia dixit : Similia oportet te præparare; similia enim præparando manducabimus, quia dum fortia quæ audimus, proponimus agere, velut comedentes in cordis ventre reponimus cibos vitæ.*

Symbolice, mensa hæc est sapientiæ, id est S. Scrip. et legis divinæ. Ita S. Ambros., lib. 1. Offic. cap. 32 : *Cum sederis*, inquit, *ad illam mensam potentis, intellige quis sit iste potens : et in paradiso delectationis positus, atque in convivio sapientiæ collocatus, considera quæ apponuntur tibi. Scriptura divina convivium sapientiæ est, singuli libri singula sunt fercula : intellige prius quæ habeantur in ferculis dapes, et tunc mitte manum ut ea quæ legis, vel quæ accipis à Domino Deo tuo, operibus exsequaris; et collatam in te gratiam officiis repræsentes, ut Petrus et Paulus, qui evangelizando vicem quamdam largitori muneris reddiderunt, ut possint singuli dicere : Gratia autem Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me egena non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi.* Et fusius pleniusque, cap. 31 : *Itaque et illud convivium in Proverbiis non de cibis, sed de operibus est bonis; quo enim melius epulantur animi quàm bonis factis? aut quid aliud tam facile potest justorum explere mentes, quàm boni operis conscientia? qui autem jucundior cibus, quàm facere voluntatem Dei? quem cibum sibi solum Dominus abundare memorabat, sicut scriptum est in Evangelio : Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui est in cœlo, hoc cibo delectemur, de quo ait Propheta; delectare in Domino. Hoc cibo delectantur, qui superiores delectationes mirabili ingenio comprehenderunt; qui possunt scire qualis sit illa munda et intelligibilis mentis delectatio. Edamus ergo panem sapientiæ, et saturemur verbo Dei; quia non in solo pane, sed in omni verbo Dei vita est hominis facti ad imaginem Dei.*

Accedit auctor Catenæ Græcor. Si numero singulari, inquit, *dynastes* legatur, ut quidam legunt, per *dynastam* aut principem Christum accipit, sin autem plurali *dynastarum*, per *dynastas* virosve principes designatos æstima Moysen, cæterosque Prophetas. Per *mensam* porro et fercula, salutarem Christi servatores doctrinam, æternæque vitæ præmia, per accubitum autem ad mensam quemvis fidelem doctorem, facta honesta dictaque salubria animo identidem versantem, nec non divina Christi Domini documenta fideliter tradentem, per manuum tandem ad escas propositas applicationem, à bonis operibus exordium faciendum; ipsaque adeo re, non verbis tantum, veros nos Christi imitatores esse, palam ostendendum significatur : qui enim hanc viam non ingrediuntur, sed ad fluxa vitæ hujus commoda sese convertunt, frustra æterna illa bona præstolantur, quandoquidem nunquam illa consequentur : per mensam dynastarum Prophetarum oracula designat. *Et injice manum tuam*, quasi dicat : Ne in sola historia pedem figas, verum secundum illam ejusque notitiam virtutibus incumbas oportet, quo hinc animam tuam nutrias. Hæc auctor.

Allegor. per mensam hanc accipit Incarnationem Verbi, totamque Christi in carne œconomiam et vitam. S. Bern. (vel quisquis est auctor, stylus enim arguit non esse S. Bern.) serm. 2. in cœna Dom. in hanc Salomonis sententiam, cujus initium est : *Sedisti ad mensam divitis.* Primum, ait, mensæ hujus ferculum est Christi obedientia, secundum paupertas, tertium mors Christi reverenda : *Tu itaque qui sedes ad mensam divitis* (Christi) *ferculis; quæ præmisimus, appositis teipsum subjiciens et humilians, incarnationis Dominicæ sacramento non negligenter, sed diligenter attende quæ apponuntur tibi; at-*

tende, inquam, ut discas in referendo gratiam non esse tardus aut segnis, ut discas ad singula dona agere gratias : attende, inquam, ut nulla Dei munera debita gratiarum actione frustrentur, non grandia, non mediocria, non modica. Et post nonnulla : *Sed quid illud, quod terribile videatur? hoc est : quoniam talia te oportet præparare. Nota, quoniam compatiendo, commoriendo et consepeliendo teipsum, et cætera; dignum est enim, et tibi multum expedit compati, commori, consepeliri passo, mortuo et sepulto : ad hoc enim facta sunt hujusmodi, ut his omnibus configuretur et conformetur vita Christiani; qui enim tanquam membrum Christi dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit, et ipse ambulare; nam propter crucem ejus dictum est : Qui sunt Christi Jesu, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis; propter sepulturam dictum est : Consepulti sumus cum Christo, etc.* Vide sequentia, ubi hujus mensæ fercula recenset omnes actiones et passiones Christi, quæ nobis imitandæ et moribus exprimendæ proponuntur.

Rursum magis apposite et presse S. August. tra. 47 et 48. in Joan. per mensam hanc accipit Eucharistiam : *Quæ mensa est potentis*, ait, *nisi unde sumitur corpus et sanguis ejus qui animam suam posuit pro nobis? et quid est ad eam sedere, nisi humiliter accedere? et quid est considerare et intelligere quæ apponuntur tibi, nisi digne tantam gratiam cogitare? et quid est sic mittere manum, ut scias, quia talia te oportet præparare, nisi quod jam dixi : quia sicut pro nobis Christus animam suam posuit, sic et nos debemus animas pro fratribus ponere? Sic enim ait etiam Apostolus Petrus : Christus pro nobis passus est relinquens nobis exemplum, ut sequamur vestigia ejus. Hoc est talia præparare; hoc beati Martyres ardenti dilectione fecerunt, quorum si non inaniter memorias celebramus, atque in convivio, quo et ipsi saturati sunt, ad mensam Domini accedimus, oportet, ut, quemadmodum ipsi, et nos talia præparemus.* Subdit deinde S. August. : *Neque hoc ita dictum est, quasi propterea Domino Christo pares esse possimus, si pro illo usque ad sanguinem martyrium duxerimus. Ille se nobis palmitibus præbuit vitem, nos habere præter illum non possumus vitam. Imitari quis potuit morientem, non autem potuit redimentem*, etc. Id probat ex sequenti Salomonis sententia juxta Septuag. *Quòd si avidior es, noli concupiscere cibos ejus : satius est enim ut nihil inde sumas, quàm tibi plusquam oportet assumas : hæc enim, inquit, vitam habent fallacem, hoc est hypocrisim. Dicendo enim se sine peccato esse, justum non potest exhibere, sed fingere, ideo dictum est, hæc enim habent vitam fallacem. Unus est solus, qui et carnem hominis habere, et peccatum potuit non habere. Merito quod sequitur nobis præcipitur, ac tali verbo atque proverbio humana infirmitas conveniatur, eique dicitur : Noli extendere te, cum sis pauper, contra divitem. Dives enim qui nec hæreditario, nec proprio unquam debito obnoxius, et ipse justus est, et alios justificat Christus. Noli contra eum te extendere, in tantum pauper, ut remissionis peccatorum appareas quotidianus in oratione mendicus.*

Accedit S. Chrysost. homil. in psalm. 22 et 116 : *De mensa illa*, ait, *inebriati sunt de qua dictum est : Accedens ad mensam potentis, considera ea quæ apponuntur tibi, sciens quòd talia te oportet præparare. Quid est talia te oportet præparare, nisi corpus et sanguinem quod accipis? Nam et illi Apostoli de ipso calice inebriati erant, de quibus dicebatur : Hi ebrii sunt musto, cum esset hora diei tertia. Sed quàm præclarus est iste calix? videte quanta est claritas ex passionibus Apostolorum et Martyrum*, etc. Probat S. Chrys. ex illo Psalm. 115 : *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me : quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi; calicem saluturis accipiam*, q. d. Calicem patientiæ et martyrii illi qui pro me passus est retribuam, reddam sanguinem sanguini, vitam vitæ. Præclare enim S. Hieron. epist. 22 : *Hæc est sola*, ait, *retributio, cum sanguis sanguine compensatur, et redempti cruore Christi pro redemptore libenter occumbimus.*

Porro si singula verba expendas, et Eucharistiæ applices, miram in eis vim reperies. Primo enim ait, *quando sederis ut comedas cum principe*, puta cum Christo, q. d. In Eucharistia est convivium Christi, in quo communicans quasi conviva cum Christo epulatur : tum quia Christus per sacerdotem, quasi suî vicarium, seipsum in Eucharistia immolat et manducat; tum quia sicut communicans comedit Christum, sic vicissim ab eo comeditur et incorporatur, ut ait S. Bernard. Audi S. Thom. opusculo 58. de Sacramento altaris, cap. 20 : *Tertio circa hunc modum consideranda est ratio remanducationis digne manducantium, de qua remanducatione dicitur, quòd tales manducant et manducantur, et hujus ratio est; quia dum corpus Domini digne à fidelibus manducatur, non ipsum ut alii cibi in manducantem convertitur, sed è converso illum vere manducans in illud spiritualiter mutatur; nam manducantem te Dominus sui corporis membrum facit, etc.* Quod triplici deinde similitudine confirmat.

Secundo, ait, *diligenter quæ attende apposita sunt ante faciem tuam;* hebr. est *intelligendo intellige, et perspice*, q. d. In Eucharistia visus et gustus judicant species panis tibi exhiberi, at intellectus fide illustratus intelligit, perspicit et credit, non panem, sed ipsum Christi corpus sub specie panis tibi apponi : attende ergo, et dic cum Hebræis manna è cœlo ningere cernentibus, *manhu*, id est, quid hoc ut mihi Christus totum se, id est totam humanitatem suam cum deitate manducandam proponat? In Eucharistia enim summa requiritur consideratio, ut tanti epuli cibique dignitatem et pretium æstimes, reverearis, colas et adores, uti par est.

Tertio, ait, *pone cultrum in gutture tuo*, quasi dicat : Adhibe cultrum discretionis et fidei, quo cibum hunc divinum à communi dijudices et separes : *Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini*, 1. Cor. 11. 29, q. d. Indigne manducans Christum quasi gladium in gutture suo ponit, quo Christum per guttur transeuntem, quantum est ex se, confodit et occidit : reus enim est corporis Domini, id est adeo graviter peccat, ac si Christum ipsum perimeret, uti peremerunt Judæi. Rursum statue gladium continentiæ in gutture, ne post communionem te effundas in epulas, nugas, risus, turpiloquia, detractiones, etc. sed mentem intro colligas, et cum Christo tuo colloquaris, eoque fruaris. Denique scito post communionem utendum

tibi assidue cultro mortificationis, ad resecandum passiones et vitia, quæ Christo displicent, ut illi te immoles, commoriaris et crucifigas; Unde Hugo: *Statue*, ait, *cultrum in gutture tuo, ut juguletur scilicet vetus homo in te, ac novus, id est Christus, vivat.* Ex Cajetani sententia sic exponas, q. d. Cogita fulgentes cultros et gladios angelorum altari assistentium, tanquam Christi militum et satellitum, capiti tuo imminere, in illudque vibrari, si irreverenter, oscitanter, vel indigne tanta Sacramenta tractes. Si sacerdoti consecranti hunc cultrum adaptare velis, sic concinna, q. d. Tu, ô sacerdos, Christum immolans, cogita te quasi cultrum gestare in gutture, dum verba consecrationis profers: illis enim ceu gladio quasi dissecas et immolas Christum, dum vi consecrationis, sive vi verborum, corpus Christi ponis sub specie panis in patena, quasi separatum à sanguine; sanguinem vero sub specie vini ponis in calice quasi separatum à corpore, ut Christi mortem repræsentes, esto per concomitantiam naturalem, ubi est corpus Christi, ibi sit et sanguis Christi, ac vice versa.

Quarto, *Si tamen habes in potestate animam tuam*, significat cultrum discretionis, mortificationis et continentiæ tam gulæ quàm loquelæ, etc. non esse cujuslibet, sed ejus duntaxat, qui ut Hebr. habent, est בעל נפש *baal nephes*, id est Dominus et possessor animæ suæ, ut ejus appetitui affectibusque dominetur, eosque moderari, frenare et regere sciat. Rursum hoc animæ dominium et passionum quietem esse effectum Eucharistiæ; sed ita, ut requirat nostram cooperationem et laborem: si enim gratiæ per Eucharistiam datæ cooperemur, supprimemus vitia, dominabimur affectibus, erimus domini et reges animæ nostræ. Ita S. Catharina Senensis ex unica communione adepta est hoc animæ suæ dominium, imo ἀπάθειαν, ut inter prospera æque ac adversa eodem esset vultu, menteque constanti semper et imperturbabili.

Quinto, Septuag. addunt, *sciens quoniam talia te oportet præparare*, q. d. In Eucharistia non tantum manducas Christum, sed et remanducaris à Christo, ait S. Thom. non enim mutabis me in te, sed tu mutaberis in me, ait Christus per os S. August. fac ergo ut teipsum iis dotibus et moribus condias, ut sapidum de te Christum epulum exhibeas: *Hoc*, inquit S. August. *beati Martyres fecerunt: talia enim Domino exhibuerunt, qualia de Domini mensa perceperunt.* Idem Christiani omnes quisque in suo statu imitari debent: quisque enim status uti suam habet crucem, sic et suum habet martyrium. Unde S. Bernard. in Sententiis: *Martyrium*, ait, *sine sanguine triplex est, parcitas in ubertate quam habuit David et Job: largitas in paupertate, quam exercuit Tobias et vidua: castitas in juventute, qua usus est Joseph in Ægypto.* Pluribus idipsum ostendi Osee, 11. in fine cap. Rationem à priori eleganter assignat S. Chrysost. in psalm. 95: *Exercitatio*, inquit, *pietatis quoddam est sine sanguine Martyrium, hoc est testimonium evidens ac professum, et quomodo? Audi et considera: in omni tribunali quid aliud Martyri proponitur, quàm ut abneget Deum? at dum adversus hanc propositionem decertat, manifestam accipit coronam martyrii. Super hos vero sanctos qui sine sanguine passi sunt, est utique pro judice ac tribunali ipsa conscientia, in quo justitiam tueri, et à Deo nunquam deficere Martyres facit.* Idem hom. 3. in epistol. ad Thessal. docet patientiam in morbo esse longum lentumque martyrium. Et S. August. serm. 40. de Sanctis sic statuit: *Non martyrium sola effusio sanguinis, nec sola dat palmam exustio illa flammarum: pervenitur non solum occasu, sed etiam contemptu carnis ad coronam. Absque injuria Sanctorum in persecutionibus defunctorum, dicere liceat, carnem afflixisse, libidinem superasse, avaritiæ restitisse, de mundo triumphasse, pars magna martyrii est.*

Porro Christus in hoc Eucharistiæ convivio, decem miracula nobis exhibet: similia nos illi per gratiam suam præparare oportet. Primum est transsubstantiatio, qua panis et vini substantia, solis accidentibus remanentibus, vi consecrationis transsubstantiatur et convertitur in substantiam corporis et sanguinis Christi. Pari modo peccator jam pœnitens in hoc convivio se quasi transsubstantiet oportet, ut qui antea fuit carnalis, fiat spiritalis; qui fuit superbus, gulosus, luxuriosus, invidus, iracundus, vi corporis Christi fiat humilis, sobrius, castus, liberalis, mansuetus, juxta illud Ephes. 4. 23: *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. Induite*, inquam, Christum, imo transsubstantiamini in Christum, ut dicatis cum Paulo: *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus*, Galat. 2. vers. 20. Sic species externa hominis erit eadem quæ prius, sed interior homo mutabitur, eritque alius, puta transformatus in Christum, ut quicumque Christianum talem viderit, Christum se videre putet: Christianus enim debet esse imago Christi, et quasi alter Christus, ait Nyssenus, tract. *Quid sibi velit nomen Christiani.* Unde infert: *Christianismus est imitatio divinæ naturæ*, puta imitatio similitudinis Dei, in qua creatus est Adam, juxta illud Genes. 1. *Fecit Deus hominem secundum imaginem et similitudinem suam;* et Christianismi professio est, ut homo reducatur ad pristinam et antiquam felicitatem; scilicet ut reducatur ad pristinam Dei similitudinem, ad quam primitus creatus est: in hac enim primæva creatione, et Dei similitudine consistit ejus felicitas.

Secundum est, quod cum corpore et sanguine Christi in Eucharistia, per concomitantiam ponatur quoque ejus anima cum tota sua sanctitate, cum visione et amore beatifico, atque cum omnibus suis ornamentis et dotibus naturalibus et supernaturalibus. Rursum quod ponatur unio hypostatica, ipsaque hypostasis Verbi cum tota sua deitate, et omnibus perfectionibus suis divinis. Hæc omnia ecce Christus in Eucharistia nobis proponit, hæc omnia manducamus cum Eucharistiam sumimus. Simili modo nos non tantum corpus, sed et animam ejusque potentias, intellectum, voluntatem et memoriam, item sensus interiores et exteriores, omnesque vires, cogitationes, intentiones, actiones et operationes Christo offerre et consecrare debemus, ut totæ ferantur et dirigantur in Christum, ejusque amorem, honorem et laudem; nec aliud quid extrinsecus spectare, non plausum, non delicias, non opes, non honores.

Tertium, quod Christus hîc se summe humiliet, cum enim sit immensus, totum se

claudit in parvula hostia, imo in quolibet hostiæ puncto. Disce humiliari à Christo, ô conviva Christi! indignum enim est ut ubi se humiliat Deus, ibi superbiat homo, ait S. Bernard. Rursum Christus se in hoc Sacramento abscondidit, ita absconde tuas virtutes et dotes, ut soli Deo cupias patere et placere. Insuper Christus in multis Ecclesiis, præsertim in pagis et locis desertis, latet absconditus, desertus et incognitus, ita ut multis diebus, et forte mensibus lateat solus, nec ab ullo visitetur, quin et aeris corruptioni, mucori et sordibus exponatur, præsertim ubi negligentes et irreligiosi sunt sacerdotes; ita et tu disce latere et tolerare, si cum S. Alexio negligaris, vilipendaris, et in angulum domus retrudaris. Christus solus latet, et tu vis omnibus patere, ab omnibus coli et honorari!

Quartum est: Christus in Eucharistia est totus in tota hostia, et totus in qualibet hostiæ parte; ita et tu totum te trade Christo in tota vita, et totum in qualibet vitæ parte, hora et actione: *Nam*, ut ait S. Bonavent. *Dominus indivisum et integrum corpus suum obtulit, male ergo dividor, et vel minima mei parte illum defraudo. Qui cum uxore est sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est*, ait Apost. 1. Cor. 7; at in Eucharistia docetur et roboratur, ut indivisum integrumque se præstet in rebus tam divinis, quàm humanis, tam in conjugio quàm in Religione. Ita enim in oratione tota mens communicantis intendit Deo, ut familiæ non obliviscatur, sed gratiam à Deo poscat illam rite administrandi: ita vicissim tota intendit familia ut non nisi propter Deum, et ad Dei gloriam illam gubernet. Talis erat Nonna mater S. Gregorii Nazianz., quæ, ut ipse ait in ejus Encomio, crebro sumens sacram synaxim, *tota erat in domesticis, et tota in divinis.* Hoc maxime convenit Sacerdotibus et Prælatis: horum enim est miscere actionem contemplationi, ut toti videantur esse in actione, et toti in contemplatione. Unde S. Gregor. 2. parte Pastor. cap. 7: *Sit rector*, inquit, *internorum curam in exteriorum occupatione minuens, exteriorum providentiam in internorum occupatione non relinquens.*

Quintum, quod ex præcedenti sequitur, est quod Christus in Eucharistia sit impassibilis: esto enim species panis gladio transfigatur, lædatur, comburatur; Christi tamen corpus sub iis latens transfigi, lædi, comburi, imo tangi nequit: sicut si sub iisdem lateret Angelus, transfigi, lædi et tangi non posset. Imitare hanc Christi impassibilitatem. *Christus*, ait S. Thom. in opusculo de Impassibilitate, *à nullo externo agente pati potest, non ab igne, non ab aqua, non à gladio*, etc. *Tu ergo, cum non possis esse impassibilis, esto tamen cum quadam impassibilitate patiens*, id est, sic fortiter patere, ut videaris esse impassibilis.

Sextum: Christus in Eucharistia est insensibilis; tum passive, nullo enim sensu percipi potest, adeoque fallit et hebetat visum, auditum, odoratum, gustum et tactum, qui non aliud quàm species panis et vini vident, audiunt, odorantur, gustant et tangunt; tum active, quia, ut docet D. Thom. et ex eo Franc. Suar. 3. part. quæst. 76. art. 7. disp. 52. sect. 3, Christus in Eucharistia, eo quod loco non coextendatur, sed quasi in punctum loci sit contractus, naturaliter non potest sentire, audire, videre astantes, imo nec seipsum: quia species visivæ cæteræque sensibiles requirunt extensionem ad locum; eamdem requirit ipsa potentia visiva, ut operari et videre possit. Dico naturaliter, quia supernaturaliter vi Spiritus divini id fieri potest: Deus enim utrumque defectum supplere potest, vel per se indendo oculo Christi species visivas objectorum, vel elevando illas, ut in Christi oculum, licet in puncto loci positum agant et influant. Denique visiones rerum quas habet Christus in cœlo, omnino videntur eidem communicari in Eucharistia. Sicut enim substantia Christi eadem est in Eucharistia quæ est in cœlo: sic et eadem utrobique habet accidentia, qualia sunt visiones et sensationes. Disce à Christo tuos sensus mortificare, fierique insensibilis, ut non nisi secundùm mentem et spiritum vivas instar Christi, Dei et Angelorum: sensus enim trahunt ad concupiscentias, spiritus vero ad cœlestia et divina; sensus ad vitia, spiritus et virtutes; sensus ad infernum, spiritus ad paradisum.

Septimum: Christus reliquas dotes corporis gloriosi tibi propinat, puta claritatem, agilitatem, subtilitatem: Christus enim habet corpus immortale, clarum, agile et subtile; ita et tu præbe illi corpus mentemque tuam puram per castitatem, claram per splendorem boni exempli, agilem per fervorem, subtilem per contemplationem.

Octavum: Christus potestatem consecrandi et conficiendi Eucharistiam non uni, non decem, non centum, sed pluribus hominum millibus, adeoque omnibus sacerdotibus, etiam impuris, adulteris, homicidis, blasphemis, schismaticis et sceleratis concessit: neque ob ullam scelerum immanitatem ademit; voluitque hanc indignitatem pati ad nostrum commodum, ut nobis ubique et semper hoc divinum sacrificium, et æternitatis alimentum etiam per indignos sacerdotes copiose suppeteret, neque ob eorum malitiam nos tanto bono frustraretur. Ubique ergo divinam hanc mensam ac epulum hoc cœleste mira largitate cuilibet instruit. Exhibe ergo vicissim tu Christo cor amplum et amore latum, ut etiam inimicos tuos ames et colas, iisque beneficia pro maleficiis, et benedictiones pro maledictis rependas. Esto enim ipsi amorem hunc non mereantur, eum tamen meretur Christus. Christi ergo amore eos qui te non amant ama, et Christum in iis redama, Christo in iis benedicito et benefacito.

Nonum: Corpus Christi in Eucharistia est sine partium membrorumque commixtione, aut confusione: esto enim omnes simul et in eodem puncto sint, nec loco aerive ambienti coextendantur; quælibet tamen retinet suum temperamentum, suam unionem, suam connexionem, suum ordinem, et omnem internam dispositionem, quæ à respectu et commensione loci non pendet. Caput enim Christi connexum est non ventri aut pedibus, sed collo, collum humeris, humeri pectori, pectus ventri, venter femoribus, femora tibiis, tibiæ pedibus: similiter et tu esto in humili parvoque verseris officio aut gradu: tamen in omnibus serva ordinem et decorem, ut discrete, prudenter et decore singula facias et obeas. Sic præclara facies: pulchritudo enim et præstantia operis non tam in ejus magnitudine et excellentia

quàm in ejus modo, ordine, decore et perfectione consistit. Unde Siracides, cap. 33. 23 : *In omnibus*, inquit, *operibus tuis præcellens esto.*

Decimum : Christus in Eucharistia omnes totius orbis Christiani fideles pascit, sibi unit et incorporat, eisque suum divinitatis spiritum impertit, ut jam non tam homines quàm dii quidam humani, ac homines quidam divini esse videantur, idque non tantum omnes simul, sed et singuli seorsim : sicut enim ferrum ignitum vi ignis ligna quælibet accendit; sic caro Christi vi divinitatis sibi conjunctæ homines ignit, facitque divinos. Hæc ergo est effusa Christi charitas, qua ipse velut caput nostrum, nobis singulis velut membris suis communicat suum spiritum suamque vitam, colligens omnes in unum corpus, et in unam veluti hypostasim perfectam et completam, omnesque illi inserimur et veluti incorporamur, sicut partes alimenti convenienter intus applicitæ, per meatus naturæ incorporantur nobis, unaque fiunt hypostasis nobiscum, cum spiritus noster ad informandas et vivificandas illas se extendit. Unde Apostol. 1. Cor. 10. 17 : *Unus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus. Unus panis*, quia iste panis non à comedentibus in illorum substantiam convertitur (sicut fit in pane terreno et corruptibili), sed contra potius ipsos comedentes in seipsum convertit, et unum secum efficit, suas proprietates suamque formam illis communicans. Mirum sane consilium Dei, ut nos ad se attraheret, suique spiritus et vitæ efficeret participes, in uno naturæ nostræ individuo unitur carni humanæ hypostaticως : deinde hanc carnem speciebus panis et vini convestitam dat nobis in alimentum, et per illud alimentum nobis conjunctum et commixtum, spiritum et divinitatem suam ei alimento connexam in nos transfundit ut hoc modo nos omnes sanctificet, et ad suam unitatem et vitam redigat. Nullus modus suavior, efficacior, admirabilior aut sapientior poterat excogitari.

Imitare hanc immensam Christi charitatem, ut omnes tam exteros quàm domesticos, tam Asianos et Indos quàm Europæos, tam inimicos quàm amicos, tam pauperes quàm divites, omnes in Christo, imo Christo capiti unire, et in ejus viscera trajicere satagas. Ob hoc enim Christus Eucharistiam instituit, ut sibi quasi capiti omnes fideles totamque Ecclesiam velut corpus et membra, realiter et substantialiter uniret et incorporaret, ut omnia in omnibus sit, vivat et agat Christus. Unde Cyrillus Hierosolymitanus, catechesi 4. mystagog. in Eucharistia, inquit: *Fimus concorporei et consanguinei Christi.* Et Cyrillus Alexandrinus, lib. 4. in Joan. c. 7 : *Sicut*, ait *si quis liquefactæ ceræ aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat necesse est ; sic qui carnem et sanguinem Domini accipit, cum ipso ita conjungitur, ut Christus in ipso et ipse in Christo inveniatur.* Si hæc feceris, implebis quod hìc dicunt Septuag. *Quoniam talia oportet te præparare.*

3. Ne desideres de cibis ejus in quo est panis mendacii.] *In quo*, id est *in quibus*, scilicet cibis : vel *in quo*, scilicet cibo; hic enim continetur in τῳ *cibis*, sicut singulare continetur in plurali : est synthesis. Hebr. *Ne concupiscas delicias ejus, et* (id est *quia*) *ipse est panis mendaciorum.* Ita Aquila et Theodot. Chaldæus : *Ne desideres obsonia quæ sunt cibaria mendacii;* Syrus : *Si est vir insatiabilis, ne desideres cibum ejus;* Septuag. *Si autem insatiabilis es, noli concupiscere escas ejus; hæ enim obtinent vitam falsam;* Auctor Catenæ Græcorum : *Plerumque enim cum mendaci vita hærent conjunctæ.* Quod sic explicat, q. d. *Ne concupiscas vana et fluxa hujus vitæ commoda, quæ avari carnisque voluptatibus dediti, nunquam non insatiabiliter captant et consectantur ;* clare Vatablus : *Ne concupiscas cupedias ejus, cum sit esca fallax.* Hic versus cohæret cum præcedenti, ut patet ex pronomine *ejus*, scilicet *principis*, de quo sermo præcessit, q. d. Cum assides mensæ principis, pone cultrum sobrietatis et continentiæ in gutture tuo, siquidem habes in potestate animam tuam, id est animæ et gulæ tuæ appetitus, ut eos cohibere queas. Ne ergo concupiscas cibos ejus delicatos (hos enim significat hebr. מטעמותיו *matammotau*), quia ipsi sunt panis mendacii, id est cibi mendaces et fallaces.

At cur mendaces? Primo, Isidorus clarius : Cibi delicati, inquit, sunt mendaces, quia plerumque consistunt in rebus levibus et tenuissimi succi, qui gulam titillant et oblectant, sed comedentem non alunt, nec roborant; verus enim cibus est qui hominem alit et roborat, quales sunt cibi solidi, qui plus substantiæ habent, et minus saporis.

Secundo Aben Ezra : Sunt, inquit, panis mendacii, id est viri loquentis mendacia.

Tertio et genuine, deliciæ principis vocantur *panis mendacii;* tum quia hominem etiam sobrium deliciosa sua illecebra illiciunt et fallunt, ut plus comedat quàm sanitas et sobrietas requirant, utque intemperanter se vinis delicatis ingurgitet, fiatque temulentus et ebrius. Fallunt ergo; tum quia hominem inebriant et dementant; tum quia vina hæc fallunt bibentem, eumque loquacem, hilarem et garrulum efficiunt, ut in hilaritatem effusus secreta sua et aliena prodat, quibus non raro se et alios perdit. Addit Cajetanus mendaces dici mensas regias, quia principes sæpe ad epulum invitant, quos capere et occidere destinant, uti Aman ab epulis Assueri sublatus fuit in patibulum : et nostra memoria Dux Albanus principes nonnullos in Belgio ad solemne convivium invitavit, quos in eo captos jussu regis Philippi paulo post capite mulctavit. Dum ergo ad mensam à principe invitatus accumbis, cogita epulas ejus mendaces esse et insidiosas, ac tot gulæ tuæ gladios imminere, quod offeruntur deliciæ. Cave ergo tibi à gula, à loquacitate, ab omni cætero periculo, tuisque rebus prudenter quoad potes prospice.

Quarto, noster Salazar hunc versum à præcedenti disjungit, ac separatum constituit, sicque explicat : Carpit Salomon nimiam opum injuste partarum appetentiam, aitque : *Ne desideres cibos ejus*, id est ne concupiscas aut aspires ad nimiam illam divitiarum et deliciarum affluentiam, qua gaudet ille *in quo est panis mendacii;* nam ejusmodi opes fallaces sunt et mendaces, atque adeo possidentem ocius deserunt, et ad alios migrant. Congruit autem secundùm hanc expositionem versus iste cum duobus seqq. *Noli laborare ut diteris*, etc. Et infra : *Ne erigas oculos tuos ad opes*, etc. Verum ex Hebræo liquet hunc versum pendere à præcedenti; id enim inter alia arguit pronomen *ejus*, quod in

Hebræo cum sit affixum, non nisi præcedens, puta principem respicere potest. Rursum *deliciæ* proprie non opes, sed escas delicatas significant. Denique de escis hic agi patet ex v. 1 et 2.

Porro Septuag. ex præcedenti versu repetunt τὸ *si es* בעל נפש *baal nephes*, id est *dominus animæ*, vel, ut ipsi intelligunt, *habens animam*, id est animæ concupiscentiam et gulam; unde vertunt: *Si autem insatiabilis es, noli concupiscere escas ejus; hæ enim obtinent vitam falsam*, q. d. Esto sis insatiabilis et gulosissimus, noli tamen concupiscere epulas principis; quia illæ vitam sæpe fallunt, et cum illis mors glutitur; quia, ut alia omittam, epulæ principum sæpe veneno inficiuntur: qua de causa principes solent adhibere prægustatores, qui cibos prælibent, ut in eis venenum, si quod sit, se prodat, itaque ab eis abstineant et periculum declinent. Sic olim in Italia venenum propinabatur in vino Setino, quod delicatum est, idque in phiala aurea.

Moraliter hic disce delicias omnesque hujus mundi voluptates et pompas non esse veraces, sed fallaces idque multis de causis, ob quas hebr. vocantur *panis mendaciorum* in plurali; et latine *deliciæ* vocantur, quia illiciæ, id est illices illecebræ, ab illiciendo, id est fallendo et decipiendo. Præter enim causas jam dictas, primo mentiuntur se habere veritatem voluptatis, cum ejus inanem duntaxat contineant speciem et umbram; tenues enim sunt, viles, exiles, breves, quæ superficiem carnis et sensuum tantum titillant; at non penetrant interiora animæ et cupiditatis, ut eam reficiant et satient. Vere Climachus apud Maximum serm. 27: *Palato tenus*, ait, *percipitur ciborum voluptas, atque ibi terminum habet, ultra palatum non sentitur discrimen eorum quæ ingeruntur, cum omnia deinde æqualiter per naturam in fœtorem reducantur.* Ibidem S. Basilius: *Venter*, ait, *est perfidus mercator, penus nihil conservans, multarum rerum incommodum retinens; res autem ipsas non conservans.* Et Epictetus: *Cura ut te non cibi, qui in ventrem ingeruntur, alant, sed animi lætitia; illi enim in excrementa vertuntur, et simul perit laus eorum; animus autem à corpore sejunctus, incorruptus perpetuo manet.*

Secundo, quia voluptates mox abeunt, et abeuntes in dolores desinunt, ac tristitiæ aculeos menti æque ac corpori infigunt, juxta illud: *Extrema gaudii luctus occupat*, Proverb. 14. 13; creant enim nauseam stomachi gravedinem capitis, vigilias, tormina, flatus, phlegmata, febres, ardores, calculum, pleuritides, apoplexias milleque alios morbos et ærumnas. Unde Eccles. 31. 23: *Vigilia*, ait, *cholera et tortura viro infrunito.* S. Gregorius Nazianz. orat. 38. delicias vocat pretiosum stercus: *Nec terra et mare*, ait, *pretiosum nobis stercus dono offerant; hoc enim honore delicias afficere soleo, at nos in sermone deliciamur et in lege divina.* Idem nomen deliciis indit S. Hieron. S. Gregorii Nazianz. discipulus et assecla.

Præclare S. Chrysost. hom. 45. in Matthæum: *Deliciis*, ait, *senectus citius surrepit, deliciis sensus obtunduntur, deliciis cogitatio retardatur, citius mens tenebris obducitur, corpus dissolvitur, major stercoris copia reconditur atque reponitur; ita ex ingenti afflictorum acervo, navigio nimium oneribus oppresso, crebra contingunt naufragia: quid enim? responde, quæso, ita corpus pingue efficere studes? an ut te ad immolandum ducamus, an ut immolatum mensæ apponamus? aves certe pingues ad saniorem diætam inutiles sunt.* Idem, homilia 58. in Matthæum: *Quid deliciarum fœditas mali non inducit? sues ex hominibus facit; imo vero etiam multo majores; sus enim in luto volvitur, et stercore nutritur; hic vero abominabilem magis sibi mensam construit, iniquas commixtiones excogitans: hic nullo certe à dæmoniaco discrimine separatur; imprudens et furiosus pariter est: et dæmonia quidem miseramur; hunc vero aversamur et odimus, quia sponte sibi furorem attrahit, et os, oculos, aures et cætera simpliciter sensuum instrumenta amarissimas voluptatis conficit cloacas.*

Idem, hom. 13. in epist. 1. ad Timoth. explicans illud c. 5: *Vivens in deliciis mortua est. Vivit enim*, ait, *solummodo ventri* (gulosus), *cæteris sensibus mortuus est, neque aspicit quæ aspicienda, neque audit quæ necessario audire convenit, neque loquitur quæ loqui oportet. Quemadmodum mortuus quispiam in lecto jacens, complosis palpebris clausisque luminibus, nullum omnino sensum habet: ita et hic imo longe deterius hic quàm ille affectus est; ille enim bona æque atque mala non sentit; hic autem malorum tantum amittit sensum nihilque boni penitus sentit.*

Audi et beatum Laurentium Justin. in Ligno vitæ tract. de paupertate, c. 3: *Si pecuniam congregare conaberis*, ait, *eripies habenti, aut cupiditatibus laceraberis; si dignitatibus fulgere velis, danti supplicabis, et qui præire cæteros cupis, poscendi humilitate erubesces; si potentiam desideras, subjectorum insidiis obnoxius periculisque subjacebis; si gloriam appetis , per aspera quæque distractus quietus et securus esse desistes; si voluptuosam vitam eligis, quis non aspernetur atque abjiciat vilissimæ fragilissimæque rei, corporis scilicet, servus esse?*

Tertio, quia inter epulas, soluta lingua, multa à convivis dicuntur mendacia, adulationes, hypocrises, fraudes, etc. Qua de causa S. August. ad mensam lectionem et disputationem adhibebat, ut noxias fabulas et detractiones excluderet; imo nunquam ad convivia accedebat, esto invitaretur, secutus exemplum S. Ambrosii, uti refert Possidonius in ejus Vita.

Quarto, quia invitans sæpe mentitur amorem, cum in corde tegat odium vel similem pravum affectum. Fere enim invitat alios, non ad ipsorum, sed ad suum commodum, ut eos sibi obliget, ab eisque aliquid, quod optat, impetret; imo suspectos vel inimicos invitat, ut in vino eorum consilia expiscetur, aut ut in sceleris societatem pertrahat, aut ut noceat et lædat vel in fama, vel in sanitate et vita. Plura de deliciarum fallacia et frugalitatis commodis dixi Daniel 1. v. 16. Vide et S. Hieronymum, lib. 2. contra Jovinianum, fuse in deliciosos et gulones detonantem.

4. Noli laborare ut diteris: sed prudentiæ tuæ pone modum.] Gnome hæc facilis est; vetat enim nimium ditescendi studium nimiamque opum cupiditatem, q. d. Noli te cruciare et fatigare ut aurum auro, opes opibus aggreges, et sine fine accumulare satagas; hoc enim est vitium avaritiæ, et jugis animæ avaræ cruciatus, qui sæpe hominem adigit ad usuras, fraudes aliasque illicitas artes, ut per fas et nefas divitias in immensum coacervet quibus animam suam perdat trudatque in gehennam. *Sed prudentiæ tuæ pone modum.* Prudentiæ proprie dictæ

modus poni nequit, cum ipsa sit modus virtutum omnium; ipsa enim est virtus in medio rectæ rationis librata, cæterasque virtutes omnes librans et dirigens. Per *prudentiam* ergo hic solertiam, industriam et providentiam ad parandas opes intellige, ut patet ex hebr. מבינה *bina*, id est *intelligentia*. Et ex v. sequenti: *Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere*. Unde Aben Ezra: *Abstine*, ait, *à prudentia qua ad divitias comparandas uteris*, quæ est prudentia, id est solertia avarorum.

Sensus ergo est, q. d. Noli nimis esse solers, industrius et providus ad quærendas rationes lucrandi et modos ditescendi; sed huic tuæ industriæ pone modum, quem vera prudentia dictat, ut scilicet non plus opum velis coacervare, etiam justis licitisque modis, quàm ad tuum tuæque familiæ usum statumque requiritur. Quorsum enim corrogabis opes, quas in arcis cellisque recondas, nulli usui futuras, nisi ut ab ærugine tineisque rodantur et consumantur?

Alii exponunt, q. d. Noli desiderare opes impossibiles vel illicitas, sed divitiis tuis pone modum *prudentiæ*, in casu genitivo; ut scilicet modus, quem prudentia suggerit, moderetur tuum ditescendi studium tuasque divitias. Ita explicat S. Thomas 2. 2. quæst. 470. art. 4. ad 3: *Significatur*, ait, *non quod ipsa prudentia sit moderanda, sed quia secundùm prudentiam est aliquis modus imponendus*. Modus autem hic est ut non pares opes nisi licitis justisque artibus, easque moderatas, quæ sufficiunt ad honeste vivendum. Hic sensus apte cohæret versui seq. *Ne erigas oculos tuos ad opes, quas habere non potes*. Hebræa ad verbum habent: *Ne labores ad ditescendum; ab intelligentia tua cessa*. Quæ verba, quia generalia et limitata, varie limitari et ad varios particulares sensus derivari queunt; omnes tamen eòdem tandem desinunt, et in unum coeunt.

Primo igitur Pagninus vertit: *Ne labores ut diteris, ne ab intelligentia tua desinas*, q. d. Noli inhiare opibus, ne opum cupido tibi intelligentiam, id est sanam mentem et sapientiam eripiat. Sic et R. Levi: Cum, inquit, ea adeptus fueris, quæ tibi satis sint, ne de facultatibus coacervandis amplius angaris; id enim te à sapientia longe arcet, cum tempus in divitiis cumulandis insumas, diverso prorsus fine ab eo qui proponendus sit in facultatibus comparandis; nam ideo illæ parantur, ut mortali sint adjumento, quo curis omnibus solutus totus investigationi sapientiæ et prudentiæ vacare possit.

Secundo, Cajet. *Ne labores ad ditescendum, et ab intelligentia tua cessa*; hoc est, inquit, non sat est ut supersedeas labore ad parandas opes, sed insuper ab opum cogitatione et amore intelligentiam et mentem tuam avoca, ut de iis ne cogites quidem. Sic enim poteris mente quieta et serena, itaque fructuose vacare studio sapientiæ et virtutis.

Tertio, Aquila vertit: *Noli laborare ut ditescas ab intelligentia tua*, q. d. Ne labores aggerere opes; quia quantascumque aggesseris, non eris reipsa dives, sed tantum dives *in intelligentia*, id est in opinione et æstimatione tua: nam reipsa eris pauper, cùm quo plura aggesseris, eo plura aggerere desiderabis: nam

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Pauper autem est, qui suis non est contentus, sed plura semper desiderat, et velut famelicus esurit sititque. Alii explicant, *ab intelligentia*, id est sine intelligentia tua, q. d. Noli velle ditescere sine ratione et labore per meram fortunam, per usuram, per rapinam; sed satage ditescere per intelligentiam, id est per industriam tuam; hoc enim licitum et honestum, prius vero illicitum et injustum est.

Quarto, Chaldæus vertit: *Ne accedas ad divitem, sed in intelligentia tua recede ab eo*, q. d. Noli convivari cum divitibus, cum iisque splendide vivere et incedere cum multo famulatu, equis et rhedis; sic enim opes tuas profundes et ad paupertatem redigeris; sed sequare dictamen prudentiæ, ut ab eis te separes, ac separatus privatim sobrie et parce vivas; sic enim quietus ages, et res tuas augebis. Syrus vero vertit: *Ne appropinques diviti, sed sapienter ad illum accede*, q. d. Noli esse familiaris diviti, ne tua cum eo consumas; sed tamen subinde, ubi illius ope, mutuo, auxilio opus habes, ad illum prudenter accede, ut tibi opituletur et benefaciat.

Quinto, Septuag. vertunt: *Ne extendas te, cum sis pauper, ad divitem; tua autem consideratione abstine;* Complut. Regia: *Ne contendas, cum sis pauper, cum divite;* clare Auctor Catenæ Græcorum: *Si pauper fueris, ne cum divite contendas; verum prudentia tua usus ab ejusmodi contentione abstineas;* ἔννοια enim Græcis idem est quod cogitatio, intentio, sententia, item prudentia, sensus, intelligentia, etc. Sunt nonnulli pauperes, sed superbi, qui imprudenter volunt se æquare divitibus, cum iisque certare in splendore victus, vestitus, familiæ, supellectilis cæterarumque rerum. Hos redarguit hic Salomon, tum quia supra vires et facultates se extendunt, pluraque expendunt quàm habeant; quare perinde faciunt ac si puer parvulus vellet se coextendere et æquare viro grandi; tum quia immodico sumptu sese et familiam illico exhauriunt, et ad pauperiem redigunt, quæ mera est imprudentia et fatuitas; nam, ut ait S. Chrys. hom. *Quod nemo læditur nisi à seipso: Pauperes, dum cupiunt divitibus exæquari, insanabilem rabiem patiuntur, insaniunt, furunt; nam idem morbus diversos singulis generat languores.*

Mystice Auctor Catenæ Græcorum: Condemnat hic, inquit, eos manifeste qui divina mysteria æque se explorata habere arbitrantur, atque Deus ipse. Pauper enim secundum se est omnis omnino homo; solus autem Deus absolute dives est. Ne ergo Dei mysteria quæ ratione pervestigari plane non possunt, mente tua rimari frustra contenderis. R. Salomon vero sic, q. d. *Ne valde sollicitus sis de doctrina augenda, transcursim et desultorie rebus colligendis, et voraci lectione; nam tandem hæc omnia oblivioni trades.* Sicut enim cibus non masticatus devorando transglutitur, ac indigestus sæpe emittitur; sic qui multa celeriter obiterque legendo transcurrunt, et quasi devorant, hi parum retinent, et eorum quæ legerunt illico obliviscuntur.

Rursum hanc gnomen applices iis qui supra

vires jejunare, orare, corpus affligere, laborare satagunt, ut in sanctitate et virtutibus emineant, atque sanctos Anachoretas, Martyres, quin et Apostolos adæquent. Qua in re arrogantes et stolidi sunt; perdunt enim sanitatem corporis, nec sanctitatem mentis assequuntur. Sanctum quidem est illud: *Metire te pede magnorum virorum;* sed intra limites tuæ naturæ et gratiæ tibi à Deo destinatæ; nam sanctum æque ac prudens est illud: *Metire te tuo pede: Ne sutor ultra crepidam: Naturæ sequitur semina quisque suæ: Noli altum sapere, sed time;* quare *in magnis et voluisse sat est.* Esto enim coneris extremis viribus nunquam ad sanctitatem B. Virginis, vel S. Pauli, aut S. Laurentii, aut S. Francisci pertinges; quia Deus longe majorem eis dedit gratiam quam tibi. Unde S. Paulus carpens pseudo-apostolos, qui se Apostolis veris æquabant, imo anteponebant 2. Cor. 10. 12: *Non enim audemus,* ait, *inserere, aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant; sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, et comparantes nosmetipsos nobis. Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos. Non enim quasi non pertingentes ad vos superextendimus nos; usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi.* Ubi pro *superextendimus*, in Græc. est verbum ὑπερεκτείνομεν, quod congruit cum nostro παρεκτείνου hoc loco. Et rursum Rom. 12. 3: *Dico non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei.* Unde sequitur:

5. NE ERIGAS OCULOS TUOS AD OPES QUAS NON POTES HABERE; QUIA FACIENT SIBI PENNAS QUASI AQUILÆ, ET VOLABUNT IN CŒLUM.] Hebr. *Nam avolare facies oculos tuos in eo,* id est ad eum (puta עשר *oscer,* id est opes, quod tacite latet in העשיר *hascir,* id est *ditescas,* de quo versu præcedenti: *oscer* enim Hebræis est masculinum, sicut Latinis est Plutus, id est opes), *et non ipse; quia faciendo faciet sibi alas, sicut aquila volabit in cœlum.* R. Salomon τὸ *in eo* refert ad laborem et studium ditescendi: de quo præcessit, q. d. Si momento oculos deflectas, illosque claudas, studium illud evanescit, tum quia mens et appetitus hominis est inconstans et volubilis, tum quia labor et angor comparandi opes homini est molestus, eumque discruciat: illum ergo sentiens, cito deponit et abjicit.

Jam τὸ ואיננו *veenennu*, id est *et non ipse*, dupliciter accipi potest: primo, q. d. Cum ipse, scilicet Plutus (id est opes) non sint, vel non existant; secundo, q. d. *Et non ipse*, scilicet est in tuo jure vel potestate, hoc est, ut vertit Noster: *quas non potes habere.* Igitur

Primo, hæc gnome accipi potest de opibus jam partis et possessis, ut earum inconstantiam et fugacitatem significet, q. d. Ne oculos, mentem et cor defigas in tuis opibus, quia eas diu non potes habere; fugaces enim sunt, et illico ab uno in alium devolant instar aquilarum, quæ à terra avolant in cœlum; τὸ enim *habere* sumitur in actu perfecto pro *habitas retinere et firmiter possidere.* Hoc significat hebr. *veenennu*, id est *et non ipse*, q. d. Plutus non habet stabilem existentiam, consistentiam et constantiam; sed instar avis inquietæ, vagæ et fugacis transit et avolat u tamplius non appareat nec esse videatur. Unde Tigurina vertit: *Num intenderes oculos tuos in id quod mox non est? Sumunt enim sibi alas divitiæ, et velut aquilæ in aerem evolant;* Vatablus: *An conjicias oculos tuos in eas, cum nullæ sint? Quoniam parando parabunt sibi alas et volabunt in cœlum;* Chald. *Si alligaveris oculos tuos in eum, non comparebit tibi;* Syrus: *Si fixeris oculos tuos in illo, non apparebit tibi.*

De fugacitate divitiarum vide sanctum Chrysostomum hom. 1. in Genesin, cujus verba recitavi Amos 6. 5. ad illud juxta Septuaginta: *Sicut stantia putaverunt et non sicut fugientia.* Et hom. aurea in Eutropium, cujus exordium est: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas;* ubi ad vivum ob oculos ponit opum omniumque mundi pomparum vanitatem et fugacitatem, exstat sub finem tom. 5. Et hom. 11. num. 1. ad Corinth. ubi divitias comparat servo fugitivo et perfido.

Porro hæc fugacitas opum apte comparatur aquilæ in cœlum evolanti. Aquila enim adeo alte volat, ut non tantum hominum, sed et avium cæterarum aspectum fugiat; longe enim cæteris omnibus supervolat, ut à nemine capi, sed omnes capere et prædari possit; ita quantumcumque opes capere coneris, illæ velut aquilæ evolabunt altissime, et non tantum manus tactumque, sed et aspectum tuum fugient.

Secundo, simplicius et aptius Baynus, Jansenius et alii hanc gnomen referunt ad opes non jam partas, sed parandas, quæ vires nostras superant, q. d. Noli corde concupiscere et oculis sequi opes, quæ tuas vires et facultates superant, sive quas tua industria comparare non potes; quia si illas sequaris, illæ velut aquilæ evolabunt in cœlum, ut eas assequi nequeas. Emphasis est in Hebræo: *Non avolare facies oculos tuos*, q. d. Opum nimiarum et impossibilium cupido est merus oculorum mentisque volatus, imo avolatus; facit enim ut mens à se avolet ad id quod assecutu est impossibile; oculi enim talium volando certare volunt cum volatu aquilarum, sed vincuntur: nam aquilæ ita alte volant, ut omnem oculorum aciem ictumque effugiant.

Rursum esto oculis opes instar aquilarum assequerere, an ideo eas manu prehenderes et tui juris efficeres? utique non: non enim magis eas occupares quàm aquilas volantes, quas oculis sequens tui juris efficis. Docet ergo hæc gnome cavendum esse ab avaritia et concupiscentia oculorum, et moderandum esse studium se ditandi juxta sortem, artem et industriam à Deo datam; si enim modum hunc excesserimus, frustra Deo adversante laborabimus. Salomonem secutus Siracides cap. 11. 10. pari modo à nimio opum studio avocat: *Si enim*, ait, *secutus fueris, non apprehendes, etc., est homo laborans et festinans; et dolens impius, et tanto magis non abundabit.* Vide ibi dicta.

Porro τὸ *quas habere non potes* dupliciter accipi potest: Primo, q. d. Quas physice obtinere nequis, quia tuas vires et facultates transcendunt; secundo, q. d. Quas ethice, id est, licite et bona conscientia obtinere nequis, ut sensus sit: Noli per usuras, fraudes, injustos contractus aspirare ad opes illicitas; illas enim bona mente et fide obtinere vel retinere ne-

quis ; quare justo Dei judicio juste illæ à te, velut ab injusto invasore, vel possessore, aufugient et avolabunt. Huc facit illud Catonis :

> Quod potes, id tentes, operis ne pondere pressus
> Succumbat labor, et frustra tentata relinquas.

Est prosopopœia; opes enim hîc inducuntur quasi aves et aquilæ, quæ alas sibi faciunt, quibus se ab avaris se persequentibus proripiunt et longissime avolant. Recte autem opes aquilis comparantur: Primo, quia aquila et robore, et volatu, et prædatione cæteras aves excellit, ut nullam sibi supervolare permittat, omnibus superior, nulli inferior, ut omnes prædetur, ipsa vero nulli sit præda; pari modo opes impossibiles vel illicitæ superant omne avari studium et conatum, ub ab eo se rapi prædarique non sinant, sed potius eum prædentur, aliorumque rapinæ et prædæ exponant. Vere Apuleius in Floridis l. 1 : *Cum nubium tenus*, ait, *sese aquila extulit, nutu elementi lævorsum vel dextrorsum tanta mole corporis labitur, velificatas alas, quò libuit, advertens modico caudæ gubernaculo, inde cuncta despiciens; ibidem pennarum eminus indefesso remigio, ac paulisper contabundo volatu pene eodem loco pendula circumtuetur, et quærit quorsum potissimum in prædam superne sese ruat fulminis vice.*

Secundo, aquilæ volant celerrime, ac cum in terra pabulum ceperint, illico in cœlum avolant; sic et opes, præsertim impossibiles et illicitæ et ubi exiguam suî potiundi spem ostenderint, eaque inaniter avarum et stolidum lactarint, illico avolant. Aquila, ait Aldrovandus, fortissima et perniciosissima, pennas habet firmitate ac duritie insigni ; sola inter aves recta via, non oblique, ut cæteræ aves, fertur sursum. Hinc sub pedibus fert fulmen, quasi Jovis avis : nam *fulmina sub Jove sunt ;* fulmen autem ejus volatus celeritatem, vim impetumque notat. Sicut ergo nulla avis audet invadere aquilam, sed ipsa cæteras invadit et sternit; sic vir prudens non persequitur opes, quæ suam sortem et industriam superant, ne modicas quas habet frustra insumat et prodigat; sed eas quæ sibi commensæ sunt, quasque sua industria et labore assequi potest. Quare sicut stolidus esset falco, vel accipiter, si prosequeretur aquilam, quia ab aquila sterneretur et necaretur; sic stolidi sunt, qui opes suas fortunam transcendentes sectantur; quia non tantum illas non assequuntur, sed et proprias perdunt, dum minores majoribus in prædam cedunt, uti experientia constat.

Tertio, aquilæ volant altissime; sic et opes omnem oculorum avari aciem cogitationemque eludunt et effugiunt. Aquila, inquit Aldrovandus, magnas habet alas, Ezech. 17. 3 et 7; alte volat, juxta illud Poetæ :

> Illa etiam sublime volans cœloque propinquans,

velut cœlipeta, atque ardentes solis radios fixe intuetur, nidum in sublimi petra reponit, ne callidus raptor prope quandoque accedat. Rursum aquila, quia sicca et calida, ingeniosa est, sagax, solers, astuta. Hinc à Poetis dicitur Jovis ales Jovem comitari, ut pavo Junonem; Jovi nectar afferre, imo Jovem ferre. Hac de causa nonnulli olim aquilæ divinos honores deferebant, tanquam sub ejus specie Jovem venerantes. Unde Martial. l. 5. Epigram. :

> Dic mihi quem portes, volucrum regina? Tonantem.
> Nulla manu quare fulmina gestat? amat.

Hinc Jupiter ei dedisse dicitur dominium avium, ut earum sit rex vel regina : hinc et aquila biceps insigne est imperii et imperatoris universi. Quocirca Pyrrhus rex à militibus acclamatus aquila : *Aquila*, inquit, *sum qui vestris armis quasi pennis sublevor.* Sic prorsus opes impossibiles et illicitæ altissime ab avaro avolant, velut aquilæ ab aucupe.

Quarto, pennæ aquilæ mixtæ pennis anserum aliarumque avium eas exterunt, arefaciunt et consumunt; sic et opes inique et male partæ reliquas æquas justeque partas devorant et absumunt. Id de pennis aquilæ docet Plinius, l. 10. c. 3, Albertus Magnus, Aldrovandus, Gesnerus in aquila. Quocirca Ægyptii perniciosam potentiam per aquilarum pennas designabant. Audi Pierium hierogl. 19. cap. 11. Sacerdotes Ægyptii potentiam cujuspiam, quæ sociis et amicis omnibus perniciosa esset, per aquilæ pennas significabant. Hujusmodi siquidem ea vis est, ut aliarum avium plumas, si commisceantur, interterere et quodam modo devorare videantur, quod et tergoribus pantheræ atque hyænæ identidem fieri compertum est; pantherinum quippe tergus hyænæ cedere suo loco diximus. Eamdem inter juglandem et quercum antipathiam esse scribit Plinius, tanto quidem naturæ dissidio, ut, si quercus juxta nucem juglandem sata sit, prorsus emoriatur. Est et illud huic miraculo perquam simile, quod de cardamo fertur. Olus id apud Persas usitatissimum, cujus natura est humorem omnem terræ ad se ita attrahere, ut reliquæ circumpullantes herbæ cogantur arescere, de quo proverbium est apud Aristophanem. Id alio vocabulo scaphon vocant, iberis est Dioscoridi, Ægyptiis semeth, nasturtium Romanis. Causam vero super aquilæ pennis philosophi commentantur, quod, cum avis ipsa sit omnibus aliis infensa, derivetur vis ipsa animalis in res quoque ejus inanimes per sympathiæ contagionem. Alii pestiferam maleolentiæ vim quamdam inesse aliti deprehendere, propter quam tacta ab ea facile computrescant ; indicio esse reliquias ejus hesternas neque ab ea ipsa, neque ab alio quopiam animalium repeti. Permeare vero contagionem eam etiam in pennas, quæ alienas juxta se positas adurere propemodum pro comperto traduntur. Ita ejus qui rerum summa potiatur, majestas fulgore suo reliquos obscurat, et veluti micantissimum solis jubar ubi exortum fuerit, lucem omnibus stellis intercipit. Objiciunt alii hoc in multorum principum tyrannidem et rapacitatem, quibus non sine rerum tuarum jactura possis adhærescere: quomodocumque autem quispiam acceperit, natura hoc comparatum, ut debiliora à validioribus absumantur. Hæc Pierius eadem ad verbum habet Aldrovandus in Aquila.

Denique Septuag. Chald. et Syrus hunc versum præcedenti nectunt, ut omnia à v. 1. hucusque significent vitanda esse convivia et consortia principum et divitum. Igitur τὸ *in eo* vel *in illum*, quod est in Hebræo, referunt ad divitem vel principem ; sic enim habent Septuag. *Si intenderis oculos in eum* (principem, vel divitem), *nusquam apparebit ; paratæ enim sunt ei*

alæ, *et revertitur in domum præsidis* vel *præfecti sui*, q. d. Si spes tuas defigas in potente vel divite, falleris : nam ipse, ubi maxime eo opus habebis, se subducet, et te relicto ad suos, v. g. ad suum præsidem, vel præfectum se recipiet. Aut per præsidem accipe Deum, qui omnibus potentibus dominatur et præsidet, q. d. Noli sperare in potente, quia brevi morietur, nec apparebit ; vita enim animaque hominum præsertim potentum alata est, et cito avolat ad vitæ mortisque præsidem Deum, ut ea velut judici sistatur, pro meritis vel cœlo, vel gehennæ adjudicanda. Huc facit illud Eccl. 10. 11 : *Omnis potentatus vita brevis*. Porro S. Hieron. in cap. 17. Ezech. et Septuag. sic legit : *In bonam*, inquit, *partem de aquila dicitur, quod justus dives effectus faciat sibi alas sicut aquilæ, ut possit reverti in domum præcessoris sui. Et in Isaia cap. 40, scriptum est quod justi pennas afferant sicut aquilæ, currant, et non lassentur; ambulent, et non esuriant*. Similia habet in c. 1. Sophoniæ, ubi tamen pro *præcessoris* minus recte legitur *præceptoris*.

Chald. sic habet : *Si alligaveris oculos tuos in eum* (divitem, qui præcessit), *non comparebit tibi; quoniam faciens faciet sibi alas, sicut aquila quæ volat in cœlum*, q. d. Si spem tuam alliges diviti, ille ubi te ad miseriam redactum viderit, velut humi afflictum despiciet, ac celsitudinem suam repetens ad suos divites avolabit; sicut aquila ubi in terram se demisit, modice ibi consistens escamque sumens, ea sumpta, illico in cœlum revolat.

Anagog. Beda : *Ne erigas*, ait, *mentem ad perscrutanda divinitatis arcana, quæ penetrare non potes; hæc enim cœlestibus solum avibus patent*, puta Angelis et Beatis ; hi enim sunt aquilæ, quæ suis meritis velut alis in cœlum evolarunt, juxta illud Job 39 : *Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum?* Ubi sanctus Gregorius, lib. 9. Moral. cap. 16, per aquilam accipit Sanctos rerumque sublimitatem et contemplationem. Idem per umbram videre prisci Romani, qui in suorum Imperatorum Apotheosi, ex pyra, in qua comburebant eorum cadavera, emittebant aquilam; quasi illa animam Imperatorum volando sursum ferret in cœlum, teste Herodiano l. 4. Unde Dionys. l. 56 : Aquila, ait, animam Augusti in pyra extulit in cœlum.

Tropolog. ne aspires ad officia et virtutes tuo statu et gradu celsiores ; hæ enim avolabunt à te : v. g. pauper es, noli nimis esse liberalis in erogando, ne te depauperes, et nihil amplius erogare queas; esto liberalis affectu, ubi nequis effectu; vocatus es ad sortem Marthæ, noli aspirare ad sortem Magdalenæ ; opifex vel agricola es, noli aspirare ad statum nobilis vel doctoris ; Grammaticus aut Rhetor es, noli te venditare aut præponere Philosopho, vel Theologo; Religiosus es, noli affectare Pastoratum vel Episcopatum; subditus es, noli ambire Rectoratum ; honor enim velut aquila fugit sequentes, sequitur fugientes.

Huc facit Apologus cameli apud Festum Avienum, Fabul. 8, et alios : *Camelus enim, suî pœnitens, querebatur tauros insignes ire geminis cornibus, se inermem objectum cæteris animalibus; orat Jovem sibi donari cornua. Ridet Jupiter stultitiam cameli, nec modo votum negat, verum auriculas belluæ decurtat*. Affabulatio : *Sit quisque fortuna contentus sua, eten im multi fortunam meliorem secuti, incurrere pejorem*. Sic qui sectantur opes nimias vel illicitas, perdunt modicas et proprias. Camelus enim mercibus onustus divitis et divitiarum est symbolum ; unde illud Christi : *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum*, Matth. 19. 24. Et sicut camelus non potest sequi aquilas, sic nec avarus opes immodicas. Unde Ægyptii, inquit Horus Apollo l. 2. c. 100, hominem tardum et segnem repræsentarunt per camelum : *Hic enim solus ex omnibus animantibus crus inter eundum inflectit; unde et appellationem nactus est, cum græce κάμηλος quasi κάμαρος, à crurum inflexione dictus videatur*. Sapienter Ovidius 4. Trist. :

Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit, et intra
Fortunam debet quisque manere suam.

Memorabile est exemplum in Vitis Patrum de Joanne Parvo. Hic enim cum, relicto socio Anachoreta, solus vivere vellet sine cibo labore suo parto, in jugi contemplatione instar Angeli, post paucos dies famere et egere cœpit ; unde noctu rediens ad socium, pulsando ostium ab eo audivit : *Joannes cibo non eget, quia factus est Angelus*, quare totam noctem sub dio in fame et frigore peregit ; mane à socio intromissus et increpitus, resipuit didicitque laborare, et labore sibi cibum parare. Exstat de eo elegans carmen Fulberti Carnotensis in fine Epistolarum, cujus hæc est clausula : *Cum Angelus esse non potuit, vir bonus esse didicit*. Qui ergo nequit esse Anachoreta, sit bonus Cœnobita ; qui nequit esse Cœnobita, bonus sit Clericus ; qui nequit esse Clericus, bonus sit laicus ; multi enim in conjugio salvantur, qui in clericatu et cælibatu damnarentur.

Prudenter Plato in Phædone : *Nulli homini*, ait, *fas est discedere ab eo munere, quod ei Deus imperavit*. Et Ptolomæus in Præfatione Almagesti : *Insipiens est*, ait, *qui suî ignorat quantitatem. Qui scientiam suam ultra astutiam, quæ in ipso est, extendit, est sicut pastor debilis cum multis ovibus quas pascere et regere nequit*. Divine Eccles. c. 3. 22 : *Altiora te*, ait, *ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris*.

Rursum tropolog. sic exponas, q. d. Cum oculi carnis et concupiscentiæ avolant ad suas cupidines, quas licite habere non potes ; tu ab iis mente ad Deum et cœlum instar aquilæ avola. Unde B. Greg. Nazianz. Iambico 3. ad Seleucum sic canit :

Statim atque vitium noveris, celer avola :
Mentis volatu, nil enim pernicius.

6. 7 et 8. Ne comedas cum homine invido, et ne desideres cibos ejus ; quoniam in similitudinem arioli et conjectoris, æstimat quod ignorat. Comede et bibe, dicet tibi : et mens ejus non est tecum. Cibos quos comederas, evomes ; et perdes pulchros sermones tuos.] Hebræus : *Ne comedas panem mali oculi ; et ne concupiscas epulas ejus, quoniam sicut æstimavit in anima sua, sic ipse*, scilicet judicat et loquitur, vel *sic ipsum*, scilicet esse censet et judicat, q. d. Quod ipse imaginatur et phantasia sua concipit, hoc censet reipsa ita esse vel fore, qua in re sæpe errat et fallitur. Melancholici enim, invidi et similes qui corruptam habent phantasiam, multa tristia, suspiciosa, exotica, peregrina, horrida, timida et anxia sibi fingunt et imagi-

nantur, quæ à parte rei non existunt, sed tantum in falsa eorum imaginatione. Unde hydrophobis et vertiginosis, quibus omnia gyrari videntur, dicimus: *Ne metuas, domus non gyrat, sed cerebrum tuum gyrat; gyrus non est in re, sed in phantasia tua.* Quocirca Noster apte clareque vertit: *Quoniam in similitudinem arioli et conjectoris æstimat quod ignorat.* Hebr. est שׁער *scaar* quod per ש et שׂ multa significat: Primo, cogitare, æstimare, conjectare; secundo, horrere et horripilare; tertio, spectrum, vel quid terrificum et horrendum; quarto, portam; quinto, mensuram et mensurare, q. d. Avarus et sordidus præscribit in mensa exiguam mensuram, si quam quis edendo vel bibendo excedat, ægre fert, etiamsi exterius dicat: Comede, bibe. Aut, quasi dicat: Avarus mensurat ac numerat id quod quisque edit aut bibit, imo quasi singulos bolos computat. Ita Isidor. clarius.

Hinc varietas mira versionum; Cajet. enim vertit: *Quia sicut amaritudo in anima ejus, sic ipse*, id est, ait: *Sicut amaritudo occultatur, sic occultat ipse se tibi*; Tigur. *Nam intus in animo suo mentitur, idque faciens dicit tibi: Ede et bibe; cor autem ejus non est tecum*; Vatablus: *Quia quemadmodum cogitat in anima sua, id est animo suo, ita res habet*, nimirum: *Comede et bibe, dicit tibi; at cor illius non est tecum*; Chaldæus: *Ne comedas cum eo qui habet oculum nequam, quoniam sicut porta erigitur, sic elevatur in anima sua*; Septuag. *Ne cœnes cum viro invido, neque concupiscas illius escas; sicut enim si quis deglutiat pilum, sic comedit et bibit*; Symmach. *Sicut conjectans in animo suo, sic comedit et bibit*; Syrus: *Ne vescaris cum homine guloso, quia sicut vir deglutit picem, sic manducas et bibis cum eo, et cor ejus non est tecum*; Aben Ezra: *Velut vir qui animo destinet suo verseturque cogitationem de te, ita alloquendo: Comede et bibe, ita se geret ille*; alii: *Sicut spectrum fuit in anima, ita ipse est, dicit: Comede*, etc.

Panis *mali oculo* est panis avari, ideoque sordidi, invidi et maligni, qui scilicet malignis oculis te hilariter comedentem intuetur; veretur enim ne nimis multa consumas, eumque sua annona prives et quasi depauperes. Ita Aben Ezra, R. Levi et R. Salomon qui sic explicat: Avaro grave est et acerbum si cibis illius vescaris, perinde ac si ejusdem ori amarissimum fel instillares; vox enim *scaar* significat ficus præcoces amaras, Jerem. 29. 17. Hæc ille. Syrus per *malum oculo* accipit gulosum; hic enim maligne aspicit cibos, utpote quos gulose vorare, perdere et prodigere cogitet. Alii per *malum oculo* accipiunt dolosum et malitiosum, qui noxia tibi molitur, ac, si possit, cibos veneno inficiet, ut te perimat. Unde Chaldæus vertit: *Cor ejus dolosum est apud te.* Hinc Cajet. per *malum oculo* accipit eum qui bene dicta, vel facta male interpretatur, et in malum convertit. Plures aptius ex Septuag. et Chaldæo per *malum oculo* accipiunt invidum, qui invidet felicitati aliorum, juxta illud Christi: *An oculus tuus nequam* (id est invidus) *est, quia ego bonus sum?* Matth. 20. 15. Sic sensus erit, q. d. Ne comedas cum eo qui tibi invidet, quia, licet amicum se simul teque invitet, dicendo: Comede et bibe; tamen quia in corde te odit, hinc ficta et periculosa est ejus invitatio. Periculum enim est ne cibum vel potum veneno inficiat, eoque te interficiat, aut ne cibo potuque te obruat in tuum dedecus et perniciem, ut scilicet secreta tua prodas, vel aliquid liberius aut inconcinnius dicas vel facias, quo tibi noxam et probrum crees.

Unde mystice per invidum nonnulli accipiunt diabolum, nostræ saluti invidentem, qui, etsi favere nobis videatur, dum ad mundi voluptates nos invitat, animo tamen est à nostra felicitate alieno: proinde monemur non desiderare ex cibis ejus, hoc est ex voluptatibus hujus mundi, ad quas pertrahit: quod si fecerimus, evomendum aliquando erit quod sumpsimus, sive nunc per pœnitentiam, sive postea per pœnam, quando dabit quisque tantum pœnarum, quantum se deliciis intemperate immerserit.

Verum germanius alii passim per *malum oculo* accipiunt avarum: hic enim oculo malo, id est ægro, tristi et invido aspicit largius epulantes, eorumque epulatione torquetur, quod sua liberalius videat comedi et consumi: sic enim Siracides, Salomonem de more secutus, avarum vocat lividum, id est invidum, eique tribuit oculum nequam et malum c. 14. 8: *Nequam*, ait, *est oculus lividi*, etc. *Oculus malus ad mala, et non satiabitur pane; sed indigens et in tristitia erit super mensam suam.* Vide ibi dicta.

Sensus ergo est, q. d. Ne comedas cum homine avaro et sordido, ideoque refectioni tuæ invido, qui scilicet tibi cæterisque convivis epulationem et hilaritatem dolendo invidet: *Quoniam in similitudinem conjectoris et arioli æstimat quod ignorat.* Quemadmodum enim illi frequenter sibi persuadent quod non est et quod ignorant; ita et avarus. Putat enim alios ejusdem esse ingenii, cujus est ipse, cum ex se alios metiatur, ut, quemadmodum ipse non ex animo favet convivis mensam, etiamsi verbis contrarium simulet: ita etiam convivas putat non ex animo loqui jucunda et amica verba quæ cum eo proferunt. Unde subditur: *Comede et bibe, dicet tibi; et mens ejus non est tecum*, hoc est, animo tibi non favet quod offert. Et seq. *Cibos quos comederas evomes, et perdes pulchros sermones tuos*, hoc est insuaves tibi erunt apud sordidum epulæ, ac ubi illius sordes adverteris, displicebit tibi illius mensa, adeo ut velis te evomere posse cibos comestos, et peribit tibi omnis sermonis et confabulationis elegantia quæ solet in conviviis adhiberi, quia non commovet avarum ad animi jucunditatem. Nihil proderit tibi quidquid pulchrum in convivio apud eum locutus es, vel laudando ejus dapes, vel agendo ei gratias, aut denique quidquid pro more in mensa locutus es. Ita Jansen. et alii.

Est metalepsis, q. d. Nil tibi conferet avari cibus, licet delicatus, nec jucunda pulchraque super mensam colloquia: quia ubi animadvertes ejus avaram invidamque hypocrisin, dolebis te ei convivam fuisse, optabisque te nunquam cum eo cibum sumpsisse, sed potius omnem quem cum eo sumpsisti posse evomere.

Aliter τὸ *evomes* explicat Vatabl. q. d. Avarus et invidus adeo insulsas, sordidas et immundas tibi apponet epulas, ut nauseam et vomitum tibi moveant.

Noster Salazar apposite per pulchros sermones accipit problemata, ænigmata et gryphos, qui olim in conviviis à sapientibus sibi invicem proponi solebant, q. d. Si avaro et invido difficile aliquod problema, ænigma aut gryphum inter epulas objeceris (quæ est illius malitia et vete-

ratoria calliditas) ejus sensum, arioli in morem, se divinare significabit : et licet illud non assequatur, tamen illum se penitus calluisse simulabit, atque adeo contemnet et pro nihilo habebit; quare *cibos quos comederas evomes*, ex fastidio scilicet respues, ac malles impransus manere. Aut, q. d. *Dicet tibi : Comede et bibe*, id est, urgebit te ut cibo vinoque te infarcias, non ex benevolentia, sed ex invidia, ut scilicet tibi per ebrietatem et crapulam mentem sensumque eripiat, teque omnibus deridendum proponat, cum natura urgente cogeris crapulam evomere; itaque perdes pulchros sermones quos dixisses, si sobrius fuisses; nam ebrius existens non nisi deformes, inconcinnos et insulsos loqueris. Summa, convivium hoc invidi nil tibi voluptatis et honoris, sed plurimum doloris et dedecoris afferet.

Nota : ariolus vel hariolus est divinus, qui de futuris conjectat et divinat (hoc enim est שער *scaar*) ita dictus, ait Donatus : *Quasi fariolus, à faris, vel à fando; H enim pro F, et F pro H in multis locutionibus mutabantur. An ab halando ? nam halitu solent excludere velut mortalem animam, ut divinam recipiant, unde et vocem ejusmodi dabant quæ est O E ; quod O E sonus exhalandi vim præstet.* Hæc Donatus. Significat ergo quod, sicut ariolus et conjector conjectant ea quæ ignorant, prout ipsi imaginantur, ac proinde eorum conjectatio, sæpe falsa, semper anceps est et dubia. Unde illud vetus : *Ridet haruspex, dum videt haruspicem;* ridet nimirum hominum stultitiam, quod sibi ex aris et intestinis avium vel victimarum divinanti, quasi Prophetæ veridico crederent; cum omnis ejus divinatio mera esset conjectura et impostura; sic pariter avarus et invidus judicant et conjectant ea quæ ignorant, imo ea quæ non sunt, nec erunt, sed quæ ipsi imaginantur, quæque ipsis avaritia, melancholia et invidia suggerit, scilicet te nimis liberaliter comedere, epulas omnes discindere, singula convivis distribuere, eosque ad bibendum invitare, ac proinde se magnam ciborum et opum jacturam facturum, teque illud intendere, ut scilicet ejus avaritiam rideas et calces : talem enim te æstimat, qualis ipse est, scilicet fictum, avarum, invidum, quæ omnia meræ suspiciones sunt et sæpe falsæ.

Sapienter Elias Cretensis in Orat. 1. Naz. *Sicut*, ait, *ad sinistri aliquid suspicandum segnis est, qui à vitio liber est ; sic contra ad suspicionem proclivis esse solet, qui se vitio addixit*, præsertim eidem de quo proximum tacite vel aperte insimulat, uti docent experientia et Cassianus cæterique rerum spiritualium magistri. Vitium enim, quod temere alteri imputas, in teipso habes : ex te enim metiris alios, et tuum vitium cæteris commune esse putas, quæ omnia meræ suspiciones sunt et sæpe falsæ. Vere S. Eucherius epist. ad Valerianum : *Si vis esse verax*, ait, *suspicax non eris ; non enim suspicamur nisi quæ nescimus.* Et Nazianz. Orat. 8 : *Non facile is malum de alio suspicatur, qui non facile ad malum impellitur*, quasi dicat : Probi minime suspicaces esse solent, sed improbi. Sept. Hebr. legerunt שער *scaar* per ש, ideoque vertunt pilum : *Sicut enim*, inquiunt, *si quis deglutiat pilum, sic comedit et bibit ;* de quo mox plura. Syrus vertit : *Sicut vir deglutit picem; sic manducas et bibis cum eo*, q. d. Sicut pix comesta non reficit, sed fauces conglutinat, obstruit, strangulat et enecat; sic cibus avari et invidi te non reficiet, sed instar picis te torquebit, cruciabit et strangulabit. Ita Daniel c. 14. 26. draconem Babyloniorum massa ex pice et pilis in os ejus injecta suffocavit, ut creparet. Vide ibi dicta. Chaldæus hebr. שער *scaar* vertit *portam : Sicut porta erigitur*, ait, *sic elevatur in anima sua.* Quod R. Levi exponit, q. d. Sicut porta assidue patet, ut per eam homines egrediantur et regrediantur : sic os avari et improbi multa falsa proloquitur, quæ postea eum falsi convictum revocare et retractare necessum est. Alii vero sic explicant: Suadet Salomon, inquiunt, ne quis cum viro malitioso aut captioso commercium ineat, ut dolos ejus vitare possit ; nam similis est portæ alicui ex his quæ levari aut demitti solent; quæ primo quidem patet, et occurrentes sibi benigne excipit : deinde vero eosdem subito includit ac tenet. Et quidem cum in loco isto de ænigmatibus aut gryphis, qui inter epulas jactari solebant, sermo sit, non inepte quadrat hæc levatæ portæ similitudo in eum qui eo animo in conviviis ænigmata et gryphos rogat, ut auditores captiose teneat et includat, ne evadere possint.

Verum τὸ *erigitur* et *elevatur* significat hæc à Chaldæo dici de superbo et invido, qui scilicet invidet alienæ sapientiæ et laudi ex superbia, qua ipse iisdem antecellere aliis satagit, q. d. Ne comedas cum superbo et invido ; quia esto simulet se tibi comem et æqualem, tamen sensim eriget se supra te, tuaque dicta et facta deprimet et despiciet, ut ipse supra te emineat; sicut porta eminus ad illam pergenti videtur ipsi æqualis, at quo propius ad illam accedit, eo magis limen ejus supremum attolli videtur, ut longe supra caput ejus elevatum et excelsum appareat.

Porro Septuag. hanc gnomen accipiunt quasi Salomon consulat, non tam ne quis invitatus ab invido ad convivium illud adeat, quàm ne quis invidum invitet : hic enim invitantis epulas, mensam et honorem dedecorare et perdere sataget. Unde Syrus, Septuag. de more exponens, invidum vocat gulosum; unde sic vertunt : *Ne cœnes cum viro invido*, etc. ; *neque enim secus cibum et potum ingerit, quàm si quis pilum* (Auct. Cat. Græc. habet *filum*) *absorbeat*, q. d. Helluatur, et velut helluo epulas et vina transglutit, perinde ac si omnia essent instar exilis unius pili vel fili. Aut per pilum significat noxam et venenum : pili enim cibis ingesti fauces oppilant et suffocant. *Vidimus*, ait Adagiographus, *aliquem lactis pilo ebibito strangulatum.* Unde Syrus pro *pilo* vertit *picem*, quam certum est comedentes suffocare et strangulare. Pergunt Sept. : *Ne ergo adducas eum ad te, ut comedas buccellam cum eo ; evomet enim illam, et contaminabit sermones tuos ;* quia scilicet præ helluatione vomet, atque ad sermones tuos æque ac ad cibos nauseabit, ostendetque eos sibi displicere, seque eos parvi pendere et fastidire. Ita Auctor Cat. Græc. Loci hujus scopus, ait, huc tendit : Ne facile hominem invidum ad mensam tuam admittas ; nam cum ingratus sit, nullam dapibus tuis habiturus est gratiam : sed nec prius quoque ingerere et helluare desistet, quàm in gesta per vomitum abjecerit; hoc est, perinde sese geret ac si per vomitum evacuasset, aut pilum deglutisset, neque ullum illarum sensum capiet, sed pro nihilo ducet. Sublimiori autem sensu per invidum, illiberalis abjectique animi

hominem significat, qui Scripturam divinam aspernatur, ejusdemque majestatem contemptui ducit. Ne tali ergo, ait, mysticos Scripturæ sensus aperias; per pili autem exemplum aliter docentium doctrinam insinuat, ut quæ venenum suggerat verius quàm alimentum. Hæc ille.

Mystice quoque Beda hanc gnomen accipit de hæreticis: *Ne comedas*, ait, *cum homine invido, et ne desideres cibos ejus*, etc. *De Scripturis cum hæretico non loquaris, qui invidet humanæ saluti, et mallet decipere quàm corrigi. Quoniam sicut ariolus et conjector somniorum æstimat quod ignorat: ita hæreticus quæ non intelligit in Scripturis, prout libet interpretari, præsumit. Comede et bibe, dicet tibi; et mens ejus non est tecum: Securus, inquit, disce quæ dico, et age quæ doceo, cum in his quæ docet ipse fidem certam non habeat, sciens se finxisse quæ docet. Cibos quos comederas evomes, et perdes pulchros*, etc. *Sensus perversos quos ab hæreticis didiceras, necesse est ut vel per pœnitentiam corrigendus deseras, vel post mortem pro his pœnas luere cogaris, perdasque sermones confessionis, quibus eis prædicantibus humiliter favendum esse putaveras.*

9. IN AURIBUS INSIPIENTIUM (Syrus, *coram insipiente*) NE LOQUARIS: QUIA DESPICIENT DOCTRINAM TUAM.] Hebr. *quia spernent intellectum verborum tuorum;* Sept. *In auribus imprudentis noli quidquam dicere, ne forte irrideat sapientes* (S. Cyprian. l. 3. Testim. legit, *sensatos) sermones tuos. Insipientem* hìc intellige in actu perfecto, qui scilicet in sua insipientia, id est imprudentia et vitiis obduratus, indocilis et incorrigibilis est: nam alioqui sapientis est docere insipientes qui discere volunt, ut fiant sapientes et virtute præditi. Τὸ *in auribus* idem est quod *audiente stulto*, ut vertit Vatabl. Nota tamen quid amplius, nimirum res secretas, altas et sublimes (has enim in aurem dicere solemus) ut mysteria arcana fidei nostræ non esse committenda insipienti, qui eas non capit, ideoque ridet et despicit. Unde Auctor Catenæ Græc. sic vertit, sicque explicat: Insipientis auribus nihil quidquam secreto committas; ne forte prudentes sermones tuos derideat. Hic illud Christi Servatoris insinuatur simul et declaratur: *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus*, Matth. 7.

10 et 11. NE ATTINGAS PARVULORUM TERMINOS, ET AGRUM PUPILLORUM NE INTROEAS: PROPINQUUS ENIM ILLORUM FORTIS EST, ET IPSE JUDICABIT CONTRA TE CAUSAM ILLORUM.] Hebr. *Ne loco moveas terminos seculi*, id est ab antiquo, vel ab olim longo tempore positos. Ita Vatabl. Chald. *Ne mutes terminum qui à seculo est;* Septuag. *Ne transponas terminos æternos, et in possessionem orphanorum ne ingrediaris.* Symmachus: μὴ μετακινήσῃς (sic enim corrigendum), id est, *ne transmoveas limites seculi.* Pro *parvulorum* enim hebr. est עולם *olam*, id est seculi, id est seculares, priscos et antiquos: Noster legit עוללים *olelim*, id est parvulorum: vel עלם *elem*, id est pueri qui domi latet, idque congruentius respondet τῷ *pupillorum*, quod sequitur. Sicut enim cap. 22. v. 28. vetuit transferri terminos agrorum quorumlibet: ita hìc vetat transferri limites agrorum parvulorum et pupillorum, eorumque jura invadi. Parvuli enim et pupilli, quia judicio et robore carent ob teneram ætatem, hinc subjacent vicinorum injuriis. Eas ergo hìc vetat Salomon, q. d. Ne attingas, id est, ne attingendo moveas et transferas agrorum terminos, ut invadas possessiones parvulorum, qui tibi resistere nequeunt, eorumque partem occupes: et agrum pupillorum ne introeas, ut eum occupes, aut viam in eo faciendo, vel aquæductum per eum deducendo, aliove onere vel servitute gravando tibi contra jus et fas obnoxium facias, causam subdit.

PROPINQUUS ENIM ILLORUM FORTIS EST.] Chald. *Quia redemptor eorum fortis est, et judicabit causam eorum contra te;* Aquila et Symmach. *Vindex eorum fortis;* Hebr. *Litigabit litem eorum tecum*, vel *contra te.* Pro *propinquus* hebr. est גאל *goel*, id est assertor, vindex, propinquus, consanguineus, redemptor, qui scilicet olim apud Judæos jure propinquitatis, vel in se devolvebat causam propinqui læsi, aut interfecti, ejusque sanguinem et necem vindicabat, ut patet Num. 35. v. 12. 19. 21. 24. 25. 27; vel si de bonis consanguinei agebatur, rem ab eo devolutam et venditam solebat redimere, et ad se revolvere, qualis erat frater, et eo deficiente patruus, ac post eum ejus filii, puta patrueles defuncti, ac deinceps reliqui consanguinei ordine quisque suo. Hujus erat ducere fratris sui sine liberis defuncti uxorem, ut fratri mortuo semen suscitaret, ejusque nomine filium procrearet, et nominaret: sicut Booz duxit Ruth c. 2. 20. et c. 4. v. 4. Hinc Septuag. *goel* nunc vertunt *redemptor*, nunc *propinquus*, nunc *cognatus*, nunc *affinis*, nunc *liberator*.

Sensus ergo est, q. d. Ne invadas agros vel bona parvulorum et pupillorum; quia licet parentum et propinquorum ope destituantur, ut tuam injuriam repellere nequeant; tamen sunt in cura et tutela Dei, qui fortis est, imo omnipotens: ipse enim est eorum *goel*, id est propinquus, tutor, curator et vindex, ac proinde causam eorum aget contra te, teque injustitiæ et rapinæ condemnabit, et pro meritis puniet. Porro Deus vocatur *goel*, id est propinquus vel consanguineus hominum, quia eos creavit, et quasi genuit ad imaginem et similitudinem suam, ut haberent animam spiritalem, rationalem, liberam, immortalem, etc., sibi similem, Genes. 2. Sed proprie Deus dicitur *goel*, id est propinquus pauperum et pupillorum, quia eos utpote ab omnibus derelictos sibi asciscit, in suam curam recipit, et quasi filios adoptat, ut præ cæteris peculiarem eorum habeat rationem et providentiam. Sicut enim pupillos in republ. sibi arrogat magistratus et princeps, ut eorum tutor et curator sit, ac eorum tutelam et curam fidissimis committat, qui nomine magistratus eos tueantur et curent: sic prorsus eosdem sibi arrogat Deus, qui est summus omnium princeps, judex et vindex; Dei enim est complecti et curare eos qui à cæteris negliguntur et deseruntur, juxta illud: *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor*, Ps. 9. 34. Pauperes ergo, præsertim voluntate et spiritu, ac pupilli sunt quasi filii providentiæ Dei; unde Deus vocatur *Pater orphanorum et judex viduarum*, Psal. 67. 6. Illorum ergo gloria hæc est, ut cum Psalte dicere possint Psal. 32. 20: *Anima nostra sustinet Dominum, quoniam adjutor et protector noster est; quia in eo lætabitur cor nostrum, et in nomine sancto ejus speravimus.* Et ille vicissim unicuique eorum dicat quod olim dixit Abrahæ: *Noli timere, ego protector tuus, et merces tua magna nimis.* Genes. 15. 1.

Sic in Vita S. Onuphrii, quam scripsit oculatus testis Paphnutius Abbas, legimus ipsum similesque Anachoretas à Deo traditos peculiari curæ Angelorum, utpote quos homines relinquentes, et ab hominibus derelictos, Angelorum vitam æmulantes, par erat Angelis singulariter esse curæ et cordi. Unde narrat ibidem S. Onuphrius se ab Angelo ductum in eremum, quotidie ab eodem panem et aquam accepisse, diebus autem Dominicis sacram quoque Eucharistiam; quin et ab eodem non raro in cœlum fuisse raptum, ut Beatorum consortio frueretur, atque hac ratione septuaginta annos, in eremo nullo hominum viso alacrem vixisse. *Cumque moreretur,* ait Paphnutius, *vocem Angelorum multorum audivi laudantium Deum, ac æthera Angelicis cantibus resonantia gaudium ineffabile astris intulerunt, per quæ cœlestes exercitus animam militis inclyti cœlis invexerunt.*

Rursum cum Script. Deum vocat *goel,* insinuat quòd Dei filius, puta Christus, assumpturus sit carnem nostram, nosterque futurus cognatus, imo frater, proximus et redemptor, ut jure propinquitatis nos redimat, et in libertatem vindicet. Hinc paupertatem assumpsit : natus enim est in stabulo, vixit in hospitio, mortuus est nudus in patibulo, ut significaret se peculiariter esse propinquum, affinem, tutorem et redemptorem miserorum et pauperum, juxta illud Isaiæ 59. 20 : *Cum venerit Sion redemptor* (Hebr. *goel) et eis qui redeunt ab iniquitate in Jacob.* Et c. 61. v. 1 : *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me,* etc., *ut consolarer omnes lugentes.* Et cap. 41. 14 : *Noli timere, vermis Jacob, ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus ; et redemptor tuus sanctus Israel.* Et Job c. 19. 25 : *Scio quòd redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum, et in carne mea videbo Deum meum.* Christus ergo est judex, tutor et vindex pauperum, qui proinde in die judicii eos qui benefici fuerint in pauperes, quasi suos propinquos et fratres, adjudicabit cœlo; qui vero in eos fuerint avari vel malefici, condemnabit ad tartara, Matth. 25; causamque addit : *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Hinc idem Apostolos, qui parvulos à se amovebant, increpans ait : *Sinite parvulos venire ad me; talium enim est regnum cœlorum.* Matth. 19. 14.

Christus ergo est hominum, præsertim pauperum, pupillorum et miserorum *goel,* id est consanguineus, propinquus, frater, tutor, curator, liberator, redemptor, actor, judex et vindex. *Ipse enim judicabit contra te* (qui eos opprimis) *causam illorum,* tanquam eorum vindex tuusque judex : Hebr. *Ipse enim litigabit litem eorum tecum,* vel *contra te,* q. d. Ipse quasi actor litem causamque pauperum contra te qui eos affligis, judicio prosequetur, aget et peraget : teque reum ostendet, convincet et condemnabit. Quis ergo parvulos et pupillos, licet mentis opisque inopes tangere, quis invadere audeat? utique non alius nisi insanus, qui Deum ipsum, qui pater est pauperum, tangere et invadere audeat, qui cum Deo instar gigantum contendere, eumque ad bellum, imo ad duellum provocare præsumat. Hinc de Christo vaticinatus est Isaias, ut refert S. Lucas cap. 4. 18 : *Evangelizare pauperibus misit me.* Et David psal. 71. 4 : *Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem.* Et v. 12 : *Liberabit pauperem à potente, et pauperem cui non erat adjutor.*

12. Ingrediatur ad doctrinam cor tuum, et auris tua ad verba scientiæ.] Hebr. *Ingredi fac ad disciplinam cor totum, et aurem tuam ad verba scientiæ;* Chald. *Introduc ad doctrinam cor tuum;* Vatabl. *Accommoda ad eruditionem cor tuum;* Septuag. *Da,* vel *dede, in disciplinam cor tuum; aures autem tuas adhibe sermonibus sensus* vel *intelligentiæ.* Quod Auctor Catenæ Græcor. sic exponit, q. d. Mancipa cor tuum ad usum et habitum practicum; ubi autem virtutem practicam feliciter assecutus fueris, tum demum contemplatricem quoque venare, q. d. Da te primo vitæ activæ, eaque perfecta, da te deinde vitæ contemplativæ.

Verum hic sensus mysticus est et anagogicus. Constat enim ex sæpe dictis *scientiam, doctrinam, intelligentiam, sensum, disciplinam,* etc., hoc libro idem significare, nimirum scientiam ethicam sive practicam, quæ in virtutum non arida speculatione, sed ardenti operatione consistit. Huic ergo dedendum esse cor et aures monet hîc Salomon; aures, ut eam audiant, audităque obediant; cor, ut eam meditetur, sapiat, amet et exerceat : sic enim doctrina in mores influet, atque in sensus, manus, pedes cæteraque membra se exeret.

Verbum *ingrediatur* significat primo studium et conatum adipiscendi doctrinam, id est sapientiam et virtutem, ob ejus difficultatem, naturæ nostræ corruptæ et concupiscentiæ repugnantem, q. d. Excita et impelle te magno conatu ad capessendam viam virtutis, quæ initio tibi erit ardua, at paulatim usu ipso fiet plana et facilis. Unde Seneca lib. 2. Epist. 51 : *Quemadmodum,* ait, *virtutes retentæ exire non possunt, facilisque earumdem tutela est; ita initium ad illas ingrediendi arduum* (rationem attexit) : *quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est formidare inexperta.* S. Ambros. adeundæ virtutis difficultatem in alio ponit : *Cum renuntiatur,* ait, *improbitati, statim asciscitur virtus. Egressus enim malitiæ, virtutis operatur ingressum : eodemque studio quo crimen excluditur, innocentia copulatur.* Hinc R. Salomon sic vertit et exponit : *adhuc cor tuum ad doctrinam,* id est ad locum, v. g. ad scholam in qua sapientia informeris.

Secundo, verbum *ingrediatur* significat subjectionem et attentionem : sicut enim bos subdit inseritque collum jugo; sic studiosus aures mentemque subdit inseritque disciplinæ, juxta illud Eccli. 6. 25 : *Injice pedem tuum in compedes illius, et in torques illius collum tuum; subjice humerum tuum, et porta illam.* Præmium dat ibid. v. 30. Quòd compedes hi erunt in bases virtutis, et torques in stolam gloriæ.

Tertio, significat arctum doctrinæ complexum : sicut enim forma ingreditur in materiam, et vicissim materia in formam ; atque sicut sigillum impressum ceræ arctissime illi conjungitur, ita ut sigillum ingrediatur in ceram, illique sui imaginem imprimat, et vicissim cera ingrediatur in sculpturam sigilli ad ejus imaginem excipiendam sibique imprimendam : sic doctrina ingreditur in aures et mentem discipuli, dum eas erudit; ac vicissim aures et mens discipuli ingreditur in doctrinam, dum eam haurit et sibi imprimit.

Quarto, vox *ingrediatur* significat doctrinæ, id est virtutis, capacitatem et amplitudinem, ut eam non tam capere, quàm ab ea capi, in eam-

que ingredi videamur. Nam sicut lux magna et copiosa ingreditur in oculos, et vicissim oculi in lucem : sic pariter cognitio ingreditur in cognoscentem, et vicissim cognoscens ingreditur in cognitionem, præsertim practicam, dum eam sibi accommodat, ac in mentem moresque suos confert et transfert. Sic sensibile vehemens ingreditur sensum (v. g. color visum, sonus auditum), ac vicissim sensus ingreditur sensibile per vehementem sensationem. Sic amor Dei ingens et ardens est velut ingens rogus et caminus, qui non tam in amantes ingredi, quàm amantes circumfundere et complecti videtur. Talis est amor et gaudium Beatorum in cœlo, de quo proinde Christus ait Matth. 25. 21 : *Intra in gaudium domini tui;* quia hoc gaudium tantum tamque vastum erit, ut in eo velut in Oceano Beati natare, mergi et absorberi videantur. Hinc illæ phrases S. Pauli : *Induite novum hominem,* Ephes. 4. 24 : *Induite viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam,* Coloss. 3. 12. Hæ virtutes enim sunt quasi vestes splendidæ et divinæ, in quas ingreditur homo, iisque se vestit, circumdat et ornat.

13. NOLI SUBTRAHERE A PUERO DISCIPLINAM : SI ENIM PERCUSSERIS EUM VIRGA, NON MORIETUR ; TU VIRGA PERCUTIES EUM, ET ANIMAM EJUS DE INFERNO LIBERABIS.] Hebr. *Ne prohibeas à puero correptionem;* Septuag. *Ne destiteris parvulum emendare.* Nota : *Virga* proprie est ferula et castigatio puerorum lascivientium, à natura et Deo ad id facta et composita, sicut frenum est equo et camus asino. Unde videmus pueros formidare virgas, et earum metu se ab omni petulantia cohibere, quin et litteris diligentem navare operam, à qua alias abhorrent, denique omnia quæ jubentur strenue peragere. Pueri enim cum rationis et virtutis non sint capaces, nec suas passiones continentiæ freno cohibere queant, sed instar bestiolarum agantur sua phantasia et appetitu; hinc tam ille, quàm hic virga coercendus et dirigendus est. Hinc *virga* symbolum est disciplinæ, quæ lasciviam juventutis castigat, et mores ad honestatem efformat. Quocirca virga Palladi totius sapientiæ deæ ab Homero passim accommodatur. Ulyssis quoque socii uno virgæ capite, puta falsa persuasione ac insipientia, in brutorum species transformati, altero verò virgæ capite, puta vera disciplina ac rerum peritia, in humanam restituti effigiem perhibentur. Ita Pierius Hierogl. 15. c. 49.

Verius et efficacius S. Benedictus, monachum vagum à dæmone vexatum virga percutiens, et divagatione et dæmone liberavit; *sicque antiquus hostis dominari non ausus est in ejus cogitatione, ac si ipse percussus fuisset ex verbere,* ait S. Greg. lib. 2. Dialog. c. 4. Hac de causa in Capitulis monachorum defectus virga castigantur; virga enim curantur, qui crebra admonitione non emendantur. Rursum virga notat rectorem debere castigare errata subditorum, sed moderate. Audi S. Greg. 2. parte Past. cap. 6. sub finem : *Curandum quippe est ut rectorem subditis et matrem pietas, et patrem exhibeat disciplina. Atque inter hæc sollicita circumspectione providendum ne aut districtio rigida, aut pietas sit remissa.* Et inferius ; *Quod juxta Pauli vocem bene illa tabernaculi arca significat, in qua cum tabulis virga simul et manna est; quia cum Scripturæ sacræ scientia in boni rectoris pectore, si est virga districtionis, sit et manna dulcedinis. Hinc David ait : Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt; virga enim percutimur, baculo sustentamur. Si ergo est districtio virgæ quæ feriat, sit et consolatio baculi quæ sustentet. Sit itaque amor, sed non emolliens : sit rigor, sed non exasperans; sit zelus, sed non immoderate sæviens; sit pietas, sed non plusquam expediat, parcens; ut, dum se in arce regiminis justitia clementiaque permiscet, is qui præest, corda subditorum et terrendo demulceat, et tamen ad terroris reverentiam demulcendo constringat.*

Τὸ *non morietur* tripliciter exponi potest : primo, q. d. Si percusseris eum virga, liberabis eum morte tum corporis, tum animæ : utramque enim incurret, si impune sibi suæque libertati et concupiscentiæ permittatur. Notum est exemplum adolescentis, qui materna indulgentia, ut fit, corruptus, cum ob scelera duceretur ad supplicium, exclamavit : *Non prætor, sed mater mea me ducit ad furcam.*

Secundo, q. d. Virgæ plaga non est lethifera, non occidet puerum ; sed modico doloris sensu carnem ejus perstringet, ut anima sanetur, discatque suas cupidines frenare. Ictus virgæ non est ictus pugionis aut gladii, qui interimit, sed est ictus disciplinæ et medicinæ, qui vitia curat. Unde S. Gregor. Nyssen. homil. 12. in Cant. : *Ergo videtur,* ait, *vox percutiendi hoc loco notare immortalitatem, juxta illud* Deuter. 32. 39 : *Ego interficiam, et vivificabo ; ego percutiam, et rursum ipse sanabo : unde et David de hac virga oriri ait non vulnus, sed consolationem. Virga tua,* inquit, *et baculus tuus, ipsa consolata sunt me.* Psalm. 22. 4.

Tertio, q. d. Parentes nimis amantes filiorum verentur quod, si eos castigent frequentius, eorum membra debilitabunt, ut fiant invalidi, infirmi, citius moriantur. At errant, nam disciplina et severa educatio robustos efficit pueros, ut diu sani vegetique vivant ; mollis vero et indulgens educatio eosdem facit flaccidos, debiles, infirmos, ut cito moriantur, uti experientia constat. Unde Aben Ezra sic exponit : *Non morietur, id est illum liberabis, ne animus corpori similem mortem oppetat ; vel servabis, ne immatura adhuc ætate diem suum obeat.* Ita et R. Levi. Sic aquila pullos alis flagellando, adversis solis radiis exponendo, rostro ad sanguinem pungendo, excitat ad volandum, vegetosque ac validos efficit. Idem facit accipiter, ursa, luscinia, cerva et hirundo, uti ex sancto Ambrosio docui Eccli. 30. v. 13. in fine. Idem S. Ambr. severæ educationis filiorum exemplum et specimen dat alcyonem avem : *Merito,* ait, *filios quos tam sollicite induimus, fovemus, abscondimus, servamus, exuimus divinæ clementiæ involucro ; alcyon vero quos nudos projicit, divino vestit indutu ;* quia in mediæ hiemis rigore Deo fovendos, et contra æstus maris tutandos committit.

Symbolice, Rupertus lib. 4. in Genes. c. 16. per puerum accipit mundum recentem, quem lascivientem Deus virga diluvii castigavit, ut scirent ventura secula quantum ille peccatis adversetur : *Recte,* ait, *et utiliter, ut sapientia Dei docuit petulantem, atque in carne et sanguine lascivientem mundum recentem, tanquam stultum puerum corripuit, tali percutiens vulnere, quod tota sua ætate nequeat oblivisci.*

ET ANIMAM EJUS AB INFERNO LIBERABIS. Septuag.

à morte; alii, *è sepulcro*; Cajet.: *A fovea evadere facies*, id est, à casibus et ruinis, inquit, in quas incidere solent filii, quibus parentes laxarunt frena libertatis et concupiscentiæ: vel à fovea, id est ex profundo ignorationis antro, per doctrinam eum educes. Verum hebr. שאל *scheol* proprie infernum significat, uti Noster vertit, idque nervosius et significantius est. Docet ergo hic Salomon parentes, qui nimis indulgenter amant tractantque filios, nec peccantes castigant, exponere eos periculo inferni; ac proinde pro virga dare eis gehennam, quæ sane ingens est imprudentia, imo maleficium et odium filiorum. Si ergo, ô pater, amas filium, da ei virgam disciplinæ, si non vis ei dare ignem gehennæ; alterutrum enim ei des oportet, virgam vel gehennam, elige. Quocirca prædestinatio, electio, salus et beatitudo filiorum pendet ab educatione, severa castigatione et virga parentum. Vice versa licentior educatio, ac omissio castigationis et virgæ parentum, est causa reprobationis et damnationis filiorum; ex illa enim ruunt in scelera, ob quæ reprobantur et damnantur. Nota est historia pueri quinquennis, qui ob blasphemias suas è sinu patris à dæmonibus abreptus est ad tartara, quam recenset S. Gregor. 4. Dialog. c. 18. Quot putatis in inferno sunt filii, qui maledicunt parentibus, et maledicent dirasque omnes imprecabuntur in æternum, quod ob omissam castigationem sibi fuerint causa damnationis æternæ! Nec sine causa: fuerunt enim eis parentes non vitæ, sed mortis; non cœli, sed inferni; non felicitatis, sed gehennæ in æternum. Mores enim, quos puer induit, retinet in senium usque ad mortem; sicut psittaci, quod juvenes discunt, retinent et loquuntur etiam senescentes; senescentes autem nihil addiscunt, licet blanditiis allecti, vel verberibus addacti, juxta illud: *Senex psittacus negligit ferulam.* Quocirca sapienter Virg. 3. Georg.:

> Tu quos, *ait*, ad studium atque usum formabis agrestem,
> Jam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
> Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.

15. FILI MI, SI SAPIENS FUERIT ANIMUS TUUS, GAUDEBIT TECUM COR MEUM.] Hebr. *Fili mi, si sapuerit cor tuum, lætabitur et cor meum, etiam ego.* Est Hebraicus pleonasmus, similis illi c. præcedentis v. 19. continentque auxesin, q. d. Ego, ego, inquam, toto corde, pleno meroque gaudio lætabor et jubilabo. Septuag.: *Fili, si sapiens fueris, cor tuum lætificabis et cor meum;* Chald.: *Si sapiens est cor tuum, lætabor ego in corde meo.*

16. ET EXSULTABUNT RENES MEI, CUM LOCUTA FUERINT RECTUM LABIA TUA.] Hebr. *Cum locuta fuerint labia tua rectitudines;* Septuag.: *Et immorabuntur tua labia ad labia mea.* Post varios stimulos huc usque adhibitos, hic stimulat Salomon sapientiæ discipulum ad ejus studium, per aculeum reverentiæ filialis, et amoris paterni, q. d. Fili, si amas me patrem et præceptorem tuum, uti scio te intime amare, stude sapientiæ, id est honestati et virtuti; sic enim te æque ac me magno bono magnoque gaudio cumulabis. Profectus enim filii et discipuli est gaudium patris et magistri; præsertim si eum adeo profecisse videat, uti ex discipulo factus doctor, recta quæ didicit proloquatur, aliosque doceat; sic enim sapientiam, et per eam seipsum suumque nomen et decus in nepotes et abnepotes, cæterosque futuri ævi posteros in multa secula transmittet et propagabit; pater enim vivit in filio, præceptor in discipulo, quem moriens doctrinæ et virtutis suæ hæredem relinquit, juxta illud Eccli. 30. v. 4: *Mortuus est pater ejus, et quasi non est mortuus; similem enim reliquit sibi post se.* Ita gaudebat Apostolus in profectu Christianæ doctrinæ et vitæ Philippensium et Thessalonicensium, dicens: *Itaque fratres mei carissimi et desideratissimi, gaudium meum, et corona mea;* Philip. 4. 1: *Quæ est enim nostra spes, gaudium aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis in adventu ejus?* 1. Thessalon. 2. 19. Vide ibi dicta.

ET EXSULTABUNT RENES MEI, CUM LOCUTA FUERINT RECTUM LABIA TUA.] *Renes* primo, sedes et symbolum sunt affectus, desiderii, concupiscentiæ, et inde, si re desiderata et concupita potiatur, gaudii. Ita Aben Ezra. Quocirca Mathematici tradunt splenem regi à sidere Saturni, hæpar à Jove, sanguinem à Marte, cerebrum et cor à Sole, linguam à Mercurio, stomachum à Luna, renes vero et genituram à Venere, quos proinde in Veneris potestate constituunt, ait Pierius Hierogl. 33. c. 40. et Hierogl. 34. c. 18.

Secundo, R. Levi: *Renes*, inquit, id est cogitationes; quæ enim concupiscimus, de iis crebro cogitamus; ubi enim est cor, ibi est et mens, q. d. Lætitia voluptateque perfundentur cogitationes meæ, quando audiam labia tua quoad sapientiam recta locuta fuisse.

Tertio, *renes*, quia in eis origo seminis, sunt symbolum generationis et propaginis. Unde illud. 3. Reg. 8. v. 19: *Filius tuus qui egredietur de renibus tuis.* Hinc *renes* dicti, quod ab eis rivi seminalis humoris oriantur, ait Varro. Semen enim est spuma probatissimi sanguinis, qui ab hepate ad renes immittitur; inde per meatus ad id aptos flexuoso quodam tramite ad genitalia dilabitur, quod in Anatomiis apertissime compertum est.

Sensus ergo est, q. d. Cum ego pater et præceptor tuus videro te ex filio et discipulo factum patrem et doctorem aliorum, intimis animi sensibus affectibusque, quorum symbolum sunt renes, exultabo. Nam, ut docet Aristot. lib. 8. Ethic. cap. 11 et 12, solent avi magis diligere nepotes, quam patres diligant filios; quia in nepotibus vident magis suam stirpem propagari, quàm in filiis, ideoque se in iis diutius fore superstites; ita hic docet Salomon se gavisurum, si filius discat sapientiam, sed longe magis exultaturum, si eamdem alios doceat et in posteros propaget, ut multos sibi, velut ex patre jam avo effecto, pariat nepotes et abnepotes.

Septuag. vertunt: *Et immorabuntur sermonibus tua labia ad labia mea, si recta fuerint*, q. d. Si labia tua recta fuerint, ut recta, honesta et sancta loquantur, aliosque doceant, inhærebunt et immorabuntur mihi meæque institutioni ac sermonibus, quos labiis meis labiis tuis ingessi, sicut avicula solet ore suo cibum ori pullorum fame hianti ingerere. Rursum, *immorabuntur*, q. d. Non cessabo te instruere, si videro te alios instruentem; sed labia mea quasi affigam labiis tuis, ut eis immorari videantur, ad jugiter tibi suggerendum honesta, quæ alios doceas. Hic enim ingens est stimulus magistro ad alacriter constanterque docen-

dum, si videat suæ doctrinæ ingentem fructum, scilicet se docendo facere non tantum discipulos, sed et doctores, qui doctrinam suam in plurimos spargant, eosque sapientes, id est probos sanctosque efficiant.

Auctor Catenæ Græcor. sic legit: *Si labia tua recta fuerint, cum labiis meis sermonem conferent, ne æmuletur cor tuum peccatores;* quæ ultima verba Noster et alii rejiciunt in sequentem versum. Idem Auctor sic explicat, q. d. Si Sermones tuos cum sermonibus meis contuleris, meamque doctrinam et institutionem secutus fueris, tum demum sermones tui recti erunt; nam cum ex bonis initiis probisque causis sint orti, non poterunt non bonos cogitatus proferre. Secundùm quosdam autem indicat hic multos illum discipulos et auditores habiturum, qui unà cum bona doctrina bonam quoque doctrinæ methodum tenuerit.

Moral. hìc disce nihil verum afferre gaudium discenti æque ac docenti, quàm sapientiam, id est honestatem et virtutem. Sicut enim agricola gaudet, si sementis suis copiosam proferat messem; sic gaudet docens, si copiosos se in discipulo, et per eum in aliis, virtutis et pietatis fructus producere videat. Nam ut ille ait: *Agricola terram, philosophans animum excolit.* Et S. Gregor. Nazianz. apud Anton. in Melissa part. 1. cap. 50: *Nihil inexpugnabilius, ait, philosophia, nihil tranquillius; omnia prius cedunt quàm philosophus. Duo sunt invicta, Deus et Angelus; et tertium philosophia. Est enim philosophus, non materialis in materia, in corpore incircumscriptus, in terra cœlestis, in affectibus imperturbatus, ubique inferior cæteris præterquam animi magnitudine, et cedendo vincens illos qui se vincere putant. Unam ego sapientiam novi, timere Deum. Etenim sapientiæ initium est timor Domini.* Et alibi: *Audi summam sermonis, Deum time, et mandata ejus observa. Hoc est enim omnis homo*, Ecclesiast. 12. Quin et Socrates, ibidem rogatus quid in vita esset suavissimum, respondit: Disciplina et virtus.

17. Non æmuletur cor tuum peccatores: sed in timore Domini esto tota die.] Pro *esto* Tigurina vertit: *persta*, scilicet immobilis, velut basis et columna fundata in Deo Deique timore, ut nullis tentationum procellis ab eo dimoveare, juxta illud Psalm. 118. 38: *Statue servo tuo eloquium tuum, in timore tuo;* in quæ verba vide S. Ambrosium.

18. Quia habebis spem in novissimo, et præstolatio tua nunquam auferetur.] Ex Hebr. repetendo τὸ יקנא *iekanne*, id est *æmuletur*, sic verti potest cum Aben Ezra et Vatablo: *Non æmuletur cor tuum peccatores, sed potius æmulare timorem Domini;* id est, virum timentem Dominum *tota die*, id est omni tempore vitæ tuæ, q. d. Non doleat cor tuum, non affligatur, non se cruciet, non invideat quod impios videat ditari et prosperari, ut eorum vivendi et ditescendi rationem æmulari et imitari velit; sed potius æmulare et imitare timentes Deum, idque vehementi ardore et zelo; quia esto ad tempus depaupereris, et adversa sustineas, tamen *in novissimo*, id est, tandem aliquando vel in hac vita, vel in futura prosperitatem et felicitatem, quam sperasti, nanncisceris, illaque tibi non auferetur, sed perdurabit, teque beabit in æternum. Hebr. enim קנא *kana*, id est æmulari, significat concitationem animi, qualis est in zelo. Hinc quando construitur cum *lamed*, significat zelare, et ardenter aliquid appetere vel ambire; quando vero construitur cum *beth*, uti hìc fit, significat *invidere;* unde aptius explices, q. d. Non invideas peccatoribus felicitatem, sed hæc invidia causa est zeli; qui enim invidet alteri felicitatem, eam sibi cupit, zelatur et ambit. Alludit ad illud Davidis patris sui psalm. 36. v. 1: *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem*, q. d. Ne æmuleris, id est ne crucieris, ne invideas malignis et impiis prosperitatem, ut per hoc conciteris ad eam cum eis appetendam, ut scilicet cum impiis vivas impie ad parandas tibi per impietatem opes, bonam sortem et fortunam; quia hæc brevis, vilis et exilis, nec cum pretio et præmio pietatis conferenda. Unde subdit Psaltes: *Quoniam tanquam fenum velociter arescent, et quemadmodum olera herbarum cito decident.* Pariter Salomon subdit hìc pietatis præmium dicens: *Quia habebis spem*, etc. Unde R. Salomon sic explicat: *Ne flagitiosorum prosperitati et felicitati invideas, ut ideo illorum impia instituta sequaris, quia habebis spem*, q. d. Hoc enim illud est, propter quod ad extremum speres. Sic et R. Levi.

Quia habebis spem in novissimo, et præstolatio tua nunquam auferetur.] Hebr. *Quia erit tibi posterius* vel *novissimum, et spes tua non succidetur;* Septuag. *Nam si servaveris eam, erunt tibi nepotes, spes autem tua non recedet;* Tigur. *Ecce enim tibi posteritas;* Chald. *Ut sint novissima tua bona, et spes tua non consumatur;* Syrus: *Ut sit tibi novissimum, et spes tua non pereat;* Aquila et Symmach. *et spes tua non exterminabitur;* Pagn. *quia est tibi merces;* Cajet. *Sed est finis, et spes tua non succidetur;* Vatabl. *Erit tibi revera finis, id est, præmium: præmium enim censetur nomine finis, quòd detur in fine operum;* Aben Ezra: *Quia in novissimo sperabis, id est in extrema vitæ tuæ parte, vel enim senectus innuitur, vel filii quos post se relinquit, et spes tua non auferetur;* Hebr. *Non succidetur, quia scilicet Deum tibi*, velut se timenti et colenti, *beneficia collaturum sperabas.* Apposite Jansen. Vocatur, ait, *novissimum* Hebraica phrasi merces operis, et id quod tandem homo consequitur fructus et commodi. q. d. Revera tibi persistenti in timore Domini est novissimum quoddam, hoc est spes quædam certa mercedis tibi in futurum repositæ, aut merces ipsa tibi in novissimo danda. Unde non male sensum reddidit noster Interpres: *Quia habebis spem in novissimo*, hoc est, per perseverantiam in timore Dei erit et crescet in te spes in illud quod tandem assequeris. Aut habebis *in novissimo*, hoc est, tandem in exitu tuo id quod modo speras: ut *spes* pro re sperata accipiatur. Aut cum jam tibi erit decedendum, habebis bonam spem, decedes cum spe bona, et id quod es præstolatus, non auferetur à te, non frustraberis tua exspectatione sicut frustrabuntur impii.

Sensus ergo est, q. d. Ne invideas impiorum felicitati, ut eam et eos æmulari et imitari velis, quia illa celerem habet finem, citoque instar floris vel feni deflorescet et interibit: sed potius æmulare timentes Deum: quia, etsi ad tempus cum iis affligaris et labores, tamen spes mercedis magnæ, tum in hac vita, tum in futura te manet, quæ nunquam succidetur; quod scilicet brevi erit finis laborum et dolorum

tuorum, ac incipiet tua felicitas et gaudium, quæ nunquam succidetur.

Nota. To *habebis spem* dupliciter accipi potest : Primo, proprie. q. d. *Habebis*, id est, *retinebis spem*, sperare nunquam desines te certo mercede timentibus Deum promissa potiturum, imo crescente virtute usque ad mortem : cresces pariter in hac spe, cum impii ruente eorum felicitate perdant spem, cadantque in desperationem recuperandæ felicitatis amissæ. Secundo, *habebis spem*, id est objectum spei, puta rem speratam, q. d. Assequeris mercedem quam tanto tempore sperasti, spes tua vertetur in rem, fides in speciem, exspectatio in possessionem. Quare Socrates, rogatus qua re pii differrent ab impiis, respondit : Spe; sperant enim laborum præmium. Piorum ergo propria est spes, impiorum vero desperatio. *Nihil*, ait S. Chrysost., *perinde animam nutrit et vegetat, atque spes læta et bonorum exspectatio.* Et Philo : *Spes*, ait, *est prævia mentis affectio, gaudium ante gaudium, ut quæ bonorum sit exspectatio.* Et Nyssenus apud Maximum serm. 38 : *Eorum quæ exspectantur bonorum, afflictatio flos est ; ergo propter fructum florem etiam decerpamus.* Hinc Apostolus spem vocat anchoram vitæ nostræ naufragæ, Hebr. 6. v. 19.

Porro spes hæc, sive res sperata, partim est æterna, puta felicitas cœlestis ; partim temporalis, puta longæva et felix vita. Item filii et nepotes longævi pariter et felices, uti explicant Septuag. juxta illud Davidicum : *Quoniam qui malignantur, exterminabuntur; sustinentes autem Dominum, ipsi hæreditabunt terram*, Ps. 36. 9. Prior spes est Christianorum, posterior Judæorum. De hac spe et felicitatis præmio timentibus Deum promisso, multa habes Sapient. cap. 5. 16. et Eccli. c. 1. 12. et seq. Vide ibi dicta. Et Isaiæ c. 65. v. 13 : *Ecce*, ait, *servi mei comedent, et vos esurietis; ecce servi mei bibent, et vos sitietis ; ecce servi mei lætabuntur, et vos confundemini; ecce servi mei laudabunt præ exultatione cordis, et vos clamabitis præ dolore cordis.* Vide eumdem c. 66. 10. Nam, ut ait Nazianz. apud Anton. in Melissa parte 2. c. 93 : *Præmium virtutis est Deum fieri, et purissima luce collustrari.* Hac spe, hoc præmio illecti veteres Ascetæ et Anachoretæ, ad omnia dura timore et amore Dei subeunda ultro procurrerunt, qua de re lege Damascen. in Histor. Barlaam et Josaphat c. 12.

Mystice, Auctor Catenæ Græc. per *nepotes* accipit pias cogitationes et desideria menti inspirata à Christo, qui est pater et avus fidelium et sanctorum. Per nepotes, inquit, vel filios, subindicat hoc loco bonas cogitationes, quæ utique à bona mente oriuntur : eodem illo nomine spiritalia quoque theoremata designantur. Anima proinde ab ejusmodi contemplationibus et cogitationibus vacua, sterilis prolisque expers merito appellatur. Proveniunt autem bona cogitata, salubriaque animi sensa à spiritali sponso, nempe Christo.

19. Audi, fili mi, et esto sapiens, et dirige in via animum tuum.] Hebr. *Audi tu, fili mi, et sapito, et rectifica*, vel *beatifica*, *in via cor tuum.* Hebr. enim אשר *ascer* proprie est *beatifica*, à rad. אשר *ascar*, id est beatus fuit : sin a ישר *iascar* derives, idem est quod rectifica (litteræ enim אהוי *ehevi*, inter quas sunt *aleph* et *iod*, non raro inter se commutantur.) Hinc Tigurina vertit : *Sape ut beatum sit in via cor tuum.* Nam ut dicitur Psal. 1. 1. et alibi : *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum*, etc. *sed in lege Domini voluntas ejus.* Et Psal. 111. v. 1 : *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis.*

Juvenum est audire doctrinam sapientum, et ex ea dirigere in via sapientiæ et virtutis omnia cordis sui cogitata, decreta et acta. Auditus enim est sensus disciplinæ, ait Aristot. ; si enim non audiant sapientiam, sed suam concupiscentiam ejusque asseclas, à via virtutis ad viam conviviorum et symposiorum, in quæ propendet natura, facile deviabunt. Unde hoc monitum consulto seq. versui de symposiis præmittit.

Huic proverbio simile est istud Comici : *Qui viam nescit ad mare, fluvium sequatur ; qui viam nescit, vergiferum eligat*, q. d. Qui nescit viam sapientiæ, interroget doctorem, et sequatur ductorem.

Septuag. vertunt : *Dirige cogitationes cordis tui ;* cogitationes enim sunt quasi viæ, per quas cor vadit ad cogitatorum desideria, exsecutiones et actiones ; Pagnin. *Ambulare fac* (alii, *fac progredi*) *in via cor tuum ;* Vatabl. *Facies incedere per viam regiam cor tuum ;* Baynus : *Fac ire*, vel *deducito cor tuum*, q. d. Verbis monitisque sapientum, quasi stimulis excita cor tuum torpidum, illudque adige ad capessendam, vel strenue prosequendam arduam virtutis viam. Rursum R. Salomon sic exponit, q. d. *Postquam sapientiam adeptus fueris, cordis tui semitas tuto inire poteris, cum mens sapientia exculta te ad crimina sollicitatura non sit.* Erit enim cor per sapientiam, id est per virtutem, jam purificatum, rectum et sanctum, utpote viæ et legi Dei conforme. Aben Ezra : *Castiga*, ait, *cor tuum*, *ac rite animum institue;* R. Levi : *Animum tuum assuesce præclaris institutis, tum quoad mores, tum quoad opiniones.* Denique Syrus vertit : *Audi, fili, et sapito, et exultabit cogitatio mea in corde tuo*, videns scilicet cor tuum sapere, ac recta velle et agere.

20 et 21. Noli esse in conviviis potatorum, nec in comessationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt : quia vacantes potibus, et dantes symbola consumentur, et vestietur panis dormitatio]. Dehortatur Salomon à symposiis et comessationibus duplici ratione : Prior est, quod iis consumantur opes; posterior, quod iis inducatur dormitatio, otium, torpor et ignavia, quibus fit ut homo potando consumens, et otiando dormitandoque nihil acquirens, ad extremam inopiam redigatur, adeo ut laceris vestibus indui, iisque velut centone ex variis particulis consuto pannosus incedere cogatur. In Hebræo non fit mentio symbolorum expressa, sed tacita ; Hebræa enim ad verbum habent : *Ne sis inter potatores vini, et inter epulones* vel *helluones carnis sibi ; quia potator et epulo depauperabitur, et laceris vestiet sopor.* Est prosopopœia : sopori enim et dormitationi velut personæ hîc actio tribuitur, q. d. Sopor facit ut sopori deditus incedat lacer, pannosus et squalidus.

To *sibi* Cajet. refert ad mutuas potatorum et epulonum propinationes et ferculorum missiones : illorum enim partes sibi invicem mittunt convivæ, ut se invicem ad epulationem et hilaritatem invitent; uti fecit Joseph fratribus, quos convivio excepit, Genes. 43. 34, ut sensus sit, q. d. Noli frequentare symposia et convivia,

in quibus bibones et epulones se mutuo propinando, cogendoque respondere ad æquales haustus, ac mittendo delicatas epularum partes, ad epulandum et compotandum provocant, imo adigunt. Verùm melius Noster per *τὸ sibi* censuit notari symbola. Solebant enim olim, et etiamnum solent, epulones et potatores instruere splendida convivia et symposia, conferendo *sibi*, id est inter se, symbola: quisque enim suam partem, vel carnium, vel vini, vel aliarum deliciarum, in commune epulum conferebat: quod proinde vocabatur *symbolum*, id est collatio et corrogatio. Unde illud vetat Concilium Laodic. c. 55: *Non oportet*, ait, *ministros altaris, vel quoslibet Clericos, vel etiam laicos Christianos, ex symbolis, quæ vulgus comessalia appellat, convivia celebrare.* De his symbolis hunc locum quoque accepere Septuag. dum vertunt: *Ne sis bibax vini, aut frequens in symbolis et carnium coemptionibus;* et Aquila, Theodot. et Symmachus: *Ne sis cum his qui ex symbolis carnes edunt inter se;* Chald. *Ne sis inter eos qui comessantur carne, nec inter illos qui inebriantur vino;* Syrus; *Ne sis ebrius in vino, et ne sis carnium helluo.*

Sensus ergo est, q. d. Noli societatem et amicitiam inire cum illis qui, crebro conferendo symbola et partes, instituunt opiparas mensas et symposia; quia in his tuas opes exhauries et consumes, atque epulis vinoque oneratus fies somnolentus, iners et ignavus; quo fiet ut ad pauperiem redigaris, cogarisque pannis laceris vestiri. Unde vertunt Septuag. *Omnis enim ebrius et scortator mendicabit, omnisque somnolentus laceris detritisque vestibus induetur;* sanctus Ambros. l. de Elia et jejunio c. 8. legit: *et induet se scissa vestimenta insipientiæ,* quæ scilicet per suam insipientiam et insipientem gulam acediamque cogitur induere; gulam enim velut individua comes sequitur libido, utramque acedia, acediam somnolentia, somnolentiam paupertas et laceræ vestes, uti patet in filio prodigo Luc. 15. 14. Syrus: *Quia vinolentus et intemperans in carnium voracitate peribit, et qui dormit, vestietur pannis laceris et discissis;* Chald. *Quia qui ebrius et vorax est, inopia afficietur, et pannis ruptis vestietur dormitatio;* R. Salom. *Ignavia et somnus asseclas suos laceris vestimentis induet.*

Moraliter hìc disce quàm gula sit exitialis: nam omnia prodigit, perdit et consumit; nulla est vorago, nullum barathrum, quod magis absorbeat, magisque præcipitet rem quàm gula; quo magis impletur, eo magis esurit; quo melius prandet, eo melius cœnare studet. Facete Diogenes, cum luxuriosi cujusdam nepotis venalem domum proscriptam legeret: *Sciebam*, ait, *quod vino ciboque oppleta quamprimum dominum evomeret.* Idem cum nimio luxu ad inopiam redactus adolescens oleas in cœna esitaret, forte præteriens: *Si sic pransus*, ait, *esses, non ita cœnares.* Non insulse etiam Bion Boristhenites, philosophus peracutus et gravis, ad quemdam qui possessiones suas voraverat, inquit: *Terra Amphiaraum absorbuit, tu autem terram.*

Non opus est hìc veterum quorumdam lurconum exempla commemorare, qui patrimonia sua per luxuriam subito prodegerunt; cujusmodi fuit Fabius ille, qui à devorato patrimonio Gurges fuit cognominatus; C. Sergius, cui Oratæ nomen fuit, quod id genus piscium magna aviditate vorarit; Abidius civis Roman. quem Cato proterviam fecisse per jocum dixit; Æsopi tragœdi filius, quo majorem pecuniæ vim citius in ventrem mergeret, liquefactos uniones prandio apposuit, et psittacos et aviculas cantu commendabiles, et in deliciis habitas, magno quoque emptas præ ficedulis condire non dubitavit. Quotidiana, proh dolor! experientia magnam ejusmodi exemplorum copiam suppeditat, ut auctiones proscriptionesque quotidianæ testantur. Vide S. Gregor. 30. Moral. c. 13.

Mystice Clem. Alex. lib. 2. Pædag. cap. 2: *Omnis enim ebriosus*, ait, *et fornicator mendicabit, et induetur laceris et pannosis omnis somnolentus; somnolentus enim est quisquis ad sapientiam non vigilat, sed ab ebrietate in somnum demergitur. Et laceris*, ait, *induetur debacchator, et per ebrietatem pudore afficietur propter eos qui aspiciunt. Peccatoris enim foramina sunt ea quæ ex veste carnali sunt lacerata, perforata libidinibus, per quæ dedecus intra animam cernitur, nempe peccatum, propter quod non facile servabitur vestis, quæ undique divulsa est et dilaniata, multis marcescens cupiditatibus, à salute separata ac discissa.*

Tropol. S. Greg. l. 4. Moral. c. 25. hunc locum acute exponit de detractoribus: *Sciendum quoque est*, ait, *quòd hi qui alienæ vitæ detractione pascuntur, alienis procul dubio carnibus saturantur* (expendit quippe illa Job verba: *Et carnibus meis saturamini*). *Unde per Salomonem dicitur: Noli esse in conviviis potatorum, neque comedas cum eis qui carnes ad vescendum conferunt; carnes quippe ad vescendum conferre, est in collocutione derogationis vicissim proximorum vitia dicere. De quorum illic pœna mox subditur: Quia vacantes potibus et dantes symbola consumentur, et vestietur pannis dormitatio. Potibus enim vacant, qui de opprobrio vitæ alienæ sese inebriant; symbolum vero dare est, sicut unusquisque solet pro parte sua cibos ad vescendum, ita in confabulatione detractionis verba conferre. Sed tamen vacantes potibus et dantes symbola consumentur, quia scriptum est: Omnis detractor eradicabitur. Vestietur autem pannis dormitatio; quia despectum et inopem ab omnibus bonis operibus mors sua inveniet, quem hic ad alienæ vitæ exquirenda crimina detractionis suæ languor occupavit.* Eadem ex S. Greg. transcripsit hìc Beda et Glossa.

Auctor vero Catenæ Græc. hanc gnomen adaptat primò hæretico, deinde acedo et ad virtutes pigro: sic enim ait: *Omnis somnolentus vestietur*, etc. qui ut virtutem comparet non advigilat, neque sobrietati operam navat, is animæ suæ indumenta lacera et vilia ostendit: sordido enim humique repente studio illa disrumpit atque discindit. Animæ autem vestimenta sunt recta et sana dogmata, veraque et sana eorumdem sententia in opus et praxim deducta: quæ quidem vestimenta homo studiosus virtutibusque ornatus, nitida lucidaque adeptus, omni tempore candidis nitidisque indutus incedit, odioque habet tunicam carnis sordibus contaminatam. Hæc ille.

Denique Cassianus, lib. 10. Institut. cap. 21, per pannos, quibus se tegit piger, accipit excusationes frivolas impotentiæ vel infirmitatis, etc. quibus ipse suam velat ignaviam: *Sine*

dubio enim, ait, *non merebitur vestimento incorruptionis ornari*, etc. *quisquis somno otii vel acediæ superatus, non industriæ suæ labore, sed inertiæ pannis operiri maluerit; quia non vestimentum gloriæ, nec decoris, sed ignominiosum excusationis velamen suæ couptavit ignaviæ*, etc.

22. AUDI PATREM TUUM, QUI GENUIT TE : ET NE CONTEMNAS, CUM SENUERIT MATER TUA.] Chald. *Acquiesce patri tuo;* Syrus : *Ne despicias senectam matris tuæ.* Gnome hæc clara est : monet enim filium obedientiæ et reverentiæ quam præstare debet parentibus, sive cum expresse quid præcipiunt; sive cum hortantur, monent vel suadent; sive cum filium instituunt et ad honestatem erudiunt. Semper enim filius audire debet patrem, vel præcipientem, vel suadentem, vel instituentem, eique auscultare et quoad potest obedire. Rationem subdit : *Qui genuit te*, q. d. Audi patrem tuum, quia ipse genuit te : generatio enim hoc tibi audiendi debitum imponit ; pater enim generando dedit tibi vitam humanam et rationalem, sed rudem et impolitam : illam ergo erudiendo polire et perficere debet, ut perfecta sit ejus genitura, quæ sine illa manca et velut dimidia duntaxat foret. Jure ergo naturæ pater debet erudire filium, et filius eum audire, ut sinat se ab eo erudiri. Sic aves pullos quos generarunt, voce et cantu suo erudiunt ad canendum, volatu ad volandum, venando et quærendo cibum ad venandum; ac pulli per omnia parentes suos audiunt, eisque obsequuntur, itaque in sua specie perfecti evadunt. Simili modo equi, cameli, boves, quin et feræ, ut leones, pardi, ursi, lupi catulos suos efformant ad omnes actiones naturæ suæ congruas, ac catuli ad amussim eorum efformationem suscipiunt et sequuntur.

Rursum ejus qui genuit prolem est eamdem alere tam in corpore, quàm in anima. Sicut autem corporis alimentum est cibus corporeus : sic animæ alimentum est doctrina et disciplina. Tam ergo hanc quàm illum parentes exhibere, et liberi filiali affectu suscipere debent.

ET NE CONTEMNAS, CUM SENUERIT MATER TUA.] Sæpe enim mater senescens à filiis grandescentibus contemnitur, non solum ob sexum femineum, sed etiam ob ætatem senilem, quæ infirma est, morosa, tetrica, ac subinde judicio vacillat; unde à filiis despicitur, imo subinde ridetur quasi delira anus. Monet ergo filium ut semper memor sit juris materni, ac matrem licet senem æstimet et revereatur ut matrem, cogitando quot fastidia pro eo sustinuerit novem mensibus in utero, quot labores, metus et sollicitudines, ut natum aleret, fasciaret, educaret, solaretur, et de omnibus etiam minimis illi accurate provideret, idque per plures annos. Vide dicta Eccli. 3. vers. 3 et seq. ubi multis hac de re egi.

Mystice Auctor Catenæ Græcor. per matrem senem accipit doctrinam sanam et canam; de qua subdit : *Veritatem eme, etc.* Matris nomine, inquit, hoc loco doctrina sacra significatur; ait ergo : Quæ doctrina infirma et ægra tibi forte videtur, ea secundùm se fortis et robusta est. Excita proinde teipsum, et matrem sanam planeque vegetam invenies : tu enim tua negligentia et ignavia illam senilem et imbecillem reddis. Mens, inquit, et sensus animæ tuæ gressus recte pieque dirigant. Hæc ille.

23. VERITATEM EME (Chald. *posside*), ET NOLI VENDERE SAPIENTIAM, ET DOCTRINAM, ET INTELLIGENTIAM.] Idem sunt *veritas, sapientia, doctrina* et *intelligentia*, sed connotato differunt. Unde Tigur. vertit : *Veritatem, sapientiam, disciplinam et prudentiam compara, et ne vendas.* Geminat, imo conternat hæc, ut ostendat quanta quantique facienda sit veritas, utpote quæ primo sit *sapientia*, qua sapientiam Dei participamus; secundo, *doctrina*, scilicet practica, quæ mores erudit et componit; tertio, *intelligentia*, qua intelligentes, prudentes et circumspecti in omni actione efficimur.

Sensus ergo est, q. d. Omni studio, omni labore et pretio compara et conserva tibi veritatem et sapientiam ethicam, nec ullo voluptatum, opum aut honorum pretio eam vendas, id est commutes vel abjicias, quia ipsa pretiosior est omni auro et pretio, uti dictum est cap. 3. 14. Unde Septuag. Complut. et Regii (nam in Vaticanis hic versus deest) habent : *Veritatem acquire, et ne repellas sapientiam ;* Vatabl. *Da operam ut tibi compares veritatem, et ne rejicias, ut solent qui aliquid vendunt.* Hoc fecere è Philosophis Diogenes, Bias, Crates, Aristoteles, Democritus et alii qui opes spreverunt, imo abjecerunt, ut toti vacarent philosophiæ. Longe verius hoc præstitere Christiani doctores S. Hieronymus, S. Augustinus, S. Chrysostomus, S. Hilarius, S. Athanasius et cæteri, qui præ sapientia et virtute Christiana abdicarunt à se omnes opes et voluptates. Idem faciunt hodie Religiosi, qui illud Christi sequuntur : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Audi Nazianz. in carm. de Beatitudine.

Felix in Christum fortunis omnibus emit,
Multisque est vitæ regula lexque piæ.

Secundo, alii τὸ *vendas* proprie accipiunt, q. d. Ne ob lucrum alios sapientiam doceas, ut hoc pretio eam velut caupo nundineris, illisque divendas. Ubi nota : Veritas proprie vendi nec potest, quia est actus vitalis cuique proprius et inhærens, vel ejus objectum, puta conceptio et judicium mentis conforme rei, cum scilicet mens rem concipit prout in se est : nec vendi debet, quia veritas est spiritalis : quæ si sit supernaturalis, eam vendere erit simonia. Unde S. August. tr. de Disciplina Christiana, cap. 1. tom. 9 : *Indignum*, inquit, *est, injuriosum est, si sapientia pecunia comparetur.* Vide nostrum Lessium tract. de Simonia dubit. 13, ubi fuse et exacte docet quibus casibus pro doctrina pretium accipere liceat, quibus non : Doctori, inquit, licet vendere suum docendi laborem, industriam et vocem, non autem ipsam sapientiam, etc.

Rursum vendunt veritatem, qui ægre, nec nisi magnis precibus fatigati eam aperire et docere volunt ; *Quod enim precibus emitur, caro emitur;* insuper qui eam venditant et ostentant : hi enim pretio laudis et gloriæ eam vendunt.

Denique R. Salomon sic exponit, q. d. *Quando veritatem absque pretio assequi nequibis, eam persoluta mercede adipiscere; verum ne postea dicas : Sicut sapientiam meis sumptibus mihi comparavi, sic pretio mihi persoluto eadem alios imbuam.* Aben Ezra sic, q. d. *Eme libros in quibus veritas continetur, emptosque ne distrahas et divendas;* R. Levi : *Veritatis cognitionem obtine,*

et cognitæ ne obliviscitor. Primus sensus genuinus est.

24. EXULTAT GAUDIO PATER JUSTI : QUI SAPIENTEM GENUIT, LÆTABITUR IN EO.] Hebr. *Exultando exultabit pater justi, et gignens justum gaudebit in eo.* Septuag. *Bene educat pater justus, et in filio sapiente lætabitur anima ejus.*

25. GAUDEAT PATER TUUS ET MATER TUA, ET EXULTET QUÆ GENUIT TE.] Chald. *quæ peperit te.* Prior gnome spectat ad patrem, posterior quæ quasi conclusio ex priore infertur, ad filium, q. d. Mire gaudet et exultat pater, si videat filium justitiam colere, pie et sancte vivere : *Qui* enim *genuit sapientem*, id est prudentem et probum, lætatur in eo ; quia gaudet tum de bono filii, tum de suo : bonum enim et decus filii est bonum et decus patris, ac insuper indoles et semina virtutis filiorum hauriuntur et manant à parentibus; quare si homines videant filium egregie moratum, censent eum à patre et matre hosce mores, vel certe bona morum semina bonamque indolem hausisse, juxta illud Horatii :

Fortes creantur fortibus et bonis :
Est in juvencis, est in equis patrum
Virtus : nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

Sapientis genitor, ait R. Levi, gaudet ob ejusdem præclare gesta et negotia, cum illud præterea accedat, ut majori Dei cura gaudeat ob filii merita. In hoc ergo parentes gaudio efferuntur eadem de causa, qua ob filii insipientiam dolore ærumnisque anguntur.

Inde conversus ad filium conclusionem hanc elicit : ergo, ô filii ita vitam et mores institue, ita sapienter et probe vive, ut parentes hoc gaudio ingenti afficias, ut scilicet exultet tam mater quàm pater de tua virtute, præclare gestis, fama et gloria : redde hoc solatium matri, quæ genuit te pro tot laboribus, molestiis et periculis quæ subiit in te concipiendo, pariendo, lactando, educando, ut benedictionem eorum consequaris. Hanc enim Deus exaudit et adimplet, uti adimplevit benedictionem Isaaci morientis datam Jacobo, Genes. 27. 28.

Mystice Beda : *Gaudeat*, inquit, *Deus pater de tua justitia, gaudeat et Ecclesia mater tua; sed et sacerdos qui te per gratiam baptismi regeneravit, qui te erudivit à parvulo, de tuis bonis gratuletur operibus.*

26 et 27. PRÆBE (Hebr. *da*), FILI MI, COR TUUM MIHI : ET OCULI TUI VIAS MEAS CUSTODIANT (Chald. *Pone, fili mi, cor tuum ad me*). FOVEA ENIM PROFUNDA EST MERETRIX, ET PUTEUS ANGUSTUS ALIENA.] Septuag. *Dolium pertusum* (alii *fractum*) *est domus aliena, angustusque est puteus alienus.* Tò *enim* significat hunc versum cohærere præcedenti, ejusque dare causam.

Unde primo aliqui exponunt, q. d. O fili mi, dede cor tuum sapientiæ, mihique ejus doctori : ne illud dedas insipienti meretrici : si enim ei illud dederis, absorbebitur velut in fovea profundissima, ex qua illud extrahere et sapientiæ reddere erit difficile et pene impossibile. Ita Hugo, Dionys. et alii.

Secundo et potius, q. d. O fili, præbe, Hebr. *da* vel *trade* cor tuum sapientiæ, ut ejus studio, mihique ejus magistro illud totum applices, et consequenter da mihi oculos tuos, ut illos dirigas ad vias, id est leges meas perlegendas, et magis ad easdem custodiendas : sic enim fiet ut non incidas in retia quæ tibi parat meretrix, ut te in suam nassam et fossam ruinamque pertrahat : meretrix enim se comit, polit, ornat, ut oculos et corda juvenum ad se quasi siren rapiat, illiciat et perdat. Nihil enim ita contrarium et insidiosum sapientiæ et virtuti ac libido et meretrix. Per *cor* accipe mentem et voluntatem. *Præbe mihi cor* significat exigitque animi attentionem ad sermonem animo accipiendum, ait Aben Ezra, qui תצרנא *tissorna*, id est custodiant, censet per metathesin positum pro תרצנה *tarosna*, id est excurrant. Percurrant, inquit, oculi præceptorum meorum semitas. R. Levi : *Præbe, fili mi, cor tuum*, id est, inquit, ne aliud appetas, velisque quàm ut virtute cumuleris : *Oculi tui vias meas custodiant ;* eas servent vias, ad quas te in hoc libro institui, ut nimirum corporis cupiditatibus bellum indicas, mentisque absolutioni studeas. Cum autem cupiditates, quibus maxime abstrahitur mortalis, sint libidinis illecebræ vinique voluptas, ab iis abstinendum in primis admonet. Ut ergo repudiemus fœdæ libidinis vitium, inquit meretricem esse tanquam profundam foveam.

Nota : Jungit cordi oculos, quia est magna sympathia cordis cum oculis, ut cor in oculis, et oculi in corde siti esse videantur. Quod enim cor amat, ad illud intuendum dirigit oculos, ut objecto amato pervisum et intuitum se pascat. Unde vulgo dicitur : *Ubi oculi, ibi cor, ibi amor ; ubi manus, ibi dolor.* Hinc oculi sunt in amore duces : *Oculi*, ait Cicero de Oratore, *sunt quorum intensione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate motus animorum significamus.*

Rursum oculi congrue junguntur viæ ; quia oculi dirigunt incedentem, ut via recta incedat, ne ab ea deflectat in avia, neve in scopulos et saxa impingat, aut in fossam corruat.

Moral. Deus exigit cor hominis, præsertim fidelis et sancti; quia cor est principium vitæ omnisque cogitationis, voluntatis et actionis. Hinc cor est primum vivens, et ultimum moriens : quare si Deus possidet cor, possidet totam animam totumque hominem. Cor enim, id est voluntas, est quasi regina, quæ omnibus sensibus, potentiis et membris, vel politice vel despotice imperat et dominatur. Voluntas enim movet intellectum, ut in eo quod amat, rationes et motiva ad amandum inveniat : movet memoriam, ut eorum jugiter recordetur, sibique ad jugiter amandum repræsentet : movet oculos ad intuendum rem amatam; aures, ad audiendum ejus laudes ; tactum, ad illam amplectendam; pedes, ut ambulent ad eam possidendam; manus, ut eam prehendant; et sic de cæteris.

Deus ergo ab homine donum exigit. Sed quod? cor. Cur ? quia cor est potissimum in homine, et virtute totus homo ; cor enim complectitur regitque memoriam, intellectum cæterasque potentias. Cor enim hic primo, mentem ; secundo, amorem, affectum et voluntatem, quæ origo est omnis affectus et actionis, significat. Deus cor suum, puta Spiritum Sanctum, ut ait S. Thom. et Nyssen. vel, ut Eucher. in Formul. spirital. cap. 1, Filium suum qui erat in ejus sinu et visceribus, dedit tibi : *Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret ;* antidoton ergo poscit parile, scilicet cor tuum.

Ferunt Eremitam quemdam postulasse à Deo quodnam donum cuperet, quo ejus gratiam cœlumque promereri posset; at responsum ei datum à versipelle dæmone, donum hoc constare tribus partibus, scilicet nova luna, solis circulo, et quarta parte rotæ: nimirum luna nova semicorniculata refert litteram C, solis circulus litteram O, quarta rotæ pars litteram R. Junge hasce tres litteras, habebis *cor*, hoc est donum, quod poscit Deus. Ita refert noster Maximil. Sandæus in Donario cordis Julii Episcopi Herbipol. Simile quid habet Robertus Olkot, aut potius Thomas Gnalessus lect. 12. in Prov. Ita Abel, cor suum offerens Deo, illi placuit præ Cain. Unde Rupertus in Genes. 4: Uterque, inquit, obtulit, sed non recte divisit. Nam Cain, cum offerret sua Deo, seipsum sibi retinuerat, repositum habens cor in cupiditate terrena. Hujusmodi Deus portionem non accipit. *Sed præbe*, ait, *fili, cor tuum mihi.* At Cain cor suum retinuit sibi, et fructus terræ obtulit Deo. Abel autem primo cor suum, deinde rem suam offerendo plurimam hostiam obtulit. Sic Rupert. Abel igitur præter selectissima illa et adipalia munera suum amorem, quo nihil electius Deoque gratius, obtulit. Nam quid ante oculos Dei valent munera omnia etiam pinguissima, si tamen amor negetur? *Operationes*, ait D. Ambr. lib. 1. de Jacob. cap. 8, *bono commendantur affectu.*

Audi S. August. (vel quisquis est auctor : stylus enim arguit non esse S. August.) tr. de Quatuor virtutibus charitatis, post medium, tom. 9: *Quid à te* (Deus) *expetit? quod Abraham illi dictum est : Da mihi unicum dilectum filium tuum; tibi dicit Sapientia : Da mihi, fili, cor tuum, ipse est dilectus unicus. Quid metuis offerre cor tuum? offer sacrificium, contritionem cordis Domino Deo tuo, et dic ei cum Propheta : Holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non spernit. Nihil metuas tali sacrificio oblato, et tibi acceptum erit, et quod obtuleris integrum permanebit.*

Pulchre hanc sententiam pertractat S. Bern. Ep. ad quemdam postulantem : *Quid à nobis requirat Deus? Cor nostrum*, ait, *nihil dignius producere potest, quàm ut ei se restituat à quo factum est, et hoc à nobis Dominus expetit, dicens : Fili, da mihi cor tuum. Tunc siquidem cor hominum Deo datur, quando omnis cogitatio terminatur in eum, gyrat et circumflectitur super eum, et nihil vult penitus possidere præter eum, sicque colligato sibi animo eum diligit, ut sine ipso amarus sit omnis amor. Nec aliud dixerim cor dono dare, quàm ipsum captivare in omne obsequium ejus; et ita voluntati ejus ex toto supponeret, ut nihil aliud velit, quam quod noverit eum velle.* Ex quibus concludit : *Itaque cor Domino datum, ipsum in omnibus et de omnibus adorabit, et gratias aget; etiamsi multa nostris sensibus molesta videantur, nihil turbationis ex rerum novitate suscipiet : tentatus à Domino per tribulationes et asperas qualitates non movebitur, aporiatus, id est inops, gaudebit. Quidquid illatum fuerit, etiamsi habeat asperum sensum, velut impellens ad superna, suscipiet. Qui cor suum dedit Deo, cantabit melodice, et dicet cum Propheta David : Paratum cor meum Deus, paratum cor meum, cantabo et psallam in gloria mea.* Subdit deinde modos et gradus quibus cor dandum et dirigendum est ad Deum, quos in ipso perlege.

Oremus ergo assidue cum nostro P. Alvarez, lib. 3. de Perfect. pag. 2. cap. 17. Domine Deus meus, et Deus cordis mei, qui corde meo hæc verba intonare non cessas : *Præbe, fili mi, cor tuum mihi*, quibus amorem cordis efflagitas, et ad dilectionem ex toto corde meam voluntatem inflammas : da, obsecro, cordi meo perfectum cordis amorem, quem præceptis, consiliis, beneficiis, suasionibus, promissis et comminationibus postulare dignatus es : quia nemo tibi reddere aliquid poterit, nisi ut prius idem illi benigne concesseris, et larga manu donaveris. Amorem totius cordis à me postulas, dicens : Dilige me ex toto corde tuo ; et ego quidem fundum totius mei cordis, si tu prius dederis, tibi restituo. Da igitur, Domine, per infinitam bonitatem tuam, ut te toto corde diligam, ut scilicet beneplacitum tuum et amorem tuum omnibus donis ac charismatibus præferam, et nunquam ad diligenda creata, aut contra te, aut supra te, aut præter te, noxia præsumptione pereffluam.

Memorabile est exemplum in Vita D. Henrici Susonis cap. 4; hic enim dum flagrantissimo æternæ sapientiæ desiderio arderet, illa se ipsi specie corporali videndam exhibuit: nunc enim elegantis puellæ, nunc pulcherrimi juvenis præ se ferebat imaginem. Itaque dulcissime ad eum convertens se, comiter, non tamen sine divina quadam majestate illi arridens, benigne his eum verbis affata est: *Præbe, fili, cor tuum mihi.* Tum vero vestigiis illius advolutus, medullitus ac humillime illi gratias egit. Inde illius in eam amor ardentior, ut eam sibi in sponsam copulare gestiret; quare amore ebrius exclamabat : *Ego toto corde, sensibus et animo te inexhaustam omnium desiderabilium abyssum, ardenti cordis mei affectu complector.* Interim nonnunquam cordi illius se communicabat ipsa, velut omnis boni fons et profluvium, in quo simul reperit quidquid pulchrum, amabile vel desiderabile esset : siquidem id in ea modo ineffabili existebat. Ergo identidem illam velut gratissimam amicam lacrymantibus oculis, et in immensum expanso cordis sinu complexus, illi totum cor suum obtulit, indeque Minister æternæ sapientiæ est appellatus.

Fovea enim profunda est meretrix.] Idem dixit cap. 22. v. 14, ubi id explicui. Nota τὸ *profunda* significat hanc meretriciam foveam adeo esse altam voraginem, ut cadentibus in eam vix ulla sit spes emergendi. Ita enim in ea meretrix melleis suis laqueis et meretriciis artibus detinet amasios, ut ab ea se expedire nequeant. Unde Comicus :

> Nil amor est aliud, nisi tristis et ægra voluptas :
> Nil nisi dulce malum, nil nisi triste bonum.
> Diminuit famam, factis melioribus obstat :
> Exiguo magnas tempore perdit opes.

Pro *fovea* hebr. est שוחה *scucha*, quod proprie significat foveam vel fossam, in quam incidentes perduntur; unde sumitur pro corruptione, desolatione, interitu, sepulcro. Hinc Septuag. *scucha* nunc vertunt *fovea*, nunc *dolium*, ut hoc loco : dolium enim est cavum ut fossa; nunc *sordes*, quia fossæ solent esse lutosæ et sordidæ, ut patet Job 9. v. 31, nunc *mors*, ut Job 17. 14. (ubi Noster vertit, *putredo. Putredini*, ait, *dixi: Pater meus es; mater mea, et*

soror mea, vermibus); nunc *corruptio*, ut Jonæ 2. 7; nunc *pernicies*, vel *interitus* vel *internecio*, ut Psal. 9. 15. Isaiæ 51. 14; nunc *nugacitas*, ut Psal. 118. 85; nunc *invius*, ut Jerem. 2. 6; nunc *verbum*, ut Jerem. 18. 20 et 22.

Hæc omnia competunt meretrici. Primo enim meretrix est fossa profundissima, in quam amasii præcipites ruunt, perduntur et intereunt, tam quoad animam, quàm quoad corpus. Alludit ad domos et gurgustia meretricum, quæ non tam domus quàm antra, fossæ et ferarum lustra videntur; unde et subterranei fornices vocantur, indeque nomen fornicationis: quin et non raro in fossis mœnium urbiumque, arboribus virgultisque degunt, ibique velut vulpes transeuntibus insidiantur, eosque ad nemorosas hasce fossas pelliciunt et pervertunt, uti in nonnullis Germaniæ urbibus ab eis factitari vidi. Mystice, fossæ hæ apposite significant juvenes à meretricibus seductos, ex alto vitæ civilis et honestæ muro, puta ex culmine honestatis, rationis et virtutis præcipitare se in foveam profundissimam luxuriæ, infamiæ omnisque dedecoris et sceleris.

Secundo, meretrix est mors, quia amasiorum animas et sæpe corpora interficit; imo causa est ut ob ejus pulchritudinem inter se rixentur juvenes, seque mutuo digladiando occidant. Hinc S. Isidor. de fornicariis agens: *Hi*, ait, *sunt quos jam lethale θ obsignat;* per θ enim judices olim reos damnabant ad θάνατον, id est mortem. Unde illud Persii: *Et potis est vitio nigrum præfigere theta.* S. Chrys. vero hom. 49. in Matth. *Luxuria*, ait, *non solum petulantes, sed et homicidas facit*, uti Herodiadem fecit homicidam S. Joannis Baptistæ.

Tertio, meretrix est sepulcrum, sed dealbatum, ait S. Chrysost. in Psalm. 50; quia exterius alba et compta apparet, sed interius plena est sordibus, putredine, lue venerea, aliisque morbis amasios inficit et perdit: ipsa est sepulcrum, in quo vivos defodit libido. Unde Stobæus serm. 6. de Intemperantia: *Diogenes*, ait, *dicebat plerosque vivos seipsos humare, et putrefacere balneis humectantes, et re venerea putrefacientes. Morientes autem demum mandare corpus in suffimentis et aromatibus recondi, alios etiam melle, ne cito putrescant*, q. d. Diogenes ridebat hominum dementiam, quòd ipsi vivum corpus, quod conservare oportebat integrum, corrumpant tabo et sordibus luxuriæ: mortuum vero corpus, quod corrumpi necesse est, ipsi condiant balsamo, myrrha aliisque odoramentis, ut incorruptum servent: cum viva corpora potius condienda forent ad longiorem vitam, mortua vero incondita sinenda ut cito consumantur.

Quarto, meretrix est sordida, imo sordes meræ; quia pauperrima, sordidissima, fœtidissima, plena putore, sanie, putredine. Unde S. Chrysost. hom. 29. in Matth. *Quid*, ait, *luxuria correptus à dæmoniaco differt? Quo fit ut nunquam sit in seipso, sed in sepulcris versetur. Sepulcra sunt meretricum diversoria, cum multo fœtore, multa putredine sint repleta. Non minæ, non exhortationes ipsum ligare poterunt: omnia hæc vincula spernit.*

Quinto, meretrix est pernicies tam sibi quàm amasiis totique reipubl. perdit enim nobilissimos ejus juvenes et cives.

Sexto, meretrix est nugacitas; quia plena nugis, fraudibus et mendaciis, quibus accedentes illicit, illaqueat et dementat, adeo ut ex iis conflata et consuta videatur.

Septimo, meretrix est dolium perforatum, in quod, etiamsi Crœsi opes injicias, effluunt et prodiguntur, ipsaque semper eget, remanetque inops et pauper. Unde Menander misit Venerem ad aurifodinas, quod nullo auro ejus inopia et sitis expleatur, teste Rhodigino, lib. 8. cap. 5. Vere S. August. serm. 50. de Temp. *Sæpe admodum*, inquit, *perdit luxuria, quod congregavit avaritia.* Vide dicta cap. 5. v. 10.

Et puteus angustus, aliena.] *Aliena*, id est meretrix, quæ non est tua uxor. Hæc comparatur puteo angusto: primo, quia sicut puteus profundus est et obscurus, ut videatur esse barathrum; sic est et libido ac meretrix. Audi S. Chrysost. hom. 11. in 1. ad Corinth. *Quando enim*, ait, *ab impudica libidine capta fuerit anima, sicut nubes et caligo corporis oculos: ita cum illa eripuerit menti perspiciendi facultatem, nihil sinit videre ulterius, non præcipitium, non gehennam, non timorem, sed ab illius occupata tyrannide deinceps facile potest expugnari à peccato, et tanquam fenestris carens paries undique ante oculos excitatus, non sinit radium justitiæ menti illucescere, absurdis libidinum cogitationibus ipsum undique arcentibus.*

Secundo, sicut puteus est angustus; unde illud ejus ænigma:

Dic quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas?

Utique in puteo: sic pariter angusta est domus, supellex, anima resque omnes meretricis. Rursum ipsa se et amasios in extremas angustias adducit. Unde Syrus vertit: *Puteus angustiæ et tribulationis.*

Tertio, puteus est cœno lutoque, inquit Auctor Catenæ Græcor. quin et ranis bufonibusque refertus: sic et meretrix tota spurca est et fœtida, quin et bufonem, id est dæmonem, in pectore gestat. Septuag. vertunt: *Et puteus angustus alienus.* Alludit ad puteos privatos domus alienæ, qui angusti esse solent, utpote proprii domus unius: unde sæpe non sufficiunt dare aquam vicinis. Quocirca multis in locis singulæ domus suos habent puteos. Sensus est, q. d. Sicut puteus alienæ domus est angustus, illique soli sufficit, non autem vicinis: sic pariter angusta est uxor aliena, quæ uni marito suo lege matrimonii astricta, ad alios se extendere nequit sine ingenti perfidia et periculo vitæ; si enim maritus resciat vel suspicetur uxorem alium adamare, utrumque ad necem persequetur, juxta illud cap. 6. 34: *Quia zelus et furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiescet cujusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.* Hoc est quod ait Isaias cap. 28. 20: *Coangustatum est stratum, ita ut alter decidat, et pallium breve utrumque operire non potest.* Vide dicta cap. 5. 15. ad illa: *Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui, etc. habeto eas solus, nec sint alieni participes tui.*

Insidiatur in via quasi latro, et quos incautos viderit, interficiet]. Hebr. est כחתף *kecheteph*, id est *sicut prædo et rapina.* Hinc primo Pagninus vertit: *Etiam ipsa tanquam prædæ insidiabitur* q. d. Sicut astuta vulpes insidiatur gallinis, et lupus ovibus, ut eas faciant suam prædam et escam: sic pariter meretrix

insidiatur juvenibus incautis et inexpertis, qui sunt velut simplices oves et gallinæ, ut eos eorumque opes, quin et sanitatem, famam, vitam, conscientiam prædetur et diripiat : unde à lupis, id est meretricibus, dicta sunt lupanaria.

Secundo, Marinus in Lexicon vertit: *Etiam ipsa tanquam rapina insidiabitur.* Est hebraismus elegans, quo abstractum ponitur pro concreto. *Rapina*, id est rapacissima, scilicet fera, vel raptrix et latro. Unde Chald. vertit : *Sicut rapinæ fera* (hoc est, sicut *fera rapiens*) *oculis insidiabitur.* Meretrix enim est fera rapacissima et voracissima, imo congeries ferarum omnium, ut ex omnibus conflata videatur. In meretrice enim est astutia vulpis, ingluvies lupi, rixa canis, malignitas aspidis, sævitia tigridis, superbia leænæ, virulentia serpentis, truculentia draconis, uti docet S. Chrysostom. hom. 15. in Matth. Vox *oculis* tam ad *rapiens*, quàm ad *insidiabitur* referri potest, q. d. Cæteræ feræ oculis insidiantur, at pedibus unguibusque duntaxat prædam rapiunt; meretrix vero feras superat; nam eminus oculis non tantum insidiatur, sed et rapit intuentes velut Siren, eosque ad se allicit et pertrahit, sicut magnes ad se trahit ferrum semotum et dissitum; raptos vero spoliat, necat, devorat instar Sirenum.

Tertio, Septuag. vertunt συντόμως, id est *concise*, hoc est brevi, cito, repente, raptim, uti vertunt Syrus, R. Salomon, Complut. et Regii : aut potius *concise*, id est in concisura et conscissura rapinæ. Feræ enim, dum ovem vel gallinam capiunt, illico eam dentibus unguibusque conscindunt, discerpunt et lacerant, ut devorent. Sic ergo ex Septuag. vertas : *Hic enim* (fornicator) *in concisura peribit;* quia scilicet meretrix velut fera eum ut prædam conscindet, laniabit et devorabit.

Quarto, Noster clare et nervose vertit : *Insidiabitur quasi latro;* quia *rapinam* cum Marino accipit pro raptore, qualis est latro, aut pro חתף *cheteph*, id est rapina, aliis punctis legit חתף *coteph*, id est raptor, latro, prædo. Unde Tigur. vertit : *Hæc etiam perinde, ut prædones solent, insidias struit.* Sic et R. Levi et Aben Ezra.

Primo enim, sicut latro latet in cavernis, antris, sylvis, et fere in tenebris ac nocte grassatur; unde latro dictus est à latendo, vel quod à latere adoriatur, ait Festus : sic et meretrix occulte insidias struit, ac fere noctu prædam rapit. Rursum eadem hominem excæcat et dementat, spoliatque luce rationis et judicii, ut cæcum rapiat et prædetur. Audi S. Chrysost. homil. 11. in 1. ad Corinth. *Sicut*, ait, *latrones et murorum effossores, quando volunt aliquid pretiosum capere, lucerna exstincta hoc faciunt : ita etiam in nobis facit libido; est enim in nobis perpetuo ardens lumen rationis. Ille igitur spiritus nequitiæ* (nempe luxuria) *magno impetu irruens flammam illam exstinguit, et protinus diripit spoliatque omnia quæ sunt recondita.* Quod enim facit libido, hoc facit libidinosa meretrix; hæc enim est libidinis illex et lynx ipsaque quasi libido.

Secundo, sicut latro primo thesaurum eripit, deinde vitam ; sic et meretrix eripit primo opes et pudicitiam (quæ ingens est thesaurus), deinde sanitatem et vitam, ac amasios trudit in mortem et gehennam. Quocirca S. Bernardus, cum juvenis esset forma eleganti, noctu tertio tentatus ab hospita ad fornicationem, exclamavit : *Latrones, latrones!* itaque pudore suffusam, et metu ne proderetur confusam abegit. Mane rogatus quosnam latrones noctu vidisset, respondit : *Veraciter aderat latro, et mihi castitatem hospita nitebatur auferre, irreparabilem thesaurum;* unde ut hæc latronum pericula evaderet, Ordinem Cisterciensem ingressus est. Si enim latro est qui opes rapit, quanto magis latro est, qui pudicitiam, quæ thesaurus est incomparabilis, eripere satagit? Ita habet Vita ejus lib. 1. cap. 3.

Tertio, sicut latrones vias publicas obsident, ut transeuntes invadant; sic et meretrices : unde et Semitariæ sunt appellatæ. De insidiis meretricis plura dicta sunt c. 7. 10.

Mystice, omnia quæ dicta sunt de meretrice, adaptes concupiscentiæ et voluptati cuilibet illicitæ, uti dixi cap. 7. 10. et seq.

Et quos incautos viderit, interficiet.] Hebr. *Et prævaricatores in homine addet;* Syrus : *Et multi homines iniquitatem multiplicant;* R. Salomon : *Rebelles in homine addet*, id est, *numerum eorum augebit, qui inter Israelitas Deo sint offensi;* Aben Ezra : *Prædonem in hominem addet*, id est prædonibus junget alios consimiles. Meretrix enim, ait R. Levi, cum parricidis et prædonibus societatem contrahit, atque incautos artibus suis in eum locum pellicit, in quo sicariorum manu cadant. Cajetanus : *Et peccatores in hominibus addet;* Tigur. *Sibi prævaricatores adjungit;* Vatablus : *multiplicat*; quia nimirum meretrix invitat omnes ad suì amorem, inde ad lites, rixas et cædes : quocirca incautum interficit, ut apte vertit Noster. Nam ex Hebræo sic ad verbum vertas : *Et prævaricatores ad Adamum congregabit* (si enim יוסיף *iosiph*, id est *addet*, derives ab אסף *asaph*, significat *congregabit*), hoc est, *interficiet.* Hebr. enim mors vocatur *congregatio;* unde *congregari ad patres*, idem est quod mori; *congregare* vero *ad patres*, est interficere. Causas hujus phrasis assignavi Osee 4. v. 3. ad illa : *Et pisces maris congregabuntur*, id est deficient et morientur, ut vertunt Septuag. et Chald. Hinc et Theod. hoc loco vertit : *Et prævaricatores in hominibus tollet;* Chaldæus : *Et venatur filios insipientes;* Septuag. *Et omnis iniquus absumetur.* Vere S. Cyprian. de Singularitate Cleric. *Tempus*, inquit, *luctaminis adhuc geritur, et mors per feminam adhuc grassatur*, q. d. Sicut Eva, seducens Adamum, induxit peccatum et mortem in omnes posteros; sic etiam femina illex et libidinosa perdit majorem partem hominum, eosque in libidinem, mortem et gehennam secum pertrahit. Pergit sanctus Cyprianus : *Mentior, si non videmus exinde interitus plurimorum. Quanti et quales Episcopi et clerici simul et laici post confessionum victoriarumque calcata certamina, post magnalia et signa, vel mirabilia usquequaque monstrata, noscuntur cum his omnibus naufragasse, cum volunt in navi fragili navigare! Quantos leones domuit una infirmitas delicata, quæ, cum sit vilis et misera, de magnis efficit prædam!* Unde exhortando subdit : *Longe sit pestis ista et lues; et clandestina pernicies. O quàm inordinabilis feminæ propinquitas jaculatur, cujus vicinia est delictorum latrocinium!* q. d. Sicut urbes et viæ propinquæ latronibus, cædibus et latrociniis quæ ab iis assiduæ perpetrantur, plenæ sunt et infames :

sic et meretrix omnia vicina infesta reddit suis libidinibus et sceleribus, quæ ex illis consequuntur, adeo ut meretrix, sive lupa et lupanar, videatur esse delictorum omnium spelæum et latrocinium.

29. CUI VÆ? CUJUS PATRI VÆ? CUI RIXÆ? CUI FOVEÆ? CUI SINE CAUSA VULNERA? CUI SUFFUSIO OCULORUM?] Gnome hæc torquetur in bibones et temulentos, eorumque gulæ et crapulæ multa graviaque damna accenset. Unde subdit:

30. NONNE HIS QUI COMMORANTUR IN VINO, ET STUDENT CALICIBUS EPOTANDIS?] *Cui væ,* id est, cui ingens calamitas et ejulatus, nisi vinoso et ebrio? R. Levi: *Cui damnum perniciesque infertur? quisnam lamentis querelisque æthera pulsat? Ebriosus. Væ* enim significat gemitum insignem cum tunsione pectoris, et complosione manuum, ob ingentem cladem et dolorem, juxta illud: *Et scriptæ erant in eo lamentationes, et carmen, et væ*, Ezechielis 2. v. 9. Vide ibi dicta. Ubi S. Gregorius ait *væ* notare æternam maledictionem et damnationem gehennæ: hæc ergo paratur ebriis, ut patet Galat. 5. v. 21.

CUJUS PATRI VÆ?] Recte: Hebr. enim אבוי *aboi* componitur ex אב *ab,* id est *patris*, et אוי *oi,* id est *væ.* Filii enim ebriosi parentibus mille dolores, molestias, tristitias, timores, lites, rixas et pericula creant. Secundo, alii *aboi* derivant ab אבה *aba,* id est desideravit; unde vertunt: *Cui appetitus* seu desiderium habendi multa, quæ in symposia insumat et absumat? utique guloso et vinoso. Tertio, alii cum Aben Ezra vertunt: *Cui egestas?* אבה *aba* enim sicut desiderare, sic et egere significat: hinc *ebion* vocatur egenus et pauper; quia cum multis egeat, multa desiderat, q. d. Vinoso est cupido omnium rerum, eo quod omnibus indigeat. Symposia enim eum deducunt ad extremam inopiam, faciuntque omnibus egere. Quarto, Syrus vertit: *Cui perturbatio?* et Septuag. *Cui tumultus?* Vinum enim ciet tumultus, ebriosque facit tumultuosos. Cum enim cerebrum habeant omnino perturbatum, et, ut mare æstuans; omnia perturbant et litibus inflammant; quinto, Chald. *Cui deformis aspectus?* Ebriosi enim fiunt lividi, luridi, tetrici, morosi, atque varias informes bestiarum formas speciesque induunt; nunc enim ringunt ut canes, nunc grunniunt ut porci, nunc rugiunt ut leones, nunc gesticulantur ut simiæ, nunc torve intuentur ut tauri, nunc ululant ut lupi.

CUI RIXÆ?] Septuag. *Cui judicia?* id est lites. Vinum enim fumos calidos in caput exhalat, qui cerebrum indeque bilem accendunt; unde ira, lites, rixæ, cædes et verbera. Ita quotidiana docet experientia gulonum convivia et symposia desinere in rixas et cædes. Quocirca sanctus Chrysostomus: *Sicut oleum,* ait, *alit lucernam, sic vinum iram inflammat, velut convenienti nomine appellentur pocula amicitiæ.* Exstat antiqua Francorum lex apud beatum Rhenanum, libro 2. Rerum German. hac forma: *Nemo militiæ socium aut quemlibet alium ad potandum invitato; quòd si quis ebrius repertus fuerit, ejectus quoad culpam agnoscat, aquam bibito.* Utinam illa in praxim revocetur!

CUI FOVEÆ?] Legit שוח *scuach* per *schin,* id est fossa, fovea, sepulcrum, uti dixi v. 27. Jam legunt שיח *siach,* per *sin,* id est garrulitas. Unde Pagninus: *Cui mussitatio?* Regia: *Cui murmur?* Complut. *Cui tristitiæ et ineptiæ?* Vatican. *Cui molestiæ et tricæ?* Vatablus: *Apud quem nugæ?* Syrus: *Cui mala?* Chald. *Cui malorum congeries?* Nam, ut ait S. Chrysostomus hom. 10. in Genesim: *Vini largior usus infinitorum est causa malorum.* Ebrius enim vino dissolutus effundit cordis sui ineptias, suspiciones, odia, secreta, maledicta, calumnias, quibus mille malorum sibi et aliis est causa.

Τὸ *foveæ* notat primo ebrium præ vertigine temulentiæ non posse rectos figere gressus, sed cespitare, impingere, et non raro in fossas prolabi, vel certe turbata imaginatione eas sibi fingere. Unde S. Ambros. l. de Elia et jejunio: *Hinc,* ait, *vanæ imagines, incerti visus, instabiles gressus; umbras sæpe transiliunt sicut foveas.*

Secundo, *fovea* est sepulcrum. Nam, ut ait S. August. *Ebrietas est quædam vivi hominis sepultura;* ebrius enim vino obruit sepelitque rationem et mentem, indeque hominem, ac induit speciem bestiæ, quæ nonnisi tactu sensuque agitur, imo cadaveris insensibilis et mortui. Unde S. Chrysost. hom. 10. in Genes. ebrium vocat *vivum cadaver.*

Tertio, *fovea* symbolice significat pericula quælibet, in quæ temulentus, utpote mero æstuans, intrepidus et audax ultro se conjicit. Vere S. Chrysost. *Ebrius,* ait, *est voluntarius dæmon,* quia ebrius ita sævit, clamat, furit, et omne nefas dicit, agitque perinde ac si esset dæmon incarnatus; sed in hoc dæmone est pejor, quod in hæc scelera se ultro et libere conjiciat, cum dæmon obduratus in malo nil possit boni velle vel agere, sed tantum in quod malum est. Unde in dæmonis arbitrio non est ut redeat ad statum Angelicum, sed necessario dæmon est, et dæmon perseverat.

CUI SINE CAUSA VULNERA?] Ebrius enim sine offensa aut causa, quam aliquis ei dederit, rixatur, maledicit, verberat; ideoque vicissim percutitur et verberatur, idque certius et certiore ictu, utpote quem librat directa firmaque manu sobrius et suî compos. Hebr. *Cui vulnera gratis?* Cajet. *Cui percussiones capiti frustra?* Septuag. *Cui contritiones supervacuæ?* Temulenti enim vino accensi temere rixantur, pugnant, et se invicem convulnerant. Audi S. Basil. hom. de Ebrietate: *Hem! quid agis, ô homo? famulus fugit dominum cædentem ac vulnerantem; tu autem permanes cum vino, quod singulis diebus caput ferit seu percellit tuum.* Hæc est prima vini plaga, qua per se cerebrum percutit et sternit, ut rationis sit inops. Sequitur secunda, qua vinum per alios, quos ebrius lacessit, proprie dictas ei plagas infligit, de quibus S. Ambros. de Elia et jejunio cap. 12: *Uno die bibunt multorum dierum labores, de ebrietate ad arma consurgunt, calicibus tela succedunt, pro vino sanguis effunditur, et ipsum sanguinem vina fuderunt.* Quocirca Fulgentius in Mythologia in fabula Dionysii: *Jupiter,* ait, *ex Semele genuit Bacchum. Cum Semele quatuor ejus sorores appellatæ sunt: Ino, Autonoe, Semele et Agave. Quid sibi hæc fabula velit exquiramus. Quatuor sunt ebrietatis genera: primo, vinolentia; secundo, rerum oblivio; tertio, libido; quarto, insania. Unde et hæ quatuor sorores dictæ sunt Bacchæ, quasi vino vacantes. Prima Ino;* οινος *enim græce, latine vinum dicimus; secunda Autonoe, quasi* αυτην ου νουσα, *id est seipsam non cognoscens; tertia Semele, quasi* σωμαλυον *quod nos latine corpus solutum dicimus.*

Unde ipsa genuisse Liberum patrem (*Bacchum*) *dicitur*, *id est de libidine nata ebrietas; quarta Agave, quæ ideo insaniæ comparatur, quod caput filii violenter abscidit.* Ita Fulgentius, quem nonnulli S. Fulgentium Ruspensem Episcopum, qui floruit anno Domini 520, existimant. Verum Fulgentius hic Mythologus, alius à S. Fulgentio videtur, cum materies illa fabularum et stylus S. Fulgentii gravitatem non sapiat, ait noster Possevinus in Biblioth.

CUI SUFFUSIO OCULORUM?] Hebr. חכלילות *chachlilut*, id est, *cui rubedo oculorum?* alii *chachlilut* derivant à כלל *calal*, id est consummavit, consumpsit, evertit; unde vertunt: *Cui suffossio oculorum?* Ebriosorum enim oculi videntur suffossi, ac vino madentes, videntur ei quasi innatare. Septuag. πελιδνοὶ, id est, *lividi* (Complut. *nigri*) *oculi.* Oculos lividos vel nigros, ait Auctor Catenæ Græc. appellat cæcutientes et cadaverosos, tenebrisque oppletos; Aquila κάθαροι, id est *vacui:* sed videtur legendum κάταρροι, id est *laborantes distillatione*, puta rheumate et catarrhis; Chaldæus: *Cui extrema oculorum prominent?* Igitur hæc omnia eòdem redeunt, sed unius mali oculorum varias conditiones et damna recensent. Vinum enim, primo ignitos vapores in caput ejaculans, oculos facit rubentes, et quasi igneos, qui signum sunt audaciæ et impudentiæ, ait Aristot. in Physiognom. Rubedo enim fit ex concursu sanguinis et caloris; sicut ex adverso pallor in metu fit ex fuga sanguinis et caloris. Ex rubedine sequitur hebetudo oculorum: oculi enim humore suffusi caligant et cæcutiunt, inde eorumdem tumor, livor, caligo ac nigredo. Audi Clem. Alexand. 2. Pædag. c. 2: *Vino immodico oculi detorquentur ac divertuntur, cum præ humoris multitudine visus tanquam in piscina natitet, atque adeo mentiri coacti existimant quidem omnia in orbem cicumagi; numerare autem non possunt, quæ procul sunt, tanquam sint unica. Atque duos soles videre mihi videor ebrius, dicebat ille Thebanus senex. Motus enim visus à vini calore, sæpe ejus quod est unum, multiplicatam apprehendit visione substantiam: nihil enim differt an visum videat, an id quod videtur. Idem enim visui ex utrisque accidit, qui propter fluctuationem non potest subjectum perfecte comprehendere.* Et post nonnulla: *Cui sunt lividi oculi? an non eorum qui in vinis tempus consumunt*, etc. *Salomon quidem eum qui potu nimio delectatur, etiam rationi mortuum esse ostendit per liventes oculos, quod est signum mortui, eam, quæ est in Domino, ei mortem annuntians: oblivio enim eorum quæ ad veram vitam pertinent, vergit ad interitum.* Præclare Lucretius:

> Cum vini, *inquit*, vis penetravit
> Acris, et in venas discessit diditus ardor,
> Consequitur gravitas membrorum, præpediuntur
> Crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
> Nant oculi, clamor, singultus, jurgia gliscunt.

Porro pro *suffusio* alii legunt *suffossio*, alii *confusio*, alii *confessio.* Audi singula enarrantem Franc. Lucam hîc erudite Notat. 187. Suffunduntur, inquit, ebriosorum oculi, nasusque rubore, quem humorum ex vino ortorum calor efficit. Efficit quoque humorum vis oculorum aciem obtundi, et suffundi oculos caligine, quæ videndi imminuat facultatem. Trilinguis Collegii manuscriptum *confusio* habet, quod similiter vel ad ruborem est relatum: habent enim potatores ruborem perpetuum, quem verecundi temporarium: vel ad humorem, quo potatorum visus offunditur. Est autem apertum mendum quod habet Neurenbergensis editio *confessio*, quamvis prodant et confiteantur oculi ebrietatis studium. Chaldaica Paraphrasis, in Regia editione latine versa, est: *Et cui extrema oculorum prominent?* id quod pro suffossionis lectione facere possit; nam quæ suffodiuntur prominent, sicut prominet terra quam talpa suffodit. Sed non satis scio quid designet Paraphrasis, an oculos prominentes, an prominentes genas, quæ in rugas ebriosis contrahuntur, an quid aliud. Porro subministrat continue multus frequensque vini potus calorem, qui oculorum humorem paulatim exhauriat, et videndi facultatem debilitet, tandemque arefactis organis exstinguat; quod suffossione oculorum significari possit; nisi forte respectum sit, ab iis, inquam, qui pro *suffusio*, *suffossio* substituere (verisimillima est enim *suffusio* nostri Interpretis scriptura) ad potatorum pugnas, qui dum in prælia inermes traduntur, fortasse quod mulieribus est consuetudo, manibus sibi invicem exarant genas, oculosque suffodiunt. Huc (ad pugnam dico) haud dubie respexerunt Græci, cum transtulerunt; Τίνος πελιδνοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ, *cujus lividi oculi?* solent enim pugnis aut poculis cædere, et lividos mutuo sibi oculos dare. Cæterum graviora his non raro et designant et perpetiuntur, eòque deveniunt, ut in crucem agantur, ubi eorum oculos suffodiant corvi de torrentibus, et comedant filii aquilæ. Hæc Lucas.

NONNE HIS QUI COMMORANTUR IN VINO, ET STUDENT CALICIBUS EPOTANDIS?] Hebr. *Nonne his qui tardant super vinum, et ingrediuntur ad scrutandam mixtionem?* id est, qui longas moras trahunt in compotationibus, quique sollicite investigant et scrutantur, ubinam sit vinum præstantius et generosius ad potandum, ait R. Salomou et R. Levi. Vatab. *Apud eos nimirum qui vinum sectantur, qui veniunt scrutatum, ubi vinum misceatur;* Septuag. *Nonne vestigantibus ubi compotationes fiant?* Chald. *His qui investigant domum mixtionis*, id est popinam et vini tabernam. Syrus: *Iis qui ita se detinent, ac si esset domus compotationis.* Mox addit: *Ne vino inebrieris, sed loquere cum viris justis, et ambula cum illis, et sermones consere*, quod accepit ex Septuag. de quibus v. seq.

Potores ergo ita vino inhiant, ut cum Diogene Cynico in dolio morari et habitare videantur, non ad illud implendum, ut ille, sed ad illud evacuandum; non ad speculandum cœlos, uti ipse, sed ad exhauriendum calices. Hinc non tantum dies integros, sed et noctes subinde perpotant et pergræcantur, nec cessant, nisi vel somno obruantur, vel sopiti à mensa ad lectum velut porci vel cadavera auferantur. Nota: Vinum ab Hebræis vocatur *mixtio* vel *mixtura;* quia solent vina tenuia generosis, acria lenibus, austera dulcibus misceri. Aut potius, quia Hebræi prisci, utpote temperantes, vina sua, quæ generosa sunt, aqua miscebant et diluebant, uti alibi ostendi. Præclare S. August. serm. 231. de Tempore, ebrios comparat paludibus, in quibus nil nisi ranæ et serpentes nascuntur, ac inter alia ebrietatis damna hæc recenset: *Et est in illis oculorum caligo, vertigo, fatigatio, et dolor capitis, suffusio vultus, membrorum omnium tremor, animæ ac mentis stupor. In talibus impletur quod scriptum est: Cui væ? cui tumultus? cui iræ? cui*

rixæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? Nonne his qui morantur in vino et eis qui investigant ubi potus fiunt, et student calicibus epotandis? Sed illi qui tales esse volunt, miserabiliter se excusare conantur dicentes: Ingratum habeo amicum meum, si, quoties illum ad convivium vocavero, potum ei, quantum voluerit, ipse non dedero. At non sit tibi amicus qui te Deo vult facere inimicum, qui et tuus et suus est inimicus: si et te et alium inebriaveris, habebis hominem amicum, habebis Deum inimicum. Et ideo sapienter considera si justum sit ut te à Deo separes, dum te ebrioso conjungis.

Audi dotes sobrietatis et damna ebrietatis ex Beda in Collectaneis: *Sobrietas servat memoriam, acuit sensum, sincerat mentem, dirigit vultum, integrat pudorem, mitigat vitia, figurat aciem, elinit aures, exonerat cerebrum, exprimit linguam, explicat sermonem, nutrit medullam, confirmat sanguinem, procurat venas, constringit nervos, contemnit libidinem, recreat somnum, propagat senectutem, perhibet mysterium, et hominem constabilit. Ebrietas est imbecillitas, prima obvolvit memoriam, evacuat sensum, negligit mentem, confundit intellectum, concitat libidinem, involvit linguam, impedit sermonem, corrumpit sanguinem, obtundit visum, perturbat venas, obturat auditum, infirmat nervos, subvertit sensum, resolvit viscera, onerat cerebrum, debilitat memoriam, aufert fortitudinem, flagitat somnum, impedit menstrua, obturat animum, maculat corpus, et hominem suo vitio coinquinat et sine honore facit.*

31 et 32. NE INTUEARIS VINUM, QUANDO FLAVESCIT, CUM SPLENDUERIT IN VITRO COLOR EJUS: INGREDITUR BLANDE, SED IN NOVISSIMO MORDEBIT UT COLUBER, ET SICUT REGULUS VENENA DIFFUNDET.] Hebr. *Ne aspicias vinum, quando rubescit,* quia in Palæstina non habent vinum album, sed tantum rubrum, uti mihi viri graves Romæ asseverarunt), *cum dederit in calice oculum suum.*

Noster pro *rubescit* vertit *flavescit*, quia flavus color est è viridi, rubro et albo concretus: hoc est fulvus color, qualis est color auri, mellis et aristarum maturescentium. Unde hic color valde gratus est oculis, valdeque irritat appetitum et gulam. Sane in Italia multa vina videmus aurescentia et aurei coloris, quæ oculos æque ac gulam illiciunt.

Rursum flavus color non tantum in vino rubro, sed et albo cernitur: quare cuilibet vino competit. Denique flavus color ad rubrum accedit et pertinet, ejusque est velut species. Unde Gellius l. 2. c. 26: *Asseverat rufum colorem multas habere species differentes, quas Latina oratio singulis propriisque vocabulis non demonstrat, sed una ruboris appellatione significat: quippe rufus color à rubore quidem appellatus est, sed aliter rubet ignis, aliter sanguis, aliter ostrum, aliter crocus. Et tamen ex ipsis rebus vocabula colorum mutuatur, et igneum aliquid dicitur, et flammeum, et sanguineum, et croceum, et ostrinum, et aureum. Rufus enim et ruber nihil à vocabulo rubei differunt.* Sed eodem loco Fronto contendit latine etiam sub *rufo* et *rubro* colore has item differentias significari: *Fulvum, flavum, rubidum, phœniceum, rutilum, luteum, spadicem, aut acuentes, aut incendentes rufum, aut cum colore viridi miscentes, aut nigro infuscantes, aut virenti sensim albo illuminantes.*

Pro *color ejus* hebr. est *oculus ejus*. Primo, ad litteram et genuine, *oculum* Hebræi vocant *colorem*, et ut Chald. vertit *splendorem*: tam enim lux sive splendor, quàm color, est objectum oculi et visus. Est metonymia frequens Hebræis: ponitur enim potentia pro objecto, puta oculus pro colore. Unde Syrus vertit: *Cum in calice sui pulchram speciem præbuerit;* Chald. *Cum posuerit in calice colorem suum.*

Secundo, Cajet. *Oculus*, ait, *vini appellatur perspicuitas ejus. Oculus enim naturalis est animantis pars habens in se perspicuum vivum; ac propterea quod est perspicuum ac vivax ipsius vini, ejusdem oculus appellatur.* Vinum enim generosum est spiritosum, ac spiritus per bullas seu oculos ejaculatur.

Tertio, oculus vini vocatur *lux solis*, vel *candelæ* aut *lampadis*, quæ recepta à vino in vitro, ab eoque refracta vel repercussa speciem splendentis oculi exhibet: lux enim est figuræ orbicularis instar oculi. Rursum sicut per oculos maleficorum fit fascinum (per eos enim fascinantur pueri); sic per hosce quasi vini oculos fascinantur et illiciuntur ad potandum intuentium aspectus et animi.

Significat ergo continendos esse oculos, ne vinum flavescens et aurescens intueamur: ipsum enim est pellax et illecebrosum, rapitque ad se intuentis gulam, sicut species feminæ rapit intuentis libidinem. Ita Eva, videns lignum pulchrum et gustatu suave, illecta fuit ad comedendum pomum vetitum, illoque se, maritum et posteros omnes perdidit. Cohibe ergo oculos, ne vinum in vitro flavescens et subsiliens intueantur; quia si videris, bibes. Magna enim est vis, magnus oculorum dominatus in corda, magna vicissim cordium adversus oculos tum sympathia, tum servitus; quò enim feruntur oculi, eò repente et furtive rapiunt secum animos et corda.

Septuag. paraphrastice nonnulla ex suo addentes, sic vertunt: *Ne inebriamini vino* (Vatican. *vinis*, quia mixtura variorum magis illecebrosa et deliciosa est, magisque turbat cerebrum et inebriat. Unde Nazianz. apud Maximum serm. 30: *Damnum*, ait, *putamus, nisi vernaculo vinum aliquod externum, velut tyrannus misceatur.* Vinum ergo mixtum sævit in cerebrum instar tyranni) *sed conversamini cum hominibus justis* (sobriis et sapientibus), *et conversamini in deambulationibus*, id est, ut clarius vertit Auctor Catenæ Græc. *Sed in porticibus publicisque ambulacris cum viris justis familiariter conversamini; nam si in phialas et pocula dederis oculos tuos, postea ambulabis nudior pistillo*, id est, ad extremam paupertatem et nuditatem redigeris. Pistillum enim quo aromata in mortario, aut uvæ in vase torcularis tunduntur, assidua tunsione plane nudatur, imo decorticatur et raditur; unde proverbia: *Pistillo calvior*, pro valde glabro et calvo: *Pistillo nudior*, pro exhausto: *Pistillo retusior*, pro obtuso et hebete, quales facit temulentia: *Hyperi vertigo*, sive *pistilli circumlocutio*, de quo Plato in Theæteto, pro eo cujus sermo in idem revolvitur, sive qui idem semper agitat, neque quidquam tamen explicat; vel, ut interpretatur Hesychius, qui idem semper agit, neque quidquam tamen proficit, uti potores opera multa inchoant, sed nullum absolvunt, quia toti sunt in calicum circumvolutione. Alii τὸ *pistillo nudior* referunt ad revelationem secretorum: ebrii enim nudant et enuntiant omnia cordis arcana et secreta.

Huc facit axioma Plutarchi in Moral. : *Mundus aqua et igne corrumpitur ; luxuriosorum autem opes, amore et ebrietate;* et Menandri : *Multum meri parum sapere cogit : contumelia et vinum, amicorum mores amicis detegere solent.*

INGREDITUR BLANDE.] Chald. *recte ;* Hebr. *procedit in rectitudinibus*, id est procedit recte, jucunde, blande. Aben Ezra id refert ad vitrum vel calicem, q. d. Vinum infusum recte illabitur in calicem, videturque rectum et naturæ consentaneum, ita ut damnum inferre nequeat. R. Levi : *Vinum*, ait, *in calice miram sui speciem exhibet; servat enim naturæ cursum ad rectitudinem, et ad æqualitatem vergit, ut solet vinum generosum, quod in suprema calicis superficie cum primum effunditur, pars subtilior apparet.* R. Salomon refert ad actiones quæ temulento rectæ videntur, esto obliquæ et pravæ sint. *Quando, ait, quis ebrietate diffluit, quæcumque crimina incurrit, rectas actiones arbitratur, cum omnia sua instituta et vias rectas æstimet.* Vatablus refert ad colorem et splendorem, quem vinum directe jacit in oculos intuentium ; unde vertit : *Noli contemplari vinum cum rubet, et cum phiala colorem suum reddit recta procedentem.*

Noster longe aptius refert ad gulam et guttur potantis, q. d. Vinum decipit tum colore, tum gustu, quia gustatu est blandum, suave et delicatum ; ingreditur enim in guttur directe, quia illi jucundum est et suave ; suo enim vinoso sapore, qui dulcedinem habet, non mollem et flaccidam, sed acrem et igneam, pungit stimulatque fauces ad illud avide hauriendum. Vinum ergo ambulat et illabitur *in rectitudinibus*, id est, sine offensione, sine asperitate, leniter et suaviter ; ac videtur rectum, id est bonum, blandum et appetibile. Sic *rectum* sæpe capitur pro jucundo, ut cum crebro in Scriptura dicitur : *Rectum fuit in oculis ejus*, id est ei placuit, fuitque gratum et jucundum.

SED IN NOVISSIMO MORDEBIT UT COLUBER, ET SICUT REGULUS VENENA DIFFUNDET.] Hebr. *Et sicut regulus expandet*, scilicet suum virus et venenum. Hebr. est יפריש *iaphris*, quod Aben Ezra vertit, *pungit*, propter calcaria quæ regulus in pedibus gerit ; R. Salomon, *separat*, id est, eum à vita disjungit ; Pagnin., *dolore afficiet ;* Chald. : *Novissimum autem ejus sicut coluber mordet, et sicut aspis quæ volat;* Vatablus : *Velut aspis punget ;* Syrus : *Sed cogita mœstitias, quia finis vini est sicut plaga colubri, et sicut regulus qui volat ;* Septuag. : *At novissime tanquam à serpente vulneratus extenditur, et tanquam à ceraste diffunditur ejus venenum.* Cerastes est serpens bino cornu cornutus : κέρας enim Græcis est cornu ; dolosum esse arena se condere, et oblata necare, tradunt Plinius et Nicander. Unde Auctor Catenæ Græc. sic explicat : Ad postremum, ait, et animæ et corporis mortem non secus à vino, quàm si à ceraste, vel alio venenoso serpente esses morsus, moriere ; qui enim à serpente mordetur, morsus doloris initio vix sentit ; ad finem tamen perit. Est autem cerastes pessimum et callidissimum serpentis genus ; etenim toto reliquo corpore sub arena abdito, sola cornua superne prominere sinit : hæc autem dum instar vermiculi subinde movet et agit, incautas volucres aliasque animantes ad se allectat. Porro autem ut primum ad cornua, tanquam ad certam escam advolaverint, vel adrepserint, statim illas intercipit et interimit. Hæc ille. Albertus Magnus, Gesnerus, et alii volunt cerastem esse dipsadem ; dipsas est serpens ita græce dictus, quod mordendo excitet sitim, qua fit ut morsi assidue sitientes jugiter bibant, et tandem bibendo se suffocent vel crepent; sic et vinum in potoribus sui sitim acuit, ut quo plus bibunt, eo plus bibere sitiant, donec vino se obruant, et non raro enecent.

Sensus ergo est, q. d. Vinum blande, jucunde et sapide per fauces in stomachum illabitur ; at in stomacho suum calorem et vinolentiam quasi virulentiam exercens, sanguinem et spiritus, ac per eos omnia membra inficit et inflammat, ut jam non vinum, sed venenum serpentis et reguli esse videatur, quod proinde creat ardores, febres, catarrhos, nauseam, vomitum, milleque alios morbos, qui sæpe mortem afferunt, quin et corpus mentemque incitant ad libidines, rixas, cædes omneque nefas. Quare vinum pestilentius est quovis serpente et quovis veneno ; quia hoc solum corpus inficit et necat ; vini autem vis à corpore in animam mentemque proserpit, in eaque rationem ac judicium sopit, et quasi interimit, ut anima sui impotens agatur phantasia ac concupiscentia gulæ, luxuriæ, iræ, cæterorumque vitiorum, quam vinum suscitat et accendit.

Unde S. Ambros. lib. de Elia et jejunio, c. 16: *Ebrietas*, ait, *fomentum libidinis, incentivum insaniæ, venenum sapientiæ;* et cap. 14 : *Quis tale miscuit furoris poculum ? quis tantum infudit mentibus venenum ?* et infra : *Cibos promittis, tormenta irrogas ; vina prætendis, venena suffundis. Omne enim quidquid nocet, venenum est ; tollit sensus, viscera exurit, somnum infestat, caput nexat. Etiam major vis vini, quam veneni est. Denique venenum vino excluditur, non vinum veneno. Merito Deus per Mosem non solum veneno, sed etiam veneno draconum, vinum comparavit dicens : Furor draconum vinum eorum, et ira aspidum insanabilis. Et pulchre additur, insanabilis ; multi enim à reliquorum serpentum veneno curantur, nemo ab ebrietate ; certe veneno caro vulneratur, vino mens.*

Porro noster Martinus de Roa, lib. 6. Singularium, c. 12. per serpentem, sive colubrum, accipit viperam, sicque explicat : Quemadmodum ubi corpus ac mentem vinum occupavit, omnia perturbata et confusa cernimus, ex una duas flammulas videmus, firmissimæ columnæ nutant ; ita etiam quæ sunt in mente, rerum figuras atque imagines, sive phantasmata, turbat ac miscet, facitque ut amici arcanum, quod, cum esset integer, visum est dulcissimum amicitiæ pignus, in ebrietate sit vipera, quæ viscera disrumpat ut exeat ; deinde cum exierit, et auctorem perdit primum, et alios deinde discruciat. Convenit cum hac sententia Plutarchus, qui in comment. de Loquacitate : *Balenas*, inquit, *pisces et viperas partu rumpi aiunt ; arcana autem eos, qui non continent, foras elapsa perdunt.*

Mystice, vinum est quælibet voluptas et peccati illecebra ; peccatum enim vinum est, non illud quod bonæ vites germinant, sed quod pestilens adversarius noster propinat : nam *fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile,* Deuter. 32. 33. Hujus primus aspectus insipientibus pulcher et delectabilis videri

solet, qui vindictæ appetitu, superbiæ dominatu, et voluptatis gustu lætantur; sed faucibus mentis trajectum, ac in stomachum spiritualem translatum, ô quales torsiones excitat, et quantis inquietudinibus animam gravat!

ET SICUT REGULUS VENENA DIFFUNDET.] *Regulus* latine idem est quod græce *basiliscus;* hic enim est rex serpentum, sicut aquila avium, balæna piscium, elephas jumentorum, leo ferarum. Apposite vinum comparatur basilisco. Primo quia, sicut basiliscus solo intuitu eos quos aspicit necat, halitus venenatos et lethiferos oculis suis in eos vibrando; sic pariter vinum intuitu suo rapit, inficit et perdit potores. Unde ait Salomon: *Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color;* Hebr.: *Oculus ejus. Basiliscus*, ait Festus, *dictus est, vel quod in capite habeat album quiddam instar diadematis, vel quod reliqua serpentum genera vim ejus fugiant;* sic pariter ebrios velut rixosos, pugnaces, homicidas, imo insanos et furiosos, fugiunt omnes, etiam scelerati. *Basilisci*, ait Plinius, lib. 29. cap. 4, *quem etiam serpentes ipsi fugiunt, alios olfactu necantem, qui hominem, vel si aspiciat tantum, dicitur interimere, sanguinem magi miris laudibus celebrant;* sic et magi vino et vinosis se pascunt, suaque magica exercent.

Secundo, Plinius, lib. 8. cap. 21. basiliscum ita describit: *Cyrenaica hunc generat provincia, duodecim non amplius digitorum magnitudine, candida in capite macula, ut quodam diademate, insignem. Sibilo omnes fugat serpentes, nec flexu multiplici, ut reliquæ, corpus impellit, sed celsus et erectus in medio incedens. Necat frutices non contactos modo, verum et afflatos; exurit herbas, rumpit saxa. Talis vis malo est.* Sic pariter temulentus suis sibilis, clamoribus, minis et rixis fugat omnes; idem celsus et superbus incedit. Vis mali ejus est in halitu, quo quasi igneo et se et alios accendit et ignit, ut videatur totus esse igneus, imo ignis omnia accendens et vastans. Et hoc maxime hîc spectat Salomon.

Tertio, Ælianus, Solinus et alii tradunt veneni basilisci remedium esse speculum; hoc enim illi objecto halitus ejus venenatos reverberari, et in basiliscum retorqueri, ipsumque enecare. Ita remedium temulentiæ et ebrietatis est, si quis inconditos et fœdos tum suos, tum aliorum ebriorum mores, velut in speculo intueatur; mox enim ut eos viderit, ipsum vini et crapulæ odium et horror capiet. Hinc Pythagoras rogatus: *Quomodo quis temulentiam relinqueret?* resp. *Si sæpe quæ per temulentiam designet, consideret, et si ante oculos habeat vitam ebriorum.* Ita Maxim. serm. 30. Et Plato temulentiæ deditis suadebat, ut poti ad speculum se contemplarentur; ita fore ut ab eo vitio recederent conspecta fœditate illius. Ita refert Laert. lib. 3. nihil enim insano similius quàm ebrius. Quocirca Lacones pueris ostendebant servos vino temulentos, ut eorum gestus inconditos videntes, odio haberent ebrietatem. Ita Plutarch. in Lacon.

Tropol. disce hîc quanta sic malignitas vini nimie hausti ac temulentiæ. Comparatur enim hîc veneno, imo colubro et basilisco. Præclare S. Basilius apud Anton. in Melissa, parte 1. c. 41: *Ebrietas*, ait, *est dæmon sponte admissus per voluptatem in animos. Ebrietas mater est malitiæ, impugnatio virtutis. Hæc ex forti timidum facit, ex modesto lascivum, justitiam ignorat, prudentiam abolet. Nam sicut aqua pugnat cum igne, sic immoderatio vini mentem sobriam exstinguit. Ebriorum vita nec somnus est, nec vigilia, sed insomnium. His livent oculi, pallet cutis, spiritus est angustus, lingua resoluta, vox incerta, et pedes tanquam pueris cespitantes. Ebrietas est rectæ rationis alienatio et delirium, luxuriæ fomes, voluptatum suppeditatio, lues juventutis, animæ venenum, rationis exstinctio, virtutis alienatio.*

Ibidem Anarcharsis: *Primum*, ait, *poculum* bibitur *sanitatis, secundum voluptatis, tertium injuriæ, quartum insaniæ.* Et Pythagoras: *Tres botri nascuntur in vite, primus voluptatis, secundus ebrietatis, tertius injuriæ.* Plato vero: *Ebrius gubernator*, ait, *omnia evertit, sive navim, sive currum, sive exercitum, quodcumque tandem sit, quod ab illo gubernatur.* Sixtus, non Pontifex, sed philosophus, in Sententiis quæ exstant tomo 5. Bibliothecæ SS. Patrum, ait: *Ebrietatem quasi insaniam fuge.* Plura de damnis temulentiæ vide apud S. Chrysost. S. Basil. S. August. hom. de Ebrietate. Vide et quæ dixit Ecclesiast. cap. 31. v. 38.

Quocirca ebrietatem ita pingit S. August. (vel quisquis est auctor, stylus enim arguit non esse S. August.) tract. de Sobrietate et virgin. c. 1. tom. 9: *Ebrietas ab animæ injuria incipit, et flagitiorum omnium mater est, culparum materia, radix criminum, origo omnium vitiorum, turbatio capitis, subversio sensus, tempestas linguæ, procella corporis, naufragium castitatis. Ebrietas est insania voluntaria, turpitudo morum, dedecus vitæ, honestatis infamia, animæ corruptela.*

33. OCULI TUI VIDEBUNT EXTRANEAS, ET COR TUUM LOQUETUR PERVERSA.] Pergit recensere damna vini et ebrietatis. Eo enim hæc omnia pertinent, ut patet ex ultimis capitis verbis. Tò *videbunt* sumitur in actu non inchoato, sed perseveranti et perfecto, q. d. Videndo inhærebunt extraneis, earumque specie et concupiscentia se pascent et oblectabunt. Unde Pynufius Abbas apud Cassian. collat. 20. cap. 9. ex hoc loco docet, oculos cum vident meretricem, vel rem turpem, illico ab ea esse avocandos: *Impossibile namque est*, ait, *mentem bonis cogitationibus immorari, cum principale cordis ad turpes atque terrenos intuitus fuerit devolutum. Vera est enim illa Salomonis sententia: Oculi tui cum viderint alienam, os tuum tunc loquetur prava, et jacebis tanquam in corde maris, et sicut gubernator in magna tempestate. Dices autem: Ferierunt me, sed non dolui; et deluserunt me, ego autem nescivi. Relictis ergo non solum turpibus, sed etiam terrenis cogitationibus universis, erigenda est semper ad cœlestia nostræ mentis intentio, secundum Salvatoris nostri sententiam: Ubi enim ego sum, inquit, illic et minister meus erit*, Joan. 12.

Pro *extraneis* hebr. est זרות *zaroth*, quod Chald. Vatabl. Cajetan. et alii vertunt, *extranea.* Hebræi enim genus femininum sæpe usurpant pro neutro, ut sensus sit, q. d. Si vino deditus fueris, extranea, puta absurda phantasmata, visiones et spectra videbunt oculi tui, propter confusionem vaporum ascendentium ad cerebrum. Hac enim de causa ebriis omnia videntur gyrare et in orbem agi; aut pugnis, cædibus et funeribus misceri; aut aquis mergi et suffo-

cari; oculi enim eorum vino mersi sunt et quasi innatant. Posset quoque τὸ *extranea* referri ad peccata et libidines peregrinas et sodomiticas, de quibus mox.

Noster melius cum Septuag. R. Salomone et Aben Ezra vertit *extraneas*, id est, feminas alterius viri aut domus, quæ non sunt tuæ uxores, quales sunt meretrices. Unde Tigur. vertit: *Si oculi tui spectabunt meretrices, jam pectus quoque tuum perversa cogitabit*, q. d. Si vino indulseris, sines, imo stimulante vino ultro quæres, videre meretrices, et filias vel uxores alienas, earumque concupiscentia exardescet cor tuum, ut actus venereos secum loquatur, verset ac cogitet, ad eosque illas aliosque incitet et sollicitet: *Ebriosi enim et vinolenti cor habent in lingua*, ait Plutarchus in Moral. cum sobrii linguam habeant in corde. Ebrii enim effutiunt omnia quæ cogitant et desiderant; sobrii vero tacenda silent et in corde servant. Causam dat S. Hieron. ad Eustoch. de virginitate servanda: *Venter*, inquit, *mero æstuans despumat in libidines*; quare *qui ventrem farcit, venerem nutrit*, ait B. Odo, Abbas Cluniac. qui floruit anno Christi 900. Quocirca S. Basil. hom. de ebrietate, docet ebrios pejores et luxuriosiores esse bestiis; quia contra naturam Sodomæ peccata imitantur, quod non faciunt bestiæ: *Dicere ausim*, inquit, *temulentos magis expertes rationis esse quàm ipsas belluas; quadrupedia enim ac feræ omnes ordinatos habent ad coitum impetus; at illi quorum animus ebrietate detinetur, corpusque præternaturali calore refertum est, omni tempore et omni plene hora ad immundos et turpes complexus dilabuntur.*

Porro Septuag. vertunt: *Oculi tui cum viderint alienam, os tuum tunc loquetur perversa*, q. d. Cum vino te ingurgitaris, si forte videris meretricem feminamve pulchram et comptam, protinus rapieris in ejus concupiscentiam; adeo ut nec os et labia cohibere queas, quin verba obscœna et venerem stimulantia proloquantur. Vinum enim et venerem excitat, et linguam ad venerea proloquendum exstimulat. Vere S. Hieron. in c. 1. epist. ad Titum: *Ubi saturitas*, inquit, *et ebrietas, ibi libido dominatur. Specta ventrem et genitalia, qualis ordo membrorum, talis et vitiorum. Nunquam ego ebrium castum putabo, qui etsi vino consopitus dormierit, tamen potuit peccare per vinum. Dicat quisque quod volet, ego loquor conscientiam meam, scio mihi abstinentiam et nocuisse intermissam, et profuisse repetitam.* Idem, alibi: *Vinolentia scurrarum est et comessatorum, venterque mero æstuans cito despumat in libidinem*: idque mox Noe et Lot exemplis confirmat. Quamobrem Plato: *In civitate*, inquit, *nec servus, nec serva unquam vinum gustet, nec ipsi quidem magistratus illo, quo magistratus gerunt, anno; neque gubernatores, neque judices, dum munus suum exercent, ullo modo vinum gustent.*

Hac de causa prisci ascetæ, virgines ac juvenes sapientiæ et castitatis studiosi, vino abstinuere, vel non nisi modico usi sunt. Nam, ut ait S. Hieron. ad Eustoch. de cust. Virgin. *Vinum et adolescentia duplex est voluptatis incendium: quid oleum flammæ adjicimus? quid ardenti corpusculo fomenta ignium ministramus? Paulus ad Timoth. epist. 1. c. 5: Jam noli, inquit, aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum et frequentes tuas infirmitates. Vide quibus de causis vini potio concedatur, ut ex hoc stomachi dolor et frequens medeatur infirmitas.*

Quocirca prisci primique Patriarchæ, imo homines omnes ab Adam usque ad Noe per 1500 et amplius annos abstinuere vino. Hoc enim invenit Noe post diluvium, Genes. 9. 20. Sic Nazarei abstinebant vino, Numer. 6, æque ac sacerdotes ingressuri tabernaculum, idque ex lege à Deo sancita Levit. 10. Idem fecere Esseni, ut toti vacarent contemplationi et studio rerum divinarum, teste Josepho, Philone et Eusebio. Quin et Porphyrius, lib. de Abstinentia ab esu animal. asserit plerosque ex eis divino afflatos spiritu vates exstitisse. Sic vino abstinuere Samuel, Samson, S. Joannes Baptista, S. Timotheus S. Pauli discipulus, S. Antonius, S. Hilarion, S. Paula, cæterique eximii Prophetæ et Anachoretæ; quin et cœnobitæ, teste S. Hieronymo, Palladio, Evagrio et Ruffino in Vitis Patrum. Plura hujus rei exempla recensui Daniel. 1. v. 17.

34. ET ERIS SICUT DORMIENS IN MEDIO MARI, ET QUASI SOPITUS GUBERNATOR, AMISSO CLAVO,] id est gubernaculo navis. Hebr. est, *sicut dormiens in summitate* aut *vertice mali*, puta in carchesio seu Gabia, in qua stat excubitor, ut piratas, rupes cæteraque pericula eminus ex alto prospiciat, de iisque nautas admoneat. Hic enim, si dormiat, nautas omnes periculo exponit, quin et seipsum, ne scilicet ex alto in præceps ruat. Similiter facit ebrius. Regia et Cajetanus vertunt, *in capite rudentum*, sive funium nauticorum; R. Salomon, *sicut sopitus in vertice clavi*, quod Noster sensate vertit: *amisso clavo*, consentiunt Septuag. Syrus et Chaldæus de quibus inferius. Unde liquet Hebr. חבל *chibbel* et rudentes, et malum, et clavum navis significare. Radix enim חבל *chabal* significat gubernare navem; navis autem his tribus gubernatur, scilicet rudentibus, malo et clavo; unde חבל *chobel* vocatur nauta, nauclerus, gubernator. Denique R. Emmanuel vertit: *Sicut dormiens in vertice.* Hic enim anchoram, quæ in mare mittenda erat ut navim firmaret, in ipsa navi detinet, eique indormit, quo fit ut assidue navis jactetur et fluctuet. Similiter jactatur et fluctuat ebrius, dum vino anchoram rationis amisit, illique sopitus indormit.

Recensuit Salomon multa et gravia vini et vinolentiæ damna, scilicet primum v. 29, quod pariat rixas, foveas, vulnera et suffusionem oculorum: secundum v. 32, quod mordeat ut coluber, et ut regulus venena diffundat: tertium v. 33, quod suscitet luxuriam, tum oculorum, tum cordis et oris: quantum hic recenset, scilicet quod ebrium faciat similem navarcho dormienti, qui in navi jactatur fluctibus, iisque hauritur et mergitur.

Pro quo nota cum Lyrano hominem comparari navi; sicut enim navarchus assistit navi ut eam regat, sic ratio et mens assistit corpori et homini ut illum dirigat, ait Plato. Simili modo intelligentiæ, sive Angeli præsides cœlorum, assistunt suis orbibus cœlestibus, perinde ac navarchus assistit navi, ut eos moveant et gyrent; sed hoc discrimine, quod Angeli duntaxat assistant cœlis; anima vero et mens non tantum assistat corpori, sed et illud informet, ita ut ex anima et corpore velut ex forma et materia coalescat et confletur una res, sive unum compositum, quod est homo: quare navis est

corpus, nauclerus est mens, clavus est ratio, judicium, prudentia, quam rapit perditque ebrietas. Ita Beda.

Quocirca Gentiles, teste Carnead. apud Philostratum, lib. 3. de Imagin. Bacchum compotationis præsidem finxerunt et pinxerunt vehi navigio, in cujus prora erat panthera, in puppi tigris, hinc inde hedera et musica instrumenta, in medio canalis vino æstuans: nulli in navigio remi, nullum velum, nullus gubernator, ut significarent in compotationibus ita navigari inter turbines et tempestates litium, detractionum, clamorum, pugnarum, ad naufragium omnis honestatis et virtutis. Bacchum velut navarchum sequuntur potandi nautæ, et calicum remiges, ut ait Athen. lib. 10, qui vinum pro remo ducentes, et ranarum more bibentes naufragium faciunt, jactura tum pecuniæ, tum mentis, tum virtutis.

Igitur primo, sicut dormiens in navi jactatur ventorum flatibus, ac maris æstibus et fluctibus, et nunc ad sidera videtur ascendere, nunc in abyssum descendere et demergi: sic pariter æstibus phantasmatum et cupiditatum sursum et deorsum jactatur ebrius. Ita S. Ambros. lib. de Elia et jejunio, c. 16.

Secundo, sicut nauclerus dormiens sinit navim agi in rupes, scyllas et charybdes, quibus eliditur vel circumrotatur et mergitur: sic ebrius in mille fortunarum et vitæ pericula sinit se abripi, imo ultro velut insanus iis se ingerit conviciando et rixando: quare non raro se suaque perdit et in exitium agit. Rursum, sicut nautæ in tempestate navim exonerant, mercesque pretiosissimas in mare abjiciunt: sic ebrius sæpe onus vini, quo ventrem saburravit, cogitur evomere ne crepet; quo facto, rursum potat et ventrem onerat. *Cernas juvenes*, ait S. Ambros. lib. de Elia, cap. 13, *terribiles visu hostibus de convivio portari foras, et inde ad convivium reportari: repleri, ut exhauriant; et exhauriri, ut bibant.* An non horum vita est ingerere, digerere, egerere? ut ait S. Bernardus.

Tertio, sicut dormiens in navi, sopita ratione, non sentit piratas, cæteraque necis discrimina, unde contra ea se munire nequit: sic pariter ebrius vino sopit mergitque rationem, qua sopita, nequit se contra hostes, qui corpori vel animæ insidiantur, tutari; sed utrumque iis in prædam offert.

Quarto, sicut navis, dormiente nauclero, qui clavum regere nequit, sed eum dimittit vel amittit, abit in vada, syrtes, scopulos, id est in certum naufragium, quo ipsa cum nauclero, omnibusque qui ea vehuntur, mergatur et pereat: sic pariter ebrius ruit in suî suorumque naufragium et ruinam. Primo enim vino mergit rationem; secundo, mersa ratione, velut amisso mersoque clavo, mergitur voluntas, phantasia, sensus omnes; quin et totum corpus vino oppletur et obruitur. Hinc tertio, sequitur naufragium sanitatis, temperantiæ, castitatis omnisque honestatis, sapientiæ et virtutis.

Nautæ sunt vires et potentiæ animæ, gubernator est voluntas; proreta, id est custos et rector navis in prora est mens et ratio; navigantes sunt sensus et membra corporis. Rursum mystice nautæ sunt virtutes internæ, gubernator est charitas, proreta est prudentia, navigantes sunt virtutes externæ, præsertim modestia, morumque et gestuum compositio; hæc omnia ebrietate velut maris eluvione obruuntur et pereunt.

Quocirca S. Basil. homil. 14, quæ est de ebrietate: *Ebrietas*, ait, *est dæmon voluntarius ex voluptate animabus nostris inditus, malitiæ mater, virtutis inimica. Sicut aqua igni est adversa, sic vinum immodicum rationem supprimit.* Idemque addit: *Ebriorum animæ vino submersæ sunt.* Rursus: *Mentis lumine per ebrietatem te privas? inter bestias ratione carentes annumerari potes, similisque illis videri.* Quocirca vere Isaias: *Absorpti*, ait, *sunt à vino;* et alibi: *Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino æstuetis:* ubi Septuag. legunt: *vinum enim succendet eos*, hoc est, interprete S. Basilio, affectuum flammis et incendio. *Vini*, inquit, *fervor corpori infusus, incendium fit ignitorum inimici vinculorum; rationem enim ac mentem deprimit, voluptates et animi cæteros affectus malos velut apum examen excitat.*

Porro hæc gnome spectat ad omnes, sed maxime ad gubernatores, præsides, judices, rectores eosque quibus aliqua publicæ vel privatæ rei administratio incumbit; hæc enim prudenter et recte peragi nequit ab ebrio, quia requirit limatum rationis judicium, consilium, vigilantiam et circumspectionem, quam præstare nequit nisi sobrius, cui mens viget. Qui enim regat alios qui se regere nescit, sed regitur à vino? Unde Salomon, cap. 31. 4: *Noli regibus, ô Lamuel, noli regibus dare vinum; quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas, et ne forte bibant, et obliviscantur judiciorum, et mutent causam filiorum pauperis.*

Salomonem de more secutus Plato, lib. 3. de Republica, sic statuit: *Principibus ab ebrietate diximus abstinendum: unicuique enim magis concedi, quàm custodi, ut ebrietate gravatus ubi terrarum sit nesciat; nempe ridiculum esset custode indigere custodem.* Et ante Platonem Solon Atheniensium legislator sanxit principem vel magistratum ebrium morte esse mulctandum, teste Laertio in vita Solonis. Soloni coævus Cyrus Persarum rex, rogatus ab Astyage Avo, cur vinum sibi propinatum non ebibisset, respondit: *Quia in vino venenum infudistis; vidi enim vino hausto vos neque corporis, neque mentis esse compotes.* Ita Xenophon in prædia Cyri. Androclides vir sapiens monuit Alexandrum Magnum vino deditum, dicens: *Vinum potaturus, rex, memento te bibere terræ sanguinem: cicuta homini venenum, cicuta vinum.* Verum dixit. Nam Alexander ebrius occidit Clitum sibi amicissimum. Hinc Tiberius postea Imperator, quod avidius vinum biberet, à militibus pro Tiberio Claudio Nerone, dictus est Biberius Caldius Mero, militari joco, sed probroso scommate. Aurelianus Imperator de Bonoso bibace, qui postea creatus est Cæsar, false dixit: *Non ut vivat, sed ut bibat natus est*, testis est Vopiscus.

Gnomen hanc festivo apis et potatoris apologo, ex vini damnis nervoso, repræsentat Cyrillus, lib. 4. Apolog. mor. c. 5: *Apem*, ait, *mellis stillicidia in floribus lingentem bibio reperit, et quid ibi quæreret, exquisivit. Cui illa respondit: Mel sitibunda quæro, mel colligo de florum profundo. At ille hoc audiens, cum risu dixit: Bene scripsit Aristoteles in problematis suis fatuos esse dulcium amatores. Putaveram certe te sensatam fore ex regis gubernatione et arte; sed, ut cerno, operatione minor est res tua. Nam nondum nosti quid*

sit mel et vitalis suavitas, quæ de radice, et de fructu ac flore, stillat. Attamen quia compatior siti tuæ, veni mecum, et dabo tibi cellarium mellis plenum; utquid tota die sitibunda et anxia in aridis floribus tempestaris? Egredere, ecce te ducam ad fontem dulcedinis. At vero, cum illum credula sequeretur, deductam ad vitem sic allocutus est eam, dicens: Hic est flagrantia vitæ, abundantia gratiæ, dulcedo lætitiæ, valetudo mirificæ medicinæ. Istud est mel suavissimum cor sustentans; hic liquor balsamiticus substantiam salvans; hic ros nitidissimus homines deosque lætificans. Bibe ergo mecum, tu, sitibunda satis, et cum jucunditate recumbe. Ad hæc sagax illa, vini odorem sentiens, mox ita fertur dixisse: Certe hoc dudum audiveram, sed experientia nesciebam, quod amatores vini sint ebrii: idcirco quia vino mades, semper ebrius es, et rationis lucerna cares, quia de vini corruptione genitus es. Atque ideo de proprietate vini corruptissime es locutus. Deinde vini damna nervose conglomerans, subjicit: *Nam vinum ori quidem est mel, sed capiti venenosum fel; sapit in ore, ardet in ventre, fumat in capite, obtundit sensus, vigorem destruit, confundit imaginationem, tollit mentem, visum obnubilat, nervos luxat, linguam balbificat et inhonestat, manus mobilitat, pectus inflammat, spumat luxuriam, gignendi vim enervat, gressus inordinat, et totum corpus vastat, ita ut à planta pedis usque ad verticem capitis non sit in ebrio sanitas.* Exemplis denique idipsum confirmat: *Vinum quippe qui primus bibit* (Genes. 9. 21). *inebriatus est; inebriatus autem sopitus, nudatus, inhonestatus, derisus fuit* (Genes. 19. 33). *Lot eodem infectus stuprum filiarum non sentit* (2. Reg. 13. 32). *Amnon temulentus fratris gladio cecidit, et* (Judith 13. 4). *Holofernes dux invictus, muliebri manu prostratus, pugione suo caput amisit. O amabile, dulce, et omne venenum! odis amantes te, diligis abhorrentes te, occidis te perfruentes, submergis te sectantes, lædis abutentes, mederis te utentes: novi te, mellitum venenum! Quibus dictis recessit.*

Denique Septuag. vertunt: *Jacebis velut in corde maris, et tanquam gubernator clavo destitutus in magna tempestate.* Ita legit Auctor Catenæ Græcor. quanquam *clavo destitutus* non legunt Regia, Complut. et Vatic. Chald. vero: *Jacebis sicut in corde maris, et sicut nauta qui dormit in navi;* Syrus, *sicut nauta in fluctibus maris.* Septuag. egregie explicat Clemens Alex. l. 2. Pædag. cap. 2: *Jacebis,* ait, *tanquam in corde maris, et tanquam gubernator in multis fluctibus. Ex hoc loco etiam adjuta dicit Poetica:*

> Vinum hominem vincens, velut ignis corda furore
> Pellit, ceu Lybici fluctuat unda maris,
> Quam notus aut Boreas agitant, etc.

Videtis naufragii periculum. Cor quidem multo potu obruitur, multam autem temulentiam minis maris comparavit, in qua corpus tanquam navis, demersum turpitudinis ac dedecoris profundum subiit, decumanis vini fluctibus obrutum. Gubernator autem, mens scilicet humana, supereminentis ebrietatis fluctu circumagitur; et in mari versans caligat, et propter procellæ tenebras à portu veritatis aberrat, donec in saxo mari latentia irruens seipsum, in voluptates impactum perdiderit. Porro quanta sit ebrietatis tempestas, luculenter depingit S. Basil. hom. de ebrietate.

Quarum vero quantarumque mercium in hac tempestate projectarum fiat jactura, describit S. Chrysost. hom. superius citata: *Similiter,* ait, *fit in ista temulentiæ tempestate; sicut enim illic fit mercium jactura, et isthic omnium fere bonorum efficitur, sive modestiam inveniat, sive pudorem, sive prudentiam, sive mansuetudinem aut humilitatem, in iniquitatis pelagus omnia projicit ebrietas.* Est ergo ebrietas *sicut gubernator in magnis fluctibus,* aut *in magna tempestate.*

Mystice S. Gregor. p. 3. Pastor. Admon. 33: *In medio mari dormit,* ait, *qui in hujus mundi tentationibus positus providere motus irruentium vitiorum, quasi imminentes undarum cumulos negligit; et quasi clavum gubernator amittit, quando mens ad regendam navem corporis, studium sollicitudinis perdit. Clavum quippe in mari amittere, est intentionem providam inter procellas hujus seculi non tenere. Si enim gubernator clavum sollicite stringit, modo in fluctibus ex adverso navem dirigit, modo ventorum impetus per obliquum findit. Ita cum mens vigilantem animam regit, modo alia superans calcat, modo alia providens declinat, ut et præsentia laborando subjiciat, et contra futura certamina prospiciendo convalescat.*

Accedit Hugo: *Dormit,* ait, *in medio mari, id est in vita præsenti, cum fluctus, et sollicitudines, et desideria multos submergunt, sopitus gubernator amisso clavo remigis, id est studio sollicitudinis. Navis quidem est anima, ratio gubernator, clavus sollicitudo. Verberaverunt me dæmones tentationibus, illusionibus, quæ sunt verbera spiritalia; sed non dolui, non sensi, vel ignoravi. Traxerunt me in vitia seculi, in funiculis vanitatis et voluptatis, et ego non sensi, quia omnis peccator quasi ebrius vino voluptatis palatum cordis omnino emortuum habet, nec spiritualia vulnera, nec delectationem cordis sentit.* Hæc ille.

Igitur sicut dormiens inter procellas propior est periculo quàm vigilans; ita qui plagas conscientiæ non sentit, magis periclitatur quàm qui illas subinde experitur. Quare D. Hieron. in ep. 1. ad Heliodorum: *Erras,* ait, *frater, erras, si putas unquam Christianum persecutionem non pati. Tunc maxime oppugnaris, si te oppugnari nescis. Adversarius noster tanquam leo rugiens circuit,* etc., *et tu pacem putas? Insidiatur in occulto sicut leo in spelunca sua. Insidiatur ut rapiat pauperem; et tu frondosæ arboris tectus umbraculo, molles somnos futurus præda carpis?* Et paulo post: *Licet in modum stagni fusum æquor arrideat; licet vix summa jacentis elementi spiritu terga crispentur: intus inclusum est periculum, intus est hostis, expedite rudentes, vela suspendite, crux antennæ figatur in frontibus; tranquillitas ista tempestas est.*

35. ET DICES: VERBERAVERUNT ME, SED NON DOLUI (Syrus, *et non passus sum*); TRAXERUNT ME, ET EGO NON SENSI: QUANDO EVIGILABO, ET RURSUS VINA REPERIAM?] Pro *traxerunt* hebr. est הלמוני *halamuni,* id est concusserunt, confregerunt, contuderunt me quasi malleo; הלמות *halmut* enim, est malleus; Syrus: *Spreverunt me, et ignoravi;* Chaldæus: *Diripuerunt* vel *spoliaverunt me, et nescivi;* Sept. *Illuserunt mihi, ego autem non sensi.* Ita Vatican. vel, ut Auctor

Catenæ Græcorum : *Illudebant et vellicabant me, neque tamen quando esset diluculum advertebam.* Quod Auctor mystice exponit de dæmonibus, qui ebrio et peccatori cuilibet illudunt, eumque cædunt, præsertim apud inferos ubi sera est pœnitentia, nec ullum resipiscendi diluculum. Theodot. *plausu exceperunt me;* Aben Ezra et R. Levi, *contriverunt me;* Pagn. *Verberaverunt me, non ægrotavi; concusserunt me, non cognovi eum qui me percussit.*

Quinta est hæc noxa vini et vinolentiæ, eaque triplex : Prima, quod ebrium omnium ludibriis velut probrum, imo monstrum, ac verberibus, velut facinorosum vel furiosum exponat; secunda, quod reddat hominem insensilem ad plagas et verbera, ictusque malleorum, instar trunci vel saxi; tertia, quod faciat adeo dementem, ut post tot vini damna, nonnisi de nova potatione somniet et cogitet; solent enim uxores, filii vel famuli, maritos, vel parentes, aut heros ebrios trahere, pulsare, vellicare, partim ex ira, ut eos castigent et ludibrio habeant; partim studio, ut ebrietatem discutiant, eosque sanæ menti reddant : verbera enim et plagæ spiritus et sanguinem ad dorsum quod verberatur, evocant, itaque caput exonerant, ut cerebrum ad se redeat, et rationis fiat compos. Unde hoc remedium curandis tum ebriis, tum delirantibus præscribunt Medici. Hinc Moscovitæ ebrios tamdiu verberant, donec sobrii fiant, teste Sigismundo in Historia Moscov.

Quocirca S. Chrys. hom. 58. in Matth. ebrios asinis et canibus turpiores vocat, additque : *Diabolo,* ait, *nemo magis amicus quam qui deliciis et ebrietate maculatur; hic enim fons, hæc mater atque origo vitiorum omnium est. Quid deliciarum hæc fœditas mali non inducit? sues ex hominibus facit. Deliciis vacans nullo discrimine à dæmoniaco separatur; impudens enim et furiosus pariter est, et dæmoniacum omnes miseremur; hunc vero aversamur, quia sponte sibi furorem attrahit, et os, oculos, nares, cæteraque simpliciter sensuum instrumenta, amarissimas voluptatis conficit cloacas.* Et Origenes, hom. 3. in Levitic. *Sobrietas,* inquit, *omnium virtutum mater est, sicut econtrario ebrietas omnium vitiorum.* Et aliquando post : *Est ergo ebrietas vini perniciosa in omnibus; sola namque est quæ simul cum corpore et animam debilem reddat.* Et mox : *In ebrietatis ægritudine corpus simul et anima corrumpitur, spiritus pariter cum carne vitiatur; omnia membra debilitat, pedem, manum, linguam resolvit; oculos tenebrat, mentem velat oblivio, ita ut hominem se esse nesciat, nec sentiat.*

Quocirca S. Basil. hom. de ebrietate : *Ebrietas,* ait, *rationis interitus, fortitudinis pernicies, senectus immatura, mors momentanea; quid, quæso, sunt ebrii quam Gentium idola? oculos habent, et non vident; aures habent, et non audiunt; manus paralysi affectas habent, pedes infirmos ac facile offendentes.*

QUANDO EVIGILABO, ET RURSUS VINA REPERIAM? Ebrius non optat evigilare ab ebrietate; illam enim amat, imo nescit se esse ebrium, sed à somno et nocte, ut scilicet oriatur aurora, et mane consurgat ad vina nova quærendum et hauriendum; præter vina enim nihil amat, nihil somniat. Unde Hebr. *Quando expergiscar, addam, quæram illud* (vinum) *adhuc;* Chaldæus : *Rursus addam quærere illud;* Aben Ezra : *Nunquam illud quærere intermittam;* Septuag. *Quando erit diluculum, ut vadens quæram quibuscum conveniam?* puta compotores meos. R. Salomon : Quando, inquit, evigilabit, vini vi debilitata non advertet damna et plagas quas recepit, dum vino madesceret, ac denuo ad bibendum strenuus potator exsurget. Hoc enim in vinolentis est solemne; vinum enim eos totos ad se rapit, ut sine eo vivere nequeant, sicut porci ita inhiant cœno, quasi in illo ipsorum vita, salus et felicitas consistat; vinum enim sui sitim acuit et accendit, juxta proverbium : *Parthi quo plus bibunt, eo plus sitiunt.* Causam dat S. Basil. hom. de ebrietate, quod vinum, utpote calidum, ardores excitet, ardores sitim. His proinde Isaias væ præsentis et futuræ æternæque maledictionis intentat, dicens cap. 5. 11 : *Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino æstuetis.* Nam, ut ait S. Ambrosius, l. 1. de Elia et jejun. cap. 15 : *Non immerito væ illis qui mane ebrietatis potum requirunt, quos conveniebat Deo laudes referre, prævenire lucem, et vacare orationi, occurrere soli justitiæ, qui nos visitat, et exsurgit nobis; si quidem nos Christo, et non vino aut siceræ surgamus. Hymni dicuntur, et tu citharam tenes? psalmi canuntur, et tu psalterium personas aut tympanum? Merito væ qui salutem relinquis, mortem eligis. Vix diluculum, et jam cursatur per tabernas, vinum quæritur, excutiuntur tapetes, accubitum festinant sternere, lagenas aureas, aureos calices exponunt.*

Sapienter Seneca, epist. 39 : *Quis hostis,* ait, *tam contumeliosus in quemquam fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insanæ libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod quæ facere, patiuntur; nec immerito hic illos furor vexat; necesse est enim in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum transilit. Illa enim habet suum finem, inania et ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas, supervacua quo rediges? voluptatibus itaque se immergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt. Et ob hoc miserrimi sunt, quod eo pervenerunt, ut illis quæ supervacua fuerant, facta sint necessaria. Serviunt itaque voluptatibus suis, non fruuntur, et mala sua (quod malorum ultimum est) amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent; et desinit esse remedio locus, ubi quæ fuerant vitia, mores sunt.*

Symbolice, sub vino quamvis voluptatem et concupiscentiam accipe. Hæc enim si frequentetur, hominem dementat, totumque occupat et sibi vindicat.

Unde tropol. disce quod fructus sceleris, præsertim consuetudine roborati, sit insensibilitas mentis; hæc enim sceleratum invadit et corripit instar lethargi vel apoplexiæ, adeo ut nec monita parentum, magistrorum, confessariorum, concionatorum admittat, nec verbera et flagella quantumvis acria et dura sentiat, perinde ac si rationis, imo sensus et animæ esset expers, foretque stipes vel marmor. Quare à æterno peccatorum non evigilat, sed illi sopoatus inhæret et immoritur.

Audi S. Gregor. 3. par. Pastor. Admonit. 33 : *Unde et per Salomonem vox percussi et dormientis exprimitur, qui ait : Verberaverunt me, sed non*

dolui; traxerunt me, et ego non sensi; quando evigilabo, et rursum vina reperiam? Mens quippe à cura suæ sollicitudinis dormiens verberatur, et non dolet; quia sicut imminentia mala non prospicit, sic nec quæ perpetraverit agnoscit. Trahitur, et nequaquam sentit, quia per illecebras vitiorum ducitur, nec tamen ad suî custodiam suscitatur. Qui quidem evigilare optat, ut rursum vina reperiat, quia quamvis somno torporis à sui custodia prematur, vigilare tamen ad seculi curas nititur, ut semper voluptatibus inebrietur; et cum ad illud dormiat in quo solerter vigilare debuerat, ad illud vigilare appetit, ad quod laudabiliter dormire potuisset.

Vide quàm gravi somno consopitur peccator post ebibitum voluptatis vinum, ut miser novis insuper inflictis vulneribus laberetur, nec tamen doleat; trahatur per abrupta vitiorum, de barathro in barathrum præcipitetur, nec tamen sentiat. En qualis veternus est peccatum, ut et vulnerum dolorem et ruinarum sensum adimat? Contra vero mira est perspicacitas hominis, et sollicitudo evigilantissima in negotiis hujus seculi, in captandis vanitatibus honorum, in conquirendis illecebris voluptatum, quod statim adjungit Salomon: *Quando evigilabo, et rursus vina reperiam?*

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

NON RAPINIS ET FRAUDIBUS, SED SAPIENTIA, ERIGITUR ET DITATUR DOMUS: SAPIENS EST FORTIS; COGITANS MALA EST STULTUS. ERUE DESTINATOS NECI. SAPIENTIA MELLE SUAVIOR. SEPTIES CADET JUSTUS, ET RESURGET. NE GAUDEAS IN LAPSU INIMICI; DETRACTORUM PERDITIO REPENTE CONSURGET. IMPIUM JUSTIFICANS MALEDICETUR, ARGUENS LAUDABITUR. EXERCE AGRUM TUUM. NE DICAS: REDDAM PAR PARI. PIGRO EGESTAS ADVENIET QUASI CURSOR, ET QUASI VIR ARMATUS.

1. NE æmuleris viros malos, nec desideres esse cum eis: 2. quia rapinas medi-
tatur mens eorum, et fraudes labia eorum loquuntur. 3. Sapientia ædifica-
bitur domus, et prudentia roborabitur. 4. In doctrina replebuntur cellaria,
universa substantia pretiosa et pulcherrima. 5. Vir sapiens, fortis est: et
vir doctus, robustus et validus. 6. Quia cum dispositione initur bellum: et
erit salus ubi multa consilia sunt. 7. Excelsa stulto sapientia, in porta non
aperiet os suum. 8. Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur. 9. Cogita-
tio stulti peccatum est: et abominatio hominum detractor. 10. Si desperaveris lassus in die
angustiæ, imminuetur fortitudo tua. 11. Erue eos qui ducuntur ad mortem: et qui trahuntur
ad interitum liberare ne cesses. 12. Si dixeris: Vires non suppetunt: qui inspector est cordis,
ipse intelligit, et servatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini juxta opera sua. 13. Co-
mede, fili mi, mel, quia bonum est, et favum dulcissimum gutturi tuo. 14. Sic et doctrina
sapientiæ animæ tuæ: quam cum inveneris, habebis in novissimis spem, et spes tua non peri-
bit. 15. Ne insidieris, et quæras impietatem in domo justi, neque vastes requiem ejus.
16. Septies enim cadet justus, et resurget: impii autem corruent in malum. 17. Cum ceciderit
inimicus tuus, ne gaudeas, et in ruina ejus ne exsultet cor tuum, 18. ne forte videat Dominus,
et displiceat ei, et auferat ab eo iram suam. 19. Ne contendas cum pessimis, nec æmuleris im-
pios: 20. quoniam non habent futurorum spem mali, et lucerna impiorum exstinguetur.
21. Time Dominum, fili mi, et regem, et cum detractoribus non commiscearis: 22. quo-
niam repente consurget perditio eorum: et ruinam utriusque quis novit? 23. Hæc quoque sa-
pientibus: Cognoscere personam in judicio non est bonum. 24. Qui dicunt impio: Justus es:
maledicent eis populi, et destestabuntur eos tribus. 25. Qui arguunt eum, laudabuntur: et
super ipsos veniet benedictio. 26. Labia deosculabitur, qui recta verba respondet. 27. Præpara
foris opus tuum, et diligenter exerce agrum tuum: ut postea ædifices domum tuam. 28. Ne
sis testis frustra contra proximum tuum: nec lactes quemquam labiis tuis. 29. Ne dicas: Quo-
modo fecit mihi, sic faciam ei: reddam unicuique secundum opus suum. 30. Per agrum hominis
pigri transivi, et per vineam viri stulti: 31. et ecce totum repleverant urticæ, et operuerant

superficiem ejus spinæ, et maceria lapidum destructa erat. 32. Quod cum vidissem, posui in corde meo, et exemplo didici disciplinam. 33. Parum, inquam, dormies, modicum dormitabis, pauxillum manus conseres, ut quiescas : 34. et veniet tibi quasi cursor egestas, et mendicitas quasi vir armatus.

1. 2. NE ÆMULERIS VIROS MALOS, NEC DESIDERES ESSE CUM EIS ; QUIA RAPINAS MEDITATUR MENS EORUM, ET FRAUDES LABIA EORUM LOQUUNTUR.] Pro *viros malos*, hebr. est *viros malitiæ*, qui scilicet non simpliciter mali sunt, sed toti malitiæ dediti, ut non nisi rapinas et fraudes meditentur. Pro *rapinas*, hebr. est שוד *schod*, id est vastitatem, perniciem, exitium. Pro *fraudes* hebr. est עמל *amal*, id est laborem; sed *labor* Hebræis sæpe sumitur pro fraude, iniquitate, injuria, injustitia. In hac enim concinnanda laborant impii, et laborare faciunt ac dolere eos in quorum damna istam concinnant, ut eos fortunis evertant. Unde Chaldæus vertit, *iniquitatem*. Sensus ergo est, q. d. *Ne æmuleris*, id est, ne invideas prosperitati malorum, ut ad eam assequendam desideres cum eis inire societatem, eorumque malitiam imitari, quia mens eorum nonnisi modos furandi et rapiendi excogitat, et os eorum non nisi fraudes et iniquitates eloquitur; quare scelerata est eorum societas æque ac prosperitas, ac proinde non invidenda, sed miseranda, tum quia diu durare nequit; opes enim injuria et scelere partæ cito diffluunt et evanescunt; tum quia brevi atroces dabunt scelerum pœnas, vel in hac vita, vel in gehenna. Vide dicta cap. 23. v. 17. Septuag. vertunt : *Quia mendacia et fucos meditatur cor eorum, et labores labia eorum loquuntur;* quæ verba eumdem reddunt sensum. Aliqui tamen per *mendacia, fucos* et *labores* accipiunt divitias etiam licitas et licite partas; hæ enim non sunt veræ divitiæ, quia animum non satiant, nec beant, sed fucatæ duntaxat, ideoque similes meretricibus, quæ cum sint deformes, formam et pulchritudinem fuco et pigmentis sibi conciliant, non veram et naturalem, sed fucatam, id est pictam et fictam, ut pulchre docet S. Chrysos. hom. de divitiis et paupertate.

Mystice Auctor Catenæ Græcorum per viros malos accipit dæmones; hi enim mala et fraudes hominibus suggerunt, eosque ad mala suis consiliis impellunt, ut eos agant in ruinam et gehennam. Porro id faciunt magna arte et fraude. Nam, ut ait Apost. *Satanas transfigurat se in Angelum lucis;* ubi enim Satanas agnoscitur, facile repellitur. Quare prima in tentatione, quam ipse suggerit, homini cura sit ut agnoscat quod hæc sit tentatio, immissa non à spiritu bono, sed malo, puta à Satana. Qui enim hoc advertit, omni studio tam Satanæ quam ejus suggestioni resistit. Rursum Satanas plenus est mendaciis, fucis et fraudibus; quare fel malitiæ suæ obtegit melle voluptatis et fuco probitatis, ut videatur id quod suggerit esse probum et justum. Quocirca magna solertia et discretione hi ejus fuci detegendi sunt, ejusque sophismata resolvenda; sic enim fiet, ut appareat eorum inanitas et impostura, ac facile instar telæ aranearum diffluentur et evanescant.

3. SAPIENTIA ÆDIFICABITUR DOMUS, ET PRUDENTIA ROBORABITUR.] Est antithesis versus præcedentis, q. d. ait Beda : Ne misceare malis, ut per fraudes et rapinas pares tibi opes amplamque familiam ; quia hæc vere et solide non paratur rapinis, sed sapientia ; illi ergo operam dato.

Porro *sapientia* tripliciter accipi potest : Primo, pro prudentia ; hæc enim est sapientia practica justorum, quam toto hoc libro docet Salomon ; secundo, pro industria, arte et solertia ; industrii enim in sua arte sapientes sunt ; tertio, pro virtute et probitate ; hæc enim est sapientia sanctorum. Hinc triplex pariter consurgit sensus.

Primus, q. d. Per sapientiam, id est prudentiam, ædificatur domus tum materialis, tum potius civilis, puta familia ampla, ac posteritas longæva, dives et splendida. Per eamdem quoque roboratur, crescit et perficitur; iis enim quibus res fiunt et constant, iisdem et roborantur, crescunt et perficiuntur. Hic sensus genuinus est, proprieque et primario à Salomone et Spiritu sancto intentus. Hæc ergo gnome docet tum prudentiæ usum et fructum, tum modum parandi domos et familias consistere non in rapinis, non in opibus, non in nobilitate, non in amicorum copia, sed in prudentia ; vir enim prudens prudenter investigat rationes commodas, sed justas et probas, quibus res suas facile augere possit, easque capessit, ac vitat contrarias, quæ sibi damno fore videntur, ut res suas imminuant ; unde hac via secure et juste res suas auget et promovet. Hoc est quod ait Sapientia cap. 8. 18 : *Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ et justitia.*

Secundus, q. d. Per sapientiam, id est per industriam et artem ædificatur domus et familia, ac per eamdem roboratur. Id in domo materiali clarum est ; hæc enim per artem architectonicam fabricatur, et quo major est in architecto hæc ars, eo pulchrius consurgit ædificium, fiuntque mœnia, testudines, substructiones, quæ naturæ arte destitutæ videntur impossibiles. Considera Romæ fabricas priscas et novas, v. g. Pantheon, sine columnis, trabibus, fenestris, una continua testudine compaginatum, ac sursum in orbem apertum, ut lumen recipiat quo tota fabrica illustretur. Ita amphitheatrum, columnas Trajani et Antonini, colossos et pyramides ; maxime vero basilicas S. Mariæ Majoris, S. Laurentii, S. Joannis Latranensis, S. Pauli, ac præsertim S. Petri, quæ urbis et orbis est miraculum, ac videbis hæc omnia per artem et industriam magnorum artificum esse constructa, ac firma et robusta per tot secula consistere. Rursum prudentia dictat in ædificandis domibus æque ac urbibus, uti docet Aristot. in politic. duo maxime spectanda et captanda esse, scilicet salubres aquas et auras, id est aerem et ventos, uti Romæ captan. Aquilonem ; hic enim Romanis est salutifer et vitalis ; quia tam aer quam aqua intima hominit pervadit et penetrat. In domo vero civili, id est

in familia, idem est clarum per experientiam. Videmus enim artifices, mercatores aliosque viros intelligentes et industrios, per suam solertiam ad magnas opes et fortunas evadere, easque sibi formare et stabilire.

Tertius, q. d. Non per rapinas, fraudes et injustitiam, sed per sapientiam, id est per virtutem, probitatem et justitiam eriguntur amplæ familiæ, ac per eamdem conservantur, roborantur et crescunt; tum quia Deus virtuti hoc dat, non tam quasi præmium (virtus enim majus meretur præmium, scilicet cœleste et æternum), sed quasi congiarium et mantissam, quæ ultra præmium laboranti adjici et supererogari solet; tum quia virtus omnibus est amabilis, omniumque favorem conciliat; ut omnes virtute præditum juvare et promovere satagant. Opes ergo et familiæ virtute comparatæ sunt stabiles et firmæ: cum illæ quæ rapinis et scelere parantur, statim collabantur et ruant. Unde S. Chrysostomus, hom. 2. in epistola ad Ephes. *Quænam vis, ait, te impellit ad rapiendum? Paupertas, inquies, ac timor de rebus necessariis. Imo propterea non debes rapere; non sunt enim stabiles et firmæ istiusmodi divitiæ. Tu autem idem facis ac si quis, rogatus cur in arena domus fundamenta jaciat, dicat: Propter frigus et propter pluviam. Propter hoc quidem non oportebat fundamenta jacere in arena; ea enim certo evertunt procellæ et venti. Quare si vis esse dives, non sis avarus, nec plura habendi cupidus; si vis filiis tradere divitias, posside justas, si ullæ sint tales; eæ enim manent, stantque firmæ ac stabiles.* Hoc est quod dixit cap. 23. 17: *Non æmuletur cor tuum peccatores, sed in timore Domini esto tota die; quia habebis spem in novissimo, et præstolatio tua non auferetur.*

Nota: pro *roborabitur* hebraice est יִתְכּוֹנָן *iitconan*, quod multa significat et varie vertitur.

Primo, Chaldæus vertit: *Et in prudentia præparatur*, q. d. Sapiens magnam erigit domum et familiam, quia antea congruo tempore sibi comparat et præparat omnia ad ejus fabricam necessaria, atque sumptus omnes justo calculo subducit, ne vires et opes suas excedant, juxta consilium Christi: *Quis ex vobis, volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum?* Lucæ 14. 28.

Secundo, Septuag. vertunt ἀνορθοῦνται, id est corrigitur, emendatur, instauratur. Unde Auctor Catenæ Græcorum vertit: *Per sapientiam domus è fundamentis ædificatur, et per prudentiam collapsa denuo instauratur.* Nam per familiaris rei curam et providentiæ virtutem, tam novæ domus et familiæ exstruuntur, quàm collapsæ in integrum restituuntur; uti per eam labentem Jesse familiam restituit, imo ad regium fastigium evexit David. Unde de eo dicitur 1. Reg. 18. 14: *In omnibus quoque viis suis David prudenter agebat, et Dominus erat cum eo. Vidit itaque Saul quod prudens esset nimis, et cœpit cavere eum.* Et v. 30: *Prudentius se gerebat David quàm omnes servi Saul, et celebre factum est nomen ejus nimis.*

Tertio, Vatablus vertit: *Sapientia ædificatur domus, et intelligentia absolvitur;* R. Levi: *Prudentia absolvetur et exornabitur*, q. d. Sapiens per suam sapientiam et prudentiam, uti domum et familiam prudenter ædificare inchoat, sic et eamdem prudenter et feliciter absolvit; quia sapiens familiæ suæ limites statuit suæ prudentiæ et sorti consentaneos, iisque contentus est, nec ultra eos ambitiose et imprudenter se extendere destinat. Scit enim hoc esse superbum, æque ac periculosum plenumque curis et angoribus; quare ut quiete vivat, suo se pede metiens sua sorte contentus est: è contrario insipientes et arrogantes majora animo destinant, quàm perficere queant; unde se exponunt omnium ludibrio, de illisque dicitur illud: *Hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare;* Luc. 14. 30.

Quarto, Noster optime vertit, *roboratur*: Hebr. enim כּוֹנֵן *conen* significat firmare, roborare, stabilire, itaque rem complere et perficere; unde Pagnin. vertit: *Et intelligentia stabilietur;* Syrus, *firmatur.* Roboratur autem familia à prudentia, tum quia hæc statuit et assignat cuique in familia congruum sibi officium, gradum et ordinem familiæ necessarium vel utilem; tum quia rixarum semina amovet, omniaque quæ ad pacem tuendam faciunt procurat; tum quia familiam stabilit annuis censibus, prædiis et proventibus, è quibus de copiosa annona et supellectile illi opportune providet et procurat, uti sequitur.

Quinto, Cajet. et alii vertunt, *dirigitur* vel *disponitur.* Prudentiæ enim est familiam primo erigere; secundo, dirigere et disponere ut cuique suum officium assignet; ac tertio, ei de annona et supellectile providere.

Huic Salomonis gnomæ antistrophæ sunt illæ septem Græciæ sapientum, quas recenset Plutarchus in Convivio sapientum. Hi enim rogati quæ esset optima domus et familia, sic ordine quisque suo responderunt. Solon: *Ea*, ait, *mihi optima videtur domus, ubi res est neque injuste parta, neque in ea vel conservanda diffidentiæ, vel insumenda pœnitentiæ est locus.* Bias: *In qua dominus sua sponte talem se gerit, qualem foris propter leges.* Thales: *In qua plurimum otii domino conceditur.* Cleobulus: *In qua plures sunt qui diligant, quàm qui metuant dominum.* Pittacus: *Ubi neque requiruntur supervacanea, neque desiderantur necessaria.* Chilon: *Maxime oportet domum urbi, quæ sub rege est, similem esse*, *adjecitque Lycurgum cuidam, qui populare imperium Spartæ instituere ipsum juberet, respondisse: Prius tu hoc domi tuæ facito.*

Allegor. Christus mira sapientia ædificavit et roboravit domum Ecclesiæ suæ, ut patet ex Evangeliis, tum ex ejus firmitate et propagatione per omnes gentes et per omnia secula. Simili sapientia fundatores Ordinum fundarunt suas domus et familias Religiosas, uti fecere S. Basil. S. August. S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, S. Ignatius, ut patet ex innumeris viris sapientibus et sanctis, qui ex iis prodierunt et prodeunt.

Tropol. Domus spiritalis, quæ in perfectione virtutum consistit, puta animus sanctus, ædificatur triplici sapientia, scilicet prima, prudentia; secunda, praxi et industria; tertia, virtute. Nam discretionem et industriam ad perfectionem virtutis multum valere ex hoc loco docet Cassian. collat. 2. cap. 4, ac patet experientia.

Primo enim, qui sequuntur statum et virtutem ad quam natura apti, habiles et proclives sunt, multum in ea proficiunt; qui vero sequuntur statum et virtutem, ad quam natura inepti sunt,

et à qua abhorrent, ii nihil vel parum promovent; navigant enim adverso flumine et vento, quod durare nequit; illi vero secundo feruntur flumine et vento. Natura enim obsecundat gratiæ, et gratia perficit naturam; cum ergo hæc duo in unum conspirant, magnum quid efficiunt. Ad hoc enim homo à Deo factus fictusque videtur.

Secundo, multi magnos subeunt labores, jejunia, austeritates, et parum in virtute promovent; quia nesciunt vim virtutis non tam in labore corporis, quàm in vigore spiritus consistere. Sapiens ergo, id sciens, huic præcipue intendit; illum tamen non negligit. Unde S. Greg. Nazianz. Orat. 23: *Animi acrimonia*, ait, *cum ad pietatem accesserit, zelum parit; zelus autem fidei præsidium est.*

Tertio, multi nesciunt, vel non cogitant de rectis intentionibus operi indifferenti, vel aliàs bono addendis; hæ enim bonitatem operis tot virtutibus, quot intentionibus adaugent. Vir ergo sapiens et industrius cum orat, cum studet, cum concionatur, etc., cogitabit et dicet: Ego hoc opus volo destinoque facere ex virtute, sive ex intentione et motivo charitatis, ut scilicet magis placeam Deo; et simul ex virtute gratitudinis, ut ei gratias agam pro innumeris beneficiis in me collatis, et ex virtute pœnitentiæ, ut satisfaciam Deo pro peccatis contra eum admissis, et ex amore proximorum, ut illis prosim, eosque ad salutem conducam; et ex imitatione Christi, ut ejus vitæ et passioni me conformem, etc.

Quarto, multi nesciunt quæ major, quæ minor sit virtus. Vir autem sapiens scit potissimas virtutes esse tres, scilicet humilitatem cum obedientia, religionem et charitatem; quare in iis se assidue exercet, ac præsertim in charitate: hæc enim est regina virtutum, earumque nodus, vinculum et complexio. Quare qui omnia sua ex charitate facit, eamque quotidie intendit, hic mire in virtutibus et meritis crescit, perinde ut qui aurum eligit pro argento, ære cæterisque metallis, cum omnia indifferenter ei offeruntur, ut ipse capessat quod volet. Hoc suadet Apost. Colossensibus cap. 3. 14. dicens: *Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis.* Et Cor. Epist. 1. c. 16. v. 14: *Omnia vestra in charitate fiant.* Et Galatis cap. 5. 13: *Per charitatem Spiritus servite invicem.* Et Timotheo Epist. 1. cap. 1. 5: *Finis præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona et fide non ficta.*

4. In doctrina replebuntur cellaria universa substantia pretiosa et pulcherrima.] Hebr.: *In scientia penetralia replebuntur omni substantia pretiosa et pulchra;* Chald. *et suavi;* Vatablus: *omnigenis opibus raris et amœnis;* Septuag.: *Per sensum et intelligentiam implentur cellaria ex omnibus divitiis pretiosis et bonis;* Syrus: *Replebuntur omni possessione, et gloria, et voluptate. Doctrina*, sive scientia, idem est quod prudentia et industria, uti sæpius monui. Sensus ergo est, q. d. Prudentiæ opus et fructus est primo domum et familiam exstruere; secundo, eamdem stabilire et roborare, uti dixi v. præced. nunc addo tertio ejusdem esse familiam instruere tum annona copiosa, tum supellectile pulchra et pretiosa; sic enim domus et familia omnem suam perfectionem, omne suum decus et ornamentum obtinebit. Significat ergo hæc tria esse operosa et difficilia, ac proinde ad ea paranda opus esse magna prudentia et industria. Rursum notat prudentiam præscribere ordinem congruum in hisce tribus servandum; scilicet primo, parandam esse domum et familiam, cujusque statui et facultatibus commensam, ut tot sint famuli, ancillæ, clientes, equi, rhedæ, quot status requirit, et quot alere sufficit; secundo, eamdem roborandam esse tum operibus inter famulos et ancillas rite partitis; tum procurando eorum probitatem, pacem et concordiam; tum providendo de annuo censu et prædiis ad eos alendos necessariis. Inde tertio, comparandam esse annonam et supellectilem decentem et lectam. Provisio enim utriusque in menses et annos sequentes opportuno tempore fieri debet, juxta leges prudentiæ œconomicæ. Hic est genuinus sensus Vulgatæ nostræ. Cajet. et alii hebraizantes, qui hebræum יתכונן *iitconan* vertunt non *roboratur*, sed *dirigitur* vel *disponitur*, paulo aliter vertunt et explicant, uti dixi v. 3; sed eòdem sensus redit. Huc alludens Siracides Eccl. 1. 21: *Omnem domum illius*, ait, *implebit à generationibus* (frugibus et fructibus à se genitis et productis,) *et receptacula à thesauris illius.* Exemplum est in Joseph, qui sua sapientia futuram famem prævidens, implevit horrea Ægypti tritico, quo per septem sterilitatis annos aluit Ægyptum, et totum pene orbem, Gen. 41. 47. et sequent.

Mystice, R. Levi: Cum sapientiæ, ait, id est sanctæ legis, arcana penetraris cellaria, id est intima hominis, puta mens replebitur bonis pulchris et pretiosis; longe enim gloriosior et jucundior est viro hujus perfectionis possessio, quàm quælibet pretiosæ opes.

Præclare has spiritales viri justi strenuique opes describens S. Prosper, lib. 2. de Vita contempl. cap. 13: *Illæ nobis*, ait, *sunt ambiendæ divitiæ, quæ nos ornare possunt, pariter et munire, quas nec acquirere possumus inviti, nec perdere, quæ nos contra hostiles impetus armant, à mundo disterminant, Deo commendant, ditant animas nostras atque nobilitant; nobiscum sunt, intra nos sunt.* Et statim ut istas opes amplissimas clarius manifestet, subdit: *Divitiæ nostræ credendæ sunt pudicitia, quæ nos pudicos; justitia, quæ justos; pietas, quæ pios; humilitas, quæ humiles; mansuetudo, quæ mansuetos; innocentia, quæ innocentes; puritas, quæ puros; prudentia, quæ prudentes; temperantia, quæ temperantes; et charitas, quæ nos facit Deo et hominibus caros, virtutum potentes, seculi contemptores, ac bonorum omnium sectatores.*

5. Vir sapiens, fortis est: et vir doctus, robustus et validus.] R. Salomon: *Semper viribus pollet sapiens;* Aben Ezra: *Vir sapiens robore præditus invenitur; et qui scientia præditus est, vires firmat et roborat.* Dixit sapientiam ædificare, augere et ditare domos ac familias; nunc addit eamdem esse robustam, ac sapientes facere fortes et validos ad quælibet ardua, vel conficienda, vel sustinenda, etiamsi corpore infirmi sint et invalidi.

Ratio est, quia fortitudo corporea, qualis est taurorum, consistit in lacertorum robore; at fortitudo animi et virtutis, quæ priori præstat tantum quantum animus præstat corpori, quæque res maximas conficit et perficit, consistit in sapienti consilio, directione, arte, in-

dustria, quæ per vires parvas et infirmas magna et miranda efficit, uti patet in bellis de quibus vers. sequenti. Unde hebr. est: *Vir sapiens est in fortitudine; et vir scientiæ, roborans potentiam*, vel præcise, *surrigens virtutem*. Hebr. enim אמץ *amats* significat surrigere et erigere vires corporis vel animi, esse strenuum, esse erecto animo vel virtute. Prudens enim consilium suggerit mille modos rem arduam conficiendi; itaque erigit et surrigit vires et animos ad rem fortiter conficiendam.

Adde: Sapiens est *vir*, ut hìc ait Salomon; quare virili fortique est animo; hinc et virtus, quæ propria est sapientis, à *viro* dicitur, quasi virilitas. Audi S. Bern. tr. de Vita solitaria ad Fratres de Monte Dei, longiuscule ante finem: *Quid est virtus? filia rationis, sed magis gratiæ. Vis enim quædam est ex natura; ut autem virtus sit, habet ex gratia. Vis est ex judicio approbantis rationis; virtus autem ex appetitu illuminatæ voluntatis. Virtus enim est voluntarius in bonum adsensus. Virtus est æqualitas quædam vitæ per omnia congruens rationi. Virtus est ad judicium rationis usus liberæ voluntatis.*

Secundo, Vatablus sic vertit et explicat: *Vir sapiens in potestate est; et vir eruditus fortificat vires suas*, id est, *vir sapiens plurimum valet auctoritate, et subinde in ea crescit.*

Tertio, R. Levi sic vertit et explicat, quasi dicat: Vir fit sapiens ob fortitudinem et robur; mortalis enim sapientiæ fit compos, ob vim qua ejusdem mens pollet ad coercendas materiæ cupiditates, easdemque prorsus expugnandas: *Vir doctus, robustus*, q. d. Qui autem doctrina refertus est, vires, quibus præstat mens, firmat et roborat, ut cæteras facultates coerceat, atque in suam potestatem redigat, quod quidem evenit ob præstantiam scientiæ, ejusque incredibilem amorem, quo ad se doctum rapit, ita ut in ea studium vigiliasque suas collocet universas, eidemque invigilet assidue, cæteræque vires huic uni adipiscendæ subjiciantur. Hæc ille.

Quarto, Syrus, Chald. et Sept. hebr. מאמץ *meammets*, id est *robustus*, legunt alio puncto מאמץ *meammits*, id est *præ robusto* (est enim *min* comparationis; idem valens quod *præ*, vel *melior*) sic vertunt; Chald.: *Melior est vir sapiens robusto, et vir scientiæ magis quàm qui accinctus est fortitudine sua*; Syrus: *Melior est sapiens forti, et doctus gigante robusto*; Sept. *Melior est sapiens forti, et vir prudentiam habens agricola magno.* Ita Complut. et Regia, licet Vatic. vertant, *agro magno*: γεωργιον enim et agrum et agricolationem, indeque figurate γεωργον, id est agricolam, significat.

Videntur Septuag. hunc versum nexuisse præcedenti de annona et opibus quas parat sapientia, quasi dicant: Sapientia valida et potens est replere cellaria omnia annona et re pretiosa, magis quàm strenuus agricola, qui sua industria penum implet omni frugum et fructuum copia. Aut, si vertas *agro magno*, q. d. Plures fruges et opes parit sapientia, quàm agricolæ gnavo pariat ager magnus diligenter ab eo excultus; validior ergo et ditior ad replendam penum omni rerum copia est sapientia, quàm sit ager magnus et fertilis. Comparat sapientiam agro, quia optimus est proventus qui ex agro colligitur. Audi Aristot. lib. 2. de Re familiari post initium: *Optimus proventus est ille qui de iis quæ propria sunt regionis percipitur; proximus qui de mercatibus; postremus is qui ex annuis et in orbem redeuntibus.*

Sapiens igitur fortis est primo, quia sapienter fortia, v. gr. bella vel heroica opera, aggreditur, eaque feliciter conficit; secundo, quia fortiter cupiditates sapienti ratione cohibet et refrenat. Nam, ut ait Aristot. apud Anton. in Melissa, p. 1. c. 12: *Fortior est ille qui cupiditates, quàm qui hostes vincit; nam seipsum vincere difficillimum est. Fortis ergo est qui superat hostes, sed fortior qui voluptatibus superior est: multi enim qui hostes vicerunt, à mulieribus victi sunt*, uti Samson, David, Salomon, Alexander Magnus. Tertio, quia adversa quælibet sapienter, ideoque fortiter tolerat; sapientia enim facit excelsum et magnanimum.

Præclare Seneca ad Helviam cap. 5: *Nec secunda*, inquit, *sapientem evehunt, nec adversa demittunt.* Præclarius S. Ambros. lib. de Jacob et vita beata cap. 8: *Manet*, inquit, *semper inter adversa et delectabilia virtus perfecta, neque adversa de perfectione ejus quidquam minuunt, neque delectabilia adjungunt perfectioni.* Et paulo post: *Perfecti enim est viri communitatem naturæ sustentare animi virtute, et ad meliora adducere, nec succumbere iis quæ plerisque terribilia et formidolosa videntur, sed quasi fortem militem gravissimorum casuum sustinere incursum, conflictus subire, et quasi providum gubernatorem navem in tempestate regere, atque occurrendo insurgentibus fluctibus magis vitare naufragium sulcando undas, quàm declinando.* Hæc ille. Quibus satis apparet sapientem virum non debere vitare pericula, sed illis occurrendo superare.

Hinc Hebræi, teste Aldrovando in asino, sapientis symbolum dant asinum, eo quod instar asini multa sapienter, id est patienter et fortiter, perferre debeat. Merito Ammonius Alexandrinus, magno Origene et Porphyrio discipulis clarus, asinum his condiscipulum fertur adhibuisse: neque verecundatus Cleanthes appellatione hujusmodi, confidentissime respondit: *Asinus quidem sum, sed qui portare possum sarcinam Zenonis.* Debet igitur sapiens juxta hunc sensum omnia libentissime ferre; de suo enim filio Jacob dixit Gen. 49. 14: *Issachar asinus fortis;* Issachar autem præmium et mercedem significat: hoc enim præmii ac mercedis loco sapiens æstimare debet, ut sit asinus fortis, nec laboribus defatigetur, sed incommoda omnia libens subeat.

6. Quia cum dispositione initur bellum; et erit salus ubi multa consilia sunt.] Probat virum prudentem esse fortem, ex eo quòd prudenti ejus dispositione et consiliis bella gerantur et conficiantur. Est argumentum ab exemplo, vel à specie ad genus.

Dispositio hìc tripliciter accipi potest: Primo, pro gubernatione, vel pro imperatore, qui exercitum gubernat et disponit; secundo, pro ordine et acie, qua exercitus apte congrueque disponitur; tertio, pro consiliis quibus bella instruuntur et disponuntur. Hebr. enim *tachbulot* significat gubernationem, ordinem et consilia quibus navis à navarcho, et analogice exercitus ab imperatore, vel resp. à principe aut magistratu gubernatur, disponitur, regitur. Sicut enim navarchus gubernat navim suo consilio, industria et experientia; sic et hisce tribus dux gubernat exercitum, et rex regnum.

Primo ergo juxta primum significatum, sic exponas: Consilio atque arte imperatoris exercitus regitur, perinde ac navis clavo et gubernaculo. Nam sicut mirum est unum hominem converso clavo vastam navim arbitrio suo in omnem partem impellere; ita etiam mirum est unius imperatoris prudentia et arte integros exercitus coerceri atque regi: *Et erit salus ubi multa consilia*, q. d. Imperator, si salvum velit exercitum, multis prudentum et expertorum militum ducumque utatur consiliis. Id enim faciendum esse docet Vegetius lib. 3. de Re milit. cap. 9 et 27: *Quid fieri debeat*, inquit, *tractato cum multis; quid vero facturus tandem sis, cum paucissimis ac fidelissimis, vel potius ipse tecum.* Et Plutarchus in Moral. *Gubernator*, inquit, *optimos quærit nautas, eosque sæpius in consilium adhibet: ita etiam princeps eos asciscat consiliarios, qui ad rempub. administrandam maxime idonei sint.* Ita præ aliis fecit Severus Imp. teste Lampridio in ejus Vita. Porro quantum valeat in bello dux prudens et rei bellicæ peritus suo exemplo docuere Annibal, Scipio, Alexander, Julius Cæsar; et è fidelibus David, Judas Machabæus, Constantinus, Theodosius, Carolus Magnus, qui sua prudentia et peritia orbem victoriis et triumphis complevere. Hinc Auctor Catenæ Græcor. ex Septuag. sic vertit: *Bellum per gubernatorum prudentiam feliciter administratur; subsidium autem ex prudenti consultoque corde petendum est.*

Secundo, juxta secundum *dispositionis* significatum sensus est, quasi dicat: Bella gerenda sunt non tam militum numero, quàm ordine et congrua dispositione. Pauci enim in acie rite dispositi superabunt multos, qui sine ordine tumultuarie depugnant. Pulchre id ex analogia fabricæ domus ostendit Xenophon lib. de Dictis et factis Socratis: *Bonum*, inquit, *est imperatori ut aciem ordinare perquàm docte sciat. Quemadmodum enim lapides, ligna et tegula inordinate quidem projecta ad nihil utilia sunt, eadem vero si recte sursum deorsumque ordinentur, domum fortem et nunquam ruituram componunt: idem de exercitu judicium est. Nam militum confertissimæ phalanges, nisi in ordinem redigantur, ad nihil præstant: paucissimi autem bellatores, si rectum ordinem et dispositionem suscipiant, validissimi atque insuperabiles sunt.* Hinc concludit quòd, sicut in domo, summa et ima debent esse firmissima et fortissima, media autem minus fortia, verbi gratia ex lateribus esse possunt; sic quoque in conflictu primam aciem et ultimam debere esse fortissimam, in medio autem collocandos *esse timidiores, ut à primis ducantur exemplo, et à posterioribus vi impellantur in prælium.* Sapienter Macrinus apud Herodian. lib. 4: *Arma*, inquit, *corripiamus, et, ut mos est Romanis, ordines in acie servemus, quippe in acie barbarorum incomposita multitudo et tumultuaria, ipsa se impediet ac premet.* Hinc videmus paucos Christianos milites, bene dispositos, multa Turcarum agmina inordinate et tumultuarie irruentia sternere et profligare.

Denique Vegetius docet modum efficacem vincendi esse, si dux hostes invadat imparatos, nec det eis tempus aciem apte ordinandi. Idem, lib. 3. cap. 17 et 27, docet non esse persequendum hostem jam fugientem, si in persecutione periculum sit ne ordines turbentur: *Qui enim dispersis suis inconsulte sequitur*, inquit, *quam ipse acceperat hosti vult dare victoriam.* Id Christianis nuper accidit in Hungaria cum Turca depugnantibus, frustra suos, qui Turcas fugientes persequebantur confusis ordinibus, revocante Sigismundo Principe Transylvaniæ; et Belgis apud Neoportum cum Hollandis confligentibus, qui victoriam adepti præfidenter sine ordine Hollandos persequentes, ab eis cæsi, eisdem victoriam tradidere.

Tertio et maxime genuine, *dispositio* hìc capitur pro consiliis et stratagematibus, quibus bella gubernanda et disponenda sunt ut victoriam pariant; hæc enim proprie hebr. *tachbulot.* Unde Pagninus vertit: *In consiliis facies tibi bellum;* Cajetan. *In ingeniis conficitur bellum;* Septuag. *Cum gubernatione*, id est cum ratione gubernandi, *fit bellum;* Chald. *Quoniam in gubernaculis facies tibi bellum: salus autem erit in multitudine consilii.* Minus apte Syrus: *Quoniam in provectione facies bellum;* aptius Vatabl. *Quia industriis facies bellum, et salus in multitudine consiliariorum, q. d. Quia debes gerere bellum industria, quam dat sapientia, quæ reddit hominem consultum et industrium.*

Significat ergo primo in bellis plus valere prudentiam et stratagemata quàm copiam militum, aut eorum robur et vires; secundo, bellum egere magna accurataque gubernatione, magnaque ducum et gubernatorum consideratione, circumspectione et solertia; tertio, hostibus non temere, neque inconsulto, ait Auctor Catenæ Græcor. *obviam eundum esse, sed considerate maturaque adhibita deliberatione, sive id fiat animæ viribus, sive quibuscumque aliis.* Hoc est quod ait Euripides in Anthrope: *Viri prudentia ad bellum magnum momentum est; consilium enim sapienter initum multas manus vincit; imperitia cum multitudine deterius malum est.* Præclarius Plutarch. in lib. Contra vires corporis: *Quænam tibi*, inquit, *tanta felicitas videtur viribus pollere, ut ejus causa naturam existimes hominibus novercam, brutis autem parentem fuisse? at hominibus propria vis in animi ratione consistit, quæ elephantes per silvas pedicis capit, frenat equos, subjugat boves, volucres dejicit arundinibus, et in profundo submersa retibus extrahit. Quis non Ulysses quàm Cyclops esse malit ad bellum?* Plura hac de re dixi c. 11. v. 14: *Ubi non est gubernator, populus corruet; salus autem, ubi multa consilia.* Quod enim ibi de populo et republ. hìc de bello et exercitu dicitur. Et cap. 20. 18: *Cogitationes consiliis roborantur, et gubernaculis tractanda sunt bella.*

Et erit salus ubi multa consilia. Salus hìc quælibet accipitur: quamlibet enim pariunt sana consilia. Quia tamen hìc agitur de bello, proprie salus exercitus hìc notatur, præsertim victoria. Unde Tigurina vertit: *Consiliis enim bella geruntur, et victoria multitudine consiliariorum paratur.*

Mystice, in tentationibus et bellis spiritalibus, quæ gerimus contra diabolum, mundum et carnem, plus valet prudentia quàm vires. Prudentia enim docet libidinem superandam esse non viribus illi resistendo, sed solertia ejus cogitationes et incentiva fugiendo: dæmonis suggestiones vinci humilitate, si eas illico superiori vel viro prudenti detegas: mundum superari, si pomparum ejus inanitatem intuearis et consideres, hoc est, videas et rideas: carnem domari, si ejus appetitibus brutalibus contradicas, eamque

maceres jejuniis, chaumeniis, id est humicubationibus, ciliciis, æstu, frigore, cæteraque vitæ austeritate. Unde S. Antonius dictitabat discretionem esse omnium virtutum principem, utpote quæ tentationes superet, quæ fixo gradu intrepidum monachum perducat ad Deum, quæ virtutes cæteras conservet illæsas : *Omnium namque virtutum generatrix, custos moderatrixque discretio est*, ait Moses Abbas apud Cassian. collat. 2. c. 4, qui deinde pluribus exemplis idipsum demonstrat. Vide Alvarez de Paz, tom. 2. tract. de victoria tentat. lib. 1. p. 3. c. 11, ubi decem imprudentia et stulta militaria consilia recenset militi Christiano prudenti fugienda.

7. EXCELSA EST STULTO SAPIENTIA, IN PORTA NON APERIET OS SUUM.] Pro *excelsa*, hebr. est רָאמוֹת *ramoth*. : quod primo *excelsa* significat; secundo, *cornua unicornis*, vel rhinocerotis; hic enim hebr. vocatur רְאֵם *reem*, quia cornua ejus excelsa sunt, et contra venena efficacia; tertio, *coralia* : sic enim vertunt Pagnin. Vatabl. R. David et alii Job 28. v. 19. R. Salomon hic censet *ramoth* esse gemmam maximi pretii. Denique Noster Ezech. 27. 16. vertit *sericum*, Porro *ramoth*, id est excelsa, est pluralis numeri : et sic olim vocabantur templa et altaria Deo erecta in montibus et locis excelsis, ad quæ hic alludit, q. d. Sapientia stulto videtur esse sacrosancta, et in excelsis templis abscondita, sibique inaccessa. Unde ad ejus portas non audet accedere.

Rursum, pro *sapientia* hebraice est חָכְמוֹת *chachmot*, id est *sapientiæ* in plurali : tum ut significet esse quidem unam sapientiam, sed res multas complecti. Eadem de causa Deus vocatur *Elohim* et *Adonai* in plurali; quia ipse, licet unus sit gubernator et dominus, tamen omnes et reges et dominos transcendit, eosque eminenter in se complectitur : tum quia variæ sunt species, partes, leges et dictamina sapientiæ.

Sensus ergo est, q. d. Sapientia practica, puta prudentia et virtus, stulto, id est imprudenti, qui suam phantasiam et cupiditatem sequitur, videtur esse excelsa, ardua et quasi cognitu et practicatu impossibilis, adeoque facilius sibi putat invenire aut comparare cornu unicornis, aut coralia, gemmasque pretiosissimas, quàm sapientiam et virtutem : coralia enim rara erant et in pretio. Unde Plin. lib. 32. c. 2 : *Quantum apud nos*, inquit, *Indicis margaritis pretium est, tantum apud Indos in coralio.*

Ratio à priori est prima, quod nonnulli adeo ingenio sunt obtuso, depresso et hebeti, ut alta sapientiæ dogmata non capiant. Tales multi sunt apud Indos, quin et apud Christianos in locis montanis et inaccessis, qui mysteria fidei, Deum, cœlum ignorant, nec sermones de rebus salutis intelligunt, perinde ac si Hebræi vel peregrini forent.

Secunda, quod multi sunt inertes et pigri, ut nolint audiendi discendique, multo minus exsequendi ea quæ salutis sunt, laborem capessere.

Tertia, quod bonis terrenis et carnis voluptatibus sint immersi et demersi, quo fit ut ea quæ spiritus sunt non capiant, nec ad cœlestia et divina mentem manusque erigant.

Quarta, quod multi sunt superbi, ut nolint se demittere ad audiendam sapientiam ; alii vero ex adverso sunt pusillanimes, qui nolunt assurgere mentemque erigere ad sapientiæ dogmata et præcepta. Ita S. August. in Psal. 58 : *Duplex*, inquit, *hominum genus est, qui ad sapientiam pervenire non possunt, superbi ac pusillanimes. Est igitur sapientia erga superbos profunda* (quia ex fastu nolunt ad eam se deprimere), *erga pusillanimes excelsa*, quia ex vilitate animi nolunt ad eam se erigere.

Quinta, quæ magis huic loco convenit, est quod insipientes adeo celsam et sublimem æstimant sapientiam, ut ad eam se aspirare posse desperent : putant enim sapientiam se altiorem et in cœlis positam, dicuntque cum Judæis illud Deut. 30. 12 : *Quis nostrûm valet ad cœlum ascendere, ut deferat illud* (mandatum Dei) *ad nos, et audiamus, atque opere compleamus*? Hinc Chald. vertit : *Murmurat stultus adversus sapientiam*, quasi supra captum et vires suas sit, illaque ei præcipiatur, quæ captu et factu ipsi sit impossibilis. Hinc *stultus in porta non aperiet os suum*, q. d. Non audebit inter viros sapientes et primores (quales sunt judices qui olim judicia exercebant in portis urbium) loqui vel hiscere; sed, ut stultus et stupidus, præ inscitia et insipientia obmutescet et obstupescet, eritque velut noctua inter aves, velut anser inter olores, velut asinus inter leones.

Tacite significat Salomon præter sapientiæ fructus jam assignatos, puta præter opes et splendorem familiæ, præter fortitudinem et victoriam, sapientiam quoque afferre dignitates, cathedras, officia : sapientes enim eliguntur in judices, magistratus, rectores; ab hisce vero muniis excluduntur insipientes. Unde Septuag. vertunt : *Sapientia et cogitatio bona* (vel *intelligentia recta*) *in portis sapientum comperitur*; *non declinant ab ore* (Complut. *à lege*) *Domini, sed cogitant in consessibus*; id est, ut Auctor Catenæ Græcorum vertit : *In prudentum cœtum constituti, quid proponatur prudenter expendunt.* Hoc est, ut recte explicat noster Salazar : *In portis sapientum*, id est in senatu et subselliis judicum, seu magistratuum, scientia et doctrina præstantium, sapientia ipsa præsidet, ac moderatur omnia, ejusque auxilio judices in sententiis dicendis nec latum unguem discedunt ab ore Domini, hoc est à legibus et statutis, quas Dominus ore suo denuntiavit. In his vero ubi lex nihil sanxit, sed judicis arbitrio transigenda sunt, non temere judicant; sed longa cogitatione justitiæ momenta librant, et sic demum sententias justissimas pronuntiant.

Porro ut intelligas quàm excelsa sit hæc spiritalis sapientia, audi septem ejus gradus quos recenset S. August. lib. 2. de Doctr. Christ. c. 7 : *Timor Dei, pietas, dilectio Dei super omnia, consolatio Spiritus Sancti, desiderium rerum cœlestium, mori seculo, ac tunc demum in septimi gradus fastigio est vera sapientia.* Hæc S. August. qui deinde singulos hosce gradus sigillatim et fuse explicat. Denique excelsa est sapientia, si meras naturæ vires spectes : has enim longe transcendit; eadem vero facilis et plena est, si vires gratiæ, quam Deus cuique præparat, consideres; sapientia enim, id est virtus et sanctitas, gratiæ Dei est connaturalis, ejusdemque cum ea rationis et ordinis; stulti autem metiuntur se viribus naturæ, sapientes vero viribus gratiæ; quare illis sapientia videtur excelsa et impossibilis, his vicina et facilis. Nam, ut ait Sextus Pythagoræus, Sent. 136 : *Semper juxta Deum et mens sapientis*; *sapientis mentem Deus inhabitat.* Et Sent. 140 : *Sufficit ad beatitudinem*

agnitio Dei solius et imitatio. Et Sent. 40 : *Templum sanctum Deo est mens pii, et altare optimum est cor mundum et sine peccato.* Nam, ut ait Nazianz. Iambico 18 : *Qui se Deo dat, Deum accipit; talis enim est natura dantis Dei.* Et aliàs : *Sapiens est speculum Deo limpidissimum; ut sapiens Deum, sapientis sic animam sequitur Deus.* Sicut enim herba dicta heliotropium, sive solisequium, semper soli se obvertit, ac vicissim sol heliotropio; sic anima sapientis jugiter Deum respicit, et vicissim à Deo respicitur : *Sicut enim sol oculorum, ita cordis lumen est sapientia;* hoc autem lumen est Deus Deique aspectus, illustratio et gratia. Aurea est gnome Senecæ Ep. 41 : *Sicut solis radii contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur; sic animus magnus et acer, et in hoc demissus ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet, illud spectat ac nititur.* Brevius et divinius S. Paulus : *Nostra conversatio in cœlis est*, Philip. 3. 20. Vide ibi dicta.

8. Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur.] Pro *stultus*, hebr. est בעל מזמות *baal mezimmot*, id est, *vir machinationum*, vel dominus molitionum, qui scilicet excogitat artes, rationes, argutias, technas et fraudes male agendi aliisque nocendi, inventor malorum, architectus et auctor scelerum, qui non ex infirmitate, sed ex proposito mala aliis inferre destinat, imo ea excogitat, quomodo Apostolus philosophos in Deum impios vocat *inventores malorum*, Rom. 1. 30. Cum enim pollerent ingenio et scientia seculari, iis abusi sunt ad excogitandas nequitias, easque fictis rationibus defendendas, sicut nonnulli sodomiam et pederastiam nequiter defenderunt. Noster vertit, *stultus*, scilicet practice, hoc est impius et sceleratus, scilicet eximie per antonomasiam; talis enim est qui machinatur et excogitat artes malignandi et nocendi, uti faciunt qui excogitant modos duplicandi et triplicandi usuras, novos contractus fraudulentos et injustos, novas artes circumveniendi emptores, novas exactiones, et tributa iniqua, etc., atque advocati versuti, qui spe lucri excogitant mille subtilitates et argutias ad movendas lites etiam in re clara, sive ea sit facti, sive juris. Hebr. enim בעל *baal* significat dominum, virum, habentem, possidentem, potentem, patronum, maritum. Talis enim est excogitator artium ad malefaciendum; hic enim eis quasi dominatur et imperat. Unde Chaldæus vertit : *Habens astutiam pessimam;* Syrus, *iniquus;* alii vertunt : *Maritum* vel *conjugem malarum artium.* Sicut enim maritus ex uxore progignit proles, sic hic suo subtili et maligno ingenio ex malis artibus, quibus se quasi maritum despondit totumque addixit, progignit mille nocendi modos, mille mala opera et scelera.

Hinc et Cajet. vertit : *Cogitantem ad faciendum malum, illum herum cogitationum malarum vocabunt*, cui scilicet velut malitiæ hero et domino malæ suæ cogitationes et inventiones velut servi illico se sistunt, famulantur et obsequuntur; qui proinde instar diaboli in regno nequitiæ excellit, dominatur et præsidet. Cogitatio enim est velut imperator, qui in corde velut in throno residet : unde si bona est, imperat bona; si mala, imperat mala, uti docet S. Augustin. præf. in Psalm. 148. Addit Cajetan. machinantem mala vocari *herum cogitationum*, quia cogitationes illi famulantur ad optatum successum, ut scilicet mala quæ destinat reipsa opere perficiat. Ratio autem, inquit, quare cogitantes malum potius quam cogitantes bonum fiunt votorum compotes, est multiplex. Nam et ipse cogitans pronior est ad malum quam ad bonum, ac per hoc propensior et studiosior est ad malum, et multitudo ministrorum idonea ad malum in promptu magis est quam ad bonum, et bonum multa habet impedimenta quibus caret malum; quia bonum consurgit ex causa integra, malum autem ex quolibet particulari defectu.

Igitur hac gnome significat Salomon, ait Jansenius, venia quidem dignum esse eum qui ex infirmitate et ignorantia labitur et peccat; at eum qui studet mala facere, et cogitationes suas in hoc insumit, ita ut sit ex his de quibus dicit Propheta : *Iniquitatem meditati sunt in cubili suo;* quique novas semper malefaciendi et nocendi rationes excogitat, infamiam magnam consecuturum apud homines. Id enim significatur, cum dicitur ipsum vocandum sceleratum, vel, ut Noster vertit, *stultum.* Quamquam merito *stultus* vocandus sit talis, quod salutis suæ nullam habeat rationem, nec timore judicii divini à malo proposito ac cogitatione malefaciendi avocetur; aut quia vanitas cogitationum ejus aliquando tandem innotescet. Cogitationes enim malæ, præsertim crebræ, destinatæ, et aliis noxiæ, animo celari nequeunt, quin erumpant in dicta et facta noxia quæ animo machinantur; quare cum erumpunt, auctores earum ab omnibus stulti, id est impii et scelerati, nominantur, infamantur et damnantur.

Porro sicut scelerati toti sunt ad machinandum et excogitandum mala, ut videantur esse quasi dæmones incarnati; sic vice versa eximie sancti toti sunt, ut excogitent novos modos et rationes quibus magis placeant Deo, magisque ejus gloriam in animarum salute propagent, uti fecere S. Dominicus, S. Franciscus, S. Ignatius (cujus hoc erat dictum : *Ad majorem Dei gloriam*), S. Xaverius, etc. Sapientia enim, sanctitas et charitas insatiabilis est, crescitque instar ignis, ut quo major est, eo plura ambiat, et magis crescere satagat.

9. Cogitatio stulti peccatum est; et abominatio hominum detractor.] Hebr. *Cogitatio mala*, vel *machinatio stultitiæ, peccatum est, et abominatio homini derisor;* Pagnin. *Cogitatio mala hominis stulti peccatum est;* Vatabl. *Facinus hominis stulti peccatum est, et irrisorem abominabuntur homines;* Chald. *Astutia stulti peccatum est, abominatio viri sapientis derisor;* Syrus : *Improbitas stulti peccatum est, et iniquos malitia reget.*

Primo, R. Salomon sic exponit : *Cogitatio stulti*, id est consilium stultum est peccatum, quia qui illud sequitur, peccati piaculo se obstringit. Rursum cogitatio et actio stulti peccatum est, ait R. Levi, quia illam obit absque ulla deliberatione et consilio; idem facit derisor : omnis enim consultario derisori est invisa, cum in ridiculis tantum rebus versetur absque ullo maturo providoque consilio; quare imprudenter agit committitque peccatum.

Secundo, Aben Ezra hunc versum nectit præcedenti, tanquam ejus det causam, q. d. Co-

gitans mala vocabitur stultus, quia stulti cogitationes non nisi ad patrandum peccatum feruntur; quare qui illud patrare cogitat, stultus est et vocari debet.

Tertio, Cajetanus hunc versum pariter nectit præcedenti, sed alio nexu, q. d. Populus laudat eum qui cogitat mala, eumque vocat *herum cogitationum*, quod ei cogitationes ad felicem votorum suorum successum famulentur, ut quæ cogitat reipsa adimpleat, ut dixi v. præc. At in hac sua opinione et laude graviter errat populus, quia cogitationes stultorum, quales sunt qui destinant mala, sunt peccata, ideoque vituperio digna, non laude; quin et stultus qui eò devenit, ut sit derisor recteque facta irrideat, hic sane populo est abominabilis et detestabilis. Verum hic sensus Vulgatæ versioni aptari nequit, quæ mala cogitantem ab hominibus vocari *stultum* asserit, ideoque non laudari, sed vituperari ab hominibus.

Quarto, noster Salazar exponit, q. d. *Stultus*, id est impius, adeo ad malum pronus est, ut, cum operis externi copia non est, sola animi cogitatione et destinatione graviter delinquat; pascit enim se cogitatione mala, cum se voluptate et re mala pascere nequit. Similiter iratus, qui alterum lædere reipsa nequit, gaudet eum lædere suis sannis et irrisionibus.

Quinto, Jansenius valde apposite explicat, q. d. Stultitia, id est improbitas, hominis assidue ei cogitationes malas suggerit, ut nonnisi peccare libeat, ac bene agentes et monentes rideat, eisque detrahat. Pergit Sapiens, inquit, avocare à stultitia. Primum quidem dicens quod omnis cogitatio quam stultitia homini suggerit, hoc est, omnis cogitatio stulti quatenus est stultus, est mala et peccatum; atque ad peccatum tendit, quod non manebit impunitum. Secundo, subjungens eum qui non tantum male cogitat, sed etiam irridet bene monentes et consulentes, hominibus esse abominabilem, ut de quo nulla sit spes. Idem recte dicitur et de detractore, qui, cum de omnibus male loquatur, nusquam bene audit, sed merito omnibus est ingratus; quamquam singulariter illud intelligi potest de detractore, qui detrahit bene monentibus et docentibus ipsum; sic enim idem erit detractor et irrisor. Significat ergo stultitiam fugiendam, ut cujus omnis cogitatio sit mala, quæ si eò progrediatur, ut etiam ore irrideat bene consulentes, ac aliis detrahat, se abominabilem faciet omnibus hominibus.

Dixerat Salomon v. 8: *Qui cogitat mala facere, baal mezimmot*, id est *vir machinationum vocabitur;* nunc explicat quales sint hæ ejus machinationes, atque non esse bonas, sed malas, esseque peccata. Unde pro *cogitatio* hebr. est זמה *zimma*, id est, *machinatio stultitiæ* vel stulti, *est peccatum.* Significat ergo stultum, id est sceleratum, ita suis malis cogitationibus et machinationibus agi et rapi, ut earum non tam dominus quam servus esse videatur, eo quod eas cohibere nequeat, sed instar equi effrænis eas explere et peccatum perpetrare satagat, adeoque bene monentes et corripientes irrideat, eisque detrahat. Hoc enim inter sapientes et stultos est discrimen, quod utrique licet malis cogitationibus pulsentur, sapientes tamen resistendo eas statim elidunt; stulti vero consentiendo eis obsecundant. Unde S. Chrysostom. hom. 4. in Gen. *Justi*, ait, *primam quamque malam cogitationem strangulant; improbi autem eamdem excipiunt atque alunt.* Nota τὸ *strangulant;* sicut enim proditor aut serpens, mox ut deprehenditur, strangulatur, ne aliquod post se semen noxium relinquat; sic mala cogitatio, illico ut sentitur, suffocanda est, ne aliquam post se titillationem et tentationem pestilentem relinquat. Impii ergo quia eam non suffocant, sed alunt et indulgent; hinc cor et fauces eis pandunt, ut eas eloquantur, ac correpti corripientes irrident, eisque detrahunt, quod apud homines infame est et abominabile.

Porro Septuag. aliò abeunt; vertunt enim: *Indisciplinatis occurrit mors; moritur autem imprudens in peccato.* Est antithesis illius quod apud eosdem præcessit: *Sapientes à lege Domini non deflectunt*, quasi dicant, ait Auctor Catenæ Græcorum: Sapientes, qui virtutum studio incumbunt, omni diligentia et contentione illis incumbunt, neque levi de causa ab ea deflectunt; at homines scelerati et pestilentes, qui peccatis et vitiis obstinate adhærent, eademque in fixum firmumque habitum jam verterunt, usque ad ultimum vitæ halitum, hoc est, tantisper dum mors illos excipiat, peccare et mala agere non desistunt, adeoque in peccatis suis exstinguuntur. Id videre est in hæreticis, et similibus qui pravis suis sententiis, quas imbiberunt, obstinate et mordicus adhærent usque ad mortem, quasi possessi à spiritu erroris.

Moraliter disce hîc summam cogitationibus adhibendam esse curam, ut malæ arceantur, bonæ accersantur; ex bonis enim sequitur bona voluntas, bona sermocinatio, bona operatio, ut ex malis mala. Huc faciunt sententiæ Patrum apud Anton. in Melissa parte 2. cap. 87. Clementis: *Non facinorum abstinentia fidelem justificat, sed cogitationum castitas et pura sinceritas;* Philonis: *Domus Dei, cogitatio sapientis, ac hujus proprie vocatur Deus, qui universorum est dominus, quòd in ea quasi in regia inambulet;* S. Basilii: *Primum beatissimum est, quod in corde nostro purum; quia radix est omnium corporis actionum cordis consilium.* Et alius: *Talis es qualia sæpe cogitas;* carnalis, si carnalia; cœlestis, si cœlestia; superbus, si superba; humilis, si humilia.

10. Si desperaveris lassus in die angustiæ, imminuetur fortitudo tua.] Aliqui Codices legunt *lapsus;* sed corrigendum cum Romanis *lassus;* hebr. enim est: *Si remissus fueris*, vel *remissum te feceris in die angustiæ, angusta erit fortitudo tua;* Cajet. *Si laxaveris animum in die angustiæ*, ut scilicet ex parte illi cedas et succumbas, *angusta erit fortitudo tua.* Qui enim cœpit succumbere, ait, non erit amplius in amplitudine fortitudinis suæ, sed eam diminuit et arctavit cedendo. Quod tam in temporalibus, quàm in spiritualibus verum esse experimur. Vatabl. *Si sis dejecto animo in die tribulationis, angusta est virtus tua*, id est non poteris ferre tribulationem; Chald. *Si remiseris in die tribulationis, arctabitur fortitudo tua;* Symmach. *Cessare quasi desperantem in hora tribulationis, tardi atque ignavi est;* Aquila: *Si tardus vel ignavus fuisti;* Theodot. *Si remissus fuisti.*

Syrus et Septuag. Complut. et alii nonnulli hunc versum nectunt sequenti. Syrus enim sic vertit: *In die angustiæ libera eos qui ad mortem ducuntur.* Unde R. Salomon, Aben Ezra et Bay-

nus : Si remissus, inquiunt, fueris in succurrendo proximo, qui in angustiis est positus, tu pariter justo Dei judicio deficies à tua fortitudine, et ad similes angustias redigeris, quibus succumbes; lex enim talionis est. *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Unde Maximus serm. 45. *Nostræ*, ait, *beneficentiæ per omnes suas dimensiones divina exæquatur beneficentia*, ut quàm longa, larga et profunda fuerit tua beneficentia in egenos, tam longam, largam et profundam experiare vicissim Dei beneficentiam in te, *ut in proximis nostram beatitudinem et felicitatem veluti prœludamus*, ait S. August. serm. 20, de temp. juxta illud Psal. 36 : *Tota die miseretur et commodat, et semen illius in benedictione erit.* Ex adverso de immisericorde, ait S. Jacobus cap. 2. 13 : *Judicium sine misericordia illi qui non fecerit misericordiam.*

Verum, alii passim hanc gnomen ut separatam, ample et generatim ut sonat, accipiunt ; sed particulatim varie explicant, ita tamen ut omnes in unam generalem expositionem terminentur et coeant.

Primo ergo R. Levi sic explicat : Si remisse te gesseris in studio sapientiæ, sane tempore adverso vires tuæ imbelles erunt et impares, ut hujusmodi calamitati possis obsistere ; tum quia sapientia est, quæ prudentibus rationibus et consiliis animum roborat ad patientiam et constantiam in adversis; tum quia, ut ait R. Salomon, si remissus et deses fueris in sacra lege, Angeli qui sunt divinæ voluntatis ministri, haud vires tuas firmabunt, sicque ab eis desertus perdes robur, fiesque debilis et infirmus ad resistendum tribulationi.

Secundo, Jansen. Hebræa, ait, sic habent: *Si defeceris in die angustiæ, angusta erit fortitudo tua*, q. d. Si, cum adversum quid acciderit, animo defeceris per impatientiam; id ex eo provenit, quòd fortitudo animi tui sit angusta et exigua, non autem ex eo quòd adversitas sit intolerabilis vel insuperabilis, uti docet S. Chrys. hom. 44. ad Pop. Hic sensus ægre aptari potest Vulgatæ, quæ vertit in futuro : *minuetur fortitudo tua.*

Tertio, alii cum Cajet. vertunt : *Si laxaveris animum in die angustiæ, angusta erit fortitudo tua*, sicque explicant, q. d. Si animi vigorem laxaveris in die tribulationis vacando deliciis et solatiis carnalibus, fies enervis, delicatus et debilis ad resistendum adversis : deliciæ enim laxando animum ejus rigorem et vires dissolvunt, itaque armatum exarmant et inermem reddunt; austeritas vero eum stringit et roborat. Sic deliciæ Capuanæ fregerunt robur Annibalis et Pœnorum, antea invictum, ut à Romanis victus sit et prostratus : nimirum ubi rigor, ibi vigor ; ubi voluptas, ibi laxitas et debilitas.

Id expertus est S. Franc. de quo S. Bonav. c. 5. Vitæ ejus : *Experientia*, ait, *certa didicerat dæmones asperitate terreri, deliciosis autem et mollibus vestibus ad tentationem fortiter animari. Unde cum nocte quadam, propter infirmitatem capitis, præter solitum cervical de pluma positum haberet; dæmon, in illud ingressus, ipsum usque ad horam matutinam inquietavit.*

Quarto, alii valde apposite censent Salomonem suadere ut in die tribulationis mens se roboret, omnes vires ad se evocando, ut iis stipata et munita quasi collectis copiis tribulationi resistat : sic enim dux evocat omnes copias, cum hostis ingruit, ut totis viribus ei repugnet. Quare hebr. *si remiseris* vel *remissus fueris*, sic exponas, q. d. Si in tentatione remiseris solita pietatis et mortificationis exercitia; puta, si dimiseris orationem, jejunium, pœnitentias, officia humilitatis et charitatis; minuetur tua fortitudo, ut vix tentationi resistere valeas.

Quinto, alii censent Salomonem hìc suadere continuam laboris et pugnæ exercitationem. Sicut enim milites robusti fiunt quotidie arma tractando, laborando, pugnando; infirmi vero et inertes, si arma ponant, vacentque otio : sic pariter fidelis robustus fit, si assiduis laboribus et dimicationibus contra adversa se exerceat; debilis vero, si quieti vacet et ignaviæ.

Sexto, noster Interpres solerter et profunde pro hebr. *si remissus fueris*, vel *si te*, id est animum tuum, *remiseris*, vertit, *si desperaveris lassus.* Dat enim duplicem radicem et causam remissionis animi, de qua hìc agitur. Prior est diffidentia et desperatio; secunda est lassitudo. Cum enim animus diffidit se posse ex angustia, quæ eum affligit, eluctari, aut posse eam superare et vincere, eo quod putat illam viribus suis esse superiorem; tunc remittit suum vigorem et robur sustinendi, fitque remissus, enervis et languidus. Rursum cum angustia diutius durat, animus mollis in ea toleranda delassatur : unde remittit et laxat suam contentionem resistendi, ac lassus incipit ei cedere et succumbere. Igitur sicut animi vigor et robur consistit in spe eluctandi vel vincendi; sic animi languor, remissio, infirmitas et lapsus consistit in desperatione sustinentiæ vel victoriæ. Spes enim extendit, dilatat et roborat animum, proponendo ei præmium virtutis et triumphi; desperatio vero eum contrahit, arctat et infirmat : id videre est in pugna militum, et in obsidione urbium ; quamdiu enim cives sperant se posse eam sustinere, et hostem depellere, fortiter resistunt; cum vero de eo desperant, animis cadunt, cogitantque de deditione. Sensus ergo est, q. d. Si in die angustiæ fractus fueris animo per desperationem, fortitudo animi tui fiet magis angusta, hoc est per eam desperationem magis fies infirmus, ad evadendam incidentem angustiam. Ut hac sententia monere velit, ut, cum premunt angustiæ, animum non despondeamus, sed animi magnitudine adversa superare contendamus, juxta illud Poetæ :

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Pusillanimis ergo, et quasi desperans se ex tribulatione posse emergere, facit se debiliorem ad emergendum : victoria enim sita est in magnanimitate, quam parit spes vincendi; quare spes est radix patientiæ et fortitudinis. Valet autem hæc sententia ad erigendum animum ; non tantum cum adversitatum externarum procellæ ingruunt, sed etiam cum conscientia angitur ob criminum admissorum gravitatem : tunc enim non dejiciendus animus, nec de Dei misericordia desperandum ; sed per fiduciam in Dei misericordia erigenda mens, ne penitus pereat robur animi. Ita Lyran. Hugo, Jansen. et Beda, quem audi : *Nihil execrabilius*, ait, *desperatione, quam qui habuerit, et generales hujus vitæ labores, et, quod maxime nocet in fidei certamine, constantiam fortitudinis perdit.* Et S. Isidor. lib. 2. de Summo bono, cap. 14 : *Per-*

petrare, inquit, *flagitium aliquod mors animæ est, sed desperare est descendere ad infernum.* Ex quibus S. Thom. 2. 2. q. 20. a. 3. docet desperationem esse maximum peccatorum; non in se: nam majus peccatum est infidelitas et odium Dei; sed quia desperatio est causa omnium peccatorum; in hæc enim agit desperatum. Hoc autem intellige non tantum in eadem angustia, tentatione et tribulatione, sed et quavis alia postea obventura: qui enim semel in una tribulatione animum despondit, sternit viam, ut idem faciat in quavis alia; itaque vires imminuit ut succumbat. Ratio est, quod spes addit acuitque animum, itaque vires adauget, et tentationem pugnamque extenuat: vice versa desperatio animum hebetat et retundit, itaque vires imminuit, et tentationem pugnamque adauget. Quocirca Psaltes tentationis et tribulationis hoc suggerit scutum: *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino,* Psal. 26. vers. ult. Et S. Petrus epist. 1. c. 5. 8: *Adversarius vester tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret, cui resistite fortes in fide,* et consequenter fortes in spe: fortitudo enim fidei parit fortitudinem spei; qui enim viva fide credit Deum esse fidelem in promissis, quibus pollicitus est se iis qui in se spem reponunt, seque in tribulatione invocant, robur ad vincendum daturum; utique illud ipsum firmiter à Deo sperant, postulant, exspectant et reipsa impetrant.

Hæc gnome experientia est testatissima, præsertim in lucta cum dæmone. Id expertus Noster S. Franc. Xaverius in itinere Japonico, quod variis artibus dæmon præscius futuræ in ea messis fidelium, impedire conabatur, scribit in quadam epistola se tunc reipsa didicisse in tali tentatione nihil magis timendum, quàm diffidentiam: si enim quis fortis in spe divinæ opis consistat, illam sentiet, et dæmonis suggestiones machinationesque velut telas aranearum difflabit; sin in spe titubet et diffidat, sentiet dæmones acerrime contra se insurgere, ut vix repelli queant. Idem sensere et docuere prisci Ascetæ in Vitis Patr. lib. 6. libell. 4. n. 29. Senex quidam tentato dixit tentationes fortiter esse sustinendas, sicut Joseph easdem viriliter pertulit, et Deus glorificavit eum usque in finem: *Videamus,* inquit, *et Job, quòd se usque in finem non relaxaverit Deum timens; unde eum nullus à spe Dei movere prævaluit.* Ibidem lib. 5. libell. 5. num. 10: *Abbatissa Sara,* ait, *mansit tredecim annis fortiter à fornicationibus dæmonum impugnata, et nunquam oravit ut recederet ab ea hujusmodi pugna; sed solum hoc dicebat: Domine, da mihi fortitudinem.* Et num. 15. ait senex: *Sunt in seculo Pancratiarii, qui, cum nimis cæsi steterint et fortes apparuerint, coronas accipiunt. Aliquoties autem et unus à duobus cæditur; et confortatus plagis cædentes se vincit. Vidisti quantam virtutem per carnis exercitium acquisivit? Et tu sta, et confortare, et Dominus expugnat pro te inimicum.*

S. Ephrem, in Vita S. Abraham Eremitæ, scribit eum graviter et diu à dæmonibus tentatum, omnes ejus tentationes constanter contempsisse, dicendo: *Anathema tibi et omni virtuti tuæ, pollutissime dæmon; gloria autem et honor Domino, soli sancto ac sapienti Deo, qui nobis dilectoribus suis te tradidit conculcandum, et idcirco versutias tuas subsannamus atque contemnimus. Agnosce ergo, infirmissime et infelicissime dæmon, quia nos neque te, neque tuas pertimescimus phantasias.* Subdit deinde dæmones variis argumentis et machinis eum exagitasse, sed irrito conatu, adeo ut ne pavorem quidem illi incusserint: *Magis autem,* ait, *præliando alacritatem in eo, et charitatem apud Deum maximam suscitabat; diligens namque Deum ex toto animo, et conversationem suam secundùm voluntatem ejus instituens, affluenter divinam gratiam promeruit, et propterea non valebat diabolus lædere eum; perseveranter namque pulsaverat, ut ei thesauri divinæ gratiæ panderentur.* Quocirca cum magnam videret dæmonum turbam in se irruentem, fidens et alacer psallebat: *Circumdederunt me, ut apes favum, et exarserunt sicut ignis in spinis, et in nomine Domini vindicabor in eis,* Psalm. 117. Vide S. Basil. in Regulis fusius disp. reg. 63. Cassian. collat. 9. cap. 22. et collat. 24. cap. 25. Vide et quæ fuse de tentationum remediis dixi Eccl. 2. vers. 1. et seqq.

Idem per umbram videre et à Salomone didicere philosophi, quorum hæc est sententia, virum fortem adversis roborari, suamque fortitudinem exacuere, uti gladius acuitur cote; adversa enim sunt cos fortitudinis. Ita Seneca ep. 24: *Acrior,* ait, *est ad occupanda pericula virtus, quàm crudelitas ad irroganda.* Et epist. 72: *Virtutem enim intelligo animosam et excelsam, quam incitat quidquid infestat.* Et lib. de Gubern. mundi: *Avida est periculi virtus, et quò tendat, non quid passura sit, cogitat.* Et ep. 114: *Fortitudo est munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile; quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat.* Hinc illa: *Marcet sine adversario virtus; multum adjicit sibi virtus lacessita.* Cicero lib. 3. de Officiis: *Est fortitudinis proprium et magnitudinis animi nihil extimescere, omnia humana despicere; nihil quod homini accidere possit, intolerandum putare.* Et lib. 3. de Finib. *Qui in magno animo est atque forti, omnia quæ cadere in hominem possunt, despicit, et pro nihilo putat. Atque iste vir altus et excellens magno animo, vere fortis, infra se omnia humana ducit.* Chrysippus dicebat dolere quidem sapientem, sed non cruciari, utpote cujus animus malo non cederet. Græci dixere fortitudinem esse animam sapientis. Plato, rogatus quomodo animatum esse oporteat circa res adversas, respondit: *Ita ut quis providendo caveat ne in eas incidat; quòd si per imprudentiam in eas inciderit, nihil curet.*

Virgilius:

> Tum pudor incendit vires, et conscia virtus.

Ovidius:

> Apparet virtus arguiturque malis.

Lucanus:

> Crescit in adversis virtus.

Silius Italicus:

> Explorant adversa viros, perque aspera duro
> Nititur ad laudem virtus interrita clivo.

Horatius:

> Fortiaque adversis opponite pectora rebus.

Seneca Tragœdus:

> Virtutis est domare quæ cuncti pavent.
> Quemcumque fortem videris, miserum neges.

Plautus :

Fortiter malum qui patitur, idem post patitur bonum.

Porro Septuag. hìc variant ; nam pro eo quod v. præced. dictum est : *Abominatio hominum derisor*, vel *pestilens*, puta detractor, ipsi vertunt : *Immunditia autem* (infamiæ et abominationis hominum) *viro pestilenti inquinabitur*. Deinde eodem tenore addunt Vatic. *In die mala et in die tribulationis quoadusque deficiat*, q. d. Derisor et detractor est odium Dei et hominum; quare incidet in tribulationem, in qua ab omnibus desertus velut abominabilis misere morietur et peribit. Auctor vero Catenæ Græcor. hæc exponit de obstinatis, qui ad finem vitæ in peccatis persistunt, q. d. *In viro scelerato et pestilente peccatum in modum habitus jam induratum alteque infixum tantisper perstat, donec tandem in die judicii corrumpatur, mortique sempiternæ mancipetur*. Complut. autem et Regia τὸ *immunditia autem viro pestilenti inquinabitur*, cum præcedentibus nectunt; deinde interposito colo novam ordiuntur sententiam : *In die mala et in die tribulationis quousque deficiat* (dies illa), *erue eos qui ducuntur ad mortem ;* quæ lectio plana est, sed dissidens à dispunctione textus Hebræi et Latini Vulgati; licet eam secutus sit Syrus, ut dixi initio hujus versus.

11. Erue eos qui ducuntur ad mortem : et qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses.] Hebr. *Libera eos qui capti sunt ad mortem, et nutantes ad interitum* (liberare) *si cesses*, id est ne cesses; *si* enim Hebræis sæpe servit negationi, valetque idem quod *ne* vel *non*. Pagnin. legit per interrogationem, *si cessabis*, q. d. Minime cessabis. Chald. *Redime eos qui capiuntur ad mortem, et qui ducuntur ad interfectionem prohibe ;* Sept. *Et redimere eos qui interficiuntur ne parcas*, id est, ne tardes, ne cuncteris. Loquitur de iis qui injuste ducuntur ad mortem : nam si juste non convenit, imo non licet, eos liberare et justitiam impedire, uti docet D. Thom. 3. p. q. 68. art. 10. ad 1 : justitia enim fit ut cæteri terreantur, et metu similis supplicii à scelere abstineant; unde illud : *Fiat justitia aut pereat mundus*. Ratio est, quia charitas dictat consulendum esse proximo in fame aliave necessitate constituto : summa autem necessitas est discrimen vitæ ; quare illi succurrendum est ex lege charitatis. Id ergo significat hæc gnome, ut eos qui injuste ducuntur ad mortem liberemus, vel supplicando, vel consulendo, vel pecunia redimendo, vel etiam vi armisque eripiendo, si id fieri possit. Sic Ruben et Judas liberarunt Joseph à morte quam fratres ei minabantur, Genes. 37. 21. et 26; et Daniel liberavit Susannam à calumnia et morte, Daniel. 13.

Ita S. Ambros. in Psalm. 118. serm. 8 : *Eripe*, inquit, *eum qui ducitur ad mortem, hoc est, eripe cum intercessione, eripe gratia tu sacerdos, aut tu imperator, eripe subscriptione indulgentiæ, et solvisti peccata tua, eruisti te à vinculis ; vinculis enim peccatorum suorum unusquisque constringitur.*

Rursum S. Ambros. lib. 1. Offic. c. 36. et habetur 23. q. 3. c. 7. docet hanc liberationem innocentis esse actum veræ fortitudinis : *Non in inferenda*, inquit, *sed in depellenda injuria lex virtutis est ; qui enim non repellit à socio injuriam, si potest, tam est in vitio quàm ille qui facit. Unde S. Moyses hinc prius orsus est tentamenta imbecillis fortitudinis repellere. Nam cum vidisset Hebræum ab Ægyptio injuriam accipientem, defendit ita, ut Ægyptium prosterneret, atque in arena absconderet. Salomon quoque ait : Eripe eum qui ducitur ad mortem.* Ibidem Anastasius et Damasus Papa : *Qui potest*, inquiunt, *obviare et perturbare perversos, et non facit, nihil est aliud quàm favere impietati eorum. Nec caret scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinori desinit obviare.*

Porro, si charitas jubet hominem eripi à morte corporali, multo magis à spirituali et æterna : quare viri religiosi, sacerdotes, imo quivis fideles, cùm quem vident peccatum mortale animo destinare, aut illud jam perpetrasse, et periculum esse ne in eo moriatur et damnetur, putent insonare auribus suis : *Erue eos qui ducuntur ad mortem*, imo ad gehennam. Unde Beda : *Potest*, inquit, *accipi mystice. Erue eos qui ab hæreticis decipiuntur, rectam fidem prædicando; libera, bonorum operum exempla monstrando, eos qui à male viventibus Catholicis trahuntur ad interitum : sed et si quos in certamine persecutionis lapsos vel lapsuros aspexeris, sollicita hos exhortatione ad vitam restaurare satage. Si quos fame perituros, si quos algore videris, illis dato victu et vestitu recrea.*

Sic et Cassianus collat. 2. c. 13. hanc gnomen applicat tentatis : hi enim ducuntur à dæmone ad mortem gratiæ, quos proinde leniter tractandos, consolandos et animandos docet exemplo cujusdam, qui dure arguens tentatum, mox eadem tentatione pulsatus, eidem pene succubuit.

Porro solet Deus hoc peccatum talione punire, ut qui alios à morte liberare noluit, cum posset, idem periculum incurrat, nec inveniat qui eum liberet. Exemplum memorabile est apud Joannem Moschum in Prato spirit. cap. 167. Abbas Pœmen inquit Abbati Agathonico se à feris devorandum; causam addidit : *In provincia nostra*, inquit, *cum essem (erant autem ambo Galatæ), pastor ovium eram, et contempsi transeuntem peregrinum, et à canibus comestus est ; cum enim illum salvare possem, non feci, sed dimisi eum, et à canibus discerptus est; scioque quia et ego ita mori debeo. Quod et factum est : post tres enim annos à bestiis, ut dixerat, et ipse discerptus est.*

Similia plura et mira sunt in Vita S. Ephrem, quæ breviter recensui Genes. 42. v. 21.

12. Si dixeris : Vires non suppetunt ; qui inspector est cordis, ipse intelligit, et servatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini juxta opera sua.] Hebr. *Si dixeris : Ecce non novimus hunc* (vel *hoc*), *nonne librans corda ipse intelliget, et custodiens animam tuam ipse cognoscet?* Septuag. *Si autem dixeris : Nescio hunc, scito quoniam Dominus omnium corda noscit, et qui figuravit spiritum omnibus, ipse novit omnia, qui reddit unicuique secundum opera ejus;* Aquila, *nonne ponderans corda ipse intelligit?* Lucifer, *et qui figuravit spiritum omnibus illis*. Noster pro *non novimus hoc*, vertit, *vires non suppetunt;* quia qui non novit modum liberandi innocentem à morte, huic vires non suppetunt ad eum liberandum. Unde Syrus vertit : *Si dixeris : Nescio* (eum liberare, id est non possum), *scito Deum cogitationes mentis tuæ introspicere, et tui servatorem scire, quod forte possis eum liberare.*

Jam primo, aliqui sic exponunt, q. d. Si vere

et non simulate dixeris, ad eripiendum neci proximum vires te deficere, ne propterea deficiat animus, sed bonam voluntatem habeto; quia Deus, qui corda hominum penitus callet, bonam cujusque voluntatem probat et boni consulit, quoties operis facultas deest. Itaque illud *juxta opera sua*, perinde est ac juxta facultatem suam, q. d. Deus non operum quantitatem, sed facultatem pendit; et licet opera absint, voluntatem solam præmiis compensat.

Secundo et genuine, q. d. Si dixeris: Vires non suppetunt ad liberandum innocentem à morte, vide ne hæc sit calva excusatio, quam prætexas tuæ negligentiæ vel torpidæ voluntati, ut cum nolis molestias liberandi subire, dicas tibi vires liberandi non suppetere; quia Deus qui inspector est secretorum cordis, ejusque fundum perspicit, quique servator est animæ tuæ, id est, qui animam tuam uti creavit, ita assidue conservat, ne in suum nihilum, ex quo illam per creationem eduxit, relabatur, ac proinde intima animæ tuæ, utpote à se creatæ et conservatæ, pervidet, ut eum fallere eique fucum facere nequeas; hic, inquam, videt an hæc tua excusatio sit vera, an à te conficta, ideoque tibi ac cæteris reddet meritum præmium vel supplicium, non juxta tua dicta et prætextus, sed juxta opera tua; ut, si innocentem à morte liberes, ipse vicissim te liberet à morte præsenti et æterna: sin eum liberare nolis, falsoque dicas te non posse, sinat te pari modo labi in periculum mortis utriusque, nec invenire qui te liberet: cujus rei exempla paulo ante recitavi; hanc enim talionem tua crudelitas, quæ omnia charitatis jura violat, meretur.

Nota Deum vocari servatorem animæ: primo, quia eam conservat; secundo, servatorem, id est observatorem, quia observat omnia hominum cogitata et facta; tertio, quod eam custodiat et præservet à multis malis, ut hoc titulo et hujus beneficii commemoratione magis excitet ad vicissim præservandum alios à morte cæterisque malis.

Porro Septuag. et cæteri qui vertunt, *si dixeris: Non novimus hunc*, etc., dupliciter exponi possunt. Primo, q. d. Non novimus an hic supplicium mortis commeritus sit an non, ac proinde eum liberare non audemus. Secundo, q. d. Si dixeris: Hic qui ducitur ad mortem, nullo amicitiæ vel cognationis fœdere mihi conjunctus est, sed externus et ignotus; externis ergo qui illum norunt, eum liberandum relinquam, si, inquam, dixeris, scito hanc esse calvam excusationem; quia hic, licet tibi sit ignotus, Deo tamen est notus et carus, qui ejus liberandi curam tibi quasi proximo demandavit; quare Dei, qui tibi animam et vitam inspiravit, et assidue conservat hac lege, ut tu eamdem proximo conserves, offensam et indignationem incurres, q. d. Noti tui notus est. Nam à Deo, qui tibi tot nominibus notus esse debet, probe agnoscitur: etenim lex amicitiæ hæc est, ut amicorum etiam familiares et notos amplectamur. Subdit: *Qui reddit unicuique secundùm opera sua.* Deo, inquam, hæc gratia reddenda est, qui operibus nostris paria refert, et ad eumdem modum nobiscum agit, quo nos ipsi cum proximis nostris.

Paulo aliter Septuag. explicat Auctor Catenæ Græc. q. d. Omnes homines mutuo se noscunt, cum unius sint naturæ et figuræ. Si, inquit, dixeris: Non novi talem; redarguet te Deus mendacii, evadesque duorum criminum reus, cædis nimirum et mendacii. Cum enim mortales omnes unius sint originis, non possunt se mutuo non agnoscere, cum unius quoque speciei animantia bruta se invicem agnoscant et juvent.

13 et 14. COMEDE, FILI MI, MEL, QUIA BONUM EST, ET FAVUM DULCISSIMUM GUTTURI TUO: SIC ET DOCTRINA SAPIENTIÆ ANIMÆ TUÆ, QUAM CUM INVENERIS, HABEBIS IN NOVISSIMIS SPEM, ET SPES TUA NON PERIBIT.] Sept. *Comede, fili, mel; bonus enim favus, ut dulcescat guttur tuum: sic senties sapientiam in animo tuo; si enim inveneris, erit bonus obitus tuus, et spes te non deseret;* Chald. *Sic sapiens esto in animo tuo; quod si invenisti, primis venient novissima meliora, et spes tua non consumetur;* Hebr. et Syrus, *non succidetur.*

Sensus est, q. d. Sicut esus mellis et favi bonus et salutaris est stomacho totique corpori, æque ac suavis palato, dulcisque gutturi: sic pariter sapientia salutaris est animæ, æque ac dulcis menti: atque in eo mel superat, quod mel veterascens acescat, et in acorem vertatur; sapientia vero quo magis veterascit, eo magis dulcescit. Huc alludens Isaias c. 7. v. 15. de Christo ait: *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum.* Vide ibi dicta. Et sponsa Cant. 5. 1: *Comedi*, inquit, *favum cum melle meo.*

Nota: Mel symbolum est sapientiæ veræ et practicæ, quæ homines facit virtute præditos, et ad cœlum deducit; quæ proinde est ipsa prudentia, sanctitas et charitas, idque ob multas utriusque analogias.

Prima est, quod mel è cœlo depluat, sitque quasi manna cœleste. Unde Plinius, l. 11. c. 12, de melle loquens: *Sive*, inquit, *ille cœli sit sudor, sive siderum saliva.* Et cap. 14. illud vocat *divinum nectar;* unde Virgil. 1. Georg.:

Aerii mellis cœlestia dona.

Idem lib. 14:

Aliæ purissima mella,
Stipant, et liquido distendunt nectare cellas.

Rursum Galenus, l. 7. de Simplic. medic. facult. cap. 10, asserit saccharum esse mel: *Saccharum* inquit, *quod ex India atque Arabia Felici convehitur, in calamis, ut aiunt, concrescit, et ipsum mellis est species.* Idem docet Plinius lib. 12. c. 8. et Dioscor. lib. 2. cap. 104. Alii tamen, uti nostri Conimbr. verius censent contrarium, scilicet mel ex rore concrescere; saccharum vero ex succo cannarum gigni. Sic pariter sapientia vera de sursum est, ideoque Christus de cœlo descendit, ut eam in terras deferret, hominesque doceret, Baruch 3. 38.

Audi mellis causas et generationem ex Varrone, Aristotele et Plinio physice enarrantes nostros Conimbricenses tract. 7. in Meteora cap. 9. Quando unà cum vapore illo tenui ex quo ros generatur, efferuntur, potissimum sublucanis temporibus, partes quædam terræ subtiles, ex varia ejusmodi partium cum humido tenui commixtione, si humidum aqueum non multum dissolvatur, gignitur succus prædulcis, qui herbis, foliis, flosculis et terræ solo excipitur, atque hic mel vocatur. Hujusmodi liquore sub prima aurora folia arborum roscida inveniuntur; eodem perunctas vestes et concretum capillum sentiunt aliquando, qui noctu sub dio fuere; eumdemque apes uterculis congestum in alvearia convehunt, nec ex alio

succo earum mel constat, ut docet Aristot. lib. 5. de Hist. Animal. cap. 22. Itaque favos eas construere ait è floribus, ceram ex arborum lacryma effingere, mella ex rore aeris colligere. Ac quod mel ipsæ non faciant, sed confectum exportent, duplici argumento concludit. Primum, quia uno aut altero die cellas melle repletas inveniunt apiarii. Item, quia in autumno mel sibi detractum non reparant, cum tamen illo etiam tempore flores suppetant. At sublato magna ex parte cibo, vel ad inopiam redactæ repeterent certe, qua vigent solertia et providentia, munus conficiendi mellis, si id conficerent è floribus. Nonnulli tamen quos refert Seneca epist. 84. arbitrati sunt apes proprietate quadam sibi ingenita, et quasi fermento collectum rorem in saporem illum mutare; sed amplectenda est sententia Aristotelis, quam tuetur etiam Plinius loco citato.

Secunda, mel conficitur, vel potius colligitur ab apibus, quia castæ sunt et virgines; unde et mel à puris confici et tractari debere docet Plinius, Columella, Varro et alii. Hinc Pindarus in Pythiis apes *sacras Cereris ministras* appellavit, alii *Nymphas sacrificiorum præsides.* Sic pariter sapientia amat, imo facit castos et virgines. Addit Plutarchus in Conjugal. præceptis: *Apes eos male excipiunt, qui recentes à muliebri copula superveniunt; sed mulieres quæ veneri operam dederunt, acrius invadunt, quique vel vinum vel unguenta oleant:* sic sapientes et sancti oderunt impuros et incestos, et subinde odorem eorum intolerabilem sentiunt, uti sentiebat S. Catharina Senensis.

Tertia, mel conficitur ab apibus pacificis, et mira concordia in suo alveari collaborantibus et mellificantibus; sic pariter sapientia pacifica est, amat concordiam, fugit discordiam. Quocirca Christianis in baptismo olim dabatur lac et mel: *Inde suscepti lactis* et *mellis concordiam prægustamus,* ait Tertul. et ex eo S. Hier. contra Luciferian. et Nazianz. Orat. 17: *Christiana charitas,* ait, *et animorum consociatio incredibilis ab ipsis religionis cunabulis suscipienda est, iis præsertim qui serio Christum volunt consectari.* Huc facit quod scribit S. Isidorus lib. 12. Orig. c. 8: *Apes,* ait, *dictæ, vel quod se pedibus invicem alligent, vel quod sine pedibus nascantur; nam postea et pedes et pennas acquirunt,* quasi *apis* sit ἀπους, id est *expes,* hoc est pedibus carens; primum enim *alpha* est privativum, significans *sine* vel *carens.* Sic pariter sapiens in terra sit exspes, et mentis pennis evolet in cœlum ad Deum, ut ex floribus paradisi mel divinæ sapientiæ colligat.

Quarta, optimum mel conficitur ab apibus parvis. Audi Columell. l. 9. de Re rustica c. 3: *Aristoteles, ejusque auctoritatem sequens Virgilius, maxime probat apes parvulas, oblongas, leves, nitidas, ardentes auro, et paribus lita corpora guttis; moribus etiam placidis; nam quanto grandior apis atque etiam rotundior, tanto pejor.* Ita vera sapientia optime discitur et docetur ab humilibus et mansuetis, juxta illud Christi: *Confiteor tibi, Pater, domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus* (seculi, puta superbis philosophis), *et revelasti ea parvulis,* Matth. 11. 25.

Quinta, mel est succus dulcissimus, subtilissimus et saluberrimus, ait Plinius, qui proinde omnibus gratus est omnesque cibos condit, dulcorat et sapidos efficit: sic et sapientia omnibus recta ratione utentibus grata est et suavis, omnesque res, licet tristes et adversas, dulcorat, et leves sapidasque efficit. *Mel,* ait Varro l. 3. de Re rustica c. 16, *dulcissimum quid est, et diis et hominibus est acceptum; favus enim venit in altaria, et mel ad principia convivii, et in secundam mensam administratur.*

Sexta, mel, omnibus se immiscens, omnium tamen sapori se suamque dulcedinem accommodat; in vino enim habet dulcedinem vinosam, in aceto acetosam, in carne carneam, in farina farream, etc.: sic pariter sapientia et sanctitas omnibus rebus, temporibus, personis se attemperat; quare alia est sapientia juvenum, alia senum, alia Sacerdotum, alia Religiosorum, alia virorum, alia feminarum, alia Prælatorum, alia Principum, etc.; in juvenibus enim est juvenilis et alacris, in senibus senilis et gravis, in Sacerdotibus sacerdotalis, in Religiosis religiosa, in Regibus regia, etc.

Septima, mel est beneficium, quia saluberrimum plurimisque morbis medetur, quos recenset Plinius l. 11. c. 14. et Dioscor. l. 2. cap. 101: *Medicamenta,* ait Plinius, *non mella gignuntur, oculis, ulceribus internisque visceribus dona cœlestia.* Et mox: *Non alia suavitas visque mortalium malis à morte vocandis, quàm divini nectaris,* id est mellis. Et fusius lib. 22. c. 24: *Aculeos,* ait, *et omnia corpori extrahit, tubera discutit, dura concoquit, dolores nervorum mulcet, ulceraque jam desperantia cicatrice includit. Mellis quidem ipsius natura talis est, ut putrescere corpora non sinat, jucundo sapore atque non aspero, alia quàm salis natura: faucibus, tonsillis, anginæ omnibusque oris desideriis utilissimum, arescentique in febribus linguæ; jam vero peripneumonicis, pleuriticis decoctum; item vulneribus à serpente percussis, et contra venena fungorum.*

Idem docet mel et mulsum, quod ex melle et aqua conficitur, facere sanos et longævos: *Multi,* ait, *senectam longam mulsi tantum nutritu toleravere, neque alio ullo cibo, celebri Pollionis Romuli exemplo. Centesimum annum excedentem eum D. Augustus hospes interrogavit quanam ratione maxime vigorem illum animi corporisque custodisset; at ille respondit: Intus mulso, foris oleo. Varro regium cognominatum morbum arquatum tradit, quoniam mulso curetur.*

Sed et Aristoxenus, ait Pierius, hierogl. 28. c. 8, Pythagoricos plurimum melle usos tradit. Neque tantum calidi panis suffitu, Democritus vitam dies aliquot in amicorum obsequium produxisse fertur, verum et vapore mellis naribus admoto. Omnino autem ferunt quibus mellis usus frequentior fuerit, vitam diutius producere; contra vero qui cibis acidis delectentur, brevioris esse vitæ. Sane Cyrinos populos, qui scilicet Corsicam insulam incolebant, longævos vixisse tradit Athenæus, quod assidue mellis uterentur cibo. Nam et Diophanes, qui de Re rustica libros conscripsit, longævos evadere dicit, qui mellis esitatione delectati fuerint. Præstat vero in senecta ipsa plurimum pane et melle pasci; neque enim solum, ut is asserit, vivacitatem adjuvat, sed et sensus omnes sanos et integros custodit. Sic pariter sapientia est saluberrima omnesque animæ, et sæpe corporis, morbos persanat, ac facit longævos, imo æternos.

Octava, mel sincerum est, purum et minime

fucatum, ideoque flavum et odoriferum; unde illud Virgilii : *Fragrantia mella thymo redolent.* Sic pariter sincera et candida est sapientia omnisque fuci et simulationis expers. Has octo conditiones eodem ordine quo jam recensui, sapientiæ attribuit S. Jacobus, c. 3. 17 : *Quæ autem desursum est sapientia*, ait, *primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, non judicans, sine simulatione.* Vide ibi dicta. *Apis*, ait Varro de Re rustica c. 16, *minime malefica, quod nullius opus vellicans facit deterius : neque ignava, ut non qui ejus opus conetur disturbare, resistat.* Et mox cum apes vocasset *Musarum volucres : Neque ipsæ*, ait, *sunt inficientes* (otiosæ, inertes), *nec non oderunt inertes ; itaque insectantes à se injiciunt fucos.*

Nona, apes nulla re magis consternantur et in fugam vertuntur quàm fumo supposito : sic sapientia odit ostentationem fumumque vanæ gloriæ, ac jactabundos ac gloriosos fugit. Hinc sæpe Scriptura melli comparat sapientiam, ut psal. 118. 103 : *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo.* Et psal. 18 : *Judicia Dei* dicuntur *esse dulciora super mel et favum. Debora* quoque prophetissa, Judic. 4. 4, hebr. *apis* interpretatur, ut ait Adamantius, puta Origenes. Et omnes Prophetæ, ait Pierius, hierogl. 26. c. 14, sub apis nomine comprehenduntur earumque favi ea sunt oracula, quæ litteris mandavere. Atque hoc est bonum illud mel, quod comesse jubemur. Quicumque enim oracula ea divina meditatione complectitur, scriptisque vatum nostrorum sermonibus alitur et recreatur, is mandatum illud divinum exsequitur, quo præceptum est : *Comede mel, fili,* bonumque id esse reipsa protinus experitur. Quod autem de Christo assertore nostro prædictum est, *mel comedet*, mel hic Adamantius nostra de virtute colloquia significare profitetur. Quotiescumque enim de abstinendo à voluptatibus, de domanda nequitia, de justitia, de prudentia, ex animo disserimus, sermonis istiusmodi suavitate libentissime pascitur Deus, hosque liquores assidue sitibundus inquirit; cui, si nequitiæ, si pusillanimitatis, si scelerum et stultitiæ amarulenta pocula propinaverimus, gustum ut offensus refugit, et ut fel odiosum aversatur.

Decima, apes magno labore, molimine et industria texunt favos et mella : sic magno labore, diligentia et industria paranda est sapientia. Sed cogitent sapientes illud Pindaricum, *Olympios victores vitæ reliquum agere in terra melliflua*, puta in cœlis, ubi felicitas est et copia bonorum omnium. Sicut enim Christus *favos post fella gustavit*, ut ait Tertullianus, sic et eosdem Christiani ejus asseclæ gustabunt.

Undecima, mel optimum legitur ex thymo similibusque herbis odoratis. Unde optimum mel est Hyblæum, ita dictum ab Hybla urbe et monte Siciliæ, qui thymo odorato abundat, ex quo apes pastæ optimum mel conficiunt. *E fico*, ait Varro l. 2. de Re rustica c. 16, *mel insuave, è cytiso bonum, è thymo optimum.* Ita sapientia colligitur ex sententiis præstantibus Patrum, Doctorum et præsertim Auctorum sacræ Scripturæ. Horum enim sapientiæ et sanctitatis fama oculis et mentibus legentium vel audientium suavissimum doctrinæ et pietatis sensum odoremque aspirat. Audi Dioscoridem, l. 2. c. 101 : *Principem locum obtinet mel, quod Atticæ regionis est, præcipue ex Hymetto, mox Cycladibus insulis, et è Sicilia cognomine Hyblæum. Magis probatur dulcius et acre odoratius, subflavum, nec humectum, grave et minime fluxum, quod ob sequacem lentitiam non facile abrumpitur, tractumque resilit in digitos. Mel abstergendi vim habet, ora venarum aperit, humores evocat, qua ratione in sordida ulcera sinusque commodissime infunditur.* Sic pariter magis probatur sapientia, quæ γλυκυπικρον, id est dulcedinem habet non fatuam et beticam, sed cum acrimonia mixtam et acredine exacutam, quæque odorem suum longe lateque spargit, ac gravis est et solida, ut humores vitiorum è mente evocet et abstergat.

Duodecima, mel, si purum sumatur, stomachum inflat, at cum aliis commixtum pituitam siccat, ventriculum purgat, nutrit, calefacit, et stomachum ad concoquendos cibos roborat, ut docent medici et Hippocrates, l. 2. de Diæta; pari modo sapientia sola inflat, at charitate et virtutibus mixta, frigidam pituitam, id est phlegmaticam lentamque socordiam siccat et acuit; animi sordes expurgat, nutrit spiritum, eumque calore divino accendit, ac mentem ad quævis adversa digerenda confirmat, juxta illud Nazianzeni : *Patientia est decoctio molestiarum.* Patientia autem est sapientia, aut magna sapientiæ pars.

Rursum, mel vulneribus infusum medetur, corruptioni resistit, adeo ut etiam cadavera integra servet ne putrescant. Hinc olim Ægyptii corpora defunctorum melle condiebant, itaque servabant incorrupta in plures annos. Simili modo sapientia omnibus animi doloribus, mœroribus et passionibus medetur, corruptioni concupiscentiæ resistit, ac corpus hoc quod quasi cadaver circumferimus, ne gula, luxuria aliove vitio putrescat, conservat, atque tandem corpus ipsum corruptibile quoque in resurrectione faciet incorruptum, immortale et gloriosum.

Et favum dulcissimum gutturi tuo.] Hebr. *Et favum dulcem super palatum tuum.* Favus proprie est apum domus, et cellulæ, ita dictus à fovendo, quod in his sobolem foveant, juxta illud Virgil. 4. Georg. :

> Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
> Suspendunt ceras.

Rursum, favi continent mel, ideoque melliti non raro toti cum melle comeduntur. Unde Plinius : *Buccellam panis dedit et favum mellis*, hoc est frustum operis apiarii melle plenum. Sic Christus post resurrectionem favum mellis ab Apostolis exhibitum comedit, Lucæ 24. 42.

Igitur favus mellis significat hìc sapientiam mellitam esse et dulcissimam instar favi : primo, quia vera sapientia est cœlestis et divina, ideoque suavissimus animæ cibus; mentis enim cibus est tum veritas, præsertim cœlestis et divina. Unde S. August. l. 1. conta Academ. c. 3. docet felicitatem consistere in investigatione veritatis : quid enim anima fortius desiderat quàm veritatem? Tum puritas, charitas, passionum vacuitas, conscientiæ pax et sanctitas quam affert sapientia. *Mel*, ait S. August. in psal. 80, *sapientia est, primatum dulcedinis tenens in escis cordis.*

Secundo, quia sapientia sapientibus suis rationibus, consiliis, considerationibus condit et dulcorat omnia, quantumvis aspera et adversa,

quæ sapienti in hac vita quotidie occurrunt. Ita Beda : *Patet, ait, facillime quare doctrina sapientiæ melli comparetur; quia nimirum sicut illud cibis, ita hæc doctrinis cæteris dulcedinem præstat.*

Tertio, quia Deus sapientiæ auctor cum ea miscet consolationes cœlestes, quas mentibus sapientum, id est sanctorum, crebro infundit, quæ omne mel suavitate superant, juxta illud S. Bernardi: *Jesus meus mel in ore, melos in aure, jubilus in corde.* Has expertus noster B. Xaverius clamabat : *Satis est, Domine, satis est; non enim capit cor terrenum tantam consolationum cœlestium affluentiam. Aut ergo eas aufer, aut transfer me ad te in paradisum, ubi dilatato corde hauriam mare gaudiorum tuorum, quod electis tuis ab æterno præparasti.* Et Psaltes Ps. 30. v. 20 : *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!* Et : *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos*, Psal. 35. v. 9.

Symbolice Beda per mel accipit sensum litteralem S. Script. per favum allegoricum : *Hoc*, ait, *inter utriusque significantiam distat, quia mel quod in promptu est ad comedendum, moralem litteræ superficiem insinuat; favus autem, in quo mel de cera exprimitur, allegoricam locutionem figurate denuntiat, ut subducto litteræ velamine suavitas sensus spiritualis aliquanto cum labore vel mora percipiatur.* Hanc favi atque mellis differentiam hausit ex Aug. in Ps. 118. ad illa verba : *Quàm dulcia faucibus meis verba tua, super mel et favum ori meo!* Sic enim ait : *Melli est similis aperta doctrina sapientiæ; favo vero quæ abstrusioribus sacramentis, tanquam de cellis cereis ore disserentis velut mandentis exprimitur.* Item Pseudo August. serm. 14. de Verbis Domini, qui est Eradii Presbyteri : *Quando possumus de divinis operibus quæ leguntur intellectum alicujus mysticæ significationis exsculpere, quasi de abstrusis favorum cellis mella producimus.* Vice versa Auctor Catenæ Græcorum per favum accipit sensum litteralem, per mel allegoriam; hæc enim in sensu litterali ceu mel in favo includitur. Per *mel*, ait, designat allegoriam, per *favum* autem historiam; nam in illa veluti in cellula quadam sublimior quidam sensus absconditus latet; per guttur vero vegetabiles animæ vires. Is mel comedit, qui ex divinis Litteris usum et adjumentum accipit; qui autem ex rebus ex quibus sancti Prophetæ et Apostoli hauserunt, doctrinam haurit, ille comedit favum. Et quidem mel comedere cujusvis volentis est; verum mellis favum comedere, id solius puri mundique pectoris est. Sensus porro vel gustus sapientiæ aliud nihil sunt, quam ipsamet sapientiæ dogmata et decreta.

Rursum noster Alvarez de Paz, lib. 4. de dignit. perfectionis part. 3. cap. 38, per mel et favum accipit sancta virtutum exempla. Vita patrum nostrorum, ait, est mel, quia ejus memoria suavissima est, et sapor sive imitatio dulcissima. Hæc nobis in mensa Religionis apponitur, dum mens nostra exemplis perfectorum eruditur, et monitis Prælatorum accenditur, et lectione regularum ad eorum sequelam et imitationem invitatur. Comedamus hoc mel, quia revera bonum est, et nostro cordi salutiferum, quia dulcissimum est, et palato considerationis suavissimum. Comedamus, inquam, illud, et vitam patrum nostrorum sequamur, quæ in hora mortis dabit nobis certam salutis spem, quæ nequaquam nos decipiet, sed in possessionem illius rei quam speramus deducet.

QUAM CUM INVENERIS, HABEBIS IN NOVISSIMIS SPEM, ET SPES TUA NON PERIBIT. Alludit ad convivia, in quibus novissimo loco inferuntur et comeduntur bellaria mellea, ut placentæ mellitæ et favi, ac simul solebant olim in fine mensarum eas condire sapientibus colloquiis et dissertationibus, uti dixi Eccl. 32. 4. Rursum alludit ad mel, quod vetustate acescit, q. d. Mel ætate dulcorem perdit, vertitque in acorem; at sapientia semper suam suavitatem retinet, imo quo annosior, eo dulcior efficitur. Nam ut alia taceam, illa in novissimis, puta in senio et morte, dat certam spem adipiscendæ felicitatis; hac autem spe nil dulcius, nil jucundius animæ accidere potest. Unde Sept. vertunt : *Quod si mel istud inveneris, finis* (vel *obitus*) *tuus bonus erit, neque spes tua te fallet.*

Duas alias appositas expositiones suggerit noster Salazar. Prior est : Mel utique vitam servat, adeo ut plures mellis auxilio ad multam senectam vegeti admodum ac robusti pervenerint. Ergo Salomon ait : *Quam cum inveneris, habebis in novissimis spem*, id est, ad canos usque pervenies, non quidem infirmus et imbecillis, sed spe roboratus ac confirmatus. Unde ex Hæbreis nonnulli sic vertunt : *Habebis in senecta spem.* Posterior : Mel quidem atque mellita, ut modo prænotabam, sub finem convivii exhiberi solebant. Ergo Salomon his verbis suadet ne studium sapientiæ unquam intermittatur, sed hoc etiam in senectute tanquam mel in convivii clausula adhibeantur. Quid inde? *Et habebis in novissimis*, aut *in senecta spem;* vel, ut Chald. transtulit, *primis venient novissima meliora*, id est, quemadmodum in convivio dulcia et salubria magis fercula sub finem inferuntur; ita etiam doctrina atque sapientia in senectute colenda est; sic enim fiet ut ea vitæ tuæ clausula suavior sit atque sanior, plena videlicet futurorum bonorum spe.

15 et 16. NE INSIDIERIS, ET QUÆRAS IMPIETATEM IN DOMO JUSTI, NEQUE VASTES REQUIEM EJUS. SEPTIES ENIM CADET JUSTUS, ET RESURGET; IMPII AUTEM CORRUENT IN MALUM.] Noster legit רשע *resca*, id est, *impietatem;* jam aliis punctis legunt רשע *rasca*, id est *impie;* unde vertunt : *Ne insidieris, ô impie, habitaculo justi, neque vastes* (Pagnin. *rapias;* Cajet. *deprædéris*) *accubitum* vel *cubile ejus; justus enim, etsi septies cadat, resurget tamen; impii autem in malum corruunt;* Chald. *Ne insidieris, impie, habitaculo justi, neque projicias domum habitationis ejus;* Syrus, *neque diripias.*

Justi casus est duplex : prior in pœnam vel calamitatem, in culpam posterior; unde duplex hìc oritur sensus.

Prior de malo pœnæ, q. d. *Ne insidieris,* ô impie, domui justi, *neque vastes ejus cubile*, ut rapias ejus uxorem vel filios, aut *accubitum*, id est quietem, ut turbes ejus pacem; quia Deus eum tutatur : etsi enim sinat eum septies, id est sæpius, in aliquas calamitates labi; tamen facit ut ex iis illico fortior resurgat, uti contigit S. Job : *Impii autem corruunt in malum* proni, ut in eo jaceant et maneant sine spe resurgendi et emergendi. Ita Vatablus : Justus, inquit, frequenter discrimini objicitur, et evadit periculum, juxta illid Psalm. 33 : *Multæ tribulationes justorum, et de omnibus his liberabit eos Dominus.*

Impii vero primo quoque periculo solent corruere. Sic et Isidor. Clarius, Jansenius et Salazar, quin et S. August. lib. 11. de Civit. c. 31: *Septenarius numerus*, inquit, *pro universo sæpe ponitur, sicut scriptum est: Septies cadet justus, et resurget; quotiescumque ceciderit, non peribit. Quod non de iniquitatibus, sed de tribulationibus ad humilitatem perducentibus intelligi voluit.* Hoc est quod dicitur Job 5. 19: *In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum.*

Præclare Naz. Orat. 27: *Est*, ait, *quædam in fabulis arbor, quæ cum cæditur viret, et adversus ferrum certat, ac si de re nova novo more loquendum est, morte vivit, et sectione pullulat, atque cum absumitur crescit. Habetis fabulam, jure suo quidvis libere confingentem. Mihi vero ejusmodi quiddam plane esse vir philosophus videtur; floret enim inter cruciatus, ac vitæ molestias virtutis segetem existimat, atque in adversis gestit et gloriatur; sic nimirum se comparans, ut neque ob dextra justitiæ arma, nec ob sinistra flectatur, sed in diversis rebus idem semper suique similis permaneat, atque adeo probatior tanquam aurum in fornace reperiatur.* Et infra invictum et insuperabilem justi animum describens: *Nihil*, ait, *philosophia fortius est, nihil inexpugnabilius; omnia prius cedent, quàm ut manus det philosophus*, etc. *Ut in summa dicam, duo hæc arripi et superari nequeunt, Deus et Angelus, tertium est philosophus, in materia materiæ expers, in corpore incircumscriptus, in terra cœlestis, in passionibus impatibilis, omnibus rebus vinci se facile cedens præterquam animi magnitudine, et eo ipso quod vinci se patitur, eos qui superiores sibi esse videntur, devincens.*

Huic expositioni favet textus Hebr. Vulgata, etsi dissonare videatur; tamen eò quoque revocari potest, si sic exponas: Ne insidieris justo licet afflicto et tribulato, ut eum ad impietatem pertrahere satagas, neque turbes conscientiæ ejus pacem et tranquillitatem; quia, etsi septies, id est sæpius in tribulationes cadat, tamen iis animo non dejicitur, ut à justitia vel latum unguem dimoveatur, sed in ea constans et immobilis consistit, ideoque hac sua constantia omnes tribulationes dispellit, ac velut adamas ictus malleorum eludit et respuit, imo ex iis generosior, animosior et lætior resurgit, uti contigit tribus pueris in fornace Babylonica, Daniel. 3. Hunc sensum innuunt Septuag. dum vertunt: *Noli applicare impium ad pascua justorum* (S. Hieron. in Mich. *in tabernaculum;* S. Cyprian. lib. 3. Testim. *in habitaculum justorum*, scilicet legit μονὴν, id est habitaculum, pro νομὴν, id est pascua; utrumque significat Hebr. נוה *neve;* Aquila et Theodot. *in decore justi*) *neque decipiaris pabulo ventris: septies enim cadet justus, et resurget; at impii infirmabuntur in malis.* Porro Auctor Catenæ Græcor. et Cassian. coll. 14. cap. 17. sic Septuag. explicant, q. d. Pascua justi sunt sermones secretiores de virtute et perfectione; hi non sunt applicandi, id est explicandi impiis, ne margaritas projiciamus ante porcos.

Mystice, requies vel cubile justi vocatur conscientiæ mentisque tranquillitas: in hac enim suaviter quasi in lecto requiescit; hanc proinde vetat hîc turbari.

Secundo, plane et simpliciter juxta Vulgatam versionem hæc accipias de casu justi in culpam, q. d. Noli insidiari justo, ut satagas per calumniam in ejus domo aliquam gravem impietatem reperire, itaque turbare ejus requiem et pacem: quia justus, qui scilicet justitiæ constanter adhæret, omnem impietatem procul à se repellit; etsi enim in leves et veniales aliquas culpas septies, id est sæpius, cadat; tamen hæ justitiam ei non adimunt, nec impietatem impingunt, atque ex his mox per pœnitentiam resurgit. Impii autem in peccata mortalia corruunt, ex quibus viribus suis resurgere nequeunt, nisi peculiari Dei gratia præveniantur, et ad pœnitentiam erigantur.

Rursum ea iterant, iisque se velut porci luto involvunt et quasi sepeliunt; quare difficilius est ut ex iis ad gratiam quàm à morte ad vitam resurgant. Et S. Greg. l. 6. in 1. Reg. c. 15: *De justorum casu scriptum est: Septies in die cadit justus et resurgit. Justorum certe casus quodam modo status eorum est, quia aliquando permittuntur cadere, ut semper valeant fortius stare; permittuntur ut in malis corruant, ne summa virtutum dona per elationem perdant. Hi profecto, etsi verba Domini quandoque non implent, à Domino longius non recedunt, qui ad tempus relinquuntur, ut in æternum teneantur, et modico desipiunt, sed postmodum resipiscunt.*

Nota τὸ *casus quodam modo status eorum est:* quia justi ex casu illico resurgentes magis in statu gratiæ se obfirmant. Unde in justorum lapsu impletur illud S. Chrysost. hom. 12. in 1. ad Cor. *Peccatum, si ad animam tuam divertit, hospes sit, non incola;* quia justi illico peccatum expellunt, et ad statum gratiæ redeunt; ut non tam cecidisse, quam modicum se inclinasse videantur; moniti enim statim pœnitent et resipiscunt, etiamsi lapsus fuerit gravis et lethalis, qualis fuit S. Petri negantis Christum, et Davidis dum occidit Uriam et Bethsabee corrupit, qui ad primam Nathan vocem et correptionem exclamavit: *Peccavi.*

Justus ergo cadens est sicut arbor per procellam prostrata, quæ idcirco profundiores in terra agit radices, ideoque statim regerminat et repullulat: *Evulsa enim cupiditate*, ut ait S. Aug. *cito plantam recipit charitatis.* Unde S. Bernard. serm. 1. in Cantic. *Vigilandum proinde*, ait, *et vigilandum omni hora, quia nescimus qua hora spiritus venturus sit, seu iterum abiturus. It et redit spiritus, et qui stat eo tenente, deserente cadat necesse est; sed non collidetur, quia Dominus rursum supponit manum suam. Et has alternare vices non cessat in his qui spirituales sunt, vel quos potius spirituales provide ipse creare intendit, visitans diluculo, et subito probans. Denique septies cadit justus, et septies resurgit, si tamen cadat in die, ut se cadere videat, et cecidisse sciat, et resurgere cupiat, ut requirat manum adjuvantis, et dicat: Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem, avertisti faciem tuam à me, et factus sum conturbatus.*

Quocirca ex hoc loco justos non esse impeccabiles, sed aliquando peccare, æque ac distinctionem peccati in veniale et mortale (justi enim corruunt in veniale salva justitia, injusti in mortale, quod negarunt Jovinianus, Pelagius, Wicleph, Calvinus et Lutherus) recte colligunt Doctores Orthodoxi, ut Cassian. coll. 22. cap. 13. Bellarm. lib. 1. de amiss. gratiæ, cap. 5. et alii: veniale enim consistit cum justitia justi, cum qua mortale consistere nequit:

justus enim manens justus septies cadit in peccatum veniale, et ab eo resurgit. Scio sanctum Hieronymum, ep. 16. ad Rusticum, de gravi lapsu hunc locum intellexisse, dum ait : *Sed justi vocabulum non amittit, qui per pœnitentiam semper resurgit.* Nihilominus de levibus culpis, ac proinde de justo manente justo, communiter intelligitur, estque contextui magis consentaneum. Dixerat enim Sapiens : *Ne insidieris, et quæras impietatem in domo justi, neque vastes requiem ejus ;* et subdit : *Septies enim cadit,* ubi particula *enim* notat connexionem et causam prioris sententiæ. Unde sensus est : Non invenies in justo impietatem, quia licet septies in die cadat, sunt offensiones leves, à quibus per justitiam suam facile resurgit. Hinc August. lib. 11. de Trinit. cap. 31. ita exponit : *Quotiescumque ceciderit justus, non peribit.* Quod non esset verum, si de casu, quo justitia amittitur, sermo esset ; et ideo addit : *Quod non de iniquitatibus* (id est peccatis mortalibus), *sed de tribulationibus ad humilitatem perducentibus intelligi voluit.* Quod ita accipiendum judico, ut sub his tribulationibus etiam occasiones venialiter peccandi comprehendantur, tum quia hæ plus justum humiliant, quàm tribulationes externæ ; tum etiam quia condistinguit ibi Sapiens casus justorum ab impietate ; ergo et à casu impii corruentis in malum ; ergo loquitur de casu aliquo qui, licet sit culpa, non tamen est impietas seu peccatum grave per quod cadens corruit in malum. Et ita exponit Glossa Ordin. et Beda Jacobi 3. et S. Thom. q. 7. de malo art. 2. ad 13.

Nota. Aliqui legunt : *Septies in die cadit justus.* Ita legit Auctor Catenæ Græc. Cassianus collat. 22. cap. 13. et nonnulli Codices manuscripti, ex quo colligunt nonnulli justum ordinarie non posse se cohibere per unum diem, quin in aliquod peccatum veniale, imo in septem, id est plura, labatur. Verum τὸ *in die* delendum est : nec enim est in Hebræo, nec in Septuag. et Vulgata Romana cæterisque impressis. Unde justos, præsertim cautiores et puritatis conscientiæ studiosos, posse aliquo tempore esse puros ab omni peccato veniali docet S. Aug. lib. 2. de Pec. mer. cap. 2. et ep. 95. in fine, et Franc. Suarez tom. 3. de Gratia lib. 9. cap. 8, qui tamen negat hoc tempus esse longum. Dominicus Soto asserit justum ad unum diem posse abstinere à peccato veniali : alii ad tres vel quatuor horas. Vide ibidem Suarez num. 27.

Rursum justos aliquos valde perfectos, qui toti student puritati et sanctitati, posse tota deinceps vita vivere sine peccato veniali plane voluntario et deliberato docet ibidem Suarez num. 25, Alvar. de Paz tom. 2. de extermin. mali lib. 1. pag. 1. cap. 9. pag. 60 et 61, et Clemens Alexand. lib. 1. Pædag. cap. 2, idque videntur fecisse Apostoli post receptum in Pentecoste Spiritum Sanctum. De S. Maria Oigniacensi sic scribit Cardinal. Jacobus de Vitriaco in Vita ejus cap. 6 : *Ab exiguis venialibus culpis adeo sibi cavebat, ut crebro ad dies quindecim neque unam inordinatam cogitationem in suo pectore posset reperire.* Et S. Chrysostom. hom. 20. in Matth. ad illud : *Fiat voluntas tua. Nihil enim est,* ait, *quod propter terrenarum rerum habitaculum, ad supernarum virtutum perfectionem homines prohibeat pervenire. Est quippe possibile ut in terrarum adhuc regione degentes, quasi jam in cælis habitent, ita cuncta perficiant.* Certe de Abbate Pambo multisque aliis Anachoretis legimus, eos per multos annos ne unum quidem verbum otiosum dixisse ; potuere tamen illi otiosam vanamque cogitationem in animum admittere. Difficilius enim est cor cohibere quàm linguam.

Symbolice, septem justi lapsus recenset Cassian. collat. 22. cap. 13. Cæterum justos, inquit, non esse immunes à culpa, manifeste Scriptura pronuntiat, dicens : *Septies in die cadit justus, et resurgit.* Quid enim aliud est cadere quàm peccare ? et tamen cum dicatur septies cadere, justus nihilominus pronuntiatur, nec justitiæ ejus præjudicat lapsus fragilitatis humanæ : quia multum interest inter sancti et peccatoris hominis lapsum. Aliud enim est admittere mortale peccatum, et aliud est cogitatione, quæ peccato non careat, præveniri, vel ignorantiæ, aut oblivionis errore, aut facilitate otiosi sermonis offendere, aut ad punctum in fidei theoria aliquid hæsitare, aut subtili quadam cenodoxiæ titillatione pulsari, aut necessitate naturæ aliquantisper à summa perfectione recedere. Hæc enim sunt septem lapsuum genera, in quibus vir sanctus, licet nonnunquam cadat, tamen justus esse non desinit, quæ, quamvis levia videantur ac parva, tamen faciunt eum sine peccato esse non posse. Hucusque Cassianus.

Denique aliqui, sed pauci, casum justi accipiunt lethiferum in peccatum mortale. Unde S. Hieron. ep. ad Rusticum : *Septies,* ait, *cadit justus et resurgit. Si cadit, quomodo justus ? si justus, quomodo cadit ? sed justi vocabulum non amittit, qui per pœnitentiam semper resurgit : et non solum septies, sed septuagesies septies delinquenti, si convertatur ad pœnitentiam, peccata donantur. Cui plus dimittitur, plus diligit. Meretrix lacrymis pedes Salvatoris lavat, et in typum Ecclesiæ de Gentibus congregatæ meretur audire : Dimittuntur tibi peccata tua. Pharisæi justitia perit superbia, et Publicani humilitas confessione salvatur.* Justus ergo, etsi subinde cadat in peccatum grave, cito tamen resurgit, et non tam resurrectioni casus, quàm casui resurrectio succedit ; quare ob resurgendi sollicitudinem et celeritatem, justi nomen non tam videtur perdere, quàm ad momentum abscondere. Sic in Davide tantum sanctitatis splendorem non tam obscuravit peccatum, quàm illustravit pœnitentia, et, ut ait Theodor. quæst. 25. in 2. Regum : *Regis admirabilem gloriam effecit splendidiorem ;* et, ut ait S. Ambr. Apolog. 1. David cap. 2 : *Nullum attulit lapsus impedimentum, sed velocitatis incentiva cumulavit, et acrior ad currendum surrexit.* Similia habet S. Chrys. hom. 77. ad Popul. Rursum S. Ambr. Apolog. 2. David cap. 3 : *Si David,* inquit, *infirmus, tu fortis ? Si Salomon lapsus est, tu potes primus esse sanctorum ? Ergo si erraverunt justi, erraverunt tanquam homines, sed peccatum suum tanquam justi agnoverunt.*

17 et 18. CUM CECIDERIT INIMICUS TUUS, NE GAUDEAS, ET IN RUINA EJUS NE EXSULTET COR TUUM (Chaldæus : *Et cum corruerit in malum, ne exsultet cor tuum*), NE FORTE VIDEAT DOMINUS, ET DISPLICEAT EI, ET AUFERAT AB EO IRAM SUAM.] Sept. *Si ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas super illum, et in supplantatione ejus ne extollaris : quoniam videbit Dominus, et non placebit ei, et avertet indignationem suam ab eo.*

Prior versus clarus est : vetat enim gaudium de calamitate inimici velut contrarium charitati, qua omnes etiam inimicos propter Deum diligere debemus, eisque optare bona, et mala avertere; quare qui de fratris sui, licet inimici, casu lætatur, eidemque propter acceptum damnum insultat, similis est diabolo, qui neminem salute potiri desiderat, ait Auctor Catenæ Græc. Loquitur enim de gaudio vindictæ privatæ et propriæ, non publicæ : nam de publica vindicta (uti docet B. Antiochus homil. 58.) utpote actu justitiæ, gaudere licet; unde ait, *inimicus tuus*, non Dei vel Ecclesiæ. Sic submerso Pharaone et Ægyptiis hostibus suis in mari Rubro lætati sunt Moses et Hebræi, cecineruntque epinicion Deo Exodi 15. Idem fecit Debora et Barac cæso Sisara hoste Judæorum, Judic. 5. Idem fecere Moses et Josue cæso Amalec, Exodi 17. vers. 15; Machabæi cæso Nicanore, Judith cæso Holoferne, David subactis Philisthæis, Ammonitis, Syris cæterisque hostibus, 2. Reg. 22. 1. et seq. Nimirum : *Lætabitur justus, cum viderit vindictam; manus suas lavabit in sanguine peccatoris,* Psal. 57. 11. Salomoni succinit Plutarch., lib. de Utilitate ex inimicis capienda, ubi inter alias hanc recenset, quòd convicia inimicorum moneant nos nostrorum vitiorum, ut ea eluamus; unde, ait, ab Antisthene dictum est recte, *eum qui salvus esse debeat, opus habere vel probis amicis, vel inimicis vehementissimis, quòd illi admonendo peccantes, hi criminando à vitiis avertant.* Sed, quoniam nostra ætate ad liberas reprehensiones voce valde exili est prædita amicitia, loquax in adulando, muta in castigando, audienda est nobis ex inimicis veritas : sicut enim Telephus domestico destitutus remedio, vulnus hostili hastæ sanandum præbuit : ita quos defecit benevolus castigator, ii ut inimici sermonem audiant necesse est reprehendentis et prementis culpam, non animum maledicentis, sed rem ipsam considerantis. Jasonem Thessalum qui volebat interficere, gladio vomicam ejus aperuit, eaque rupta salutem homini attulit : sic sæpe convicium ab irato inimico nobis inflictum animi morbum latentem neglectumve sanavit.

Posterior versus dat causam prioris, sed difficilem et obscuram; videtur enim repugnare charitati, si cui dicas : Noli lætari de malo inimici, ne Deus ab eo auferat iram suam, cum charitas dictet optandum esse ut ab eo, licet inimico, Deus auferat iram suam. Ira enim Dei incumbens inimico est grande ejus malum, quod proinde charitas non optat, sed aversatur et deprecatur : charitas enim eodem amoris sinu tam inimicos quàm amicos complectitur.

Primo, Beda respondet τὸ *suam* referre non Deum, sed inimicum, q. d. Noli gaudere de malo inimici, ne Deus auferat ab eo iram suam, quam scilicet inimicus tuus contra te concepit, quaque tibi velut adversario suo irascitur, hoc est, ne Deus ab eo auferat inimicitiam et odium tuî, illudque convertat in amicitiam et charitatem, ut ea te jam diligat velut amicum, quem antea oderat velut inimicum. Tunc enim dolebis et erubesces te prius de ejus malo exsultasse, utpote quem jam reconciliatum habes amicum, cuique optas omne bonum. Huc facit illud Biantis : *Ama tanquam osurus, odito tanquam amaturus.* Posterius enim huc spectat, docetque odium moderandum esse spe ineundæ vel redintegrandæ amicitiæ. Prius vero carpit Cicero lib. de Amicitia, et Aristot. in Rhetor, Amicitia enim debet esse stabilis et perpetua, ut nunquam in odium vertatur et desinat.

Secundo, Cajet. : Salomon, ait, dirigit hoc mandatum ad imperfectos, et, ut inducat eos ad continendum seipsos à peccato gaudii de malo inimici, proponit eis periculum mali proprii, ut si non amore virtutis, saltem amore boni proprii abstineant ab hujuscemodi peccato : declarat enim eis quòd hujusmodi lætitia videtur à Deo, et displicet Deo, utpote peccatum; et forte Deus ob hoc peccatum tuum desinet punire inimicum tuum, quia lætitia tua est addere afflictionem afflicto, et inde succedent tibi duo mala : alterum confusionis, quia confundetur lætitia tua cessante ira Dei super inimicum; alterum, vitium inimici; quoniam cessante ira Dei super illum, reparabit vires inimicus tuus. Non itaque ratio affertur contra charitatem, sed ut homo imperfectus habendo rationem boni proprii hoc peccatum evitet : revocatio enim iræ divinæ ab inimico, non quatenus est bona inimico homini, sed quatenus esset mala tibi, pro ratione affertur. Inimicus enim jam à Deo suis viribus restitutus fortius tibi resistet, teque validius quàm ante impugnabit. Hoc damni referes ex tuo perverso de ejus calamitate gaudio. Hæc Cajetanus.

Tertio, aptius et plenius compescit hìc Salomon gaudium de malo inimici : primo, dicendo quod hoc displiceat Deo, quæ ingens est pœna; secundo, quod Deus auferet ab inimico iram, id est supplicium et calamitatem, quam illi ob peccata iratus inflixit, illumque restituet suæ integritati et prosperitati. Qua in re duo sunt damna partis adversæ, puta gaudentis de inimici clade : prius, quod Deus castiget inimicum hoc ejus gaudium, tristitia et mœrore. Tantum enim dolebit et mœrebit invidus de inimici felicitate, quantum antea gavisus fuit de ejusdem afflictione et infelicitate, eoque magis, quod cogitabit, Deum hoc mœrore castigare suam invidiam invidumque gaudium; unde dicet : Utinam ego prior sponte castigassem malum hoc meum gaudium! nunc enim gauderem, tum quia sponte hoc fecissem, tum quia elicuissem actum charitatis; jam vero cum Deus castigat præposterum hoc meum gaudium, me invitum castigat, atque castigat meum peccatum, puta odium et invidiam pro meis demeritis; insuper me castigat mœrore felicitatis contrariæ, quam quotidie in inimico cogit me videre, et invidia doloreque tabescere, quæ omnia magna crux et pœna sunt gaudenti, ut longe magis crucietur prosperitate inimici, quàm prius lætatus fuit ejus adversitate.

Quarto et plenissime, cum ait : *Ne forte Dominus auferat ab eo iram suam,* tacite intelligit, *eamque transferat in te.* Unde Hebr. habent : *Ne forte Dominus reverti faciat,* scilicet ad te, *iram suam.* Solet enim Deus invidos punire talione, ut malum quod optarunt inimico, et de quo gavisi sunt, in ipsos recidat, imo ab inimico in ipsos revolvatur, quod mire invidos cruciat. Sic magna fuit crux Aman, quod furcam à se paratam Mardochæo, illo procurante ipsemet conscenderit, in eaque suspensus sit. Hoc est quod Idumæis imprecatur Psaltes Psalm. 136 : ***Memor esto, Domine, filiorum Edom in die***

Jerusalem, qui dicunt : Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea, q. d. Excidium Hierosolymæ illatum à Chaldæis revolve, ô Domine, in Idumæos hostes nostros, qui de eo exultarunt, nobisque captis insultarunt. Atque ita illud in eos reipsa Deus revolvit ; nam Chaldæi vastarunt Idumæos simili modo quo Judæos. Et Abdias ad Idumæos, v. 12 : *Non magnificabis*, inquit, *os tuum in die angustiæ*, id est, non insultabis Hebræis in angustias à Chaldæis redactis. Causam subdit : *Quoniam sicut fecisti, fiet tibi ;* quisquis enim misero insultat, talionem reportat. Similia plura occurrunt in Threnis et Prophetis.

Vere Tertull. lib. 2. contra Marcion. cap. 18 : *Nihil amarius quàm idipsum pati quod feceris aliis*, præsertim si pœna inimici in te transferatur, ut te dolente ille exultet, imo tibi afflicto insultet, sicut tu illi insultasti. Talia quoque crebro facta legimus et vidimus. Nota est historia Sapricii, qui cum duceretur ad martyrium, obviaretque ei Nicephorus inimicus postulans ei reconciliari, postulantem respuit, ideoque à Deo desertus in morte fidem negavit, palmamque martyrii perdidit, quam Deus in Nicephorum transtulit, uti narrat Metaphrastes, et ex eo Surius die 9. Februarii. Hanc rationem affert Lyranus, Vatabl. Jansen. quin et Beda, qui eam damnis spiritualibus adaptat : *Ne gaudeas*, ait, *de casu inimici, ne forte Dominus superbiam tuam, quæ illi absque dubio displicet, hoc ordine dejiciens, humiliet, ut te cadente in peccatum, ille resipiscens sanetur*, uti contigit S. Nicephoro et Sapricio. Et Cassian. collat. 5. c. 15 : *Si ceciderit*, ait, *inimicus tuus, noli gratulari; in supplantatione autem ejus noli extolli, ne videat Dominus; et non placeat ei, et vertat iram suam ab eo, id est, ne perspiciens elationem cordis tui, ab ejus impugnatione discedat, et incipias derelictus ab eo, rursus ab illa, quam per Dei gratiam ante superaveras, passione vexari. Non enim orasset Propheta dicens : Ne tradas, Domine, bestiis animam confitentem tibi*, ps. 73, *nisi scisset propter inflationem cordis quosdam ut humilientur, eisdem rursum vitiis quæ vicerant, tradi.*

Notanda S. Chrysost. sententia hom. 24. in Matth. *Quando majori*, ait, *invidia laboras, tanto majora illi offers bona cui invides. Deus enim qui omnia perspicit, cum viderit innocentem injuria circumventum, extollit multo magis, clarumque illum facit, invadentem autem deprimit; nam si eos qui ob inimicorum incommoda lætantur, non sinit esse impunitos (ne gaudeas enim, ait, casu inimicorum tuorum, ne quando videat Deus et displiceat ei), multo majoribus profecto eos, à quibus innocentes per invidiam exagitantur, suppliciis tradet. Interimamus ergo hanc pestiferam bestiam.*

Accedit quod, ut ait Isidorus Pelus. lib. 3. epist. 181. ad Eutonium : *Hæc duo ad patientiam contumeliarum hortari debent; primo, quod eos qui contumeliam inferunt nihil æque discruciat, ut eorum qui contumelia afficiantur, patientia; secundo, quod nulla ratione ipsos æque ulcisci queamus, quàm virtutem colendo.* Probat auctoritate viri sapientis qui *rogatus à quodam qua ratione hostem ulcisceretur, respondit : Si ipse probum atque honestum virum te præbueris. Igitur qui virtutem et patientiam colit, mortiferas hostibus plagas infligit*, etc. Quocirca P. Jacobus Lamez, secundus Societatis nostræ Præpositus Generalis, censebat *optimam refutandi maledicta rationem esse recte factorum constantiam.* Idem censuit et fecit P. Petrus Canisius, uti refert l. 2. Vitæ ejus P. Sacchinus.

19 et 20. NE CONTENDAS CUM PESSIMIS (Heb. *cum malis* vel *malignis*), NEC ÆMULERIS IMPIOS : QUONIAM NON HABENT FUTURORUM SPEM MALI, ET LUCERNA IMPIORUM EXSTINGUETUR.] Alludit, imo citat illud patris sui Davidis Psalm. 36. 1 : *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem ;* ibi enim in Hebræo sunt eadem verba quæ hîc, præsertim אל תתחר *al titchar*, quod Septuag. vertunt : *noli æmulari ;* S. Hieron. vero et Aquila : *ne contendas ;* Symmach. *ne certes;* Theod. *ne irriteris*; proprie *al titchar* significat *ne irascaris*, ne indigneris, ne excandescas. Sensus ergo genuinus est, q. d. Ne succenseas, ne indigneris viris malis et malignis, nec æmuleris, id est, ne zelo invidiæ contra impios movearis, ut invideas eis felicitatem, ob eamque te crucies et lancines. Posset secundo τὸ *ne æmuleris* sic exponi, q. d. Ne zelo et amore impiorum movearis, ut eos spe similis felicitatis imiteris, eorumque vitam affectes, et mores impios secteris. Ita Chald. S. Cyrill. Hesychius in Psal. 36; Chald. enim ibi æque ac hîc vertit : *Ne imiteris pessimos ;* Syrus : *Ne invideas scelestis.*

Rationem reddit : *Quoniam non habebunt futurorum spem mali*, q. d. Impii non exspectant post hanc vitam aliam felicem in cœlo, sed miseram in gehenna ; quare potius commiseratione digni sunt, quàm ira, æmulatione et invidia.

Noster et Aquila vertunt : *Ne contendas cum pessimis* vel *malignis;* Symmach. *ne certes;* quia ex ira et indignatione sequitur contentio : si enim indigneris malignis, facile cum eis contendes et rixaberis, præsertim ab illis læsus : maligni enim sunt malefici, quia aut verbis probra jaciunt in obvios, aut reipsa eos injuria afficiunt, unde læsus ab eis facile contentionem et rixam cum eis contrahit. Quare monet eum hîc Salomon ut nec irascatur malignis, nec cum eis contendat, sed potius eorum dicteria et leves injurias silens patiatur et dissimulet, ut se in pace conservet, Deoque judici causam remittat, suamque innocentiam commendet, ac se soletur cogitando breve fore impiorum regnum, cum non habeant futurorum spem, uti habent pii et innocentes ab eis læsi. Non tamen vetat quin innocens, ab impiis graviter in fama vel in bonis læsus, possit cum iis judicio contendere, ut ablatam sibi famam vel bona repetat ; alioqui enim improbi impune contra probos insolescerent, ac probi suis omnibus pro libito improborum privarentur. Ita Hugo, Salazar et alii.

Huc facit proverb. Arabicum : *Ne jace sagittas tuas in idolum ferreum*, id est, ne jace verba in hominem durum et præfractum, quales sunt pessimi, ut cum eis litiges et rixeris, ubi et vincere turpe est, et vinci turpius. Sicut enim sagitta, jacta in idolum ferreum, resultans jaculatorem ipsum lædit; sic præfracti et maligni proborum querelis et probris non læduntur, sed ea potius in ipsos retorquent.

Aliter Jansenius : Loquitur, ait, Salomon de contentione, qua quis in animo suo secum contendit et disputat, videns impiorum prosperi-

tatem, qualem disputationem et disceptationem Propheta exprimit in se Psal. 72. 2. et seq.

Quocirca impertinens est Lyrani expositio, quæ sic habet: Ne contendas cum pessimis, id est incorrigibilibus, verbo correctionis, quia hoc est inutile; sed judex debet cum talibus contendere pœnis, ut à malo arceantur et alii terreantur: de ira enim et contentione hìc agitur, non de correctione.

Porro addamus hìc aliorum versiones et expositiones, quæ tamen eòdem redeunt: primo, R. Salomon et Aben Ezra vertunt: *Ne commiscearis societatemque ineas cum impiis*, ut eorum actiones studiose imiteris; secundo, R. Levi: *Ne dissidia cum perditis exerceas*, ne ab illis è medio tollaris; tertio, Cajet.: *Ne impliceris cum malis*; quarto, Pagninus: *Ne commercium habeas cum malignis*; quinto, Septuag.: *Ne gaudeas in malefactoribus*, vel, ut vertit auctor Catenæ Græcor.: *Cave malefactoribus aduleris*, aut *peccatores æmuleris;* sexto, Chaldæus: *Ne imiteris pessimos.*

QUONIAM NON HABENT IMPII FUTURORUM SPEM.] Hebr. *Non erit novissimum maligno*, quod primo Septuag. sic explicant: *Non enim fiunt posteri maligno*, q. d. Noli invidere impiis prosperitatem, quia eam brevi Deus succidet, non tantum quoad ipsos, sed etiam quoad posteros, ut brevi deleat omnes eorum filios et nepotes, planeque eorum stirpem, familiam et nomen aboleat, quæ ingens est pœna. Rex enim, cum sceleratum punit, filios ejus intactos relinquit: at Deus filios cum patribus tollit, ut nullos hæredes post se relinquant. Alludit ad illud Psal. 36. 38: *Simul reliquiæ impiorum interibunt.* Et v. 28: *Injusti punientur, et semen impiorum peribit.*

Secundo, Pagnin. et Cajet. vertunt: *Quoniam non erit finis malo*, q. d. Noli impiis succensere et invidere, quia hi privandi sunt fine suo propter quem creati sunt, puta privandi sunt regno Dei. Aut q. d. In impiis sunt duo, puta bonum et malum: bonum est prosperitas temporalis, quæ instar lucernæ cito exstinguitur; malum est pœna et gehenna æterna, quæ non habet finem, sed in æternum perdurat, q. d. Noli impio invidere felicitatem temporalem, quia exspectat eum pœna æterna.

Tertio, Vatabl.: *Nam malo tandem nihil supererit*, q. d. Omnis felicitas, opes, gloria impiorum cito pertransit, ut nihil ex eis remaneat, sed omnia instar fumi vel somnii evanescant, juxta illud Psalm. 75. 6: *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis.*

Quarto, Chald.: *Non erunt novissima bona pessimis*; Syrus: *Quia non habebunt perditi extrema*, q. d. Non obtinget malo bona mors, bonum judicium, bona sors, puta felicitas et gloria cœlestis. Et Baynus: Non erit impio merces, quia nullum ejus fuit meritum, sed multa demerita, ob quæ manent eum multa supplicia et tormenta in gehenna. Noli ergo à malefico qui te læsit deposcere vindictam; quia illam deposcet Deus, ac pro temporali irrogabit perpetuam, pro levi gravem, pro terrena infernalem et igneam.

Denique S. Thomas, 2. 2. q. 18. art. 2. et 3. docet nec Beatos, nec damnatos, habere spem: non Beatos, quia spes est exspectatio boni futuri; Beati autem beatitudinem habent præsentem, non futuram: *Quod enim quis videt quid sperat?* Rom. 8. 24. Non damnatos, quia hi non possunt apprehendere beatitudinem ut sibi possibilem; certi enim sunt damnationem suam fore æternam. Soli ergo et omnes viatores sperare possunt, quia possunt apprehendere beatitudinem, ut bonum futurum et sibi possibile. In improbis tamen languida est spes, sensimque deficit et emoritur, ut tandem cadant in desperationem, uti hìc ait Salomon.

ET LUCERNA (Septuag. λαμπτήρ, id est *lampas, fax*) IMPIORUM EXSTINGUETUR.] *Lucerna*, id est gloria, felicitas, posteritas impiorum morte exstinguitur, et in æternam infamiam, miseriam et oblivionem convertitur, uti fuse dixi cap. 13. 9. et cap. 20. 20. Alludit ad illud Job, c. 18. 5: *Nonne lux impii exstinguetur, nec splendebit flamma ignis ejus? lux obtenebrescet in tabernaculo illius; et lucerna, quæ super eum est, exstinguetur.*

Mystice auctor Catenæ Græc.: Lucerna, ait, id est omnis illorum doctrina et celebritas fugax est, citoque instar fumi evanescit.

21 et 22. TIME DOMINUM, FILI MI, ET REGEM (Syrus, *et regnato*: servire enim Deo regnare est), ET CUM DETRACTORIBUS NON COMMISCEARIS: QUONIAM REPENTE CONSURGET PERDITIO EORUM, ET RUINAM UTRIUSQUE QUIS NOVIT?] Pro *detractoribus*, hebr. est שונים *sconim*, id est mutantibus, iterantibus, alterantibus, variantibus, quod varii varie explicant.

Primo, Septuag. pro *sconim* alio puncto legentes שנים *scenaim*, id est *duobus*, aut certe *sconim*, id est varios, diversos, accipientes pro *scenaim*, id est duobus (duo enim sunt primi varii, qui scilicet primo recedunt ab unitate; binarius enim est primus numerus multitudinis), vertunt: *Et cum duobus ne te misceas*, id est, *neutri eorum* (puta nec Deo, nec regi) sis inobediens. Secundo, alii vertunt: *Et cum aliter agentibus* (qui scilicet non timent Deum et regem) *ne misceas te.* Et sic habent nonnulla exemplaria Vulgatæ editionis. Tertio, Pagnin.: *Et cum iterantibus iniquitatem ne misceas te.* Quarto, Chald.: *Et cum stultis ne misceas te*; *stultus* enim *sicut luna mutatur*, Eccli. 27. 12. Quinto, Isidorus clarius: *Et cum variantibus ne misceas te;* Cajet.: *cum mutatoribus*; Aben Ezra: *cum variis et inconstantibus.* Sexto, Vatabl.: *Et cum his qui rerum novarum sunt studiosi ne misceas te.* Septimo, R. Salomon. hebr. *sconim* vertit *duplicantes*, q. d. *Ne commiscearis cum iis qui duos deos duasque potestates* (duo numina) *affirmant.* Octavo, R. Levi *sconim* vertit *mutantibus*, q. d. *Ne verseris cum iis qui commutant Dei regisque præcepta, hoc est, qui utriusque leges convellunt repugnantiaque iisdem præstant.* Nono, optime Noster hebr. *sconim*, id est mutantibus, iterantibus, alterantibus, vertit *detractoribus*; detractores enim solent aliorum dicta factaque secreta evulgare, mutare, alterare, hoc est aliter quàm gesta sint narrare, et in pejorem partem interpretari. Hinc detractores hebr. vocantur *sconim*, id est mutatores, alteratores.

Porro per *detractores* maxime intelligit eos qui regibus et principibus detrahunt. His enim, utpote conspicuis, et tributa aliaque onera imponentibus, vulgo homines maxime solent obtrectare; sic enim cohæret hoc hemistichium cum præcedenti: *Time Dominum, fili mi, et regem.* Sensus ergo est, q. d. *Time*, id est cole,

reverere, obedi, ama Deum quasi summum rerum dominum, gubernatorem, judicem et vindicem; ac deinde reverere, obedi et ama regem vel principem, quasi Dei in terris vicarium, ac proinde cum iis qui vel Deo vel regi detrahunt, ne commiscearis, præsertim cum, ut vertit Vatabl. novarum rerum sunt studiosi, ut regem regno deponere, et alium in solio collocare velint; et, ut Aben Ezra, qui animo versant varia consilia, multaque machinantur in regis et regni perniciem. His enim velut perduellibus, seditiosis et læsæ majestatis reis, repentina imminet perditio; nec enim hæc rebellio diu latere potest; quare reges, ubi eam resciscunt, omnes ejus conscios morte atroci mulctant.

Significat ergo hæc gnome, primo, ordinem et gradum timoris et reverentiæ, scilicet ante omnes et omnia summe timendum esse Deum; deinde, secundo loco et longe inferiori gradu, timendum esse regem; rex enim, cum sit homo, à Deo in infinitum distat.

Hinc secundo, regi esse obediendum, quando non præcipit contraria Deo; si enim id faciat, ei dicendum est: *Obedire oportet Deo magis quàm hominibus*, Act. 5. 29. Unde R. Salomon sic exponit: *Regem etiam qui corporis sanguinisque concretione constat verere, nisi quando te à divino timore revocabit; semper enim Dei timor cunctis præponendus.* Et R. Levi: *Deum timore prosequere, ejusque præcepta et legem sedulo observa; regem etiam verere, statuta serva, nec ea parvipendas; sed timorem divinum regius subsequatur, nec divino regis timor adversetur; nec enim rex timendus in iis quæ divino Numini adversantur.*

Nam ut ait S. Aug. serm. 6. de verbis Domini: *Rex carcerem, Deus gehennam minatur.* Et Tertull. Apol. 36: *Cœlum debellet imperator, cœlum captivum triumpho suo invehat, cœlo mittat excubias, cœlo vectigalia imponat; non potest utique. Ideo magnus est, quia cœlo minor est; illius enim est ipse cujus cœlum est et, omnis creatura. Inde est Imperator unde est et homo, antequam Imperator. Inde potestas illi, unde spiritus*, etc.

Tertio, significat regi obediendum esse propter Deum: Deus enim jussit ut regi obediatur, adeoque Deus regiam potestatem instituit, ut per eam apposite ad hominum conditionem totum regnum regat et gubernet, juxta illud Rom. 13. 1: *Non est potestas nisi à Deo; quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt; itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.* Et S. Petrus ep. 1. c. 2. 13: *Subjecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Deum; sive regi, quasi præcellenti; sive ducibus, tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum;* et mox: *Deum timete, regem honorificate.*

Quoniam repente consurget perditio eorum; et ruinam utriusque quis novit?] Quando scilicet, quomodo et quanta futura sit. Chald. *Quoniam repente veniet interitus eorum, et calamitatem amborum quis scit?* Sept. *Subito enim ulciscentur impios, supplicia autem utrorumque quis novit?* Syrus: *Et terminum annorum eorum quis novit?* Hebr. enim שְׁנֵי *scene* et *ambos* et *annos* significat. Sensus est clarus. Solent enim reges in detractores et rebelles eorumque complices, utpote sibi insidiantes, et pacis publicæ perturbatores, statim et severe animadvertere, uti jam dixi. Exempla hoc seculo plura spectavimus. Unde τὸ *utriusque* refert detractorem et complicem, qui detractori commiscetur. Tam enim rei sunt mortis rebelles qui detrahunt regi, quàm qui eis auscultant, admiscentur et obsequuntur. Aut *utriusque*, scilicet Dei et regis, q. d. ruinam, id est punitionem à Deo et rege infligendam quis novit? ut τὸ *ruina* sumatur active. Hebr. est פִּיד *pid*, id est clades, contritio, exitium certum et inevitabile, à quo nulla obtingit liberatio vel redemptio. Ita Baynus, Jansen. Aben Ezra. Unde Auctor Catenæ Græc. ex Sept. sic vertit: *Repente namque de hominibus impiis vindictam et pœnam exigunt Deus et rex; modum autem et rationem suppliciorum utriusque quis intelligit?*

Alii qui ad quoslibet detractores hanc gnomen extendunt, sic explicant, q. d. *Utrique*, id est tam detractori quàm eum audienti, imminet gravis ruina: uterque enim graviter peccat, ac proinde graviter puniendus est, vel à Superiore vel à Deo. Dum ergo detractor incipit detrahere, candide et libere ei dicito: Dum aliquod bonum fratris mei effers, libenter audio; sin autem mala effutire vis, non audio, sed abeo. Zelemus nos ipsos, ploremus peccata nostra, curemus infirmitates nostras; aliorum vero dicta et facta, quæ ad nos non attinent, relinquamus. Alleg. *utriusque*, id est derogantium Christo qui est Rex regum, *et decepti ab eis populi, sive lacerantium fidem hæresiarcharum, et auscultantium illis auditorum*, gravis erit ruina et contritio, ait Beda.

Post hanc gnomen Sept. Vaticani attexunt aliam, nimirum: *Verbum custodiens filius extra perditionem erit; excipiens autem excepit illud;* quam Noster reponit c. 29. v. ult. ubi eam explicabo. Addunt deinde aliam quæ neque in Hebræo, neque in Nostro, neque in Complut. et Regiis exstat; estque hæc: *Nihil falsi de ore regis dicatur, et nihil falsi de lingua illius exeat; gladius lingua regis, et non carnea: quicumque autem traditus fuerit, conteretur. Si enim irritatus fuerit furor ejus, cum nervis homines absumit, et ossa hominum devorat, et comburit tanquam flamma, ita ut sint inepta esui pullis aquilarum.* Quæ sic exponi potest, ut nectatur versui præced. q. d. Detractor et rebellis regi ab eo agetur in ruinam et mortem, uti dixi: at nunc ad vos, ô reges, sermonem converto, vosque sancte moneo ut exacte causam illius et similium examinetis, ne quid falsi de ore procedat, quo secuti falsam informationem calumniatorum, ex præcipiti ira falso et injuste innocentem quempiam condemnetis: sententia enim oris vestri est ineluctabilis, ut nemo ei obniti, vel eam effugere possit; quia lingua vestra est instar gladii, ut quos velit morti dedat. Quare lingua vestra non tam carnea est, quàm ferrea vel fulminea: quicumque enim ab ea traditus fuerit morti, certo contereiur et perimetur. Quare furor regis irritatus est instar fulminis, quod cum nervis homines absumit, et relicta carne, utpote molli, intacta, ossa, utpote dura et sibi resistentia, devorat, id est confringit et incinerat, velut flamma sulphurea, ita ut non sint edulia pullis aquilarum. Aquilæ enim, præsertim vulturinæ, cadaveribus hominum pascuntur et inhiant, nisi ea fulmine sint icta: fulmen enim corpora quæ afflat tetro odore et sapore inficit, ita ut nec aquilæ, nec aliæ aves carnivoræ, aut feræ ea

gustare velint, uti tradit Albertus Magnus, et Physici.

Est metaphora, quæ significat regis furorem ita grassari in eorum, etiam nobilium et principum, quibus irascitur, fortunas, domos et vitas, ut instar fulminis ea sideret et perdat, nec quidquam filiis vel cognatis occisi, qui nobiles et generosi sunt instar pullorum aquilæ, hæreditandum relinquat, sed miseriis et famæ tabescere sinat. Huic sententiæ favent sequentia, quæ pariter ad judices et principes, ut ex æquitate, non ex ira vel passione judicent, pertinent. Ait enim :

23. HÆC QUOQUE SAPIENTIBUS : COGNOSCERE (Syrus, *accipere*) IN JUDICIO PERSONAM NON EST BONUM.] Chald. *Hæc quoque sapientibus dico*; Sept. *Hæc autem dico vobis sapientibus : Cognoscere et revereri faciem in judicio non est bonum*, q. d. Hæc quoque quæ subjicio ad sapientes pertinent, puta ad judices et principes, quorum est sapienter subditos regere, jus dicere et rempubl. administrare. Vatabl. vero vertit : *Hæc quoque sapientum sunt*, quasi hîc finiantur parabolæ Salomonis, iisque attexantur sequentes, quæ aliorum sint sapientum, ut Ithiel, Agur, Uchal, Lamuel, de quibus cap. 30 et 31. Est enim hîc quasi convivium sapientiæ, de quo c. 9. 1, in quo sapientes sua sapientiæ symbola et sententias in commune alternis conferunt, uti fit in dialogismis.

COGNOSCERE IN JUDICIO PERSONAM.] Hebr. *Agnoscere vultum*, id est, habere rationem personarum et dignitatis cujusque non est bonum, id est pessimum : perturbat enim omnem justitiam totamque rempubl. Est miosis : minus enim dicitur, sed plus significatur. Vere S. Bernard. lib. 1. de Consider. : *Qui cognoscit in judicio faciem*, inquit, *à facie Dei utique stare non poterit*. Et Ægidius Diacon. de Regim. princip. : *Ne sis specularis, sed opacus, ô princeps*, q. d. Ne instar speculi vultus deformes amicorum, vel potentium, in animum tuum admittas; sed esto opacus ut omnium imaginem excludas, itaque sincere ex æquitate velut clausis oculis judices. De personarum acceptione plura dixi cap. 18. 5. Jacobi 2. v. 1. Rom. 2. 11, et rursum dicam c. 28. 27.

24 et 25. QUI DICUNT IMPIO : JUSTUS ES; MALEDICUNT EIS POPULI, ET DETESTABUNTUR EOS TRIBUS. QUI ARGUUNT EUM, LAUDABUNTUR, ET SUPER IPSOS VENIET BENEDICTIO.] Hebr. *Benedictio boni*, id est magna et eximia benedictione, quæ ingentia eis bona afferet, cumulabuntur. Proprie hæc spectant ad sapientes, id est judices et principes, de quibus v. 23. Ita docent Rabbini et Latini interpretes, q. d. Judices et principes, qui in judicio respiciunt personam, ut faveant diviti præ paupere, amico præ inimico, ideoque pervertunt justitiam, ut impium pronuntient pium et justum, his maledicent populi. Posset quoque verti : *Hos perforabunt ensibus* (hebr. enim נקב *nakab* proprie est perforare; non raro enim populus indignans judici iniquas ferenti sententias in eum insurgit, eumque confodit et enecat. Ita Baynus.

Qui vero impium impietatis arguunt, ut eum vel corrigant, vel puniant, ad exemplum aliorum, hi laudabuntur tum à Deo, tum à populo; unde hebr. est : *Increpantibus* vel *castigantibus dulcescet*, vel *pulcher et jucundus erit*, tum Deus, ut supplent Pagn. et Baynus. Unde Aben Ezra : Qui nefarium arguunt, ait, divina voluptate suavitateque perfundentur, ut qui ex justitia in reos severi fuerint, hi nectar divinæ dulcedinis et misericordiæ percipiant; tum os populorum, ait Cajet. q. d. Populis grati erunt judices castigantes impios, ab eisque laudabuntur, et pulchris justitiæ elogiis ab omnibus, velut communi omnium ordinum consensu suavique concentu celebrabuntur; et veniet super eos benedictio, tum Dei, tum populi, puta fausta imprecatio et acclamatio dicentium : Vivat noster judex et princeps, qui impios adeo juste castigat et pios præmiat! Vide dicta c. 17. 15. ad illa : *Qui justificat impium, et qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum.*

Chald vertit : *Corripientibus autem suave erit*, q. d. Judices justi qui corripiunt et castigant impios, sentient suavitatem et dulcedinem tum laudis divinæ æque ac humanæ jam dictam, tum justitim : justitia enim est res pulcherrima et suavissima, utpote quæ reip. bonum et decus in pace conservat et tuetur. Quare principes, dum justitiam exercent et reos plectunt, ex ea miram jucunditatem sentiunt. Unde David exultans dicebat : *Feci judicium et justitiam*, Psal. 118. Idem moriturus Salomoni filio demandavit ut Joab et Semei reos, quibus ipse pepercerat, plecteret, 3. Reg. 2. 5.

Septuag. vertunt : *Qui redarguunt impios, meliores apparebunt*, id est cæteris meliores à populo habebuntur, ait auctor Catenæ Græc. Aut in bonitate, puta in justitia et fortitudine, crescent per actus justitiæ, quos fortiter neminem verentes exercent; aut ad meliores, id est digniores honorum officiorumque gradus, promovebuntur. Solent judices et principes vereri ne, si severe castigent impios, male audiant apud populum, sibique periculum creent, ne ab amicis vel cognatis rei à se occisi perimantur. At Salomon hîc docet contrarium, q. d. Neminem vereare, ô judex, sed tuum officium strenue perage : Deus justitiæ patronus te tuamque vitam non solum tutabitur, sed et laudem gratiamque populi conciliabit, teque ad majores dignitates evehet; si secus faxis, incurres Dei iram : unde fies odium et ludibrium Dei et hominum, ac dignitate, sorte et vita spoliaberis; ad Dei enim providentiam specialem spectant judices, utpote in quorum manus est jus et justitia, ac consequenter et salus totius reipublicæ.

Potest secundo hæc gnome generatim ad omnes extendi, ut dicta sint contra adulatores qui vitia aliorum, præsertim principum, excusant, palpant et justificant, q. d. Adulatores qui impio principi dicunt : Justus es, omniaque ejus injuste facta justa esse proclamant, his maledicent populi. Qui vero libere vitia principum arguunt, hi à populis laudabuntur, benedicentur à Deo et hominibus : solet enim populus detestari eos qui vitia principum adulando fovent; amare vero et colere eos qui illa arguunt, et arguendo tollunt vel minuunt. Unde Diogenes Cynicus, libere allatrans vitiis regum, in honore fuit apud populum. Quocirca Alexander Magnus aliique principes Diogenem coluere, ut probitatis nomen et populi gratiam sibi conciliarent. Quamobrem Syrus vertit : *Pauperes jucunditate perfundentur.*

Quocirca Plinius apposite adulatorem comparat hyænæ l. 7. c. 2 : *Hyæna*, ait, *vocem humanam imitatur, et nomen alicujus ediscit, quem evocatum lacerat; ita quidam obsequio blandien-*

tur, donec in perniciem trahant. Idem, c. 30 : *Quod oleum,* ait, *est muscis, formicis, fereque reliquis insectis, id est adulatio stultis principibus. Siquidem oleo peruncta moriuntur illa : hi assentatione et obsequio palponum in exitium trahuntur; ipsi trahunt rempubl.* Idem, l. 7. c. 24 : *Cupresso non innascuntur cerastæ propter amaritudinem, nec buxo propter duritiem; ita pestis adulationis fugit severa ac tristia ingenia, mollia captat et facilia.* Idem, l. 18. c. 27 : *Quemadmodum heliotropium herba semper in eam spectat partem qua sol est, et eo condito florem contrahit; sic nonnulli ad regis omnes nutus obsecundant, et in quodcumque viderint illum esse propensum, in id feruntur et ipsi.* Plura hac de re dixi Eccl. 37. 1.

26. Labia deosculabitur, qui recta verba respondet.] Proprie τὸ *deosculabitur* active pertinet ad eum qui recta respondet, quod is quærentium et audientium labia deosculetur. Nonnulli tamen τὸ *deosculabitur* referunt ad audientem et quærentem, quasi is recta respondentis labia deosculetur. Unde vertunt, *deosculabuntur* in plurali, ut hebr. *deosculabitur* sumatur distributive, pro quisque deosculabitur, id est multi deosculabuntur. Ita Chald. *Osculabuntur*, ait, *labia eorum qui respondent verba recta.* Sic et Sept. Theodotion vero utrumque complexus : καταφιληθήσεται, ait, id est *labiis dabit*, vel *accipiet oscula, qui recta verba profert.* Est enim verbum reciprocum, quod tam actionem quàm passionem significat : qui enim dat osculum alteri, idem ab altero recipit; sic et qui recipit, dat : osculum enim est osculantis et osculati osculum. Adde: Sept. et Chald. pro ישק *iissac*, id est osculabitur, videntur legisse ישקו *iissaku*, id est osculabuntur.

Osculum priscis erat multiplex : primum communis benevolentiæ signum, quo amici amicos osculari solent; secundum singularis benevolentiæ, quo pater filium, magistri discipulos, et discipuli magistros osculabantur. Unde Psal. 2. 12. pro eo quod Septuag. verterunt, *apprehendite disciplinam*, Hebr. et S. Hieron. habent, *osculamini filium*, quia osculum symbolum erat disciplinæ et discipuli : sic Judas quasi discipulus more communi osculatus est Christum, cùm osculo eum prodidit. Tertium obedientiæ et honoris, quo subditi osculantur manum regis : principes vero et amici intimi os et labia ejusdem. Sic Persarum reges osculo honorasse suos proceres et principes docet Xenophon lib. 1. et 5. Pœdiæ Cyri : sic David osculatus est Berzellai sibi amicissimum, ut eum præ aliis honoraret : sic et Darius osculatus est Zorobabelem, 3. Esdræ 4. 47. Quartum adorationis, qua osculamur altaria, reliquias et imagines Dei et Sanctorum.

Rursum τὸ *recta* primo significat *justa*; secundo, vera; tertio, mollia et blanda; quarto, apposita, et quasi à regione posita, qualia sunt responsa quæ quæsitis directe et ex æquo respondent, et quasi parilia occurrunt, ut ea impleant, sicut semicirculus implet semicirculum sibi adæquatum, itaque iis plane et ex æquo satisfaciant. Hoc enim significat hebr. נכח *nocach.* Ex his significatis quatuor oriuntur sensus.

Primo, multi hæc connectunt præcedentibus, ut spectent ad integra rectaque judicia judicum et principum. Unde Septuag. addunt ὁ *autem;* sic enim vertunt : *Labia autem osculabuntur respondentia sermones bonos;* et Vatabl. : *Labia deosculabitur, qui respondet verba justa.*

Sensus ergo est, q. d. Princeps, vel judex qui in judicio sine personarum acceptione *recta*, id est justa, respondet, æquam justamque sententiam proferendo, hic populi amorem et benevolentiam sibi conciliabit, perinde ac si ejus labia suaviaretur et deoscularetur. Est catachresis; osculari enim sumitur pro conciliare, demereri, devincire sibi; verba enim justa verbis litigantium occurrunt velut osculum osculo; justitia enim justaque sententia et decisio est velut osculum adæquans et concilians omnes lites, causas et controversias; quare, dum eas solvit et conciliat, eas osculari videtur. Ita Beda : *Osculum*, inquit, *pacis et amoris est signum; qui ergo respondet recta labia deosculabitur; quia quicumque neglecta acceptione personarum sola justitiæ verba sequitur, iste et insipientibus gravis forte videtur et austerus; multos tamen cum quibus pacem habeat prudentes, multos qui sua dicta cum amore amplectantur, inveniet. Sæpe et illos quos adversantes suis rectis assertionibus toleraverat, conversos postmodum ad meliora amicos recipiet et socios.* Sic et Glossa, Hugo et alii. Hinc vicissim populus judici justa decernenti ita afficietur, ac si ejus labia deoscularetur, ait Aben Ezra : talem enim virum par est ut omnes dissuavientur et osculentur, ait R. Salomon.

Secundo, Lyranus per *recta* accipit vera, q. d. : *Labia deosculabitur*, id est pacem reformabit, cujus signum est osculum, *qui recta*, id est vera, *respondet;* ille enim qui respondet ex transverso, veritatem fugiendo, non reformat pacem, sed magis dissipat eam. Vatabl. vero : Qui verax est, inquit, habetur eo loco, ut non solum, admittatur ad osculum manus, sed in arctam amicitiam recipiatur. Sicut enim matres cibum ore comminutum ori infantuli instillant; sic doctor sapientiam ore labiisque suis digestam, ori auribusque discipulorum infundit. Idem facit consultor dando consilium dubio et perplexo.

Tertio, alii pro *recta* accipiunt gratiosa, mollia, blanda. Unde Septuag. vertunt, *sermones bonos*, q. d. Judex etsi condemnet reum, tamen si verbis blandis condemnationem hanc molliat, dicendo se dolere quod ex allegatis et probatis convictus cogatur eum damnare, alioqui paratum se in omnibus illi favere et commodare; hic leniet asperam condemnationis sententiam, ac videbitur reum deosculari, et pacis osculo complecti, sibique devincire. Idem dicas de Superiore, magistro et quovis alio, qui cogitur subditum vel discipulum reprehendere et castigare: hic enim, si mollibus verbis castigationem condiat, omnem ejus amaritiem absterget, ac castigatum videbitur deosculari, perinde ac si fel melle condivisset. Idem dicas de quovis alio, qui quidlibet interroganti blande et gratiose respondet : hic enim videtur interrogantes osculari, et vicissim ab eis osculum recipere, q. d. Talis erit omnibus gratus; ac cunctis erit in deliciis et amoribus, ut singuli cum eo conversari optent, et quasi labia ejus tam gratiosa exosculentur. Unde S. Chrysost. Hom. de mansuetudine : *Mansuetus*, inquit, *gratus et amabilis est videntibus, gratus etiam et his quibus solo nomine notus est. Neque facile ullum invenies, qui, audiens laudari hominem*

mansuetum, illum videre et exosculari non desideret, et non habeat, in aliqua lucri sui parte, ejus amicitia posse perfrui.

Quarto, directe et adæquate per *recta* accipias apta, apposita, interrogationi ex æquo et ad amussim respondentia, quæ scilicet non tantum justa sint, vera et blanda; sed etiam quæstioni ita adæquata et conformia, ut ejus difficultatem exhauriant, planeque illi satisfaciant, ac mentem quærentis adimpleant. Hoc enim significat hebr. *nocach*, ut jam dixi : adæquata enim responsio ita quadrat interrogationi, sicut labium labio, et osculum osculo. Qui ergo adæquate respondet, ita labiis suis demeretur et mulcet interrogantem, ut eum deosculari videatur. Unde Tigurina vertit : *Si quis apte respondet, perinde est ac si labiis oscularetur.* Quare hujus amicitiam, colloquium, consilium et doctrinam omnes ambiunt, illique obediunt, quin et discipuli ejus fieri cupiunt, ac ut tales manum ejus, velut sui magistri et consiliarii, exosculari ; osculum enim, uti dixi, symbolum erat tum discipulatus, tum obedientiæ. Unde Genes. 41. 40. pro eo quod Vulgata habet : *Ad oris tui imperium cunctus populus obediet,* Hebr. habent : *Super os tuum osculabitur omnis populus.* Si ergo ad judices et principes hanc gnomen arctes, sensus erit, q. d. Judex et princeps apposite respondens, judicans, discernens, ita subditos cæterosque demeretur sibique conciliat, ac si labiis labia eorum deoscularetur. Vicissim subditi eos ita reverentur et amant, ut eis manum osculari, et per omnia obedientes esse satagant; quin et reges eosdem ita diligunt, ut in amoribus et deliciis habeant, ac ut tales ad osculum labiorum admittant, atque ad majores dignitates promoveant, cum sciant populum his addictum eorum manus osculari, ac per omnia obedire : quare per hos totum populum in officio continent, sibique tot subalternis reverentiæ et obedientiæ osculis devinctum arctius astringunt.

Sin generatim hanc gnomen, ut sonat, accipias, recte eam adaptes cuilibet viro prudenti et veraci, ac præsertim consiliariis, magistris, confessariis, etc. Hi enim cum pœnitentibus, præsertim dubiis, anxiis, vel scrupulosis, de quæstionibus conscientiæ interrogantibus apte et adæquate respondent; omne dubium, omnem anxietatem, omnem scrupulum eis eximunt, ac conscientiam pacant, serenant, lætificant, perinde ac si eidem osculum pacis imprimerent, ac labia labiis osculando conjungerent, imo compaginarent. Huic similis est gnome cap. seq. v. 11. *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Talis fuit Christus, de quo turba : *Nunquam sic locutus est homo.* Et S. Petrus : *Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes*, Joan. 6. 69. Talis fuit S. Petrus, S. Paulus cæterique Apostoli. Talis fuit S. Athanasius, S. Antonius, S. Basilius, S. Hieronymus, S. Augustinus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, S. Ignatius, S. Xaverius, ad quos proinde undique concurrebant ii qui veritatis, virtutis et salutis erant studiosi, ex omni gente, statu, sexu, conditione, eisque suas proles ad sapientiam et virtutem efformandas tradebant. Quare hi ipsorum non tantum labia, sed manus, pedes et vestigia deosculabantur, juxta illud Isaiæ vaticinium, cap. 49. 23 : *Erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ; vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent,* q. d. Te, ô Ecclesia et Ecclesiæ doctor, omnes dissuaviabuntur et deosculabuntur. Quare quadruplex eis osculum deferebant, et talibus etiamnum deferunt : primo, amoris et benevolentiæ; secundo, discipulatus, quo velut discipuli suos magistros reverentiæ ergo osculabantur; tertio, obedientiæ, qua eorum dictis velut cœlestibus oraculis ad amussim obediebant; quarto, adorationis et venerationis, non latriæ, sed duliæ, qua Sanctorum vestes, imagines et reliquias exosculamur. Hinc osculum humilitatis et subjectionis est symbolum. Unde si etymon spectes, diminutivum est ab os; dicitur enim osculum quasi parvum os sive oscillum; osculando enim os coarctamus atque minuimus, et quasi ex ore osculum facimus. Porro cum magister osculum dat discipulo, videtur osculando suum os et cor illi tradere, suique oris sapientiam, facundiam, gratiam, affectum et amorem in eum transfundere. Unde hoc sponsi osculum postulans sponsa Cant. 1. 1 : *Osculetur,* ait, *me osculo oris sui;* ubi vide S. Bern.

Denique osculum à labiis vel labris dictum est labratum, quale erat, cum populus principem veneraturus, manu labris admota, eamque deosculans, illa deinde purpuram aut genua principis reverenter contingebat. De quo Cujacius lib. 11. Observat. cap. 27. Rursum manu ori admota deos per osculum quasi adorabant, ut patet Job. 31. 27. Unde adorationis etymon derivat Lipsius lib. 2. Elect. cap. 6, quasi adorare sit ad ora manum reverenter admovere.

27. PRÆPARA FORIS OPUS TUUM, ET DILIGENTER EXERCE AGRUM TUUM, ET POSTEA ÆDIFICES DOMUM TUAM.] *Opus* intellige agriculturæ, ut patet ex Hebr. qui sic habet : *Præpara foris opus tuum, et instanter urge illud in agro tibi, postea et ædificabis domum tuam.* Aben Ezra ultimum *et* accipit pro *aut*, q. d. Aut, si tibi nullum foris sit opus, domum tuam construe. Verum melius alii τὸ *et* per metathesin trajiciunt, q. d. *Et postea ædificabis*, id est licebit ædificare, *domum tuam.* Unde Chald. : *Præpara foris opus tuum, et statues tibi illud in agro, et postea fabrica tibi domum.* Sic et Septuag.

Agricultura enim olim erat in usu communi omnium, etiam nobilium et principum, utpote ars innocentissima, ut ait S. August., et quæstuosissima. Sub ea tamen, ut specie præcipua, omne aliud opus artis fabrilis aut cujuslibet alterius, æque ac mercaturæ intellige. Præclare Aristophanes in pace agriculturam ita celebrat :

O cunctis hominibus gratæ pacis
Fida nutrix, prona, opifera procuratrix,
Filia et soror! hæc omnia me nominabat;
Sed quodnam tibi nomen est? Agricultura.

Plura de ea dixi Gen. 2. 15. et Gen. 9. 20. Pro *diligenter exerce* hebr. est עתדה *atteda*, id est insta, urge, incumbe, instanter age et exerce. R. Salomon vertit, *hircos*, q. d. Opus agri exerce, deinde hircos gregesque colloca in agro, ac domum ædifica, id est uxorem tibi adjunge; sed errat : עתודים *attudim* enim significat hircos, non *atteda*.

Sensus ergo est, q. d. Ante omnia compara tibi sumptus tum ad vitam, tum ad fabricam, si eam velis, necessarios, exercendo opus tuum, id est tuam artem, tuum opificium,

quod commune omnibus olim erat agricultura, cui postea successere variæ artes mechanicæ et mercatura ; ac deinde ædifica domum tuam. Unde Syrus vertit : *Præpara in agro, et postea ædifica.* Docet ergo hæc gnome prudentiam œconomicam, scilicet prius laborandum esse ut opes compares quàm domum fabrices, juxta illud Christi, Luc. 14. 28 : *Quis ex vobis, volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum? ne posteaquam posuerit fundamentum, et non potuerit perficere, omnes qui vident, incipiant illudere ei, dicentes : Quia hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare.*

Contra hoc peccant nonnulli, præsertim Religiosi qui temere ampla monasteria construunt, confisi in eleemosynis fidelium, cum non habeant reditus quibus fabricent, imo quibus vivant. Hic enim est defectus prudentiæ, quæ docet magis necessaria prius comparanda esse, deinde ea quæ ad splendorem pertinent : præposterum est si secus fiat ; ex quo fit ut crebro ingentia debita contrahere (quæ sæpe posteris solvenda cum magno onere et damno disciplinæ relinquuntur), aut opus inchoatum cum dedecore et damno relinquere debeant ; studium enim fabricandi avertit eleemosynas fidelium. Dicunt enim fideles, præsertim mercatores : Fabrica hæc indicat vos esse divites, nec egere eleemosyna ; nemo enim prudens tantam fabricam ordietur nisi dives. Quare idipsum Religiosis severe vetuit nuper S. D. N. Urbanus VIII.

Igitur suadet hîc Salomon ante omnia diligenter colendum esse agrum, more prisci illius ævi ; pro cultura enim dabit messem et fructus ; unde illud præceptum agricolationis : *Laudes ingentia rura, exiguum colito.* Exiguus enim ager sedulo excultus plus dabit frugum quàm magnus obiter subactus. Unde Plinius lib. 18. capite 3 : *Antiqui*, ait, *censebant satius esse minus serere, et melius arare. Qua in sententia et Virgilium fuisse video. Verumque confitentibus latifundia perdidere Italiam, jam vero et provincias.* Huc facit historia vel apologus patris, qui moriens filiis edixit se in agro ingentem auri vim condidisse ; illud ergo post mortem suam eruerent. Fecere filii, totumque agrum suffodere, sed nihil auri inventum, quia nihil conditum. At ager illo labore subactus ingentem dedit messem. Tum primus fratrum rem odoratus ad cæteros conversus : *Hic ille nimirum*, ait, *thesaurus est, quem sedulus nobis pater moriens reliquit, noster, ô fratres, labor et agricultura.*

Secundo, sub hoc symbolo altius quid spectat Salomon, q. d. Præpara, id est, prius para tibi opus, id est artem operandi qua te tuosque alas, ac deinde ædifica domum, id est instrue familiam ducendo uxorem, suscipiendo liberos, etc. ; qui enim contrarium facit, ut prius ducat uxorem et familiam instruat, antequam sciat artem eam sustentandi, imprudens est, ac se suosque famis et multarum ærumnarum periculis exponit.

Septuag. vertunt : *Præpara in egressu* (vel *in egressum*) *opera tua, et præpara in agro, et vade post me, et ædificabis domum tuam*, q. d. ait S. Hieron. in cap. 3. Sophon. Primo diluculo surge, ut incipias operari et agrum colere ; itaque præpara, id est præmitte opera tua futuræ domus fabricæ, quam animo destinas, q. d. Primo mane, id est à prima adolescentia tua, incipe laborare, ut vitæ necessaria tibi compares, ac deinde comparato sumptu necessario ædifica, si lubet, domum tuam. Jubet ergo à teneris assuescere labori, ac excutere otium et desidiam, ut laborando quis artem addiscat, vel agricolandi, vel fabricandi, vel quam aliam, qua sibi in omnem vitam victum et cætera requisita paret.

Addit Salomon : *Et vade post me*, quasi dicat : Imitare me qui ab adolescentia cœpi laborare, cum habenas regni tam operosi et difficilis suscepi adolescens duodecim, ut sanctus Ignatius censet, vel ut alii, viginti annorum.

Auctor vero Catenæ Græcor. sic ex Septuag. vertit sicque explicat : *Para ad exitum opera tua, et excole agrum, et sequere me, et instaurabis domum tuam.* Quæ dicit huc spectare videntur, operare omnia tanquam moriturus ; sive ergo agrum colueris, tanquam mortalis cole illum ; sive lætus fueris, tanquam mortalis jucundus esto. Quod si vitam recte instituere volueris, me tanquam legislatorem pone, à tergo sequere, hoc est, quodcumque lege cavi, aut aliàs jussi, id fideliter exsequere. Aliàs si ad futurarum rerum statum prospexeris, præsentem recte moderabere. Itaque per justitiam virtutesque et studiosas actiones, quæ domus tua sunt, me sequaris : hæc in Catena. Sic et S. Cyrillus lib. 3. in Joannem cap. 27.

Plenius S. Epiphanius censet hîc notari mortem et resurrectionem : Para, inquit, in exitum opera tua, id est ad mortem, præpara te ad agrum ; quia depositio corporis agri instar est, ob sepulturam et vitæ exitum. Unde resurrectionem ostendens ait : *Et instaurabis domum tuam*, cum dejecta in agrum domus corporis tui, in resurrectione rursus erigetur, juxta illud Christi Joannis 2. 19 : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* ; ita S. Epiphanius, l. 2. contra hæres. cap. 71.

Perperam R. Salomon per *opus* accipit S. Script. per *agrum* sententias Doctorum, per *domum Talmud* ; tempore enim Salomonis non erat *Talmud*, sed illud post Christum, imo contra Christum à perfidis Judæis conscriptum est. Melius sic exponas, q. d. Antequam fabricare domum per verbi Dei prædicationem incipias, præpara opus tuum per studium S. Script. Nam, ut ait S. Basil. in Ethicis regul. 26. c. 1 : *Quidquid vel dicimus, vel facimus, id testimonio divinarum Litterarum confirmari debet, ad confirmationem fidei bonorum et confusionem malorum.*

Tropolog. S. Gregor. l. 10. Mor. cap. 11 : *Quid namque est*, ait, *præparato opere agrum diligenter exterius exercere, nisi evulsis iniquitatis sentibus actionem nostram ad frugem retributionis excolere? et quid est post agri exercitium ad ædificium domus redire, nisi quod plerumque ex bonis operibus discimus, quantam vitæ munditiam in cogitatione construamus? pene cuncta namque bona opera ex cogitatione prodeunt, sed sunt nonnulla cogitationis acumina, quæ ex operatione nascuntur. Nam sicut ab animo opus sumitur, ita rursus ab opere animus eruditur. Mens quippe divini amoris exordia capiens, impe-*

rat bona quæ fiant; sed postquam fieri imperata cœperint, ipsis suis exercitationibus discit, cum imperare bona inchoaverat quantum minus videbat. Foris ergo ager excolatur, ut domus postmodum exstruatur; quoniam plerumque ab exteriori opere videmus quantam subtilitatem rectitudinis in animo teneamus.

Idem ex S. Gregor. transcripsit hîc Beda, Glossa et Hugo, qui per *agrum* accipit quoque corpus, per *domum* vero conscientiam; Jansen. vero per *agrum* accipit vitam activam, per *domum* contemplativam, q. d. Prius exerce te in vita activa serviendo proximis in assiduis laboribus, ac per eos te præpara ad contemplativam, in qua quasi in domo conquiescas. Sicut enim labores juventutis præparant opes, in quibus conquiescas in senectute; sic pariter Martha sternit viam Magdalenæ.

28. NE SIS TESTIS FRUSTRA CONTRA PROXIMUM TUUM; NEC LACTES QUEMQUAM LABIIS TUIS.] Tigur. *Non testeris temere contra proximum tuum; nam labiis tuis persuadebis.* Pro *lactes* hebraice est פתה *pitta*, quod Chaldæus vertit: *Ne decipias;* Syrus: *Ne blanditiis delineas;* R. Salomon: *Ne sermone tuo amicum transversum agas.*

Primo, Beda, Hugo, Lyranus et Jansenius censent hîc duo vitia sibi opposita vetari, scilicet calumniam et adulationem, q. d. Noli per calumniam falsum testificari contra proximum tuum; noli vicissim quemquam adulando lactare, ut tuis blanditiis eum decipias, et in ruinam agas. Hic sensus facilis est et obvius, satisque constat lepos et nervus sententiæ in antithesi calumniæ et adulationis, q. d. Sicut calumnia est noxia, sic et adulatio, et subinde magis; ne ergo uni aduleris, alteri vero calumniosus sis et injurius; utrumque enim vitium est et nefas. Tantum huic expositioni obstat, quod hebr. græce et latine non sit, *testis falsus*, sed *testis gratis* vel *frustra*, id est, qui temere sine causa testatur, etiamsi verum testetur. Favent tamen illi Septuag. et Syrus, qui τὸ *gratis* exponunt per *falsum: Ne sis testis falsus*, ait, *in civem tuum, neque dilateris in labiis tuis*, ut lato, plano et effronti ore falsum contra eum testeris, uti solent facere mendaces et impudentes. Et Pagn. *Ne sis testis mendax.* Sic et Septuag. c. 1. v. 11 et 17. Hebr. *chinnam* vertunt, *injuste.*

Secundo, Baynus sic vertit: *Ne sis testis falsus pro amico tuo contra proximum tuum; neque lactes eum labiis tuis*, id est, ne, ut lactes, id est blandiaris et faveas amico tuo, in ejus gratiam falsum testificeris contra tertium, cum quo amico tuo lis est. Verum τὸ *pro amico tuo* non est in textu.

Tertio, Vatablus, q. d. Ne falsum testeris contra proximum tuum, neque lactes et pellicias tertium, ut hoc tuum falsum testimonium suo approbet et confirmet; hoc enim est duplex crimen falsi. Sic et Aben Ezra, q. d. *Ne falsa testeris, nec alium ad idem faciendum pellicias.*

Quarto, Rabbini et Pagn. pro *lactes* vertunt, *conteras*, q. d. Ne falsum testeris contra proximum tuum, neque eum hac falsitate tua conteras et evertas. Verum hebr. *pitta* non significat conterere, sed pellicere, lactare, seducere, decipere, persuadere; פתת *patath* autem significat frangere, conterere; הפתיתה *haphitita* vero, quod hîc est in Hebræo, descendit à *pitta*, non à *patath;* forte S. Hieron. legit הפתיתה *hiphitita;* hoc enim proprie est *hiphil* à *pata* vel *pitta.*

Quinto, Cajetanus, q. d. Ne contra proximum testem te offeras frustra, id est non vocatus, non citatus, nulla necessitate adactus, ut tuo odio, invidiæ et malevolentiæ, quam contra eum concepisti, obsequaris; esto enim verum dicas, tamen peccas odio et livore, nec tam testis es quam accusator. Unde Chald. vertit: *Ne sis testis accusator adversus proximum tuum.* Huc usque recte Cajet. sed sequens hemistichium huic non coaptat.

Sexto ergo magis connexe et genuine ex Hebræo sic vertas et explices, ut utrumque hemistichium ad unum eumdemque pertineat: *Ne sis testis chinnam*, id est *gratis* vel *frustra*, *contra proximum tuum, et lactabis labiis tuis*, q. d. Noli gratis, id est sine causa, nec coactus, ut tuæ passioni et cupiditati obsequaris, secreto et occulte testari contra fratrem tuum, eumque accusare etiam de vero crimine, cum interim publice eum lactes, id est illi aduleris, teque ejus amicum et fautorem esse simules; hæc enim est fraus, hypocrisis et dolus.

Huic sensui, quem indicant Hebræa, facile accommodes Vulgatam, si τὸ *quemquam* referas ad *proximum* qui præcessit, ut unus idemque indicetur, q. d. Ne sis testis frustra contra proximum tuum, nec eumdem lactes labiis tuis, ut scilicet eum palam lactando decipias, et secreto contra eum testimonium dicas. Si tamen omnino velis Vulgatam de alio et alio exponere, dicito duo vitia sibi opposita hîc notari et vetari, scilicet noxæ, sive inimicitiæ, et adulationis, q.d. Ne *frustra*, id est sine causa, non citatus, contra aliquem testimonium dicas, eo quod tibi sit exosus, vel ut amico tuo qui contra eum disceptat patrocineris neque rursum aliquem vanis verbis, promissis aut laudibus lactes ei adulando, eumque decipiendo, et in fraudem agendo. Videtur enim hîc magis agi de testimonio non tam quod in judicio, quàm quod extra illud inter socios vel alios quavis de causa profertur.

Huic expositioni valde favet id quod sequitur: *Ne dicas: Quomodo fecit mihi, sic faciam ei, et reddam unicuique secundum opus suum*, q. d. Ne dicas: Sine causa et ultro contra ipsum testatus sum, vitiumque ejus detexi, vel detectum assertione mea firmavi; eo quod ipse aliàs contra me ultro testimonium dixerit, ac contra me testis steterit, meumque lapsum prodiderit, aut proditum confirmarit. Rursum eumdem vel alium verbis vanis lactavi et fefelli, quia ipse aliàs similibus me lactavit et fefellit: ego enim unicuique talionem reddo, et par pari refero, maledico et malefico me maledicum et maleficum exhibeo; benevolo et benefico benevolentiam et beneficentiam rego.

29. NE DICAS: QUOMODO FECIT MIHI, SIC FACIAM EI; REDDAM UNICUIQUE SECUNDUM OPUS SUUM,] ut mihi detrahenti, detraham, me lactantem lactem et fraudantem fraudem, eo modo quo jam explicui. Septuag. *Ne dicas: Sicut usus est me, utar eo; reddam autem ei in quibus mihi injuriatus est.* Valde innata est homini hæc propensio per talionem par pari referendi, ut beneficis sit beneficus, maledicis et maleficis se

vicissim exhibeat maledicum et maleficum: unde et brutis animantibus eadem innata est, ut canibus, equis, bobus, quin et leonibus ac serpentibus. Corrigit et castigat eam hîc Salomon: Esto enim in bono et beneficentia sit bona, in malo tamen et maleficentia est mala; nulli enim ne inimico quidem licet malefacere. Hic enim est spiritus ultionis et vindictæ charitati repugnans. Adde, maleficentia in se est mala et perversa, tam in inferente quàm in regerente maleficium. Si enim quis maleficentiam, id est scelus, contra me exercuit, utique perperam facio si scelus hoc ejus imiter, et in me transcribam, nec tam illi quam mihi ipsi maleficus sum; animam enim meam gravi criminis, puta odii et maleficentiæ, reatu obstringo, et gehennæ obnoxiam reddo.

Præclare S. August. sermone 41. de Verbis Domini secundùm Matthæum: *Cum humiliare dedignantur, vindicari volunt, quasi pœna cuique prodesse possit aliena; læsus et injuriam passus vindicari vult, de aliena pœna sibi quærit medicamentum, et acquirit grande tormentum.* Nam, ut ait idem August. *Magnum aliquid putas, si te de inimico tuo vindicas; sed si te vis vindicare de inimico tuo, ad ipsam iram te converte, quoniam ipsa est inimica tua, quæ occidit animam tuam.* Quare, ut idem alibi ait, orandus est Deus ut occidat non inimicum, sed inimicitiam; hæc enim est sancta vindicta.

Dices: Moses permittit, imo sancit vindictam Exodi 21. 24. dicens: *Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu*, etc. Quomodo ergo eam vetat hîc Salomon? Respondetur: Moses non sancit vindictam privatam, sed publicam, quæ fit à judice, ut ipse pœna talionis injurias petulantiam compescat, non autem ut cuilibet det potestatem talionem reddendi, ut scilicet eum qui oculos exemit, pari modo exoculet, mutilantem mutilet, etc. Salomon autem vetat vindictam quæ privata auctoritate fit. Rursum Salomon resecat libidinem vindicandi, Moses sancit talionem puniendi; hic enim est modus et limes quem dictat justitia. Porro vindicta sancta debet fieri animo dilectionis, non ultionis, uti docet S. August. in Ps. 102, ut justitia sibi copulet charitatem, et charitas justitiæ sororietur. Vide dicta Exodi 21. 24. et Eccl. 28. 1. et seq. et S. August. l. contra Adimantum c. 17.

30, 31 et 32. PER AGRUM PIGRI HOMINIS TRANSIVI, ET PER VINEAM VIRI STULTI: ET ECCE TOTUM REPLEVERANT URTICÆ, ET OPERUERANT SUPERFICIEM EJUS SPINÆ, ET MACERIA LAPIDUM (Syrus, *sepes lapidum*) DESTRUCTA ERAT. QUOD CUM VIDISSEM, POSUI IN CORDE MEO, ET EXEMPLO DIDICI DISCIPLINAM.] Pro *stulti* hebr. est *carentis corde;* Chald. *Carentis intelligentia, et ecce pullulavit tota silva.*

Grammatice et in cortice litteræ, verba hæc ut sonant accipienda sunt de pigri socordia, damnis et egestate. Alludit enim et prosequitur id quod dixit v. 27: *Diligenter exerce agrum tuum*, atque per antithesim ostendit in quantas miserias se conjiciat, qui illum negligenter colit et exercet. Idque dupliciter: Primo, quia ob oculos ponit quod per experientiam didicit, bona scilicet pigri per ipsius negligentiam et socordiam pessum ire, ut qui viderit illius agrum repletum urticis, quod ab eo relinqueretur incultus, vel illi neglexerit semen bonum immittere, vel post injectum semen à zizaniis repurgare; viderit etiam vineam ejus omnium incursui et direptioni fuisse expositam, destructa scilicet maceria lapidum ad custodiam vineæ prius congesta, ita ut quæ fructus adferre poterat bonos, nihil nisi malos protulerit, aut nullos; secundo, quia ex his quæ vidit, prudenter apud se colligit, et pigris prædicit imminentem eis egestatem: *Cum vidissem*, ait, *posui in corde meo, et illius exemplo didici disciplinam*, hanc scilicet quæ sequitur, ut increparem pigritiam, ejusque socordiam pungendo, ei dicerem: *Usquequo, piger, dormies?* etc. Ita Jansenius, Baynus, Cajetanus, Vatablus et alii.

Jam sub hoc quasi cortice litteræ et sensu grammatico altius quid parabolice significat Salomon: Nimirum per pigritiam temporalem describit pigritiam spiritalem, ejusque damna et noxas, q.d. Sicut pedibus transiens per agrum pigri, vidi ejus squalorem defectu culturæ: sic oculis mentis transiens, lustransque vitam, animam et conscientiam (hæc enim cujusque est ager, et prædium illi à Deo datum, imo elocatum ad culturam) hominis inertis, qui illam excolere negligit, non tantum vacuam virtutibus et fructibus bonorum operum, sed repletam quoque urticis, carduis et spinis vitiorum omnium ac dæmonum, carnis et mundi incursionibus et tentationibus expositam, eo quod maceria sive sepes ejus sit diruta. Sepes hæc est intrinsecus gratia et custodia suî, extrinsecus protectio Dei et Angelorum: utraque enim hac sepe disjecta anima, ceu vinea disjecta sepe, aperta patet bestiarum et hostium, id est tentationum et dæmonum, incursibus, qui eam radicitus depascuntur et demoliuntur; quo fit ut in extremam sterilitatem et penuriam rerum omnium incidat, ac in morte eum opprimat omnis meritorum inopia; ideoque subito et inevitabiliter relegatur in gehennam, ubi cum divite Epulone in flammis sitiens, nec guttam aquæ ad linguam refrigerandam inveniat. Sic fere sanctus Gregorius l. 39. Moral. cap. 20: *Per agrum*, ait, *hominis pigri, atque per vineam stulti transire, est cujuslibet vitam negligentis inspicere, ejusque opera considerare, quam urticæ vel spinæ replent, quia in corde negligentium prurientia terrena desideria, et punctiones pullulant vitiorum, quia scriptum est: In desideriis est omnis otiosus. Maceria lapidum destructa erat, id est disciplina patrum ab ejus corde dissoluta erat, atque ideo protinus adjunxit: Quod cum vidissem, posui in corde meo et exemplo didici disciplinam.* Sic et Beda, Glossa aliique.

Hæc prior est agri et vineæ, puta conscientiæ propriæ cultura, vel potius culturæ neglectus; posterior est agri et vineæ alienæ, puta Ecclesiæ, collegii, vel cœtus, cui quis præest quasi Episcopus, Pastor, Abbas, Prior, Rector, etc., cui proinde apposite parabolam hanc applices, q. d. Lustrans oculis corporis vel mentis Ecclesiam vel cœtum pigri pastoris sive rectoris; vide eam scatere spinis scandalorum, errorum, scelerum, ejusque sepem dirutam, puta solutam disciplinam, et legum custodiam: quare impune in eam irruere tum dæmones, tum hæreticos, tum homines sceleratos, eamque vastare, ac suis hæresibus et sceleribus velut zizaniis contaminare, imo opplere.

QUOD CUM VIDISSEM, POSUI IN CORDE MEO, ET

EXEMPLO DIDICI DISCIPLINAM,] q. d. Hoc videns alte in cor demisi, et exemplo ejus statui sapere, ut non tantum animum meum strenue expurgarem, sed et alios mihi creditos omni studio excolerem. Vere Cato: *Stulti*, ait, *multum sapientibus prosunt, quia eorum exemplo sapere discunt; prudentes vero nihil conferunt stultis, quia hi illorum recte facta non animadvertunt.* Ubi adverte hunc quoque sensum esse litteralem, ut patet ex Septuag. qui diserte vertunt: *Tanquam ager vir imprudens, et tanquam vinea homo egens sensu. Si dimiseris eum, desertus fiet, et silvescet totus*, de quo mox plura. In parabolis enim duplex est sensus litteralis; prior grammaticus, qui ipso cortice litteræ et parabolæ significatur, qualis hìc est de agro et vinea, ejusque pigro cultore. Posterior et potior parabolicus, qui rem per parabolam adumbratam significat, qualis hìc est piger cultor animæ vel Ecclesiæ; hunc enim significat et adumbrat piger cultor agri, vel vineæ. Sic Isaias c. 14. 12. casum regis Babylonis parabolice repræsentat per casum Luciferi: *Quomodo*, ait, *cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris?* Et Ezechiel, cap. 28. 14, decorem et ruinam regis Tyri adumbrat per decorem et lapsum Cherubini: *Tu*, ait, *Cherub extentus et protegens, et posui te in monte sancto Dei, in medio lapidum ignitorum ambulasti*, etc. Vide utrobique dicta.

Porro apte piger cultor agri vel vineæ significat pigrum cultorem animæ vel Ecclesiæ; primo, quia, ut ait Philo l. de Plantat. Noe: *Videamus quomodo in homine minore mundo sapientissimus opifex Deus arbores quasdam condidit; primum in corpore nostro tanquam in bono agro sensuum scrobes præparavit in quas unumquemque tanquam mitem utilemque vitem indidit; auditum in aures visum in oculos, in nares odoratum, et suis quisque locis cæteros. Attestatur autem huic meæ sententiæ fatidicus Vates, qui in suis hymnis sic loquitur: Qui plantavit aurem, non audiet?*

Secundo, quia, ut ait S. Bern. serm. 63. in Cantic. *Homini est vinea, quod vita et bona vinea justi: imo bona vinea justus, cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum testimonium conscientiæ, cui lingua torcular expressionis. Denique gloria nostra hæc est*, ait, *testimonium conscientiæ nostræ. Vides apud sapientem vacare nihil. Sermo, cogitatio, conversatio, et si quid aliud est ex eo, quidni totum Dei agricultura, Dei ædificatio est, et vinea Domini sabaoth?* Et paulo ante citata hac Salomonis gnome: *Audis*, ait, *sapientem irridentem stultum, quod bona naturæ et dona gratiæ, quæ forte per lavacrum regenerationis acceperat, tanquam illam quam plantavit Deus, et non homo, primam suam vineam in non vineam negligendo redegit. Denique non potest vinea esse, ubi vita non est. Nam stultus quod vivit, mortem potius quam vitam esse censuerim. Quomodo vita cum sterilitate? Arbor arida et in sterilitatem versa, nonne mortua judicatur? Et sarmenta mortua sunt. Et occidit*, inquit, *in grandine vineas eorum, monstrans vitas privatas, quæ sterilitate damnatæ sunt; sic stultus eo ipso quod inutiliter vivit, vivens mortuus est. Soli itaque convenit sapienti habere, vel potius esse vineam, qui vitam habet. Est lignum fructiferum in domo Dei, ac per hoc lignum vivens; siquidem et ipsa sapientia, qua sapiens dicitur et est, lignum vitæ est apprehendentibus eam.*

Tertio, sicut vinea inculta non tantum spinas et urticas profert, sed et tota silvescit; sic pariter anima inculta fit vepretum et silva horrida, quare ne id fiat, assidue colenda et putanda est.

Quarto, sicut ager cultus plus profert messis, quàm accipit seminis; sic et anima, gratia Dei exculta, plures virtutum et meritorum fruges proferre debet, quam primitus acceperit: alioquin infecunda est et ingrata suo creatori, sicut ingratus et rusticus est, qui benefactori tantum præcise restituit quantum accepit; hic enim ex benefactore facit venditorem beneficii. Qui ergo benefactori gratus esse cupit, plus restituat quàm accepit. Audi Senecam, ep. 81: *Ingratus est qui beneficium reddit sine usura.* Et nonnullis interjectis: *Beneficia insipienti qui dat, perdit. Silvestris rusticitas creditum semen restituere non potest*, quasi dicat: Ingratus est rusticus, imo rus silvescens, quod semen in eo satum non reddit cum fœnore, sed devorat et perdit.

Quinto, sicut ager et vinea inculta in summam sterilitatem et desolationem tendit; sic et anima pigra et torpida. Audi egregie damna et exitium ejus recensentem S. Bernard. sermone 63. in Cant. *Hoc frigus*, ait, *si semel animam, animam quidem (ut assolet) incuria spiritus dormitantem pervaserit, ac nemine deinde (quod absit) inhibente ad interiora ejus pervenerit, descenderit in viscera cordis et sinum mentis, concusserit affectiones, occupaverit consilii semitas, perturbaverit judicii lumen, libertatem adduxerit spiritus; mox (ut in corpore solet evenire febricitantibus) subit quidam animi rigor, et vigor lentescit, languor fingitur virium, horror austeritatis intenditur, timor sollicitat paupertatis, contrahitur animus, subtrahitur gratia, protrahitur longitudo vitæ, sopitur ratio, spiritus exstinguitur, defervescit novitius fervor, ingravescit tepor fastidiosus, refrigescit fraterna charitas, blanditur voluptas, fallit securitas, revocat consuetudo. Quid plura? Dissimulatur lex, abdicatur jus, fas proscribitur, derelinquitur timor Domini; dantur postremo impudentiæ manus, præsumitur ille temerarius, ille pudendus, ille turpissimus, plenus ille ignominia et confusione saltus de excelso in abyssum, de pavimento in sterquilinium, de solio in cloacam, de cœlo in cœnum, de claustro in seculum, de paradiso in infernum.*

Porro Septuag. sic vertunt: *Tanquam ager vir imprudens, et tanquam vinea homo egens sensu. Si dimiseris eum, desertus fiet, et silvescet totus, fiet derelictus; sepes autem lapidum ejus defodientur.* Vel ut clarius Auctor Catenæ Græcorum: *Tanquam ager ad culturam idoneus vir stultus, et tanquam vinea homo mentis inops; si incultam dimiseris, evadet sensim horrida, planeque silvescet, et tandem omnino deseretur, lapidesque maceria ejus effodientur.*

Unde sanctus Ambrosius hanc gnomen ex Septuag. citans et explicans de gratitudine l. 1. Offic. cap. 31: *Imitanda*, ait, *nobis est in hoc quoque natura terrarum, quæ susceptum semen multiplicatiore solet numero reddere quàm accipit. Ideo est tibi scriptum: Sicut agricultura est homo insipiens, et tanquam vinea homo egens sensu; si reliqueris eum, desolabitur*, etc. (usur-

pat Ambrosius translationem Septuag.), *sicut agricultura ergo etiam homo sapiens, et tanquam fœnerata sibi majore mensura semina suscepta restituat. Terra ergo aut spontaneos fructus germinat, aut creditos uberiori cumulo refundit, ac reddit.*

Pergunt Septuag. *Postea* (Vatic. *novissime*) *ego quoque egi pœnitentiam, respexique ut eligerem disciplinam.* Unde censent nonnulli tota hac parabola suaderi pigro pœnitentiam, ut pigritiam pœnitentia diluat, et novum efficaxque concipiat diligentiæ propositum. Ita Auctor Catenæ Græcorum : *Observa*, ait, *consentaneum congruumque sermonis ordinem; nisi enim pœnitentiam egisset, disciplinam non elegisset. Nam nemo ante disciplinam elegit, quam super his quæ male admisit compungatur. Rei itaque præsentis scopus ad pœnitentiam tendit*, q. d. Ego videns damna pigri et pigritiæ in inculto agro et vinea, reflectens et assurgens ad animam meam in virtutibus tepidam et torpidam, cum Deus eam mihi dederit, ut strenue velut agrum Dei eam excolerem, cœpi pœnitere et compungi, ac destinavi animo eligere disciplinam, puta diligens studium et exercitationem virtutum.

Ex hisce verbis probabiliter S. Cyrillus catechesi 2. et S. Hieron. in c. 43. Ezech. censent Salomonem post lapsum in idololatriam egisse pœnitentiam, esseque salvatum : *Peccavit*, inquit S. Hier. *Salomon, licet postea egerit pœnitentiam*, scribens proverbia, in quibus ait : *Novissime ego egi pœnitentiam.* Unde et c. 30.2. pœnitens ait: *Stultissimus virorum ego sum, et sapientia hominum non est mecum.* Idem S. Hier. initio Comment. in Eccles. asserit Hebræos tradere Ecclesiasten esse librum Salomonis pœnitentiam agentis; unde omnes hujus mundi delicias expertus exclamat : *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas.* Vide Pinedam libr. 8. de Rebus Salomonis c. 1. sect. 6. Majorem vim haberet hoc argumentum, si certo constaret Proverbia et Ecclesiasten conscripta esse à Salomone post lapsum, non ante.

Usquequo, piger, dormies? usquequo de somno consurges?] Hæc verba in multis Codicibus exstant, sed delent ea Rom. et Hebræa; quare transcripta esse videntur ex c. 6. v. 10. idque satis innuit τὸ *inquam* quod sequitur : *Parum inquam ;* nam alioqui illud præponendum erat, dicendumque : *Usquequo inquam, piger, dormies ?*

33 et 34. Parum, inquam, dormies, modicum dormitabis, pauxillum manus conseres (complicabis quasi iners) ut quiescas ; Chald. *Parum applicabis manus tuas ad pectus, ut dormias ;* et veniet tibi quasi cursor (puta celerrime) egestas et mendicitas quasi vir armatus.] Hebræus et Chaldæus : *quasi vir scutatus*, id est scuto armatus, ideoque qui vinci et repelli nequeat; Septuag. *Parum dormito, parum dormio, parum manibus pectora demulceo. Quod si hæc facere perrexeris, dicebam apud me : Veniet propere paupertas tua, et egestas tua quasi expeditus cursor.*

Duplex est hîc expositio, ait Jansen. Quidam censent Salomonem hîc docere quid facere quis debeat, ut egestatem effugiat, videlicet quod parum ei sit dormiendum, hoc est, quod pauco somno, et quiete parva debeat esse contentus; id enim si fecerit, etiamsi egestas et inopia aliqua accedat, non adhærebit tamen ei, sed veluti cursor et vir armatus, qui festinat procedere ad aciem belli, cito pertransiet, eamque sua diligentia facile superabit. Alii rectius intelligunt hîc indicare Sapientem, per quid fiat ut quis in egestatem incidat, quam effugere et superare non valeat; nempe per hoc quod quis nunc parum somno indulget, rursum modicum, ac iterum modicum. Modicum scilicet ibi, et modicum ibi, sicque multis vicibus dormiendo parum, dormiat multum, tametsi parum se dormire dicat, hoc est, ubique et semper otiosus sit, et moras nectat varias sui otii causas prætexens. Nam somno, dormitatione et complexu manuum pigrorum otium designat. Hac ergo cessatione et otio fit ut et de improviso egestas adveniat, quemadmodum cursor aliquis subito et inexspectato adest, et eadem tanquam vir armatus opprimat sic hominem, ut eam non possit effugere, sed ab ea penitus consumatur : *Fames enim*, inquit Hesiodus, *est individuus comes hominis ignavi.*

Porro hi duo versus hîc repetuntur; ad verbum enim iidem exstant cap. 6. v. 10 et 11, ubi eos explicui; quare hîc iota non addam. Ili ergo acres sunt stimuli quibus Salomon pungit pigrum, ut desidiam excutiat ac laborare assuescat; labore enim sedulo et continuo ager quantumvis senticosus et silvosus expurgatur, ac suæ culturæ, semini et messi restituitur. Tritum est exemplum senis in Vitis Patrum, cui, cum quidam quereretur se vitiis oppletum, ac proinde de eorum exstirpatione desperare; jussit ille ut secum hortum quemdam carduis sentibusque obsitum expurgaret, quotidie ergo operi manum admovendo sensim omnes exstirparunt, hortumque plene intra paucos dies expurgarunt. Tunc senex ad juvenem conversus : *Fac*, ait, *ô fili, similiter in agro animæ tuæ ; quotidie aliquod vitium reseca et exstirpa, idque constanter urge et continua, itaque sensim omnia evelles, et animum primævo nitori restitues.*

Hoc capite Septuag. Vaticani valde mutant ordinem, versusque plures transponunt. Nam post v. 22. interponunt totum pene caput 30, ut patet intuenti, quod signum est has gnomas Salomonis olim sparsas fuisse, et à variis vario ordine collectas et collocatas. Idem faciunt Syrus et Arabicus, qui de more sequuntur Septuaginta.

TERTIA PARS LIBRI.

CAPUT VIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Gloria Dei et regum : cor regis inscrutabile : justitia firmatur thronus ejus : ne te coram rege exaltes : ne in jurgio secreta prodas : mala aurea sunt verba opportuna : inauris aurea qui arguit sapientem : quod frigus in messe, hoc legatus fidelis est hero : nubes sine pluvia est promissa non complens : lingau mollis frangit duritiem : comede mel moderate : falsum testimonium est jaculum in proximum : dens putridus est infidelis : acetum in nitro est cantus moesto : quod tinea vesti, hoc tristitia est cordi : ciba et pota inimicum : facies tristis fugat detrahentes : quod frigida sitienti, hoc nuntius bonus amanti : scrutator majestatis opprimetur a gloria : urbs sine muro est nesciens cohibere linguam.

1. HÆ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis
Juda. 2. Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum investigare ser-
monem. 3. Cœlum sursum, et terra deorsum, et cor regum inscrutabile.
4. Aufer rubiginem de argento, et egredietur vas purissimum. 5. Aufer
impietatem de vultu regis, et firmabitur justitia thronus ejus. 6. Ne glo-
riosus appareas coram rege, et in loco magnorum ne steteris. 7. Melius
est enim ut dicatur tibi : Ascende huc, quam ut humilieris coram prin-
cipe. 8. Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in jurgio cito : ne postea emendare non possis,
cum dehonestaveris amicum tuum. 9. Causam tuam tracta cum amico tuo, et secretum
extraneo ne reveles : 10. ne forte insultet tibi cum audierit, et exprobrare non cesset. Gratia
et amicitia liberant : quas tibi serva, ne exprobrabilis fias. 11. Mala aurea in lectis argenteis,
qui loquitur verbum in tempore suo. 12. Inauris aurea, et margaritum fulgens qui arguit
sapientem, et aurem obedientem. 13. Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei
qui misit eum, animam ipsius requiescere facit. 14. Nubes, et ventus, et pluviæ non se-
quentes, vir gloriosus, et promissa non complens. 15. Patientia lenietur princeps, et lingua
mollis confringet duritiam. 16. Mel invenisti, comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus evo-
mas illud. 17. Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando satiatus oderit te.
18. Jaculum, et gladius, et sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum
testimonium. 19. Dens putridus, et pes lassus, qui sperat super infideli in die angustiæ,
20. et amittit pallium in die frigoris. Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo.
Sicut tinea vestimento, et vermis ligno : ita tristitia viri nocet cordi. 21. Si esurierit inimicus
tuus, ciba illum ; si sitierit, da ei aquam bibere : 22. prunas enim congregabis super caput
ejus, et Dominus reddet tibi. 23. Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam
detrahentem. 24. Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa, et in domo
communi. 24. Aqua frigida animæ sitienti, et nuntius bonus de terra longinqua. 26. Fons
turbatus pede, et vena corrupta, justus cadens coram impio. 27. Sicut qui mel multum come-
dit, non est ei bonum : sic qui scrutator est majestatis, opprimetur à gloria. 28. Sicut urbs
patens et absque murorum ambitu, ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum
suum.

1. HÆ QUOQUE PARABOLÆ SALOMONIS, QUAS TRANSTULERUNT VIRI EZECHIÆ REGIS JUDA.] Syrus : *Hæc quoque proverbia Salomonis profunda, quæ scripserunt amici Ezechiæ regis Juda ;* Arabicus : *Disciplinæ Salomonis filii David, quarum solutio est admirabilis, quas scribi petierunt amici Ezechiæ.* Pro *transtulerunt* hebr. est העתיקו *hetiku,* quod primo verti potest, *antiquarunt,* id est antiquitate donarunt, non novas, sed antiquas genuinasque Salomonis esse testati sunt. Unde R. Salomon vertit, *confirmarunt*; secundo, *adauxerunt*, multiplicarunt, locupletarunt; tertio, *roborarunt*, id est robur auctoritatis eis dederunt; Lyranus vertit : *Fortificaverunt imponendo eas,* inquit, *in libro authentico;* quarto, Septuag. et Syrus vertunt, *transcripserunt ;* quinto Noster, *transtulerunt.* Porro R. Levi : *Ideo,* inquit, *hæ sententiæ seorsim à cæteris collocatæ sunt, quod decerptæ fuerint ex sapientum scitis et enuntiatis; cætera enim, quarum hucusque facta est mentio, ea ratione et serie repertæ fuerunt, quam habent inter Salomonis pronuntiata.* Verum errat; nam titulus harum parabolarum, æque ac præcedentium, est : *Parabolæ Salomonis.* Unde constat ex scriptis Salomonis, non aliorum sapientum, eas esse decerptas.

Quæres quomodo viri Ezechiæ transtulerint has parabolas Salomonis. Suppono non transtulisse eas de una lingua in aliam, uti opinatus est Dionys. Carthusian. Constat enim Salomonem scripsisse eas lingua Hebraica, atque eadem huc translatæ sunt à viris Ezechiæ.

Communis interpretum sententia est sequentes parabolas ante Ezechiam non fuisse copulatas præcedentibus, sed in alia membrana, et forte in variis membranis et schedis fuisse conscriptas ; Hebræi enim non scribebant in foliis diversis, quæ deinde in unum volumen compinguntur, uti fit in libris modernis ; sed codicem totum scribebant in una membrana, ex una vel multis (si liber esset longus) pellibus compaginata, quam deinde in orbem circa cylindrum convolvebant ; revolvebant vero et explicabant cum eam legere vellent, uti Christus revolvit et explicuit codicem Isaiæ, Lucæ 4. v. 17. Igitur ne parabolæ hæ dissectæ et dispersæ perirent, aut robur et nomen Salomonis longinquitate temporis amitterent ; curavit Ezechias eas conquiri annectique cæteris Salomonis parabolis, et in eamdem cum eis membranam sive codicem transcribi. Itaque ante Ezechiam liber Proverbiorum Salomonis finiebatur in cap. 24 ; Ezechias vero addidit cap. 25. et sequentia. Ita Lyranus, Cajetanus, Jansenius, R. Salomon, Aben Ezra et cæteri Hebræi, Græci et Latini.

Aliter noster Salazar : censet enim librum hunc Proverbiorum esse quoddam convivium sapientiæ et sapientum Salomonis, in quo nimirum more prisco interloquantur alternis Salomon, Agur et Lamuel primi sapientes illius ævi. Cum ergo hucusque locutus sit Salomon, vices loquendi cessit Aguri et Lamueli; unde eorum sententias ante cap. 25. collocant Septuag. in codice Vaticano pervetusto (licet Noster secutus Hebræa eas transtulerit in c. 30 et 31.) quibus expletis Salomon vices suas loquendi suamque sapientiam complendi resumpsit, ac sententias quæ hoc capite et seqq. ponuntur, deprompsit. Porro viri Ezechiæ ut sententias Salomonis omnes conjungerent, eas huc transtulerunt, ut immediate præcedentibus, quas Salomonis esse constat, necterentur, reliquas vero Aguris et Lamuelis, quæ olim interpositæ erant inter utrasque (uti dixi) sustulerunt, et post omnes sententias Salomonis collocarunt cap. 30 et 31. *Transtulerunt* ergo, id est de loco in locum mutarunt, ut, cum prius sequerentur sententias Aguris et Lamuelis, jam eas præcedant, et proxime cæteris Salomonis parabolis cohæreant.

Hæc sententia videtur probabilis et plausibilis. Sic enim Plato in suo convivio Socratem, Pausaniam, Phædrum, Eriximachum et alios de amore disserentes ; ac Plutarchus in suo epulo septem Græciæ sapientes de legibus disputantes introducit. Verum illi quædam obstare videntur. Primum, quod Septuag. nullam Aguris et Lamuelis faciant mentionem, sed hæc nomina non ut propria, verum ut appellativa, accipiant et interpretentur, uti facit et Noster. Deinde, quod post verba Aguris Septuag. intexant verba Salomonis, quæ nos habemus cap. 24. 23 : *Hæc quoque sapientibus,* etc. Adde multos per Agurem et Lamuelem non alium intelligere quàm ipsum Salomonem, de quo plura c. 30. Sic hoc seculo viri docti varios S. Augustini, S. Gregorii, S. Basilii, S. Cypriani, S. Bernardi, etc., libros vel tractatus dispersos in unum eorum volumen redegerunt, ut suis eos auctoribus tribuerent.

Dico ergo certius videri quod initio dixi sequentes parabolas ante Ezechiam fuisse separatas à præcedentibus, et in aliis schedis vel membranis conscriptas ; Ezechiam vero curasse ut prioribus in eadem membrana et codice annecterentur, ut nomen et auctoritatem *Salomonis* et S. Scripturæ æque ac cæteræ obtinerent; unde hebr. העתיקו *hetiku* verti potest, ut dixi, *antiquarunt* et *roborarunt*, id est robur antiquitatis eis addiderunt.

Addunt Beatus Hippolytus Martyr et Eusebius viros Ezechiæ selegisse meliores sententias et utiliores Salomonis easque huc transcripsisse ; cæteras vero minus insignes minusque utiles neglexisse et reliquisse. Sane si sequentes gnomas introspicias, videbis eas præ cæteris quid acre, selectum, vivum et igneum spirare. Quocirca Chald. hoc loco vertit : *Parabolæ Salomonis profundæ ;* Syrus, *abstrusæ.* Unde Aben Ezra ait has parabolas esse singulares, et maxima suavitate affluentes. Constat enim ex lib. 3. Reg. c. 4. v. 32. Salomonem supra mille carmina, sive odas, et tria millia parabolarum dictasse. In hoc autem libro vix exstant mille parabolæ, imo si à cap. 10, ubi præcise incipiunt parabolæ, eas numeres usque ad finem, præcise invenies duntaxat 659.

Sed audi B. Hippolytum et Eusebium apud Anastasium Nicænum quæst. 39. in Script. B. Hippolytus in Cantica Canticorum, inquit Anastasius, asserit in diebus Ezechiæ regis Juda alios quidem libros fuisse electos ; alios vero neglectos, idque probat ex cap. 25. Proverbiorum, ubi viri Ezechiæ dicuntur transtulisse quasdam Salomonis parabolas ; ipse autem ait discretas descripsisse : *Unde autem,* inquit, *selegerunt, nisi ex libris qui inerant in ter mille odis seu Canticis Canticorum ? ex ipsis sapientes amici Ezechiæ elegerunt ea quæ pertinebant ad ædificationem Ecclesiæ.* Sic ipse qui legit in Septuag. αυται αι παροιμιαι Σαλομωντος αι διακριτοι, non, ut nunc legitur in editione Romana : αδιακριτοι ; habet enim : *Hæc sunt Proverbia Salomonis discreta, quæ scrip-*

serunt amici Ezechiæ regis. Refert idem Anastasius, Episcopus Nicænus, in eamdem sententiam Eusebium Pamphili in antiquitatis historia in hæc verba : *Libros autem Salomonis Proverbiorum et carminum nomine, in quibus de natura plantarum omnisque generis animalium, quæ in terra et aere versantur, de ipsis etiam adversus omnes morbos remediis disseruerat, ea de causa sustulit Ezechias; quòd morborum sanationem ad ea referret populus, et nihil faceret à Deo petere curationes.* Abulensis quoque Hippolyto consentiens : *De parabolis*, ait, *et carminibus Salomonis forte sic res se habebat, ut magis essent curiosa et ostentantia magnitudinem ingenii, quàm utilia, et maxime carmina, ideo non fuerunt in Scripturæ canonem translata. Idem dicendum est de disputationibus Salomonis de arboribus, de volucribus, de piscibus et jumentis, quæ non fuerunt transcriptæ in canonem, quod pure pertinerent ad philosophiam naturalem, quæ directe ad mores non prodest. Unde non convenit ei quod dicit Apostolus : Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia,* etc. Hæc Abulensis in l. 3. Reg. c. 4. quæst. 8.

Ex quibus Eusebii et Hyppolyti verbis liquet veram lectionem Septuag. hoc loco esse διακριτοι, id est distinctæ, selectæ, discretæ, scilicet à minus præstantibus minusque utilibus, uti dixi. Jam contrarie legitur αδιακριτοι, id est indistinctæ, indiscretæ, id est, ut explicat Auctor Catenæ Græcorum, citra certum delectum collectæ. Parœmiæ, inquit, quæ usque ad hunc locum expositæ sunt, ab ipsomet Salomone in unum corpus redactæ, digestæque compertæ sunt. At multæ adhuc aliæ sententiæ in apophthegmatum specie, ab ipso Salomone depromptæ sparsim ferebantur, quas amici Ezechiæ regis hinc inde nullo certo ordine observato, et in unum quasi fascem redactas, regi Ezechiæ, quod is pius admodum et religiosus haberetur, quasi honorarium aliquod obtulerunt. Salazar vero : Hæ parabolæ, inquit, vocantur *indistinctæ*, quia cum ante Ezechiam à præcedentibus quas hucusque audivimus, distinguerentur per interpositas Aguris et Lamuelis sententias, viri Ezechiæ exclusis iis quæ erant Aguris et Lamuelis, ac in cap. 30. transpositis, nexuerunt sequentes præcedentibus, ut nulla esset auctorum distinctio, sed omnes uni eidemque auctori, puta Salomoni, cujus revera sunt, indistinctæ tribuerentur.

Viri (id est famuli et officiales) Ezechiæ.] Ezechias enim pietatis et rerum sacrarum valde fuit studiosus, ut patet 2. Paralip. c. 29 et 30. Unde suis demandavit ut libros sacros, ac præsertim Salomonis, integros purosque et sinceros conquirerent, transcriberent, et suo quemque loco et ordine digererent; dedit autem curam hujus rei Sobnæ scribæ suo, qui id diligenter cum suis præstitit. Ita Aben Ezra cæterique Hebræi. Unde liquet hunc versiculum, sive hanc epigraphen non esse Salomonis, sed additam à Sobna virisque ab Ezechia ad colligendas hasce parabolas deputatis. Habet tamen hæc epigraphe auctoritatem canonicam, quia exstat in Hebræo, Græco, Chaldæo, Syro, Latino, ac communi calculo comprobata est tam à Synagoga Judæorum, quàm ab Ecclesia Christianorum, ideoque intertexta est velut titulus ipsismet Parabolis.

Porro inter hos Ezechiæ viros primarium fuisse Isaiam Prophetam, utpote Ezechiæ consanguineum et perfamiliarem, multi autumant; imo Hebræi teste Eugubino in cap. 1. Genesis et Thalmudici, teste Melchiore Cano, l. 2. de Locis cap. 11, quin et ipse Eugubinus ac R. Moyses Kimchi, tract. de Scriptoribus sacrorum librorum, asserunt Isaiam fuisse scriptorem librorum Salomonis, præsertim Parabolarum, quasi Salomon hasce parabolas non scripserit, sed dixerit, easque vulgus ore usuque communi celebrarit, quas deinde Isaias scripserit, ac calamo posteritati mandarit. Salomon enim fuit rex; regum autem non est scribere sed eloqui, suaque dicta aliis scribenda relinquere. Insuper fuit typus Christi, qui Evangelia non scripsit, sed dixit, et viva voce docuit, ac Evangelistis scribenda reliquit. Fuit enim in Christo *decus linguæ regnumque loquendi*, ut loquitur Manilius.

Verum contrarium docent cæteri omnes, idque longe verius est, scilicet Salomonem immediate hæc Proverbia scripsisse, vel certe scribæ excipienti dictasse. Id enim diserte ipse asserit, Eccles. 12. 9, dicens de se in tertia persona: *Ecclesiastes, cum esset sapientissimus, docuit populum, et enarravit quæ fecerat, et investigans composuit parabolas multas; quæsivit verba utilia, et conscripsit sermones rectissimos.* Aliàs harum Parabolarum non tam Salomon, quàm Isaias esset conscriptor et auctor; sicut S. Matthæus auctor est Evangelii à se conscripti, etsi à Christo dicti et pronuntiati. Et qua ratione, quæso, populus tot centenas, imo millenas sententias Salomonis easque plane diversas et disparatas, per ducentos annos, qui à Salomone usque ad Isaiam interfluxerunt, tam integre et exacte in mente et memoria conservasset?

Respondent aliqui Proverbia, Ecclesiasten et Cantica à Salomone Hebræo carmine et metro esse conscripta, ut mente retineri et ore concini possent; carmina enim memoriæ facile mandantur, quia certis numeris astringuntur. Ita censet Nazianz. poem. 33. de germanis Script. libris, dum ita canit :

> Quinque metris constant, Job, David, tres Salomonis;
> Concio, et insignes Cantus, Proverbia sacra.

Concio est Ecclesiastis. Quam eamdem sententiam eisdem fere verbis repetit Amphilochius suo carmine iambico de Script. libris legendis. et Damascen. l. 4. de Fide c. 18, dicens : *Tertius sacrorum librorum quinquernio versibus constat, nempe Job Psalterium, Proverbia Salomonis, ejusdem Ecclesiastes et Canticum Canticorum.* Neque à Satyrica poesi alienum est, publicam morum corruptelam carpere, vitia peculiaria omnium Reipublicæ ordinum notare, et ex abrupto ordiri, nec sine indignatione et amarulentia. Quæ, ut in Proverbiis et Ecclesiaste inveniuntur, ita propria esse Satyricorum poetarum certius est, quàm ut probatione egeant. Verum proœmio in Ecclesiasten ostendam hæc oratione soluta, non carmine esse conscripta. Adde quod S. Hieron. epist. ad Paulam Urbicam censeat ultimam duntaxat Proverbiorum partem, scilicet cap. 31. v. 10. usque ad finem carmine esse conscriptam : *Proverbia Salomonis*, ait, *extremum claudit Alphabetum, quod tetrametro iambico supputatur ab eo loco in quo ait : Mulierem fortem quis inveniet?*

2. GLORIA DEI EST CELARE VERBUM, ET GLORIA REGUM INVESTIGARE SERMONEM.] Hebr. *Gloria Dei est abscondere verbum, et gloria regum scrutari verbum;* Arabicus : *Gloria Dei velat intellectum, et gloria regis honorificat rem,* vel negotium.

Apposite et pie pii regis Ezechiæ scribæ exordium hujus partis Parabolarum ducunt à divino cultu et honore, ait Aben Ezra.

Aliqui τὸ *celare* referunt ad hominem, non ad Deum, q. d. Ad gloriam Dei spectat quod homo ex humilitate celet sua benedicta vel benefacta; hoc ipso enim eorum gloriam sibi detrahit, et Deo adscribit; aut potius, q. d. Ad gloriam Dei pertinet quod sacerdotes et doctores nonnulla ejus verba abscondant, ut vulgus ea non intelligens admiretur et colat. Vicissim gloriosum est regibus per se vel suos consiliarios aut Prælatos investigare et penetrare arcana quæ vulgus ignorat : sic enim Dei, vulgi scientiam transcendentis, gloriam imitatur. Unde Chald. et Syrus vertunt : *Gloria Dei est qui abscondit verbum, et gloria regum qui investigat sermonem.* Hinc sacerdos dictus μυςης quasi celator, απο του μυειν τὸ ςομα, id est, quod os clauderet, nec mysteria populo aperiret; divina enim casto sunt honoranda silentio, ut ait S. Dionys. Verum antithesis Dei et regum magis suadet τὸ *celare* referre Deum, non hominem.

Rursum R. Levi sic explicat : *Gloria Dei est celare verbum;* vis horum est, cum quispiam aliquid à Deo votis exposcit, haud è Dei gloria esse, ut quæ postulat patefaciat, cum Deus rerum omnium sit conscius; an non enim animadvertis uxorem Jeroboam dissimulasse, cum ad Ahiam Silonitem accederet, atque antequam in ejusdem conspectum adventaret, hunc quæ expetebat patefecisse, Deo illi arcana revelante? *Gloria regum investigare sermonem*, q. d. Secus vero se habet regum gloria; illi enim rite investigare debent quæ proponuntur, ut jus ad veritatis præscriptum administrent. Hi enim illa tantum perspecta habent quæ exponuntur, cum secus in Deo accidat; hæc R. Levi. Verum hic sensus arctior et alienior est.

Dico ergo, sensus est, q. d. Immensa Dei majestas et gloria elucet in eo quod verba quædam, id est conceptus, cogitationes et sapientiam quamdam maxime arcanam habeat, quam homines scrutari nequeunt; regum vero laus et gloria est scrutari sermonem, vel, ut hebr. est, *verbum*, id est rem ac sapientiam arcanam et absconditam. Ratio disparitatis est, quod Deus sit uti essentia, sic et sapientia summa, quæ res omnes omnesque intellectus creatos et possibiles hominum vel Angelorum in infinitum transcendit. Decet ergo ejus sublimitatem et majestatem multa sibi servare et abscondere, ut hominum reverentiam acuat eorumque venerationem sibi conciliet. Reges vero, quia homines parum habent sapientiæ, multa tamen indigent ad regendos tot populos et urbes; quare ipsorum est eamdem magno studio inquirere et scrutari. Huc facit illud Sapientis : *Res divinas decet ab hominum usu et visu esse remotissimas, ut suî ignoratione hominum admirationem et venerationem concilient.* Et illud Valerii Maximi, l. 2. c. 7 : *Quidquid in excelso fastigio positum est, humili et trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse convenit.*

Igitur per *verbum* generatim hic accipe sapientiam; hæc enim est verbum mentis, tam in Deo quàm in regibus, quod deinde verbo oris profloquuntur. Particulatim vero *verbum* hoc et sapientia est multiplex. Quocirca primo, per *verbum* hoc accipias verbum S. Scripturæ, q. d. Verbum S. Scripturæ, ac præsertim oracula Prophetarum sunt arcana, symbolica et recondita, ut gloriam Dei apud homines velent et celent; regum vero est eadem retegere, vestigare et perscrutari, ut eorum arcanos sensus cognoscant, aliisque cognoscendos tradant. Unde Moses, imo Deus, sanxit ut reges initio regni Deuteronomium sibi describant illudque crebro perlegant, Deuter. 17. 18.

Nota appendicem harum parabolarum collectam à viris Ezechiæ esse obscuram et profundam, ac magis quàm eas quæ præcesserunt involutam allegoriis, figuris et tropis, uti ex Chaldæo, Syro et aliis dixi v. 1, q. d. Dei gloria est suam sapientiam celare his parabolis Salomonis : at tuum decus esto, Ezechia rex, easdem colligere, vestigare, scrutari, uti facis per Sobnam ejusque socios; æque ac decus Salomonis atavi tui fuit, easdem meditando scrutari et conscribere. Quare insulse Rabbini nonnulli ex hac gnome fabulantur viros Ezechiæ resecuisse parabolas Salomonis obscuras, solisque regibus perspectas; faciliores vero et populo obvias duntaxat collegisse. Hunc sensum dat S. Gregor. l. 1. in Ezech. hom. 6, ubi tamen crassum scriptorum est mendum; directe enim verbis Salomonis adversatur, ideoque corrigendum. *Tenebrosa aqua*, ait, *in nubibus aeris quia obscura est scientia in Prophetis. Sed Salomonis voce attestante audivimus : Gloria regum celare verbum, et gloria Dei est investigare sermonem; quia honor est hominum eorum secreta abscondere, et gloria Dei est mysteria sermonis ejus aperire.* Mendum habes, quod plane Scripturæ textum invertit. Sic ergo corrige : *Sed Salomonis voce attestante audivimus : Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum investigare sermonem; quia honor est Dei secreta sua abscondere, et gloria hominum mysteria sermonis ejus aperire.* Unde apposite ad hanc sententiam subjungit : *Ipsa quidem per se Veritas discipulis suis dicit. Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine, id est aperte exponite quæ in allegoriarum obscuritatibus auditis. Magnæ vero utilitatis est ipsa obscuritas eloquiorum Dei, quia exercet sensum, ut fatigatione dilatetur, et exercitatus capiat quod capere non potest otiosus. Habet quoque aliud magis, quia Scripturæ sacræ intelligentia, si in cunctis esset aperta, vilesceret. Atque adeo in quibusdam locis obscurioribus tanto majore dulcedine inventa reficit, quanto majori labore fatigat animum quæsita.* Hoc est quod ait Clemens Alexandr. lib. 1. Strom. magis dulciusque sapit verum studio quæsitum, et labore paratum, sicut venatoribus et canibus post longos cursus et venationis labores, suavissima accidit fera jam capta et possessa.

Secundo, per *verbum* hoc accipias mysteria et Sacramenta fidei; quale est SS. Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ, etc.; hæc enim arcana sunt, et omnem hominum captum superant. Unde S. Athanasius in Synopsi S. Scripturæ legit : *Gloria Dei operit* vel *obscurat rationem*, q. d. Gloria SS. Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ adeo sublimis est et arcana, ut humana ratio in ea vestiganda caliget, ejusque acies in tam splendidum solis increati jubar

hebetetur et obscuretur. Hinc S. Dionys. epist. 5. et de Divin. nomin. docet Deum habitare in caligine, nec nisi per eam se patefacere mortalibus.

Nolent hoc hæretici, discantque credere Deo dicenti se esse trinum et unum, Verbum esse incarnatum, in Eucharistia esse verum Christi corpus, etc., etiamsi ea non capiant, quia plus potest Deus facere quàm humana mens comprehendere. Scriptum est enim v. 27 : *Qui scrutator est majestatis, opprimetur à gloria.* Captivent ergo intellectum suum in obsequium fidei, imo Dei. Hinc Dei arcana gloria repræsentata fuit curru Cherubico, Ezech. 1. qui plenus est involucris, symbolis et ænigmatibus, ait R. Salomon; porro regum et principum, præsertim prælatorum est, hæc, quoad licet, puta in quantum ea Deus per Ecclesiam revelavit, scrutari, tum ut subditos ea doceant, tum ut ea contra hæreticos defendant.

Tertio, per *verbum* accipias rerum creationem, quæ verbo Dei facta est ; *dixit* enim, *et facta sunt*, q. d. Deus in rebus creatis abscondit suam sapientiam, quam homines, præsertim reges et principes, vestigare voluit, ut in ea Deum auctorem agnoscant et celebrent. Hoc est quod ait Siracides Eccl. 3. 25 : *Plurima super sensum hominum ostensa sunt tibi;* quis enim causam ventorum, nivis, grandinis, tonitrui, fulminis; item motus solis, lunæ et stellarum, æstuum maris, et infinitorum similium, præcisam et adæquatam assignare valeat? et c. 43. v. 34 : *Exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis : non enim comprehendetis*, etc., *multa abscondita sunt majora his; pauca enim vidimus operum ejus.* Ita Aben Ezra.

Quarto, et magis apposite, per *verbum* accipias decreta et judicia quæ ab *elohim* (hoc enim nomen hic est in Hebræo), id est à Deo judice, gubernatore et vindice universorum proficiscuntur ; horum enim rationes et causas penetrare sæpe est difficile, v. g. cur nunc Assyrii, nunc Chaldæi, nunc Medi, nunc Persæ, nunc Græci, nunc Romani rerum potiantur? cur Turcis Deus tot dederit victorias, regna et imperia? cur in particulari hunc faciat divitem, nobilem, principem, regem, pontificem ; illum pauperem, vilem, plebeium, etc. ? Regum tamen est hæc Dei judicia, eorumque causas quoad licet vestigare, ut Deum revereri, colere, totique ab eo pendere discant. Aut planius, q. d. Gloria Dei est decretorum et judiciorum suorum rationes celare, ut eminentem suam majestatem, sapientiam, dominium et potestatem ostendat; at vero regum est nihil decernere, nihil judicare, nisi prævio exacto examine, ut constet legem vel sententiam quam edituri sunt esse justam, honestam, utilem ; alioqui enim multas ferent sententias et leges injustas, inhonestas, inutiles, quibus tam Deum quam populum graviter offendent, cum periculo seditionis vel rebellionis. Hic sensus valde appositus, et verbis ipsis quasi innatus videtur.

Aliqui sic exponunt, q. d. Gloriosum est apud plebem rudem et incapacem celare alta divinitatis mysteria et judicia, ne ab indignis et non intelligentibus spernantur et rideantur ; at vero gloriosum est regibus, si ipsorum dicta factaque diligenter perquirantur, et perquisita inveniantur æqua et recta. Verum τὸ *gloria regum est investigare sermonem*, proprie significat vestigationem hanc à regibus ipsis faciendam esse.

Aptius Cajetanus : Opponuntur, inquit, honor Dei et honor regis penes actiones istas, videlicet celare verbum et inquirere verbum ; itaque celare verbum est honor Elohim, et non regum ; et econtra inquirere verbum est honor regum, et non Elohim. Oportet enim hæc præintelligere, ut cognoscantur sensus parabolæ. Cum igitur verbum *Elohim* (hoc est Dei, quatenus est judex) sit ipsum judicium, consequens est quod celare verbum significet occultare rationes judiciorum. Et est sensus. Ad honorem summi judicis spectat abscondere rationes judiciorum ; occultissimæ siquidem nobis sunt in particulari rationes divinorum judiciorum quæ sæpe exercet. Et inter Deum et regem disparitas tanta est, quod ad ignominiam regum spectat celare rationes judiciorum suorum, quia debent manifestare quare sic judicant, quare illum damnant ad exsilium aut mortem, etc. ; ad Dei autem honorem pertinet occultare rationes judiciorum suorum, quia per hoc innotescit quod non habet superiorem aut parem ; quod non pendet dominium suum aut justitia sua à nobis, sed à sola sua voluntate. Ad regum autem honorem spectat quærere aut investigare verbum, hoc est verborum, factorum et rerum notitiam ac veritatem ; quod fas non est attribuere Deo. Inquirere enim est nescientis : Deus autem in seipso ab æterno omnia novit. Huc pertinet illud Cleomenis : *Vulgi arbitrium super principem est.* Rex enim pendet à regno et republ. Deus autem à nullo ; imo totus orbis pendet à Deo, sicut radius à sole.

Simplicius Jansenius, q. d. Pertinet ad Dei gloriam quod nihil debeat inquirere, cum omnia sciat, et quod, cum omnia sciat, non tamen omnia se mox scire declaret, sed cuncta quæ aguntur modo et dicuntur apud homines, celet ac dissimulet, suo tempore omnia revelaturus, cum omnia adducet in judicium : hoc enim mirifice commendat ejus patientiam et lenitatem, quod qui omnia novit, tanto tamen tempore omnia tegat, ac patienter ferat. Ne autem hoc exemplum in Deo imitari velint reges, qui in ejus locum hìc sunt constituti, ex opposito subjicitur ad gloriam regum pertinere, investigare sermonem, hoc est, diligenter inquirere de statu regni sui, deque his quæ à subditis in regno ipsorum aguntur, ut quæ sunt corrigenda ac punienda, corrigant ac puniant. Neque enim ignominiosum sibi ducere debent inquirere de rebus, quamvis hoc sit nescientium ; nec instar Dei se gerere debent, quasi omnia scientes ; nec quæ noverunt corrigenda instar Dei debent celare, sed detegere ac punire. Sensus ergo est : Sicut ad gloriam Dei facit quod non debeat inquirere de re aliqua, sed quod, cum omnia sciat, celet tamen ea ; ita ad gloriam regum econtrario facit, quod, cum fateri debeant se pleraque ut homines nescire, diligenter scrutentur res scitu necessarias, ut investigatas detegant et dirigant.

Quinto, per *verbum* aliqui accipiunt præceptum. Unde Septuaginta vertunt : *Gloria Dei est celare verbum ; gloria autem regis honorat res*, vel, ut alii legunt, *honorat præcepta ;* nimirum pro πράγματα, id est res, Procopius et alii le-

gum προστάγματα, id est præcepta. Unde Auctor Catenæ Græcorum vertit: *Gloria regis mandata sua magni facit*, non permittens ut quis ea impune violet. Alii passim legunt: *Gloria regis honorat præcepta ejus*, scilicet Dei, q. d. Gloria Dei est celare præceptorum suorum rationes et causas, v. g. cur jusserit ne quis vestiatur veste è lana et lino contexta, ne quis agrum serat diverso semine, ne quis comedat primos fructus pomorum, etc. Levit. 19. v. 19. et seq. ipse enim absolutus et summus est omnium dominus, atque sapientiæ ejus non est numerus; quare illi omnes, etiam reges, cervices, rationem et judicium humillime submittere debent, ejusque præcepta exosculari, ac sicuti fas est eorum rationes modeste vestigare; ubi vero fas non est, in Dei arbitrio et judicio conquiescere. Rursum noster Pineda, lib. 3. de rebus Salomonis, c. 6. n. 14. explicans illud Sapientiæ c. 9. *Cogitationes enim mortalium timidæ*: Indicat, inquit, regum cogitationes in eam unam rem insumi debere, ut consequi possint quid velit Deus; cum enim ille consilia sua et voluntates diligenter inquiri velit, celat tamen aliquando, ut oscitantibus et desidentibus non omnino pateant, sicut scriptum est Prov. 25. c. 2: *Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum investigare sermonem*, videlicet illum ipsum quem Deus celat. Itaque proprium regum est cogitare et investigare quid ille velit.

Mystice Beda: *Gloria*, ait, *Domini est in carne apparentis, humanitatis suæ infirmitatem magis quam divinitatis æternitatem mortalium oculis ostendere, et se potius operum miraculis, ac mysticis locutionibus quam apertis assertionibus Verbum, id est Dei Filium, fateri. Unde multo sæpius in Evangelio Filium se hominis, quam Filium Dei appellare consuevit. Et gloria fidelium ejus discipulorum est diligenter ejus investigare sermonem, quo se Deum etiam ubi patenter non dicit, mystice significat*, *quale est illud: Ego et Pater unum sumus, et cætera hujusmodi. Denique celans Verbi æternitatem, et prætendens carnis infirmitatem, ait: Quem dicunt homines esse Filium hominis? Cui rei eximius investigator ejus sermonis quem antea sæpius audierat*, *respondit: Tu es Christus Filius Dei vivi. Nec parvam hac investigatione meruit gloriam; nam protinus audivit: Beatus es*, *Simon Barjona*, etc.

Ex dictis liquet hanc gnomen Salomonis non adversari illi Raphaelis, Tobiæ, 12. 7: *Sacramentum regis abscondere bonum est, opera autem Dei revelare et confiteri honorificum est.* Per *sacramentum* enim intelligitur secretum, quod rex omnino celari vult; per *opera Dei* vero illa quæ Deus hominibus ostendit, illisque per angelos vel homines revelari jubet. Hic vero tantum dicitur, Dei gloriam esse quod multa celet, eaque hominibus præsertim regibus vestiganda relinquat: unde patet utrumque esse verum, nec posterius priori adversari.

3. Coelum sursum, et terra deorsum, et cor regum inscrutabile.] Hebr. *Cœlorum in altitudine, et terræ in profunditate, et cordis regum non est investigatio;* Chald. *Cœli sunt excelsi*, *et terra profunda, et cor regum investigabile;* Syrus, *non investigatur.*

Primo, R. Salomon exponit, q. d. Sicut cœli sublimitas et terræ profunditas investigari nequeunt: Quoties enim, inquit, illi jus dicendum? quod etiam bella eidem gerenda? quibus omnibus provida cura adstet necesse est: quod si linguæ omnes sermonem sererent, manusque omnium scribendo vacarent, haud satis essent ad describenda imperii gravia multaque negotia.

Huc accedit Baynus, qui sic explicat, q. d. Rex non habet otium ut vestiget cœlorum altitudinem et terræ profunditatem, quia tot reipubl. negotia cor ejus occupant, ut illa omnia scrutari pene sit impossibile.

Secundo, Vatablus contrarie exponit, q. d. Utrumque, scilicet tam cœlum quam terra, est in loco definito, ideoque utrumque comprehendi potest; at cor regum quia indefinitum, et quasi infinitum, nulla disquisitione comprehendi potest.

Tertio, Aben Ezra hunc versum nectit præcedenti, q. d. Gloria Dei celatur in cœlorum altitudine, et terræ profunditate, ac rebus innumeris maxime variis et pulcherrimis, quæ illorum ambitu continentur; quare cor regis ea scrutari et penetrare nequit, nec intelligere potest ea quæ sursum sunt in cœlis, nec ea quæ deorsum in terra. Ipse ergo *inscrutabile* accipit non passive, quod scilicet ab aliis scrutari nequit; sed active, quod scilicet cœlos et terram scrutari non prævalet. Unde hebr. est *cordis*, vel *cordi, regum non est scrutatio*, scilicet cœlorum et terræ.

Quarto, R. Levi, q. d. Cœlum summe est altum, et terra summe est profunda; et cor regis altius debet esse cœlo, et profundius terra; debet enim esse quasi immensum, quod immensa reipubl. totius æque ac singulorum sibi subditorum negotia complectatur, disponat et expediat, ideoque inscrutabile et impervestigabile.

Quinto, genuine, q. d. Sicut cœli sublimia et terræ profunda sunt inscrutabilia) *et*, id est *sic)*, pariter cor regum est inscrutabile: τὸ enim *inscrutabile* ad τὸ *cœlum* et τὸ *terra* per zeugma repetendum est, ut patet ex Hebræo, atque vocula *et* hìc notat similitudinem et comparationem, uti et alibi sæpe in Proverbiis, idemque valet quod *sic, simili modo;* licet enim Astrologi cœlorum altitudinem et terræ profunditatem dimensi sint, tamen nullam certam et definitam utriusque mensuram assignare potuerunt: unde magna est eorum varietas et dissonantia, quam recenset noster Clavius in lib. 1. Sphæræ. Rursum nullus perscrutari potuit omnia quæ cœli et terræ ambitu continentur; quare hæc perscrutatio est curiosa, vana et inutilis, ait S. August. æque ac curiosa et vana est investigatio profundorum cordis regii consiliorum. Ita Beda, Hugo, Cajetan. Jansen. et cæteri passim.

Ratio à priori est, prima, quod reges ingens habeant cor, id est ingentes animos et spiritus, ut maxima meditentur et animo destinent, ut Alexander Magnus animo destinabat totum orbem sibi subjugare. Hæc autem consilia scrutari est difficile, et sæpe impossibile. Ita Joannes Austriacus, Caroli V. nothus, cum secreto in Hispania educaretur, essetque puer, rogatus quisnam suus esset pater, respondit se id nescire, sed magni viri alicujus se esse filium augurari ex ingenti corde et animis quos tum sentiebat, et paulo post declaravit cum Turcas anno Christi 1571. apud Echinadas, et Geusios in Belgio apud Gemblacum anno 1577. ingenti clade cecidit; secunda, quod in repu-

blica et regnis tot quotidie enascantur novitates, novi motus, tumultus, conspirationes, lites, difficultates, ut regis cor quotidie mille nova mente sua versare debeat consilia, ut omnibus occurrat; hæc autem privato perscrutari est perdifficile; tertia, quod cor regum in sublimi quasi æthere positum sit mobile, variarumque passionum, informationum, adulationum ventis expositum, ut sæpe decreta mutet, et quod hodie placuit cras displiceat: quare sicut gallus in culmine turrium flabris ventorum assidue rotatur et circumagitur, sic et cor regis; quarta, quia reges affectant sapientiam, majestatem et eminentiam super omnes: unde multa animo celant, ut videantur omnibus eminere, omnibusque esse sapientores, atque ut ea quæ destinant feliciter exsequantur; ad hoc enim mire valet secretum; quinta, quod Deus cor gyret et flectat quocumque vult, ut per eum sua decreta, supplicia, vindictas exsequatur, juxta illud, cap. 21. 1: *Cor regis in manu Domini.* Sic Nabuchodonosor cor à Deo agebatur ad punitionem et excidium gentium impiarum. Sic Attila aiebat se esse flagellum Dei. Consilia autem et arcana Dei quis investiget? Quare hæc gnome parallela est præcedenti, q. d. Gloria Dei est celare verbum, hoc autem celat in corde regis, ut per eum illud exsequatur. Rursus sicut gloria Dei, sic et regis, qui est quasi Deus in terra, est celare verba et arcana cordis sui. Notat præ aliis regibus Salomonem, cujus parabolas hîc describit: Salomon enim à Deo accepit sapientiam infusam rerum omnium, ideoque hominibus cæteris impervestigabilem et impenetrabilem.

Dicit idipsum Salomon hoc fine et scopo; primo, ut compescat curiosorum vanitatem. Sunt enim nonnulli otiosi et curiosi, qui aliud non agunt quam scrutari et conjectare arcana consilia regum et principum; qua in re et terunt tempus inutiliter, et sæpe falluntur, quia cor regum inscrutabile, ac quantum distat cœlum à terra, tantum cogitationes regum eminent superantque cogitationes privatorum.

Secundo, ut doceat non esse ambiendas privatas regum amicitias, familiaritates et favores, quia cum illi emineant instar cœlorum, qui illis adhæret, instar cœlorum assiduo cum ipsis motu rotatur; qui vero ab eis longius abest paucis contentus, quietus et firmus in terra consistit; præsertim quia reges sæpe intimos suos quos in altum et quasi in cœlum elevarunt, ob parvam offensam dejiciunt, et in imam quasi terram prosternunt. Id hoc seculo in omnium pene regum aulis factum vidimus, quia corda regum sunt mobilia et inscrutabilia. Hoc est quod ait Psaltes: *Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus*, Psal. 145. 3.

Hinc Septuag. pro *inscrutabile* vertunt, ἀνεξέλεγκτος, id est imperscrutabile, vel *quod redargui non potest*, quia scilicet rex non habet superiorem in terra à quo redargui possit, aut *irreprehensibile, omnive reprehensione majus*, ut vertit auctor Catenæ Græcor. tum quia cor regis nulli mortalium est plane perspectum, tum quia nullius reprehensionem admittit, q. d. Summa est regis in omnes potestas, ut quidquid faciat impune faciat; et esto innocentem ejiciat, aut veluti è cœlo in terram deprimat, nullus eum culpare vel arguere audeat. Ita Philippus rex venenum jussit dari Arato, qui id præsentiscens ad familiarem conversus: *O Cephale*, inquit, *hæc sunt præmia regiæ amicitiæ.* Antipater cum didicisset Parmenionem ab Alexandro interfectum, dixit: *Si Parmenio struxit insidias Alexandro, cui fidendum est? si non struxit, quid agendum?* Erat Parmenio velut alter Alexander in rebus militaribus. Si tantus amicus fefellit, non est tutum cuiquam amico fidere; si Alexander nihil commeritum sustulit, præstat à regum negotiis abstinere. Ita Plutarch. in Apophth. reg. et impp. Antisthenes rogatus quomodo ad rempublicam capessendam sit eundum? Velut, inquit, ad ignem, ne nimis admotus exuraris, procul amotus frigescas. Ita Stobæus, serm. 43.

Mystice, rex est justus et vir spiritualis, cujus cor regitur à Spiritu sancto, ideoque magna et cœlestia cogitat, ac proinde homini animali est inscrutabile, juxta illud 1. Cor. 2. 15: *Spiritalis judicat omnia, et ipse à nemine judicatur.* Ita auctor Catenæ Græcor. Beda vero sic: *Sicut*, inquit, *altitudo cœli et profunditas terræ conjici ab hominibus non potest, ita scientia Prophetarum et Apostolorum, qui arcana divinitatis Spiritu sancto revelante cognoverunt, nostræ fragilitatis capacitatem transcendit.*

4. 5. AUFER RUBIGINEM DE ARGENTO, ET EGREDIETUR VAS PURISSIMUM; AUFER IMPIETATEM DE VULTU REGIS, ET FIRMABITUR JUSTITIA THRONUS EJUS.] *Firmabitur in justitia* dupliciter; primo, q. d. Firma erit justitia regis et regni. Unde Vatabl. vertit: *Justus erit rex;* secundo, q. d. Firmum et stabile erit regis regnum, utpote firma et stabili justitiæ base subnixum.

Impietatem quadrupliciter accipias; unde quadruplex hîc oritur sensus; primo, pro sævitia, minis et crudelitate, q. d. Sicut extersa ab argento et rubigine argentum evadit nitidum, pulchrum et splendidum; sic si rex deposito vultu severo, minaci et crudeli, induat mentem et faciem benignam, clementem, hilarem, instar argenti splendebit, suoque hilaritatis splendore subditorum animos sibi devinciet, quo fiet ut libere et sine periculo justitiam exercere, jus dicere, et iniquos quoslibet plectere valeat; cum enim ab omnibus ametur, à nemine quid rebellionis vel mali metuet. Ita Beda: *Qui enim*, inquit, *præsunt populis, si volunt firmum esse solium suum, semper hilaritate et gratia plenos vultus exhibeant, ne per arrogantiam rigidiores effecti in mussitationem incidant populorum.* Sic Julius Cæsar, Augustus, Constantinus, Theodosius, Carolus Magnus, pluresque alii, sua benevolentia et hilaritate conciliarunt sibi omnium animos, ut à se sancitas justitiæ leges licet severas, ultro susciperent. Sic nimirum sapientia divina: *attingit à fine usque ad finem fortiter*, dum *disponit omnia suaviter*, Sapient. 8. 1. Scitum est illud Antigoni regis: *Nullum regni præsidium firmius civium benevolentia.* Et illud Apollonii, qui rogatus à rege Babylonis, qua ratione tuto regnaret, respondit: *Si multos honoraveris, paucis vero credideris.* Et illud Themistoclis, qui cuidam admonenti; *Bene principatum geres Athenis, si cunctis communis esse velis et mansuetus*, respondit: *Nunquam ei sellæ insederim, unde nihilo plus à me ferrent amici quam alieni.*

Secundo, *impietatem* proprie accipias regis ipsius, q. d. Aufer à rege impietatem, quæ est quasi rubigo argentei cordis regalis, illud obscurans, exedens et corrumpens, ac facito ut

rex sit pietatis, virtutis et justitiæ studiosus; sic fiet, ut justitiam ubique exerceat, per eamque suum solium et regnum roboret et confirmet. Sic si Saül ex animo abstulisset odium Davidis, in justitia firmasset solium suum.

Tertio, *impietatem* metonymice accipias pro impiis, uti est in Hebræo, Chaldæo, Syro, Septuages. Vatabl. Pagnino. Noster enim legit רשע *resca*, id est impietatem; Chald. vero et moderni aliis punctis legunt רשע *rasca*, id est impium; unde sic vertunt: *Remove scorias de argento, et egredietur conflatori vas*, scilicet pretiosum, quia conflatum et purgatum. *Remove impium coram rege, et dirigetur* vel *firmabitur in justitia solium ejus;* Chald. *Colligite rubiginem de argento, ut egrediatur vas à conflatorio, et præparabitur in justitia solium ejus;* Syrus: *Secernite scorias ab argento, ut egrediatur vas purum, confringetur iniquus ante regem*, etc.

Sensus ergo est, q. d. Aufer à conspectu et conversatione regis impios consiliarios, principes, amicos, adulatores, qui prava ei suggerunt consilia; ac eorum loco surroga consiliarios, principes, familiares, qui sint probi, justi, sapientes; horum enim suggestione, exemplo et auxilio fiet, ut rex justa et sancta sanciat, eaque fortiter exesquendo, justitia et probitate se suumque regnum stabiliat. Ex adverso Isaias cap. 1. 23. excidium Hierosolymæ et regum Juda tribuit malis consiliariis et principibus: *Principes tui*, inquit, *infideles, socii furum; omnes diligunt munera, sequuntur retributiones.* Unde illis exclusis alios probos se surrogaturum pollicetur, qui Jerusalem pristino nitori restituant: sic enim ait v. 25: *Excoquam ad purum scoriam tuam, et auferam omne stannum tuum; et restituam judices tuos, ut fuerunt prius, et consiliarios tuos sicut antiquitus; post hæc vocaberis civitas justi, urbs fidelis.* Vide ibi dicta, et Jerem. 6. 29 et 30. ubi eadem metaphora argenti purgandi à scoria Israeli attribuitur.

Hic sensus valde est appositus; tangit enim radicem omnis boni vel mali regiminis regum; radix enim est, boni vel mali consiliarii, et familiares intimique regis: quales enim hi sunt, talis erit et rex; si ergo justos et probos sibi rex asciscat, et expellat improbos, utique in republ. vigebit probitas et justitia, in eaque firmabitur regnum ejus. Ita R. Levi, Aben Ezra, Jansenius et alii. Vere Plut. in Moral. *Adulator*, inquit, *principi ceu scoria argento tenacissimemiscetur.*

Quarto, ample et generatim per *impietatem* accipias quælibet scelera et sceleratos, q. d. Sicut conflator, sive aurifex et argentarius per ignem tollit scoriam ab argento; sic pariter rex per supplicium et vindictam impios tollere debet de conspectu suo et totius regni: quod ergo facit conflator in purgando argento à scoria, hoc faciat rex in purgando regno ab impiis. In republ. enim et regno mixtum est argentum cum scoria, id est probitas cum improbitate, virtutes cum vitiis, probi cum improbis: separet ergo eos rex, probos retinendo, improbos exterminando; sic fiet ut justitia et justi tote regno triumphent, ac proinde à nullo injusto quidquam regi vel alteri cuilibet metuendum erit. Unde Septuag. vertunt: *Percute argentum improbum* vel *adulterinum, et mundabitur mundum totum. Interfice impios à facie regis, et recta procedet in justitia thronus ejus.* Ubi nota τὸ *percute:* sicut enim continua percussione argentum purgatur à scoria, suæque puritati restituitur; sic et resp. si in ea percutiantur et interficiantur improbi, justitiæ, paci et felicitati reddetur. Ita R. Salomon, Salazar et alii.

Præclare Diotogenes Pythagoræus l. de Regno apud Stobæum, serm. 48: *Tria,* inquit, *sunt regis officia, imperare, judicare, deos colere. Idcirco in rege perfecto, ut bonus sit imperator, judex et sacerdos, requiritur; gubernatoris enim opus est servare navim, aurigæ currum, medici ægrotantes, regis autem et imperatoris in bello periclitantes.* Et inferius: *Uti Deus ad mundum, ita se rex ad civitatem habet, et ut civitas ad modum, ita rex ad Deum. Civitas enim mundi structuram et harmoniam imitatur; rex autem nulli obnoxius, et lex viva existens, Dei figuram inter homines repræsentat. Perinde oportet regem à voluptate non vinci, sed ejus victorem esse Rursum qui alios regere volet, prius suas affectiones regere discat.* Causam rege dignam subdit: *Convenit enim ut aliis semper virtute præeat, et secundum ipsam imperio dignus æstimetur, non secundùm opes aut potentiam, aut jus armorum.* Unde et hisce concludit: *Itaque rex qui circa voluptates temperans, liberalis circa pecunias, prudensque et gravis in imperio fuerit, ille revera rex erit: consequetur hæc si primùm fuerit verendus tum aspectu, tum auditu, et dignum se gesserit imperio; deinde benignus colloquio, vultu et conferendis beneficiis: decet id quod agit admirabile esse, uti regem oportet ut eminentior cæteris quasi divinitatem quamdam præ se ferat.*

Mystice, auctor Catenæ Græcor. *Qui turpia*, inquit, *carnis desideria, pravosque ejusdem ad libidinem impetus in se mactat, is mentem suam ad justitiam componit, in qua Christus Dei sapientia et scientia requiescit.* Christus enim est rex mentium, ac mens ipsa rex est animæ totiusque hominis.

6. 7. Ne gloriosus appareas coram rege, et in loco magnorum (Septuag. δυναςῶν, id est dynastarum, principum) ne steteris. Melius enim est ut dicatur tibi: a ascende huc, quam ut humilieris coram principe.] Pro *ne gloriosus appareas*, Hebr. est אל תתהדר *al tithaddar*, id est, ne te ostentes, ne te ornes, ne te glorifices, ut vel splendore vestium, vel famulorum, equorum, rhedarumque copia, vel sapientia aut facundia, aliave re magnates et majores imitari aut superare velis, imo cum ipso rege quasi certare; omnis enim privati hominis decor et splendor, dum majestati et splendori regio objicitur, hebetatur, refringitur et evanescit. Septuag. vertunt: μὴ ἀλαζονευου, id est *ne superbias*, ne arrogantem te exhibeas. Roman. *ne gloriosum te ostentes;* ἀλαζονεία enim est jactantia, strepitus, fastus, superbia, ostentatio, insolentia, vaniloquentia. Chald. *Ne splendidus sis in conspectu regis;* Syrus: *Ne glorieris;* Cajet. *Non te pulchrifacias, et in loco magnorum ne steteris*, id est, ut Vatabl. *Ne locum magnatum occupes, cum magnus non sis.* R. Salomon: Ne te magnifice jactes coram rege ut gloriam tuam ostentes, atque superbe te geras coram eo qui tibi dignitate sit superior; satius enim est, ut tibi dicatur: Ascende huc, quam si absque venia aliquem locum ingrediaris, et inde te recedere jubeant. Abon Ezra: *Ne gloriosus appareas*, ne velut ille curru splendidus sis; *et in locum magnorum*, ubi magnates versantur, ne ingre-

diare et commorere. *Ascende huc*, nam magis è re tua est ut dicatur tibi : Ascende huc, et nobiscum morare, quam inspectante rege è gradu dejiciaris, cum ab ejus conspectu te abire jusserint.

Agitur hoc versu, uti et quinque præcedentibus, de rege ejusque consessu inter magnates : sicut enim v. 2. regem comparavit cum Deo, ac tribus seqq. eumdem comparavit cum subditis ; ita hic vicissim subditos comparat cum rege, eosque docet modestiam, ut humiliter et reverenter agant cum rege et magnatibus. Sensus ergo proprie est, q. d. Ne coram rege te tuasque vestes, opes, nobilitatem, facundiam, bellicam artem, prudentiam, peritiam, etc., ostentes, neve ejus magnatibus te inferas vel ingeras; sic enim et regem et magnates tua superba audacia offendes, atque abutrisque humiliaberis et dejicieris.

Ratio est quod superbia et ostentatio omnibus quidem exosa sit, sed maxime regibus et dynastis; tum quia reges omnibus eminere volunt, nilque præ se magni faciunt aut mirantur : unde Cyrus apud Xenophontem docebat suos nihil admirari, utpote qui magis admiranda viderint, et præ cæteris hominibus sint admirandi ; tum quia reges volunt majestatem suam ab omnibus agnosci, et magna omnibus in rebus submissione coli et suspici; quare superbos et ostentatores velut qui tenebras majestati suæ offundant, detestantur, ex adverso amant modestos et humiles, qui sua demissione reges honorant, ac sua exigua sorte et statu contenti nihil ambiunt : unde eorum sapientia et industria per sagacitatem qua pollent, perspecta, ipsos ad majores honores pedetentim promovent, dicuntque : Ascende huc. Hinc periculosissimam tibi esse puta ostentationem agendi, quippe ex qua existit invidia, magnus aulæ turbo. Ea igitur quæ agenda sunt, age sine ulla ostentatione agendi. Sapienter ergo : *Sallustius Crispus, cui suberat vigor animi ingentibus negotiis, eo acrior, quo somnum et inertiam magis ostentabat*, ait Tacitus lib. 3. Annal. et Seneca in Œdipo :

> Certissima est regnare cupienti via,
> Laudare modica, et otium ac somnum loqui.

Emmanuel rex Lusitaniæ laudis eloquentiæ avidus, jussit Aloysio Silveiræ sibi scribere litteras peregregias ad Pontificem, addiditque se alias quoque suo marte et manu scripturum. A se scriptam epistolam regi obtulit Aloysius; ea ubi recitata est, subrisit rex, manuque Aloysii comprehensa : *Vicisti*, ait, *Aloysi, epistola tua plane digna est, quæ ob nitorem et acumen Romam mittatur, et mittetur ; meam vix lectu dignam puto*. Erubuit Aloysius, et gratiis de more actis, è vestigio domum suam reversus, equos insterni jubet, atque una cum liberis in ipso meridie, nullo cibo prægustato, magnoque silentio solum vertit. Ut extra urbem fuere, substitit paululum Aloysius, et ad liberos conversus : *Alio, alio*, ait, *ô filii, nobis migrandum est ; nec enim in eo regno diutius vivere libet, in quo sciat rex me sibi ingenio ac doctrina præcellere*. Nempe vir prudens illud divinæ sapientiæ oraculum memoria tenebat : *Coram rege noli videri sapiens*. Plura hac de re dixi Eccli. 7. 5.

Exstat hac de re illustris apologus firmamenti et Saturni apud Cyrillum, lib. 2. Apol. moral. cap. 24. cui titulus : *Contra pomposos ex magnitudine gratiarum. Fixarum stellarum sphæra*, ait, *gloriabatur corporis sui magnitudine, et motus velocitate, atque universalis virtutis granditate, nec non astrorum multitudine, cujus quidem pompam Saturnus intelligens, ei ita dixisse fertur : Gloriatio si falsa est, confusio est vera. Sed dic mihi, rogo te, firmamentum, unde tibi sit tantæ molis realitas, tantæ motionis velocitas, tanta stellarum luciditas et numerositas ? At illa respondit : Ab intelligentia quidem ventilor, à sole illustror, universorum auctor me condidit, et in me sidera ipsa idem fixit. Tunc Saturnus adjunxit : Nihil ergo habes quod ex te sit, sed totum aliunde sumpsisti. Cui illa : Fateor, ait. Mox alter subjunxit : Cur igitur quasi non acceperis, de communicatis tibi perfectionibus glorieris, et alienæ gloriæ usurpatrix erigeris ? Non attendis quod ubi pompositatis rapina sapientem contaminat, nulla sit vera gloria, cujus est bonitas universa; sed falso verum perdere, et per gloriam vanam in confusionem incidere maxime stultum est*. Deinde variis parabolis scitisque gnomis idipsum corroborat : *Sic et dicendo*, ait, *hoc tuum, facit totum te suum, ac fallaci gloria foris depictum, intus te rodit gratia vacuum. Quamobrem quanto generosior es, et in bonis tibi communicatis præstantior, tanto sis intra solidum humilitatis sinum collecta latentior. Dives es, time furem, cum lynce thesaurum reconde, gratiarum spiritum sub duarum velationum tunicis absconde. Aurum es, sub terra late. Pretiosissimus es rubinus, in petra bellagii te reconde. Quid plura ? fuge gloriam sparsæ lucis, et tunc cum noctiluca intrinseco gloriæ splendore fulgebis. Quibus dictis, exhortator conticuit*. Hucusque Cyrillus.

Mystice, si apud regem, quanto magis apud Deum, qui est Rex regum, et summe odit superbos, humiliare nos oportet, ac meminisse conditionis nostræ et fragilitatis, nec eximium sanctitatis aut sapientiæ locum nobis apud illum vindicare, nec in ipsius Ecclesia eminentem aliquem honoris gradum ambire ! ne cogamur aut hîc, aut postea coram Deo, angelis et justis hominibus pudefieri, dum vel non assequimur desideratum in Ecclesia honorem, vel asseculi deprehendimur inferiores esse munere suscepto, ut aliis cedendum sit dignioribus. Hoc est quod monet S. Petrus epist. 1. cap. 5. 5. dicens : *Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis*.

Antistropha huic gnome Salomonis est illa Christi, qui verus est Salomon, Lucæ 14. 8 : *Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ut forte honoratior te sit invitatus ab illo, et veniens is qui te et illum invitavit, dicat tibi : Da huic locum, et tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere. Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco, ut, cum venerit qui te invitavit, dicat tibi : Amice, ascende superius, et erit tibi gloria coram simul discumbentibus*.

ET IN LOCO MAGNORUM NE STETERIS.] Præter sensum proprium jam datum, hos quoque addas primo, q. d. Ne ambias alta subsellia, magnas dignitates, primas præfecturas ; sed tuo licet modico vel mediocri gradu contentus quiete et modeste vive, donec à Deo vel à principe ad altiora evoceris. Vita enim privata et humilis est beata, quia caret mille curis, dis-

iracundiis, periculis, quibus scatet vita aulica magnatum et principum. Idipsum sero expertus Ovidius, lib. 3. Tristium elegia 4. Ita canit, imo gemit:

Usibus edocto si quidquam credis amico,
Vive tibi, et longe nomina magna fuge.
Vive tibi quantumque potes prælustria vita:
Sævum prælustri fulmen ab arce venit.

Et inferius:

Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit; et intra
Fortunam debet quisque manere suam.
Vive sine invidia, mollesque inglorius annos
Exige, amicitias et tibi junge pares.

Denique noster Salomon, imo per eum loquens Spiritus sanctus Eccles. 4. 6: *Melior est*, ait, *pugillus cum requie, quàm plena utraque manus cum labore et afflictione animi.*

Secundo, q. d. Noli contendere cum magnis de loco, ut, si illi locum aliquem occuparint, tu eodem stare velis, prætendasque illum tibi deberi: hæ enim contentiones nascuntur ex ambitione, creantque periculum duelli, imo non raro belli cum publica magnaque multorum clade. Sane in Belgio sæpe vidimus urbes ab hoste occupari, ac exercitus potentes profligari aut dissolvi, eo quod capitanei inter se loco certarent, nec alter alteri cedere vellet. Quocirca Romani prisci hanc non generositatem, sed stoliditatem censebant, eamque morte puniebant. Sapienter et heroice Damonides, cum à chori magistro postremum in choro locum accepisset: *Euge*, ait, *chorage*, *reperisti quo pacto et hic locus per se inhonoratus, fiat honorificus.* Et Agesilaüs puer, licet jam rex designatus, in ludo solemni à præfecto loco parum honorifico collocatus: *Bene habet*, ait, *ostendam enim non locum viris, sed viros loco conciliare dignitatem.* Ita Plutarch. in Lacon. Dionysius rex cum offensus esset ab Aristippo philosopho, hominem ad cœnam vocavit, et jussit eum in convivio infimum omnium accumbere. Hic Aristippus nihil offensus: *Hunc*, inquit, *locum, ô rex, illustrare vis, ac honorificum reddere;* significans non locum reddere hominem viliorem, sed ex dignitate hominis honorem addi loco. Ita Laert. lib. 2. cap. 8.

Tertio, q. d. Noli subito ambire magnos magistratus et subsellia, sed initio parvos capesse, ab eisque gradatim ad majores ascende, sic enim tandem ad summos evades. Ratio est, prima, quod omnium invidiæ pateant qui illico summa ambiunt, ac saltu heteroclito ex humo in thronum transilire nituntur; secunda, quod hic sit ordo omnis naturæ, artis et disciplinæ, ut à parvis pedetentim ad majora fiat progressio. Sic enim puer sensim crescit, fitque adolescens, juvenis, vir et tandem senex. Sic fruges et fructus omnes sensim crescunt; sic enim in militia tiro fit miles, deinde decurio, mox vexillifer, inde centurio, inde chiliarcha, etc. Sic in Ecclesia, nemo repente fit presbyter vel diaconus, sed per sex minores Ordines velut gradus sensim eo ascendit: ita enim in singulis probat suam virtutem, et ad majorem gradum se præparat et disponit. Unde S. Cyprian. lib. 4. epist. 2. ad Antonianum, laudat S. Cornelium, quod gradatim per singulos officiorum ordines ad Pontificatum ascenderit: *Non iste*, ait, *ad Episcopatum subito pervenit, sed per omnia Ecclesiastica officia promotus, et in divinis administrationibus Dominum sæpe promeritus, ad sacerdotii sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendit.*

8. QUÆ VIDERUNT OCULI TUI, NE PROFERAS IN JURGIO CITO; NE POSTEA EMENDARE NON POSSIS, CUM DEHONESTAVERIS AMICUM TUUM.] Ex Hebræo verti quoque potest: *Cum dehonestarit te amicus tuus;* amicus enim à te læsus te vicissim lædet, et probrum probro regerens, secreta et verecunda tua nudabit.

Est hîc triplex dispunctio: primo enim R. Levi, R. Salomon, Aben Ezra et moderna Biblia Hæbræa τὸ *quæ viderunt oculi tui*, referunt ad v. præced. de rege et magnatibus; secundo, Septuag. illa à cæteris sejungunt, et subaudiendo verbum *dicito*, gnomen separatam constituunt; unde vertunt: *Quæ oculi tui viderunt ea dicito, ne temere proruas in litem* vel *pugnam*, *ne ad finem facti te pœniteat;* tertio, optime Noster, Pagnin. Vatablus et alii sequentibus annectunt.

Igitur primo, Hebræi illis verbis omissis, et ad versum præcedentem rejectis, sic hanc gnomen efferunt. R. Salomon: *Ne litem capessas contra amicum, ut non pudefias, quod cum amico jure certaris, cum quo gratia certare debebas;* Chald.: *Ne egrediaris ad jurgium cito, ut non contendas postea quando exasperaveris amicum tuum*, vel *quando te exasperaverit amicus tuus;* Syrus: *Ne egrediaris ad judicium velociter, ne, quando judicaveris, exprobret tibi amicus tuus;* Baynus: *Ne egrediaris ad litem, sed festina ut finem imponas, ne pudefaciat te amicus tuus;* præoccupando te, et ad amicitiam redintegrandam invitando; Aben Ezra: *Ne exeas ad litigandum nisi prius causam expenderis, et eam justam esse apud te decreveris, ne male audias apud amicos tuos, et litium consectator appelleris.*

Secunda dispunctio Septuag. ambigua est, et tam ad præcedentem quàm ad præsentem versum referri potest. Ad præcedentem, q. d. Ne ostentes te tuamque sapientiam coram rege, sed si qua de re ab eo rogeris, candide et simpliciter dicito ea quæ viderunt oculi tui, id est ea quæ vidisti vel audivisti: sic enim arrogantis fastum devitabis, et modesti veracisque nomen apud eum obtinebis. Hic sensus valde appositus est. Si ad præsentem referas, per jurgium accipe causam et litem civilem, q. d. Tu qui in lite testimonium apud judicem dicis, ea tantum depone quæ oculis tuis aspexeris, et rursus ex his quæ vidisti, ne quid celeriter et imparate in causa aliqua rogatus dixeris, ne sera te postea pœnitentia dictorum capiat, tunc scilicet cum reum liberare non possis, aut nolis; ne cogaris retractare quod dixisti, itaque mendax habearis; uti faciunt multi, qua in re similes sunt crocodilis, canibus venaticis, similibusque bestiis, quæ cum semel prædæ dentes infixerint, vix unquam evellunt. Ita Salazar. Huc facit illud: *Nescit vox missa reverti.*

Tertia dispunctio nostri commodissima, aptissimum et maxime connexum sensum exhibet. Monet enim, ait Jansen. ne quis per jurgium et contentionem publicum faciat alicujus crimen, etiamsi oculis suis illud conspexerit, multo minus si vano audierit tantum rumore; sed secundum Christi præceptum cum peccaverit frater aliquis, secreto moneatur; idque non per contentionem, sed in spiritu lenitatis contra quorumdam morem, qui statim ubi ali-

qua viderint in proximo, quæ sint reprehendenda, mox cum jurgio et stomacho proferunt, ac palam faciunt. Itaque notanda tria quæ hîc dicuntur : *Ne proferas*, et *in jurgio*, et *cito ;* neque enim crimina, maxime secreta, sunt proferenda et publicanda, nec cum jurgio sunt reprehendenda, nec cito aut præcipitanter, sed tempore et loco opportuno. Quanquam illud *in jurgio* aliter accipi possit, videlicet non pro *cum jurgio*, aut *per jurgium*, sed pro *inter jurgandum*, ut significetur, si litem aut contentionem aliquam habere cum aliquo contingat, cavendum, ut ne per impatientiam animi ac se vindicandi causa, quid etiam earum rerum quas vidit, effutiat contra alium ; ne, cum proximum suum infamia aliqua asperserit, non possit id postea corrigere, et famam ereptam restituere, sicque se et coram Deo obnoxium faciat magno peccato, et apud læsum magno exponat periculo.

Sapienter Plutarch. in Moral. : *Velut navem*, aït, *arreptam fluctibus anchora non licet sistere, ita nec verbum in altum emissum;* et rursum : *Ut proclive non est avem è manu emissam recipere, ita nec dictum semel ab ore profectum.*

9. 10. CAUSAM TUAM TRACTU CUM AMICO TUO, ET SECRETUM EXTRANEO NE REVELES : NE FORTE INSULTET TIBI CUM AUDIERIT, ET EXPROBRARE NON CESSET.] Pro *insultet* hebr. est יְחַסֶּדְךָ *iechassedecha;* quod proprie significat : *Ne in te pius et beneficus sit ;* sed hîc et alibi per antiphrasin contrarium significat. Unde Tigurina vertit, *ne forte audiens subtrahat à te beneficentiam ;* Vatablus et Pagn. *probris ne afficiat te ;* Chald. *ne exprobret tibi.*

Causa hîc quintuplici respectu, quintupliciter accipi potest; unde quintuplex oritur sensus.

Primo enim Cajetan. sic ex Hebræo vertens : *Lis tua lis socii tui, et secretum alterius ne detegas, ne exprobret tibi, et infamia tua non quiescat* ; sic explicat : Charitatis plena monitio, ut litigiosam causam amici tui repules tuam, et simile huic est mandatum, ut secretum alterius non detegas, sed tanquam secretum tuum habeas. Et ratio subditur : Ne propria fama damnum patiatur irreparabile, afficiente te contumelia audiente detegi secreta, causamque amici à te non æstimari. Irreparabilitas enim famæ significatur dicendo : *Infamia tua non requiescet ;* infames enim sunt, et læsæ amicitiæ rei, qui amici secreta produnt, aut ei in lite et adversitate non opitulantur. Hæc Cajetan.

Secundo, R. Salomon, q. d. Tu quidem juste causam tuam cum amico jure prosequi potes, si ipse tecum litigare velit, teque ad litigandum cogat; cave tamen ne in lite secretum ejus reveles, ut probrum majorum ejus, qui jam vita functi sunt, quod cæteri ignorabant, in lucem revoces. Sic enim proditor amicitiæ et secreti audies, atque amicus à te læsus, cæterique hoc proditionis crimen tibi exprobrare non cessabunt.

Tertio, Vatabl. q. d. Causam et litem tuam quam cum alio habes, age non coram judice, sed coram amico, ut is amice et secreto velut arbiter litem dirimat vel componat: si enim causam in judicium deducas, omnium sermonibus, judiciis et dicteriis te expones, atque pericula diffamationum, expensarum, aliorumque damnorum, quæ lites consequi solent, subibis.

Quarto, Hugo, Arboreus et Jansen. Significatur, inquiunt, non debere quemquam nimis fidere sibi in gerendis suis negotiis et causis, sed si quod habeat negotium, maxime singulare et arduum, tractandum illud cum alio ; non tamen cum quovis, sed cum amico quopiam, de cujus fide non dubitetur, qui et bene consulere velit et secretum servare. Cavendum enim ne quis secretum suum homini extraneo, cujus integritas non sit satis explorata, revelet, ne forte quod audivit secretum, publice objiciat, et sine cessatione improperet. Huc accedit S. Tom. 2. 2. q. 189. art. 10. ad 2. ubi docet causam temporalem tractandam cum amico temporali; spiritalem (qualis est ingressus Religionis) cum amico spiritali.

Quinto, et genuine, hæc gnome pertinet ad litem et jurgium, de quo v. præced. q. d. Si quid causæ, litis, jurgii et querelæ habeas contra amicum, cum eo amice et secreto illam pertracta, exponendo illi ea dicta vel facta ipsius, quæ tibi injuria videntur, teque affligunt et cruciant, ut ipse vel earum rationem reddat, vel veniæ petitione aliave satisfactione læsionem sarciat, et amicitiam redintegret : quare secreta hæc inter te et amicum dissidia, secreta probra, secretas injurias extraneo (cujus incerta et dubia est fides) ne reveles, uti imprudentes et impatientes facere solent, qui læsi ab amico, illico queruli eum apud obvios et exteros quoslibet traducunt, eisque injurias sibi ab eo illatas narrant et amplificant. Extraneus enim facile te ridebit tibique insultabit, et eadem divulgare, imo in faciem tibi exprobrare non cessabit. Hoc est quod sanxit Christus Matth. 18. 15. dicens : *Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum; si te audierit, lucratus eris fratrem tuum.* Ita Beda.

Hunc esse sensum patet ex Hebræo qui habet : *Litem tuam litiga* (Chald. *judica*) *cum amico tuo, et secretum alteri ne reveles ;* ne forte exprobret tibi, et infamia tua non revertatur; Chald. *ne forte exprobret tibi cum audierit, et famam tuam pervertat;* Syrus, *et multi te judicent*, id est vituperent et condemnent. Et ex Septuag. qui in Roman. et Complut. intricati et obscuri sunt, clare vero ab auctore Catenæ Græc. sic redduntur : *Si quando probro te affecerit amicus tuus, dissimula, retroque secede ; neque ob id illum asperneris, ne conviciis te appetat ; adeoque talis hinc rixa et inimicitia oboriatur, quæ non facile decedat, verum diu multumque instar mortis te infestet*, q. d. Si lis tibi inciderit cum amico, illumque videris ira accensum parturire verba indignationis plena, quæ in te evomat; tu prudenter abi et secede, dum ira ejus deferveat, quo facto quiete cum ratione causam tuam cum eo age : si enim furenti obsistas, tu quoque furere incipies, ejusque furorem magis accendes, unde fiet ut utrimque multa probra jaciantur, quæ utrumque apud audientes infament, et infamia semel contracta deinde deleri non possit. Huc facit symbolum Pythagoræ ; *Cibum in scapham putridam ne ponas*, id est *secretum ne committas improbis et garrulis.*

Nota. Pro τὸ *rixa et inimicitia*, etc., *quæ instar mortis te infestet;* Roman. et Complut. vertunt : *Rixa tua et inimicitia non aberit, sed erit tibi æqualis morti ;* tum quia durabit usque ad mortem ; amicus enim læsus ab amico improperio, revelatione secreti et plaga dolosa, est irreconciliabilis, uti ait Ecclesiast. cap. 22. 27. tum quia inimicitia interimit amicitiam, quæ est quasi vita amicorum ; amans enim vivit in amato, et

amicus in amico: anima enim magis est ubi amat, quàm ubi animat: *Sicut de Oreste et Pylade traditur, si non fingitur, qui vellent pro invicem, vel simul mori, quia morte illis pejus erat non simul vivere,* ait S. Augustin. lib. 4. Confess. c. 5. Amicitia ergo est amicorum vita; inimicitia vero eorumdem mors. Tum denique quia perpetuæ inimicitiæ et rixæ, præsertim eorum qui antea fuerunt amici, sunt molestissimæ, ut homo malit mori quàm in perpetuis litibus rixisque vivere, simul et periculosissimæ, ac non raro in mutuas cædes desinunt. Quocirca Moses, imo Deus, Judæis ita sancit Levit. 19. 17: *Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illo peccatum. Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum.*

Gratia et amicitia liberant, quas tibi serva, ne exprobrabilis fias] Pro *liberant* græce est ἐλευθεροῦσι, id est libertate donant, servitute liberant, liberum, ingenuum, liberalem, generosum efficiunt. Hic versus non est in Hebræo: unde et versui præcedenti sub eodem numero annectitur; sed transcriptus est ex Septuag. ubi sic habet: *Gratia et amicitia libertatem pariunt, quas, ne probris obnoxius fias, tibi serves, viasque tuas custodi* εὐσυναλλάκτως, *id est conciliabiliter*, placide, benevole, composite; εὐσυνάλλακτος enim vocatur liberalis, placidus, facilis, compositus, benignus, benevolus, qui sua benevolentia et compositione morum omnes sibi devincit et conciliat.

Dixerat Salomon non esse litigandum cum amico, sed ejus injuriam vel dissimulandam, vel secreto et amice cum eo pertractandam, ut amicitia non dissuatur, sed fortius coalescat et redintegretur; nunc causam subdit, quòd gratia et amicitia sint virtus et dos nobilissima, quæ hominem liberum, liberalem et generosum efficiat, ut malit sapiens eam servare, et aliquid injuriæ ab amico perpeti, quàm amicitiam frangere, et injuriam lite prosequi vel ulcisci. Hoc enim est animi liberalis et generosi, qui aliam parit libertatem, qua homo à metu, periculis, rixis, aliisque mille malis, quæ ex inimicitia consequi solent, liberatur. Unde Jansen. sic explicat: Significatur, inquit, gratiam et amicitiam, id est favorem et benevolentiam Dei et hominum, liberum et ingenuum reddere hominem, ita ut servili timore sibi male non metuat, sed per gratiam ac amicitiam Dei hominumque securus sit, ac libero vivat animo, atque sæpe à multis malis per illa liberetur: proinde merito curam illorum habendam ut custodiantur et firmentur, ne qui prius bene munitus erat aliorum gratia et amicitia, illis amissis fiat exprobrabilis. Sic etiam cuique custodiendas vias actiones omnes, ut facile cum ipso transigi possit, nec durus sit ac præfractus, sed semper facilem se præbeat ac pacificum, ita ut etiamsi quid controversiæ incidat, facile conciliationem admittat, ne scissa amicitia postea non facile resarciri possit.

Unde Septuag. addunt: *Custodi vias tuas* εὐσυναλλάκτως, id est *composite* et *conciliabiliter*, q. d. Ita mores tuos compone, ut omnium gratiam tibi concilies, indiesque novos tibi parias amicos, qui te diligant, protegant, promoveant. Qua in re vites imitari debemus. Vites enim, ait Plutarch. lib. de Adulatorib. vitand. *Effusis palmitibus proxima quæque arbusta claviculis suis complexa, lætiores fiunt; sic plures per amicitiam sibi adjungere felicissimum est.* Hinc Epaminondas, teste Æliano l. Variar. histor. dicere solebat: *Non prius interdiu discedendum è foro esse, quàm novum aliquem amicum ad veteres adjeceris,* idque Scipionem Africanum factitasse perhibent. Socrate interrogante Crœsum, quid magni è regno esset consecutus? cum ille respondisset: *Ut hostes ulciscerer, et amicos beneficio afficerem: Multo,* inquit, *melius fecisses, si et illos tibi amicos ascivisses.* Ita Maximus, ser. 6. Sic cum Pompeius hostes ferro perdomandos, amicos favore colendos censeret, Julius Cæsar melius utrosque beneficiis devinciendos censuit. Majus enim meliusque est ex inimico amicum facere, quàm eum perdere et ulcisci. Porro τὸ εὐσυναλλάκτως, id est *conciliabiliter*, egregie explicat S. Bernard. serm. 2. in festo SS. Petri et Pauli: *Arbitror,* inquit, *quod tu qui in congregatione es, bene vivis, si vivis ordinabiliter, sociabiliter et humiliter. Ordinabiliter tibi, sociabiliter proximo, humiliter Deo. Ordinabiliter, ut tu in omni conversatione tua sollicitus sis observare vias tuas, et in conspectu Domini, et in conspectu proximi, cavens et tibi à peccato, et illi à scandalo: sociabiliter, ut studeas amari et amare; blandum te et affabilem exhibere, supportare non solum patienter, sed et libenter infirmitates fratrum tuorum, tam morum quàm corporum. Humiliter, ut, cum hæc omnia feceris, spiritum vanitatis studeas exsufflare, qui ex hujusmodi nasci solet, et quantumcumque illum senseris, negare omnino consensum.*

11. Mala aurea in lectis argenteis, verbum dictum in tempore suo.] Noster videtur legisse משכבות *miskabot*, id est lectis. Jam legunt משכיות *maskiot*, id est cælaturis vel cancelis. Unde Septuag. vertunt: *Malum aureum in monili sardii,* Symmach et Theodot. *in conspicuis argenti;* Syrus: *Pomum aureum in opere fusili argenti;* Pagnin. *In picturis argenteis;* Chald. *in imaginibus argenteis;* Cajet. *in cæsuris;* alii, *in cælaturis;* R. Abraham, *in absconditis,* vel *in thesauris argenti;* Vatabl. *in cælatis vasis argenti;* Arias, *in thecis transparentibus argenti.*

Igitur primarum trium linguarum trina hìc est lectio et versio, ac consequenter trinus sensus. Discrepant enim à se invicem latina, hebræa et græca, ac proinde cuique sua danda est explicatio.

Primo ergo Latinus Vulgatus interpres *mala aurea* ab aurifice fabrefacta accipere videtur, quæ ex lectis argenteis suspensa sunt, hoc est, ad argenteum et cælatum lectorum operculum dependent. Sic enim Esther 1. 6. rex Assuerus magnificentiæ causa in convivio suo regali lectulos apparavit aureos et argenteos, ut in iis convivæ discumberent, in quibus elegantiæ causa mala aurea incidi vel affigi poterant, ut convivarum oculos pascerent, ac simul ciborum orexim et appetitum acuerent. Sensus ergo est, ait Jansen. Quemadmodum mala aurea affixa lectis argenteis, aut ab eis dependentia, exornant multum lectos, recreant atque delectant, et propter varietatem et propter pretiositatem et propter artis elegantiam: ita verbum opportuno tempore dictum multum afficit audientes, et ipsum proferentem mire exornat: verbum enim prudens si non dicatur suo tempore, est quidem quasi pomum aureum, ac in se multi pretii; sed si jungatur tempori suo, quo commode dicatur et opportune, veluti aureum

pomum est argenteis lectis insertum, valde scilicet recreans hominesque afficiens : antiquitus enim ditissimi et potentissimi reges lectos habebant aureos et argenteos, eosque mira varietate exornatos, ut habetur Ester 1. Hebræa habent *verbum dictum in rotis suis*, hoc est, dictum debitis quibusdam modis ac coloribus rhetoricis exornatum, quibus veluti rotis vehatur in audientium aures.

Hinc mystice Beda : *Verba,* inquit, *prædicatoris apposite ad captum auditorum concinnata sunt mala, quia de arbore vitæ, hoc est, de Dei sapientia sunt orta : aurea, quia charitatem menti infundunt; lectis etiam comparantur, quia requiem præstant animabus audientium : argenteis, quia splendore fulgent veritatis. Mala ergo aurea superaddit ornatui lectorum argenteorum, quisquis divina eloquia spiritualibus plena sensibus atque mysteriis, quibus suaviter animus pascitur et accenditur; opportuno tempore supperaddit rudioribus ac simplicioribus doctrinis, per quarum custodiam et hîc præstatur pax animæ, et ad quietem pervenitur æternam.*

Minus concinne alii per *mala aurea* accipiunt pedes aureos lectorum, quos Clemens Alexander. in Pædag. vocal χρυσοτεύκτους, id est auro insistentes, puta aureis pedibus subnixos, q. d. Sicut pedes lectorum tornati ex auro, ac rotundi, ut videantur esse mala aurea, lectos tricliniorum tam ornant quàm sustinent ; sic et verbum dictum in tempore suo. Minus, inquam, apte, tum quia mala aurea dicuntur esse in lectis, non lecti incumbere malis aureis ; tum quia tempus opportunum dicitur potius ornare verbum sapiens, quàm ab eo ornari.

Secundo, juxta textum hebræum, valde apposite verbum opportune dictum comparatur malis aureis collocatis במשכיות *bemaskioth*, id est in sculpturis, cælaturis, vel cancellis argenti, quæ scilicet inclusæ sunt thecis argenteis, sed cancellatis, ut per cancellorum foramina malum aureum quod intrinsecus est, conspiciatur : radix enim שכה *sacha* significat conspicere et intueri res cælatas, pictas, figuratas et affabre elaboratas. Unde Symmach. vertit, *in thecis perspicuis.* Forte Noster has thecas vocat *lectos* per hebraismum, quia sicut homo in lecto, sic mala aurea in theca sua requiescunt. Jam si aurum ornandum erat pretioso alio metallo, nullum quidem opportunius quàm argentum, per cujus foramina subtilissima introspici posset splendor auri, si quis attente dispiceret; sin longiuscule videret, nihil præter argentum videre videretur. Huc facit illud Cant. 1. 11 : *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.*

Igitur primo sicut mira est elegantia pomi aurei affabre inclusi cancellis argenteis, quæ intuentium oculos insigniter oblectat et rapit : sic pariter mira est venustas sententiæ gravis opportune dictæ. Secundo, sicut magnum est pretium auri involuti argento, sic magnum est pretium sententiæ prudenter prolatæ. Tertio, sicut in pomo aureo argenteis cancellis incluso, magna est et concinna varietas auri, argenti, cancellorum, figuratum, sculpturarum, etc., quæ mire intuentes recreat : sic pariter in dictis sapientum magna est sapientiæ, eloquentiæ, figurarum, troporum, similitudinum copiosa varietas, et variegata copia, quæ audientes pascit et recreat. Quarto, sicut malum aureum interius latens, exterius cancellis argenteis velatur et ornatur, ita ut aspicienti primo occurrat aspectus argenti cancellati, deinde penitus perspicienti occurrat species mali aurei interius latentis : sic pariter sermo sapientis exterius decoram habet phrasim, et quasi tegmen eloquentiæ, quæ argento sonoro comparatur : interius vero habet sensum reconditum sapientiæ, quæ auro respondet. Id videre est maxime in parabolis, quales sunt hæ Salomonis, quæ exterius elegantem parabolæ speciem compositis et reticulatis verbis exhibent, sed interius arcanum, puta parabolicum et symbolicum sensum penitius eas ri[illegible]

Quocirca R. Moses in libro : *More hannebuchim*, id est, doctore perplexorum et ductore dubitantium, cap. 1. apud Galatinum, lib. 1. de Arcanis fidei, c. 6. vertit : *Sicut malum aureum in reticulo argenti, sic verbum dictum ad duas facies suas*, q. d. Sicut malum aureum inclusum reticulo argenteo duas quasi habet facies, unam externam reticuli argentei, alteram internam et reconditam mali aurei; sic et parabola duplicem habet sensum, unum externum et apertum, qui est literalis; alterum internum et reconditum, qui est mysticus, puta allegoricus vel anagogicus, sive cabalisticus. Vide igitur quanto artificio, et quam exquisita arte elaborari oporteat parabolam, quanto verborum splendore, quam gravis sententia exornandæ ei recondenda. Ita R. Levi, R. Salomon, Aben Ezra, Lyran. et noster Pineda, lib. 3. de Rebus Salomonis, cap. 16.

Accedit versio Tigurina : *Mala aurea in cælatis vasis argenteis, est verbum tempestive prolatum ;* Vatabl. *Mala aurea in cælaturis argenteis.* Additque : *Proprie vox Hebræa significat thecas, in quibus lapides pretiosi recluduntur, ita tamen ut videantur : Gallice,* claires voies. *Hæ autem thecæ fiebant ex argento, ubi erant foramina, per quæ poma illa aurea conspicerentur à Salomone ipso.* Verisimile est tempore Salomonis qui præ regibus omnibus abundavit auro et argento, has thecas in usu fuisse in ornatu tum palatii regii, tum templi, tum privatorum; ac forte ea velut monilia ex collo gestabant, uti modo nobiles gestant bullas aureas et argenteas supra pectus, quæ ob rotunditatem à nonnullis poma aurea et argentea vocitantur. Alii per thecas hasce accipiunt abacos sive armaria et repositoria, in quibus Salomonis aurea supellex recondebatur, quæ janius reticulatis argenteis claudebantur, per cujus foramina videri poterat supellex aurea.

Cajetan. vertit : *Mala auri in cæsuris argenti, verbum ordinatum super rotas auri*, sicque explicat, q. d. Sicut si quis artifex efformet arbusculam, vel virgultum argenteum variis intersectionibus quasi ramis incisum, producens mala auri, non solum pretiosum, sed artificiosum pulchrumque spectaculum oculis intuentium exhibebit : sic pariter qui ordinat verba super rotas suas, audientium gratiam sibi conciliat ; est enim et pretiosus, et pulcher, ac mirandus sermo ordinatus super rotas suas, hoc est, super loca topica, super colores rhetoricos, super phrases modosque loquendi elegantes et concinnos. Hæ enim sunt rotæ sermonis, quibus vehitur sermo ad persuadendum et instruendum auditorem. Ita Cajet.

Tertio, Septuag. græce vertunt : *Sicut aurea*

mala in monili sardii, vel, ut legit auctor Catenæ Græcor. *Quod malum aureum est monili sardio, hoc sermo opportunus suo est auctori.* Aliqui hoc per hypallagen exponunt, q. d. Quod monile sardii est malo aureo, hoc sermo opportunus suo est auctori. Nam sardius est lapis pretiosus qui in palis annulorum aureorum velut gemma, vel in collaribus et catenis aureis velut bulla adjungi, et super pectus dependere solet. Congruit enim sardius cum aureo colore; est enim rubeus ut aurum : unde simili phrasi subditur apud Septuag. *Quod sardius insertus est aureæ inauri, hoc sermo sapiens est auri obsequenti.* Simili modo ait Eccles. cap. 32. 7 : *Gemmula carbunculi in ornamento auri, et* (sic) *comparatio musicorum in convivio vini. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in jucundo et moderato vino.* Mystice auctor Catenæ Græcor. Sicut, ait, malum aureum congruit sardio, sic Dei cognitio congruit animæ castæ et puræ. Per aurum enim designatur cognitio, per sardium honesta actio.

Dubito an in Septuag. pro σαρδιου non legendum sit αργοριου, id est *argenti.* Sic enim habent Hebræa, Chald. Latina, quin et Syrus qui sequi solet Septuag. Tunc sensus foret appositus, q.d. Sicut malum aureum annulo argenteo velut pala insertum, aut catenæ argenteæ velut bulla appensum, eamdem decorat et exornat; sic pariter opportunitas ornat verbum, si videlicet illud congruo et opportuno loco et tempore proferatur. Hinc Syrus vertit : *Sicut pomum aureum in opere fusili argenti.* Quod rursum sic exponas, q. d. Sicut pomum aureum in phiala vel lance argento cælata positum, pulchrius et speciosius apparet; sic pariter verbum sapiens opportuno tempore prolatum, novum quemdam decorem acquirit, et seipso pulchrius apparet. Huc quoque posset revocari lectio vulgata : phiala enim vel lanx argentea hebraica metaphora potest vocari lectus, quia in ea quasi in lecto malum aureum decore collocatur et requiescit. Hic sensus valde planus est et obvius: solent enim mala aurea tum fabrefacta, tum naturalia et viva in lancibus argenteis proponi, et convivis exhiberi.

VERBUM DICTUM IN TEMPORE SUO.] Hebr. באפניו *beophnau*, id est *dictum in rotis suis.* At quid rotis cum verbis, et cum lectis argenteis? Respondetur alludi ad lectos rotatiles veterum, quales etiamnum videmus in domibus nobilium et principum, qui de una aula in aliam, de uno triclinio in aliud, per rotas illis subjectas facile moveri et rotari possunt : lectus enim quadratus habet speciem currus, cui rotæ inferne subjici queunt et solent: hic autem olim argenteis laminis obduci, vel operculo ex argento cælato tegi et ornari solebat, et etiamnum solet apud principes; superne vero quatuor columellis ad quatuor ejus angulos insistebant capitella rotunda ex auro in speciem pomorum, quæ proinde hic *mala aurea* vocantur, quæ idcirco lecto et rotis argenteis incumbere et quasi vehi videbantur. Rursum *mala aurea* ex cœlo, sive tecto lecti argenteo suspendi solebant. Sensus ergo est, q. d. Sicut mala aurea insistentia, et quasi vecta lecto rotisque argenteis, magnum suî pretium æque ac pulchritudinem intuentibus exhibent : sic pariter verbum in rotis suis, id est in suis circumstantiis circumspecte, apposite et opportune dictum, magnum audientibus exhibet ornatum et fructum : uti in primis patet in verbo Dei, quod interius animæ loquitur, ut eam à peccato ad justitiam, vel à justitia et sanctitate minore ad majorem traducat. Ista enim si dicantur congrue et opportuno tempore, animam convertunt et sanctificant. Hæc enim est gratia efficax et congrua, quæ scilicet datur congruo tempore, congruaque audientis dispositione ad eam recipiendam, illique obediendum.

Porro verba opportune dicta recte dicuntur dicta in rotis suis. Primo, quia instar rotarum sunt rotunda et apte composita, ut nihil in eis sit scabrum, nihil durum, nihil præfractum. Sic Cicero, lib. de Claris orator : *Verborum*, ait, *apta, et quasi rotunda connexio;* et de Oratore : *Thucydides autem præfractior, nec, ut ita dicam, rotundus.* Et Juvenal :

> Aut curtum sermone rotundo
> Torqueat enthymema.

Et Horatius :

> Graiis dedit ore rotundo
> Musa loqui.

Secundo, quia instar rotarum concinne decurrunt et volvuntur in animam audientis. Tertio, quia instar rotarum nusquam exhorbitant, sed in orbitis suis plane, secure, et celeriter rotantur. Quarto, quia instar rotarum placide suaviterque vehunt, tam verba, quam sensus verborum ad aures mentemque audientium. Quinto, quia sicut rota aptatur et æquatur orbitæ suæ, sic et verbum aptandum et æquandum est tempori et occasioni.

Verbum ergo dictum in rotis suis est verbum concinnum, compositum et aptatum tempori. Hinc Hebræi per אופן *ophan*, id est rotam, metaphorice significant circumstantiam, modum, occasionem, congruentiam. Est metaphora ab aurigatione; quod enim est auriga in curru, hoc est mens in sermone; mens enim est auriga linguæ et sermonis. Opportunitas ergo, sive opportunum tempus, puta si verbum dicatur congruo modo, loco, tempore, etc., est quasi rota quæ verbum quasi malum aureum vehit, et inserit in animum audientis; si enim idem verbum alio et importuno tempore dicatur, ab audiente non capietur, imo refutabitur et respuetur, uti patet experientia. Hinc qui aliquid alteri persuadere conantur, captant commodas occasiones, et mollia fandi tempora. Quocirca pro *verbum dictum in rotis suis*, id est *in tempore suo*, alii vertunt, *dictum in circumvolutione sua;* Baynus, *in circumferentia sua;* Pagnin. *in modis suis;* alii, *in circumstantiis suis;* Chald. et Vatabl. *Verbum dictum opportune;* Symm. et Vulg. *in tempore suo;* R. Salomon : *Sermo supra basim pronuntiatus*, id est, *recte fundatus et fixus;* Aben Ezra vero et R. Moyses vertunt : *Dictum in faciebus suis*, vel *in utraque facie sua;* censent enim א in אפניו *aphnau* non esse radicale, sed heemanticum et ascititium, uti est in אשמורה *asmura*, id est custodia, à *rad.* שמר *scamar*, id est custodivit. Consequenter censent *aphnau* radicaliter idem esse quod פניו *panau*, id est facies suas, vel ad utramque faciem suam, ut sit duale.

Jam *verbum dictum ad facies suas*, R. Moses exponit dictum juxta sensum litteralem et mysticum, id est dictum circumspecte, quod sci-

licet ante quam proferatur, respicit et circumspicit omnes peristases et circumstantias loci, temporis et personarum, ut nonnisi opportuno tempore, ut vertit Noster, se exerat et depromat.

Ex dictis liquet mala aurea non naturalia, vera et viva, qualia sunt citria, aurantia et cydonia, sed artificialia, puta ab aurifabro formata ex auro, passim ab Interpretibus hîc accipi. Noster tamen Salazar concinnius et venustius mala aurea vera accipit, puta cydonia, quæ suo odore, æque ac rosæ cæterique flores, convivas recreant, et ebrietati resistunt, eaque de causa cum floribus solebant lectulis et mensis convivarum inspergi, uti docet Athenæus, l. 3: *Multa mala*, ait, *cydonia mittebant in thorum regi, multaque myrti folia, rosarumque ac violarum elegantes orbes*, ut sensus sit, q. d. Quemadmodum *mala aurea*, id est cydonia aut melina, super lectos argenteos, id est tricliniares, seu epulares, ad stipandos convivas missa, ebrietatem arcent; sic etiam *verbum dictum in tempore suo*, vel *cum rotis suis*, nimirum problema aliquod obscurum opportune inter epulas conjectum, mirifice convivarum ebrietati succurrit, vel potiùs ipsam prohibet; nam ne mentes obtusis mero capitibus ad illud edisserendum ineptæ reddantur, nullus non temperanter bibit.

Hæc expositio apta est, sed arcta: arctat enim verbum opportune dictum ad problemata convivii. Quare melius generaliusque Baynus accipit verbum congruæ amicæque monitionis et correptionis, q. d. Quemadmodum mala super lectulos triclinii argenteos conjecta convivæ temulentiam coercent, et caput contra merum obfirmant: ita etiam benevola et amica correptio morum tempestive adhibita, hominem ira aut aliqua alia vehementi affectione correptum deebriat ac sibi reddit.

Generalissime et plenissime accipias hîc verbum quodlibet, sive monitionis, sive consilii, sive instructionis, sive consolationis, etc. q. d. Sicut mala aurea lectulis argenteis inspersa convivas recreant, roborant, pascunt: sic pariter verbum quodlibet congrue et opportune dictum audientes recreat, roborat et pascit. Huic similis est gnome S. Chrysost. apud Maxim. ser. 31: *Libere loqui subinde etiam vulgares solent; at decenter et tempestive cum modo et prudentia licentia uti, hoc demum magni est et admirabilis animi.* Et illa Plinii, lib. 25. cap. 5. in fine: *Ut elleborum tametsi efficax; tamen medici vetant dari senibus, aut pueris, aut exilibus, aut timidis; ita admonitio sic est temperanda, ut ferre possit quem velis emendare; nec solum spectandum est vitium, sed natura quoque ejus, cujus vitio studeas mederi.* Idem, lib. 15. cap. 14: *Morus*, ait, *novissima omnium germinat, et tamen parit inter primas; ita qui tempus optimum opperiuntur rei conficiendæ, etiamsi serius cœperint, tamen maturius conficiunt.* Idem, l. 11. c. 6 et 10: *Apes peragunt opus suum non statis diebus, sed quoties cœli commoditas invitat; ita suo quoque tempore capienda est occasio.*

12. INAURIS AUREA, ET MARGARITUM FULGENS, QUI ARGUIT SAPIENTEM, ET AUREM OBEDIENTEM.] Pro *margaritum fulgens* hebr. est חלי כתם *choli chatem*, quod Hebræi passim vertunt: *Ornamentum auri obryzi*, vel *monile aureum.* Ita Pagnin. Cajet. Vatabl. et alii. Septuag. vertunt, *sardium pretiosum*; Syrus, *sardium bonum*; Chald. *vasa smaragdina*; alii, *diadema*, vel *corona aurea*; alii, ut Noster, *margaritum fulgens*; alii, *orarium precatorium, placatorium aureum*, id est monile omnibus placens, omnesque alliciens et placans. Rursum pro *sapientem* ex hebræo verti potest cum Cajet. *sapiens* in nominativo, ut sapiens qui arguit, hîc comparetur inauri aureæ et margarito fulgenti. Insuper variant hîc prisci Interpretes: aliter enim vertunt Septuag. aliter Chald. aliter Noster. Trina ergo hîc versio trinum pariter poscit sensum.

Primo, Sept. et ex eis Syrus vertunt: *quod pretiosus sardius illigatus*, vel *insertus est aureæ inauri; hoc sermo sapiens dimissus in aurem obedientem est auri.* Ita auctor Catenæ Græcorum ubi corripiens et correptio, sive sermo sapiens, comparatur sardio; correptus vero et edoctus qui sermoni obedit, comparatur inauri aureæ, q. d. Sicut sardius apte componitur cum inaure aurea, illamque exornat; sic pariter sapiens monitor et monitio apte componitur cum aure obediente, illamque mire condecorat. Ad hunc sensum Vulgatam Latinam accommodat Beda: *Recte*, ait, *humilis auditor inauri comparatur aureæ, qui dum libenter increpanti et arguenti aurem accommodat, jam se ad recipiendam claritatem cœlestis sapientiæ præparat, jam supernæ lucis visioni appropriat.* Postea vero subjicit de doctore: *Recte doctor eruditus margarito fulgenti assimilatur, quia dum emendationem morum, dum supernorum scientiam desiderantibus, ac pie quærentibus animis ostendit, quasi aureo ornatui majorem insuper gratioremque fulgorem gemmæ ardentis adnectit.*

Huc pertinet versio Cajetani: *Inauris aurea et monile obryzi, arguens sapiens super aurem obedientem*, q. d. Correptio et disciplina ornat tam corripientem quàm correptum, tam doctorem quàm docilem discipulum; hic enim qui aure eam excipit, est loco inauris aureæ; illi vero qui illam ore promit, est loco monilis et torquis aurei.

Secundo Chald. vertit: *Inauris aurea et vasa smaragdina, correptio sapiens in aure obediente.* Per *vasa smaragdina* aliqui accipiunt pocula pretiosa è smaragdo, quibus divites et nobiles in conviviis utebantur, iisque invicem cum apprecatione salutis præbibebant, q. d. Sicut modimperator, sive herus et præfectus convivii, convivis propinat calicem pretiosum, v. g. smaragdis ornatum, in eoque vinum præstans, sed acre et amarum (unde Italorum proverbium: *Il vino amaro te sia caro*; amarum enim roborat stringitque stomachum, quem dulce vinum laxat et solvit); convivæ vero calicem hunc ut amoris symbolum, atque salutiferum, cum simili salutis apprecatione avide excipiunt et hauriunt: sic quoque sapiens doctor discipulo propinat amaram disciplinam et correctionem, ut vitia ejus resecet, velut calicem vinumque amarum, sed pretiosum et salutiferum, quem proinde discipulus amanter avideque excipiat et hauriat oportet. Possunt tamen quælibet vasa smaragdina hîc accipi; smaragdus enim et pretio et colore viridi effulgurans inter gemmas eminet, mireque omnium oculos recreat. Vide dicta Apocal. 21. 19. ubi dixi smaragdum virentem esse insigne virginitatis, esseque amuletum contra venena: sic et correptio virginitatem

animæ tuetur, estque amuletum contra omnia vitia.

Tertio, Noster optime ex hebræo vertit: *Inauris aurea, et margaritum fulgens, qui arguit sapientem et aurem obedientem;* et Tigur. *Torques aureus et monile aureum, est increpatio sapientis auri obtemperanti.* Sic disciplinam comparavit torqui aureo c. 1. 9. Sensus ergo est, q. d. Correptio severa, sed matura et amica, quam sapiens opportune adhibet audienti, ideoque obedienti, non vilis est et infamis, sed res nobilis, pretiosa et pulcherrima instar inauris aureæ et margariti fulgentis, quæ proinde tam corripienti quàm correpto magno ornamento est, æque ac saluti. Unde Pagninus clare vertit, *Ut inauris aurea, et ornamentum obryzi est, qui arguit sapientem cui est auris obtemperans.* Noster pro *ornamentum obryzi* melius vertit, *margaritum fulgens*, quia inauris aurea proprie erat circulus instar annuli auri insertus, ex quo dependebat margaritum spendidum velut monile, uti docet S. Hieronymus in Ezechiam. 16. et ex eo noster Pineda in Job. c. 42. v. 11. n. 12.

Huic gnomæ similes sunt illæ sapientum apud Maximum, serm. 31. Hermis: *Reprehensio, si agnoscatur, ô Imperator, ad cupiditatem eorum quæ prius non norat, reprehensam ducit.* Isocratis: *Sicut mel exulcerata mordet; secundùm naturam vero constitutis suave est. Ita habet et oratio Philosophorum.* Aristonymi: *Qui ex oratione libertatem arguendi tollit, perinde facit ac si ex absinthio tollat acorem.* Phocionis: *Nec sol èmundo, nec loquendi libertas ex hominum congressu removenda.* Anonymi: *Ut elleborum si parcius sumas, magis offendit, quod inhæreat visceribus inficiatque corpus; sin copiosius sumas, proderit; erumpet enim liberius, ita non est objurgandus amicus, nisi ea vehementia quæ vitio liberet illius animum. Nam lenior expostulatio contristat amicum nullo fructu.* Plutarchi in Moral. *Medici pharmacis amaris nonnihil sacchari aspergunt, ut ægros alliciant ad ea sumenda: ita parentes objurgationis asperitatem lenitate debent mitigare.* Rursum: *Ut lienosis acria et amara prosunt, dulcia obsunt, sic et vitiosis.*

Porro severus monitor, et severa monitio sive correptio, recte comparatur inauri aureæ et margarito fulgenti. Primo, quia, sicut inauris aurea pretiosa est, nec dedecorat, sed ornat decoratque aurem; unde inauris olim nobilitatis erat insigne, uti ex Platone et Apuleio docet Rhodiginus, lib. 3. cap. 25: sic pariter correptio Pretiosa est, nec infamat, sed ornat et nobilitat audientem et obedientem; magna enim ejus laus est, quod pareat corripienti. Hoc enim signum est magnæ humilitatis et obedientiæ, æque ac prudentiæ.

Secundo, sicut inauris perforat et pertundit aurem cum dolore, ac deinde firmiter auri adhæret, eamque assidue vellicando stimulat, et ornat velut monile: sic pariter acris correptio ferit tunditque aurem mentemque, imo intima mentis audientis, ac deinde fortiter illi adhæret, correptus enim hoc stimulo punctus resipiscit et correptionem constanter retinet, nec eam sibi excidere sinit. Igitur sicut iis qui aures et auditum habent hebetem et obtusum affigitur inauris, ut sua punctura hebetatam audienti vim excitet et acuat: sic iis qui proprii sunt cerebri et durioris cervicis, adhibetur acris correptio, quæ cervicem sternat, eosque legi obedientes faciat. Vere Plutarchus in Moral. *Remedia, ait, statim mordent, vel offendunt, postea conferunt salutem et voluptatem. Ita salubria monita initio nonnihil sunt amara, postea correcto jucundissima.*

Tertio olim in inaure, æque ac in annulo incidebant nomen Dei sui, vel rei summe amatæ: sic pariter correptio hæc accipitur à sapiente ut res summe utilis, salutifera et dilecta, imo divina et à Deo manans. Hoc est quod ait Deus per Oseam c. 2. 13: *Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, et ornabatur inaure sua et monili suo.* Deus enim inauri insculptus videbatur homini quasi ad aurem semper assistere, illique in aurem loqui, et eum sui cultus perpetim admonere. Hinc Jacob defodiens idola familiæ suæ, simul cum eis defodit inaures, Genes. 35 4. Hinc et Gedeon ex inauribus fecit ephod, quod deinde Hebræi coluerunt ut idolum, Judic. 8. 24. Et Aaron ex inauribus conflavit vitulum aureum, Exodi 32. v. 2 et 4. Addit R. Abraham Hebræos inauribus incidere solitos id quod semper in memoria et mente gestare vellent. Igitur inauri comparatur correptio, quia eam dat corripiens correpto, ut ejus perpetuo sit memor, ac juxta eam mores corrigat, et vitam componat, ac simili modo acceptat eam is qui correptionem benevole accipit, illique obedit.

Quarto, inauri aureæ solent innecti margaritum fulgens, quod mire ornat aurem æque ac inaurem, ac utrumque sane pretiosum est, sed ponderis exigui: nam qui vellet massam quamdam auri gravissimam auribus innectere, aures minime ornaret, sed potius oneraret, et fœde discerperet. Similis esto correptio, non levis pretii, sed levis tamen ponderis, ut scilicet sit prudens et cordata, sed tamen lenis et blanda, ne gravi iræ vel tristitiæ pondere animum correpti premat, deprimat vel opprimat. Vide duodecim dotes margaritarum recensitas Apocal. 21. 21, quas facile est adaptare correptioni et corripienti. Præclare Plutarchus in Moral. *Quemadmodum medicus*, ait, *ubi secuit carnem, non statim deserit sectum, sed rigat ac lenit: sic qui acrius objurgavit, debet reliqua vitæ consuetudine lenire eam molestiam.* Ibid. *Pharmacum non adhibitum in loco dolet absque fructu: sic objurgatio non ut debet admota. Atque idem facit amicus cum molestia, quod adulator cum voluptate. Lædit enim uterque.* Ibid. *Ut Telephi vulnus eadem hasta sanatum est quæ vulnus inflixerat: ita vulnus objurgationis ab eodem sanabitur qui fecit.* Alius: *Ut perniones et facit et tollit frigus; item ignis ambusta sanat: ita amici objurgantis oratio dolori quem facit, eadem medetur.*

Quinto, inauris symbolum est disciplinæ et obedientiæ; quia sicut inauris inseritur in aurem, sic et verbum disciplinæ ingeritur in aurem et mentem. Hinc de Christo dicitur psal. 39. 7: *Sacrificium et oblationem noluisti; aures autem perfecisti mihi*, hebr. *perforasti mihi*, nimirum subula servitutis, qua inaurem obedientiæ auribus meis appendisti, mentique inseruisti. Unde *tunc dixi: Ecce venio: In capite libri scriptum est de me, ut faciam voluntatem tuam; Deus meus, volui, et legem tuam in medio cordis mei.* Quæ verba citat Apostolus Hebr. 10. v. 5. Vide ibi dicta. Hinc et illud Christi Patri obedientis usque ad mortem crucis: *Dominus*

Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico, retrorsum non abii. Corpus meum dedi percutientibus, et genas vellentibus: faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me, Isaiæ 50. 5.

Denique inauris symbolum erat reconciliationis et pacis; unde amici Job, qui cum eo disceptantes eum sæpius male redarguerant, pœnitentes tulerunt singuli ad eum inaurem auream in signum reconciliationis, Job c. 42. 11. Unde et Plautus in Epidico: *Non meministi*, ait, *me inaurem auream ad te adferre natali die.* Ubi Scholiastes: Solebant, ait, hi qui amicos per annum aliqua ratione læserant, illos in die natali inaurium donatione placare, ut injuriarum obliti cum eis in gratiam redirent. Correptio ergo, quæ quasi inauris aurea à corripiente datur, et à correpto accipitur, significat eam amice et placide à corripiente dari, et à correpto accipi, ut si quæ prius inter utrumque intercesserit injuria aut simultas, hæc jam per correptionem obliteretur, et pristina amicitia redintegretur; per correptionem enim quasi auris, imo os et mens corripientis, auri et menti ejus qui corripitur, copulatur, sociatur et unitur.

13. Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit illum, animam ipsius requiescere facit.] Hebr. *Animam domini reverti facit;* Septuag. *Sicut eruptio nivis messis tempore ardorem restinguit, æstuque laborantibus grata existit: ita fidus legatus his qui miserunt illum; siquidem animos illorum qui illo usi fuerant, recreat et refocillat.* Ita Auctor Catenæ Græcorum; Syrus: *Sicut quando descendit nix in tempore messis æstum refrigerat, sic legatus*, etc., *animam heri reducit;* Chald. *Animum domini sui reficit;* Aben Ezra, *reducit: Quasi domini animus*, ait, *discedenti legato conjunctus fuisset; eo denique redeunte in domini corpus reductus sit, quod is legatum fidum se præbuerit.* R. Levi: Sicut frigus, inquit, ex nive proveniens æstatis tempore jucundissimum est, vitalemque calorem conservat, ne præ nimio aeris æstu, qui illa tempestate immoderatus est, evanescat, eumdemque ad intima corporis præcordia retrudit: ita legatus fidelis eum oblectat à quo missus fuerit, dominoque suo animum redit, vitamque præbet, cum illius optata rite absolverit, riteque legationis negotia obierit. Hæc ille.

Quæres quod sit frigus nivis in die messis? Cum in æstate et messe nulla sit nix, sed summus æstus, nisi Deus faciat miraculum, quale fecit B. Virgo Romæ sub Liberio Pontifice, cum ei locum Basilicæ S. Mariæ Majoris in Esquiliis ædificandæ, nive de cœlo missa die 5. Augusti, cum in Urbe summi sunt calores, designavit et delineavit. Respondetur primo nivem à divitibus in hieme colligi, ut in æstate illi pocula et cyathos imponant, itaque frigidum vinum bibant, imo nonnulli nivem vino miscent, ut frigidius potent, etsi medici id ut valetudine et calori naturali noxium improbent. Vide Franc. Vales. de sacra Philos. c. 61. Verum hæ paucorum divitum sunt deliciæ, quæ ad messem et messores pauperes non pertinent; secundo, ventus præsertim Aquilonaris, per montes et Alpes nive etiam in æstate oppletos, frigus ex nivibus contrahens, illud defert ad subjectas valles et camporum messores, illosque mire refrigerat, uti Romæ, quæ montibus circumdatur, fieri experimur. Unde signanter ait *frigus nivis*, id est ex nive à vento contractum, non nix ipsa; tertio nix ipsa subinde dum copiosa est, ex montibus nivosis in campos illis subjectos devolvitur, ibique metentes recreat, et æstum restinguit.

Sensus ergo est, q. d. Sicut frigus à vento nivoso, vel ab ipsa nive afflatum messoribus calore æstuantibus sudantibusque æstum mitigat, ac mire eos recreat et refocillat, dum incendia solis refrigerat, sudorem laborum tergit, et ardentes temperat anhelitus: sic pariter legatus fidelis animam heri qui eum misit sollicitudine et curis æstuantem, ab hoc curarum æstu requiescere facit, refrigerat et solatur. Sicut enim tale frigus valde desideratum et exspectatum, recreat et reparat æstuantium ac laborantium animos simul et corpora: ita et nuntius talis post negotium fideliter peractum reversus, suo bono nuntio mittentis animam laborantem et anhelantem præ desiderio reficit, tranquillamque ac pacatam reddit; vel, ut habent hebræa, *animam ejus restituet*, quasi scilicet collapsam et moræ impatientia languidam factam. Monet ergo hæc sententia legatos sui muneris, ut cogitent quanto desiderio suspensi maneant qui miserunt eos tantisper, donec perficiant injunctum officium, et quantum refrigerium ac solatium eis afferat fideliter ab eis obita legatio. Ita Jansenius, Baynus et alii.

Nota: Anima physice à plerique vocatur ipsa respiratio, seu qui respirando attrahitur spiritus: atque Diogenes, ut tradunt qui de ejus placitis scripserunt, in eo aere animæ essentiam esse putavit. Sed utcumque de animæ essentia sentiat physicus; quia respiratu vita servatur ipsam respirationem *animam* vocat, atque hujus ipsius facilitatem seu tranquillitatem animæ requiem. Itaque facere animam requiescere, est physicis respirationem facilem reddere; id vero sit igneum calorem exstinguendo, atque hominem attemperando.

Apposite comparatur sollicitudo æstui, frigus nivis legato fideli: primo, quia sicut æstus corpus, sic sollicitudo animum urit et cruciat; legatus vero fidelis instar nivis et auræ nivosæ, hanc ustionem et cruciatum lenit et sopit; tum quia in ejus fide requiescit animus heri anxius et sollicitus; tum quia re ipsa experitur per eum fideliter et feliciter negotia sua curarum plena transigi et expediri. Rursum sicut frigus in æstu summe desideratur, sic et legatus fidelis in rebus arduis et perplexis; secundo, quia sicut ventus est velox, et velociter frigus nivium ad messores profert; ita et legatus fidelis velociter res heri sui perplexas conficit, eumque sollicitudine levat et pacat, ut placide in ejus fide conquiescat; tertio, sicut messores sudantes ingenti egent refrigerio, ad calorem enim eorum restinguendum non sufficit pluvia, nec aura lenis, sed requiritur Aquilo nivosus, qui nivali frigore intima penetret et pervadat. Unde hebr. צנה *tsinna*, significat frigus acutum, quod instar hastæ vel teli intima penetrat. Sic pariter ad anxias heri curas levandas non sufficit famulus vel nuntius quilibet, sed requiritur legatus expertus et fidelis, in cujus fidem et sinum omnes curarum æstus resignet et deponat. Aben Ezra *tsinna* vertit scutum, quia nive velut scuto munit se messor contra æstum; sic et herus fide legati quasi scuto munit se contra curas et anxietates negotiorum; quarto, sicut frigus nivis in messe homines æstu gravatos

et messores metendo anhelantes, eo magis recreat, quo magis rarum, novum et inexspectatum obvenit; sic pariter legatus fidelis rarus est, et subinde sua diligentia prævenit et superat exspectationem heri mittentis eum, eoque magis eum lætificat et exhilarat.

Talis legatus fuit Moses, missus à Deo ad liberandum Hebræos ex Ægypto; hoc enim fideliter præstitit, itaque tam Deum quàm Hebræos mire recreavit. Item Josue, qui missus à Deo et Mose ad inducendum Hebræos in Terram promissam, idipsum bellando fideliter complevit. Talis quoque fuit Caleb, qui à Mose missus cum Josue ad explorandam Terram sanctam, cum cæteri exploratores dicerent eam esse inexpugnabilem, Dei ope expugnatu facilem ostendit, ideoque hi duo soli eam ingressi sunt, Num. 13. v. 31. Talis nostro ævo fuit Thomas Morus qui legatus ab Henrico VIII, sæpius missus in Galliam, Flandriam, ac tandem Cameracum, mira dexteritate pacem inter summos Christiani orbis monarchas, magno Henrici, omniumque ordinum gaudio et bono confecit, stabilivitque. Unde ab eo creatus Angliæ Cancellarius eidem in deliciis fuit, donec ejus libidini resistens, capite ab eodem mulctatus gloriosum obiit martyrium.

Mystice, talis legatus Deo Patri fuit Christus, qui ab eo missus ad hominum redemptionem et salutem, idipsum fideliter præstans, summe Deum, Angelos et homines exhilaravit. Talis item fuit Gabriel Archangelus nuntians, imo afferens B. Virgini incarnationem Christi. Tales quoque fuere Apostoli à Christo missi ad conversionem Gentium. Unde Beda: *Legatus fidelis*, ait, *doctor est Catholicus; qui autem mittit eum, Dominus. Porro dies messis in æstu, tempus est prædicationis inter fervores persequentium, de quo dictum est: Messis quidem multa, operarii autem pauci. Frigus nivis in messe, aliquantula est quies prædicantium à persecutione repugnantium. Recte ergo dicitur: Sicut frigus nivis in die messis*, etc., *quia sicut optabile est prædicatoribus verbi, cum ab infidelium rabie forte aliquid refrigerii accipiunt, nec facultas docendi negatur; ita ipsi qui ad prædicandum eos misit Domino gratum esse constat, cum susceptum ab eo legationem etiam inter adversa obsistentium fideliter complent.*

14. Nubes, et ventus, et pluviæ non sequentes, vir gloriosus, et promissa non complens.] Hebræus: *Vapores, et ventus, et non pluvia, vir se jactans in dono falsitatis;* Chaldæus: *Diei nubium et venti, in quo non est pluvia, similis est vir qui gloriatur in dono falsitatis;* Vatablus: *Qui magnifice pollicetur, sed præstando fallit;* Septuag. *Sicut venti, et nubes, et pluviæ clarissimæ, sic qui gloriatur in dono mendaci;* Symmach. *in dono iniquo.*

Hæc tria scilicet nubes, ventus et pluviæ non sequentes, tripliciter conternari possunt; unde triplex resultat comparatio, et consequenter triplex sensus. Primo, plane, q. d. Sicut si nubes orantur, et ventus imbrifer, qualis est Auster, perflet, portendunt et quasi promittunt pluviam, et tamen subinde nil pluviæ sequitur; sic est vir gloriosus qui multa promittit, et tamen ea non complet. Ita Chald. Vatab. Pagn. et alii passim.

Secundo sic: Sicut si nubes densentur, præsagium est pluviæ, et tamen si cooriatur ventus validus (qualis est Aquilo) nubes dispellit et dissipat, ut nulla sequatur pluvia: sic, etc.

Tertio sic: ut τὸ *non sequentes* referatur tam ad nubes et ventum, quàm ad pluvias, q. d. ait Cajet. Sicut quandoque videntur orituræ nubes, oriturus ventus, et oritura pluvia, et tamen nil horum oritur aut sequitur; sic est qui multa promittit et parum præstat. Hoc videntur voluisse Septuag. dum vertunt: *Sicut venti, nubes et pluviæ clarissimæ*, vel, ut Vatic. legit: *clarissima*, ut ad omnia tria referatur; *clarissima*, id est diaphana et subtilia, quia tenuia et exilia, q. d. Sicut se habent venti clarissimi, id est qui aerem serenant, nubesque fugant; et sicut nubes clarissimæ, id est exiles, diaphanæ et subtiles, quæ levi aura ventoque dissipantur; et sicut pluviæ clarissimæ, id est raræ, subtiles et exiguæ, ut justam aquæ copiam, quæ requiritur ad terram irrigandam, non afferant; sic se habet qui magnifica omnibus promittit. Hic enim omnibus ea præstare nequit; quare fidem fallat et paucis, vel nulli quæ promisit præstet, oportet. Hoc est, quod ait Threver. in Apophth. *Cum cœlum mane rutilat, tempestatem præsagit; sic quamminimum exspectandum est ab eo qui plurima arroganter promittit.*

Juxta primam conternationem, quæ planior magisque obvia videtur, sensus est, q. d. Sicut nubes et ventus inanes et steriles, spe pluviæ quàm dederunt, fallunt homines cum non sequitur pluvia, maxime cum avide desideratur ad æstus refrigerium et terræ fertilitatem, sicque homines majori afficiunt postea tristitia ac molestia, ita et qui multa promittit, quæ deinde non præstat, cum exspectatione sua homines frustretur, molestiam duplicem eis ingerit, cum et exspectare eos fecerit, et datæ exspectationi non satisfaciat. Apposite vir gloriosus in verbis et promissis suis comparatur nubibus et vento, quod nubes res sint altæ, et ventus res videatur maxime inanis et nihil ac instabilis, ut significetur illius superbia et ventosa inanitas atque inconstantia.

Rursum, sicut dies in quibus nubes atræ solem tegunt, et venti horridi cum fragore in terra personant, qui imbrem promittunt, nec tamen præstant, atri sunt, tristes, melancholici et permolesti; sic pariter qui magna jactat et pollicetur, parumque re ipsa exhibet, omnibus gravis est; molestus, invisus et exosus. Tales sunt arrogantes, ostentatores et jactabundi. Ratio est, quod superbia et jactantia efficiat eos magniloquos, ut ingentia supra vires promittant, quæ deinde præstare nec velint, nec possint. Hinc omnia quæ multum habent ostentationis, parum habent rei et veritatis; ac quæ multum habent pompæ, parum dant utilitatis et fructus; hic enim totus in pompam insumitur; sicut arbores et vites quæ foliorum luxuriam ostentant, parum dant uvarum et vini; quia totus earum succus abit in folia. Prorsus eodem modo res hìc sese habet.

Juxta secundam conternationem nova datur causa, cur promissa quis non præstet, scilicet levitas animi et inconstantia; hanc enim repræsentat ventus Aquilo, q. d. Sicut Aquilo dispellit nubes vapore gravidas ut pluviam pariant, easque facit vagas et steriles; sic pariter levitas animi facit, ut quis id quod pollicitus

est non adimpleat; sed cum promissionis factæ pœniteat, illamque irritet et annullet, talis enim est instar venti et auræ mobilis, quæ illico pertransit, et locum statumque mutat. Id videre est in Religiosis qui per levitatem animi Ordinem quem capessivere, deserunt fiuntque apostatæ. Quocirca Superiores qui sapiunt, novitiorum indolem exacte introspiciunt, ac si eos videant leves, mutabiles et inconstantes, ad Religionem non admittunt. Huc facit illud Ovidii :

> Mobilis Æsonide, vernaque incertior aura,
> Cur tua promissi pondere verba carent?

Juxta tertiam conternationem, tria symbola, scilicet nubes, venti et pluviæ impluviæ, id est exiles et steriles, tres notant causas cur quis promissa non præstet : primo enim nubes vacuæ et inanes impluviæ sunt, quia carent materia, puta vapore humido qui resolvatur in pluviam. Hæ ergo notant ostentationem et arrogantiam fraudulentam, quæ causa est, efficitque ut arrogans et fraudulentus plura ostentet et promittat, quàm in sensu habeat et præstare possit aut velit, ut alios decipiat et fallat. Secundo, venti mobiles, ideoque impluvii, notant animi mobilitatem et mutabilitatem, quæ facit ut propositum mutent et [promissum retractent.

Tertio, pluviæ graciles et steriles repræsentant imprudentiam et loquacitatem, qua fit ut quis non considerans, nec dimetiens vires et opes suas exiles majora spondeat, ac deinde præ inopia minora dare cogatur.

Huc pertinet illud Mercurii Trismegisti ad Statium apud Stobæum, serm. 11. de veritate : *Siquidem*, ait, *inter homines, tres exstant causæ propter quas pollicita violant et mentiuntur. Aut enim statim à principio quispiam aliquid per fraudem dicit; aut ejus quod dixit, postea ipsum pœnitet, aut ad perficiendum invalidus est factus. Ex his primum pravæ voluntatis est, alterum imbecilli judicii, tertium infirmæ facultatis. Hæc omnia Deus declinat; bonitatis studio fraudem, constantia revocationem ejus cujus ipsum pœnitere posset, postremo agendi efficacia finis impedimentum.*

Symbolice Cassianus collat. 15. cap. 7. hanc gnomen adaptat iis qui jactant se de potestate faciendi miracula, ut ejiciendi dæmones, cum Christianus non nisi in humilitate, quæ Christi est virtus, gloriari debeat : *Quapropter*, ait, *nunquam monachos probos, et morbo cenodoxia vacuos nostri majores esse dixerunt, qui semetipsos exorcistas coram hominibus profitentur, et inter admirantium turbas hanc, quam invenerunt, gratiam jactantissima ostentatione diffamant, sed in cassum; sine dubio enim eveniet eis illud quod in Proverbiis dicitur : Sicut venti et nubes et pluvia manifestissima sunt, ita qui gloriatur in dato falso. Ita si quis coram nobis horum aliquid fecerit, non de admiratione signorum, sed de ornatu morum debet apud nos esse laudabilis.*

Tropolog. hìc disce quanta sit vanitas et stultitia ostentationis, mendacisque promissionis. Hæc enim facit homines arrogantes, vanos, mendaces, infames, ut nemo deinceps eis credat exosos, invisos; hæc eos quos fefellit ex amicis facit inimicos. Chamæleon, ait Plinius, l. 11. c. 31. maximum habet pulmonem, et nihil aliud intus; ita quidam præter ostentationem et ventosam jactantiam nihil habent. Eleganter Plutarch. in Moral. *Ut ova plena*, ait, *sidunt, inania fluitant, ita qui veris virtutibus aut litteris est præditus, minus ostentat se quam qui secus. Animantia quibus longa sunt crura, iisdem longum sit collum oportet; ita qui magno strepitu student vivere, longius rapiant necesse est unde suppetat sumptus. Ut sol quo magis in alto est, hoc minores facit umbras; quo terræ propinquior, hoc majores, puta mane ac vesperi; ita virtus quo major est et excelsior, hoc minus videri cupit, minusque sese ostentat; contra qui minus ipsa re valent, magis sese dilatant ostentatione.*

Idem in Apophth. *Cum Leosthenes*, ait, *civitatem Atheniensium ad bellum perpulisset, magnificis spebus ad nomen libertatis ac principatus erectam; Phocion illius verba dicebat esse cupressis similia, quæ sublimes cum sint ac pulchræ, fructum non habent.* Nihil potuit dici accommodatius in sermonem splendide magnificeque pollicentem, sed infrugiferum, quemadmodum cupressus arbor sublimi compositoque in conum vertice procul egregium quiddam polliceri videtur, at vix ulla est sterilior. Quocirca sapienter idem Phocion dicebat : *Non magna quidem promittenda sunt, sed magna facienda.* Ita Stobæus, serm. 1. de prudentia. Contrarium faciunt multi qui aureos montes, ac Crœsi opes pollicentur, cum ne gry quidem præstent. Aurea Pythagoræ vox exstat : *Age res præclaras, nihil magnifici interim promittens.* Et illa Sixti Philosophi sententia 187: *Age magna, non magna pollicens.* Sapientes enim sunt silentes et humiles qui pauca dicunt, sed multa faciunt : insipientes vero sunt loquaces et superbi, qui pauca faciunt et multa jactant; hi ergo similes sunt cicadis, quæ semper cantillant, et nil operantur; illi apibus, quæ silent et mel ceramque conficiunt; et illa Stobæi, l. de Moribus: *Antequam pollicearis delibera, et cum pollicitus fueris, facito : nam postea non facere, fallere est. Vide ergo ne quis merito tuo te oderit.*

15. Patientia lenietur princeps, et lingua mollis confringet duritiem.] Syrus, *confringet ossa;* Hebræus : *In longitudine narium persuadebitur gubernator, et lingua mollis confringet os;* Pagn. *In longanimitate flectetur princeps, et verbum molle confringet os;* Vatab. *Longanimitate suadetur princeps;* Septuag. *In longanimitate prosperitas principis, lingua autem mollis conterit ossa;* Aquila, *lingua autem simplex;* alias, *lingua tenera.*

Primo, R. Salomon hanc gnomen accipit de Dei ira precibus placanda, q. d. Quando Deus iram suam patienter differt, nec statim pœnas reposcit à criminosis, curandum est sedulo, ut illum precibus et resipiscentia decliniant. *Et lingua mollis*, id est precibus vacans, miserationemque excitans; *confringet duritiem*, id est judicis severam sententiam mitigabit. Hic sensus mysticus et symbolicus est potius quàm litteralis, unde cum more suo sequens Beda : *Quamvis*, ait, *peccando Dominum offendisti, potes tamen ejus promereri clementiam, si adversa, quæ pro peccatis irrogantur, patienter pertuleris.*

Secundò, Aben Ezra vertit, *ob patientiam princeps seducitur*. Hebr. enim יפתה *jephutte*, signi-

ficat *persuadetur, lenitur, illicitur, seducitur*, et, ut Chald. *lactatur*. q. d. Propterea quod patienter ferat eos à quibus ad iram sit inflammatus, nec ex eis vindictam sumat, tunc illorum hostes hunc seducent, atque in illum vim habent, ac prævalent. Horum igitur lingua mollis et blanda ossa confringet, hæc ille. Verum Noster et alii passim melius vertunt, *patientia lenitur princeps*, non *seducitur*.

Tertio, Jansen. Baynus, Cajet. vertentes, *lenietur*, hæc exponunt de patientia principis ipsius, non subditorum. Per *patientiam* enim hic non significatur tolerantia malorum, sed longitudo ad iram ut habent Hebr. Unde Septuag. vert. μακροθυμία, id est longanimitas, ut gnome hâc significetur principis iram leniendam per suam longanimitatem, hoc est, si non mox præceps sit ad ultionem, sed tardus sit ad eam. Dum enim iram protrahit et non statim punit, frequenter per ipsam dilationem sedatur furor. Unde cum Theodosius Imp. nimis festinus ad vindictam in civitatem Thessalonicam graviter sæviisset, accepit ab Ambrosio legem huic sententiæ convenientem, nempe ut non nisi post aliquot dies sententia principis lata exsecutioni mandaretur, ut videre est in Histor. Tripart. l. 7. c. 30. Et apud Theodoretum, l. 5. c. 18.

Monet ergo Salomon priore parte hujus sententiæ principes, ne subito prosiliant ad ultionem, sed longanimitate differant et temperent iram; posteriore vero subditos, ut verbis mollibus et blandis infringant durum principum furorem. Aut si utrumque ad principem referre velis, lingua mollis ejusdem frangit os vel ossa, id est duritiem, duramque cervicem subditorum: princeps enim non dure minans, sed dulciter blandiens, efficit, ut subditi dura colla submittant rigidis ejus legibus, tributis, vectigalibus, similibusque oneribus. Rursum R. Levi sic exponit: Si princeps patiens sit, iramque moderetur, inde fiet ut non nisi justæ pœnæ ab eo inferantur. Atque argumento, id est, quod, si nimium iræ indulgeat, æstus hic universa ejusdem negotia perturbaturus sit, nemoque futurus qui eum à sententia revocare possit, ne ea præstet ad quæ ab iræ impetu propellitur.

Huc pertinere videtur versio Septuag. *in longanimitate prosperitas regibus*, q. d. Regibus omnis felicitas, omnis securitas, omne bonum, situm est in longanimi patientia: hæc enim subditos hostesque amicat, sicut ex adverso ira et vindicta omnes inimicat: hæc rursum regi principique rationem sinceram mentemque pacatam, quâ nihil melius ad rectum animæ statum, et ad bonum reipubl. regimen, conservat. Etenim, inquit auctor Catenæ Græc. cum reges multas quotidie querelas et controversias audire, multasque causas cognoscere compellantur; nisi leni patientique animo præditi fuerint, atque ita comparati ut in iram non statim efferantur, non poterunt et sibi, et ipsis quoque rebus ac negotiis discernendis et dijudicandis, non maximum detrimentum afferre. Cæterùm ut regem patientem esse decet, ita eumdem quoque sagacem, et judicandi gnarum esse oportet, quo nimirum assentatores è medio submovere, placideque et patienter deliberare et judicare valeat.

Quarto, melius alii accipiunt hæc de patientia et lingua molli subditorum: si enim subditus longanimi patientia et tolerantia excipiat iram principis, eamque deinde verbis mollibus et suavibus leniat, utique eam, licet osseam et instar ossis duram rigidamque infringet. Quæ res sane mira est, scilicet ut res mollis duram instar ossis confringat, nimirum *mollis humilisque sermo est quasi fulmen, quod omnia ossea duraque penetrat et sternit*, ut aiebat S. Ægidius. Unde R. Levi: Longanimitate, inquit, iræque tolerantia lenitur princeps quando in subditos exarserit; si quis nempe verba illius audiens haud excanduerit, sed patienter illa pertulerit: nam inde fit, ut à se calamitatem arceat, quam princeps moliebatur repentinam.

Rursum significat principem, quando in quempiam ira effervescit, tolerantia leniri, cum nimirum non statim rogabitur ut det veniam et vitam ei cui irascitur, sed aliquo temporis spatio iræ indulgere permittetur: ita enim fiet ut tempore ira subsidat, ac tunc si verbis mollibus rogetur, veniam concedat. Verba enim mollia iræ ossa, id est duritiem acrimoniamque demulcendo infringunt. Hæc R. Levi. Sic Abigail blando sermone eblandita est, et infregit iram Davidis, 1. Reg. 25. Vere Plutarch. *Animæ morbidæ*, ait, *remedium est oratio: ut temperata aqua inflammationes, sic lenis oratio iram sedare solet.* Et Menander: *Nullum est iræ remedium, nisi apta amici oratio.*

Vidi Romæ virum religiosum et sapientem, qui magno cuidam Ecclesiæ Præsuli erat à confessionibus, et simul à consiliis. Hic dum Præsuli sana suggereret consilia à quibus abhorrebat Præsulis animus vel cupiditas, ideoque ille excandesceret, multa ab illo acerba et acria verborum jurgia, quæ ira suscitabat silenti et constanti tolerantia patiebatur: eaque tandem vincebat animum Præsulis, ut defervescente cholera, sedata mente, eam damnaret, ac rationes à confessario propositas quiete considerans, probaret et sequeretur. Hunc imitentur principum confessarii et consiliarii, ac reipsa discent quod *patientia leniatur princeps.*

Chald. vertit, *in patientia spiritus lactatur princeps*, quasi patientia respondentis, iratum principem reddat non minus placidum, quam infantulum lactaneum; ut sicut infans epoto lacte consopitur, ita princeps audito molli responso à furore detumescat. Nota illud *princeps*, qui maxime voluntarius, et velut torrens in quam partem inclinaverit, vehementissimus, et proinde qui à solo Deo coerceri possit ac frenari; juxta illud: *Sicut divisiones aquarum* (seu ut habent Septuag. *sicut impetus aquæ*), *ita cor regis in manu Domini*, Prov. 21. 1.

Vertunt Septuag. *conterit ossa*, pulchra antithesi ad linguam sine osse, et ipsa ossa durissima: nam verbis mollissimis durissima conteruntur.

Vere S. Chrysostom. serm. de mansuetudine tom. 5: *Quisquis, ait, furibundos vincere voluerit fortiter ferat eorum injurias.* Huc facit gnome Arabum cent. 1. n. 68: *Non fert iram is, cui gradus exaltati sunt; nec adipiscitur summa, cujus natura est iracundia*, id est iracunda, q. d. Sicut principes aliorum indignationem non ferunt, ita ad principatum non pertingunt, qui natura sunt iracundi: multos enim offendunt.

Symbolice, *princeps*, vel, ut alii vertunt, *gubernator*, est animus excelsus et generosus, qui

motus iræ quos ei suggerit vel injuria illata, vel complexio cholerica, vel diabolus; novit rationibus lenire, sibique persuadere ut iram patientia et mansuetudine superans, illi dominari discat: unde iræ suæ duritiem, id est robur et vehementiam, verbis mollibus in ratione solida fundatis enervat et infringit, dum v. g. sibi ipsi interius dicit cum Psalte: *Quare tristis es* (quare irasceris: tristitia enim iræ est comes et assecla), *anima mea, et quare conturbas me?* Cur indignaris, ô anima mea, ob rem tam levem? cur tibi ob festucam mentis quietem adimis, rationem offuscas, charitatem lædis? Considera quanta patientia Christus injurias atrocissimas sibi in vita et in morte illatas tulerit. Nam ut nervose ait Sidonius Apollon. l. 9. ep. 4: *Quantaslibet nobis anxietatem pateras vitæ propinet afflictio; parva toleramus, si recordamur quid biberit ad patibulum, qui invitat ad cœlum.* Hac Christi patientis et patientiæ consideratione, omnes irarum motus leniebat et sedabat sanctus Elzearius Comes Ariani, adeo ut ad quaslibet etiam atroces famulorum injurias immotus ἄχολος et ἀπαθής videretur.

Hinc Hebræa habent: *In longitudine narium lenietur princeps.* Tradunt enim Plinius et Physici animalia et homines, qui longas et latas habent nares, esse longanimes et tardos ad iram, eo quod per latas nares facile iræ fumos spiritusque biliosos emittant et expirent. Hinc elephas, qui est rex animalium, quia proboscidem et nares habet ingentes, et ad libitum flexiles, cum cætera animalia habeant breves ac rigidas, lentus est tardusque ad iram, ut dicat de eo Philosophus: *Æqualis proboscidi ejus ira nimirum eadem longitudine prædita.* Talis sit nasus et longanimitas principis, puta animi celsi et generosi. Quocirca Sotion disput. de ira: *Sapientibus et doctis*, ait, *Heraclito pro ira lacrymæ. Democrito risus movebatur: ut enim naves egregiæ sunt non quæ cœlo sereno navigant, sed quæ tempestati resistunt et servantur; sic homines iræ resistentes magni sunt et fortes.* Et ipse Democritus: *Iræ*, ait, *repugnare difficile est, vincere autem viri est optima ratione præditi.* Nam ut ait Aristot. apud Maximum serm. 19: *Ira est perturbatio, belluarum motui similis, quæ perpetuo premit, duraque et violenta quadam vi prædita, homicidiorum causa, calamitatum socia, infamiæ et incommodorum conciliatrix, pecuniarum consumptrix.*

Hinc rursum pro *princeps* alii vertunt, *gubernator;* quia sicut nauclerus navis, tempestatum, sic gubernator animæ, irarum motus sulcare, frangere et componere potest. Unde S. Chrysost. homil. 34. in Genes. *Mansuetudo*, ait, *animam nostram in perpetua tranquillitate, et quasi in portu constituit, et omnis recreationis ac quietis nobis occasio est. Quid enim beatius quàm intestino liberari bello? nam quamvis plurima pace externa fruamur, si intra nos irarum nascatur tempestas, tumultus et seditio, nihil externa pax proderit.*

Qui ejusmodi sunt, non tantum suos, sed et aliorum irarum litiumque tumultus facile sedant et componunt. Ut huc pervenias, animum ab omnibus mundi illecebris avoces, et in uno Deo defigas oportet. Talis fuit S. Sabinus Canusii in Apulia Episcopus sub Justiniano Imp. de quo hæc legimus in ejus Vita: *Hic ab infantia se totum Deo mancipavit. Nam carnis spretis illecebris, in divinis meditationibus assiduus, nihil nisi quo pacto Deo placeret curare videbatur: erat cultor pietatis, justitiæ amans, in pauperes et advenas præcipue liberalis. Orphanorum et viduarum pius pater, nec quisquam ad eum adeo tristis aliquando accedebat, quin lætus abiret; nemo iratus aut superbus, qui mansuetus et humilis non recederet.* Quocirca dono prophetiæ et miraculis clarus effulsit, quæ recenset S. Greg. lib. 2. Dialog. cap. 15 et lib. 3. cap. 5. Ita ex monumentis Eccles. Capuanæ et Canusinæ Philip. Ferrar. in Catal. Sanctorum Italiæ ad diem 9 Febr. Nimirum sicut *Tranquillus Deus tranquillat omnia*, ut ait S. Bern.; sic vir, iræ et passionum dominus, eosdem facile in aliis sedat et componit.

16. MEL INVENISTI, COMEDE QUOD SUFFICIT TIBI (Hebr. *comede sufficientiam tuam;* Syrus, *partem tuam*), NE FORTE SATIATUS EVOMAS ILLUD.] Septuag. *Melle reperto, comede quantum sat est, ne, si forte nimium te obsaturaveris, evomere compellaris.* Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Mel, quia calidum est et dulce, si sobrie comedatur, corpus nutrit, vegetat, exhilarat, facitque longævos, ut tradunt Medici; sin nimium et immodice sumatur, corpus gravat, nauseam tam suî quàm ciborum omnium movet, bilem ciet (*nam dulcia se in bilem vertunt*), ventriculum solvit, et vomitum provocat, uti docent Plin. l. 22. cap. 24. et Galenus l. 3. de Diæta. Mel symbolum est cujuslibet rei suavis, dulcis et delectabilis. Igitur hæc gnome generalis significat generaliter omne id quod delectat, sive corpus, sive animum, moderate sumendum, ut prosit; si enim immoderate sumatur, obesse et quasi mel verti in fel; ibi enim natura dulce amaro copulavit. Insomniosum, ait Pierius Hierogl. 26. c. 8, mel apud Macronas memorat Xenophon, quod qui copiosius edissent, et vomere et excernere cogebantur, neque quidem omnino stare poterant.

Particulatim vero hæc gnome variis rebus quæ oblectant applicari potest.

Primo voluptatibus corporis, quibus modice sumptis corpus restauratur; immodice vero sumptis gravatur, enervatur, obruitur. Unde voluptas mel est, sed felle mixtum, puta est mel Corsicum, quod apes ex cicuta colligunt, ideoque venenatum, de quo Ovidius:

Quam puto de longæ collectam flore cicutæ,
Melle sub infami Corsica misit apis.

Ita S. Chrysostomus, hom. 2. in Marcum, ait mel vetitum in sacrificiis, Levit. 2. vers. 11: *Quia*, ait, *mel voluptatis indicium est et suavitatis; semper enim voluptas mortificat, semper voluptas Deo non placet.* Unde constat inter mella apum, dum moriuntur, cadavera et sordes inveniri, sicut omnis voluptas desinit in sordes et putredines.

Huc facit mel Heptacometarum, de quo noster Causinus l. 9. Parabol. c. 8: Heptacometæ, inquit, sive Septempagani, mel legunt ex summis arborum ramis, quod homines adigit ad insaniam. Hujus cum crateras Pompeianis militibus propinassent, à sensu alienatas tres eorum cohortes conciderunt, teste Strab. l. 11, pag. 377, numer. 30. Simili modo voluptas mellis illecebra aucupatur, quos ferro deinde laniat:

Impia sub dulci melle venena latent.

Itaque respondendum est voluptati ad sua lenocinia stimulanti, quod asinus apud Phædrum hero jubenti sibi reliquias hordei dari, quas porcellus repente mactatus conficere non potuerat :

Tuum libenter prorsus appeterem cibum,
Nisi qui nutritus illo, et jugulatus foret.

Ita Phædrus, l. 5. c. 85. Videtur plane voluptas similis illi Gelopum fonticulo, cujus meminit Aristot. in Admirandis : *Habet*, inquit, *aquas mire pellucidas et puris fontibus concolores. Verum ubi animal quodvis ex illis gustaverit, continuo moritur.* Quocirca Sixtus Philosophus, sententia 257, et Medici hoc dant sanitatis remedium et præceptum : *Ede citra satietatem; ebrietatem quasi insaniam fuge.*

Secundo, *mel* hoc applices cum Auctore Catenæ Græcor. R. Levi et Jansenio sapientiæ perceptioni (uti Salomon ipse applicat v. 27.), quæ animæ non modicam affert voluptatem, unde ad eam superius sub similitudine mellis Sapiens invitavit dicens: *Comede, fili mi, mel, quia bonum est; sic et doctrina sapientiæ animæ tuæ.* Et mox postea simili comparatione ad modum in cognitione servandum adhortans : *Sicut qui mel, inquit, multum comedit, non est ei bonum; sic qui scrutator est majestatis, opprimetur à gloria:* ut videri possit hæc sententia peculiariter exigere voluisse modum in percipienda sapientia servandum. Jucunda enim est et suavis hominibus divinorum eloquiorum lectio et meditatio, iis potissimum qui contemptis hujus mundi bonis ad alteram vitam anhelant, ita ut dixerit Propheta : *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo.*

Huc pertinet proverbium Arabum : *Gusta, cibaberis*, id est gusta mel similemve cibum, et ipse te vocabit ad appetitum suî, quod Galli dicunt : *En mangeant l'appétit vient.* Est adhortatio ad eos quos magnitudo laboris deterret à studio sapientiæ et virtutis. Et tamen qui ex Scripturarum dulcedine plus præsumunt quàm valent concoquere, volentes sapere plus quàm oportet, et nolentes sapere ad sobrietatem; frequenter etiam quæ bene intellexerunt amittunt, excidentes à recta fide, seseque variis malis animi et corporis involventes, ut experientia multa docet. Recte enim cecinit Martialis :

Quisquis plus justo non sapit, ille sapit.

Et Cicero libro 2. Tuscul. Neoptolemum apud Ennium ait dicere, *necesse sibi esse philosophari, sed paucis; nam omnino haud placere.*

Pulchre autem Beda insinuat singulariter per mel designari dulcedinem cœlestis sapientiæ, quod hæc spiritualium patrum officio, quasi prudentissimarum apum labore hominibus ministretur. Huc facit illud vulgo tritum : *Omnis satietas mala, studiorum autem pessima.* Ita S. Gregor. l. 20. Moral. c. 10 : *Mel invenisti, inquit, comede quod sufficit tibi, ne forte saturatus evomas illud. Dulcedinem quippe spiritalis intelligentiæ qui ultra quam capit comedere appetit, etiam quod comederat evomit; quia, dum summa intelligere ultra vires quærit, etiam quæ bene intellexerat amittit. Hinc rursum dicit : Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum; sic qui perscrutator est majestatis, opprimetur à gloria. Gloria quippe invisibilis conditoris, quæ moderate inquisita non erigit ultra vires, perscrutata premit. Itaque hæretici, qui de sublimitate intelligentiæ quanto amplius repleri ambiunt, tanto amplius inanescunt.*

Tertio, R. Levi, R. Salomon, Cajetanus quin et Beda hanc gnomen nectunt sequenti, quasi ibi ejus comparatio expleatur; unde ibidem repetitur τὸ *satiatus*, ut per *mel* accipias amicitiam et amicum, q. d. Utere amicitia et amico, sed moderate quasi melle : nam si immodice cum amico conversêris, ipse satiatus fastidiet, ac tuam nimiam familiaritatem aversabitur et respuet, juxta illud Comici : *Nimia familiaritas parit contemptum.* Atque tandem tuum mel in fel, id est, tua amicitia non tantum in tædium, sed et in odium vertetur, ut te tantum odiat, quantum ante amaverat.

Huc pertinet proverbium Arabum : *Cum fuerit amicus tuus mel, ne comede eum totum.* Multi enim abutuntur lenitate et facilitate amicorum. Quocirca talibus dicunt suadentque Arabes : *Qui rogat amicum suum supra vires, meretur prohibitionem*, id est repulsam. Hinc rursus iidem suadent amico : *Ne sis canis amicorum tuorum.*

Quarto, S. Bernard. serm. 47. inter breves per *mel* accipit laudes humanas : *Merito, inquit, non ab omni, sed immoderato mellis hujus edulio prohibemur. Est enim, cum utiliter humanas laudes recipimus, fraternæ duntaxat intuitu charitatis, et ad salutem eorum qui nobis propterea facilius acquiescunt. Hac ergo parcitate servata, mellis hujus moderata comestio non nocebit. Si quid vero amplius est, à malo est, et in perniciem convertetur. Invento enim melle immoderatius vescitur, quisquis apponens omnino cor suum favore humanæ laudis inflatur, incrassatur, impinguatur : à quo se Propheta sanctus custodiri deprecatur à Domino, non quidem mellis, sed olei satis vicina appellatione ipsum quem prædiximus favorem exprimens, ubi ait : Oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum*, ps. 140. Denique quo fastidio et ratione mel hoc evomatur subtexit, dicens : *Vis nosse quando evomat immoderatus epulator mellis edulium, quod usque ad satietatem sumens modum parcitatis excessit? Tunc sunt sine dubio laudes quibus satiabatur, non alium fructum quærens, sed favore ipso contentus humano; tunc, inquam, multa cum anxietate evomit, quod cum perniciosa delectatione comedit, cum alium quemlibet laudari audiens, invidia contabescit. Mens enim dedita vanitati, et arrogantia tumens, laudem alterius, suam reputat vituperationem.*

Quinto, per *mel* accipias divitias, q. d. Congere opes quæ satis sint ad alendam familiam, quantum citra injuriam juste et honeste potes : nam quod ultra congesseris, evomere tandem cum dedecore et damno cogeris, juxta illud Plutarchi in Moral. *Congere aurum contra fas, contrahe argentum, exstrue ambulationes, comple domum servitiis, urbem nominibus; vinum roganti febricitanti, et bilioso mellis copiam tribueris, unde non confirmetur, sed maximopere lædatur.*

Sexto, per *mel* accipias delectationem orationis, meditationis et consolationum spiritualium; hisce enim moderate non fruendum, sed utendum est : nam qui nimis iis indulget, lædit caput et valetudinem, proprii durique fit cerebri, fit deses, et otium captans, labores vitæ

activæ refugit, etc., uti docent rerum spiritualium periti, ad quotidiana experientia. Oratio ergo dirigatur ad actionem, præsertim quam vel officium, vel obedientia, vel charitas exigit, et sic oratio non minuetur, sed crescet et augebitur, tum quia in actionem sanctam et proximos se effundet, tum quia actio nutrit acuitque orationem. Rursum mortificatio præstat orationi; quare oratio ejus qui suam iram, impatientiam, proprium judicium, etc., non mortificat, inanis est et inefficax; ut ergo oratio sit fructuosa et efficax, comitem adsciscat sibi mortificationem. Unde S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, cum quidam laudaretur quod vir esset multæ orationis, idipsum correxit, dicens: *Imo vir multæ mortificationis.*

Denique hanc gnomen adaptes cuivis occupationi, officio, negotio suavi et delectabili; huic enim modus adhibendus est, ne immoderatio noceat et lædat. Docet ergo Salomon, si modice eo utaris, delectationem tuam fore durabilem; sin immodice, non duraturam, sed vertendam in fastidium: ut ergo suavitas tibi sit perpetua, moderate illa utere.

Ratio à priori est: prima, quod mel, atque omnes delectationes et res delectabiles hujus vitæ limitatæ sunt, modicæ et exiles; quare dum homo iis nimis indulget, earum dulcedinem exhaurit, qua exhausta, non restant nisi fastidii et amaritudinis fæces. Quocirca mens hominis, quæ infiniti boni et divinæ delectationis est capax, exhausta unius rei dulcedine aliam quærit et aliam, quæ infinitam hanc suam capacitatem impleat et satiet, atque per omnia oberrans nullam invenit nisi in Deo infinito et immenso.

Secunda, quod, sicut stomachus melle oppletus eo oneratur et depravatur, præsertim quia mel non tantum habet dulcedinem, sed et suum acorem; rursum mel est aereum et flatulentum, quare in stomacho ventositates creat et tormina, quæ eum lancinant et torquent, ut illud evomere satagat; sic pariter omnis res delectabilis, si sensum vel potentiam oppleat, eam onerat et gravat sua tam delectatione quam acore et vitio, quod annexum habet; quare creat gravedinem, fastidium, dolorem, vomitum. Sicut enim cibus ideo tantum sapit et delectat, quod expleat orexin et famem; qua expleta si plus sumatur, oneri est et nauseæ. Unde S. Leo: *Subtrahe*, ait, *voluptati quod futurum est oneri.* Sic pariter quævis alia delectatio eousque delectat, quousque ejus fames et desiderium animæ naturale expleatur: qua expleta quod additur tædio est et tormento. Atque hæc est causa cur satietas pariat nauseam, fastidium et vomitum.

Tertia, quod sensus et potentiæ animæ sint limitatæ virtutis, unde usque ad certum sensationis et delectationis terminum se extendere et intendere possunt; quem si per intemperantiam excedant, superantur, obruuntur, enervantur et corrumpuntur. Unde illud Aristot. de Anima: *Vehemens sensibile corrumpit sensum.* Contra se res habet in cœlo, ubi desiderium visionis et fruitionis Dei acuit satietatem, et satietas acuit desiderium. Beati enim semper Deo satiantur, ideoque Deum semper videre desiderant; quia Deus solus est bonum immensum, animam implens et satians, ideoque summe semper desiderabile. Rursum Deus extendit animæ capacitatem, ut tantum bonum capere possit, nec unquam eo oneretur, lassetur, sed jugiter ad illud totis animæ medullis anhelet et aspiret.

Quarta, quod, sicut dulcedo mellis dissolvit laxatque stomachum, ideoque parit nauseam tam suî quàm aliarum epularum, ac vomitum, nisi modice sumatur; sic pariter quævis alia dulcedo et suavitas sensus potentiasque animæ dissolvit, si intemperanter usurpetur, atque tam suî quàm omnium aliarum bonarum actionum et occupationum tædium creat. Hæc est enim dulcedinis et delectationis immoderatæ proprietas. Dulcedo enim est nauseabunda, et nauseam parit, sicut acredo parit horrorem et stuporem, nisi modice capiatur. Austerum vero quod proprie dulci opponitur, stomachum contrahit et roborat, et sua austeritate intemperantiam inhibet, nec nisi modice sumi potest.

Quintam dat noster Salazar: Sicut, inquit, in favis cum melle pariter putredines sunt austeri ad modum saporis, ita etiam voluptatibus multi insunt acerbi et amari angores, qui dulcedinem illarum corrumpunt. Rursus quemadmodum sæpe apes ipsæ melli tenacissimo immersæ pereunt, ita etiam sæpius homines voluptatibus dediti, iisdemque ingurgitati, miserrimum interitum sibi accersunt.

Adde dulce grave esse, plus habere terræ, et terrei; ideoque aqua falsa vino dulci supernatat, non austero, ut docet Aristot. in Problem. sect. 23. quæst. 26. Hinc mel in imo vasis est optimum, quia eò descendit dulcissimum, utpote maxime terreum. Vice versa oleum, quia aereum, in summo vasis est optimum; vinum vero, quia medium inter aerem et terram, in medio vasis est optimum. Rursum dulcia magis sunt concocta, adeoque plus habent succi et alimenti; austera vero minus sunt concocta, ideoque minus habent alimenti, et plus excrementi, ideoque dulcibus citius implemur et satiamur, quàm austeris, ut docet Aristot. Problem. sect. 22. q. 2 et 3. Hinc fit ut dulcia citius impleant et saturent, ac paulo post in fastidium vertantur; quod enim post saturitatem ingeritur, fastidio est et nauseæ. Addit Galenus dulcia vina lædere hepar et splenem; hepar enim oppilare, et crassum reddere splenem, insuper generare calculum in renibus. Rursus saties nimia, inquit, vitales operationes impedit, et calculum renum gignit.

17. SUBTRAHE PEDEM TUUM DE DOMO PROXIMI TUI, NE QUANDO SATIATUS ODERIT TE.] Hebræus: *Pretiosum* (id est rarum; rara enim sunt pretiosa et cara) *fac pedem tuum à domo proximi tui;* Septuag. *Introduc pedem ad amicum tuum;* Chald. *prohibe;* Symmach. *contine;* Vatab. *revoca pedem tuum.*

Hæc gnome derivatur et clara est ex præcedenti, imo, ut nonnulli censent, ejus est antapodosis, ac parabolæ mellis applicatio et explicatio, uti ibidem dixi: Non vetat omnem ingressum in domum proximi vel amici; amicitia enim postulat familiarem conversationem mutuamque visitationem; sed jubet ne nimis sit creber et frequens, ut amico fastidium et odium creet: *Vera amicitia*, ait Isocrates apud Maximum sermone 6, *tria requirit maxime:* primo, *virtutem, tanquam honestam;* se-

cundo, *familiaritatem*, *ut jucundam;* tertio, *usum tanquam necessarium : nam ubi judicaris, recipere debes et congressu lætari, et, si egeas, uti.*

Igitur si per proximum hîc accipias amicum, sic expone, q. d. Ne nimis crebro ad amici domum vadas, sed nimiam visitationem raritate tempera, quantum amicitiæ leges et jura patiuntur; sic enim fiet ut amico fias eo pretiosior et carior, quo rarior. Nam *rarum esse oportet quod diu carum velis*, ait Seneca, lib. 1. de Beneficiis cap. 15. Huc facit illud Martialis :

> Nulli te facias nimis sodalem ;
> Gaudebis minus, et minus dolebis.

Exemplum est in Vita Catonis : Munacio enim conquerenti quod in Cypro Catonem adire cupiens, parum civiliter ab eo repulsus esset, cum illi nihil esset negotii, sed intus cum Canidio fabularetur, sic se purgavit Cato ut diceret *se vereri ne juxta Theophrasti sententiam, nimia amicitia causam aliquando daret odio.*

Sin proximum hîc quemlibet accipias, etiam non amicum, sic expone, q. d. *Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui*, ut eam non ingrediaris nisi cum necessitas, vel utilitas, sive tua, sive illius, sive publica, sive alicujus tertii, id postulat; ac etiam tum curato ut non nimis crebro ad eum introeas, ne parias ei satiem, quæ fastidium et odium parit, præsertim dum, ut fieri solet, frequenter aliquid ab eo postulas. Petitiones enim hæ assiduæ amicis sunt onerosæ et molestæ; unde dum vident petitores adventantes, animos vultumque contrahunt, ac se subducunt, domique se non esse simulant, ac quandoque dum nimis importuni et petaces sunt, eos harpyas nuncupant, ac ut harpyas fugiunt.

Accedit quòd creber ingressus in domum vicini moveat illi suspicionem quòd secreta familiæ explorare velis, aut aliqui ex ea subducere, aut pudicitiæ uxoris vel filiarum insidiari, etc., quæ omnia te illi invisum et exosum faciunt. Igitur sicut creber adventus amici ad amicum fastidiosus est, ita rarus pretiosus. Quod D. Hieronymus in epist. 2. ad Nepotianum sub finem clericis eleganter inculcat : *Facile*, ait, *contemnitur clericus, qui sæpe vocatus ad prandium non recusat ; nunquam petentes, raro accipiamus rogati. Nescio enim quomodo etiam ipse, qui deprecatur ut tribuat, cum acceperis, viliorem te judicat ; et mirum in modum si eum rogantem contempseris, plus te posterius veneratur.* Idem S. Hieron. epist. 85. ad Evagrium : *Omne*, inquit, *quod rarum est plus appetitur. Pulegium apud Indios pipere pretiosius est : Diaconos paucitas honorabiles, Presbyteros turba contemptibiles facit.* Denique Martial. lib. 4. epigram. 29. aliàs 22:

> Rara juvant, primis sic major gratia pomis ;
> Hybernæ pretium sic meruere rosæ.

Mystice Auctor Catenæ Græc. per *proximum* vel amicum accipit Deum, sicque exponit, q. d. Arcaniora divinitatis mysteria ne attingas, ne quando per mentis infirmitatem à spirituali cognitione excidas.

18. Jaculum, et gladius, et sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium.] Pro *jaculum* hebraice est מֵפִיץ *mephits*, quod Chald. et alii passim vertunt, *malleum ;* Septuag. *clavam*, à rad. פּוּץ *puts*, id est fregit, contrivit, dispersit. Pro *acuta* Septuag. vertunt, ἀκιδωτὸν, quod Complut. vertunt, *spiculata ;* alii proprie : *in cuspidem desinens ;* S. Ambros. 3. Offic. cap. 16, *ferrata ;* S. Hieron. contra Ruffinum, *perniciosa.*

Sensus est, q. d. Falsus testis, qui falsum contra proximum dicit testimonium in judicio, vel etiam extra judicium, ita proximum lædit et ferit, perinde ac si jaculum vel telum esset, proximum configens et confringens, aut gladius eumdem confodiens vel dissecans : aut sagitta eumdem penetrans, et subinde lethaliter saucians ac perimens. Nam semper famam, sæpe opes et bona, subinde quoque vitam ipsam eripit, ac proximo causa est ut is à judice condemnetur, vel ab alio privato occidatur. Insuper ingenti doloris vulnere animum proximi ferit et sauciat.

Nota : Per hæc tria, scilicet jaculum, gladium et sagittam, quasi per arma olim maxime usitata, significat primo quodvis genus armorum, q. d. Lingua falsi testis est nocentior quibuslibet armis et telis, quia sæpe insontes graviter sauciat et lædit, ac non raro eis causa est mortis, et mortis cujuslibet, ut scilicet hic jaculo, ille gladio, tertius sagittis, quartus laqueo, etc., necetur et perimatur.

Secundo, hæc tria acutissima notant acumen linguæ falsi testis, quod scilicet instar jaculi, gladii et sagittæ sit acutissima, ac intima non tantum corporis, sed et animæ feriat, penetret, cruciet et secet, juxta illud Psalm. 54. 22 : *Molliti sunt sermones ejus super oleum ; et ipsi sunt jacula.* Et Psalm. 56. 5 : *Filii hominum dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus.* Et alibi : *Acuerunt linguam suam sicut serpentes.*

Tertio, quidam duas tantum ponit similitudines, scilicet gladii et sagittæ ; vertit enim : *Dispergens gladius, et sagitta acuta, qui loquitur contra proximum falsum testimonium*, q. d. Lingua falsi testis nocet feritque eminus velut sagitta, cum absente reo falsum ei crimen impingit ; eadem nocet feritque cominus velut gladius, cum coram reo apud judicem falsum suum testimonium impudenter tuetur et confirmat.

Quarto, Lyranus, Dionys. Jansen. et alii passim tres ponunt similitudines, primam jaculi sive mallei vel clavæ, secundam gladii, tertiam sagittæ, notantque malleo vel clava solere caput hominis contundi et confringi, gladio vero jugulum peti, sagitta denique cor transfigi, ut significetur eum, qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium, perinde facere ac si caput hominis malleo vel clava contunderet, gladio eum jugularet, aut denique sagitta cor transfigeret. Tria autem hæc diversos et omnes pene modos comprehendunt, quibus homo homini nocet, ut annotat Cajetanus ; malleus enim tundendo, gladius scindendo, sagitta acuta penetrando nocet et occidit. Unde significatur omnigenum nocumentum quod excipitur à falso testimonio ; nocet enim et personæ, et famæ et rebus.

Mystice Hæretici sunt jacula, gladii et sagittæ acutæ, quia falso citant testimonia S. Script. ac perperam intelligendo depravant, ut iis pervertant mentes audientium, easque in hæresim pertrahant, quo fit ut non unam duntaxat

animam, sed millenas et millenas, imo integras urbes et provincias perdant et interimant.

19 et 20. DENS PUTRIDUS ET PES LASSUS, QUI SPERAT SUPER INFIDELI IN DIE ANGUSTIÆ, ET AMITTIT PALLIUM IN DIE FRIGORIS.] Hebræa habent: *Dens fractus, et pes luxatus est fiducia prævaricatoris in die angustiæ;* Chald.: *Dens malus et pes lassus;* Pagnin.: *Dens fractus et pes labens;* Vatablus: *Dens fractus et pes non insistens suo vestigio;* Cajet.: *et pes dimotus;* Sept. vero: *Via mali et pes iniqui peribit in die mala.* Pro *lassus* hebr. est מועדת *muadet*, id est nutans, vacillans, titubans: radix enim מעד *maad*, uti litteris transpositis, sic et significatione contraria est verbo עמד *amad. Amad* enim significat stare, consistere; *maad* vero notat standi vacillationem, titubationem, mutationem et inconstantiam, significatque nutare, labi, declinare in ruinam. Noster pro מבטח *mibtach*, id est spes, fiducia, videtur aliis punctis legisse מבטח *mebatteach*, id est sperans, confidens, sed eumdem facit sensum, aut potius solita Scripturæ phrasi abstractum accepit pro concreto, puta *spes* pro *sperans*, q. d. Qui fiduciam ponit in infideli, similis est illi qui habet dentem putridum et pedem lassum, illique confidit et confidenter incumbit; denti quidem putrido ad masticandum et comedendum, pedi vero lasso ad standum et incedendum. Est metonymia: dens enim ponitur pro dentato, spes pro habente pedem lassum. Aut vice versa τὸ *qui sperat* ponitur pro *spes* vel *fiducia*, scilicet concretum pro abstracto; spes enim in infideli est quasi dens putridus et pes lassus. Jam

Primo, Beda et Vatablus per *prævaricatorem* vel *infidelem* accipiunt hominem; omnis enim homo est prævaricator et peccator, tum quia peccavit in Adamo originaliter, tum quia per se sæpe peccat actualiter; quasi Salomon doceat hic spem non esse collocandam in homine, sed in Deo, juxta illud Jerem. 17. 5: *Maledictus homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum: Hic enim*, ait Beda, *recte denti putrido et pedi lasso camparatur; quia qui illud unicum homini bonum, hoc est adhærere Deo, et ponere in Deo spem suam nescit, iste nec vitæ percipere cibum, nec ad mansionem potest desideratæ salutis pertingere. Et talis amittit pallium in die frigoris, quia etsi in serenitate vitæ præsentis, habitu religionis videtur indutus, ubi tamen districtio justi judicii ingruerit, nudus omnimodis ab ornatu justitiæ patebit, nec eorum consortio dignus, de quibus scriptum est: Beatus qui vigilat et custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, et videant turpitudinem ejus.*

Secundo, alii per *prævaricatorem* accipiunt impium, sceleratum, et, ut Syrus vertit, *iniquum*, q. d. Qui fidit in impio et scelerato, similis est illi qui manducat cibumque comminuit dente putrido, et illi qui incumbit pedi lasso: sicut enim hunc dens putridus et pes lassus fallit onerique succumbit, sic et impius fallit spem confidentis in se; Chald. vero per *prævaricatorem* accipit prædonem: *Dens malus*, ait, *et pes lassus* (Syrus, *pes luxatus*) *sic erit spes deprædatoris in die angustiæ*, q. d. Prædones sperant ingentes opes ex prædis; sed spes hæc fallit eos, cum videbunt se ob prædas occidi, vel à judice suspendi.

Tertio, proprie et genuine Noster per *prævaricatorem* accipit *infidelem*, id est, infidum et perfidum qui spem fallit. Tam ergo fidens infido, quàm ipsa fiducia collocata in infido, comparatur hic denti putrido et pedi lasso. Elegantius autem ipsa fiducia quæ habetur in infideli, hoc est infido homine, comparatur denti putrido et confracto ac pedi lasso, quàm is qui super illo sperat, cum significandum sit fiduciam talem, et ipsum in quo quis fisus est, in tempore necessario hominem destituere, sicut dens talis et pes hominem in re necessaria destituit, nempe in manducatione et ambulatione. Bene tamen etiam juxta nostram versionem, is qui sperat super infideli, comparatur denti putrido et pedi lasso, quia talis per suam fiduciam non potest sibi suæque necessitati in die angustiæ prodesse, sicut dens putridus et pes lassus suum non possunt facere, cum necesse est, officium. Ita Jansen. et alii.

Igitur prima et propria ratio hujus analogiæ et comparationis, qua spes fallax, quæ collocatur in infido, comparatur denti putrido et pedi lasso, est quod utraque sit infida. Sicut enim dens putridus manducantem, et pes lassus ambulantem fallit et destituit; sic pariter et infidus fidentem in se fallit et deserit in die angustiæ; imo sicut putredo corrumpit dentem ipsum, qui adeo validus est, ut nec ferro, nec igne lædatur. Unde Aristot. lib. 5. Hist. anim. cap. 7: *Os dentium*, ait, *adeo firmum, ut solum inter ossa aciem ferri respuat;* sic pariter infidelitas amici vel servi corrumpit omnem fidem et fiduciam heri, ut nemini deinceps credat aut fidat, itaque vivat in perpetua diffidentia, pavore et anxietate.

Secunda, quod dens putridus edenti, et pes lassus ambulanti damnum creat; idem creat infidus fidenti in se. Sæpe enim per hanc perfidiam ingentia opum, famæ, et vitæ damna incurrit.

Tertia, quod dens putridus humoribus et catarrhis è capite in fibras ejus labentibus ingentes dolores ciet, æque ac pes luxatus ambulanti. Similes ciet perfidus hero suo. Audi Plinium lib. 7. cap. 16: *Dentes*, ait, *invicti sunt ignibus, et flammis indomiti, cavantur tabe pituitæ.*

Quarta, sicut dens putridus fœtorem excitat in ore et stomacho, atque anhelitum putidum efficit quem astantibus aspirat: sic pariter perfidus infamiam affert hero, eumque omnium risui et ludibrio exponit. Addit Plinius lib. 11. cap. 36: *Hominum dentibus*, ait, *quoddam inest virus; namque et speculi nitorem ex adverso nudati hebetant, et columborum fœtus implumes necant.* Multo magis virulenti sunt dentes putridi; et longe amplius amici perfidi.

Quinta, sicut dens putridus suum putorem et corruptionem vicinis affricat, eosque vitiat et corrumpit: sic et perfidus cæteros heri sui famulos vel socios perfidia sua inficit et corrumpit. Quocirca Hippocrates lib. de affectionibus ita statuit: *Si corrosus fuerit dens et moveatur, illico eximatur.* Similiter de infido amico ait Plutarch. in Moral.: *Amicum tollere, est dentem excutere.*

Sextam dat noster Salazar. Scitum est, inquit, dentibus putridis ac luxatis pedibus id maxime proprium esse, ut temporum differentias in se exprimant: nam sereno et candido cœlo valent; cum autem tempestas verti, et cœlum nubibus obduci incipit, tunc quidem dolere solent, q. d. Sicut ejusmodi pes vel dens nubilo

tempore dolent, atque alter ad ambulandum, alius vero ad cibos terendos ineptus redditur; ita etiam infidus sodalis reflante fortuna, et adverso tempore deficit, et amicum deserit.

Rursum et pressius dens putridus et pes lassus tribuitur non servo infideli, sed hero qui in eo confidit et sperat, ut vertit Noster, q. d. Qui in perfidum servum vel amicum spem suam contulit, denti putrido et pedi lasso aut languido assimilis est; nam sicut ejusmodi dens atque pes cœlo sereno bene habent, nubilo autem cœlo dolent maxime ac languescunt: ita etiam ille, cum prospera adflat fortuna, amico suo jucunde fruitur, gaudet, ac validus est; cum vero eadem reflat, et serenitas in nubilum vertitur, amico fugiente dolet plurimum et angitur.

Septima, dentes sani ideoque fidi tria ingentia bona præstant homini et animalibus: primo enim cibum masticant et digerunt ut in stomacho plenius et planius concoquatur; prima enim digestio cibi fit in ore à dentibus; secundo, vocem et loquelam efficiunt, eamque articulatam et sermocinantem in homine; tertio, arma sunt, quibus se animal tueatur contra suos hostes; unde brutorum arma non alia sunt quàm dentes, ungulæ, sive calces, et cornua. Hæc tria homini adimunt dentes putridi, ideoque infidi; nam inutiles sunt ad masticationem, ad loquelam, ad morsum. Eadem tria adimit amicus vel servus infidelis hero in se confidenti, scilicet opes et epulas, famam et gloriam, ac subinde sanitatem et vitam.

Audi Plinium lib. 7. cap. 16: *Nec cibo tantum et alimentis necessarii dentes, quippe vocis sermonisque regimen primores tenent, concentu quodam excipientes ictum linguæ, seriemque structuræ, atque magnitudine mutilantes molientesve aut hebetantes verba, et cum defluxione explanationem omnem adimentes.* Audi et Aristot. lib. 3. de Part. animal. cap. 1: *Homo*, ait, *ad usum communem probe factos obtinet dentes, videlicet primores acutos, ut secent; maxillares latos, ut molant: discriminant eos utrosque hi qui canini appellantur media inter eos natura conditi; nam et medium particeps utriusque extremi est. Et canini ipsi partim acuti sunt, partim lati: quod idem in cæteris quoque animalibus est, quibus non omnes acuti habentur, sed potissimum locutionis gratia tales totque numero dentes homo sortitus est. Ad litteras enim exprimendas plurimum conferunt primi dentes. Nonnulla animalia, quod dictum jam est, cibi tantum conficiendi gratia dentes obtinent; quibus autem et auxilio sunt et robori dentes, hæc aut exertos habent, ut sus; aut acutos pectinatim sese stipantes, unde serratis ea dentibus esse diximus.*

Sicut ergo putredo dentem, indeque hominem et animal exarmat, nudumque et inermem hostibus objicit; sic pariter infidelis herum in se fidentem enervat, exarmat, hostibusque perdendum tradit et prodit. Denique Galenus, lib. de Partibus, docet dentes putrescere ex otio et inedia. Qui enim una mandibula semper mandunt, horum dentes molares alterius mandibulæ, utpote otiosi, citius tabescunt et putrescunt. Sic perfidia amici non raro oritur ex otio et desidia; hæc enim parit penuriam et famem, quæ eum adigit ad perfidiam, ut per eam vitæ necessaria acquirat; egestas enim illi facit fures, sic et proditores.

20. Et amittit pallium in die frigoris.] Pro *amittit* hebr. est מעדה *maade*, quod contrariæ est significationis: proprie enim significat addere, ornare, vestire; hîc vero significat contrarium, scilicet vestem adimere, detrahere, amittere, uti vertit Noster, Pagninus, Vatablus et alii passim; quare minus apte Cajetan. vertit hîc *ornatum*, puta *sericum*: *Parans sericum*, ait, *in die frigoris*, q. d. Sicut sericum, quia tenue, non arcet frigus; sic nec amicus infidus avertit imminentem amico calamitatem. Est hæc tertia similitudo, q. d. Sicut qui cibum sumit confisus in dente putrido, ocius dolorem sentit et damnum, et sicut qui graditur pede lasso, deficit in via; et sicut qui amittit pallium in die frigoris, alget; sic pariter nullum commodum sentit, sed multum damni et incommodi qui confidit in homine infideli, quales sunt omnes homines inconstantes ac leves et varii; horum enim uti animus, sic et fides non solida est, sed levis, mobilis et infida. Nonnulli censent hîc duas notari causas infidelitatis, cur scilicet quis fidem alteri datam fallat, nimirum fortunam adversam, et hanc significari *die angustiæ*; ac simultatem et discordiam, et hanc significari *die frigoris*, quo scilicet animus odii frigore rigescit, q. d. Qui fidit amico dubio in fortuna sibi adversa, temere facit, sentietque damnum, quia illa fugare solet amicos, facereque desertores; sic et qui fidit amico, cum quo fovet simultatem et discordiam; hæc enim faciet eum infidum, ut pallium opis suæ illi subtrahat, eumque velut nudum in die frigoris, id est afflictionis derelinquat.

Hebræi et Chaldæus ante hæc verba ponunt *soph pasuc*, id est punctum, quasi ea pertineant ad versum sequentem, cum quo proinde ea nectunt. Unde Vatablus sic vertit: *Mœsto cordi carmen canere, perinde est atque detrahere vestes tempore frigoris, aut nitrum aceto perfundere;* sic et Pagnin. Verum longe aptius Noster ea nexuit huic versui. Amicus enim infidus in adversitate est instar pallii amissi in die frigoris. Quid enim hoc pallium simile habet cum corde mœsto?

Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo.] Hebr. *Acetum super nitrum, et cantans in canticis super corde mali*, vel *malo*; Syrus: *Sicut qui projicit acetum super fidibus*, scilicet eas solvit, hebetatque eorum sonum et concentum in testudine. R. Salomon: *Nitrum*, ait, *est genus terræ mollis instar argillæ, ex qua figuli vasa conficiunt; quod si in eamdem acetum decidat, dissolvitur, neque ulli usui esse potest;* Cajet.: *Sicut acetum super saponem;* Chald. aliò abit: *Sicut*, ait, *qui projicit acetum super nitrum, ita probat corda dolor;* Septuag.: *Sicut acetum trahit inutile, sic accidens in corpore passio cor contristat.*

Nota primo: De nitro ita scribit Galen. lib. 9. Simplic. med.: *Nitrum dictum est supra in medio esse aphronitri et salis virium, cæterum ustum potius ad aphronitrum accedit; utpote exustione tenuius redditum. Desiccat itaque et digerit, et si intra corpus sumatur, siccat et extenuat crassos lentosque succos, potentius multo quàm sal.* Et Dioscorides lib. 5. cap. 89: *Nitrum*, ait, *vim et ustionem salis habet; tormina sedat, si tritum cum cumino bibatur in hydromelite, febribus circuitu redeuntibus illinitur ante suspectam accessionem; miscetur emplastris, quæ extrahunt et*

discutiunt, extenuant et lepras abstergunt. Cum aqua autem calida aut vino infusum inflationes purulentas, aures et sonitus earumdem sanat, sordes expurgat cum aceto instillatum. In quem Dioscor. locum ita scribit Matthiolus: *Nitrum et spuma nitri, quorum antiquis maximus fuit in medicamentis usus, diu sane est quod ad nos convehi desierunt; proinde hallucinantur mea quidem sententia* (alii enim contrarium sentiunt, scilicet esse idem nitrum modernum quod priscum, sed non adhiberi ad medicinas uti olim, servire vero pulveri tormentario), *qui putant sal nitrum vocatum, quo ad tormentorum bellicorum pulveres utuntur, et ad fortissimas aquas conficiendas, quibus argentarii fabri aurum ab argento separant, verum ac legitimum esse nitrum, cujus meminere Theophrastus, Dioscor. Galenus, Plinius et antiquorum alii, si quidem id manifeste falsum demonstrat Plinius, lib.* 31. *cap.* 10, *ubi fuse vetus nitrum describit.* Porro *in medicinis nitrum calefacit, extenuat, mordet, spissat, siccat et exulcerat*, ait Plinius lib. 31. cap. 10.

Georgius Agricola de Re metallica lib. 12. modos conficiendi nitrum ita colligit. Nitrum, ait, fieri solet vel ex aqua nitrosa, vel ex diluto, vel ex lixivio. Aqua etiam Nili in nitrarias derivata, et eodem ardore solis detosta vertitur in nitrum. At dilutum ex quo conficitur nitrum, fit ex aquis dulcibus terra nitrosa percolatis.

Beda, cujus verba transcripsere Lyranus et Dionys.: *Nitrum*, ait, *non multum à salis Amoniaci specie distat; nam sicut salem in littore maris fervor conficit solis, durando in petram aquas marinas, quas major vis ventorum, vel ipsius maris fervor in littoris ulteriora projecerit; ita in Nitria, ubi æstate pluviæ prolixiores tellurem infundunt, adest ardor sideris tantus, quòd ipsas aquas pluviales per latitudinem arenarum concoquat in petram, salis quidem vel glaciei aspectui simillimam; sed nil gelidi rigoris nisi salsi saporis habentem, quæ tamen juxta naturam salis in caumate durare, et in nubiloso aere fluere ac liquefieri solet. Hanc indigenæ sumentes servant, et ubi opus exstiterit pro lomento utuntur.* Lomentum est farina fabacia, qua ad eruganda corpora usa est antiquitas, item genus smigmatis, de quo Plin. lib. 33.

Censet ergo Beda et Lyran. nitrum dictum esse à Nitria Ægypti provincia, ubi abundat. Potius dixerim Nitriam dictam à nitro; nitrum vero esse Hebræum nomen, quod æque ac saccus, cornu et similia quædam nomina, ab Hebræis ad Græcos, Latinos, Ægyptios, Italos, Gallos et omnium pene nationum idiomata et linguas transiit. Nitrum enim hebr. dicitur נתר *nether*, à rad. נתר *nathar*, id est removit, transtulit; quod maculas amoveat et extergat: sicut Græci νιτρον derivant à νιζειν vel νιπτειν, id est lavare, abstergere, purgare. Unde illud: *Caput asini ne laveris nitro*, id est ne in rem vilem rem pretiosam expendas. Vel potius à נתר *nathar*, id est saliit, exiliit, circumsiliit, eo quod nitrum saliat et circumsiliat, perinde ac sal in igne. Aberrat ergo Pagnin. et Cajet. qui secuti R. Davidem censent nitrum esse alumen, quo lana dealbatur, aut saponem quo vestes mundantur.

Nota secundo: Quædam parœmiæ diversos et contrarios admittunt sensus; variatis enim circumstantiis, fine et modo variatur veritas sententiæ. Tales sunt illæ cap. 26. 4: *Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis. Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.* Et illæ Comici: *Ferendo veterem injuriam, invites novam; ferendo veterem injuriam, vites novam.* Certis enim modis et circumstantiis fit ut prior injuria novam nunc invitet, tunc vitet et evitet. Et illæ P. Syri: *Amici vitia si feras, facis tua; amici vitia nisi feras, facis tua.* Pari modo hæc gnome contrarias admittit explicationes quas mox recensebo.

Nota tertio: *cor mali* vel *malum* tripliciter accipi potest. Primo, pro corde tristi et mœsto; sicut enim bonum accipitur pro jucundo, sic malum pro tristi, ut: *Sufficit diei malitia* (id est afflictio, tristitia) *sua*, Matth. 6. 34. Similia sunt Eccl. 14. 10. et cap. 22. 27. Psalm. 132. 1. et alibi. Unde Symm. vertit: *Sicut acetum in nitro, qui cantat in canticis ad cor triste;* Sept. *Passio in corpore cor contristat.*

Secundo, *cor malum* est cor iratum, indignabundum, cholericum.

Tertio, *cor malum* est cor pravum, malignum, vitiosum, sceleratum.

Tota difficultas est quid faciat acetum in nitro. Jam enim uti nullus est nitri in medicinis usus, sic vix ulla aceti cum nitro commixtio. Aliqui censent acetum acuere nitrum, illique acrimoniam indere; acetum enim suum acorem cibis omnibus et potibus communicat. Unde Isidor. lib. 20. Origen. cap. 3: *Acetum dicitur*, ait, *vel quod acutum, vel quod aqua mixtum; vinum enim aqua mixtum in hunc saporem redigitur. Unde et acidum quasi aquidum, quia aqua lavantur uvæ in torcularibus post expressum vinum. Est vilis potus et servis aptus.* Accedit Galenus, lib. 1. de Simplic. medicam. et alibi, qui asserit acetum terram fermentare, item exasperare: *Acetum*, ait, *mixtum cum attenuantibus auget illorum vim.*

Alii ex adverso censent acetum nitrum nitrique vim solvere et temperare; acetum enim valde refrigerat, ait Galen. lib. 3. de Simplic. medic. Idem lib. 1 et 2. Composit. medic.: *Acetum*, ait, *incidit, discutit et reprimit, penetrat, siccat et detergit ut sal, nec habet vim astringendi ut sal.* Et Plinius lib. 23. cap. 1: *Aceto*, ait, *summa vis in refrigerando, non tamen minor in discutiendo, ita fit ut infusum terræ spumet.* Hinc qui explodunt tormenta bellica, accendentes pulverem nitratum, ne illa vi ignis fundantur et crepent, mox ea refrigerant aceto. Rursum Plinius lib. 14. cap. 20: *Aceti nequitiæ*, inquit, *inest virtus magnos ad usus, sine quibus vita mitior duci non potest.*

Utraque sententia vera est suo tempore, loco et modo. Acetum enim ex se habet acorem, quo omnia quibus miscetur, acuit. Idem tamen vim nitri infringit, solvit, liquefacit, ac vicissim vis ejus et acrimonia à nitro refringitur et temperatur. Audi Aristotel. lib. 4. Meteorol. c. 3: *Nitrum autem et sales solubilia humido; non omni autem, sed frigido.* Acetum autem frigidum est humidumque; solvit ergo et temperat nitrum, quod calidum est et siccum. Et Galen. lib. 3. de Medicam. compos. docet nitrum optime solvi acri vino et aceto. Igitur acetum nitri vim temperat, ac vicissim nitrum aceti acorem emollit. Quocirca medici tam nitri vim aceto infringunt, quàm aceti acorem nitro mitigant. Hinc et acetum pulveri nitrato sive tormentario

infusum, illius celeritatem remoratur et tardat. Porro licet alterum alterius acrimoniam hebetet, vim tamen purgandi adauget; cum enim utrumque suam habeat purgandi vim, si commisceantur, alterum alteri suam vim communicat, itaque propriam exacuit. Quocirca aurifabri ad abstergendas auri et argenti maculas sordesque adhibent nitrum aceto mixtum. Denique hac mixtione olim prisci maxime utebantur in medicinis. Unde Dioscorid. lib. 5. c. 89: *Nitrum*, ait, *purulentas aures et sonitus earum sanat, sordes expurgat cum aceto instillatum.* Idem docet Plinius lib. 31. cap. 10. et Galen. lib. 3. de Compos. medicam. Additque Plinius curare vitiligines, id est, maculas per totum corpus respersas, item serpentum morsus aliaque ulcera, insuper lassitudinem membrorum: *Comprimit*, inquit, *et pruritus suffusorum felle* (ictericorum, quibus fel è suo folliculo diffunditur ad membra exteriora) maxime cum aceto datum. Nunc

Primo, si per *cor malum* accipias mœstum, multi cum Jansenio sic exponunt, q. d. Sicut acetum nitrum exacuit, illudque facit acrius et asperius; sic musica musicumque carmen magis exasperat cor pessimum, id est mœstum nimis, juxta illud: *Musica in luctu importuna narratio*, Eccl. 22. 6. Unde S. Paulus monet *gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus*, Roman. 12. Favere videtur quod nitrum tam colore atro quàm sapore amaro et salso, æque ac acetum suo acore symbolum sit tristitiæ, et ut ait Galenus lib. 3. de Simplic. caus. *Bilis atra* (id est, melancholia parens tristitiæ) *mordax et calida est ut acetum et cinis.* Addit Cajetanus se experientia didicisse sapone, si acetum addatur, vestes non mundari, sed magis maculari, q. d. Sicut præpostere facit qui vestes nitro, id est, ut ipse ait, sapone et aceto eluit, cum aqua sint eluendæ; ita præpostere facit qui afflicto cordi accinit carmina lætitiæ; non enim ea ratione tollit afflictionem, sed auget, mitigaturus eam, si cum lugente etiam lugeret. Sic et Aben Ezra.

Alii ex adverso melius sic exponunt, q. d. Sicut acetum refringit lenitque vim nitri, ac nitrum vim aceti; sic pariter suavis sermo et cantilena refringit lenitque sensim malitiam, id est mœstitiam cordis, q. d. Hæc quatuor similiter dissimilia, et dissimiliter similia sunt. Similia enim sunt, quia, sicut acetum nitro, aut sali vel alumini admistum, ex medicorum sententia valet ad curationem aurium purulentarum, earumque sordes tergit, ac tinnitum tollit: sic sane decantata carmina, quæ scilicet carmina sunt, id est habent numerosam orationem certis suavibus selectissimisque verbis constantem, valent ad curandas et leniendas ægritudines mœsti cordis; uti David, pulsans citharam, easdem abigebat à Saule, 1. Reg. 16. 23. Dissimilia sunt, quod non sit eadem aurium et animi curatio; nam auribus instillandum acetum cum nitro, quorum utrumque partem affectam acriter mordet et dolore compungit; è contrario cordi ægro suavissimæ sententiæ et carmina occinenda sunt, quibus nihil insit acrimoniæ, nihil mordacitatis. Huc accedit expositio R. Levi: Sicut, ait, ex nitro et aceto vestibus infuso duplex utilitas capitur, tum ut prorsus aboleatur macula, tum etiam ut aceti odore vestes imbuantur, quo mucedo situsque removeatur: ita cum quis multas variasque cantilenas animo mœrore obruto canit, id assequitur, ut jucundis cantionibus dolorem prorsus ex animo evellat, eumdemque præterea voluptate cumulet.

Rursum τὸ *acetum in nitro* notat modum quo tristitia, quam Cassianus lib. 10. vocat *cordis rubiginem*, per carmina levari lenirique debeat, nimirum occinendo ei tristitia oppresso primum carmen mœroris et condolentiæ, deinde ubi excitari erigique cœperit, occinendo ei carmen lætitiæ. Acetum enim mœrorem significat, nitrum vero lætitiam et voluptatem.

Audi S. Greg. l. 3. Moral. c. 10: *Ordo*, ait, *consolationis est, ut, cum volumus afflictum quempiam à mœrore suspendere, studeamus prius mœrendo ejus luctui concordare; dolentem namque non potest consolari qui non concordat dolori: quia eo ipso quòd à mœrentis afflictione discrepat, minus ab illo recipitur, à quo mentis qualitate separatur; sed emolliri debet animus prius, ut afflicto congruat, congruens inhæreat, inhærens trahat. Neque enim ferrum ferro conjungitur, si non utrumque exustione ignis liquetur*, etc.

Idipsum significat vox *carmina.* Sicut enim carmen longis brevibusque pedibus constat, ita exacte ad numerum et mensuram compositis et modulatis, ut nec una syllaba supersit aut desit: sic consolatio quæ ingeritur mœsto, ex exhilaratione et condolentia omnibusque quæ dicenda sunt, ita concinne et quasi ad libellam componi debet, ut nil sit vel nimium, vel diminutum, sed tota sit instar affabre compacti et modulati carminis, vel concentus musici.

Secundo, si per *cor pessimum* accipias valde exacerbatum, iratum et indignabundum, simili modo exponas, mutando nomen tristitiæ in nomen iræ. Hæ enim duæ passiones cognatæ sunt et commixtæ; ira enim communiter habet adjunctam tristitiam: tristatur enim et dolet quis de malo ob quod irascitur, vicissim tristitia comitem habet iram; irascitur enim quis malo de quo tristatur.

Aliqui ergo sic exponunt, q. d. Sicut acetum vim nitri exacuit ut ebulliat, sic carmina mordacia, puta dicteria et convicia exacuunt cordis malitiam, id est iram et indignationem. Hoc enim, ait Hugo, effervescit atque ebullit irascendo, crepitat murmurando. Unde *aceto perfundere* est acriter perstringere et mordere, juxta illud Persii:

> Stoicus hic aurem mordaci lotus aceto.

Et illud Horatii lib. 1. serm.

> At Græcus postquam est Italo perfusus aceto.

Italum enim acetum, æque ac vinum, præ cæteris aliarum regionum est præstans, acre et mordax. Unde proverbium: *Acetum Hetruscum;* ex acri enim et generoso vino fit acre et generosum acetum. Huc facit gnome R. Simeonis in *Pirke Avoth*, id est in Apophtheg. patrum c. 4: *Noli*, ait, *frustra conari ut eum blandis sermonibus lenias, in quo adhuc fervet iracundiæ spiritus; neque in vanum studeas amici tui mitigare dolorem, cum adhuc ei extensus ante oculos mortuus jacet, nec devoventi se præ ira de voti absolutione mentionem facias, nec denique videre eum aut consolari quæras in fervore calamitatis suæ.* Hinc amici Job, venientes ut eum consolarentur, ploraverunt *et sederunt cum eo in terra septem*

diebus et septem noctibus, et nemo loquebatur ei verbum : videbant enim dolorem esse vehementem. Job 2. 13.

Alii et melius è contrario sic exponunt, q. d. Sicut acetum nitro refractum et temperatum curat ictericos, quorum bilis effunditur in membra, uti paulo ante ex Plinio dixi : sic pariter carmina et sententiæ placidæ, lenes, suaves et lætæ leniunt et curant cordis iracundiam. Unde S. Greg. Nazianz. in carm. de Ira docet iram solvi per lepores, risum et jocos, sicut glacies solvitur æstu, cera calore, vini vis aqua :

> Ira torridum, *inquit*, jocis pete :
> Adversus iram nam joco nihil fortius.

Exemplum est in S. Francisco, qui in gravi ira et dissidio magistratus Senensis à suo Episcopo, fratres suos misit, qui utrique parti suavi modulatione occinerent carmen sive canticum, quod ipse solis nuncupabat, adderentque : *Laudetur Dominus propter ea quæ mihi condonat ex amore;* qua carminis melodia, ac multo magis viri charitate et sanctitate dissidentes compuncti, posita ira in mutuos ruerunt amplexus. Ita habent Annales Ordinis S. Francisci et Speculum Vitæ ejusdem cap. 97.

Tertio, si per *cor pessimum* accipias valde malignum et sceleratum, S. Greg. l. 1. in Ezech. hom. 9. sic exponit : *Acetum, si in nitrum effundatur, effervescit nitrum protinus et ebullit ; sic et perversa mens, quando per increpationem corripitur, aut ei per prædicationis dulcedinem bona suadentur. De correptione enim fit deterior, et deinde in murmurationis iniquitatem succenditur, unde debuit ab iniquitate compesci.* S. Gregorium secutus de more Beda ejus verba hîc transcripsit. Pessimorum ergo et obstinatorum mentes non sunt carminibus, id est suavi monitione mulcendæ, quia per illam exasperantur, insaniores fiunt, et contra stimulum calcitrant; sed terribili rugitu, minis et plagis vulnerandæ et contundendæ, ac veluti tonitru et fulmine percellendæ et confringendæ. Accedit R. Salomon: Carmen cordis pessimi, ait, est lex qua à præceptore discipulus flagitiosus imbuitur, qui illam non est servaturus, sed ex ea futurus nequior et deterior.

Alii ex diverso sic exponunt : Sicut nitrum cum aceto instillatum purulentas aures et tinnitus earum sanat, uti jam dixi ex Dioscor. Galeno et Plinio, earumque sordes expurgat; ita et acres exhortationes, admonitiones, increpationes, quas Socrates apud Platonem in Charmide animi incantationes et carmina vocat, licet initio molestæ sint, et acriter mordeant instar nitri aceto perfusi; postea tamen vitia extergunt, eluuntque sordes animi, nisi quis prorsus in iis sit obstinatus et immedicabilis, ac præsertim perturbationes animi, quasi sonitus aurium, prohibentes audire veritatem, sanant. Durat vero hæc mordicatio, usque dum pars senescat et cute obducatur. Ita Franc. Vales. lib. de Sacra Philosoph. c. 60. Huc facit versio Chald. *Sicut qui acetum in nitrum projicit, ita probat cor dolor, sicut argenteum vas,* q. d. Sicut nitrum aceto infusum detergit rubiginem vasorum aureorum et argenteorum, eaque pristino nitori et splendori restituit : sic pariter dolor quem infligit acris objurgatio, castigatio, labor et afflictio, probat, id est probando abstergit et purgat cor, quod ex otio, luxu et lascivia vitiorum rubigine obductum est. Pro *probat* enim chald. est מצרף *metsareph*, id est conflat et conflando purgat, sicut aurifex in fornace conflat, et conflando expurgat aurum et argentum à scoria. Unde pro *argenteum vas* melius ex Chald. vertas, *sicut argentum in vase*, puta conflatorio, in igne excoquitur et purgatur : ut sit nova hæc comparatio distincta à comparatione aceti in nitro. Porro sicut aceti acrimonia nitro retunditur et temperatur, ut sordes eluat : sic acrimonia increpationis suavitate et blanditiis increpantis lenienda et condienda est, ut vitia animi abstergat. Unde Samaritanus vulnera euntis in Jericho curavit, infundens eis oleum et vinum, puta oleum lenitatis et vinum acrimoniæ, Lucæ 10. 34.

Huc facit versio Sept. *Sicut acetum trahit inutile, sic accidens passio in corpore cor contristat,* q. d. Sicut acetum è terra nitrosa exugit attrahitque nitrum, itaque ex terra sterili et salsuginosa facit fertilem habilemque ad sementem et messem, uti docet Columella et alii de Re rustica : sic pariter passio et pœna inflicta corpori peccatoris cor ejus contristat et compungit; itaque fit ut ex eo vitia inolita educat, illudque sanitati et virtuti restituat. Auctor vero Catenæ Græc. ex Sept. sic legit : *Sicut acetum officit dentibus, et fumus oculis; ita morbus, qui corpori accidit, contristat cor.* Quæ sententia per se clara est et manifesta.

Sicut tinea vestimento, et vermis ligno : ita tristitia viri nocet cordi.] Hic versus deest in Hebr. transcriptus est ex Sept. Chald. *Sicut tinea* (vel *teredo*) *in ligno, sic stoliditas irritat cor hominis;* Origen. in c. 13. Matth. *Sicut in ligno vermis, sic dolor viri cor lædit;* S. Hier. l. 1. contra Jovinian. *Sicut in ligno vermis, ita perdit virum suum uxor malefica.* Hæc enim est causa omnis tristitiæ, ut jure ipsa tristitia nuncupari possit. Eccl. 25. 17. Mystice uxor malefica est mala conscientia, de qua mox plura. S. Aug. lib. 21. de Civit. Dei cap. 9 : *Sicut tinea vestimentum et vermis lignum, sic mœror excruciat cor viri.* Unde ex hac gnome demonstrat id quod dicitur de damnatis Isaiæ 66 : *Vermis eorum non morietur*, apposite per vermem intelligi dolorem, qui mentem damnatorum velut vermis rodit et cruciat.

Porro apte tristitia assimilatur tineæ et vermi, primo, qui sicut tinea vestem, et vermis lignum, sensim sine sensu (ita ut arrosio non sentiatur) arrodit, et tandem penitus consumit : ita pariter tristitia cor tum corporale cum toto corpore, tum spiritale, puta mentem hominis; ita sensim sine sensu rodit et cruciat, ut tandem absumat et interimat : vita enim hominis sita est in corde. Unde illud c. 17. 22 : *Spiritus tristis exsiccat ossa.*

Secundo, quia sicut tinea in ipsa veste et ex ipsa veste, ac vermis in ligno et ex ipso ligno generatur; ita tristitia in corde et ex ipso corde nascitur, ibique nutritur, alitur et fovetur. Tinea, ait S. Gregor. 5. Moral. 28, damnum facit, sonitum non facit, ac de veste nascitur, et eamdem vestem de qua oritur oriendo corrumpit : sic et tristitia tacite in corde oritur, crescitque ac ipsum cor cum corpore exedit et consumit. Unde S. Antiochus hom. 25 : *Tristitia vermis,* ait, *est cordis, suammet exedens matrem.* Et infra : *Quòd si mens inertia animi enervetur, mox tristitia*

arrodere incipit hominis cor, juxta sententiam superiorem, ceu assolet pallium exedere tinea, vermis lignum in ligni quasi ossibus prognatus.

Et S. Chrysost. ep. 8. ad Olympiad. *Tristitia*, ait, *animarum crudele tormentum est, dolor quidam inexplicabilis, et judicium omni judicio vindictaque deterius. Nam et vermi est similis venenato non solummodo carnem, sed et animam ipsam perimens. Et tinea non solum ad ossa, sed et ad corda pertingens, et perpetuus quidam carnifex non animam dilacerans, sed vires animæ consumens : et jugis nox, ac tenebræ profundæ et tempestas, et turbo ; febris non apparens, omni igne validius incendens, et pugna requiem non habens.*

Adde ; Tinea seipsam cum veste consumit, uti et teredo ; sic pariter tristitia seipsa pascitur, et seipsam depascitur. Unde Seneca de Consol. ad Martiam c. 1 : *Quemadmodum*, ait, *omnia vitia insidunt, nisi dum surgunt oppressa sint ; ita quoque hæc tristia et misera, et in se sævientia, ipsa novissime acerbitate pascuntur, et fit infelicis animi prava voluptas, dolor.*

Tertiam analogiam dat Cassianus l. 9. de Spiritu tristitiæ c. 3 : *Vestimentum namque*, ait, *tinearum esu attactum, nullius pretii vel honesti usus poterit ulterius habere commercium ; itidemque lignum vermibus exaratum, non jam ad ornatum vel mediocris ædificii, sed ad combustionem ignis merebitur deputari. Ita igitur et anima, quæ edacissimis tristitiæ morsibus devoratur, inutilis erit vel vestimento illi Pontificali, quod unguentum Spiritus Sancti de cœlo descendens prius ad barbam Aaron, deinde in oram suam solere suscipere sancti David vaticinio perhibetur, secundùm illud : Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus*, Ps. 132; *sed nec ad structuram templi illius spiritalis atque ornatum poterit pertinere, cujus Paulus architectus sapiens posuit fundamenta, dicens : Vos estis templum Dei, et Spiritus Dei habitat in vobis*, 1. Corinth. 3. *Cujus qualia sunt ligna, sponsa describit in Cantico Canticorum : Trabes, inquiens, nostræ cupressus, tigna domorum nostrarum cedri*, Cant. 1. *Et idcirco hujuscemodi ad templum Dei lignorum genera deliguntur, quæ sunt et bonæ fragrantiæ et imputribilia, quæque nec corruptelæ vetustatis, nec esui vermium valeant subjicere.*

Adde : Sicut vir veste à tineis corrosa indutus non audet in publicum prodire, et sicut trabs à vermibus erosa non sustinet molem ædificii, sed sub ea corruit, et in ruinam trahit totam domum ; sic vir tristis ineptus est ut in publico versetur, et publica negotia tractet : idem invalidus est ut domestica administret; quare curæ rei familiaris succumbit, totamque familiam secum perdit. Unde Ovidius exsul et mœstus lib. 1. de Ponto sic luget :

Estur (editur) vitiata teredine navis;
Æquoreos scopulos ut cavat unda salis :
Sic mea perpetuos curarum pectora morsus,
Fine quibus nullo conficiantur, habent.

Quarto, tineæ rei molli, puta lanæ, innascuntur, æque ac teredines ligno tenero : sic tristitia innascitur cordi molli, infirmo, debili, pusillanimi. Audi S. Basil. hom. de Gratiar. actione : *Ut vermes plurimi innasci solent tenerioribus lignis, haud secus angor ipse dejectioris animi in eos homines se insinuat, qui molliore sunt nec constanti ingenio.* Unde Plinius l. 16. c. 41 : *Teredines*, ait, *nasci prohibet in aliis amaritudo, ut cupresso, et oleastro, et cedro ; in aliis durities, ut buxo ;* ita tristitiam arcet cordis robur, magnanimitas, severitas. Qui vero cor habent invalidum, pusillum, depressum, terrestre, carnale, ut opibus et deliciis terrenis inhient ; hi cum illis adeo adamatis privantur, statim tristantur et mœrent. Ex illis ergo oritur tristitia, perinde ac tineæ oriuntur ex terreno pulvere, situ et putredine. Idem pulvis, ait Plinius l. 11. c. 35 : *In lanis* (linum enim tineas non sentit) *et veste tineas creat, præcipue si araneus unà includatur ; sitit enim, et omnem humorem absorbens, siccitatem ampliat.* Idem l. 27. c. 7 : *Absinthium*, ait, *vestibus insertum tineas arcet* sua amaritie ; easdem suo acore pellit allium in aceto mulso coctum, ut idem docet lib. 20. c. 6. Et l. 15. c. 8. asserit *vestiarium contra teredines et noxia animalia amurca aspergi.* Sic pariter vita severa, excelsa, sublimis arcet tristitiam : hæc enim oritur ex otio, ignavia, dejectione animi et concupiscentia. Unde S. Greg. lib. 5. in 1. Reg. c. 14. tristitiæ remedium assignat cogitationem et desiderium bonorum cœlestium : *Sic*, ait, *acediæ vitium*, id est, *tædium cordis depellitur, si semper bona cœlestia cogitentur. Tædere quidem mens nullatenus potest, quæ tam jucunda bona lætanter videt. Tristitiæ enim angustiosum malum, spiritualis lætitiæ campo devoratur ; sed tamen ipsa spiritualis lætitia se menti non infundit, quæ temporalis vitæ angustias transgredi contemplando non novit. Bene quidem tristitia vincitur, si temporalium laborum præmia videantur; quia unde electa mens temporaliter se affligi considerat, inde gaudere in cœlesti patria æternaliter sperat.*

Puerile ergo, stolidum et stultum est de rerum temporalium damnis tristari ; cum sciamus per hæc nos bona cœlestia et æterna lucrari. Unde Chald. vertit : *Sicut teredo ligno, sic stoliditas irritat cor hominis.* Vere S. Bern. de Interiori domo : *Mala conscientia deliciarum et voluptatum assiduus vermis est;* quia assidue rodit gulæ et voluptatibus deditos, omnemque deliciarum sensum eis adimit et exedit. Denique Cassian. l. 9. de Spiritu tristitiæ cap. 13. hoc tristitiæ pharmacum propinat : *Hanc ergo perniciosissimam passionem ita de nobis expellere poterimus, si mentem nostram spiritali meditatione jugiter occupatam futuri spe, et contemplatione repromissæ beatitudinis erigamus*, etc. *Cum æternarum rerum ac futurarum intuitu læti atque immobiles perdurantes, nec casibus dejecti præsentibus, nec prosperis fuerimus elati, utraque velut caduca, et mox transeuntia contemplantes*, vel, ut alii legunt, *contemnentes.*

Porro tristitia multiplex est multisque ex causis oritur, atque in omni locum habet hæc Salomonis sententia. Tristitia enim oritur ex multis curis, sollicitudinibus, timoribus, anxietatibus, quibus abundant homines negotiosi, præsertim Prælati et Principes, qui proinde iis ita terebrantur, uti vestis et lignum perforatur teredine. Sane Carolus V, cum regiminis pertæsus illud omne in Philippum filium Bruxellæ transferret, coram toto Ordinum Senatu illacrymans professus est se toto regiminis sui tempore ne vel quadrantem horæ curis, molestiis et mœroribus vacuum habuisse, quo sincere conquiescere animumque laxare et exhilarare posset.

Maxime vero hæc tristitiæ corrosio cernitur in peccatoribus, quibus mala conscientia parit

vermem, id est remorsum conscientiæ, qui eos perpetuo corrodit, ut summe doleant, angantur et crucientur. Unde S. Aug. l. 21. de Civit. c. 9. de eo verme, qui præsertim in damnatis est, hunc locum explicat. Et S. Hier. in Isaiæ c. 66: *Vermis*, ait, *qui non morietur, à plerisque conscientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in suppliciis constitutos, quòd vitio suo atque peccato caruerint electorum bono, juxta illud quod dicitur : Versatus sum in miseria, dum infigitur spina. Et in Proverbiis : Tinea ossium cor intelligens; et iterum sub obelo : Sicut tinea vestimentum et vermis lignum, sic mœror excruciat cor viri.* Sicut ego teredo, teste Plutarcho in Sympos. oritur ex putredine, sic tristitia nascitur ex conscientiæ per peccatum putrefactione. Albertus Magnus, lib. 19. c. 18. de Anima, refert Avicennam scribere quòd amicum habuerit, qui, cum vellet, scorpiones è putrefactis lignis generaret : sic peccator, dum vult suæ corruptæ propensioni indulgere, creat scorpios et vermes tristitiæ, qui animam rodunt. Plinius l. 28. c. 3 : *A scorpione aliquando percussi*, ait, *nunquam postea à crabronibus, vespis apibusve feriuntur. Minus miretur hoc, qui sciat vestem à tineis non attingi quòd fuerit in funere;* ita tinea acediæ et tristitiæ non attingit eum qui jugem habet memoriam funeris et mortis præsentis et æternæ, ubi *vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur*, Isaiæ 66. Hæc enim memoria superat omnes labores, dolores, angores qui tristitiam parere possunt, atque hominem exstimulat, ut ardua quæque alacriter fortiterque capessat. Quocirca sapienter S. Isidor. lib. 3. de Summo bono : *Semper*, ait, *conscientia servi Dei humilis esse debet ac tristis, ut per humilitatem non superbiat, et per utilem mœrorem cor ad lasciviam non feratur.*

Rursum nonnulli per tristitiam accipiunt invidiam, quæ tristatur de aliena felicitate, virtute et bono, ideoque non aliud est quàm tristitia invida, sive tristitia manans ex invidia. Invidia enim animum invidi rodit et cruciat, sicut tinea rodit vestem, et teredo lignum. Unde S. Chrysost. hom 45. ad Popul. *Talis*, ait, *est hujus vitii malitia, ut se parientem prius offendat, et sicut vermis de ligno nascens ipsum prius absumat; sic et invidia illam prius quæ se peperit animam corrumpit.* Et infra : *Antequam ab externis hostibus, ab ipso obsessus vitio tantum non consumitur, et tanquam occultis depastus dentibus, ita clanculum, ut ita dicam, absumptus remanet.*

Quocirca S. Basil. hom. de invidia ait : Philosophi invidiam comparant ærugini quæ æs, et ferrugini quæ ferrum consumit. Simili enim modo invidia exedit invidum, juxta illud cap. 14. 30 : *Putredo ossium invidia.* Vide ibi dicta.

Salomonem de more secutus Ecclesiast. cap. 25. 17 : *Omnis plaga*, ait, *tristitia cordis est.* Et c. 30. 24 : *Tristitiam longe repelle à te ; multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in ea.* Vide ibi dicta.

Utrique succinunt Philosophi. Menander in Gnomis ; *Cum natura*, ait, *cunctis hominibus multa mala hæreant, maximum tristitia est malum. Nulla est, si quis recte consideret quàm tristitia major ægritudo suapte natura inter humanas res.* Apollodorus in Paralogizomenis : *Non appellandus est felix qui pecunias habet plurimas, sed qui non tristatur.* Idem in Galatis : *Tristitia insaniæ vicina mihi esse videtur ;* imo ipsa multos fecit facitque dementes et insanos. Phocion : *Multo satius est*, ait, *humi cubantem vivere, ac bono quietoque animo esse, quàm perturbatum in aureo lecto.* Ita Stobæus serm. 1. de prudentia. Diogenes autem Laertius lib. 6 : *Fortunæ*, ait, *oppone animi fiduciam, legi naturam, affectibus rationem ; hisce enim tribus paratur et servatur hominum tranquillitas.* Aristippus aiebat : *Neque de præteritis curam suscipiendam, neque de futuris. Solum enim præsens in nostra manu positum, non præteritum, neque futurum : illud enim abiit, hoc an eventurum sit incertum est.* Ita Ælian. lib. 14. Variæ hist. Antonius in Melissa p. 1. cap. 72. et Maximus ser. 28. citant Plutarchum dicentem ; *Thoraci tunicam, tristitiæ vero mentem et rationem inducere oportet ;* et Theopemptum : *Si quis plurimas opes possidens cum tristitia vitam transigat, is certe fuerit omnium qui sunt, quique futuri sunt hominum miserrimus ;* et Epictetum : *Insipientes tempus, sapientes ratio mœrore liberat. Sapit qui non tristatur propter absentia, sed gaudet præsentibus. Qui ob calamitates tum animo minime sunt tristi, tum reipsa maxime resistunt, ii et civitatum et privatorum præstantissimi sunt habendi;* et Euripidem : *Expers doloris nulli vita permanet.*

21 et 22. SI ESURIERIT INIMICUS TUUS, CIBA ILLUM : SI SITIERIT, DA EI AQUAM BIBERE ; PRUNAS ENIM CONGREGABIS SUPER CAPUT EJUS, ET DOMINUS REDDET TIBI.] Sub aqua et pane quemlibet potum et cibum phrasi Hebræa intelligit. Id præstitit Elisæus, qui regi Israel de Syris hostibus suis ita præcepit : *Pone panem et aquam coram eis ut bibant et comedant, et vadant ad dominum suum*, 4. Reg. 6. 22.

Alludere videtur ad medicos qui phrenesi vel apoplexia ex frigore laborantibus, rigentibus et torpentibus, ad frigus hoc solvendum capiti fomenta calida, ac subinde testam vel acerram prunarum adhibent. Simili modo inimici, qui frigent rigentque odio, beneficiorum congerie velut prunarum acerra calefaciendi sunt, ut frigus odii mutent in calorem amoris. Unde S. Aug. ser. 163. de Tempore : *Carbones ignis congeres super caput ejus. Nam cum*, ait, *pœnitentiam cœperit agere, sensus rationalis, hoc est caput ipsius, incipit charitatis igne succendi ; et qui prius quasi frigidus et phreneticus contra te consueverat iracundiam retinere, spirituali calore de tua bonitate succensus, incipit toto corde diligere. Et Dominus reddet tibi*, scilicet rependet tibi beneficentiæ tuæ fructum, ait Aben Ezra ; et beneficium beneficio compensabit, ait R. Levi.

Aureum ergo S. Paulini est dogma epist. 6. ad Severum : *Memento*, ait, *granum sinapis (de quo semine sumus), si conteratur, accendi magis, et tum demum in vim suam excitari. Quamobrem debemus quasi naturæ nostræ in hoc respondere, ut adversis sermonibus contriti inardescamus ad fidem, et eos ipsos qui nos ut minimos hominum, scilicet quasi granum sinapis (quod minimum est seminum), frangere conantur, uramus.* Hæc est sancta et efficax vindicta de hoste, cum in eo hostilitatem igne amoris occidis, eumque amicum tibi efficis. Tria ergo bona ex ea reportabis, victoriam de hoste tuo, lucrum proximi tui, præmium à Domino tuo. Sic et Saul, postquam ex beneficio David agnovit culpam suam, et dicens : *Justior tu es quàm ego ; tu enim tribuisti mihi bona : ego autem reddidi tibi mala;* subjecit :

Sed Dominus reddat tibi vicissitudinem hanc, pro eo quod hodie operatus es in me, 1. Reg. 24.

Didicit idipsum à Salomone et Hebræis Plato, et Plutarch. qui lib. de Utilit. ex hostibus capienda : *Cæsari*, ait, *cum statuas Pompeii dejectas erigi jussisset, Cicero dixit : Pompeii statuis restituendis tuas defixisti; laudatio enim inimici laudanti majorem quàm laudato conciliat laudem*, etc. *Et vero quænam alia exercitatio majorem animis nostris utilitatem aut affectionem conferat meliorem, quàm quæ ex eis invidiam æmulationemque malignam aufert?* Imo ipse Cicero Gabinium, à quo Urbe expulsus fuerat, et Vatinium sibi semper infestum duobus publicis judiciis tutatus est : *Quia speciosius aliquanto injuriæ beneficiis vincuntur, quàm mutui odii pertinacia pensantur*, ait Valer. Maxim. lib. 4. c. 2. Ubi plura hujus rei Romanorum exempla recenset.

Symbolice Rabbini, ait R. Salomon, de mali concupiscentia et fomite exposuerunt : Si mali cogitatio famescet, teque ad ejus cupiditatem criminibus explendam sollicitarit, ad gymnasii ædem te subducito, ibique ejus fami sacræ legis panibus satisfacere curato, aquasque subministra, divinæ nimirum legis. Sunt enim velut prunæ, quas tu ex hujusmodi statione assumis et hauris, ut in ejusdem caput congeras.

Auctor vero Catenæ Græc. sic exponit, q. d. Si inimicum cibes et potes, ures eum, scilicet diabolum, qui inimico est auctor omnis inimicitiæ; quia illum cruciabis, et summo dolore afficies. Nostra enim charitas et sanctitas cruciat diabolum, qui ardet odio, invidia et malitia. Verum hæc nec litteralia sunt, nec satis cohærentia.

Citat duas hasce gnomas Apostol. Rom. 12. 20. ubi eas copiose explicui; quare ea hîc non repetam.

23. Ventus Aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem.] Hebr. *linguam absconsionis*, id est, se abscondentem et in secreto abscondite detrahentem, instarque serpentis mordentem.

Pro *dissipat* hebraice est תחולל *techolel*, quod proprie à חול *chol* derivatur, et significat dolore afficiet, cruciabit, parturiet : sin à חלל *chalal* derives, significat vulnerabit, occidet, perdet, fugabit, dissipabit, interimet. Unde duplex est hîc versio, et una alteri ex diametro contraria. Multi enim vertunt : *Aquilo parturit pluvias;* alii vero cum Nostro contrarie : *Aquilo dissipat* vel perdit *pluvias*. Prius secutus Chald. vertit : *Ventus Aquilo concipit pluviam, sic facies irati et lingua abscondita* concipit iras, calumnias, vindictas, quas ceu pluviam et grandinem in eum cui offensus est, effundat. Septuag. *Ventus Aquilo suscitat nubes : facies autem* ἀναιδὴς, id est *impudens* (in Vaticanis legitur, *imprudens*, chalcographorum, ut videtur, errore), aspera, inverecunda, procax, audax, *linguam irritat;* Aquila : *Ventus Aquilo parturit imbrem*. Sic et R. Salomon, ac R. Levi. Clarius vertit Cajet. *Aquilo parturit pluviam, et faciem iracundam lingua absconsionis;* alii cum Vulgat. pro *parturit* contrarie vertunt, *prohibet*, vel *dissipat*. Unde Vatabl. *Ventus Aquilonaris pellit pluvias, at vultus severus linguam delatricem*. Si enim vultu severo ostendas tibi eam displicere, obmutescet, tum ex pudore et verecundia, tum ex remorsu malæ conscientiæ, tum quia cupit tibi placere, nec tibi sibique parere tristitiam. Pagnin. *Sicut ventus Aquilo fugat pluvias; sic et facies iracunda linguam occulte detrahentem*.

Utraque hæc versio verum commodumque capit sensum. Aquilo enim in locis Septentrionalibus acer est, fugatque nubes et pluvias : in Meridionalibus vero, qualis est Judæa, nubes cogit, paritque pluvias. Sicut vice versa Auster in locis Aquilonaribus generat pluvias; in Australibus vero, ut in Africa, siccitatem et serenitatem affert. Ita R. Levi : Aquilo, ait, in Jerusalem humores ex mari consurgentes adducit, cum mare Judææ sit occiduum. Audi Aristot. l. 2. Meteor. c. 3 : *Aquilones*, ait, *evaporosi sunt, quippe qui ab locis humidis et frigidis ingruant, atque ob id frigidi; sed apud nos amœni mitisque cœli auctores sunt, quòd nubes dejiciant et ebibant. Contra Australibus in locis, iis denique contrariis, in quæ nubes impellant, aquosi*. Et iterum in Problemat. sectione 26 : *Aquilo*, inquit, *Hellesponto atque Cyrenæ imbrem affert*.

Rursum physici docent, imo reipsa sæpe Romæ cæterisque Europæ locis experimur, quod Aquilo in æstate subinde cogat nubes, ex eisque nimbos, grandinem, tonitrua et fulgura proliciat. Igitur sic vertas et sic explices, q. d. Sicut Aquilo quandoque cogit nubes in æstu, paritque nimbos et pluvias : sic lingua detractrix parit nubila tristitiæ et lacrymarum nimbos.

Insuper, sicut Aquilo quandoque ciet grandines, fulgura et tonitrua : sic lingua detractoris ciet iras et vindictam, tum illius cujus famæ detrahitur, tum virorum proborum, tum ipsius Dei, cujus iracundiam inflammat, ait R. Salomon : sic et Cajetanus.

Septuag. vero qui vertunt : *Ventus Aquilo suscitat nubes ; facies autem impudens vel aspera linguam irritat*, sic exponas, q. d. Homo perfrictæ frontis provocat hominum linguas contra se. Rursum, q. d. Si Superior, Princeps, vel Prælatus subdito, vel cuivis alteri faciem asperam, morosam vel procacem ostendat, eum irritat et provocat, ut intra se colligat irarum et maledictionum vapores, quos, data occasione, inter socios in ipsum turmatim vibret et ejaculetur, perinde ac Aquilo cogit nubes quæ in grandinem, fulmina et tonitrua erumpunt. Quare Superiores nimis severi et morosi sua sævitia et asperitate causa sunt multorum peccatorum, quorum Deo rationem reddent. Exagitant enim subditos ut in convicia et maledicta, obedientiæ votorumque violationem audacter prorumpant.

Auctor vero Catenæ Græcorum Septuaginta mystice sic exponit : Durus et indomitus ventus est diabolus; hic enim os impudens vultumque omnis pudoris expertem indutus, varias Christi fidelibus excitat tentationes, animosque illorum ad malitiam et vitia allectat, sed et linguam quoque illorum ad blasphemiam provocat.

Secundo, longe melius Noster, Pagninus, Vatablus, Aben Ezra et cæteri contrarie vertunt : *Ventus Aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem*. Aquilo enim sua asperitate communiter dissipat nubes : sic et facies tristis dissipat criminationes; quia, ut ait Beda : *Si hilari vultu audieris detrahentem, tu illi das fomitem detrahendi; si vero tristi vultu hæc audieris, ut dicit quidam vir Dei, discit non libenter dicere, quod didicerit non libenter audiri*. Crimi-

nationes enim sunt velut atræ nubes, quæ famam proximi offuscant et obscurant, quas Auster loquacitatis inducit, juxta illud Antonii in Melissa : *Ut Cæcias ventus nubes; sic piorum vita improborum in se cogit convicia.* Sed has fugat et dissipat Aquilo severus et rigidus faciei tristis et severæ.

Nota primo : Apposite facies tristis, vel, ut hebr. est, iracunda comparatur Aquiloni. Primo, quia sicut Aquilo asper est, sævus, siccus et horridus; sic est quoque facies tristis et iracunda : vice versa, sicut Auster jucundus est, gratus et humidus ; sic est quoque facies amœna, læta et hilaris.

Secundo, sicut Aquilo fugat nubeculas, aeremque et terram serenat ; sic et facies tristis et indignans fugat detractiones et criminationes privatas et secretas, omniaque serenat, amœnat, exhilarat. Criminationes enim promit lingua absconsionis, ut habent Hebr. id est occulte, secrete et abscondite detrahens, quæ proinde recte comparatur nubi umbriferæ. Hujus enim superna pars, ait noster Salazar, qua soli obvertitur, candida est ac splendida, acceptosque radios per repercussionem in solem ipsum quodam modo reverberat; inferna vero, quæ ad terram spectat, atra et obscura ipsius solis candorem effundens : non aliter lingua detrahens erga præsentes candidam faciem ac jucundam præbet, eorum laudes libenter usurpat, et per omnia illis probari cupit; absentium vero splendorem famamque denigrat et offuscat, et in ipsorum probra et vituperia tota solvitur.

Tertio, sicut Aquilo in æstu quandoque ciet grandines, fulmina et tonitrua ; sic et facies iracunda sæpe erumpit in jurgia, objurgationes et minas, quibus detrahentem lacessit, propellit et fugat, imo subinde ferit, vulnerat, necat.

Unde Aben Ezra hebr. תחולל *techolel*, id est *dissipat*, proprie et apposite vertit, *cruciat*, q. d. Sicut Aquilo quasi cruciat, ac dolorem imbecillitatemque pluviæ infert, dum eam ita dispergit et premit, ut prohibeatur ne in terras defluat, imo tota diffletur et evanescat : sic et facies irata cruciat detrahentem, ejusque linguam maledicam, imbecillem debilemque reddit, ut mala proloqui non valeat, nec audeat.

Nota : Pro *tristis* hebr. est נזעמים *nizamim*, id est perturbata, iracunda, accensa, indignans ; hæc enim magis fugat detractiones, quàm quæ solam tristitiam præ se fert. Et quidem si detractor sit Superior aut vir magnæ auctoritatis, sufficit ei faciem tristem ostendere ; sin autem sit æqualis, minor vel inferior, palam vultu gravi, severo vel irato dicendum est ei : Si bona affers proximi, libens audio; si mala effutire vis, non audio. Hoc est quod ait S. Hieronymus epist. ad Rustic. *Sicut sagitta*, ait, *si mittatur contra duram materiem, nonnunquam in mittentem revertitur, illudque completur : Facti sunt mihi in arcum pravum.* Et : *Qui mittit in altum lapidem, recidit in caput ejus; ita detractor, cum tristem faciem viderit audientis, imo ne audientis quidem, sed obturantis aures suas, illico conticescit, pallet vultus, hærent labia, saliva siccatur.*

Verum, quia vita Sanctorum est viva interpretatio Scripturæ, meliusque illa docetur et discitur facto quàm verbo ; accipe eorum exempla quæ imiteris. S. Joannes Eleemosynarius, si quis coram eo alteri detraheret, aliam induebat personam ; sin vero ille detrahere pergeret, præcipiebat cubiculario ne amplius illi aditum ad se patefaceret, ut per eum cæteros erudiret. Ita Leontius in ejus Vita.

S. Pachomius audiens quem detrahentem : *Avertens se ab eo velut à facie serpentis concitus abscedebat, illud psalmi frequenter insinuans : Detrahentem proximo suo occulte hunc persequebar*, psal. 10. *Nullus (aiebat) bonus de ore suo profert quidquam mali, nec sanctis patribus venenato prorsus obloquitur. De qua re multis quidem Scripturis Dei monstrabat indignantis offensam. Præcipue tamen Mariæ proferebat exemplum, quæ mox uti adversus Mosen querelas obtrectationis effudit, divinum judicium vitare non potuit.* Nam, ut narratur Num. 12, lepra cœlitus percussa fuit. Ita Dion. in Vita Pachomii cap. 27.

Maches Abbas in Vitis Patrum, audiens detractionem, illico in somnum incidebat. Ibidem l. 3. num. 133. Abbas Pœmen, rogatus *quomodo potest homo vitare ne loquatur malum de proximo suo*, respondit : *Ego et proximus meus duæ imagines sumus ; cum ergo meam perspexero, et reprehendero me, invenitur imago fratris mei apud me venerabilis; quando autem meam laudavero, tunc fratris mei imaginem pravam respicio. Tunc ergo de alio non detracto, si semper meipsum reprehendo.* Dixit Abbas Hyperichius : *Melius est comedere carnes et vinum bibere, quàm comedere in vituperatione carnes fratrum. Sicut enim susurrans serpens Evam de paradiso excussit; ita qui de fratre suo detrahit, non suam solum, sed et audientis animam perdit.* Solebat dicere Abbas Joannes : *Parvam sarcinam dimisimus, id est nos ipsos reprehendere, et gravem portare elegimus, id est ut nos justificemus, et alios condemnemus*, nimirum *suî inspector proximi est laudator; suî reprehensio sola est hominis justitia*, ait Abbas Pimenius.

Accipe et Philosophorum apophthegmata ex Antonio in Melissa p. 1. c. 53; Plutarchi : *Quemadmodum gallina, cum ægrotaret, ad felem interrogantem eam tanquam ex benevolentia quomodo valeret, recte dixit : Si tu discedas ; sic ad ejusmodi hominem qui super dissensione sermonem movet, et interrogat, et secreta aliqua suffodit, dicendum est : Atque nihil ego in fratre desidero, si nec ipse calumniantes audiam, nec ille;* Socratis : *Loquacem et calumniatorem ne admittas; non enim ex benevolentia id facit, sed ut aliorum arcana tibi detexit, similiter etiam quæ tu dixeris, exponet aliis;* Moschionis : *A multis malis traduci, neque verum, neque damnosum est; ab uno autem bono reprehendi, et verum et utile est;* Demonactis : *Cum sophista quidam culparet eum et diceret : Cur mihi maledicis? respondit : Quoniam tu maledicentem non contemnis.*

24. Melius est sedere in angulo domatis (Chald. *in angulo tecti;* Syrus : *super cornua tecti*) quam cum muliere litigiosa in domo communi.] Syrus : *in domo divisionum.* Hic versus hoc loco repetitur; eum enim audivimus cap. 21. 9. ubi eum explicui. Pro *in angulo* hebr. est על פנה *al pinna*, id est super angulum vel conum ; unde Latinum *pinnaculum*, id est culmen domus, q. d. Satius est sedere in pinnaculo tecti, ubi summo periculo casus, pluviæ et ventorum molestissime exponaris, quàm habitare cum muliere rixosa.

25. Aqua frigida animæ sitienti, et nuntius bonus de terra longinqua.] Copula *et* hîc, uti et

crebro in hoc libro, quia nectit similia, valet idem quod *sic, similiter*, q. d. Sicut aqua frigida mire grata est animæ sitienti : sic quoque nuntius bonus de terra longinqua mire gratus est eum exspectanti, vel audire cupienti. Pro *nuntius* hebr. est שמועה *scimua*, id est auditus, nuntium, nuntiatio. Sed eòdem res redit ; nuntius enim bonus est qui læta affert nuntia audientibus. Pro *sitienti* heb. est עיף *iaeph*, id est, *lassæ*, id est ex lassitudine æstuanti, exhaustæ et sitienti. Est metalepsis ; Hebr. ergo ad verbum habent : *Aquæ frigidæ super animam lassam, et auditus bonus de terra longinqua;* Chald. *Sicut aquæ frigidæ animæ lassæ, sic nuntium bonum de terra remota;* Septuag. *Sicut aqua frigida sitienti animæ est perjucunda, sic nuntius quoque bonus, qui de terra longinqua præsto est, mire eamdem recreat.* Ita Auctor Catenæ Græcorum.

R. Levi : Sicut, ait, animus labori succumbens emolumentum fructumque singularem percipit ex aquis refrigeratis, quibus revocetur ad corporis intimas partes calor vitalis, qui ad motum dispersus erat, ita singularem quis haurit utilitatem ex jucundo bonoque nuntio, quod ei de consanguineis amicisve allatum sit ex longe dissitis regionibus ; id enim animum revocare videtur, quemadmodum ab aquis frigidis animus labore victus redditur vitæ.

Finis hujus sententiæ est ut doceat, ait Aben Ezra, quemque felicia faustaque narrare, et à tristibus infaustisque narrandis abstinere; rursum, ut moneat nuntios, cognatos et amicos, ut læta nuntia cito perscribant vel proferant ad suos, quos sciunt illa avide anxieque exspectare.

Sensus ergo est, ait Jansenius, q. d. Sicut aqua frigida hominem præ lassitudine et siti valde anhelantem ad aquam, et propemodum deficientem refrigerat, recreat et restituit, viresque reparat : ita nuntius bonus ex terra longinqua rediens eum qui diu ipsum exspectavit, et præ exspectatione jam delassatus est, ac præ timore deficiens propemodum mire delectat, ac veluti præbito potu, ejus desiderio cum voluptate satisfacit, collapsas animi vires restituens. Quod non omni nuntio bono hìc tribuitur, sed ei potissimum qui advenit ex terra longinqua, quia ut talis et diutius et cum majori anxietate exspectatus est : ita reversus cum majori lætitia et aviditate auditur et recipitur.

Hæc gnome similis est illi v. 13 : *Sicut frigus nivis in die messis ; ita legatus fidelis ei qui misit eum, animam ipsius requiescere facit.* Sic Jacob audito nuntio quod Joseph filius ejus viveret, et dominaretur in Ægypto, revixit spiritus ejus, Gen. 45. 27.

Noster Salazar τὸ *de terra longinqua* repetit, jungitque tam aquæ frigidæ quàm nuntio bono. Quam repetitionem etsi gnome absolute non exigat; si tamen addatur, gnomen aptiorem et nervosiorem efficiet, q. d. Sicut viator aliquis in loco inaquoso siti arescens et lassitudine deficiens, ulteriusque ad fontem progredi non valens, adducta longo ex intervallo aquæ frigidæ potione reficitur, vires ac spiritum recuperat : ita etiam homo loco dissitus, ex desiderio optatæ rei sitiens, diuturna exspectatione lassus et à spe in desperationem nimiam decidens, cum quisquam boni aliquid è longinquo perlatum certo denuntiat, refrigerium, vires ac spiritum recipit.

Mystice hæc gnome verior fuit et est in nuntiis spiritualibus, puta Prophetis, qui adventum Messiæ annuntiarunt, atque hoc nuntio lætissimo mire pios Judæos eum avide exspectantes recrearunt, qualis fuit Isaias. Unde c. 40. 9. ait : *Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion; exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem; dic civitatibus Juda : Ecce Deus vester ; ecce Dominus Deus in fortitudine veniet,* etc. Talis quoque fuit Archangelus Gabriel annuntians B. Virgini conceptionem Verbi, qui mire ipsam omnesque omnium seculorum fideles recreavit, dicendo : *Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum ; hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur,* Lucæ 1. 31. Talis fuit Angelus nuntians pastoribus Christi nativitatem : *Ecce,* ait, *evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David,* Luc 2. 10. Sed præ omnibus talis fuit ipse Christus, qui Evangelium, id est lætum nuntium gratiæ et salutis, missus à Patre è cœlo attulit, obtulitque mundo universo, cum Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. *Angeli quoque*, ait Beda, *quotidie de terra longinqua, hoc est à superna patria descendentes, justos vel in tentatione spe cœlestium roborant, vel finitis tentationum certaminibus ad palmam perpetuæ retributionis inducunt.* Et Hugo : *Bonus nuntius,* ait, *est bonus prædicator bonos rumores nuntians de terra longinqua, id est de patria cœlesti.*

Anagog. Auctor Catenæ Græcorum : Nuntius, inquit, de carnis resurrectione divinarumque promissionum certitudine cœlitus allatus, non potest homini justo non esse pergratus, animæque bene affectæ non oblectabilis. Sane justo lætior accedere nequit nuntius, quàm qui nuntiat ei gloriam cœlestem, de eaque ipsum securum reddit. Unde S. Franciscus accepto cœlitus nuntio, imo oraculo, de sua prædestinatione et salute, exultavit in spiritu, et per septem dies continuos, quasi impos sui, nec comedere poterat, nec bibere, sed tantum canere et jubilare Deo.

S. Nicolaüs Tolentinas sex mensibus ante mortem, singulis noctibus suavissimum Angelorum concentum se ad cœlum invitantium audivit ; unde identidem ingeminabat illud Apostoli : *Cupio dissolvi et esse cum Christo*, Philip. 1. Cum vero dissolutionis tempus instaret, in extremo spiritu voces fundere cœpit gaudentis et gestientis : cujus inusitati gaudii cum Fratres qui aderant causam reposcerent, attonitus ille vixque suî compos præ magnitudine rei : *Dominus meus Jesus Christus,* ait, *S. Matri suæ et Augustino Patri nostro innixus, dicit mihi : Euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui.* In quibus verbis expiravit. Similia de morte fratris sui Gerardi scribit S. Bern. serm. 26. in Cantic. Similia de læto beatæ mortis felicitatisque nuntio dato Antonio sui cœnobii monacho, Merulo pluribusque aliis recenset sanctus Gregor. 4. Dialog. c. 47. et seq. ac præced.

26. Fons turbatus pede, et vena corrupta, justus cadens coram impio.] Hebr. *Fons pede conculcatus et vena excisa, justus nutans, vel corruens, ad faciem impii;* Chald. *Sicut qui obturat fontem, et corrumpit venam, sic justus cadens coram impio ;* Septuag. *Sicut si quis fontem*

obstruat, et aquæ exitum disperdat, sic indecens est justum cecidisse coram impio.

Hæc gnome dupliciter accipi potest, putà de duplici casu justi, id est de casu in calamitatem, et de casu in peccatum.

Primo ergo de casu in calamitatem sic exponunt Baynus et Jansenius. Per fontem et venam idem significat : non enim de vena corporis humani, sed magis de vena aquarum sermo est, sicut et superius cum dicitur cap. 10 : *Vena vitæ os justi.* Fons natura sua limpidissimus, jucundissimus et utilissimus limpiditatem suam, gratiam et utilitatem perdit, dum conculcatur et turbatur pede, ita ut pulvis et lutum excitetur; aut dum aliàs corrumpitur injectione seu admixtione aliquarum sordium, aut obturatione venæ, ita ut aut non reddat aquam, aut non copiosam, nec limpidam. Huic comparatur justus cadens coram impio, cadens, inquam, in carcerem, necem aliamve calamitatem, quam illi inflixit impius ipsum persequens, et in calamitatem dejiciens. Exemplum appositum Baynus dat S. Joannem Baptistam, qui ab Herode conjectus in carcerem, et tandem capite plexus, fuit velut fons pede Herodiadis et puellæ saltatricis conculcatus, conturbatus et corruptus, ut amplius non posset aquis salutaris doctrinæ bonorumque exemplorum populum potare. Herodias ergo hunc publicum doctrinæ fontem innumera commoda in populum effundentem conculcavit, corrupit et oppressit, atque os illud aureum, quod erat vena vitæ et vitalium eloquiorum, eo quod ab illo liberius de adulterio redargueretur, obturavit, occlusit et excidit.

Secundo, et melius hanc gnomen accipias de casu in peccatum, q. d. Cum justus vidente impio cadit in peccatum, est velut fons turbatus, et velut vena corrupta, tum quia exemplum corruptum et pravum aliis propinat : tum quia impius lapsum ejus evulgat et exaggerat, itaque lapso infamiam et populo scandalum creat, quorum utrumque sæpe est irreparabile. Rursum et potius casum hunc justi coram impio accipias, quo justus ab impio vel minis et pœnis, vel blanditiis, promissis et muneribus impellitur in peccatum; hoc enim innuit hebr. מוט *mot*, id est nutare, inclinare, declinare, labi, cadere, ruere, scilicet impio impellente. Unde Vatabl. pro *cadens* vertit, *cedens impio.* Hoc autem variis modis fit, nimirum

Primo, cum justus in adulterium, fornicationem, aliudve scelus in gratiam impii, aut ob terrorem minasve impii prolabitur. Justus enim est veluti speculum virtutis : quare ejus mores, verba et facta re ipsa ostendunt et damnant turpitudinem et mores corruptos impiorum, qui ut hoc suum dedecus tollant, justum in suam nassam et scelera pertrahere omni studio conantur.

Secundo, cum justus, præsertim Sacerdos, Religiosus, doctor, etc., ob minas vel promissa impii, veritatem religionis deserit, fitque hæreticus, ut qui ante fuerat præco fidei, jam fiat præco erroris, quales seculo elapso fuere Lutherus, Calvinus, Brentius, etc., atque olim fuere Origenes, Tertull. et Hosius, Episcopus Cordubensis præses Concilii Nicæni, qui in senectute minis Arianorum adactus subscripsit damnationi S. Athanasii. Talis enim est quasi fons turbatus, imo veneno lethali infectus, ut qui prius fundebat aquas doctrinæ salutiferæ, jam fundat lethiferæ, pluresque corrumpat et perdat, quàm orthodoxus existens converterit et salvarit. Hinc Beda, Glossa et Aben Ezra, hanc gnomen nectentes sequenti, sic explicant, q. d. : *Evenit sæpe ut qui majori præditi scientia fulgebant ad ultimum plus volentes sapere quàm fragilitati humanæ concessum est, in insipientiæ foveam decidant. Unde adjungit : Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum; sic qui scrutator est majestatis, opprimetur à gloria;* ut non capiens mysterium unius deitatis in SS. Trinitate, v. g. incidat in hæresim Arii, Macedonii, Sabellii.

Tertio, *justus* hìc accipi potest judex et magistratus, qui, minis vel muneribus impiorum corruptus, iniquas fert sententias, et jura pervertit. Hic enim cum prius esset fons illimis et limpidus veritatis et justitiæ, jam limo avaritiæ vel timiditatis vitiatus, lutulentus et cœnosus fit fons falsitatis et injustitiæ. Quare non minus, imo longe magis, reipubl. et bono publico officit, qui judicem justum pervertit facitque injustum, quàm qui publicos reipubl. fontes vitiat, obturat vel exscindit.

Beda per *impium* accipit diabolum, qui justum ad peccatum impellit ex odio tum Dei, tum justi, tum cæterorum hominum. Justus enim est velut fons purus, per quem Deus veram fidem, exempla virtutum, suaque dona et gratias in cæteros emanat; quare illum omni modo obstruere vel vitiare conatur diabolus, ut tanta bona impediat, et tria contraria mala inducat; scilicet injuriam et offensam Dei, ruinam justi et scandalum cæterorum. Bona enim vita justi est quasi fons manans juges ejus laudes per honesta et sancta ejusdem opera, quæ, cum intercipit diabolus, simul ejus laudes et famam intercipit. Nam ut ait S. Chrysost. hom. 24. ad Populum : *Bona hominis fama ex bona ejusdem vita, velut ex fonte manat.*

27. Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum : sic qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria.] Hebr. חקר כבידם כבוד *cheker kebodam cabod*, id est, *scrutatio gloriæ eorum, gloria*, vel *scrutatio gravitatis eorum, gravitas.* Quod varii varie vertunt et explicant.

Primo, Septuag. : *Comedere mel multum non bonum, in pretio autem habere oportet sermones gloriosos;* scilicet non curiose et superbe eos scrutando, sed modeste admirando et venerando eos casto silentio, uti docet S. Dionys. de Cœlesti hier. et de Divinis nomin. Unde Auctor Cat. Græc. sic vertit et sic explicat : *Ut multum mellis comedere non est bonum; ita doctrinam sublimem sobrie oportet gustare, magnoque in pretio habere.* Insinuat per hæc in divinorum judiciorum rationes parcius inquirendum esse, neque dogmata de ejusmodi rebus tradita, promiscue omnibus proponenda et quasi prostituenda, sed dignis tantum, eademque magno in honore et reverentia habenda : hæc ille.

Secundo, Aben Ezra vertit : *Qui justorum gloriæ investigandæ vacat, gloriam reportabit*, q. d. Sicut mellis nimius usus nocet, moderatus tamen valde prodest; sic qui moderate justorum sapientiam scrutatur, referet gloriam : in sapientia enim justorum eorum gloria splendorque consistit; et hanc significat mel, juxta illud cap. 24. 13 : *Comede, fili mi, mel, quia*

bonum est, etc.; *sic et doctrina sapientiæ animæ tuæ.*

Tertio, Pagninus vertit: *Sicut mel comedere multum non est bonum; sic investigatio diversarum scientiarum non est gloria*, scilicet vera, sed curiosa et vana.

Quarto, Cajet. sic vertit: *Sicut mel comedere multum non est bonum; sic* ex adverso *quærere honorem ipsorum honor*, sicque explicat: Gloria, ait, ipsorum est gloria communis toti communitati, collegio, urbi, reipubl., q. d. Propriam et singularem gloriam aucupari, instar mellis multi dulce quidem est ac volupe, at inutile et noxium; at vero gloriam communitatis vel reipubl. vestigare et venari perquàm utile est et honorificum.

Quinto, alii vertunt: *Sicut comedere mel multum non est bonum; sic scrutari glorias non est gloria*: nimirum proprias laudes et glorias aucupari vanitas est, non veritas; superbia est, non gloria.

Sexto, optime et profundissime Noster vertit: *Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum; sic qui scrutator est majestatis, opprimetur à gloria;* tum quia subtiliter intellexit ad aptam hujus sententiæ conformationem et comparationem, more Hebræo repetendam esse negationem *non*, hoc modo: *Sicut mel multum comedere non est bonum; sic scrutatio gloriæ eorum* (id est, rerum divinarum, quæ solæ sunt meræ et veræ) *non est gloria.* Unde Chald. vertit: *Comedere mel multum non est bonum, neque scrutari verba gloriosa;* et Vatabl. *Quemadmodum multum mellis edere non est bonum: sic qui gloriam eorum* (supple, cœlestium rerum divinarumque; unde solet peti gloria) *nimium scrutatur*, supple, *non est gloria*, non est laudabile; et Symmach. *Investigare autem honorem sibi et gloriam*, repete, *non est bonum*, vel multo magis non est bonum; Theodot. *Investiganti quoque per ea quæ glorificata sunt, gloriam*, repete non est bonum.

Aut potius Noster litteram *mem* ultimam in כבודם *kebodam* per diæresim retulit ad vocem sequentem כבוד *cabod*, sicque legit מכבוד חקר כבוד *cheker kabod miccabod*, id est, *scrutatio gloriæ à gloria*, subaudi *opprimetur;* ac pro חקר *cheker*, id est *scrutatio*, legit aliis punctis חקר *choker*, id est *scrutator.*

Huc pertinet quod aliqui vertunt, *scrutari gravia*, hoc est, res graves et intellectu difficiles, vel gloriosas, *gravitas est*, vel grave est, hoc est, res ea hominem deprimit et opprimit, ut vertit Noster. Sensus ergo est, q. d. Sicut mel rem per se optimam sumere bonum est; si autem in sumendo modus non servetur, perniciem affert, cruciatum scilicet, rupturam et mortem (mel enim celerrime vertitur in rubram bilem, quare qui avidius usi sunt melle, sæpe periculose inflammantur:) ita quamvis per se bonum sit et jucundum majestatem ipsam divinam, et cujusvis rei præclarissimæ, sive in Scripturis, sive alibi, cognitionem degustare; tamen eam supra modum naturæ aut intellectui convenientem perscrutari, sua claritate hominem opprimit et gravat, in stultitiam, amentiam et errores ipsum præcipitando, non secus quàm solis claritas directe ipsam inspicientem hominem excæcat, quæ alioquin reficit et illuminat. Ita Jansenius.

Analogia ergo esus mellis et scrutationis majestatis in eo consistit, quòd, sicut mel grave est, et si nimium sumatur, hominem degravat et obruit; sic majestas gloriæ divinæ ingens et immensum est gloriæ pondus, quod infirmos mentis oculos hebetat, gravat, excæcat et opprimit. Unde S. Gregor. lib. 14. Mor. cap. 12. vel, juxta aliam sectionem cap. 14: *Dulcedo*, ait, *mellis si plus quàm necesse est sumitur; unde delectatur os, inde vita comedentis necatur. Dulcis etiam est requisitio majestatis Dei, sed qui plus illam scrutari appetit, quàm humanitatis cognitio permittit, ipsa hunc ejus gloria opprimit; quia velut immoderate mel sumptum, perscrutantis sensum, dum non capitur, rumpit.* Ex S. Gregorio transcripsit hæc Beda.

Secundo, sicut mel, utpote aereum, flatulentum est, ideoque si nimis sumatur, ventrem distendit, inflat, et tandem rumpit, ut crepet; sic et scientia inflat, charitas ædificat, ait Apostolus. *Manducare mel multum non est bonum; magis enim inflat parum fundatum sensum scientia, quàm ædificat*, ait Faustus Regiensis in epist. contra Nestorium. Sicut ergo mel nimium vertitur in tumidas ventositates et flatus; sic et nimia speculatio rerum divinarum, nata ex superbia, vertitur in arrogantiam et fastum.

Tertio, mel nimis comestum vertitur in bilem, quæ acriter intestina mordet, premit, cruciat, et subinde enecat opprimitque; sic et nimia speculatio divinitatis vertitur in errores et hæreses, quæ non tantum speculantem, sed et plures alios, ac non raro totam Ecclesiam gravant et cruciant, multosque enecant et perdunt. Rursum mel nimiæ speculationis vertitur in bilem, id est iram, indignationem et invidiam; quia speculantes facit iracundos, indignabundos et invidos, dum se ab aliis vident superari, ac vicissim aliorum contra ipsos invidiam provocat et irritat.

Quarto, mel nimium in fastidium, nauseam et vomitum vertitur; sic nimium studium, et nimia vestigatio et contemplatio rerum divinarum, fatigat cerebrum, indeque parit illarum fastidium, ut homo ad eas nauseans iis spretis dedat se otio, carni et ventri, fiatque gulosus et carnalis, aut obstupescens fiat phantasticus, delirus et amens. Unde illud: *Omnis satietas mala, studiorum autem pessima.* Et illud v. 16: *Mel invenisti, comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus evomas illud.* Vide ibi dicta.

Quinto, mel repræsentat divinæ majestatis dulcedinem immensam, quæ non nisi à valentissimis stomachis, id est mentibus Beatorum, capi potest.

Sexto, mel gravius est oleo, vino, aceto cæterisque liquoribus, qui proinde melli innatant. Unde Galen. lib. 1. de Aliment. natur.: *Mel, ait, pondere suo reliquis alimentis subsidit, et ad imum stomachum demittitur;* sic pariter Dei majestas et gloria onus est et pondus rebus omnibus gravius, imo res omnes velut anchora firmans, degravans et stabiliens. Unde hebr. est ænigma כבוד כבד *cabod cobed*, id est, *gloria est gravitas;* quæ scilicet in se gravis res omnes graves efficit. Hæc omnia facile adaptes honori et gloriæ, quam vane aucupantur homines. Hebræa enim dispuncta uti Vulgatus dispunxit, ad verbum habent: *Scrutatio gloriæ à gloria*, scilicet opprimetur.

Denique discrete et sapienter hanc Salomonis gnomen pertractans S. Bernard. serm. 62. in

Cant. docet viros humiles contemplationi deditos non debere eam vereri, nec ob eam abstinere à contemplanda Dei majestate. Causas tres affert : prima est, quòd illa contra elatos et superbos sit dicta : *Nec verearis*, ait, *illud quod Scriptura minatur scrutatoribus majestatis, tantum affer purum et simplicem oculum, non opprimeris à gloria, sed admitteris, nisi non Dei, sed tuam quæsieris gloriam : alioquin sua quisque opprimitur, non Dei gloria, dum proclivis in istam, ad illam levare cervicem non sinitur, nimirum gravem cupiditate. Hac excussa, securè scrutemur in petra, in qua thesauri absconditi sapientiæ et scientiæ sunt. Si adhuc dubitas, audi ipsam petram : Qui operantur*, ait, *in me, non peccabunt*(Eccli. 24. 31.). *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam* (Psalm. 54. 7.)? *Ibi requiem invenit et mansuetus et simplex, ubi dolosus opprimitur, vel elatus et cupidus inanis gloriæ.*

Secunda, quia talis anima non tam majestatis quàm voluntatis divinæ est scrutatrix : *Non opprimitur*, ait, *quia non scrutatrix majestatis est, sed voluntatis : nam quod majestati attinet, interdum quidem et in ipsam intendere audet, sed quasi admirans, non quasi scrutans; sed et si quando per excessum rapi in illam contingat, digitus Dei est iste dignanter levans hominem, non hominis temeritas insolenter Dei alta pervadens. Cum enim Apostolus raptum se commemoret, ut ausum excuset, quisnam alter præsumat mortalium, huic se divinæ majestatis horrendo scrutinio propriis intricare conatibus, et importunus contemplator pavenda irrumpere in arcana? Scrutatores proinde majestatis tanquam irruptores dici reor, non qui scilicet rapiuntur in eam, sed qui irruunt. Ipsi itaque opprimuntur à gloria. Ergo formidolosa scrutatio majestatis, at voluntatis tam tuta quàm pia. Quidni tota diligentia scrutando instem sacramenta gloriæ voluntatis, cui mihi parendum per omnia scio?*

Tertiam subdit, quo talis non tam opprimatur, quàm imprimatur et conformetur gloriæ Dei. *Non me opprimet*, ait, *gloria ista, totis licet viribus intendentem in se, ego potius imprimar illi. Etenim revelata facie speculantes in eamdem imaginem transformamur de claritate in claritatem, tanquam à Domini spiritu. Transformamur, cum conformamur. Absit autem ut in majestatis gloria, et non magis in voluntatis modestia, Dei ab homine conformitas præsumatur. Gloria mea hæc est, si unquam de me audiero : Inveni hominem secundùm cor meum; cor sponsi, cor patris sui. Ipsum quod? Estote, ait, misericordes, sicut et Pater vester misericors est* (Luc. 6. 36.). *Hæc forma, quam videre desiderat, cùm Ecclesia dicit : Ostende mihi faciem tuam, forma pietatis et mansuetudinis.*

Salomonem secutus Siracides, cap. 3. 22 : *Altiora te*, ait, *ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris.* Vide ibi dicta.

Exstat hac de re elegans emblema apud Alciatum inscriptum : *Quæ supra nos, nihil ad nos.* Emblema, inquam, aquilæ voracissimæ jecur Promethei exedentis, significans curiosos majestatis cœlestis et rerum divinarum scrutatores, à Deo acriter puniri. Ejus hi sunt versus:

Caucasea æternum propendens rupe Prometheus,
Diripitur sacri præpetis ore jecur :
Et nollet fecisse hominem, figulumque perosus
Accensam rapto damnat ab igne facem.
Rodentur variis prudentum pectora curis,
Qui cœli affectant scire Deumque vices.

Rursum noctua tenebris gaudet, et lucem solis non sustinet; aquila vero hilariter, et cum fructu oculos in jubar solis intendit. Dum noctua es vilis, et nondum ad spiritalem vitam accessisti, nec te tuasque passiones edomasti, tenebras tuorum peccatorum aspice, ut ea plores. Si quando vero aquila factus fueris, et ad magnam virtutem contemplationemque provectus, divinitatem contemplaberis, ut amore inflammeris.

28. Sicut urbs patens, et absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum.] Τὸ *in loquendo* non est in Hebræo, Chald. et Septuag. Hebræa ergo sic habent, *urbs dirupta* (Chald. *diruta*) *sine muro, vir cui non est cohibitio spiritui ejus;* Cajet. *vir cui non est resistentia spiritus;* alii, *prævalescentia* vel *dominium spiritus;* alii, *clausura* vel *claustrum spiritus.* Hebr. enim מעצר *matsar*, significat dominium et imperium, quo quis rei cuipiam v. g. spiritui, prævalet, ut eum ad libitum retinere, cohibere, coercere, constringere et concludere valeat.

Quæres quis sit hic *spiritus?* Primo Vatabl. accipit iram; ira enim est vehemens spiritus impellens hominem ad aspera verba, minas, gestus et verbera, q. d. Sicut urbs mœnibus nudata, cujus scilicet murus est diruptus, non est ab hostibus tuta, sed earum incursibus patet : sic et qui in iram proclivis est, neque eam cohibere valet, multorum malorum quæ suggerit ira, incursibus patet.

Secundo, Rabbini nonnulli per *spiritum* accipiunt superbiam : superbi enim altos gerunt spiritus, tumentque typho et spiritu arrogantiæ. Hi ergo cum suo huic spiritui indulgeant, patent incursibus hostium et malorum omnium, in quæ superbia hominem præcipitare solet, ac proinde ipsi similes sunt civitati muris nudatæ, et hostibus expositæ : murus enim virtutum, et bonorum omnium homini est humilitas, iisque insuperabilis, qui hominem contra omnes diaboli mundique insultus fortissime tutatur.

Tertio, alii adæquate per *spiritum* accipiunt generatim quamlibet animi affectionem, aviditatem, incitationem et impulsum, præsertim cum vehementia, impetu, pruritu et ardore conjunctum, quem Græci ὁρμὴν vocant, Latini spiritum vel æstum animi, qui genericus est, et late patet : varias enim species sub se comprehendit; alius enim est spiritus, id est aviditas, impulsus et impetus gulæ, alius luxuriæ, alius iræ, alius invidiæ, alius curiositatis, alius avaritiæ, alius superbiæ, etc. Qui ergo hos coercere, comprimere, concludere, inhibere, frenare, regere nequit, sed iis indulget, imo sinit se ab eis regi et abripi; hic similis est urbi cujus dirupti sunt muri, ut quivis in eam libere ingredi egredique possit, ac proinde hostium proditioni, prædæ et vastitati patet et objecta est. Qui enim concupiscentiis suis laxat habenas, nimiamque eis libertatem indulget, nec eas cohibet freno rationis et timoris Dei, sinit ab eis multa prava committi, quæ ipsi perniciem creant, talisque expositus est suis hostibus, dæmonibus scilicet, et impiis quibusque, qui ea ratione ipsum facile sibi subjugare, et ad suam trahere voluntatem possunt. Sicut

contra qui vallo timoris Dei, et retinaculo rectæ rationis suos affectus cohibet, veluti civitas est bene murata, ut ex qua non libere progrediantur actiones, nec in quam facile patet hostium incursus.

Ita R. Levi : Vir, ait, qui sibi pro arbitrio imperare nequeat, subactæ urbi similis est, mœnibusque exspoliatæ, quibus aditus prædonibus solerti custodia non prohibetur : qui ergo voluntatis suæ frena non moderatur, plurimis calamitatibus est expositus, quòd in cupiditatum suarum voluntatisque potestatem veniat : qui vero cupiditatibus suis imperat, muri vicem obit; prohibet enim ne direptor sævus ingrediatur animum ob turpes cupiditates.

Quare totum cujusque studium esse debet ut discat appetitibus suis, etiam bonis et spiritalibus, dominari, ut discat eos moderari, regere, sistere et flectere juxta præscriptum rectæ rationis et discretionis. Hic enim est vir prudens, sapiens, purus, patiens, perfectus, imperturbabilis, dominus sui, angelus in carne, imo Deus quidam terrestris. Quare hac in re omnem suam operam vitamque impenderunt veteres Ascetæ et Anachoretæ, ut per eam puritatem cordis, in qua perfectio consistit, assequerentur, ac intactum à cunctis perturbationibus cor custodirent, Deoque in holocaustum offerrent, uti docet Abbas Moses apud Cassian. collat. 1. cap. 6 et 7.

Noster addens τὸ *in loquendo* (sic et Aben Ezra) restrinxit hanc gnomen, et spiritum generalem ad spiritum et pruritum loquendi : quia hic in homine cupido et affectionibus æstuante vehementissimus est, cohibituque difficillimus; et quia hic omnibus affectibus respondet, eosque tacite in se comprehendit : omnes enim affectus maxime se exerunt per sermonem et linguam. Quare qui linguam cohibere nequit, signum est eum affectus suos cohibere non posse : ac vicissim qui affectus suos cohibere nequit, impossibile est ut linguam cohibeat, quin eos per verba iracunda, cupida, superba, etc. patefaciat et prodat. Hic ergo incursibus mille malorum, quæ lingua incontinens parit, seipsum objicit, estque instar urbis mœnibus nudatæ, et cuilibet etiam hosti ad ingressum et expilationem patenti.

Unde S. Gregor. in Pastorali, part. 3. admonit. 15 : *Anima*, ait, *totam se insidiantis hostis vulneribus detegit, quam nulla munitio custodiæ circumcludit. Unde scriptum : Sicut urbs patens, etc. quia enim murum silentii non habet, patet inimici jaculis civitas mentis, et cum se per verba extra semetipsam ejicit, apertam se adversario suo ostendit, quam tanto ille sine labore superat, quanto ipsa quæ vincitur, contra semetipsam per multiloquium pugnat.* Simili phrasi, ait Jans. dicitur c. 29. 11 : *Totum spiritum suum profert stultus.* Et certe qui adeo est intemperantis linguæ vel animi, ut sine retinaculo rationis quidvis ubique dicat, bene singulariter civitati diruptæ, patenti et muris carenti assimilatur, quòd in eo nullum lateat secretum, sed quævis nimia libertate, è cordis civitate profundantur, cum maximo sæpe hominis detrimento : quodque talis eorum qui nocere volunt injuriæ facile pateat et obnoxius sit, ut qui suis ipsius verbis capiatur et involvatur. Monet ergo proverbium unumquemque debere se reputare velut civitatem quamdam cui multi insidiantur, ac proinde quibusdam retinaculis ac veluti muris omnes animi motus et affectiones ac potissimum linguam cohibendam, tum ne ex homine prodeant quæ non debent, tum ut ne ingrediantur qui admitti non debent, et quos non convenit nobis dominari.

Vere Henricus Harpius, lib. 1. in Cant. p. 2. cap. 35. damna linguæ incontinentis recensens : *Multiloquium*, ait, *est argumentum insipientiæ, minister mendacii, manuductor scurrilitatis et levitatis, potator detractionis, exstinctor compunctionis, conditor acediæ, dissipator devotionis, obscuratio orationis, frigefactio caloris et fervoris, exstinctor pacis, et eversor totius rectitudinis.*

Quæres quisnam sit murus sive clausura spiritus et linguæ, eam sepiens, et arcens hostes? Primo, S. Chrysost. hom. ad baptizandos respondet esse labia ac dentes : *Armetur*, ait, *lingua adversus peccata tua, non adversus fratris plagam præparetur, et ideo Deus illam velut muro duplici voluit circumdari : nam dentium tegmine et labiorum custodia continetur, ne verba improvida garrulitate proferantur. Refrena igitur linguam, et, si non patitur reticere, dentium morsu quiescat, et tanquam carnifici tradatur dentibus.*

Hic physicus est linguæ murus, nimirum retinaculum labiorum et dentium : accipe nunc murum ejusdem ethicum. Secundo, alii censent murum hunc esse retinaculum rationis, consilii, legis et timoris Dei. Unde Septuag. vertunt, *sicut urbs muros dejectos habens et non murata, sic vir qui non cum consilio quid agit.* Citat hanc gnomen juxta Septuag. Cassian. collat. 2. cap. 4. ac per *consilium* accipit discretionem et prudentiam, per quam ædificatur omnis fabrica virtutum.

Hinc Philo de Sacrif. Cain et Abel : *Sicut*, ait, *urbium tutissimum munimentum, viri fortes sunt pro mœnibus stantes : ita etiam in cujusvis nostrum urbe, quæ constat ex animo et corpore, pro firmissimo propugnaculo sunt cogitationes amicæ prudentiæ.* Hinc et auctor Caten. Græc. Septuag. sic clare vertit : *Vir qui citra delectum quidvis aggreditur, similis est civitati dirutæ, murisque et mœnibus orbatæ.*

Tertio, alii censent murum hunc esse continentiam linguæ, moderationem in loquendo ac silentium : ita S. Gregor. verbis jam citatis. Et Isidor. Pelusiota, lib. 1. ep. 307. ad Cassianum, citans explicansque hanc Salomonis gnomen, ait : *Non cohibere linguam est relinquere hosti portam apertam.* Lepide B. Petrus Damiani epist. 39. ad Desiderium, ait silentii violatores similes esse crocodilo oscitanti, cui tunc hostis hydrus (Plinius ichneumoni tribuit has insidias) fauces ingreditur, et alvum erodit. Item ostreo sese ad solem incaute aperienti, cui primum insidiatur cancer, et calculum injicit ne claudatur, deinde ejus viscera depascitur, tum concludit : *Qui* (Religiosus) *nimirum vivit, dum sub silentii censura concluditur : perit autem, cum ad loquendum immoderatius aperitur.*

CAPUT VIGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

STULTO NON CONVENIT GLORIA, SED VIRGA : RESPONDE STULTO QUANDOQUE STULTE, QUANDOQUE SAPIENTER : STULTO NON CONGRUIT LEGATIO NEC PARABOLA, SED SILENTIUM : ITERANS STULTITIAM EST QUASI CANIS AD VOMITUM : SICUT OSTIUM VERTITUR IN CARDINE, SIC PIGER IN LECTULO : MISCENS SE RIXÆ EST QUASI AURIBUS TENENS CANEM : DOLOSE NOCENS AMICO DICIT : LUDENS FECI : SUBTRACTO SUSURRONE JURGIA QUIESCUNT : SICUT LIGNA IGNEM, SIC IRACUNDUS SUSCITAT RIXAS : CAVE SUSURRONEM, SUPERBUM, INIMICUM, ESTO SE HUMILIET : QUI OPERIT ODIUM, REVELABITUR : QUI FODIT FOVEAM, INCIDET IN EAM : OS LUBRICUM OPERATUR RUINAM.

SUMMAM HORUM OMNIUM AD TRIA CAPITA REDIGAS : NAM PRIMO, A V. 1. AD 13. AGIT DE STULTO ET STULTITIA ; SECUNDO, A V. 13. AD 18. AGIT DE PIGRO ET PIGRITIA ; TERTIO, A V. 18. AD FINEM AGIT DE DOLO ET DOLOSO.

1. QUOMODO nix in æstate, et pluviæ in messe : sic indecens est stulto gloria.
2. Sicut avis ad alia transvolans, et passer quo libet vadens : sic maledic-
tum frustra prolatum in quempiam superveniet. 3. Flagellum equo, et
camus asino, et virga in dorso imprudentium. 4. Ne respondeas stulto
juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis. 5. Responde stulto juxta
stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur. 6. Claudus pedibus, et ini-
quitatem bibens, qui mittit verba per nuntium stultum. 7. Quomodo pul-
chras frustra habet claudus tibias : sic indecens est in ore stultorum parabola. 8. Sicut qui
mittit lapidem in acervum Mercurii : ita qui tribuit insipienti honorem. 9. Quomodo si spina
nascatur in manu temulenti : sic parabola in ore stultorum. 10. Judicium determinat causas :
et qui imponit stulto silentium, iras mitigat. 11. Sicut canis, qui revertitur ad vomitum suum,
sic imprudens, qui iterat stultitiam suam. 12. Vidisti hominem sapientem sibi videri; magis illo
spem habebit insipiens. 13. Dicit piger : Leo est in via, et leæna in itineribus : 14. Sicut ostium
vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo. 15. Abscondit piger manum sub ascella sua,
et laborat si ad os suum eam converterit. 16. Sapientior sibi piger videtur septem viris loquen-
tibus sententias. 17. Sicut qui apprehendit auribus canem, sic qui transit impatiens, et com-
miscetur rixæ alterius. 18. Sicut noxius est, qui mittit sagittas et lanceas in mortem, 19. ita
vir qui fraudulenter nocet amico suo : et cum fuerit deprehensus, dicit : Ludens feci. 20. Cum
defecerint ligna, exstinguetur ignis : et susurrone subtracto, jurgia conquiescent. 21. Sicut
carbones ad prunas, et ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitat rixas. 22. Verba susur-
ronis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad intima ventris. 23. Quomodo si argento sordido
ornare velis vas fictile, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata. 24. Labiis suis intelli-
gitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos. 25. Quando submiserit vocem suam, ne credi-
deris ei : quoniam septem nequitiæ sunt in corde illius. 26. Qui operit odium fraudulenter,
revelabitur malitia ejus in concilio. 27. Qui fodit foveam, incidet in eam : et qui volvit lapi-
dem, revertetur ad eum. 28. Lingua fallax non amat veritatem : et os lubricum operatur
ruinas.

1. QUOMODO NIX IN ÆSTATE, ET PLUVIÆ IN MESSE SIC INDECENS (alii legunt, *indecora*) EST STULTO GLORIA.] Symmachus et Theodot. *Non decet insipientem honor*; Cajetanus : *Non est pulcher insipienti honor;* Vatablus : *Sicut intempestiva est in æstate nix, et in messe pluvia, sic intempestivus est honos qui stulto impenditur;* Septuag. *Quomodo ros in messe, et quomodo pulvia in æstate, sic non est insipienti honor.* (*Non est*, id est non convenit, non congruit, uti ex-

plicat auctor Caten. Græc.) Arab. *Sicut ros qui est in messe, et sicut pluvia in æstate, sic non est stulto honor.*

Primo, aliqui sic exponunt, q. d. Sicut nix subinde cadens in æstate, et pluvia decidens in messe, non durat, nec satiat terram aridam et sitientem, sed ab ea et ab æstu illico sorbetur et evanescit : sic pariter gloria collata stulto non durat, multo minus ejus animam gloriæ sitientissimam satiat, sed illico transit et deperit, cumque vilem et inglorium derelinquit. Utrumque verum est, sed huic loco impertinens. Ait enim sic : *Indecens est stulto gloria*, quod longe differt à τὸ *stulti gloria non durat : stultam gloria non satiat :* multa enim sunt indecentia, et tamen non durant, nec satiant stolidos.

Secundo, ergo genuine, q. d. Sicut nix in æstate et pluvia in messe indecora est, quia importuna : æstatem enim decet calor, et messem siccitas; hiemem vero decet nix et pluvia. Hæc enim eorum sunt tempora opportuna et naturæ congrua : sic pariter *stultum*, id est vecordem, imprudentem, vitiosum, improbum, non decet, id est dedecet, gloria, tum quia ille gloriæ est incapax, tum quia illi debetur probrum et vituperium, tum quia laudando vitiosos laudantur vitia; itaque restinguitur in sapientibus studium sapientiæ et virtutis, dum vident in conferendis dignitatibus sibi anteponi improbos, imo probi incipiunt improborum hypocrisim fraudes et artes imitari, ut per eas magistratus et dignitates ipsorum assequantur. Unde Æschines apud Stobæum, serm. de Repub. *Hoc*, ait, *reputate, quòd si munera et honores paucis, eisque condignis et secundùm leges contuleritis, multos vos habituros esse pro virtute certantes; si autem cuilibet cupienti, et his qui nihil egregium fecerint aut sapuerint, gratificemini, frugi etiam ingenia corrupturos.* Notanda sane principibus hæc sententia.

Rursum indecens est stulto gloria, non tantum quia incongrua et indecora, sed etiam quia noxia; improbus enim nocet sibi, dum gloria sua abutitur ad fastum; nocet aliis, dum alios premit, opprimit, et nocet reipubl. dum eam expilat, et in eam suam improbitatem et vitia transcribit. Igitur sicut frigida nix vel pruina, quæ subinde cadit sub initium æstus et æstatis, suo frigore primos flores et fructus protuberantes enecat, et sicut pluvia in messe segetes jam maturas sternit, humectat, putrefacit, corrumpit : sic et honores collati stulto, in juvenibus primos virtutis ardores hebetant et enecant, dum vident stultitiam et improbitatem honorari : in viris vero maturos jam virtutum fructus corrumpunt, dum sibi vivere volunt, nec rempub. capessere, utpote quam viderint à stultis regi : aut certe si ad ejus regimen aspirent, stultorum viam ineunt et cum stultis stultescunt, et cum impiis impie agunt.

Salomonem et Hebræos secuti Græci, indignis honorem exhiberi hoc trito vetant dicterio : *Asini caput ne laves nitro.* Et Publius Syrus hoc mimo : *Loco est ignorantiæ apud indignum gloria.* Et S. Hier. ad Pammach. *De Cæsare*, inquit, *egregie dixit Tullius : cum quosdam ait ornare voluit, non illos honestavit, sed ornamenta ipsa turpavit.*

Vis exempla? accipe. Alfonsus, Aragonum rex, cognomento Sapiens, amico suadenti ut tranquille et voluptuose viveret, nec tot se periculis objiceret, respondit : *Romani honoris templum virtutis templo junxere, in quod nisi per virtutis templum introire nemini licebat, ut significarent ad honoris fastigium non voluptatum via, sed virtutis, illa quidem aspera et salebrosa enitendum esse.* Ita Panorm. lib. 1. de Gestis Alfonsi. Antisthenes rogatus, *quæ res urbi exitium portenderet?* respondit, *cum nullum est bonorum et malorum discrimen*, cum scilicet nec boni honore, nec mali vituperio afficiuntur. Longe enim pejus est indignum adhibere gubernaculis reipubl. quàm si asinum pro equo adhibeas aratro. Ita Laert. lib. 6. cap. 1.

Cato Senior aiebat *populum Romanum non tantum purpuræ, verum etiam virtuti plurimum conducere : quemadmodum enim tinctores eum potissimum colorem inducunt, quo vident homines maxime delectari : ita juventus ad ea studia potissimum incumbit, quibus populus defert honores: honos enim non solum alit artes, verum etiam virtutem.* Hoc pacto monebat populum, ut magistratus his demum committerent, qui de se virtutis specimen dedissent, ita fore ut quàm plurimi sese ad egregia studia conferrent. Idem, qui virtutem honore suo fraudarent, eos dicebat ipsam virtutem à juventute auferre, sentiens præmiis animos juvenum ad virtutem accendi; quæ si detrahas, ipsa virtus elanguescit. Ita Plutarchus in Roman. apophtheg.

Idem censuram petens, cum cæteros competitores videret supplices populoque blandientes, ipse clamabat populo opus esse medico austero validisque remediis, proinde eligendum non qui jucundissimus esset, sed qui inexorabilis. Atque hæc dicens ante omnes censor creatus est. Agnovit populus morbum suum, eoque Cato plus valuit objurgando, quàm cæteri blandiendo, ibidem.

Augustus Cæsar Romanum admonuit magistratum, ut rempubl. committerent iis qui usu et experientia rerum plurimum possent, nec eam sinerent pendere ex cujusquam voluntate. Nihil enim in republica perniciosius esse putavit, quàm si magistratus rerum imperitus dominium obtineat. Ita Xiphilinus Dionis abbreviator in Augusto.

Mystice Beda : *Hic versiculus*, ait, *ne indoctis honor docendi committatur, præmonet. Nix namque æstate, et pluviæ in messe, sunt persecutiones infidelium in tempore prædicationis Evangelicæ, quæ dum graviores forte insistunt, et calorem in multis impediunt dilectionis, et fruges bonæ operationis fœdant. Quibus recte gloria quæ stulto confertur, esse similis asseveratur : quia si indocto cathedra docendi tribuitur, æque similiter per hoc Ecclesia ut infidelium persecutione læditur, quod esse verissimum Arianæ tempestatis calamitas probavit.*

2. Sicut avis ad alia transvolans, et passer quo libet vadens : sic maledictum frustra prolatum in quempiam superveniet.] Beda, Lyranus et alii proponunt *nam*, et pro *alia* legunt *alta :* verum τὸ *nam* delent, et pro *alta* legunt *alia* codices Romani, idque magis consentit Hebr. Chald. et Græc. Hebr. ad verbum sic habent : *Sicut avis ad vagandum, et passer* (vel *hirundo*, ut vertunt Vatabl. Pagnin. Arias, R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra) *ad volandum : sic maledictio gratis non veniet.*

In Hebr. hic duplex lectio; alii enim legunt לא *lo* per *aleph*, id est, *non superveniet :* alii

vero legunt לו *lo* per *vau*, id est, *ei superveniet*, quare in speciem contrarie vertunt : utramque lectionem sic nectit Aben Ezra : *Lo*, ait, cum *aleph* scribitur, et sine *aleph* cum *vau* legitur, ut significetur imprecationem illam in eum devolutum iri à quo prolata fuerat, non autem in illum quem alter diris devoverat.

Negative legunt Biblia Regia, Chald. et Sept. qui sic vertunt: *Sicut aves avolant et passeres, sic maledictum vanum* (id est vane et falso confictum) *non superveniet ulli;* vel, ut auctor Catenæ Græc. *sicut aves et passeres citra ullius offensionem volitant, ita stulta maledictio neminem cum offensione invadit.* Jam primo, Cajet. sic vertit et explicat : *Sicut avis vagari, et hirundinis volare est; sic maledictio* (prolata) *non veniet*, q. d. Maledictum et calumnia in innocentem prolata sine causa, est sicut avis transvolans, quia nequaquam innocentem tangit, sed mera quædam est velut avolantis verbi in aere verberatio.

Secundo, Vatabl. *Ut passer*, ait, *natus est ut fugiat, et hirundo nata est ut volet : sic maledictio immerito prolata non veniet, id est non lædet, quasi dicat : Ut passer viso arcu vel homine fugit, ut non lædatur; sic non lædit maledictio, quæ immerito mittitur in aliquem.*

Tertio, noster Salazar sic : Sicut hirundines et alias aves, quæ regiones mutant, hiems ingruens nunquam opprimit; ita etiam viros insontes et innocuos seu maledicta, seu probra, seu convicia, seu contumeliæ nunquam afficiunt. Sicut enim aves illæ ad aprica prævolantes ab injuriis temporum sese vindicant; ita etiam isti ad innocentiam et probitatem (licet sic dicere) confugientes, illatas sibi contumelias, injurias et probra facile declinant.

Dices : Hirundo in hieme mutat regionem, at non passer qui suo loco remanet. Respondetur : Passer generatim sæpe sumitur pro qualibet ave per synecdochen. Rursum : Passer in hieme etsi regionem non mutet, mutat tamen locum frigidum in calidum; degit enim in antris et foraminibus calidis, ubi se abscondit ut calescat.

Quarto, Chald. vertit : *Sicut passer qui volat, et sicut volucris quæ volat, sic maledictio non frustra veniet.* Nonnulli putant alludi ad aves rixosas et pugnaces, quales sunt passeres, accipitres, galli gallinacei, ac proinde illis hic recte comparari maledicta, rixas et jurgia, q. d. Sicut avis rixosa, v. g. passer transvolans ubique quiritatur, miscetque rixas et pugnas quibus tam se quàm alios affligit et lædit : sic pariter maledicta, convicia et jurgia, quæ maledici rixosique ubique serunt, tum alios quàm ipsosmet maledicos affligunt; convicium enim convicio, verber verbere repercutitur. Arbores reperiuntur quarum è succo, foliis, trunco, ramis aves enascuntur, rostro obvios quosque mordentes. Sic Vincentius in Speculo naturalis histor. lib. 8. c. 40. Olaüs, lib. 19. c. 16. Ortelius in Scotia et Hibernia. Non igitur ut aliæ fœtu et incubatione nascuntur, sed sponte ex arboribus nulla præexistente materia, quæ aves aliorum judicio ferre posset, educit. Haud aliter reperiuntur aliqui ad instar harum arborum, qui nulla occasione de rebus nihil ad se pertinentibus quasi aves pariunt rixarum et contentionis.

Porro Pierius, Hieroglyph. 24. tradit aves ad pugnandum et contendendum incitari allio in cibum dato, quod vile est, sed acre et mordax : ita re levi vilique, puta verbulo uno, sed acri et mordaci, concitantur rixosi ad rixas et jurgia. Unde illud : *Ne edas allia.* Affirmative vero vertit Noster : *Sicut avis ad alia transvolans, et passer quolibet vadens : sic maledictum frustra prolatum in quempiam superveniet*, hebr. *superveniet ei.* Sic et Beda, Baynus, Jansenius et alii passim. Per *maledictum* accipe probrum, convicium et injuriam quamlibet; hoc enim significat *maledictum*, Eccl. 22. 30. et c. 29. 9. et alibi sæpe, ut ibi dixi. Beda accipit mali imprecationem.

Primo ergo Lyranus, Baynus et Jansenius sic explicant : *Superveniet* ei, scilicet proferenti maledictum; non vero ei contra quem profertur, q. d. Sicut avis, ut passer vel hirundo, è nido suo ad alia et alia volat, redit tamen in nidum suum unde avolavit : ita maledictio quæ frustra in aliquem profertur, superveniet in illum, à quo progressa est, ita ut ea maledictio sit ei contra quem dicta est, velut avis in aere vagans; ei vero à quo emissa est, veluti avis in nidum suum reversa, quia redundabit in caput ejus, et propter eam à se in alium prolatam maledictioni ipsemet subjacebit.

Huc accedit Beda : *Verba*, ait, *recte avibus comparantur, quod sonando per aera transvolent, ab ore videlicet loquentis ad aures usque audientis. Sed distant in eo; quia potest fieri ut avis quolibet volans eo loco resideat, ubi nil ei certæ necessitatis aut utilitatis suppetat; verba autem quæ loquimur, non quolibet dispersa in ventum defluunt atque evanescunt, sed in auctorem suum cuncta revertuntur, et vel bene prolata juvant loquentem, vel male edita gravant. Neque enim maledici regnum Dei possidebunt.* Subjungit deinde : *Non autem sine causa dicit, maledictum frustra prolatum. Est enim maledictum juxta divinæ districtionis iram in impios emissum, ut est illud B. Petri in Simonem magum : Pecunia tua tecum sit in perditionem; et ea quæ in apostatas et hæreticos Ecclesiastica animadversione proferuntur anathemata, de quibus Dominus eidem Ecclesiæ dicit : Quæcumque alligaveris super terram, erunt ligata et in cœlis*, Matth. 16.

Sic maledictio Elisei in impios pueros se irridentes auctoritate prophetica fulminata, fuit efficax, puerosque ursis devorandos objecit, 4. Reg. 2. v. 24; talis ergo non se habet instar avis avolantis, sed instar gladii secantis, imo instar fulguris siderantis.

Secundo, *maledictum superveniet sic*, scilicet *sicut avis transvolans;* ut scilicet eum in quem profertur non tangat, vel si tangat non hæreat, sed avolet et transvolet instar avis; sic ergo superveniet, ut transvolet et supervolet; itaque illico redeat pristinus famæ splendor et gloria.

Hic sensus valde appositus est; tota enim vis consistit in τὸ *sicut* et *sic;* est enim similitudo, in qua maledictum volans comparetur avi huc illucque instabiliter volanti, et ab uno loco mox ad alium transvolanti; sic enim transvolat maledictum. Quare

Conscia mens recti famæ mendacia ridet.

Educit enim tandem quasi lumen Dominus justitiam piorum, et judicium eorum tanquam meridiem, ut est psal. 36. 6. Unde recte Titus Vespasiani filius audiens sibi quosdam maledixisse

dixit : *Ego, cum nihil faciam dignum propter quod contumelia afficiar, mendacia nihil curo.* Et S. August. epist. ad Secundinum : *Senti de Augustino quidquid libet : sola coram Deo conscientia me non accuset.*

Tertio, maledictum temere prolatum, et generatim quasi in aerem jactum in aliquem superveniet, id est aliquem feriet, alicujus animum sauciabit, qui proinde se eo læsum ostendet, et in maledicentem maledicta, aut etiam verbera regeret, ut hac gnome Salomon moneat garrulos pronos ad irrisiones, scommata et convicia, quæ in quoslibet jaciunt, ut ab iis abstineant, nec putent illa in aerem jaci, sed sciant aliquos illis feriri et vulnerari, qui ultionem à maledicente expetent. Huic sensui favet versio Syri : *Sicut passer, et animal alatum volant in aere : sic maledictio errat et vagatur,* ut vage hunc illumve tangat et affligat instar fulminis vagi, quod hunc illumve tangit, afflat et incinerat.

Ex dictis patet quod sive affirmative legas, *superveniet,* sive negative *non superveniet,* in idem redit, vel certe eòdem coit sensus.

3. Flagellum equo, et camus asino, et virga in dorso imprudentium.] Pro *camus* hebr. est *meteg*, id est frenum, retinaculum, habena et lorum, sive in os insertum, sive circum faciem et collum ligatum, quo animal cohibetur et regitur ne feratur pro libidine. Talis habena in asino est lorum, vel funis capiti asini alligatus. *Camus*, græca est vox κημος, idem significans, sed variis modis et formis; *camus* enim vocatur fiscella è vimine, aut reticulum è funiculis plexum, quod equisones equis, mulis et asinis ad os circumponunt, imposito in id hordeo, avena fenove; ita ut equi, muli, asini itinere non subsistant quærendi pabuli gratia. Rursum, *camus* est capistrum, quo alligantur ora equorum et asinorum ne mordeant, vel ne germina carpant. Insuper *camus* est frenum, laqueus, funis, qui collo capitique asini alligatur, ut à sessore regi possit. Denique Septuag. Chald. et Syrus, Hebr. *meteg* vertunt stimulum; sic enim habent : *Flagellum equo et stimulus asino : sic virga genti iniquæ;* Lucifer, *genti insipienti;* Aquila, *corpori dementis.*

Sensus ergo est, q. d. Sicut flagello et freno reguntur equi et asini, sic et imprudentes virga castigandi regendique sunt, ut recta virtutis via strenue incedant. Elegantiæ tamen causa flagellum tribuit equo, camum (id est frenum) asino, quia equi mirifice timent scuticam sive flagellum, adeo ut sola ejus intentatione et comminatione excitentur ad cursum; asini vero quia vagi sunt et stolidi, indigent freno, puta loro vel fune ad caput alligato, ut à sessore dirigantur ad recta incedendum, necubi deflectant vel exorbitent à semita; quia pigri egent camo ut trahantur ad pergendum. Iidem gramini et pabulo inhiant; freno ergo et capistro ab eo avocandi sunt, ut omissa pabulatione suo itinere pergant. Similiter imprudens, quia vagus et stolidus æque ac piger est, virga castigationis impellendus est, ut impigre incedat in studio prudentiæ et virtutis. Eadem cohibendus est a gula et deliciis quibus inhiat, ut ab iis avulsus strenue pergat in virtutis studio. Igitur *flagellum* notat incitationem ad bona, *camus* refrenationem à malis, quorum utrumque necessarium est imprudenti.

Adde asinos in Syria et Palæstina longe nostris esse vivaciores et generosiores, ac assimilari equis et mulis, ideoque camo et freno indigere. Quocirca legimus filios Judicum et principum Israel inequitasse asinis. Vide Abdon, Judic. 12. 14 : *Habuit,* ait, *quadraginta filios, et triginta ex eis nepotes ascendentes super septuaginta pullos asinarum.* Et Christus Dominus, velut Messias rex Israelis inaugurandus in Jerusalem, eam cum triumpho ingressus est in die Palmarum inequitans asinæ, Matth. 21. Huc facit illud Senecæ : *Nobilis equus umbra virgæ regitur, ignavus nec calcaribus concitatur.*

Aliter respondent alii, scilicet per metathesim transponi hîc voces, easque proinde sic suo ordini esse restituendas. Sicut camus, hoc est frenum, equo, et flagellum competit asino : sic et virga congruit dorso imprudentium. Equi enim petulantia coercenda est freno; asini vero tarditas incitanda flagello. Utroque eget insipiens, qui, ut equus lascivit et currit ad vitia; ut asinus vero tardus est ad virtutes : tarditatem ergo hanc virga exstimulare; lasciviam vero eadem cohibere oportet.

Aliter quoque noster Salazar, q. d. Correptio et supplicia stulto inflicta, siquidem stultus equi ad instar præceps ac ferox sit, illum utique incitant, et ad vitia præcipitem magis ac ferocem efficiunt : si autem asini in morem socordia et inertia torpeat, illum sane inertem magis ac socordem reddit animadversio.

Symbolice Beda : *Quid per equum,* ait, *nisi superbum? et quid per asinum nisi luxuriosum quemlibet figurat? et ideo necesse est ut per divinum flagellum elatio humilietur superborum, ut per infirmitatem carnis velut per camum cohibeatur voluntas lubricorum; ut qui sponte converti nolunt, coacti flagellis convertantur à vitiis, sicut ait Propheta : In camo et freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.*

Plura de hac virga dixi c. 23. 13. et Eccl. 33. 25. ad illa : *Cibaria, et virga, et onus asino : panis, et disciplina, et opus servo.*

4. Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis.] Hebr. *ne ei adæqueris.* Nam, ut ait Plato in Dialog. de Amore : *Sapiens toto capite supra insipientem attollitur;* Septuag. *Noli respondere imprudenti ad imprudentiam ejus, ne similis ei fias.* Pro כאולתו *kejuvalto,* id est *juxta stultitiam suam*; Cajetanus et alii legunt באולתו *bejuvalto*, id est *in stultitia sua ;* litteræ enim ב et כ sunt vicinæ et affines. Huc facit proverbium Arabum : *Esto cum paliuro oliva, id est, esto cum stulto sapiens, et cum insano mentis compos.*

5. Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.] Hebr. *ne forte sit sapiens in oculis suis;* Sept. *Sed responde stulto ad stultitiam ejus, ne videatur sapiens apud se;* Chald. *Sed loquere cum stulto in sapientia sua, ne existimet seipsum sapientem;* Syrus : *Alloquere stultum juxta sapientiam tuam*, etc. ; S. Cyprianus, lib. de Singul. cleric. *Responde insipienti contra ipsius insipientiam.* Græcum enim πρὸς non tantum *ad* vel *juxta,* sed et *contra* significat.

Primo generatim has duas gnomas sibi in speciem contrarias sic concilies, et explices cum S. Hieron. lib. 1. in Ezech. *Utramque,* ait, *pro temporum et personarum diversitate concordat, dum et stultus contemnitur, quia non recipit sapientiam; et stulta superbia alia decutitur stul-*

titia, juxta quod Apostolus dicit, 2. *Cor.* 12 : *Factus sum insipiens, vos me coegistis.* Sensus ergo est, q. d. Est tempus quando non oportet stulto respondere juxta stultitiam suam, cum scilicet, si ei loquenti stulta, stulta respondeas, cum eo stultescere videberis, vel stultitiæ notam apud prudentes incurres. Est rursum tempus quando oportet stulto respondere juxta stultitiam suam, cum scilicet ille insolescit, et sibi videtur præ aliis sapere; tunc enim retundenda est stulta hæc ejus præsumptio, ne sibi et audientibus noceat, idque faciendum respondendo ei *juxta stultitiam suam*, id est stultitiam ejus stultitia castigando. Sic hæreticorum stultas quæstiones simili stulta responsione vel oppositione sternimus, aliisque ridendas exhibemus. Huc facit illud Catonis :

Insipiens esto, cum tempus postulat, aut res :
Stultitiam simulare loco, prudentia summa est.

Exempla mox subjungam. Ita S. Paulus, 2. Cor. 11. seipsum impense dilaudat, eo quod pseudoapostoli seipsos extollerent et Paulum deprimerent ; contra hos ergo cogitur seipsum laudare, ut suam contra eos auctoritatem tueatur. *Utinam*, ait, *sustineretis modicum quid insipientiæ meæ;* et c. 12. 11 : *Factus sum insipiens*, ait, *vos me coegistis.* Insipientis enim est se laudare; sed hanc insipientiam usurpavit Paulus sapienter, quia ea decussit insipientiam, id est laudes pseudoapostolorum. Sic Melania senior à præfecto Palæstinæ spe pecuniæ incarcerata, dixit : *Ego illius quidem sum filia; hujus vero uxor, qui in terra fuit genere clarus ; nunc autem sum ancilla Christi. Vide ne meos in te concites. Oportet enim adversus stolidos tanquam cane et accipitre uti animi elatione, et in tempore eorum superbiæ in ipsos immittere.* Unde territus præfectus se excusavit, et ipsam adoravit. Ita Palladius in Lausiaca, c. 117.

Ergo elatio stultorum elatione sapientum retundenda est, ut ab injuria compescantur metu mundi, qui Christum non timent. Mundani enim levibus et stultis rationibus moventur, non stolidis et sapientibus ; sicut pueri concitantur umbris non rebus, pomo non auro, virga non gladio. Illorum ergo stultitia simili stultitia decutitur, et velut clavus clavo pellitur, cum sapientiam non capiant, nec curent. Simili modo avaro persuadebis quod voles, v. g. frequentationem S. confessionis et communionis, non per rationes æternas, promittendo ei regnum cœlorum, sed per rationes viles et temporales, promittendo ei opes terrenas ; ac guloso, promittendo ei delicatam mensam ; superbo, promittendo ei honores, etc. Talibus ergo vir prudens respondebit non juxta suam sapientiam, sed juxta illorum stultitiam. Breviter responde stulto apposite, ad capacitatem suam eum edocendo : ne respondeas stulto, ejus stultitiam imitando : sic et ille stultus esse desinet, et tu non fies.

Secundo, particulatim, q. d. Est tempus cum stultum stultescentem non oportet corripere, v. g., cum ira vel insania exæstuat ; qui enim eum tunc corripit, imprudens et stultus censebitur ; quia tempus correptioni opportunum non observat. Est rursum tempus quando eum corripere oportet, cum scilicet *stultitia*, id est ira et passio ejus, subsedit, atque correptionis est capax. Sicut enim medicamenta corpori, sic et correptionem animo non nisi congruo tempore adhibere oportet, alioquin morbum non sanabit, sed irritabit. Antistropha Salomoni est gnome Arabum : *Tege mercem tuam melle, et projice eam in cisternam luti, id est, concilia corda stultorum sermone dulci.*

Tertio et omnino genuine, q. d. Ne stulte loquaris cum stulto, ne illi assimileris et adæqueris, ut cum stulto stultescas; hanc enim rationem subdit Salomon, v. g., cum stultus stulta, insana, inhonesta, erronea, etc., effutit, tu cave ne similia effutias; cum ille te probris et maledictis appetit, cave ne similia in illum regeras ; sic enim in vitio illi similem te efficies. *Responde* tamen *stulto juxta stultitiam suam*, id est ejus vecordiam, iram, scurrilitatem, convicia, errores, etc., sapienter corripe, et cum ratione redargue, ut stultitiam suam agnoscat, et agnitam corrigat ; præsertim si periculum est ne eadem alios inficiat. Unde notat Lyranus præpositionem *juxta* hîc aliter et aliter accipi, nam in priori versu significat imitationem, in posteriori exigentiam, q. d. Noli imitari stulta stulti dicta, ne fias stultus, id est vecors et impius ; *responde* tamen *stulto juxta stultitiam suam*, id est, rationibus probis et validis insipientiam ejus confuta pro exigentia stultitiæ ejus, ut illa ipsi demonstretur, ipseque eam videat et emendet. Unde Cajet. priori loco legens *bejuvalto*, id est, *in stultitia sua ;* posteriori vero *kejuvalto*, id est, *juxta stultitiam suam ;* sic vertit : *Ne respondeas stulto in stultitia sua, ne ei similis efficiaris; sed responde stulto secundum stultitiam suam, ne sapiens sibi videatur.* Et Vatabl. Si stulto, ait, stulta effutienti loquaris, ne tu etiam stulta effutias : si probris te afficiat, ne tu illi malum pro malo rependas; redargue tamen stultum propter suam stultitiam ; hoc est, ostende ei stultitiam suam. Sic et R. Levi : *Ne respondeas stulto.* Quando stultus, ait, te rei cujuspiam insimulabit ob dementiam qua laborat, ne quidquam respondeas, cum te aures præbere dedeceat ejus lymphatis sermonibus. *Ne efficiaris ei similis*, si ejus verba æstimes, ita ut ab illis te moveri turbarive patiaris, dementiæ id erit tuæ. *Responde stulto.* Stulto responde, ut illum ab errore revoces, quo in sapientiæ rebus laborat. *Ne sibi sapiens esse videatur.* Quando hujusmodi errore captus à vero alienam opinionem animo fovebit, haud tibi silentio utendum est, cum operæ pretium sit ut offendicula à mortalium conspectu amoveas pro viribus.

Sic et Salonius, Beda, Jansen. Baynus, R. Salomon, Aben Ezra et alii passim. Huc facit illud Ciceronis contra Sallustium : *Mihi ratio habenda est non quid Sallustius merito debeat audire, sed ut ea dicam quæ eo honeste effari possum.*

Denique S. Cypr. ep. ad Demetrium censet stulto non respondendum silentio, ut silentes contemnamus et inhibeamus ejus stultiloquia, sicut canis latratum cohibent transeuntes ei non oblatrando, sed silenter transeundo. Eidem vero respondendum non disputatione, sed acri reprehensione aut castigatione et verbere; stulti enim non nisi plagis emendantur. Sic enim scribit : *Oblatrantem te, et adversus Deum, qui unus ac verus est, ore sacrilego et verbis impiis obstrepentem frequenter Demetriano contempseram, melius existimans errantis imperitiam silentio spernere, quam loquendo dementis insaniam*

provocare. Ne hoc sine magisterii divini et nomini auctoritate faciebam, cum scriptum sit : Noli respondere imprudenti ad imprudentiam ejus, ne similis fias illi. Rationem subdit : *Nam cum ad me sæpe studio magis contradicendi quam voto discendi venires, et clamosis vocibus personans malles tua ingerere, quam nostra patienter audire ; ineptum videbatur congredi tecum, quando facilius esset, ac levius turbulenti maris concitos fluctus clamoribus retundere, quàm tuam rabiem tractatibus coercere. Certe et labor irritus et nullus effectus, offerre lumen cæco, sermonem surdo, sapientiam bruto, cum nec sentire brutus possit, nec cæcus lumen admittere, nec surdus audire.*

Idem S. Cyprian. tract. de Singul. cler. posteriorem Salomonis gnomen sic ex Septuag. legit, sicque explicat : *Tales ergo* (nimirum stulti) *non per orationem, sed per correptionem revincendi sunt. Nam adversus ejusmodi homines Salomon edocet nos, dicens : Noli respondere insipienti ad ipsius insipientiam, ne similis fias illi ; sed responde insipienti contra illius insipientiam, ut non videatur sibi sapiens esse.*

Ita Christus Judæis stulte eum capere volentibus in sermone, et quærentibus an liceret tributum dare Cæsari, ostensa sibi Cæsaris in nummo imagine, sapienter juxta stultitiam eorum respondit : *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo*, Matth. 22. 21. Idem fecit stoliditatem Pharisæorum redarguens, Matth. 23, toto capite; et cum stolidis Judæis et Scribis disputans, Joan. 5. 19. et cap. 6. 43. et c. 7. 27. et c. 8. 12. et seq. Et S. Paulus Elymam magum stulte suæ prædicationi resistentem juxta stultitiam suam coarguit, cæcitateque percussit : *O plene omni dolo*, ait, *et omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas. Et nunc ecce manus Domini super te, et eris cæcus.* Act. 13. 10. Quin et diabolus Judæos exorcistas stulte volentes se, instar Pauli in nomine Jesu ab energumeno ejicere, prudenter eorum stultitiam confutavit : *Jesum novi*, ait, *et Paulum scio; vos autem qui estis? et insiliens in eos*, etc., *invaluit contra eos, ita ut nudi et vulnerati effugerent de domo illa.* Act. 19. 15. Idem hoc seculo contigit Luthero dum vellet dæmonem expellere. Ita ludimagister Orthodoxæ Antiochiæ stulte rogatus à Libanio sophista, Juliani Apostatæ amico : *Quid facit fabri filius* (ita per scomma vocabat Christum Dominum)? stultitiæ ejus sapienter respondit : *Juliano loculum fabricatur.* Et verus fuit vates : nam paulo post Julianus occisus in loculo ad sepulcrum elatus est. Ita Theod. l. 3. Hist. c. 18. Et Maris Episcopus Chalcedonis exprobrans Juliano apostasiam, cum ab eo stolide velut cæcus rideretur, audiretque : *Non te Galilæus tuus sanabit*, prudenter ei juxta stultitiam suam regessit : *Gratias ago Deo quod cæcus sim; ne te apostatam oculis aspiciam.* Ita Sozom. l. 5. c. 4. S. Basil. fatue reprehensus à Demosthene coco Valentis Imp. Ariano, quod ὁμούσιον crederet et doceret, subridens sapienter fatuo respondit : *Demosthenem illiteratum hodie vidimus: tuum est jusculorum curare condimenta, nam cum aures habeas oppletas sordibus, sacrosancta dogmata audire non potes.* Ita Theodor. l. 4. c. 17.

Festive, sed false, nuper in Belgio frater quidam Franciscanus, irrisus ad hæretico insolente, alapaque percussus, cum stulte is ipsi objiceret, ut alteram maxillam feriendam offerret; scriptum est enim, ait : *Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram*, Matth. 5. 39. Tu autem cum tuis, Evangelii ad litteram custodem te profiteris. Mox frater sagax et nervosus sapienter et fortiter stultitiam ejus contudit; nam prosternens eum in terram pugnis male mulctavit, dicens : Scriptum est pariter *qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Cum tertius quis superveniret, velletque eos separare : *Sine*, inquit, *doceo enim hæreticum hunc sacras Scripturas, quas stulte citavit, sane intelligere. Scriptum est enim : Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.*

6. Claudus pedibus, et iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium stultum.] Hebr. *Incidens pedes, rapinam bibens, mittens verba in manu stulti;* Regia, *decurtans pedes;* Vatablus : *Detruncat pedes, et bibit violentiam, qui per stultum aliquid demandat;* Chaldæus : *Qui currit pedibus suis, bibens iniquitatem; sic est, qui mittit verba in manu stulti;* Septuag. *Ex viis suis opprobrium facit, qui mittit verba per nuntium stultum;* Procopius : *Ex pedibus suis opprobrium facit*, etc.; Syrus : *De sub pedibus suis bibit iniquitatem, qui mittit nuntium stultum.* Pro *iniquitatem* hebr. est חמס *chamas*, id est vis, rapina, violentia, tyrannis, iniquitas, injustitia, opprobrium, damnum : sumiturque tam active pro rapina, quam quis facit, quàm passive pro rapina, injuria et probro, quod quis patitur. Sic Job c. 15. 16. de impio dicitur : *Qui bibit quasi aquam, iniquitatem;* et cap. 34. 7 : *Bibit subsannationem quasi aquam*, hoc est, ab omnibus male audit, ridetur et subsanantur. Pro *claudus pede* Noster legit מקצה *mekutse*, quod est participium passivum *pual* significans *succisus*, ut vertit Pagn. vel *incisus pede*, hoc est claudus : cui enim incisi sunt nervi et tendines genuum, hic necessario claudus est, et claudicat. Jam nervosius aliis punctis legunt מקצה *mekatse*, quod est participium activum *piel*, significans *incidens* vel *succidens pedes*, uti vertunt alii jam citati.

Nota : Herus et servus, mandans et mandatarius, mittens et missus, puta nuntius vel legatus, œconomice censentur unum, et civiliter computantur ut una eademque persona, quia servus, mandatarius et missus omnia agit ex commissione et præscripto sui heri, mandantis et mittentis ; quare quod unus facit, errat vel peccat, alter quoque censetur facere, errare et peccare. Hinc Salomon hic loquitur de mittente et nuntio misso complexim quasi de uno et eodem, esto unum epithetum magis conveniat uni, alterum alteri. Nam τὸ *claudus* magis convenit nuntio; τὸ vero *bibens iniquitatem* magis convenit mittenti ; sed quia hi duo civiliter sunt unum, hinc quod uni convenit, tribuitur et alteri.

Sensus ergo est, q. d. Mittens nuntium stultum ad negotia sua peragenda, perinde facit ac si *claudum pedibus*, id est tardum, invalidum, ineptum et impotentem mitteret : stultus enim non potest prudenter ea peragere, quare multa imprudenter faciet, multos contra se et herum mittentem se concitabit, multaque temerarie dicet et aget, quæ in mittentem transcribentur, ut ipse videatur bibere copiosam iniquitatem

nuntii, ac consequenter luat meritas ejusdem pœnas, probra et damna. Demus enim ut recte referat ea quæ sibi commissa sunt; at, si super eis examinetur, non sibi constabit, sed vacillabit quasi in utramque partem claudicans, multaque alia effutiet et faciet quæ hero infamiam et damna creabunt. Ad hæc sinet se decipi, et mille dolis et mendaciis imponi sibi. Unde R. Levi: Iniquitatem bibit, ait, propter ea quæ à stulto referuntur. Quod quidem duplici ratione contingit, tum quidem quod stultus sermones non renuntiet, quemadmodum jussus fuerat; ex quo fiet ut mittenti grata non respondeantur, iisque consentientia quæ proposita fuerant. Ideoque iniquum se præbebit ei ad quem legatio destinata est, licet is crimine culpaque careat; id enim à legati dementia effectum fuit. Tum quod stultus sermones non referat ut jussus fuerat à responsum dante, ideoque fiet ut negotia implicita sint difficultatibus, consentaneaque gratia destituantur. Hæc R. Levi.

Igitur τὸ *claudus pedibus* complexim tribuitur mittenti et nuntio misso: proprie tamen nuntio competit, sed in mittentem transcribitur; quia quod missus facit censetur facere mittens, et quia censetur claudicare tam mente, id est vacillare judicio et esse amens, quàm pede, qui stultum cui mens magis vacillat quàm pes mittit; et quia claudus, id est impotens ad negotia sua tractandum, sit oportet, qui non alium quàm claudum, id est stultum, habet quem mittat.

Jam nervosius legunt et vertunt: *Incidit* vel *truncat pedes*, scilicet *mittens*, *nuntio* quem mittit, q. d. ait Vatabl. Qui verba aut negotia magni momenti homini insipienti ad alium deferenda tradit, similis est ei qui, ut aliquò mittat quempiam, pedes illi succidit, id est eum mittit, qui aut nunquam perveniet ad eum, ad quem destinatur; aut, si ad eum devenerit, rem perperam aget vel dicet; atque adeo quidquid erraverit aut deliquerit, id bibere ac devorare mittentem coget.

Addit Aben Ezra et Cajet. eum qui mittit stultum non tantum stulto, sed et sibi ipsi pedes incidere et truncare; quia sicut pedes sibi ipsi succidens privat se facultate ambulandi; sic quoque res suas tractans per stultum privat se facultate easdem per semetipsum peragendi; stultus enim ita eas intricat et pervertit, ut vix à quoquam extricari et in integrum restitui possint. Idem bibit iniquitatem, quia inique facta et gesta à stulto quem mittit, eorumque probrum et pœnæ in ipsum, utpote qui misit, derivantur. Ulterius R. Salomon τὸ *incidens pedem* extendit ad quoslibet negotii administros, q. d. Qui stulti opera in legationibus utitur, multorum pedes præcedit, quos denuo reponere debeat, ut rem à priori legato male gestam reparet. Idem vero iniquitatem bibit, quod eidem amici irascantur ob stulti legationem.

Noster Salazar subtilius censet τὸ *incidens pedem* significare missionis pœnam et pœnitentiam, q. d. Herus in pœnam missi à se stulti pœnam hanc erroris sui à se exiget, ut pedem sibi ipsi incidat, id est verberet et cruentet, volens nimirum membra punire quæ sibi detrimentum attulerunt: nam cum posset pedes suos ad rem agendam movere, horum ignavia aut inertia calamitati aut infortunio causam dedit.

Septuag. vertunt: *Ex viis suis opprobrium sibi facit*, vel *probrum refert, qui mittit verba per nuntium stultum;* ita Auctor Catenæ Græc. quia legatus stultus opprobrium est mittentis: mittens enim stultum censetur et ipse stultus, quia stulte dicta factaque et errores nuntii quem misit videtur probare. Procopius: *Ex pedibus suis opprobrium sibi facit;* pedibus enim et multo magis mente claudicat tam missus quàm mittens, ideoque magis ridetur quàm pedibus claudus de quo Poeta:

Loripedem rectus derideat, Æthiopem albus.

Mystice Beda: *Qui hæreticum*, ait, *sciens mittit ad prædicandum populis, claudus est pedibus, et iniquitatem bibens; quia et operis boni incessum amisit, et interiora sui sensus haustu stultitiæ deebriat.*

Mystice, pariter B. Petrus Dam. lib. 1. ep. 18. hanc gnomen explicat de iis qui indignos promovent ad prælaturas: *Claudus pedibus et iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium stultum. Quibus nimirum verbis*, ait, *quid aliud videtur expressum, nisi ut carnaliter sapienti, ac per hoc stulto cuilibet non committatur prædicationis officium? de sanctis enim prædicatoribus dicitur: Quàm speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Itaque quilibet ordinator Ecclesiæ, si dignos et idoneos in dignitate constituit, quasi pedibus rectis incedit. Per eos enim verbum spargendo circumquaque discurrit, et quod per semetipsum non valet agere, per illos satagit efficaciter adimplere. Sin autem carnales quosque ac reprobos ordinare præsumat, hic claudus pedibus ambulat. Qui etiam iniquitatem bibere dicitur: quia dum verba sanctæ prædicationis per stultum nuntium mittit, et contra Apostolum cito manus imponit, peccatis communicat alienis. Nam etsi prudenter quisque loquatur, si tamen non agit ipse quod loquitur, in spirituali claudus itinere non immerito judicatur.* Hæc P. Damiani.

7. Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola.] Pro *parabola* hebr. est משל *mascal*, id est *prædominans*, hoc est sententia illustris, erudita, gravis, acuta, præsertim ethica, quæ mores hominum ad prudentiam et virtutem efformat, quales sunt hæ Salomonis; vide dicta cap. 1. vers. 1. Hebr. ergo sic habent: *Elevata sunt crura à claudo, et* (id est *sic*) *parabola in ore stultorum.* Pro *elevata sunt* hebr. est דליו *daleiu*, qui est imperativus à דלה *dala*, significans haurite, elevate, exaltate, per ironiam, q. d. frustra elevabitis. Vel potius indicativus significans: Elevata vel exaltata sunt crura claudo; unum enim crus ejus altius est altero: sicut situla una altior est altera, dum hauriunt aquam è puteo: una enim deprimitur, altera elevatur. *Elevata* ergo, id est inæqualia sunt crura claudo, ut vertit Pagninus, Baynus et alii. Alii vertunt, *exhaustæ sunt*, id est aruerunt, vel siccatæ sunt tibiæ claudi.

Primo ergo ex Hebræo sic vertunt et explicant nonnulli, quasi significet parabolam, id est sententiam sapientem et gravem non reperiri in ore stulti, sicut rectus incessus non reperitur in claudo: sicut enim claudus incedendo claudicat, sic stultus loquendo imprudentiam

et inconstantiam suam ostendit. Unde Chald. vertit: *Si dederis ambulationem claudo, suscipies verbum ab ore stulti.* Sept. : *Aufer gressum crurum et parabolam* (hoc enim significat græcum παροιμιαν, ut habent Compl. et Auctor Catenæ Græc. pro quo minus recte alii legunt παρανομιαν (id est, *iniquitatem*) *ex ore imprudentium*, hoc est ut clare Symmach. *Defecerunt tibiæ à claudo, et parabola in ore stulti;* Vatabl. *Exaruerunt crura claudo, etc.*

Secundo, alii sic vertunt et explicant, q. d. *Ablatæ sunt tibiæ à claudo; sic parabolæ in ore stulti*, q. d. Quod est corpus sine tibiis, hoc est parabola sine intellectu in ore stulti. Huc accedit Aben Ezra, qui vertit : *An elevabunt extollentque claudi crura, cum is pedibus careat?* q. d. *Proverbium absque intelligentia est tanquam corpus carens pedibus. Aut sicut attenuata sunt crura claudi, sic tenuis imbecillaque est parabola sine intelligentia.*

Tertio, Salomon, q. d. Sicut claudo videntur crura cujuslibet viri altiora suis ; sic stulto parabola et sapientia videtur altior se, ut ad eam se erigere eamque prehendere nequeat.

Quarto, Vatabl. q. d. Elevate et erigite claudum in pedes suos : tamen non propterea rectus incedet aut gressus reget, quinimo statim concidens procumbet. Ad eumdem modum, si in ore stulti ac stolidi hominis perelegans et peracuta parabola ponatur, non propterea mente discurret, et ex acceptis ad alia scandet; sed quamprimum vacillabit, et in absurdiora dilapsus corruet.

Quinto, melius alii vertunt : *Elevatæ*, id est *inæquales*, ideoque indecentes *sunt tibiæ claudo, sic et parabola in ore stultorum;* quod Noster clare vertit : *Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola*, q. d. Sicut pulchræ tibiæ claudum non ornant, sed dehonestant, et spectantibus ridendum exponunt, eo quòd iis uti recteque incedere nesciat, sed eis abutatur ad claudicationem quæ intuentibus ridicula videtur, et risum movet : sic pariter *parabola*, id est sententia sapiens et gravis, stultum non decet, nec decorat, sed dedecorat ; quia ea recte uti nescit, sed ea ridicule abutitur ad suam stultitiam, idque primo, quia eam profert non opportune et congrue, sed importuno tempore locoque incongruo. Sic Salomonem explicat Eccl. cap. 20. 22. dicens : *Ex ore fatui reprobabitur parabola ; non enim dicit illam in tempore suo.* Vide ibi dicta.

Secundo, quia sicut claudus tibiis pulchris, sic stultus parabola pulchra recte uti nequit; tum quia aliquid ei addit vel detrahit, ait R. Levi; tum quia recte eam applicare nescit, sed inepte et inconcinne eam accommodat rei cui non debet, et modo quo non debet.

Tertio, sicut claudus, licet pulchras habeat tibias, tamen inæqualiter ambulat, quòd una tibia sit brevior altera, ideoque claudicando saltitat, nunc pedem unum longiorem attollens, nunc alterum breviorem deprimens : ita pariter licet in ore stultorum sit prudens aliquis sermo, tamen cum aliis eorum verbis non consentit; sed velut inæqualibus tibiis ambulant et claudicant, dum post dictum aliquod sapiens, ad suas nugas et stultitias revolvuntur. Sermonis sapientis ergo nervos incidit stultitia stulti, dum post eum subnectit inconcinna, inepta, dissoluta quæ non cohærent, quæque nec cœlum nec terram tangunt, ut vulgo dicitur. Quare sicut homo est monstrosus, cujùs membra sunt inæqualia, vel debita proportione carentia : sic monstrosus est sermo stulti, cujus partes sunt inæquales et justa proportione destitutæ. Sic Cicero de Claris Orat. notans quemdam qui pulchris inepta miscebat : *Actio*, inquit, *paululum, tum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat.* Huc facit proverbium Arabicum cent. 1. num. 20 : *Ne incarcera pavonem et columbam simul, id est, ne sis modo compositus, modo dissolutus, mado gravis, modo levis et insolens;* uti faciunt stulti, qui modo graves et compositi in dictis et verbis incedunt quasi pavones; modo leves et ridiculi volitant ut columbæ.

Quarto, Baynus : Parabola, ait, id est sermo eruditus et elegans in ore stulti, cum à vita ejusdem et actione discordat, indecenter claudicat. Duo enim velut animæ crura sunt dictio et actio ; quapropter cum sermo sublimis est, actio humilis, indecora admodum claudicatio, ac turpis pedum nutatio fit, qualibus dici potest illud Eliæ : *Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum; si vero Baal, sequimini eum*, 3. Reg. 18. Igitur hæc gnome in eos intorqueri potest, in quorum ore semper est Evangelium, quique illud ex officio aliis prædicant, cum improbæ sint vitæ, quales omnes Sapiens stultos vocat. Sancta enim hæc prædicatio illis indecens est, ut qui ea nec ornentur, nec eamdem ornent, sed inæqualitate dictorum et factorum dehonestent, quantum in se est, omnino claudis similes, qui pulchras quidem habent tibias, sed eis non pulchre incedunt : claudicant enim et illi in duas partes, dum ore Deum, vita mundum prædicant. Ita Beda, Jansen. et alii.

Hinc et apposite B. Petrus Damiani, lib. 1. ep. 18, hanc gnomen de prædicatoribus male viventibus exponit: *Quomodo*, ait, *pulchras frustra habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola. Pulchris plane innititur tibiis, qui luculenti nitet claritate sermonis ; sed dum sine bonis operibus accuratum deprimit eloquium, velut sine gressu promovet recta crura verborum. Quasi pulchras ergo habet tibias ad videndum, sed non utiles ad gradiendum, qui podagricis vitiorum laqueis innodatus, ipse quidem turpiter claudicat, dum alios ut agiliter gradiantur invitat. In istorum ergo stultorum ore indecens est parabola; quia, dum spiritualiter sonant et carnaliter victitant, eorum vita cum labiis non concordat : quos nimirum honesta loquentes, sed inhoneste viventes prædicatio recta non liberat, sed mordax conscientia vehementer accusat.*

8. Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii : ita qui tribuit insipienti honorem.] *Insipientem* hîc accipe tum physice, id est dementem et stultum ; tum ethice, id est vitiosum et sceleratum.

Pro *acervum Mercurii* hebr. est מרגמה *margema*, quod derivatur à רגם *ragam*, id est lapidare, lapides jacere, vel lapidibus obruere ; unde quadrupliciter vertitur : primo, *acervus lapidum;* secundo, *purpura;* tertio, *funda;* quarto, *acervus Mercurii;* hinc quadruplex oritur versio : primo, *margema* hebræi passim interpretantur *acervum lapidum*, q. d. Sicut qui lapidem, præsertim pulchrum, politum vel pretiosum, projicit in communem acervum

lapidum, rem facit inutilem : lapis enim unus, esto pretiosus, in acervo tot lapidum, nec numerum, nec pretium habet, imo nec apparet, nec agnoscitur : sic pariter rem inutilem facit, qui dat honorem insipienti ; perdit enim honorem, dum eum collocat in indigno, in quo nec pretium nec dignitatem habet : honor enim suum pretium habet in sapiente et virtute prædito. Rursum, q. d. Qui stulto magistratum defert, totam rempubl. confundit et perturbat, eamque facit instar acervi lapidum, qui non est aliud quàm rudis indigestaque lapidum moles sine lege, sine ordine permixta et confusa : sic enim in Republ. est rerum omnium confusio, cum stulti, qui regi deberent, præsunt; sapientes vero, quorum est regere, subsunt. Hic etiam acervus potest dici *acervus Mercurii;* quia enim olim acervi plurimi erant dicati Mercurio, hinc videtur manasse usus, ut quilibet lapidum acervus vocaretur *Mercurii:* sic enim sæpe nomina sacra ad res profanas ex usu vulgi translata sunt.

Nonnulli hanc expositionem acuunt, per acervum lapidum accipientes polyandrium, sive locum et sepulturam cadaverum ; in hunc enim solebant coacervare lapides : sepulcra enim et busta plebeiorum habebant congeriem lapidum ; unde illud Virgilii :

Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus.

Sic sensus erit, q. d. Sicut si mittas lapidem in polyandrion, non ornat locum, sed sordidatur à loco ; sic si des honorem stulto, non eum ornat, sed ab eo sordidatur, juxta illud Ciceronis quod citavi vers. 1 : *Cæsar, cum quosdam ornare voluit, non ipsos honestavit, sed ornamenta ipsa turpavit.*

Ulterius alii acervum hunc lapidum subtilius exacuunt, arctantque ad funestum lapidum acervum, qui destinatus erat ad hoc, ut eo damnati ad lapidationem obruerentur; ut enim eos lapidaturi lapides haberent ad manum, faciebant eorum congeriem, ex qua lapides depromerent ; quare hic acervus Judæis erat abominabilis. Sic sensus erit, q. d. Sicut lapis missus in congeriem lapidum damnandorum fit abominabilis; sic pariter abominabilis fit honor qui stulto tribuitur. Hinc de Acham lapidato à Josue cap. 7. 26. dicitur : *Congregaveruntque super eum magnum acervum lapidum, qui permanet usque in præsentem diem.* Huc facit etymon *margema*, quod est רגם *ragam*, id est lapidare, quasi *margema* sit acervus lapidationis.

Rursus alii *margema* vertunt *acervum margaritarum*, q. d. Sicut lapis pretiosus perdit suum decus, si acervo margaritarum ponatur et condatur ; gemmæ enim suum habent splendorem, si non in acervo, sed suo loco et ordine collocentur ; sic pariter honor stulto collatus suam perdit dignitatem, quia non suo et congruo, sed indecenti et indecoro loco collocatur. Aut q. d. Sicut lapis ementitus, puta gemma adulterina mixta aliis gemmis et margaritis veris, eis fidem detrahit, facitque omnes de adulteratione et fictione suspectas : sic pariter stultus unus positus in senatu, congregatione vel cœtu sapientum, cæteris notam inurit et famam sapientiæ derogat, omnesque facit de stultitia et scelere suspectos.

Insuper quidam vertit: *Sicut fragmentum testæ* (Chald. *laminæ*) *in lapidum acervum*, scilicet conjectum dissipatur, imo in mille frustra dissilit illisum ad lapides, ut plane conteratur et perdatur : sic et dignitas, si conferatur stulto, dissilit, desinitque esse dignitas, ita ut nullùs sapiens eam velit, quia videt eam sibi cum stulto communem, et à stulto jam profanam et vilem effectam.

Secundo, Aben Ezra et R. Joseph hebr. *margema* accipiunt pro ארגמן *argaman*, id est purpura, vel רגמה *rigma*, id est splendor et gloria, q. d. Sicut inepte facit qui lapidem abjectum purpura involvit, sic et qui stulto honorem defert : qui enim lapidem involvit purpura, honorem ei defert; lapis enim stulto, purpura honori respondet. Rursum, q. d. Si quis lapidem, id est caput lapideum, vel statuam lapideam principis, vestiat purpura, ponatque in solio quasi jus populis dicturam, rem facit ridiculam; nec enim lapidem honestat, sed purpuram dehonestat; sic pariter qui stultum ornat honore magistratus, judicis vel præfecti, rem facit ridiculam, imo noxiam : stultus enim hoc honore rite defungi nequit ; sed stulte subditos reget, stultasque proferet sententias, leges, edicta, juxta illud : *Simia in purpura;* quare qui stulto confert magistratum, magistratum violat et contaminat.

Tertio, Septuag. *margema* vertunt σφενδονην, id est fundam, qua lapides rotati in orbem magna vi funduntur, torquentur et vibrantur in scopum : *Qui alligat*, inquiunt, *lapidem in funda, similis est ei qui dat insipienti honorem ;* Chald. *Sicut fragmentum laminæ in funda*, etc. ; Syrus : *Sicut lapis in funda, sic qui laudat stultum ;* Arab. *Qui ligat lapidem in funda, assimilatur illi qui tribuit stulto honorem.* Sic et Vatablus, Pagninus, Baynus, R. Salomon et R. Levi qui sic explicat, q. d. Sicut lapis pretiosus non est ponendus in funda ut abjiciatur : sic nec conferendus stulto honor, id est sapientia, cum illa ipse sit indignus ; sapientia enim vocatur honor, quod in ea mortalium decus splendorque consistat, juxta illud c. 3. 35 : *Gloriam sapientes possidebunt ; stultorum exaltatio, ignominia.* Funda enim dicitur σφενδονη à σπευδειν, id est à festinando, quod festinato rotetur et jaciatur ; unde σφεδανον vocatur τὸ σπευςικον.

Sensus ergo est, q. d. Sicut qui ligat lapidem in funda, ut projiciatur, stulte facit; nec enim lapis ligatus projici potest : sic stulte facit, qui insipienti dat honorem. Aut potius, q. d. Sicut qui lapidem ligat, id est fundæ imponit, et rotando stringit, ut validius et certius ejaculetur; hic eum projicit, abjicit et perdit ; lapis enim ejaculatus abjicitur, evanescit et perit : sic honor tributus stulto non diu permanet, sed illico abjicitur et perditur. Aut tertio, magis apposite, q. d. Sicut qui vibrat lapidem è funda in scopum, sæpe sæpius ab eo aberrat, et in devia torquet : sic qui dat honorem stulto, à scopo honoris, qui est ut is detur sapienti et probo, aberrat, ac in devia, puta in insipientem, improbum et indignum eum transmittit.

Rursum, S. Ambros. in psal. 104. sub finem sic versionem Septuag. concinnat : *Libertas*, ait, *sapienti, non insipienti convenit ; quoniam qui illigat lapidem in fundibulo, similis est ei qui dat insipienti claritatem ; seipsum vulnerat, atque sibi potius, dum intorquet jaculum, affert periculum. Deinde sicut tormento acerbatur, et germinatur malum saxi ruina, sic insipientis in libertate ruina vehementior.* Mens S. Ambrosii est,

q. d. Sicut is qui rotat fundam, affert sibi periculum, ne rotando lapidem in caput suum impingat : sic qui stultum promovet ad honores, creat periculum suo capiti, ne scilicet populus à stulto læsus invadat eum qui ipsum promovit ; in promoventem enim solent promoti lapsus et errata transcribi. Rursum sicut lapis, funda valido impetu contortus in altum, mox graviore ruina descendit ferturque deorsum : sic stultus, ad honores evectus, graviore lapsu in ima corruit, juxta illud : *Tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant ;* sicut enim lapidis, sic et stulti locus est imus. Denique Adagiographus sic adaptat, q. d. Sicut qui lapidem fundæ impositum dat in manus stulti, dat ipsi arma quibus alios ipsumque dantem feriat; sic qui eidem dat dignitatem, dat ei lapidem quo alios et ipsum dantem vulneret; stulti enim dignitate nesciunt uti moderate, sed ea ad libidinem in aliorum perniciem abutuntur.

Nonnulli valde congrue græcum σπενδονη, id est funda, accipiunt pro pala annuli aurei, eamdemque censent notari per hebr. *margema*, id est purpuram. Solet enim palæ annuli addi bracteola coloris purpurei, ne gemma palæ inclusa fulgore auri hebetetur et offuscetur, sed suum splendorem teneat, illoque colore exacuat. Sic sensus erit, q. d. Sicut qui lapidem vulgarem ligat in pala annuli aurei, absurde facit : sic et qui dat honorem insipienti. Ita noster Menochius in Hieropol. l. 2. c. 11. Nam σφενδονη δακτυλιου est pala annuli, ut Cicero interpretatur apud Platon. l. 2. Polit. Et Plinius fundam quoque hoc significatu dicit : Ut *funda*, ait, *includuntur perspicuæ, cæteris subjicitur aurichalcum.* Est autem pala annuli funda, circulus ille auri vel alterius metalli, quo gemma annuli includitur, perinde ac fundæ sinus lapidem ejaculandum includit.

Denique funda accipi potest pro sacculo, crumena et marsupio facto instar retis ; unde Macrobius : *Demissa*, ait, *in fundam pauperem manu, pauculos denarios protulit.* Funda enim subinde rete significat, ut patet ex illo Virgilii 2. Georg.

> Atque alius latum funda jam verberat amnem
> Alta petens, pelagoque alius trahit humida lina.

Ubi Servius : *Funda*, ait, *est retis genus dictum à fundendo.*

Consequenter per lapidem accipias vel calculum rationum, quo scilicet mercatores suppetant summas pecuniarum, vel lapides ponderum ; olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus, et tam hos quàm calculos rationum includebant sacculis et marsupiis. Si calculos rationum accipias, sensus erit, q. d. Sicut calculus in se parvi est valoris, sed magni ob summam quam significat; sic stulto ad magistratum evecto deferendus est honor, non propter se, sed propter Deum et communitatem, cujus personam repræsentat. Ita D. Thomas, 2. 2. q. 63. art. 3, cujus verba mox recitabo. Sin lapides ponderum accipias cum nostro Salazar, sensus erit, q. d. Qui virum stultum et insipientem ad honores, id est ad magistratum vel principatum extollit, ut ex jure publicam rem administret, perinde facit ac si pondera marsupio includat et inclusa obliget, q. d. Illo imperante, nullus erit justitiæ locus, nihil ex jure, nihil æquitate geretur, sed in omnibus summa temeritas erit. Itaque Salomon stultos et insipientes homines à magistratu arcendos idcirco dicit, quia illis Rempublicam gerentibus jus et æquitas exulat; ac consequenter exulant merces et mercatores, et mercatura qua Reipublicæ opes et rerum abundantia constat.

Ex dictis liquet σφενδονην, id est fundam, tria significare : primo, fundam; secundo, palam annuli; tertio, sacculum et marsupium, triaque hæc significata apte huic sententiæ et similitudini congruere, juxta sensus quos assignavi.

Quarto, solerter noster Interpres *margema* vertit *acervum Mercurii;* esto enim *margema* in genere significet acervum lapidum, usu tamen appropriata fuit hæc vox ad *acervum Mercurii*, utpote olim apud Gentiles communissimum et celeberrimum, ac Judæis notissimum. Id ita esse docet primo noster Interpres qui sic vertit, ejusque versionem probavit et probat tota Ecclesia. Secundo, quia *margema* idem est quod *Mercolis* רגמה *regama*, id est Mercurii (hunc enim Hebræi vocant *Mercolis*) acervus. Tertio, ita docent Rabbini in *Sepher Amana*, cap. 20. et alibi, ac Speculum Historiale lib. 24, quos citat Joannes Drusus, licet in fide heterodoxus, ideoque minus favens Vulgato Interpreti, lib. 3. quæst. c. 66. Et in classe Prov. l. 2. c. 34. et R. Salomon hîc : *Rabbini*, inquit, *eum qui legis doctrina imbuat discipulum ineptum, similem esse lapidem in mercurium jacienti affirmant.* Sic et Mercerus hîc (cujus verba mox recitabo) testatur veteres Hebræos *margema* vertisse *Mercurium*. Idem docet Elias in Tisbi, R. Ismael in Gemara, R. Nathan in Lexico Juris Hebræorum.

Denique id magis constabit ex mox dicendis. Nec novum est in Script. citari deos Gentilium, ad eorumque fabulas alludi. Sic enim alludit ad fabulam Titanum, Judith 16. 8 : *Nec percusserunt*, ait, *eum* (Holofernem) *filii Titan.* Et Job ult. v. 15. pro *Cornu stibii*, quod erat nomen filiæ Job, Septuag. vertunt *Cornu Amaltheæ*, id est cornu copiosum, dives, rerum omnium affluentia abundans. Fabulantur enim Poetæ Amaltheam fuisse capram nutricem Jovis, è cujus proinde cornu Jupiter omne bonum fundebat. Ita Olympiod. et Nicetas ibidem, qui sapienter advertit : *Cum Scriptura*, ait, *cornu copiæ, aut Sirenum, aut vallis Titanum, aut Gigantum mentionem facit, tantum utilitatem illis fabulis significatam, non vero falsitatem ullam nobis propinat.* Sic et Nyssenus hom. 9. in Cant. Jam

Quæritur quis sit *acervus Mercurii.* Primo Beda, Arboreus, Hugo, Lyranus et Glossa interlinearis per *Mercurii acervos* lapidum aggeres seu cumulos, ad Mercurii templum exædificandum collectos accipiunt, q. d. Qui hominem rudem et imperitum Reipublicæ præficit, aut illi docendi munus attribuit, peccat æque ac illi qui falsis idolis, congestis lapidibus, templa ædificant. Nam, sicut Mercurii fanum exstruere idololatria est; ita etiam, inquit Hugo, idololatriæ quoddam genus est insipientem virum magistratum creare, juxta illud Zachariæ 11 : *O pastor et idolum !* Audi Bedam : *Qui insipienti, id est hæretico, honorem docendi confert, non minus derelinquit, quàm qui deos ac delubra Gentilium cultu veneratur inani.* Verum hæc expositio videtur aliena et longe petita. Multo alienior, imo falsa et erronea est illa Merceri hoc loco : *Veteres Hebræi*, ait, *margema accipiunt pro simulacro Mercurii, quod ex magna lapidum mole factum esset ; quo sensu Vulgatus*

Interpres vertit acervum Mercurii, qualis est imago Christophori, quæ magna mole lapidis in nostris templis alicubi cernitur. Unde ipse hunc locum cum Beza torquet contra invocationem S. Christophori aliorumque Sanctorum, ac venerationem imaginum eorumdem, q. d. Sicut absurde facit, imo peccat in Deum, qui statuam Mercurii, qualis est Christophori, lapidibus pretiosis ornat : sic et peccat qui honorat stultum. Verum hæc est hæresis. Aliud enim est idolum et dii Gentium, aliud est S. Christophorus et Sancti Christianorum eorumque imagines, uti ostendi 1. Corinth. 8. v. 4. Rursum, *margema* non significat Mercurii statuam, sed *acervum lapidum.* Denique S. Christophori imaginem esse imaginem veri Sancti et Martyris ; non autem emblema cujuslibet pugilis Christiani, qui Christum laborando et patiendo portet, uti volunt hæretici; fuse et efficaciter demonstrat Joannes Molanus, lib. 3. de S. Pictur. et imagin.

Secundo, Pagninus vertit : *Sicut qui ligat* vel *mittit lapidem in cumulum lapidum*, etc., id est inter honorem qui homini sapienti exhibetur, et eum qui stulto impenditur, hoc interest, quod inter lapidem qui in ædificio affabre constructo loco aptatur suo, et inter eum qui in cumulum et aggerem lapidum temere jacitur, q. d. Honor sapienti impensus aptissime in illum cadit, et quasi lapis suo cohærens loco speciosus est; is vero qui stulto adhibetur, lapidem aliquem rudem temere in acervum projectum, et à suo loco emotum imitari videtur.

Tertio, S. Thomas 2. 2. q. 63. art. 2, Hugo et Lyranus per *acervum Mercurii* accipiunt acervum mercatoris, puta lapillos (pro quibus jam utuntur nummis æreis), sive numerarios calculos, quibus summas pecuniarum subducunt et computant. Mercatores enim à mercibus dicti sunt Mercurii. Unde Fulgentius in Mythologia : *Omnis negociator*, ait, *dicitur Mercurius, quasi mercium suarum curam habens.* Vide Gyraldum syntag. 9. Audi S. Thomam : *Quia Gentiles ratiocinationem attribuebant Mercurio, acervus Mercurii dicitur cumulus ratiocinii, in quo mercator aliquando mittit unum lapillum loco centum marcarum; ita etiam honoratur Prælatus, qui ponitur loco Dei et loco totius communitatis, etiamsi improbus fortasse sit.* Similia habet Lyranus ; quem vide, si libet, æque ac Hugonem.

Noster vero Salazar per lapides Mercurii accipit lapides quibus utimur pro ponderibus ad ponderandum res quaslibet, q. d. Quisquis stulto homini magistratum aut imperium defert, ei similis est, qui lapides, hoc est pondera quibus res librari et appendi consueverunt, non quidem ad librandum adhibet, sed in acervum cogit ac colligit, id est, hoc efficit ne quid exacte et ex jure et justitia peragatur, sed quasi subiatis remotisque ponderibus omnia temere et confuse fiant, vel hoc præstat, ut, quemadmodum sublatis ponderibus mercatura cessat, ita quoque judicia cessent, et fora sileant.

Quarto, simpliciter et genuine : Acervus Mercurii significat lapides congestos tumulatim in honorem Mercurii, qui erat dux viæ ad indicandam viatoribus viam, quos Græci Hermæa et Hermacas, id est Mercuriales, vocabant, ut patet ex Nicandro in Theriacis, ubi Scholiastes : *Hermacas*, ait, *poeta appellat lapides acervatos in honorem Mercurii.* Et Hesychius : *Mercurialis acervus*, ait, *significat cumulos lapidum Mercurii, quos in viis acervabant in honorem illius Dei.* Solebant enim antiqui in biviis aut triviis statuam Mercurii collocare, quò cum perveniebant qui faciebant iter, ac mercatores præcipue quorum Deus erat Mercurius, honoris gratia offerebant lapillum. Is, ut viarum præses, effingebatur trunco habitu, ex lapide rudi, in formam quadratam, hisce græcis verbis subscriptis ὅσιος, id est *auspicatus ad iter;* ὁδηγός, id est *dux viæ;* unde ἐνόδιος, teste Hesychio, sive ἐνόδιος. Lapides hosce ergo Hermam vocabant Græci, et acervi dicebantur ἑρμακες : *Viacum* vocant Latini; vetustissimi Judæorum vocant *Mercolis* sive *Mercurium.* Citant ex Glossis Thalmudicis, tractatu de Idololatria fol. 42. p. 1 : *Sunt gentes quæ colunt lapidum acervum, quem Mercolis vocant. Cultus autem ejusmodi est : Quisquis venit, projicit lapidem in acervum illum.* Unde veterum Hebræorum proverbium simile huic Salomonio, imo idem cum eo erat : *Projicit lapidem in Mercolis.* Nam *Mercolis* est Mercurius, aut potius acervus lapidum Mercurio sacer. Hinc in Lexico Hebr. Juris dicitur : *Quid est beth* (domus) *Mercolis? est fanum idoli cujusdam quod Mercolis nominabatur, cujus cultus fuit projectione lapidum, de quibus R. Israel in Gemara : Isti*, ait, *sunt lapides fani Mercolis, unus hinc, alter illinc, tertius super utrumque jacet.* Meminit horum lapidum non semel auctor *Sepher Amana* (id est libri veritatis), ut cap. 20. et alibi.

Quare autem mercatores aut iter facientes Mercurium honoris ergo lapideo acervo cumularent ex antiqua fabula dimanavit, quam Didym. l. 16. Odyss. in hanc sententiam græce narrat Anticlidemque narrat auctorem. Auctor item etymologici hoc idem narrat. Stultus autem apte vocatur lapis; quia, ut ait Plautus in Milite : *Nullum hoc stolidius est saxum.* Hoc ergo proverbium vel manavit à superstitione et cultu Mercurii, q. d. Quemadmodum ad statuam Mercurii lapides mittere, honoris causa, summa dementia est; quia statua Mercurii aut lapis est, aut lignum nihil sentiens : ita stulto homini honorem tribuere inscitia est. Enimvero stultus apud Terentium *caudex*, et *stipes*, et *lapis* appellari solet in Heautontimorumeno. Vel id manavit à pietate in viatores, q. d. Simile est beneficium conferre in stultum (quoad remunerationem intellige) illi quo prosequitur viatorem, quisquis lapidem in acervum jacit in signum et indicium viæ. Beneficium enim est peregrinaturis deinceps; sed eorum nemo imputat datori, quia ignoratur; ita beneficium perdis, si beneficium das stulto et fatuo ; nescit namque ille referre. Hinc fluxit apud Christianos, ut juxta cruces in itineribus lapides videamus accumulatos. Nam primi Christiani, quo pravum antiquum morem exstirparent, Crucem pro Mercurio substituere cœperunt, et lapides cum magna reverentia mittere in memoriam Calvarii montis, deducentes superstitionem illius seculi corruptissimi in veram pietatem et religionem ; sicque idololatriam fugarunt omnem.

Indi vero et Mahumetani adhuc retinent superstitionem illam projiciendorum lapidum, ut patet ex verbis quæ apud Vincentium Bellouacensem citata comperit Josephus Scaliger, et ipse refert lib. 5. de Emendatione temporum. Verba sunt : *Indiæ gentium, quæ Zechiam et Albarachuma dicuntur, antiqua consuetudo fuit nudos et decalvatos, magnisque ululatibus per-*

sonantes simulacra dæmonum circuire, angulos osculari, et projicere lapides in acervum, qui quasi pro honore diis exstruebatur. Inde enim est quod in libro Salomonis dicitur : Qui projicit lapidem in acervum Mercurii. Faciebant autem hoc bis in anno, sole scilicet existente in primo gradu Arietis, et rursus cum esset in primo gradu Libræ, hoc est initio veris et autumni. Hæc ergo consuetudo cum ab Indis ad Arabas descendisset, eamque suo tempore apud Mecham in Veneris honorem Mahumeth celebrari reperisset, sic illam manere præcepit, cum tamen cætera idololatriæ vestigia removisset.

Affinis, si non idem lapidi *Mercurii* est lapis Chaldæorum superstitiosus, dictus *mnisurim*, de quo ita Zoroaster : *Quando*, ait, *conspexeris dæmonem terrestrem* (tibi responsum expetenti) *accedere, incantans sacrifica lapidem mnisurim.* Ubi Psell. in scholiis rem aperit : *Dæmones*, ait, *circa terram volitantes natura sua sunt mendaces. Quod si ex his verum aliquem sermonem audire cupias, aram appara, et sacrifica lapidem mnisurim. Habet enim hic lapis vim advocandi majorem dæmonem, qui occulta ratione materiali genio applicatus, rerum inquisitarum veritatem insusurrat, quam ille porro homini interroganti profert. Indicat enim nomen ipsum, quo in advocatione utendum est unà cum lapidis sacrificatione.* Hæc Psellus. Cui similia Nicephorus ad lib. Sinesii de Insomniis. Fuit hæc vanissima superstitio putantium non omnes dæmones æque mendaces, sed aliquos veraces. Deinde et illud erroneum, quosdam esse materiales, materia tenebrosa plenos, ut loquitur. Hic ergo magicus fuit ritus Chaldæorum.

Hæc et plura de acervo Mercurii erudite collegit Laurentius Ramires in Pentacontarcho cap. penult. Huic facit adagium : *Mercurius triceps*, dici solitum in ambiguos et ancipites. Mercurius enim Gentilibus erat deus index viæ ; quare in trivio tria ei dabant capita, et cuique inscribebant quònam quodlibet caput et quælibet via (quam caput indicabat) duceret. Exstat de hoc acervo Mercurii elegans epigramma apud Alciatum hoc emblemate : *Qua dii vocant eundum :*

In trivio mons est lapidum, supereminet illi
Trunca Dei effigies, pectore facta tenus.
Mercurii est igitur facies, suspende, viator,
Serta Deo, rectum qui tibi monstret iter.
Omnes in trivio sumus, atque hoc tramite vitæ
Fallimur, ostendat ni Deus ipse viam.

Mercurius interpres deorum, princeps orationis et sermonis, viatorumque numen credebatur ; unde ejus statuæ in biviis triviisque constituebantur ad indicanda viarum discrimina ; viatores itaque statuis solebant lapidum acervos accumulare ; sic enim Deum putabant honorari, ea scilicet re quæ in promptu esset et obvia, vel quod ita viam repurgare viderentur, vel quod eo lapidum cumulo Dei effigies prætereuntibus esset notior. Ulpianus annotat in oration. Demosthen. adversus Leptinem, Hermas, id est Mercurios, ejusmodi fuisse quadrangulos, superiore parte Mercurii figuram gerentes, inferius inscriptiones viarum ostendentes, qua de re Gyral. Syntag. 9. et Cælius Rhodiginus lib. 28. cap. 12. Adagiographus proverb. de Mercurio dextro, et *Mercuriale*, et *bifrons Mercurius.* Hoc autem emblemate quasi ænigmate monemur ea tantum sequenda esse, ad quæ Deus et natura nos reddit idoneos, cum summæ stultitatis et dementiæ sit aliquid invita, quod aiunt, Minerva suscipere et prosequi. Hinc dicebat Cato apud Ciceronem naturam optimam ducem esse sequendam, nihilque aliud fuisse gigantum more bellare cum diis, nisi naturæ repugnare. Unde et D. Paulus adhortatur eam ut sortem retineamus, in qua nos esse Deus voluit. Sed quoniam mentis humanæ tanta est cæcutientia et ignoratio, ut qua via sit eundum plane ignoret ; supplici oratione et submisso animo recurrendum est ad eum qui est via, veritas et vita, quem qui sequitur, in tenebris non ambulat; continuoque illud Davidicum repetendum : *Ostende mihi, Domine, viam in qua ambulem.* Certe et Socrates apud Platonem pergendum ea solum esse via, qua Deus nos ducit, asseverat. Porro Mythologi sacri per Mercurium, olim deorum nuntium, vel sacras Litteras, quæ nobis divinam voluntatem aperiunt, intelligunt ; vel Prophetas et Doctores apte divina oracula nuntiantes, ex quibus orthodoxam salutis æternæ viam excipere est necesse, serta autem suspensa, honorem et reverentiam illis exhibendam esse declarant.

Hinc Paulus à Lycaoniis vocatus est Mercurius, quia ipse erat dux verbi, Actor. 14. 11. Mercurius enim fuit Jovis ex Maia filius, deorum nuntius, et, ut canit Orpheus, Jovis angelus, indeque dictus Mercurius, quasi medicurrius, quod medius curreret inter Deum et homines. Plura de Mercurio dixi Actor. 14. 11.

Sed redeamus ad acervum Mercurii, cujus hîc meminit Salomon. Apposite sane eum qui honorat stultum comparat viatori qui mittit lapidem non quemlibet, sed pretiosum in acervum Mercurii. Nam pro *qui mittit lapidem*, hebr. est, צרור אבן *tseror eben*, id est, *ligaculum lapidis*, hoc est lapis, qui ligari solet in pala annuli, quod nulli fit nisi pretiosus sit et gemmeus ; unde Vatablus vertit : *Ut est inclusio lapilli in acervo lapidum, sic qui dat stulto gloriam*, q. d. Ut lapillus in pala annuli inclusus decorus est, indecore autem in acervo aliorum lapidum, ac præsertim Mercurii, jacet ; sic honor decore collocatur in sapiente, indecore in insipiente. Primo enim, sicut indecens et ridiculum est gemmis ornare lapidem aut lapideam statuam Mercurii, ac ante eam procumbere eamque adorare ; sic et indecens ac ridiculum est stultum ornare, honorare et adorare, cum ipse sit bardus instar stipitis aut saxi. Rursum sicut saxum aut saxea statua non sentit ornamenta et honores sibi impensos, nec impendentibus gratias refert ; sic nec stultus eos pro dignitate æstimat, nec impendentibus gratus est. Tertio, sicut Mercurius vivus fuit inventor et præses artium sapientiæ et eloquentiæ, ac proinde honore dignus : statua vero Mercurii, utpote lapidea et inanimis, nec fari, nec sapere poterat, ideoque cultu et honore erat indigna ; sic pariter sapiens quasi vivus Mercurius honorem meretur, insipiens vero quasi fictus pictusque Mercurius, qui in sapiendo et loquendo est infans, honoris est incapax. Hinc prisci olim statuam Mercurii manibus pedibusque mancam truncamque efformabant, imo deformabant, atque homines stupidos, bardos, insulsos et insipientes, saxeos ligneosque Mercurios vocitabant ; unde

illud Juvenalis in quemdam stolidum, Satyra 8:

At tu
Nil nisi Cecropides, truncoque simillimus Hermæ.
Nullo quippe alio vincis discrimine, quàm quod
Illi marmoreum caput est, tua vivit imago.

Sensus ergo est, q. d. Qui insipientem honorat, perinde facit ac si statuam saxeam Mercurii manibus pedibusque trunci colat et veneretur; insipiens enim est quasi saxeus Mercurius brachiis tibiisque truncus, ad agendum loquendumque ineptus et impotens.

Mystice, B. Petrus Damiani lib. 1. epist. 8. ad Alexandrum II. Rom. Pontif. hanc gnomen exponit de iis qui lucro deditos promovent ad prælaturas: *Et certe qui talis est*, ait, *quoniam pro amore pecuniæ suum violat ordinem, indignus est procul dubio ut Ecclesiasticam obtineat dignitatem. Unde et Salomon ait: Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem. Nam quia apud Gentiles Mercurius Deus lucelli sive pecuniæ dicebatur, Acervus Mercurii cumulus atque congeries est nummorum. Et quia nummo regula monetalis imprimitur, quid per nummorum designatur acervum, nisi regularium ac veræ sanctitais imaginem præferentium concio clericorum? Quid vero per lapidem nisi duram, stolidam et insensibilem illius mentem accipimus, qui, dum Deum esse indubitata fide non credit, spem suam in terrena qualibet possessione constituit? de quo per Prophetam dicitur: Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. Huic autem insipienti honor tribuitur, cum ad Ecclesiastici gradus apicem quispiam non Deo, sed pecuniæ deditus promovetur.* Addit deinde apposite: *Sed sicut nummorum dissipatur acervus, si desuper lapis immittitur; ita per indigni, sive lapidei, pastoris accessum quasi constipatus ordo destruitur regulariter gradientium, et in charitate obedientium Clericorum: gravatur enim mali pastoris umbraculo, et tanquam nummorum cœlestium cumulus tartarei lapidis mole diruitur. Stulto igitur et insipienti denegandus est honor Ecclesiasticus, ne sanctorum Clericorum, tanquam nummorum spiritualium, mergatur acervus.*

Huc facit Auctor Catenæ Græc. qui ex Sept. sic legit sicque explicat: *Qui stulto impertitur gloriam, similis est illi qui ligat pretiosum lapidem in funda. Stulti enim de re augenda anxii opibusque cogendis, et quæstui faciendo toto animi sensu intenti, nulla honesti aut decori habita ratione turpia quæque consectantur.*

9. QUOMODO SI SPINA NASCATUR IN MANU TEMULENTI: SIC PARABOLA IN ORE STULTORUM.] Chald. *Spina ascendit in manu ebrii, et stultitia in ore stulti.* Pro *nascatur* hebr. est עלה *ala*, id est ascendit, hoc est, germinat vel quomodolibet invenitur, exstat et prodit. Apte stultus comparatur ebrio, quia sicut hic, sic et ille rationis est impos, nec judicio, sed phantasia et cupiditate agitur. Parabola vero et sermo stulti comparatur spinæ, quia instar spinæ pungit, sauciat et lædit. Igitur

Primo, Hebræi nonnulli sic exponunt, q. d. Sicut est aliquod spinarum genus, quod manu ebrii gestatum eum facit sobrium; sic parabola in ore stulti eum ex stulto sapientem efficit. Hoc spinæ genus putant esse spinam regiam, qua vina condiri solere docet Plin. lib. 13. 24; quia scilicet vim refrigerandi habet, per quam vim vini inhibet et infringit. Rursum sicut spina pungens manum ebrii eum excitat ut evigilet et crapulam excutiat, sic sententia gravis et pia in ore stulti, id est impii, eum compungit ut impietatem abdicet. Ita Baynus.

Secundo, alii hebr. חוח *choach*, id est spina, vertunt manicas et compedes, ad ligandum reos et captivos: *Choach enim significat spinam, tum è terra natam, tum artificialem ex ferro, qua quis perforatur ac captivus constringitur et retinetur*, aiunt Lexicographi, q. d. Sicut manicæ et vincula obveniunt ebriis (ob rixas, injurias, pugnas et cædes quas in ebrietate commiserunt) quibus manus eorum pugnaces vinciantur; sic eædem obveniunt manibus stultorum, qui sunt similes ebriis ob stultitias et stultas injurias quas aliis inferunt. Unde Septuag. vertunt: *Spinæ nascuntur in manu temulenti, servitus vero in manu imprudentium.* Servi enim vinciuntur manicis ne manibus abutantur. Ita S. Ambros. lib. 2. epist. 7: *Recidenda*, ait, *insipienti potestas, non adjicienda libertas est; servitus enim ei convenit, ideoque adjicit Salomon: Spinæ nascuntur in manu inebriosi* (hoc est valde ebriosi); *servitus autem in manu imprudentis, quia sicut ille suis vulneratur poculis, ita insipiens suis factis; ille bibendo se peccato inserit, iste operando se culpæ adjudicat, et factis suis trahitur in servitutem.*

Ubi nota: Hebr. משל *mascal* significat proprie dominium, inde sententiam prædominantem, qualis est parabola. Septuag. acceperunt *mascal* pro dominio quod est in domino; huic enim respondet servitus in servo, q. d. Sicut spinosæ compedes et manicæ nascuntur, id est, apte congruunt manibus ebriorum, ita ut in eis natæ videantur (id enim est nasci in manu per catachresin); sic pariter servitus apte congruit stultis, ut domino alicui subjiciantur, qui eos servitute constringat, ne stulta libertate sua liberaque et indomita stultitia abutantur in suam et aliorum perniciem. Sic dominium accipitur passive, quod scilicet stultus pati cogitur. Posset quoque dominium accipi active, q. d. Sicut ebrius suis rixis et pugnis, velut spinis, omnes configit et sauciat; sic servus, si dominio potiatur possitque aliis imperare, ipsos dura servitute premit, ac velut servos tyrannice tractat, affligit et cruciat: horum ergo dura servitus est in manu et arbitrio imprudentium.

Tertio, alii *mascal*, id est parabolam, accipiunt pro probro et convicio, q. d. Sicut ebrius suis conviciis velut spinis quosvis obvios impetit; sic et stultus in quoslibet jacit parabolas, id est scommata et probra, quorum aculeis velut spinis omnes pungit et perforat. Unde Chald. vertit: *Spina descendit in manu ebrii, et stultitia in ore stulti.* Simili phrasi ait Christus Ps. 68. 12: *Factus sum illis in parabolam*, id est, in probrum et ludibrium. Et sic *parabola* pro probro accipitur Jerem. 24. 9. 2, Paral. 7. 20, Isaiæ 14. 4. et alibi.

Quarto et genuine, q. d. Parabola in ore stulti se habet sicut spina in manu ebrii, ob multas analogias: prima est, quod, sicut spina nascitur, id est, natura sua congruit manui ebrii, ut ex ea nasci videatur, utpote quæ spinosa sit, id est aculeata, malefica, pugnax et rixosa: sic et parabola spinosa natura sua congruit stulto, qui instar ericii spinosus est, id est aculeatus, pungens et saucians.

Secunda est, quia, sicut ebrius per ebrietatem suam ita decipitur, ut, cum putat se vel florem vel fructum aliquem decerpturum in horto aut commune aliquod lignum tractaturum, incidat inopinato in spinam, à qua læditur cum multorum irrisione: ita et inopinatum est, ut in ore stultorum inveniatur aliqua prudentia, et, cum invenitur, nocet eis magis quàm prodest, ac risum potius provocat in aliis quàm venerationem; ita ut dicatur de iis illud veteris proverbii: *Num et Saul inter Prophetas?* 1. Reg. 19. 24; præsertim dum carpunt vitia aliorum, quibus ipsimet æque vel magis obnoxii sunt. Vere Seneca: *Multi, cùm aliis maledicunt, sibi ipsis convicium faciunt.*

Tertia est: Sicut ebrius, manu tractans spinas et sentes, eas non sentit, cum tamen à sentiendo dictæ sint sentes, quod vel leviter tactæ sensum lædant; sic et stultus, id est impius, ex parabola, id est sententia gravi et pia, quæ compunctionem movet, non compungitur, imo ejus sensa non percipit, nec sentit, sed in sua stoliditate et improbitate velut hebes et obtusus permanet.

Quarta et potissima: Sicut ebrius spinis suis tum realibus, tum mysticis, puta litibus et rixis, omnes pungit, vulnerat et lædit; sic pariter stultus, esto quandoque parabolas, id est sententias graves, proferat, tamen eas apte ad aliorum ædificationem proferre nequit, sed eas detorquet ad auditores stolide et petulanter objurgandos, ridendos, vexandos et probris injuriisque afficiendos, aut ut eis suos errores et vitia persuadeat. Id patet in indoctis hominibus qui sacras Scripturas legentes, et aliis prædicantes, eas depravant ad suam ipsorum et aliorum perditionem, ut ait S. Petrus ep. 2. c. 3. v. 16.

Porro Auctor Catenæ Græcorum, qui sequens Septuag. ac pro *parabola* legens *servitus*, sic explicat: Temulentus assiduæ ignaviæ sese dedit, neque quidquam unquam quod homine dignum sit facere ex animo proponit, adeoque animæ suæ manus, fundumque ejusdem universum prorsus spinosa et inculta relinquit. Amens autem et excors non intelligit quid, aut quomodo, vel quatenus operandum sit: nam cum proprii sensus dominus non sit, sine ratione et delectu operatur, si quid est tamen quod operatur. Hæc ille.

Mystice B. Petrus Damiani l. 1. ep. 18. hanc gnomen applicat prædicatoribus malæ vitæ: *Quomodo si spina*, ait, *nascatur in manu temulenti, sic parabola in ore stultorum. Spina quippe in manu temulenti nascitur, cum illi qui hujus vitæ amore est ebrius, reprehensionis in mente aculeus generatur. In ore itaque stultorum parabola quasi spina est; quia, dum aliud loquuntur, aliud agunt, mens eorum in semetipsa aliquando redarguitur, et quodam quasi spinæ pungentis aculeo perforatur. Velut spina certe male viventis, et bene dicentis conscientia pungit, dum in eo quod extrinsecus loquitur, quodam pudoris aut formidinis stimulo intrinsecus sauciatur.*

JUDICIUM DETERMINAT CAUSAS: ET QUI IMPONIT STULTO SILENTIUM, IRAS MITIGAT.] Hebræa hic toto cœlo videntur dissentire; sic enim habent: רב מחולל כל ושכר כסיל ושכר עברים, *rab mecholel col, vesocher kesil, vesocher oberim*, id est: *Magnus creat omnia, et mercedem dat stulto, et mercedem dat transgressoribus*. Quod explices:

Primo, cum Jansen. q. d. Deus sicut magna sua potentia omnia creavit, ita eadem omnia gubernat, ac proinde non solum sapientes, sed et stultos et transgressores legis suæ, tanquam suos mercenarios pascit; quod vocat *dare mercedem*, quia ipse alit eos, ac si deberet eis escam tanquam eorum dominus, quemadmodum quispiam tenetur dare mercedem suis mercenariis. Aut loquitur de mercede quam impiis reddit, tanquam omnium dominus et creator, juxta eorum merita, irrogando scilicet et eis qui per stultitiam peccant aut ignorantiam, et eis qui per malitiam voluntarie transgrediuntur, commerita supplicia, sive hic, sive in futura vita. Dat causam et radicem justitiæ justæque vindictæ Dei, q. d. Ideo Deus præmiat bonos, ac pascit stultos et impios; quia ipse eosdem creavit sua omnipotentia: unde in eos plenum jus herile acquisivit, ut possit debeatque eos regere, bonos præmiando, malos cruciando. Ejusdem enim est opus formare et formatum dirigere et gubernare.

Secundo, R. Levi, q. d. Magnus, id est princeps, qui in jurgiis dissensioneque versatur, omnes dolore afficit (hoc enim proprie est *mecholel*), affligit et perdit: idem vero stultos nefariosque præmiis cumulat, ut eos sibi sceleris socios adjungat. Idem alias explicationes adjungit, æque ac Aben Ezra, R. Moses, R. Salomon et Baynus, sed peregrinas et longe petitas.

Tertio, Tigurina vertit: *Egregius aliquis ac magnus vir conficit per se omnia; stultus autem mercede conducit transgressores;* alius: *Magister exacte facit omnia; ac, conducens mercede stultum, conducit etiam transitores*, vel *transgressores.*

Quarto, planius et commodius Vatabl. vertit: *Princeps coercet omnes, et dat præmium stulto, et dat præmium transgressoribus, id est dat singulis quod meruerunt; qualis princeps, tales et subditi. Transgressores vocat nebulones; negligentes, ignavos.* Ubi nota: Princeps hebr. vocatur רב *rab*, id est *magnus*, vel proprie *multus* et multiplex, quia unus ipse est instar multorum; multorum enim, imo omnium subditorum curam gerere, ac negotia et commoda procurare debet: quare valde magno et capaci ingenio, æque ac animo sit oportet, ut omnia vestigare, nosse, dirigere valeat. Talis fuit Ulysses quem proinde Homerus vocat πολυτροπον, id est multiformem, multivarium, multiplicem, quia versatili erat ingenio, atque noverat se in varias formas, modos et figuras vertere, ut omnibus personis, locis et temporibus se accommodaret. Sic Carolus V, cum Italis erat Italus, cum Hispanis Hispanus, cum Belgis Belga, cum Germanis Germanus.

Hinc rursum princeps et dux hebr. vocatur אלוף *alluph*, id est millenarius, quod non unus et simplex, sed multiplex et quasi millenus esse debeat. Unde Plato in dialogo de regno: *Custos sapiens*, inquit, *et boni universalis studiosus, unus est pro multis.*

Verum Noster aliis punctis legit Hebræa, ideoque aliter vertit, nec id mirum, cum idem fecerint Septuag. Chald. Syrus, Theodotion et Symmach. qui Nostro suffragantur. Igitur Noster primo pro רב *rab*, id est *magnus*, legit ריב *rib*,

id est Judicium. Secundo, מחולל mecholel proprie significat parturire, formare, perficere, compingere. Unde Noster vertit : *judicium format*, id est determinat, et determinando ad formam veritatis justitiæque redigit omnia controversa, puta omnes causas et lites. Tertio, pro שכר *socher*, id est mercede conducit, legit שבר *scober*, id est confringit, q. d. Confringit stultum, id est stulti dicteria ac iras et rixas, quas iis ipse suscitavit; quod idem est cum eo quod vertit Noster : *Qui imponit stulto silentium iras mitigat*. Aut potius שכר *socher* per *sin*, accipit pro *socher* per *samech ; sin* enim et *samech* ejusdem prorsus soni sunt, ideoque inter se commutantur; *socher* autem per *samech* idem est quod *claudens* et *obturans*, scilicet os stulti, illique silentium imponens. Quarto, pro *oberim*, id est transgressores, legit עברות *abarot*, id est *iras*, aut certe ab *abarot*, id est *iras*, derivans *oberim* vertit *iratos*, quorum iras mitigat is qui stulto silentium indicit. Sic quoque legit Symmachus, qui vertit : *Qui cohibet imprudentem, obstruit iras ejus ;* et Theodotion : *Frenans imprudentem, frenat iras*.

Sensus est, q. d. Sicut judex, causas litesque decidendo, imponit eis finem et silentium; sic pariter sapiens iras rixasque quas stultus sua stulta dicacitate suscitat, componit et mitigat, vel ex parte, vel ex toto, dum stulto os claudit indicitque silentium, q. d. Sicut judicium judicis finem litibus, sic silentium stulto à sapiente indictum, finem iris et rixis imponit. Rursum sicut judex determinat causam adjudicando eam juste litiganti, et abjudicando eam silentiumque imponendo injuste litiganti : sic pariter sapiens mitigat tollitque rixas et iras, dum stulto injuste et imprudenter eas suscitanti obsistit, et silentium imperat. Hac enim ratione eos qui à stulto injuste ridentur, vexantur, ideoque irascuntur et litigant defendit, eosque innocentes declarat, quo fit ut ipsi iras litesque deponant, utpote in causa victores. Innuit ergo hæc gnome lites et jurgia pleraque oriri ex stultorum, id est impiorum, improbitate et dicacitate ; quare illi obsistendum et silentium indicendum à judice vel superiore ; quod si fiat, illico lites cessaturas, et pacem omnibus fore reddendam. Hinc *judex*, inquit S. Isidor. l. 18. Orig. cap. 15, *dictus quasi jus dicens populo, sive quod jure disceptet. Jure autem disceptare est juste judicare; non est autem judex, si non est in eo justitia. Accusator vocatus quasi adcausator, quia ad causam vocat eum quem appellat. Reus à re quæ petitur nuncupatus; quia, quamvis sceleris conscius non sit reus, tamen dicitur, quamdiu in judicio pro re aliqua petitur.* Et paulo ante : *Jurgium dictum quasi juris garrium, eo quod qui causam dicunt, jure disceptent. Lis à contentione limitis nomen sumpsit : de quo Virgil. Limes erat positus, litem ut discerneret agri.* Et anterius : *Forum exercendarum litium locus, à fando dictum*, quasi farum à fari. *Causa vocatur à casu, quo evenit. Est enim materia et origo negotii, necdum discussione et examine patefacta, quæ dum proponitur, causa est ; dum discutitur, judicium est, quasi juris dictio, et justitia, quasi juris status.*

Septuag. vertunt : *Multis procellis jactatur* (Complut. *multum æstuat* concupiscentiis et passionibus) *caro imprudentium ; conteritur enim exstasis* (Complut. *stupor eorum*) *;* vel ut Auctor Catenæ Græcorum : *Siquidem insania mentisque alienatio consumit illos*, q. d. Siquidem malitia mentis judicium tollit : anima enim per malitiam incrassata et impinguata, sensum sibi judiciumque sincerum eripit, ut velut exstatica et mente mota ac extra se posita, insanire videatur ; quare multum fluctuat graviterque quassatur, dum in varias tricas, rixas, peccata et pericula imprudenter ex perversitate ultro se ingerit et injicit. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Aliter noster Salazar, qui hanc gnomen Septuag. accipit de ira, quæ summa est animi hominisque tempestas, q. d. Quemadmodum navis fluctuans in mari, amisso gubernaculo, ad scopulum illisa dehiscit ac mergitur : sic etiam homo iratus abjecto consilio, ac mente emotus, ad damna pleraque et incommoda, tanquam in scopulos aut Syrtes impingit. Itaque illud *conteritur exstasis eorum*, perinde est ac si dicat : Ipsi præ exstasi et stupore conteruntur.

Chaldæus vertit : *Multum dolet caro stulti, et ebrius transit mare ;* Syrus : *Multum patitur caro stulti.* Idem utriusque est sensus, quia Septuaginta uterque sequitur, quasi dicant : Stultus multa patitur, quia instar ebrii navigantis in mari, qui cum undis et fluctibus imperite contendit, se mari discordiarum, litium et tumultuum hujus seculi inserit et immergit, ac ubique cum quibuslibet disputat, contendit et rixatur. Nam, ut ait Nazianz. in citato Iambico de ira :

> O ira, fervor, dæmonis domus horridi,
> Manifesta vultus macula, turbo mentium,
> Crapula et asile, tartari ad lacus ferens,
> Horrenda legio, multiplex labes mali.

Et S. Chrysost. hom. 29. ad Populum : *Ebrietas quædam est ira, imo vero difficilior ebrietate, et dæmone miserabilior.* Idem, hom 47. in Joan. *Inter iram et insaniam nihil interest, sed brevis quidam dæmon est, imo quàm qui dæmonio vexantur gravior ; ille enim venia dignus est ; iratus nulla, sed suppliciis innumeris ; sponte sua in profundum perditionis defertur, et etiam ante futuram gehennam pœnas dat.*

Idipsum claris parallelis demonstrat Seneca, l. 1. de Ira : *Ut furentium*, ait, *certa indicia sunt, audax et minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra et vehementius acta suspiria ; ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant et micant oculi, multus in ore toto rubor, æstuante ab imis præcordiis sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, et parum explanatis vocibus sermo præruptus, et complosæ sæpius manus, et pulsata humus pedibus, et totum concitum corpus, magnasque iræ minas agens, fœda visu et horrenda facies depravantium se atque intumescentium.*

Quæres : Unde ista varietas versionum? quid causæ ut ab Hebræo ita dissonent Septuag. Chald. et Noster ? Respondetur : Causa est varietas codicum Hebræorum. Septuag. enim in suis codicibus Hebræis pro שכר *socher*, quod priori loco ponitur, pro כ legentes ei affinem ב per metathesin legerunt בשר *bascar*, id est caro ; posteriori vero loco pro שכר *socher* legerunt שבר *scubbar*, id est conteritur, con-

fringitur. Denique pro עברים *oberim* legerunt עברם *ebram*, id est transitus, hoc est exstasis eorum, vel עברתם *ebratam*, id est ira eorum ; ira enim est quasi animi exstasis, ut eum extra se rapiat, ut homo non in sua ratione, sed extra se in furore et furiis positus videatur. Pro εκςασις, unus codex habet εκτασις, id est extensio. Chaldæus vero similiter priori loco pro *socher* legit *basar*, id est caro; posteriore vero loco pro *socher* per *sin* legit *sehicker* per *scin*, id est ebrius; ac pro עברום *oberim* per diæresin aliis punctis legit עבר ים *ober iam*, id est transiens mare.

Quare non mirum Nostrum quoque aliter legisse, uti superius ostendi. Hinc disce quanta olim codicum Hebraicorum fuerit varietas, ac proinde potius fidendum et credendum Vulgatæ Latinæ, quæ in omnibus exemplaribus eadem est, sibique constat, quamque probavit tota Ecclesia, et unanimis duodecim seculorum consensus.

11. SICUT CANIS QUI REVERTITUR AD VOMITUM, SIC IMPRUDENS, QUI ITERAT (Syrus, *contemnit*) STULTITIAM SUAM.] Septuag. *Sicut canis ad vomitum suum regressus fit exosus et execrabilis, ita stultus quoque qui per innatam malitiam ad suum redit peccatum.* Ita Auctor Catenæ Græc. Aquila et Symmach. *sic demens iterans in stultitia sua*, id est iterans stultitiam suam. Hoc enim significat hic hebraismus.

Iterantis *stultitiam*, id est imprudentiam et peccatum, fœditas hîc significatur tripliciter : primo, quòd comparetur cani, qui est animal vile, immundum et impudens ; secundo, quòd comparetur vomitui sive cani vomenti, quem omnes abominantur; tertio, quòd comparetur cani vomitum resorbenti, quo nihil est detestabilius. Citat hanc gnomen S. Petrus epist. 2. cap. 2. vers. ult. ubi multis eam explicui.

Denique canis cum stomachum cibo, vel potius vermibus oneratum sentit, vomitum procurat, mandendo herbam, quæ à cane canaria dicitur, de qua Plinius lib. 25. cap. 8 : *Invenerunt*, ait, *canes canariam, qua fastidium deducunt, eamque in nostro conspectu mandunt, sed ita ut nunquam intelligatur quæ sit ; etenim depasta cernitur.* Redeunt vero ad vomitum resorbendum non ex fame, sed ex innata ingluvie et voracitate, quæ tanta est ut rem fœdissimam, qualis est vomitus, appetant. Sic peccator, dum conscientia compungitur sentitque peccati onus et pondus, illud per pœnitentiam evomit : quod si illud jam evomitum repetat, id facit non ex cupiditate, sed ex malitia, ut vertunt Septuag. id est ex depravata peccandi consuetudine, qua v. g. ebriosus se inebriare assuetus ad ebrietatem rapitur, etiam sine siti cum cibo et potu plenus est, ex pravo bibendi usu et habitu. Quocirca S. Bernard. serm. 3. de Assumpt. *Reversus*, ait, *ad vomitum canis odibilis erit multo plus quàm ante, et fiet filius gehennæ multipliciter, qui post indulgentiam delictorum in easdem denuo sordes inciderit.*

Audi enim serm. 59. in Cantic. relapsis metum incutientem : *Timeas quidem*, ait, *pro accepta gratia, amplius pro omissa, longe plus pro recuperata ;* et appositas de primo ac secundo timore causas reddens, de tertio attexit : *Jam si gratia propitiata redierit, multo magis tunc timendum ne forte contingat recidivum pati, juxta illud : Jam amplius noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Audis recidere, quàm incidere esse deterius ? proinde invalescente periculo invalescat et metus.* Et S. Chrysostom. serm. de lapsu primi hominis, tom. 1 : *Noli*, ait, *peccare post veniam, noli vulnerari post curam, noli sordidari post gratiam.* Et statim singulorum causas reddens : *Cogita*, ait, *graviorem culpam esse post veniam, renovatum vulnus pejus dolore post curam, molestius hominem sordidari post gratiam.* Et rursum harum mutationum perversitatem expendens : *Indulgentia*, ait, *ingratus est, qui post veniam peccat : sanitate indignus, qui semetipsum, postquam curatus est, vulnerat ; nec mundari meretur, qui seipsum post gratiam sordidat.* Ac tandem hujus gravitatem relapsis demonstrans : *Grave est*, ait, *hominem instructum derelinquere, gravius absolutum peccare. Servo pejor est, qui patronum post datam libertatem offendit.*

12. VIDISTI HOMINEM SAPIENTEM SIBI VIDERI? MAGIS ILLO SPEM HABEBIT INSIPIENS,] id est indoctus et imperitus, qui se doceri patitur, imo cupit et optat. Hic ergo *spem habebit*, vel in seipso, vel certe in animis hominum, hoc est, homines magis de eo sperabunt. Unde ex Hebræo vertas : *Spes est de stulto magis quàm de illo;* clare Chald. *Si videris virum qui sapiens est in oculis suis, melior est illo stultus;* et Vatabl. *Si videris hominem qui sibi sapere videtur, de stulto melius sperandum quàm de illo*, quòd scilicet *stultitiam*, id est peccata deponet, et *sapientiam*, id est virtutem, discet per pœnitentiam et morum mutationem.

Ratio prima est superbia et philautia, qua laborat is qui sibi sapiens videtur, ut putet se omnibus esse sapientiorem et meliorem, ac proinde à nemine discere, sed omnes docere velit. Secunda, quòd Deus talibus, utpote superbis et sibi præfidentibus, neget suam gratiam et lumen, itaque illos in sua perfidia relinquat, excæcet et obduret, quo fit ut sint indociles et incurabiles. Tales fuere philosophi, de quibus Apostol. Rom. 1 : *Dicentes*, ait, *se esse sapientes, stulti facti sunt.* Et Isaias, cap. 5. 21 : *Væ qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes !* Tertia, quòd tales, qui sibi videntur sapientes, ut de sua sibi placeant sapientia, alios præ se contemnentes, aut sunt frequenter omnium pene rerum imperitissimi, putantes se intelligere quæ non intelligunt ; aut, etiamsi pleraque bene sciant, tamen agnoscere nolunt se pleraque nescire, quæ ab aliis discere debeant : quare nulla spes est ut aliquando sapientes fiant ; sed *insipiens magis illo spem habebit*, hoc est, magis sperandum est de insipientis alicujus, qui talis vulgo habetur, salute et sapientia adipiscenda, quàm de illius. Ita Jansen. Tales fuere olim Scribæ et Pharisæi qui, putantes se summos esse legis et veritatis doctores, Christum verum doctorem respuerunt : itaque in sua cæcitate se obduraverunt, æque ac jam se in judaismo obdurant eorum sequaces Judæi omnes. Tales quoque sunt hæretici, præsertim hæresiarchæ, et magistri ac ministri, qui superbia tumidi putant se sapientissimos, nec quidquam discere, sed omnes docere volunt. Præclare Quintil. lib. 1 : *Nihil*, ait, *pejus est iis qui paulum ultra primas litteras progressi falsam scientiæ persuasionem induerunt. Nam et credere præcipiendi peritis indignantur, et velut jure quodam potestatis, quo*

fere hoc hominum genus intumescit, imperiosi, atque interim sævientes stultitiam suam perdocent. Nec minus error eorum nocet moribus. Tritum est illud : *Qui sibi sapit, summe desipit.*

Porro *sapiens* et *insipiens* hìc notant prudentem et imprudentem, et consequenter probum et improbum.

Unde secundo hanc gnomen sic exponas, q. d. Magis sperandum est de improbo qui suam improbitatem agnoscit, quòd ad frugem se recipiet, quàm de probo qui in sua probitate gloriatur, quòd in ea sit perseveraturus. Exemplum est in Pharisæo venditante suam justitiam, et Publicano agnoscente suas culpas, quorum proinde vices sortesque commutans Christus ait : *Descendit hic justificatus ab illo*, id est præ illo, *in domum suam*, Luc. 18.

Accedit quòd qui sibi sapientes videntur, facile à dæmone decipiuntur et perduntur; at qui suam insipientiam agnoscit, ducem et doctorem quærit, ideoque secure incedit facileque salvatur. Nota est Heronis historia apud Cassian. collat. 2. cap. 5. Is enim propterea quòd in remissione jejunii et silentii nunquam majorum consiliis et mandatis acquievit, permissus est à dæmone miserabiliter decipi. Persuasit enim illi ut in profundissimum puteum se conjiceret, quo experimento probaret tanta esse merita sua, ut nequaquam jam posset alicui discrimini subjacere. Paruit miser consilio hostis malignissimi, qui monitis amicorum et præceptis majorum obedire noluerat, et ingenti casu præcipitatus, in eadem opinione, quòd angelo lucis credidisset, post tertiam diem misere vitam finivit.

Similes Anachoretarum sibi præfidentium lapsus recenset ibidem Cassian. cap. seq. Palladius, in Lausiaca cap. 31, narrat Valentem Anachoretam sibi sapientem, putantemque secum Angelos versari, Sacramentorum communionem contempsisse, et dæmonem salvatoris specie sibi apparentem adorasse. Idem, c. 105, narrat Abrahamum à dæmone illusum credidisse se à Deo ordinatum esse sacerdotem. Plures tales Sanctorum sibi sapientium casus lugubres exstant in Vitis Patrum.

Tertio, S. Chrysost. hom. 39. ad Popul. hanc gnomen sic exponit, q. d. Qui sibi videtur sapiens, id est, qui superbus est, pejor est fatuo. Quare superbia est summa fatuitas : *Magnum*, ait, *est elationis malum; stultum esse melius est quàm insolentem. Illic enim stultitia tantum est mentisque tarditas; hìc autem stultitia pejor est et fatuitas cum furore. Stultus sibimetipsi malum est, elatus et aliis pestis; ex amentia hoc vitium nascitur. Non potest esse superbus qui fatuus non sit; stultitia vero plenus est superbus. Audi quemdam sapientem qui dicit : Vidi hominem apparentem esse prudentem apud seipsum, spem autem habet magis insipiens eo. Vides quòd non temere dicebam esse malum fatuitate pejus? spem enim, inquit, habet magis insipiens eo. Propterea Paulus quoque dicebat : Nolite prudentes esse apud vosmetipsos*, Rom. 12.

Septuag. huic gnomæ annectunt, imo præmittunt hanc : *Est confusio adducens peccatum, et est confusio gloria et gratia*, id est adducens gloriam et gratiam. Verum eam delent Hebr. Latina, Chald. quin et Septuag. Complut. quare huc translata videtur ex Ecclesiast. cap. 4. 25. ubi eam explicui.

13. Dicit piger : Leo est in via, et leæna in itineribus,] id est in viis et plateis, ut vertit Chald. quare ne me leo invadat, domi me continebo, et otiosus pigerque desidebo. Significat hæc gnome pigri inertiam qua vult domi desidere, nec egredi ad opera et labores sibi suisque necessarios, prætexendo calvas excusationes, puta terrores et pericula quæ non sunt.

Pro *leo* hebr. est שׁבל *scachal*, quod Noster et Septuag. transferunt *leo;* Pagninus et Vatabl. *pardus.* Sic enim iidem vertunt Osee 5. 14; alii, *aspis;* sic enim reddunt iidem et Noster psal. 90. 13. Septuag. ergo sic vertunt : *Dixit piger missus ad viam : Leo est in viis, et in plateis sicarii*, qui homines prædasque discerpunt instar leonum (inde enim leo hebr. vocatur ארי *ari* ab ארה *ara*, id est discerpsit) Syrus : *Dicit piger quando mittitur, etc.*

Hæc gnome hìc iteratur : audivimus enim eam cap. 22. 13, ubi eam explicui. A v. 1. huc usque egit Salomon de stultitia et imprudentia; nunc gnomas nonnullas subjungit de pigritia usque ad v. 17.

Mystice Hugo per *leonem* accipit diabolum, per *leænam* carnis delicias, quæ desides et pigros à capessenda ardua et laboriosa virtutis via absterrent.

Denique pigris et sceleratis leo est leo, at sedulis et sanctis leo est canis : eis enim servit et obsequitur ceu canis suo hero. Ut alia taceam, Joannes Moschus in Prato Spirit. c. 181. narrat leonem, Joanni Anachoretæ inter duas arctas sepes occurrentem, illi iter aperuisse, et sepes dorso amovisse, donec Joannes transiret. Ita leo justo iter sine impedimento præbuit : post cujus transitum et ipse de sepe exsurgens peregit iter suum.

14. Sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo.] Hebr. *super lectum suum;* Syrus et Vatabl. *Sicut fores volutantur in cardine suo; sic volutatur piger in lectulo suo.* Igitur primo analogiam ostii in cardine, et pigri in lecto, sic explicat Aben Ezra : Ostium, inquit, assidue in cardine volvitur tum cum clauditur, tum cum aperitur. Non dissimili ratione piger in lectulo modo in hoc, modo id aliud latus volutatur, nec ad ea comparanda consurgit, quibus vitam sustentet, ideoque deinde subditur : *Abscondit piger manum sub ascella sua.*

Secundo, idem aliam analogiam assignat : Cardo, inquit, vertitur eo quòd patefactæ sint fores, ut quisque ad opus suum progrediatur, sed tamen deses adhuc in lecto deliciatur.

Tertio, R. Levi hanc affert : Quemadmodum, inquit, ostium semper in cardine suo volvitur, nec unquam ab eo avellitur : ita iners nimius est somni amator, cum inertia somnum conciliet.

Quartam dat Hugo : Sicut, inquit, ostium, dum movetur in cardine, stridet ; sic piger, dum à sua desidia extrahitur, stridet, id est murmurat, strepit et clamat, juxta illud Virgil. 1. Æneid. :

> Foribus cardo stridebat ahenis.

Et lib. 6 :

> Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
> Panduntur portæ.

Quocirca S. Ephrem Parænesi 22 : *Piger*, ait, *assidue obmurmurat, et seipsum deplorat.* Idem

lib. de Virtut. et vitiis : *Pigritia*, ait, *murmurationi conjunctissima est ; si quò enim piger mittatur, dicit : Leo est in via, in medio platearum occidendus sum. Pigro semper excusationes in promptu sunt ; si quod ei opus agendum injungitur, obmurmurat, et alios mox etiam pervertit, dicens : Et quorsum hoc? Cur istud vel illud? non expedit, inquiens, istud fieri. Si aliquò mittatur : Damnum, inquit, ex illo itinere proveniet. Si ad psalmos decantandos excitetur, irascitur ; si ad vigilias, stomachi vel capitis sibi dolores prætexit; si illum admoneas : Teipsum, inquit, admone, de me erit sicut Deo placuerit.*

Quinta est: Sicut ostium totum pendet à cardine, in eoque fixum firmumque hæret, et esto volvatur; tamen semper cardini suo insistit : sic piger totus pendet à lecto desidiæ suæ, in eoque fixus hæret, ut, licet in eo volvatur, mutetque sua otia, et otiosas cogitationes, sermocinationes et actiones; tamen eidem semper insistat, nec ullius monitis aut minis ab eo se extrahi patiatur. Cardo enim et summa vitæ et voluptatis pigri est otium, torpor et desidia, in qua omne suum bonum et felicitatem collocat ; unde ultra eam se duci trahive non sinit. Hinc cardo dicitur quasi cor ostii, quo scilicet illud movetur, ait Servius. Hinc et de Jove ait Seneca in Hippolyto :

Celerique polos cardine versat.

Sic et cor pigri est ipsa pigritia : hic est cardo ejus, hic polus, circa quem gyrantur omnia ejus desideria.

Sextam dat Jansenius quòd, sicut ostium in cardine hæret, sed non quiescit, quia crebro volvitur, aperitur et clauditur ; sic piger ita deditus est otio, ut ne otium quidem otiose et quiete ferre possit, sed in eo inquietus volvatur ; nam etiam cum non dormit, nec lecto ei amplius opus est, vertitur in lectulo suo nunc in hoc, nunc in illud latus, adfixus pertinaciter lecto, sed in eo inquietus, qui quieti tantum et somno destinatus est. Pulchre ergo pigritiei absurditatem depingit, significando pigrum etiam quiete uti inquiete, et nec tunc quietem relinquere posse, cum incipit esse molesta.

Septimam dat noster Salazar : Sicut ostium, inquit, in cardine vicissim clauditur et aperitur ; sic etiam piger per vices quasdam vult et non vult, juxta illud cap. 13. v. 4 : *Vult et non vult piger*, id est, nunc laborem affectat, nunc detrectat. Hos pigri hominis contrarios valde motus erudite descripsit S. August. serm. 22. de Verbis Apostoli, ubi pigritiam cum avaritia in viro inerte confligentem inducit : *Habes cum avaritia alterum onus pigritiæ, et ista duo nequissima onera secum pugnantia premunt te, et dilaniant te. Non enim paria imperant, non similia jubent. Pigritia dicit : Dormi ; avaritia dicit : Surge ; pigritia dicit, Noli pati frigidos dies ; avaritia dicit : Tolera in mari etiam tempestates ; illa dicit : Quiesce ; illa non sinit quiescere.*

Piger ergo nunc proponit è lecto surgere, et ad opus regredi, nunc sese retrahit et lecto includit, ceu cuniculus in suo antro, et pullus in suo nido, dum frigus vel quid aliud parum molestum sentit. Unde hæc sententia ad litteram, ut sonat, verissima est in pigris, hieme in lucem multam in lecto stertentibus.

Denique sicut ostium in cardine movetur, at non promovetur ; ita pigri multa movent, at nil promovent, nihil proficiunt, ne hilum in virtute progrediuntur, de quibus proinde David : *In circuitu*, ait, *impii ambulant*, Psalm. 11. 9. Tanquam bestiæ in pistrino, quæ incedunt semper, procedunt nunquam ; ita hi plane suam sibi voluntatem, velut quoddam suarum actionum centrum quodam modo præfigunt ; circa hoc centrum circumferuntur alia atque alia objecta amplexantes, nunquam tamen à sua voluntate recedentes ; et cum semper in via ambulent, nunquam tamen ad patriam, quæ est viæ terminus, appropinquant : de quibus consule D. Bernard. tractatu de Diligendo Deo post med. et in suis Declamationibus item post med. et serm. 12. in Psalm. *Qui habitat.*

Mystice hanc gnomen accipe de lecto pravæ consuetudinis et vitiorum, in quibus quidam cum voluptate quiescunt, volutantes sese de uno vitio in aliud, et nunc quidem proponentes vitia relinquere, nunc vero in eadem relabentes, præ pigritia virtutis viam et labores arripere recusantes.

15. ABSCONDIT PIGER MANUM SUB ASCELLA SUA (Septuag. et Syrus, *in sinu suo*) ; ET LABORAT, SI AD OS SUUM EAM CONVERTERIT.] Pro *laborat* Symmachus vertit, *obtorpuit.* Est hyperbole, q. d. Adeo piger est deses, ut videatur laborare et fatigari cum manum ori admovet, ut illi famenti cibum ingerat. Rursum est gradatio ; tres enim gradus desidiæ affert. Primus est v. 13 : *Dicit piger : Leo est in via.* Secundus major est v. 14, quod volvatur in lecto sicut ostium in cardine. Tertius et summus est, quod manum sub ascella condat et laboret ut eam ori admoveat. Hunc versum audivimus cap. 19. 24, ubi eum explicui. Nec mirum eumdem versum hic subinde repeti ; causa enim est, vel quod à diversis collectæ sint hæ sententiæ, uti præsentes à cap. 25. usque ad finem libri collectæ sunt à viris Ezechiæ, præcedentes vero ab aliis ; vel quia eadem sententia variis convenit locis, varioque fine et scopo affertur, uti hic affertur ad gradationem jam dictam.

Mystice Beda : *Pigro*, ait, *labor est ad os manum suam porrigere, quia desidiosus quisque prædicator non vult hoc operari quod docet ; manum quippe ad os porrigere, est voci suæ prædicationis opera concordare.*

16. SAPIENTIOR SIBI PIGER VIDETUR SEPTEM VIRIS LOQUENTIBUS SENTENTIAS.] Hebr. *Sapientior piger in oculis suis quàm septem referentes judicium exactum ;* Chald. *quàm septem reddentes rationem ;* Septuag. paulo aliter : *Sapientior sibi piger videtur eo qui in saturitate refert nuntium ;* Syrus : *Ignavus, qui sibi sapiens videtur, melior est septem rationem reddentibus.*

Pro *sententias* hebr. est טעם *taam*, id est gustus, sapor, indeque per metaphoram consilium, judicium, ratio, sententia ; hic enim est gustus et sapor animæ et mentis, item sententiæ pulchræ, facetiæ, lepores, sales ; hi enim sunt gustus et sapor aurium et auditorum, sicut cibus sale conditus saporem dat linguæ et palato. *Septem*, id est multis, imo omnibus ; septenarius enim est symbolum multitudinis et universitatis. Rursum præcise septem, scilicet consiliariis regiis regnique administratoribus. Alludit enim, ut recte advertit Aben Ezra, ad septem consiliarios regum

olim celebres. Quia enim Deus in curia cœlesti habet septem Angelos primarios quasi assessores, per quos velut summos cœli principes res omnes regit et administrat, ut patet Tob. 12. 15. Zachar. 4. 10. Apoc. 1. 4. Hinc reges idem imitati sunt in curia terrestri, ut septem diligerent viros, imo principes, sapientia præstantes, quorum consilio et opera uterentur in administrando regno. Tales septem habuisse Assuerum regem Persarum patet Esther 1. 14. Plura de his septem viris, tum cœlestibus, tum terrestribus dixi Apoc. 1. 4.

Sensus ergo est, q. d. Piger sibi videtur esse sapientissimus, adeoque sapientior septem consiliariis regum, qui olim in toto regno sapientissimi habebantur, eo quod ipsi regnum administrarent, et tamen piger est stultissimus; componendo enim opponitur hîc septem summe sapientibus, quibus nulli nisi summe stulti opponuntur. Piger enim sua inertia perdet opes, sanitatem, famam, vitam, conscientiam, quæ omnia lucratur, illisque se ditat et beat vir laboriosus; hic ergo sapiens est, ille stultus. Unde S. August. serm. 70. de Temp.: *Videte*, ait, *fratres, attendite quàm serventi animo hospites debeatis excipere. Ecce ipse Abraham currit, uxor festinat, puer accelerat. Nullus est piger in domo sapientis.*

Ratio à priori hujus sententiæ est quod piger, ut dixi, summum bonum et felicitatem putet esse otium, quietem et desidiam; quod, cum sperni videat à sapientibus, utpote laborantibus et desudantibus in studio sapientiæ, et operatione virtutum, hinc censet esse miseros et insipientes, seque omnibus esse sapientiorem, et, ut Syrus vertit, *meliorem*, id est, melius se habere, meliorem sortem elegisse, ac esse feliciorem et beatiorem cæteris, præsertim principibus et consiliariis regum, qui mille subeunt labores, curas et dolores pro salute regis et regni, ut consilia, modos et rationes inveniant et ineant, utrumque tueantur; quod ipse in quiete, otio et desidia vitam transigat.

Secunda, quod pigri sint loquaces et garruli; cum enim manu sint otiosi, lingua negotiantur, eamque exerceant; quare sibi eloquentes, facundi et sapientes videntur, cæterisque sapientibus, qui pauciloqui et tardiloqui sunt, esse sapientiores. Unde aliqui pro *sententias* vertunt *facetias*, vel *lepores*; in his enim excellunt otiosi et nugosi; nam ut ait S. Bern.: *Otiosa vita mater est nugarum, noverca virtutum.*

Tertia, quod pigri et otiosi sint curiosi et dicaces. Cum enim nihil agant, curiose intuentur facta aliorum, eaque censurant, carpunt, rident; quare se quasi censores omnium constituunt; itaque se cæteris plus sapere arbitrantur; censor enim plus aliis quos censurat, sapiat oportet. Hoc est quod ait Apost. 2. Thessal. cap. 3. 11: *Audivimus*, ait, *inter vos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes*; id est, ut explicat Maxim. serm. 46: *Nihil operis ipsi facientes, sed in aliena opera curiose inquirentes.* Nam ut ait ibidem Theophyl. *Eorum qui nihil agunt proprium est alienas sciscitari vitas.*

Porro Septuag. vertunt: *Sapientior sibi piger videtur eo qui in saturitate refert nuntium*; quia pro שבעה *sceba* per *schin*, id est *septem*, legerunt שבעה *sebaa* per *sin*, id est *saturitas*, ac טעם *taam* vertunt nuntium; hic enim nova afferens, saporem dat audientibus, q. d. Mavult piger iners desidere et famere, quàm aliis serviendo et nuntia perferendo epulari et saturari, saltari et tripudiare. Græcum enim αγγελια et nuntium, et temulentorum saltationem tripudiumque significat.

17. SICUT QUI APPREHENDIT AURIBUS CANEM, SIC QUI TRANSIT IMPATIENS, ET COMMISCETUR RIXÆ ALTERIUS.] A v. 13. huc usque egit de desidia et pigritia, nunc usque ad finem capitis agit de impatientia, ira, odio, dolo et fraude. Hebr. *Apprehendens aures canis, sic transiens et se ingerens transeundo super litem non suam*; Pagnin. *Sic est qui transit, et irascitur in lite non sua*; Chald. *Sic ille qui contendit in causa quæ non est sua*; Septuag. *Sicut qui tenet caudam canis, sic ille qui præsidet alieno jurgio.*

Omnes hæ versiones in eumdem sensum conspirant, et Vulgatam illustrant. Septuag. pro *auribus* ponunt caudam, quia cauda in canibus valde sensibilis est, neque illa etiam, cum blandiuntur, se tangi aut teneri patiuntur. Cauda enim cani est instar alarum et remorum, ad omnem motum et ad omnem affectum significandum; irati enim canes erigunt caudam, timidi demittunt, blandientes agitant, etc.

Non vetat ne quis interponat se rixæ, ut eam dirimat, et rixantes separet. Hoc enim, si prudenter fiat, exigit charitas in æqualibus, et justitia in superioribus; horum enim est lites et rixas sedare, ac innocentes contra invadentes defendere, uti Moses defendit Hebræum inique invasum ab Ægyptio rixante, eum occidendo, quia jam à Deo destinatus erat dux, imo liberator Hebræorum à tyrannide Ægyptiorum, uti docet S. Stephanus Actor. 7. 25.

Vetat ergo ne quis temere ex ira et impatientia se rixæ aliorum misceat, ut ipse cum rixantibus rixari incipiat, vel studio rixandi, uti sunt nonnulli rixosi et pugnaces, qui quibuslibet rixis et pugnis se miscent, imo eas ambiunt et quærunt; vel quia favet uni parti, eamque tueri vult, vel quia sperat lucrum aut commodum aliquod, vel ex zelo indiscreto, vel qualibet alia de causa; hoc enim proprie est commisceri rixæ alterius, scilicet cum rixante rixari, et hoc significat vox *impatiens*, et hebr. מתעבר *mitabber*, id est, *ira exardescens*, excandescens: radix enim עבר *abar* significat transire; sicut enim qui transit per ignem, corpore exardescit; sic qui transit per iram, mente exardescit et excandescit. Hic ergo si rixæ se misceat, eam magis accendit, eamque in se provocat et conciliat. Nam ut ait Nazianz. apud Anton. in Melissa, p. 2. cap. 71: *Solent magno spiritu præditi* (quales sunt iracundi et rixosi) *contumaciter præfracteque resistere, et sicut flamma à vento excitata tanto magis accendi, quanto magis sufflatur.* Et S. Chrysost. hom. de mansuetudine tom. 5: *Vir iracundus*, ait, *communis est hostis et civium et peregrinorum, quamvis levissime læsus clamat, vociferatur, plagas occurrentibus intentat, dicenda et non dicenda loquitur, aspectu torvo, inflata facie, lingua rabida*, etc. Hæc sane omnia canina sunt.

Hunc ergo Salomon apte comparat ei qui auribus canem apprehendit; nam, ut recte Jansenius, canis est animal maxime irritabile, nec alia re magis irritatur, quàm si auribus apprehendatur, parte scilicet minime tractabili in

canibus, quod qui faciunt, temere contra se canem provocant ad oblatrandum, insurgendum et mordendum, cum id facile vitare possent, canem intactum relinquendo; ita qui aliis inter se contendentibus se immiscet in causa ad se non pertinente, dum vel uni parti studet favere, vel utramque vult reprehendere, animos jam per contentionem irritatos et accensos, vel alterum ipsorum facile contra se adeo provocat, ut jam vel ambo, vel alter, cum ipso contendere incipiat, et in ipsum insurgat, non nunquam et lædat, cum transeundo et causam eorum intactam relinquendo, omne incommodum effugere facile posset. Monet ergo proverbium non facile quemquam ingerere seipsum debere aliorum causæ, ne temere provocet aliorum in se inimicitias et odia.

Secundo, hæc comparatio notat rem esse ancipitem et plane perplexam miscere se rixæ alterius; sicut qui tenet auribus canem perplexus est, et nescit quò se vertat; si enim tenere pergat, magis canem irritat, ut is impatiens vel aures excutiat, vel caput retorquens tenentis se manum, vel, si id nequit, genua, coxas, vel pedes admordeat; sin canem laxet, periculum est ne canis ab eo irritatus injuriam suam ulciscatur, ac auctorem ejus invadat et laceret. Sic pariter qui rixæ se miscere cœpit perplexus est, et nescit quid agat; si enim rixam prosequatur, facile in ea lædet et lædetur; sin cesset, ab aliis rixantibus, quos contra se invitavit, invadetur et ferietur. Hoc est quod vulgo dicitur: *Lupum tenet auribus, neque eum retinere, neque dimittere potest.* Quod Suetonius Tiberio Imp. adscribit: *Cunctandi causa*, ait, *erat metus undique imminentium discriminum, ut sæpe lupum se tenere auribus diceret.* Lepus enim, quia prælongas habet aures, iis commode teneri potest; at lupus, quia aures habet præ corpore breviores, teneri iis nequit; neque rursum citra summum periculum è manibus dimitti bellua tam mordax; similis est canis: pari modo miscenti se rixæ, eam nec relinquere integrum est, nec prosequi tutum.

Tertio, hæc comparatio notat in rixa periculum esse multiplex à casu et verbere fortuito; sicut enim canis morsus sæpe est inopinatus et fortuitus. Unde Belgæ de eo qui casu incerto auctore læsus est, dicunt: *Canis eum momordit;* sic pariter qui rixæ miscetur, non tantum ab inimico, sed et ab amico aliisque qui rixam sedare volunt, sæpe ictu fortuito vulneratur, et subinde occiditur; si enim uni rixantium faveat, alterum contra se concitat; si neutri, utrumque; si utrique, utriusque casualibus ictibus se feriendum exponit. Vis est in τὸ *rixa alterius.* Sicut canis proprius patitur quandoque ab hero se auribus teneri, et alienus non: sic qui rixatur cum alio, non patitur se ab alieno, cum quo nec amicitiam, nec quid aliud commune habet, teneri, vel in rixa impediri.

Quarto, canes, quia impatientes, et quia aures habent delicatas, acriter dolent, si iis teneantur et premantur, præsertim dum rixantur; tunc enim rixa aures facit rigidas, quæ si comprimantur acrius, dolent: sic pariter rixantes sunt tactus sensusque acuti et delicati, ut levi verbere vel verbulo tacti, etiam ab amico qui rixam dirimere mere satagit, acriter doleant, et in auctorem insurgant, eumque præcipites confodiant.

Denique censent aliqui hac gnome moneri ne quis rixantes in ipso rixæ fervore admoneat et corripiat, utpote suî impotes et admonitionis incapaces, sed exspectet dum æstus iræ deferveat; ut sibi mentique reddatur. Verum nulla hîc admonitionis vel correptionis fit mentio; aliud enim est impatientem se rixæ miscere, quod ait Salomon; aliud imprudenter et intempestive rixantes corripere, quod aiunt ipsi.

Rursum Beda et Hugo censent eum qui se miscet rixæ alterius comparari non tenenti canem, sed ipsi cani qui auribus tenetur, q. d. Qui miscet rixæ alterius, est instar canis cujus aures vellicantur; sic enim et ipse auribus à rixantibus vellicatur, dum ab iis multa convicia et probra auribus excipere cogitur, ideoque quasi canis vicissim eos allatrat et mordet.

Verum cæteri aptius censent eum qui miscet se rixæ comparari non cani detento, sed homini canem auribus detinenti, juxta sensum initio assignatum, ob causas quas adjunxit, et hoc verba sonant: *Sicut qui apprehendit canem, sic qui,* etc.; nam tenens canem est quasi tenens rixam; hujus enim idea est canis.

Salomoni succinunt prisci sapientes, philosophi et poetæ. Eum imprimis de more secutus Siracides c. 28. 10: *Abstine te*, ait, *à lite, et minues peccata; homo enim iracundus incendit litem: secundùm enim ligna sylvæ, sic ignis exardescit; et secundùm virtutem hominis, sic iracundia illius erit.* Vide ibi dicta. Isocrates apud Anton. in Melissa p. 2. c. 68: *Prava ingenia*, ait, *solent esse contentiosa, ut non prius faciant finem pugnæ et contentionis, quàm lethalem acceperint plagam, et supplicio memorabili afficiantur.* Demosthenes à quodam conviciis lacessitus: *Nolim*, ait, *tecum in hoc genus certaminis descendere, in quo qui vincitur ipso victore est melior.* Ita Stobæus serm. 19. de Patientia. Euripides in Protesilao: *Altero*, ait, *duorum colloquentium indignante, is qui se non opponit, plus sapit.* Idem in Andromache: *A parvo initio lites magnas hominis lingua producit. Hoc vero sapientes cavent ne quid contentionis excitent;* Plautus in Persa: *Stultitia est cui bene esse licet eum præverti litibus;* Comicus: *Migrat lis omnis ut migrat pecunia. Ne quære litem, fuge litem, si potes. Non est suus qui litigat, sed judicis,* imo secum litigantis. *Vis canes rixari? tenue os inter ipsos abjice.* Nazianz. in carm. *de rebus suis* docet eos qui se admiscent litibus, aut noxam aut infamiam contrahere:

Ut qui se flammæ propius junxere vapori,
Aut flammæ aut fumi referunt in corpore signa.

Isidor. Pelus. l. 1. epist. 361: *Quid*, ait, *gigantes adversus teipsum armas? Quid rabie percitos canes, quorum pestiferi morsus sunt, exasperas? Quid maledicas linguas exacuis? quid tuam ipsius existimationem comm aculas cum illis te conferens, quibus nec ut mancipiis quisquam mente præditus uti velit?* Cicero: *Perditissimi*, ait, *hominis est simul et amicitiam dissolvere, et fallere eum qui læsus non esset, nisi credidisset.*

18 et 19. SICUT NOXIUS EST, QUI MITTIT SAGITTAS ET LANCEAS IN MORTEM: ITA VIR QUI FRAUDULENTER NOCET AMICO SUO, ET CUM FUERIT DEPREHENSUS, DICIT: LUDENS FECI.] Symmachus pro *qui fraudulenter nocet*, vertit, *vir fraudum;* S. Hieron. contra Ruffinum: *Qui insidiatur amicis suis, cum visus fuerit, dicit: Ludens feci.*

Lanceas in mortem id est lanceas mortiferas. *Lancea* est spiculum venabuli vel jaculi, ait Budæus; unde hebr. est חץ *chets*, id est jaculum, sagitta; lancea ergo est teli genus longissimum, ita dicta à latitudine ferri, vel potius à Græco λογχη, id est lancea, hasta, ait Festus; vel, ut Isidorus : *Lancea dicta, quia æqua lance, id est æquabili amento ponderata vibratur.*

Pro *noxius est* hebr. est מתלהלה *mitlaleah*, quod varii varie vertunt : Pagninus apposite, *abscondit se;* Tigurina, *fatigat se;* Vatablus, *simulat se infirmum et debilem;* Noster, *laborare et dolere facit*, id est, *noxius est*. Radix enim להה *laha* significat laborare, dolere, affligi; Septuag. *curat* vel *curatur;* Chald. *dejicit se;* Syrus, *fastuosus est;* Aben Ezra, *simulat se insanum;* R. Levi : *Sicut*, ait, *quispiam se labore fessum, viriumque expertem ad malum præstandum præ se fert, qui, cum postea locum accommodatum invenerit, scintillas igneas emittit, sagittas et mortem jacit.*

Pro *sagittas* hebr. est זקים *zickim*, quod R. Salomon, Aben Ezra, R. Levi et Pagninus vertunt, *scintillas ignis;* Noster vertit, *flammas*, Isaiæ 50. 11; alii vertunt, *laqueos et compedes;* Chald. *sagittas*. Igitur *zickim* significat sagittas ardentes, vel bolides et missilia ignita, qualia ab hostibus in urbes vel naves jaciuntur, ut eas inflamment et comburant.

Ex Hebræo ergo sic vertas ad verbum : *Sicut abscondit se jaciens scintillas, sagittas et mortem; sic vir qui fraudavit socium suum, et dicit : Nonne ridens egi?* Tigurina : *Ut qui se fatigat jaciendo flammas, tela lethalia*, etc.; Chald. *Sicut ille qui dejiciens se mittit sagittas acutas mortis; sic ille qui frudulenter decipit amicum suum, et dicit : Ludens ludebam;* Syrus : *Sicut fastuosi projiciunt verba velut sagittas acutas mortiferas.* Versionem Septuag. mox subtexam.

Sensus ergo est, q. d. Sicut valde nocet qui occulte sagittas ignitas et lanceas mortiferas jaculatur in eos qui nil tale timent aut suspicantur : sic pariter magis nocet, qui fraudulenter et latenter lædit amicum, quàm qui palam et aperte; idque primo, quia sicut cominus gladio te impugnantem, gladio et clypeo repellere potes; eminus vero te sagittis impetentem repellere nequis; pari modo palam te invadentem devitare potes, at non eum qui fraudulenter te inopinantem, imo ignorantem invadit. Secundo, sicut hostis jaciens tela ignita in urbem post mœniana, pluteos et aggeres se abscondens occulte grassatur et perimit : sic et qui fraudulenter lædit amicum, occulte et gravissime eum sauciat, ut eum agnoscere, declinare et effugere nequeat. Quis enim læsionem ab amico timeat vel caveat? lædit ergo inevitabiliter, qui inimicitiam occulit et amicitiam simulat; quod si læsio ejusque auctor appareat vel deprehendatur, ita ut se celare vel excusare nequeat, dicit; *Ludens feci,* jocari mihi fuit animus, non lædere, intentionem lædendi non habui, sed improviso et casu læsio præter mentem meam accidit.

Docet ergo hæc gnome multo minus nocere apertos inimicos, qui aperte, quàm tectos et simulatione amicitiæ fucatos, qui occulte nocent, ideoque eos velut pestes esse indagandos et devitandos. Tales sæpe sunt in aulis principum; imo subinde principum familiares et consiliarii intimi, sed nomine tenus, cum revera sint hostes perfidi et proditores nocentissimi, utpote qui vix deprehendi et caveri queant.

Præclare S. Basil. apud Anton. in Melissa p. 2. c. 86 : *Occulta malitia*, ait, *perniciosior est quàm aperta;* et Philo : *Quibus vires desunt tyrannicæ naturæ homines, rem æstu et insidiis moliuntur*; Plinius, l. 18. c. 17 : *Orobanche*, ait, *ciceri infesta est et ervo, ut æra tritico, hordeo festuca, quæ vocatur ægilops lenti securidaca; atque hæ quidem omnes complexu necant :* ita quorumdam amicitia pestilens magis est quàm inimicitia; Xenophon, l. 5. Pædiæ Cyri : *Neque*, ait, *beneficium majus amicis præstiteris in bello, quàm si inimicus ipsorum esse videaris; vel magis hostibus ullo pacto nocueris, quàm si amicitiam ipsorum simules;* Seneca, l. de Providentia : *Nullæ*, ait, *sunt occultiores insidiæ, quàm hæ quæ latent in simulatione officii; nam eum qui palam est adversarius facile vitare possis; et Trojanos equus ideo fefellit, quia formam misericordiæ mentitus est;* et Boetius, l. de Consolatione : *Nulla pestis est efficacior ad nocendum, quàm familiaris inimicus;* Demonax apud Antonium in Melissa : *Pauciora*, ait, *mala contingunt hominibus ab inimicis quàm ab amicis; inimicos enim cum metuant, ab eis cavent, amicis vero aperti sunt; unde periculis exponuntur, et insidiis ipsorum facile capiuntur.* Ita Anton. p. 2. c. 25.

Porro Septuag. pro *noxius est* vertunt ιώμενοι, quod cum sit conjugationis mediæ, tam active verti potest *curant*, quàm passive *curantur.* Active clare sic vertit cum Complut. Auctor Catenæ Græcorum : *Qui speciosis dictis insidias amicis struunt, haud absimiles sunt circulatoribus medicis. Nam, ut hi gloriosa verba inter homines jactant, interim qui in sermonem illorum primus incurrit, supplantatur : ita illi calida oratione amicos circumveniunt; ubi autem in fraude deprehensi fuerint : Joco feci, dicunt.* Passive sic vertunt Vaticani : *Sicut qui curantur, projiciunt verba in homines; qui autem occurrit verbo primus, supplantabitur; sic omnes qui insidiantur suis amicis, cum autem visi fuerint, dicunt : Quia ludens feci.*

Est similitudo petita ab ægris phreneticis, qui in medicos se curantes stomachantur, et primo obvios verbis ac subinde verberibus impetunt, q. d. Sicut phrenetici, probra et maledicta in medicos jacientes, excusantur per phrenesin : sic fraudulenti nocentes aliis excusant se quod præter intentionem per errorem id fecerint. Sin autem in re aperta id prætendere nequeant, dicunt se non serio, sed joco id fecisse.

Denique Scholiast. Vatican. ιώμενοι vertit *insanientes.* Nonnulli codices legunt πειρώμενοι, id est *lacessentes*, quod Scholiastes tribuit Symmacho, sicut Aquilæ κακοηθιζόμενοι, id est, *male morati.*

Exemplum illustre hujus sententiæ est in Tryphone, qui, ut se regem faceret Syriæ, Antiochum regem adolescentem suæ curæ fideique commissum perfide et nequiter occidit, æque ac Jonatham Judæ Machabæi fratrem cum filiis, 1. Machabæorum 12. 39.

20. Cum defecerint ligna, exstinguetur ignis : et susurrone subtracto jurgia conquiescent.]

Hebr. *Et in non susurrone silebit contentio.* Pro *susurrone* hebr. est נרגן *nirgan*, id est susurro, delator, detractor, calumniator.

Sensus est clarus, q. d. Sicut ligna fovent ignem, ut quo plus lignorum aggeritur, eo

magis ignis crescat et inardescat; lignis vero deficientibus deficiat et emoriatur, utpote carens fomento et pabulo: sic pariter susurrones fovent lites, ut quo magis illi susurrant et increscunt, eo magis increscant lites et jurgia; iis vero deficientibus cessent et conquiescant. *Susurro* enim est, qui discordias inter amicos seminat, dum uni apud alterum vicissim detrahit, ejus dicta et facta referendo, et sinistre interpretando ac exaggerando, imo ex se multa addendo et effingendo. Ipse ergo est fomentum et flabellum odiorum et jurgiorum; eo vero amoto utraque subsidunt et cessant. Quocirca Deus sanxit Levit. 19. 16, dicens: *Non eris criminator, nec susurro in populo.* Et David, psal. 100. 5: *Detrahentem*, ait, *secreto proximo suo, hunc persequebar.* Quin et Titus Imperator susurrones et delatores cæsos flagellis ac fustibus in exilium deportari jussit.

Septuag. vertunt: *In multis lignis germinat*, id est exsurgit et crescit instar germinis sensim pullulantis et proserpentis: Auctor Catenæ Græcorum. *Fervet ignis; ubi autem non est dissentiens, quiescit rixa.* Pro *dissentiens*, græce est δίθυμος, id est bianimis, discors, non tantum passive, sed et active, qui scilicet suis susurris et criminationibus animos unitos separat, et quasi in duas partes dissecat, itaque schisma facit, ac lites et bella concitat; δίθυμος ergo est susurro: hic enim vocatur *nirgan.* Quare idem est sensus Septuag. qui lectionis Hebraicæ et Vulgatæ, q. d. Sicut multa ligna excitant magnum ignem; sic multi δίθυμοι, id est susurrones, suscitant multas lites. Vice versa, sicut detractis vel deficientibus lignis deficit ignis: sic deficiente διθύμῳ, id est susurrone, cessant lites. Aliud ergo est δίθυμος, id est bianimis, discors; aliud δίδυμος, id est geminus, duplex, dubius, qui hebr. vocatur תאום *teom;* unde dictus est Thomas Apostolus, utpote de fide resurrectionis Christi hæsitans et dubius, Joannis 20. v. 24. Idem igitur est hebr. Thomas, quod græce δίθυμος, latine geminus, ait Angelus Caninius de Nominibus Hebraicis novi Testamenti.

Rursus δίθυμος est dissentiens; qui enim dissentit ab altero, alterum et secundum ab eo habet animum, id est alterum judicium, et consequenter alterum et contrarium affectum, qui est causa dissensionis et litium; quare esto unus laboret ira et odio si tamen alter ab eo non dissentiat, sed ei per omnia, quoad licet, consentiat et obsecundet, illico prioris contra eum ira et odium subsidet et conquiescet, omnisque rixa cessabit. Et hoc significant Septuag. dicentes: *Ubi non est* δίθυμος, *quiescit rixa.* Quocirca Apostolus identidem monet fideles ut sint μονόθυμοι, id est, ut idem dicant et sapiant, itaque pacem et concordiam colant, ut patet Rom. 15. Philipp. 3. 2. Corinth. 13.

Pro δίθυμος alii legunt ὀξύθυμο, id est acuti animi, id est iracundus, præceps, rixosus; unde legunt: *Ubi non est* ὀξύθυμος, id est *iracundus, cerebrosus, quiescit rixa.* Ira enim est quæ suscitat rixas; unde quidam codex habet: *Ubi autem est* θυμὸς, *id est ira et furor, non cessabit pugna.* De susurrone plura dixi Eccli. 5. 16. et c. 28, 15 et seq.

21. Sicut carbones ad prunas, et ligna ad ignem; sic homo iracundus suscitat rixas.] Hebr. *Carbo ad prunas, et ligna ad ignem, et vir contentionum ad succendendam litem;* Septuag. *Craticula carbonibus, et ligna igni, vir autem maledicus ad tumultum rixæ.* Ita Vatican. Complut. vero, *vir autem conviciator ad turbationem rixæ;* Aquila, *vir autem susurro;* Symmach. *vir dolosus;* Theodot. *vir murmurator.*

Sensus est clarus, q. d. Sicut carbones valent, imo nati factique sunt ad prunas ardentes augendas et acuendas; ac sicuti ligna valent ad augendum ignem: sic ira et homo iracundus valet, imo natus factusque videtur ad excitandas rixas. Duo sunt fomites rixæ: prior est exterior, puta susurro, hunc sustulit v. præc. alter est interior, puta ira, quam hic aufert, q. d. Aufer exterius flabellum rixæ, puta susurronem; aufer et interius irritamentum, puta iram, atque omnem rixam sustuleris: ira enim excitat iratum ad rixandum; rixa autem unius provocat rixam partis adversæ. Patet ex dictis v. præced. et c. 15. 18, ubi eamdem gnomen pene in terminis audivimus. Hebr. est *vir contentionum*, id est vir pronus ad contendendum, qualis est iracundus: ira enim suscitat contentionem, contentio rixam, rixa pugnam, verbera et cædes. Sept. ἐσχάρα, id est focus; Vatican. *craticula* tegens et continens focum *carbonibus et ligna igni, vir autem maledicus ad turbationem* vel *tumultum rixæ;* Aquila et Theodot. *ad succendendam litem.* Pro *maledicus* græce est λοίδορος, id est *conviciator;* Aquila, *susurro;* Symmach. *dolosus;* ἐσχάρα quoque significat *aram*, idque hic est appositum, q. d. Sicut in ara ardet ignis, quo victimæ Deo cremantur; sic in ira ardet rixa, qua homines Marti, imo diabolo, mactantur et sacrificantur. Ergo ira est ara diaboli, in qua ignis est rixa, sacrificans iracundus, victimæ sunt hominum cædes. Auctor Catenæ Græcor. *Focus*, ait, *destinatur carbonibus, et ligna igni; vir autem conviciator valet ad concitandas turbas et seditiones.*

Rursum sicut carbones non tantum accendunt, sed et fuligine sua fuscant et denigrant: et sicut ligna accensa, si restinguantur, fumigant, ac carbones velut ustionis notas retinent; unde et torres vocantur: sic pariter præter noxas acceptas in rixa remanet nota infamiæ, præsertim ex probris et conviciis à rixante in te jactis; quæ in multa tempora perdurat, et subinde est indelebilis.

Tertio, Vatabl. vertit: *Carbo prunam et ligna ignem, contentiosus rixam incendit*, q. d. Ex carbone facile fiunt prunæ, carbo facile in prunas vertitur, et ligna in ignem; sic contentio illico transit in rixam.

22. Verba susurronis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad interiora ventris.] Hanc gnomen audivimus c. 18. 8. ubi eam explicui. Aquila vertit: *Verba susurronis decipientia;* Symmach. *Verba murmuratorum obiter dicta;* Theodot. *Verba astuti quasi simplicia;* Septuag. *Sermones assentatorum sunt molles, penetrantque usque ad intimos viscerum recessus.* Pro *assentatorum* græce est κερκώπων, id est *caudatorum*, hoc est, cauda blandientium. Audi Auctorem Catenæ Græc. Vox κερκώπων, id est astutorum caudave blandientium, sumpta est à vulpibus; hæ namque non alia arte simpliciores aves venari et capere solent, quàm una hac: etenim cauda oculis obtensis fingunt se dormire, et interdum quoque vere dormiunt, eoque somni figmento simpliciora et infirmiora animantia alliciunt, temereque accedentia vel advolantia intercipiunt.

Denique Syrus vertit : *Verba iracundi perturbant, et ipsa pertingunt ad interiora cordis.* Pro *quasi simplicia* hebr. est כמתלהמים *kemithlahamim*, de quo R. Salomon. Vox hæc, inquit, idem est ac כמתלהמים *kemithlachamim*, id est susurronis verba sunt tanquam bellum gerentia. Rabbini vero hanc eidem interpretationem adhibuerunt, inquiuntque idem esse ac חמת להם *chemath lahem*, id est, *verba delatoris sunt tanquam mors illis.* Aben Ezra censet *kemithlahamim* per metathesin positum pro *kemithallamim*, id est sicut percutientia vel malleantia : הלם *halam* enim est tundere, percutere; et הלמות *halmuth* est malleus ; unde vertit ; *Verba susurronis sunt tanquam plagæ et vulnera.* Denique R. Levi : Verba susurronis quasi simplicia, id est, inquit, quasi interrupta ; illud enim sæpius usurpant : Haud tibi cuncta recensebo, haud totam rei seriem tibi expono ; quæ quidem vehementem faciunt impressionem in auditoris animo, ut is sibi persuadeat quæ ab altero silentio prætermissa sunt, longe graviora esse iis quæ narrata fuerint. Hæc R. levi.

23. Quomodo si argento sordido ornare velis vas fictile, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata.] Hebr. *Argentum scoriarum obductum super testam, labia ardentia et cor malum.* Pro *tumentibus labiis* hebr. est דולקים *dolekim.* Symmachus vertit : *labia inflammantia ;* Aquila et Theodot. *labia ardentia;* Pagnin. *succendentia lites ;* Clarius : *labia blandientia ;* Chald. *Sicut argentum feculentum, quo opertum est vas fictile, sic labia incensa cum corde pessimo.*

Quare minus recte Cajet. argentum hîc accipit id quod in vase fictili per ignem scoria expurgatur, q. d. Sicut in vase fictili per ignem scoria ab argento dignoscitur et separatur : sic in labiis pravis et malitia ardentibus proditur et dignoscitur interna cordis malitia et pravitas. Minus recte, inquam, quia Hebræi et Interpretes omnes accipiunt hîc argentum non testæ inclusum, sed testam tegens.

Primo ergo Jansen. putat hac gnome significari congruentiam labiorum tumentium cum corde pessimo, q. d. Dignum patella operculum, ut vulgo dicitur, est os malum cordis mali, æque ac scoria argenti vasi fictili superinducta. Pravum enim os congruit apteque respondet pravo cordi, et scoria congruum est tectorium testæ.

Secundo, Vatabl. censet eorumdem vilitatem notari, q. d. Sicut scoria argenti res vilis est, quia vili testæ obducitur ; sic vile est os pravum quod cordi pravo sociatur et obducitur.

Tertio, noster Salazar censet notari eorumdem imbecillitatem et fragilitatem, q. d. Vir hypocrita, qui cor nequam subdolis verbis et falsa probitatis ostentatione contegit, similis est fictili vasi scoriis argenteis imbuto, quod exterius candorem argenti mentitur, intus vero testam lutumque decolorem includit : quod fortasse etiam argenti minime lentam firmitatem præ se fert, sed revera fragile est. Non aliter vir hypocrita et simulator simplicitatem et animi candorem verbis et reliqua conversatione ostentat, dolos vero perversasque affectiones deintus celat ; æqui bonique tenax foris apparet; sed fragilis, et ad omnem malitiam labilis ac deciduus est.

Quarto et maxime genuine, hæc gnome significat artes et fraudes quibus dolosi simulant et tegunt internam cordis malitiam, id est iram, odium et nocendi studium, per verba amica et blanda, quibus amorem et studium bene faciendi præ se ferunt. Unde per *labia tumentia* intellige cum Clario adulantia et blandientia, aut potius dolosa et ficta, quæ scilicet interius in corde tument, et ut hebr. est *ardent* ira, odio, malignitate ; exterius vero in ore tument simulatione et simulato amore , sed ita ut intermicent subinde, itaque ostendant interni odii signa : ignis enim odii in corde latens se celare nequit, quin aliquando in bullas et scintillas verborum, æstuumque iracundorum et minacium erumpat. Hoc ergo comparat argento sordido tegenti vas testaceum, hebr. *argento scoriarum.* Quod Aben Ezra interpretatur argento defecato à scoriis et puro. Verum alii passim accipiunt argentum scoria mixtum, ideoque sordidum : vel per hypallagen ipsam scoriam argenti, puta ramenta plumbi, stanni aut stibii ; hæc enim tria mixta sunt argento, cum illud impurum è suis fodinis eruitur ; suntque argenti scoria et fæx, uti docent rei metallicæ periti, ac nominatim Georgius Agricola lib. 9. et Plinius l. 34. Hoc autem stannum et stibium, ita cum argento erutum, ideoque impurum, adhiberi solet ad imbuenda vasa testacea, ac præsertim eorum orificium, ut os illi admovens non testæ et luto, sed stanno vel argento os admovere videatur. Talia vasa in usu esse etiamnum crebro videmus. Hisce ergo comparat *labia tumentia,* id est dolosa , manantia ex corde pessimo. Igitur hac comparatione significatur dolus, quo sua dicta contegunt inimici fraudulenti, præsertim susurrones, ut decipiant, simulque ipsa doli detectio, q. d. Sicut figuli subinde vasi testaceo superinducunt limbum vel crustam è scoria argenti, ut speciosum appareat, ac eminus videatur esse argenteum, non testaceum : sic pariter fraudulentus testam, id est odium corde gerens, superinducit illi quasi limbum et crustam sermones speciosos, quibus amicitiam, imo ardens desiderium juvandi alterum præ se fert, ut eum in fraudem et perniciem inducat : at sicut, si cominus limbum argenteum testæ inductum intuearis, videbis non esse argentum, sed scoriam et fæces argenti : sic pariter si propius intuearis verba modosque loquendi, et gestus fraudulenti, deprehendes ejus fraudem, ac verba ejus speciosa esse ficta et dolosa, atque sub eis tegi testam odii et malevolentiæ.

Rursum sicut limbus hic argenteus tenuis sensim usu defricatur et deteritur, ut appareat nuditas testæ : sic sensim fraudulentus in longiori colloquio, vel crebriore conversatione, deterit suam verborum speciem, ac interserit agitque nonnulla, è quibus ejus testa, id est odium et malevolentia, detegatur et denudetur; difficile enim est diu animum tegere, nec prodere vultu, quin erumpat, seque pandat et ostendat. Porro cor malevoli, quod nil nisi terrena cogitat, recte comparatur vasi fictili, id est fragili, quod tum ab homine facile conteritur, tum à Deo , juxta illud : *Tanquam vas figuli confringes eos,* psal. 2. 9. Ita R. Salomon, Aben Ezra et R. Levi, Isidorus Clarius et alii.

Hunc genuinum hujus sententiæ esse sensum patet : primo, quia omnes hi versus à v. 18. usque ad ultimum spectant ad dolosos et susurrones, eorumque fraudem et latens odium describunt; secundo, quia v. seq. (ubi est apodosis,

id est redditio et expositio hujus sententiæ) ita explicatur, dum ait : *Labiis suis intelligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos;* tertio, idem liquet ex Septuag. qui vertunt : *Argentum datum cum dolo tanquam testa reputatum ; labia levigata* (aliqui vertunt, *dolosa) occultant cor triste,* id est iratum et malignum, uti vertunt nonnulli. Sic *tristis* pro irato sumitur Eccli. 22. 27, ut ibidem pluribus ostendi : *Ad amicum,* ait, *si aperueris os triste,* id est si locutus fueris morose et iracunde, *non timeas ; est enim concordatio.* Sensus est, q. d. Sicut argentum cum dolo, id est dolosum, puta adulterinum, cum scilicet datur scoria argenti pro argento, prima specie fallit : putatur enim esse argentum, cum sit scoria ; at ubi propius inspicitur, apparet id quod est, scilicet scoria ac tum vilescit instar testæ : sic pariter *labia levigata,* id est blanda et subdola assentatorum, *occultant cor triste,* id est inimicum et malignum ; at ubi inimicitiam et malignitatem celare non possunt, sed eam dicteriis et gestibus pandunt, illico proditur et reprobatur eorum dolus, adulatio et perversitas, quæ instar testæ ad lapides allisæ dissilit, diffringitur et evanescit. Hinc

Mystice Beda : *Quid,* ait, *per argentum sordidum nisi scientia corrupta? et quid per vas fictile, nisi cor carneum designatur? quod cum de ipsa falsa scientia se ornare satagit, in sua locutione contra veritatem tumet, et magister erroris fit.*

24. Labiis suis intelligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos.] Chald. *Et in interioribus suis reponit fraudulentiam.* Pro *intelligitur* hebr. est יתנכר *iitnacker* à rad. נכר *nachar,* id est agnosci, intelligi ; sed *iitnacker* in *hitpael* est contrariæ significationis : significat enim *agnosci,* et *incognitum esse,* puta alium præ se ferre et simulare, id est, verbo aut factis ostendere se alium quàm sit : utraque significatio huic loco congruit. Est enim antapodosis, id est redditio et explicatio parabolæ versus præcedentis, ut ibi dixi, q. d. Amicus falsus et dolosus, qui exterius se simulat amicum, cum in corde foveat odium et inimicitiam, hic labiis et loquela alium se simulat, quàm revera sit, scilicet se esse amicum, cum revera sit inimicus et in corde tractet dolos, unde verbis suis blanditur et adulatur, ut odium simulato amore contegat : sed tandem ex iisdem labiis suis proditur et intelligitur quis et qualis sit, scilicet quòd sit amicus fictus et verus inimicus : quia viri prudentes et solertes fictionem et simulationem facile deprehendunt ex signis.

Signa hæc sunt primo, quod simulatores qui odium tegere student composita et exquisita quadam uti solent verborum mollitie et blanditie, ita ut plane appareat non esse veram, sed fictam et fucatam. Unde sequitur : *Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei.* Secundo, quia iidem solent esse inconstantes in verbis. Tertio, quia iidem in facie laudant, à tergo vituperant. Quarto, quia odium latens ita tegi nequit, quin subinde per amarulenta verba, nutus et gestus ebulliat et emicet. Quintum dant Septuag. cum vertunt : *Labiis omnia annuit inimicus, in corde autem suo fabricatur dolos.* Fictus enim amicus et adulator annuit omnibus dictis et factis amici ; illa laudans et in cœlum extollens, cum verus amicus laudanda moderate laudet, vituperanda vituperet, ac libere amicum sui vitii et erroris admoneat ; denique omnia signa quæ adulatorem, produnt et dolosum amicum : omnis enim adulator fictus pictusque amicus est, ac verus inimicus. Vide Plutarch. de Differentiis adulatoris et amici.

25. Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei : quoniam septem nequitiæ sunt in corde illius.] *Nequitiæ* hebr. תועבות *toebot,* id est abominationes, execrationes ; Chald. *mala.* Pro *submiserit* hebr. est יחנן *iechannen,* id est gratiosam fecerit vocem suam ; alii : *vocem dederit deprecantem veniam,* et pro gratia ornantem. Radix enim חנן *chanan* significat gratificari, misereri, precari. Unde varii varie vertunt. Pagnin. *Quando extulerit orando vocem suam;* R. David : *Cum gratificavit vocem suam ;* Tigur. *Quando voce sua benignus est ;* Chald. *Si deprecatur voce sua;* Septuag. *Si te rogaverit voce magna ;* S. Hieron. contra Ruffinum : *Si te rogaverit inimicus parcens* (forte precans) *voce magna.*

Submiserit ergo non significat submisse in aurem susurrarit, modeste suggesserit et admonuerit, sed q. d. Quando submissa et delicata voce, velut humilis et supplex gratiam tuam captarit, aut pro erratis veniam poposcerit. Vox enim demissa, velut pudoris et humilitatis index, solet esse gratiosa et grata, qualis est virginum et pœnitentium. Videtur enim præcipue loqui Salomon de amico ficto, qui aliquando fuit publicus inimicus, sed pœnitens ficte reconciliatus est, ita ut odium pristinum mente conservet. Huic enim nulla ratione credendum est, quia *septem,* id est multæ, *nequitiæ in corde illius,* q. d. Odium latens in corde suggerit illi multiplices, imo omnes artes et technas quibus fraudulenter tibi noceat, teque supplantet. Alii, q. d. Odium est instar septem nequitiarum, quia omnes malitias et nocendi artes in se complectitur. Salomonem secutus Siracides cap. 12. 10 : *Non credas,* ait, *inimico tuo in æternum ; et, si humiliatus vadat curvus, adjice animum, et custodi te ab illo, etc.* Vide ibi dicta. Hugo per *septem nequitias* accipit illas de quibus Christus Lucæ 11 : *Et assumit septem alios spiritus nequiores se.* Alii accipiunt septem vitia capitalia, q. d. Inimicus occultus ut odium suum in te expromat, advocabit septem vitia : superbiam, ut te deprimat ; avaritiam, ut te bonis spoliet ; iram, ut tecum rixetur ; invidiam, ut tuæ prosperitati succenseat ; luxuriam, ut tuæ uxoris et filiarum castitati insidietur ; gulam, ut se tuis deliciis satiet ; acediam, ut in tua necessitate pigrum et tardum ad succurrendum sese exhibeat.

Mystice Beda per inimicum dolosum accipit hæreticum : *Quia,* ait, *cum verba prædicationis suæ ficta humilitate submittit, corda innocentium et minus intelligentium demulcendo seducit.* Auctor vero Catenæ Græc. per inimicum accipit Satanam. Satanas, inquit, variis modis nos rogat, et ad peccatum provocat : modo namque immundos obscœnosque suggerit, diversasque voluptatum illecebras proponit ; modo rursum cladis aut calamitatis cujuspiam rumorem spargit ; modo denique alia via in nos invadit : cui viriliter resistendum est, ut qui continuum et irrevocabile bellum adversum nos gerat, septemque, hoc est, omnis generis nequitiam in corde suo verset. Hæc ille.

Denique Cassianus collat. 5. cap. 25. per inimicum accipit gulam : *Si te rogaverit,* ait, *ini-*

micus magna voce, ne consenseris ei; septem enim sunt nequitiæ in anima ejus, id est, si superatus gastrimargiæ spiritus cœperit tibi sua humiliatione blandiri, rogans quodam modo ut aliquid relaxans à cœpto fervore impertias ei, quod continentiæ modum, et mensuram justæ districtionis excedat, ne resolvaris subjectione ejus, nec arridente impugnationis securitate, qua videris paulisper à carnalibus incentivis factus quietior, ad pristinam remissionem, vel præteritas gulæ concupiscentias revertaris. Per hoc enim dicit spiritus ille quem viceras: Revertar in domum meam unde exivi. Et procedentes ex eo confestim septem spiritus vitiorum, erunt tibi acriores quàm illa passio quæ in primordiis fuerat superata, quæ te mox ad deteriora pertrahent genera peccatorum.

26. Qui operit odium fraudulenter, revelabitur malitia ejus in concilio.] Hebr. *Operiet se odium in desolatione: manifesta erit malitia illius in concione;* Septuag. *Qui occultat inimicitiam, componit dolum; revelat autem sua peccata bene notus in consessionibus;* Symmach. *Qui occultat odium per captiones, revelabitur malitia ejus in Ecclesia;* Vatabl. *Odium, quod abdit se in solitudine, revelari solet in cœtu.* Hinc patet in Septuag. Complut. εγκαλυπτει non recte verti, *celat, abscondit*, cum contrarie vertendum sit, *revelat, manifestat,* uti vertunt Vatican. Hebr. Symmach. et Noster. Pro *fraudulenter* hebr. est במשאון *bemassaon*, id est, *in deceptione* à rad. נשא *nasa*, id est decepit; alii, *in desolatione*, à rad. שאה *scaa*, id est desolavit; alii, *in obscuritate, occulte;* R. Salomon, *in tenebricosa vastitate*, q. d. Qui fraudes molitur in tenebris, revelabitur in publico conventu; R. Levi, *in vasta solitudine*, ubi fraus est secreta et nulli cognita.

Hucusque malitiam fraudulenti amici descripsit, nunc ejusdem pœnam adjungit, quòd scilicet ejus malitia, puta odium et fraus, sit revelanda publice in concilio, ibique damnanda et perenni probro notanda.

Nonnulli, ut Dionys. τὸ *consilio* per *s.* scribunt, q. d. Per consilium, id est per prudentem inquisitionem poterit deprehendi fraus; sicut Judas Machabæus et fratres ejus sæpe deprehenderunt dolos suorum adversariorum, uti narratur in libris Machab. Verum τὸ *concilio* scribendum est per *c*, ut patet ex Hebr. Rom. Septuag. Symmacho et cæteris. Per *concilium* ergo accipe consessum judicum et magistratus, item quemlibet seniorum aut populi cœtum, q. d. Fraudulentus celat suum odium et fraudes, putatque eas fore secretas; at sciat eas delatum iri ad judices, ab eisque justa pœna mulctandas. Item eas emanaturas ad cœtus populi, ut in iis ipse traducatur, fiatque omnium fabula et probrum. Omnes enim odere fraudes et fraudulentos, eosque è suo cœtu et republ. exturbandos censent. Nota est Dei vindicta justa, qua punit fraudes et scelera occulta per publicam infamiam et pœnam, quàm maxime expavescunt et horrent fraudulenti; optant enim sua probra tegi et latere. Hoc ergo est quod ait Christus Lucæ 12. 2: *Nihil opertum quod non reveletur, neque absconditum quod non sciatur,* tum hìc sæpe, tum semper in futuro judicio, præsertim extremo, in quo pudendæ fraudes et scelera à Christo toti mundo, id est omnibus Angelis et hominibus, promulgabuntur: quæ summa erit reproborum verecundia, ut optent dicantque *montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos*, Apoc. 6.

27. Qui fodit foveam (Aquila et Symmach. διαφθοραν, id est *corruptelam, perniciem*) incidet in eam; et qui volvit lapidem, revertetur ad eum.] Τὸ *revertetur* aliqui referunt non ad lapidem, sed ad eum qui ipsum volvit, q. d. Sicut si quis lapidem è sublimi loco in alicujus verticem demittat, ac vicissim ipse è sublimi devolutus in eumdem lapidem incurrat, illidaturque; ita is qui è fastigio alicujus dignitatis ad quam evectus est, inferiores subditosve homines damno afficit, hanc mercedem refert, ut inde dejectus, eadem quæ aliis intulit, damna sufferre adigatur.

Verum τὸ *revertetur* referendum ad *lapidem*, non ad eum qui ipsum volvit, patet ex hebr. תשוב *tascub*, id est *revertetur*, quod est femininum, quod proinde cohæret cum אבן *eben*, id est lapide, pariter feminino, non cum וגולל *vegolel*, id est *et qui volvit*, utpote masculino. Unde Sept. vertunt: *Qui volvit lapidem, super seipsum devolvit eum.* Ita Auctor Catenæ Græc. Sensus ergo est, q. d. Sicut fodiens foveam, ut capiat apros, lupos aliasque feras, sæpe ipse incautus in eamdem incidit; et sicut qui volvit lapidem per trochleas vel rotas, aut ligna rotunda in altum, sæpe casu incaute laxatis trochleis vel rotis, lapis revolvitur in rotantem eumque qui volvit, atque ipsum lædit vel opprimit: sic pariter qui dolos alteri struit, ipse in similes, imo eosdem sæpe incidit, ut fraude sua, quam alteri machinatus est, ipse comprehendatur et pereat, uti Aman suspensus est in cruce quam paraverat Mardochæo, et Perillus offerens Phalaridi tyranno bovem æneum, ut igne subjecto in eo torreret homines, primus ab eodem in illum conjectus horrende mugiit. Unde Ovidius de Arte amandi:

> Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
> Torruit: infelix imbuit auctor opus.

Sic Abimelech, qui septuaginta fratres occidit super lapidem unum, ictu lapidis à muliere occisus est, Judic. 9. 53. Hanc gnomen fuse explicui Eccli. 27. 28; quare hìc plura non addam. Hoc est quod vulgo dicitur: *Damnosus aliis, damnosus est sibi.* Exemplum plane ad litteram est in Saule, qui persequens Davidem velut regni æmulum, eique tendens laqueos et foveas, in speluncam purgandi ventris causa ingressus, incidit in manus Davidis ibidem latentis, qui proinde præscidit oram chlamydis ejus, sed vitæ pepercit, 1. Regum 24. v. 4. et seq. Ita S. Isidor. in 1. Reg. c. 17. Quare Davidi similibusque dolum et fraudem patientibus attribuas proverbium Arabum cent. 2. n. 50: *Sors super te cecidit, et sors tua est;* vel, ut alii magis apposite vertunt: *Sagitta contra te, sagitta tibi est*, q. d. Quod contra te afferebatur, id pro te est: suo inimicum jugulas gladio. Memorabile est quod in Vita S. Elizabethæ reginæ Lusitaniæ legimus, famulum quemdam socio gratia reginæ invidentem, illum apud regem accusasse de adulterio cum regina; quare regem jussisse fabris, ut quem postero mane primum ad illos mitteret, illico in ardentem fornacem conjicerent. Misit ergo accusatum, at ille de more prius Sacrum audivit, interim rex submisit accusatorem, ut videret an fabri jussa

peregissent. At illi eum ut primo venientem in fornacem conjecerunt; quare in foveam, quam socio innocenti paraverat, justa Dei vindicta ipsemet incidit. Plura talia exstant in Vitis Sanctorum.

28. LINGUA FALLAX NON AMAT VERITATEM : ET OS LUBRICUM OPERATUR RUINAS.] Hebr. *Lingua mendacii odiet contritionem sui*, vel *conterentem se*, *et os blandum faciet impulsionem*, id est impellet ad casum, id est *operatur ruinas*, ut vertit Noster. Pro *os lubricum* hebr. est חלק *chalac*, id est dispertitum, diffusum, glabrum, lubricum, leve, blandum; Aquila, Symmach. et Theodot. λεῖον, id est *levigatum;* Syrus, *os ejectionis;* Vatabl. *Lingua fallax odit qui illam reprimit*, scilicet, confutando illam, convincendoque per contrariam veritatem, ut vertit Noster, Chald. et Septuag. Hebr. *contritio* alludit ad nucem : sicut enim cortex nucis frangendo conteritur, ut nucleus appareat et eximatur; sic fraudes dolosi confutando franguntur, ut latens sub eis veritas, id est vana falsitas et simulatio, appareat et deprehendatur.

ET OS LUBRICUM OPERATUR RUINAS,] q. d. Molles et leves homines, qui non amant veritatem, sed falsas suas laudes, quas os lubricum adulatorum eis instillat: hi utique per eas gravia sentient damna et ruinas, sicut qui per loca lubrica ambulat, sæpe cadit et ruit in lutum, saxa et fossas.

Per *os lubricum*, primo Lyran. et alii accipiunt os quod non servat secretum, sed illud lubrica garrulitate effutit et effundit; unde Septuag. vertunt, *os non tectum*, id est patens : hoc enim multis causa est damni et ruinæ, quasi Salomon hîc duo vitia contraria notet et insectetur, q. d. Prava est lingua fallax, quæ scilicet machinatur occulte malum, sed exterius dolos suos celat, ut adversarium fallat, et incautum opprimat; prava, inquam, est, quia non amat, imo odit veritatem veramque sinceritatem et fidem : pravum pariter est *os lubricum*, quod scilicet nimis patulum est, omniaque secreta effutit; hoc enim sibi et aliis est causa ruinæ. Nec ergo dolosum silentium, nec nimia loquacitas laudanda, sed media virtutis via incedendum, ut nec per dolosum silentium veritatem abscondamus, nec per garrulitatem arcana pandamus, sed dicamus veritatem, quæ sine noxa dici potest, taceamus vero secreta quæ noxam afferre queunt.

Secundo, alii per *os lubricum* accipiunt os varium et inconstans, quod nunc asserit rem, nunc negat. Unde Chald. vertit: *os bifidum* vel *bipartitum;* hoc enim lubricum est instar anguillæ, ut, si illud in assertione sua tenere et comprehendere velis, lubricando elabatur, alia et alia, imo contraria asserendo. Hoc multos simplices, qui ei credunt, agit in ruinam. Unde Septuag. vertunt: *Os autem patens facit inconstantiam.*

Tertio, noster Salazar per *os lubricum*, sive lene et molle, æque ac per *linguam fallacem*, accipit os et linguam adulatoris, q. d. Adulator, qui adulando fallit et multa mentitur, odit fugitque rigidum et austerum veritatis amatorem, qui ejus falsas adulationes redarguit et refutat; amat vero et sequitur homines molles et lentos, qui suis laudibus licet falsis mirifice delectantur, juxta illud B. Petri Chrysologi : *Vitiis semper serviunt blandimenta, lenocinantur dulcia; virtutibus vero austera et fortia sunt amica.* Talis fuit indoles S. August. qui de se ita scribit lib. 9. de Trinit. *Magis optabo à quolibet reprehendi, quàm ab adulatore laudari : nullus enim reprehensor formidandus est amatori veritatis.*

Quarto et genuine, *os lubricum*, id est blandum et blanditiis fallens, ac lingua fallax est os et lingua dolosi, qui dolose odium in corde tegit, ac ore simulat amicitiam. De doloso enim egit à versu 18. huc usque. Hujus enim blanditiæ instar olei lubrici illabuntur in mentes audientium, easque inungunt, deliniunt et fallunt. Sensus ergo est, q. d. Lingua mendax dolosi odit eos qui dolos ipsius detegunt, et veram ejus inimicitiam pandunt : is enim ore suo lubrico, id est blando et simulato, non aliud quærit quàm per blanditias hasce dolose operari aliorum ruinam, sed revera magis operatur suam ipsius propriam.

Hæc gnome ergo duo significat : primo, dolosi ingenium, quod amet dolos et fraudes, fugiatque eos qui illas detegunt; secundo, ejusdem damnum et pœnam. Aut potius duo ejus damna repræsentat : prius, quod suis mendaciis obscuret perdatque veritatem, sinceritatem et fidem : posterius, quod sua lubricitate et blandiloquentia instar serpentis aut veneni melliti illabens in animos hominum, eos secum agat in ruinam.

Ubi nota cum Jansen. τὸ *operatur ruinas* posse accipi, vel de ruinis aliorum quibus dolos struit, vel de ruinis suî ipsius. Priori modo sensus erit : Lingua mendax non amat veritatem ipsam convincentem et redarguentem, sed non obstante veritatis reprehensione, os quod blanditiis verborumque lenociniis decipere conatur, pergit homines impellere in perditionem, ac in mala dejicere. Posteriori modo sensus erit : Lingua mendax, vel homo qui delectatur lingua mendaci, non amat veritatem quæ mendacium detegit et reprehendit, ideoque os tale fallax operatur sibi ipsi perditionem, et in multa mala præcipitationem. Qui sensus præcedentibus magis convenit, ut hactenus per aliquot versus semper sermo fuerit de linguæ fallacis, ac ad decipiendum compositæ vitiis ac pœna : de vitiis enim egit à versu 18. usque ad vers. 27. de pœna vers. 27. et hoc 28.

Septuaginta *os lubricum* vocant *os patens*, id est omnibus apertum, obvium, amabile, blandum : *Os patens*, inquiunt, facit ἀκαταστασίαν, id est seditionem, inconstantiam, tumultum, confusionem, turbatum rerum ordinem, hoc est *ruinam*, ut vertit Noster; et Chald. *os lubricum* vocat *os bifidum*, quia partitum in odium et amorem : corde enim odium celat, ore amorem præ se fert; unde præsenti blanditur, absenti maledicit. Dolosus ergo duplex habet os, ideoque bifidum.

CAPUT VIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

NON GLORIANDUM IN CRASTINUM : NE TEIPSUM LAUDAVERIS : IRA STULTI INTOLERABILIS : MANIFESTA CORREPTIO MELIOR AMORE ABSCONDITO : VULNERA DILIGENTIS PRÆSTANT OSCULIS ADULANTIS : ANIMA SATURATA FASTIDIT MEL : VICINUS PRÆSTAT AMICO REMOTO: SPONDENS PRO EXTRANEO CAPIAT AB EO PIGNUS : BENEDICENS VOCE GRANDI SIMILIS MALEDICENTI : LITIGIOSA MULIER SIMILIS TECTO PERSTILLANTI : VIR ACUIT AMICUM : CORDA PATENT PRUDENTIBUS : OCULI INSATIABILES : HOMO PROBATUR ORE LAUDANTIS : STULTUS CONTUSUS MANET STULTUS; V. 23. AD FINEM CAPITIS LAUDAT ARTEM PASTORITIAM EJUSQUE FRUGALITATEM.

1. NE glorieris in crastinum, ignorans quid superventura pariat dies. 2. Laudet
te alienus, et non os tuum : extraneus, et non labia tua. 3. Grave est
saxum, et onerosa arena : sed ira stulti utroque gravior. 4. Ira non
habet misericordiam, nec erumpens furor; et impetum concitati ferre quis
poterit ? 5. Melior est manifesta correptio, quam amor absconditus.
6. Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis.
7. Anima saturata calcabit favum , et anima esuriens etiam amarum pro
dulci sumet. 8. Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.
9. Unguento et variis odoribus delectatur cor , et bonis amici consiliis anima dulcoratur.
10. Amicum tuum et amicum patris tui ne dimiseris , et domum fratris tui ne ingrediaris in
die afflictionis tuæ. Melior est vicinus juxta, quam frater procul. 11. Stude sapientiæ, fili mi,
et lætifica cor meum, ut possis exprobranti respondere sermonem. 12. Astutus, videns malum,
absconditus est : parvuli transeuntes sustinuerunt dispendia. 13. Tolle vestimentum ejus, qui
spopondit pro extraneo : et pro alienis aufer ei pignus. 14. Qui benedicit proximo suo voce
grandi, de nocte consurgens maledicenti similis erit. 15. Tecta perstillantia in die frigoris, et
litigiosa mulier comparantur : 16. qui retinet eam, quasi qui ventum teneat, et oleum dexteræ
suæ vocabit. 17. Ferrum ferro exacuitur, et homo exacuit faciem amici sui. 18. Qui servat
ficum , comedet fructus ejus : et qui custos est domini sui, glorificabitur. 19. Quomodo in
aquis resplendent vultus prospicientium , sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.
20. Infernus et perditio nunquam implentur : similiter et oculi hominum insatiabiles. 21. Quomodo probatur in conflatorio argentum , et in fornace aurum : sic probatur homo ore laudantis.
Cor iniqui inquirit mala , cor autem rectum inquirit scientiam. 22. Si contuderis stultum in
pila quasi ptisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia ejus. 23. Diligenter
agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera : 24. non enim habebis jugiter potestatem ; sed corona tribuetur in generationem et generationem. 25. Aperta sunt prata et apparuerunt herbæ virentes, et collecta sunt fœna de montibus. 26. Agni ad vestimentum tuum , et
hædi ad agri pretium. 27. Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, et in necessaria domus tuæ,
et ad victum ancillis tuis.

1. NE GLORIERIS IN CRASTINUM, IGNORANS (quia ignoras) QUID SUPERVENTURA PARIAT DIES.] Hebr. *Ne te laudes in crastinum; quia non scis quid paritura* vel *generatura sit dies*, scilicet superventura, id est crastina, vel etiam hodierna, ut vertit Chald. *Nescis*, ait, *quid paritura sit hodierna dies;* Septuag. *Ne glorieris ob futura in crastinum*, vel *de iis quæ ad diem crastinum exspectantur : nescis enim quid superventura paritura sit dies. Crastinum* significat quodlibet futurum in Scriptura per synecdochen, q. d. Ne glorieris de futuris, dicendo v. g. : Cras convivabimur, cras ibo ad nuptias, cras fiam consul, doctor, canonicus, senator, episcopus, vicerex, etc. ; cras ædificabo palatium, emam vineam, plantabo paradisum, etc. ; cras fundabo

hospitale, erigam collegium, instituam academiam : quia nescis *quid pariet,* id est afferet dies crastina, imo hodierna. Nescis enim an cras, an vespere vives, nescis an eadem tibi tunc mens erit, quæ modo est, nescis an eadem occasio faciendi tunc erit, quæ nunc est. Vetat ergo hæc gnome nimiam fiduciam futurorum, utpote incertorum, ac proinde ne quis differat in futurum bona opera quæ mente destinavit : sed illico ea exsequatur, ne postea ea exsequi nequeat.

Ubi nota : Tempus dicitur parere metaphorice, quia edit in lucem futura, eaque facit præsentia ; et metonymice, quia profert causas secundas, quæ novas res pariunt et causant ; et quia servit Deo Deique ordinationi, quæ id quod mente concepit et decrevit, stato tempore edit et promit, q. d. Non hoc fiet quod tu concipis, nec quod fatum decrevit, sed id proferet dies, quod est à Deo conceptum. Proprie autem quæ casu et fortuito fiunt, dicuntur generari à tempore : quia tempus, quod, ut ait Aristot. est numerus motus primi mobilis, ex hoc motu adducit varias combinationes stellarum, ventorum, qualitatum aliarumque causarum secundarum, quarum casualis occursus et concursus causa est eventuum fortuitorum et contingentium : casus ergo et fortuna sunt partus temporis.

Huic gnomæ affinis est illa Ben Sira in fine Alphabeti secundi : *Ne te cruciet ærumna diei crastini, quia nescis quid paritura sit dies.* Et illa Horatii :

> Quis scit an adjiciant hodiernæ crastina summæ
> Tempora di superi ?

Et illa Propertii :

> Forsitan includet crastina fata dies.
> Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Et illa Comici :

> Nescis quid serus vesper vehat,
> Longa dies crastina, vive hodie.

Et illa Ovidii lib. 3. de Arte amandi ;

> Utendum est ætate, cito pede labitur ætas ;
> Nec bona tam sequitur, quàm bona prima fuit.

Et illa Virgil. 3. Georgic.

> Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Et illa Senecæ lib. de Brevitate vitæ cap. 7 : *Præcipitat quisque vitam suam, et futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille qui nullum non tempus in usus suos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est quod jam ulla hora novæ voluptatis possit afferre? Omnia vota ad satietatem percepta sunt, de cætero foro fortuna ut volet ordinet ; vita jam in tuto est. Huic adjici potest, detrahi nihil, et adjici sic, sicut aliquis ventre admodum saturo jam, ac pleno, aliquid cibi nec desiderat, nec capit.* Idem epist. 1. ad Lucilium : *Magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quòd mortem prospicimus : magna pars ejus jam præteriit, quidquid ætatis retro est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere, sic fiet ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum injeceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt, tempus tantum nostrum est.* Idem : *Omnes,* ait, *vitam differentes incerta mors præveniet. Omnis igitur dies tanquam ultimus ordinandus est.*

Inspice imaginem temporis cum hoc lemmate : *Quid longa speras? breve est quidquid hîc vides.* Sublimius Psaltes psalm. 94. 8: *Hodie,* ait, *si vocem ejus* (Domini) *audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Ex quo τὸ *hodie* urget Apost. Hebr. 3. 13 : *Adhortamini,* ait, *vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur.* Planius et plenius S. Jacobus, cap. 4. 13, hanc Salomonis gnomen ceu paraphrastes explicat dicens : *Ecce nunc qui dicitis : Hodie aut crastino ibimus in illam civitatem, et faciemus ibi quidem annum, et mercabimur, et lucrum faciemus : qui ignoratis quid erit in crastino. Quæ est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens, et deinceps exterminabitur.* Ubi plura hac de re dixi. Qui ergo sapis, vive hodie, cras forsan moriture.

2. Laudet te alienus, et non os tuum : extraneus, et non labia tua.] Septuag. *Laudet te vicinus, et non os tuum : alienus, et non labia tua;* S. August. tr. 36. et 5 8. in Joan. *Non te laudet os tuum, sed laudet te os proximi tui. Alienus* hebr. זר *zar* vocatur exterus, puta qui est alterius cognationis, aut familiæ et domus, aut civitatis, aut gentis, aut fidei et religionis, quales Judæis erant Gentiles, qui proinde vocabantur זרים *zarim,* id est alieni et alienigenæ. Idem vocatur נכרי *nachri*, id est incognitus extraneus. Quare *nachri* proprie non significat hostem vel inimicum, sed ad eum extendi potest, quia hostis est summe alienus, et quia hostes Judæorum erant Gentiles, qui erant alienigenæ. Hoc ipso enim quo nati erant ex Esau, Ismael aliisque gentibus, non ex Abraham, Isaac et Jacob, ex quibus prognati erant Judæi, trahebant quasi ab ipsa prosapia et parentibus alienationem, et quasi naturale odium Judæorum : uti etiamnum nonnullas gentes ab ipso ortu naturaliter quasi certis aliis quibusdam adversari, et quasi nasci inimicas conspicimus.

Sensus ergo est, q. d. Non decet te laudare temetipsum, sed digna laude gerere, quæ suo splendore alios, præsertim extraneos compellant ad te laudandum, non quod laudem hanc quæras et intendas, sed quod laus ex virtute etiam eo qui laudatur ignorante, imo invito, naturaliter quasi emanet et resultet : propria enim virtutis dos est laus, juxta illud Socratis apud Stobæum serm. 1 : *Thus diis, laus vero bonis viris debetur.* Et illud : *Virtus laudata crescit.* Et illud S. Basilii apud Anton. in Melissa p. 1. cap. 51 : *Præcipuum beneficium est in rebus honestis laudari ; laus enim parit æmulationem, æmulatio virtutem, virtus felicitatem, quæ supremum et finis est omnium quæ desiderantur, et quò omnis viri boni motus refertur.* Igitur sinas te laudari non à tuis cognatis, amicis, domesticis, sed ab alienis et extraneis, atque quo magis alieni à te fuerint, eo major erit laus, si te laudent. Unde summa est laus, quæ ab inimicis alicui tribuitur. Illi enim non spe, non adulatione, non amicitia, sed veritate et magnitudine virtutum moventur ad te laudandum : laus ergo ab inimico extorta est pura.

Ratio à priori hujus sententiæ est, quod seipsum laudare sit vanum, superbum et stultum. Hæc enim laus procedit à philautia, qua quis uti nimis amat, sic et nimis laudat se ipsum. Amor enim proprius hominem excæcat, ut omnia sua, licet prava vel parva, æstimet bona vel magna. Externi autem qui nullam habent nobiscum conjunctionem, purius et sincerius de nostris rebus et factis judicant. Unde eorum judicium et laus vel vituperium verius est.

Ita censent omnes sapientes fideles et profani; fideles, ut S. Paulus, qui coactus suas laudes recensere ut suum apostolatum tueretur : *Factus sum*, ait, *insipiens, vos me coegistis; ego enim à vobis debui commendari*, 2. Cor. 12. 11; et Christus : *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum; alius est qui testimonium perhibet de me*, Joan. 5. 31. S. Chrys. hom. 5. de laudibus Pauli : *Extremæ*, ait, *dementiæ est nulla imminente necessitate, et necessitate violenta propriis laudibus velle decorari.*

Lucas medicus vir disertissimus, cum orationem apud Alfonsum Aragonum regem eloquentissimam habuisset, eumque exquisitis et heroicis laudibus extulisset, rex hæc audiens dixisse fertur : *Si vera sunt, Luca, quæ de me prædices, Deo optimo maximo gratias ago; sin aliter, vera ut isthæc faciat oro atque obsecro.* Innuens maxime decere reges ut laudibus dignos ubique se præbeant. Ita Panorm. l. 1. de Reb. gest. Alf.

Agesilaus rex dictitabat sibi jucundum esse ab hostibus laudari, qui non verentur vituperare si quid ipsis displiceat. Tales enim si quid laudant, judicio laudant, non metu, aut adulatione. Ita Plutarch. in Lacon. Themistius apud Stobæum : *Nulla*, ait, *narratio tam odiosa est quam suî ipsius encomium.* Hinc illud vulgo tritum : *In ore proprio laus sordet.* Et illud Zenodoti : *Te ipsam laudes, mulier, sicut Astydamas*, quod usurpans Julianus ep. ad S. Basilium : *Laudavi me ipsum*, ait, *ut Astydamas.* Plinius Junior l. 1. ep. 8. ad Saturninum : *Id quod magnificum referente alio fuisset*, ait, *ipso qui gesserat recensente vanescit.* Causam subjicit : *Hi qui benefacta sua verbis adornant; non ideo prædicare quæ fecerint, sed ut prædicarentur fecisse creduntur.* Cuidam apud Lysandrum jactanti quod ipsum et laudibus eveheret, et adversus obtrectantes tueretur : *Duo*, ait, *sunt boves ruri, et tacentibus ambobus tamen certo novi uter sit ignavus, uter ad laborem strenuus.* Sensit veram virtutem non egere laudibus humanis, cùm ipsa secum ducat suam laudem ac decus. Cæterum qui nihil gerunt præclari, his opus est præconibus. Ita Plutarch. in Laconicis.

Cum Pescennio Nigro Imper. creato quidam Panegyricum recitare vellet, Imperator dixisse fertur : *Scribe laudes Marii, vel Annibalis, vel alicujus ducis optimi vita functi, et dic quid ille fecerit, ut eum nos imitemur. Nam viventes laudare irrisio est, maxime Imperatores à quibus speratur, qui timentur, qui præstare publice possunt, qui possunt necare, qui proscribere; se autem vivum placere velle, mortuum etiam laudari.* Ita Ælius Spartanus in ejus Vita.

Hujus sententiæ veritatem pulchro galli et vulpis apologo, bellis similitudinibus variegato, oculis subjicit Cyrill. l. 2. Apol. moral. c. 28. cui titulus : *Contra eos qui se ipsos commendant : Gallus*, ait, *positus juxta corvum, cùm intelligendi lumine et pennarum specie ventosa superbia non parum esset inflatus, et erecto polimito collo sua se cœpit cantatione laudare, dixitque : O quantus in cœlo est fons sapientiæ, ac vena splendoris, et ars primaria venustatis, quandoquidem nobis terrigenis tanta pulchritudinis et intelligentiæ dona tradiderit? Cui erudite corvus sic respondit : Cara quidem est intelligentia, et est jucunda venustas; sed optima est sapientia, sine qua aut sibi non sunt, aut nihil sunt omnia. A sapientioribus autem nostris audivi quod luce lucem perdere, virtutemque virtute, maximæ sit dementiæ. Utique etiam laude laudationem amittere idipsum est. Nimirum ab Aristotele laus definitur esse sermo illucidans virtutis magnitudinem; unde nec minima virtus est, imo maximum vitium, laudare seipsum. Dicentes enim se esse sapientes, facti sunt stulti.* (Rom. 1. 22.) *Verumtamen sapiens, dum laudatur in facie, flagellatur in mente.* Deinde id ipsum ratione à priori demonstrat : *Virtus enim vera, ut virgo pudicissima, sine rubore se videri non patitur, et quasi stella rutilans ab apparente sole absconditur, et veluti chrysoprasium splendens in tenebris, ita erubescens laus in lumine occultatur. Igitur qui seipsum commendat, se vituperat, quia laus ejus vitium generat, dum sine splendore virtutis ac castitatis, hunc informem esse demonstrat. Verum si hoc aure intelligentiæ percepisti, scriptum est* (Joannis, capite 8. versu 13.) : *Tu testimonium de te ipso perhibes, ac testimonium tuum non est verum. Atque in communi mundi lege pro se nemo suscipitur, eo quod linguæ libra privati amoris ad se pondus attrahit. Est ergo laus propria dedecus, quia lingua sibi testis non suscipitur, aut mentitur. Quin et illud nos approbat, quod exaltat, hoc autem est laudum fugitiva humilitas* (Matth. 23. 12.) *Qui enim se humiliat, exaltabitur. Humilitas enim per semitam mundialis confusionis atque caliginis in finem luciditatis adducit.* Denique novo dilemmate idipsum evincit, eoque gnomen Salomonis elucidat : *Sed ad quid te laudas? certe si notus es, agis superfluum; si non notus, memento quod latere desiderat vera virtus. Verum nec tempus laudandi quemquam est, donec vivit; nam commendatio vera non præterit, quam possessæ virtutis æternitas stabilivit. Laudet ergo te os alienum* (Prov. 27. 2.), *accuset te os tuum, humilitatis te approbet virtus, dies te commendet ultimus et æternus. Quibus auditis, gallus, quia se laudaverat, erubuit.*

3. Grave est saxum, et onerosa arena : et ira stulti utroque gravior.] *Gravior*, id est molestior, magis premens et affligens, portatu et toleratu difficilior. Gravitas enim proprie est corporum; metaphorice vero, cum ad animum transfertur, significat molestiam, afflictionem, cruciatum. Hebr. : *Gravitas lapidis, et pondus* (vel elevatio aut cumulus) *arenæ, et ira stulti gravior est præ utrisque.* Septuag. : *Gravis est lapis, et vix portabilis arena, sed ira stulti utroque est gravior.*

Primo, R. Salomon *iram stulti* accipit non passivam, quam ipse in se habeat, sed activam, quam ipse scilicet excitet et causet in Deo, q. d. Ira Dei, quam sua stultitia, id est impietate, ciet et provocat stultus, id est impius, gravior est quovis saxo et arena : quia ipse eamdem Dei iram et vindictam non tantum in se et suos, sed et in totam remp. imo in totum universum redundare facit. Subinde enim Deus totum popu-

lum castigat ob scelus unius stulti et impii, uti castigavit sacrilegium Achan prosternendo castra tota Israelis, Josue 7. 15. Verum alii passim accipiunt iram stulti passivam, quæ scilicet sit et resideat in ipso stulto. Unde

Secundo, Lyran. exponit iram stulti gravem et importabilem esse ipsi stulto et cæteris stultis, non autem sapientibus, q. d. Gravissimum sane ad portandum est saxum, et arenæ etiam pondus minime leve, sed tamen hæc duo stultus aliquis viribus pollens levare poterit; at ira stulti longe gravior ac onerosior est : illius enim pondus nullus stultus sustinere potest.

Rursum ira stulti gravior est saxo et arena, quia homo insipiens nec magnam aliquam instar saxi ac vehementem indignationem, nec leviores ac crebros iracundiæ motus (qui sunt instar arenæ minutæ) perferre potest.

Tertio et genuine, q. d. Ira stulti gravior est saxo et cumulo arenæ, ac utroque onerosior et importabilior sapienti, multis de causis. Prima est, quia opus saxi et arenæ corpus gravat; ira vero mentem sapientis premit et degravat. Majora autem et magis sensibilia sunt onera quæ mentem, quàm quæ corpus affligunt.

Secunda, saxum et arena dorso imposita à sapiente deponi et excuti possunt; at ira stulti nequaquam. Nam ut ait Auctor Catenæ Græc. stultus iratus se furore incensum non animadvertit, atque ita ut animum ab ira sevocet, furoremque comprimat non laborat; imo eum amat et fovet. Credit enim se prudentem et intelligentem esse, adeoque juste insanire : hunc ergo stulti furorem in se concitatum patiatur sapiens oportet.

Tertia, quod saxa et arenæ arte et instrumentis allevari possunt, puta curru, equo, mulo vectari queunt : at stulti ira nulla re naturali (sed sola Dei illuminatione et gratia) non dico tolli, sed nec minui potest, præsertim quia stultus iram habet pro ratione, putatque se juste et cum ratione irasci. Quocirca à nullo se moneri, doceri aut mitigari patitur, sed plane iram suam explere satagit; quare iracunda, contumeliosa, indigna dicit et agit, quibus quoslibet ferit et sauciat, premit et opprimit, nec pacari aut teneri se sinit. An non hic gravior et molestior est saxo et arena quantumlibet gravi? stultus enim suas iras ferre et moderari nequit, sed iis totum se obrui sinit, ac se captivum dat et mancipat, uti fecit Nabal, qui stulta indignatione oppressus mortuus est 1. Reg. 25. Eadem deinde premit et opprimit alios, in quos ipsam effundit.

Quartam suggerit versio Septuag. : *Et vix portabilis arena*, q. d. Arena portari nequit, nec elevata et constipata, uti aliqui ex Hebr. vertunt, utpote nimis densa, onerosa et gravis; nec divisa et minuta, quia grana arenæ minuta manibus quis complecti et stringere nequit, quin plurima per digitos elabantur. Sic pariter ira stulti si elevata sit et exaggerata, id est, si prodeat ex magno animi tumore et fastu, tam intolerabilis et insuperabilis est, quam insuperabilis est ejusdem fastus; sin parva et instar arenæ minuta sit, pariter intolerabilis est, quia instar arenæ est plurima et innumera : ob quaslibet enim causas minimas stultus irascitur, imo sine causa indignatur, vociferatur, rixatur, verberat, et pugnas ciet. Quis talem ferat? unde sequitur : *Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor; et impetum concitati spiritus ferre quis poterit?* Ira ergo stulti gravior est saxo, quia irrationabilis, quia impetuosa et immodica, quia implacabilis, et sedari nequit; cum sapientis ira sit rationabilis, moderata, placabilis, juxta illud Ovidii :

> Quo quisque est major, magis est placabilis ira :
> Et faciles animos mens generosa capit.

Quinta est, quod gravitas saxi et arenæ natura sua feratur quidem ad centrum terræ, sed ab extrema terræ superficie, ejusque gravitate inhibeatur et sistatur, ut in ea conquiescat : at stulti ira reipsa tendit, multosque secum ducit ad ipsum terræ centrum, puta ad gehennam et ad æternos ignes. Unde Salomonem secutus Siracides c. 22. 17 : *Super plumbum*, ait, *quid gravabitur? et quod illi aliud nomen quàm fatuus? Arenam, et salem, et massam ferri facilius est ferre, quàm hominem imprudentem et fatuum et impium.*

Mystice Beda : *Grave admodum est*, ait, *vel uno aliquo crimine capitali, quasi vasti cujusdam saxi pondere premi, vel quasi glareis arenæ, innumeris peccatis levioribus onerari; sed utroque gravior est ira stulti. Quia nimirum hæc, quo certius quàm sint mala patescunt, eo acrius animum compungunt : ira vero, quia non corporale, sed spirituale est vitium, quo minus deprehenditur, eo amplius gravat; unde non absolute iram, sed iram stulti dixit. Nam sapientes quomodo actus suos ac sermones, ita mentis quoque motus soleter examinare et castigare satagunt.*

Bedam secutus Dionys. clarius idipsum explicat, dum ait : Grave est saxum, ut lapis moralis quodcumque mortale peccatum, quod suo mox pondere trahit ad aliud, et impœnitentem præcipitat in gehennam : *Et onerosa arena*, conglutinata, seu multiplicata, vel venialium multitudo; sed ira stulti, id est hominis vitiosi, utpote ira per vitium, non per zelum, utroque est gravior ad portandum hominibus, nisi sapientibus ac perfectis. Multis enim mortalibus peccatis, non omnibus, ira est gravior, coram Deo atque hominibus. Hæc Dionys.

4. IRA NON HABET MISERICORDIAM, NEC ERUMPENS FUROR; ET IMPETUM CONCITATI SPIRITUS FERRE QUIS POTERIT?] Hebr. : *Crudelitas indignationis et inundatio nasi* (id est iræ, hæc enim in naso ardente se ostendit), *et quis stabit ad faciem zeli?* Pro *zeli* hebr. est קנאה *kina*, id est zelus, item æmulatio, invidia, zelotypia. Septuag. : *Crudelis est indignatio et acuta ira, sed nihil sustinet zelus;* Chald. : *Crudelitas est indignatio et inundatio iræ, sed quis stabit coram zelo?* S. Hieron. contra Ruffinum, *sed zelus impatiens est;* Scholiast. *sed zelus utrisque difficilior.*

Primo, aliqui hæc referunt ad iram stulti, quæ præcessit, q. d. Ira stulti non flectitur illis monitis vel precibus, quæ eum ad misericordiam moveant, nec furor ejus erumpens et sæviens; quis enim ferre queat impetum furoris ejus, sive spiritus ejus furentis? qui instar spiritus et venti validissimi, sua vi et violentia omnia perflat et sternit, nec à quoquam teneri aut cohiberi potest.

Secundo, alii hìc tres iræ gradus notari putant; gradatim enim ira increscit : primo enim est ira quæ, quamdiu durat, expers est misericordiæ, capax tamen adhuc rationis, ita ut homo maneat comp[...]s sui; secundo, ira incres-

cens fit furor, ut jam homo sui et rationis sit impos, et agatur furore, furatque et sæviat velut insanus; tertio, ira et furor fit zelus, cum non tantum corpus et rationem, sed et ipsum spiritum occupat; fitque impetus concitati spiritus, ut vertit Noster, cum scilicet spiritus iratus et furens omnes animæ corporisque vires inflammat, easque convertit et traducit ad sumendam vindictam, qualis est ira Luciferi et dæmonum, damnatorum et desperatorum.

Tertio, alii verisimilius putant hic zelum, id est invidiam, componi, opponi et anteponi iræ et furori. Hebræi enim non distinguunt iram à furore, sed tantum iram, sive nasum, id est indignationem, opponunt zelo sive invidiæ, quam Noster vocat *impetum concitati spiritus*, q. d. Gravis et portatu difficilis est ira et excandescentia, cum erumpit et sævit, ac longe gravior et portatu difficilior est zelus sive invidia; ira enim cito transit instar venti et flammæ, ut ait Poeta: *Ira furor brevis est;* at livor et invidia sedem figunt in anima quam occupant, totumque concitant spiritum ad nocendum ei cui invident; quare difficulter eradicari possunt. Unde Pagnin. vertit: *Crudelitas est in ira, et impetus in furore, et quis stabit coram invidia?* et Vatabl. *Crudelis est ira, et impetuosa iracundia* (vel *inundatio*, id est impetus convenit *iracundiæ*); *at quis consistet ante invidiam?* q. d. *Invidiæ non possumus resistere, quamvis iræ possimus et homini iracundo.* Unde Cassian. coll. 18. cap. ult. de invidia hanc gnomen exponens: *Nam usque adeo*, ait, *incurabilis est ista pernicies, ut blandimentis exasperetur, infletur obsequiis, muneribus irritetur, quia, ut idem Salomon ait, nihil sustinet zelus. Quanto enim amplius alius aut humilitatis subjectione, aut patientiæ virtute, aut munificentiæ laude profecerit, tanto ille majoribus invidiæ stimulis incitatur, qui non nisi ruinam aut mortem ejus, cui invidet, concupiscit.* Probat id exemplo filiorum Jacob Josepho fratri invidentium: *Denique illorum undecim Patriarcharum zelus, in tantum nulla obnoxii fratris subjectione potuit deliniri, ut de his Scriptura commemoret: Invidebant autem ei fratres sui, eo quod diligeret eum pater suus, et non poterant ei loqui quidquam pacificum; donec zelus eorum, qui nulla germani obsequentis atque subjecti sustinuit blandimenta, mortem ejus cupiens, vix posset venditionis fraternæ crimine satiari. Cunctis ergo vitiis perniciosiorem atque ad purgandum difficiliorem esse constat invidiam, quæ ipsis remediis, quibus reliqua exstinguuntur, accenditur.*

Posset quoque per קנאה *kina*, id est zelus, accipi zelotypia; hæc enim est fervor, culmen et summitas zeli. Unde videmus maritos zelotypos uxorum suarum, ex zelo fieri maniacos et insanos; zelotypiam enim hanc statam et permanentem nemo cohibere, nemo vincere, nemo sustinere potest. Ita Auctor Caten. Græc. Unde Chald. *Quis stabit coram zelo?* et Septuag. *Nihil sustinet zelus.* Vide de vi zelotypiæ dicta c. 6. 34. Huc facit illud S. Chrysost. hom. lib. de Virginit. *Nihil ab hoc zelo hominem potest abducere, sed omni vel commodorum cura, vel incommodorum sollicitudine violentior ista procella est. Etenim ea morbi istius insania est, ut neque sumpto de eo supplicio, à quo læsus sit, dolorem æger abjiciat. Itaque multi adultero sæpe sublato neque iram, neque angorem tolerare potuerunt. Sunt etiam qui uxore jugulata idem manserint, vel majore rogo consumpti.* Idem etiam hom. 38. in Genes. sic habet: *Qui zelotypia laborant, et bonum pacis amittunt, turbas et fluctus sibi quotidie excogitant, nullamque voluptatem habere possunt, interno bello omnia confundente, multamque amaritudinem eis invehente.*

Adde, invidiam et zelum esse potentiorem ira et furore, quia zelus uritur ira, eaque velut cote se exacuit. Unde Nazian. or. 1. in laud. S. Athan.: *Iram*, ait, *zelus exacuit*, q. d. Naturalem ipsius iræ aciem zelus climat et acuit, adeoque coram zelo qui iram distringit, eamque ignit, ut ignitus effulguret, imo fulminet, nullus immunis tutusque consistere potest.

Parallelæ huic sensui sunt gnome sapientum quas citat Anton. in Meliss. pag. 1. cap. 26. et Maxim. serm. 54. S. Basilii: *Nullus affectus perniciosior animis hominum innascitur, quàm invidia; nam ut ærugo ferrum, sic invidia quam inficit animam consumit.* S. Greg. Nazianz.: *Utinam pereat ex hominibus invidia, habentium se consumptio et affectorum ærugo! sola inter affectus injustissima, simul et justissima; injustissima, quia præclaris omnibus molesta est; justissima, quia lædit eos à quibus fovetur.* Socratis: *Invidia est serra animæ.* Cleobuli: *Duo maxime sunt cavenda, amicorum invidia, et inimicorum insidiæ.* S. Chrysost.: *O invidia mortis radix, multiplex morbe, cordis acutissime clave! Quis enim clavus acutissimus tam pungit, quàm invidia cor occupatum vulnerat?* Quocirca Euripides in Phœnice: *Invidia*, ait, *dea est pessima et injustissima, malisque gaudet, et bonis tristatur.* Et Palladias apud Stobæum, serm. 38. exclamat: *O maximam invidiæ improbitatem! invidus odit fortunatum, quem Deus amat. Adeo stolide, et per invidiam errat; manifeste enim contra Deum ipsum pugnat, maximam iram ex invidia recipiens. Amandus est enim quem Deus amat.*

Quocirca Abbas Pastor in Vitis Patr. lib. 5. libello 10. num. 45. dicebat: *Non habites in loco ubi vides aliquos habentes adversus te zelum; quia ibi non proficies.* Cæteri quoque sapientes docent prudentis esse studiose fugere invidiam et invidos quoad licet, non ita iram et iratos; quia invidia vix superari potest, et declinari à præsente nequit.

Denique hebr. *kina*, id est zelus, posset hic generatim accipi tam de bono, qui in objectum bonum, quàm de malo, qui in malum rapitur, ut significetur vis et violentia zeli cujuslibet esse potentior et efficacior ira ac furore, q. d. Sæva et violenta est ira furibunda, at sævior et violentior est zelus; hic enim omnes obices disjicit vel transcendit, nihilque ei resistere valet, uti Apostoli, zelo Dei armati, subjugarunt orbem Christo, et Elias, zelo Dei ignitus, vicit iras Jezabelis et exercitum Baalitarum. Unde Eliseus ei in cœlum rapto succlamavit: *Pater mi, currus Israel, et auriga ejus*, 4. Reg. 2. 12. Mathathias, ejusque filius Judas Machabæus, hoc zelo instructus, parva manu vicit iras Antiochi, ejusque ingentes debellavit exercitus. Aristonymus in diatribis: *Invidia*, ait, *tanquam malus demagogus honestis actionibus obsistit.* Josephus in opere de captivitate: *Nihil*, inquit, *inter omnia bona tam firmum est, quod invidiæ perpetuo resistat.*

Præclare S. Ambr. in Psalm. 118: *Angeli quoque*, inquit, *sine zelo nihil sunt, et substantiæ*

suæ amittunt prærogativam, nisi eam zeli ardore sustentent. Unde Psaltes, Psalm. 103. 4: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis;* et inferius: *Ipse Deus Pater ait: Zelans zelabo Jerusalem zelo magno; quia Deus magnus, ideo et zelus magnus est, et pro uniuscujusque potentiæ qualitate, ita et zelus aut mediocris aut magnus est; zelo vindicatur Jerusalem, zelo Ecclesia congregatur, zelo fides acquiritur, zelo pudicitia possidetur. Dominus quoque Jesus ait: Zelus domus tuæ comedit me, increpans Judæos quod domum orationis fecerint speluncam latronum et domum negotiationis.* Et nonnullis interjectis explicans illud Cant. 8. 6: *Fortis ut mors dilectio, dura ut infernus æmulatio. Durus, ait, zelus, quem vitæ hujus nulla vincit illecebra. Durus sicut inferi, per quem peccato morimur ut vivamus Deo.* Et S. Chrysost. homil. 52. in Acta de zeloso ita loquitur: *Qui igne Christi captus fuerit, talis sit qualis esset homo solus super terram habitans; adeo nihil curæ est ei gloria et ignominia, tentationes autem sic contemnit, et flagella, et carceres, quasi in alieno corpore pateretur, vel quemadmodum si adamantinum possideret corpus. Quæ autem suavia sunt in hac vita, ita ridet et non sentit, sicut nos ipsi mortui corpora mortua. Et sicut muscæ in medium flammæ non incidunt, sed fugiunt; ita et affectiones illos accedere non audent.*

Zelus enim est instar ignis qui omnia devorat, et in se transmutat. Unde Christus de hoc zelo loquens: *Ignem, ait, veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* Lucæ 12. 49. Audiant Christiani S. August. tr. 10. in Joan.: *Unumquemque Christianum zelus domus Dei comedat. Verbi gratia, vides fratrem currere ad theatrum, prohibe, mone, contristare, si zelus domus Dei comedit te. Vides alios currere et inebriari velle, et hoc velle in locis sanctis quod nusquam decet, prohibe quos potes, terre quos potes, quibus potes blandire, noli quiescere. Tamen, si amicus est, admoneatur leniter; uxor est, severissime refrenetur; ancilla est, etiam verberibus compescatur. Fac quidquid pro persona potes.* Hunc zelum charitatis ostendit Christus apparens Carpo, ut illi zelum iræ et indignationis excuteret: *Feri, ait, me, paratus enim sum rursum salutis hominum causa mortem perpeti; mihique hoc pergratum est, dum alii homines non peccant;* uti refert S. Dionys. epist. 8. ad Demophilum.

5. Melior est manifesta correptio, quam amor absconditus.] Septuag.: *Meliores correptiones manifestæ, quàm abscondita amicitia;* Auctor. lib. de Amicitia apud S. August.: *Meliores sunt correptiones, quàm tacita amicitia;* id est, quæ lapsus amici tacet et dissimulat, nec eos corripit et castigat. *Manifesta correptio* non est publica, sed aperta et libera; opponitur enim occultæ, quæ fit in corde, vel à tergo ejus qui reprehenditur.

Quæres quisnam *amor absconditus?* Primo, Auctor Catenæ Græcorum respondet esse amorem fictum et simulatum; unde hunc versum nectens sequenti, sic utrumque ex Septuag. vertit et explicat; Melior est aperta reprehensio, quàm simulata amicitia; sicut majorem quoque fidem et benevolentiam testantur amici vulnera, quàm voluntaria oscula inimici. Nam cum ex amore illud se facere confingat, neque tamen faciat (siquidem ex animo non amat, sed odio habet), fœde contra amicitiæ leges peccat. Alius ibidem: Utiliores sunt, ait, amicorum correptiones, et manifesta eorum vulnera, qui peccata palam arguunt, quàm illorum oscula et adulationes, qui illa dissimulant et tegunt. Nam cum placere et prodesse hac ratione velint, magis obsunt. Hæc Auctor Catenæ.

Secundo, Beda et Salon. amorem absconditum censent esse amorem venereum; hic enim præ suî turpitudine ex pudore quærit latebras in quibus se abscondat, q. d. *Multo melius est aliquem, ut corrigatur, manifeste increpare, quàm studio simul peccandi occulte diligere.* Aut, q. d. Longe satius est palam corripi, id est vexari, verberari, necari ob studium virtutis, v. g. castitatis, quàm occulte mala perpetrare, v. g. fornicari. Sic Susanna maluit periculo calumniæ et lapidationis se exponere, quàm fornicari cum senibus, Daniel. 13. Et Joseph maluit longum pati carcerem, quàm heræ amoribus consentire, Gen. 39.

Tertio, Lyran. et Dionys. Amor absconditus, inquiunt, est amor habitualis, qui in actum non exit, q. d. Præstat actus charitatis, qualis est correptio fraterna, habitui charitatis otioso, qui nihil operatur.

Quarto, Aben Ezra: Amor absconditus, inquit, est correptio occulta, q. d. Utilior est correptio publica correptione privata et occulta. In publica enim correptus pudore suffunditur, et vitium emendat; verum sæpe contrarium accidit. Ex publica enim correptione potentes et magnanimi gravius irritantur, et in odium corripientis exardescunt, quia vident se infamari; quare ut suam famam et decus tueantur, peccatum suum defendunt, in eoque se obfirmant.

Quinto, et genuine: *Amor absconditus* est amor delicatus et pusillanimis, qui in corde se abscondit, nec audet amicum errantem corripere ex verecundia, vel ne eum contristet; quomodo matres sæpe amore femineo omnia indulgent filiis, nec audent eos peccantes reprehendere. Ita R. Levi, Jansen. et alii passim. Sensus ergo est: Amor qui se prodit corripiendo vitia amici, præstat amori abscondito, id est latenti, qui se non prodit, nec vitia carpit, sed dissimulat, vel etiam ea tegit et abscondit: prior enim est amor masculeus, cordatus, efficax; posterior est femineus, abjectus, iners et inutilis: qua de causa etiam correptio quæ ab inimico manat, utilior est, quàm amor amici absconditus et vitia dissimulans; ille enim vitia emendat, hic dissimulat, abscondit et fovet. Quare Plutarch. in Moral.: *Quemadmodum Telephus, ait, quoniam carebat amico, coactus est ab hoste petere remedium ad medelam vulneris; ita qui non habent liberos amicos, à quibus admoneantur, sæpenumero ab inimicis audiunt sua vitia.* Unde pro *amor absconditus*, hebr. est מסתרת *mesuitaret*, quod si alio puncto legas מוסתרת *mesatteret*, idem est quod *amor abscondens*, scilicet amici vitia. Imo Baynus τo *absconditus* accipit pro *abscondens.* Sic Psalm. 67. 17. vocantur *montes coagulati*, id est coagulantes. Et Job 20. 26: *Tenebræ absconditæ*, id est, quæ res celant et abscondunt.

Significat ergo hæc gnome veri amoris et amicitiæ esse, corripere vitia amici; hoc enim exigit charitas, et lex correptionis fraternæ sancita à Christo, imo ab ipsa indole et natura amoris et charitatis, Matth. 18. 15: *Si pecca-*

verit, ait, *in te frater tuus*, *vade*, *et corripe eum inter te et ipsum solum; si te audierit*, *lucratus eris fratrem tuum.* Et Ecclesiastic. cap. 19. 13: *Corripe*, ait, *amicum*, *ne forte non intellexerit*, *et dicat*: *Non feci; aut si fecerit*, *ne iterum addat facere. Corripe ex amore*, *non ex rancore*, ait S. Augustinus.

Audi Auctorem, lib. de Amicitia, cap. 27. apud S. August. tom. 4. hunc locum ex S. Ambros. elucidantem: *Non solum arguendi sunt amici*, *sed, si opus fuerit, objurgandi. Objurgandus est amicus, si veritatem aspernatur et obsequiis atque blanditiis in crimen appellatur*; *sed monitio acerbitate*, *objurgatio contumelia careat. Ambrosius*: *Si quid vitii in amico deprehenderis*, *corripe occulte; si te non audierit, corripe palam. Sunt enim bonæ correptiones*, *et plerumque meliores quàm tacitæ amicitiæ. Et si lædi se putet amicus*, *tu tamen corripe. Tolerabiliora enim sunt amici vulnera, quàm adulantium oscula.*

Præclare S. August. epist. 1. ad Bonifacium: *Molestus*, ait, *est medicus furenti phrenetico*, *et pater indisciplinato filio: ille ligando*, *iste cædendo; sed ambo diligendo. Si autem istos negligant*, *et perire permittant*, *ista potius mansuetudo falsa*, *crudelitas est. Si enim equus et mulus*, *quibus non est intellectus*, *morsibus calcibusque resistunt hominibus, à quibus eorum curanda vulnera contrectantur, et cum inter dentes eorum et calces sæpe homines periclitentur*, *aliquando verentur*, *non tamen eos deserunt*, *donec per dolores et molestias medicinales revocent ad salutem; quanto magis homo ab homine*, *frater à fratre*, *ne in æternum pereat*, *non est deserendus*, *qui correctus intelligere potest quantum sibi præstatur beneficium, quando persecutionem perpeti quærebatur?*

Quocirca Clemens Alex. lib. 1. Pædagog. c. 5: *Reprehensio*, ait, *est velut quædam chirurgia animæ. Admonitio est veluti quædam diæta ægrotantis animæ.* Clemens vero Roman. lib. 2. Constit. Apost. cap. 45: *Tu igitur*, ait, *uti clemens medicus peccatores omnes cura*, *utens accommodatis ad salutem medicamentis*, *non modo secando*, *urendo*, *novaculam adhibendo*, *sed etiam alligando*, *exsiccando*, *injiciendo medicamenta lenia*, *cicatricem obducentia*, *emolliendo sermonibus consolatoriis. Si vulnus altum fuerit*, *reficito suavi unguento*, *ut repletum reliquis partibus æquetur*; *si sordes collegerit*, *novacula purgato*, *hoc est*, *sermone ad incidendum idoneo*; *si intumuerit*, *id acri collyrio complanato*, *hoc est judicii minis*; *si serpat*, *cauterio cohibeto*, *tabeque excidito jejunii acrimonia.*

Idem censuere Philosophi. Diogenes Cynicus dicere solebat, non tantum fidis amicis, sed etiam acribus inimicis opus esse, eo quod illi nos admoneant, hi vero nostros errores, vitæque nostræ flagitia reprehendant atque castigent. Ita Laert. l. 6.

Memorabile et imitabile est quod subjicio. Demades orator cum vidisset Philippum regem, largius potum, cum amicis saltasse per mediam captivorum turbam, eisque petulanter exprobrasse suam calamitatem, libere dixit: *Cum, ô rex*, *fortuna tibi Agamemnonis personam imposuerit*, *non pudet te factis agere Thersiten?* Ea vox potum regem in diversum vitæ genus immutavit.

6. MELIORA SUNT VULNERA DILIGENTIS, QUAM FRAUDULENTA OSCULA AUDIENTIS.] Hebræus: *Fidelia vulnera diligentis, et suppliciter adulantia oscula odientis.* Ubi licet non sit expresse τὸ *quàm*, quæ est nota comparationis, tamen tacite intelligitur. Est enim antithesis, qua opponuntur et præponuntur vulnera diligentis osculis odientis, eo quod illa sint fidelia et sincera, hæc adulantia et ficta. Quis enim non videt fidelia meliora esse simulatis et fictis? Unde Septuaginta comparationem hanc exprimentes vertunt: *Fideliora sunt vulnera amici, quàm spontanea oscula inimici*; et Chald. *Pulchra vel placida sunt vulnera diligentis*, *mala oscula odientis.* Quis enim bonum, imo pulchrum, non præferat malo?

Huic affine est proverbium Arabicum: *Inimicitia sapientis præstat amicitiæ stulti;* illa enim corripit et emendat, hæc blanditur et perdit: *Quare inimicus sapiens præstat amico stulto.* Et illud Catonis apud Cicer. l. de Amicitia: *Multo melius de quibusdam acerbi inimici merentur*, *quàm amici illi qui dulces videntur.* Porro sanctus Augustinus, tract. 6. in Joanne: *Habeamus*, ait, *veram pacem cum proximis*, *habeamus pacem columbinam; osculantur enim se columbæ*, *osculantur et corvi. In columbis vera pax*; *in corvis falsa pax*, *quia osculantur et laniant.*

Pro *fraudulenta*, hebr. נעתרות *nataroth*, quod Chaldæus vertit, *mala*; Septuag. *spontanea*, id est amica, benevola; Tigurin. *coacta*; Aben Ezra et Vatabl. *conferta*, *densa*, *spissa*: solent enim ficti iterare et densare oscula; Pagnin. et Cajet. *multa*; Symmachus, *turbata*; optime Aquila, *supplicantia*, id est suppliciter blandientia, orantia et adulantia. Radix enim עתר *athar* significat supplicare, orare, dissuaviari, sive suavibus verbis blandiri, ut quid impetres.

Sensus est clarus; probat enim id quod dixit v. præced. manifestam correptionem esse bonam, imo meliorem amore abscondito, ex eo quod meliora sint vulnera amantis, quam oscula odientis. Significat ergo quod sicut odium habet oscula amara, ita ex adverso amor habet vulnera suavia et dulcia. Talia sunt vulnera mortificationis et charitatis se vel suos mortificantis. *Meliora* ergo, id est mitiora et suaviora, non solum quia charitas vulnerat ut medeatur ægris, sed quia sua dulcedine involuta leniter et suaviter ferit: illa enim procedunt ex amore, hæc ex rancore et odio; illa sanant, ac proinde non tam vulnera sunt quàm pharmaca, hæc seducunt, ac in laqueos et exitium inducunt; illa fidelia sunt et sincera, hæc fucata et fraudulenta; illa manant ex studio salvandi, hæc ex animo decipiendi et perdendi. Vulnera amantis heb. vocantur *fidelia*; tum quia sincera sunt, non proditoria; tum quia ex fidelitate et fideli amore manant; tum quia ad fidelem finem diriguntur, ut scilicet amicus corripiatur et malis subducatur, ait R. Levi; tum quia fidem in amico excitant, ut is se amanti, esto vulneranti, tuto et secure credere et committere possit, ait Baynus; tum denique *fidelia*, id est firma et valida, quia eum qui castigatione indiget, publice vulnerant et contundunt, ut emendetur, ait Aben Ezra.

Per vulnera intellige correptionem severam, quæ animam percellit et sauciat, atque castigationem etiam seriam, qua cum opus est corpus verberetur, flagelletur et cruentetur.

Porro vulnera infidelia vocant medici, ut Galenus, et ex eo Celsus, l. 1. ea quæ curant quidem morbum, sed partem incisam lædunt, v. g., dum ita vena inciditur, ut nervus lædatur: fidelia vero, quæ ita temperata sunt, ut curent, non lædant, quæ scilicet non penetrant intima, sed cutem tantum aperiunt, ut carnem putridam eximant, integram vero non tangant, q. d. Correptiones quas amans amato ad ejus bonum, puta ad vitiorum emendationem, exhibere tenetur, vulnera esse debent vitium tangentia et eximentia, non famam lædentia, ac proinde non injuriosa, non iracunda, non exprobrantia, non conviciantia; hæc enim plagas veteres non curant, sed novas infligunt. Nam, ut ait S. Isidor. l. 3. de Summo, c. 91: *Qui delinquentem superbo vel injurioso animo corripit, non emendat, sed percutit.* Unde Chaldæus vertit: *Pulchra* vel *placida sunt vulnera amici*, tum quia placent correpto, cum oscula fraudulenti summe displiceant; tum quia ejus animam serenant, placant, componunt ad modestiam, gravitatem omneque decus et virtutem: sic pulchra sunt vulnera quæ miles recipit ab hoste, dum fortiter cum eo cominus decertat: hæc enim vulnera sunt notæ et signa ejus fortitudinis et generosæ dimicationis. Pulchriora sunt vulnera Martyrum, de quibus Poeta:

Pulchramque petunt per vulnera mortem.

Hæc enim Martyres velut coronæ et laureæ triumphales ornant. Unde S. Augustinus, l. de Conflictu vitiorum: *Genus*, ait, *quoddam martyrii est non ignobile, reprehendentes æquanimiter ferre.* Sicut ergo corpora Martyrum gloriosa in cœlo, servabunt vulnerum suorum vibices et cicatrices, quasi tesseras suæ passionis, martyrii et triumphi (uti eadem de causa Christus servabit suas), ut eas in omne ævum Domino, Angelis et Beatis gloriose ostentent: sic pariter qui correptiones, increpationes et castigationes ceu vulnera humiliter, patienter et amanter suscipiunt, hi pulchras illarum vibices et notas martyrii æmulas, gloriose in die judicii toti mundo ostentabunt.

Ex adverso fraudulenta oscula inimici sunt osculanti probrosa, osculato noxia et exitialia, de quibus Clemens, l. 2. Pædag. c. 9: *Est aliud*, ait, *quoddam osculum incestum, veneno plenum, sanctitatem simulans. An nescitis quod etiam phalangia si ore tantum tangant, graves dolores hominibus afferant?* Phalangium est genus aranearum, quod si vel leviter carnem tangat, venenum instillat, et per membra dispergit, quod graviter ea cruciat. Idem facit qui dolose osculatur amicum. Fraudulentum fuit osculum Judæ quo prodidit Christum, de quo S. Ambr. in c. 22. Lucæ ad illa verba: *Juda osculo Filium hominis tradis?* Sic subnectit: *Amoris pignore vulnus infligis? charitatis officio sanguinem fundis et pacis instrumento mortem irrogas? servus dominum, discipulus prodis magistrum, electus auctorem? Hoc est illud: Utiliora sunt vulnera amici, quàm voluntaria oscula inimici.* Idem S. Ambros. l. 1. Offic. c. 34: *Benevolentia*, ait, *gladium iracundiæ extorquere consuevit. Benevolentia facit, ut amici vulnera utilia magis quàm voluntaria inimici oscula sint*, etc. *Simul advertimus etiam correptiones in amicitia gratas esse, quæ aculeos habent, dolorem non habent. Compungimur enim censoriis sermonibus, sed benevolentiæ delectamur sedulitate.*

Porro hæc gnome variis particularibus casibus aptari potest: primo, pueris et discipulis, q. d. Meliora sunt verbera patris et magistri filios vel discipulos peccantes castigantis, quàm oscula sociorum illos seducentium. Quocirca in Belgio parentes et magistri honestiores ita instituunt filios et discipulos, ut, postquam ab iis vapularint, jubeant eos manum patris vel magistri, qui eos flagellavit, aut etiam ferulam vel virgas ipsas, quibus flagellati sunt, osculari, ut hoc modo ostendant sese humiliter et amanter castigationem velut disciplinam paternam suscipere, omnemque rancorem ex animo deponere, imo patri gratias agere, quod hanc eis errati sui medicinam salubrem propinarit. Imitantur hi S. August. cujus teste Dion. hoc loco, ista est vox: *Si me posses docere quod nescio, non solum verbis reprehendentem, sed et pugnis cædentem, deberem patientissime sustinere.*

Rursum hæc gnome competit amico corrigenti lapsum vel errorem amici, uti S. August. correxit sententiam S. Hieronymi, putantis S. Paulum non vere, sed simulate reprehendisse S. Petrum, Galat. 2. Hinc ipse ep. 19. ad S. Hieronymum: *Nescio*, inquit, *utrum Christianæ amicitiæ putandæ sunt, in quibus magis valet vulgare proverbium: Obsequium amicos, veritas odium parit; quam Ecclesiasticum: Fideliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.*

Fraudulentum pariter fuit osculum Joab 2. Reg. 20. 9. quo osculans Amasam ei dixit: *Salve, mi frater; et tenuit manu dextera mentum Amasæ, et percussit eum in latere, et effudit intestina ejus in terram.* His dolosis osculis meliora erant vulnera Pauli, incestuosum tradentis Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus esset in die Domini, 1. Corinth. 5.

Audi S. Chrysost. hom. de reprehensionibus ferendis et conversione S. Pauli: *Sane inimicum ne laudantem quidem probo, amicum vero etiam reprehendentem amplector. Ille etsi me osculetur insuavis est, hic, etsi vulneret amabilis; illius osculum suspicione plenum est, hujus vulnus medicamenti vim habet. Propter hoc dicit quidam: Fideliora sunt vulnera amici, quam blanda oscula inimici. Quid dicit? vulnera amicorum fideliora dicit: non enim ad naturam eorum quæ fiunt, sed potius ad affectionem eorum qui faciunt, attendit. Vis discere quomodo fideliora sunt vulnera amici*, etc.? *Osculatus est Dominum Judas; sed osculo suo prodidit venenum quod habebat os ejus, malitiaque impleta erat lingua ejus. Paulus vulneravit eum qui apud Corinthios scortatus fuerat, sed salvavit*, etc.

Secundo, hæc gnome aptari potest reis qui à judicibus et magistratu puniuntur, puta flagellantur vel capite mulctantur, q. d. Meliora et fideliora sunt vulnera inflicta reo à judice quàm oscula fraudulentorum qui eos ad scelus illexerunt; vulnera enim hæc procedunt ex amore justitiæ, quo judex reum amat, ideoque juste plectit, ne deinceps peccent; et ex amore reipubl. ut cæteri timore similis pœnæ à peccatis abstineant, itaque respubl. in pace et justitia degat.

Unde S. August. ep. 48. ad Vincentium, ex

hoc loco et similibus docet charitati Christianæ non repugnare, sed consentaneum esse, ut principes cogant hæreticos redire ad fidem orthodoxam, propositis pœnis non tantum confiscationis bonorum, sed et capitis vitæque : *Non omnis, inquit, qui parcit amicus est, neque omnis qui verberat inimicus : meliora sunt vulnera amici, quàm voluntaria oscula inimici; melius est cum severitate diligere, quàm cum lenitate decipere. Et qui phreneticum ligat, et qui lethargicum excitat, ambobus molestus, ambos amat. Quis nos potest amplius amare quàm Deus? et tamen nos non solum docere suaviter, verum etiam salubriter terrere non cessat, fomentis lenibus, quibus consolatur, sæpe etiam mordacissimum tribulationis medicamentum adjungens.* Idem etiam contra litteras Petiliani : *Malim*, ait, *me objurgatione misericordi sanari, quàm blanda adulatione, tanquam mihi caput ungatur, decipi atque perverti : meliora enim sunt vulnera amici, quàm voluntaria oscula inimici.* Porro verba hæc S. August. translata sunt in jus canonicum, et habentur 5. q. 5. c. 2. in princip. et 23. q. 4. c. *nimium.*

Tertio, hæc gnome aptari potest quibusvis fidelibus, quos Deus castigat per tribulationes famis, morbi, belli, persecutionum, etc. Hæc enim vulnera sunt pharmaca, imo philtra Dei, quæ Deus ex amore summo nobis propinat, ut à carne, mundo et peccatis ad se, id est ad spiritum, virtutem et cœlum traducat, et cum caro, mundus et dæmon illecebris suis velut fallacibus osculis nos decipiant, et in interitum ducant. Unde S. Chrysostomus, hom. jam citata, vulnera à Deo Adæ inflicta opponens blandis diaboli osculis, quibus per serpentem Adamum seduxit : *Verum inquiramus*, ait, *quomodo hoc dictum non solum in hominibus, sed et in Deo et diabolo habeat locum. Ille enim amicus, hic inimicus; ille salvator et curam nostrî gerens, hic inimicus et deceptor. Et hic quidem aliquando dedit osculum, ille vero vulnus inflixit. Et quomodo hic osculatus est, et ille vulneravit? Hic quidem dixit : Eritis sicut dii; ille autem : Terra es, et in terram abibis. Uter igitur magis profuit, hicne qui dixit : Eritis sicut dii; an ille qui dixit : Terra es, et in terram abibis? Ille mortem interminatus est, hic immortalitatem promisit. Atqui hic qui immortalitatem pollicitus est, è paradiso ejecit; ille vero qui mortem comminatus est, in cœlum invexit. Vides quomodo fideliora vulnera amici, quàm blanda oscula inimici?* Subjicit deinde : *Proinde hoc primum declarare volui, quod gratiam habeam his qui me arguunt. Amici enim sive juste, sive injuste arguunt, non approbare volunt, sed hoc faciunt ut emendent; inimici autem etsi juste reprehendunt, hoc tamen agunt non ut corrigant, sed ut exsibilent : sicut et illi dum laudant, hoc unum spectant ut meliorem reddant, et hi dum laudant, student quomodo supplantare possint.*

Quarto, hæc gnome aptari potest prædicatoribus veris severe in vitia detonantibus, et falsis qui vitiis potentum adulantur. Unde Philo Carpathius in c. 6. Cantic. *Nec durum*, inquit, *illi est asperius increpari, modo id Domino placiturum intelligat; unde Salomon : Meliora sunt verbera diligentis, quàm fraudulenta oscula inimici; hæc enim ad salutem perennem feriunt, illa miserrime occidunt. Utinam ab his verberibus assidue cæderetur sponsa Christi* (scilicet Ecclesia), *non enim tot* (*heu miseri!*) *Christiani quotidie per assentationes prædicantium miserrime perirent!* Et post nonnulla eos qui hæc vulnera ex amore auditoribus infligunt, ita condecorat : *Hi sunt qui sanctissime cædunt, et saluberrime vulnerant, et ab his cupiant peccatores sibi vulnus infligi, et ab his velle curari : ab his enim satius est ad tempus occidi, quam ab adulatoribus ad gehennam exosculari.*

Et S. Ambros. in psal. 118. octon. 5 : *Nos quoque*, ait, *vulnus confitemur, cum prædicamus Christum crucifixum; sed bonus odor sumus Deo*, etc. *Hoc vulnere Ecclesia vulneratur, cum Salvatoris sui prædicat mortem; sed hoc vulnus est charitatis. Denique, qui non credit negat, qui diligit confitetur. Manichæus negat, Christianus fatetur; et ideo scriptum est : Utiliora vulnera amici, quàm voluntaria oscula inimici. Pulchre ergo dicit Ecclesia : Quia vulnerata charitate ego sum. Nudemus membra nostra bono vulneri; nudemus sagittæ electæ. Sagitta hæc Christus est, qui dicit : Posuit me sicut sagittam electam. Bonum est ergo hac vulnerari sagitta.* Ac deinde hæc vulnera adaptat Martyribus : *Non omnes*, ait, *possunt dicere, quia vulnerati sunt dilectione. Dicebant Apostoli, cum pro Christo lapidarentur, et Christum prædicarent. Dicebat Paulus, cum ter virgis cæderetur, et die ac nocte Christum adorandum Gentibus disputaret. Dicunt hoc Martyres, qui vulnerantur pro Christo, et quia vulnerari pro ejus meruerunt nomine, plus diligunt.*

Mystice, idem S. Ambros. in psal. 111. octon. 18. in fin. per *vulnera* accipit mortificationem carnis, quam fidelis amore Christi sibi infligit, quæ melior est blanditiis quibus caro dolose nobis adulatur.

7. Anima saturata calcabit favum, et anima esuriens etiam amarum pro dulci sumet.] Hebr. *Et animæ famelicæ omne amarum dulce;* Septuag. *Anima quæ in saturitate est favis illudit, egenti etiam amara dulcia videntur;* Cassianus, collat. 12. cap. 14 et 15, legit, *animæ esurienti;* Chald. *Et animæ esurienti quidquid amarum est, dulce est;* Syrus : *Animæ esurienti etiam amara dulcia erunt.*

Grammatice, sive in cortice litteræ, hac gnome significatur saturitatem parere ciborum fastidium; famem vero afferre saporem et delectationem; qui enim satur est, fastidit omnes cibos etiam delicatissimos; qui vero esurit, omnes cibos quantumvis insulsos vel amaros, judicat suaves et gratos. Unde illud : *Optimum cibi condimentum est fames, potionis sitis.* Et illud : *Fames efficit, ut crudæ fabæ saccharum sapiant; præter seipsam edulcat omnia fames.* Et illud Lucii : *Copia rerum fastidium parit.* Hinc Socrates in multam vesperam inambulans ante fores, rogatus quid ageret? *Paro*, inquit, *condimentum in cœnam.*

Parabolice vero, et præcipue sub hoc cortice et grammatico litteræ sensu, hac parabola significatur, primo, quantum distet, imo præstet paupertas divitiis, ac inopia opibus et rerum copia. Divites enim, cum omnibus abundent, semperque sint saturi, etiam delicatissimos cibos fastidiunt, semper aliquid quærentes quod appetitum excitet, et palato sapiat. Pauperes vero qui multam sæpe esuriem patiuntur, raroque plenum habent ventrem, etiam siccum panem ac puram aquam avidissime et cum voluptate sumunt, quæque aliis insipida sunt et insuavia, illis optime sapiunt.

Quæ prius nolebat tangere anima mea, nunc præ angustia cibi mei sunt, ait Job c. 6. v. 7. Huc facit proverbium Arabum : *Omni calceo calceatur nudipes*, q. d. Pauper defectu meliorum, vilioribus quibusque contentus est et gaudet.

Exempla clara subjicio. Ptolemæus Lagi filius, cum peragranti Ægyptum comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, negavit ullum cibum unquam sibi visum suaviorem. Aderat enim optimum condimentum fames. Ita Cicero, lib. 5. Tusc. quæst.

Darius in fuga cum aquam turbidam et cadaveribus inquinatam bibisset, negavit unquam se bibisse jucundius. Nunquam autem vel perraro sitiens biberat. Ita Cicero, l. 5. Tuscul.

Artaxerxes, cum in fuga quadam direpto illius commeatu, aridis ficis et hordeaceo pane vesceretur: *Dii boni*, ait, *ejusmodi voluptatis hactenus inexpertus fui.* Ita Plutarchus in Reg. et Imper. apophth. Artaxerxi jam siti deficienti Peribarzanes eunuchus, cum aliud non liceret, à rustico quopiam sordidum utrem detulit, putris aquæ cotilas octo continentem ; eam aquam cum rex ebibisset, se nunquam vinum potasse jucundius, nec ullam aquam quamvis purissimam, sibi visam suaviorem confessus est.

Secundo voluptatem consistere non in rerum abundantia et saturitate, sed fame et desiderio. Sicut enim saturitas nauseam, sic fames et desiderium pariunt voluptatem, cum quis re desiderata fruitur; desiderium enim omnia facit sapida et dulcia. Quocirca bona hujus vitæ magis æstimantur ab hominibus ex appetitu et desiderio ipsorum, quàm ex rebus ipsis. Sæpe enim videmus nos aliquid vehementer appetere, et ut illud assequamur omnem laborem parvipendere, ac mire gaudere dum illud adipiscimur; at vero ubi, desiderio expleto, re illa saturi sumus, parvi illam pendere, et tandem fastidire. Docet hoc præclare S. Chrysost. hom. *Quod nemo læditur nisi à seipso : A prudentibus* ait, *ita definitur, quia hæc sit sola voluptas cum quis desideriis suis fruitur. Ubi vero frui desideriis non potest, dum, vel ægritudo non sinit, vel satietas ipsa desiderari non facit quæ onerosa efficit abundantia, sine dubio et voluptas in eis pariter et jucunditas perit. Denique considera ægros qui fastidio perurgentur, quomodo, quamvis suaves eis et lauti apponantur cibi, horrori tamen eos magis accipiunt, quàm voluptati. Sic ergo, cum per abundantiam cupiditas fuerit exstincta, pariter et voluptas ac jucunditas perimitur, quia non tam ciborum gratia, quàm desiderii gignit satisfactio voluptatem. Unde et sapiens quis, atque in horum disciplina philosophari bene sciens, aiebat: Anima in satietate posita favis illudit; ostendens etiam ipse, quia voluptas non in natura, ut diximus, ciborum, sed in desiderii vigore consistit.* Probat deinde eleganter idipsum ex petra, quæ percussa à Moyse Hebræis sitientibus in deserto aquam ad potum dedit, psal. 80 : *Propter hoc et Propheta mirabilia enarrans, quæ in Ægypto gesta sunt, quæque in eremo, inter cætera etiam hoc dicit : De petra melle saturavit eos. Equidem nusquam invenimus mel fluxisse de saxo, quid ergo est quod dixit? Quoniam quidem post multam itineris defatigationem et laborem, sitientes aquis frigidis è saxo fluentibus fruebantur, easque multo cum desiderio hauriebant. Hoc ipso ergo quod dulcissime et desiderabiliter potandi cupiditas explebatur, aquas illas mel appellavit, non quod natura aquarum fuerit commutata, sed quod dulcedo poculi instar mellis sitientibus et desiderantibus obtineret dulcorem.*

Idem locum habet in rebus spiritualibus. Multi enim ex continua pia lectione et quotidiana confessione, communione, sacrificio, horis, etc., saturitatem quamdam, et ex ea tædium nauseamque concipiunt, quibus remedium hoc dat Cassianus, ut quotidie famem et desiderium rerum spiritalium, licet earumdem, excitent, quasi prima hæc, nova et hactenus inaudita eis foret pia lectio, collocutio, communio, juxta illud Thomæ Theodidacti, lib. 4. de Imitatione Christi, c. 2 : *Ita magnum*, ait, *novum et jucundum tibi videri debet, cum celebras aut Missam audis, ac si eodem die Christus primum in uterum Virginis descendens homo factus esset, aut in cruce pendens pro salute hominum pateretur et moreretur.* Sed audi Abbatem Nesterotem apud Cassian. collat. 14. c. 13 : *Illud omni observantia custodire te convenit, ut etiam ea quæ optime nosti forte audieris in collatione proferri; non ex hoc quod tibi jam nota sint aspernanter fastidioseque suscipias; sed ea cordi tuo illa aviditate commendes, qua debent desiderabilia salutis verba vel auribus nostris indesinenter infundi, vel de nostro jugiter ore proferri. Evidens namque est tepidæ ac superbæ mentis indicium, si verborum salutarium medicinam, quamvis studio nimiæ assiduitatis ingestam, fastidiose negligenterque suscipiat. Anima enim, quæ in satietate est, favis illudit; animæ autem egenti etiam amara dulcia videntur.*

Hinc Abbas Chæremon, collat. 12. c. 5. propendenti ad perfectionem quotidie acuendum ejus desiderium esse docet. *Nam*, ait, *quem semel ejus desiderium accenderit, famem, sitim, vigilias, nuditatem, cunctos labores corporis non solum patienter, verum etiam libenter sustinere compellit. Vir enim in laboribus laborat sibi, et vim facit perditioni suæ;* et iterum : *Animæ autem egenti etiam amara dulcia videntur. Aliàs namque non possunt desideria præsentium rerum reprimi vel avelli, nisi pro istis affectibus noxiis quos cupimus amputari, alii salutares fuerint intromissi. Nullatenus enim valet vivacitas mentis absque alicujus desiderii vel timoris, gaudii vel mæroris affectione subsistere, nisi hæc eadem in bonam partem fuerint immutata. Et idcirco, si carnales concupiscentias de cordibus nostris desideramus extrudere, spirituales earum locis plantemus protinus voluntates, ut is noster animus semper innixus et habeat quibus jugiter immoretur, et illecebras præsentium ac temporalium respuat gaudiorum.*

Tertio, hæc gnome docet moderate utendum esse creaturis omnibus, licet jucundis, etiam studiis et scientiis, quia voluptates commendat rarior usus. Unde illud : *Omnis satietas mala; studiorum autem pessima.* Audi S. Chrysost. orat. 6. de Providentia, sive de fato, quæ exstat sub finem tomi quinti : *Si voluptatem quærimus, in eo quod satis, potius quàm in deliciis inveniemus. Audi quomodo in eo major, quàm in his, et uberior voluptas est. Hæc enim moderari seipsam de cætero non potest, neque naturam sanguinum idoneam sibi invenit; illa vero contra sibi moderari potest. Quis hoc ait? qui maxime ex omnibus ea fruebatur. Animæ, ait, vacuæ, quæ amara sunt, dulcia videntur : anima satiata etiam cum favo ludit; si enim in abundantia ne favum quidem ex-*

petimus, quid volupe potest esse de cætero? Si id quod suavissimum est, afferre voluptatem non potest, quid potest nos in voluptate constituere? quare si voluptatem quærimus, hic magis, id est in paupertate, inveniemus.

Symbolice aliqui sic exponunt, q. d. Senes qui saturi sunt voluptatum carnalium, eas calcant et fastidiunt; at juvenes qui eas esuriunt, pro iis omnem laborem suscipiunt, dulcemque æstimant.

Mystice Beda, Salon. et Hugo : *Anima divitum (qui habent consolationem suam in hoc seculo, de quibus dicitur in Evangelio : Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis), anima, inquam, divitum favum calcat, quia pro terrenis bonis spernit dulcedinem regni cœlestis ; anima vero esuriens etiam amarum pro dulci sumet, quoniam qui esurit ac sitit justitiam, omnem hujus vitæ adversitatem avide sumit pro amore cœlestis patriæ.* Sic et Auct. Catenæ Græcorum.

Contrarie, sed magis apposite Jansenius, ut saturitas in bonam partem, esuries in malam capiatur, q. d. Qui jam amplius non esurit temporalia bona, sed animo rebus divinis adjuncto satur est de illis, contentus victu et amictu, et per illa judicans cum Paulo se habere omnia, fastidit hæc omnia terrena quæ alii dulcissima ducunt. Contra vero qui insatiabili tenentur vel bonorum, vel voluptatum hujus vitæ cupiditate, res istas caducas, et voluptates hujus vitæ (quæ revera sunt amaræ iis qui cœlesti sapientia sunt imbuti, et palatum non habent infectum) dulces judicant, virtutibus animæ et cœlestibus rebus eas anteponentes, quod vere est amarum pro dulci sumere. Juxta hanc enim adaptationem fastidium est in eisdem rebus, in quibus est saturitas; item esuries earumdem rerum, quæ tanquam dulces sumuntur : cum in priori non ita sit, quod tamen vera parabolæ intelligentia videtur requirere.

Accedit Dionys. Anima, inquit, saturata consolatione interna ex contemplatione et gustu summi et incircumscripti boni calcabit favum, id est omnia terrena oblectamenta.

8. Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.] Arabicus, *nidum suum.* Nonnulli, ut Aben Ezra, Clarius, Baynus, Vatablus hanc gnomen in bonam partem accipiunt, q. d. Sicut avis ut cibum quærat, de loco in locum avolat, atque tempore hiemis, ut frigus fugiat, in regionem calidam transmigrat : sic pariter qui rebus suis studet, non desidet domi socors et piger, sed inde evolat in forum, in agrum, imo in alienas regiones, ut sibi suisque vitæ necessaria conquirat.

Verum alii passim hanc gnomen in malam partem accipiunt. Taxat ergo eos, qui sine justa causa ex animi levitate, mobilitate et inconstantia instar avium, temere ex uno loco in alium et alium migrant, uti faciunt vagabundi. Hebr. enim נדד nadad significat vagari, agitari, fugere, celeriter transire. Unde Hebr. habent : *Sicut avis vagans à nido suo, sic vir vagans à loco suo;* Vatablus : *Homo qui de loco suo migrat, similis est passerculo derelinquenti nidum suum;* Syrus : *Sicut avis transferens nidum suum : sic qui instabilis mutatur à loco suo.*

Dixi *sine justa causa*, quia justa causa facit ut mutatio loci sit honesta, utilis et necessaria. Justa autem causa est triplex : prima, necessitas; secunda, utilitas; tertia, pietas. Necessitas est, cum quis ob famem, pestem, bellum, etc., locum mutat, uti fecit Noemi ob famem peregrinans in Moab, quæ tamen ibidem maritum, filios et opes perdidit; sed unam Ruth secum reduxit et convertit, ex qua prognatus est Christus, Ruth 1. Rursum necessitas est, cum urget persecutio ; uti Elias fugiebat persecutionem Achab et Jezabelis, et S. Athanasius exsul et profugus toto orbe vagatus est per quadraginta sex annos ob persecutionem Arianorum. De talibus ait Apostolus Hebr. 11. 37 : *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, et speluncis, et in cavernis terræ.*

Utilitas est, cum quis causa mercaturæ abit in exteras regiones ut se ditet, et merces reip. utiles adducat. Rursum cum quis creatur Senator, Præses, Episcopus, Vice-rex alterius urbis aut provinciæ.

Pietas est, cum quis jussu Dei peregrinatur, ut fecit Abraham, Isaac et Jacob : *Confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram : exspectabant enim fundamenta habentem civitatem, cujux artifex et conditor Deus*, Hebr. 11. 11. Rursum cum quis ingreditur Religionem, in eaque ex uno monasterio vel collegio in aliud, ex una provincia in aliam mittitur : sed hic ubique est domi, utpote cosmopolita et civis mundi, qualem se esse dicebat Socrates. Religiosus enim ubique invenit sui instituti Patres et Fratres, ubique idem vitæ Religiosæ genus, eamdem disciplinam, pietatem, charitatem, adeoque juxta centuplum à Christo promissum centum domos, patres, matres, fratres pro una quam Dei amore reliquit, recipit. Major pietas est, cum quis ex zelo evangelizandi peregrinatur ad hæreticos vel Paganos, v. g. ad Indos, Japones et Sinas, uti fecerunt Apostoli, et hodie faciunt viri zelosi Apostolicæ vitæ æmuli.

Porro hisce causis cessantibus, ex sola animi mobilitate migrare de loco in locum, indecorum est, inutile et noxium, variis de causis.

Prima est, quod talis careat quiete et statu, cum ubique sit vagus et peregrinus : nusquam enim habet propriam domum vel cubiculum, in quo quiete degat, sed ubique est velut in hospitio et taberna communi. Hæc enim vaga vita misera est, eoque miserior quo manat à vago animo, cujus est index. Vere Seneca, ep. 2 : *Primum argumentum*, ait, *compositæ mentis existimo, posse consistere, et secum morari;* et mox : *Nusquam est, qui ubique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis, qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim et properanter transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil æque sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio ; non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebra medicamenta tentantur ; non convalescit planta, quæ sæpius transfertur : nihil tam utile est, quod in transitu prosit.*

Secunda est, quod vagabundus non potest attendere educandis filiis, instruendæ et augendæ familiæ, comparandis vitæ necessariis, quia in perpetuo est motu et mutatione, ideoque est instar avis, quæ nec opes nec familiam instruit, sed in jugi est volatu, imo

ave est deterior : avis enim dum ovis incubat et pullos fovet, donec ii adolescant, et cibum sibi quærere queant, manet in nido, ut pullis consulat; vagabundus autem et uxorem, et filios, et familiam deserit, unde necesse est eos rerum penuria affligi. Quare similis est struthioni, de quo Job, cap. 39. 13 : *Penna struthionis*, ait, *similis est pennis herodii atque accipitris : quando derelinquit ova sua in terra, obliviscitur quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat, duratur ad filios suos quasi non sint sui, frustra laboravit nullo timore cogente, privavit enim eam Deus sapientia*, etc.

Tertia est, quod mutans locum perdit notos et amicos, vaditque ad incognitos et extraneos, qui nec illi fidunt, nec ipse eis confidit: quare solus sine amico, omnium sæpe rerum indigus, sine spe opis degit. Quocirca Plato, Dial. 7. de Legibus, ait : *Mutatio omnibus in rebus præterquam in malis, est periculosa.*

Quarta est, quod, sicut aves dum de loco in locum transvolant, sæpe incidunt in retia, vel jaculis configuntur : ita qui peregre vadit, legum et periculorum loci ignarus, sæpe carceris, bonorum, famæ et vitæ discrimen incurrit. Unde Septuag. vertunt : *Sicut cum avis devolarit à proprio nido, sic homo servus fit cum peregrinatus fuerit à propriis locis ;* Auctor Catenæ Græcorum : *Sicut avis cum nidum suum deserit, capturæ periculo se exponit : ita homo cum à loco suo peregre abit, in servitutem abripi consuevit nonnunquam ;* Symmach. *Cum translatus fuerit*, etc.

Quinta, sicut avis commodissime degit in suo nido, et si inde avolet, in incommodiorem locum migret oportet ; sic et quisque in suo loco et domo habitat commodissime : quare si ex eo in alium transeat, in incommodiorem transeat necesse est. Ad hæc : Sicut avis, inquit R. Levi, relicto nido sæpe eo spoliatur, aliumque sibi struere cogitur : sic qui suum locum temere deserit, rerum omnium penuria premitur.

Rursum sicut avis quæ hieme appetente nidum deserit, in quo per æstatem degerat, cum rursus post hiemem redit, nidum eversum prorsus et dissipatum invenit, adeo ut novum construere ac fabricare ipsi opus sit : ita etiam homo, quem à domo sua et à domesticis aliquando abesse contigit, cum iterum redux ædes suas repetit, omnem familiam, omnemque rem domesticam confusam et perturbatam invenit, ita ut omnia instaurare opus sit. Ita Salazar. Salomonem de more secutus Siracides, Eccl. 29. 31 : *Vita nequam*, ait, *hospitandi de domo in domum, et ubi hospitabitur, non fiducialiter aget, nec aperiet os.* Et c. 36. 28 : *Quis credit ei qui non habet nidum, et deflectens ubicumque obscuraverit ?* etc. Vide utrobique dicta.

Mystice Beda : *Sicut avis quæ negligit ova sua, sive pullos suos quos foverat aliorum animantium vel avium raptui dimittit : sic nimirum ille qui custodiam virtutum, in quibus proficiebat, deserit, earumdem virtutum, quas habere videbatur, immundis spiritibus ipse proditor existit.*

Quocirca hanc gnomen apte attribuas iis qui leviter studia, officia, occupationes, pia exercitia, imo statum mutant, v. g. qui leviter de uno monasterio in aliud, de uno Ordine in alium, prætexentes majorem quietem vel sanctimoniam, transmigrant ; cum vere ea causa non subsit, sed tantum mobilitas et inconstantia animi, quæ ubique eos comitantur. Stabilitas enim mentis, et subinde loci (quam proinde multi cœnobitæ vovent) necessaria est ei qui contendit ad magnam virtutis et vitæ Religiosæ perfectionem.

Monet ergo hæc gnome persistendum esse in gradu et vocatione sua ei qui suam quietem, stabilitatem, securitatem, profectum et perfectionem amet : hunc enim qui deserit, incidit in mille turbationes, quibus fit inquietus, instabilis, dubius, devius et pronus in lapsum. Sapienter Poeta :

> Qua fueris positus in statione, mane.

Qui instabilitate ducti nunc hanc, nunc aliam artem profitentur, in nulla proficiunt. Idem est in studiis, officiis, virtutibus.

Præclare S. Basil. Constit. monast. cap. 22 : *Omnis*, ait, *prætextus, ut rationi dissentaneus, præcisus est ei et ademptus, qui à spiritali cœtu segregare se velit, demonstratumque originem istiusmodi consilii nihil aliud esse quam vitiorum intemperantiam, et laborandi fugam, et judicii corruptelam instabilitatemque.* S. Ephrem Syrus sic sancit : *In loco habitationis tuæ, vel quem à Deo assignatum accepisti, lubens permaneto, otium atque desidiam à te repellens, cum neque in loci mutatione atque distantia situm sit ut passiones nostras reprimamus, sed in attentione et cura mentis.*

Audi S. Bern. ep. 32. ad Abbatem S. Nicasii : *Fr. Hugonem de Lausania ore tuo et nostro spiritu commonemus, non omni spiritui credere, et ne cito moveatur certa pro incertis deserere, sciens diabolum soli semper perseverantiæ insidiari, quam solam virtutem novit coronari, tutiusque esse in ea vocatione qua vocatus est simpliciter perseverare, quam sub specie quasi melioris boni, id quidem quod jam cœpit amittere, nec ad id quod præsumit fortassis sufficere.* Denique S. Thomas, 2. 2. q. 189. art. 8. transitum ab una Religione in aliam improbat, nisi gravis causa ad id cogat. Plura hac de re dixi Eccl. 17. 24.

9. Unguento et variis odoribus delectatur cor : et bonis amici consiliis anima dulcoratur.] Hebr. *Et dulcedo amici à consilio animæ*, vel *pro consilio animæ*, vel, ut vertit Pagninus, *propter consilium animæ.*

Primo, R. Salomon sic explicat, q. d. Qui ita confirmat actiones suas, ut Deo jucundæ suavesque contingant, præstantius facit quam si animi sui cupiditates expleret. Verum hæc expositio longius à verbis Salomonis abit.

Secundo, melius idem R. Salomon, Aben Ezra, R. Levi et Baynus ad verbum ex Hebræo vertunt : *Unguentum et suffimentum lætificabit cor, et dulcis est amicus magis quam consilium animæ ;* vel ut Vatablus, *et dulce consilium amici magis* (repete *lætificat* et exhilarat *cor* hominis) *quam consilium animæ*, scilicet propriæ, puta quam consilium proprium, q. d. Sicut unguentum quo inungimur, et odor opobalsami, thuris, aliorumque aromatum, quorum fragrantia animus recreatur, mire exhilarat et reficit hominem ; sic pariter magis exhilarat animum amici suavitas, quando ei arcanum aliquod consilium communicabit, quam exhilaret consilium, cujus ipse sibi auctor erat. Rationem dat R. Levi

Cur unguentum suffitusque varii odoris suavitate animum oblectent, ideo contingit quod res quodammodo extraneæ in animum illabantur; ita secreti suavitas cum amico communicata ad consilium accipiendum, præstantior est consilio quod quis secum sine alterius ope deliberavit, quia utrinque communicatio suavis consilii extrinsecus, et quasi cœlitus in animum amici illabitur.

Tertio, Chaldæus vertit: *Sicut oleum bonum et aromata lætificant cor: sic homo suavis amico suo in consilio animæ suæ;* Syrus, *sic vir qui delectat amicum consilio animæ suæ;* quod clare explicat Tigur. *Et habere amicum ex animo consulentem res dulcissima est.* Magis enim placent et delectant amici benevoli et blandi, quam eruditi et prudentes in consiliis.

Quarto, ex hebr. plane vertas cum Pagnino *et dulcedo amici à consilio*, id est *propter consilium animæ*, id est, ut Noster vertit, *et bonis amici consiliis animæ dulcoratur.* Pro *unguento* hebr. est שמן *scemen*, id est oleum, quod quia principem in unctionibus locum tenet, hinc ad quodlibet unguentum significandum per synecdochen extenditur. Si *oleum* hic vertas, sensus erit, q. d. Sicut oleum lucet, pascit, ungit: sic amici consilium illuminat mentem, pascit voluntatem, affectus iræ et tristitiæ ungit et lenit. Idem magis præstant unguenta ex opobalsamo aliisque rebus pretiosis confecta. Pro *odoribus* hebr. est קטרת *ketoret*, id est thus incensum, et quidquid suavem odorem suffitu suo exhalat. Sensus ergo est, q. d. Sicut unguenta cor exhilarant et odores caput cerebrumque lætificant et corroborant: sic pariter sana et sincera amici consilia cor mœrore, angore, ira, aliave passione oppressum excitant et lætificant, atque mentem illuminant, lætificant et confortant magis quam consilia quæ mens propria cuique suggerit.

Secundo, sicut suaves odores et unguenta confortando cerebrum resistunt ebrietati, eaque de causa olim solebant adhiberi in conviviis: sic et sana consilia amici arcent præcipitantiam et temeritatem, quæ sunt quasi animæ insipientis ebrietas, faciuntque ut homo sobrie, caute et provide in suis rebus, præsertim dubiis et perplexis, procedat.

Tertio, in rebus adversis sana consilia animum depressum et mœrentem erigunt, exhilarant instar unguenti pretiosi; in prosperis vero ne insolescat, velut aromata confortant.

Quarto, unguentis et suavibus odoribus respiratione attractis redit quasi anima, id est halitus vitalis antea languidus, prostratus et emoriens, ut patet in animi deliquio: unde illud Sponsæ Cant. 2. 5: *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo*, q. d. Amoris languore pene emorior, odore ergo florum et malorum revocate animam fugientem. Ratio est, quod odorata omnia sint calida; imo odor est calor, ait Aristot. in Problem. sect. 12. n. 4. Calida autem vitam revocant; vita enim in calore et humore consistit, quorum utrumque habent res odoratæ; exspirant ergo halitus et vapores suaves et igneos, qui mire spiritus vitales et cerebrum reficiunt et roborant: sic pariter bonum consilium animam mœrore et angore prostratam, in corpus caputque revocat, ac in peccati lapsum proclivem in se reducit, ut sibi et Deo in sanctitate vivat et serviat.

Sic Paulus de se cæterisque Apostolis sana consilia ad salutem dantibus ait: *Christi bonus odor sumus Deo, in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt: aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam*, 2. Cor. 2. 15. Sicut odor rosæ scarabæum necat, hominem vivificat. Huc facit quod Plinius lib 7. cap. 2. ex Megasthene tradit, populos esse in India dictos astomos, qui sine cibo et potu ex solo halitu et odore florum, pomorum et radicum vivant; sed ego id fabulosum existimo.

Quinto, res odoratæ augent homini crisin et judicium; excitant enim et roborant spiritus vitales et animales, qui cerebrum confortant ad recte eligendum et judicandum; idem facit sanum amici consilium. Hinc Ælius Verus Imp. lectulo suo minutulum reticulum foliis rosæ (quæ inter flores est odoratissima, unde Græce ροδον dicitur, quia, ut ait Plutarchus, ρευμα πολυ της οδμης αφιησι, id est ingenti odoris redundantia defluit) repletum sibi substerni jubebat, in quo Persicis odoribus perunctus recubare consueverat, ut hisce odoribus excitaretur animus, et vividum acueretur judicium. Quin et Apuleius in Asino aureo fabulatur se ex homine in asinum conversum, rosis toto orbe perquisitis tam multa pertulisse incommoda, donec demum oblata earum copia quas decerperet, humanæ formæ restitutus, pristino decori, menti et judicio est redditus.

Sexto, Aristot. in Problem. sect. 12. n. 7. et seq. docet acrius olere, et diutius aromata cinere suffita quam igne, eo quod ignis celeriter vires eorum domat et concoquit, itaque odorem alterat et commutat. Rursum suavius olere aromata et flores è remoto quam è proximo; item cum moventur: insuper rosas suavius olere, quibus umbilicus est asper quam quibus lævis, eo quod plene modum naturæ suæ sint consecutæ: rosa enim natura sua est spinosa et aspera. Sic pariter saniora et suaviora sunt consilia amici, quæ matura et modesta sunt, quam quæ sunt ardentia et temeraria; item quæ aliquid asperi habent et ardui præ delicatis et mollibus. Hinc et odorata fere omnia sapore sunt amara, adeoque quæ odore pollent, carent sapore. Audi Plinium, l. 21. c. 7: *Odorato sapor raro ulli non amarus; econtrario dulcia raro odorata. Itaque et vina mustis odoratiora et silvestria magis omnia sativis. Quorumdam odor suavior è longinquo, propius admotus hebetatur, ut violæ. Rosa recens à longinquo olet, sicca propius. Omnis autem verno tempore acrior, et matutinis: quidquid ad meridianas horas diei vergit, hebetatur. Novella quoque vetustis minus odorata; acerrimus tamen odor omnium æstate media. Rosa et crocum odoratiora cum serenis diebus leguntur, et omnia in calidis quam in frigidis.*

Porro Sept. aliò abeunt, nimirum pro רעהו *reehu*, id est amici sui, aliis punctis legentes רועה *roah*, id est conteritur, frangitur, rumpitur, ac pro עצה *atsa*, id est consilium, legentes עקה *aka*, id est afflictio, angustia, vertunt: *Unguentis, et vinis, et odoramentis delectatur cor, disrumpitur autem à calamitatibus anima*, q. d. Qui genio indulgent vacantque deliciis, puta conviviis et symposiis lautis, in quibus convivæ unguntur unguentis, et recreantur suffitibus pretiosis; hi quidem modico tempore cor oblectant: at dum in iis opes exhauserint,

ad pauperiem redacti, in famem, nuditatem, labores et dolores incidunt, qui animam lancinant et pene disrumpunt. Unde auctor Catenæ Græc. vertit : *Anima autem variis casibus* (hos enim significat vox Græca συμπτωμάτων, quod Complut. vertunt *ab accidentibus*) *jactata, tantum non disrumpitur.* Idem auctor per *cor* accipiens mentem, per *animam* vim concupiscibilem et irascibilem, symbolice sic exponit, q. d. Cor, id est mens, quæ in cogitationes suas dominatum obtinet, variis modis in sapientiæ studio se oblectat : hi enim sunt unguenta, vina et odoramenta cordis sive mentis. At cum anima, id est concupiscens aut irascens vis, principatum in anima tenet, tunc obscuratur ac disrumpitur, et ad nihilum redigitur.

10. Amicum tuum, et amicum patris tui ne dimiseris : et domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis.] Aquila, *in die angustiæ;* Hebr. *in die exitii;* Sept. ἀτυχῶν, id est *in infortunio existens;* Chald. *in die interitus tui;* Syrus, *in die confractionis tuæ;* Vatab. *tempore calamitatis tuæ;* Pagnin. *in die contritionis tuæ.* Hebr. איד *ed*, proprie significat vaporem, nubem, aut potius gurgitem aquarum, uti ostendi Gen. 2. 6. ac metaphorice cladem et calamitatem, quæ subito et improviso ceu nubes et gurges depluit et detonat, præsertim summam et extremam, qualis est interitus, exitium vel excidium.

Aliqui hîc duos amicos intelligunt, scilicet unum tuum, alterum patris tui. Simplicius alii unum eumdemque accipiunt. Monet ergo non dimittendum esse amicum veterem, nec dissuendam ejus amicitiam, qui fidem suam tibi multo tempore probavit, adeoque non heri accitus, sed ab olim hæreditarius quasi est amicus, qui scilicet non tantum tuus, sed et patris tui fuit amicus. Hunc enim nosti, huic certo fidere potes. Scis qua ratione cum eo agere debeas, expertus es ejus probitatem, fidem, constantiam : illius consilio, velut fragrantia odoramentorum, lætificabitur cor tuum. Denique amicitias immortales esse oportet. Et veteres amicitiæ magis sunt solidæ novis et recentibus, ait Lyran. Unde Isocrates ad Dæmonicum ait *liberos hæredes esse non modo facultatum, sed etiam amicitiarum paternarum.* Et Cicero : *Amicitia*, ait, *est optima et pulcherrima vitæ suppellex.* Et Herodotus : *Pretiosissimus*, ait, *thesaurus est, et omnibus opibus antecellit amicus prudens et benevolus.* Porro causam cur amicus subinde amicum dimittat, dat Seneca, epist. 9 : *Qui se spectat*, inquit, *et propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat : quemadmodum cœpit sic desinet. Qui causa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit quamdiu utilis fuerit.* Quàm sæpe, ut dicebat Plutarchus, sicut Hypsipylæ alumnus ille in prato sedens, carpebat alium post alium florem, infantia inutilem reddente delectum : ita quivis nostrum studio quodam novitatis, et præsentium fastidio, recenti semper et quasi virente capitur amico, ac subinde mutatur, multas simul imperfectasque ordiens amicitias ?

Mystice R. Salomon : Deus, ait, est amicus Israelis et patris ejus, puta Abrahæ : unde vocatur Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, qui proinde nunquam nec ullo casu dimittendus est.

Et domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis.] Nonnulli fratrem censent esse eumdem cum amico qui præcessit, q. d. Adi domum fratris tui, id est amici tui, cum ipse te juvare, et tu ab eo juvari potes ; at cum res tuæ sunt prorsus afflictæ et desperatæ (puta *in die exitii tui*, ut habent Hebræa) ut nec ipse te juvare, nec tu ab eo juvari queas, noli frustra eum adire et opem poscere, ne pro hilaritate, quam tibi afferre solet, molestias ei reponas, ac pro gratia tædia rependas. Rursum noli illum adire, cum adeundo illi periculum es creaturus, ut velut socius tuus in idem exitium, in quod tu detrusus es, tecum retrudatur. Aliis tamen casibus in die afflictionis adeundus est amicus, ut opem et solatium impendat. Ad hoc enim contrahitur amicitia et amicus, ut in rebus adversis afflictum amicum adjuvet et sustentet, uti alibi ostendi.

Secundo et planius, fratrem hîc proprie accipias : illum enim componit et postponit amico, q. d. Probatum veteremque amicum tuum et patris tui nullo modo dimiseris : ille enim fidelior, amicior et utilior tibi erit quam frater : quare in die afflictionis adi potius amicum quàm fratrem : plus enim subsidii, consolationis et auxilii hauries à cordato amico, quam à fratre, qui vel longius abest, vel rarius tecum versetur, vel res tuas non novit aut non curat, imo subinde simultates et lites tecum exercet. Unde illud : *Fratrum quoque gratia rara est.* Ita sæpe sit, at non semper : invenire enim est fratres amicissimos, qui se suaque fratribus impendunt.

Docet ergo hæc gnome, quanti facienda et colenda sit amicitia verusque amicus, utpote cui plus fidere possis quam fratri, et à quo plus opis in adversis sperare queas, quam à germano fratre, juxta illud c. 18. 24. *Vir amabilis ad societatem magis amicus erit quam frater.* Vide ibi dicta. In calamitate enim fere fratribus et cognatis invisum et molestum est, ut suum auxilium fratres vel cognati implorent, uti dixit c. 19. 7. præsertim si remoti sint, amicus autem vicinus. Unde sequitur :

Melior est vicinus juxta, quam frater procul] Hebr. *Bonus vicinus propinquus præ fratre longinquo ;* Sept. *Melior* (auctor Cat. Græc. *opportunior*) *est amicus qui prope, quam frater qui longe.* Beda et Hugo per *vicinum* accipiunt amicum, q. d. Melior est amicus fidus et cordatus, quam frater longe dissitus. Major enim est sæpe communio amicitiæ quam fraternitatis. Inter fratres enim sæpe sunt simultates, uti fuere inter Isaac et Ismael, inter Jacob et Esaü, inter Joseph et fratres ejus. Unde R. Salomon sic exponit, q. d. Ne, ô Israel, in prole Ismaelis spem tuam reponas, quod sint futuri tibi propinqui. Qua de re narrat deinde historiam, vel potius fabellam.

Secundo et simplicius, *vicinum* proprie accipias, q. d. Plus opus sperare potes à vicino benevolo, quam à fratre longe dissito : tum quia vicinus opportunior est et ad manum, ut in necessitate tua illico accurrat et succurrat ; frater vero remotus, quem proinde adire nequis, aut si adeas, sero post rem transactam ad eum pervenies ; tum quia vicinia continuæ communicationis, opisque mutuæ plures quotidie occasiones suggerit, cum loci distantia inter fratres sæpe communicationem, indeque

amicitiam et opem mutuam minuat et deterat.

Monet ergo hæc gnome, primo, ad amicitiam diligendos esse potius vicinos quam remotos. Amicus enim crebro cum amico conversetur oportet : quod non potest, nisi sit vicinus; secundo, cum vicinis colendam esse si non amicitiam plenam, certe benevolentiam, beneficentiam, et communicationem opis mutuæ, cavendumque ne eos offendamus, aut, si offensi sunt, nobis reconciliemus; si reconciliari nequeant, de migrando in aliam viciniam cogitemus. Unde S. Amb. l. Offic. c. 34 : *Ad summum*, ait, *non omnibus eadem semper officia debentur, nec personarum, sed plerumque causarum et temporum prælationes sunt, ut vicinum quis interdum magis quam fratrem adjuverit. Quoniam et Salomon dicit : Melior est vicinus in proximo, quam frater longe habitans, et ideo amici plerumque se benevolentiæ quisque libentius committit, quam fratris necessitudini. Tantum valet benevolentia, ut plerumque pignora vincat naturæ.* Quocirca S. Aug. ser. 1. de Tempore docet vicinos subinde ad mensam esse invitandos, ut major cum eis coeat amor et benevolentia. Idque faciunt viri honesti et prudentes. Huc facit gnome Ben Sira, alphabeto 1. littera *resch : Procul recede à vicino malo, et ne annumereris societati eorum, nam pedes eorum ad malum currunt; nihilominus misereat te vicinorum tuorum, licet mali sint; et da illis de cibo tuo, quia eo tempore quod ad judicium stabis, pro te testimonium dicent.* Huc quoque pertinet illud Catonis :

> Utilius regno est meritis acquirere amicos.

Et illud Comici :

> Melior est alauda in terra, quam grus in cœlo.

Salomonem de more secuti cæteri sapientes et philosophi, censent vicinitatem pro quadam affinitate censeri, eamque Terentius in Heauton. reputat in propinqua parte amicitiæ. Cicero l. 1. Offic. : *Vicinum*, ait, *citius adjuveritis in fructibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem.* Herodotus l. 1. tradit Persas illos imprimis observare reverenter qui proxime habitant, secundas tribuere his qui à primis proximi, atque sic deinceps progredientes, quo viciniores, hoc arctiori necessitudine junctos existimare. Hesiod. in fin. l. 1. cui est tit. Opera et dies, vicinos potissimum ad convivium vocandos esse monet. Proinde apud D. Lucam, c. 15. 6. qui ovem invenit quam perdiderat, veniens domum, convocat amicos et vicinos (de consanguineis autem nihil dicit) dicens illis : *Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quæ perierat;* quod et repetitur in decretis Canonicis, in c. *pœnitentem*, 26. q. 7. Ex quo facile possumus colligere arctiorem quodammodo et amicitiam et familiaritatem nobis esse cum vicinis, quam cum consanguineis. Ideoque sacræ Litteræ in ordine Scripturæ vicinos cognatis anteponunt, Luc. 1. c. 58 : *Et audierunt vicini et cognati ejus.*

Disertis versibus pluribus idipsum asseverat Hesiodus de Operibus et diebus :

> Si qua domi inciderit tibi res, tunc illico omissis
> Adsunt vicini zonis, cinguntur at ipsi
> Affines : noxa est vicinis ut improbus ingens;
> Contra ita maxima commoditas, si commodus adsit.
> Deest honor huic, bona quem vicinia deficit; at nec
> Intereat bos, ni vicinus ubi improbus adsit.

Illam autem sententiam, *cladem esse malum vicinum*, tanquam proverbialem adfert Callarus in epist. ad Calliclem, inter epistolas rusticas Æliani. Quam quidem sententiam cum Spartiata quidam laudibus efferret, audiens Diogenes ille Cynicus : *Atqui*, ait, *et Messenii periere, et eorum boves, in vicinia vobis constitutis;* quippe Messenam bello Lacedæmonii afflixerant. Auctor Pausanias. Themistocles autem Atheniensium princeps, ut Plutarchus in Apopht. et in Vita ipsius retulit, cum agrum venalem proscriberet, cæteris commendationibus illud addere præconem jussit, quod vicinos bonos haberet, quasi vicini commendatione futurus esset longe vendibilior. Cui et suffragatur quod scribit Cicero in epistolis ad Atticum, l. 12. ep. ejus l. 27. omnium vero 258 : *Domum tuam pluris video futuram vicino Cæsare.* Et illud Martial. l. 6. epig. 9 :

> Non de vi, neque cæde, nec veneno,
> Sed lis est mihi de tribus capellis :
> Vicini queror has abesse furto.

Et alibi, scilicet lib. 7. epig. 92 :

> Propter vicinum qui pretiosus erat.

Nec hîc omittendum exstare apud Jovianum Pontanum in Actio. dial. 1. exemplum instrumenti veteris venditionis, in quo inter cætera illud scribitur : *Tribules ac vicinos bonos habet*, quos mox nominat. Multæ gentes relicto solo patrio exterum petivere, puta Achæi, Iberi, Albani, Siculi, Pelasgi, Aborigenes, Arcades, non alia de causa, quam quia malos vicinos ferre non potuerunt. Plin. l. 18. cap. 5 : *Agrum*, ait, *paraturos ante omnia intueri oportet aquarum vim, et vicinum;* singula magnas interpretationes habent nec dubias. Palladius quoque qui de eadem disciplina scripsit l. 1. c. 6 : *Tria*, ait, *mala æque nocent, sterilitas, morbus, vicinus.* Ante hos Plautus in Mercatore, actu 4. scena 4 :

> Nunc ego verum illud verbum esse experior vetus :
> Aliquid mali esse propter vicinum malum.

Et huc quoque alludit illud Virgilii ecloga 1 :

> Nec mala vicini pecoris contagia lædent.

Et ecloga 9 :

> Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ!

Unde et illud Martialis sumptum est lib. 8. epig. 55 :

> Jugera perdiderat miseræ vicina Cremona.

Scitum est illud Sallustii in bello Jugurthino : *Uti quisque potenti vicinus erat, sedibus pellebatur.* Et illud Demosthenis adversus Calliclem : *Non erat quidquam, viri Athenienses, perniciosius quam improbum vicinum, nec suis contentum esse nactum.* Cui astipulatur illud Aristidis in Themistoclem : *Sit salsuginosa (ut aiunt) vicinia;* quod citat Plato, l. 4. de Legibus de mala vicinia. Hæc et plura Tiraquell. lib. de Pœnis temperandis, causa 23. Notum est quanta Cacus Aventini montis incola Palatinis finitimis damna

intulerit. Quocirca sapienter Cato, lib. 1. de Re rustica, cap. 5. villico commendat bonum commodumque vicinum, utque eum sibi conciliet et demereatur: *Frons*, ait, *occipitio prior est. Vicinis bonus esto; familiam ne siveris peccare. Si te libenter vicinitas videbit, facilius tua vendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si ædificabis, operis, jumentis, materia adjuvabunt. Si quid* (*bona salute*) *usus venerit, benigne defendent.* Catonem secutus Columella, lib. 1. Rei rusticæ, c. 3. colono bonum vicinum dilaudat, citatque illud Hesiodi: *Nec bos intereat, vicinus si improbus absit.*

Denique Plutarch. lib. de Liberis educandis: *Si*, inquit, *juxta claudum habites, subclaudicare disces.* Et Pindarus in Nemeis, hymn. 7. *Si vir viro eget, quid dicemus vicinum esse vicino animo constanti amicum? gaudium omni re dignum.* Et Alexander Aphrodiseus: *Balbutire discit qui cum balbo assidue versatur.* Fugit S. Joannes è balneo, in quo lavabatur Cherinthus hæreticus, nolens talem vicinum, ne cum eo, si terra dehisceret, periret. S. Ambrosius perhibetur fugisse è villa, cum audiret ab hero eum nil infelicitatis in vita habuisse: *Fugiamus*, inquit, *à domus hujus vicinia; nam tam felici magna infelicitas imminet.* Fugit, et ecce mox domus cœlitus igne tacta conflagravit.

11. Stude sapientiæ, fili mi, et lætifica cor meum, ut possis exprobranti respondere sermonem.] Pro *possis* nonnulli cum Græcis et Hæbræis legunt *possim*, sed eodem redit sensus: pater enim et filius censentur una persona civilis et œconomica: quare quod filius pro patre respondet, id est, dicit vel agit, hoc pater dicere et agere videtur, præsertim cum pater jam senex curam domus in filium transtulit, aut eo administro ad omnes res suas utitur. Hebræa ergo ad verbum sic sonant: *Esto sapiens, fili mi, et lætifica cor meum, et respondebo probris afficienti me;* Chald. *et respondebo verbum his qui mihi exprobrant;* Sept. *Sapiens esto, fili mi, ut lætetur cor tuum, et averte à te exprobrabiles sermones;* Symmach. *et respondebo probris afficienti me verbum;* Syrus, *et cessabit à me probrum mihi exprobrantium.*

Identidem Salomon post præcepta sapientiæ inserit adhortationes ad eorum studium, uti solent apud discipulos facere magistri, et apud filios parentes. Sensus ergo est, q. d. Nava, ô fili, operam sapientiæ, quam tibi paterno affectu trado; sic enim duplici bono et beneficio me afficies: primo, lætitia et lætitia cordis, id est cordiali, intima et summa: pater enim summe amat filium; unde summe gaudet si sapientiam, id est prudentiam et virtutem mente addiscat, eamque opere exerceat; secundo, honore: filius enim sapiens et bene moratus honori est parentibus: quare si quis vel filium vel parentem calumnietur, filius pro patre respondebit, et calumnias tam de vitiis suis ex mala educatione patris contractis, quàm de male administrata re familiari, aut injuria aliis illata, sive patri, sive ipsi filio objectas tam verbis quàm factis confutabit efficaciter, ac rei prudenter gestæ rationem exactam assignabit. Stude ergo, ô fili mi, sapientiæ, ut lætifices cor meum æque ac tuum, utque mihi ac tibi sis honori, ac ab utroque omne probrum dedecusque strenue propellas.

12. Astutus videns malum, absconditus est, parvuli transeuntes sustinuerunt dispendia.] Hebr. *mulctati sunt;* Pagn. *puniti sunt;* Sept. ζημίαν τίσουσιν, id est *pœnam solvent.* Ita Complut. vel *damnum patientur.* Ita Vatican. Chald. *penuriam sustinent.* Hic versus in Hebræo ad verbum idem est cum v. 3. c. 22. ubi Noster vertit: *Callidus vidit malum, et abscondit se; innocens pertransiit, et afflictus est malo.* Quare innocens idem est quod parvulus, hebr. פתי *pethi*, id est simplex, rudis, inexpertus, imperitus. Unde auctor Cat. Græc. ex Sept. sic clare vertit: *Astutus ab ingruentibus malis se subducit: stulti autem qui quidvis temere aggrediuntur, detrimentum capiunt.* Cætera ibidem explicui, quare actum non agam.

13. Tolle vestimentum ejus qui spopondit pro extraneo: et pro alienis, aufer ei pignus.] Extranei enim subinde infidi in sponsorem sua debita transcribunt, nec conveniri possunt, ut sponsorem indemnem præstent nisi per pignus. Unde Sept. vertunt: *Aufer vestimentum ejus: advenit enim injuriosus, qui quidem aliena vastat;* Scholiastes: *Quorum aufer vestimentum; nam cum injuriosi sunt, alii perniciem afferunt;* clare auctor Cat. Græc. *Tolle vestimentum tuum: præsto est enim violentus oppressor, qui aliena disperdit.* Legit hic Auctor cum S. Amb. σαυτοῦ, id est, *tuum*, pro αὐτοῦ, id est *ejus;* Aquila et Symmach. *quia spopondit alienum.* Audi S. Amb. lib. de Tobia, c. 20. mystice hanc gnomen explanantem: *Hoc est vestimentum, quod etiamsi oppignoraveritis, recipiendum in Proverbiis sanctus Salomon præcipit, dicens: Aufer vestimentum tuum, præteriit enim injuriosus. Sapientiæ vestimentum est ex illis vestimentis, quæ ex bysso et purpura sapientia sibi fecit, hoc est indumentum fidei, quod constat et prædicatione cœlestium, et Dominicæ sanguine passionis. Bysso enim æthera figurantur, purpuræ specie mysterium sacri sanguinis declaratur, quo regnum cœleste confertur.* Et post nonnulla gnomen hanc ita pertexit: *Aufer vestimentum tuum, aufer scilicet, ne damnum recipias imprudentiæ, et ne exutum te proprio vestimento nequissimus ille communis fœnerator agnoscens, confusionem tui detegere conetur opprobrii, et persuadeat tibi ut te foliis tegas, et nudum te esse conspiciens in Dei verearis venire conspectum.* Fusius verba Patrum cito, quia religioni duco ea decurtare; et si id fecero, sensum mutilabo.

Hanc gnomen totidem verbis audivimus c. 20. v. 16 ubi eam explicui.

14. Qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte consurgens maledicenti similis erit.] Hebr. *Benedicens socio suo in voce grandi in mane manicando* (id est multo mane) *maledictio reputabitur ei;* Tigur.: *Laudanti proximum suum magna voce, mane consurgenti reputabitur ac si exsecratus eum fuisset;* Septuag.: *Qui benedixerit amicum mane grandi voce, à maledicente nihil differre videbitur.* Syrus, *non dissimilis est illi qui maledicit.* Suppono maledicere et benedicere in Script. tripliciter sumi: primo, pro male et bene precari; secundo, pro vituperare et laudare; tertio, pro malefacere et benefacere. Jam primo, R. Levi sic exponit, q. d. Cum quis elata voce socio suo felicia precatur, idque solemne habet, ita ut singulis diebus summo mane ad id præstandum consurgat, id, inquam, à Deo eidem maledictionis loco vertetur, quod hominem velut Deum habeat, iisque laudibus ac be-

nedictionibus hunc prosequatur ad eum morem, quo Deo impendi hæc oporteret.

Secundo, R. Salomon sic exponit, q. d. Est qui amicum ob beneficia ab eo in se liberaliter collata, quotidie elata voce magnis laudibus prosequatur : sed laudes hæ in vituperia convertuntur, cum de eodem mox rumor spargatur, eum prodigum esse et opibus nimis potentem, ita ut universi ab illo mutuum petant, atque ita fiscus regius in hunc excitatur ad divitias ejus emungendas. Sic et R. Levi, qui exemplo rem illustrat : Si Ruben, ait, elatæ vocis præconio Simeonem prosequatur, quod generosi vini lagena ab eo donatus fuerit, cum id improbus quispiam resciverit, Simeonem conveniet, eumque rogabit hujusce vini copiam faciat, ex quo pro beneficio quod in alterum contulit, jacturam faciet. Hæc ille.

Tertio, Aben Ezra hunc versum nectens præcedenti de pignore, sic exponit, q. d. Qui pro alieno fidejusserit, fœneratorem benedictione prosequetur elata voce, ita ut à cæteris audiatur, ad gratiam ab eodem ineundam, ne, cum mane surrexerit ad negotia sua peragenda, illi vestes auferat. Verum is infaustæ id precationis loco ducet, nec parcet quin vestimenta tollat.

Quarto, Vatabl. q. d. Qui de nocte, id est intempestive et præpropere, juvenem extollit grandibus laudum vocibus, ob exiguam virtutis speciem et specimen, quod præbet; hujus laus vertitur in vituperium, cum juvenis hisce laudibus insolescens, vel à sociis seductus, à specimine suo deviabit, fietque degener et pravus, vel certe negligens et torpidus. Addit Beda : *Voce grandi pròximo benedicit, qui eum favore superfluæ laudis extollit, vel malis actibus ejus contra justitiam favendo, vel bona plus justo laudando; sed hic maledicenti assimilatur, quia plurimum lædit eum cui laudando sive in mala actione confidentiam tribuit, seu in opere recto simplicitatem puri cordis imminuit, ut videlicet bonum quod supernæ virtutis intuitu inchoarat, transitoriæ laudis amore consummet.*

Quinto, alii *benedicere* et *maledicere* accipientes pro benefacere et malefacere, ac per *vocem grandem* intelligentes probra et objurgationes quas benefaciens arroganter jacit in pauperem, sic exponunt, q. d. Qui beneficium in proximum collocat, atque eum simul superbis ac conviciosis sermonibus violat, etiamsi alioqui tale beneficium non procrastinet, sed maturet ac properet, et studiose accurateque illud præstet, ejus certe donum damni ad instar dati obtinebit apud eum qui accepit.

Sexto, et genuine hæc gnome est parabola, per quam grammatice et in cortice litteræ proprie notantur et suggillantur matutinæ et antelucanæ salutationes et acclamationes laudum et bonarum apprecationum, quas pauperes stipis causa, vel ambientes officium aliquod aut beneficium, deferebant divitibus et potentibus, ut eorum gratiam et beneficentiam sibi conciliarent; clamabant enim : *Ave, princeps liberalissime; Deus hunc diem tibi sospitet, et provehat, et beet*, etc. Verum hæ acclamationes et benedictiones potius erant maledictiones, tum quia sæpe fiebant ab iis qui infensissimo in eos erant animo, irridendo potius quam vere bene precando, uti testatur Seneca, l. 6. de Beneficiis, unde qui palam acclamabant laudes patronis, privatim apud se invicem eos vituperabant ; tum quia patronorum bursas emungebant, postulando ab eis stipem vel pensionem ; tum quia patronis dormire cupientibus clamore suo somnum excutiebant, auresque obtundebant : denique non ex animo procedebant, sed erant fictæ et simulatæ ad potentium gratiam captandam.

Has antelucanas acclamationes usitatas fuisse apud Romanos, manifestum est ex Seneca tragœdo in Hercule furente; Juvenali, satyra 5. Symmacho, lib. 8. epist. 41 : *Nondum*, ait, *ante januas eminentium potestatum vigilem noctem salutator expertus est;* et ex Seneca philosopho l. de Brevitate vitæ, c. 14. qui graphice depingit quam nocturni hi salutatores molesti et importuni essent : *Quidni*, ait, *ab hoc exiguo et caduco temporis transitu in illa nos toto demus animo, quæ immensa, quæ æterna sunt, quæ cum melioribus communia? Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum bene insanierint; cum omnia limina quotidie perambulaverint, nec ullas apertas fores prætericrint; cum per diversas domos meritoriam salutationem circumtulerint, quotumquemque ex tam immensa et variis cupiditatibus districta urbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoveat? quam multi qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, et per obscuros ædium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere quam excludere, quam multi hesterna crapula semisomnes et graves, illis miseris somnum suum rumpentibus, ut alienum exspectent, vix allevatis labiis insusurratum millies nomen oscitatione superbissima reddent?*

Easdem apud Hebræos usitatas fuisse, patet tum ex hac gnome salutationis, quæ aperte idipsum significat; tum ex Rabbinis jam citatis; tum ex R. Tanchuma (quem citat R. Salomon) qui hanc gnomen accipit de Balaam, qui sublimi voce Israelitis benedicens, eosdem tamen maledicere, id est ad cultum Beelphegor per speciosas feminas pellicere, itaque perdere satagebat, Num. 23. 11. et c. 25. 1. uti ibidem ostendi; nam antelucanam et matutinam fuisse hanc Balaam benedictionem patet Num. 22. 41. Eamdem insinuat id quod cap. 8. 34. ex ore Sapientiæ audivimus : *Beatus homo qui audit me, et vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei : qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem à Domino.* Et illud Sapient. 16. 28 : *Oportet prævenire solem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare.* Et Ps. 62. v. 1 : *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo.* Et illud Thren. 2. 19 : *Consurge, lauda in nocte, in principio vigiliarum.*

Grammatice ergo Salomon hac gnome perstringit nocturnos hosce et importunos salutatores, quod patronis caput obtunderent ut stipem vel alimoniam extunderent. Simili modo Columella, lib. 1. perstringit eosdem, hortaturque ut indecora hac turpique victitandi arte relicta agriculturam exerceant, ejusque labore honeste sibi victum parent : *An honestius*, ait, *duxerim mercenarii salutatoris mendacissimum aucupium, circumvolitantis limina potentiorum, somnumque regis sui rumoribus inaugurantis? Neque enim roganti quid agitur? intus respondere servi dignantur.*

Parabolice vero sub hoc cortice et grammatice

litteræ sensu altius quid significat, scilicet benedictiones, id est nimias laudes et præconia, quæ grandi voce fiunt *noctu*, id est intempestive et importune, esse fictas et simulatas assentationes, ideoque non tam esse benedictiones et laudes, quam maledictiones, id est irrisiones et vituperia. Qui nimis accurate, ait Vatabl. et magnifice laudat aliquem, videtur exsecrare : laudare aliquem nimis mane, id est antequam tibi perspectus sit, vitio vertitur. Commendatio intempestiva perinde habebitur ut maledictio. Tales sunt laudes hypocritarum et adulatorum, qui eas confingunt, ut aliquid per eas emendicent aut extorqueant, quas proinde sapienti aversandas esse significat, cum ipsi non decus, sed dedecus afferant, quandoquidem qui eas deferunt, ficte deferant, non ex amore, sed ad suum lucrum, ideoque non tam laudatores quam vituperatores sint, imo irrisores. Unde S. August. in Ps. 69 : *Duo, ait, sunt genera prosecutorum, scilicet vituperantium et adulantium; sed plus prosequitur lingua adulatoris, quam manus prosecutoris*, tum quia magis nocet : inflat enim hominem ut plus se esse et posse putet, quam revera sit et possit; tum quia qui sic hominem laudat, vituperio eum afficit : re ipsa enim indicat ipsum esse vanum et vanæ gloriæ cupidum, ideoque venari laudes humanas, ac simul esse indignum alieno præconio ob defectum virtutis propriæ : quod non est laus, sed vituperium et contumelia, quare qui talis est, non tam laudator quam calumniator et maledicus est ; at vir sapiens eum ut maledicum fugiet et repellet.

Salomoni succinunt cæteri sapientes tam orthodoxi quam philosophi; citat eos Antonius in Melissa, p. 1. c. 51 et 52, ut S. Basil. *Ne nobis*, ait, *stulte placeamus propter laudes quæ veritatem excedunt.* S. Gregor. Nazianzenus : *Nimii honores redigunt aliquos ad nimiam superbiam.* Clemens : *Assentatores beatum prædicabant sapientem quemdam; ille vero dicebat ad eos : Si me laudare destiteritis, ex discessu vestro magnum aliquem meipsum cogitabo; si vero laudare non desinitis, ex laude vestra meam impuritatem conjicio : venatores canibus venantur lepores, stultos autem plerique capiunt laudibus.* Antigenes : *Cum multi me laudant, tum nullius pretii meipsum existimo; cum vero pauci, bonum et egregium hominem.* Plutarchus : *Sicut corvi cadaverum oculos effodiunt, sic adulatores suis laudibus animos hominum corrumpunt. Lepori canis, amico adulator natura infestus est. Odio habeas adulantes, sicut decipientes : utrique enim ubi eis fides habetur, credentibus injurii sunt.* Diogenes rogatus quodnam animal pessime morderet : *Ferorum*, ait, *calumniator, cicurum autem adulator.* Epictetus : *Satius est* εις κορακας η εις κολακας, id est, *in corvos quàm in adulatores incidere.* Phavorinus : *Sicut Actæonem nutriti ab eo canes, ita devorantur ab adulatoribus nutritores eorum.* Pythagoras : *Gaude potius arguentibus quàm adulantibus, et tanquam deteriores inimicis adulatores aversare.* Socrates : *Adulatorum benevolentiæ tanquam hostibus dato tergo, fuge infortunium.* Huc facit illud sancti Ignatii apud Maxim. serm. 43 : *Ut sanus*, ait, *sum in his quæ ad Deum pertinent, vehementius tamen verendum et cavendum ab iis qui laudant me; laudantes enim me flagellant.* Et illud S. Chrysost. ibid. *Qui improbitatem laudat, eam pœnitentiæ remedio fraudat.* Huc facit illud Euripidis in Oreste : βαρος εςιν αινεισθαι λιαν, id est, *onus est laudari valde.* Denique Christus, Lucæ 6. 26 : *Væ*, ait, *cum benedixerint vobis homines !*

15. Tecta perstillantia in die frigoris et litigiosa mulier comparantur.] Septuag. *Stillicidia ejiciunt hominem in die hiemali de domo sua, similiter et mulier maledicta maritum ex domo propria expellit.* Solebat enim sponsam in domum suam traducere; sed hæc si litigiosa sit, sponsum de domo propria expellit. Hanc gnomen audivimus c. 19. 13. ubi eam explicui : *Assiduis quippe jurgiis*, ait S. Hieron. l. 1. contra Jovin. *et quotidiana garrulitate facit perfluere domum ejus, et ejicit eum de ædibus suis, id est de Ecclesia.*

16. Qui retinet eam, quasi qui ventum teneat, et oleum dexteræ suæ vocabit.] Ita Rom. Hebr. Chald. et alii. Male ergo Lyranus et alii pro *vocabit* legunt, *evacuet;* alii, *evocet.* Hebr. sic habent : *Abscondens eam abscondit ventum, et oleum dexteræ ejus vocabit*, vel *clamabit.*

Sensus est, q. d. Qui uxorem clamosam et litigiosam cohibere velit ut taceat, perinde facit, ac qui conetur ventum impetuosum manu tenere, aut certo loco claudere, aut intra viscera terræ absconditum detinere ne erumpat et terram perflet, q. d. Sicut hoc, sic et illud est impossibile. Sicut enim ventus teneri et abscondi nequit, imo quo majores invenit obices et retinacula, eo majori turbine erumpit et perrumpit, adeo ut arbores, domos et turres prosternat : sic qui rixosæ mulieri os claudere vel eam domi concludere velit, facit ut majori impetu foras erumpat, et clamoribus non tantum domum et familiam, sed et viciniam impleat, concutiat et evertat, juxta illud Persii :

> Tot pariter pelves, tot tintinnabula dicas
> Pulsari.

Vi ergo, minis et verberibus coerceri nequit; perinde enim est ac si vento mineris, eumque verberes. Cedendum ergo viro uxoris clamoribus per taciturnitatem, modestamque gravitatem, donec illa tonitrua sua detonet, et sponte taceat et subsidat, uti faciebat Socrates detonante Xantippa. Ita R. Salomon, Aben Ezra, R. Levi, Lyran. Baynus, Jansen. et alii passim.

Præclare S. Chrysostomus apud Anton. in Melissa, pag. 2. cap. 34 : *O malum*, ait, *quovis malo pejus mulierem improbam ! Asperi sunt dracones, aspides maleficæ; sed mulieris asperitas acerbior quàm ferarum. Improba mulier nunquam mansuefiet; si durius tractetur, furit; si blandius, tollitur et elata est. Ferrum coquere, quàm mulierem castigare facilius. Qui habet uxorem malam, suorum se peccatorum mercedem accepisse intelligat. Nulla in mundo bellua est, quæ cum muliere improba conferatur. Quid leone inter quadrupedes ferocius? nihil quàm mulier improba. Quid crudelius dracone inter serpentia ? nihil quam mulier improba.*

Et oleum dextræ suæ vocabit.] Primo, q. d. Mulier clamosa et vaga coerceri nequit, sicut ventus coarctari nequit; et sicut oleum dextera contineri non potest, quin lubricitate sua diffluat et effluat, ut proinde illa vocari pos-

sit ventus perflans, et oleum è dextera diffluens.

Secundo, *vocabit*, id est revocabit, quasi dicat: Mulier rixosa à marito in domo compesci nequit, uti compesci nequit ventus: at si è domo eruperit, et à marito aufugerit, multo minus in domum revocari potest, sicut oleum è dextera in cineres vel terram dilapsum et diffusum, colligi et revocari nequit.

Tertio, Aben Ezra, q. d. Maritus ut uxori iratæ et clamosæ quietem et modestiam persuadeat, blandietur ei, vocabitque eam oleum dexteræ, hoc est unguentum myrrhinum, quo dextera mulieris inungitur. Dicet ergo ei blande: Veni, dilecta mea; veni, oleum dexteræ meæ. Unde Chaldæus vertit: *Unguentum dexteræ ejus vocatur.* Accedit noster Salazar, qui sic explicat: *Qui retinet eam, quasi qui ventum teneat*, id est vir qui uxorem fastu turgidam, difficilem et morosam per vim et severitatem continere ac coercere velit, ei adsimilis est qui ventum fugacem et lubricum comprimere ac cohibere contendat: *Et oleum dexteræ suæ vocabit*, q. d. Econtra vero mariti lenitas et blanditiæ ipsam evocabunt, allicient et ad virum convertent. Itaque *oleum dexteræ* appellat Salomon blandimenta, delinimenta ac poppysmos: hi enim longe melius feminæ rigidæ duritiem demulcent atque emolliunt, quàm severitas et acerbitas viri.

Quarto, R. Levi, q. d. Sicut qui dexteram suam unguento odorato perfuderit, id celare nequit, cum ejus dextra suo odore idipsum vocet, id est prædicet et clamet, scilicet se esse unguento delibutam: sic pariter celari nequit rixa et jurgia uxoris, quia seipsis, id est suo strepitu, sua voce et clamoribus se produnt, clamantque illam rixari et jurgari. Perstat in metaphora mulieris cum dicit *vocabit*, vel *clamabit;* nam tribuit unguento quod mulieri erat tribuendum, nempe clamorem. Ita Vatabl. qui vertit: *Qui recondit eam, recondit ventum, et* (repete *recondit*) *oleum quod clamabit.* Hinc proverbium: *Tria celari nequeunt, quia seipsa produnt faciuntque sentiri, scilicet mulier, ventus, unguentum;* mulier voce, ventus impetu, unguentum odore.

Quinto, plene et genuine, q. d. Velle uxorem rixosam cohibere, est impossibile, perinde ac si velis oleum fluidum et lubricum manu tenere, illudque vocare, eique imperare ne è dextra elabatur, aut si elapsum fuerit, velle illud revocare; ita Cajet. Unde Tigurina vertit: *Qui cohibet eam, ventos cohibet, et dextera sua oleo occurrit*, ut scilicet defluens cohibeat. Hebr. enim קרא *kara* per *he* significat occurrere; קרא *kara* vero per *aleph* significat vocare, clamare. Jam hæ duæ radices inter se commutantur, quia litteræ *aleph* et *he* sunt commutabiles.

Porro Septuag. pro צפּן *tsophen*, id est abscondens, legentes aliis punctis צפן *tsaphon*, id est Aquilo, sive Septentrio quæ est pars orbis frigore, gelu et nivibus abscondita, atque pro שמן *scemen*, id est *unguentum*, legentes שם *scem*, id est nomen, vertunt: *Aquilo durus ventus nomine autem dexter vocatur;* et Chald. *sicut ventus Aquilonaris gravis;* Aquila et Symmach. *absconditus Aquilo ventus;* Syrus: *Ventus Boreas gravis est, et de nomine dexter vocatur.*

Sensus est, q. d. Aquilo ventus est frigidus et rigidus: vocatur autem à nonnullis *theman*, id est *dexter*, à rad. ימין *iamin*, id est dextra, tum quia si faciem convertas ad Occidentem, ad dexteram habebis Aquilonem, ad sinistram vero Austrum, ait S. Hieron. in Sophon. c. 2. Sicut vice versa si faciem convertas ad Orientem, Aquilo tibi erit ad sinistram, Auster vero ad dexteram; ideoque passim in Script. (quæ loquitur congrue ad situm Judææ et nostri hemisphærii) Auster vocatur *Theman*, id est dexter. Denique Antipodes conversi ad Orientem ad dexteram habent Aquilonem, ad sinistram Austrum, tum quia qui habitant in Africa et locis calidis, gaudent Aquilone; eo quod ipse calores nimios illius climatis suo frigore temperet. Unde Romæ omnes ad Aquilonem etiam in hieme suspirant, ceu pisces ad aquam; Aquilo enim est salus et salubritas Romæ. Dexter ergo, id est prosper, saluber et faustus; dextera enim felicitatis et prosperitatis est symbolum, sicut sinistra infelicitatis et adversitatis: unde Cicero, libro de Divinatione:

> Prospera Juppiter his dexteris fulgoribus edit.

Sensus ergo est, q. d. Uxor rixosa est similis Aquiloni rigido et impetuoso; sed sicut Aquilo in calida regione habitantibus et æstuantibus est dexter, id est prosper et faustus, quia æstum temperat: sic maritus si uxoris amore exæstuet, facile uxorem rixosam perferet, tanquam amoris sui flabellum, ut eum moderetur et temperet. Rursum sicut Aquilo in se asper, à nonnullis tamen dexter vocatur: sic uxor licet aspera, si tamen à marito honoretur, et ad dexteram collocetur (uti ab honestis maritis fieri solet) ut sit illi dextera, eoque et similibus honorificis nominibus blande compelletur, leniatur et mulceatur, fiet ut ponat asperos suos mores, fiatque comis et benevola. Ideo enim viris nonnullis uxores asperæ videntur, quia ipsi in eas asperi sunt aut frigidi, ut parum eas ament: quod si valde eas amarent, amor omnem asperitatem in dexteritatem, id est, lenitatem et facilitatem converteret.

Mystice, Aquilo notat molestias et tribulationes, quæ in se asperæ sunt; sed si ad occidentem, id est ad mortem, Purgatorium et gehennam respicias, præ illis hæ dextræ, id est leves, faciles et felices videbuntur.

Rursum Aquilo notat impietatem et impios, utpote in quibus refrixit charitas, quique *obriguerunt frigore nequitiæ, et calorem fidei perdiderunt*, ait S. Hieronymus in capite 1. Jeremiæ.

Insuper per Aquilonem accipias detractorem et conviciatorem, qui rigide famam alterius perstringit, uti Aquilo mordet aures et caput, q. d. Detractor instar Aquilonis sævit in famam proximi, sed tamen sæpe est dexter, id est faustus et felix, quia causa est ut proximus caute vivat, ne quid in eo carpi possit, et vitium, si quod habet, emendet; quocirca non est odio habendus, nec calumniator vocandus, sed επιδεξιος, id est dexter, ingeniosus, expeditus, facetus. Tales enim solent esse dicaces, qui suis facetiis et falsis acuminibus alios mordent, et mordendo non raro curant.

Denique Auctor Catenæ Græcor. Aquilo, ait,

est diabolus, qui dixit : *In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis*, Isaiæ 14. 13. Hic ab impiis et obsequentibus *dexter* vocatur, quia eis illecebras mundi et carnis propinat ; à piis vero vocatur *dexter*, id est felix et faustus, sed per accidens, quia per tentationes quas eis objicit, quasque ipsi superant, ipsis est occasio felicitatis æternæ.

17. FERRUM FERRO EXACUITUR, ET HOMO EXACUIT FACIEM AMICI SUI.] Hebræus : *Ferrum in ferro acuetur, et vir acuet facies amici sui ;* Vatablus : *Ut ferrum ferro committitur, sic homo homini consociatur.* Hebr. enim יחד *iachad*, si à rad. חדד *chadad* deducatur, significat acuere; sin à יחד *iachad*, significat unire, committere, consociare ; sin à חדה *chada*, significat exhilarare. Unde tertio vertas : *Sicut ferrum ferro expolitur, sic vir exhilarabit facies amici sui.* Tristitia enim est velut ferrugo animi et vultus, quæ ab amico exhilarante discutitur, expolitur et exhilaratur. Jam

Primo, R. Levi et R. Salomon exponunt, q. d. Qui sapientis præceptoris opera instruuntur, mutuis quæstionibus acuuntur, uti quotidie fieri videmus in scholis per disputationes philosophicas et theologicas, in quibus respondens ab argumentante dum rationibus stringitur, acutior redditur. Secundo, Aben Ezra, q.d. Ferrum acuitur per ferrum aliud, ita pariter vir per alterius iram ad iram acuitur ; cum nimirum ad contentionem cum eodem exercendam excitatur, ob iram qua ille sit inflammatus. Unde Septuag. vertunt παροξύνει, id est acuit, irritat, provocat, exacerbat faciem amici. Est metaphora à fabris qui gladios, lanceas, cultros lima ferrea perfricando elimant. Baynus cum aliis hanc gnomen refert ad versum præced. q. d. Sicut ferrum ferro acuitur, sic vir rigidus si in rigidam et rixosam uxorem incidat, alius alium ad iram rixamque exacuet ; quare ne hoc fiat, lenitas et patientia unius asperitatem iramque alterius ceu lima excipiat, hebetet et obtundat, imo leniat et molliat. Unde Vatab. vertit : *Ensis ensem acuit; ita vir exacuit iram amici sui*, cum quo scilicet contendit. Oportet igitur cedere et dare locum iræ.

Arabes simile habent proverbium : *Omnis rei corruptio*, inquiunt, *est à genere suo, adeoque ferrum ferro scinditur et finditur : non dentat ferrum, nisi ferrum.*

Alii, q. d. Si uxor sit aspera, maritus conetur eam mollire, lenire scilicet per oleum dexteræ, ut dixit versus præcedens ; quod si lenitate olei non mollescat, vir induat duritiem ferri, et asperitatem asperitate majori verborum et verberum, si opus sit, retundat et contundat. Quocirca Poetæ Veneri procaci maritum dedere Vulcanum fabrum ferrarium, qui ejus procacitatem malleando contunderet. Ira enim est acuta, uti habent Septuag. v. 4. et recte acutiei comparatur, quia omnia scindit, perdit, penetrat.

Tertio Tigurina vertit : *Ut ferrum ferro committitur, sic homo homini consociatur.* Quod apte consonat gnomæ præcedenti, ejusque dat remedium, q. d. Ex eo sæpe uxores sunt litigiosæ, quod maritis suis sint ditiores vel nobiliores : inde enim superbiunt, voluntque maritis non subesse, sed præesse. Ut ergo mariti hæc litigia effugiant, ducant uxores sibi opibus, conditione et genere pares, vel inferiores, non superiores. Sicut enim ferrum consociatur et coalescit cum ferro, non cum auro vel argento : sic pariter pares cum paribus conjugio sociandi sunt, ut in amore mutuo coalescant. Unde illud Ausonii : *Par pari jugato conjunx : quod impar est, dissidet.* Et : *Si vis nubere, nube pari.* Qua de re plura superius dixi.

Rursus, sicut ferrum cum ferro coalescit vi ignis, cum scilicet ignitur, et ignitum malleatione cuditur, ut in unum v. g. gladium, cultrum, lanceam, etc., coalescat : sic pariter vir et uxor amore igniendi sunt, ut in unam familiam et personam œconomicam coalescant.

Potest quoque hæc Tigurinæ versio adaptari cuivis amicitiæ et consociationi, in qua pares cum paribus ceu ferrum ferro optime copulantur, et hoc significat τὸ *faciem amici sui :* sub amico tamen viro et amicæ feminæ intelligendæ sunt. Inter feminas enim quoque est amicitia ; sed ut solida sit, inter pares ineunda est.

Quarto, noster Salazar per ferrum accipit chalybem, quod est genus ferri durissimi : chalybs enim cum ferro miscetur ad formandum gladium, cultrum, lanceam, etc., ut ferrum ex se lentum et flexile chalybis duritie fiat durum et rigidum, aptumque ad scindendum : sic *homo exacuit faciem amici sui*, id est, illam adversus omnes casus, et ad omnes actiones roborat. Nam liceat sic dicere : Duo singulares homines, etiamsi alter chalybeus sit, et alter ferreus, hic tamen lentus ac flexibilis, ille fragilis erit : quod si utrumque amicitia et familiaritas copulet, ad omnia ardua et difficilia bene temperati animatique erunt.

Hæc expositio elegans est, sed non adeo respondet Vulgatæ, quæ vertit, *exacuit;* chalybs enim ferrum non acuit, sed durum rigidumque efficit, melius respondet versioni Tigurinæ : *Ut ferrum ferro committitur, sic homo homini consociatur;* est enim communio et consociatio chalybis cum ferro.

Quinto, plane et genuine, q. d. Sicut ferrum simili ferro, puta lima, acuitur : sic homo hominem sibi similem exacuit in qualibet re, puta in scientia, arte, consilio, industria et virtute. Poterat dicere : Ferrum cote acuitur. Unde illud Horatii de Arte poetica :

> Fungar vice cotis, acutum
> Reddere quæ ferrum valet exsors ipsa secandi ;

verum maluit dicere : *Ferrum ferro acuitur;* tum quia cos non acuit ferrum, nisi jam fabrefactum et politum, v. g. cultrum vel gladium; ferrum autem, puta lima, acuit ferrum etiam rude et impolitum, dum ex eo fabricatur culter vel gladius : tum quia ferrum simile et ejusdem naturæ est cum ferro, non autem cos. Aptius ergo significat hominem similem in natura, arte et officio acuere alterum hominem in iisdem sibi similem. Hæc enim gnome significat homines similes à sibi similibus in eadem arte vel occupatione exacui ; unde illud : *Unus vir nullus vir;* exacui, inquam, conferendo, interrogando, disputando, animando, instruendo, exhortando, etc. Exemplis res fiet clara.

In ingenio præceptor, imo discipulus, acuit condiscipulum docendo, interrogando, argumentando : in argumentatione enim quasi confricantur, et colliduntur ingenia, itaque acuun-

tur. In consilio unus consiliarius promendo sua consilia acuit consilia alterius consiliarii; ideoque ait Salomon : *Salus populi, ubi multa consilia;* quod enim unus non videt, hoc vident et afferunt alii. In arte unus faber acuit alium : quisque enim suas habet rationes et modos fabricandi, quibus alter instruitur et acuitur; quisque enim habet ingenium proprium, quod invenit rationes et modos sibi proprios quos non invenit alterius ingenium. Hoc est quod ait Euripides : ὁμιλία ἔτεκε τέχνας, id est, *collatio peperit artes*, collatio, inquam, sententiarum, et colloquium hominum atque congressus. In prudentia unus prudens acuit alium : quisque enim sua suggerit prudentiæ dogmata et monita. In virtute qualibet unus acuit alium; castus acuit castum, humilis humilem, lætus lætum, animosus animosum efficit. Unde S. Antonius considerabat virtutem quæ in singulis eminebat, et ab uno discebat patientiam, ab alio humilitatem, à tertio charitatem, etc.

Quocirca, S. Basil. in Constitut. monast. c. 19. vitam cœnobiticam, utpote socialem, præfert anachoreticæ et solitariæ, quod in cœnobitica unus alium juvet, verboque et exemplo expoliat, quod non fit in solitaria. Hinc et Victor Antioch. in cap. 1. S. Marci inter commoda vitæ socialis hoc recenset, quod convictu et assidua conflictatione plurium ferrei et quasi chalybei evadant illi qui inter socios diu vixerunt : *Mox*, ait, *et hac conflictatione velut ferrum induratus*, *fortior subinde evades*, *etc.* Societas enim in qua quisque alium juvare ejusque mores et imperfectiones sustinere, imo curare debet, non solùm homines cæteroqui ferreos acuit et expolit; sed etiam quamlibet eorum pusillanimitatem vel animositatem, adeoque quamlibet infirmitatem ad ferri firmitatem roburque elimat. Hoc est quod ait Eccl. cap. 4. 9 : *Melius est duos esse simul, quàm unum ; habent enim emolumentum societatis suæ ; si unus ceciderit, ab altero fulcietur. Væ soli ! quia, cùm ceciderit, non habet sublevantem se.*

18. QUI SERVAT FICUM, COMEDET FRUCTUS EJUS, ET QUI CUSTOS EST DOMINI SUI (Syrus : *Qui prospicit domino suo)* GLORIFICABITUR.] Alii, *honorabitur*, id est, ad honores promovebitur. Pro *servat* hebr. est נוצר *notser*, id est, custodit, servat : unde Christus vocatus est Nazarenus, id est, custos, servator.

Sub *custodia* curam et culturam intellige, q. d. Qui custodit, id est, curat et colit ficum : dicit tamen *servat*, sive custodit, potius quàm colit; quia ficus præ vite, olea, etc., exiguam exigit culturam. Vitis enim debet seri, repastinari, aggerari, putari, foliis distringi, ut uvæ à sole coquantur et maturescant, etc., quorum nihil fit in ficu.

Unde Septuag. vertunt : *Qui plantat ficum ;* ficus enim vix aliam culturam quàm plantationem et ablaqueationem uti cæteræ arbores, qua radices earum circumfodiendo aperiuntur, et aeri exponuntur, requirit : ficus ergo exigua suî cultura multos dat fructus, puta ficus præstantissimas; sic qui sedulò et fideliter colit dominum ei obsequendo, ejusque res sibi commissas sedulò curando, hic pro parvis officiis et obsequiis magnas ab hero percipiet mercedes et fructus, adeoque *glorificabitur*, id est, si servus sit, libertate donabitur. Nam, ut ait Julius Cæsar : *Nulla voluptas viris ingenuis suavior est libertate.* Et Seneca epist. 79 : *Inæstimabile bonum est suum esse.* Sin liber sit, ad magna officia, beneficia, honores et præfecturas ab hero promovebitur, uti quotidie in aula Romana eos qui Cardinalibus et Prælatis fideliter et studiose famulantur, ad magna promoveri cernimus. Hæc ergo gnome prudens consilium dat famulis, ut scilicet heris suis fideliter et officiose serviant : sic enim fore ut ab iis ingentibus beneficiis et præmiis ornentur.

Secundo, arbor fici profert ficus, qui est fructus suavissimus et saluberrimus, omniumque arborum fructus antecellit, tum sapore, tum salubritate, tum integritate : sapore, quia melleum habet similem mannæ; salubritate, quia plane percoctus est, unde nihil habet acerbum, indigestum et crudum, uti habent cæteri omnes; integritate, quia nullos habet acinos aut lapillos, uti habent omnes aliarum arborum. Sic fructus quos famuli seduli ab heris benevolis et beneficis percipiunt, sunt suavissimi, saluberrimi et integerrimi : adeoque dominus, puta Prælatus vel Princeps, sit instar fici oportet, ut scilicet suam dulcedinem dulcesque fructus impertiat subditis, austeritatem verò sibi servet, ideoque in apologo rhamni ficus, licet invitata, noluit esse rex vel regina arborum, dicens : *Numquid possum deserere dulcedinem meam fructusque suavissimos, et ire ut inter cætera ligna promovear?* Judic. 9. 11. Quo significatur eos qui sua quiete dulcique contemplatione gaudent, refugere regimen aliorum, ne dulce otium cum molesto negotio permutent.

Tertio, ficus est bifera : nam bis fert ficus, scilicet temporarias in autumno, puta in Septembri, uti faciunt cæteræ arbores, et præcoces in æstate, puta in Junio et Julio; hinc ficus non dat flores, sed sine flore illico fructum producit. Addit Plin. lib. 13. cap. 18. ficus Chalcidicas esse triferas, sive ter in anno dare fructus : imo *sunt*, ait, *et hybernæ quibusdam provinciis;* sic servus, qui fideliter servit suo hero, multiplicem ab eo mercedem recipiet, scilicet condictam juxta pacta conventa stato et condicto tempore, ac ante eam honestam tractationem, dona, munera et præmia, quæ honesti heri famulis officiosis liberaliter præstare solent, velut præcoquas ficus nancisceatur. *Admirabilis* (ait Plinius loco citato) *est pomi hujusce* (fici) *festinatio, unius in cunctis ad maturitatem properantis arte naturæ.*

Quarto, stercoratio ficum fecundat. Audi Plinium, l. 17. c. 27 : *Uberrimas ficus rubrica amurca diluta, et cum fimo infusa radicibus frondere incipientium, facit.* Et l. 15. c. 18 : *Cato de ficis ita memorat : Ficus moriscas in loco cretoso aut aperto serito, in loco autem crassiore stercorato ;* sic et famuli, si ad vilissima obsequia sese dimittant, herorum gratiam et beneficentiam elucrantur. Addit Plinius : *Colitur ficus arbor in foro ipso ac comitio Romæ nata, sacra fulguribus ibi conditis, magisque ob memoriam ejus, quòd nutrix Romuli et Remi conditoris appellata, quoniam sub ea inventa lupa infantibus præbens rumen, id est, mammam.*

Quinto, τὸ *servat* aliqui exponunt *exspectat*, unde vertunt : *Qui exspectat ficum, comedet fructum ejus, et qui exspectator est domini sui, glorificabitur.* Nam qui cupit ut ficulnea copiosos proferat fructus, decutit primas ejus ficus, seu grossos, itaque posteriores meliores et copiosiores exspectat. Audi Columellam, l. 5. c. 9 : *Si*

voles ficum quamvis non natura seram facere, et uberiores demum ex illa fructus carpere, tunc grossulos prioremve fructum decutito, iterum alterum edet, quem in hiemem usque differet. Scholiastes addit : *Iterum alterum uberiorem reddet.*

Hac de causa in lege veteri Levit. 19. 23. ita de ficu cæterisque arboribus fructiferis sanxit Dominus : *Quando ingressi fueritis terram, et plantaveritis in ea ligna pomifera, auferetis præputia eorum; poma, quæ germinant, immunda erunt vobis, nec edetis ex eis. Quinto autem anno comedetis fructus, congregantes poma quæ proferunt, ego Dominus Deus vester.* Vide ibi dicta.

Simili modo famuli ut ineant gratiam herorum, aliquanto tempore fideliter et officiose eis serviunt, parvam vel nullam ab eis exigendo mercedem : nam inita eorum gratia, copiosiorem et præstantiorem recipient.

Mystice, qui Deum et Christum, ejusque voluntatem et leges, ac præsertim Eucharistiam, quæ quasi ficus est Ecclesiæ præstantissima, custodit et colit; hic utique ab eo omnem gratiam et gloriam consequetur. Christus enim in Eucharistia est nostra ficus et nostrum manna, sine labore continens in se omne delectamentum et omn[illegible]n saporis suavitatem, Sapient. 16. 20. Joan. 6. 51. Ita Auctor Catenæ Græc. *Dominus,* ait, *est ficus; fructus illius sanat lepram. Qui sermonem acceptum servat, in honore et pretio erit.* Dulcedinem hujus ficus gustarat Psaltes, cum cecinit : *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus,* Psal. 33. Et cum exclamavit: *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!* Psal. 30.

19. QUOMODO IN AQUIS RESPLENDENT VULTUS PROSPICIENTIUM, SIC CORDA HOMINUM MANIFESTA SUNT PRUDENTIBUS.] Hebr. *Sicut aquis facies ad facies* (resplendent), *sic cor hominis ad hominem.* Quæ verba, quia indeterminata sunt, varie à variis determinantur et explicantur, uti videre est apud Rabbinos et Latinos Interpretes. E multis paucas magis appositas et probabiles afferam.

Primo, R. Salomon explicat, quasi dicat : Sicut aquæ faciem repræsentant, quam tu iisdem offers, qua quod ostendis reddunt ; ita socio parem se præbet vir, ut sicut ipse alteri se carum esse intelligit, ita vicissim eum redamet, et benevolum ei vultum præferat.

Secundo, Aben Ezra, q. d. Sicut aquæ crescunt ob alias quæ admiscentur ; sic etiam facies propter faciem, id est furor furore alterius augetur : ita quoque viri cor malo cumulatur ob alterum, cujus cordi se invisum esse animadvertit.

Tertio, Vatablus vertit : *Ut aquarum facies ad facies, sic cor hominis ad homines;* sicque exponit, quasi dicat : Ut eadem aqua diversas reddit facies, sic alia aliorum hominum sunt corda. Aut, sicut in aqua vultus vultui respondet, ita cor hominis cordi hominis respondet, quasi dicat : Sicut cor unius hominis inclinat ad malum, ita et omnium aliorum corda : similia enim sunt. Verum nimis ampla, ideoque frigida et insipida est hæc expositio.

Quarto, R. Samuel hæc accipit de fraudulentis falsisque amicis, qui vultu præferunt amorem, corde tegunt odium; vertit enim : *Quomodo in aquis facies ad facies, sic cor hominis ad hominem,* q. d. Sicut facies in aqua apparens oculos fallit, qui non falsam imaginem, sed ipsissimam rem sibi intueri videntur ; sic quoque homines alii alios decipiunt, mendacia et fraudes sub veritatis specie sibi mutuo offerentes.

Quinto, alii accipiunt hæc de mutabilitate et inconstantia hominis, q. d. Sicut facies apparens in aqua mobilis et instabilis est, cumque ipso aquæ motu mutatur et variatur assidue : sic pariter inconstans et mutabile est cor hominis, ut ab altero homine certo et solide conspici nequeat, quia firmitatem et constantiam non habet, sed in dies, horas, imo sæpe momentis singulis, mutat sua proposita et consilia.

Sexto, alii ex adverso hæc referunt ad firmitatem quæ ex plurium consensione nascitur, quasi dicant: Sicut aquæ aquis additæ maximam vim habent, et facies faciebus, id est viri viris adjuncti validissimi sunt : ita etiam corda cordibus, id est sententiæ sententiis cohærentes maximum ad persuadendum pondus habent.

Septimo, Septuag. vertunt negative : *Sicut non similes facies faciebus, ita neque cogitationes hominum.* Origenes, hom. 2. in Numeros legit : *Sicut diversi sunt vultus vultibus, ita et diversa sunt corda hominum.* Sic et Auctor Catenæ Græcorum. Aquæ enim agitatæ et fluitantes agitant pariter species et facies in se receptas, ut non videantur esse eædem, sed aliæ ab iis quas repræsentant. Aut potius, q. d. In aquis iisdem apparent variæ variorum facies, et nulla est alteri similis, sed omnes dissimiles : sic pariter in eadem domo, urbe, consessu sunt multa hominum corda, mentes, cogitationes et sententiæ; nulla tamen alteri est similis, sed omnes dissimiles et diversæ. Hoc enim est quasi naturæ miraculum, quod, cum multi sint similes manibus, pedibus cæterisque membris, nullis tamen sit eadem facies, uti nec eadem vox, ut scilicet quisque ab alio tam voce quàm facie dignosci et discerni possit, uti pulchre docet S. August. l. 21. de Civit. c. 8. Unde Persius :

> Mille hominum species, et rerum discolor usus,
> Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno.

Audi Origenem, hom. jam citata : *Alterius,* ait, *motus animi lenior est, mitis, placidus; alterius turbidus, elatior, petulantior. Alius cautus, sollicitus, impiger; alius deses, negligens, incautus. Et in his alius plus, alius minus. Audeo dicere quod forte quanta in specie vultus inest diversitas hominibus, tanta et in animis invenitur differentia, juxta illud Salomonis : Sicut diversi sunt vultus vultibus, ita et diversa sunt corda hominum.* Sic legit Origen. paulo aliter ac Noster, et dat exemplum : Eædem, ait, sunt litteræ, et tamen in iis scribendis tanta est diversitas, ut quisque ex charactere proprio dignoscatur, unde eum quasi chirographum litteris suis subsignat. Sic et virtus eadem ab uno sic, ab alio aliter apprehenditur et practicatur ; *Intuere,* ait, *singulorum virorum chirographa, et vide, verbi gratia, quomodo animus Pauli proposuit castitatem, et animus nihilominus Petri ; sed est propria quædam castitas Petri et alia castitas Pauli, etiamsi una eademque videatur. Denique alterius ipsorum talis est castitas, quæ requirat macerari corpus, dicatque : Cas-*

tigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte aliis prædicans reprobus efficiar; alterius autem castitas talis est, quæ istud forte non timeat. Similiter et justitia habet aliquid proprietatis in Paulo, habet et in Petro. Eodem modo et sapientia cæteræque virtutes. Unde illud : *Non est inventus similis illi, qui conservaret legem Excelsi.* Quod Ecclesia singulis sanctis Confessoribus attribuit, quia in singulis enituit peculiaris aliqua virtus, vel virtutis ejusdem peculiaris species et modus.

Chaldæus vero sic vertit : *Sicut aqua, et sicut vultus qui non sunt similes ad invicem; sic cor filiorum hominum non est inter se simile*, q. d. Sicut una eademque aqua diversis eam intuentibus diversas suî exhibet redditque facies : sic una eademque quæstio diversis diversas suggerit responsiones, ut omnes in varias abeant sententias, nec unus cum alio per omnia consentiat.

Denique Syrus vertit : *Sicut vultus vultui non sunt similes, sic corda cordibus non sunt similia*, q. d. Ex dissimilibus vultibus licet conjicere dissimiles cordium affectiones : hæ enim in vultu velut in speculo relucent; sic ex signis physiognomicis quæ in vultu relucent, dignosci posse quis sit magnanimus, quis timidus, quis invidus, quis luxuriosus, quis ingeniosus, quis sanguineus, quis melancholicus, etc., docet Aristot. in Physiognomicis.

Octavo, optime Noster vertit : *Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus*, q. d. Specula ex ære, stanno, crystallo, sæpe sunt fallacia; alia enim augent rem objectam, alia minuunt, alia distorquent; at speculum aquæ naturale est et sincerum, ac plane rem repræsentat talem qualis sibi objicitur : sic et corda hominum plane talia, qualia sunt, cognoscuntur à prudentibus. Vide de fallacia speculorum Senecam l. 1. Natur. quæst. cap. 17, et S. August. ep. 150. ad Nebridium, et Plinium, l. 13. 9.

Corda hîc tum propria accipi possunt, tum aliena. De propriis accipit Jansen. et Salazar, q. d. Sicut aquæ sunt quasi speculum, quod speciem faciei intuentis recipit, eamque reddit et repræsentat intuenti : sic pariter cor, id est mens et conscientia, est quasi speculum hominis, id est affectionum hominis, quod easdem ipsi homini repræsentat : *Quemadmodum enim*, ait Jans., *in aquis resplendent vultus prospicientium, sicut unusquisque suum ibi vultum tanquam in speculo contemplari possit, quem alioquin non videt; ita ipsi prudentes seipsos et sua cognoscunt corda, dum ad ea redeunt, et exacta consideratione advertunt qualia sint, expendendo scilicet ad quæ inclinantur, in quibus potissimum occupentur et hæreant, ut ipsummet, cor hominis maxime apud prudentes, sit homini et ipsi cordi pro speculo, sive pro aqua limpida, in qua homo seipsum et cor intuetur, juxta illud Pauli : Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Sicut ergo necesse est homini, si proprium vultum videre velit, illum in speculo videat, aut in aqua, aut alio simili; ita si quis qualis sit cognoscere velit, non potest id alibi melius cognoscere quàm in propria sua mente.* Porro sicut in aqua, utpote facile mobili et agitabili, sæpe species facierum hominum cum motu aquæ turbantur, alterantur, dimidiantur et confunduntur : sic pariter in corde sæpe species suî ipsius turbatur per passiones, quæ sunt quasi fluctus, hasce species miscentes et confundentes : si enim ira, odio, timore, livore, cor agitetur, non sincere et plane poterit seipsum cognoscere. Quare ut sincere seipsum videat, placidum et tranquillum, liberumque à passionibus et perturbationibus sit oportet : sic enim erit instar aquæ pellucidæ et immotæ, quæ clare et fideliter reddit et repræsentat res et facies tales, quales sibi objiciuntur.

Rursum corda aliena hîc accipias, idque bifariam : primo, q. d. Sicut aquæ sunt speculum faciei tuæ, ut illam tibi repræsentent : sic pariter cor tuum est speculum cordis alieni; ut, si scire velis quale sit alterius cor, id est affectus erga te, illud cogniturus sis ex corde tno, atque ex eo metiri cor alienum possis. Examina enim cor tuum, et vide quomodo illud erga alium affectum sit : si illud videris erga alium benevolum, amœnum, sincerum, scito alium simile plane cor amore et benevolentia plenum erga te gerere : sin tuum cor videris ab alio aversum, rancidum, amarulentum, scito pariter alterius quoque à te esse aversum, et odio aut livore rancidum. Ratio est, quod affectus odii et amoris corde ita tegi nequeant, quin per signa, puta per verba, vultus et opera, subinde erumpant, quæ dum alius videt, eosdem affectus assumit, induit et rependit; magnes enim amoris est amor, et magnes odii est odium. Qui enim sentit se amari, amantem redamat; qui sentit se odio haberi, odientem se vicissim odit. Hinc sæpe fit ex quadam quasi antipathia vel sympathia naturali, ut, cum duo qui se invicem amant, sibi occurrunt, cor utriusque pandatur, dilatetur, exhilaretur, exultet : ex adverso cum duo, qui se invicem etiam tacite oderunt, occurrunt, cor utriusque claudatur, stringatur, tristetur, amarescat.

Secundo, sicut cor tuum est speculum cordis alieni, sic vicissim cor alienum est speculum suî ipsius, q. d. Sicut aqua est speculum in quo apparent vultus non solum proprii, sed et alieni, ita ut ex eis ipsos agnoscas, etsi eos directe in facie non videas : sic pariter cor hominis est speculum, in quo apparent ejus affectus erga alium : cor enim prodit se per gestus, sermones et actus, quibus velut in speculo suos affectus odii, timoris, amoris, iræ, etc., aliis patefacit et ostendit, ita ut viri prudentes ex verbis et actionibus cujusque conjicere et dispicere possint internas cordis alieni affectiones. In Sanctis id clarum est. Sic enim S. Ludovicus et S. Ægidius socius S. Francisci, se invicem salutantes sine verbis, cordibus solis mutuo loquebantur, suosque amoris et pietatis affectus invicem repræsentabant et inspirabant. Sic S. Antonius, S. Catharina Senensis, S. Hilarion multique alii in Vitis Patrum ex solo vultu pervidentes cor cujusque, illius statum et affectus dignoscebant. Idem in quibuslibet prudentibus et sagacibus locum habet, sed gradu inferiore. Prudentes enim facile ex notis et signis fucum et imposturam faciei, si quis sit, deprehendunt. Ita Lyran. Hugo, Dion. et alii.

Huc faciunt illæ sapientum gnomæ apud Antonium in Melissa p. 1. c. 48 : Photii Patriarchæ : *Speculo similis est sermo*), puta cor in ore et sermone tralucens (*et sicut in illo re-*

præsentatur species corporis et formæ; ita in colloquiis animæ forma expressa conspicitur; Isidori Pelusiotæ : *Quod si sermo et vita conveniant, totius vitæ simulacrum perficient ;* Teognidis : *In speculis quidem faciei, in colloquiis character animæ videtur;* Romyli : *Sicut vas fictile ictu et sono, sic homo sermone probatur.* Huc facit illud S. Ambros. de Elia et jejunio c. 10 : *Index facies plerumque est conscientiæ, et quidam tacitus sermo mentis, cum aut peccato compungimur, aut integritate lætamur.* Nota : Solus Deus est cardiognostes, id est, cordium cognitor et inspector, quia ipse solus omnes omnium Angelorum, dæmonum et hominum cogitationes, volitiones, intentiones, etiam intimas, profundissimas et secretissimas, quæ nullo signo produntur, pervidet et introspicit. Ratio est, quia Deus solus mentem et volitionem singulorum, velut creator et conservator, occupat, possidet et comprehendit; hinc et ipse solus illabitur animæ et menti, ut in ea operetur mentem illuminando, et voluntatem flectendo quocumque ipse voluerit. Prudentes tamen homines æque ac Angeli, per nutus, voces, signa et gestus possunt multas cordis cogitationes et intentiones probabiliter cognoscere et conjectare : prudentiæ enim pars est solertia sive sagacitas, hoc est, solers et sagax conjectatio. Prudentiæ autem hujus tres sunt gradus : Primus est prudentiæ naturalis, quæ ratione ac discursu et experientia naturali nititur, ac per illa conjectat de naturalibus cordium cogitationibus; secundus est prudentiæ supernaturalis, quæ fide, gratia, discursu et experientia supernaturali nititur, qualem habent Christiani et justi, ac per illam conjectant etiam de supernaturalibus cordium cogitationibus ; tertius est prudentiæ singularis et divinæ, quæ vocatur donum discretionis spirituum, per quod Deus revelat nonnullis eximie Sanctis arcana cordium, uti revelavit S. Antonio, S. Hilarioni, S. Francisco et similibus ; atque etiamnum revelat viris magnis et Apostolicis, præsertim Confessariis, per quod conscientias pœnitentium subinde usque ad fundum introspiciunt, et latentes intentiones quas ipsi pœnitentes non vident vel tacent, in lucem proferunt, ut pœnitentes in spiritu ad suam salutem et perfectionem securius dirigant. Unde hoc donum, vel certe particula hujus doni, officio eorum congruens, ipsis postulanda est à Deo.

20. INFERNUS ET PERDITIO NUNQUAM IMPLENTUR (heb. *saturantur*), SIMILITER ET OCULI HOMINUM INSATIABILES.] *Perditio* est mors quæ omnia perdit, et status mortuorum. Perperam R. Levi per *infernum* et *perditionem* accipit materiam primam, quæ nunquam formis expletur, sed semper alias et alias appetit. Melius R. Salomon : *Nunquam*, ait, *saturantur infernus et perditio, quominus sceleratorum piacula recipiant admittantve, quemadmodum oculi improborum nunquam ad satietatem expleri possunt, cum assidue pravæ propensioni ad crimina sollicitanti obtemperent, cupiditatibusque ejus obsequi studeant.*

Optime Cajetanus et Jansen. per *oculos* accipiunt cupiditatem tum videndi, tum habendi : neutra enim unquam satiatur, quin plura videre et habere cupiat. Cupiditas autem tribuitur oculis, quia oculi rerum pulchrarum et concupiscibilium species et ideas ad phantasiam, indeque ad mentem et voluntatem, transferunt, ac per eas in voluntate earum cupidinem excitant ; unde illud : *Oculi sunt in amore duces.* Significat ergo Sapiens cupiditatis grande malum, scilicet quod sit inexplebilis et insatiabilis, instar mortis et inferni, ac proinde nos eam odio prosequi debere velut mortem et infernum : ideoque cohibendos et claudendos esse oculos, qui cupiditatum sunt internuntii, imo illices et excitatores. Plura hac de re dicam c. 30. v. 15 et 16. Rursum significat frenum injiciendum esse cupiditati, ut sit rationabilis et moderata; hæc enim satiari potest; cum effreni sint insatiabiles. Quocirca Plato l. 5. de Republ. citat laudatque illud paradoxum Hesiodi : *Dimidium plus toto*, applicatque tyrannis, avaris, ambitiosis, qui omnibus volunt dominari, et suos fines undequaque dilatare ; cum satius esset suis paucisque vivere contentum. Idem l. 3. de Legibus, ut ostendat infinitam principum potentiam, nullisque finibus determinatam esse præsentem pestem omnium imperiorum, subdit id ideo accidere, quod ignorent principes cupidi et ambitiosi Hesiodum recte dicere *dimidium sæpe toti præstare ; quandoquidem damnosum est rem totam accipere : dimidium tantum accipere moderatum est ; moderatum vero immodico et immoderato, tanquam potius pejori, sane antecellit.* Sic in litibus avari actores qui totam rem cupiunt, nolentes dimidio cum parte adversa transigere, sæpe totam perdunt; quibus sane utilius fuisset petere dimidium quam totum, cum, ob dimidium quod recusarunt, perdant totum quod avare ambierunt. Plura in hanc rem vide apud Maximum sermone ultimo. Septuaginta post hanc gnomen aliam addunt, quæ non est in Hebræo, nec in Vulgata, scilicet hanc : *Abominatio est Domino obfirmans oculos, et indisciplinati incontinentes lingua*, vel *indocti, petulantis sunt linguæ.*

21. QUOMODO PROBATUR IN CONFLATORIO ARGENTUM, ET IN FORNACE AURUM : SIC PROBATUR HOMO ORE LAUDANTIS.] Hebr. *Conflatorium argento, et caminus auro, et vir secundùm laudem suam;* Septuag. *Probatio argento, et auro ignitio: Vir autem probatur per os laudantium eum;* Chald. *Conflatorium est argento, et fornax auro, et vir ex ore laudantium eum,* scilicet probatur et judicatur.

Primo, R. Salomon et Aben Ezra exponunt, q. d. Sicut cognoscitur bonitas vel pravitas auri et argenti per ignem quo conflatur : sic pariter cognoscitur bonitas et malitia alicujus ex ore laudantium. Si enim populus eum laudet, signum est eum esse probum et laudabilem ; sin vituperet, signum est eum esse improbum et vituperabilem. Vox enim populi, vox Dei.

Secundo, Auctor Catenæ Græcor. *Vir*, inquit, *probatur et exploratur per os laudantium, hoc est, per id cognoscitur, quod neque extollitur in prosperis, neque dejicitur in adversis et tristibus: nam boni laudant, quia bonus est, mali autem laudant, quia malus est.* Hæc ille.

Tertio, S. August. in Ps. 69. per os laudantis accipit os adulantis: *Duo*, inquit, *sunt genera persecutorum, vituperantium et adulantium; plus persequitur lingua adulatoris, quàm manus interfectoris. Nam et ipsam caminum dixit Scrip-*

tura. Certe cum de persecutione loqueretur Scriptura, dixit : Tanquam aurum in fornace probavit eos, de Martyribus interfectis ; et sicut holocausti hostiam accepit illos. Audi quia et lingua adulantium talis est : Probatio, ait, argenti et auri ignis, vir autem probatur per os laudantium eum. Argenti, ait, *et auri, ignis ille, ignis et iste, de utroque te salvum oportet exire. Fregit te reprehensor, factus es in fornace tanquam vas fictile.* Et mox : *Rursus si lauderis ab adulantibus et assentantibus, et annueris eis, velati emens oleum, non tecum portans, sicut quinque virgines insipientes, erit caminus fracturæ tuæ, etiam os laudantium te.*

Quarto et genuine, q. d. Sicut ignis ostendit probitatem et puritatem vel impuritatem auri et argenti ; sic pariter laus ostendit hominis virtutem aut vitium, veritatem aut vanitatem. Sicut enim si aurum et argentum perstet integrum, nullamque det scoriam, signum est esse purum ; sin scoriam det, signum est esse impurum : sic pariter si quis ex laude superbiat et intumescat, signum est virtutem ejus esse impuram et imbecillam : scoria enim virtutis est tumor et superbia ; sin laudatus maneat in pristina sua humilitate et modestia, signum est ejus virtutem esse puram et solidam. Humiles enim laudes suî respuunt; vani et superbi iis inflantur et insolescunt. Vera ergo virtus et laus est spernere laudem, sicut vera gloria est gloriam contemnere : hoc enim magni et celsi est animi, qui supra gloriam et res omnes eminet fixus in cœlo. Hinc sicut aurifices ut probent an aurum et argentum sit purum, an impurum et mixtum, solent illud ponderare tam ante quàm post conflationem per ignem : si enim illud idem pondus reddat, post eam, quod dedit ante, evidens signum est esse purum : sin minus ponderet quàm ante, signum est fuisse vel adhuc esse impurum : ignis enim dempsit ab eo scoriam, ideoque minus ponderat; sic pariter si post laudes homo maneat idem, æque scilicet modestus et gravis, signum est hominem esse probæ et solidæ virtutis; sin post eas leviter inflетur, et vane sese extollat, signum est ejus virtutem esse levem, vanam, et instar venti tumidam. Os quoque est quasi conflatorium, in quo laude, quasi igne probatur virtus laudati. Leves enim et vani in eo ebulliunt, abeuntque in bullas et fumos vanitatis et superbiæ, ac laudati cum alto supercilio se circumspiciunt, sinumque dilatant, pectus attollunt, brachia explicant, et quidquid pulchri habent, cum fastu ostentant; imo plus æquo exaggerant et magnificant; perinde ac pavones, ubi se ab hominibus inspici advertunt, inflant pectus, ac turgidi syrma caudæ expandunt, ut suos in ea ocellos, velut totidem stellas miro colore variegatas ostentent. E contrario sapientes et cordati, si laudentur, manent iidem, inconcussi et invariati, æque scilicet humiles, compositi et graves; quia nec laudibus attolluntur, nec vituperiis deprimuntur. Vere Nazianz. apud Anton. in Melissa p. 1. cap. 51 : *Nimiæ laudes,* ait, *aliquos redigunt ad summam elationem.* Et S. August. in serm. 5. de Verbis Domini secundùm Matth. *Laudes,* ait, *istæ vestræ gravant nos potius, et in periculum mittunt, toleramus illas, et tremimus inter illas.* Quin et Gentilis Seneca de Ira lib. 2 : *Laude,* ait, *crescit licentia; spiritus assurgit, si laudatur, et in spem suam bonam adducitur; sed eadem ista insolentiam et iracundiam generant.*

Rursum sicut ignis in conflatorio urit, coquit et quasi cruciat aurum et argentum : sic laus urit et cruciat viros cordatos, tum quia verecundi sunt et humiles; tum quia timent ne per eam superbiant et evanescant, itaque virtutem cum laude deperdant; tum quia metuunt ne Deus, sincerus operum inspector, videat in eis defectus quos homines non vident, ideoque vituperet opera quæ homines laudant. Unde S. August. lib. 10. Confess. 36 : *Qui,* ait, *laudari vult ab hominibus, vituperante te* (Domine), *non defendetur ab hominibus, judicante te, nec eripietur, damnante te;* tum quia verentur ne laus hominum sit eis loco mercedis, itaque perdant mercedem æternam quam exspectant in cœlis. Ita S. Gregor. lib. 22. Moral. cap. 5 : *At contra,* ait, *si cor veraciter humile est, bona quæ de se audit, aut minime recognoscit, et quia falsa dicuntur metuit, aut certe si adesse sibi ea veraciter scit, eo ipso formidat, ne ab æterna Dei retributione sint perdita : pavet enim vehementer, ne spes futuri muneris in mercedem reputetur transitorii favoris. Qua ex re agitur ut electorum animus magno laudum suarum igne crucietur, atque ab omni torporis suî rubigine mœrore cogitationis excoquatur : cauta enim consideratione trepidat, ne aut de his de quibus laudatur, et non sunt, majus Dei judicium subeat : aut de his in quibus laudatur, et sunt, competens præmium perdat.* Et post nonnulla id probat ex hac Salomonis gnome, *unde bene per Salomonem dicitur : Sicut probatur in conflatorio argentum, et in fornace aurum; ita probatur homo ore laudantis. Argentum quippe vel aurum, si reprobum est, igne consumitur : si probum vero, igne declaratur; sic nimirum est, et sensus operantis. Nam qualis sit, in eo quod laudatur, ostenditur; si enim se auditis suis laudibus extollit, quid iste aliud quàm aurum vel argentum reprobum fuit, quem videlicet fornax linguæ consumpsit? Si autem favores suos audiens, ad superni judicii considerationem redit, ac ne de his apud occultum arbitrum gravetur, metuit, quasi expurgationis igne ad magnitudinem claritatis excrescit, et unde incendium trepidationis sustinet, inde clarius effulget, etc.*

Adhæc, sicut aurum et argentum igne probatum nitidius et fulgidius resplendet : sic Sancti, dum laudantur, fulgidiores fiunt, tum ob causas à S. Gregorio recensitas, tum quia laus hæc eis stimulus est ad majorem virtutem, juxta illud : *Virtus laudata crescit.* Nam ut ait S. Gregor. hom. 9. in Evang. *Cum augentur dona, rationes etiam crescunt donorum : tanto ergo esse humilior, atque ad serviendum Deo promptior quisque debet ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione.* Hinc utile est laudare pusillanimes, ut per laudem animos abjectos erigant, et ad heroica laudum opera attollant, uti docet S. Gregor. 3. part. Past. admonit. 9 : *At contra,* ait, *pusillanimes aptius ad iter bene agendi reducimus; si quædam illorum bona ex latere requiramus, ut dum in eis alia reprehendendo corripimus, alia amplectendo laudemus, quatenus eorum teneritudinem laus audita nutriat, quam culpa increpata castigat. Plerumque autem utilius apud illos proficimus, si et eorum bene gesta memoramus. Etsi quæ ab eis inordinate gesta sunt, non jam tan-*

quam perpetrata corripimus ; sed quasi adhuc ne perpetrari debeant prohibemus, ut et illa quæ approbamus, illatus favor augeat, et contra ea quæ reprehendimus, magis apud pusillanimes exhortatio verecunda convalescat. Et alter S. Greg. puta Nazianz. apud Anton. in Melissa pag. 1. cap. 51 : *Præcipuum*, ait, *beneficium est in rebus honestis laudari ; laus enim parit æmulationem, æmulatio virtutem, virtus felicitatem.* Ibidem S. Chrysost. *Laus*, ait, *propter egregia facta auget cupiditatem ad meliora.*

Insuper sicut argentum in igne conflatur per plumbum : plumbum enim igne consumitur, et argentum purum integrumque relinquit ; verum quia plumbum semper aliquid argenti admixtum habet, illud ad argentum quod purgatur, accedit, illudque adauget, quo fit ut argentum ex conflatorio majus quàm fuerat ante, et adauctum prodeat, uti testantur aurifices et rei metallicæ periti : sic pariter Sancti, dum laudantur, ex laude adaucti prodeunt ; tum quia virtutes adaugent, ut laudi respondeant, tum quia per laudem humiliores fiunt, et ad Deum per gratiarum actionem assurgunt : sciunt enim se ex se, puta ex corrupta sua natura, nihil habere nisi concupiscentiam et peccatum ; si quid vero habent boni, id eis provenire ex gratia Dei, cui proinde omne operis decus et laudem, uti debent, refundunt et adscribunt, juxta illud S. Pauli : *Quid habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* 1. Cor. 4. 7. Dicunt quoque cum Psalte : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*, Ps. 113. Et cum viginti quatuor senioribus mittunt coronas suas ante thronum Dei, dicentes : *Dignus es, Domine, accipere gloriam et honorem et virtutem, quia tu creasti omnia*, Apoc. 4. 11. Talis fuit S. Greg. Naz. qui de se ita scribit Orat. 14. de pace : *Nec item me*, ait, *vel laudatores vel vituperatores immutabunt. Quod enim sum, hoc maneo ; sive maledictis afficiar, sive laudibus in cœlum vehar.* Et S. August. epist. 64. ad Aurelium : *Magnum est*, ait, *de honoribus et laudibus hominum non lætari, sed omnem pompam inanem præcidere ; et si quid inde necessarium retinetur, id totum ad utilitatem honorantium salutemque conferre.* Huc pertinet dogma Catonis in Distichis :

Cum quis te laudat, judex tuus esse memento :
Plus aliis de te, quàm tu tibi, credere noli.

COR INIQUI INQUIRIT MALA, COR AUTEM RECTUM INQUIRIT SCIENTIAM,] *scientiam*, id est prudentiam, probitatem et virtutem. Hæc gnome deest in Hebræo et Græco et nonnullis Latinis : habetur tamen in Vaticanis. Sensus est, q. d. Mens et cogitatio impii propendet in mala, ut scilicet malas suas cupiditates, iræ, gulæ, invidiæ, libidinis, superbiæ, etc. expleat, ideoque rationes et modos eas explendi studiose vestigat et inquirit. Ex adverso cor recti et justi propendet ad bona, puta ad opera virtutum, quibus placeat Deo ; ideoque studiose exquirit ea, ut in dies magis Deo placeat, illique opera gratiora exhibeat, quibus Deum suum oblectet, juxta illud Apostoli Roman. 12. 2 : *Ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta ;* qua de re plura superius dixi.

22. SI CONTUDERIS STULTUM IN PILA QUASI PTISANAS FERIENTE DESUPER PILO, NON AUFERETUR AB EO STULTITIA EJUS] Hebr. *Si contuderis stultum in mortario, in medio farrum* vel *ptisanarum in pistillo, non recedet desuper eo stultitia ejus ;* Chald. *Etiamsi percusseris stultum plagis inter cœtus, idque pistillo, non transibit ab eo stultitia ejus ;* Syrus : *Si verberaris vecordem in consessu, nihil ei lucraberis, neque ab eo stultitiam amovebis.* Huic affine est proverbium Arabum cent. 2. n. 51 : *Cauda canis non corrigitur, etiamsi contundatur in mortario.* Canis enim symbolum est insolentiæ, rixæ, fœditatis et impudentiæ, quæ propria sunt stulto. *Ptisana* est hordeum decorticatum, quod deinde aqua decoctum bibitur aut sorbetur, et saluberrimum est, præsertim in febribus, vulgo hordeaceam aut hordeatum vocant. Audi Plinium, lib. 18. cap. 7 : *Ptisanæ ex hordeo usus validissimus saluberrimusque tantopere probatur ; unum laudibus ejus volumen dicavit Hippocrates.* Et lib. 22. cap. 25 : *Hippocrates ptisanam tantum sorbitionis causa laudavit, quoniam lubrica ex facili hauriretur ; quoniam sitim arceret, quoniam in alvo non intumesceret, quoniam facile redderetur, et assuetis hic solus cibus in febri, bis die posset dari.* Pro *ptisanas* hebr. est ריפות *riphot*, id est farra, vel grana tritici contusa, vel contundenda ; unde et far à frangendo dicitur, ait Varro. Rursum *riphot* significat hordeum et quodvis legumen, quod in mortario contunditur, vel ut à siliquis exuatur, vel ut jam exutum conteratur et comminuatur : radix enim ריף *ruph* significat conterere, contundere. Septuag. 2. Reg. 17. 19. *riphot* vertunt massas ficuum. Solebant enim Græci, et, ut videtur, Hebræi, ficus viles et fatuas in massas contundere, ut hoc modo maceratæ servarentur ad usum servorum et mancipiorum. Sic sensus appositus erit, q. d. Sicut qui ficus fatuas, sive insipidas, contundit, ab eis non tollit fatuum et insipidum saporem, ac nihilo dulciores et sapidiores efficit : sic qui stultum verbis et verberibus sæpius contuderit, non extundet ab eo insipientiam, nec hilo eum sapientiorem et meliorem efficiet. Vulgatæ vero (quæ communis est) versionis hic est sensus : facilius purgaveris ptisanas quàm stultum ; hordeum enim magno quidem labore, et crebris pili ictibus in mortario tunditur, primo ut corticem sive siliquam exuat, deinde ut exutum conteratur et comminuatur ; at tandem magno conatu repetitis ictibus siliquis revera exuitur, ac conteritur et comminuitur : stultus vero nullis ictibus, nullis minis et flagellis adduci potest ut stultitiam exuat, utque mores stultos, superbos et pravos frangat et conterat ; sed durus, imo durior instar silicis vel adamantis, qui tundendo magis indurescit, flagellis evadit. Hinc Aquila et Theodot. vertunt : *Si cædas stultum in medio pistorum in pistrino.* Solebant enim servi et homines scelerati relegari ad pistrinum, ut in eo frumenta contunderent et commolerent ad pinsendos panes, q. d. Etiamsi hominem stultum et perversum reieges ad pistrinum, ut in eo cum frumentis pilo à pistoribus tundatur ; non tamen extuderis illi stultitiam, adeo in ea pertinax hæret, ut illi insita et innata videatur.

Septuag. non verbum verbo, sed eumdem sensum paraphrastice reddentes vertunt : *Si flagellaveris imprudentem in medio consessus inhonorans, non auferes imprudentiam ejus.*

Stultum et *stultitiam* accipe tum physice, puta indocilem, hebetem, vecordem : tum ethice,

puta imprudentem, improbum, sceleratum, obduratum: nec enim hebes doceri potest, esto eum fustibus contundas, nec obduratus molliri, esto plagis eum conteras. Unde S. Greg. ex hoc loco docet cum obduratis dure esse agendum. Sic enim scribit in Pastor. parte 3. admon. 14: *Aliter admonendi sunt*, ait, *qui flagella metuunt, et propterea innocenter vivunt; atque aliter admonendi sunt, qui sic in iniquitate duruerunt, ut neque per flagella corrigantur. Dicendum namque est flagella timentibus, ut te bona temporalia nequaquam pro magno desiderent; quæ adesse etiam pravis vident: et mala præsentia nequaquam velut intolerabilia fugiant, quibus hic plerumque etiam bonos affici non ignorant.* Et inferius: *At contra hi, quos ab iniquitatibus nec flagella compescunt, tanto acriori invectione feriendi sunt, quanto majori insensibilitate duruerunt. Plerumque enim sine dedignatione dedignandi sunt, sine desperatione desperandi, ita duntaxat, ut et ostensa desperatio formidinem incutiat, et subjuncta admonitio ad spem reducat. Districte itaque contra illos divinæ sententiæ proferendæ sunt, ut ad cognitionem sui considerata æterna animadversione revocentur. Audiant enim in se impletum esse quod scriptum est: Si contuderis stultum in pila quasi ptisanas, feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia ejus.*

Huc faciunt sententiæ sapientum: *Quid prodest asino hinnitum docere? nam propterea rudere non desinet.* Et illa Anuli in Picta Poesi:

Indocile ingenium si pergas velle docere,
Infelix operam perdes, ut si quis asellum
In campo doceat parentem currere freno, *etc.*

Unde concludit:

Ergo
Desine: nam nunquam ars naturam vincit, equusque
Nusquam ex degeneri fiet generosus asello,
Et nunquam ex stolido cordatus fiet in arte.

Rationem à priori dat Petrarcha dialog. 41: *Sic habe*, ait, *omnes qui sunt et qui erunt aut fuerunt virtutibus clari, non posse unum ingenium accendere, nisi aliquæ intus in animo scintillæ sint, quæ præceptoris spiritu excitatæ et adjutæ, generosum disciplinæ fomitem arripiant; alioqui algidum in cinerem nequidquam flabis.*

Huc spectant parœmiæ: *Æthiopem dealbas. Suem doces. Caput cerebro vacuum erudis. Mens non inest Centauris. Midas auriculas asini. Bœoticum ingenium.* Et illud Persii:

Inguinis et capitis quæ sint discrimina nescit.

Phryx plagis emendatur. Pistillo retusior. Colophonium calceamentum.

Rursum Eccl. cap. 21. 17: *Cor fatui*, ait, *quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit.* Et cap. 22. 7: *Qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam.* Audi S. Gregor. loco jam citato: *Contra hos Propheta*, ait, *Domino conqueritur dicens: Attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam. Hinc est quod Dominus dicit: Interfeci et perdidi populum istum, et tamen à viis suis non sunt reversi. Hinc rursum ait: Populus non est reversus ad percutientem se. Hinc voce flagellantium Propheta conqueritur dicens: Curavimus Babylonem, et non est sanata; Babylon quippe curatur, nec tamen ad sanitatem reducitur, quando mens in prava actione confusa, verba correctionis audit, flagella correptionis percipit, et tamen ad recta salutis itinera redire contemnit. Hinc captivo Israelitico populo, nec tamen ab iniquitate converso Dominus exprobrat dicens: Versa est mihi domus Israel in scoriam; omnes isti æs, et stannum, et ferrum, et plumbum in medio fornacis.* Exempla hujus sententiæ sunt in Judæis et hæreticis, cæterisque in peccato quopiam obduratis, uti fuit Pharao, qui nullis minis, nullis plagis moventur ut sapiant et perfidiam scelusve deserant.

Denique hanc gnomen commutes et adaptes sapienti hoc modo: *Si contuderis sapientem in pila sicut ptisanas, feriente desuper pilo, non auferes ab eo ejus sapientiam*, id est, virtutem et constantiam. Ita Anaxarchus philosophus cum à Nicocreonte Cypriorum tyranno, post alia acerbissima tormenta in mortario pistillo ferreo tunderetur, generose respondit: *Tunde, tunde Anaxarchi follem* (ita vocabat carnes et ossa, quorum spiritus est anima), *Anaxarchum non tundis;* anima enim est immortalis et invicta in sapiente, quæ tundi nequit. Ita refert Philo in libro: *Quòd omnis probus sit liber.* Idem dixerunt septem fratres Machabæi, cum in sartagine ab Antiocho tunderentur et frigerentur, 2. Machab. 7. Idem dixere Martyres in pila contusi.

23 et 24. DILIGENTER AGNOSCE VULTUM PECORIS TUI, TUOSQUE GREGES CONSIDERA: NON ENIM HABEBIS JUGITER POTESTATEM; SED CORONA TRIBUETUR IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM.] Hebr. *Agnoscendo agnoscas facies pecoris tui, et pone cor tuum ad greges; quia non in seculum fortitudo, et an corona in generationem et generationem?*

Pro *potestatem* hebr. est חוסן *chosen*, id est, fortitudo, potestas, potentia, thesaurus, divitiæ. Unde Pagnin. vertit: *quia non in seculum divitiæ sunt duraturæ;* Chald. *quia non in perpetuum possessio, nec pax* (Tigur. *corona*) *ad perpetuam posteritatem;* Sept. *Evidenter cognosces animas gregis tui, et applicabis cor tuum tuis armentis; quoniam non in seculum viro robur et fortitudo, neque tradit ex generatione in generationem*, hoc est, ut vertit Auctor Catenæ Græc. *Viri enim pastoris imperium et robur non se protendit in ævum, neque de generatione in generationem vitæ pabulum administrabit illis;* Syrus: *Pascendis gregibus tuis oves tuas noscito*, juxta illud Christi: *Ego cognosco oves meas, et cognoscunt me meæ*, Joan. 10.

Hucusque Salomon dedit præcepta ethica; nunc dat œconomica quæ scilicet pertinent ad instruendam alendamque familiam: quare commendat artem pecuariam et pastoritiam, quæ innocentissima est et antiquissima; utpote nata cum homine. Abel enim filius Adæ fuit pastor ovium, æque ac Cain frater ejus agricola, Gen. 4; sic et cæteri Adæ filii et nepotes pastores pariter ovium et armentorum fuere, Abraham, Isaac, Jacob, Job, Joseph cum fratribus, Moyses, David cæterique prisci Patriarchæ, qui ex iis ditissimi evasere, imo principes et reges. Unde David canit de se: *Et elegit David servum suum, et sustulit eum de gregibus ovium, de post fœtantes accepit eum, pascere* (ut pasceret, id est, regeret quasi rex) *Jacob servum suum, et Israel hæreditatem suam*, Psal. 77. 70. Magnus ille Spiridion, ex pastore ovium factus Episcopus Trimytuntis, oves tamen pascere non desiit: unde sanctitate et miraculorum frequentium

gloria claruit in Conc. Nicæno. Sic Romulus ex pastore factus est rex et conditor Romæ, ac primi Romani fuere pastores et agricolæ. Unde Camillus ab aratro vocatus est ad imperium. Audi Plinium lib. 18. cap. 3 : *Quænam ergo*, ait, *tantæ ubertatis causa erat ? Ipsorum tunc manibus imperatorum colebantur agri* (*ut fas est credere*), *gaudente terra vomere laureato et triumphali aratore : sive illi eadem cura semina tractabant qua bella, eademque diligentia arva disponebant qua castra; sive honestis manibus omnia latius proveniunt, quoniam et curiosius fiunt. Serentem invenerunt dati honores Serranum, unde cognomen. Aranti quatuor sua jugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur, Cincinnato viator attulit dictaturam, et quidem, ut traditur, nudo plenoque pulveris etiamnum ore. Cui viator: Vela corpus, ait, ut proferam senatus populique Romani mandata. Tales tum etiam viatores erant, quod ipsum nomen inditum est subinde et ex agris senatum ducesque accersentibus.*

Igitur ad litteram jubet Salomon patrifamilias, sive agricolæ et pastori, ut curam diligentem habeat pecoris sui : sic dabit lac, lanam, carnes, corium omniaque quæ ad victum et vestitum familiæ necessaria sunt. Jubet quoque diligenter inspici vultum pecoris ; quia in vultu pecoris, æque ac hominis, relucet tota corporis complexio et constitutio : unde ex vultu colligas pecoris æque ac hominis sanitatem vel morbum, maciem vel pinguedinem, robur vel infirmitatem, etc. ; rursum an studiose pabulum cibumque ore carpant et capiant; hoc enim signum est bonæ valetudinis et roboris : an vero segniter et interpolate, velut nauseantes id faciant; hoc enim signum est invaletudinis et infirmitatis.

Improprie quoque Vatabl. et alii nonnulli per *pecus* accipiunt opes et pecuniam : opes enim priscorum sitæ erant in pecoribus ; unde et à pecore dicta est pecunia, quòd effigie pecoris signaretur, teste Plinio lib. 18. 3. Rationem duplicem subdit. Prima est : *Non enim habebis jugiter potestatem ;* secunda est : *Sed corona tribuetur in generationem et generationem.* Ex Hebræo passim utramque negative vertunt, hoc modo: *Neque enim perpetuus erit thesaurus, neque corona in generationem et generationem*, q. d. Etsi habeas opes, puta auri et argenti thesaurum, is tamen non erit perpetuus, nec diuturnus, quia sensim expendendo absumitur; nec raro furto, incendio, prædatione similive casu aufertur. Etsi quoque sis princeps aut rex corona redimitus; tamen hic principatus et regnum tibi et tuis posteris non erit perpetuus : sæpe enim nepotes, imo et filii patri in regno non succedunt : imo patres ipsi non raro regno dejiciuntur, vel ab æmulis et hostibus, vel à subditis, præsertim si tyrannice eis dominentur. Gregum autem cura et custodia pastori quotannis continuam dat alimoniam, imo opes ingentes. Ergo præstat greges pascere, quàm opibus aut honoribus utpote incertis et instabilibus incubare et indormire.

Verum Noster vertit: *Non enim habebis jugiter potestatem*, scilicet pascendi et alendi greges ; quia senesces, nec vires suppetent, ut eos pascas. Unde Varro, l. 2. de Re rustica cap. 17, pastores vult esse juvenes, fortes et validos, ut in campis cum gregibus pervigilare, eosque per montes saltusque sequi, et à lupis ferisque defendere valeant.

SED CORONA TRIBUETUR IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM.] Pro *sed* hebr. est ואם *veim*, id est *etsi*, hoc est *neque*, ut passim vertunt alii. Noster *veim* accipit pro כיאם *kiim*, id est *sed ;* hebr. enim *vau* est generale, et significat quamlibet conjunctionem, qualis est *ki*. Sensus ergo est, q. d. Si diligenter paveris gregem, nancisceris magnas opes, quæ tibi parient coronam, id est, ingens decus et gloriam. Rursum *coronam* proprie dictam, q. d. Fies præses et princeps pastorum, quem Varro loco citato vult esse cæteris seniorem; hic enim quasi princeps coronabatur, æque ac præses convivii, Eccl. 32. 3. Hinc Romulus spiceam coronam dedit agrorum sacerdotibus, qui inter agricolas et pastores eminebant velut principes. Audi Plin. lib. 18. cap. 2 : *Arvorum sacerdotes Romulus in primis instituit, seque duodecimum fratrem appellavit inter illos, ab Acca Laurentia nutrice sua, spicea corona, quæ vitta alba colligaretur, in sacerdotio ei pro religiosissimo insigni data, quæ prima apud Romanos fuit corona.* Pan vero princeps pastorum à priscis coronabatur corona è pinu in signum puritatis et virginitatis ; hujus enim symbolum est pinus, juxta illud Virgilii :

> Pronuba nec castos accendet pinus odores.

Unde Propert. lib. 1 :

> Fagus et Arcadio pinus amata Deo.

Et Ovidius 14. Metamorph. *Pinu præcincti cornua Panes.* Pluribus idipsum probat Carolus Paschalius lib. 6. de Coronis cap. 28. Idem lib. 2. cap. 3. docet agrestia numina floribus coronari solita.

Insuper fies proprie princeps et rex : olim enim cum omnes pene homines essent agricolæ et pastores, qui inter eos arte, industria et opibus excellebat, creabatur princeps et rex. Denique corona gloriæ in cœlo donaberis, de qua mox. Sic Abraham, Isaac et Jacob fuerunt pastores et simul principes, sive reges. Sic Moses, Joseph, David, ab ovibus vocati sunt ad principatum Hebræorum et Ægypti, æque ac Cyrus ad regnum Persarum. Vide dicta Exodi 3. 1.

Symbolice per pastores gregum accipe principes et prælatos hominum. Quod enim pastores præstant ovibus, hoc Superiores et Prælati præstare debent subditis, nimirum cujusque vultum, id est, mores et actiones sedulo intueri, dirigere, erudire, corrigere. Unde pro *tuosque greges considera*, Septuag. vertunt : *Et applicabis cor tuum armentis tuis ;* Aquila et Theodot. *Pone cor tuum in armentis*, ut quasi tota cordis tui intentio sit in armentis. Per *cor* accipe mentem et voluntatem ; mentem, ut intente consideres quid gregibus utile proficuum sit ; voluntatem, ut illud eis singulari amore et cura procures. Quocirca Christus Dominus ascensurus in cœlum, S. Petrum relinquens sui gregis, id est, suæ Ecclesiæ suorumque fidelium, pastorem, tertio ab eo amorem poposcit, dicens : *Petre, amas me ?* ac cum ille tertio respondisset : *Domine, tu scis quia amo te*, ei gregem suum pascendum tradidit, dicens : *Pasce oves meas*, Joan. 21. 17. Rationem subdit, quod scilicet non habebunt jugiter potestatem eos pascendi et regendi ; sed si pauco tempore

pastorali munere sedulo perfuncti fuerint, accipient à Deo immarcescibilem gloriæ coronam, quam capiti eorum imponet princeps pastorum Christus Dominus, ut ait S. Petrus epist. 1. c. 5. 4. Vide ibi dicta. Audi Bedam : *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera. Pastori*, ait, *dicitur Ecclesiæ : Diligenter adhibe curam eis quibus te præesse contigerit, agnosce animos actusque singulorum ; et si quid in eis vitii sordidantis inveneris, citius castigare memento : non enim tu semper oves Dominicas pascendi potestatem habebis ; sed æterna est corona, quam percipies, si commissum tibi gradum suo tempore bene ministraveris.*

25. Aperta sunt prata, et apparuerunt herbæ virentes, et collecta sunt fena de montibus.] Hebr. *Revelata est herba, apparuit germen, collectæ sunt herbæ montium.* Chald. *Humiliatum est fenum, et apparuit herba*, etc. Septuag. *Adhibe curam his, qui in campo sunt, viridibus, et attondebis herbam, et congrega fenum æstivum ;* Syrus : *Apparuit ver*, puta Nisan sive Aprilis, qui ab aperiendo dictus est, quasi terras hieme rigentes tepore suo aperiens, ait Servius.

Demonstrat quàm facile à Deo et natura parvo vel nullo labore hominis paretur cibus gregibus, ut eorum pastum et artem pastoritiam commendet à facilitate, mox eamdem commendaturus à fructu et utilitate ; nam sine fossione hominis in vere terra ex rigore hiemis algens et rigida, tepore solis redeuntis calefacta, aperit se, et germina herbasque ad ovium et pecorum alimoniam producit. Unde agricolæ plerique pluris faciunt prata quàm agros, et ex pratis tantumdem fructus colligunt, quantum ex agris. Facile est quoque pascere gregem, cum in aliis artibus magnus sit labor artifici subeundus, ut agricolæ aratio, occatio, satio, messio, etc., mercatori mercium emptio, transportatio, venditio, distributio ; fabro, pistori, sartori, sutori ingens et continuus labor fabricandi, pinsendi, sarciendi, suendi, etc. Porro dicit : *Collecta sunt fena de montibus ;* licet enim ex vallibus plus feni colligatur quàm ex montibus, tamen quod ex montibus colligitur, utpote locis arentibus et aqua destitutis, succius est, ideoque ægre putrescit, ac in horreis servari potest per totam hiemem ; cum aliud quod ex vallibus colligitur humidius sit, ideoque citius putrescat, nec adeo diu servari possit. Hinc et oves capræque, quæ siccum amant pabulum, ne humore graventur et ægrotent, amant gramina montium, velut succiora, ideoque saniora. Unde illud Virgilii :

> Mille meæ Siculis errant (*errando pascuntur*) in montibus agnæ.

Mystice Salonius : *Aperta sunt prata, quia per gratiam Salvatoris revelata sunt cœlestia sacramenta, quando aperuit discipulis suis sensum, ut intelligerent Scripturas ; tunc apparuerunt herbæ virentes, id est, novæ sententiæ Evangelicæ veritatis et gloriæ. Rursus per montes significantur sancti Patres veteris Testamenti ; per fena, scripta eorum. Collecta sunt ergo fena de montibus, quia scripta sanctorum Patrum collecta sunt ad pabulum ovium Dominicarum*, etc. Sic et Beda.

Tropol. Auctor Cat. Græc. : *Agrum*, ait, *vel pratum appellat hîc mentem ; virentes autem herbas, beneque olentes flores, virtutes quæ in illa existunt. Harum porro rerum qui curam habet, is demetit herbam viridem, nempe Dei cognitionem. Per fenum montanum cœlestium sanctarumque virtutum et potestatum cognitio designatur, quæ infirmiori et rudi adhuc animarum constitutioni convenit. Solent enim Scripturæ sanctos Montium nomine exprimere ; ut : Levavi oculos meos ad montes, unde veniet auxilium mihi. Rursum : Montes exultaverunt ut arietes, utique propter Israelis salutem ;* Psalm. 113. 4.

26. Agni ad vestimentum tuum, et hædi ad agri pretium.] Chald. *Agni sunt ad vestimentum tuum, et hædi ad negotiationem tuam ;* Syrus, *in cibum tuum ;* Septuag. *Ut habeas oves in vestes tuas, cole campum, ut sint tibi agni ;* Scholiast. *ut sint tibi armenta boum.* Ostendit ex parabili pratorum esca quàm agni et hœdi iis pasti parabilem dent escam et vestem, q. d. ait Jansen. *Agni tui sunt tibi ad vestimentum tuum, quia ex lana agnorum, sub quibus oves omnes comprehenduntur, texuntur vestimenta, fiuntque ex pellibus eorum. Et hædi sunt tibi ad pretium agri, hoc est, quibus venditis persolvere poteris pretium agri à te conducti, aut sumptus agri colendi, aut quibus emere poteris fructus agrorum, ut triticum familiæ tuæ necessarium ; quasi diceret : Si diligenter gregem paveris, non erit necesse agros colere. Nam pretio hædorum poteris agrorum fructus comparare.*

Sub agnis et hædis synecdochice intelligit vaccas, boves, equos, omniaque jumenta et pecora, quæ ingens dant lucrum. Sed præ cæteris meminit agnorum et hædorum, quia hos fere solos olim paverunt primi orbis pastores, ut Abel, Jacob, Moyses, David, etc. ; hos enim facile est pascere et regere, cum majora difficile et sæpe cum periculo regantur ; aut, ut Vatablus, q. d. Vendes hædos, et ex pecuniis conflabis servos, qui colant agrum tuum. Significat ex grege et pecoribus posse colligi cætera omnia ad victum necessaria.

Symbolice, sicut agni tonderi solent ad lanam, ut ex ea fiat vestis, non autem excoriari ; sic princeps, qui est populi pastor, eum non gravet tributis et exactionibus nimiis, sed moderata et necessaria tantum ab eo accipiat, ita plura ab eo percipiet ; opes enim populi sunt opes principis. Unde Tiberius Imp. Æmilium Rectum Ægypti præfectum reprehendit, quod nimiis tributis populum oneraret : *Tondeto*, ait, *pecus, non deglubito.* Ita Dion. Nicæus in Tiberio.

Mystice Beda : *Agnos*, ait, *innocentes, hœdos pœnitentes nominat. Agnorum ergo vellere vestieris, dum bonis obedientium discipulorum moribus pastor ipse profeceris, eorumque laudabilia facta cernens, et in ornatu virtutum, et in calore dilectionis ipse gloriosior exstiteris. Hædis agrum comparabis, dum peccatores ad pœnitentiam vocando, sublimiorem tibi in terra viventium locum acquires.*

27. Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, et in necessaria domus tuæ, et ad victum ancillis tuis.] Hebr. *Sufficientia lactis caprarum in panem domus tuæ, et vitas ancillis tuis ;* Septuag. *Fili, à me habes verba fortia ad vitam tuam, et ad vitam ministrorum tuorum ;* Aquila, *ad panem domus tuæ ;* Symmachus et Theodot. *ad necessaria domus tuæ.*

Sub *lacte caprarum* intellige lac ovium atque

etiam vaccarum, item butyrum, caseum, cæteraque lacticinia, q. d. Esto frugalis in victu et vestitu; vestire quoque velleribus agnorum, ut iisdem vestitus est Adam, Eva, cæterique primi homines, Gen. 3. 21; ac prisci Romani, quin et moderni agricolæ et pastores Romæ accolæ, qui pura ovium vellera leviter consura collo injiciunt, itaque pectus et dorsum vestiunt; vescere vero lacte, butyro et caseo gregis tui, uti prisci iisdem vescebantur ab Adam usque ad Noe; ante diluvium enim homines abstinuere carnibus, uti ostendi Gen. 9. 3. Itaque Salomon hîc ante oculos ponit simplicissimum et innocentissimum vitæ genus, quod Abel cæterique primi homines secuti sunt, ex gregis lacte victitantes, et ejus velleribus se vestientes, ut ostendat quàm paucis quàmque simplicibus natura hominum contenta esse possit; ac redarguat insatiabilem hominum gulam et luxum, qui delicias tota urbe et orbe conquirunt. Salomonem secutus S. Paulus: *Habentes*, ait, *victum, et quibus tegamur his contenti simus*, 1. Tim. 6. 8. Quin et prisci Romani non pane et carne, sed lacte et pultibus vescebantur; unde pultiphagi sunt appellati. Audi Plinium lib. 18. cap. 8: *Pulte non pane longo tempore vixisse Romanos manifestum; quoniam inde et pulmentaria hodieque vocantur. Et Ennius antiquissimus vates, obsidionis famem exprimens, offam eripuisse plorantibus liberis patres commemorat. Et hodie sacra prisca atque natalium pulte fritilla conficiuntur.* Frugalitas hæc Romanos fecit sanos, validos, opulentos, rerumque dominos. Audi eumdem Plinium lib. 18. cap. 6: *Summum providentiæ illorum fuit*, ait, *ut quàm minimum esset impendii; præcipiebant enim ista, qui triumphali denas argenti libras in suppellectile crimini dabant, qui mortuo villico relinquere victorias, et reverti in sua rura postulabant, quorum prædia colenda suscipiebat resp. exercitusque ducebant senatu illis villicante. Inde illa reliqua oracula, nequam agricolam esse quisquis emeret, quod præstare ei fundus posset. Malum patremfamilias, quisquis interdiu faceret, quod noctu posset, nisi intempestate cœli, pejorem qui profestis diebus ageret, quod feriatis deberet, pessimum qui sereno die sub tecto potius operaretur, quàm in agro.* Eamdem frugalitatem est hodie videre in Hollandis, quæ proinde eos vegetos, robustos, divites efficit. Denique Columella, lib. 2. de Re rustica, pastorum fidem in eo reponit, ut lacte et caseo contenti, oves aut agnos non mactent.

Præclare Seneca simplicem et parabilem victum commendans epist. 120: *Quidquid*, ait, *naturam excedit, scias esse precarium, non necessarium; esurio? edendum est: utrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio? utrum hæc aqua sit, quam ex lacu proximo excepero, an ea quam multa nive elisero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet: illa hoc unum jubet, sitim exstingui; utrum sit aureum poculum vel crystallinum, an vitreum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem enim rerum specta, et supervacua dimittes. Fames me appellat, ad proxima quæque porrigatur manus. En ipsa mihi commendavit quodcumque comprehendero; nihil contemnit esuriens.*

Mystice Beda: *Tanta*, ait, *instantia pecus tibi commissum pasce, ne tibi lac æstate novum, nec frigore desit; sed tibi semper tuisque sufficiat, id est, tam sedulo doctrinæ insta, ut etiam quosdam pœnitentes ad officium docendi provehas; quatenus per illos, qui pridem pro fœditate vitiorum ad sinistram judicis videbantur esse ponendi, modo rationabile, et sine dolo, lac verbi parvulis sensu ministretur. Fit autem lac caprarum ad victum ancillis, quando hi qui nondum amore perfecto, sed adhùc timore servuli Domino deserviunt, per exemplum vel verba eorum, qui per pœnitentiam salvi facti sunt, vivificis verbi epulis reficiuntur, atque ut ad majora virtutum proficiant, incrementa juvantur.*

Symbolice lac significat pastores parva et simplicia duntaxat à subditis accipere debere, scilicet quæ ad simplicem victum et vestitum sufficiant: lac, inquit, non sanguis; quia hoc indigent pecora, non illo. Innuit quoque periniquum esse, si necessaria ovibus alimenta in pastorum oblectamenta transferantur. Hinc illud cap. 30. 34: *Qui autem fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum; et qui vehementer emungit, elicit sanguinem.*

Anagog. idem Beda ex quodam sic exponit: *Aperta sunt prata*, id est, *monumenta* Christo moriente Matth. 27. *apparuerunt corpora rediviva, sequestrati sunt peccatores à sanctis; fenum ad comburendum de locis excelsis. Sequestrati sunt agni ad dexteram, hædi ad sinistram; agni ad vestimentum regis, quia ipse dixit: Inhabito in eis, hædi pro pretio sanctorum quibus nocuerunt, ignibus venundantur.*

Porro Septuag. pro *lac* vertunt, *verba fortia: Fili*, inquiunt, *accepisti à me verba fortia, quibus tuam et tuorum ministrorum vitam sustentes. Verba* hæc sunt documenta œconomica hîc tradita ad alendam familiam; vocantur *fortia*, id est, severa et frugalia, quæ te et fortem corpore, et robustum animo efficient; utrumque enim præstat frugalitas et parcimonia.

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Fugit impius, justus ut leo confidit : peccata multiplicant principes : pauper calumnians pauperes parit famem : præstat pauper simplex divite pravo : epulo confundit patrem : usurarius opes corrogat liberali : pauper prudens scrutatur divitem sibi sapientem : regnante justo oritur gloria, injusto ruina : confessio parit veniam : beatus semper pavidus : tyrannus est leo et ursus : dux liberalis longævus : homicida omnibus exosus : labor parit satietatem, otium famem : festinans ditari fit reus : judex iniquus pro pane vendit veritatem : corripiens invenit gratiam : fur patris sui est homicida : cupiditas serit lites, spes pacem et satietatem : stultus est audax, sapiens est catus et cautus : liberalis ditatur, avarus depauperatur : regnante impio, fugiunt justi; regnante pio, multiplicantur.

1. Fugit impius, nemine persequente : justus autem, quasi leo confidens,
absque terrore erit. 2. Propter peccata terræ multi principes ejus : et
propter hominis sapientiam, et horum scientiam quæ dicuntur, vita ducis
longior erit. 3. Vir pauper, calumnians pauperes, similis est imbri vehe-
menti, in quo paratur fames. 4. Qui derelinquunt legem, laudant im-
pium : qui custodiunt, succenduntur contra eum. 5. Viri mali non cogi-
tant judicium : qui autem inquirunt Dominum, animadvertunt omnia.
6. Melior est pauper ambulans in simplicitate sua, quam dives in pravis itineribus. 7. Qui
custodit legem, filius sapiens est; qui autem comessatores pascit, confundit patrem suum.
8. Qui coacervat divitias usuris et fœnore, liberali in pauperes congregat eas. 9. Qui declinat
aures suas, ne audiat legem, oratio ejus erit execrabilis. 10. Qui decipit justos in via mala, in
interitu suo corruet : et simplices possidebunt bona ejus. 11. Sapiens sibi videtur vir dives :
pauper autem prudens scrutabitur eum. 12. In exultatione justorum multa gloria est : regnan-
tibus impiis ruinæ hominum. 13. Qui abscondit scelera sua, non dirigetur : qui autem con-
fessus fuerit, et reliquerit ea, misericordiam consequetur. 14. Beatus homo, qui semper est
pavidus : qui vero mentis est duræ, corruet in malum. 15. Leo rugiens, et ursus esuriens,
princeps impius super populum pauperem. 16. Dux, indigens prudentia, multos opprimet per
calumniam : qui autem odit avaritiam, longi fient dies ejus. 17. Hominem, qui calumniatur
animæ sanguinem, si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet. 18. Qui ambulat simpliciter,
salvus erit : qui perversis graditur viis, concidet semel. 19. Qui operatur terram suam, satia-
bitur panibus : qui autem sectatur otium, replebitur egestate. 20. Vir fidelis multum laudabi-
tur : qui autem festinat ditari, non erit innocens. 21. Qui cognoscit in judicio faciem, non
benefacit : iste et pro buccella panis deserit veritatem. 22. Vir, qui festinat ditari, et aliis invi-
det, ignorat quod egestas superveniet ei. 23. Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet
apud eum magis quam ille, qui per linguæ blandimenta decipit. 24. Qui subtrahit aliquid à
patre suo et à matre, et dicit hoc non esse peccatum, particeps homicidæ est. 25. Qui se
jactat et dilatat, jurgia concitat : qui vero sperat in Domino, sanabitur. 26. Qui confidit in
corde suo, stultus est : qui autem graditur sapienter, ipse salvabitur. 27. Qui dat pauperi, non
indigebit : qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam. 28. Cum surrexerint impii, abscon-
dentur homines : cum illi perierint, multiplicabuntur justi.

1. FUGIT IMPIUS, NEMINE PERSEQUENTE: JUSTUS AUTEM QUASI LEO CONFIDENS ABSQUE TERRORE ERIT.] Hebr. *Fugerunt, nemine persequente, impius*, id est quisque impiorum; *justi* (quisque justorum) *autem sicut leunculus fidet;* Arabicus: *Impius fugit, nemine abhorrente; justus autem domans velut leo*, q. d. Sicut leo omnia animalia domat sibique subjicit: sic et justus omnes terrores; Vatablus: *Fugiunt, nemine persequente, impii; justi ut leones confident;* S. Hieron. in Micheæ 2: *Nemine*, inquit, id est *dæmone, persequente.* Dæmon enim tam vilis et infirmus est, ut censeatur et vocetur nemo, quia *ex quo bene esse perdidit, ad non esse tetendit*, ait S. Gregor. 14. Moral. 11. Sed hoc mysticum est: Hebræis solemne est jungere verbum plurale nomini singulari, cum pluralitas, sive distributio in plures significatur. Sic hîc dicitur: *Fugerunt impius*, id est impii, sive quisque impiorum; *justi fidet*, id est fident, sive quisque justorum fidet. Intellige justum realem et solidum, qui in justitia continuo perseverat et proficit; hic enim confidit ut leo, et quo magis proficit in justitia, eo fit confidentior et animosior; si vero in ea intepescat, intepescit pariter in eo confidentia et animositas.

Hujus gnome veritas in omnibus piis et impiis cernitur, sed maxime in principibus; unde Salazar per *impium* accipit tyrannum; per *justum* vero regem justum qui populum juste regit, suumque cuique jus administrat. Tyranni enim ubique pavidi mille timoribus et suspicionibus agitantur, omniaque tuta timent, quia male sibi conscii sciunt se Deo et hominibus esse exosos; rex vero justus scit se Deo et hominibus carum, ideoque à nullo metuit. Unde Job c. 15. 21. tyrannum describens; *Sonitus*, ait, *terroris semper in auribus illius; et cum pax sit, ille semper insidias suspicatur: non credit quod reverti possit de tenebris ad lucem, circumspectans undique gladium.* Quocirca Dionysius tyrannus Demadi ejus felicitatem laudanti instruxit opiparum convivium; sed è tabulato gladium cervici ejus imminentem suspendit, ut ostenderet felicitatem tyrannorum esse infelicem, utpote quibus omni hora cædes immineat. Et Plato, lib. 9. de Republica: *Tyrannus*, ait, *intra ædium parietes formidolosus velut mulier commoratur.* Causam dat Phavorinus apud Stobæum serm. 49: *An fieri*, ait, *potest ut Deum effugiant? certe quocumque fugerint, deprehendentur à justitia.* Exempla sunt in C. Caligula, Domitiano, Nerone, Dionysio, Decio, Diocletiano et Maximiano, etc.

Porro cur leo sit impavidus et nullum timeat causa est quam dat Albertus Magnus in Leone: *Certe*, ait, *leoni hos animos naturale robur non facit;* nam multi elephantes, imo multi tauri simul juncti, sunt leones fortiores. *Sequitur ergo alias feras non leonis fortitudinem vereri, sed naturale illius imperium et dominium recognoscere*, sicut aves omnes recognoscunt aquilæ imperium. Sensus ergo est, ait Salazar, q. d. *Sicut omnes feræ leoni, naturale ejus imperium veluti agnoscentes, ultro parent: ita etiam principi, qui naturale justum ac legitimum imperium gerit, omnes ultro acquiescunt, ita ut contra illum nec singulares subditos perfide ac proditorie, nec multitudinem per seditionem moveri contingat. Hæc enim est vis et potentia legitimi ac justi imperii.*

Hic sensus valde appositus est, sed inadæqua-[illegible] æquo arctior. Cur enim verba Salomonis ad solos reges et tyrannos restringemus? præsertim cum Hebræa habeant: *Fugerunt impius*, id est quisque impiorum; *justi fidet*, id est quisque justorum. Sensus ergo est, q. d. Quisque impiorum pavet, ac ex pavore suspicans malum sibi imminere fugit, etiam dum nullum imminet, ac nemo eum persequitur, idque non tantum cum in actu peccati versatur, et actu scortatur, vel aliud nefas peragit, sed etiam cum à scelere quiescit: ex adverso quisque justorum, qui solide perfecteque justus est, etiam in mediis persecutionibus confidit ut leo, estque impavidus, sicut impius ubique est pavidus. Hunc impiorum pavorem graphice depingit Job cap. 15 21. et Sapiens, Sapientiæ 17. 10. et seq.

Ratio à priori est: prima, quia justitia, utpote recta, innocens, inculpabilis, est libera et animosa, justosque facit generosos et animosos; iniquitas vero, utpote prava, nocens, rea, est timida et pavida, ac iniquos facit pavidos et pallidos; quia, ut ait Plutarchus: *Improbitas ex seipsa sibi supplicium struit.* Et Seneca epist. 97: *Sceleris in scelere supplicium est.* Et alius: *Conscientia ante peccatum est frenum, post peccatum est flagrum.* Justus ergo confidit ut leo, iniquus pavet ut lepus. Unde Poeta:

Non fulminatis magna Jovis manus terrebit justum:

Etiamsi fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

Esto enim justus sit humilis et mitis ut ovis, tamen idem magnanimus est ut leo; nam, ut ait S. Laurentius Justin. (ut habet ejus Vita c. 9.): *Humilitas similis est torrenti, qui æstate tenuior quasi serpit; hieme vero et vere inundat: sic humilitas in prosperis quidem exigua est; in adversis vero magnanima esse debet*, uti fuit in S. Joan. Chrysost. cum throno dejectus ageretur in exilium. De quo audi ipsummet epist. 9. ad Cyriacum, tom. 5: *Etenim ego*, ait, *cum à civitate fugarer, nihil horum curabam; sed dicebam intra memetipsum: Siquidem vult regina me exulem, agat in exilium, Domini est terra et plenitudo ejus. Et si vult secare, secet; idem passus est et Isaias, subscribar illi. Si vult in pelagus me mittere, Jonæ recordabor. Si vult in caminum injicere, idem passi sunt tres illi pueri. Si me feris vult objicere, objiciat, Danielis in lacum leonibus objecti recordabor. Si me lapidare vult, lapidet me; Stephanum habeo primum martyrem socium. Si et caput tollere vult, tollat; habeo socium Joannem Baptistam. Si et substantiam auferre, auferat; nudus exivi de utere matris meæ, nudus etiam abibo. Me admonet Apostolus: Hominis personam Deus non accipit. Et si adhuc hominibus placerem, servus Christi utique non essem. Armat me et David dicens: Loquebar coram regibus, et non confundebar.*

Secunda, quod justitia pariat bonam securamque conscientiam; iniquitas vero malam, ideoque timidam et anxiam. Bona enim conscientia nil timet, mala ad omnia expallescit, juxta illud Sapientiæ 17. 10: *Cum sit timida nequitia, dat testimonium condemnationis; semper enim præsumit sæva perturbata conscientia.* Qua de re alibi dixi plura.

Tertia, quia justi parvi faciunt res omnes hujus vitæ, sive prosperas, sive adversas, quas injusti magni faciunt; justi enim sperant et anhelant ad opes cœlestes; unde eorum con-

versatio, mens et spes in cœlis est: quare nil in hac vita est eis terribile nisi peccatum. Ita S. Hilarion, ut scribit S. Hieronymus in ejus Vita, captus à latronibus, rogatus an timeret, respondit; *Nudus latrones non timet. Et illi: Certe, aiunt, occidi potes. Possum, ait, possum; et ideo latrones non timeo, quia mori paratus sum.* Idem latronibus respondit S. Martinus et S. Dominicus. Hæc de causa dixit Salomon c. 12. 21: *Non contristabit justum quidquid ei acciderit; impii autem replebuntur malo.* Vide ibi dicta.

Quarta, quia justi sciunt se Deo esse cordi et curæ; Deo ergo nixi nil metuunt; dicunt enim cum S. Paulo: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Rom. 8. 31. Hanc causam assignat Eccl. c. 34. 16: *Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavebit; quoniam ipse est spes ejus.* Vide ibi dicta. Hinc pro *leo* hebr. est כפיר *kephir*, id est leunculus, qui plane impavidus est, longe magis quàm leo senior; tum quia necdum venatores et hostes expertus est ut leo; tum quia fames acris, qua assidue laborat; et aviditas sanguinis, quem recens degustavit, ideoque sitit, acuit ei animos et iras: tum quia dentes habet acutiores et firmiores; nam per ætatem leonibus dentes non raro conteruntur vel excidunt. Unde illud Job 4. 10: *Rugitus leonis, et vox leænæ, et dentes catulorum leonum contriti sunt;* tum quia sub alis patris et matris, id est leonis et leænæ, securus requiescit: ita justi requiescunt sub alis Dei, qui illis est pater et mater, ideoque sunt interriti, juxta illud psal. 90: *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur,* etc. *Scuto circumdabit te veritas ejus, non timebis à timore nocturno; à sagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano.* Et psal. 29: *Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum.*

Hasce rationes paucis assignat S. Gregorius, l. 31. Moral. c. 14: *Justus*, ait, *quasi leo confidens absque terrore erit; in occursu enim bestiarum idcirco leo non trepidat, quia prævalere se omnibus non ignorat; unde viri justi securitas recte leoni comparatur; quia, dum contra se quoslibet consurgere conspicit, ad mentis suæ confidentiam redit; et scit quia cunctos adversantes superat, quia illum solum diligit, quem invitus nullo modo amittat. Quisquis enim exteriora, quæ etiam nolenti subtrahuntur, appetit, sua se sponte extraneo timori substernit; infracta autem virtus est concupiscentia vitæ æternæ, terrenæ contemptus,* etc.

Quinta est, quod Deus sæpe terrores panicos immittat sceleratis, uti minatus est Judæis, si à lege sua desciscerent, Levit. 26: *Qui*, ait, *de vobis remanserint, dabo pavorem in cordibus eorum in regionibus hostium, terrebit eos sonitus folii volantis, et ita fugient quasi gladium; cadent, nullo persequente, et corruent singuli super fratres suos quasi bella fugientes, nemo vestrûm inimicis audebit resistere: peribitis inter gentes, et hostilis vos terra consumet. Quod si et de iis aliqui remanserint, tabescent in iniquitatibus suis, in terra inimicorum suorum, et propter peccata patrum suorum et sua affligentur; donec confiteantur iniquitates suas, et majorum suorum, quibus prævaricati sunt in me, et ambulaverunt ex adverso mihi.*

Tales pavores Deus immisit Ægyptiis et Pharaoni per tenebras palpabiles, in quibus pariter immisit in eos spectra et visiones rerum horrendarum, quas fuse describit Sapiens, cap. 17. 2 et seq. Tales quoque immisit Madianitis ad clangorem Gedeonis et trecentorum sociorum ejus, Judicum 7. 21, ac Syrus per Elisæum, 4. Reg. 7. 6.

Ex adverso justis et Sanctis Deus in rebus asperis vel arduis subinde immittit tantas spes et animos, ut omnia audeant et intrepide aggrediantur, imo hostibus omnino sint terribiles. Tales animos immisit S. Petro, S. Paulo cæterisque Apostolis; S. Athanasio, qui ut leo restitit Arianis totique pene orbi; et, nostro seculo, S. Ignatio et S. Francisco Xaverio, qui innumeras et ingentes persecutiones, Deo nixi, animose et intrepide superarunt, quosque Deus non tantum hominibus, sed et dæmonibus terribiles effecit, juxta illud ab eo promissum: *Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos, ut audito nomine tuo paveant, et in morem parturientium contremiscant*, Deut. 2. 25.

Porro apte justus impavidus comparatur leoni; primo, quia *leo*, ut dicetur c. 30, *fortissimus bestiarum ad nullius pavebit occursum.* Nam, ut ait Aristot. l. 5. Hist. anim. c. 13: *Leo in venatu, dum cernitur, nunquam fugit aut metuit; sed etiamsi venantium multitudine cedere aliquando cogitur, sensim pedetentimque discedit, crebro subsistens atque respectans. Nactus vero opaca, fuga quàm maxime potest veloci se subtrahit; tum rursus lente incedit.* Ex Aristotele hæc descripserunt Plinius, Ælianus et alii. Addit Plinius, l. 8. c. 36: *Invalidissimum urso caput, quod leoni fortissimum;* sic justus omne robur habet in capite, id est in mente et voluntate generosa et amore Dei armata.

Secundo, quia, ut ex S. Basil. hom. 9. Hexam. ait S. Ambros. l. 6. Hexam. c. 3: *Leo naturæ suæ superbus ferocia, aliarum ferarum generibus miscere se nescit, sed quasi rex quidam plurimorum dedignatur consortium.* Ita justus dedignatur vitam secularium, esto delicatam, splendidam, pomposam; quia omnia terrena arbitratur ut stercora.

Tertiam analogiam suggerit Chaldæus, dum vertit: *Justi autem sicut leo, qui intendit cibo suo, sperant in sapientiam.* Leo enim securus præda sua vescitur, nec alias feras circumstantes metuit vel aspicit; ubi vero se satiaverit, reliquum feris cæteris comedendum dimittit. Sic justi toti intendunt justitiæ et Deo; hic enim est cibus illorum, nec quidquam timent quod illum illis auferat, per quem sperant nancisci ipsam sapientiam, id est gratiam, virtutem, gloriam, visionem Dei, felicitatem et omne bonum: atque hujus sui epuli mystici reliquias communicant proximis, quibus suam sapientiam aspirant.

Quarta, quia leones contemnunt omnes feras, hostes et terrores; ac quo illi majores sunt, eo magis accrescit illis confidentia et animus. Vidimus leonem, in quem immissi canes venatici et molossi, cum unus eum fronte apprehenderet, alii auribus, alii cauda, alii dorso, alii pectore, immotum persistere; ac cum jam plane canibus circumdatus esset, singulos pedibus complecti, ac omnes ex ordine à primo ad ultimum sigillatim lacerare et discerpere, ea facilitate et quiete, qua chartam discerpimus. Ita justo cum adver-

sis et periculis crescunt animi, juxta illud: *Crescit adversis agitata virtus.* Hinc justus gaudet adversis, quod in iis habeat materiam exercendæ virtutis, acuendique animos. Unde animose dicit cum S. Paulo: *Quis nos separabit à charitate Christi? certus sum quia neque mors, neque vita,* etc., Rom. 8. 35.

Sicut ergo leo confidit, quia videns feram æmulam confidit se illam prostraturum, imo destinat eam sibi prædam et escam: sic justus, viso hoste et tentatione, confidit, quia certa spe opis divinæ præcipit victoriam et triumphum. Rursum Aristot. lib. 2. Hist. animal. c. 1: *Leoni,* ait, *cervix osse uno rigida constat, nec vertebris ullis jungitur.* Et lib. 4. de Part. animal. c. 10: *Collum,* ait, *cæteris animalibus flexibile, et vertebris compactum est; at lupo et leoni osse perpetuo riget; commodius enim ad robur, quàm ad cæteros usus collum iis esse natura voluit.* Ita interrita et ad omnia terriculamenta inflexa est justorum confidentia, ac perpetua constantia riget vigetque. Spartiatarum dux et leo fuit Leonidas, qui cum trecentis civibus objecit sese toti Xerxis exercitui ad Thermopylas, dicens suis: *Prandete hîc, commilitones, apud inferos cœnaturi.* Ita Cicero in Tuscul. Sic S. Leo leonina confidentia occurrit Hunnorum regi Attilæ, qui se vocabat *flagellum Dei,* eumque repressit, et ex Italia discedere compulit, teste Eutropio, l. 15. Christianorum dux et leo fuit S. Ignatius; hic enim ut leo confidebat, cum inter leones rugientes martyrii avidus dixit: *Frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar, ut panis mundus inveniar;* ipse ergo leonibus fuit fortior, ac leonum leo. Unde damnatus à Trajano, ad leones, eos non tam ad duellum, quàm ad suî convivium provocans epist. ad Romanos: *De Syria,* ait, *usque Romam pugno ad bestias, in mari et in terra, nocte dieque ligatus cum decem leopardis, hoc est militibus qui me custodiunt.* Et mox: *Utinam fruar bestiis, quæ mihi sunt præparatæ, quas et oro mihi veloces esse ad interitum, et ad supplicia, et allici ad comedendum me, ne, sicut et aliorum Martyrum, non audeant corpus attingere! Quod si venire noluerint, ego vim faciam, ego me urgebo, ut devorer. Filioli, ignoscite mihi, quid mihi prosit ego scio.* Et paulo post: *Nunc incipio discipulus esse Christi, nihil de his quæ videntur desiderans, ut Jesum Christum inveniam. Ignis, crux, bestiæ, confractio ossium, membrorum divisio, et totius corporis contortio et tota tormenta diaboli in me veniant, tantum Christo fruar.*

Denique hanc gnomen luculenter et eleganter explicat S. Chrysost. hom. 8. ad Popul. quam audi: *Talis est peccantium consuetudo, omnia suspecta habent, umbras tremunt, omnem strepitum timent, et quemque putant ad se venire. Multos igitur sæpe conspicati peccatores, ad aliud ministerium currentes ad se venire cogitaverunt, et aliis alia inter se disserentibus, peccati sibi ipsis conscii putant illos de se sermocinari. Talis enim res peccatum est, nullo prodit arguente, nullo condemnat accusante, pavidum facit et timidum peccatorem, sicut justitia contrarium. Audi igitur quomodo et hujus pavorem et illius libertatem Scriptura designavit: Fugit impius, persequente nemine, ait. Quomodo, persequente nemine, fugit? Intus habet agentem conscientiæ accusatorem, et hunc undique circumfert; et sicut seipsum non potest fugere, sic nec intrinsecus ipsum agentem; sed quocumque abeat, flagellatur, et vulnus habet immedicabile. Sed non talis justus; sed qualis audi: Justus tanquam leo, ait, confidit. Talis erat Elias. Vidit igitur regem ad se venientem, et dicente illo: Tune es ille qui conturbas Israel? Non ego turbavi Israel, ait, sed tu, et domus patris tui. Vere justus ut leo confidit. Sicut enim leo in regem tanquam vilem catulum quemdam insurrexit.* Et nonnullis interjectis leonem vocans S. Paulum, ita pergit: *Talis erat leo et B. Paulus, Act.* 16; *carcerem enim ingressus, solo clamore omnia fundamenta concussit, vincula rosit non dentibus, sed verbis. Propterea non leones ipsos tantum, sed et aliud quid leonibus majus oportet appellare. Leo enim in retia sæpe lapsus capitur; sancti vero, cum ligantur, hinc fortiores fiunt. Sicut et hic beatus in carcere tunc fecit, solvens compeditos, parietes concutiens, carceris terrefaciens custodem, et pietatis verbo capiens. Leo clamat, et omnes bestias fugat; sanctus clamat, et dæmones undique expellit. Leonis arma: jubarum horror, unguium cuspis et dentes acuti; arma justi: sapientia, temperantia, patientia, tolerantia, præsentium contemptus omnium. Hæc arma quisquis habet, non homines tantum improbos, sed et ipsas adversarias potestates deridebit. Meditare igitur, homo, secundùm Deum vivere, et nemo te unquam superabit. Sed etiamsi omnium vilissimus esse videaris, omnium eris potentissimus: sicut si animi virtutem neglexeris, etiamsi omnium sis potentissimus, omnibus insidiantibus eris facile expugnabilis.*

Objicit S. Thomas, 3. p. q. 15. art. 7. ad 1: De Christo dicitur Marci 14: *Cœpit Jesus pavere et tædere;* Christus autem fuit maxime justus; ergo in justum cadit pavor et terror. Ac resp. *Justus dicitur esse absque terrore, secundùm quod terror importet perfectam passionem avertentem hominem ab eo quod est rationis; et sic timor non fuit in Christo, sed solum secundùm propassionem, et ideo dicitur quod Jesus cœpit pavere, quasi secundùm propassionem, ut Hieron. exponit.*

Huc facit quod Ezechiel cap. 1. Cherubinis, qui sunt typi justorum, Apostolorum et præconum Evangelii, dat quatuor facies, scilicet faciem hominis, leonis, vituli et aquilæ, ubi leo notat eorum fortitudinem; hæc enim habet aliquid leonini et ferocientis naturæ. *Minister ergo Evangelicus,* ait noster Alvarez, *debet esse homo, qui sciat pusillis ac miseris peccatoribus compati; leo, qui noverit adversus peccata rugire, et comminationes divinas terribiliter intonare; bos, qui possit sollicitudinum onera sustinere; et aquila, quæ contemplando cœlestia valeat res terrenas effugere, et ad Deum sublimiter evolare. Alio modo istas perfecti hominis facies exposuit S. Gregorius: Omnis, ait, qui in ratione perfectus est, homo est. Et quoniam semetipsum ab hujus mundi voluptate mortificat, vitulus est. Quia vero ipsa sua spontanea mortificatione contra adversa omnia fortitudinem securitatis habet (unde scriptum est: Justus autem quasi leo confidens absque terrore erit), leo est. Quia vero sublimiter contemplatur ea quæ cœlestia atque terrena sunt, aquila est.* Hæc S. Gregor. hom. 4. in Ezech. Vide dicta Ezech. 1.

2. PROPTER PECCATA TERRÆ MULTI PRINCIPES EJUS; ET PROPTER HOMINIS SAPIENTIAM, ET HORUM SCIENTIAM QUÆ DICUNTUR, VITA DUCIS LONGIOR ERIT.] Hebr. *In prævaricatione terræ multi principes*

ejus: et in homine intelligente et sciente, כן *ken*, id est *rectum*, vel *sic prolongabit*, vel *prolongabitur*, scilicet principatus, vel ira principis; Chald. *In peccato terræ multi principes ejus: et filii hominum qui intelligunt scientiam, durabunt;* hoc est, ut Syrus: *Et viri justi qui sciunt* (practice, id est faciunt) *justitiam, longos facient dies suos;* Septuag. *Propter peccata impiorum judicia et lites suscitantur; vir autem astutus* vel *prudens, exstinguit ea.* Pro *judicia* græce est κρισεις pro quo Complut. legunt βρισεις, id est gravamina, oppressiones.

PROPTER PECCATA TERRÆ MULTI PRINCIPES EJUS.] Hoc est, inquiunt nonnulli, ex peccato Adæ orti sunt principatus et regna, principes et reges: nam ante peccatum non fuere; tunc enim omnes erant æquales, ac per justitiam originalem quisque se regebat, et in justitia continebat, at ubi per peccatum ab ea exorbitarunt, opus fuit principibus, qui eos in orbitam reducerent, et in ea legibus, pœnis et præmiis continerent. Unde S. Gregor. l. 21. Moral. c. 10: *Omnes*, ait, *homines natura æquales sumus, sed accessit dispositorio ordine ut quibusdam prælati videamur, ipsaque diversitas quæ accessit ex vitio recte est divinis judiciis ordinata, ut quia omnis homo, iter vitæ æque non graditur, alter ab altero regatur.*

Alii secundo hæc accipiunt de polyarchia, q. d. Optimum regimen est monarchia; monarcha enim omnibus subditis præest, omnesque in officio et pace continet; at propter peccata hominum, præsertim ambitiones, orta est polyarchia, id est plurium dominatus; sive optimatum, uti fit in aristocratia; sive populi, uti fit in democratia, in quibus crebræ oriuntur seditiones, schismata, tyrannides, cædes aliaque scelera. Unde monarchiam optimum esse regimen, et polyarchiam non tam regimen, quàm seditionem nuncupandam esse docet Plato de Legibus dialog. 8. et Aristot. l. 5. Politic. c. 12. Et Euripides in Archelao: *Regnum*, ait, *deorum quædam vita videtur; nam præter immortalitatem reliqua habent omnia: regnum*, id est monarchia; nam in regno rex velut monarcha imperat.

Tertio, alii accipiunt de divisione regni unius in multos principatus, q. d. Sæpe ob peccata populi regnum unum dividitur in multos principatus. Sicut divisum est regnum Hebræorum in duo, scilicet in regnum Juda et regnum Israel sub Roboam ob peccata Salomonis, 3. Reg. 12. Talis enim regnorum divisio sicut oritur ex peccatis regis et populi, sic populo gravis est et damnosa, quia ex ea oriuntur majores sumptus. Facilius enim est alere unum regem regaliter, quàm duos vel tres; inde nova tributa et exactiones; novæ leges, nova jura, et sæpe cædes ac bella, dum quisque studet suos et regni fines dilatare, aut cum rege vicino odia et lites intercedunt, uti crebra fuere bella inter reges Juda et Israel.

Verum hi sensus omnes non cohærent cum versibus sequentibus, nec cum iis ullam habent antithesin, quam aliæ gnomæ continent. Quare genuinus sensus antitheticus est, q. d. Ob peccata populi Deus facit ut principes boni sint brevis ævi, itaque alii et alii succedant, qui populum novis tributis, legibus, impensis, oneribus, bellis gravent: at vero princeps sapiens et probus cohibet peccata populi; itaque facit ut Deus, in præmium tam populi quàm principis probi, utrique prolonget vitam, imperium et prosperitatem. Propter hujus enim sapientiam et scientiam eorum quæ dicuntur et aguntur in regno, hoc est, quia diligenter scire omnem populi statum studet, ac prudenter prospicit ut in officio populus contineatur et in religione; ideo vita ejus longior erit. Superius enim dixit: *Aufer impietatem de vultu regis, et firmabitur in justitia thronus ejus.* Potest et sic intelligi nostra littera. Sicut ob peccata terræ multos contingit esse ejus principes: ita ob sapientiam alicujus, cujus opera utitur princeps, et scientiam eorum quæ in sententiis ferendis dicenda sunt, vita ducis Dei munere prolongabitur. Aut propter scientiam eorum quæ dicuntur à Deo, hoc est, propter scientiam mandatorum Dei; ob hanc enim in Deuter. promittitur regni diuturnitas. Ita Jansenius.

Alii, per *scientiam eorum quæ dicuntur*, accipiunt publicorum scelerum cognitionem, eorum, inquam, scelerum quæ fama vulgavit; nam publica crimina subditorum coercere, præcipuum regis munus est. Aut plane et simpliciter, *quæ dicuntur;* scilicet à prudentibus consiliariis, et principi suggeruntur, q. d. Ob sana et sapientia consilia, quæ sibi à sapientibus suggesta prudens princeps amplectitur et exsequitur, q. d. Insipientia et peccata abolent, mutant et multiplicant imperia; sapientia vero et justitia eadem firmat, prorogat et prolongat, ut patet Deut. 17. 20. Unde clare ex Hebræo cum nonnullis vertas: *Propter hominem sapientem et intelligentem prolongabitur*, scilicet regnum.

Nota: Per *hominis sapientiam* significat principis vel alicujus eminentis viri, cujus consilio princeps omnia facit, sapientiam. Aut singulare accipe pro plurali, q. d. Propter homines sapientes, solertes et probos prolongabitur vita ducis, sicut Ezechiæ regi prorogata est vita ad quindecim annos per consilium et preces Isaiæ cap. 38.

3. VIR PAUPER, CALUMNIANS PAUPERES, SIMILIS EST IMBRI VEHEMENTI (Syrus, *concutienti et prosternenti;* Aben Ezra, *semina divellenti*) IN QUO PARATUR FAMES.] Pro *calumnians* hebr. est עשק *osec*, id est, injuriam faciens, opprimens injuste, mulctando, rapiendo, spoliando, etc.; Sic ergo habent Hebræa: *Vir pauper opprimens pauperes, pluvia trahens*, vel *detrahens, ut non sit panis.* Ex Hebræo hæc referas tam ad principatum, quàm ad ducem et principem; unde ex eo sic vertit Pagnin. *Vir pauper et rapiens pauperes est ut pluvia inundans, et non est panis;* et Vatabl. *Vir pauper, qui pauperes violentia opprimit, perinde est ac imber putrefaciens segetem ut nihil proveniat.* Doctus interpres censet hac gnome significari divites sæpe injurios esse pauperibus, ideoque pauperes ut se tueantur, inter se conspirare debere. Si enim se invicem vexent, omnes res suas pessumdabunt, atque ad summam famem redigentur. Rursum principi curandum ut lites pauperum, præsertim agricolarum, impediantur, vel ortæ illico sopiantur aut dirimantur, ut agricolationi, ex qua vivit Resp. vacare possint, ne tam ipsi quàm resp. famem patiatur. Quare Plato in lib. de Repub. censet agricolis dandos esse judices vicinos et contribules, quos ipsi sibi in arbitros deligant, ne, si urbes et forenses judices

adeant, agriculturam intermittere debeant, idque fit apud Turcas. Hinc Dionys. Halicarn. lib. 2 : *Diviso*, ait, *universo agro in pagos, suum cuique præposuit ruralem magistratum* (Romulus Romæ conditor) *qui eos curaret, segnes colonos objurgaret, mulcta castigaret etiam, et de eorum controversiis judicaret.*

Verum dico : Hæc gnome proprie tangit eum qui, cum pauper sit, præficitur aliis pauperibus, sive ut gubernator, sive ut censor, sive ut fiscalis, sive ut prætor, sive quo alio titulo; qui cum sit pauper, ut suam paupertatem alienis pauperum bonis levet, maciemque et famem opum expleat, pauperes usque ad ossa expilat. Hic enim hebr. vocatur גבר *geber*, id est *vir;* Septuag. ἀνδρεῖος, id est virilis, fortis, potens, scilicet per curam, vel officium quod obtinet in plebeios et paganos, sive rusticos pauperes. Atque hic (ut recte Jansen.) comparatur pluviæ, quæ cum vehementia magna inundat terram, eamque obruit, quæ et semina denudat, et segetes natas prosternit; sicque sterilitas sequitur, inopia et fames. Quæ similitudo consistit in duobus : primo, in eo quod, sicut hujusmodi pluvia sua quadam vi et oppressione terræ inopiam inducit et famem ; ita vir talis opprimens pauperem, inopiam ei adfert et famem sua oppressione et injuria.

Secundo, quod, cum pluvia in hoc à natura sic data, ut terram ex sese inopem et indigam fecundet, et fertilitatem rerumque adferat abundantiam, contra naturam hujusmodi vehemens et inundans pluvia sterilitatis causa est: ita et cum ex naturali quadam condolentia pauper pauperi consolationem et opem debeat, naturæ ordine inverso sua crudelitate desolationem et inopiam adfert.

Tertio, sicut pluvia obiter verrit montes, indeque defluit in valles, easque inundat, ut in torrentes coiens segetes sternat, imo semina stirpitus evellat, itaque agris extremam vastitatem inducat. Sic officialis pauper non audet affligere divites et potentes; hi enim quasi montes omnia tributa et onera decutiunt in valles, id est, in plebem et paganos, qui proinde plane depauperantur, et ad indusium rediguntur.

Quarto, sicut pluvia inundans agros inundat pariter vicinas urbes ; sic qui expilat pauperes, expilat et cives. Pauperes enim bonis exuti deserunt agriculturam et artes mechanicas ; quare civitates fame et rerum omnium inopia laborare necesse est.

Tacite ergo Salomon monet hîc principes et magistratus, ut pauperes, præsertim cupidos et avaros, non præficiant muniis publicis, ne expilent pauperes (hebr. *dallim*, id est extenuatos, exhaustos) cives et agricolas, non tantum cum ipsorum, sed et cum totius reip. jactura et damno. Nam subinde pauperes expilati in desperationem et furorem versi, ipsos principes, potentes, mercatores et divites invadunt, spoliant, diripiunt. Exemplum est in Dionysio seniore, *qui*, ut ait Plutarch. in Apophth. regum : *Exegerat pecunias à Syracusanis, deinde cum videret illos lamentantes, obsecrantes, ac negantes se habere quod darent, indixit alteram exactionem, idque iterum ac tertio fecit. Ac posteaquam ubi majorem summam imperasset, audiret illos in foro ob ambulantes ridere, et scommata in regem jacere, jussit præfectos ab exigendo quiescere. Jam enim, ait, nihil habent, posteaquam contemnunt nos.*

Gravem notam et censuram subiit Vespasianus Imp. quod pauperem quemque rapacissimum promovere soleret, ut mox citatum condemnaret ; unde vulgo dictus est officiarios suos habere pro spongiis, quod veluti spongias et siccos madefaceret, et humentes exprimeret. Ita Sueton. in ejus Vita : *Batto Dalmata, à Tiberio interrogatus cur toties cum suis defecisset, et Romanis tantam cladem intulisset, respondit : Vos in causa estis, qui ad greges vestros custodiendos non canes dedistis aut pastores, sed lupos. Sentiens gubernatorum aut Cæsaris tyrannidem defectionis causam fuisse.* Ita Dion. in Augusto.

Antigono occiso, ejus occisores rerum potiti, omni injuriarum genere Phrygios affecerunt. Agricola vero quidam agellum fodiens, rogatus quidnam faceret : Ego suspirans, ait, Antigonum refodio. Ita Brus. lib. 6. cap. 21.

Quocirca Solon legislator Atheniensium sanxit ut soli divites in magistratum adoptarentur, teste Aristot. 3. Polit. 10. et Plutarch. in Vita Solonis : *Apud Indos quoque*, ait noster Octavianus, *ditiores rempubl. gubernabant, ut ait Plin. lib. 16. cap. 19. et Solinus collect. cap. 60. Idem præstabant Carthaginenses, ut ait Aristot. eodem 3. Polit. cap. 9, qui lib. 2. cap. 7. Lacedæmones carpit, quòd inopes ad summum magistratum erigerent. Consonat his quæ Isaias habet cap. 3. Vocatus enim ad regnum respondit : In domo mea non est panis ; neque vestimentum quod satis esse, ut non eligeretur, existimabat, nimirum verum est quod Silius Italicus habet lib. 13 :*

Sceleri proclivis egestas.

Ideo Philemon, poeta Comicus, apud Stobæum serm. 94. dicebat inopiam promptam esse in perpetrandis malis; quare Ecclesiasticus ipse cap. 27: Propter inopiam, inquit, multi deliquerunt.

Huc facit Scipionis Æmiliani responsum apud Valer. Maxim. lib. 6. cap. 4 : *Cum enim Servius Sulpicius Galba et Aurelius Cotta in senatu contenderent uter adversus Viriatum in Hispaniam mitteretur, rogatus suam sententiam Scipio: Neutrum, ait, mihi mitti placet, quia alter nihil habet, alteri nihil est satis ; æque malum tenentis imperium magistrum judicans inopiam et avaritiam. Cicero etiam duas esse res quæ possunt homines ad turpe compendium commovere ait, inopiam et avaritiam.*

Mystice hæc gnome aptari potest iis qui, cum sint infirmi et vitiis obnoxii, tamen eadem in aliis castigant. Sic enim fit ut qui sibi nimis est indulgens, in alios nimis sit rigidus. Tunc enim vir pauper opprimit pauperes.

Porro, Septuag. vertunt : *Fortis qui in impietatibus* (hebr. רש *ras*, id est pauper, per apocopen acceperunt pro רשע *rasca*, id est impietas) *calumniatur pauperes, tanquam pluvia vehemens et inutilis*, id est damnosa et noxia. Est miosis. Per fortem accipe principem vel potentem quemlibet, q. d. ait Salazar : *Quemadmodum cum pluvia vehemens decidit, collectis hinc et inde rivis torrentes redundant, et agros longe lateque implent, atque adeo messes convellunt et secum auferunt ; quæ vero ea ratione collegerunt, non continent, sed in alia flumina notiora, hæc vero in mare ipsum effundant ; sic quicumque per violentiam et injuriam pauperes spoliant, nihil inde ditescunt ; nam quæcumque ab his contra*

jus fasque evulserunt, tanquam torrentes quidam rapidi in ditiores alios, velut in grandiora flumina devolvunt, et hi rursus in mare effundunt, quia vel morte deseruntur, vel ob crimen aliquod fisco adjudicantur.

4. QUI DERELINQUUNT LEGEM, LAUDANT IMPIUM: QUI CUSTODIUNT, SUCCENDUNTUR CONTRA EUM.] Vatabl. *succendent ei.* Ita Rom. Minus recte aliqui legunt, *succendunt*, etsi sensu non incommodo, q. d. Pii qui custodiunt legem, non tantum succenduntur zelo justitiæ contra impium et impietatem, sed et eodem alios succendunt, ut conjunctis ardoribus et viribus impios et impietatem exterminent, hebr. est יתגרו *iitgaru*, id est, *litem miscebunt in eis*, contendent, confligent, copias contrahent, bellum gerent contra eos; Cajet. *excitabuntur contra eos;* Chald. *Qui relinquunt legem, gloriantur in impietate* (Syrus, *laudantur in iniquitate*)*; et hi qui custodiunt legem, contendent cum eis*, scilicet impiis; Syrus, *magnificant seipsos.* Est antithesis inter derelinquentes legem, et custodientes eam, quod illi laudent impios, hi vero eis indignentur, q. d. Qui violant legem Dei, amant et laudant impios, tum quia sibi in impietate sunt similes, tum quia regnum impietatis propagare satagunt, tum quia iis se obarmant contra pios, et regnum pietatis, quod ipsi exhorrent. Ut enim alia taceam, vita piorum est tacita reprehensio vitæ impiorum. Cum ergo numero et virtute crescunt pii, vituperantur et vilipenduntur, imo sensim exterminantur impii. Quare ne hoc fiat, impii gaudent et satagunt plures sibi asciscere socios, eosque facere sibi in impietate similes, ut contra pios se muniant.

Econtrario pii qui custodiunt Dei legem, ira, vel potius charitate et zelo succenduntur contra impios, tum quia indignantur eorum impietati et violationi legis divinæ; tum quia eos reprehendunt, et severe verbis castigant, quin et si potestatem habeant, pœnis et verberibus puniunt, ut eos emendent, aut certe ut alios ab eorum impietate absterreant; tum quia alios eodem zelo succendunt, et, ut hebr. est יתגרו *iitgaru*, id est copias viresque contrahunt ad impugnandum debellandumque impios cum impietate. Significat ergo, sicut impii ardent studio impietatis, sic pios ardere zelo pietatis propagandæ; quare non sufficere pio, si sibi et Deo pie vivat, sed et hunc zelum induere debere ad impietatem in aliis profligandam; hoc enim exigit zelus honoris divini et salutis proximorum. Hunc habebat David cum diceret Ps. 118. v. 136 et 139: *Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei.* Et Ps. 100. 5: *Detrahentem secreto proximo suo hunc persequebar.* Et Elias 3. Reg. 19. 14: *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum, filii Israel; altaria tua destruxerunt, prophetas tuos occiderunt*, etc. Hoc zelo Phinees occidit Zambri, Mathathias Judæum idololatrantem, S. Petrus Ananiam et Sapphiram, ac Simonem Magum acriter castigavit; imo Christus Dominus ementes et vendentes ejecit è templo.

Porro Septuag. ex præcedenti versu ad hunc accersentes τὸ *tanquam pluvia* sic nectunt et vertunt: *Tanquam pluvia vehemens et inutilis, sic qui derelinquentes legem laudant impietatem; qui autem diligunt legem, circumdant sibi murum;* hoc est, ut vertit Auctor Catenæ Græcor. Impii qui deserta lege Dei impietatem laudant, et junctis viribus propagant, sunt similes noxio impetuosoque imbri, qui instar torrentis omnia secum rapit: sic enim impii pios ad suam impietatem rapere satagunt; at pii, qui legem diligunt, valido muro se cingunt, ut contra hunc impiorum furorem se tueantur, ne ab eorum impietatis torrente abripiantur. Murus hic est duplex, scilicet custodia legis divinæ, puta constans et obfirmatus animus ad eam usque ad mortem observandam, ac invocatio et protectio Dei. Qui enim legem Dei constanter custodit, is quamdam impatibilitatem Deique favorem sibi parit, qui illum vicissim custodit, tutumque ab hostibus reddit, ait Auctor Catenæ Græcor. Hoc est quod Deus novæ Jerusalem, id est Ecclesiæ, ac fideli pioque cuilibet, promittit Zachar. 2. 5. dicens: *Ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloria ero in medio ejus.* Vide ibi dicta.

Hujus gnomæ veritas patet in hæreticis, qui sicut vulpes Samsonis caudis conspirant, licet ore, verbis, hæresibus et sententiis discriminentur, ut Catholicos junctis viribus oppugnent, et à fide ad hæresin pertrahant; econtrario veri Catholici contra eos se uniunt et muniunt, imo eis sacrum bellum indicunt, uti jam à Serenissimo Imperatore Ferdinando II, in Germania, ac vicinis regibus in suis regnis acre et internecinum hæresi bellum indici videmus. Hinc et hebr. *iitgaru*, id est, *litem movent in eis*, sic aliqui exponunt, q. d. Seminant in eis dissidia, aut seminari et crescere permittunt, ut ipsi se invicem, velut Madianitæ Judic. 7. mutuis litibus et gladiis conficiant, ac divisi et pene confecti plane à Catholicis conficiantur. Bellum enim hæreticorum est pax et victoria Catholicorum.

5. VIRI MALI NON COGITANT JUDICIUM: QUI AUTEM INQUIRUNT DOMINUM, ANIMADVERTUNT OMNIA.] Hebr. *intelligunt omnia;* Chald. *intelligunt omnia bona;* Septuag. *in omni.* Pro *cogitant et animadvertunt*, hebr. est idem verbum יבינו *iabinu*, id est, intelligunt, prudenter considerant et advertunt. Per *judicium*, primo, accipe id quod æquum et justum est, q. d. Improbi non considerant quid sit æquum et justum, quid æquitas et virtus postulet, sed quid optet eorum cupiditas; qui autem student Deo placere, studiose considerant omnia et singula quæ ei placent vel displicent, ut illa amplectantur, hæc toto corde refutent. Hæc enim est una et vera sapientia, intelligentia et scientia sanctorum, de qua Moses Deut. 4. 6: *Hæc*, ait, *est vestra sapientia et intellectus coram populis, ut audientes universa præcepta hæc, dicant: En populus sapiens et intelligens, gens magna; nec est ulla natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris.* Unde Naz. orat. 14: *Prima*, ait, *sapientia est vita proba et honesta, Deoque perpurgata, vel certe se purgans.* Et S. Chrys. hom. 19. in epist. ad Coloss. *Nihil est eo sapientius qui ex virtute se recte gerit. Vide enim quomodo sit philosophus.* Ac deinde id ostendit ex definitione philosophiæ: *Ergo vir justus rerum divinarum et humanarum cognitionem habet; novit enim quæ sunt res divinæ, et quæ humanæ; et ab his quidem abstinet, illas vero exercet et operatur.*

Secundo, per *judicium* accipias Dei vindictam et supplicium, tum temporale quod irrogat impiis in hac vita; tum æternum et gehennale, quod irrogabit eis in die judicii, q. d. Impii non cogitant terribilia Dei judicia et supplicia, quæ improbis solet infligere, et maxime quæ infliget in extremo judicio: quocirca licenter et impune suas cupiditates sequuntur, juxta illud S. Brunonis fundatoris Carthusianorum:

> Sic vivunt homines tanquam mors nulla sequatur,
> Et velut infernus fabula vana foret.

At vero qui timent Deum, ejusque voluntatem et legem inquirunt; hi omnia Dei judicia, ac præsertim æterna bonorum præmia, et impiorum tormenta, assidue considerant et formidant; atque hac consideratione ad peccatorum fugam et ad virtutis studium, velut acri stimulo jugiter sese excitant et exstimulant. Sane hac consideratione judiciorum Dei, et æternitatis beatissimæ vel miserrimæ, nulla alia efficacior dari potest. Audivi senem quemdam valde religiosum et timoratum dicentem: *Ego quotidie mane ascendo ad cœlum ut considerem Beatorum gaudia, ac descendo in infernum ut spectem damnatorum supplicia; itaque ex matutina hac consideratione toto die me sentio perurgeri ad omne bonum, licet arduum et difficile.*

6. MELIOR EST PAUPER AMBULANS IN SIMPLICITATE SUA, QUAM DIVES IN PRAVIS ITINERIBUS.] *Simplicitate sua*, hebr. תֻּמּוֹ *tummo*, id est innocentia, integritate; Pagnin. *perfectione sua.* Sic Job cap. 1. 1. dicitur *vir simplex*, id est integer, et *rectus. Pravæ* viæ, vel itinera, sunt pravæ actiones et mores. Septuag. *Melior est pauper vadens in simplicitate divite mendaci*, id est, injusto et fraudulento; Chald. *quàm ille qui perversus est in via et ipse est dives;* Syrus: *Pauper ambulat in simplicitate sua, et dives in viis obliquis.*

Melior, id est præstantior, ditior, felicior, ac reip. utilior, est pauper recte vivens, quàm dives perverse, quia summæ opes et summa felicitas est virtus et gratia Dei; vice versa, summa inopia et infelicitas est vitium et inimicitia Dei. Hinc aperte S. Gregor. Naz. in carm. ad Nicobulum, in divitem carentem sapientia et virtute intorquet illud vulgo dictum: *Simia est simia, etiamsi aurea gestet insignia.* Et illud: *Asinus etiam auro onustus propterea rudere non desinet.* Et illud: *En si plumbeo utquid vagina aurea?* Huic versui similis, imo pene idem est ille cap. 19. 1. Vide ibi dicta. Huc allusit S. Jacobus, epist. cap. 1. v. 9. 10 et 11: *Glorietur frater humilis in exaltatione sua, dives autem in humilitate sua; quoniam sicut flos feni transibit, etc.*, *et dives in itineribus suis marcescet.*

7. QUI CUSTODIT LEGEM, FILIUS SAPIENS EST; QUI AUTEM COMESSATORES PASCIT, CONFUNDIT PATREM SUUM.] Septuag. *Custodit legem filius intelligens, qui autem pascit luxuriam, inhonorat patrem;* Chald. *Qui socius est comessatorum* (Syrus: *Qui vana et inutilia præstat*), *exacerbat patrem.*

Difficile est hîc assignare solitam antithesin inter prius hemistichium et posterius. Primo, Jansen. Sicut, ait, sapiens est ille filius qui custodit legem Dei, quæ inter cætera vetat omnem luxum præcipue in juvenibus, et proinde talis honore et lætitia afficit patrem, quia filius sapiens lætificat patrem suum; ita qui alit comessatores, contra legem Dei faciens, ignominia afficit patrem suum, quia in patris ignominiam cedunt filii vitia, tanquam qui non bene instituerit filium. Recte ista dicuntur, nisi quod antithesis hæc nimis generalis sit et longe petita; sic enim superbiam, iram, luxuriam, invidiam, et quodvis vitium opponas legi, quia lex omnia prohibet. Quocirca

Secundo, strictius noster Salazar per *legem* accipit, non præceptum Dei, sed hæreditatis portionem à parentibus cuique filiorum relictam, quam *legitimam* vocant, eo quod secundùm legem tam naturalem quàm positivam filiis debetur, q. d. *Qui legitimam suam, quam lex etiam retinere, ac minime alienari præcipit, legi ipsi parens asservat, nec profundit; is certe filius est sapiens, èt parentibus suis gloriosus. Qui autem comessationibus acceptam à patribus hæreditatem profundit, ad extremam inopiam redactus, dum inglorius obscurusque mendicare, aut aliis inservire compellitur, dedecore afficit parentes suos.* Verum nusquam, quod sciam, lex sumitur pro legitima hæreditatis paternæ portione filiis debita.

Tertio ergo et plane, Vatablus *legem* sumit pro modo, q. d. Qui in expensis servat modum, ut juxta statum et opes ex virtute temperantiæ moderetur sumptus mensæ et familiæ, hic sapiens est; quia temperans, et quia opes suas servat ad majores et meliores usus, ut nunquam egeat, sed semper abundet. Qui autem comessatur convivando ac compotando, ac cum helluonibus sua abligurit, hic insipiens est, et confusione afficit tam se quàm parentes suos; tum quia parentibus adscribuntur vitia, uti prodigalitas et comessatio filiorum, quasi eam illis indulserint, aut in ea illos educarint; tum quia comessationes hæ tam filium quàm parentes ad inopiam et manticam redigunt, ut cogantur mendicare. Sic *lex* sæpe sumitur pro norma, regula, forma et modo, ut cum Cicero ait 3. de Orator. *Hanc ad legem formanda nobis oratio est.* Et: *Difficilius est oratione uti quàm versibus, quod in illis certa quædam et definita lex est, quam sequi oportet.* Sicut enim virtus, sic et lex in modo et medio consistit.

Denique per *legem* accipias legem temperantiæ et continentiæ, quæ virtus est generalis, et voluptatibus quibuslibet modum ponit, easque certis limitibus circumscribit, quos limites transgreditur comessator et helluo.

8. QUI COACERVAT DIVITIAS USURIS ET FENORE, LIBERALI IN PAUPERES CONGREGAT EAS. Lyran. τὸ *liberali* jungit cum *fenore.* Fenus enim liberale est, quod non ex pacto, sed liberaliter ultra sortem à mutuatario datur mutanti sive feneranti: quod quidem non est expresse contra justitiam, sæpe tamen est contra charitatem, cum mutuans illud tacite intendit et exspectat; repugnat enim sanctioni Christi: *Mutuum date, nihil inde sperantes*, Lucæ 6. 35. Sic ergo explicat Lyran. Qui coacervat divitias ex usuris et fenore, esto *liberali*, sive liberaliter dato, *in pauperes*, id est, contra pauperes, *congregat eas;* nam pauperes æque exhaurit, ac si ex pacto easdem usuras exigeret. Verum τὸ *liberali* non cohæret cum *fenore*, sed cum τῷ *in pauperes;* id patet ex Hebr. Chald. et Septuag. Hebr. enim habent: *Multiplicans copiam suam in usura et augmento, ad miserescendum egenis congregavit ea;* Chald. *Miserenti pauperum congregat ea;* Septuag. *Qui multiplicat bona sua cum usuris et*

excrescentiis, et qui miseretur inopum, congregat ea; Syrus: *Relinquet eas illi qui pauperum misereatur.* Jam

Primo, aliqui ex Hebræo sic explicant, q. d. Qui vult multiplicare opes suas per usuram fecundam æque ac sanctam, hic eas expendit in miserias pauperum; miserendo enim pauperum meretur ut Deus vicissim ejus misereatur; quod enim datur pauperi, Deus sibi datum æstimat; quare cum liberalitate se vinci non sinat, plura rependet danti, quàm dans erogarit in pauperes. Unde illud cap. 19. 17: *Feneratur Domino qui miseretur pauperis.* Verum hic sensus coactus videtur, et verba invertit.

Secundo, Vatablus per *liberalem* accipit judicem, q. d. Judex ab usurario repetit usuras, utpote injuste acceptas, easque reddit pauperibus, à quibus extortæ sunt. Accedit R. Salom. ex R. Tanchuma: *Qui usura,* ait, *et fenore divitias coacervat, id ad erogandum in pauperes facit; cum enim magistratus resciverint hunc inique partis opibus opulentum esse, eum divitiis spoliant, quibus pontes construunt, viasque reficiunt: quod quidem est in pauperes pium beneficumque se exhibere.*

Tertio et genuine, q. d. Qui opes ex usuris coacervat, non coacervat eas suis hæredibus avaris; nam *de male quæsitis non gaudet tertius hæres;* sed alicui viro qui liberalis et munificus sit in pauperes: Dei enim providentia solet transferre opes ab avaris et usurariis in liberales, tum ad castigandam eorum avaritiam et usuram, tum ut opes à pauperibus per usuras injuste extortæ, à liberalibus iisdem juste pieque reddantur. Exemplum est in S. Joanne Eleemosynario, Patriarcha Alexandrino, qui quia liberalissimus erat in pauperes, hinc Deus ad eum derivabat avarorum et usurariorum, quin et proborum misericordiumque opes. Sic sæpe usurariorum bona, si sine hæredibus et intestati moriantur, devolvuntur ad Ecclesiæ Prælatos et Episcopos, qui post factam restitutionem possibilem, quæ supersunt in pauperes erogant. Ita Alexander III, cap. *Cum tu,* tit. de usuris, jubet *ut ea quæ usuris inique acquisita sunt, si non supersint illi quibus debentur, aut eorum hæredes, dentur pauperibus; et usurarii eorumque hæredes Ecclesiasticis pœnis ad hoc cogantur;* quod Navarrus, Covarruvias cæterique Doctores extendunt ad bona incerta, ex aliis delictis debita, ut ex furto, rapina, damno dato et iniquis contractibus, idque merito, quia eadem vel major est in his ratio; ne videlicet hominibus iniquis liceat ex iniquitate et injuriis ditescere. Unde noster Lessius, lib. 2. de Restit. rat. rei acceptæ dub, 6. docet bona incerta, sive ex contractu, sive ex delicto, restituenda esse pauperibus, non jure naturæ, sed jure positivo vel consuetudine. Hinc patet usuras esse illicitas et injustas. Idem docuere Philosophi. Unde Aristot. lib. 1. Polit. *Juste,* ait, *in odio est feneratoria, quia nummo utitur tanquam merce, et ex eo quod non fructificat natura, fructum capit. At commutationis causa factus est nummus. Maxime igitur præter naturam est nummum fieri mercem.* Et Cato, interrogatus *quid esset fenerari,* resp. *Quod hominem occidere.*

Huic gnomæ antistrophæ sunt hæ: *Si comportaverit quasi terram argentum, et sicut lutum præparaverit vestimenta; præparabit quidem, sed justus vestietur illis, et argentum innocens dividet,* Job 27. 16: *Bonus relinquit hæredes filios et nepotes, et custoditur justo substantia peccatoris,* Prov. 13. 22; *Peccatori autem dedit* (Deus) *afflictionem et curam superfluam, ut addat, et congreget, et tradat ei qui placuit Deo,* Eccl. 2. v. 26. ubi rursum hac de re dicam. Notent hic avari viam et modum ditescendi non esse studium et sollicitudinem coacervandi opes; sed justitiam et probitatem, ac præsertim liberalitatem et studium eleemosynæ. Vis ergo te et tuos ditare, dita prius pauperes Dei, ita te ditabit Deus vicissim.

9. QUI DECLINAT (Syrus, *obturat*) AURES SUAS NE AUDIAT LEGEM, ORATIO EJUS ERIT EXECRABILIS.] Hebr. Aquila, Symmach. et Theod. *etiam oratio ipsius abominatio;* Septuag. *et ipse orationem suam abominabilem fecit;* Syrus, *etiam oratio ipsius erit abominabilis,* q. d. Qui legem, quæ est interpres voluntatis divinæ, non audit, id est, non ei obedit, hic meretur vicissim non audiri à Deo, cum eum orat, imo non tantum vitia, sed et oratio ejus est Deo execrabilis. Ratio à priori prima est pœna talionis; Deus enim par pari refert: sicut enim ipse non vult audire Deum loquentem per legem, sic Deus vicissim ipsum non vult audire sibi loquentem per orationem.

Secunda, quia oratio volentis perseverare in peccato est peccatum, ideoque Deo abominabilis; est enim conjuncta cum affectu peccati, ac proinde sic orans videtur ridere Deum; talis enim reipsa dicit: Volo Deum colere et invocare, et simul volo eumdem offendere et irritare, quare perinde facit ac Judæi, qui flexo poplite Christum adorabant, dicentes: *Ave, rex Judæorum;* et simul eodem ore ipsum conspuebant et colaphizabant. Quin et subinde videtur Deum facere socium sceleris, ut cum fures orant Deum, ut sibi occasionem largiatur multa furandi, adulter adulterandi, homicida occidendi inimicum, etc. Hæ enim orationes petunt ut Deus faveat sceleri, ideoque sunt blasphemiæ, et summæ Deo injuriæ. Hinc illud Psalm. 108: *Cum judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus fiat in peccatum;* id est in offensam, ut oratio hominis tam impii magis offendat et exacerbet Deum, quàm placet, quia, ut ait ibid. S. Gregor. hom. 27. in Evang. oratio in peccatum est, petere ea quæ prohibet Deus, v. g. ut Deus ulciscatur inimicos, occidat Christum et Martyres; anima enim orationis est charitas. Nam Psalm. illo 108, petunt orantque Judas et Judæi ut Christi et Christianorum nomen deleatur, ait ibidem Euthymius. Et S. August. ibidem: *Oratio,* ait, *Judæ fuit in peccatum, quia non fiebat per Christum, quem noluit sequi, sed persequi.* Talis fuit oratio Antiochi jam quasi condemnati et desperabundi, orantis pro remissione non tam culpæ quàm pœnæ, 2. Machab. 9. 13: *Orabat,* ait, *scelestus Dominum, à quo non esset misericordiam consecuturus.* Unde Auctor Imperfecti, hom. 15. in Matth.: *Ille,* ait, *orat qui jam non peccat; qui autem rogat et peccat, non tam rogat quàm deludit Deum.* Vide S. Greg. 18. Moral. cap. 5.

Tertia, quia, sicut aroma in se odoratum male olet si in stercore, cloaca aut fimeto ponatur, eo quod ejus tetro odore inficiatur: sic pariter oratio, licet in se sit odorata et grata Deo, tamen, quia ex corde peccatis putido, quod suos concupiscentiæ fœtores exhalat, promanat;

hinc ejus putoribus maculatur, maleque olet coram Deo; bene autem olet, si ex corde puro et virtutibus fragrante eliciatur.

Quarta, quia qui manet in peccato, manet in hostilitate Dei; Deus autem hostem suum odit, nec ejus preces acceptat. Quare, qui in peccati affectu persistens orat Deum, perinde facit ac Judas, qui osculatur Christum, et interim eum prodit; aut sicut qui una manu blanditur amico, altera illum verberat vel occidit. Oratione enim quasi osculatur Deum, illique blanditur; pravo vero opere vel affectu Deum offendit, et quasi verberat. Hoc est quod ait Eccl. c. 34. 23: *Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum.* Vide ibi dicta, et Prov. 15. 8.

Apposite Ambrosiast. in c. 4. Apoc. *Ad eorum*, ait, *cæcitatem demonstrandam quamdam similitudinem proponam. Homo quidam usque ad collum defixus in limo tenebatur: cumque vidisset quemdam prætereuntem, extendens manum clamabat, dicens: Miserere meî, et extrahe me ab hoc luto. Cumque manum porrigeret, ut istum extraheret, iste manum, quam extenderat, sub luto demersit. Dumque ille qui ad extrahendum venerat recedere vellet, iste iterum ut erueretur postulabat. Cumque ille secundo ad eruendum manum extenderet, iste sicut prius manum sub luto demersit. Dumque crebrius hoc faceret, ille iratus dixit: Cur petis ut eruaris, cum in tuo periculo persistere velis? et quia interitum tuum diligis, posside quod elegisti. Similiter isti Deum deprecantur assidue, ut à vitiis eruantur, et tamen ista vitia ita amplectuntur, ut ab eis nullo modo divelli possint.* Unde subjungit justum semper orare; quia quando mens ab oratione vacat, ipsa opera intercedunt; imo, quando dormit, opera ejus in conspectu Dei refulgent, et ipsa sunt intercessores apud Deum.

Intellige hæc de iis qui in peccati actu vel affectu obfirmati persistunt; nam, si quis cupiat è vinculis peccati egredi, recte orat Deum, ut illi gratiam et vires id perficiendi largiatur; peccator enim id suis viribus præstare nequit, sed ad hoc eget potenti Dei gratia, quam proinde precibus implorare potest et debet. Ita D. Thom. 2. 2. q. 78. art. 2. ad 1, ubi objiciens sibi illud cæci nati: *Scimus quia peccatores Deus non audit*, Joan. c. 9. 31; et hanc Salomonis gnomen, resp. *Oratio in impetrando non innititur merito, sed divinæ misericordiæ, quæ etiam ad malos se extendit; et ideo etiam quandoque peccatorum oratio à Deo exauditur. Unde August. dicit super Joannem, tr. 44. quod illud verbum cæcus locutus est, quasi adhuc inunctus, id est nondum perfecte illuminatus; nam peccatores exaudit Deus. Quod autem dicitur, quod oratio non audientis legem est execrabilis, intelligendum est quantum est ex merito peccatoris; sed interdum impetrat ex misericordia Dei, vel propter salutem ejus qui orat, sicut auditus est Publicanus, ut dicitur Luc.* 18, *vel etiam propter salutem aliorum et gloriam Dei.*

Hoc est quod terribili voce per Isaiam, cap. 1. 15. Deus intonat: *Cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos à vobis; et cum multiplicaveris orationem, non exaudiam; manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Efficax profecto ratio*, ait noster Alvarez, *et cui nulla tergiversatione satisfieri possit. Non exaudiam, quoniam manus peccatorum sanguine, id est peccatis et iniquitatibus plenæ sunt, quibus (quod ad se attinet) iterum Christi sanguinem fundunt. Egregie enim dixit S. Basilius: Hæc causa est cur Deus oculos avertere soleat, quando manus extendimus, nimirum quod judicia supplantationis occasionem iræ præbeant. Quemadmodum si quis interfecto filio alicujus, quem ille in oculis ferebat, adhuc cruore conspersas manus habens, extendat ipsas patri; etiam tunc stomachanti petens in amicitiam ut se recipiat; nonne sanguis filii, qui in manu ejus apparet, qui filio necem attulit, ad iram magis incitabit eum, cui injuria data est? Si pater ejus petitionem non audiet, cujus manus videt sanguine filii sui pollutas, quo pacto Deus orationes iniquorum suscipiet, quos scit in legem suam esse prævaricatores, et in seipsum injuriosos, et in sanguinem et merita Filii unigeniti sui crudeles existere?*

10. QUI DECIPIT JUSTOS IN VIA MALA, IN INTERITU SUO (Syrus, *in foveam*) CORRUET: ET SIMPLICES POSSIDEBUNT BONA EJUS.] Tò *ejus* non est in Hebræo, Chald. Septuag. Aquila et Theodot. nec in multis Latinis. Hebræa enim sic habent: *Errare faciens rectos in viam malam, in foveam suam ipse cadet, et integri hæreditabunt bonum;* Chald. *in foveam cadet; perfecti autem et immaculati hæreditabunt bona;* Septuag. *Qui seducit rectos in viam malam, in corruptionem ipse incidet; iniqui autem transibunt bona, et non ingredientur in ea;* Aquila et Theodot. *et simplices obtinebunt bona.*

Igitur delendo τὸ *ejus*, gnome hæc generalis hunc dat sensum: Qui errare facit simplicem et justum, seducendo eum in viam, vel per viam malam; per quam scilicet eum deducat in foveam aliquam et interitum ei paratum, sive is corporalis sit, sive spiritalis, qualis est error, hæresis, libido, rixa, etc., hic in illud ipsum malum, quod simplici, id est recto et innocenti, paravit, incidet; simplices autem, id est recti et doli expertes, seductore pereunte, et suis dolis capto, pro malo eis structo, Deo eos protegente et dirigente, bonum recipient et possidebunt, ut v. g. pro errore capessant veritatem, pro hæresi fidem, pro libidine castitatem, pro rixa pacem, in eaque velut possessores firmentur et solidentur, etc. Igitur hæc gnome consentit cum illa cap. 26. 27: *Qui fodit foveam, incidet in eam.*

Vulgatæ vero versionis quæ addit τὸ *ejus*, ut arctetur hæc gnome ad fraudulentos, qui per dolos et fraudes alios suis bonis privare satagunt; hic est sensus: *Qui decipit*, id est decipere nititur (significatur enim actus decipiendi inchoatus, non perfectus, ut patet ex seq.) justos *in via mala*, id est aliqua fraude, arte, vel dolo, puta actione aliqua perversa et fraudulenta, v. g. per consilium, machinationem, vel contractum aliquem dolosum, ut opes ejus ingeniosa fraude sibi vindicet; hic *in interitu suo*, id est per artem et fraudem suam, qua aliis interitum et perniciem machinatus est, *corruet*, id est malum quod justis struxit ipse incurret, ut per fraudem, qua eos bonis spoliare putabat, ipsemet per eamdem bonis suis spolietur, illaque in justos transcribantur. Sic enim non raro Dei providentia dolum et dolosos punit talione, ut dolus quem aliis paraverunt, in ipsorum caput recidat, ac qui dolose justorum bona surripere tentarunt, ipsis bona sua cedere cogantur, uti Aman moliens per fraudem Mardo-

chæum et Judæos spoliare dignitate, bonis et vita, iisdem ipse cum suis per eosdem spoliatus est.

Hoc voluerunt Septuag. dum verterunt : *Qui seducit rectos in viam malam, in corruptionem ipse incidet; iniqui autem transibunt bona, et non ingredientur in ea*, q. d. Iniqui videbunt bona rectorum et justorum, ad quæ per fraudes aspirant; sed non ingredientur in ea, nec ea possidebunt; quia ipsi per bona, vel potius juxta bona hæc duntaxat transibunt, ut in transitu ea videant, sed mox cum mœrore ea pertransire et relinquere cogantur, perinde ut qui vult possidere aquam fluvii, frustra laborat; aqua enim hæc teneri nequit, quia jugiter fluit et transit, illicoque præterfluit : tales prorsus sunt divitiæ, præsertim quæ injuste et fraude doloque parantur; transeunt enim, fugiuntque ab iniquo possessore, et avolant ad justos et rectos, ac vicissim avari et dolosi transeunt per eas, alioque, puta in pauperiem, vel mortem et gehennam, abeunt, juxta illud : *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis*, Psal. 75. 6.

Exemplum illustre est in Laban, qui volens circumvenire Jacob per pacta nova et iniqua, iisdem Dei nutu circumventus est. Audi ipsum Jacob loquentem uxoribus suis, Genes. 31. 7 : *Sed et pater vester circumvenit me, et mutavit mercedem meam decem vicibus, et tamen non dimisit eum Deus, ut noceret mihi. Siquando dixit : Variæ erunt mercedes tuæ; pariebant omnes oves varios fœtus; quando vero è contrario ait : Alba quæque accipies pro mercede ; omnes greges alba pepererunt. Tulitque Deus substantiam patris vestri, et dedit mihi.* Deus enim est innocentiæ et justitiæ tutor, ac nocentum et iniquorum ultor. Justum est enim ut qui alium dolo circumscribere conatur, ipse eodem circumscribatur ; æquum est ut qui aliena appetit, sua perdat : par est ut qui alterius bona per fraudem concupiscit, sua ei cedat. Sic Pharao et Ægyptii dolose spoliantes et opprimentes Hebræos, eodem dolo ab eis spoliati et oppressi sunt, Exod. 12. 36. et c. 14. 27. Sic hisce annis principes hæretici satagentes invictissimum imperatorem Ferdinandum, per clancularias conspirationes et rebelliones ditionibus suis exuere, per easdem suis ab ipso exuti sunt. Similia crebro legimus in Historiis.

Mystice, hæretici, luxuriosi cæterique impii, qui rectos per fraudem in hæresim, libidinem aliaque scelera pertrahere conantur, itaque eos spoliare cœlesti gloria, ac in gehennam pertrahere; ipsimet in gehennam corruunt, ac gloriam sibi in cœlis præparatam rectis et constantibus cedunt. Ita Baynus.

11. SAPIENS SIBI VIDETUR VIR DIVES : PAUPER AUTEM PRUDENS SCRUTABITUR EUM.] Varii varie exponunt. Primo, aliqui, q. d. Dives videtur sibi sapere eo quod norit modum coacervandi opes, etiam per contractus iniquos et usurarios, quibus pauperum crumenas emungit; at pauper, qui prudens est, hosce modos et contractus sagaciter odorabitur, eosque detestabitur et fugiet.

Secundo, alii, q. d. Dives videtur sibi sapiens, id est prudens, honestus et probus, quod honeste splendideque alat familiam, at ne sibi blandiatur de probitate ; hujus enim testes et judices sunt pauperes; probitas enim divitis maxime consistit in eleemosyna, cujus testes sunt pauperes. Unde B. Chrysologus, homilia de Divitiis et Paupertate : *Dives, ait, sive bonus, sive malus, in conscientiis pauperum apparet : talis eris, qualem te æstimant pauperum greges.*

Tertio, Rabbini et Baynus, q. d. Dives putat summam sapientiam esse industriam congerendi divitias ; pauper autem qui vere sapit, hoc ejus judicium scrutatur et damnat, dum censet sapientiam non in opibus, sed in opum contemptu consistere, quod etiam censuere Philosophi, ut Seneca, epist. 119. Diogenes, Aristides, Crates, etc. Unde Chaldæus vertit : *Et pauper prudens contemnit eum.*

Quarto et genuine, q. d. Diviti opes addunt animos, eumque inflant, ut patet se præ cæteris sapere, præsertim quia à vulgo magnus et excelsus prædicatur, et ab adulatoribus prudens et felix nuncupatur : at pauper prudens hunc ejus fastum despiciens, per colloquia, quæstiones et actiones scrutari potest, et non raro re ipsa scrutatur, an præter divitias vera sapientia polleat, facileque ejus insipientiam deprehendet, coarguet et damnabit. Tacite innuit Salomon divitias esse impedimentum sapientiæ ; paupertatem vero ejus esse incitamentum ; tum quia divitiæ inflant, faciuntque superbos ; paupertas vero facit modestos et humiles. Sapientia enim vera est humilitas, sicut insipientia est superbia et fastus; tum quia divitiæ amantem suî cura cruciant, et deprimunt ad opes et res terrenas, ut de rebus altis, quas spectat sapientia, non possint sincere judicare : paupertas vero ab opibus expedita, libere intendit opibus rebusque melioribus et cœlestibus ; tum quia divites abundant voluptatibus, vacantque gulæ et luxuriæ, quæ mentem hebetant et obtundunt ; pauperes vero sunt frugales et temperantes ; temperantia autem mater est sanitatis, sanctitatis et sapientiæ : unde Philosophi opes abjecerunt, ut libere serena mente philosopharentur. Hinc Crates Thebanus ingens auri pondus projecit in mare, dicens : *Mergo illud ne mergat me*, teste S. Hieronymo, epist. 13. ad Paulinum, et epist. 33. ad Julianum. Et Menander : *Beatus ille qui opes et mentem habet*, quia utrumque habere est difficile ; opes enim mentem sæpe opulento eripiunt ; tum quia Deus ita dona sua dividit, ut diviti det opes, pauperi ingenium et sapientiam : hinc videmus pauperes esse sapientiores, pientiores, sanctiores divitibus. Unde S. Jacobus, cap. 2. 5 : *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni quod repromisit diligentibus se?*

Præclare S. Chrysostomus, homilia in Ps. 4 : *Divitiæ, ait, sunt vitiorum et errorum ministræ, paupertas autem mater philosophiæ. Idque res ipsæ indicant quotidie quod pauperes sint divitibus prudentiores, et sapientiæ amantiores.* Et Abbas ille in Vitis Patrum : *Paupertas voluntaria*, inquit, *est animæ requies.* In quiete autem anima invenit videtque verum veramque sapientiam. Hinc veteres Ascetæ et Anachoretæ paupertatem et quietem professi, evadebant sanctissimi et sapientissimi. Nota est historia pauperis apud Damasc. in Vita Barlaam et Josaphat, c. 4. qui profitebatur dicebatque : *Ego sermonibus læsis medeor.* Unde accitus à principe, qui ob sermonem incautum iram regis et mortis periculum incurrerat, sapiens ei dedit consilium, quo et regem placavit, et mortem evasit.

Rursum significat Salomon divites habere

specimen et pompam sapientiæ, pauperes vero rem et medullam sapientiæ. Divites enim suo splendore vestium, famulorum, palatiorum, exterius ostentant gravitatem et sapientiam; at pauperes scrutantur ejus interiora, puta animum et mentem, illamque sapientia sæpe vacuam deprehendunt. Sic Diogenes scrutatus est, libereque carpsit Alexandri Magni ambitionem, eoque illum deduxit, ut diceret: *Si non essem Alexander, vellem esse Diogenes.* Quocirca Diogenes dictitabat *paupertatem subsidium esse ad philosophiam, quia quæ philosophia verbis persuadere conatur, ad ea cogit paupertas.* Ita Stobæus, serm. 93. Et Ariston. aiebat *paupertatem esse lucernam quæ omnia mala demonstret.* Xenophon: *Paupertas*, ait, *per se est docta philosophia.* Sanctus Chrysostomus: *Qui cum paupertate philosophantur, magis magisque Deo appropinquant.* Ita refert Anton. in Melissa, pag. 1. c. 33.

Denique *scrutabitur* per metalepsin significat *judicabit* et *condemnabit.* Judex enim per scrutinium scelerum judicat et condemnat reum. Sic judex pauper, sed prudens, sæpe scrutatur, judicat et condemnat divites, quod per usuras, iniquos contractus et rapinas oppresserunt pauperes; paupertas enim præstat judicium sincerum, quod cupiditas inficit et offuscat. In divite ergo sunt multa fucis illita, multa avaritiæ, fastus et vitiorum speciosa tegmina; hæc retegit, vitiaque sub eis latentia scrutatur, ostendit et damnat pauper prudentia pollens.

Maxime vero hujus gnomæ veritas apparebit in die judicii: tunc enim Apostoli et viri Apostolici, qui in hac vita fuerunt pauperes spiritu, judicabunt et condemnabunt divites superbos et iniquos; uti Lazarus in sinu Abrahæ cum eo damnavit divitem Epulonem ardentem in gehenna, Luc. 16. 25. juxta illud Christi promissum Matth. 19. 28: *Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* Et Lucæ 16. 9. Christus pauperes facit cœli janitores, judices et præsides, dicens: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula;* illis ergo præsunt pauperes.

12. In exsultatione justorum multa gloria est: regnantibus impiis, ruinæ hominum.] Syrus: *In exaltatione,* seu *corroboratione justorum multa est laus; cum consurgunt impii, investigatur Filius hominis.* Exaltatio enim justorum parit eorumdem exsultationem; et exaltatio justorum directe opponitur regno impiorum. Sensus ergo est, q. d. Cum justi exaltantur ad dignitates, officia, prælaturas, regimen et regnum, ideoque exsultant; exaltatur pariter et exsultat tota Ecclesia et resp. ideoque in summa est lætitia et gloria. Econtrario cum exaltantur et regnant impii, deprimitur, cadit et ruit communis hominum vita et respubl. Ratio à priori est quod justi, dum regunt, faciunt ut justitia, probitas et pietas in republ. floreat: inde autem oritur pax, vigent commercia, exercentur strenue artes et agricultura, ex quibus oritur omnium rerum copia et abundantia. Denique Deus reip. ob justitiam et probitatem principum et civium, per omnia benedicit. Ex adverso dum regnant impii, inducunt in rempub. suam impietatem, fraudes, scelera, ex quibus oriuntur schismata, seditiones, lites, bella, quæ fugant agricolas, opifices et mercatores: unde necesse est sequi pauperiem, famem et rerum indigentiam. Denique Deus principi et reip. impiæ maledicit. Sicut enim dominante justo regnat et triumphat justitia et virtus: sic dominante impio regnat et triumphat impietas et scelus. Justus enim princeps omnes subditos sibi similes, id est justos, efficere satagit; impius vero impios. Unde illud: *Qualis rex, talis populus.* Et:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Pro *gloria*, hebr. est תפארת *tipheret*, id est gloria, decor, nitor, magnificentia, q. d. Cum dominantur et exsultant justi, omnia templa, fora, plateæ, curiæ, domus, negotia, merces, opificia, studia, artes, status, cives, omniaque quæ in republ. sunt, existunt splendida, gloriosa, decora, nitida, magnifica: cum vero regnant impii, omnia hæc ruunt fiuntque ingloria, fœda, spurca, vilia. Sic imperante Constantino, Theodosio, Carolo Magno, qui Christi fidem, Pontifices et Christianos exaltarunt, communis fuit orbis et urbis exsultatio, felicitas et gloria: ex adverso regnante Nerone, Decio, Diocletiano, Valente, Juliano, communis fuit omnium mœror, squalor, strages et ruina. Tyrannorum enim est ex aliorum damnis et ruina se ditare et magnificare. Unde Aristot. l. 8. Ethic. 10. hæc tyrannorum propria esse dicit: *Arma civibus adimere, multitudinem populi conculcare, ac ex urbe pellere, et vacuam habitatoribus urbem reddere, vexare nobilitatem, clam evertere, et palam in exsilium pellere tanquam adversarios et machinatores contra potentiam suam: unde Periandri consilium Thrasybulo datum, supereminentes spicas decerpere quàm opportunum fuerit, id est, eminentiores civium de medio tollere.*

Pro *ruinæ hominum*, hebr. est יחפש אדם *iechuppas adam*, id est *scrutabitur*, explorabitur, perquiretur *homo;* alii *nudabitur homo:* cum enim impii tyranni aliquem scrutantur, eum nudant et spoliant; alii, *mutabitur homo.* Hinc Chald. vertit: *Quando lætantur justi, multa est pulchritudo; cum consurgunt impii, investigatur Filius hominis.*

Unde primo, R. Salomon sic explicat, q. d. Cum dominantur impii, quilibet homo investigatur et exquiritur ab eis, ut ad quodlibet eorum scelus pertrahatur: impii enim cupiunt ut omnes suas flagitiosas actiones imitentur: putant enim par esse ut ad suas actiones reliqui omnes etiam suas moderentur et conforment, utpote eis subditi.

Secundo, Aben Ezra, quasi dicat: Cum impii evehuntur, explorabitur vir; impii enim cæterorum facultates explorant et violenter diripiunt.

Tertio, R. Levi, quasi dicat: Cum exaltantur impii, pii fugiunt, abduntque se in latebras: quare impii eos scrutantur et indagant, ut inde eos in lucem ad se educant et abstrahant.

Quarto, Baynus, q. d. Cum regnant impii, omnes ad eorum impietatem se flectunt; quare tunc difficile est invenire virum qui eis resistat, et sibi in probitate constet, ita ut, si lucerna omnes perscruteris, vix unum è mille sis inventurus. Unde Cajetanus vertit: *Et surgentibus*

impiis mutatur homo, q. d. Cum regnant impii, homines etiam pii mutant mores, et ad regum impietatem se flectunt, uti Constantio Ariano regnante plerique amplexi sunt arianismum. Et nuper in Anglia Henrico VIII, schisma faciente ab Ecclesia, tota Anglia schisma ejus secuta est. Nam, ut ait Sosipater apud Stobæum, serm. 46: *Quisnam adeo quadratus est, qui per omnem fortunæ, rerum, ac imperiorum mutationem firmiter consistat, accommodans se principibus ac subditis, ac sibi ipsi concilians cunctos, et omnem ubique differentiam ad unam rationem connectens?* Aut, q. d. Cum dominantur pii, felix et stabile est regnum, unde cives in eo læti manent et consistunt; at vero dominantibus impiis, fugiunt eorum tyrannidem, ideoque domum mutant, et alio se transferunt. Aut, ut Pagninus, q. d. Cum regnant impii, homo mutabitur in vestibus, id est mutabit vestes, aliumque habitum assumet ne agnoscatur, sed ut sese abscondat et lateat. Rursum per regem impium mutantur officia, commercia, leges, totusque Reipubl. status, uti nuper factum vidimus in Anglia. Huc facit factum Diogenis qui, teste Laertio, l. 6: *Quodam tempore lucernam laterna inclusam gestans obambulabat in foro clarissima luce, quærenti similis. Rogantibus quid ageret: Hominem*, ait, *quæro*, *notans scilicet publicos civitatis mores ne homine quidem dignos esse.*

Quinto, Vatablus vertit: *Et surgentibus impiis explorabitur homo*, q. d. Regnantibus piis omnes sunt, vel simulant se esse pios et probos: quare tunc probitas alicujus explorari nequit; at si regnent impii, tunc exploratur hominis virtus et constantia. Si enim, cum passim alii cedunt impietati et impio, ipse unus animose utrique resistat, signum est eum magnæ et probatæ esse virtutis; qualis fuit Tobias, qui contribulibus suis euntibus ad adorandum vitulos aureos, ipse solus ibat in Jerusalem adoraturus Deum, Tob. 1. Unde S. Gregorius, lib. 1. in Job, cap. 1: *Inter malos*, inquit, *bonum esse immensæ bonitatis est.* Hinc Septuaginta vertunt: *Per auxilium justorum multa fit gloria; in locis autem impiorum capiuntur homines.*

Omnia hæc eodem redeunt, omniaque Noster complexus est vertens: *Regnantibus impiis ruinæ hominum;* hæ enim ruinæ contingunt per scrutinium, quo eos scrutantur impii, ut bonis spolient, nudosque cogant mutare domum et exsulare, aut ut eos ad impietatem pertrahant.

Anagog. *in exsultatione justorum*, id est Beatorum, in regno cœlesti, ubi sancti exsultant gaudiis et hymnis ineffabilibus, summa est gloria Ecclesiæ tam militantis quàm triumphantis. Dico *tam militantis*, quia Ecclesia militans ingenti gloria celebrat eorum festa, ac præsertim festum omnium Sanctorum (uti hoc die quo hæc scribo, illud celebramus Romæ magnifice in B. Mariæ ad Martyres, olim Panthæo) in quo eis accinit: *O quàm gloriosum est regnum, in quo cum Christo gaudent sancti, amicti stolis albis, sequuntur Agnum quocumque ierit.* Alludit ad illud Davidis patris sui: *Exsultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis; exsultationes Dei in gutture eorum*, Ps. 149. 5. S. Evergistus, archiep. Coloniensis, ut habet ejus Vita, ingrediens templum S. Gereonis et sociorum Martyrum, salutavit eos dicendo: *Exsultabunt sancti in gloria*; mox S. Gereon et socii è sepulcris, quasi applaudentes exsultando responderunt: *Lætabuntur in cubilibus suis.* De hac eorum gloria ait Isaias, c. 64. 4; et ex eo S. Paulus, 1. Cor. 2. 9.: *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum.* Hinc immensa illa Sanctorum exsultatio, jubilus et tripudium. Hebr. enim עלץ *alats* significat exsultare, tripudiare, gestire, exilire præ gaudio, jubilare, uti faciunt Beati in cœlis perenniter. Vice versa in inferno, ubi regnat Lucifer et impii dæmones, sunt ruinæ et strages æternæ tam hominum quàm dæmonum. Ut enim taceam gehennæ incendia æterna, ibi sunt odia, rixæ et pugnæ, tam dæmonum quàm hominum inter se, quibus se invicem mordent et cruciant, imo discerperent, si possent.

13. QUI ABSCONDIT SCELERA SUA NON DIRIGETUR; QUI AUTEM CONFESSUS FUERIT, ET RELIQUERIT EA, MISERICORDIAM CONSEQUETUR.] Hebr. *Tegens prævaricationes suas, non prosperabitur*, etc. Septuaginta: *Qui cooperit iniquitatem suam, non prosperabitur; qui autem narrat redargutiones, diligetur*; Symmachus: *Qui enuntiat* (Aquila et Theodot. *confitetur*) *redargutiones, prosperabitur*; Chaldæus, *miserebitur ejus Deus.*

Quæres: Quam confessionem requirit et commendat Salomon?

Aliqui censent eum exigere auricularem et sacramentalem, quæ in lege nova fit confessario ad recipiendam peccatorum absolutionem in sacramento Pœnitentiæ. Ita Hugo, Dionysius, Baynus et Cajetanus. Verum hæc tempore Salomonis nondum erat instituta, nam post mille annos sancita est à Christo. Dico ergo eum loqui de confessione, quæ est juris naturæ, eaque duplici. Prior est qua peccator pœnitens coram Deo confitetur peccata sua, supplexque ab eo postulat veniam et remissionem. Ita Publicanus confitebatur dicendo: *Deus, propitius esto mihi peccatori*, Luc. 18. 13. Ita Daniel, c. 9. v. 5, confitetur sua et populi peccata, ut misericordiam et liberationem è captivitate Babylonica à Deo impetret. Ita Jeremias, Isaias cæterique Prophetæ, tres pueri in fornace Babylonica, Daniel 3. v. 29. Machabæi aliique Sancti veteris Testamenti in Scriptura crebro Deo humiliter confitentur peccata, ut Dei gratiam obtineant; nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 20 de Confessione: *Apud judicem bonum, confessio est mater indulgentiæ.* Recte *mater*, quia sicut mater cum dolore parit filium, sic confessio cum dolore parit veniam. Ita David, quamdiu abscondit suum adulterium et homicidium, Deo fuit exosus: at ubi, arguente Nathan, illud confessus est, dixitque: *Peccavi Domino*, illico gratiam consecutus est, dicente Nathan: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum*, 2. Reg. 12. 13. Unde ipse Ps. 31. 5: *Dixi*, ait: *Confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei.*

Posterior confessio est, qua quis de peccato suo à Superiore, vel quo alio, admonitus et correptus, illud humiliter agnoscit et confitetur, ac emendationem spondet; aut qua is qui alium læsit vel offendit, coram eo culpam agnoscit, et veniam precatur, ut ei de offensa satisfaciat, eumque sibi reconciliet: ad veniam

enim et reconciliationem nullum est efficacius remedium, quàm humilis culpæ confessio. Unde senior in vitis Patr. *Cum quem offendisti*, ait, *illico dic: Mea culpa.* Sensus ergo est, q. d. Humilitas confessionis confitenti et pœnitenti, veniam et condonationem petenti eamdem, tum à Deo, tum ab hominibus impetrat. Ipsa enim est actus pœnitentiæ et contritionis, quæ etiam in lege nova sinè Sacramento re ipsa suscepto, cum solo ejus voto et proposito culpam abolet, ut docet Concil. Trident. sess. 14. cap. 4. Contritio enim est actus charitatis, quo quis Deum amans super omnia summe dolet se eum offendisse; *charitas* autem *operit multitudinem peccatorum*, ut ait S. Petrus, ep. 1. c. 4. v. 8.

Adde Judæis non solo jure naturali, sed positivo quoque et divino, præceptam fuisse in certis casibus specialem peccati cujuspiam confessionem, uti ostendi Num. 5. v. 7. et Levit. 5. v. 5. Christianis vero confessio cujuslibet peccati mortalis præcepta est à Christo in lege Evangelica, idque apposite ad naturam peccati, confessionis et remissionis. Nulla enim virtus vel actio tam apposita, et, ut ita dicam, connaturalis est ad impetrandam peccati veniam, quàm humilis ejusdem confessio; hæc enim includit contritionem et satisfactionem: nam non parva satisfactio, et offensæ compensatio est ipsa ejus confessio. Confessio ergo includit tres partes pœnitentiæ, sive tria officia pœnitentis, quæ sunt contritio, confessio, satisfactio. Rursum ut docet Tertull. l. de Pœnitentia, confessio vice Dei fungitur; facit enim ut peccatum suum ipse pœnitens confitendo judicet et vindicet; atque seipsum damnans et castigans iram Dei prævenit, nihilque illi castigandum aut peragendum relinquit.

Adde: confessio est peccati retractatio, itaque congrua ad veniam dispositio; pœnitens enim, confitendo peccatum suum, illud revocat, retractat, et, quantum in se est, destruit aboletque, quia de illo dolet, illudque refutat et detestatur; quare meretur ut Deus illud condonet, et per gratiam suam destruat. Qui vero peccatum suum non agnoscit, sed excusat vel defendit, in eo se obfirmat, ideoque veniæ est incapax, tum ob ejus superbiam et fastum; tum quia ipse peccatum impœnitentiæ et defensionis, peccato concupiscentiæ, in quod lapsus est, addit et accumulat. Sic Saul nolens inobedientiam suam Samueli confiteri, qua contra Dei jussum pepercerat gregibus Amalec, sed illam excusans, iram Dei incurrit, ac regno et vita privatus est, 1. Reg. 15. Et Cain, nolens confiteri parricidium Abelis fratris sui, à Deo maledictus est, Gen. c. 4.

Sensus ergo est, q. d. *Qui abscondit scelera sua non* prosperabitur, nec *dirigetur* ad eorum veniam, gratiam, virtutem et salutem; *qui autem* ea *confessus fuerit*, eo modo et ritu quo lex sua exigit, ac Deus pro varietate temporum instituit, v. g., ut Gentilis fide et gratia Dei illustratus confiteatur ea Deo, Judæus sacerdoti sacrificanti, Christianus sacerdoti absolventi; ac simul ea reliquerit, vitamque emendarit, hic eorum veniam, *misericordiam* et gratiam *consequetur.* Nam, ut ait S. August. in Sententiis, num. 240: *Apud misericordiam Dei plurimum valet confessio pœnitentis, qua facit peccator confitendo propitium, quem negando non fecit nescium.* Igitur ex hoc loco non male Theologi probant confessionem sacramentalem, tum quia hæc prævisa fuit à Spiritu sancto, et per os Salomonis hìc adumbrata; tum quia gnome hæc generalis est, quæ proinde cuique Ecclesiæ statui aptanda est juxta rationem et modum à Deo cuique præscriptum. Jam autem Deus in statu legis novæ præscripsit modum confessionis sacramentalis, tanquam necessarium ad peccati remissionem, nec aliud peccati abolendi remedium esse voluit, quam Sacramentum confessionis. Ergo illud peccatori usurpandum est, si rite pœnitere velit et veniam gratiamque Dei consequi: idque inter alia significat hìc Salomon actus et instinctus à Spiritu sancto. Nam, ut ait S. Cyprian. *Quod ignorat medicina, non sanat.* Vide gnomas et exempla Patrum de confessionis fructu, quæ citavi Levit. 6. 4. et in Ep. S. Jacobi c. 5. v. 16.

Apposite S. Chrysostomus apud Antonium in Melissa p. 1. c. 17. inter quinque expiandi peccati modos primum confessioni assignat: *Viæ*, ait, *pœnitudinis sunt quinque: prima, agnitio et increpatio peccatorum; secunda, proximis suos errores condonare; tertia, quæ fit per orationem; quarta, per eleemosynam; quinta, per humilitatem animi.* Et rursum: *Dum tempus*, ait, *nos sinit, præveniamus faciem Dei in confessione, ut mitem et placidum ipsum tunc videamus, et minaces illos Angelos effugiamus. Peccatum si confitearis, minues; secus, augebis.* Sic Judæi peccata sua Joanni Baptistæ confessi sunt, ac deinde ab eo baptizati, Matth. 3. 6. et Act. 19. v. 18. fideles Apostolis peccata confessi sunt. Vere S. Aug. in Sententiis, n. 118: *Melior est*, ait, *in malis factis humilis confessio, quam in bonis superba gloriatio.*

14. BEATUS HOMO QUI SEMPER EST PAVIDUS (Galatinus, *timoratus*); QUI VERO MENTIS EST DURÆ, CORRUET IN MALUM.] Hebræa: *Beatitudines sunt homini paventi semper, et indurans cor suum cadet in malum;* Chald. *Beatus vir qui veretur omnia per metum, durus autem corde incidet in malis;* Septuag. *Beatus vir qui omnia timet:* δι εὐλάβειαν, id est *ob pietatem, metum et reverentiam Dei*, qua veretur ne qua in re eum offendat; vel, ut Complut. *ob cautelam*, vel cautionem, qua prudens timens malum caute illud declinat. Unde Cicero, Tuscul. 4: *A malis*, ait, *natura declinamus; quæ declinatio, si cum ratione fiat, cautio appellatur; quæ autem sine ratione, metus.* Jam

Primo, Rabbini sic exponunt; R. Salomon: *Beatus*, ait, *ille qui semper pœnam suppliciumque formidat; ita enim se à noxis continebit;* Aben Ezra: *Beatus*, ait, *qui semper Deum veretur, nec in eumdem sceleribus se obstringit; qui vero animo ita est obfirmato, ut arguenti aures præbere nolit, eis calamitatibus obnoxius erit, quas cæteris se illaturum arbitrabatur;* R. Levi: *Ter felix qui eum paveat, quem timere oporteat; id enim in causa erit, ut accommodatis consiliis ineundis sapienter se gerat, ut calamitatibus, quas formidat, sese subducat. Qui vero animo est pervicaci, sibique pro Deo statuit, quæ extimescenda essent, extrema patietur. An non liquet ob animum obstinatum tum primo constructum, tum restauratum templum, prorsus abolitum fuisse? nisi enim Sedecias contumaci animo fuisset, et si regis Babylonis jugo collum supposuis-

set, haud tunc è nostris sedibus migrare coacti fuissemus, idemque censendum est de restaurato templo; nec enim Romano Imperio subjecti fuissemus, nec ejus jugum ferre cogeremur.

Secundo, S. Gregor. et ex eo Beda, Hugo, Dionys. et alii accipiunt hæc de pavore et metu extremi judicii et supplicii. Audi sanctum Gregorium, hom. 40. in Evang. *Sic præsentis vitæ agenda est lætitia, ut nunquam amaritudo sequentis judicii recedat à memoria: quatenus dum mens pavida extremæ ultionis timore transfigitur, quantum nunc præsens lætitia, tantum post ira subsequens temperetur. Hinc namque scriptum est: Beatus homo qui semper est pavidus; qui vero mentis est duræ, corruet in malum: sequentis enim ira judicii tanto tunc districtius portabitur, quanto et nunc et inter culpas minime timetur.*

Tertio, Auctor Catenæ Græcorum accipit hæc de timore et reverentia Dei; unde ex Septuag. sic vertit et explicat: *Beatus vir qui quadam Dei reverentia tactus extimescit omnia; ast homo duri præfractique cordis incidit in mala. Qui Dei timorem obtinet, ille*, inquit, *omnia quæ aliquod contagium vel detrimentum animæ adferre poterant, formidat, suspectaque habet: adeoque beatus censendus est. Ast improbus neminem timet, atque ita in varia incidit incommoda.*

Interpres S. Chrysostomus, hom. 55. in Genesin, pro reverentia vertit pietatem: *Beatus*, ait, *qui timet omnia propter pietatem. Nam si nos cum videmus famulum, qui nostra cum diligentia timoreque multo curat, majorem erga illum declaramus benevolentiam; multo magis bonus Dominus propter hoc dicebat: Super illum respiciam qui tremit sermones meos. Tremamus igitur, oro, et cum magno timore sermones ejus impleamus; nam ejus sunt sermones. Et cum didicerimus quæ illi placent, et quæ probat, ea obeamus, et tales, quales vult, fieri studeamus.* Quænam illa sint particulatim subnectit: *Quietem, mansuetudinem, humilitatem magnam exhibeamus, et omnia quæ ab eo mandata sunt, cum reverentia adimpleamus, ut, cum approbarit affectionem mentis nostræ, placatus nostra obedientia, respicere etiam super nos dignetur. Quod si nobis continget, erimus per omnia securi. Dicit enim: Respiciam, hoc est, cura mea dignabor, manum porrigam, in omnibus auxiliator ero, ubertim in eum meam liberalitatem profundam.*

Accedit Vatabl. *Beatus*, ait, *qui jugiter pavet, ne offendat Deum.* Ubi nota: τὸ *omnia* et τὸ *semper*, uti habent Latina et Hebr. quod S. Chrysost. restringit ad Dei præcepta, q. d. Beatus qui timet, id est, ex timore et reverentia Dei observat omnia ejus præcepta. Alii generatim exponunt, quasi dicat: Omnia negotia, omnia opera, omnes personas, omnem sexum, omnia contingentia verere et extimesce, necubi Deum offendas. Dæmon enim in omnibus tibi tendit insidias, ut in omnibus lateat peccati periculum. Hic sane optimus et sanctissimus est pavor et timor. Sic Job cap. 9. 28: *Verebar*, ait, *omnia opera mea; sciens quia non parceres delinquenti.* Et cap. 31. 23: *Semper quasi tumentes super me fluctus timui Deum.* Et David ps. 118. 120: *Confige*, ait, *timore tuo carnes meas, à judiciis enim tuis timui.* Et Eccles. cap. 25. 15: *Beatus homo cui donatum est habere timorem Dei; qui tenet illum, cui assimilabitur? Timor Dei initium dilectionis.* Vide ibi dicta.

Quarto, generatim et adæquate Jansenius hæc accipit de timore et cautela in omnibus rebus adhibenda, quæ temeritati opponitur, ut is dicatur hîc *beatus*, hoc est felix, qui sic in omnibus rebus est timidus, ut prospiciat ne quid temere aggrediatur, nec absque debita deliberatione et consilio aliorum, sollicite cavens ne quid omittat eorum quæ requiruntur. Talis enim in negotiis suis prosperari solet; cum contra qui *mentis est duræ*, hoc est, obstinato animo sine aliquo metu res suas aggreditur, nihil curans quidquid suggeritur et consulitur, ruit sæpe in multa mala, et damna multa perferre cogitur.

Ubi nota: Timor hic non debet esse nimius; sic enim fit anxietas et scrupulus, qui hominem vexat, exedit, et à rebus magnis deterret et avertit, agitque in desperationem. Unde Seneca, ep. 56: *Imperitus est*, ait, *qui omnibus rebus suis timet, ad omnem crepitum expavescens, quem una quælibet vox pro fremitu accepta dejicit, quem motus levissimi exanimant.*

Timor ergo hic debet esse moderatus: timor enim hic est virtus, ac proinde in medio duorum vitiorum extremorum, scilicet audaciæ durique cordis, quod impavidum nihil metuit, et nimiæ timiditatis positus; estque animi sapientis metus et cautio, qua omnia quæ contingere possunt caute prævidet et providet, necubi decipiatur, fallatur aut labatur; quare tute et secure in omnibus procedit cum debita cautela, ut vertunt Septuag. Timor ergo hic non destruit, sed efficit securitatem, fiduciam et magnanimitatem. Sic mercatores caute ineunt contractus, coemunt merces, naves transmittunt, etc., ut pericula perdendæ sortis evitent. Eamdem cautelam in commerciis adhibent cives, opifices cæterique prudentes viri, quia experientia docuit nimiam præfidentiam, temeritatem et audaciam multos decepisse et in ruinam egisse.

Denique pie et sapienter S. Bern. serm. 54. in Cant. hanc gnomen accipit de timore conservandæ gratiæ: *In veritate*, ait, *didici nil æque efficax esse ad gratiam promerendam, retinendam, recuperandam, quam si omni tempore coram Deo inveniaris non altum sapere, sed timere. Beatus homo qui semper est pavidus. Time ergo cum arriserit gratia, time cum abierit, time cum denuo revertetur, et hoc est semper pavidum esse. Succedant vicissim sibi in animo tres isti timores, secundùm quod gratia vel adesse dignatur, vel offensa recedere, seu iterum placata redire sentietur. Cum adest, time ne non digne opereris ex ea. Hæc monet Apostolus: Videte, inquiens, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* Idem, ep. 87. ad Ogerium: *Nolo te illud tanquam nullum, vel parvum malum negligere; imo semper timere, semper pænitere, semper securum non esse; sicut scriptum est: Beatus homo qui semper est pavidus. Vides certe quem timorem tibi incutere nitor: non qui tibi sit laqueus desperationis, sed qui spem acquirat beatitudinis. Est siquidem timor inutilis, tristis, crudelis, qui veniam, quia non quærit, non consequitur. Est siquidem timor pius, humilis, fructuosus, qui cuilibet, quantumlibet peccatori, facile misericordiam promeretur. Talis timor generat, nutrit et servat humilitatem, sed mansuetudinem, sed patientiam, sed longanimitatem. Quem non delectat tam inclyta proles? Alterius vero misera soboles est pertinacia, immoderata tristitia, rancor, hor-*

ror, contemptus et desperatio. Non hoc ergo, qui desperationem, sed illo, qui generat spem, timens ne non timeres, vel parum timeres, tuam tibi culpam sic rememorandam esse putavi.

15. **Leo rugiens et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem.**] Pro *ursus* hebraice est דוב *dob*, quod Septuag. hic et alibi vertunt, *lupus.* Pro *esuriens* hebr. est שוקק *scokeck*, id est *excurrens* præ fame ad diripiendum, devorandum, puta *grassans*; Pagn. *avidus;* R. Salomon, *frendens;* Vatabl. *cum fremitu discurrens;* Chald. *clamans;* Septuag. *sitiens;* Noster, *esuriens*; Aben Ezra, *more ferino diripiens*; præ fame enim et siti discurrit et grassatur, ut famem sitimque expleat. Pro *princeps* hebr. est מושל *moscel*, id est *dominator.* Pro impius est רשע *rasca*, quod Septuag. per apocopen legentes רש *ras* vertunt, *inops, pauper;* Septuag. ergo sic habent: *Leo rugiens et lupus sitiens, qui, cum inops sit, tyrannizat gentem pauperem*; Chald. *Leo rugit et ursus clamat propter impium, qui dominatur super populum pauperem*; Syrus: *Ursus dat vocem, quod præficiatur iniquus populo pauperi.*

Recte princeps impius et tyrannus comparatur leoni et urso, sicut princeps pius comparatur cani et pastori ovium. Unde Plato, l. 2. de Republ. *Existimasne*, ait, *differre naturam generosi canis et generosi principis ad custodiam agendam? Quorsum hæc? Utrumque ipsorum sagacem oportet esse ad sentiendum, et velocem ad insequendum, ac demum robustum, cum assecutus fuerit, ad pugnandum capiendumque.* Princeps ergo similis est cani vigili et custodi gregis; tyrannus vero leoni et urso invasori: primo, quia sicut leo suo rugitu percellit cætera animalia et stupefacit, itaque capit, rapit et vorat: ac sicut ursus frendens suo fremitu terrefacit hinnulos et porcos; sic et princeps impius sua terrifica voce, minaci vultu et impiis edictis terrorem incutit plebi.

Secundo, leonis et ursi summa est immanitas et sævitia, præsertim raptis catulis, Osee 13. 8, et cum fament: ideo præ fame leones rugiunt, ursi frendent. Leones fament, quia alternis tantum diebus comedunt, ob quartanam qua perpetuo laborant, teste Aristotele et Plinio. Ursi autem, quia per hiemem latent nihilque comedunt, ait Aristot. lib. 8. Histor. c. 17. Inde ergo urso per hiemem exinanito in vere summa existit inedia et fames, adeo ut omnia voret, etiam formicas et apes. Hinc ab Aristot. ibidem cap. 5. vocatur omnivorus. Talis prorsus est tyranni immanitas, avaritia et cupiditas, ut ex omnibus rebus etiam vilibus et sordidis captet lucrum, sicut Vespasianus captabat ex urina et sordibus.

Tertio, in leone notatur tyranni crudelitas, in urso dolus et astutia. Unde Plinius, l. 8. c. 36: *Nec alteri*, ait, *animantium in maleficio astutia solertior.* Hinc Apocal. 13. 2. Antichristus, qui erit versutissimus, comparatur urso. Et Thren. 3. 10. vocatur *ursus insidians;* quia, ut ait S. Ambros. l. 6. Hexam. c. 4: *Plena fraudis est fera.* Et ante eum S. Basil. hom. 10. Hexam. *Quoties*, ait, *dolus in anima doli fraudisque concinnatrice sibi delegit domicilium, nonne urso quolibet in suo spelæo collatebrante est implacabilior?* Similiter lupi, ut vertunt Sept., sunt astuti et dolosi; nam ovilia oberrant, *ac somnum canum, absentiam aut desidiam pastoris explorant, ovium guttur invadunt, ut cito strangulent*, ait S. Ambros. in c. 10. Luc. Quin et hyæna, quæ certa est species lupi, pastorum nomina audiendo ediscit, eosque deinde per nomen ex ovili evocat, perinde ac si homo quispiam eos evocaret: prodeuntes deinde invadit et strangulat, ac mox ovile perrumpens in oves grassatur. Similis est crudelitas et astutia tyrannorum.

Quarto, leo noxia invadit animalia; ursus innoxia, puta oves et agnos: ita tyrannus tam probos quàm improbos vexat, expilat et mactat. Unde Antisthenes apud Stobæum, serm. 49. tyrannum ait esse pejorem carnifice; quia, ait, carnifex occidit duntaxat reos et sceleratos, at tyrannus insontes æque ac sontes.

Quinto, tam leo quàm ursus symbolum est rapacitatis et injustitiæ; quia aliena invadit, rapit, mactat et vorat. Rursum leo reliquias sui prandii ursis, lupis et feris devorandas relinquit. Sic tyrannus est rapacissimus et injustissimus, ac similes sibi magistratus et officiales rapaces et violentos creat ut tyrannidis suæ congruos habeat socios et adjutores, ut docet Plato l. 9. de Republ. Audi S. Amb. serm. 59: *Aiunt plerique lupos leonum subsequi solere vestigia, et non longe ab eorum venatibus oberrare, scilicet ut rabiem suam rapina satient aliena, et quod ex leonum saturitate remanet, id luporum rapacitate consumatur. Sic et isti avaritiæ lupi prædonum vestigia subsecuti sunt, ut quod illorum rapacitate superavit, horum cederet feritati.* Rursum ursa sævior est urso, teste Aristot.; sic uxores et concubinæ tyrannorum sæpe sæviores et rapaciores sunt ipsis tyrannis.

Ex hac auri esurie evenit ut princèps avarus nil faciat gratis, sed ob res quaslibet poscat munera, imo præfecturas et officia pretio divendat, qua ex re non modica sequuntur in rempublicam damna. Quocirca Basilius imp. Exhortat. ad Leonem filium, c. 45. præscribit ne officia divendat: *Auro*, ait, *et muneribus venales honores et dignitates cave ne habeas, sed eas dignis largire gratis; qui enim magistratum pretio emit, subjectos illi magistratus multo magis emit, ut muneribus quæ dedit fretus, ipse audacius munera capiat. Proba igitur atque explora diligenter, atque ita demum provehe eos qui sine muneribus ambiunt, si vis à republica omnem sordium et concussionis labem exulare.* Rationem nervosam affert: *Nam qui dat*, ait, *ut magistratum capiat, quæstum sibi à magistratu captat; dat enim ut jus capiendi habeat, contra leges hoc agens, ut nullis legibus teneatur. Qui enim magistratum mercari didicerit, is nunquam munera capere dediscet, et sine muneribus aliquid facere nunquam volet: te autem corruptionis et sordium habebit magistrum quem debuerat habere vindicem. Neque ipse solum munera capiet, sed eos etiam qui sub ipso erunt munera capere coget.*

Sexto, leo et ursus hinnulos aliasque feras inter se dimicantes invadunt, occupant et laniant: sic tyranni gaudent subditorum dissensionibus, imo eas serunt et fovent, ut partem debiliorem juvent et fortiorem opprimant, qua oppressa debiliorem jam sibi obligatam facile occupant, ut facit Turca. Unde Aristot. lib. 5. Polit. c. 11: *Calumniari*, ait, *invicem, et amicos committere cum amicis, et plebem cum nobilitate, et divites inter seipsos, et subditos ad paupertatem redigere, tyrannicæ est pravitatis, ut neque sumptus fiat in custodia, et illi quotidianis molestiis oc-*

cupati vacare non possint ad consilia contra tyrannos ineunda.

Septimo, Septuag. pro *princeps impius* vertunt *princeps inops;* unde indicant causam rapacitatis et avaritiæ principum esse, quod sint inopes, tenues et pauperes, vel quia prodigi, vel quia avari et insatiabiles, vel quia ex infima plebe emergunt, et ad principatum assurgunt. Quare ut insignem suam inopiam levent, imo impleant, minima quælibet exigunt, ac pauperes vectigalibus et tributis exhauriunt usque ad ossa. Princeps ergo cui dominatur paupertas, eidem sæpe dominatur rapacitas et impietas. Hinc rursum Septuag. eos comparant lupo sitienti, tum quia inopes semper sitiunt opes, suntque inexplebiles et insatiabiles : tum quia lupus sitit sanguinem animalium, ideoque guttur invadit ut strangulet et sanguinem hauriat : sic tyranni sitiunt sanguinem subditorum, omniaque cædibus et stragibus implent. Unde Ptolemæus Philadelphus dicebat in tyrannide cum multa alia esse gravia, tum illud maxime quod immeritos occidere cogatur utilitatis suæ gratia. Ita Stobæus serm. 49. Ibidem Ælianus : *Tyranni*, ait, *omnia suspicantur et metuunt. Sciunt enim quod sicuti sues, ita et ipsi vitam omnibus debeant.* Quàm inopia sit causa avaritiæ, ac proinde inopes non esse præficiendos reipub. pluribus ostendi v. 3.

Denique leones, ac præsertim ursi, pedibus valent iisque feras minores calcant, proterunt, pessumdant; sic tyranni majores et potentes non audent lacessere, sed pauperem plebem exagitant, et quasi pedibus calcant et exterunt, quia nemo eis resistere audet aut valet.

Talis leo, ursus et lupus pauperis plebis, præsertim Christianorum, fuit Nero, Domitianus, Decius, Maximianus, Constantius, Julianus. Vide S. Greg. Naz. orat. in Julian. S. Athanas. Luciferum Calar. et S. Hilarium contra Constantium. Talis ante Christum fuit Nabuchodonosor, de quo Jerem. c. 4. 7 : *Ascendit leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit.* Et Ezechiel c. 19. 2. et seq. Joachaz, Joakim, Joachim et Sedeciam reges Juda comparat leunculis, ac de Joakim ait v. 6 : *Qui incedebat inter leones, et factus est leo; et didicit prædam capere et homines devorare. Didicit viduas facere, et civitates eorum in desertum adducere ; et desolata est terra, et plenitudo ejus, à voce rugitus ejus.* Ubi plures analogias leonis et tyranni assignavi. Hinc Bias interrogatus quodnam animal esset perniciosissimum : *Silvestrium,* ait, *tyrannus, domesticorum autem adulator.*

Mystice, leo, ursus et lupus est diabolus, tyrannorum omnium princeps, inventor et choragus, cujus sævitia, astutia, cupiditas, nequitia, superat omnem leonum et ferarum crudelitatem, dolum et voracitatem.

16. DUX, INDIGENS PRUDENTIA, MULTOS OPPRIMET PER CALUMNIAM : QUI AUTEM ODIT AVARITIAM, LONGI FIENT DIES EJUS.] Hebr. *Dux carens intelligentiis, multus oppressionibus; odiens avaritiam, prolongabit dies;* Chald. *et qui odit calumnias, prolongabuntur dies ejus;* Sept. *Rex egens proventuum, magnus sycophanta : qui autem odit injustitiam, longum tempus vivet;* Scholiastes pro *magnus sycophanta* vertit, *abundans extorsionibus,* et addit : *qui autem odit injustitiam, vitam vivit;* Tigurin. *Sub stulto principe crebræ sunt violentiæ : qui autem odit avaritiam* (Syrus, *fraudem*), *diu imperabit;* Vatabl. *Princeps carens prudentia et* (id est, idcirco, q. d. quia parum habet prudentiæ, ideo multum habet injuriæ) *multus in injuriis non prolongabit dies : at qui odit avaritiam, prolongabit dies.* Ex fine enim versus exponitur ejus principium : τὸ enim *prolongabit dies* per zeugma initio repetendum, et ob antithesin negandum est, addita negatione *non.* Alludit ad ursum, cui teste Plinio caput est debilissimum : sic princeps oppressor, capite, id est cerebro, judicio et prudentia, est debilissimo.

Demonstrat hæc sententia, ait Jansen. *qui sint principes illi impii, qui se gerunt ut leones et ursi, nempe qui indigent prudentia, qua intelligere deberent quod sit eorum in subditos officium, et qua in re sit propria sita prosperitas, nempe si subditos habeant sibi bene affectos, et amantes potius quàm metuentes. Qui ergo hujusmodi caret prudentia, multos opprimet per calumniam, hoc est, per quamvis injuriam, ideoque multos sibi faciet inimicos : unde à suis desertus facile et ipse ab hostibus suis opprimetur, vel, quod tyrannis solet evenire, à suis trucidabitur. Hoc enim in hac prima parte relinquitur intelligendum ex secunda parte. Qui autem odit avaritiam, et ideo non premit populum suum exactionibus, longi fient dies ejus; sive, quod Deus illius vitam propter pietatem prolongabit, sive quia talis à suis stipatus et dilectus, non solum tutus erit à suorum insidiis, sed et ab hostium incursu. Indicat sententia errare principes, qui ad sui tuitionem et conservationem vitæ suæ putant undiquaque comparandas divitias et opes, ideoque multos expilant, nunquam satiati.* Tales enim sunt imprudentes et *deficientes intelligentiis,* ut habent Heb. id est, multipliciter insipientes, tum quia populum à se avertunt; cum bonum principis sit amare populum et ab eo amari ; tum quia eum expilando seipsos depauperant et expilant : opes enim principis consistunt in opibus subditorum ; tum quia rebellionis dant causam, ut æmuli in eos insurgant, imo totus populus eos ut tyrannos expellat, et principatu, vel etiam vita privet, juxta illud Poetæ :

> Ad generum Cereris (*ad Plutonem, puta ad inferos*)
> sine cæde et sanguine pauci
> Descendunt reges, et sicca morte tyranni.

Tyrannos enim parvo tempore vivere et regnare constat ex historiis et jugi experientia. Unde ipsi omnia formidant : sciunt enim quod ut sues vitam suam multis debeant, uti paulo ante dixi. Hinc Thales ex longa peregrinatione domum rediens, rogatus quid in ea novi vidisset : *Vidi*, ait, *tyrannum senem,* quasi id prodigiosum esset, inauditum et pene miraculum. Ita Plutarchus.

Porro, Sept. vertunt : *Rex egens proventuum magnus sycophanta,* id est, rex avarus opumque avidus est calumniator, oppressor et expilator populi. Sycophanta enim ad litteram idem est quod observator, et delator ejus qui ficos furto sustulisset, ita dictus ἀπὸ τοῦ συκα φαίνειν, id est, ab indicando eum qui ficos ederat : hinc sycophanta pro mendace, cavillatore, quadruplatore et fraudatore ponitur. Quod hinc originem habuit. E duobus servis Græci cujusdam viri alter ficus, quæ domi paratæ erant, absumpserat : alter quis eas abstulisset ignorabat. Quærenti eas domino sons innocentem accusabat. Herus, ut veritatem exploraret, haurire utrumque subtepidam aquam jussit, deinde

evomere. Tunc primum sycophantæ ortum vocabulum: eo ita appellato qui ficos devoraverat, culpamque in innocentem cavillando ac mentiendo rejecerat. Festus: *Sycophantas*, ait, *appellatos hac de causa dicunt, Atticos quondam juvenes in hortos irrumpere solitos, ficosque deligere: quam ob causam lege constitutum fuisse, ut quicumque id fecisset, capite plecteretur. Hanc igitur pœnam qui persequerentur ob parvula detrimenta, sycophantas, hoc est ficorum edones, esse appellatos.* Hæc Sipontinus. Sycophantas ergo ad verbum vertas ficosos, ficorum studiosos, ficos numerantes, ficorum custodes, ficis viventes, de ficis calumniantes. Festus et Athenæus lib. 3. Dipnosop. testantur Athenis pœnam capitis constitutam iis qui ficos furto tollerent; hinc sycophantia vocatur calumnia, delatio falsa, accusatio, dolus et cicumventio.

Talis sycophanta fuit Constantius imp. qui teste Marcellin. lib. 14. delatoribus non tantum dictorum et factorum, sed et somniorum aurem præbebat. Præcipue vero indulsit Mercurio cuidam, qui se specie familiaritatis conviviis admiscebat, et si quis nocturnum visum effutisset, depravata narratione ad Constantium deferebat, adeo ut vix quispiam auderet fateri se dormisse: ac docti nonnulli sortem suam deplorarent quod apud Atlanteos nati non essent, ubi negant videri somnia: quod et Stephanus fatetur in dictione *Atlantes*.

Maximus sycophanta fuit Julianus Apostata Constantii consobrinus, qui miris artibus et dolis Christianos circumveniebat, ac inter alia spoliabat eos bonis eo titulo, quod ipsi ea è templis Gentilium rapuissent. Cumque id falsum esse ostenderent: *Christus vester*, inquiebat, *vobis paupertatem consuluit, et beatos pauperes prædicavit eisque regnum cœlorum promisit; obedite ergo Christo et legi vestræ, ac cedite mihi opes vestras.* Ita invasit prædia B. Gallicani, qui fuit gener Constantini Magni; sed Christus sycophantiam detexit, imo ultus est: quotquot enim Gallicani prædia invadebant, corripiebantur à dæmone, aut lepra tacti recedebant. Ita habet Vita B. Gallicani, et Baron. anno Christi 362.

Igitur *rex egenus proventuum magnus est sycophanta:* primo, quia avarus vilis et abjecti est ingenii, ideoque opibus subditorum per fraudem inhiat; cum verus *rex non sit*, inquit Aristot. l. 8. Ethicæ 10, *nisi sit ex se sufficiens, et bonis omnibus antecellat. Talis autem nullius indiget rei.* Subditos ergo potius ditat quàm ab eis ditetur. Secundo, quia levi de causa eis litem intentat, ut sycophanta ob ficus, captatque legum transgressiones, imo earum occasiones suggerit, ut transgressores graviter mulctet, et bona eorum sibi vindicet et confiscet. Tertio, quia cavillatur et falsa crimina subditis imponit, aut subtili legum interpretatione culpam eis injicit, ubi vere non est culpa, teste Aristot. lib. 3. Polit. c. 6; idque facit per prætextus et species honestatis, nimirum falsa fucis, turpia phaleris indigent, hoc est: *Putre salsamentum origano* vel *aceto*, ut vulgo dicitur. An non talis sycophanta?

Quocirca Phavorinus apud Stobæum, c. 45, hoc sycophantiæ et avaritiæ dedit remedium: Ut non augeas tributa, minue sumptus. *Si plura præsentibus desidero*, ait, *demam aliquid de præsentibus, et præsentia mihi sufficiunt.* Hinc et Basilii Imperatoris exhortatio ad Leonem filium, cap. 27, inculcat ei pecuniæ contemptum et justam vectigalium moderationem. Et Agapetus Diaconus in Admonitorio ad Justinianum Imper. c. 47: *Tutissimam*, ait, *arbitrare salutis tuæ custodiam, nulla quemquam ex subditis afficere injuria; qui enim offendit neminem, suspicioni habet neminem. Quod si nulla quemquam afficere injuria tutelam conciliat, longe magis beneficiis collatis id præstabit; nam ut tutelam exhibet, ita charitatem non prodit.* Plutarchus: *Nullum*, ait, *firmius principi præsidium, quàm vera et constans benevolentia.* Philo: *Deus nullius indiget; rex solius Dei. Imitare igitur eum qui nullius eget, ac largiter impertire petentibus misericordiam, non summo jure nec restrictione cum supplicibus agens, sed omnibus quæ ad vitam degendam pertinent petentibus præbens.* Agathon: *Tria meminisse decet magistratum; primo, se hominibus imperare; secundo, ex legibus imperare; tertio, non semper imperaturum esse.* Diodorus: *Regem bene suo munere fungentem decet esse justum, magnanimum, veracem et liberalem in largiendo, ac quavis cupiditate majorem; supplicia leviora delicto; gratiam autem majorem beneficio referre tam subjectis, tum amicis.* Ausonius: *Nili decet ut subjectis venerabilis magis quàm terribilis esse videaris; illud enim gravitas; hoc vero feritas comitatur.* Hæc refert Anton. in Melissa p. 2. c. 1.

17. Hominem, qui calumniatur animæ sanguinem, si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet.] Pro *lacum* hebr. est בור *bor*, id est cisterna, puteus, lacus, sumiturque pro sepulcro et inferno. *Calumniatur*, id est per calumniam aut vim opprimit, et effundit *sanguinem animæ*, id est sanguinem, in quo est anima, id est vita. Est periphrasis homicidæ. Hebr. enim עשק *asac*, id est *calumniatur*, significat opprimere, vim inferre, fraudare, vi extorquere, per calumniam, vim aut dolum eripere; sæpe enim quis occidit alium non gladio transfodiendo, sed falsum testificando, uti faciunt falsi testes; aut iniquam capitis sententiam ferendo, uti faciunt perversi judices; aut apud principem aliumve potentem falso accusando, ut ab eo occidatur, uti faciunt invidi et detractores, qui omnes sunt homicidæ non physice feriendo, sed ethice per calumniam curando, ut ab alio interimatur. Hoc significat hebr. *asac*, id est *calumniatur*. Jam

Primo, Rabbini sic exponunt. R. Levi, q. d. Homicida, ob multitudinem eorum qui eum insectabuntur ut capiant et plectant, ita diffugiet, ut ad sepulcrum descendat, neque quispiam sit qui cadentem sustineat auxiliumque ferat, q. d. Omnium odio et insectationi erit expositus. R. Salomon: Homicida neque ab æthere, neque à terra, neque ab ullo hominum sustinebitur, quin in lacum gehennæ trudatur. Aben Ezra: Qui violentus est in sanguinem animæ, parricida nimirum et cædis patrator, à suis flagitiis in hujusmodi calamitatem detrudetur, ut in foveam descendat necem sibimet illaturus, seque in calamitosum locum conjecturus; neque vero ullus existat à quo revocetur. Rursum, q. d. Qui à seipso et à divitiis suis supplantatus fuerit, propterea quod humanum sanguinem effuderit, donec in sepulcrum inferatur sedes mutans; hinc inde diffugiet sibi ipsi maxime timens. Nemo enim hunc, cum ceciderit, sustinet, nec ulla in eum miseratione movetur, eo quod divinam imaginem in homine, quem occidit, labefactarit. Hæc Aben Ezra.

Secundo, Syrus vertit : *Vir, qui conscius est sanguinis animæ, ad electos confugiet, et non adjuvabunt illum.* Hebr. enim בר *bar* (unde בור *bor*) purum, nudum, electum significat, q. d. Homicida qui sibi est conscius effusi sanguinis, implorabit opem electorum tum cœlitum, puta Angelorum et Sanctorum, tum terrigenarum, puta hominum piorum et misericordium; at nemo à pœna liberabit eum. Omnes enim exhorrent homicidium et homicidam, cupiuntque illum tanti sceleris tam humano generi noxii pœnas luere.

Tertio, Septuag. vertunt : *Qui in causa cædis pro altero spondet* (qui se vadem dat judici pro homicida) *et exsilio mulctabitur* (cum homicida metuens pœnam capitis non se sistet, sed fugiet et in latebras se abdet), *et nulla unquam securitate potietur.* Amici enim et parentes occisi eum ut homicidam, pro quo spopondit, persequentur, et jugiter lacessent.

Quarto, Chald. vertit : *Filius hominis qui sollicitus est de sanguine animæ, si usque ad lacum fugerit, non comprehendent eum,* q. d. Homo sanguinis effusi reus, ideoque sollicitus et anxius, esto fugiat in antra, specus et fossas, v. g. in fodinas auri, argenti, æris, carbonum, quales sunt Leodii, ut ibi se abscondat; tamen nec carbonarii, nec cæteri qui in fodinis sunt aut laborant, eum recipient, sed ut communem hostem propellent, verentes ne et ibi quempiam ex ipsis occidat.

Quinto, Vatablus vertit : *Qui violenter,* vel *per violentiam, sanguinem fuderit, usque ad sepulcrum fugiet, et non retinebunt eum,* q. d. Homicida in certum mortis periculum, ut à judice, vel à cognatis ejus, quem occidit, necetur, se conjicit, nec quis ab eo illum eripiet. Rursum, *ad sepulcrum fugiet;* quia multi homicidæ, conscientia sceleris adacti, seipsos occidunt, aut judici occidendos tradunt, uti Judas proditor Christi seipsum suspendit. Juste enim qui aliorum fuit, etiam suî ipsius fit carnifex; hæc enim congrua est sceleris talio Deique ultio.

Sexto, Lyranus, q. d. *Homicida, si usque ad lacum fugerit,* id est si usque ad mortem et sepulcrum pœnitere distulerit, *nemo sustinet,* id est nemo potest ei auxiliari; quia post mortem non est locus pœnitentiæ et gratiæ. Verum hoc mysticum est.

Septimo, Pagninus et Baynus vertunt : *Homo oppressor in sanguine animæ,* id est, qui violenter alteri animam ex sanguine et corpore per homicidium extorsit, *ad foveam fugiet,* puta ad antra et cavernas, ut ibi lateat ne teneant eum; ne scilicet eum capiant et judici plectendum sistant. Spiritaliter multi homicidæ pœnitentes fugerunt ad antra et speluncas, ibique tota vita austeram egere pœnitentiam, et sancti evasere, uti latro conversus ab Abbate Apollo apud Palladium in Lausiaca cap. 52, et alius apud Moschum in Prato Spiritali c. 166, et alius apud Ruffinum c. 16. quem S. Paphnutius per visum vidit sibi meritis æquari. Sic spiritaliter S. Magdalena, S. Pelagia, S. Maria Ægyptiaca, etc., quæ suis illecebris multorum animas occiderant, pœnitentes in antris vitam duxere Angelicam. Mirum est quod de Maria infanticida scribit Joannes Moschus in Prato c. 76, scilicet ea fugiente ad navim eam stetisse ut nequiret progredi; ea deinde in scapham expulsa et submersa, navim cursum suum perfecisse. Idem, c. 166, narrat latronem quemdam pœnitentem monasterium adiisse, ibique monachum effectum spectrum pueri vidisse, dicentis : *Cur me occidisti?* quare ad seculum redeuntem postero die decollatum fuisse. Ita ultio homicidas sequitur usque ad aras.

Octavo, noster Salazar ingeniose, ut solet, per *lacum* accipiens puteum, censet hîc alludi ad ritum veterem, quo ii qui alios juste vel injuste occiderant, lavabant manus, ut quasi contaminati sanguine effuso eum abluerent, itaque puri ad aras et sacra accederent, uti Pilatus lavit manus in condemnatione Christi, q. d. Homicida, si privatus sit, erit omnibus execrationi, ut, etiamsi fugiat ad puteum ejusque aquis se abluat, omnes tamen eum detestentur: sin dux sit aut princeps qui multorum sanguinem fudit, et contra jus fasque innocentes capite damnavit, *si usque ad lacum effugerit,* etiamsi quotidie acceptis ex lacu aut puteo copiosissimis aquis manus suas lustraverit, *nemo sustinet,* id est purum ipsius imperium subditi tolerare non possunt, atque adeo illum aut imperio aut vita privant.

Nono solide et genuine, q. d. Homicida quasi pestis communis humani generis, ita est omnibus exosus et exsecrabilis, ut lucem, solem hominesque fugiat; quin sub terra in antra se abdat, ut velut socius ferarum cum eis habitet, quas feritate superavit; nec tamen ibi erit tutus, sed ubique pavidus et tremens, instar Cain parricidæ profugus, omnes auræ foliorumque sibilos, omnes avium garritus, omnem auræ ventique strepitum expavescet, velut qui sit odium Dei et hominum, ideoque ab hominibus neci devotus, ut tanquam justitiæ victima, vindictæ divinæ et humanæ suo sanguine parentet; quin et bestiis invisus ab eis neci dedatur aut prodatur. Exempla sunt in Ibyco, qui, cum à latronibus in solitudine occisus esset, grues eos qui auctores erant sceleris prodiderunt, qui et scelus morte luerunt; in Besso, cujus parricidium hirundines evulgarunt; in canibus, qui homicidas Pyrrhi et Hesiodi allatrarunt, itaque prodiderunt; et in aliis pluribus quos recenset Plutarchus lib. de Sera numinis vindicta. Hinc leges civiles parricidio pollutis viventibus adimunt elementa quatuor, dum jubent culeo insutos inter fera animalia sine usu elementorum interire, utpote qui eorumdem usum suis parentibus ademerint, ideoque sint homines scelesti et catharmata mundi.

Hoc est quod severe ab olitanis seculis sanxit Deus, Genesis 9. 5 : *Sanguinem animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, et de manu hominis, etc. Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius; ad imaginem quippe Dei factus est homo.* Vide ibi dicta.

18. Qui ambulat simpliciter salvus erit (hebr. *salvabitur*), qui perversis graditur viis, concidet semel.] Hebr. *Et perversus in viis* (Cajetan. *transversans vias*) *cadet in una;* Chald. *Et cujus universæ sunt viæ, corruet semel;* Septuag. *Qui ambulat juste, adjutus est; qui autem perversis viis graditur, implicabitur;* vel, ut clarius vertit Interpres Catenæ Græcorum : *Cave obsequaris genti iniquæ. Qui ambulat juste, auxilium consequetur; qui autem graditur viis perversis, erroribus et tricis implicabitur;* Syrus, *concidet in foveam.*

Sensus est clarus, q. d. Qui in suis actionibus,

quæ sunt quasi viæ hujus vitæ, procedit simpliciter, hebr. תמים *tamim*, id est innocenter, innoxie, candide, integre : hic esto in obtrectatores, æmulos, aliaque damna et pericula, quæ parit misera hæc vita, incidat; tamen Dei ope ex illis salvabitur, et incolumis evadet; at vero qui in actionibus suis procedit prave, distorte, maligne, dolose: esto ad tempus illæ prospere et ex voto succedant; tamen tandem in una eorum corruet irreparabiliter, nimirum in adversitates incidet, è quibus emergere et resurgere non poterit. Ergo τὸ *concidet semel* duo significat : primo, q. d. Corruet in una machinatione sua, ut suis artibus dolisque capiatur; secundo, corruet irreparabiliter. Ita Aben Ezra, R. Salomon et alii. Aliter R. Levi : Corruet *semel*, id est *semper;* cum enim, inquit, una sit via virtutis et boni, multæ vero sint viæ vitii et mali, perversus autem viam boni deserat, necesse est ut viam mali capessat, in eaque in malum corruat.

Antistropha Salomoni est gnome, Isaiæ c. 43. 2 : *Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te ; cum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit in te, quia ego Deus tuus, sanctus Israel, salvator tuus.* Vide ibi dicta. Ita tres pueros Hebræos Deus in igne Babylonio illæsos servavit, Danielis 3, ac Jonam in ventre ceti. Idem Hebræos per mare Rubrum quasi per aridam deduxit, submerso in eo Pharaone insequente, Exodi 14. Joannes Moschus in Prato, c. 2, narrat senem quemdam tantæ virtutis fuisse, ut leones secum in eadem spelunca susciperet, cum eis ambularet, et cibum eis in suo sinu præberet. Et c. 18. narrat vitam alterius senis, qui cum leonibus passim dormiebat : *Die vero quadam*, ait, *tulit duos leonis catulos in Ecclesiam, dicens fratribus : Si mandata Domini nostri Jesu Christi custodiremus, ista animalia profecto nos timerent ; sed propter peccatum servi effecti, nos illa timere comprobamur.*

19. QUI OPERATUR TERRAM SUAM, SATURABITUR PANIBUS ; QUI AUTEM SECTATUR OTIUM, REPLEBITUR EGESTATE.] Hebr. *Qui vanos* vel *vacuos*, id est otiosos, *sectatur, satiabitur paupertate ;* Syrus : *Qui ambulat post vanitatem* (otium vanum) *satiabitur egestate.* Est elegans antithesis, q. d. Operans satiatur esu panum ; otiosus vero satiatur, id est repletur, sua fame et inedia : laborans abundabit opibus; piger et deses abundabit et conficietur inopia.

Hanc gnomen audivimus cap. 12. 11, ubi eam abunde explicui.

Mystice de otio spiritali bonorum operum hanc gnomen exponit Cassianus lib. 10. de spiritu acediæ cap. 2 : *Otiosus*, ait, *replebitur paupertate, vel visibili scilicet, vel invisibili; quia necesse est otiosum quemque è diversis vitiis involutum teneri, et alienum semper existere à contemplatione Dei, vel divitiis spiritualibus, de quibus beatus Apostolus : Quia in omnibus*, ait, *divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia*, 1. Cor. 1. 5. Si hæc est otiosorum paupertas, laborantium divitiæ in verbo et in scientia consistunt, non in verbo quod aerem verberet, neque in scientia quæ mentem inflet et in superbiam efferat; sed in verbo quod mentes erudiat, et in scientia quæ doctorem ipsum et audientes ædificet. His divitiis strenui operatores ignorantes docent, frigescentes accendunt, pusillanimes roborant, et sibimetipsis novos meritorum thesauros accumulant.

20. VIR FIDELIS MULTUM LAUDABITUR ; QUI AUTEM FESTINAT DITARI, NON ERIT INNOCENS.] Hebr. *Vir verax*, vel *fidelis, multus in benedictionibus;* Aquila : *Vir fidem faciens ;* Chald. *Viri fidelis multæ benedictiones* (Syrus : *Fidelis benedicetur*)*; qui autem cucurrerit in iniquitate ut ditetur, non erit innocens ;* Septuag. *Vir fidelis multum benedicetur : malus autem non erit impunitus.*

Benedictio duplex est, verbalis et realis : verbalis est laus et boni apprecatio; realis est rerum copia; hinc duplex oritur sensus :

Prior, q. d. Qui fidelis est in actionibus, ac cum fide negotiatur, hunc omnes laudabunt, eique omnia bona acclamando apprecabuntur : qui vero festinat ditari, ideoque dolis et fraudibus per fas et nefas opes corradit, hic non erit innocens, sed ut nocens et fraudator culpabitur et damnabitur ab omnibus. Ita Vatabl.

Posterior, q. d. Qui fidelis est in suis negotiis, hic *multus erit in benedictionibus*, id est cumulabitur rerum copia ut opibus circumfluat : Deus enim omnia ejus negotia prosperabit, ut quotidie ejus fortunæ promoveantur et crescant ; qui vero per fraudes et usuras festinat ditari, hic non erit innocens, id est impunitus, quia opibus non tantum speratis, sed et iis quas habet privabitur et depauperabitur.

S. Gregor. exponit : *Non erit innocens*, scilicet à peccato. Audi eum 3. p. Pastor. admon. 21 : *Cum repleti homines cunctis simul opibus inardescunt, audiant quod scriptum est : Qui festinat ditari, non erit innocens. Profecto enim qui augere opes ambit, vitare peccatum negligit, et more avium captus, cum escam terrenarum rerum avide conspicit, quo stranguletur, peccati laqueum non agnoscit*, juxta illud Pauli : *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem*, 1. Tim. 6. 9. Huic gnomæ similem audivimus cap. 13. 11. et cap. 20. 21, ubi eam explicui.

21. QUI COGNOSCIT IN JUDICIO FACIEM, NON BENEFACIT : ET (id est *quia*) ISTE PRO BUCCELLA PANIS DESERIT VERITATEM.] Hebr. *Cognoscere faciem*, aut *vultum, non bonum : et super buccellam panis prævaricabitur vir ;* Chald. *Æstimare faciem non est bonum, et pro buccella panis peccabit vir;* Septuag. *Qui non reveretur facies justorum, non est bonus, qui talis est buccella panis vendit virum.* Ita Complut. Regii cæterique; quare in Vatican. mendose pro *vendit virum* irrepsit *vendit vinum ;* Syrus, *ob buccellam panis prodit virum.* Noster pro *virum* vertit *veritatem* paraphrastice ; quia, cum deseritur veritas in judicio, proditur, venditur et perditur vir, qui in eo false et injuste damnatur; τὸ *in judicio* non est in Hebræo, sed subintelligitur, quia acceptio personarum maxime cernitur, maximeque nocet in judicio.

Priorem partem hujus sententiæ audivimus cap. 24. 23. Sensus est, q. d. Accipere personam præsertim in judicio, ut propter munera vel amicitiam amico adjudices causam, quæ parti adversæ ex justitia erat adjudicanda, non est bonum, imo grande malum et nefas. Est miosis. Nam, ut ait Cicero : *Exuit personam judicis, quisquis amicum induit.* Oportet ergo ut judex clausis oculis judicet, nec ullius perso-

nam recipiat. Hac de causa Areopagitæ judicabant in tenebris noctu. Rationem subdit : *Et*, id est *quia*, talis *pro buccella panis deserit veritatem*, id est pro re parva parvique pretii et momenti veritatem commutat in falsitatem, æquitatem in iniquitatem, dum in gratiam amici falsam et injustam contra partem adversam profert sententiam. Omnis enim res, esto in se pretiosa, vilis est, si cum pretio veritatis et justitiæ comparetur. Adde : Non pauci judices iniqui pro re vili, ut pro munere unius hædi vel agni, pervertunt justitiam. Adeo vilis est eis animus, vilis fides, vilis honos, vilis justitia. Hoc est quod queritur Deus Ezech. 13. 19 : *Violabant*, ait, *apud populum meum*, *propter pugillum hordei et fragmen panis*, perinde ac aves et pisces capiuntur hamo per micam panis : per illam enim adescati unco lethifero os inserunt; aut sicut oves quæ frusto panis à lanione ducuntur ad macellum ut mactentur. Quare licet nonnulli Doctores asserant licere judicibus accipere esculenta et poculenta ; id tamen taxat hîc Salomon, quia subinde ob ea pervertitur judicium. Hinc Justinianus Imper. §. *Oportet de mandat. princip. Authent.* coll. 3. sanxit *ut* præfecti et judices *nullum omnino*, *neque majus neque minus donum* accipiant. *Oportet*, ait, *te pure sumentem administrationem, et sine omni suffragio, et præ omnibus aliis mundas servare manus Deo, nobisque et legibus, et nullum contingere lucrum, neque majus neque minus, etc.*

De turpitudine acceptionis personarum, æque ac munerum, dixi cap. 24. 23. et alibi : per hæc enim corrumpitur et quasi constupratur Astræa, id est justitia, quam veteres instar virginis integerrimæ pingebant; unde illud : *Concupiscentia spadonis devirginabit juvenculam, sic qui facit per vim judicium iniquum*, Eccl. 20. 2. Vide ibi dicta.

22. Vir qui festinat ditari, et aliis invidet, ignorat quod egestas superveniet ei.] Hebr. *Festinus ad opes vir mali oculi, et non sciet quòd egestas veniet ei;* Chald. *Qui festinat ad substantiam, vir est oculi nequam;* Septuag. *Festinat ditescere vir invidus, et non novit quòd vir misericors obtinebit eum;* Syrus : *Festinat ditari oculo invido.* Oculus nequam est oculus avari, qui, ut se ditet, aliis lucrum invidet et surripit, ut illud ad se derivet, juxta illud de avaro : *Nequius oculo quid creatum est? ideo ab omni facie sua lacrymabitur*, Eccl. 31. 15. Vide ibi dicta.

Significat Salomon avaritiam parere invidiam, ac vicissim invidiam parere avaritiam : quocirca omnis avarus est invidus, et omnis invidus avarus. Vide S. Chrysost. hom. 63. in Joan. *Gravis*, ait, *quidam affectus est invidia : hic orbem terrarum innumeris implevit malis. Hinc judicia complentur, hinc livores et pecuniarum amor.* Et paucis interjectis : *Hic morbus avaritiam peperit, quæ omnia confudit, et justitiam corrupit. Dona enim excæcant oculos sapientum, et tanquam frenum ori, avertunt et cohibent testimonia.* Et S. August. tr. 8. in Joan. *Si vis ditior esse quàm alius homo, invidebis ei, cum videris tibi illum æqualem. Debes ergo velle omnes homines tibi æquales esse.* Et in Ps. 125 : *Nemo*, ait, *invidet alteri in eo quod non vult vel esse, vel videri. Alius tibi invidet, quia dives es; hic autem aut dives vult esse, ut tibi invideat, aut dives putari vult.* Quocirca idem Augustinus sæpe inculcat efficax contra invidiam pharmacum esse opum contemptum. Nervosius S. Cyprian. tr. de Zelo et livore : *Late patet*, ait, *zeli multiplex et fecunda pernicies. Radix est malorum omnium, fons cladium, seminarium delictorum, materia culparum; inde odium surgit, animositas inde procedit. Avaritiam zelus inflammat, dum quis suo non potest esse contentus, videns alterum ditiorem. Ambitionem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus auctiorem. Zelo excæcante sensus nostros, atque in ditionem suam mentis arcana reducente, Dei timor spernitur, magisterium Christi negligitur, judicii dies non providetur.* Hæc et alia multa Cyprianus.

Et ignorat quod egestas superveniet ei,] quia avaritia excæcat cor ejus æque ac invidia, atque ideo in corradendis divitiis per fas et nefas finem non facit. *Egestatem* accipe tum temporalem in hac vita, tum spiritalem in gehenna, ubi dives Epulo à Lazaro poposcit guttam aquæ, nec accepit. *Juste* enim *non accipit guttam, qui Lazaro negavit micam*, ait S. August. Porro causas hujus egestatis recensui cap. 13. 11. ad illa : *Substantia festinata minuetur.* Hîc alia causa innuitur, nimirum invidia; cum enim ipse invideat aliis, alii vicissim invident ipsi, ideoque ab eo lucrum avertere, eumque depauperare satagunt. Adde justo Dei judicio fieri, ut avarus invidens aliis ut solus emineat et ditescat, cæteri vero depauperentur, talione puniatur, nimirum ut cæteri ditescant, ipse solus depauperetur.

Septuag. pro חסר *cheser*, id est egestas, legentes חסד *chesed*, id est pietas, misericordia; vel potius חסיד *chasid*, id est pius, misericors, vertunt : *Festinat ditescere vir invidus, et non novit quòd misericors obtinebit eum*, q. d. Avarus, invidens aliis lucrum, satagit coacervare opes, et nescit quòd Deus in pœnam avaritiæ illas auferet ab eo, et transcribet in virum liberalem et misericordem, qui in pauperes à quibus extortæ sunt, eas refundat, juxta illud vers. 8 : *Qui coacervat divitias usuris et fenore, liberali in pauperes congregat eas.*

23. Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet (aliqui legunt, *gratiam audiet*) apud eum, magis quam ille qui per linguæ blandimenta decipit.] Hebr. *Arguens hominem post me gratiam inveniet magis quàm blandiens lingua;* Chald. *Qui corripit filium hominis gratiam inveniet coram eo, magis quàm ille qui bifidus est lingua;* Septuag. *Qui corripit hominis vias, gratias reportabit magis illo qui lingua gratificatur;* Aquila, *præ deliniente linguam.*

Pro *postea* Noster legit אחרי *achare*, id est post, postea ; jam alio puncto legunt אחרי *acharai*, id est post me : R. Joseph Kimchi apud Pagnin. legit אחרי *ochari*, ut sit *benoni* cum *iod* paragogico, id est retro aversum, tardantem, retrocedentem, resilientem, scilicet à lege Dei; unde vertit : *Qui increpat hominem, qui retrocedit* (à via Dei, virtutis et legis), *gratiam magis inveniet quàm is qui blanditur lingua;* Aben Ezra et Vatablus : *Qui corripit hominem post me*, id est, inquiunt, ut me measque leges sequatur, ut sint hæc verba Dei, aut Salomonis jubentis contra has suas leges peccantem corripi, et juxta eas emendari corrigique. Baynus vero τὸ *post me* exponit, q. d. Qui peccantem acrius corripit, gratiam correpti inibit, perinde ac ego

Salomon pravos subditorum mores gravius castigare soleo, et tamen ipsius pergratus sum.

Verum anteferenda est Vulgata versio, quæ commodiorem dat sensum, q. d. Qui corripit errantem, initio acerbitate correptionis eum mordet, affligit et cruciat; sed ubi correptionis fructum correptus percipit, grate eam accipit, imo corripienti gratias agit, ut vertunt Septuag. quia per correptionem videt se mores pravos in probos commutasse, itaque evitasse gravia damna et pericula famæ, fortunarum, vitæ et gehennæ : at vero adulator blanda et suavia propinans esto initio delectet; tamen postea, ubi auditor ejus rixas et damna persentiscit, eum odit et detestatur. Adulator enim est *bifidus lingua*, ut vertit Chald. quia quasi duplicem habet linguam : unam, qua præsens adulatur, aliam, qua absens calumniatur; unam, qua blanditur, aliam qua mordet; unam, qua lambit, aliam, qua pungit. Huc facit illud c. 27. 6 : *Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula odientis.* Vide ibi dicta.

Ita videmus viros probos parentibus et magistris gratias agere, quod in pueritia et adolescentia pravos suos mores et lascivas cupiditates castigarint, ac ingenue confiteri : Nisi me corripuisses, ô pater, nisi me castigasses, ô magister, perdidissem meipsum, ad furcam, imo ad gehennam ivissem; tibi ergo debeo meam probitatem, vitam, salutem. Ex adverso multi dum ob scelera ducuntur ad furcam, et plures in gehenna maledicunt parentibus et magistris, quod se male agentes non corripuerint, dicuntque : Maledictus sis, pater, qui me genuisti; maledicta, mater, quæ me peperisti : quia si à puero mea vitia castigasses, non evasissem prædo, adulter, homicida, nec torquerer in gehenna cum dæmonibus, sed regnarem in cœlo cum Angelis.

Porro initio molesta cuilibet est correptio, uti declarat apologus, quem refert noster Pontanus, volum. 3. pag. 1. cap. 40. Veritas olim toto orbe profuga, cum erraret, sub noctem aliquando ad casam paupereculæ anus divertit. Ab ea hospitio perbenigne excepta interrogatur quænam sit, unde et quo tam sero. Illa : Sum veritas, ait, cui omnes invident, et quam nullo consistere loco patiuntur. Quid commeruisti? omnium accuso vitia, nihil dissimulo. Et quia sese reprehendi nemo ferre moderate potest, hinc mihi fuga et exilium perpetuum. Quid deinde? post cœnulam dormitum eunt. Uni lecto se ambæ commendant. Orta luce, cum vestes rursum induerent, intuita veritas aniculam, altero oculorum orbatam esse animadvertit, nec vitium tacet. Irascitur illa, et veritatem cum impetu è tugurio expellens addit : Non mirum si nusquam tibi locus, si te oderunt omnes, quando tam libere omnibus vitia sua objicere soles. Nuper quidam nobilis privatam vitam agens, de illa familiariter colloquens cu Philippo II, Hisp. rege, eamdem prætulit regiæ dignitati, quod illa tribus magnis dotibus polleret, quibus careret regia : primo amicitia et amico vero, pro quo regi se substituunt adulatores; secundo, veritate, quam raro audit rex, seductus à parasitis; tertio, aurora M^usis amica, cum rex subinde in multam lucem dormiat.

24. QUI SUBTRAHIT ALIQUID A PATRE ET A MATRE, ET DICIT HOC NON ESSE PECCATUM, PARTICEPS EST HOMICIDÆ.] Hebr. *Diripiens patrem suum et matrem suam*, *et dicens* : *Non est prævaricatio*, *socius est viri corrumpentis*; Chald. *socius est viri dissipantis*; Septuag. *Qui abjicit patrem vel matrem*, *et videtur ipsi non peccare*, *hic consors* (Aquila, Symmach. et Theodot. *particeps*) *est viri impii;* Syrus, *viro iniquo sociatur;* Pagnin. *particeps est dissipantis bona sua.* Pro *homicidæ* hebr. est משחית *maschit*, id est, corruptoris, perditoris, excisoris, vastatoris, *grassatoris*, ut vertit Vatablus.

Primo, Lyran. Hugo, Dionys. censent hic refutari errorem Scribarum et Sacerdotum, dicentium licitum, imo pium esse, si filii subtrahant alimenta debita parentibus, modo ea dent templo et Sacerdotibus, quos refellit Christus Matth. 15. 5, ut sensus sit, q. d. Qui subtrahit, id est, negat patri vel matri alimenta ad vitam necessaria, ut ea conferat templo, dicens id non esse peccatum, imo esse sanctum, is socius est homicidæ, quia cogit parentes inedia mori. Accedit noster Salazar qui sic exponit, q. d. Qui parentum indigentiæ non succurrit, atque ideo illis debitum naturæ subtrahit, cum homicidis, imo parricidis, censendus ac numerandus est, juxta illud S. Ambrosii in avaros : *Si non pavisti, occidisti.*

Verum obstat quod pro *subtrahit* hebr. sit גוזל *gozel*, id est rapit, furatur, prædatur, quod longe plus est quàm *negat* vel *non succurrit.*

Secundo ergo Cajet. vertit : *Qui deprædatur patrem aut matrem*, *et dicit : Non est crimen*, *socius est viri destructoris;* quia scilicet destruit et expilat familiam et domum paternam.

Tertio, Jansen. et Baynus hebr. *maschit*, quod Noster vertit *homicidæ*, vertunt *dissipatoris*, uti vertit Noster cap. 18. 9, ut sensus sit, q. d. Qui parentum bona suffuratur, idque sine delicti agnitione, socius est dissipatoris : quia tali se conjungit, et cum tali etiam ipse dissipat paterna bona. Solent enim juvenes ad hoc parentum bona suffurari, ut dilapident, et dissipatoribus se conjungant. Et fere tales fiunt postea egregii dissipatores et homines perditi.

Quarto et genuine, Vulgata versio filium furantem bona paterna vocat *socium homicidæ* : primo, quia continuis furtis parentes exhaurit, itaque eos inopia æque ac mœrore conficit et occidit, præsertim dum dicit id non esse peccatum, eo quod parentum bona æstimet sua, quod eorum futurus sit hæres. Qua in re graviter errat, gravemque injuriam facit parentibus : esto enim parentum bona sint filiis debita, ut in ea post mortem succedant; necdum tamen filii eorum sunt domini, multo minus eorum habent administrationem, ut eis ad libitum uti possint : quare peccant mortaliter, si notabilem summam parentibus surripiant: hæc tamen notabilis summa debet esse major in filio quàm in famulo vel externo, quia pater plus indulget filio quàm externo; unde et facilius filius à restitutione excusatur, uti docte docet Petrus Navarra, et ex eo noster Lessius, lib. 2. de Injur. fortun. cap. 13.

Secundo, quia filii decoctores solent esse socii nebulonum, hominum perditorum, raptorum et sicariorum. Rursum rapina et dissipatio bonorum paternorum ducit ad rapinas bonorum externorum, indeque ad cædes et latrocinia, q. d. Filius decoctor tandem evadit homicida, prædo et latro; ac ut talis capite plectetur, vel

suspendetur, uti sæpe fieri videmus. Hinc Plato in Phædro parentum violatores in inferno cum homicidis accenset, similique cum eis pœna mulctari affirmat.

Mystice, R. Salomon: Qui, ait, subtrahit animas à patre, id est, à præpotenti Deo, et à matre, id est ab Ecclesia, qui scilicet auctor est ut illæ scelus committant, et Deum furto petit, à quo filios avocat; hic similis est homicidæ, puta Jeroboam, qui sub Roboam schisma fecit, et decem Tribus à duabus ac à templo, Deique cultu ad cultum vitulorum aureorum in Dan et Bethel abduxit.

25. QUI SE JACTAT ET DILATAT, JURGIA CONCITAT; QUI VERO SPERAT IN DOMINO, SANABITUR.] Hebr. *Latus anima miscebit litem, et fidens in Domino impinguabitur;* Aquila et Symmachus: πλατυψυχος, id est *latus anima*, sive latianimis, *acuit litem;* Septuag. απληςος, id est *insatiabilis* (minus apposite ad Hebr. Vatican. legit απιςος, id est *infidelis*) *vir judicat temere; qui autem confidit super Dominum, in cura diligenti erit.*

Quæres quis sit *latus anima*, sive latianimis: primo, Syrus vertit, *vir avidus et gulosus;* hic enim latus est anima, id est animæ gula et aviditate, qui, ut eam expleat, debita contrahit, indeque lites et jurgia concitat, quæ gulam exinaniunt, ut pro escis litibus pascatur; qui vero sperat in Domino, alimenta, quin et delicias consequetur, quibus animæ suæ appetitum expleat, satiet et impinguet.

Secundo, R. Levi per *latum anima* accipit profusum et prodigum; hic enim dilatat animam profusione opum.

Tertio, Pagn.: *Latus anima*, ait, est animosus, audax et iracundus, qui proinde jurgia, rixas et pugnas concitat; sed qui sperat in Domino et implet illud: *Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus*, Deut. 32. 35. Rom. 12. 19, hic impinguabitur tranquillitate conscientiæ, et pace cum omnibus hominibus, quantum in ipso est.

Quarto, Baynus: *Latus anima*, ait, est avarus, qui animam suam dilatat ad multa capienda et rapienda. Unde Septuag. vertunt, *insatiabilis;* hic enim dum festinat ditescere, et insatiabili opum desiderio laborat, dum multos afficit injuria, multos habebit inimicos, et lites excitabit; sed qui super Dominum (sic enim legunt Hebræi) spem collocavit, à nemine quidpiam rapit, mori potius eligens, quàm aliena deprædari, huic honestus et sufficiens victus nunquam deerit, imo deliciis affluet, si non corporis, saltem anima illius pinguescet et crassescet cœlesti pinguedine, de qua loquitur Psaltes: *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.*

Quinto, Jansen. *Latus anima*, ait, est superbus et arrogans, ut vertit Chald. Nam per superbiam animus hominis dilatatur et extenditur supra se ad honores hujus mundi; quod secutus noster Interpres vertit: *Qui se jactat et dilatat;* hoc est, qui immodicus est sui laudator, animum suum expandens ad honores, talis jurgia concitat, quia non patitur aliquem sibi præferri aut æquari. Qui vero non extollitur in seipso, sed humiliter se Deo subjicit, spem omnem suam collocans in ipsum, talis *impinguabitur*, hoc est, prosperabitur in omnibus, Deo ipsi favente; tranquillitate mentis perfruetur, et, ut nos legimus, *salvabitur* ab omnibus malis, aut, ut potius legendum est, quemadmodum habent Codices emendatiores, *sanabitur.*

Sexto, noster Salazar: *Latus anima*, ait, duo significat, scilicet superbum et avarum. Hinc Vulgata vertit: *Qui se jactat et dilatat;* nam verbum *jactat* fastum superbiæ, verbum *dilatat* avaritiæ cupiditatem innuere videtur. Hic ergo superbus simul et avarus homo excitat jurgia, vel miscet lites, scilicet intra seipsum; duo nimirum vitia continet, quæ sibi invicem lites intentant. Superbia enim profusos sumptus poscit ad venditationem gloriæ; avaritia vero econtra sumptus inhibet, ac sordidum hominem reddit.

Septimo et genuine: *Latus anima* est cupidus. Anima enim est inferior animæ pars, in qua residet appetitus et concupiscentia; animus vero est pars animæ superior, in qua residet ratio, mens et spiritus; unde ab anima quæ nobis communis est cum brutis, dicimur animales, sicut ab animo et spiritu spirituales. Aliud ergo est latitudo cordis, puta magnanimitas, quæ fuit in Salomone 3. Reg. 4. 29. ac magna charitas, quæ fuit in S. Paulo, cum diceret: *Os meum patet ad vos, cor nostrum dilatatum est*, 2. Cor. 6. 11; aliud est latitudo animæ, id est cupiditatis, hæc enim est mala et prava: *Latus* ergo *anima* est, qui magnis desideriis æstuat, qui multa concupiscit, qui omnes vires dilatat ut cupiditates suas expleat. Porro latitudo hæc animæ, sive cupiditas est triplex, puta: prima est cupiditas honorum, quæ dicitur ambitio; secunda opum, quæ dicitur avaritia; tertia voluptatum, quæ dicitur gula et luxuria. Unde illud 1. Joan. 2. 16: *Omne quod est in mundo concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ. Latus* ergo *anima* trifariam dicitur: primo enim significat ambitiosum; secundo, avarum; tertio, gulosum et luxuriosum, et sic omnes aliorum expositiones jam datas lato et generali hoc sensu complectimur. Hinc Septuag. vertunt απληςος, id est insatiabilis; talis enim est omnis cupidus et cupiditas. Hinc et Noster, ut hæc omnia complecteretur, solerter vertit: *Qui se jactat et dilatat.* Superbus enim se jactat et ostentat ut pavo, avarus et gulosus dilatant gulam cupiditatis suæ, ut lupus fame tabescens.

Igitur sensus est, q. d. *Latus anima*, id est, superbus et ambitiosus *qui se jactat*, item *qui dilatat* hiatum suæ concupiscentiæ, puta avaritiæ, gulæ et luxuriæ, id est avarus, gulosus et luxuriosus, hic ut suam vel ambitionem, vel avaritiam, vel gulam et luxuriam expleat, confidens in eadem anima sua, id est, in animæ suæ sagacitate, viribus et robore, cum omnibus lites et jurgia concitat, ex quibus fit ut et honoribus quos ambivit, et opibus ac deliciis quas concupivit, privetur, maneatque inanis, jejunus et siccus; lites enim hominem exhauriunt et emaciant. Qui vero sperat in Domino, ob omnibus hisce sanabitur, ac honores, opes et escas, quæ illi abunde sufficiant, consequetur, iisque impinguabitur, ut habent Hebr. Unde videri posset in Vulgata pro *sanabitur* legendum *satiabitur*, vel *saginabitur*, si sic aliqui libri haberent, quia id conveniret cum verbo *impinguabitur.* Verum est verisimile nostrum Interpretem hîc, ut et aliàs, secutum Græca quæ habent, εν επιμελεια εςαι, hoc est, *in cura erit*, vel *curabitur*, itaque vertit, *sanabitur;* significans

eum Deo curante sanum fore, et liberum ab omnibus perturbationibus.

Nota ex Septuag. τὸ *qui autem sperat in Dominum in cura diligenti erit*, scilicet ipsius Dei. Unde Auctor Catenæ Græc. clare vertit : *Qui confidit in Domino, is Domino curæ erit, hoc est*, ait, *is in animi et corporis sanitate à Domino conservabitur.* Sperantis ergo in se Deus est provisor et curator, isque exactus et diligens, juxta illud Psalm. 54. 3 : *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet.* Nam Deus res ejus curabit, perinde ac si suæ essent et propriæ. Diligens enim cura, ait Jurisconsultus, est, cum quis ea cura curat res alienas qua proprias, quo fiet ut rebus omnibus abundet, ac nullius indigens αὐτάρκης, id est sibi sufficiens, nihilque appetens, suis contentus læte et beate vivat, quod proprium est Dei.

Magna hæc dignitas, magnus fructus spei, quod sperantem collocet in cura et sinu Dei, Deumque ejus faciat curatorem, id est, sollicitum in omnibus custodem et provisorem. *Cura* enim est vehemens et anxia sollicitudo, ita dicta, ait Festus : *Quod cor edat* vel *quod curat;* unde Ennius apud Cicer. de Senectute :

Curamve levasso,
Quæ nunc te coquit, et versat sub pectore fixa.

Sicut ergo tutor et curator gerit curam sollicitam pupilli suæ fidei commissi : sic Deus similem gerit sperantis in se; spes enim illum curæ Dei tradit, Deusque in suam curam eum acceptat, ut in ea secure conquiescat, juxta illud : *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor.* Rursum sicut pastor curam habet ovium sibi creditarum, sic Deus curam habet sperantium in se, ut illi fidenter dicere queant cum Psalte : *Dominus regit me* (Hebr. *pastor meus*), *et nihil mihi deerit ; in loco pascuæ ibi me collocavit*, Psalm. 22. v. 1; quare qui tangit sperantem in Deum, cor Dei tangit, juxta illud : *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei*, Zachar. 2. 8. Vide ibi dicta. Cura ergo nostrî urit oculos, urit cor Dei. Quocirca S. Petrus, epist. 1. c. 5. 7, adhortatur fideles dicens : *Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Et S. Paulus Philip. 4. 6 : *Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Nam ut ait Psaltes 39. 18 : *Dominus sollicitus est meî.* Ita S. Joannes Silentiarius irruentibus Saracenis fugere noluit, dicens: *Si Dominus meî curam non gerit, ut quid vivo ? sin autem gerit, quem timebo?* Testis est Cyrillus in ejus Vita.

Moral. disce hîc cupidum dilatare fauces cordis et corporis sui, ut omnia rapiat et sorbeat, ideo sibi jurgia et bella quibus pereat, accersere ; hinc infernus pariter, ut eum ejusque latas vastasque cupiditates excipiat, dilatat seipsum. Audi Isaiam cap. 5. 14 : *Propterea dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino ; et descendent fortes ejus*, etc. *ad eum;* et cap. 30. 33 : *Topeth*, id est gehenna, dicitur *præparata, profunda et dilatata; nutrimenta ejus ignis et ligna multa ; flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.* Ignis enim cupiditatis accendit et dilatat ignem gehennæ, ut in eo perpetim ardeat et comburatur. At vero qui sperat in Deo, dilatat in eo res et spes suas, ut in eo placide et secure conquiescat, sciens se spes suas à Deo per preces obtenturum, et votorum suorum compotem futurum, juxta illud Psalm. 80. 11 : *Dilata os tuum, et implebo illud.* Spes ergo in Deum est securis resecans omnes inquietas cupiditates ; sperans enim in Deum, illo unico contentus vivit; scit enim se in Deo omnia possidere. Quare tacite secureque sibi dicit : *Sufficis tu Deo tuo, sufficiat tibi Deus tuus.*

S. Laurentius Justinianus sæpe monebat *nunquam amittendam de Deo fiduciam ; illam esse in qua animæ vita consisteret.* Ita habet ejus Vita.

Hoc est quod ait Paulus 1. Timoth. 6. 17 ; *Divitibus hujus seculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum.* Quin et Seneca epist. 119 : *Quanti*, ait, *animi res est, solum nihil petere nulli supplicare et dicere : Nihil mihi tecum fortuna, non facio meî tibi copiam.* Et epist. 120 : *An parum habet qui tantum non alget, non esurit, non sitit? plus Jupiter non habet. Nunquam parum est quod satis est. Nunquam multum est quod satis non est. Post Darium et Indos pauper est Alexander Macedo; quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit novas, et, ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inventus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium!*

Ex dictis collige hoc axioma : *Cupiditas est mater jurgiorum et bellorum, indeque paupertatis et inopiæ;* hæc enim individua est bellorum comes et assecla ; *mortificatio vero, et abdicatio cupiditatis est mater tranquillitatis et pacis*, qua quis in Deo Deique providentia confidens et conquiescens, ab eo nanciscitur omnem rerum sufficientiam, imo abundantiam. Hoc est quod alacriter fidelibus inculcat S. Jacobus c. 4. 1 : *Unde bella et lites in vobis ? nonne hinc ? ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris? Concupiscitis, et non habetis ; occiditis, et zelatis, et non potestis adipisci; litigatis, et belligeratis.*

Et S. Chrysost. hom. de S. Philogonio cœlitum felicitatem describens : *Ubi*, inquit, *non est meum ac tuum, frigidum* (utpote calori fraterni amoris repugnans) *illud verbum, et quidquid est malorum, in vitam nostram invehens, innumeraque gignens bella.* Quin et Seneca, epist. 120. jam citata : *Nihil*, ait, *mi Lucili, interest utrum non desideres, an habeas ; summa rei in utroque eadem est : non torqueberis.* Unde illud Italorum : *Desiderare fà penare, non desiderare fà non penare.*

26. QUI CONFIDIT IN CORDE SUO, STULTUS EST : QUI AUTEM GRADITUR SAPIENTER, IPSE SALVABITUR.] Perperam quidam pro *salvabitur* legunt *laudabitur.* Nam Hebr. est : *Et ambulans in sapientia, ipse evadet;* Chald. *Qui ambulat in sapientia, protegetur à malo;* Sept. *Qui confidit in audacia cordis, ipse est imprudens : qui autem ambulat sapientia, salvabitur.* Hæc gnome similis et affinis est præcedenti.

Quæritur: Quis est is qui confidit in corde suo? Primo, Lyranus et Hugo censent esse eum qui confidit in sapientia sua, q. d. Qui fastu tumens præfidit sapientiæ suæ, hic stultus est, juxta illud c. 26. 12 : *Vidisti hominem sapientem sibi videri, magis illo spem habebit insipiens* ; qui autem ipsam in se sapientiam sequitur, hic salvabitur. Innuit sapientiam sitam esse non in su-

perbia, nec in præfidentia suæ sapientiæ, sed in regulis sapientiæ à S. Script. et Patribus traditis.

Secundo, Cajetanus per *cor* accipit cordis cupiditates, q. d. Qui confidenter sequitur suas cupiditates, hic stultus est; qui vero sequitur dictamina sapientiæ, id est legis divinæ, hic salvabitur, eritque beatus in cœlis.

Tertio, melius Jansenius per *cor* accipit cordis judicium et consilium, q. d. Qui confidit in consiliis et cogitationibus cordis sui, ita ut ea sequatur in omnibus actionibus suis, nullius quærens sententiam, sed suo innixus judicio; talis stultus est, et per suam stultitiam in multa incidet pericula et mala : qui autem graditur sapienter, ita ut non suum cor, sed sapientiam habeat ducem suarum actionum ; talis salvabitur, ita ut vel non incidat in mala, vel, si incidat, liberetur ab eis per suam sapientiam et Dei gratiam.

Quarto et genuine, notat hic temerarios et præsumptuosos, q. d. Qui præfidit cordis sui imaginationibus, id est consiliis et viribus quas ipse sibi imaginatur et fingit, ideoque audacter et temere se conjicit in tentationes et pericula; hic stultus et demens est, quia in iis succumbet et corruet : qui vero graditur sapienter, id est provide et caute ut pericula declinet, hic discrimina et lapsus evadet, ac salvabitur. Est metalepsis; nam per *confidere in corde* significat confidenter pericula aggredi, in eaque temere irruere. Sic *confidere* pro audere, et audacter aggredi ardua, sumitur cap. 28. 1, cum dicitur : *Justus quasi leo confidens ;* et c. 14. 16 : *Stultus transilit, et confidit ;* et 2. Mach. 15. 7 : *Machabæus autem semper confidebat.* Quin et Cicero, Tuscul. 3 : *Qui fortis est, idem et confidens.* Terent. in Phorm. *Homo confidens, illum dii omnes perdunt.* Ubi Donatus : Confidens, ait, est improbus, audax, temerarius. Plautus in Amphitr. *Qui me est alter audacior homo, aut qui confidentior?* Virgil. Georg. 4 :

> Nam, quis te juvenum confidentissime (*id est audacissime*) nostras
> Jussit adire domos?

Hunc esse sensum liquet ex Septuag. ex quibus Auctor Catenæ Græcorum sic clare vertit : *Qui in cordis sui audacia spem ponit stultus est; qui autem ambulat prudenter et caute salutem consequetur,* sicque explicat, q. d. *Stultus merito vocatur, qui audaci cordi suo confidit; quia plus tribuit temeritati quàm judicio, plus rursum iniquitati quàm æquitati.*

Salomonem de more secutus Siracides c. 3. 27 : *Qui amat periculum,* inquit, *in illo peribit.* Vide ibi dicta.

Audi et Senecam Tragœdum in Hercule furente:

> Nemo se tuto diu
> Periculis offerre tam crebris potest :
> Quem sæpe transit casus, aliquando invenit.

Hinc videmus natatores natandi peritissimos, natando casu aliquo perire, et optimos milites pugnando.

27. QUI DAT PAUPERI, NON INDIGEBIT : QUI DESPICIT DEPRECANTEM, SUSTINEBIT PENURIAM.] Hebr. *Qui dat pauperi, non deficiet, et abscondenti oculos suos multitudo maledictionum;* Chald. *Et qui prohibet oculum suum à paupere, multæ erunt maledictiones ejus ;* Septuag. *Qui autem averterit oculum suum, in multa erit penuria.*

Hæc gnome clara est. Ratio à priori est, quia, ut dixi cap. 19. v. 17 : *Feneratur Domino, qui miseretur pauperis.* Vide ibi dicta, et S. Chrysost. hom. quod *eleemosyna est ars omnium quæstuosissima.* Eleemosyna ergo non depauperat, sed summe ditat. Audi S. Cyprianum hanc gnomen eleganter pertractantem hom. de Opere et eleemosyna : *Si vereris ac metuis ne, si operari plurimum cœperis, patrimonio tuo larga operatione finito ad inopiam redigaris, esto in hac parte intrepidus, esto securus ; finiri non potest unde in usus Christi impenditur, unde opus cœleste celebratur. Non hoc tibi de meo spondeo, sed de sanctarum Scripturarum fide, et divinæ pollicitationis auctoritate promitto. Loquitur enim per Salomonem Spiritus sanctus ac dicit : Qui dat pauperibus nunquam egebit; qui autem avertit oculum, in magna penuria erit, ostendens misericordes atque operantes egere non posse, magis parcos ac steriles ad inopiam postmodum devenire.*

Sane mirum est divites fideles, cum fidem habeant, reipsa et factis non credere huic Salomonis oraculo Deique promisso. Deus tibi, ô mercator, promittit augmentum opum, si eas pauperibus communices. Non credis Deo asseveranti et promittenti? cautionem exigis? En cautio tibi est hæc Salomonis ex Dei ore asseveratio, chirographum tibi est S. Scriptura. Audi et S. Basilium, hom. 6 : *Imitare,* ait, *homo, vel terram, ut illa fructus proferto, ut ne illa conspiciaris esse deterior, quæ inanimis est, sane illa non in suum usum aut commodum, sed in tuum ministrare contendit ; tu autem quem debueras ostendere beneficentiæ fructum, illum tibi ipsi congregas ; nam benefactorum gratiæ in dantes revertuntur : dedisti esurienti, tibi consuluisti; quod dedisti, ad te cum auctario revertetur; quemadmodum enim frumentum in terram cadens lucrum projicienti parit, sic et panis in esurientem porrectus multam in posterum tibi reddet utilitatem.* Exempla hujus rei pete ex Gregorio Turon. lib. 5. Histor. Franc. c. 19. ex Vita S. Joannis Eleemosynarii, ex S. Greg. l. 2. Dialog. c. 29. ex Sophronio in Prato Spirit. c. 185. 195 et 201.

Porro ponderanda sunt verba Hebræa, quæ habent : *Et abscondenti oculos à paupere multitudo maledictionum,* q. d. Multi, puta Deus, Angeli, dæmones et homines, maledicunt avaro et immisericordi, tum verbis, tum factis, quia ei malefaciunt, ut in pauperiem, infortunia et adversa multa incidat, privant eum donis et gratiis tam spiritalibus quàm corporalibus, tam præsentibus quàm æternis. Maxime autem maledicunt et diris eum devovent pauperes, quibus negat eleemosynam, uti maledixerunt Troilo avaro, teste Leontio in Vita S. Joannis Eleemosynarii. Denique in die judicii Christus septem maledictionibus oppositis totidem operibus misericordiæ, quæ immisericordes neglexerunt, eis maledicet, dicens : *Discedite à me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus ; esurivi enim, et non dedistis mihi manducare : sitivi, et non dedistis mihi potum,* etc., Matthæi 25. 41.

Multiplicem vero avarorum paupertatem justitiæ et virtutum describit S. Chrysostomus, hom. 15. in epist. ad Hebr. et alibi : *Sunt,* ait, *peregrini corde, sunt debiles animo, sunt mente cæci, inobedientia surdi, et cæteris passionibus spiritualibus ægrotantes, quorum animæ omnem*

escam spiritualem abominantur, et appropinquaverunt usque ad portas mortis.

Hinc videmus avaros immisericordes in multas ærumnas, lites, infortunia, damna incidere, adeoque acerbe cum paupertate non raro conflictari; liberales vero et misericordes bonis omnibus affluere.

Mystice R. Salomon hæc accipit de eleemosyna spiritali, q. d. Doctor, qui suam doctrinam aliis communicat, non indigebit, sed semper affluet conceptibus sapientiæ, ut eos aliis impertiat; qui vero avare eam sibi servat, sentiet ejus inopiam et defectum. Idem dicas de concionatore, consultore, confessario, etc. Ratio est duplex: prior, quod doctrina exercitio, puta docendo augetur; unde illud: *Qui alios docet, docet seipsum*; posterior, quod Deus doctori strenuo in præmium sui laboris et doctrinæ nova assidue lumina instillet, ut ea aliis communicet.

28. CUM SURREXERINT IMPII, ABSCONDENTUR HOMINES: CUM ILLI PERIERINT, MULTIPLICABUNTUR JUSTI.] Hugo τὸ *abscondentur* accipit imperative pro *abscondantur*, q. d. Suadeo et jubeo justis ut, cum regnant impii, abscondant sese, tum ut vitæ suæ consulant, tum ut melioribus temporibus se reservent, quibus persecutione cessante collapsam in ea fidem et pietatem restituant; tum ne animos et furorem impiorum se persequentium irritent, itaque persecutio increscat, et in omnes desæviat. Ita sanxit Christus Apostolis: *Cum*, ait, *persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam*, Matthæi 10. 23.

Exemplum fugæ fuit S. Athanasius, cujus vita per 46 annos in Episcopatu Alexandrino non fuit aliud quàm assidua fuga et latebræ. Vide eumdem in Apolog. de fuga sua, et sanctum Augustinum tr. 46. in Joannem, et epist. 180, ubi fuse docet quando fuga sit consilii, quando præcepti; quibus licita, quibus illicita. Hinc damnandus est liber Tertulliani de Fuga, quo probare contendit illicitum esse fugere persecutionem, quem scripsit post lapsum in hæresim Montanistarum.

Verum τὸ *abscondentur* futurum est, non imperativus, ac proinde rei eventum significat, non præceptum, q. d. Cum ad regnum vel gubernationem assurgunt et evehuntur impii, quasi per antipathiam (qua calor fugit frigus, calorem, ac quodque contrarium fugit aliud sibi oppositum) fugiunt, et abscondunt sese homines, ut declinent impiorum tyrannidem, nimias exactiones, vexationes, etc. Maxime justi; tum quia, inquit Jansen. in carcerem conjiciuntur ab impiis regnantibus; tum quia ultro se dant in exsilium, solumque patrium vertunt, ut impiorum furorem et persecutionem declinent; tum quia etiam in patria manentes se continent in silentio. Unde Arabicus vertit: *In locis impiorum status justorum coarctatur.* Contra, cum impii perierint, et in eorum locum pii surrexerint, justi multiplicantur; tum quia qui prius justi erant et latebant, palam et ubique se non verentur exhibere; tum quia eorum exemplo et doctrina multi ad justitiam amplexandam excitantur. Docet hæc sententia quantum intersit qui præsint. Sic, regnante Achab cum sua Jezabel, absconditi sunt Prophetæ Domini in speluncis; ipsis vero perditis tempore Jehu, multiplicati sunt justi: et in hoc gratiæ tempore persecutione tyrannorum sæviente in Christianos, latibula quæsierunt Christiani, qui sublatis tyrannis multiplicati sunt. Sed et nostra ætas ostendit quomodo silere, latere et fugere piis necesse sit, ubi regnant hæretici.

Ratio est, quod impii, dum regunt, suam impietatem propagare, omnesque sibi similes, id est impios, efficere satagunt, tum per exemplum vitæ, tum per impias leges, tum per ruinas et pœnas, tum per honores et præmia, quæ suî sequacibus proponunt, tum per officiales impios quos sibi adsciscunt: quo fit ut multi pusillanimes et timidi cedant, et eorum impietati se conforment; qui vero solide pii sunt, fugiant et se abscondant. Ex adverso, dum regunt pii, suam pietatem spargere, omnesque probos et pios efficere conantur; quare plerique omnes ut ipsis placeant, pietati student, vel studere se simulant; impii vero abeunt, et latebras quærunt. Tanti est princeps bonus vel malus, ut, si bonus sit, omnes pene subditi sint boni; si malus, mali, juxta illud:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Magnum enim dat auctoramentum rex virtuti aut vitio. Et illud: *Princeps est animata lex.* Lex multum potest, dum cives cohibet et in officio continet; at inanimis est, si animetur per vitam principis, efficacissima erit ut eamdem omnibus aspiret, omnesque faciat principi similes, probos et sanctos, non tantum præsentes, sed et posteros. Posthuma enim principis pii fama perennat, et ad multos annos suî memoriam, laudem et stimulum ad imitandum transmittit.

Sapienter Agapetus Diaconus in admonit. ad Justinianum Imperatorem, n. 49; *Quæ subditis*, ait, *verbo quasi lege præscribis, hæc tu præveniens reipsa præstitisti, ut verbis, quibus persuades, integra quoque vita adstipuletur; sic enim commendabile tuum asseverabis imperium, si et ratiocineris non sine opere, et opereris non sine ratione.* Et n. 53: *Quantum potestate cæteris antecellis, tantum factis etiam emicare ante alios enitere; persuasissimum enim habe eam abs te postulari honestorum rationem, quæ magnitudini virium proportione respondeat.* Et num. 61: *Sicut à Deo omnibus hominibus et prælatus, sic magis omnibus eum honestare festina.*

Denique hæc gnome similis et pene eadem est cum illa v. 12: *In exsultatione justorum multa gloria est; regnantibus impiis ruinæ hominum.* Vide ibi dicta.

Porro Septuag. vertunt: *In locis impiorum gemunt justi; in illorum autem perditione abundabunt justi. Gemunt*, tum quia dolent dominari impios et impietatem, ac ad Deum assiduis gemitibus suspirant ut eam tollat; tum quia ab impiis vexantur, ridentur, ignominia afficiuntur, spoliantur, incarcerantur, et non raro vita privantur.

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Corripientem spernens cito interibit : in multitudine justorum lætatur ; impiorum gemit populus : rex justus erigit terram, avarus destruit : blandus rete tendit ; novit justus causam pauperum : pestilentes dissipant urbem, sapientes servant : contendenti cum stulto nulla requies : totum spiritum profert stultus, sapiens reservat : principis gaudentis mendaciis ministri sunt impii : pauperis et divitis Deus est illuminator : regis justi thronus æternus : virga tribuit sapientiam : justi impiorum ruinas videbunt : erudi filium tuum, et refrigerabit te : deficiente prophetia, dissipatur populus : servus verbis non eruditur : loquax insipientior stulto : servus delicate habitus fit contumax : ira multiplicat peccata : superbum sequitur humilitas, et humilem gloria : particeps furis odit animam suam : timens hominem corruet : sperans in Domino sublevabitur : magis timendum Dei judicium, quam potentum : abominantur pii impios, et impii pios.

1. Viro, qui corripientem dura cervice contemnit, repentinus ei superveniet
interitus ; et eum sanitas non sequetur. 2. In multiplicatione justorum
lætabitur vulgus : cum impii sumpserint principatum, gemet populus.
3. Vir qui amat sapientiam lætificat patrem suum : qui autem nutrit scorta,
perdet substantiam. 4. Rex justus erigit terram, vir avarus destruet eam.
5. Homo qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expan-
dit gressibus ejus. 6. Peccantem virum iniquum involvet laqueus, et
justus laudabit atque gaudebit. 7. Novit justus causam pauperum : impius ignorat scientiam.
8. Homines pestilentes dissipant civitatem : sapientes vero avertunt furorem. 9. Vir sapiens,
si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem. 10. Viri sanguinum
oderunt simplicem : justi autem quærunt animam ejus. 11. Totum spiritum suum profert
stultus : sapiens differt, et reservat in posterum. 12. Princeps, qui libenter audit verba men-
dacii, omnes ministros habet impios. 13. Pauper et creditor obviaverunt sibi : utriusque illu-
minator est Dominus. 14. Rex qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in æternum firma-
bitur. 15. Virga atque correptio tribuit sapientiam : puer autem, qui dimittitur voluntati suæ,
confundit matrem suam. 16. In multiplicatione impiorum multiplicabuntur scelera, et justi
ruinas eorum videbunt. 17. Erudi filium tuum, et refrigerabit te, et dabit delicias animæ
tuæ. 18. Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus ; qui vero custodit legem, beatus est.
19. Servus verbis non potest erudiri : quia quod dicis intelligit, et respondere contemnit.
20. Vidisti hominem velocem ad loquendum ? stultitia magis speranda est, quam illius correp-
tio. 21. Qui delicate à pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem. 22. Vir
iracundus provocat rixas : et qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum proclivior.
23. Superbum sequitur humilitas, et humilem spiritu suscipiet gloria. 24. Qui cum fure par-
ticipat, odit animam suam : adjurantem audit, et non indicat. 25. Qui timet hominem, cito
corruet : qui sperat in Domino, sublevabitur. 26. Multi requirunt faciem principis, et judi-
cium à Domino egreditur singulorum. 27. Abominantur justi virum impium, et abominantur
impii eos qui in recta sunt via. Verbum custodiens filius, extra perditionem erit.

1. Viro qui corripientem dura cervice contemnit, repentinus ei superveniet interitus, et eum sanitas non sequitur.] Chald. *Vir qui non recipit correptionem, et indurat cervicem suam,*

cito conteretur (Syrus, *repente profligabitur*), *et non erit ei medicina;* Hebr. *Vir increpationum indurans cervicem repente contereiur, et non sanitas*, vel *non medela*, id est contereiur insanabiliter, irreparabiliter et immedicabiliter citra ullum remedium, ait Aben Ezra, R. Levi et R. Salomon.

Quæritur quis sit vir increpationum. Rabbini aliqui active accipiunt, q. d. *Vir increpans* alios delinquentes. Unde Septuag. vertunt ἐλέγχων, id est corripiens, ut transferunt Complut. *Melior est*, inquiunt, *vir corripiens*, scilicet leniter, *viro duræ cervicis*. Nam, ut explicat Auctor Catenæ Græcorum: *Qui dextere reprehendit, sanat; qui vero pro cervicis suæ duritia conviciatur, non tam sanat quàm irritat, et propter ruborem, quem temere ingerit, quos objurgat, impudentes reddit*. Hunc lenem correptionis modum sancit Apostolus, Galat. 6. 1: *Fratres*, ait, *si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, ejusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris*. Vide ibi dicta.

Et S. Gregor. 2. parte Pastor. c. 10 et S. Chrysost. hom. 30. in epist. ad Hebr. *Non videtis*, inquit, *medicos, quando urunt vel secant aliquos, cum quanta lenitate opus curationis exercent: multo magis corripientem oportet hoc agere, ut mansuetus ac lenis sit*, ut acerbitatem pillulæ tam amaræ, lenitatis sacch: ro circumliniat et edulcoret.

Rabbini vero sic exponunt: *Vir increpans obdurans cervicem*, q. d. Si is qui alios increpat, ut eos legi et disciplinæ subdat, ipsemet ejus jugum dura cervice excutiat, faciatque illa quæ in aliis objurgat, hic *subito contereiur, et non sanitas;* id est in casum aliquem incidet, quo plane conteratur, ut sanari et reparari nequeat.

Verum cæteri omnes τὸ *vir increpationum* passive accipiunt, ut idem sit quod vir increpitus, ut vertit Pagninus. Sic et Chald. quin et Septuag. nam τὸ ἐλέγχων non est participium à verbo ἐλέγχω, significans *corripiens*, increpans; sed est nomen plurale à singulari ἔλεγχος, id est *correptio*, increpatio. Unde Vatablus ex Septuag. vertit: *Melior est vir correptionum*, id est crebro correptus, qui corripi se sinit, qui correptiones placide excipit, *viro duræ cervicis; repente enim ardente eo non est medela*. Est metaphora à bobus et tauris, qui, dura cervice, feroces jugum excutiunt, q. d. Qui frequenter ob vitia increpatur, vel ab homine per verba, vel à Deo per flagella et verbera, aut per internas inspirationes; et tamen instar tauri indurat cervicem, ut in vitiis perduret et increpationes obstinate respuat; huic repentinus superveniet interitus, et eum sanitas non sequetur; quia vel in rixa ab inimicis cædetur, vel in scelus aliquod grave incidet, ob quod à Deo vel à judice morte mulctabitur. Exemplum est in Pharaone, qui decies increpitus à Moyse ut dimitteret Hebræos, quos tyrannice opprimebat, cum ille obduraret cervicem, Mosique et Deo obduratus resisteret, Deus cervicem ejus confregit, mergens eum cum omnibus suis in mari Rubro, Exodi 14. Sic Ophni et Phinees luxuriose viventes sæpe correpti ab Heli patre suo, cum nihilominus in scelere perseverarent, ambo una die repente in prælio occisi sunt, 1. Regum 4. 11. Nota est cædes et damnatio Udonis Archiepiscopi Magdeburgensis, eo quod à Deo increpitus: *Udo, Udo, cessa à ludo, lusum satis, Udo*, in sua tamen luxuria persisteret.

Sic sæpe videmus filios parentum monita et reprehensiones spernentes, sensim in scelera ruere, ac tandem furtum, homicidium, aut simile facinus designare, ob quod à judice capite mulctentur. Ratio à priori est: prima, quod tales, ut dixi, in scelere se obdurent, ut ex minori in majus pedetentim labantur, quo fit ut tandem aliquid enorme morte puniendum admittant; secunda, quod hanc pœnam mereatur contemptus correptionis et dura cervix correpti. Hæc enim, cum leni correptione non sinit se flecti, sed superbe et dure illi obluctatur, malleo contundenda, aut ferro recidenda est; tertia est justum Dei judicium, quo correptionis et gratiæ suæ neglectum, æque ac obstinationem in malo, ulciscitur, ut sinat talem ruere in exitium, tum corporis, tum animæ.

Porro interitus hic tum temporalis est, puta mors, tum æternus, puta damnatio in gehenna; sæpe enim talis præoccupatur morte temporali, et non raro æterna, à quo revocari nequit: *In inferno enim nulla est redemptio*. Et merito: quia enim correptus prævidere noluit et effugere interitum, juste ei inexspectatus supervenit; et quia, cum sanari posset, medicinam salutarem non recepit, cum sanari volet, sanitatem non consequetur.

Baynus vero interitum hîc mysticum et spiritalem accipit, quo scilicet anima labitur in peccatum enorme, ita ut ex eo non resurgat, sed in eo moriatur et damnetur, q. d. Præfractus, qui suæ opinioni et prudentiæ præfidit, ac suis desideriis mordicus inhæret, ut monita omnia respuat; hic tandem in peccatum mortale corruet, quo confringetur irreparabiliter, sicut vas vitreum aut testaceum saxo illisum in minutissima frusta dissilit, ut redintegrari nequeat. Ita sane fieri videmus in secularibus clericis, et Religiosis, qui Superiorum reprehensiones spernunt, ut tandem in gravia scelera labantur, imo subinde apostatent ab Ordine, quin et à fide et Ecclesia, fiantque hæretici et ministri, quales multos hæc tulit ætas.

Quæres: Cur Septuag. vertunt: *Melior est vir correptionum viro duræ cervicis?* τὸ enim *melior* non est in Hebræo, Chaldæo et Vulgata. Resp. Septuaginta pro מַקְשֶׁה *macse*, id est *obdurans*, legerunt alio puncto cum *daghes* מִקְּשֵׁה *mickesce*, id est *præ duro*. Sic ergo ad verbum vertere ex Hebræo: *Vir correptionum præ duro cervice; præ*, id est præstat, hoc est, melior est eo qui durus est cervice, q. d. Melior est qui sinit se corripi, quàm qui dura cervice correptioni obstrepit. Subdunt causam: *Repente enim eo ardente non est medela*, q. d. Sæpe enim monitus et increpitus exardescet in impatientiam, iram, rixam, obstinationem, ut scelera sua excusare, et quasi virtutes defendere velit: quare tunc nulla curationis ejus superest spes; non enim admittit medicinam, puta correptionem. Tales sunt Judæi, qui suæ perfidiæ reprehensores audire nolunt, sed surda aure instar aspidum obstinate in judaismo persistunt, ideoque sunt incurabiles. Tales quoque fuere Pharisæi increpationibus Christi obluctantes, et opera Spiritus sancti adscribentes diabolo, quorum proinde peccatum fuit in Spiritum sanctum, quod non

remittitur neque in hoc seculo, neque in futuro, Matthæi 12. 32.

2. IN MULTIPLICATIONE JUSTORUM LÆTABITUR VULGUS (Syrus, *multiplicatur populus*, tum numero, tum censu, tum virtute) : CUM IMPII SUMPSERINT PRINCIPATUM, GEMET POPULUS.] *In multiplicatione*, hebr. ברבות *birboth*, id est *in multiplicari*, hoc est, in magnificari et exaltari justos, cum scilicet justi dominantur, et consequenter subditi eorum exemplo et jussu (hæc enim est multiplicatio justorum) student justitiæ, itaque justi multiplicantur; opponitur enim impiorum principatui. Nam hebr. רב *rab* et *rabbi*, id est multus, non tantum est quantitatis et numeri, sed et qualitatis et potentiæ, ac significat idem quod magnus, potens, princeps; unde רבים *rabbim* vocantur optimates et principes, Isaiæ 41. et Job cap. 16. Clare ergo vertit Pagninus : *Cum dominati fuerint justi*, etc. Chald. *In multitudine justorum*, etc. Septuag. *Dum laudantur justi, lætabuntur populi; imperantibus autem impiis gemunt viri;* Aquila : *In multiplicatione justorum.*

Igitur hæc gnome concinit, et quasi eadem est cum illa c. 28. 12 : *In exsultatione justorum multa gloria est; regnantibus impiis ruinæ hominum.* Unde R. Salomon : *Multa gloria*, ait, *est multiplicatio justorum.* Significat ergo quantum bonum populi et reipublicæ sit princeps probus, et quantum malum improbus, ac proinde tam electoribus curandum ut probum eligant, quàm electo satagendum, ut probitate præcellat : sic enim sibi populi benevolentiam, obedientiam, reverentiam conciliabit, ut alacriter et læte per omnia sibi obediat : sin ex adverso sit improbus, populi odium, inobedientiam, contemptum sibi accerset, ut ægre et coacte sibi obtemperet, imo eum principatu, vel etiam vita privare satagat.

Causa est prima, quòd probus princeps populum benigne habeat, nec tributis gravet, sed ejus commodis magis quàm suis consulere satagat. Quidni ergo sub tali lætetur populus ? Improbus vero populum dure tractet, oneribus premat, exhauriat, ut se ditet et exaltet; quidni ergo sub eo gemat populus, et, ut Cajet. vertit, *suspiret*, et ad alium clementiorem anhelet? Secunda, quod probus princeps faciat ut subditi pariter sint probi, itaque multiplicentur justi, et regnet justitia et virtus; unde pax summa, concordia et amor civium consequitur, sic ut civitas videatur esse felix et beata instar paradisi. Ex adverso improbus princeps subditos facit improbos, ut omnes passim sint impii, regnetque impietas et vitia, ex quibus discordiæ, lites et seditiones oriuntur, ut videatur civitas esse aula vel atrium inferni. Tertia est, quod Deus sæpe benedicat, omnique bono cumulet subditos ob probum principem, maledicat vero et malefaciat eisdem ob improbum. Ita R. Levi. Hinc Christi ortum et regnum dilaudant Prophetæ, quod sub eo regnatura sit justitia, pax, felicitas, in eaque exsultaturi sint populi. Exsultationem hanc et jubilum graphice depingit Psaltes Ps. 71. 7 : *Orietur*, ait, *in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna*, etc. Unde v. 17 : *Et benedicentur*, ait, *in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum.* Et Isaias cap. 35. 1 : *Lætabitur*, ait, *deserta et invia, et exsultabit solitudo, et florebit quasi lilium. Germinans germinabit, et exsultabit lætabunda et laudans : gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron*, etc.

Sic sub piis Imperatoribus, Pontificibus et Prælatis fuit communis populi lætitia, et quasi totius orbis ovans exsultatio, ut sub Constantino, Theodosio, Carolo Magno, sub Silvestro, Leone, Gregorio Magno Pontificibus ; sub S. Augustino; S. Hieronymo, Basilio, Chrysostomo; sub S. Benedicto, Romualdo, Bernardo, Dominico, Francisco, Ignatio. Nam ut ait Sapiens cap. 6. 26 : *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum.* Et Ruffinus proœmio ad vitas Patrum : *Quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum?* Tunc ergo jubilando dicebant cum Psalte Ps. 64. 12 : *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ, pinguescent speciosa deserti, et exsultatione colles accingentur.*

Audi quid de S. Antonio ejusque Religiosorum multiplicatione scribat S. Athan. *Erant*, ait, *in monte tanquam tabernacula plena divinis choris psallentium, legentium, orantium, qui infinitam regionem quamdam, et oppidum à mundana conversatione sejunctum videbantur incolere. Quis tum monachorum agmen aspiciens, quis virilem illum concordiæ cœtum cernens, in quo nullus nocens, nulla detractio, sed multitudo abstinentium et certamen officiorum erat, non statim in ejus modi vocem erumperet? quàm bonæ domus tuæ, Jacob, tabernacula tua, Israel! tanquam nemora obumbrantia, tanquam paradisus super fluvios, tanquam tabernacula, quæ fixa sunt à Domino, tanquam cedri Libani circa aquas*, Num. 23. Rectorem enim suum sequuntur subditi, patrem filii, magistrum discipuli, ducem milites.

Porro quàm hoc naturæ sit consonum et ex ejus quasi principiis promanans declarat Seneca, ep. 90 : *Naturæ est*, ait, *potioribus deteriora submittere. Multis quidem gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris cæteros mares vincit. Elephantorum gregem excellentissimus ducit. Inter homines in summo est optimus : ideoque summa felicitas erat gentium, quibus non poterat potentior esse nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se nisi quod debet non putat esse.*

3. VIR QUI AMAT SAPIENTIAM, LÆTIFICAT PATREM SUUM : QUI AUTEM NUTRIT (hebr. *pascit*) SCORTA, PERDIT SUBSTANTIAM.] Chald. *Qui adhæret* (Syrus, *qui associatur*) *meretrici.* Sapientia præsertim juvenum sita est in continentia et temperantia, quæ moderatur brutas voluptates gulæ et luxuriæ, ad quas fervore naturæ et sanguinis rapitur juventus. Unde S. Hieron. ad Eustoch. *Adolescentia*, ait, *et vinum duplex voluptatis incendium.* Sensus est ergo, q. d. Juvenis sapiens qui studet continentiæ et castitati, hic sua probitate magno gaudio afficit patrem, quia cum casto corpore et mente castum quoque integrumque servat patrimonium : è contrario juvenis vecors, qui indulget ventri et veneri, hic suas et patris opes cum meretricibus prodigit et dilapidat, ideoque se penuria, patrem mœrore afficit : meretrices enim exhauriunt opes, licet amplissimas, sciuntque mille artes quibus ab amasiis eas emungant, imo extorqueant : ac libido cæca est et prodiga, unde juvenes ea acti omnia in meretrices profundunt. Exemplum est in filio prodigo, qui omnia sua cum eis vivendo luxuriose consumpsit : quare ad extremam famem redactus, coactus est agere subulcum, et pas-

cere porcos, Lucæ 15. De quo eleganter Chrysologus : *Quæ composita fuerant patre moderante, prodigente filio dissipantur. Moritur virtutibus, qui vitiis crescit : sepelitur famæ, perit gloriæ, qui manet turpitudini ; crescit infamiæ.* Porro filius prodigus recte opponitur sapienti, quia prodigus est insipiens et similis furioso : unde ut tali Jure Cæsareo datur curator in leg. *His qui in ea,* caus. 12. §. 1. Hinc Tiberius Imp. teste Dione l. 57. senatori cuidam luxurioso et prodigo curatorem dedit, quasi pupillus foret, imo amens et furiosus. Hinc et §. *si adolescens,* l. 12. l. 17. tit. 1, sancitur ut is qui adolescenti luxurioso mutuo dat nummos, non habeat jus eos repetendi ; quia sciens ac volens dedit eos juveni prodigo, certissime illos perdituro. Vide quæ de artibus et damnis meretricum dixit Salomon c. 7. v. 6 et seq.

4. REX JUSTUS ERIGIT TERRAM, VIR AVARUS DESTRUIT EAM.] Hebr. *Rex in judicio stare facit terram, et vir oblationum diruet eam;* Chald. *Rex in judicio stabilem facit terram, vir impius dissipat eam;* Sept. *Rex justus erigit provinciam, vir autem iniquus destruit;* Vatabl. *Judicio rex ditionem firmam facit; at qui tributa extorquet, destruit eam.*

Pro *vir avarus* hebr. est איש תרומות *is terumot*, id est *vir elevationum*, hoc est, *oblationum.* Hinc passim in Script. *teruma* vocatur donum vel munus, quod Deo per sacerdotem elevatis manibus offerebatur.

Quæres : Quis ergo hic est *vir terumot,* sive *elevationum?*

Primo, R. Salomon vertit, *vir elationum*, id est vir superbus, qui non veretur fore ut à quoquam in judicium vocetur; unde pro libito et fastu suo judicat, itaque judicium pervertit. Hic sane destruit rempublicam.

Secundo, alii : *Vir elevationum* vel *oblationum,* inquiunt, est princeps vel judex, qui res sacras diripit, et oblationes Deo factas sibi ascribit. Hic sane evertit Ecclesiam, et consequenter rempublicam. Religio enim et pietas est fundamentum reipublicæ ut, si illam tollas, hanc ruere necesse sit. Tales sunt non pauci, qui prædia et rura Ecclesiæ invadunt, ac proventus Ecclesiasticos suo applicant fisco, quos Deus punit talione, ut qui Ecclesiastica invadunt, perdant propria et secularia, ut contigit Henrico VIII Angliæ regi. Huc facit quod scribit R. Salomon : *Rabbini,* ait, *illud pronuntiarunt, judicem si regi similis sit, quem nec amicos sibi comparare, nec munera oblata recipere necesse sit, hac ratione terram firmat; quod si similis sit sacerdoti per areas oberranti ad primitias postulandas, eamdem diripere et perdere.*

Tertio, Aben Ezra *is terumot* vertit, *vir exactionum,* qui tributa exigit. Constat autem tributa, quæ à populo princeps refert, esse sextam ephæ partem, q. d. Rex, cum juste se gerit, terram firmam stabilemque reddit, sed qui tributa ampliora sumit quàm certo ordine mensuraque constitutum sit, eamdem demolitur. Sic et Vatablus.

Quarto, Sept. et Syrus vertunt, *vir iniquus,* qui æquitatem et leges violat; Aquila et Theodot. ἀνὴρ ἀφαιρεμάτων, id est, *vir demptionum* vel *oblationum,* qui aliena demit, vel oblata ambit et occupat.

Quinto, Baynus vertit, *vir munerum :* Rex, ait, justo judicio creatus, hoc est, legitime electus, puta qui bonis actibus, sive virtutibus, aut legitima successione pervenit ad regnum; hic illud stabiliet, id est, diu regnabit in populo; sed vir munerum, qui per largitionem et munera evectus est ad principatum, hic destruet terram, id est, expilabit populum terræ.

Sexto et genuine : *Vir terumot,* id est *oblationum,* est *vir munerum,* qui scilicet non dat, sed ambit et accipit munera, puta *avarus,* ut vertit Noster, ideoque *iniquus,* ut vertunt Sept. et *vir demptionum,* id est demens subditis dona et bona, ut vertit Aquila et Theodot. q. d. Rex qui juste judicat, justeque administrat regnum ; hic illud faciet stabile, dives, felix et prosperum : at qui recipit munera, quibus placatus scelera dimittit impunita, permittit fieri mala, bonos viros opprimit, sontes absolvit, insontes injuste condemnat. Rursum qui officia et magistratus confert non dignis, sed indignis offerentibus dona ; hic sane destruet rempublicam et populum terræ sibi subjectæ. Talis enim primo subditos gravabit et excoriabit, ut munera, quæ pro principatu dedit (uti ea solent dare avari, ut illo ditescant) à subditis recuperet in triplum, imo in decuplum, ut ait Justinianus Imperator. Et talis subditos velut mancipia munerum pretio à se coempta dure et indigne tractabit. Tertio, hac ratione via aperitur, ut boni et prudentes, qui non possunt vel nolunt dare munera, ab officiis excludantur, improbi vero et insipientes, sed divites, per munera eadem obtineant.

Scripsit hac de re insigne opusculum ad Ducissam Brabantiæ S. Thomas Aquinas, ubi plane dissuadet illi ne magistratus pretio licitetur et vendat.

Nota hebr. יעמיד *iaamid,* id est stare facit, statuit, stabilit terram, alludere ad centrum terræ, eique comparare regem, vel potius judicium regis, q. d. Rex justus stabilit terram instar centri, vel potius per justitiam quasi per centrum. Sicut enim centrum, teste Aristot. lib. 1. de Cœlo, terræ et corporibus omnibus, quæ ad illud tendunt, confert triplex beneficium, scilicet unitatem, conservationem et quietem ; sic et rex per justitiam, quam omnibus unam eamdemque administrat, omnes in eadem sibi unit, et in concordia, amotis seditionibus, conservat, ac quietem à bellis hostibusque, quos ab eis propulsat, tribuit. Ex adverso vir avarus, id est tyrannus, regis nomine indignus, ut vir privatus potius vocandus sit quàm rex, qui muneribus vendit justitiam, subditos quasi à suo centro avellit facitque excentricos, ac pro unitate affert discordiam et schismata, pro conservatione ruinam et exitium, pro quiete seditiones et tumultus. Unde noster Salazar : Sicut corpora, ait, è centro separata non quiescunt, sed vi sua ad ulteriora nituntur; ita etiam cives tyrannum principem nacti, incredibilem vim sustinent, atque adeo in ipsius obedientia non diu persistunt, sed inquieti ac mobiles alium cogitant, et alium affectant. Rursum, sicut corpora à centro dissita, à contrariis suis corrumpi solent : ita etiam imperia quæ ad tyrannos principes devenerunt, ab externis hostibus petita, facilius everti ac destrui solent.

Hanc tyrannidis esse indolem et proprietatem docet Plato, Plutarch. et Arist. l. 5. Polit. c. 10. Quocirca Agapetus Diaconus admonit. ad Justin.

Imp. identidem ei commendat justitiam et beneficium in subditos. *Solis profecto*, ait, *partes sunt, illustrare radiis orbem; principis vero virtus est, egenorum misereri. Porro his clarior est imperator, qui pius est. Ille namque cedit succedenti nocti, hic autem rapacitati pravorum non concedit indulgetve quidquam, sed lumine veritatis iniquitatis occulta coarguit.* Et Plutarch. in Moral. *Ut Deus*, ait, *in cœlo pulcherrimum ac jucundissimum suî simulacrum constituit solem: sic in republica principem, qui prudentia, justitia, benignitate se erga omnes repræsentet.* Sixtus Pythagoræus in Sententiis, sent. 15. *Sapiens vir*, ait, *et pecuniæ contemptor similis est Deo.* Et sent. 33 : *Revereatur vitam tuam mundus : nihil admittas quod tibi invehat notam.* Alius : *Theologia Christianorum tria præcipua quædam in Deo ponit, summam potentiam, summam sapientiam, summam bonitatem. Hunc ternarium pro viribus absolvas oportet. Nam potentia sine bonitate mera tyrannis est; sine sapientia pernicies, non regnum. Primum igitur des operam, ut quandoquidem potentiam fortuna dedit, quàm maximam sapientiæ vim tibi compares, ut unus omnium optime quid expetendum, quidve fugiendum sit perspicias; denique ut quàm maxime prodesse studeas omnibus: nam id est bonitatis. Potestas autem ad hoc potissimum tibi serviat, ut quantum cupis prodesse, tantumdem et possis, imo plus velim quam possis. Porro nocere hoc minus velis, quo magis potes.*

5. HOMO QUI BLANDIS FICTISQUE SERMONIBUS LOQUITUR AMICO SUO, RETE EXPANDIT GRESSIBUS EJUS.] Ita Roman. et cæteri impressi; manuscripti tamen pro *ejus* legunt *suis*, et sic vertit R. Levi, Aben Ezra et Sept. Hebræum enim pronomen affixum tam est reciprocum quàm absolutum, ut tam *suis* quàm *ejus* verti possit.

Nostra ergo Vulgata versio, quæ habet *ejus*, significat cavendam esse assentationem tam assentato quàm amico assentanti, q. d. Is qui amico blandis et ad assentationem compositis sermonibus adulatur, non amicus est, sed adulator et hostis, quia vel sciens, vel nesciens: vel simpliciter, vel fraudulenter, rete et laqueum expandit moribus et actibus ejus cui adulatur. Facit enim ut is superbiat, et majorem se putet quàm revera sit, utque vitia quæ adulator excusat vel laudat, pro virtutibus habeat et exerceat. Est metaphora à venatoribus, qui aves et feras reti expanso illaqueant. Sicut enim aves et feræ laqueo hoc capiuntur et necantur : sic adulatione capiuntur et necantur animæ insipientum. Ita Plutarch. tr. de differentia adulatoris et amici : *Adulator*, ait, *trahit, et in laqueum injicit imitando.* Et post pauca : *Nec feram moratur, sed ipsum in plagas conjicit, et indagine cingit venatorem.* Vide ibi plura. Seneca Natur. q. l. 4. in præfat. *Nec adulatoribus latus præbeas ; artifices enim sunt ad captandum superiores* (en artem qua venatores ipsos ad retia pertrahunt). *Mihi crede, capieris, si proditioni eorum ipse te tradis.* Plato vero in Gorgia : *Adulator*, ait, *optimi nullam habet curam, sed semper eo quod dulcissimum est, quasi hamo incautam illaqueat mentem, et usque adeo decipit*, etc. Hæc est philautia hominis, ut, etiamsi sciat adulatorem adulari, et imprudenter falsa dicere, ac mentiri splendide; tamen eo delectetur, suisque falsis laudibus ab eo decantatis palpetur et gaudeat. Graviter Seneca, ep. 59 : *Cito*, ait, *nobis placemus, si invenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus, nec sumus modica laudatione contenti : quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tanquam debitum prendimus; optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos sæpe mentiri.* Non minus vere ac graviter de Tranquill. c. 10 : *Quis sibi verum dicere ausus est, quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipsi assentatus est?* Ergo quod adulatorum deceptione seducamur, ex nostro errore nostraque assentatione manat. *Amor proprius* (ait Plut.) *facit ut quisque suî ipsius assentator cum sit primus atque maximus, non difficulter admittat externum, quem putat ac vult esse sibi atque accedere testem adstipulatoremque.* Quocirca sapienter Diogenes apud Dionem, orat. 3. de regno : *Omnium*, ait, *vitiorum turpissimum invenias adulationem; etenim id quod honestissimum justissimumque in vita est corrumpit, nempe laudem, ut jam amplius haud videatur credibilis, neque vera; aut (quod omnium pessimum est) virtutis præmia vitio attribuit. Itaque multo pejus faciunt, quàm qui corrumpunt monetam, qui virtutem fide carere faciunt.* Et inferius : *Qui pauperem laudat ut divitem, ipse quidem mentitur, laudato autem paupertatem exprobrat.*

Vulgatæ accedit Chald. qui vertit, *vir qui dividitur* (hebr. enim חלק *chalac* et blandiri sive adulari, et dividere significat) *à socio suo, rete expandit gressibus ejus*, q. d. Qui per litem, iram vel odium separat se ab amico, hic machinatur ei laqueum, id est fraudem et dolum, quo eum decipiat et supplantet.

Hebr. est, *vir leniens*, vel *blandiens, super socium suum, rete expandit gressibus ejus*, q. d. Ideo lenibus utitur verbis, et blanditur proximo suo, ut per has blanditias eum decipiat, vel aliquid ab eo impetret quod sibi commodum, danti grave est et incommodum. Monet ergo blanditias et blandiloquos cavendos, quia fere decipere intendunt, vel aliquid extorquere, id ita esse quotidie experimur. Blanditiæ ergo sunt dulces et melliti laquei imprudentium. Unde Cato in Distichis, Salomonem secutus ita monet :

> Noli homines blandos nimium sermone probare :
> Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps.

Et inferius :

> Sermones blandos blæsosque cavere memento :
> Simplicitas, veri forma est; fraus, ficta loquendi.

Huc facit gnome Syrorum et Arabum cent. 1. n. 97 : *Quando audieris unum de te loquentem bonum, quod in te non est, ne credas* (ne in sinu gaudeas :) *loquetur enim et malum de te, quod in te non est.* Hinc mollire sermones, sive blandiri, in Script. idem est quod decipere : ut, *Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula*, Psalm. 54. 22. Sic Dalila blanditiis suis Samsonem seduxit, et in mortem induxit, Judic. cap. 14. 15. Similia sunt Proverb. 2. 16. et cap. 6. 26. et cap. 23. 31. et cap. 7. 23.

Pari modo qui hosti dolose propinant venenum, id porrigunt in vinis dulcibus delicatisque, et pateris auratis. Unde Juvenalis :

> Nulla aconita bibuntur
> Fictilibus : tunc illa time, cum pocula sumes
> Gemmata, et lato Setinum ardebit in auro.

Olim enim Setina vina (ex oppido Setia non longe à Roma) erant delicatissima, unde illa

bibebat Augustus Cæsar; jam mutato situ oppidi, mutatæ sunt perieruntque hæ vinorum ejus deliciæ.

Septuag. vero Vatic. qui habent *suis*, sic vertunt : *Qui præparat ad faciem amici sui rete, circumdat illud pedibus suis;* quæ sententia nervosior est, monetque astutos et fraudulentos, qui aliis tendunt insidias et machinantur fraudes, ut iis abstineant, eo quod hæ fraudes in eorum caput recisuræ sint, q. d. Qui amico suo machinatur per insidias malum, ipse eodem velut reti suo illaqueabitur et capietur, juxta illud cap. 28. 10 : *Qui decipit justos in via mala, in interitu suo corruet, et simplices possidebunt bona ejus;* et cap. 26. 27 : *Qui fodit foveam, incidet in eam; et qui volvit lapidem, revertetur ad eum.* Hoc enim est justum Dei judicium ac justa talionis pœna, ut dolosi suis dolis quos aliis tetenderunt, illaqueentur, ut ibi dixi, juxta illud Psalm. 34. 8 : *Veniat illi laqueus, quem ignorat; et captio quam abscondit, apprehendat eum, et in laqueum cadat in ipsum.*

Porro Septuag. Complut. et Regii sic habent : *Qui præparatur ad vultum amici sui, rete circumjaciet ei pedibus suis.* Verum hæc lectio obscura et implexa est, dissidetque ab Hebræo, Chald. Vulgata, quin et à Septuag. Vaticanis, et ab auctore Catenæ Græcor. qui omnes delent τὸ *ei;* forte quia pronomen Hebræum, ut dixi, tam verti potest *ejus* quam *suis.* Aliquis ad marginem Septuag. adjunxit, τὸ *ejus* vel *ei*, ut utramque versionem indicaret, quod postea in textum irrepsit.

6. PECCANTEM VIRUM INIQUUM INVOLVET LAQUEUS: ET JUSTUS LAUDABIT ATQUE GAUDEBIT.] Hebr. *In prævaricatione viri malus laqueus, et justus præconia dicet et lætabitur;* Cajet. *et justus cantabit atque gaudebit;* Chald. *Vir malus in peccato suo capitur,* etc. ; Septuag. *Peccanti viro magnus laqueus, justus autem in gaudio atque lætitia erit;* Aquila : *In peccato viri iniqui offensio;* Symmach. *In injustitia viri malum scandalum. Offensio* et *scandalum* hic tum active accipi possunt, q. d. Iniquus sua iniquitate offendit et scandalizat proximos; tum passive, q. d. Iniquus in sua iniquitate offendet, scandalizabitur et capietur, sicut mus in esca decipulæ capitur et scandalizatur; inde enim vox scandali deducta est, ut alias dixi. Et hic posterior sensus conformior est Hebræo, Chald. Vulgatæ et Septuag. unde Pagnin. vertit : *Propter prævaricationem viri, veniet ei malus laqueus; justus autem laudabit et lætabitur;* Vatabl. *Ipsi malo sua transgressio laqueus est; justus autem ovat et gaudet.*

Quæres : Quis hic vocetur *peccans* et *vir iniquus*, qui suo peccato et iniquitate illaqueatur? Primo, Baynus intelligit fraudulentum et dolosum, de quo v. præced. cui hunc versum ipse annectit, q. d. Rete expansum ab adulatore non impediet gressus alicujus, sed iniquitates suæ capiunt impium, et funibus suorum verborum constringitur. Vel nervosius, q. d. Vafer et fraudulentus cum rete alteri parat, ipse sibi injicit laqueum, quo strangul̄etur et præfocetur : fraudes enim in fraudulentum recidunt, ipsumque præfocant.

Secundo, Aben Ezra intelligit rebellum; rebellio enim hebr. vocatur פשע *pesca*, id est prævaricatio. Solent enim rebelles in rebellione sua capi, et ob eam à principe capite mulctari.

Tertio, R. Levi intelligit scandalosum, qui alios ad sua scelera pellicere satagit, juxta illud : *Væ scelesto, væ scelesti vicino.* Hic enim velut pestis reipubl. ob hoc scandalum morte puniri et exterminari solet; sicut hæreticos dogmatizantes, qui scilicet alios ad suas hæreses sollicitant, plecti videmus. De his ait Deus Jer. cap. 5. 26 : *Inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes, et pedicas ad capiendos viros : sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plena dolo.*

Quarto, noster Salazar intelligit desperantem; huic enim sua desperatio est laqueus, id est peccatum gravissimum et immedicabile, quod eum necat et suffocat; sicut videmus desperantes seipsos sæpe laqueo præfocare, aut aquis submergere. Desperatio ergo primo animam, deinde corpus strangulat. Ex adverso vir justus spe erectus præ gaudio gestit, et in Dei laudes erumpit. Sensus ergo est, q. d. Peccatorem maximorum criminum reum, sæpe sua ipsius conscientia ad desperationem adducit, et collum laqueo inserere cogit, suo ipsius damnatum judicio. Sic Judas proditor admissi sceleris conscientia stimulatus, sibi ipsi laqueum injecit. Hæc apposita, sed inadæquata et partialis est explicatio. Desperatio enim tantum est pars et species una peccati, quod uti varias species alias continet, ita varios præter desperationem sibi nectit laqueos.

Quinto, ergo plene et adæquate quemlibet hic peccantem accipias, scilicet peccato gravi et enormi, qui in alios injurius, malignus et maleficus est. Hic enim hebr. vocatur רע *ra,* atque injuriam notat פשע *pesca*, id est prævaricatio. Docet ergo hæc gnome peccatum simile esse escæ ad quam dum advolant aves, mures et feræ, reti vicino vel laqueo implicantur et capiuntur. Simili enim modo peccatum suam habet escam et illecebram, nimirum voluptatem gulæ, luxuriæ, ambitus, vindictæ, etc., sed cum ea peccatorem criminis unco perfodit, tenet et capit, juxta illud Sapient. 14. 11 : *Creaturæ Dei in odium factæ sunt, et in tentationem animabus hominum, et in muscipulam pedibus insipientium.*

Uncus hic est reatus peccati, quo se peccans dæmoni obstringit, iræque Dei sese obnoxium ac gehennæ reum efficit. Unde sequitur perpetuus conscientiæ mœror et angor, infamia, pœna judicis, milleque ærumnæ, vel à Deo, vel ab hominibus, in peccatorem immissæ. Hoc est quod Salomonem secutus Isaias ait cap. 5. 18 : *Væ*, ait, *qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum;* et Job cap. 18. 9 : *Tenebitur*, ait, *planta illius laqueo, etc., abscondita est in terra pedica ejus, et decipula illius super semitam;* et Salomonis pater David : *Funes*, ait, *inferni circumdederunt me : prævenerunt me laquei mortis*, 2. Reg. 22. 6. Vide dicta 5. 22. ad illa : *Iniquitates suæ capiunt impium, etc.*

JUSTUS LAUDABIT ATQUE GAUDEBIT.] Hebr. *jubilabit et lætabitur;* tum quia gaudet scelera et scelestos puniri ex zelo justitiæ; tum quia ab utrisque se liberatum videt; tum denique quia justitia lætus lætam habet conscientiam, ac securus gaudia et præmia tum præsentia, tum æterna à Deo exspectat. Cajetan. *Cantabit atque gaudebit,* ut alludatur ad illud Isaiæ 35. 8. Juxta Septuag. *In siticulosa terra erit fons aquæ, illic erit lætitia avium.* Cyrill. autem ad hæc alludens

verba : *Fons, ait, aquæ vivæ Christus salvator, in illo factus est avium concursus et lætitia. Aves hîc dicit, qui ultra res terrenas evolant, et qui libertate spiritus utuntur, qui alti sunt propter virtutem, et quæ supra sunt sapiunt.*

Vere et pie S. August. in Sententiis, n. 90 : *Non potest,* ait, *quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Æterna enim exsultatio est, quæ bono lætatur æterno;* et n. 113 : *Christiano recte gaudendi causa non præsens seculum est, sed futurum. Et ita utendum est temporalibus, ne obsint æternis, ut in via qua peregrini ambulant, hoc placeat quod ducit ad patriam.* Plura de hoc justorum gaudio dixi c. 15. v. 15. ad illa : *Secura mens quasi juge convivium.*

7. Novit justus causam pauperum; impius ignorat scientiam.] Pro *causam* hebr. est דין *din*, id est judicium, hoc est, litem et causam forensem quæ in judicio disceptatur. Unde patet maxime hîc de judice et advocatis agi, q. d. Justus judex et advocatus curæ et cordi habent, ideoque diligenter scrutantur causas forenses pauperum, ut earum justitiam et æquitatem à radice et fundamentis cognoscant, tueantur et decidant. At injustus et impius judex vel advocatus non curat lites pauperum, quia ab eis parum lucri sperat, ideoque non vestigat eorum rationes et fundamenta, imo affectat earum ignorantiam, ne cogatur pro eis stare contra divites et potentes, quorum munera et gratiam ambit; quales increpans Isaias c. 1. 23 : *Pupillo,* ait, *non judicant, et causa viduæ non ingreditur ad eos.* Contra id quod sancit Propheta, Ps. 81. 3: *Judicate egeno et pupillo, humilem et pauperem justificate.* Unde hebr. est לא יבין *lo jabin*, id est *non discernit*, scilicet בין *ben*, id est inter æquum et iniquum, inter litem divitis et pauperis, inter legem generalem et casum particularem; sed omnes una generali lege et sententia involvit, itaque pauperes sæpe excipiendos injuste condemnat. Talis justus fuit S. Job dicens c. 29. 16 : *Pater eram pauperum, et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam.* Talis fuit S. Ludovicus IX. rex Franciæ, qui metuens ne causæ pauperum negligenter à judicibus audirentur, ipse singulis hebdomadis easdem audiebat, discernebat et dijudicabat. Idem fecit S. Ivo, qui totum se gratis addixit patrocinio pauperum, ac proinde quasi patronus pauperum in Sanctorum numerum est relatus. Hac de causa in multis academiis gradum Doctoratus aut Licentiæ in jure suscepturi, ac tribunalium advocati, jurant se pauperum causas gratis acturos, imo Romæ stipendiis publicis designantur advocati, qui pauperum lites gratis peragant. Huc spectat illud Democriti apud Antonium in Melissa, p. 2. c. 7 : *Optimus judex est qui cito intelligit et lente judicat; alterum enim benevolentiæ est, alterum vero diligentiæ exquisitæ.* Præclare Theodoricus rex apud Cassiodor. lib. 3. Variarum, cap. 20 : *Inter gloriosas,* ait, *reipubl. curas, quas perpeti cogitatione Deo auxiliante revolvimus, cordi nostro est levamen humilium contra potentiam superborum.* Et Plinius in Paneg. Trajani : *Rex est cujus imperii majestas salutis est tutela.* Et alius : *Principem dat Deus, qui erga omne hominum genus vice sua fungatur.*

Porro Sept. vertunt : *Novit justus judicare pauperibus; impius autem non cogitat scientiam.* Complut. *non cogitat causam;* Regia, *non intelligit judicium.* Adduntque : *Et pauperi non inest mens cognoscens,* vel *solertia,* ut vertit Auctor Cat. Græc. Quæ verba non sunt in Hebræo, Chaldæo, Vulgata : quare vel paraphrastice à Sept. sunt addita, vel certe ex alia versione adjecta. Si enim pro רשע *rasca,* id est *impius,* per apocopen legas רש *ras* (ut alibi legisse Sept. superius adnotavi) id est *pauper,* et reliqua quæ sequuntur eidem addas, prodibit hic sensus : *Pauper non intelligit scientiam,* id est *pauperi non est mens cognoscens*, quasi dicat : Ideo justus judex vel advocatus scrutatur jus pauperis, quia pauper per se vel simplex est, stupidus aut stolidus, vel ignorans, aut ignarus juris : eo ergo magis ejus miseretur, magisque curæ habet tam miseri causam, eique sedulo studet, ut ejus æquitatem vestiget et tueatur. Hoc est quod de Salomone in typo Christi, qui regum et principum fuit idea, cecinit David Ps. 71. 12 : *Quia liberabit pauperem à potente, et pauperem cui non erat adjutor.*

8. Homines pestilentes dissipant civitatem : sapientes vero avertunt furorem.] Hebr. *Viri irrisionum* (id est irrisores : Syrus, *illusores*, qui omnia humana et divina irrident, ideoque pestilentes) *efflant*, vel *sufflant civitatem : sapientes vero reverti faciunt nasum*, id est iram et furorem. Pro *dissipant* hebr. est יפיחו *iapichu*, id est *efflant :* Chald. *loquuntur mendacium.* Vulgo enim *sufflare* dicuntur, qui mentiuntur : sicut enim sufflando concitamus ventum, sic mentiendo nil nisi vanitatem et mendacium efflamus : Symmach. *incenderunt ;* Septuag. *exusserunt;* alii, *fluctuare faciunt;* Vatabl. et Pagnin. *illaqueant*, ut *iapichu* alludat ad פח *pach*, id est laqueus.

Primo, Aben Ezra sic exponit, q. d. Deus ob derisores parat civibus laqueos, quibus implicentur ; sapientes vero ob prudentiam, qua pollent, divinam iram sedant, laqueosque devitant.

Secundo, R. Levi : Derisores, ait, jurgia dissidiaque serunt, quibus perditur civitas ; sapientes vero pacem conciliare student, iramque et æstum, quo quis in alterum exardescit, prorsus deliniunt. Et Vatabl. Illusores, ait, sunt exitio civitati, at sapientes avertunt iram à sannionibus excitatam.

Tertio, Hebræi, qui *iapichu* vertunt, *efflant*, vel sufflant, vel *fluctuare faciunt*, censent esse metaphoram à vento, q. d. Sicut validi venti, præsertim contrarii, dum inter se conflictantur, sternunt arbores, evertunt turres, lacerant urbes, naves in mari collidunt et confringunt, atque altos tollunt ad sidera fluctus : sic pariter homines tumultuosi et seditiosi concitant rixas, schismata et seditiones, quibus tota civitas collidatur et conquassetur ; at vero sapientes sua prudentia et tranquillitate hos fluctus motusque sedant, ac cives paci, civitatem integritati restituunt.

Quarto, Sept. Symmach. et alii, qui *iapichu* vertunt, *incendunt* vel inflammant, censent metaphoram duci vel à folle, vel flabris ventorum, q. d. Sicut folle sufflando excitatur ignis, qui totam lignorum struem, imo silvam aut domum, plateam, urbem, proserpendo comburat : sic pariter susurrones, qui serunt inimicitias, discordias et lites, sunt quasi folles et flabella, quæ iras et lites inter cives succendunt, ut tota civitas rixis exæstuet, abeatque in pugnas et cædes ; at vero sapientes hosce folles comprimunt, ac malitiam et pacem civitati reddunt.

Quinto, Noster *iapichu* vertit, *dissipant*, id est difflant, metaphora sumpta à paleis et stipulis, q. d. Sicut ventilator tritici ventilando difflat et dissipat paleas, ut tenues valescant in auras : sic pariter susurrones et seditiosi suis susurris et tumultibus vulgus leve et mobile agitant ventilantque, ut seditiones concitet, quibus divites spolientur, probi necentur, potentes fugentur, itaque cives dispereant et evanescant ; at vero sapientes sua sapientia et gravitate hosce tumultus pacant, ac plebem cum senatu conciliant, itaque civitati concordiam et tranquillitatem restituunt : uti Romæ olim fecit Menenius Agrippa, qui plebem à senatu dissidentem et secedentem in Aventinum montem, eo quod à susurronibus concitata quereretur se à senatu opprimi, per apologum ventris et membrorum, quem recitavi 1. Cor. 12. 23, cum senatu conciliavit, urbique pacem reddidit.

Præclare Epictetus apud Stobæum, serm. 43 : *Sicut*, ait, *faces in portu sublatæ magna flamma in paucis cremiis* (rebus combustibilibus) *excitata, navibus per mare errabundis multum auxilii ferunt : sic et viri splendidi in urbe periclitante paucis ipsi rebus contenti, magnis beneficiis cives afficiant.* Exemplo sit mulier sapiens Thecuitis, quæ urbem Abelam à rebelli Seba insessam sua sapientia à rebellione liberavit, ac Joab et Davidis bellum discussit, 2. Reg. 20. Moses quoque et Aaron sæpe averterunt iram Dei ab Israele, ut et Phinees occidens pestilentes cultores Beelphegor fornicantes cum Madianitidibus, qui eam concitarant, Num. 25.

9. VIR SAPIENS, SI CUM STULTO CONTENDERIT, SIVE IRASCATUR, SIVE RIDEAT, NON INVENIET REQUIEM.] Hebr. *Vir sapiens judicium subiens cum viro stulto, et irascetur, et ridebit, et non requies;* Chald. *Vir sapiens contendens cum viro stulto, sive irascatur, sive rideat, non conteretur;* Sept. *vir sapiens judicabit gentes : vir autem nequam succensens deridetur et non terret;* Syrus, *non fert moleste;* vel *non indignatur.*

Primo, R. Salomon per virum sapientem accipit Deum, qui cum stultis, id est impiis, contendit jugiter sine requie.

Secundo, Baynus, q. d. Stultus est incorrigibilis, aliorum enim monita vel ridendo, vel irascendo explodit; quare non verbo, sed fuste et verbere contundendus et emendandus est.

Tertio et genuine, τὸ *sive irascatur, sive rideat,* refer ad sapientem corripientem, non ad stultum correptum. Sensus ergo est, ait Jansen. q. d. Si sapientem sive in judicio, sive extra judicium, disceptare contigerit cum viro stulto, hoc est homine improbo, sive sapiens irascatur, sive rideat, hoc est, sive serio agat, sive joco ; sive seriis verbis justam suam indignationem ostendat, sive ridendo declaret se contemnere illius improbitatem ; sive dure cum illo agat, sive blande et benigne, non inveniet requiem, id est non facile ab illo liberabitur, non facile illi satisfaciet, ut ab illius impetitione sit habiturus quietem. Proverbium docet stultum et improbum esse implacabilem et incorrigibilem, quare sapientibus caute declinandum esse à contentionibus cum eo. Exemplum est in Pharisæis, cum quibus Christus contendens nunquam potuit quietem ab eis obtinere, cum nunc dure eos incesseret, nunc blande eis satisfacere studeret. Stulti enim quasi feræ stolidæ et stupidæ nec blanditiis verborum, nec minis plagisve verberum ad sapientiam virtutemque transferri se sinunt : sapientes vero, utpote animo et judicio pollentes, utrisque ad honestatem excitantur. Huc facit illud Sixti Pythagoræi : *Neque vox in piscibus, neque virtus in hominibus imperitis quærenda.* Et illud Crateris : *Stulti similes sunt terebris, eò quod nisi vinculis et necessitate coacti officium suum non faciant.* Et illud : *Phryx non nisi plagis emendatur.*

Porro Sept. vertunt : *Vir sapiens judicabit gentes : vir autem nequam succensens deridetur, et non terret*, q. d. Vir sapiens facile regit populos, tum quia prudens est et moderatus ; tum quia suo exemplo subditis præit, qui proinde eum sequuntur, et libenter obtemperant ; at vero nequam et improbus nil à subditis impetrat, sed esto eis immorigeris succenseat ab eisdem deridetur, neque minando terret, parvi habetur et contemnitur; tum quia subditos gravat legibus, tributis et oneribus ; tum quia imprudens est ; tum quia subditis dat scandalum et malæ vitæ exemplum, severa præcipiendo, et dissolute vivendo. Unde Auctor Catenæ Græc. Septuag. sic clare vertit : *Vir sapiens recte judicat populum ; vir autem improbus ira incensus deridiculum se facit, nec ulli terrorem incutit.* Hinc disce probitatem plurimum valere ad regimen, et ad impetrandam à subditis obedientiam ; hanc enim impetrat prudentiæ et virtutis opinio, æque ac vitæ exemplum. Unde Plutarch. in Moral. principem componit cum lege et jure : *Tot tantorumque,* ait, *bonorum et munerum, quæ dii largiuntur, nullus est fructus aut usus rectus sine lege, jure et principe. Jus finis est legis : principis opus lex : princeps autem imago Dei cuncta administrantis.* Unde Cato pessimum dicebat esse principem, qui sibi ipsi imperare nequiret, ut rationi, legi et virtuti se subderet : qua enim ratione talis alios sibi legique subde...?

10. VIRI SANGUINUM ODERUNT SIMPLICEM : JUSTI AUTEM QUÆRUNT ANIMAM EJUS.] Pro *simplicem* hebr. est תם *tam*, id est *integrum*, immaculatum, incorruptum ; Syrus, *innocentem ;* Septuag. ὅσιον, id est *sanctum.* Hic autem maxime notat justum justitiæ propugnatorem et vindicem, qui scilicet injustos prædones et homicidas acriter increpat, et si magistratu fungitur, eos insectatur et morte mulctat; hunc enim ut vitæ suæ perniciem oderunt homicidæ.

Sensus est, q. d. Viri sanguinarii et homicidæ oderunt virum innocentem et virtutis studiosum, tum quia moribus suis contrarius est, eosque tacite vita sua condemnat : quia ergo delectantur scelerata vita, hinc virtutem et virtute præditos oderunt. Unde Chald. vertit : *Viri sanguinem effundentes oderunt simplicitatem ; recti autem quærunt eam,* tum quia bonis ejus inhiant, ideoque illius velut in prædam sibi expositi vitæ insidiantur, *justi autem quærunt animam ejus :* student vitæ ejus conservandæ, utpote quæ sibi et toti reipub. ob exemplum, consilium, preces et merita apud Deum sit utilissima ; tum denique, quia, ut dixi, sicarii oderunt viros integros, qui jura tuentur, et injurios, præsertim homicidas, persequuntur : eos ergo ut suos judices et carnifices immitissimos odiis insectantur.

Nota. Τὸ *quærunt animam ejus,* varie exponitur; primo Tigur. vertit, *rectis autem vita ejus*

curæ est; secundo, Syrus, *recti amant eum:* scilicet, amant cum eo versari et loqui, ut ab ejus anima sapiente et sancta instruantur, dirigantur, sanctificentur, ac consilium, consolationem, opem accipiant; tertio, Vatabl. *recti quærunt voluntatem ejus*, id est, student ei in omnibus obsequi. *Anima* enim sæpe metonymice significat animæ desideria et consilia. Unde R. Salomon: *Vox hæc*, ait, *charitatem et benevolentiam significat, eamdemque vim habet quam illa Davidis ad Abiathar*, 1. *Reg.* 22. 23: *Si quis quæsierit animam meam, quæret et tuam, id est, qui mihi beneficiis gratificabitur, tibi etiam gratificabitur.* Sed alius illius loci est sensus: *anima* enim ibi vitam significat; quarto, R. Levi: *Justi*, ait, *quærunt animam suam*, ut scilicet expleant sancta animæ suæ desideria, q. d. Omni modo tentant illa quæ desiderant exsequi; quinto, Aben Ezra, Salazar et Baynus, q. d. Animam, id est vitam, justo ab homicidis ereptam requirent et vindicabunt recti et æqui judices, nec permittent homicidas grassari impune, ut sanguinem proborum fundant, q. d. Hoc in primis spectat ad judices æquos, ut, sicut causas pauperum, ne à divitibus opprimantur, scrutantur, et tuentur: sic et viro simplice, id est innocente, justo et integro, interfecto, inquirant, et puniant cædis auctores, ut sanguinem innocentis ulciscantur. Hoc sensu dicitur Ps. 141. 5: *Non est qui requirat*, id est ulciscatur, *animam meam.* Et Ezech. 3. 20: *Sanguinem vero ejus de manu tua requiram;* et alibi sæpe. Cum enim simplices et innocentes sint modesti et patientes, nec suas injurias vindicent, par est, ut id faciant justi judices, ut justitiæ læsæ tum humanæ, tum divinæ, per sontium pœnam satisfiat. Unde Phocylidis: *Scelesti*, ait, *juste necati, victimæ sunt Jovis.*

Ex hisce sensibus maxime genuinus est primus et ultimus. Utrumque sic connectas, q. d. Sicarii oderunt virum integrum, qui fortiter stat pro justitia quam ipsi violant, ideoque in ejus necem conspirant, uti Pharisæi conspirarunt in necem Christi. Unde hæc eorum vox est Sap. 2. 12: *Circumveniamus justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis*, etc. *morte turpissima condemnemus eum.* At justi, præsertim judices et magistratus, vice versa conspirant, ut vitam viri integri tueantur, et, si illa ipsi ab homicidis erepta sit, vindicetur, et talione puniatur, etiamsi mors illius multorum cæde, qui mortis auctores vel adjutores fuere, luenda et expianda sit.

Hæc gnome verissima est in probis sedulisque prætoribus (et magistratibus qui sicarios persequuntur: hos enim cane pejus et angue oderunt sicarii, ac eos ad necem quærunt; justi vero, præsertim judices et præsides, tales circumdant, ut eorum vitam tueantur: quod si occidantur, acriter necis reos puniunt. Sic Davidis innocentis, et prædones persequentis, vitam tuebantur Gethæi et stipatores sexcenti, adeoque Saülem illi insidiantem occidissent, ni David prohibuisset, 1. Reg. 24. 5.

11. TOTUM SPIRITUM SUUM PROFERT STULTUS: SAPIENS DIFFERT ET RESERVAT IN POSTERUM.] Nota. *Spiritus* in Script. multa significat: primo, mentem et sensa animi; secundo, sapientiam; tertio, desideria et cupiditates animi; quarto, secreta mentis; quinto, animum animique vires et impetus. Juxta quintuplicem hanc *spiritus* acceptionem quintuplex oritur sensus.

Primo ergo R. Salomon *spiritum* accipiens pro mente sic explicat: Cum stultus totam mentem suam depromat, accedit sapiens, eumque improbat, compescit et deprimit responsis suis.

Secundo, Aben Ezra per *spiritum* accipiens sapientiam, et per אחור *achor*, id est *posterius*, accipiens cor hominis, quod est post labiorum pronuntiationem, sic exponit, q. d. Universos scientiæ spiritus exerit stultus cæterisque divulgat, juxta illud: *In corde prudentis requiescit sapientia, et in stulti corde dignoscetur:* sed sapiens scientiæ spiritum continet cohibetque corde, quod est post organa pronuntiationis, nec eam stulto evulgat, ut testatur illud: *In corde prudentis requiescit sapientia.*

Tertio, R. Levi per *spiritum* accipiens desideria et cupiditates, sic exponit: In cupiditates suas stultus se effundit, seque dat præcipitem; sapiens vero eas ratione refrenat et cohibet, quare qui sapit, illam abscondit et cohibet. Vere S. Ephrem, serm. ad pietatem bonaque opera exercentes: *Ille vere divinus est philosophus*, inquit, *qui omni tempore pravis suis concupiscentiis resistit: nam qui solo nomine sapientiæ sibi blanditur, insipiens hic prorsus ac stultus reputabitur, quod de tam modicis passionibus ipse inquietari atque torqueri velit.*

Quarto, Cajet. et Baynus per *spiritum* accipientes secretum, interpretantur, q. d. Nullum majus stultitiæ argumentum, quàm non posse servare secretum: totum statim effutire quidquid animo quis concepit, summa stultitia est; quare sapiens illud reprimit et mente recondit, juxta illud c. 17. 27: *Pretiosi spiritus vir eruditus;* et c. 25. 28: *Qui potest in loquendo cohibere spiritum suum.*

Quinto, Chald. per *spiritum* accipit iram et furorem; irati enim spiritus et fumos naribus efflant; unde vertit: *Omnem furorem profert stultus; at sapiens in prudentia reprimit eum;* et Vatabl. *Omnem iram suam effundit stultus, sapiens autem postea pacat eam.* Quod dupliciter accipi potest: primo, de ira stulti, q. d. Stultus litigans et excandescens effutit quidquid illi bilis suggerit, ac sapiens reddita ratione pacat eum ut bile posita mitescat; secundo, de ira ipsius sapientis, q. d. Stultus nequit cohibere iram, at sapiens eam prudenti silentio et consideratione reprimit. Unde Symmach. vertit: *In novissimo mitigat eam.* Accedunt Sept. qui pro *spiritum* vertunt θυμόν, quod S. Hier. et ex eo Cassian. vertunt *iram.* Audi Cassian. collat. 16. c. 27: *Totam iram suam profert stultus, sapiens autem dispensat per partes: id est stultus quidem ad ultionem suî iræ perturbatione succenditur; sapiens autem paulatim eam maturitate consilii ac moderationis extenuat et expellit. Tale est et illud quod ab Apostolo dicitur: Non vosmetipsos vindicantes, charissimi, sed date locum iræ, hoc est, nequaquam ad vindictam iracundia cogente tendatis; sed date locum iræ, hoc est, non sint corda vestra sic impatientiæ et pusillanimitatis angustiis coarctata, ut violentam commotionis procellam, cum irruerit, sustinere non possint: sed dilatamini in cordibus vestris, suscipientes adversos iracundiæ fluctus in illis extentis sinibus charitatis, quæ omnia suffert, omnia sustinet, et ita mens vestra amplitudine longanimitatis ac patientiæ dilatata, habeat in se consiliorum salutares recessus, in quibus*

receptus quodammodo atque diffusus teterrimus iracundiæ fumus, protinus evanescat. Et post nonnulla : *Hæc est enim natura iræ, ut dilata languescat et pereat, prolata vero magis magisque conflagret.* Docet ergo hîc Salomon efficax iræ remedium esse, si ultio, verba aspera, rixæ, etc., ad quæ ira exstimulat, differantur, ut maturius considerentur : ira enim est velut flamma, quæ ubi efferbuit; illico defervescit et subsidit. Optimum ergo iræ remedium est mora, præsertim quia per eam ratio evigilat, et multa prudenter considerat, quæ iræ tumultus reprimant, illosque per partes carpant et dissipent : hoc enim est iram fallere, et fallendo eludendoque enervare. Idem docuere Philosophi. Aristot. *Ut ira coquatur*, ait, *tempore opus est, nec aliud salubrius remedium occurrit.* Athenodorus hoc monitum Augusto Cæsari velut monile aureum dedit : *Quoties irasceris nihil dicito vel agito, donec viginti quatuor alphabeti litteras recitaveris.* Simile documentum dedit S. Ambrosius Theodosio Imp. cum subita ira jussisset Thessalonicenses, qui statuam suam dejecerant, occidi. Seneca, l. 2. de Ira, c. 26 : *Maximum*, ait, *remedium iræ est mora, nec ab illa pete initio ut ignoscat, sed ut judicet : desinet, si exspectat : nec universam illam tentaveris tollere : graves habet impetus primos : tota vincetur, dum partibus carpitur.* Idem, lib. 3. c. 12 : *Nemo se differt : atqui maximum iræ remedium dilatio est, ut primus ejus fervor relanguescat, et caligo quæ premit mentem, aut resideat, aut minus densa sit. Quædam ex his, quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet; quædam ex toto evanescent.* Præclare Naz. in Iambicis : *Patientia*, ait, *molestiarum decoctio est.* Hic sensus recte cadit in versionem Chald. Vatabl. et Sept. at minus commode in Vulgatam, qui habet : *Sapiens autem differt et reservat in posterum ;* nec enim ira differendo reservanda est, sed plane exstinguenda.

Porro S. Greg. 3. p. Pastor. admon. 10. per *spiritum* accipit impatientiam, quam reservari ait in posterum, dum ultimo Dei judicio remittitur : *Audiant*, ait, *impatientes, quod per Salomonem rursum dicitur : Totum spiritum suum profert stultus, sapiens autem differt et reservat in posterum. Impatientia quippe impellente agitur, ut totus foras spiritus proferatur, quem idcirco perturbatio citius ejicit, quia nulla interius disciplina sapientiæ circumcludit. Sapiens autem differt et reservat in posterum; læsus enim in præsens se ulcisci non desiderat, quia etiam tolerans parci optat : sed tamen juste vindicari omnia extremo judicio non ignorat.*

Sexto et genuine, Septuag. Hebr. רוח *ruach*, id est spiritum, vertunt θυμὸν, id est *animum*, animique vim, energiam, efficaciam, impulsum, fervorem, æstum, qui hominem stimulat et agitat ad illa quæ animo concepit, præpropere eloquendum vel operandum, q. d. Stultus omnes animi sui vires, impetus et æstus expromit, ut nihil sibi servet, sed totum se effundat et exhauriat; at vero sapiens animi sui vires et impulsus retinet reprimitque, et, ut aliqui ex Hebræo vertunt, *retrorsum agit*, ut totum se non exhauriat, sed aliqua sibi servet, quæ deinceps expromat, et per partes dispenset, ut vertunt Septuag. Stultus, ait Cajetan. impetu agitur, sapiens impetum reprimit et freno rationis moderatur. Sic videmus stultos omnem suam scientiam simul et semel effundere, ac postea velut infantes obmutescere ; rursum in agendo omnem suam industriam viresque simul et semel expromere, ac mox velut stupidos torpere et hebescere. Ex adverso sapientes ea quæ sciunt, pedetentim per intervalla enarrare, ut semper dicendi et docendi eis materia supersit. Rursum in agendo moderatos esse, ac vires suas temperare, et per partes successive exerere, quo fit ut diu operari valeant, et industriam viresque operando adaugeant. Unde ex Hebr. vertas, *sapiens autem in posterum promovet eum*, scilicet spiritum suum : hebræum enim שבח *scabach*, contraria significat, scilicet promovere et cohibere, item laudare et glorificare. Unde cum Cajet. vertas, *sapiens autem in posterum laudabit*, vel *glorificabit eum*, id est laudabilem et gloriosum efficiet spiritum suum et animum, dum scilicet sensim ejus vires expromit, ut semper operari valeat : itaque ejus virtutem et energiam continua operatione jugique exercitio auget et exacuit. Natura enim operando progreditur, opusque suum pedetentim polit et perficit; idem facit gratia. Unde in arboribus primo producit frondes, mox flores, deinde fructus, eosque sensim format, auget, maturat. Ex adverso cum arbor vel vitis luxuriat, totamque se in folia effundit, nil sibi servat succi quod in flores et fructus conferat : quare sterilis est et infrugifera : idem fit si uno anno in fructibus luxuriet, totamque vim suam exhauriat; mox enim sterilescit et exarescit. Idem fit in aqua et lacte, quod in olla igni impositum fervore ignis ebullit, et totum pene se effundit ut ignem exstinguat, ac mox plane detumescit et subsidit. Similes prorsus sunt fervores tironum, qui subito ebulliunt, sed mox subsidunt. Exempla hujus sententiæ quotidiana sunt in tironibus qui viam virtutis inchoant, ac præsertim in novitiis Religionum qui præpropero fervore, nimiis jejuniis, pœnitentiis, orationibus caput corpusque fatigant, ac omnes vires suas consumunt, quo fit ut languescant tum corpore, tum spiritu fatiscant et tabescant, utque vigor ille concidat, et in morbos corruant, fiantque infirmi, enerves, torpidi et inepti ad omnia. Unde sapienter eos moderationis admonet S. Basil. tract. de Virgin.

12. Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios.] Primo, Baynus hæc accipit de mendaciis adulatorum, q. d. Princeps, qui pascitur adulationibus assentatorum, ministros habet impios : impii enim sunt assentatores qui vitia principis quasi virtutes adulando laudant, quo fit ut princeps vitiosus et tyrannus evadat, et rempubl. opprimat.

Secundo, alii accipiunt hæc de eo cui princeps irascitur vel offensus est, ac proinde de eodem libenter audit falsas accusationes et criminationes, ut eum perdat : cum enim id sciunt subditi, student ei obsequi, ac multa falsa in eum comminiscuntur, ut principis gratiam ineant cum damno innocentis et pernicie reip. Verum hic sensus arctior est.

Tertio, ergo adæquate et genuine, *mendacium* hic planum et plenum accipe, puta non jocosum, nec officiosum ; sed perniciosum, quod scilicet aliis gravem injuriam et damnum vel in bonis, vel in fama, vel in vita affert, quale est cum quis alteri in re gravi detrahit, aut eum calumniatur, vel falso accusat de crimine, ob quod in-

famia vel bonis mulctandus est, aut incarcerandus, vel vita privandus. Princeps enim qui calumnias et falsas accusationes libenter audit, facit ut ministri tales quærant et fingant, ut ei placeant, quo fit ut innocens opprimatur, justitia pessumdetur et evertatur. Hunc esse sensum liquet ex Sept. qui vertunt : *Rege audiente sermonem injustum, omnes subditi injusti;* hebr. *Dominator, qui attendit super verbis falsitatis, omnes famulos habet impios.* Nam ut ait Eccl. c. 10. 2 : *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus; et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea.* Vide ibi dicta. Hinc in aulis principum malorum, ministros videmus se eis in malitia conformare, imo satagere ut eis sint pejores.

Nota. Pro impios hebr. est רשעים *rescaim*, id est inquietos, tumultuantes, turbulentos, puta litium non tam compositores quàm structores et incitatores, mendaces, neque tam veritatis quàm imposturarum studiosos, cupidos, avaros : ideo sane *in loco judicii* non solum est impius judex, sed judiciorum subsellia plena sunt iniquissimis sycophantis, et nefariis delatoribus, improbis ministris, rabulis non tam veracibus quàm verbosis, causidicis non tam veritatis quàm sui lucri causam dicentibus. Denique forum plenum est avaritia et calumnia, ut Isaias cap. 59. 4. conquerebatur : *Non est qui invocet justitiam;* quippe justitia exsul abest à suo loco : potius implorant præsens impietatis et iniquitatis auxilium. Vel : *Non est qui invocet juste,* qui vocet alium juste in jus. Hoc est quod velut grande scelus et piaculum deplorat Eccl. cap. 3. 16 : *Vidi sub sole in loco judicii impietatem, et in loco justitiæ iniquitatem*, ut thronum justitiæ possideat impietas et injustitia, in eoque velut regina imperet et dominetur, hoc est, ut solium Dei occupet Lucifer, ac solium Christi occupet Antichristus, ut ibidem pluribus dicam. Vide dicta c. 17. 7. ad illa : *Non decent stultum verba composita, nec principem labium mentiens.*

Præclare Agapetus Diaconus Justinianum Imp. ita admonet n. 41. et 42 : *Æqua lance tam ad amicos quàm ad inimicos vergens judicandi munus obito, neque bene sentientibus de te gratificans ob benevolentiam, neque malevolis resistens propter inimicitias : quoniam ejusdem est absurditatis, et secundum iniqua petentem dare litem, etiamsi sit amicus ; et injuriam justo inferre, etiamsi sit inimicus : malum enim utrobique simile est*, *tametsi in contrariis inveniatur.* Unde concludit : *Intenta mente auscultare debent rerum judices. Difficilis namque captu est justi inventio, facileque effugere solet non admodum attendentes : quod si prætermissa dicentium eloquentia, dictorumque neglecta verisimilitudine, ad penitissimam intentionum profunditatem penetraverint, sic demum haurient quod ab ipsis quæritur, geminique insontes erunt delicti, neque ipsi honestum prodendo, neque aliis id ut committant concedendo.*

13. Pauper et creditor obviaverunt sibi : utriusque illuminator est Dominus.] Hanc gnomen audimus c. 22. 2. nisi quod pro *illuminator* ibi sit *operator;* sed utrumque eodem redit. Illuminator enim est creator et provisor, qui lucis usuram et vitam utrique largitur, conservat, dirigit, prosperat, beat : lux enim symbolum est vitæ, lætitiæ, gratiæ, felicitatis, omnisque boni. Unde hebr. est : *Utriusque oculos Dominus illustrat*, ut scilicet lucis hujus usura fruantur, juxta illud Job 3. 20 : *Quare misero data est lux?* et c. 38. 15 : *Auferetur ab impiis lux sua,* id est vita; et alibi sæpe. *Illuminator* ergo idem est quod fautor, custos et beneficentissimus provisor : vel, ut Baynus, nutritor, q. d. Utrumque nutrit et pascit Dominus, juxta id quod Jonathas fame deficiens gustato melle ait : *Illuminati sunt oculi mei;* id est pastus et refectus sum, ut oculi fame, defectu spirituum visivorum caligantes, jam melle refecti illustrarentur et exhilararentur, 1. Reg. 14.

Pro *creditor* hebr. est איש תככים *is tecachim;* quæ vox hîc tantum reperitur, unde incertum quid proprie significet. Rabbini Pagn. Bayn. Cajet. et alii passim vertunt, *vir contritionum*, vel *fraudum,* vel *usurarum* (hæ enim summæ sunt fraudes, quia sub specie commodatæ pecuniæ multiplicatum lucrum exigunt), qualis active est *fenerator*, ut vertunt Sept. et *creditor,* ut vertit Noster. Cajet. vero et Aben Ezra passive capiunt, ut idem sit quod *vir contritus,* fraudem passus, afflictus, et, ut Syrus, *dolore affectus.* Hîc jungitur pauperi, quia afflictus afflicto sociari solet, ut mutuo se invicem solentur per spem in Deum ejusque invocationem : Deus enim utriusque desolati, et afflictione quasi excæcati est illuminator, id est consolator, provisor et exhilarator. Alii cum Chald. *tecachim* à תוך *toch,* id est, *medium* derivantes, vertunt, *vir medietatum*, id est mediocris fortunæ vir, vel vir fraudum : *toch* enim, id est medium vel intraneum, Hebræis subinde notat fraudem, eo quod in medio, puta pectoris, occultetur et concinnetur in corde. R. Levi vertit, *vir perplexus;* hujus enim Deus illuminat oculos, cum ejus perplexitates et scrupulos mentem ejus illuminando dissolvit; alii vertunt, *vir intermedius* vel *mediator,* scilicet ad faciendam misericordiam. Magis credendum nostro Interpreti qui vertit, *creditor,* et Septuag. qui vertunt, *fenerator,* et aliis qui vertunt, *vir usurarum.* Divites enim sæpe sunt usurarii, et fenerantur pauperibus, unde qui hîc vocatur *creditor* et *fenerator,* c. 22. 2. vocatur *dives.*

Mystice Baynus : Deus, ait, illuminat oculos pauperis, cum luce gratiæ suæ ei ostendit quantum bonum Deique donum sit paupertas, ut illam patienter ferens mereatur opes æternas. Creditoris vero oculos illuminat, dum ei ostendit quantum donum sit beneficentia, qua pauperi succurritur : ut hæc gnome pauperes moneat patientiæ; creditores et divites beneficentiæ; utrosque spei in Deum et confidentiæ, ut se resignent divinæ providentiæ. Hanc enim notat τὸ *illuminator.* Unde Sept. vertunt : *Feneratore et debitore ad invicem convenientibus,* ἐπισκοπήν, id est *inspectionem,* vel *visitationem, facit utriusque Dominus,* hoc est, utrosque inspicit et visitat, utrisque de necessariis providet et prospicit.

Mystice rursum pauper et subditus, qui doctrina eget, et reverentiam ac obedientiam debet, creditor vero Prælatus, qui doctrinam erogat, creditque et committit subdito : utriusque illuminator est Dominus; hunc enim illuminat, ut recta doceat; et illum, ut per os istius quæ Deo sunt placita, videat et intelligat.

14. Rex qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in æternum firmabitur.] Sub pauperibus intellige et divites : qui enim judicat in

veritate pauperes, ait Cajet. multo magis in eadem judicabit divites : solent enim pauperes à divitibus opprimi : divites enim gratia et potentia valent apud principes et judices, eosque muneribus corrumpunt, ut pro se contra pauperes sententiam ferant. Rex ergo qui divitum potentiam non veretur, nec munera respicit, sed in veritate jus dicit pauperi, ac æquam pro eo profert sententiam, hujus thronus firmabitur *in æternum*, id est per totam vitam, ut scilicet quamdiu vivit judicatque in veritate, perpetuum obtineat regnum. Unde Aquila vertit, *in posterum;* Theodot. *in seculum.* Rursum *in æternum,* quia regnum ejus transferetur in posteros per multa secula, uti translatum fuit regnum Davidis usque ad gentis excidium per Chaldæos. Adhæc, *in æternum,* quia perpetua regni ejus tam æqui et justi apud posteros perennabit fama et gloria. Denique *in æternum* cum Christo Rege regum in cœlis regnabit.

Solerter advertit Baynus : Sapientia divina, ait, longe aliis quam humana semper incedit vestigiis : nam in humana opibus et potentia divitum, gratia atque amicitia ad regnum pervenitur, armis vero et munitionibus stabiliri solet et retineri diadema. Contra hæc cœlestis plane Salomonis sapientia, pauperum defensione quam diutissime solium firmari posse docet : quod qui pauperibus patrocinatur, Dei optimi et maximi vice in terris quodammodo fungitur. Nam pauperum peculiarem defensionem sibi vindicat Dominus, juxta illud : *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor,* Ps. 9.

Porro Sept. pro לָעַד *laad,* id est *in perpetuum,* alio puncto legentes לְעֵד *laed,* vertunt, *in testem,* vel *in testimonium : principis,* inquiunt, *judicantis in veritate pauperes, sedes ejus in testimonium constituetur,* ut scilicet subditi ad veritatem à se dictam confirmandam citent in testem regem, regisque dictum velut oraculum infallibile, perinde ac in veritatis à nobis assertæ testimonium jurando citamus Deum in testem, dicendo : Testor Deum me vera dicere.

Rursum, *sedes ejus in testimonium constituetur,* ut scilicet thronus ejus habeatur, et sit infallibile testimonium veritatis, utque rex è throno judicans et definiens quippiam, non tam ipse quam veritas ipsa per eum loqui, judicare et definire videatur.

Moral. hîc disce quam veritas et veracitas, præsertim æquitatis et justitiæ, regi debeat esse cordi et curæ. Primo, quia rex est vicarius Dei, et quasi vicedeus in terris : Deus autem est ipsa prima, increata et essentialis veritas. Unde S. Dion. apud Anton. in Melissa, p. 1. c. 21 : *Veritas,* ait, *est Deus, utpote unum, non multa secundum naturam. Verum quippe est unum, mendacium autem multiplex. Nam et Christus ait Joan.* 14 : *Ego sum via, veritas et vita.* Ibidem Evagrius : *Veritatem tacere,* ait, *est aurum sepelire.* Hinc Dei jussu Moses in Rationali pontificis insculpsit : *Doctrina et veritas,* Ex. 28. 30 : *Pythagoras dicebat hæc duo divinitus hominibus data esse longe pulcherrima, veritatem amplecti, et beneficiis operam dare;* et addebat *utrumque cum deorum immortalium operibus comparari posse.* Ita Ælianus, l. 12. de Variar. histor. *Idem interrogatus quid Deo simile facerent homines : Cum veritatem exercent, respondit.* Ita Stobæus, serm. 9.

Secundo, quia veritas veraque justitiæ administratio est basis et columen reipubl. Ex hac enim oritur civium inter se concordia, pax, æquitas, probitas, sanctitas. Unde princeps judicum apud Ægyptios sapphirum è collo gestabat, cui inscripta erat Veritas. Audi Ælian. l. 14. Variar. hist. : *Eum omnium hominum esse justissimum et sincerissimum oportebat, qui circa collum imaginem ex sapphiro gemma confectam gestabat, quæ vocabatur Veritas. Ego vero judicem non tam in lapide sculptam aut expressam veritatem circumferre, quam in animo menteque insitam et infixam habere velim.* Cujus quoque rei meminit Diodor. lib. 2. caput 1. scribens in vestibulo illo Simandii Ægyptiorum regis : *Triginta ligneas judicum statuas positas, et in medio judicandi principem, cujus à collo suspensa veritas penderet, et oculis esset subclausis librorum cumulo circumstante.* Addit vero Diodorus. *Hæ imagines præferebant judices integros esse debere, prætorem solam inspicere veritatem.*

Tertio, quia veracitas regi conciliat subditorum amorem et reverentiam ; fallacia vero odium et contemptum. Unde Plinius in Paneg. Trajani : *Nunquam,* ait, *deceptus est princeps, nisi qui prius ipse decepit.*

Alfonsus Aragonum rex semper hoc in ore habuisse fertur, *tantum valere ad fidem debere unicum principis viri verbum, quantum privatorum jusjurandum.* Veritas enim licet omnibus curæ esse debeat, principum tamen præcipuum debet esse ornamentum. Panorm. l. 1. de Gestis Alfonsi.

Æschines contra Timarchum : *Veritatem rem adeo validam esse* dicebat, *ut omnes humanas cogitationes facile superet.* Ita Stobæus, serm. 9. Demosthenes interrogatus *quid Deo simile haberent homines,* resp. : *Benefacere, et veritatem amare.* Ita Maximus, serm. 8. Tritum est illud Zorobabelis Dario regi propositum : *Forte est vinum, fortior est rex, fortiores sunt mulieres, fortissima est veritas, super omnia enim hæc vincit,* 3. Esdræ, 3. 10.

Errat ergo graviter non tantum contra fidem, sed et contra politiam Plato, dum libro 5. de Republ. scribit : *Crebro mendacio et fraude uti imperantes debere ad subditorum commodum.* Verba Platonis sunt hæc, *multiplici mendacio magistratum instructum esse debere, varioque errore, quo ad subditorum utilitatem abutatur ; diximus autem hujuscemodi omnia, velut pharmacum utilia esse;* et Plinius, l. 12. ep. dicens : *Decipere pro moribus temporum prudentia est;* et ille apud Plutarch. in Apoph. asserens, *pueros quidem talis circumveniri oportere, at viros juramentis.* Hæc Atheorum et Machiavellistarum impia, imperita et impudentia sunt axiomata, quæ passim hîc confutat Salomon, politiæ doctor et politicorum princeps, eademque damnat Ecclesia, imo omnis respub. bene constituta. Vide S. Aug. l. Contra mendacium, ubi docet nullo casu licere mentiri. Et ep. 8 : *Mentiri,* ait, *non licet nec pro laude Dei.*

15. Virga atque correptio tribuit sapientiam : puer autem qui dimittitur voluntati suæ, confundit matrem suam.] *Sapientiam* hîc practicam sive ethicam intellige, puta morum compositionem, honestatem, virtutem. Sept. : *Plagæ et correptiones dant sapientiam; puer autem errans confundit parentes suos;* Aquila et Symmach. *juvenis autem dimissus ;* Chald. *puer qui non recipit correptionem.* Sub *matrem* intellige et patrem.

Unde Syrus vertit : *Puer, qui non castigatur, pudefacit patrem suum;* nominat tamen matrem præ patre, quia ad matrem spectat puerorum educatio et institutio: quare si ipsa eam negligat, filiumque suæ voluntati dimittat, ab eo pudefiet. Sicut Ismael, ait R. Salomon, pudefecit Agar matrem suam, dum vexans Isaacum, à Sara et Abraham jussu Dei unà cum matre domo expulsus, eamdem magno dedecore, æque ac miseria et mœrore affecit, Genes. 16.

Huc pertinet proverbium Arabum : *Jocus* (collusio) *aufert reverentiam.* Itali dicunt : *Baldezza di padrone, cappello di matto.* Pergunt Arabes : *Ne lude cum optimate, ne irascatur tibi, neque cum infimate, ne audeat super te*, id est, ne te abutatur.

Significat hæc gnome puerum esse instar pulli equini, petulantem, lascivum, et suæ phantasiæ ac cupiditati obsequentem; quare sicut pullus freno, calcari, flagello domatur, ut hero serviat : sic correptione et castigatione, puta verbis et verberibus domandus formandusque est puer, ut non cupiditati, sed rationi et doctrinæ obsequi discat; alioquin instar pulli indomiti fiet protervus, pervicax, et sese in omne scelus et dedecus præcipitem dabit, eòque secum trahet patrem et matrem. Ita R. Levi : Flagellis, inquit, et correptione puer sapientia excolitur, ita enim honestis moribus informatur; quibus si careat, nulla semita relinquetur ad sapientiam obtinendam ; puer autem, qui suæ voluntati permittitur, tum recta institutione, tum sapientia caret, atque ideo matri probro est ob improbitatem suam, præcipue vero cum in eamdem plerumque improbitatis culpa rejiciatur, universis affirmantibus id ab illa effectum fuisse, quæ puerum à teneris recte non imbuerit. Hæc ille.

Salomonem secutus Plutarch. l. de Officio auditoris, docet puerum castigandum et formandum sicut castigatur et formatur pullus equinus, ut sessori sit tractabilis, flexilis et commodus. Prudenter vero monet Seneca lib. 2. de Ira ; *Plurimum*, ait, *proderit pueros statim salubriter instituere; difficile autem est regimen, quia dare debemus operam ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus.* Et post nonnulla concludit : *Sic itaque inter utrumque regendus est, ut modo frenis utamur, modo stimulis.* Sane nimis severi parentes naturam indolemque puerorum nimia castigatione hebetant, obtundunt, indurant, durosque et pervicaces efficiunt ; nimis vero lenes et blandi, quales plures sunt, eamdem cupidinibus suis tradunt, vitiant et corrumpunt. Plura de educatione et castigatione puerorum dixi c. 10. 1, et c. 23. 13, et fusius Eccli. 30. 1. et seqq.

16. In multiplicatione impiorum multiplicabuntur scelera ; et justi ruinas eorum videbunt.] Hebr. *multiplicabitur prævaricatio.* Causa est quod impius impio ad scelus auxilium præstet, animosque et audaciam addat, qui, si solus esset, invalidus esset, et timeret in scelere deprehendi et puniri. Rursum multitudo impiorum inducit licentiam peccandi, ejusque impunitatem, quod nemo multitudinem plectere audeat; insuper multitudo auctoritatem et decus conciliat sceleri : quo enim quisque est sceleratior, eo se videt pluribus placere, esseque in pretio, quasi qui choragum impietatis eorum agat. At ne pii hac impiorum multitudine percellantur, eamque in impietate sequantur et æmulentur, eos in pietate corroborat Salomon, dum subdit : *Et justi ruinas eorum videbunt*, q. d. Breve erit impiorum gaudium, breve impietatis regnum; quia mox à Deo vindice punientur, perdentur et in ruinam agentur; quam justi videbunt et gaudebunt, tum ob impietatis supplicium et excidium, tum ob suam justitiæ sortem sanctam et beatam, quæ eos à communi impiorum excidio separavit et vindicavit.

Septuag. pro יראו *iiru*, id est *videbunt*, alii punctis legentes יראו *iireu*, id est *timebunt*, à ירא *iare*, id est *timuit*, vertunt: *Justi autem illis cadentibus timidi fiunt;* vel ut Auctor Catenæ Græc. *In illorum ruina consternantur justi*, id est gravitate supplicii impiorum percelluntur et cohibentur justi, ne eorum scelera imitari cogitent.

Gnome hæc affinis est illi vers. 2 : *In multiplicatione justorum lætabitur vulgus; cum impii sumpserint principatum, gemet populus.* Et illi v. 6 : *Peccantem virum iniquum involvet laqueus; et justus laudabit atque gaudebit.* Et illi cap. 28. 12 : *In exsultatione justorum multa est gloria, regnantibus impiis ruinæ hominum.* Exemplum est 1. Machab. 1. 55, ubi per Antiochum multiplicatis in Judæa impiis, multiplicata narrantur scelera, sed eorum cum Antiocho celeris et horrenda fuit ruina, ut patet 2. Machab. 9.

17. Erudi filium tuum, et refrigerabit (Heb. *requiescere faciet*) te, et dabit delicias animæ tuæ.] Sept. *Erudi filium tuum, et requiem dabit tibi, et dabit ornatum animæ tuæ.*

Nota : τὸ *erudi*, hebr. יסר *iasser*, id est corripe, castiga, erudi, proprie ad cupiditatum castigationem, et morum conformationem pertinet; potest tamen quoque ad artes et scientias referri : filius enim à patre eruditus, ac ad scholas amandatus, si doctus et sapiens evadat, primo, patri magnæ est consolationi et refrigerio, ut in eo quasi in baculo senectutis suæ, imo quasi in centro et complemento votorum suorum, placide conquiescat ; secundo, eidem est in *deliciis animæ*, id est summis et profundis, quæ ad intima animæ penetrant, eaque deliciosa voluptate mirisque oblectamentis perfundant et repleant; tertio, eidem est magno ornamento, ut vertunt Septuag. quia per filium doctum et eruditum, qui ob scientiam fit doctor, episcopus, senator, præfectus, gubernator, etc., reipubl. pater honoratur, laudatur, ornatur, ac per filium nomen et fama ejus in multos annos celebratur, ac subinde in multa secula perennat. Vide dicta Eccli. 30. 1. et seq. ubi eadem pene est sententia, imo plures aliæ in eamdem rem.

Huc spectat proverb. Arabum cent. 2. n. 66 : *Rami, quando correxeris eos, rectificantur ; trabs autem non lentescit, quando correxeris eam*, id est, tenera ætas flecti dirigique potest, at indurata corrigi nequit. Hoc est quod Gallice dicitur : *Vieil arbre, malaisé à redresser.*

18. Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus : qui vero custodit legem, beatus est.] Chald. *In multitudine impiorum dissipabitur populus;* Septuag. *Non erit enarrator* (Auctor Caten. Græc. *qui legem interpretatur*) *genti iniquæ; custodiens autem legem beatissimus.* Pro *dissipabitur* hebr. est יפרע *iipara*, id est, ut Cajetanus, *nudabitur*, vel *spoliabitur populus;*

Pagnin. *rebellis erit;* Syrus, *scindetur populus;* alii, *retrocedet;* Baynus, *cessat et otiosus est populus.* Omnia huic loco quadrant : nam ubi deficiunt Prophetæ et pii doctores et concionatores, primo populus cessat à bonis operibus, deinde deficit et recedit à religione; mox scinditur in sectas et schismata, illico rebellat suis pastoribus, itaque tandem nudatur omni virtute omnique bono spiritali et sæpe temporali.

Quæres : Quænam hæc est prophetia?

Primo, Rabbini ad litteram proprie dictam accipiunt. Hanc enim significat hebr. חזון *chazon*, id est *visio*, unde Prophetæ vocati sunt Videntes, quod futura et abscondita acuto et illuminato à Deo mentis oculo eminus viderent et prospicerent. Prophetæ autem prisci, ut Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel, etc., non tantum erant veri Prophetæ, sed et doctores, concionatoresque à Deo missi ad populum, ut ejus idololatriam et scelera castigarent, et ad fidei legisque studium reducerent, minando et prædicando captivitatem, aliasque pœnas à Deo infligendas, ac proponendo libertatem, pacem cæteraque præmia à Deo, si legem servarent, promissa et revelata. Quare prophetiæ defectus recte hic opponitur legi, legisque studio et observationi, q. d. Cum defecerint Prophetæ, qui populum in idola et vitia abeuntem corripiant, doceant, refrenent, minando futuras pœnas, et promittendo futura præmia sibi à Deo revelata; tunc populus effrenus in idololatriam suasque cupiditates vagus abibit, et dissipabitur in varios errores et scelera, ob quæ in captivitatem Assyriacam, Babylonicam, Romanam, etc., abducetur. Cum vero fuerint Prophetæ virique sancti, quorum monitis et exemplo populus, vel quilibet privatus obediens legem custodiat, tunc felix et beatus erit : quia pœnas à Deo legis prævaricatoribus intentatas evadet, et præmia ejus observatoribus promissa consequetur.

Hunc sensum confirmat rei eventus. Cum enim Israelitæ sub Osee et Sedecia regibus contempserunt Prophetas comminantes captivitatem Assyriacam et Babylonicam, abeuntes ad idola et scelera; tunc in eadem abducti, ac per Assyriam ac Babyloniam dispersi fuere. Quamdiu vero eosdem audivere sub Davide, Salomone et cæteris, tamdiu incolumes, opulenti et felices in Judæa perstitere. Ita R. Salomon, R. Levi, Aben Ezra et alii. Sic sub Heli pontifice et principe, ob nequitiam filiorum ejus deficiente prophetia, dissipatus est populus et traditus Philisthæis, 1. Reg. c. 2. et seq. Unde Deus tunc suscitavit Samuelem, qui populum Deo et paci restitueret : quia *sermo Dei erat pretiosus* (id est rarus) *in diebus illis, non erat visio manifesta*, 1. Reg. 3. 1. Hoc est quod Deus interminatur per Isaiam cap. 29. 9 : *Obstupescite, et admiramini; fluctuate, et vacillate; inebriamini, et non à vino; movemini, et non ab ebrietate. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophetas et principes vestros, qui vident visiones, operiet. Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent : Lege istum; et respondebit : Non possum; signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei : Lege; et respondebit : Nescio litteras;* quod explicans subdit : *Peribit enim sapientia à sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur.* Hac de causa Elias Propheta ab Eliseo nuncupatus est *currus Israel, et auriga ejus*, quia ipse velut currus vehebat, protegebat et aurigabat populum per legis studium ad felicitatem et omne bonum, 4. Reg. 2. 12.

Secundo, Beda, Hugo, Cajetanus, Baynus, Vatabl. Jansen, per *prophetiam* accipiunt interpretationem sacræ Script. Sic Franc. Suarez, tr. de Fide disp. 8. sect. 3. num. 5; prophetia enim late patet, et complectitur interpretationem S. Script. doctrinam sacram, concionem, psalmodiam, etc., uti dixi 1. Cor. 14. 1. Sensus ergo est, q. d. ait Beda : *Cum cessaverit sacerdotalis eruditio, solvetur continuo disciplina divinæ legis, qua populus ad beatitudinis præmia pertingere debuerat.* Significat ergo, ait Jansen. populum dissipandum, cum prophetiam, hoc est Prophetarum oracula, et in illorum locum concionatorum sacram doctrinam recipere recusabit, ut deficere prophetiam sit, eam amplius non admitti, nec recipi; cum enim hoc fit, tunc necesse est ut populus dissipetur, hoc est, dispergatur in varios errores et sectas, ac separetur à vera religione et pietate. *Qui vero custodit legem*, populus scilicet, *beatus est*, q. d. Beatus ergo et felix ille populus, qui legis Dei rationem habet, eamque observare studet. Secundo, q. d. Cum demerentibus hominum peccatis, ita per divinam ultionem fieri contigerit, ut prophetia et sacra doctrina deficiat, et hominibus subtrahatur; certe tunc male erit illi populo : dissipabitur et distrahetur in varios errores, sectas, vitia et dissensiones. Est enim hæc vel maxima Dei ultio, et multorum malorum in republica seminarium, quod subtrahat sinceram suæ voluntatis annuntiationem. Unde per Amos cap. 8. minatur se missurum famem in terram, non panis, sed audiendi verbum Dei.

Tertio, noster Salazar per *prophetiam*, æque ac per *legem*, accipit veram religionem verumque Dei cultum, q. d. Si desit in populo prophetia, id est, religio et veri Numinis cultus, continuo pax solvitur et in factiones plebs secatur, ruitque resp. *Religio una*, ait Philo in Vita Mosis, *civium animos adstringit, et contubernia societatesque confirmat.* Seneca in ep. 95 : *Primum*, ait, *militiæ vinculum est religio.* Livius, lib. 5 : *Omnia prospera eveniunt colentibus Deos, adversa spernentibus.* Plinius, l. 14 : *Religione vita constat.* Cicero, Act. 5. in Verrem : *Omnes religione moventur.* Hæc *illa lux doctrinarum;* sic enim Ciceronem vocat Plinius, l. 17. c. 5. Flavius Vopiscus, l. 2 : *Romanorum resp.*, ait, *inter multorum imperia per religionem stetit. Qui vero custodit legem, beatus erit*, id est, populus veram religionem observans fortunatissimus erit, uti fuere Hebræi quamdiu Deum verum sincere coluerunt, teste S. August. lib. 5 de Civitate Dei, cap. 34.

Omnes hæ explicationes eodem tendunt.

Mystice nonnulli sic exponunt, q. d. Cum defecerit, id est, expleta fuerit prophetia, id est, oracula Prophetarum, per ortum et mortem Christi, dissipabitur populus Judaicus : quia vastata à Tito Judæa dispergetur per totum orbem. Deficit enim prophetia quæ est de futuro, cum impletur et transit in præsens vel præteritum, juxta illud Daniel. 9. 24 : *Impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum.*

19. SERVUS VERBIS NON POTEST ERUDIRI, QUIA QUOD DICIS INTELLIGIT, ET RESPONDERE CONTEMNIT,] Hebr. *quia intelligit, et non respondet*, nec verbo, nec facto, id est non obedit, non facit quæ ei ab hero jubentur. Sept. *Verbis non erudietur servus durus : nam etsi intellexerit, non obediet ;* Syrus, *scit enim se non esse verberandum*, vel *vulnerandum;* Chald. *qui cognoscit jugum, nec patitur.*

Servum ergo intelligit qui servili est indole, ut nil faciat nisi plagis et flagris adactus. Hinc servilis metus nomen accepit, qui nil facit amore boni, sed omnia timore mali, puta metu castigationis. Servus enim qui herum amat illique ex amore obsequitur, non tam servus est quàm liber et libertus. Unde servus ille apud Euripidem in Helena ait : *Nomen quidem non habeo liberum, sed animum.* Et ille apud Sophoclem : *Etsi corpus*, ait, *servum sit, mens tamen libera est.* Qualem proinde benigne ab hero tractandum esse docet Eccl. c. 33 ; nam cum v. 28. dixisset : *Servo malevolo tortura et compedes*, de benevolo subdit v. 31: *Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua ; quasi fratrem sic eum tracta.* Vide ibi dicta. Servi ergo alii servile habent ingenium, suntque hebetes et stupidi, hi docendi sunt quantum fert eorum capacitas : alii servilem habent voluntatem, puta duram, perfractam, rebellem, cujus proinde durities, inobedientia et rebellio plagis contundenda est. Huc facit adagium : *Phryx plagis emendatur*, dici solitum in barbaros, servilique ingenio homines, qui non pudore, neque monitis, sed verberibus redduntur meliores, cum contra generosus animus, ut ait Seneca, rectius ducatur, quàm trahatur. Phrygia enim multa dabat mancipia. Unde proverbium : *Phrygium mancipium.* Huc quoque facit illud apud Macrobium in Saturnal. *Quot servi, tot hostes ;* tum quia olim hostes victi captique servituti addicebantur : unde vocabantur mancipia quasi manu capta, et hæc prima servitutis et servorum est origo ; tum quia *dimidium mentis servis ademit Jupiter*, ut ait Homer. Odyss. 5, et ex eo Plato l. 6. de Legibus: *Nihil enim integrum, ait, neque sanum habet animus servilis. Nam nihil oportet credere his hominem qui sapiat ; siquidem Poeta doctissimus ait :*

Dimidio mentis deprivat Jupiter illos,
Servilis quoscumque viros sors ceperit unquam.

Tum quia sicut verus amor libertatis est alumnus, sic merus timor servitutis est assecla : odit enim quisquis metuit. Unde genuinum quoddam odium insitum videtur servis in dominos. Hinc Euripides in Alcmæone : *Quisquis*, ait, *fidem habet servo, perquàm stultus esse videtur.*

Quocirca sapienter Philo hîc monitum dat servis libro : *Quis divinarum rerum hæres? Est*, ait, *servi laus maxima, nihil ex jussis dominicis contemnere, sed impigre industrieque vel supra vires conari cuncta exsequi ex illius animi sententia. Servi etiam audire debent potius quàm loqui, ad quos nimirum dicitur : Tace et audi : præceptum pulcherrimum.* Unde, ut idem ait: *Nemo tam insanit, quàm qui servus cum sit, domino adversatur ;* eum enim contra se irritat, itaque non nisi probra et flagra sibi accersit. Vide monita quæ hac de re servis dat S. Paulus Ephes. 6. 5. Coloss. 3. 22. et S. Petrus epist. 1. c. 2. 18.

Symbol. S. Aug. ep. 48 et 50. per servum accipit hæreticum, qui suæ imaginationi et hæresi se mancipavit et servum addixit. Unde ex hac gnome probat hæreticos, quia verbis et argumentis cedere nolunt, pœnis cogendos, ut fidem Orthodoxam, quam perfide deseruerunt, resumant. Sic enim ait ep. 50 : *Proponunt nobis*, ait, *quidam sententiam secularis auctoris* (Terentii in Adelphis) *qui dixit : Pudore et liberalitate liberos retinere satius esse credo, quàm metu. Hoc quidem verum est, sed sicut meliores sunt quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Nam ut de ipso auctore istis respondeatur, apud illum etiam legunt : Tu, nisi malo coactus, recte facere nescis. Porro autem divina Scriptura et propter illos meliores dixit : Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem. Et propter hos inferiores, qui plures sunt, ait : Verbis non emendabitur servus durus ; si enim et intellexerit, non obediet. Cum dixit verbis eum non emendari, non eum jussit doceri, sed tacite admonuit unde debuit emendari. Alioqui non diceret : Verbis non emendabitur, sed tantummodo diceret : Non emendabitur.*

Rursum Beda : *Servus*, ait, *est quilibet peccator recte quidem intelligens, sed in opere veritatis absque flagelli disciplina respondere contemnens. De talibus ait Veritas : Servus sciens voluntatem domini sui, et non faciens, digne plagis vapulabit multis*, Lucæ 12.

20. VIDISTI HOMINEM VELOCEM AD LOQUENDUM? STULTITIA MAGIS SPERANDA EST, QUAM ILLIUS CORREPTIO.] *Homo velox ad loquendum*, ait Beda, Hugo, Lyran. Cajet. et alii, est garrulus, futilis, vaniloquus, qui præceps est et prurit ad loquendum ; unde effutit quidquid ei in buccam venit ; quare stultitia magis speranda est, quam correctio ; quia multa dicit futilia, vana, inepta, quæ ejus stultitiam indicant et adaugent, tum quia iis quæ dicit, totus intendit, nec alios sinit suum sermonem interrumpere, quare eorum correptionem non audit, nec curat. Hanc causam dat Beda : *Grave quidem*, ait, *vitium stultitiæ, sed non levius verbositatis. Nam sæpe contingit ut idiota aliquis citius verba salutiferæ correptionis accipiat, quam is qui, affluentia præditus sermonis, magis sua quæ novit, vel quæ nosse autumat, jactanter proferre, quam dicta sapientum audire contendit*, q. d. Talis est incorrigibilis, quia sibi placens, totus suis quæ loquitur, intendit : quare aliorum monitis quibus corrigeretur, attendere nequit.

Secundo et potius, *homo velox ad loquendum* est, qui sibi præ aliis sapere videtur, ideoque quavis re proposita suum judicium præcipitanter interponit et anteponit cæteris; quare eorum sententiam non exspectat, nec rem satis examinat et considerat; sed sententiam præcipitat, quo fit ut sæpe ea dicere et docere velit, quæ non didicit et nescit, eaque deinde tueri velit, nec sinit se corrigi. Quocirca à tali nil exspectandum, nisi ut stultitiam suam magis magisque loquendo prodat, imo multa parerga, absurda, falsa, stulta proferat, ac magis stultescat. Hæc enim gnome est eadem cum illa c. 26. 12 : *Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens.* Ibi enim causa indicatur, scilicet quod sibi sapiens videatur ; hic vero effectus notatur, scilicet quod sit velox ad loquendum, ideoque stultus et incorrigibilis. Talem S. Jacobus monet dicens c. 1. 19 : *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem*

ad loquendum; et Eccl. c. 4. 34: *Noli citatus esse in lingua tua;* et c. 19. 28: *Est tacens, et ipse est prudens;* et c. 20. 5: *Est tacens, qui invenitur sapiens; et est odibilis, qui procax est ad loquendum.*

Hoc vitium se detestatum esse scribit Naz. Orat. 1. apologet.: *Hæc cum nobiscum*, ait, *ipsi, non pessimis fortasse consiliariis, benevolis quidem certe collocuti, præstabilius esse duximus, cum ea quæ dicenda et facienda essent nesciremus, ea discere, quam nescientes docere. Præclare enim cum eo agitur: cui vel in profundam senectutem canus sermo veniat, eamque vim habens, ut recenti adhuc in pietate animæ adjumento esse possit.* Causam subdit: *Nam certe alios docere aggredi priusquam ipsi satis edocti, valde stultorum aut temerariorum hominum esse videtur, stultorum quidem, si ne inscitiam quidem suam cognoscant: temerariorum, si cum eam cognitam habeant, hoc tamen negotium aggredi non verentur.*

Audi Nesterotem Abbatem apud Cassian. collat. 14. c. 9: *Esto ergo per omnia citus ad audiendum, tardus autem ad loquendum, ne cadat in te illud quod notatur à Salomone: Si videris virum velocem in verbis, scito quia spem habet magis insipiens quam ille. Nec quemquam verbis docere præsumas, quod opere ante non feceris. Hunc enim nos ordinem tenere debere etiam exemplis suis Dominus noster instituit, de quo ita dicitur: Quæ cœpit Jesus facere et docere. Cave ergo ne ante actum prosiliens ad docendum, in illorum numero deputeris, de quibus in Evangelio Dominus ad discipulos loquitur: Quæ dicunt vobis servate et facite; secundum vero opera eorum nolite facere: dicunt enim, et non faciunt.*

STULTITIA MAGIS SPERANDA EST, QUAM ILLIUS CORREPTIO.] Primo, aliqui sic exponunt, q. d. Magis speranda, id est timenda et exspectanda est ejus stultitia, quod scilicet fiet stultus, quam quod correptus sese corriget. Sic *sperare* pro *timere* sumitur per catachresin apud Virgil. 1. Æneid.

> Si genus humanum, et mortalia temnitis arma,
> At sperate deos memores fandi atque nefandi.

Ubi Servius: *Sperate*, inquit, id est timete abusive. Idem, lib. 4. Æneid.

> Hunc ego si potui tantum sperare dolorem:

dolor enim non speratur, sed timetur; speramus enim bona, timemus tristia et adversa.

Secundo, alii, q. d. Ab homine ad loquendum veloci, si quem monere aut corripere debeat, potius speranda et exspectanda est stulta quam vera utilisque correptio, ut scilicet aduletur potius quam corripiat, aut exasperet quam emendet delinquentes. In tanta enim profusione et velocitate verborum multa improvide miscet, quæ adulentur vel exasperent.

Tertio, alii, q. d. Plus sperandum est de stultitia, quam de velocis ad loquendum correptione, hoc est, plus efficiet in corripiendo stultitia, quam loquacitas, puta stultus quam loquax. Stulto enim si quid effutiat inepte, condonatur, quia stultus est; si quid dicat apte, excipitur cum plausu: at loquaci, qui sapit, nihil condonatur.

Quarto et genuine, *correptio* sumenda est passive, non active, q. d. Majorem de se correctionis spem præbet stultitia, quam velocitas ad loquendum, puta loquacitas: stultitia ipsa in stultis hominibus majorem de se exhibet spem, quod corripi, et per correptionem corrigi se sinet, quam exhibeat spem velocis ad loquendum correptio et correctio. Hoc est, stultus facilius corripietur et corrigetur quam velox ad loquendum. Ratio est, quia stultus nescit se stultum, unde ostensa sibi stultitia eam damnabit, et sapientiam à sapiente exhibitam amplectetur. Ita R. Levi: Stultus, ait, sua stoliditate animadversa, consilio in suis negotiis utitur; sed præceps neminem consulit, cum sibi satis superque sapere videatur. Hic ergo neminem audit, sed omnes præ se spernit, quasi sapientum octavus, imo primus: censet enim se plus omnibus sapere, ideoque incorrigibilis est. Sic et Auctor Cat. Græc. *Velox enim*, ait, *et præceps ponit id esse quod non est, atque ideo ab illius quod est, spe alienus est. De stulto autem spes est fore, ut stultitiam aliquando deponat, nempe ubi de veritate edoctus fuerit.*

Hunc esse sensum liquet primo ex Hebræo, qui sic habet: *Spes stulto est præ illo;* Chald. *Melior est spes de stulto, quam de illo;* Syrus: *Scito hoc meliorem esse stultum;* Sept. *Cognosce quia spem magis habet insipiens.* Secundo, ex c. 26. 12. ubi hæc gnome sic effertur: *Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens.* Tertio, quia Codices manuscripti, Rabanus et Beda pro *stultitia* legunt *stultitiæ* in genitivo, hoc modo: *Stultitiæ magis speranda est, quam illius correptio*, hoc est, facilius speres stultitiæ stulti, quam velocis ad loquendum, correptionem et correctionem, quæ lectio sane plana est, planeque respondet Hebræo, Chald. Syro et Septuag. Hinc Isidorus Clarius hanc gnomen sic emendavit: *Stultitia magis speranda est, quam illius correctio;* ita Jansen. et Franc. Lucas in Notat. hîc n. 189.

Remedium verbositatis et velocitatis ad loquendum opportunum suggerit S. Greg. lib. 8. Mor. 2. nimirum libram rationis et præmeditationis, ut illa pensemus quæ dicere cogitamus, ne si id negligamus, auditores illa pensent et reprobent. *Is qui loquitur*, ait, *de verbis suis auditoris sententiam exspectat, et quasi ejus judicio supponitur, à quo auditur. Qui igitur in dictis suis reprobari metuit, ipse prius debet examinare quod dicit, quatenus inter cor et linguam æquus quidam discretusque arbiter sedeat, subtiliter pensitans si verba recta cor offerat, quæ utiliter suscipiens ad auditorum judicium lingua perducat.* Et post pauca sic scribit: *Si in eo quod ad nos per gressum locutionis exitis reprehendi non vultis, intus justitiæ libram tenete, ut tanto foris quod dicitur ex veritatis pondere placeat, quanto hoc interius trutina discretionis pensat*, q. d. Tibi ipsi esto verborum tuorum librator, ne si quid impræmeditatum et inconcinnum effutias, prudens auditor eorum fit libripens, eaque exacte ad libram judicii expendens, ut futilia, insulsa, stulta reprobet, rideat et condemnet. Plura de hac libra dixi Eccl. 28, 29, et c. 19. v. ult. et initio c. 23. Apposite Plut. l. de Offic. auditoris, præcipites ad loquendum comparat puerperis abortientibus, quæ ante tempus fœtum emittunt, ideoque imperfectum, mancum, debilem et parum vitalem: sic enim præcipitatio loquendi, sermonis non tam partus et ortus, quam abortus est; ideoque mutila, hiulca, futilia et inepta effundit, imo effutit. Item gallinis præpropere ova parientibus: hæc enim

ova edunt subventanea, id est evanida et sterilia. Sic enim verbositas evanida est et sterilis, nullumque fructum affert dicenti vel audienti.

21. QUI DELICATE A PUERITIA NUTRIT SERVUM SUUM, POSTEA SENTIET EUM CONTUMACEM], ut obsequia heri detrectet, imo velit haberi et tractari quasi filius, adeoque esse hæres heri sui. Hoc enim significat hebr. מנון *manon*, id est arrogans sibi jus filiationis: נין *nin* enim est filius; unde Hispanicum *ninno*. Unde Tigur. vertit: *Postremo jus filiorum occupare molietur;* Vatabl. *Novissime ejus erit filius*, id est, *volet haberi pro filio;* Pagn. *In novissimo erit superbus perinde ac filius*, imo litem movere poterit filiis, ut cum ipsis sit hæres, allegans jus præscriptionis, quod scilicet à puero alitus et habitus sit quasi filius, itaque tacite à patre sit adoptatus, ac tanto tempore jus filiationis et hæreditatis præscripserit. Sic Siba servus Miphiboseth filii Saulis, indulgenter ab eo habitus, partem hæreditatis ejus invasit, dum herum apud Davidem accusando, ab eo eamdem obtinuit, 2. Reg. 19.

Significat ergo hæc gnome, ait Jansen. eum qui servo suo nimis est familiaris, nimisque indulget, deliciis ciborum eum nutriens, et vestitus splendore ornans, ac otium ei permittens, postea pro præstitis beneficiis experiri illum sibi magis rebellem; proinde subindicat proverbium patresfamilias diligenter circumspicere debere, ut sic à principio agant cum servis suis, ut sibi quam maxime utiles et morigeros habeant. Indicat item proverbium eos qui ignobilis sunt conditionis et animi, prosperam fortunam ferre non posse, eaque abuti ad insolentiam et superbiam. Videre est illud in populo Judaico, qui cum servilis esset conditionis, de servitute Ægyptiaca liberatus, post multa ac magna beneficia, quibus ab exitu de Ægypto fuit affectus, factus est contumax et rebellis, juxta vaticinium Moysis in suo cantico: *Incrassatus est dilectus, et recalcitravit; incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit à Deo salutari suo*, Deut. 32. 15.

Salomonem secutus Siracides c. 33. 25. de servis ita sancit: *Cibaria, et virga, et onus asino; panis, et disciplina, et opus servo;* ubi plura hac de re dixi. Quin et Plato, dial. 6. de Legibus, docet durius tractandos servos, ne molliores fiant: *Allocutio omnis*, ait, *ad servos quodam modo imperium sit, neque jocus ullus cum illis habeatur; quod multi stulte facientes, dum delicatius eos nutriunt, difficiliorem viam et sibi ad imperandum, et illis ad obediendum reddunt.*

Sept. pro מנון *manon* videntur legisse מאון *maon*, id est dolor, q. d. Erit hero dolori, sicut Benjamin matre moriente natus, inde vocatus est *Benon* vel *Benoni*, id est filius doloris. Sept. ergo sic vertunt: *Qui deliciatur puero, famulus erit; novissime autem dolebit super se.* Sicut doluit filius prodigus, cum post consumpta bona in deliciis et luxuriis, coactus est mendicare et pascere porcos, Luc. 15. Et Chald. *Qui deliciis indulget à pueritia, servus evadet, et ad extremum evertetur;* Syrus, *ad extremum gemet;* Symmach. *et in novissimo erit murmuratio.* Huc facit quod scribit Celsus l. 4: *Caducus morbus*, ait, *pueris ex deliciosa educatione contingere solet.* Denique Sept. *manon* forte acceperunt quasi conflatum ex מן *man*, id est pars, vel manna, et און *on*, id est dolor, q. d. Qui delicate se nutrit, tandem pars et sors ejus erit dolor, hoc est incidet in morbos, egestatem, ærumnas aliosque dolores. Aut *manna*, id est dulces ejus deliciæ fient dolor, id est vertentur in dolores; littera enim *aleph* quæ est in און *on*, quia quiescens, sæpe eliditur et omittitur.

Tropol. servus animæ est corpus: qui ergo illud delicate nutriet, sentiet illud sibi contumax et rebelle, ut suis deliciis addictum nolit animæ obsequi ad orandum, meditandum, cæteraque opera pœnitentiæ et virtutum arduarum obeundum; sed potius animæ dominari velit, illamque trahere ad suas cupedias. Dicat ergo animi sui cultor, liber et dominus, cum Philosopho: *Ad majora natus sum, quam ut me corporis mei mancipium efficiam;* et: *Magna corporis cura, magna virtutis est incuria.* Crates, teste Maximo serm. 27, conspicatus adolescentulum athleticum vino, carne et exercitatione corpulentiorem: *O miser*, ait, *desine adversus temetipsum carcerem munire.* Ibidem Diogenes ait: *Quibus in ædibus magna est ciborum copia, ibi multi solent esse mures et feles; sic ea corpora, quæ multum cibi capiunt, solent plures morbos contrahere.* Ibidem S. Basil. *Venter*, ait, *est perfidus mercator* (græce συναλλακτης, id est permutator, qui cum alio contrahit, paciscitur, vel merces commutat) *penus nihil conservans: multarum rerum appositarum incommodum retinens, res ipsas autem non conservans.* Rursum. S. Basil. apud Antonium in Melissa p. 2. c. 39: *Cum corpus*, ait, *bene habitum est, et multa carne gravatur, necesse est infirmam et imbecillem esse mentem ad proprias functiones; contra cum anima bene habet, et exercitatione rerum bonarum ad suam magnitudinem attollitur, consequens est ut corporis habitus emarcescat;* sicut emarcuit in ipsomet S. Basil. qui orationibus, studiis, jejuniis attritus, nihil in corpore præter pellem et ossa habere videbatur. Pergit S. Basil. *Robur Satanæ, ait Job. 40, in lumbis situm est, et potentia ejus in umbilico ventris.* Ibidem S. Chrys. *Frugalitas*, ait, *et alimentum est, et voluptas, et sanitas; nimium vero noxam, fastidium et morbum gignit.* Sapienter vero Naz. cum suo corpore ita disserit, Orat. 16: *Cui quonam modo conjunctus sim haud equidem scio, quoque pacto simul et imago Dei sim, et cum cœno voluter. Quod et cum pulchra valetudine est, bello me lacessit; et cum bello premitur, mœrore me afficit. Quod et uti conservum amo, et veluti inimicum odi atque aversor. Quod et uti vinculum fugio, et ut cohærens vereor; si debilitare illud et conficere studeo, jam non habeo quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar; sin contra, ut cum socio et adjutore mitius agam, nulla jam ratio occurrit, qua rebellantis impetum fugiam, atque à Deo non excidam; compedibus degravatus, vel in terram detrahentibus, vel in ea detinentibus. Hostis est blandus et placidus, et insidiosus amicus. O miram conjunctionem et alienationem! Quod metuo amplector, quod amo pertimesco. Antequam bellum gesserim, in gratiam redeo; antequam pace fruar, ab eo dissideo.* Qui ergo sapit carnem suam edomet jejuniis et ciliciis, ac S. Paulum imitetur dicentem: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar*, 1. Cor. 9. 27.

22. VIR IRACUNDUS PROVOCAT RIXAS: ET QUI AD INDIGNANDUM FACILIS EST, ERIT AD PECCANDUM PROCLIVIOR.] Hebr. *Vir nasi miscebit litem, et auc-*

tor excandescentiæ multus prævaricatione; Chald. *et viri furiosi multa sunt peccata;* Sept. *Vir indignabundus suscitat contentionem, et vir iracundus effodit peccatum.* Pro *suscitat* legunt aliqui codices ὀρύσσει, id est, *fodit rixam;* Symmach. *irritat pugnam;* Syrus: *Iracundus multiplicat peccata.* Perperam R. Salomon accipit rixas Dei, q. d. Iracundus Dei iram et judicium in se advocabit. Non enim agitur hic de ira Dei, sed de rixis hominum, quas iracundus provocat.

Prius hemistichium audivimus cap. 15. v. 18; posterius idem quod prius dicit, sed illud aliis verbis repetit et exaggerat, nimirum quòd indignabundus proclivis sit ut ruat in multa peccata cordis, oris et operis; cordis, scilicet in internas murmurationes, excandescentias, impatientias, cogitationes vindictæ, etc.; oris, scilicet in clamores, jurgia, convicia, lites, maledicta; operis, scilicet in pugnas, rapinas, cædes, etc. Hoc est quod ait S. Jacobus, c. 1. 20: *Ira viri justitiam Dei non operatur,* sed omnem injustitiam et iniquitatem diaboli, qui totus ardet ira, et omnes ad iram succendit. Unde Naz. in carmine de Ira:

Irascor, *ait,* iræ, dæmoni intus condito.

Iratus enim videtur esse dæmon incarnatus: nam ita sævit, clamat, furit, pugnat, etc., ac si non homo, sed dæmon esset. Nam, ut ait S. Ephrem tr. de virtutibus et vitiis § de Iracundia: *Ex ira mens perturbatur, sensus debilitatur, et cogitationes vindictæ fluminis instar scaturiunt.*

Porro Sept. vertunt: *Vir iracundus effodit peccatum,* ubi τὸ *effodit* magnam habet energiam et emphasim. Sicut enim fossor qui effodit terram, ut thesaurum vel rem reconditam eruat, profunde fodit, et multum terræ fodiendo exhaurit, donec ad thesaurum perveniat; sic pariter iracundus profunde cogitat et scrutatur tum gravitatem injuriæ sibi factæ, tum gravem et condignam ejus ultionem: quare multos iræ, superbiæ, invidiæ motus ex corde irato quasi effodit, ac multas vindictæ rationes et modos comminiscitur, donec ad commodum et condignum vindictæ modum in quo acquiescat, perveniat. Rursus iracundus contumeliam vel injuriam sibi olim illatam, et longa oblivione sepultam demersamque eruderat, atque iterum iterumque memoria repetens ulciscendi libidinem, illa recordatione incitat et exacuit: imo iræ indulgens, alia etiam delicta et crimina quælibet oblivioni jam tradita, renovare velut effodiendo, eique, cui irascitur, in faciem objicere et exprobrare solet. Ita Salazar, Baynus, Jansen. et alii. Unde hac phrasi effodiendi in ira utuntur Belgæ, Germani, cæteræque nationes, dum dicunt iracundum effodere et eruere veteres injurias, oblivione jamdiu obrutas.

23. Superbum sequitur humilitas (non quæ sit voluntaria et virtus, sed involuntaria et coacta, quæ sit pœna, puta humiliatio, depressio, vilipensio), et humilem spiritu suscipiet gloria.] Nervose Hebr.: *Superbia hominis humiliabit eum, et humilis spiritu assequetur gloriam;* Chald. *et qui submissus est spiritu, dividet gloriam;* Sept. *Contumelia virum humiliat; humiliter autem sentientes firmat gloria Dominus;* Syrus: *Demisso humilitas honores multiplicat.*

Pro *suscipiet* hebr. est יתמוך *iitmoch*, id est sustinebit, sustentabit, q. d. Humilis etiam cùm deprimetur, sustinebitur, ne honore spolietur; vel qui animo est demisso, à divina gloria sustinebitur, ait Aben Ezra. Gloria ergo humiles suscipit, id est sursum capit et rapit sursum, elevat ad altos honorum gradus, et elevatos ibidem retinet, ne quo casu deorsum labantur. Unde R. Salomon: Animo submissus, ait, proxime accedit ad gloriam, illamque semper fovebit, vel potius ab ea fovebitur. Est prosopopœia: gloria enim hic inducitur quasi persona, puta quasi agonotheta humilibus in agone humilitatis strenue decertantibus, attribuens suum decus et lauream, imo suum gradum et locum, scilicet, ut ad excelsum gloriæ gradum thronumque eleventur, in eoque secum unà considéant. Pariles enim comites sunt et asseclæ, gloria et humilitas, atque ex adverso ignominia et superbia. Unde superbia hic inducitur quasi judex vel carnifex superbum humilians et dejiciens. Sicut igitur aquila pullos suos alit, excipit elevatque in altum, atque ibi detinet et sustinet ne prolabantur: sic pariter gloria alis humerisque suis excipit, et in altum elevat humiles, ibique sustentat et firmat, ne quis casus eos deprimat.

Huc allusit verus Salomon Christus Dominus dicens: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur,* Luc. 14. 11. Nihil hac sententia in re verius, nihil tamen in praxi difficilius. Scimus, imo credimus, omnes quotquot fideles sumus, Salomoni et Christo, asserentibus viam veram et securam ad gloriam esse humilitatem, viam vero ad ignominiam esse superbiam; et tamen conamur eniti ad gloriam superbè nos nostraque ostentando et magnificando; humiliare vero et deprimere æmulos nostros, ut eis conflemus ignominiam: cùm juxta hanc Salomonis et Christi gnomen, hac ratione nobis per superbiam conciliemus ignominiam, humilitatis vero gloriam, sæpe in hac vita, semper in futura. Quantus hic error, quanta abusio filiorum Adæ! ait S. Bern.

Denique hæc gnome concinit cum illa cap. 16. 18: *Contritionem præcedit superbia, et ante ruinam exaltatur spiritus;* et c. 18. 12: *Antequam conteratur, exaltatur cor hominis; et antequam glorificetur, humiliatur.* Vide utrobique dicta. Ratio est justum Dei judicium, qui justa congruaque talione superbos castigat depressione et ignominia; humiles vero præmiat celsitudine et gloria.

Sept. vertunt: *Spiritu humiles gloria firmat Dominus,* dum scilicet eos continet in humilitate, ne per gloriam superbiant, itaque utramque perdant; sed ut, quanto fiunt gloriosiores, tanto fiant et humiliores, utpote qui gloria se indignos et confusione dignos autumant, omnemque suam virtutem et gloriam uni Deo Deique gratiæ adscribunt. Chald. vertit: *Et qui submissus est dividit gloriam,* id est tam copiosam recipit gloriam, ut eam cum aliis dividere queat, imo optet et velit. Superbi enim indoles est, omnem gloriam sibi soli servare, imo alienam rapere et sibi attribuere: humilis vero indoles est, gloriam suam aliis cedere, eamque cum aliis partiri et dividere, aliosque gloriæ suæ socios asciscere, ejusque participes efficere. Syrus: *Demisso humilitas honores multiplicat,* q. d. Una humilitas multos parit honores: honoratur enim à Deo, ab Angelis, ab omnibus hominibus, idque non uno, sed multiplici honore, tum temporali, tum æterno. Rursum humilis sicut mul-

tiplicat humilitatis actus, sic per eos adauget et multiplicat sibi gloriam : nihil enim ita gloriosum est atque præclara agere et humiliter de se sentire ; hoc enim proprium est gloriæ objectum. Quocirca humilis quo præclariora agit, eo humilius de se sentit, eoque majori laude et gloria dignum se efficit.

Nota : Primus hujus axiomatis, quod Deus superbos humiliet, et humiles exaltet, auctor fuit S. Job c. 22. 29. dicens : *Qui humiliatus fuerit, erit in gloria ; et qui inclinaverit oculos* (humiles enim demittunt oculos ex demissione animi), *ipse salvabitur*. Idem confirmat hîc Salomon, et Christus, Luc. 18. 14, et B. Virgo canens in suo Magnificat : *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles*. Hi ergo quatuor hominum sapientissimi hanc gnomen asseverarunt, ut eorum testimonio cedat et convincatur omnis hominum incredulitas et diffidentia. Humilem igitur spiritu in suum hospitium, imo thronum, excipiet gloria, præsertim cùm Deus Angelis, imo Seraphinis (quibus incertus est humillimus S. Franciscus) eum inseret, ac in cœlo et terra totoque mundo, etiam inferno, illustrem et gloriosum efficiet. Sunt enim superbia et humilitas quasi duæ lances, quarum si superbia ascendat et crescat, homo decrescit et descendit ; si vero humilitas descendat et se deprimat, homo in magnam dignitatem ascendit. Exemplo sint primi utriusque choragi et antesignani S. Michael et Lucifer. Lucifer enim arroganter dicens : *In cœlum conscendam*, etc., *similis ero Altissimo*, Isaiæ 14. 13, mox audiit v. 15 : *Verumtamen ad infernum detraheris in profundum laci ;* Michael vero humillime dicens מי כ אל *mi ca el*, id est, *quis ut Deus?* primatum inter Angelos et thronum Luciferi occupavit. Eamdem ducum suorum sortem exspectent humiles, qui militant sub vexillo S. Michaelis; et superbi, qui militant sub signis Luciferi: *Ipse* enim *est rex super universos filios superbiæ*, Job 41. 25.

Exemplum illustre suggerit hodierna dies 26. Novemb. qua recolimus memoriam S. Petri Patriarchæ Alexandrini et Martyris, qui singulari sua humilitate et charitate meruit primo honorem et amorem totius populi, ut pro eo è carcere liberando contra præsidis exercitum depugnaturus fuisset, nisi ipse modum mortis sententiam contra se latam inscio populo exsequendi, Præsuli suggessisset. Secundo, meruit martyrium, ut Christus illi apparens illud ipsi præsignificaret, ac simul instantem Arii hæresim revelaret ; tertio, ut in morte ejus cœlitus audiretur vox : *Petrus primus Apostolorum, Petrus ultimus Martyrum* inter Episcopos Alexandriæ. Quarto, ipse quoad vixit patriarcha, in Ecclesia præ humilitate nunquam in throno patriarchali considere voluit, sed in ejus duntaxat scabello, quod throno se indignum diceret, in quo sederat S. Marcus, totque sancti Patriarchæ. Unde meruit ut ejus corpus post mortem in eodem throno à fidelibus collocaretur : sedit ergo in throno jam Martyr, qui non sederat Episcopus. Quod quantæque hîc ejus gloriæ! Omitto enim eas quas in cœlis recepit.

24. Qui cum fure participat, odit animam suam : adjurantem audit, et non indicat.] Hebr. *Exsecrationem audiet, et non annuntiabit :* alii legunt, *perjurium audiet*, etc. Chald. *Jusjurandum defertur ei, et non confitebitur ;* Sept. hunc versum consequenti sic nectunt : *Qui participat furi, odit animam suam ; si autem juramentum propositum audientes non annuntiaverunt, timentes et reveriti homines, supplantati sunt ; qui autem confidit in Domino, lætabitur. Supplantati sunt*, id est supplantabuntur adeo certo, ac si jam supplantati essent, certo subvertentur, ut habent Complut. Regii et Auctor Catenæ Græc.

Passim Interpretes simpliciter et plane hanc gnomen accipiunt de furis socio, qui furti est particeps. Sunt enim nonnulli adeo hebetes vel cupiditate cæci, ut putent, vel putare et sibi persuadere velint, furari quidem esse peccatum; at ubi jam res furto sublata est, sine peccato à se usurpari posse, quod jam extra heri potestatem sit : imo satius esse ut illa à se innocente, quam à fure nocente, qui eam injuste rapuit, occupetur. Hunc errorem convellit hîc Salomon, docetque tam reum esse furti socium, qui participat in furto, quam furem qui furtum committit. Ratio est, quod furi et furto cooperetur. Idem est in alio quovis scelere ; qui enim participat in scelere, sceleri et scelesto cooperatur, ac proinde et ipse scelus committit, et scelestus est. Sensus ergo est, q. d. Qui cum fure rem furto ab eo sublatam partitur, odit animam suam; quia pro exiguo lucro temporali animam suam maculat peccato furti, illamque ream facit gehennæ, ac insuper infamiæ, et pœnæ temporariæ à judice infligendæ eam obnoxiam reddit.

Variis autem modis qui partiri potest cum fure : nimirum, primo, si herus mittat famulum vel filium ad furandum, ut se ditet ; secundo, si cum fure habeat societatem ad furandum : est enim in nonnullis locis et urbibus societas furum, sicut est mercatorum, in qua sicut hi lucra, sic fures cum sociis furta dividunt ; tertio, si furi præbeat receptum, puta hospitium, ad quod divertat, ut securus furetur ; quarto, si rem à fure sublatam divendat et distrahat, ut nummos conficiat.

Adjurantem audit, et non indicat.] Est hæc alia ratio cur patiens cum fure oderit animam suam, quia scilicet violat justitiam et judicium publicum, ac sæpe est perjurus. Audit enim adjurantem judicem legitime et juridice, ut indicet furem ejusque socios et participes, et tamen non indicat, ne se ipsum prodat. Judex dupliciter adjurat : primo, cum eum quem citat cogit jurare quod non sciat quis rem furatus sit, quique ejus sint socii. Unde Chald. vertit : *Jusjurandum defertur ei, et non fatetur ;* et Sept. *Si autem proposito juramento non annuntiaverint, timentes et verentes ipsos homines, supplantabuntur;* secundo, cum reum, v. g. furem ejusque socios, metu religionis violandæ, aut ultionis vel maledictionis divinæ incurrendæ, sub obtestatione nominis divini adigit et astringit ad dicendam veritatem, an scilicet rem furati vel inter se partiti sint; hoc enim proprie est aliquem adjurare. Quare reus, legitime à judice adjuratus, tenetur dicere veritatem. Unde Tobias, c. 9. 5, ait Raphaeli : *Vides quomodo adjuravit me Raguel? cujus adjuramentum spernere non possum*. Sic Caïphas adjuravit Christum, dicens : *Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei*. Unde Christus non tam metu judicis, utpote cui non suberat, quam reverentia nominis divini, per quod adjurabatur, illico respondit se esse Christum, Matth. 26. 63. Similis erat adjuratio adulteræ in lege veteri, Num. 5. 19. Quare minus recte et frigide Pagnin. et Vatabl. ver-

tunt : *audit exsecrationem, et non indicat*, q. d. *Qui particeps est furti, male audit ab hominibus, qui eum exsecrantur, nec audet conqueri se male audire.*

Secundo, aliqui per partientem cum fure accipiunt testem; unde ex Hebræo sic vertunt: *Partiens cum fure, odiens animam suam; adjurationem audiet, et non annuntiabit*, q. d. Testis adjuratus à judice ut prodat furem, si eum non indicet, sed celet et abscondat, censetur partiri cum fure, et odire animam suam; tum quia gravi perjurio animam vulnerat, tum quia in causa est ne furtum prohibeatur, ac ne domino res sua restituatur: utrumque autem satis est ut in ipsius furti consortium vocetur, censeaturque cum fure dividere, et rei furtivæ esse particeps. Huc quoque vocari posset Vulgata versio, si nonnulla suppleas, hoc modo: *Qui cum fure participat, odit animam suam.* Talis autem est testis, qui judicem *adjurantem audit*, ut furem prodat, et tamen *eum non indicat.* Verum hic sensus multa supplet, quæ non sunt in textu. Quare prior sensus, uti simplicior et planior, sic et germanior videtur, nec idcirco jacet et marcet; sed suum habet usum, suam vim et pondus, uti liquet ex dictis. Unde eumdem furti socium increpans Salomonis pater David, ait: *Si videbas furem, currebas cum eo*, Psal. 49. 18.

25. QUI TIMET HOMINEM, CITO CORRUET : QUI SPERAT IN DOMINO, SUBLEVABITUR.] Hebr. *Pavor* vel *tremor hominis dabit laqueum, et fidens in Domino elevabitur;* Chald. *Calumnia filii hominis accersit ei offendiculum; et qui sperat in Deo, roborabitur.* Sept. hunc versum nectunt præcedenti, uti paulo ante dixi. Unde hanc gnomen iterato quasi separatam sic efferunt; *Impietas* (qua quis magis hominem veretur quam Deum, ideoque in quælibet scelera, etiam hæresis et idololatriæ prolabitur) *dat prolapsionem: qui autem confidit in Domino salvabitur;* Syrus, *magnus erit.* Aben Ezra tripliciter explicat: primo, q. d. *Sperantem in se Dominus à timorem injiciente sublevabit;* secundo, q. d. *Dominus timore eum percellet, laqueisque implicabit, quos pauperibus irretiendis collocarat;* tertio, q. d. *Timore anxium, nec in Deo spem suam collocantem, mala quæ formidabit, deprehendent.* R. Levi, q. d. Formidolosus incidet in hominem scelestum, qui ejus formidinem animadvertens, ei damnum perniciemque inferet. Verum *timor* hominis hîc non active, quo scilicet homo quippiam timet et formidat, sed passive, quo scilicet homo timetur et formidatur, accipiendus est; unde Noster vertit: *Qui timet hominem*, sic et Septuag. Loquitur de timore nimio et inordinato, quo quis adeo timet hominem, ut ejus metu legem Dei deserat, et peccet, malitque Deum quàm hominem offendere. Qui enim sic timet hominem, in gravia mala corporis et animæ corruet, à quibus liberabitur is qui timet Deum magis quàm hominem, et in Deo spem suam collocat. Nervose ex Hebr. vertit Vatablus: *Pavor hominis injicit laqueum* (pavido); *qui autem confidit in Domino, exaltabitur.* Exaltari est servari quasi in arce et loco sublimi. Est metaphora sumpta à militibus, qui, imminente hoste, sese in loca alta recipiunt, quasi ad tutum confugium et asylum; tale enim est Deus sperantibus in se, et ab hominibus quos timent, confugientibus ad se. Unde David Deum sæpe vocat משגב *misgab*, id est altitudinem, exaltationem, locum editum et hostibus inaccessum, munitionem altiorem, quàm ut transcendi vel capi possit; refugium tempore persecutionis aut belli, ut psal. 17. 3 : *Dominus firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus;* et v. 17 : *Misit de summo, et accepit me*, etc., *eripuit me de inimicis meis fortissimis.* Deus enim sperantes in se servat, et omnem timorem hominum ab illis propulsat, ac mala quæ ab eis vel aliunde quomodolibet timeri poterant, plane dispellit; ut dispulit à Davide mala et necem quam ei identidem machinabatur Saul.

Antithesis exigebat ut diceret: *Qui timet Dominum;* sed maluit dicere : *Qui sperat in Domino*, quod spes semper juncta sit timori; Deo autem gratior est spes in illum erigens hominem, quàm timor deprimens. Sic pariter pro *qui timet hominem*, dicere potuisset : *Qui sperat in homine, cito corruet;* hi enim duo affectus, puta spes et timor, sunt comites individui, unusque ex alio nascitur; spes enim acquirendi bonum ab aliquo, parit timorem eum offendendi, ne bonum ab eo sperato privetur.

Pavor ergo homini paventi est laqueus, qui eum stringit, illaqueat et quasi strangulat; tum quia illi causa est ut Deum offendat, et animam suam laqueo hujus pavoris illaqueet et necet; tum quia gratiam hominis, quem nimis expavit, non acquirit, sed ejus indignationem sæpe incurrit, ac in malum, quod per humanum timorem declinare satagit, justo Dei judicio incidit; tum quia in alia gravia corporis et animæ damna impingit, quæ velut laquei eum irretiunt et suffocant, ac præsertim quia laqueum æternæ damnationis et gehennæ sibi innectit.

Est qui sic explicet, q. d. Quisquis hominum gratiam ambitiose occupatur, et illis serviliter displicere timet, ei persimilis est qui collum suum inseruit laqueo, quia jugiter suspensus hæret, quandiu ex hominum voluntate, metu et studio placendi pendet; atqui eo modo pendere, perinde est ac suspendi, et quasi assidue strangulari; qui timet enim, observat omnes ejus quem timet, nutus, gestus, verba, actus, et, si solito severiores viderit, angitur, trepidat, cruciatur; quare quot per diem habet angores, pavores, metus, trepidationes, tot habet laqueos, qui fauces non corporis, sed animæ stringunt, et quasi strangulant. Idcirco apposite pavor et metus recte comparatur laqueo; sicut enim laqueus collum, sic pavor animam stringit et angit, ut vocem, spiritum, motum et vitam intercludat. Hoc est quod ait Psaltes, psal. 52. 6 : *Deum non invocaverunt; illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor*, q. d. Timuerunt non timenda, metuerunt homines in quibus nil est quod justum metum ciere queat; *quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent: confusi sunt, quoniam Deus sprevit eos.* En triplex grandis ruina quam parit studium placendi hominibus scilicet omnium ossium confractio, confusio, et Dei aspernatio sive reprobatio, ait S. Bernardus (vel quisquis est auctor; stylus enim arguit non esse S. Bernardi), serm. de Miseria humana.

26. MULTI REQUIRUNT FACIEM PRINCIPIS : ET JUDICIUM A DOMINO EGREDITUR SINGULORUM.] Hebr. *Multi requirunt faciem dominantis, et à Domino judicium viri.* Ita et Syrus. Chald. *et à facie Domini judicium viri;* Septuag. *Multi colunt facies ducum; à Domino autem fit justum viro.*

Quæres : Quodnam judicium singulorum, quod à Domino egreditur?

Primo, *judicium* Hebræis sæpe idem est quod sors, conditio, status, fortuna. Unde Vatablus vertit : *A Domino proficiscitur sors uniuscujusque, vel fortuna et conditio,* q. d. Multi et magni, ait Aben Ezra, ambiunt faciem, id est gratiam et benevolentiam principis, ut ab eo ad status, dignitates, officia et opes evehantur; verum à Domino pendet cujusque sors, status et officium, cum illius sit cuique admeteri suum gradum et honorem, suam dignitatem et vilitatem, suas opes et inopiam, q. d. Ergo magis ambienda est facies. id est gratia et benevolentia Dei, quàm principis. Deus enim est mundi rector, hominum arbiter, orbis œconomus, officiorum distributor, statuum partitor, opum dispensator, qui cuique suam mensuram opum, honorum, officiorum admetitur et dispensat, prout ipsi placuerit. Deus etiam regit corda regum et principum, ut cuilibet eamdem mensuram, quæ ipsi placuerit, distribuant. Hoc est quod agnoscit et orat Psaltes, Psal. 30. 16 : *In manibus tuis sortes meæ*, q. d. Status, casus, eventus, vicissitudo rerum mearum, ut divitiæ et paupertas, servitus et principatus, sanitas et infirmitas, honor et abjectio, pax et bellum, ait Theodor. hæ, inquam, et quælibet aliæ sortes, status et conditiones non à fortuna, non à principibus; sed à tua, ô Domine, providentia pendent, reguntur et dispensantur; unde ab illa sortem meam postulo et exspecto.

Hic sensus valde appositus et genuinus est, ac hanc gnomen nectit præcedenti, imo ejus dat causam, q. d. Ideo qui timent homines, corruent; qui vero timent et sperant in Domino, exaltabuntur, quia non hominum, sed Dei est cuique suam sortem bonam vel malam miseramque distribuere. Deus autem sperantes in se amat, ideoque bonam eis sortem dispensat, eosque sublevat et exaltat. Eos vero, qui se posthabito timent homines in eisque sperant, odit, ideoque eis sortem miseram attribuit, ut in multas ærumnas corruant. Nota : Requirere faciem principis vel Dei, est ambire et captare benevolentiam principis vel Dei. Hoc sensu ait Psaltes, Psal. 26. 8 : *Faciem tuam, Domine, requiram;* et Psal. 104. 4 : *Quærite faciem ejus semper;* et alibi sæpe. Favor enim et benevolentia alicujus, in ejus facie vultuque sereno et benevolo apparet et resplendet.

Secundo, *judicium* vocatur id quod æquum et justum est, ut vertunt Septuag. q. d. Multi suæ causæ litisque jus et justitiam requirunt à principe, ideoque ejus faciem, id est benevolentiam, sibi conciliant, ut in judicio rem rite perpendat et sibi adjudicet; at non animadvertunt judicium, id est juris administrationem, judicisque et principis sententiam pendere à Deo magis quàm à principe. Quare, qui sapit, illam à Deo efflagitet, ad quem judicis jus spectat, cum princeps à Deo regatur, illisque quæ Deus suggerit mentem accommodet, juxta illud c. 21. 1 : *Cor regis in manu Domini : quocumque voluerit, inclinabit illud.* Ita R. Levi, R. Salomon et Jansenius qui sic explicat, q. d. Multi student placere principibus, qui tantum sunt judices quorumdam, et in quibusdam causis; at multo magis quærenda est facies, id est favor Domini, utpote à quo omnes et singuli sunt judicandi, quique etiam judicum judicia examinabit, et, si injusta sint, retractabit, ac injuste damnatis suum jus restituet. Accedit et Salazar, qui *faciem requirere*, accepit pro gratiam et favorem alicujus aucupari per munera, puta judicem vel principem donis sibi conciliare vel comparare, juxta illud Ps. 44. 13 : *Et filiæ Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur*, q. d. Quamvis principes et magistratus muneribus inflexi injustam sententiam ferant, non ideo acta res est et causa perfecta; adhuc enim restat extremum illud judicium, cui tam princeps, quàm is qui illum donis corrupit, subjici oportet, ut ex jure absolvantur aut damnentur. Hoc autem est ipsius Dei severissimum et incorruptissimum arbitrium, quod effugere nulli integrum est.

Tertio, per *judicium* aliqui accipiunt Dei judicium extremum, q. d. Multi timent judicia hominum et judicum, ideoque eorum gratiam venantur : at hæc parvi momenti sunt; summi vero momenti est judicium extremum, quod Deus feret de anima cujusque, ejusque meritis vel demeritis, ut eam adjudicet cœlo vel inferno per omnem æternitatem, de quo tamen homines parum cogitant et curant, q. d. Quantæ dementiæ est exilia hominum judicia vereri, et Dei judicium, à quo pendet æterna nostra salus vel miseria, non formidare, ideoque ejus gratiam per bona opera non ambire ! O vanitas ! ô stupor hominum ! ô mentes amentes !

Hic sensus cordatus est, pius et profundus. Extremum enim Dei judicium antonomastice vocatur *judicium :* primo, quia ultimum erit et summum, à quo nulla cadit appellatio; secundo, quia sincerissimum et æquissimum; in illo enim scrutabitur Deus Jerusalem in lucernis; tertio, quia efficacissimum et plane inevitabile; illico enim bonos consignabit cœlo, malos inferno; quarto, quia longissimum, immensum et æternum; durabit enim quandiu durabit Deus per omnia seculorum secula. Quis ergo non timebit te tuumque judicium, ô Rex seculorum, in cujus manu est singulorum vita et mors, electio et reprobatio, salus et perditio, felicitas et infelicitas totius æternitatis? *Timete* ergo *Dominum, omnes gentes, tribus, linguæ et populi, pusilli et magni, et date illi honorem, quia venit hora judicii ejus, et adorate eum, qui fecit cœlum et terram, mare et fontes aquarum,* Apocal. 14. 7.

27. ABOMINANTUR JUSTI VIRUM IMPIUM : ET ABOMINANTUR IMPII EOS QUI IN RECTA SUNT VIA.] Qui recte vivendi viam et consuetudinem ineunt, ait R. Salomon. Hebr. *Abominatio justorum vir iniquitatis, et abominatio impii rectus via ;* Septuaginta : *Abominatio justus vir viro injusto; abominatio autem iniquo recta pergens via.*

Concludit Salomon hac gnome suas parabolas, qua instar S. August. duas civitates constituit sibi contrarias, unam Dei, alteram diaboli; unam justorum, alteram impiorum, inter quas perpetua est lis et bellum. Justi ergo abominantur et insectantur impios, ac vicissim pii justos, tum ob morum dissimilitudinem et repugnantiam; tum quia justi satagunt propagare regnum probitatis. Probitas ergo ne improbitati victa succumbat, semper in armis excubare, et improbitatis satellites non tantum depellere, sed et expellere nitatur oportet; est enim inter utramque internecinum odium et dissidium. Justi igitur non oderunt impios, sed eorum im-

pietatem; impii vero oderunt justos, æque ac justitiam et pietatem. Unde Syrus vertit: *Impii rectas semitas abominantur.* Hic est piorum et impiorum ἄσπονδος πόλεμος, et irreconciliabile bellum: *quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis ad tenebras? quæ autem conventio Christi ad Belial?* 2. Cor. 6. 14. Hinc dignoscat quisque an justus sit, an impius. Si enim impios et impietatem abominatur, justus est: sin pios et pietatem insectatur, impius est. Videat ergo quisque utrius regni civis sit, pietatis an impietatis, Dei an diaboli. Fructum et finem subdit, quod regni impietatis terminus sit perditio, pietatis vero liberatio à perditione. Huic gnomæ similem audivimus cap. 21. 8: *Perversa via viri*, ait, *aliena est; qui autem mundus est, rectum opus ejus.*

VERBUM CUSTODIENS FILIUS, EXTRA PERDITIONEM ERIT.] Hic versus desideratur in Hebræo, Chald. et Septuag. Complut. Transcriptus est ex Sept. Vatican. qui eum habent cap. 24. in fin. v. 22. ante *Hæc quoque sapientibus.*

Igitur hæc gnome est quasi coronis et clausula Parabolarum Salomonis, significans earum fructum et præmium, ut hoc quasi epiphonemate opus suum concludat, omnibusque commendet, q.d. Quicumque hæc mea parabolarum verba, id est monita, dogmata et præcepta mente custodierit, ut ea opere exerceat, et juxta ea omnes suos actus componat et dirigat; hic evadet perditionem impiis ea prævaricantibus paratam in gehenna, atque felicitatem gloriamque sempiternam ab æterno piis legem Dei (quam hisce parabolis complexus sum) servantibus decretam consequetur. Quam ergo cuique chara est anima, animæque salus æterna, tam chara sint et hæc mea verba et præcepta: hæc enim indicant viam rectam in cœlum ad salutem et felicitatem perennem, juxta illud cap. 12. 28: *In semita justitiæ, vita; iter autem devium ducit ad mortem.*

Citat hanc gnomen S. August. lib. de Mendacio ad Consentium, cap. 18. et nonnulla addit, quæ fere consonant cum iis quæ habent Sept. Vatican. c. 24. 22. Sic enim habet August. *Verbum excipiens filius à perditione longe aberit; excipiens autem excipiet illud sibi, et nihil falsi de ore illius procedit.* Pro quo Vaticani, cap. 24. 22. habent, *nihil falsi de ore regis dicatur, et nihil falsi ex lingua ipsius exeat:* pluraque addunt, quæ regem concernunt, quorum sensum reddidi cap. 24. 22. S. August. vero omisso τῷ: *Nihil falsi de ore regis dicatur*, sequentia, scilicet: *Nihil falsi ex lingua ipsius exeat*, vel, ut ipse legit, *exit*, sive, *procedit*, attexuit filio excipienti verbum; quasi non regi, sed cuilibet hæc dicantur, ad commendandum studium veritatis et odium mendacii, scilicet ut probet nunquam licere mentiri: unde per *verbum* accipit Christum, qui est veritas. De eo igitur ipse sic exponit: *Dicet aliquis non aliud hìc accipiendum esse quod positum est, Excipiens verbum filius, nisi Verbum Dei, quod est veritas. Ergo excipiens veritatem filius à perditione longe aberit, refertur que ad illud quod dictum est: Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Quod vero sequitur: Excipiens autem excipit illud sibi, quid aliud insinuat, nisi quod Apostolus dicit: Opus autem suum probet unusquisque, et tunc in semetipso habebit gratiam, et non in altero? Qui enim excipit verbum, id est veritatem, non sibi, sed ut hominibus placeat, non eam custodit cum eis videt posse placere mendacia. Qui autem excipit sibi, nihil falsum de ore ipsius procedit; quia etiam cum placet hominibus mendacium, non mentietur illi qui veritatem non qua illis, sed qua Deo placeret, excepit sibi. Itaque non est cur hìc dicatur: Omnes quidem perdet qui loquuntur mendacium.*

Igitur mens S. August. est Verbum Dei esse Christum qui est veritas, ac proinde eum qui Christum custodit, custodire pariter veritatem, ut sit verax tam sermone quam opere; ideoque talem tam longe abesse à perditione, quam abest Christus qui est Jesus, id est Salvator, ipsaque salus et vita, juxta id quod Judæis ait Christus Joan. 6. 40: *Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me; ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die;* et cap. 8. 24: *Si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro;* et v. 51: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum;* et c. 17. 3: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te, solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum.* Hic sensus sublimis est, sed mysticus potius quam litteralis.

QUARTA PARS LIBRI.

PRIMA ENIM COEPIT, CAP. 1. SECUNDA, CAP. 10. TERTIA, CAP. 25. QUARTA, HOC CAP. 30.

QUARTA hæc pars elegantissima est et pulcherrima, æque ac difficillima et obscurissima. Priores enim tres partes continent Proverbia et Parœmias claras, ac antithesibus et similitudinibus perspicuas et illustres; hæc vero continet Ænigmata et Gryphos insignes, sed arcanos et perdifficiles, tum ex phrasi quæ involuta est et ænigmatica; tum ex sensu et materia, quæ sublimis est et profunda. Merito ergo eam Salomon, ut præstantissimam, ultimo Libri loco reservavit, ut hanc velut auream coronidem operi suo imponeret.

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

SALOMON IN PERSONA AGUR VOCAT SE STULTISSIMUM VIRORUM, CELEBRATQUE ELEMENTA ET OPERA DEI INCOMPREHENSIBILIA. INDE V. 11. SEX GRYPHOS, SIVE ÆNIGMATA, PROPONIT PER TOTIDEM QUATERNIONES. PRIMUS QUATERNIO EST QUATUOR GENERATIONUM PERVERSARUM, V. 11; SECUNDUS SANGUISUGÆ ET QUATUOR INSATURABILIUM, SCILICET INFERNI, ORIS VULVÆ, TERRÆ ET IGNIS, V. 15; TERTIUS QUATUOR VIARUM DIFFICILIUM, SCILICET VIÆ AQUILÆ IN COELO, VIÆ COLUBRI SUPER PETRAM, VIÆ NAVIS IN MARI, ET VIÆ VIRI IN ADOLESCENTIA, V. 18; QUARTUS QUATUOR COMMOVENTIUM TERRAM, QUÆ SUNT SERVUS, STULTUS ET ANCILLA, DOMINANTES, AC ODIOSA MULIER, V. 21; QUINTUS EST DE QUATUOR TERRÆ MINIMIS, ET TAMEN SAPIENTISSIMIS, SCILICET FORMICA, LEPORE, LOCUSTA ET STELLIONE, V. 24; SEXTUS DE QUATUOR QUÆ BENE GRADIUNTUR, QUÆ SUNT LEO, GALLUS, ARIES ET REX, V. 29.

1. VERBA Congregantis filii Vomentis. Visio, quam locutus est vir, cum quo
est Deus, et qui Deo secum morante confortatus, ait : 2. Stultissimus
sum virorum, et sapientia hominum non est mecum. 3. Non didici sapien-
tiam, et non novi scientiam Sanctorum. 4. Quis ascendit in cœlum, atque
descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas
quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terræ? quod nomen
est ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti? 5. Omnis sermo Dei ignitus,
clypeus est sperantibus in se : 6. ne addas quidquam verbis illius, et arguaris, inveniarisque
mendax. 7. Duo rogavi te, ne deneges mihi antequam moriar. 8. Vanitatem, et verba men-
dacia longe fac à me. Mendicitatem, et divitias ne dederis mihi : tribue tantum victui meo ne-
cessaria : 9. ne forte satiatus illiciar ad negandum, et dicam : Quis est Dominus? aut egestate
compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei. 10. Ne accuses servum ad dominum suum, ne
forte maledicat tibi, et corruas. 11. Generatio, quæ patri suo maledicit, et quæ matri suæ non
benedicit. 12. Generatio, quæ sibi munda videtur, et tamen non est lota à sordibus suis.
13. Generatio, cujus excelsi sunt oculi, et palpebræ ejus in alta surrectæ. 14. Generatio,
quæ pro dentibus gladios habet, et commandit molaribus suis, ut comedat inopes de terra, et
pauperes ex hominibus. 15. Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes : Affer, Affer. Tria sunt
insaturabilia, et quartum, quod nunquam dicit : Sufficit. 16. Infernus, et os vulvæ, et terra,
quæ non satiatur aqua : ignis vero nunquam dicit : Sufficit. 17. Oculum, qui subsannat pa-
trem, et qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum

filii aquilæ. 18. Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro : 19. Viam aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia. 20. Talis est et via mulieris adulteræ, quæ comedit, et tergens os suum dicit : Non sum operata malum. 21. Per tria movetur terra, et quartum non potest sustinere : 22. Per servum cum regnaverit : per stultum cum saturatus fuerit cibo : 23. per odiosam mulierem cum in matrimonio fuerit assumpta : et per ancillam cum fuerit hæres dominæ suæ. 24. Quatuor sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus. 25. Formicæ, populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi : 26. lepusculus, plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum : 27. regem locusta non habet, et egreditur universa per turmas suas : 28. stellio manibus nititur, et moratur in ædibus regis. 29. Tria sunt, quæ bene gradiuntur, et quartum, quod incedit feliciter : 30. Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pavebit occursum : 31. gallus succinctus lumbos : et aries : nec est rex, qui resistat ei. 32. Est qui stultus apparuit postquam elevatus est in sublime : si enim intellexisset ori suo imposuisset manum. 33. Qui autem fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum : et qui vehementer emungit, elicit sanguinem : et qui provocat iras, producit discordias.

1. Verba Congregantis filii Vomentis. Visio, quam locutus est vir, cum quo est Deus, et qui cum Deo secum morante confortatus, ait.] Multi τὸ *congregantis, vomentis*, etc., accipiunt ut nomina non appellativa, sed propria, unde et in Bibliis Romanis scribuntur majusculis litteris C et V, quare ex Hebræo sic vertunt : *Verba Agur filii Iake, prophetiam dixit vir ad Ithiel et Uchal.* Ita Chald. sic fere et Syrus : *Verba Agur*, ait, *filii Iake, qui recipit prophetiam, et corroboratus est, et dixit ad Ithiel;* Aquila, *ad Ethel, et perfice;* Theodot. *ad Ethel, et potero,* etc. Ita et Vatabl. Pagnin. Baynus, Jansen. et Aben Ezra, qui proinde censent hæc verba non esse Salomonis, sed Agur qui tempore Salomonis floruit sapientia, probitate, auctoritate, atque hanc suam doctrinam tradidit Ithiel et Uchal, duobus discipulis vel sociis suis, ideoque Salomonem ejus sapienter dicta in suum librum huc transtulisse, vel ab alio quopiam illa Salomonis libro esse addita. Quam suam sententiam verisimilem faciunt, tum quod tria accurate hinc expressa sint nomina, patris, filii et discipulorum, quæ non nisi contorte appellative accipi possint ; tum quod adeo dissimilis sit hic stylus et sermo à reliquo sermone et stylo Proverbiorum ; tam denique quod prophetia dicatur, et visio, cum Salomon hoc libro non Prophetam egerit, sed juvenum instructorem. Alii ex adverso contendunt hæc omnia, æque ac præcedentia, non esse Agur, sed ipsius Salomonis, ideoque nomina *Agur, Iake, Ithiel* et *Uchal,* quæ propria videntur, appellative esse accipienda, ut significent proprietates et dotes Salomoni convenientes, uti eas appellative accepit et exposuit tam Noster quam Septuaginta ; Ecclesia enim et Patres hæc, æque ac præcedentia, tribuunt Salomoni, citantque nomine Salomonis, non Aguris. Ita Beda, Lyranus, Hugo, Arboreus, Dionysius, Peltanus et alii.

Ego inter utramque sententiam medius incedo et utramque in concordiam redigo. Dico ergo, sicut in parabolis Evangelicis Christi Domini et aliorum, duplex est sensus ; prior est grammaticus, sive corticis litteræ vel parabolæ ; posterior parabolicus et præcipuus, qui per grammaticum sive corticem litteræ parabolice significatur, et per parabolam velut per imaginem et ideam sibi similem repræsentatur : sic pariter hîc accidit. Est enim hæc parabola vel ænigma Salomonis, in quo sensu grammatico, sive in cortice parabolæ, alludit ad virum sua ætate sapientia insignem, puta ad Agur, quasi his hîc suos discipulos vel familiares, Ithielem et Uchal instruat, suamque sapientiam doceat. Imo Salomon Agurem hoc c. et c. seq. Lamuelem ut interlocutores inducit. Sicut Plato in Dialogis et Plutarch. in Symposiis (est enim et hoc symposium, sive convivium sapientiæ Salomonis) varios inducunt interlocutores, ut Socratem, Protagoram, Menonem, etc. In Aguris ergo et Lamuelis persona loquitur hic Salomon : eorum enim nomen et personam induit, ut nominis significata sibi attribuat. Ac probabile est gryphos et ænigmata hujus capitis dictata fuisse ab Agure ; sed ea sua facit et in se transcribit hîc Salomon, imo ea confirmat, eisque suum dat calculum, pondus et auctoritatem.

Sub hoc ergo grammatico sensu et cortice nominum propriorum, Aguris, Jake, Ithielis et Uchal, parabolice significat res arcanas, dum nomina hæc propria interpretatur, eorumque significata sibi ascribit, q. d. Verba Aguris, id est Salomonis, qui fuit Agur, id est congregans ; et filius Jake, id est vomentis, quia ipse suam sapientiam hîc congregavit, eamque in paucos quaternarios contraxit, ac suam mentem sensusque in Deum collegit, ut ejus lumina divina abunde hauriret, eisque plenus illa deinde aliis pleno ore eructaret tanta abundantia, ut eam evomere videretur, perinde ac fornax non absurde, sed eleganter dicitur vomere scintillas et ignes, quia illos copiose ejaculatur ; et Virgil. ait : *Umbo vomit aureus ignes ;* et : *Purpuream vomit ille animam ;* Æneid. 9. et Ovid. ep. 18 : *Fluctus vomit atque resorbet Scylla;* et lib. 1. Fastorum : *Flammas ore vomit Cacus.* Sicut ergo gurgites et fontes egurgitant vomuntque aquarum copiam cum impetu : sic Salomon vomit hîc aquas sapientiæ velut fons exuberans.

Significat ergo τὸ *filius vomentis*, id est abundans vomitu (sicut *filius iniquitatis*, dicitur

abundans iniquitate), Salomonis mentem adeo divinis revelationibus fuisse collustratam et repletam, ut instar abundantis vomitu cogeretur eructare, et toti mundo profundere hæc salutaria dogmata, quæ collecto spiritu quasi plenus musto didicerat et hauserat à Deo : sicut Apostoli recepto Spiritu sancto in Pentecoste, quasi pleni musto eructabant magnalia Dei, ut viderentur ea vomere, esseque ebrii. Hinc hanc doctrinam vocat prophetiam, quia cœlesti lumine acceptam, dicitque *Leithiel*, id est *per Ithiel*, id est per hoc quod mecum est Deus (nam אתי *itti*, significat, *mecum*, אל *el*, id est *Deus*); et *Ithiel*, id est Deo mecum existente et morante; *Uchal*, id est potero, q. d. Confortatus à Deo potero altam hanc sapientiam edere et depromere, sicut de facto eam edo et depromo. Unde Cajetan. sic ad verbum ex Hebræo apposite ad nostram versionem transfert : *Verba collecti filii vomentis : Prophetia, dictum viri per mecum el* (id est Deus), *mecum el, potero.* Sic Salomon Eccl. 1. 1. vocat se *Ecclesiasten*, id est concionantem, convocantem et congregantem, docentemque Ecclesiam, sive cœtum fidelium. Planius *Leithiel* exponas, *cui nomen est Ithiel*, id est *mecum est Deus*, hoc est, ut vertit Noster, *cum quo est Deus; lamed* enim initiale articulus est dativi casus, *Ithiel* vero idem est quod *mecum Deus.*

Sub hoc secundo parabolico sensu, qui genuinus est et litteralis, latet tertius symbolicus altior et sublimior, quo Salomon assurgit ad Deum et Christum Salomonis antitypum, quem proinde vocat *Ithiel*, id est mecum Deus. Cum Christo homine enim fuit divinitas et persona Verbi. Unde Christus ab Isaia c. 9. vocatur *Emmanuel*, id est nobiscum Deus : igitur Salomon hîc adumbrat, et per umbram horum nominum obscure repræsentat mysterium SS. Trinitatis. *Agur* enim, id est congregans, est Deus pater, in quo est formaliter et radicaliter omnis collectio sapientiæ, et totius divinitatis ac sanctæ Trinitatis congregatio. Unde vocatur *filius vomentis*, id est ex abundantia majestatis et gloriæ eructans, et quasi vomens, id est profundens gignensque *Ithiel*, id est filium. Hic enim dicit *Ithiel*, id est *mecum est Deus;* quia in Christo inhabitat *omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, Coloss. 2. 9. Hic etiam profundit spiratque *Uchal*, id est Spiritum sanctum; hujus enim nomen et vox est *Uchal*, id est *potero*, quia Spiritus hic validissimus et potentissimus est, ut nemo ejus vi et efficaciæ resistere valeat. Repetitur et geminatur τὸ *Ithiel*, ob geminam in Christo naturam, divinam et humanam. Hoc ergo est ænigma SS. Trinitatis; hujus enim mysterium non aperte, sed per involucrum obscuri hujus ænigmatis, Salomon prudenter Judæis rudibus et crassis hoc schemate adumbrare, imo celare voluit et abscondere, ne, si clare illud enuntiaret, ab ipsis non caperetur, sed rideretur, exploderetur, et forte blasphemaretur. Hæc ita se habere liquet ex seqq. v. 4. et 5. ubi deitatis omnipotentiam, ac SS. Trinitatem, et nominatim generationem Filii clare exprimit, dicens : *Quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti?* In quo secutus est Davidem patrem suum, dicentem Psalm. 109 : *Dixit Dominus Domino meo* (puta Deus Pater Deo Filio) : *Sede à dextris meis;* unde ex hoc loco Christus convicit Pharisæos.

Nunc sigillatim ex ordine verba expendamus singula.

VERBA CONGREGANTIS] *Agur*, si etymon spectes, est *paul* sive participium passivum conjugationis *cal*, significans *congregatus, collectus, contractus.* Potest tamen active sumi pro *congregans, colligens, contrahens*, præsertim dum nomen est. Aliqui *Agur* vertunt *peregrinum*, advenam : גור *gur* enim significat peregrinari, ut *aleph* sit heemanticum et ascititium; verum minus apposite huic loco congruit hoc etymon.

Sed cur Salomon vocatur *Agur*, id est congregans, vel congregatus et collectus?

Respondet primo Cajet. eum vocari collectum, quod mentem viresque et sensus omnes colligeret, et in Deum sevocaret, ut divinos sapientiæ satus exciperet, quos abunde in alios profunderet, et quasi divino musto plenus evomeret : אגר *agar* enim significat frumenta à paleis excussa et pura in horrea congregare, ac mustum in dolia condere.

Secundo, Lyran. censet Salomonem dici congregantem, quod Israelitas sibi subditos sua sapientia in unum regnum unamque synagogam congregarit et confœderarit, ut nulla seditio aut rebellio ejus regnum concusserit. Nam, ut ait Agapetus Diaconus in admonit. ad Justinian. Imp. *unum regis et agricolæ studium, una cura est congregare; hic quidem serit frumentum, et frumenta congregat; ille vero beneficia serit, et cives conducit.*

Tertio, Hugo *congregantem* censet idem esse quod Ecclesiasten, qui scilicet populum ad concionem evocat, et ad eos verba facit. Verum hæc alieniora et remotiora à mente Salomonis, et à scopo hujus loci videntur.

Quarto, et magis apposite, Hebr. *Agar* significat colligere frumenta; unde *Agur* vocatur collector publicæ annonæ frumentariæ; hinc Arabes etiamnum collectores hosce vocant *Agori.* Similis congregator et collector annonæ spiritalis, puta doctrinæ et sapientiæ fuit Salomon, ut eam in populos distribueret, uti facit hoc libro, juxta illud Christi de servo fideli, *quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram*, Luc. 12. 42.

Huc facit illud Plat. in Protagora : *Doctrina ceu frumentum accessiones habet*, q. d. Sicut frumentum, quoties ad modium venit et mensuratur, toties auctius et cumulatius invenitur (uti patet experienti), donec justum statumque suî terminum acquirat; sic qui doctrinam in alios effundit, eamdem auget et cumulat.

Huc accedunt alii, qui τὸ *congregantis* exponunt de fructu auditorum, allusione ad messem messorum, q. d. Sicut messores amplam colligunt messem; sic ego Salomon amplum auditorum fructum serendo, et docendo hæc mea dogmata, collegi.

Quinto et genuine, dicitur Salomon *congregans*, id est collector et compilator, quia sententias graves, elegantes, certas, eximias, non ab alio, sed à se compositas in hoc volumen, velut grana à paleis excussa, eventilata et pura, in horreum congregavit. Proprie vero dicitur *congregans* respectu sententiarum hujus capitis et sequentis, quia illæ præ cæteris sunt selectæ et illustres, et quia eas in breves quaterniones adunavit densavitque, ut paucis verbis multa arcana et sublimia significaret, sicut multa spi-

carum messis, per trituram excussis paleis et culmis, in pauca redigitur grana, quæ densata in horreum inferuntur; ac sicut multa grana molita, excussis cribro siliquis sive furfuribus, in paucam farinam sive pollinem contrahuntur; aut sicut uvæ torculari expressæ rejectis racemis, acinis et vinaceis, parum dant liquoris præstantis, puta vini, quod collectum et densatum in dolia congregatur. Radix enim *agar* alludit ad גרה *gera*, id est attraxit, contraxit, unde significat congregationem, qua res multæ in paucas contrahuntur et densantur. Hinc אגרת *iggeret* vocatur epistola, quod in ea multæ res paucis scribantur et contrahantur, ut ad amicos præferantur. Unde notat Aben Ezra *Agur*, id est Salomonem, hîc compilare et condensare sententias illustres, quarum singulæ sint quadrimembres, eo quod quaternis rebus conflentur et constent, excepta una v. 7. quæ bimembris est, et duabus tantum rebus conflatur; licet si recte consideres, in eadem invenire sit quaternionem, scilicet eam quaternis rebus, ut cæteræ, constare. Nam et prima sententia, quæ primis sex versiculis absolvitur, quaterna continet, puta quatuor elementa, nimirum cœlos, quorum nomine ignis intelligitur (qui proxime ad cœlos accedit, imo veteres censuere solem esse ignem, uti dixi Eccli. 43. 3.), ventum sive aerem, aquam et terram. Salomon ergo vocatur hîc *Agur*, id est congregans, contrahens, densans, quia omnes hasce sententias in breves et paucos quaternarios rerum multiplicium, similium vel dissimilium densavit et contraxit.

Denique *congregans* accipi potest pro colligans; segetes enim congregantur, dum in manipulos et fasciculos colligantur. Colligans autem idem est quod sententias involucris parabolarum et ænigmatum involvens, adstringens et celans, nec eas plana narratione explanans et explicans, juxta illud Isaiæ 8. 16: *Liga testimonium, signa legem*, q. d. Ne clare edicta mea Judæis enunties, sed parabolis ea involve et tege. Itaque τὸ *congregans*, id est *colligans*, notat sequentes parabolas esse gryphos et ænigmata.

Filius vomentis,] id est plenus vomitu, ita repletus deliciis et vinis, ut eas eructet et evomat. Sicut enim si quis largiter comedat res multi succi multæque substantiæ, sed in parvam quantitatem densatas et contractas, uti sunt pultes, gallinæ aut vervecis succus contusus, distillatus, et in exiguum liquorem contractus (quod vulgo pistum sive sublimatum, vel quintam essentiam vocant), vina generosa, etc., parva earum quantitate ita stomachum infarcit impletque, ut, dum stomachus singula resolvit, enucleat et concoquit, distendatur et accendatur, nec possit ea continere, sed cogatur evomere: sic pariter mens Salomonis hisce sententiis densatis, et multa significantibus plena, tumida et infarta non tam eas eloquitur, quam eructat et evomit, ob earum copiam, densitatem, præstantiam et vim, æque ac animi ardorem et impetum, ut eas expromat, aliisque infundat et imprimat. Porro Plinius, lib. 11. 37. docet illa animalia duntaxat vomere, quæ inferiorem ventrem habent angustum, qualia sunt homo et canis: *Subest*, ait, *venter stomachum habentibus, cæteris simplex, ruminantibus geminus, sanguine carentibus nullus. Intestinus enim quibusdam ab ore incipiens, quadam via eodem reflectitur, ut sepiæ et polypo; in homine adnexus infimo stomacho similis canino: his solis animalium inferiore parte angustior, itaque et sola vomunt, quia repleto propter angustias supprimitur cibus; quod accidere non potest iis quorum spatiosa laxitas eum ad inferiora transmittit.* Sic pariter Salomoni inferior mentis venter, qui res humanas contemplatur, angustior erat, præsertim zelo et ardore superioris, in mente, ut ita dicam, ventris eum coarctante, ac perurgente ad contemplandas res divinas et cœlestes, quare angustiæ hæ coegerunt eum hæc eructare, et quasi emovere in bonum et salutem subditorum, omniumque hominum. Aliqui, ut Aben Ezra et Osorius, pro *filii vomentis*, vertunt *filii obedientis*, vel *obedientiæ*. Hoc enim significat hebr. בן יקה *bin iake*, si illud à יקה *iaka*, id est audire, obedire, derives. Unde Aben Ezra: Salomon, inquit, vocatur *filius iake*, id est Davidis, cui populi auscultabant et obtemperabant, aut potius qui Deo per omnia auscultabat et obtemperabat. Unde à Deo vocatur, *vir secundùm cor Dei.* Verum Noster et alii passim *iake* derivant à קוה *ko*, id est vomuit, ut *iod* sit heemanticum, non radicale. Vertendum ergo, *filii vomentis.*

Igitur τὸ *vomentis* significat redundantiam sapientiæ et spiritus in Salomone, ut eam quasi continere non valens, cogeretur pleno ore et gutture effundere et quasi vomere, perinde ac David dicens Psalm. 44: *Eructavit cor meum verbum bonum*, q. d. Præ copia et præstantia sapientiæ divinæ, quam cœlitus hausi, non possum eam cohibere, quin eam eructem, et cum impetu proloquar. Alludit ad mustum vini generosi, quod æstuans et bulliens superne per orificium emittit igneos vapores, halitus et bullas, adeo ut, si orificium hoc claudas, vinum suo æstu ipsa vasa disrumpat. Spiritus enim vini æstuantis vase contineri nequit. Similis erat spiritus Davidis et Salomonis, ac similis est cujusvis viri Apostolici et zelosi. Huc facit illud Rhodigini, lib. 21. c. 8. vomentes olim vocatos, qui non præmeditata oratione, sed ex tempore aliquid profarentur: *Hodie*, ait, *proponas, cras vero audias; non enim sum ex vomentibus, sed ex accurate dicentibus.* Prophetæ vero, qualis erat David et Salomon, quia Spiritu sancto afflante ex tempore sua dogmata proloquebantur, inter vomentes censeri poterant. Idem Rhodiginus, lib. 21. c. 44. Palaton, ait, pictor pinxit Homerum vomentem, reliquos vero Poetas circumstantes, atque exsorbentes quæ ille ore et pectore funderet; qualem etiam Ovidius, eleg. 8. Amor. eumdem describit, velut perenniter scaturientem, reliquosque Poetas ex illo *ingeniorum fonte*, uti eum vocat Plinius, lib. 17. c. 5. bibentes, *cujus:*

Vatum Pieriis ora rigantur aquis.

Addamus hîc aliorum aliter opinantium expositiones.

Primo, R. Levi: Salomon, ait, vocatur *congregans, filius vomentis*, quod apud se collectas haberet cogitationes contrarias in gravissimis quæstionibus, evomereque voluerit onerosum et inutile pondus cogitationum, quæ ad veritatis normam exactæ non essent, ut eas reservaret sibi, quæ utiles essent, veritatique consentirent, q. d. Salomon evomuit vanas cogitationes et desideria concupiscentiæ, ut in cor

vacuum congregaret et coacervaret cogitationes sanctas et desideria cœlestia.

Secundo, Hugo : Salomon, inquit, est *filius vomentis*, id est filius Davidis ex Bethsabee. *Bethsabee* enim, vel ut Hebræi pronuntiant, *Bat sceba*, idem est quod *filia saturitatis;* filius ergo vomentis idem est quod filius exsatiatæ et saturæ, quia scilicet Salomon deliciis sese exsaturavit usque ad fastidium et vomitum, q. d. Apposite Salomonis mater dicta est *Bethsabee*, id est filia saturitatis, quia ipsa paritura erat filium qui se omnibus mundi voluptatibus exsatiaret usque ad nauseam et vomitum. Hoc omen habuit Bethsabee nomen.

Tertio, idem Hugo : Salomon, inquit, vocatur *filius vomentis*, id est Davidis, qui ut periculum capitis evaderet, salivam vomens simulavit stultitiam coram rege Achis, 1. Reg. 21. Unde apposite subditur : *Stultissimus virorum ego sum*, q. d. Apposite ego Salomon genitus sum à Davide qui stultitiam simulavit, quasi stultus à stulto, ut stultitia patris simulata omen et præsagium foret veræ stultitiæ filii, cum ipse idola adoravit.

Quarto, vir eruditus censet τὸ *vomentis* alludere ad morem veterum, quo in conviviis olim dicturi sententiam, et sapientiam suam deprompturi, ut serenius id facerent, prius stomachum caputque cibo et vino gravatum vomitu levabant. Unde Plutarch. in Symposio docens in convivio philosophandum, consulit vomitum ei qui apte et erudite dicere velit, cum caput vino oneratum sentit. Agur ergo, id est Salomon, vocatur *filius vomentis ;* quia ex vomitu levato capite, et expeditis sensibus, ad docendum prosilierat. Verum hæc sententia Epicuro quam Salomone dignior videtur.

Quinto, alii per vomitum putant notari severitatem et acrimoniam harum parœmiarum, quod sint satyricæ, acriusque vitia et vitiosos perstringant; hoc enim vulgo vocamus evomere quid in quempiam. Sic Cicero, Philip. 5 : *In me absentem*, inquit, *orationem evomuit*, id est invectivam in me habuit. Unde Sept. paraphrastice vertunt : *Mea verba, fili mi, timeto, et suscipiens ea pœnitentiam age.*

Hæc enim verba non recte omissa à Complut. et Regiis habent codices Vaticani, c. 24. cum toto hoc cætero capite, quibus non alia respondent quam ista : *Verba congregantis filii vomentis*, ut patet conferenti textum Hebræum, Græcum et Latinum. Sensus ergo est, q. d. Cum verba mea exceperis, ô fili, timor Dei astringat et congreget ad se et ad Deum mentem tuam, ut præteritorum peccatorum pœnitentiam agas, itaque ea evomas et expellas, q. d. Verba mea sunt catapotia sive pharmaca catarthica, quæ stomachum mentis timore sancto commovent et compungunt; itaque vomitum peccatorum per pœnitentiam eliciunt et provocant.

Sexto, alii per vomitum censent notari pœnitentiam Salomonis, q. d. Ego Salomon congregavi mihi opes, delicias et voluptates totius mundi; at omnium vanitatem expertus, earum me tæduit, easque nauseabundus respui et quasi evomui, ac pœnitentiam agens vitam præteritam damnavi, dixique : *Stultissimus virorum ego sum.* Ita R. Salomon, R. Levi, Arboreus, et noster Pineda, lib. 8. de Rebus Salomon. c. 1. sect. 6. Hinc sicut vis vomitus ciet lacrymas, ideoque Plinius ait vomitum levare stomachum, sed nocere oculis ; sic pœnitentia lacrymas excivit Salomoni. Quocirca in laminis Eliberitanis nuper inventis, lingua Mozarabum inscriptum legitur de Salomone : *Et flevit scelus suum vehementi fletu, et condonatum est ei*, uti citat Pineda; esto alii de laminarum istarum fide dubitent. Addunt iidem Salomonem amissum per peccata prophetiæ spiritum recepisse per pœnitentiam, ideoque subjungere : *Visio quam locutus est vir cum quo est Deus.* Hæc illi non improbabiliter, at incerte. De Salomonis enim pœnitentia et salute nil certi statui potest : quæcumque enim ad utramque astruendam à multis proferuntur, vel ambigua, vel incerta sunt. Utramque ergo Deus voluit hominibus esse incertam, ut eis sanctum timorem incuteret, eosque metu pio semper suspensos dubio et terribili Salomonis exemplo detineret.

Alleg. *filius vomentis*, puta Salomonis, fuit Christus Dominus verus Salomon, qui ejus ad instar Evangelium docuit, imo eructavit parabolas, nec nisi in parabolis loquebatur turbis, *ut impleretur quod dictum erat per Prophetam* (Dav. Psalm. 77. 2.) *dicentem : Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi*, Matth. 13. 35.

Visio quam locutus est vir cum quo est Deus.] Hebr. *Onus dictum viri ad Ithiel. Onus*, hebr. משא *massa*, vocatur prophetia minax et onerosa, quæ à Deo velut onus grave humeris populorum imponitur, uti dixi Isaiæ 13. 1. inde extenditur ad quamlibet prophetiam etiam faustam et lætam. Hæc enim vocatur *onus*, quia, ut ait S. Dionys. Prophetæ *divina patiebantur*, id est non tam agebant quam sustinebant, patiebantur et portabant spiritus divini vim et impetum. Hinc pro *vir* hebr. est גבר *geber*, id est potens, robustus, qui scilicet ad portandum hoc onus vires habet firmaque latera. Unde ex Hebræo vertas, *onus*, sive *prophetia dicta à viro* dicente : *Per mecum Deus, mecum Deus, et potero.* Insinuat enim Salomon mysterium SS. Trinitatis, q. d. Illustret me Deus Pater, illustret me Deus Filius, illustret me Spiritus sanctus, et sic prævalebo et potero digna iisdem effari.

Porro hæ parabolæ et ænigmata hujus capitis vocantur *onus*, id est *visio* et *prophetia ;* primo, per catachresin, quia obscuræ sunt et arcanæ, ideoque illustrante Spiritu sancto revelatæ et dictatæ à Deo instar prophetiæ; secundo, proprie, quia vere futura enuntiant, sed obscure per ænigmata ; enuntiant enim Filii Dei incarnationem, nativitatem, passionem, ascensionem in cœlum, etc., uti patebit v. 4. in fine, et v. 19. Quocirca Salomon à S. Epiphanio, hæresi 67. vocatur *propheta beatissimus ;* S. Greg. Nazianz. quoque eum Prophetis cæteris annumerat tract. de Veris et germanis Script. lib. æque ac S. Aug. lib. 2. de Doctrina Christ. cap. 8. et lib. 17. de Civit. c. 20. diserte asserit *Salomonem in tribus suis libris prophetasse.* Sic et Theophyl. lib. 2. de Fide, ac Psellus, Præf. in Cant. Denique Chald. Paraphrastes sic Ecclesiasten orditur : *Verba prophetiæ, quæ prophetavit Ecclesiastes. Ipse est Salomon filius David.*

Rursum vocantur *onus*, quia castigationem concupiscentiæ per legem et disciplinam Dei proponunt, quæ sane homini in natura corrupta ingens est onus, præsertim quia violantibus eam intentat pœnas graves, tum in hac vita, tum in gehenna.

Hinc pro *quam locutus est*, hebr. est נאם *neum*, id est dictum certum et indubitatum, certaque fide instar prophetiæ à Deo revelatæ credendum, quod S. Paulus 1. Tim. 1. 15. vertit vocatque πιςος ο λογος, id est *fidelis*, sive fidus certusque *sermo*. Unde sicut prophetæ et Paulus, sic et Salomon hic dicturus res certas et indubitatas, imo oracula Dei, præmittit τὸ *neum*, q. d. Quod dicturus sum certissimum est, et omni fide dignum, quia Dei est oraculum.

Cum quo est Deus, et qui Deo secum commorante.] לאיתיאל לאיתיאל *leithiel leithiel*, id est: *per mecum Deus, per mecum Deus;* qua geminatione significat Salomon se copiosam Dei illuminationem accepisse, ut Deo plenus, ac à Deo potentissime afflatus eructaret, et quasi evomeret hæc Dei oracula. Rursum ea non semel, sed iterum et iterum sibi esse revelata à Deo, simul impellente ut ea depromeret et eructaret. Septuag. paraphrastice vertunt : *Hæc dicit vir credentibus Deo, et quiesco;* et Arabicus : *Hos sermones dicit homo iis qui credunt et abstinuerunt;* cum credentibus enim Deus est per fidem et gratiam, q. d. Ego hæc Dei oracula iis enuntio, qui Deo credunt; hi enim mihi pariter Deo afflato, et ex ore Dei loquenti credent : *Et quiesco*, id est sic parabolis meis finem impono, ac finito dicendi et scribendi labore, perfectoque opere conquiesco.

Confortatus.] Hebr. est אכל *uchal*, id est *potero;* nam est futurum *cal* à יכול *iachol*, id est potuit, prævaluit, vicit, superavit. Unde Theod. et Cajet. vertunt, *potero*, vel *prævalebo;* Aquila vero vertit *perfice*, quia *uchal* derivat à כלל *calal*, id est perfecit. Huc spectant Septuag. vertentes, *et quiesco;* vel, ut Auctor Catenæ Græc. vertit, *nunc finem facio*, q. d. Finito perfectoque opere cessabo et quiescam. Hæc versio symbolice valde congruit Spiritui sancto : ipse enim est *uchal*, id est perfectio, sive terminus, et complementum SS. Trinitatis, æque ac Christi Domini, Apostolorum et Fidelium omnium; hos enim charitate, zelo, omnique virtute, gratia et gloria cumulat ac perficit. Denique tertio, alii *uchal* derivant ab אכל *achal*, id est comedit, ac pro אכל *uchal*, alio puncto legunt אכל *ochal*, id est comedam, hoc est, comedo vel comedi; quod recte respondet τῳ *filii vomentis*, q. d. Ego id eructo et quasi evomo, quod affatim Deo me cibante et inebriante comedi, quoque totum mentris ventrem et stomachum opplevi, et quasi saburravi.

¶ 2. Stultissimus virorum sum, et sapientia hominum non est mecum.] Pro *stultissimus* hebr. בער *baar*, id est tardus, stupidus, stolidus, pecuinus, animalis, qui instar pecudis hinc inde oberrat, nec se regere sua ratione valet, sed ductore et rectore opus habet. *Baar* enim derivatur à בעיר *beir*, id est pecus, animal, brutum, à depascendo ita dictum : *baar* ergo est qui pecudem sapit, qui animalem vitam agit, qui bruti mores refert. Igitur heb. ad verbum habent : *Quia bardus ego sum præ viro* (quolibet, id est præ viris omnibus), *et hominum intelligentia non est mihi;* Septuag. : *Insipientissimus enim sum omnium hominum, et prudentia hominum non est in me;* Syrus : *Quoniam egentissimus ego sum cogitationum;* Vatablus : *Stupidior quidem ego sum quam quisquam alius;* Baynus : *Cum stultior sim quovis, et non sit intelligentia hominis mihi.* Hebr. incipiunt à כי *ki*, id est quia, nam, enim, ut vertunt Septuag. q. d. Ideo ego hic in persona mea non loquor, sed in persona Aguris, eumque à Deo confortatum induco loquentem, quia ego cum meipsum penitus considero, video me esse bardum, amentem, infantem et elinguem : Noster tamen omisit τὸ *quia*, quia hebr. *ki* sæpe per pleonasmum redundat, tantumque dat initium sermoni, q. d. Equidem bardus sum, et stupidum me agnosco præ cæteris hominibus. Jam

Primo, Rabbini apud Lyran. Arboreus, Pineda et alii v. 1. citati, censent hæc esse verba Salomonis de luxuria et idololatria sua dolentis et pœnitentis, quasi ipse hic seipsum accuset, quod, cum sapientia summa à Deo dotatus fuisset, tamen se ad tantam insipientiam abjecerit, ut inter concubinas velut sus sese volutans, eis placendi studio deos eorum, id est lapideas et aureas statuas, adorarit, q. d. Accuso me quod, cum cæteris plus sapere debuissem, plus omnibus desipui, et qui unum Deum colere debui, idola adoravi, imo toti populo idololatriæ choragus et magister exstiti. Sed mirum cuipiam videatur, si Salomon hic pœnitet, cur peccatum ipse idololatriæ publicum et scandalosum, cujus eum pœnitet, hic non nominet, et nominatim retractet damnetque, ut scandalum quod populo dederat, amoveat et tollat : hoc enim vera pœnitentia jubet et exigit. Unde hanc Rabbinorum sententiam refellit Lyran. qui cum Abulensi aliisque censet Salomonem in idololatria mortuum impœnitentem, esseque damnatum. Quia, inquiunt, si pœnituisset destruere templa idolorumà se fabricata : hoc autem non fecit, quia illa steterunt usque ad Josiam, qui ea evertit, 4. Reg. 23. sed de hoc plura alibi.

Secundo, R. Salomon censet Salomonem se vocare stultum, eo quod sapientiæ suæ confisus, contra præceptum Dei dicentis Deut. 4. 2 : *Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo,* quod citat hic Salomon v. 6. multa verbis Mosis addiderit vel detraxerit. Verum hac in re stultior et stolidior Salomone est R. Salomon : constat enim Salomonem has parabolas ex instinctu Dei dictasse, nec iis eum quid addidisse contrarium, vel detraxisse necessarium legi Mosis, sed potius eam explicasse et inculcasse.

Tertio, R. Levi autumat Salomonem se nuncupare insipientem, eo quod cœlestium orbium scientiam non habuerit, ideoque explicando subdere : *Quis ascendit in cœlum atque descendit?* Hinc eumdem dicere de Ecclesiaste, id est de seipso, c. 12. 10 : *Quæsivit verba utilia*, ut nimirum voce de cœlo delapsa sibi responderetur, quod tamen non est consecutus. Rursum Salomon postulavit æquari summis Prophetis in patrandis miraculis, ut omnibus elementis dominaretur. Hoc autem ab eo flagitari nefas erat, quod tamen aliis licebat, ut Mosi qui in cœlos ascendit et descendit; Aaroni qui spiritum cohibuit, juxta illud : *Et stans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, et plaga cessavit* in seditione Core, quem vivum terra absorbuit, et plaga in cæterum populum desæviit, Num. 16. 48. Eliæ, qui vestimentis aquas cohibuit, 4 Reg. 2. 14. Josue, qui firmavit terræ terminos, cum sol in Gabaon fixus constitit, Josue

10. 13. Verum hæc, æque ac illa R. Salomonis, insulsa ac stolida sunt.

Quarto, Auctor Catenæ Græc. ex Septuag. sic vertit : *Nunc finem facio; sum enim mortalium omnium stultissimus, neque ulla humana prudentia in me exstat*, sicque explicat, q. d. In posterum morum doctrinam vobis tradere, ac ad illam vos amplius exhortari desistam; quia mortalium sum stultissimus, hoc est, Deo divina sapientia me illustrante omnis humanæ prudentiæ jacturam feci, ac vera sapientia à Deo mihi infusa sustulit ex me omnem falsi nominis scientiam.

Huc accedit expositio S. Greg. Nazianz. orat. 29. post initium : *Stultissimus sum virorum; significat*, ait, *Salomon nullam se propriam habere prudentiam, sed divina et perfectiori sapientia afflari. Siquidem et Paulus, cum aiebat Galat.* 2 : *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus; non utique de seipso quasi mortuo loquebatur, sed tanquam de eo qui præstantiorem quam vulgus mortuum soleat, vitam ageret, utpote qui veræ vitæ, nulloque mortis fine circumscriptæ particeps esset.*

Quinto et genuine, Salomon, licet sapientissimus mortalium, vocat tamen se insipientissimum, ex modestia et studio humilitatis; quia humiliter de se sentiens, ex seipso talem se agnoscebat, omnem vero sapientiam suam non sibi, sed Deo, à quo illam infusam acceperat, et cujus illa erat, jure adscribebat. Simili sensu S. Paulus (uti et S. Franciscus), licet sanctissimus, vocat se primum peccatorum, 1. Timoth. 1. 15. Humilis enim de seipso sensus sua parvi, aliena magni æstimat. Sensus ergo est : *Stultissimus virorum ego sum*, id est mihi esse videor, dum scilicet me, ac mea, quæ ex meipso habeo, seclusa Dei illuminatione specto, dum sapientiæ meæ parvitatem intime perpendo ac penetro, eamque tum cum mea ignorantia, tum cum divina sapientia comparo; videor mihi esse ignorantissimus, adeoque abyssus ignorantiæ et stultitiæ, quodque cæteri, quorum ita mihi perspecta ignorantia non est, longe sint me sapientiores, præsertim in sapientia practica, atque in cognitione suî, et Dei. Unde putant Hebræi Salomonem, suæ idololatriæ et peccatorum conscium, pœnitentem hæc dixisse, licet eos refellat Lyranus.

Summa, hisce verbis docere nos vult Salomon sapientiam veram maxime sitam esse in cognitione suî, suæque miseriæ et insipientiæ, atque humili de seipso sensu et æstimatione. Sic Socrates, rogatus quid sciret, respondit : *Hoc unum scio quod nihil scio.* Imo alius idem rogatus respondit, addiditque se ne hoc quidem, quod scilicet nihil sciret, scire. Sic S. August. aiebat : *Domine, norim te, norim me;* in his duobus enim summa sapientiæ practicæ consistit. Et S. Franciscus : *Domine*, ait, *quis tu? quis ego? tu abyssus sapientiæ, entis, omnisque boni, ego abyssus insipientiæ, nihili, peccatorum, omnisque mali.* Hunc esse sensum liquet ex eo quod mox immensam Dei sapientiam et potentiam in rerum omnium creatione et gubernatione, præ sua obstupescens subdit : *Quis ascendit in cœlum*, etc. *quod nomen ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti?*

Mystice S. Hieron. libro 2. contra Pelagium et S. Aug. ep. 49. censet Salomonem hîc loqui in persona Christi; Christum ergo vocare se stultissimum, tum quia nostras stultitias, cupiditates ac scelera in se luenda et expianda suscepit; tum quia sapientia Christi mundo videtur stultitia. Christus enim docuit verbo et exemplo beatos esse pauperes, lugentes, esurientes, persecutiones patientes, etc., quæ omnia mundanis videntur esse stulta. Unde Christus ait Psal. 68. 6 : *Deus, tu scis insipientiam meam;* et Paulus 1. Corinth. 1. 23 : *Nos autem*, ait, *prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam; quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus.* Hoc est quod ait hîc Salomon : *Et sapientia hominum non est mecum.*

3. Non didici sapientiam, et non novi scientiam Sanctorum.] Hebr. videntur contrarium dicere; habent enim : *Et novi scientiam Sanctorum.* Itaque legunt nonnulli codices Latini, ac Beda, qui sic explicat, q. d. Polleo sapientia non humana et studio acquisita, sed divina cœlitus mihi indita; et, ut ait Vatabl. : *Expers sum humanarum artium, at divinarum gnarus sum.* Unde Sept. vertunt : *Deus docuit me sapientiam, et scientiam Sanctorum cognovi.* Sic et Arabicus. Verum repetendum ex priori hemistichio τὸ *non*, ac legendum cum Romanis negative : *Et non novi scientiam Sanctorum;* prima enim negatio ad sequentes omnes sententiæ partes, sæpe apud Hebræos per zeugma extenditur, ut Psalm. 142. 7 ; *Ne avertas faciem tuam à me, et* (non) *similis ero* (sim) *descendentibus in lacum*, id est, ne avertas à me faciem, neque me similem mortuis efficias. Psal. 43. 19 ; *Non recessit retro cor nostrum, et* (non) *declinasti semitas nostras à via tua.* Ps. 1. 5. Ps. 9. 19. Prov. 24. 28. in Hebræo, et sæpe alibi. Jam aliqui sic exponunt, q. d. Cum difficultatem eorum quæ dicturus sum considero, hæreo et quasi obstupesco; video enim meam ignorantiam, et ad illa declaranda ineptitudinem, meque stultissimum agnosco, quia careo sapientia humana, quæ docendo et discendo acquiritur; careo et scientia divina, quam Deus Sanctis infundit : nec enim sapientiam meo marte didici, aut studio acquisivi, nec tantam cœlitus hausi, quanta ad ea quæ enuntianda supersunt requiritur : sed eam sapientia Sanctorum, qualem quantamque scilicet habuere sancti Prophetæ, longe inferiorem et imparem profiteor. Verum planius exponas eo modo quo dixi v. 2, q. d. Quod ad me attinet, videor mihi ex me meisque ingenii et naturæ viribus mortalium esse insipientissimus; etsi enim ex infusa mihi cœlitus sapientia sim omnium sapientissimus; tamen hoc totum est donum Dei, quare illud mihi non arrogo, nec meum esse censeo, sed totum Deo auctori, cujus in solidum est, regero et refundo. Restat ergo ut ex meipso mihi videar bipedum hominumque stultissimus.

4. Quis ascendit in cœlum atque descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terræ? quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti?] Syrus præponit : *Dic mihi quis ascendit*, etc.

Quis continuit spiritum in manibus suis?] Hebræus : *Quis collegit spiritum in pugillis suis?* Pagnin. *in velis suis;* Sept. *in sinu suo;* Chaldæus : *Quis tenuit ventum in pugillis suis?*

Aquila : *Quis collegit spiritum in palmis?* Symmachus : *Quis congregavit ventos in pugillis?*

QUIS COLLIGAVIT AQUAS QUASI IN VESTIMENTO?] Chald. : *quasi in pallio ;* Syrus, *in sudariolo;* Septuag. : *Quis convertit aquas in vestimento?* vel, ut legit Auctor Catenæ Græc. : *Quis universam aquam quasi intra vestimentum conclusam in unum coegit?*

QUIS SUSCITAVIT OMNES TERMINOS TERRÆ?] Hebr. : *Quis statuit omnes fines terræ?* Septuag. : *Quis tenuit omnia extrema terræ?* Chald. : *Quis statuit terminos terræ?* Syrus : *Quis constituit validos terræ?* Auctor Catenæ Græc. : *Quis in omnem terræ summitatem dominatum obtinuit?* Jam

Primo, Rabbini apud Lyranum hæc omnia de Moyse exponunt : *Quis ascendit in cœlum atque descendit?* q. d. Quis Moysi par aut similis exstitit, qui in montem Sina cœlo proximum conscendit, ibique cum Deo collocutus legem ejus ad nos descendens detulit ? *Quis continuit spiritum in manibus suis?* quis aerem et ventos habuit sibi subjectos, ut instar Mosis eos virga verberans, culices et ciniphes eliceret, qui totam Ægyptum opplerent ? *Quis colligavit aquas quasi in vestimento?* sicut fecit Moyses dividens aquas maris Rubri, ut transiret populus Israel, cui proinde aquæ fuerunt pro muro à dextris et à sinistris, Exodi 14 : *Quis suscitavit omnes terminos terræ?* sicut fecit Moses, qui in erectione tabernaculi suis meritis immisit terrorem omnibus gentibus Chanaan, ut in ea Hebræos per Josue collocaret, ipsique omnes ejus regiones firmiter possiderent, juxta illud Deut. 2. 25 : *Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos. Quod nomen est ejus?* q. d. Si dicatur quod alius ante Mosen exstitit, qui similia portenta patrarit, declaretur quis ille fuerit, et quod fuerit nomen ejus. Et si respondeatur eum esse vita functum, et nomen ejus datum oblivioni, declaretur *quod nomen filii ejus?* quænam scilicet fuerit genealogia, ac filiorum et nepotum propago, per quam illius ad nos fama transmissa est : cumque nemo talis reperiri aut nominari possit, superest ut concludamus neminem exstitisse Mosi parem aut similem ; atque idcirco cum Moses ex ore Dei in Deut. c. 17. 16. et seq. prohibuerit ne rex Israel multiplicaret sibi equos, aurum, argentum, uxores, etc. et tamen ego Salomon fecerim contrarium : hinc liquet me fuisse stultissimum virorum, uti dixi. Hæc Rabbini.

Verum hæc omnia recte confutat Lyran. Nulla enim Mosis hîc fit mentio, nec Moses ascendit in cœlum, ex eoque descendit, nec omnes terræ terminos, sed exiguam terræ portionem, scilicet Chananæam, duntaxat tradidit Hebræis, etc. Igitur hæc et cætera soli Deo competunt, ut patebit ex similibus Scripturæ sententiis, quas mox citabo.

Dico ergo Salomonem ex sua insipientia et infirmitate assurgere, et admirari immensam Dei potentiam et sapientiam, ut ostendat se comparatum Deo esse insipientissimum et stultissimum, atque in his duobus consistere veram sapientiam, scilicet ut cognoscas quis sis, et quis sit Deus, ac dicas cum S. Aug. : *Domine, noverim te, noverim me;* scilicet noverim me esse insipientissimum, infirmissimum, miserrimum, qui nihil scientiæ, entis aut virtutis habeo ex me; sed quidquid habeo, totum est ex dono Dei. Noverim deinde te esse sapientissimum, potentissimum optimum, adeoque Ens entium, scilicet te esse immensum et increatum entis pelagus, in quo est infinita entis cujuslibet amplitudo, à quo singula entia creata exiguum suum esse emendicant et hauriunt, juxta illud : *Ego sum qui sum,* Exodi 3. 14. Vide ibi dicta.

Porro hæc interrogative proponit Salomon : *Quis ascendit?* etc. tum quia hîc gryphos et ænigmata sua affert ; hi autem per interrogationem proponi solent : tum quia solet Scriptura infinitam Dei sapientiam et potentiam, quæ incomprehensibilis et inexplicabilis est, non affirmative enarrare, sed interrogando contemplari et admirari. Sic enim de ea interrogat Isaias c. 40. 12 : *Quis mensus est pugillo aquas, et cœlos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes et colles in statera? quis adjuvit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit et ostendit illi? Ecce gentes quasi stilla situlæ, et quasi momentum stateræ reputatæ sunt.* Sic Eccles. c. 1. 2. interrogat : *Arenam maris, et pluviæ guttas, et dies seculi quis dinumeravit? Altitudinem cœli, et latitudinem terræ, et profundum abyssi quis dimensus est? sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigavit? Radix sapientiæ cui revelata est, et astutias illius quis cognovit?* Hisce gnomis monetur homo, ut Dei comparatione cognoscat suam tum insipientiam, tum infirmitatem, Deoque soli, qui omnia solus potest et novit perfecte, omnem tribuat sapientiam. Sic et Job c. 28. 20 : *Unde ergo,* ait, *venit sapientia? et quis est locus intelligentiæ? Abscondita est ab oculis omnium viventium, volucres quoque cœli latet. Perditio et mors dixerunt : Auribus nostris audivimus famam ejus. Deus intelligit viam ejus, et ipse novit locum illius : ipse enim fines mundi intuetur, et omnia quæ sub cœlo sunt, respicit. Qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura.*

Igitur Salomon hîc per compendium perstringit totum opus creationis et gubernationis universi, ut ex eo ostendat incomprehensibilem Dei sapientiam et potentiam, quæ in eo mire resplendet, ut ex eo gradatim assurgamus ad contemplandum et admirandum abyssum longe majorem sapientiæ et potentiæ, quæ in ipso Deo latet abscondita. Celebrat enim hîc opus creationis cœlorum et elementorum, sub quibus corpora cætera mixta quæ ex elementis conflata sunt, intelligit ; sub cœlis enim comprehendit ignem, sub spiritu aerem, sub aqua et terra elementum utriusque. Sensus ergo est, q. d. Professus sum me esse stultissimum et vacuum sapientia, cum meam ignorantiam confero cum immensa Dei sapientia. Hanc enim considerans non video cur ego vel quis alius se sapientem æstimare, sibique sapientiam aliquam arrogare possit. Etenim estne quisquam qui in cœlum ascenderit, ut ibi cœlorum ordines, motus, stellas ordinate disponeret, ac deinde descenderet in terras ut eadem hominibus enarraret? Estne quisquam qui *continuit manibus spiritum,* id est aerem et ventos plurimos et validissimos, qui maria terrasque perflant, arboresque, naves, turres, arces et urbes dejiciunt et sternunt? Estne quispiam qui ligarit aquas tam quæ in mari, quam quæ in aere sunt, in suis alveis et nubibus quasi in

vestimento? Estne quispiam qui *suscitavit*, id est erexit, constituit et stabilivit *omnes terminos terræ*, id est totum orbem? nonne solus Deus, qui hæc omnia potest, et fecit? ipse enim cœlos ascendit; omnia supergressus, omnia lustrans, quantumvis alta, sicut dicit Amos : *Qui ædificat in cœlo ascensionem suam*, Amos 9; et Psal. : *Qui ascendit super cœlum cœli ad Orientem*, Ps. 67. Ipse est qui descendit, quia sicut dicit Job : *Ipse fines mundi intuetur, et omnia quæ sub cœlo sunt respicit.* Ipse est qui ventum continet in manibus suis, et cujus cursum et impetum nullus, quantumvis potens aut ingeniosus, cohibere potest ullis machinis et obstaculis, ipse cohibet et tenet in manu omnipotentiæ suæ; emittens, cum vult, ventos de thesauris suis, qui, ut habet Job : *Fecit ventis pondus*, ipse est qui ligavit *aquas velut in vestimento.* Quia, sicut dicit Psalmista : *Congregans sicut in utre aquas maris*, Ps. 32. Ergo solus Deus est cœlorum, ventorum, aquarum et terræ dominus, opifex, creator et gubernator invisibilis et immensus, qui lucem habitat inaccessibilem. Unde de eo more suo interrogans subjicit : *Quod est nomen ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti?* Nomen Dei proprium est arcanum, incomprehensibile et ineffabile, multo magis arcanum est nomen filii ejus. Alludit ad nomen *Jehova*, quod est ineffabile, juxta illud Exodi 6. 3 : *Nomen meum Adonai* (hebr. Jehova) *non indicavi eis.* Vide ibi dicta. Mox singula penitus expendam.

Alleg. S. Aug. ep. 49. ad Deo gratias, in resp. ad quintam ejus quæstionem, docet Salomonem hîc contra Judæos modernos docere Deum non esse unum in persona, sicut est unus in essentia; sed in una essentia duas, imo tres habere personas, ac deinde de Dei filio, puta Christo incarnato, totum hunc locum sic mystice exponit : *Quodam*, ait, *loco Proverb. dicitur : Quis ascendit in cœlum atque descendit? quis collegit ventos in sinu?* etc. *Horum duorum quæ in extremo commemoravi, unum retulit ad Patrem, quod nomen est ei? propter quod dixerat : Deus docuit me sapientiam; et alterum evidenter ad Filium, cum ait : Quod nomen filii ejus? propter cætera quæ de Filio magis intelliguntur, hoc est : Quis ascendit in cœlum, et descendit? quod Paulus ita commemorat : Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos.* Pergit deinde cætera eidem adaptare : *Quis collegit ventos in sinu? id est animas credentium in occultum atque secretum, quibus dicetur : Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Quis convertit aquam in vestimento, ut dici posset : Quotquot in Christum baptizati estis, Christum induistis. Quis tenuit fines terræ? qui dixit discipulis suis : Eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judæa et Samaria, et usque ad fines terræ.*

Quis ascendit in cœlum et descendit? Cajet. vertit : *Quis instar ascendentis et descendentis cœlestes sphæras contorquet?* Nam cum hæ, inquit, ab Oriente et Meridiem sursum ferri et ascendere videantur, à Meridie vero ad Occidentem occidere et quasi descendere; Deus etiam earum motor, cum eis pariter ascendere et descendere videtur. Verum hic sensus arctior et alienior videtur. Aptius et plenius Lyran. et alii per hunc Dei ascensum et descensum censent significari omnimodam Dei gubernationem, qua tam supera, quam infera regit et gubernat, q. d. Solus Deus omniscius et omnipotens est, qui non mutatione loci (est enim ubique et immensus), sed sua sapientia et operatione, quasi ascendit in cœlum, et descendit, dum in creaturis cœlestibus et sublunaribus, summis æque ac imis operatur; dum scilicet sursum sapientissime cœlos constituit, ordinat, stellis ornat, movet, regit, gubernat, ac deorsum in aere, terra et mari omnia animata æque ac inanimata creat, pascit, conservat, fecundat, etc. Alludit ad Deut. 33. 26 : *Ascensor cœli auxiliator tuus; magnificentia ejus discurrunt nubes; habitaculum ejus sursum, et subter brachia sempiterna;* et ad illud Amos 9. 6 : *Qui ædificat in cœlo ascensionem suam.* Vide utrobique dicta.

Allegor. vero, proprie Christus descendit de cœlo, cum per incarnationem in uterum Virginis terramque sese demisit, atque inde ascendit, cum post resurrectionem coram Apostolis gloriosus in cœlum conscendit, juxta illud Christi Joan. 3. 13 : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo;* et illud Pauli Ephes. 4. 9 : *Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ* (in infernum)? *qui descendit, ipse est, et qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia.*

Quis continuit spiritum manibus suis?] Beda *spiritum* quemlibet accipit, puta Angelos, dæmones, animas, q. d. Deus solus est qui omnes hosce spiritus *manu*, id est potestate sua, *continet*, puta frenat, regit, moderatur, ut nihil agant nisi quod ipse voluerit, id est decreverit aut permiserit. Melius alii per *spiritum* accipiunt ventum, uti vertunt Septuag. et Symmachus. Mira enim est ventorum agilitas, subtilitas, contrarietas, vis et impetus, adeo ut montes urbesque succutiant. Unde Script. solet Dei sapientiam et potentiam commendare, ex eo quod ambulet super pennas ventorum, id est eos regat, imo eis quasi inequitando dominetur, et aurigando præsideat. Hinc et Poetæ fabulantur Æolum ventis præesse eosque frenare, et in caveas antraque velut in carceres concludere. Ergo Septuag. vertunt : *Quis colligit ventos in sinu suo?* Hebr. *in pugillis suis*, q. d. Deus ventos ita agiles, subtiles et labiles, æque ac impetuosos et perstrepentes, ut nemo iis resistere queat, pugno suo claudit et concludit, ut ad nutum aperta manu eos quò libuerit emittat, clausa vero comprimat et tranquillet. Tò *in sinu* significat ventos esse in arcanis Dei. Cur enim Auster flet à Meridie, Aquilo à Septentrione, Eurus ab Oriente, Zephyrus ab Occidente? cur Typho res in orbem circumagat, cur Præster sit fulmineus, ut domos loco moveat, alioque transferat, etc.? Physici causas naturales planas et adæquatas, quæ menti satisfaciant, dare nequeunt : sed hoc pertinet ad secreta Dei, qui ventorum dominus eos ad libitum movet, flectit, gyrat, mutat, cohibet et sedat. Sicut ergo secreta condimus sinu, sic Deus ventos quasi sinu suo condit, hoc est, in arcano suæ potentiæ et sapientiæ reservat et continet.

Quis colligavit aquas quasi in vestimento?] Primo, Cajet. per *aquas* accipit pluvias, fontes et fluvios : pluviæ enim videntur stillare è cœlo, sicut pannus madidus stillat guttas. Idem censent nonnulli, teste Aristot. de fontibus et fluviis, quod scilicet sicut pannus impositus cantharo exugit liquorem canthari, ut se humectet, ita-

que eum attollit, ac deinde extra cantharum eumdem per stillas emittit : sic pariter terra, licet altior sit mari, tamen quia fungosa et spongiosa est, exsugat et attrahat aquas è mari, easque imbibendo attollat, quas deinde per fontes et fluvios certis locis distillet et emittat.

Secundo, melius alii per *aquas* accipiunt superas, quæ in nubibus atris quasi in vestimento nigro colligantur ; adeo ut solem, stellas et lunam nobis abscondant; dum vero hoc nubium vestimentum à Deo aperitur et quasi scinditur, erumpunt aquæ per pluvias et imbres. Hoc est quod ait Job c. 26. 8 : *Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum.*

Tertio et optime, per *aquas* accipias aquas maris, stagnorum et fluviorum, de quibus canit Psaltes Psalm. 32. 7 : *Congregans sicut in utre aquas maris*, quia nimirum eas congregavit in unum locum, ut appareret arida, terminum illis ponens, ne transirent illum, neque converterentur operire terram. Unde et Dominus suam sapientiam et potentiam commendans ad deprimendum Job inter cætera dicit, Job 38. 8 : *Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens; cum ponerem nubem vestimentum ejus, et caligine illud quasi pannis infantiæ obvolverem? Circumdedi illud terminis meis, et posui vectem et ostia, et dixi : Usque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos.* Unde Auctor Catenæ Græc. sic explicat, q. d. Quis per sapientiam et potentiam suam fluxæ et inconstanti rerum naturæ et conditioni stabilitatem et constantiam indidit? utique solus Deus.

Mystice, Christus Dominus ventum continuit in manibus suis, et aquas colligavit quasi in vestimento, cum imperavit ventis et mari, et facta est tranquillitas magna, Matth. 8; cumque pedibus calcans fluctus maris super eos ambulavit, Matth. 14.

QUIS SUSCITAVIT OMNES TERMINOS TERRÆ?] Primo, Beda per *terminos terræ* accipit animalia, plantas, gentes, omniaque quæ terræ terminis clauduntur, q. d. Quis omnia animata, æque ac inanima conservat, fovet, fecundat, ut his arescentibus et emorientibus, alia et alia serie continua nascantur et succedant, utique non alius nisi Deus.

Secundo, melius alii per *terminos terræ* accipiunt terminos, quibus terra maris undas fluctusque coercet, ut ipsa eis emineat, juxta illud Gen. 1. 9 : *Congregentur aquæ in locum unum et appareat arida.*

Tertio et optime accipias hæc de immobilitate terræ : hanc enim significat hebr. הקים *hekim*, id est statuit, stare fecit, q. d. Quis terram in aere quasi pendulam ita stabilivit, ut nulla ventorum, inundationum, aliarumve rerum vi loco suo moveri queat, sed ipsa immobilis consistat, imo sit centrum totius universi, quod omnibus suum statum suamque immobilitatem affert ? utique non alius id præstat nisi Deus. Alludit ad illud Job 38. 4 : *Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ?* etc. *Quis posuit mensuras ejus, si nosti?* vel *quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis dimisit lapidem angularem ejus.* Et ad illud Ps. 103. 5 ; *Qui fundasti terram super stabilitatem suam ; non inclinabitur in seculum seculi.* Deus enim statuit terram in centrum universi, ut in eo terminarentur et firmi consisterent omnes orbes elementorum et cœlorum, qui illud circumdant. Rursum Deus ipsi terræ statuit terminos, scilicet ut ab Oriente terminaretur mari Eoo et India, ab Occidente mari Occiduo et Italia, Gallia, Germania; à Septentrione mari Glaciali ac Norwegia; à Meridie mari Australi et Africa, etc.

QUOD NOMEN EST EJUS, ET QUOD NOMEN FILII EJUS, SI NOSTI?] Est gryphus sive ænigma, q. d. Dic mihi tu qui te sapientem æstimas, et sapientiam tibi arrogas, quod est nomen ejus, qui, uti dixi, cœlos, spiritum, aquas et terram creavit, suoque loco ordinate constituit, moderatur et gubernat? Dices nomen ejus esse Deus. At quid sibi vult hoc nomen Deus? cujus essentiam significat? quæ, qualis et quanta est hæc ejus essentia? utique eam comprehendere nequis. Fateare ergo te nomen Dei non comprehendere, multo minus nomen Filii ejus : unde ait, *Si nosti?* q. d. Imperfecte nosti, perfecte non nosti.

Alludit ad nomen tetragrammaton, quod Hebræis erat incognitum, quia ineffabile. Videbant enim illud in Bibliis scriptum quatuor litteris consonantibus, nimirum יהוה, ac nesciebant quibus vocalibus et quo sono pronuntiari deberet, an *Jehova*, an *Jeheve*, an *Jehu*, an *Jaho*, an quo alio modo : qui vero id sciebant, ut mystæ et mysteriorum conscii quales erant pontifices et legisperiti, hi præ reverentia non pronuntiabant, nec alios qua ratione pronuntiandum esset docebant, ideoque Judæi quoties occurrebat יהוה vice ejus legebant *Adonai*, id est Dominus : qua re significabat Deus non tantum summam reverentiam deberi nomini suo, illudque casto mysticoque silentio venerandum, sed etiam rem nomine significatam, puta essentiam Dei, esse incomprehensibilem, uti dixi Exod. 6. 3. Igitur imperfecte et quasi per umbram cognoscimus nomen Dei, plene autem et proprie illud non cognoscimus. Non enim cognoscimus Deum nisi per relationem et respectum ad creaturas, v. g., quod Deus sit ille qui cœlum, terram et omnia quæ in eis sunt, creavit, conservat, regit et gubernat ; ac sicut creaturas perfecte non cognoscimus, sic multo minus cognoscimus Deum creatorem : multo adhuc minus qualis in se sit Deus, cujus scilicet essentiæ et quantæ majestatis in seipso : minime omnium autem cognoscimus SS. Trinitatem, et pluralitatem personarum in eo scilicet quod Deus non tantum sit Deus, sed et Pater generans Filium, et cum eo spirans Spiritum Sanctum.

Unde D. Thomas, 1. p. q. 13. art. 1. et seq. citato hoc Proverbii loco, docet nullum dari nomen, quod perfecte Dei naturam significet et repræsentet. Ibidem Franc. Suarez et Gabriel Vasquez : Nullum, inquiunt, est nomen quod adæquate explicet naturam Dei, multo minus naturam et proprietatem filii Dei : *Generationem* enim *ejus quis enarrabit ?* Isaiæ 53. 8. Ratio D. Thomæ est, quod Deum in se videre et cognoscere nequeamus, sed tantum ex creaturis gradu facto ad earum auctorem, Deumque creatorem mente ascendamus. Creaturæ autem in infinitum à Deo distant, magisque imperfecte eum repræsentant, quàm umbra solem. Quare omnia nomina ex creaturis Deo indita, imperfecte duntaxat et tenuiter Dei naturam significant et repræsentant, tenuis-

sime autem SS. Trinitatem. Hinc S. Dionys. c. 1. de Divinitatis nomine : *Dei*, ait, *neque nomen est, neque opinio*, quod q. citata ad 1. explicans S. Thomas : *Deus*, ait, *dicitur non habere nomen, et esse supra nominationem ; quia essentia ejus est supra id quod de Deo intelligimus, et voce significamus.* Hinc Cicero Tuscul. 1. et ex eo S. August. 22. Civit. 20. Deum ita definit : *Deus est mens quædam soluta et libera, secreta ab omni concretione mortali, omnia sentiens et movens, ipsaque prædita motu sempiterno.* Sed audi sanctum Dionysium : *Hoc Theologi cum intelligerent, eam* (divinitatem) *et ut nomine vacantem laudant, et ex omni nomine ; ut vacantem quidem nomine, velut cum aiunt divinitatem ipsam in una mysticarum symbolicæ divinæ demonstrationis visionum, objurgasse eum qui interrogasset: Quod est nomen tuum? et quasi eum ab omni Dei nominis cognitione abducentem dixisse : Cur quæris nomen meum, quod est mirabile ? An non nomen hoc vere planeque mirabile est, quod omne nomen superat, quod vacat nomine, quod super omni nomine, quod nominatur sive in hoc seculo, sive in futuro, tanquam fundamento collocatum eminet?* Sic et Trismegistus loquens de ineffabili Dei majestate, Deum esse ἀνώνυμον, id est, innominem et innominabilem dixit.

Annon ergo recte præ Deo et coram Deo se considerans Salomon, ait : *Stultissimus virorum ego sum, et sapientia hominum non est mecum ?* Tertull. quidem, l. 3. contra Marcion. sub medium, ait *Dei nomen esse quasi naturale divinitatis ;* quia, ut ait S. Justin. in Exposit. fidei : *Si essentiam divinam intelligere velis, Dei nomine expresseris.* Sed tamen S. August. in Psal. 85 : *Quæris*, ait, *quid sit Deus : Quod oculus non vidit, nec in cor hominis ascendit. Quid quæris ut ascendat in linguam, quod in cor non ascendit?* Quin et Plato ex Trismegisto, teste sancto Cyrillo l. 1. contra Julian. et Nazianz. Or. 2. de Theolog. *Deum*, ait, *intelligere quidem difficile est, loqui autem impossibile.* Et S. Athanas. in ep. de Nicænæ Synodi decret. post medium : *Cum audimus*, ait, *vocabulum Deus, nihil aliud nisi ipsam incomprehensibilem Dei substantiam significari intelligimus.* Nam, ut ait S. August. serm. 1. de Verbis Apostol. *Universa Deus præcellit ; si quæras magnitudinem, major est; si pulchritudinem, pulchrior ; si dulcedinem, dulcior ; si splendorem, fulgidior ; si justitiam, justior ; si fortitudinem, fortior ; si pietatem, clementior.* Et Nyssen. l. ad Ablabium : *Quod prorsus est infinitum, nulla re definitur ; sed omni ratione infinitas effugit definitionem.* Quocirca Evagrius, audiens nonnullos de Deo et SS. Trinitate curiose disputantes, *divinitatem nequaquam definiendam esse respondit ; ideoque quod ineffabile est, silentii tantum oratione esse orandum.* Ita Socrates l. 6. Tripart. cap. 21 ; et Attalus, martyr, à tyranno interrogatus *quod nomen haberet Deus*, resp. *Qui plures sunt nominibus discernuntur ; qui autem unus est, non indiget nomine.* Ita Eusebius, l. 6. Histor. c. 3. Cogitari ergo potest Deus, plane nominari non potest. Nam, ut ait Sixtus Pythagoræus in Sentent. n. 45 : *Omne tempus, quo de Deo non cogitas, hoc puta te perdidisse.* Idem dixit S. Dominicus, et ex ejus disciplina S. Thomas, doctor Angelicus.

Vide sanctum Augustinum, l. de Cognitione veræ vitæ c. 18. et serm. 38. de Verbis Dom. et l. 15. de Trinitate c. 2, ubi inter cætera ait : *Excedit supereminentia deitatis non solum usitati eloquii nostri, sed etiam intelligentiæ facultatem ; verius enim cogitatur Deus quàm dicitur, et verius est quàm cogitetur. Non parva autem notitiæ pars est, si antequam scire possimus quid sit Deus, possimus scire quid non sit.* Audi Arnobium, libro 3. contra Gentes : *Quidquid de Deo dixeris, quidquid tacitæ mentis cogitatione conceperis, in humanum transit et corrumpitur sensum; nec habet propriæ significationis notam, quod nostris dicitur verbis, atque ad negotia humana compositis. Unus est hominis intellectus de Dei natura certissimus, si scias et sentias nihil posse de illo mortali oratione depromi.* Idem, l. 8 : *Eloquar*, ait, *quemadmodum sentio ; magnitudinem Dei qui se putat nosse, minuit; qui non vult minuere, non novit.* Quocirca Ægyptii in Hieroglyphicis pingebant crocodilum et ciconiam lingua carentes, ut significarent Deum esse ineffabilem. Simonides, rogatus ab Hierone quid esset Deus, spatium unius diei ad respondendum petiit, deinde duorum, mox quatuor, ac deinceps duplicatum semper postulavit, negans ullum satis esse : *Quo enim diutius considero,* ait, *eo res videtur obscurior,* ut refert Cicero, l. 1. de Natura Deorum.

Et quod nomen filii ejus?] Hinc contra Judæos ex Salomone constat Deum habere Filium, ideoque plures in Deo esse personas, scilicet Patrem et Filium; ita sanctus Augustinus, ep. 49. quæst. 5. Quod enim Rabbini id eludere conantur, dicentes Salomonem loqui non de Deo rerum opifice, sed de viro sapiente, aut de Moyse, qui hoc Dei opificium plene cognoverit, q. d. Quis vir adeo sapiens est aut fuit, qui hæc quæ dixi de cœlis et elementis à Deo conditis plene pernoverit ? *Et quod nomen illius?* si dicas eum vita functum, *quod nomen filii ejus ?* Hæc certe frivola sunt et veræ nugæ, ad eludendum hoc argumentum confictæ. Liquet enim clare Salomonem non loqui de sapiente, sed de Deo res omnes potentissime creante, et sapientissime gubernante, ideoque de eo quærit : *Quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus?* q. d. Nostis, ô rudes Judæi, aliquatenus Deum creatorem, at Deum esse patrem ac habere filium non nostis. Paucissimi enim Rabbinorum et sapientum tempore Salomonis plane et distincte cognoverunt mysterium SS. Trinitatis : unde moderni Judæi et Rabbini, æque ac Turcæ et Gentiles, idipsum omnino pernegant. Multo minus norant *nomen*, id est rem nominatam et dignitatem Filii, quod scilicet ipse sit ὁμοούσιος et consubstantialis Patri, ac proinde illi coævus æterna generatione productus, par et æqualis, quod ipse sit imago Patris, quod *sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis : tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit. Cui enim dixit aliquando Angelorum : Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Hebr. 1. 3.

Noster Salazar per *nomen* accipit personam : per nomen enim persona una ab alia secernitur et dignoscitur, q. d. *Quod est nomen*, id est quæ persona Dei Patris, *et quod nomen*, id est quæ est persona *Filii*, qua scilicet Filius distinguatur à Patre ? Nam essentia et cætera omnia indiscreta sunt, eademque in Patre et Filio. Subtilius et præcisius Barth. Torres, et ex eo

noster Molina, 1. part. quæst. 40. art. 2. disp. 2. membr. 3. initio, respondet duo esse nomina relativa propria Filio Dei, unum nomen Filii, alterum nomen Verbi; atque hoc secundum fuisse magis occultum in veteri Testamento, de eoque inquirere Sapientem quasi de occulto, quod postea per S. Joan. apertissime manifestatum est in novo Testamento, dum dixit: *In principio erat Verbum; et Verbum caro factum est.* Unde S. Ignat. ep. 8. ad Philip. *Unus*, ait, *est filius, Verbum, Deus. Quod nomen illi, et quod nomen filio ejus, ut cognoscamus?* Pro quo Noster vertit, *si nosti.*

Porro Septuag. pro *filii* vertunt *filiis* in plurali, quia mysterium SS. Trinitatis apud Judæos incredulos abscondere voluerunt. Aut certe pro *filiis* legendum *filii* in singulari: sic enim constanter legunt Hebræus, Chaldæus, Vulgata, Aquila, Symmachus, Theodotion et cæteri, et codex unus Septuaginta citatus à Caraffa in notis ad Septuaginta Vatican. quin et S. August. ep. 49.

Meminit solius Filii, non Spiritus Sancti, tum ne multitudine tot personarum in SS. Trinitate Judæos rudes hebetaret et offenderet; tum quia hîc agitur de sapientia Dei; hæc autem appropriatur Filio, tum quia per verbum Deus creavit cœlum et universa: *verbo* enim *Domini cœli firmati sunt*, Psal. 32. 6. Filius autem est Verbum notionale et personale Dei Patris; tum denique quia Filius Judæis erat promissus, quasi venturus Messias et redemptor. Hinc notat duplicem Filii generationem, divinam et humanam, duplexque ejus nomen: qua Deus enim vocatur Verbum; qua homo, vocatur Jesus Christus, q. d. Nosti quod sit Verbum, et quis sit Jesus Christus, imo quod verbum sit Jesus Christus? Hinc ejus incarnationem, passionem, ascensionem tacite adumbrat per symbola aquilæ, colubri, navis, virginis, v. 19. uti ibidem videbimus.

Adde symbolice notari hîc Spiritum Sanctum, cum dicit: *Quis continuit spiritum in manibus suis?* Spiritus enim, puta ventus, symbolum est Spiritus Sancti, qui in specie venti validi, et linguarum ignearum descendit super Apostolos in Pentecoste, Actor. 2. Unde de eo dictum est Gen. 1. 2: *Et Spiritus Dei ferebatur super aquas.* Spiritus Sanctus enim est Spiritus Patris et Filii individuus, qui proinde à Patre et Filio nec essentia, nec operatione, nec quo alio modo separari potest: *Eadem*, ait S. August. l. 1. de Doctrina Christiana c. 5, *tribus est æternitas, eadem incommutabilitas, eadem majestas, eadem potestas. In Patre unitas, in Filio æqualitas, in Spiritu Sancto unitatis æqualitatisque concordia. Et tria hæc unum omnia propter Patrem, æqualia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum Sanctum.*

5. et 6. OMNIS SERMO DEI IGNITUS, CLYPEUS EST SPERANTIBUS IN SE: NE ADDAS QUIDQUAM VERBIS ILLIUS, ET ARGUARIS INVENIARISQUE MENDAX.] Pro *ignitus* hebr. est צרופה *thserupha*, quod proprie significat conflatus, et conflando excoctus, defæcatus et purgatus, sicut in fornace per ignem conflatur aurum, ut sublatis fæcibus et scoriis, purum, nitidum et splendidum exeat. Septuag. *Omnia verba Dei ignita; protegit autem eos qui reverentur ipsum;* Chald. *Omnes sermones Dei conflati* (Syrus, *electi*), *et auxiliatur confidentibus in se.*

Quæres primo quomodo hi versus cohæreant cum præcedentibus. Respondetur quia Salomon fecit mentionem Filii Dei, puta Verbi æterni; hinc illi attexit, quomodo Verbum quod ab æterno erat apud Deum, in tempore emanarit ad homines per sermones S. Scripturæ, legis et Prophetarum, ut Dei Patris voluntatem, viamque ad felicitatem nobis annuntiaret. Hi enim sermones prodeunt à Verbo Dei, velut radius à sole, aqua à fonte, calor ab igne. Rursum, quia sapientiam Dei relucentem in cœlis et elementis celebravit; nunc eamdem celebrat quatenus se hominibus communicavit per sermonem ignitum, quo protegit sperantes in se: propter hominem enim creavit cœlum cæteraque universa. Simili modo Salomon, c. 8. v. 27, cum dixisset Dei sapientiam constituisse cœlos, æthera firmasse sursum, librasse fontes aquarum, appendisse fundamenta terræ, mox de eadem ad homines descendente subjicit v. 31: *Et deliciæ meæ esse cum filiis hominum, nunc ergo, filii, audite me.* Sic et Baruch, c. 3, cum diu inquirens originem et locum sapientiæ, tandem vers. 32. eum assignasset, dicens: *Qui scit universa novit eam, et adinvenit eam prudentia sua, qui præparavit terram in æterno tempore, et replevit eam pecudibus et quadrupedibus: qui emittit lumen, et vadit;* subjicit v. 37: *Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Similiter Job c. 28. post verba superius citata, quibus sapientiam Deo naturalem et propriam asserit, subjicit v. 26: *Quando ponebat pluviis legem, et viam procellis sonantibus; tunc vidit illam, et enarravit, et præparavit, et investigavit. Et dixit homini: Ecce timor Domini, ipsa est sapientia; et recedere à malo, intelligentia.* Similiter facit Ecclesiast. c. 24; cum enim v. 5. dixisset Sapientia: *Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam; ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens*, etc.; subjicit v. 12: *Tunc præcepit et dixit mihi Creator omnium*, etc. *In Jacob inhabita, et in Israel hæreditare, et in electis meis mitte radices.* Quibus omnibus significat Deus Sapientiam pro fine et scopo, imo pro domo et templo elegisse homines, puta fideles et sanctos, ut eos repleret Dei cognitione, timore et amore, itaque eos perduceret ad salutem et gloriam: atque hac de causa cœlos, elementa, cæteraque creasse, ut ex his homo Deum Deique sapientiam, potentiam et bonitatem agnosceret, amaret, coleret, eique per omnia serviret et obediret, itaque ab eo præmio æternæ felicitatis donaretur. Idem facit hic Salomon.

Quæres secundo cur sermo Dei dicatur *ignitus*. Resp. *Ignitus*, id est conflatus, defæcatus et purus; hoc enim significat Hebr. *tserupha*, et Græcum πεπυρωμένον. Unde Symmach. et sanctus Hieron. Ps. 17. 31. vertunt, *sermo Dei probatus.* Alludit enim ad vasa chymica, quibus per ignem aurum et argentum à scoria excoquendo purgantur, ut fiant pura et nitida. Hoc enim significat *tserupha.* Unde *Sarepta* dicta est urbs Sidoniorum, quod in ea frequentes essent officinæ conflatoriæ ad conflandum metalla. Sensus ergo est, q. d. Verba Dei, puta tam præcepta quàm promissa Dei, adeo sunt vera, pura, sincera, certa, perinde ac si essent aurum igne

eliquatum, conflatum, et ab omni fæce expurgatum. Simili enim modo, imo longe magis verba Dei sunt defæcata, et pura ab omni contagione non tantum falsitatis, fraudis et simulationis, sed et vanitatis ac superfluitatis, ut nihil sit quod eloquiis divinis desit aut abundet, nihil quod reprehendi possit, ideoque sequitur: *Ne addas quidquam verbis illius, et arguaris.* Unde et lex Dei vocatur *immaculata*, græce ἀμωμος, id est irreprehensibilis; hebr. תמימה *temima*, id est integra, inculpata, perfecta, Psal. 18. 8.

Quocirca Deus (ad Deum enim id pertinet, non ad sermonem, cum sermo hebr. sit feminini generis, in se autem masculini) *clypeus est sperantibus in se*, quia scilicet amorem, opem et protectionem à se, sua præcepta servantibus, et in se spirantibus promissum vere, integre, certo ac tuto præstat, nec sinit spe sua frustrari illos qui sperant in eum, uti Davidi in se speranti miram à Saulis persecutione liberationem, item regnum ac regni perpetuam in posteros propagationem, à se promissam re ipsa præstitit. Hunc esse sensum constat ex Ps. 17. 31. ubi eadem in Hebr. sunt verba quæ hic. Ibi autem Septuag. vertunt: *Eloquia Domini igne examinata, protector est omnium sperantium in se;* Symmach. *Locutio Domini probata.* Sic et S. Hieronymus ubi S. Basilius: *Eloquia*, ait, *igne examinata vocat probata, veracia et à mendacio libera.* Sic et Theodor. Euthym. et alii ibidem. Et clarius Psalm. 11. 7: *Eloquia*, inquiunt, *Domini, eloquia casta (sicut) argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum.*

Pro *clypeus* hebr. est מגן *magen*, id est *scutum, clypeus;* Septuag. vertunt ὑπερασπιξει, id est proteget, propugnabit, strenue defendet: unde ὑπερασπιςης est protegens alterius latus clypeo, armiger, latero, satelles, protector, auxiliator, defensor. Talis fideli in se speranti seque invocanti est Deus, quia potentia fideque sua quasi prætento clypeo suum supplicem servat, tuetur ac propugnat. Hic sensus maxime proprius est et genuinus.

Secundo tamen S. Ambros. in Psal. 118. v. 140. ad illa: *Ignitum eloquium tuum vehementer. Ignitum*, ait, quia igne zeli et charitatis auditores accendit: *Quem ergo ignem Dominus sparsit in novo Testamento? Qui secretos mentium divinæ ardore cognitionis inflammaret affectus, qui vaporem fidei ac devotionis adoleret, qui cupiditatem virtutis accenderet.* Et brevi intervallo: *Bonus*, ait, *ignis qui calefacere novit, nescit exurere nisi sola peccata. Hoc igne Apostolicum illud aurum probatur; hoc igne illud morum vel operum examinatur argentum; hoc igne pretiosi illi lapides illuminantur, fenum autem et stipula consumitur. Mundat ergo hic ignis animum, consumit errorem.* Et rursus infra: *Hoc igne urebatur rubus, et non consumebatur; urit enim sermo divinus ut corrigat conscientiam peccatoris; non exurit ut perdat.* Vide sequentia, ubi docet ignem hunc tria potenter efficere, scilicet purgare, illuminare, inflammare. Accedit Cassiodor. in Psal. 17. 31: *Eloquia*, ait, *Domini igne examinata, quasi dicat: Flamma fidei lex superna discutitur, quando sciendi desiderio divina eloquia perquiruntur. Sic et Jeremias Propheta eloquia Domini mirifica definitione conclusit, dicens* cap. 22. 29: *Nonne verba mea sicut ignis, dicit Dominus, et sicut securis concidens petram?* Noster pro *securis* vertit, *malleus.*

Tertio, S. Hieron. in Psal. 17. v. 31. censet eloquia Dei dici ignita, *non quod ipsa*, ait, in se sint *examinata ab igne, aut quod fuissent inquinata; sed quod qui illa acceperit, faciant eum ut aurum mundum purificatum per ignem. Quid enim paleis ad triticum?* Jerem. 23. 28. *Quid scoriæ ad argentum?* ait S. August. in Collat. diei tertiæ contra Donatistas. Igitur verba Dei hoc sensu dicuntur ignita, quia ut ignis castigant, excoquunt et extergunt ex anima scoriam, id est cupiditates et vitia: hinc vocantur sagittæ, quia cor feriunt, cruciant et vulnerant. Unde Orig. in Psal. 37. ad illa verba: *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi. Qui ergo*, ait, *loquitur sermones Domini, sagittas jaculatur, et cum loquitur corripiens et castigans, correptionis jaculo cor penetrat audientis.* Nervosius et elegantius S. August. in Psalm. 7. ad illa verba: *Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus*, etc., sic ait: *Sagittæ potentis acutæ verba Dei sunt. Ecce jaciuntur et transfigunt corda; sed cum transfixa fuerint corda sagittis verbi Dei, amor excitatur, non interitus comparatur; novit Dominus sagittare ad amorem, et nemo pulchrius sagittat ad amorem, quàm qui verbo sagittat*, etc.

Denique quidquid efficit ignis, id efficit sermo Dei. Considera ergo dotes et proprietates ignis, præsertim in conflandis purgandisque metallis, ut auro et argento, easque mystice attribue sermoni Dei, puta S. Scripturæ, legi, inspirationi et promissis Dei. Unde Didymus in Ps. 17. 31: *Eloquia Dei*, ait, *dicuntur ignita, quia ita mentem succendunt, ut terrenarum rerum et cogitationum paleas absumant.* Auctor vero Catenæ Græcor. hic: *Omnes*, ait, *sermones Dei sunt igniti; nam et omne spinosum et surculosum igne suo absumunt, et quod mundum et repurgatum est palam ostendant, et ad salutem obtinendam sat sunt.* Rursum ignis notat efficaciam et subtilitatem verbi Dei, quod intima animæ penetret, afflet, purificet, illustret et igniat, juxta illud Pauli: *Vivus est enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis*, Hebr. c. 4. 12. Similes sunt prædicatores verbi Dei zelo ardentes, qui sermone Dei accensi, velut ignei non nisi ignes cœlestes spirant, quibus auditores illuminant, purificant, igniunt et inflammant. Insuper sicut ignis aurum argentumque excoquens, illud reddit excellentissimum et pretiosissimum; sic et sermo Dei excoquens affectus animi, illos reddit præstantissimos, summique pretii apud Deum et homines, puta cœlestes et divinos, juxta illud de Christo promissum Malach. 3. 2: *Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum; et sedebit conflans, et emundans argentum, et purgabit filios Levi et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia.* Ubi plura hac de re dixi.

Tropolog. S. Augustinus in Psal. 17. 31: *Eloquia Dei* censet dici *ignita: Quia*, ait, *igne tribulationis probantur. Protector est omnium sperantium in se, quasi dicat: Et omnes qui non in seipsis, sed in illo sperant, eadem tribulatione*

non consumuntur; spes enim sequitur fidem. Ruffinus in eumdem Psalm. *Via Dei impolluta*, inquit, *verba ejus in tribulatione probata: spes illius certa et firma, qui protegit sperantes in se ne deficiant in tentatione. Teneamus ergo hanc viam, et mundabimur: custodiamus ejus eloquia, et non errabimus; figamus in ipso spem nostram, et securi sub ejus protectione ambulabimus.* Et sanctus Gregorius, l. 4. Moral. 28: *Eloquium Domini*, ait, *argentum igne examinatum dicitur; quia sermo Dei, si in corde figitur, tribulationibus probatur.* Hinc de Josepho dicitur Psal. 104. 20: *Eloquium Domini inflammavit eum*, q. d. Oraculum Dei per insomnia, ac studium legis divinæ causa fuit Joseph, ut coqueretur et probaretur igne tribulationis, dum propter illud à fratribus ipsi invidentibus venditus tredecim annos servivit in Ægypto, donec anno ætatis trigesimo à Pharaone carcere liberatus, factus est princeps Ægypti.

Clypeus est omnibus sperantibus in se,] nimirum ipse Deus, ut dixi. Alludit ad Genes. 15. 1. ubi Deus ait Abrahæ: *Noli timere, Abram, ego protector tuus* (Hebræus, *ego scutum tuum*), *et merces tua magna nimis.* Posset tamen quoque ad sermonem Dei referri: hic enim est clypeus hominis contra omnes tentationes; tum quia promissio Dei, præsertim vitæ et gloriæ æternæ, animat fideles ad omnia tentamenta mundi, carnis et diaboli fortiter repellenda; tum quia præcepta Dei timorem ejus mentibus indunt, qui omnes hostium insultus dispellit. Sic Christus, tentatus à diabolo, objecit ei clypeum sermonum Dei, dicens: *Scriptum est: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*, Matth. 4. Idem fecit S. Paula, teste sancto Hieronymo in ejus Vita, cæterique Sancti. Hoc est quod ait sanctus Paulus: *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea exstinguere*, Ephes. 6. 16. Ita Salonius: *Omnis sermo*, ait, *divinæ auctoritatis idcirco igneus clypeus dicitur, quia corda electorum, qui spem suam in Deo ponunt, et igne charitatis accendit, et scientia veritatis illuminat, et sordes vitiorum quas in eis reperit, consumit et purgat, ac ab insidiis hostium cunctisque defendit adversitatibus.*

Ne addas quidquam verbis illius,] q. d. Ideo verbis divinis insistendum est, quia qui ab illis deflectit, in mendacia deerrat; quia ipsa pura, vera, tornata perfectaque sunt, ut nihil illis addi aut demi possit: *Verba Dei*, ait Procopius, *cum plena et perfecta existant, nullum auctarium admittunt.* Intellige nihil addi posse quod eis repugnet vel deroget; sic enim se explicat Salomon, dum subdit: *Ne arguaris inveniarisque mendax.* Cum enim verbum Dei sit verissimum, quicumque illi addit aliquid repugnans, necesse est ut falsum dicat et mentiatur. Rursum nihil eis addi potest quasi dictum à Deo, ut vendites verbum tuum esse verbum Dei, uti faciebant olim Scribæ et Pharisæi, suas traditiones inutiles, et legi Dei contrarias pro verbo Dei venditantes; et nunc faciunt hæretici, qui verba Dei hæretica expositione vitiant et corrumpunt, dum sua somnia et deliria obtrudunt pro verbo Dei; qui proinde velut falsarii S. Scripturæ à Deo judicabuntur et damnabuntur. Nam, ut ait S. Chrysost. homilia 20. in Matth. *Non addas verbis Dei, etc.*, *qui autem hoc ausus fuerit, se sapientiorem esse putat quàm Deum, et incipit esse falsus testis; quia illud dicit quod nec auris audivit, nec oculus vidit.* Cum ergo à posterioribus, ab Apostolis, atque ab Ecclesia quædam Dei populo dicta, scripta et prædicata sunt, quæ prioribus Dei verbis non fuerunt expressa; nihil additum est verbis Dei, quia et illa quæ accesserunt verba Dei sunt. Cum interpretes explanant verba Dei, nihil addunt verbis Dei, cum suas explanationes nolint recipi pro verbo Dei, nisi quatenus cum verbo Dei consonant atque conveniunt, nec sua addunt, quasi verba Dei non sufficiant, sed quia non ab omnibus intelliguntur. Ita Jansenius. Plura de hac gnome dixi Deuteronom. 4. 2, Apocal. 22. 18, Galat. 1. 8.

7. Duo rogavi te, ne deneges mihi antequam moriar;] non quasi petat duntaxat ante mortem horum duorum compos fieri, aut ante mortem de præteritis luxuriis et idololatria pœnitere (unde aliqui ex hoc loco contendunt Salomonem ante mortem scelerum suorum egisse pœnitentiam), sed quod per omnem reliquam vitam usque ad mortem hæc duo sibi præstari cupiat, q. d. Continuis precibus à te flagito ut duo hæc, quæ subjiciam, mihi non deneges, sed concedas, *ut antequam moriar*, id est quamdiu superstes ero, quamdiu non moriar, sed vivam, hæc duo mihi semper adsint et nunquam desint: nam, ut in morte et post mortem illa mihi desint, parum curo. Unde Hebr. habent: *Duo postulavi à te, ne prohibeas à me antequam moriar;* Septuaginta: *Ne auferas à me gratiam antequam ego moriar*, quasi dicant: Non auferas à me hanc gratiam duplicem, quam postulo quoad vixero, sed gratiose et benevole utramque mihi semper elargire.

8. Vanitatem et verba mendacii longe fac a me; mendicitatem et divitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo necessaria,] *ne* scilicet, ait Beda, *copia vel inopia transeuntium rerum in oblivionem decidam æternorum.*

Transit ab intellectu ad effectum. Dixit quanta in cœlo totoque mundo operetur sapientia, et à quo sit postulanda, scilicet à verbo Dei: nunc ostendit ejus usum et praxim, scilicet quid sapientiam consecuto ordinarie sit petendum ad vitam recte transigendam, ob quam sapientia quæritur, et ad quam verbum Dei traditum est. Demonstrat id suo exemplo dicens: *Duo rogavi te*, etc. Aliqui duo hæc esse censent, primum: *Vanitatem et verba mendacii longe fac à me;* secundum: *Mendicitatem et divitias ne dederis mihi.* Per *vanitatem* autem Pagninus accipit *vanum*, id est *otiosum verbum;* Auctor Catenæ Græcorum, *verbum stultum*, puta stultiloquium; Chald. *detractionem*, quia detractor est instar cenotaphii, id est sepulcri vacui, quod exterius repræsentat sepulturam cujuspiam, sed interius corpore sepulto caret, estque inane et vacuum. Sic enim detractor multa fingit dicitque quæ exterius famam alterius lædant, sed interius re ipsa, puta veritate carent, suntque inania, vana et falsa. Alii per *vanitatem* intelligunt vanas opiniones, errores et hæreses, quasi ab iis præservari optet Sapiens; duo enim hæc optanda sunt: primo, ut de Deo recte sentiamus; secundo, ut recte uta-

mur divitiis et paupertate, ne in alterutro Deum offendamus.

Rursum noster Salazar per *vanitatem*, vel *verbum vanum*, censet promissionem violatam notari, q. d. Verbi dati aut oblatæ fidei violationem, et mendacium amove longius à me; utrumque enim principe indignum crimen est, atque adeo ab illo procul esse debet, ita ut ne remotissima quidem ejus suspicio in illum cadat. Hinc Cassiod. in Variis : *Majestas regis*, ait, *numinis auctoritatem sortiri, et vox illius oraculi locum habere debet;* si enim vel semel mentiatur et fidem fallat, nemo deinceps ei fidem habebit. Huc facit proverbium Syrorum et Arabum cent. 2. n. 49 : *Qui notus est veracitate, recipitur ejus mendacium; et qui notus est mendacitate, non recipitur ejus veritas*, q. d. Eam vim opinio habet, ut ei qui vera solet loqui, etiam cum mentitur credamus ; ei vero qui sæpius mentitur, etiam tunc cum verum dicit, fides non habeatur. Hoc lucrantur mendaces, perfidi et perjuri, ut perdant famam et fidem, nec eis credatur etiam dum vera effantur et jurant ; et num. 48 : *Omitte mendacium ubi videris quod tibi profuturum erit, nam nocebit tibi. Et tuum est hærere veritati, ubi videris quod ipsa nocebit tibi, quia ipsa proderit tibi;* et cent. 1. n. 72 : *Veritas est magnificentia* (id est magnifica), *mendacium autem vilitas. Veritas est sanitas, mendacium infirmitas*, id est, debile et infirmum, quia ad lucem veritatis evanescit.

Verum profundius et germanius alii ex hebræo *vanitatem* et *mendacium* referunt ad mendicitatem et divitias, quæ sequuntur, et per illa explicant, q. d. Rogo te, Domine, ut mihi duo concedas : primo, aufer à me divitias, quæ impellunt ad vanitatem et fastum ; secundo, aufer à me paupertatem, quæ impellit ad verba mendacii et perjurii. Explicat, dum rationem utriusque subdit : *Ne forte satiatus illiciar ad negandum Dominum*, scilicet dicendo : *Quis est Dominus ?* hoc est, ne forte deseram Deum, et deficiam ad idola ; hæc enim sunt *vanitas*, id est, plane inania et vana ; ipsa quoque apostasia est vanitas, id est, vana superbia et fastus, quo quis spernit Deum, uti fecit Salomon per delicias et concubinas à Deo apostatans ad deos Gentium : *Aut egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei*, negando scilicet furtum cùm adjuratus fuero, hoc autem est incidere in exitialia verba mendacii ; ad mentiendum enim sæpe impellit paupertas. Ita Lyran. quem audi : *Duo rogavi te, Domine: vanitatem, quæ est annexa prosperæ fortunæ; et verba mendacii, quæ frequenter annectuntur adversæ, longe fac à me ; et idem repetit per alia verba : Mendicitatem et divitias ne dederis mihi*, etc. Itaque sub exemplo divitiarum et paupertatis Salomon hîc orat, et orare nos monet, ut nec prosperitate extollamur, et inducamur ad vanitatem superbiæ, ac Dei neglectum cum idolorum cultura ; nec per adversitatem deprimamur ad inhonesta et mendacia, inter quæ maximum est pejerare nomen Dei, hoc est, Deum facere testem falsitatis.

Hinc aliqui hebr. שׁאו *scau*, id est *vanitatem*, vertunt, *irruptionem*, impetum, temeritatem, præcipitantiam (radix enim שׁאה significat irrumpere cum impetu et præcipitare) qua, scilicet divitiis, insolens et tumidus irrumpam in thronum Dei, atque arroganter cum Lucifero dicam : Quis est Dominus ? quis mihi dominetur ? ego sum similis Altissimo, imo Deus in regno meo, uti dicebat Pharao, Exodi 5. 2. et rex Tyri, Ezech. 28. 2 : *Deus*, ait, *ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris.* Ita hunc locum explicat S. Basil. in Regulis fusius disput. interrog. 20 : *Salomon, ait, hic divitias, saturitatem ; egestatem vero summam rerum ad vitam necessariarum inopiam definivit, nimirum ex eo quod dicit necessaria, medium quid inter egestatem et abundantiam rerum ad usum necessariarum declarans.* Et S. Ambr. in Psalm. 118. octon. 8 : *Hæc enim*, ait, *tentamenta duo maxima S. Salomon oratione sua declaravit et rogavit, ut posset excludere, dicens : Divitias autem et paupertatem ne dederis mihi, sed ordina mihi quæ opus sunt, et quæ abundent, ne repletus mendax fiam, et dicam : Quis me videt? aut pauper rapiam et perjurem nomen Dei. Potes igitur tu ista tentamenta contemnere quæ formidavit Salomon, qui sapientiam postulavit, et meruit? Dives erat, timuit extolli ; pauper fieri formidavit, ne paupertatis necessitate abstinentiæ gratiam non teneret.* Probat id exemplis. *Quàm multi qui videbantur sancti esse, ceciderunt ab altitudine cordis sui ? Quàm multi aliqua necessitate dejecti, non potuerunt contenti esse in injuria, qui fuerant virtutum exercitio roborati ? Rarus Job invenitur in terris, qui et divitias amisit et filios, et vibicibus corporis exarabatur, cum vermes toto corpore fluerent ; à Dei tamen charitate non potuit separari.* Et S. Bernar. ser. 2. in Domin. Palm. *Licet*, ait, *multos occidat adversitas, tamen multo plures extollit prosperitas, sicut scriptum est : Cadent à latere tuo mille, sinistro scilicet, per quod signatur adversitas; et decem millia, id est multo plures, à dextris tuis, in quibus prosperitas designatur. Denique quia utrobique periculum est, orat Sapiens et dicit : Divitias et paupertatem ne dederis mihi, ne forte aut divitiæ extollerent in superbiam, aut paupertas dejiceret in impatientiam.*

Simile fuit votum Catharinæ reginæ Angliæ, uxoris Henrici VIII, quæ deinde injuste ab eo repudiata vitam martyrio persimilem egit, de qua ita scribit Sanderus, lib. 1. de Schismate Anglic. Solebat Catharina sæpissime apud suos dicere, fortunam se nec asperrimam, nec lenissimam, si daretur optio, electuram, cum utraque suas tentationes ac pericula habeat ; sed mediam potius ac temperatam : si tamen alterutra eligenda esset, malle se tristissimam quàm blandissimam ; infelicibus enim raro deesse consolationem, fortunatissimis fere semper mentem.

A Salomone hanc sententiam didicit accepitque Plato et Philosophi ; Plato enim, lib. 3. de Legibus : *In quocumque*, ait, *hominum cœtu nec inopia, nec divitiæ sunt, huic justissimi mores aderunt ; neque enim ibi contumelia aut injuria locum habet.* Exemplum est in Sparta, à qua Lycurgus sustulit opes et inopiam, ideoque optimos et justissimos habuit cives. S. Basilius, tract. de Legendis libris Gentilium, citat gnomen Theognidis dicentis :

Non ego divitias, non opto magna ; sed adsint
Parva, modo ut vivam lætus et absque malis.

Simile est votum Socratis apud Platonem in fine Phædri : *O amice Pan*, ait, *et omnes qui hunc locum incolitis dii, date mihi ut pulcher intus*

efficiar, et quæcumque extrinsecus habeo, intrinsecus sint amica. Divitem autem sapientem solum existimem. Tantum vero mihi sit auri, quantum nec ducere, nec ferre queat alius quàm vir temperans. Nam, ut ait S. Ambr. in lib. 6. Hexam. cap. 8. citans hanc Salomonis gnomen : *Fugienda et cavenda sunt tentamenta mundi, ne pauper desperet, ne opulentus insolescat.* Maxim. 13. citat S. Chrysost. dicentem : *Dives est non qui multa possidet, sed qui non multis indiget;* et Philonem : *Vir bonus et paucis egens, in mortis et naturæ immortalis confinio quodam est. Nam indiget quidem propter mortale corpus, sed non multis propter animum immortalitatis appetentem.* Democritum : *Sumptuosam mensam apponit fortuna ; quæ satis sit, temperantia.* Denique Apost. 1. Tim. 6. 6 : *Est*, ait, *quæstus magnus pietas cum sufficientia*, id est cum animo sibi sufficienti, suisque licet modicis contento. Ubi plura hac de re dixi..

Dices : Salomon erat rex opulentissimus; regi autem non est timenda paupertas, cum regem necesse sit opibus abundare. Respondent aliqui cum Jansenio, hæc esse verba Agur, non Salomonis ; sed hoc confutavi v. 1. Alii melius censent Salomonem hîc induere personam cujuslibet privati et plebeii, ut eum doceat modum orandi, scilicet petere alimenta necessaria, ut liber sit tam à copia quàm ab inopia. Hoc enim majori hominum parti, et communi eorum vitæ minus perfectæ magis consonum et contemperatum videtur. Nam pauci perfecti nec divitias nec paupertatem metuunt, sed dicunt cum Paulo : *Scio et humiliari, scio et abundare (ubique et in omnibus institutus sum), et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati*, Philip. 4. 12, et cum Psalte : *Proba me, Domine* (penuria et afflictione), *et tenta me : ure renes meos et cor meum*, Psalm. 25. 2. Id verum est ; unde S. Chrysost. hom. 18. in epist. ad Hebr. et S. Ambros. in Psalm. 118. octon. 8. dicunt hæc verba Salomonis convenire hominibus veteris Test. quia imperfecti erant.

Potest tamen hæc gnome accipi, ut dicta in persona regis Salomonis, tum quia rex potest excidere solio et regno, fierique privatus, ut accidit Mithridati, Tigrani, Antiocho, Dejotaro, Perseo, Ptolemæo, Cleopatræ, aliisque regibus à Romanis devictis ; tum quia rex sæpe est pauperior privato ; quia etsi multas habeat opes, tamen plures habet officialium, urbium, fabricarum, bellorum expensas, ita ut ad illas opes regales non sufficiant, uti hodie in nonnullis regnis oculis cernimus : opes enim illæ æstimandæ sunt, quæ sunt liberæ ab onere expensarum. Quare mercator habens centum millia aureorum libera, sæpe ditior est rege, qui annue quindecim colligit milliones, sed omnes obligatos ad solvenda debita, bellorum expensas, aliosque regni sumptus. Hinc subinde egestas cogit reges furari et prædari, non florenos vel aureos, sed integras urbes, provincias et regna, dum vel aliena invadunt, vel propria per tributa vel præsides et milites expilant.

Dices secundo : Salomon hîc videtur vituperare et damnare paupertatem Religiosorum ac Ordines Mendicantium. Resp. Nequaquam, sed modum vivendi suæ ætati congruum præscripsit, qui scilicet conveniebat Judæis ; quin et majori Christianorum parti, qui est moderate vivere, ita ut necessaria suppetant, superflua absint ; hic enim modus communi hominum generi congruit, estque salutaris. Christus autem huic perfectius vitæ genus adjunxit, cum suasit paupertatem Evangelicam tam exemplo quàm verbo. Unde ipse ait : *Ego autem mendicus sum et pauper*, Psalm. 39. 18. Et : *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos ; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet*, Matth. 8. 20. Porro hæc paupertas Christi longe alia est à paupertate quam deprecatur Salomon : hæc enim est involuntaria et coacta, qualis est mendicorum ; Christi vero est voluntaria et libera, quam scilicet Apostoli et Religiosi sponte assumunt exemplo Christi, tum humilitatis studio, tum ut affectum ab opibus rebusque terrenis avocent, eumque totum in Deum et res divinas transferant. Ita respondet S. Thom. 3. p. q. 40. art. 3. ad 1. Quocirca Christus ait Matth. 5 : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Vide Hieron. Platum, lib. 1. de Bono status Relig. cap. 9. et lib. 2. cap. 8. Addit Bellarm. lib. 2. de Monachis, cap. 46. Salomonem loqui de mendicitate quæ exposita est periculo ; at talis non est Religiosorum, qui sciunt certo nil sibi defore, quia Christus eis promisit centuplum in hac vita, Matth. 19. Imo videntur Religiosi, inquit, ad litteram petere quod Sapiens petit ; nec enim volunt divitias, et ideo eas relinquunt ; nec tamen volunt mendicitatem periculosam, qua moriantur fame ? et ideo dicunt : *Tribue tantum victui meo necessaria.*

Mystice, hæc de divitiis et mendicitate spiritali, puta de excessu et defectu sapientiæ, virtutum, consolationum et gratiarum accipiunt S. Hier. in cap. 2. Eccles. et S. Bernard. serm. 68. in Cant. quem audi : *Perniciosa paupertas, penuria meritorum ; præsumptio autem spiritus, fallaces divitiæ ; et ideo : Divitias et paupertatem ne dederis mihi, Domine, ait Sapiens.* Audi et S. Hieron. *Non solum temporalis lætitia, sed etiam spiritualis, est tentatio possidenti, ita ut aliquando indigeam angelo corripiente et angelo Satanæ, qui me colaphizet, ne hinc elever. Unde et Salomon ait : Divitias et paupertatem ne dederis mihi.*

Tantum tribue victui meo necessaria.] Hebr. est verbum טרף *taraph*, id est prædari, rapere, carpere, cibare. Unde ad verbum sic vertas : *Carpere me fac panem statuti mei*, vel *panem mihi demensum ;* id est meæ necessitati sufficientem et commensum, juxta illud quod orare nos docuit Christus Matth. 6. v. 11 : *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Græce est *panem* ἐπιούσιον, id est substantialem vel substantivum, id est, ad substantiam nostram pertinentem, scilicet quotidie necessarium ut in vita subsistamus, quem alii cibarium vocant. Ita S. Chrysost. S. Basil. Theoph. Eutym. et alii in Matth. cap. 6. Unde Syrus vertit, *panem indigentiæ nostræ.* Vox ergo *carpere* significat hunc panem quotidie per partes petendum et carpendum esse frugaliter et tenuiter, sicut boves, oves et jumenta quotidie carpunt pura gramina, ex iisque victitant. Alii : *Ciba me cibo congruentiæ meæ ;* Aquila : *Institue mihi victum sufficientem ;* Chald. *Enutri me pane sufficienti mihi ;* Septuag. *Constitue mihi quæ necessaria et sufficientia.* S. Ambros. in Psalm. 118. octon. 8 : *Sed ordina mihi, quæ opus sunt, et quæ abundent ;*

id est, constitue mihi necessaria vitæ non arcte et parce, sed large et abundanter, quanquam alii legendum censeant, *nec abundent* ; hoc enim exigere videtur antithesis, petit enim sufficientia, deprecatur superflua ; sufficientia, inquam, naturæ, non avaritiæ ; avaritiæ enim nihil sufficere potest, etiamsi totum mundum, ut est luxuriosa, possideat.

Præclare S. August. serm. 15. de Diversis, cap. 15 : *Istæ*, ait, *injustæ divitiæ dicuntur, non quia injustum est aurum et argentum ; sed quia injustum est eas divitias putare quæ non auferunt egestatem. Tanto enim quisque ardebit egestate, quanto magis eas diligens majores habuerit. Quomodo ergo sunt divitiæ, quibus crescentibus crescit inopia, quæ amatoribus suis quanto fuerint ampliores, non auferunt satietatem, sed inflammant cupiditatem? Divitem tu putas, qui minus egeret si minus haberet ?* Probat id exemplis : *Nam vidimus quosdam cum haberent parvam pecuniam, parvis lucris fuisse contentos ; sed postquam cœpit eis abundare verum quidem corpus auri et argenti, sed tamen falsæ divitiæ, cum parva obtuleris, jam recusant : credis jam eos esse satiatos ; sed falsum est. Nam major pecunia fauces avaritiæ non claudit, sed extendit ; non irrigat, sed accendit ; poculum respuunt, quia fluvium sitiunt.*

Notat Cajet. in 3. part. q. 40. art. 3. Salomonem hîc *neeessaria* ponere ut medium quid inter divitias et paupertatem, ut qui necessaria duntaxat habeat, nec dives nec pauper sit censendus, sed medius inter utrumque : ac proinde Religiosum, qui pauper est, et paupertatem profitetur, debere carere non tantum superfluis, sed et subinde necessariis : his enim non raro indiget is qui vere pauper est.

Idem quod Salomon hîc precatur, imprecatus est et impetravit S. Franciscus hospiti suo in villa Tyfi, quinto à monte Alverniæ milliario. Cum enim ab eo benevole hospitio fuisset exceptus, ejus domui benedixit, prædixitque ejus progeniei à generatione in generationem duraturæ, neque divitias neque paupertatem Deum daturum, sed quæ commodæ vitæ et victui essent necessaria. Antiqui hujus vaticinii adhuc recens est in dicto loco memoria : domus illa vocatur S. Francisci, omnibusque Franciscanis transeuntibus patet ad hospitium, estque hospitalis et liberalis, uti narrat Lucas Waddingus in Annalibus Minorum anno Christi 1215. n. 11. *Habentes ergo*, ut ait Apostol. *alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus*, 1. Timoth. 6. 8. Ubi egregie S. Hier. excurrit in hunc modum : *Nudi nati sumus, nudi etiam morituri : quidquid hîc invenitur, hîc relinquetur. Non est nostrum, quod non semper nostrum est. Tanquam peregrini ergo sufficienti usu contenti simus : illas divitias acquiramus, quas nobiscum ad cœlestem patriam ferre possimus. Habentes alimenta, etc. Sufficientiam prius dixerat, quidquid his amplius est, divitiis deputetur.* Hæc. S. Hier.

9. Ne forte satiatus illiciar ad negandum, et dicam : Quis est Dominus? aut necessitate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei.] Hebr. *Ne forte satiar et negem*, vel *mentiar, et dicam;* Septuag. *Ne saturatus mendax fiam, et dicam : Ecquis me videt?* Pro *perjurem*, hebr. est *apprehendam nomen Domini*, scilicet ut eo quasi clypeo apprehenso tuear meum mendacium, quo nego furtum à me commissum, ac me de eo accusantes eludam. Pagnin. *et assumam in vanum nomen Domini;* Chald. *violem nomen Dei mei;* Septuag. *pejerem.*

Causam cur divitias deprecetur dat, quod illæ pariant rerum copiam, gulam et satiem quæ gignit fastum, qui sensim intumescens adeo crescit, ut neget Deum omneque numen, ac dicat : Quis est Dominus qui mihi opes adimat? aut iis pro libito ad omnem gulam et luxuriam uti fruique me vetet? Hæc enim est ratio cur divites et voluptuarii negent Deum, quia scilicet volunt libere sine metu pœnæ et vindictæ indulgere suis cupidinibus et libidinibus, et quia sciunt Deum illas vetare, iisque minari gravissimas pœnas in gehenna ; hinc ut ejus metum excutiant, libereque epulentur et luxurientur, dicunt : Non est Deus, non est numen, non est providentia quæ me videat, judicet, damnet, puniat. Hæc enim est causa atheismi, cur scilicet voluptuarii fiant athei, juxta illud Psal. 13. 1. *Dixit Insipiens in corde suo : Non est Deus.* Causam subdit : *Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis suis*, q. d. Quia corruperunt sua studia, id est cogitationes, actiones et mores, ideo negarunt Deum, ne ejus vindictam extimescerent.

Altera ratio est, quod avari et divitiarum cupidi opes suas ament colantque quasi idolum ; semper enim de iis parandis, servandis, augendis cogitant, illisque omnes affectus, studia et labores impendunt, illarum cupiditati per omnia obediunt, atque in eis omne bonum ultimumque finem collocant : quare earum causa Dei cultum negligunt, ejus præcepta violant, ac tandem ejus providentiam negant. Unde avaritia ab Apostolo vocatur *idolorum servitus*, Eph. 5. 5. Vide ibidem S. Chrys. hom. 18. et hom. 6. in epist. ad Roman. ubi docet avaros vere esse idololatras, quia auri idolum in mente sibi efformarunt, illique et corpus et animam sacrificant.

Tertia ratio est, quod unum scelus ducat ad aliud, et minus impellat ad majus, quo fit ut dives crescens in superbia, avaritia, gula, injustitia, omnique scelere, tandem labatur in hæresim, atheismum, idololatriam, uti lapsus est Salomon, ac hoc seculo multos prolapsos vidimus. Hæc enim est justa Dei vindicta, qua unum scelus alio punit, ac tandem sceleratos sinit ruere in atheismum vel idololatriam ; sciunt enim scelerati idola esse lapidea et lignea, nec habere vim se vindicandi et scelestos puniendi : quare malunt illi servire, ut sint impunes, quàm Deo vero, qui acerrimus est vindex scelerum. Hoc est quod Ephraim ait apud Osee, c. 12. 8 : *Dives effectus sum : inveni idolum mihi : omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem, quam peccavi*, q. d. Effinxi mihi idolum, quod in omni meo opere et labore nullis me legibus astringet, ac proinde nullius me sceleris arguet, nullis me pœnis mulctabit. Hinc S. Ambr. l. 2. Offic. c. 7. *Avaritia*, ait, *perfidiæ vicina est.* Et S. Aug. l. 5. de Civit. docet olim homines ab idolis ad Dei cultum paupertate conversos, ac paupertate in eo crevisse, per opes vero à fide in perfidiam relabi. Exemplum est in Hebræis, qui epulantes et saturi desciverunt à Deo, et fabricarunt sibi idolum vituli aurei, juxta illud Exodi 32. v. 4 et 6 *Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere*, dicentes : *Isti sunt dii tui, Israel, qui te*

eduxerunt de terra Ægypti; et illud Deuter. 32. 15: *Incrassatus est dilectus et recalcitravit: impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit à Deo salutari suo. Provocaverunt eum in diis alienis.* Similiter gulosus et luxuriosus pro idolo habet suam gulam et luxuriam, juxta illud Philip. 3. 19: *Quorum finis interitus, quorum Deus venter est.* Nam, ut ait eleganter Tertul. contra Psychicos, *Deus illis venter est, et pulmo templum, aqualiculus altare, sacerdos coquus, cujus tota charitas in cacabis fervet, tota fides in culinis calet, tota spes in ferculis jacet.*

Moraliter hìc disce, opes, licet in se nec bonæ, nec malæ sint, sed adiaphoræ, multis tamen esse occasionem et illecebram superbiæ, gulæ, luxuriæ, injustitiæ et impietatis, idque ob innatam homini ad hæc concupiscentiam. Unde Anton. in Melissa, 1. part. c. 31. citat de iis Patrum et sapientum gnomas. S. Chrys. *Pauper non tam desiderat necessaria, quàm superflua dives: nec rursus tantam vim aut facultatem habet pauper ad exercendam improbitatem, quantam dives. Si quis cupiditate superior vincitur à pecuniis, nec cupiditatem quidem sæpe vincit, sed à natura accepit, ut parum ei molesta sit hæc; non enim omnes similiter luxuriosi sunt. Radix omnium malorum est pecuniæ studium: desiderium enim divitiarum est perjurium, furtum, rapina, scortatio, invidia, cædes, odium fratrum, bellum, avaritia, simulatio, adulatio.* Greg. Nysseni: *Honeste possidere pauca multo præstabilius est, quam improbe multa possidere. Nulla lucrandi satietas unquam oboritur, sed quod subinde accipitur, materia et fomentum majoris desiderii fit.* Clementis: *Optimæ sunt opes inopia cupiditatum.* Phil. *Divitiarum decus non in loculis situm est, sed in auxilio egentibus exhibendo.* Nili: *Ne velis ditescere ea causa ut liberalis sis in pauperes: Deus enim justum jubet misereri ex iis quæ habet.* Plutarchi: *Ut vestes talares corpora, sic opes immodicæ animas impediunt. Equus generosus non ex apparatu pretioso judicatur, sed qui natura sit egregius; neque vir honestus, qui magni pretii possidet opes, sed qui generoso animo sit.* Democriti: *Assidua inest cunctis hominibus divitiarum cupiditas: non acquisita enim cruciat, acquisita vero curis fatigat, perdita denique tristitia conficit. Naturales divitiæ constant pane et aqua, et parabili corporis tegumento; superfluæ vero infinitam in animo cupiditatis vexationem habent.* Euseb. *Divitiæ multis malis quasi velum prætexunt.* Chilonis: *Quid est opulentia? Thesaurus malorum, calamitatis viaticum, improbitatis suppeditatio.* Ipsius Christi: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm divitem intrare in regnum cælorum,* Matth. 19. 24. S. Pauli. *Radix omnium malorum est cupiditas,* græc. φιλαργυρία, id est amor pecuniæ, 1. Tim. 6. 10. Maximus vero serm. 12. inter alios perplures citat gnomen Luciani:

> Editus in lucem nudus sum, nudus abibo:
> Quid frustra sudo, funera nuda videns?

Additque: Aristides cognomento Justus, cum quidam ei dives paupertatem exprobraret: *Mihi,* ait, *paupertas nihil mali videndam præbebit, tibi autem divitiæ turbas non paucas.* Hiero cum vituperaretur, quod cum multos rhetoricari docuisset, ipse egeret: *Atqui,* ait, *ditescere non docui eos, neque pecuniæ studere.* Musonius: *Crœsi quidem et Cyri thesauros tanquam extremæ paupertati obnoxios damnabimus; unum autem solum divitem credimus sapientem, ut qui possit ubique tantum reperire, quantum indigentia postulat.* Xenophon philosophus: *Paupertatem per se doctam philosophiam esse dicebat: quæ enim hæc verbo suadet, illa opere cogit. Multorum malorum tegumentum est opulentia.* Idem *divitem et indoctum sordes inargentatas esse* dicebat. *Etiamsi fueris terræ decem millium cubitorum dominus, mortuus tamen eris trium aut quatuor: sunt quidam qui non in hac præsenti vita vivunt, sed magno studio præparant, quasi alteram vitam sint acturi, non hanc præsentem.*

Rursum Anton. in Melissa, c. 33. et 34. citat illud S. Basilii: *Gaudeas, ô homo, in penuria, quia Lazari bona te sequentur. Aurum est laqueus animarum, hamus mortis, esca peccati. Pauper est qui multis indiget; multorum autem indigos facit cupiditas insatiabilis. Quemadmodum ebriis magis magisque occasionem bibendi vinum bibitum præstat; sic etiam homines recenter ditati cùm multa possideant, plura desiderant, ex ipsa rerum accessione morbum foventes, et suum eis studium vertitur in contrarium. Quidquid vides, quidquid imaginaris, aurum est. Hæc tibi dormienti somnium, et vigilanti cogitatio est: nam ut qui per insaniam delirant, non ipsas res vident, sed quæ eis affectio suggerit, imaginantur: sic animus tibi avaritia detentus, nihil quàm aurum et argentum videt, et suavius quidem aurum, quàm sol conspectui tuo se offert.*

Denique Secundus philosophus interrogatus ab Adriano Imp. *Quid sunt divitiæ?* respondit: *Auri pondus, curarum administer, insatiabilis invidia, desiderium inexplebile, invisa concupiscentia. Quid paupertas? odibile donum, sanitatis mater, curarum remotio, sapientiæ inventrix, absque sollicitudine felicitas.*

Causam vero cur paupertatem deprecetur, subdit Salomon, dicens: *Ne egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei:* paupertas enim ut se ditet, proclivis est ad furtum, quod ut tegat mentitur, utque mendacio credatur, addit juramentum, et pejerat. Hinc videmus pauperes et mendicos furaces, tertio quoque verbo jurare et sæpe pejerare.

Huc faciunt gnomæ sapientum quas recitat Maximus, ser. 12. Catonis: *Nulla major est in vita calamitas paupertate.* Et Simonidis, qui rogatus utrum magis expetendum, divitiæ an sapientia: *Nescio,* ait; *video tamen sapientes divitum januas frequentare.* Et Theognidis:

> Non frustra te, Plute, colunt, venerantur et omnes:
> Namque tibi facile est, non leve, ferre malum.

Et Euripidis in Danae: *O aurum! pulcherrima felicitas hominibus.* Aristotelis: *Paupertas multis eget, insatiabilis cupiditas omnibus.* Democratis: *Si non multa concupiscas, pauca etiam multa videbuntur: exigua enim appetentia paupertatem opulentiæ parem efficit.* Sixti non Pontificis (ut voluit Ruffinus), sed Pythagoræi sentent. 90: *Contentus esto mediocribus.* S. Cypriani lib. 5. epist. 2: *Dum insatiabiles multum volumus, totum perdimus.*

10. Ne accuses (Syrus, *ne prodas*) servum ad dominum suum, ne forte maledicat tibi, et corruas.] Hebr. *Ne crimineris lingua,* aut *crimen imponas servo apud dominum suum, ne forte ma-*

ledixerit tibi, et delinquas; Chald. *ne maledixerit tibi, et reus peragaris;* Septuag. *Ne tradas servum in manus domini, nequando maledicat te, et dclearis.* Illa vero extrema, *Ne delearis*, Aquila, Symmac. et Theodot. sic vertunt, *ne pecces, ne delinquas.* Hebr. enim אשם *ascam* significat, primo, delinquere, peccare; secundo, reum peccati peragi; tertio, ob peccatum puniri et desolari: alludit enim uti litteris et voce, sic et significato ad שמם *scamam*, id est desolari. Aliqui vertunt, *ne affleris*, vel *exuffleris*, quia *ascam*, inquiunt significat propter culpam vel pœnam esse afflandum et exsibilandum, ut cum afflatu quodam fiat abominationi et horrori spectantibus. Jam

Primo, Rabbini, et ex iis Baynus, hanc gnomen limitant ad servum Gentilium, qui ad filios Israel confugiebat, ut à gentilismo conversus ad judaismum proselytus fieret; quem proinde non reddendum hero Gentili, sed apud Judæos libertate donandum ipsi arbitrantur, de eoque accipiunt illud Deuter. c. 23. v. 15: *Non trades servum domino suo, qui ad te confugerit; habitabit tecum in loco qui ei placuerit, et in una urbium tuarum requiescet: ne contristes eum.*

Secundo, melius et plenius Lyran. Hugo, Jansen. Arboreus et alii, hæc accipiunt de quolibet servo, quem vetat accusari apud herum temere et sine gr[illegible]i causa, præsertim ex dicacitate vel odio, ut illi noceas, illumque per herum affligas. Hoc enim crudelitatis est, et hoc significat hebr. תלשן *talscen*, id est linguavit, lingua detulit, à rad. לשון *lascon*, id est lingua: et sic vulgo dicimus, loquaces et detractores longiorem equo habere linguam. Nam alioqui lex jubet Deuter. 22. aberrantem bovem vel ovem reduci ad dominum, quanto magis servum? quis enim hæc sibi fieri nolit? vitia servorum suorum quis nolit cognoscere? ad utriusque commodum spectat, si quid delinquat servus ut herus intelligat. Reddit hujus præcepti rationem: *Ne forte maledicat tibi, et corruas* vel *delinquas. Ne maledicat,* id est ne tibi male precetur, ne te exsecretur, q. d. Non minus metuenda est maledictio pauperis et impotentis injuste læsi, quàm vires et opes divitum: habent enim Deum ultorem impotentes, et viduæ, et orphani, cæterique qui humana destituuntur ope, præsertim dum ad eum clamant, eique suam injuriam corde graviter faucio commendant: quo fiet ut Deus eos exaudiens sinat te, qui eos inique accusasti, in simile malum corruere, similiterque affligi. Unde Salomonem de more secutus Ecclesiast. c. 4. 3: *Cor inopis*, ait, *ne afflixeris, et non relinquas quærentibus tibi retro maledicere: maledicentis enim tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio illius: exaudiet autem eum qui fecit illum.* Pro *ne corruas*, valde apposite cum Chaldæo vertas, *ne reus agaris*, q. d. Noli temere accusare servum apud herum, ne servus à te accusatus tibi maledicat, id est male de te loquatur, teque pariter accuset, et occultum aliquod facinus pandat, ob quod reus agaris, damneris et puniaris: talis enim est indoles servorum. Hic sensus valde appositus est. A simili idem dicas de quovis subdito vel inferiore. Noli subditum temere accusare apud Superiorem, ne ipse pariter de te male loquatur, teque accuset et reum peragat: unde et Vatabl. vertit, *ne forte maledicat tibi, et pecces, q. d. Ne posteaquam peccaveris, contingat tibi maledictio*, ut sit histeron proteron.

Docet hæc gnome, nullum esse quantumvis vilem spernendum vel lædendum, quod nemo tam vilis sit, qui se vindicare et lædentem vicissim lædere nequeat. Unde illud: *Canis in suo fimeto, et mendicus suo in loco potest plurimum.* Quot heri à servis, quot principes à cerdonibus cæsi sunt?

Mystice Beda: *Omnis*, ait, *qui facit peccatum servus est peccati. Hunc ergo ille Domino suo tradit, qui quemlibet delinquentem et resipiscere volentem, sua exhortatione aut exemplo præterita delicta repetere suadet.* Sic et Auctor Catenæ Græcorum.

11. 12. 13 et 14. GENERATIO, QUÆ PATRI SUO MALEDICIT, ET QUÆ MATRI SUÆ NON BENEDICIT. GENERATIO, QUÆ SIBI MUNDA VIDETUR, ET TAMEN NON EST LOTA A SORDIBUS SUIS. GENERATIO, CUJUS EXCELSI SUNT OCULI, ET PALPEBRÆ EJUS IN ALTA SURRECTÆ. GENERATIO, QUÆ PRO DENTIBUS GLADIOS HABET, ET COMMANDIT MOLARIBUS SUIS, UT COMEDAT INOPES DE TERRA, ET PAUPERES EX HOMINIBUS.] Subjungit hic Salomon alia vitia imprimis cavenda, multa docens et philosophans per quaternaria potissimùm sex. Et primum quidem ponit quatuor *generationes*, hoc est genera hominum, quæ insinuat maxime detestanda esse, ob vitia singulariter mala, ait Jansenius.

Qui ergo hanc gnomen præcedenti attexere satagunt, nodum in scirpo quærunt, eamque magis extenuant et obscurant quàm illustrant. Hæc ergo gnome, uti et cæteræ, illustris, per se sola consistit. Hinc enim incipiunt gryphi et ænigmata sex, quorum quodque quadrimembre est, et quaternario clauditur.

Hebr. דור *dor*, id est *generatio*, tria significat: primo, ætatem hominis; secundo, seculum; tertio, genus hominum. Hinc tripliciter hæc gnome exponitur.

Primo, de quatuor ætatibus hominis, scilicet pueritia, adolescentia, juventute et virili ætate; pueritiæ enim congruit prima gnome, quia solent pueri parentibus obstrepere; adolescentiæ congruit secunda, quia adolescentes videntur candidi et puri, et tamen ob bullientem sanguinem proni sunt in iras, rixas, libidines; juventuti congruit tertia, quia juvenes spiritosi sunt et animosi, ideoque excelsa ambiunt, et subinde majora viribus; virili ætati congruit quarta, quia viri, ut uxores, proles et familiam alant, non raro expilant alios, præsertim inopes et pauperes. Censent ergo hoc esse symbolum quatuor ætatum vitæ hominis. Verum hic sensus longe petitus et alienus videtur.

Secundo, alii per *dor* accipiunt seculum, quasi hic notet quatuor mundi secula, quibus præcipua quatuor scelera viguerunt. Primo enim seculo ante Abraham viguit idololatria; secundo post Abraham usque ad Christum viguit Judaismus, et Judæorum hypocrisis; tertio post Christum viguit hæresis usque ad tempora S. Gregorii; quarto post S. Gregorium viguit vigetque improbitas, oppressiones et tyrannides Christianorum. Prima ergo generatio notat idololatras; hi enim patrem suum, id est Deum, et matrem suam, hoc est Ecclesiam, maledictis proscindunt; secunda generatio Judæos notat, qui propterea quod carnem deforis externis quibusdam lavacris et baptismatibus

eluunt, sibi munditiem arrogant, cum tamen sordes animi minime deponant; tertia generatio hæreticos adumbrat, quos fastus, superbia et elatio animi à vera fide deficientes in tam dissimiles sectas compulit; quarta generatio malos Christianos innuit, qui ab omni misericordia et mansuetudine alieni viscera induunt ferrea, et in proximos sævitiem exercent. Verum hæc expositio mystica potius est quàm litteralis; ut mystica tamen non incommoda, imo congrua est.

Tertio et genuine *dor* hîc, uti et alibi, significat genus et conditionem variorum hominum, quorum præcipua quatuor vitia hîc describuntur, scilicet primo, ingratitudo et impietas in parentes; secundo, hypocrisis fictaque sanctimonia; tertio, superbia et fastus; quarto, injuria, vis et oppressio pauperum; hæc enim quatuor maxime totum orbem exagitant et turbant, ac Deo præ cæteris exosa sunt, ideoque ea singulis, ut ab iis sibi caveant, proponit hîc Salomon. Generatio ergo, scilicet prava, et perversa, et impia, est quadruplex. Unde Septuag. clare vertunt: *Filius malus,* vel, ut Auctor Catenæ Græcorum, *soboles prolesque mala patri maledicit, et matri non benedicit. Soboles prolesque mala justam seipsam judicat; neque tamen exortus sui sordes abluit. Soboles mala elatos præ se fert oculos, suisque sese palpebris extollit. Soboles mala dentes habet similes gladiis, et molares instar forcipis* (vel *bidentum, bipennium, asciarum*; omnia enim hæc significat vox τομεῖς) *scindentes, ut devoret, et è terra absumat infirmos et humiles, et pauperes eorum ex hominibus tollat.*

Prima ergo *generatio*, id est genus, ait Jansenius, est eorum qui per summam ingratitudinem peccant in eos quibus maxima debetur gratia. *Generatio*, ait, subaudi *est*, hoc est, quoddam est genus hominum, et sunt quidam, qui suo patri etiam male precantur, aut de eo male loquuntur; et similiter matri non benedicunt, sicut deberent, sed contra maledicunt. Secundum genus est eorum, qui falso sibi vindicant sanctimoniam: *Generatio*, inquit, *quæ sibi munda videtur, cum non sit lota à sordibus suis*, hoc est, sunt qui se mundos esse putant, cum tamen immunditias suas non abluerint: quod fit vel quia ignorant immunditias suas et vitia, vel quia eas non curant. Tertium genus est eorum qui tanta inflati sunt superbia, ut ipso etiam vultu gestuque exteriori illam plane præ se ferant, nec eam in animo occultare valeant. *Generatio,* ait, *cujus excelsi sunt oculi, et palpebræ ejus in altum surrectæ,* ipso oculorum habitu declarantes se alta petere, omnesque præ se contemnere. Quartum genus est eorum, qui tantæ sunt crudelitatis, ut feras imitentur, et quasi humanam carnem dentibus suis edant, quos exprimit, dicens: *Generatio, quæ pro dentibus gladios habet,* hoc est, cujus dentes sunt quasi gladii; quo nihil aliud significatur, quàm quosdam adeo crudeliter in alios sævire, ad perdendum eos sive facto, sive verbo; aut ad diripiendum eorum bona, et excoriandum eos, ut videantur ferarum more eos dentibus suis dissecare et commandere, atque confringere molaribus suis.

Noster in Hebr. legit, מאכלות *meackelot,* id est devorantes, sive *commandentes molares ejus,* hoc est *commandit molaribus suis:* jam aliis punctis legunt, מאכלות *maackot*, id est cultros, unde vertunt, *cultros habet molares*, id est dentes molares habet acutos, ut non tam dentes quàm cultri acutissimi esse videantur. Est metaphora, q. d. Devorant et expilant pauperes tam crudeliter, ac si instar ferarum dentibus velut cultris eos dilaniarent et dissecarent. Hoc quartum genus cæteris tribus est deterius, adeoque omnium pessimum et sævissimum, ideoque quarto et ultimo loco ponitur quasi culmen et apex malitiæ. Sic in sequentibus quaternariis, quod quarto loco ponitur, in eis est summum.

Hunc esse sensum liquet, tum ex ipsis cujuslibet in hoc quaternione sententiæ verbis, tum ex sequentibus; quartam enim avarorum et raptorum generationem explicat, dum illico subdit: *Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes: Affer, affer.* Primam vero, scilicet impiorum in parentes, generationem prosequitur, dum statim post *sanguisugam*, quasi ad caput generationum quatuor rediens, subjicit v. 17: *Oculum qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi.* Secundam deinde generationem hypocritarum persequitur, v. 18. 19. 20. præsertim dum nominat: *Viam viri in adolescentia;* additque: *Talis est via mulieris adulteræ quæ comedit, et tergens os suum, dicit: Non sum operata malum.* Tertiam denique fastu sublimem generationem pertexit v. 21 et 22. ejusdem dans exempla: *Per tria*, ait, *movetur terra, et quartum non potest sustinere; per servum, cum regnaverit; per stultam, cum saturatus fuerit pane; per odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit assumpta; et per ancillam, cum fuerit hæres dominæ suæ.*

Simili schemate singularum generationum, sive statuum, abusus et vitia eleganter per earumdem antitheses digessit S. August. vel quisquis est auctor (nam alii adscribunt S. Cypr. alii Climaco, alii aliis), tract. de 12. Abusionibus, tom. 9: *Primus*, ait, *abusionis gradus est, si sine bonis operibus sapiens et prædicator fuerit, qui quod sermone docet, actibus complere negligit; secundus, si sine religione senex esse inveniatur; tertius, si adolescens sine obedientia deprehenditur; quartus est, dives sine eleemosyna; quintus est, femina sine pudicitia; sextus est, dominus sine virtute; septimus est, Christianus contentiosus; octavus est, pauper superbus; nonus est, rex iniquus; decimus est, Episcopus negligens; undecimus est, plebs sine disciplina; duodecimus est, populus sine lege.* Quæ deinde singula copiose prosequitur.

Nota v. 12: *Non est lota à sordibus suis.* Noster cum Hebr. legit מצאתו *mittsoato*, id est à sordibus suis; Septuag. vero alio puncto legerunt, מצאתו *mittseato*, id est ab exitu suo; unde vertunt: *Exitum suum non lavit;* vel, ut Auctor Catenæ Græcorum: *Exortus sui sordes non abluit.* Alludit ad secundinas et sordes, quibus involuti pueri nascuntur, dum ex utero matris in lucem prodeunt, à quibus illico obstetrices eos abluunt, juxta illud Ezech. 16. 4: *In die ortus tui non est præcisus umbilicus tuus, et aqua non es lota in salutem, nec sale salita.*

Per *sordes exitus* accipe concupiscentiam cuique innatam et propriam. Alii enim ex parentibus trahunt complexionem cholericam, ac proni sunt in iram; alii sanguineam, ac proni sunt in libidinem; alii phlegmaticam, ac proni sunt

in pigritiam; alii melancholicam, et proni sunt in tristitiam. Porro difficile est cuique hanc suam complexionem, illique insidentem concupiscentiam superare, quia quasi ingenita est et connaturalis cuique; unde paucissimi sunt etiam viri sancti, qui eam ita mortificent, ut non repullulet, juxta illud :

Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Hinc pro magno, et pene pro miraculo, habetur quod legimus in Vita S. Ignatii, fundatoris Societatis Jesu, ipsum scilicet, cum natura esset cholericus, ita perdomuisse naturam et choleram, ut videretur lentus et phlegmaticus. Alii hanc partem referunt ad spurios; his enim libido, levitas et vitia parentum non raro ita adhærent, ut ex hoc solo eos spurios esse dignoscas. Ratio est, quia parentum intemperantia et libido inficit semen, ex quo geniti filii insita illi parentum vitia contrahunt : et esto quandoque ad tempus ea corrigant, tamen data occasione vel tentatione in illa relabuntur. Unde Septuag. vertunt : *Et non lavit exitum suum*, q. d. Esto spurius subinde recte vivat, tamen nequit eluere paternam maculam et vitium inolitum, quod à patre in ortu suo contraxit, quin in illud recidat. Unde Baldus in c. fin. de translat. Episcop. circa medium : *Spurius*, ait, *legitimatus, aut aliqua ratione nobilitatus, similis est ægro curato à vulnere, cujus aliqua semper remanet cicatrix.* Et clare sapiens c. 4. v. 6 : *Ex iniquis enim somnis*, ait, *filii qui nascuntur, testes sunt nequitiæ adversus parentes suos in interrogatione sua.* Idem à Salomone didicere philosophi. Unde Plutarchus, tractatu de Nobilitate : *Absurda est*, ait, *sophistarum contra nobilitatem calumnia, qui vulgaria etiam et omnibus notissima non considerant, nempe quod generandæ sobolis gratia generosi equi et canes emantur; item vitium, olearum, et reliquarum arborum optima quæque semina : homini autem nihil ad futuram successionem generis nobilitatem conferre putant, sed tantum valere sive barbaram, sive Græcam originem. Neque credunt latentia quædam principia et semina virtutis in generatione liberis communicari, ut Telemacho Ulyssis, de quo Homerus clarissimo vocabulo utens, dixit : Instillata patris virtus tibi, tanquam assereret ad paucas seminum guttas paternæ virtutis bona confluere.*

Xenophon de scriptis Theognidis : *Indicabat*, ait, *non hominem, non aliud quid bonum futurum, nisi ex bonis parentibus prognatum. Arietes, asinos et equos, ò Cyrne, generosos quærimus, et unusquisque cupit hæc animalia ex bono genere parare sibi.* Aristot. lib. 3. Polit. cap. 6. docet ex nobilibus et ingenuis viris constituendam esse civitatem, causamque dat, quod ex iis prodeant viri generosi, qui civitatem illustrent. *Insuper*, inquit, *consentaneum est ex melioribus ortos esse meliores; est enim generis virtus, nobilitas.*

Denique tertiam generationem eorum, qui altis incidunt superciliis, nonnulli attribuunt mundanæ nobilitati et nobilibus, qui celsis oculis, fastuque tumidi, despiciunt plebeios, uti faciunt Brachmanes apud Indos, qui in hodiernum diem ita genere suo inflantur, ut cum plebeiis nec loqui, nec vesci, nec habitare dignentur. Et Naires apud Calecutum, qui velut nobiles à plebeio se tangi non patiuntur, sed si casu à quo tangantur, cum fuste vel gladio mulctant, teste Osorio, lib. 1. de Gestis Emmanuelis. Sallustius in Jugurtha : *Metello*, ait, *quanquam virtus, gloria et alia optanda bonis superabant, tamen inerat illi contemptor animus et superbia, commune nobilitatis malum.* Cicero, act. 7. in Verrem : *Hominum nobilium*, ait, *non fere quisquam nostræ industriæ favet : nullis nostris officiis benevolentiam illorum allicere possumus; quasi natura et genere disjuncti sunt, ita dissident à nobis animo et voluntate, quemadmodum sanguine.*

Plutarchus in Moral. id declarat similitudine duarum avium, spini scilicet et hori : *Inter agathallos*, ait, *et acantides* (sic vocat hujusmodi aviculas) *tantum est odium, ut si sanguis earum vi misceatur, continuo secernat se, ac dissiliat : sic inter patricios et plebem, si quando pro rerum usu conjungantur et conspirent, durat tamen usque odium naturale.*

Verum hic fastus non est indoles veræ nobilitatis, sed vitium. Vera enim nobilitas est modestia, animique demissio. Unde Diogenes rogatus *Quinam hominum essent nobilissimi?* Resp. *Qui divitias, gloriam, voluptatem, denique vitam contemnunt, et vincunt contraria, paupertatem, infamiam, dolorem et mortem.* Demosthenes : *Nobiles*, ait, *et honestos in primis decet, ut perseverent habere pulchritudinem in facie, temperantiam in anima, in utrisque fortitudinem, et in verbis gratiam.* Ita Stobæus, ser. 89. Aristot. in Polit. l. 6. c. 5 : *Gratiosorum*, ait, *et mentem habentium nobilium est, suscipere egenos, et occasionem præbentes convertere ad res agendas.* Sublimius S. Basil. apud Maxim. ser. 63 : *Non possumus*, ait, *patres et majores nobiles dicere; nam veritatis lex cujusque requirit laudes : non enim idcirco equus est celer, si ex celerrimis natus sit : sed quemadmodum cæterorum animalium in se quodque spectatur, sic viri laudes testatæ sunt ex suis cujusque præclaris factis.* Et S. Gregor. Nazianz. ibidem :

Famæ malæ pudeat : malum non te genus,
Moveat : genus pridem tuum computruit,
Genus, vel incipias, vel ad finem trahas,
Ut vel bonus, vel ex bonis sis editus.

S. Chrys. *Non majorum nobilitas, sed animi virtus nobilem et splendidum efficere solet.* Gregor. Nyssen. *Generositas et gravitas superbiæ cum latere cognationem habet*; vel, ut citat Anton. in Melissa, part. 2. c. 74 : *Generis nobilitas et fastus superbi cognationem habent cum figlinis lateribus*, nimirum quia omnes homines in Adamo, ex luto, ut lateres originem ducunt; ex *adama* enim, id est terra et luto, formatus est protoplastus, indeque dictus *Adam*, quasi homo ab humo.

15. 16. SANGUISUGÆ DUÆ SUNT FILIÆ DICENTES : AFFER, AFFER. TRIA SUNT INSATURABILIA, ET QUARTUM QUOD NUNQUAM DICIT : SUFFICIT : INFERNUS, ET OS VULVÆ, ET TERRA QUÆ NON SATIATUR AQUA; IGNIS VERO NUNQUAM DICIT : SUFFICIT.] Septuaginta repetunt geminantque τὸ *et aqua*; sic enim habent : *Et terra quæ non satiatur aqua, et aqua et ignis non dicent : Sufficit.* Ita Vatican. et Complut. licet Auctor Catenæ Græcor. deleat τὸ *et aqua*, sicut delent Hebr. Chald. Vulgata et cæteri. Pro *os vulvæ* hebr. est *clausura vulvæ*, puta ejusdem orificium angustum, ait Vatablus. Alii accipiunt mulierem sterilem, cujus vulvam conclusit Dominus, et tamen ardenter cupit habere prolem, qualis fuit Anna mater Samuelis.

Nonnulli vers. 15. à duobus sequentibus distinguunt, et consequenter censent duplex hîc esse ænigma, unum sanguisugæ, alterum trium vel quatuor insaturabilium ; alii vero hos tres versus connectunt, ut unum idemque ænigma proponant. Quod ut liquidius fiat,

Quæritur primo quid significet hebr. עלוקה *aluka*, quod Noster vertit, *sanguisuga?*

Primo, Aben Ezra hebr. *aluka*, id est sanguisuga, per metathesin accipit pro עקולה *akula*, id est pravitas, tortuositas, perversitas : radix enim עקל *akal*, significat esse pravum, tortuosum, perversum : unde nonnulli putant hac voce notari crocodilum, qui tortuosus est, sævus et perversus, ideoque dicit : Affer, affer, quia alia uno ictu glutit et devorat, alia sensim mandit et dentibus comminuit. Jam crocodilus symbolum est mortis, quia mors instar crocodili sævit in omnes, et alios quidem cito interitu, alios lento morbo et tabe consumit.

Secundo, R. Saadia et alii apud Pagnin. in Lexico, *aluka* vertunt, *privationem*, q. d. *Privationis duæ filiæ sunt, Affer, Affer.* Hoc est, mors alios vita privat in utero materno, alios post nativitatem ex utero.

Tertio, alii apud R. Salomonem *aluka* censent esse synonymum שאול *sceol*, id est inferni et descensus : hujus duæ filiæ sunt, gehenna et hortus deliciarum, quorum alter assiduis vocibus sceleratos, alter vero justos sibi deposcit. Nam tempore Salomonis omnes, etiam justi, post mortem descendebant ad inferos, exspectantes Christum, qui pretio mortis suæ cœlum eis reseraret; justis ergo limbus patrum erat quasi hortus deliciarum. Verum hæc omnia Rabbinica sunt figmenta.

Constanter enim Septuag. Chald. Noster, Symmach. et alii passim *aluka* vertunt *sanguisugam* sive hirudinem. Unde et Arabes (quorum lingua affinis est Hebrææ) hirudinem vocant *aleka*, et Germani, Angli, Belgæ *echel.*

Quæritur secundo quænam sit hæc sanguisuga sive hirudo, et quæ ejus filiæ? Suppono per duas filias alludi ad duo sanguisugæ ora, quibus ob ingentem sugendi aviditatem prædita est, ut magis sugere suamque aviditatem explere queat. Unde Plin. l. 32. c. 10 : *Ergo*, ait, *sugentia ora forcipibus præcidunt.* Imo Berchorius ex S. Isidor. os hirudinis ait esse tribus quasi angulis distinctum, ut tribus partibus carnem incidat, et sanguinem sugat. Duæ ergo filiæ metaphorice hîc vocantur duplex os, et duplex aviditas sugendi. Nam proprie hirudo non generat, nec habet filias ; sed nascitur ex aqua limosa æque ac limaces : licet Aldrovandus dubitet an non quandoque ova emittat, è quibus filias excludat.

Duplex os hirudinis signum est eam duplicem habere gustum, eo quod sanguis dulcissime ei sapiat : sic enim Aristot. ex eo quod serpentes bifidam habeant linguam, colligit eos duplicem habere gustum. Imo Andreas Vesalius, insignis Anatomicus, asserit hirudini esse fistulam in ore, qua cutem terebret, ut sanguinem quem sitit hauriat. Alii hirudini dant linguam bisulcam et fistulatam, quam penitus carni infigat. Aldrovandus, tom. de Insectis, c. de hirudine, ait eam habere os instar aculei, et quidem trisulci quo trisulcum vulnus carni infligit.

Jam primo Beda, Hugo, Lyranus et Salonius per *sanguisugam* accipiunt diabolum, qui, inquiunt, *siti peccandi, ac peccata suadendi semper accenditur.* Hinc duæ ejus filiæ sunt duæ speciales humani generis illecebræ, luxuria videlicet et phylargyria. Sicut enim hirudo non bonum, sed corruptum sanguinem sugit; ita diabolus non nisi malas hasce cupiditates sitit, ut easdem in homine excitet. Alii per *sanguisugam* accipiunt avaritiam, alii concupiscentiam. Verum hæc omnia mystica sunt.

Secundo, physice aliqui per hasce sanguisugas, sive quatuor insaturabilia, intelligunt generationem rerum : nam infernus sive status mortuorum, repræsentat rerum corruptionem et mortem; os vulvæ, earumdem generationem et ortum, quorum utrumque usque ad finem mundi durat et durabit, nec unquam expletur. Reliqua duo elementa, puta terra et ignis, repræsentant res per quas fit generatio et corruptio, scilicet per terram, dum humorem et aquam in se assidue suscipit, ac per ignem, qui omnia calefacit, semper agit, cunctaque in terra agitat, fecundat, immutat. Verum hæc symbola sunt rei physicæ, non ethicæ, quam hîc præcipue spectat Salomon.

Dico ergo hos tres versus eodem spectare, ideoque non duo, sed unum idemque esse ænigma sanguisugæ et quatuor insaturabilium, ac proinde sanguisugam notare quatuor insaturabilia, ut idem sit sanguisuga quod insatiabilitas, sive inexplebilis aviditas : hujus enim idea et symbolum est sanguisuga, juxta illud :

Non missura cutem nisi plena cruoris hirudo.

Id ita esse liquet primo, quia tam Hebræi quam Romani eodem v. 15. comprehendunt tam sanguisugæ filias quam tria, imo quatuor insaturabilia ; secundo, quia id significant Hebræa, et plane evincunt Septuag. sic enim vertunt : *Sanguisugæ tres erant filiæ admodum dilectæ, et tres illæ non explebant illam, et quarta dicere nequibat : Satis est.* Hoc est ænigma, jam ejus solutionem totidem numeris subjiciunt dicendo : *Tria sunt insatiabilia, et quartum nunquam dicit : Sufficit : Infernus, amor mulieris, et terra aqua non saturata, sed ignis quoque et aqua nunquam dicunt : Sufficit.* et clare Arabicus : *Sanguisuga tres habet filias amabiles, diligens eas summo amore, et has tres non satiavit, et quartæ non dedit sufficientiam ut dicat : Satis est mihi; et sunt : Infernus, et amor mulieris, et terra dura quæ non est satiata imbre; et aqua et ignis nunquam dixerunt : Sufficit.*

Idem erit sensus in Latina Vulgata, si sanguisugam ad numerum voces : ipsa enim cum duabus filiabus erit tertia, sicque tres sanguisugæ præcise respondent tribus insaturabilibus, cum iisque in re idem sunt. Ex quibus omnino apparet, quatuor insaturabilia esse eadem cum duabus filiabus sanguisugæ : quatuor enim illa primum numero binario, deinde ternario, et denique quaternario designantur, q. d. Duo sunt insaturabilia, et quæ nunquam dicunt : Sufficit, sed dicunt : Affer, affer; imo tria sunt insaturabilia, imo quatuor. Est enim hîc et in sequentibus quaternariis gradatio, ac talis modus loquendi, qualis est apud Amos, qui similibus usus est quaternariis in describendis plurium gentium sceleribus, cum dicit : *Super tribus sceleribus, et super quatuor,* Amos, c. 1. pro eo quod est : Tria sunt scelera, imo quatuor,

propter quæ non convertam vel non parcam. Sic et Prov. 6. ubi nos habemus : *Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus;* Heb. non est *septimum*, sed *septem*, q. d. Sex sunt, imo septem, quæ odit Dominus, et detestatur anima ejus.

Unde pro eo quod nos habemus, *et quartum nunquam dicit : Sufficit*, Hebr. est, *et* (Vatablus *imo*) *quatuor nunquam dicunt : Satis est.* Duæ ergo sanguisugæ filiæ dicentes : *Affer, affer;* vel ut Hebr. est, *da, da*, sunt prima duo insaturabilia, puta infernus et os vulvæ : hæc duo vocantur duæ filiæ sanguisugæ; quia sicut sanguisuga duo habet ora, quæ sanguine satiari nequeunt, sic et infernus ac os vulvæ sunt quasi duo ora quæ nunquam saturantur, juxta illud :

Inferus insatiabiliter cava guttura pandit.

Hinc infernus hebr. vocatur שאול *sceol*, quod semper postulet : שאל *scaal* enim est postulare, Latinis vocatur Orcus, quod omnes ad mortem urgeat, ait Festus, ut post mortem eos glutiat. Igitur infernus, id est mors, perditio et status mortuorum, ait Jansen. (cito ejus verba, quia clara, concisa, solida) est velut os omnia devorans, nec unquam satiatur, ita ut semper reipsa dicat: Affer, et ejus nomen recte dici possit הב *hab*, ut est hebraice, hoc est *da.* Similiter et os vulvæ; quia concupiscentia mulieris semper desiderat viri congressum, ita ut reipsa dicat : *Affer*, et dici etiam possit nomen ejus *hab*, id est *da.* Insatiabilis enim est mulieris libido, juxta illud Poetæ :

Delassata quidem, sed non satiata recessit.

Hebræa non habent, *os vulvæ*, sed *clausio vulvæ* vel *uteri*, hoc est matrix impedita, contracta et sterilis, ut significetur insatiabile desiderium mulieris sterilis, cujus Dominus conclusit uterum ne pariat : hæc enim concubitus magis est avida quàm cæteræ, tum propter desiderium habendæ prolis, tum quod fecundæ et gravidæ naturaliter non appetant concubitum, cum sint utero quasi stomacho pleno, ut docent Medici; sterilium vero matrix non dilatetur per conceptum, maneatque vacua. Duæ ergo prædictæ filiæ hirudinis sunt ex numero quatuor insaturabilium. Tertium insaturabile est terra, quæ non facile saturatur aqua, quam semper imbibit, maxime sabulosa. Quartum est ignis, qui appositione lignorum non exstinguitur, sed magis magisque semper accenditur, semperque amplius et amplius consumit et vorat.

Verum sub hoc sensu physico litterali, et sub hoc cortice litteræ, ethicum insigne latet symbolum, quod nunc indagandum est.

Quæritur ergo tertio quid ethice et symbolice significet sanguisuga cum duabus filiabus, sive quatuor insaturabilia, puta infernus, os vulvæ, terra quæ aqua non satiatur, et ignis.

Resp. primo ; Sanguisuga ethice significat concupiscentiam, cujus duæ, imo tres et quatuor filiæ insaturabiles, sunt quatuor primaria vitia, sive vitiosæ cupiditates, puta ira, libido, avaritia et ambitio, è quibus quatuor quasi radicibus cæteræ cupiditates et vitia oriuntur. Unde S. Aug. de Civ. Dei lib. 14. cap. 15 : *Libido,* ait, *generale vocabulum est omnis cupiditatis. Est enim libido ulciscendi, quæ ira dicitur; est libido habendi, quæ avaritia nominatur; est libido seu appetentia delectabilium, quæ luxuria dicitur ; est libido gloriandi et dominandi, quæ jactantia seu ambitio appellatur.*

Prima ergo est ira et invidia, sive vindictæ et nocendi cupiditas, quæ recte per infernum horridum et tenebrosum significatur, quod mortem desideret; nec morte ipsa satiari potest, sed semper in alterius malum et perniciem concitatur, omnia arrodens, omnia destruens. Secunda est concupiscentia carnis per os vulvæ recte designata, quod in ea maxime vigeat, ut dictum est : libido enim in utroque sexu non exstinguitur, nec satiatur ipso usu, sed ejus desiderium usu magis excitatur. Tertia est *concupiscentia oculorum*, ut vocat Joannes, 1. Joan. 2, ut Paulus φιλαργυρια (Coloss. 3.), avaritia scilicet, quæ terræ comparatur, quod omnino terrena sit, terrenis tantum inhærens rebus, ad cujus etiam similitudinem nunquam satiatur divitiis, sicut illa, maxime arenosa, quamvis, multa aqua in se suscepta, parata est semper amplius suscipere. Unde et hydropico avarus comparatur, eique accommodatur illud :

Quò plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Quarta est cupiditas gloriæ, quæ superbiæ est, recteque igni assimilatur, quòd, sicut ignis semper alta petit, ita et superbia ; et sicut ignis omnia devorat, ita superbia omnia sibi subjicere cupit, nec satiatur omnibus etiam sibi subjectis, semper ulteriora petens ; sicut patuit in Alexandro, qui, cùm subjecto à se orbe audivisset philosophos de aliis mundis disputantes, ingemuisse dicitur, quasi dolens unum tantum sibi subjectum esse.

Huc accedit Anastasius Nicænus in quæst. S. Scripturæ quæst. 41. qui Septuag. secutus : *Hirudini*, ait, id est *peccato*, *tres sunt filiæ dilectæ, fornicatio, invidia, idololatria.* Huc pertinet illud S. August. (vel quisquis est auctor : stylus enim arguit non esse S. August. Hipponensis Episcopi) lib. de Salutar. docum. c. 49 : *Tria sunt in hoc mundo deteriora omni malo : anima peccatoris cum peccato perseverans, quæ nigrior corvo est, et mali angeli qui eam rapiunt, et infernus in quem ducitur. Non sunt enim deteriora his tribus. Eadem enim anima metu futuri judicii expavescens, et putredinem suam inspiciens, dicit : Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ. Iterum tria sunt quibus in hoc mundo non sunt meliora : anima sancti in bonis operibus perseverans, quæ speciosior est sole, et sancti Angeli qui eam suscipiunt, et paradisus in quem ducitur, et exspectatio regni cœlestis. His tribus non sunt meliora in hoc mundo. Angeli enim sancti delectant animam spiritali cantico, sicut Psalmista ait : Beatus quem elegisti et assumpsisti, Domine, habitabit in tabernaculis tuis. Replebimur in bonis domus tuæ : sanctum est templum tuum mirabile in æquitate. Hæc, frater carissime, meditemur.*

Hinc concupiscentiæ symbolum appositum est sanguisuga : primo, quia sicut hæc in aqua limosa volvitur, ac impense sitit sanguinem ; sic et concupiscentia tota est carnalis et terrena, atque in carne et sanguine volutatur, nec nisi carnalia concupiscit. Secundo, utraque est insatiabilis, nec patitur retardari suas appetitiones, sed quàm celerrime et creberrime eas explet. Tertio, utraque mollis est et delicata,

Quarto, sanguisuga purum sanguinem non tangit, sed tabidum et corruptum, eoque delectatur: sic et concupiscentia non nisi pravis desideriis, cogitationibus, operibus gaudet, v. g. iratus non cogitat nisi injurias sibi irrogatas: omnia etiam candide facta, sinistre interpretatur quasi facta ex odio; quærit modos ulciscendi, etc.: gulosus non cogitat nisi de ventre et sordibus, luxuriosus non nisi de spurca libidine, etc. Quinto, sanguisugæ sugendo sanguinem, hominem tandem exhauriunt et enecant. Est genus sanguisugarum, quod Germani ab equo vocant *rossaglen*, eo quòd novem illarum equum interimant: sic concupiscentia vires corporis et animi exhaurit, hominique causa est mortis præsentis et æternæ. Sexto, sanguisuga tenaciter adhæret corpori, unde dicitur hirudo ab hærendo (licet quantitas dissentiat; *hirudo* enim brevem habet primam, *hæreo* longam), ait Pontanus; sic concupiscentia tenacissime adhæret animæ, ut facilius dentem ex ore, quàm concupiscentiam ex anima excusseris. Septimo, sanguisuga est venenata, unde solent eam chirurgi prius aqua dulci macerare, ut in ea venenum ponat, teste Galeno tom. 5. classe 6. cap. 1; sic concupiscentia venenum est animæ, illam inficiens, corrumpens et perimens. Octavo, sanguisuga fistulam habet in ore, qua cutim perforat: sic concupiscentia habet aculeum, quo conscientiam vulnerat. Nono, sanguisuga in vere per teporem aeris et aquæ generatur, idque provido Dei naturæque consilio, ut sanguini eodem tempore et eadem de causa abundanti et bullienti occurrat, eumque sugendo minuat, ne inflammationes, febres et morbos causet: sic in vere ob sanguinem ferventem exardescit concupiscentia iræ, gulæ, libidinis, superbiæ, etc. Decimo, hirudo movetur rependo, ut reptile, scilicet nunc extendendo, nunc contrahendo caudam ad caput: sic concupiscentia repit humi, dum terrena ambit, et circa ea nunc se extendit, nunc se contrahit et involvit. Undecimo, sanguisugæ cum carni adhærescunt, quanto magis trahuntur, tanto fortius insident donec rumpantur: ad hæc corruptum sanguinem ebibunt, itaque alios sanando seipsas occidunt, ait Aldrovandus. Idem facit concupiscentia, præsertim invidiæ et iræ, quæ dum alios mordet, eos à vitiis sanat, et seipsam livore tabefacit ac consumit. Duodecimo, sanguisuga fumi est impatiens, unde ut eam detrahant fumum adhibent, quem cum sentit, sponte abscedit, ait Aldrovandus; sic concupiscentia cohibetur fumo iræ Dei et gehennæ, ubi ignis et fumus tormentorum ascendit in secula seculorum, teste Isaia cap. 30. 33. et S. Joanne Apoc. 14. 11. Dum enim quis hæc serio meditatur, concupiscentiam compescit: sibi enim dicit: *Cave modicum quod delectat, ut vites æternum quod cruciat.* Decimo tertio, sanguisugæ sunt duæ filiæ dicentes: Affer, affer, hoc est duo ora assidue sugentia; sic concupiscentiæ duo sunt officia, scilicet sibi indulgere, et aliis nocere; se amare, et alios odisse; sua retinere, et aliena rapere; se satiare, et alios lædere et exhaurire. Decimo quarto, S. Isidor. lib. 12. Origin. cap. 5: *Sanguisuga*, ait, *ubi uspiam adhæserit, sanguinem haurit, et cum nimio cruore maduerit, id evomit quod hausit, ut recentiorem denuo sugat;* sic cupiditas ubi adepta est quod concupivit, id nauseando respuit, ac novas delicias quærit, veluti cum gulosi evomunt delicias et vina, ut novis se ingurgitent. Decimo quinto, Galenus loco citato docet sanguisugas deliciis sanguinis inescatas, cum tenacius adhærescunt, revelli insperso sale aut cinere, tunc enim sponte decidere: sic recta ratio et sapientia, cujus symbolum est sal, ac cineris (id est mortis) memoria restinguunt sitim cupiditatis. Hæc omnia quæ de concupiscentia in genere dixi, cuilibet particulari cupiditati, puta iræ, gulæ, luxuriæ, avaritiæ, superbiæ, etc., accommodes, et mutato nomine appropries. Denique sanguisuga os habet instar trianguli, quod vulnus infligit triangulare, ut ad oculum patet: sic concupiscentia tria infligit vulnera, scilicet corpori, animæ et menti.

Porro cupiditati sive concupiscentiæ opponitur charitas, puta amori carnis amor Dei, quæ multo magis insatiabilis est: quia nullis terminis, nullis meritis, nullis progressibus, nullis laboribus, nullis periculis, nullis tormentis satiatur, quin semper majora pro Deo sibi dilectissimo et pati et agere concupiscat. Charitas ergo est sanguisuga, quæ semper dicit: Affer, affer labores et dolores, virtutes et merita, animas et populos, quos ad Dei cultum et salutem traducam. Ipsa pariter capacior est inferno, fertilior ore vulvæ, sitientior terra sabulosa, igne ardentior, juxta illud Cant. 8. 6: *Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio; lampades ejus, lampades ignis atque flammarum. Aquæ multæ non potuerunt exstinguere charitatem, nec flumina obruent illam: si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.* Talis fuit charitas insatiabilis S. Pauli, de qua plura dixi proœmio in Epistolas ejus, et proœmio in Acta Apost. Talis pariter fuit charitas S. Dominici, S. Francisci, S. Ignatii, S. Xaverii.

Igitur prima sanguisuga est ira, tum ob analogias jam recensitas; tum quia ad se interius ex omnibus partibus allicit sanguinem, eumque accendit; unde iratis extimæ partes pallent: *Nam his qui ad vindictam anhelant, ita circum præcordia sanguis fervet, quasi vi ignis ebulliat et exæstuet,* ait S. Basil. hom. de Ira; tum quia *ira est homicidii mater, et homicidii bibax,* ait S. Chrysost. in c. 6. Matth. Rursum ira in quatuor insaturabilibus recte comparatur inferno, tum quia est causa injuriarum et cædium, quæ homines transmittunt ad sepulcrum et infernum, juxta illud Christi: *Qui dixerit* (proximo cui irascitur): *Fatue, reus erit gehennæ ignis,* Matth. 5. 22; tum quia ira similis est incendio gehennæ, ut homo iratus videatur esse dæmon infernalis furore ardens, sicut ait Nazianz. in carm. de Ira, et S. Basil. homil. de Ira: *Sicut,* inquit, *qui charitatem habet, Deum in se habet; ita qui odium et iram habet, dæmonem in se continet.*

Audi et Senecam l. 2. de Ira: *Qualia,* inquit, *poetæ inferna monstra finxerunt, succincta serpentibus et igneo flatu; quales ad bella excitanda pacemque lacerandam teterrimæ inferni exeunt furiæ; qualem Cerberum tricipitem, flammas vomentem; talem nobis iram figuremus.*

Insuper sicut ignis inferni urit, sed non lucet, ideoque ardentissimus est, sed obscurissimus, teste S. Basil. in psal. 28; sic ira accendit animum, sed rationem obtenebrat, ut homo non videat quid agat.

Porro nonnulli per *infernum* accipiunt gulam; quia hæc, primo, insatiabilis est ut infernus; secundo, corpora tabefacit, putida facit et consumit, velut sepulcrum et infernus: unde Nazianz. in carm. de diversis vitæ gener. *Non epulum,* inquit, *adeo, ne sero domum redeam, et ventrem sepulcri adinstar vivus referam.* Vide S. Chrysost. homil. 26. in Matth.

Secundo, luxuria est sanguisuga; quia sanguinem optimum (tale enim est semen) ac spiritus nobilissimos absumit, hominemque facit pallidum, luridum, exsanguem. Unde Theocritus Idyll. 2:

> Heu! crudelis amor, nostro saturare cruore,
> Summæ affixa cuti velut hunc suxisset hirudo.

Rursum luxuria denotatur per os vulvæ, præsertim meretricis, quod insaturabiliter ipsa appetit, uti notant Beda, Hugo, Arbor. Cajet. Jansen. et alii. Hinc Sept. pro *os vulvæ* vertunt *amor mulieris.* Unde et S. Hier. contra Jovin. ex Sept. legens, *amor mulieris,* sic ait: *Non hic de meretrice, non de adultera dicitur; sed amor mulieris generaliter accusatur, qui semper insatiabilis est, qui exstinctus accenditur, et post copiam rursum inops est, animumque virilem effeminat, et excepta passione quam sustinet, aliud non sinit cogitare, nec ipso usu exstinguitur, sed immoderatius ac vehementius inflammatur.*

Tertio, per sanguisugam accipias avaritiam; hæc enim est tertia filia, ut vertunt Septuag. sanguisugæ, id est cupiditatis; sanguisuga enim sugere non cessat, donec totam se sanguine repleat; tunc vero sugere desinit, et decidit. Unde Plin. *Decidunt satietate, pondere ipso sanguinis detractæ.* At avari cupiditas nullis opibus satiatur; sed quo plures habet, eo plures desiderat, juxta illud:

> Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Rursum avarus inter quatuor insaturabilia similis est terræ, præsertim aridæ et sabulosæ, quæ non satiatur aqua, sed pluviam etiam copiosam illico haurit et sorbet, ut statim exarescat, et novum imbrem sitiat: sic enim avarus, esto ingentes opes acquirat, velut arena eas haurit, et majores sitit. Et sicut arena, licet aquis rigata, nullum fert fructum; sic nec avarus, opibus licet abundans, quia eas in arca recondit, nec in egenos erogat. Pereunt ergo in eo et cum eo opes, sicut perit aqua rigans arenam. Unde S. Chrysost. avarum comparat hydropico hom. 15. in Epist. 1. ad Corinth. *Recte,* ait, *quidam dixit avaros esse hydropicos: quomodo enim illi multam aquam ferentes in corpore magis utuntur, ita etiam avari multas circumferentes, plures pecunias concupiscunt. Causa autem est; neque illi in quibus convenit locis aquam habent, neque isti divitias in quibus convenit affectionibus et cogitationibus.* Asserit S. Chrysost. hydropicos aqua uti, quia scilicet in eis aqua quæ stomachum et vitalia refrigeraret, trahitur ad extima, ut resideat inter carnem et cutem: quo fit ut vitalia refrigerio aquæ destituta, calore ardeant et sitiant assidue; sic et avaritia, quo majores habet opes, eo majores appetit, et quasi ardens sitit. Unde S. Chrysost. hom. de Lazaro, avarum dicit magis ardere et sitire, quàm dives Epulo in inferno, qui petiit guttam aquæ, ut linguam flammantem refrigeraret, Luc 16. Idem hom. 28. in Matth. avarorum cupiditatem confert cum ardore sitique febricitantium.

Quocirca rationem à priori hujus sententiæ ex eadem hydropisi petitam, per apologum vulpis hydropicæ et mustelæ medicæ, physice et eleganter assignat Cyrillus lib. 3. Apologorum moral. cap. 8. cui titulus: *De causa et cura insatiabilis avaritiæ: Vulpes,* ait, *hydropis onere squalida languens, reparandæ sanitati medicinam et medicum inquirebat. Verum cum mustelam obviam habuisset, ejus gnara diligentiæ, ipsi mox proposuit languoris querulam quæstionem: Memor sum, inquit, qualiter olim dente tuo vitam de laqueo mortis, quasi noviter nata receperim; quare nunc gravis morbi lethalis obsessa periculis, pristinis tuis confisa beneficiis, ad consilium sagacitatis tuæ recurro. Cui mustela non ingrate respondit: Quod si cuipiam profuerim, nescio; si vero beneficium suscepi, hujus semper reminiscor. Expone ergo morbum; quia, si scivero, lubens pandam curationis modum. Tunc vulpes gratias agens dixit: Languorem, mi soror, inexstinguibilis sitis patior, in quo hæc duo potissimum miror: unum est, quod cum bibo, plus sitio; aliud est, quod extenuatis vitalibus, de foris sola cutis intumuit. Cui magistra respondit: Putabam certe tanta te, soror, arte calliditatis aliquantulum in medicinalibus eruditam; sed video te Hippocraticæ disciplinæ totaliter esse ignaram.* Causam deinde veram hydropis ex principiis Physicæ et Medicinæ, ejusque curationem assignat: *Languor enim tuus non, ut æstimas, sitis, sed fames membrorum est; quoniam in te flamma temperati caloris infra suum modum remissa, minor fit hepatis digestio, et tunc aqua pro sanguine gignit, suoque membra incremento privantur, atque arefacta membra vitalia, famescentia pro cibo sanguinem concupiscunt. Verum tu errans in hujusmodi judicio, appetitus famem putans corporis sitim esse, dum pro cibo laticem donas, eo magis digestivam facultatem debilitas. Propter hoc, carissima, etiamsi Danubium ebiberes, minime hanc sitim exstingueres, sed potius augeres; cum juxta Galeni sententiam, latex organa carnis substantialiter non humectet.* Deinde hæc omnia adaptat avaritiæ, quæ spiritalis, sed vera et mera est hydropisis: *Nam, inquit, cum in anima ejus* (avari) *per cupiditatis excessivum incendium, charitatis proportio corrumpatur, ac digestiva vis electionis aberret; perdito humoris substantialis sanguine, sitibunda statim ariditas derivatur in mentem. Verum cum cæcutiens mentis appetitus fluxa bona temporalia, quasi potum pro cibo cupiat, et pro substantialibus et æternis bonis perversa cura pecuniæ poculum subministret, sitis magnæ cupiditatis accenditur. Quoniam mundanis opulentiis spiritus ariditas non minuitur, sed augetur. Accendunt enim affectum eo graviori aviditate, quo fallunt boni apparitione; quia cum bonum solidum affectetur, et apparens tribuatur, bonitatis solida substantia minime reperta affectus vehementius inflammatur. Natura quippe provocat desideria mentientia desideratum. Igitur si mundus esset possessio animæ cupiditatis crescentis, rapax avaritia plus sitiret, ac mentis substantia tabescente, foris tantum inanis gloriæ cutis intumesceret. Quemadmodum ergo avarus, si charitatis largitate cupiditatem exstinxerit, satiatur: sic hydropicus naturali calore confortatus, si arida membra cito roraverit, mox curatur.* Denique sicut sanguisuga rapina sanguinis noxii,

quem sugit, crepat, seque interimit: sic et avarus opes, quas rapuit, evomit sæpe cum anima, uti ex eodem Cyrillo ostendi cap. 1. 22.

Quarto, sanguisuga, sive sanguisugæ filia, est ambitio, quia ipsa instar hirudinis sugit et ad se rapit omnes sensus, sanguinem, spiritus et vires tam animæ, quàm corporis; omnes enim ad se advocat, ut excogitet et exsequatur modos et rationes, quibus honores quos ambit, assequatur. Hæc ergo præ cæteris tribus est insatiabilis; unde de ea præ cæteris tribus dicitur: *Et quartum quod nunquam dicit: Sufficit.* Pro *sufficit* hebr. est הון *hon*, id est *satis est*, item substantia, opes, divitiæ, ut vertit Cajetan. et Aben Ezra, q. d. Ignis urendo nullas opes acquirit, sed potius omnes perdit, omnemque substantiam annihilat. Talis est ambitio, quæ nullo honore satiatur, quia honor non habet subjectum et substantiam; sed illico transit et evanescit in nihilum. Septuag. *hon* vertunt hoc loco, ut Noster, *sufficit;* alibi vero vertunt, gloria, possessio, substantia, requies (quod huic loco congruit: quia nec ignis, nec ambitiosus ullam habet requiem), potentia, copia, pretium: quia omnia non igni, nec alteri rei creatæ, sed soli Deo competunt. Deus ergo est nobis *hon*, id est sufficientia, substantia, copia et abundantia omnis boni, ideoque vocatur *Saddai, cornucopiæ.*

Rursum sanguisuga, cum caudam ad os trahit, tumescit; cum vero os ulterius promovet, extenuatur et fit gracilis: sic ambitiosus, adepto honore, intumescit; at cum ad majorem aspirat, humilis fit, vilis et supplex.

Hinc rursum ambitio inter quatuor insaturabilia apte comparatur igni, ob igneam ejus vim: quia ignis ad instar, primo, sursum nititur, ut alta honorum culmina conscendat; secundo, quo plures honores et magistratus adepta est, eo acrius inflammatur, ut plures et majores ambiat, altiusque conscendat; tertio, sicut ignis terræ inclusus eam quatit, et terræ motum concitat: sic ambitiosus, qui humi jacet, omnia movet, omnes turbat, omnia concutit, ut dignitates concupitas adipiscatur; quarto, sicut ignis sua subtilitate et efficacia omnibus rebus se insinuans, eas depascitur: sic et ambitio subtiliter omnibus actionibus se inserens, eas sibi incorporat, unit et ignit. Unde Climachus apud Anton. in Melissa, part. 2. c. 74: *Jejunans*, inquit, *inanis gloriæ cupidus sum; abdo me ut ignotus sim, tanquam prudens rursus gloriam appeto, splendide vestitus, ab illa vincor, vili habitu tectus rursum gloriam cupio; loquens vincor; tacens rursus victus sum: utcumque projeceris istum tribulum, aculeus stat rectus.* Quocirca sapienter Theopompus à Phyliis summos honores sibi delatos respuit, dicens: *Mediocres honores ipsum tempus auget, immodicos abolet,* docens celsi animi esse spernere summa, et omnibus in rebus modum esse optimum. Quin et illud acute perspexit, quæ subito crescunt in altum, non esse diuturna; quod genus sunt betæ et cucurbitæ; cæterum quæ paulatim augescunt, ea ferre ætatem, veluti quercum et buxum. Ita Plutarch. in Lacon. Ambitiosi ergo tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant, ait Philistion.

Porro Salomon quatuor harum capitalium cupiditatum ingens malum, videlicet inexplebilem insatiabilitatem, ob oculos posuit, ut ab illis nos absterreat, doceatque eas mortificandas esse et resecandas: utquid enim studeamus vindictæ, libidini, avaritiæ, ambitioni, quæ non satiant, sed acrius semper animum irritant, laniant et cruciant? Abdicemus igitur ea à nobis, et miram animæ pacem, satiem et gaudium adipiscemur in Deo nostro, dicemusque cum Psalte: *In pace in idipsum dormiam et requiescam.*

Secundo, specialim et adæquate per sanguisugam cum duabus, imo tribus et quatuor filiabus insaturabilibus, recte accipias avaritiam, de qua proxime in quarta prava generatione vers. 14. facta est mentio, ut per hæc quatuor insaturabilia declaretur inexplebilis avarorum et raptorum conditio, indoles et mores. Unde simili modo seqq. versibus Salomon prosequitur tres priores pravas generationes, et nominatim primam filiorum maledicentium parentibus proximo versu, dicens: *Oculum qui subsannat patrem, etc. suffodiant eum corvi.* Ita Cajet. Avaritia, inquit, est sanguisuga; quia hæc sanguinem, illa opes et subinde cruorem pauperum exsorbet. Duo habet ora, scilicet vim et fraudem: nam quòd cutem carnemque cum dolore perrumpunt vis est; quòd autem sanguinem non copiose, sed exiliter et sensim exugunt, nec vulneris vestigium relinquunt, ingens est fraus. Similiter duo ora, sive duæ filiæ, avaritiæ sunt, retinere proprium, et rapere alienum; aut vendere justitiam, et vendere gratiam, ait Cajetan. uti faciunt avari judices, præfecti, procuratores provinciarum, quos proinde vulgo sanguisugas vocant, eosque donis satiant, ut iis pleni pecunias malis artibus non emungant. Quocirca Tiberius Imper. cum eos non facile mutandos, nec nisi defunctis fere successores dandos existimaret, apologo usus est hujusmodi, teste Josepho lib. 18. Antiq. Judaic. cap. 8: Muscæ, catervatim advolantes, convulnerati cujusdam ulcera contexerant. Hunc quidam forte præteriens miseratus, operam ei suam in muscis abigendis obtulit; putabat enim præ virium imbecillitate ipsum eas depellere non posse. Orat saucius ut se ita sineret. Mirante altero quid esset quòd ab hac molestia liberari nollet, respondit ille: *Imo, his depulsis, majore afficiar molestia et cruciatu; aliæ enim his succedent recentes muscæ et famelicæ, quæ me jam ante male habitum plane perdent; at istæ quæ mihi nunc insident, jam nonnihil remissius sugunt sanguinem, quo scilicet ferme exsaturatæ sunt. Sic ergo,* inquit Tiberius, *ego quoque provincialibus consulere cupio, ne multorum præsidum rapinis nimium vexentur et deglubantur; quod fieret omnino, si crebro illi mutarentur, accedente ad innatam cupiditatem etiam cito discedendi metu: malo igitur ditatos rapinis relinquere, quàm novos substituere.* Apologum hunc ab Æsopo mutuatus est Tiberius. Ille enim ad Samios, cum patrocinium præstaret cuidam tribuno plebis qui capitis arcessebatur ob peculatum, similem quemdam pro ejus defensione apologum attulit de vulpe in voraginem delapsa, ac prohibente erinaceum ne muscas caninas à quibus obsidebatur, à se depelleret, ut auctor est Aristot. lib. 2. Rhetor. 20. Elegantior et nervosior erit apologus, si pro muscis hirudines sanguisugas substituas.

Rursum avaritia apte comparatur quatuor insaturabilibus, puta inferno, ori vulvæ, terræ quæ non satiatur aqua (Septuag. addunt, *et*

aqua; aquam geminant, ut inexplebilem opum sitim in avaro denotent) et igni. Inferno ob rationes, quas paulo ante ex S. Chrysost. recitavi; ori vero vulvæ, quia tanta est cupiditas auri, quanta veneris. Addit S. Bernard. de Conversione ad Clericos cap. 22: *Non prius, inquit, satiabuntur corda auro, quàm aura corpora satientur.* Cur avarus terræ, quæ aqua non satiatur, comparetur paulo ante dixi. Idem vero confertur igni. Nam, ut ait S. Basil. homil. 21. in varios Scripturæ locos: *Avaritiæ malum stare nescit, sed ignis naturæ simile. Ignis enim, postquam incendium attigit, omnem properat absumere materiam, nec prius desistere poterit quàm materia defecerit. Avarum autem quid retinere poterit? igne vehementior est: omnia continuando finibus suis occupat, ea quæ sunt vicini sibi aufert. Mox ubi alium sortitur vicinum, et quæ illius sunt ad se rapit. Non ob ea quæ possidet lætatur, sed ob ea quibus caret angitur, neque iis quæ congregavit fruitur, sed cupiditate plura consequendi se magis excruciat.* Eadem similitudine utitur hom. 6 et 7. in Divites avaros, et orat. 15. de Avaritia. Itaque sicut ignis, quo plus pabuli, eo plus roboris acquirit, ut violentior grassetur; et quo plura vorat, eo insatiabilior helluatur: ita et avarus quo plures opes congerit, eo pluribus congerendis appetentior incumbit.

Tertio, S. Chrysost. hom. 49. de Maledicentia: Sanguisuga, inquit, est maledicentia, quæ corruptum humorem, id est vitiosos mores proximi, avide bibit, et aliis hauriendos propinat: hujus duæ filiæ sunt detractio et contumelia. *Omnes*, inquit Chrysost., *aversantur maledicum, ut eum qui lutum redoleat, ut hirudinem, quæ tetro sanguine; et scarabæum, qui stercore, id est alienis malis aluntur.* Addit Plin. lib. 32. cap. 10: *Aliquando sanguisugæ ex morsu affixa relinquunt ora, quæ causa vulnera insanabilia facit, sicut Messalinum è consularibus patriciis, cum ad genua admisisset.* Quod nonnulli adaptant Superioribus, cum mordacius castigant defectus subditorum: hi enim plagas alte in animo subditorum defigunt, ideoque insanabiles efficiunt, utpote alta mente repostas. Quapropter uti medici hirudinum virus aquis dulcibus temperant et diluunt, ac deinde eas corpori admovent: sic Superiores correptionis asperitatem blandis charitatis visceribus, lenibusque verbis mitigent et edulcorent.

Quarto, S. Bernard. in Declamation. ad illa: *Ecce nos reliquimus omnia*, sub initium: Sanguisuga, ait, est propria voluntas, ejus filiæ sunt avaritia et ambitio: *Avaritia, inquit, et appetitus laudis sibi invicem adversantur; nam quod illa congregat, hic dispergit: hæc autem tam dissimilia mala ex una radice pullularunt, propriæ scilicet voluntatis; hujus enim sanguisugæ duæ sunt insatiabiles filiæ, clamantes: Affer, affer; siquidem nec animus vanitate, nec corpus voluptate satiatur, ut scriptum est: Non satiatur oculus visu, nec auris auditu. Fuge sanguisugam hanc, et omnia reliquisti.* Quin imo propria voluntas etiam opera bona quibus inhæret, inficit, vitiat et corrumpit. Unde S. Bernard. serm. 71. in Cant. ponderans illa Isaiæ cap. 58: *Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra*, exclamat: *Grande malum propria voluntas, quo fit ut bona tua tibi bona non sint.*

Quæres quarto quomodo sanguisugæ filias, sive quatuor insaturabilia, puta infernum, os vulvæ, terram quæ non satiatur aqua, et ignem explicent Rabbini, Cabalistæ et similes.

Resp. primo: Aben Ezra, quem sequitur Baynus, hæc quatuor refert ad quatuor generationes pravas paulo ante recensitas, quasi singularum hîc pœna assignetur. Prima enim generatio filiorum maledicentium parentibus inferno, id est morti et sepulcro, addicitur; hoc est, brevioris vitæ pœna mulctatur: nam qui negligit eos, per quos vita donatus est, propter hujus beneficii contemptum, debet ipso privari. Secundæ generationi immundæ, hoc est filiis spuriis atque nothis, *constrictio vulvæ*, id est sterilitas interminatur. Ita enim decet, ut degener plantatio sterilitate et infecunditate arescat, juxta illud Sap. 4. 3: *Spuria vitulamina non dabunt radices altas.* Tertia vero generatio filiorum, qui natalium suorum gloria insolescunt, paupertate castigatur. Hoc notat τὸ *et terra quæ non satiatur aqua*, nimirum terra arida et sitiens, atque adeo fructus nullos reddens. Itaque hi frugum inopia, id est paupertate mulctantur: paupertas enim superborum fastum superciliumque deprimit. Quarta generatio avarorum, pauperes atque humiles devorantium, igni addicitur, nimirum gehennæ, ut hi quibus egeni in pabulum cedunt, ipsi quoque æterni incendii pabulum fiant et fomentum.

Verum hæc longe petita et aliena videntur.

Secundo, alii hæc quatuor referunt ad quatuor elementa, quæ nulla actione, conversione, mixtione explentur et saturantur. Verum deest hîc aer: hunc enim nec infernus, qui est in terra; nec os vulvæ, quod pariter est terrestre, repræsentare potest. Rursum alii per hæc quatuor putant notari quatuor complexiones humorum in corpore. Alii enim sunt cholerici, hos repræsentat infernus; alii phlegmatici, hos repræsentat os vulvæ: tum quia mulier est phlegmatica, tum quia semen ejus est aqueum: alii sunt sanguinei, qui rubent ut ignis; alii sunt melancholici, qui atri sunt ut terra: melancholia enim est præ cæteris terrestris affectio animum gravans, et deorsum premens. Ergo quemadmodum terra arens pluvias ebibit, sic etiam tristitia lacrymis nutritur et fovetur. Item sicut terra aquis semel perfusa iterum arescit, et aquas identidem sitit: sic etiam gravior tristitia nunquam lacrymis exsaturatur, sed priores ebibens alias post alias impense sitit.

Tertio, nonnulli hæc quatuor in bina secant, eaque hoc modo combinant. Infernus et os vulvæ repræsentant hominum ortum et interitum: os vulvæ enim significat ortum, infernus interitum, q. d. Omnis homo, qui nascitur ex muliere, interit vaditque ad inferos: terra, quæ aqua non expletur, significat arbores, herbas, plantas quas progignit: quæ omnia tandem siccantur, fiuntque pabulum ignis. Ut hisce quatuor notet rerum omnium vanitatem, quòd scilicet omnes res postquam ortæ sunt intereant, fiantque pabulum vel inferni, vel ignis, uti in fine mundi omnia comburentur per ignem conflagrationis. Hoc est quod ait Eccl. cap. 33. 15: *Contra malum bonum est, et contra mortem vita; sic et contra virum justum peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi, duo et duo, et unum contra unum.* Huic sensui physico congrue incumbit ethicus, q. d. Os vulvæ, id est luxuria, ducit homines ad infernum: terra quæ aqua non

expletur, id est avaritia, ducit pariter homines ad ignem gehennæ. Quocirca S. Chrysost. scortationem et meretricem inferno comparat: sic enim ait tract. 86. in Joan. *Mulierum genus temerarium est, et infernö simile, et inferno ejus assimilatur cupiditas: tunc cessat, cum amantem omnibus rebus spoliavit; imo ne tunc quidem, sed magis conviciatur et insultat jacenti.* Tam ergo meretrix quàm infernus nunquam dicit: *Sufficit.* Unde S. August. tract. 107. de Tempore: *Infernum,* inquit, *et amorem mulieris recte conjungit Script. Inferni ignem tenebit domus meretricis. Pro inferis ponitur domus meretricis, quia neminem repellit, omnem intrantem ad se trahit.* Et S. Hieron. exclamat: *O ignis infernalis luxuria, cujus materia gula, cujus flamma superbia, cujus scintilla prava colloquia, cujus fumus infamia, cujus finis gehenna!* Similiter juxta secundam combinationem terræ cum igni, avarum igni gehennæ comparat idem Chrysost. hom. 29. in Matth. *Avarus,* inquit, *in omnes ut mors insiliens, omnes ut infernus deglutiens, communis generis humani hostis, quippe qui nullum hominem esse vellet, ut omnia possideret.* Hinc S. Lucas cap. 16, narrans divitis Epulonis et avari cruciatus, ait: *Elevans oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Lazarum, etc. In tormentis erat* (inquit Chrysost.) *et oculos solos liberos habebat, ... alterius divitias posset aspicere; propterea dimittuntur oculi liberi, ut magis torqueatur, quia non habebat quod alius tenebat: aliorum divitiæ, eorum qui in paupertate sunt, tormenta sunt.*

Quarto, alii censent hæc quatuor combinata notare, tum vitiorum inter se pugnam, tum vitiosorum æmulationem et invidiam; nam inferno, id est iræ, sæpe resistit os vulvæ, id est luxuria et amor mulierum; terra sine aqua, id est avaritia, resistit igni, id est ambitioni; quia non vult dare munera et opes suas expendere, ut honores quos ambitio suggerit assequatur. Rursum dum quis velut ignis ambit dignitatem quampiam opulentam, mox exsurgit terra, id est quispiam avarus, isque non unus, sed decem, qui eamdem ambit, imo mercatur et emit.

Verum hæc omnia partim cabalistica, partim contorta sunt, ideoque alieniora à quatuor insaturabilibus; quare quæ tertia quæstione recensui, apposita et genuina videntur.

17. OCULUM, QUI SUBSANNAT PATREM, ET QUI DESPICIT PARTUM MATRIS SUÆ, EFFODIANT EUM CORVI DE TORRENTIBUS, ET COMEDANT EUM FILII AQUILÆ.] Pro *subsannat* hebr. est verbum לעג *laag*, id est irridet, balbutit, subsannat, sive ore et lingua balbutiendo, sive linguam extendendo, sive oculis annictando, sive quo alio modo et gestu. Oculi enim omnium affectuum sunt indices, ideoque despectus et irrisio in oculis præcipue cernitur, q. d. Filius qui parentes suos videns et agnoscens, apertis torvisque et superbis oculis proterve despicit, imo irridet et insultat, meretur à corvis lacerari et exoculari. Nominat oculum, ut indicet nefas esse vel oculis torvis parentes aspicere, ut inde colligendum relinquat quantum sit parricidium violentas in eos manus injicere. Pro *partum* hebr. est יקהת *iickehat*, id est, *obedientiam;* alii, *doctrinam;* alii, *exspectationem;* Aben Ezra vertit, *societatem*, q. d. Qui matris societatem consortiumque aspernatur; R. Salomon et Cajet. vertunt, *rugas;* Septuag. et Syrus, *senectam.*

Per *partum* aliqui accipiunt fratrem eadem matre natum, q. d. Sicut scelus est despicere matrem, sic et fratrem; quia frater ejusdem matris est partus; ac proinde qui fratrem despicit, despicit et matrem, quæ eum secum peperit et genuit; filius enim est imago matris, eamque velut idea et speculum repræsentat. Quid ergo iniquius, quam fratrem iisdem visceribus formatum, alitum, genitum derelinquere, despicere et odio prosequi? Verum melius per *partum* proprie accipias labores et dolores partus, quos scilicet mater cum filium concipit, novem mensibus in utero gestavit ac peperit, plurimos et acerbissimos pertulit; qui enim eos despicit, mortalium ingratissimus et perfidissimus est. Ratio à priori est, quod parentes sint principium et causa filiorum, à quibus scilicet filii totum suum esse, totam naturam suam, omniaque quæ habent acceperunt. Quare parentes filiis sunt instar creatoris Dei, ejusque vices gerunt in terra, ac viva quædam Dei sunt simulacra, imo terrestres quidam dii et numina, ut ait Plato; quare dignitas parentum à filiis nunquam satis æstimari, nec ullis officiis vel beneficiis pensari potest; quia omne quod rependunt, id à parentibus acceperunt, ac parentum proinde magis est, quam filiorum. Unde Herodes apud Stobæum serm. 79. (qui Xenophontem, Musonium, Aristoxenum, Socratem, Platonem, aliosque in hanc rem citat): *Ut igitur,* ait, *in promptu habeamus quibus officiis erga parentes adstringamur, summariam hanc sententiam semper animo versare oportet; quod parentes deorum nobis imagines sunt, et per Jovem dii lares, seu domestici, beneficiorum auctores, cognati, creditores, domini, et amici constantissimi; sunt enim eorum imagines certissimæ, et similitudinem eorum nobis referunt, melius quam ullius artis facultas exprimere possit, cum tanquam dii domus, patroni et nobis familiares sint.* Unde concludit *filios existimare debere se in domo patria veluti fano quodam editos, et sacerdotes ab ipsa natura consecratos esse, ut parentum cultui operam darent.* Qui ergo parentes lædunt, non tantum immanes sunt parricidæ parentum, sed et in naturam ac Deum ipsum injurii, cum viva ejus simulacra violent.

EFFODIANT EUM CORVI DE TORRENTIBUS.] Solent enim corvi, utpote sicci, calidi et sitibundi, juxta torrentes degere, ut sese crebro aquis proluant, humectent, bibant, refrigerent. Sensus est, q. d. Filius parentes subsannans dignus est qui suspendatur, eat in malam crucem, affigatur patibulo, ut ibi à corvis exoculetur et devoretur, juxta illud Horatii: *Non pasces in cruce corvos.* Hinc vulgo dicitur: *Ito ad corvos*, id est in malam crucem, ubi corvos pascas; qui enim in parentes impius est et crudelis, longe impientior et sævior erit in exteros; unde videmus filios in parentes inhumanos, evadere fures, homicidas, proditores, prædones, etc. Quare oculus in parentes impius et sævus meretur ab impiis sævisque corvis effodi et vorari.

Quæres: Cur præ cæteris avibus et feris nominat corvos et aquilas? Respond. primo, quia corvi oculos invadunt, et rostro laniant, sive quia hi eis sunt esca suavissima, sive ex malignitate, sive ex imaginatione, ne scilicet videatur earum sævitia, eruunt oculos, ut libe-

re deinde in exoculata et cæca corpora grassentur.

Docent hoc de corvo tum Physici, ut Ælianus lib. 2. de Animal. c. 51, tum experientia ipsa. Unde Catullus :

> Effossos oculos voret atro gutture corvus,
> Intestina canes, cætera membra lupi.

Imo corvus pugnans cum asino et tauro, quos hostes habet se robustiores, ad eos vincendum astu utitur; alis enim eos verberans oculos invadit, itaque exoculatos et cæcos facile superat. Audi Aristot. l. 9. Histor. animal. c. 1 : *Corvus tauro et asino adversarius est, quippe qui advolans feriat et oculos eorum laceret.* Isidorus quoque, lib. 12. Origin. cap. 7, docet corvos in cadaveribus primùm oculos eruere. Hinc et illud Aristophanis in Avibus : *Corvus adveniens pejeranti, clam advolans, ejiciet oculum verberans.* Causam dant nonnulli, quod corvi in oculis vel pupillis effigiem suam, quasi in speculo intuentes, invidia et ira inflammentur, perinde ac si alios sibi adversarios conspicerent; indeque dici græce *coraces* à pupillis figendis : κοραξ enim dicitur à κορα, id est pupilla. Ita ipsi.

Secundo, quia corvi et aquilæ ob siccitatem, calorem, nervos et vires cæteris avibus sunt longæviores, teste Plin. lib. 7. cap. 8, Aristot. et aliis. Jure ergo corvis longævis perimendus datur filius in vitæ datores impius, ut ei longævitatem adimant, eumque ut vita indignum cita morte perimant. Albertus Magnus et ex eo Aldrovandus tradunt corvum vivere centum et octo annos.

Tertio, quia corvi in pullos inhumani sunt, æque ac pulli in parentes; apposite ergo impiorum filiorum sunt tortores et carnifices. Audi S. Gregor. lib. 30. Moral. cap. 8 : *Corvus editis pullis (ut fertur) escam plane præbere dissimulat, priusquam plumescendo nigrescant, eosque inedia affici patitur, quoadusque in illis per pennarum nigredinem sua similitudo videatur.* Idem asserit S. August. et alii Patres ad illa verba psalm. 146 : *Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum.* Qui addunt pullos muscis et culicibus prætervolantibus pasci; Cassiodorus etiam rore cœlesti. Ulterius addit Aristot. lib. 6. Histor. animal. cap. 6 : *Corvus*, ait, *pullos nido expellit;* cogit enim vix volantes egredi et cibum sibi quærere, ne ipse eos alere cogatur, imo non permittit eos in sua regione, si arctior sit, consistere, ne sibi escam præripiant, ut diserte docet idem Arist. l. 9. Hist. anim. c. 31. Unde Ælianus et Plinius aiunt hoc fertilitatis agrorum esse signum, cum corvorum copia in eis obvolitat; ubi enim granorum copia est, corvi corvos plures degere patiuntur. Huc facit apologus Æsopi : *Corvus*, ait, *ægrotans dixit matri: Mater, precare Deum, nec lamentare. Cui Mater : Et quis, ait, ô fili, miserebitur tui? cujus enim tu carnes non comedisti? Apologus significat eos qui in vita multos habent inimicos, amicum in necessitate neminem inventuros.*

Quarto, quia corvini pulli immites in suos parentes, similes pullos progignunt, quos in se æque immites et sævos experiuntur; simili modo filii impii in parentes similes sibi filios procreant, quos proinde partim ex prava educatione pravoque exemplo, partim justa Dei vindicta, æque in se impios et crudeles sentiunt, præsertim in senio, juxta illud : *Mali corvi, malum ovum.* Quinimo pulli corvini ob voracitatem et sævitiam, deficiente esca, parentes corvos invadunt, laniant et vorant. Unde illud Philis de Dotibus animal.

> Corvus autem malus malos fœtus alens,
> Quos ipse (*ova excludens*) excussit (*genuit*) generis causa,
> Cum urget vel breve famis tempus,
> Cibum sese fœtibus alimenti loco infert.

Ælianus quoque, lib. 2. cap. 49, docet corvos à pullis in senio deseri et fame confici, eo quod ipsi pullos in nido deseruerint. Idem, l. 3. c. 43, ait pullos corvorum præ voracitate et ingluvie, ne quidem parentibus parcere, sed eos necare et devorare, quare gravissimi parricidii rei culeo insui merentur, ait Aldrov. in corvo. Noster Nicol. Caus. l. 6. Par. hist. c. 49: Corvi, inquit, meminerunt se, cum pulli essent, à parentibus fuisse desertos, famique expositos, ita parentes suos senio confectos devorant. *Corvini* igitur *pulli* significant alios negligentiæ parentum ultores. Tacite ergo parentes monet hîc Salomon, ut pie educent filios, si eos in se pios experiri velint; si enim impie et corvine eos educent, impios et corvinos in se sentient, ut impietatem parentum ulciscantur, et talione puniant.

Quinto, quia corvus est avis fœda, furax, atra, rapacissima, infausta; unde à S. Hieron. vocatur *ales teterrima:* hoc ipso ergo quo impii in parentes comparantur, imo traduntur corvo; significatur nihil eis esse magis abominabile, nihil contemptius, nihil turpius. Hinc corvus græce dicitur κοραξ à κορος, id est niger; vel à καρα, id est caput, quia caput habet grande; vel à κορα, id est pupilla, quod oculos invadat; aut, ut Rhodigin. lib. 7. cap. 5 : παρα του κινειν κορας, id est ab assiduo pupillæ motu. Suidas à κρωζειν, id est crocio vel crocito : quia vox eorum est crocitatio; ingeminant enim τὸ *coras* seu *cras.* Sic et Varro Latinum *corvus* affine docet verbo *crocio;* Isidorus vero, lib. 12. Origin. cap. 7, *corvos* dici putat à *cordis voce*, quod videlicet vocem promant ex pectore, eamque expectorantes grunniant, suaque voce proditi rapiantur. Alii Latinum corvus et Græcum κοραξ derivant ab Hebræo ערב *oreb*, vel *goreb*, quod, ut saccus, cornu, et alia nonnulla nomina, ab Hebræa lingua, ad plerasque cæteras translatum videtur. Vocatur autem corvus *goreb*, quia mixtum habet colorem inter lucidum et nigrum; vel quia obscuritatem vesperæ refert, et vespere volat; ערב *ereb* enim vel *gereb* est vespera, vel, ut alii *oreb* dicitur ab ערב *Arab*, id est Arabia, et ערבי *Arabi*, id est Arabs, quod instar Arabum prædetur et latrocinetur. Imo nonnulli ab *oreb* per aphæresin derivant verbum *rapio;* unde Germanice *corvus* vocatur *raab*, Belgice *rave.*

Hinc apposite corvus symbolum est dæmonum, qui pariter atri sunt, maligni, rapaces, impii, hominemque exoculant et excæcant; unde et sæpe dæmones in specie corvorum apparuere, et etiamnum apparent. Sic Beda hîc per *corvos* accipit dæmones, q. d. Filios in parentes impios invadent dæmones, qui eos rapient ad tartara; ubi oculos eorum, quibus parentes subsannarunt, velut feroces corvi rostro pungent et excarnificabunt.

Mystice, sanctus Gregorius, l. 18. Moral. c. 19: *Oculum qui subsannat*, etc. *Perversi quippe*, inquit, *dum divina judicia reprehendunt, subsannant patrem suum. Et quilibet hæretici, dum prædicationem sanctæ Ecclesiæ contemnunt, despiciunt partum matris suæ. Corvi vero de torrentibus veniunt, dum prædicatores veri ad defensionem sanctæ Ecclesiæ à sacrorum librorum fluentis procedunt, qui etiam recte corvi vocati sunt, quia nequaquam de justitiæ luce superbiunt, sed per humilitatis gratiam peccatorum in se nigredinem confitentur; qui videlicet corvi oculum subsannantis effodiunt, quia pravorum ac pertinacium hominum intentionem vincunt.*

Tropolog. noster Alvarez de Paz. l. 5. pag. 3. cap. 6. de Exterminatione mali: Quisnam, inquit, subsannat patrem suum? qui turgidus superbia non obedit prælato suo, et quis despicit partum, id est laborem in pariendo sive parturitionem matris suæ? qui ut suæ voluntati satisfaciat, non obediendo, disciplinam Religiosam subvertit. Hic dignus est qui in crucem agatur, imo qui in æterna supplicia destinetur, ubi dæmones peccati nigredine corvis, et rapacitate aquilis similes, oculos ejus effodiant; ut solem justitiæ non videat, et omnia ejus bona carnibus similia discerpant. An non fur si rem magni valoris surripiat, legibus ita statuentibus in crucem agitur, sive furca suspenditur? Sed fur est, et rei magni valoris, scilicet voluntatis Deo consecratæ usurpator, qui prælatis non obedit. Ideoque S. Bonav. ait: *Te prælato dedisti propter Dominum, et propter regnum cœlorum, et jam non es tuus, sed ejus cui te vendidisti; et ideo nihil tibi licet agere de te, sine ejus voluntate. Ipse enim est dominus voluntatis tuæ, et contrectatio rei alienæ invito domino furtum est; fur autem cœlo non appropriat.* Hæc S. Bonavent. tract. de Inter. homine cap. 2.

Addit Salomon: *Et comedant eum filii aquilæ.* Censent R. Salomon et Aben Ezra aquilas esse pios in pullos et in parentes, ideoque juste hic eis filios in parentes, impios tradi devorandos, ut piæ aves impietatem vindicent. Cæterum sunt et aquilæ nonnullæ in pullos et parentes inhumanæ et sævæ; unde illud de aquila apud Aristot. l. 1. de Histor. Animal. cap. 31: *Tres parit, atque duos nido ejicit, educat unum;* et l. 9. c. 32: *Aquilæ*, ait, *alunt pullos suos donec potestas volandi fiat, tum nido eos expellunt; post regione, quam ipsi genitores incolunt, tota exterminant.* Quare quibus de causis jam dixi impios filios tradi corvis, ob easdem traduntur et aquilis.

Exemplum hujus gnomes appositum recenset Gregor. Turon. oculatus testis, Merovei, qui rerum novarum studiosus et regni avidus à patre Chilperico rege Francorum dissidens, ab eodem attonsus fuit, et monasterio inclusus: ex quo profugiens Turonas ad templum sancti Martini, à Greg. Turonensi benevole exceptus, ibidem hoc omen quasi fulmen accepit, quod hisce verbis refert ipse Gregor. l. 5. Histor. Franciæ cap. 14: *Meroveus vero de patre atque noverca multa crimina loquebatur; quæ cum ex parte vera essent, credo acceptum non fuisse Deo, ut hæc per filium vulgarentur, sicut in sequentibus cognovi. Quadam enim die ad convivium ejus accitus, dum pariter sederemus, suppliciter petiit aliqua ad instructionem animæ legi. Ego vero, reserato Salomonis libro, versiculum qui primus occurrit, arripui, qui hæc continebat: Oculum qui adversus aspexerit patrem, effodiant eum corvi de convallibus. Illo quoque non intelligente, consideravi hunc versiculum à Domino præparatum*, ac juxta eum infelix fuit Merovei exitus. Nam à patre Chilperico velut corvus à corvo oculorum luce vitaque privatus est, teste Paulo Æmilio in Vita Chilperici; ubi et addit Chilperico par pari redditum, cum à Fredegonde uxore sua corvina interemptus est.

18. TRIA SUNT DIFFICILIA (Hebræus, *abscondita* vel *mirabilia*, uti vertit Aquila, itaque legit sanctus Ambrosius de obitu Valentin. Chaldæus, *occulta;* Septuag. *Tria sunt impossibilia mihi intelligere;* Vatablus: *Tria sunt excellentia ac supra captum meum*) MIHI, ET QUARTUM PENITUS IGNORO: VIAM AQUILÆ IN COELO (Septuag. *vestigia aquilæ volantis*), VIAM COLUBRI SUPER PETRAM (perperam multi codices legunt, *super terram*), VIAM NAVIS IN MEDIO MARI (Hebr. *in corde maris;* Septuag. *semitas navis navigantis*), ET VIAM VIRI IN ADOLESCENTIA.] Arabicus: *Vestigia aquilæ volantis, et circuitum serpentis super petram politam, et decursus navis decurrentis per mare, et vias hominis in adolescentia.*

Tertius hic est gryphus tertiumque ænigma obscurissimum, æque ac elegantissimum et divinissimum.

Est hic duplex lectio: Antiqui enim codices et Vaticani cum Beda et aliis multis legunt, *in adolescentia;* ac Septuag. ἐν νεότητι, id est *in juventute;* Syrus, *in juventa;* sicque legit S. Ambros. Anastas. Nicæn. Isidor. Pelusiot. et alii mox citandi. Altera lectio est: *Et viam viri in adolescentula;* sic legunt Codices manuscripti, Hugo, Isidor. Clarius, Jansenius et alii, quos citat Franc. Lucas, in Notis hic: hebr. enim est בעלמה *bealma*, id est *in virgine*, et sic vertit Pagnin. *alma* enim significat adolescentulam absconditam (עלם *alam* enim est abscondere) et viro incognitam, qualis est virgo, uti ostendi Isaiæ 7. 14. ad illa: *Ecce virgo* (hebr. *alma*) *concipiet;* et sic translulit S. Matth. cap. 1. 23: unde et Chald. hic vertit, *et viam viri in virgine;* et Symmach. ἐν νεάνιδι, id est *in adolescentula.* Suspicatur Franc. Lucas in Notis hic Septuag. primitus vertisse ἐν νεότιδι, id est *in juvencula*, quod postea corruptum sit ἐν νεότητι, id est *in juventute*, indeque forte derivatum τὸ *in adolescentia*, quod habent multi codices Vulgatæ. Hæc enim mutatio et lapsus uti vicinior, ita facilior et pronior est, quàm ex עלמה *alma*, id est *adolescentula*, in עלמות *almut*, id est *adolescentiam.* Atque hæc lectio continet sensum sublimem, et perspectu difficilem, imo impossibilem, nimirum incarnationem Verbi in virgine, ut merito de ea dixerit Salomon cæteroquin sapientissimus: *Et quartum penitus ignoro;* cum *viæ viri in adolescentia*, ex quotidiano usu et experientia, cognitio videatur esse facilis, certe non adeo difficilis. Utraque ergo lectio gravibus fulcitur auctoribus, ac proinde utraque explicanda venit.

Prior lectio: *Et viam viri in adolescentia;* primo, hunc suggerit sensum planum et plausibilem, de mobilitate adolescentiæ, et vaga instabilitate adolescentum, ob fervorem ætatis et sanguinis, q. d. Sicut via aquilæ, colubri et navis obliquæ sunt et tortuosæ, atque difficulter

inveniuntur, quia nullum remanet vestigium earum : ita *et via*, hoc est vitæ ratio, quam quis in adolescentia sua sequitur, difficulter intelligitur ; adeo enim instabilis est via hominis in adolescentia, ita se adolescens per omnes horas in diversa torquet, et nunc huc, nunc illuc rapitur, ut difficile sit id comprehendere, et animadvertere quo tendat, et in quibus versatus sit.

Porro via aquilæ in cœlo est instabilis, via colubri super petram terramque vaga et lubrica, via navis in mari fluida et fluctuans ; quare tribus hisce rebus et elementis graphice depingitur, et quasi in imagine repræsentatur vaga via mentis instabilis, quæ nunc vagatur in cupiditate gloriæ mundanæ, nunc in cupiditate rerum terrenarum, nunc in cupiditate libidinum et rerum venerearum, in quibus velut in aquis homines volutantur et immerguntur.

Rursum hic aquilæ, colubri et navis gryphus significat sapientiam, consilium et omnem sublimiorem doctrinam cogitationemque, quæ similis est aquilæ, per adolescentes et adolescentiam velut per mobilem aerem transvolare, ita ut nullum sui vestigium imprimat; prudentiam, quam coluber sua vafritie repræsentat, per eamdem ætatem velut per petram serpere et labi, sic ut nulla post se indicia relinquat ; custodiam, constantiam, proposita bona, omnemque virtutem per eamdem transire, instar navis mare secantis, quæ nullam mari notam infigit. Ita ut hæc omnia significent, nihil firmiter in adolescentia hærere per modum habitus, sed omnia per eam transcurrere et elabi, ut ex eo quod vides adolescentem hodie probum, pudicum, sobrium, etc., statuere nequeas an talis crastino die futurus sit; nescias pariter quid mente tegat, quos affectus, amores, vel odia animo celet; sicut adultera adulterinos amores studiose abscondit. Unde de ea subditur : *Talis est via mulieris adulteræ*, etc. Quocirca sanctus Chrysostomus, homil. 84. in Matth. vitam nostram asserit instabilem magis fluctuare, quàm fluctuet Oceanus et Charybdis : *Adolescentium fluctus,* inquit, *pueritiæ succedunt, qui vehementius sicut Ægeum mare concupiscentiæ ventis exagitatur, quæ quidem ætas potissimum correctione destituitur, non solum quia majoribus turbationum fluctibus cæditur, sed etiam quia pædagogus tunc et magister subtrahitur.* Vide Aristotelem, l. 8. Ethic. c. 3. ubi hanc adolescentiæ nobilitatem describit ; ex qua concludit nullum ex ea certum ingenii, indolis, et morum in sequenti vita futurorum argumentum capi posse. Nam, ut ait Homerus Iliade 3 : *Semper juniorum mentes pendent.*

Huc accedit Pineda, l. 3. de Rebus Salomonis c. 2. Hæ quatuor res, inquit, inter se simillimæ sunt, et imaginem ultimæ, id est quartæ, repræsentant. Priorum enim trium, puta aquilæ, colubri et navis, viæ et processus tortuosi sunt et obliqui, et nunc huc, nunc illuc torquentur per momenta : navis præsertim in medio mari contrariis impetitæ ventis, rapidis impulsæ fluctibus, qui vel rectum cursum impediunt, vel navim, id est adolescentiam, demergunt in interitum. Illud enim significat apud quosdam τὸ *in medio maris.* At si sapientia contingat adolescenti, ea erit instar gubernaculi ad dirigendum cursum, et superandos fluctus, cum ipsa eadem dicatur fuisse Salomoni instar littoris, ad quod alliduntur et infringuntur superbissimi maris æstus, id est adolescentiæ perturbationes et impetus cupiditatum rapidissimarum. Audi Scripturam : *Dedit Deus sapientiam Salomoni, et prudentiam multam nimis, et latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris*, 3. Reg. 4. 29. Salomon enim in adolescentia cœpit regnare post mortem patris Davidis, anno ætatis 18. uti ibidem docet Pineda, et sub initium regni postulavit impetravitque à Deo sapientiam, 3. Reg. 3. 11.

Secundo, alii ex adverso per hæc tria, imo quatuor, censent notari miram adolescentiæ et adolescentis probe instituti, cordati et strenui instar viri (hunc enim significat hebr. גבר *gaber*), virtutem et vigorem, q. d. Res admiratione digna est, quod aquila mole corporis gravis, solis alis per aera se libret, et in altum evolet ; quod coluber, pedibus carens, velocissime per petras et saxa lubricando serpat et currat ; imo altas rupes, arbores, domos sine scalis vel clavis subito conscendat ; quod navis grandibus sarcinis onerata, mari velut piscis innatet, et quaquaversum ad libitum naucleri se circumagat ; quin et ventis, procellis et fluctibus sulcando obluctetur, eosque calcando subigat : at magis admiranda est via *gaber*, id est viri, puta conversatio matura et proba adolescentis virilis et generosi, qui in adolescentia virtute præcoci, vincit annos et præcurrit ætatem. Hic enim similis est, imo transcendit generositatem aquilæ, colubri, navis et naucleri; juvenis enim in carne vivens, et carni dominans, dum superna meditatur, et conversationem habet in cœlis, est aquila terram despiciens, et in sublime evolans. Idem prudenter et circumspecte in omnibus sese gerens, cum prudentiam necdum per experientiam didicerit, est quasi coluber astutus, qui teres et pedibus carens, insita à natura agilitate solerter fugiens saxa transcurrit, et rupes conscendit. Idem tentationes carnis et mundi caute declinans vel fortiter superans, est velut navis acta à perito nauclero, quæ procellas et fluctus vel fulcando, vel obluctando superat, ac directe in portum fertur.

Tertio, noster Salazar putat hisce quatuor designari velocem adolescentiæ et ætatis voluptatumque ejus decursum, q. d. Aquila per aeris levissimam regionem velocissime fertur; serpens per terram levissime labitur ; navis per aquas maris mollissime, simul atque ocissime ruit ; sed tamen longe velocius ac lenius vir ex adolescentia ad alias ætates fertur, labitur, ruit; quia juvenis quid sibi temporis habeat, non satis attendit, atque adeo juventus inopinantem illum et quasi aliud agentem fugit.

Simili schemate Sapiens, cap. 5. v. 10. celerem ætatis humanæ lapsum comparat navi aquam pertranseunti, et avi aerem secanti, æque ac Job, c. 9. v. 26. et alii eam comparant serpenti per saxa fugienti. Unde Chaldæi per serpentem in orbem glomeratum, et caudam suam ore mandentem, annum semper fugientem, circulantem et in orbem redeuntem repræsentabant ; uti testis est Horus Apollo in serpente. Rursum sicut difficile, imo impossibile est aquilam, colubrum, navim per eamdem prorsus viam retrocedere et reverti ; sic

perdifficile est, ut adolescens viam voluptatum quam inivit relegat, viam virtutis capessat, seque ad bonam frugem convertat. Quid enim aliud est juvenis gloriæ cupiditate elatus, nisi aquila sublime volans? quid adolescens terrena et caduca bona impense appetens, nisi coluber per terram serpens? quod denique juvenis deliciis ac voluptatibus diffluens, nisi navis per aquas ruens?

Mystice, Isidorus Pelusiota, lib. 1. ep. 416 : *Tria sunt*, inquit, *quæ intellectu assequi nequeo, et quartum penitus ignoro, inquit Salomon : viam aquilæ volantis; hoc autem est divina Filii natura, quæ nullo humano ingenio comprehendi potest : Et vestigia tua non cognoscentur*, *ait divinus spiritus in Psalm. Vidit autem hanc aquilam ipse quoque Moses, pennis suis populum in deserto contegentem. Et viam serpentis in petra. Obliquæ ac sinuosæ serpentis illius viæ sunt, qui mandati transgressionem nobis insusurravit, quæ quidem peccata sunt, nec viam in petra invenerunt; petra autem Christus est, qui cum carnem induit, mutationis omnis expers mansit. Neque enim peccatum fecit, neque inventus est dolus in ore ejus. Viam navis in medio mari, hoc est, divinæ incarnationis omnibus salutem afferentis; quæ, navis instar, mortis abyssum peragravit, atque genus quidem nostrum ab ea revocavit, ipsius autem mortis semita in inferno minime inveniebatur. Viam viri in adolescentia. Per juventutem hoc loco resurrectionem à mortuis intelligit, cum nimirum corruptio immutabitur, ac natura ad statum ab omni corruptione atque interitu alienum juvenescet. Hunc tu statum quære.*

Minus apposite hæc quatuor Isidorus ibidem accommodat diabolo ejusque tentationibus. Magis apposite Auctor Catenæ Græcor. *Per aquilam*, inquit, *accipe Christum : per aquilæ vestigia incomprehensum ejus è cœlis descensum, et ad eosdem rursum ascensum; per semitas navis, admirabilem illius ex matre virgine exortum; per viam denique anguis, diabolicas tentationum vires et operationes.*

Posterior lectio : *Et viam viri in adolescentula*, scilicet *alma*, id est *virgine*, ut habent Hebræa et Chald. primo, à nostro Gaspare Sanchez in c. 7. Isaiæ, v. 14. sic exponitur, q. d. Facilius invenies viam aquilæ in aere, et viam colubri in saxis, et viam navis in mari, quam viam virorum ad januam virginis illius quæ nunquam se viris videndam offert, imo eos aversatur et fugit, ideoque est *alma*, id est abscondita. Rursum, sicut post transitum aquilæ, colubri et navis nullum in aere, petra et mari remanet transitus vestigium : sic in virgine, cujus mens est illibata et pura cogitatio, affectus aut memoria viri nulla suî vestigia figit; sed illico hæc omnia dilabuntur et diffluunt. Quo significatur optimam virginitatis custodiam esse, primo, firmum et constans ejus studium; secundo, fugam virorum, ut domi se celet et abscondat; nec enim eam decipere poterunt juvenes petulantes, quæ omnium conspectum et colloquium velut serpentinum aversatur et horret.

Secundo, vice versa Jansen. censet hæc verba respondere illi generationi secundæ, de qua dixit v. 12 : *Generatio quæ sibi munda videtur, et non est lota à sordibus suis.* Nimirum est generatio quædam, quæ cum impura sit atque impudica, tamen pudicitiam et illibatam quamdam puritatem præ se fert; hæc autem es tvirgo constuprata suî copiam faciens, et conjugata adulterum admittens : utraque enim facinus suum tegere ac dissimulare contendit. Itaque ait : Sicut in aere, petra et aqua nullas itineris sui expressas notas dimittunt aquila, serpens atque navis : sic etiam viri ad virginem ingressus nullum vestigium apparere solet, propter nimium studium celandi id quod sine capitis periculo evulgari non potest. Itaque juxta hunc sensum hebr. *alma* non significat adolescentulam corruptam, sed virginem, scilicet non quæ jam sit virgo, sed quæ ante congressum fuerit, imo in ipso congressu inventa sit virgo.

Tertio, alii sic explicant, ut Salomon suadeat parentibus vigilem et exactam filiarum virginum custodiam, eo quod, sicut aquilæ, colubri et navis mollissimus et lenissimus est per aera, rupes et mare ingressus et incessus, adeo ut non sentiatur : sic pariter viri ad virginem introitus sit lenissimus et secretissimus, ut omnes etiam parentes fallat. Rursum, sicut aditus viri ad virginem est occultus, sic et abscessus : nullum enim relinquit suî vestigium in viro; in virgine vero etiamsi nonnulli putent manere vestigium membranæ disruptæ, quæ ante copulam virginale secretum tegebat, eratque virginitatis signaculum, tamen idipsum negant alii, ut Franc. Vallesius medicus, uti ostendi Deuter. 22. v. 17 et 18.

Sub hoc humili abjectoque litteræ corticæ et grammatico ejus sensu, altius quid spectavit Salomon, nimirum incarnationem et nativitatem Verbi divini in B. Virgine; hanc enim significat hebr. *alma*, ad quam ingressus est *gaber*, id est vir Christus nuntiante Archangelo Gabriele, ita nuncupato, quod nuntiaret *gaber el*, id est virum Deum, puta Verbum incarnatum. Hoc enim fuit mirabile, difficile et incomprehensibile mysterium, sive portentum seculorum omnium, juxta illud Jerem. 31. 22 : *Creavit Dominus novum super terram : femina circumdabit virum;* et Isaias c. 7. 14. Achaz regi hoc signum signorum maximum exhibet, dicens : *Ecce virgo concipiet et pariet filium;* et c. 53. 8 : *Generationem ejus quis enarrabit?* Quod ergo B. Virgo adimplens hanc abavi sui Salomonis prophetiam, accepto à Gabriele nuntio, admirans dixit : *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* atque angelus ei respondit, id opus fore non hominis, sed Spiritus sancti : *Spiritus sanctus*, inquit, *superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Idem prorsus primus vaticinatur hîc Salomon, ac tam sublime mysterium obstupescens, se modum ejus plane ignorare confitetur : unde ipse à Patribus Propheta nuncupatur, imo ipse se Prophetam nuncupavit hoc cap. v. 1. dum hoc suum eloquium vocavit visionem, id est oraculum et prophetiam. Vox enim hebr. *gaber*, id est *vir robustus*, nulli proprie puero vel adolescenti, sed soli Christo nascenti competit tum ob divinitatis suæ fortitudinem; tum quod ab instanti suæ conceptionis secundum animam omnino fuerit perfectus : nec enim mysterio videtur carere, quod non sit dictum : Via adolescentis sive juvenis in adolescentula, quemadmodum juxta illum priorem litteralem sensum videbatur dicendum, sed *via viri*. Certe in nullum alium istud verius competere potest quam in Christum ejusque matrem virginem. Juxta quem sensum

reliquæ tres viæ recte intelliguntur adductæ, ut per illarum exemplum quarta illa via, et præ aliis magis mirabilis, melius intelligeretur et adverteretur, scilicet quod, quemadmodum avis in aere volat, serpens super petram repit, navis transit in mari sine aliqua aeris, vel petræ, vel aquæ corruptione, vel divisionis alicujus signo relicto : ita et via illa viri contingit sine virginis læsione et corruptione. Ita hunc locum de Christo in Virgine incarnato explicarunt veteres Rabbini, ac inter eos R. Haccados, id est Sanctus, apud Galatin. lib. 7. de Arcanis fidei, c. 15. Lyran. Jans. Franc. Suarez. 3. p. q. 28. art. 1. disp. 5. sect. 1. et alii.

Igitur Salomon hîc *viam viri in virgine*, id est Verbi in ea incarnationem, adumbrat tribus similibus, sed ænigmatibus, nimirum per viam aquilæ in cœlo, per viam colubri in petra, per viam navis in mari : unde colligas Christum esse aquilam, colubrum, navim; B. Virginem esse cœlum, petram, mare.

Christum esse aquilam, quæ regina est avium, ex utriusque analogiis liquet. Audi S. Ambr. tract. in c. 30. Prov. sub finem : *Aquila intelligitur Christus, qui volatu suo descendit ad terras, quod animalis genus non nutritur, nisi prius castitas comprobetur matris, ut apertis oculis absque palpitatione totum aspiciat solem; hoc enim animal comparatur Salvatori, quod cum aliquid rapere voluerit, non vestigiis obambulat terras, sed excelsum eligit locum : sic et Christus alta cruce suspensus, tonanti strepitu et terribili volatu impetum ad inferos fecit, sanctosque rapiens ad superna remeavit.* Christum pariter esse colubrum, qui scilicet formam peccatoris suscepit, sed veneno peccati caruit, imo illud suo sanguine expiavit, liquet ex illo Joan. 3. 14. *Sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Christum esse navim mercium cœlestium, quæ omnes fideles et sanctos per mare hujus seculi vehit ad portum salutis æternæ, docet ibidem S. Ambr. *Christus*, inquit, *est navis in qua ascendunt omnium credentium animæ, quæ ut firmius inter fluctus evehatur, de ligno fabricatur, et ferro configitur : hoc autem est Christus in cruce, sed dicit navem sine vestigio, quia Verbum Dei verum et efficax per aurem penetrat ad viscera sine læsione, et homine assumpto Verbum inter homines nascitur sine suî diminutione, et Maria virgo generat sine corruptione. Transit ergo navis per mare, et nulla in undis vestigia remanent, quia venit Christus de cœlo, aure concipitur, utero portatur, et talis virgo Maria remansit postquam peperit, qualis antequam Verbum aure conceperat, et utero gestaverat.*

Beatam Virginem vero esse cœlum liquet, quia in ea ceu in throno cœlesti omni decore et gratia adornato, per novem menses resedit Deus, puta Verbum divinum (*ubi enim Deus est, ibi cœlum est ; ubi Papa, ibi Roma,* inquiunt Canonistæ), quod sicut aquila celerrime et sublimissime in illam advolavit, cum illa dicente : *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*, eodem temporis instanti in eamdem è sinu Patris descendit, carnem è carne ejus assumpsit, ac seipsum corporavit. Beatam Virginem esse petram limpidam puritatis, et fortitudinis, et constantiæ, manifestum est. Eamdem esse mare sapientiæ et virtutum docent Patres. Unde et *Maria*, vel, ut Hebræi pronuntiant, *Miram*, vel *Mariam*, idem est quod altitudo maris, uti nonnulli volunt; licet alia plura et veriora sint ejus etyma. Hîc tibi latum, ô lector, campum aperio, tum in laudes B. Virginis excurrendi, tum incarnationis Verbi in Virgine modum contemplandi et admirandi. Considera enim hinc dotes aquilæ, colubri et navis, easque attribue Christo : inde expende dotes cœli, petræ vel rupis, et maris, easque attribue B. Virgini, et vere abyssum sapientiæ in hoc ænigmate latere conspicies.

Mystice, Lyran. per viam aquilæ in cœlo intelligit significatam Christi in cœlis ascensionem ; per viam colubri super petram ejus resurrectionem : qui cum tanquam serpens pependerit in cruce, in resurrectione è sepulcro surrexit clauso, ita ut in signato saxo desuper posito nullum appareret resurrectionis vestigium; per viam navis in medio mari, ipsius conversationem in hoc mundo procelloso et turbulento, in quo expositus fuit apud Judæos variis tempestatibus, ex uno loco in alium instabiliter semper vagatus. Hæ enim omnes viæ, sicut et via conceptionis ac nativitatis ejus, excedunt hominis captum.

Aliter hæc Christo adaptat Anastasius Nicenus in quæst. S. Script. quæst. 43. sic enim ait : Quis intelliget et mente comprehendet : *Viam aquilæ volantis in cœlo, id est, Christi ascensionem ; viam serpentis super terram, nempe vestigium peccati in corpore Christi ; et semitas navis per mare, nempe Ecclesiæ, utpote quæ in hac vita tanquam in mare, spe in Christum per crucem gubernatur ; et vias viri in juventute, nempe ejus qui natus est ex Spiritu sancto et Virgine? Ecce enim vir oriens nomen ejus*, Zachar. 6. v. 12.

Elegantius, plenius et fusius S. Ambr. totum hoc ænigma de Christo pertractat. tract. in cap. 30. Prov. sive de Salomone, qui exstat sub finem, t. 2. ubi, per viam aquilæ in cœlo, accipit Christi descensum in terras Virginisque uterum, ac rursum ejusdem ascensum in cœlum; per viam colubri in petra, immunitatem Christi (hic enim est petra) à peccato et servitute diaboli ; per viam navis in mari, Christi tum incarnationem, tum crucem, tum Ecclesiam ; per viam viri in adolescentia, Christi vitam et conversationem in hoc mundo. Sed audi ipsummet resonantem : primum emblema aquilæ sic Christo attribuit : *Quasi vero sit facile ut suspensa aquila in altum celeri elatione pennarum plausus suî et lapsus vestigia manifesta constituat, aut viam signet in vacuo, et lineam sui volatus figat in liquido. Aquilam in hoc loco Dominum debemus accipere. Etsi enim post passionem et resurrectionem suam præsentibus Apostolis Dominus noster ascendit in cœlum; tamen cujus hominis tam altus sensus et tantus est, ut explicari non possit, quomodo illa tanta majestas de cœlo aut venire dignata fuerit, aut redire? cum hoc solum nobis scire liceat, quod aut venit, aut rediit. Quis enim cognoscere potest quemadmodum Verbum in Virginem venit, ut repente conceperit, ut tam felicem fetum partus virginalis effunderet, ut hominem Deus indueret, quem totus mundus non potest nec sufferre, nec capere? id est quod Salomon ait, vestigia aquilæ volantis, id est Christi Domini advenientis ad terram, ac redeuntis ad cœlos, vestigia comprehendi enarrarique non posse.*

Secundum emblema serpentis in petra Christo

sic adaptat: *Hanc petram Christum Dominum nostrum esse ambigere non debemus; serpens autem ex ipso nomine, quod sit callidior omnium bestiarum, quæ sunt super terram, apparet quod est diabolus; qui ideo serpens dicitur, quod occulte serpat et quod sensus hominis tenuiter illabendo pertentet. Hic ergo in corpore hominis, quod omnipotens induerat Dominus, nulla malitiæ suæ potuit imprimere vestigia, quamvis illud ausus fuerit sæpe tentare.* Et in appendice docet serpentem seduxisse Adam et Evam, quia ex pulvere conditi erant pulverei et terreni; non vero Christum, quia ipse ex petra erat petrinus : *Potuit*, ait, *et ad ipsum tentandum aggredi; sed Christus non obtemperavit, ac diaboli verba contempsit, ideo serpens in petra vestigium non fecit.*

Tertium emblema viæ navis sic Christo adscribit : *Navem adæque Ecclesiam debemus accipere in salo hujus mundi constitutam, quæ crebris ventorum flatibus, id est tentationum plagis ac verberibus, fatigatur; quam turbidi fluctus, id est hujus seculi potestas conatur ad saxa perducere : quæ etsi undarum fluctibus sæpe vexatur, nunquam tamen potest sustinere naufragium, quia in arbore ejus, id est in cruce, Christus erigitur. In puppi pater residet gubernator ; proram paraclitus servat Spiritus. Hanc per angusta hujus mundi freta duodecim in portum remiges ducunt, id est duodecim Apostoli et similis numerus Prophetarum.*

Subdit deinde navim hanc omnes scopulos, procellas, piratas et ventorum flabra superare: *Sed quod ait vias navis navigantis, proprie significat quod in tempore persecutionis miro modo comprehendi omnino non possit : qui scilicet vivida per interitum, et dives per damna reddatur, quæ ob hoc multis in locis soli comparatur aut lunæ quæ etsi tunditur, non movetur, aut, si moveatur, resurgit;* scilicet luna recedens à sole, luce orbeque minuitur; accedens deinde, rursum augetur, et quasi resurgit.

Deinde quartum emblema viri in adolescentia sic de Christo prosequitur : *Vir iste Christus Dominus noster est; hic est vir, cujus viæ non possunt cognosci in juventute. Quis enim æstimare animo possit, quanta ille opera exercuerit, cum secundum hominem moraretur in terris, quæ itinera virtutum duxerit, quas vias beneficiorum circa humanum genus fuerit ingressus?*

Tropol. per quadruplicem hanc viam accipias quadrigam virtutum, qua imus, imo trahimur ad felicitatem æternam. Scilicet per viam aquilæ in cœlo significatur prudentia : hujus enim symbolum est aquila, utpote quæ mira pollet oculorum ad videndum et prævidendum acie, sicuti prudentiæ est providere et prospicere omnia actioni commoda vel noxia. Per viam navis in mare significatur fortitudo, qua contra fluctus et procellas tentationum mundi hujus fortiter incedimus. Per viam viri in adolescentia significatur temperantia, quo adolescentiæ æstus et cupiditates moderamur. Per viam colubri in petra significatur justitia, quæ cuique suum tribuit : sicut coluber repens per petram nil illi adimit, sed sua omnia relinquit. Vis ergo ire in cœlum, viam virtutis capesse : hac ivere Sancti omnes, Apostoli, Martyres, Virgines, Confessores.

Sed age Sanctos de via recta percunctemur. Dic Abraham, dic Isaac, dic Jacob, quo compendio in cœlum evasistis? *Fide in terra quasi in aliena, habitavimus in casulis, confitentes quia peregrini et hospites sumus super terram : exspectabamus enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex et conditor est Deus*, Hebr. 11. Dic, Moses ; dicite, Prophetæ, Eremitæ ; dicite, aquilæ, imo angeli terrestres : *Circuivimus in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti ; in solitudinibus errantes, in montibus, in speluncis, et in cavernis terræ. Elegimus affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere jucunditatem : majores divitias æstimantes thesauro Ægyptiorum improperium Christi ; aspiciebamus enim in remunerationem*, Ibidem. Dic, S. Paule, quam viam raptus in cœlum inisti? *Fratres, jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum, et domestici Dei*, ad Ephesios 2. *Cupio dissolvi et esse cum Christo*, ad Philippenses 1. *Nostra conversatio in cœlis est. Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*, ad Romanos 8. 18 : *Quod enim momentaneum est et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*, 2. Cor. 4. Dic, S. Sebastiane : *Posuit me quasi signum ad sagittam, direxit in me filias pharetræ suæ*, Thess. 12. Altius me cœlorum quàm telorum jacula penetrarunt. Dic, S. Francisce : *Fratres, magna promisimus, majora promissa sunt nobis : servemus hæc, aspiremus ad illa : Voluptas brevis, pœna perpetua ; modica passio, gloria infinita ; multorum vocatio, paucorum electio, omnium retributio.* Tanta est gloria quam exspecto, ut omnis me pœna, omnis paupertas, omnis macies, omnis labor, omnis infirmitas, omnis tentatio, omnis crux delectet. Dic, S. Laurenti, quæ te via duxit in urbem? *Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas*, Psal. 16. 31. Ita cor meum in Deo, in cœlo defixum, ut igne examinatus, assatus, tostus, citius animam, quàm cœlum prodigerem. Dic, S. Agnes : *Carnis spurcitias et tyranni minas immaculato et inflexo calle transivi : et ecce ad te venio, quem amavi, quem quæsivi, quem semper optavi. Illi sum juncta in cœlis, quem in terris posita tota devotione dilexi*, S. Ambros. serm. 90. Dicite, Machabæi, vetus et invictum fratrum Martyrumque agmen : *Tu quidem scelestissime in præsenti vita nos perdis ; sed rex mundi defunctos nos pro suis legibus, in æternæ vitæ resurrectione suscitabit. E cœlo ista possideo, sed nunc propter Dei leges hæc ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero*, 2. Mach. 7. Dic, mater, dic, virago : *Nescio qualiter in utero meo apparuistis : sed enim creator mundi, qui formavit hominis nativitatem, quique invenit omnium originem, et spiritum, vobis iterum cum misericordia reddet et vitam, sicut nunc vosmetipsos despicitis propter leges ejus. Fili mi, miserere meî, quæ te novem mensibus in utero portavi, lac triennio dedi, alui, et in ætatem istam perduxi. Peto, nate, ut aspicias ad cœlum, ut non timeas carnificem istum, sed dignus fratribus tuis effectus particeps, qui, modico dolore sustentato, sub testamento vitæ æternæ effecti sunt, mortem suscipe, ut in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam*, ibidem.

Hos sequamur, hos imitemur, his nos obarmemus, si bellum, si tentatio, si infirmitas, si melancholia urgeat, ut in suburbiis cœli, in atriis Dei nostri assidue versemur. Incipe esse ô anima, quod futura es, angelorum socia des

tinata es, angelice vive, avidissime te custos angelus, te Sancti omnes, tot charorum numerus exspectat; curre, propera, festina; exspectat te B. Virgo, mater tua; exspectat te Christus Dominus, deliciæ tuæ; exspectat te Deus Pater, ut quasi filiam hæreditate sua, ab æterno prædestinata, te donet: exspectat te Deus Filius, ut in tuos quasi sponsæ dulcissimæ amplexus et oscula ruat; exspectat te Spiritus sanctus quasi gratissimam amicam, ut omni gloria, omni gratia, omni decore te vestiat et ornet. Quid moraris? è salo et solo, è cœno hoc in cœlum evola. Egredere, ô anima, de papilione corporis tui, ut in ostio stans videas pertransire gloriam Domini: è carcere hoc in cœlum evolanti B. Virgo mater Domini occurret choris comitata virgineis, te amplexabitur, te in suos recipiet, tibi cum omnibus suis applaudet; cum omnes angeli tuam gloriam admirantes acclamabunt: *Quæ est ista quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum?* Cant. 8. 5. Cum jucundissime inspicient te omnes filiæ Sion, salutabunt, et beatissimam prædicabunt, cum jubilabunt omnes filii Dei; cum illa 144. millia in conspectu throni et seniorum, tenentes citharas cantabunt canticum novum, tuque triumphatrix præcines: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est*, Exodi 15. *Equum et ascensorem projecit in mare*, Apoc. 14. cum ipse sponsus cum myriadibus Sanctorum occurret: *Surge, veni, propera, amica mea, formosa mea, columba mea. Jam hiems transiit, imber abiit et recessit. Veni de Libano; veni, coronaberis*, Cant. 2. 10. Tunc absterget omnem lacrymam ab oculis tuis, tunc labor et dolor, tentatio, ærumna, humiliatio, pœnitentia, bilis, phlegma, melancholia non erunt ultra. Tunc pro spinea corona capiti tuo auro gemmisque fulgentem imponet, tunc osculabitur te osculo oris sui, tunc dabit tibi *coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris*, Isaiæ 61. 3. Tunc securo et exsultabunda in amplexus sponsi evolabis, et cum jubilo dices: *Inveni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam eum. Gaudens gaudebo in Domino, quia induit me vestimentis salutis, et indumento lætitiæ circumdedit me, et quasi sponsam decoravit me corona*, Ibid. v. 10. Hæc creberrime meditemur, hic assidue cum Sanctis, cum angelis versemur: hic sit cor nostrum, hic lingua nostra, hic omnes viæ et vota nostra, ut post brevem et inanem hanc vitam, post pauculos annos, utinam post pauculos dies et horas, utinam hac ipsa die et hora, in Sanctorum omnium societatem in cœlis recipiamur, et fruamur eo qui est amor noster, finis et desiderium, Deus noster benedictus in secula. Amen.

20. Talis est et via mulieris adulteræ, quæ comedit, et tergens os suum dicit: Non sum operata malum.] Hæc gnome vel potest præcedentibus connecti, velut eis similis eo modo, quo jam exposui; vel ab eis separari, et per se sola consistere. Nam, ut recte advertit Jansen. vox *talis* non ad præcedentia, sed ad sequentia referri potest, q. d. *Talis est via*, id est hujusmodi agendi modus est mulieris adulteræ, quem scilicet subjungo, nempe, *comedit et tergit os suum, etc.* In hebræo enim non est *quæ comedit*, sed tantum *comedit.* Et sic optime consistit mysterium nativitatis Christi in versu præc. Sensus ergo est, q. d. Hic est genius, hæc indoles, hic mos et usus mulieris adulteræ, nimirum instar gulosæ alicujus, quæ furtim comedit rem vetitam, tergit os suum, ut nullum comestionis vestigium appareat, ac præ se fert continentiam, dicitque: Non comedi rem furtivam, *non sum operata malum*, id est non commisi adulterium. Honeste enim voluptatem copulæ adulterii significat per metaphoram (similis metaphora et catachresis est cap. 5. 15. et cap. 9. 17.) comestionis rei furtivæ, quia adultera furtum committit, tum quia corpus suum marito obligatum tradit adultero, tum quia adulteri corpus sibi alienum vetitumque furatur. Adde, solere adulteras cum adulteris convivari, itaque se ad adulterium incitare: gula enim sternit viam ad luxuriam, ac venter mero æstuans despumat in libidines, ut ait S. Hieron. Porro adulteræ, ut gulam et adulterinos amores celent, solent epulationes cum adulteris abscondere, osque suum tergere, ac dicere: Non sum epulata cum adultero.

Mystice Anastasius Nicenus, quæst. 43. jam citata, per adulteram accipit Ecclesiam è Gentibus idololatris collectam: *Talis*, inquit, *est conversatio Ecclesiæ Christo credentis; quæ fornicata in idolis, ipsis renuntians et diabolo, cum peccata ablueril, et acceperit remissionem, dicit se nihil mali fecisse.* Sic et Isidorus Pelusiota, lib. 1. epist. 417.

Elegantius et luculentius S. Ambr. tract. in cap. 3. Ecclesiast. serm. 1. de eleemosyna, qui exstat sub finem tom. 2. *Scilicet de anima per baptismum abluta dixisse Salomonem puto: ejusmodi est iniqua via mulieris meretricis, quæ cum se abluerit, nihil se dicit fecisse pravum, quod de hac plane dictum est, quæ postea quàm fonte abluta est Salvatoris, delictorum vitia non meminit, virtutem prædicationis assumit, et viva aqua abstergens maculas suas, ad evangelizandum non conscientia peccati retrahitur, sed fidei calore compellitur. Nihil enim dicit se fecisse pravitatis, dum fit nuntia veritatis, et oblivione abnegat impudicitiam, dum devotione prædicat castitatem.* Causam subdit: *Hæc enim virtus est Christi domini, ut peccator qui ejus unda se laverit, denuo in Virginem reparatus, non meminerit ante quod fecerit, rediviva nativitate infantiæ innocentiam præ se ferat, sitque virgo fide Christi, qui fuerat adulter corruptione peccati.* Similia, imo eadem habet S. Ambr. serm. 42. inter communes et tract. in cap. 30. Prov. sive de Salomone.

21. 22 et 23. Per (Chald. *propter*) tria movetur terra, et quartum non potest sustinere: Per servum cum regnaverit: per stultum cum saturatus fuerit cibo: per odiosam mulierem cum in matrimonio fuerit assumpta: et per ancillam cum fuerit hæres dominæ suæ.] Hebr. *Sub tribus tremit terra et sub quarto non potest sufferre;* Septuag. *Per tria concutitur terra, quartum autem non potest sufferre;* Symmach. *quatuor autem non potest ferre.* Septuag. ultima duo transponunt, et mulierem odiosam, quarto ultimoque loco, velut pessimam præ tribus cæteris collocant; sic enim habent: *Si famulus regnet, et imprudens saturatus fuerit cibis, si famula ejecerit suam ipsius dominam, et odibilis mulier sortita fuerit virum bonum.* Septuag. more suo sequitur Syrus.

Quartus est hic gryphus, sive quartum quasi ænigma quatuor intolerabilium.

Per *mulierem odiosam* intellige morosam, iracundam, rixosam, cerebrosam, superbam, incontinentem, quæ suo fastu, ira, impatientia, malisque moribus se facit exosam, ut marito totique familiæ sit odio et horrori; cum ex adverso bona uxor debeat esse amabilis, omniumque amorem sua modestia et gratia sibi conciliare.

Pro *movetur* hebr. est נרגזה *nirgeza*, id est movetur, tremit, fremit: רגז *ragaz* enim uti litteris, sic et significato alludit ad רגש *rogus*, et רעש *raas*, id est tremere, contremiscere, conturbari, pavere, irasci, tamque de animatis quam de inanimatis dicitur. Unde Septuag. *nirgeza* et *ragaz*, nunc vertunt, ad iram incitari, nunc exacerbari, nunc irritari, nunc turbari et conturbari, nunc pavere, nunc contristari, nunc defatigari, nunc sollicitum esse, nunc concuti, nunc obstupescere. Vatabl. hoc loco vertit, *stomachatur terra;* Chald. *commovetur;* Syrus, *sub tribus nutat terra.* Alludit ad terræ motum, quo terra concutitur, fremit et tremit ob aerem et ventos inclusos, qui inter se conflictantes sub terra, eam alioqui immobilem succutiunt, ut domos, turres, templa subruant, ac subinde videantur terram è centro suo convellere, quod revera in terræ motu fieri nonnulli Philosophi censent, uti ostendam Eccles. 1. 4. Similis est in domo et republ. terræ, id est terræ incolarum, puta civium et domesticorum, non tam corporum, quàm animorum motus et turbatio, cum servus dominatur hero, stultus sapienti, uxor viro, ancilla dominæ: hi enim superbia tumidi, cupiditate hiantes, imprudentia cæci, nova sorte et dignitate elati, non se capientes insolescunt, omnia invertunt, pervertunt, susque deque miscent; quocirca motus, seditiones, tumultus in domo vel republica concitant, ut ipsa à fundamentis convelli et quasi excentricari videatur; omnes enim ad impotentem, iniquum, tyrannum, arrogantem eorum dominatum indignantes fremunt et frendent, ac velut contra furias facibus furoris accensi sæviunt et furunt: unde et רגז *regez*, idem est quod commotio, terror, tremor, ira, furor.

Ratio est prima, quòd indignum et contra naturam videatur hærum subjici servo; sapientem, cujus erat regere, regi à stulto; maritum servire uxori, dominam ancillæ: servi enim ob indolem et mores serviles proprium est servire, domini vero et dominæ dominari, ut docet Aristot. lib. 1. Polit. cap. 4. quare si secus fiat, natura videtur inverti et esse mundus inversus.

Secunda, quòd servi, stulti, feminæ et ancillæ dominantes non capiant se suamque sortem et fortunam; sed velut emotæ mentis exsiliant, limitesque omnes transiliant, ac veluti insani bacchentur, ideoque multa indigna, aliisque injuria committant, quibus omnes contra se concitant, juxta illud:

> Asperius nihil est humili, cum surgit in altum.

Unde Plato, lib. 6. de Legibus: *Contra etiam dicitur*, ait, *nihil animo serviente integrum esse, nec quidquam servorum generi esse demandandum, quod et sapientissimus Poetarum* (Homerus) *testatur nobis, cum de Jove sic loquitur, dimidium mentis Jupiter illis aufert, qui servitutis sorti subjecti sunt.*

Similiter stultus si saturetur cibo, id est, deliciis et vinis, est intolerabilis, tum quia stultus, tum quia stultitiam ejus acuit saturitas et vinum. *Saturitatis enim germana proles est petulantia*, ait Philo: uti videmus in vitulis saturis, quorum saltus et gestus petulantes imitantur stulti saturi et ebrii: sub saturitate intelligitur opulentia et divitiæ, quas in se absonum est stultum habere, ut quæ non deceant eum, qui eis recte uti non potest, sed debeantur sapienti qui earum rectum novit usum. Nam, ut supra dictum est, *quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit?* Nec est tantum hæc res in se absona, sed hinc in terra magna provenit turbatio, quòd stulti divitiis abutentes multa insolenter committant, alios despicientes et injuria afficientes, ac per hæc alios ad indignationem ac zelum concitantes. Exemplum est in Nabal marito Abigail, cujus nomen hoc loco ponitur pro stulto: nam *nabal* hebr. stultum significat.

Tertia, quod servi, stulti, feminæ et ancillæ dominantes non agantur ratione, sed passione et concupiscentia, quæ dum armatur potestate et imperio, in omnes impune æque ac imperiose grassatur: quare tunc domus vel regnum non regitur æqua ratione; sed impotenti et effreni concupiscentia: hæc enim regit servum, qui regit domum vel regnum: omnes autem subditi, quia homines rationales volunt regi humana ratione, non passione: hæc enim est humana hominum regendi rationem si secus fiat, non ratio, sed cupiditas regit domum vel rempubl. ideoque non principatus est, sed tyrannis, quam omnes oderunt, ac propter eam irascuntur et tumultuantur, ut se in libertatem vindicent. Audi S. August. l. 4. de Civit. c. 3. *Proinde justus etiamsi serviat, liber est; malus autem etiamsi regnet, servus est: nec unius domini, sed, quod gravius est, tot dominorum, quot vitiorum, de quibus vitiis cum ageret Scriptura divina: A quo, inquit, quis devictus est, huic et servus addictus est.*

Denique nihil servi, ait Auctor Catenæ Græcor. quod ad regnum administrandum idoneum sit adferunt, ut sunt humilitas, scientia, experientia, aliaque ejusmodi. Regnavit sane servus Jeroboam, at tanta mala hic perpetravit, quanta nullus ante, vel post ipsum, ut rerum exitus demonstravit. Simile exemplum fuit in Eutropio servo, qui Arcadio Imper. in deliciis, sub eo Imperium administravit tanto fastu et insolentia, ut à populo furente ad necem appetitus, confugiens ad asilum templi, ibi vix S. Chrysostomi oratione servatus sit, ut superius ex Baron. et aliis enarravi.

Porro plane intolerabile est, quod vertunt Septuag. *Et serva cum dominam suam ejecerit*, ut scilicet serva dominæ à se ejectæ thorum, thronum, jus, opes et regnum invadat, uti Agar Saram dominam suam despexit, ejusque locum invasit, ac ideo jussu Dei ab Abrahamo domo pulsa est, Genes. 16.

Igitur parabola hæc docet hinc omnia turbari in mundo, quod his qui subesse et regi, quique inopia premi et contemni deberent, imperium obtingit, dominium, rerum abundantia et honor. Quod et in nobis ipsis usuvenit: commovetur enim ob id terra cordis nostri, quod carnalis affectus, qui spiritui deberet servire, imperat rationi; quod stultæ et brutæ

portioni nimis indulgetur saturitatis; quod odiosa caro in nimio habetur honore, et quæ ancilla esse deberet, dominari vult. Ita Jansen. Baynus et alii.

Allegor. Auctor Catenæ Græc. per hæc quatuor accipit peccatum, sive culpam quatuor seculorum sibi ordine succedentium, scilicet diluvii Noetici, Sodomorum, Ægyptiorum et Judæorum. Igitur culpa, inquit, quæ natura serva est, servumque efficit, jam olim regnavit in mortali hominum corpore, semel quidem universalis diluvii tempore, mox vero ætate Sodomorum terræ suæ ubertatem modeste ferre non valentium, nec non exteris peregrinisque hominibus ex mera petulantia vim adferentium. Hinc rursum sub odiosa Ægypto: hæc enim virum bonum, nempe Josephum nacta, ingrata exstitit. Joseph namque ne fame interirent, omnibus frumenti mensuram distribuebat, deque omnibus bene mereri studebat; verum superbia ebria, filios Israel nihil tale meritos per summam injuriam et contumeliam miserrime divexabat et opprimebat. At vero ancilla quæ dominam suam expulit, est terrena Jerusalem, propter frequentes captivitates, quas apud gentes perpessa est, appellata omnium serva vel ancilla; hæc autem ejecit dominam suam, sacram nimirum Christi Dei carnem, deicida et dominicida effecta.

Porro quod alius quidam ibidem sic explicat: Per tria, hoc est per Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, terra commovetur et gubernatur; quartum autem non potest ferre: neque enim in divinis est quaternitas, sed Trinitas tantum, cujus gloriam et majestatem universa creatura ferre non poterit. Ut ergo mysteria hæc Sapiens nos doceat, ait: *Tria sunt, quæ terra ferre non potest.* Hæc, inquam, explicatio sensui litterali non inhæret, imo adversatur, ideoque incongrua est, insulsa et indigna, ut mirum sit eamdem reperiri apud Anastasium Nicenum, quæst. 45. quis enim audeat SS. Trinitatem comparare servo, stulto, ancillæ, suis hæris dominantibus?

Tropol. per hæc quatuor accipias concupiscentiam animalem et brutam, rationi mentique rebellem et dominantem, quæ quadruplex est: nam carnalis appetitus, qui servire debuerat, imperat rationi et corpori, quod de se instar est bruti: quidquid petit usque ad saturitatem ingeritur, et odiosa caro in nimio habetur honore, et sensualitas dum suis deliciis fere totum tempus præripit, videtur fieri hæres rationis, scilicet dominæ suæ. Per hæc quatuor cordis nostri terra turbatur, quod cum aliqua cœlesti luce perfunditur, ea ceu indignissima erre non potest.

Hoc est quod ait Philo, lib. de Mundi opificio: *Ratio inescata à concupiscentia ex regina fit subdita, et serva ex domina, et exsul ex cive, et mortalis ex immortali.* Sicut enim inter uxorem et maritum ob inæqualitatem et dissimilitudinem assidua sunt jurgia: sic et inter concupiscentiam et rationem, sive mentem et spiritum, eamdem ob causam continua sunt bella. Quid enim magis inæquale quàm ratio et concupiscentia? hæc terrena, degener, imo congener brutis; illa vero spiritualis, generosa, et angelos ipsos cognatione attingens: hæc pauper omnino et indiga; illa dives et opulenta: hujus mores aliquando rigidi et iracundi, nonnunquam molles et effeminati, aliquando fastuosi et superbi, nonnunquam humiles et depressi, quæ non conjugi suo solum, sed sibi etiam semper dissimilis est; at rationis mores severi et graves cum suavitate conjuncti. Ergo in tanta morum dissimilitudine, et conditionis inæqualitate nulla potest esse consensio. Hinc liquet quantam oporteat esse rationis constantiam et robur ad concupiscentiæ motus frenandos et coercendos: si enim hæc rationem parum robustam et vegetam experiatur, sic se habet erga illam, sicut uxor contumax erga virum imbellum ac mollem. Ita Salazar. Unde Thalassius ad Paulinum: *Sicut, ait, absurdum est subesse bonum dominum improbo servo, ita et absurdum corruptibilis corporis mancipium esse mentem.* Vidit idipsum Cicero, l. 2. de Officiis, cujus verba recitat S. Amb. l. 1. Offic. c. 47. *Est,* ait, *in animis omnium molle quoddam, demissum, humile, enervatum quodammodo et languidum: si nihil esset aliud, nihil esset homine deformius: sed præsto est domina omnium, regina ratio, quæ connixa per se, et progressa longius fit perfecta virtus. Hæc ut imperet illi parti animæ, quæ obedire debet, videndum est viro, velut servo dominus, velut imperator militi, velut parens filio.*

Symbolice noster Salazar hæc quatuor tribuit Prælatis et principibus: sic enim aliquid obscurum et ænigmaticum, uti cæteri hi quinque gryphi, continent, q. d. *Per tria movetur terra,* id est impellitur ac nutat respublica, *et quartum non potest sustinere,* tria scilicet illam concutiunt, quartum omnino ipsam evertit. *Per servum cum regnaverit,* nimirum per principem, qui suarum cupiditatum servus est: hic enim rempub. continere et juste administrare non potest. Nam principem et regem non facit purpura, non diadema, non sceptrum, non turba famulorum, non pompa equorum et curruum; sed, ut ait Seneca Tragœd. 2:

> Rex est qui posuit metus
> Et diri mala pectoris,
> Quem non ambitio impotens,
> Et nunquam stabilis favor
> Vulgi præcipitis movet.
> Rex est qui metuit nihil,
> Hoc regnum sibi quisque dat.

Ratio est, quod regni gubernatio refertur ad id quod in rege regnat, ipsumque moderatur: nam quod regem ipsum regit, ejusque voluntatem impellit, id sane quasi à fortiori regnum gubernat. Si ergo ratio et virtus, cujus est omnia sapienter et juste constituere, in rege imperat, regnum utique ratio et virtus regit; si autem è converso cupiditas et vitia in principe imperium teneant, illumque sibi ipsis mancipent, cupiditas utique ac vitia regnum gubernant, etc.

24. 25. 26. 27 et 28. QUATUOR SUNT MINIMA TERRÆ, ET IPSA SUNT SAPIENTIORA SAPIENTIBUS: FORMICÆ, POPULUS INFIRMUS, QUI PRÆPARAT IN MESSE CIBUM SIBI: LEPUSCULUS, PLEBS INVALIDA, QUI COLLOCAT IN PETRA CUBILE SUUM: REGEM LOCUSTA NON HABET, ET EGREDITUR PER TURMAS SUAS: STELLIO MANIBUS NITITUR, ET MORATUR IN ÆDIBUS REGUM.

QUATUOR SUNT MINIMA TERRÆ.] Hebr. *Quatuor ipsa minima terræ, et ipsa sapientia sapienter edocta;* Pagnin. *Et ipsa perinde sapiunt, ac si sapientiam essent edocta;* Arab. *Quatuor sunt con-*

temptibilia terræ, et sunt sapientissima præ sapientibus. Vulgata: *Formicæ populus infirmus,* etc. Hebr. *Formicæ populus non fortis, et præparaverunt in æstate panem suum;* Septuag. *Formicæ quibus non est fortitudo, et præparant vere cibum suum. Formicæ* enim nomen hîc est pluralis numeri, ut patet ex hebræo: significat enim cœtum formicarum, qui typus est populi infirmi.

Pro *lepusculus* heb. est שפן *saphan,* id est absconditus, vel se abscondens, quæ vox tria significat: primo, chœrogryllum, ut vertunt hîc Sept. secundo, ericium vel erinaceum, sive porcellum hortensem, spinosum, qui spinis suis poma configit, iisque se onerat; tertio, lepusculum sive cuniculum, ut vertit Syrus: hic enim parvus est lepus. Vide dicta Levit. 11. v. 5.

Porro lepores et cuniculi sunt sapientes, id est solertes ut fugiant canes, et abdant se in antris suis. Unde Aristot. 1. Hist. animal. c. 1. *Aliæ animantes,* ait, *ingeniosæ sunt et timidæ, ut cervi, lepores, cuniculi;* timor enim facit cautos, solertes, providos, ut malum quod timent effugiant. Hinc et *mensibus quatuor frigidissimis latent, nec per id tempus quidquam comedunt,* ait idem, lib. 8. cap. 15. Hinc et lepus, ut ait Plinius, animalium villosissimus, cor habet maximum, ut et cætera timida, apertis oculis dormit, cum ejus esus faciat somniculosos et formidolosos. Lepus græce dicitur λαγῶς à λαγνής, id est salax, luxuriosus, fecundus: talis enim lepus est; unde simul mas est et femina, plurimosque edit fetus, idque crebro. Hebr. dicitur ארנבת *arnevet* ab ארב *arab,* id est insidiari, et רנה *rana,* id est strepere, quod venatores et insidiantes eum persequantur cum clamore et strepitu, ululatuque turbarum et canum, juxta illud Horatii, 2. ser. satyra 4.

Fecundi leporis sapiens sectabitur armos;

armi enim ejus et pulpamentum sunt admodum delicata. Latine dicitur lepus, cujus etymon dans Varro, lib. 3. de Re rustica, c. 12. *Lucius Ælius,* ait, *putabat leporem dictum à celeritudine, quod levipes esset; ego arbitror à græco vocabulo antiquo, quod eum Æoles Beotii λέπορεν appellabant.* Sic et Gellius, l. 1. c. 18.

Regem locusta non habet.] Heb. *Rex non est locustæ, et egreditur dimidians totum ipsum,* id est, dimidians totas suas turmas et acies, hoc est, tota distributa in suas cohortes et phalanges. Pagnin. *et egreditur adunata tota ipsa;* Chald. *et congregantur omnes in unum;* Syrus, *congregantur omnes velut unum;* Sept. *Sine rege est locusta, et pergit in acie ab una jussione ordinate;* Symmach. *et tanquam calculus tota,* id est, egreditur ordinate, uti calculi ordine collocantur in computum; Aben Ezra: *Locusta egreditur glomerata, et agminatim collecta;* alii, *egreditur aculeata;* Arabic. *in exercitu suo imperium suum.*

Stellio manibus nititur.] Hebr. est שממית *scemamith,* quod primo, Arabic. R. Salomon, R. Levi, Marinus et alii vertunt, *araneam:* hæc enim manibus quasi telam texit; unde laboris est symbolum, et in domibus quoque regum habitat. Unde Chald. vertit: *Aranea manibus tegumenta facit, et captu facilis habitat in munitionibus regum;* Aquila, *manibus capiens* vel *tractans;* alii, *utrimque manibus apprehendens;* Vatabl. *aranea utrumque latus apprehendet:* R. Levi et R. David. *aranea pedibus carminat,* sicut carminantur lana et fila dum pectuntur, et pectendo à sordibus repurgantur. Secundo, Aben Ezra, Pagninus, Jansen. et alii vertunt, *simiam.* Hæc enim voce et significato assonat voci *scemamith:* simia quoque pedibus velut manibus utitur, et subinde bipes velut homo graditur concinne et gratiose, ac hominis mores et gestus decore imitatur: ideoque ob ingenii sui dexteritatem, et humanæ prudentiæ imitationem regibus est recreationi, et in deliciis. Tertio, Noster vertit *stellio.* Sic et Sept. qui vertunt, ἀσκαλαβώτης (vitiose in Complut. et Regiis legitur καλαμάτης), vel ἀσκάλαβος, ab ἀσκάλος, id est circulus: quia scilicet circulis quibusdam aureis, velut stellis, distinctus ac varius est: unde et stellio vocatur, vel, ut alii quia in orbem incedit, et circulatim progreditur. Animal est parvum simile lacertæ, de quo dixi Levit. 11. 30. Vide et Plinium, l. 30. c. 10. et Aristotel. in Histor. animal. Hebr. dicitur *scemamith* à שמם *scamam,* id est admirari, obstupescere, quod dum homines videt, hæreat, et quasi admirans consistat, aut quod homines suis stellis et gestibus in admirationem rapiat.

Quintus est hic gryphus, sive ænigma quatuor minimorum. *Quatuor,* ait, *sunt minima terræ,* hoc est ex minoribus terræ animalibus, quæ tamen *sunt sapientiora sapientibus,* hoc est quæ ex instinctu naturæ exercent quædam sapientiæ opera, magis quàm hi qui nomen sapientis profitentur, aut quàm homines qui vere sapientiæ sunt capaces; quia ita sibi prospiciunt quasi ex sapientia aliqua operarentur; et quia nos sapientiam docent; unde et idcirco possunt dici *sapientiora sapientibus,* quod sua actione singulari docent sapientes sapientiam, et ab eis non docentur. Rursum, quod cæteris animantibus sint sapientiora, id est sagaciora et solertiora. Ita Jansenius, Baynus et alii.

Docet ergo hîc Salomon imitari sapientiam quatuor minimorum: quo significat primo, sapientiam non consistere in mole corporis, nec in robore, nec in pulchritudine, nec in quavis alia re, sed in solertia solertique actione, qua quisque sibi de rebus necessariis providet, quam videre est in hisce quatuor minimis. Secundo, docet nos Dei sapientiam et potentiam admirari in minimis; nam, ut ait S. August. magis elucet Dei sapientia in exili ape, formica, culice, musca, quàm in cœlo; non solum quia illa animata est, cœlum inanime; sed etiam quia in culice, v. g. sunt oculi, cor, stomachus, cæteraque membra, quæ in aliis animalibus, et tamen hæc oculus visu distinguere nequit, quæ Deus et natura re ipsa distinxit. Unde Poeta:

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Tertio, docet nihil spernendum ob parvitatem vel imbecillitatem, cum parvi præ magnis sæpe polleant ingenio, sapientia, acrimonia, spiritu, virtute. *Natura nusquam magis quàm in minimis est,* ait Plinius, l. 11. c. 2. Sic et virtus nusquam magis quàm in minimis ostenditur. Et Aristot. l. 9. Hist. animal. c. 7: *Omnino,* ait, *ratio brutorum magnam refert vitæ humanæ similitudinem, magisque in minori genere, quàm in majori videris intelligentiæ rationes.* Tertull. l. 1.

contra Marcion. c. 14 : *Animalia minutiora*, ait, *maximus artifex de industria, ingeniis aut virtutibus ampliavit; sic magnitudinem in mediocritate probari docens, quemadmodum virtutem in infirmitate secundùm Apostolum. Imitare (si potes) apis ædificia, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina.* Et D. Hier. ad hæc divini Psaltis verba : *Impleta est terra possessione tua*, psal. 103. v. 24, sic habet: *Et revera omnia opera Domini plena sunt sapientia; quando enim videmus formicam scire quando hiems venit, et reponit sibi escam; et iterum culicem tam minutum habere oculos, ventrem et universa membra sicut et nos habemus, etc., nonne hæc sunt admiratione digna et sapientia plena, videlicet cum rerum natura nusquam magis quàm in minimis mira sit? Unde Salomon quoque, regum sapientissimus, hoc genus minimorum animantium imprimis obstupuit: Quatuor, inquiens, sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus, formicæ populus infirmus.*

Hæc autem sapientia elucet primo, quod in formicis non sit rex, uti est in apibus, ac proinde non habeant ducem, sed quæque suopte instinctu et motu agat. Apes ergo habent monarchiam ; formicæ democratiam et rempublicam; secundo, hæc respublica est quasi castrensis. Unde urbes quasi sub terra sibi ædificant formicæ instar castrorum, ea solertia, proportione, mensura, distributione, ut eas intuitus Simon Majolus Episcopus Vulturiac. uti ipse scribit in Diebus canicul. colloq. 7. magis eas miratus sit, quàm fabricam Neapolis aut alterius civitatis pulcherrimæ; tertio, formicæ suas urbes in tria quasi habitacula dividunt, in quorum scilicet unà vitam degunt ac communiter comedunt ; in altero alimenta sua quasi in horreo vel granario recondunt ; in tertio mortuos suos sepeliunt, ait Plutarchus, insigni sane amoris, benevolentiæ bonitatisque argumento. Ælianus, lib. 6. de Animalibus cap. 43, addit quartum, scilicet gynecæum, ubi feminæ pariant; quarto, formicæ turmatim incedunt, sed miro ordine, astutia et pace; vacuæ enim onustas non spoliant, nec eis quidquam surripiunt, sed quæque sibi colligit. *Aliæ*, ait Ælianus l. 2. c. 25, *ad legenda grana eunt, aliæ onus portantes redeunt, ac summo cum honore et modestia* (hoc imitentur fideles et Religiosi), *aliæ aliis de via decedunt*, imprimis quidem expeditæ onus gerentibus. Et alibi rursus : *Formicæ imprimis, sedula atque operosa animalia, tanto laborandi studio tenentur, idque absque ulla excusatione et prætextu, quo uti solent ignavi, ut ne noctes quidem in suo opere cessent, modo sit plena luna; nec vero quemadmodum homines, inertiæ fugæque laborandi excusationes prætendunt*, etc. Exactius vero singularum opera depingens, cum cavernarum illarum artem descripsisset ac usum, addit : *Tertiam granorum acervis destinant*, cum tamen ab Ischomacho et Socrate rei œconomicæ peritis nihil tale didicerint. Cum autem tanquam ad pabulandum proficiscuntur, natu grandiores similiter eas atque exercitus duces ducunt; ut ad segetes pervenerunt, adolescentiores sub stipula stant; duces vero ascendunt, et spicas abscissas inferioribus dejiciunt; hæ vero circumstantes distrahunt simul et ex suis glumis, et vaginis grana inclusa explicant : neque ad excutiendum ullo instrumento egent, neque ad ventilandum viris, neque ventis ad purganda à sordibus grana, ex frumentis quæ homines exarant seruntque cibos sibi conficientes, humanis laboribus fruuntur. Hoc est quod admirans Virgilius 4. Æneid. ita de iis canit :

> It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
> Convectant calle angusto, pars grandia trudunt
> Obnixæ frumenta humeris : pars agmina cogunt,
> Castigantque moras, opere omnis semita fervet.

Quinto, formicæ cœlestium notionem quamdam habent, ac sæpe cœlum suspiciunt, præsentiuntque ventos et imbres ; unde tunc domi se continent. Quocirca Ælianus, l. 1. c. 22, eas astrologiæ peritas asserit; Plinius, l. 11. 30, eis tribuit vaticinam præsensionem ; sexto, formicæ, dum senescunt et oneri succumbunt (nam tunc alas emittunt, ut homo canos capillos), è reipublicæ administratione abeunt, et in eminentem locum, teste Alberto Magno, l. 26, advolant, velut fastidientes terrena, ad cœlestia. Plura de industria formicarum dixi c. 6. 6.

Rursum maxima animalia horrent paventque à minimis, ut elephas à mure, leo à gallo gallinaceo, crocodilus ab ichneumone, asinus ab acantide ave, ait Aldrovandus, lib. 5. Ornithol. *Gratia parvis comes est*, ait S. Gregor. Nazianzenus. Auctor Hilariorum de parvo canit :

> Ea parvulorum est indoles, ut corpore
> Sit animus ollis (*illis*) grandior pedes decem.

Parvi enim sunt acres et magnanimi, nec corpus exile animos eorum capit. Claudianus de gente Alana :

> Cui natura breves animis ingentibus artus
> Finxerat, immanique oculos infecerat ira,
> Vulneribus pars nulla vacat, præcisaque cunctis
> Gloria fœdati splendet jactantior oris.

Et Statius, Thebaid. 1 :

> Sed non et viribus infra
> Tydea fert animus, totosque infusa per artus
> Major in exiguo regnabat corpore virtus.

De eodem ex Homero Virgilius :

> Ingenio pugnax, corpore parvus erat.

Xantippus Lacedæmonius, brevis staturæ, ita laudatur à Silio Italico :

> Exiguis vigor, admirabile membris
> Vividus, et magnos nisu qui vinceret artus.

Quid minutius carbunculis? quid brevius adamante? quid hyacintho magis pugillum? Et tamen nihil his nobilius pretiosiusve reperitur. Denique mundum circumspice, et perspicies omnes pene res orbis magis virtute, quàm magnitudine æstimari. Egdarus rex Britanniæ, cum ob corporis parvitatem à Rinando Scotorum rege contemneretur, eum provocavit ad duellum, ac veniam petere coegit, uti narrat Fulgosus, l. 3. de suîipsius contemptu. Persius quanto minor est, tanto elegantior; quanto minus habet ponderis, tanto plus obtinet auctoritatis. Unde de eo Martialis :

> Sæpius in libro memoratur Persius uno,
> Quàm levis in tota Marsus Amazonide.

Pusilli viri ter maximi fuere Philippus Macedo, Xantippus Lacon, Ulysses, Agesilaus fortes

animis et corpore; sed super omnes S. Paulus. Contra Satyricus ridet *longum invalidi collum.* Vide quæ de parvis dixi Eccl. 11. 3. et Zachar. 4. 10. in prolegomena in Prophetas Minores.

Denique ænigma celebre est : *Quodnam est maximum in minimo? Est verbum abbreviatum*, ut ait Isaias c. 10. et incarnatum, puta Verbum infans, puer sapiens, Deus lactens, jacens in præsepio, ceu lepusculus, ceu formica, locusta, stellio in antro, ubi magnus Dominus et laudabilis nimis factus est puer parvulus et amabilis nimis, et, ut ait S. Fulgentius, serm. 1. de Epiphan. *Quis est iste rex Judæorum? pauper et dives, humilis et sublimis, qui portatur ut parvulus, adoratur ut Deus; parvulus in præsepio, immensus in cœlo, vilis in pannis, pretiosus in stellis.*

Indicat ergo Salomon parvos et infirmos non esse spernendos, nec ipsos sese abjicere et melioris sortis spem deponere debere; quia si quis prudentia et sapientia polleat, fieri potest, et sæpe fit ut pauper necessaria ad victum copiose paret, et vagus seu advena domum commodamque habitationem sibi construat, et imbellis castra militiamque sequatur, ac demum plebeius et degener honestissima Reipublicæ munia obeat, et inter aulicos ac regni proceres locum teneat. Hæc igitur Salomon quatuor animalium exemplo haud difficilia esse evincit. Quocirca sapienter R. Ben Azai in *Pirke avoth* c. 4 : *Nullum*, ait, *hominem spernas unquam, aut rem quampiam nihili facias, quantumvis tibi nullius ponderis esse videatur; cuique enim rei suus locus est et usus, sicut et cuilibet homini suum tempus.*

Jam propius et particulatim hoc emblema expendamus.

Dico ergo illud esse triplex, scilicet ethicum, œconomicum, politicum, ac repræsentare triplicem sapientiam, scilicet ethicam, œconomicam, politicam, ut cujusvis status et ordinis homines informet.

Ethicam, quia docet quemlibet privatum prudentiam ad vitam recte instituendam, ut vir honestus probusque evadat: æconomicam, quia instruit maritum vel herum ad domum rite gubernandam, ut probus paterfamilias efficiatur; politicam, quia erudit tum cives, quomodo politice debeant vivere; tum magistratus, quomodo politice Rempublicam gubernent, ut probi fiant cives et gubernatores. Singula consideremus.

Ethice accipit Cajetanus, Baynus, Jansenius. Docet, inquiunt, hîc Salomon nos imitari formicæ sedulitatem et labores, ut iis victum corpori et animæ comparemus; nam hæc est prima prudentiæ cura. Idipsum autem nullum animal facit neque tempestivius, neque sagacius, neque diligentius, quàm formica. Unde ad eam pigros suos c. 6. 6. misit Salomon, dicens : *Vade ad formicam, ô piger.* Hic autem præter sedulitatem, meminit etiam imbecillitatis, dicens : *Populus infirmus*, ut ne quis temere prætexat corporis infirmitatem, quasi per eam non possit curare quæ sunt vitæ necessaria, significans laborem improbum omnia vincere, si opportuno tempore sit susceptus, uti formica *parat in messe*, vel *in æstate cibum sibi.*

Secunda sapientiæ pars est, ut nobis de commoda habitatione provideamus. Docet eam secundum animalculum, *lepusculus, plebs invalida.* Lepusculus enim, sive cuniculus, in petra vel cavernis petrosis, loco scilicet tutiore minusque accesso, sibi cubile et mansionem deligit, ut qui suis viribus fidere non potest, eò loci securus sit; illi enim venatores ubique insidiantur, eo quod ipse sit mensarum decus, et convivantium deliciæ. Unde Martialis, l. 14, mensarum lautitiam pingens ita canit :

> Inter aves turdus, si quis me judice certet :
> Inter quadrupedes gloria prima lepus.

Post curam annonæ et securæ habitationis, danda est opera ut in pace et concordia vivamus cum proximis, atque cum eis charitatis et amicitiæ vinculo colligemur. Docet id tertium animal locusta, quæ naturæ ductu gregatim de agro in agrum summa concordia egreditur; et cum ducem non habeat, tamen proficiscendi tempus, incedendi ordinem, quiescendi stationes et castra, movendi opportunitatem non minus servat, quàm si ducem signo dato sequeretur.

Quartum animal, quod et ipsum singularem docet sapientiam, est stellio. *Stellio*, ait, *manibus nititur :* stellio sua industria et quasi ingenio, suaque gratia qua decore lucidis guttis quasi stellis resplendet, docet modum conciliandi sibi principum favorem et honores, esse industriam et singularis gratiæ demonstrationem : sicut stellio singulari sua industria, astu et gratia pedibus quasi manibus rependo, et stellulis collucendo, conspicuus est et admirandus regibus; manus enim notant opus, industriam et laborem quibus parandus est favor et gratia principum.

Igitur, ut summatim omnia colligam, sensus est, q. d. Ex formicis assidue laborantibus ut cibum in hiemem comparent, disce, ô homo, prudentiam laborandi et comparandi tibi annonam, tum corpori, tum animæ necessariam; ex lepusculo sive cuniculo disce prudentiam habitandi secure in loco tuto et commodo. Ex locusta disce quantum sit bonum concordiæ: ex stellione comitatem, gratiam et splendorem bonorum operum, quibus tibi principes Deumque concilies. Locustæ enim, cum non habeant ducem vel regem, uti habent apes; tamen ita concordes sunt et conspirant in unum, ut una egrediente, cæteræ omnes turmatim egrediantur, summo agmine, ordine et quiete, ac integras provincias depascantur, perinde ac si ab uno duce tunc evocatæ essent et una jussione excitæ, ut vertunt Septuag. Quare pulcherrimum sunt symbolum et incitamentum pacis et concordiæ.

Œconomice hæc quatuor significant totidem patrisfamilias officia, quorum primum est studiose rem familiarem curare et augere; secundum, prolem rite suscipere et educare; tertium, tam inter domesticos pacem conciliare, quàm cum vicinis eamdem facere et colere; quartum, magistratibus honorem et obsequium debitum deferre. Discat ergo paterfamilias à formicis providere familiæ, ideoque omnes qui in ea sunt utili labore occupet, nec quemquam inertem in otio vitam agere permittat, uti formicæ omnes suas domesticas cogunt laborare.

Discat à cuniculo prolem suscipere et educare. Cuniculus enim fecundissimus est, ac singulis

mensibus copiam fœtuum parit, adeo ut femina semper sit gravida. Ex fœtibus autem nullum spernit, sed omnes lactat et nutrit; hinc eorum amore se eviscerat et exhaurit, vitamque suam valde abbreviat. Ad hæc fœtuum causa domos et rupes suffodit, ut antra profunda excavet, cæteris animalibus impervia, in quibus tute et commode eos collocet. Denique per omnia eis prospicit, fovet, protegit quasi benigna et pia mater. Cuniculus ergo typus est œconomiæ, bonique patris et matrisfamilias, quæ prolem sollicite educat, ac tam corporis quàm animæ alimenta et commoda procurat et subministrat.

Discat à locusta pacem cum domesticis et vicinis colere, imo conciliare, ut nulla inter eos sit lis, nulla simultas, nullum odium, sed omnes in familiæ bonum nitantur, ac agminatim velut locustæ ad illud concurrant et collaborent: sic et domum et rempublicam faciet invictam et insuperabilem.

Discat à stellione palatia regum adeunte, et eorum gratiam captante, principibus et magistratibus deferre, suaque obsequia offerre, et eorum gratiam sibi conciliare; sic et magistratum principemque fulciet, et ab eo vicissim fulcietur et promovebitur. Igitur stellionis exemplo degeneres et infimæ conditionis homines adhortatur, ne cadant animis, nec ad supremos honores aspirare desinant, quasi id prorsus impossibile sit.

Politice hæc spectant ad rempubl. ejusque principem: ideo enim proponitur formicarum, cuniculorum et locustarum agmen, instar populi vel gentis, non autem singulare animal. Docetur ergo respublica curandum esse sibi, ut omnes in civitate sint seduli et laboriosi; deinde ut commodum sibi locum deligat, eumque muniat ut secure possit habitare; tum ut concordiam inter cives retineat, qua contra omnes hostes sit fortis et munita. Postremo, ut cum capite suo et principe ipsi bene conveniat, et vicissim princeps sedulus sit et vigilans, quod bene docet aranea telam texens, quæ ideo intelligi potest dici in domibus regum esse, ut doceat reges sedulitatem. Idem docet stellio, manibus assidue laborans et prorepens.

Hinc apposite noster Salazar per hæc quatuor animalia accipit quatuor hominum genera, quæ rempub. conflant, fovent et promovent, nimirum per formicas coacervantes grana, accipit agricolas, qui fruges parant cibumque reipub. Unde Plato in Phædone constituens μετεμψύχωσιν Pythagoricam, sive animarum post mortem in alia corpora et animantia, quorum mores in vita imitati sunt, transmigrationem, asserit agricolarum animas migrare in formicas; quia earum laborem, dum viverent, agros colendo imitati sunt. Per lepusculum accipit cives in urbibus, quasi in antris suis degentes, et civitatem civiliaque officia et opificia curantes, per locustas accipit milites, qui urbem et rempub. ab hostibus defendunt; locustarum enim exercitus, ordines, acies et phalanges militiam quamdam præ se ferunt, imo ipsarum forma galeatos milites refert. Hinc locustæ cum serpentibus bella gerunt, eosque necant: *Serpentem*, inquit Plinius lib. 11. cap. 89, *cum libuit necant singulæ, faucibus ejus apprehensis mordicus.* Per stellionem accipit aulicos; stellio enim circa aularum fores et forium cardines versatur. A stellione ergo dicant aulici gratiam agendi et conversandi, ut omnium favorem sibi concilient; item ejus ingenium et astutiam imitentur, ut ab æmulis et periculis sibi caveant. Ad hæc ejus vim et efficaciam usurpent; nam ut ait Galenus lib. de Theriaca ad Pisonem, cap. 9: *Multa sunt quæ solum inspecta vim suam ostendunt, ut stellio; quem si scorpiones intuentur, immobiles, et demum mortui redduntur.* Et Philes: *Et stellionem perditor, fur scorpius*, subaudi metuit vel odit.

Inter araneum et stellionem bellum esse, et araneos devorari à stellione, tradit Aristoteles l. 9. Hist. animal. c. 1, et Plinius l. 11. chamæleonum c. 26, qui et addit stelliones quodam modo habere naturam, ut rore tantum vivant, præterquam araneis. Adjungit Aristot. stellionem araneis pasci, easque capere miro astu; nam ad telas earum arrepere, illasque vellicare et concitare; mox araneas motu excitas advolare, quasi muscas capturæ sint, sicque à stellionibus latentibus invadi et devorari; simili modo cordati aulici araneis et scorpionibus, id est venenatis sermonibus, machinationibus, consiliis, actibus hominum factiosorum caute et fortiter sese opponant, eaque dissipent et disturbent.

Caveant vero stellionis invidiam, qua pellem quam exuit devorat, ut homini præsens comitialis morbi remedium præripiat, teste Plinio lib. 30. cap. 10, caveant ejus dolos et fraudes; à stellione enim dolus et fraus vocatur crimen stellionatus. In aulis enim viget invidia, dolus et fraus, cum is qui potentior est debiliorem supplantat, ejusque consilia et postulata miris artibus suffodit, et evertit; ac officia solus præripit, nec si novis majoribus honoratur, vetera aliis cedit, sed omnia velut stellio sibi usurpat et devorat, ut sit gurges et vorago beneficiorum et officiorum.

Formicæ ergo et locustæ sunt typus reip. sive democratiæ et popularis imperii, quod maxime in æqualitate et unione mutua consistit; unde de eo ita censuere septem Græciæ Sapientes apud Plutarch. in eorum Convivio. *Primus Solon: Mihi*, ait, *videtur civitas maxime fore beata, et conservatura popularem statum, in qua injuriæ alicujus auctorem non minus illæsi, quàm qui læsus est in jus rapiant atque puniant. Secundus Bias dixit eum popularem reip. statum esse optimum, in quo legem universi tanquam tyrannum metuant. Thales, ubi neque divites nimis, neque pauperes sint cives. Anacharsis: In qua, cum reliqua omnia æqualia habeantur, virtuti tamen potior, vitio deterior conditio deferatur. Quintus Cleobulus pronuntiavit populum maxime facturum officium, si cives reprehensionem magis metuant quàm legem. Sextus Pittacus: Ubi magistratum gerere non licet malis, licet bonis. Conversus deinde Chilo: Ea, ait, optima est respublica, in qua maxime leges, minime oratores audiuntur. Rursum ultimus omnium, Periander, de dictis horum ita censuit videri sibi, omnibus his pronuntiatis, eam commendari popularem reipubl. formam, quæ simillima sit optimatum in civitate gubernationi.*

Mystice, Hugo quatuor hæc animalia ait notare quatuor hominum species, in quibus excellit sapientia, scilicet per formicas significari monachos, per lepusculos doctores, per locustas anachoretas, per stellionem simplices

Christianos, ac deinde singula singulis adaptat.

S. Gregor. vero lib. 21. Moral. cap. 12. emblema locustæ Gentilibus adaptat. *Regem locusta non habet : Quia videlicet*, ait, *derelicta gentilitas aliena dudum à divino regimine exstitit, sed tamen ordinata postmodum contra adversantes spiritus, ad fidei bellum processit.* Idem, l. 6. c. 5. de stellione, sic ait : *Stellio manibus nititur*, etc., *plerumque enim aves quas ad volandum penna sublevat, in vepribus resident ; et stellio qui ad volatum pennas non habet, nitens manibus regis ædificium tenet. Quia nimirum sæpe ingeniosi quique dum negligentia torpent, in pravis actionibus remanent, et simplices quos ingenii penna non adjuvat, ad obtinenda æterni regni munia virtus operationis levat. Stellio ergo qui manibus nititur, in regiis ædibus moratur ; quia illo simplex per intentionem recti operis pervenit, quo ingeniosus minime ascendit.*

O quanta et quàm pulchra ac magna animalia terræ cavernas inhabitant, et in antris horridis delitescunt, et domos regias adire non curant ! at stellio animalculum vile, quia manibus nititur, quia nimirum curat in alta quæque conscendere, in domo regia locum requietionis accepit. Ita multi viri graves, ob insignem doctrinam, eloquentiam et gubernationis peritiam nominati, in imo jacent, et ob suam oscitantiam in quadam vitæ obscuritate, et in abysso quodam imperfectionum commorantur; cum tamen stellio, id est, vir ignarus et contemptibilis, qui mundum despicit, et diligenter in omnem virtutem incumbit, arcem Domini, id est, perfectionem obtineat. Qui dexteritatem habet ad seculi negotia tractanda, hoc negotium suæ salutis omittit, ex quo pendet ut domus regis, id est patriæ cœlestis, et puritatis vitæ sit habitator.

Cassian. Collat. 10. cap. 10. ex Sept. pro *lepusculus* legens *erinaceus*, per eum intelligit Christianos et Religiosos perfectioni studentes, qui in petra, id est in Christo, ejusque passione meditando commorantur. De quibus dicitur Psalm. 103 : *Montes excelsi cervis, petra refugium erinaceis. Eo quod*, ait, *quisquis in simplicitate atque innocentia perseverans, nulli est noxius vel molestus, sed sua tantum simplicitate contentus, solummodo se ab insidiantium præda desiderat contutari, velut erinaceus spiritalis effectus, jugi Evangelicæ illius petræ velamine protegatur, id est memoria Dominicæ passionis, prædictique versiculi incessabili meditatione munitus, infestantes inimici declinet insidias. De his spiritalibus erinaceis et in Proverbiis ita dicitur : Et erinacii gens invalida, qui fecerunt in petris domos suas. Et revera quid Christiano invalidius ? quid monacho infirmius, cui non solum nulla injuriarum vindicta suppeditat, sed ne levis quidem tacitaque commotio saltem intrinsecus pullulare conceditur ?*

Tropol. sapientiam obtinent minima, id est, plane humiles ; in humilitate enim consistit vera sapientia. Unde utriusque hic quatuor species recensentur, quas ita ex Beda prosequitur noster Alvarez de Paz, lib. 4. p. 1. cap. 7. de Humilitate : Formicæ, inquit, pusillæ sunt corpore, magnæ viribus, quæ onera duplo majora se portant, populusque infirmus vocantur, quoniam ad majora animalia collatæ imbecilles esse videntur. Hæ latebras amant, et non nisi ad aliquod necessarium exeunt. In æstate cibaria parant, et in cenis promptuariis à se factis recondunt ; morsu secant, ne renascantur ; madefacta, sereno cœlo, ne putrescant, in medium proferunt ; noctibus diebusque laborant, et mutuo se juvant, ut vicaria ope ditiores evadant. O magnam sapientiam pusillorum animalculorum, quam humilis non à formicis, sed à Deo ipso humilium præceptore hausit ; ille externa specie parvus est ; nec enim resistit malo, imo si quis percutit illum in dexteram maxillam, præbet ei et aliam : cui ab hominibus laudari non placet ; sed virtute est magnus, qui in Deo confisus ardua ac difficilia, si ad ea vocetur, absque ulla trepidatione præsumit. Libenter absconditus manet, sed si gloria Dei ac proximorum utilitas postulet, in publicum prodire, et inter magnos hujus mundi loqui non metuit. Dum vita comes fuerit, quæ sibi pro æstate conceditur, quia se pauperem putat, merita parat, quibus in hieme mortis ditescat. A meritis suis omnia superflua et vanæ ostentationi servientia resecat, ne germen inanis gloriæ pullulascat. Si opera, quæ fecit, aliquas imperfectiones habeant, consumendas justitiæ soli præsentat. Semper laborat, quia nunquam se satis perfectum existimat. Et juvari ab aliis non refugit, quia in recte factis nullum sibi honorem inquirit. An non videtur tibi iste sapientior mundi sapientibus, cui tanta congregandorum meritorum accessit industria?

Secunda species altior est lepusculorum, sive cuniculorum, qui scilicet ita sunt humiles, ut plane suis viribus diffisi confugiant ad petram, id est omnes suas spes defigant in Christo, in eoque evadunt fortes et magnanimi. Talis erat David dicens 2. Reg. 22. 2 : *Dominus petra mea, et robur meum, et salvator meus ; Deus fortis meus, sperabo eum.* Hæc eadem humilis quisque proclamat : Mihi fugienti tu, Domine, petra es, in qua consisto ; mihi trepidanti arx munitissima es, hujus protectionis muris cingor atque defendor ; mihi opem imploranti liberator es, cujus invicta potentia ab unguibus leonum me persequentium eripior. Si infirmus sum et impotens, nihil curo, quia tu fortis meus es ; si solitarius relinquor, nihil refert, quia tu spes mea es ; si hostes ignita tela in me jaculentur, alacer sum et securus, quia tu scutum meum es ; si in me facto impetu irruant, eos facile in fugam converto, quoniam tu vice gladii et lanceæ in manu mea es.

Tertia species est locustarum turmatim, ordinate, quiete et concorditer procedentium. Talis est humilium congregatio, quorum quilibet, cum se sibimetipsi sufficientem non reputet, aliorum fratrum juvamen poscit, et eis charitatis vinculo uniri contendit. Est quasi regem non habeat, quia non timore Prælati, sed amore fratrum et notitia suæ necessitatis edoctus, pacem cum aliis tenet, et ab omni discordia et singularitate discedit. Per turmas humiles egrediuntur, quoniam licet in studiis spiritualibus æquales non sint, sed magis unus, alius minus dono divinæ familiaritatis emineat; tamen in labore corporis, et externa observantia disciplinæ nemo se subtrahit, sed universi ac si æquales meritis essent, socialiter vivunt. Hinc et S. August. in Psalm. 108. exposit. 2. per locustas accipit justos, vel ob multitudinem, vel quod transierint de loco in lo-

cum. Sunt igitur humiles sicut locustæ in hoc quod sunt animalia munda; in hoc quod à rebus terrenis ad desideria cœlestia saliunt; in hoc quod non timore superioris alicujus oppressi, sed propriæ imbecillitatis cognitione incitati, non solivagi, sed aliis aggregati procedunt.

Quarta species est stellionis, quod est reptile vile, simile lacertæ. Hic est humilis, qui ex vili sui æstimatione infimo loco sedet, sed virtutibus suis quasi stellulis quibusdam splendet. Hic ergo licet parum valeat, licet nihil sapiat, illud tamen didicit, mundum ridere, ejus honores et dignitates fugere, ac summum honorem (sicut vere est) Dei amicitiam et familiaritatem reputare. Pro hac assequenda manibus nititur et summis conatibus ac desideriis hunc verum honorem, hanc veram gloriam obtinere conatur. Constat ex his humilitatem veram esse sapientiam; siquidem docet opes cœlestes lucrari in habitatione tutissima, nimirum in Dei protectione residere, fraternitatem diligere et verum honorem à falso discernere. Humiles profecto sunt minimi terræ, quia nolunt in terra magni esse, ut magnitudinem habeant in cœlis; sed sunt sapientiores sapientibus, quia illud sciunt virtutis summum, et ad illud aspirant, quod vani sapientes ignorant. Humilitas denique non tantum vera, sed et sola sapientia est, quam ipse (ut jam diximus) in mundum veniens suos fideles edocuit, dicens : *Venite ad me, et discite à me quia mitis sum et humilis corde*, Matth. 11. 28.

Talis stellio fuit Paulus Simplex, S. Franciscus, S. Bonaventura et similes. Stellio enim est simplex et humilis, sed industrius et laboriosus, qui doctum otiosum et vanum in cœlo præcedet.

Denique hæc omnia præ cæteris uni competunt Christo : Christus enim est formica per sedulitatem, prudentiam et providentiam, qua suis fidelibus et Ecclesiæ de omnibus ad salutem proficuis prospicit. Ipse est lepusculus vel cuniculus per fecunditatem, qua omnes gentes per suum sanguinem in baptismo regenerat, easque in excelsis petræ scissuris, id est in sacris passionis suæ vulneribus collocat, ut ab omni hostium incursu sint tutæ et securæ. Ipse est locusta per concordiam et ordinem, qua populos sibi contrarios in una Ecclesia quasi fratres ordinate associat, imo sibi realiter in Eucharistia unit et incorporat. Ipse est stellio per gratiam, qua omnium animos sibi conciliat et subjugat. Unde quidam censent stellionem repræsentare Christum in nativitate parvulum : sicut enim stellio manibus, sic parvuli manibus et pedibus nituntur et reptant; et sicut stellio in aulis regum habitat, sic Christus in aula SS. Trinitatis degit, quasi *unigenitus qui est in sinu Patris*, Joan. 1; imo qua homo merito humilitatis et passionis suæ exaltatus, ascendit in cœlum, sedetque ad dexteram Dei.

29, 30 et 31. TRIA SUNT QUÆ BENE GRADIUNTUR, ET QUARTUM QUOD INCEDIT FELICITER : LEO FORTISSIMUS BESTIARUM, AD NULLIUS PAVEBIT OCCURSUM ; GALLUS SUCCINCTUS LUMBOS SUOS, ET ARIES, NEC EST REX QUI RESISTAT EI.

TRIA SUNT QUÆ BENE GRADIUNTUR, etc.] Hebr. *Tria sunt incessum bonificantia, et quatuor bonificantia iter;* Sept. *Tria sunt quæ prospere vadunt, et quartum quod bene incedit;* Aquila, Symmachus et Theodot. *Tria sunt bonum facientia gressum.*

LEO FORTISSIMUS BESTIARUM, etc.] Hebr. *Leo fortis* vel *potens animalibus, et non revertetur à facie omnium;* Sept. *Catulus leonis fortior bestiis, qui non avertitur neque horret bestiam;* Aquila, Symmach. et Theodot. *qui non horret à facie cujusquam;* Vatabl. *Hæc tria bene incedunt, imo quatuor belle incedunt : leo qui heros est inter belluas, nec à cujusquam conspectu fugit; canis venaticus, aries, et rex alcum.* Sic et Pagnin. *Tria,* inquit, *sunt optimi incessus, et quatuor optimæ itinerationis : leo fortis inter animalia, et non revertetur à facie omnium; lelaps accinctus lumbos; vel aries, et rex alcum cum eo;* Syrus : *Catulus leonis neque fugatur, neque convertitur à quoquam; gallus qui deambulat inter gallinas; aries qui primus ante greges incedit, et rex qui loquitur inter populos.*

Pro *gallus succinctus lumbos* hebr. est זרזיר מתנים *Zarzir motnaim,* id est, *zarzir lumborum,* hoc est præcinctus lumbos. Per quod aliqui accipiunt animal lumbos stringens, arctans et quasi succingens, qualis est apis et vespa, item formica. Alii accipiunt animal quod graciles habet lumbos, ideoque agiles, quale est lelaps, sive canis venaticus et leporarius, qui dicitur *zarzir,* id est distractor, à rad. בזר *bazer,* id est distraxit, discerpsit, quod suo robore animalia, quæ venatur, laceret et discerpat ut devoret. Verum Noster optime vertit, *gallum :* hic enim inter aves in incessu eminet; incedit enim erectus composite, generose, regie, quasi lumbis ad iter, imo ad prælium præcinctis. Unde et Chald. vertit, *et gallus inter gallinas succinctus;* Sept. *et gallus conscendens gallinas alacer;* Aquila et Theodot. *et gallus dorso succinctus;* Symmach. *et gallus succinctus lumbos.*

Pro *aries* hebr. est תיש *thais*, id est hircus, vel aries : uterque enim egregie incedit, gregemque præcedit et ducit, juxta illud : *Dux gregis ipse caper.* Unde Arab. *et aries qui præcedit gregem.*

NEC EST REX (perperam aliqui legunt, *res quæ*) QUI RESISTAT EI.] Heb. *et rex alcum cum eo.* Unde Vatabl. et Pagnin. τὸ *alkum* accipiunt ut nomen proprium regis, eo tempore illustris; imo nonnulli censent Salomonem se vocare *Alkum*, quod omnes omnium ætatum reges opibus, robore, felicitate, gloria superarit, ut nemo coram eo stare, id est illi æquari vel resistere posset. Marinus in Lexico suspicatur *alkum* esse nomen animalis cujusdam, sic dicti à corporis fortitudine, contra quod nullum aliud animal insurgere audeat : quod etiam hac de causa regis nomine ornetur, et forte, ait, leonis est descriptio, sed alterius speciei à ליש *lais*, diversæ. Alii *alkum* vertunt *alcem*, quæ vulgo magna bestia vocatur, cujus ungula medetur morbo caduco. Cæteri *alkum* accipiunt ut appellativum, conflatum ex *alkum*, id est, non stare, vel non surgere : unde vertunt, *et non insurgere cum eo,* id est rex fortis, in quem nullus insurgere ausit. Chald. *rex qui stat et loquitur in domo populi sui;* Sept. *et rex qui concionatur in gente :* legerunt עמו *ammo,* id est in gente, vel populo : jam legunt עמו *immo*, id est, *cum eo;* Arab. *et rex qui post se ducit populos*, vel *qui desponsat*, id est copulat, *sibi populos.*

Hinc liquet quartum quod bene incedit esse regem. Unde Lyran. Dionys. Clarius, Jansen. et

alii censent in Vulgatam irrepsisse mendum, sicque verba esse transportanda : *et rex, nec est qui resistat ei.* Verum vetusti codices plerique, ac imprimis Romæ correcti constanter habent : *nec est rex qui resistat ei.* Quæ verba ut conformentur Hebræo, Septuag. Chald. et cæteris Interpretibus, sic exponenda sunt, q. d. *nec est rex,* scilicet habens aliquem, *qui resistat ei*, id est *sibi :* rex enim est quartum quod præ cæteris tribus magnifice et regaliter incedit, ut nemo ei resistere velit aut valeat. Vel cum Franc. Luca in notis hic, τὸ *rex* ut à casu absolutum (quomodo suis nominibus utuntur Hebræi) per antiptosin ponitur pro dativo *regi*, q. d. *nec est regi, qui resistat ei*, hoc est, *nec est qui regi resistat :* τὸ enim *ei* Hebræo redundat ; quod perinde est ac si dixeris : *et rex, nec est qui resistat ei;* vel, ut habent Hebræa. Chald. et Sept. *et rex, nec est qui stet* vel *surgat coram eo,* id est contra eum. Alioqui enim inepte diceretur de ariete vel gallo : *nec est rex qui resistat ei;* quis enim rex adeo imbellis est, ut resistere nequeat arieti vel gallo ? igitur hæc particula per se consistit, quartumque bene incedens assignat, scilicet regem, qui idcirco tribus cæteris bene gradientibus, puta leoni, gallo, arieti adjungitur, ut dotes eximias quæ in illis animalibus cernuntur, sibi imitandas proponat. Jam horum quatuor significata sensumque vestigemus. Hoc enim est sextum ænigma bene gradientium.

Primo, Hebræi per quatuor hæc feliciter incedentia putant hieroglyphice significari quatuor monarchias, earumque felicitatem et magnificentiam, scilicet per leonem notari monarchiam Assyriorum et Chaldæorum, quam leoni comparavit Jeremias c. 4. 7. dicens : *Ascendit leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit.* Nabuchodonosor enim victorias victoriis, gentes gentibus accumulans incessit ut leo, cui nemo resistere possit. Per *gallum*, vel, ut Hebræi vertunt *canem venaticum*, accipiunt monarchiam Persarum ; hæc enim cœpit à Cyro, qui infans ab avo Astyage expositus fertur lactatus à cane, ac venationi ferarum per canes impense studuit, teste Xenophonte : nam venatio græce dicitur ζυρα ; unde Cyrus. Per arietem vel hircum intelligunt monarchiam Græcorum, quia hæc cœpit ab Alexandro Magno, quem Daniel c. 8. 21. comparat hirco, dicens : *Porro hircus caprarum rex Græcorum est.* Causas ibidem assignavi. Denique per *regem non levari cum eo*, ut ex Hebræo vertunt, intelligunt imperium Romanorum, qui Tarquinio Superbo ultimo rege expulso, per consules et senatum administrarunt Rempub. ea felicitate, ut ad summum imperii fastigium conscenderit. Verum hæc, licet non inepte dicantur, tamen longe petita videntur : præsertim cum tempore Salomonis, qui hæc scripsit, non exstaret monarchia Chaldæorum, multo minus Persarum, Græcorum et Romanorum ; ipse enim hasce omnes ætate præcessit. Imo tunc Roma necdum erat inrerum natura : condita enim est sub Joatham rege Juda, 228 post Salomonem annis.

Huc pertinet expositio R. Salomonis, qui quinque hæc emblemata sive quaternarios, qui à v. 15. hucusque propositi sunt, de iisdem quatuor monarchiis exponit. Audi eum : Allegorice, inquit, quinque hæ partes singulis quaternis constantes, de quatuor regnis exponuntur, propterea quod eorum imperium firmatum fuerit in Israelitas ob eorumdem scelera, quibus divinam legem quinque libris comprehensam violarant, ut ideo quinquies eorum facta sit mentio. *Infernus :* Regnum Babylonicum inferno innuitur, juxta illud quod de Nabuchodonosore usurpatur : *Qui dilatavit quasi infernus animam suam*, Habac. 2. 7. *Os vulvæ*, constrictio vulvæ; hoc est Medorum imperium, cum per illam tempestatem Israelitæ fœtus suscipere nequirent, ut testantur illa : *Missæ sunt per cursores regis, ut occiderent atque delerent omnes Judæos,* Esther. 3. 13. *Terra quæ non satiatur aqua*, id est Græcorum regnum, cui nunquam satis fuit in Israelitas leges suaque edicta exitii sancire. *Ignis :* Hoc est regnum Esau, quod ira inflammatum incendia Israeliticæ gentis edidit ; ita ut eadem die mulieres cum suis infantibus è medio tolli jusserit. *Viam aquilæ in cœlo* : Hæc est Babylon, aquila ingens, alisque late sese effundens. *Viam colubri:* Hic est Medus. *Viam navis in medio mari :* Pertinent hæc ad Græcos, qui citissimi erant ad leges ferendas. *Viam viri in adolescentia :* Hi sunt Persæ vel Romani, qui sui imperii nullum unquam finem futurum affirmarunt. *Talis est via mulieris adulteræ :* Hæc est calamitas, cujus sibi opifex fuit Israelitica gens, superstitiosum idolorum cultum à Deo recedens amplexata, ex quo pœnas hasce ingruentes in sese experta fuit; hæc enim illud jactabat. *Nullo me crimine obstrinxi;* ex quo invicem illud à Deo responsum : *Ideo judicio meo es obnoxia, quod crimine te carere affirmaris. Movetur terra*, id est Israelitæ *per servum.* Pertinet id ad Nabuchodonosor, qui servus fuit Merodach Baladan, eique ab epistolis inservivit. *Per stultum cum saturatus fuerit:* Hic est Assuerus, qui 180 dierum spatio epulas regias exhibuit. *Per odiosam mulierem:* Ad Græcos id est referendum. *Per ancillam cum fuerit hæres dominæ:* Referendum est ad posteritatem Esau, quem Jacobo fas erat inservire, cum tamen secus res successerit. *Formicæ populus infirmus*, id est Zorobabel, ut testantur illa : *Ecce terra Chaldæorum, talis populus non fuit*, Isaiæ 23. 13. *Præparat in messe cibum sibi*, Nabuchodonosori aliquando Dei honorem detulit per ætatem Merodach Baladan, qui litteras ad Ezechiam perscribens, ait : *Salus Ezechiæ, salus civitati Jerusalem, salus Deo magno Nabuchodonosor.* Ergo qui illi erat ab epistolis eo forte die aberat, cumque rediiset, eorum quæ gesta fuerant conscius factus, ait : *Deum magnum appellatis, illumque postremo adscribitis?* Ergo post nuntium excurrens, illum reduxit. Quare propter hujusmodi cursum ad regnum evectus est. Is ergo messis tempestate alimenta sibi præparavit formicam imitatus. *Lepusculus plebs invalida :* Hi sunt Medi et Persæ, qui quidem cubile in petra collocarunt, propterea quod templum Hierosolymiticum ædificarint. *Stellio manibus :* Romani, posteritas Esau, innuuntur, juxta illud : *Manus autem Esau*, Genes. 27. *Moratur in ædibus regis :* Romani enim, Hierosolymiticum templum ingressi, idem funditus deleverunt. *Leo fortis :* Hic est Nabuchodonosor, juxta illud : *Ascendit Leo de cubili suo*, Jerem. 4. *Gallus succinctus lumbos :* Hi sunt Medi et Persæ, qui simul conspirantes lumbos accingentes Balthasarem interfecerunt, eidemque regnum eripuerunt. *Aries :* Hi sunt Græci, qui hujusmodi voce sunt appellati, juxta illud ;

Porro hircus caprarum rex Græcorum est, Daniel. 8. 21. *Nec est rex:* Spectant hæc ad Persas, qui illud de se usurpabant : *Ego sum, et non est præter me alius*, Isaiæ 47, 8 et 10 ; iis enim nemo vires suas apponere audebat, uti *alkum* significat, *nemo poterat ei obsistere.*

Huc usque ad verbum R. Salomon. Verum hæc partim aliena sunt, partim falsa, ut quod per Esau et Idumæos accipit Romanos, quasi Julius Cæsar et Romani prognati sint ab Idumæis, quæ magna est historiæ inscitia ac calumnia, partim incerta et fabulosa, ut quod ait Nabuchodonosor fuisse servum Baladan Merodach, cum inter utrumque intercesserint centum anni et amplius ; nam Baladan regnavit sub Ezechia rege Juda ; Nabuchodonosor vero sub Joakim, qui quintus fuit rex post Ezechiam.

Secundo, alii per hæc quatuor *feliciter*, id est prospere quoad humanam felicitatem, sed perperam et prave quoad futuram et divinam incedentia, putant notari quatuor vitia regum, nimirum per leonem indicari regum fastum, iram et sævitiam, juxta illud cap. 20. 2 : *Sicut fremitus leonis, ita et terror regis.* Per gallum notari regum libidinem ; gallus enim est animal salax. Unde Septuag. vertunt : *Gallus conscendens feminas alacer;* aut, ut Salazar, gallus oblivionem et memoriæ defectum notat, qui inter præcipua regum vitia referri debet. Nihil enim, inquit ipse, principibus ac regibus solemne magis quam subditorum officia et merita oblivisci ; ita enim ferunt regum superbi mores, ut omnia sibi deberi existiment, et nullius se officiis obstringi putent ; hinc oblivio et memoriæ defectus, quem gallus notat. Aiunt enim illum præ cæteris animantibus immemorem esse ; inde natum vulgare illud apud nostrates proverbium : *Memoria de gallo*, et Phisiognomici tradunt eos, quorum capita temporibus compressis gallos imitantur, labilis admodum memoriæ esse. Per arietem insinuari regum imprudentiam, pertinaciam et stoliditatem ; nihil enim stolidius ove et ariete. Denique injustitiam et tyrannidem eorum notari cum dicitur : *Nec est qui resistat ei*, q. d. Rex agit omnia pro libito, quæcumque ei libent pariter licent, nemo est qui se ei opponat.

Tertio et genuine : Sicut Salomon v. 11. et deinceps proposuit quinque emblemata sive quaternarios : primo, quatuor generationum perversarum ; secundo, quatuor insaturabilium ; tertio, quatuor cognitu difficilium ; quarto, quatuor intolerabilium ; quinto, quatuor minimorum sapientissimorum, per quæ quasi physica symbola aliquid ethicum et morale repræsentat ; ita et hic proponit sextum emblema bene incedentium, per quod physice significat quatuor hæc, scilicet leonem, gallum, arietem et regem bene et feliciter, id est honeste, composite, concinne, decore, firmiter æque ac prudenter, expedite, animose, potenter, efficaciter et feliciter incedere ; adeo ut cuilibet eorum nihil ejusdem similisve generis æquari, vel sese opponere aut resistere audeat ; bonus enim felixque incessus in incedendo tum honestatem et compositionem, tum decorem et elegantiam, tum providentiam, tum agilitatem, tum firmitatem, tum robur et efficaciam, tum successum et felicitatem incessus denotat. Leo enim incedit erecta cervice, generose explicatis jubis, caudam velut lanceam vibrans, gradu magnifico velut rex ferarum, adeo ut eum incedentem cæteræ adversis oculis aspicere non sustineant, sed protinus diffugiant et in latebras sese abdant. Gallus pariter incedit alta cervice, et erectis cristis ; certat cum gallis gloriæ studio, canit in victoria, principem se ostendens ; excitat suo cantu homines è lecto, lucemque desse nuntiat ; gallinis maritali adest affectu, eas defendens. Dicitur autem gallus succinctus lumbos, quia paratus ad ingressum et pugnam ; quod scilicet per lumborum fortitudinem promptus sit ad certamen et procreationem. Denique gallus in sua area gallinis pullisque dominatur, nec patitur rivalem, sed solus in sua area et sterquilinio, ut vulgo dicitur, imperat. Aries similiter toto grege major, cornibus armatus, composite et animose incedit, imo gregem totum præcedit ducitque, adeo ut omnes oves eum velut principem studiose sequantur, præsertim quia ejus modestiam et clementiam adamant. Rex denique regali habitu et incessu, sceptro, purpura et diademate coronatus regaliter incedit stipatus illustri aulicorum, stipatorum, militum, equorumque phaleratorum, auratorum curruum et rhedarum acie et pompa, ut nemo ei se componere vel opponere ausit. Hæc physice.

Sub hoc physico schemate ethice et moraliter repræsentat Salomon qualis debeat esse rex, ejusque incedendi et procedendi modus, dum eum componit incessui leonis, galli et arietis, nimirum regem debere imitari leonis fortitudinem, ut ejus magnanimitatem præ se ferat, qua tamen utatur ad subditorum tutelam, non abutatur ad tyrannidem ; leo enim non sævit nisi irritatus subjectis sciens parcere. In gallo proponitur imitanda vigilantia, ad quam et suos jugiter excitare debet. In ariete vel hirco monetur, quod subjectos bonis exemplis præire, bonis legibus ad ea quæ recta sunt ducere, et ad eorum defensionem se hostibus objicere obligetur.

Cæteras trium horum animalium dotes regi imitandas mox subjiciam.

Porro Salomon non solum regem, sed sub eo quemlibet superiorem, imo quemvis privatum informat. Dat enim sub hoc schemate cuilibet exemplar morum et vitæ recte instituendæ. Igitur hæc sententia politice dat formam regendæ reipub. œconomice dat formam regendæ familiæ, ethice dat formam regendæ animæ ; tam enim magistratus in repub. quam pater in familia, et privatus quisque in seipso est quasi rex ; primi regnum est respublica, secundi familia, tertii anima.

Politice ergo princeps in republica, Episcopus in diœcesi, Abbas in monasterio, Rector in collegio vel congregatione sit leo per fortitudinem et magnanimitatem, ut contra feras, id est hæreticos, latrones cæterosque sceleratos rugiat et sæviat. Idem sit gallus per vigilantiam ut omnes ad labores excitet, nec patiatur rivalem, vel æmulum qui subditos à se avertat et pervertat, sed pro iis instar galli acerrime dimicet. Idem sit aries per mansuetudinem, gravitatem et modestiam, qua subditis virtutis exemplo præeat. Idem sit rex per sapientiam, qua juste et congrue subditos regat, sapienterque omnia administret.

Œconomice, paterfamilias sit leo in domo sua, ut ab ea feras, puta scelera vitiaque su-

perbiæ, invidiæ, discordiæ, litium, murmurationum, odiorum, etc., profliget. Sit gallus, ut jus matrimonii severe tueatur, nec adulteris aditum ad gynæceum permittat, sed illud castum servet, ex eoque proles honeste procreet, educet, multiplicet, quibus de vestitu cæterisque ad corpus et animam necessariis vigilanter provideat. Sit aries per comitatem et benevolentiam ac virtutum exempla, ut domesticis singulari omnis honestatis et probitatis exemplo præeat. Sit denique rex per providentiam, æquitatem et justitiam, qua uxori, filiis, servis et ancillis ea quæ jure debita sunt præstet; quare singulos et singula obeat, visitet, lustret, tueatur, custodiat, protegat et promoveat. Sic fortiter incedit ut leo, vigilanter ut gallus, comiter ut aries, sapienter ut rex. Sic bonus felixque per omnia ejus erit incessus, dum in verbis honestatem, in actionibus concinnitatem, in corripiendo lenitatem, in puniendo severitatem, in custodiendo vigilantiam, in providendo sedulitatem, in imperando prudentiam, in regendo æquitatem præ se fert.

Ethice, quisque in animæ suæ repub. et regno incedat fortiter ut leo, sapienter ut gallus, temperanter ut aries, juste ut rex. Notantur hîc ergo quatuor virtutes cardinales, scilicet fortitudo, prudentia, temperantia et justitia, quibus veluti quatuor rotis optime incedunt et progrediuntur piorum hominum vitæ et cursus ad felicitatem properantes æternam. In leone fortitudinem quis dubitat indicatam, quæ omnia hujus mundi seu prospera seu adversa facile contemnit, nihil timens, neque ab instituto cursu deflectens quidquid evenerit, ut est hæc mortalis vita pluribus incommodis obnoxia. Accinctum lumbos, quodcumque sit animal (Noster gallum accipit), continentiam significat, qua carnales restringimus affectiones, tanto magis idonei et habiles ad cœlestem cursum, quanto minus carnis illecebris laxamus frena. In ariete vero, seu hirco, qui dux gregis est, et reliquum vulgus videtur quodam modo gubernare; non absurde prudentiam possumus intelligere; quæ virtus cum recte dispenset omnia, et futurorum rationem habeat, spiritualem cursum plurimum juvat. In rege denique quocum nemo congredi potest, vel contra quem nemo potest insurgere, justitiam amplectimur virtutum omnium reginam; quæ tanta æquitate, tam justa mensura et pondere omnia librat, ut nemo quantumvis alioqui alienus à virtute, justitiam possit accusare aut condemnare. Nam quæ tribuit unicuique quod suum est, de omnibus bene meretur, male vero de nemine. Sicut ergo rex, cui nullus resistere potest, qui nullum formidat, nullius precibus vel minis cedit; sic et justitia, cum sincera est et integra, nec precibus, nec lacrymis, nec promissis, nec terroribus se flecti sinit. Ita Baynus, Jansen. et alii. Jam singula particulatim et minutius expendamus.

Quatuor hæ virtutes adumbratæ sunt quatuor Cherubinis, stipantibus currum providentiæ et gloriæ Dei, Ezech. 1, qui faciem et speciem habent quatuor animalium. scilicet leonis, bovis, aquilæ et hominis, quibus totidem hîc animalia Salomonis ex æquo respondent: Leoni enim respondet leo, bovi aries, aquilæ gallus, homini rex; vide dicta Ezech. 1, sub finem capitis, q. 3. Præclare Seneca in Octavia, regis officia ita paucis complectitur:

> Consulere patriæ, parcere afflictis, fera
> Cæde abstinere; tempus atque iræ dare,
> Orbi quietem, seculo pacem suo.

LEO FORTISSIMUS BESTIARUM AD NULLIUS PAVEBIT OCCURSUM.] Primo, Aristot. loco citato: *Leo*, ait, *ambulat tarde et magnifice, ac movens se in spatulis cum ambulat;* sic rex et prælatus in actione non sit levis et præceps, sed gravis, tardus, magnificus.

Secundo, leo ad nullius ursi, pardi, tigridis, lupi alteriusve feræ pavet occursum, sed omnes pavidos efficit et percellit; sic rex sua sapientia et robore se faciat impavidum et constantem, ut omnibus sui pavorem metumque incutiat. Unde Aben Ezra τὸ *nec est rex qui resistat ei* sic exponit, q. d. Tunc rex felici gressu incedit, cum nemo ad bellum inferendum insurgit, resque feliciter succedunt, eo quod justitiæ tramiti insistens, nullum adversarium hostemque habeat; uti nullum in regno suo habuit Salomon, quem aliqui nomine *alkum* hîc, quasi per enigma indicari autumant, uti dixi.

Tertio, Aristot. lib. 9. Histor. animal. c. 44: *Leo*, ait, *dum cernitur, nunquam fugit; sed si venatorum multitudini cedere cogitur, sensim pedatimque discedit, crebro subsistens atque respectans. Nactus vero opaca, fuga quam maxime potest veloci se subtrahit, donec in aperta deveniat, tunc rursus lente incedit.* Sic rex, si quando bellis vel adversis pressus et oppressus cogatur cedere, honeste, constanter et decore id faciat, ne fuga ignominiosa majestati regiæ notam timiditatis et pusillanimitatis inurat, uti Justinianum monet Agapetus Diacon. *Quemadmodum* enim, ait, *leone subsistente ac respectante hærent venatores; sic etiam principe constanter agente, malorum impetus franguntur.*

Quarto, Aristot. lib. 2. Histor. animal. cap. 1: *Gradiuntur*, ait, *pedatim leones, nimirum sinister pes manusque non transit dextrum, sed subsequitur more camelorum;* sic rex sinistra postponat dextris, hoc est, turpia honestis, improvida prudentibus, dubia certis, caduca æternis, humana divinis; ac dextros, id est sapientiores et meliores in gubernando, præferat sinistris, id est minus bonis minusque sapientibus.

Quinto, S. Gregor. Nazianz. in carm. de virtute humana asserit leonem pedum suorum vestigia cauda everrere et abolere, ne à venatoribus ea cerni queant, ut ipsum persequantur; sic rex consilia sua tegat et celet, ne ab adversariis deprehendi et everti possint. Plurimum enim ad regimen valet secretum.

Sexto, Plinius lib. 8. cap. 16. leoni hæc generositatis dat elogia: *Generositas maxime in periculis deprehenditur; non in illo tantummodo, quod spernens tela diu se terrore solo tuetur, ac velut cogi testatur; cooriturque non tanquam periculo coactus, sed tanquam amentiæ iratus. Illa nobilior animi significatio, quamlibet magna canum et venantium urgente vi, contemptim restitansque cedit in campis, et ubi spectari potest.* Sic rex in periculis sit intrepidus, iisque acuatur ejus animus, ut et alios ad robur exacuat; nam *crescit adversis agitata virtus*, nimirum quæ vera est et heroica. Eleganter et sapienter R. Juda in *Pirke avoth*, id est in Apophth. patrum:

Audacem, ait, *te oportet esse ut pardum, alacrem et expeditum pedibus quasi capream; sicut aquilam, regiam et solarem volucrem, omnia præ agilitate corporis penetrantem; denique adinstar leonis strenuum ac bellicosum, fortem et magnanimum ad mandandum exsecutioni Dei ac patris tui voluntatem.*

Exstat apud nostrum Jac. Pontanum volum. 3. Progymn. p. 1. c. 43. cujus titulus : *Leontarchia, sive leonis inter bestias principatus*, insignis hac de re dissertatio, et leonis cum elephante de primatu contentio; in qua cætera animalia omnia leoni causam adjudicant, eumque ut suum principem adorant, unde idem tandem facit elephas, seque à leone vinci profitetur, eique ultro sese submittit.

GALLUS SUCCINCTUS LUMBOS SUOS.] Apposite quasi per gradationem à leone ascendit ad gallum, quia hic terror est leoni, uti mox ostendam. Gallus pompatice incedit; nam in incessu alte crura elevat, ut majori energia pedes figat; hinc à Poeta vocatur *altigradus*. Rursum *cum limen intrat*, ait Ælianus, *tametsi altissimum existat, cristam inclinat ne crista uspiam offendatur;* crista enim ipsi est pro diademate, quare studiose eam intactam servat, ut obstacula et pericula etiam remota declinet. Sic rex providus sit, ut non tantum vicina et certa, sed et remota dubiaque hostium et adversitatum discrimina eminus prospiciat, avertat et discutiat. Rursum gallus cantu suo exsultans superbit, leoni omnium animalium ferocissimo aspectu suo terrorem incutit, regnum in quacumque sit domo exercet, ternas discernit horas, quasi gnarus astrorum, ait Aldrovandus initio l. 14. Ornithol. Jam singula hæc pluraque alia minutim digeramus, et regi Prælatoque aptemus.

Primo, in gallo mirus est amor erga gallinas et pullos, mira eorum cura, ut pro eis certet usque ad mortem : similem habeat rex curam regni et subditorum, ut pro eis vitam si opus est, impendat. Audi Aldrovandum, lib. 14. Ornithol. Gallus, ait, optimi patrisfamilias exemplar est : is enim non vigilem tantum sese suorumque præbet custodem, et mane dum tempus est, ad quotidianum invitat laborem : sed ipse primus exilit, non tam voce, quàm reapse quid faciendum sit ostendens : ipse omnia verrit, omnia explorat, omnia dispicit, et simulatque aliquid escæ nactus est, gallinas et pullos ad pascendum convocat; interim ceu pater quidam et symposiarchus excelsus adstat, et ad epulandum invitat, hoc unum semper curæ habens, ut suis sit quod edant. Interea ipse disquirit ecquid in proximo reperiat, quo reperto rursus suam familiam citat alta voce. Accurrunt illico. Ille sublimem se gerens, et undique circumspiciens ecquid hostile usquam appareat, totam cohortem circumit, et obiter granum aliquando unum sibi sumit, non citra invitationem ut se sui sequantur. Porro zelotypia et amor galli erga gallinas sibi subjectas, inquit Rhodiginus, gallum toties noctu excitat, et ideo canit, ut cantu suo se adesse testetur : simili ratione zelus et amor erga regnum, probum regem principemque pervigilem efficiat.

Secundo, gallus miro pollet præsagoque, ut ita dicam, ingenio, industria et solertia. Hanc imitetur rex. Audi Plinium, l. 10. c. 21. *Galli*, ait, *proxime gloriam sentiunt, et hi nostri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus rumpendoque somno natura genuit, norunt sidera, et ternas distinguunt horas interdiu cantu. Cum sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia ad curas laboremve revocant. Nec solis ortum incautis sinunt obrepere, diemque venientem nuntiant cantu, ipsum vero cantum plausu laterum. Imperitant suo generi, et regnum in quacumque sunt domo exercent. Dimicatione pariter hoc quoque inter ipsos, velut ideo tela agnata cruribus suis intelligentes.* Ælianus etiam non solis tantum, sed lunæ etiam ortu lætari gallinaceos scribit, ubi ait : *Gallinaceum exoriente luna, quasi divino quodam spiritu afflatum bacchari, atque exsultare ferunt. Oriens autem sol nunquam ipsum fallit, tum vehementissima voce contendens, semet magis magisque cantando vincere conatur.* Ita Ælian. l. 4. c. 29. Hinc illud Job. c. 38. 36. *Quis dedit gallo intelligentiam?* Galli enim cantus diem et noctem sapienter distinguit, perinde ac si intellectu præditus foret.

Tertio, mira est galli magnanimitas, præsertim in duello et pugna : hanc induat rex. Audi Aldrovandum loco citato : Laus gallo maxima, inquit, in animo plusquam regio, adeo ut Oppianus avium omnium pugnacissimum vocare non sit veritus : cujus nimirum tam excelsus animus est, tanta animi constantia, ut non vitæ, quæ omnibus animalibus carissima est, pericula tantum subire, sed perdere etiam eam malit, quàm alterius imperium jugumque vel ad unicum tantummodo temporis momentum pati. Scivit hoc Themistocles, sciverunt majores nostri, qui anniversariis solemnibusque gallorum pugnis solemni ritu institutis, perpetuos nos esse voluerunt gallorum imitatores. Aiunt vero non leonem modo ad eorum cantum, sed et basiliscum expavescere; quod an verum sit, ut parvi refert, ita certum est nullum animal majori animo et excelsiori, vel caput cristatum, et caudam erectam falcatamque gerere, vel certamen inire, in quo frequenter ante moritur quàm adversario cedat. Quare jure merito Marti, bellorum pugnarumque deo, sacer habitus fuit, et proverbialiter ἄρεως νεοττός, hoc est *Martis pullus*, vocatur, quasi ad bella pugnasque magnopere propensus.

Porro in pugna galli mira utuntur arte et gestibus : dum enim pugnant, naturæ ductu terram feriunt, et plumas circum collum erigunt, pennasque caudæ quantum possunt sursum atque deorsum vibrant, assilientes interim, quo magis calcaribus suis, quæ ob id ceu tela in cruribus agnata teste Plinio agnoscunt, hostem feriant.

Ab ejusmodi certamine vulgare exstat adagium, *Gallus insilit*, in eum qui semel victus redintegrat certamen, quod sane sævissimum in gallo conspicitur. Unde dicebat D. Aug. *Cum ecce ante fores advertimus gallos gallinaceos, ineuntes pugnam nimis acrem.* Et paulo post pugnam ita describit : *Ut in ipsis gallis erat videre intenta projectius capita, inflatas comas, vehementes ictus, cautissimas evitationes, et in omni motu animalium rationis expertam nihil non decorum : quippe alia ratione desuper omnia moderante ; postremo legem ipsam victoris superbum cantum, et membra in unum quasi orbem collecta, velut in fastum dominationis.* Sed doctissime idem cer-

tamen hisce versibus quam breviter Angelus Politianus complexus est in Rustra :

Et regnum sibi marte parant, quippe obvia rostris
Rostra ferunt, crebrisque acuunt assultibus iras :
Ignescunt animis et calcem calce repulsant
In festo, adversumque affligunt corpore pectus.
Victor ovans cantu palmam testatur, et hosti
Insultans victo, pavidum pede calcat iniquo :
Ille silet, latebrasque petit, dominumque superbum
Ferre gemit : comes it merito plebs cætera regi.

Ælianus, l. 4. c. 29. *Quod si*, ait, *palma contingit, statim in victoria canunt*; *seque ipse principes testantur*, etc. *Cœlumque sola volucrum aspicit*, *crebro in sublime caudam quoque falcatam erigens*. Et Plinius : *Si ex certamine victoriam reportarit*, *tum oculorum eminentia*, *tum cervice erecta*, *simul et cantus contentione insolenter effertur, et triumphanti similis est*. Quocirca Miltiades Athenienses contra Persas ad prælium exacuit, proposito gallorum duellantium spectaculo. *Spectata enim*, ait Philo, *in brutis patientia*, *pertinacique contentione usque ad necem pugnantibus*, *in victo pectore correptis armis eam expeditionem susceperunt*, *quasi bellaturi cum ingenti strage hostium, contemptis mortibus et vulneribus*, *ut saltem insepelirentur libero solo patriæ. Nihil enim ad rem graviter gerendam magis excitat*, *ac deteriorum victoria major quam sperari poterat*. Tradit, item, Diogenes Laertius Socratem Iphicrati duci animos adjecisse, cum ei ostendisset gallos gallinaceos tonsoris Midæ adversus eos qui erant Galliæ pennis ac rostro dimicantes. Huc facit symbolum Pythagoræ : *Gallum nutrias, ne tamen sacrifices*, *id est, milites alas ad urbis tutelam, sed eos sacris ne adhibeto*.

Quarto, gallus formidini est leoni; imo Plinius, l. 29. c. 4. tradit à leonibus et pantheris non attingi eos qui jure galli peruncti fuerint, maxime, si ei allium admisceatur. Rursum gallum metuit aspis, simia, basiliscus : sic rex sit formidabilis maleficis.

Quinto, gallus est animal solare, miramque cum sole habet sympathiam : hunc enim ad omnes mundi angulos festinantem, exortivum, occiduum et meridianum voce admodum vocali, et alarum applausu congratulantis in morem sæpenumero salutat et resalutat.

Rursum, gallus symbolum est vigilantiæ; unde pluvias et tempestates præsentit : eas autem imprimis præsagit, cum paulo post solis occasum, vel primis horis noctis statim à vespertino crepusculo, insolens in raucisonum cucuritum, non sine alarum motu indefessus prorumpit : *Gallinacei*, ait Ælianus, *cæteræque domesticæ aves alarum percussione concrepantes et cucurientes*, *et sua quadam voce obstrepentes, tempestatem nuntiant*. Rationem ejus alias assignavimus, quod scilicet Auster una cum vaporoso aere vocalia instrumenta ut sensim repletа, ita multa pituita infarcit : cujus motum sentientes galli, per eum cœli et corporis statum facile raucescunt. Cæterum, ut gravante hac sarcinula, vocis et motus præsidio sese exonerent, ad cantum modo insolito stimulantur. Adde, si videbitur, laryngis per humidum aeris statum dilatationem, quæ ut vocem graviorem, ita raucam et clangosam solet reddere. Sic rex futura famis, belli, seditionum, etc. pericula sagaciter prospiciat et discutiat. Præclare S. Ephrem. in serm. ascetico ad imitationem Prover. *Non exiguum*, ait, *damnum sibi conciliat pastor, qui extra ovile dormit ovium* : *somnolentia enim pastorum, luporum est gaudium*.

Sexto, gallus acuti est visus, acremque habet oculorum aciem. Argumento est, quod unico tantum oculo sursum elevato, semper rapaces aves, infensissimos hostes suos observet, ne ex improviso vel pullum aliquem, vel gallinam, aut ipsummet ex area abripiant : altero vero diligentissime minutissima quæque in locis etiam parum lucidis disquirat. Ita rex uno oculo cœlum Deumque intueatur, necubi eum offendat, et dæmonis rapinæ pateat : altero regnum inspiciat, ut subditis de rebus omnibus provideat; sed ita ut prior oculus regat posteriorem, ut scilicet cura religionis cultusque Dei dirigat curam terrenorum. Recta enim ratio dictat infera à superis, terrena à cœlestibus, humana à divinis debere gubernari.

Septimo, gallus maxime gestit et pompatice incedit exoriente luna : tunc enim, inquit Ælianus, quasi divino quodam afflatus spiritu ovat et exsultat; quare videtur regi à luna, eique se per omnia subdere et conformare : unde juxta lunæ motum et vices cantum iterat et innovat. Sic rex humanæ mutabilitati, cujus symbolum est luna, sese accommodet, et quasi se subdat, ut, pro mutatione rerum et temporum, consilia, edicta, actiones et studia mutet, illisque adaptet.

Octavo, S. Aug. l. 1. de Ordine, tradit gallos in pugnam non prosilire, nisi ut gallinas sibi subditas, areamque sibi concreditam tueantur. Docent ergo galli regem non movere bellum ut aliena invadat, sed ut sua ab aliis invasa recuperet, vel tueatur. Unde Varro tradit gallos generosiores pugnam non ordiri, nec priores hostem invadere, sed aggredientibus fortiter repugnare.

Et aries,] qui gregem præit ducitque mane ad pascua, et ad stabulum sero reducit. Unde Varro : *Totius*, inquit, *gregis oculus est aries* : hinc aries prudentiæ et providentiæ est symbolum. Unde Pausanias in Corinth. narrat Corinthi æneum Mercurii simulacrum fuisse, cui aries ex opposito adsistebat, ut significaretur, inquit, eloquentiæ, cujus præses erat Mercurius, jungendam esse prudentiam. Rursum aries, etsi in oves, quas ducit, sit comis et mansuetus, tamen in hircos et arietes rivales est ferox et pugnax. Quocirca Pierius, Hierogl. 10. cap. 29. Quantum, ait, in agno mansuetudinis, tantum in ariete ferocitatis experimur. Simul enim ac cornua accreverunt, pugnacissimi fiunt, neque se tantum in suo genere lacessunt, incursantesque invicem arietant; verum et homines impetunt, in bellumque provocant. Hinc Marti cœlestis aries dicatus. Romani quoque bellum cuipiam indicturi arietem per fæcialem præmittebant, quem in hostium fines immitteret. Pari modo rex suis benignus, hostibus sit formidabilis, juxta illud Virgilii de Marcello, cujus imperandi artem hisce duobus comprehendit, Æneid. 6 :

Parcere subjectis et debellare superbos.

Addamus hìc alias arietis dotes regi imitandas. Primo, elephantum furentem conspecto ariete insania solvi, et mansuescere, tradit Plutarch. l. 2. Sympos. q. 7. Addit Ælian. Ele-

phantum exhorrescere arietis cornua, atque hac ratione à Romanis fugatos fuisse elephantos Pyrrhi Epirotarum regis objectu arietum. Pluribus idipsum docet Aldrovandus in elephanto: sic subditorum iras et tumultus sedet rex sua mansuetudine et vultus hilaritate. Qua in re imitetur Deum, nam, ut ait S. Bernard. *tranquillus Deus tranquillat omnia, et quietum aspicere quiescere est.*

Secundo, Albertus Magnus scribit si cornua arietis sepeliantur ad radicem fici arboris, fructus in ea citius maturescere. Et Antonius Mizaldus ficum, ne fructus amittat, arietis cornibus circa radices obrui jubet, teste Aldrovando, tract. de Ove: sic rex bonus sua fortitudine mixta clementia fecundat ditatque subditos.

Tertio, nota est arietis cum lupo antipathia, odium et bellum, quæ etiam post mortem durat, præsertim in pelle, lana et chordis. Unde Pythagoras auctor est, si pellis arietis lupinæ apponatur defluxuram lanam arietinæ; chordæ ex nervis arietum mixtæ chordis ex nervis lupinis sonum non edunt. Oppianus scribit, si ex lupina pelle feceris tympanum, id inter cætera pulsatum solum resonabit silentibus arietinis et cæteris utcumque prius sonoris. Scribit Albertus, l. 1. Hist. animal. c. 38. si funiculum ex intestino lupi sepeliveris in terra, ovile pecus eo transire prohibebis, etiamsi fuste adigatur. Notum est illud Alciati:

Cætera mutescunt, coriumque silebit ovillum,
Si confecta lupi tympana pelle sonent.

Hanc antipathiam cum hæreticis, quos lupis rapacibus comparat Christus, similibusque reipublic. pestibus rex imitetur, ut eos ubique persequatur et exterminet.

Quarto, Ægyptii Jovi Hammonio appingebant cornua arietis. Unde ad ejus imitationem prisci Gentiles in sepulcris ejusdem cornua insculpebant: Ægyptii enim Hammonem velut salutiferum salutisque deum mire venerabantur. Quin et prisci arietis pelle tecti, eique indormientes oracula ex somniis captabant, uti ex Pausania et Virgilio docet Aldrovandus in Ove: aries enim misericordiæ, mansuetudinis, benevolentiæ et beneficentiæ divinæ est symbolum. Hanc imitetur rex.

Quinto, heroum symbolum fuit aries. Saporis regis gestamen celebrat Ammianus, aureo capitis arietini figmento elaboratum. Quod et insigne militiæ, et quasi sodalitatis cujusdam suæ, recentissima memoria (inquit Pierius Valerianus, hierogl. 10. c. 26.) Carolus fortissimus Burgundionum Dux, Caroli V. Imperatoris avus adscivit, aureum arietis caput singulis pro gestamine imponendo, et arietini capitis cognomento sodalitatem vocando: eam Tossionis aurei vulgo appellarunt (*l'ordine del Tosone*), quod ea locutio caput arietinum lingua patria designaret. Nummum reperire est Galieni Imperator. in quo aries expressus cernitur inscriptione addita JOVI CONS. AUG. Sebastianus Erizius alium depingit nummum Antinoi, magnum Græcum æreum, et ab excellenti quodam sculptore factum, cum istiusmodi litteris ANTINOOC HPΩC, id est Antinous heros: ostendit ab altera parte arietem pulcherrime expressum cum quibusdam litteris, quæ tamen propter temporis injuriam erosæ legi non possunt. Hic, ait, nummus à Græcis fuit excusus honoris ac memoriæ gratia post mortem Antinoi, ac fortasse ut Adriano Imper. cui ille erat in deliciis, abblandirentur, qui ubique terrarum statuas ei erigebat. Heroes rex æmuletur, ut ipse arietum sit aries, et heroum heros, puta heroum choragus et dux ad heroica quæque facinora generose capessenda.

Ita sanctus Ephrem in Encomio sancti Basilii eum comparat arieti: *Arietem*, ait, *aliquando vidi, cui pulchra erat pellis, et cornua ratione prædita divinitus loquentia, ad quem ego propius cum multa anxietate accedens, parvum filum ex ipso sensim abstuli. Sapiens hic est et fidelis Basilius. Basilius enim vere gressus est virtutum; liber laudum, vita miraculorum; qui in carne gradiens, spiritu incedebat; beryllum* (beryllo gemma constans) *plectrum mysticæ citharæ, regionem sanctorum Angelorum oblectans, certus agnus matricis suæ, Spiritus sancti agrum ac hortum illustrans; desiderio atque amore exsultans, ac florem ex ima radice pretiosissimæ crucis decerpens: præsepe sacrorum dogmatum, lingua verborum, membrana pulchra divinæ sapientiæ, quæ de cœlo divinas elementorum impressiones accepit.*

Sexto, patientiæ et martyrii symbolum est ovis et aries, utpote qui nulli nocet et nocentes tolerat, juxta illud Christiani Poetæ:

Hic scopus unus erit cunctis prodesse, nocere
Nulli, et amare bonos, ac tolerare malos.

Item hoc alterum:

Juvare cunctos, ac nocere nemini,
Est summa vitæ Christianæ regula.

Quemadmodum et Cicero *virum bonum* esse dicit *eum, qui prosit omnibus, noceat nemini, nisi lacessitus injuria.* Alibi additur ex Claudiano ad Adrianum, *mens ignara nocendi.* Pingit denique idem ovem, sive agnum, quem lupus mordicus prehensum tenet, cum verbis: FIT SUAVIOR:

Dum premitur justus, fit gratior hostia Olympo;
Sic quoque fit morsu, suavior agna, lupi.

Hinc sanctus Augustinus Apostolos vocat arietes greges Dominici, qui illi viam prævivere in cœlum per victimam martyrii. Horum patientiam, fortitudinem et zelum imitetur rex et Prælatus quilibet. Quæ enim de rege dixi, mutato tantum nomine cuivis principi, Episcopo, Prælato, Pastori, rectori, imo cuilibet privato adapta.

Allegorice: hæc quatuor optime competunt Christo, qui est leo de tribu Juda, Rex regum, et Dominus dominantium, cui proinde nemo resistere potest: qui tanquam gallus vigil excubat, et peccatores ut à peccati somno evigilent suscitat, clamando: *Surge qui dormis, et exsurge à mortuis.* Ipse est et per arietem illum significatus, qui inter vepres hærebat cornibus suis, et pro Isaac, id est fidelibus et electis, immolatus est, Genes. 22. Ipse denique est aries, imo pastor qui ante oves vadit, et pro eis animam suam ponit, Joan. 10. Ita sanctus Augustinus, l. 12. contra Faustum, cap. 42. qui sic hanc gnomen legit, sicque explicat: *Catulus leonis fortior jumentis, hoc est, parvulus majoribus; si non ascendit in cruce recumbens, cum inclinato capite reddidit spiritum?*

si non dormivit ut leo? quia in ipsa morte non est victus, sed vicit; et ut catulus leonis? inde enim mortuus est, unde et natus, q. d. Ideo Christus moriens dicitur catulus leonis, quia ab initio ad mortem natus et morti destinatus est. Sic etiam Auctor Cat. Græc. hæc quatuor attribuit Christo.

Tropolog. S. Gregor. (quem more suo sequitur Beda, et Salon.) l. 30. Moral. cap. 3. vel juxta aliam editionem 5. per *leonem* accipit Christum, per *gallum* doctores et prædicatores, per *arietem* sacerdotes: *Ipse*, ait, *hoc loco leo ponitur, de quo scriptum est: Vicit leo de tribu Juda, qui fortissimus bestiarum, quia in illo hoc quod infirmum est Dei, fortius est hominibus; qui ad nullius pavet occursum. Dicit enim: Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam. Gallus succinctus lumbos, id est prædicatores sancti inter hujus noctis tenebras verum mane nuntiantes. Qui succincti lumbos sunt, quia à membris suis luxuriæ fluxa restringunt: in lumbis quippe luxuria est. Unde et eisdem à Domino dicitur: Sint lumbi vestri præcincti. Et aries, nec est rex qui resistat ei. Quem alium hoc loco arietem accipimus nisi primum intra Ecclesiam ordinem sacerdotum? De quibus scriptum est: Afferte Domino filios arietum; qui per exempla sua gradientem populum, quasi subsequentem ovium gregem trahunt. Quibus spiritualiter recteque viventibus nullus rex sufficit omnino resistere, quia quilibet persecutor intentionem eorum non valet præpedire; sciunt enim ad eum quem desiderant et anxie currere, et moriendo pervenire. Ponitur ergo primus leo, secundus gallus, tertius aries. Apparuit enim Christus, deinde sancti prædicatores Apostoli, et tunc demum spiritales patres Ecclesiarum præpositi, videlicet duces gregum, quia doctores sequentium populorum.* Addit deinde quartum, quod feliciter, id est prospere, quoad temporalia; sed non bene, imo pessime, quoad spiritalia incedit, esse stultum elevatum in sublime, puta Antichristum, de quo v. seq. Verum melius cæteri omnes, quartum bene et feliciter (hæc enim unum idemque sunt; pro utroque enim in hebræo est eadem vox מיטיבי *metibe*) incedens, censent esse regem, uti dixi.

32. Est qui stultus apparuit, postquam elevatus est in sublime; si enim intellexisset, ori suo imposuisset manum.] Pro *est* nonnulli legunt *et*, unde hunc versum nectunt præcedenti, quasi hic assignetur quartum feliciter incedens, scilicet stultus elevatus in sublime, per quem S. Greg. 30. Moral. c. 3. intellexit Antichristum, qui à dæmone elevabitur, fietque monarcha mundi.

Verum pro *et* legendum *est*, uti legunt codices Vaticani et cæteri emendati. Hebr. est: *Si stulte egisti in elevando te, et si cogitasti, manum ad os*, scilicet pone et sile: ubi prius אם *im*, id est *si*, ex phrasi hebræa est negantis, significans, *ne, non*. Unde Chaldæus vertit: *Ne te extollas, ne sis insipiens*, vel, *ne elatus in altum libere et insipienter agas, aut loquaris*, ut stulti solent; quod Noster clare vertit: *Est qui stultus apparuit postquam elatus est in sublime.* Hebr. נבל *nabal*, significat stultescere, item cadere, defluere et marcescere; ac de herbis et floribus dicitur, ut sicut litteris et voce, sic et significato consentiat cum נפל *naphal*, id est cadere, decidere. Unde Pagninus vertit: *Si cecidisti cum te efferres; si cogitasti, manum ad os pone*; alii: *Siluisti postquam exaltatus es*, etc. Septuag. *Si profluxeris*, vel *profuderis te in lætitiam, et extenderis manum tuam cum pugna, inhonoraberis*; R. David sic vertit: *Si cecidisti*, vel *desipuisti*, id fuit *in elevando te: si sapuisti*, id fuit *quia manum ori apposuisti.* Sermo Agur dirigitur ad discipulos Ithielem et Uchal, ait Aben Ezra, ut patet ex dictis v. 1. Sed sub his quemvis lectorem vel auditorem accipe, q. d. Si insipientiæ famam et notam incurristi, causa fuit tua superbia, quod te præ cæteris elevaris et venditaris; superbiæ enim comes est insipientia æque ac infamia; sin vero sapientiæ nomen et decus acquisivisti, causa fuit tua modestia, humilitas et silentium, qua manum ori apposuisti, ne quid insulsum effutires: *stultus enim si tacuerit, sapiens reputabitur*, ut ait Salomon, Prov. 17. 28.

Rursum idem R. David sic explicat, q. d. Si excidisti tuo statu, gradu, honore, ac in imam vilitatem et pauperiem deturbatus es, noli desperare; sed cogita et sapienter age, ut manum ori apponas, id est ut manibus labores, hocque labore tibi victum pares, quem ori tuo inferas.

Secundo, Vatablus vertit: *Si quid stulte egisti efferendo te, aut si quid scelerati apud te cogitasti* (hoc enim est זמות *zamotha*) *pone manum super os*, id est saltem os statim compescito, ne scelus erumpat, et tibi vitæ, vel opum et formæ periculum creet. Huc accedit R. Levi: *Si sapis*, ait, *pone manum super os*, id est secretum tibi commissum ore clauso sile et cela; multi enim se et alios perdiderunt per revelationem secreti. Aut *pone manum super os*, id est, silenter et sapienter cogita qua ratione, id quod stulte egisti vel dixisti, emendes, corrigas et restaures.

Tertio, Syrus vertit: *Ne desideriis indulgeas* (uti faciunt stulti) *ne probris afficiaris, neque manus ad os tuum injuste apponas*, ut aliquem vituperes, calumnieris, falso accuses, ac ori manum, id est duris verbis duriora verbera adjungas. Plures alias Hebræorum interpretationes legere est apud R. Salomonem et Aben Ezra, quas, quia parum probabiles et appositæ videntur, consulto omitto.

Quarto, Cajetanus: *Siluisti cum exaltatus es, et si considerasti manum ad os*, quasi sit oraculum de futuro, quod ipse sic miro modo explicat. Apostrophe est, inquit, ad Rempublicam romanam, futurum prædicens, ut tunc maxime cum evecta foret, vilius dejecta rueret, et in antiquam humilitatem ad reges devoluta recideret, cum Cæsares imperium capesserent, et dictaturam perpetuam sibi usurparent. Atque id sibi vult illud: *Si considerasti manum ad os;* nam manus ad os exsecutio est ad imperium oris, quibus verbis innuitur dictatoris officium, cujus tanta erat in Rempublicam auctoritas, ut quidquid diceret, illico exsequerentur, q. d. Futurum est quandoque ut ruente Republica et senatu Romanorum, omnium manus ad os unius, id est, ad imperium Cæsaris moveantur; aut ut eorum manus, id est exercitus, ad os et scientiam unius Imperatoris dirigantur. Verum hæc versio et interpretatio nova est, peregrina et violenta.

Quinto, alii verisimilius sic, q. d. Si forte cum stultus esses, et rerum ignarus, elatus

es ad dignitates vel regimen ; noli subito ad novas res , novaque edicta et molimina prosilire ; sed mature cogita ponendo manum super os, id est silendo et deliberando tecum quid facto sit opus; ex matura enim deliberatione sequitur matura exsecutio et gubernatio. Verum hæc omnia longe abeunt à Vulgata versione.

Sexto ergo, juxta Vulgatam hic planus et genuinus est sensus. Dixerat Salomon v. præced. regem sapientem similem esse leoni, gallo et arieti, ut ei nemo obsistere queat; nunc per antithesin subjungit nonnullos insipientes et stultos, cum elevantur ad regnum vel alias dignitates, stultitiam suam prodere stulte loquendo, agendo vel imperando : quapropter eos stulte regnum vel dignitatem acceptasse, ad quam ob stultitiam vel imprudentiam, aut inexperientiam et imperitiam se sciebant ineptos et inidoneos ; in regimine enim eos stultitiam suam prius reconditam aliisque incognitam, stulte imperando prodidisse, et publicam fecisse ; quare ex regno vel dignitate non nisi dedecus et infamiam sibi conscivisse : *si enim intellexisset*, id est, si intelligens et sapiens fuisset, *ori suo imposuisset manum*, id est, in regnum vel dignitatem ad quam eligebatur, aut postulabatur, non consensisset, nec eam acceptasset, utpote conscius suæ ineptitudinis et stultitiæ. Rursum acceptato regno siluisset, id est silenter, tacite et modeste processisset; ne temere stulteque agendo, loquendo vel jubendo, stultitiam suam proderet.

Summa, hæc sententia indicat imprudentem illius garrulitatem, mordacemque dicacitatem multum mali tam ipsi loquaci, quàm audientibus afferre, utpote quos ad iram, lites, rixas et cædes suscitet, uti explicat v. seq. Illum enim huc pertinere patet ex hebræo, qui pro *qui autem*, habet *qui enim*, quasi hujus dicti et versiculi det causam.

Porro Septuag. alio abeunt, vertunt enim : *Si profuderis te in lætitia, et extenderis manus tuas cum pugna, inhonoraberis.* Quo nonnulli putant Salomonem monere reges, ne nimis sint vel blandi, vel severi et rigidi ; sed inter utrumque medii comitatem gravitate temperent erga subditos, q. d. Si, ô princeps, te profuderis in lætitiam, ut tuis subditis festive et familiariter nimis usus fueris, *inhonoraberis* ab ipsis, quia scilicet ipsi tua lenitate abutentur, tecumque agent quasi pares cum pari, non quasi subditi cum rege ; quod si vice versa *extenderis manus tuas cum pugna*, id est, si in eosdem severe et pugnaciter egeris, vim et manus eis inferens, minas jactans, pugnas indicens, similiter *inhonoraberis.* Nam subditi ut se tueantur, et vim injuriamque propulsent, principes suos impetere, violare et lædere non formidant. Huc quoque trahunt versionem Vulgatam, multa in eo supplendo.

Verum facilius traxeris versionem Septuag. ad Vulgatam, illique accommodaris. Est enim unica gnome unimembris, non bimembris ; alioqui enim repeteretur τὸ *si.* Sensus ergo est, q. d. Si, ô princeps, in sublime evectus te effuderis, more stultorum cum subditis leviter jocando, eos carpendo, vellicando, verberando, et quasi joco pugnando, inhonoraberis; hoc est, si subditos petulanter verbis vel pugnis vexaveris, illi te inhonorabunt et vilipendent, tibique similia regerent, teque similiter verbis et pugnis appetent. Idem est sensus Vulgatæ. Unde sequitur :

33. QUI AUTEM FORTITER PREMIT UBERA AD ELICIENDUM LAC, EXPRIMIT BUTYRUM ; ET QUI VEHEMENTER EMUNGIT, ELICIT SANGUINEM ; ET QUI PROVOCAT IRAS, PRODUCIT DISCORDIAS.] Pro *qui fortiter premit, emungit, provocat*, hebr. idem est nomen מיץ *mits*, id est emulsor, emunctor, expressor ; vel, ut alii, emulsio, emunctio, expressio. Hebræa ergo sic habent : *quia emulsor lactis educit butyrum, emunctor nasi elicit sanguinem, et emunctor furorum producit litem ;* Septuaginta : *Mulge lac, et erit butyrum ; si autem expresseris nares, exibit sanguis ; si autem extraxeris sermones, exibunt lites et rixæ ;* Chaldæus : *Quia qui exprimit lac, elicit butyrum, et de expressione furoris exit sanguis, et de naribus vultus exit contentio.* Aquila quoque pro *naso* vertit *furorem*, quia hic maxime in naso flammante cernitur. Syrus : *A pinguedine lactis exit butyrum ; et si compresseris manum super pruritum, egreditur sanguis ; ita ex contentione facierum procedunt lites ;* clare Vatablus : *Certe ut concussio frequens lactis exprimit butyrum, et vehemens emunctio nasi exprimit sanguinem ; ita et irritatio iræ vehemens excitat contentionem.* Hinc patet primo, minus recte Bedam, Lyranus, Hugonem et alios utrumque prius hemistichium, referre ad ubera, q. d. *Qui fortiter premit ubera, exprimit butyrum ; et qui eadem vehementer emungit, elicit sanguinem.* Constat enim ex Hebræo et Septuag. priorem emulsionem ad ubera, posteriorem ad nares referri ; qui enim nimis mucum è naribus emungit, tandem pro muco emungit sanguinem. Perperam quoque Baynus pro *ubera* legit *utrem*, eo quod butyrum non mulgeatur ex uberibus ; ex lacte vero in utre pulsato eliciatur butyrum. Nam omnes codices Latini habent *ubera.* Ex uberibus enim simul cum lacte mulgetur butyrum ; butyrum enim cum lacte commistum est, ejusque est quasi adeps et pinguedo, quæ in utre ligneo per crebram concussionem à lacte separatur, densatur et fit butyrum. Denique perperam Lyr. per *butyrum* accipit adipem, q. d. Qui nimis fortiter mulget premitque ubera, tandem pro lacte qnod deficit, emungit ipsum uberum adipem et pinguedinem ; licet enim hoc verum sit et appositum, tamen butyrum non significat adipem. Jam

Primo, Cajet. per emulsionem et emunctionem accipit dictaturam, de qua explicuit et versum præcedentem, quæ ruina fuit Romanæ libertatis, dum Julius Cæsar usurpavit sibi dictaturam perpetuam, id est urbis et orbis imperium. Vox enim *quia*, inquit, dat causam versus præcedentis. Ratio siquidem quare Roma et viguit et cecidit à libertate, fuit dictatura ; et quoniam dictatura boni quandoque effectus fuit, et quandoque mali, ideo affertur una eademque actio proferens quandoque bonum, et quandoque malum : emulsio siquidem lactis invenitur proferens bonum, puta butyrum : ex emulso enim lacte resultat butyrum; rursus emulsio invenitur effectrix mali : nam emulsio nasi propositum dicendo, quòd emulsio furorum profert sanguinem. Et hinc tertio loco applicat ad propositum dicendo quod emulsio furorum profert litem. Ad litteram enim emulsio furorum Cæsaris et Pompeii protulit litem, quam oportuit bello dirimere cum jactura Romanæ liber-

tatis. Verum hæc explicatio, uti dixi v. præced. aliena videtur et coacta.

Secundo, alii hanc emulsionem et emunctionem accipiunt hominis in seipso, q. d. Qui nimis fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, id est qui nimis vehementer urget stimulatque suum ingenium, indolem, naturam, sive ad scientiam et studium, sive ad jejunia, pœnitentias, vigilias, etc. sive ad quid aliud suæ complexioni vim inferendo; hic exprimit butyrum, id est omnem naturæ vigorem, robur et vires exsugit, ut ex vivida fiat effeta, ex læta tetrica, ex benigna iracunda et contentiosa. Verum hic sensus à scopo Salomonis alienior videtur.

Tertio, alii aptius emunctionem lactis referunt ad eos qui naturæ sunt facilis et benignæ; emunctionem vero narium ad eos qui indolis sunt asperæ et cholericæ, q. d. Sicut qui nimis premit ubera, cum lacte exprimit butyrum, id est omnem pinguedinem et adipem : sic qui nimis premit benignos et mansuetos, acriusque eos urget vel objurgat, hic eis exprimit omne robur, omnem animum et vires, facitque ut fiant pusillanimes et desperent. Qui vero asperos et cholericos nimis urget et increpat, hic elicit sanguinem, id est provocat eorum iram et sævitiam.

Quarto, alii lac referunt ad amicos, sanguinem ad inimicos, q. d. Sicut qui lac nimis premit et concutit, elicit butyrum : sic qui petax est, et amicos nimiis postulationibus vel querelis urget, hic omnem ab eis exprimit gratiam, ut eis fiat invisus et exosus : qui vero inimicos acrius insectatur et arguit, hic eorum contra se iram et furorem concitat.

Quinto, Jansen. tam lac et butyrum quàm nares et sanguinem refert ad idem, puta ad iram et contentionem. Loquitur, inquit, Sapiens de duplici vehementi emulsione, altera lactis ex uberibus, altera muci ex naribus. Et his comparat tertiam, quia expressio irarum producit discordias, q. d. Sicut per emulsionem lactis simul educitur butyrum, et sicut per emunctionem narium, si vehemens est, educitur sæpe et sanguis : ita si quis non cohibeat cogitationes suas et conceptam iracundiam, sed per stultitiam suam emulgeat eam, et exprimat verbis iracundis et minabundis, volens semper jus suum prosequi : aut potius qui verbis importunis provocat aliorum iras, simul producet et excitabit sibi discordias et contentiones contra alios. Monet ergo hæc parabola comprimendam iracundiam, et ori manum imponendam, cum quis exagitatur malis vel superbis cogitationibus. Huc accedunt Hebraizantes, qui lac accipiunt non in ubere, sed in utre concussum ut exprimatur butyrum, q. d. Sicut lac liquidum et molle, in utre diu vehementerque concussum, tandem indurescit et in butyrum concrescit : sic etiam mansueti et benigni, si vehementius à Superiore vel alio quovis exagitentur, corripiantur aut verberentur, indurescunt, indignantur et exasperantur. Hæc expositio valde respondet hebræo.

Sexto, noster Salazar tam lac quàm sanguinem refert ad nimis acrem correptionem, et ad nimiam vectigalium et tributorum exactionem, q. d. Sicut is, qui eadem ubera vehementius comprimit, exhausto lacte sanguinem extrudit : sic etiam princeps, qui subditos suos nimia severitate compescit, et plusquam satis est legibus premit : non utique bonos mores et justam vivendi rationem illis suadet; sed eorumdem iram et furorem in se concitat, et impatientes animos ad bella et seditiones cogitandas exacuit. Simili ratione monet hæc gnome, tributa à subditis parce admodum exigenda; subditos urberum in morem mulgendos esse, non emungendos et exhauriendos : nam ubi se exhauriri vident, seditiones cogitant.

Huc facit Alexandri Magni responsum apud Plutarch. in Apophth. qui cuidam sibi suggerenti, ut majora tributa populo suo imponeret : *Odi*, inquit, *olitorem, qui radicitus olera exscindit.* Et Tiberii Cæsaris apud Maximum, serm. 13 : *Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere.* Ita ipse more suo eleganter et ingeniose : nisi quòd non satis apte hìc per expressionem butyri intelligitur expressio adipis, id est fortunarum à subditis : aliud enim est butyrum, aliud adeps. Rursum lactis bonum et fructus eximius est, quòd contusum det butyrum. Butyrum enim est flos, succus et pinguedo lactis : quare butyrum non malæ, sed bonæ rei et nominis est symbolum et omen.

Septimo ergo plane et genuine, lac pertinet ad virtutem modestiæ et mansuetudinis, sanguis ad vitium superbiæ et asperitatis. Hebr. enim כי *ki*, id est *quia*, indicat hìc dari causam ejus quod dixi v. præced. stultum elevatum in sublime prodere suam stultitiam, stulte et superbe loquendo, agendo, imperando. Unde priorem lactis et butyri parabolam non applicat Salomon, sed velut obviam et facilem legenti applicandam relinquit; posteriorem vero nasi et sanguinis applicat, quia proposito ejus servit, scilicet ut illa probet stulti elevati stultitiam. Sensus ergo est, q. d. Sicut qui fortiter trahens ubera mulget lac, et ex eo fortiter concusso elicit butyrum : sic qui modesté, suaviter et blande loquitur, atque huic blande loquendi modo fortiter et constanter insistit, præsertim si rex sit et princeps, dum quid gravius imperat vel postulat, hic conciliat sibi audientes et subditos, eosque velut leni suavique butyro pascit et recreat, ac vicissim ab eis butyrum, id est pinguedinem, gratiam, dulcedinem, amorem, officia, tributa elicit et impetrat. Ex adverso sicut qui acrius emungit nares, eductis sordibus et muco prolicit sanguinem : cum enim natura plus pituitæ, quod emungenti suggerat, non habeat, exhausta urgenti suggerit sanguinem qui sibi restat : sic pariter qui sordida, puta superba, iracunda, minacia, contumeliosa proloquitur, parit contentiones, lites et rixas, ac præsertim rex et princeps, qui duris imperiis, oneribus, minis et suppliciis vexat stimulatque populum; hic eum ad rebellionem, seditionem et cædes suscitat, ut indignans tandem grassetur in ipsam principis familiam, omniaque sanguine et flammis populetur et vastet.

Monet ergo hæc gnome reges, et quoslibet alios, ut subditorum, familiarium et cæterorum quorumlibet benevolentiam sibi concilient modeste, leniter et blande imperando, agendo, loquendo; vitent vero eorum malevolentiam, utpote quæ utrisque dissidium, rixam et extremam perniciem afferat. Quare rex, et quivis alius in subditos cæterosque durus et sævus, stultus est et desipit; qui vero in eos comis est et benignus, hic sapit tum sibi, tum toti populo.

Hunc esse sensum liquet primo, ex Septuag. dum vertunt: *Emulge lac, et erit butyrum: si autem expresseris nares, exibit sanguis.* Quæ verba satis significant alio pertinere lac et butyrum, scilicet ad modestiam et blanditiem sermonum, alio nares et sanguinem, puta ad duritiem et sævitiam loquendi, agendi et imperandi. Idem ergo hîc dicitur quod cap. 15. 1: *Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem.*

Secundo, idem liquet ex hebræo, ubi in tertio membro, puta in applicatione parabolæ, אפים *appaim*, id est *iras*, et nomine et significato respondet אף *aph*, id est *naso*, ex quo elicitur sanguis, de quo dictum est in secundo membro: plane vero dissidet à חמאה *chema*, id est butyro, quod nominatum est in membro primo.

Tertio, quia ita hæc secernunt et opponunt S. Gregor. tam Magnus quàm Nazianz. Beda, Auctor Cat. Græc. Glossa, Jansen. Baynus et alii. Quocirca huic expositioni insistens S. Greg. 2. Moral. cap. 1. mystice sic exponit: *Qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, etc. Ubera quippe fortiter premimus, cum verba sacri eloquii subtili intellectu pensamus, qua pressione dum lac quærimus, butyrum invenimus, quia dum nutriri vel levi intellectu quærimus, ubertate internæ pinguedinis ungimur, quod tamen nec nimie, nec semper agendum est, ne, dum lac quæritur ab uberibus, sanguis sequatur. Plerumque etenim dum verba quidam sacri eloquii plusquam debent discutiunt, in carnalem intellectum cadunt. Sanguinem quippe elicit, qui vehementer emungit, quia carnale efficitur hoc, quod ex nimia spiritus discussione sentitur.* Huc pertinet illud D. Gregor. Nazianz. orat. 1: *Mulge lac*, ait ille, *et erit butyrum, id est sedulo exquire, et fortasse in his succulentius aliquid invenies.*

Porro hæc gnome generalis est, quare variis aptari potest, ut magistris plagiariis in discipulos sævientibus, et sanguineis plagis errata castigantibus confessariis, qui nimiis pœnitentiis et præceptis pœnitentes arctant: rectoribus, qui nimiis legibus, reprehensionibus, nimisque rigida disciplina subditos stringunt, quibus competit illud: *Si strinxeris, erumpit;* hi enim subditos vel in desperationem vel in furorem et rebellionem adigunt, causaque sunt vel occasio multorum scelerum, ut murmurationum, detractionum, inobedientiæ, conspirationum, etc. Præfectis, qui in milites nimis acerbi sunt: telonariis, qui nimium vectigal exigunt et emungunt: magistratibus, qui in cives desæviunt, etc. Unde Dionys. *Per hæc*, inquit, *edocetur, quòd non debemus nimium importune ab alio aliquid postulare, nec eum qui bonæ est voluntatis immoderatius molestare, vel nimis acriter increpare, ne exasperetur, et totum neget quod petebatur; sicque viscera pietatis extrahantur ab eo, quæ nomine exprimimus butyri, et vitam animæ (quæ est gratiæ Dei) amittat. Hinc Seneca loquitur: Nihil petas, quod negaturus es; nihil neges, quod petiturus es. Itemque: Furor fit patientia sæpius læsa. Et: Denuo bonus animus læsus, gravius multo irascitur.*

Unde S. Gregor. in epist. ad Augustinum Anglorum Episcopum, ut habetur dist. 4. cap. fin. Ecclesiasticis præscribens, ut jejunium Quadragesimæ inchoent à Dominica Quinquagesimæ, excipit laicos et seculares, qui illa Dominica, et duobus sequentibus diebus solent celebrare Bacchanalia, ac vino et carne se ingurgitare: *Nec à tali consuetudine*, inquit, *averti possunt, et ideo cum venia suo ingenio relinquendi sunt, ne forte pejores existant, si à tali consuetudine prohibeantur; ut enim ait Salomon: Qui multum emungit, elicit sanguinem.* Hæc S. Gregor.

Denique exempla hujus sententiæ sunt in Julio Cæsare, qui nimio fastu emungens senatum, nullique è senatoribus salutantibus assurgens; ac perpetuam dictaturam, Imperatoris nomen, cognomen patris patriæ, regiam potestatem, statuam inter reges, suggestum in orchestra, imo sedem auream in curia, templa, aras, simulacra, pulvinar, flaminem, etc. sibi arrogans, omnium iram et invidiam sibi conflavit, quo factum est ut sexaginta senatoribus in ejus necem conjurantibus, in senatu 23. vulneribus confossus, velut tyrannus et patriæ oppressor mactatus sit, uti fuse narrat Suetonius in ejus vita, cap. 76. et seq. Et in C. Caligula, qui cum in quoslibet sævitia, libidine, rapinis, extorsionibus, cædibus ad libitum grassaretur, monitus ab Antonia avia, ut modestius ageret, tanquam parum esset non obedire: *Memento*, ait, *omnia mihi et in omnes licere; oderint, dum metuant.* Infensus turbæ sibi adversanti exclamavit: *Utinam populus Romanus unam cervicem haberet*, ut scilicet eam unico ictu amputaret. Cassio Chæreæ tribuno et familiari suo arridens, causam rogatus, dixit: *Rideo*, ait, *quia caput tuum in manu mea est, ut illud ad libitum tibi tollam;* quare ab eodem præventus, gladio percussus trucidatusque est. Et in Nerone, qui senatores proscribens, spolians, occidens, ab eisdem hostis patria judicatus, fugiens ne ab insequentibus comprehenderetur, ipse sibi pugione in pectus adacto necem consciscere coactus est. Ita Sueton. in Caio et Nerone. Exempla quotidiana quilibet cernere et notare potest in provinciis, urbibus, congregationibus, quibus præsident homines imprudentes, superbi, inhumani, avari, rigidi et sævi, qui subditorum iras et seditiones sua asperitate in se provocant. Nota est historia Roboam, qui minans se tributis et oneribus emunctiorum populum, decem tribus à se domoque Davidis in perpetuum avertit, ac regno Israelis excidit, 3. Reg. 12.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Salomon recenset monita sibi a matre data de cavendo vino et mulieribus, deque sectanda beneficentia et justitia. Inde v. 10 in matris gratiam et laudem, mulierem fortem et strenuam, ac in ea matrem matrisque dotes depingit et celebrat.

1. Verba Lamuelis regis. Visio, qua erudivit eum mater sua. 2. Quid dilecte mi, quid dilecte uteri mei, quid dilecte votorum meorum? 3. Ne dederis mulieribus substantiam tuam, et divitias tuas ad delendos reges. 4. Noli regibus, ô Lamuel, noli regibus dare vinum : quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas, 5. et ne forte bibant, et obliviscantur judiciorum, et mutent causam filiorum pauperis. 6. Date siceram mœrentibus, et vinum his qui amaro sunt animo : 7. bibant, et obliviscantur egestatis suæ, et doloris sui non recordentur amplius. 8. Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt : 9. aperi os tuum, decerne quod justum est, et judica inopem et pauperem. 10. Mulierem fortem quis inveniet? procul, et de ultimis finibus pretium ejus. 11. Confidit in ea cor viri sui, et spoliis non indigebit. 12. Reddet ei bonum, et non malum, omnibus diebus vitæ suæ. 13. Quæsivit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum. 14. Facta est quasi navis institoris, de longe portans panem suum. 15. Et de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis. 16. Consideravit agrum, et emit eum : de fructu manuum suarum plantavit vineam. 17. Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum. 18. Gustavit, et vidit quia bona est negotiatio ejus : non exstinguetur in nocte lucerna ejus. 19. Manum suam misit ad fortia, et digiti ejus apprehenderunt fusum. 20. Manum suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem. 21. Non timebit domui suæ à frigoribus nivis : omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus. 22. Stragulatam vestem fecit sibi : byssus et purpura indumentum ejus. 23. Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ. 24. Sindonem fecit, et vendidit, et cingulum tradidit Chananæo. 25. Fortitudo et decor indumentum ejus, et ridebit in die novissimo. 26. Os suum aperuit sapientiæ, et lex clementiæ in lingua ejus. 27. Consideravit semitas domus suæ, et panem otiosa non comedit. 28. Surrexerunt filii ejus, et beatissimam prædicaverunt; vir ejus, et laudavit eam. 29. Multæ filiæ congregaverunt divitias : tu supergressa es universas. 30. Fallax gratia, et vana est pulchritudo : mulier timens Dominum, ipsa laudabitur. 31. Date ei de fructu manuum suarum : et laudent eam in portis opera ejus.

1. Verba Lamuelis regis.] Sicut Salomon cap. præced. in hoc sapientiæ quasi symposio, inducit Agurem loquentem elegantiæ causa, et tamen in Agure ipse loquitur Salomon : sic hîc inducit Lamuelem interloquentem, et tamen in Lamuele non alius loquitur quam Salomon. Sic Plato in suis dialogis inducit Protagoram, Socratem, Cratylum, et alios interloquentes, et tamen in iis non alius loquitur quam ipse Plato. Sic hodie multi scribunt libros et dialogos, in quibus inducunt loquentes Philotheum, Philotimum aliasque personas veras, vel fictas, ut ex earum significato vel analogia libri argumentum et scopum indicent, itaque suavius in animos legentium influant. Ergo *verba Lamuelis*, id est Salomonis; ita omnes Hebræi, Græci et Latini : nec enim ullus alius apud Hebræos vel exteros invenitur rex, qui dictus sit Lamuel. Theodotion vertit, *verba Rebuel*, quia *lamed* subinde commutatur vel depravatur in litteram *resch*.

Quæres : Cur Salomon vocatur *Lamuel?* Resp. Variæ sunt analogiæ et causæ, ob varia Lamuelis etyma.

Primo enim Baynus censet *Lamuel* idem esse quod *lemo el*, id est, *cui est Deus :* R. Salomon vero autumat *Lamuel* idem esse quod לאל *leel*, id est *Dei* vel *Deo :* Salomon enim fuit Dei quasi

peculium, imo filius, unde typus fuit Christi ex se nascituri. Hinc de utroque dicitur à Deo : *Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium*, 2. Reg. 7. 14. Rursum Salomon à puero Deo fuit dilectus, dicatus et consecratus ; unde ab eo per Nathan vocatus est *Iedidia, id est amabilis Domino, eo quod diligeret eum Dominus*, 2. Reg. 12. 25. Sic rex Melchisedech Gen. 14. vocatur sacerdos *leel elion*, id est, Dei Altissimi, scilicet consecratus Deo omnipotenti; *el* enim significat Deum qui potens est per essentiam et omnipotentiam, ita ut ab eo omnis potestas, vis et robur hominum, Angelorum et creaturarum omnium, ceu radius à sole dimanet : sic ut hoc nomine omnis creatura arctissime Deo obstricta sit ad eum amandum, colendum, gratias agendum, invocandum, omnibusque corporis et mentis viribus serviendum.

Secundo, Syrus *Lamuel* decurtans vertit *muel*, sicut Galli decurtantes nomen *Emmanuel* dicunt *Noel* : unde diem natalem Christi vocant *Noel*. *Verba Muelis Regis Prophetæ*, ait Syrus. Jam *Muel* dicitur quasi מאל *meel*, id est *à Deo*, scilicet electus, evectus et consecratus rex, regum omnium potentissimus, ditissimus, sapientissimus. *Verba Lamuelis* ergo, hoc est verba ejus, qui à Deo creatus sit rex. Ita R. Levi.

Tertio, *Lamuel* alii dici censent quasi למוד אל *lemud el*, id est doctus à Deo, ut littera *daleth* durior euphoniæ causa elidatur : Salomon enim sapientiam à Deo infusam accepit, quam hîc depromit. Unde Septuag. pro דברי *dibre*, id est *verba*, legentes דברי *debarai*, id est *verba mea*, vertunt : *Verba mea profecta sunt à Deo, quæ velut oraculum didici à matre mea*. Ita Auctor Catenæ Græc.

Quarto, *Lamuel* vel *lamoel*, uti vocatur v. 4, dici potest quasi לעמו אל *lemmo el*, id est, *cum illo est Deus* : unde postea filius ejus Christus, qui ei in regno Israelis, id est Ecclesiæ fidelium, successit, dictus est Emmanuel, id est *nobiscum Deus*, Isaiæ 7; ita Aben Ezra. Sic Salomon cap. præced. v. 1. vocatus est *Ithiel*, id est *cum quo est Deus*. Ita Beda, Lyran. et alii. Hinc Lamuelis nomen alludit ad id quod Nathan Propheta dixit Davidi : *Quomodo fuit Dominus cum domino meo rege, sic sit cum Salomone*, 3. Reg. 1. 37; et ad illud Angeli ad Gedeonem : *Dominus tecum, virorum fortissime*, Judic. 6. 12. Hoc etymon, æque ac illo primo loco recensitum, valde est plausibile.

Quinto, alii *Lamuel* censent componi ex אם *em* et אל *el*, q. d. : *Cui in matrem fuit Deus*; Salomonem enim Deus amavit, instruxit, evexit, quasi mater.

Sexto, Jansen. censet *Lamuel* esse deflexum à *Salomon*, ac significare *ipsi Deus*, vel *cum ipso Deus*. Unde Aquila vertit, *verba Lammun*, id est Salomon. Omissa est enim prima littera S, et additum est nomen Dei *el*; et videri potest hoc nomen matrem ei tribuisse, postquam videret Deum esse cum eo ; quoniam in verbis matris nomen hoc ponitur, ut quæ prius vocavit eum Salomonem, nunc omissis quibusdam et quibusdam additis, vocaverit eum *Lamuel*. Dicuntur autem verba subjuncta esse *verba Lamuelis*, cum mox dicat esse verba matris suæ, sive quod sint ab ipso descripta, sive quod ad ipsum pertineant, tanquam ad ipsum peculiariter à matre dicta.

Denique *Lamuel* alludit ad *Samuel*. Sicut enim *Samuel* dictus est quasi à matre Anna sterili *postulatus* et impetratus *à Deo*, 1. Reg. 1. 20; sic Salomon dictus est *Lamuel*, quasi datus à Deo Deoque dicatus. Rursum Salonius *Lamuel* vertit, *in ipso Deus*; quia Salomon fuit typus Christi, in quo *plenitudo divinitatis habitavit corporaliter*, Coloss. 2. v. 9. Hugo censet quod Salomon infans vel parvulus, à matre unice eum diligente ex deliciis amoris, delicato nomine vocatus sit *Lamuel*, uti pueri à matribus inflexo paulisper nomine proprio, alio vicino deliciose compellantur. Aben Ezra censet nomen *Lamuel* à matre cum his monitis datum Salomoni post mortem patris Davidis, cum in ipsam tota filii cura recumberet, ut eum formaret ad regnum : regendi enim dat præcepta, ac proinde Salomoni non parvulo, sed grandiori, et jam proxime regnaturo à matre illa data videntur.

Visio qua erudivit eum mater sua.] Pro *visio* hebr. est משא *massa*, id est, *onus*; Aquila, *pondus*; Symmach. *assumptio*; S. Ambr. ad virgines, *admonitio*; Chald. : *Prophetia et correptio, qua erudivit eum mater sua*.

Hebræi, quos sequitur Arboreus et Dionys. tradunt hæc à Bethsabee matre Salomoni per correptionem dicta fuisse, eo quod ille prima die nuptiarum cum filia Pharaonis, qua et templum dedicatum esse aiunt, cum largius genio vinoque indulsisset, totam noctem audiendis organis cæterisque musicis instrumentis insomnem transegisset : ex quo postridie, ad horam usque quartam diei somnum cœpit, quo factum fuerit ut usque in horam diei quartam, præter morem rejecta et dilata fuerit oblatio sacrificii jugis, quod ex lege primo mane offerri debebat, eo quod ipse templi claves sub cervicali suppositas haberet. Unde amanter, sed acriter matrem corripuisse eum ceu filium, dicendo : *Quid, dilecte mi?* etc., q. d. Quid tuis, ô fili, voluptatibus adeo indulges, ut eis divina officia postponas? Verum hæc fabellam redolent, et Judæorum somnia videntur.

Quæres cur hæc Bethsabee matris Salomonis instructio et admonitio ad filium vocetur *visio*, id est prophetia. Resp. varii varias dant causas : prima est, quod vera et certa, æque ac gravis et pia sit instar prophetiæ, ut sit catachresis. Ita Vatablus. Secunda, quod Bethsabee videns Salomonis complexionem, indolem et mores in gulam et venerem proclives, conjectaret id quod evenit, scilicet Salomonem fore mulierosum, vinolentum et voluptuarium, ideoque hæc ejus vitia, cujus jam indicia cernebat, castiget. Conjectores enim vocantur divini, et conjectare subinde vocamus divinare vel prophetare : quia conjector idem facit quod Propheta, nimirum attingit et prædicit id quod verum est, licet Propheta id faciat ex revelatione divina, conjector ex sagacitate et indiciis naturalibus. Tertia, quod Bethsabee hæc acceperit à Nathan, qui vere erat Propheta : Nathan enim hæc videtur suggessisse matri, ut iis imbueret Salomonem. Ita Cajet. Quarta, quod matres et patres filiis sint quasi Dei vicarii, et, ut ait Plato libro 12. de Legib. *Dei simulacra*, imo dii quidam terrestres; quare eorum monita et consilia ea reverentia et observantia à filiis excipienda sunt, quasi essent Dei oracula, ut vertunt Septuag. Itaque ea se hæc à matre excepisse testatur hîc Salomon. Ita Baynus.

Quinta, propria et genuina, est quod Bethsabee hæc dictarit Salomoni ex instinctu Spiritus Sancti : illo enim afflata velut prophetissa hæc dixit et docuit Salomonem. Id patet ex eo quod hæc ejus monita sint pars Proverb. id est Sacræ Scripturæ, ideoque fide divina credenda quasi verba Dei et Spiritus Sancti, idque non tantum quatenus referuntur à Salomone, sed etiam quatenus dicta sunt à matre. Salomon enim verba non sua, sed matris refert in suum hunc sacrum et Canonicum Proverb. librum, eaque vocat *visionem*, id est doctrinam per revelationem à Deo acceptam, puta oraculum Dei. Movit enim Spiritus Sanctus mentem et os Bethsabee ad hoc eloquendum, quia prævidebat Salomonis in mulieres et vina prolapsum, ideoque eum præmonendo præcavere volebat. Sic omnes scriptores Hagiographi vocantur Prophetæ, et quælibet S. Scriptura, etiam historialis et ethica, à S. Petro epist. 2. c. 1. v. 20. vocatur *prophetia*, id est revelatio rei arcanæ, sive oraculum Dei. Nam ut ait Philo lib. de præm. et pœnit. *Propheta est interpres Dei dictantis oracula.* Addunt Baynus, Jansen. Pineda et alii Bethsabee vere proprieque fuisse prophetissam, ac ex revelatione Dei prævidisse Salomonis ruinam, ideoque tam sollicite de ea hîc filium præmonere. Vide Pinedam lib. 1. de Reb. Salomonis, c. 4. n. 8. et seq. ubi docet Bethsabee post adulterium cum Davide pœnituisse, fuisseque feminam probam et Deum timentem, ideoque vocari ancillam Dei : *Deus*, inquit Salomon Sapient. 9. 5, *patrum meorum, quoniam servus tuus sum ego, et filius ancillæ tuæ.* Porro Bethsabee hîc monet Salomonem de quatuor rebus ipsi maxime necessariis : primo, ut caveat à mulieribus; secundo, ut caveat à vino tam ipse, quàm omnes proceres; tertio, ut in afflictos sit clemens et liberalis; quarto, ut justitiam præsertim pauperum tueatur.

Mystice, Beda per matrem accipit Dei gratiam quæ interius hanc sapientiam docuit Salomonem, ut et ipse eamdem alios doceret. Auctor Catenæ Græcor. per matrem accipit sapientiam, quasi ipsa Salomonem ceu filium hîc instrueret.

2. Quid, dilecte mi? quid, dilecte uteri mei? quid, dilecte votorum meorum?] Hebr. *Quid, fili mi? quid, fili uteri mei? quid, fili votorum meorum?* Chald. *Quale væ, fili mi, væ, fili uteri mei, væ, fili votorum meorum?* q. d. Magnum væ, id est magnus dolor, magna pernicies tum præsens, tum æterna tibi, ô fili, imminet, si sequaris vina et mulieres, in quas te proclivem video. Septuag. *Quid, fili, servabis? quid? dictiones Dei, primogenite tibi dico, fili : quid, fili mei ventris? quid, fili mearum orationum?* Syrus : *væ, fili mi.* Tò *quid* ter repetitur ad pathos, ut mater vehementiam amoris sui filio indicet, ac hæc documenta vehementer ei commendet et inculcet. Supplendum est hîc verbum aliquod : hoc enim desideratur, quod varii varie supplent. Sunt ex Hebræis, inter quos est R. Levi, qui putant hanc fuisse matris responsionem, quæ, rogata à filio post mortem patris ut aliquid ab eo peteret, respondit : Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei, non quem educavi, ut filia Pharaonis educavit Moysen, sed quem peperi; quid petam nisi ut ne des mulieribus fortitudinem tuam? Alii tum tandem putant matrem his verbis usam erga filium, cum videret eum multas accipere uxores, præsertim alienigenas : sed cum hanc admonitionem et correptionem matris tanquam prophetiam proponat nobis, melius intelligimus etiamnum puerum his verbis fuisse instructum Salomonem à matre, tanquam divinante qualis futurus esset, quod ad amorem mulierum spectat. *Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei?* Supplendum est aliquid. Quid, fili mi, cogitas, vel quem animum habes in me quæ te portavi in utero, quæ pro te vota feci? Alii sic : *Quid, fili mi? quid, fili uteri mei?* supple facis, qui multiplicas tibi uxores, et tantopere deditus es amoribus mulierum? Alii sic : *Quid, fili mi,* supple petam abs te? Quid, inquam, petam, quæ gestavi te in utero meo, quod te nutriverim et educaverim? Mihi magis arridet, ut ad ea quæ sequuntur referantur hæ interrogationes, ut sit sensus: Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei, potissimum te admoneam pro maximo quo te prosequor amore; quid à te petam vel exigam ut facias; utique non aliud, quàm id quod subjungo : *Ne dederis mulieribus substantiam tuam*, etc.

Unde Auctor Catenæ Græcor. juxta Septuag. sic clare vertit : *Quid, fili, quid tandem custodies, nisi sermones Dei? quid, fili primogenite (te enim compello), quid, fili uteri mei? quid, fili votorum meorum, aliud te moneam quàm ne mulieribus dederis divitias tuas?*

Quid, dilecte mi?] Pro *dilecte* hebr. est ברי *beri :* quod primo Septuag. vertunt, *fili; bar* enim chaldaice significat filium. Secundo, *bar* (unde *beri)* hebr. derivatur à ברר *barar*, id est, mundus, purus, electus, dilectus fuit; unde vertunt : *Quid, munde, pure, electe, dilecte mi?* q. d. Tu, Salomon, adhuc innocens es, purus, et mundus ; quid ergo commendabo tibi aliud, quàm ut talis per sobrietatem et castitatem permaneas? Cave igitur ne te cum mulieribus coinquines, ut puritatem et innocentiam puerilem deperdas, eamque cum libidine et scortatione commutes. Rursum tu es dilectus et electus à Deo in regem Israelis ; vide ergo ut eum diligas amore spiritali, et caveas ab amore contrario, puta carnali mulierum. Septuag. vertunt : *Quid, fili mi primogenite?* Fuit enim Salomon primogenitus Davidis ex Bethsabee, quæ plures alios post Salomonem filios Davidi peperit, uti ostendit noster Pineda lib. 1. de Rebus Salom. c. 8. Rursum *primogenite*, id est specie, pulchritudine, prudentia et cæteris omnibus ornate, et secundùm mea vota ad tantam eminentiam evecte, ideoque præ cæteris dilecte. Ita Auctor Catenæ Græcor.

Quid, dilecte uteri mei?] Solent matres ut delicias amoris filiis ostendant, iisque ipsos urgeant ad sibi obtemperandum, refricare dolores, fastidia, metus et pericula, quæ pro ipsi per novem menses sustinuere, cùm eos utero gestarunt. Ita mater Machabæorum : *Fili*, inquit, *miserere mei, quæ te in utero novem mensibus portavi, et lac triennio dedi, et alui, et in ætatem istam perduxi*, 2. Machab. 7. 27. Rursum noster Pineda, lib. 1. de Rebus Salomonis cap 6, censet per *uterum*, non tantum conceptum et partum, sed et lactationem notari, q. d. Ego te utero meo concepi et genui : ego quoque in sinu meo quasi ad pectus et uterum continue te gestavi, lactavi, fovi, nec te aliis lactandum dedi, ut faciunt nonnullæ nobiles et delicatæ matres; sed ipsa è meis visceribus meo sanguine, puta meo lacte te alui, ut totus quantus quantus es, meus sis in solidum, nullamque substantiam,

carnem et sanguinem nisi meam possideas; quare par est ut pariter hæc mea monita tua facias, tuæque menti penitus inscribas.

QUID, DILECTE VOTORUM MEORUM?] *Vota* hîc primo accipi possunt desideria, q. d. O fili exoptatissime, quem omnibus votis et desideriis concupivi, cujus bonum totis animæ medullis opto et desidero! Ita Vatablus et Jansen. Secundo, Baynus et Cajetan. q. d. O fili tot votis et desideriis expetite, tot suspiriis et lacrymis à Deo postulate, ut non sis minus desideriorum meorum filius quàm uteri mei, utpote quem animo magis quàm corpore enixa sum! Audi ergo hæc mea, quæ adeo de tua salute sollicita sum, extrema monita et vota. Tertio, Beda legit : *Quid, electe votorum meorum?* q. d. O fili electe et evecte jam ad regnum, quod ego omnibus votis tibi desideravi et procuravi! Quarto, *votorum*, scilicet pro quo multas preces et vota Deo nuncupavi, ut juxta promissa Dei feliciter nascereris, felicius educareris, felicissime regnares. Ante nativitatem enim Deus promiserat Davidi ex Bethsabee filium, cui nomen futurum erat Salomon, eique regnum, opes, gloriam omniaque bona destinarat, ut patet 2. Reg. 7. Bethsabee ergo orabat et vota nuncupabat, ut Deus sua hæc de Salomone promissa exhiberet et compleret. Quinto, nonnulli censent Bethsabee fuisse sterilem, ideoque per preces et vota obtinuisse à Deo per miraculum fecunditatem et nativitatem Salomonis. Ita Rupertus in c. 2. Matth. *Septem matres*, ait, *fuisse steriles Sacra Scriptura memorat, Saram et Rebeccam, Rachel et eam quæ peperit Samson, Annam matrem Samuelis, Bethsabee quæ fuit mater Salomonis, et Elisabeth quæ peperit præcursorem Domini; qui ex istis nati fuerunt, magni fuerunt, et in plerisque (ut jam dictum est) admirabiles quasdam similitudines Domini prætulerunt de virginitate nascituri, quæ naturaliter sterilis est et non parit, videlicet Isaac et Jacob, Joseph et Samson, Samuel, Salomon et Joannes.* Verum id recte refutat noster Pineda loco citato cap. 7. Nam ex Scriptura liquet Bethsabee illico ex adulterio Davidis concepisse prolem : ergo naturaliter erat fecunda; nam quis dicat Deum adulteræ sterili, in ipso adulterio fecunditatem per miraculum concessisse? Sic enim visus fuisset Deus adulterium probare, illique cooperari : quod ergo dicitur ipsa *sanctificata ab immunditia*, intellige quòd purificata fuerit à sordibus menstrui, à quibus lege veteri et Evangelica purificantur puerperæ. Sexto, idem Pineda, quem sequitur Salazar, censet Bethsabee cum videret prolem, quam ex adulterio Davidis conceperat illico morte à Deo percussam, fuisse perculsam, ac metuisse vehementer ne pari modo secundus filius, puta Salomon simili nece feriretur, ideoque pro ejus vita sollicitam preces et vota nuncupasse; qua de causa, inquiunt, illum filium votorum suorum appellat, id est, quem non solum ex utero editum pepererat, sed in dies etiam votis ac precibus quodam modo reparturiebat. Huc spectat lectio Septuaginta qui habent ; *Quid, fili mearum orationum?* Itaque Salomon orationum filius dicitur, sive quia precibus illum mater à Deo obtinuit, sive etiam quia editum jam in lucem mater precibus à præcoci morte vindicavit, sive etiam quia regnum, sapientiam et probos mores eidem mater precibus suis exoravit. Quapropter affirmare licet orationem unà cum Bethsabee Salomonis matrem fuisse, aut etiam commatrem : sic enim in homil. de Anna et Samuele S. Chrysost. asserit orationem in procreando, alendo et educando Samuele Annæ commatrem exstitisse.

3. NE DEDERIS MULIERIBUS SUBSTANTIAM TUAM, ET DIVITIAS TUAS AD DELENDOS REGES.] Hebr. *Ne dederis mulieribus robur tuum, et vias tuas ad delendos reges;* Chald. *Ne dederis mulieribus fortitudinem tuam, et vias tuas filiabus regum;* Septuag. Vatican. *Ne dederis mulieribus substantiam tuam, et mentem tuam, et vitam in seram consilii mutationem;* Complut. et Reg. æque ac Theodot. εἰς μεταμέλειαν, id est *in pœnitentiam.* Pro *substantiam* hebr. est חילך *chelecha*, id est *robur tuum*, vel *virtutem tuam;* Aquila, Symmachus et Theodot. *pecunias tuas :* in his enim robur suum constituunt divites ; Septuag. *opes suas.*

Igitur primo, per *substantiam* accipias opes, q. d. Ne opes tuas, ô Salomon, profundas in mulieres ; meretrix enim est abyssus et vorago, quæ opes quantumvis magnas et regias vorat et sorbet.

Secundo, *ne dederis substantiam*, id est robur, carnem et sanguinem tuum mulieribus : libido enim et fornicatio exhaurit corporis vigorem, spiritus et sanguinem, illudque emaciat et consumit, imo lue venerea multisque morbis inficit et conficit, ut dixi cap. 5. v. 9 et sequentibus.

Sensus ergo est, q. d. Noli, ô fili mi, mulierum potentum contagio integerrimas regis vires, atque amplissimas regni tui opes delere et exstinguere. Vera fuit vates Bethsabee ; vero enim præsagio divinavit Salomonis per mulieres lapsum et exitium. Porro pro *divitias*, Hebr. et Chald. habent : *Vias tuas ad delendos reges.* Primo et genuine, q. d. Ne ineas illas vias, hoc est ne capessas illas actiones, quibus enervari, deleri et perdi solent reges ; actiones hæ sunt fornicationes, commessationes, ebrietates, profusiones opum æque ac virium in meretrices et mulieres. Hæ enim regibus adimunt robur mentis et corporis, judicium, prudentiam, sanitatem, æque ac ærarium exhauriunt, ut sumptus ad rempublicam tuendam necessarios non habeant, fiantque inopes, ignavi, viles, imbelles et contemptibiles, quæ certa est pernicies regum et regnorum, dum reges voluptatibus dediti regnum negligunt, regnique opes in suas delicias et luxurias absumunt. Unde Chald. vertit : *Ne des vias tuas filiabus regum*, ut copuleris amore carnali filiabus principum, præsertim regum vicinorum Chananæorum, quod lege à Deo vetitum est, uti reipsa immemor hujus moniti materni, eis copulatus est Salomon cum gravi sua culpa æque ac pœna, 3. Reg. 11. 1.

Syrus : *Ne des vias tuas cibis regum.* Ergo vetat gulam et libidinem, quibus se dedere solent reges, qui opibus regiis ad luxum et licentiam carnis abutuntur. Hoc enim hemistichium pendet à priori : *Ne dederis mulieribus substantiam tuam*, illudque inculcat et exaggerat ostendendo ejus effectus et damna, scilicet quod mulieres perdunt regum opes, famam, dignitatem, robur et vitam. Ita Hebræi, Beda, Jansen. Baynus et alii. Exempla sunt in Davide, Samsone, Sardanapalo, Hercule et ipso Salomone :

hisce enim mulieres ademerunt sapientiam, sanctitatem, robur, vigorem omneque decus: imo eos effeminarunt, hostibusque prodiderunt et perdiderunt.

Secundo, alii, q. d. Noli, ô Salomon, tuas opes et vires profundere in mulieres, ne hoc tuo exemplo deleas et perdas reges, regumque ac tuos imprimis, proceres et consiliarios, ut illi pariter sua in meretrices profundant. Potens enim est regis exemplum : illud enim subditi et proceres intueri et imitari solent.

Tertio, alii censent hîc diversum à præcedenti, novumque esse monitum de colenda pace cum vicinis, q. d. Noli, ô Lamuel, bellum movere vicinis regibus, ut eos evertas, et regna eorum in te transcribas : hoc enim superbum et injustum est, sed potius stude paci et amicitiæ, ut quiete et diutine regnes, sisque uti nomine, ita reipsa Salomon, id est pacificus. Hoc enim sapiens pacis consilium dedit Bethsabee Salomoni, ne in belli molestias et damna tam se, quam reges gentesque vicinas conjiceret. Idque secutus Salomon regnum effecit pacificum, opulentum et fortunatum.

Porro Sept. vertunt: *Ne dederis mentem tuam et vitam in seram consilii mutationem*, vel, ut habet Auctor Catenæ Græc. *Ne mentem vitamque tuam ei studio mancipes, cujus postea te pœniteat*, quod fiet, si opes viresque tuas in mulieres prodigas, uti præcessit. Qua ratione hæc versio consentiat cum Hebræo non satis liquet. Aliqui sic adaptant : Septuag. inquiunt, ex Hebr. verterunt, *ad delendum reges*, id est, ad deletionem et obliterationem regum, q. d. Ne vias illas et vivendi rationes ineas, quæ cogunt reges stylum vertere, id est sententias, et consilia mutare ; ut sit metaphora ab his, qui quod semel in tabulis exararunt', converso stylo detergere et delere coguntur. Alii censent Sept. more suo Hebræa non verbotenus, sed quoad sensum paraphrastice reddidisse ; alibi enim non raro magis paraphrastem quàm interpretem agunt. Verior ratio est, quod Septuag. per מלכין *melachin*, id est *reges*, intellexerunt *consilium*, q. d. *ad delendum consilium*, hoc est ad seram consilii mutationem. Unde mox subdunt: *Cum consilio omnia fac;* de quo mox plura.

4. NOLI REGIBUS, Ô LAMUEL, NOLI REGIBUS DARE VINUM : QUIA NULLUM SECRETUM EST, UBI REGNAT EBRIETAS.] Hebr. *Non regum, ô Lamuel, non regum bibere vinum, et gubernatorum non est sicera;* Chald. *Observa te à regibus, ô Lamuel, observa te à regibus qui bibunt vinum, et à potentibus qui bibunt siceram;* Septuag. paulo aliter : *Cum consilio omnia fac, cum consilio vinum pota; potentes iracundi sunt, vinum autem non bibant;* S. Hieron. in c. 5. Isaiæ sic reddit verba Sept. *Potentes vero, si iracundi sint, vinum non bibant.*

Pro *nullum secretum* hebr. est לרוזנים *lerozenim*, id est, *principibus ne des siceram.* Hebr. enim אי *e* valet אין *en*, id est *non*, ait Aben Ezra et cæteri. Videtur Noster in Hebræo legisse ולא רוזנים *velo rozenim*, id est, *quia non secretarii*, scilicet sunt, *ubi est ebrietas;* unde vertit : *Quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas. Rozenim* enim secretarios et secretorum scrutatores significat, ut patet Isaiæ 40. 21. Ita Jansenius.

Quæres cur Sept. pro : *Noli regibus dare vinum*, vertant : *Cum consilio omnia fac;* Hebr. enim *melachim* significat *reges*, non *consilium*. Resp. Hebr. *melachim*, id est *reges*, significat quoque *consilium* et מלך *melach*, id est regnare, significat quoque consulere, eo quod vere regnare sit consulere reipublicæ, sive cum consilio et prudentia rempubl. gubernare. Unde rex idem est qui consultor et prudens gubernator, uti multis ostendi Daniel. 4. 24. juxta illud S. Basilii apud Anton. in Melissa p. 2. c. 1 : *Proprium est regis iis quibus præsit prospicere. Regnum est legitima præfectura.* Idque plane hîc et Eccl. 2. 12. significant Septuag. dum pro *melachim*, id est reges, vertunt *consilium;* quare pro אל *al*, id est *non*, legerunt אל *el*, id est *ad*, *cum*. Unde apposite vertunt : *Cum consilio omnia fac, et cum consilio vinum bibe*, puta sobrie, parce et moderate, quantum sanitas mentis et corporis requirit, q. d. Cave, ô fili mi, Salomon rex, à mulieribus æque ac à vinolentia, quia utræque auferunt consilium maturamque deliberationem et prudentiam quæ in rege ad sapienter regendum requiritur vel maxime, juxta illud Osee 4. 11 : *Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor*, uti pluribus ibidem ostendi. Atque hac de causa in regibus majora sunt peccata et culpæ quàm in plebeiis, quia scilicet impediunt sanum consilium, quod summe regibus ad recte regendum est necessarium, uti docet D. Thom. 2. 2. q. 149, art. 4. in corp. Unde Auctor Catenæ Græc. sic Sept. explicat, q. d. Vino potius et crapulæ tute imperes, quàm imperium illorum subeas; nam si isthuc feceris, ab honesto, quod natura vel ratio dictat, non facile excides. Occuperis autem circa veræ vitis vinum, hoc est circa divinarum Scripturarum interpretationem, rerumque natura constantium considerationem, magnoque judicio et mentis deliberatione in ea incumbas.

Hinc patet sensus Vulgatæ versionis : *Noli regibus, ô Lamuel, dare vinum;* quæ verba prima fronte videntur non Salomoni interdicere vinum, sed jubere ut Salomon aliis regibus vinum interdicat. Verum hic sensus parergus est, imo absurdus. In Judæa enim unus duntaxat rex erat Salomon : apud Gentiles vicinos, plures quidem erant reges ; sed his vino interdicere nequibat Salomon. Hinc nonnulli censent matrem hîc suggerere Salomoni, ne regibus, id est præfectis, judicibus et consiliariis suis permittat vinum, ut sobrii sana dent consilia, eaque servent secreta, ac rempubl. sapienter administrent.

Verum, cum mater hîc instruat Salomonem, cæteraque monita ad ipsummet dirigat, hoc quoque ad ipsum dirigere non est dubium. Sensus ergo est, q. d. Noli regibus, id est tibi ipsi, ô fili mi Salomon, qui es rex, tuisque regiis consiliariis (qui *melachim* quoque, id est reges, vocantur; regnare enim est consulere reipubl. ut paulo ante dixi) dare vinum, scilicet in magna copia, ut fiant temulenti, vinolenti vel ebrii : nam vinum moderate sumptum acuit ingenium, consilium et sapientiam ad recte gubernandum. Est euphemismus : festivè enim et decorè, honoris causa Salomoni loquitur mater non in secunda, sed in tertia persona more veterum Hebræorum, quem hodie præ cæteris nationibus Germani sequuntur, qui, dum viris honoratis loquuntur, non dicunt in secunda persona: Domine, facito hoc vel illud; sed in tertia, Dominus faciat hoc vel istud. Odiosum enim et rusticum est tuizare, et dicere: Tu, ô rex vel princeps, abstine vino.

Hunc esse sensum liquet ex Hebræo, ex quo

sic passim vertunt : *Non est regum, ô Lamuel, non est regum vinum;* hoc est, non est tuum, ô Salomon, qui es rex, indulgere vino, sed vacare sapientiæ et sapienti Israelis gubernationi. Unde et quod Noster subdit in plurali : *Ne forte bibant, et obliviscantur judiciorum;* Hebræa efferunt in singulari : *Ne forte bibat, et obliviscatur statuti,* id est, ne forte bibas tu, ô rex fili mi Salomon, et obliviscaris statuti, scilicet præcepti, et juris divini vel humani. Hinc Chald. clare vertit : *Ne forte bibas, et pervertas rationem.*

Noster Vilalpando in Ezech. cap. 27. v. 15. p. 19. lit. D. putat שכר *sechar*, id est sicera inebrians, et ipsa ebrietas, alludere ad אשכר *escar*, id est donum, pretium, munus, quasi hîc vetetur principibus et judicibus, ne accipiant munera; quia munera eos inebriant instar vini, ut juris obliviscantur illudque pervertant; vinum ergo hîc accipi pro munere instar vini dementante, per catachresin. Verum ex antecedenti et sequenti liquet hæc omnia spectare ad vinolentiam, non ad acceptionem munerum.

Noli regibus, ô Lamuel, noli regibus dare vinum.] Iterat τὸ *regibus* ad pondus et emphasim, q. d. Omnino omnibusque modis reges arcendi sunt à vinolentia, tum quia plane dedecorosum et probrosum est, si rex, cujus est regere regnum, sit ebrius et regatur à vino; tum quia regum est omnia cum ratione, judicio et consilio facere, ut vertunt Sept. Sobrii ergo sint oportet, non ebrii et rationis consiliique impotes. Idem à Salomone didicit Plato, qui lib. 3. de Republ. *Ab ebrietate itaque,* ait, *omnibus diximus abstinendum; sed tamen cum alii, tum maxime custodi non conceditur, ut ebrietate gravatus ubi terrarum sit nesciat. Nempe ridiculum esset custode indigere custodem.* Custodem vocat principem, quia principis est instar custodis vigilare, et ab hostibus cæterisque malis custodire subditos. Et Solon, qui Atheniensibus hanc tulit legem : *Princeps, si deprehendatur ebrius, morte mulctetur.* Item Alex. ab Alexand. l. 3. c. 11. tradit apud Indos lege similiter cautum ut concubina, vel alia quælibet mulier, regem temulentum occidens, hoc donaretur munere, ut successori nuberet. Exemplum est in Alexandro Magno, qui ex temulentia Clitum sibi carissimum et fidissimum occidit; de quo S. August. Exhort. ad sacras virgines : *Innumerabiles quidem,* ait, *jugum dominationis diu recusantes, vinolentia in alienum redegit arbitrium. Alexander omnium victor à vino victus est.*

O Lamuel!] Tacite hîc Bethsabee aliam dat causam, cur Salomon cæterique reges abstinere debeant à potatione, quod scilicet sint *Lamueles,* id est vicarii Dei in terris, cum quibus et in quibus est, imperatque et gubernat Deus. Deus autem plane exors carnis, utpote purus spiritus, horret vinolentos et ebrios. Ebrietas enim facit iracundos et furiosos instar dæmonum. Unde S. Aug. ser. 24. eum vocat *dæmonem blandum;* S. Chrys. hom. 1. ad Popul. *Ebrius,* ait, *dæmon est voluntarius.* Rursum S. Basil. hom 16. de ingluvie et ebrietate : *Ebrietas,* ait, *non suscipit Dominum, Spiritum Sanctum depellit; nam ut fumus fugat apes, sic crapula fugat dona Spiritus Sancti.*

Quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas.] Hæc est prima ratio expressa, ob quam Bethsabee Salomoni et regibus interdicit vinum, quod scilicet vinolentia detegat arcana eorum consilia, quo fit ut tumultus, seditiones et bella concitentur. *Quod enim latet in mente sobrii, hoc natat in ore ebrii.* Quocirca ad hunc Salomonis locum alludens S. August. ad sacras virgines : *Ebrius,* ait, *vultu dejecto supinus accumbit, et nullo alio cogente præter vinum cordis sui arcana patefacit, et amicorum commissa secreta in medium producit.* Pondera illud : *Nullo alio cogente præter vinum,* q. d. Vinum ad proditionem secreti ebrium non tam agit, quàm cogit.

Nimirum *speculum formæ est æs, animi autem vinum,* ait Æschines apud Maximum ser. 30. Hac de causa nonnulli principes solent inebriare eos quos suspectos habent, ut ab ebriis expiscentur et extorqueant arcana eorum consilia. Nam ut ait Plato in Symposio : *Vinum et cum pueritia, et sine pueritia veridicum est.* Hinc illud Poetæ : *Et vino tortus et ira.* Torquentur enim quodam modo homines vino et ira, potique et irati arcana sibi commissa interdum enuntiant. Ita Ode 21. l. 3 Horatius canit :

> Tu lene tormentum ingenio admoves
> Plerumque duro : tu sapientium
> Curas, et arcanum jocoso
> Consilium retegis Lyæo.

Recte vero Plato, 1. de Legibus, nullum ait esse tormentum minus sumptuosum, minusque noxium ac periculosum quàm vinum, ad explorandos hominum affectus et mores. Apposite rursum Horat. ad Pisones :

> Dicuntur reges magnis urgere culullis,
> Et torquere mero, quem perspexisse laborant.

Unde ωμηςης Διονυσος, id est crudelis Bacchus, Græcis dicebatur, non tam quia olim vivi homines ei sacrificarentur, quàm quòd excruciet qui sese illi dicarunt, id est ebrios. Et Διονυσος dictus quasi τον δια, hoc est τον νουν νυσσων, id est, mentem feriens, pungens, lancinans, vulnerans. Anacharsis in convivio apud Platonem ita dormiens decubuit, ut quæ procreationis causa natura corpori affinxit sinistra manu; os vero dextra comprimeret, quod bene poti hominis linguam valentiore freno existimaret indigere. Quocirca veteres picam Baccho sacram fecerunt dicaruntque, teste Natali Comite l. 1. Mythol. c. 11. Pica enim est garrula, et quidquid audierit refert. Idem facit ebrius; unde Horat.

> Arcanum demens detegit ebrietas.

Nam : *In vino veritas.*

Sapienter Seneca Ep. 84 : *Quemadmodum,* ait, *musto dolia ipsa rumpuntur, et omne quod in imo jacet, in summam partem vis caloris ejectat; sic vino exæstuante, quidquid in imo jacet abditum, effertur et prodit in medium. Onerati mero quemadmodum non continent cibum vino redundante, ita ne secretum quidem; quod suum alienumque est, pariter effundunt.* Egregie Ambr. hanc eamdem vini vim contemplans dixit lib. de Elia et Jejun. c. 17 : *Plerique vino utantur ut eculeo, et quibus tormenta non eliciunt vocem proditionis, eos tentant bibendo, ut patriæ statum, salutem civium, defensionis suæ prodant consilia. Quis inter cyathos texit quod latere cupiebat?* Cujus rei si exempla quæras, notum illud M. Crassi. Is enim, ut Dio lib. 51. bellum contra Dacos et Bastarnas exercens, admisit eorum legatos, et convivio satis lauto excepit : qui vino pleni sua omnia consilia denudarunt. Sic etiam Bonosus Imp.

Barbarorum legatos propinato vino ebrios reddebat, extorquebatque quæcumque vellet, ut ait Flavius Vopiscus. Ebrii enim nullum secretum tegere norunt; imo, et qui retegunt, ebrii sunt censendi : ebrii enim est et insipientis secretum suum aperire, sed maxime extraneo.

Aliam rationem cur reges abstinere debeant vino dant Septuag. dum vertunt : *Potentes iracundi sunt, vinum autem non bibant.* Vinum enim accendit iram et bilem, et iracundos agit in furorem. Unde Plato l. 8. de Republ. *Ebrius vir,* ait, *tyrannicum gerit animum; quin etiam furiosus et extra se positus, non solum hominibus, sed et diis imperare contendit, speratque se id consecuturum.* Ac causam subjicit, quod ebrietas acuit animos et iras, quæ pariunt tyrannidem et furorem. Vere Eratosthenes apud Stobæum ser. 18. de Incontinentia : *Vinum,* ait, *igni æqualem habet vim ut hominem subierit, quem conturbat ut Libycum mare Aquilo vel Auster; itaque prodit latentia in mentis recessu, animumque universum concutit.* Tullius Cimber vinolentus erat, ideoque iracundus, et jugi dominiique impatiens; quare in Julii Cæsaris cædem cum sociis conjuravit, dicens : *Ego quemquam feram qui vinum ferre non possum ?* uti refert Seneca Epist. 84.

5. Et ne forte bibant, et obliviscantur judiciorum, et mutent (commutent) causam filiorum pauperis.] Hebr. *Ne forte bibat, et obliviscatur statuti* (juris et justitiæ), *et mutet judicium filiorum afflictionis.* Loquitur mater Salomoni in plurali, et in tertia persona honoris causa, ut dixi, q. d. Ne forte tu, cum tuis consiliariis bibens vinum, fias temulentus, et per temulentiam obliviscaris juris et justitiæ; itaque mutes et transvertas causas pauperum. Unde clare Chaldæus vertit : *Ne forte bibas, et pervertas rationem tuam, et mutes judicia omnium filiorum pauperis;* Septuag. *Ne obliviscantur sapientiæ, et recte judicare non possint imbecilles;* vel, ut Auctor Catenæ Græcorum : *Ne infirmos ac debiles conterant;* Syrus : *A regibus cave,* vel, *ne bibas et obliviscaris investigationis, et obliviscaris judicii filiorum pauperis.*

Causa physica est, quod ebrietas mentem sopit, imo mergit et sepelit in vino, ut homo jam sit rationis impos, nec tam homo, quàm brutum; quare sapientiæ, juris, justitiæ, causarum rerumque omnium eum capit oblivio. Fumis enim vini turbatum habet cerebrum, qui species phantasiæ obnubilant, confundunt et commiscent, ut pro veris falsa imaginetur, et videre sibi videatur. Causa ethica est, quod ebrietas faciat hominem levem, petulantem, iræ et amori obnoxium, ut sopita jam ratione in gratiam amici compotoris, multa promittat et faciat quæ juri et honestati adversantur.

Quocirca S. Chrysostomus apud Anton. in Melissa p. 1. c. 41 : *Illis,* ait, *qui in ebrietate et luxuria vivunt, dies in caliginem nocturnam vertitur, non quidem exstincto sole, sed mente ipsorum per ebrietatem obfuscata. Ebrietas est rectæ rationis alienatio, et delirium, et secundùm animam sanitatis perditio. Vinum immodice potum luxuriæ fomes est, voluptatum suppeditatio, lues juventutis, animæ venenum, rationis exstinctio, virtutis alienatio.* Ibidem Clemens : *Omnis vinosus,* ait, *inferior est ira, et mente vacuus.* Ibidem S. Basilius : *Vinum à Deo,* ait, *datum temperantibus donum ad consolationem infirmitatis, lascivientibus nunc factum est instrumentum luxuriæ. Ignis ille qui carni ex vino innascitur, fomes fit ignitorum jaculorum inimici; rationem enim et mentem vinum demergit; affectus autem et voluptates, ut oleum flammam, accendit.* Et mox : *Ebrietas dæmon est sponte admissus per voluptatem in animos. Ebrietas mater est malitiæ, impugnatio virtutis; hæc ex forti timidum facit, ex modesto lascivum, justitiam ignorat, prudentiam abolet. Nam sicut aqua repugnat igni; sic immoderatio vini sobriam mentem exstinguit. Ebriorum graves sunt somni, profundi et suffocationi, imo revera morti vicini; vigiliæ vero ipsorum minus, etiam quàm somni, sensuum habent; vita enim eis insomnium est, qui cum tunicam non habeant, neque quod in crastinum comedant, regnant tamen, et exercitibus imperant in ipsa ebrietate, et urbes ædificant, et pecunias distribuunt.* Idem, homilia de Jejunio : *Ebrietas,* inquit, *ut somnum affert mortis germanum, ita vigiliam habet obliviosam somnis assimilem.*

Quocirca Deus sacerdotibus, dum sacris funguntur, vino sub pœna mortis interdicit, Levit. 10. v. 9 : *Vinum,* inquit, *et omne quod inebriare potest, non bibetis tu et filii tui, quando intrabitis in tabernaculum testimonii, ne moriamini; quia præceptum sempiternum est in generationes vestras; et ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum et profanum, inter pollutum et mundum, doceatisque filios Israel omnia legitima mea, quæ locutus sum ad eos.* Atque hac de causa Nadab et Abiu, quia temulenti pro igne sacro ignem profanum obtulerunt, eodem igne cremati sunt, uti ibidem ostendi.

6 et 7. Date siceram mœrentibus, et vinum his qui amaro sunt animo : bibant, et obliviscantur egestatis suæ (Chald. *detritarum vestium*) et doloris sui (Septuag. *laborum suorum;* Symmach. *molestiarum suarum*) non recordentur amplius,] quandiu scilicet vinum, vel vis vini in eis fuerit, ait Galatinus, lib. 5. de Arcanis fidei c. 7, ubi pluribus exemplis probat τὸ *amplius* vel *ultra*, non semper æternum aut longum, sed subinde breve tempus significare. Septuag. *Date inebriativum his qui in mœroribus, et vinum bibere his qui in doloribus.* In Hebræo pulchra est paronomasia inter שכר *sechar*, id est *sicera* sive vinum, et לא יזכר *lo iizchar*, id est *non recordetur*, q. d. *Sechar* sive sicera tollit זכר *zechar*, id est memoriam dolorum et angorum.

Primo pro *mœrentibus* hebr. est לאבד *leobed*, id est *pereunti*, id est damnato ad mortem, inquiunt Hebræi et Arboreus; his enim dari solet vinum, ut mœrores suos mitigent, roburque mentis et corporis colligant ad tolerandum supplicia, juxta illud Amos 2. 8 : *Et vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui.* Sic Judæi Christo crucifigendo dederunt vinum myrrhatum ad perferendum crucis tormentum, Marci 15. 23. Unde Vatablus vertit : *Damnatis date vinum,* etc., *ut calamitatis suæ non recordentur;* Syrus : *ut injustitiæ et calamitatis non reminiscantur.* Scilicet Bethsabee dissuadet Salomoni et judicibus vinum, argumento petito à contrariis, q. d. Vinum pertinet ad reos, eosque qui morte ob scelera mulctandi sunt : indecens ergo et indignum est ut judices, qui eos morte mulctant, in reorum locum subeant, vinumque bibant. Audi Galatinum ex libro Sanhedrin, l. 8. de Arcanis

fidei c. 19 : *Dixit R. Rasda, quod egressurus occidendus potabatur pulvere incensi in scypho vini, quatenus separarentur sensus ejus ab eo, sicut dictum est Proverb.* 31 : *Date ebriativum perdito, et vinum amaro animo. Erant autem in Jerusalem mulieres honestæ, quæ hæc sponte mittebant.*

Secundo, alii per *mœrentes* accipiunt lugentes, qui scilicet lugent mortem patris, fratris, sororis, uxoris; his enim de more datur vinum, ut mœrorem pellant vel mitigent. Unde Jerem. c. 16. inter extremas Hebræorum calamitates assignat, quod vino ad temperandum luctum destituerentur : *Et non dabunt*, ait, *illis potum calicis, ad consolandum super patre suo et matre.* Ita noster Hieronymus Prado in Ezechiel. c. 44.

Tertio et genuine, quoslibet mœrentes hîc accipe cum S. Chrysostomo et aliis passim. Hi enim hebr. vocantur *pereuntes*, quia mœrore conficiuntur et contabescunt, ut prope perire videantur, ait R. Levi. Ad hoc enim Deus post diluvium docuit Noe modum conficiendi vinum ex uvis, ut ejus et filiorum mœrorem ob inductum mundo diluvium, et rerum omnium exterminium, hilaritate vini temperaret, Genes. 9. 20. Vinum enim dolorum oblivionem inducit, phantasiam recreat, mentem exhilarat. Nec mœrentibus magnum periculum est ab ebrietate, quia mœror ebrietati resistit. Unde Hyppocrates et medici docent tristes et melancholicos ægre vino vinci et inebriari, sed id facile contingere sanguineis, et in lætitiam effusis. Audi S. Chrysostomum, homil. 29. in Genes. qui explicans illud Genes. 9. 20 : *Cæpitque Noe vir agricola exercere terram, et plantavit vineam, bibensque vinum* (copiosius) *inebriatus est*, causam assignat : *Quia*, ait, *magna tenebatur tristitia, et sibi ipsi consolationem inde excogitare volebat, sicut et sapiens quidam dicit : Date vinum iis qui in tristitia, et siceram iis qui in dolore, monstrans quod nullum tam præsens est tristitiæ remedium, atque vini usus; tantam utilitatem ejus ne perdat intemperantia. Quod autem in tristitia et mœrore fuerit justus ille, videns seipsum in tanta solitudine, et illorum hominum corpora ante oculos projecta, et commune omnium sepulcrum hominibus et brutis factum, quis contradiceret? Mos enim Prophetarum et justorum omnium est, non solum pro iis duntaxat dolere, qui sibi proximi sunt, sed et pro reliquis omnibus.*

Idem S. Chrysostomus, hom. de Castitate et Sobrietate : *Vinum moderatum*, ait, *debilem stomachum reficit, vires deficientes reparat, algentem frigore calefacit, vulneribus infusum medetur, antidotis etiam diversisque medicamentis adjunctum salutem operatur, tristitiam removet, languores animi delet, lætitiam infundit, convivas honesta miscere colloquia facit ; paulo amplius vero sumptum quodam modo convertitur in venenum.* Et post nonnulla : *Rusticanum quidem, sed sanum dictum : Vini medicamentum plus justo sumptum, venenum esse cognoscitur.* Salomonem de more secutus Siracides : *Vinum*, ait, *in jucunditatem creatum est, et non in ebrietatem, ab initio. Exsultatio animæ et cordis, vinum moderate potatum*, Eccli. 31. 35. Vide ibi dicta. Alcæus Græcus poeta Lyricus sic de vino canit :

> Vinum enim, quia oblivia dolorum inducit, Semelæ et Jovis filius
> Hominibus dedit. Infunde miscens vinum,
> Unam ad aquæ mensuram duas addens meraci;

ut scilicet in cyatho duæ partes sint vini, tertia sit aquæ. Idem :

> Nullam aliam severis arborem prius vite.

Ex quo Horatius :

> Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem.

Xenophon in Symposio : *Vinum ita mœrores sopit, ut mandragora hominem; benevolentiam autem, non aliter quàm oleum flammans, excitat.* Epictetus apud Maximum, ser. 30 : *Cicadæ*, ait, *canoræ; cochleæ autem mutæ, gaudent tamen hæ humectatione; illæ vero calore : hæ provocantur rore, et in eum exeunt, illas contra excitat sol ardens, et in eo canunt. Itaque si vis et musicus, et ex omni parte aptus vir existere, cum in compotationibus vino animus irrigatus fuerit, tum eum progredi et contaminari ne sinito : at, cum in concessibus à ratione animus incensus fuerit, tum et divinare et justitiæ oracula canere jubet.* Hac de causa vini repertor dictus fuit Liber, vel quod det licentiam et libertatem loquendi, vel quod liberet à curis, ait Seneca, lib. de Tranquillitate animi, de quo vide Jacobum Pontanum l. 2. Progymn. Unde Horatius, Ode 7. l. 1 :

> O fortes, *ait*, majoraque passi
> Mecum sæpe, viri, nunc vino pellite curas.

Idem, lib. 2. Satyr. 5 :

> Ducere sollicitæ jucunda oblivia vitæ ;

hoc est, ait Lambinus : *Potare, seu haurire oblivia curarum.* Et Anacreon :

> Quando vinum bibo, dormiunt curæ.

Et Ovidius :

> Vina parant animos faciuntque caloribus aptos :
> Cura fugit multo diluiturque mero.
> Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit :
> Tunc dolor et curæ, rugaque frontis abit.

Et Plato, lib. 1. de Legibus : *Vinum*, ait, *haustum continuo hominem seipso lætiorem atque hilariorem reddit.* Socrates apud Xenophontem in Symposio : *Atque ut bibamus*, ait, *viri, etiam mihi valde placet. Revera enim vinum rigans animos, curas quidem non secus atque mandragora homines, sopit.* Panyasis apud Athen. lib. 2 :

> Est cibus igni par, vinum mortalibus ipsum,
> Cujusvis medicina mali, medicina dolorum,
> Maxima lætitiæ pars, et splendoris in ipsis.

Denique S. August. ad Virgin. c. 1 : *Vinum*, ait, *tristitiam removet, omnes animi languores delet, lætitiam infundit, convivas honesta colloquia miscere facit.*

Neque hoc ignoravit Lutherus, hæresum nostri ævi fax, qui, uti refert Cochlæus, cum acres ob novatam fidem et adinventam hæresim, assiduosque pateretur conscientiæ scrupulos, ut eos vino sopiret vel exstingueret, quotidie perpotabat et pergræcabatur strenue, ut videretur semper vinolentus et temulentus; atque suæ perfidiæ asseclis, qui similibus conscientiæ scrupulis exagitabantur, idem remedium suggerebat, ut scilicet scrupulos vino obruerent, sed frustra : nam ex ebrietate evigilantibus, et jam sobriis vivacius recrudescebant scrupuli, atque mordaces mentis angores, eos acrius mordebant et discruciabant; malam enim conscientiam, et perfidiam assidue mordentem, nec vinum, nec res ulla mundi sanare potest, nisi vera fides duntaxat et pœnitentia.

Tropologice, Nesteros Abbas apud Cassianum, collat. 14. c. 17. ex Septuag. *Date* μέθην, hoc est, ait, *ebrietatem* (id est *inebriamentum*, ut vertunt Vatican. puta *siceram inebriativam*) *his qui in tristitia sunt*, etc., *id est his qui pro pœnitudine actuum pristinorum mœrore atque tristitia deprimuntur, spiritalis scientiæ jucunditatem velut vinum quod lætificat cor hominis, affluenter infundite, eosque salutaris verbi crapula refovete, ne forte jugitate mœroris, ac lethali desperatione demersi, abundantiore tristitia absorbeantur qui ejusmodi sunt.*

8. Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt.] Vatablus : *Patrocinare silenti in causa sua;* alii, *loquere pro muto;* Aben Ezra : *Propter eum qui effari nequit, tu loquere. Mutus* ergo vocatur, qui ad tribunal vocatus, jus suum tueri vel præ pudore non audet, vel præ imperitia nescit, quales sunt peregrini, pupilli, rustici, viduæ, quæ ab אלם *illem*, id est mutus vel ligatus, cui scilicet lingua est ligata ne fari queat, vocantur אלמנות *almanoth*, quod ligatæ sint vel mutæ, ut suas injurias propulsare, suumque jus per rationes et leges tueri non valeant. His enim judex et princeps debet esse patronus, ac pro eis loqui, eorumque jus contra potentes et eloquentes defendere, uti fecit S. Ivo pauperum advocatus, S. Ludovicus rex Franciæ, et S. Job : *Auris audiens*, ait, *beatificabat me; et oculus videns testimonium reddebat mihi, eo quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum cui non erat adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum*, etc. *Oculus fui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum, et causam, quam nesciebam diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et dentibus illius auferebam prædam*, Job 29. 11. Ita passim interpretes.

Quare minus genuine aliqui per *mutum* accipiunt taciturnum et servantem secretum, q. d. Tua secreta nulli reveles nisi muto, id est silenti, qui secretum non effutit; sed silens in mente condit et conservat, silens enim videtur elinguis et mutus. Verum hîc non agitur de servando secreto, sed de tutandis miseris qui se tueri nesciunt. Unde Chald. vertit : *Aperi os tuum his qui non pervertunt judicium*, imo jus habent, quod explicare et probare nequeunt.

Septuag. per *mutum* accipiunt verbum Dei : *Aperi*, inquiunt, *os tuum verbo Dei, et judica omnes sane vel integre*, q. d. Verbum Dei exaratum in S. Scriptura elingue est, inanime et quasi mutum; quia leges judiciales et jura scriptis chartis tabulisque S. Scripturæ continentur, nec fari seque tueri queunt. Tuum ergo, ô rex et judex, est ea animare et vocalia efficere, ut ea ore tuo enunties, promulges, defendas, ac ex eis justam sententiam proferas, sontes damnando et puniendo, insontes absolvendo et præmiando. Rex ergo et judex est os verbi Dei, æque ac juris et justitiæ, quod illam velut mutam facit vocalem, sonoram et formidabilem. Aliter alii : censent enim Septuag. pro *muto* in dativo vertisse *mutus* in nominativo, scilicet *aperi os tuum mutus*, hoc est, non tua, ô rex, sed Dei verba proferre debes : noli ergo ex cerebro tuo loqui, sed mutus et tacens exspecta à Deo quidquid dicturus es; ac tunc demum dictata à Deo verba dicito : Dei enim potestate et vice fungeris, ejus nomine jus dicis et causas judicas; ergo sic loquere ut Deum decet, cujus vices geris : utere scilicet verbis Dei, hoc est, ad eum modum integre ac juste sententiam profer, ac si Deus ipse ex solio sententiam profert : Deus enim per judicem velut per os suum loquitur, et justum judicium enuntiat. Verum prior expositio, uti plenior, ita germanior est.

Et causis omnium filiorum qui pertranseunt.] Minus recte Tigurin. vertit : *Aperi os tuum muto, in judicio omnium eorum qui provocant*, scilicet ad tuum tribunal et judicium. Hebr. enim est בני חלוף *bene chaloph*, id est, *filiorum mutationis* vel *transitus*. Quod primo Pagnin. vertit, *omnium filiorum mundi;* hi enim in perpetua sunt mutatione ac assidue transeunt tenduntque ad mortem. Omnis ergo homo est filius mutationis, quia à vita transit in mortem, à morte in immortalitatem. Unde Vatablus vertit : *In causa omnium filiorum interitus*, id est mortis, q. d. Omnibus esto æquus, omnes ex æquitate judica; neminem verere, esto is potens, dives et princeps sit, quia omnes sunt mortales brevique morientur, juxta illud : *Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram quæ non revertuntur*, 2 Reg. 14. 14; et illud : *Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat, vespere decidat, induret et arescat*, Psal. 89. 6; et illud Job 14. 1 : *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore*, etc., *fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet.*

Secundo, Chald. vertit : *Judica causas perversorum;* hi enim sunt *filii mutationis*, quia jura pervertunt, eaque in injurias mutant et convertunt.

Tertio, alii per *filios mutationis* accipiunt eos quorum fortuna commutata est, ut ex prosperitate et opibus dejecti sint in adversitatem et pauperiem : horum enim sors miserior est sorte eorum qui nunquam felices vel opulenti fuere, ideoque magis miseranda et sublevanda. Huc accedit R. Salomon : *Qui pertranseunt*, ait, sunt populi, quorum auxilium præteriit et irritum evasit.

Quarto, alii per *filios commutationis* accipiunt reos, qui vitam cum morte commutant, q. d. Vide, ô Salomon, ô rex, ô judex, ne quem præcipitanter morti adjudices; à morte enim non est commutatio et reditus in vitam, sed semel occisus in æternum manet occisus; quare vide ne quem temere inaudita causa condemnes : sic enim facile insontem et justum condemnabis. Ita Aben Ezra : *Bene chaloph*, ait, *sunt morti adjudicati ob capitale supplicium ; horum igitur causam rite solerterque discutiendam curato.*

Quinto, proprie et genuine *filii mutationis* vel *transitus* vocantur peregrini. Hi enim cum à patria absint, sintque apud exteros, nullum habent notum vel patronum, nesciunt jura loci, ab indigenis parvi fiunt, facileque ab improbis opprimi vel circumveniri queunt. Principis ergo est eorum patrocinium suscipere, eosque velut suos protegere et promovere. Exponit quod dixit : *Aperi os tuum muto.* Peregrini enim peregre sunt quasi elingues et muti, præsertim, quia sæpe linguam loci non intelligunt, aut eloqui nesciunt.

Mystice, S. Hieron. (vel potius Rabanus) in cap. 1. Threnor. ad illa : *O vos omnes qui transitis per viam; hinc*, ait, *per Salomonem dicitur: Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt ; muti enim dicuntur, qui præ-*

dicatorum verbis contradicendo minime resistunt, qui etiam pertranseuntes sunt, quia intentionem mentis in amore vitæ præsentis dedignantur agere. Aliter Beda : *Os*, ait, *aperire muto, est populo Gentium fidei verbum prædicare, qui divina eloquia prius personare nesciebat.*

9. Aperi os tuum, decerne quod justum est, et judica inopem et pauperem.] Hebr. : *Aperi os tuum, et judica justitiam, et judicium afflicti et egeni;* Chald. : *Et jus redde pauperibus, et injuriam patientibus;* Septuag. : *Et judica pauperem et imbecillum.* Addunt prisci codices : *Et vindica inopem et pauperem.* Quæ verba à quopiam per modum glossæ adjecta fuere. *Judica* enim idem est quod *vindica* inopem et pauperem à vi et oppressione divitum : regis enim est pauperum jura tueri contra potentiam divitum, cum ipsi contra eos se defendere nequeant. Tu ergo, ô Lamuel, cum quo est Deus, in terris vices Dei exerce, de quo ait Psaltes : *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor.* Præclare S. Chrys. apud Anton. in Melissa part. 2. cap. 6 : *Non in pretiosa veste et zona*, inquit, *nec in præconis voce cernitur princeps, sed in eo quod collapsa reficiat, quæ male constituta sunt corrigat, ac in injuriosos animadvertat, nec patiatur à potentioribus jus auferri.* Et Epictetus : *Nihil est quod magis eum, qui præsit, deceat, quam ut neminem vel superbe contemnat, vel indecore admiretur, sed ex æquo omnibus præsit.*

Huc usque audivimus monita Bethsabee data Salomoni filio : nunc Salomon matri vices rependit, ac matris occasione mulierem fortem, id est insignem matremfamilias, in eaque ipsammet matrem graphice depingit et celebrat. Sicut Christus accepto testimonio à sancto Joanne Baptista, quod ipse esset Messias et Agnus, qui tollit peccata mundi, Joanni vicem rependit, hæc ei dans encomia : *Quid existis in desertum videre*, etc.? *Prophetam? Etiam dico vobis, et plusquam Prophetam. Hic est enim de quo scriptum est : Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista*, Matth. 11. 7. Ita Vatablus, Baynus, Aben Ezra, Jansenius et alii.

Alii censent hæc quoque esse verba Bethsabee, quasi ipsa postquam monuit Salomonem de cavendis mulieribus, nunc eum doceat qualem ambire debeat uxorem, at quot illa quantisque dotibus pollere debeat. Ita Cajet. Verum prius quod dixi verius est.

Porro elegantiæ causa versus hi sunt alphabetici : primus enim incipit à prima littera *aleph*, secundus à secunda littera *beth*, et ita consequenter per 22 versus, qui à totidem litteris Hebraicis ordine alphabetico inchoantur. Idem fit in Threnis Jeremiæ, ubi causam assignavi, et in Ps. nonnullis, ut 25. 34. 37. 111. 112. 118. 145. S. Hier. ad Paulam Urbicam censet hæc omnia ad finem capitis Iambico tetrametro esse conscripta : cujus metri quænam olim apud Hebræos fuerit ratio, numerus, pedes et mensura, jam ignoramus.

Allegorice depingit hîc Salomon Ecclesiam, quæ uxor est Christi, veri Salomonis, et materfamilias fidelium omnium. Ita Auctor Imperfecti apud Chrys. hom. 23. in Matth. S. Greg. 33. Moral. 22, vel juxta aliam editionem 16, Beda, Salonius, Glossa, Arboreus, Baynus et alii, quin et S. Ambr. in fin. tom. 2. editionis Romanæ, fuse totum hoc caput Ecclesiæ adaptat; sed hìc commentarius pene ad verbum idem est cum ser. 45. S. Aug. de diversis; magisque redolet stylum S. Aug. ac S. Augustino tribuitur à Possidio et Beda Rom. 82. et à Doctoribus Lovaniensibus, qui hos S. August. sermones velut novos primi ediderunt. In textu tamen aliter sæpe vertit legitque hos Salomonis versus S. Ambr. aliter S. August. Rursum S. Ambr. uberior est, et plura habet quàm S. August.

Apposite ergo Christianos alloquitur S. Epiphanius in suo Ancorato : *O vos orthodoxi et Ecclesiæ filii, veritatis filii, sapientis et fortissimæ mulieris illius filii, cujus gloria est apud Salomonem dicentem : Mulierem fortem quis inveniet?* Proverb. 31. *Velut rara sit, imo potius una, fortem mulierem intelligit Ecclesiam Dei, vestram matrem, qua nihil fortius est, ut quæ moriatur per singulas excitatas persecutiones, pro nomine viri sui.* Hæc Epiphan.

Tropol. depingit animam sanctam heroicis virtutibus deditam, ac signatim B. Virginem, cui hæc applicat S. Bernard. ser. 9. inter parvos, et fusius serm. 2. super *missus est;* sic et Auctor Catenæ Græcorum.

Symbol. mulier fortis est sapientia, item S. Script. cui hæc adaptat Lyranus ex R. Salomone.

Rursum mulier fortis est virtus heroica, sive virtutis perfectio. Ita R. Levi. Audi nostrum Pinedam lib. 2. de Reb. Salomonic. cap. 4. num. 10. Monetur, inquit, à matre Salomon ne accipiat conjugem de terra Chanaan, dum ait : *Ne dederis mulieribus* (Chananæis, profanis doctrinis, voluptatibus, falsæ religioni) *substantiam tuam, et vias tuas ad delendos reges;* sed vaca sapientiæ, quæ reges amplificat. Suadet igitur ut *mulierem fortem* accipiat *de ultimis finibus et procul :* ipsa est sapientia. Hinc ejus dotes alphabetario carmine describit, ut ipsa etiam elementa litteraria cum sapientiæ studio conjungantur, et puerum ab ipsa alphabetaria tabella sapientiæ et pietati assuefaciat.

Scripsit de muliere forti ingentem librum Albertus Magnus, quo singula capitis verba fuse examinat, ex iisque discursus et conceptus morales elicit, quibus magnam concionibus materiam suppeditat.

10. Mulierem fortem quis inveniet? (q. d. Inventu est non impossibilis, sed difficilis, quia paucæ tales sunt, et velut rara avis in terris) procul et de ultimis finibus pretium ejus.] Marcus Antonius Abagarus ex vetustissimis Bibliis ante annos 800. Armenorum lingua et charactere scriptis, legit : *Mulierem sani cerebri quis inveniet? pretiosior ea est lapidibus pretiosis.* Pro *muliere* hebr. est אשת *esceth*, id est mulierem vel uxorem : de conjugata enim et matrefamilias hìc agi patet ex sequenti : *Confidit in ea cor viri sui*, etc.

Pro *fortem* hebr. est חיל *chail*, id est roboris, virtutis, strenuitatis. Unde primo aliqui vertunt, *mulierem divitiarum;* divitiæ enim sunt robur et fortitudo divitis, Prov. 18. 11. Ita Aben Ezra, qui vertit : *Mulierem divitias parantem*, q. d. *Quis invenire queat mulierem rem facientem, roburque parantem præ sapientia qua sit exculta?*

Secundo, alii vertunt, *mulierem exercitus*, id est mulierem validam et militarem : unde de

ea subdit : *Et spoliis non indigebit*, q. d. Fortitudine sua ampla ab hostibus spolia referet, quales olim fuere Amazones quæ tractando arma bellicosissimæ evaserunt, de quibus Valer. lib. 5. Argonaut. : *Qualem Mavortia vidit Amazon ; Mavortia*, id est bellicosa vel Marte genita, uti ipsæ de se jactabant. Et Virgil. 1. Æneid.

> Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis,
> Penthesilea furens.

Sic Lycurg. legislator Spartæ corpora virginum cursu, lucta, disci et telorum jactu exercebat. Rogatus, hanc causam dedit : *Ut in valido corpore fetus validas agens radices, pulchre adolescat, ipsæque deinde mulieres robore in partu fetæ, ejus dolores et conjugii domusque labores facile sustineant et superent, utque si necessitas postulet, pro se suisque liberis et patria possint pugnare et prœliari.* Hinc Gorgo Leonidæ uxor cuidam dicenti : *Solæ vos, Lacænæ, viris imperatis*, resp. *Solæ enim nos viros parimus.* Ita Plutarchus in Lycurg. et in Apophthegm. Lacon. Similes Amazones et Lacænas nostra vidit videtque ætas. Sane durior et severior educatio filiarum facit eas robustas, animosas, strenuas, generosas, uti experientia quotidiana docet : *Sauromatæ uxoribus ceu dominis per omnia parent; virginem non prius locant ad nuptias, quàm hostem occiderit*, ait Nicolaus de Moribus gentium.

Tertio, Septuag. melius vertunt: γυναῖκα ἀνδρείαν, id est *mulierem virilem*, puta viraginem, quæ virtute cum viris certet, imo viros superet; Chald. *mulierem bonam ;* Vatabl. *mulierem masculam;* alii proprie et genuine, *mulierem strenuam, industriam, heroicam*, puta heroinam; alii, *omni virtute cumulatam ;* Baynus, *mulierem audacem ad res gerendas.* Solent enim mulieres esse pusillanimes et timidæ; unde mulier dicta est quasi mollier : *Quare mulier fortis*, ait Hier. Osorius, dicitur, *quæ muliebrem superat infirmitatem ; nam fere mulierum genus infirmum et molle est, mulieremque à mollitie dictam passim docet Etymologorum turba : ergo femina quæ muliebrem, id est mollem et imbecillem naturam vicit, et conditione sua superior existit, hæc mulier fortis appellatur, seu mulier virtutis.* Hebr. enim *chail* vocatur strenuitas, industria, vigor tam mentis quàm corporis, qui scilicet in labore et exercitio consistit, ac cum dolore enititur, et quasi parturit (radix enim חול *chol* significat parturire, et cum dolore eniti) facinora et actus heroicos. Mulier ergo *chail*, id est virtutis et strenuitatis, est quæ in operando est strenua, in patiendo magnanima, in regendo discreta et sapiens, in consolando blanda, in mercando industria, in providendo sollicita, quæ maritum alit, solatur, ditat, beat : quæ proles severe educat in lege et timore Dei, quæ servos et ancillas in officio et concordia continet, quæ domum et familiam prudenter moderatur, ei de victu et vestitu providet, eam locupletat. Talis fuit Salome, mater septem Machabæorum 2. Machab. 7. Talis fuit S. Felicitas, talis S. Symphorosa, quæ septem filios erudivere ad martyrium. Talis fuit Nonna mater S. Gregor. Nazianz. de qua ipse in funere patris sic ait : *Divinam Scripturam dicentem audivi : Mulierem fortem quis inveniet? qua in sententia externi quoque sunt : siquidem illorum hoc est, nullam proba uxore meliorem rem cuique evenire posse, nec rursus improba pejorem.* Porro probam definit eam quæ pia est erga Deum, et industria sedulaque erga familiam, ac ab utroque matrem dilaudat : difficile enim est utrumque copulare; pietas enim quietem et otium, sedulitas sollicitudinem et negotium requirit.

Procul et de ultimis finibus pretium ejus.] Hebr. Noster forte legit מפנינם *mippinanim*, id est *ab angulis*, id est *ultimis finibus* (פנה *pinna* enim angulum et finem significat) *pretium ejus ;* jam aliis punctis legunt מִפְּנִינִים *mippeninim*, id est *præ margaritis*, sive *unionibus pretium ejus;* Septuag. *Pretiosior est lapidibus pretiosis quæ talis est ;* Chald. *Pretiosior est lapidibus optimis ;* alii : *Pretiosior est rubinis*, sive *carbunculis;* Vatabl. *Feminam virtute præditam quisquis nactus fuerit, mercem habet gemmis procul petitis pretiosiorem.* Jam

Primo, aliqui sic exponunt, q. d. Mulier fortis res adeo rara et pretiosa est, ut in ultimis terræ finibus sit inquirenda, indeque arcessenda et evocanda. Sic regina Saba dicitur *venisse à finibus terræ*, id est à longinqua regione ad Salomonem, ut ejus sapientiam audiret, 3. Reg. 10. 1. et Matth. 12. 42.

Secundo, planius et germanius, q. d. Mulier fortis, id est strenua et industria, rara res est rarique pretii, uti solent esse ea quæ de ultimis Indorum terris afferuntur : pretium enim ejus tantum est, ut cum pretiosissimis gemmis et margaritis, quæ ex remotissimis orbis partibus adducuntur, æquiparandum sit. Unde ex Hebræo legentes *mippeninim* jam vertunt : *longinquum ab unionibus pretium ejus*, id est, longe superat pretium unionum sive margaritarum. Aut quod eòdem redit, q. d. Pretium mulieris fortis adeo magnum, carum et rarum est, ut de ultimis terræ finibus petendum sit : nihil enim quantumvis pretiosum in terra nostra est, quod pretium mulieris fortis adæquet ; sed à longe petendum est, quod ei in pretio debeat comparari et adæquari, hoc est, mulier fortis est res pretiosissima, cujus pretium vix æstimari, difficilius inveniri potest; quia pretium auri et argenti superat, ac cum pretio gemmarum certat, imo illud ipsum vincit et transcendit.

Alludit ad priscam uxorum coemptionem. Olim enim mariti uxores dato pretio coemebant ab eorum parentibus, uti Osee, cap. 3. vers. 2, uxorem sibi emit quindecim argenteis. Vide ibi dicta. Et Jacob emit Rachelem, serviendo pro ea Laban patri ejus septem annis, Gen. 29. 27. Sensus ergo est, q. d. Si uxorem strenuam et virilem dato de more pretio justo emere velis, nulli parcas expensæ, quia talis omne pretium superat. Hinc Septuag. vertunt: *Pretiosior est lapidibus pretiosis, quæ talis est ;* Hebr. *Pretiosior est margaritis.* Quale et quantum sit pretium margaritarum, ac Sanctorum qui per eas repræsentantur, præsertim B. Virginis, per multas utrorumque analogias ostendi Apoc. 21. 21. Syrus: *Pretiosior est lapillis pretiosissimis, quibus nullum par pretium est.*

Allegor. S. Ambros. in hoc Prov. caput sub finem tom. 2. per mulierem fortem accipit Ecclesiam, per ejus virum Christum, per filios Martyres : *Congruit*, ait, *diei Martyrum fortitudo mulieris ; nisi enim ipsa fortis esset, ejus pignora in passione defecissent.* Et S. August. serm. 217. de Tempore : *Mulierem fortem quis*

inveniet? quod dixit : Quis inveniet, difficultatem inveniendi, non impossibilitatem oportet intelligi. Mulier ista fortis Ecclesia est. Quomodo non est fortis, quæ ab initio mundi tantis tribulationibus fatigatur, et tamen non vincitur? Mulierem fortem quis inveniet? Quis alius nisi Christus? Non autem eam fortem invenit, sed inveniendo fortem fecit. Nam ut eam inveniret, nonaginta novem dimisit in montibus; et quæsivit unam quæ erraverat, et humeris suis impositam ad ovile proprium revocavit. Et fusius serm. 218 : *Mulierem fortem quis inveniet? Difficile est invenire eam, et difficile est nescire eam. Nonne ipsa est civitas in monte, quæ abscondi non potest? quare ergo dictum est : Quis inveniet? cum dici debuerit : Quis non inveniet? Sed tu civitatem in monte positam vides, ut autem in monte ponitur, inventa est : ipsa est enim ovis illa quæ perierat.* Et nonnullis interjectis : *Et postquam eam invenit, non solummodo de spinis peccatorum suorum eripuit, sed etiam lapidibus pretiosis ornavit. Ideo de ipsa dicitur : Pretiosior est lapidibus pretiosis.* Concludit denique assignans ejus lapides pretiosos, ceu mundum muliebrem : *Sunt in Ecclesia lapides pretiosi, et semper fuerunt, docti scilicet, abundantes scientia et eloquentia, et omni instructione legis. Pretiosi plane isti lapides sunt : de ipsis fuit Cyprianus, de ipsis fuit Ambrosius, et cæteri eorum similes. Ex eorum numero quidam erraverunt ab ornatu hujus mulieris.* Eadem pene ad verbum habet S. Ambros. loco jam citato; quare ex alterutro in altero transcripta esse videntur.

Luculentius magisque pathetice Beda, qui per pretium mulieris fortis, id est Ecclesiæ, accipit Christum, qui pretio sanguinis sui eam redemit : hoc autem pretium procul fuit, quia de cœlis venit. Addit deinde : *Quamvis et ita recte possit intelligi, pretium sanctæ Ecclesiæ procul positum fuisse, quia Incarnatio Verbi Dei, conversatio inter homines, passio ac resurrectio longe à nostræ esset naturæ conditione discreta; quoniam videlicet ille et quando voluit, et de qua voluit matre natus est, et sine peccato vixit in mundo, et quando voluit, et qua voluit morte discessit à mundo, tempusque resurrectionis et ascensionis suæ in potestate habuit, et cætera hujusmodi, in quibus tam procul est à nobis, quàm cœlum distat à terra.*

Tropolog. Mulier fortis, imo heroina omnium fortissima, ac Martyrum princeps et regina est B. Virgo, quæ, ut ait S. Bernard. serm. 9. inter parvos : *Adeo fortis fuit, ut illius serpentis caput contereret, cui à Domino dictum est : Inimicitias ponam inter te et mulierem, et inter semen tuum et semen illius; ipsa conteret caput tuum.* Quocirca B. Maria est margarita, quæ omne pretium superat; pluris enim valet quàm omnes angeli et homines mundusque universus, et, ut ait S. August. *Ornamenti sui ipsa pretium est.* Quæ recte unio dicitur, quia sibi suæque carni, et consequenter toti generi humano filium Dei, et comitanter totam SS. Trinitatem univit et copulavit in perpetuum. Idem S. Bernard. serm. 2. super *missus est : Cui*, ait, *hæc victoria* (contriti serpentis) *servata est nisi Mariæ? Quam vero aliam Salomon requirebat, cum dicebat : Mulierem fortem quis inveniet? Noverat quippe Sapiens hujus sexus infirmitatem, fragile corpus, lubricam mentem : quia tamen et Deum legerat promisisse, et ita videbat congruere, ut qui vicerat per feminam, vinceretur per ipsam; vehementer admirans aiebat : Mulierem fortem quis inveniet? quod est dicere : Si ita de manu feminæ pendet et nostra omnium salus, et innocentiæ restitutio, et de hoste victoria; fortis omnino necesse est ut provideatur, quæ ad tantum opus possit esse idonea. Sed mulierem fortem quis inveniet? At ne hoc quæsisse putent desperando, subdit prophetando : Procul et de ultimis finibus pretium ejus, hoc est, non vile, non parvum, non mediocre, non denique de terra, sed de cœlo; nec de cœlo proximo terris, pretium fortis hujus mulieris, sed à summo cœlo egressio ejus.*

Rursum mulier fortis est anima sancta et religiosa, præsertim quæ actionem contemplationi jungit. Vita enim activa est quasi ancilla, contemplativa est quasi filia pulchra et delicata, at utraque simul est quasi mulier fortis uxor Christi : ipsum namque contemplationis stringit amplexibus, ac sua doctrina, prædicatione et actione multos ei filios gignit, educat et gubernat. Talis rara est et inventu difficilis. Hujus indumentum est fortitudo patientiæ, et decor justitiæ : fortitudo tuetur decorem, et decor ornat fortitudinem. Vide nostrum Alvarum de Paz, libro 2. de Vita spirituali part. 2, cap. 19.

11. Confidit in ea cor viri sui, et spoliis non indigebit.] *Confidit*, id est secure in uxore strenua conquiescit cor mariti; quia certus est non tantum de ejus castitate, sed et de ejus fide et strenuitate : in eam ergo cordis sui curas et actas vel sollicitudines de providendo familiæ resignat : illi opes suas, arcana sua, resque omnes vel agendas tuto credit et committit. Magna enim est mariti crux et anxietas, si uxorem de fide suspectam, aut pigram vel improvidam habeat : tunc enim tota domus cura in maritum recidit, nec tantum domus, sed uxoris ipsius : timet enim maritus ne uxor res suas prodigat, aut cum amicis vel amasiis epulando consumat, aut in suos cognatos furtim dispenset, aut per imprudentiam negligendo dissipet : quare mille, ut ita dicam, oculis ejus actus ceu Argus observat, ut vix aliud agere queat, nec animus ei sit ad quippiam magni aggrediendum. Hisce omnibus maritum exonerat uxor prudens et strenua, quæ proinde marito confidentiam, quietem, securitatem et gaudium inenarrabile affert.

Et spoliis non indigebit,] scilicet vir, non uxor. Hebr. enim יחסר *iechsar* est masculini generis; unde virum respicit, non uxorem. Potest tamen ad utrumque referri, si sic ad verbum ex Hebræo vertas : *Et spolium non deficiet*, scilicet tam viro quàm uxori, Chald. *Et non spoliatur, neque indiget.* Jam

Primo, per *spolia* aliqui accipiunt annonam et cibos ad alendam familiam necessarios. Unde Syrus vertit : *Et dactylis non indigebit.* Dactylis enim, qui fructus est palmæ, Syri, Indi et Ægyptii victitant, utpote quibus suppetit palmarum copia, quæ eis victum et vestitum suppeditant. Unde S. Paulus primus Eremita, S. Antonius, S. Macharius, cæterique Anachoretæ in Thebaide dactylis, quos paucos per diem sumebant, per multos annos vixerunt.

Secundo, alii per *spolia* accipiunt opes et bona quælibet. Unde R. Salomon vertit : *Et bonis non carebit;* Vatabl. *Re domestica non egebit;* Tigurina : *Res ejus non decrescunt;* Aben Ezra :

Mariti animus in ea confidit, quòd rem familiarem administret; quare supellectilem quæ ab ea paratur, nunquam desiderabit.

Tertio, noster Salazar per *spolium* accipit vestem scutulatam, quæ à scuto dicitur, quòd scutorum formis sit insignita. Scuta autem solent esse spolia belli, q. d. Uxor strenua non indiget scutulata veste et monilibus, sed nuda et indotata à marito duci potest : tum quia illi dos sufficiens est industria et strenuitas propria; tum quia ipsa virilis est; ideoqueor namenta illa muliebria ceu feminea et vilia, quæ tam studiose sectantur mulieres vanæ et philocosmæ, utpote veris prudentiæ et virtutum ornamentis destitutæ, despicit atque contemnit, omnemque suî cultum collocat in sapientia, probitate et strenuitate.

Quarto, Jansen. proprie *spolia* accipit, q. d. Vir hujus strenuæ uxoris non opus habebit ut ad castra procedat, fiatque miles ad captanda hostium spolia, ut ex iis se alat et ditet : quia uxor strenua affatim opum ei suggeret, ut eas ex spoliis hostium cum tanto suî impendio et periculo quærere non debeat.

Quinto, Luysius Legionensis tract. de Muliere forti, per *spolia* accipit mercaturam et merces; quia non raro mercatores merces et opes ex spoliis, puta ex usuris, fraudibus et injustis contractibus, quibus alios spoliant, congerunt, q. d. Vir iste felix, cui diligens ac sollicita uxor contigit, augendæ rei familiaris spem in ipsa reponens, satis sibi ducet agros colere et fructus decerpere, quos tellus sponte affert; negotia vero et mercaturam exercere ad quæstus ampliores percipiendos, opus sibi esse non existimabit.

Sexto, planius et plenius, q. d. Confidit in ea cor viri sui, quòd ipsa sibi et familiæ suæ industria de rebus necessariis abunde providebit, ita ut spoliis non indigeat; sed loco spoliorum armis partorum sint illi fruges et opes, labore vigoreque suo partæ. Nominat *spolia*, primo, quia persistit in metaphora *mulieris fortis;* hebr. חיל *chail*, id est militaris et bellicosæ, cujus spolia sunt manuum, non hostium : suis enim manibus diripit lucra ingentia instar spoliorum ; secundo, quia olim primæ Hebræorum opes conflatæ fuere ex spoliis, quibus spoliarunt Ægyptum, Exodi 12. 36, et Chananæos, cum per Josue eos devicerunt, et Chananæam occuparunt. Hinc per catachresin Hebræi quaslibet opes vocant *spolium* vel prædam, ut patet versu 15. Sic etiamnum Arabes, Tartari, Cosaki aliique plures vivunt ex rapto : unde omnes eorum opes sunt spolia ; tertio, τὸ *spolia* notat tum virtutem mulieris, tum opum copiam, q. d. Mulier fortis suo valore et sapientia res ad familiam necessarias viro sibique comparabit, non minore industria, nec minore virtute quàm si victis hostibus asportasset spolia ; quare rebus omnibus affluet, perinde ac si opima ab hoste spolia retulisset : nam, captis urbibus, magna et varia rerum supellex victoribus cedit, quæ spolia dicuntur; ita Baynus. Hinc Septuag. *Et bonis* vel *honestis spoliis nunquam indigebit,* ubi Auctor Catenæ Græcor. Ejus, inquit, proventus et fructus appellantur honesta spolia ad differentiam malorum, qualia sunt quæ injuste comparantur.

Allegor. Cor Dei et Christi confidit in Ecclesia, quam sibi despondit, quia per gratiam et charismata sua eam fortem et stabilem efficit, ut contra omnes dæmonis et impiorum impugnationes fidelis et sancta perseveret usque in finem mundi, imo in æternum. Ita S. Ambros. l. 6. in Lucam post initium : *Confidit,* inquit, *in ea vir suus. Videamus quid hæc viro faciat suo, quod opus ejus, quod sit obsequium, cur confidat in ea Christus. Bona uxor virum suum vestit. Vestiat Jesum fides nostra corpore suo, vestiat carnem ejus divinitatis suæ gloria : sicut et illa bina vestimenta fecit viro suo, ut in præsenti et in futuro seculo honorificet eum. Non mediocris hæc femina, cujus tale textrinum est, quam non mollia lanæ fila carpentem, sed pretiosa virtutis pensa tractantem vir ejus inveniat, quæ manus extollat in noctibus, et ad libram dirigat opus, morumque suorum pondus examinet, gestorum quoque noverit servare non mensuram, gloriosi subtegmen laboris intexens.* Causam subjicit amorem et exspectationem sponsi, puta Christi. Unde ait : *Sollicita quando vir redeat, anxia atque suspirans, et jam cum viro suo esse desiderans, dicens : Moras facit vir meus venire, festinabo ipsa ad eum ; occurram ei facie ad faciem, cum venire cœperit in gloria sua. Veni, Domine Jesu, ut invenias sponsam tuam, non contaminatam, non adulteratam, quæ non violaverit domum tuam, non mandata neglexerit. Dicat tibi : Inveni quem dilexit anima mea, introducat te in domum vini (vinum enim lætificat cor hominis) inebrietur spiritu; agnoscat mysterium, loquatur oraculum.*

Rursum S. Aug. ser. 45. de Diversis (exstant inter novos à Lovaniensibus editos) qui ad verbum idem reperitur apud S. Ambr. in hunc Proverb. locum sub finem tom. 2. editionis Romanæ, sive Sixtinæ : *Plane confidit,* ait, *et ut confidamus et nos, docuit. Commendavit enim Ecclesiam usque ad terminos orbis terrarum per omnes gentes, et à mari usque ad mare. Hæc si non usque ad finem perseveraret, in ea cor viri ejus non utique confideret.* Et post nonnulla : *Mulier hæc spoliis non indiget, non quia non quærat, sed quia abundat multis. Undique mundum spoliat, rapit undique trophæa diabolo. Ideo dicit viro suo, sicut scriptum est in Psalmo: Exsulto ego in verbis tuis sicut qui invenit spolia multa. Quemadmodum spoliis indigebit, quæ undique rapit, undique trahit, undique acquirit, undique operatur bona?*

Sic et Beda, qui et causam addit. Novit enim, ait, spiritum gratiæ, quem dedit; novit virtutem charitatis, quam ejus præcordiis infudit. Unde ei dicitur à sponso Cant. 8. 6: *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum; quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio.*

Idem ab eodem sponso Tropolog. dicitur cuilibet animæ fideli et sanctæ, quæ totam mentem, totum amorem et affectum in Christo ceu sponso defixit. Unde S. Ægidius, socius S. Francisci, rogatus *quænam esset via ad sanctitatem,* respondit : *Una ad unum, una ad unum;* scilicet una anima uni Deo detur, tota et in solidum, quanta quanta est; sic evadet sancta, imo cœlestis et divina, ut in ea ceu in templo suo confidat et conquiescat Deus, ac vicissim ipsa in Deo et Christo ceu sponso amantissimo confidat et conquiescat; uti præ cæteris fecisse S. Agnetem legimus in ejus Vita apud Ambros. ser. 90. et lib. 1. de Virgin. Anima enim sancta,

perfecte Deum et Christum amans, tota se in ejus amorem effundit et transfundit : quare non aliud cogitat quàm ipsum, quem in omnibus rebus contemplatur et amat; nec in iis amat aliud quàm ipsum, unde æqualiter ipsum amat in omnibus tam adversis quàm prosperis : quia Christum suum reperit tam in monte Calvariæ, quàm in monte Thabor. Sicut ergo in monte Calvariæ non amat crucem, sed Christum crucifixum; sic in Thabor non amat gloriam, sed Christum gloriosum : illi enim dicit : *Dilectus meus mihi, et ego illi.*

Rursum mulier fortis est B. Virgo, in qua vir ejus, puta S. Joseph, post plane perspectam eximiam ejus sanctitatem, et conceptionem de Spiritu Sancto ex angeli revelatione cognitam, plane confisus est et conquievit. Hinc graves Theologi asserunt Josepho, mox ut conjugium iniit cum B. Virgine, ob tantæ virginis et matris Dei reverentiam, exemptum fuisse omnem libidinis fomitem et sensum, ita ut ne primos quidem ejus motus persentisceret. Ita censent Joannes Eckius serm. de S. Joseph, Jacobus Christopolitanus in *Magnificat*, Gerson. ser. de Nativ. Virginis et alii. Porro idipsum, puta fœdis hisce motibus sese liberum, utique persentiscebat ipse Joseph; idque non ante, sed à conjugio B. Virginis sibi obtigisse advertebat : illam ergo ut virginem divinam reverebatur, omnemque post Deum in illam spem et fiduciam collocabat. Rursum Spiritus Sanctus fuit quasi vir B. Virginis, quia in ea operatus est conceptionem Christi, fecitque in ea quod in aliis mulieribus efficit vir. Unde cum B. Virgo Angelo nuntianti Christi incarnationem respondisset : *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cagnosco?* occurrit Angelus, et virum assignavit Spiritum Sanctum, dicens : *Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*, ut scilicet totus tota sua plenitudine in te illabatur, itaque in te confidat, id est confidenter et secure in te habitet, tibi sua dona omnia communicet, tibi seipsum omniaque sua credat et committat : imo Verbum cum tota deitate ceu suppositum, imo depositum divinum, in te confidenter collocet et deponat. Unde S. Laurent. Justin. agens de nuptiis B. Virginis, ait Spiritum Sanctum et Josephum sic officia inter se partitos fuisse, ut cura et custodia corporis Virginis ad Josephum pertineret; animi autem curam et custodiam sibi sumeret Spiritus Sanctus. Denique in ea confidit cor Spiritus Sancti, quia eam peccatorum advocatam constituit, per quam plurima eorum, qui à peccatis ejus ope salvantur, spolia acquirit; cujus rei innumera sunt exempla : unde ipsa vocatur *spes peccatorum, et fiducia miserorum.*

12. Reddet ei (scilicet viro, ut patet ex Hebr. הוא *hu*, quod est masculinum) bonum, et non malum, omnibus diebus vitæ suæ,] quibus scilicet vivit ipsa mulier, ut patet ex Hebræo, q. d. Non ad aliquot dies, menses vel annos, sed constanter per omnem vitam uxor strenua reddet marito bonum et non malum.

Primo, Aben Ezra sic exponit, q. d. Mulier strenua marito bona rependit, eo quod maritus in eamdem spem suam rejiciat, in eaque confidat, nec unquam de ea male mereatur. Huc accedit Baynus, q. d. Uxor viro pro confidentia, qua illam sibi devinxit, reddet ei fidem, non perfidiam, ut scilicet bona ei retribuat, non mala, quod sinceram et liberalem uxoris indolem arguit, ac magnanimitatis ejus est indicium, eo quod amore se vinci non sinat, sed amorem amore penset, obsequia obsequiis superet.

Secundo, Vatabl. q. d. Uxor mascula virum suum semper lætitia afficit, quia facit ut jugiter gaudeat ob bona quæ ei assidue procurat; *bonum* enim sæpe significat lætum, sive jucundum, sicut *malum* significat triste et molestum; ut cum dicitur : *Ecce quàm bonum et quàm jucundum habitare fratres in unum!* Et : *Sufficit diei malitia sua*, id est afflictio et tristitia sua, Matth. 6. 34.

Tertio, alii, q. d. Uxor proba viri opes non dissipabit, sed cumulabit et augebit, idque faciet ut bonum bono rependat, quo significat Salomon virum ita benevolum et beneficum esse debere uxori, ut sua benevolentia et bebeficentia provocet, et quasi cogat illam ut eamdem sibi reddat et retribuat, quod sane prudens est consilium : hæc enim est optima ratio conciliandi pacem et concordiam inter conjuges, si obsequiis inter se certent. Vir ergo præveniat uxorem beneficiis, uxor eadem, imo majora illi rependat : *Magnes enim amoris est amor;* et : *Si vis amari, ama.* Nullum enim potentius telum ad extorquendum amorem, quàm amor.

Quarto, Jansen. *bonum* quodlibet accipit, q.d. Mulier fortis reddet viro bonum, et non malum : hoc est, juxta confidentiam, quam vir de ea habet, reddet hæc mulier viro bonum, idque sine alicujus mali permixtione, nec id ad breve tempus, sed omnibus diebus vitæ suæ; ergo et post mortem mariti, si ipsam superesse contingat, non obliviscetur ejus, sed pie semper erga illum affecta persistet. Bonum autem quod mulier viro reddit est animi securitas, et per illam cordis lætitia, vitæ longævitas, rerum domesticarum procuratio et conservatio, etc. Sic et Ecclesiast. ait c. 26. 1 : *Mulieris bonæ beatus vir; numerus enim annorum illius duplex. Mulier fortis oblectat virum suum, et annos vitæ illius in pace implebit;* Et v. 16 : *Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit; disciplina illius datum Dei est.*

Quinto, pressius et strictius noster Salazar hæc accipit de uxore, cui severus, morosus et durus obtigit maritus, q. d. Licet maritus acerbus uxorem generosam objurget, carpat, succenseat; ipsa tamen adeo lenis et magnanima est, ut omnia sustineat, et bona placidaque verba malis et acerbis regerat; itaque vincit mariti asperitatem, ut ex iracundo fiat mitis et blandus, uti B. Monica mater S. Aug. sua lenitate domuit iras Patritii sui mariti, ut refert S. August. l. 9. Confess. Qua de re pulchrum exemplum viperæ, quæ, dum copulatur cum muræna, prius venenum evomit, affert et conjugibus imitandum proponit S. Basil. hom. 7. Hexam. *Vipera, ait, ob nuptiarum venerationem virus evomit, tu duritiam, tu feritatem, tu crudelitatem ob unionis reverentiam non deponis?*

Igitur hic est heroicus mansuetudinis, patientiæ et magnanimitatis gradus, qua uxor viro bonum pro malo, mollia pro asperis, humilia pro superbis, blanda pro iracundis rependit. Nimirum hominis est bonum pro bono regerere, sancti et angeli est bonum pro malo re-

ponere; vice versa, ethnici est malum pro malo reddere; barbari et dæmonis est malum pro bono retribuere. Omnes hi sensus appositi sunt; primus tamen planior est, quartus plenior, quintus pressior et profundior.

Porro R. Levi τὸ *reddet* vel *retribuet* accipit improprie pro dabit, largietur, quomodo subinde in Script. accipitur τὸ retribuere pro tribuere, ἀντιδωρον pro δωρω, scilicet compositum pro simplici, nulla habita ratione meriti vel recompensæ. Unde exponit, q. d. Uxor gnava virum sibi beneficiis demeretur, eo quod ejus servituti et obsequio se prorsus demittat et mancipet, neque unquam servitutem defugiat. Hinc et Septuag. Complut. vertunt: *Operatur enim viro suo bonum, et non malum tota vita sua;* Vatican. *Operatur enim viro bona in omni vita sua*, q. d. Mulier pigra, vel morosa et rixosa, molestat virum eumque stimulat ad mala, puta ad iram, tristitiam, desperationem: at mulier sedula, et viri amans, illi cooperatur ad omne bonum; quia eum in adversis solatur et erigit, in difficilibus animat, in perplexis sanum suggerit consilium. Quare sicut boves idem trahentes jugum, se invicem solantur, animant, roborant, ut currum frugibus onustum facile trahant, quem alteruter solus trahere nequiret; sic uxor eodem jugo matrimonii conjugata (unde et conjunx dicitur), et copulata cum viro, ejus labores et dolores compatiendo et consolando alleviat, imo in se transcribit, ut junctis utrimque viribus facile omnes tolerent et superent; itaque jugum conjugii paribus animis et passibus alacres et læti ducant. S. August. ser. 45. de diversis legit: *Operatur viro suo bona et non mala;* et Syrus: *Fecit ei bonum;* et Auctor Catenæ Græc. *Tota vita viro conciliat bonum, et non malum*, q. d. Ut viri gratiam captet, bona semper operatur, nunquam mala; hoc signum est probæ indolis, æque ac virtutis; fidelium enim et Sanctorum hoc axioma proprium est, quod in omnibus actionibus velut præmeditatum præferunt: *Omnibus bene, nulli male facito: De omnibus bene merere: Omnes amicos benevolentia retine, inimicos officiis tuis concilia et fac amicos.* Docuit idipsum Christus verbo et exemplo, qui nulli licet inimicissimo vindictam optavit, multo minus intulit, sed omnibus suam doctrinam et gratiam obtulit. Unde de eo ait S. Lucas Actor. 10. 38: *Transiit benefaciendo, et sanando omnes oppressos à diabolo, quoniam Deus erat cum illo.* Deus enim omnibus benefacit, nulli male, ideoque est et vocatur Deus, quia *solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos*, Matth. 5. 45.

Allegor. Ecclesia, et anima sancta sponso suo Christo reddit bonum, et non malum; quia studet bonis operibus, et cavet à malis, ut ei placeat, ideoque bona bonis accumulare satagit, ut eis magis magisque suam gratiam et Christi gloriam magnis quotidie incrementis adaugeat. Ita S. Ambr. in cap. 31. Proverb. sub finem t. 2: *Hinc mulier ista*, ait, *quia exspoliat mundum, rapit gentes, tota vita operatur bonum; verum non sibi, sed viro: ut quæ jam non sibi vivat, sed qui pro omnibus mortuus est, et resurrexit. Viro ergo operatur bonum, illi servit, illi devota est, illum diligit, illi placere semper studet. Non se ornat, nec propter suos, nec propter alienos oculos: non quærit hominibus placere; non quærit quæ sua sunt: operatur omnia viro suo.* Huc accedit Beda: *Reddit quippe*, ait, *anima Christo bonum, cum perceptis ab eo vitæ muneribus recte vivendo respondet; cum ea quæ ipsa scire vel facere ab illo adjuta potuit, etiam aliis intimare satagit.*

Rursum mulier hæc est B. Virgo, quæ Josepho sponso, eo quod virginitatis suæ fuerit in conjugio custos, retribuit omne bonum. Audi S. Bernard. ser. de S. Josepho: *Amplius autem, quia omnia quæ sunt uxoris sunt viri, credo quod beatissima Virgo totum thesaurum cordis sui, quem Joseph recipere poterat, ei liberalissime exhibebat.* Et post nonnulla: *Quantas putas exhortationes, consolationes, promissiones, illuminationes, et æternorum bonorum revelationes recepit in transitu suo Joseph à sanctissima sua sponsa Maria?* Hac de causa B. Virgo Josepho cooperata est ad omnem virtutem, gratiam et gloriam, uti explicare pergit S. Bern. *Quomodo*, ait, *cogitare potest mens discreta, quod tanta unione uniret menti tantæ Virginis aliquam animam, nisi ei virtutum operatione simillimam? unde credo Joseph fuisse mundissimum in virginitate, profundissimum in humilitate, ardentissimum in charitate, altissimum in contemplatione*, etc.

13. QUÆSIVIT LANAM ET LINUM, ET OPERATA EST CONSILIO MANUUM SUARUM.] Hebr. *Quæsivit lanam et lina, et fecit in voluntate manuum suarum;* alii, *in beneplacito manuum suarum;* Chald. *Et operata est juxta voluntatem manuum suarum;* Septuag. *Filans lanam et linum, fecit quod utile est manibus suis;* Syrus: *Vestigavit linteum, seu tunicam; operata est ejus manus quodcumque libuit.*

Sensus clarus est, q. d. Studuit lanificio; unde non exspectavit donec maritus ei lanam et linum coemeret, vel obtruderet; sed ultro ipsa utrumque quæsivit, ut inde vestes laneas et lineas conficeret, quibus virum, filios et domesticos decore vestiret. Hoc est quod subdit: *Et operata est consilio manuum suarum*, id est, manus juxta voluntatem ejus operatæ sunt, ita ut manus tam promptæ forent ad opus quàm voluntas, perinde ac si manibus insita fuisset voluntas et promptitudo operandi. Est hypallage. Ita Aben Ezra: Operata est, inquit, in voluntate manuum, quasi manibus volendi facultas insit; ut è contra in manibus pigri est nolitio, ut ita dicam, operandi. Et Vatabl. *in beneplacito*, ait, *manuum suarum;* Tigurin. *Operatur cum voluptate manibus suis;* ut enim opus sit facile, fructuosum et constans, voluntas adsit oportet.

Secundo, R. Emmanuel vertit: *Fecit voluntatem manibus suis*, id est, quidquid voluit ex lana et lino confecit; tanta erat ejus operandi in lino et lana dexteritas, ut voluntas non materiam, sed materia voluntatem et manum sequeretur, ut quidquid illa vellet, illico dexteritate manuum in lucem prodiret et fieret.

Tertio, Noster vertit *consilio*, id est industria, peritia et dexteritate manuum suarum, q. d. Mira pollet manuum, æque ac mentis industria, ad eximie et dexterrime filandum, texendum, et quodlibet opus textile conficiendum. Ars enim, puta habitus et dexteritas filandi, texendi, fabricandi, etc. tum in mente manus ad opus dirigente, tum in ipsis manibus operantibus, quæ ex assidua operatione habitum et facilitatem operandi induerunt, consistit. Sic

de Bescleel architecto tabernaculi ait Deus Exodi 31. 3 : *Implevi eum spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabrefieri potest.*

Rursum *consilio*, id est prudentia prudentique electione, q. d. Prudenter operatur manibus non res futiles et inutiles, sed serias et utiles, quæ ad domesticorum vestitum conferant. Unde Septuag. vertunt : *Et fecit quod utile est manibus suis.* Multæ enim nugosæ et curiosæ mulieres operantur res nugosas et curiosas, sed inutiles, imo illecebrosas et noxias : at mulier hæc prudens non nisi utilia, sana et sancta operatur. Hoc est ejus consilium, hæc ejus sapientia et prudentia. Hinc Plato in Sympos. Salomonem secutus, πορον, id est opum Deum, fecit filium μήτιδος, id est consilii : consilio enim parantur opes. Illecebrosa sunt pepla et sindones adeo subtiles, ut per eas corporis forma et nuditas transluceat, quæ proinde carpens S. Hier. ep. 7. ad Lætam de institut. filiæ, sic ait : *Spernat bombycum telas, serum vellera, et aurum in fila lentescens ; talia vestimenta paret, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur.*

Moraliter discant hîc mulieres se, suasque filias linificio et lanificio assuefacere : hoc enim proprium est feminarum opus, ut ad hoc natæ et à natura fictæ factæque videantur, idque duplici fine et fructu : primo, ad fugam otii ; secundo, ad custodiam honestatis et castitatis. Operi enim dum intendunt, amasios fugiunt, eisque attendere nequeunt. Quocirca ab omni ævo strenuarum mulierum, etiam principum et reginarum, hæc in lana et lino fuit occupatio. Laudatur Anna uxor Tobiæ, quòd ibat quotidie ad opus textorium, Tob. c. 2. S. Hieronymus instituens virginem Demetriadem : *Habeto*, ait, *lanam semper in manibus, vel staminis pollice fila deducito, vel ad torquenda subtegmina in alveolis fusi vertantur.* Et alibi ad Lætam de institutione filiæ : *Discat et lanam facere, tenere colum, ponere in gremio calathum, rotare fusum, stamina pollice ducere.* Ex veteri Romanorum more Thalassii nomen in nuptiis crebro jactabatur, ut videlicet hac nuptiali voce provocarentur novæ nuptæ, exhortarenturque ad opus et lanificium, ut Varro et Juba ; et Plutarchus tum in Romulo, tum in Quæstionibus c. 29, et Festus Pompeius tradiderunt : θαλάσσιον enim significabat lanificium, ait Plutarch. unde Latinis *thalassio.* Quam vocem crebro occinebant sponsæ, illamque signum fuisse lanificii testatur Varro, scilicet thalassionem veteres vocasse quasillum vas lanificiis aptum. Hinc Thalassio apud Romanos erat Hymenæus, puta virginitatis Deus, inquit Servius : virginitatis enim custos est lanificium. Sed et sponsæ (quod scribit Varro, et Plutarchus postremo à me citato loco, et Plinius l. 8. c. 48.) colum secum in domum sponsi inferebant et fusum, virorumque januam lana coronabant ac cingebant : hac quoque cæremonia nuptiali indicantes, lanificium à nuptis in domo maritali exercendum esse. Item apud eosdem Romanos in pelle lanata nova nupta considere solebat, quo testaretur lanificii officium se præstituram viro, ut refert ipse Pompeius. Quin ipsi Romani apud Caiæ Cæciliæ statuam æream, in templo M. Anci sitam, colum, lanam et fusum confixerunt, pudicitiæ et industriæ ejus certa monumenta. Auctores M. Varro et Plinius loco jam citato, et Plutarch. in Problem. dicto c. 29. Ea est autem, ut scribit idem Pompeius, quæ, antequam Romam venisset, Tanaquil vocabatur, uxor Tarquinii Prisci Romanorum regis, quæ tantæ probitatis fuit, ut id Caiæ nomen boni ominis causa frequentarent nubentes, quam summam asseverant fuisse lanificam. Cujus etiam rei meminit Caius Titus Probus in epitome 10. lib. Valerii Maximi, si non titulus ejus libri fallax sit : ubi et illud præterea dicit ideo institutum fuisse, ut nova nupta ante januam mariti interrogata quænam vocaretur, Caiam esse se diceret. Non multo post tempore Lucretiam nocte sera lanæ deditam, inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem, Collatinus maritus juvenesque Tarquinii inveniunt ; quod pro signo probitatis accipi voluit Livius, paulo ante finem lib. 1. ab Urbe condita, et Plinius, aut quisquis est auctor, lib. de Viris illustr. in Tarquinio et Collatino ; et Servius in eum locum Virgil. lib. 8. Æneidos :

> Nec non Tarquinium ejectum.

Sed et eamdem historiam recensens Ovidius lib. Fastorum secundo, ait :

> Inde cito passu petitur Lucretia ; cujus
> Ante thorum calathi, lanaque mollis erat :
> Lumen ad exiguum famulæ data pensa trahebant.

Theano Pythagorico, Brotini Crotoniatæ (ut Plotino placuit) aut ipsius Pythagoræ (ut Theocritus maluit) uxor interrogata, quam potissime uxorem commendaret, respondit illud Homericum : *Telam texentem et meum* (id est viri : nam Agamemnon est qui loquitur) *lectum instruentem.* Ita Athenæus Naucratita, et Stobæus serm. 72. Apud eumdem Homerum lib. 4. tum Odysseæ, tum Iliados, Helena lanificium exercet ; et lib. 5. ejusdem Odysseæ, Mercurius Calypso nympham, Atlantis filiam, texentem reperit ; et l. 6. Areten Alcinoi regis uxorem in foco sedentem, cum ancillis et pensa purpurea torquentem invenit Nausicaa ipsius filia. Herodotus in Calliope tradit Xerxem regem regum, ab Amestri uxore donatum amiculo quod ipse texuerat. Curtius quoque, lib. 5, memoriæ prodidit Alexandrum vestes Macedonicas ad se ex Macedonia missas, cum his qui eas confecerant, tradi Sisygambi matri Darii jussisse, eamque admoneri præcepisse ut, si cordi vestes essent, eis neptes assuefaceret. Ad quam vocem cum lacrymæ obortæ prodidissent animum aspernantis id munus (quippe cum non aliam contumeliam magis Persarum feminæ accipiant, quàm admovere lanæ manus), Alexander ea re cognita ad eam pervenit : *Et, mater*, inquit, *hanc vestem qua indutus sum, sororum non solum donum, sed etiam opus vides ; nostri decepere me mores. Cave, obsecro, ne in contumeliam accipias ignorantiam meam.* Apud Terentium in Andria, Simonis senis ad Sosiam libertum hæc verba sunt :

> Primum hæc pudice vitam, parce ac duriter
> Agebat, lana ac tela victum quæritans.

Huc facit illud Ovidii ad Leandrum :

> Tortaque versato ducentes stamina filo,
> Feminea tardas fallimus arte moras.

Et Claudianus in eo Epigrammate, quod de euno

Honorii imp. edidit, loquens de Serena regina uxore Stiliconis :

Et medium te zona liget, variata colorum
Floribus, et castæ manibus sudata Serenæ.

Tranquillus memorat Augustum Cæsarem ita filiam et neptes instituisse, ut lanificio se assuefacerent. Idemque fecisse Carolum Magnum scribit Eginhardus illius Cancellarius in Vita ipsius. Alibi item testatur ipse Plutarch. Augustum ipsum non temere alia veste, quàm domestica usum esse, ab uxore, et sorore, et filia et neptibus confecta. Plutarch. testimonio Bibuli asseverat Brutum ad bellum exiturum, Porciam uxorem interpellantem ad colum et telam remisisse, usum versibus, quos Homerus Hectori Andromachen alloquenti assignat Iliad. 22, ubi narrat ipsam, dum telam orditur, lamenta ejulatusque è turri ob mortem mariti audivisse. Nota est casta heroina Penelope Ulyssis uxor, quæ absente marito ob formam à procis appetita ut eos falleret, dicebat se nulli nupturam nisi prius telam, quam orsa erat, pertexuisset; quare interdiu telam texebat, sed noctu eamdem retexebat, ut nunquam eam pertexeret. Denique Virgilius lib. 8. Æneid. ita castam probamque feminam pingit :

Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
Impositum cinerem, et sopitos suscitat ignes ;
Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
Exercet penso, castum ut servare cubile
Conjugis, et possit parvos educere natos.

Hæc et plura Tiraquellus, lege 10. connubiali, num. 38. et seq.

Porro Carolus Magnus, rogatus cur filias lanificio occuparet, duas causas dedit : primo, ut otium vitarent; secundo, ut, si ad paupertatem per reflantem et adversam fortunam redigerentur, hoc opere sibi victum pararent. Ita Eginhardus. Hoc in opere eminuit S. Elisabetha, Andreæ Hungarorum regis filia, quæ per summam injuriam à cognatis castris et possessionibus spoliata, lanam manibus operabatur et linum, ut de sui laboris impendio se aleret, et pauperes, quorum erat ancilla, ut mater vestiret. Ita nobilissimis orta natalibus mundo se fecit ignobilem, ut nobilitaretur in cœlis, pro corona suscipiens cinerem, cilicium pro fascia pectorali, fusum lanæ et lini pro sceptro. Unde et meruit, in cœlum defixa, videre Dei filium Jesum ad se inclinatum cœlis patentibus, cumque inter alia consolationis lenimenta audire dicentem : *Si tu vis esse mecum, ego ero tecum, et à te nullatenus separabor.* Ita habet ejus Vita.

Poetæ deas ipsas linum lanamque tractare asserunt. Narrat Ovid. lib. 6. Metamorph. Arachnen Idmonis filiam, eo quod deam Palladem in lanificio provocare ausa esset, ab ea superatam, versam esse in araneam, quæ pristinam adhuc telæ servat artem; unde et aranea græce vocatur ἀράχνη.

Dixi fusum feminarum esse decus, nam virorum est dedecus. Unde David Joab homicidæ imprecatus est: *Nec deficiat de domo Joab... tenens fusum*, 2. Reg. 3. 29, q. d. Posteri Joab sint effeminati, ut ad vile et muliebre exercitium filandi redigantur, eoque victum sibi quærere cogantur. Sic Sardanapalo probrum fuit et exitium, quod eum Artabanus dux militum inter concubinas purpuram nentem invenisset; illum enim regno et vita privavit. Hinc Eutropium eunuchum Arcadii Imp. pædagogum, ideoque imperii rectorem, ita perstringit Claudianus :

— Quid te turpissime bellis
Inseris, aut sævi pertentas Pallada campi?
Tu potes alteris studiis hærere Minervæ,
Tu telas non tela pati, tu stamina nosse,
Tu segnes operum solers urgere puellas,
Et niveam dominæ pensis involvere lanam.

Idcirco Narseti viris multis fortiori, Justiniani Imperatoris illa Juno impotens minitata, se illum gynæceo pensis et quasillis addicturam ; quam ignominiam vir strenuus, graviter cum Romani imperii clade vindicavit. Exemplum ingens ne, qui superiores sunt, in subditos temere linguam laxent.

Allegor. S. August. serm. 217. de Temp. Mulier fortis, id est Ecclesia, ait, et anima sancta operatur lanam, id est carnalia et temporalia ; et linum, id est spiritualia et æterna : utraque enim in hac vita fidelibus necessaria sunt. Sed audi S. August. *Quid est lana, quid linum? Lana carnale aliquid, linum vero spiritale signat; quia in ordine vestimentorum, interiora sunt linea vestimenta, lanea vero exteriora. Lana etiam de commistione animalium nascitur, linum vero sine carnis voluptate de terra procreatur, imo castitatis imaginem præferre videtur. In tantum ut sacerdotes veteris testamenti ex præcepto legis, propter castitatis indicium, lineis femoralibus uterentur. Ergo in lana carnale aliquid, in lino vero spiritale significatur. Pro laude etiam ponuntur. Invenis enim hominem porrigentem manu eleemosynas pauperi, nec tamen de Deo ibi cogitantem, sed hominibus placere cupientem, laneam vestem, quæ videri potest, habet, interiorem lineam non habet. Invenis alium dicentem tibi : Sufficit mihi conscientia mea, Deum colo, Deum adoro, quid mihi opus est ad Ecclesiam ire, aut visibiliter Christianis misceri? lineam vult habere sine tunica. Non novit, neque commendat talia mulier ista. Invenit hæc mulier lanam et linum, et fecit utile. Multi inveniunt, sed non faciunt utile manibus suis. Cum libenter auditis, invenitis; cum bene vivitis, facitis.* Eadem pene ad verbum habet S. Ambr. in c. 31. Prov. sub fin. t. 2. qui et addit : *Operari carne, et non operari spiritu, quamvis bonum videatur, utile non est; operari vero spiritu, et non operari carne, pigrorum est, etc. Tene spiritualia, et carnalia spiritualiter operare.*

Beda vero per lanam accipit simplicitatis et pietatis opera, per linum castigationem carnis; linum enim variis modis macerando, tundendo, pectendo, carminando, etc., præparatur et quasi castigatur : *Possunt*, ait, *in lana, qui ovinus est habitus, omnia pietatis et simplicitatis opera, quæ proximis impendimus, accipi. Potest in lino, quod ex terra virens oritur, sed longo ac multiplici exercitio amittit humorem nativum, atque ad gratiam novi candoris pervenit, castigatio nostræ carnis intimari; cujus dum ingenitas vitiorum sordes per continentiam excoquimus, dignam profecto eam, qua Christum induamus, efficimus, juxta illud Apostoli : Quotquot ergo baptizati estis, Christum induistis. Quærit ergo mulier fortis lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum, cum Ecclesia sancta sollicitè perquirit, quibus se pietatis fructibus exerceat, quomodo à carnalibus emundet illecebris. Et*

hoc utrumque consilio prudentissimo, hoc est supernæ solummodo retributionis facit intuitu.

Rursum opus lanæ et lini optime convenit B. Virgini. Primo, plane ad litteram; nam, ut ait Epiphan. Presbyter Constantinop. in Vita B. Virginis, *erat ipsa docilis, et amans doctrinam, et non solum in sacris litteris, sed etiam in lana et lino, serico et bysso laborabat. Erat præterea in sapientia et intelligentia super omnes illius seculi adolescentulas, cunctis admirationi, quæ et vere conficeret ea quorum usus in templo erat sacerdotibus;* et S. Ansel. in lib. de Vita Virgin. *Opus vero manuum ejus,* ait, *erat lanæ, lini et serici.* Hinc et Moniales in monasteriis, exemplo B. Virginis, magnam diei partem in opere manuali, lanam et linum operando, transigunt. Idem virginibus feminisque devotis suadent, imo jubent, prudentes Confessarii; quæ enim eo relicto totas se dedere volunt orationi, lectioni, contemplationi, cerebrum, quod feminis est debile, affligunt et lædunt, fiuntque phantasticæ, anxiæ, scrupulosæ, maniacæ, superbæ, deliræ, uti experientia multa didici.

Secundo, allegor. quia, ut ait S. Ephiphan. l. 3. contra hæres. longius à principio, explicans illud Job. cap. 38. juxta Septuag. *Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, et variegandi scientiam? Mariæ datum est,* ait, *ut pepererit nobis agnum et ovem, et ex gloria ipsius agni et ovis, factum est nobis velut ex vellere in sapientia per virtutem ipsius, indumentum incorruptibilitatis.*

Tertio, tropolog. Nam, ut ait Proclus Cyzicenus Episc. de Nativ. Christi (exstat initio Concil. Ephesini), *hæc sola pons est, per quem Deus ad hominem descendit; hæc admirandæ illius œconomiæ tela, ex qua et in qua ineffabili quodammodo admirabilis illius unionis tunica confecta est; cujus quidem textor exstitit Spiritus sanctus, netrix virtus ex alto obumbrans, lana vetusta villosaque Adami pellis, trama impolluta Virginis caro, radius textoris immensa gestantis gratia, artifex verbum per auditum illapsum.* Trama est subtegmen, et (ut ait Sergius) filum quod intra stamen currit. Trama dicta, ut ait Varro, *quod frigus tranat id genus vestimenti.* Pro *tranat* videtur legendum *trameat,* id est *transmeat,* sive *penetrat.*

Quarto, anagog. Quia lana repræsentat vitam activam, linum subtile contemplativam; utramque operata est, et in eminenti gradu exercuit B. Virgo, quæ in omni opere Martham Magdalenæ mirifica harmonia perfecte associavit.

14. Facta est quasi navis institoris de longe portans panem suum.] Hebr. *Fuit sicut navis circumeuntis, de longe adducet panem suum;* Chald. *Facta est sicut navis mercatoris, cujus è longinquo affertur cibus;* Septuag. Vatican. *Facta est tanquam navis mercaturam exercens de longe; congregat autem hæc vitam;* Complut. et Regii habent: *Congregat autem hæc divitias;* Syrus: *Tanquam navis mercatoris à longinquo mercimonia advehens. Institor* ergo vocatur mercator, eo quod cumulandis mercibus opibusque sedulus instet, vel quia negotio suo insistit, inquit Ulpian. Unde et domos urbesque circumit (ideoque hebr. vocatur *socher*, id est circitor vel circuitor) singulis suas merces offerens, et ut eas emant urgens et instans.

Sensus ergo est, q. d. Mulier hæc strenua operando lanam et linum similis est navibus mercatorum, quia sicut illæ pannos, telas, aliasque merces in longinquas orbis partes deferunt, pro quibus ex eisdem locis referunt alias merces, unde mercatores sibi victum et necessaria comparant; ita et illa à longe sibi parat panem suum, hoc est victum familiæ necessarium, quia pro his quæ manibus suis operata est, comparat sibi etiam quæ ex longinquo afferuntur, dansque exteris pannum à se confectum, accipit ab eis frumentum in cibum; ipsa ergo cum domi maneat, nec cum mercatoribus extremos currat ad Indos; tamen velut navis quædam necessaria à longe advehens, etiam ipsa sua exteris communicando portat de longe panem suum.

Igitur analogia navis et mulieris sedulæ in his consistit. Primo, sicut navis frumentaria ex Sicilia vel Ægypto (quod olim erat horreum Italiæ) frumenta devehit in Italiam; sic mulier hæc panem, id est cibum quemlibet invehit in domum suam. Rursum sicut naves Indicæ ex India in Hispaniam et Europam deferunt aromata, aurum, argentum, aliasque merces pretiosas; et sicut navis Japonica quotannis ex India Lusitanis, et Religiosis in Japone degentibus et evangelizantibus defert annonam totius anni, adeo ut si navis pereat, periclitentur omnes Religiosi, qui in Japone, sunt de victu et vita; sic pariter mulier hæc quemlibet cibum et supellectilem familiæ necessariam procurat, ita ut ab illa omnium, qui in domo sunt, victus et vita pendeat. Hinc eam comparat navi, non currui, quia una navis plus vehit quam centum, imo mille currus.

Secundo, sicut navis merces domesticas in longinquas oras vehit et vendit, indeque alias revehit; itaque duplex facit lucrum; ex utrisque enim lucratur; sic pariter mulier hæc suos pannos et telas, quas per se suosque texuit, per naves et mercatores in exteras regiones, ubi cariores sunt, mittit et distrahit; indeque merces alias comparat, quibus familiam alat, vel quas divendat; itaque duplex, vel triplex, lucrum facit. Imo, ut notat Baynus, in eo superat naves, quod ipsa domi secure consistens, hæc omnia per mercatores vel famulos et ancillas efficiat, cum naves longissimas regiones peragrare et oberrare debeant, idque cum perpetuo sui et mercium periculo, ne naufragium patiantur, aut à piratis capiantur.

Tertio, sicut navis nunquam, ne noctu quidem nautis dormientibus, quiescit, sed semper navigat, ac circumit et obit varias regiones, singulis suas merces proponens, et indigenis ad eas emendum instans; sic mulier strenua nunquam quiescit, sed cæteris dormientibus ipsa vigilat, semper sollicita, omnibus invigilans, jugiter cogitans quomodo domui de omnibus prospiciat; ideoque assidue perdia et pernox operatur et laborat, nec unquam in opere fatigatur aut lassescit.

Quarto, sicut naves non uno alterove anno, sed quamdiu durant, subeunt maria, mercesque vehunt et revehunt; sic mulier sedula tota vita sua sibi similis est, semperque laborat ut res familiæ curet et adaugeat, nec quiescit nisi in morte, quasi jam peracto navigationis suæ cursu.

Quinto, sicut naves è remotissimis regionibus merces raras et pretiosas advehunt, quo fit ut Veneti, Antuerpienses, Genuenses, cæterique maris accolæ, qui navigationi et merca-

turæ vacant, domi suæ habeant opes et delicias quaslibet, ac quidquid alicubi præclarum vel pretiosum est; quia omnia per naves sibi afferri curant; sic pariter mulier strenua domum instruit non tantum carne, vino, telis, pannis illius regionis, sed et ex remotis ea quæ ad familiæ non tantum necessitatem, sed et splendorem faciunt, accersit.

Sexto, mulier hæc comparatur non uni navi, sed navibus in plurali, ut habent Hebræa, puta classi integræ, quæ ingentem mercium copiam affert, quia ipsa licet una instar est multorum, ac per se perque filios, servos et ancillas plura conficit, quam multi simul juncti in suis familiis efficiant.

Allegor. et tropol. hæc omnia facile est adaptare Ecclesiæ et animæ sanctæ, mutato duntaxat nomine mulieris in nomen Ecclesiæ vel animæ. Ecclesia enim ceu navis omnis generis annonam fidelibus affert, puta Verbum Dei, Sanctorum exempla, conciones, exhortationes, Sacramenta, ac præsertim Eucharistiam, quæ est panis vitalis, manducantibus afferens vitam præsentem et æternam. Audi Bedam: *Navis, ait, per mare peregrina, ut illic venditis quæ attulerat, cariora ad domum reportet; sic nimirum sancta Ecclesia, sic anima quæque perfecta virtutum divitiis gaudet onustari, quibus majora divinæ gratiæ dona mercetur. Optimum namque est commercium, cum bona quæ valemus operantes, primo hanc à Domino mercedem recipimus, ut ad majora semper agenda proficiamus, dehinc vitam percipiamus sempiternam. Facta ergo est anima sancta quasi navis institoris, quæ transit desiderio fluctus seculi præsentis, solaque se in cælis accipere sperat æterna gaudia, et pro his abundantius adipiscendis quidquid valet instanter agere, quidquid adversum occurrit, fortiter superare contendit.*

Audi et Auctorem operis imperfecti in S. Matth. apud S. Chrys. 23: *Facta est tanquam navis mercaturæ longinqua, id est Ecclesia, quæ navigantibus Apostolis, gubernante Domino, flante Spiritu sancto, prædicationis verbo ubique discurrit, portans secum magnum et inæstimabile pretium, quo omne genus humanum, vel potius totum mundum sanguine Christi mercata est, de quo idem Salomon, cap.* 30. 19: *Retulit dicens, vestigium navis pelagizantis inveniri non posse, ostendens conversationem Ecclesiæ non terrenam esse, sed cælestem, juxta id quod Apost. ait: Nostra conversatio in cælis est*, Philip. 3.

Pari modo eadem adaptes B. Virgini, quæ in domum, id est in Ecclesiam, invexit panem vivificum, puta Christum Dominum, dum eum peperit in Bethlehem, id est in domo panis. Unde S. Gregor. hom. 8. in Evang. *Bene*, ait, *in Bethlehem nascitur, id est in domo panis; ipse enim est qui ait: Ego sum panis vivus qui de cælo descendi*, Joan. 6. Ipsa ergo *de longe*, id est de cælis, per vitæ hujus pelagus portat panem suum. Tò enim *de longe* notat distantiam inter Verbum et humanam naturam, quam sibi hypostatice univit in utero hujus mulieris benedictæ. Recte vero panem hunc vocat *suum*; quia sola absque viri opera illum concepit, quem in Bethlehem per partum suum virgineum, tanquam ex navi in omnium utilitatem exposuit, ut eo in Eucharistia pascamur. Rursum ipsa navis institoris plena fuit mercibus cœlestibus, puta omni virtute et gratia. Unde Damascen. orat. 1. de dormit. Virg. *Hæc est*, ait, *quæ gratiæ abyssum invenit, et duplicem virginitatis navem incolumem servaverat, animamque non minus quam corpus incolumem custodierat.* Tertio, Virgo etiam dormiens mente vigilabat intenta orationi et amori divino; juxta illud in Cantic. *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Quocirca perdia et pernox augebat virtutum merita et lucra, quibus fideles et Ecclesiam ditavit. Quarto, B. Virgo velut materfamilias Ecclesiæ assidue è cœlo, illi de omnibus prospicit; quia apud filium omnem illi gratiam exposcit et impetrat. Ipsa est quæ animavit S. Athanasium, ut Ecclesiam defenderet contra Arianos, S. Cyrillum contra Nestorianos, S. Augustinum contra Pelagianos, S. Dominicum contra Albigenses, S. Ignatium contra Lutheranos. Ipsa est quæ statis temporibus Religiones novas suscitat, ut Ecclesiam senescentem novo doctrinæ et virtutum splendore renovent et illustrent. Qua de re vide Hier. Plat. l. 1. de Bono status Relig. c. 34.

15. Et de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis.] Hebr. *Et surrexit adhuc nocte* (dum adhuc nox esset) *deditque prædam domui suæ, et statutum puellis suis.*

Pro *prædam* hebr. est טרף *tereph*, quod proprie est esca ferina, diciturque de feris, quæ venando prædantur minores feras et jumenta, eaque discerpunt et devorant. Inde per catachresim transfertur ad quamlibet escam animalium et hominum, præsertim quæ venando, id est laborando et sudando, comparatur. Est metaphora à leonibus et feris, quorum omnis cibus prædando acquiritur, estque præda.

Pro *cibaria* hebr. est חוק *choc*, id est demensum, statutum, consuetum, à rad. חקק *chacac*, id est statuere, describere, definire: unde tam ad statum cibum, quam ad statum pensum referri potest. Hinc Chald. vertit: *Dedit pensum ancillis suis;* Syrus: *Dedit opus puellis suis;* Theodotus. *Dedit constitutionem puellis suis;* Septuag. *Dedit opera puellis suis. Choc* ergo tam pensum operis quam demensum cibi, puta portionem et cibum definitum, hoc est statum panem et escam in dies constitutam sive ordinatam, ideoque ordinariam significat.

Sensus ergo est, q. d. Mulier hæc strenua et provida non stertit in multam lucem, sed ante auroram noctu surgit, ut servis et ancillis, filiis et filiabus cæterisque domesticis præparet tribuatque cibos, utque totius diei operas et pensa inter eos partiatur, singulisque sua distribuat et adæquet, scilicet ne quid perdant lucis et temporis; sed id totum operi impendant. Quare servis ituris ad agros colendos, vel aliud opus summo mane, imo noctu, maturius dat jentaculum, ac simul cibos assignat, quos in agrum deferant, ibique comedant, ne, si domum ad prandium revertantur, tantillum temporis perdant et operi suffurentur. Ancillis pariter suis in aurora pensa lanæ, lini et operarum distribuit, ac annonam assignat, ut expeditæ sint ad opus, illique totum diem insumant. Hæc enim sunt signa, imo actus magnæ providentiæ, sedulitatis et strenuitatis in matrefamilias.

Porro cibos hosce vocat *prædam*, primo, quia noctu obiter quasi capiuntur et rapiuntur. Alludit enim ad leones et feras, quæ post cœnam nocte digestam rursum famelicæ, in tenebris

et aurora exeunt venatum et prædatum, ut alias feras et animalia, ceu prædam capiant et devorent. Sic Job 24. 5. dicitur : *Alii quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum, vigilantes ad prædam* (Hebr. *aurorantes prædæ* vel *rapinæ*) *præparant panem liberis.* Hinc vocantur lupi vespertini, id est nocturni, qui noctu prædantur, de quibus multa dixi Hab. 1. 8. et Jer. 5. 6. Ita quoque mulier hæc leonina summo mane cibos hosce servis et ancillis obiter capiendos et quasi rapiendos parat, ut ad iter opusque sint expediti et celeres. Rursum *præda* significat hosce cibos magna industria et labore mulieris comparari ; ac non nisi labori insigni servorum et ancillarum velut mercedem attribui : *Qui enim non laborat, non manducat,* ait Apost. Hinc, ut ait S. Ambros. l. de Abraham : *In domo sapientis nemo piger est.* Olim matres in Balearibus insulis pueris non dabant cibum, nisi eum eminus propositum fundæ jactu dejecissent, tum ut eos labori assuefacerent, tum ut in arte sagittandi exercerent, in qua proinde tam eximii evasere, ut scopum quemlibet non fallente, sed certo ictu contingerent, imo pilum in coma capite illæso ferirent, quocirca in prælio fundibularii exstitere hostibus formidabiles.

Tertio, sicut leo et leæna prædam quam venatus est, non ipse solus comedit, sed in partes discerpit, atque catulis suis sive leunculis distribuit : sic mulier hæc cibos industria sua partos, in servos et ancillas partitur, sed seorsim, non mistim, scilicet primo servis dat טרף *tereph*, id est carnem ferinam, puta escas duriores, deinde seorsim ancillis dat cibaria leviora. Ubi nota ejus honestatem et pudicitiæ studium, quæ ancillas à servis separat, ut mutuos aspectus, colloquia, aliasque luxuriæ inter eos illecebras amoveat ; ac simul discretionem, qua cuique annonam congruam attribuit.

Quarto, pro *et cibaria ancillis suis;* Septuag. Chald. Syrus et alii vertunt : *Et pensum operarum ancillis suis.* Hebr. enim חוק *choc*, tam pensum operarum, quam demensum escarum penso operarum, velut mercedem medito laborique respondentem significat : quo innuit mulierem sapientem hanc legem fixisse ancillis suis, ut non prius demensum escarum sive statutum cibum sumant, quam pensa operarum persolverint.

Moral. hîc disce matrisfamilias dotem esse vigiliam, ut, sicut ille ait, ultima eat cubitum, prima ante alios, et ante lucem surgat, qua in re mulierum indolem transcendat oportet : mulier enim natura sua phlegmatica est, ideoque lenta, tarda, somnolenta, adeo ut Comicus eam ex mora natam asserat. Sic enim ait Pleusides Plautinus in Milite :

> Mulier profecto nata est ex ipsa mora ;
> Nam quævis alia, quæ mora est æque, mora
> Minor ea videtur, quam quæ propter mulierem est.

Et Terent. in Heautont.

> Dum moliuntur, dum comuntur, annus est.

Secus est in hac muliere virili, quæ virago est, et non tantum mulieres, sed et viros et virtute et vigilantia superat. Unde vigilantia in emblematibus pingitur quasi matrona et virago, dextra tenens librum, sinistra virgam cum lucerna accensa : astat ei grus pede altero elevato sustinens lapidem, ut, si quo casu in somnum incidat, lapidis ruentis ad pavimentum allisu strepituque excitetur et evigilet.

Rursum uxor hæc suis dat cibum noctu, ut innuat totum diem dandum labori et operi, noctem vero necessariæ refectioni. Ita S. Antonius, S. Hilarion, cæterique Anachoretæ cibum non per diem, sed vespere et noctu sumebant, idque duabus de causis. Prior erat, ut totam diem operi vel manuali, vel mentali, puta orationi, studio, lectioni et contemplationi impenderent, nec ab eo per cibum impedirentur : venter enim cibo onustus mentem hebetat, ut nequeat acumine suo uti, et sublimia scrutari. Posterior, quod verecundarentur, et quasi indignum ducerent hominem et servum Dei comedere per diem, quodque sol eum comedentem aspiceret. Vilissima enim hominis actio est comedere, utpote in qua mens hominis nata ad spiritualia et cœlestia, deprimitur ad terrena et carnalia, similisque est brutis. Unde sanctus ille Anachoreta in Vitis Patrum pudore suffusus, lacrymabatur, cum cibum sumeret, eo quod noctu escam porcorum et animalium sumere cogeretur, qui per diem cibo vescebatur angelorum.

Allegor. S. August. ser. 45. de Diversis, hæc exponit de Ecclesia, æque ac de anima sancta : *De noctibus*, ait, *exsurgit : noctes tribulationes sunt, sed cui hæc? De noctibus surgit, id est in tribulationibus proficit,* etc. *Et dedit escas domui suæ : in noctibus præbuit se imitandam, faciens docuit quod faciendum dixit.*

Rursum Beda : *Nox*, ait, *dicata est quieti, dies labori. Sic Ecclesia et anima sancta quasi nocte quiescit, cum intermissa ad tempus sollicitudine externa, sibimet vacare, seque ipsam spiritualiter incipit curare : vel lectionibus videlicet sacris, vel orationibus ac lacrymis sese, vel aliis hujusmodi studiis secretius exercendo. Surgit autem de nocte, cum in eisdem suis fidelibus, ad agendam etiam proximorum curam se sollicite accingit. Quod fraternæ administrationis opus duobus modis exercere consuevit : quia et eos qui foris errabant, ad fidei gratiam convocat ; et illos qui fidei Sacramentis jam sunt imbuti, ut bonis operibus amplius insistant, excitare non desinit. Unde bene dicitur : Dedit prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis. Dat namque prædam domesticis suis, cum eos quos ab antiquo hoste docendo eripere potuit, societati illorum, qui in fide præcessere, conciliat : dat et ancillis cibaria, cum humiles quosque, et debito timore sua jussa servantes, ne pio labore lassescant, supernæ mercedis commemoratione reficit.*

Porro hæc omnia mutato nomine adapta B. Virgini, quæ noctu excipiens incarnationis Verbi ab Archangelo nuntium, illi assensum præbens, Verbum in se corporavit, ut illud in escam nobis proponeret in Eucharistia. Rursum suam gratiam et merita, quæ in nocte hujus vitæ innumera et quasi immensa, per actus intensæ charitatis, humilitatis, patientiæ, cæterarumque virtutum comparavit, non sibi soli servavit, sed in Ecclesiam fidelesque omnes dispensavit, et in dies dispensat. Nam, ut ait. S. Bern. *de plenitudine illius omnes accepimus.* Insuper eminentes Sanctos noctu, id est ante ætatem, prævenit, ut à puero, imo ab utero, incipiant vacare Deo et pietati, uti de S. Joanne Baptista, S. Nicolao, S. Dominico, et aliis legi-

mus : quare tunc eis virtutum pensa dispensat, ut ea sensim illi crescentes ætate et meritis pertexant et perficiant.

16. CONSIDERAVIT AGRUM, ET EMIT EUM : DE FRUCTU MANUUM SUARUM PLANTAVIT VINEAM.] Hebr. *Cogitavit agrum et accepit eum ;* Aben Ezra : *De agro emendo cogitationem suscepit;* Chald. *Cogitavit in consilio, et accepit agrum;* Vatablus : *Contemplatur agrum;* Tigur. *Consultat de agro, et emit eum;* Septuag. *Considerans agrum emit eum, et de fructibus manuum suarum emit possessionem;* Syrus : *Agriculturam meditatur.*

Dupliciter hic versus accipi potest : primo, de agro à vinea separato, q. d. Mulier hæc prudens et sedula ex pretio telarum et pannorum quos confecit, emit tam agrum quam vineam, id est agrum, ad sementem et messem frumenti; vineam, ad vindemiam uvarum et vini: atque ita familiæ tam de cibo quàm de potu, puta tam de pane quàm de vino prospexit. Ubi nota τὸ *consideravit*, q. d. Non temere, non fortuito, sed mature et consulto emit agrum, nimirum prius exacte consideravit conditionem, commoditatem et fertilitatem agri, æque ac vilitatem pretii quo venalis offerebatur : quare agrum fertilem bono vilique pretio emit. Rursum simili modo emit vineam, in eaque vites conseri curavit, aut certe eas in parte agri jam empti ad vites apti consevit. Sic videmus in Lombardia in eodem agro vites segetibus et arboribus immistas, magna elegantia et fructu. Idem enim ager fert frumentum, uvas, poma et pira.

Secundo, accipi potest de agro in vineam commutato, q. d. Consideravit agrum quemdam ob tenuem frumenti proventum ab heris negligi, parvique æstimari; quare emit eum vili pretio, atque ex eo vineam effecit : quia considerans eum, perspexit glebas ejus, et eum vitibus, quàm segetibus esse aptiorem, et uvarum quàm frumenti feraciorem, quare ex inculto cultum, ex sterili fertilem effecit, quæ sane egregia est ejus industria ac solertia. Frumentum enim exigit solum crassum et pingue, vites vero solum gracile et tenue. Audi Virgil. 1. Georg.

Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo.

Planius clariusque Theophrastus, lib. 2. c. 25 : *Prætense et arenaceum*, ait, *vitibus percommodum est, et in summa solutum, leve, tenue.* Audi et Columellam in l. de arboribus, c. 13 : *Locis aridis, et macris, et siccis vitem sere, natura feracem et validam, crebrisque acinis : quod si pingui agro validas vites deposueris, pampinis magis eluxuriabant, et qualemcumque fructum tulerint, ad maturitatem non perducent.* Et lib. 3. cap. 5. ait : *Vitiarium faciendum in terra mediocri potius quàm pingui.*

Anagog. S. August. ser. 45. inter novos Lovan. per *agrum* accipit cœlum, cœlestemque gloriam, quam Ecclesia et anima fidelis mercatur et emit labore manuum suarum, puta laborando, et accumulando multa bona opera, præsertim charitatis et patientiæ. Considerat enim et prospicit, quod *non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.*

Allegor. Beda per *agrum et vineam* accipit primitivæ Ecclesiæ propagationem ; Ecclesia enim à Christo fundata in Judæa, cœpit se propagare et plantare per vicinas provincias et gentes, easque per novalia spiritualium agrorum et vinearum excolere, indeque messem et vindemiam magnam fidelium, Virginum, Martyrum et Confessorum colligere.

Hæc omnia adaptes B. Virgini, quæ primo in seipsa plantavit agrum et vineam, cum corpus et animam assidua virtutum omnium operatione excoluit. Secundo, ipsa agrum et vineam primitivæ Ecclesiæ sua sapientia, providentia, meritis et exemplis plantavit, adeoque fertilem effecit, ut in omni sanctitate effloresceret, ac viros Apostolicos, Martyres et Virgines proferret, imo ut omnes fideles viverent vitam non tantum Christianam, sed et Religiosam in paupertate, castitate et obedientia, uti fecere Essæi sub S. Marco Alexandriæ, et Hierosolymitæ Christiani sub S. Petro, ut patet Actor. c. 2. et 3 et 4. ubi plura hac de re dixi. Rursum ipsa per omnia secula propagavit agrum Ecclesiæ per alias et alias gentes, ac in eis plantavit vineas sanctarum selectarumque congregationum, præsertim Religionum, et Religiosorum diversorum Ordinum, qui vino suæ devotionis, castitatis et charitatis Ecclesiam inebriarent. Insuper ipsa ex agro et vinea sua profert fidelibus in Eucharistia : *Frumentum electorum, et vinum germinans virgines*, ut ait Zach. cap. 9. 17. Tertio, ipsa fideles singulos quasi agros et vineas novellas in fide et sanctitate excolit : nullus enim fidelium et Sanctorum est, qui non suam fidem et sanctitatem, qualiscumque et quantacumque ea sit, debeat B. Virgini : ipsa enim à Christo constituta est materfamilias, cujus proinde filii, quos ipsa Christo parit, alit et provehit, sunt omnes fideles et justi. Porro sicut mulier illa sapiens sua sagacitate tellurem aptam semini facit agrum, tellurem vero feracem uvarum facit vineam : sic et B. Virgo quemque fidelium ad eam virtutem, statum et perfectionem dirigit provehitque, ad quam per naturam et gratiam maxime propendet, maximeque idoneus et aptus videtur. Qua in re illam imitentur Prælati, principes, rectores Religionum, et quilibet Superiores, ut subditos applicent illis muniis, ad quæ eos per indolem et gratiam maxime habiles et proclives animadvertunt : naturam enim secundante gratia magnum quid producitur : sin hæc duo dissideant et gratia naturæ sit dissona, parum proficitur, juxta illud :

Tu nihil invita facies dicesve Minerva,

id est natura. Quis enim perpetuo naturæ obluctari, et velut adverso flumine remigare, ventisque contrariis perpetim navigare valeat.

17. ACCINXIT FORTITUDINE LUMBOS SUOS, ET ROBORAVIT BRACHIUM SUUM.] Hebr. *Cinxit in fortitudine lumbos suos, et confirmavit brachia sua ad opus;* Septuag. *Præcincta fortiter lumbum suum, firmavit brachia sua ad opus;* Aquila et Theodot. *Accinxit fortitudine sua* τον νωτον, id est *humerum*, vel *armum*, vel *dorsum suum.* Pro *roboravit*, Symmachus vertit, εκρατειωσεν, id est *solidavit;* Aquila et Theodot. εκροτερωσεν, id est *induravit callosque obducere fecit;* Vatablus : *Fortiter lumbos suos accinxit;* Aben Ezra : *Renes suos illa succinxit quasi robore sese instruxerit.*

Primo, S. August. serm. 45. Beda, Salonius et Hugo per cingulum hoc mulieris strenuæ accipiunt mortificationem et castitatem; in lumbis enim est origo seminis et luxuriæ, uti docent medici. Lumbos ergo succingere in fortitudine, est fortiter carnis concupiscentias restringere et cohibere. Unde Beda : *Actio boni operis Domino acceptabilis esse non valet, si non fluxa luxuriæ quis prius simul à carne et à mente restringat.* Sic et S. Gregor. in illud Lucæ 12 : *Sint lumbi vestri præcincti. Tunc,* ait, *lumbos restringimus, cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus.* Hinc zona olim virginitatis erat insigne, quam proinde solvebant conjugatæ. Verum hìc proprie non à castitate, sed à fortitudine laudatur hæc virago ; comitanter tamen à castitate, quia sicut libido vires exhaurit et enervat, sic castitas easdem firmat et roborat, uti experientia docet. Unde *castra* militum fortium dicta sunt à *castitate,* vel à *castratione* libidinis, uti alibi ostendi. Castitas ergo facit fortem hanc viraginem.

Secundo et genuine alludit ad cingulum quo viragines et viri, præsertim profecturi, laboraturi, vel præliaturi lumbos succingunt, ut eos in se infirmos, molles et fluxos cingulo astringant, densent, firment et roborent : ita pariter cingulo succingit se hæc virago, ut robur viresque colligat; tum ut domum, agrum et vineam veloci fortique gressu obeat lustretque, tum ut opera robusta robusto corpore menteque capessat. Quare et cingulo, et per cingulum magis ipsa fortitudine se accingit; hæc enim ipsi est cingulum, et velut balteus militaris, quo ad opera heroica ceu miles ad prælia se accingit, animumque et robur exacuit. Significatur ergo hac catachresi, quod hæc virago naturam femineam mollemque excitet et exstimulet ad virile robur, tum mentis, tum corporis, q. d. Virile robur, viriles animos excitavit et induit, uti fecit mater septem Machabæorum, *femineæ cogitationi masculinum animum inserens,* filiosque fortiter exhortans ad martyrium, 2. Machab. 7. 21. Vide quæ de cingulo militis Christiani fuse dixi Ephes. 6. 14.

ET ROBORAVIT BRACHIUM SUUM,] q. d. Robuste brachia sua exeruit ad robustos labores quos exercuit; hoc enim roboris exercitio augetur robur. Unde Milo Crotoniates nobilis pugil, quotidie brachiis portando vitulum, cum ille ætate et mole cresceret, sensim per exercitium crescente pariter brachiorum robore, iisdem portavit eumdem adultum et bovem effectum. Huc facit quod Plato, lib. 5. de Republica et l. 8. de Legibus, doceat viragines militiæ adscribendas, ideoque exercendas in circo et ludo equestri, atque in Critia asserit tales olim fuisse, quæ in deas ob sua fortia facinora relatæ sint. Verum plus æquo mulieribus tribuit Plato, dum eodem libro de Republica vult eas viris omnibus esse communes ad majorem civium unionem, in quo plane vir sapiens delirat.

Mystice S. August. serm. 45. de Diversis, sive inter novos à Lovaniensibus editos, hæc applicat Ecclesiæ et animæ sanctæ : *Succincta,* ait, *fortiter lumbos, firmavit brachia sua, vere fortis. Vide si non est ancilla, quàm devote servit, quàm parate, ne fluctuantes sinus carnalium concupiscentiarum impediant operantem, succinxit lumbos, ut nihil superfluum calcet, dum in opere festinat; ibi enim castitas mulieris hujus zona præcepti constricta, succincta fortiter lumbos suos, firmavit brachia non defectura.*

Porro hæc omnia adaptes B. Virgini, cujus virginitas et fortitudo divina enituit, tum in itineribus, laboribus, paupertate, persecutionibus, quas ab Herode et Judæis pro Christo infante fortiter pertulit; tum in constantia, qua Christo crucifixo usque ad mortem adstitit, omniaque tormentorum genera, quæ Christus patiendo, ipsa compatiendo pertulit; tum quod in Pentecoste cum Apostolis, imo præ Apostolis, induta sit virtute ex alto, ac Spiritum receperit in summa fortitudinis plenitudine; ut scilicet ipsa post Christi mortem omnes Apostolorum dolores, omnes fidelium cruces, totumque Ecclesiæ pondus sustineret; quod et reipsa præstitit. Vide dicta c. 8. v. 14. ad illa : *Mea est fortitudo.* Fuit ergo ipsa quasi Atlas Ecclesiæ primitivæ, uti et est modernæ.

18. GUSTAVIT ET VIDIT QUIA BONA EST NEGOTIATIO EJUS : NON EXSTINGUETUR IN NOCTE LUCERNA EJUS.] Hebr. *Gustavit quod bona circuitio ejus non exstinguetur,* etc. ; Septuag. *Gustavit quia bonum est operari, et non exstinguitur lucerna ejus totam noctem ;* Vatablus : *Percipiens opus suum esse frugiferum, etiam nocte operatur ;* Aben Ezra : *Solerti ratione et consilio ;* טעם *taam,* id est gustus, etiam consilium et rationem significat; quia sicut gustus sapit et discernit cibos, sic ratio sapit et discernit res commodas ab incommodis, *deprehendit et intellexit negotiationi vacare utilissimum esse.* Alii *taam* vertunt : *Supputavit apud se negotiationes,* id est impensas et lucra, ac vidit, id est certo collegit artem quæstuosam se exercere.

Gustavit ergo, id est experientia didicit, ac gustu ipso clare sensit, quantum et quàm suave esset lucrum negotiationis suæ et diligentiæ in operanda lana et lino, præsertim dum ex iis emit agrum et vineam, indeque vinum gustavit et bibit; quare totam pene noctem opere impendit ad lucernam, ideoque eam non permisit exstingui. Τὸ *gustavit* significat primo considerationem et computum expensarum et lucri ; secundo, crebram experientiam ; quod scilicet crebro ingens lucrum ex lanificio et linificio reportarit et senserit; tertio, gustum et oblectationem ; lucrum enim labore partum, velut proprium, propriæque industriæ fructus mire sapit, et velut saccharum labores condit, sapidosque efficit; cum lucrum ἄπονον, id est sine labore obveniens, v. g. ex hæreditate aut donatione, velut alienum et extrinsecum parum delectet, et quasi insipidum sit; quod enim magno stetit, rarum et carum est; quod ultro obvenit, parvi æstimatur.

Porro olim feminas strenuas cum suis puellis et ancillis non tantum per diem, sed et noctu ad lucernam vacasse lanificio et linificio, patet ex dictis v. 13. Unde Virgil. 1. Georg.

> Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
> Nescivere hiemem.

Et Ovidius, lib. 2. Fastor. Lucretiam à Tarquinio adultero noctu sic inventam refert :

> Inde cito passu petitur Lucretia, cujus
> Ante thorum calathi, lanaque mollis erat.

Et rursus in epistola sic Penelope ad Ulyssem :

> Nec mihi quærenti spatiosam fallere noctem ;
> Lassaret viduas pendula tela manus.

Id imitentur Pastores, Prælati virique zelosi, ut cum pastoribus Bethlehemiticis super gregem suum pervigilent; sic merebuntur cum eis primi videre Christum nascentem, imo resurgentem et venientem ad judicium; hoc enim vel summo mane, vel noctu peragendum est, juxta parabolam virginum prudentum noctu lampadas accensas habentium, et sponsum exspectantium : *Media*, ait, *nocte clamor factus est : Ecce sponsus venit, exite obviam ei*, etc., *et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias*, Matth. 25. 6.

Quocirca Ecclesia celebrabat olim in festis Martyrum vigilias; noctu enim pervigilabant fideles in oratione ad templa et sepulcra Martyrum. Hinc nocturni in officio Ecclesiastico, quos etiamnum Religiosi permulti noctu decantant : qua in re imitantur Christum, qui per diem prædicabat; vespere vero secedens in montes pernoctabat in oratione. Unde mystice Auctor Catenæ Græcorum : Per lucernam, ait, mentem puram et contemplationi deditam, donisque spiritualibus ornatam accipe.

Memorabile est quod de S. Genovefa legimus in ejus Vita, cum singulis sabbatis soleret pernoctare in oratione, ac quadam vice nocte pergeret ad basilicam S. Dionysii sua opera constructam, cereus illi et sociabus prælucens exstinctus, ipsa orante, illico cœlitus ab Angelis rursus fuit accensus. (Idem contigit S. Gudulæ, quæ fuit filia S. Amelbergæ sororis Pipini, estque Bruxellentium Advocata, ut habet ejus Vita apud Surium ad diem 8. Januarii.) Unde ejus imagini apte subscribi solet hic versus : *Non exstinguetur in nocte lucerna ejus*, præsertim quia ipsa splendore sanctitatis, jugis orationis, abstinentiæ et miraculorum toti Galliæ, imo orbi, præluxit et prælucet. Ideoque S. Simeon Stylites per litteras ejus se precibus commendavit, ac S. Remigius, Clodovæus, Clotildis aliique Principes et Prælati illi coævi, magno eam in honore et pretio habuerunt, adeo ut Parisienses eam jugiter ut patronam colant, eo quod præter alia ab eorum urbe Attilam et Hunnos, qui cæteram Galliam vastabant, suis orationibus averterit.

Olim in Oriente erat monasterium *Acœmetarum*, id est non dormientium, sed semper in Dei laudibus pervigilantium, uti fecit S. Simeon Stylites, et S. Daniel ejus assecla aliique, nimirum, *vita Sanctorum vigilia :* vita brevis est, æternitas longa; tam ergo noctu quàm diu operemur bonum, ut merita et gloriam accumulemus in omne ævum duraturam.

Salomonem secutus Plato : *Nemo dormiens*, ait, *ulla re dignus est;* ita refert Laertius, lib. 3. et Philippus rex Macedonum, cum in exercitu quodam tempore obdormisset, experrectus : *Tuto*, ait, *dormivi; vigilat enim Antipater*, significans non esse regum indulgere somno, præsertim in bello, nisi habeant fidum vigilum præfectum. Ita Plutarchus in Apopht. Vere Philo apud Antonium in Melissa, p. 1. c. 42 : *Somnus*, ait, *velut publicanus dimidium vitæ nobiscum partitur*. Et Democritus apud Maxim. ser. 29: *Temperantes*, ait, *et studiosi nunquam dormitant, etiamsi sua studia in multam noctem producant; non enim somnus tanquam dominus quidam eos impellit, cervicem vino subactam et in servitutem redactam, quasi cum contumelia deprimens; sed liberi et recti permanent; cum autem somnum petunt, eum pura mente recipiunt, neque prosperitatibus elati, neque ullis rebus adversis dejecti; æqualiter enim utraque hæc fert animus sobrius, neutroque horum se vinci patitur; itaque et suavissime dormit omni dolore vacuus, et somno non intercepto.*

Symbolice, *non exstinguetur in nocte*, id est in adversis tentationibus et persecutionibus, viraginis lucerna, id est lætitia, ratio, consilium, gloria, posteritas, felicitas; horum enim symbolum est lucerna, uti dixi c. 20. 27. et c. 24. 20.

Allegor. S. August. serm. 45. de Diversis : Ecclesiæ lucerna in nocte, ait, est spes in tribulatione et ærumnis hujus vitæ; hæc enim spes eam illuminat, animat, corroborat, ut constans in virtute et bonis operibus persistat, exspectans lucem et diem beatæ immortalitatis. *Ut in tenebris*, ait, *non deficiamus, sed per patientiam exspectemus; quod non videmus, speremus. Tota ergo nocte ardeat lucerna nostra. Et quia qui nobis quotidie loquitur verbum, oleum infundit, ne lucerna exstinguatur : ideo quotidie audiamus verbum, suscipiamus oleum, sustentemus lucernas ardentes, ut docet Dominus: Et lucernæ ardentes in manibus vestris*, Lucæ 12. *Sic enim mulieris fortis hujus exemplum imitabimur.*

Audi et Bedam : *Gustavit*, ait, *Ecclesia, et quælibet anima perfecta, id est intimo mentis desiderio cognovit, quia bona est negotiatio vitæ immarcescibilis, quam relictis illecebris temporalibus æternam mercemur in cœlis. Gustavit autem, id est aperte didicit, quia bonum est per instantiam prædicandi, quoscumque valet ad viam veritatis adducere, atque ideo nullis tribulationum tenebris, nec ipsa morte potest lucerna devotionis ejus exstingui. Eorum namque lucerna nocte exstinguitur, quamvis in die videatur ardere, qui, sicut Dominus ait, ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.*

Subdit deinde per noctem posse accipi quietem orationis et contemplationis, q. d. *Lucerna Ecclesiæ et animæ sanctæ non exstinguitur in nocte, quia et cum à negotio quiescit actionis, vacat liberius luci supernæ contemplationis; cumque à publicis cessat operibus, curat se ardentius vel auditui sanctæ lectionis, vel laudibus mancipare divinis, juxta exemplum videlicet mulieris industriæ, quæ non solum interdiu necessariis solet instare laboribus, sed et noctu sæpius accenso lumine lucernæ parilem rei familiaris agere curam.*

Optime hæc accommodes B. Virgini. Primo quia ipsa tam noctu quàm diu vacabat orationi, et amori divino cæterisque bonis operibus, juxta illud Canticorum 5. 2 : *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Unde S. Bernardus, serm. 2. de Assumptione, opponens illam virginibus fatuis, quæ, veniente sponso, caruerunt oleo ad lampades suas accendendas : *Non sic*, ait, *mulier illa fortis, quæ serpentis caput contrivit; habes enim post multa in laudibus ejus, quia non exstinguetur in nocte lucerna ipsius. In flagellationem hoc dicitur fatuarum, quæ, veniente media nocte sponso, conqueruntur sero, et dicunt : Quia lampades nostræ exstinguuntur. Processit igitur gloriosa Virgo, cujus lampas ardentissima ipsis quoque Angelis lucis miraculo fuit, ut dicerent : Quæ est ista*, etc.? *clarius enim cæteris rutilabat, quam replevit oleo gratiæ præ participibus suis Christus Jesus filius ejus*, etc.

Secundo, quia Christo in cruce morienti, cum Apostoli de ejus resurrectione diffiderent et desperarent, in sola B. Virgine mansit lucerna, id est certa fides et spes resurrectionis, quod scilicet tertio die resurgeret uti promiserat. Atque hoc repræsentat Ecclesia, inquit Amalarius in Officio Eccles. hebdomadæ sanctæ, cum cereos duodecim exstinguit, unicumque accensum reservat; scilicet significat in duodecim Apostolis obscuratam, vel exstinctam fuisse fidem et spem resurrectionis Christi; in B. Virgine vero vivam et splendidam permansisse. Unde sanctus Cyrillus, serm. contra Nestorium, eam vocat *lampadem inexstinguibilem*. Deipara ergo fidem tempore Dominicæ passionis, veluti in nocte tribulationis et angustiæ, sibi propter filii compassionem nimis tenebrosa, solidam atque ardentem servavit, quod satis ostendit, dum filio in cruce suffixo fortiter astitit; neque ejus crucem erubuit domi se abdendo, sed palam in publicum prodiit, et ut Christi passionibus magis communicaret, illum secuta stabat juxta crucem ejus. Cum cæteris autem mulieribus ad unguendum corpus ejus (quem firma fide tertia die resurrecturum credebat) nequaquam accessit, ut propterea de muliere illa forti dictum sit: *Non exstinguetur in nocte lucerna ejus.*

Tertio, quia dum moreretur, illico resurrexit, ac tam corpore, quàm anima felix et gloriosa assumpta est in cœlum; quare mors illi non tam mors quàm vita fuit. Lucerna ergo, id est vita, ejus non fuit morte exstincta, sed magis accensa. Unde Damasc. or. 2. de Assumpt. *Tu sola nobis,* ait, *in terra consolatio relicta es, et te vivente simul vivere, et moriente simul mori beatum est; quid autem moriente dicemus? tibi enim mors quoque ipsa vita est, ac vita præstantior, atque hanc vitam incomparabiliter antecedens.*

Quarto, quia B. Virgo et dum viveret, et multo magis jam in cœlis, pro omnium fidelium hominumque salute sollicita, perdia et pernox laborat et pervigilat, efficitque ut singuli pro sua salute solliciti pervigilent. Quo S. Bern. adaptat illud: *Ad lumen ejus ambulabunt in nocte.* Hoc est, inquit, favor illius et gratia mihi pro face et lumine erunt, ad hujus seculi nocturnas tenebras dispellendas. Ipsa ergo est velut Pharus luminibus circumdata, fidelibus in nocte et mari hujus seculi navigantibus portum salutis ostendens. Quidni? cum S. Paulus singulis fidelibus dicat Philip. 2. 15: *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.*

Denique sanctus Bernardus, sermone 2. de Pentecoste: *Ad illam,* ait, *sicut ad medium, sicut ad arcam Dei, sicut ad rerum causam, sicut ad negotium omnium seculorum respiciunt, et qui in cœlo habitant, et qui in inferno, et qui nos præcesserunt, et nos qui sumus, et qui sequentur, et nati natorum, et qui nascentur ab illis. Illi qui sunt in cœlo, ut resarciantur, et qui in inferno, ut eripiantur; qui præcesserunt, ut Prophetæ fideles inveniantur; qui sequentur, ut glorificentur,* etc. *In te enim Angeli lætitiam, justi gratiam, peccatores veniam invenerunt in æternum. Merito in te respiciunt oculi omnis creaturæ, quia in te, et per te, et de te benigna manus Omnipotentis quidquid creaverat, recreavit.*

Ubi nota B. Virginem vocari *negotium omnium seculorum*: primo, passive et objective, quia scilicet ad ipsam tendunt omnia secula, ut ad eam ornandam et coronandam omnia secula negotiari, id est perpetuo volvi, laborare et operari videantur; secundo, active, quia ipsa est *negotium*, id est, negotiatrix apud Deum pro fidelibus cujusvis seculi, idque facit tanta cura et studio, ut non tam negotiatrix quàm ipsum negotium cujusque esse videatur; adeo enim cordi habet cujusque salutis negotium, ac si sua propria res et negotium ageretur; quare instar ipsius negotii nunquam oriatur, sed negotiatur intente et assidue.

Manum suam misit ad fortia, et digiti ejus apprehenderunt fusum.] Septuaginta: *Cubitos suos extendit ad utilia, et manus suas ad fusum,* quasi dicant: Ita constanter fila ducit, ut manus ad fusum firmatas et alligatas habere videatur.

Pro *fortia* hebr. est כישור *kiscor,* quod Rabbini, Vatablus, Pagninus et alii passim vertunt *colum,* vel *verticulum;* Chaldæus, *vertibulum.* Per quod accipi potest vel annulus ille lapideus, qui inferne fuso inseritur, tum ad pondus, ut descendat et defluat, tum ut rotunditate ejus facilius fusus gyretur: vel rota, quæ una manu circumacta, fila quæ altera manu nentur, fuso circumducit, qua proinde utuntur honestiores et ditiores feminæ, tum ad facilitatem nendi, tum ut brevi tempore multa stamina filaque conficiant et accumulent.

Verum Noster melius vertit, *fortia.* Nam Symmachus, Aquila et Theodot. vertunt ἀνδρεῖα id est *virilia;* Septuaginta, *utilia.* Hebr. enim כשר *cascar* significat rectum esse, congruere, convenire. Hinc כישור *kiscor* est rectitudo, congruentia, convenientia, decorum, utile, item industria recte faciendi, quæ est vera fortitudo. Significat ergo, quod virago hæc manus extenderit ad opera sibi congrua, decora, utilia, industria, et consequenter fortia. Per quæ tum generatim quælibet opera heroica muliebria accipe, tum specialim opus lanificii et linificii, quod magnam industriam et fortitudinem requirit. Unde de eo explicans subdit: *Et digiti ejus apprehenderunt fusum.* Nullum enim opus mulieribus est convenientius, decentius, honestius, dignius, utilius, quàm nere et texere, ut patet ex dictis v. 13. hoc enim insigne ingenium artemque requirit; hoc quoque forte est, tum ob causas jam dictas, tum quia magnam corporis animique constantiam requirit, ut mentem æque ac brachia ad assidue filandum et texendum virago hæc obfirmet, utque omnem vitam huic labori impendat, imo noctes integras in eo pervigilet. Quocirca Poetæ Palladem, sive Minervam deam, fecerunt præsidem tum nendi et texendi, tum bellandi, tum studendi. Eidem ergo deæ tribuerunt hæc tria, linum cum lana, arma et litteras; quia industria texendi fortes simul ac doctas mulieres in genere suo, sive juxta statum gradumque suum efficit. Unde Exodi 35. 25: *Sed et mulieres doctæ,* ait, *quæ neverant hyacinthum, purpuram,* etc. Hinc *fusus,* ait S. Isidor. lib. 19. Orig. cap. 29, *dicitur, quod per ipsum fundatur, quod netum est; colum, quod sit in longitudine et rotunditate quasi columna.* Mulieri ergo arma sunt colus et fusus, iidem illi sunt liber sapientiæ, honestatis et virtutis. Paulo aliter, sed moraliter explicat B. Petrus Damiani, opuscul. 15. cap. 1: *Manum suam,* ait, *misit ad fortia, et digiti ejus appre-*

henderunt fusum, quia videlicet hujus vitæ idoneus exsecutor sic se per majora opera ex desiderii fervore dilatat, ut etiam cautus quæ sunt minima non relinquat.

Allegor. S. August. serm. 45. de Diversis, hæc adaptans Ecclesiæ et fidelibus, docet eos continue ducere fusum, cum assidue intendunt bonis operibus in præsenti, ut multa colligant merita quasi stamina, nec ea differant in futurum, cum hoc incertum sit, et sæpe non eveniat; idque ex eo quod per modicum hunc laborem præsentem sperent certo se consecuturos ingentia præmia in futuro seculo: *Diligenter*, ait, *attende in lanificio duo instrumenta, colum et fusum. In colo quidem lana involuta est, quæ filo ducenda transeat in fusum: quod in colo involutum est, adhuc in sinistra est, et nondum in fuso est; quod in fuso collectum est, jam præteritum est; opus ergo tuum in fuso sit, et non in colo; in colo enim est quod facturus es, in fuso quod fecisti. Vide ergo si habes aliquid in fuso; ibi enim firmantur brachia tua, ibi erit fortis constantia tua, ibi securus Deo dices: Da, quia dedi; dimitte, quia dimisi; fac, quia feci. Quod pendet in colo, ad fusum trajiciendum est; non autem quod collectum est in fuso, ad colum revocandum est. Ergo vide quid agas ut habeas in fuso, ut brachia tua firmes in fuso, quod te consoletur, quod te confirmet, quod tibi det fiduciam deprecandi et sperandi.*

Hoc ut repræsentent Poetæ, constituunt tres Parcas, quæ nendo homini vitæ dies et sortes quasi stamina distribuunt, ut cum diebus vitæ cujusque educant pariter ejus sortes, actiones scilicet et passiones; vita enim in actione consistit; vivere enim est se movere et agere. Unde otiosus qui nil agit, mortuus potius videtur quàm vivus. Hinc Poeta tres Parcas ita depingit:

Clotho rotat fusum, Lachesis net, at Atropos occat.

Nam, ut ait Apuleius: *Tres Parcæ, tria fata sunt numero, cum ratione temporis facientia, si potestatem earum ad ejusdem temporis similitudinem referas. Nam quod in fuso perfectum est, præteriti temporis habet speciem; et quod torquetur in digitis, momenti præsentis indicat spatia; et quod nondum ex colo tractum est, subactumque cura digitorum, futuri et consequentis seculi posteriora videtur ostendere.* Lachesim dictam esse putant, quasi sortem, quia λαγχάνω græce *sortior* designat; Atropon, quia reverti non possit; Clothon, quoniam contorta et coordinata omnia teneat. Hæc enim nomina ipsa lingua græca ostendunt. Hinc Martial. l. 1:

Lanificas nulli tres exorare puellas
Contigit: observant quem statuere diem.

Rursum:

Concordes stabili fatorum numine Parcæ,

Ait Virg. 4. Eclog.

Porro quisque operari debet *vackisor*, id est in rectitudine et congruentia, ut scilicet operetur congrue ad suam personam, vocationem et gradum: nimirum rex operetur regaliter, civis civiliter, Religiosus religiose, sacerdos uti decet sacerdotem, miles uti decet militem, senator uti decet senatorem, etc., idque perfecte et excellenter; sic quisque personam suam aget decenter et eximie.

Rursum per *fusum* qui rectus est et recte rotatur, Hugo accipit rectitudinem intentionis, quæ opera etiam indifferentia rectificat et sanctificat, ut quo rectior et sanctior est intentio, eo rectius et sanctius sit opus; intentio enim est quasi forma et anima operis: *Digiti*, ait, *hujus manus sunt omnes electi, qui apprehendunt fusum, id est rectitudinem intentionis, per quam omnia opera quasi fila in orbem æternitatis retorquent. Hîc autem notari debet, quod per sinistram temporalia, per dexteram spiritualia et æterna bona significantur. Item per colum significatur vita temporalis, per fusum intentio boni operis: colus quidem in sinistra ponitur, et fuso lana vel linum in dexteram retorquetur, quod est recte nere: hoc autem fit quando temporalia et humana sic exercentur, ut per bonam intentionem quasi in filum ducta, ad æterni spiritualisque meriti conditionem transeant.* Insuper Auctor Catenæ Græc. *Fusus*, ait, *est mens pura, quæ virtutem virtuti, dogmaque dogmati continuo attexit.*

Hæc omnia mutato nomine adaptes B. Virgini, quæ fortia, id est, suæ dignitati congruentia et heroica, charitatis, dilectionis inimicorum, ut Judæorum qui Christum occiderant, patientiæ, etc., opera assidue exercebat, qualia decebat operari matrem Christi, ac nominatim corporaliter assidue ducebat fusum, ut telas conficeret pro templo, et Christo filio suo: spiritaliter vero in omni opere bono habebat fusum, id est rectissimam intentionem, æque ac assiduam continuationem, atque eorum inter se aptam connexionem et ordinem, ut inter se pulchre connexa et ordinata essent, instar filorum in fuso. Hæc enim tria, scilicet rectitudinem, continuationem et connexionem, sive ordinem actionum repræsentat fusus. Quare quotiescumque illi bene operandi occasio offerebatur, eam arripiebat, et ex illa quasi ex colo bona opera, velut stamina efficaci operatione in fusum, id est, in cumulum meritorum suorum, transmittebat. Rursum quoties illi bonum desiderium à Deo immittebatur, continuo ex eo quasi ex colo et lino fila efficacis operationis educebat. Nobis tot occasiones, tot bona desideria ingeruntur, sed velut linum in colo hærent; quia ex eis stamina bonarum actionum non educimus, ac interim stamina vitæ nostræ ad finem decurrunt; quare in morte fusum meritorum nostrorum exilem et gracilem reperiemus, et sero pœnitebimus.

Anagog. Beda per colum, qui est in dextra, accipit vitam æternam; per fusum qui in sinistra, vitam præsentem. *Sæpe*, ait, *in Script. dextra vitam perpetuam, læva præsentia Dei dona significat, opulentiam videlicet rerum, pacem temporum, sospitatem corporum, scientiam quoque Scripturarum et cœlestium perceptionem sacramentorum. Hæc et hujusmodi bona cum Domino largiente perceperimus, quasi lanam colo involutam in læva gestamus. At cum ea præ amore cœlestium salubriter exercere incipimus, jam lanam Agni immaculati de colo in fusum, de læva in dexteram trajicimus, quia de donis nostri redemptoris, de exemplis operum ejus stolam nobis gloriæ cœlestis, ac vestem charitatis nuptialem facimus.* Et inferius: *Et bene dicitur: Apprehenderunt, ut vivacius commendetur quanto studio, quanta festinatione in hujus vitæ incerto, pro certis apud Dominum præmiis agere debeamus.*

Tropolog. Martyres, Virgines, Religiosi ro-

bustos, viriles et martios gerunt spiritus, ideoque manum mittunt ad fortia; quid enim fortius quàm bestias, ignes, cruces superare, imo ambire? quid fortius quàm in carne quasi sine carne, instar Angeli vivere? quid fortius quàm seipsum vincere, se totum Deo consecrare, virtutes omnes, omnemque perfectionem, omnes dotes opesque terræ et cœli invadere et diripere?

20. MANUM SUAM APERUIT INOPI, ET PALMAS SUAS EXTENDIT AD PAUPEREM.] Hebr. *Manum suam extendit ad afflictum, et manus suas misit ad egenum;* Chald. *Manum suam extendit ad inopem, et brachia sua misit injuriam patientibus;* Septuag. *Manus suas aperuit pauperi, et palmam extendit inopi.*

Pro *palmam* græce est καρπὸν quæ vox et fructum, et commissuram sive juncturam brachii cum manu, quam Latini post Græcos carpum vocant, et consequenter palmam significat. Unde sanctus Augustinus legit: *Et fructum suum porrexit inopi.* Verum hoc loco palmam significare, non fructum, patet ex Hebræo, Chald. et Vulgata. Pro *aperuit* hebr. est פרש *paras,* id est extendit, distendit, expandit, quæ vox liberalitatem hujus viraginis notat, q. d. Manum, quam aliæ mulieres timidæ nequando egeant, curvam et clausam (hanc enim significat hebr. כף *caph*) habere solent; hæc virago non tantum aperuit, sed et liberaliter ad obvios quosque expandit, imo et ad remotos distendit, idque fecit non solum benefaciendi, sed et sibi suæque familiæ consulendi studio. Sciebat enim nihil ita opes familiæ augere ac eleemosynam, utpote cui Deus benedicit, nec tantum par pari, sed et decuplum simplo rependit. Vide sanctum Chrysostomum, homilia: *Quod eleemosyna est ars omnium artium quæstuosissima.* Septuaginta vertunt, *carpum suum extendit pauperi;* quod aliqui sic explicant, q. d. Pauperi non tantum præsentem dabat eleemosynam, sed et futuram quasi data per carpum fide pollicebatur. Solebant enim veteres, teste Clemente Alexandro, cum alicui se obstringerent et fidem darent, carpum manu tenere, alterique cui fidem dabant premendum præbere, ut hoc ritu fidei obstrictæ nodus exprimeretur.

S. August. καρπὸν vertens, *fructum*, sic explicat, q. d. Fructum, puta lucrum quod ex opere manuum suarum collegit et conflavit, non sibi servavit, nec tantum in familiam alendam expandit, sed et in pauperes distribuit. quo significatur ingens viraginis hujus opera, et operæ lucrum, æque ac ejus animus et beneficentia, ut hæc illi suppar, et ex æquo commensa foret. Id præstitit B. Nonna mater S. Gregor. Nazianz. de qua ipse ita scribit or. 19: *Solas has tuas atque ab omni surreptione immunes opes ducebat, nimirum Deo et pauperibus effundere opes, ac præsertim consanguineis, qui fortunis suis tanquam flore quodam excidissent: quibus quod necesse esset duntaxat præbere, non calamitatis depulsionem, sed monimentum esse judicabat; liberalius autem et prolixius eos juvare, id demum firmi honoris, ac perfectissimi solatii esse.*

Et B. Gorgonia, filia B. Nonnæ, sororque S. Greg. Nazianz. de qua ipse ita scribit or. 11: *Quænam liberaliorem egentibus manum porrexit? Equidem Jobi quoque verba de ea jactare non dubitem: Ostium ejus viatori omni patebat, nec foris jacebat peregrinus. Cæcorum oculus erat, claudorum pes, pupillorum mater. De ipsius porro erga viduas humanitate ac misericordia quid majus dicere necesse est, quàm quòd hinc fructum hunc tulit, ut vidua minime vocata sit? Illius domus propinquis inopia laborantibus hospitii communis loco erat. Illius opes pauperibus omnibus non minus communes erant, quàm suæ cuique facultates: dispersit, dedit pauperibus, atque ob divini promissi firmitatem summamque veritatem multa in cœlestia horrea condidit, ac persæpe de multis bene merendo Christum ipsum excepit.*

S. Paula adeo effusa fuit in pauperes, ut opes quas habebat maximas, exhauserit, ac moriens ingentia debita filiæ S. Eustochio persolvenda reliquerit; imo quod optarat ei obtigerit, ut in aliena sindone sepeliretur; testis est S. Hieron. in ejus Epitaphio.

Memorabile est quod legimus de S. Oswaldo Rege Angliæ, ejus manum ob eleemosynas large erogatas, post mortem mansisse incorruptam. Audi de eo Bedam, lib. 3. Historiæ Anglor. *Cum die sancto Paschæ cum Aidano Pontifice,* id est Episcopo, *consedisset ad prandium, positusque esset in mensa coram eo discus argenteus, regalibus epulis refertus, jamque essent manus ad panem benedicendum missuri: intravit subito minister ipsius, cui suscipiendorum inopum erat cura delegata, et indicavit regi, quia multitudo pauperum undecumque adveniens maxima per plateas sederet, postulans aliquid eleemosynæ à rege, qui mox dapes sibimet appositas deferri pauperibus jussit; sed et discum confringi, atque eisdem minutatim dividi præcepit. Quo viso Episcopus qui assidebat, delectatus tali facto pietatis, apprehendit dexteram ejus, et ait: Nunquam inveterascat hæc manus, quod et ita juxta votum benedictionis ejus provenit. Nam cum interfecto illo in pugna, manus cum brachio à cætero esset corpore resecta, contigit, ut hactenus incorrupta perduret. Denique in urbe regia, quæ à regina quondam vocabulo Bebba cognominatur, loculo inclusa argenteo in Ecclesia S. Petri servatur, ac digno à cunctis honore veneratur.*

Simili modo dextera manus S. Stephani primi Hungarorum regis et Apostoli, qua largas dabat eleemosynas, post mortem mansit incorrupta, ab angelo revelata, et à proceribus regni debito cultu honorata, uti habet ejus vita. Vita functus transiit ad superos anno Domini 1038.

Allegorice Beda: *Ecclesia,* ait, *aperuit manum inopi, cum mysteria fidei ignorantibus per operarios veritatis revelavit. Palmas extendit ad pauperem, cum longe lateque prædicatores ad imbuendos æternæ salutis indigenas per nationes dispersit.*

Porro hæc omnia facile est accommodare B. Virgini, cujus eleemosynas, misericordiam et liberalitatem celebrant omnium seculorum historiæ, omnes nationes, omnis ætas et sexus; quam proinde tota Ecclesia quotidie hisce vocibus inclamat, et hisce elogiis ejus opem implorat: *Salve, regina, mater misericordiæ; vita, dulcedo et spes nostra, salve.* Nam, ut ait S. Ansel. *charitatem et misericordiam velut alumnas suas ulnis fovet;* et S. Bernard. *Nihil nos Deus habere voluit, quod per manus Mariæ non transiret.* Unde S. Bonavent. *Sicut oculi,* ait, *ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominam nostram donec misereatur nostri.*

21. NON TIMEBIT DOMUI SUÆ (domesticis suis)

A FRIGORIBUS NIVIS : OMNES ENIM DOMESTICI EJUS (Hebr. *omnis domus ejus*) VESTITI SUNT DUPLICIBUS.] Pro *duplicibus* hebr. est שנים *scanim*, quod Chald. Pagnin. et alii vertunt, *coccinum*. Sic enim habet Chald. *Non timebunt filii domus ejus à nive : quoniam omnes domestici ejus vestiti sunt coccino*, id est vestibus coccineis, q. d. Omnes vestiti sunt vestibus pretiosis, quanto magis necessariis ad arcendum frigus! Ita Vatablus.

Verum indecorum videtur, ut hæc virago viles ancillas operibus lanæ linique addictas, ac servos culturæ agri et vineæ deputatos, vestiat pretioso cocco : præsertim quia coccus etsi calidus, tamen simplex et subtilis est : quare minus arcet frigus quàm vestis crassa et suffulta.

Igitur Noster melius vertit, *duplicibus;* hebr. enim *scanim* descendit à שנה *scana*, id est mutare, iterare, geminare, unde *scanim* significat geminatum et duplex; vel, si aliis punctis legas, שנים *scenaim*, idem est præcise quod *duabus* vel *duplicibus*. Unde Septuag. nectentes cum מרבדים *marbaddim*, quod sequitur vers. proximo, vertunt, δισσάς, id est, *binas*, vel *duplices;* sed prisci codices Sept. consentiunt cum Vulgata. unde Cassian. collat. 14. cap. 8. legit ex Septuag. *Omnes enim qui apud eam sunt, vestiti sunt dupliciter*. Per *duplices* vestes alii accipiunt unam æstivam leviorem, alteram hiemalem crassiorem et calidiorem; alii, unam vestem detritam et veterem, aliam novam et villosam. Verum proprie accipias vestes duplices, scilicet binas et geminas; aut simplices, sed suffultas. In hieme enim solent ditiores vestes multiplicare, et binas vestes induere, aut certe unam pellibus vel panno suffultam, ut sit instar duarum ad pellendum frigus. Rursum *duplicibus* accipi potest pro multiplicibus, cujus significati alibi plura collegi exempla. Significatur enim hîc provida viraginis cura et liberalitas, qua domui et domesticis de multiplici supellectile, annona et veste copiose prospicit. Illorum enim decus et decora vestis sunt decus ipsius viraginis. Nam, ut ait S. Chrysost. *integra familia integri adinstar cujusdam corporis obtinet, cujus caput vir et uxor, reliqui autem domestici* (scilicet filii et filiæ, servi atque famulæ) *alia membra componunt. Ergo qui servos suos indecore nudos, aut detritis absoletisque vestibus amictos esse sinit, sui corporis bonam partem dedecore afficit.*

Adde hoc esse lucrum viraginis et familiæ. Cum enim domestici ab ea contra frigus vestibus muniti sunt, calent ferventque ad opus : quare duplo plus operis conficiunt, quàm conficerent si nuditate et frigore algerent et torperent. Audiat hoc Religio, cujus hæc mulier typum gerit, et Abbates, Priores et Rectores Religionum, ac manus suas Christi pauperibus, Religiosis filiis suis, qui propter Christum pauperes se fecerunt, aperiat, et eis necessaria cum magna charitatis significatione provideat, ne à parentibus vel amicis ea emendicare, aut aliunde ea sibi comparare, cum paupertatis, famæ et disciplinæ jactura cogantur.

Hanc gnomen insigni apologo testudinis et muris satis parabolis infarto, Cyril. illustrat, lib. 1. Apolog. mor. cap. 7. cujus titulus : *Semper cum tuto onere perge : Mus*, ait, *per cellarium festino gressu discurrens, testudini lento passu pergenti obviavit. Cujus quidem congruam gravitatem mox stultus deridens, ironice cum illusione sic dixit : Quid, soror, tam rapida velocitate incedis? Cui illa moto capite illusorem deludens, ad veritatem respondit : Ego sic pergo, quoniam onerata sum armis meis. Tunc ille : Stultum est tantum onus ubique portare. At illa : Imo stultum est quod judicas non sentire, ac stolidum magis nondum securum ab hostibus, inermem saltando discurrere : nimirum ex naturæ providentia tota corticis pondere circumquaque vallata, domum, murum et clypeum, cum necessitas instat, mihimet ipsi reperio, et mendicando suffragia non discurro. Tu vero levis, quia inermis es; cum hostis tibi ungula furibunda occurrerit, hinc inde quærendo suffragia, stupidus curris ; ac subito præventus ab hostili milite, peris, si non inveneris ubi mox abscondaris. Quid ergo de lethifera levitate lætaris?* Idem deinde similitudine nautarum, equi, maris, terræ et stipulæ confirmat, aitque : *Attende igitur, quòd ventorum levitas in profundum sæpe nautam submergit : et belliger equus, nisi sit pondere aggravatus, haud securus in hostium cuneum se immittit, maris unda fluctuosa levitate semper circumfluit, et tellus sua ponderositate quiescit, levis stipula flatu ventorum inquieta revolvitur, et lapillus sua gravitate firmatur. Igitur, frater mi, tibi tuæ sit levitatis grata tempestas; mihi meæ ponderositatis chara tranquillitas. Placet certe ubique suave jugum protectionis, ac semper habere mecum onus leve salutis. Quibus dictis recedens, derisoris sui risum convertit in luctum.*

Porro Septuag. non ad verbum, sed paraphrastice vertunt, *non est sollicitus de his qui in domo vir ejus, sicubi moratus fuerit* (nive intercludente reditum); *omnes enim qui apud eam degunt, probe sunt induti recteque constituti.* Ita Auctor Catenæ Græc. q. d. Vir omnem domesticorum circa victum et vestitum sollicitudinem in uxorem, quæ virago est, rejicit. Scit enim ab ea omnibus de cibo et vestibus abunde prospici, ac in primis sibi, utpote marito, unde subdunt Septuag. *binas vestes fecit viro suo.*

Allegor. Beda et ex eo Glossa : Ecclesia, inquit, et anima fidelis vestitur duplici veste, scilicet primo, doctrina et virtute; secundo, sapientia et patientia; tertio, gratia et bonis præsentis vitæ, ac gloria futuræ; quarto, fide et operibus; quinto, Christi Sacramentis et exemplis. Audi Bedam : *Vestiti sunt duplicibus; quia promissionem habent vitæ quæ nunc est et futuræ : nunc in peregrinatione temporali divino auxilio, ne deficiant, adjuti : tunc in patriæ perpetis habitatione divinæ gratiæ visione, ut felices semper vivant, allevati. Item domestici ejus induti veste sunt duplici, una operis, altera mentis, fidei habentes factorumque velamina, Sacramentis videlicet sui redemptoris imbuti, et informati exemplis. Sic enim fit illud Apostoli : Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis. Possunt autem frigora nivis tormenta æterna intelligi, quæ igne et frigore mixta esse legimus, cum dicitur : Ibi erit fletus et stridor dentium. Fletum quippe oculis ignis et fumus : stridorem vero dentibus solet frigus gignere. Unde et beatus Job de pœnis reproborum loquens æternis : Ad calorem, ait, nimium transibunt ab aquis nivium,* Job. 24. 19. *Sed ab his Ecclesia domui suæ non timebit; quia quicumque pereunt, ad domum illius non pertinebant, nec veste ipsius spirituali*

erant induti, tametsi mysteriis ejus ad tempus videbantur instituti.

Rursum Hugo : *Duplex*, ait, *vestis est bonum opus cum recta intentione, qua vestiti sunt viri Ecclesiastici : hypocritæ vero penulas habent, id est vestes simplices sine suffultura, quia bona opera faciunt, sed non recta intentione.* Idem Hugo : *Duplex vestis*, ait, *est hiemalis et æstivalis. Vestem hiemalem dico virtutes, quibus protegimur contra pluviam et grandinem tentationum et persecutionum : ejusmodi sunt patientia, mansuetudo, humilitas et alia id genus. Æstivalem dico virtutes, quibus tempore pacis et tranquillitatis vacatur bonis operibus et contemplationi, qualis est charitas, pietas, devotio, sapientia.*

Insuper Ecclesia et anima fidelis contra frigus nivis, id est acediæ et torporis ; vestitur duplici charitate, scilicet Dei et proximi, quæ proinde est coccus bis tinctus, ait S. Gregor.

Porro S. Ambr. lib. 2. ad Gratian. in proœmio, per duplices vestes accipit sacerdotales, quasi eas imitata sit hæc virago, ut sacram earum significationem sibi ob oculos poneret : *Bona enim et illa*, ait, *quæ textrinum indumenti sacerdotalis ostendit, vel lex scilicet, vel Ecclesia, quæ binas vestes fecit viro suo, sicut scriptum est, unam operis, alteram mentis, fidei intexens factorumque velamina. Itaque alibi, sicut legimus, aurum prætexit, et postea hyacinthum ac purpuram cum cocco subjungit et bysso*, Exodi 28. *Rursus alibi ex hyacintho et cæteris prius flosculos format, aurumque subnectit, et unus est habitus sacerdotis; ut iisdem coloribus micans, gratiæ decorisque diversitas ordinis diversitate resplendeat.*

Idem S. Ambr. in cap. 31. Proverb. per binas vestes geminam de Christo fidem accipit : Christum enim tam Deum quàm hominem credimus et confitemur. Denique S. Bernard. lib. 3. de Consideratione ad Eugenium, per duplices vestes accipit fortitudinem et decorem : fortitudinem in conscientia, decorem in fama : *Dominus*, inquit, *regnavit, decorem induit : induit Dominus fortitudinem. Tu quoque esto fortis in fide, decorus in gloria, et probasti te imitatorem Dei. Fortitudo tua, fiducia fidelis conscientiæ; decor tuus, splendor bonæ opinionis. Ita, quæso, induere fortitudinem : etenim gaudium Domini fortitudo tua. Porro specie tua et pulchritudine tua nihilominus tanquam propria similitudine delectatur. Induere vestimentis gloriæ tuæ, vestire duplicibus, quibus domesticos suos fortis illa mulier induere consuevit. Non sit in conscientia nutans infirmitas modicæ fidei, non sit in fama nævus malæ speciei ; et vestieris duplicibus, et gaudebit sponsus super sponsam animam tuam, et gaudebit super te Deus tuus.*

Symbol. Cassian. coll. 14, c. 8. per duplices vestes accipit duplicem S. Scripturæ sensum, scilicet litteralem et mysticum ; utroque enim se vestit ornatque Ecclesia.

Hæc omnia facile est adaptare B. Virgini ; ipsa enim vestita fuit veste duplici et coccinea bis tincta, id est ardenti charitate Dei et proximi, juxta illud Psal. 44 : *Omnis gloria filiæ regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus*, puta omnium virtutum varietate. Interioris enim hominis, puta mentis, vestis aurea est charitas ; exterioris hominis vero vestis est modestia et continentia, quæ cæteras virtutes complectitur. Rursum ipsa duplici veste, scilicet vita activa et contemplativa, dotata fuit. Porro pretiosissima fuit ejus charitas ; tum quia superveniens in eam Spiritus sanctus, qui peressentiam, imo ex vi processionis suæ est increatus amor et charitas, totum se cum illa Virgini infudit; tum quia ipsa continuos et ardentes hujus amoris actus eliciens, eam immensis incrementis adaugebat; tum quia ipsa heroico charitatis actu crebro et quasi assidue se cum filio, Deo in holocaustum morti pro salute hominum devovebat : cujus actus undequaque pretium et meritum erat ingens, et nobis incomprehensibile.

Eadem veste ipsa ornat sibi devotos, eaque rursus duplex est, quia tam Christi, quàm B. Virginis virtutibus eos vestit et induit : juxta illud S. Bonavent. in Psalter. *Mariam induite quotquot diligitis eam; hæc luceat in moribus, splendeat in actionibus.*

Porro quomodo duplex vestis, id est ardens et continuus charitatis actus, excludat omne frigus nivis, id est peccati, ostendam in fine versus seq.

Insuper sicut Eva, ut ait S. Bern. ser. de Laudibus S. Mariæ, *supervestivit carnem filiorum suorum, sicut diploide confusione sua : de manu quippe illius duplicis mali semen terra nostra suscepit, scilicet iniquitatem et culpam in anima, calamitatem in corpore :* sic ex adverso B. Virgo duplici veste contraria nos donat, scilicet gratia et gloria, tam corporis quàm animæ. Hæc ergo est diplois fulgida, quam suis tribuit Virgo gloriosa. Quocirca illi optime convenit versio Septuag. *non est sollicitus de his quæ in domo vir ejus, sicubi moratus fuerit; omnes enim qui apud ipsam vestiti sunt :* quia scilicet Christus Ecclesiæ et fidelium administrationem usque ad diem judicii, quo ipse post longam moram omnes judicaturus redibit, commisit B. Virgini, uti docet S. Germanus, S. Bern. S. Bonav. et alii.

Rursum Doctor priscus, pius et eruditus, ex hoc loco docet eos, qui in hac vita peculiari devotione servierunt B. Virgini, ab ea singulari gloria quasi veste duplici donandos in cœlo : *Sicut*, ait, *servi regii et reginæ in curia regia, certis vestibus et insignibus deaurati procedunt, per quæ agnoscuntur esse servi regis vel reginæ, ac speciali purpura vestiti ambulant : ita in curia cœlesti servi B. Virginis speciali ornatu et gloria, qua præ aliis discernuntur, quod sint servi Mariæ, fulgebunt, juxta illud Proverb. ult. Omnes domestici ejus vestiti sunt duplicibus.*

Denique nonnulli per duplices vestes accipiunt duplicatum meritum singularum actionum B. Virginis. Nam Franc. Suarez. 3. p. q. 37. art. 4. disp. 18. sect. 2. et 4. censet B. Virginem in vita continue meruisse, et in gratia crevisse : frequentissime enim et quasi assidue actus charitatis intensissimos elicuisse, itaque eos per meritum conduplicasse, idque continua intensione et conduplicatione : qua factum est ut in fine ad immensum charitatis et meritorum cumulum pervenerit. Docet enim Deiparam secundum omnes gradus intensionis habitus charitatis et gratiæ semper operatam fuisse, adeo ut præexistens jam habitus totam vim sequenti actu exhauriret. Probat hoc primo, exemplo angelorum, qui dum viatores essent, idipsum præstiterunt : intensissime enim et continuo amore amarunt et coluerunt Deum ; ita ut actualis amor habitu suo esset commensus et adæquatus, illumque exhauriret; quod autem

angelis aut alicui creaturæ est concessum, id matri Dei congrue denegari nequit. Secundo, probat idipsum ratione, quia nihil erat in Virgine, quod vim istam habitus hebetaret, non distractio, non tentatio, non concupiscentia, non gravedo corporis, quæ in nobis actus retundunt et hebetant, ut nemo hominum sit, qui assidue tantum amet Deum, quantum ex habitu charitatis, quem habet, amare potest. Ergo demus B. Virginem in primo instanti habuisse habitum charitatis et gratiæ intensum ut mille (infusus est enim illi major habitus quàm supremo Seraphino) ac elicuisse actum charitatis ut mille; illo actu meruit totidem gradus adjici habitui charitatis, eumque duplicari : Deus ergo illico eum duplicavit, fecitque intensum ut bis mille. Secundo operationis suæ instanti ex habitu hoc intenso ut bis mille, elicuit actum æque intensum ut bis mille : meruit ergo totidem, scilicet bis mille gradus adjici habitui charitatis, ut jam is esset intensus ut quatuor mille. Tertio operationis instanti eidem ex æquo cooperata, elicuit actum intensum ut quatuor mille : meruit ergo augmentum aliorum quatuor mille, ut jam acciperet habitum intensum ut octo mille. Et sic semper actu adæquando habitum, continuo eum conduplicavit, ut quarto instanti habitus foret intensus ut sedecim millia, quinto ut 32 millia, sexto ut 64 millia, septimo ut 128 millia, octavo ut 256 millia, nono ut 512 millia, decimo ut 1024 millia, undecimo ut 2048 millia, duodecimo ut 4096 millia : et ita consequenter per progressionem arithmeticam, qua numerus et pretium exiguum post paucas progressiones crescit in immensum. Inde colligit Suarez B. Virginem extremo charitatis actu, quem elicuit moriens, majorem gratiam et gloriam meruisse, quàm omnibus actibus totius vitæ præcedentis. Sic enim in progressione arithmetica ultimus numerus conduplicatus multitudine superat omnes præcedentes.

Hæc supputatio pia et probabilis est, ac Deo possibilis; at non usquequaque certa, tum quia incertum est an continuo per singulas operationes totius vitæ per 72 annos tam intensos actus elicuerit B. Virgo, ut semper habitum adæquarent et exhaurirent : præsertim cum id non fecerit Adam in statu innocentiæ, nec forte fecissent angeli per 72 annos, si eorum status viæ et merendi tam diu durasset : potentia enim creata flexilis et libera non videtur ferre tam longam et continuam attentionem, intensionem et contentionem; est enim extrema, ideoque violenta : unde nullum ejus exstat exemplum, tum quia actus in homine non tam crebro innovantur, sed iidem in contemplativis durare solent ad plures quadrantes et horas : tum quia incertum est an actus ut tria mereatur augmentum habitus ut tria, præsertim ut id illico detur in hac vita : nam meritum actuum supernaturalium videtur respondere actioni physicæ actuum naturalium : actus autem naturales non augent, nec duplicant habitum nisi illo sint intensiores. Potuit utique Deus per continuos et vehementes gratiæ impulsus voluntatem Virginis ita excitare et roborare, ut non tantum habitum actum adæquaret, sed et superaret, utque tam diu, quàm noctu actus ardentissimos assidue eliceret et conduplicaret; sed an re ipsa hæc præstiterit non certo liquet. Certum est multa extraordinaria nobis incognita in B. Virginem Deum contulisse privilegia, quæ matrem Dei decebant; sed quæ præcise qualia et quanta illa fuerint, nulli hactenus revelavit, quare varii varia opinantur et conjectant.

22. STRAGULATAM VESTEM FECIT SIBI : BYSSUS ET PURPURA INDUMENTUM EJUS.] Hebr. pro *stragulatam vestem* est מרבדים *marbaddim*, quod Aquila et Theodot. vertunt, *peristromata;* Symmach. et Vatabl. *tapetia;* Chald. *strata fecit sibi;* Syrus, *lectulum* (lectisternium) *fecit sibi;* minus recte Pagnin. *torquem fecit sibi;* Noster ergo optime vertit, *stragulatam vestem*. Radix enim רבד *rabad*, significat sternere, et sternendo ornare : unde *marbaddim* significat stragula ornata et variegata. Nam Varro de lingua Latina : *Quidquid insternebant*, ait, *à sternendo stragulum vocatur*. Valla, l. 6. c. 46 : Stragula, inquit, est genus vestis, sive quidquid insternitur lecto, equo vel alii, ut altari, parieti, pulpito, etc.

Porro veteres hæc stragula varia textura, acupictura et vario delineamento figurarum conficiebant et exornabant, ideoque erant pretiosa; unde Tibullus, lib. 1. eleg.

Nam neque tunc plumæ, nec stragula picta soporem. Hinc inter stragula numerantur tapetia Turcica et Belgica, affabre variis figuris incisa vel acupicta. Unde Isidor. l. 19. c. 26 : *Stragulum*, ait, *vestis est discolor, quod manu artificis diversa varietate distinguitur. Dictum autem quod in stratu, et amictu aptum sit, de quo Salomon : Stragulatam vestem fecit sibi;* et, c. 7. 16 : *Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Ægypto*, ubi in Hebr. idem est verbum רבד *rabad* quod hìc. Vestis ergo stragulata est vestis diversis figuris, coloribus, liciis variegata per variam sive texturam, sive acupicturam, sive incisuram, etc.

Sensus ergo est, q. d. Virago hæc non tantum simplices telas et pannos lineos laneosque nevit et texuit pro domesticis, servis et ancillis, sed et pretiosa stragula, puta tapetia, lectisternia, frontalia, etc., vel texendo, vel acupingendo opere phrygionico eleganter elaboravit, iisque domum instruxit et adornavit uti iisdem domos nobilium et principum videmus instrui et adornari.

BYSSUS ET PURPURA INDUMENTUM EJUS,] q. d. Sua industria sibi æque ac marito, ut habent Sept. et filiis byssinas et purpureas vestes confecit, qua in re sacerdotales vestes imitata est : hæ enim contextæ erant ex bysso et purpura : ut significaret ornatum suum esse sacrum et mysticum, sicut enim sacerdos iis ornatur ad placendum Deo : sic et illa similibus se decore ornavit ad placendum, tam Deo, quàm marito. Byssus enim candore suo pudicitiam, purpura flammeo colore amorem conjugalem repræsentat. Unde olim velum, quo sponsæ in nuptiis velabantur, candidum erat et purpureum, indeque flammeum vocabatur, ut Isidorus et alii testantur. Bysso ergo suam castitatem, purpura suum amorem præ se fert et profitetur.

Allegor. hæc adaptes Ecclesiæ, unde S. Ambros. l. de Tobia c. 20 : *Sapientiæ vestimentum*, ait, *est ex illis vestimentis, quæ ex bysso et purpura sapientia sibi fecit, hoc est, indumentum fidei constat ex prædicatione cœlestium, et Dominicæ sanguine passionis. Bysso æthera figurantur*

purpuræ specie mysterium sacri sanguinis declaratur, quo regnum cœleste confertur. Idem in c. 31. Prov. *Fecit et de bysso et de purpura indumenta sibi. De bysso propter candidam confessionem, de purpura propter gloriosam passionem. Hujus byssum cum oramus agnoscimus, hujus purpuram in Martyribus collaudamus.* Eadem ad verbum habet S. August. serm. 45. de Diversis.

Accedit Beda, qui per vestem stragulatam accipit varia virtutum, imo virtutis cujusque ornamenta. Humilitas enim ornatur, et quasi variegatur, modestia, verecundia, silentio, etc.; charitas ornatur eleemosyna, beneficentia, liberalitate, zelo, etc., et sic de cæteris virtutibus. Byssus est casta et pura conversatio, purpura est sanguinis pro Christo et pietate profusio; Ecclesia enim in pace habet lilia candida et quasi byssina virginum, in bello rosas purpureas Martyrum.

Ubi nota byssum veterum fuisse linum præstantissimum, ex quo telæ pretiosæ, quales jam sunt Hollandicæ et Cameracenses, conficiebantur, uti ostendi Exodi cap 25. 4. Linum autem, quia varie carpitur, tunditur, maceratur, carminatur, significat carnis castigationem, qua castitas conservanda est. Audi Bedam: *Quia byssus*, ait, *de terra virens oritur, sed per exercitationes longas ac multifarias, amisso humore ac virore nativo ad decorem candidæ vestis perducitur. Purpura autem regalis est habitus. Bysso induitur Ecclesia, cum castigant corpora sua electi, et servituti subjiciunt: purpura autem, cum eamdem continentiam non ob favorem vulgi, sed ad acquirendam beatitudinem regni perennis exercent. Sed hic virtutum habitus in præsenti quidem nescientibus videtur contemptibilis, sed in futuro qualis fuerit manifeste patebit. Unde pulchre in Apocalypsi sua Joannes sanctorum se voces audisse refert dicentium: Gaudeamus et exsultemus, quia venerunt nuptiæ agni, et uxor ejus præparavit se, et datum est illi ut cooperiat se byssino splendenti et candido. Byssinum enim justificationes sunt sanctorum.*

Hæc omnia eminenter habuit B. Virgo, cujus vestis erat byssus, id est virginitas plusquam angelica; et purpura, id est charitas ardentissima. Vestis stragulata fuit varietas sanctarum inspirationum et desideriornm, quam tum angeli phantasiæ, tum Deus ipse menti ipsius jugiter ingerebant, ad quaslibet virtutum heroicarum actiones strenue obeundas, sed præcipue ad jugem et continuum ardentemque Dei amorem. Hunc enim in illa exstitisse, à primo instanti conceptionis continuum imo crescentem semper, et per suî meritum assidua progressione, si non ex æquo geminatam et conduplicatum, certe valde augescentem, docent Franc. Suarez. Gabr. Vasquez, Barradius, Canisius, Salazar et alii. Porro cum hic actus amoris Dei initio conceptionis in ea tam intensus fuerit, ut superarit omnes actus amoris divini, quos elicuerunt summi angeli, etiam Cherubini et Seraphini in termino viæ suæ, qui utique fuere intensissimi; hoc enim decebat eam, quæ à Deo destinata erat, et proxime futura mater Dei. Hinc colligunt eam continuo hoc divini amoris incremento, ad tantum charitatis incrementum, imo incendium, et ad tantum meritorum culmen in fine vitæ, puta anno ætatis suæ 72 conscendisse, ut si in una lance bilancis collocarentur omnia omnium Sanctorum et angelorum, etiam Seraphinorum, opera ac merita; in altera vero unius B. Virginis; hæc illi præponderaret. Rursum hinc colligunt B. Virginem, etsi liberi semper fuerit arbitrii, ut peccare potest (quam tamen peccandi potentiam Virgini adimunt S. Bonavent. Richard. Marsilius, Almainus, et alii) ad majus ejus meritum, nunquam tamen peccasse ne minimo quidem peccato veniali, uti sentit tota Ecclesia, teste Concil. Tridentino: quia scilicet Deus eam, exterius amovendo occasiones peccatorum, et interius suggerendo assidue menti ejus sanctas cogitationes et desideria, ita secure certoque dirigebat et acuebat, ut non nisi sancta cogitaret, desideraret et operaretur. Intellectui enim ejus tot pias illuminationes, ac voluntati tot sanctas affectiones jugiter immittebat, ut omne peccatum exhorresceret velut diabolum, utque ad virtutum omnium, præsertim amoris Dei, actus ferventissimos, instar torrentis continuo raperetur, nec vires capitis et mentis in hoc ardore unquam remitterentur aut lassarentur, sed potius augerentur et acuerentur.

Hoc est quod de ea in sensu mystico, ait Eccles. cap. 24. v. 41: *Ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio, ego quasi fluvii dioryx, et sicut aquæductus exivi de paradiso.* Vide ibi dicta. Et S. Aug. cujus verba recitat et sequitur Bonavent. in Speculo, cap. 14: *Quis*, inquit, *dubitare potest, omnino in charitatis affectionem transiisse viscera Mariæ, in quibus ipsa, quæ Deus est, charitas novem mensibus corporaliter requievit?* q. d. B. Virgo videtur charitate non tam imbuta, quam informata et animata, adeoque esse ipsissima charitas, sicut ferrum ignitum, non tam ferrum esse videtur quam ignis.

Accedit Damascenus, orat. 1. de Nativitate: *Sanctam omnem*, inquit, *et cum animi utilitate conjunctam cogitationem habes; contra supervacaneam omnem et animis exitiosam, antequam gustes, exspuis.* Deinde singulas sensuum actiones recensens: *Oculi*, ait, *ejus semper ad Dominum, perenne ac inaccessum lumen intuentes; aures divinum sermonem hauriunt, ac spiritus cithara delectantur*, etc. *Cor purum ac labis expers, Deum spurcitie omni carentem cernens, ipsiusque cupiditate semper flagrans.* Addit deinde eam Dei cognitione superare Cherubinos, et amore Seraphinos, ideoque repræsentatam Mosi per rubum qui ardebat et non comburebatur, Exodi 3. Denique Galatinus, lib. 7. de Arcanis fidei ex priscis Rabbinis, quem citat et laudat noster Canisius, l. 1. de B. Virgine, cap. 13: *Inter cæteras*, ait, *perfectiones eo prophetiæ spiritu donata est, ut si forte aliquid inconcessum seu illicitum vel visura vel auditura esset, illico ejus aures et oculi clauderentur, ita ut sensus ejus vel membra nonnisi divinæ voluntati deservire viderentur.*

Causa ergo immunitatis ab omni peccato, etiam veniali, in B. Virgine fuit duplex. Prior, protectio et jugis assistentia Dei, quæ ita sensus ejus mentemque regebat, ut prohiberent omnes illicitos concupiscentiæ motus, etiam indeliberatos et primo primos, uti fiebat in Adamo ante peccatum quamdiu mansit in statu innocentiæ. Atque hæc proprie est causa cur in ea sopitus, imo exstinctus fuerit fomes concupiscentiæ, at non sufficiens ad non peccandum omnino; potuisset enim exstincto licet fomite, uti nihilomi-

nus libertate sua ad malum et peccare, uti fecit Adam. Altera ergo et adæquata causa cur non peccarit unquam, fuit stragulata vestis, id est ardentissima ejus charitas, amorque Dei continuus, qui ab ea procul omne frigus nivis, id est peccati cujuslibet, longe dispulit. Sicut enim ardor continuus opponitur nivi, eamque excludit; sic amor continuus opponitur peccato, illudque excludit. Dico *continuus*, quia si intermittatur ardor et amor, remittetur calor et amor, fietque tepor, ac subeunte frigore fiet nix, imo gelu et glacies frigidissima. Docet id hic ad v. præced. Albertus Magnus, qui assignans causam physicam cur nix sit frigidissima, ejusque generationis modum ex Aristot. lib. 2. Meteor. describens: *Nix*, inquit, *generatur ex vapore calido in media regione aeris vehementer elevato, cujus significatio est, quia cadit lata ad modum lanæ carminatæ; hoc enim contigit ei, quia calor nubis tantus est, quod frigus non vincit nisi partem et partem, et non totum per partes magnas, ita ut totum indurare possit. Similiter quantum ad qualitatem, est frigida vehementer; quia regula est, quod quanto aliquid calidius fuerit, tanto efficitur frigidius cum calor expellitur. Calor enim qui ante infuit, aperit poros, ita ut abundanter, et ubique frigus ingrediatur, et ita multum capit frigoris. Hujus signum est, quod calida aqua profundius constringitur et congelatur frigore, quam in toto frigida. Quantum vero ad calorem est alba, eo quod sit ex humido puro disgregato primo per calorem nubis, et postea congelato per frigus. Albedo enim causatur à frigore ipsius, et humidi perspicuitate et luciditate.* Quæ deinde singula mystice peccato et peccatoribus accommodat. Simili modo ethice videmus eos, qui in Religione, zelo, cæterisque virtutibus ferventes et flagrantissimi fuere, si hunc fervorem intermittant, fieri tepidos, ac tandem maxime torpidos, frigidos et rigidos; perinde ac ii qui incaluerunt in hypocausto, si in aerem frigidum exeant, in poros calore apertos subintrante frigore, fiunt frigidissimi; imo in gravissima scelera prolabuntur, uti Lucifer ex ardentissimo Seraphino factus est teterrimus cacodæmon; sic Judas ex Apostolo factus est Christi proditor; Lutherus ex monacho, doctore et concionatore factus est hæresiarcha. Unde S. August. ait se non invenisse meliores iis qui profecerunt in monasteriis, nec pejores iis qui defecerunt in monasteriis.

Verum B. Virgo quia Seraphicis amoris æstibus jugiter ardebat, nullum dedit locum frigori aut tepori, sed iis assidue magis exarsit; quare procul ab ea fugit omne peccatum, etiam tenuissimum, omnisque tentatio, sicut muscæ fugiunt ab olla fervente et bulliente, ut ait quidam Sanctorum; præsertim quia oculi ejus, mens, sensus et affectus defixa et absorpta erant in verbo incarnato, puta in Christo Domino filio suo. Nam, ut ait S. Cyprian. tr. de Nativitat. Christi, *præsentia parvuli sic eorum qui aderant oculos occuparat, sic illuminaverat animos, sic corda illexerat, ut in hoc summo bono omnium bonorum unita collectio videretur, nec opus esset evagari et mendicare per partes, quod simul in se uno fidelibus omnipotens infantia præsentabat;* et post nonnulla: *Possidebat* (Spiritus sanctus) *domum suum, et templum, quod sibi consecraverat, adornabat, servabat sacrarium suum, et sanctimoniæ thalamum honorabant, lætificabant consolationes hujusmodi animam benedictam, et tanti habitatoris reverentia concupiscentiarum ludibria abigebat: legem mentis lex carnis non infestabat; rebellio nulla quietem spiritus affligebat. Parvulus sugens ubera pura alimonia utebatur, et fons sacri pectoris defæcatum edulium ori mundissimo infundebat. Sed et cor matris quædam dulcedines, quæ humanum superant intellectum, imbuebant, eratque utrinque mera jucunditas, cum pia sanctæ matris et devota humilitas et Sancti sanctorum immensa benignitas, confœderatis affectibus mergerentur.*

23. Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ.] Hebr. נודע *noda*, id est *notus*, id est illustris, conspicuus *in portis maritus ejus, cum sederit cum senioribus terræ*, id est cum principibus, ait Vatabl. nam olim seniores erant principes et judices regionis. Chald. *Notus in provinciis vir ejus;* Syrus: *Inter urbes maritus ejus celebris;* Septuag. *Conspicuus autem fit vir ejus in portis, quandocumque sederit in consessu cum senioribus habitatoribus terræ*, puta cum senatoribus et judicibus; hi enim pro tribunali considebant in portis, ut tam advenis et rusticis, quam civibus faciles darent ad se aditus, uti alibi dixi. Noster pro *notus* apte et eleganter vertit *nobilis*, id est excellens et illustris; *nobilis* enim dicitur quasi *noscibilis*, quia sua dignitate et virtute passim notus est, omnibusque cognitus. Unde Cicero pro Flacco: *Cæteri*, ait, *homines apud vos noti, inter suos nobiles;* et pro Cælio: *Clodia*, ait, *non solum nobilis, sed etiam nota;* et Plautus in Pseudol. *Cum iis mihi nec locus, nec sermo convenit, iis nunquam nobilis fui*, id est cognitus.

Laudavit viraginem ex seipsa, nunc laudat à marito, q. d. Ipsa in se nobilis est nobilitate virtutum et actionum illustrium; nobilis est pariter nobilitate mariti, imo ipsa maritum honestat et nobilitat, tum quia suo labore et industria virum et familiam honestat, ditat, illustrat; divites enim fiunt nobiles, et alleguntur in senatum; tum quia ipsa ita curat domum, ut maritum omni cura domestica liberet, isque possit se totum addicere negotiis reipubl. in senatu, quod illustrium et nobilium est; nam ut ait Plato in Menone: *Viri est administrare rempubl. mulieris familiam*, tum quia bysso et purpura eum decore et splendide vestit, uti paulo ante dixit, ut nobili amictu inter senatores illustris emineat; vestitus enim nobilis facit hominem spectabilem et nobilem, præsertim apud vulgus. Tum denique quia, ut ait R. Levi, cum vir ejus inter sapientes assederit, sapientia conspicuus erit, eo quod ab uxore sua prudente eximie sit ad comparandam sapientiam excultus et institutus; ipsa enim viro, uti opes, sic et consilia suggerit, ac suas virtutes suique decus, famam et nomen in maritum transcribit, ut omnes propter viraginem ita celebrem virum honorent et nobilitent.

Id præstitit B. Nonna S. Gregor. Nazianz. mater et Gregorii senioris uxor, de qua ita scribit Nazianz. or. 19. in funere patris: *Huic mulier Dei beneficio concessa non modo adjutrix, sed et dux et antesignana fuit; nimirum eum vita et sermone ad optima quæque per seipsam ducens, ac cæteris quidem in rebus ut matrimonii leges ferebant, viro suo parere optimum esse judicans, fidei autem et pietatis magistram quoque se præbere haudquaquam erubescens;* et mox: *Unam*

nobilitatem in pietate sitam esse censebat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem perventuri sumus, intelligamus. Matrem sanctam secuta est filia S. Gorgonia, soror S. Gregor. Nazianz. quam ipse or. 11. hisce elogiis ornat: *Gorgoniæ patria fuit superna Jerusalem* (fuit ergo nobilissima, quia cœlestis); *civitas, inquam, illa quæ oculis minime cernitur, verum animo et mente intelligitur, in qua civium munere fungimur, et ad quam omni celeritate properamus, cujus civis Christus est, et concives frequens ille cœtus et Ecclesia primitivorum, qui in cœlis descripti sunt, et circum magnum urbis conditorem per gloriæ contemplationem festos dies celebrant, ac sempiternam choream agitant; nobilitas autem, divinæ imaginis conservatio, atque archetypi imitatio, quam ratio et virtus efficiunt, purumque desiderium eos, qui supernarum rerum vere studiosi sunt, quotidie magis ac magis quantum ad Deum attinet, informans; ac denique cognitum habere, et quinam, et quam ob causam facti sumus.*

Sic S. Cæcilia nobilitavit suum sponsum S. Valerianum, dum eum Christianum, sanctum et illustrem Martyrem effecit. Sic S. Clotildis nobilitavit Clodovæum, primum regem Francorum Christianum, ac S. Pulcheria Theodosium fratrem et Marcianum maritum Imp. quando eos Dei cultores et pios, ideoque hostium victores, potentes et gloriosos reddidere.

Allegorice Ecclesiæ maritus Christus Dominus merito humilitatis suæ, qua judicatus et damnatus à Pilato, velut ignobilis, imo infamis latro crucifixus est; *nobilis*, id est illustris apparebit, quando judex gloriose sedebit in sede majestatis suæ, cum Apostolis velut senatoribus et assessoribus judicaturus orbem. Ita S. Aug. Beda, Salon. et alii. Nobiles enim sunt Apostoli et similes, qui cœlestia terrenis præferunt; ignobiles vero sunt mundani, qui terram cœlo, lutum auro, humana divinis, temporalia æternis anteponunt, uti ait S. Gregor. explicans hæc Salomonis verba, lib. 19. Moral. c. 16. B. Virginis quoque sponsus, puta S. Joseph, erit in hoc consessu nobilis, quia post B. Virginem censetur inter primos sanctos; quare in die judicii inter Prophetas et Apostolos considebit, imo inter primos angelorum ordines illustris et conspicuus apparebit. Alii per maritum Virginis accipiunt Spiritum sanctum, qui inter senatores, id est inter duas personas SS. Trinitatis, scilicet Patrem et Filium, tertius nobilis est, imo illis per omnia par et æqualis. Hic enim cum eis consedit in B. Virgine, cum in ea incarnationem Verbi operatus est, juxta illud Lucæ 1: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.*

24. Sindonem fecit et vendidit, et cingulum tradidit Chananæo.] Chald. Vatabl. et R. Salomon *mercatori.* Sic et Septuag. Vaticani, Complut. et Regii; sed id Catena Græcor. sic habent Sept. *Sindones texuit, et tradidit Phœnicibus; zonas autem, et vendidit Chananæis.* Additque Auctor: *Sindon contexitur ex lino;* Pagnin. *Linteum fecit et vendidit, et cingulum tradidit negotiatori;* Vatabl. *Linteum, id est telam, texuit.* Nam Hebr. סדין *sadin* unde Latinum et Græcum *sindon*, significat linteum et linteamen, uti vertit Noster Isaiæ 3. 22. sed subtile et pretiosum; unde Septuag. Isaiæ 3. 22. vertunt, *byssum;* byssus enim veterum erat linum subtilissimum et candidissimum, uti dixi v. 22. Forte *sadin*, dictum à Sidone (littera *tsade*, quæ initialis est in Sidone, conversa in vicinum *samech*, quæ est prima in *sadin*), urbe Phœniciæ, quod in ea sindones hæ præstantissimæ texerentur; unde et Martial. l. 4. epigr. 19:

> Ridebis, *ait*, ventos hoc munere tectus, et imbres:
> Nec sic in Tyria sindone tutus eris.

Tyrus enim adjacebat Sidoni; licet enim aliqui sindonem putant vocari Tyriam, quòd Tyrio murice sive purpura esset tincta; tamen alii censent sindonem ita dici, quòd in Tyro et Sidone conficeretur. Ita Theodor. Gaza in l. 4. Theophrast. Hist. plant. c. 9: *Sindon*, ait, *vestis ex lino ita dicta, quia primum in Sidone urbe hujusmodi amictus fuerit cœptus, ob id Tyria à Martiale dicta; erant enim vicinæ urbes Tyrus et Sidon.* Accedit Syrus, qui pro *sadin*, id est *sindon*, vertit, *vestem xylinam;* xylon enim est frutex exiguus laniger, ex quo telæ conficiuntur, de quo Plin. l. 19. c. 1: *Superior pars Ægypti*, ait, *in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossipion vocant, plures xylon et ideo lina inde facta xylina*, id est gossipina. Vide Ruellium, l. 2. c. 150. Favet S. Joannes Evangelista cap. 19. 40, ubi de Josepho ab Arimathia corpus Christi sepeliente cum sociis, ait: *Ligaverunt illud ἐν ὀθονίοις*, id est *linteis cum aromatibus* pro quo S. Matth. 27. 59. ait: *Joseph. involvit illud in sindone munda*, atque sindonem hanc lineam fuisse patet; quia ipsa etiamnum Taurini talis visitur, et magna veneratione colitur.

Postea Græci et Latini nomen *sindon* ad certum vestis elegantis genus significandum traduxerunt, cum proprie *sadin* Hebr. indeque Græcum et Latinum *sindon* linteum, sive telam lineam subtiliorem significet. Unde recte eam *vendidit*, quia non decebat illam ea vestiri, utpote per quam tam subtilem nuditas ejus corporis appareret, quod contrarium erat eximiæ ejus honestati et pudicitiæ. Hinc Clemens Alex. lib. 2. Pædagogi, cap. 10. feminis castis sindones vetat: *Non est enim amplius*, inquit, *tegumentum mollis et delicata vestis, quæ nudam figuram non potest occulere. Ejusmodi enim vestis in corpus incidens, mollius ipsi corpori imprimitur et applicatur, figuræ carnis instar adhærens, et mulieris typum ita exprimit; ut vel non videnti manifesta sit tota constitutio corporis.*

Porro cingulum, sive zona, Palæstinis cæterisque Orientalibus, qui pro femoralibus et thorace tunicis utuntur, communis et celebris est; tunicam enim fluidam laxamque zona corpori astringunt et succingunt; ideoque zonam velut conspicuum tunicæ redimiculum solebant acu pingere, liliis, floribus similibusque figuris partim aureis, partim argenteis, partim purpureis et byssinis intexere. Unde Homerus Veneris zonam describens: *Solvit*, inquit, *de pectore zonam textilem, picturatam.*

Et mox:

> Sinuique tuo succingito zonam
> Contextam varie.

Hinc zona dicta *balteus* quasi *bullateus;* balteus enim erat cingulum è corio, bullis ex auro, bysso, purpura, gemmis, etc., ornatum. Unde

Livius : *Auratæ*, ait, *vaginæ, aurata baltea illis erant;* et Virgil. 5. Æneid.

> Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
> Threiciis, lato quam circum amplectitur auro
> Balteus, et tereti subnectit fibula gemma.

Sensus ergo est, q. d. Virago hæc omni arte et modo rem suam et familiæ auxit; unde sindones pretiosas, à se suisque contextas, ac singula affabre acu picta et elaborata vendidit, et vendenda tradidit *Chananæo*, id est mercatori, indeque magna confecit lucra. Chananæi enim eo quod mari essent vicini, mercaturæ maxime erant dediti. Unde in Script. *Chananæus* idem est quod mercator, ut patet Zach. 14. 21. Isaiæ 23. 8. ubi pro *mercator* hebr. est *Chananæus*. Idem patet ex Tyro et Tyriis qui mercaturæ et navigationi fuere addictissimi. Tyrus enim erat emporium Chananææ, puta metropolis Phœniciæ. Ita Chald. et R. Salomon, Aben Ezra, R. Levi, Vatablus, Pagninus et alii passim. Exemplum illustre rursum dedit B. Nonna mater S. Gregorii Nazianz. quæ omnes numeros mulieris strenuæ adimplevit, de qua proinde ita scribit Nazianz. orat. 19 : *Jam cum aliæ rei familiaris augendæ laude, aliæ pietatis gloria excellant* (*utrumque enim assequi difficile est*), *utroque nomine mulieres omnes superavit; tum quod utrumque horum ad summum usque præstiterit, tum quod sola duo ista complexa fuerit. Rem enim domesticam industria et solertia sua, juxta leges mulieri forti à Salomone statutas ita auxit, quasi pietatem colere nesciret : Deo rursum ac divinis rebus ita se addixit, tanquam à rerum domesticarum procuratione plurimum abesset; neque ab alterutro horum quidquam impedita est, quominus alterum impleret, quin potius utrumque alterius ope fulcivit et confirmavit.*

Armena versio apud Abagarum habet, *fecit animæ suæ cingulum, et sibi zonam*, sive *cingulum*, q. d. Tam sponso suo, quàm sibi fecit cingulum, quo significaret mutuo conjugii et conjugalis amoris vinculo sese esse constrictos. Sponsum enim vocat animam suam, quia eum amabat ut animam suam, quo et vivebat informata. Anima enim magis est ubi amat quàm ubi animat; sic amans enixe alterum, vocat eum suam animam, suum corculum.

Allegorice S. Gregorius, l. 33. Moral. c. 16 : *Quid*, ait, *signatur per linteum sindonis, nisi subtilis intextio sanctæ prædicationis? in qua molliter quiescitur, quia mens in illa fidelium spe superna refovetur. Unde et Petro animalia in linteo demonstrantur, quia peccatorum animæ misericorditer aggregatæ in blanda fidei quiete continentur. Hanc ergo sindonem Ecclesia fecit et vendidit, quia fidem quam credendo texuerat, loquendo dedit, et ab infidelibus vitam rectæ conversationis accepit. Quæ et Chananæo cingulum tradidit; quia per vigorem demonstratæ justitiæ fluxa opera Gentilitatis astrinxit, ut hoc quod præcipitur, vivendo teneatur. Sint lumbi vestri præcincti. Prædicatores ergo suos Dominus quærendo, ancillas invenit, permutando amicos facit, ditando negotiatores exhibet.* Hæc ex S. Gregorio more suo ad verbum transcripsit Beda et Salonius.

Porro B. Virgo sindonem fecit et vendidit, cum exemplo et verbo docuit conjugatas maritis se subdere, eisque obedire, et per omnia obsequi; hujus enim symbolum est sindon, puta velum lineum, quod in capite gestant, juxta illud Apostoli : *Debet mulier velamen*, vel *potestatem, habere super caput;* hoc enim velum symbolum est eam subjacere potestati viri, 1. Cor. 11. 10. Vide ibi dicta. B. Virgo enim Josepho humillime se subjecit et obedivit, uti docet S. Ambros. in c. 1. Lucæ.

Rursum et aptius sindon symbolum est puritatis et virginitatis, quam ipsa pretio humilitatis, abstinentiæ et orationum vendit virginibus; ipsa enim virginum est antesignana et virginitatis præses. Cingulum vero, quia lumbos, in quibus origo est libidinis et concupiscentiæ, astringit, symbolum est mortificationis et pœnitentiæ; quam B. Virgo tradit lapsis in luxuriam et incontinentiam, ut illam in castitatem et continentiam commutent, itaque sint Chananæi, id est commutatores et negotiatores, qui mercem cum merce, puta concupiscentiam cum pœnitentia, luxuriam cum continentia commutent.

25. FORTITUDO ET DECOR INDUMENTUM EJUS : ET RIDEBIT IN DIE NOVISSIMO.] Septuag. *Fortitudinem et honestatem induit : et gaudebit in diebus novissimis;* Syrus, *exsultabit in die extremo.* Pro *decor* hebr. est הדר *hadar*, id est decus, decor, decentia, pulchritudo, splendor, magnificentia; Septuag. vertunt, ευπρεπεια, id est decor, forma, honestas, ornatus; S. Ambrosius et S. August. mox citandi per *fortitudinem* accipiunt purpuram; hæc enim fortis est; per *decorem* vero byssum; hæc enim decora est, ut hîc idem dicatur quod v. 22 : *Byssus et purpura indumentum ejus*, verba eorum mox recitabo. Posset vice versa, ut ordo verborum ordini utrinque respondeat, per *fortitudinem* accipi byssus veterum, quæ fortis erat adeo ut igni resisteret, et in eo illæsa instar asbesti permaneret, uti dixi Exodi 25. 4; per *decorem* vero purpura; hæc enim mire decora est. Tripliciter hunc versum explicant Interpretes : primo, aliqui fortitudinem accipiunt internam; decorem vero externum; secundo, alii utrumque internum; tertio, alii utrumque externum accipiunt.

Primo, ergo Lyranus : *Fortitudo*, ait, est constantia mentis; *decor* est exterior modestia et honestas. Et Cajetanus : *Fortitudo*, ait, est habitus fortitudinis, qui medium tenet inter audaciam et timiditatem, qui mentem viraginis vestit, eoque ipsa exterius apparet in actibus suis fortis, simul et decorum servans modestiæ atque auctoritatis; gravitatem enim decoram præ se fert, q. d. Virago hæc vestitur interius virtute fortitudinis, exterius gravitate decora. Accedit R. Levi : Induit, inquit, fortitudinis et decoris vestes, quia corporis cupiditates forti continentia coercet, et decore præclareque mores instituit, eo quod sanctæ legis semitas inierit.

Secundo, alii per *fortitudinem* et *decorem* accipiunt omnem virtutem et probitatem mentis; virtus enim à vi et viro, cujus est virilitas et fortitudo, dicitur, quasi actio et opus viri fortis et strenui. Unde Cicero, Tuscul. 2, docet virtutem proprie significare fortitudinem virilem. *Appellata est*, ait, *à viro virtus; viri autem propria maxime est fortitudo;* et l. 5. de Finibus : *Virtus*, ait, *est vis illa, qua res cujus est virtus, perfecta est;* et ad Plancum, l. 10 : *Omnia summa*

consecutus es virtute duce, comite fortuna.; et Virgil. l. 5. Æneid.

Tunc pudor incendit vires, et conscia virtus.

Sensus ergo est, q. d. Hæc virago sindonem non induit, sed vendidit, quia non decebat eam veste tam subtili indui, nec ipsa gaudet ornatu externo vestiumque splendore; sed internum virtutum virilium et fortium amictum ambit, eoque longe pulchrius se vestit et ornat; per hunc enim virilis efficitur, ut jam non tam femina, quàm virago, imo vir esse videatur, juxta id quod monet et sancit S. Petrus Epist. 1. c. 3. 3: *Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus; sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples.* Idem docet S. Chrysost. in psal. 44, ubi addit feminas, licet deformes, posse hanc virtutum formam et pulchritudinem sibi accersere, eamque in immensum augere, cum externam sæpe non possint: insuper cultum externum magnis sumptibus stare; internum vero sola voluntate parari.

Tertio, alii melius accipiunt fortitudinem et decorem externum, sed ab interno manantem, q. d. Virago hæc non curat sindones et vestes pretiosas, sed graviter, modeste et honeste se vestit, uti decet feminam fortem et virilem: quare in omnibus ejus gestibus et actibus resplendet fortitudo, id est gravitas, maturitas, robur et vigor virilis animi, et decor, id est morum honestas, decus et gratia; perinde ac si ejus amictus esset ipsa fortitudo et decor, inquit Aben Ezra, quæ internam animi fortitudinem et virtutum decorem indicant et ostendunt. Quare non luxuriat illa corporis ornatu, uti cæteræ mulieres philocosmæ, sed virtutibus se comit, nempe fortitudine et honestate, ac totius vitæ decore ornari gaudet, magis quàm vestibus sumptuosis. Atque inde provenit, ait Baynus, quod semper sit læta, imo, quo diutius vivit, vel usque ad extremam senectutem, semper crescentibus animi virtutibus crescit illius lætitia, et gaudium conscientiæ securæ. Mulierculæ quæ florem ætatis deliciis transigunt, et curioso corporis ornatu sese delectant, et pulchritudine sibi placent, ubi temporis injuria flos ætatis emarcuerit, ubi rugata facies nullo stibio aut purpurisso nitescere velit, ubi vetulæ contemni cœperint; deficientibus simul viribus et pulchritudine mœrent, infelices jam corporis et animæ destitutæ dotibus: quando sapiens mulier potissimum gaudet, instante postremo die, quo laborum præmia se recepturam novit.

Favet huic expositioni, quod in Septuag. Vatican. ante hunc versum præmittatur: *Os suum aperuit attente et legitime, et ordinem posuit linguæ suæ;* et subjungatur: *Os suum aperuit sapienter et congruenter legibus.* Quæ videntur esse duæ interpretationes unius ejusdemque sententiæ. Nam pro utroque Hebr. Vulgata et Septuag. Complut. habent hunc duntaxat, qui proxime sequitur: *Os suum aperuit sapientiæ, et lex clementiæ in lingua ejus*, q. d. Virago hæc fortis et virilis, æque ac decora et gratiosa est tam in agendo, quàm in loquendo, adeoque fortitudine et decore amicta videtur: nam loquitur sapienter, ideoque constanter et fortiter; atque clementer, ideoque decore et gratiose. Favet et Auctor Catenæ Græcorum, qui hunc versum sequenti nectens ex Septuag. sic legit: *Fortitudinem et decorem induit, lætaque et jucunda erit in diebus novissimis. Os suum aperit caute et legi consentanee, ordinemque et modum præstituit linguæ suæ;* ac deinde sic explicat: *Videtur hoc loco exponere virilia sapientiæ facta. Primo enim aperit os suum prudenter et ornate. Mox eutaxiam venustumque ordinem præfigit linguæ suæ. Hinc in operibus misericordiæ aliisque honestis actionibus sese fortem virilemque ostendit, ex quo tandem sequitur ut novissimis diebus, quando nimirum bonis operibus plena hinc excedet, gaudeat. Tunc enim bonæ honestæque illius actiones apud omnes manifestabuntur et magnificabuntur, multisque et magnis præmiis remunerabuntur.*

Disce hic *modestiam esse vestem et purpuram virtutum.* Ipsa enim prodit et manat ex interna animi virtutibus præditi compositione, illamque ornat ac aliis ostendit; atque hæc est viraginis hujus vestis, quam per periphrasin describens, ait: *Fortitudo et decor indumentum ejus;* virilis enim modestia et gravitas in omnibus gestibus, verbis et actionibus relucens cum decore et gratia, vestis ejus est et cyclas pulcherrima. Quam proinde Tertullianus feminis imitandam et induendam proponens, libr. de Habitu feminarum: *Pudicitiæ*, ait, *atque honestati Christianæ satis non est esse, verum et videri; tanta enim debet esse plenitudo ejus, ut emanet ab animo in habitum, et eructet à conscientia in superficiem, ut et foris inspiciat quasi supellectilem suam.* Subjungit deinde: *Prodite vos jam medicamentis et ornamentis instructæ Apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictæ oculos verecundia et os taciturnitate, inserentes in aures sermones Dei, annectentes cervicibus jugum Christi; caput maritis subjicite, et satis ornatæ eritis; manus lanis occupate, pedes domi fugite, et plusquam in auro placebunt; vestite vos serico pubertatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitiæ, taliter pigmentatæ Deum habebitis amatorem.*

Allegor. S. Greg. in Psal. 4. Pœnit. Ecclesia, ait, et anima fidelis vestitur fortitudine, ut tentationibus resistat; ac decore, id est splendore justitiæ, ut operibus justitiæ effulgeat. Rursum, fortitudo mentem perseverantem designat, qua quis adversus se pugnat; et decor nitorem puritatis, quo semetipsum exornat. Ideo autem unius et ejusdem vestis fortitudo et decor pares esse dicuntur: quia qui perseverantiæ in sui abnegatione obliviscitur, minime perfectæ virtutis pulchritudine decoratur. Quinimo dum homo prius se abnegans atque mortificans, à studio abnegationis cessat, paulatim ex munditia ad immunditiam, et ex magna perfectione ad magnas imperfectiones declinat. Estque similis statuæ per somnum à superbo illo rege conspectæ, quæ in auro cœpit et in luto finivit, Daniel. 2.

S. August. vero ser. 45. de Diversis, et plenius S. Ambr. in c. 31. Proverb. sub fin. tom. 2. cap. 10: *Fortitudinem*, ait, *et honestatem induit, honestatem tanquam byssum, fortitudinem tanquam purpuram: quia fortis lætatur in passione, quia honesta; speciosi pedes evangelizantium pacem. Et lætata est in diebus ultimis. In diebus ultimis lætatur, quia in mundo hoc jugiter tribulatur. Quare pulchre scriptum est: Beati qui lugent, quo-*

niam ipsi consolabuntur, Matth. 5. *Et Dominus ad discipulos : In mundo pressuram habebitis*, Joannis 16. *Et : Tristitia vestra vertetur in gaudium*, ibidem. *Sine tribulatione unde haberet purpureum indumentum? Hinc sciscitanti Prophetæ : Quare rubra sunt vestimenta tua, et indumenta tua sicut calcati torcularis? respondet : Torcular calcavi solus*, etc., Isaiæ 63.

Uberius Beda, et ex eo Glossa ; *Fortitudo*, ait, *ad tolerandam perversorum improbitatem; decor ad exercendam virtutum gratiam. Decor, quia operatur justitiam : fortitudo, quia persecutionem patitur propter justitiam : et ideo ridebit in die novissimo, id est gaudebit in retributione regni cœlestis; quæ dolebat in certamine vitæ præsentis. Mos etenim Scripturæ est pro gaudio risum ponere, sicut et Dominus ait : Beati qui nunc fletis, quia ridebitis*, Lucæ 6. *Et beatus Job : Os autem veracium replebitur risu*, Job 8. *Similem sane huic sententiam Propheta de Domino ac Salvatore hujus fortissimæ mulieris posuit, dicens : Dominus regnavit, decorem induit, induit Dominus fortitudinem*, Psalm. 92. *Cum enim prædicaret Evangelium regni, aliis placebat, aliis displicebat : alii bene loquebantur, alii detrahebant, lacerabant, mordebant, conviciabantur. Ad eos ergo quibus placebat, decorem induit : ad eos quibus displicebat, fortitudinem. Imitare ergo et tu Dominum tuum, ut possis esse vestis ipsius; esto cum decore ad eos quibus placent bona opera tua, esto fortis adversus detractores.*

Porro hæc omnia, et sigillatim tres sensus initio datos, facile est assignare B. Virg. Nam ipsa juxta primum summa pollebat mentis constantia et fortitudine; interius ac exterius pari modestia et decore in omnibus nutibus, actibus, loquelis et gestibus, juxta illud Psal. 44 : *Omnis gloria filiæ regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus.* Secundo, juxta secundum excellebat omni virtute et probitate : habebat enim omnes virtutes in actu heroico, prout decebat matrem Dei; vide dicta c. 8, 14. ad illa ; *Mea est fortitudo.* Tertio, juxta tertium, ipsa ejus corporis species simulacrum erat mentis, figura probitatis ; *Bona quippe domus in ipso vestibulo debes agnosci*, ait S. Ambr. l. 2. de Virg. Audi S. Bonav. in Specul. B. Virg. lect. 2. ex D. Bern. ; *Non sic*, ait, *timens hostes visibiles castrorum multitudinem copiosam, sicut potestates Mariæ vocabulum, patrocinium, exemplum; fluunt et pereunt sicut sera à facie ignis, ubicumque inveniunt crebram hujus nominis recordationem; devotam invocationem, sollicitam imitationem.* Et D. Ber. s. 51. art. 3. c. 2 : *Sicut magnus ignis effugat muscas, sic ab ardentissima Virginis mente et inflammatissima charitate effugabantur dæmones, et pellebantur in tantum, quod solum in modico non erant ausi respicere mentem ejus, nec de magno spatio illi propinquare.* Et Richardus Victorinus c. 26. in Cant. ; *Virgo*, ait, *tenebrarum principibus terribilis fuit, ut ad eam accedere eamque tentare non præsumpserint; deterrebat enim eos flamma charitatis, incendebant orationes, et fervor devotionis ; stupebant immunem à peccatis.*

Et ridebit in die novissimo.] Primo, aliqui per *diem novissimum* accipiunt sabbatum, q. d. Hæc virago strenue operatur per omnes dies hebdomadæ : unde in ultimo, puta in sabbato, juxta legem feriatur, et partis lucris fruitur, ridet et gaudet.

Secundo, alii accipiunt hiemem, q. d. Operatur in æstate, unde quiescit in hieme, et instar formicæ laude vivit escis paratis in æstate. Verum hæc frigida sunt.

Tertio, melius Baynus, Jansenius et alii per *diem novissimum* accipiunt sequentem ætatem, et posteriora tempora ; Hebr. אחרון *acharon*, id est novissimum, significat tempus sequens, futurum et posterum.

Quarto, proprie et præcise per *diem novissimum* accipias senectam et ultima vitæ tempora, q. d. Mulieres pigræ, quæ in juventute otiantes stertuerunt, egent et mœrent in senecta. At hæc virago quia in juventute strenue laboravit, hinc in senecta opibus abundat, ideoque ridet et ovat.

Denique per *diem novissimum* accipias mortem, q. d. Virago hæc probe et strenue operata est omne bonum per totam vitam ; quare in morte bene sibi conscia, et sperans præmia cœlestia, non tristabitur, sed ridebit et exsultabit, canetque cum S. Simeone et cum S. Maria Ægyptiaca cycnæum illud ; *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundùm verbum tuum in pace.* Exemplum ad litteram est in S. Sabina, quæ S. Pionii (ut habent ejus acta prisca, quæ probat Baron.) in martyrio fuit socia, die prima Februarii. Cum enim Pionius præfectis diceret; *Utinam vobis persuadere possem ut fieretis Christiani! illi risu soluto dixerunt : Tu vero ne id feceris, ne vivi comburamur. Gravius et acerbius, inquit Pionius, est post mortem igne comburi sempiterno. Arridenteque Sabina, Æditus et satellites ejus dixerunt : Rides? Ita Deo placet, ait illa : Christiani enim sumus : et qui fide sunt in Christum firma atque constanti, risu ridebunt perpetuo; cumque illi minarentur lupanar, respondit : Sancto Deo id erit curæ.*

Sancta Mechtildis in morte ter impugnata à dæmonibus, ter flevit; sed ter defensa à sanctis Angelis ter risit, ridensque et ovans velut victrix et triumphatrix spiritum Deo reddidit, teste Engelhardo in ejus Vita. Ita S. Gorgonia, teste ejus fratre S. Greg. Nazianz. orat. 11, placida lætaque obdormivit in Domino, jubilans ; *In pace in idipsum dormiam et requiescam.*

S. Gertrudis sub mortem per visum vidit se recipi in sinum Christi, ab eoque cordi suo applicari, mox accedere vicissim sanctos Angelos, Patriarchas, Prophetas, Apostolos, Martyres, Virgines, ac singulos sua dona et gratias quibus excelluerunt, illi communicare; quibus circumdata et penetrata cum foret medullitus, Christus eamdem tam similem sibi reddebat, quàm ferrum ignitum simile efficitur igni. Ita habet ejus Vita libr. 4. cap. 34. Quantum ergo ejus erat tunc gaudium, quantus risus et jubilus!

S. Tharsilla, amita S. Gregorii, moriens vidit S. Felicem Pont. atavum suum, qui ei *mansionem perpetuæ claritatis ostendit, dicens : Veni, quia in hæc te lucis mansione suscipio, quæ mox febre correpta ad diem pervenit extremum. Cum subito illa sursum respiciens Jesum venientem vidit, et cum magna animadversione cœpit circumstantibus clamare, dicens : Recedite, recedite, Jesus venit. Cumque in eum intenderet quem videbat, sancta illa anima è corpore est egressa ; tantaque subito fragrantia miri odoris aspersa est, ut ipsa quoque suavitas cunctis ostenderet illic auctorem suavitatis venisse*, ait S. Gregor.

lib. 4. Dialog. cap. 17. Similia habet eodem lib. cap. 13. de Galla Symmachi consulis filia, et cap. 15. de Romula, in cujus morte *ante ejus cellulam duo chori psallentium constiterunt : psalmodiæ cantus dicebant viri, et feminæ respondebant ; sicque sancta illa anima carne soluta est, qua ad cœlum ducta, quanto chori psallentium altius ascendebant, tanto cœpit psalmodia lenius audiri quousque et ejusdem psalmodiæ sonitus, et odoris suavitas elongata finiretur*, ait S. Greg.

S. Maria Oigniacensis moriens risit, et ovans irrisit mortem ; nam ut scribit oculatus testis Cardinalis Jacobus de Vitriaco lib. 2. Vitæ ejus cap. 13 : *Præ gaudio diutissime subridens, submissa voce cantabat : Quàm pulcher es, rex noster Domine! in eo gaudio postquam diu perstitit cantando, ridendo, et interdum plaudendo manibus, tandem ad se reversa : Mirabilia, ait, dicerem, si auderem.* Et inferius : *Dulci voce cantavit Alleluia; et tota fere nocte illa tanquam ad epulas invitata fuit in jubilo et exsultatione ; at paulo post iterum cantans Alleluia, in vigilia S. Joannis Baptistæ (qua et creditur S. Joannes Evangelista migrasse è seculo) circa horam nonam, qua Christus in cruce spiritum Patri reddidit, ipsa quoque ad Dominum migravit, nullo unquam mortis dolore vultus Angelici hilaritatem amittens, anno Domini* 1213, *ætatis* 36. Hæc Cardinalis fusius, ex quibus pauca excerpsi.

Multo magis B. Virgo in morte, viso Christo suo, et ab eo evocata : *Veni, electa mea, gaudens et ridens soluta est corpore, et perrexit ad Dominum*, ait S. Ildefonsus ser. 3. de Assumptione; imo graves auctores censent illam ex nimio Christi videndi desiderio, amore et gaudio animam exhalasse. Unde S. Damasc. in orat. 1. de Virg. dormit. exclamat ; *O miraculum sane natura præstantius ! ô res summæ admirationis plena ! Mors, quæ odio et execrationi prius erat, hîc commendatur ac beata censetur : quæ olim luctum et mœrorem, lacrymasque et tristitiam afferebat, nunc gaudii et lætæ celebritatis causa est.* Et paulo post : *Quocirca*, ait, *non te mors beatam reddidit, sed ipsa mortem exornasti, ut quæ ejus mœstitiam sustuleris, ac mortem gaudium esse plenum feceris.* Et orat. 2. de eadem dormit. sic scribit : *Ut enim antequam ullo partus dolore afficeretur peperit, ita etiam ipsius è vita discessus doloribus caruit.* Unde concludit : *Ac proinde sacram tuam migrationem mortem haudquaquam appellabimus, sed somnum aut peregrinationem, vel, ut aptiori verbo utar, cum Domino præsentiam.* Idipsum ex revelatione ipsius Deiparæ facta S. Brigittæ lib. 6. Revel. cap. 62. confirmatur : *Paravi*, ait Deipara, *me ad exitum, circumiens omnia loca more meo, in quibus filius meus passus fuerat ; cumque quadam die animus meus suspensus esset in admiratione divinæ charitatis, tunc anima mea in ipsa contemplatione repleta fuit tanta exsultatione, quod vix se capere poterat, et in ipsa consideratione anima mea à corpore fuit soluta.*

26. Os suum aperuit sapientiæ, et lex clementiæ in lingua ejus.] Hebr. : *Os suum aperuit in sapientia, et lex pietatis super lingua ejus;* Chald. et Theodot. ; *Et lex gratiæ in lingua ejus;* Sept. Vatic. : *Os suum aperuit attente et legitime, et ordinem posuit linguæ suæ;* Complut. vero : *Os suum aperuit sapienter et legaliter ; at eleemosynæ ejus in lingua ejus;* Vatablus : *Sapienter loquitur, et est gratiosa.* Pro *clementiæ* hebr. est חסד *chesed*, id est pietas, gratia, charitas, benevolentia, beneficentia, gratitudo, bonitas, sanctitas.

Explicat hîc quod dixit v. præced. *Fortitudo et decor indumentum ejus*, nimirum gravitatem et decoram modestiam hujus viraginis maxime elucere in verbis sapientibus et clementibus. Solent enim mulieres, quia otiosæ et curiosæ, esse loquaces et garrulæ ; et quia parvi præ viris sunt cerebri, ac passionibus aguntur; hinc multa imprudenter, dicaciter et procaciter effutiunt et vociferantur. Secus facit virago hæc, quæ mentem æque ac linguam suam domuit et castigavit sapientia et pietate : sapientia, ut nil insipiens ; pietate, ut nil injurium vel noxium loquatur.

Vox *aperuit* notat eam clausum habere os et obsignatum silentio, quod nil nisi clavis sapientiæ reseret. Rursum τὸ *aperuit sapientiæ* innuit sapientiam habitare in corde ejus, illudque quasi animare, movere, regere et aurigare, ut non tam virago quàm sapientia ipsa per os ejus loqui, et per manus ejus operari videatur. Ita S. Mechtildis adeo recte *servabat silentium, ut eam mutam putares : sin loqueretur, tanta id gratia faciebat, ut cum angelo te colloqui existimares*, ait Engelhardus in ejus Vita c. 5.

Et lex clementiæ.] Primo, q. d. In verbis non est aspera, morosa, clamosa, iracunda, sed lenis, blanda, modesta, suavis : hanc enim legem sibi clementiæ fixit, ut cum omnibus benigne et clementer loquatur ; quare hæc clementiæ lex quasi dictatrix menti insidens et præsidens, linguam ejus moderatur et regit, ut non nisi clementia et benevola, quæ ei suggerit et dictat, promat et lingua proferat.

Secundo, Chald. Theodot. et S. Ambros. in c. 31. Proverb. vertunt, *lex gratiæ*, q. d. Gratiosam se exhibet in loquendo, ut non tam ipsa, quam gratia per os ejus loqui videatur.

Tertio, hebr. *chesed* proprie significat pietatem, id est pium affectum, quo quis parentes, consanguineos, domesticos prosequitur, q. d. Materfamilias hæc in virum, filios, servos et ancillas pia est, benevola et benefica : quare viri labores et mœrores benevolis verbis solatur et abstergit. Rursum filiorum, servorum et ancillarum lites et jurgia amicis sermonibus sedat et componit, ut ipsa videatur totius familiæ esse pax, concordia et amor mutuus ; quia omnibus hasce virtutes verbis et factis instillat : quare si quis ab alio læsus sit vel offensus, curat ut offendens humiliando se, vel veniam petendo, offenso se reconciliet, ac offensus offendenti clementer culpam condonet, et pristinam amicitiam redintegret. Sic Abigail sua placida et blanda oratione Davidis iras sedavit, ut parceret Nabal et domui suæ, 1. Reg. 25. 24 ; et Esther regina, simili oratione, placavit animum Assueri, et ad clementiam, ut Judæis innocentibus parceret, inflexit.

Quarto, *chesed* cum Septuag. vertas, *eleemosynam* et misericordiam, et cum Tigurina, *beneficentiam*, q. d. Virago hæc assidue in lingua, æque ac mente et manu habet nomen eleemosynæ ; quia assidue eam omnibus commendat, jubetque suis ut nulli petenti eam denegent. Ita Aben Ezra. Rursum cum manu non potest, lingua dat eleemosynam, blandis verbis afflictum solando, instruendo, animando, consilium dando, commendando, etc. De-

nique in omnes est benefica, sibique fixit legem beneficentiæ, ut quibuscumque potest benefaciat.

Quinto, R. Levi per *chesed* accipit pietatem in Deum, q. d. Hæc virago assidue in lingua habet Deum, piaque verba de Deo, Deique in homines et totum mundum beneficentia: assidue enim eam prædicat et celebrat, cæterosque ad eamdem celebrandam invitat et excitat. Hinc rursum *chesed* vertas bonitatem et sanctitatem, q. d. Non nisi bona et sancta eloquitur, ut omnes ad sanctitatem impellat; quare os ejus videtur organum, et lingua ejus esse plectrum Spiritus Sancti, juxta illud S. Petri ep. 1. cap. 4. 11: *Si quis loquitur, quasi sermones Dei.* Vide ibi dicta.

Sic S. Gertrudis pia et sancta cuilibet dabat monita salutis, adeoque non tam ipsa quàm Spiritus Sanctus per os et linguam ejus loqui videbatur. Quare omnes ad illam velut ad cœleste oraculum concurrebant, ac quolibet veniente, ejusque auxilium vel consilium postulante, antequam ipse qua in re id postularet, ediceret, Spiritus Sanctus ei suggerebat quid respondere, quid consulere et eloqui deberet. Ita habet ejus Vita. Similia legimus de S. Catharina Senensi, cujus verba efficacia erant et ardentia, ut nullus peccator eis resistere posset, nec quisquam nisi melior effectus, ab ea recederet.

Nota clementiam jungi sapientiæ, quasi effectum causæ; vera enim sapientia movet hominem ad clementiam et beneficentiam, q. d. Virago hæc loquitur sapienter, ideoque clementer; sapientia enim ipsam docet clementiam et misericordiam, utpote quæ sit virtus et dos propria Deo, quæque homines faciat divinos, et quasi deos, juxta illud Naz. orat. 16: *Esto calamitoso Deus.*

Hanc legem sapientiæ et clementiæ S. Hieron. vel potius S. Paulinus inculcat Celantiæ matronæ: *Sermo,* ait, *in omnibus sit moderatus et parcus, et qui necessitatem loquendi magis indicet quàm voluntatem. Ornet prudentiam verecundia: quodque præcipuum in feminis semper fuit, cunctas in te virtutes pudor superet. Diu autem considera quid loquendum sit, ne quid dixisse pæniteat; verba tua ponderet cogitatio, et linguæ officium animi libra dispenset. Unde Scriptura dicit: Aurum et argentum tuum confla, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos, et attende ne forte labaris in lingua,* Eccl. 28. 29.

Deinde de lege clementiæ ista illico subjungit: *Nunquam malum verbum de ore tuo procedat, quæ ad cumulum benignitatis juberis etiam maledicentibus benedicere: Misericordes, ait, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed è contrario benedicentes,* 1. Petri 3. 8. *Mentiri autem atque jurare lingua tua prorsus ignoret, tantusque in te sit veri amor, ut quidquid dixeris, juratum putes.* Ac tandem concludit: *In omni igitur actu, atque verbo quieta mens et placida servetur; semperque cogitationi tuæ Dei præsentia occurrat: sit humilis animus ac mitis, et adversus sola vitia erectus.*

Legem hanc clementiæ egregie didicerat S. Monica, mater S. August., quæ per eamdem iras et choleram mariti sui cicuravit, atque ex leone ovem effecit, imo ex Pagano Christianum: quin et eamdem legem ipsa alias matronas docebat, quæ doctrinam ejus secutæ cum maritis, in jugi pace et amore vitam felicem agebant, uti narrat S. August. l. 9. Confes. cap. 29.

Verum præ omnibus matronis, viris et Angelis legem hanc sapientiæ et clementiæ servavit et docuit, servatque et docet B. Virgo, quæ, ut ait sanctus Ambrosius, l. de Virgin.: *Corde erat humilis, verbis gravis, animo prudens, loquendi parcior, legendi studiosior.* Et sanctus Damascenus, orat. 1. de Nativitate: *Sermo ejus,* ait, *jucundus ex leni anima progrediens.* Et sanctus Bonaventura in Speculum, cap. 8: *Maria,* ait, *mansuetissima fuit per lenitatem, patientissima contra omnem adversitatem.* Clementiæ ejus in peccatores et afflictos innumera exstant exempla. Quocirca Ecclesia eam in hymno *Salve, regina,* ita salutat et invocat: *O clemens, ô pia, ô dulcis virgo Maria!* Et in hymno *Ave, maris stella: Virgo singularis inter omnes mitis, nos culpis solutos, mites fac et castos.* Et sanctus Bernardus, serm. in illud Apocal. 12: *Signum magnum: Nihil,* ait, *austerum in ea, nihil terribile, tota suavis est offerens lac et lanam.* Et mox: *Quod si (ut vere sunt) plena magis omnia pietatis et gratiæ, plena mansuetudinis et misericordiæ, quæ ad eam pertinent, inveneris; age gratias ei, qui talem tibi mediatricem benignissima miseratione providit.* Causam dat sanctus Ildefonsus, sermone 1. de Assumptione: *B. Mariam,* ait, *velut ignis ferrum, Spiritus Sanctus totam decoxit, incanduit et ignivit; ita ut in ea Spiritus Sanctus flamma videatur, nec sentiatur, nisi tantum ignis amoris Dei.* Quid enim amor tantus nisi amabilia, blanda, clementia exhalat? scilicet ut nec à sole auferri potest lux, ut non luceat; nec ab igne calor, ut non adurat; ita nec à Virgine Dei matre clementia, ut misericors et pia non sit; quia ipsa innatam, inviolabilem, sempiternam simul cum dignitate matris Dei, legem clementiæ divinitus accepit. In lingua ejus hæc esse dicitur, eo quod in continuis supplicationibus ad Deum filium effusis, admirabilem istam et maternam pietatem demonstrat. Quapropter ipsa omnes ad se invitans: *Transite,* ait, *ad me omnes qui concupiscitis me, et à generationibus meis implemini; spiritus enim meus super mel dulcis, et hæreditas mea super mel et favum,* Eccli. 24. 26. Vide ibi dicta.

Alleg. Beda hæc attribuit Ecclesiæ et animæ sanctæ: *Os suum aperuit sapientiæ,* ait, q. d. *Ad hoc tantum loquens os aperuit, ut sapientiam doceret, juxta illud Apostoli: Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat; sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus,* Ephes. 4. *Vel certe os cordis aperuit ad discendum ab ipsa sapientia interius veritatem, quam alios foris doceret. Utrique autem sensui, quia utrumque fecit Ecclesia, coccinit apte quod sequitur: Et lex clementiæ in lingua ejus; illa videlicet, ut non statim more legis Mosaicæ peccantes puniret, sed misericorditer ad pænitentiæ remedia vocaret. Cujus exemplum clementiæ ab ipso Deo et Salvatore nostro manifeste percepit, cum oblata ei peccatrice muliere: Si quis, ait, sine peccato est, primus mittat in illam lapidem. Et sic eam à crimine quod patrarat, sub conditione amplius non peccandi, miseratus absolvit.*

27. CONSIDERAVIT SEMITAS DOMUS SUÆ, ET PA-

NEM OTIOSA NON COMEDIT.] Hebr. *Speculans vias domus suæ, et panem pigritiæ non comedit;* Chaldæus : *Manifestæ sunt viæ domus ejus;* Septuag. Complut. *Angustæ sunt viæ domus ejus, cibos autem otiosa non comedit;* sed Vatican. sic : *Constrictæ* (græce στεγναί, id est strictæ, præclusæ, obseptæ, firmæ, solidæ) *mansiones domorum ejus, cibos autem pigros non manducavit;* Symmachus: *Considerat itinera domus suæ;* clare Vatablus : *Speculatur statum domus suæ, et panem ignaviæ* (Scholiastes Græcus, *panem socordiæ;* Chald. *panem pigredinis*) *non edit;* R. Salomon: *Observat diligenter, quæ familiæ suæ opus sint.*

Pro *consideravit* hebr. est צופיה *tsopia*, id est speculata est, perspexit, discooperuit, apertis oculis circumlustravit. Unde צופה *tsophe* est speculator (inde patria Samuelis vocatur *Ramathaim sopim*, id est speculatorum); מצפה *mitspe* est specula : unde *Maspha* vocata est urbs Levitarum, sita in monte quasi specula Israelis. Porro radix צפה *tsapha* est contrariæ significationis : sicut enim passim significat speculando aperire; sic et subinde significat obductis laminis tegere, claudere et operire, ut patet Exodi 36. 34. Hinc Septuaginta vertunt : *Clausæ* vel *arctæ et constrictæ viæ domus ejus.*

Notatur hîc propria dos et præcipuum officium matrisfamilias, quod est speculari, ac quasi è specula prospicere et circumlustrare totam domum omnesque domesticos, atque ab iis inertiam omniaque noxia arcere, et sedulitatem omniaque bona procurare; per *semitas* enim *domus* accipe tum ostia, cubicula, angulos domus; hæc enim omnia lustrat, et vigilat excubatque ne quid in domum se inscia inferatur noxium, vel efferatur furtivum; tum vias, id est actiones domesticorum; metonymice, q.d. Materfamilias hæc diligentem domus et familiæ suæ curam gerit, excubat, speculatur et circumspicit actiones et mores domesticorum suorum, quid scilicet, quale et quantum agant, num torpescant otio, num litibus, crapulæ, libidini se dedant; quare ad hæc rite excludendum, omnes urget ad laborem et opus tum verbo, tum magis præiens exemplo : quocirca *panem otiosa* (Heb. *panem incuriæ* vel *socordiæ*) *non comedit*; sed panem multis curis et laboribus conditum meritumque parce sumit, et aliis laborantibus sumendum distribuit. Pigris enim et otiosis intentat illud Apostoli : *Qui non laborat, non manducet.* Virago ergo prudenter fame castigat otium et otiosos; hos enim fames cogit laborare. Celebre apud Romanos erat illud Appii Claudii : *Negotium melius populo romano committit quàm otium;* idem fideli cuilibet dicatur.

Ratio à priori est quod cura domus proprie incumbat uxori, sicut negotia externa marito, uti dixi v. 21. Hoc est quod ait Aristot. l. 1. de Re famil. cap. 3 : *Divina providentia utriusque natura, viri scilicet ac mulieris, ordinata est ad societatem. Alterum enim robustum fecit, alterum imbecillius : hoc quidem ob timorem cautius, illud vero propter fortitudinem pugnacius; et hoc quidem ut foris suppeditaret, quæ necessaria sunt; illud autem ut intus eadem conservaret.* Præclarius S. Hieronymus vel potius S. Paulinus, Celantium ita instruit : *Familiam tuam ita rege et confove, ut te matrem magis tuorum quàm dominam videri velis, à quibus benignitate potius quàm severitate exige reverentiam. Fidelius et gratius semper obsequium est quod ab amore, quàm quod à metu proficiscitur. Præcipue autem in conjugio venerabili atque immaculato Apostolicæ regulæ ordo teneatur. Servetur imprimis viro auctoritas sua, totaque à te discat domus quantum illi honoris debeat. Tu illum dominum obsequio tuo, tu magnum illum tua humilitate demonstra, tanto ipsa honoratior futura, quanto illum amplius honoraveris. Caput enim, ut ait Apostolus, mulieris est vir, nec aliunde magis reliquum corpus ornatur, quàm ex capitis dignitate.*

Allegor. Prælatus quilibet diligenter consideret Ecclesiam, vel congregationem sibi commissam. A consideratione enim pendet omne bonum, ab inconsideratione omne malum tam Prælati, quàm Ecclesiæ, uti graphice docet sanctus Bernardus libris quinque quos de Consideratione eximios scripsit ad Eugenium Pontificem, ubi inter cætera l. 1. ante finem sic ait : *Et primum quidem ipsum fontem suum, id est mentem de qua oritur, purificat consideratio; deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus, componit mores, vitam honestat et ordinat; postremo divinarum pariter et humanarum rerum scientiam confert. Hæc est quæ confusa disterminat, hiantia cogit, sparsa colligit, secreta rimatur, vera vestigat, verisimilia examinat, ficta et fucata explorat. Hæc est quæ agenda præordinat; acta recogitat, ut nihil in mente resideat aut incorrectum, aut correctione egens. Hæc est quæ in prosperis adversa præsentit, in adversis quasi non sentit : quorum alterum fortitudinis, alterum prudentiæ est.* Subdit deinde ab ea pendere omnes virtutes : *Ibi etiam advertere tibi est suavissimum quemdam concentum complexumque virtutum atque alteram pendere ex altera; sicut hoc loco vides fortitudinis matrem esse prudentiam, nec fortitudinem, sed temeritatem esse quemlibet ausum, quem non parturivit prudentia. Hæc item est quæ inter voluptates et necessitates media quasi quædam arbitra sedens, utrimque certis limitibus disterminat fines, istis assignans et præbens quod sat est, illis quod nimis est demens, et sic ex alterutro tertiam formans virtutem, quam dicunt temperantiam. Nempe intemperantiam ipsa consideratio censet tam eum qui necessariis pertinaciter demit, quam qui indulget superfluis. Non ergo est temperantia in solis resecandis superfluis, et in admittendis necessariis.*

Tropol. S. Gregor. 35. Mor. cap. 15. cujus verba de more transcribit Beda, et plura adjungit, per hanc considerationem semitarum, id est actionum, accipit examen conscientiæ, quod ad animæ purgationem et profectum utilissimum est: *Semitas*, ait, *domus suæ considerat, quia cunctas suæ conscientiæ cogitationes subtiliter investigat. Panem otiosa non comedit, quia hoc quod de sacro eloquio intelligendo perceperat, ante æterni Judicis oculos exhibendo operibus ostendit. Item domus fortis mulieris, habitatio est patriæ cœlestis. Semitæ domus illius præcepta justitiæ, quibus ad æternæ vitæ mansionem pervenitur. Quas profecto semitas anima bene considerat, cum et diligenter quibus actibus ad superna pervenire debeat, inspicit, et quæ agenda didicit, sedula exercere non desinit.* Prosequitur deinde ea quæ sequuntur, et sigillatim explicat : *Panem quoque*

otiosa non comedit, cum sacrificium Dominici corporis percipiens studet imitari actu, quod in mysterio celebrat, multum sollicita ne indigne panem Domini comedendo, et calicem bibendo, judicium sibi manducet et bibat, sed ut patiendo pro Christo, ac lacrymas fundendo, bonis quoque actibus insistendo, passionum exempla ipsius quantum valet sequatur.

Porro Sept. vertunt: *Constrictæ sunt mansiones domus ejus,* q. d. Virago hæc constringit et claudit horreum, penum, abacum, etc., eorumque clavem sibi servat, ut custodiat annonam et supellectilem, ne ad eam accessus vel furibus, vel domesticis ad eam efferendam et dissipandam pateat.

Moral. Prælatus et Princeps gnavus stringit disciplinam, arcteque servari vult omnes leges et ordinationes, itaque facit ut floreat resp. nam *ubi rigor, ibi vigor;* ignarus vero laxat disciplinam et leges, itaque rempubl. dissipat. Solebat Carolus V. Imper. urbem quamlibet ingrediens, ex tribus P. conjicere an in ea vigeret politia, foretque bonum regimen; considerabat enim an gnavus in ea esset Pastor, Prætor et Præceptor; gnavus enim Pastor severe tuetur disciplinam Ecclesiæ, Prætor reipubl. Præceptor scholæ, ut juventus recte erudiatur et formetur. Et S. P. N. Ignatius ex tribus conjiciebat an in monasterio vel collegio quolibet vigeret religio, scilicet considerabat an in eo exacte servaretur clausura, nitor et silentium; hæc enim tria aiebat certa esse indicia bonæ disciplinæ.

Symbolice Auctor Catenæ Græc. hæc applicans B. Virgini, per angustas vel constrictas ejus semitas accipit ejus virginitatem, et virginalem clauso utero partum.

S. Aug. serm. 45. de Diversis, pro *constrictæ* vertit, *severæ conversationes domus ejus, cibos autem pigros non comedit: severæ, inquam, fortes, districtæ, non est ubi diffluatur, non amat dissolutionem; et merito tantum acquisivit, quia cibos pigros non comedit,* q. d. Virago hæc severe tuetur domus ordinem et disciplinam, ideoque non molli otio, sed severo labori omnes assuefacit ipsaque exemplo eis præit; quare panes non pigros, sed sudore elaboratos partosque comedit. *Est* ergo, ait S. Amb. in hunc Proverb. locum, *mulier hæc laboriosa, vigilans, sollicita, surgens de noctibus, anxia ne lucerna exstinguatur, in tribulatione fortis, promissis nondum acceptis patiens, digitos suos ad fusum formans, panem pigra non manducans; sed post labores istos quid erit ei? Surrexerunt filii ejus, et divites facti sunt. Dicebat Apostolus* 1. *Cor.* 15: *Seminatur corpus in ignobilitate, surget in gloria. Tunc ditabuntur filii ejus; para ergo te divitias* (dotes membrorum gloriosas) *resurrectionis accipere.* Sic ipse legit ex Septuag. sicque explicat.

Hæc applices B. Virgini, cujus severa et rigida fuit vita in jejuniis, orationibus, lacrymis, persecutionibus, doloribus, passionibus. Unde S. Bernard. in Meditat. super *Salve, regina: O certe vita,* inquit, *amabilis, vita desiderabilis, vita delectabilis! ô vita quæ nutris tuos cœlestibus alimentis? qui enim vult te habere, se affligat, delicias respuat, delicata quæque contemnat; et qui amplius mortificatus fuerit, te amplius possidebit.*

Huc facit quod S. Brigitta narrat B. Virginem sibi revelasse, nullam se gratiam à Deo accepisse, nisi prævio magno labore, precibus et lacrymis, ideoque eamdem hortatur ac quosvis fideles, ut iisdem mediis gratiæ dona sibi procurent; non enim aliam esse viam ad gratiam, quàm mortificationem et crucem.

28. SURREXERUNT FILII EJUS, ET BEATISSIMAM PRÆDICAVERUNT (Chald. *beatitudinem illi dederunt*): VIR EJUS, ET LAUDAVIT EAM.] Hebr. אשר *ascar* in *piel* significat et beare vel beatum prædicare, ac ditare; opes enim divites faciunt felices et beatos. Unde Sept. Complut. vertunt; *Surrexerunt filii ejus, et ditati sunt;* Vaticani vero: *Eleemosyna autem suscitavit filios ejus, et ditati sunt;* Auctor Catenæ Græc. *Eleemosynæ ejus suscitarunt liberos ejus, et ditati sunt.*

Hebr. קם *kam,* id est surrexit, stetit, sæpe non corporis se erigentis stantisve situm, sed existentiam duntaxat et præsentiam, vel actionis initium et inchoationem significat, q. d. Surrexerunt filii, id est, virago hæc non est sterilis, nec illiberis; sed plures insignes habet filios, qui existentes et præsentes videntesque matrem tam sedulam, strenuam et opulentam, cœperunt eam celebrare et beatissimam prædicare. Potest tamen hoc loco *kam* et *kamu,* id est *surrexerunt,* proprie accipi, idque habet emphasim. Primo, q. d. Filii, qui totam noctem sine cura, quiete et jucunde dormierunt, mane surrexerunt, inquit Aben Ezra, inveneruntque matrem iis dormientibus noctu pervigilasse, lanam et linum pexuisse, filasse, texuisse, cibaria famulis et ancillis præparasse, resque totius domus in diem futurum decore et eximie ordinasse; imo ejus industria tam se quàm domesticos omnes vestibus duplicibus, rebusque omnibus abundare; quare se cum domesticis felices et beatos tali matre, matrem vero beatissimam prædicaverunt, utpote cui omnis hæc laus, omne domus decus et gloria debetur.

Secundo, *surrexerunt,* inquit Baynus, id est adoleverunt et creverunt filii, non solum ætate et statura corporis, sed et virtutibus quas à matre didicerunt, indeque honoribus, dignitatibus et gloria, quibus omnibus non tam voce quàm facto apud omnes celebrarunt matrem, ac reipsa illam prædicarunt beatissimam, utpote quæ tam beatos genuisset, aluisset et effecisset liberos; solet enim prolium educatio incumbere matri; quare earum probitas, dignitas et gloria matri jure tribuitur. Vir etiam non tantum voce, sed etiam moribus suis mulierem hanc dilaudare et commendare dicitur; quia viri facilitas, lenitas et suavitas morum ad uxorem magna ex parte spectat, et ab illius moribus pendet.

Porro Septuag. Complut. vertunt: *Surrexerunt filii ejus, et ditati sunt,* q. d. Mater tantas opes colligit, ut, cum filii ducta uxore surgerent, id est è domo materna in propriam migrarent, divitem eis dotem et hæreditatem assignarit, ut filii ab ea adeo ditati beatissimam matrem prædicarent, et laudibus in cœlum veherent. Sept. vero Vaticani habent: *Eleemosyna autem suscitavit filios ejus,* q. d. Mulieres timidæ, ideoque avaræ sua retinent, nec dant pauperibus etiam poscentibus eleemosynas, ne per eas depauperentur; at hæc virago sapiens et magnanima largiter dedit eleemosynas poscentibus, æque ac non poscentibus; sciebat enim per has se et suos à Deo fore benedicendos, et magno cum fœnore ditandos. Itaque reipsa factum est; nam eleemosynæ ejus *suscitarunt,* id est ad magnas opes et honores filios evexerunt; hunc enim esse eleemosynæ fructum docet S. Chry-

sostom. homil. *Quod eleemosyna sit ars omnium quæstuosissima*, ac S. Basilius homil. in divites avaros, Sanctus Joannes Eleemosynarius, et alii quos superius citavi.

Tropol. Auctor Cat. Græc. *Nullus*, ait, *apud illam claudicat aut cespitat; nam si quos in flagitium aliquod prolapsos animadvertit, statim pro sua pietate et clementia è sordibus in quibus jacent, excitat illos, opibusque spiritualibus auget. Quare etiam vir ejus laudat et admiratur illam.*

Anagog. Sancti qui in hac vita sedent, lugentes in cinere et sacco pœnitentiæ, in cœlo surgent, imo resurgent in stola gloriæ, ibique beatam prædicabunt matrem suam Ecclesiam nunc militantem, tunc triumphantem. Eamdem vir suus, puta Christus, laudabit *videns eam cum tanta multitudine filiorum divitum in resurrectione mortuorum*, ait S. Aug. ser. 45. de Diversis. Et Beda : *Surgunt*, ait, *filii Ecclesiæ, et beatissimam eam prædicant, cum cælestibus bonis sublimati quanta sit illius patriæ beatitas, cujus participes esse meruerunt, aspiciunt, et hanc debita laudatione in divina visione concelebrant. Laudat eam vir ejus, cum bona quæ ipse donavit, remunerat. Quibus autem verbis eam laudet consequenter ostenditur, cum dicitur : Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas.*

Hæc omnia facile adaptes B. Virgini. Ipsam enim beatissimam prædicavit Christus filius ejus, tum verbo, tum opere et moribus. Christus enim suam indolem cum natura hausit à B. Virgine; quare actiones et mores Christi repræsentarunt actiones et mores matris, ac virtus, beatitudo et gloria Christi repræsentat virtutem, beatitudinem et gloriam matris. Unde illa in Evangelio exclamabat : *Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ suxisti.* Tota enim laus filii in matrem redit; et, ut ait Salomon : *Gloria patris* (et matris) *est filius sapiens.* Rursum S. Joannes, quem Christus moriens sibi substituit, filiumque B. Virgini arrogavit, eam beatam prædicavit, cum ejus eximiam sanctitatem sua sanctitate expressit. Idem fecere S. Germanus, Damascenus, Ildefonsus, Anselmus, Bernardus, Dominicus, Franciscus, Ignatius, aliique innumeri, qui B. Virgini ceu devotissimi filii, ejus præconia per se et suos verbis factisque celebrarunt, et in dies celebrant, indeque eximia gratiarum dona cœlitus hauriunt. Nam, ut ait S. Bonavent. in Psalterio : *Jucundus homo qui non satiatur in laude tua; exortum est in corde illius lumen Dei, Spiritus Sanctus illuminat intelligentiam ejus.* Denique omnes omnium seculorum in Ecclesia fideles mire amant et glorificant B. Virginem. Hinc nulla pene est civitas, quæ non habeat templum in honorem Virginis dedicatum ; nullum templum, quod non habeat sacellum, vel altare, vel imaginem B. Virginis : nulla Ecclesia, quæ non ei quotidie *Salve, regina*, similesve hymnos et laudes accinat; imo tota Ecclesia eam assidue salutat : *Benedicta tu in mulieribus, et* (id est *quia*) *benedictus fructus ventris tui.* Hoc est quod ipsa spiritu prophetico prævidens præcinuit : *Beatam me dicent omnes generationes.* Nam, ut ait Damascen. Orat. de Nativit. *Virgo omnium encomiorum legem excedit, nec, si omnes toto orbe dispersæ linguæ in unum coeant, ejus laudes oratione consequi possent.* Nimirum :

Tot tibi sunt dotes, Virgo, quot sidera cœlo.

Rursum vir ejus, puta Spiritus Sanctus, laudavit laudatque eam, cum omnes Prophetas, Apostolos et Sanctos in ejus laudes excitavit. Hinc ubique Congregationes et Religiones in honorem Virginis erexit, quæ jugiter ejus Officium concinerent et laudes deprædicarent, uti inter alias facit Ordo Carmelitarum, Annuntiatarum et Servitarum, qui toti cultui et Virgini addicti, dicti sunt Servitæ quasi servi Virginis.

29. Multæ filiæ congregaverunt (Chald. *possederunt*) divitias; tu supergressa es universas.] Hebr. *Multæ filiæ fecerunt* חיל *chail*, id est, *virtutem, strenuitatem, fortitudinem, gloriam, opes; et tu ascendisti super universas ipsas.* Hinc Sept. utramque *chail* significationem complexi, vertunt : *Multæ filiæ acquisierunt divitias, multæ fecerunt virtutem; tu autem excellis*, vel *emines et supergressa es universas;* hoc est, excellenter et eminenter, sive eminus, supergressa es universas : est hendiadys. S. Augustinus, serm. 45. de Diversis, legit : *Multæ filiæ fecerunt potentiam, tu autem superasti et superposuisti omnes.* Posset quoque verti : *Multæ filiæ fecerunt exercitum*, id est copiam filiorum, servorum, ancillarum; *sed tu superasti omnes*, quia multos genuisti filios, et plures comparasti servos et ancillas, ut ex illis exercitum conflare et instruere possis, ac acie contra hostes decertare valeas, uti fecit Abraham Genes. 14. Armena versio apud M. Anton. Abagarum habet : *Multæ filiæ congregaverunt magnificentiam, acquisierunt justitiam.*

Sensus ergo est, q. d. Tu tua strenuitate et heroicis facinoribus parasti tibi robur, decus, gloriam et opes, quantas nulla cæterarum mulierum; sed iis omnes transcendis et superas. Est hæc laus viraginis, qua, ut præcessit, laudat eam vir suus, ait Beda, et filii beatissimam prædicant, dicendo scilicet quòd ipsa suo *chail*, id est vigore, valore, industria, robore, opibus, cæteris feminis longe antecellat. Id præstitit B. Gorgonia soror S. Greg. Nazianz. cui hoc ipse dat elogium Orat. 11 : *Et ut quosdam fuisse demus, qui una aliqua virtute cum ipsa contenderent, at hoc certe nomine omnes vicit, quòd una virtutes omnes complexa sit. Sic enim omnia præstitit, ut ne mediocriter quidem unum quisquam alius; sic autem ad summum singula, ut vel unum solum pro omnibus abunde sufficeret.* Unde sigillatim nonnulla recensens exclamat : *O squalidum corpus, et indumentum virtute sola florens ! O anima corpus pene sine cibo, velut materiæ expers retinentem ! O noctes insomnes, et psalmorum cantus, et stationem ex die in diem indesinentem*, etc. ! *O lacrymarum fontes, quæ ex afflictione seminabantur, ut in exsultatione meterent ! ô nocturnum clamorem nubes penetrantem, atque ad Deum pervadentem ! ô spiritus fervorem ob orationis desiderium, nec canes nocturnos, nec frigora, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras formidantem ! ô femineam naturam, quæ propter commune salutis certamen virilem naturam superasti, atque illud conspicuum fecisti, masculum et feminam corporis, non item animæ discrimen esse ! ô ingentem post baptismum castitatem, et sponsam Christi animam in puro corporis thalamo ! ô amarum gustum, et Evam, tum generis nostri, tum peccati matrem, et impostorem serpentem, et mortem illius continentia superatam ! ô Christi exinanitionem, et servi formam, et passiones ipsius mortificatione honoratas.*

Symbolice Lyran. hanc gnomen : *Tu super-*

gressa es universas, de S. Scriptura accipit, quæ plures et utiliores veritates includit, quàm omnia cæterorum scriptorum monumenta. Hinc S. August. in psal. 130. explicans illud S. Cor. 15. 10: *Abundantius omnibus laboravi: Paulus*, inquit, *plus omnibus laboravit, quia copiosius omnibus scripsit.* Alii enim Apostoli non scripserunt, alii nec tantum, nec tanta gratia scripserunt. Ubi ergo plus scribitur, plus laboratur; quasi unus scribendi labor tantus sit, ut nullus alius, quantumvis importunus, cum illo conferendus videatur.

Allegor. S. August. S. Ambros. et Beda hæc accipiunt de Ecclesia, quæ omnes filias, id est Synagogam Judæorum, scholas Philosophorum sectasque hæreticorum omnium (quæ filiæ vocantur, quia idem baptisma (eumdem Deum confitentur, sed male ob hæresim) de suis jejuniis, orationibus, eleemosynis, quin et prophetiis et miraculis gloriantes, longe vera fide, sapientia, virtute, gratia et gloria transcendit: *Multæ*, ait S. Amb., *fecerunt potentias, multæ locutæ sunt linguis, sciverunt mysteria, dæmonia excluserunt, res suas pauperibus distribuerunt, corpora sua ignibus cremanda tradiderunt; tamen quia charitatem non habuerunt, inflatæ sunt, et laude et præmio defraudatæ remanserunt. Hæc vero mulier et flore et fructu abundat, quia charitate plena est, quam spiritus fructum testatur Apostolus ad Galatas*, Galat. 5. *Ipsa est botrus vineæ dilectæ*, Cantic. 1; *ab ea enim procedunt cæterarum perfectiones virtutum, quas Apostolus ad Galatas enumerat dicens: Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas*, etc. Galat. 5. *Verum quia in his filiis, quæ et potentias fecerunt, defuit charitas, ideo illis dicitur: Fallaces gratiæ, et vana species; quia sine charitate sunt sicut æramentum resonans, et sicut cymbalum tinniens; nihil sunt, nihil virtutes prosunt. Igitur fallaces gratiæ. Ista vero quia quæsivit quid intelligeret, quia intellectum custodivit, merito sapiens commendatur.*

Tropol. hæc adaptes animæ heroicæ, qualis fuit S. Pauli, S. Augustini, S. Athanasii, S. Dominici, S. Francisci, S. Ignatii, etc., qui communes cæterorum Sanctorum virtutes, gratiam et gloriam, per illustriorem Dei gratiam et per heroicas virtutum operationes transcenderunt. Igitur in hac viragine describitur emblema heroicæ animæ et virtutis, cui singulas gnomas ex dictis facile est adaptare.

Singulariter vero et eximie hanc Salomonis gnomen B. Virginis sic adaptant Patres et Doctores. Primo, S. Bernard. tom. 2. concionum serm. 2. de B. Virgine: *Maria virgo*, ait, *sanctissima, quæ Salvatorem genuit, peperit et aluit; quæ jugiter ejus adhæsit lateri, quæ comes individua nullo fere abfuit itinere, quæ intensa præ cæteris invigilavit verbo, et operi ejus, sola Salvatoris actuum insignia opera, melliflua prædicationis genera, inaudita contra mundum, et peccatum, et tartareum zabulum divinæ severitatis acerrima eloquia, quòd eis diu interfuit, specialius vidit, secretius audivit, citius agnovit, propensius retinuit, et Apostolis aliisque discipulis locupletius edidit, diligentius retulit, melius indidit, fidelius tradidit.* Probat id ex hac gnome: *Hinc est quod de ea legitur in Evangelio: Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. Hinc in ejus laudibus legitur: Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas; licet enim in parabolis loqueretur ad turbas, licet Apostolis omnia nota faceret ut amicis: quædam tamen credendum est præ cæteris matrem suam, quemadmodum dilexisse, ita etiam propensius erudisse, quædam ei secretius intimasse, frequenter eam ad montem myrrhæ, et ad colles thuris sublimasse, in cellam vinariam occultasse, sui, prout novit et voluit, gloriam deificam, et super cœlestem revelasse notitiam. Unde Joannes in Apocal. cap. 4: De throno, ait, procedebant fulgura, voces et tonitrua, quia mater filii Jesu Christi parabolas, ænigmata, legalia, et mirifica gesta, dicta, opera avidius ebibit fidelius credidit, sincerius luculentiusque aliis* [illegible].

Secundo, S. Bonav. in Speculo cap. 2: *Mariæ*, ait, *Deus præparaverat non solum magnitudinem, sed et multitudinem bonorum in cœlo, ita ut nullus Angelus, nullus Sanctorum ei æquari possit in multitudine et congregatione bonorum cœlestium, juxta illud: Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu sola supergressa es universas*, Prov. 31. *Si filias istas intelligamus animas sanctas, vel intelligentias angelicas; numquid non supergressa es divitias omnium, cum ipsa sit primitiva Virginum, speculum Confessorum, rosa Martyrum, registrum Apostolorum, oraculum Prophetarum, filia Patriarcharum, regina Angelorum? Quid enim de divitiis omnium horum defuit? S. Hieronymus enim ait: Mariam si diligentius aspicias, nihil virtutis est, nihil speciositatis, nihil candoris et gloriæ, quod in ea non resplendeat.* Idem, cap. 8: *Et quia Dominus*, ait, *opulentissimus opulentissime est tecum, ideo tu es opulentissima sive ditissima secum; ut ita vere dici tibi possit illud Proverb.: Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas. Filia Agnes, filia Lucia, filia Cæcilia, filia Agatha, filia Catharina, et multæ aliæ filiæ, et multæ aliæ virgines sanctæ, et multæ animæ justæ congregaverunt divitias virtutum et gratiarum, divitias meritorum et præmiorum; sed Maria universis divitiis supergressa est excellentissime universas.* Et cap. 10: *Supergressa*, ait, *est Maria cunctas filias, supergressa est in natura, supergressa est in gratia, supergressa est in gloria universas filias, id est universas animas, et universas intelligentias angelicas.*

Tertio, S. Bern. tom. 2. concionum serm. 51. art. 3. c. 10. dicit B. Virginem actu illo fidei et obedientiæ, quo Angelo Christi incarnationem annuntianti assensit, et assentiendo sese condigne disposuit, ac de congruo meruit ut esset mater Dei, plus meruisse quam meruerunt omnes Angeli et Sancti in omnibus actibus suis, quia scilicet (ut explicat Suarius disp. 12. sect. 4.) eo actu meruit saltem de congruo eam dignitatem (maternitatem Dei) cui excellentior gratia et gloria quodam modo debebatur. Verba S. Bernardini hæc sunt: *Si quis*, ait, *considerat ad tantum mysterium finalem virginei consensus terminum, clare intelliget, quod omnis dignitas et perfectio inclusa in hoc quod est esse matrem Dei, tam mente, quàm carne comprehendatur in eo, quod quidem transcendit in merito in infinitum, quidquid sub Deo homine cogitari vel dici potest. Si igitur terminus tam ineffabilis fuit suo merito proportionatus, oportet quòd meritoria perfectio hujus consensus fuerit perfectioni sui termini pariter proportionata.* Ex hoc principio hanc conclusionem infert: *Ex his igitur colligi*

potest, Virginem Beatam in conceptionis filii Dei consensu plus meruisse, quàm omnes creaturas, tam Angelos quàm homines in cunctis actibus, motibus ac cogitationibus suis : nempe omnes, qui meruerunt, nihil aliud potuerunt mereri, nisi secundùm varios status et gradus gloriam sempiternam ; hæc autem Virgo in illo admirando consensu meruit totalem fomitis exstinctionem, dominium et primatum totius orbis, plenitudinem omnium gratiarum, omnium virtutum, omnium donorum, omnium beatitudinum, omnium fructuum spiritus, cunctarum scientiarum, interpretationes sermonum, spiritus prophetiæ, discretiones spirituum, operationes virtutum : meruit fecunditatem in virginitate, maternitatem Filii Dei : meruit quòd sit stella maris, porta cœli, et super omnia quòd regina misericordiæ nuncupetur, ac talis nominis consequatur effectum. Unde merito Proverb. ult. de ipsa B. Virgine Salomon ait : Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas.

Quarto, Patres docent B. Virginem gratia et gloria omnes omnino sanctos homines et Angelos, etiam Cherubinos et Seraphinos, longe superare, ac nullam creaturam cum illa comparari posse ; utpote quæ à solo creatore Deo superatur. Ita D. Epiphan. in orat. de Laudib. Virg. *Solo Deo excepto*, ait, *cunctis superior existis.* D. Gregor. lib. 1. Regum cap. 2 : *Mons fuit beatissima Virgo, quæ omnem electæ creaturæ altitudinem electionis suæ sublimitate transcendit.* D. Damasc. serm. de Nativit. Virg. *Hodie*, ait, *mundi salus inchoavit; exsultate, montes, hoc est ratione præditæ naturæ quæque ad spiritualis contemplationis fastigium assurgitis : siquidem clarissimus Dei mons paritur, mons, inquam, ille, qui collem omnem ac montem, id est Angelorum atque hominum sublimitatem, exsuperat.*

Quinto, omnes consentiunt B. Virginem sicut gratia, sic quoque dignitate et honore superare omnes Angelos et homines; quia tota Ecclesia hos colit dulia, B. Virginem vero hyperdulia, quæ proxime accedit ad latriam, qua colitur Deus. Junge jam simul omnes honores, qui singulis Angelis et hominibus debentur ac deferuntur, omnes erunt duliæ, nec unquam pertingent, quantumcumque increscant, ad hyperduliam B. Virgini debitam : quia hæc altioris est ordinis; quare omnes alias dignitates in unum conflatas transcendit, sicut aurum dignitate transcendit omne argentum, et cœlum transcendit omnia elementa et corpora elementaria.

Ratio à priori est quòd B. Virgo colatur ut mater Dei : hæc enim, cum sit dignitas immensa, longe omnes alias transcendit ; hinc ei honor pariter et cultus, qui cæteros omnes transcendat, debetur. Maternitas Dei enim est dignitas incomparabilis et incomprehensibilis. Ipsa enim est consanguinitas cum Deo eaque proxima, summa et arctissima : quare per eam B. Virgo elevata est, facta quasi ordinis divini, ut eumdem Deum habeat filium sibi consubstantialem in humanitate, quem Deus Pater sibi habet ὁμοούσιον et consubstantialem in Divinitate. Quare sicut ei dicit Deus Pater : *Filius meus es tu, ego hodie genui te;* sic idem eidem dicere potest B. Virgo. Ipsa ergo præ cæteris omnibus proprie est *mater, filia, sponsa Dei,* puta mater Dei Filii, filia unigenita Dei Patris, sponsa Spiritus Sancti. Quid ergo quantumque est esse matrem Dei? Est esse maternitate quodam modo superiorem Deo, est parere et gignere Deum ; est Deo dare suam substantiam, suam essentiam, suum corpus, suam carnem et sanguinem ; est habere jus maternum in Deum, velut suum infantem et prolem; est Deum habere sibi subditum ceu filium, ut Deus eam vocet genitricem suam, eam colat ut matrem, amet ut matrem, ei obediat ut matri : rursus ut eam exornet illis dotibus et gratiis, quæ et matrem Dei et Deum filium decent : honor enim filii pendet ab honore matris. Quare sicut matrem regis decet esse reginam tanto filio dignam : sic pariter Dei matrem decet esse Deo dignam. Sicut enim turpe esset regi habere matrem eo indignam, vilem et abjectam; sic pariter turpe esset, si Deus haberet matrem se indignam, nec iis ornatam dotibus quæ Deum decent. Hinc matris Dei decus obstupescens S. Bernard. exclamat hom. 1. super *missus est : Utrimque stupor, utrimque miraculum, et quòd Deus feminæ obtemperet, humilitas absque exemplo ; et quòd Deo femina principetur, sublimitas sine socio.*

Idipsum liquet rursum ex eo quòd dignitas unionis hypostaticæ humanitatis cum Deo, in Christo sit plane immensa, quæ omnes omnium creaturarum dignitates et excellentias in unum conflatas longe superat : facit enim hunc hominem, puta Jesum, esse Deum. Huic autem unioni intime et proxime cooperata est B. Virgo, dum Verbum æternum è suis visceribus corporavit, et carne sua induit. Maternitas ergo ejus proxime accedit ad Verbi incarnationem. Unde sicut nihil hac unione, sic nec maternitate Dei quidquam præstantius, vel ab ipso Deo fieri potest, uti docet D. Thomas 1. p. q. 25. art. 6. ad 4 : *Dicendum,* ait, *quòd humanitas Christi ex hoc, quod est unita Deo; et beatitudo creata ex hoc, quod est fruitio Dei; et B. Virgo ex hoc, quod est mater Dei, habent quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod est Deus; et ex hac parte non potest aliquid fieri melius eis, sicut non potest aliquid melius esse Deo.* Ex quibus colligas quòd, licet maternitas Dei, sicut et visio Dei, sit dos et dignitas entitative et absolute finita, utpote quæ recipitur in intellectu et natura creata, quæ, cum sit limitata et finita, doni infiniti non est capax; tamen objective et respective sit infinita, quia scilicet utraque respicit tenditque in objectum infinitum, quod est Deus. Hinc esse matrem Dei, in morali hominum æstimatione et conceptu censetur esse dignitas immensa : quare ita vocatur à S. Epiphanio, Anselmo, Damasceno et aliis ; quia omnes alias dotes et dignitates quibusvis hominibus et Angelis datas, longe transcendit, et à sola unione hypostatica Christo communicata superatur.

Sexto, ex hac radice et fundamento omnia Virginis Deiparæ charismata et privilegia profluunt, inter quæ graves Doctores, ut Franc. Suarez, Salazar et alii censent esse hoc, quòd B. Virgo sua gratia suisque meritis superet omnem omnium Angelorum et hominum gratiam ac merita, non tantum seorsim sumpta, sed etiam adunata et in unum cumulum collecta, ut si in una bilancis lance ponerentur ista omnia, in altera vero solius Virginis, hæc illi præponderaret. Unde consequitur ipsam magis

Deo esse gratam, dilectam et in pretio, quàm sint omnes homines et Angeli simul sumpti: quare ejus preces pluris valere apud Deum, quàm valeant preces omnium hominum et Angelorum. Mater Dei enim dignior est ut exaudiatur à Deo, quàm sint omnes homines et Angeli simul.

Ratio à priori est dignitas maternitatis jam assignata, quæ plane hanc præcellentiam quasi jure suo deposcere videtur. Accedit quod, sicut materfamilias, qua talis, dignior est omnibus suis filiis, servis et ancillis simul sumptis, tanquam mater, caput et princeps totius familiæ: sic et B. Virgo à Christo constituta materfamilias suæ Ecclesiæ, omnibus ejus filiis et fidelibus, etiam simul sumptis dignior sit oportet. Unde S. Irenæus: *Quid est*, ait, *quod sine Mariæ consensu non perficitur incarnationis mysterium? quia nempe vult illam Deus omnium bonorum esse principium;* et S. Gregor. lib. 1. Reg. cap. 2: *Mons fuit beatissima Virgo, quæ omnem electæ creaturæ altitudinem electionis suæ sublimitate transcendit.*

Insuper B. Virgo, quæ mater Dei effecta est regina omnium Angelorum et hominum, ut omnes ei se subjicere, ejusque se subditos, imo servos profiteri, atque illam ceu dominam, principem et pleno jure reginam suam agnoscere debeant, imo gaudeant et optent. Atqui honor et dignitas Reginæ superat omnes dignitates Ducum, Baronum, Comitum illi subditorum, etiam simul sumptas; quia est transcendens et altioris ordinis, ac par regiæ majestati. Ergo pariter B. Virgo, quia regina cœli et terræ, regia hac majestate superat omnes dignitates omnium Angelorum et hominum, utpote sibi subditorum, etiam adunatas et in unum conflatas.

Denique B. Virgo quia mater Dei à S. Anselmo et Patribus vocatur, et revera est mediatrix totius Ecclesiæ et omnium fidelium; quia ipsa proxime cooperata est incarnationi Verbi, et consequenter redemptioni nostræ. Rursum per illam ceu matremfamilias et mediatricem, Deus Martyribus distribuit fortitudinem, Virginibus castitatem, Apostolis zelum, Confessoribus patientiam, Anachoretis austeritatem, Religiosis humilitatem, paupertatem, obedientiam; conjugibus continentiam et fidem conjugalem, ac cæteris fidelibus suas dotes, virtutes et gratias cuique congruas et proprias. Quare hasce omnes ipsa perfectius et eminentius in sese habeat oportet; sicut causa universalis, v. g. cœlum eminenter in se continet omnes perfectiones corporum elementariorum, quas ipsa causat et producit; quare sicut cœlum superat omnia terrena, ignis calore superat omnem calorem à se productum, et sicut sol suo splendore vincit et obscurat omnem lucem aeris et stellarum, utpote à se productam: sic pariter gratia, et consequenter gloria B. Virginis, superat omnem gratiam et gloriam fidelium omnium. Rursum sicut caput sensum, rationem, motum et directionem influens in cætera membra, iis omnibus etiam simul sumptis longe antecellit (plus enim habet rationis et sapientiæ solum caput, quàm omnia membra simul sumpta); sic etiam gratia B. Virginis gratiam cæterorum omnium simul sumptorum præcellat oportet; quia est gratia capitis, quam proinde non sibi soli accepit, sed velut caput eamdem in cæteros fideles pro cujusque capacitate transfundit.

Porro etiamsi nec Christus gratiam et gloriam Angelis meruerit, nec illam eis B. Virgo impetrarit aut distribuerit, ut proprie Angelorum mediatrix dici nequeat: hactenus tamen mediatrix eorum dici potest, quod una sit in cœlis Ecclesia, Angelorum et hominum beatorum; quare cum Christus et B. Virgo effecerint ut ruinæ Angelorum, lapsu dæmonum factæ, per homines sarcirentur, unaque integra et plena, omnibus numeris perfecta et beata Ecclesia triumphans ex utrisque conflarentur; hinc fit ut Christus Angelorum mediator, et B. Virgo mediatrix dici queat, quia magnum eis bonum contulit, scilicet reipublicæ et Ecclesiæ eorum laceræ redintegrationem, indeque gaudia mutua, quæ beatitudinem Angelorum accidentalem mire adaugent. Gaudent enim mirifice Angeli de Apostolorum zelo et fructu, de Martyrum invicta constantia, de angelica Virginum castitate, etc., atque eorum merita, triumphos, gloriam et præmia sua æstimant per communionem charitatis et Ecclesiæ. Hæc enim facit ut, quod unius Beati est, id alterius quoque fiat, adeoque quisque Beatus fruatur et gaudeat de bono alterius, perinde ac si id suum propriumque foret. Quare cum omnes Angeli simul hanc suæ ruinæ per homines restaurationem mereri et impetrare nequiverint, sed id præstiterit Christus, et post perque Christum B. Virgo, hinc sequitur plus eam apud Deum gratiâ valere, plusque ab eo impetrasse, ipsis etiam Angelis, quam omnes Angeli simul juncti sibi impetrare potuerint, ac proinde B. Virginem tam gratia quam gloria, omnes Angelos simul sumptos transcendere et superare. Unde S. Anselm. ait per B. Virginem totum mundum esse erectum, et totam rerum naturam esse renovatam: Et B. Petrus Damiani ser. de Assumpt. ad illa. *Electa ut sol: Electa*, ait, *sed prælecta ut sol, quia sicut sol solus orbem illuminat, sic hæc sola solidiori lumine et Angelos et homines illustrat.* Denique S. Bernard. *Maria*, ait, *omnibus misericordiæ sinum aperuit, ut de plenitudine ejus accipiant universi, peccator veniam, justus gratiam, Angelus lætitiam, tota Trinitas gloriam.*

30. FALLAX GRATIA, ET VANA EST PULCHRITUDO; MULIER TIMENS DOMINUM IPSA LAUDABITUR.] Hebr. *Mendacium gratia, et vanitas pulchritudo; mulier timens* (vel *timor*, utrumque enim significat heb. יראת *irath*, q. d. Cui est timor Domini, vel qui ita timet Dominum, ut videatur esse ipse timor) *Domini ipsa laudabitur;* Syrus: *Mentitur decor, infructuosa est pulchritudo, etc.* R. Salomon: *Mulier haud laudibus extollenda, quod forma præcellat, cum omnia sint quid inane et merum mendacium; mulier vero quæ Deum vereatur, hæc solum laudibus est celebranda.* Idem per mulierem hanc mystice accipit S. Script. et legem Dei. Sept. hic variant; nam Vaticani habent: *Fallaces gratiæ, et vana pulchritudo; mulier enim intelligens benedicitur: timorem autem Domini ista laudet*, quæ ultima videntur esse duplex versio ejusdem sententiæ Hebrææ. Complut. et Regii: *Mendaces gratiæ et vana pulchritudo non est in te;* et S. Amb. *Fallaces* (S. Aug. *falsæ*) *gratiæ, et vana species; mulier prudens* (S. Aug. *sapiens*) *benedicitur: timorem autem Domini ista laudet;* sicque mystice exponit, q. d. Vanæ sunt virtutes sine charitate; timor enim Dei filialis est amor et charitas. Auctor Catenæ

Græc. sic legit, sicque mystice explicat: *Mendaces gratiæ, et vana mulieris pulchritudo nulla est in te; mulier prudens apud omnes bene audit. Ipsa autem timorem Domini laudet et extollat. Multæ, inquit, sunt artes et disciplinæ externæ sapientiæ, quæ hominem ad se pelliciunt et distrahunt. Verum divina sapientia, vera illa et salutari pulchritudine ornata, excellit omnes. Timorem autem Domini laudet, etc. Anima, inquit, quæ hanc sapientiam adepta est, non se efferat, sed Deum timeat et laudet, ut qui omnis cognitionis auctor et parens ipsi exstiterit.*

Gratia est gratiosa venustas, sive decor et concinnitas, tum corporis, tum gestuum et actionum, quâ quis in habitu, incessu, sermone et actione ita decore se gerit, ut intuentium amorem sibi conciliet, eisque acceptus et gratiosus existat: sic feminæ bene educatæ solent esse gratiosæ in dicendo et agendo, omnique gestu et habitu. *Pulchritudo est bona illa concinnitas in compositione membrorum, floris instar superinductam sibi gratiam habens*, ait S. Basilius apud Anton. in Melissa, p. 1. c. 60. Pulchritudo in tribus sita est: primo, in justa corporis quantitate, qualitate et complexione; secundo, in congrua membrorum proportione; tertio, in grata coloris suavitate.

Sensus est, q. d. Cæteræ mulieres laudem quærunt vanam ex sua gratia, et laudari cupiunt à sua pulchritudine; at hæc virago laudem veram aucupatur ex timore Dei. Vana enim dos, et vana laus, est pulchritudo; at vera laus et vera dos laudanda, est timor Dei, ideoque ipsa præ cæteris reipsa laudabitur. Solent enim feminæ ponere suum decus in gratia morum et pulchritudine corporum, tum naturali, tum ascititia quam sibi asciscunt, obliniendo faciem purpurisso, cerussa, aliisque pigmentis et fucis: item vestiendo se bysso, monilibus, catenis aureis, unionibus, armillis, cæteroque mundo muliebri. At omnis hæc gratia est fallax et vana, citoque tollitur et evanescit. Quocirca virago hæc decus suum ponit non in gratia et pulchritudine, sed in timore Dei, qui manet in seculum seculi, atque Dei et Angelorum gratiam et gloriam, laudemque æternam illi conciliat.

Secundo, q. d. Gratia et pulchritudo corporea, quam adeo ambiunt homines et feminæ, fallax est et vana; vera enim gratia et pulchritudo sita est in virtute, quam affert timor Dei: illa enim pulchritudo corpus duntaxat ornat; at hæc virtutis tam animam quam corpus condecorat, ideoque præ illi sub omnibus laudari et celebrari solet; virtus enim sola est laude digna: unde à Poetis per metonymiam virtus vocari solet laus. Præclare S. Gregor. Nazianz. apud Anton. in Melissa, p. 1. c. 60: *Pulchritudinem*, ait, *existima animi ornatum.* Et S. Chrysost. *Non in corporis forma, sed in moribus et modestia pulchritudo sita est.*

Nota: Gratia et pulchritudo vocatur mendax, falsa, fallax et vana; vel, ut nervosius habent Hebr. mendacium sive falsitas et vanitas. Primo, quia brevis est et caduca, fugax et evanida: cito enim per ætatem, morbum, laborem, aliudve accidens deperit et evanescit. Mentitur ergo se esse rem realem et stabilem, cum revera sit umbratica et instabilis. Unde Poeta:

> Forma bonum fragile est, quantumque accedit ad annos
> Fit minor, et spatio carpitur illa suo.

Sicut ergo radii solares, per vitrum rubrum transparentes apparent rubri, cum revera tales non sint, sed vitrum mentiatur eos esse rubros; et sicut sepulcra intus plena putoribus, vermibus et cadaveribus, exterius mentiuntur se esse pulchra, puta alba et aurea: sic feminæ pulchræ et coopertæ, ut meretrices, externo fuco mentiuntur se esse pulchras, cum interius sint plenæ sordibus, putoribus intolerabilibus, ac morbis et lue venerea quam amasiis afflant, ut vere meretrix non sit aliud quam sepulcrum dealbatum, et caro spurca per cutem spatiosè tralucens.

Secundo, quia gratia et pulchritudo fallit, decipit et dejicit ipsas feminas gratiosas et pulchras; quia facit eas superbas, morosas, intemperantes. Unde illud:

> Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formam.

Pulchræ enim cupiunt omnibus suam formam ostentare, ideoque omnium concupiscentias et tentationes in se provocant. Unde Naso:

> Lis est cum forma magna pudicitiæ;

quia formosæ ægre sunt castæ: nam juvenes et mœchi earum formæ insidiantur. Hinc Aristippus philosophus, consultus à quopiam an uxorem ducere deberet, negavit, rationemque attulit dicens: Vel duces deformem, vel formosam; si deformem, habebis ποινην, id est pœnam; si formosam, habebis κοινην, id est communem multis. Ita Anton. in Melissa, p. 2. c. 34. Vide S. Chrysost. homil. de muliere et pulchritudine tom. 5. et hom. 20. in epistol. ad Ephes.

Quocirca legimus in Vitis Sanctorum virgines et viragines castas petiisse à Deo, ut ab eis hanc illecebram pulchritudinis tolleret, ac sese efficeret deformes, atque impetrasse; alias oculos sibi eruisse, nasos truncasse, vibicibus faciem deformasse, ut incestis tentationis ansam præciderent. Nam, ut ait Leucippus apud Anton. in Melissa, p. 1. c. 60; *Pulchritudo acutius telo vulnerat, et per oculos in animam defluit;* et Anonymus ibidem: *Eximia forma multis etiam criminibus scatet.* Ita S. Ebba Abbatissa Collinghamensis cœnobii in Anglia anno 870. Danis Angliam invadentibus, ut eorum lasciviam effugeret, sese cum omnibus monialibus naso et labro superiore truncavit: quare Dani furentes ipsas cum cœnobio concremarunt; itaque pro virginitate martyrii lauream adeptæ sunt, uti ex Matthæo Westmonasteriensi refert Baron. tom. 10. ad annum Christi 870. Sophronius, vel potius Joannes Moschus in Prato Spirit. c. 60, narrat virginem ob oculorum pulchritudinem à juvene appetitam, effodisse sibi oculos, eosque juveni misisse; quo viso ille compunctus, seculum deseruit, et probatissimus factus est monachus. Idem fecit Sanctimonialis quædam, de qua scribit Jacobus de Vitriaco Cardin., quæ adamata à principe ob oculorum speciem, eos sibi evulsit, ac in disco principi destinavit: *Habeto*, ait, *oculos quos desiderasti, modo meos cordis oculos intactos atque illæsos relinquas.* Quod exemplum post Vitriacum recenset Vincentius Bellovac. in Speculo morali lib. 1. p. 3. dist. 96, illudque in Anglia contigisse testatur; principem vero illum fuisse Richardum Angliæ regem, qui se monasterium combusturum minabatur, nisi sibi Sanctimonialis adeo formosa dederetur.

Tertio, quia gratia et pulchritudo fallit et dementat mentes virorum et juvenum, ut velut amentes illas insane adament, et velut effrænes equi ad equas adhinniant; itaque cum eis castitatem, sanitatem, virtutem, conscientiam, famam, cœlum deperdant, ac feminini et incesti fiant, mortemque præsentem et æternam in gehenna sibi æque ac feminæ, quas adamarunt, accersant. Huc facit illud Theophrasti, quod citat S. Hieron. lib. 1. contra Jovinian. *Pulchra*, ait, *cito adamatur; difficile autem custoditur quod plures amant: nihil tutum est, in quod totius populi vota suspirant: alius forma, alius artificio, alius facetiis, alius liberalitate sollicitat. Aliquo modo vel aliquando expugnatur, quod undique incessitur.* Et infra: *Omnis, quantumvis circumspecta et prudens, custodia luditur.*

Quocirca quid est *gratia*, quid *pulchritudo?* Respondeant sapientes tam Patres quam Philosophi, quos citat Maximus serm. 44, Anton. in Melissa p. 1. c. 60, Stobæus p. 2. serm. 66. et 63. et Tiraquell. l. 2. connub. num. 10 et seq. Sanctus Hier.: *Pulchritudo est oblivio rationis;* Socrates: *Pulchritudo est modici temporis tyrannis*, quod formæ gratia mox deflorescat; idem: *Formosorum oscula vitanda sunt quasi animalium morsus venenatorum;* Theophrastus: *Pulchritudo est tacita deceptio*, quod absque verbis persuadeat; Euripides in Helena: *Pulchritudo est res infelix;* Xenophon. lib. de Amore; *Pulchritudo est ignis, qui tangentes urit, distantes inflammat. Est autem animæ cultus disciplina, et mens ad prudentiam composita;* Petrarcha lib. 1. de Remed. utriusque fortunæ: *Pulchritudo est velum oculis, laqueus pedibus, viscus alis, ut non facile vera discernat, nec virtutem sequatur, nec in altum animæ evolet. Est hostis domesticus, raptor quietis, materia laboris, tormentum libidinis;* Proclus lib. de Anima ait: *Animæ deceptæ propter veræ pulchritudinis ignorantiam, corporeas formas admirantur et depereunt.* S. Chrys. ep. ad Theod. lapsum: *Pulchritudo*, ait, *est gypsum sepulcro inductum, id est phlegma sanguine mixtum pulchre per pellem pellucens.* Detrahe pellem, et videbis quàm putida subsit caro, quale sterquilinium sit in ventre, quale phlegma per os, nares, oculos, etc., distillet. Omitto vomicas, gangrænas, carcinomata, flatus, fœtores, pædores.

Rursum Bion apud Laertium lib. 4. c. 7: *Forma*, ait, *est bonum alienum*, sentiens extra hominem esse, quod ipse sibi nec dare potest, nec tueri datum. Animi bona vere nostra sunt. Theocritus: *Forma est eburneum detrimentum*, quod grata quidem sit aspectui, sed multorum incommodorum causa; Carneades: *Forma est regnum absque satellitio*, quod formosi impetrent quidquid volunt, nulla adhibita vi. Refert hæc Laert. l. 5. c. 1, et Stobæus ser. 63.

Isocrates eos qui pulchrum habent corpus, animam autem malam, dicebat optimam habere navim, gubernatorem autem pravum; Æsopus: *Ne mihi formam*, ait, *sed mentem aspice;* ita Maximus serm. 44. Alius: *Forma est flos juventæ, qui deflorescit in senecta.* Sicut rosa floret mane, marcet vespere. Vide roseum vultum juvenis, eumque confer cum rugis canisque senectæ. Seneca in Hippolyto:

Ut fulgor teneris qui radiat genis,
Momento rapitur, nullaque non dies
Formosi spolium corporis abstulit.
Res est forma fugax.

Philo libro de Providentia: *Ob formositatem corporis*, ait, *se jactare, et laudes occupari, mentis compos nemo poterit, quæ brevi adeo exstinguitur tempore, ut antequam florescat defloruisse videatur.* Denique S. Gregor. Nazianz. orat. 31: *Pulchritudo*, ait, *est temporis et morbi ludibrium;* nam ut ait Boetius l. 3. de Consol. prosa 8: *Triduanæ febris igniculo potest dissolvi.*

Nota: Non negat Salomon pulchritudinem et gratiam esse decus viraginis, sed tantum asserit id esse fallax et caducum, cum verum solidumque ejus decus sit sapientia et virtus, quam parit timor Domini. Cæteroqui forma corporis sæpe index et specimen est formæ animæ. Quocirca Bartholomæus Capranus, Mediolanensis Archiepiscopus, idcirco se ministros forma præstantes quæsivisse dicebat: *Quoniam turpes animi turpia corpora incolerent; improbitatem autem in egregio corpore raro compertam esse*, ait Æneas Sylvius lib. 2. de Gestis Alfonsi; unde illud:

Gratior est pulchro veniens è corpore virtus.

Et illud Ovidii:

Pulchra verecundo suffundens ora rubore,

quæ est virginum pulchritudo. Bion: *Forma*, ait, *mulieres ornat, virum autem robur;* Menander: *Si naturæ decus mores exornent boni, duplo amore accedens capitur;* Plato: *Sensus omnes formosus delectat;* Aristoteles: *Pulchritudine homines magis quàm quavis epistola commendantur;* Plutarch. *Pulchritudo corporis opus est animæ, gratificantis ei decus formæ:* hæc et plura Stobæus serm. 65. Hinc S. August. l. 15. Civit. 22. asserit pulchritudinem esse donum Dei.

Igitur damnat pulchritudinem ascititiam, quam sibi parant feminæ philocosmæ; naturalem vero formam non damnat, sed fallacem et fugacem esse docet, ac, si comparetur cum timore Dei et virtute, longe illi esse postponendam, cum virtus sit vera solidaque animi corporisque forma et pulchritudo, uti docet S. Petrus ep. 1. cap. 3. 3. et seq. ubi plura hac de re dixi, æque ac Isaiæ 3. sub finem cap.

Norat hoc optime B. Nonna mater S. Gregor. Naz. de qua ipse ita scribit orat. 19: *Illa est*, ait, *quæ cum aliæ mulieres tam ob formæ elegantiam nativam, quàm fictam et ascititiam gloriari, atque animis efferri soleant; ipsa contra hanc unam quæ in anima divinaque imagine sive tuenda, sive pro viribus repurganda, posita est, pulchritudinem agnoscebat; pictos autem et arte quæsitos ornatus ad scenicas mulierculas abjiciebat.*

Matrem sapientem secuta est sapiens filia S. Gorgonia, de qua idem ita loquitur orat. 11: *Non illam aurum arte ad eximiam pulchritudinem elaboratum ornavit, non flavæ comæ, tum apparentes, tum sublucentes, non crinium nodi et imposturæ, pretiosum caput summa cum infamia scenam efficientium, non circumfluentis et pellucidæ vestis magnificentia, non lapidum splendores et gratiæ propinquum aerem colorantes, ac formas lumine circumfundentes, non pictorum artes et præstigiæ, ac vilis et parvo constans pulchritudo, terrenusque fictor in contrarium fabricans, insidiosisque coloribus Dei figmentum obducens, et per honorem infamiam inurens, ac divinam formam meretricium procacibus oculis ido-*

lum proponens, ut adulterina pulchritudo naturalem imaginem, quæ Deo ac futuro ævo servatur, surripiat. Verum cum externos multos et varios mulierum ornatus cognitos haberet; nullum tamen moribus suis, atque intus conditio splendore præstantiorem agnoscebat. Unus illi rubor placebat, quem pudor affert, unus candor quem parit abstinentia. Nam pigmenta et fucos, ac vivas tabulas, et fluxam formæ venustatem scenicis et trivialibus relinquebat, quibusque probrum ac dedecus est erubescere.

MULIER TIMENS DEUM IPSA LAUDABITUR.] A vera solidaque animi pulchritudine, quæ consistit in timore Dei et virtute; virtus ergo sola est laudabilis, ac vera laus decusque viraginis. Septuag. vertunt : *Timorem autem Domini ista laudet*, q. d. Laudent aliæ Philocosmæ et vanæ suam gratiam et pulchritudinem genarum, oculorum, vultus, etc.; at hæc cordata virago laudet timorem Dei, in quo omne suum decus formamque sapienter collocavit. De hoc ergo glorietur, hunc celebret, hunc omnibus verbo et magis opere deprædicet, ut discant illum sibi accersere, ac relicta vana corporeæ pulchritudinis cura, illo seipsas longe speciosius exornare.

Sapienter S. Bernard. serm. 1. de S. Victore : *Quæ sine virtute*, ait, *est gloria, profecto indebita venit, præpropere affectatur, periculose captatur. Virtus gradus ad gloriam, virtus mater gloriæ est. Fallax gratia et vana est pulchritudo, quam illa non parturivit; sola est, cui gloria debetur jure, et secure impenditur.*

Ubi nota : Virago hæc tantæ est sapientiæ, virtutis, nominis et famæ, ut non tam ipsa laudetur à timore Dei, quam ipsa eum laudet et commendet. Sic enim viragines et viri eminentes suo verbo et exemplo legibus, regulis et virtutibus dant pondus, auctoritatem, decus et laudem, ipsasque alias à vulgo neglectas et parvi æstimatas appretiant, auctorant et velut canonizant; sic Christus sua auctoritate addidit pondus, auctoravit, et quasi canonizavit paupertatem, humilitatem, patientiam, crucem, martyrium, quarum dignitas et pretium ab hominibus ignorabatur, imo quæ ut viles et ignobiles contemptui habebantur, quando ipse semetipsum humiliavit et exinanivit formam servi accipiens, nascens in stabulo, reclinatus in præsepio, pauperem vitam agens, patiens opprobria, tormenta et mortem crucis, moriens in patibulo. Unde eum secuti sunt omnes Apostoli, Martyres, Confessores, Anachoretæ, Virgines, Religiosi. Hinc S. Bern. serm. 1. in Vigilia nativit. loquens de paupertate : *In terris*, ait, *abundat et superabundat hæc species, et nesciebat homo pretium ejus. Hanc itaque Dei filius concupiscens descendit, ut eam eligat sibi, et nobis quoque sua æstimatione faciat pretiosam. Adorna thalamum tuum, Sion, sed humilitate, sed paupertate.* Sic B. Virgo auctoravit virginitatem, humilitatem cæterasque virtutes, quando ipsa noluit esse mater Dei, nisi persisteret virgo; unde virginitatis, nuncupato ejus voto, prima vexillum sustulit, quod deinde tot agmina virginum secuta sunt; sic Religiosi, Doctores et gradu eminentes auctorant Ordinis sui disciplinam, obedientiam, paupertatem, officia humilia, cum ipsi ea obeunt, ac junioribus eadem obeundi exemplo prælucent.

Allegor. S. August. serm. 45. de Diversis : *Fallax*, ait, *gratia, et vana species mulieris, quia si charitatem non habeo, nihil sum, etc. Timorem autem Domini ipsa collaudat, ipsaque benedicitur; collaudat illud, unde benedicitur. Quid collaudat? timorem Domini quo perducta est ad sapientiam. Initium enim sapientiæ timor Domini. Timorem autem Domini ipsa collaudet, laboriosa tot laudibus, inter tot scandala patiens, provida ad exspectandum, fortis ad tolerandum, constans ad perseverandum. Laboribus finitis, date illi de fructibus manuum suarum. Quid date? Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum vobis paratum ab origine mundi.*

Rursum hanc gnomen adaptes B. Virgini, quæ corpore fuit eximie præclaro et pulchro, non feminea et illecebrosa, sed gravi, decora, venerabili et augusta pulchritudine, qualem præferunt imagines ejus à S. Luca depictæ, quas hîc Romæ spectamus et veneramur. Eadem patet ex egregia physiognomia membrorum ejus, quam graphice ex Epiphanio presbytero depingit Nicephorus, l. 2. Hist. c. 23.

Ratio fuit prima, quia ipsa per miraculum à sterilibus senibusque parentibus concepta, non tam parentum, quam Dei et Spiritus Sancti fuit opus. Spiritus Sancti autem opera sunt perfecta, pulchra, eximia. Ita Albertus Magnus apud Dionys. Carthus. lib. 1. de laudibus Virg. cap. 3 : *Quemadmodum*, ait, *corpus Christi, quod Deus supernaturaliter per seipsum formavit, est perfectissimum atque pulcherrimum in natura, quoad fieri potuit secundùm statum viæ; sic corpus Virginis ad hoc immediate ordinatum fuit pulcherrimum secundùm statum viæ, quod natura per se operans facere potest; ideo dicimus quod, sicut Christus fuit speciosus forma præ filiis hominum; sic Virgo pulcherrima fuit inter filias hominum, et quod ipsa habuit summum et perfectissimum, quod potuit esse in mortali corpore femineo, secundùm statum viæ operante natura.* Hæc Albertus.

Ipse Dionys. ibidem art. 35 : *A planta*, ait, *pedis usque ad verticem capitis, nihil penitus fuit in Virgine neque in corpore, neque in anima indecens, reprehensibile, indecorum, imo totum fuit divinæ sapientiæ formatum pulcherrime, circumcisum ab omni superfluitate, plenissime ac speciosissime operatum. Nempe sicut Christi humanitatem propter ejus personalem cum Deo unionem, decuit omni perfectione naturæ et gratiæ in termino excellentiæ præfulgere; ita ipsius genitricis personam post unigeniti sui humanitatem, oportebat in omnibus sic ornari. Quoniam post hypostaticam in Deo conjunctionem, non est alia tam vicina, ut unio matris Dei cum Deo filio suo.* Hæc Dionys. Idem, art. 36, existimat Virginis sanctissimæ vultum splendore quodam illustratum, ejusque carnem suavem odorem spirasse.

Secunda, quia ipsa ceu mater formavit corpus Christi, quod fuit speciosissimum, juxta illud Psal. 44 : *Speciosus forma præ filiis hominum; diffusa est gratia in labiis tuis.* Christi ergo species et pulchritudo derivata est à specie et pulchritudine matris; hanc enim magis à matre quam à patre trahere solent proles, utpote quæ in earum utero formantur ex earum visceribus; quare sæpe proles solent magis matrissare quam patrissare magisque matris lineamenta, mores et gestus, quam patris referre, juxta illud : *Multum de patre decoris, plus de matre feras.*

Tertia, quia interna mentis pulchritudo transfundebat se in corpus Virginis, quo fiebat ut divina ejus puritas et sanctitas luminosa in facie radiaret. Simile de S. Antonio scribit S. Athanasius.

Porro si tanta fuit corporis B. Virginis pulchritudo, quanta fuit animæ et mentis! lege Cantica Cantic. et id videbis; illa enim in Canticis præ cæteris Ecclesiæ fidelibus describitur et depingitur. Unde illud cap. 4. 7: *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te.* Ratio à priori est quod ipsa fuerit thalamus Verbi ex se incarnati, atque consequenter totius S. Trinitatis. Quid Dei throno pulchrius? Nam ut ait S. August. tr. 32. in Joan. *Sicut animus facit decus in corpore, sic Deus in animo;* et mox: *Decus ergo corporis animus, decus animi Deus.*

Rursum animi decor in virtutum omnium splendore, ac divinæ gratiæ præcellentia consistit: B. Virgo autem gratia et virtutibus omnes homines et Angelos longe transcendit. Nihil ergo creatum in cœlo et terra, illa fuit nobilius, illa pulchrius.

Accipe nunc Patrum et Doctorum de utraque Virginis forma sensa et dicta. S. Gregor. Nazianzen. in Tragœdia, *Christus patiens*, sic de ea canit:

> Eheu pudicas inter et pulcherrimas,
> Atque venerandas prima, virgo eadem
> Et parens Maria!

Et rursum ex persona chori:

> O Virgo formæ quæ nitore cæteras
> Præis, puella nobilis, quæ bajulans
> Infantem in utero (ut tu refers) tuo Deum,
> Thesaurum eodem bajulasti maximum.

S. Ephrem, orat. de Deipara, eam urnam pulcherrimam vocat, quæ cœli manna gestat. Epiphan. orat. de laudib. Virg. eam his verbis compellat: *Quæ solo Deo excepto cunctis superior existis, formosior es ipsis Cherubim et Seraphim, et omni exercitu Angelico.* Andreas Cretensis, oratione de dormit. Deiparæ, his eam elogiis exornat: *Eximia pulchritudo à Deo sculpta, statua recte descripta, vivi archetypi imago.* Greg. Nicomediensis oratione de oblatione Deiparam sic affatur: *O pulcherrima pulchritudo omnium pulchritudinum! ô Dei genitrix pulchrorum omnium summum ornamentum!*

Richardus Vict. cap. 26. in Cantic. B. Virg. dat puritatem angelicam et vultum angelicum. S. Bonav. in Litaniis sic eam vocat et invocat: *Sancta Maria feminarum pulcherrima.* Idem in Speculo: *Dicamus*, ait, illud Cant. 5: *Qualis est dilectus tuus ex dilecto, ô pulcherrima mulierum! et ecce ipsa respondens statim dicit: Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus, ipse candor lucis æternæ. Candidus quidem est divinitate, rubicundus autem humanitate; candidus quoque conversatione, rubicundus passione. Ecce quam pulcher fructus, propter hoc bene dicit de ipso Augustinus: Pulcher in cœlis, pulcher in terris, pulcher in Patre Verbum, pulcher in matre caro et Verbum; hæc autem pulcherrima arbor Maria, non solum habet pulcherrimum fructum ventris sed etiam pulcherrimos habet fructus mentis; de quibus Apostolus ad Galatas*, c. 5., *scribens ait: Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.*

Idem docent S. Antoninus, 4. p. tit. 15. c. 11, Canisius l. 1. de B. Virgine c. 13, Suarez tom. 2. in 3. part. disp. 2. sect. 2, Barradius lib. 6. c. 9. Denique S. Brigitta in serm. angel. c. 13: *Quemadmodum*, inquit, *Deus et Angeli de Virginis animæ venustate gratulabantur in cœlis; ita etiam gratissima ejus corporis pulchritudo omnibus eam cernere cupientibus utilis fuit et consolatoria in terris;* et lib. 5. post interrog. 9. Christus Dominus singula suæ genitricis membra dilaudat, et mystice eorum pulchritudinem declarat; et lib. 1. cap. 51. matri suæ hæc dixisse perhibetur: *Angeli considerant alter alterius pulchritudinem, et pulchritudinem omnium animarum et omnium corporum admirantur; sed animæ tuæ pulchritudinem vident esse super omnia quæ creata sunt, et corporis tui honestatem excellere omnes homines qui creati sunt, et sic omnes Angelos, et omnia quæ creata sunt, excellit pulchritudo tua.*

Addit S. Ambros. lib. de Instit. virg. cap. 7. loquens de Deipara: *Tanta*, inquit, *erat ejus gratia, ut non solum in se virginitatis gratiam servaret, sed etiam his quos viseret integritatis insigne conferret; visitavit Joannem Baptistam, nec immerito mansit integer corpore, quem in tribus mensibus oleo quodam suæ præsentiæ, et integritatis unguento Domini mater exercuit.* Alensis 3. part. suæ Theol. q. 9. num. 2. art. 5: *Beata Virgo*, inquit, *suo aspectu concupiscentiæ motus exstinxit.* S. Thom. in 3. part. dist. 3. q. 1. art. 2. quæstiunc. c. 1. ad 4: *Gratia*, inquit, *sanctificationis in B. Virgine non tantum repressit in illa motus illicitos, sed etiam in aliis efficaciam habuit, ita ut, quamvis esset pulchra, à nullo unquam potuerit concupisci.*

Denique Rupertus lib. 3. in Cant. in illud c. 4: *Quàm pulchra es, amica mea! oculi tui columbarum*, septem Deiparæ virtutes in septem corporis membris significatas esse animadvertit, propter quas à sponso laudatur, et formosa ab Angelis et hominibus jure optimo reputatur: *O pulchritudo*, inquit, *admirabilis, quam sic miratur et collaudat pulcherrimus auctor pulchritudinis! septem præconiis consideravit oculos, capillos, dentes, labia, genas, collum et ubera, et pro singulis dilectis singula decantavit dignæ collaudationis capitula: laudatur in oculis simplicitas, in capillis cogitationum tuarum munditia, in dentibus innocentia, in labiis doctrina, in genis verecundia, in collo humilitas, in uberibus tuis admiranda cum fecunditate virginitas.*

Quocirca S. Dionys. Areopag. conversus à S. Paulo, ab eoque missus ad B. Virginem, ejus confestim aspectu tanta est suavitate perfusus, tantaque admiratione correptus, ex ea quam in Virgine plusquam mortalem persensit dignitatem, ut, nisi à magistro Paulo (nam sic ad eum ipse scripsit) fuisset de veritate informatus, deam procul dubio existimasset, ac pro dea habitam adorasset. Tanta erat universæ Ecclesiæ de B. Virgine opinio, ea de ejus virtute concepta existimatio, utpote quæ vel ipso vultu Dei matris præ se ferret dignitatem, omnesque se intuentes sua componeret majestate, internosque affectus miris modis mitigaret. Circumfertur hac de re epistola S. Dionysii ad S. Paulum, quam recitat noster Christoph. à Castro in Hist. Deiparæ cap. 19. in qua inter cætera sic ait: *Ductus fui ad Deiformem præsentiam altissimæ Virginis, et tam me immensus divinus splendor circumfulsit exterius, et plenius irradiavit*

interius; tanta etiam in me omnium odoramentorum superabundavit fragrantia, ut nec corpus infelix, neque spiritus posset totius ac tantæ æternæ felicitatis insignia sustinere. Defecit cor meum, defecit et spiritus, tanta gloria majestatis oppressus. Testor, qui aderat in Virgine Deum, si tua divina concepta mente non me docuissent, hanc ego verum Deum esse credidissem: quoniam nulla videri major esse posset gloria Beatorum, quàm felicitas illa, quam ego infelix nunc, tunc vero felicissimus degustavi.

31. Date ei de fructu manuum suarum, et laudent eam in portis opera ejus.] Aquila, *laudabunt eam in portis opificia ejus;* Septuag. Vaticani pro *manuum* habent *labiorum: Date,* inquiunt, *ei de fructu labiorum suorum.* Verum Regii, Complut. S. Ambros. S. Aug. et Auctor Catenæ Græcor. ex Septuag. legunt *manuum,* non *labiorum,* hæcque videtur prisca et sincera Septuaginta versio. Respondet enim Hebræo et Vulgatæ, ac Aquilæ, Symmach. et Thedot. qui constanter vertunt, *manuum;* quare Septuag. verterunt χειρῶν, id est *manuum,* quod deinde à Scribis deflexum videtur in χειλῶν, id est *labiorum.*

Sensus ergo est, q. d. Cum virago hæc manibus strenua, tot opes sibi et familiæ peperit, digna nunc est ut iis perfruatur. Date ei ergo bibere vinum delicatum, quod protulit vinea quam ipsa plantavit: date illi vestem byssinam et purpuream: vestite illam sindone, quam ipsa manibus suis filavit et texuit; mensam opiparam illi instruite ex annona omnigena et pretiosa, quam ipsa suo labore comparavit: gaudeat supellectile aurea et argentea, qua ipsa domum sua industria adornavit. Scriptum est enim: *Labores manuum tuarum manducabis; beatus es, et bene tibi erit,* Psalm. 127. 2.

Secundo, Aben Ezra: *Date,* inquit, *scilicet laudes ei,* id est laudate eam, juxta illud: *Date Domino Deo vestro gloriam*, Jer. 13. 16; et: *Date gloriam laudi ejus,* Psalm. 65. 2. Sic sensus erit, q. d. Date laudem operibus ejus, quæ manibus operata est, imo ipsa ejus opera laudent eam in portis, coram cœtu magistratus populique totius.

Si cum Septuag. Vatican. pro *manuum* legas *labiorum*, sensus erit, q. d. Date, id est offerte, ei fructum sermonum suorum, quibus suos ad Dei timorem, prudentiam et probitatem instruxit: offerte illi proles, servos, ancillas, etc., ejus instructione bene moratos, probos, industrios, ut de iis velut fructibus suis gaudeat, ac propter illos ipsam laudate et celebrate. Rursum orationis, recteque loquendi et sermocinandi copiam ab illa petite et accipite, ait Auctor Catenæ Græc. Aut, q. d. Hæc virago labiis suis non est abusa ad convicia, jurgia, rixas; sed bene iis usa ad Dei laudem et proximorum utilitatem; nulli detraxit, sed de omnibus honeste locuta est; nulli maledixit, sed omnibus benedixit. Ergo simili modo nullus de ea male loquatur, omnes eam laudent, omnes eam benedicant, nemo maledicere, aut male de ea loqui audeat.

Et laudent eam in portis opera ejus,] q. d. Jactent alii patrum et avorum facta, opes, decora, ab iisque se laudent: at heroina hæc sua, non aliena promit, ab iisque se laudabilem efficit. Nam cum sit gravis, modesta et verecunda, de se modeste sentit, nec ipsa verbis se jactat; sed opera ejus strenua et magnifica, ipsa etiam tacente, loquuntur ejus laudes; idque non tantum domi, ut ex iis laudetur à domesticis; sed etiam *in portis,* id est palam et in publico magistratus judicumque consessu, ubi viri sapientes et nobiles ejus opera heroica admirantes celebrant, et laudibus in cœlum vehunt: idque tum ad ejus laudem et gloriam, tum ad aliorum exemplum, ut ejus laus cæteris sit stimulus ad virtutem.

Septuag. eodem sensu vertunt: *Et laudetur in portis vir ejus*, q. d. Judices et principes populi, qui in portis more prisco considere solent, laudant et felicem prædicant ejus virum, qui talem uxorem et viraginem nactus sit, quæ tot bonis, opibus, fama et gloria ipsum, totamque ipsius familiam cumularit.

Alleg. et anagog. Ecclesia et anima sancta audiet in hora mortis, et in die judicii à Christo judice, et à sanctis Angelis: *Date ei de fructu manuum suarum,* scilicet, date ei mercedem et gloriam pro merito heroicorum operum, quæ manibus operata est. Ita Salonius: *Hæc,* ait, *sunt verba Christi dicenda ad Angelos in die judicii: Date ei de fructu manuum suarum, et laudent eam in portis opera ejus;* ut scilicet in portis cœli inscribantur fortia ejus facinora, quæ æternam ejus laudem omnibus cœli incolis perpetuo repræsentent, ut ipsi illa Deumque in illis perpetim laudent et celebrent. Ejus victoriæ et trophæa quæ retulit de mundo, carne, diabolo insculpantur valvis paradisi, velut perennia virtutis et fortitudinis ejus, Deique gratiæ encomia.

Imo sicut Christus in cœlo servabit sacra suæ passionis et vulnerum stigmata, sic et Sancti ibidem suas ostentabunt vibices et cicatrices, quasi perennes Dei suique laudes et præconia. Ibi craticula ignea laudabit S. Laurentium, sagittæ S. Sebastianum, crux S. Andream, etc. Ibi enim quemque laudabunt non verba, sed verbera; non dicta, sed facta; non linguæ, sed manus et opera.

Hoc cogita, ô Christi athleta, dum arduum opus aggrederis, cum dura ingruit tentatio, persecutio, mors, martyrium. Propone tibi æternam laudem et gloriam, quam, si illud superes, consequeris; labor et dolor brevi transibit, sed merces et gloria ejus perennabit in omne ævum: laudabunt te Deus, Angeli et Cœlites universi quod teipsum viceris, quod mundum calcaris, quod tormenta superaris. *Momentaneum enim et leve tribulationis nostræ, æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Unde S. Gregor. lib. 6. Mor. c. 15. cujus titulus est: *Dies judicii est porta regni. De his portis,* inquit, *Salomon iterum dicit: Date ei de fructu manuum suarum, et laudent eam in portis opera ejus. Tunc quippe sancta Ecclesia de fructu manuum suarum accipit, cum eam ad percipienda cœlestia laboris sui retributio attollit. Tunc eam sua opera in portis laudant, quando ejus membris in ipso regni aditu dicitur: Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi potum; hospes eram, et collegistis me; nudus, et cooperuistis me,* Matth. 25. *Filii igitur hujus seculi ante portam elati sunt, sed in porta conterentur; quia amatores hujus seculi in præsenti vita superbiunt, sed in ipso regni aditu æterna animadversione feriuntur.* Accedit Beda: Date, inquit, ei mercedem in cœlo, quia fructum

spiritus proferre satagit, scilicet charitatem, gaudium, pacem, benignitatem, modestiam, continentiam, fidem, patientiam.

Audi S. Ambros. in hunc Proverb. locum, et S. Aug. serm. 45. de Diversis : *Laudatur in portis vir ejus. Portus nostrorum laborum est videre Deum, laudare Deum. Hoc docet Joannes in Apocalypsi, dum Beati in regno cœlorum se mutuo invitantes, dicunt : Gaudeamus et exsultemus, et demus gloriam Deo*, Apocal. 19. *Non ibi dicetur: Labora, vesti servos, vesti teipsam, orna te purpura, da escam ancillis, attende ne exstinguatur lucerna, sollicita esto, surge de noctibus, aperi manum pauperi, trajice de colo in fusum : non erunt opera necessitatis, ubi nulla indigentia : non erunt opera misericordiæ, ubi nulla miseria. Non enim frangis pauperi panem, ubi nemo mendicat; non suscipis peregrinum, ubi quilibet in patria quiescit : non visitas ægrotum, ubi omnes perpetua potiuntur sanctitate : non vestis nudum, ubi cuncti æterna vestiti sunt luce ; non mortuum sepelis, ubi omnes sine termino vivunt.* Subjicit quale erit in beato otio Sanctorum negotium: *Nec tamen ista non agendo eris otiosus. Quid ergo facies? Docet Propheta : Ut videam voluptatem Domini*, Psalm. 26 ; *videbis quem desiderasti, eamque laudabis indeficienter. Hunc recipies fructum. Tunc potieris illa una, quam poposcisti dicens : Unam petii à Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ*, ibidem. *Tunc mors ultra non erit, neque luctus, neque dolor. Tunc laus, exsultatio et gaudium comprehendet, et fugiet dolor, et tristitia et gemitus*, Isaiæ 35. *Tunc erit Deus omnia in omnibus*, 1. Cor. 15. *Tunc laudabitur in portis vir ejus : quia, beati qui habitant in domo tua, Domine, in secula seculorum laudabunt te*, Psalm. 83, *qui vivis et regnas in æternum. Amen.*

Hæc omnia facile est adaptare B. Virgini, quæ transcendentium laborum et dolorum suorum fructum et gloriam præ omnibus Sanctis et Angelis percipit in cœlo, ibique ob heroica suæ humilitatis, patientiæ, charitatis, etc., opera laudatur ab Angelis et Cœlitibus omnibus. Audi S. Joannem Damascen. orat. 2. de Dormit. B. Virginis loquentem de ejus assumptione in cœlum : *Hodierno*, inquit, *die choreas agunt Angeli, plaudunt Archangeli, Virtutes concelebrant, Principatus exsultant, Potestates lætantur, Dominationes gaudent, Throni festum diem agunt, Cherubim laudibus efferunt, Seraphim gloria afficiunt : nec minus ipsi gloria afficiuntur, cum gloriæ parenti gloriam tribuunt.* Et post nonnulla asserit Angelos omnes dormitioni Virginis interfuisse : *Quantumcumque enim*, inquit, *summo Regi astent, illius tamen matrem, et omnibus rebus conditis excellentiorem stipare oportebat.* Idem, orat. 1. de Nativit. alloquens S. Joachim et Annam : *Vos*, inquit, *Angelis superiorem, nunc autem Angelis dominantem filiam extulistis.* S. Athanasius serm. de Deipara : *Beatam*, inquit, *te prædicant omnes Angelorum et terrestrium hierarchiæ, quæ et in cœlis benediceris, et in terris beata prædicaris.* Et singularum hierarchiarum benedictiones, quibus eam celebrant, assignat S. Ephrem serm. de laudib. Virgin. *Ave*, inquit, *canticum Cherubim et Seraphim, et hymnodia Angelorum : ave, præclarissimum hierarchiarum cœlestium ornamentum.* Sophron. inter opera S. Hieronymi de Assumptione Virg. *Hæc*, inquit, *dicitur terribilis ut castrorum acies ordinata, multis freta et vallata Sanctorum agminibus : siquidem terribilis suis facta virtutibus, ut castrorum acies admodum ordinata, hinc inde Angelorum sanctorum fulta præsidiis, pulchra ut luna, imo pulchrior quàm luna ; quia jam sine defectu sui coruscat cœlestibus illustrata fulgoribus.* S. Aug. serm. 35. de Sanctis : *Si cœlum*, inquit, *te vocem, altior es ; si matrem gentium dicam, præcedis ; si dominam Angelorum vocitem, per omnia te esse probaris.* S. Epiph. serm. de laudib. Deiparæ : *Conspicio*, inquit, *Virginem ab Angelis adorari. Gabriel imprimis salutat : Ave, gratia plena.* Et infra : *O Virgo incomprehensi mysterii ferens miraculum, quæ fidem ter optatam orbi prædicasti ! Virgo sublimior facta, et superior ipsis Cherubim et Seraphim, placens Christo regi, à Deo in honore habita tanquam ancilla digna et mater.* S. Bonavent. in Cantico : *Tibi*, inquit, *omnes Angeli et Archangeli, tibi Throni et Principatus fideliter deserviunt ; tibi omnes Potestates et Virtutes cœlorum, et universæ Dominationes obediunt ; tibi omnes Chori : tibi Cherubim et Seraphim existentes assistunt ; tibi omnis angelica creatura incessabili voce proclamat : Sancta, sancta, sancta Maria Dei genitrix, mater et Virgo.* S. Bernardinus Senensis tom. IV. de Nativitate, c. 6. *Tot*, inquit, *creaturæ serviunt gloriosæ Virgini Mariæ, quot serviunt Trinitati ; omnes nempe creaturæ quemcumque gradum teneant in creatis, sive spirituales ut Angeli, sive rationales ut homines, sive ut cœli et elementa, sive damnati, sive beati ; omnia quæ divino imperio sunt subjugata, gloriosæ Virgini sunt subjecta. Ille enim qui filius Dei est et Virginis, benedictæ matri famulatur in terra*, juxta illud Lucæ 2*: Erat subditus illis.* Claudat Sanctorum agmen Doctor Angelicus, qui 1. p. q. 25. art. 3. ad 4. aureum hoc B. Virgini dat elogium : *B. Virgo, ex hoc quod est mater Dei, habet quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod est Deus ; et ex hac parte non potest fieri aliquid melius ea.*

S. Gregorius Nazianz. in Distichis : *Perpetuam sempiternæ gloriæ curam habe ; nam hæc præsens quotidie homines fallit.*

Boetius lib. 2. de Consolat. *Infiniti vero atque finiti nulla unquam poterit esse collatio. Ita fit ut quamlibet prolixi temporis fama, si cum inexhausta æternitate cogitetur, non parva, sed plane nulla esse videatur.*

Habacuc 3 : *Incurvati sunt colles mundi ab itineribus æternitatis ejus.*

Sixtus Philos. in Sentent. *Immortales crede te manere in judicio honores et pœnas.*

Si octoginta aut centum annos laborantes in opere Dei vixerimus, non pari tempore regnaturi sumus in futuro, sed pro prædictis annis omnium nobis seculorum regna tribuentur. S. Anton. apud Athanas.

Nullus labor durus videri debet, nullum tempus longum, quo gloria æternitatis acquiritur. Angeli apud Bedam lib. 3. Histor. c. 19.

Aleam jacis de æternitate, jactus unicus et irrevocabilis est; vide ergo ut pro senione non cœnum, sed cœlum jacias.

Beati qui habitant in domo tua, Domine, in secula seculorum laudabunt te.

VIVE ÆTERNITATI.

INDEX

LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ,

QUÆ

IN HOC OPERE EXPLICANTUR, VEL ELUCIDANTUR.

(Prior numerus paginam, secundus columnam designat: si unicus tantum occurrat numerus, ad præcedentem referri indicio est.)

EX PROVERBIIS.

EX ECCLESIASTE.

EX CANTICO CANTICORUM.

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

EX ECCLESIASTICO.

EX ISAIA.

EX JEREMIA.

EX DANIELE.

EX OSEE.

EX ABDIA.

EX HABACUC.

EX ZACHARIA.

EX MALACHIA.

EX NOVO TESTAMENTO.

INDEX
RERUM ET VERBORUM

QUÆ

IN HOC COMMENTARIO CONTINENTUR.

(Prior numerus paginam, secundus columnam designat : si unicus occurrat numerus, ad præcedentem referri indicio est.)

A.

C.

F.

G.

H

HEBRÆARUM VOCUM SYLLABUS.

H

I.

K.

L.

M

N.

P.

Q.

S.

T.

W.

X.

Z.

INDEX

MATERIARUM MORALIUM

QUÆ

IN HIS COMMENTARIIS CONTINENTUR,

Et quæ, ad Evangeliorum Dominicarum, ac Festorum et Feriarum nonnullarum per annum accommodatarum verba, in usum et gratiam Concionatorum adaptantur.

primat, c. 30. v. 4. *Vide notata in Indice rerum*, v. Jesus Christus.

IN VIGILIA EPIPHANIÆ.

Audiens quod regnaret Archelaus, etc., secessit in partes Galilææ. Regnantibus impiis, justi se subducunt, c. 28. v. 28

IN EPIPHANIA DOMINI.

Ecce magi venerunt. Magi pascunt ventos; quo sensu, c. 10. v. 4

Herodes. Ejus typus est vulpes et ursa; cur, c. 17. v. 12

Turbatus est. Tyranni semper pavent ut et peccatores, c. 19. v. 12. c. 28. v. 1

Et omnis Hierosolyma cum illo. Regnantes impii suam improbitatem propagare contendunt, c. 28. v. 28. Seditiosi regna suis rixis et motibus scindunt, c. 29. v. 8

Sciscitabatur ab eis. Sapiens explorat aliorum secreta, c. 20. v. 5. Mysteria Dei impervestigabilia non sunt temere scrutanda, c. 25. v. 4

Clam vocatis. Sapiens celat arcanum suum, c. 12. v. 23. Regum cor cur sit inscrutabile, c. 25. v. 3

Didicit ab eis. Reges debent habere bonos consiliarios, c. 14. v. 35

Ut et ego veniens. Mentitur Herodes fraudulenter. Ficto amico non credendum, cap. 26. v. 25. Ejus pœna, *ibid.* Fraudulenti omnibus sunt odio, v. 26. Sæpe cadunt in laqueos quos aliis pararunt, v. 27. c. 29. v. 5 et 6. Oderunt eos qui ipsorum fraudes detegunt, c. 26. v. 28

Aurum, thus. Quæ sint indicia venæ auri, c. 20. v. 11

Ne redirent. Cor regum est in manu Dei, c. 21. v. 1

Responso accepto. Dirigit Deus nostros gressus, c. 20. v. 24

Per aliam viam. Quomodo via impii sit aliena, c. 21. v. 8

DOMINICA INFRA OCT. EPIPHANIÆ.

Cum factus esset Jesus annorum duodecim. A puero virtuti studendum, cap. 4. v. 3. Filii sunt diligenter instituendi, capite 6. vers. 20. Pueri nonnulli suam tegunt indolem, c. 20. v. 11. Pueritia præludit virili ætati, *ibid.* Multi pueri à teneris signa præmonstrarunt virtutis cui futuri erant addicti, *ibid.* Adolescens quam viam semel iniit, eam retinebit, c. 22. v. 6. Puer est à primo usu rationis instituendus, Deo dedicandus, virtuti assuefaciendus, moderate est castigandus, *ibid.* et v. 15. Institutio prima semper puero adhærescit, v. 6. Virga est frenum pueri, cap. 23. v. 13. Impedit hæc ne ipse damnetur, *ibid.* Puer domandus ut pullus equinus, cap. 29. v. 15. Filius doctus gaudio et refrigerio est matri suæ, cap. 29. v. 1. Cur pueritia sit periculosa, c. 1. v. 4. Concupiscentia ei est colligata, cap. 22. v. 15. Severa educatio facit robustos, c. 23. v. 13. Indoles bona descendit à parentibus, v. 25

In comitatu. Viri ergo seorsum à mulieribus incedant, nec alter alterius negotiis sese immisceat, c. 31. v. 13

In medio doctorum. Senes utpote prudentes decet canities, cap. 20. v. 29. Senex fit inter juvenes quasi Deus, *ibid.* Eum decet morum gravitas, *ibid.* Senectutis et juventutis quod sit discrimen, *ibid.* Senem ægre quidquam doceas, c. 22. v. 6. *Vide plura in Festo Purificationis B. Virginis.*

Doctrina moralis velut fons est, c. 5. v. 15. Reddit hominem Deo et hominibus acceptum, cap. 13. v. 15. Facit tardum ad iram, cap. 19. v. 11. Scientia animæ quæ dicatur, c. 19. v. 2

Doctorum. Doctoribus quadruplex datur osculum, c. 24. v. 26. Doctor vera docens adfert vitam, c. 18. v. 21

B. Virgo interest eruditis congregationibus et doctrinis, cap. 8. v. 12. Promovet ad omnigenas virtutes et doctrinas, *ibid.*

Audientem et interrogantem. Conscius suî nihili et inscitiæ, libenter aliis auscultat, c. 13. v. 10

Audientem. Auribus sapientia percipitur, c. 1. v. 5. c. 18. v. 15

Super prudentia et responsis. Prudentia et doctrina qui differant, c. 1. v. 3

Pater tuus et ego. Christus fuit unigenitus Patris et Matris, eisque dilectus, cap. 4. v. 3. Parentes sunt filiis instar Dei creatoris, c. 30. v. 17. Filii iis rebelles à corvis laniabuntur, *ibid.*

Quia in his quæ Patris mei sunt oportet me esse. Piæ occupationes et exercitia facile non sunt mutanda, c. 27. v. 8. In vocatione et gradu primo persistendum est, *ibid.*

Erat subditus illis. Consilia sua homo Deo substernat, c. 19. v. 21. Vir obediens multas loquitur victorias, c. 21. v. 28

Obedientiæ corona multiplex, cap. 1. v. 9. Eam meditatur justus, c. 15. v. 28

Conservabat omnia in corde suo. Secretum prodens vere est insipiens, c. 10. v. 18. at sapiens celat, c. 12. v. 15. Ipsum celandum, tum proprium, tum alienum, c. 11. v. 13

Proficiebat. Sancti sunt velut aurora, et à Deo magis magisque illustrantur, cap. 4. v. 18. Doctrina sensim est paranda, c. 13. v. 11.

Sapientia. Sapientia est thesaurus, c. 2. v. 4. Est lignum vitæ, c. 3. v. 18. Per eam regnant reges, c. 8. v. 16. Qui sint nidi sapientiæ, c. 16. v. 16. Proprie ipsa senum est, cap. 19. v. 20. Reddit infirmos validos, cap. 24. v. 5. Est stulto ardua, v. 6. Opes ei obstant, c. 28. v. 11

Ordo sapientiæ Dei, c. 8. v. 23. Sapiens solus liber est, cap. 17. v. 2. Est velut flumen sapientiæ, c. 18. v. 4. Ipse solus est patiens, c. 19. v. 11. Comparatur vasi pretioso, c. 20. v. 15. Ejusque os velut crater est, *ibid. Vide notata in Indice rerum*, v. Sapientia, Doctrina.

Gratia. Christus est acervus gratiarum, c. 5. v. 19

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM.

Nuptiæ factæ sunt. Spirituales nuptiæ Religiosi cum Deo, c. 5. v. 19

Uxor propria dat marito puram voluptatem, c. 5. v. 15. et seqq. Ejus et cervæ analogiæ, v. 19. *Vide notata Sabbato post Domin. III. in Quadrag. et in Indice rerum*, v. Mulier, Femina, Uxor.

Vinum non habent. Uti B. Virgo nonnisi rarissime et quam paucissimis locuta est, sic et nobis pauciloquium suadetur, c. 10. v. 14. Quod multiloquium vetitum sit, v. 19. Ut hic Deipara à benignitate est sponsorum miserta, sic et nos ipsa amat, et quare, c. 8. v. 17. Est mire clemens, v. 26. Est nostra mediatrix, v. 19. Est omnium nostrûm mater, v. 23. Adest ipsam invocantibus, v. 31. Ejus misericordia erga fideles, c. 31. v. 20.

Bonum vinum ponit. Quod sit vinum sapientiæ, c. 9. v. 2. Vino olim torquebantur rei, quia ipsum secreta pandit, c. 23. v. 2. Ejus color non est aspiciendus, v. 31. Ingreditur blande, est simile serpenti : inficit spiritus, et sanguinem inflammat, ut basiliscus venena diffundit : ejus malignitas, *ibid.* Vinum dedecet reges et rectores, v. 34. Est dandum mœrentibus, cap. 31. v. 6. Hi ægre inebriantur, *ibid.* Id bibendum moderate, v. 7. Pellit curas, *ibid.*

Et cum inebriati. *Vide de ebrietate notata Domin. Quinquagesimæ, et in Indice rerum*, v. Vinum, Ebrietas.

DOMINICA III. POST EPIPHANIAM.

Vide nemini dixeris. Delicta delinquentium celans, eorum amorem sibi conciliat, c. 17. v. 9

Domine, puer meus. Herus hic, esto erga servum benevolus, docet tamen non esse servo nimis familiariter utendum, c. 29. v. 21. Patris familias partes et officia, c. 30. v. 25. et seqq. v. 30. 31. Sermo lenis et benevolus, maxime in principe, conciliat animos subditorum, c. 30. v. 33. *Vide Indicem rerum*, v. Servus, Dominus, Sermo.

Sed tantum dic verbo. Dicere Dei est efficax, c. 11. v. 11.

Dico huic : Vade, et vadit. Sapiens solus liber est, nec servit, c. 17. v. 2. c. 29. v. 19. Obsequia Domino exhibita similia sunt ficui, c. 27. v. 18. Servitus quam sit probrosa et odiosa, c. 29. v. 19

Non inveni tantam fidem in Israel. Qui sint viri fideles, et tales difficulter invenire est, c. 20. v. 5

Filii autem regni ejicientur foras. Seculares sæpe eos virtutum actus exercent quos Religiosi negligunt, c. 13. v. 23. Judæi adhærentes fabulis, rejecta fide Christi, à Deo repudiati sunt, cap. 20. v. 17. Neglectæ vocationis ultio gravis est, c. 1. v. 24. 26 et 27. Impii inique terram occupant, c. 2. v. 21

c. 3. v. 3. Apostatantium qualitates variæ, c. 6. v. 14

Et a voluptatibus vitæ. Concupiscentia est velut meretrix, c. 2. v. 16. Per sanguisugam denotatur, c. 30. v. 15. Cupiditatis proprietates describuntur, c. 9. v. 13. et seq. Qui eam sequitur, vere pauper est, c. 13. v. 7. Ejus initiis obsistendum, c. 14. v. 12. Voluptatis damna et illicia, c. 5. v. 2. Initio dulcis est, at postmodum amara, c. 14. v. 12. Cur voluptas mundana sit mendax, c. 23. v. 3. Melle repræsentatur, c. 25. v. 16. *Vide notata Domin. in Quinquages. et Indicem rerum, v.* Voluptas, Concupiscentia.

Audientes verbum retinent. Audiendi aviditas est via sapientiæ, semperque discendum est, c. 1. v. 5

DOMINICA IN QUINQUAGESIMA.

Ipse vero multo magis clamabat. Quis spiritus in loquendo sit cohibendus, c. 25. v. 28. Loquendi pruritus difficillime in homine comprimitur, *ibid.*

Domine, ut videam. Quanta peccantium et impiorum sit caligo, c. 4. v. 19

Occasione instantium Bacchanalium præmoneatur auditor, ne cor gravet crapula et ebrietate, caveatque omne dissolutionis genus. Deliciæ non decent impium, c. 19. v. 10. Sunt mendaces, c. 23. v. 3. Omnia dulcia brevia sunt, et mox nauseam creant; sunt et gravia, quia terrea, c. 25. v. 15. Corpus non est delicate nimis nutriendum, c. 29. v. 21

Carnales sunt velut pueri, c. 1. v. 22. Peccator omnis peccando dat annos suos diabolo, c. 5. v. 9. Omnes quoque vires bene agendi et merendi deperdit, v. 11. Devorat iniquitatem velut escam panis, c. 19. v. 28. Lancinatur assiduo conscientiæ remorsu, c. 25. v. 20

Peccatum quam sit dirus carnifex, c. 5. v. 9. Voluptas omnis initio mellea, postea fit absinthium, c. 14. v. 12. Improbitas hominem adigit ad scelera scelerumque pœnas, c. 19. v. 3

Crapulæ et ebrietatis damna et probra, c. 12. v. 11. c. 20. v. 1. et seq. c. 43. v. 30. Vinum creat luxum, c. 20. v. 1. Tria ejus damna: accendit ad iram, *ibid.* Epulæ redigunt ad inopiam, c. 21. v. 17. Gula quam sit exitialis, c. 23. v. 21. Ebrietas prodit secreta, c. 31. v. 4. Accendit iram, judicium pervertit, et eripit homini mentem, v. 5. Frugalitas priscorum patrum, c. 27. v. 27

Ebrii petulantia et lascivia, c. 20. v. 1. Est voluntarius dæmon, prorumpit in pugnas et cædes, oculos habet rubicundos, c. 23. v. 29. Videtur in dolio habitare, v. 30. Exardescit in concupiscentia mulierum, v. 33. Est quasi navarchus in mediis tempestatibus dormiens, v. 34. Omnium ludibrio exponitur, et est canibus fœdior; experrectus rursus ad vinum aspirat, v. 35. *Vide notata Domin. I. post Pentecost. et Indicem rerum, v.* Ebrietas, Peccatum, Vinum, Voluptas.

Multitudo impiorum (qualis his diebus invalescit) inducit icentiam peccandi, c. 29. v. 16. Stultus se temere conjicit in pericula animæ et corporis, c. 28. v. 26

FERIA IV. CINERUM.

Exterminant facies suas. Nimiæ austeritates non sunt assumendæ, c. 23. v. 4

Facies suas. Tristis facies similis est Aquiloni, c. 25. v. 23

Nolite thesaurizare in terra, ubi tinea, etc. Opes avolant ut aquilæ, et sunt aquilis similes, idque per plurimas aquilarum proprietates declaratur, c. 23. v. 5. *Vide Indicem rerum, v.* Opes.

Thesaurizate vobis thesauros in cœlo. Quæ sint opes spirituales, c. 8. v. 18. Quæ divitiæ nobis sint consectandæ, c. 24. v. 4. Sapientia pretiosissimus est thesaurus, c. 2. v. 4

Ibi est et cor tuum. Cor sibi Deus in primis deposcit, id est voluntatem, c. 23. v. 26. Cor semper sancta cogitet, c. 24. v. 9. Virtus ex corde procedat oportet, c. 3. v. 3

FERIA V. POST CINERES.

Vide notata Dominica III. post Epiphan. Idem est enim Evangelium.

FERIA VI. POST CINERES.

Odio habebis inimicum. De publica vindicta, utpote actu justitiæ, licet gaudere, c. 24. v. 17

Diligite inimicos vestros. Deus justis omnes inimicos amicat, c. 16. v. 7. Inimici benefici sunt demulcendi, c. 25. v. 21. Bonum pro malo iis reddere, sancta vindicta est, *ibid.*

Estote ergo vos perfecti. Virtus dicta à vi et viro, ipsa ornat nos, non vestis, c. 31. v. 25. Ejus præstantia, c. 4. v. 9. Est vera animæ pulchritudo, c. 2. v. 10. 11. Ejus via initio quidem est arcta, sed postea dilatatur; nec lassat hominem, sed vires ei adauget, c. 4. v. 12. Anima sancta domus est Dei, c. 9. v. 1. Praxis crescendi in virtute est ejus desiderium, c. 11. v. 23. Perfectio virtutum hominem contra omnia adversa, vitia et dæmones tuetur, c. 18. v. 11. Est stulto ardua, c. 24. v. 6. Fit per Dei gratiam facilis, v. 7. Quæ sit via ad perfectionem, c. 31. v. 11

Justi per venialia commissa non desinunt esse justi, c. 24. v. 16. Nonnulli perfecti nunquam peccant deliberate, *ibid.* Eos decet gestuum modestia, c. 6. v. 14

Via virtutum cardinalium ducit ad vitam æternam, c. 30. v. 19. Hæ per quatuor generosa animalia denotantur, v. 30. *Vide notata in communi Confessorum, et in Indice rerum, v.* Religiosus, Justi, Virtus.

Te autem faciente eleemosynam. Deus honoratur per eleemosynam, c. 3. v. 9. Ipsa dantem locupletat, v. 10. c. 22. v. 9. c. 28. v. 27. Est Deo fenus idque fructuosissimum, c. 19. v. 17. Hoc fenus bis ab eo solvitur, et pro veteri credito, novum spondet debitum, *ibid.* Voluntas in eleemosyna danda magis Deo placet quam donum, c. 22. v. 9. Quando, quibus, quoties, quomodo ea danda, *ibid.* Vincit Deum, peccata, dæmones, avaritiam, etc. *ibid.*

Pauperes sunt præoccupandi ut aliquid iis detur, c. 22. v. 2

Eleemosynarii in futuro seculo remunerationem à Deo accipient, c. 18. v. 16. Sint in dando hilares, c. 22. v. 9. At tenaci et immisericordi omnes in cœlo, terra, inferno maledicunt, c. 28. v. 27. *Vide Indicem rerum, v.* Eleemosyna, Eleemosynarius, Misericors, Opes.

Pater tuus qui videt in abscondito. Præsentia Dei omnituentis est stimulus ad virtutem, c. 7. v. 6. Deus omnia intuetur et audit, c. 20. v. 12. et proinde est rex mentium, c. 21. v. 1. et penetrat cordium intima, v. 2. Quam scientiam oculi Dei observent, c. 22. v. 12. *Vide Indicem rerum, v.* Deus, Oculus.

SABBATO POST CINERES.

Quotquot tangebant eum, salvi fiebant. Sanitas cordis diversimode accipitur, c. 14. v. 30

DOMINICA I. IN QUADRAGESIMA.

Ductus est Jesus in desertum. Solitudinis elogia, c. 17. v. 1. Latere præstat quam agere in turba, c. 21. v. 9. Eremitæ multi habuerunt angelos curatores, c. 23. v. 11. Silentii laus et commendatio, c. 17. v. 28. Ipsum est signum sapientiæ, c. 10. v. 19

Ut tentaretur. Per solam Dei gratiam tentationes superantur, c. 21. v. 31. et consilio, non violentia, c. 24. v. 6. In iis non est de Dei auxilio desperandum, v. 10

Postea esuriit. Sobrietatis elogia, c. 20. v. 1. Ejus commoda, c. 23. v. 30

Tentator. Dæmones per corvum repræsentantur, cujus natura describitur, c. 30. v. 17. item per gigantes, c. 9. v. 18

Ut lapides isti panes fiant. Peccatum est panis lapidosus, c. 20. v. 17

Scriptum est. Christus patientia sua vicit dæmonem, ut et omnis patiens, c. 16. v. 32

Hæc omnia tibi dabo. Sancti sunt Domini totius mundi, c. 14. v. 4

Vade, Satana. Satanas est summus apostata, c. 6. v. 14. Angelorum et dæmonum volitiones et intentiones solus Deus videt, c. 27. v. 19

ANGELI MINISTRABANT EI. Christus homo præest toti mundo et angelis, c. 8. v. 16

FERIA II.

OVES AB HÆDIS. Arietis et regis symbola, c. 30. v. 31. item herois et martyris, *ibid.*

UNI EX HIS FRATRIBUS MEIS MINIMIS. *Vide notata Feria VI. post cineres, et Indicem rerum, v.* Eleemosyna, Dives, Pauper, Pauperes vexans vexat Christum; et contra eis benefaciens Christo benefacit, c. 22. v. 16. et 23

SUPPLICIUM ÆTERNUM. Damnati apud inferos in gigantibus repræsentantur, c. 9. v. 18. Quam atroces sint pœnæ infernales, c. 7. v. 27. *Vide notata Domin. III. post Epiphan.*

FERIA III.

CATHEDRAS VENDENTIUM EVERTIT. *Vide notata Dominica IX. et XIX. post Pentecost. et in Indice rerum, v.* Mercator, Pondera, Statera.

FERIA IV.

GENERATIO MALA ET ADULTERA. Indoles bona descendit à parentibus, c. 23. v. 25. Cur spurii sint vitiosi, c. 30. v. 11.

AUDIRE SAPIENTIAM SALOMONIS. Salomonis elogium: fuit vere Propheta, ejus sapientia divina fuit, non humana, in Argument. Cur vocetur filius tener, et an fuerit matri unigenitus, c. 4. v. 3

OMNE REGNUM DIVISUM DESOLABITUR. Regnum incolis abundat sub benigno et clemente rege, c. 14. v. 28

REVERTAR IN DOMUM MEAM. Peccatum reiterans est velut sus revertens ad volutabrum, c. 11. v. 22. Consuetudo peccandi quam sit noxia, c. 18. v. 3

ET FIUNT NOVISSIMA PEJORA PRIORIBUS. Impius ex una impietate in aliam prolabitur, c. 18. v. 3. Quibus gradibus ad tartara descendat, *ibid.* Quod sit profundum peccatorum, *ibid.* Desperatio peccantium oritur ab obduratione, *ibid.* Obdurati peccatores sunt indociles, c. 27. v. 22. Insensibilitas sequitur ex peccato consuetudine roborato, c. 23. v. 35. Peccatum quasi centrum est, c. 18. v. 3. *Vide notata Domin. III. in Quadrages. et Indicem rerum, v.* Peccatum, Relapsus.

EXTENDENS MANUM IN DISCIPULOS. Diversimode Deus manus extendit, c. 1. v. 24

IPSE MEUS FRATER ET SOROR. Virtus nostra est soror; quo sensu: item soror castitatis, c. 7. v. 4

FERIA V.

DOMINE, ADJUVA ME. Sancti à Deo dirigi orant et impetrant, c. 3. v. 6

DOMINICA II. IN QUADRAGESIMA.

ASSUMPSIT JESUS PETRUM ET JACOBUM. Sancti sunt Deo familiares et secretarii, c. 3. v. 32

TRANSFIGURATUS EST ANTE EOS. Deliciatur Christus cum sanctis hominibus, c. 8. v. 31

BONUM EST NOS HIC ESSE. Deus amicos suos facit ecstaticos et quasi amentes, c. 8. v. 31

Contemplatio Dei est quasi finis rerum omnium, c. 16. v. 4

FERIA III.

DICUNT ET NON FACIUNT, etc. Vita mala dedecorat bonam doctrinam, c. 11. v. 22. Promittens et nihil præstans, similis est nubi non emittenti pluviam, c. 25. v. 14. Temere nihil Deo vovendum, aut proximo promittendum, c. 12. v. 16

MAGNIFICANT FIMBRIAS. Quomodo Judæi ad litteram servatores se legis ostenderent, c. 7. v. 3

AMANT PRIMOS RECUBITUS. Contentionem de principe loco cavere oportet, c. 25. v. 7

SALUTATIONES IN FORO. Salutationes matutinæ ad ædes divitum olim erant in usu, c. 27. v. 14

AMANT VOCARI RABBI. Piger putat se esse sapientissimum, c. 26. v. 16

NOLITE VOCARI RABBI. Non est sapientiæ nomen aucupandum, nec nimis sapiendum, c. 25. v. 16. Adulatione et laudibus auditis plerique capiuntur, c. 29. v. 5

QUI SE EXALTAVERIT. Humilitas exaltat, superbia infamat, c. 29. v. 22. *Vide notata Domin. X. post Pentecosten.*

FERIA IV.

DIC UT SEDEANT. Virtus propria nobilitat, non avorum, secus ac prætendebat hæc mater, nixa cognatione cum Christo, c. 12. v. 9. Ineptum ad officia sacra vel profana promovens, vel commendans, peccat in justitiam, c. 19. v. 28. Contentio de primo loco vitanda est, c. 25. v. 7. Lucro dediti non sunt ad prælaturas promovendi, c. 26. v. 8

UNUS AD DEXTERAM. Dextra an potior sit sinistra, et quæ utriusque symbola, c. 3. v. 16. Dextrum vocatur id quod felix et bonum est, c. 4. v. 27

IN REGNO TUO. Ambitio est sanguisuga insatiabilis, ejus et ignis analogiæ, c. 30. v. 15

NESCITIS QUID PETATIS. Quia non simul, sed gradatim ad honores est ascendendum, c. 25. v. 7. Honores non sunt dandi insipientibus, c. 26. v. 8. In quo sint hi Mercurio similes, *ibid.* Pauper aliis pauperibus non est præficiendus; cur, c. 28. v. 3

DICUNT EI: POSSUMUS. Gloria dedecet stultum et indignum, quin et nocet, c. 26. v. 1

PRINCIPES GENTIUM DOMINANTUR. Rector omni hominum generi se accommodet, c. 11. v. 14. Regat suos affectus, c. 16. v. 15. iram cohibeat, c. 19. v. 12. Ejus ira similis rugitui leonis; at hilaritas similis rori, *ibid.* Rex solo suo intuitu è solio celsitudinis omnia scelera dissipat, et scelestos fugat, c. 20. v. 8. Quomodo sedeat in solio judicii, *ibid.* Sit sol, *ibid.* Veritas eum custodit, v. 28. Impuritas et impura eum dedecent, c. 22. v. 11. Ei nemo audet refragari, c. 24. v. 22. Magnos habet animos et conceptus, c. 25. v. 3. Quæ sit regis idea, v. 5. Non fert superbos, quia omnibus vult eminere, v. 6. Quæ animalia debeat imitari, c. 30. v. 30. Incedit ut leo, *ibid.* *Vide notata Domin. XXII. post Pentecost. et in Indice rerum, v.* Princeps, Rex.

DOMINANTUR EORUM. Familia quæ sit optima, c. 24. v. 3. Regi obediendum cum non præcipit contraria Deo, v. 21

ET QUI MAJORES SUNT. Divites soli in magistratum cooptandi, c. 28. v. 3. Justo regnante floret resp. v. 12. Probitas requiritur in omni rectore, c. 29. v. 9

POTESTATEM EXERCENT. Reges sint benevoli, non severi et tyranni, c. 25. v. 5. Dum regnant impii, magna fit hominum ruina, c. 28. v. 12. at sub piis regibus populus exsultat, c. 29. v. 2

Rector omnis quid ab animalibus discere debeat, c. 30. v. 30. Non sit nimis severus, v. 33. nec sit nimius vini potator, c. 31. v. 4. Sit sobrius, c. 23. v. 34

FERIA V.

HOMO QUIDAM ERAT DIVES. Divitiæ pariunt superbiam et audaciam, c. 10. v. 19

Dives opibus suis se oblectat, c. 18. v. 11. Multos habet amicos, pauper paucos, c. 19. v. 4. Dives eget paupere, et pauper divite: uterque sit sua sorte contentus, c. 22. v. 2. Quærat dives opes cœlestes, *ibid.* Dei consilio hic est dives, ille pauper, *ibid.* Divitum prosperitati non est invidendum, c. 23. v. 18. *Vide Indicem rerum, v.* Dives, Opes.

EPULABATUR SPLENDIDE. Quam gula sit exitialis, c. 23. v. 21. *Vide notata Dominica in Quinquagesim. et in Indice rerum, v.* Epulæ, Gula, Convivium, Vinum. Voluptas non in satie, sed fame consistit, c. 27. v. 7. Ea utendum moderate ut sapiat, *ibid.* Quia natura paucis est contenta, v. 27. Qui in re domestica modum servat, semper abundat, c. 28. v. 7

ET NEMO EI DABAT. Durus in pauperes graviter peccat, c. 14. v. 21. Hic excitat Dei et hominum iram, c. 21. v. 14. Divites debent amare pauperes, imo eos præoccupent, c. 22. v. 2. Pauperes vexans vexat Christum, v. 23

SEPULTUS EST IN INFERNO. Peccator dæmones secutus, tandem ad eorum sedes deducetur, c. 21. v. 16

FILI, RECORDARE QUIA RECEPISTI BONA. Impii labores operum suorum in inferno comedunt, c. 1. v. 30. Talionis lege punit Deus durum in pauperes, c. 21. v. 13

TU VERO CRUCIARIS. Voluptas in fine vitæ sectatorem suum deserit, c. 20. v. 21

est, nec unquam licitum, c. 13. v. 5. Dedecet principes, c. 17. v. 7. Opes eo partæ cito difflantur, c. 21. v. 6. 7

Mendax lingua sextuplex est, c. 21. v. 6. *Vide Indicem rerum, v.* Lingua, Detractio, Mendacium, Testis.

Blasphemiæ. Inter quas summa est hæresis, cujus mores describuntur sub schemate meretricis, c. 9. v. 13. et seq. c. 22. v. 14. Convicians conviciis excipitur ab alio, c. 11. v. 12. Maledicentia est velut sanguisuga, c. 30. v. 15. *Vide Indicem rerum, v.* Convicium, Maledictio.

FERIA V.

Quia et aliis civitatibus oportet me evangelizare. Christus per pagos, vicos et oppida discurrit docendo, c. 1. v. 21

FERIA VI.

Qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum. Artes vetitæ sunt velut aquæ furtivæ, c. 9. v. 17

Fiet in eo fons aquæ salientis. Fontes mystici varii, c. 5. v. 15

In vitam æternam. Tria pharmaca ad diu vivendum, c. 17. v. 21

Da mihi hanc aquam. Sancti sitiunt Deum, c. 11. v. 23. *Vide notata in Festo omnium Sanctorum.*

SABBATO.

Mulierem deprehensam in adulterio. Adulterii damna, c. 2. v. 17. Est id velut ignis in sinu, c. 6. v. 27. Peccator spirituale adulterium committit, v. 33. *Vide Indicem rerum, v.* Adulter, Adultera, Fornicatio, Libido, Mœchus, Meretrix.

Adulter mentem quodammodo perdidit, c. 6. v. 32. Adulteram uxorem vir abs se dimittat, c. 18. v. 12. Adultera semper celat suam turpitudinem, c. 30. v. 20

Libido vires exhaurit, c. 5. v. 11. Sapientiæ maxime contraria est, c. 2. v. 16. Fornicationis varia damna, c. 5. v. 49. Ejus ardorem exstinxerunt Sancti igne corporeo, c. 6. v. 27. Ejus turpitudo, v. 33. Est pœna hæreseos et superbiæ, c. 22. v. 14. Est sanguisuga, c. 30. v. 15. Cur furtiva libido magis sapiat quam licita, c. 9. v. 17

Mulierem. Mulieris fallaciæ non attendendum, c. 5. v. 2. Ejus descriptio, *ibid.* Quam sit ejus familiaritas noxia, ideoque cavenda est, c. 6. v. 27. Ejus epitheta, c. 7. v. 13. Pulchritudo non quadrat mulieri stultæ, c. 11. v. 22. Concupiscentia mulierum est insatiabilis, c. 30. v. 16

Meretrix cur dicatur crudelis, c. 5. v. 9. Ejus vilitas, c. 6. v. 26. Quamobrem anima pretiosa non est ei tradenda, *ibid.* Quam sit voluptas, quam dat, brevis, *ibid.* Ejus illecebræ variæ, c. 7. v. 10. et seq. Est velut sphinx, v. 21. Ejus mores describuntur, c. 9. v. 13. Est similis porco, c. 11. v. 22. Ejus illecebræ sunt fovea profunda, c. 22. v. 14. Est fossa, mors, sepulcrum, sordes, puteus; est voracissima, et congeries omnium ferarum, c. 23. v. 27. Insidiatur ut latro, *ibid.* Cur spurii sint plerumque malæ indolis, c. 30. v. 11

DOMINICA IV. IN QUADRAGESIMA.

Erat autem fenum multum. Nullo labore paratur herba et gramen gregibus, c. 27. v. 25

Et impleti sunt. Cur justus saturetur eo quod comedit, c. 13. v. 25

Collegerunt quæ superfuerunt. Ut hic reliquiæ plures fuere panibus, ita beneficus in pauperes semper abundat, c. 11. v. 15. *Vide notata Dominica VI. post Pentecosten.*

Cum vidissent signum, etc. Liberalitas et munera omnium amicos evincunt, c. 21. v. 14

Quia hic est vere Propheta. Prophetæ fuere boni nuntii, c. 25. v. 25

Fugit in montem ipse solus. Christus regnum fugiens, docet vitam privatam esse vitam beatam, c. 25. v. 6

Fugit. Sapientes celant suam sapientiam et dotes, c. 10. v. 14. *Vide notata Dominica I. in Quadragesima.*

FERIA II.

Zelus domus tuæ. Zelus per ignem denotatur, c. 27. v. 4. *Vide reliqua in Dominica Pentecost. et Indicem rerum, v.* Ignis, Zelus.

Ejecit de templo. *Vide notata Dominica IX. post Pentecost.*

FERIA III.

Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit? Scientia animæ quæ dicatur, c. 19. v. 2. Ea potissimum, quæ futura et præterita circumlustrat, *ibid. Vide Indicem rerum, v.* Doctrina, Scientia, *et notata Dominica infra octav. Epiphaniæ.*

Nolite judicare secundum faciem. Justus non condemnandus præ injusto, c. 17. v. 15. Improbi non curant rei æquitatem, student tantum cupiditati, c. 28. v. 5

Rectum judicium judicate. Judicem corrumpunt munera: eorum vis: tales judices sunt infames, c. 17. v. 23. Judices non opprimant pauperem, c. 22. v. 22. *Vide Indicem rerum, v.* Judex, Judicium.

Pii semper intuentur Dei judicia tum futura, tum præsentia, c. 28. v. 5

FERIA IV.

Quis peccavit, ut hic cæcus nasceretur? Castigatio emundat peccata, c. 20. v. 30

Me oportet operari. Qui spiritualia opera facere detrectant, fingunt mille difficultates in iis, c. 22. v. 13

Lux sum mundi. Anima duplicem habet lucem, naturalem et supernaturalem, c. 20. v. 27. Animæ lux est gratia, *ibid. Vide Indicem rerum, v.* Lucerna, Lux.

Da gloriam Deo. Juramentum quando et quos deceat, c. 14. v. 5

Scimus quia peccatores Deus non audit. Cur impii à Deo non exaudiantur, c. 1. v. 30. Legem non audiens, ut est peccator, non audietur à Deo, c. 28. v. 9. *Vide Indicem rerum, v.* Peccator, Impii.

In peccatis natus es totus. Fomes peccati et concupiscentiæ cuivis inhæret, c. 20. v. 9

FERIA V.

Misericordia motus. *Vide notata Dominica VI. et XV. post Pentecosten. et Indicem rerum, v.* Eleemosyna, Misericordia.

FERIA VI.

Lazarus amicus noster dormit. Deus amicos suos castigat, et quare, c. 3. v. 12. Castigationis bonum, *ibid. Vide Indicem rerum, v.* Correptio, Disciplina, Virga.

Infirmitas hæc non est ad mortem. Prospera magis nocent quam adversa, morbi minus quam bona valetudo, c. 1. v. 32. *Vide Indicem rerum, v.* Prosperitas.

Solvite eum. Qui funes peccatorum peccatorem ligent, c. 5. v. 22. Justum liberat Deus à morte, c. 11. v. 3

SABBATO.

Ego sum lux mundi. Modestia morum lucere debent Sancti, c. 6. v. 14. Virtus similis est luci magnæ, c. 13. v. 9

Sum lux. Quæ lux justum lætificet, c. 13. v. 9. *Vide notata Feria IV. hujus hebdomadæ.*

Et nemo apprehendit eum. Sermo mollis frangit iram, sermo durus excitat furorem, c. 15. v. 1. *Vide Indicem rerum, v.* Sermo, Verbum.

DOMINICA PASSIONIS.

Quis arguet me de peccato? Peccatum quasi centrum est, c. 18. v. 3. Nemo mundus à peccato est; quo sensu, c. 20. v. 9. *Vide Indicem rerum, v.* Peccatum, Vitium, *et notata Dominica in Quinquagesima.*

Quis arguet me? Innocentia tutissimum asylum est, c. 22. v. 23

Ego non quæro gloriam, est qui quærat. Gloria dedecet stultum et indignum, c. 26. v. 1

Si veritatem dico. Veritas vendi nequit, c. 23. v. 23. *Consule Indicem rerum, v.* Verax, Veritas.

Jesus autem abscondit se. Ut lites evitentur, cedendum, c. 17. v. 14. Sapiens pericula declinat, quod et animalia faciunt, c. 22. v. 3. *Vide Indicem rerum, v.* Fuga.

FERIA III.

Me... odit, quia ego testimonium perhibeo. Odiens disciplinam stultus est, c. 12. v. 1

FERIA IV.

Opera quæ ego facio. Deus operatur propter gloriam suam increatam, non creatam, c. 16. v. 4

Operi suo serio attendens, nec id temere suscipiens, ipsum sapienter conficiet, c. 16. v. 20. *Vide Indicem rerum*, v. Operarius, Opus, *et notata Dominica in Septuagesima.*

FERIA VI.

Quia hic homo multa signa facit. Laudatio ab hoste vera est, non fucata, c. 27. v. 2

DOMINICA PALMARUM.

Sedit super asinam. Nobis quidem asinus vile est animal, sed in Palæstina pares sunt equis, c. 26. v. 3

Hosanna filio David. Gloria Deo immensa debetur, c. 8. v. 18

Quia hodie Passionis Dominicæ Ecclesia facit mentionem, hinc ejus materia hìc suggeritur.

Christi hodiernus triumphus mox transit in crucem, c. 14. v. 13. Ejus patientia in adversis et passione, c. 19. v. 11. Quam victima Christi in cruce fuerit sufficiens, c. 9. v. 2. Christus in cruce est arbor optimos fructus proferens, c. 11. v. 28. *Vide Indicem rerum*, v. Jesus, Gaudium, Mundus.

Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Si pii etiam luant, quam ergo graviter castigabuntur impii! c. 12. v. 13

Dabant ei vinum bibere. Cur reis morituris daretur vinum, c. 31. v. 6

DOMINICA RESURRECTIONIS DOMINI.

Valde mane una sabbatorum. Mane vacandum orationi, et destinanda per diem exercenda, c. 11. v. 26

Resurrexit. B. Virgo uti nec sub Filii cruce diffisa est, sed constans permansit: ita nec de ejusdem resurrectione dubitavit, unde lucerna fidei ejus neutiquam exstincta est, c. 31. v. 18. *Vide Indicem rerum*, v. Jesus, Resurrectio.

FERIA II. POST PASCHA.

Nos autem sperabamus. Spes nos locat in cura Dei, c. 28. v. 25. Hinc tota in eum transferenda est, c. 3. v. 5. Spes dilata animum sperantis cruciat, c. 13. v. 12. Pii proprie sperant, impii desperant, idque tum præsentia, tum futura, c. 23. v. 18. Spes infida est pes lassus et dens putridus, c. 25. v. 19. Spes in tribulatione est velut lucerna lucens in tenebris, c. 31. v. 18. *Vide Indicem rerum*, v. Spes.

Interpretabatur illis in omnibus Scripturis. Sententiæ sacræ Scripturæ utiliter addiscuntur et in tempore depromuntur, c. 22. v. 18. Scripturæ sensus allegoricus melle designatur, c. 24. v. 13. *Consule Indicem rerum*, v. Scriptura.

Nonne cor nostrum ardens erat cum loqueretur? Verbum opportune prolatum simile est pomo aureo in theca argentea, c. 25. v. 11. Verbum suas habet rotas, quin et ipsa opportunitas similis est rotæ, *ibid. Vide Indicem rerum*, v. Sermo, Verbum.

FERIA III. POST PASCHA.

Conturbati et conterriti. Justus nullis rebus perturbatur, c. 12. v. 21

Favum mellis. Apes sunt symbolum virginum, qua in re eas imitari debeamus, c. 6. v. 8. Favus mellis est sapientia mellita, c. 24. v. 13

Mellis. Mel est symbolum virtutis et sanctitatis, c. 24. v. 13. Spiritus consolationes sunt instar mellis, *ibid.* c. 25. v. 16. Quid mel denotet symbolice, c. 25. v. 16. Laus humana ipso repræsentatur, *ibid. Vide Indicem rerum*, v. Apes, Mel, *et notata Feria IV. Quatuor temp. Adventus.*

DOMINICA IN ALBIS.

Thomas, qui dicitur Didymus. Unde Thomas dictus sit Didymus, c. 26. v. 20

Quorum remiseritis peccata. Confessio Sacramentalis et à pœna et à culpa liberat, estque à Deo prædestinata omnes ante homines, c. 18. v. 17. *Vide Indicem rerum*, v. Confessio, Peccatum.

Infer digitum tuum huc. Ut hìc Christus Thomæ ob absentiam priorem dedit occasionem in fide proficiendi, sic Superiores dent subditis interdum occasionem actus virtutum exercendi, c. 9. v. 9

DOMINICA II. POST PASCHA.

Ego sum pastor bonus. Pastor sit vigilans, c. 6. v. 1. Pastoritia ars est antiqua et innocens, c. 27. v. 23. Pastorum princeps (qualis est Christus) olim coronabatur, *ibid. Vide Indicem rerum*, v. Episcopus, Pastor, Prælatus, Princeps, Superior.

Et cognoscunt me meæ, tam è vultu quam voce. Nam omnes homines diversum habent vultum et vocem, c. 27. v. 19

Ponit animam pro ovibus. Pro amici vita et castitate licet morti se exponere, c. 12. v. 27

Animam pono pro ovibus meis. Pastores sunt sponsores pro animabus subditorum, c. 6. v. 1. Pecus suum curent et inspiciant, c. 27. v. 23

Mercenarius autem fugit. Hypocrita fugit tempore periculi; at verus pastor manet, c. 22. v. 3

DOMINICA III. POST PASCHA.

Plorabitis et flebitis, mundus autem gaudebit. Impii prosperantur, pii affliguntur, c. 3. v. 31 et 33. Cordis tristitia quam ex se sit mala, c. 15. v. 13. c. 25. v. 20. Macerat et exedit corpus, c. 17. v. 22. Est similis tineis, lenitur à sermone leni, c. 25. v. 20. Ejus remedium est cogitare cœlestia, *ibid.*

Mundus autem gaudebit. Risus frequens est causa dissolutionis, c. 10. v. 23. Impii pios et justos derident, c. 14. v. 2. Risus peccantium transit in luctum, v. 13. Gaudia mundi mista sunt dolore, et cur, *ibid.*

Tristitia vestra vertetur in gaudium. Justus moriens bene sperat, et jubilat in morte, c. 14. v. 32

Mulier cum parit. Virtutis difficultates sunt perfringendæ, ut ejus dulcedo percipiatur, c. 15. v. 19. Fortius est dura pati quam agere, c. 16. v. 32

Gaudium vestrum nemo tollet a vobis. Conscientiæ bonæ quantum sit gaudium, c. 15. v. 15. Animi gaudium etiam in corpus et vultum se transfundit, v. 13. c. 17. v. 21. Gaudet justus ob opera virtutis, quæ agit; contra, impius mœret, c. 21. v. 15. Virtus sola affert verum gaudium, *ibid.* c. 23. v. 16. *Vide in Indice rerum*, v. Gaudium, Mœror, Tristitia, Tribulatio, *et notata in Festo omnium Sanctorum.*

DOMINICA IV. POST PASCHA.

De justitia et judicio. Judicium, justitia, æquitas qui differant, c. 1. v. 3

De judicio. Judicia Dei sunt multa, c. 16. v. 11. eaque sunt incomprehensibilia, c. 25. v. 2

Sed non potestis portare modo. Magister se accommodet capacitati discipulorum, c. 18. v. 2. Mysteria Dei impervestigabilia non sunt scrutanda, c. 23. v. 4. Multa fidei mysteria captum hominum superant, c. 25. v. 2. Deus omnia sua secreta non pandit, quædam sibi reservat, *ibid.*

Docebit vos omnem veritatem. Doctrina facit tardum ad iram, c. 19. v. 11

DOMINICA V. POST PASCHA.

Proverbium nullum dicis. Parabola in ore stulti non convenit, c. 26. v. 27. Est in ejus ore velut spina, v. 9. *Vide no-*

tata in Dominica VI. post Epiphaniam, et in Indice rerum, v. Proverbium, Parabola.

IN LITANIIS MAJORIBUS.

Amicus meus venit. Amicitiæ bonum, et quæ ejus ineundæ ratio, c. 17. v. 17. Amicus est alter ego, c. 18. v. 24. Est magis amandus quam frater, *ibid.* c. 27. v. 10. Christus est nobis summus amicus, c. 18. v. 24. *Consule Indicem rerum, v.* Amicitia, Amicus. Quæ sint signa ficti amici, c. 26. v. 24. Ei non est credendum, v. 25. Ejus pœna, v. 26. Amicus vetus non dimittendus ob novum, c. 27. v. 10

Non possum surgere. Beneficium porro statim dandum est, c. 3. v. 28

Propter improbitatem tamen ejus. Amici domus non est plus æquo frequentanda, c. 25. v. 17

Qui petit accipit. Invocatio Dei tutum in adversis asylum est, c. 18. v. 10. Pii suis precibus expugnant urbes hostium, c. 21. v. 22

Nostis bona data dare filiis. Bona spiritualia promissa Christianis, terrena Judæis, c. 1. v. 33

Quanto magis pater vester. Victoria à solo Deo petenda, et datur, c. 21. v. 31

DOMINICA PENTECOSTES.

Spiritus sanctus fons est, c. 5. v. 15. Tristitia pellit Spiritum sanctum, c. 15. v. 13

Quis dicatur spiritus viri infirmitatem sustentans, c. 18. v. 14. *Vide Indicem rerum, v.* Spiritus sanctus, Consilium, Doctrina, Sapientia, Scientia, Fortitudo, Timor, Timens.

Pacem meam do vobis. Triplex datur pax, cum Deo, hominibus secum, c. 17. v. 1

Dispertitæ linguæ tamque ignis. Quo igne Deus corda probet, c. 17. v. 3. Lingua primum moriens, ultimum vivens, c. 18. v. 21. Zelus est instar ignis, c. 27. v. 4. Cur sermo Dei sit ignitus, c. 38. v. 5. Ignis est symbolum verborum Dei, *ibid. Vide Indicem rerum, v.* Ignis, Lingua.

Deus promisit bona temporalia Judæis, Christianis vero charismata Spiritus sancti, c. 1. v. 33. Hæc ut et virtutes sunt velut angeli è cœlo missi, c. 3. v. 3. Inter quæ unum est sapientia. Quomodo hæc differat à disciplina, c. 1. v. 3. Hæc reddit infirmos validos, c. 24. v. 5

Scientia. Lac symbolum est doctrinæ et scientiæ, c. 1. v. 10

Consilium. Consilium simile aromati, c. 27. v. 9. Consilio regenda respublica, c. 11. v. 14. Consultandum mature, quia præcipitantia omnis est noxia, c. 20. v. 21. Velocitas sit in exsecutione, tarditas in consilio, c. 22. v. 29

Reges debent habere bonos consiliarios, c. 14. v. 35

Fortitudo. Spiritus sanctus dat suis fortes animos, c. 18. v. 14. Sapiens est tripliciter fortis; ejus symbolum est asinus, c. 24. v. 5

Timor Domini. Hic timor est principium sapientiæ, c. 1. v. 27. c. 9. v. 1. Timor est duplex, filialis et servilis, c. 2. v. 5. Timor Domini præstat opibus, c. 15. v. 16. Quatuor ejus effectus, c. 19. v. 23. Est vera pulchritudo animæ, c. 31. v. 30

Timentes Deum sunt fortes et robusti, c. 14. v. 26

FERIA II. POST PENTECOSTEN.

Sic Deus dilexit mundum. Amoris paradoxa et axiomata, c. 8. v. 17. Deliciatur Deus ex amore cum hominibus, v. 31. Quia fuit quasi amore ebrius, v. 34. *Vide Indicem rerum, v.* Amor, Christus.

Odit lucem. Lux est lucerna variis de causis, c. 6. v. 23. *Vide Indicem rerum, v.* Lucerna, Lux.

FERIA III. POST PENTECOSTEN.

Fur non venit nisi ut furetur. Paterna bona quatenus liceat filio furari, c. 28. v. 24. Furti societas multipliciter admittitur, c. 29. v. 24. *Consule Indicem rerum, verbo* Fur.

DOMINICA I. POST PENTECOSTEN.

Estote misericordes. Misericordia et veritas quid in Scriptura denotent, c. 3. v. 3. Misericordiam præfert Deus victimis, c. 21. v. 3

Misericors est beatissimus, c. 14. v. 21. *Vide Indicem rerum, v.* Misericordia, Eleemosyna.

Date, et dabitur vobis. Misericordes oculi à Deo benedicuntur, c. 22. v. 8

Mensuram bonam. Deus odit mensuras duplices, cap. 20. v. 10

Supereffluentem. Beneficio semper aliquid superredundabit, c. 11. v. 25

Perfectus autem erit. Quomodo domus perfectionis ædificetur, c. 24. v. 3. Christus sua humilitate et paupertate auctoravit humilitatem, paupertatem, crucem, passiones et omnem perfectionem, c. 31. v. 30. *Vide notata Feria VI. post cineres, et Indicem rerum, v.* Justi, Perfectio, Virtus.

IN FESTO SS. TRINITATIS.

Deo optimo, maximo, proprium est se communicare alteri, c. 20. v. 6. Ejus sapientia et potentia est inenarrabilis, c. 30. v. 4. Quin et ipse est ineffabilis, *ibid. Vide Indicem rerum, v.* Deus, Trinitas.

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Ternarius numerus Hebræis est multitudinis, c. 22. v. 20. SS. Trinitatis symbolum quod sit, c. 30. v. 1. Prisci Judæi eam non cognoverunt, v. 4. Non est in ea quaternitas, v. 21. Dei Filius fuit Hebræis incognitus, v. 4. *Vide Indicem rerum, v.* Pater, Filius, Spiritus sanctus.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

Caro mea vere est cibus. Venerabilis Eucharistia est mensa Ecclesiæ, c. 9. v. 2. Ipsa Deo per se placet, c. 15. v. 8. Est dignior quam omnia vetera sacrificia et epulæ mundi, c. 17. v. 1. Decem ejus miracula recensentur, c. 23. v. 2. Est velut ficus, c. 27. v. 18. *Vide Indicem rerum, v.* Eucharistia, Communio.

Altare est velut mensa sapientiæ, c. 9. v. 2. Ad hostiam gratam tria requiruntur, c. 21. v. 27

Nisi manducaveritis. Digne ad communionem accedens domus fit Dei, c. 9. v. 1

Vivet in æternum. Longævitatis tria pharmaca, cap. 17. v. 21

DOMINICA II. POST PENTECOSTEN.

Juga boum emi. Contentus suis est felicissimus, cap. 12. v. 9

Avaritia cur sit cordis dilatatio, c. 21. v. 4. Est sanguisuga insatiabilis, c. 30. v. 15. Sæpius inferno assimilatur, *ibid. Vide Indicem rerum, v.* Avaritia, Avarus.

Uxorem duxi. Res uxoria maxime sapientiæ adversatur, c. 2. v. 16. In concupiscentia carnali maxime elucet fomes peccati et naturæ corruptio, c. 20. v. 9. Oculi avertendi ab aspectu mulierum, c. 23. v. 33

Mulieris descriptio, c. 5. v. 2. et epitheta, c. 7. v. 13. Mulier rixosa virum continuo excruciat, c. 19. v. 13. Cur mulier in rixas prona sit, *ibid.* Talis omnes cœli tempestates exprimit, c. 21. v. 9. Deterior est deserto, v. 19. *Vide notata Dominica I. post Epiphan. et Sabbato post Dominic. III. in Quadragesim. et Indicem rerum, v.* Adulter, Libido, Meretrix, Uxor.

Uxor bona res rara et inventu difficilis, c. 18. v. 22. Quæ bona talis in familiam invehat, *ibid.* Uxor viro congrua ingens Dei donum est, c. 19. v. 14. Quæratur prudens et composita, conveniat cum viro in religione, in obsequio, conditione, affectibus, concordia: talis à Deo datur, *ibid.* Mulier fortis et virago describitur, c. 31. *à v. 10. usque ad finem.* Modestia decorat feminas et morum honestas, c. 31. v. 25. Uxor sit in domo vigilans, v. 27. Feminæ multæ se deformarunt studio castitatis, v. 30

Duxi. Zelotypia in maritis quam sit vehemens, c. 27. v. 4. Zelus est instar ignis, *ibid.* Uxoris propriæ et cervæ analogia, c. 15. v. 19

Compelle intrare. An hæretici possint violenter ad fidem cogi? c. 27. v. 6

DOMINICA III. POST PENTECOSTEN.

Erant appropinquantes ad Jesum peccatores. Sancti suscipiunt animas omnes, etiam peccatores, c. 11. v. 30. *Vide Indicem rerum, v.* Misericors, Benignus.

Convocat amicos et vicinos. Vicini prosunt præ amicis et consanguineis, c. 27. v. 10. Quæ bonus vicinus adferat bona, *ibid. Vide Indicem rerum, v.* Vicinus.

Accendit lucernam. Quid lucerna symbolice denotet; maxime vitam repræsentat, c. 20. v. 20 et 27. *Consule Indicem rerum, v.* Lucerna, Lux.

Gaudium erit in coelo super uno peccatore poenitentiam agente. Compunctio continet cœleste gaudium, c. 14. v. 10. Pœnitens ea pascitur, et quæ compunctionis sit materia, *ibid. Vide notata in Festo S. Mariæ Magdalenæ.*

DOMINICA IV. POST PENTECOSTEN.

Cum turbæ irruerint. Turba enim nimia obest potius quam prosit, c. 14. v. 28

Navim quæ erat Simonis. Ut hic in navi Petri docuit Redemptor turbas, sic in Ecclesia, quæ domus est sapientiæ, docet omnes omnino homines, c. 9. v. 1. *Vide Indicem rerum, v.* Ecclesia, S. Petrus.

Navis et hominis similitudo, c. 23. v. 34. Navis item et mulieris strenuæ, c. 31. v. 14

Per totam noctem laborantes. Noctu vigilandum et laborandum, c. 31. v. 18. *Vide notata Dominica in Septuagesima.*

Annuerunt sociis. Variis de causis annuunt homines oculis, c. 10. v. 10

Exi a me, quia homo peccator sum. Quomodo Sancti se vocent maximos peccatores, c. 30. v. 2. *Vide notata Dominica X. post Pentecosten, et in Indice rerum, v.* Humilis, Humilitas.

DOMINICA V. POST PENTECOSTEN.

Non occides. Homicida omnibus exosus est, etiam bestiis, c. 28. v. 7

Qui irascitur fratri suo. Ira stulti et sapientis quomodo differant, c. 12. v. 16. Iræ sedandæ modus efficax, *ibid.* Alia ejusdem remedia, c. 15. v. 1. Ira est præoccupanda antequam hominem occupet, c. 16. v. 22. Doctrina facit tardum ad iram, c. 19. v. 11. Ira leonem redolet, v. 12. Est homini laqueus, c. 22. v. 28. Ira stulti est intolerabilis, c. 27. v. 3. Ira est sanguisuga insatiabilis et furia, c. 30. v. 15. *Vide Indicem rerum, v.* Ira, Iratus, Iracundi

Qui dicit fratri suo: Raca. Quare fratrum odia acerbiora sint, c. 18. v. 19

Raca. Convicia monent nos nostrorum vitiorum, cap. 24. v. 18

Quod frater tuus habet aliquid adversum te. Lites, quoad possunt, fugiendæ sunt, c. 20. v. 3. Lis cum amico amice transigenda est, c. 25. v. 9. Imo amici sunt multiplicandi, v. 10. Lites plerumque oriuntur ex stultorum dicacitate, c. 26. v. 10. Eas suscitat susurro, v. 20

Vade prius reconciliari fratri tuo. Quærens in offensa reconciliationem, edit opus heroicæ virtutis, c. 20. v. 3. Injuriam acceptam non ulcisci, sancta est ultio, c. 19. v. 11. Ira patientiæ et charitatis sinu suffocanda est, c. 29. v. 11. *Vide notata Feria III. post Dominicam III. in Quadragesima, et Indicem rerum, v.* Lis, Rixa, Jurgium.

DOMINICA VI. POST PENTECOSTEN.

Manducaverunt et saturati sunt. Sancti pascuntur spiritualiter et temporaliter, c. 10. v. 3. Solus Deus ejusque timor mentem satiare potest, c. 19. v. 23

Et sustulerunt quæ superaverunt. Deus facit locupletes et abundantes, c. 10. v. 22

Vide notata Domin. IV. in Quadrages. est enim idem Evangelium.

DOMINICA VII. POST PENTECOSTEN.

Attendite a falsis prophetis. Quales sunt hæretici, qui commode per gigantes denotantur, c. 21. v. 16. An cogi possint ad fidem suscipiendam, c. 27. v. 6. *Vide Indicem rerum, v.* Hæresis, Hæreticus, Impii, Socii.

Societas malorum quam sit noxia, c. 4. v. 15. c. 22. v. 24. maxime dum spe prædæ allicit, c. 1. v. 14

Nunquid colligunt de spinis uvas? Iniquitas similis est uvæ acerbæ et fumo, c. 10. v. 26

Non potest arbor bona malos fructus facere. Christus in cruce est arbor fructifera, c. 11. v. 28

A fructibus eorum cognoscetis eos. Sermones et actus produnt interiorem hominis animum, c. 27. v. 19

Non omnis qui dicit mihi: Domine, etc. Devorare verba in Sanctorum invocatione displicet Deo, c. 20. v. 25

DOMINICA VIII. POST PENTECOSTEN.

Quasi dissipasset. Epulæ redigunt ad inopiam, parcimonia ditat, c. 21. v. 44

Quid hoc audio de te? Infamia velut putredo est, c. 10. v. 7. Fama præstat opibus: bonæ famæ quantum sit bonum, c. 22. v. 1. *Vide Indicem rerum, v.* Fama, Infamia.

Fodere non valeo, mendicare erubesco. Multi se fingunt divites, cum vere sint pauperes, c. 13. v. 7

Filii hujus seculi prudentiores filiis lucis. Malum facilius addiscitur quam bonum, c. 13. v. 20

Facite vobis amicos. Amici sunt multiplicandi, c. 25. v. 10

De mammona iniquitatis. Cur mammona et opes dicantur injustæ, c. 10. v. 2. Ducunt ad atheismum, sunt scelerum occasio, aliaque homini damna adferunt, c. 30. v. 9. Sunt vanæ, c. 18. v. 11. Obstant sapientiæ, c. 20. v. 11. Opes iniquæ cito avolant, v. 4. c. 21. v. 6. 7. Sunt panis mendacii, c. 20. v. 17. Opes festinatæ non sunt diuturnæ, c. 13. v. 11. c. 20. v. 21. Opes ornant pium, non impium, c. 14. v. 24. Modicæ præstant magnis injustis, c. 16. v. 8. Sine virtute non prosunt, sed sapientiæ subservire debent, c. 17. v. 16. Opes avari ad liberalem derivantur, c. 28. v. 8. *Vide Indicem rerum, v.* Dives, Avarus, Impii, Opes. Deus solus facit divites, c. 10. v. 22. Mundus totus divitiarum est homini Deo fidenti, eique ille servit, c. 17. v. 4

DOMINICA IX. POST PENTECOSTEN.

Et quidem in hac die. Opportunitas verborum et temporis similis est rotæ, c. 25. v. 11

Non manebit in te lapis super lapidem. Deus irridet sui irrisores, et gravi clade et ruina eos opprimet, c. 1. v. 27. *Vide Indicem rerum, v.* Ira, Princeps, Rex.

Coangustabunt te undique. Judæa Christianis urbe evertenda egressis, soli perfidi Judæi obsessi sunt et afflicti: sic impius sæpe luit pœnas, pio manente indemni, c. 21. v. 18

Et ejecit vendentes et ementes. Justitia in emptione et venditione servanda est, quæ alioqui hic periclitatur, c. 11. v. 1. Emptor et venditor quas fraudes in mercando committant, c. 20. v. 14. Mensuras iniquas odit Deus, c. 20. v. 10. *Vide notata Feria III. post Domin. I. in Quadrages.*

DOMINICA X. POST PENTECOSTEN.

Qui in se confidebant. Cur stulti sibi præfidant, c. 12. v. 15. Superbi erigunt præ arrogantia oculos suos, c. 21. v. 4. Sunt stolidi, v. 24. Qui sibi sapiens videtur, pejor est stulto, et facile à dæmone decipitur, c. 26. v. 12

Non sunt sicut cæteri. Doctrinam suam jactantes tandem cadunt in ignominiam, c. 27. v. 16. Dives superbe Deum rogat, c. 18. v. 23. Improbus peccatum suum non vult agnoscere, c. 19. v. 3. Ostentationis vesania, c. 25. v. 14. Laus sui ipsius sordet, c. 27. v. 2. Arrogans omnibus exosus est, c. 16. v. 5

Publicanus a longe stans. Humilis tamen est Deo vicinus, c. 11. v. 2

Propitius esto mihi peccatori. Justus prior se accusat, an-

tequam alios, c. 18. v. 17. Confessio sit prima apud Deum et homines, *ibid.*

QUI SE EXALTAT, HUMILIABITUR. Superbiam sequitur ignominia, et superbus alios despicit, c. 11. v. 2. Superbia est causa omnium malorum, c. 16. v. 18. Gloria dedecet stultum et indignum, eique nocet, c. 26. v. 1

QUI SE HUMILIAT, EXALTABITUR. Humilitas vera est astutia, c. 1. v. 4. Ejus elogium, c. 15. v. 33. Parit timorem Domini, c. 22. v. 4. Ipsa exaltat, superbia probro afficit, c. 29. v. 22

Humiles à Deo exaltantur, c. 16. v. 18. Plane obtinent sapientiam, c. 30. v. 28. *Vide Indicem rerum, v.* Humilis, Humilitas, Superbus, Superbia.

DOMINICA XI. POST PENTECOSTEN.

ET DEPRECABANTUR EUM. Invocatio Dei tutum in morbis et adversis asylum est, c. 18. v. 10

ADAPERIRE. Os diversa habet claustra tum à natura, tum mystica, c. 25. v. 28

SOLUTUM EST VINCULUM LINGUÆ EJUS. Sermones eloquentis Deus disponit, cap. 16. v. 1. regitque linguam ejus, quæ est velut auriga, *ibid.* In lingua consistit vita et mors, c. 18. v. 21. Velox ad loquendum cito impingit, et stulta profert; illo potior est stultus audiens correptionem, c. 29. v. 20

LOQUEBATUR RECTE. Pauciloquium quam sit laudabile, c. 10. v. 14. Pauciloqui sunt prudentes et sapientes, v. 19. cap. 17. v. 2. Eloquentiæ gratia vana est, cap. 15. v. 2. Silentii laus et commendatio, cap. 17. v. 18. Quæ contra sint damna loquacitatis, cap. 19. v. 8 Quia loquax prodit secreta, c. 20. v. 19. Loquacitatis remedium, c. 29. v. 20

Lingua justi est instar argenti, c. 10. v. 20. Sermo sit lenis, quia asper turbat animum audientis, c. 12. v. 25. Lingua sapientis ornat scientiam, c. 15. v. 2. Lingua placida est velut arbor vitæ, v. 4. In quo situs sit dulcis sermo, cap. 16. v. 21. Ipse est quasi favus mellis, v. 24. Sermo bonus quos pariat fructus, cap. 18. v. 20. Sermo lenis in rege conciliat animos subditorum, cap. 30. v. 33. *Vide notata Feria IV. post Dominicam III. in Quadrag. et Indicem rerum, v.* Lingua.

TANTO MAGIS PLUS PRÆDICABANT. Lites oriuntur à lingua non refrenata, c. 17. v. 14. Devorare verba in Sanctorum precatione Deo displicet, c. 20. v. 25. *Vide Indicem rerum, verbo* Lis, Rixa.

BENE OMNIA FECIT. Mundi terræque creatio scite peracta est, cap. 3. v. 19. Creata omnia sunt propter hominem, c. 16. v. 4

Benefaciens aliis sibi benefacit, c. 11. v. 17

DOMINICA XII. POST PENTECOSTEN.

IN LEGE QUID SCRIPTUM EST? Lex est custodienda ut pupilla oculi, c. 7. v. 2. idque ob sex causas, c. 19. v. 16

DILIGES DOMINUM DEUM TUUM. Charitatis encomium, c. 4. v. 23. Est regina omnium virtutum, c. 24. v. 3. *Vide Indicem rerum, v.* Amor, Charitas.

EX TOTO CORDE. Nihil tamen Deo temere vovendum, c. 12. v. 16

ET PROXIMUM SICUT TEIPSUM. Proximo nihil temere promittendum, c. 12. v. 16. Amor unus provocat alterum, c. 18. v. 16. Boni soli se amant, mali se invicem oderunt, cap. 19. v. 8. Amoris pretium est amor, c. 21. v. 12. Amor, quo diligitur proximus, pendet ab amore Dei, c. 17. v. 17

QUIS EST MEUS PROXIMUS? Cum extraneo commercia ineunda non sint, c. 20. v. 16

INFUNDENS OLEUM. Olei et blanditiarum analogiæ, cap. 5. v. 3. Olei usus quadruplex, ejusque varia symbola, c. 21. v. 20

OLEUM ET VINUM. Hoc amaricat, illud lenit. Sic Superiores subinde misceant rigorem dulcedini, c. 10. v. 17. *Vide de vino notata Dominica I. post Epiphan. et Indicem rerum, verbo* Vinum, Oleum.

VADE, ET TU FAC SIMILITER. Exempla sancta sunt velut mensa Ecclesiæ, c. 9. v. 2

DOMINICA XIII. POST PENTECOSTEN.

OSTENDITE VOS SACERDOTIBUS. Confessio sacramentalis et à culpa, et à pœna liberat, c. 18. v. 17. Est à Deo prædestinata ante omnes homines, *ibid.* De peccatorum venia nunquam est desperandum, cap. 24. v. 10. Confessio sacramentalis an à Salomone sit prævisa, cap. 28. v. 13. Ejus dignitas, *ibid. Vide Indicem rerum, v.* Confessio, Sacerdos.

DOMINICA XIV. POST PENTECOSTEN.

NON POTESTIS DEO SERVIRE ET MAMMONÆ. Quis dives sit Deo, cap. 22. v. 7. Mediocritas opum petenda à Deo, non abundantia, c. 30. v. 8. *Vide notata in Domin. VIII. post Pentecosten.*

NE SOLLICITI SITIS. Nimium ditescendi studium reprehenditur, cap. 23. v. 7. De crastino non est laborandum, quia tempus parit futura, c. 27. v. 1. Deo fidens totum possidet mundum, c. 17. v. 4

RESPICITE VOLATILIA. Frustra jacitur rete avibus pennatis, c. 1. v. 17. Quæ sit formicarum sapientia: quid nos doceant, cap. 30. v. 25. *Vide de apibus notata Feria IV. post Pascha.* Animalia docent nos ethicam, politicam, œconomiam, c. 30. v. 24 et seqq.

CONSIDERATE LILIA AGRI. Dei sapientia elucet in minimis, c. 30. v. 24

IN OMNI GLORIA SUA SIC COOPERTUS EST. Pulchritudinis epitheta, c. 31. v. 30. Pulchritudo animæ è corporali colligitur, *ibid.*

SI FENUM AGRI DEUS SIC VESTIT. Pulchritudo vera sita est in virtute, cap. 2. v. 10. 11. Virtus vere hominem ornat, non vestis, c. 31. v. 25. Pulchritudo corporis in tribus sita est; cur vana et fallax sit, c. 31. v. 30. *Vide Indicem rerum, v.* Forma, Pulchritudo.

QUÆRITE PRIMUM REGNUM DEI. Avari caducis inhiantes amittunt æterna, c. 20. v. 21. Pulchritudo vera est timor Dei, c. 31. v. 30. Feminæ multæ se deformarunt studio castitatis, *ibid.*

DOMINICA XV. POST PENTECOSTEN.

FILIUS UNICUS MATRIS SUÆ. Peccator (ut hic adolescens) semper sibi longam vitam promittit, c. 5. v. 23

UNICUS. Pupillorum jura non sunt invadenda, c. 23. v. 10. Eos tuetur Deus, v. 11

ET HÆC VIDUA. Viduæ Deo sunt curæ, c. 15. v. 25. *Vide Indicem rerum, v.* Pupillus, Parvulus, Vidua.

DOMINICA XVI. POST PENTECOSTEN.

CUJUS VESTRUM ASINUS. Justus novit jumentorum suorum animas, iis sedulo prospicit, et in ea misericors est, c. 12. v. 10. Animalia docent nos politicam, ethicam, œconomiam, cap. 30. v. 24 et seqq. *Vide Indicem rerum, v.* Animal, Justi.

ET NON CONTINUO EXTRAHET ILLUM? Justus semper cogitat de aliis à perditione avocandis, c. 21. v. 12

PRIMOS ACCUBITUS. *Vide notata Feria III. post Domin. I. in Quadragesima.*

QUI SE EXALTAT, etc. *Vide notata Dominica X. post Pentecosten.*

DOMINICA XVII. POST PENTECOSTEN.

QUOD EST MANDATUM MAGNUM. Mandata Dei sunt via homini ad Deum, vitam, salutem, c. 19. v. 16

DILIGES. *Vide notata Domin. XII. post Pentecosten.*

VIDENS FIDEM ILLORUM, DIXIT: CONFIDE. Vota justorum Deus audit, hinc in eo semper sperant, c. 10. v. 24

DOMINICA XVIII. POST PENTECOSTEN.

CUM VIDISSET COGITATIONES. Dei oculus omnia rimatur et penetrat, cap. 15. v. 3. Cogitationes bonæ quantum animæ prosint, v. 26. Cogitationes quælibet Deo patent, cap. 16. v. 2. A cogitationibus primis pendet diei totius operatio, c. 21. v. 5

Secreta cordis scire est facilius quam inferni, c. 15. v. 11. Mens ipsa sibi speculum est, c. 27. v. 19. Solus Deus hominum, angelorum, dæmonum volitiones et intentiones pervidet, *ibid. Vide Indicem rerum, v.* Cogitatio, *et notata Feria IV. post Domin. IV. in Quadragesima.*

Utquid cogitatis mala? Cogitationes perversæ Deo sunt abominabiles, c. 15. v. 26. Impius semper cogitat malum, idque in ruinam alterius, cap. 16. v. 27 et 30. Cogitantes malum, id facilius exsequuntur, quam qui bonum, c. 24. v. 8. Cor semper cogitet bona, v. 9. Cogitationes suas sequitur impius et equus effrenis, *ibid.*

Tolle lectum tuum. Lecti mollities est pulvinar diaboli, c. 7. v. 16. Stragulum in usu lecti quid proprie sit, c. 31. v. 22

DOMINICA XIX. POST PENTECOSTEN.

Homini regi. Mens recte agens rex est, c. 20. v. 8. Vere rex est qui se ipsum regit, c. 30. v. 22

Fecit nuptias filio suo. Quæ sit sapientiæ domus et convivium, c. 9. v. 1. Secura mens quasi juge convivium, c. 15. v. 15. Mensa mystica Ecclesiæ, Eucharistiæ, Incarnationis, c. 23. v. 2

Misit servos suos. Prædicatores sunt velut ancillæ missæ ad invitandos homines, c. 9. v. 3. *Vide Indicem rerum, v.* Concionatores, *et notata Domin. in Sexagesima.*

Ecce prandium meum paravi. Convivium ex amore instituatur, c. 15. v. 17. *Vide Indicem rerum, verbo* Convivium, Mensa.

Ad negotiationem. Virtutis mercatura præstantissima est, c. 3. v. 14. Vendentes et ementes quas fraudes committant, c. 20. v. 14. *Vide Indicem rerum, v.* Mercurius, Mercator.

Contumeliis affectos occiderunt. Homicidam omnes persequuntur, etiam bestiæ, c. 28. v. 17

Rex iratus. Iram cohibeat rex; ejus ira similis rugitui leonis, at hilaritas rori, c. 19. v. 12. Ira est quasi furia, *ibid.* Regis iram nemo provocet, quia est terribilis, c. 20. v. 2. Regis dotes quæ sint, v. 8. Ne sit præceps ad ultionem, c. 15. v. 15. *Vide Indicem rerum, v.* Ira, Iracundi, Iratus, Princeps, Rex.

Amice, quomodo huc intrasti? Convivæ principum gerant se circumspecte, c. 23. v. 1

At ille obmutuit. Silentii laus et commendatio, c. 17. v. 28

DOMINICA XX. POST PENTECOSTEN.

Erat quidam regulus. *Vide notata Domin. III. post Epiph. et Indicem rerum, v.* Princeps, Rex, Servus.

DOMINICA XXI. POST PENTECOSTEN.

Patientiam habe in me. Quomodo patiens ab impatiente differat, c. 14. v. 29. Responsio mollis frangit iram Domini, c. 15. v. 1. Impatiens sibi est tortor, c. 19. v. 19. *Vide Indicem rerum, v.* Patiens, Patientia, Impatiens, Servus.

Misertus autem Dominus. Clementia et justitia reges custodit, c. 20. v. 28

Tenens suffocabat eum. Servus non debet dominari, c. 19. v. 10. Impatiens multa sibi mala accersit, v. 19

Serve nequam. Sermo durus excitat furorem, c. 15. v. 1. Servo non est nimis familiariter utendum, c. 29. v. 21

Oportuit... misereri conservi tui... Commiseratio homini à natura est insita, c. 19. v. 22

Jussit eum venumdari. Prudens verbo corrigitur, stultus virga, c. 17. v. 10. Pauperem opprimens, opprimetur à ditiore ut hîc contingit, c. 22. v. 16. Quin imo tributis regiis gravatur, eo quod pauperem expilavit: quia quod non habet Christus, hoc capit fiscus, *ibid.*

DOMINICA XXII. POST PENTECOSTEN.

Consilium inierunt. Non est consilium contra Dei voluntatem, c. 21. v. 30

Ut caperent eum in sermone. Odium absconditum est nocentius aperto, c. 10. v. 18. c. 26. v. 28. Laquei fraudulentorum varii, c. 21. v. 6. Fraus perdit perversos, c. 11. v. 3. c. 26. v. 26. *Vide Indicem rerum, v.* Odium, Fraus. Vultus sæpe prodit animum, c. 17. v. 22 et 24

Scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces. Christus est prima veritas, ejusque dicta sunt velut oracula, c. 16. v. 10. Doctor bona docens adfert vitam, secus mortem, c. 18. v. 21. Veritas regi sit curæ, c. 29. v. 14

Adulatores sunt perversi corde et versuti, c. 17. v. 20. cap. 18. v. 8. Decipere volunt eum cui blandiuntur, c. 29. v. 5

Et non est tibi cura de aliquo. Acceptio personarum quam grave sit scelus, cap. 18. v. 6. Rex non sit personarum acceptor, c. 24. v. 23

Acceptio personarum in judicio, et corruptio judicii per munera, Deo odibilis est, cap. 28. v. 21. *Vide Indicem rerum, v.* Acceptio, Persona.

Justitia est regnorum centrum, c. 29. v. 4

Licetne tributum dare Cæsari? Justi regis edicta suscipienda sunt ut Dei oracula, c. 16. v. 10. Tyranni populum tributis opprimentes similes leoni et urso, cap. 28. v. 15. Qui proprie sint tyranni, v. 16. Rex pauper vere sycophanta est, *ibid.*

Cognita nequitia. Intentio operis patet Deo, c. 16. v. 2. Maledicta recidunt in maledicentes, c. 26. v. 2. et decipietur decipiens, c. 28. v. 10. Frustra fraus paratur homini sapienti, et rete jacitur pennatis, c. 1. v. 17

Quid me tentatis, hypocritæ? Derisores rerum sacrarum et sanctarum summe sunt noxii, c. 19. v. 25. Vitio alicui addictus, ipsum mox in alio suspicatur, c. 23. v. 6. Respondendum stulto juxta stultitiam suam, et aliquando non respondendum, c. 26. v. 5. *Vide Indicem rerum, v.* Hypocrita, Simulatio.

Numisma census. Numisma et nummus unde dicta sint, c. 10. v. 2

Date Cæsari. Rex moderari tributa debet, c. 28. v. 16. Tributorum nimietas turbat et enecat subditos, c. 30. v. 33. Quia vehementer emungens, elicit sanguinem, *ibid.* Tributa nova excogitantibus irascitur populus, c. 24. v. 21. Regi obediendum quando Deo contraria non præcipit, *ibid.*

Cæsaris. Sub clemente et bono rege abundat regnum incolis, c. 14. v. 28. Reges Deo nitantur, ab eoque regi debent, c. 16. v. 10. Ne dent regni opes et vires mulieribus, c. 31. v. 3. Regnent per sapientiam, cap. 8. v. 16. Decet eos clementia, c. 16. v. 15. c. 20. v. 28. item fidelitas; dedecet vero mendacium, c. 17. v. 7. c. 29. v. 14. Non sint personarum acceptores, cap. 24. v. 23. Sint benevoli, non severi et tyranni, cap. 25. v. 15. cap. 30. v. 33. Sint justi et benefici, c. 29. v. 4. *Vide notata Feria IV. post I. Domin. in Quadrag. et in Indice rerum, v.* Princeps, Rex.

DOMINICA XXIII. POST PENTECOSTEN.

Filia mea modo defuncta est. Mors spiritualis à proximo avertenda est, c. 24. v. 11. *Vide Indicem rerum, v.* Mors, Mortuus.

Cum vidisset tibicines. Musica exasperat animum tristem et mœstum, c. 25. v. 20

Turbam tumultuantem. Turba nimia obest potius quam prosit, c. 14. v. 28. Contra Sancti in morte rident, c. 31. v. 25

Et surrexit puella. A morte alium non liberans, eamdem incurrit, c. 24. v. 11

Exiit fama in universam terram. Fama præstat opibus, c. 22. v. 1

DOMINICA XXIV. POST PENTECOSTEN.

Qui in Judæa sunt, fugiant ad montem. Justi subducunt se regnantibus impiis, c. 28. v. 28

Videbitis filium hominis venientem cum potestate. Christus in ultimo judicio futurus terribilis ut leo, c. 19. v. 12. Judicii extremi cogitatio avocat hominem à malo, c. 28. v. 14. Cur id maxime sit metuendum, c. 29. v. 26. Ira Christi judicis erit mortis nuntius, c. 16. v. 14. Divinorum judicio-

rum timor non debet esse nimius, sed moderatus, cap. 28. v. 14. *Vide Indicem rerum*, *v.* Judicium.

Scitis quia prope est æstas. Æstas est symbolum juventutis et commodæ occasionis, c. 10. v. 5

IN FESTO S. ANDREÆ.

Et vocavit eos. Deus hominem diversimode vocat, c. 1. v. 24

IN FESTO S. FRANCISCI XAVERII.

Vide Indicem rerum, *v.* S. Franciscus Xaverius.

IN FESTO S. NICOLAI EPISCOPI.

Unicuique secundum propriam virtutem. Officia statui incongrua non sunt assumenda, sed quisque statu suo sit contentus, c. 23. v. 5. Officium suum et dignitas unicuique à Domino assignatur, cap. 29. v. 26. Quisque pro statu suo decore operetur, c. 31. v. 19

Euge serve bone et fidelis. Fidelitas in omni ministerio requiritur, c. 20. v. 6

Vide notata in Communi Confessorum.

IN FESTO CONCEPTIONIS B. VIRGINIS.

Liber generationis. Ex hoc libro B. Virginis nobilis prosapia patet. Porro mundana nobilitas inflat, cap. 30. v. 11. Virtus vera est nobilitas, *ibid.*

Ex ea quæ fuit Uria. Hæc mulier, nomine Bethsabee, fuit prophetissa et pœnitentiæ speculum, c. 31. v. 1 et seqq. B. Virgo est principium operum Dei, c. 8. v. 22. maxime supernaturalium, v. 25. Fuit ab æterno ordinata, v. 23. *Vide Indicem rerum*, *v.* B. Maria Virgo, *et notata in Festo Assumptionis B. Virginis.*

IN FESTO PURIFICATIONIS.

Nunc dimittis. Occasione Simeonis pii senis agi poterit de canitie et senio. Corona senum multiplex est, c. 16. v. 31. Senes valent consilio, *ibid. Vide notata Domin. infra Octavam Epiphaniæ.*

Postquam impleti sunt dies purificationis. Deiparam non necesse fuit purificari, nihilominus legi obedivit. Ejus virginitas et charitas, cap. 31. v. 22. Puritatis ejus causa duplex est, *ibid.* Præses est virginitatis, v. 24. Ejus modestia, v. 25

IN FESTO CATHEDRÆ S. PETRI.

Ecclesiam meam. Ecclesia habet mensam sacram, et quæ sit illa, c. 9. v. 2. c. 23. v. 2. Ecclesia est mulier fortis, c. 31. v. 10. In ea confidit cor Dei et Christi, v. 11. Aliæ ejus dotes eodem cap. in seq. versibus deducuntur.

Et portæ inferi non prævalebunt. Fides antiqua non est temere immutanda, cap. 22. v. 28. Ecclesia est velut arx inexpugnabilis, c. 9. v. 3. *Vide Indicem rerum*, *v.* Ecclesia, S. Petrus.

IN FESTO S. MATTHIÆ APOSTOLI.

Et suspensus Judas. Desperans de peccati venia Judas, ad laqueum confugit. Porro desperatio oritur ab obduratione, c. 18. v. 3. De peccati venia nunquam est desperandum, c. 24. v. 10

Ostende quem elegeris. In fortuitis Dei auxilium et assistentia imploranda est, c. 16. v. 33. Unicuique sua dignitas et status à Deo assignatur, c. 29. v. 26

Sors cecidit super Matthiam. Sortes hominum à Deo temperantur, c. 16. v. 33. Nihil bonis accidit, nisi disponente Deo, *ibid.* Sortes peculiari cura à Deo curantur, *ibid. Vide Indicem rerum*, *v.* Sors.

IN FESTO ANNUNTIATIONIS B. VIRGINIS.

Missus est angelus Gabriel. Fuit hic fidelis Dei nuntius, c. 13. v. 17. Nuntii quoque boni sunt qui Christi adventum nuntiarunt, c. 15. v. 30. ut Prophetæ, c. 25. v. 25. Legatus fidelis est similis nivi æstivæ, v. 3. Tales plurimi recensentur, *ibid.* Nuntium hunc Deipara accepit de nocte, c. 31. v. 15

Nomen Virginis Maria. Mariæ nominis etymon et derivatio, c. 8. v. 29

Ave, gratia plena. B. Virginis gratia et pulchritudo, c. 31. v. 30. Sua vita sancta virtutes omnes auctoravit, *ibid.* Pulchritudo animæ ejus, item corporis, ut ob eam pene habita sit dea, *ibid.* Est microcosmus gratiarum, c. 8. v. 22. Plus habuit gratiæ quam omnes angeli et homines simul, c. 31. v. 20 et 29. *Vide notata Dominica XIV. post Pentecosten.*

Turbata est. È pudore haud dubie, qui comes est virtutis, c. 13. v. 18

Ecce concipies. B. Virgo fuit aurora et lucis initium, c. 4. v. 18. Ejus uterus domus est Dei, c. 9. v. 1. Pariendo Filium præparavit nobis mensam, v. 2. Est thronus Verbi, c. 30. v. 19. Est navis ferens panem de longe in Ecclesiam, c. 31. v. 14.

Dabit illi Dominus sedem David patris ejus. Sub rege Christo abundabit justitia et pax, c. 29. v. 2

Spiritus sanctus superveniet in te. Qui in B. Virgine confisus est, c. 31. v. 11

Verbum Dei per incarnationem non fuit immutatum, c. 8. v. 23. Quomodo ante incarnationem in orbe luserit, v. 31. Humanitas est ejus domus, c. 9. v. 1. Fuit hæc ei velut corona carnea, c. 12. v. 4. Christi in carnem adventum avide exspectarunt animæ Patrum in limbo, c. 13. v. 12. Recte Christus dictus est Emmanuel, c. 30. v. 3

Ecce ancilla Domini, fiat mihi. B. Virgo incarnationis nuntio assentiendo, per actum illum fidei et obedientiæ plus meruit quam omnes Angeli et Sancti simul, c. 31. v. 29. Hæc Dei maternitas quantæ in ea sit dignitatis, *ibid.* Est salutis nostræ auctrix, c. 8. v. 19

Deo proprium est se homini communicare, c. 20. v. 6

Incarnationis Christi mensa quæ, c. 23. v. 2. Incarnatio in Virgine fuit à Salomone prædicta, c. 30. v. 19. Eadem repræsentatur per viam aquilæ, colubri et navis, *ibid.* Quin et Christus propterea est aquila, coluber, navis, *ibid.* item formica, lepus, locusta, stellio, v. 24. item leo, aries, gallus, v. 31

IN FESTO S. MARCI EVANGELISTÆ.

Misit illos binos. *Vide notata Feria III. post Dominicam III. Quadrages.* Amicitiæ bonum, et quæ sit ratio ejus ineundæ, c. 17. v. 17. Concordiæ quanta sit vis, c. 18. v. 17. Religiosæ communitatis bona, *ibid.*

IN FESTO SS. APOSTOLORUM PETRI ET PAULI.

Vide notata in Festo Cathedræ S. Petri.

IN FESTO VISITATIONIS B. MARIÆ VIRGINIS.

Abiit in montana cum festinatione. Deipara est vere mulier fortis, c. 31. v. 10. Ejus fortitudo in quo eluxerit, v. 17. Ejus fortitudo virilis et modestia, v. 25. Opera heroica virtutum patravit, v. 19

IN FESTO S. MARIÆ MAGDALENÆ.

In civitate peccatrix. Muliebris illecebra inescat juvenes, c. 7. v. 22. et seq. Amantium corda transfiguntur amore et dolore, v. 23. Meretrix recta ad inferos deducit, v. 27

Lacrymis cœpit rigare pedes ejus. Compunctio continet cœleste gaudium, eaque pascitur pœnitens, et quæ ejus materia, c. 14. v. 10

Duo debitores erant cuidam feneratori. Qui accipit mutuum fit servus fenerantis, c. 22. v. 7. Quanta debitorum sit miseria, *ibid.*

Vides hanc mulierem. Ut Christus hanc peccatricem, sic justi defendunt causas pauperum, c. 29. v. 7. Deus protegit timentes se, c. 19. v. 23

Oleo caput meum non unxisti. Unguenta odorata emolliunt, c. 7. v. 17. Quod sit unguentum pudicitiæ, *ibid.*

Osculum. *Vide notata Sabbato post Dominicam II. in Quadragesima.*

IN COMMUNI CONFESSORUM.

IN COMMUNI PONTIFICUM ET EPISCOPORUM.

IN COMMUNI DOCTORUM.

IN COMMUNI VIRGINUM.

FINIS.